

קובץ
דור המלקטים
על
הלכות ברכות

או"ח סימן קנ"ז - סימן רמ"א

יוצא לאור ע"י
חבורת נר גבריאל
ישיבת מיר ירושלים תובב"א
מחזור א' - שנת תשע"ה
מחזור ב' - שנת תשפ"א

"מִרְן הַחֲזוֹן אִישׁ כּוֹתֵב כִּי בּוֹמְנָנוּ קוֹרְאִים לַחִיפּוֹשׁ 'יְגִיעָה'. בּוֹדָאִי קָלַע כּאֵן מִרְן בַּלְבָּבָה שֶׁל הַקְּלָקְלָה הַגְּדוּלָה בַּסְּדֵרִי הַלִּימוּד בּוֹמְנָנוּ. הַעֲמַדַת הַחִיפּוֹשׁ בַּמְּקוֹם הַ'יְגִיעָה' הִיא הַשְּׁחַתַת כָּל הַצִּיּוֹר שֶׁל עֲמֵלָה שֶׁל תּוֹרָה. וּבַתְּחִלָּתָּה מִגְּעֵי עִם הַסֵּפֶר 'אוֹצֵר מִפְּרָשֵׁי הַתְּלִמוּד', הַסְּתַכְלָתִי בַּעֲוֹמֵק פְּעוּלָתוֹ שֶׁל הָאוֹצֵר עַל מַחֲשַׁבְתָּם שֶׁל הַמַּעֲיִינִים. וּמִתּוֹךְ הַסְּתַכְלוֹת זֶה הַבַּחֲנָתִי נִאֲמָנָה כִּי הַפְּעוּלָה הַרְאֵשִׁית שֶׁל הָאוֹצֵר עַל הַמַּעֲיִינִים הִיא תַּחֲוֹשֶׁת הַשְּׁחִירוֹר מִהַטִּירְדָה שֶׁל הַחִיפּוֹשׁ. וְעַל יָדֵי זֶה נַעֲשִׂים כְּלִי-הַמַּחֲשָׁבָה וְהַעֵיּוֹן לְנַכְסִים בְּנֵי חוֹרֵין, לְהַתְּפַנּוֹת לַעֲבוּדַת עֲמֵלָה שֶׁל תּוֹרָה בַּעֵיּוֹן בַּמְּקוֹרוֹת וּבַגּוֹפֶם שֶׁל דְּבָרִים... "נְהַגְר" הוֹטְנָר זַ"ל (פְּחָד יִצְחָק אַגְרוֹת וְכַתְּבִים אוֹת ע"ט, פֶּתַח דְּבַר ל"אוֹצֵר מִפְּרָשֵׁי הַתְּלִמוּד" רִישׁ אִיזְהוֹ נִשְׁךְ)].

לְתוֹעֵלַת הַמַּעֲיִינִים:

- הַסֵּפֶר הוּא רַק תּוֹצֵאָה שֶׁל שִׁיעוּרִים שֶׁנֶּאֱמָרוּ בַּחֲבוּרָתָנוּ, וְלֹא נִרְשָׁמוּ עַל דַּעַת לְפָרְסָמָם בַּתּוֹרָה סֵפֶר. וְלִכֵּן צוּרַת הַדְּבָרִים וְתוֹכְנָם אֵינּוּ כ'סֵפֶר' רִגִיל. וּמִמִּילָא אֵינְן לְהַסְתַּמֵּךְ עַל מַסְפֵּר הַדְּעוֹת שֶׁהוּבָאוּ בְּכָל שִׁיטָה וְלְהַחֲלִיט דֵּהֲלָכָה כְּרַבִּים, כִּי לֹא הִיא בְּזֶה שׁוּם כּוֹוֹנָה לְהַכְרִיעַ. לְפַעֲמִים רִיבּוּי הַשִּׁיטוֹת הוּבָאוּ רַק בְּשִׁבִיל לְהַבְהִיר נְקוּדָה אֲשֶׁר דָּנוּ בָּהּ בְּהַמְשָׁךְ הַשִּׁיעוּר.
- כְּשֹׁכְתוֹב, עֵי'; הַכּוֹוֹנָה שֶׁמִּשְׁמַעוֹת דְּבָרֵי סֵפֶר פְּלוּנִי נוֹטִים לְשִׁיטָה פְּלוּנִית, אֵךְ לֹא מִפּוֹרֵשׁ הַכִּי לְהַדִּיא בְּאוֹתוֹ הַסֵּפֶר.
- כְּשֹׁכְתוֹב, מֵרָאִי מְקוֹמוֹת; הַכּוֹוֹנָה שֶׁהַסֵּפֶרִים שֶׁבְּרִשִׁימָה דָּנוּ עַל הַנוֹשֵׂא הַמְּדוּבָר (לְפַעֲמִים לֹא הִיא בְּרוּר שִׁיטָתָם בַּעֲנִין, לְפַעֲמִים מַחֲמַת הָאֵרִיכוּת לֹא הַסְּפִיק הַזְּמַן לְעַבּוֹר עַל כָּל מָה שֶׁכְּתוּב, וְלְפַעֲמִים כִּי הַעֲנִין מוֹזְכָּר שֶׁם רַק בְּדֶרֶךְ אֲגָב, אוֹ מִפְּנֵי סִיבָה אַחֲרָת).
- סֵפֶר אֲסִיפַת יִצְחָק; הוּא אוֹסֵף שְׁאֵלוֹת (בְּכַתָּב) שֶׁשֶּׁלַח הַר' יִצְחָק וּוִינְקֵלֶר שֶׁלִּיט"א לְכַמָּה רַבָּנִים עִם תְּשׁוּבוֹת הַרַבָּנִים אֵלָיו, אוֹת בְּאוֹת.
- הַמַּעֲוִינִין לְקַבֵּל אֶת הַסֵּפֶר חִינָם בְּאִימִיל, נָא לְשַׁלּוּחַ בְּקִשָּׁה לְדוֹאֵר אֶלְקָטְרֹנִי (בְּכַתּוּבַת דְּלֵהֲלֵךְ).

יְדוּעַ לְכָל בַּר בִּי רַב דְּחַד יוֹמָא

כִּי אִי אֲפֻשֶׁר לְדַעַת וְלְהַבִּין שׁוּם דְּבַר בְּלִי עֵיּוֹן בַּמְּקוֹרוֹת. וְלִכֵּן פְּשׁוּט וְאֵינְן צוּרֵךְ לְהַזְכִּיר לְבַר דַּעַת שְׁכָל מָה שִׁימְצָא בַּסֵּפֶר הַזֶּה הוּא רַק מֵרָאֵה מְקוֹם הַיְכָן יִמְצָא מְבוֹקְשׁוֹ, וְאֵל יִסְמוֹךְ עַל מָה שֶׁמוּבָא כּאֵן כָּלֵל וְכָלֵל בְּלִי לְפָנוֹת אֶל הַמְּקוֹר.

שְׁגִיאוֹת מִי יִבִּין

וְכַמֵּאֵר הַחֲכָם "כֶּשֶׁם שֶׁאִי אֲפֻשֶׁר לְבַר בְּלִי תַבֵּן - כֵּךְ אִי אֲפֻשֶׁר לְסַפֵּר בְּלֹא שְׁגִיאוֹת", בְּקִשְׁתֵּינוּ שְׁטוּחָה לְכָל מַעֲיִין שִׁימְצָא אִיזָה דְּבַר טְעוֹת אוֹ שְׁגִיָּאָה בַּתּוֹךְ סֵפֶר זֶה, נָא לְפָנוֹת אֶל הַמַּחְבֵּר, וְאִי"ה יְתוּקֵן הַדְּבַר בְּמַהְדוּרָה הַבְּאֵה.

ולהודיע מעלת קיבוץ דברי רבותינו ועריכתם לפני הלומדים, יש בנותן טעם להביא בכאן את דבריו הנפלאים של
בעל הפלא יועץ (ערך אסופה) ז"ל:

"כמה טובה עשו לנו בעלי אסופות. רבותינו הקדושים אשר בכל דור ודור זכו וזיכו את הרבים, זכות הרבים תלוי בהם, שאלמלא הם נשתכחה תורה מישראל, ובפרט כגון אנן דור יתום, יתמי דיתמי, אשר טרדות הזמן רבו עלינו ואין הפנאי מסכים אתנו כל כך ללמוד בשקידה כל כך כמו הראשונים ודעתנו קצרה. ואם נבוא ללמוד ספרים הרבה אין קץ ומי הוא זה אשר תשיג ידו להיות כל הספרים נמצאים אצלו. אבל על ידי האסיפות נוכל לצאת מעט ידי חובתנו:

ובכל דור צריכים האסיפות כמו שעשה הרמב"ם וה'טור' והרב 'בית יוסף' והרב 'כנסת הגדולה' ורבים כמוהם שהיו לנו לעינים, ומהם יראו וכן יעשו בכל דור ודור, כל תלמיד חכם אשר חננו ה' דעת וספרים הרבה ישתדל להועיל לרבים בדברים הנצרכים מאד, כאמרם (ברכות סד, א) הכל צריכים למרי חטיא. ויעשו אסיפות כיד ה' הטובה עליהם, מי מקצורי דינים על ארבעה טורים, מי מכללים, מי מהקדמות לדרושים, ומי מתוכחות מוסר וכדומה, כל אשר עושים חסד גדול יחשב, **ואין לך חסד גדול מזה שהוא חסד בנפש, ועושי אלה הם מזכים את הרבים** וזכות הרבים תלוי בהם.

ואל יחשו ללעג השאננים שאומרים, מה הועילו אלו החכמים בתקנתם לשנות לנו את הידוע ומפורסם בספרים, אין זה כי אם ללקט כסף וליטול את השם שהוציאו ספר. שרי להו מרייהו למדברים כן, כי לא צדקו, שודאי הגמור יותר טובים לנו אלו הספרים של אסיפות מכל חברי הפלפולים והחריפות, כי מה יתן ומה יוסיף לנו אלו החבורים, רובם הם מתעפרים בעפר אין דורש ואין מבקש, שכל חכם רוצה להיות מבין מדעתו ולישא וליתן בהלכה כפי השגתו, ואם ירצה אדם ללמוד כל חיבורי הפלפולים והחריפות, יכלו שנותיו ולא ילמוד אחד מני אלף מהדברים שצריך ללמוד, וכדאמרנו בש"ס: אי דיקנא לא גרסינא. מה יתן ומה יוסיף לנו לידע הויכוח שהיה בין שני תלמידי חכמים, שזה אומר בכה וזה אומר בכה. ואם כדי ללמוד דרכי הפלפול והחריפות וחדוד השכל - הלוא יש די לנו בתורתן של ראשונים ז"ל, אשר לבם פתוח כפתחו של אולם וחכמתם ניכרת מתוך דבריהם. אבל אלו הספרים של האסיפות תועלתם מרובה כאמור. ולכן כל תלמיד חכם ירדוף אחריהם כאשר ירדוף הקורא בהרים, ויד כל ממשמשת בהם כל שעה, כי בזמן הזה הקיצור הוא מטבע חריף אהוב ונחמד לכל, ואומרים דרך צחות (רות ב ד) 'ויאמר לקוצרים ה' עמכם'.

ולכן אף מי שעושה ספר שו"ת, שהוא מועיל לרבים בהיותו מחדש דינים חדשים ופושט ספיקי דינים, לא ילך בארוכה ויצא מענין לענין ממלאכת השאלה למלאכת השיטה ופלפול בדברי האחרונים לנתוץ ולנתוש, לבנות ולנטוע, ולומר שמועה זו נאה וזו אינה נאה, כי מה יתן ומה יוסיף, וחוששני מחטאת ברוב דברים. רק יכתב הלכות קטנות, מצוי הדין הנצרך לענין דינא דוקא. וכן הרוצה לכתב פשטים אשר חננו ה' על תנ"ך ומאמרי רבותינו ז"ל, אם רוצה שיהא יד רבים ממשמשת בו, לא ילך בארוכה ויצא ממלאכת הדרוש למלאכת הפלפול, אלא יכתוב פסקי פסקי על סדר התנ"ך והש"ס דברים מתוקים מעורב עם דברי מוסר ויראת ה', שהמוסר הנאמר על פסוק הוא מתוק מדבש ועומד לזכרון בין העינים. ומתוך כך יהיו דבריו נקראים ונזכרים ונאמרים בבתי כנסיות של תלמידי חכמים ובבתי מדרשות, ויהיה מזכה את הרבים, ותתענג בדשן נפשו בהיות שפתותיו דובבות בקבר (יבמות צא א). זהו דרך ישרה לפי דעתי לחוברי חבורים.

אמנם הבעלי אסופות שמאספים קצורי דינים צריכים לזיזה הרבה שלא יכנסו למלאכה זו אלא אם כן יכולים לעשות אותה על מתכונתה, כי היכי דלא תיפוק מינה חורבה, דהיינו שיהא להם ספרים הרבה מהראשונים ואחרונים ותשלט עיניהם בכולם בעיון יפה יפה, ולא יסמכו על הכלל העולה, כי יש פתח טועה, ולא יטעו לרשום היפך ממה שכתוב בספר, כאשר נמצא לפעמים באלו הקיצורים. ולכן אמרו שאין ראוי לסמוך על הקיצורים להקל או להוציא ממון מיד המוחזק, עד שילמד חיפוש מחיפוש ועד שיראה הדין בשרשו.

ושמעתי אומרים, שאף על פי שהרב 'מעם לועז' עשה מלאכה גדולה וזכה וזיכה את הרבים, לא היה רוח חכמים שבדורו נוחה הימנו על שכתב הלכות פסוקות, ורבים מעמי הארץ שאין יודעים לקרות אלא ספרו ומקבלים דבריו כנתינתם מסיני ואין חוזרים לשאול פי חכם וסומכין עליו בין להקל בין להחמיר, ופעמים המצא ימצא איזה דין שנתחדשו כעת ספרים שחולקים על דבריו ומחמירים וכן ראוי להחמיר. ולכן יש להזהיר ללועזים שלא יסמכו על ספרי הלועזים להקל באין שאלת חכם, ודין להם שספרי הלועזים יעוררום ליכנס לבית הספק כדי לשאול לחכם. (ויש את לבבי לכתוב ספר אסופת דינים חכם, אך לא אכתוב אלא מה הוא אסור, ולא אזכיר את המותר, למען לא תצא תקלה כזו). וגם ראוי לבעלי אסופות שיעשו טובה שלימה ולא יכתבו על דין פלוני עיין בספר פלוני, ולא עוד אלא שלפעמים יש שנצרך לו אותו הדין מאד ואותו הספר שציין אינו בנמצא בעירו, והרי זה דומה למי שמביאין אותו אל המעיין ואין מניחים אותו לשתות מים, לכן יכתב גם כן מה שכתוב באותו ספר למען ינוח הקורא בו כי ימצא תאות לבו, "עכ"ל.

הלכות נטילת ידים

7.....	סימן קנ"ז
8.....	סימן קנ"ח
11.....	סימן קנ"ט
15.....	סימן ק"ס
17.....	סימן קס"א
29.....	סימן קס"ב
31.....	סימן קס"ג
32.....	סימן קס"ד
33.....	סימן קס"ה

הלכות בציעת הפת

34.....	סימן קס"ו
36.....	סימן קס"ז
83.....	סימן קס"ח

הלכות דברים הנוהגים בסעודה

153.....	סימן קס"ט
161.....	סימן ק"ע
181.....	סימן קע"א
204.....	סימן קע"ב
213.....	סימן קע"ג
214.....	סימן קע"ד
241.....	סימן קע"ה
245.....	סימן קע"ו
252.....	סימן קע"ז
272.....	סימן קע"ח
299.....	סימן קע"ט
318.....	סימן ק"פ

הלכות ברכת המזון

340.....	סימן קפ"א
374.....	סימן קפ"ב
381.....	סימן קפ"ג
414.....	סימן קפ"ד
429.....	סימן קפ"ה

441.....	סימן קפ"ו
452.....	סימן קפ"ז
457.....	סימן קפ"ח
494.....	סימן קפ"ט
508.....	סימן ק"צ
516.....	סימן קצ"א

הלכות ברכת הזימון

522.....	סימן קצ"ב
531.....	סימן קצ"ג
550.....	סימן קצ"ד
556.....	סימן קצ"ה
571.....	סימן קצ"ו
588.....	סימן קצ"ז
603.....	סימן קצ"ח
608.....	סימן קצ"ט
626.....	סימן ר'
636.....	סימן ר"א

הלכות ברכת הפירות

658.....	סימן ר"ב
727.....	סימן ר"ג
746.....	סימן ר"ד
786.....	סימן ר"ה
812.....	סימן ר"ו
834.....	סימן ר"ז
838.....	סימן ר"ח
891.....	סימן ר"ט
906.....	סימן ר"י
946.....	סימן רי"א
970.....	סימן רי"ב
998.....	סימן רי"ג
1002.....	סימן רי"ד
1004.....	סימן רט"ו
1038.....	סימן רט"ז

הלכות ברכות שונות

1055	סימן רי"ז
1057	סימן רי"ח
1080	סימן רי"ט
1139	סימן ר"כ
1145	סימן רכ"א
1147	סימן רכ"ב
1149	סימן רכ"ג
1191	סימן רכ"ד
1222	סימן רכ"ה
1270	סימן רכ"ו
1291	סימן רכ"ז
1320	סימן רכ"ח
1340	סימן רכ"ט
1360	סימן ר"ל

הלכות תפילת מנחה, ותפילת מעריב

1374	סימן רל"א
1375	סימן רל"ב, סימן רל"ה
1395	סימן רל"ה
1410	סימן רל"ו
1417	סימן רל"ז
1418	סימן רל"ח
1434	סימן רל"ט

הלכות צניעות

1451	סימן ר"מ
1511	סימן רמ"א

1513 אסיפת יצחק

1514	הג' הרב חיים קניבסקי זצ"ל
1518	הג' הרב אביגדר נבנצל שליט"א
1522	הג' הרב ישראל פסח פיינהנדר זצ"ל

1526	מראי מקומות
------	-------------

הלכות נטילת ידיים

סימן קנ"ז

פוסקים - דרך החיים (סי' קצ"ז - סי' ר"ג), ת"א (כלל ל"ו - כלל מ'), קיצור שו"ע (סי' מ'), פתחא זוטא (הורוויץ), שערי עדן (על קיצור שו"ע, בורשטיין).

דור המלקטים - אהלי שם (אוצר פסקי נטילת ידיים, פרץ), אור לציון (ח"ב פרק י"א), וינטלם וינשאם (פרזיס), וינטלם וינשאם (רוזנר), חיבור לטהרה (הל' נט"י, טווערסקי), מנחת גדעון (גילקרוב), נטילת ידיים כהלכתה (ברויאר), נתן פרינ (הל' נטילת ידיים, געשטעטנער), פסקי תשובות (רבינוביץ), קונ' בעניני נט"י במס' ידיים ובהל' נט"י (אברכי כולל אור יצחק יהוד), קונ' מצות נטילת ידיים (סנדר).

א [כללי.

א.

נטילת ידיים

סימן קנ"ח

[א] ניגוב - סעיף י"ב.

סוטה (דף ד:): – "אמר רבי אבהו: כל האוכל פת בלא ניגוב ידיים - כאילו אוכל לחם טמא, שנאמר: +יחזקאל ד+ ויאמר ה' ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא וגו'".

א. ברכה בשעת הניגוב.

1. מהמיר.

(א) בן איש חי (שנה א' פר' שמיני אות ז') – "וכל שכן שאסור לו לברך בהיותו מנגב ידיו כמנהג המון העם, שהרי אסור לעשות עסק אפילו כל דהוא בשעה שמברך, וכנזכר בחסד לאלפים סי' קנ"ח אות ג', ועיין מטה יוסף ח"ב ושאר אחרונים".

(ב) עי' בית יחזקאל (צוריאלי, ח"א סוף עמ' קנ"ו) – "בזמן שמברכים אין לעשות אפילו תשמיש קל (שו"ע סי' קצ"א סעיף ג) ואפילו לעיין בדבר תורה' (במ"ב ס"ק ה') ולכן יש להמנע מלנגב את הידים בזמן הברכה של נטילת ידיים או אשר יצר".

(ג) באר משה (ח"ח סי' מ"ב אות ז') – "בודאי אסור לנגב הידים בשעת הברכה אלא ינגב ידיו ואחר הניגוב יברך ברכת אשר יצר וברכת נט"י יברך קודם שמנגב או באמצע הניגוב יפסיק ויברך ואין העולם נזהרים בזה ומצוה לעוררם על טעותם".

(ד) עי' פתחי הלכה (פרק א' אות ל"ב) – "לא יאה לנגב ידיים בעת ברכת על נטילת ידיים, אלא צריך לברך בטרם מתחיל לנגב".
(ה) שערי הברכה (פרק א' סעי' מ"ו) – "ואין לשפשף או לנגב את הידיים בעודו מברך".

2. מיקל.

(א) שלמת חיים (סי' קי"ג, א"נ סי' ק"ס) – "בסידור אשי ישראל אחר סדר התפלה דף צט כתב וז"ל: קודם סעודה נוטלין ידיהם כדין ובשעת הניגוב מברכין ענ"י. וקשה הלא כת' הט"ז בעת איזה ברכה אסור לעשות שום דבר ובמג"א כתב אפי' תשמיש קל. תשובה:

מבואר בסי' קנח בא"ח שגם הניגוב שייך להמצוה ע"פ הגמ' דסוטה ופשיטא דאין בזה קפידא".

(ב) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ט"ו אות י"ט) – "בדרך כלל מו"ר מנגב את ידיו ויושב ומברך ברכת אשר יצר ופעמים ראיתי שמברך בשעת הניגוב וכן בברכת ענט"י לסעודה ראיתי מברך בשעת הניגוב".

(ג) הגר"ח ק"צ"ל (נזר החיים עמ' קס"ח) – "החזו"א ינגב ידיו בשעה שברך, וכששאלוהו על כך השיב: שאנשים מחכים, אבל זה היה רק תירוץ, אך הסיבה האמיתית היא כי זה חלק מהמצוה שלא יהיה רוח רע".

עי' הגר"ח ק"צ"ל (הליכות חיים ח"א אות קס"ח, עמ' ס"ב) – "שאלה: אם מותר לברך ברכת על נט"י או ברכת אשר יצר בשעה בשעה שמנגב ידיו מן המים, דלכאור' אסור לברך בשעה שהוא עושה דבר אחר וכמ"ש המחבר בסי' קפ"ג סי"ב וסי' קצ"א ס"ג. וכמדומה שהעולם נכשלים בזה. תשובה: יש מקילים בזה".

3. מראי מקומות – ודרשת וחקרת (ח"ד או"ח סי' מ"ג).

(א) ר' יונה (ס' היראה ד"ה וירחץ) – "ועל נטילת ידיים יברך בשעת ניגוב ידיו ולא בנטילתן".

(1) איש מצליח (ח"א סי' א') – "ומ"ש בספר הקנה לברך בשעת הניגוב, לאו דוקא אלא ר"ל תכף לניגוב, יען דכשהוא מנגב ממז אסור לברך וכמ"ש הרב חסד לאלפים סי' קנ"ח אות ג' והרב בן איש חי שנה א' פרשת שמיני דין ז', משום דקיי"ל בסוף סימן

קפ"ג וקצ"א דאסור לעשות מלאכה בעודו מברך, וכתב המ"א [בסוף סימן קצ"א] אפילו תשמיש קל אסור, והובא באחרונים ואין חולק".

(2) הגר"ח ק"צ"ל (דעת נוטה ח"א דיני נט"י אות רס"ז) – "שאלה: כתב רבינו יונה בס' היראה לענין נט"י שחרית וז"ל וענט"י יברך בשעת ניגוב ולא בנטילתן עכ"ל ויל"ע הלא אסור לעשות מלאכה בשעה שמברך וכדמבואר בסי' קצ"א סעי' ג'. תשובה: כוונתו לפני הניגוב".

(3) מראי מקומות – יביע אומר (ח"ג או"ח סי' א' אות ז'), הר"ג גילקרוב (זכור לאברהם תשנ"ז עמ' רע"ז).

(ב) חזו"א (מעשה איש ח"ב עמ' צ"ט, ח"ד עמ' י"ז בהג"ה) – "פעם ינגב ידיו בשעה שברך ברכת 'אשר יצר', וכשנשאל הרי כתוב שלא לעשות שום מלאכה בשעה שמברכים, השיב: אנשים מחכים בתור! ... [יתכן שאמר כן לרווחא דמילתא, ובאמת סבר שמותר לנגב בשעת הברכה]. (מהגר"ח שליט"א [זצ"ל])."

(ג) הגרשז"א זצ"ל (פתחי הלכה ארטסקרול פרק א' הע' קמ"ד [בעברית, הע' קי"ט]), הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב ס"ק ט' ד"ה ומה, הע' כ') – "ומה שיש שאינם נזהרים מלנגב הידים בשעה שמברכים על נטילת ידיים, יש ללמוד זכות על כך דכיון שעוסק במצוה זו גופא אפשר דאינו מגרע מן הברכה. [פתחי הלכה פ"א הע' י"ט. ועיי"ש שהוסיף דמ"מ בלא"ה יש לברך קודם הניגוב

מטעם עובר לעשייתן כדאיתא בסי' קנ"ח סי"א בהג"ה. ורבנו עצמו דקדק לנגב רק אחר גמר הברכה, וכן ברכת אשר יצר דקדק לאומרה רק אחר שגמר הניגוב לגמרי]."

(ד) לשאר מקורות לענין ניגוב הידים בעת אמירת אשר יצר או נטילת ידיים - עי' סי' קצ"א סעי' ג'.

ב. ניגוב הידים במכונה ליבוש ידיים בנטילת ידיים לסעודה (hand dryer).

1. מהמיר.

(א) שרגא המאיר (ח"ד סי' ד') – "ממילא יוצא מדברינו שבודאי לנט"י לסעודה צריך לדקדק לשפשף ולנגב דוקא במפה או בשאר דברים, וכלשון הר"ש".

(ב) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון כ"ה עמ' ה' ריש טור א') – "דאף הנוטל ידיו במים יותר מרביעית יש לנגב ידיו דוקא במגבת ולא במכונה של אויר חם לייבוש הידים".

- ג) עי' שבט הקהתי (וישמע משה פר' קורח תשע"ז עמ' ג') – "שלכתחילה יש לחוש לדברי שו"ע הרב ובמקום הדחק י"ל שגם יבוש הידים במתקן חשמלי נחשב כמעשה ניגוב".
2. כשנטל רק מים ראשונים פחות מרביעית שהמים נטמאו יש לנגב דוקא במפה.
- א) בצל החכמה (ח"ד סי' קמ"א) – "העולה להלכה: א) נטל ידיו לסעודה ושפך על כל יד רביעית מים, מותר לנגב ידיו בזרם אויר חם וא"צ לנגבן במפה (אות א'). – ב) שפך על כל יד פחות מרביעית, צריך לכתחילה לנגבן במפה (אות ב')."
- ב) באר משה (ח"ז קונ' עלעקטריק סי' מ"ח) – "נשאלתי, בזמן האחרון המציא מכונת עלעקטרי המנגב הידים ע"י אויר חם אם שרי בימי החול לנגב לנט"י לסעודה. השבתי בזמניו שהמים בשפע ואין איש שאיננו נוטל ידיו, הרבה יותר מרביעית מים על כל יד ויד, אין כאן שאלה כלל ושרי לנגב הידים ע"י אויר חם של מכונת עלעקטרי הנ"ל, ואינו נכנס בגדר שאלה, והשאלה רק כשנטל בצימצום ואז באמת צריך לנגבו במפה ולא ע"י מכונה זו".
- ג) קנין תורה בהלכה (ח"ג סי' י"ט) – "וע"כ דלכולם החיוב נגיבה ברביעית בב"א משום מיאוס ומהני נגיבה בשמש ובאוויר חם ורק במקום שהשניים יטהרו הראשונים יש לפשפש במטפחת דוקא שיטהרו את הידים בכל מקום".
- ד) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ה עמ' ה' סוף טור א') – "דרך כשנטל רק מים ראשונים פחות מרביעית שהמים נטמאו יש לנגב דוקא במפה ולא די שינגבו מאליהן ולכן לדידן שאנו נוטלים את הידים במים בשפע אין צריך לנגב את הידים במגבת ואפשר לנגב את הידים על ידי מכשיר של זרם אויר חם".
- ה) הגר"נ נוסבוים שליט"א (וישמע משה פר' קורח תשע"ז עמ' ג').
3. מיקל, שיש כאן מעשה ניגוב ממש.
- א) הגרשז"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ה עמ' ה' טור ב') – "דיכולים לנגב את הידים בנטילת ידים לסעודה במכונה לייבוש ידים על ידי זרם של אויר חם".
- ב) שערים מצויינים בהלכה (סי' מ' קונ"א ס"ק ה') – "ובחזון איש ... ולפ"ז בזמניו שמשמשין במכונות המנשבות אוויר לצורך ניגוב ידים, מותר להשתמש בהם, ויותר טוב ממה שישמש במטפחת שהיא רטובה דהא כתוב הלבוש בסי' קסב דמטפחת הרטוב חוזר ומטמא הידים, ובפרט כשנטל במים מרובים דלשיטת המחבר סי' קנ"ב א"צ ניגוב כלל אלא שהאחרונים חלקו על זה ובכה"ג מותר לכו"ע".
- ג) אז נדברו (ח"ט סי' ס"ד על סי' נ"ב, עי' ח"ח סי' נ"ב) – "אבל נראה לי כעת (ולמרות שבספר אז נדברו הסתפקתי בזה) דגם אם נאמר דבעינן ניגוב ממש גם בנטל מרביעית אין שום הבדל בין המנגב ידיו במגבת ובין מקרב ידיו להמכונה לנגב הידים, יש כאן מעשה ניגוב ממש".
- ד) להורות נתן (אליבא דהלכתא גליון כ"ה עמ' ה' טור ב') – "דמסברא נראה לו דניגוב על ידי מכונה אינו חשיב נתנגב מאיליו אלא חשיב מעשה ניגוב על ידי שמקרב ידיו למכונה".
- ה) הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ה עמ' ה' טור ב', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"א אות ז') – "דיכולים לנגב את הידים בנטילת ידים לסעודה במכונה לייבוש ידים על ידי זרם של אויר חם".
- ו) שבט הלוי (מבית לוי גליון י"ז עמ' י"ח אות ז', הע' ז') – "אפשר לנגב ע"י מכשיר המוציא אויר חם ליבוש ידים. [דלכל הטעמים סגי בכך להעברת מי הנטילה שעל ידיו]".
- ז) אבני ישפה (ח"ח סי' ל"א ענף א') – "ולכן נראה שפשוט שבין למים ראשונים ובין למים אחרונים מותר להשתמש במכשיר של אויר חם לנגב את ידיו".
- ח) רבבות אפרים (ח"ב סי' ס"ח אות ד', ח"ג סי' ק"ג, ח"ה סי' קל"ה אות א', סי' תר"ד) – "להתיר לנגב הידים אחרי הנטילה במכונה חשמלית".
- ט) חוט שני (פסח ענינים שונים אות ט"ז עמ' שי"ב, אליבא דהלכתא גליון כ"ה עמ' ה' טור ג') – "דהיות דהמשנה ברורה לא הביא את דברי האחרונים הנ"ל דיש לנגב את הידים במפה ולא די שיתנגבו מאיליו מכלל דס"ל כדעת החזו"א דיכול להמתין עד שינגבו ולכן בודאי שאפשר לנגב את הידים לסעודה במכונת שמפזרת אויר חם".
- י) תשובות והנהגות (אליבא דהלכתא גליון כ"ה עמ' ה' טור ב') – "דיכולים לנגב את הידים בנטילת ידים לסעודה במכונה לייבוש ידים על ידי זרם של אויר חם".
- יא) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא גליון כ"ה עמ' ה' טור ג') – "דאף שהידיים יתנגבו מאיליו מסתבר דמהני וכדעת החזו"א ולכן אפשר לנגב את הידים בנטילת ידים לסעודה במכונת לניגוב ידים".
- יב) הגר"ט וויס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון כ"ה עמ' ה' טור ב') – "דמסברא נראה לו דניגוב על ידי מכונה אינו חשיב נתנגב מאיליו אלא חשיב מעשה ניגוב על ידי שמקרב ידיו למכונה".
- יג) עי' הגרש"א שטרן שליט"א (וישמע משה פר' קורח תשע"ז עמ' ג') – "טען שנתינת הידים במתקן החשמלי היא כהעמדתם בשמש עד שיתייבשו, ובודאי דאין זה נחשב מעשה ניגוב. ומכל מקום המיקל שלא להצריך מעשה ניגוב דוקא יש לו על מי לסמוך דכן היא דעת רוב הפוסקים".
4. מראי מקומות – עמק הלכה (ח"ב סי' ד'), הר"ש רבינוביץ (נזר התורה גליון כ"ט עמ' שע"א), עומק הפשט (גליון ש"ה).
- א) הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ה עמ' י"ד טור א') – "שאלה: האם אפשר לנגב ידיו אחר נט"י במכונה שמוציאה אויר חם, או לא. תשובה: אולי, (מענה ר"ח, תשו' רצ"ז)".
- הגר"ח"ק זצ"ל (עלי ש"ח עמ' ק"ה אות ג') – "שאלה: לאחר הנטילה לסעודה, האם מותר ליבש ידים במכונה הזורקת רוח חמה. תשובה: אולי".
- הגר"ח"ק זצ"ל (וישמע משה פר' חוקת תשע"ז עמ' ד' טור א') – "אפשר להקל בשעת הדחק".
- ב) נהרות איתן (ח"א סי' ט') – "היוצא מדברינו: בשעת הצורך כשאין לו מפה וכדו' יכול לנגב ידיו במכשיר לניגוב ידים הפועל בדחיסת אויר חם ודחוס בחוזק גדול על הידים הרטובות אף אם נטל ידיו בפחות מרביעית, ובפרט אם מכשיר זה פועל בעוצמת

לחץ אויר חזק, ומ"מ ישתדל להניח ידיו ישרות כל זמן שידי רטובות ממש, עד שיתייבשו לכל הפחות כך שיהיו רק לחות ואינן יכולות להעביר המים ממקום אחד למשנהו בידי, ורק אח"כ יהפוך אותו לצד השני כדי לייבשן לגמרי".

(ג) הר"ז שוב שליט"א (אליבא דהלכתא גליון כ"ז עמ' ז' טור ג') – "בנוטל מים שניים יכול לנגב ידיו במכונה לייבוש ידיים ע"י זרם של אויר חם. ובנוטל רק פעם אחת אף ביותר מרביעית יש לחשוש לדעת הראב"ד ולנגב את הידים דוקא במפה כדי להוריד את המים המטושטשות".

(ד) שערי הברכה (פרק א' סעי' מ"ט, עמ' כ"ה) – "ולא ייבשם על ידי מכונה המפזרת חום".

שערי הברכה (דפו"ח פרק א' סעי' מ"ט, עמ' כ"ה) – "ויש שכתבו שלכן ראוי שלא לייבש את הידים על ידי מכונה המפזרת חום".

(ה) מאיר עוז (ח"ז עמ' צ"ט) – "ועיין בסי' קסב, א מש"כ שמצוי בזמנינו מכונה שהיא תלויה בגובה ובזה שפיר דמי, אך יש **מכונות שמשפיל ידיו** ובזה יש לעיין אם טוב לפי הקבלה שהביא שם המ"ב שראוי להגביה ידיו, אע"פ שנטל ברביעית או בב' רביעיות לפי החזו"א הנזכר שם שאז אין חיוב להגביה ידיו מצד דינא דגמ', ומ"מ מצד הקבלה כתבו שיגביה ידיו".

ג. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ה עמ' י"ד טור א') – "שאלה: קיי"ל שצריך לברך בין נטילה לניגוב, והטעם שאפי' שצריך לברך עובר לעשייתו, מ"מ גם אחר נטילה נחשב עדיין עובר לעשייתו, מכיון שמחוסר עדיין ניגוב. והקשו, שהחזו"א סובר שא"צ דוקא מעשה ניגוב, אלא גם אם נתנגב מאיליו גם מועיל, וא"כ מדוע נחשב זאת שמחוסר ניגוב, הרי א"צ לעשות שום מעשה, וכשיתנגב מאיליו גם יקיים חובתו. תשובה: ודאי חסר ניגוב, רק אין נפ"מ איך, (תשו' בכת"י)".

באיזה כלי נוטלין הידים

סימן קנ"ט

- [א] נוטלים ידים בכלי. [ג] כח גברא.
[ב] כוס חד פעמי: האם הוא בגדר 'כלי'. [ד] כוונה - סעיף י"ג.

א] נוטלים ידים בכלי (סעיף א' - סעיף ו').

א. אם שיעור ד' מילין לנטילת ידיים נאמר גם כשיש לו מים ואין לו כלי.

1. השיעורים האמורים נאמרו גם על חזרה להשיג כלי.

(א) ציץ אליעזר (ח"ח סי' ז' אות ח') – "אם גם באין לו כלי ויש לו מים ישנו ג"כ הדין שבסי' קס"ג סעי' א' דצריך לחזור לפניו עד ד' מילין ולאחריו מיל ... בהיות ונפסק בשו"ע בסי' קנ"ט סעי' א' דאין נוטלין לידים אלא בכלי, ואסמכוה רבנן על מי חטאת א"נ על קידוש ידים ורגלים במקדש, עיין בב"י בטור, א"כ פשוט שהשיעורים האמורים נאמרו גם על חזרה להשיג כלי".

ב. מראי מקומות.

1. אבני ישפה (ח"א סי' ל' ענף ב') – "יש לדון בקופסא ריקה של שימורים אי שרי להשתמש בה לנטילת ידים ... כיון דרובא דעלמא זורקין אותה ואין דעתן להשתמש בו יותר, נימא דלא לתשמיש לתוכה עשויה. וטעמא דמילתא נראה משום דאינו חשוב ככלי, אם אינו עומד למטרה של קבלת משקין אלא עומד למטרה אחרת ... לכן דנראה דשרי להשתמש בקופסת שימורים ריקה".
2. שערי הברכה (פרק ב' הע' ז') – "וראיתי שיש מי שכתב שלפי מה שהחמירו הפוסקים שלא להשתמש בכוסות חד פעמיים, א"כ יש לדון ג"כ בבקבוקי שתיה ...".

ב] כוס חד פעמי: האם הוא בגדר 'כלי'.

א. מיקל.

1. הגרי"א הענקין זצ"ל (עם התורה מהדורא א' ח"י עמ' ו') – "ע"ד כוסות נייר איני רואה חשש בזה - מה שמסתפק שמא אין זה בכלל כלי, הנה מצינו במס' כלים פ"ז משנה ט"ו שנקרא כלי גם לענין כסוי מצינו במשנה, וגם חשש חמץ איני רואה בזה. מובן שמצוה לברך על כוס נאה, אבל אם אין לו אחר, או שהוא עני יכול להשתמש בו, וגם כשר לנטילת ידים".
2. יוען יוסף (או"ח סי' ס"ה) – "וראיתי אשר כותב דיש להחמיר מליטול הידים בכוסות של נייר השכיחים המשווחים באיזה דבר למען יחזיקו מים, ומדמה זאת למה דקיימ"ל (סי' קנ"ט ס"ד) שק וקופה אף על פי שזפתן בזפת עד שהם מקבלין מים אין נוטלין מהם לידים, הנה רש"י כתב שם (חולין דף ק"ז ע"א) שק וקופה אין מלאכתן למים דרובן אין מקבלין מים עכ"ל, כוונת רש"י דאין דרך להשתמש בשק וקופה לצורך מים דהא הם נקובים ואם אחד עושה פעולה וזפתן שיהא ראוי למים בטלה דעתו משום דרוב בני אדם אין עושין כן, ואין משתמשין בשק וקופה אלא ליקח בהם חפצים. אבל כוסות הללו הא לשם כך נעשו לשתות בהם בסעודה ומה בכך שהם מנייר והם בזול עד שמשליכין אותן אחר הסעודה סוף סוף לשם כך נעשו להשתמש בהם למשקה, ועד כאן לא פליגי הפוסקים (שם) בכובעים שעוברי דרכים שותים מהם, אם בשביל זה מקרי כלי לנטילת ידים, היינו לפי שעיקרן לא לשם כך הם עומדים, ופליגו אם אמרינן בזה בטלה דעתן של עוברי דרכים אצל כל אדם, כמבואר בסימן קנ"ט יעיי"ש בשו"ע הרב (סעיף ח'), אבל הני כוסות של נייר אין תשמישן אלא למשקין. ומה שהביא מספר ים של שלמה (פ' כל הבשר סי' ל"ב) דבעי כלי חשובה, לענ"ד אין החשיבות תלוי אם נעשה מדבר זול, אלא הכוונה חשובה תשמיש שלהם, והלא בשעת סעודה תשמישן חשוב דהכל שותין מהם כאשר אנו רואין בסעודות גדולות".
3. באר משה (ח"ג סי' נ"ה, ח"ה סי' מ"ב) – "ולנטילת ידים כשרים הם".
4. הגרשו"א זצ"ל (הגר"א נבנצל שליט"א, חק וזמן על הל' נדה תיקונים והוספות לספר עמ' י') – "לכוס פלסטיק ... דאף אם אין לקדש עליו מ"מ לנט"י כשרה. וא"כ היתה דעתו דיש לה שם כלי, ורק לא שם כלי מכובד".
5. ציץ אליעזר (חי"ב סי' כ"ג) – "לכוסות - נייר של נידוננו אשר עשויים מתחילה לשם כך וראויים כשלעצמם להתקיים, ועושים חיזוק לכך שיתקיימו ע"י משיחתם בפרפין וכדומה, ושותים בהם אפילו חמים ונשארים קיימים, שבדאי הברור שמותר לקדש או להבדיל בהם, וכן ליטול בהם נטילת ידים לסעודה. ולא משנה כלל מה שאין נזהרים בהן לקיימם בגלל זה שאפשר לקנותם בזול, דהעיקר בזה מה שבעצם ראויים המה להשתמש בהם הרבה פעמים ושם כלי עליהם, ומה שעל הכוס שם חי ושלם עליו".
6. עי' אז נדברו (ח"ו סי' מ"ח, עי' השמטות, עי' ח"ח סי' ג' סוף אות ו') – "אם כלים שעומדים לזורקם אם כשר לכוס של ברכה ונראה פשוט דכשר וה"ה לנט"י וכן כוסות של ניר כשר לנט"י ולכוס של ברכה, אין מקום בהלכה שהכוס צריך להיות יפה ואין מקור שאם הכוס לא נעשה לשימוש רק חד פעמי שיהא בטל מתורת כלי. אמנם אם יש לו כוס אחר לכתחילה משום הידור מצוה לא ישתמש בכוס שעומד לזרוק לאשפה".
7. משנה הלכות (ח"ז סי' קי"א ד"ה ומכאן, אליבא דהלכתא גליון כ"ו עמ' ו' טור ב') – "אני תמה מה שראיתי מפקפקין בכוסות של נייר אי הוי כוס ומדברי הרמב"ם הנ"ל לכאורה מפורש דמן נייר הוי כלי ומקבל טומאה וא"כ הכ"נ דהוה כוס אלא די"ל דאינו מכבוד לקדש על כוס כזה אבל מעיקר דינא לפענ"ד הו"ל דין כלי לענין קידוש וכן לענין נט"י".
8. הגריש"א זצ"ל (וישמע משה ח"א עמ' ע"ו, אליבא דהלכתא גליון כ"ו עמ' ו' טור ב') – "דכלי חד פעמי יש לו דין כלי ויכולים ליטול בזה את הידים לסעודה".
9. שבט הלוי (אליבא דהלכתא גליון כ"ו עמ' ז' טור א') – "שמעתי לחלק בין כוס חד פעמי מפלסטיק להעשוי מנייר דמפלסטיק חשיב כלי אולם העשוי מנייר אם כשמונח בו משקה הרבה זמן הרי זה מתקלקל אינו חשיב כלי ולכן אפשר לכתחילה ליטול את הידים לסעודה בכלי חד פעמי מפלסטיק אולם קידוש אינו ראוי להשתמש בכוס חד פעמי משום כבוד הברכה".

ע' שבת הלוי (מבית לוי ח"ג עמ' ע') – "בהיותי איזה ימים בלונדון הבירה קרב אלי ידידינו הה"ג המופלג חסיד במעשיו כש"ת רבי שרגא פייוויש שנעבעלג ... והראה חזותו קונטרסו היקר על הלכות נטילת ידים אסיפת הלכות קצרות נחוצות מפוסקים אמיתים שקבעו הלכות לדורות והאמת אגיד הוטבו דבריו והערותיו גם ראיתי את אשר כתבו הרבנים הגאונים הצ' משאפראן ופאפא שליט"א ועל פי שנים עדים גדולים יקום דבר, ואגב אורחי ראיתי את אשר כ' כ"ת בענין כוסות ניילון - ונייר ונטה להחמיר אם לא בשעת הדחק אבל הדעת נוטה לדברי ההגה"צ [מפאפא] בהסכמתו דכיון דנעשו לשם קבלה ולשם כלים ואין בקבלת מים שלהם שום רעותא אין בידניו לפוסלם, ופשוט שאינם דומין להמבואר סי' קנ"ט ס"ד לענין שק וקופה או כובעים על הדרך, ובעין קל יראה משם ראי' להיתר יותר מלאיסור כי מאן מפס לחלק בין המינים. **אמנם** זאת עלינו לעורר כי בכוסות נייר שכיח הרבה שיש גם ריעותא בקבלת מים שבין רגע המים מטפטפין מתחתיהם ומטעם זה כשר שלא להשתמש בכלים אם יש עצה אחרת".

10. חוט שני (אליבא דהלכתא גליון כ"ו עמ' ו' טור ב') – "דכלי חד פעמי יש לו דין כלי ויכולים ליטול בזה את הידים לסעודה".

11. וישב משה (ח"ב סי' ס"ה) – "על הכוס מנייר ופלטטיק דקים הנהוגים בשמחות וקידושים שמשמשים בהם פ"א, ואח"כ זורקים אותם לאשפה ואין לו חשיבות ... והרי בנט"י ברור שהם כשרים דהא ממי חטאת ילפינן בי' דבעי כלי, והתם משנה שלימה שנינו ...".

ב. מחמיר, אין עליו שם כלי.

1. סאטמר רב (קנין תורה בהלכה ח"א סי' מ"ט סוף אות ב') – "ולא הי' לנט"י רק כלי של פלאסטיק המתין זמן רב ולא רצה לקחתו".
סאטמר רב (שרגא המאיר ח"ב סי' פ' סוף ד"ה וממילא) – "בחורף שנת תשל"ד זכיתי להיות בצל קדשו, ודברתי עם הרה"ק מסאטמאר שליט"א [זצ"ל] פ"א בהלכה זו, והסכים שאסור לעשות קידוש ונטילת ידים בכלים אלו".
 א) אמנם עי' באר משה (ח"ג סי' נ"ה אות ז') – "אחר זמן ראיתי בתשו' משנת יעקב (להרהגה"מ מהרי"ל, רב דקאפוש שליט"א, ח"א סימן ו' אות ח) שקיצר מאוד בשאלה זו וכתב בדרך אגב שאינו יוצא ידי קידוש בכוס נייר והביא דברי הרמב"ם אלו וסיים דבריו, וז"ל: והראיתי דברי הרמב"ם אלו לאדמו"ר הגה"ק מסאטמאר שליט"א [זצ"ל] לענין דאין לעשות קידוש בפאפיר גלעזער (כוסות מנייר) דמשליכין אותם לאחר השתיה, והודה לדברי, עכ"ל. ושמתתי לראות שבדרך הישר הלכתי בהשקפה הראשונה, אבל האמת כאשר כתבתי שעפ"י ההלכה כל הני כוסות כשרין לקידוש, לנט"י ודין כלי עליהם לענין כתמים. ולא שמעתי מתלמידי רבינו רשכבה"ג אדמו"ר מסאטמאר שליט"א [זצ"ל] שהיו שומעים ממנו לאסור לעשות קידוש ולנט"י בכוסות כאלו. וגם שאלתי מרבנים ת"ח מובהקים שליט"א שיודעים דעת רבינו שליט"א [זצ"ל] בכל ענינים הנוגעים אל החיים יום יומיים ולא שמעו מעולם מפה קדשו שהיה מערער על הדבר. והגם שנאמן עלינו הרב הגאון המפורסם בעל משנת יעקב וחלילה לי מלהרהר אחריו, אבל בודאי שהוא היה הממציא לאסור דבר חדש, היה חביב בעיניו הענין, אמר הדבר לפני רבינו הק' שליט"א [זצ"ל] בדרך העברה בעלמא והרכין לו ראשו שהערה נאה ויפה היא כדרכו בקודש, - היודע ומכיר דרכו בקדושה - אבל לא שהסכים לזה הלכה למעשה כנ"ל ברור כשמש".
2. מנחת יצחק (ח"י סי' כ"ג) – "מה שהעיר מהמבואר בהלכות נט"ל בכלי גללים והוא (באו"ח סי' קנ"ט סעי' א') יש שנוטלים מהם לידים אף על פי שאין מקבלים טומאה אפילו מדרבנן, וא"כ מכש"כ לענין קידוש דקיל לענין דין כלי שלם, וכלי גללים בודאי אין להם חשיבות [וכן מבואר בב"מ מ"ז ע"ב לפי פי' רש"י שם ד"ה מרוקא] ואעפ"כ נוטלים מהם לידים, שפיר כתב כ"ת דשאני כלי שנעשה לשימוש חד פעמי, דאין החסרון מפאת חשיבות רק כיון דמשמשים בו רק פ"א שנעשה לשם כך אין לו דין כלי כלל וכנ"ל".
3. עי' אור לציון (ח"ב פרק י"א סעי' ו', הע' ו') – "יש להסתפק אם כלי חד פעמי חשוב כלי לענין נטילת ידים, שלכאורה נראה שכלי שאינו עשוי אלא לשעה אינו חשוב כלי, וכיון שבנט"י בעינן כלי, אין ליטול בו ידים. וכן מוכח מדברי הרמב"ם בפרק ה' מהלכות כלים הלכה ז', שכתב, חותל של הוצין שמניחים בו הרוטב (כלי עשוי מהוצין שנותנים בו תמרים) וכיצא בו, אם הוא נותן לתוכו ונוטל מתוכו מתטמא, ואם אינו יכול ליטול מה שבתוכו עד שיקרענו או יתירנו, או שחשב לאכול מה שבתוכו ולזורקו, טהור, וכן הקרן שהוא משתמש בה ומשליכה אינה מקבלת טומאה. מוכח מדברי הרמב"ם שכלי שבדעתו לזורקו אינו כלי ואינו מקבל טומאה. ואף שמצינו לענין שבת שאף כלי לשעה חשיב כלי, וכמבואר בשו"ע בסימן תרמ"ו סעיף ב', שאין ממעטין ענבי הדס ביום טוב משום דהוי כמתקן, ואעפ"י שאינו אלא לשעה, מ"מ יש לחלק, שבשבת איסורו משום מכה בפטיש, ואין צריך תורת כלי, אבל בעלמא יש לומר שאינו כלי אא"כ עשוי לשימוש תמידי. ואולם לכאורה יש להוכיח שיש תורת כלי לכלי חד פעמי מדברי רש"י בביצה ל"ב ע"א, לענין מה שאמרו שם אין עושים פחמין ביום טוב, שכתב שם דאינהו נמי כלי נינהו, משמע שאף שהפחמין עשויים לשעה חשובים כלי. ומ"מ יש לומר שרש"י לשיטתו שאין בנין וסתירה בכלים, וכל האיסור הוא משום מכה בפטיש, (וראה מה שנתבאר בשיטת רש"י בספר אור לציון תשובות ח"א חאו"ח סימן כ"ד), ואין לזה שם כלי ממש. ולכן אין ליטול ידים בכלי העומד לזריקה, ורק אם מייחד אותו לתשמיש קבוע חשיב ודאי כלי ויכול ליטול בו ידיו. ומכל מקום נראה שבדיעבד שאינו מוצא כלי אחר יוכל לסמוך על הראיות להתיר, ויטול ידיו בכלי זה, אבל לא יברך, ואין צריך לכרוך ידיו במפה. ובמקום שאפשר, טוב יותר שייחד את הכלי לשימוש רב פעמי, ואז יוכל ליטול ידיו בברכה".
4. עי' שרגא המאיר (ח"א סי' נ"ה אות ב', ח"ב סי' פ') – "יש להתיר לנטילת ידים רק בשעת הדחק גדול".
5. עי' קנין תורה בהלכה (ח"א סי' מ"ט אות ב') – "אדות כלים פלאסטיק ונייר להחמיר לכתחילה יפה כיוונת, כי חוץ ממש"כ י"ל עוד מד' התוספתא סוף כלים ומבוא בר"ש שם והעתיקם בבה"ל כאן תמחווי וקערה שניקבו כו' נסדקו אם יכולין לקבל את החמין כצונן טמאין וא"ל טהורין, וכ"ה ברמב"ם פי"ב דכלים הי"ד, הרי ולא נקראו כלים רק מה שיכול לקבל את החמין, וידוע וכלים מן ניילון ומכ"ש מנייר שנמשחו להקשותם, מתקלקלים מחמין ולנט"י הא מבואר במחבר ק"ס ס"ו דנוטלין לידים אפי' בחמין שהיס"ב ... רק מי מפס לדעת שיעור הקלקול ובפלאסטיק קשה ודק גם פקעי שייד, ועכ"פ שיש מקום לחומרא זאת".
6. פסקי בושם (פרק ט' סעי' א').

7. חוט שני (שבת ח"ד עמ' צ"ה אות ג) – "כוס חד פעמי העשויה מנייר שנתקלקל מיד לא מיקרי כוס לענין קבלת טומאה, וה"ה דלא מיקרי כלי לקדש עליו, וה"ה דאין נוטלים ממנו ידים לסעודה דאין לו שם כלי".
- חוט שני (שבת ח"ד עמ' צ"ה אות ד) – "כוסות חד פעמי העשויה מפלסטיק, אם מנהג העולם באותו המדינה שאחר שימוש חד פעמי זורקים אותו לאשפה, אין לקדש עליו, אבל אם לפעמים משתמשים בו שוב לאחר ששוטפים אותו כמו שעושים כן לפעמים בארץ ישראל, הרי הוא כשר לקידוש, ואפשר ליטול ממנו ידים לסעודה".
8. עי' הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ו עמ' ו' ריש טור ב') – "דלכתחילה אין ליטול את הידים לסעודה בכלי חד פעמי ובדיעבד כשאין לו כלי אחר יכול ליטול ידיו בכלי חד פעמי".
9. עי' הגר"ט וויס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון כ"ו עמ' ו' סוף טור א') – "דרך בשעת הדחק אפשר ליטול את הידים לסעודה בכלי חד פעמי".
10. עי' הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון כ"ו עמ' ו' סוף טור א') – "דרך בשעת הדחק אפשר ליטול את הידים לסעודה בכלי חד פעמי".
11. עי' סידור עיון תפלה (הסעודה וברכותיה פרק ב' אות ב', עמ' שס"ח) – "לכתחילה לא רצוי להשתמש לנט"י בכלי חד פעמי".

- ג. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"א סי' ק"נ אות ב', ח"ז סי' שע"ב), שערי הברכה (פרק ב' סעי' ג'), ובלכתך בדרך (פרק ח' סעי' ג', הע' צ"א), אבני דרך (ח"ג סי' ע"ג אות ב').
1. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"ג) – "שאלה: האם אפשר ליטול ידיים ולעשות קידוש בכוס חד פעמי, או שאין זה נחשב כלי. תשובה: ר"מ פיינשטיין ז"ל פוסל".
- הגר"ח זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שס"א אות רנ"א) – "האם מותר לקדש או ליטול ידיים מכוס העשוי נייר או פלסטיק. תשובה: נייר לא ופלסטיק כן".
2. עי' סי' קפ"ג, לעוד שיטות ומראי מקומות.

ג] כח גברא (סעיף ז' - סעיף ה').

א. האם צריך כח גברא.

1. לא צריך [וצריך ששכשך ידיו בהם] – בה"ג (הל' ברכות פרק ו', "ואמר רב אחאי שמע מינה מדקמיבעיא להו לרבנן הכי שמע מינה פשיטא להו דכי האי גוונא רחיצה מיקריא ולא טבילותא, ומשום דכתיב ממנו הוא דקא מסתפקא להו, דאי ס"ד לאו רחיצה היא [עמוד עח] תיפוק לי דבעינא ורחצו וליכא, אלא ש"מ פשיטא להו דכי האי גוונא דרחיצה היא, השתא דאמרת רחיצה היא מאן דבעי מיכל לחמא ואשכח מיא דרמו באגנא או במשיכלא שייך ידיה בגוייהו ושפיר דמי, וכן הלכה").
- א) ריטב"א (חולין דף קז. ד"ה וכתב) – "וכתב בעל הלכות גדולות משמיה דרב אחאי משבחה ז"ל דהיכא דאיכא משיכלא דמיא שרי לשכשך איניש ידיה בגוייהו וממשינון ומיכל, (ו)מדבעי לן גבי קידוש ידים ורגלים במסכת זבחים (כ"א א') אם שכשך ידים בכיור אי הוי רחיצה או לא ופשטינן דלא הוי רחיצה דממנו אמר רחמנא ולא בתוכו, והתם הוא דכתיב ממנו אבל בעלמא רחיצה הוי, דאי לא תיפוק ליה דבעינן ורחצו וליכא, וכי תימא מאי שנא מארייתא דדלאי דאין מטבילין בה את הידים משום דהוי ליה שאובין, איכא למימר דשאני ארייתא שהיא בקרקע, ולא חזיא לנטילה כלל דליכא כלי, ולטבילה הוא דחזיא, וכיון דהוה ליה שאובין פסולה, אבל הכא בכלי לאו משום טבילה הוא שהרי אין מטבילין בכלים, אלא משום נטילה, דשכשוך יד שבתוך הכלי מנענע המים בתוך הכלי וכח הכלי חשיב כי היכי דחשיב כח כלי כשנשפכו ממנו על ידי אדם, דאילו כשנשפכין מאליהם שלא מכח אדם שופך ליכא כח כלי, וכל עיקר לא בעינן כח גברא אלא כי היכי דליהוי לן כח כלי, דהא בכיור לא ה' שם כח גברא אחרנא אלא כיון שמערים ממנו על ידי אדם חשיב כח כלי, הכי נמי בתוך הכלי עצמו כח כלי איכא".
- ב) בה"ל (סעי' ט' ד"ה ואם) – "ולהלכה נראה דעיקר כפסק המחבר כאן דהמרדכי פ"א דעת הבה"ג דמכשיר לטבול בתוך הכלי הוא משום דחשיב זאת כח גברא מה שמשכשך ידיו בכלי וכדבריו כתב גם הריטב"א וכן מצאתי באשכול וברוקח ולפי דבריהם הבה"ג אינו חולק כלל על שאר הפוסקים דמצרכי כח גברא וכפשטיה דמימרא דרבא בחולין ק"ז וא"כ לדבריהם בזה דהמים מקלחין מעליהן לכו"ע אסור והרשב"א יחידאה הוא דמתיר בזה".
2. שעת הדחק – מחבר (סעי' ח', "ובשעת הדחק יכול לסמוך על דברי המתירים").
3. מחמיר – ט"ז (ס"ק י"א, "רש"ל פ' כ"ה סימן ע"ג כ' מ"מ נראה מאחר דר"פ פסק להדיא דבעי' כח גברא וכ"ד כל האחרונים ע"כ נראה דאפי' בשעת הדחק אין ליטול בתוך הכלי ואם נטל צריך לחזור ולברך ואל תשגיח בדברי הקארו עכ"ל").
4. שעת הדחק בצירוף שיכרוך ידיו במפה – ח"א (כלל ל"ז סעי' א', "נראה לי דיטול ולא יברך. ומכל מקום יאכל על ידי מפה, דהיינו שיכרוך ידיו במפה, כדי שלא יגע באוכלין (בש"ע סי' קנ"ט מתיר בשעת הדחק, והאחרונים אסרו, ובפרט שאין דרך עכשיו לעוברי דרכים לשתות בהם), גר"ז (סעי' י"ז, "ויש לחוש לדבריהם שלא לברך על נטילה זו אלא נוטל בלא ברכה ויכרוך ידיו במפה ויאכל שיש מי שמתיר על ידי מפה בכל מקום כמו שיתבאר בסי' קס"ג"), מ"ב (ס"ק נ"ו, בה"ל ד"ה נוטל).

ב. פתיחת ברז כאשר המים באים ממכל שעל הגג.

1. בשעת הדחק יש להקל.
- א) ציץ אליעזר (ח"ח סי' ז') – "לכתחילה יש להדר להכין כלי מיוחד לנטילת ידים, ולא לשנות ממנהג אבותיו, ומכש"כ בבתים פרטיים, אבל בשעת איזה דחק יש להתיר גם הנטילה מהברז ע"י סגירה ופתיחה, ובמיוחד בבתי - הלימוד שהצינורות מסודרים מבחוץ ונקבעים מתחילה במטרה לחברם אל מיכל המים".
2. מחמיר, מצד חסרון של נטילה בכלי.

א) מנחת יצחק (ח"ד סי' כ"א) – "ואף דלהלכה, לענין נטילת ידים לסעודה, אין לסמוך על זה, דאנו צריכים לחשוש להורמא, דשמא אין להם דין כלי, וגם אם רק בסופו, אשר משם יצאו המים, אין להם דין כלי, שוב פסול לנטילת ידים, וכמבואר בשל"ה לענין גיסקי"ן, הביאו המג"א שם (ס"ק ד'), ובכמה דינים כיצא בזה שם בש"ע ופוסקים, - וע"כ אף אם לא יהי' משום פסול דכח גברא, וכגון דיסגור ויפתח את הברזא, בין כל קלוח וקלוח, וכגוונא דאיתא שם (סעי' ט'), מ"מ פסול לנטילת ידים לסעודה, וכ"כ בתשו' זקן אהרן (מהד"ת סי' א') עיין שם".

ב) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ' ס"ק מ') – "ומש"כ הפוסקים שמותר ליטול מברז אף לסעודה אם מוסיף בכל פעם כח גברא, נראה דאינו מועיל בברזים שלנו המחוברים לקרקע, דכיון שהכל מחובר לקרקע אין כאן כלי, וכח גברא לא מהני בדליכא כלי. ואף בברז שמימיו באים ממכיל גדול של מים הנמצא על גג הבית, כפי שמצוי בזמננו, כיון שהמכיל מחובר לבנין, פקע מיני' שם כלי, וגם הרי מתחילתו נעשה לכך וא"כ גם קודם שחברוהו אין עליו שם כלי, ובפרט שהרי יש במכיל נקבים גדולים על מנת לחבר בהם הצנור, ובלי הצניור אינו מחזיק מים, ולכן לא הוה כלי (אבל אין לפסול נטילה מן הברז מטעם שאין רביעית לפניו, דכיון שהמים מחוברים למקורם ושם יש מים רבים, שפיר מיקרי יש לפניו רביעית)".

ג) אור לציון (ח"א סי' ט"ז, ח"ב פרק מ"ו סי' ב') – "אין ליטול ידים לסעודה בלי כלי, על ידי פתיחה וסגירה של ברז המים, אף אם מצויה חבית בגג הבית".

ד) הגרש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' ל' ענף ה') – "שגם אסור ליטול דרך הברז על סמך החביות מים שנמצאות על הגגות (וכמו בירושלים) שהרי כיון שהם מחוברות לבתים ע"י צינורות דינם כתלוש ולסוף חברו שיש לדונו כמחבר, ואין כאן כלי כשר לנטילה כיון שהוא מחובר".

ה) אבני ישפה (ח"א סי' ל' ענף ה') – "ראיתי אנשים שפותחים וסוגרים הברז כמה פעמים, וכך נוטלים ידיים במקום שאין להם כלי. ונראה שלמדו זה מדברי השו"ע סי' קנ"ט סעי' ט' שאמר לעשות כן בחבית שיש לו ברז. אמנם כבר כתב בשו"ת זקן אהרן ח"ב סי' א' שאין זה מועיל רק אם המים הם בחבית שהוא כלי אבל אם המים מגיעים לבית דרך צינורות אין כאן שום כלי, ולא מועיל כלל ליטול ידיו מברז כזה בלי כלי. וע"ש שיש עצה אם המים באים ישר מן הנהר או מעיין. אבל אצלנו אין זה מצוי ולכן קצרתי בזה".

3. מראי מקומות – סידור עיון תפלה (הסעודה וברכותיה פרק ב' אות ז', עמ' שס"ט, "וצ"ע"), שערי הברכה (פרק א' סעי' כ"א).
א) אבן ישראל (על מ"ב אות א') – "נראה דאין ליטול מים בזמננו מהברזא אפילו הוא שלם ונועל ופותח כל פעם הברזא, כיון דהצנור לא נעשה לקבלת מים ולא כלי הוא לדעת רוב הפוסקים ... אולם יש לדון בברזות שלנו דאף דהצנור אינו כלי מ"מ הברזא לחודא שיש לו בית קבול לקצת מים, שם כלי עלה מתחילה ... וצ"ע".

ג. כח גברא או כח הנותן.

1. מיקל, כח הנותן
2. מחמיר, כח גברא –
3. תחילת כח גברא –

ד. נט"י ע"י גוי.

1. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ד סי' י"ז אות ב').

ד [כוונה - סעיף י"ג.

א. מראי מקומות – פסקי תשובות (סי' קנ"ח אות י"ט).

1. בה"ל (סי' קנ"ט סעי' י"ג ד"ה ולכתחלה, עי' סי' תע"ה סעי' א' ד"ה יטול) – "ולכתחלה יכוין וכו'. עיין במ"ב דכשאין לו מים וכו' ואם יש לו מים משמע מרמ"א לעיל בסימן קנ"ח ס"ז דצריך ליטול ידיו שנית והיינו כדי לצאת דעת הרשב"א אלא דלא יברך (וע"ש במ"א הטעם דשמא כבר יצא כהרא"ה וסייעתו) ונראה דטוב שיטמא ידיו כדי שיתחייב ודאי בנטילה שניה ויוכל לברך".
2. תשובות והנהגות (ח"א סי' קע"ב) – "שאלה: נטילת ידים לאכילה בלי כוונה. רבינו הגר"א זצ"ל בביאורו (קנ"ח ס"ק ז') דעתו שנטילת ידים לחולין לא צריך כוונה ואם נטל גם בלי כוונה כשר, ואם ברור לו שלא הסיח דעתו לא צריך נטילה לאכילה וכדין נוטל אדם ידיו שחרית ומתנה וכו' כמבואר בחולין דף קו: וכן פסק במ"ב ס' קנ"ט ס"ק ע"ה וכתב שם ובשעה"צ שכן דעת רוב הראשונים כהרא"ה. ולפי דבריו הנוטל ידיו לתפלה כדין בכלי וברביעית (לדעת הגר"א זצ"ל זהו חיוב דרבנן ומעיקר הדין) ואחר כך נטל ידיו לאכילה ויודע שלא הסיח דעתו ונשמר מלנגוע במקומות מטונפין, אין לו לברך שכבר יצא, והברכה לבטלה, וכן ראיתי כמה גאוני ישראל נהגו תמיד לפני הנטילה לנגוע במגעלים או במקום מטונף, וכנראה טעמם שנהגו ליטול כדין בכלי וברביעית כשיוצאים מבית הכסא או בנגיעה במקום מטונף, ואם כן בעצם הידים טהורות ונטולות שלא צריך כוונה וכשמברכין חששו לברכה לבטלה, ושפיר עבדי שנגעו במקום מטונף ותו אין חשש ברכה לבטלה. ולע"ד זהו מנהג וותיקין וכ"כ בביאור"ל ס' קנ"ט ד"ה ולכתחילה עי"ש. (שוב מצאתי בספר פסקי הגר"א דמשמע שרק בשעת הדחק סמכין דלא צריך כוונה וצ"ב, עכ"פ זהו לענין לסמוך ע"ז לכתחילה אך בודאי אין לברך כשנוטל אחר נטילה בלי כוונה ולכן נהגו לטנף הידים וא"ש כמ"ש). ועיין בחזו"א סי' כ"ה ס"ק ו' ז', וע"ע מש"כ בה"ל הגר"א ומנהגיו סימן קמ"ג. ולפי זה בנוטל ידיו כדין אחרי עשיית צרכיו, ולא הסיח דעתו יצא ואין לברך כשנוטל שוב לאכילה, ויש נוהגין בכה"ג לטנף הידים בנגיעה במגעליו וכדומה לצאת מחשש ברכה לבטלה לפני שנוטל לאכילה".

ה"מים" של נטילת ידים

סימן ק"ס

[א] מים שנשתנו מראיהן - סעיף א'. [ב] מלאכה - סעיף ב'. [ג] נטילת ידים בשלג - סעיף י"ב.

שותה מים של שיוורי רחיצה, קשה לשכחה: האם נכלל שיוורי מים של נטילת ידים - עי' יו"ד סי' קט"ז, לשיטות ומראי מקומות.

[א] מים שנשתנו מראיהן - סעיף א'.

א. מים שיוצאין מהברז לבנים [ענן, cloudy] וכעבור רגע נעשים צלולים - לנטילת ידים.

1. לכתחילה, יש להחמיר.

(א) מנחת יצחק (ח"ט סי' י"ג) – "והנה כבר נשאלתי כ"פ ג"כ מכמה בנ"א שאלה הנ"ל, ואמרתי לכתחילה יש להמתין איזה רגעים קודם הנטילה עד שיחזור המים למראיתו, אבל אם כבר נטל א"צ נטילה עוד הפעם כנלענ"ד".

(ב) תשובות והנהגות (אליבא דהלכתא גליון כ"ו עמ' ז' טור ב') – "דעדיף להמתין עד שהמים יהיו צלולים".

(ג) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ו עמ' ז' טור ב') – "דכשהמים כשיוצאים מהברז משתנית מראיתם למראה לבן ולאחר זמן מועט חוזרים המים למראיהם הרגיל ראוי להמתין עד שהמים יחזרו למראיהם הרגיל אם רוצה ליטול בהם ידיו לסעודה דאולי חשובים כמים שנשתנו מראיתם שאין ליטול בהם את הידים".

(ד) עי' שערי זבולון (או"ח ח"א סי' נ"ב) – "ולמעשה אין להכשיר מים שנתלבנו מחמת לחץ המים וסופם לצול מחמת ההיתר של סופו לצול ... אך אולי יש עוד סברא להיתר ולומר דנחשבים נשתנו מחמת עצמן וכן אולי לא נחשבים כלל נשתנו, וצ"ע".

2. מיקל, אין צריך להמתין לנט"י עד שיהיו המים צלולים.

(א) הגר"ש זצ"ל (ביצחק יקרא על סעי' א', רבבות אפרים ח"ה סי' קנ"ה אות ו' [לשונו מובא לקמן]) – "מים עכורין שיוצאין מן הברז וכעבור זמן מה הופכין מעצמן לצלולים, היתר אדמו"ר זלה"ה ליטול בהם אף טרם הפכו לצלולים".

(ב) אבן ישראל (ח"ז סי' י"א, על מ"ב ס"ק ה', רבבות אפרים ח"ה סי' קנ"ה אות ו' [לשונו מובא לקמן]) – "מים אשר יש בהם ענן לכמה רגעים ואח"כ נצללין, כשרים לנטילה אף קודם צלילתן".

(ג) אור לציון (ח"ב פרק י"א אות ז') – "שאלה. יש מקומות שפעמים שהמים היוצאים מהברז משתנית מראיתם למראה לבן, ולאחר זמן מועט חוזרים המים למראיהם הרגיל, האם מותר ליטול ידים במים אלו כשהם עדיין לבנים, או שיש לפוסלם משום מים שנשתנו מראיהם. תשובה. מותר ליטול ידים במים אלו אף כשלא חזרו עדיין למראה הרגיל".

(ד) הגר"ט גאלדשטיין (רבבות אפרים ח"ה סי' קנ"ה אות ו') - לשונו מובא לקמן.

(ה) להורות נתן (ח"ד סי' ח') – "ולדינא נלע"ד דיש להקל וליטול את הידים אף כשהמים לא חזרו עדיין להיות צלולין".

(ו) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון כ"ו עמ' ז' טור ב') – "דיכולים ליטול מיד את הידים לסעודה במים שיוצאים לבנים מהברז ואין צריך להמתין עד שיחזרו המים למראיתם".

(ז) הגר"ש זצ"ל (רבבות אפרים ח"ו סי' ת"י אות ז', ח"ה סי' קנ"ה אות ו', סי' תל"ו אות ל"ו) – "מים שיוצאים לבנים מהברז [מחמת לחץ המים, כהמצוי בא"י] כשרים לנטילת ידים".

(ח) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון כ"ו עמ' ז' טור ב') – "דאין זה חשיב שינוי מראה המים שיוצאים לבנים מהברז ואי"צ להמתין לנט"י עד שיהיו המים צלולים".

(ט) הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון כ"ו עמ' ז' טור ב') – "דיכולים ליטול מיד את הידים לסעודה במים שיוצאים לבנים מהברז ואין צריך להמתין עד שיחזרו המים למראיתם".

(י) הגר"ד פיינשטיין זצ"ל (רבבות אפרים ח"ה סי' קנ"ה אות ו') - לשונו מובא לקמן.

(יא) הגר"י בעלסקי זצ"ל (רבבות אפרים ח"ה סי' קנ"ה אות ו') – "מים שנראים כעננים, ואינם צלולים, מותר לנט"י [הגר"י והגר"י והגר"א נבנצל בשם הגר"ש זצ"ל, והגר"ט, והגר"ד, וכן ברבבו"א ח"ו סי' ת"י בשם הרב אלישיב]".

(יב) שבט הקהתי (ח"ב סי' ע"ד) – "כיון דכך הוא גידול המים כשבאים בזרם וג"כ לבסוף יחזרו למראיהן, ע"כ כשר אפילו קודם שחזרו למראיהן".

(יג) באר שרים (ח"ד סי' ל"ו) – "דהמים כשרים ללא פיקפוק גם כאשר הערפל והענן בתוכם".

3. מראי מקומות – אבני דרך (ח"ג סי' ע"ג אות א').

(א) ויען יוסף (שבט הקהתי ח"ב סוף סי' ע"ד) – "ושמעתי בשם ש"ב הגה"צ ר' יוסף גרינולד ז"ל שהקפיד לחכות עד שיחזרו המים למראיהן ושאלו אותו על זה טעם שמקפיד, והשיב דאינו הכי נמי מדינא מותר ורק היה מחמיר על עצמו".

(ב) סידור עיון תפלה (הסעודה וברכותיה פרק ג' אות א' [עמ' שס"ט]), סידור התהלה והתפארת עמ' קנ"ד – "מים שהדרך שבתחילה הוא עכור, ולבסוף נעשה צלול מעצמו, שסיבת עכירותו הוא מחמת נתינת הכלור (חומר מסוים הקוטל חיידקים) שעשוי מים המלח, ודינו כמים, מצד ברייתו מן המים, וסופו גם להיות צלול, ממילא דמי למעורב בהם עפר וטיט שכשר".

[ב] מלאכה - סעיף ב'.

א. מראי מקומות.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (אשי ישראל תשו' רנ"ט) – "אם עירב מים קרים במים חמים ע"מ לחמם את המים הקרים, האם נחשב שנעשה בהם מלאכה. (הדבר מצוי בימות החורף). תשובה: אינו מלאכה".

ג] נטילת ידים בשלג (snow) - סעיף י"ב.

א. מראי מקומות.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (הנותן שלג אות ג') – "שאלה: האם ניטן ליטול ידיו לסעודה בשלג וכיצד. תשובה: עי' או"ח סי' קס סי"ב ובמ"ב ס"ק נח".
 2. הגר"ח"ק זצ"ל (הנותן שלג אות נ"ב) – "שאלה: שאם מאכל הטביל בשלג מצריך נטילת ידים מדין טבולו במשקה. תשובה: טעם טיבולו במשקה שצריך נטילה הוא משום שמוכשר, וכיון ששלג אינו משקה אא"כ חשב עליו לשתותו כש"כ בנדה יז א', א"כ אינו מכשיר וא"צ נטילה".
 3. הגר"ח"ק זצ"ל (הנותן שלג אות נ"ח) – "שאלה: התוחב ידיו ב-מ' סאה שלג בקרקע בתוך גומא, האם יברך על זה. תשובה: עי' שו"ת הלכות סי' קנ"ט דין ל"ו".
 4. הגר"ח"ק זצ"ל (הנותן שלג אות ל"ד) – "שאלה: אם הניח בקבוק שתיה בשלג כדי לצננו, ואח"כ הפשיר השלג למים, ורוצה ליטול במים אלו את ידיו, האם מותר או יש לאסור משום שנעשה במים אלו מלאכה (בהיותם שלג). תשובה: עי' בקה"י לאאמו"ר זללה"ה ברכות סי' ל".
 5. הגר"ח"ק זצ"ל (הנותן שלג אות צ') – "שאלה: מים שנעשה בהם מלאכה כל שהיא הפוסלתם לנטילת ידים, ואח"כ הקפואו את המים הנ"ל לקרח, ואח"כ הפשירו אותם. האם יש להתיר מים אלו, שנפשרו מהקרח עבור נט"י משום פנים חדשות, דומיא למים קפואים שכשרים למקוה, ואין בהם פסול של שאובין. תשובה: לכאורה לא חמיר ממקוה וצ"ע".
 6. הגר"ח"ק זצ"ל (הנותן שלג אות ק"ד) – "התוחב ידו בשלג האם יברך על נט"י או על טבילת ידים. תשובה: הרי אין מתירין אלא בשיש בהן מ' סאה א"כ דינן כטבילת ידים".
- הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"ד) – "שאלה: הטובל ידיו בשלג, מה מברך על טבילת ידיים, או על נט"י, (האם דומה לנט"י בים דיש מחלוקת מ"ב וחזו"א איזה ברכה מברכים). תשובה: מי אומר שאפשר לטבול ידיו בשלג, אם אין בו מ' סאה".

הציצה בנטילת ידיים

סימן קס"א

- א] כללי דיני הציצה - סעיף א'.
 ב] הקפדה: הגדר.
 ג] צפראניים.
 ד] ציפורן שפירשה מיעוטה.
 ה] ציורים.
 ו] אומן, צבע, נוי, גלד - סעיף ב'.
 ז] טבעת - סעיף ג'.
 ח] חילוקים בין טבילת נדה ונטילת ידיים.
 ט] שיעור נטילת ידיים - סעיף ד'.

א] כללי דיני הציצה - סעיף א'.

- א. חולין (דף קו:): – **״וכל דבר שהוצץ בטבילה בגוף הוצץ בנטילת ידיים לחולין״**, ובקידוש ידיים ורגלים במקדש".
 1. נטילת ידיים לאכילת חולין צריך להחמיר, אבל בחולין שנעשו על טהרת תרומה לא החמירו – **״ר״ש״** (מקואות פרק ט' סוף משנה ד'), **תוס'** (חולין דף קו: ד"ה וכל), **ס' התרומה** (סי' ע"ט), **סמ"ג** (עשה סי' כ"ז), **תוס' הרא"ש** (חולין דף קו: ד"ה כל), **ריטב"א** (חולין דף קו: ד"ה והא), **נימוקי יוסף** (חולין דף קו:), **מאירי** (מקואות פרק ט' סוף משנה א'), **פוסקים**.
 א) דלא כה"א להפוך, שלאכילת חולין יש להקל, ובחולין שנעשו על טהרת תרומה יש להחמיר. הו"ד בתוס' הרא"ש (חולין ריש דף קו:), **״ותירץ דהתם בחולין גרידי מיירי והכא בחולין שנעשו על טהרת תרומה, ואי איפשר לומר כן דא"כ...״**, **וס' התרומה** (סי' ע"ט), **״אבל יש מפרשי' דההיא לחולין אינו הוצץ מיירי לאכול פת של חולין ולפי' מקילין הם עכשיו בחציצה של נטילת ידיים וההיא דקתני הוצץ לחולין מיירי לאכילת חולין שנעשו על טהרת קדשים ותרומה וקשה על זה דבההיא...״**, הו"ד בב"י (ס"ק ב'ב'), **״בספר התרומה״**.
 ב) הו"ד ברמ"א (סעי' א'), **״ואפשר שנהגו להקל בחציצה לענין נטילה, כי יש אומרים שאין שייך חציצה לנטילה, אבל העיקר כסברא הראשונה״**. כדפרש הב"ח (ס"ק ב'), והגר"א (על רמ"א שם).

- ב. **נדה** (דף סז:), עירובין דף ד:; סוכה דף ו:; יבמות סוף דף עח:). – **״אמר ר' יצחק, דבר תורה: רובו המקפיד עליו הוצץ, רובו ואינו מקפיד עליו אינו הוצץ. וגזרו על רובו שאינו מקפיד משום רובו המקפיד, וגזרו על מיעוטו המקפיד משום רובו המקפיד. ולגזור נמי על מיעוטו שאינו מקפיד משום מיעוטו המקפיד. היא גופה גזרה, ואנן ניקום ונגזור גזרה לגזרה״**.

ג. בשרה: מיעוט שאינו מקפיד.

1. אינו הוצץ – **״ר״ת״** (תוס' סוכה דף ו: ד"ה דבר), **רא"ש** (חולין פרק ח' סוף סי' ט"ו), **ס' התרומה** (סי' ע"ט), **תוס' הרא"ש** (חולין דף קו: ד"ה כל), **נימוקי יוסף** (חולין דף קו:), **פוסקים**.
 2. דלא כשהם מדייקים בשיטת רש"י (עירובין דף ד: ד"ה רובו, סוכה דף ו: ד"ה רובו).

ד. רובו אפי' אינו מקפיד, הוצץ.

1. רובו, היינו אם רוב היד נכוסה – **״מג"א״** (ס"ק ג'), **פמ"ג** (א"א ס"ק ג'), **באה"ט** (ס"ק ג'), **גר"ז** (סוף סעי' ה'), **דרך החיים** (סי' ר"ב סעי' ג'), **ערה"ש** (סעי' ב'), **מ"ב** (ס"ק א', ס"ק ח'), **כה"ח** (ס"ק י', ס"ק כ"ה), **בית ברוך** (כלל מ' ס"ק ל').
 א) **יש לחוש ברוב מן האצבעות** – **דרך החיים** (סי' ר"ב סעי' ג'), **מ"ב** (ס"ק א'), **״ולפי זה לרוב הפוסקים שסוברין דדי עד מקום שכלה האצבעות, ברוב מן האצבעות סגי, וכן כתב בדרך החיים״**, **שערי עדן** (סי' מ' ס"ק ע"ט), **כה"ח** (ס"ק כ"ה), **בית ברוך** (כלל מ' ס"ק ל').
 1) **מצד הברכה**, יש לחוש רק ברוב מהיד – **כה"ח** (ס"ק כ"ה).
 2) **רע"א** (חולין דף קו:): – **״עד כאן בין לחולין בין לתרומה לחומרא. וספק אם אזלינן לענין זה לחומרא שיהיה לו דין חולין לענין אם יש דבר הוצץ במיעוטו ואם אזלינן כשיעור לתרומה יהיה רק מיעוטו (דהא הפירוש במיעוטו אינו הוצץ היינו מיעוט של שיעור נטילה ולא של כל היד) ולא הוי חציצה אבל אם ניזל לשיעור חולין דהוי עד הפרק השני לא יהיה מיעוט והוי חציצה״**.

- ה. **חומרות הרמ"א** (יו"ד סי' קצ"ח סעי' א') – **״ולכתחלה לא תטבול אפילו בדברים שאינם הוצצין, גזרה אטו דברים החוצצים״**.
 1. מיקל, ל"מ חומרא זו אצל נטילת ידיים – **רמ"א** (סעי' א'), **״ומשו"ה לא נהגו לנקר השיט...״**, **מ"ב** (סי' קס"ב ס"ק י"ח), **״דלכלוך שאינו הוצץ אין צריך להסירו כלל קודם הנטילה״**, **ברכת שמים** (ח"ב סי' ו' סעי' א', סעי' ב'), **פוסקים**.

ב] הקפדה: הגדר.

א. דרך רוב העולם להקפיד, והוא אינו מקפיד.

1. מיקל, אינו חציצה – **טור** (סעי' א', ע"י ב"ח ס"ק ב'), **דר"מ** (הארוך ד"ה ואם, ע"י שעה"צ ס"ק ט'), **״אבל אם הוא אינו מקפיד אע"ג דאחרים מקפידים כתב הרשב"א דלא הוי חציצה״**.
 2. מחמיר, הוי חציצה – **יש"ש** (חולין פרק ח' סי' כ"א), **לחם הפנים** (ס"ק א'), **לשונו מובא לקמן**, **שכנה"ג** (הג' ב"י ס"ק ח'), **עולת תמיד** (ס"ק ה'), **מג"א** (ס"ק ה'), **א"ר** (ס"ק ו', א"ו ס"ק ה'), **באה"ט** (ס"ק ד'), **ברכי יוסף** (ס"ק א'), **לשונו מובא לקמן**, **דרך החיים** (סי' ר"ב סעי' א'), **גר"ז** (סעי' א'), **ח"א** (כלל מ' סעי' ה'), **מ"ב** (ס"ק ז'), **מחנה ישראל פרק ט' אות כ"ט**, **כה"ח** (ס"ק י"ט), **בית ברוך** (כלל מ' ס"ק ל"ד), **ברכת שמים** (ח"ב סי' ו' סעי' ג'), **פוסקים**.
 3. לענין טבילת נדה – ע"י יו"ד סי' קצ"ח סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ב. הוא מקפיד, ורוב העולם אינם מקפידים.

1. מסופק – ב"י (ס"ק ב', 'וצ"ע").

2. מחמיר.

(א) ע"י דר"מ (ס"ק ד').

(ב) יש"ש (חולין פרק ה' סי' כ"א).

(ג) שכנה"ג (הג' ב"י ס"ק ח') – "ואני אומר דלית דין צריכה פנים, פשיטא כשהוא מקפיד חוצץ מדאורייתא. רש"ל".

(ד) ע"י לחם חמודות (הל' מקוואות להרא"ש ס"ק קי"ט).

(ה) לחם הפנים (ס"ק א') – "ונראה להחמיר בכל הספיקות הנזכרים, ולא מבעיא כשהוא אינו מקפיד ואחרים מקפידים דאמרינן דחוצץ, שהרי בכמה מקומות מצינו דאמרינן בטלה דעתו אצל כל אדם הה"נ הכא אמרינן דבטלה דעתו וכו', אלא אפילו בדבר שאחרים אין מקפידים והוא מקפיד אפ"ה אמרינן דחוצץ לחומרא, הואיל דבדעתו ומחשבתו הוא כאילו לא נטל ידיו כלל שהרי הוא מקפיד בחציצה זו, ואתא ע"י זה נמי לזולתי גם בשאר דיני בנטילת ידים, דמימר אמר מאי איכפת לי לדקדק בנטילה שלי, כיון דבחציצה זו דהוי בעיניו כאילו לא באו המים על ידיו כלל ואפ"ה הוי נטילה, ויבא להקל גם בשאר דינים בענין נטילה הלכך ראוי להחמיר בכל זה".

(ו) ברכי יוסף (ס"ק א') – "צ"ע אם אין אחרים מקפידים והוא מקפיד אי אמרינן בטלה דעתו. מרן בב"י. ועמ"ש הרב שיירי כנה"ג משם האחרונים מהרש"ל (יש"ש חולין פ"ח סי' כא) והלחם חמודות (על הל' מקוואות להרא"ש אות קיט) שחלקו על מרן בזה, דכיון שהוא מקפיד חוצץ. ואם אינו מקפיד כתב רש"ל דלהחמיר אמרינן בטלה דעתו".

(ז) מ"ב (ס"ק י', ע"י שעה"צ ס"ק י"א).

3. מיקל.

(א) פני יצחק (אפי רברבי שער ע"א סוף סעי' י"ב) – "ואם הוא מקפיד ואין אחרים מקפידים רשב"א מסופק בזה ונראה בטבילה יש להחמיר ובנטילה יש להקל".

(ב) הו"ד במג"א (ס"ק ו') – "מקפיד הוא. משמע אף על פי שהרוב אין מקפידים ובס' פני יצחק כת' דמאחר שהרשב"א מסופק אזלי לקולא ואינו חוצץ".

(ג) הו"ד בבאה"ט (ס"ק ו') – "הוא. ובספר פני יצחק מיקל. מ"א".

(ד) גר"ז (סעי' ג') – "ויש אומרים שכל דבר שרוב בני אדם אין מקפידים עליו אף על פי שהוא מקפיד בטלה דעתו אצל כל אדם ויש לסמוך על דבריהם בנטילת ידים **שעיקרה מדברי סופרים** אבל לא בטבילת כל הגוף כמו שיתבאר ביו"ד סי' קצ"ח".

4. מראי מקומות – תורת חיים (ס"ק ד' ד"ה ועוד, 'וצ"ע").

(א) לענין טבילת גדה - ע"י יו"ד סי' קצ"ח סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. מקפיד רק בזמן מרובה.

1. מיקל, אינו מקפיד – פסקי תשובות (אות א' ס"ק ו', הע' ט', 'זכרון יוסף ...').

ד. אינו מקפיד אלא בשעת הנטילה.

1. מיקל, אינו חוצץ – ע"י מ"ב (ס"ק י').

ה. האם הקפדה תלוי במקום שגר או בעולם ממש.

1. עולם ממש.

(א) ברכי יוסף (ס"ק א') – "יש מקום להסתפק אם במקום אחד אנשי המקום מקפידים ובמקום אחר אין אנשי המקום מקפידים, אם במקום שאין מקפידים אינו חוצץ. ונראה דאי ידענן דרובא דעלמא מקפידים, גם לגבי {שאר} המקומות אמרינן מקום זה בטל ברובא דעלמא, כמו שהוכיח הרב פר"ח בי"ד סי' קי"ג ס"ק ג', עש"ב דווקא".

(ב) שע"ת (ס"ק א') – "בברכי יוסף".

(ג) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ז') – "וזה אין דרכו להקפיד. ואם במקו' זה אנשי המקום מקפידים ובמקו' אחר אין מקפידים אם רובא דעלמ' מקפידים מקום זה בטל ברובא, בר"י".

(ד) כה"ח (ס"ק כ') – "הברכי יוסף ... והביאו שערי תשובה אות ב', בית מנוחה אות ג', כרם שלמה, חסד לאלפים שם".

(ה) פסקי תשובות (הע' ב', ע"י אות א' ס"ק ו') – "וכמתבאר בשע"ת סק"ב בשם הברכ"י שאף שבמקומו כולם אין מקפידים, אך רובא דעלמא מקפידים, בטל מקום זה לגבי רובא דעלמא".

2. אפילו חילונים – אחיעזר (ח"ג סי' ל"ג אות א'), פתחי הלכה (ארטסקרול, גדה פרק ל"ד הע' כ"ט), נטעי גבריאל (גדה ח"ג פרק מ"א סעי' י"ג).

(א) פתחי הלכה (ארטסקרול, גדה פרק ל"ד הע' כ"ט) -

It is unclear if he would include non-jewish woman in the statistics.

3. מראי מקומות.

(א) אמנם ע"י הל' גדה - יו"ד סי' קצ"ח סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ו. באיזה זמן תלוי הגדר של הקפדה: האם תלוי בזמן שהולך ברחוב או תלוי בזמן שהולך לחתונה או תלוי בשבת.

1. ע"י יו"ד סי' קצ"ח סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ז. מצד מיעוטו אינו מקפיד.

1. אינו חוצץ – סמ"ג (עשה סי' כ"ז, "ואפילו בטיט ובצק אם יש כל כך מעט שאינו מקפיד [על מיעוטן] אינו חוצץ"), ריטב"א (חולין דף קו: ד"ה והא), ב"י (ס"ק א'), יש"ש (חולין פרק ח' סי' כ"א), של"ה (שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה (א) הג' ס"ק א' אות ד', לשונו מובא לקמן), גר"ז (סעי' ג'), מ"ב (ס"ק ו', בה"ל סעי' א' ד"ה כגון), ברכת שמים (ח"ב סי' ו' סעי' ה'), פוסקים.

ה. עיין קודם.

1. מחמיר – פמ"ג (מש"ז ס"ק א', "ומיהו לכתחלה וודאי ראוי שיעיין קודם נטילה אם אין שם דבר חוצץ"), מ"ב (ס"ק א'), ברכת שמים (ח"ב סי' ו' סעי' א').

ט. ספק אם היה עליו דבר חוצץ.

1. מיקל – פמ"ג (מש"ז ס"ק א', "אם נטל ידיו ואח"כ נמצא עליו דבר חוצץ, אף על גב בטבילה צריכה טבילה אחרת עיין יו"ד [סימן] קצ"ט סעיף יו"ד, כאן בנטילת ידים ספיקו לקולא ... ואפילו נמצא אח"כ על רוב היד תולין להקל"), מ"ב (ס"ק א'), שערי עדן (סי' מ' ס"ק ע"א), ברכת שמים (ח"ב סי' ו' סעי' א').
 (א) היינו ביש מקום לתלות – ברכת שמים (ח"ב סי' ו' הע' ג'), פסקי תשובות (אות ב'), "והיינו ביש מקום לתלות שנתהווה אח"כ").
 2. אם אין מקום לתלות.
 (א) אם היתה החציצה על אצבעות ידיו, יברך שוב על נטילת ידים – פסקי תשובות (אות ב').
 (ב) אם היתה החציצה על כף ידו, לא יברך, דספק ברכות להקל – פסקי תשובות (הע' ט"ז, "אבל חציצה על כף ידו לא יברך שוב דספק ברכות להקל").

ג] צפרניים.

א. ליטול צפרניים.

1. ש"ך (סי' קצ"ח ס"ק כ"ב) – "נהגו הנשים להחמיר ליטול צפרניהם בשעת טבילה דשמא יש שם צואה הנדבקת אבל ודאי לענין נטילה לא שייך האי חומרא ליטול צפרניו בכל נטילה ונטילה".
 2. ראוי לחתוך [כל ערב שבת], שלא לבא לידי מכשול בנט"י בחציצה.
 (א) ס"ח (סי' נ"ח) – "ואל יגדל אדם צפרניו פן יכנס הטיט בהם ואמרו חכמים הטיט והבצק שתחת הצפורן אפ"ל כנגד הבשר חוצץ בנטילה ועוד שמא יכנס לתוכם חלב או דבר איסור ויהי נכשל ומעשה שראה אחד בחלום מת צדיק שנפטר ופניו ירוקות אמר לו מפני מה פניך ירוקות, אמר לו משום שהיו צפרוני גדולים וחלב נכנס בתוכם והייתי אוכל דבר חם בלא ניקור צפרניים והייתי מדבר בין ויכולו לברכת אבות וקדיש לפיכך טוב ליטול צפרניו בכל ערב שבת".
 (ב) של"ה (שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה (א) הג' ס"ק א' אות ד') – "וראוי לכל אדם, שינהוג כל ימיו ליטול צפרניו בכל ערב שבת, ואז מצוה גוררת מצוה, כי מצוה היא משום כבוד שבת, כמו שיתבאר לקמן אם ירצה השם במסכת שבת (ח"ב אות ט - י). וגורם מצוה שניה, בנטילה לסעודה בכל השבוע, שאז הטיט מיעוטא דמיעוטא הוא, ובודאי אינו מקפיד".
 (ג) א"ר (ס"ק א') – "ולכן לא יגדל אדם את צפרניו, ספר חסידים".
 (ד) בגדי ישע (על מג"א ס"ק א') – "כגון שהציפורן גדול. ובס"ח סי' נ"ח כתב ולכן לא יגדל אדם את צפרנים".
 ה) פמ"ג (מש"ז ס"ק א', א"א ס"ק ב') – "וראוי לחתוך צפרנים בכל ערב שבת, עיין אליה רבה [ס"ק] א' ולבוש. [סימן רס סעיף א]".

(ו) מח"ה"ש (סוף הסי') – "ודע שכתב בספר חסידים סימן נ"ח וז"ל ואל יגדל אדם ציפורניו פן יכנס הטיט בהן, ואמרו חכמים הטיט והבצק שתחת הציפורן אפילו נגד הבשר חוצץ, ועוד שמא יכנס לתוכן חלב או דבר איסור ויהיה נכשל, ומביא על זה מעשה רב".
 (ז) מ"ב (ס"ק ג').

(ח) בן איש חי (שנה א' פר' אחרי אות כ"ד) – "... לפיכך לא יגדל אדם צפרניו שלא לבא לידי מכשול בנט"י בחציצה, ובלא"ה גידול הצפרניים הוא קשה ומר לנפש האדם וגורם תגבורת ויניקה לחיצונים וכאשר יתבאר במ"א בס"ד".
 (ט) שערי עדן (סי' מ' ס"ק ע"ב).
 (י) כה"ח (ס"ק ד').

(יא) בית ברוך (כלל מ' ס"ק ל"ב).

3. פמ"ג (א"א ס"ק ב') – "ועיין ש"ך שם אות כ"ה בציפורן העומד לקלוף יש מחמירין אף על פי שאין טיט תחתיו, הוא הדין כאן".
 (א) אמנם, הפוסקים (ביו"ד סי' קצ"ח סעי' כ') פסק כה"ט, שהוא חומרא בעלמא.

4. הגר"ח זצ"ל (עלי שי"ח עמ' ק"ה אות א') – "שאלה: האם צפרנים ארוכות נחשבות חציצה לנט"י. תשובה: לא".

ב. טיט וצואה תחת הצפורן: רק אם הם נדבק יפה או ה"ה שאר מיני טיט כשהוא יבש ונדבק בבשר - ראשונים.

1. מיקל, שרק אם הם נדבק יפה הוי חוצץ – ר"ת (הו"ד בראשונים [סמ"ג, סמ"ק, ועוד]), סמ"ג (עשה סי' כ"ז, ל"ת סי' קי"א), סמ"ק (מצוה רצ"ג, "מחלק ר"ת בין נדבקות לשאינה נדבקות"), רשב"א (חולין דף קז, "ותוספתא דקתני הטיט והבצק היינו טיט של יוצרים או של בנאין שנדבק יפה כמו בצק ודומיא דבצק קתני אבל צואה שאינה מהודקת לא"), ריטב"א (חולין דף קו: ד"ה והא, "והטיט הזה הוא טיט היוצרים או של בנין שהוא מתדבק ומתהדק יפה תחת הצפורן כעין הבצק ולפיכך חוצץ אפ"ל כנגד הבשר, אבל צואה שתחת הצפורן כל שעה אדם נוטלה מפני שהיא מסרחת ומקפיד עליה וגם אינו מהודק יפה ולפיכך אינה חוצצת כנגד הבשר, כך פירשו התוספות").

(א) סתירות הרשב"א – ב"י (ס"ק א'), ש"ך (סי' קצ"ח ס"ק כ"ב).

ג. טיט וצואה תחת הצפורן: הלכה.

1. מיקל, דהוי כמיעוטו שאין מקפיד.
- (א) רמ"א (סעי' א') – "לא נהגו לנקר הטיט שתחת הצפרנים, לנטילה, משום דהוי כמיעוטו שאין מקפיד, כי אין מקפידים על זה לנטילה".
- (ב) גר"ז (סעי' ג') – "ומה שלא נהגו לנקר הטיט שתחת הצפרנים קודם הנטילה הוא משום שאין מקפידין להסירו".
- (ג) ערה"ש (סעי' ג').
- (1) רק מה כנגד הבשר [חומרא].
- א. מג"א (ס"ק ה') – "הטיט שתחת. פ"א אף ע"פ שטיט חוצץ אפי' כנגד הבשר אין מקפידין ע"ז אבל שלא כנגד הבשר בודאי רוב בני אדם מקפידין אפי' בצואה וחוצץ אף על פי שהוא אינו מקפיד וכמ"ש בי"ד סי' קצ"ח".
- ב. ח"א (כלל מ' סעי' ה') – "אבל מה שהוא תחת הציפורן נגד הבשר, אין חוצץ, כיון שהוא דבר מועט אין דרך בני אדם להקפיד על זה. אבל שלא כנגד הבשר, הכל מקפידין".
- ג. גר"ז (סעי' ג') – "אינו חוצץ לנטילת ידים אם הוא כנגד הבשר אפילו הוא טיט הבורות והיוצרים..."
- ד. דרך החיים (סי' ר"ב סעי' א').
- ה. ערה"ש (סעי' ג') – "כלומר העולם לא נהגו לנקר הטיט שתחת הצפרנים שכנגד הבשר משום שאין מקפידים בזה".
- ו. מחנה ישראל (פרק ט' אות כ"ט).
- (1) אפי' טיט הבורות והיוצרים [קולא].
- א. גר"ז (סעי' ג') – "אפילו הוא טיט הבורות והיוצרים".
- ב. מ"ב (ס"ק ט') – "המ"א פירש דקאי רק על שכנגד הבשר ואפילו טיט היון והיוצרים משום דבאלו מדינות אין מקפידין ע"ז והוי כמיעוטו שאין מקפיד אבל שלא כנגד הבשר בודאי רוב בני אדם מקפידים אפילו בצואה וחוצץ אף שהוא אינו מקפיד".
2. מיקל, רק אם נדבק יפה הוי חוצץ [סומך על שיטת ר"ת] - לכן אפי' שלא כנגד הבשר יש להקל [קולא], ורק שאר טיט [חומרא].
- (א) יש"ש (חולין פרק ח' סי' כ"א) – "והוא שיהיה טיט ובצק הנדבק היטב".
- (ב) ב"ח (ס"ק ב') – "דטעם מנהגינו שלא לנקר כלל הוא דסמכו על פירוש ר"ת שכתב הסמ"ג דדוקא בטיט וצואה הנדבק..."
- (ג) ט"ז (ס"ק ג'), יו"ד סי' קצ"ח ס"ק י"ט) – "דודאי לענין נטילת ידים שפיר סמכינן על ר"ת דאינו חוצץ רק טיט היוצרים וכיוצא בו".
- (ד) שכנה"ג (הג' ב"י ס"ק א') – "ועל כן נכון לנקר צפרניו כו'. נ"ב: שבוש הוא דפשיטא דאין צריך מן הסתם לנקר צפרניו. רש"ל פרק כל הבשר סימן כ"א, דמשק אליעזר דף שכ"ג ע"ב. ובספר המפה כתוב מה שלא נהגו לנקר הטיט שתחת הצפרנים לנטילה, זהו מפני דהוי כמיעוטו שאינו מקפיד כי אין מקפידין על זה, אבל אם היה מקפיד צריך לנקרם, וכן עיקר. ואפשר שנהגו להקל בחציצה לענין נטילה, דסה"ת כתב די"מ דאין חציצה בנטילה, אבל העיקר כסברא ראשונה. ע"כ. ועיין ב(לחם) [דברין] חמודות פרק כל הבשר אות ס"ח. והב"ח כתב דהמנהג שלא לנקר כלל, וכן עמא דבר".
- (ה) א"ר (ס"ק ה').
- (ו) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ו') – "וכן עיקר. אבל הרש"ל והב"ח וט"ז כתבו דא"צ לנקר וכן עמא דבר".
3. מראי מקומות – מ"ב (ס"ק ט'), שעה"צ ס"ק י"א).

ד. צבע על הצפרנים (nail polish).

1. עי' לקמן, סעי' ב'.

ה. צפרנים מלאכותיות (artificial nails).

1. מים ההלכה (ח"ג סי' ב') – "נשים שאינן מקפידות להסיר את הצפורניים המלאכותיות, בעבודות הבית (כביסה, אפיה, הדחת כלים וכדו') - אין הצפורנים חוצצות ומותר ליטול בהן ידים לסעודה, ובתנאי שהצבע שעליהן נשאר שלם כי אם לא כן, מקפידה האשה שלא לצאת בצורה זו למקום מכובד ואז הוי חציצה".
2. לענין טבילת נדה - עי' סי' קצ"ח סעי' י"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ו. שבת: טיט תחת הצפורן.

1. אסור לגרר הטיט שתחת הצפורן בצפרניו.
- (א) עי' מג"א (ס"ק ה') – "בשבת אסור לגרר הטיט שתחת הצפורן בצפרניו אלא ירחצנו במים (תשב"ץ סי' קכ"ב) עסי' ש"ב ס"ז".
- (ב) באה"ט (ס"ק ה') – "כתב המ"א..."
- (ג) בן איש חי (שנה א' פ"א אחרי אות כ"ד) – "בשבת אסור לגרר הטיט שתחת הצפורן מפני שממחק הצפורן כשמסיר הטיט צפרניו אלא ירחצם במים".
- (1) משום מלאכת מחק – מחה"ש (ס"ק ה'), "בשבת כו' עיין סימן ש"ב סעיף ז'. ר"ל דוודאי אין האיסור משום טוהן, דדוקא ביבש יש אומרים שם בסימן ש"ב דאסור משום טוהן אבל לא בלח, וטיט שתחת הציפורן סתמא לח הוא, אלא דאיסורו משום מחק, דממחק הציפורן כשגורר הטיט מתחתיו והוא דומיא דמה שכתוב שם סעיף ח' אין מגררין בסכין או בציפורן מנעל מפני שקולף העור והוי ממחק", ערה"ש (סעי' ג').
2. מותר לגרר הטיט, אבל לא הצפורן.
- (א) א"ר (ס"ק ה', עי' א"ז ס"ק ד') – "כתב התשב"ץ [קטן] סימן רפ"ד בשבת דוחק את הבשר שתחת הציפורן כדי שלא יגרר את הציפורן כשמסיר הטיט ע"כ, ובמג"א [סק"ה] כתב בשם תשב"ץ [קטן] סימן רפד בשבת אסור לגרר הטיט שתחת הציפורן בצפרניו

- אלא ירחצנו במים ע"כ, וכתב עליו ועיין לקמן סימן ש"ב סעיף ז' ע"כ. וי"ל דשם מתירין לגרר טיט בציפורן, ואני תמה שעיינתי בתשב"ץ שם ולא מצאתי כדבריו. גם מתשב"ץ שהבאתי מבואר דאין איסור משום טיט שלא יגרור את הציפורן.
- (ב) דרך החיים (סי' ר"ב סוף סעי' א').
- (ג) עי' מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק א') – "צריך לנקר. בשבת אין לנקר טיט שתח' הציפורן בציפורניו אלא ירחצם במים, תשב"ץ סי' קכ"ב, וכתב המ"א ע' סי' ש"ב סעיף ו', וכוונתו דשם מתירין לגרר הטיט בציפורן, אבל הא"ר כתב דבתשב"ץ לא נמצא כן ומשמע שם דאינו איסור משום הטיט אלא שלא יגרור הציפורן".
- (ד) בה"ל (סעי' א') – "ובשבת ג"כ מותר לגרר הטיט שתחת הציפורן בצפרנו רק שלא יגרור את הציפורן [א"ר ודה"ח]".
- (ה) כה"ח (ס"ק ט"ו).
3. דוחק את הבשר שתחת הציפורן כדי שלא יגרור את הציפורן כשמסיר הטיט.
- (א) סדרי טהרה (סי' קצ"ח סוף ס"ק ל"ט) – "וכ' במ"א סי' קס"א ס"ק ה' ... עכ"ל ור"ל דבסי' ש"ב שם מבואר דמותר לגרר בצפורן ובס"א א"ר שם כ' דלא נמצא כן בתשב"ץ אלא שכ' דדוחק את הבשר שתחת הציפורן כדי שלא יגרר את הציפורן כשמסיר הטיט ע"כ מבואר דאין איסור משום הטיט אלא שלא יגרר את הציפורן עכ"ל וא"כ אף התשב"ץ ס"ל דאין איסור לגרר הטיט בצפורן רק שיזהר שלא יגרר הציפורן עצמו לכן ידחוק הבשר שתחתיו כדי שלא יגרר הציפורן".
- (ב) גר"ז (סוף סעי' ג') – "ובשבת דוחק את הבשר שתחת הציפורן כדי שלא יגרור את הציפורן כשמסיר הטיט".
4. מראי מקומות – שערי עדן (סי' מ' ס"ק ע"ג), בית ברוך (כלל מ' ס"ק מ"ב).
- (א) הגר"ח ק"צ"ל (עלי ש"ח עמ' ק"ל אות ל"ד) – "שאלה: האם מותר להוציא לכלוך מתחת הציפורן בשבת, אם יש שם חשש חציצה לענין נטילת ידיו. תשובה: עי' שו"ה קס"א דין ו"ו".

ד [ציפורן שפירשה מיעוטה] [hangnail].

א. מחמיר, חוצצת.

1. מרדכי (ברכות פרק ח' סוף רמז ר"ג) – "ונ"ל כמו כן צריך לקוץ צפורן שפירשה מעוטה".
2. גר"ז (סעי' ד') – "צריך לזהר בציפורן שפירשה מיעוטה לקוץ אותה שהיא חוצצת כמו שיתבאר ביו"ד סי' קצ"ח".
3. ערה"ש (סעי' ד') – "צפורן שפירשה קצת צריך לחותכו והוא חוצץ כמ"ש ביו"ד שם".
4. בן איש חי (שנה א' פר' אחרי אות כ"ד) – "וצפורן שפירשה מקצתה יקוץ אותה, כי חוצצת מאחר שפירשה מקצתה".
5. כה"ח (ס"ק י"ד).
6. ברכת שמים (ח"ב סי' ו' סעי' י"ז).
7. בית ברוך (כלל מ' ס"ק מ"א) – "הגרש"ז".
8. פסקי תשובות (אות ה' ד"ה צפורן) – "צפורן שחלקה מחוברת עדיין וחלקה נתלשה ותולה, אם רובה תלושה אינה חציצה, ואם מיעוטה תלושה ורובה מחוברת צריך לתלשה ולהסירה לגמרי".
9. וינטלם וינשאם (פרק ג' סעי' ח') – "ציפורן שפירשה מיעוטה חוצצת".

ב. מיקל.

1. עצי אלמוגים (ס"ק א' ד"ה ולענין) – "ובדיני נטילה ידים בסימן זה לא כתב בשו"ע כלום מדין אבר ובשר המדולדלין או מדין ציפורן שפירשה, אע"פ שכתב כאן דיני צואה ובצק שתחת הציפורן שדינן לענין נטילה כמו לענין טבילה כאשר יתבאר בסמוך, אלא ודאי דס"ל דלענין נטילת ידים לא פסלה חציצה בכה"ג. ונ"ל ליתן טעם נכון לזה ...".
 2. מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק א') – "שכל דבר שחוצץ וכו'. שם חולין ק"ו ע"ב ובשה"ג כתבנו דבר חדש דכבית הסתרים כגון אבר המדולדל וציפורן שפירשה רובה אינו חוצץ בנטילה ע"ש וכ"כ העצ"א מטעמים אחרים".
 3. תורת חיים (ס"ק א' ד"ה והנה) – "והנה בעצ"א ... ובמח"כ אשתמיט מינייהו דברי המרדכי ... ונלע"ד דהטור והמחבר לא זכרו מזה כאן כלום דהמרדכי לשיטתו שפסק דהלכתא כתוספתא ולא כמשנה פ"ט דמקואות דצפורן המדולדל אינו חוצץ, אבל הרמב"ם ועוד פוסקים פסקו שתמא דאינו חוצץ ... ונהי דבטבילה פסק הטוש"ע דחוצץ משום ס' בדאורייתא אבל בנט"י מסתבר להקל".
 4. ל"מ בט"ז, מג"א, א"ר, פמ"ג, מ"ב, ועוד הרבה פוסקים.
- (א) י"ל משום רוב הראשונים (רי"ף, רמב"ם, ראב"ד, רשב"א, סמ"ג, ר' ירוחם, אורחות חיים, ועוד) סוברים שאינו חוצץ, בין שפירשה רובה או שפירשה מיעוטה. וכן מצאתי בתורת חיים, לשונו מובא לעיל.
- (ב) וגם כמה פוסקים (קיצור שו"ע, טהרת ישראל, הר צבי, בדה"ש, לבושי עז) סומכים עליהם בהל' נדה בדיעבד [דהיינו: כשעברה הלילה]. וכן עי' פסקי תשובות (הע' ל"ח).
- (ג) ועוד, שיש לצרף שיש ג' פשטים בהטעם והגדר של פירשה מיעוטה. שהב"י מפרש (וכן הסכים הקב"ה) שרק כנמצא עליה דבר חוצץ, ולא כרק אם שפירשה קצת. וממילא יש להקל, אם אין עליה דבר חוצץ. [וכן שהטעם של הש"ך שם, משום מקום החיבור. דחשיב מקום חיבורן כמקוטע וצריך לבא שם מים, ואין מים יכולין לבא שם מחמת שחבורו, והוי ליה כבית הסתרים שיש שם דבר החוצץ שמעכב בטבילה דראוי לביאת מים בעינו. אולי י"ל הש"ך לשיטתו, שמעיקר הדין צריך לחשוש דכל העומד ליקצץ חוצץ. אבל אנו פוסקים כהט"ז שם, שהוא חומרא בעלמא]. ורק להבנת הט"ז, יש סברא להחמיר. שחוצץ מקום החתוך, שאין המים יכולין לבוא באותו סדק. וע"פ הנ"ל, יש סברא חזקה להקל כאן.

ג. בשבת - למחמירים לעיל.

1. יברך בלי שם ומלכות.
- (א) כה"ח (ס"ק י"ד) – "ונראה דאם אירע כזה בשבת דאינו יכול לקוץ אותה יברך בלא שם ומלכות".

(ב) וינטלם וינשאם (פרק ג' סעי' ט').

2. יאכל ע"י מפה.

(א) בית ברוך (כלל מ' ס"ק מ"א) – "בכה"ח, ומסיק דבשבת יברך בלא שם ומלכות ולי נראה דבשבת יאכל ע"י מפה".

3. סומך על המתירים.

(א) פסקי תשובות (אות ה' ד"ה צפורן) – "ובשעת הדחק (וכגון בשבת שאסור לתלושה כל זמן שרובה מחובר) יוכל לסמוך על המתירים ויקפיד שיהיה נקי מלכלוך במקום הסדק".

ד. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' כ"ד ריש טור א') – "שאלה: מי שמקצת ציפורן שלו תלושה, ועדיין רובה מחוברת, האם חוצצת בנטילה, או לא, וצריך לברר איך צריך להתנהג לכתחילה, וכן איך הדין בדיעבד בעבר ונטל אם מעכב בנטילה. תשובה: אולי, (תשובה בכת"י)".

הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' כ"ד טור א') – "שאלה: (המשך), לפי הצד בשאלה הקודמת, שנחשב חציצה, כיצד יתנהג בשבת, שהרי בשבת אין יכול לתלוש הציפורן, ושמא בשבת לא יחשב חציצה, וצ"ע. תשובה: יכרוך במפה, (תשובה בכת"י)".

הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' כ"ד טור א') – "שאלה: (המשך) האם הספק לענין ציפורן שתלושה במקצתה, קיים גם בציפורן שנתלושה רובה, או לא. תשובה: כנ"ל, (תשובה בכת"י)".

הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' ל"ג) – "שאלה: ציפורן שפירשה מקצתה, האם הוי חציצה לנט"י. תשובה: י"א דהוי חציצה".

ה] ציורים.

א. רטייה.

1. ע"י סי' קס"ב סעי' י', לשיטות ומראי מקומות.

ב. דיו, חלב, דבש, דם, ושרף: לח.

1. מיקל.

(א) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק י') – "והלח אינו חוצץ. ואף דבטבילה חוצץ יש להקל בנטילה, א"ר".

(ב) מ"ב (ס"ק י', שעה"צ ס"ק י"א, בה"ל סעי' א' ד"ה מקפיד) – "ואף דמבואר ביו"ד קצ"ח סט"ו בהג"ה דאם מקפדת אפילו בדבר לח חוצץ לענ"ד ברור דהרמב"ם שם דס"ל דטעם לח הוא מפני שנמחה במים ע"כ דלא ס"ל כן כדמוכח שם בב"י גופא בהעתיקו דברי המרדכי ע"ש ורק דהרמ"א חשש שם לענין טבילה לדברי הרוקח והמרדכי דטעם לח הוא משום שאינה מקפדת וכאן בענינו לענין נט"י בודאי יש להקל כדעת הרמב"ם וכעין זה מצאתי בא"ר ובמגן גבורים לענין דיו לח".

(ג) ברכת שמים (ח"ב סי' ו' סעי' י"ג).

2. מראי מקומות.

(א) א"ר (ס"ק ח') – "לח אינו חוצץ וכו'. צ"ע דביו"ד שם סעיף י"ד כתב רמ"א דאם מקפיד עליו חוצץ, ואם יש לחלק בזה בין טבילה לנטילה".

ג. קוץ.

1. וינטלם וינשאם (פרק ו' סעי' ט') – "יש להסתפק אם מצא קוץ בשבת ואינו מצערו כל כך ויכול להמתין עד מוצאי שבת מלהוציאו אי חשיב חציצה לנט"י, ואם חשיב חציצה האם שרי להוציאו במקום דם, מי נימא כיון שאינו מצערו לא חשיב 'מקום צער' שהתירו איסור דרבנן, ושאלתי להגר"ח קנייבסקי והשיב מסתברא דשרי דהוה ג"כ צערא וצע"ק עכ"ל".

ו] אומן, צבע, נוי, גלד - סעיף ב'.

א. רוב היד מכוסה בדבר שיש בו ממש: אומן.

1. מחמיר.

(א) גר"ז (סעי' ה') – "וכל זה במיעוט היד אבל אם רוב היד מכוסה בדבר שיש בו ממש חוצץ אפי' לאותם שאין דרכם להקפיד".

(ב) קיצור שו"ע (סי' מ' סעי' י"ב) – "וכל בעלי אומנות זאת אין מקפידין בכך, לא הוי חציצה אלא אם כן הוא ברוב היד".

(ג) מ"ב (ס"ק ו', ס"ק י"ב, בה"ל סעי' ב' ד"ה והיו) – "דאלו היה רובו הא קי"ל דאפילו אינו מקפיד חוצץ".

1) אמנם ע"י מחנה ישראל (פרק ט' סעי' ל', נדחי ישראל פרק ט' סעי' ל') – "אפילו דבר שמכסה כל היד אם דרכו בכך אינו חוצץ כגון מי שהוא צובע וידי צבועות או שהוא כותב תמיד ואצבעותיו מלוכלכות בדיו".

(ד) כה"ח (ס"ק כ"ה).

(ה) בית ברוך (כלל מ' ס"ק ל"ו).

(ו) ברכת שמים (ח"ב סי' ו' סעי' ד').

2. מיקל.

(א) ח"א (כלל מ' סעי' ו') – "אפילו דבר שמכסה כל היד, אם דרכו בכך, אינו חוצץ, כגון מי שהוא צובע וידי צבועות, וטבח ומוכר שומן ויש דם ושומן על ידו ... כיון שכל אותן בני אומנות אין מקפידין, אינו חוצץ. וכן מי שכותב תמיד ואצבעותיו מלוכלכים בדיו, אינו חוצץ".

- 1) בה"ל (סעי' ב' ד"ה והיו) – "והנה בח"א ... ואולי שטעמו דבענין זה לא שייך לגזור רובו שאין מקפיד משום רובו המקפיד [שזהו הטעם שחוצץ כדאיתא בעירובין פ"ק] דלא שכיח בהו הקפדה כיון שרגילין הכל בכך או אולי כיון דרגילין לילך כן תמיד כגופייהו דמי ולא שייך חציצה ע"ז".
- 2) שלחן הטהור (סעי' ב').
3. מראי מקומות – שערי עדן (סי' מ' ס"ק פ').

ב. שני אומניות.

1. זבחים (דף צח:) – "בעי רבא: דם ורוב על בגדו, מהו. אם טבח הוא, תיפוק לי משום רבב. ואי מוכר רבב הוא, תיפוק לי משום דם. לא צריכא דעביד הא והא, אחדא לא קפיד אתרתי קפיד, או דלמא אתרתי נמי לא קפיד. תיקו".
2. מיקל.
- א) מג"א (ס"ק ז') – "ואם הוא טבח ומוכר שומן ויש דם ושומן על ידו מבעיא ספ"א דזבחים ולא איפשטא ונ"ל דבטבילת נדה אזלי להומרא ובנט"י לקולא עיין ברמב"ם פ"ג ממקואות ונ"ל דה"ה בכל הדברים החוצצין".
- ב) א"ר (סוף ס"ק ז') – "כתב מג"א [סק"ז] אם הוא טבח ומוכר שומן ויש דם ושומן על ידו אינו חוצץ".
- ג) באה"ט (ס"ק ז').
- ד) דרך החיים (סי' ר"ב סעי' ב').
- ה) ישועות יעקב (ס"ק ג').
- ו) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ח') – "המ"א ...".
- ז) ערה"ש (סעי' ד') – "ואזלינן לקולא בנט"י".
- ח) על"מ"ב (ס"ק י"ג) – "ואם היה טבח ומוכר שומן ויש דם ושומן על ידיו ג"כ מצדד המ"א להקל דאינו חוצץ".
- ט) ברכת שמים (ח"ב סי' ו' סעי' ד').
3. לענין טבילת נדה – עי' יו"ד סי' קצ"ח סעי' י"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ג. צבע, ב' טעמים להקל: דנוי הוא, דחזותא בעלמא הוא.

1. אפ"ל במקום שיש רק הטעם של חזותא בעלמא, יש להקל – מחבר (סעי' ב'), "למי שאין דרכו להקפיד, אינו חוצץ. כיצד היה אחד צבע והיו ידיו צבועות, אין הצבע חוצץ על ידיו, אע"פ שיש על ידיו ממשות של צבעונים", גר"א (על סעי' ב', "שהדיו כו'. בפט"ז דשבת ור"ל וה"ה לצבעים שהם כמו דיו וכמוהם דוקא שממשו עליו"), דרך החיים (סי' ר"ב סעי' ב'), גר"ז (סעי' ה'), קיצור שו"ע (סי' מ' סעי' י"ב), "מי שידי צבועות, אם אין שם ממשות הצבע כי אם חזותא בעלמא לא הוי חציצה", ערה"ש (סעי' ד'), בן איש חי (שנה א' פ"ר אחרי אות כ"ה), "אבל מראית הצבע אינו חוצץ כיון דאין ממשות כלל ועיקר", מ"ב (ס"ק י"ג, ס"ק י"ד), "לצבעים שהם כמו דיו דוקא שממשו עליו הא אם אין בו ממש רק חזותא של צבע בעלמא אין שייך חציצה וה"ה שחרורית שאין בה ממש אינה חוצצת [אחרונים]", כה"ח (ס"ק כ"ה, ס"ק כ"ו).
- א) חוט שני (נדה סי' קצ"ח ס"ק י"ג ד"ה משחה) – "משחה שיש בה ממשות, הוי חציצה, וה"ה משחת וזלין חייץ".
- 1) שבט הקהתי (ח"א סי' פ"ה), "בדיעבד אם היו ידיו משומן משמן אינו חוצץ אבל לכתחלה יזהר להסירו. ב) ואם ה' מלוכלך בשומן או משחה גוש, חוצץ", פסקי תשובות (אות ח').
- ב) חוט שני (נדה סי' קצ"ח ס"ק ג' אות י"ז) – "דבק שקוף שנדבק ממנו מעט על ידיה, הרי הוא חוצץ".
2. לענין טבילת נדה – עי' יו"ד סי' קצ"ח סעי' י"ז, לשיטות ומראי מקומות.
- א) ראוי מכאן להקל מא' מהב' טעמים – מחה"ש, תהל"ד, בה"ל, ועוד.

ד. חזותא בעלמא הוא, הגדר.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (נזר החיים עמ' ק"פ אות נ"ד) – "אדם שיש על ידו מעט דיו האם חוצץ לנט"י. תשובה: אם יש בו ממשות חוצץ. וכשמשפשף ויוצא מקרי ממשות, ואם משפשף ולא יוצא לא מקרי ממשות".
2. לעוד שיטות ומראי מקומות – עי' יו"ד סי' קצ"ח סעי' י"ז.

ה. נוי.

1. אפ"ל ברוב יש להקל – מ"ב (ס"ק י"ב), "אכן בסיפא לענין נשים שדרכן לצבוע ידיהן לנוי שם אפילו כל ידיהן צבועות נמי כיון שמתכוונות לעשות כן ורוצות בזה הרי הוא כגופן ממש ולא חייצי".
- א) מראי מקומות – פסקי תשובות (הע' ד').
2. מחמיר – ערה"ש (סעי' ה'), "והנשים שדרכן לצבוע ידיהם לנוי וכיוצא בזה אין אותו צבע חוצץ וכל זה במיעוט היד אבל ברוב היד בכל ענין חוצץ בדבר שיש בו ממש".

ו. צבע על הצפרנים (nail polish).

1. מחבר (סעי' ב') – "וכן הנשים שדרכן לצבוע ידיהם לנוי וכיוצא בזה, אין אותו צבע חוצץ".
2. אור לציון (ח"ב פרק מ"ו סעי' ה') – "אפשר ליטול ידיים אף אם יש לקה על הציפורנים, ואין צריך להסירה, אבל אם נקלפה בחלקה, יש בה משום חציצה, וצריך להסירה כולה לפני נטילת ידיים. וכן חינה שיש רגילים לתת על היד בשמחות אינה חוצצת לנטילת ידיים. [שכל שעשוי לנוי אינו חוצץ, כמבואר בשו"ע בסימן קס"א סעיף ב', וראה עוד בבאה"ל שם ד"ה והיו, ורק כשנקלף מעט

מהצבע, שאז אשה מקפידה על זה, הוי חציצה ויש להסירה. ואף חינה עשויה לנוי ואינה חוצצת, וגם אין בה ממשות צבע, אלא מראה בעלמא, ואינו חוצץ, כמבואר בשו"ע שם]."
 3. מראי מקומות.
 (א) הגר"א נבצל שליט"א (אהל יעקב) – "יש משחה ששמים על הציפורנים לעזור למי שקשה לו להפסיק לנשוך את הציפורנים שלו, האם זה מהווה חציצה לנטילת ידיים. תשובה: לא".

ז. מצטערת אם תסיר הגלד מעל המכה: וא"א לרככו.

1. לענין נטילת ידיים, יש להקל.
 (א) מג"א (ס"ק ט') – "גלדי מכה. ואם מצטער בנטילתו אינו חוצץ (ב"י סמ"ג וסמ"ק יש"ש)".
 (1) פמ"ג (א"א ס"ק ט') – "גלדי מכה. עיין מ"א. דאם מצטער אף שמקפיד אפשר שאין חוצץ, עיין אליה רבה [ס"ק] ט".
 (2) מחצית השקל (ס"ק ט') – "גלדי כו'. ואם מצטער כו'. דאז ודאי אינו מקפיד".
 (3) הגריש"א זצ"ל (שערי טבילה סי' ו' אות י"ב, אשרי האיש יו"ד פרק ל"ג אות ט') – "במג"א ... שקולא זו נאמרה רק בנטילת ידיים".
 (ב) א"ר (ס"ק ט') – "זה לשון ספר התרומה סימן ע"ט, גלדי מכה שהיא יבשה ואינו מקפיד או גלד לח שמצטער עליו אינו חוצץ, דבנט"י לא החמירו ע"כ, משמע כשמצטער אף כשמקפיד אין חוצץ. וכן משמע בים של שלמה [שם] סימן כ"א ושיירי כנסת הגדולה [הגהות ב"י אות ד]".
 (ג) דרך החיים (סי' ר"ב סוף סעי' ב').
 (ד) גר"ז (סעי' ו') – "ריר היוצא מן המכה ומתייבש ונעשה גלדי אם אינו מקפיד עליו להסירו או שמצטער להסירו שמעתה אין דעתו להסירה כל זמן שיהיה בענין זה קרוי אינו מקפיד ואינו חוצץ לנטילה אף על פי שלטבילה מחמירין".
 (ה) ערה"ש (סעי' ה') – "שמצטער להסירו מקרי אינו מקפיד ואינו חוצץ ואף על פי שבטבילה החמרנו ביו"ד שם מכל מקום בנט"י הקילו".
 (ו) מ"ב (ס"ק ט"ז) – "אם אינו מקפיד. להסירו מעל ידיו מפני שהוא מצטער בנטילתו [כן מסיק במאמר מרדכי עי"ש ועיין בא"ר ובש"א]".
 (ז) תורת חיים (ס"ק ח') – "גלדי מכה וכו'. ואם מצטער בנטילתו אינו חוצץ (מג"א ט בשם פוסקים). גלדי מכה. דאם מצטער אף שמקפיד אפשר שאין חוצץ, עא"ר ט' (פמ"ג) ולא הבנתי דאם מצטער בנטילתו לא משכחת שיקפיד ואדרבה הלא ניהא לי' שיהי' שם, ועמחהש"ק דאז ודאי אינו מקפיד ...".
 2. לענין טבילת נדה - עי' יו"ד סי' קצ"ח סעי' ט', לשיטות ומראי מקומות.
 (א) ב"י (ס"ק א') – "וכתב בספר התרומה (סי' עט) או גלד המכה שהוא יבש ואינו מקפיד או גלד שמצטער עליו אינו חוצץ אף על פי שבטבילת כל גופו רגילים להסיר הכל משום חומרא ע"כ".

ז [טבעת - סעיף ג']

א. רפוי.

1. אפ"י רפוי, צריך להסיר – רמ"א (סעי' ג'), לבוש (סעי' ג'), פוסקים.
 (א) ב"י (סוף ס"ק ג') – "ונראה דאפילו טבעת רפויה צריך להסיר בשעת נטילה אי משום דלא בקיאים בשיעור רפיון זה ואי משום דלא ליתו להתיר אף במהודקת".
 2. בנטילת ידיים יש להקל – עולת תמיד (ס"ק ו').

ב. בדיעבד.

1. רפוי, עלתה לה טבילה – מג"א (ס"ק י'), א"ר (ס"ק י'), א"ז ס"ק ט'), ברכי יוסף (ס"ק ה'), גר"ז (סעי' ז'), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק י"א), מ"ב (ס"ק י"ח).
 2. לענין טבילת נדה - עי' יו"ד סי' קצ"ח סעי' כ"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ג. בזמן הזה: שנשים אינן רגילות להקפיד ולהוציא את הטבעת בשעת לישה.

1. מיקל.

- (א) אור לציון (ח"ב פרק י"א סעי' י') – "שאלה. האם נשים צריכות להסיר את הטבעת מידן בשעת נטילת ידיים. תשובה. בימינו אין הנשים צריכות להסיר את הטבעת מן היד בשעת נטילת ידיים, ואף שהיא מהודקת באצבע, כיון שאינן רגילות להקפיד ולהוציא את הטבעת בשעת לישה. ואין חילוק בין טבעת שיש בה אבן לטבעת שאין בה אבן. ומכל מקום אשה המקפידה להוציא את הטבעת בשעת לישה, צריכה להסיר את הטבעת מידה בשעת נטילת ידיים. [ובכל אופן יש לאשה הנוטלת ידה עם טבעת להקפיד לשפוך רביעית בבת אחת על כל יד, וכדין מי שיש לו רטיה, שכתב מרן בסימן קס"ב סעיף י' שישפוך רביעית על היד כאחת, שאל"כ חיישינן שיחזרו המים שעל הרטיה ויטמאו את היד, והוא הדין לענין טבעת, והמציאות כיום שכל שנוטל ידיו כרגיל הרי ששופך רביעית בבת אחת, ושפיר דמי. ומכל מקום כל זה היינו דוקא לענין נטילת ידיים, אבל לענין טבילה יש להחמיר ולהוציא את הטבעת מן היד, וראה עוד בשו"ע יו"ד סימן קצ"ח סעיף כ"ג ובפתי תשובה שם ס"ק י"ד, וכן המנהג]".
 (ב) הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכות או"ח אות ל"ז, אשרי האיש או"ח פרק ל"א אות ד') – "אם האישה אף פעם אינה מסירה את טבעת הקידושין מן האצבע, אין הטבעת חוצצת לענין נט"י".

ג) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל נדה הע' תכ"ז) – "וע"ש בש"ע סכ"ג ובט"ז סקכ"ג לענין טבעת שהאשה אינה מסירה כלל אלא בשעת לישנה (או כשהיא הולכת לשחות). שנחשב כקפידה לפעמים, וחוצץ לטבילה. וע"ש בפת"ת סקי"ד לענין אשה שאינה לש מעולם. ושמעתי מרי"ב של שאף שיש לדון בזמנינו לענין המציאות, מ"מ לא ימצא פוסק להקל בזה. והוא בעיה באשה שלא יכולה להסיר את הטבעת (למשל בטבילה שלאחר לידה באשה שלא הוסרה את טבעתה כל ימי עיבורה). [ולענין נט"י ע' באו"ח ס' רסא. ולמעשה שמעתי מרי"ב של שאף שהרבה נהגו להחמיר, אבל ודאי מעיקר הדין הלכה להקל, בין בשחרית בין לסעודה, ובפרט אם יש חשש שיאבד.]."

הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Does a woman have to take off her wedding ring for netilas yadayim (both in the morning and for bread) if she normally does not remove it (including for challah baking and swimming)? What about for going to the mikvah?

R' Y. Berkovits wrote: Technically it is muter. You can be mekil for netilas yadim (both in the morning or for seuda) especially if she thinks she might lose it. As for mikvah, you won't find mekilim l'maysah.

2. מראי מקומות – וינטלם וינשאם (פרק ה'), פסקי תשובות (אות י').

א) גן המלך (סי' קכ"ג) – "כתב בש"ע א"ח ס"ס קס"א וז"ל צריך להסיר הטבעות מעל ידו בשעת נט"י עכ"ל והגיה עליו מור"ם ז"ל וז"ל ואפי' אינו מקפיד עליו בשעת נט"י הואיל ומקפיד עליו בשעה שעושה מלאכה שלא יטנפו עכ"ל ודבר פשוט הוא שאין להחמיר כן אלא במי שיש לו מלאכה גרועה שאם ישאר הטבעות בידו יטנפו מעסק אותה מלאכה אבל מי שמלאכתו נקי ואינו מקפיד להסירם בשעת מלאכה או מי שאין לו מלאכה שאין לחוש להסירם אף על גב דמהדקי טובא משום דהוי חציצה במעוטו שאינו מקפיד דלא מחמרי' בה כלל והנה בעיקר דין חציצה דייני' לה לכל א' וא' לפי מה שהוא כגון מוכרי רבב והצבע שאין הרבב והצבע חוצצין בהן כיון דאינהו לא קפדי עלייהו מפני שהיא מלאכתן אף על פי שאר בני אדם מקפידין בהם ועיקר דינו דמיעוטו שמקפיד דחייץ אינו אלא מדרבנן בלבד שגזרו מיעוטו שמקפיד מפני רובו שמקפיד ואין לגזור במי שאינו מקפיד אטו מי שמקפיד שכב' אמרו בפ' תינוקות דף ס"ז ע"ב דלא גזרי' במיעוטו שאינו מקפיד אטו מיעוטו שמקפיד דהיא גופ' גזרה ואנן ניקום ונגזור גזרה לגזרה ועיין בפסקי הרא"ש בפ' תינוקות דף פ"ח וצבע ומוכרי רכב יוכיחו דלא גזרי' בהו אטו שאר בני אדם שמקפידין לכן נ"ל הלכה למעשה שת"ח שמלאכתן תורה היא וכן בעלי בתים שעוסקין במשא ומתן ואין להם מלאכה גרועה שא"צ להסיר הטבעות בשעת נט"י וכן הדין אפילו בחיוב טבילה דאורייתא".

1) סד"ט (סי' קצ"ח ס"ק מ"ד), הו"ד בפת"ת (סי' קצ"ח ס"ק י"ד) – "כתב בס' גן המלך ... עכ"ל לפ"ז י"ל באשה שאין דרכה ללוש בעצמה שאין הטבעת שעל ידיה חוצץ אפילו מהדק טובא וכה"ג כתב בספר א"ר שם בשם הרש"ל דטבעת באנשים אינו חוצץ לפי שאין מקפידין. אם לא בטבעת שיש בו אבן טוב והוא ג"כ מה"ט לפי שאין דרכן של אנשים לעשות מלאכות כאלו מ"מ אין להקל כיון דבש"ע כאן ובא"ח כתב סתם דטבעת מהודק חוצץ ולא מפליג מידי משמע שאין לחלק בזה ול"ד למוכרי רבב והצובעים שכל אותה אומנית ידועים בכך משא"כ הכא י"ל דלא פלוג מיהו אפשר בדיעבד ושימשה דיש להקל בנדון זה".

ד. סכום: האם נשים צריכות להסיר הטבעות.

1. לענין נטילת ידים לאכילה: אם היא אינה מקפידה, מקילים (ויש נוהגים להחמיר).

2. לענין נטילת ידים בשחרית: בעיקר יש להקל, (ויש נוהגים להחמיר).

א) עי' או"ח סי' ד' סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

3. לענין נטילת לולב (סי' תרנ"א): לכתחילה יש להסיר הטבעות מידם.

א) רמ"א (סי' תרנ"א סעי' ז') – "ונהגו להחמיר להסיר התפילין וטבעות מידם, אבל מדינא אין לחוש הואיל ואין כל היד מכוסה בהן".
 ב) מ"ב (שם ס"ק ל"ו) – "אבל מדינא אין לחוש וכו'". וכמה אחרונים כתבו דאף מדינא יש הקפדה ע"ז משום חציצה אף שאין כל היד מכוסה בהן וע"כ אם נטל בעוד שלא הסיר התפילין מן ידיו או הטבעות יחזור ויטלנו בלא ברכה".

ג) ל' יום קודם החג (ח"ב יום ל"ב הע' קצ"ד) – "בבית גדולי דורינו נהגו להקל בזה [כך שמעתי מנכד של הגר"מ פיינשטיין, וכן נהגו בבית הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה פ' י"א הע' ס"ג), ועוד]. וי"ל הטעם על פי מה שכתבו כמה אחרונים [חתם סופר (סוכה ל"ז ד"ה וכשאני), שפת אמת (שם ד"ה שיירי), וערוך השולחן (סי' תרנ"א ס"כ)] שכל שאינו על חלק גדול של היד, באופן שגם אם היה חסר חלק זה מהיד עדיין היה תופס את הלולב בשאר היד, אין בזה חשש חציצה [כן ביארו הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה פ' י"א הע' כ"ה), ומועדים וזמנים (ח"ב סי' קכ"ו)]. אבל קשה מסתימת הפוסקים שמשמע שגם בטבעת אחת יש חשש, וצ"ע".

4. לענין טבילת נדה למקוה: מחמירים.

א) עי' יו"ד סי' קצ"ח סעי' כ"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ח) חילוקים בין טבילת נדה ונטילת ידים – כיון שנטילת ידים עיקרה מדברי סופרים, יש כמה קולות.

א. חומרות הרמ"א (יו"ד סי' קצ"ח סעי' א') – "ולכתחלה לא תטבול אפילו בדברים שאינם חוצצין, גזרה אטו דברים החוצצים".

1. ל"מ חומרא זו אצל נטילת ידים – רמ"א (סעי' א'), מ"ב (סי' קס"ב ס"ק י"ח).

ב. דרך רוב העולם להקפיד, והוא אינו מקפיד.

1. הטור, והדר"מ מיקל כאן – משא"כ הדר"מ בהל' טבילת נדה.

ג. הוא מקפיד, ורוב העולם אינם מקפידים.

1. הפני יצחק, מג"א, והגר"ז מיקל כאן - משא"כ בהל' טבילת נדה.

ד. ספק אם היה עליו דבר חוצץ.

1. הפמ"ג, והמ"ב מיקל כאן - משא"כ בהל' טבילת נדה.

ה. ש"ך (סי' קצ"ח ס"ק כ"ב) - "נהגו הנשים להחמיר ליטול צפורניהם בשעת טבילה דשמא יש שם צואה הנדבקת אבל ודאי לענין נטילה לא שייך האי חומרא ליטול צפורניו בכל נטילה ונטילה".

ו. טיט וצואה תחת הצפורן: איזה זוג הוי הטיט והצואה, רק אם הם נדבק יפה או ה"ה שאר מיני טיט כשהוא יבש ונדבק בבשר.

1. הט"ז מיקל כאן - משא"כ בהל' טבילת נדה.

ז. ציפורן שפירשה מיעוטה.

1. ל"מ בכמה פוסקים שיש להחמיר כאן (עי' לעיל) - משא"כ בהל' טבילת נדה.

ח. דיו, חלב, דבש, דם, ושרף: לח.

1. המ"ב מיקל כאן - משא"כ בהל' טבילת נדה.

ט. שני אומניות.

1. המג"א, והערה"ש מיקל כאן - משא"כ בהל' טבילת נדה.

י. במקום שיש חזותא בעלמא.

1. לכו"ע, כאן יש להקל - משא"כ בהל' טבילת נדה, יש מחמירים (סד"ט, ועוד).

יא. מצטערת אם תסיר הגלד מעל המכה: וא"א לרככו.

1. לכו"ע, כאן יש להקל - משא"כ בהל' טבילת נדה, המנהג להחמיר.

יב. בזמן הזה: שנשים אינן רגילות להקפיד ולהוציא את הטבעת בשעת לישה.

1. כאן יש להקל - משא"כ בהל' טבילת נדה [מצד חומרות הרמ"א, שנ"ל].

ט שיעור נטילת ידיים - סעיף ד'.

חולין (דף קו:)- "תנו רבנן: נטילת ידיים לחולין עד הפרק, לתרומה עד הפרק, קידוש ידיים ורגלים במקדש עד הפרק, וכל דבר שחוצץ בטבילה בגוף חוצץ בנטילת ידיים לחולין, ובקידוש ידיים ורגלים במקדש. אמר רב: עד כאן לחולין, עד כאן לתרומה, ושמואל אמר: עד כאן בין לחולין בין לתרומה, לחומרא. ורב ששת אמר: עד כאן בין לחולין בין לתרומה, לקולא. אמר בר הדיא: הוה קאימנא קמיה דרבי אמי, ואמר: עד כאן בין לחולין בין לתרומה, לחומרא. ולא תימא: רבי אמי משום דכהן הוא, דהא רבי מיישא בר בריה דרבי יהושע בן לוי הוא ליואי, ואמר: עד כאן בין לחולין בין לתרומה, לחומרא".

א. ראשונים.

1. מחמיר, עד הקנה של זרוע.

(א) סמ"ג (עשה סי' כ"ז).

(ב) רשב"א (תוה"ב הקצר בית ו' שער א', ס"ח-ב) - "עד איזה פרק צריך ליטול את ידיו בראשונים עד הפרק שהוא סוף הכף המחובר לקנה הזרוע, וי"א שאינו צריך כי אם עד סוף פיצול האצבעות שהוא סוף הפרק שהאצבעות מתחברות [דף סט עמוד א] אל הכף, והראשון נ"ל עיקור".

(ג) ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ו קמ"ו-ג) - "נטילת ידיים לחולין ולתרומה עד הפרק כך פשוט ופרש"י עד הפרק שסמוך לגב היד שהוא מקום השלמת חתוך האצבעות ורי"ף כתב עד הפרק סמוך לזרוע וכן כתב הראב"ד והתוס' הסכימו לפרש"י וכן הרא"ש והעם נהגו כרי"ף והראב"ד כך פשוט".

(ד) או"ז (ח"א סי' ס"ו) - "ונראה בעיני דהלכה כשמואל לחומרא דאפי' חולין צריכין נטילה עד גב היד".

2. מיקל, עד פרק אמצעי של אצבע.

(א) רוקח (סי' שכ"ח) - "וטבעות באצבע הנשים אינו חוצץ כי הוא למעלה מפרק אמצעי של אצבע. ואמרינן בפ' כל הבשר עד כאן לחולין. פי' פר' אמצעי של אצבע ואם היה צריך כל היד הוי חציצה".

3. עד מקום חיבור האצבעות לכף היד.

(א) רש"י (חולין דף קו: ד"ה ושמואל).

(ב) ראב"ד (תשובות ופסקים סי' כ"ג) - "מים ראשונים צריכין נטילה עד הפרק פי' עד פסת היד מקום שהאצבעות כלות".

(ג) סמ"ק (סי' קפ"א) - "תנו רבנן (שם ק"ו) לחולין צריך ליטול ידיו עד פר' שלישי וזהו קשרי אצבעותיו המחוברין ליד כשמואל".

(ד) רא"ש (חולין פרק ח' סי' י"א) - "וחומרא יתירה היא והעולם לא נהגו כן".

(ה) טור (סעי' ד').

- ו) ריטב"א (חולין דף קו:).
 ז) מרדכי (ברכות פרק ח' רמז ר"ג) – "ונהגו ליטול עד מקום חיבור אצבעות לגב היד כדאמר (שם) ע"כ בין לחולין בין לתרומה לחומרא".
 ח) כל בו (סי' כ"ג ד"ה אלו) – "ראשונים צריכין עד הפרק השלישי, פירוש מקום שהאצבעות כלות".
 ט) שבולי הלקט (סי' קל"ו) – "הלכך צריך ליטול ידיו עד פרק שלישי לחולין לחומרא דהיינו כל פיצול האצבעות".
 4. מראי מקומות – אורחות חיים (הל' נטילת ידים אות י"ד).

ב. פוסקים.

1. ראוי להחמיר.

- א) מחבר (סעי' ד', ב"י סוף ס"ק ד') – "ובאמת שכן ראוי לנהוג כיון דלאו מילתא טריחא היא אמאי לא נפיק נפשינ מפלוגתא ולא גרע הא ממאי דאמר רב חסדא (שבת סב:) אנא משאי מלא חפני מיא ויהבו לי מלא חפני טיבותא ונכון להתנות ולומר שאינו מקבל עליו דבר זה בתורת חובה אלא בתורת רשות כדי שאם איזה פעם לא יזדמנו לו כל כך מים לא יצטרך להחמיר כמנהגו וכן ראוי להתנות בכל דבר שאדם רוצה להחמיר על עצמו".
 ב) פני יצחק (אפי רברבי שער ע"א סעי' י"ד) – "וראוי לנהוג כדעת הראשון".
 ג) לבוש (סעי' ד') – "וראוי לנהוג כדעת הראשון לחומרא ויהבי ליה מלא חפני טיבותא, דכיון דלאו מילתא טריחא היא לא ניפק נפשינ מפלוגתא".
 ד) ט"ז (ס"ק ו'. וברבים יש להקל) – "ולעד"נ דהמיקל בכ"מ בזה לא הפסיד כיון שקי"ל הלכה כדברי המיקל בנט"י".
 ה) שלחן שלמה (סעי' ב').
 ו) גר"ז (סעי' ח') – "וראוי לנהוג כסברא הראשונה שכיון שהוא דבר שאין בו טורח למה לא נוציא נפשינו מהמחלוקת".
 ז) ח"א (כלל מ' סעי' ב') – "ישפוך רביעית מים על היד בבת אחת עד הקנה של זרוע דהיינו האצבעות והיד, ולפחות עד סוף קשרי אצבעותיו במקום שמחברים ליד (סי' קס"א)".
 ח) ערה"ש (סעי' ח').

2. מחמיר.

- א) עי' מג"א (ס"ק י"ב) – "לכף היד. וכ"כ הזוהר פ' עקב ע' תקכ"א וברקנ"ט שם".
 ב) עצי אלמוגים (ס"ק ו') – "ולכן נראה לי דחייב כל אדם לנהוג כן מדינא, ולא מטעם חומרא, ודלא כמו שראיתי...".
 ג) קיצור שו"ע (סי' מ' סעי' ד') – "ויבאו המים על כל היד, דהיינו עד הקנה של זרוע ולא ישאר מקום בלי מים".
 ד) עי' מ"ב (ס"ק כ"א, בה"ל סעי' ד' ד"ה וראוי) – "ומ"מ נראה לענ"ד דהסומך להקל על דעה שניה בשעת הדחק כשאין לו מים אין מוחין בידו".
 3. המחמיר תע"ב.

- א) יש"ש (חולין פרק ח' סי' כ') – "דין דנטילת ידים לחולין עד קשרי אצבעותיו, ומ"מ המחמיר ליטול כל היד, [עד] מקום חיבור היד והזרוע תבא עליו ברכה".
 ב) עולת תמיד (ס"ק ז') – "מהרש"ל".
 ג) א"ר (ס"ק י"ב, א"ז ס"ק י') – "רש"ל".
 ד) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ט"ז) – "והרש"ל".

ג. ויתנה בתחלה שלא יהא חובה עליו, שמא פעם א' לא יהא לו מים כ"כ – ב"י (סוף ס"ק ד', לישנו מובא לעיל), הו"ד ב"ט"ז (ס"ק ו'), לבוש (סעי' ד'), לחם הפנים (ס"ק ב'), עטרת צבי (ס"ק ה'), עטרת זקנים (ס"ק ג', ס"ק ג'), מג"א (ס"ק י"ג, ויתנה בתחלה שלא יהא חובה עליו שמא פעם א' לא יהא לו מים כ"כ"), באה"ט (ס"ק י'), שלחן שלמה (סעי' ב'), גר"ז (סעי' ח'), ערה"ש (סעי' ח').

ד. האוכל בת"ב או ביו"כ: עד היכן נוטל ידיו.

1. כדרכו, עד הקנה של זרוע.

- א) תוספות חיים (על החיי אדם כלל קל"ה סוף ס"ק י') – "הצריך לאכול בת"ב יטול ידיו עד פרק הזרוע".
 ב) כה"ח (סי' תקנ"ד ס"ק נ"ג) – "והצריך לאכול בת"ב יטול ידיו עד פרק הזרוע. תו' חיים על ח"א".
 ג) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק ל"ט הע' ק"א [דפו"ח, הע' ק"ו]), הליכות שלמה בין המצרים פרק ט"ז סעי' ה', יוה"כ פרק ו' סעי' י') – "קטן וחולה האוכלים פת בתשעה באב, נוטלים ידיהם עד לפרק היד, כדין נטילה בשאר ימות השנה".
 ד) אז נדברנו (רבבות אפרים ח"א סי' שפ"ד ד"ה וידידי) – "ומסתבר דלמים ראשונים צריך ליטול עד הפרק כמו בשאר הימים וכיון שאנו נוהגים להחמיר תמיד ליטול הידים עד הקנה אין לשנות בת"ב דלא הוי רחיצה של תענוג ואינו דומה לסימן תקנ"ד ס"י שאין שום דין ליטול עד הקנה דמשום ר"ר סגי לכתחילה עד קשרי אצבעותיו".
 ה) ציץ אליעזר (ח"ח סי' י"ז אות ו') – "וכ"כ בפשיטות בתוספות חיים על החיי אדם כלל קל"ה ס"ק י' דהצריך לאכול בת"ב יטול ידיו עד פרק הזרוע ע"ש".
 ו) הגרשז"א זצ"ל (גלאט חכ"א עמ' ק"נ) – "החולה האוכל פת ונוטל ידיו לאכילה, נוהג כרגיל ליטול כל כף היד וכן נוטל מים אחרונים (ובזה אין צורך כל היד).
 ז) עי' רבבות אפרים (ח"א סי' שפ"ד ד"ה וידידי, אמנם עי' ח"ז סי' קס"ד) – "ויתכן דבט"ב אולי יכול להקל אבל טוב להחמיר עד הקנה".
 ח) ששכ"ה (פרק ל"ט סעי' ל"א [דפו"ח, סעי' ל"ג]) – "כלומר עד לפרק היד".

- (ט) חזון עובדיה (ארבע תעניות עמ' רצ"ב) – "החולה האוכל בתשעה באב פת, נוטל ידיו כדרכו עד סוף פרק הזרוע, שאין רחיצה זו לשם תענוג, אלא לצורך מצוה".
- (י) הגרח"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שס"ג אות רס"ו) – "חולה האוכל בט' באב, כשנוטל ידיו לסעודה, האם נוטל עד פרק ידו, או עד פרקי אצבעותיו. תשובה: לכאן עד פרק ידו".
- (יא) ט' באב שחל בשבת (פרק ט' סעי' י') – "חולה, קטן, או בעל ברית האוכלים פת בתענית זו נוטלים ידיהם לסעודה כרגיל".
- (יב) נחמת ישראל (פרק ל' סעי' י"ג, עי' הע' ע"ט) – "חולה וכד' וקטן האוכלים פת נוטלים ידיהם לסעודה כרגיל עד הפרק".
- (יג) קרא עלי מועד (פרק ט' סעי' ו').
- (יד) ג' שבועות (ארטסקרול, ריש עמ' קכ"ז).
2. עד מקום חיבור האצבעות לכף היד.
- (א) ישכיל עבדי (ח"ח סי' כ' אות ב' ס"ק ד', רבבות אפרים ח"א סי' שפ"ד) – "מבו' בסי' תרי"ג ס"ב נוטל אדם ידיו שחרית וכו' עד סוף קשרי אצבעותיו וכו' ואותו דבר יעשה בנט"י של אכילה, החולה שיטול רק עד קשרי אצבעותיו".
3. מראי מקומות.
- (א) אבן ישראל (הג' על מ"ב סי' קס"א אות ב') – "ונפק"מ ביוכ"פ ובת"ב לחולה שמותר לאכול, עד היכן יטול".

"דאמר רב חסדא: אנא משאי מלא חפני מיא, ויהבו לי מלא חפני טיבותא"

שבת (דף סב:)

נטילת ידיים: הגבהה ושפשוף הידיים

סימן קס"ב

- א] להגביה ידיו - סעיף א'.
 ב] שפשוף - סעיף ב'.
 ג] נטילה לחצאין - סעיף ג'.
 ד] נטל ידו, ונגע בידו טמאה - סעיף ד'.
 ה] לנגב במגבת לחה - סעיף ה'.
 ו] רטיה - סעיף ו'.

א] להגביה ידיו - סעיף א'.

סוטה (דף ד:): – "אמר רב חייא בר אשי אמר רב: מים ראשונים - צריך שיגביה ידיו למעלה, מים אחרונים - צריך שישפיל ידיו למטה. תניא נמי הכי: הנוטל ידיו צריך שיגביה ידיו למעלה, שמא יצאו המים חוץ לפרק ויחזרו ויטמאו את הידיים".

א. מראי מקומות.

1. מ"ב (ס"ק ג') – "והנה א"א לקיים מצות הגבהה ידיו אלא בששופך אחר על ידיו דכששופך בעצמו בע"כ ישפיל ידיו כשבא לנטול הכלי על ידו השני וכמש"כ לקמיה בס"ד עיי"ש ואם אין לו אחר יטול מרביעית על כל יד דבנטל מרביעית בבת אחת א"צ להגביה ידיו וכדלקמיה".

ב] שפשוף - סעיף ב'.

א. המנהג.

1. מחמיר.

א) ב"ח (ס"ק ו'), הו"ד במ"ב (ס"ק כ"ד) – "כתב ב"י משמע דצריך לשפשפם וכן כתב הרמב"ם הנוטל ידיו צריך לשפשף והאריך אלא דקשה לפי זה דהיאך תולה דין זה במה שכתב קודם זה או ישפוך על כל אחת רביעית ואחר כך ישפשפם שהשופך רביעית כאחת אין צריך מים שניים לטהרם היה לו לכתוב דין זה בפני עצמו הנוטל ידיו צריך לשפשפם וכמ"ש הרמב"ם לכן נ"ל דרבינו אינו סובר דצריך לשפשף אלא הכי קאמר ואח"כ ישפשפם רשות אם ירצה לאפוקי אם לא נהג כך אם שפשף ידיו טמאות כמ"ש מקודם ובש"ע (ס"ד) נמי כתב כלשון רבינו ואחר כך ישפשפם ולא כתב צריך לשפשפם נראה דלפי שהיה מסופק בדין זה כדמשמע ממ"ש הכל בו בשם הראב"ד דאין צריך לשפשף לכך נקט לקולא וכתב ואחר כך ישפשפם אם ירצה כדפירשתי והכי נקטינן ודלא כדכתב בהגהת שלחן ערוך (ס"ב) הנוטל ידיו צריך לשפשפם ומיהו המנהג לשפשפם ואין לשנות".

ב) ערה"ש (סעי' י"ד) – "ונראה דטעם השפשוף הוא שחששו שמא מ"מ נשאר קצת זוהמא קשה שהמים לא העבירו שפשף זו בזו וממילא שתעבור והרמב"ם ס"ל דחששא זו הוי רק בתרומה והראב"ד והרא"ש והטור ס"ל דגם בחולין חששו לזה וכן המנהג לשפשף".

2. בזמן הזה נוהגין להקל.

א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"א אות ו') – "ולמעשה, בזמן הגמ' כשלא היו רוחצים ידיהם ברביעית היו צריכים לשפשף, אבל היום שרוחצים בכלי המחזיק רביעית א"צ שפשוף, והוסיף רבנו, ואף אני איני נוהג לשפשף".

ב) הר"א קוקיס (אליבא דהלכתא גליון כ"ז עמ' ט"ו טור ג') – "והנה מנהג העולם השתא שאין משפשפין וצ"ע על מה סמכו אחר שכ"פ ברמ"א ובמ"ב וע"ע בב"ח ובערוה"ש שכן נהגו. וכדי ליישב המנהג יש לעיין בשרשי דין זה ... נפקא לדינא דמקור להאי דינא דשפשוף הוא רק מהרא"ש ומהראב"ד המובא בכל בו משמע להדיא דא"צ שפשוף ועכ"פ הב"י נסתפק אי איכא ראייה מהתם. ומהרמב"ם נראה דא"צ שפשוף כלל בחולין דכ"כ בעצי אלמוגים וכ"מ בר' מנוח וכן נקט הגר"ז ורק מהרא"ש אפשר דאיכא ראייה לדין זה וגם בזה יש לפקפק וכש"כ ואף אי נימא דמהרא"ש יש ראייה פשוט דהטעם לכך הוא כש"כ הפמ"ג שמא לא באו מים לכל מקום ומקום וע"כ י"ל דאנן דנטולן רביעית ב' פעמים ליכא מידי חששא, כנלע"ד ליישב מנהג העולם".

3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק א' סעי' מ"ב).

ג] נטילה לחצאין - סעיף ג'.

א. מראי מקומות.

1. בצל החכמה (ח"ה סי' ק"ו אות ה') – "נוטל ידיו לסעודה, אעפ"י שאין המים זבים בפעם אחת על כל השיעור של היד דהיינו עד הפרק, גם אם צריך לסגור ולפתוח הידית נטילתו כשרה (אות ה)".

ד] נטל ידו, ונגע בידו טמאה - סעיף ד'.

א. להקפיד שתהיה אוזן הכלי נגובה ויבישה היטב.

1. מיקל – שעה"צ (ס"ק מ"א).

2. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות י"ב).

ה] לנגב הידיים במגבת (towel) לחה מניגוב אחרים - סעיף ה'.

א. הלכה.

1. מיקל – ט"ז (ס"ק ז'), "בלבוש ... בא לתרץ למה נקט בראש וכותל ולא במפה ודוחק עצמו והאמת דבמפ' נבלעו המים במפה ואין שייך שם נגיעה אחר ניגוב משא"כ בראש או בכותל שהם קשים".

2. מחמיר – מג"א (ס"ק ט"ז), "וכ' הל"ח אם קנח במפה כדרך המקנחין אפי' חזר ונגע טהור ע"כ וצ"ל מנ"ל הא לכן אין לסמוך ע"ז".

3. מראי מקומות – פת"ת (אות י"ד).

(א) פמ"ג (מש"ז ס"ק ט"ז) – "ומה שכתב המ"א 'קנה במפה', בלבוש סיים כן דנבלע במפה ולית בעין, אבל מדברי הר"ע ברטנורא פרק א' משנה א' דידיים משמע במפה אם חזר ונגע במפה לאחר שגמר הקנוה ידיו טמאות".

(ב) מחה"ש (סוף ס"ק ט"ז) – "ולפי דברי מ"א יש ליזהר לקנה את עצמו במפה שכבר קינה בה חברו והיא טופח על מנת להטפיה, אף שרובן נוטלין מרביעית מכל מקום לא רבים יחכמו ליטול על פי הדין וא"כ אפילו רביעית טמא, והמטפחת מטמא יד הנוגע".

(1) הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נב:) – "ודבר זה מצוי במקום ציבורי שהמגבת רטובה טופח על מנת להטפיה ויש לחשוש שיש בה מי נטילה טמאים".

(ג) ערה"ש (סעי' כ"ז) – "יש מי שכתב אם קנה במפה כדרך המקנהחין אפילו חזר ונגע טהור [מעיו"ט בדברי חמודות אות פ"ה] כלומר אף במקום שהמים שבראש ובכותל טמא מ"מ במפה טהור כיון שהוא דרך קינוח [כ"כ שם] ויש מי שחולק בזה [מג"א ססקט"ז] ויש מי שכתב דנבלעו המים במפה ולא שייך שם נגיעה אחר ניגוב [ט"ז ססק"ז] והנה זהו כשקנה אחר המים הראשונים אבל אחר השניים וכ"ש כששפך רביעית בפעם אחת דאין שום טומאה במים שבמפה אף אם לא נבלעו המים ולכן אין אנו שומרים עצמינו לבלי ליגע בהמפה [המעיו"ט והמג"א מיירי בראשונים כפי שיטתם הקודמת ע"ש והט"ז הגם שלשיטתו מיירי בהשניים מ"מ פשיטא דבמפה דהוי כי אורחיה אינו דומה לראש וכותל וברביעית הכל מודים ודו"ק"]".

(ד) שבט הלוי (ח"ז ריש סי' כ') – "כ' במחצית השקל סי' קס"ב סוס"ק ט"ז וז"ל: ולפ"ד מג"א יש ליזהר לקנה את עצמו במפה שכבר קינה בה חברו והוא טופח ע"מ להטפיה, אף שרובן נוטלין מרביעית, מ"מ לא רבים יחכמו ליטול ע"פ הדין, וא"כ אפילו רביעית טמא והמטפחת מטמא יד הנוגע. ובעניותי למעשה כיון דכולם כהיום נוטלין מרביעית וא"כ אם נטל וקינה רק אחד או שנים לפניו אין חשש בפרט אם הם ג"כ בחזקת כשרים ויודעים, אבל החשש של המחה"ש שכיח במוסדות ציבור ובכ"מ שרבים שכיחים, ושכיח מאד שהמטפחות טופחים ע"מ להטפיה, ובודאי יש מהרבים שלא נזהרו בנט"י כהלכה".

(ה) שערי הברכה (פרק א' סעי' מ"ט) – "ובמקום ציבורי שכולם מנגבים את ידיהם במגבת אחת, ראוי שלא לנגב במגבת".

[ו] רטיה - סעיף י'.

א. שיש מיחוש בעלמא, ואין לו צער בנטילתו ויוכל להסיר הרטיה מתי שירצה.

1. מחמיר, יש לחוש שיסיר הרטיה בתוך הסעודה ויגע בבשרו להאכלין.

(א) ב"ח (סי' קס"א ס"ק ג') – "אבל הכא מיירי ברטייה שעל גבי בשרו בשאין שם מכה אלא קצת מיחוש דיש לחוש שמסירו ויגע באוכלין וצריך ליטול ידיו גם במקום הרטייה ואיכא חציצה".

(ב) ט"ז (סי' קס"א ס"ק ב') – "שאין לו מכה רק מיחוש בעלמא ויוכל להסיר הרטיה כשירצה זה תלוי בקפידא".

(ג) מג"א (ס"ק י"ח).

(ד) מ"ב (סי' קס"א ס"ק ה') – "שאין לו מכה רק מיחוש בעלמא במקום הנטילה ואין לו צער בנטילתו ויוכל להסיר הרטיה מתי שירצה א"כ יש לחוש שיסיר הרטיה בתוך הסעודה ויגע בבשרו להאכלין ולכך צריך להסיר הרטיה וליטול ידיו דאם יטול כשהרטיה על ידו יהיה חציצה".

(ה) פוסקים.

ב. רטיה על רוב היד.

1. מיקל, אפילו רוב אינו חוצץ – הגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם ס"ק ב' אות א'), "שאפילו אם רוב היד מכוסה בתחבושת יטול רק החלק שאינו מכוסה ודיו כי החלק המכוסה כאילו אינו ואין כאן אותם הגדרים שבטבילה שאם הרוב מכוסה הוי חציצה", הו"ד בפסקי תשובות (אות ט"ז ס"ק א', סי' קס"א אות א' ס"ק ד').

2. מראי מקומות – פמ"ג (מש"ז ס"ק ב', ויש נפקא מינה טובא באם הרטיה על רוב היד ...).

ג. שבת: נטילת ידים בשבת כשעל ידו תחבושת, אם יש חשש מלבן.

1. עי' סי' ש"ב סעי' ט', לשיטות ומראי מקומות.

ד. מראי מקומות – וינטלם וינשאם (פרק ז').

נטילת ידיים: מי שאין לו מים, והמאכיל לאחרים סימן קס"ג

[א] מי שאין לו מים - סעיף א'. [ב] המאכיל לאחרים - סעיף ב'. [ג] להאכיל למי שלא נטל ידיו - רמ"א.

[א] מי שאין לו מים - סעיף א'.

חולין (סוף דף קז.) – "איבעיא להו: מהו לאכול במפה. מי חיישינן דלמא נגע, או לא. ת"ש: וכשנתנו לו לרבי צדוק אוכל פחות מכביצה נוטלו במפה, ואוכלו חוץ לסוכה, ואין מברך אחריו; מאי לאו, הא כביצה בעי נטילת ידיים. דלמא הא כביצה בעי סוכה ובעי ברכה; תא שמע, דשמואל אשכחיה לרב דקאכיל במפה, אמר ליה: עבדין כדין. אמר ליה: דעתי קצרה עלי. כי סליק ר' זירא, אשכחינהו לר' אמי ור' אסי דקאכלי בבליאי חמתות, אמר: תרי גברי רברבי כוותיכו ליטעו בדרב ושמואל. הא דעתי קצרה קאמר. אשתמיטתיה הא דאמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל: התירו מפה לאוכלי תרומה, ולא התירו מפה לאוכלי טהרות, ורבי אמי ורבי אסי כהנים הוו".

א. אם אפשר גם ע"י כריכת הפת, במקום שמותר לאכול ע"י כריכת מפה על הידים.

1. ציץ אליעזר (ח"ח סי' ז' אות ו') – "והנה להרמ"א בס"ג קס"ג סעי' א' דמתיר גם אכילה ע"י כף במקום שאין מים מצוים וכו', בודאי דמותר גם בכריכה על הפת, ומקום הספק ניתן לנוח על אלה החולקים על הרמ"א ולא מתירים ע"י כף משום דחוששין דילמא אתי למינגע ביד, אליבא דידהו יש לדון דאולי לא מהני מטעם זה גם כריכה על הפת משום דחיישינן נמי לדילמא יבואו ליגע בידי, וצריכים בדוקא שיכרוך ידיו כדי שלא יוכל לנגוע. וראיתי בכף החיים באות ח' שמדמה באמת אהדדי אכילה ע"י כף לתפיסת הפת באיזה דבר כדי שלא יגע בו ע"ש".

ב. מה עדיף, כריכת מפה או נטילה על תנאי כל היום.

1. כריכת מפה עדיפה.

א) ציץ אליעזר (ח"ח סי' ז' אות ז') – "ולדעתי כריכת מפה עדיפה, כי הנטילה על תנאי כרוכה בקשיים מרובים שכמעט אי אפשר לעמוד בהם, וכדכותב המ"ב בס"ג קס"ד סק"ד בשם השכנה"ג והא"ר שהאידנא נהוג עלמא שלא להתנות משום שאינן יכולין ליזהר שלא יסחחו דעתם משמירת הידים לכך מנעו התנאי מכל וכל ע"ש. שוב ראיתי שכך כותב גם מפורש הכף החיים בסק"ח, דחוזר שם להביא מה שכבר כתב באות א' דנהגו העולם שלא להתנות, ומסיים בלשון אלא דאם אין מים מצויים כורכים ידם במפה ע"פ הדינים המבוארים בס"ג הקודם, הרי בהדיא שהי' גם להכה"ח פשוט דכריכה במפה עדיפה מנטילה על תנאי".

ג. יש לו מים ואין לו כלי, אם יאכל בכריכת מפה.

1. יכרוך ידיו במפה.

א) ציץ אליעזר (ח"ח סי' ז' אות ח') – "כשיש מים ויש חסרון כלי אם ישנו ג"כ הדין של כריכת מפה ... אצביע לו לדברי החיי אדם בכלל ל"ז סעי' א' שפוסק שאם הוא בדרך ואין לו כלי יטול ולא יברך וגם יכרוך ידיו במפה, וכן למה שפוסק גם בכלל ל"ח סעי' ג' דבהכניס ידיו לכלי של מים ואין לו מים אחרים וכו' כשר, ומ"מ לא יברך על נטילה זו וגם יאכל במפה ע"ש, ואקצר".

[ב] המאכיל לאחרים - סעיף ב'.

חולין (דף קז:) – "והלכתא: אוכל מחמת מאכיל - צריך נטילת ידיים, מאכיל - אינו צריך נטילת ידיים".

[ג] להאכיל למי שלא נטל ידיו - רמ"א.

א. ספק אולי יטול ידו.

1. מראי מקומות – שבט הלוי (ח"א סי' ל"ז).

ב. עי' סי' קס"ט סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

נגע במקומות המטונפים

סימן קס"ד

א. הוצרך לנקביו.

1. הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קס"ח, עמ' ס"ד) – "מי שהיה באמצע סעודה וכבר אכל כביצה פת, והוצרך לנקביו באופן שצריך לחזור וליטול ידיו בברכה וכמבואר בביה"ל בסי' קס"ד, ואינו רוצה לאכול עוד פת, אם צריך לברך על נט"י, די"ל דלא עדיף אמצע סעודה מהתחלתה שאינו מברך ענט"י עד שרוצה לאכול ביצה פת, א"ד צריך לברך אפילו אם אינו רוצה לאכול עוד פת, וצ"ע. תשובה: לא יברך".

הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות ק"פ, עמ' ס"ו) – "אם הוצרך לגדולים בתוך הסעודה וצריך ליטול ידיו בברכה אם צריך לאכול עוד ביצה פת כדי לברך ענט"י וכמו בתחלת הסעודה או כל שהוא באמצע הסעודה צריך לברך אפילו בפחות מביצה, ואפי' משהו סגי, וצ"ע. תשובה: יתכן דבכזית סגי".

ב. נוגע בספרים.

1. ע"י הרשב"א (שבת דף יד., והע' תכ"ו), ח"א (כלל מ' סעי' כ'), בה"ל (סוף סי' קס"ד), בן איש חי (שנה א' פר' קדושים אות כ'), ציץ אליעזר (ח"ז סי' כ"ז), פסקי תשובות (הישן סי' קס"ג), פסקי תשובות (אות ו').

2. שלמת חיים (סי' קס"ה, דפו"ח או"ח סי' קס"ב) – "בחי"א (כלל מ' בסוף): נ"ל דהנוגע באמצע סעודה בס"ת או בתפילין צריך ליטול ידיו, אך כיון שלא מצאתי דין זה בפוסקים יטול ידיו ולא יברך. והנה בביאור הלכה (סי' קס"ד ד"ה לחזור) כתב ע"ז דאין דבריו מוכרחין כלל, משום (שבת י"ד א') דנראה דגזירה קמייתא ידים הבאות מחמת ספר, הגם דהיא נשארה גם אח"כ, מ"מ איננה רק לענין תרומה דקנסו שלא יגע בספר אבל לא לענין חולין, רק הגזירה הב' סתם ידים גזרו חולין משום סרך תרומה. וגם באשכול הלכות ס"ת (סי' י"ב) בתשובה לרב האי גאון מוכח להדיא כן, והנחל אשכול העיר שם דמשמע דלא כח"א. וסיים הבה"ל: ואפשר דלכתחילה נכון ליהזר שלא ליגע באמצע סעודה. והנה לקמן בביאור הלכה (סי' תע"ה סעי' א', ד"ה יטול ידיו) איתא: וכתוב בשיבלי הלקט, כיון שתלוי הטעם בהיסח הדעת, אם ברור לו ששימר ידיו היטב ולא נגע בכתבי הקודש או בשאר דברים המטמאין הידים א"צ לחזור וליטול ידיו, שהרי ידיו טהורות מנטילה הראשונה (שנטל לכרפס), ואם נטל אין לו לברך שמא יהי' ברכה לבטלה, עכ"ל. משמע דעת שיבלי הלקט דאם נגע יכול ליטול בברכה, וזה תנא דמסייע לדעת החי"א ועדיף מיניה לענין הברכה. אולם לענין הברכה יש טעם אחר מה שכתב הט"ז (סוף סימן קס"ד) בשם הרש"ל, שבאמצע סעודה לא תיקנו לברך על נטילת ידים. תשובה: יפה העיר כדעת החי"א".

3. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פורים ח"ב פרק י"ט הע' כ"ח) – "ואודות דברי החיי אדם דהנוגע במגלה באמצע הסעודה נוטל ידיו שנית, אמר רבנו דאף שהמ"ב (בבה"ל סי' קס"ה סוד"ה לחזור) מצדד להזהר בזה לכתחלה, לא נהגו לחוש לכך".

4. קובץ הלכות (פורים פרק ד' סעי' ב') – "יש אומרים שהנוגע בכתבי הקודש באמצע הסעודה חייב ליטול ידיו בלי ברכה, אך כמה אחרונים מקילין בזה ונוהגין להקל".

5. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ז עמ' ט"ו טור ג') – "שאלה: הבה"ל (סוף סי' קס"ד) מביא מהחיי אדם, שמי שנגע באמצע הסעודה בכתבי הקודש, או תפילין, צריך ליטול ידיו, (ורק מכיון שהפוסקים השמיטו דבר זה כתב שיטול בלא ברכה), ובבה"ל מפקפק בדבריו, וכתב שאין לו מקום כלל, והפוסקים שהזכירו זאת, הוא רק בתרומה, ולא בחולין, ע"ש בדבריו. ומוכיח כן גם מכמה ראשונים, וצ"ע שבבה"ל בהל' פסח (ריש סי' תע"ה) מביא בשם השבולי הלקט שבלייל הסדר באופן שנזהר מלטמאות ידיו, ושומר ידיו היטב ולא נגע בכתבי הקודש או בשאר דברים המטמאים את הידיים אין צריך לחזור וליטול ידיו, (בליל הסדר בנטילה שניה), ע"ש, א"כ מפורש בשיבולי הלקט, שיש דין שנגיעה בכתבי הקודש באמצע סעודה מחייב נט"י, והוא כחיי אדם, וצ"ע. תשובה: הרי כתב שלכתחילה נכון להזהר, (שאלת רב, כת"י)".

העושה צרכיו ורוצה לאכול
סימן קס"ה

א נוטל ידיו תחילה - סעיף ב'.
א.

הפסק בין בציעה לנטילה

סימן קס"ו

ב] דיבור בין נטילה לברכת נט"י.

א. מחמיר.

1. צל"ח (דרוש ד' אות כ"ב) – "מאד השגתי בסעודות שאפילו הלומדים אינם נוהרים בין נטילה לברכת נט"י ויותר המה נוהרים להפסיק אחר ברכת נט"י לברכת המוציא וטעות הוא בידם כי קודם ברכת נט"י אם שח צריך ליטול שנית ואחר ברכת נט"י הוא רק זהירות בעלמא".
2. גר"ן (סי' קס"ה סעי' א') – "ואותן הנוהרין מלהשיח בין נטילת ידיים להמוציא ומשיחין בין נטילת ידיים לברכתה טועים הם וצריך להזהירם שלא ישיחו כלל".
3. אור לציון (ח"ב פרק י"א הע' ג') – "ודאי שאין להפסיק בדיבור בין הנטילה לניגוב".
4. באר משה (ח"ה סי' מ"ד) – "לכתחלה לא יפסיק בשניהם ואם הפסיק יטול ידיו פעם שנית בלא ברכה ואפילו אם לא יטול ידיו ג"כ לא עשה שום עבירה".
5. הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"ב פרק ט"ו אות ק"ז) – "אם מותר לדבר בין שנטל ידיו לאכילה קודם שיברך על נט"י, או אפשר שאסור לדבר כדי שלא יהא הפסק בין מעשה הנטילה לבין הברכה, מה דעתו בזה. תשובה: אין לדבר".
6. תשובות והנהגות (ח"ב סי' קט"ו) – "בדרשות הצ"ח (דרוש ד') ... הרי מפורש שאם סח לפני הברכה צריך ליטול ידיו שנית. והדברים צ"ב דאף שיש הפסק לברכה מ"מ לא שייך נטילה שנייה כשידיו נטולות, ולא מיקרי ברכה סמוך לנטילה, ואולי כיון שמוטל עליו חיוב ברכה עוד מנטילה ראשונה, אף שהפסיק בדיבור ועל נטילה זו לבד אינו מברך, מ"מ שייך עוד נטילה מדין שאו ידיכם קודש וברכו את ה', ולכן אחר הנטילה שניה אכתי יכול לברך ענט"י, ומיהו בודאי עדיף אם דיבר אחר שנטל, שינגב ידיו וילכלך אותם כגון ע"י שיגע במקומות המכוסים שחייב בנטילה ואז ליטול ולברך".
7. שבט הקהתי (ח"א סי' פ"ט) – "לכתחלה משהתחיל ליטול ידיו לסעודה לא יפסיק כלל בין נטילה להברכה ויש להחמיר שיחזור ויטול ידיו. אם הפסיק בין הברכה להניגוב, **תליא**, אם נטל ידיו מפחות מרביעית ג"כ יש לחזור וליטול, ואם נטל מרביעית אינו צריך לחזור וליטול".
8. שערי הברכה (פרק א' סעי' מ"ו).
9. פסקי תשובות (סי' קנ"ח אות כ"ג ד"ה ויש).

ב. האם מותר לו להפסיק לענות אמן וכל דבר שבקדושה בין הנטילה לניגוב, או שמא יש בזה משום הפסק.

1. מיקל.

- א) אור לציון (ח"ב פרק י"א סעי' ג') – "שאלה. מי שנטל ידיו וקודם שניגב אותן שמע ברכה מאדם אחר, האם רשאי לענות אמן. תשובה. מותר לענות אמן בין נטילת ידיים לניגוב".
- ב) יביע אומר (ח"ה או"ח סי' כ') – "מסקנא דדינא שהנטול ידיו ותיכף שמע ברכה ודברים שבקדושה, יענה אמן ודברים שבקדושה, כל עוד לא בירך ענט"י, ואפי' להאומרים שאין להפסיק בפסוק שאו ידיכם קודש, שחוששים להפסק, מ"מ הם הם יודו שלענין אמן ודברים שבקדושה צריך להפסיק ולענות, ולא שייך להחמיר ולומר שלא יענה, דחומרא דאתי לידי קולא היא. ורק אם בירך כבר ענט"י וקודם שניגב ידיו שמע ברכה וקדושה לא יענה עד שינגב ידיו, משום דהוי הפסק בין ברכה למצוה. ואף על פי שגם בזה יש לצדד, לפמ"ש התוס' והרא"ש (פסחים ז ב) בתירוץ הראשון, (וע' במטה יהודה ס"ק כא), מ"מ שב ואל תעשה עדיף".
- ג) שערי הברכה (פרק א' הע' קכ"ג).

ג. דיבור בין נטילת יד אחת לשניה.

1. יש להחמיר.

- א) אור לציון (ח"ב פרק י"א הע' ג') – "ואף שנטל יד אחת בלבד שוב אין לו להפסיק בדיבור, שכיון שנטולים כיום רביעית בבת אחת בכל יד א"כ כבר התחיל במצוה מיד בנטילה הראשונה".
- ב) הגר"ח זצ"ל (נזר החיים עמ' ק"פ אות נ"ה) – "האם מותר לדבר אחר שנטל יד אחת. תשובה: נראה שאסור".
- ג) תשובות והנהגות (ח"ב סוף סי' קט"ו) – "ונראה שגם בין יד ליד צריך ליהזר, שהברכה על שניהם ובפרט לשיטת עה"ש (קס"ג ס"ק ב') שאין לברך אלא כשנטול שניהם, והברכה כברכת המצוות ואין להפסיק, ולפי זה לא מיבעיא אלו האומרים שאו ידיכם קודש אחרי גמר הנטילה יש לחוש טובא להפסק שאינו חיוב מדינא, אלא גם לדידן שלא אומרים שאו ידיכם, מצוי בחתונות וכדומה שמדבר באמצע נטילה למי שסמוך לו, וראוי לחוש להפסק בין תחילת הנטילה להברכה, ולכתחילה בודאי ראוי ליהזר ולהזהיר ע"ז לא לדבר באמצע הנטילה וכ"ש לאחריה (וכן המנגבין תוך כדי שמברכין דמצוי שהברכה אחר הניגוב, מביא ב'אור חדש' (בכת"י) שלפי הגר"א זצ"ל ראוי לחשוש שאין כאן עובר לעשייתן)".
- ד) שערי הברכה (פרק א' סעי' מ"ו) – "וראוי שלא להפסיק גם אחר שנטל יד אחת בלבד".
- ה) פסקי תשובות (סי' קנ"ח אות כ"ג ד"ה ויש) – "ולכתחילה יש להקפיד ...".
2. מראי מקומות – לבושי מרדכי (מהדורא תליתאה או"ח סי' י"ט).
- א) שבט הקהתי (ח"א סי' פ"ט) – "אם הפסיק אחר שנטל יד אחת קודם שנטל השני אינו צריך לחזור וליטול שנית".

ד. מראי מקומות.

1. שבט הלוי (ח"ג סי' י"ב) – "בנט"י לענין הפסק בין נטילה לנגוב זה תולה בעצם דין נגוב אם הוא מטעם טומאת מים כמש"כ ב"י, וא"כ כשנוטל מרביעית בבת אחת מן הדין א"צ נגוב כלל, או עיקר טעם נגוב משום מיאוס והוא חלק מתקנת חכמים כמש"כ הט"ז סוס"י קנ"ח, והשתא בזמנינו דנוטלים רובם מרביעית בבת אחת א"כ להב"י שוב אין הנגוב מעכב מן הדין, והא דאהני לענין עובר לעשייתה היינו דנקרא עכ"פ עדיין זמן עסק המצוה. וראיתי בעה"ש סו"ס קנ"ח שהרגיש קצת בזה, וא"כ פשיטא דזה דוקא כל זמן שלא הפסיק בין נטילה לנגוב אבל בהפסיק ולא נשאר רק נגוב פשיטא דלא שייך ע"ז ברכת נט"י לדידן כמו לענין נענועים כנ"ל, ואף דמהרש"ל וט"ז לית להו כהב"י ודעתם דגם בנוטל ברביעית בב"א דצריך נגוב מעיקר הדין וכן ה' תקנת חכמים, מ"מ י"ל דגם לדידהו אינו ברור אם ניתק עצמו מהנטילה לגמרי אם יכול לברך ברכת נט"י על נגוב לחוד ואף שבט"ז ס"ק י"ב משמע דמברך קודם נגוב ולא קודם המוציא היינו בלי הפסק דשייך עוד לעצם הנטילה, ומ"מ גם אם נימא דהט"ז חולק גם בזה וס"ל דלא שייך הפסק ומברך קודם נגוב, מ"מ כיון דלהב"י בנוטל עצמו ברביעית בב"א פשיטא דלא שייך לברך על נגוב לחוד בהפסיק, נהי דמחמירין לענין עצם הנגוב להחמיר בהט"ז מ"מ לענין ספק ברכה צריכים אנו לחוש להב"י דהפסק פוסל בכה"ג, וא"כ מה שמבואר בפוסקים סי' קס"ה דהפסק פוסל יע"ש לענין המחלוקת באשר יצר ונט"י אינו לבד דין לכתחלה אלא גם דיעבד עכ"פ לדידן דנוטלים ע"פ רוב ברביעית בב"א".

בציעת הפת

סימן קס"ז

- א [מקום" הבציעה - סעיף א'.]
 ב [זמן" הבציעה.
 ג [שיעור" של הפרוסה.
 ד [יברך" ה"מוציא - סעיף ב'.
 ה [שיתפוס הלחם - סעיף ג'.
 ו [יתן שתי ידיו על הפת - סעיף ד'.
 ז [מלח - סעיף ה'.
 ח [לטבול פרוסת המוציא במלח, בפת שלנו.
 ט [במקום שאין שם מלח.
 י [ליל שבת: לטבול פרוסת המוציא.
 יא [ליל ראש השנה: מלח.
 יב [ליל הסדר: מלח.
 יג [שולחן דומה למזבח.
 יד [הפסק ע"י דיבור - סעיף ו'.
- טו [היוצא ידי חובת ברכה מאחר.
 טז [חיוב הקדמת מזון בהמותיו לאכילתו.
 יז [דרבנן או דאורייתא.
 יח [טעימה" קודם שיתן מאכל לבהמתו.
 יט [שתייה.
 כ [עוד כללים.
 כא [הקדמת מזונות: לאיזה בעלי חיים.
 כב [חיוב הקדמת מזון לילדים קטנים.
 כג [מי קודם: קטנים, אורחים, בהמות.
 כד [נט"י אחר בעה"ב בירך המוציא - סעיף ז'.
 כה [שכה ואכל ולא בירך - סעיף ח'.
 כו [מסופק אם בירך המוציא - סעיף ט'.
 כז [טעה בברכה על הפת - סעיף י'.
 כח [הסבו, אחד מברך לכולם - סעיף י"א.
- כט [ציורים של קביעות - סעיף י"ב.
 ל [אוכלים בשוק.
 לא [דלא קבעו מקום: בדיעבד - סעיף י"ג.
 לב [גדול שבכולם בוצע - סעיף י"ד.
 לג [בענין "ברשות" בבציעת הפת.
 לד [שיטעום הבוצע - סעיף ט"ו.
 לה [הבוצע פושט ידו תחלה - סעיף י"ז.
 לו [נותן פרוסה לפני כל אחד - סעיף י"ח.
 לז [מי שיצא, אינו מוציא - סעיף י"ט.
 לח [אם קידש היום ברכת הנהנין - סעיף כ'.
 לט [הפרוסה שבצע עליה - רמ"א.
 מ [פרוסת המוציא, להאכיל לבהמה או נכרי.
 מא [שאר מאכלים, להאכיל לבהמה או נכרי.

גר"ז (סעי' א') – "והפת הוציאו מכלל פירות הארץ לברך עליו המוציא לחם מן הארץ מפני חשיבות הלחם שסועד הלב שנאמר ולחם לבב אנוש יסעד".

א [מקום" הבציעה: ויבצע ממקום היפה שבפת - סעיף א'.

א. סנהדרין (דף קב:) – "רב אשי אוקי אשלשה מלכים. אמר: למחר נפתח בחברין. אתא מנשה איתחזי ליה בחלמיה. אמר: חברך וחבירי דאבוך קרית לן. מהיכא בעית למישרא המוציא. אמר ליה: לא ידענא. אמר ליה: מהיכא דבעית למישרא המוציא לא גמירת, וחברך קרית לן. אמר ליה: אגמריה לי, ולמחר דרישנא ליה משמך בפירקא. אמר ליה: מהיכא דקרים בישראל. אמר ליה: מאחר דחכימתו כולי האי, מאי טעמא קא פלחיתו לעבודה זרה. אמר ליה: אי הות התם הות נקיטנא בשיפולי גלימא ורהטת אבתראי. למחר אמר להו לרבנן: נפתח ברבוותא".

1. יד רמ"ה (שם ד"ה רב) – "ורב אשי לא אפשר דלא הוה ידע דמצוה מן המוכחר בכל מילי מיהו הוה מספקא ליה הי ניהו מוכחר".
 2. מהר"ל (נצח ישראל פרק ג') – "ומפני כי רב אשי חשב כי הדורות שהיו עובדים עבודה זרה היה זה מפני שלא היו יודעים איך יושפע מן השם יתברך - שהוא אחד - הרבוי, ולכך היו חושבים כי אין ההתחלה אחת, ולכך עבדו עבודה זרה. והשיב לו מנשה שאינו כך. ולפיכך אמר מהיכן שרית המוציא. ולא ידע, והשיב לו מהיכן דקרים בשולו. דמאחר שמברך 'המוציא לחם מן הארץ', ויש בלחם ראשית, והיינו אותו שקרם בשולו, הוא ראשית, יש לו לברך על זה 'המוציא', מפני שהוא ראשית והוא עיקר, ולכך יש לו לברך עליו 'המוציא לחם מן הארץ'. ובזה הראה לו כי ידע תירוץ הקושיא איך יבוא הרבוי מאתו יתברך, דודאי הרבוי בא על ידי ראשית. לכך אין לומר כי לכך היו עובדים עבודה זרה מפני שהיו אומרים כי מן אשר הוא אחד לא יבוא הרבוי, כי יודעים דבר זה, כי מן האחד יבוא הרבוי, כמו שאמרנו. ולפיכך אמר, מאחר דחכימתו כולי האי, וידעת(ו) סבת השתלשלות הרבוי, למה פלחתו לעבודה זרה. ואמר ליה אילו הוית התם היה אצלך הטעות יותר, שהרי היה בך היצר הרע, ולכך נקיטת בשפולי גלימך בשינך לבטל המונע, ורהיטת בתרה, כמו שמבואר למעלה, והכל מבואר היטיב".

3. תורת חיים (סנהדרין ריש דף קב:) – "אמר ליה מהיכא דקדים בישראל. תימא דלא ידע רב אשי הך מילתא ועוד דאמר ליה מאחר דחכימת כולי האי משמע שהיא חכמה גדולה ולכאורה דבר קל ופשוט הוא. ונראה דאע"ג דצריך לברך על הפת ברכת המוציא משום דאסור ליהנות בלא ברכה מ"מ יש רמז גדול בפרוסת המוציא שצריך האדם להפריש ראשית ולפרוס מן הככר השלם פרוסה אחת לשם ה' ולברך עליו כשם שמפרישין ראשית לה' בשאר כל מלאכותיו ביכורים מן הקמה ותרומה מן הדגן וחלה מן העיסה ככה מפריש ממנו ראשית לשמו יתברך אחר האפייה ולהכי הבוצע חותך מעט תחילה ומברך ופורס ואוכל מן הפרוסה ונותן ממנה אל המסובים אבל לא יברך על כל הפת בכלל ויאכל ויתן ממנו להמסובים דראשית בעינן ששירים ניכרין דומיא דביכורים ותרומה וחלה דקרוין ראשית ביכורים ראשית כיון שהן רמז לו יתברך שמו שהוא ראשון והוא אחרון ואפשר היינו נמי טעמא כל גרני תרומה וכל עיסתי חלה לא אמר כלום עד שישיר מקצת דראשית כתיב בהו ששיריה ניכרין כדאיתא בפרק ראשית הגז ה"נ אחר האפייה כשרוצה לאכול מפריש בראשית הפת לשם ה' ומברך עליו ובזה פוטר כל שאר הפת דומיא דתרומה וחלה ... וטעם הפרשת ראשית לה' ידוע כי בזה נותן שבת והודאה לה' רמז שהוא ראשון ואין ראשית לראשיתו לכן כל ראשית לה' וזה טעם בכור אדם ובכור בהמה וראשית הגז ולפי שהוא יתברך ראשון ואחרון לכך מפרישין מן הקמה ג"כ אחרי הקמה לה'. דהיינו פאת השדה ומן הדגן תרוש ויצהר מדה האחרונה דהיינו המעשרות דהיה הוא אחרון במספר דמשם ואילך המספר חוזר לתחילתו ולהכי אסור להפריש מעשר קודם לתרומה כיון שהן רמז לו יתברך שמו שהוא ראשון והוא אחרון ואפשר היינו נמי טעמא שצריך לשייר פת על שלחנו לברך עליו ברכת המזון ברכה אחרונה כשם שמברכין עליו בראשונה שכל זה הוא רמז לו יתברך שהוא ראשון ואחרון דהיינו דא"ל רב אשי מאחר דחכימתו כולי האי וידעיתו טעם גדול זה דבעינן למשרי המוציא מהיכא דקדים בישראל דוקא רמז לו יתברך שהוא ראשון ומבלעדיו אין אלהים אם כן מאי טעמא פלחיתו לעבודת וכוכבים ומזלות".

1. גירסא א': דקרים בשולא [בר"ש], ממקום שנקרמין פניה של פת [ובפרוסה מיירי], שלא יחתוך באמצע – רש"י (שם ד"ה מהיכא, "מהיכא דקרים בשולא. דרפתא, ממקום שנקרמין פניה של פת בתנור דהיינו מלמעלה, או מסביבות הפת, או משוליו, אבל באמצע לא, שאם הביאו לפניו פרוסה של לחם לא יהא בוצע ומברך אלא משולי הפת ולא מאמצעיתו ... וראשון נראה").
2. גירסא ב': דקרים בשולא [בדל"ת].
 - א) והיא היא – רש"י (שם ד"ה מהיכא, "לישנא אחרינא: מהיכא דקדים כלומר מהיכא שמקדים לאפות, והיינו הך").
 - ב) מהיכן שמתחיל לאפות – הג' מיימוניות (ברכות פרק ז' הלכה ג' אות ג', "בס"ה כתב שיש לבצוע מצד התחתון של פת ששם נתבשל תחלה בהדבקו בתנור חם וכן נוהגין בצרפת אבל באשכנ"ז נוהגין לבצוע מצד העליון ששם מתבשל תחלה והנה מורי רבינו שיחיה חותך חתך אחד מב' הצדדין ובוצע לצאת ידי כולם").
- 1) דהיינו כנגד המתבקע – דר"מ (ס"ק א'. "וז"ל אור זרוע (ח"א סי' קמג) שמעתי מפרשים דהיינו כנגד המתבקע כי מחמת שבוזה הצד התחיל לאפות ונדחקה העיסה עד שמתבקע כנגדו [עד כאן]. ומה שהקפידו לבצוע במקום שנאפה תחלה משום דיש גורסין כן בגמרא פרק חלק מהיכא דקדים בישולא").
- 2) פמ"ג (מש"ז ס"ק א') – "ב', דקדים, בדל"ת, פירש רש"י [ד"ה מהיכא] והיא היא. אבל לפי מה שכתב הגהות מיימוני פרק ז' הלכה ג' אות ג' דקדים מהיכן שמתחיל לאפות, ומשום הכי יש אומרים מקום הדבוק בתנור, ויש אומרים מקום העליון, ומהר"מ חתך כעין טבעת כו', הביאו הב"י [ד"ה ויבצע], ולא היא היא".
3. גירסא ג': דגמר בישולא, ממקום שהלחם אפוי יפה – עי' רש"י (שם ד"ה מהיכא, "לישנא אחרינא: מהיכא דגמר בשולא ממקום שהלחם אפוי יפה ולא מאותו מקום שקורין בשול"ל, וראשון נראה"), רמב"ם (ברכות פרק ז' הל' ג' [כדמפרש הב"י, עי' הב"ח ופמ"ג מש"ז ס"ק א'], "ואינו בוצע אלא ממקום שנתבשל יפה יפה"), טור (סעי' א' [כדמפרש הב"י, עי' הב"ח ופמ"ג מש"ז ס"ק א'], "ויבצע ממקום היפה שבפת במקום שנאפה היטב").
- א) מסכת דרך ארץ רבה (פרק ו' [הג' לפי הגר"א שם אות ז', הגר"ב שם אות ה', ונחלת יעקב שם]), ב"י (ס"ק א'), לבוש (סעי' א'), מג"א (ס"ק א'), גר"א (על סעי' א'), גר"ז (סעי' ב'), מ"ב (ס"ק א') – "ולא יפרוס אדם פרוסה במקום הרך אלא במקום הקשה".
- 1) פמ"ג (מש"ז ס"ק א') – "ויש גורסים דגמיר בישולא, לאפוקי מאותו מקום בחוץ שרך קצת".
- 2) בה"ל (סעי' א' ד"ה ובפת) – "דלדעת המחבר שפוסק במקום שנאפה היטב קפדין העיקר רק שיבצע במקום הקשה מעליונו של הככר או מתחתונו ולא מאמצעיתו דהוא פוסק כלשון אחרון שברש"י שגורס בגמרא מהיכא דקרים בשוליה".

ג. הלכה.

1. ממקום שהלחם אפוי יפה.
 - א) מחבר (סעי' א').
 - ב) ילקוט יוסף (סעי' א').
2. מצדו של הפת.
 - א) רמ"א (סעי' א') – "ובפת דידן יש לבצוע בצד הפת ויחתוך מעט מצד העליון והתחתון".
 - ב) לבוש (סעי' א') – "ויבצע ממקום שנאפה יפה ונתקשה היטב באפיייה שהוא מובחר שבפת. וחותרין חתך המוציא חתך אחד המקיף שני צדדי הפת התחתון והעליון, כדי שתהא פרוסה הברכה ממקום המובחר שבפת: * הג"ה דיש אומרים לבצוע מצד התחתון של הפת ששם מתבשל תחלה כי שם נדבק תחלה בתנור, ויש אומרים לבצוע מצד העליון ששם מתבשל תחלה, הילכך כדי לצאת ידי שניהם יחתוך מעט מצד העליון והתחתון".
 - ג) ב"ת (ס"ק א') – "ומהר"ם היה חותך חתך אחד משני צדדין למעלה ולמטה לצאת ידי שניהם וכן נוהגין".
 - ד) ח"א (כלל מ"ב סעי' י"א) – "ויחתוך סביב הפת מצד העליון ומצד התחתון, כדי שיהיה ממקום שקדם בישולו, שאנו מסופקין באיזה צד מקדים".
 - ה) בה"ל (סעי' א' ד"ה ובפת) – "כתב הרמ"א דייחתוך מעט מצד העליון והתחתון [דהיינו מצדו של הפת] קודם גמר הברכה כדי לצאת ידי שניהם ... והאחרונים העתיקו להלכה דברי הרמ"א דבזה אנו יוצאים ידי כו"ע".
 - ו) הגר"ח זצ"ל (אבני אהרן אות נ"ד) – "שאלה: אם צריך לחתוך בצד מן הפת. תשובה: כן".
 - ז) שערי הברכה (פרק ג' סעי' י"א).
3. כנגד המתבקע.
 - א) זה עדיף – א"ר (סוף ס"ק ב'), גר"ז (סוף סעי' ב'), קיצור שו"ע (סי' מ"א סעי' ג'), מסגרת השלחן (על קיצור שו"ע סי' מ"א ס"ק ג'), כה"ח (ס"ק ו').
 - 1) לבושי שרד (על מג"א ס"ק ב') – "כנגד המתבקע. הביא זאת לומר דאע"ג שכתב רמ"א שיחתוך מעליון ותחתון ביחד, מכל מקום אם צד אחד נתבקע זהו אות שהתחיל האפוי מצד השני, ואז אין צריך לחתוך רק משם, וק"ל".
 - ב) אין מעלה – פמ"ג (א"א ס"ק ב'), "ומה שכתב בדרכי משה, לכאורה השמיטו פה בכוונה, ואין צריך כי אם למעלה ומטה, לא דווקא מתבקע".
 - ג) מראי מקומות – מג"א (ס"ק ב'), מ"ב (ס"ק ג', בה"ל ד"ה ובפת).
 4. מראי מקומות.
 - א) ערה"ש (סעי' א') – "ובפת עיגול שלנו שקורין בייג"ל או פת דק שקורין קוכונ"ס כל המקומות שוים".
 - 1) שערי הברכה (פרק ג' הע' כ"ד) – "ערה"ש ... וכוונתו למיני פת שאין בהם חילוק וכל המקומות אפויים בהם בשווה, ולדבריו ה"ה במיני שדומים להנ"ל כגון פיתה, שיכול לחתוך מכל מקום שירצה".

ד. מי שחביב לו מקום הרך.

1. לא יבצע אלא במקום הקשה.

א) הלכות קטנות (ח"ב סי' קפ"ח) – "שאלה: זקן שאין לו שינים וחביב עליה מן האמצע שהוא רך מהו. תשובה: אף על גב דאמרינן בעלמא (ברכות מ"א) חביב עדיף הכא שאני דבעינן מקום חביבותו דפת משום בוצע ברך מיהו אם אי אפשר לו לאכול מן הקשה יבצע מן הרך".

ב) כה"ח (ס"ק ב') – "ואפ"י מי שחביב לו מקום הרך לא יבצע אלא במקום הקשה ... הלק"ט".

ג) פסקי תשובות (הע' ג').

ה. זקן שאין לו שיניים.

1. יבצע ממקום הרך – הלכות קטנות (ח"ב סי' קפ"ח, לשונו מובא לעיל), באה"ט (ס"ק א'), קיצור שו"ע (סי' מ"א סעי' ג'), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק א'), ערה"ש (סוף סעי' א'), כה"ח (ס"ק ג'), פסקי תשובות (הע' ג').
א) קצ"ב: כיון הבציעה מדין "כבוד הברכה" [מ"ב (ס"ק א')] א"כ מה הענין לאכילה.

ו. האם צריך לבצוע דוקא בסכין או אפשר אף בידיו.

1. דוקא בסכין.

א) הליכות אבן ישראל (שבת ח"א פרק ט"ו סעי' כ"ב, הע' כ"ט, אבני ישפה ח"ב סי' י"ח ד"ה אמנם) – "גם בשבת צריך להקפיד לבצוע הפת בסכין ולא יתלוש ביד. [ואף בחלה קטנה (כפי שנהוג היום בשמחות שמניחים לפני כל אחד מהמסובים חלה קטנה) הקפיד רבינו לבצוע דוקא בסכין, והוה עובדא בשמחת נישואין שלא היה בנמצא סכין לבצוע את החלה הקטנה, ורבינו לא אבה ליטול ידיו והמתין זמן רב עד שהביאו סכין, ואז נטל ידיו לסעודה]".

ב) הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ב סי' י"ח, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק י"ב אות כ') – "דמטעם דאין תולש בידיו דוקא חותכים מהר אז עדיף בלי סכין, אמנם מטעם רעבתנות בכה"ג אסור אף בשבת ... שלתלוש מן הלחם הוא כולו מעשה רעבתנות משא"כ שתיית הרביעית שאינו ניכר כל כך אם שותה בבת אחת ... שאם אין לו סכין יכולים להקל כדן הזה".

ג) עי' הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות ט"ז) – "האם צריך להתוך בסכין או יכול לקרוע הפרוסה ביד אם זה פת שקל מאוד לקרוע. תשובה: נוהגין להתוך".

ד) עי' אבני ישפה (ח"ב סי' י"ח) – "שמותר בשבת לתלוש מן הלחם ואינו נראה כרעבתנות. אמנם יש לקחת בשבת סכין מטעם המדקדקים שכתבנו לעיל".

2. אף בידיו.

א) ואין למו מכשול (ח"ג פרק ב' סעי' ז', הע' י"ז) – "נראה שמותר בשבת לתלוש מן הלחם בשתי ידיו, אליבא דכ"ע ואינו נראה כרעבתנות".

3. מראי מקומות – טעמי המנהגים (סי' רמ"ה, סי' רמ"ו, סי' רמ"ז), הר"י פרנקל (עדות ח"ד עמ' קי"ח), לחם איש (סי' ו' סעי' כ"ט הע' ו' [עמ' שצ"ז], הע' ע' אות ט"ו [עמ' תי"ד]).

א) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות י"ז) – "אם יש לפניו חתיכת לחם וגם לחם שלם של 750 גרם (שמוכרים פה) אבל בלי סכין, האם יש הידור לברך על השלימה אבל יצטרך לבצוע עליה בלי סכין, או שבכה"ג עדיף לברך ולאכול רק החתיכה משום דרך ארץ. תשובה: הסכין אינו מעכב".

ז. אכילת קצוות הלחם (eating the end of a loaf of bread): האם קשים לשכחה.

1. עי' יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה], לשיטות ומראי מקומות.

ח. האוכל פת שלא בשל כל צרכו.

1. הוריות (דף יג:) – "עשרה דברים קשים ללימוד ... והאוכל פת שלא בשל כל צרכו".

2. עי' יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה], לשיטות ומראי מקומות.

ט. פת חמה.

1. לענין ריח - עי' סי' רט"ז רמ"א סעי' י"ד, לשיטות ומראי מקומות.

2. לענין מוציא שבת - עי' סי' ש', לשיטות ומראי מקומות.

3. לענין סכנה - עי' יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה], לשיטות ומראי מקומות.

ב] זמן הבציעה.

א. ברכות (סוף דף לט.) – "אמר רב חייא בר אשי: פת צנומה בקערה מברכין עליה המוציא. ופליגא דרבי חייא, דאמר רבי חייא: צריך שתכלה ברכה עם הפת. מתקיף לה רבא: מאי שנא צנומה דלא משום דכי כליא ברכה אפרוסה קא כליא; על הפת נמי, כי קא גמרה אפרוסה גמרה. אלא אמר רבא: מברך ואחר כך בוצע. נהרדעי עבדי כרבי חייא, ורבנן עבדי כרבא. אמר רבינא, אמרה לי אם: אבוך עביד כרבי חייא, דאמר רבי חייא: צריך שתכלה ברכה עם הפת, ורבנן עבדי כרבא. והלכתא כרבא, דאמר: מברך ואחר כך בוצע".
1. מתברר (סעי' א') – "ויהתוך פרוסת הבציעה; וצריך להתוך מעט, שאם יאחזו בפרוסה יעלה שאר ככר עמו, שאל"כ חשוב כפרוסה, ויניחנה מחוברת לפת ויתחיל לברך ואחר שסיים הברכה יפרידנה, כדי שתכלה הברכה בעוד שהפת שלם".

ב. פרוסה.

1. אפ"י בפרוסה לא יחתוך לגמרי קודם הברכה, כדי שתהא נראה יותר גדולה – מג"א (ס"ק ד'), א"ר (ס"ק ב'), באה"ט (ס"ק ב'), פמ"ג (א"א ס"ק ד'), מחה"ש (ס"ק ד'), שלחן שלמה (סעי' א'), גר"ז (סעי' ג'), חסד לאלפים (סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ה').
 וזאת הברכה (פרק ב' הע' ב'), הו"ד בשערי הברכה (פרק ג' הע' י"ט) – נראה שאם פורס פרוסה מכיכר לחם שחתוך כבר, יש לו לחתוך את רוב הפרוסה לפני הברכה כדי למעט ההפסק. וכך מדוייק מלשון המ"א (מובא במ"ב ה'): 'רק שלא יחתוך לגמרי כדי שיהיה נראה יותר גדול'. אך אם פורס פרוסה מכיכר שלם, יחתוך רק מעט לפני הברכה כדי שיהיה שלם".

ג. גדר של שלום.

1. ע"י סי' קס"ח סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ד. הבציעה.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות י"ח) – "כשחותכים את הפת בחול קצת לפני הברכה עד שאם יאחז הפרוסה לא יתפרד הפת, האם לאחר שחתך צריך להוציא את הסכין מן הפת או יכול להשאיר הסכין שם כדי למעט בהפסק בין הברכה לבציעה. תשובה: יש להוציא".

ה. בשבת: האם לרשום בסכין קודם ברכה.

1. ע"י סי' רע"ד, לשיטות ומראי מקומות.

ג] "שיעור" של הפרוסה.**א. ב' סוגיות.**

1. ברכות (דף לט:): – "אמר רבי אבא: ובשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות. מאי טעמא, לחם משנה כתיב. אמר רב אשי: חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרתי ובצוע חדא. רבי זירא הוה בצע אכולא שירותא. אמר ליה רבינא לרב אשי: והא קא מתחזי כרעבתנותא. אמר [ליה]: כיון דכל יומא לא קעביד הכי, והאידינא קא עביד לא מתחזי כרעבתנותא".
 א) דרך ארץ רבה (פרק ו'), הו"ד בב"י (ס"ק א') – "ולא יאחז אדם כביצה פרוסה בידי. ואם עושה כן הרי זה רעבתן".
 2. ברכות (דף מו.) – "דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: בעל הבית בוצע ואורח מברך, בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה".

א) כחצי זית – גר"ז (סעי' ד'), ושיעור פרוסת המוציא בין לבצוע בין לכל אחד מהמסובין יש אומרים שהוא לא פחות מכזית ויאכלנו כולו בבת אחת ויש אומרים שא"צ כזית שהרי אפילו כל שהוא ראוי לברך המוציא ודי שתהא פרוסת המוציא כחצי זית שלא יהא נראה כצר עין וכן נוהגין"), הו"ד בערה"ש (סעי' ו').
 ב) כזית – לבוש (סעי' א'), מ"ב (ס"ק ח'), ע"י ס"ק ט"ו).

ב. האוחז בידו לחם כביצה: במקום שדרך העולם להתזיקו יותר מכביצה.

1. ע"י סי' ק"ע סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ג. שיעור פרוסת המוציא שצריך לבצוע.

1. תלוי לפי המקום ולפי הזמן.

א) וזאת הברכה (פרק ב' הע' ג', הע' ז') – "שיעור פרוסה גדולה מבואר בשו"ע שאין לחתוך יותר מכביצה. אך נראה שבזמן הזה, שפרוסה רגילה החתוכה במכונה היא יותר מכביצה, מותר לחתוך פרוסה יותר מכביצה, ולא מחזי כרעבתנותא, שכך דרך העולם. ובזמן חז"ל היתה צורת הפת והכנתה דומה לפיתה המוכרת לנו כיום, ולכן כביצת פת היתה יותר מלאה ומשביעה מהפת שלנו שהיא מלאה חרירי אויר. ולכן קבעו שיעור כביצה שהיא שיעור חשוב של פת, אך נראה שבימינו מותר לחתוך עד שיעור פרוסה רגילה ועד בכלל".

ב) שערי הברכה (פרק ג' הע' ל"א) – "בוזאת הברכה ... ולפי"ז אין קפידא אלא שלא לבצוע פרוסה שיותר גדולה מהפרוסות הרגילות בזמנינו".

ג) מעדני אשר (סי' א') – "ולדינא לפי הכרעת המשנ"ב בכדי שלא יראה כצר עין צריך לבצוע פרוסה בשיעור כזית. ומיהו נלע"ד דבשבת היכא שיש לו ללחם משנה שני ככרות קטנים (לחמניות או מצות) ואין בהם שיעור כזית לכל אחד מהמסובין, דיכול לחלק פחות מכזית לכל אחד ואינו נראה בזה כצר עין דניכר שעושה כן בכדי שכולם יוכלו לטעום מפרוסת המוציא ואת שאר הסעודה יאכלו עם פרוסות אחרות. אמנם בזה לא יאכלו כזית מפרוסת המוציא, ועל כך כתבנו בסימן הבא".

2. אין לחלק.

א) הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה ריש עמ' ל"ו) – "שאלה: שו"ע סי' קס"ז סעי' א' ולא יבצע וכו' יותר מכביצה מפני שנראה כרעבתן, האם י"ל שכ"ז היה בזמן חז"ל שהפת היה בצורת פיתות שלנו, לכן הפת כביצה היתה מלאה ומשביעה יותר מפרוסת פת שלנו שהיא מלאה חרירי אויר, ולכן קבעו שיעור כביצה דזה שיעור חשוב של פת, משא"כ היום שאין חשיבות בפחות מפרוסה, יהיה מותר לחתוך פרוסה רגילה אף שהיא יותר מכביצה. תשובה: אין חילוק".

3. מראי מקומות – לקראת שבת (פרק י"ח סעי' כ"ד).

א) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות ט"ז) – "אצלינו המנהג לחתוך בשבת החלה בחתיכות קטנות לכל אחד ואחד ולא כמו שכתב השו"ע שצריך לתת לכ"א חתיכת חלה שיש בה כזית, שכן נהג הגאון ר' משה סולובייצ'יק זצ"ל. האם כדאי שאשנה כמו שכתב השו"ע. תשובה: תוכל להמשיך".

ד. האם צריך לאכול "כזית" בשעת הברכה.

1. יש להחמיר לכתחלה.

א) עולת תמיד (ס"ק י"א) – "כתב בספר של"ה [שער האותיות קדושה בהג"ה ד"ה אף על פי] דצריך לאכול קודם שידבר כדי שיעור כזית, דפחות מכזית לא חשיב אכילה, וגם אם כבר הכניס הפרוסת המוציא לתוך פיו ולועסו אין לדבר עד שיבלענו. ונראה דלכתחלה יש לזוהר, אבל בדיעבד אם הפסיק בדיבור קודם שבלע פרוסת המוציא אין צריך לחזור ולברך".

(1) מראי מקומות – א"ב (ס"ק ז', לשונו מובא לקמן).

ב) מג"א (ס"ק ז') – "לכאורה משמע דחייב הוא לאכול כזית וכ"מ ר"ס תע"ה דצריך לדחוק ולאכול ב' זתים כא' עמ"ש שם ולא ראיתי נוהגין כן גם הב"י כתב בשם הרוקח דסגי פחות מכזית ומ"מ יש להחמיר לכתחלה".

(1) דגול מרבבה (על מג"א ס"ק ז') – "לכאורה משמע דחייב הוא לאכול יותר, ועיקר ברכת המוציא קאי על מה שאוכל תיכף לברכה, ומה שאוכל אחר כך נפטר ונגרר אחר אכילה זו, אף שכבר מפסיק בשיחה ושאר דברים, בזה איכא למימר שאם אכל בשעת המוציא פחות מכזית אין אכילה זו חשובה שיגרר אחריו מה שיאכל אח"כ לפטרו מן הברכה".

(2) אשל אברהם (בוטשאטש, על מג"א ס"ק ז') – "י"ל שטעם מה שאין להפסיק באכילת כזית המוציא הוא מצד שאין נכון להפסיק בין נטילת ידים להמוציא, עכ"פ בין ניגוב להמוציא, כהילוך כ"ב אמות, והרי אין הנטילת ידים כי אם לכזית, ואם לא יאכל כזית הרי הוא מפסיק בין נטילת ידים למה שנטל בשבילו, שהרי פחות מכזית אין צריך נטילת ידים. ובדגול מרבבה ע"ה כתב ג"כ טעם בזה כדי שיוגרר ע"ז אחר אכילה זו כל הסעודה, וקצת מוכרע כן ממוציא מצה ב' זתים וצלע"ע".

(3) מראי מקומות – בגדי ישע (על מג"א ס"ק ז'), כה"ח (ס"ק ט"ו, לשונו מובא לקמן), קנה בשם (ח"א סי' י"ג אות ב', לשונו מובא לקמן).

ג) באה"ט (ס"ק ט') – "לאכילה. וצריך לאכול שיעור כזית קודם שידבר".

ד) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ה') – "לכל א' כזית. משמע דחייב הוא לאכול כזית ויש להחמיר לכתחלה, מ"א וע' א"ר ס"ק ב'".

ה) בן איש חי (שנה א' פר' אמור אות י"ד) – "ולכתחילה נכון להזהר שלא ישיח כלל עד שיגמור לאכול כזית מפרוסת המוציא".

ו) מ"ב (ס"ק ט"ו, סוף ס"ק ל"ה) – "טוב הוא לכתחלה שיאכל אדם כזית בעת ברכת המוציא".

ז) כה"ח (ס"ק ט"ו, ס"ק מ"ה) – "ופשוט דגם הדג"מ לכתחלה קאמר דהא חוזר על דברי המ"א אבל בדיעבד כיון שבירך".

ח) אג"מ (או"ח ח"ה סי' ט"ז) – "עכ"פ לדינא יש לנו לעשות כהרמ"א, דבאיכא גם אחרני צריך ליתן לכל אחד מהמסובין לא פחות מכזית, ויותר טוב שגם כשאוכל בעצמו יאכל לא פחות מכזית בשעת הברכה כהמג"א ס"ק ז', שכתב שיש לעשות לכתחלה כן. וכן משמע מהמשנה ברורה ס"ק ט"ו שיותר טוב לעשות כן. ומה שהביא הרוקח תרי לישני בירושלמי, אולי סברי שאית דאמרי פחות מכזית הוא שמיקל, שיכול ליתן, שלכן סברי שטוב להחמיר לכתחלה כאית דאמרי כזית. וכדמסיק הא"ר, דלדינא בין לעצמו בין לאחרים יתן כזית, דיוצא לכו"ע, דאית דאמרי פחות מכזית רצה לומר אפילו פחות מכזית. ומסיק שבתשב"ץ הביא לשון ירושלמי כך, אבל לאית דאמרי כזית, אסור לבצוע על פחות מכזית. אבל זהו דלא כמהרי"ל, שסובר שלעצמו אף שבצע כזית אכל רק החצי, ולהמסובין, לפירוש הא"ר, נתן פחות. אבל אף שכתבת טעם, מסתבר יותר לפרש כדכתבתי, דנותן כן לכולם הוא על הבציעה. ולדינא וודאי יש ליתן כזית לכל אחד כהרמ"א, וכ"ש בשבת ויו"ט בין בלילה בין ביום".

ט) קנה בשם (ח"א סי' י"ג אות ב') – "ובודאי דלא טוב עשה השואל שלא אכל אחר ברכת המוציא כזית מפרוסת המוציא, שהרי לכתחילה צריך לאכול כזית מפרוסת המוציא מיד אחר ברכת המוציא כמש"כ המג"א (סימן קט"ז ס"ק ז'), ולפי דברי הדגול מרבבה היה צריך זה השואל לברך גם ברכה ראשונה על התבשילין שאכל, שהרי כתב שם דאם הפסיק בשיחה או שאר דברים קודם שאכל כזית, אין אכילה זו חשובה שיגרר אחריו מה שיאכל אח"כ לפוטרו מן הברכה, ואעפ"י דלהלכה לא קיי"ל כן אלא אף על פי שאכל פחות מכזית בתחילה נפטר מברכה ראשונה על מה שיאכל אחר כך, ובכפ החיים (סימן קס"ז אות ט"ו) כתב דגם הדגול מרבבה מודה בדיעבד שאין צריך לברך אף על פי שלא אכל בתחילה כזית בבת אחת, מ"מ לכתחילה צריך להקפיד בזה, ובכפ החיים (שם) הביא בשם עוד כמה אחרונים דס"ל הכי, ובמה דברים אמורים לענין להפסיק בשיחה לפני שאכל כזית, אבל היכא דבאמת אכל רק פת מועט וכש"כ פחות מכזית, ספוקי מספקא ליה להמג"א (סימן קע"ז ס"ק א') אם פוטר שאר המאכלים, וסיים שם דבאופן זה עדיף שלא לאכול פת כלל, כן פירשו האחרונים את דבריו, וא"כ גם בזה לא עשה כדין שלא בירך על התבשילים ברכה ראשונה הראויה להם, ואעפ"י דמעיקרא היה בדעתו לקבוע עצמו על הפת ולא מדעת עשה כן, מ"מ אם היה נזהר שלא להפסיק בשיחה עד שיאכל כזית כמו שכתב המג"א לא היה בא לידי זה".

י) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ד' אות ח').

2. מיקל.

א) עי' א"ב (ס"ק ז') – "כתב עולת תמיד [ס"ק יא] זה לשונו, כתב של"ה ... ובדקתי בשל"ה דף פ"א [שם בהג"ה] ולא מצאתי אלא סיפא ... אבל רישא דצריך לאכול שיעור כזית קודם שידבר לא מצאתי גם דברי מהרי"ל שהבאתי לעיל [ס"ק ב'] סותרים לזה, ועוד הא קיימא לן סימן קס"ח סעיף ט' דעל פחות מכזית נמי מברכין המוציא, וטעמא דברכת הנהנין הוא ופחות מכזית נמי הנאה הוא, ולא בעינן שיעור כזית אלא היכא דמברכין על אכילה כגון על אכילת מצה".

ב) גר"ז (סעי' ד') – "ושיעור פרוסת המוציא בין לבצוע בין לכל אחד מהמסובין יש אומרים שהוא לא פחות מכזית ויאכלנו כולו בבת אחת ויש אומרים שא"צ כזית שהרי אפילו כל שהוא ראוי לברך המוציא ודי שתהא פרוסת המוציא כחצי זית שלא יהא נראה כצר עין וכן נוהגין".

ג) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ה הע' ט"ו, שולחן שלמה סי' רע"ד ס"ק ה') – "דאפשר דסגי גם בפחות מכזית מהלחם-משנה, ומש"כ הרמ"א סי' קסז סע' א, הוא משום דבלא"ה נכון לאכול מיד כזית ולא להפסיק בדיבור באמצע (ע"ש במ"ב סוס"ק לה), אבל הרי מצוי מאד שאינם מקפידים על כך, וא"כ אפשר שגם לכתחילה יכול שפיר לצאת מהבוצע אף בפחות מכזית, ובפרט בסעודות של שבת ויו"ט של פסח, דא"א כלל שהבוצע יתן מן הלחם-משנה כזית לכל אחד מן המסובין, והמהדר יאכל עד כזית ממצה אחרת".

1) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רע"ד הג"ה על ס"ק ה') – "כוונתי - בסעודות שבת ויו"ט של פסח שהמהדר יאכל עוד כזית ממצה אחרת, ולא בליל סדר".

2) מעדני אשר (סי' ב') – "הגרש"ז אויערבך זצ"ל ... ודבריו צל"ע, דהנה מקור דברי המשנ"ב שלא לדבר עד שאוכל כזית הוא מחה"ש סקט"ז, ושם הביא בשם השל"ה דלא ישיח עד שיבלע את פרוסת המוציא והוסיף דלפמש"כ המג"א דצריך לאכול כזית מפרוסת המוציא א"כ ראוי לכתחילה לא לשוח עד שיבלע כזית [ובזה יש ליישב קושיית הא"ר סק"ז על העולת תמיד, ע"ש ואכמ"ל], וא"כ כל הענין שלא לשוח עד אחר אכילת כזית מבוסס על כך שצריך לאכול כזית מפרוסת המוציא, אבל אם לא צריך לאכול כזית ודאי שאין איסור לדבר לפני שאכל כזית. ואת הראיה ממשמעות דברי הרמ"א אפשר לדחות עפ"ד המשנ"ב סקט"ו שכתב דהרמ"א הצריך לחלק כזית בכדי שלא יראה כצד עין ולא משום שצריך לאכול כזית (ע"ש בשעה"צ סק"ב), ובזה יש גם בכדי ליישב את המנהג לחלק פחות מכזית היכא דא"א (כגון שיש לו מצות ללחם משנה) דבזה אינו נראה כצד עין וכמש"ב לעיל".

3. מראי מקומות – נשמת שבת (סי' רע"ד אות קנ"ו), מעדני אשר (סי' א', לשונו מובא לעיל).

א) הגרש"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' כ"ד טור ב') – "שאלה: קיי"ל שאחר ברכת המוציא, צריך לכתחילה לאכול כזית, בלי הפסקה של דיבור, (שלכתחילה צריך אכילה חשובה של כזית), ונסתפקו האם דין זה נאמר דוקא בפת, אבל בשאר מאכלים ושאר ברכות א"צ לכתחילה לאכול מיד כזית, ואחר שאכל משהו מותר לדבר ולהפסיק לכתחילה. או שזהו לאו דוקא בפת ובכל דבר צריך לאכול מיד כזית לכתחילה בלי הפסק וצ"ע. תשובה: אולי דוקא בפת, (תשו' בכת"י)".

ה. האם צריך לבלוע את פרוסת המוציא בבת אחת.

1. מחמיר.

א) מג"א (ס"ק ז') – "לכאורה משמע דחייב הוא לאכול כזית וכ"מ ר"ס תע"ה דצריך לדחוק ולאכול ב' זתים כא' עמ"ש שם ולא ראיתי נוהגין כן גם הב"י כתב בשם הרוקח דסגי פחות מכזית ומ"מ יש להחמיר לכתחילה".

2. מיקל.

א) גר"ז (סעי' ד'), הו"ד בערה"ש (סעי' ו') – "ושיעור פרוסת המוציא בין לבצוע בין לכל אחד מהמסובין יש אומרים שהוא לא פחות מכזית ויאכלנו כולו בבת אחת ויש אומרים שא"צ כזית שהרי אפילו כל שהוא ראוי לברך המוציא ודי שתהא פרוסת המוציא כחצי זית שלא יהא נראה כצד עין וכן נוהגין".

ב) מעדני אשר (סי' ג') – "אולם המשנ"ב (תרל"ט סק"ב) כתב בשם אחרונים דצריך לאכול תוך כדי אכילת פרס ולא הזכיר בליעה בב"א ויתכן שמשום שהיא חומרא שאינה ברורה לא נהגו להחמיר היכא שלא נזכר להדיא בפוסקים. ולגבי כזית דהמוציא בודאי א"צ לדקדק בזה, דגם המג"א כתב שלא נוהגים כן גבי פרוסת המוציא, וכ"כ הגר"ז [הגם שהמג"א סיים דיש להחמיר לכתחילה, הגר"ז לא העתיק את סיומ דבריו], ובפרט לפ"ד הפר"ח שאין דין לאכול כזית מפרוסת המוציא [הבאנו דבריו לעיל סימן ב' אות א'] הו"ד במשנ"ב תע"ה סק"ט, דודאי אין שום מקום להצריך בליעת כזית בב"א".

ו. בשבת: שיעור של הפרוסה.

1. עי' סי' רע"ד סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ד [יברך "ה"מוציא - סעיף ב'.

א. שהעונה על ברכה יתכוון להוציא את המברך באמירת אמן – רמ"א (סעי' ב'), חסד לאלפים (סעי' ז').

1. מראי מקומות – בה"ל (סעי' ב' ד"ה והמברך), ציץ אליעזר (חי"א סי' ב', חי"ד סי' ט'), פתחי הלכה (פרק ג' הע' י"ז).
2. לענין אמן - עי' סי' רי"ג סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ב. יתן ריוח בין לחם ובין מן.

1. א"ר (ס"ק ד'), כה"ת (ס"ק כ"ח) – "כתב בהלכות מהר"ן [הובא באור חדש כא ע"ד] הנותן ריוח בין לחם למן הארץ, מובטח הוא שאינו ניזוק באותה סעודה".

ג. המברך יכוין לאמן שאומרים - רמ"א (סעי' ב').

1. מראי מקומות – קונטרסי שיעורים (נדרים שיעור ד' אות ו').

ה [שיתפוס הלחם - סעיף ג'.

א. כפפות (gloves): שלא ללבוש בתי ידיים בשעת ברכה – מג"א (ס"ק י'), א"ר (ס"ק ה'), באה"ט (ס"ק ה'), שלחן שלמה (סעי' ב'), ערה"ש (סעי' ט'), מ"ב (ס"ק כ"ג).

1. ה"ה בשאר ברכות – פמ"ג (א"א ס"ק י'), כה"ת (סי' ר"ו ס"ק ל"ב), ילקוט יוסף (סי' ר"ו סעי' י"ד), פסקי תשובות (סי' ר"ו אות ט"ו), שערי הברכה (פרק י' סעי' כ"ג, הע' ס"ג).

ו' יתן שתי ידיו על הפת - סעיף ד'.**א. טעם: כנגד י' מצות התלויות בפת.**

1. מחבר (סעי' ה') – "כנגד י' מצות התלויות בפת, ולפך יש י' תיבות בברכת המוציא וי' תיבות בפסוק מצמיח חציר לבהמה (תהילים קד, יד) וי' תיבות בפסוק עיני כל אליך ישרו (תהילים קמה, טו) וי' תיבות בפסוק ארץ חטה ושעורה (דברים ה, ח) וי' תיבות בפסוק ויתן לך (בראשית כז, כח)".

ב. שתי ידיים או י' אצבעות.

1. יתן שתי ידיו על הפת בשעת ברכה, שיש בהן י' אצבעות.

(א) טור (סעי' ד') – "ויתן שתי ידיו על הפת שיש בהן י' אצבעות כנגד..."

(ב) מחבר (סעי' ד') – "יתן שתי ידיו על הפת בשעת ברכה, שיש בהן י' אצבעות כנגד..."

(ג) דברי חמודות (ברכות פרק ו' אות מ"ג) – "יש לבצוע בשתי ידיו בעשר אצבעות כנגד..."

(ד) לבוש (סעי' ד') – "ובשעת הברכה יתן שתי ידיו על הפת שיש בהן עשר אצבעות כנגד..."

(ה) יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקע"ב אות ו') – "יתן על הפת שתי ידיו (בלי חציצה) שיש בהן עשר אצבעות. כנגד..."

(ו) גר"ז (סעי' ז') – "וטוב שיתן עליו שתי ידיו שיש בהן י' אצבעות כנגד..."

(ז) קיצור שו"ע (סי' מ"א סעי' ה') – "קודם שיברך יתן שתי ידיו על הפת, שיש בהן עשר אצבעות כנגד..."

(ח) חסד לאלפים (סעי' א') – "ויתן שתי ידיו על הפת בשעת ברכה, שיש בהן עשר אצבעות..."

י' אצבעות.

(א) מהרי"ל (מנהגים, הלכ' נט"י סעודה וברכות אות ב'), בנה"ג (הג' טור ס"ק ד'), עולת תמיד (ס"ק ב'), מג"א (ס"ק ב'), א"ר (ס"ק ב'), א"ז (ס"ק ג'), ערה"ש (סעי' ט'), כה"ח (ס"ק י"א), פסקי תשובות (אות א', הע' ו') - לשונם לקמן.

(ב) תורת חיים (סנהדרין דף קב: ד"ה ומהאי) – "ומהאי טעמא נראה מה שצריך ליתן עשר אצבעות על הפת בשעת ברכת המוציא הוא נגד עשר הפרשות שמפרישין ממנו לשם ה' ביכורים לקט שכחה ופאה תרומה מעשר ראשון מעשר עני חלת האור חלת הכהן ופרוסת המוציא כדפירשת. וטעם עשר הפרשות נגד עשר ספירות. וגם עשר אצבעות הן נגד עשר ספירות כמו שכתב בספר יצירה".

(ג) הגר"א בנצל שליט"א (סי' רע"ד על סעי' א') – "גם בחול צריך לשים עשר אצבעותיו על הפת".

(ד) וזאת הברכה (ריש פרק ב' אות ה', עמ' י"ד, מעיין הברכה פרק ד' אות ו') – "טוב לאחוז את הפת בעשר אצבעותיו ולברך".

(ה) ותן ברכה (עמ' תס"א) -

should be held with all ten fingers touching the bread while the brocha is being recited.

(ו) שערי הברכה (פרק ג' סעי' ט') – "וטוב לאחוז את הפת בעשר אצבעותיו".

3. שתי ידיו.

(א) ח"א (כלל מ"ב סעי' י"א, עי' בית ברוך שם ס"ק כ"ט) – "יקח הפת בב' ידיו בשעת ברכה".

(ב) שלחן שלמה (סעי' ב') – "ויתן שתי ידיו על הפת ויתפוס בידיו ויברך".

(ג) לקוטי מהרי"ח (סדר סעודת ליל שבת) – "דאמרינן שיתן הב' ידיו על הפת בשעת המוציא".

(ד) ברכת הבית (שער ז' סעי' י"א, עי' ס"ק י"ד) – "אין לברך קודם שיתפוס הלהם ויתן שתי ידיו על הפת בשעת הברכה".

4. דברי חמודות (ברכות פרק ו' אות מ"ג) – "בירושלמי פ"א דחלה ושם ראיתי בסוף הפרק ר' יצחק כדו אתי מיסב לידוי הוא פשט עשרתיה אצבעתיה ואמר הרי קיימתי עשר מצות דקתני התם לעיל מיני' י' מצות שאדם עושה עד שלא יאכל פרוסה לא תחרוש לא חזרע וכו' ואפשר שע"פ זה הלשון כחב הטור סי' קס"ז ויתן שתי ידיו על הפת אבל יותר נ"ל לפרש גם דברי הטור דה"ק שיתן שתי ידיו על הפת לאחוזו בשתי ידיו והירושלמי נמי ה"ק שפשט י' אצבעות ולקח ככולן את הפת ואחוזו ואמר הרי כו'".

(א) הו"ד בכה"ח (ס"ק ל"ב) – "יתן שתי ידיו על הפת וכו' פשטן של דברים דמלבד שצריך לאחוז הפת לבצוע יתן עליו עשר אצבעות כנגד עשרה מצות וכו' אבל הל"ח פ' כיצד מברכין אות מ"ג פי' דכוונת הטור לומר שיאחזנו בשתי ידיו יעו"ש".

5. מראי מקומות – פנים מאירות (ח"א סוף סי' ס"ח, לשונו מובא לקמן).

(א) הגר"ח ק"צ (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' כ"ד טור א') – "שאלה: הנה קיי"ל שצריך בשעת הברכה על הפת, להחזיק הפת בשתי ידיו, (ובעשר אצבעותיו), ונתבקשתי לשאול, שהעידו שמרן שליט"א בסעודת מלווה מלכה, בצע על הפת, והחזיק מרן שליט"א ביד אחת את הסכין, וביד השניה את הפת, ולכאורה הרי צריך להחזיק את הפת בשתי ידיו ממש, וצ"ע, (ותורה היא וללמוד אנו צריכים). תשובה: זה גם כן צורך הפת וחלק ממנו, (ומ"מ טוב לאחוז הפת עצמו, ורק במקרה עשיתי כן). (תשובה בכת"י)".

ג. עשר אצבעות: דהיינו ח' אצבעותיו למעלה וב' גודלין למטה [בעוגה דקה].

1. מהרי"ל (מנהגים, הלכ' נט"י סעודה וברכות אות ב') – "והיה נוהג בכל ע"ש ויו"ט לעשות עוגה סלת לבצוע עליה, ומאחר דהיתה דקה לא היה צריך חיתוך מקודם, אך הניח ח' אצבעותיו למעלה על גבה והשני אגודלי' למטה ובירך המוציא".

2. בנה"ג (הג' טור ס"ק ד') – "דרשות מהרי"ל הלכות המוציא".

3. עולת תמיד (ס"ק ב') – "בדרשות מהרי"ל [הלכות סעודה אות ב] ... ובשבת היה נוהג לעשות עוגה סולת לבצוע עליה, ומאחר שהיתה דקה לא היה צריך חתוך מקודם, אך הניח שמונה אצבעותיו למעלה על גבה והשני גודלים למטה ובירך המוציא".

4. מג"א (ס"ק ב') – "מהרי"ל היה חותך סביב הפת כעין טבעת ובאמצע הניח מחובר' והיה פורס מלמטה למעלה ובעוגה דקה הניח ח' אצבעותיו למעלה וב' גודלין למטה ובירך ופרס".

5. א"ר (ס"ק ב', א"ז ס"ק ג') – "כתב מהרי"ל ...".
6. ערה"ש (סעי' ט') – "כתב רבינו הב"י בסעיף ד' יתן שתי ידיו על הפת בשעת ברכה שיש בהן י' אצבעות כנגד ... וכתב המג"א סק"ב דהמהרי"ל היה חותך סביב הפת כעין טבעת ובאמצע הניחה מחוברת והיה פורס מלמטה למעלה ובעוגה דקה הניח ח' אצבעותיו למעלה וב' גודלין למטה ובירך ופרס עכ"ל ולא אבין למה רק בעוגה דקה עשה כן ואולי לאו דווקא".
7. כה"ח (ס"ק י"א).
8. פסקי תשובות (אות א', הע' ו') – "ישמיט הסכין מידו, ויניח שתי ידיו על הפת באופן שח' אצבעותיו יהיו מעל הככר וב' אגודליו מתחת הככר, ויברך המוציא. [כן הוא מנהג המהרי"ל המובא במג"א סק"ב, והיינו בלחם שאינו עבה שיש אפשרות בקל לעשות כן, כמצויין שם]".

ד. אצל מזונות: האם צריך שיתן שתי ידיו עליו בשעת ברכה, שיש בהן י' אצבעות.

1. לא צריך.
- א) פנים מאירות (ח"א סוף סי' ס"ח), הו"ד ברב פעלים (ח"א או"ח סי' ח' ד"ה וכתב) – "והא דצריך הכא רק ליטול ידו אחת וגבי פת שתי ידים אפשר משום דבברכת המוציא צריך לסמוך שתי ידיו על הפת כמו שמבואר בא"ח סי' קס"ז ס"ד לכך הצריכו ליטול שתי ידיו אבל בפת הבא בכיסנין שמברך במ"מ אינו צריך אלא ליקח ביד אחת ולכך לא חייבוהו ליטול אלא ידו אחת ואפשר שזה כוונת הרמב"ם שכתב בפ"ו מה' ברכות כל האוכל פת שמברכין עליו המוציא צריך נטילת ידים ר"ל כיון שמברכין המוציא צריך לסמוך עשר אצבעותיו על הפת ולכך צריך לנטילת ידים ר"ל שני ידים אבל בפת הבא בכיסנין י"ל דמודה להרש"בא דנוטל עכ"פ ידו אחת ולא מצינו שום רמז ורמזיה בש"ס לחלק בין פת גמור או פת הבא בכיסנין אלא הנוטל ידיו לפירות אמרו הרי זה מגסי רוח ומטעם שכתבנו אבל בשאר מיני דגן דאית בי' תרומה דאורייתא מנ"ל לחלק דלא גזרו על סתם ידים".
- ב) פסקי תשובות (הע' ל"ט) – "לכאוי' שייכי כל טעמים אלו גם באוכל מיני מזונות, ומ"מ לא מצאתי להעיר בענין זה, וכנראה דתיקנו לרמז טעמים אלו רק בפת מפאת חשיבותו המיוחדת דקובע ברכה לעצמו וברהמ"ז, אמנם אם קובע סועדתו על מזונות באופן שמברך עליו המוציא וברהמ"ז ודאי שייכי הלכה זו".
- ג) שערי הברכה (פרק ג' הע' י"ח) – "ולכאורה נראה עוד, שאין דין זה אמור אלא בפת שהוא עיקר המזון האדם ולא בשאר מיני דגן, וכ"מ בשו"ע (ר"ו ס"ד)".

ה. יגביה הככר.

1. כשיאמר השם יגביה הככר.
- א) מהרי"ל (מנהגים הל' שבת אות ה') – "לעולם כשהזכיר תיבת השם בברכת המוציא הגביה את הפת בשתי ידיו למעלה עד שסיים הזכרת השם והורידו כבראשונה. בחול הרים הפת ובשבת השתים".
- ב) עולת תמיד (ס"ק ד').
- ג) מג"א (ס"ק י') – "כשיאמר השם יגביה הפת ובשבת שתייהם (מהרי"ל ע"ה)".
- ד) א"ר (ס"ק ה', א"ז ס"ק ו').
- ה) מטה אפרים (סי' תרכ"ה סעי' מ"ט).
- ו) ערה"ש (סעי' ט') – "וכשיאמר השם יגביה הפת ובשבת יגביה שתייהן [מג"א סק"י]".
- ז) מ"ב (ס"ק כ"ג, סי' רע"א ס"ק מ"א) – "כתבו האחרונים כשיאמר השם יגביה הככר ובשבת שמברכין על שתיים יגביה שתייהם".
- ח) ששכ"ה (פרק נ"ה סעי' כ"א).
- ט) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' כ', הע' ל"א) – "דדוקא כשמזכיר השם מגביהם, אבל כשמזכיר תיבת המוציא א"צ להגביה".
- 1) הגר"ח זצ"ל (מילי מעלייתא אות ה') – "שאלה: המ"ב (קס"ז כ"ג) הביא בשם האחרונים דכשמברך המוציא יש להגביה הככר כשיאמר השם. ולכאורה קשה דגבי הנענועים דלולב כתב המ"ב (תרנ"א ל"ז, וע' שעה"צ שם ס"ק מ"ח) דאין לנענע בשעה שאומר השם שלא יטרד כוונתו. תשובה: כאן זה כבוד הברכה".
2. ואחר שיאמר מלך העולם יתפוס הפת בין שתי ידיו ויגמור הברכה – עי' כה"ח (ס"ק ל"ב, "יר"ש יצא ידי כולם דהיינו בתחלה קודם שיתחיל הברכה יניח שתי ידיו על הפת ויתחיל לברך עד תיבת מלך העולם ואחר שיאמר מלך העולם יתפוס הפת בין שתי ידיו ויגמור הברכה ואח"כ יבצע".
- א) וזאת הברכה (פרק ב' אות ה') – "ומנהג בני ספרד (כה"ח קסז לב) ...".
3. מראי מקומות – חסד לאלפים (סעי' ה').
- א) הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות רס"ב [עמ' צ'], עי' הע' קנ"ד) – "כתב המ"ב בסי' רע"א ס"ק מ"א דאם מקדש על פת יניח ידיו על המפה ועל הלחם משנה, וכשיגיע להמוציא יגלה הלחם ויניח ידו עליהם ויברך המוציא, וכשיגיע להשם יגביה שניהם למעלה עד שיגמור השם ואח"כ יניחם וכו' עכ"ל. ונשאלתי אם הא דצריך להגביה הלחם כשיגיע להשם הוא דין דוקא בקידוש או בכל פעם כשמברך המוציא צריך להגביה הלחם בשעת אמירת השם. מה דעתו בזה. תשובה: רק בקידוש".

ז [מלח - סעיף ה']

ברכות (דף מ.) – "אמר רבא בר שמואל משום רבי חייא: אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיביאו מלח או לפתן לפני כל אחד ואחד. רבא בר שמואל אקלע לבי ריש גלותא, אפיקו ליה ריפתא ובצע להדיא. אמרו ליה: הדר מר משמעתי. אמר להו: לית דין צריך בשש".

א. להביא מלח על השלחן, בפת שלנו (שיש בה מלח): הטעם.

1. שבולי הלקט (סי' קמ"א) – "ומה שנהגו לבצוע על המלח פירשו הגאונים ז"ל לפי שמצינו **שהשלחן נקרא מזבח** כדכתיב המזבח עץ שלש אמות גבוה ואורכו שתים אמות ומקצעותיו לו וארכו וקירותיו עץ וידבר אלי זה השולחן אשר לפני ה' מה מזבח מכפר אף שולחן מכפר וכתוב במזבח על כל קרבנך תקריב מלח".
- (א) הו"ד בב"י (ס"ק ה'), ורמ"א (סעי' ה'), יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תקע"ב אות ה') – "ומ"מ מצוה להניח על כל שלחן מלח קודם שיבצע, כי השלחן דומה למזבח והאכילה כקרבן, ונאמר: על כל קרבנך תקריב מלח (ויקרא ב, יג)".
- (ב) ויקרא (פרק ב' פסוק י"ג) – "וְכָל קָרְבַּן מִנְחָתְךָ בְּמִלְחָה תִמְלֹךְ וְלֹא תִשְׁבֵּית מִלְחָה בְּרִית אֱלֹהֶיךָ מֵעַל מִנְחָתְךָ עַל כָּל קָרְבָּנְךָ תִּקְרִיב מִלְחָה".
2. תוס' (ברכות ריש דף מ.), הו"ד ברמ"א (סעי' ה') – "מיהו רבי מנחם היה מדקדק מאד להביא מלח על השלחן כדאיתא במדרש כשישראל יושבין על השלחן וממתינין זה את זה עד שיטלו ידיהם **והן בלא מצות** השטן מקטרג עליהם **וברית מלח מגין עליהם**".
- (א) הו"ד בב"י (ס"ק ה'), ורמ"א (סעי' ה') – "והוא מגין מן הפורעניות".
- (ב) הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות דף מ. ד"ה גודל, עמ' תל"ו) – "מדברי המדרש יש ללמוד **התעוררות גדולה**: שלכאורה מה המקום יש לשטן לקטרג הלא אינם מדברים דיבורים האסורים אלא יושבים וממתינין, וגם מה שממתינין הוא כדי לברך יחד, שזה צורך מצוה. ואעפ"כ השטן מקטרג על שיושבין ולא עוסקים בתורה או מצוות באותה שעה".
- (ג) באר שרים (ח"ג סי' מ"ג אות ה', דפו"ח ח"א סי' פ"ו אות א' ס"ק ב') – "ומה שהקשה על המדרש הנ"ל שאומר 'והן בלא מצות' הרי יכולים לחשוב במצות שוית' ד' וכו' אם לא שנימא שהמלאכים אינם יודעים מחשבות עכ"ל. הנה יכול גם היה כב' להזכיר מדברי הש"ס במנחות (מ"ג ע"ב) למנצח על השמינית, במעשה דדוד המלך ע"ה שנחה דעתו שיש לו מילה על בשרו כאשר היה במרחץ, וא"כ מצוה זו עליהם, אלא ע"כ **כונת המדרש למצות מעשיות**".
- (ד) מה ענין הברית מלח להגין עליהם – **משנה הלכות** (ח"י סי' מ"ח).

ב. זמן הנחת המלח.

1. שיניח המלח על השלחן עד אחר ברהמ"ז.
- (א) **חסד לאלפים** (סעי' ט') – "וראוי שיהא המלח בשולחן עד לאחר ברכת המזון".
- (ב) **בן איש חי** (שנה א' פ"א אמור אות י') – "וראוי שיניח המלח על השלחן עד אחר ברהמ"ז, דהשלחן דומה למזבח וכתוב על כל קרבנך תקריב מלח, וגם הוא מסוגל להגין מן הפרעניות. ויש נוהגין להניח על השלחן כלי שיש בו אזוב וכ"כ בשם רבינו האר"י ז"ל, ומנהג יפה ונכון הוא, דהאזוב הוא בסוד היסוד הנקרא צדיק, סימן לדבר וצדיק על שלחן יבא, ועיין בזה"ק האזינו דף רצ"ט ובביאור שם בענין האזוב יע"ש".
- (ג) **שמירת הנפש** (אות ר"ז) – "יזהר מאד שיהי' מלח בכל סעודה שלא יקטרג השטן ויניח עד לאחר ברהמ"ז [האר"י ז"ל ועיין במג"א סי' קס"ז ס"ק י"ד]".
- (ד) **כה"ח** (ס"ק מ', סי' ק"פ ס"ק ג') – "וצריך להשאר המלח על השלחן עד אחר בהמ"ז".
- (ה) **שערי שלום** (על קיצור שו"ע סי' מ"א ס"ק י').
- (ו) **בית ברוך** (כלל מ"ב ס"ק ל"ה) – "כה"ח ... בשם קשל"ה".
- (ז) **ודרשת וחקרת** (ח"ה או"ח סי' ל"ז אות א') – "בכף החיים".
- (ח) **ילקוט יוסף** (סי' ק"פ סוף הע' א').
- (ט) **שמירת הגוף והנפש** (סי' כ"ג סעי' א', סי' ל"ז סוף הע' ז').
- (י) **פסקי תשובות** (אות ה') – "ויש להשאיר המלח על השלחן עד לאחר ברכת המזון".
2. עד אחר המוציא.
- (א) **הגר"ח זצ"ל** (דרור יקרא סוף עמ' שע"ט, דרך אכילה עמ' ל"ד) – "האם צריך להשאיר את המלח על השולחן עד לאחר ברהמ"ז. תשובה: עד אחר המוציא".

ג. אם בירך המוציא ולא הביאו המלח - בפת שלנו (שיש בה מלח).

1. לא ימתין.
- (א) **בן איש חי** (שנה א' פ"א אמור אות י') – "ואם בירך המוציא ולא הביאו המלח, לא ימתין אלא יבצע מיד ויאכל, ובעת שיביאו המלח אח"כ יטבול בו שארית הפרוסה ג"פ".
- (ב) **כה"ח** (ס"ק ל"ט).
- (ג) **הגר"ח זצ"ל** (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות כ"ג) – "כתב הרמ"א שגם בזמנינו שהלחם מתובל מ"מ מצוה להניח על כל שלחן מלח קודם שיבצע כי השלחן דומה למזבח והאכילה כקרבן והוא מגין מן הפורעניות ולכאורה קשה דבגמ' ברכות מ ע"א אמרו במפורש שלית דין צריך בשש וע"כ צ"ל דאיה"נ גם בפת נקיה יש מצוה להביא אבל שם מיירי שלא היה המלח מזומן וכ"כ שם רש"י ולא המתין למלח וכדי שלא לגרום הפסק גדול אמר דלית דין צריך בשש ולפי"ז ה"ה בזה"ז יש מצוה להניח מלח קודם שיבצע אבל להתעכב בשביל זה זמן מרובה או יותר מכ"ב אמה א"צ. תשובה: נכון".

ד. לענין מזונות ושאר אכילות.

1. דין זה רק פת.
- (א) **הגר"ח זצ"ל** (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' כ"ד טור ב') – "שאלה: מה שיש ענין שיניחו מלח בשולחן (מטעם על כל קרבנך תקריב מלח) האם הוא רק בפת, או גם במזונות, וצ"ע. תשובה: רק בפת, (תשו' בכת"י)".

(ב) באר שרים (ח"ג סי' מ"ג אות ז') – "ולא ראינו שבאם מחיישבים לאכול מזונות או פירות על השלחן שיניחו מלח על השלחן, ואולי אימא מלתא בטעמא, דהרי לשון המדרש עד שממתינין זה את זה שיטלו ידיהם והן בלא מצות, ואז בעינן מלח שיגין עליהם, לא כן כאשר מתיישבים לאכילת פירות או מזונות שמברכים על אכילתן הרי הם במצות עסוקים, ודו"ק".

ה. מצוה זו מוטלת על הנשים להכין מלח בשלחן.

1. חסד לאלפים (סעי' ט') – "ומצוה זו מוטלת על הנשים, להכין מלח בשלחן, וידוע שאשתו של לוט היתה נציב מלח על אשר לא רצתה להביא מלח לשלחן".
2. כה"ח (ס"ק מ') – "ומצוה זו מוטלת על הנשים להכין מלח בשלחן וידוע שאשתו של לוט היתה נציב מלח על אשר לא רצתה להביא מלח על השלחן. חס"ל אות ח".
3. שערי שלום (על קיצור שו"ע סי' מ"א ס"ק י').
4. בית ברוך (כלל מ"ב ס"ק ל"ה).
5. שמירת הגוף והנפש (סי' כ"ג הע' א').

ו. מראי מקומות.

1. בן איש חי (שנה א' פר' צו אות ו') – "המנהג שמוליכין עם הבדוק קערה שנותנין בתוכה חתיכת לחם וסכין כדי לחטט בה בחורין וסדיקין. ויש נוהגין לתת עשרה פתיחי חמץ בזויות הבית קודם בדיקה כדי שימצאם הבדוק ויבערם. ופה עירנו בגדאד נוהגין להניח בקערה הנז' מעט מלח, והטעם דהשטן וגונדא דיליה מתקנאין במצות בדיקת החמץ הרבה, ולכן מוליכין עם הבדוק מלח לדחות המשטינים והמקטרגים, ע"ד שאמרו בהשמת המלח על השלחן, ועוד ט"א דעושין כן לסימנא טבא שזוכה לשנים רבות לבדוק בכל שנה ושנה, דהמלח הוא סימן לקיום, דכתיב ברית מלח, שהוא דבר המתקיים".
2. כה"ח (ס"ק ל"ה) – "ונראה דבפת שלנו שיש בו מלח ואין מטבלין במלח אלא רק הפרוסה של המוציא כדי למתק הגבורות ולסלק הסט"א כמ"ש לקמן אות ל"ז אף לדברי הט"ז והמ"א אפילו המסובין רבים אין צריך להביא מלח רק לפני הבוצע".
3. אור יצחק (ח"ב או"ח סי' ס"ג) – "ומסקנת הדברים, דאין שום ענין שיהיה מלח על השלחן, ומה שהשלחן מכפר ע"י המלח, היא באכילת הפרוסה עם המלח, ותול"מ".
4. חשוקי חמד (ברכות דף מ.) – "והנה הרמ"א (סימן קס"ז ס"ה) כתב: ומ"מ מצוה להביא מלח קודם שיבצע כי השלחן דומה למזבח והאכילה כקרבן. וצ"ע בנוסע במטוס של נכרים, האם צריך להביא מלח, דלכאורה אין שלחן נכרי דומה למזבח. אך לפי הטעם השני של רבי מנחם שמגין מהפורענות אולי צריך. והוסיף הרמ"א: והאכילה כקרבן, ואם כן צריך מלח אפילו כשאוכל במטוס של נכרים".

ז. לטבול פרוסת המוציא במלח, אפי' בפת שלנו (שיש בה מלח).

א. על פי הקבלה יש לטבול פרוסת הבציעה במלח – מג"א (ס"ק ט"ו), ערה"ש (סעי' י"ב).

ג. פעמים.

- א. אור צדיקים (סי' כ"ג אות י"ז, דרך סעודה תיקון הסעודה ד"ה נכון [לשונו מובא לקמן]) – "יזהר בהנחת מלח על השלחן כי בזמן הזה שלחן במקום מזבח והאכילה הוא במקום קרבן וכתוב על כל קרבן תקריב מלח. וגם הוא תיקון הנפש. וצריך לטבול ג' פעמים במלח נגד ג' הוי"ו"ת דלחם הממתקין את מרירות המלח ג' גבירות ועל ידי טיבול זה הקליפות מסתלקן מהשלחן".
- ב. באה"ט (ס"ק ח') – "ויכתבו המקובלים דיטביל פרוסת המוציא במלח ג"פ".
- ג. חיד"א (עבודת הקודש צפורן שמיר סי' ה' אות ס"ד) – "יטבול פרוסת המוציא במלח ג' פעמים ויכוין כי ע"י זה יומתקו הגבורות ותסתלק הסט"א מהשלחן".
- ד. גר"ז (סעי' ח') – "ועל פי הקבלה יש לטבול פרוסת הבציעה במלח ג' פעמים".
- ה. יפה ללב (ס"ק י').
- ו. חסד לאלפים (סעי' ט') – "ויטבול פרוסת המוציא במלח שלוש פעמים".
- ז. בן איש חי (שנה א' פר' אמור אות י') – "ואם בירך המוציא ולא הביאו המלח, לא ימתין אלא יבצע מיד ויאכל, ובעת שיביאו המלח אח"כ יטבול בו שארית הפרוסה ג"פ".
- ח. מ"ב (ס"ק ל"ג) – "ויכתבו המקובלים לטבול פרוסת המוציא במלח ג"פ".
- ט. מסגרת השלחן (על קיצור שו"ע סי' מ"א ס"ק ח').
- י. כה"ח (ס"ק ל"ז) – "וכן כתב בסידור הכוונות של הרש"ש ז"ל, וסיים וז"ל ולכן צריך שתטבול הפרוסה במלח ג' פעמים כנגד ג' הוי"ו"ת דלחם הממתקים את המלח, וגם תכוין...".
- יא. קצות השלחן (סי' ל"ז סעי' ה').
- יב. שערי שלום (על קיצור שו"ע סי' מ"א ס"ק י"ב).
- יג. הגרה"ק זצ"ל (אלא ד' אמות פרק ל"ג אות י"א).
- יד. הגר"א ונבצל שליט"א (ירושלים במועדיה שבת ח"ב עמ' קמ"א אות י"ח).

2. מראי מקומות – אוצר מחמדים (סי' כ"ד, עמ' קל"ה).

א. אג"מ (דברי חכמים או"ח אות קמ"ג), הו"ד בוזאת הברכה (פרק ב' הע' ד') – "שאלה: בשו"ע הובא מנהגים שונים שיסודם הם עפ"י סוד, כגון לטבול פרוסת המוציא במלח ג"פ, ולשייך מהפת מעט בסוף הסעודה האם צריך כל אחד להקפיד על כך. תשובה:

שמעתי בשם הגרמ"פ דאין להקפיד באלו הדברים, ומי שנוהג כן תבוא עליו ברכה, אך מי שלא מקפיד אין איסוד בדבר ואין שום חשש".

(ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' כ"ה) – "והעיקר בזה שיהא המלח על השלחן אבל א"צ לטבול הפת במלח".
קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד הע' ל"ח) – "דג' פעמים הוא דוקא, שלכן מי שנוהג לטבול פרוסת המוציא במלח יש להקפיד לטבול ג' פעמים דוקא, ובפחות מג' פעמים אין טעם לטבול".

ב. האם לטבול הפרוסה אחרי ברכת המוציא, או קודם המוציא או לאחר תחלת האכילה.

1. או קודם המוציא או לאחר תחלת האכילה.

(א) הגרמ"פ זצ"ל (חי' בתרא על מ"ב ס"ק כ"ה) – "ובפת שלנו (שיש בה מלח) אסור להפסיק לכתחילה אפי' בשהייה, וממילא אסור לטבול הפת במלח בין המוציא להאכילה דהוי הפסק כיון שאינו צורך גמור, ואף דכתב המ"ב לקמן דע"פ קבלה מצוה לטבול פרוסת המוציא במלח ג' פעמים, מ"מ כיון שע"פ נגלה אין צורך בזה הוי הפסק ואין לעשות כן אלא או קודם המוציא או לאחר תחלת האכילה, ודלא כדמשמע בכף החיים סקל"ז".

2. אחר ברכת המוציא.

(א) עי' הגרמ"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' כ"ד טור ב') – "שאלה: נסתפקו מתי הוא זמן טבילה במלח, (כשמברך על פרוסה), האם קודם ברכת המוציא, או אחריו, ששמא עדיף קודם ברכת המוציא כדי שלא יהיה הפסק בין הברכה לאכילה. תשובה: אינו הפסק כיון שהוא צורך האכילה, (תשו' בכת"י)".

הגרמ"ק זצ"ל (עלי ש"ח עמ' ק"ה אות א') – "שאלה: מתי צריך לטבול פרוסת המוציא במלח ג"פ, לפני או אחר הברכה. תשובה: אחר".

ג. האם יכול להשתמש במלחיה (salt shaker), או רק לטבול.

1. שצריך דוקא באופן זה שיטבול הלחם במלח ולא להיפך שיפזר המלח על הלחם.

(א) דרך סעודה (תיקון הסעודה ד"ה נכון) – "נכון להיות זהיר וזריז ליתן מלח על השלחן כדי לטבול חתיכת המוציא ג' פעמים בתוך המלח וינער בכל פעם. והוא עפ"י סוד. כי מלח הוא ממדת הדין, והלחם ממדת הרחמים, לכן יטבול המוציא במלח כדי שיגבר מדת הרחמים על מידת הדין כי המלח למטה והלחם למעלה, וגם כתיב על כל קרבניך תקריב מלח, והשלחן במקום מזבח והמוציא במקום קרבן, ובזמן שביית המקדש היה קיים היה מזבח מכפר, ועכשיו שלחנו של אדם מכפר".

(1) בשבילי המנהג (שבת ומועדים ח"ג עמ' רמ"ט), בשבילי הפרשה עמ' ד"ש, נתיבי המנהגים עמ' ק"צ, מרגינתא טבא פסח עמ' רע"א) – "יש לדון האם אפשר להשתמש במלחיה המונחת על השולחן היות שאין טובלים הפת במלח אלא שופכים המלח על הלחם. ומצאתי בספר 'דרך סעודה' ממהר"ם פפאירש זצוק"ל שצריך דוקא באופן זה שיטבול הלחם במלח ולא להיפך שיפזר המלח על הלחם, וזה לשונו ... וכ"כ בספר 'צלוחת דאברהם' (ורדיגר) עמ' קע"א והביא דברי המקובל מהר"ן שפירא בעל מחבר ספר 'מצת שימורים' וזה לשונו: 'יטבול במלח ג' פעמים ולא כמו שיש רוצים לדקדק ליתן המלח על גבי הפת שהוא דקדוק עניות'. וזה מה שנהגו הרבה שלוקחים המלחיה ושופכים מלח על השולחן ואח"כ מטבילים את הלחם, ו'מנהג ישראל תורה היא".

(ב) הגרמ"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' כ"ד טור ב') – "שאלה: קיי"ל שגם בפת נקיה ומתובלת צריך לטבול פרוסת המוציא במלח, וכמדומה הוא משום על כל קרבנך תקריב, ונסתפקו האם צריך דוקא טבילה במלח, או שסגי בהנחת מלח על הפת וצ"ע. תשובה: יש לטבול, (תשובה בכת"י)".

2. אין חילוק, שיכול גם לפזר המלח על הלחם.

(א) הגרשז"א זצ"ל (שלמי ברכה עמ' קט"ז) – "שאפשר לטבול את הפרוסה במלח, או לזרות מלח על הפרוסה ואין נפקא מינא בכך".

(ב) הגר"מ היינעמאן שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, ט"ז שבט תשע"ו) – "ומה ששאלת שמנהג משפחתך הוא שנותנים מלח על פרוסת המוציא ואין טובלים אותו במלח אם צריך דוקא לטבול או סגי לשפוך המלח עליו. הנה לטעם שצריך מלח המובא בשו"ע או"ח סי' קס"ז סעיף ה' כדי שתהא נאכלת בטוב טעם מפני כבוד הברכה אין נ"מ אי בנתניה מעל גביו או בטבילה וע' במ"ב ס"ק כ"ז ולטעם הרמ"א בסעי' ה' דמצוה להביא מלח דהאכילה על השולחן דומה לקרבן ע"ג המזבח ובקרבן כתיב על כל קרבנך תקריב מלח, הנה במנחות דף כ"א סוף ע"א איתא בגמרא כיצד הוא עושה מביא האבר [של הקרבן] ונותן עליו מלח והופכו ונותן עליו מלח ומשמעות הגמ' שאינו טובלו במלח אלא מפזר עליו המלח. ובגמרא אמר אביי וכן לקדרה ובתוס' שם מביא שגירסת רבינו גרשם הוא וכן לולי וכן הוא גירסת הרמב"ם פ"ה מהל' איסורי מזבח הל' י"א וכתב שם ומצוה למלוח הבשר [של הקרבן] יפה יפה כמולח בשר לולי שמהפך את האבר ומולח ולפ"ז להגירסא וכן לקדרה היינו שמולח הבשר כמו שמולחו לקדרה וביו"ד סי' ס"ט סעיף ד' כתב המחבר לענין מליחה לקדירה יפזר עליו מלח ומשמע ג"כ שאינו טובלו אלא שלרש"י שם אין ראייה. גם יש להעיר שבליל פסח אנו אומרים שבכל הלילות אין אנו מטבילים אפ' פעם אחת נמי משמע שלא היו נוהגים בדוקא בטבילה. בט"ז יו"ד סוס"י צ"ה הביא המהרש"ל שמשבח מנהג אשכנ"ז שיש להם כלים נפרדים למלח אחד לבשר ואחד לחלב מפני שלפעמים בידיהם מלוכלכות לוקח מן המלח לבשר ואח"כ לחלב משמע שלא היו להם הכלים עם נקבים קטנים בכיסויו לשפוך המלח מהם [ואולי משום בורר בשבת שצריך ליתן בהם זרעונים לא השתמשו בהם] ולכך דברו תמיד מטבילה במלח, אבל להלכה אין נ"מ באיזה אופן בא המלח להלחם. ולדעת המקובלים ג"כ יכול לפזר המלח על הלחם ג"פ כי לחם בגי' ג' היות ולחם ומלח הם אותיות שוות וממתיק הגבורות ע"י החסדים ולכך בעי ג"פ וגם מטעם זה אין יוצאים בצוקר דבעי גבורות וזה אפילו אם צוקר מקרי מלח וע' במנחת חינוך סוף מצוה קי"ח לגבי מליחת קרבנות בשם הלכות קטנות ולכך אין נ"מ באיזה אופן ממתיק הגבורות".

ג) הגר"א דינר שליט"א (מכתב להר"ר בכרך) – "במשפחתי נהגו שלא טובלים החלה במלח בשבת אלא נותנים מלח על החלה. האם זה נקרא מנהג שיש להמשיכו אלא אולי יש לטבול החלה במלח כדעת המקובלים (הובא במ"ב ס' קסז ס"ק לג) ובפרט כי אין מעלה דוקא לא לטבול במלח. תשובה: אין הבדל ואפשר לעשות מה שרוצים".

3. ליתן המלח על פרוסת המוציא.

א) הגר"ז דינר שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, י"ט אדר ב' תשע"ו) – "הנה אאזמו"ר מהרי"צ הלוי זצוק"ל גם כן הקפיד מאד תמיד ליתן המלח על פרוסת המוציא, ולא לטבול הפרוסה במלח. וביאר מנהגו שכיון שמנהג מליחת הלחם נלמד ממליחת הקרבנות, דכתיב 'על כל קרבנך תקריב מלח', כדאיתא ברמ"א (סימן קס"ז ס"ה), לכן צריך שיהיה בדיוק כמו בקרבנות ששופכים המלח על הקרבן. [הובא במנהגי מהרי"צ הלוי ח"ב]. וכן נהגו עוד רבים מבני אשכנז. ומה שרוב העולם בימינו נוהג לטבול הפרוסה במלח, הוא ע"פ קבלה, כמו שכתב במשנה ברורה (סימן קס"ז ס"ק ל"ג) בשם 'המקובלים' [ראה שו"ע האריז"ל (שם ס"ב)]. וידוע שבפראנקפורט ובשאר קהילות אשכנז התרחקו ממנהגי קבלה, כיון שכתב שבת ימ"ש השתמשו ברמזי סוד וקבלה כהוכחות לדרכם ושיטתם הקלוקלת".

4. מצה.

א) צריך לשפוך קצת מלח עליו.

1) הגר"חפ"ש זצ"ל (חי' בתרא על מ"ב ס"ק כ"ה, בסוף) – "נראה דצריך שמ"מ ישאר קצת מלח על הלחם, ולפיכך במצה יש לשפוך קצת מלח עליו דא"א בענין אחר".

ב) סגי לטבול המצה במלח.

1) הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות כ"ה) – "הגאון ר' משה סולובייצ'יק זצ"ל נהג בפסח שלא להטביל המצה במלח, אלא להניח מלח על המצה (מסתמא כדי שישאר המלח על המצה) האם כדאי לעשות כן. תשובה: אין נ"מ בזה".

הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות כ"ד) – "האם סגי לטבול המצה במלח או שצריך להניח עליה המלח כדי שישאר שם, דהא כיון דחסר לה טעם מאחר שאופים אותה בלי מלח א"כ חייב מעיקר הדין לטבול במלח כדכתב רש"י (ברכות מ ע"א ד"ה הביאו מלח) 'שתהא פרוסה של ברכה נאכלת בטעם'. תשובה: מספיק".

ג) מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ג' הע' ל"ה), נתיבי המנהגים (עמ' קצ"א, מרגניתא טבא פסח עמ' ער"ב).

5. מראי מקומות – עמק הלכה (ח"א סי' ל"ז ד"ה היוצא), הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מכתב להר"ר בכרך י"ז שבט תשע"ו, לשונו מובא לקמן), הגר"א פארכהיימער שליט"א (מכתב להר"ר בכרך תשע"ו, לשונו מובא לקמן).

א) לקט יושר (או"ח עמ' ל"ד ענין ג') – "ונוהג להטיל מלח כשרוצה לברך המוציא על כל לחם לבן וכשר. ואמר מה שהביא מלח על השלחן כדי שלא יקטרג השטן מה שממתין בין נטילה לברכת המוציא. וכן כתבו התוס' בפ' שלשה שאכלו ומשום הסברה דלעיל נוהג להטיל מלח כשרוצה לברך המוציא על כל לחם לבן וכשר".

ב) הגר"א בבבצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק ל"ג) – "ויש נוהגים להשליך עליה מלח, דומיא דקרבנות דכתיב בהו (יחזקאל מ"ג כ"ד) 'והשליכו הכהנים עליהם מלח'".

הגר"א בבבצל שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ו) – "שאלה: במשפחתי נהגו שלא טובלים החלה במלח בשבת אלא נותנים מלח על החלה. האם יש מנהג כזה לעשות כן. רצייתי לדעת האם יש טעם דוקא לעשות את זה לזרוק המלח ולא לטבולו או אולי סתם לא ידעו עניני קבלה וכד'. תשובה: ע' יחזקאל מ"ג כ"ד".

ג) דברי חכמים (או"ח הע' קמ"ג) – "אצל גדולים שהייתי נוכח בשולחנם ראיתי ששמו מלח על הלחם ולא הקפידו דוקא לטבול הלחם במלח ג' פעמים".

ד) הגר"ב"ש המבורגר שליט"א (קונ' באר דוד עמ' ע"ג) – "נהגו לשפוך מלח על פרוסת החלה בשבת ולא לטבול בתוך המלח. האם זה מנהג הנזכר בין פוסקי או מנהגי אשכנז. תשובה: המנהג להטביל את הפת במלח הוא על פי מקובלים. ואין לזה מקור בהלכה. פוק חזי מנהגו של ה'תרומת הדשן' המובא בספר לקט יושר, או"ח, עמ' 88: 'ונוהג להטיל מלח כשרוצה לברך המוציא על כל לחם לבן וכשר. ואמר מה שהביא מלח על השלחן כדי שלא יקטרג השטן מה שממתין בין נטילה לברכת המוציא. וכן כתבו התוס' בפ' שלשה שאכלו [צ"ל כיצד מברכין ד' מ' ע"א בתוס' ד"ה הבא מלח] ומשום הסברה דלעיל נוהג להטיל מלח כשרוצה לברך המוציא על כל לחם [אפי' על לחם] לבן וכשר. אבל אם אין שם מלח אינו ממתין בברכת המוציא בשביל המלח. וכן מצאתי בא"ח בס' קס"ז וז"ל או מליח במלח כעין שלנו אינו צריך ע"ש".

ד. האם צריך שידבק המלח להפת או לא.

1. לא צריך.

א) הגר"ח"ק זצ"ל (מילי מעלייתא אות ד', שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות כ"ד [לשונו מובא לעיל], אות כ"ה [לשונו מובא לעיל]) – "שאלה: הביא המ"ב (קס"ז ל"ג) בשם המקובלים דיש לטבול פרוסת המוציא במלח ג' פעמים. האם צריך שידבק המלח להפת או כל שטבל הפת במלח אע"פ דלא דבק אפי' גרגיר א' של מלח להפת שפיר דמי. תשובה: כל שטבל סגי לכאוו".

2. צריך.

א) הגר"חפ"ש זצ"ל (חי' בתרא על מ"ב ס"ק כ"ה, בסוף) - לשונו מובא לעיל.

3. מראי מקומות.

א) עי' לקמן 'במקום שאין שם מלח', שיש אומרים שיטבל פרוסת המוציא בלחם עצמו.

ט] במקום שאין שם מלח: אם יש תקנה להניח דבר אחר תמורתו.

א. סוכר.

1. מהני.

(א) יפה ללב (ס"ק י') – "ובמקום שאין שם מלח ניח בשלחן צוקע"ר ויטבול בו פרוסת המוציא דהצוקא"ר נידון כמלח ממש כמ"ש הרב הלק"ט ח"א סי' רי"ח לענין מליחת הקרבנות והרב עקרי הד"ט בחא"ח סי' י"ד אות ל"ו".

(ב) שערים מצויינים בהלכה (סי' מ"א ס"ק ד') – "וכשאיין לו מלח מקיים מצוה זו גם בצוקער כמ"ש"כ בשו"ת הלכות קטנות (סי' ריח) דמותר למלוח הקרבנות בצוקער דנדון כמו מלח מפני שמעמיד הדבר ומקיים ולכן נקרא נמי ברית מלח עולם. וכ"כ בשו"ת דברי חיים (ח"א יו"ד סי' כ"ה), ועי' בחינוך (מצוה קיט) טעם מליחת קרבנות לפי שהמלח מקיים הדבר ומציל מן ההפסד לרמז כי במעשה הקרבנות ינצל האדם מן ההפסד. וצוקער ג"כ מקיים הדבר".

(ג) ילקוט יוסף (סי' רע"ד סעי' י"ח, קיצור שו"ע שם סעי' י"ח) – "ואם אין לו מלח, יטבל הפת במאכל שיש בו מלח, או בסוכר".

2. אין ענין.

(א) כה"ת (ס"ק ל"ז) – "ומה שכתב היפה ללב אות יו"ד דאם אין לו מלח יטבול בסוכר, אחר הסליחה רבה מכבוד תורתו אינו נראה, דמה שייך סוכר במקום מלח בענין זה, כיון שהטעם הוא כדי למתק הדין והסוכר אינו דין לא בשמו ולא בטעמו, לא כן המלח או הלהם".

(ב) פסקי תשובות (סוף אות ה') – "אבל לטבל בסוכר אינו נכון עפ"י הכוונות ואין בו ענין כלל".

3. מראי מקומות.

(א) תורה לשמה (סי' ת"ק) – "שאלה אזהרה שמענו שצריך להניח מלח על השלחן הנה אם לא נמצא מלח באיזה פעם אם יש תקנה להניח דבר אחר תמורתו שיועיל כמוהו ... והנה ראיתי דבר חדש בספר הלכות קטנות סי' רי"ח שנשאל אם מותר למלוח הקרבן בסוק"ר והשיב הסוק"ר הוא מלח גמור שמעמיד הדברים זמן רב ואל תתמה שהוא מתוק שכל הדברים יש כיוצא וכו'. גם יש מלח מתוק ומלוח סוף דבר המעמיד נקרא מלח ברית עולם וקיומו שבעלי הכימא אומרים שבכל יש בהם מלח ובקנה הסוק"ר שמביאים ממצרים קרוב לשורשו הוא מלוח וכן הראש והאמצעים (שלהם) וכו' ע"ש הרי המציא דין חדש שיועיל הסוק"ר בקרבן תמורת המלח וא"כ לפי סברתו נראה שגם בשלחן יועיל ואמרת כי על זה סמכו העולם להניח בר"ה על השלחן סוק"ר תמורת המלח להטביל בו פרוסת המוציא שרוצים לעשות זה בר"ה לסימנא טבא אך באמת אין לנו ראייה ברורה לדין זה שחידש הרב הנז"ל שיועיל הסוק"ר תמורת המלח בקרבן ויש לפקפק בזה על כן בר"ה הגם שבבית מביאים סוק"ר לסימנא טבא להטביל בו פרוסת המוציא הנה אני מביא גם מלח בכלי אחר ומטבל הפרוסה כאן וכאן כי באמת בטיבול הפרוסה במלח יש סוד וכונה עמוקה כי המלח הוא אותיות לחם והלחם הוא סוד ג' חסדים שהם ג' הוי"ו"ת בגי' לחם והמלח ה"ס ג' גבורות הנמתקות ע"י החסדים וע"י הטיבול הזה לחם במלח מתמתקים הגבורות בחסדים כי כל מלח הוא קצת מרירות ודין וכנז' כל זה בדברי רבינו הגדול האר"י זצ"ל ועל כן לפי הכונה והסוד הנז' קשה לומר שיועיל הסוק"ר במקום מלח בטיבול הלחם בו ולכן מוכרח אני להביא מלח ולטבל בו הפרוסה גם בראש השנה. מיהו אפשר לומר שיועיל בקרבן מין מלח ידוע שעוסקין בו לרפואה ובמקום שאין מלח מצוי יביא מזה ואם לא נמצא לא זה ולא זה יביא סוק"ר תמורתו אולי יועיל".

ב. יטבל פרוסת המוציא בלחם עצמו ג"פ.

1. מהני.

(א) כה"ת (ס"ק ל"ז) – "והסולת בלולה אות ה' כתב שהמלח הוא להוציא בירורין מן הדומם ואם אין לו מלח נראה דיטבל פרוסת המוציא בלחם עצמו ג"פ ויכוין להמתיק ג' גבורות בג' חסדים בכל טיבול גבורה א' והטעם משום **דהלחם אותיות מלח** וגם הוא גי' ג' הוי"ו"ת ונוכל לכנות אותם לג' גבורות ג"כ ובפרט בפת דידן שיש בו מלח ויכוין למתק המלח שבו אלא שפרוסת המוציא יכוין שהיא כנגד ג' חסדים ולחם התחתון שמטבל בו נגד ג' גבורות כיון דא"א בענין אחר".

(ב) עי' הגריש"א זצ"ל (וישמע משה ח"א סוף עמ' ע"ז) – "שאלתי: נטל ידי לאכילת פת ואין מלח על השולחן האם יש ענין לטבול הפת בתוך הפת עצמו. והשיב: כהיום שיש מלח בהלחם אין צריך להטביל, ומכל מקום אפשר להדר להטביל עכ"פ בלחם עצמו שיש בה מלח".

(ג) פסקי תשובות (אות ה') [לשונו מובא לקמן], הע' מ"ז [לשונו מובא לקמן], הע' מ"ח) – "יש לדון במנהג העולם לטבל בשאר מיני מאכלים שיש בהם מלח, ואולי רק אם נרגש טעם המלח ממש, ועכ"פ בכל ענין עדיף לטבלו בלחם וכמבואר שעכ"פ יש בו אותיות מל"ח ויש בו הרמז דג"פ הוי"ה".

ג. יכול לטבל בלפתן שיש בו מלח.

1. מהני.

(א) דברי שלום (ח"ג על סעי' ז' אות ב') – "נראה לומר שאם במקום סעודתו אין לו מלח כלל נלע"ד דיכול לטבל בלפתן שיש בו מלח ואולי שיועיל מעט למתק הדין מכח אות מלח שמובלע בתוך הלפתן. וראיתי לכה"ח ... לא הבנתי בסיפא דקרא שכתב 'דאי אפשר בענין אחר' הרי אם יטבל בשאר מיני טיבול הרי הוא עדיף מיניה כיון שאם יטבל בשאר טיבול שיש בו מלח וכמו שהצענו לעיל יצא אליבא דחכמי הפוסקים הפשטנים ומה גם דבמלח הבלוע בתוך הלפתן מודה הרב כה"ח דמועיל לשם מיתוק דין דאלת"ה נמצא דמה תועלת להצעה שהציע שיטבל בלחם התחתון. אלא מודה הוא שבלחם התחתון כיון שיש בו מלח מובלע לכן מועיל אע"ג דלא ניכר שיש בפת והגם דצדקו דברי צדיק שאם אין לו מלח אזי הלחם שהוא גם בהיפוך אותיות הוא מלח והוא הדבר היחיד ששורש שמו שווה לאותיות מלח. מכל מקום כיון דהלחם הוא רחמים והוא מתוק ולא מריר כיצד תפעל מלאכת המיתוק אם הלחם התחתון הוא גם חסדים. ואם תאמר דרק מצד המלח הבלוע בלחם יכול לטבל ולא בגלל הלחם ששורש אותיותיו שוות למלח גם זה אינו ברור שהרי עדיף לטבל בטיבול שהסכימו עליו חכמי הפשט ומה גם שבתוך ליפתן זה ישנו גם מלח ומכח אותו מלח המובלע בתוך הליפתן יתמתק הדין מעט".

(ב) ילקוט יוסף סי' רע"ד סעי' י"ח, קיצור שו"ע שם סעי' י"ח) – "ואם אין לו מלח, יטבל הפת במאכל שיש בו מלח, או בסוכר".
 (ג) פסקי תשובות (אות ה', הע' מ"ז, הע' מ"ח [לשונו מובא לעיל]) – "ואם אין לו מלח יוכל [כה"ח סקל"ז בשם סולת בלולה סק"ה] לעשות בפרוסת המוציא כעין טיבול ג' פעמים בחלק אחר של לחם כי לחם אותיות מל"ח, ומנהג העולם בהעדר מלח לטבל הפת בשאר מאכלים ותבשילים שיש בהם מלח".
 2. מראי מקומות.
 (א) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' כ"ד טור ב') – "שאלה: קיי"ל שצריך לטבול פרוסת המוציא במלח, ונסתפקו האם מספיק לטבול גם בסלט שיש בו מלח, או שצריך דוקא לטבול במלח, וצ"ע. תשובה: צ"ע, (תשובה בכת"י)".

י [ליל שבת: לטבול פרוסת המוציא.

א. לא טבל בליל ש"ק במלח.

1. חת"ס (חוט המשולש החדש עמ' קס"ח, מנהגי רבותינו והליכותיהם פרק ד' אות כ') – "המוציא לא טבל בליל ש"ק במלח, כי הטעם 'על כל קרבנך תקריב מלח' (ויקרא ב' י"ג), ובליל שבת לא היה הקטרה כי רק עולת שבת בשבתו".
 חת"ס (אוצרות הסופר חט"ו עמ' נ"ט, ע"י עמ' קי"ב) – "ודכירנא ששמעתי בילדותי מן זקני הג' רבי שלמה סופר בן הג' ר' יעקב עקיבא ממיאווה בן בכורו של הכת"ס ואמר לי משם החת"ס **דשלושה טעמים** יש להביא מלח על השלחן. חדא משום דפת קיבר צריך מלח להטעימו. שנית דשולחן כמזבח ועל כל קרבנך תקריב מלח. וטעם הג' להגין מן הפורעניות. ובסעודת יום השבת אע"פ שאוכלים פת נקיה מ"מ שייך הטעם מפני ההקטרה של עולת שבת. אבל בליל שבת כל שלשת הטעמים לא שייכים בו בי אוכלים פת נקיה ואין שם הקטרה וגם השבת משמרו ומגין מן הפורעניות ע"כ".
 2. הגר"מ סולוביצ'יק זצ"ל (דברי הרב עמ' קס"ט אות ו') – "שמעתי מהר"ר נתן טורק (ממיאמי), שיחיה, ששמע מהגב' גרבר, תחיה, (אחות רבינו), שמנהג אביה הגר"מ ז"ל היה שלא לטבל פרוסת המוציא בליל שבת".
 3. שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' מ"ח אות א') – "נוהג כמנהג החת"ס שבליל שבת לא טבל את פרוסת המוציא במלח, ומ"מ אינו בוצע עד שמביאים מלח לשלחן".
 4. באר שרים (ח"ג סי' מ"ג אות י') – "מה שאנו נוהגין וכן ראיתי בבית כב' אאמו"ר הגאון שליט"א [זצ"ל] והוא ממנהגי כק"ז מרן התת"ס דבליל שבת לא טובלים אנו החלה במלח, כי הטעם ... הנה בלשון המנהג נאמר המוציא לא טבל בליל ש"ק במלח וכו'. ולא נזכר שלא היה לו מלח כלל על השלחן, ובמנהג שראיתי בבית כב' אאמו"ר הגאון שליט"א [זצ"ל] הוא רק לא לטבול הפת במלח, אך מאידך המלח היה על השלחן, ולענ"ד דעצם הנחתו על השלחן גם בשבת בעיני דמגין הוא והוא דציין המוציא לאור מנהגי הח"ס הגרי"ל שילל אב"ד פיזונג הנ"ל מדברי המג"א (רס"ז סק"ג) ע"ש ותראה שגם המג"א כתב משמי' דהזוהר פ' ויקהל דביחיד כן שלטי מזיקים ורק ברבים לא, וע"ע במחצית השקל (שם סק"ג) דכתב דאדרבא בשבת איכא הרבה מזיקים ואולי לא שלטי, עכ"פ מצד דברי המדרש המובאים בתוס' בברכות (מ' ע"א) דאין עוסקין במצות ליכא לחלק ולכן מניח על שלחנו מלח גם בשבת, אלא שלהטבילו לפח במלח זה בודאי מצד על כל קרבנך תקריב מלח נהג מרן בליל ש"ק דלא להטבילו, דאין בו הקטרה רק עולת שבת בשבתו, משא"כ ביום השבת איכא הקטרת אימורי התמיד דשחר כנלענ"ד".

ב. טבל גם בליל שבת.

1. הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות פרק ל"ג אות י"א).

ג. מראי מקומות – הגר"א נבנצל שליט"א (ירושלים במועדיה שבת ח"ב עמ' קמ"א אות י"ח), פסקי תשובות (אות ה'), אוצר מחמדים (סוף סי' כ"ד, עמ' קל"ז).

1. משנה הלכות (ח"י סי' מ"ח ד"ה ואולי) – "ואולי מה"ט יש נוהגין שלא לשום מלח בשבת על השלחן ואין טובלין המוציא במלח בשבת ובמנחת אלעזר האריך בזה לפי דרכו בקודש שלא טבל רק בליל שבת מטעם הכמוס לו שהמלח ממעט הזרע ובליל שבת זמן ת"ח מתקנת עזרא אוכלין שום להרבות ואין מן הנכון למעט ע"ש לפי דרכו בקודש ולפי דרכנו אולי י"ל כיון דהמלח הוא במקום קרבן ואין קרבן נדבה בשבת ולכן אין טובלין במלח בשבת".
 2. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מכתב להר"ר בכרך, י"ז שבט תשע"ו) – "שאלה: במשפחתי (יוצאי אשכנז מקרוב לפרנקפורט אם זה משנה השאלות) נהגו שלא טובלים החלה במלח בשבת אלא נותנים מלח על החלה. האם זה נקרא מנהג שיש להמשיכו או אולי יש לטבול החלה במלח כדעת המקובלים (הובא במ"ב ס' קסז ס"ק לג) שאולי אין מעלה דוקא לא לטבול במלח. תשובה: מנהגי תמיד מקודם להטביל והוא ענין המתקת הגבורות (-המלח) ע"י החסדים (-הלחם) ואח"כ לחזור ולפור על הלחם כי השלחן הוא המזבח והלחם הם הקרבנות ועל הקרבנות היו מפזקים המלח. רק בליל שבת ויו"ט אני לא מפזר רק מטביל כי אז אין קרבנות דלא מחזירין אברים שפקעו. וכעת מנהגם לא להטביל בשבת כי אתם סוברים שלא צריך המתקה מיוחדת בשבת, לפי זה בליל שבת אין לכם לעשות ולא כלום וכו"ל. ובאמת במנהגי חת"ס כמדומני כתוב שבליל שבת ויו"ט לא עשה כלום. וצ"ע. (ליל יו"ט שחל במוציא שבת יש בו קרבנות שמחזירין אברי שבת וכו')".
 3. הגרי"א פארכהיימער שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ו) – "שאלה: במשפחתי נהגו שלא טובלים החלה במלח בשבת אלא נותנים מלח על החלה. האם זה נקרא מנהג שיש להמשיכו או אולי יש לטבול החלה במלח כדעת המקובלים (הובא במ"ב ס' קסז ס"ק לג) שאולי אין מעלה דוקא לא לטבול במלח. תשובה: אם יש למשפחתך מסורה לזה יש להמשיך לעשות כן. אם אין לזה מסורה תוכל לטבול החלה במלח (ג' פעמים)".

יא [ליל ראש השנה: מלח.

א. מטבל במלח.

1. תורה לשמה (סי' ת"ק) – "מוכרה אני להביא מלח ולטבל בו הפרוסה גם בראש השנה".
2. קצה המטה (סי' תקפ"ג ס"ק ד') – "ומ"מ אין לבטל המנהג מהאריז"ל והמקובלים לנהוג ככל השנה לטבל פרוסת המוצא במלח ג"פ למתק הגבורות ע"י החסדים כידוע ומכ"ש בימים אלו".
3. כה"ח (סי' תקפ"ג ס"ק ד') – "והיינו שמזמינין כלי שיש בו דבש או סוכר על השלחן ואחר פריסת המוציא מטבל הפרוסה ההיא של המוציא במלח ג"פ כמבואר לעיל סי' קס"ז או ל"ז יעו"ש ואח"כ מטבלם בדבש או בסוקר לסי' טוב ואוכל. וכן יעשה בסעודת שחרית ובליל שני ומחרתו. אבל לא יטבל בדבש לבד בלתי מלח תחלה משום דטיבול חתיכת המוציא במלח הוא למתק הגבורות כמבואר שם בסי' קס"ז או הנז' וא"כ אינו מן הראוי לבטל זה בשום סעודה כידוע ליח"ן".
4. עי' שלמת חיים (סי' שכ"ו, או סי' שמ"ו, דפו"י סי' רל"ב) – "בפשיטות שוודאי נכון להביא מלח ולטבול בדבש ולטעום ושוב אני טובל במלח אבל לא בפעם אחת כ"א משני צדדים ואני טועם מקודם הדבש עם הלחם לסימנא טבא ושוב אני טובל במלח ג"כ ולהזכיר ברית מלח עולם".

ב. אינו מטבל במלח.

1. דברי חיים (ס' חיים, אלו תשרי עמ' צ"ט) – "בשבת ויו"ט מראש השנה עד שבת בראשית טובלים פרוסת המוציא בדבש ולא במלח. מ"מ יש ליזהר שיהי' מלח על השלחן כנהוג".
 2. חזו"א (תורת המועדים על שונה הלכות סי' תקפ"ג ס"ק ג' אות א') – "ואמר לי מרן הגר"ח ק"ק שהטעם לזה משום שמלח ודבש הם תרתי דסתרי ולא ס"ל שיעשו בצד אחד מלח ובצד אחד דבש".
 3. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"ב עמ' קע"ג אות ו', דפו"ח ח"ב עמ' רט"ז אות ו', תורת המועדים על שונה הלכות סי' תקפ"ג ס"ק ג' אות א') – "ראיתי את מו"ר מר"ה עד שמיני עצרת (ועד בכלל) טובל את הפרוסה בברכת המוציא בדבש ולא במלח, מלח לא העמידו על שולחנו".
 4. דברי יציב (הליכות חיים, מועדים עמ' נ"ה) – "בכל חודש תשרי ועד אחר סעודת ר"ח חשוון, היה טובל רבינו את כזית המוציא בדבש בלבד, אמנם היה נוהר שיהא מלח על השלחן בכל סעודה".
 5. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה ראש השנה פרק א' הע' ע"ז) – "וכן נהג רבנו לטבל בדבש בלבד (ולא במלח, אך דקדק להניחו על השלחן) בסעודות ר"ה, ערב ומוצאי יום הכפורים, ליל א' וסוכות [וראה להלן פ"ט דה"ל אות ז], הושענא רבה ושמע"צ".
 6. שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ד עמ' י"ז אות ג', הע' ג') – "אינו מטבל במלח [שמקפיד שלא לברך המוציא עד שיהיה מלח על השלחן אף כשאין מטבל בו]".
 7. קובץ הלכות (ימים נוראים פרק ז' סעי' ב') – "נוהגין לטבול פרוסת המוציא בדבש, אעפ"כ עדיין יש לדקדק שיהא מלח על השלחן".
- ג. מראי מקומות – עמק הלכה (ח"א סי' ל"ז ד"ה והנה לפי), נטעי גבריאל (ראש השנה פרק כ"ח סעי' ז'), פסקי תשובות (סי' תקפ"ג אות ג'), רץ כצבי (במעגלי השנה ח"א סי' ג').
1. אפילו על הצד ש"אינו מטבל במלח": יש נוהגים שיהיה המלח על השלחן (דברי חיים, הגרשז"א זצ"ל, דברי יציב, שבט הלוי, קובץ הלכות). ויש נוהגים לא להעמידו על השלחן (קהלות יעקב).

יב] ליל הסדר: מלח.**א. לטבול במלח.**

1. מהר"ש (מהרי"ל מנהגים, סדר ההגדה אות ל"ב) – "מהר"ש טבל בציעת המוציא במלח ואמר מצה במילחא אינה נאסרת אלא משום חימוץ. ואמר אפילו מצות הכריכה מותר למולחה".
2. מחבר (סי' תע"ה סעי' א') – "ויטבלם במלח".
3. באה"ט (סי' תע"ה ס"ק ג') – "במלח. וכן הוא בכתבים".
4. בן איש חי (שנה א' פר' צו סעי' ל"ד) – "ויבצע מהעליונה והפרוסה, כזית מזו וכזית מזו, וכל כזית הוא תשעה דרה"ם, ויטבלם במלח ג"פ, ויאכלם בהסיבה".
5. ערה"ש (סי' תע"ה סעי' ה') – "ועל מ"ש רבינו הב"י לטבול במלח כתב רבינו הרמ"א דאין המנהג לטבולם במלח בלילה ראשונה דפת נקי א"צ מלח עכ"ל ולא דווקא לילה ראשונה דה"ל לילה שנייה [ח"י סק"ד] אלא כוונתו חובת מצה שבליילה ראשונה וממילא דלדידן הוי שני הלילות משום ספיקא דיומא והטעם שלא נהגו במלח והרי אנן נהגינן אף בפת נקי לטבול במלח אלא שזהו משום חיוב מצוה [מהרי"ל] כלומר שאנו מחבבין מצות מצה לבלי לערב בה דבר אחר והלבוש כתב הטעם משום לחם עוני ולא ידעתי אטו העני אוכל בלי מלח וכמדומה לי שעכשיו טובלין במלח מפני שיפה יותר בטעם והוי הידור מצוה והרמב"ם כתב לטבולו בחרוסת וחלקו עליו ואין המנהג כן".
6. אג"מ (קול דודי הל' ליל הסדר סי' י"ד אות ט', שמעתתא דמשה סי' תע"ה ס"ק ג') – "נוהג לטבל במלח".

ב. אין המנהג לטבול במלח.

1. מהרי"ל (מנהגים, סדר ההגדה אות ל"ב) – "אמר מהר"י סג"ל מצה דברכת המוציא שתי לילות דפסח אין טובלין במלח כמו בשאר השנה משום חיבת מצה".
2. רמ"א (סי' תע"ה סעי' א') – "ואין המנהג לטבלם במלח בלילה ראשונה, דפת נקי אין צריך מלח".
3. ערך לחם (סי' תע"ה על סעי' א') – "במלח וכו'. ועכשיו לא נהגו טיבולו במלח".

4. **לבוש** (סי' תע"ה סעי' א') – "ואנו אין נוהגין לטבול במלח בלילה זו משום שתהא נחשב לחם עוני, אף על גב דבלאו הכי לא היינו צריכין טיבול כיון דפת נקייה היא, מ"מ המנהג בכל ימי הפסח להצריכה טיבול חוץ מבליילה הראשונה, מן הטעם שכתבתי".
5. **בגדי ישע** (סי' תע"ה על מג"א ס"ק א') – "ואנו אין נוהגין לטבול במלח בלילה הזו משום שתהא נחשב לחם עוני".
6. **גרו"ן** (סי' תע"ה סעי' י') – "ובמדינות אלו אין נוהגין כן לפי שפת נקיה אין צריך מלח כמו שנתבאר בסי' קס"ז ואף שבשאר ימות הפסח מטבילין המצה במלח אף שהיא נקיה מכל מקום בב' לילות אלו של פסח אין נוהגין כן מפני חיבוב מצה לצאת ידי חובתו במצה שאין עמה תערובת טעם אחר כלל אבל מעיקר הדין אין לחוש לזה".
7. **קיצור שו"ע** (סי' קי"ט סעי' ה') – "ונוהגין במדינות אלו, שבליילי פסח אין טובלין את המצה במלח לא של המוציא ולא של מצה".
8. **הגר"ש איידר זצ"ל** (הע' פסח עמ' רע"ד).
9. **הגר"ש דבליצקי זצ"ל** (מחשבת בצלאל הגדה של פסח עמ' ק"ס) – "אין מטבילין במלח, אך יזהר שיעמוד מלח על השולחן".
10. **קובץ הלכות** (פסח פרק כ"ח סעי' א') – "ונוהגין בליל הסדר שלא לטבול מצה של מצוה במלח ולא בשאר טיבולים".

ג. לטבול ואז לנער המלח.

1. **כה"ח** (סי' תע"ה ס"ק י"ד) – "שם בהגה. דפת נקי אין צריך מלח. ומיהו עיין לעיל סימן קס"ז אות ל"ח שכתבנו דעל פי דברי האר"י ז"ל גם פת נקי צריך מלח והוא כדי לכיין למתק הגבורות יעו"ש. ואם כן **הבא לצאת אליבא דכולי עלמא** יש לטבלם במלח ולכיון למתק הגבורות כנזכר לעיל, **ואחר כך ינפץ מעליהם** ולאוכלם בלא מלח לצאת ידי המחמירים".
- (א) עצה זו ה"ה גם בתשובות והנהגות (לשונו מובא לקמן) **ופסקי תשובות** (לשונו מובא לקמן) - כשחל בשבת, יש לדון מצד בורר [כעין השאלה על חרוסת].

ד. מראי מקומות.

1. **לקט יושר** (או"ח עמ' פ"ד ענין ד') – "ועשה מלח על המצות בליל פסח, לשנה אחרת **לא עשה מלח על המצות ואמר שהוא ליל שימורים**. מצאתי בא"ח בסי' תע"ה אי משום מצה שאין בה מלח, וצריך בשש ליטבל במלח, וכן הוא לשון הירושלמי וטמיש ליה במילחא, ונמצא בדרשות שאי' מהרי"ל דמצה בליל פסח, אין צריך בשש, משום חיבוב מצוה".
2. **כתר ראש** (סי' צ"ט) – "המצות של הסדר [לכד מכזית ראשון ושל אפיקומן] הטביל במלח".
3. **תשובות והנהגות** (הגדה של פסח מועדים וזמנים עמ' ק"ה) – "והנה לפי דעת הקדוש האר"י ז"ל צריכים לטבול בליל פסח המצה במלח, ודעת הרמ"א שלפת נקי אין צריך מלח. וב'לקט יושר' מביא שהוא ליל שימורים ואין צריך מלח להגן. וכוננתו נראה ע"פ המדרש מובא בתוס' ברכות (מ. ד"ה הבא מלח) שפירשו דלכן צריך מלח בסעודה, דכשישראל יושבין וממתינין זה לזה בסעודה עד שיטלו ידיהם והם בלא מצות, השטן מקטרג וברית מלח מגין ע"ש. אבל בליל פסח ליל שימורים הוא ומשומר ועומד ואין צריך מלח. וכן נקרא בזוה"ק 'מיכלא דאסוותא' ואין צריך המתקה, וגם אין לערב טעם מצה בטעם אחר כלל, אבל מאחר שבהאריז"ל מבואר שגם בליל פסח יש להמתיק הגבורות במלח, יש נוהגין לטבול ולנערה".
4. **פסקי תשובות** (סי' תע"ה אות ג') – "ויטבלם במלח. רמ"א: אין המנהג לטבל במלח וכו' דפת נקי א"צ מלח. ובבה"ט (סק"ג) מכתבי האריז"ל שיש לטבול במלח, אמנם יש המביאים מספרי קבלה שאין לטבול במלח, ויש שעשו כעין פשרה שטבלו במלח ומיד ניפצו המלח מעל המצה ואכלוהו בלא מלח, ויש שלאחר אכילת הכזיתים טבלו פרוסת מצה במלח ואכלוהו".

יג. שולחן דומה למזבח.

א. מקור.

1. **גמרא** (ברכות דף נה., חגיגה דף כז., מנחות דף צז.) – "דכתיב המזבח עץ שלוש אמות גבה, וכתוב וידבר אלי זה השולחן אשר לפני ה', פתח במזבח וסיים בשולחן. **רבי יוחנן ורבי אלעזר** דאמרי תרוייהו: **כל זמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר על ישראל, ועכשיו שלחנו של אדם מכפר עליו**".

ב. השולחן מתכפרים עונותיו ע"י נותן לחמו לדל, ולכן דומה למזבח.

1. **ברכות** (דף נה.), הו"ד בא"ר (סי' ק"פ ס"ק א'), ומ"ב (סי' ק"פ ס"ק ב') – "אמר רב יהודה שלשה דברים [המאריך בהן] מאריכין ימיו ושנותיו של אדם: המאריך בתפלתו, והמאריך על שלחנו ... והמאריך על שלחנו: **דלמא אתי עניא ויהיב ליה**".
2. **של"ה** (שער האותיות אות הקו"ף קדושת האכילה (ב) אות רי"ג, אות רי"ד) – "וצריך תלמיד חכם למשוך ולהאריך על שלחנו ... דלמא אתי עניא ויהיב ליה ... והנה לפי פשט המאמר, אם מאכיל עני על שלחנו (או שולח מנות לאין נכון לו) נחשב לו כקרבן במזבח. אמנם תינח כשאפשר לזכות לעני, אבל אם אדם הולך בדרך ואין עמו עני, או היכא דלא שכיחי עניים כמו בלילה שאין כל כך עניים לחזור, או במקום שאין עניים מצויים, מה תקנתו כדי שיהא השולחן מזבח כפרה. ואפשר לומר, שישער בדעתו שווי המאכל שהיה אפשר שיאכל אותו העני על שלחנו, ויתן מחיר כסף שיקנה העני בהם צרכי סעודה. אבל לא נאמר כן בגמרא, אלא 'דלמא אתי עניא ויהיב ליה', משמע שהעיקר שיתן מפרוסתו לעני, כדכתיב (ישעיה נח, ז) 'הלוא פרס לרעב לחמך', משמע ממה שאתה אוכל. והטעם הוא, משום דמקרב הנייתיה, כדאיתא גבי מר עוקבא בכתובות בפרק מציאת האשה (סז ב). ועוד קשה, שהעני עצמו שאין לו די סיפוקו לבד, היאך יהיה השולחן שלו מכפר עליו. ואפשר לתרץ, דאם אין לו עני ליתן לו בשעת אכילה לכפר עליו כנזכר, אז ידבר דברי תורה בשעת אכילה, כי התורה מכפרת יותר מן הקרבנות, כמו שאמרו רבותינו ז"ל במסכת ראש השנה (יח א) ובמסכת יבמות (קה א) על פסוק (שמואל א - ג, יד) 'אם (יכופר) [יתכפר]' וגו', בזבח ומנחה אינו מכפר הא בדברי תורה מכפר. ואם הוא אוכל לבדו ואין לו עני ליתן לו, וגם אין אחר אתו בבית שיכול לדבר אתו דברי תורה, אז ילמוד עם עצמו בשעת אכילה, כי הוא כסותו לבדו לכסות עליו. וכן אמרו [חכמינו] ז"ל במסכת אבות (פ"ג מ"ו) מנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה

עמו כו'. ובמדרש רות (רות רבה פ"ה סט"ו) אמרו ז"ל, 'ויאכל בעז וישת וייטב לבו' (רות ג, ז), שעסק בדברי תורה, שנאמר (תהלים קיט, עב) 'טוב לי תורת פיך' עכ"ל. נמצא, כי בכל מקום שאין עניינים או הוא עצמו עני, יהיה שלחנו מזבח כפרה בעוסקו בתורה. וראוי שיקרא מזבח, כמו שהמזבח נקרא מזבח מפני שזובחין עליו קרבנות, כן על ידי עסק התורה אדם זובח יצרו, כאמרם (סוכה נב ב) אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש וכו'".

3. מ"ב (סי' קס"ז ס"ק ל') – 'דומה למזבח. כמו שאחז"ל (ברכות נ"ה) בזמן שבהמ"ק קיים המזבח מכפר על האדם עכשיו שלחנו של אדם (שנותן מלחמו לדל) מכפר עליו דכתיב וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'".

ג. השולחן מתכפר ע"י הכנסת אורחים, ולכן דומה למזבח.

1. ר' גרשון (מנחות דף צז. ד"ה שלחנו) – "שלחנו מכפר. להכנסת אורחין".
 2. רש"י (חגיגה דף כז. ד"ה שולחנו, ע"י מנחות דף צז. ד"ה שולחנו) – "שולחנו מכפר עליו. בהכנסת אורחין".
 3. רבי אברהם מן ההר (חגיגה דף כז. ד"ה שלחנו) – "שלחנו מכפר עליו. בהכנסת אורחים".
 4. קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' ד'), ע"פ תוס' (חגיגה שם, מנחות שם) – "השלחן מאריך ימיו של אדם ומכפר עונותיו, בהכנסת אורחים, שגדול כחה של לגימה שמשרה שכינה".
 5. פתח האהל (סי' א' סעי' י"ג) – "כל המכניס אורחים ומאכילם על שלחנו, מתכפרים עונותיו".
 6. מראי מקומות.
- (א) ע"י ערך "הכנסת אורחים", לשיטות ומראי מקומות.

ד. השולחן מתכפר ע"י אמירת דברי תורה, ולכן דומה למזבח.

1. רשב"ץ (מגן אבות פרקי אבות פרק ג' משנה ג') – "שכתוב, וידבר אלי זה השולחן אשר לפני י"י" [יחזקאל מא כב]. וזה הפסוק ביחזקאל, על המזבח, ולפי שנקרא המזבח שולחן, נראה שיש שולחן דומה למזבח, ואי זה הוא, זה (הוא) [שלחן] שאמרו עליו דברי תורה ברבים, ואין רבים פחותים משלשה, כמו שדרשו ימים, שנים, רבים, שלשה. בסוף נדה [לח ב]. זה נראה לי פירוש זאת הראיה. ובפרק שתי הלחם [מנחות צז א] וכן בפרק חומר בקודש [חגיגה כז א] ובאחרון מברכות אמרו [ברכות נה א], פתח במזבח וסיים בשולחן, רבי יוחנן ורבי אליעזר דאמרי תרוייהו, בזמן שבית המקדש קיים, מזבח מכפר על האדם, ועכשיו שולחנו של אדם מכפר עליו".
 2. של"ה (שער האותיות אות הקו"ף קדושת האכילה (ב) אות ר"ד) - לשונו מובא לעיל.
 3. חיד"א (חומת אגן, ישעיהו סוף פרק כ"ח) – "כי כל שלחנות מלאו קי"א וכו'. תנן פ"ג דאבות ר' שמעון אומר ג' שאכלו על שלחן א' ולא אמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו מזבחי מתים שנאמר כי כל שלחנות וכו' ואפשר לרמוז במ"ש בספר הגן דק' ברכות וי"א ברוך שיש בנסח ברוך שאמר הם קי"א והם כנגד קי"א פסוקים שבפרשת ויקרא כי כל המברך כהוגן כאלו הקריב קרבנות אשר בפ' ויקרא עכ"ל וכפ"ז אפשר דהשלחן דומה למזבח ואם אמרו עליו דברי תורה הוי כמקריב קרבנות שבפ' ויקרא שיש קי"א פסוקים. ואם לא אמרו נהפך לקי"א ודוק".
 4. מ"ב (שעה"צ ס"ק כ"ה) – "וגם על ידי אמירת דברי תורה עליו כדאיתא באבות פרק ג ולפחות יאמר איזה מזמור אחר ברכת המוציא".
- (א) מ"ב (סי' ק"ע ס"ק א') – "ומצוה על כל אדם ללמוד תורה על שלחנו שכל שלחן שלא אמרו עליו ד"ת כאלו אכלו מזבחי מתים וכתב בשל"ה דילמוד משנה או הלכה או אגדה או ספרי מוסר ואינו יוצא במה שמברך בהמ"ז ועכ"פ יאמר איזה מזמור וטוב לומר אחר ברכת המוציא מזמור ה' רועי לא אחסר דהוא ד"ת ותפלה על מזונותיו".

ה. וגם שולחן דומה לשולחן המקדש.

1. ולכן יש מקפידים לאכול על שלחן שיש לו ד' רגלים – מג"א (סי' רס"ב בהקדמה, האר"י הקפיד מאד לאכול על השלחן של ד' רגלים דוגמת שלחן המקדש), א"ר (שם ס"ק א'), תוס' שבת (שם ס"ק א'), באה"ט (שם ס"ק א'), חסד לאלפים (שם ס"ק א'), ערה"ש (שם סעי' ב'), כה"ח (שם ס"ק א'), נטעי גבריאל (יו"ט ח"ב פרק ל"ב סעי' ט"ו), פסקי תשובות (סי' רס"ב אות ג').
2. ל"מ במ"ב.
3. מראי מקומות – ביע אומר (ח"א יו"ד סי' י"ב).

ו. דינים: מצד שלחן דומה למזבח - ע"י יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה], לשיטות ומראי מקומות.

1. הנחת מלח על השלחן, בפת שלנו (שיש בה מלח).
2. להרוג כינה על השולחן [והריגת יתוש כדי שלא יפול לאוכל].
3. מצוה לבצוע על פת שלם.
4. ישיבה על שולחן.
5. עמידה על שולחן.
6. להעביר תינוק מעל גבי השולחן.
7. כששוטפים את הריצפה האם ראוי לא להניח את הכסאות על השלחן.
8. נוהגים לכסות הסכין בשעת בהמ"ז.
9. זריקת פרוסת המוציא.
10. פרוסת המוציא, האכלתו לבהמה או עכו"ם.

11. צריך שלשה בני אדם לברך זימון.
12. טעם לאכילת מאכלי חלב בשבועות.
13. שאין לקצוץ חתיכת עץ מהשלחן.

יד] הפסק ע"י דיבור - סעיף ו'.

- א. **הפסק ע"י שתיקה.**
1. ע"י סי' ר"ו סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ב. לצורך הסעודה: בדיעבד.

1. אינו הפסק – ב"י (ס"ק ו'), ב"ח (ס"ק ח'), מג"א (ס"ק י"ז), גר"ז (סעי' ט'), מ"ב (ס"ק ל"ז), פוסקים.

ג. הפסק בטעות: אם שכח שהוא עצמו כבר הביא מלח על השולחן ואמר הביאו מלח, וכדו'.

1. מיקל, לא הוי הפסק.

א) **אג"מ** (מסורת משה ח"א או"ח אות קי"ט, עמ' נ"ג) – "ושאלתי רבינו אודות רב אחד, שפעם לקח איזה אוכל, ולמשל תפוח, והתחיל לברך עליו, וחשב שזה תפוח וברכתו העץ, וסיים הברכה, ואז חשב שטעה, ואמר 'ברוך שם' ואז נזכר שלא טעה, האם נחשב זה כהפסק בין ברכה לאכילה, וצריך שוב לברך, או לא. והשיב רבינו שאין להחשיב זה כהפסק, **דהפסק בטעות אינו הפסק**. והזכרתי לרבינו דהנה בברכה על תפלה של ראש, מוזכר שאין לומר 'ברוך שם' עד אחר שתיקן התפלה במקומו, כדי שלא יהיה הפסק. ואמר רבינו שיש לחלק, דבשלמא בשאלה דידן, אמר 'ברוך שם' אז בטעות. אבל בתפילין תיקנו חז"ל שיאמרו ברוך שם, וא"כ הוי הפסק אמיתי, דתיקנו שדוקא יאמר אותו ברכה אז. והסביר רבינו שבכלל יש לידע ש'ברוך שם' אינו מבטל ברכה לבטלה, ורק, מאחר שהזכיר שם לבטלה, תיקנו שיאמר איזה שבח לתיקון, והנה בכלל אין צורך למהר כך להגיד, ולמשל, ת"ח שלומד אולי לימודו יספיק לשבח. ולמעשה תמיד טוב שלא ימהר, כדי שיהיה זמן לחשוב ולראות אם באמת טעה".

ב) **בצל החכמה** (ח"ג סי' ק"ל ד"ה והנה הרעק"א) – "שאמר גביל לתוריה ונמצא שכבר נתן אוכל לבהמתו דודאי דאין צריך לחזור ולברך דכיון דהפסיק לצורך סעודה אף על גב דהתברר הדבר שהיה שלא לצורך מכיון ולא הפסיק והסיח דעתו מברכה לא הוי הפסק".

ג) **הגרשז"א** זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' י"ח אות ב', סי' כ' ד"ה ונלענ"ד [לשונו מובא לקמן], שולחן שלמה סי' רע"א ס"ק ל"ג.ב', צהר אהל ברוך עמ' רל"ט ד"ה ויש, שלמי ברכה עמ' קי"ח) – "שהרי אמרו בגמ' ברכות מ' ע"א, דאע"ג דשיחה הוי הפסק, מ"מ אם הפסיק בין ברכת המוציא לטעימה ואמר הביאו מלח לפתן או אפי' אמר גביל לתורי אינו צריך לברך, משום דאמר רב יהודא אמר רב אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו, וכיון שהשיחה היא ממילי דשייכי לסעודה אין זה חשיב הפסק, והיינו משום דעיקר דין הפסק, אפי' בדברים, הוה נמי משום היסח הדעת, כמבואר שם בתוס', ולכן בכה"ג שהוא מענין האכילה אין זה חשיב כלל היסח הדעת, ודבר זה **נראה פשוט**, שאפילו אם שכח שהוא עצמו כבר הביא מלח על השולחן ואמר הביאו מלח, אף על גב דנתברר שהאמירה היתה לבטלה, מ"מ אין אמירה זו חשובה כלל הפסק".

הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז הע' רט"ו) – "דכיון שבלי קידוש אסור לו לשתות, ולכן לפי טעותו שפיר חשיב כגביל לתורי (ברכות מ א) ונזכר שכבר מכר את השור, דלא חשיב הפסק, וכ"ש הכא ... ולפיכך גם לא נזכר בשום מקום להזהיר את הנשים, לא לענות 'אמן' על 'שהחיינו' שכבר בירכו קודם (בשעת הדלקת נרות, וע"ע לעיל פמ"ד הערה יז - י.ג.) או ברכת 'מאורי האש' ביקנה"ז לדעת המ"ב, סי' רצו סעי' ח בכיה"ל ד"ה לא, שנשים פטורות, וע"כ משום ד'אמן' שכזה אינו חשיב הפסק".

ד) **הגריש"א** זצ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות מ"ט) – "אמר ברכה ועדיין לא התחיל לאכול, ושכח שבירך והתחיל שוב לברך אתה' ואז נזכר, לא הוי הפסק ואין צורך לברך שוב".

ה) **צער בעלי חיים** (פרק ט"ו אות ה' סעי' י' ס"ק א').

2. מראי מקומות – **הגרש"ק** זצ"ל (אגרות וכתבים מכתב פ"ח).

ד. קידוש: סבור בכוס יש יין והיה מים או חומץ, ויש דעתו בתחילה לשתות יין אחר - סי' רע"א סעי' ט"ו.

1. ממילא רק מקדש – ט"ז (סי' ר"ט ס"ק ב'), **מג"א** (סי' רע"א סוף ס"ק ל"ב), **גר"ז** (סי' רע"א סעי' כ"ח), **ח"א** (כלל ו' סעי' י"ז), **קיצור שו"ע** (סי' ע"ז סעי' י"ב), **מ"ב** (סי' רע"א ס"ק ע"ח, ע"י שעה"צ ס"ק פ"ד), **קצות השולחן** (סי' ע"ט ס"ק כ"ו), **אילת השחר** (מוריה חרנ"ו עמ' קי"ג אות ו'), **כבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, עמ' נ"ד).
2. עדיין צריך לברך בורא פרי הגפן – **רע"א** (סי' רע"א על מג"א ס"ק ל"ב), "לענ"ד כיון דנוסח הקידוש שאמר על הכוס של מים לא הוי קידוש זהו הוי הפסק בין ברכת בפה"ג לשתית יין אחר".

3. פשט במחלוקת, בזמן שדעתו היתה שזה היה חלק מהקידוש, אם זה חשוב הפסק.

א) **בצל החכמה** (ח"ג סי' ק"ל ד"ה והנה הרעק"א) – "הרעק"א בהגהותיו לשו"ע הקשה על דברי המג"א דהרי הקידוש שהיה בטעות הוי הפסק וצריך לחזור ולקדש וז"ל כיון דנוסח הקידוש שאמר על הכוס של מים לא הוי קידוש זהו הוי הפסק בין בפה"ג לשתית יין אחר. חזינן דאיכא כאן מחלוקת בין המג"א לרעק"א אי הוי הפסק בכה"ג. ונראה כי דעת המג"א הוא דכיון דהיה סבור שהוא חייב לקדש והוי לצורך קידוש א"כ לא אסח דעתיה מברכה והוי כמו שאמר גביל לתוריה ונמצא שכבר נתן אוכל לבהמתו דודאי דאין צריך לחזור ולברך דכיון דהפסיק לצורך סעודה אף על גב דהתברר הדבר שהיה שלא לצורך מכיון ולא הפסיק והסיח דעתו מברכה לא הוי הפסק. והנה המשנה ברורה פסק כדברי המג"א וכן שאר הפוסקים דל"ה הפסק אעפ"י שהקידוש הראשון ה' לבטלה ממש כל שכן באותה אשה שענתה אמן אחר ברכת שהחיינו שחשבה שחייבת לענות אמן דהוי מצורכי הקידוש שעכ"פ

ענתה אמן אחר ברכה דהוי מצוה בפני עצמה, ודאי דלא הוי הפסק, לכן נראה דאותה אשה אין צריכה לחזור ולברך בפה"ג ובפרט לאחר שהבאנו לעיל דברי הפוסקים שאמן לא הוי הפסק ודעת הבה"ט בסי' כ"ה שאפילו הדעות שסוברים דאמן הוי הפסק דוקא למברך אבל לא למי שיוצא בברכתו".

(ב) הגרש"ז א"צ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' י"ח אות ב' [לשונו מובא לעיל]), סי' כ' ד"ה ונלענ"ד, שולחן שלמה ס"ק ל"ג.ב) – "במג"א ... רע"א שחולק ע"ז ... נלענ"ד ליישב דעת המג"א, דכיון שלפי מחשבתו שהקידוש הוא כדון הרי היה זקוק לאמירה זו לצורך היתר שתיה כיון שבלא קידוש אינו רשאי לשתות, לכן אין זה חשוב כלל הפסק אף אם טעה באמירתו ונתברר דנוסה הקידוש היה לבטלה ולא הוי כלל קידוש, שהרי מבואר בגמ' ובשו"ע או"ח סי' קס"ז סעיף ו' דאם בירך ברכת המוציא והפסיק בין הברכה והטעימה ע"י זה שאמר להביא מלח על השלחן, או שאמר ליתן מאכל לבהמתו דאין זה חשיב הפסק, הואיל והמלח הוא מצרכי הסעודה, וכן גם האכלת הבהמה הוי נמי מצרכי הסעודה משום דכתיב ונתתי עשב בשדך לבהמתך והזר ואכלת ושבעת, הרי חזינן מהכא שאף הפסקת דברים לא חשיב הפסק **א"כ איכא נמי בהדיה היסח הדעת**, וכיון שכן נראה דה"ה נמי אם אמר הבא מלח ואמרו לו אתה בעצמך כבר הבאת מלח והרי הוא לפניך, או אמר גביל לתורי ונזכר שהשור כבר מת או שהוא עצמו מכרו לאחרים, ג"כ לא חשיב הפסק אף על פי שנתברר שדבריו היו לבטלה, כיון שלפי מחשבתו לא הי' בזה שום היסח הדעת, וכיון שכן אף גם בנד"ד הקידוש שאמר בשוגג לא גרע מאומר גביל לתורי בטעות ... ונמצא לפי"ז שאין הולכין כלל אחר האמת שברכתו היא לבטלה ופטומי מילי בעלמא, אלא הולכין רק אחר מחשבתו ודעתו דהואיל ולא הסיח דעת אין זה קרוי הפסק ... וכמו כן נלענ"ד במי שהסיח דעתו בין ברכה לטעימה או באמצע אכילתו מפני שאמרו לו שכבר קידש היום ונתחייב בקידוש, או שאמרו לו שהמאכל אסור באכילה, דאף אם נתברר אח"כ שאין זה נכון וההיסח הדעת היה בטעות אפי"ה חשיב שפיר הפסק ואם רוצה לאכול צריך לחזור ולברך. **כללא דמילתא** הוא שלגבי היסח הדעת אין מתחשבין כלל אם זהו אמת או שהוא רק טעות וכמו שאמרנו שאם לפי טעותו חשב שצריך להפסיק בדברים אין זה חשיב הפסק, ה"נ אם לפי טעותו הסיח דעתו שפיר מיקרי היסח הדעת אף על פי שהוא טעות".

(ג) מראי מקומות – הגר"ד פיינשטיין זצ"ל (ודברת במ סי' ע"ה ד"ה ושמעתי).

(1) חד נ"מ: אשה אשר בירכה שהחיינו בשעת הדלקת נרות ביו"ט ובשעת הקידוש כשבעלה בירך שהחיינו ענתה אמן – עי' סי' תקי"ד סעי' י"א, לשיטות ומראי מקומות.

ה. לא ישיח עד שיכלה ללעוס קצת מהפרוסה ויבלעו.

1. עי' מג"א (ס"ק ט"ז) – "ולא ישיח. עד שיבלע הפרוסה. מיהו אם שח בעודו לועס א"צ לחזור ולברך (של"ה) ועססי' ר"י דהלועס א"צ ברכה א"כ עיקר הברכה על הבליעה וצ"ע".
 2. שולחן שלמה (סעי' ד') – "ואף בשעת הלעיסה אסור לדבר עד שיבלע מעט. ומאוד צריך לזהר בזה כנ"ל".
 3. קיצור שו"ע (סי' נ' סעי' ה') – "צריך שלא יפסיק יותר מכדי דיבור בין הברכה לאכילה, ואפילו בשעת לעיסה אסור להפסיק עד שיבלע (דהא על הלעיסה אינו צריך ברכה)".
 4. מ"ב (ס"ק ל"ה, שעה"צ ס"ק ל') – "ולא ישיח. עד שיכלה ללעוס קצת מהפרוסה ויבלעו כיון דפסק השו"ע לקמן בסוף סימן ר"י דבטועם לבד אם לא בלע א"צ ברכה א"כ עיקר הברכה על הבליעה [וכן אם רבים המסובין וכל אחד יש לו ככר ומברך לעצמו לא יענה אמן על ברכתו של חבירו קודם שיטעום הוא על ברכתו] ומ"מ אם עבר ושח בעודו לועס קודם שבלע הפרוסה בדברים שאינו מצרכי סעודה צ"ע אם צריך לחזור ולברך [ובח"א כלל מ"ט מצדד דאפילו לא בלע רק הטעם שמצץ בפיו מן הלעיסה א"צ לחזור ולברך] אמנם א"צ שיאכל דוקא שיעור כזית קודם שידבר דאפילו אם אכל רק פחות מכזית אחר הברכה חשיבא אכילה לענין זה דמותר לדבר אח"כ אם הוא צריך לכך **ושלא במקום הדחק טוב שיאכל מתחלה שיעור כזית**". [לגבי המוציא].
- בה"ל** (סעי' ו' ד"ה ולא) – "וכפי הנראה לדינא לכאורה יש לנהוג למעשה כהכרעת הח"א ואפשר עוד דאפילו המ"א מודה היכא דבלע הטעם שיש בפיו מן הלעיסה שא"צ לחזור ולברך דעי"ז חלה הברכה]. ועיין בח"א שגם הוא הסכים כן להלכה אך משמע מדבריו דדוקא כשבלע מתחלה עכ"פ הטעם שמצץ בפיו מן הלעיסה עי"ש".
- (א) סכום: ד' דרגות לפי המ"ב. (1) טוב לאכול שיעור כזית. (2) לכתחילה, שיבלע משהו. (3) בדיעבד, היכא דבלע הטעם שיש בפיו מן הלעיסה שא"צ לחזור ולברך. (4) אם לא בלע כלום, נראה שצריך לחזור ולברך וצ"ע.
5. **בדיעבד, אם שח קודם שבלע כלום – א"צ לחזור ולברך** [ספק ברכות להקל].
- (א) **יעב"ץ** (סידור ח"ב עמ' תתקע"ג אות י') – "ואם שח בעודו לועס. אינו חוזר ומברך דלא כמגן אברהם (סימן קס"ז ס"ק ט"ז)".
- (ב) **ערה"ש** (סעי' י"ג) – "אך אם שח בעת שלועס א"צ לחזור ולברך [שם]".
- (ג) **פתחי הלכה** (ארטסקרול, סוף עמ' ע"ט).

ו. הפסק בניגון.

1. מחמיר.
 - (א) **מנחת יצחק** (ח"ז סי' ט') – "להתחיל בניגון אחרי סיום הברכה בודאי הוי הפסק לעניית אמן, ומכ"ש בין ברכת המוציא והאכילה וכיוצא בזה".
 - (ב) **שבט הלוי** (ח"ה סי' ט"ז) – "נגינת קול בלי שיחה, ונהי דלכתחילה לא יפסיק גם בנגון במקום שאסור להפסיק, מ"מ דיעבד אין לנו ונפשט שאילת מע"כ".
 - (ג) **וזאת הברכה** (מעייני הברכה פרק ב' אות כ', הע' ז', פרק ד' אות י') – לשונו מובא לקמן.
 - (ד) **פתחי הלכה** (ארטסקרול, עמ' ע').
2. מיקל.
- (א) **אבני ישפה** (אבני ישפה ח"ד סי' כ"א) – "ניגון לא מקרי הפסק כי כוונתו לנגן בלי שום משמעות כלל".

(ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' כ"ו) – "ועיקר הקפידא הוא בהפסק דיבור ממש, אבל קול הברה שיש בו משמעות של גערה או זירוז וכדומה, וכן לפזם ניגון בין ברכה לטעימה בלי להוציא שום דיבור מפיו, לא נחשב הפסק דיבור כלל".
3. מראי מקומות.

(א) הגרח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קי"ט) – "האם מותר לזמזם בין הברכה לאכילה. [שמשיע קול ולא מוציא מילים מפיו]. תשובה: טוב ליזהר".

הגרח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קי"ט) – "מי שבירך ברכה ואח"כ זימזם בין הברכה לאכילה, האם זה הפסק. תשובה: לא".
הגרח"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קס"ט, עמ' ס"ב) – "אי שירת ניגון בלא מילים או סתם קולות הו"ל הפסק בין ברכה לעשייה וכגון שמנגן בקול בעלמא אחר ששמע ברכת המוציא קודם שיאכל מן הפת, אי הוי הפסק או לא. תשובה: המנהג להקל".
הגרח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' ס"ד) – "שאלה: כ' השו"ע (סי' קס"ז ס"ו) יאכל מיד ולא ישיח בין ברכה לאכילה ואם שח [אפי' תיבה אחת מ"ב] צריך לחזור ולברך ע"כ. ויל"ד האם גם לרמוז לחבירו או לזמזם ניגון בלא מילים גם בכלל, ונ"מ לענין האם יצטרך לחזור ולברך. תשובה: [בע"פ] לכתחילה לא יפסיק כלל, לא ברמיזה ולא בניגון כלל, אבל אם זמזם וכדו' לא יברך, דלא נאמר כן אלא בדיבור ממש".

ז. להוציא מפיו כל מיני הברות שיש בהם משמעות של גערה או זירוז או הברת כעס או יגון ואנחה וכדו': אם אמירת "נו" אחרי ברכה נחשבת הפסק.

1. מחמיר.

(א) ברכת הבית (שער ל"ח סעי' ד', ס"ק ה') – "הפסיק בדיבור בין תפילין של יד לבין תפילין של ראש צריך לברך על של ראש שתיים ... ואפילו תיבה אחת הוי הפסק. [לכן יזהר מלומר תיבת שא להשתיק חבירו או נא למנוע חבירו מאיזה דבר דזה נמי הוי תיבה ואפילו בדיעבד צ"ע אם לא יחזור לברך דמ"ש תיבה גדולה או תיבה קטנה. מיהו במשיע קול בעלמא בלא חיתוך אותיות לא הוי הפסק דלא הוי בכלל דיבור ומ"מ לכתחילה אסור דלא גרע מרמז בעיניו]".

(ב) הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ד סי' כ"א) – "שהמלה 'נו' הוי הפסק, אם לא שהוא משתמש בה לצורך המוציא, [והיינו בדיעבד כמו כל הפסק אחרי הברכה, קס"ז סעי' ו', יפ"פ], כיון שבפועל הוא משתמש בה כמלה ולא ניגון".

הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"א אות י"א) – "ואפי' ב'נו' ו'שה' וכד' לא יפסיק. אם לא שהוא משתמש בה לצורך המוציא. והטעם שבנ"ל לא יפסיק, דבפועל הוא משתמש בה כמלה ולא כניגון".

(ג) אבני ישפה (אבני ישפה ח"ד סי' כ"א) – "דדוקא ניגון לא מקרי הפסק כי כוונתו לנגן בלי שום משמעות כלל, אבל אם יש להברות משמעות וכגון המילה 'נו' בזה שפיר יש משום הפסקה. וכן נראה לי גם מסברא שכל דין הפסק נמדד לפי כוונת האדם בשעה שמוציא את ההברה מפיו ... ונראה שה"ה לכל המלים הדומות וכגון 'ש,ש,ש...', 'ץ,ץ,ץ', 'א ה'".

(ד) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ב' אות כ', הע' ז', פרק ד' אות י') – "שאף שכתבנו 'נו' שה' ולפזם ניגון - אסור לכתחילה בין הברכה לאכילה, אך בדיעבד אם הפסיק באלו, אינו חוזר לברך".

(ה) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' ע"ו) -

One may not even interrupt with merely making **sounds such as 'shah' and 'nu'**. [... the Bircas Ha'bayis suggests that the b'racha may have to be repeated. These sounds are, in essence, words whose meaning is understood; consequently, although they are not considered 'language', vocalizing them is regarded as speaking. Merely making a guttural sound, however, is not considered a hefsaik although it should be avoided as well.

(ו) פסקי תשובות (סי' קס"ז אות ח') – "שלא להוציא מפיו כל מיני הברות שיש בהם משמעות של גערה או זירוז או הברת כעס או יגון ואנחה וכדו', שאפשר שהוא בכלל דיבור".

2. בדיעבד, לא מעכב.

(א) הגרח"פ זצ"ל (ותן ברכה פרק ג' הע' ט"ו ג'), ותן ברכה (עמ' מ"ז) – "דהואיל ולא שח מלה שלמה לא הוי הפסק".

ח. עניית אמן בין הברכה לטעימה.

1. מ"ב (ס"ק ל"ה) – "ולא ישיח. עד שיכלה ללעוס קצת מהפרוסה ויבלענו כיון דפסק השו"ע לקמן בסוף סימן ר"י דבטועם לבד אם לא בלע א"צ ברכה א"כ עיקר הברכה על הבליעה [וכן אם רבים המסובין וכל אחד יש לו ככר ומברך לעצמו לא יענה אמן על ברכתו של חבירו קודם שיטעום הוא על ברכתו] ומ"מ אם עבר ושח בעודו לועס קודם שבלע הפרוסה בדברים שאינו מצרכי סעודה צ"ע אם צריך לחזור ולברך [ובח"א כלל מ"ט מצדד דאפילו לא בלע רק הטעם שמצץ בפיו מן הלעיסה א"צ לחזור ולברך] אמנם א"צ שיאכל דוקא שיעור כזית קודם שידבר דאפילו אם אכל רק פחות מכזית אחר הברכה חשיבא אכילה לענין זה דמותר לדבר אח"כ אם הוא צריך לכך ושלא במקום הדחק טוב שיאכל מתחלה שיעור כזית".

2. מ"ב (סי' ר"ו ס"ק י"ב) – "כתבו האחרונים דאפילו מפני הכבוד והיראה אסור להפסיק אחר הברכה ואם הפסיק חוזר ומברך ואפילו לעניית אמן או לקדיש וקדושה וברכו ג"כ לא יפסיק".

3. מ"ב (סי' ר"ו ס"ק א', שעה צ"ס"ק ב') – "אבל אם בירך על איזה דבר מצוה שרוצה לעשות או ברכת הנהנין דהפסיק בזה בין הברכה לאותו דבר עשה איסור בזה וחוזר ומברך [פמ"ג בסי' נ"א]. (ואם ענה אז אמן אחר ברכה שעושה איש אחר, תלוי בפלוגתא אם צריך לחזור ולברך, לט"ז בדיעבד אין צריך לחזור ולברך, ולמגן אברהם צריך, עיין שם בפרי מגדים)".

(א) רע"א (סי' ר"ו על רמ"א סעי' ג') – "ואסור לענות אמן או קדיש וקדושה ואם ענה תליא במחלוקת הט"ז והמ"א לעיל סי' כ"ה ס"י אשל אברהם סי' נ"א סק"ו".

4. מ"ב (סי' כ"ה ס"ק ל"ו, שעה"צ ס"ק מ') – "ואם פסק וענה איש"ר או קדושה או ברכו או שענה אמן על איזה ברכה ששמע חוזר ומברך. [לבוש ונחלת צבי ומגן אברהם ואליה רבה וחיי אדם ודרך החיים, דלא כט"ז]."
5. תלוי: **אם חבירו גם בירך אותו ברכה** [כגון ששניהם בירכו ברכת המוציא], אין צריך לחזור ולברך. אולם אם ענה אמן על ברכה אחרת, יש לו לחזור ולברך.
- א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ח הע' ל"ט, הע' מ', הע' מ"ד, שולחן שלמה סי' רע"א ס"ק לא.ה) – "דבזה י"ל דאינו שייך כלל לקידוש והוה הפסק בין ברכת 'הגפן' שבירך לשתיתו את היין, וכן הסכים עמדי".
- ב) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' ח' טור ג') – "דאם ענה אמן על ברכת חבירו בין ברכתו לטעימה אם חבירו גם בירך אותו ברכה כגון ששניהם בירכו ברכת המוציא בדיעבד אין צריך לחזור ולברך אולם אם ענה אמן על ברכה אחרת יש לו לחזור ולברך".
- ג) רבבות אפרים (ח"א סי' קל"ג, ח"ד סי' נ"ה) – "על כל פנים לדינא לא יענה אמן ואם ענה בדיעבד אין צריך לחזור ולברך".
- ד) ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' ז') – "בדיעבד, אם ענה 'אמן' על ברכת 'הגפן' או הקידוש של חברו, אינו חוזר ומברך ברכת 'הגפן' לפני שתיתו את היין. אבל אם ענה 'אמן' על כל ברכה אחרת של חברו, חוזר ומברך ברכת 'הגפן', ובכל מקרה אינו חוזר ומקדש".
- ה) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' ח' טור ג') – "דאם ענה אמן על ברכת חבירו בין ברכתו לטעימה אם חבירו גם בירך אותו ברכה כגון ששניהם בירכו ברכת המוציא בדיעבד אין צריך לחזור ולברך אולם אם ענה אמן על ברכה אחרת יש לו לחזור ולברך".
- ו) עי' הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' ח' טור ג') – "דאם ענה אמן על ברכת חבירו בין ברכתו לטעימה אם חבירו גם בירך אותו ברכה כגון ששניהם בירכו ברכת המוציא בדיעבד אין צריך לחזור ולברך אולם אם ענה אמן על ברכה אחרת יש לו לחזור ולברך. שוב כתב לי ... על הא דאם ענה אמן על ברכה אחרת יש לו לחזור ולברך: 'ועדיין צ"ע בזה"'.
6. **אם בירך על היין ועונה 'אמן' על ברכות קידוש של חבירו**, או להיפך: על הצד הנ"ל.
א) מיקל, כענין אחרת.
- 1) עי' הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ח הע' מ', שולחן שלמה סי' רע"א ס"ק לא.ה) – "אלא שמסתפק הגרש"ז שליט"א [זצ"ל], מה יהיה הדין, אם בירך על היין ועונה 'אמן' על ברכות קידוש של חבירו, או להיפך, שבירך ברכת הקידוש וענה 'אמן' על ברכת היין של חבירו, אי נאמר דהוה כברכה אחרת שאינה שייכת לברכת 'הגפן' שלו או לא. אך דעתו נוטה שאין לחלק בקידוש בין 'אמן' על קידוש או על בורא פרי הגפן".
- 2) הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' ח' טור ב') – "דמסתבר דאין לחלק בקידוש בעומד אחרי בורא פרי הגפן בין עונה אמן על ברכת בורא פרי הגפן של חבירו לעונה על ברכת קידוש של חבירו וכן בעומד אחרי ברכת קידוש ועונה אמן אחר ברכת הגפן של חבירו".
- ב) מחמיר, דינו כברכה אחרת שאינה שייכת.
- 1) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' ח' טור ב') – "דבעומד אחר קידוש ועונה אמן על ברכת הגפן של חבירו או בעומד אחרי ברכת הגפן ועונה אמן על ברכת קידוש דינו כעונה אמן על ברכה אחרת".
- ג) מראי מקומות.
- 1) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' ח' טור ב') – "דמגפן לקידוש או להיפך צ"ע".
- ט. **אם יענה אמן קודם שאכל כזית.**
1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות כ"ו) – "כתב השו"ע: 'ולא ישיח בין ברכה לאכילה'. וכתב המשנ"ב (ס"ק לה): 'ולא ישיח עד שיכלה ללעוס קצת מן הפרוסה ויבלענו... ושלא במקום הדחק טוב שיאכל מתחלה שיעור כזית'. אם בירך ועוד לא גמר לאכול כזית, האם יענה אמן על ברכת חבירו. תשובה: יענה".
- י. מראי מקומות.
1. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קי"ט) – "השוותה שתיה מתוקה לצורך בליעת תרופה. האם מותר מיד אחר הברכה להניח הכדור בפה ואח"כ ישתה, או שקודם ישתה קצת ואח"כ יקח את התרופה. תשובה: טוב שיטעום".
2. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"ח טור א') – "שאלה: במה שקיי"ל, שדיבור לצורך לא נחשב הפסק כגון להפסיק לומר הביאו מלח וכל כיו"ב, האם כשיכול לדבר קודם, נאמר לו שידבר קודם, למעט בהפסק, או שמכיון שהוא לצורך, אין זה הפסק, ואין צריך לאומרו קודם. תשובה: טוב לעשות כן, (תשובה בכת"י)".
- טו] היוצא ידי חובת ברכה מאחר.**
- א. "השומעים" שחו בין הברכה לטעימה, ולא הבוצע.
1. מיקל.
- א) רמ"א (סעי' ו') – "והא דאם שח דברים בטלים צריך לחזור ולברך, היינו דוקא ששח קודם שאכל הבוצע, אבל אח"כ לא הוי שיחה הפסק, אעפ"י שעדיין לא אכלו אחרים המסובים, כבר יצאו כולם באכילת הבוצע, כי אין צריכים כולם לאכול מן פרוסת הבוצע, רק שעושין כן לחבוב מצוה".
- ב) ב"ת (ס"ק ח').
- ג) ערה"ש (סעי' י"ד - סעי' ט"ז).
- ד) בן איש חי (שנה א' פ"א אמור אות ט"ז) – "ואם שחו המסובין לאחר שטעם הבוצע קודם שיטעמו הם יש פלוגתא בזה וסב"ל, ולכן יהרהרו הברכה בלבבם ויאכלו".

ה) אור לציון (ח"ב פרק י"ב סעי' א') – "אך השומעים אינם חוזרים לברך, בין שהפסיק המברך והם לא הפסיקו ובין שהפסיקו הם והמברך לא הפסיק, אלא אם כן הפסיקו גם השומעים וגם המברך".

2. מחמיר.

א) ב"י (ס"ק ו') – "כתב הרוקח (סי' שכט ד"ה אין להפסיק) אם דיבר שאר דברים בין ברכת המוציא לאכילתו צריך לברך המוציא פעם שנית אבל אם אכל הבוצע מעט והסיחו הא נפקי כולהו כדמשמע בשילהי בכל מערבין (עירובין מ:) דאי יהבי לינוקא נפקו עד כאן. ואיני רואה שום ראייה משם דהתם הוא מברך על דעת שישתה התינוק וכיון ששתה לא הויה ברכה לבטלה אבל הכא כל אחד ואחד חייב לברך כדי לאכול וכשאחד מברך לכולם הוי כאילו כל אחד בירך לעצמו וכשהוא מפסיק בין ענייתו אמן לטעימתו הוי הפסק וצריך לחזור ולברך וזה נראה לי ברור".

ב) על ט"ו (ס"ק ח').

ג) מג"א (ס"ק י"ט) – "ובודאי אלו ראה רמ"א דברי התוס' והרא"ש ומרדכי לא היה חולק עליהם".

ד) יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקע"ג אות י"א).

ה) א"ר (ס"ק י"ג) – "לכן אני אומר דעיקר כדברי ב"י".

ו) פרי"ח (על סעי' ז') – "הך דינא לאו בר סמכא היא וכמו שכתב מר"ן ז"ל בב"י [קמה, א ד"ה כתב הרוקח] ויפה כיון, וכן מוכח מהא ... והכי נקטינן שאם הפסיקו בדברים, שצריכין לחזור, וזה פשוט".

ז) באה"ט (ס"ק י"א).

ח) ברכי יוסף (ס"ק ג').

ט) גר"ז (סעי' י') – "ואפילו אחר שטעם המברך אם שח אחד מהמסובין קודם שיטעום צריך המשיח לחזור ולברך לעצמו אם שח בדבר שאינו מענין צרכי סעודה כי לא תהא שמיעתו הברכה מהמברך גדולה מהמברך עצמו והיה משיח בין ברכה לאכילה שהיה צריך לחזור ולברך משום שהפסיק בין ברכה לאכילה ואף זה הפסיק בין שמיעה לאכילה שהשומע כמברך".

י) ח"א (כלל ה' סעי' י"א).

יא) הלכה ברורה (ס"ק ב').

יב) מ"ב (ס"ק מ"ג, שעה"צ ס"ק מ"א, בה"ל ד"ה אבל) – "אבל כמעט כל האחרונים חולקים עליו וס"ל דלא עדיף השומע מהמברך עצמו כששח קודם טעימתו שחוזר ומברך וה"ל השומעים אם הפסיקו בדברים קודם טעימתן שחוזרין ומברכין".

יג) ע"י כה"ח (ס"ק נ"ח) – "ומ"מ נראה דכיון דכל הני רבואתא סברי כמרן ז"ל הכי נקטינן דאם סח המכוון קודם שטעם אע"ג דטעם הבוצע הוא חוזר ומברך והגם דכתבנו בכ"מ דכל דאיכא פלוגתא במילי דברכות אינו מברך משום ספק ברכות להקל ואפ"י כנגד הרוב ואפ"י כנגד מרן ז"ל נראה דבכה"ג דלא בירך בפיו רק בכוונה לא חיישינן כ"כ לספק ברכות ואזלינן בתר רובא ואמרינן כיון דסח אזלא לה הכוונה וצריך לברך. ומ"מ כתב שם הט"ז שראוי לאדם לנהוג בביתו שיצוה לכל אחד שיברך לעצמו ברכות המוציא אם ישיח קודם אכילתו המוציא והבעה"ב הבוצע יכוין שלא יוציא רק מי שלא יפסיק בדברים קודם שאכל וממילא אין כאן חשש ברכה לבטלה אפילו אם אמת כדעת הרוקח".

יד) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ד' אות י"ב).

13. לפי מה דנקטינן דאם שח היוצא ידי חובת ברכה מאחר בין הברכה לטעימה יש לו לחזור ולברך, האם הוא הדין אם ענה אמן בין הברכה לטעימה.

א) מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ח הע' מ"ג), ששכ"ה (פרק מ"ח הע' מ"ג).

1) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' ט' טור א') – "דאנשים היוצאים ידי חובת קידוש ואחר שגמר המקדש את הברכה לפני שטעם הם שמעו אותה ברכה מפי אחר שלא כיוונו לצאת ממנו ידי חובה לכתחילה אין להם לענות אמן אחר ברכתו אולם אם אין בדעתם לשתות מן היין של הקידוש יכולים אולי לכתחילה לענות אמן לפני שהמקדש טעם. וצ"ע".

2) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' ט' טור א') – "דמסתבר דהשומעים מותר להם לכתחילה לענות אמן על ברכה שהם שומעים אם אין בדעתם לשתות מן היין של המקדש".

3) הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' ט' טור א') – "דמסתבר דהשומעים מותר להם לכתחילה לענות אמן על ברכה שהם שומעים אם אין בדעתם לשתות מן היין של המקדש".

4) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' ט' טור א') – "דאף אם אין בדעתו לטעום מן היין אין לענות לכתחילה אמן לפני שהמקדש טעם על ברכה שמברך אחר. ואם ענה אמן אף אם דעתו לשתות אין צריך לחזור ולברך".

ב. המברך שח, והשומעים לא שחו כלל.

1. דעת המ"ב.

א) מ"ב (סוף ס"ק מ"ג, בה"ל ד"ה אבל) – "דאם המברך שח קודם שטעם אף שהשומעים לא שחו כלל משמע מהפוסקים לכאורה דשוב אינם יוצאים בהברכה כמו שכתבתי בה"ל וצ"ע לדינא".

ב) מ"ב (סי' רי"ג ס"ק ט"ו, שעה"צ ס"ק י"ח) – "ואם אינו אוכל ושותה עמהם אף בדיעבד לא יצאו דהא ברכתו הוי לבטלה כיון שאינו אוכל בעצמו ואין יצאו על ידו ואפילו ענו אמן על הברכה אם לא שמה שלא אכל ושתה המברך היה בשוגג או באונס כגון שנשפך הכוס אחר הברכה וכה"ג דבעת הברכה לא היה לבטלה אז יוצאין אחרים על ידו. [כללתי בזה מה שהביא הפרי מגדים במשבצות זהב סימן קס"ז והעתיקו הגאון ר' עקיבא איגר בחידושו]".

ג) מראי מקומות – מנחת פרי (על סוף סעי' ו', עמ' ד'), ברכת ראובן שלמה (ח"ד סי' ה', ח"א סי' ג'), אמרי פי (ח"א סי' ט"ז אות ו'), ברכה כהלכה (ח"א פרק ג' הע' ט"ו, עמ' ע"ה).

1) פתחי הלכה (מילואים סי' א' אות ד') – "דברי המ"ב סתרי אהדדי ... וצ"ל כדי ליישב דבריו דס"ל לחלק בין שוגג ומזיד, וכן משמע מלשון המג"א שלא כתב אלא שוגג ורע"א הוא שהוסיף גם מזיד, ואין המ"ב סובר כוותיה ... ולדעת המ"ב אין הדבר

כן דאין חילוק בין אם נפסלה הברכה מעיקרא או שנפסלה אח"כ, אלא דסבר שבעצם כל ברכה פוטרת את כל מי שרוצה לצאת בה, אלא שברכה לבטלה אינה ברכה מטעם שאינו מברך אלא מנאץ, וזה פוגם את הברכה שאין גם אחרים יוצאים בה. ועל כן אם סיבת מה שהברכה היא לבטלה היא מחמת שוגג או אונס, באופן זה אינו ניאון ... וצ"ע אם מקצתם טעמו ומקצתם לא טעמו עדיין ושח המברך במזיד מה יהיה הדין לשיטת המ"ב".

2. יצאו י"ח [ספק ברכות להקל].

(א) **פמ"ג** (מש"ז ס"ק ח') – והווי יודע אם הבוצע הפסיק בדיבור בין ברכה לאכילה ואחרים אכלו אח"כ, י"ל דיצאו הם בברכתו, הואיל והם לא הפסיקו בדיבור. ומהא אמינא לה, מסימן ר"ט סעיף ב' בהג"ה, הואיל ומוציא אחרים בברכתו אף דהוא לא היה דעתו שישתה יין עוד וכוס זה מים".

(ב) **רע"א** (סי' רי"ג על מג"א ס"ק ז') – "אם כשברך היה דעתו לאכול ואח"כ הפסיק בין ברכה לאכילה במזיד אף דלעצמו אינו יוצא האחרים יוצאים משבצות זהב לעיל סי' קס"ז ס"ח".

(ג) **בן איש חי** (שנה א' פר' אמור אות ט"ז) – "אם שח הבוצע בדברים חיצונים שדינו לחזור ולברך והמסובין לא הפסיקו, יצאו י"ח ואוכלים ואין צריכים לכוין לברכה שניה של הבוצע".

(ד) **כה"ח** (ס"ק נ"ט).

(ה) **הגרח"ש** זצ"ל (חי' בתרא על מ"ב ס"ק מ"ג) – "צ"ע דבשעתו היתה כאן ברכה, וע"י ברכה זו יצאו, ומה בכך שקלקל המברך את הברכה, ומסתבר דיצא, ועכ"פ ממה שסיים המ"ב וצ"ע לדינא, א"כ ספק ברכות להקל, וכ"כ הכפ החיים ססקנ"ט, ולא יאמר כאן בריך רחמנא, כיון דמסתבר דיצא, דאין לומר בריך רחמנא אלא במקום שמסתבר ע"פ דין שיש קיום אע"ג דיש פקפוק, דבזה יש לסמוך אמש"כ הערה"ש סר"ב דלא הוי לבטלה, אבל בלא"ה לא יאמרנה לחשוש לדעת החו"ד דהוה ברכה לבטלה, ובעל נפש לא יאכל עוד או שייסח דעתו אם כבר אכל".

(ו) **וזאת הברכה** (מעייין הברכה פרק ד' אות י"ב).

(ז) **אור ההלכה** (ח"ד הל' סדר סעודת הפת פרק ב' סעי' ט', עמ' קס"ז).

3. מראי מקומות – **ברכה כהלכה** (ח"א פרק ג' סעי' ו', עמ' ע"ה).

טז] חיוב הקדמת מזון בהמותיו לאכילתו.

דור המלוקטים - נפש כל חי (סי' י"א), **צער בעלי חיים** (פרק ט"ו), **Halachically Speaking** (ח"ו מספר ב').

א. מקור.

1. **ברכות** (דף מ., גיטין סוף דף סב.) – "דאמר רב יהודה אמר רב: אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר (דברים פרק י"א פסוק ט"ו): ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת".

2. **ספר חסידים** (סי' תקל"א) – "אבל באכילה הבהמה קודמת דכתיב (בראשית כ"ד ל"ב) ויתן תבן ומספוא לגמלים ואח"כ ויישם לפניו לאכול וכתיב (דברים י"א ט"ו) ונתתי עשב בשדך לבהמתך וכתיב ואכלת ושבעת וכן לאדם ולכל חית הארץ וגו' נתתי את כל ירק עשב לאכלה (בראשית א' ל')".

3. **ס' חרדים** (מצוות עשה פרק ד' אות א') – "פ"ו דברכות אמר רב יהודה אמר רב אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתן מאכל לבהמתו שנאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת **דהוי צער בעלי חיים** וכ"ש שאסור לצער כל בעלי חי בידים וכדאמרן בכמה דוכתי צער בעלי חיים דאורייתא הביאוהו הפוסקים ומעשה היה בדורנו שהרב המקובל הגדול כמהר"ר יצחק אשכנזי ז"ל שנסתכל בפני תלמיד חכם אחד ואמר לו נרשם בפניך עון צער בעלי חיים והיה אותו ת"ח מצטער ומפשפש בדבר עד שמצא שאשתו לא היתה נותנת מאכל לתרנגולים בבקר אלא מנחת אותן הולכות בחצר וברחוב לנקר ואז צוה עליה וזרזה לעשות להן גיבול הסובין והמים בבקר ובקרי ואחרי שנתקן הדבר והרב לא ידע נסתכל בפניו אמר לו סר עונך מה היה הדבר אז הגיד לו הענין ונראה **שזה ענף ממצות והלכת בדרכיו** ופירשו מה הוא רחום אף אתה רחום כו' וכתיב בו ית' ורחמיו על כל מעשיו, ענף מצוה".

4. מראי מקומות – **נפש כל חי** (סי' י"א סעי' א'), **צער בעלי חיים** (פרק ט"ו אות ב').

(א) **הגרח"ק** זצ"ל (עזרת אליעזר ברכות דף מ., ריש עמ' י"ג) – "שאלה: הז"ל בברכות מ' ע"א אומרים שאסור לאדם לאכול קודם שיתן מאכל לבהמתו שנאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת. מדוע הרמז לאיסור אכילה לפני בהמתו נאמר בפרשת ק"ש. תשובה: שיזכרו".

הגרח"ק זצ"ל (עזרת אליעזר ברכות דף מ., עמ' י"ג) – "שאלה: האם אפשר לפרש בס"ד, שאין הכוונה באיסור לאכול לפני שמאכיל לבהמתו נובע כי רצו שידאג סתם לבהמות ולא ישכחם, אלא עד כמה שאדם צריך ללכת בדרכיו של הקב"ה, א"כ כמו שהקב"ה האכיל את הבהמות לפני האדם בבריאת העולם, שהרי כל החיות והבהמות נבראו לפני האדם, כך האדם צריך ללכת בדרכיו של הקב"ה, ובאופן שיש לו בהמות, ידאג להאכילם לפני שהוא אוכל, וזה יזכיר לו ללכת בדרכיו של הקב"ה, לכן הרמז לאיסור לאכול לפני הבהמות נזכר דוקא בפרשת ק"ש של ק"ש של קבלת עול מצוות, שבתוך הקבלת עול מצוות זה ללכת בדרכיו של הקב"ה, וזה ע"י שיזכור לא לאכול לפני שמאכיל את בהמותיו שבבריאת העולם נבראו לפניו. תשובה: אין מקרא יוצא מידי פשוטו".

ב. טעם.

1. משום צער בעלי חיים.

(א) **שע"ת** (ס"ק ט') – "וכ' **בר"י** סי' קנ"ד בשם מז"ה שצריך ליהזר לצוות לתת מאכל לתרנגולים בבוקר, כדי שלא יעבור על איסור צב"ח".

- (ב) פלא יועץ (ערך בעלי חיים) – "בעלי חיים אמרו רז"ל צער בעלי חיים דאורייתא וצריך להקדים מזונותיהם קודם שיאכל הוא כמו שלמדו מפסוק ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת שהם תלויים בו והוא תלוי במי שאמר והיה העולם..."
- (ג) קצות השלחן (סי' ל"ט סוף סעי' א').
2. משום שאין להחזיק עצמו לזכאי.
- (א) יד אפרים (על מג"א ס"ק י"ח) – "ולפענ"ד נראה הטעם דאסור לטעום כו', משום דכל אדם אין להחזיק עצמו לזכאי, (של) שלפעמים אין לו זכות רק שאוכל בזכות הבהמות, כדאייתא במדרש [בראשית רבה פרשה לג, א] בעובדא דאלכסנדר, וקאמר התם מקרא [תהילים לו, ז] דאדם ובהמה תושיע ה'. ועל פי זה י"ל לפי מה דמוקי בריש פרק כיצד מברכין [ברכות לה, ב] הא דואספת דגנך [דברים יא, יד] באין עושין רצונו של מקום, הכי קאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך [שם, טו], ובזכות זה גם אתה ואכלת ושבעת. ולכן כיון שבזכות הבהמה הוא אוכל, ג"כ ראוי להקדימה תחלה, ויליף לה מהאי קרא גופא דונתתי כו'".
3. מראי מקומות – בן יהוידע (ברכות ריש דף מ., לישונו מובא לקמן), צער בעלי חיים (פרק ט"ו אות ד').
- (א) הגר"ח"ק זצ"ל (עזרת אליעזר ברכות ריש דף מ., עמ' י"ב) – "שאלה: הגמ' בדף מ' ע"א מביאה את האיסור לאכול לפני שנתן לבהמתו לאכול, מדוע באמת אסור לאכול לפני בהמתו. תשובה: כי אין מי שיכין להם".
- הגר"ח"ק זצ"ל (עזרת אליעזר ברכות דף מ., עמ' י"ג) – "שאלה: בעצם האיסור שאסור לאכול לפני שמאכיל לבהמותיו צ"ב, שאם הטעם מפני צער בעלי חיים, שהבהמות מחכים לאוכל שלהם, א"כ מדוע נאסר הבעל הבית רק לאכול ואילו מצוות ודברים אחרים כן יכול לעשות, היו צריכים לומר שאסור לאדם לעשות שום דבר ואפילו לא מצוות כל עוד לא נתן לבהמות שלו לאכול, ומדוע אסרו את הבעל הבית רק באכילה. תשובה: לא זה הטעם".
- (ב) הגר"ח"ק זצ"ל (עזרת אליעזר ברכות דף מ., ריש עמ' י"ד) – "שאלה: עוד צ"ב, מדוע באמת אסרו על הבעל הבית לאכול לפני בהמותיו, וכי מדובר כאן באדם שלא ידאג להביא להם אוכל, הרי ודאי ידאג להם כי לא רוצה שימותו שהרי מזה הוא מתפרנס, א"כ מה אכפת לנו האם הבעל הבית יאכל לפני בהמותיו. תשובה: צער בעלי חיים".

ג. איסור או חומרא.

1. חומרא: 'אסור' לאו דוקא.
- (א) מקור חיים (חו"י, סי' ב' ס"ק ו') – "אסור לילך בקומה זקופה ... לאו דוקא ... משמע דוק אלת"ח וגנאי הוא דאיכא איסורא ליכא, אלא ע"כ לישנא דאיסור בעלמא נקט כענין מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו, ועמ"ש ס"ד סט"ז. לע"ד גם מ"ש אסור לאדם שימלא פיו שחוק וכו', אסור לאדם שיאכל לפי שיתן מאכל לבהמתו כולוהו מדת חסידות ניהו ומ"מ חשו להו רז"ל".
2. איסור.
- (א) פשטות וסתימות הפוסקים.
3. מראי מקומות.
- (א) רמב"ם (הל' עבדים פרק ט' הל' ח') – "מותר לעבוד בעבד כנעני בפרך, ואף על פי שהדין כך מדת חסידות ודרכי חכמה שיהיה אדם רחמן ורודף צדק ולא יכביד עולו על עבדו ולא יצר לו ויאכילהו וישקהו מכל מאכל ומכל משתה, חכמים הראשונים היו נותנין לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלין, ומקדימין מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמן".
- (ב) עי' או"ח סי' תק"ס, לשיטתו ומראי מקומות איזה זמן אמרינן שאסור' הוי לאו דוקא.
- ד. מראי מקומות.
1. יד אפרים (על מג"א ס"ק י"ח, בסוף) – "ואמנם רוב העולם אין נזהרים בזה אף לענין אכילה, ונראה לפי שעל הרוב יש להם עבדים ושכירים שלהם נמסר ההשגחה על הבהמות ועופות, והם מוזהרים ועומדים לתת אכלם בעתו בבוקר השכם, וחזקה שעושים שליחותם. וצ"ע אם מי שסומך על משרתיו בזה תמיד ועתה אירע שהפסיק באמירת גביל לתורא, שנראה דלדידיה הוי הפסק. ומי שאין לו מי שישרתהו והוא לעצמו, צריך לזהר בזה, כיון שאמרו חז"ל אסור לאדם כו'".
2. הגר"ח"ק זצ"ל (עזרת אליעזר ברכות דף מ., סוף עמ' י"ג) – "שאלה: עוד צ"ב, וכי ביום של צום שלא אוכל לא יצטרך לדאוג לבהמותיו, כי האיסור הוא רק בזמן שבא לאכול שלא יאכל לפני בהמותיו, א"כ מה השייכות בין אכילת הבהמות לאכילת בעל הבית. תשובה: תמיד".

יז] דרבנן או דאורייתא.

א. דאורייתא.

1. מהר"ם מרוטנבורג (ח"ד (דפוס פראג) סי' ש"ב).
2. הו"ד במג"א (סי' רע"א ס"ק י"ב), הו"ד ברע"א (על מג"א ס"ק י"ח) – "ובתשובת מהר"ם סי' ש"ב כתב ריצב"א דיבדיל ואח"כ יברך שנית המוציא ויאכל דהא אסור לאכול קודם שיבדיל, ול"ד לגביל לתורי דא"צ לברך דהתם אסור מדאורייתא עכ"ל".
3. פמ"ג (סי' רע"א א"א ס"ק י"ב) – "עיין מ"א. דגביל לתורי דין תורה, אף שאין מענין צרכי הסעודה, מה שאין כן הבדלה דרבנן אסור לאכול קודם, לא הוה צרכי סעודה".
4. מחצית השקל (סי' רע"א ס"ק י"ב).
5. גליוני הש"ס (ברכות דף מ. ד"ה אסור).
- (א) הגר"שז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' י"ח הע' ב', שולחן שלמה סי' רע"א ס"ק ט"ו) – "בסי' רע"א ס"ק י"ב הביא המג"א מהריצב"א באחד ששכח ובירך המוציא ונזכר שלא הבדיל דאין אומרים שיבדיל ואח"כ יטעום משום דדמי לאומר גביל לתורי דלא הוי הפסק, דשאני התם דאסור מדאורייתא דכתיב ונתתי עשב וגו' משא"כ איסור אכילה לפני הבדלה אינו אלא מדרבנן, ועי"ש בפרמ"ג ובמחה"ש דדוקא מה שהוא ממש צרכי הסעודה כגון מלח ולפתן לא הוי הפסק אבל אם הצורך הוא רק בגלל

איסור לא חשיב כצורך סעודה אלא א"כ איכא נמי איסור תורה, וצ"ע חדא דאף אם נאמר שהריצב"א חולק על הרמב"ם והסמ"ג שסוברים דאין זה דרשא גמורה וכל האיסור לאכול קודם שמאכיל לבהמתו הוא רק מדרבנן, אבל מ"מ טעמיה בעלמא אף בכה"ג **שהטעמיה היא תחלת סעודה ג"כ נראה פשוט דלכו"ע לא אסור אלא מדרבנן כיון דכתיב ואכלת ושבעת** (עיי' ט"ז סי' קס"ו סק"ז), ותו דמאי שנא מנשבע ... גם עיקר דברי הריצב"א לחלק בין דאורייתא לדרבנן לענין הפסק והיסח הדעת לא זכיתי להבין טעמי הדברים, ולכן חושבני לדחוק ולומר דמ"ש הריצב"א 'דהתם אסור מדאורייתא' **אין כוונתו כלל לחלק בין דאורייתא ודרבנן אלא עיקר כוונתו לומר שהחייב להאכיל לבהמתו קשור ממש עם היתר אכילת האדם כיון דלהדיא ילפינן לי' מקרא דלבהמתך והדר ואכלת ושבעת**, ואף אם **אין זה דרשא גמורה אלא אסמכתא בעלמא** מ"מ הו"ל כמלח וליפתן הבאים ממש להכשיר את המאכל, משא"כ איסור אכילה לפני הבדלה שהוא רק מפני שאסרו חכמים לאכול לפני שקיים מצות הבדלה המוטלת עליו לכן אף אם ננקוט דחובת הבדלה הוי מדאורייתא מ"מ אין זה קשור ממש עם אכילת האדם וחלוק טובא ממלח וליפתן ודוק".

ב. דרבנן.

1. **שבות יעקב** (ח"ג סוף סי' י"ג) – "ומ"ש הט"ז ראי' מפסוק ואכלת ושבעת אין זו ראייה דודאי איסור דאורייתא אין כאן רק אסמכתא בעלמא".
2. **גר"ז** (הל' עוברי דרכים וצער בע"ח קונ"א ס"ק ג') – "והא דאמרינן בשבת דמזונותם עליך, הוא מדרבנן. וקרא דואכלת כו' היא אסמכתא בעלמא, דלא כט"ז באו"ח סי' [ק] ס"ז".
3. **פתח הדביר** (השמטות לסי' קס"ז על סעי' ו') – "דלא כריצב"א".
4. **עי' בה"ל** (סעי' ו' ד"ה ומ"מ) – "ומ"מ לכתחלה לא יפסיק כלל. היינו אפילו בתנו לבהמה כן משמע מסתימת הכל בו וכן הביא בשו"ב משם ספר האורה וכן מוכח בבה"ל ובספר האשכול ע"ש. והנה המ"א הביא בסימן רע"א בשם תשובת מהר"מ דלאכול קודם הבהמה הוא איסור דאורייתא ומשמע דס"ל דהוא דרשא גמורה ולא אסמכתא ולפ"ז פשוט דאפילו בירך המוציא צריך להפסיק אבל מהפוסקים הנ"ל מוכח דלא ס"ל הכי".
5. **קצות השלחן** (סי' ל"ט סוף ס"ק א') – "אדמו"ר".
6. **פסקי תשובות** (אות י"ז, עי' הע' קכ"ג) – "וכן הסכימו הרבה אחרונים שדין הקדמת המאכל לבהמה אינה אלא מנהג טוב וחיובו מדרבנן ... והנה, אם יודע בהחלטיות שהגיע זמן אכילת ושתיית הבע"ח ורעב ללחמו ומשהה ממנו זאת עובר על איסור צער בעלי חיים שי"א שהוא מה"ת".

ג. דעת הט"ז (ס"ק ז').

1. דאורייתא – **גר"ז** (הל' עוברי דרכים וצער בע"ח קונ"א ס"ק ג', לשונו מובא לעיל), עי' **אבני צדק** (או"ח ריש סי' ק"ט).
2. מראי מקומות – **שבות יעקב** (ח"ג סוף סי' י"ג, לשונו מובא לעיל), **צער בעלי חיים** (פרק ט"ו הע' תתקפ"ב, הע' תתפ"ג). (א **שד"ח** (מערכת הא' כללים ריש אות ק) – "והרב שבוי" ... והשיג על הרט"ז ... ואפ"ל דגם הרט"ז כונתו מדאסמכתוהו אקרא דואכלת".
- ד. מראי מקומות – **שד"ח** (מערכת הא' כללים ריש אות ק', מערכת הח' כלל ל"ו ד"ה והיה), **תורת חיים** (ס"ק י"ג ד"ה וכתב, ס"ק י"ד ד"ה ועיי', לשונו מובא לקמן), **נפש כל חי** (סי' י"א סעי' ב'), **צער בעלי חיים** (פרק ט"ו אות ג', אות ו' סעי' ב', סעי' ד').

ית' "טעמיה" קודם שיתן מאכל לבהמתו.

א. גמרא.

1. **ברכות** (דף מ.) – "דאמר רב יהודה אמר רב: אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר (דברים פרק י"א פסוק ט"ו): ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת".
2. **גיטין** (סוף דף סב.) – "אמר רב יהודה אמר רב: אסור לו לאדם שיטעום כלום עד שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר (דברים פרק י"א פסוק ט"ו): ונתתי עשב בשדך לבהמתך, והדר ואכלת ושבעת".

ב. מיקל.

1. **ט"ז** (ס"ק ז') – "והב"י דחה זה ואמר דגביל לתורי שייך לפרוסת המוציא כיון שאסור לטעום עד שיתן לבהמתו לעד"נ דאין איסור בטעימ' בעלמא דא"כ למה אמרו כאן אסור לאכול עד שיתן כו' ולא אמרו אסור לטעום כמ"ש ל' זה בפ"ק דשבת דף ט' אסור לטעום עד שיתפלל וכן אסור לטעום עד שיבדיל אבל כאן לא אסרו אלא אכילת סעודה והא ראייה דבקרא כתיב ואכלת ושבעת ובפ"ל אמרו בזה והדר ואכלת ושבעת דלכאורה קשה למה מביא כאן ושבעת אלא להורות דמתחלה לא היה רק כדי אכילה המביאה לידי שביעה".
2. **א"ר** (סוף ס"ק ח') – "ועוד דתנו לבהמה הוי נמי לא צורך הסעודה, כי אין איסור אלא אכילה גמורה ולא טעימות פריסת המוציא לבד".
3. **מור וקציעה** (ד"ה וגביל) – "וגביל לתורי חשיב שייך לפרוסת המוציא כיון שאסור לטעום עד שיאכיל לבהמתו. עכ"ל. הט"ז בסק"ז כתב שאין איסור בטעימה בעלמא. ונתעלמה ממנו גמרא ערוכה דסוף פרק הנזקין [גיטין סב, א], שם מבואר בהדיא כדברי (הב"ש) [הב"י]. וע"ש חדוש גדול כמ"ש בתשו' בס"ד (עיי' שאילת יעבץ סי' י"ז) ... **שוב תוזרני בי ונ"ל העקר כדט"ז** דבאמת כי דייקנן משכחנן בכמה דוכתי בש"ס דקרו לאכילה טעימה. עיי' שבועות (כ"ב א) מיהו התם כדאמרי אינשי הוא, לא כדאמרי רבנן. ואפילו בלשון בני אדם, קיי"ל התם דנאסר בכל שהוא. אך התו' בפ' ערבי פסחים (קא, א [ד"ה טעימו]) הוכיחו משם לענין קדוש היום דטעימה דרבנן אכילה היא. ובתענית (י"ב ב) עבדו ליה עגלא כו' א"ל לטעום מר מידי, בודאי רצו שיאכל לשבעה. וכן מוכח נמי ודאי, דאל"ה אלא טעימה בעלמא, הרי אמרו [ברכות יד, א] השרוי בתענית טועם ואין בכך כלום, א"כ מאי אהדר להו בתענית

- יתבנא. וכן אותה שאמרו [שבת ט, ב] אסור לטעום כלום כיון שהגיעה שעת המנחה אינה אלא אכילה. ע"ש. אף בנדרים [סג, ב] שנינו טפת צונן שאני טועם, מותר לטעום ואסור בשתיה".
- ע' שאילת יעבץ (ח"א סוף סי' י"ז) – "עיינ בגמרא דשילהי הנזקין יש חידוש כפול בענין זה. דמשמע אפילו מי שאינו בביתו אינו רשאי אף לטעום דבר עד שיתן לבהמתו קודם. א"כ מי שיש לו בהמה אינו יכול לטעום כלום בבית אחר. כל זמן שלא הקדים לה מזונותיה בעתם. ודבר זה נתעלם מה"ט"ז כמ"ש במקומו בחיבורי בס"ד".
4. באה"ט (ס"ק ט) – "ט"ז ... וצ"ע דבגיטין דף ס"ב אמר אסור לטעום עד שיאכיל לבהמתו. והרב מוהר"ר משה חאגי"ז השיב דכלל גדול בש"ס דאין לסמוך כ"א על שנשנה במקומו לזה דייק הט"ז למה אמרו כאן דקאי על ברכות ודוק. באר היטב אשר לפני".
5. הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה ריש עמ' מ') – "שאלה: נחלקו הט"ז והב"י האם מותר לאכול אכילת עראי לפני האכלת הבהמה, כיצד פוסקים. תשובה: ע' בה"ט קס"ז ט".
6. כ' הדין בלשון "אכילה" – לבוש (סעי' א'), ח"א (כלל מ"ה סעי' א').

ג. מחמיר.

1. ראשונים – רי"ף (ברכות דף כה.), רא"ש (ברכות פרק ו' סי' כ"ב), אגודה (ברכות פרק ו' אות קמ"ד), פסקי ריא"ז (פרק ו' הל' ב' אות ה'), פסקי רי"ד (ברכות דף מ.), ראב"ן (ברכות סי' קצ"א), ראב"ה (ח"א סי' קי"ב), שבולי הלקט (סי' קמ"ב).
2. פוסקים.
- א) ב"י (ס"ק ו').
- ב) ס' הדרים (מצוות עשה פרק ד' אות א') – לשונו מובא לעיל.
- ג) בנימין זאב (סוף סי' רל"ד).
- ד) מג"א (ס"ק י"ח) – "דאסור לטעום קודם שיתן לבהמתו, (גמרא)".
- ה) תוס' שבת (סי' רע"א ס"ק י"ד).
- ו) שבות יעקב (ח"ג סי' י"ג).
- ז) ברכי יוסף (ס"ק ה', שוירי ברכה ס"ק ג', מחזיק ברכה ס"ק ד') – "כתבתי דגירסת הרי"ף והרא"ש היא אסור לאדם שיטעום. והכי נמי גרסי ראב"ן (ברכות ריש סי' קצא) ושבלי הלקט (סי' קמב) ורבינו ישעיה הראשון בפסקיו כ"י (ברכות מב א) ורבי טוביהו בפסיקתא פרשת עקב (דף יג ע"ב), אסור לאדם שיטעום".
- ח) דרך החיים (סי' ר"ג סעי' ז') – "דאסור לטעום קודם שיתן לבהמתו".
- ט) כתב סופר (או"ח סי' ל"ב) – "מ"מ כיון דבגיטין הגרסא לפנינו לטעום, ורי"ף ורא"ש ה' להם הגרסא גם בברכות אסור לטעום וכן פסקו להלכה, הגם דכ"ל לנו היש"ש חולין פא"ט גבי שמוטת דק דדבר דתלי בגרסאות אין לנו למיזל בתר גדול בחכמה, מ"מ כיון שלפנינו הגרסא בגיטין טעימה, הגם דסוגי' דברכות במקומה היא עיקר הא הרי"ף והרא"ש גרסו גם שם טעימה בוודאי עיקר להלכה דטעימה ג"כ אסורה, ואין לנו על מה לסמוך להקל, וכן נראה דעת המג"א ס"ק י"ח שכתב וז"ל מאכל לבהמה הוי צרכי סעודה דאסור לטעום קודם שיתן לבהמתו גמרא עכ"ל והרי כ' דאסור לטעום גמרא כוונתו בל"ס על גמרא דגיטין וגרסת רי"ף ורא"ש בברכות כמ"ש וכו"ל".
- י) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ה') – "עיינ ט"ז מ"ש דאין איסור בטעימה קודם שיתן לבהמתו, הדבר תמוה דבגיטין דף ס"ב מבואר דאסור לטעום, והרב בעל באה"ט הראשון הביא בשם הר"ם חגיז דכלל גדול דאין לסמוך רק על הנשנה במקומו וכבר תמה עליו הבר"י ועיקר דאסור אפילו לטעום, אבל לשתות מותר, ס"ח ומ"א".
- יא) פתחי תשובה (סי' קס"ז על סעי' ו' ד"ה תנו) – "כתב סופר".
- יב) מ"ב (ס"ק מ') – "דאסור לטעום קודם שיתן לבהמתו".
- יג) כה"ח (ס"ק נ"א).
- יד) הגרשז"א זצ"ל (צהר אהל ברוך סוף עמ' רל"ט) – "נראה דה"ה דטעימה אסור קודם שיתן לבע"ח".
- טו) ואין למו מכשול (ח"ד פרק ט' סעי' י"ד).

- ד. מראי מקומות – פמ"ג (מש"ז ס"ק ז', א"א ס"ק י"ח), נפש כל חי (סי' י"א סעי' ג'), אפרקסתא דעניא (הערות וחידושים על ס' החרדים עם ביאור באר יהודה דף סח.), שד"ח (מערכת הא' כללים אות ק' ד"ה והנה, מערכת הח' כלל ל"ו ד"ה והיה, מערכת הט' כלל ל"ב ד"ה שוב), תורת חיים (ס"ק י"ג ד"ה ומה), צער בעלי חיים (פרק ט"ו הע' תתק"פ, אות ה' סעי' א' ס"ק ב'), פסקי תשובות (אות ט"ו), שערי הברכה (פרק ג' הע' ב').
1. נשמת אדם (כלל ה' ס"ק י"א) – "ונ"ל דאין נ"מ בין הגירסאות, דבאמת טעימה בעלמא מותר, וזה דוקא כשאינו רוצה לאכול בקביעות. אבל אם קובע עצמו לסעודה קבועה, אז אפ"ל לטעום אסור".
2. גר"ז (סעי' ט') – "וכן אכילת עראי ואין בה כדי שביעה יש מי שמתיר קודם שיתן לבהמתו".

יט] שתיה.

א. אדם קודם.

1. ספר חסידים (סי' תקל"א) – "לענין צמאון אדם ובהמה יתנו לאדם תחילה ואח"כ לבהמה דכתיב (בראשית כ"ד מ"ו) ותאמר אליו גם אתה שתה ואח"כ וגם לגמליך אשקה ואשת וגם הגמלים השקתה, וכתיב (במדבר כ' ח') והשקית את העדה ואת בעירם העדה תחילה ואח"כ את בעירם".
2. מג"א (ס"ק י"ח) – "אבל לשתות אדם קודם כדאשכחן ברב"ק שאמר 'שתה וגם גמליך אשקה' (ס"ח)".

3. א"ר (ס"ק י') – "לשתות מותר קודם בהמתו, כדאשכחן ברבקה שאמרה [בראשית כד, יד] שתה וגם גמליך אשקה, ספר חסידים [סימן תקלא]. והשתא ניהא הא דפירש רש"י פרשת חקת [במדבר כ, יז] והשקית את העדה ואת בעירם, מכאן שחס הקדוש ברוך הוא על ממונם ע"כ. דקשה דילמא מורה שישקו קודם בהמתו ודו"ק. ועוד י"ל בה ואין להאריך".
4. ברכי יוסף (ס"ק ו') – "לענין צמא אדם קודם לבהמה. ספר חסידים (סי' תקלא)".
5. דרך החיים (סי' ר"ג סעי' ז') – "אבל אם אמר תנו לשתות לבהמה הוי הפסק משום דלשתות אדם קודם (שם במ"א)".
6. גר"ז (סעי' ט') – "אבל לשתות אדם קודם כמו שמצינו ברבקה שאמרה שתה וגם גמליך אשקה".
7. ת"א (כלל מ"ה סעי' א') – "ואם צריך לשתות, האדם קודם, דכתיב [במדבר כ, ח] והשקית את העדה ואת בעירם (סי' קס"ז)".
8. שע"ת (ס"ק ב') – "וע' מ"א בשם ס"ח דלשתיה אדם קודם".
9. בן יהוידע (ברכות ריש דף מ.) – "נודע דלא ארז"ל כן אלא רק באכילה אבל בשתיה אינו חייב להקדים".
10. מ"ב (ס"ק מ') – "כתב המ"א בשם ס"ח דלשתות אדם קודם לבהמה כדכתיב ברבקה שאמרה להעבד שתה וגם גמליך אשקה".
11. תורת חיים (ריש ס"ק י"ד).
12. קצות השלחן (סי' צ' ס"ק א') – "דלשון טעימה אין שתיה בכלל דבגיטין דס"ב הגרסא אסור לו לאדם שיטעום כלום עד שיתן מאכל לבהמתו, ושתיה אדם קודם לכו"ע עי' מג"א סי' קס"ז סקי"ח".
13. קול מנחם (או"ח ח"ב סי' קט"ז).
14. ואין למו מכשול (ח"ד פרק ט' סעי' ט"ו).
15. שערי הברכה (פרק ג' סעי' א').

ב. בהמה קודם.

1. כתב סופר (או"ח סי' ל"ב) – "המג"א בשם ס"ח דוקא לאכול אסור אבל שתי' שרי' ולפע"ד נראה מלבד דמצד המושכל אין לחלק מוכח דלא כוותי' דס"ה כיון דטעימה אסורה ה"ה שתי' והעיקר לחלק בין אוכל משלו או חברו נותן לו משלו ותולה בדעת הנותן שמקדים אותו לבהמתו שרי בין שתי' בין אכילה".
2. עיקרי הד"ט (סי' ט' אות ל"ב).
3. יפה ללב (ס"ק י"ב) – "אור החיים ... ואפש"ל דגם סה"ח בשיטת הרב אור החיים קאי דכל שיש בו סכנה יש להקדים לאדם אלא דהרב סה"ח ס"ל דאורחא דמילתא חמירת סכנתה בצמאון יותר מאכילה".
4. פתחי תשובה (סי' קס"ז על סעי' ו' ד"ה תנו) – "כתב סופר".

ג. הטעם.

1. יד אפרים (על המג"א ס"ק י"ח) – "טעם דדוקא באכילה, שצריך למטר השמים לרוות פני תבל תנובה, ואמר במדרש [בראשית רבה שם] שאין המטר יורד אלא בזכות הבהמות. אבל לענין שתיה, שמים רבים על פני האדמה, לאו בזכות בהמות תליא מלתא".
2. בן יהוידע (ברכות ריש דף מ.) – "צריך טעם למה אשתני בזה אכילה משתיה ונ"ל בס"ד דבהמה עיקר מציאותה בעולם הוא לאכול מן בשרה כמ"ש סוף בהמה לשחיטה ואע"ג דיוצא ממנה חלב הנה זה מן הנקבות ולא מן הזכרים ועוד החלב עיקרו לאכילה לעשות אותו גבינה וחמאה וחלב חמוץ שקורין בערביה לב"ן וא"כ כל הנאת האדם מן הבהמה הוא הנאה של אכילה לכך ראוי שהוא יקדים לה האכילה על עצמו כענין מ"ש גבי עבד עברי כי טוב לו עמך וכו' אבל בשתיה ליכא טעמא להקדים ואע"ג דהנאת האכילה מן הבהמה הוא דוקא מן הטהורה עכ"ז לא פלוג בהכי בין טמאה לטהורה אי נמי י"ל המאכל מציאותו בעולם תהיה על ידי יגיעת האדם לכך נחשב האדם כמו בעה"ב אבל הבהמה בסוג אורח ודרך להקדים בעה"ב את האורח עליו אבל המים מציאותם בעולם היא ע"י יתברך וא"כ גם האדם נחשב במים אורח ומאי חזית להקדים הבהמה ועוד י"ל בפשיטות דבצמאון יתרמי שעת סכנת אם לא ישתה מהרה לכך לא נעשה בו ענין הקדימה הנו".
3. הר צבי (או"ח ח"א סי' צ') – "ב' טעמים: ד"ל דצער של צמא קשה יותר ולכן בצמא אינו מחויב להקדים לבהמה. עוד אמרתי דהטעם הוא, משום דבאכילה ימשך סעודתו ויבוא לישיבה שבהמתו עדיין לא אכלה, וכמו דמצינו דבענין אסור אכילה קודם תפלה יש חלוק בין אכילה לשתיה, דלשתות מים קודם תפלה ליכא איסורא. ה"ה בבהמה דדוקא באכילה מחויב להקדים דשמא ישכח, משא"כ בשתיה ליכא טעמא דשכחה, ולכן מותר לשתות קודם הבהמה".
4. ציץ אליעזר (חי"ד סי' כ"ו אות ג').

ד. מראי מקומות – טהרת השולחן (ילקוט מפרשים מהדו' פרידמן, על שע"ת ס"ק ט'), שד"ח (מערכת הא' כללים אות ק' ד"ה ומן), אג"מ (או"ח ח"ב סי' נ"ב), נפש כל חי (סי' י"א סעי' ד'), צער בעלי חיים (פרק ט"ו אות ה' סעי' ב', אות ו' סעי' ג').

1. פמ"ג (מש"ז ס"ק ז', א"א ס"ק י"ח) – "מה שכתב [המ"א] דדוקא באכילה בהמה קודם לאדם, הא שתיה אדם קודם, וראיה מרבקה שאמרה [בראשית כד, מו] שתה וגם גמליך אשקה, ספר חסידים. וקשה מה ראיה היא זו, וכי דרך הוא אדם ששואל מים מחבירו לשתות יאמר אתן לבהמתך קודם ואח"כ לך, ושמא הבהמות שתו בדרך מים הראויים לבהמה ואדם רוצה מים צלולים. ונראה שטעות סופר וצריך להגיה וראיה מרבקה "שאמר", היינו העבד התפלל [שם, יד] והיה הנערה כו' ואמרה שתה וגם גמליך אשקה, דהיה לומר והיה הנערה אשר אומר אליה תן מים לגמלים ואמרה אשקה לגמלים וגם לך אשקה, שמע מינה בשתיה מותר אדם קודם, עכ"ל. והנה נראה שכיון קרוב לאמת, כי הקו של שאמרה הוא מיותר, וצ"ל שאמר העבד, כי זה הלשון נמצא בדברי העבד. והנה גם אני הגהתי כזה במ"א שם, ואמנם מגלגלין זכות ע"י זכאי, כי ידעתי ומכירו הייתי אותו שהיה ירא ה' מרבים, על כן הזכרתי שמו על הספר ולכבוד נשמתו, תהא נשמתו צרורה בצרור החיים אמן. אמרתי כי על דרך הרמז והצחות י"ל בתפלתו הזכיר [שם] הטי [נא] כדך ואשתה ואמרה שתה, ובמעשה אמר [שם, יז] הגמיאני 'מעט' מים, לא כדי שתיה, כי נסה אותה בדרך ארץ ודינים, כי י"ל טעימה מותר וי"ל אסור אבל יש חילוק בין אכילה לשתיה, ולכך בתפלתו אמר סתם אנסה ואשתה ואמרה שתה ואח"כ

- לגמליך, יודעת ג"כ הדין שיש לחלק בין אכילה לשתיה, אותה הוכחת מצד חסידות גם יודעת הדין. ובמעשה עשה חכמה יותר, מעט מים, לומר אולי הדין רק טעימה שרי. ורבקה ידעה הדין שיש לחלק בשתיה, על כן אמרה [שם, יח] שתה די ספוקך ואח"כ [שם, יט] לגמליך, כלו די ספוקך, עיין רש"י, שהיו ג"כ צמאים ואפילו הכי הוא תחלה, והבן".
2. יד אפרים (על מג"א ס"ק י"ח) – "צ"ע דטפי הוה ליה לאתויי ראייה ממימרא דרחמנא בפרשת חוקת [במדבר כ, ח] והשקית את העדה ואת בעירם. וראיתי באור החיים שם [ד"ה והשקית] שעמד בזה, וכתב לתרץ דבשעת הסכנה אדם קודם גם בההיא דרבקה כשיש סכנה או צער, אדם קודם".
3. כה"ח (ס"ק נ') – אבל לשתות אדם קודם כדאשכחן ברבקה יאמרה שתה וגם גמליך אשקה. ס"ח ... ומיהו י"א ...".
4. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' ס"ד) – "שאלה: כ' המ"ב (שם, ס"ק מ') מהמ"א בשם ספר חסידים, דלענין שתיה אדם קודם לבהמה כדכתיב ברבקה שאמרה לעבד וכו', וצ"ע למה לא הוכיח הס"ח מקרא מפורש בתורה 'והשקית את העדה ואת בעירם', ועוד דמעשה רבקה היה קודם מתן תורה וצ"ע. תשובה: משה ודאי חייב להשקות האדם קודם".
- הגר"ח זצ"ל (דרך שיחה ח"א ריש עמ' קמ"ז) – "והנה 'המגן אברהם' (סי' קס"ז סקי"ח) הוכיח שלענין שתייה אין דין קדימה לבהמה, וראיה מאליעזר שאמרה לו שתה וגם לגמליך אשקה. ומוכח שגם בבן נח יש הך דינא, ומשום שזה מהלכות דרך ארץ, וזה שייך גם בעכו"ם".
- הגר"ח זצ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' קמ"ז) – "שאלה: מהו במכניס אורח לביתו, לכא' ודאי שהאורח קודם לבהמתו, וא"כ מה הראיה מרבקה שהקדימה את אליעזר לבהמותיו. תשובה: אחר שנתנה לו רבקה איך היה מותר לו לאליעזר לשתות אם אסור לו לשתות קודם בהמתו. ובתוס' (ע"ז ו', א' ד"ה והשתא) כתבו שבנח אמר לו הקב"ה 'לך ולהם לאכלה', הוא קודם, והטעם כיון שזה היה בדרך נס נחשב שעתה יש לו בלבד ולכן הוא קודם".
- הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה ריש עמ' ל"ט) – "שאלה: במג"א סי' קס"ז מביא מספר חסידים שהאיסור להקדים לבהמתו הוא רק לענין אכילה, אבל לענין שתיה מותר לשתות קודם לבהמתו, והוכיח כן מהא דרבקה השקתה מתחילה לאליעזר ואח"כ השקתה לגמלים שבאו עמו. ולכא' צ"ב הראיה, שרבקה לא היה מוטל עליה להשקות הגמלים של אליעזר, ועשתה כן רק מחסד בעלמא, ולעשיית חסד ודאי דהאדם קודם לבהמה, ורק בעל הבהמה עצמו שמוטל עליו לזון בהמתו מוזהר להקדים הבהמה קודם שיאכל. תשובה: איזה חסד זה להכשיל הבעלים".
- הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' ל"ט) – "שאלה: עוד יל"ע שהאיסור להקדים הבהמה לאדם הוא רק על האדם האוכל בעצמו, שהזהירה עליו התורה שחייב להקדים הבהמה קודם למאכל עצמו, אבל אדם אחר שאינו אוכל בעצמו והנידון הוא למי להקדים ליתן לאכול, ודאי דעליו להקדים לעשות חסד ולרחם על האדם מאשר על הבהמה, ולכן ברבקה שהיא עצמה לא שתתה רק נתנה לאחרים, ודאי דעליה להקדים ליתן לאדם, ולא נאמר בה הדין להקדים הבהמה לאדם. תשובה: אין שום ג"מ".
- הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה סוף עמ' ל"ט) – "שאלה: האם נכון לומר שמי שיש לו בעלי חיים, וסיים תפילתו, והרי אינו יכול לאכול שהרי בע"ח קודם, וא"כ פטור מלקדש שהרי לא יכול לאכול, האם יוכל לשתות בלי קידוש כי בשתיה אדם קודם. תשובה: זה איננו פטור כיון שיכול להאכילם".
5. פסקי תשובות (אות ט"ז) – "כתב המג"א בשם ספר חסידים דלשתות אדם קודם לבהמה כדכתיב ברבקה שאמרה להעבד שתה וגם גמליך אשקה, וכן מצינו (במדבר כ' ח') והשקית את העדה ואח"כ את בעירם, והטעם שהקילו בשתיה אפשר משום שבאכילה יש יותר מקום לחשוש שימשך באכילתו, משא"כ בשתיה דאין שייך לימשך לזמן מרובה בשתיה. ודע, דעפ"י האור החיים עה"ת עה"פ (בראשית כ"ד י"ט) ותכל להשקותו, ליכא כלל הוכחה שלענין שתיה אדם קודם לבהמה, וכן מצינו בעוד ספרים שדגו בראיית ספר חסידים ממעשה דרבקה, ועכ"פ בודאי ברור שאם ניכר על הבעל חי שהוא צמא למים אסור לאדם לשתות עד אשר ישקהו, ורק בסתמא יוכל לסמוך על המקילים".

ה. אכילת אדם ושתית בהמה.

1. אדם קודם.
- א) שלחן שלמה (סעי' ד') – "אחר הברכה יאכל מיד ולא יפסיק בשיחה ואם שח חוזר ומברך א"ל היה השיחה מעניני הסעודה כגון תנו מלח תנו לאכול לפלוני או לאכול לבהמה אבל לשתות לבהמה לא".
- ב) עי' מחצית השקל (ס"ק י"ח) – "וא"כ אפשר שתיית בהמה אפילו צורך סעודה לא הוי, ואם שח ליתן לשתות לבהמה אפשר צריך לחזור ולברך".
- ג) יד אפרים (על מג"א ס"ק י"ח) – "אם הפסיק בין נטילה להמוציא ואמר ליתן לבהמה לשתות. ואפשר דדוקא אכילת הבהמה יש להקדים לאכילתו אבל שתיית הבהמה אין להקדים לאכילה, וכדמשמע קרא ונתתי עשב כו', דעל אכילתו באה הקפידה להקדים הבהמה. ולפי זה י"ל אם נימא דלשתות ג"כ צריך להקדים, אם רצה לשתות והפסיק בדבור ליתן לבהמה לשתות, אין צריך לחזור ולברך. אך מנהג העולם שלא להקפיד בשתיה כלל, אפילו המדקדקים בענין אכילה. ולפי מה שכתבתי יש ליתן טעם דדוקא באכילה, שצריך למטר השמים לרוות פני תבל תנובה, ואמר במדרש [בראשית רבה שם] שאין המטר יורד אלא בזכות הבהמות. אבל לענין שתייה, שמים רבים על פני האדמה, לאו בזכות בהמות תליא מלתא, ולא מצאה הקפידה מקום לנוח להקדים הבהמה בשתיה, ולכן המפסיק צריך לחזור ולברך".
- ד) אבני צדק (או"ח ריש סי' ק"ט) – "באמת לא נאמר ואכלה רק באדם נאמר ואכלת וקודם לזה כתיב ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת. משמעו הקרא שהקפיד רק שתתן עשב שהוא דבר מאכל לבהמה, והדר ואכלת, בין אכילה ובין שתיה, דשתיה בכלל אכילה. או לר' מאיר דדריש ואכלת אכילה, ושבעת זו שתיה, הרי כיון שנתן מאכל לבהמה, אף שלא נתן לה לשתות, מ"מ שוב רשאי האדם לאכול ולשתות, דלאכילה כבר נתן לה מידי דמאכל, ולשתיה האדם קודם. א"כ מזה הפסוק עצמו מוכח דאדם קודם לשתיה אפילו קודם שנתן לבהמה לאכול. מדלא הקפיד הכתוב שיתן שתיה לבהמתו קודם לו, רק שיתן מאכל לבהמתו שוב רשאי הוא לאכול ולשתות אפילו יין ושאר משקים, דאלו ודאי בכלל ואכלת".

ה) קצות השלחן (סי' ל"ט ס"ק א') – "ומסתימת הפוסקים משמע דאכילת אדם ג"כ קודמת לשתית בהמה שכ' דאמירת תנו לבהמה לשתות הוי הפסק בין המוציא לאכילה עי' מחהש"ק שם ויד אפרים ודה"ח".

ו. שתיה אדם ואכילת בהמה.

1. אדם קודם.

א) אבני צדק (או"ח ריש סי' ק"ט, לשונו מובא לעיל [ולא נראה מש"כ בס' צער בעלי חיים עמ' ת"ק]).

2. מראי מקומות.

א) קצות השלחן (סי' ל"ט ס"ק א') – "ואם שתית אדם קודם לאכילת בהמה לא נתבאר, ומיהו לדברי הט"ז דאכילה ארעי מותר לכאורה לא גרע שתיה מאכילת ארעי אלא דלפ"ז יקשה מדוע צריכין להביא ראי' מקרא דלשת' אדם קודם, תיפוק לי' דאפ"י אכילת ארעי מותר דלא אסרה תורה אלא כדי שביעה".

כ] עוד כללים.

א. כמה פעמים ביום צריך להקדים אכילתה לאכילתו: האם בשבת צריך להקדים להאכיל לבהמתו בכל ג' סעודות.

1. צריך להקדים להאכיל לבהמתו בכל ג' סעודות.

א) דמשק אליעזר (סוף סי' רצ"א) – "כתובות ס"ד גבי משרה אשתו ע"י שלישי דפריך שם הגמ' א"ה שתסרי הויין ... הרי להדיא דאשה חייבת בג"ס. [ראי' זו לענ"ד יש לדחות דהלא מצינו במתניתין קי"ז מצילין מזון ג' סעודות הראוי לאדם לאדם. הראוי לבהמה לבהמה. כיצד נפלה דליקה בלילי שבת מצילין מזון ג' ס' בשחרית ב"ס במנחה ס"א וכ"ה ברמב"ם פכ"ג ובשו"ע סי' של"ד הרי דגם לבהמה יש ליתן ג' פעמים בשבת כיון דהאדם אוכל ג"ס והה"ד לאשתו דעולה עמו אף במשרה ע"י שלישי כמ"ש בר"ן פ' אע"פ ע"ש. ודאי כל הזמנים שהוא אוכל מחויב ליתן לאשתו הן בעצמו הן ע"י שלישי אבל להוכיח מזה דאשתו חייבת בג' סעודות אין לנן]."

2. רק בעת שהגיע זמן אכילת הבהמה צריך להקדים אכילתה לאכילתו.

א) הון עשיר (פרק ט"ז משנה ב') – "מצילין מזון שלש סעודות הראוי לאדם והראוי לבהמה לבהמה. מהלשון הזה נראה דאף לבהמה מצילין מזון ג' סעודות, לא שיהיה חייב אדם להאכיל לבהמתו ג' סעודות, אלא שחייב להאכיל בהמתו קודם שיאכל הוא, וקמ"לן שבכל סעודה שעושה חייב להאכילה אם היא רגילה לאכול באותו זמן".

ב) הו"ד שבת של מי (דף קיז:): – "והא דקתני דמצילין גם לבהמה מילתא אגב אורחא קמ"ל התנא דמזונותיה עליו דכל זמן שהוא אוכל מחוייב לתת המזונות גם לבהמה כמ"ש הרב הון עשיר ע"ש".

ג) תפארת יעקב (על תפארת ישראל שבת פרק ט"ז אות י"ג) – "טעם זה אינו נוח לי. דלענ"ד דהא דאסור לאדם לאכול עד שיתן לבהמה. היינו בהגיע אז עת האוכל לבהמה. צריך ליתן תחלה לה. אבל אם אין בדעתו ליתן אז לבהמה. אין איסור בדבר".

ד) שפת אמת (דף קיז: ד"ה במשנה) – "במשנה מצילין מזון ג' סעודות כו' הראוי לבהמה לבהמה צ"ל דג' סעודות לא קאי אלא על הראוי לאדם דלבהמה ליכא חילוק בין ג"ס או יותר [וכמ"ש ג"כ במאירי דלבהמה מצילין בשיעור שתוכל להתפרנס באותו היום ע"ש, דאע"ג דאסור לאדם שיאכל קודם שיתן לבהמתו מ"מ אם נתן לה בשחרית שיעור פרנסתה א"צ ליתן ג"כ שנית במנחה דוקא]".

ה) דברי מלכיאל (ח"ו סי' ד') – "דמשק אליעזר ... בכ"ז הדבר נפלא ... וגם הדין דאסור שיאכל לא נאמר רק היכא שידוע שחפצה הבהמה לאכול, ואטו אם הוא חולה וצריך לאכול עשרה פעמים יתן כן לבהמתו וכן אם יזדמנו לו איזה סעודות מצוה ביום אחד, וז"ב לענ"ד, ואף כי מצאתי בתפארת ישראל במשניות שם שהבין ככתר"ה, בכ"ז האמת יורה דרכו".

ו) הגרמ"י פעלדמאן זצ"ל (הג' מהרש"ם שבת דף קיז:; בהג"ה מחתן המחבר) – "יש לדקדק למה הקדים אדם לבהמה דהרי אסור לאכול קודם שיתן לבהמתו וא"כ הוי ליה למימר הראוי לבהמה ואח"כ הראוי לאדם וכדדייק הש"ס לקמן ר"פ מפנין קכ"ז דגדולה הכנסת אורחים כו' מדקתני מפני האורחין והדר מפני ביטול בית המדרש והיה נראה דמזה ראייה למה שכתב הכת"ס סי' ל"ב דבשבת ויו"ט דמצוה לאכול אדם קודם ובפרט בכה"ג שאם לא יציל יתבטל מג' סעודות לגמרי האדם קודם ... תפארת ישראל ... דחה בהגהות בתפארת יעקב ... דלבהמה אינו מחויב להאכיל רק בעת שהגיע זמן האוכל לבהמה ע"ש ... ומעתה אומר אי לאו דדלאי חספא כו' דמש"ה הקדים למתני הראוי לאדם בכדי להסמיך להרישא דמצילין מזון ג"ס דזה ל"ש רק באדם ולא ה"י יכול לשנות מקודם הראוי לבהמה דאז הוי משמע דקאי אדסליק מני' מצילין מזון ג"ס הראוי לבהמה כו' דגם לבהמה מצילין ג"ס ובאמת ז"א ע"כ הסמיך לג"ס הראוי לאדם ומ"ש אח"כ הראוי לבהמה לא מיירי עוד בג"ס רק מה שראוי לה וז"פ".

ז) צור יעקב (הורוויץ, סוף ח"א בושם מרדכי' סי' מ"ט) – "נלע"ד בעת שדרך להאכיל לבהמה צריך להקדים לבהמתו קודם שהוא יאכל. אבל לא לחייב בכל עת אכילתו להקדים לבהמה וכן נראה לשון הרמב"ם ז"ל בפ"ט מהל' עבדים ומקדימין מזון הבהמות ועבדים לסעודת עצמן כמובן".

ח) תורת חיים (ס"ק י"ג) – "מהרב"ם סוף ה' עבדים משמע דמידת חסידות ... ונראה דהרמב"ם קא דבכל עת ביום כשיאכל הוא מידת חסידות ליתן קודם לבהמתו ולעבדיו והגמ' קאי על עת אכילה שהוא פעמ' בכל יום ואם בשעה הנ"ל הוא זמן ג"כ לאכילת בהמה אז אסור לאכול מקודם".

ט) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"א הע' י"ט [דפו"ח, הע' כ'], שולחן שלמה סי' של"ד ס"ק ב') – "דדברי הביה"ל בשם התו"ש, דמציל לבהמתו מזון ג"ס צ"ע, וכי כל פעם שבעה"ב סועד צריך ליתן גם לבהמתו".

י) רבבות אפרים (אליבא דהלכתא גליון ס"ח עמ' כ"ד טור ג') – "דאין חיוב לתת לבהמתו לאכול כל פעם לפני אכילתו, רק אם הבהמה צריכה רשות לאכול יש חיוב לתת לה לאכול לפני שהולך לאכול".

יא) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ס"ח עמ' כ"ד טור ג') – "דאין חיוב לתת לבהמתו לאכול כל פעם לפני אכילתו, רק אם הבהמה צריכה רשות לאכול יש חיוב לתת לה לאכול לפני שהולך לאכול".

(יב) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ס"ח עמ' כ"ד טור ג') – "דאין חיוב לתת לבהמתו לאכול כל פעם לפני אכילתו, רק אם הבהמה צריכה רשות לאכול יש חיוב לתת לה לאכול לפני שהולך לאכול".

(יג) נפש כל חי (סי' י"א הע' מ"א) – "בשבת דף קיז ב תנן גבי דליקה שנפלה בשבת, דמצילין מזון ג' סעודות, הראוי לאדם לאדם, הראוי לבהמה לבהמה. ותמה התפארת ישראל שם [פרק טז אות יג] למה צריך להציל מזון ג' סעודות לצורך הבהמה. וצידד דהטעם בזה הוא משום שאסור לאדם לאכול עד שיתן לבהמתו. וכן אי' ב'תוספת שבת' או"ח ר"ס שלד, [והו"ד בביאור הלכה שם]. וגם במור וקציעה שם כתב כן להדיא, דלפי שאסור לאדם שיאכל קודם שיאכיל לבהמתו, לכן מציל ג' סעודות גם לבהמה [וכתב המור וקציעה שם דנמצא לפ"ז דגם בהמת ישראל אוכלת ג' סעודות בשבת]. וגם בדמשק אליעזר (או"ח סו"ס רצא) נקט בפשיטות דצריך להציל מזון ג' סעודות גם לבהמה ... אמנם בהגהות תפארת יעקב (על התפארת ישראל שם) דחה טעם זה, שהרי האיסור לאכול עד שיתן לבהמה זהו דוקא כשהגיע זמן אכילת הבהמה, שאז צריך ליתן לה תחילה, אך אם אין בדעתו ליתן אז לבהמה, אין איסור לאכול בעצמו. וכתב להוכיח כן, דאי לא נימא הכי, א"כ לרבי חידקא דס"ל [בשבת דף קיז ב] דד' סעודות צריך לאכול בשבת, אטו נימא דגם לבהמה צריך ליתן ד' סעודות, עיי"ש. וכע"ז כתב גם בפתח הדביר שם (בסימן שלד ס"ק ב) דדברי התפארת ישראל והמור וקציעה הנ"ל הם בדרך דרש, אבל לפום דינא אין להתיר להציל לבהמה ג' סעודות אם אינה רגילה לאכול ג' פעמים ביום, ואין להתיר להציל לה אלא כשיעור אכילתה של אותו היום ולא יותר, והאיסור לאכול קודם שיתן לבהמתו היינו כששניהם רעבים, והביא ראיות לזה, עיי"ש. ועיין גם בדברי מלכיאל (ח"ו סימן ד) שצידד דאין זה טעם להתיר מזון ג' סעודות לבהמה ... וגם בשו"ת 'צור יעקב' ... (וביותר מזה חזינן באשל אברהם [לאב"ד בוטשאטש] סימן קסז סוף סעיף ו, שכתב שבכך שהאכילם פעם אחת ביום מאכל כל דהו, או השקה אותם, כבר קיים בכך חיוב הקדמת אכילת הבהמה, ומה שממשיך להאכילם עד כדי סיפוקם יאכילם רק אחר שיאכל הוא. [וכדלעיל סעיף ה]. ולכאן ג' בראשונים בשבת שם משמע כדבריהם, דהנה במשנה שם בדף קיז: אי' 'מצילין מזון ג' סעודות, הראוי לאדם לאדם, הראוי לבהמה לבהמה', ופירש הריטב"א [הנדפס מחדש] שם דהא דתנן 'הראוי לבהמה לבהמה', לא קאי אהא דתנן 'מזון ג' סעודות', אלא מילתא באפי נפשה היא, שמצילים לבהמה מן הראוי לה כדי מזונותיה ליום אחד, עיי"ש. וכע"ז נראה במאירי שם, שכתב דמצילין מזון שלש סעודות שהוא מזון הצריך לו לאותה שבת, וכן הראוי לבהמה מציל ממנו כשיעור שתוכל להתפרנס היום, עיי"ש. ומבואר דתרי מילי תני, דלאדם מצילין מזון הראוי לו, וזהו מזון ג' סעודות, והדר קאמר דלבהמה מצילין מזון הראוי לה ליום השבת, וא"כ לפ"ז אין מקור להציל לבהמה מזון ג' סעודות, ודו"ק. [וכן כתב בפתח הדביר שם להוכיח כן מדברי המאירי האלו] ועי' בשפת אמת ...".

3. מראי מקומות – צער בעלי חיים (פרק ט"ו אות ה' סעי' ו'), נפש כל חי (סי' י"א סעי' ט"ז), צער בעלי חיים (פרק ט"ו אות ה' סעי' ו'), שערי הברכה (פרק ג' הע' ב').

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' ל"ט) – "שאלה: האם חיוב הקדמת הבהמה הוא בכל סעודה וסעודה. תשובה: אם צריכה".

הגר"ח"ק זצ"ל (עזרת אליעזר ברכות דף מ., עמ' י"ג) – "שאלה: באיסור אכילה של האדם לפני שמאכיל לבהמותיו, האם זה כשהגיע זמנם לאכול, שצריך לראות שיאכלו לפני שדואג לעצמו, או גם באופן שהוא אוכל מוקדם עוד לפני שהם צריכים לאכול, ג"כ כבר צריך עתה להכין להם אוכל שיאכלו לכשירצו, ולא יוכל לאכול כל עוד לא הניח לפנייהם לאכול. תשובה: אפי' קודם".

הגר"ח"ק זצ"ל (עזרת אליעזר ברכות דף מ., עמ' י"ד) – "שאלה: עוד צ"ב, אדם שאוכל כל יום ב' סעודות וכי צריך ליתן לבהמתו ג"כ שני פעמים, כי לפני כל סעודה צריך ליתן אוכל לבהמות שלו, לכאורה די שיתן בבוקר לבהמה, א"כ מדוע מביא הביאור הלכה שיעטרך להציל ג' סעודות כמו ג' סעודות לצורך אדם. תשובה: ראוי שיתן".

(ב) הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ס"ח עמ' כ"ד טור ג') – "דהא דאיתא דבמקום שריפה מותר להציל מזון ג' סעודות לבהמות, כיון דאסור לו לאכול קודם שמאכיל לבהמתו, משמע שלפני כל סעודה שאוכל יש לו להאכיל לבהמתו, פ"י כיון דבהמה אוכלת כל היום, ואינו מחויב לתת לה לאכול כל היום, לפחות לפני שאוכל בעצמו יש לו חיוב להאכיל גם לבהמתו".

(ג) בשעת הדליקה: האם להציל בשבת מפני הדליקה ג' סעודות או רק המזונות שראוי לו - עי' סי' של"ד סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ב. סעודת מצוה: האם מותר לאכול קודם בהמתו.

1. כן.

(א) עי' כת"ס (או"ח סי' ל"ב) – "ספק בלבי אם בשבת ויו"ט דמצוה וחיוב לאכול אם גם בזה נאמר דאסור להקדי' אכילתו לאכילת בהמתו די"ל מקרא לא מוכח רק אכילה דרשות צריך להקדים בהמתו משום צער בע"ח ומזונות' עליו, אבל שו"ט דמחוייב לאכול אין איסור ואפשר חיובא הוא להיות מן המקדימין וזריזי' במצוה ולא מבעי לשיטת ב"י ומג"א דגם טעימה בעלמא אסור וכ"ש כזית או כביצה איכא מקום לספקתו בשו"ט דחיוב לאכול כביצה פת אפשר ליכא איסור להקדים עצמו לבהמתו ויאכל הוא תחלה כביצה פת, אפי' לפי שיטתו של ט"ז דליכא איסור רק באכילת סעודה, ועיקר חיוב דשו"ט יוכל לצאת באכילת כביצה וזה שרי בלא"ה גם בחול קודם שיאכיל לבהמתו, מ"מ יש למבעי כיון דמצוה ביותר לאכול אכילת סעודה לעונג שבת ולשמח ב"ט, וכל המרבה עונג בשבת ושמחה ב"ט באכילה ושת"ה ה"ז משובח יש לומר דמותר לאכול אכילת סעודה שיש בה שביעה בשו"ט קודם לבהמתו ועיי"ש".

(ב) שד"ח (מערכת הא' כללים סוף אות ק') – "כתב סופר".

2. אין לחלק, ולעולם הבהמה קודמת.

(א) שבט סופר (או"ח סי' מ' ד"ה ולא) – "ומה שמסופק בכ"ס אם גם באכילת שבת ויו"ט מצוה להקדים או לא עיין בספר תו"ש סימן של"ד שכתב דא"כ דמשו"ה מצילין מפני הדליקה גם מזון בהמה משום דאסור לאדם לאכול קודם שיתן לבהמתו יע"ש".

(ב) באר יהודה (על ס' החרדים פרק ד' אות א') – "ויתבאר מה שנסתפק הכת"ס שם אם גם בשבת שהאכילה הוא מצוה שייך ג"ב איסור אכילה קודם בהמתו והניח בצ"ע, ולטעם התורת משה הנ"ל מפני שהכל תלוי בו והוא תלוי במי שאמר והי' העולם ית"ש א"כ אין לחלק בין שבת לחול ... ולטעם של רבינו והיעב"ץ הנ"ל משום צער בע"ח הדין פשוט דנוהג בשבת ...".

- ג) כתבי אש (ח"ג מכתב כ"א ד"ה אבל) – "הרי אפילו בשבת ויו"ט דמצוה לאדם לאכול נמי אמרינן אסור לאדם לאכול אם לא נתן לבהמתו, וא"כ פשיטא דאפילו בשבת ל"ה הפסק בין ברכת המוציא לאכילה".
- ד) ילקוט הגרשוני (סי' של"ד אות א') – "בס' תוס' שבת ... מכאן נפשט ספיקו של הגאון בעל כתב סופר ...".
- ה) נחלת אבי (סי' ע"ט) – "כתב סופר ... אבל לענ"ד צע"ג במה שחידש דבשבת ויו"ט כיון דהוה סעו"מ א"צ להאכיל לבהמה קודם. מפט"ז דשבת מ"ב מצילין מזון ג סעודות הראוי לאדם לאדם. הראוי לבהמה לבהמה ... ואולי י"ל ... איך שיהי' נהי דיש חשש דאתא למיטרד באכילה שתי' ושינה וישכח מליתן לאכול להבהמה כלל ואיכא צעב"ח. ולכן בודאי שאין להקל בזה. ואין לחלק בין שויו"ט לחול וממילא גבול לתורי ל"ה הפסק".
- ו) תורת חיים (ס"ק י"ד ד"ה ועיי') – "בכת"ס ... דמאן דסובר דאיסור דאורי' הוא פשיטא דאין חילוק ... אבל אפי' להסוברי דאיסור דרבנן הוא ג"כ לא ידעתי מה זריזי' מקדימי' שייך בדבר שאסר".
- ז) כוכבי יצחק (ירושלמי ברכות פרק א' הלכה א' אות י"א) – "ועי' בס' משב"ח ... ולפי פירושו יש לפשוט מירושלמי ספיקת הגאון בעל כתב סופר ... ועי' תו"ח (סי' קס"ז אות י"ד) דהעלה דאין חילוק. וכן העלה בשו"ת נתלת אבי' להרב הגאון ר' אליהו תאומים פרענקיל ז"ל הי"ד מפשעווארסק (סי' ע"ט) באריכות ולפי"ד המשב"ח על הירושלמי הדבר מבואר בירושלמי. [קו"א. וכ"כ בילקוט הגרשוני על או"ח (סי' של"ד)]."
- ח) קול מנחם (או"ח ח"ב סי' קי"ג) – "שאלה: האם גם בשבת שמצוה לאכול, צריך לפני אכילתו להאכיל לבהמתו, או שהחיוב הוא רק לפני אכילת רשות. תשובה: גם בשבת קודש יש איסור לפני שמאכיל לבהמתו, משום צער בעלי חיים".
- ט) צער בעלי חיים (פרק ט"ו אות ה' סעי' ז' ס"ק ג', סעי' י' ס"ק ג') – "אולם להלכה ולמעשה הסכימו כולם שאין לחלק בין שבת לחול, ולעולם הבהמה קודמת".
3. דעת הגר"ח זצ"ל.
- א) הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' ל"ט) – "שאלה: האם בסעודת שבת ויו"ט שיש מצוה וחובה לאכלם, ג"כ חייב להקדים את נתינת המאכל לבהמתו, או שמא יש לו להיות מן הזריזין המקדימים לקיים מצות וחובת עונג שבת. תשובה: גם בשבת".
- ב) הגר"ח זצ"ל (עזרת אליעזר ברכות דף מ, עמ' י"ג) – "שאלה: באופן שצריך לעשות סעודת מצוה כגון ברית וכדומה, האם ג"כ אסור לו לאכול לפני בהמותיו, או מכיון שיש לו מצוה לאכול, זריזין מקדימין ולא נאמר האיסור בכה"ג. תשובה: כן".
- ג) הגר"ח זצ"ל (עזרת אליעזר ברכות דף מ, עמ' י"ד) – "הכתב סופר מסתפק האם בשבת ג"כ יש איסור לאכול לפני בהמתו, או מכיון שזה סעודת מצוה בשבת מותר לאכול קודם מדין זריזין מקדימין. האם אפשר להוכיח מהביאור הלכה שנוהג איסור זה גם בשבת, שהנה כתוב בהלכות שבת סימן שלד' סעיף א' שאם נפלה דלקה בשבת, אם הוא בלילה יכול להציל כדי מזון ג' סעודות הראוי לאדם והראוי לבהמה לבהמה. וכתב הביאור הלכה שהראוי לבהמה לבהמה משום שאסור לאכול קודם שיתן לבהמתו, ולכן מציל ג' סעודות לבהמה. לכאורה אם בשבת אין איסור לאכול לפני בהמה, מה רוצה הביאור הלכה לומר שכל ההיתר להציל סעודות לבהמה זה משום שבלא זה יש איסור לאדם לאכול, הרי עד כמה שאין איסור בשבת לפי צד אחד, מותר לאכול לפני בהמתו ושיציל רק לעצמו, מוכח שגם בשבת יש איסור אכילה. תשובה: איסור אין אבל מצוה".
- ד) הגר"ח זצ"ל (עזרת אליעזר ברכות דף מ, עמ' י"ד) – "שאלה: יש שסוברים שבשבת שזה אכילת מצוה וכן ביו"ט, מותר לאדם לאכול לפני שמאכיל את הבהמות. כי האיסור לאכול לפני בהמות כמבואר בברכות מ' ע"א זה באכילת רשות. מעתה יש לעיין לגבי בעל ברית שאצלו היום זה כיו"ט ויש לו בהמות, האם יכול לאכול לפני בהמות, לסוברים שבאכילת מצוה אין איסור לאכול לפני בהמות, או שזה יו"ט פרטי שלו, והיא אסור לאכול לפני בהמות. תשובה: יכול".
4. מראי מקומות – תפארת יעקב (על תפארת ישראל פרק ט"ז אות י"ג, לשונו מובא לעיל), הגרמ"י פעלדמאן זצ"ל (הג' מהרש"ם שבת דף קיז: בהג"ה מחתן המחבר, לשונו מובא לעיל), פני מבין (או"ח סי' רכ"ח אות ב'), חזו"א (מעשה איש ח"ה עמ' צ"ג ד"ה אחד, לשונו מובא לעיל), משנה הלכות (ח"ד סי' כ"ד, סי' כ"ה, ח"ז סי' מ'), פירות תאנה (דף קיז: ד"ה מצילין), אוצר השבת (ח"א פתיחה אות מ"א), דף על הדף (דף קיז:), הרא"א שוורץ (קובץ נזר התורה שבט תשס"ד עמ' רס"ט אות ט"ו), הגר"ג רבינוביץ (קובץ נזר התורה טבת תשס"ה עמ' ש"ב), נפש כל חי (סי' י"א סעי' י"ח), שערי הברכה (פרק ג' הע' א').
- א) פתחי תשובה (סי' קס"ז על סעי' ו' ד"ה תנו), כה"ח (ס"ק נ"ד) – "כתב סופר ... ולע"ד פשוט דאף אי נימא דבשבת ויו"ט מותר לאכול קודם לא הוי הפסק דמ"מ מענינא הוא".
- ב) ששכ"ה (פרק נ"ד הע' קי"ב) – "ועיין שו"ת כ"ס או"ח סי' לב, שמסתפק בדין דאסור לטעום קודם שיתן לבהמתו, אם הוא נוהג גם בשויו"ט שיש מצוה באכילה, ועיין שו"ת משנה הלכות ח"ד סי' כה וכו' וח"ז סי' מ".

ג. שאינו בבית.

1. מחמיר.

- א) יעב"ץ (ח"א סי' י"ז) – "עיין בגמרא דשילהי הנוקין יש חידוש כפול בענין זה. דמשמע אפילו מי שאינו בביתו אינו רשאי אף לטעום דבר עד שיתן לבהמתו קודם. א"כ מי שיש לו בהמה אינו יכול לטעום כלום בבית אחר. כל זמן שלא הקדים לה מזונותיה בעתם".
- ב) ברכי יוסף (ס"ק ז').
- ג) שע"ת (ס"ק ב') – "יעבץ".
- ד) כה"ח (ס"ק נ"ב).
- ה) תורת חיים (ס"ק י"ג ד"ה וכתב).
- ו) הגר"ח זצ"ל (עזרת אליעזר ברכות דף מ, עמ' י"ג) – "שאלה: באיסור אכילה של אדם לפני בהמותיו כמבואר בברכות מ' ע"א, האם זה רק באופן שהבהמות נמצאים לידו וסמוך לו, או גם באופן שהם מחוץ לעיר, כגון אדם שיש לו פרות ברפת מחוץ לעיר, לא יוכל לאכול כל עוד לא יודע בבירור שיש לפנייהם אוכל. תשובה: תמיד ידאג לזה".

- (ז) עי' פתחי הלכה (ארטסקרול, פרק א' הע' קפ"ד).
 (ח) נפש כל חי (סי' י"א סעי' ט').
 (ט) צער בעלי חיים (פרק ט"ו אות ה' סעי' י"ג ס"ק א').

ד. האם אסור לאכול קודם בהמתו כשזה טורח או הוצאת ממון גדולה להגיע לבהמה.

1. מיקל, שאינו חייב להאכילה קודם אכילתו.
 (א) מלכ"ך אומניך (פרק י' ס"ק י"ח, קב ונקי ח"א או"ח סי' ס"ה) – "שאלה. מעשה באדם שנסע לעיר אחרת ליומיים, והשאיר בביתו אפרוחים, והכין להם מזון לשני הימים. לבסוף נאלץ להשתהות שם עוד ימים אחדים, ונסתפק, האם אסור לו לאכול בטרם נתן מזון לאפרוחים. וכמו שנאמר 'ונתתי עשב בשדרך לבהמתך' - ואחר כך - 'ואכלת ושבעת' ... תשובה: האיסור לאכול לפני שנותן מזון לבהמתו לא נאמר כשהיא בעיר אחרת, שכדי להגיע לשם יצטרך להוציא הוצאות, או לטרוח הרבה. וראיה לכך, שהרי מותר לאדם לצער בעלי חיים למען הרבות רכוש, כמבואר בשו"ע אבן העזר סי' ה' סעיף י"ד. ומטעם זה מותר לו להעמיס עליו משא כדי להרויח ממון, ואם כן לא מסתבר שיצטרך לפזר ממון כדי למנוע מבעלי חיים צער. אמנם כתב החזו"א שבת מ"ח ז'. ונראה דס"ל לרמב"ן ורשב"א, אע"ג דליכא משום צער בע"ח בדרך עבודת הבהמה, אבל צער מרובה שלא כדרך עבודתה, אסור, הלכך חייב להשליך משאה אף בהפסד. ולאור זה אין דברינו כ"כ מוכרחים, אבל יתכן שדוקא אם העמיס עליה מתחילה יותר מהראוי רק אז חייב להשליך משאה אף בהפסד, משא"כ בעניננו דלא פשע, גם לדעת הרמב"ן והרשב"א אינו חייב להפסיד ממנו ולהגיע אליהם. והנה אי אפשר לומר דהאיסור לאכול לפני שנותן מזון לבהמתו נאמר רק כשהיא לפניו, שהרי נאמר במסכת גיטין דף ס"ב. 'רב הונא ורב חסדא הוו יתבי, חליף ואזיל גניבה... אמרי ליה לטעום מר מידי, אמר להו הכי אמר רב יהודה אמר רב: אסור לו לאדם שיטעום כלום עד שיתן מאכל לבהמתו. הנה גניבה היה מחוץ לביתו ובכל זאת סירב לטעום עד שיתן תחילה מאכל לבהמתו. (ראיה זו, הביאה היעב"ץ וכתבה כף החיים קס"ז נ"ב. אולם לפירושו של הבן יהודע גיטין ס"ב. ליתא לראיה זו, כי פירש שגניבא רכב על בהמתו). וצריך הגדרה עד איזה מרחק חייב לטרוח כדי ליתן מאכל לבהמתו בטרם יבא הוא עצמו לאכול. ושמעתי ממו"ח הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] שהגדיר את הדברים כך: כל עוד שהבעלי חיים במרחק כזה שהאדם לא מרגיש מטרה והכבדה להגיע אליו, חייב ליתן לו מאכלו, קודם לאכילתו. אבל כשהוא במרחק רב, שקשה לו להגיע אליו, בין בגלל הוצאות ממון, ובין בגלל הטרחה פטור. ומסתבר שגם במוצאי יום הכפורים אסור לו לאכול בטרם נתן מזון לבהמתו. ואעפ"י שמצטער, אין זה מספיק להפטר מלתת לבהמתו תחלה את מזונה. לאור זאת בשאלתנו, אם הוא רחוק מעירו, וקשה לו להגיע לאפרוחים, מותר לו לאכול למרות שלא נתן להם מזונותיהם, ובכל זאת אם יכול לטלפן לשכנו שידאג להם מזון, מצוה בידו. ובפרט לפי מה שכתב באו"ח סימן קס"ז ו' ד"ה ומ"מ, דשיטת מהר"ם דהאיסור לאכול לפני בהמתו הוא מהתורה. (ונראה דאם המרחק לאפרוחים הוא רב, וקשה לו להגיע אליהם ורוצה לאכול, ראוי לו להפקירם בפני שלשה - רמ"ו משנ"ב ט"ו - ואז לא יעבור על איסור באכילתו)."

(ב) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' ט' טור ב') – "דמי שיש לו בעל חי בביתו והוא במקום אחר ויש לו טירחה או הוצאת ממון גדולה להגיע לבהמה מסתבר שאינו חייב להאכילה קודם אכילתו בכהאי גוונא".

(ג) הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' ט' טור ב') – "דמי שיש לו בעל חי בביתו והוא במקום אחר ויש לו טירחה או הוצאת ממון גדולה להגיע לבהמה מסתבר שאינו חייב להאכילה קודם אכילתו בכהאי גוונא".

(ד) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' ט' טור ב') – "דהא דכתב בשו"ת משנה הלכות ח"ו סוף סימן רט"ז דאם אינו בביתו אינו רשאי לטעום גם כן דבר עד שיתן לבהמתו קודם, היינו דוקא בנמצא באותו העיר אבל בנמצא בעיר אחרת וצער לו לנסוע עד עירו להאכיל את בהמתו מותר לו לטעום קודם שיתן לבהמתו".

2. מחמיר.

(א) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' ט' טור ב') – "דאין להקל לטעום קודם אכילת בהמתו אף במקום טירחה או הוצאת ממון גדולה ויש לו למנות שליח שיאכיל את בהמתו בזמן שאינו נמצא בבית".

3. מראי מקומות – הגר"ח זצ"ל (עזרת אליעזר ברכות דף מ., עמ' י"ג, לשונו מובא לעיל), נפש כל חי (סי' י"א סעי' ט'), ואין למו מכשול (ח"ד פרק ט' סעי' י"ז).

ה. בעל הבית שמינה שליח שהוא אחראי ליתן אוכל לפני הבהמות.

1. הגר"ח זצ"ל (עזרת אליעזר ברכות דף מ., עמ' י"ד) – "שאלה: בעל הבית שמינה שליח שהוא אחראי ליתן אוכל לפני הבהמות, האם עתה אסור לשליח לאכול לפני שמאכיל הבהמות, כי עתה הוא נחשב כבעל הבית, והמשלח יוכל לאכול, או ששניהם יכולים לאכול, כי המשלח הרי מינה שליח, והשליח יוכל לאכול כי זה לא בהמות שלו ממש. תשובה: הבעלים לא יאכל".

הגר"ח זצ"ל (עזרת אליעזר ברכות דף מ., עמ' י"ד) – "שאלה: אדם שיש לו בעלי חיים בביתו אבל הוא לא מתעסק עמהם אף פעם, הוא הולך ללמוד או לעבודה ואשתו היא מתעסקת בבעלי חיים, על מי נאמר האיסור לאכול, האם על הבעל, כי כל מה שיש בבית שייך לבעל והוא אסור לו לאכול לפני שאשתו תביא אוכל לבעלי החיים, ואילו אשתו תוכל לאכול, או שהאיסור אכילה קשור למי שדואג לבעלי החיים שהוא לא יאכל לפניהם, ובכה"ג האיסור הוא על האשה. תשובה: אסור לו".

ו. המקבל אוכל מתבירו במתנה: האם מותר לו לאכול קודם בהמתו.

1. מיקל, מותר לו לאכול מיד ואינו צריך להקדים ולתת ממנו לבהמתו.

(א) חת"ס, הו"ד בכת"ס (או"ח סי' ל"ב ד"ה והנה) – "ושמעתי מפה קדשו של אבא מאוה"ג זצ"ל חילוק אחר נכון ליישב קושי' ס"ח מדאמרה רבקה שותה וגם לגמליך אשקה דיש לחלק דוקא אדם בשלו משלו בהמתו קודמת לאשר מזונותי עליו והם תלוי' בו וכו' אבל אחר הנותן לחבירו במתנה א"צ לתת לבהמת חבירו תחלה והמקבל מותר לו לאכול ולהקדים אכילתו או כשאין לבהמתו

כלל כיון שתלוי במי שנותן לו ואינו ברשות עצמו, ולחברו הנותן רשות הוא ותלוי ברצונו, וא"ש הא דהקדימה רבקה ואמרה תחלה שיהא גם לגמליך אשקה אלו דברי קדשו זצ"ל וש"י, והנה הדין דין אמת מסברא, ונ"ל לעשות לו סמוכים מגמרא מדיוק לישנא דר"י אמר רב אסור לו לאדם לטעום וכו' האי לו שפת יתר הוא דלא הול"ל אלא אסור לאדם לטעום וכו' ונ"ל דרצה להודיענו דוקא דבר שהוא שלו ברשותו ורצונו אסור לו לטעום קודם שיתן בעצמו משל עצמו לבהמתו, משא"כ כשאחרים נותני לו משלהם ומקדימין אותו לבהמתו ליכא אסור, והיינו דאמר אסור לו דוקא משלו ומדעתו ורצונו אסור לטעום עד שיתן משל עצמו לבהמתו תחלה כנ"ל והוא דיוק נכון".

2. מחמיר.

א) הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ') – "שאלה: האם נפסק מש"כ בשו"ת כתב סופר או"ה סי' ל"ב בשם החת"ס שדווקא בשלו צריך אדם להקדים את אכילת בהמתו לאכילתו, כיון שמזונותיו עליו ובהמותיו תלויות בו, אבל המקבל אוכל מחבירו במתנה מותר לו לאכול מיד ואינו צריך להקדים ולתת ממנו לבהמתו כיון שהוא תלוי במי שנותן לו ואינו ברשות עצמו, וחבירו פטור מכך. תשובה: המג"א במ"ב סי' קס"ז סק"מ לא ס"ל כן".

ז. האם אסור לו לאכול לפני שמאכיל את הבהמה של שכנו.

1. מראי מקומות – וישמע משה (פר' שופטים תשע"ו עמ' ג').

א) הגר"ח"ק זצ"ל (טעמא דקרא פר' נח פרק ו' פסוק כ"א, מהדורה תשע"ג) – "קח לך מכל מאכל אשר יאכל וגו' והי' לך ולהם לאכלה. ראיתי שהעירו הא קי"ל בגיטין ס"ב א' דמאכל בהמה קודם לאדם והול"ל והי' להם ולך לאכלה. ונראה דכשהאדם מכין מאכל ודאי צריך להכין של אדם קודם שאם לא יהי' לו לשניהם ודאי אדם קודם ורק אח"כ כשיש לו לשניהם ובא לאכל יש להקדים הבהמה. מכאן ועו"ל דדין זה דמאכל בהמה קודם לאדם אי"ז אלא בבהמה שלו, אבל כאן לא היו הבהמות של נח רק שעליו היה מוטל ליתן להם אוכל ובכה"ג אין דין להקדים אכילת הבהמה לפני אכילתו שלו עצמו".

ח. אם צריך ליתן לבהמה כל שיעור אכילתה דוקא, או אפילו נתן לה אכילת ארעי שלה.

1. קצות השלחן (סי' ל"ט ס"ק א') – "ויש להסתפק אם צריך ליתן לבהמה כל שיעור אכילתה דוקא קודם שיאכל הוא, או אפילו נתן לה אכילת ארעי דידה יהא מותר כבר לאכול, ושיעור אכילת ארעי דבהמה יש לומר דהוא מלא פיה וכה"נ באדם כביצה שהוא מלא פיו הוי אכילת ארעי, וקצת רא"י מהל' שבת דהמוציא תבן מלא פי פרה ועשבים כמלא פי גדי חייב אלמא דפחות מזה לא הוי אכילה לדידה, ולד' דט"ז דקרא דונתתי עשב מיירי באכילה שיש בה כדי שביעה, מסתבר דהה"נ ליתן לבהמתו צריך כדי שביעה, וקודם לזה אסור לאכול כדי שביעה, אך לד' האוסרים אפי' אכילת ארעי קודם לבהמתו יש לומר דאם נתן לבהמתו אכילת ארעי מותר הוא ג"כ באכילת ארעי".

2. הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' ל"ט) – "שאלה האם צריך להקדים ולתת לבהמתו את כל שיעור אכילתה לפני שיאכל הוא כדי שביעתו או שמא אפילו אם נתן לה אכילת עראי שלה (שהוא כשיעור מלא פיה כמבואר בשבת פרק ז' משנה ד') יצא ידי חובת הקדימה. תשובה: יתכן שיצא וצ"ע".

ט. חינוך.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (עזרת אליעזר ברכות דף מ., עמ' י"ד) – "שאלה: ילדים בגיל חינוך שקיבלו כמה בעלי חיים מתנה כמו כמה אפרוחים וכדומה להשתעשע בהם, האם צריך האב לחנך את הילדים שאסור להם לאכול לפני שדואגים לבעלי החיים באכילה. תשובה: ראוי לחנכם".

כא | הקדמת מזונות: לאיזה בעלי חיים.

א. בעלי החיים הנכללים.

1. אין חילוק בין בהמה וחיה ועוף בין טמאה וטהורה.

א) שבות יעקב (ח"ג סי' י"ג) – "ונראה דאין חילוק בין בהמה וחיה ועוף בין טמאה וטהורה דאית' בהמתך בהמתך משבת וכדאי' בש"ס דב"ק דף נ"ד ע"ב וכן משמע בספר חסידים סי' תקל"א וז"ל לענין אכילה הבהמה קודמת דכתיב ויתן תבן ומספוא לגמלים והדר ויושם לפניו לאכול וכתיב ונתתי עשב בשדך לבהמתך וגו' ע"ש כל זה".

ב) כה"ת (ס"ק נ') – "ואין חילוק בין בהמה חיה ועוף ובין טמאה וטהורה. שבו"י ח"ג סימן י"ג".

ג) פסקי תשובות (אות ט"ו) – "ולאו דווקא בהמתו אלא גם כל שאר מיני חיה ועופות ודגים אשר מזונותיו עליו אסור לו לאכול קודם שידאג למאכלם, וגם בעלי חיים טמאים בכלל".

2. אפילו דגים.

א) משנה הלכות (ח"ו סי' רט"ז) – "והביברין דבזמן הש"ס היו לגדל דגים לאכילה עכ"פ לענין שמעתתן נלפענ"ד דהרי הם בכלל שאר בהמות וחיות ועופות לענין שאסור לטעום עד שיתן להם קודם".

ב) הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"ו) – "שאלה: האם יש דין לתת אוכל לדגים לפני שאוכל סעודתו. כמו שיש דין נתינת אוכל לבהמתו. תשובה: מסתמא נוהג".

הגר"ח"ק זצ"ל (דרך שיחה ח"א סוף עמ' תקמ"ה) – "שאלה: יש לו אקווריום, אם אסור לאכול קודם שיתן לדגים לאכול, כי בפשוטו כתוב הלשון בהמה. תשובה: לי היה כזה מעשה בשנה שעברה, הייתי חולה הביאו לי דגים בשביל ה'תשליך', וגם היתה שאלה בשבת אי ליתן להם מזונות, אם מזונותיהן עליך, ונשאר לחיוב, כי בגמרא בבא קמא (נ"ה, א') דרשינן שדגים בכלל בהמה, וכן טען הג"ר גדליה נדל שליט"א".

הגר"ח"ק זצ"ל (עלי שי"ח עמ' רע"ט אות ל"ד) – "שאלה: האם צריך להקדים מזון לדגים שבביתו. תשובה: יתכן".

- ג) עלינו לשבח (ח"ב תשובה ק"ט) – "יעב"ץ".
- ד) ואין למו מכשול (ח"ד פרק ט' סעי' י"ד) – "ולכן אלו שיש להם אקווריום עם דגים או כלוב עם ציפורים, צריכים להקפיד שיהיה מצוי להם מזון".
- ה) פסקי תשובות (אות ט"ו) – לשונו מובא לעיל.
3. אפילו תולעי משי קודם אכילה.
- א) הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"ו) – "שאלה: האם יש דין נתינת אוכל לתולעי משי לפני שאוכל סעודתו, (כמו בהמות ועופות). תשובה: מסתמא נוהג".
4. מראי מקומות – הגר"ש זצ"ל (צהר אהל ברוך סוף עמ' רל"ט, לשונו מובא לקמן), הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ו'), נפש כל חי (סי' י"א סעי' י"א), צער בעלי חיים (פרק ט"ו אות ה' סעי' י"א, אות ו' סעי' ה').
- א) יעב"ץ (ח"א סי' י"ז), ברכי יוסף (ס"ק ח'), שע"ת (ס"ק ב'), פתחי הלכה (ארטסקרול, פרק א' הע' קפ"ד) – "המגדל כלב או חתול אין לו חיוב להקדים מזונותיו. ומיהו למדקדק נכון להקדימן גם כן".
- ב) אשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' ו') – "שראיתי בספר הק' שאילת יעב"ץ ע"ה [חלק א סימן יז] שמסופק אם שייך בחתול מה שאמרו רז"ל [ברכות מ, א] שלא לאכול עד שיאכיל לבהמתו, ואינני נזכר מסקנתו, ונראה שבודאי מסיק דלא שייך בזה כי אם בבעלי חיים שמזונתם על האדם דוקא, ואם חתול מן חיה ואם חיה בכלל בהמה בזה, הוא דיוק, אכן אין צריך לנדון דידן. ובתיבת נח ע"ה שהיה מוטל עליו מזונות לכל בעלי חיים הכישו ארי על שאחר לו מזונותיו, וכמו שאמרו חז"ל [תנחומא נח אות ט] על מה שאמר הכתוב הן צדיק בארץ ישולם [משלי יא, לא] (כי הוא נקרא בתורה הק' צדיק והיה אחד בכל הארץ. ואולי על ידי הכשה דהארי נמשך לו גם כן מה שנשתכר אח"כ והיה מעין גלוי עריות על ידו כי יצרא דגלוי עריות הוא גם כן כארי כמו שאמרו חז"ל) והיה זה מצד שהיה מזונותיו מוטלים עליו, שהרי ודאי לא נתכוון לקנות את הארי ואיננו בגדר בהמתו ומכל מקום היה עליו קפיידא. אין זאת רק מצד מזונות המוטלים על האדם אז שייך קפיידא, מה שאין כן בחתול וכלב גם אם הם של אחד מכל מקום אין מזונותם מוטלים על האדם, ומכל מקום צ"ע בספר הק' הנ"ל. וכעת נראה לי שמסתמא כתב בו כנ"ל ... ואודות שלא לאכול עד שיאכיל לבהמתו נראה שגם עופות בכלל".

ב. עכבר שנלכד במלכות.

1. מיקל.

- א) תזו"א (מעשה איש ח"ה עמ' צ"ג ד"ה אחד) – "אחד נלכד בביתו עכבר במצודה בשבת, ונשאל רבינו אם האדם צריך לתת אוכל לעכבר לפני שהוא עצמו יאכל, והשיב שלא, כיון שאין מזונותו עליו. (מהגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל])."
- ב) הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ') – "שאלה: נלכד בביתו עכבר בשבת האם צריך לתת לו לאכול, לפני שהוא עצמו יאכל. תשובה: עומד למיתה כמת דמי".
2. מראי מקומות – הגר"ש זצ"ל (צהר אהל ברוך סוף עמ' רל"ט, לשונו מובא לקמן), צער בעלי חיים (פרק ט"ו אות ט"ו סעי' ג').
- א) שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ו עמ' נ') – "ועכבר שנלכד במלכות חשיב מזונותיהן עליך ומותר ליתן לפניו מזונות".

ג. בהמה שעומד לשחיטה.

1. הגריש"א זצ"ל (דברי יעקב בתשובות הגרי"ש עמ' תר"ו) – "באלול תשנ"ב שאלתי לגריש"א שאני קונה עופות לשחיטה בבוקר מוקדם ואחר כך יבוא אלי שוחט לבית לשוחטם כדי ללמוד היטב באופן מעשי הלכות שחיטה וגם חלק מזה לשחוט בעצמי לצורך הנ"ל האם יש איסור לאכול קודם מפני שלא האכלתי את העופות או דילמא כיוון שהם עומדים לשחיטה שרי. ושאל הגריש"א אם אני משלם כסף על העופות ואמרת שכן. ואמר הגריש"א שלא אזכה בעופות ואז שרי עכ"ד. ושאלתי אם אני צריך לפרש בדברים שאינני זוכה או שמספיק שאכין שאין אני רוצה לזכות בהם ואמר הגריש"א שמספיק לכיין את זה".

ד. עבדים.

1. חכמים הראשונים מקדימין מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמן.
- א) רמב"ם (הל' עבדים פרק ט' הל' ח') – "חכמים הראשונים היו נותנין לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלין, ומקדימין מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמן, הרי הוא אומר כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גבירתה".
- ב) סמ"ג (עשין סי' פ"ז) – "חכמים הראשונים היו נותנים לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלין, כדאמרינן בפרק אף על פי (כתובות סא, א) דהוה ספי מכל מינא ומינא ומישתעי אליהו בהדיה, ומקדימין מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמן שהרי [הוא] אומר כעיני עבדים אל יד אדוניהם וכעיני שפחה אל יד גבירתה (ע"פ רמב"ם ה"ח ע"ש כס"מ ולה"מ)".
- ג) אורחות צדיקים (שער האכזריות ד"ה ועבד) – "חכמים הראשונים היו נותנים לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלים (קידושין כ א), ומקדימין מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמם (ברכות מ א), שהרי הוא אומר (תהלים קכג ב): 'הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גברתה כן עינינו אל ה' אלהינו'. והחסיד הקדים ונתן לעבדו מכל תבשיל ותבשיל קודם שאכל הוא, ובזכות זה הקדים אליהו לדבר עמו".
- ד) ערה"ש (יו"ד סי' רס"ז סעי' קל"ה) – "הרמב"ם".
- ה) הגר"ש זצ"ל (צהר אהל ברוך סוף עמ' רל"ט) – לשונו מובא לקמן.

ה. פועל, עוזרת בבית.

1. הגר"ש זצ"ל (צהר אהל ברוך סוף עמ' רל"ט) – "והנה בסמ"ג איתא דה"ה בעבדים צריך להקדים ארוחתם [והו"ד בגי' עין משפט' כאן] וכ"מ ברמב"ם פ"ט מעבדים הל' ח'. וצ"ע עפ"ז בפועל או עוזרת בבית שאינן יכולות לקחת בעצמן כיון שסו"ס הרי

הן תחת יד מעבידם או דילמא לא הוי הך דינא אלא בעבדים שהם תחת רשותו ממש, וכבר דנו הפוסקים בחתול או עופות או עכבר במצודה האם מחוייב להאכילם או לא".
2. מראי מקומות – נפש כל חי (סי' י"א הע' ל"ח).

כב) ילדים קטנים, האם אסור לאכול קודם שתתן להם מזונות.

א. בה"ל (סי' של"ד סעי' א' ד"ה כדי) – "כדי מזון ג' סעודות. עיין בפמ"ג סק"י דמסתפק דאפשר דיכול הבעה"ב להציל מזון ג"ס עבור כל אחד ואחד מבני ביתו וכן משמע לענ"ד מתוד"ה אבל לא משבת ליוה"כ שכתבו שם דאפילו כדי להאכיל התינוקות ביוה"כ נמי אסור להציל ומשמע דעל שבת גופא מותר וכן בדין דלא גרע ממה שמותר להציל כדי להאכיל לבהמה".
1. בה"ל (סי' של"ד סעי' א' ד"ה והראוי) – "והראוי לבהמה לבהמה. משום דאסור לאכול קודם שיתן מאכל לבהמתו ולכך מציל גם לבהמה מזון ג' סעודות [תו"ש]".
א) מראי מקומות – הגר"ח זצ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' תקמ"ו, לשונו מובא לקמן).
2. מראי מקומות – הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק י"ח אות קע"ג, דרך שיחה ח"א סוף עמ' תקמ"ו, לשונם מובא לקמן), פסקי תשובות (סי' קס"ז הע' קט"ו, לשונו מובא לקמן), הו"ד בשלמי יהונתן (סי' של"ד ס"ק ג' אות ב', "וצ"ע בזה"), ואבני דרך (ח"ו סי' כ' ד"ה יש), שערי הברכה (פרק ג' הע' א', לשונו מובא לקמן), חינוך הבנים כהלכתו (פרק כ"ו הע' מ"ט, לשונו מובא לקמן).
א) קצות השלחן (סי' קמ"א ס"ק ג') – "והבה"ל ... דלא גרע ממה שמותר להציל לבהמה ... אין ראי' מטעם זה מהא דמותר להציל לבהמה כיון שאינה יכולה להציל לעצמה, (בפרט למש"כ הבה"ל שם בשם תו"ש הטעם דמצילין לבהמה משום דאסור לאכול קודם שיתן לבהמתו, בודאי אין ראי' מבהמה, אלא דההצלה לבהמה התירו משום צעב"ח שיהא לה מה לאכול בשבת ולא בעינן לטעם דאסור לאכול קודם)".
ב) פירות תאנה (שבת דף קיז: ד"ה מיהו) – "בביאור הלכה ... מש"כ שם דכן נ' דלא גרע ב"ב מבהמה שמותר להציל עבורה, יש להעיר ע"ז דהא הביאור הלכה בעצמו הביא דהטעם דשרי להציל לבהמתו הוא משום דאסור לו לאכול לפני שיאכיל לבהמתו וזה לא שייך בבני ביתו".
ג) י"ל, הבה"ל רק מביא ראייה שהוא נכלל במזון עצמו מהדין "שאסור לאכול קודם שיתן מאכל לבהמתו". אבל אין הוא סיבת המחוייב, אלא סימן. וממילא, הוא מותר לאכול קודם בני ביתו. [וראו ברורה, שבה"ל איירי על כל בני ביתו, ולא רק קטנים. ולא שמענו ולא ראינו אף מקור, שצריך לתת לבני ביתו קודם (ולשון בפלא יועץ, צע"ג)].

ב. מחמיר.

1. פלא יועץ (ערך בעלי חיים) – "בעלי חיים אמרו רז"ל צער בעלי חיים דאורייתא וצריך להקדים מזונותיהם קודם שיאכל הוא כמו שלמדו מפסוק ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת שהם תלויים בו והוא תלוי במי שאמר והיה העולם ... ומזה יש ללמוד לכל הסמוכים עליו כגון בני ביתו ומשרתיו ומשרתי הקהל שהם כתרנגולים הסגורים בכלוב שעניניהם תלויות על בעה"ב וצריך להזדרז ולדחוק עצמו ליתן להם את אכלם די מחסורם בעתם קודם שיאכל הוא ובמדה שאדם מודד בה מודדים לו גם ה' יתן לו די מחסורו דבר בעתו והנה נחלקו הפוסקים אי צער בני אדם הוא מדאורייתא כמו צער ב"ח כי יש אומרים שמכל שכן הוא ויש אומרים דלא נאמר איסור זה מדאורייתא אלא בבעלי חיים שאין בהם דעת לסבול ולקבל ועכ"פ נקוט מיהא שצער ילדים קטנים שאין בהם דעת הוא מדאורייתא וצריך לזהר מאד שלא לצערם (וכמ"ש בער' יונק)".
ע"י פלא יועץ (ערך יונקי שדים) – "ומי שמניחות את ילדיהן יונקי שדים שיבכו זמן רב עד שיגמרו עסקיהן או עד דעבדי מאי דבעו עתידות ליתן את הדין".
א) מראי מקומות – הגר"ח זצ"ל (תשובתו הרמה אות ט', קרית ספר גליון ל"ה עמ' ד', לשונו מובא לקמן), נפש כל חי (פרק ד' הע' ט', פרק י"א הע' ל"ט, סוף הע' מ"ג, לשונו מובא לקמן).
2. רבבות אפרים (ח"ו סי' נ"ו ד"ה שאלה, סי' צ"ב, ע"י ח"ו סי' ש"ב אות ב') – "נשאלתי בדין זה דלא יאכל קודם שיתן לבהמתו דכתוב ואכלת וכו' ולפני כתוב לבהמתך, האם די"ז הוא רק בבהמות וחיות או ג"כ בילדים הקטנים, וכ"כ חקרתי האם זה בכל אכילה או זה רק אכילה אחת ביום, ומסתברא דג"כ בילדים קטנים כי הם לא מבינים וכן בכל סעודה".
3. ע"י פסקי תשובות (סי' קס"ז הע' קט"ו), הו"ד בשלמי יהונתן (סי' ג' אות ב', "וצ"ע בזה"), ואבני דרך (ח"ו סי' כ' ד"ה יש), חינוך הבנים כהלכתו (פרק כ"ו הע' מ"ט, לשונו מובא לקמן) – "ומלשון הרמב"ם (בסופ"ט מהל' עבדים) משמע דלא רק שהם קודמים לבהמתו, אלא הם קודמים גם לו, וכשם שבהמתו קודמת לו, מדכתב דיש להקדים מזון לעבדים למזונו משום שהם תלויים בו, וכן מוכח קצת מדברי הביה"ל ריש סי' של"ד (שכתב להתיר להציל מזון התינוקות מק"ו שמותר להציל מזון הבהמה אע"פ שבבהמה יש לנו האיסור לאכול קודם ומשו"ז התירו, משמע דגם בתינוקות צריך לאכול קודם, ק"ו מבהמה), והיינו כשהגיע זמנם לאכול, ואין הם יכולים לאכול מעצמם או לקחת האוכל לעצמם בזה צריך להקדים לתת להם מאכלם, או להאכיל אותם ואח"כ יאכל הוא".
4. אבני דרך (ח"ו סי' כ' ד"ה יש) – "נשאלנו, האם מותר לאדם לסעוד לפני שנותן אוכל לילדיו הקטנים אשר הם אינם יכולים לקחת מהמאכלים לבד. האם הקדימה בנתינת אוכל לגבי בהמה משום צער, שייכת גם בילדים ... הפלא יועץ ... וממילא עולה מדבריו דיש לתת לילדים קטנים (שאינן בהם דעת) קודם לגדול (לעצמו)".
5. חינוך הבנים כהלכתו (פרק כ"ו סעי' כ"ו) – "מי שיש לו בנים קטנים שאינם יכולים לקחת אוכל בעצמם והגיע זמן אכילתם, וגם הוא רוצה לאכול הרי הוא צריך להקדים וליתן להם לאכול. [כן מבואר ברמב"ם בסוף הלכות עבדים, שחסידיים היו מקדימין אכילת עבדיהם קודם אכילתם, וכן מבואר להדיא בפלא יועץ (ערך בע"ח) לענין בני ביתו ומשרתיו התלויים בו יעו"ש, ובספר פסקי תשובות (סימן קס"ז הערה קט"ו) הוכיח כן מדברי הבה"ל בסימן של"ד (ס"א בד"ה כדי)".

1. הגר"ח פ"ש זצ"ל (צהר ח"ג עמ' נ"ג אות ג') – "שאלה - בדין איסור טעימה קודם שיתן לבהמתו וכדאיתא בסי' קס"ז ס"ו ובמ"ב סק"מ, אם בניו ובנותיו הקטנים נכללו ג"כ בהאיסור מאחר שאינם יכולים לקחת בעצמם או לא. תשובה - דהאיסור הוא רק בבהמה ואל בקטנים".
 2. הגר"ח פ"ק זצ"ל (צער בעלי חיים פרק ח' אות ו') – "אין דיני בהמה נוהגים באדם (גם אם צעב"ח נוהג באדם)".
- הגר"ח פ"ק זצ"ל** (הליכות חיים ח"א פרק י"ח אות קע"ג, צהר ח"ג עמ' נ"ג אות ג') – "בהא דאיתא בפוסקים דאסור לטעום קודם שיתן לבהמותיו, מה הדין בבניו ובנותיו הקטנים שמוטלים עליו לזונם, אם יש איסור לאכול בעצמו קודם שיתן להם או לא. [וח"א הביא ראי' ממ"ש הביה"ל בס"ד דמותר להציל בדליקה בשביל בהמתו כיון שאסור לטעום קודם לה, ולעיל שם כתב דלא גרעי בניו ובנותיו מבהמתו, ש"מ דגם הבנים והבנות בכלל האיסור דטעימה קודם שיתן להם]. תשובה: אין אנשים בכלל בהמות (והראיה שהביא יש לדחות)".
- הגר"ח פ"ק זצ"ל** (דרך אכילה עמ' ל"ח) – "שאלה: האם **אשה מינקת** מותרת לאכול כשיגיע זמן הנקה קודם שתניק בנה, דמסברא כיון שאשה מינקת חייבת להניק בנה [וכדאיתא בכתובות נט:], והתינוק אין יכול לדאוג לאוכל לעצמו, לא גרע מבהמה, וכמו שעל הבהמה שחייב ליתן אוכל לבהמתו, ציוותה אותו התורה דכיון שבהמתו אינה בת דעת שתוכל לדאוג לאוכל לעצמה צריך לחוס עליה ולהקדים ליתן לה לאכול, כן נמי אשה מינקת שחייבת להניק בנה יש לה לחוס על התינוק שאין יכול לדאוג לעצמו ולקדים וליתן לו לאכול. תשובה: חייך קודמין, והאדם אינו בהמה".
- הגר"ח פ"ק זצ"ל** (עזרת אליעזר ברכות דף מ., עמ' י"ב) – "שאלה: הגמ' אומרת בברכות דף מ' ע"א שאסור לאכול קודם שנותן לבהמתו. כיצד הדין לאכול לפני הילדים הקטנים שלו, האם הוא קודם או הם קודמים לו. תשובה: א. יכול. ב. אינם בהמות".
- הגר"ח פ"ק זצ"ל** (עזרת אליעזר ברכות דף מ., עמ' י"ב) – "שאלה: הרב שליט"א [זצ"ל] תירץ לי שמותר לאכול לפני ילדים קטנים כי הם לא בהמות. וצ"ב הרי הטעם שאסור לאכול לפני בהמות שייך גם בילדים קטנים שהם לא יכולים לדאוג לעצמם, א"כ נאסור לאכול לפני שהילדים הקטנים אוכלים. תשובה: יש להם אמא".
- ע"ה הגר"ח פ"ק זצ"ל** (עזרת אליעזר ברכות דף מ., סוף עמ' י"ב) – "שאלה: האם מותר לאמא שהיא בבית לאכול לפני שבניה הקטנים אוכלים, או שעתה האיסור עליה כבהמות. תשובה: ראוי שלא תאכל".
- הגר"ח פ"ק זצ"ל** (תשובתו הרמה אות ט', קרית ספר גליון ל"ה עמ' ד') – "שאלה: האם אדם חייב להאכיל ילדיו לפני שאוכל בעצמו. תשובה: אינם בהמות".
- ע"ה הגר"ח פ"ק זצ"ל** (תשובתו הרמה אות ט', קרית ספר גליון ל"ה עמ' ד') – "שאלה: לכאן צ"ע על הנ"ל מפלא יועץ ערך בעלי חיים וז"ל ומזה יש ללמד לכל הסמוכים עליו כגון בני ביתו ומשרתיו ומשרתי הקהל שהם כתרנגולים הסגורים בכלוב שעיניהם תלויות על בעל הבית וצריך להזדרז ולדחוק עצמו ליתן להם את אכלם די מחסורם בעתם קודם שיאכל הוא עכ"ל. תשובה: כונתו בדרך מוסר ולא מדינא".

ד. מראי מקומות – הליכות תינוקות וקטנים (סוף פרק ו').

1. **שערי הברכה** (פרק ג' הע' א') – "ובס' פסקי תשובות (קס"ז הע' קט"ו) הוכיח מדברי הבה"ל ... וע"ע בס' הליכות חיים (ח"א עמ' ס"ד) בשם הגר"ח שאין בניו ובנותיו בכלל האיסור הנ"ל, ויש לדחות הראיה מסי' של"ד".
2. **ר' נסים שושן** (רכבות אפרים ח"ו סי' צ"ב, ע"ה ח"ו סי' ש"ב אות ב') – "ועיין בשד"ח ... הביא דהבית מנוחה גופיה, הביא לריצב"א הנזכר, והשיג עליו דעכ"פ הוי דרבנן, והביא להר"מ סוף עבדים, דהוי מידת חסידות ועכ"פ דרבנן, ניתן לדמות אמירת המזמור דבתרווייהו שרי להפסיק עיי"ש. והנה הר"מ סוף עבדים כתב וז"ל: חכמים הראשונים היו נוהגין לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלין, ומקדימין מזק הבהמות והעבדים לסעודת עצמן עכ"ל. וחזינן מדברי הר"ם דבהמה לאו דוקא, וה"ה עבד יש להקדים וליתן לו המאכל, ולפ"ז יש מקום לומר דגם קטנים יש להקדים. ברם, כל זה להר"מ דהוי מידת חסידות, ואולם לכל הפוסקים הסוברים דהו' איסור ועכ"פ דרבנן, עדיין יש לדון ...".
3. **נפש כל חי** (פרק ד' הע' ט', פרק י"א הע' ל"ט, סוף הע' מ"ג) – "הפלא יועץ ... ואמנם לא מצינו להדיא דיש חיוב מדינא להקדים אכילת הקטנים לאכילתו, ויש לציין בזה הא דאי' בחולין פד א, 'ללחמך ללחם ביתך' [משלי כז כז], לחמך קודם ללחם ביתך, וע"ה בפירושו 'עיון יעקב' [על העין יעקב] שם שכתב דאתא לאשמעינן דלא נימא דכמו דאמרינן שאסור לאדם לטעום כלום קודם שיתן מאכל לפני בהמתו, ה"נ באנשי ביתו, לכך קאמר דבאנשי ביתו אינו כן, אלא מאכלו קודם. וסיים שם דזהו אמור לענין קדימת המאכל, אך עכ"פ יש לכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו, וכדאי' בסוגיא שם, [והביא דאמנם גם לגבי קדימת המאכל ממידת חסידות להקדים אכילת העבד לאכילתו, וכדאי' ברמב"ם, וכדלהלן הערה יב], עיי"ש".

כג מי קודם: קטנים, אורחים, בהמות.

- א. בניו הקטנים שאין יכולין ליקח בעצמן או בהמות. 1. ילדים.

א) טהרת השולחן (ילקוט מפרשים מהדו' פרידמן, על סעי' ו') – "נראה לי דלבניו ובנותיו הקטנים מותר ליתן לאכול קודם לבהמתו, דעליהם אינו מוטל החיוב להאכיל לבהמה, וא"כ פשיטא שהם קודמים לבהמה".

ב) **אג"מ** (או"ח ח"ב סוף סי' נ"ב) – "ולענין בניו הקטנים שאין יכולין ליקח בעצמן, ודאי הם קודמים לבהמות כדכתב כתר"ה, ואם יכולין ליקח גם בעצמן יש להקדים הבהמות שהרי להבנים יכול לומר להם שיקחו בעצמם, ואינו נוגע מה שעליהם לא מוטל החיוב להאכיל לבהמה כיון דעל בעל הבהמה שהוא הנותן גם להבנים מוטל להאכילם, אך שהוא תלוי באיכות הבנים דאם יכולין ליקח בעצמן הרי יכול לקיים תרווייהו ואם אין יכולין ליקח בעצמן ודאי הם עדיפי".

ג) **אבני דרך** (ח"ו סוף סי' כ') – "אגרות משה".

(ד) פסקי תשובות (סוף אות ט"ו) – "ולכן אין איסור לאדם לתת לאכול לבני ביתו וילדיו ואורחיו הסמוכים על שלחנו לפני שמאכיל לבהמותיו, כי להם אין כלל איסור לאכול קודם, ואדרבה יש לאדם להקדים מאכל ילדיו ואורחיו לפני שנותן מאכל לבהמותיו".
 (ה) שערי הברכה (פרק ג' הע' א') – "ובניו הקטנים שאינם יכולים לקחת לעצמם לאכול הם קודמים לבהמתו, פלא יועץ (ערך בע"ח), שו"ת אג"מ (ח"ב נ"ב)".

(ו) צער בעלי חיים (פרק ט"ו אות ה' סעי' ט' ס"ק ה').

(ז) נפש כל חי (פרק ד' סעי' ד', פרק י"א סעי' י"ז) – "ולכן אף על פי שאסור לאדם לאכול קודם שיאכיל לבהמתו. אם יש לו בניו קטנים שאינם יכולים ליקח מאכלם בעצמם, עליו להקדים להאכילם לפני שמאכיל את בהמותיו. [ומכל מקום אם הקטן יכול לקחת את המאכל בעצמו יש להקדים את אכילת הבהמות, כיון שהקטן יכול לקחת בעצמו את המזון]".

(ח) הליכות תינוקות וקטנים (סוף פרק ו').

(ט) חינוך הבנים כהלכתו (פרק כ"ו סעי' כ"ו) – "ואפילו אם יש לו בהמות או שאר בעלי חיים שצריך להאכילם, מכל מקום אלו הקטנים שאינם יכולים לאכול בעצמם קודמים להאכילם לפני הבהמות. ואם הם יכולים ליקח בעצמם יש אומרים דגם באופן זה יכול להקדימם, ויש אומרים דבאופן זה צריך להקדים קודם את הבהמות".

2. בהמות.

(א) קול מנחם (או"ח ח"ב סי' קט"ו, הע' ק"כ) – "שאלה: האם יש להקדים האכלת בניו הקטנים להאכלת בהמתו. תשובה: אין צריך להקדים האכלת בניו הקטנים להאכלת בהמתו. [היות ממתנה זמן רב ויש לה צער, ומצויה בשדה, צריך להאכילה לפני בניו, כיוון שאת בניו יוכל להאכיל ללא שהות והמתנה מרובה ... דיש להקדים האכלת הבהמה משום שכל חיותם ופרנסתם של הקטנים תלויה בחיות הבהמה שאוכלת ועושה, ועוד משום צער בעלי חיים יש להאכיל הבהמה לפני הקטנים]".

(ב) הגר"ח"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שמ"ה אות צ"ה) – "המגדל עופות, האם יתן אוכל קודם לעופות או לבניו הקטנים. תשובה: לעופות".

ב. אורח או בהמות.

1. אורח.

(א) דרישה (ס"ק ב') – "הרמב"ם ... ומה שכתב תנו לפלוני לאכול אטו גרע זה ממה שיאמר תנו מאכל לבהמה שבודאי אם אומר תנו מאכל לפלוני שצריך אכילה אפילו עשיר שזהו מצוה להקדים פרנסתו יותר מהקדמת מזונות לבהמה".

(ב) תפארת יעקב (על תפארת ישראל שבת פרק ט"ז אות י"ג) – "ונראה אם יש לו אורח על שולחנו. פשיטא דצריך ליתן לו תחלה, דגדולה הכנסת אורחים כו".

(ג) פסקי תשובות (סוף אות ט"ו) - לשונו מובא לעיל.

(ד) שערי הברכה (פרק ג' הע' א') – "וכן מי שיש לו אורחים יש להקדים מאכלם לפני בהמתו שגדולה הכנסת אורחים וכו', ס' פרדס יוסף (פר' חיי שרה, כ"ד י"ט סוד"ה וראיתי)".

(ה) עי' נפש כל חי (פרק י"א סעי' י"ז).

2. בהמות.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה סוף עמ' ל"ח) – "שאלה: האם י"ל שיש להקדים ולתת מאכל לאורח הבא לסעוד על שולחנו לפני נתינת מאכל לבהמתו, שהרי גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה. תשובה: בהמה קודמת".

הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות כ"ז) – "האם גם באורח צריך הבעה"ב להקדים את הבהמות לפני שהוא אוכל בעצמו. תשובה: רק בבהמותיו".

עי' הגר"ח"ק זצ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' קמ"ז) – "שאלה: מהו במכניס אורח לביתו, לכאן' ודאי שהאורח קודם לבהמתו, וא"כ מה הראיה מרבקה שהקדימה את אליעזר לבהמותיו. תשובה: אחר שנתנה לו רבקה איך היה מותר לו לאליעזר לשתות אם אסור לו לשתות קודם בהמתו. ובתוס' (ע"ז ו', א' ד"ה והשתא) כתבו שבנח אמר לו הקב"ה 'לך ולהם לאכלה', הוא קודם, והטעם כיון שזה היה בדרך נס נחשב שעתה יש לו בלבד ולכן הוא קודם".

הגר"ח"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שד"מ אות פ"ו) – "אם יש לא' עופות ואורח, למי יתן ראשון לאכול, לעופות משום 'ונתתי עשב בשדך לבהמתך' או לאורח משום גודל מצוות הכנסת אורחים. תשובה: במ"ב סי' קס"ז סק"מ משמע דבאוכל בהמה קודמת אפי' לפני אורח כמו ברבקה".

3. מראי מקומות – נפש כל חי (סי' י"א סעי' י"ז), צער בעלי חיים (פרק ט"ו אות ה' סעי' י"ד).

ג. אם מספיק רק לאדם או לבהמה [ולא לשניהם], מי קודם.

1. בהמה קודם, אם יהיה לו אח"כ.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' תקמ"ו) – "שאלה: בביאור הלכה (סי' של"ד ס"א ד"ה והראוי) כתב כי מה שמצילין בנפלה דליקה בשבת 'הראוי לבהמה לבהמה', משום שאסור לאכול קודם שיתן מאכל לבהמתו, ולכך מציל גם לבהמה מזון ג' סעודות, וקשה הרי אם לא יציל לא יהיה לו עבור בהמתו ואז לכאן' יהיה לו מותר לאכול. תשובה: אף אם אין כדי שניהם אסור, וראיה מגמרא גיטין (ס"ב, א') שמירי באורח שנתנו רק לו ואין לו יותר, ובכל זאת לא רצה לאכול".

הגר"ח"ק זצ"ל (דרך שיחה ח"א סוף עמ' תקמ"ו) – "שאלה: אם מה שמציל 'הראוי לבהמה לבהמה' משום שאסור לאדם לאכול קודם שיתן לבהמתו, מה עניינו לתינוקות, שאצלם לא שייך הענין. תשובה: גם לתינוק מצוה ליתן אוכל, ואי משום מצוה דבהמה מותר ה"ה לתינוקות, שהרי אם אין לו מספיק אוכל - ודאי הוא קודם, ומה שמוכח מהגמ' בגיטין הנ"ל שאסור - זה רק אם יהיה לו אח"כ, א"כ מה מתיר לו להציל הרי אין לו ופטור, ע"כ המצוה שבזה, וה"ה לתינוקות".

כד בירך על נטילת ידים לאחר שבעה"ב בירך המוציא - סעיף ז'.**א. הלכה.**

1. יצא, לא הוי הפסק – מחבר (סעי' ז'), 'ראובן שהיה נוטל ידיו לאכילה, ויעקב היה מברך המוציא ונתכוין להוציא השומעים, ואח"כ ניגב ראובן ידיו ובירך ענט"י, לא הוי הפסק ויוצא בברכת יעקב, וא"צ לחזור ולברך ברכת המוציא', לבוש (סעי' ז'), גר"ז (סעי' י'), ח"א (כלל ה' סעי' י"א), ערה"ש (סעי' י"ז).
 (א) ערה"ש (סעי' י"ז) – "ויראה לי דגם אם הוא בעצמו שכח ובירך ברכת המוציא קודם ברכת ענט"י דג"כ לא הוי הפסק מהאי טעמא".

2. מראי מקומות.

(א) צל"ח (ברכות דף מו:), הו"ד בדעת תורה (על סעי' ז') – "ואם מייתי לאלתר תכא ובירך תיכף המוציא, א"כ יהיה הנטילה שנוטלים אחרים ידיהם הפסק בין ברכת המוציא לאכילת האחרים. וס"ל רבינו הרמב"ם שזהו הפסק ושלא כדברי האורחות חיים שהביאו הב"י בסימן קס"ז [ד"ה כתב הכלבון]. וכן פסק שם בשלחן ערוך סעיף ז' ... ולענ"ד הדבר צ"ע, שאף שברכת הנטילה חשיבא מצרכי סעודה ולא גרע מגביל לתורא או הביאו מלח דלא הוה הפסק, שאני שם שהוא לאחר הנטילה ובידו לאכול תיכף אחר ברכת המוציא, ולכן אף שאינו אוכל תיכף ומפסיק בדברים שהוא מצרכי המוציא והסעודה לא חשיב הפסק, והרי זה כעין שאמרו [יבמות ק"ד ע"ב] כל הראוי לבילה וכו'. אבל זה ששמע המוציא קודם שנטל ידיו והרי אין בידו לאכול תיכף, שוב הנטילה וברכת הנטילה חשיב הפסק. ואפילו למה שפסק רמ"א שם בסעיף ו' בהג"ה דאחר שאכל הבוצע תיכף שוב יצאו כולם באכילת הבוצע ושוב יכולים להפסיק. ג"כ הטעם כיון שבידם לאכול וכו". ולכן נלע"ד דדעת הרמב"ם שהנטילה של המסובים חשיבא הפסק בין ברכת הבוצע לאכילתו, ולכן צריך הבוצע להמתין מלבצוע עד שיטלו כל המסובין. ולכן לא קאמר הרמב"ם דלאלתר מייתי תכא קמיה דגדול, ופרסאי שאני דלא שייך בהו ברכה".

(ב) חשוקי חמד (ברכות דף מ., עלינו לשבח ח"ב תשובה ק"י) – "שאלה. אורח הסמוך על שלחן בעל הבית ונתכוין בעה"ב להוציא כולם ידי חובתם, וגם האורח נתכוין לצאת בברכה זו, אולם בירך על נטילת ידים לאחר שבעל הבית בירך המוציא, האם ברכת על נטילת ידים נחשבת הפסק ולא יצא ידי חובתו. תשובה. נאמר בברכות דף מ ... מכאן למד האורח חיים שאין ברכת על נטילת ידים הפסק בין ברכת המוציא לטעימה. והאורח יצא ידי חובתו למרות שהפסיק בין ברכת המוציא לטעימה. ונפסק בשו"ע (או"ח סימן קס"ז ס"ז) ... וכתב המשנ"ב בס"ק מ"ה. וכל זה אינו הפסק דהוי צורך הסעודה. והנה הצל"ח (ברכות דף מו ד"ה ישב גדול) הקשה על השו"ע 'שאף שברכת הנטילה חשובה מצרכי הסעודה, ולא גרע מגבול לתורא, שאני התם שהוא לאחר הנטילה, ובידו לאכול תיכף אחר ברכת המוציא. ולכן אף שאינו אוכל תיכף ומפסיק בדברים שהוא מצרכי המוציא לא חשיב הפסק, כעין שאמרו כל הראוי לבילה, וכו'. אבל זה ששמע המוציא קודם שנטל ידיו, הרי אין בידו לאכול תיכף, שוב הנטילה וברכת הנטילה הפסק, וכו' עכ"ל. ולכן הסיק שם הצל"ח דהרמב"ם פליג לדינא בענין זה וס"ל דברכת 'על נטילת ידים' הוי הפסק בין ברכת המוציא לטעימה. ולענ"ד נראה דאולי אפשר ליישב דעת השו"ע דבידו לאכול פחות מכזית שבזה אין צריך נטילת ידים כמבואר בסימן קנ"ח ג'. עכ"פ אם האורח בן תימן הנוהג בכל דבר כהרמב"ם, צ"ע מה יעשה משום שהצל"ח הניח דין בצ"ע שהרמב"ם לא פסק כן. והביאו להלכה הדעת תורה. ואם כן מה יעשה. ונ"ל שיכנס לשכן ויבקשו פת ואז ודאי חייב לברך עליו כיון שאין דעתו של בעל הבית בברכתו להוציא יד"ח בפת של אחרים".

ב. עשה נטילת ידים לאחר שבעה"ב בירך המוציא.

1. יוצא – ברכי יוסף (ס"ק י"ג), שע"ת (ס"ק י"ג), דמשק אליעזר (ס"ק כ"ח), מ"ב (ס"ק מ"ה), דברי חכמים (או"ח אות קמ"ה, "שאלה: מי שיצא ידי חובת ברכת המוציא מחבירו, ולאחמ"כ נטל ידיו ובירך ענט"י האם הוי הפסק וצריך לברך עוד הפעם 'המוציא' בעצמן. תשובה: שמעתי מפוסקים דנטילת ידים וברכתה לא הוי הפסק ואפילו לכתחילה").

ג. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות כ"ח) – "כתב השו"ע: 'ראובן שהיה נוטל ידיו לאכילה, ויעקב היה מברך המוציא ונתכוין להוציא השומעים, ואח"כ ניגב ראובן ידיו ובירך ענט"י, לא הוי הפסק ויוצא בברכת יעקב, וא"צ לחזור ולברך ברכת המוציא'. האם בכה"ג בשבת לכתחילה עדיף שראובן יכוין שלא לצאת מבעה"ב אלא יברך אח"כ המוציא לבד, אע"פ שאז לא יהיה לו לחם משנה ויבצע על ב' פרוסות, דהא לכתחילה אין להפסיק גם לצורך סעודה. תשובה: אין לעשות כן".

כה שכח ואכל ולא בירך - סעיף ח'.**א. אינו מברך** – מחבר (סעי' ח'), פוסקים.

1. מיהו אם אפשר לו לאכול עוד מעט, טוב שיברך ויאכל.

(א) מג"א (ס"ק כ"א) – "כתב ב"י בשם כל בו אם יכול לאכול יברך ויאכל מעט עכ"ל, ונ"ל שטוב לעשות כן מאחר שהרשב"א כתב דלהראב"ד צריך לברך אף על פי שגמר סעודתו ע"ש בב"י סימן קע"ב ולכן טוב להוציא עצמו מפלוגתא".

(ב) מ"ב (ס"ק מ"ח, שעה"צ ס"ק מ"ו) – "שברכת הנהנין הוא כשאר ברכת המצות שאין מברכין עליהם אלא עובר לעשייתן ולא אח"כ אא"כ היא מצוה שא"א לברך עליה עובר לעשייתן כמ"ש בסימן קנ"ח סי"א ע"ש ומיהו אם אפשר לו לאכול עוד מעט טוב שיברך המוציא ויאכל. [מגן אברהם ושאר אחרונים, כדי לצאת גם דעת הראב"ד דסבירא לה דאפילו גמר סעודתו, ואינו אוכל עוד כלל גם כן צריך לברך ברכת המוציא על העבר]".

(ג) ברכת הבית (שער א' אות ל"ד) – "יברך תיכף תוך כ"ד".

(ד) שערי הברכה (פרק י"ג סעי' י').

2. מראי מקומות.

א) פמ"ג (א"א ס"ק כ"א) – "ומיהו בקץ במזונו יראה שאסור לברך, וביום הכיפורים כהאי גוונא פטור הוא, ולא אכילה כלל".
 ב) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות י"ב, הע' י"ב) – "שכח לברך על מאכל ואכל, טוב שכשמברך כדי לאכול עוד, שיכוין לפטור
 בברכתו גם את מה שכבר אכל. [כיון שלשיטת הראב"ד מועילה הברכה אף לשעבר כשאוכל עוד, וכמ"ש בב"י בסימן קע"ב,
 וכל שכן אם שחה שיכוין גם על מה שכבר שחה, כיון שלשיטת הרא"ש מברך אף על משקין ששחה כבר, וכמבואר בב"י שם]."

ב. מראי מקומות.

1. יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק ט' סי' ז') – "שאלה: אדם האוכל לחם עם בשר ושכח לברך על הלחם ה'מוציא', ושם ליבו לכך
 רק אחר שגמר את הלחם, אך נשאר לו עדין מהבשר. האם יברך על הבשר או לא, ומה יברך. תשובה: יברך שהכל. ושאלתיו הרי
 זה טפל, ונפטר ע"י הלחם. וענה מו"ר נר"ו: הני מילי שבירך, אבל בלא בירך, אין הברכה שפוטרתו, ולכן יברך. (יש רמ"א שכותב
 שמברך על הטפל ברכת שהכל. ואינני יודע מה יסבור במקרה דנן, שכבר נגמר העיקר. ומ"מ שם חלקו האחרונים על הרמ"א,
 וסוברים שלא יברך על הטפל אלא כברכתו הראויה לו)."

כו] מסופק אם בירך המוציא - סעיף ט'.

- א. מ"ב (ס"ק מ"ט) – "ומטעם זה אפילו אם ירצה להחמיר ולברך ג"כ אינו רשאי משום ברכה שאינה צריכה מיהו אם נזדמן לפניו
 במסיבתו אחד שרוצה לאכול פת נכון שיוציאנו בברכת המוציא".
1. שעה"צ (ס"ק מ"ח) – "ואף דרשאי להחמיר על עצמו שלא לאכול, בזה אינו נכנס לחשש אסור, מה שאין כן בזה".
 2. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ד' סוף הע' ס"ז) – "ונשאל רבנו על מש"כ הרמ"א בסו"ס רט"ז דכיון שיש ספק אם לברך
 על ריח פת חמה לכן אין להריח בו עיי"ש, הרי לא קיי"ל כהמהרש"א בפסחים (ק"ב ע"א) דספק ברכות הנהנין להחמיר - ראה
 מנחת שלמה קמא סי' י"ח אות ט', ולהלן מלואים עמ' תצ"ד ואילך - וא"כ למה לא יריח. והשיב רבנו די"ל דלא קאמר הרמ"א אלא
 בריח, שהוא סוג הנאה שונה דהו"ל דבר שהנשמה נהנית בו, משא"כ באכילה ושתי' אף אם אינו רעב או צמא א"צ לחוש לספק
 ברכה".
3. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קע"ד) – "שאף שבאכילה אומרים סב"ל ומותר לאכול, שא"א למנוע מאדם מזונו, אבל בריח
 שאינו חסר דבר - אין להריח לכתחילה".
4. מחמיר – יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקע"ד אות ט"ו), "ספק אם בירך אין צריך לחזור ולברך. ולעניות דעתי נראה להחמיר כשרוצה
 לאכול עוד".

ב. ספק ברכות: האם יכול לאכול.

1. ע"י סי' ר"ט, לשיטות ומראי מקומות.

ג. עצות: איך לברך בספיקות - הרהור בלב, לומר כבדרך לימוד, ויברך דוד, לברך בלע"ז (ברוך רחמנא).

1. ע"י סי' ר"ט, לשיטות ומראי מקומות.

כז] טעה בברכה על הפת - סעיף י'.

א. טעה ובירך על הפת שהכל נהיה בדברו.

1. ברכות (דף מ:): – "ועל כולן אם אמר שהכל וכו'. אתמר, רב הונא אמר: חוץ מן הפת ומן היין; ורבי יוחנן אמר: אפילו פת ויין".
 2. יצא – מחבר (סעי' י'), פוסקים.

ב. טעה ובירך על הפת בורא פרי האדמה.

1. מראי מקומות – יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ג אות י"ג).

א) ברכי יוסף (שיורי ברכה ס"ק ה') – "אם בירך על הפת בורא פרי האדמה במקום המוציא יצא. הרמ"ע בספר אלפסי זוטא כ"י.
 ולקמן סי' ר"ז בקונטרס זה אעתיק כל דברי הרמ"ע, ושם יתבאר דהרא"ה והריטב"א פליגי עליה".

ג. טעה ובירך על הפת בורא מיני מזונות וכדו' - בה"ל (ד"ה במקום).

1. ע"י סי' ר"ח סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ד. מראי מקומות.

1. הגה"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' נ"ד טור ד') – "שאלה: כ' השו"ע (סי' קס"ז ס"י) אמר בריך רחמנא וכו' יצא, וכ'
 בשעה"צ אבל אם אמר 'הרחמן', מסתברא דלא יצא שזה אינו שמו של הקב"ה עכ"ד, ויל"ע באדם שהיה סבור דהרחמן ורחמנא
 שורשם אחד, אלא דסבר דרחמנא הוא בארמית והרחמן הוא בלה"ק, האם יצא יד"ח, ונ"מ האם רשאי לחזור ולברך או דיש לחוש
 לברכה לבטלה. תשובה: [בע"פ] לא תלוי במחשבתו אלא בדעת חז"ל וכיון דקיי"ל דהרחמן אינו שמו של הקב"ה לא יצא. [א.ה.
 והרחמן ענינו מידת הרחמים משא"כ רחמנא ודו"ק]."
2. טעה ובירך מזונות במקום המוציא האם פוטר את כל מה שאוכל בסעודה לאחר מכן - ע"י סי' קע"ז סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

כח] הסבו, אחד מברך לכולם - סעיף י"א.

א. הטעם.

1. רוב עם הדרת מלך - עי' סי' רי"ג סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ב. המנהג בזמן הזה.

1. מ"ב (סי' קס"ח ס"ק כ"א, סי' רי"ג ס"ק י"ב) – וכמדומה שכעת המנהג פשוט ברוב המקומות שאין מוציאים אחד את חברו כמעט בשום דבר מאכל **אף שהוא נגד הדין** ואפשר משום שאין הכל בקיאים להתכוין לצאת ולהוציא וכעין זה מבואר בח"א כלל ה"ו.
2. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות כ"ג).

ג. לענין יין ופירות.

1. עי' סי' רי"ג סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

כט [ציורים של קביעות - סעיף י"ב.

- א. עי' סי' קצ"ג סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ל [אוכלים בשוק.

- א. עי' חו"מ סי' ל"ד סעי' י"ח, לשיטות ומראי מקומות.

לא [דלא קבעו מקום: בדיעבד - סעיף י"ג.

א. יצא, שומע כעונה.

1. רוקח (ריש סי' שכ"ט).
2. מחבר (סעי' י"ג) – "היכא דלא קבעו מקום דאמרינן שכל אחד מברך לעצמו, אם כוון המברך להוציאם והם נתכוונו לצאת, יצאו".
3. לבוש (סעי' י"א, סעי' י"ג) – "מיהו בדיעבד אם ברכו וכיון המברך להוציא והם נתכוונו לצאת יצאו".
4. עטרת זקנים (סי' רי"ג ס"ק ב'*) .
5. עולת תמיד (ס"ק ט"ז).
6. א"ר (סוף ס"ק כ' [לשונו מובא לעיל], עי' ס"ק י"ט).
7. גר"א (על סעי' י"ג) – "ומ"מ דעת הרוקח וש"פ עיקר".
8. הו"ד במ"ב (ס"ק ס"ה, סי' רי"ג ס"ק ה', ס"ק י"ג, שעה"צ ס"ק י"ד, סי' רע"א ס"ק מ"ו, עי' שעה"צ ס"ק נ"א).
9. עי' מאמר מרדכי (סי' רי"ג ס"ק ב', עי' סי' קס"ז ס"ק י"ט).
10. כה"ח (ס"ק פ"ד, ס"ק צ"ה).
11. ששכ"ה (פרק נ"ה סעי' י"ט).

ב. אינו יוצא.

1. מג"א (ס"ק כ"ה, סי' קצ"ג ס"ק ח').
2. הו"ד במחה"ש (סי' רי"ג ס"ק ד', סי' קצ"ג ס"ק ח').
3. מור וקציעה (סי' קצ"ג ד"ה מצאתי, סידור ח"ב עמ' תתקע"א אות ב').
4. גר"ז (סעי' י"ז) – "סכל מקום שאין מצטרפין מפני שלא נקבעו יחד וכל אחד מברך לעצמו אם בירך אחד לכולם אף על פי שנתכוין להוציאם ידי חובתם והם נתכונו לצאת לא יצאו שברכת הנהנין אינה דומה לברכת המצות שכל המחויב בדבר מוציא חברו ידי חובתו אבל בברכת הנהנין מי שנהנה הוא ראוי שיברך ואין אחד פוטר חברו בברכתו אלא א"כ נקבעו יחד על דבר שדרך לקבוע עליו כגון פת ויין שקביעותם מצרפתן להיותם נחשבים כגוף אחד לברכה אחת לכולם. אבל אם נקבעו יחד אלא שכל אחד צריך לברך לעצמו מפני שאין קביעותם מועלת כגון בברכת המזון בפחות מג' או ברכה אחרונה של פירות כל אחד ואחד מברך לעצמו ואם בירך אחד לכולם יצאו ידי חובתם בדיעבד כמו שיתבאר בסימן קצ"ג ורי"ג ויש אומרים שבכל מקום יצאו ידי חובתם בדיעבד והעיקר כסברא הראשונה".
5. מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק כ', סי' קצ"ג ס"ק ה') – "אם כיון. המ"א תמה על זה דמבואר ברא"ש דלא מהני וכבר קדמו הפרישה אבל העיקר כמ"ש המגן אברהם ועיין בא"ר".
6. ערה"ש (סי' רי"ג סעי' ו') – "אבל אם לא היתה בישיבה אלא בעמידה או בהילוך גם בדיעבד לא יצאו אפילו בברכה ראשונה [מג"א ס"ק ד ובסי' קס"ז ועמדה"ש]" .

ג. מראי מקומות – פמ"ג (סי' רי"ג א"א ס"ק ד', סי' קצ"ג א"א ס"ק ח'), תורת חיים (ס"ק כ"א), פסקי תשובות (אות כ"ד), ישראל במעמדם (פרק ט"ו סעי' ד').

1. פ"ח (על סעי' י"ג) – "היבא דלא קבעו מקום וכו' יצאו. אבל הרא"ש [שם פ"ו סימן לג] אמתניתין [שם מב, א] זהו יושבין לאכול, הביאו הב"י [קמה, ב ד"ה ואם היו] כתב וז"ל, אבל אם לא הסיבו אף על גב דשומע כעונה אפילו אמר אמן לא יצא. ועיקר, ועיין במה שכתב הרשב"א דף לו ע"ג [שם מב, ב ד"ה ירושלמי], ולמעשה צ"ע".

לב [גדול שבכולם בוצע - סעיף י"ד.

- א. בעל הבית או אביו.

1. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' ל"ב) – "בעל הבית בוצע אפי' אם יש לו אורח גדול, ומ"מ אם אביו נתארח אצלו מצוה לחלוק לו כבוד לבצוע".

ב. גדול שבכולם.

1. גדול בחכמה או גדול בשנים – הגר"ח פ"ש זצ"ל (חי' בתרא סי' ק"ע על מ"ב ס"ק כ"ח, "וכן בגדול בשנים אע"ג דאינו ת"ח").

ג. שני תלמידי חכמים שקולים בחכמה.

1. בנו של תלמיד חכם עצום קודם – דברי מנחם (הג' הטור ס"ק י"ח, "ב' ת"ח שקולים בחכמה אבל הא' הוא ת"ח בן ת"ח עצום והב' אינו בן ת"ח עצום מי מהם קודם לכל כבוד מההיא דאמר' במ' תענית דל"א ע"ב מוטב שיבא מנה בין פרס אצל מנה בן מנה ואל יבא מנה בן מנה אצל מנה בן פרס ע"ש יש להוכיח דת"ח בן ת"ח עצום קודם ודוק"), כה"ח (ס"ק צ"ז, "דברי מנחם").

ד. סיני ועוקר הרים.

1. סיני קודם – כה"ח (ס"ק צ"ז), "ואם היו שם ב' ת"ח מפולפל בתלמוד ואחד בקי בהוראות שיודע להורות דינים אליבא דהלכתא, מורה הוראות קודם כמ"ש בסוף מס' הוריות יעו"ש".

ה. חתן: שהחתן בוצע ביום חתונתו אף על פי שיש גדול ממנו – מג"א (ס"ק כ"ט), פמ"ג (א"א ס"ק כ"ט), גר"ז (סעי' י"ט), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק כ"א), ערה"ש (סוף סעי' ל"א), מ"ב (ס"ק ס"ח), כה"ח (ס"ק צ"ח).

1. הגר"ח פ"ש זצ"ל (חי' בתרא על מ"ב ס"ק ס"ח) – "נראה שהוא דוקא באותו יום חופתו משום דדומה למלך, ומה שמתחילין לאכול האידנא לפני החתן, משום דמהני לזה מחילה".

2. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק ס"ח) – "נראה דביום חתונתו לאו דוקא, אלא כל שבעת ימי המשתה".

ו. חתן בר מצוה.

1. הגר"ח פ"ש זצ"ל (דרך אכילה סוף עמ' ל"ד) – "שאלה: שו"ע קס"ז סעי' י"ד: אם המסובים רבים גדול שבכולם בוצע, ובמג"א ושא"ו והחתן ביום חתונתו בוצע אע"פ שיש בהמסובין גדול ממנו. האם ה"ה גם לחתן בר מצוה. תשובה: לא".

ז. כהן: וקדשתו.

1. הגר"ח פ"ש זצ"ל (חי' בתרא על מ"ב ס"ק ע"ה) – "דהאינא מסתמא כהן מחיל".

2. הגדרים - עי' סי' ר"א סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ח. אשתו ואמה: למי יחלק תחילה.

1. הגר"ח פ"ש זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קע"ד, עמ' ס"ד) – "מי שבוצע לחם ומוציא את אמו שיושבת בצד ימינו ואת אשתו שיושבת בצד שמאלו בברכת המוציא, למי צריך ליתן את הלחם מקודם, לאמו או לאשתו, דכמדומני שראיתי בשם ה'בן איש חי' שצריך להקדים אשתו בכל פעם, אבל י"ל דשאני היכא שאמו יושבת שם מפני מצות כיבוד וצ"ע תשובה: לאמו".

ט. אשתו וחמיו: למי יחלק תחילה.

1. הגר"ח פ"ש זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"ח טור ג') – "שאלה: כשחמיו מתארח אצלו בשבת, למי יחלק תחילה פרוסת המוציא האם לאשתו, או לחמיו. שחייב בכבוד אשתו וחייב בכבוד חמיו, וצ"ע. תשובה: אתה ואשתך חייבים בכבודם, (תשובה בכת"י)".

2. מראי מקומות – אליבא דהלכתא (גליון ל"א עמ' ע' ריש טור ד', עמ' ע"א ריש טור ג', עמ' ע"ג טור ד').

י. אחיו הגדול ממנו.

1. הגר"ח פ"ש זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"ח טור ג') – "שאלה: בדין כבוד 'אחיו הגדול', איך הדין כשגדול ממנו, ולא גדול מכולם האם חייב בכבודו, או לא. תשובה: מחלוקת, (תשו' בכת"י)".

יא. גיסו הגדול מאשתו.

1. הגר"ח פ"ש זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"ח טור ג') – "שאלה: הנה לענין 'חמיו' מרן שליט"א פסק לעיל שיקדימו 'לאשתו', שאתה ואשתך חייבים בכבודו. ואיך הדין לענין גיסו שהוא אחי אשתו הגדול, שאשתו חייבת בכבודו, האם יקדימו לאשתו בחלוקה של 'המוציא', או לא. תשובה: אין חייב, (תשובה בכת"י)".

לג] בענין "ברשות" בבציעת הפת.

א. הלכה.

1. לומר.

(א) רמ"א (סעי' י"ד) – "והמברך יאמר תחלה ברשות מורי ורבותי".

(ב) ח"א (כלל מ"ב סעי' י"ב) - לשונו מובא לקמן.

2. שלא לומר.

(א) גר"א (מעשה רב אות ע"ח) – "ויאמר המוציא בלא רשות".

(ב) חזו"א (דינים והנהגות פרק י' סעי' ז', הע' ה') – "אינו אומר ברשות לפני ברכת המוציא, אבל היה פונה קצת (לפני הברכה) לצד המיסב אותו [א"ה, כנראה כדי להסב תשומת לבו לתחלת הברכה]".
 (1) אוצרות הברכה (ברכת המזון, עמ' צ"ח ד"ה ויש) – "וייש להסתפק בטעמו של רבינו שלא אמר ברשות, אם הוא בדווקא משום הפסק בין נטילה לברכה, או שסובר שמה שצ"ל ברשות הוא בכדי שיקשיבו המסובים לדבריו, וממילא כשמשגיג מטרה זו בלא לומר ברשות אין היתר לומר ברשות..."

3. מראי מקומות.

(א) ערה"ש (סעי' כ"ט) – "והמברך יאמר תחלה ברשות מורי ורבותי ואצלינו ליכא כל מנהג זה מפני שכל אחד מברך לעצמו כמ"ש".
 (ב) שרגא המאיר (ח"ז סי' כ"ו אות א') – "בשלמא בזמן הגמרא שרק הוצע בירך המוציא, ואז תקנו חכמז"ל לומר ברשות, אעפ"י שהבוצע הי' הגדול מכח מדת ענוה תקנו חכמז"ל לומר ברשות אעפ"י שאינו צריך ליטול רשות, משא"כ בזה"ז שאין המנהג שהבוצע יברך ולהוציא את אחרים בברכת הנהנין כנ"ל מהטו"ז, ע"כ אעפ"י שיבא יחיד ומוציא את אשתו וב"ב גם בברכת המוציא שוב ליכא התקנה שתיקנו לומר ברשות, שיצטרך, ליטול רשות הוצע, וע"כ אין המנהג אצלנו לומר ברשות ... וע"כ נכון הי' שלא לומר ברשות, עכ"ז כיון דהוא רק טוב ליזהר מלהפסיק, והמנהג מובא בש"ע, אם שמעת מאבותיך לומר ברשות אל תשנה, כי גם בקידוש אומרים סברי רבנן אפילו אין רבנן שם".

ב. אם בעה"ב צריך לומר "ברשות" לפני בציעת הפת.

1. יאמר ברשות, והוא מדרך ענוה.

(א) ח"א (כלל מ"ב סעי' י"ב) – "אם מוציא רבים בברכתו, יאמר 'ברשות רבותי', אף על פי שהוא בעל הבית או הגדול, דמדינא בעל הבית או הגדול בסעודה בוצע, מכל מקום הוא מדרך ענוה, ולא הוי הפסק, דהוי כצורך ברכה".

(ב) מ"ב (סי' קס"ז ס"ק ע"ה, סי' רע"ד ס"ק ב') – "וכשמוציא אחרים יאמר ברשות רבותי אף על פי שהוא הבעה"ב או הגדול והוא מדרך ענוה".

2. מראי מקומות.

(א) מעדני אשר (ברכות סי' ח') – "המשנ"ב ... צ"ע ... כשבעה"ב בוצע לכאורה לא שייך בזה רמות רוחא שהרי גם אם בעה"ב הוא הקטן מכולם הוא קודם, וא"כ למה יטול רשות".

ג. אם יש שם רק בעל ואשתו.

1. יאמר.

(א) הגרח"ק זצ"ל (אסיפת יצחק כ"ב אב תשס"ו) – "שאלה: המשנה ברורה (ס' רע"ד ס"ק ב') כתב בענין בציעת הפת בשבת 'כשמוציא אחרים יאמר ברשות רבותי', אם יש שם רק בעל ואשתו, האם עדיין נכון לומר ברשות. תשובה: המנהג לומר ברשות".
 (ב) עי' גבעת שאול (או"ח שאלה כ"ז) – "מהיות שכל ענין אמירת 'ברשות' הוא מדרך ענוה וגם אם בעל הבית מברך אומר כן אף שאינו צריך ליטול רשות מאחרים, ואין לענוה שעור כמו שאמרו 'מאד מאד הוא שפל רוח', לכן כמדומני שיש מקום לומר 'ברשות' גם כשמוציא רק את אשתו".

ד. לויים.

1. הגרח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ג) – "שאלה: איתא במ"ב סי' קס"ז ס"ק ע"ה שכשיש כהן צריך ליטול ממנו רשות, האם ה"ה ללוי. תשובה: י"א שגם ללוי שואלים רשות, ברשות הכהנים והלויים כתוב שם".

2. עי' סי' ר"א סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ה. מראי מקומות – מצות לחם משנה (סי' י"ב סעי' ד').

לד] שיטעום הבוצע - סעיף ט"ו.

א. לתת לכל אחד חלקו קודם שאוכל הוא.

1. מיקל.

(א) רמ"א (סעי' ט"ו) – "אבל מותר לתת לכל אחד חלקו קודם שאוכל הוא, והם ימתינו עד שיאכל הוא".
 (ב) לבוש (סעי' י"ד).

2. מחמיר, שיטעום הוא קודם שיתן לכל אחד חלקו.

(א) ב"ח (ס"ק ט"ז).

(ב) ט"ז (ס"ק ט"ו).

(ג) א"ר (ס"ק כ"ז, א"ז ס"ק כ"ד).

(ד) גר"ז (סעי' כ') – "אבל הוא לא יתן להם כלל קודם שיטעום שלא להפסיק בשהיית נתינה זו בין ברכה לאכילה שלא לצורך שהרי הם אינם רשאים לטעום מה שנותן להם עד שיטעום הוא תחילה".

(ה) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק כ"ד) – "אבל מותר לתת. הט"ז תמה על זה דהוה הפסק וכ"כ הב"ח".

(ו) בן איש חי (שנה א' פ"ר אמור אות ח').

(ז) מ"ב (ס"ק ע"ט) – "ודעת הט"ז בענין זה דאין כדאי להבוצע שיחלק לכל אחד חלקו אחרי שאינם רשאים לטעום מהם עד שיטעום הוא תחלה א"כ נחשב לו הדבר להפסק בין הברכה לאכילה וזה אסור לכתחלה אלא יראה לטעום קודם ואח"כ יחלק לכל אחד מהם וכ"כ ש"א".

(ח) כה"ח (ס"ק קי"ב).
 (ט) ששכ"ה (פרק נ"ה סעי' כ"ד, "ומוטב").
 3. מראי מקומות – ערה"ש (סעי' ל').
 (א) הגר"א נבנצל שליט"א (יצחק יקרא סי' רע"ד על סעי' ג') – "עדיף שיטעם הבוצע קדם שיחלק למסבים (משנ"ב סי' קס"ז ס"ק ע"ט), אלא אם כן מכבד אביו או רבו וכיו"ב".

ב. **אשתו: ליל שבת קודש** - עי' סי' רע"ד סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.
 1. מראי מקומות – לקראת שבת (פרק י"ח הע' נ"ח).
 (א) **ברכת הבית** (שער ז' סעי' כ', הע' כ"ב) – "אך בשבת מותר לחתוך פרוסה לאשתו קודם שיאכל. [בשבת איכא טעם עפ"י האריז"ל שיחתוך גם לאשתו פרוסת המוציא קודם שיאכל לכן אין לחוש להפסק דחיתוך כיון דהוי מענין הסעודה ובדיעבד בכ"ע לא הוי הפסק כיון דהוי מענין הסעודה]".
 (ב) פסקי תשובות (הע' נ"ה) – "אמנם לאשתו יוכל לחתוך הפרוסה ולתת לה לפני טעימתו, כ"כ בברכת הבית שער ז' סעי' כ' כי עפ"י האריז"ל יש טעם וענין בזה (בליל שב"ק)".

ג. מעבירין על המצוות.

1. הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' ר' אות א') – "שאלה: כאשר בוצעים את החלה בשבת ונוהגים לחלק למסובים לפי גודלם - האם יש כאן בעייה של 'אין מעבירין על המצוות' אם אחד המסובים מעביר כזית מן החלה אל היושב לידו - קודם שהוא עצמו אוכל - כיוון שהיושב לידו הוא יותר מבוגר. תשובה: רשאי. שאלה: למה. תשובה: כולם מצוה אחת".

לה] הבוצע פושט ידו תחלה לקערה לאכול - סעיף י"ז.

א. עי' סי' ק"ע סעי' י"ב, לשיטות ומראי מקומות.

לו] נותן פרוסה לפני כל אחד והאחד - סעיף י"ח.

א. שאר אוכלין.

1. רק פת [פרוסת המוציא].

(א) הגר"חפ"ש זצ"ל (חי' בתרא על מ"ב ס"ק פ"ח) – "נראה דהוא דוקא בפת ולא בשאר אוכלין, ואפילו זריקה מעט".
 (ב) שבט הלוי (קובץ מבית הלוי ח"ג עמ' מ"ח) – "ההקפדה היא בפרוסת המוציא דווקא, ולא בשאר פרוסות שמוסרים בשעת הסעודה".

(ג) הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' ל"ג) – "שאלה: במש"כ השו"ע סי' קס"ז סעי' י"ח דאין הבוצע נותן ביד האוכל אלא א"כ היה אבל, האם נכון לומר שכל ההקפדה הזו אינו אלא בפרוסת המוציא, אבל לא בשאר הפרוסות שמוסרים האחד לשני בשעת הסעודה. תשובה: כן".

ב. הבוצע נותן חתיכת לחם לאיש אמצעי.

1. הגר"חפ"ש זצ"ל (חי' בתרא על מ"ב ס"ק פ"ט) – "ונראה דהוא דוקא בז' ימים ולא אח"כ והוא דין בבוצע (שלא יתן ביד האוכל), אבל מותר לאחזר לתת לחבירו פרוסה ביד".
 2. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' ל"ד) – "כשהבוצע מחלק הפת למסובין לא יתנו ביד האוכל, אבל לתתו ביד איש אמצעי בכדי שיתנו לחבירו אין קפידא".
 3. הגר"ח"ק זצ"ל (מילי מעלייתא אות ה*) – "שאלה: אם הבוצע נותן חתיכת לחם לתוך ידו של אחר שהוא יתן החתיכה להאוכל האם יש בזה משום אבילות. תשובה: צ"ע".

ג. זורקין פרוסת המוציא.

1. עי' סי' קע"א סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ד. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות כ"ו).

1. הגר"ח"ק זצ"ל (מילי מעלייתא אות ה*) – "שאלה: איתא בשו"ע (או"ח קס"ז י"ח) דאין הבוצע נותן ביד האוכל אלא א"כ היה אבל. אם הבוצע נותן חתיכת לחם ישר לתוך פיו של האוכל האם יש בזה משום אבילות. תשובה: לא אמרו אלא לידו".
 הגר"ח"ק זצ"ל (אשיחה עמ' ש"ז) – "בשבת קודש כאשר בוצע המברך נפסק בשו"ע שאין הבוצע נותן ביד האוכל אלא א"כ הי' אבל (פירוש שלאבל נותנים לתוך ידו כדכתיב פרשה ציון בידיה רמז לפרוסת המוציא שנותנים בידו בשעת אבילות). וגם אסור לזרוק חתיכת המוציא על השולחן כיצד יעשו ואולי בשבת ליכא קפידא דהרי מ"מ אסור משום אבילות בפרהסיא א"כ ליתן ביד יש בזה משום ריע מזליה ואולי במה שהמקבל פותח את ידו לקבל ליכא קפידא וצ"ע. תשובה: ישים לפניו".

לז] ברכת הנהנין: מי שיצא, אינו מוציא - סעיף י"ט.

א. עי' סי' רי"ג סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

לח] אם קידש היום ברכת הנהנין, או ברכת המצוות [נ"מ הדין של ערבות, ונ"מ אם חייבין לטעום מהקידוש] - סעיף כ'.

א. ע"י ס"י רפ"ט, לשיטות ומראי מקומות.

לט] הפרוסה שבצע עליה.

א. לאכול קודם שיאכל פת אחר.

1. רמ"א (סעי' כ') – ויש לאכול הפרוסה שבצע עליה קודם שיאכל פת אחר, שתהא נאכלת לתאבון, והוא משום חבוב מצוה (אגור וב"י בשם שבולי לקט).
2. מג"א (ס"ק מ"ב) – לשונו מובא לקמן.
3. שלחן שלמה (סעי' ז') – וטוב לאכול מפרוסת המוציא קודם אכילה ואחר אכילה קודם בה"מ".
4. גר"ז (סעי' כ"ב) – לשונו מובא לקמן.
5. קיצור שו"ע (סי' מ"א סעי' ד') – "יש לאכול את הפרוסה שבצע עליה קודם שיאכל פת אחר, והוא משום חבוב מצוה כיון שבירך עליה".
6. ערה"ש (סעי' ל"א).

ב. האם להניח קצת מפרוסת המוציא עד לבסוף.

1. יש להניח.

- (א) ספר חסידים (סוף ס"י תתפ"ח) – "ומן המוציא היה משאיר מעט ואוכלו לאחר הסעודה או יבש או במשקה על שם שיהא טעם של המוציא בפיו וכתוב (דברים כ"ה ה') ברוך טנאך ומשארתך שירי מאכל וכתוב (שמות כ"ג כ"ה) וברך את לחמך ואת מימך וכתוב יואל (ב' י"ד) והשאיר אחריו ברכה".
- (ב) של"ה (שער האותיות אות הקו"ף קדושת האכילה (א) אות ק"ס) – "הרי כמה קדושות יש בבציעת המוציא, ובכל הפת כולו שבצע ממנה. וכתב בספר חסידים (סימן תתפ"ח) וזה לשונו: ולחם שבירך עליו המוציא, לא היה נותן ממנו לעבד, ומן המוציא היה משאיר מעט ואוכלו לאחר הסעודה או יבש או במשקה, על שם שיהא הטעם של המוציא בפיו, וכתוב (יואל ב, יד) 'השאיר אחריו ברכה', עד כאן".
- (ג) יוסף אומץ (ח"א דיני בציעה סי' קי"א) – "מידת חסידות לאכול פרוסת הבציעה ראשונה, רק להשאיר ממנה מעט, ויאכלנה קודם ברכת המזון בלא ליפתן כדי שתשאר ברכה בפיו".
- (ד) עולת תמיד (ס"ק כ"ה) – "וכתב של"ה [שער האותיות קדושה ד"ה הרי] שגם ישיר מן פרוסת המוציא מעט שיאכל אחר אכילתו כדי שישאר טעם המוציא בפיו".
- (ה) מג"א (ס"ק מ"ב) – "קודם שיאכל. וי"א לאוכלה באחרונה ולכן יאכל קצת בתחלה וקצת בסוף (של"ה)".
- (ו) יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקע"ד אות י"ד).
- (ז) א"ר (ס"ק כ"ה, א"ז ס"ק כ"ג) – "כתב של"ה [שער האותיות, קדושה, ד"ה הרי] בשם ספר חסידים [סימן תתפ"ח] ומכל מקום ישאיר מעט לאכול בסוף אכילה שיהא טעם של המוציא בפיו וכתוב [יואל ב, יד] והשאיר אחריו ברכה".
- (ח) שלחן שלמה (סעי' ז') – "וטוב לאכול מפרוסת המוציא קודם אכילה ואחר אכילה קודם בה"מ".
- (ט) גר"ז (סעי' כ"ב) – "ויש לאכלה קודם שיאכל פת אחרת כדי שתהא נאכלת לתאבון משום חבוב מצוה ויש אומרים שטוב לאכלה בסוף הסעודה והרוצה לצאת ידי שניהם יאכל קצת בתחילה וקצת בסוף".
- (י) מ"ב (ס"ק צ"ז) – "כתב של"ה שגם ישיר מן פרוסת המוציא מעט שיאכל אחר אכילתו כדי שישאר טעם המוציא בפיו".
- (יא) תשובות והנהגות (ח"ה סי' ס"א אות ב') – "וע"ש במ"א (ס"ק מ"ב) ובט"ז (סקי"ח) ובמ"ב (סקצ"ז) שהביאו את דברי השל"ה שיש לשייר מפרוסה זו לאכול ממנה גם באחרונה כדי שישאר טעם המוציא בפיו".

2. לא.

א. ערה"ש (סעי' ל"א) – "ויש רוצים לומר להניח קצת מפרוסת המוציא עד לבסוף ואנחנו נוהגים כדברי רבינו הרמ"א".

3. מראי מקומות – וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ד' אות ט'), פסקי תשובות (הע' קס"ו).

- (א) בן איש חי (שנה א' פר' אמור אות י"ז) – "יש נוהגים לאכול שירי פרוסת המוציא סוף הסעודה משום חבוב מצוה וכדי שישאר טעם המוציא בפיו, וכתוב ברוך טנאך ומשארתך, ויש בזה תיקון לפגם הברית ומנהג יפה הוא, אך בתנאי דקים ליה בנפשיה שלא ישכחנה, דאם שכח ולא אכלה מאי אהני ליה ואדרבה מגרעות נתן, ועיין בכף החיים סי' כ"ג אות י"ג, לכך השכחן לא ינהוג בכך, ועכ"פ יזהר האדם לאכול חתיכת פת מעט מן השלחן סמוך ממש לנטילת מים אחרונים".
- (ב) כה"ת (ס"ק קל"ז) – "בהגה. ויש לאכול הפרוסה וכו'. משמע דכל פרוסת המוציא צריך לאכלה בתחלה קודם שיאכל פת אחר משום חבוב מצוה. וכן משמע מדברי האר"י ז"ל בשער המצות פרשת עקב שכתב וז"ל אם תוכל לכוין כל כוונות אלו בהמשך כל זמן אכילתך הוא דבר גדול ולפחות תכוין כוונה זו כשאתה אוכל אותה הפרוסה של כזית דהמוציא אשר ברכת עליו עכ"ל, משמע דכזית המוציא שבירך עליו צריך לאוכלו כולו בתחלה ולכוין בו כל הכוונות הצריכות לאכילה כיעו"ש ובדברינו לעיל סימן זק"ן אות ד' יעו"ש. ומיהו בספר חסידים סוף סימן תתפ"ח כתב ומן המוציא משאיר מעט ואוכלו אחר הסעודה או יבש או במשקה על שם שיהא טעם של המוציא בפיו וכתוב והשאיר אחריו ברכה ע"כ. והביאו השל"ה בשער האותיות אות ק' דף פ"א ע"ב, עולת תמיד אות כ"ה, מגן אברהם ס"ק מ"ב, אליה רבה אות כ"ה. ועיין קיצור של"ה אות ק' בענין הוצאת זרע לבטלה אות ח"י שכתב דמועיל גם כן שירור המוציא לתיקון הוצאת זרע לבטלה. וכן כתב ה"ר חיים פאלאג"י בכף החיים סימן כ"ג אות י"ג יעו"ש. אמנם מדברי האר"י ז"ל לא משמע הכי כנזכר אלא אדרבא משמע דהתיקון הוא שיאכל כל הפרוסה בתחלה ואנו אין לנו אלא דברי האר"י ז"ל. ומיהו הרוצה לקיים מאמרם ז"ל יש לשייר מכר שבירך עליו לאוכלו באחרונה".

ג) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות ל') – "כתב המשנ"ב (ס"ק צז): 'כתב של"ה שגם ישייר מן פרוסת המוציא מעט שיאכל אחר אכילתו כדי שישאר טעם המוציא בפיו'. האם זה גם כשבעה"ב מוציא את המסובים בברכת המוציא, שהם צריכים לשייר מהפרוסה שקבלו אף שהם עצמם לא בירכו 'המוציא' על אותה פרוסה שקיבלו. תשובה: שומע כעונה".

מ] פרוסת המוציא - להאכיל לבהמה או לנכרי.

א. מחמיר, יותר חמור משאר מאכלים.

1. ט"ז (ס"ק י"ח) – "ב"י הביא בשם הכל בו ואבודרהם שאין להאכיל לבהמה ועוף או לעכו"ם מחתיכה שנוגעות בו חתיכת המוציא פ"א באותה פרוסה שחתך כבר מן הלחם השלם חותך אח"כ מן אותה פרוסה חתיכה קטנה להמוציא לא יאכיל אותה הפרוסה לבהמה והב"י כ' ע"ז שאין סמך לדבר זה. ואני ראיתי בס' טעמי מצות להרקנטי במצה דמצוה שמזהיר בה שלא להאכילה למי שאינו בן ברית ונותן טעם הגון לזה וכן ראיתי רבים נוהגים נוהרים מזה בפסח ממילא יש ליהרר גם בחתיכו' המוציא בזה דחד טעמ' הוא. עוד הבאתי ראיה בחבורי על רש"י פרשת בא בפסוק משארותם צרורות בשמלותם כו' שיש חבוב מצות במה שנשתייר מן מצה ומרור".
- ט"ז (דברי דוד פר' בא פרק י"ב סוף פסוק ל"ד) – "שירי מצה ומרור. אבל שירי פסח הם נותר ובשרפה. וקשה מה מצוה יש בשירי מצה ומרור הא כבר נעשה המצוה בזמנה, ונראה כיון דהוקצה למצוה יש ליהרר אף בנותר ממנה לחבבו. וזה סיוע למה שכתבתי באו"ח סי' קס"ז שיש ליהרר שלא יתן לכותי מן חתיכת המוציא שבוצע".
2. עולת תמיד (ס"ק כ"ה) – "וכתב של"ה [שער האותיות קדושה ד"ה הרי] ... וגם אין ליתן מלחם שבצע לא לבהמה חיה ועוף או ערל עי"ש".
3. מג"א (ס"ק מ"ב) – "אין להאכיל מפרוסת הבציעה לעכו"ם או לבהמה (אבודרהם)".
4. יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקע"ד אות י"ד).
5. א"ר (ס"ק כ"ה) – "כתב ב"י [בסוף הסימן] הכלבו [טז ע"ד] כתב שלא להאכיל בהמה חיה ועוף או גוי מהחתיכה שנוגעת בה חתיכת המוציא, ואין לדבר סמך כלל ע"כ, אבל בשל"ה [שם] ומטה משה [סימן רפג] פסקו הכי. ומצאתי בדרישה [ס"ק ג] שכתב דכוונת הכלבו על הנשאר מפרוסה שפורס מלחם למוציא ולא על כל הלחם שמברך עליו ע"כ. וכן כתב ט"ז [ס"ק יח]".
6. שלחן שלמה (סעי' ז') – "אין מאכילין מפרוסת המוציא לכותי ולבהמה חיה ועוף וגם מחתיכה שנגע בפרוסת המוציא וה"ה מצות לא יתן כנ"ל".
7. גר"ז (סעי' כ"ב) – "טוב ליהרר שלא להאכיל פרוסת הבציעה לנכרי או לבהמה ועוף משום כבוד הברכה".
8. כה"ח (פלאג'י, סי' כ"ג אות ט') – "יהרר שלא לתת לגוי מאותו הלחם שברך עליו המוציא, (ספר החסידים, ואספקלריא המאירה דף ק"ז ע"א), ובספר עמודי שמים (דף ר"ל ע"ב, ובשל"ה, ודרישה) ואליהו זוטא הזהירו נמי שלא ליתן לבהמה חיה ועוף, (ועיין סולת בלולה, ובמחצית השקל סימן קצ"ז)".
9. קיצור שו"ע (סי' מ"א סעי' ד') – "יש לאכול את הפרוסה שבצע עליה קודם שיאכל פת אחר, והוא משום חבוב מצוה כיון שברך עליה. וטוב ליהרר שלא יתן ממנה לנכרי או לבהמה ועוף".
10. בן איש חי (שנה א' פר' אמור אות י"ב, עי' פר' שלח אות ב') – "לא יתן לבהמה חיה ועוף אפילו הטהורים מן הלחם שברך עליו המוציא".
11. ערה"ש (סעי' ל"א) – "ואין להאכיל מפרוסת המוציא לכותי או לבהמה".
12. מ"ב (ס"ק צ"ז) – "אין להאכיל לבהמה ועוף או לכותי מפרוסת המוציא או מהחתיכה שנוגעת בה חתיכת המוציא היינו דמאותה פרוסה שחתך מקודם מהלחם השלם חותך אח"כ מן אותה פרוסה חתיכה קטנה להמוציא וגם אותה הפרוסה לא יאכילם שאין כבוד בזה להמצוה".
13. כה"ח (ס"ק קל"ט).
14. עץ השדה (סי' כ"ב סעי' ז' [דפו"ח פרק ל"ח סעי' י"ג]).
15. אבני דרך (חי"ג סי' ל"ד) – "במקום שאין חשש שהגוי יפגע אזי אין לתת לו מהלחם משנה. אולם במקום דהדבר עלול להוות פגיעה חמורה בכבודו של העובד זר (בעיקר שהוא כבן בית, ומשתתף עם המשפחה או המטופל שלו בארוחה, דבר שרגיל בעובדים זרים הגונים), ויש בו אף חשש איבה, נראה שאפשר להקל, רק שבמידת האפשר יפרוס לו פרוסה מהחלק של הלחם משנה שלא פרס לעצמו (ולבני ביתו) לצורך האכילה (של המוציא) דבזה אין מקום להחמיר. ונלענ"ד דניתן בקלות לחתוך לו מהחלק השני (לא מהפרוסה שממנו מחלק למסובים) בלי שהוא יחוש וישים לב, וממילא הוא לא יפגע כשלא ליתן לו מהלחם משנה עצמו של המסובים (אלא מהחלק השני)".

ב. דווקא אם היא ראויה לאכילה לאדם.

1. אשל אברהם (בוטשאטש, סוף סי' קס"ז) – "מה שכתבו האחרונים ז"ל שלא ליתן מהפרוסה דהמוציא לבעל חי, נראה שאין זה רק לגבי הראוי שיאכל הוא, מה שאין כן כשבהפרוסה חרוך או נדבק שם מאפר הכירה אז קצתו אינו אפוי היטב, כיון שלמאכל אדם ראוי לבחור שלא יהיה כן וע"י זה נותן לבעל חי אין צד חשש ומותר ליתן היטב".
2. פסקי תשובות (אות כ"ט) – "ודווקא אם היא ראויה לאכילה לאדם, אבל אם חרוכה או מטונפת וכדו' ששוב אדם קץ מלאכלה מותר להשליכה לבעלי חיים".

מא] שאר מאכלים - להאכיל לבהמה או לנכרי.

א. מאכל ומשקה שברך עליו - להאכיל לבהמה או לנכרי.

1. מחמיר.

- (א) עי' ספר חסידים (סי' תתפ"ח) – "והיה זהיר לאחר שבירך שישתהו כולו ולא היה נותן לנכרי לשתות מכלי שהיה רגיל לברך עליו ולחם שבירך עליו המוציא לא היה נותן ממנו לעבד".
- (ב) בני יששכר (אגרא דכלה פר' חיי שרה), הו"ד בטעמי המנהגים (קונ"א סי' קפ"ב אות ג') – "ותמהר ותער כדה אל השקת ותרץ עוד וכו' ותשאב לכל גמליו. יש להתבונן מה משמיענו בזה שהריקה הכד מתחילה ואחר כך רצתה לשאב לגמלים, והנראה דהנה כתוב בספר חסידים [סי' תתפ"ח] אם בירך על צלוחית מים ונשאר בכלי, לא יתן ממנו לגוי ולבהמה הואיל שהזכיר שם שמים על הדבר אינו מהראוי ליתן ממנו לבהמה, והנה מבואר הענין בכאן שהעבד הנאמן הזה שדלה והשקה מתורת רבו, בודאי בירך על המים והזכיר שם שמים, וכששמעה החסידה הזאת שהזכיר שם שמים, אמרה אין מהראוי ליתן מזה להגמלים, על כן אמרה אל העבד גם לגמליך אשאב מחדש, ותמהר ותער כדה, הוריקה מקודם את המים ששתה העבד ואחר כך ותרץ אל הבאר לשאב".
- (ג) כה"ת (ס"ק קל"ח) – "וכתב שם בספר חסידים שלא יתן לנכרי לשתות מכלי שרגיל לברך עליו ולחם שבירך עליו המוציא לא יתן ממנו לעבד יעו"ש. והביאו השל"ה שם".
- (ד) פסקי תשובות (אות כ"ט) – "ודע כי יש המביאים בשם ספר חסידים (סי' תתפ"ח) שהוא הדין לכל מאכל ומשקה שבירך עליו ונשאר בצלחת או בכוס שלא יתננו לנכרי או לבעלי חיים ואפילו טהורים".

ב. מאכל מן השולחן - להאכיל בהמה טמאה או לנכרי.

1. מחמיר.

- (א) כה"ת (פלאגי, סי' כ"ג אות ט') – "ואנכי הרואה דאזהרה זאת איתא נמי לבעלי חיים טמאים שלא יתן מכל דבר מהשלחן. (כמו שכתב בספר בית דוד ח"א סימן ע"ט, וכן מצאתי להרב ראשית חכמה שער הקדושה, ולהרב כלי יקר במלכים ב' סימן א' והבאתי דבריהם בספרי הקטן רוח חיים סימן קע"א בס"ד, וזה נעלם מהרב בית מנוחה דף ס"א סוף ע"א, ועיין חסד לאלפים סימן ק"פ אות א')."
- (ב) בן איש חי (שנה א' פר' אמור אות י"ב, עי' פר' שלח אות ב') – "לא יתן לבהמה חיה ועוף אפילו טהורים מן הלחם שבירך עליו המוציא, ולטמאים לא יתן לחם ושום מאכל מן הבא על השלחן כלל, וכן יזהר שלא יתן לעכו"ם מאכל מן השלחן, ואפילו ישמעאלי שאינו עובד ע"ז, ורק אם יש חשש איבה לית לן בה, מפני שהשלחן עומד דוגמת המזבח דשלחנו של אדם מכפר עליו, לכך יזהר בזה".
- (ג) כה"ת (ס"ק קמ"א) – "לא יתן מדבר מאכל שיש בשלחן לכלב או לחתול. הרב ראשית חכמה שער הקדושה יעו"ש. וכן כתב בית דוד סימן ע"ט בשם הזוהר הקדוש. והביא דבריהם הרוח חיים סימן קע"א אות א' ובספרו כף החיים סימן כ"ג אות ט'. ומשמע דלאו דוקא כלב וחתול אלא דהוא הדין לכל בהמה חיה ועוף הטמאים. וכן כתב החסד לאלפים סימן ק"פ אות א', בן איש חי פרשת אמור אות י"ב. וכתב שם הרוח חיים דהמשליכים עצמות הדגים והבשר תחת השלחן ובאים החתולים לאוכלם לא טוב עושים בעת ההיא. וכתב עוד שם הרוח חיים על שם כלי יקר בפירושו למלכים ב' סימן א' שלא לתת מסעודת מצוה שום דבר מאכל לגוים עובדי עבודה זרה יעו"ש. וסעודות שאומרים בהם דברי תורה כולם חשובים של מצות וכאילו אוכלים לפני המקום ברוך הוא כמ"ש בפרק ג' דאבות שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו משלחנו של מקום וכו'. ושלשה לאו דוקא אלא אפילו אחד כמ"ש במסכת ברכות דף ו' ע"א יעו"ש".
- (ד) פסקי תשובות (אות כ"ט) – "ויש שהוסיפו להחמיר גם בכל מיני המאכלים והתבשילים אשר היו על שלחנו כשאוכל כהוגן עם אמירת דברי תורה, שעל שלחן כזה נאמר זה השלחן אשר לפני ה', וכל שכן אם הסעודה סעודת מצוה".

ג. מאכלי שבת - להאכיל נכרי.

1. בני יששכר (מאמרי השבתות מאמר א' אות י"ב) – "בהבינך כל הדברים האלה תבין שבת נקרא קודש [שמות לא יד] הוא דבר נבדל, וישראל נקראו קודש ואבדיל אתכם מן העמים [ויקרא כ כו], על כן למוצאי שבת אנו מבדילין המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים, ותבין ביותר הדבר מן הבדלת אור מן החושך, דהנה בית מלא חושך בהגיע לתוכו מעט אור הנה החשך נתבטל לא יודע מקומו או, כן מתבטל החומר נגד הצורה הבן הדבר, והנה קדש ישראל ל"י, על כן כל אוכליו יאשמו [ירמיה ב ג], מתבטלים, וראיתי לאנשי מעשה שהיו נזהרים מליתן ממאכלי שבת לגוים, ונכון הוא במקום שאפשר להיזהר, ובמקום שאי אפשר הנה יתקיים בזה כל אוכליו יאשמו, וזאת תהיה כוונת כל מכויין, מאכלי שבת המה סם חיים לישראל וההיפך לשונאיהם, הבן".
2. כה"ת (ס"ק קמ"א, כל לשונו מובא לעיל) – "וכתב עוד שם הרוח חיים על שם כלי יקר בפירושו למלכים ב' סימן א' שלא לתת מסעודת מצוה שום דבר מאכל לגוים עובדי עבודה זרה יעו"ש".

ד. ליתן לגוי לאכול מצה בפסח.

1. כה"ת (ס"ק קמ"מ) – "וכתב שם הט"ז בשם ספר טעמי המצות להרקנטי שמזהיר מאד במצה דמצוה שלא להאכילה למי שאינו בן ברית ונותן טעם הגון לזה, וכתב שכן ראיתי רבים נוהגים נזהרים מזה בפסח יעו"ש. ואני שמעתי מעשה נורא על זה כי בימי הרב משה חיים ז"ל זקנו של מה"ר יוסף חיים ז"ל בעל המחבר בן יהודע רב פעלים וכו' שזימן ישראל בפסח את עכו"ם אחד שהיה שכינו והאכילו מצה על שלחנו, ואחר כך סיפר זה לפני הרב משה חיים ז"ל ואמר לו שיזהר ממנו בזאת השנה כי אפשר שיזיקנו נזק גדול, ויהי היום וישראל יושב ובא העכו"ם ההוא וחרבו שלופה בידו ונעשה לו נס וברח מפניו ר"ל".
2. הגרח"ק זצ"ל (בית מתתיהו ח"ג סי' מ"ב אות ה', מה טובו גליון י' עמ' ק"ז) – "שאלה: אם מותר ליתן לגוי לאכול מצה בפסח. תשובה: לא. [כ"כ הט"ז או"ח סו"ס קס"ז, ועמש"כ בזה ידידי הגר"מ חליוה בגליון אליבא דהלכתא פ"ו עמ' קכ"ה, ובשו"ת בשמים ראש ס' קס"ט ובכף החיים או"ח ס' קס"ז סק"מ ובס' נתיבי המנהגים פסח עמ' רס"א ובספרו מרגניתא טבא עמ' של"ג, ובספר יעבדוך עמים עמ' ע"ח, ומה שכתבתי בשו"ת אבני דרך ח"ג ס' ל"ד ובס' ענפי משה פסח ס' קנ"ט ובשו"ת השואל ח"ב ס' ל"ד

[...].

3. מראי מקומות – אבני דרך (חי"ג סי' צ"ג).ה. האכלת מאכל אדם לבהמה.

1. עי' סי' קע"א סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

ו. מראי מקומות – בן ציצית הכסת (סי' י"ב), בית מתתיהו (אבני דרך חי"ג סי' ל"ג הע' ו').

סדר קדימה בפת - פת הבאה בכיסנין

סימן קס"ח

[א] קדימה בפת - <u>סעיף א'</u> .	[יז] בשיעור קביעות סעודה, בדרך ארעית.	[ג] פירורי לחם, פירורי מצה.
[ב] שלם.	[יח] נמלך.	[לד] פירורין שבמים, ומתלבנים - <u>סעיף י"א</u> .
[ג] פרוסה של חטים ושלמה של שעורים.	[יט] פת הבאה בכיסנין: הגדר - <u>סעיף ז'</u> .	[לה] פת השרוי ביין - <u>סעיף י"ב</u> .
[ד] ב' שלמות ואחד גדולה - <u>סעיף ב'</u> .	[כ] כמין כיסין.	[לו] הל' חלה: עיסה שבלילתה עבה - <u>סעיף י"ג</u> .
[ה] שני חצאי לחם.	[כא] נילוש בדבר אחר.	[לז] עיסה עבה שבשלה או טגנה.
[ו] שני גלוסקאות הדבוקים יחד - <u>סעיף ג'</u> .	[כב] לחמניות מזונות.	[לח] סופגניות מטוגנות (doughnuts).
[ז] שאר קדימות - <u>סעיף ד'</u> .	[כג] מאפה יבש ופריך.	[לט] חלוט - <u>סעיף י"ד</u> .
[ח] לחם מחיטה מלאה בימינו.	[כד] הלכה: ג' ציורים לעיל.	[מ] טרוקנין - <u>סעיף ט"ו</u> .
[ט] פת עכו"ם יפה מפת ישראל - <u>סעיף ה'</u> .	[כה] שלא דרך לקבוע סעודתו עליו.	[מא] טריתא.
[י] סוגיות: פת הבאה בכיסנין .	[כו] לחמניות - <u>סעיף ח'</u> .	[מב] צורת פת.
[יא] שיעור קביעת סעודה - <u>סעיף ו'</u> .	[כז] אוכל בתוך הסעודה, ולקינוח.	[מג] טורטייה.
[יב] אנשים.	[כח] "ודאי" פת הבאה בכיסנין.	[מד] לחם שאופין בחמה - <u>סעיף ט"ז</u> .
[יג] האם ליפתן מצטרף להשיעור סעודה.	[כט] פת פחות מכזית - <u>סעיף ט'</u> .	[מה] פשטיד"א - <u>סעיף י"ז</u> .
[יד] לאיזה שיעור סעודה מצטרף הלפתן.	[ל] חביצ"א, פרוורי לחם - <u>סעיף י'</u> .	[מו] פיצה (pizza).
[טו] כמה צריך לאכול, בלי צירוף הלפתן.	[לא] בישול.	
[טז] מה נכלל בלפתן.	[לב] טגנם.	

[א] קדימה בפת - סעיף א'

ברכות (דף לט:) – "איתמר, הביאו לפניהם פתיתין ושלמין; אמר רב הונא: מברך על הפתיתין ופותר את השלמין, ורבי יוחנן אמר: שלמה מצוה מן המובהר".

א. אם הפתיתין גדולים מן השלמין: לדעת ר' הונא.

1. צריך לברך על הגדולים.
- (א) רש"י (ברכות דף לט: ד"ה פתיתין) – "פתיתין ושלמין אמר רב הונא. אם רצה מברך על הפתיתין, ואם הפתיתין גדולים מן השלמין, צריך לברך עליהן".
2. מה שהוא רצה.
- (א) תוס' (ברכות דף לט: ד"ה מברך) – "וה"פ אמר רב הונא מברך על הפתיתין כלומר אם ירצה והוא הדין על השלמין אם ירצה".
- (ב) ר' יונה (ברכות דף כח. ד"ה הביאו) – "ומשום הכי נראה כמו שפירש רבינו יעקב..."
- (ג) רא"ש (ברכות פרק ו' סי' כ"א).

ב. **ברכות (דף לט:)** – "אמר רב נחמן בר יצחק: וירא שמים יוצא ידי שניהן, ומנו. מר בריה דרבינא. דמר בריה דרבינא מניח פרוסה בתוך השלמה ובוצע. תני חנא קמיה דרב נחמן בר יצחק: מניח הפרוסה בתוך השלמה ובוצע ומברך. אמר ליה: מה שמך. אמר ליה: שלמן. אמר ליה: שלום אתה ושלמה משנתך, ששמת שלום בין התלמידים".

1. פי', גדול עם שלום.
- (א) רש"י (ברכות דף לט: ד"ה יוצא) – "יוצא ידי שניהן. ידי מחלוקת של רב הונא ורבי יוחנן: מניח פרוסה תחת השלמה. ונמצאו שתיהן בידו, ובוצע או משתיהן או מן השלמה".
- (ב) ראב"ד (על הרי"ף ברכות דף כח., רשב"א ברכות דף לט: ד"ה פתיתין).
- (ג) רא"ה (ברכות דף לט: ד"ה אמר) – "אמר רב נחמן וירא שמים יוצא ידי שתיהן. פי' בהביאו לפנינו פתיתין ושלמים".
2. פי', שעורין בתוך חטיין. [יוצא ידי שניהם: י"א יש צד בגמרא שרבנן חולק (בעל המאור, ר' יונה), עי' ט"ז (ס"ק ב'). י"א על השני הלחמים (רא"ש)].

(א) תוס' (ברכות דף לט: ד"ה מניח) – "ולפי' ר"ת לא מצינו לפרש הכי דקאי אפתיתין שהרי אינו צריך לעשות כן אלא יברך על השלמה ודי בכך לכ"ע דאפילו רב הונא לא קאמר אלא על הפרוסה אם ירצה אבל פשיטא אם בירך על השלמה יצא ונראה לפירוש ר"ת [ר"ח] שניהם קאי אשני לחמים אפרוסה של חטים ושלמה של שעורים".

(ב) בעל המאור (ברכות דף כח.) – "אבל פרוסה של חטין ושלמה של שעורין דברי הכל מברך על הפרוסה של חטים ופותר השלימה של שעורים. הא ודאי בתורת חובה הוא שמברך על פרוסה של חטים אי משום דקיימא לן חביב עדיף אי משום דהוא מוקדם בפסוק דכתיב ארץ חטה ושעורה אמר רבי ירמיה בר אבא כתנאי כלומר הא דמודה ר"י לאו דברי הכל הוא אלא רבי יהודה ולא רבנן ודחינן לה להא דרבי ירמיה וקמה לה הא דרבי יוחנן כדברי הכל וירא שמים דמפיק נפשיה מכל פלוגתא מקיים מצות שתיהן כלומר מצות חשוב ומצות שלם ומניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע מן הפרוסה וזהו שמשים שלום בין התלמידים דאפי' מאן דמוקים לה כתנאי כהאי גוונא ליכא מאן דפליג ואי לא עביד הכי אין תופסין אותו בכך כיון דאוקימנא לדר"י כדברי הכל".

(ג) ר' יונה (ברכות דף כח. ד"ה שלום).

(ד) רא"ש (ברכות פרק ו' סי' כ"א) – "נראה דקאי אפרוסה של חטין ושלמה של שעורין דלא קאי אפתיתין ושלמים פלוגתייהו דרב הונא ור' יוחנן מדקאמר מניח פרוסה בתוך שלימה והא דקאמר **יוצא אדם ידי שניהם על שני הלחמים קאי**".

1) פוסקים – מחבר (סעי' א'), ערה"ש (סעי' ב').

ג. הלכה.

1. שלמין עיקר, כר' יוחנן – תוס' (ברכות דף לט: ד"ה מברך), ראב"ד (על הרי"ף ברכות דף כח.), רשב"א (ברכות דף לט: ד"ה ולענין), רא"ש (ברכות פרק ו' סי' כ"א), תוס' הרא"ש (ברכות דף לט: ד"ה ה"ג), מרדכי (ברכות רמ"ז קכ"ט), טור (סעי' א'), הג' מיימוניות (הל' ברכות פרק ז' אות ד'), מחבר (סעי' א'), ט"ז (ס"ק א'), פוסקים.
א) וירא שמים מניח פרוסה גדולה בתוך שלימה - לפי רש"י ראב"ד ורא"ה, לעיל.
ב) אם הפתיתין גדולים ונקיים מהשלימין, ירא שמים מניח פרוסה גדולה בתוך שלימה – נחלת צבי (ס"ק א'), א"ר (ס"ק א').

ד. כלל: רק כרצה לאכול משניהם – תרה"ד (ח"א סי' ל"ב), ב"י (ס"ק א' (ב')), רמ"א (סעי' א'), "וכל זה כשרוצה לאכול משניהם, אבל אם אינו רוצה לאכול אלא מאחד, יבצע עליו ואין לחוש לשני, אף על פי שחשוב או חביב עליו", לבוש (סעי' א'), ט"ז (ס"ק ה'), גר"ז (סעי' ב'), ח"א (כלל מ"ב סעי' י'), דרך החיים (סי' ר"ו סעי' א'), קיצור שו"ע (סי' מ"א סעי' ח'), ערה"ש (סעי' ה'), שעה"צ (סי' תקל"ג ס"ק ט"ו), בצל החכמה (ח"ג סי' ס"ו אות א'), וזאת הברכה (עמ' קכ"ז אות ב'), פוסקים.
1. מ"ב (ס"ק ה') – "ומסתברא דדוקא אם אינו רוצה לאכול אלא מאחד אבל אם ברצונו שוה הוא לאכול מזה או מזה ושניהם מונחים לפניו אף שאינו רוצה לאכול משניהם יחד מצוה מן המובחר לבצוע על המוקדם בפסוק ושאר המעלות".

ב] שלם.

א. חסר מעט, פחות מאחד חלקי ארבעים ושמונה ממנו.

1. עי' סי' רע"ד סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ב. תוית הדבוקה על גבי הלחם: לכתחילה.

1. עי' סי' רע"ד סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. פת שלמה שנשבר מקצתה עד שאם יאחז בפרוסה יפול הפת ממנו, האם יש להקדימו לפרוסה ממש.

1. יש להקדימו – הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות כ'), "פת שלמה שנשבר מקצתה עד שאם יאחז בפרוסה יפול הפת ממנו האם יש להקדימו לפרוסה ממש. תשובה: כן".

ד. אם פחות מכזית שלום קודם לגדולה.

1. שלום קודם.

א) הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות ל"א) – "אם גם עוגיה קטנה שלימה שאין בה כזית קודמת לגדולה. תשובה: מסתבר שכן".

2. מראי מקומות.

א) פסקי תשובות (הע' ג') – "ויש להסתפק אם הוא פחות משיעור כזית, ולענין לחם משנה מצינו לדון בכך בשדי חמד מערכת ל' סוף כלל כ"ז ובה"ח סי' רע"ד סק"ח, וע"ע שו"ת רבבות אפרים ח"א סי' ר"ד בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] דמהירושלמי פ' כיצד מברכין מוכח דבעינן כזית. ולאילו הנוהגים להקפיד כהפוסקים דס"ל דהבציעה צריכה להיות בשיעור כזית (עיין סי' קס"ז אות א') מסתבר דאין להם להקפיד על השלם כשהוא פחות מכזית והפרוסה שלפניו יותר מכזית".

ה. להשתדל לקנות פת שלימה.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"ז) – "שאלה: קיי"ל ששלם עדיף לענין ברכה מפרוסה, וצ"ע האם צריך להשתדל לקנות לחם שלם בשביל זה, ולא לקנות לחם פרוס. תשובה: אולי".

ו. לחם שלם אבל הוא ארוך כ"כ עד שאם יאחז בצד אחד יפול הצד השני - האם דינו כשלם.

1. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' י"ד) – "כתבו האחרונים דפת שנחתך במקצת כעין סדק, והפרוסה עדיין מחוברת אליו אבל הוא באופן שאם אוחז בפרוסה אין הככר עולה עמו, לחם פרוס מקרי ואין יוצאין בו ידי חובת לחם משנה (מג"א סי' קסז סק"ה), והדבר פשוט שזהו דוקא בכה"ג שנחתך, אבל אם לא נחתך כלל רק שהוא רך וכבד באופן שאם יגביהנו מצדו האחד אין הככר עולה עמו, ודאי מקרי שלם".

2. הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות י"ט) – "אם יש לו לחם שלם אבל הוא ארוך כ"כ עד שאם יאחז בצד אחד יפול הצד השני, האם דינו כשלם. תשובה: אין מציאות כזו".

ז. פת שבעצם פרוס ורק מחמת שפתו התחתונה שהוא קרוש מאד נאחז כולה יחד - האם דינו כשלם.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות כ"א) – "פת שבעצם פרוס ורק מחמת שפתו התחתונה שהוא קרוש מאד נאחז כולה יחד (אבל למעלה נפרד ורק למטה בשפתו דבוק) האם דינו כשלם. תשובה: יתכן שלא טוב".

ח. בשאר מאכלים: הגדר של שלום.

1. עי' סי' רי"א סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ט. מראי מקומות.

1. פסקי תשובות (סי' קס"ז הע' א') – וכמבואר בשו"ע יזהר שלא יחתוך עמוק מדי באופן שאם יאחזו הככר בחלק הקטן ישבר ויפרד מהככר (ולכן מי שמכין כריך (סענדויטש) מלחמניה וכדו', לא יחתכנה בכל אורכה לשניים, אלא יחתכנה באופן שעדיין ישאר מחובר באופן שכשמגביה צד אחד יעלה השני עמו').

ג] פרוסה של חטים ושלמה של שעורים.

א. ברכות (דף לט:): – "ורבי יוחנן אמר: שלמה מצוה מן המובחר, אבל פרוסה של חטין ושלמה מן השעורין דברי הכל מברך על הפרוסה של חטין ופותר את השלמה של שעורין ... אמר רב נחמן בר יצחק: וירא שמים יוצא ידי שניהן ... מניח הפרוסה בתוך השלמה ובוצע ומברך".

1. פשוט בהסוגיה - ע"ל לעיל.
2. ערה"ש (סעי' ב') – "ואף על גב דבגמ' גופה אמרו דעיקר הדין הוא דהפרוסה של חטין קודמת אלא דלהעדפה בלבד ירא שמים עושה כן מ"מ כיון דאפשר לעשות כירא שמים ממילא דצריך לעשות כן שהרי אין בזה הפסד".
3. שעה"צ (סי' רי"א ס"ק ג') – "מגן אברהם מלעיל סימן קס"ח דפרוסה של חטין ושלמה של שיעורין, מדינא הפרוסה עדיף, ומסתמא משום דחטין אקדמה קרא, והוא הדין לעניננו. ועיין במחצית השקל שהעיר דבסימן קס"ח איתא דירא שמים מבצע על שתיהן יחד, עיין שם, ומסתמא הוא הדין לעניננו, והמגן אברהם סתם בזה, ונראה דסבירא לה דכיון דמן הדין מעלת מין שבעה עדיף ממעלת השלם, ורק לענין סעודת פת דהוא עיקר קביעת סעודה אמרו דירא שמים יוצא גם מעלת השלם, מה שאין כן בפירות דאינו עיקר סעודה לא החמירו כיון דמדינא מעלת שבעה עדיף".

ב. ירא שמים: פרוסה תחת השלימה או תוך הפרוסה.

1. תחת השלימה – טור (סעי' א'), מחבר (סעי' א'), לבוש (סעי' א'), שלחן שלמה (סעי' א'), דרך החיים (סי' ר"ו סעי' ב'), קיצור שו"ע (סי' מ"א סעי' ח').
2. תוך השלימה – רי"ף (דף כח.), בעל המאור (ברכות דף כח., לשונו מובא לעיל), גר"ז (סעי' א'), ח"א (כלל מ"ב סעי' ו'), ערה"ש (סעי' ב').
א) ערה"ש (סעי' ב') – "בפת שלנו א"א ליתן הפרוסה בתוך השלימה".
3. תוך פרוסה – רמב"ם (הל' ברכות פרק ז' הל' ד').
4. מראי מקומות – ראש יוסף (ברכות דף לט: ד"ה אתמר, לשונו מובא לקמן).

ג. ירא שמים: בוצע מהשלום או בוצע מהפרוסה או בוצע משניהם.

1. בוצע משניהם יחד – רמב"ם (הל' ברכות פרק ז' הל' ד'), רא"ש (ברכות פרק ו' סי' כ"א), טור (סעי' א'), מחבר (סעי' א'), לבוש (סעי' א'), שלחן שלמה (סעי' א'), גר"ז (סעי' א'), דרך החיים (סי' ר"ו סעי' א'), קיצור שו"ע (סי' מ"א סעי' ח'), ערה"ש (סעי' ב'), פוסקים.
2. בוצע מהפרוסה – בעל המאור (ברכות דף כח., לשונו מובא לעיל), ר' יונה (ברכות דף כח. ד"ה וירא).
3. מראי מקומות – רש"י (ברכות דף לט: ד"ה מניח).
א) ראש יוסף (ברכות דף לט: ד"ה אתמר) – "דבר"מ כתב חטה ושעורה מניח פרוסה תחת השלימה (לשטת' והוא שיטת ר"ת ירא שמים מניח אחטה ושעורה קאי וא"כ עיקר הפרוסה ובוצע משתיהן יחד או עכ"פ מפרוסה משא"כ לרש"י דקאי אפלוגתא דר"י ור"ה עיקר השלימה בוצע משתיהן או משלימה וזהו גי' הספרים מניח פרוסה תוך השלימה)".

ד. האם יש ענין להדר להביא גם פת חטיין ולאכול מזה כדי שיברך על דבר חשוב או רק אם נמצא שם.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות ל"ד) – "בדין קדימה בפת חטיין לפת שעורים, האם יש ענין להדר להביא גם פת חטיין ולאכול מזה כדי שיברך על דבר חשוב או רק אם נמצא שם ובין כך יאכל מזה חייב להקדים, אבל אין ענין להביא. תשובה: רק אם נמצא".

ה. פת שלם שמעורב בו חצי קמת חיטה וחצי שבולת שועל, האם הוא קודם לפרוסה של פת חטיין.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות ל"ה) – "פת שלם שמעורב בו חצי קמת חיטה וחצי שבולת שועל, האם הוא קודם לפרוסה של פת חטיין, או יבצע על שניהן. תשובה: צ"ע".

ד] ב' שלמות ואחד גדולה - סעיף ב'.

א. הלכה.

1. מברך על הגדולה – מהר"ם (תשב"ץ קטן סי' שכ"ב ד"ה אין), מרדכי (ברכות רמז קכ"ט), הג' מיימוניות (הל' ברכות פרק ז' אות ד'), מחבר (סעי' ב'), לבוש (סעי' ב'), יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקע"א אות ה'), שלחן שלמה (סעי' ב'), גר"ז (סעי' ה'), לוח ברכת הנהנין פרק ג' סדר ברכת הנהנין פרק י' סעי' ג'), גר"ז (סעי' ה'), ח"א (כלל מ"ב סעי' ו'), דרך החיים (סי' ר"ו סעי' א'), קיצור שו"ע (סי' מ"א סעי' ח'), וזאת הברכה (עמ' קכ"ז אות ג'), פוסקים.

ב. גדול או נקיה: דהיינו גדולה קיבר או הקטנה נקיה.

1. מברך על הקטנה נקיה.
- א) מג"א (ס"ק ז') – "נ"ל אפילו הקיבר גדול מהנקה דמעלה דנקיות הוזכרה בהדיא בירושלמי משא"כ מעלה דגדול".
- ב) א"ר (ס"ק ד') – "כתב נחלת צבי [ס"ק ב] דוקא אם שניהם שוים ביופי, אבל אם הקטן פת נקי והגדול פת קיבר מברך על הקטן ע"כ. ונ"ל ראייה לזה מתוספתא [פ"ד הי"א] שהביא [ו] תוס' שם [לט ע"ב ד"ה אבל] שלימה דגלוסקאות ושלימה דבעל הבית מברך על שלימה דגלוסקאות, פרוסה דגלוסקאות ושלימה דבעל הבית מברך על השלימות דבעל הבית, ואם איתא דמברך על שלם היותר גדול, הוי ליה למינקט הכל בשלימה ויותר רבותא, כגון שלימה קטן דגלוסקאות וגדול דבעל הבית מברך על [של] בעל הבית, אלא מוכח דאז מברך על שלם קטן דגלוסקאות. ואפשר דבהכי מיירי רישא דתוספתא, והיינו דהוצרך למיתני דמברך על שלימה דגלוסקאות".
- ג) באה"ט (ס"ק ג') – "הנקה. אפילו הקיבר גדול מהנקה".
- ד) שלחן שלמה (סעי' ב').
- ה) ח"א (כלל מ"ב סעי' ו', סעי' ח' [לשונו מובא לקמן]) – "אבל אם היה אחד מהם נקי אף על פי שהוא קטן והשני גדול והוא קיבר, מברך על הנקי שהוא חשוב יותר ממעלת גדול".
- ו) גר"ז (סעי' ה'), לוח ברכת הנהנין פרק ג' סעי' ג', סדר ברכת הנהנין פרק י' סעי' ג').
- ז) קיצור שו"ע (סי' מ"א סעי' ח').
- ח) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ו', ס"ק י"ב, שלטי גיבורים ס"ק ה') – "מברך על הגדולה. היינו אם שניהם שווים ביופי אבל אם הקטן פת נקי והגדול פת קיבר נקי עדיף, נ"ץ וכ"כ הא"ר ראי' מהתוספתא, וכ"כ המ"א ס"ק ז' מטעם דגדול לא נזכר בש"ס מעלתו משא"כ מעלה דנקיות ובאמת בזה דבריו צ"ע ועשה"ג מ"ש בזה אבל הדין דין אמת".
- ט) ערה"ש (סעי' א') – "ושתי פרוסות אחת גדולה ואחת נקייה נקייה קודם דנקי עדיף מגדול וכן בשתי שלימים האחד גדול והשני נקי הוא קודם [שם ס"ק ז']".
- י) מ"ב (ס"ק ו', ס"ק ט"ו [לשונו מובא לקמן]) – "אבל אם הקטנה נקיה והגדולה קיבר מברך על הקטנה".
2. מברך על הגדולה קיבר.
- א) יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקע"א אות ה') – "גדול כיצד. היו שתיהן שוות ממים אחד. מברך על הגדולה אפילו היא קיבר".

ג. גדול או לבנה יותר.

1. נסתפק – מג"א (ס"ק ח'), באה"ט (ס"ק ד'), גר"ז (סעי' ה'), מאמר מרדכי (ס"ק ו'), ערה"ש (סעי' א').
2. מברך על לבנה יותר – א"ר (ס"ק ז'), דרך החיים (סי' ר"ו סעי' א'), מ"ב (ס"ק ט"ז), מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק ב').
3. מראי מקומות – מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק י"ג).

ד. הגדר.

1. הגר"ח ק"צ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות ל"ב) – "בדין קדימה לפת גדולה, מהו אם האחד גדול רק מצד שיש בו הרבה חירורי אויר, והשני שוקל הרבה יותר. תשובה: לפי המראה".
- הגר"ח ק"צ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות ל"ג) – "בענין הנ"ל, ראיתי בשו"ת תורה לשמה (סי' קב) דב' לחמים שהאחד מראהו משובח והשני מראהו שחור אך טעמו משובח, המשובח בטעמו קודם. ומוכיח מירושלמי (פ"ו דיומא) בענין ב' שעירים אחד משובח בגופו ואחד משובח במראה שהמשובח בגופו קודם, וא"כ ה"ה כאן שיש להקדים הגדול בגופו מחמת רוב קמח. תשובה: יתכן שהגדול קודם".

ה] שני חצאי לחם.

א. בימי חול.

1. יחברם ביחד – מחבר (סעי' ב'), לבוש (סעי' ב'), א"ר (ס"ק ה'), פמ"ג (א"א ס"ק ד', "ואליה רבה").
2. א"צ לחברם – מג"א (ס"ק ד'), "ואפשר דבחול א"צ לחברם כלל וכן נוהגין", שלחן שלמה (סעי' ג'), גר"ז (סעי' ג'), "ובחול א"צ לחברו כלל", ערה"ש (סעי' י"א), שלחן הטהור (סעי' ה').
3. מראי מקומות – מ"ב (ס"ק ז').

ב. לחברם: בשבת.

1. מג"א (ס"ק ד') – "יכול לחברם. ברוקח כ' בזה הל' ודינו כדין שלם אפ"ל בשבת כדאמר' בעירובין וכו' ע"כ כלומר אף על גב דבשבת בעי' לחם משנה שלם מ"מ זה מקרי שלם ואפשר דבחול א"צ לחברם כלל וכן נוהגין, וכשמחברים בשבת יזהר שלא יקח עץ שהוא מוקצה".
2. לא לכתחילה.
- א) א"ר (ס"ק ה') – "היינו דמיירי כשאי אפשר לו בלחם שלם".
- ב) גר"ז (סעי' ג') – "אבל אם יש לו לחם אין לסמוך על זה כי יש לומר שאינו נחשב כשלם אלא לענין עירובי חצירות בלבד שלא הצריכו בו שלם אלא משום איבה בלבד שלא יבא אחד לומר אני נותן שלם ואתה נותן פרוסה וכשאין חיבורו נראה אין לחוש לכך אבל לענין לחם משנה אינו נחשב כשלם ע"י חיבור זה כמו שאינו נחשב ככר אחד לענין טומאה וטהרה ע"י חיבור זה".
- ג) מ"ב (ס"ק ט') – "ומ"מ אם יש לו אחר שלם לא יבצע ע"ז [א"ר]".
- ד) ששכ"ה (פרק נ"ה סעי' י').

ה) פסקי תשובות (דפו"ח, סי' רע"ד אות י').

3. מחמיר.

א) שלחן הטהור (סעי' ה') – "דלא מהני כלל תפירה וחיבור".

4. מראי מקומות.

א) ערה"ש (סעי' י"א) – "ואנחנו לא ראינו המנהג הזה גם בשבת".

ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' י"ז) – "ככר שנשבר לכמה פרוסות, אם מחבר אותם יחד ע"י קיסם והוא נראה שלם, שלם מקרי".

ג. כלל א': אם נראה שנתחבר יחד.

1. לא מקרי שלם – מג"א (ס"ק ג'), תוס' שבת (סי' רע"ד ס"ק ב'), פמ"ג (א"א ס"ק ג'), מחה"ש (ס"ק ג'), מ"ב (ס"ק ח'), שעה"צ ס"ק ח', "אבל אם נראה להדיא שנתחבר יחד לא מקרי שלם. [דמקרו כשמתכלין בו הלא לעולם נראה שהוא נתחבר משני חצאין]."

ד. כלל ב': האם רק שני חצאי או ה"ה פרוסות הרבה.

1. רק שני חלקים – חת"ס (או"ח סי' מ"ו, "ני"ל אין בו אלא חדושו, הנה לשון הרב המחבר בש"ע סי' שס"ו סעיף וי"ו שהכניס הקצה הא' בתוך הפת וקצה השני בתוך הפרוסה, משמע שנפרס פרוסה מחלק גדול העיקרי באופן שעיקר הככר הי' קיים, וכן משמע מלשון ר"ח בעירובין שם אם תפרה בקיסם משמע תפרה הא דלעיל דאירי בה והיינו נטל יותר מכדי חלתה ואותה הפרוסה תפרה להגדול, מיהו ברוקח שם כ' להדיא ב' חצאי משמע שהפרוסות שוים נמי מהני תפירה, אבל עכ"פ לתפור פרוסה בפרוסה ופרוסה בפרוסה עד שישלים לפת שלם לא מצינו, ודומה למאי דאמרינן בשבת צ"ו ע"א אין אומרים הבא גיסטרא לגיסטרא, ויען עיקור הדין מפוקפק הוא לע"ד ע"כ הבו דלא לוסף עלה לדבק פרוסות הרבה אלא ישתדל להמציא לו לחם אחר שלם"), אורחות חיים (ס"ק ג'), כה"ח (ס"ק ט"), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ע"ח), פסקי תשובות (אות ב'), שערי הברכה (פרק ג' הע' נ"א).

2. מראי מקומות – דעת תורה (סי' רע"ד על סעי' א' ד"ה ובדין), ששכ"ה (פרק נ"ה הע' ל"ו).

ה. כלל ג': אם אלו השני חצאין באו משני לחמים.

1. מחמיר, יש להקל דווקא כששני החצאים באו מלחם אחד – שד"ח (מערכת ל' כלל כ"ז ד"ה ובמה, "ובמה שכתבו הפוסקים בשם רבינו הרקח דמי שאין לו לחם שלם ויש לו שני חצאי לחם יכול לחברם בעץ תחוב בענין שאינו נראה ודינו כלחם שלם לענין לחם משנה מסתמיות לשון הפוסקים היה נראה לי דאף אם אלו השני חצאין באו משני לחמים (שנאכלו חציין ונשאר חציין) מהני לחברם בעץ וכו' אמנם ראיתי לגאון עזנו הרב פתח הדביר בח"ג דף צ"ג אות ה' שנסתפק בזה והאריך להוכיח דלא מהני חיבור אלא לשני חצאין שבאו מלחם אחד שנחלק לשנים אבל אם הם משני לחמים וחברם בקיסם בענין שאינו נראה אפילו הכי לא מהני להו חבר ולא מיקרו לחם שלם"), ששכ"ה (פרק נ"ה הע' ל"ו), פסקי תשובות (אות ב'), שערי הברכה (פרק ג' הע' נ"א).

ו. בשקית.

1. לענין לחם משנה.

א) אינו נחשב שלום.

(1) הגרש"א זצ"ל (ביצחק יקרא סי' רע"ד על סעי' א', שלמי ברכה עמ' קי"ד) – "דלחם פרוס, אף אם עטוף בשקית, לא מקרי לחם שלם".

(2) ששכ"ה (פרק נ"ה סעי' י"א) – "לחם פרוס הנתון בתוך שקית - אינו נחשב ללחם שלם".

(3) ילקוט יוסף (סי' רע"ד סעי' י') – "ולכן לחם פרוס אפילו אם הוא מונח כולו בתוך ניילון, אינו מצטרף ללחם משנה".

2. יש מעלה, שיש לברך המוציא בעוד הלחם בתוך השקית ונראה כשלם.

א) תשובות והנהגות (ח"ה סי' ס"א אות א') – "בזמן האחרון מייצרים ומוכרים לחם שהוא כבר חתוך ופרוס לפרוסות, ונסתפקתי מהו לקיים בו מצות בציעת הפת, שצריך לכתחילה לברך על שלימה דוקא וכמבואר בשו"ע (סי' קס"ז), והיינו מפני כבוד הברכה, ואפילו כאשר נחתך רק קצת כדי שיהא קל יותר לחותכו אחרי הברכה, מפורש שם בשו"ע (סעיף א') שלא נקרא שלימה אלא באופן שאם יאחז בפרוסה יעלה השאר עמו, וכ"ש כשתחוך לגמרי שאין זו שלימה. אמנם נראה דאף שזהו הדין לכתחילה שצריך שיהיה מחובר ממש, מ"מ אם אין לפניו ככר שלם אבל נמצאים כל הפרוסות ביחד בשקית, עדיין עדיף לברך באופן זה מלברך על חתיכה אחת שאין זה כבוד הברכה, וע"כ אם אפשר ישתדל לברך על כמה פרוסות צמודות. וכ"ש כשהככר כולו באריותו רק שהוא חתוך, כדאי שיברך עליו כך, מאשר שיברך על פרוסה אחת שאינו כבוד הברכה וחז"ל הקפידו ע"ז".

ב) פסקי תשובות (סי' קס"ז סוף אות ב', הע' כ"ח) – "ודע, שבלחם פרוס, כל זמן שהוא עדיין שלם בתוך עטיפת הניילון, נכון לברך המוציא בעוד הלחם בתוכו ונראה כשלם. [עיין שו"ת משיב דבר (להנצי"ב זצ"ל) סי' כ"א דמחשיב לחם זה לשלם לענין לחם משנה כשאין לו אחר, דהעטיפה מצרפו לשלם, וה"ה לנידו"ד, ואף כי לכתחילה יש להניח הידים על הפת ממש בעת הברכה ללא מפה וכפפות (מ"ב סק"ג), מ"מ מסתברא דאין עטיפת הניילון חציצה כי עשויה להגן על הפת ובטילה לגבי הפת וכהא דכתבינן בסי' תנ"ז אות ה'. והנה אם הלחם אינו שלם, שוב אין מסתבר שיש ענין לברך על חלקו כשהוא בתוך הניילון (ומשום הא דלעיל הערה כ"ג), דבדר"כ מתפרדים הפרוסות זו מזו ואינו נראה כלל כחתיכה אחת]."

(1) צ"ב: שחסר הכלל א', שהוא לא נראה שלום. וכן חסר כלל ב', שהוא מפרוסות הרבה.

3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ג' הע' נ"א).

א) עי' סי' רע"ד סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ו] שני גלוסקאות הדבוקים יחד - סעיף ג'.

א. בלחמים הנבדקים יחד: לחם משנה.
1. ע"י סי' רע"ד סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ז] שאר קדימות - סעיף ד'.

א. שתיהן נקיות: וזו לבנה יותר מזו.
1. מברך על הלבנה יותר - מחבר (סעי' ד'), ת"א (כלל מ"ב סעי' ו').

ב. לבן יותר, אבל השני יותר חביב.

1. החביב קודם - מ"ב (ס"ק ט"ז, שעה"צ ס"ק י"ב, "על הלבנה. ואף אם השניה גדולה ממנה אם לא שהוא חביב עליו יותר. [המגן אברהם נסתפק בזה, אבל האליה רבה כתב כן לודאי, וכן מצדד הפרי מגדים משום מעלת החביב, ולכן כתבתי דאם הוא חביב בעיניו מהלבנה, הגדולה קודם, ונראה לי דאפילו שניהם שוים הוא קודם, משום שהוא חביב עליו, ואף דהמגן אברהם בסעיף קטן ז כתב בשם הבית יוסף דבטלה דעתו, היינו, לענין קיבר לבד, אבל לא מלבן ללבן ביותר]"), וזאת הברכה (עמ' קכ"ז אות ד').
(א) הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות ל"ו) - "כתב השו"ע (סעי' ד): 'פת נקיה ופת קיבר, מברך על הנקיה, ואם שתיהן נקיות וזו לבנה יותר מזו, מברך על הלבנה יותר'. וכתב ע"ז המשנ"ב (ס"ק טז): 'ואף אם השניה גדולה יותר, אם לא שהוא חביב עליו יותר'. ופירש בשער הציון: 'ואף דהמ"א כתב בשם הב"י דבטלה דעתו היינו לענין קיבר לבד אבל לא מלבן ללבן ביותר'. וק"ל רז"ל הב"י: 'נראה שאם יאמר הברצע דאותו שאינו לבן כ"כ חביב ליה לא צייתנן ליה דבטלה דעתו' עכ"ל. הרי במפורש מדובר מלבן ללבן יותר. תשובה: יפה העיר לכאול".

(ב) מראי מקומות - מעדני אשר (ברכות סי' ט').
2. מראי מקומות.

(א) ערה"ש (סעי' ה) - "כשרוצה לאכול משניהם יבצע כמו שנתבאר אפילו הפת השני חביב עליו יותר כן כתב רבינו הב"י בספרו הגדול ע"ש ויש מי שאומר דלדעת הרמב"ם שיתבאר בסי' רי"א בפירות דהולכין אחר החביב גם בכאן כן הוא [מג"א סק"ו] ולענ"ד נראה דאינו כן דדווקא בפירות שאין בזה קביעות סעודה הולכין להרמב"ם אחר החביב ולא בקביעות סעודה כשדעתו לאכול משניהם וראה מהרמב"ם עצמו שדין זה כתב בפ"ז ולא הזכיר הך דחביב ובפ"ח בדין פירות הזכיר זה אלא וודאי כמ"ש [וראיתי בבאה"ט סק"ג דגם היד אהרן השיג עליו ע"ש]".

ג. לחם נקי או חביב שהוא פת קיבור (whole grain).

1. לחם נקי קודם - שעה"צ (ס"ק י"ב, לשונו מובא לעיל).

ד. סיכום, לפי המ"ב: (א) ז' מינים, (ב) שלום, (ג) נקי, (ד) חביב, (ה) לבן יותר, (ו) גדול.

1. מ"ב (ס"ק ט"ו) - "וזה הכלל מסעיפים אלו מעלת שבעת המינים קודם לכל ואחריו מעלת השלם ואחריו מעלת הנקי ואחריו מעלת הגדול [ח"א] ולענין מעלת חביב עיין סימן רי"א".
2. וזאת הברכה (עמ' קכ"ז אות א' [דפו"י, הע' ד']) - "ולגבי חביב", נראה שמדריגת חשיבותו בין מעלת 'נקי' למעלת 'גדול': זאת אומרת ש'חביב' קודם ל'גדול', ואם אין 'חביב' - 'גדול' קודם. והראיה לזה - ש'חביב' עדיף מ'נקי יותר' ו'נקי יותר' קודם ל'גדול'".
3. מראי מקומות.

(א) ת"א (כלל מ"ב סעי' ח') - "זה הכלל, חטים קודם לכל, ואחריו מעלת שלם, ואחריו מעלת נקי, ואחריו מעלת גדול".

ה. שלום בית או דין קדימה.

1. הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק א' הע' ל') - "ושאלתי להגריש"א שליט"א [זצ"ל], כשהאשה אופה לכבוד שבת ובוצעים על שלה ועל של המאפיה, ושל האשה קטן יותר, על איזה מהם יבצע, והשיב דשורת הדין הגדול קודם כמבואר בשו"ע. אך אם יש חשש שהאשה תפגע מזה אזי בודאי שלום בית עדיף, ובפרט כשהחלותיה טעימין וחביבין יותר".
2. הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות ל"ט) - "אם אוהב יותר החלה שקנה, מהחלה שאפה הבעה"ב או אשתו, האם חייב להקדים לברך על החביב כשאשתו נעלבת מזה (והוא צריך לאכול משתיהן) תשובה: יאכל משתיהן יחד".
ע"י הגר"ח"ק זצ"ל (אשיחה עמ' ט"ז) - "אשה שאופה חלות לכבוד שבת ויש גם חלה מהחנות גדולה, והחלה שאשה אפתה יותר קטנה צ"ע על איזה חלה יברך בעלה ויבצע. תשובה: כרצונו".

ו. היו לפניו פת גמור, ופת הבאה בכיסנין: אם יש קדימה.

1. יש להקדים הפת גמור.

(א) א"ר (סי' קס"ח ס"ק ז') - "כתב שיירי כנסת הגדולה [אות ד] ואם יש בלבן מעט שמן נוהגין להסיר מעל השלחן ולברך על פת גמור אחר אף שאינה יפה כמוהו ע"כ, ומשמע אפילו הן שוין בגדולות".

(ב) פמ"ג (סי' קס"ח מש"ז ס"ק ז') - "והוי יודע אם מונח על השולחן פת גמור ופת הנילוש בשומן, אפילו אם דעתו לקבוע (ה) סעודה ממנו אפילו הכי יברך המוציא על פת גמור, ועיין אליה רבה אות [ז] בשם [שיירי] כנסת [ה] גדולה [הגב"י אות ד]".

ז. מראי מקומות.

1. הגר"א בנצצל שליט"א (ביצחק יקרא סי' קס"ח על סעי' א') – "אם יש לו פת שנעשתה בה מצות ערוב תבשילין, או חצרות, או תחומין, היא קודמת לברכה. אם יש לו פת שנשארה מסעודת שבת, נראה דהיא קודמת, ואם אוהב יותר הטריה וחושב לאכל משתיהן אולי יבצע על שתיהן. ופת מא"י נראה דעדיפא מפת חז"ל (כפי דאיתא בסי' תקכ"ז ס"ק יא ס"ק מה ובשער הציון ע) ואצלנו מצה שמורה הוא ודאי מא"י, אבל צ"ע אם קודמת בשאר ימות השנה ללחם אחר, הואיל והיא לחם עוני, ויש סוברים דבשאר ימות השנה מברכין עליה בורא מיני מזונות".

ח] לחם מחיטה מלאה בימינו (whole wheat bread).

א. האוכל פת קיבר דוקא מטעמי בריאות והביאו לפניו פת קיבר ופת נקיה, על איזה מהם יברך.

1. אג"מ (מסורת משה ח"ב או"ח אות צ', עמ' נ"ב) – "ורבינו אמר לי, שהרבנית נתנה לו, ללחם משנה, שני מצות, מחיטה מליאה, שהיו מצות קצת שחורות, ומקפיד רבינו שלא לאכלם כל זמן שאפשר להשיג לחם לבן והסביר, שאף אם נגיד שזה בריא, מ"מ הלא לבן יותר מכובד ויותר טעים, ולכבוד שבת יש דוקא לאכול לבן, ושכך נהגו דורי דורות באירופה, לאכול דוקא חלה, לחם לבן, בשבת".

2. בצל החכמה (ח"ג סי' ס"ו אות א') – "מבואר ברמ"א (או"ח סי' קס"ח סעי' א') דלא שייך להקדים את החשוב או את החביב רק כשרוצה לאכול משניהם אבל אינו רוצה לאכול אלא מאחד יבצע עליו ואין לחוש לשני אעפ"י שחשוב או חביב עליו ע"ש. מעתה בנד"ד אם אינו רוצה לאכול פת נקי' כלל פשיטא שא"צ להקדימו ולאכול ממנו, אלא מברך על הקיבר ואוכל ממנו לבד. ואם רוצה כעת לאכול גם פת נקי' למרות שמטעמי בריאות הוא רגיל לאכול פת קיבר בלבד, וא"כ זו הוכחה שהוא תאב כעת לאכול פת נקי' וחביבה היא עליו דאל"כ הי' לו לאכול פת קיבר כהרגלו, וכיון שכן בודאי שצריך לברך על הנקי' כדין השו"ע (סי' קס"ח סעי' ד') הנ"ל. ואין לזה ענין עם דברי המג"א הנ"ל, שהרי הוא מירא בשאינו חביב עליו פת נקי' ובנד"ד אדרבה יש הוכחה שהיא חביבה עליו".

ב. לחם מלא הוא לחם של הבריאים וגם יקר יותר, א"כ האם בזמנינו צריך להקדים, פת עם סובין לפת נקיה, שהוא חשוב יותר. 1. פת נקיה הוי חשיב יותר.

(א) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' כ"ד טור ב') – "שאלה: הנה קיי"ל, שצריך להקדים בברכת המוציא, פת נקיה לפת עם סובין, שחשובה יותר, וצריך לברך על החשוב ביותר, וצ"ע בזמנינו שידוע שפת נקיה פחות בריא מפת מלאה, (עם סובין), ולחם מלא (עם סובין) הוא לחם של הבריאים, וגם יקר יותר, א"כ האם בזמנינו צריך להקדים, פת עם סובין לפת נקיה, שהוא חשוב יותר וצ"ע. תשובה: אין בדבריהם ממש, (תשובה בכת"י)".

(ב) הגר"א בנצצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' ר"א אות ד') – "שאלה: בשו"ע (או"ח קסח ד) כתוב: פת נקיה ופת קיבר - מברך על הנקיה. מהו גדר פת קיבר. האם לחם העשוי מקמח מלא נחשב פת-קיבר. תשובה: כן".

ג. החביב עליו הוא לחם מחיטה מליאה, והשני הוא לבן ונקי יותר: מה קודם.

1. עדיין בטלה דעתו.

(א) בצל החכמה (ח"ג סי' ס"ו אות ג') – "מי שבעצמו הורגל כ"כ לפת קיבר עד שפת נקי' באמת אינה חביבה ואינה עריבה עליו כבר, וגם כעת אינו רוצה לאכול פת נקי' מפני שהיא חביבה עליו רק יען אין לו לחם קיבר מספיק לסעודתו וכה"ג, מ"מ כיון דרובא דאינשי - כולל גם אלה שמטעמי בריאות אינם אוכלים רק פת קיבר - פת נקי' חביבה עליהם וסעודות מצוה יוכיחו שגם אלה המקפידים שלא לאכול אלא פת קיבר אין עושין סעודת מצוה ואפי' סעודת מרעים רק עם פת נקיה, הרי דפת נקי' חשובה וחביבה גם עליהם. ובאמת לא נמצא אפי' אחד מאה ממשותפי סעודת הנ"ל שיימנע עצמו מלאכלה והיינו מטעם הנ"ל. על כן גם בזמנינו שרבים מאד מקפידים לאכול פת קיבר דוקא, הוי פת נקי' חשובה וחביבה, ומי שפת נקי' אינה חביבה עליו בטלה דעתו כמש"כ המג"א".

(1) יש לדון בהמציאות.

(ב) עי' הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' ס"ד) – "שאלה: כ' השו"ע (ס"ד) פת נקיה ופת קיבר מברך על הנקיה, וכ' המ"ב ואף דהקיבר גדול ממנה מעלת הנקיות עדיף, ילה"ס האידנא שהתחילו למכור בחנויות וכן מביאים בשמחות לחמניות מקמח מלא ויש ביקוש לזה [ומדובר בסוג בנ"א שאוכלים גם קמח לבן וגם קמח מלא ואף באותו סעודה אם יגמר מהקמח מלא יאכלו מהלבן] האם מחמת זה ישתנה הדין ויברכו על הקמח מלא אע"פ שהוא פת קיבר ביחס ללבן או לא שנה. תשובה: [בע"פ] אם אוכלים כן לצורך בריאות יבצעו עליו אבל שאר בנ"א בטלה דעתם ויבצעו על הפת הנקיה".

2. לחם מחיטה מליאה קודם.

(א) מעדני אשר (ברכות סי' ט') – "כיום הלחם המלא שונה מפת קיבר שהיה בזמן חז"ל. כיום הלחם המלא טעים וישנם אפילו המעדיפים את טעמו על פני הלחם הרגיל. ונראה א"כ דמש"כ הב"י דהמעדיף פת קיבר על לבן בטלה דעתו, לא שייך כיום [ובפרט לדברי היד אהרן הנ"ל אות א'] דבטלה דעתו משום שהכל לחם וטעמו אחד, וזה ל"ש בזמננו שיש ללחם המלא טעם ייחודי משלו]. ולכן לד' הב"י פשוט שאם חביב לו הלחם המלא על פני הלחם הרגיל, דיח לבצוע על הלחם המלא. ולד' המג"א נראה לכאורה דלחם מלא ג"כ אין דינו כפת קיבר ממש, דכיום אין הוא כופף את הקומה וכו', ואדרבא אומרים שיש בו מעלה בריאותית [יתכן דהדבר נובע מדרכי ההתפחה המחודשים שגורמים שהלחם לא יהיה קשה לעיכול כמו שהיה בזמן חז"ל, ולכן אינו גורם נזק בריאותי אלא רק תועלת]. וא"כ נראה דלכל היותר אפשר להגדיר את הלחם המלא כנקי פחות אך לא כקיבר ממש, ובנקי פחות מודה המג"א דאזלינן בתר החביב. [ובס' וזאת הברכה בירור הלכה כ"ג כתב דדינו כקיבר ממש, והגלע"ד כתבת]. ונמצא דגם למג"א כשיש לפניו לחם רגיל ולחם מלא יש לו לבצוע על מה שחביב אצלו".

(ב) פסקי תשובות (הע' ה') – "[יעדיף לברך על החביב והטעים לו]. ואפילו החביב עליו הוא לחם מחיטה מליאה והשני הוא לבן ונקי יותר, דעיין מג"א סק"ז ושעה"צ סקי"ב דדווקא לענין פת קיבר עד פת נקיה אמרינן דיש להעדיף הנקיה, ואפילו טוען הבוצע שהקיבר חביב עליו אמרינן בטילה דעתו, אבל מלבן ללבן יותר אמרינן חביב עדיף והנה פת קיבר פירושו לחם מקמח שלא הפרידו ממנו הסובין והנבטים, ובזמניהם היה מאכל עניים כי היה קשה ללעיסה ואכילה ולא היה כלל ערב לחיד, ולכן פשוט וברור שאין הכוונה ללחמים שונים מחטה מליאה שעושים בימינו שמעבדים אותם באופן שאין כל קושי באכילתם וטעימם הם וערבים לחיד ואף הם בריאים יותר מלחם לבן, ולכן הרי זה בכלל לבן ללבן יותר שיש להעדיף את החביב עליו (ואם אכן הלחם המלא שברשותו אין לו טעם טוב מחוסר תבלינים וכדו' וגם קשה לאכילה, ומוכרח לאבלו מפני בריאותו וכדו' יש להעדיף לחם נקי אף שחביב עליו לחם זה יותר מחמת רגילותו אליו וכדו' (והיינו כשבדעתו לאכול בסעודה זו גם מהלחם הנקי))."

3. תלוי בטעם הב"י והמג"א.

(א) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' כ"ג, עי' מעיין הברכה פרק י"ח הע' ז') – "שאלה: היו לפניו פת מקמח חיטה מלאה ופת מקמח רגיל, והוא אוהב את הפת מחיטה מלאה יותר, ורוצה לאכול משניהם, איזה פת יקדים. תשובה: פוסק השו"ע (קסח ד), שפת קיבר לחם חיטה מלאה שלא הפרידו ממנה הסובין (הנבט), ופת נקיה - מברך על הנקיה. ומבואר בשעה"צ (יב) שאף שהקיבר חביב יש להקדים את הנקי. והנה נאמרו שני טעמים לדין זה: הב"י מסביר הטעם שבטלה דעתו. בפשטות הב"י הבין שהמעלה של נקי אינה מעלה בעצם אלא סימן שהנקי חביב יותר, ומאחר שרוב האנשים מחבבים את הנקי, אין האדם הפרטי יכול לומר שאצלו הקיבר חביב כי בטלה דעתו אצל רוב האנשים. לעומת זאת המגן אברהם (קסח ז) כותב שיתכן שיש טעם אחר בדין זה והוא, שפת נקיה היא מעלה בעצם, לא מדין חביב אלא מדין נקי, ומעלת נקי עדיפה על חביב. נמצא שלדעת המ"א נקי עדיף אף אם הקיבר חביב - לא בגלל שבטלה דעתו, אלא בגלל שמעלת הנקי עדיפה על מעלת חביב (עיין מחה"ש שם). הנ"מ בין שני הטעמים היא השאלה הנידונה, ונבאר הצדדים: יש לדעת שלחם הקיבר שבזמן הגמרא אינו דומה ללחם חיטה מלאה (לחם בריא) שבזמן זה, שהרי הלחם קיבר היה לחם עניים אפוי ועשוי באופן פשוט עם טעם טפל. לעומת זאת בזמן זה נשתנה תהליך עשיית לחם קיבר והלחם טוב וטעים. בנוסף לכך ישנה קבוצה גדולה בזמן הזה שאצלם 'לחם בריא' חביב יותר מלחם נקי. ונראה לטעם הב"י אם 'לחם בריא' יותר חביב יש להקדימו, מאחר שבזמן הזה לא שייך הסברא שבטלה דעתו, כיון שיש קבוצה גדולה ש'מודים לדעתו'. אך לפי טעם המ"א, גם בזמן הזה יש להקדים הנקי, כי נקי הוא מעלה בעצם אף שאינו חביב. ולמעשה נראה שיש בזה ספק, ולכן יש לנהוג כדברי השו"ע קסח א, ויניח את ה'לחם הבריא' יחד עם הלחם הנקי, ויבצע משניהם יחד, ובזה יקיים מעלת שניהם. ופשוט שכל דברינו אמורים אם האדם מעונין לאכול משני הלחמים, אך אם הוא רק רוצה לאכול מלחם הבריא אינו צריך לאכול או לבצוע מלחם הנקי כמבואר ברמ"א קסח א".

1) אמנם עי' המעדני אשר (ברכות סי' ט', לשונו מובא לעיל).

4. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ג' הע' נ"ב).

(א) תשובות והנהגות (ח"ד סי' ע"א) – "בתקופות האחרונות התחדש האוכל הטבעוני והצמחוני, ומצוי שאין אוכלים פת חטים נקי, אלא רק פת קיבר או שיפון, ונסתפקתי מה עליו לעשות בשבת, אי אזלינן בתר דידיה דניחא ליה מטעמי בריאות קיבר או שיפון, או דלמא דאזלינן בתר רוב עלמא והואיל ולרוב בני אדם חלה מפת נקי עדיף, ובעינן לחם משנה יפה ושלם, וע"כ ההידור לצאת לחם משנה ולבצוע ממנו מפת נקי כחלות המצויים. ועיין במ"א (קס"ח ס"ק ז') דכתב דפת נקי עדיף ואפילו אומר דקיבר חביב עליו יותר בטלה דעתו. עיין בשעה"צ קס"ח ס"ק י"ב. אכן כהיום שזו שיטה שלימה של הרפואה הטבעונית שפת קיבר וכן שיפון מפורסמים כבריאים יותר, אף שרוב העולם אין נוהגין כן, קשה לומר בטלה דעתו בכה"ג, שיודעים שזהו שיטת הטבעונים. והא לא מבע"ל אם מוציא אחרים בלחם משנה, ולדידהו לא חביב, דפשוט דבזה עליו לבצוע על חלות הנקיים המהודרים לרוב העולם טפי. כי מבע"ל כאשר אוכל לבדו, או שכל ב"ב מעדיפין שיפון. אמנם פת שיפון לא מוזכר בקרא כלל בין מיני חיטה ושעורה, ועיין מ"א ס"ק ב' דשיפון לא מוזכר בקרא וגרע, ועיין שעה"צ שם ס"ק ו', ולפי זה נראה דפת שיפון לא יבצע עליו, אלא אם לדעת הרופאים זקוק לכך, אבל אדם בריא והם טוענים שבעלמא האי פת בריא טפי לאדם, לא כדאי לדחות לחם משנה בהדר בשביל כן, אכן בפת קיבר מחטים וחביב לו, יכול לבצוע עלה, ורק אם אחרים אוכלים מבציעתו ראוי לו לבצוע בשבת על חלה מפת לבן. והנה לחלה יש הידור דמראה לבן יותר ע"ש בשעה"צ ס"ק י"ב, ולדעת הטבעוניים לא שמעתי שאכילתו מעט בשבת מזיק ולדעתם בעלמא פת קיבר בריא יותר, ועכ"פ בשבת יאכל ללחם משנה פת לבן, או עכ"פ מעורב בקיבר, ולא בפת שיפון אלא אם הוא חולה וזקוק לכך. (ודע דבארץ ישראל הפת המכונה פת שיפון מורכב משלשים אחוז שיפון וכבר נקרא בזה פת שיפון, ולחם משיפון קשה אין להשיג). ושמעתי בשם הגר"ח מבריסק זצ"ל (או בנו הגר"מ זצ"ל) שהחמיר לעצמו, שלא לאכול פת קיבר שלא סוגן כלל, שמא זהו כפת הכלבים שאין מברכין עלה ברכת המזון, שאינו משובח למאכל אדם, וידוע שבליטא ובכמה מקומות ברוסיה אכלו לחם שחור ממש גם בשבת שעניים היו מאד, וזה היה כעין לחם עוני או של כלבים וייחדו לאדם והחזיקו בו כלחם, [וכן שמעתי מפי הגה"צ רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל שבעירו קלם העניות היתה נוראה, ועשיר היה נקרא מי שהיה לו לחם לבן (חלות) לשבת]. ורק בזמן מאוחר נודע שהטבעונים טוענים שהוא לחם בריא יותר, כשאינו מסוגן ואדרבה משובח הוא טפי כשמעורב עם הגרעינים ומאכל אדם הוא. ומברכין עלה המוציא וברהמ"ז לד"ה, וכן המנהג פשוט".

תשובות והנהגות (ח"ה סי' ס"ג אות י"ז) – "בזמן המשנה והפוסקים לא אכלו מורסן ללחם ונקרא עיסת הכלבים, ולא בירכו עלה המוציא, ובזמנינו הטבעונים טוענים שזהו החלק הבריא ביותר, ונראה פשוט שבזמנינו דינו כלחם גמור (ודלא כמו ששמעתי מגדול אחד זצ"ל שחשש והחמיר בזה). (עיין ח"ג סי' ע"א)".

ט] פת עכו"ם יפה מפת ישראל - סעיף ה'.

א. פת פלטר או גם פת בעה"ב.

1. רק פת פלטר [פת עכו"ם של נחתום] – מעדני מלכים (ח"א סי' נ"ג אות ו' ד"ה ומה), חלקת בנימין (סי' קי"ב ס"ק קכ"ה).

ב. אינו נזהר מפת עכו"ם, כשאוכל לבדו.

1. מברך על איזה שירצה – מחבר (או"ח סי' קס"ח סעי' ה'), לבוש (או"ח סי' קס"ח סעי' ה'), יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקע"א אות ז'), א"ר (סי' קס"ח ס"ק ט'), גר"ו (סי' קס"ח סעי' ו'), ח"א (כלל מ"ב סעי' ט'), קיצור שו"ע (סי' מ"א סעי' ט'), ערה"ש (סי' קס"ח סעי' ו'), מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק ב').
- א ואם יברך על הפת כשר יסלק הפת עכו"ם – ב"ח (או"ח סי' קס"ח ס"ק ב'), עי' ט"ו (או"ח סי' קס"ח ס"ק ה'), א"ר (סי' קס"ח ס"ק ט'), פמ"ג (סי' קס"ח א"א ס"ק י"א), חמד משה (סי' קס"ח ס"ק ב'), עי' ערה"ש (סי' קס"ח סעי' ו').
- ב מראי מקומות – מג"א (סי' קס"ח ס"ק ט').

ג. נזהר מפת עכו"ם, כשאוכל לבדו.

1. מיקל, מפני חביבות הברכה.
- א תרה"ד (ח"א סי' ל"ב) – "משום חבוב המצות ויאכל ממנה. וה"ה לגבי פת ש"ג, ולא דווקא נקט ראבי"ה, אם היה מסיב על השולחן ישראל, האוכל פת ש"ג, דבלא דידיה נמי שרי אלא נקט הכי, דלא תימא מי המביא פת ש"ג על השולחן, הואיל והבעה"ב נזהר ממנו".
2. מחמיר, מברך רק על פת ישראל.
- א מחבר (או"ח סי' קס"ח סעי' ה') – "ואם הוא נזהר מפת עובד כוכבים, מסלק פת נקי של עובד כוכבים מעל השולחן עד לאחר ברכת המוציא".
- ב לבוש (או"ח סי' קס"ח סעי' ה').
- ג ט"ו (יו"ד סי' קי"ב ס"ק ח) – "וכן עיקר להלכה כמשמעות פסק הש"ע כאן ובא"ח סי' קס"ח אבל לא בנזהר שאוכל לבדו כמו שעלה על דעת מהרא"י כי לפירושו יש דוחק שנאמר לאו דוקא נקט ראבי"ה שאוכל אצלו ישראל שאינו נזהר כן נראה לע"ד ברור".
- ד יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקע"א אות ז').
- ה א"ר (סי' קס"ח ס"ק ט', ס"ק י"ב) – "דלא קיימא לן כוותיהו".
- ו פמ"ג (סי' קס"ח א"א ס"ק י"א).
- ז ח"א (כלל מ"ב סעי' ט') – "ואם הוא נזהר מפת נכרי, מסלק הפת נכרי מן השולחן עד לאחר ברכת המוציא".
- ח מגן גיבורים (סי' קס"ח אלף המגן ס"ק ט"ז).
- ט ערה"ש (סי' קס"ח סעי' ו', יו"ד סי' קי"ב סעי' כ"ב).
- י מ"ב (סי' קס"ח ס"ק כ"א, בה"ל שם סעי' ה' ד"ה על) – "דע שאף שמדברי תה"ד שממנו נובע דין המחבר משמע דאף בלא כבוד האורח התירו פת עו"ג כשהוא נקי ויפה יותר ומונה לפניו מפני חביבות הברכה אעפ"כ לא העתקתי מפני שהרבה אחרונים מפפקין מאד ע"ז עיין בב"ח וט"ז וש"ך ביו"ד סימן קי"ב ... ועכ"פ בלא טעם כבוד האורח בודאי אין להקל וכן הוא מסקנת הא"ר".
- יא חלקת בנימין (סי' קי"ב ציונים ס"ק שכ"ט).
- 1 וסלק פת נקי של עכו"ם מעל השולחן עד לאחר ברכת המוציא – מחבר (או"ח סי' קס"ח סעי' ה'), לבוש (או"ח סי' קס"ח סעי' ה'), יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקע"א אות ז'), א"ר (סי' קס"ח ס"ק ט', ס"ק י'), גר"ו (סי' קס"ח סעי' ו'), ח"א (כלל מ"ב סעי' ט'), מ"ב (סי' קס"ח ס"ק י"ט), מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק ב').
- 2 לא צריך לסלק – ב"ח (או"ח סי' קס"ח ס"ק ב'), הו"ד במג"א (סי' קס"ח ס"ק ט'), ערה"ש (סי' קס"ח סעי' ו').
- 3 מראי מקומות – ט"ו (או"ח סי' קס"ח ס"ק ה'), חמד משה (סי' קס"ח ס"ק ב'), בית מאיר (סי' קס"ח על מג"א ס"ק ט'), מאמר מרדכי (סי' קס"ח ס"ק ט', ס"ק י"א, ס"ק י"ב).
3. מראי מקומות – גר"ו (או"ח סי' קס"ח סעי' ו').

ד. בעל הבית נזהר מפת עכו"ם, וישראל שאינו נזהר בכך מיסב עמו על השלחן.

1. מיקל, יבצע מן היפה של עכו"ם – מחבר (יו"ד סי' קי"ב סעי' י"ג, או"ח סי' קס"ח סעי' ה'), לבוש (יו"ד סי' קי"ב סעי' ט"ו, או"ח סי' קס"ח סעי' ה'), ט"ו (יו"ד סי' קי"ב ס"ק ח'), ש"ך (סי' קי"ב ס"ק כ"א), יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקע"א אות ז'), פרה"ח (יו"ד סי' קי"ב ס"ק כ"ג), א"ר (סי' קס"ח ס"ק י"ב), בית לחם יהודה (ס"ק י"ח), גר"ו (סי' קס"ח סעי' ו'), זבחי צדק (יו"ד סי' קי"ב ס"ק ל"ט).
2. מחמיר – ב"ח (או"ח סי' קס"ח ס"ק ב', יו"ד סי' קי"ב ס"ק י"א).
3. מראי מקומות.
- א קיצור שו"ע (סי' מ"א סעי' ט') – "ואם בעל - הבית נזהר מפת עובד - כוכבים אלא שהובא בשביל אורח, יש לסלקה מן השלחן עד לאחר ברכת המוציא".
- ב פה"ח (יו"ד סי' קי"ב ס"ק ס"ד, או"ח סי' קס"ח ס"ק ל"ט, ס"ק מ"ב) – "דגם לדעת הש"ע אינו חובה על בה"ב לבצוע על פת עכו"ם אלא רשות וע"כ נכון שבעה"ב יבצע על פת כשר והאורח יבצע על פת עכו"ם ובזה יצא אליבא דכ"ע".
4. יבצע מן היפה של עכו"ם: היתר או חיוב.
- א רשות.
- 1 לבוש (או"ח סי' קס"ח סעי' ה') – "מותר לו ... שרו לו רבנן".
- 2 מג"א (סי' קס"ח ס"ק י"ב) – "שרו ליה רבנן".

- 3) פמ"ג (או"ח סי' קס"ח מש"ז ס"ק ה') – "דאורח מיסב אצלו איכא איבה אם לא יבצע עליו על של עכו"ם, משום הכי הותר לבצוע עליו, ולכלל הסעודה משמע רק רשות, ע"ש בסעיף (ט"ז) [טו] בהג"ה. ובמ"א [אות] י"ב כתבנו דבתרומת הדשן וב"י משמע דמצוה להקדימו".
- 4) ת"א (כלל מ"ב סעי' ט') – "התירו לו חכמים".
- 5) כה"ח (יו"ד סי' קי"ב ס"ק ס"ד, או"ח סי' קס"ח ס"ק ל"ט, ס"ק מ"ב) – לשונו מובא לעיל.
- 6) עי' חלקת בנימין (בי' ד"ה מן, עמ' מ"ט) – "נראה דהכי נקטינן".

ה. שאר פת: שלא בוצע עליו.

1. מיקל.
- א) מעדני השלחן (מה טובו גליון ז' עמ' כ"ה) – "דמלשון השו"ע באו"ח (שם) 'כיון שהותר לבצוע, הותר לכל הסעודה', לכאורה משמע רק מאותו ככר שבצע מותר, משא"כ מלשון השו"ע ביו"ד (שם) 'ומותר בכל אותה סעודה בפת של עכו"ם', משמע דמותר גם בככרות נוספות של עכו"ם לאכול בסעודה זו ... בפשטות מלשון הראב"ה ... וכ"כ להדיא אגודה ... וכ"כ עצי העולה ... וכ"כ בערוך השלחן ... כיון שהתירו לו לבצוע על פת עכו"ם, התירו לו ג"כ לאכול פת עכו"ם לכל הסעודה".
2. מראי מקומות.
- א) חלקת בנימין (סי' קי"ב סעי' י"ג בי' ד"ה ומותר, סוף עמ' מ"ט) – "וצ"ע למעשה".

ו. טעם להקל.

1. כבוד האורה – ט"ז (יו"ד סי' קי"ב ס"ק ח'), פמ"ג (סי' קס"ח א"א ס"ק י"א), זבחי צדק (סי' קי"ב ס"ק ל"ט), ערה"ש (או"ח סי' קס"ח סעי' ח', לשונו מובא לקמן), מ"ב (ס"ק כ"א), חלקת בנימין (סי' קי"ב ס"ק קכ"ד, ציונים ס"ק של"ט, ס"ק שמ"א).
- א) מראי מקומות – חלקת בנימין (סי' קי"ב ציונים ס"ק של"ב).
2. משום איבה – ש"ך (סי' קי"ב ס"ק כ"א).
3. מראי מקומות – חלקת בנימין (סי' קי"ב ס"ק קכ"ד, בי' סעי' י"ג ד"ה מי [עמ' מ"ו]).
- א) ת"א (כלל מ"ב סעי' ט') – "התירו לו חכמים לבצוע על הנקי לכבוד האורה. וכיון שהותר לבצוע עליו, הותר לו לכל הסעודה, דבפת כיון שהוא עיקר חיותו של אדם, חששו חכמים משום איבה (ולכן אין ללמוד מזה לשאר איסורי דרבנן)".
- ב) בה"ל (סי' קס"ח סעי' ה' ד"ה על) – "ודע דמדברי הש"ך ביו"ד סי' קי"ב שכתב הטעם מפני איבה עי"ש משמע לכאורה דאפילו אין בעה"ב מוציא להאורה בברכתו ג"כ דינא הכי ודלא כמחה"ש שהעתקנו במ"ב אכן לפי דברי הט"ז שהעתיק טעמא דהך מילתא כמו שכתבנו במ"ב יש מקום לדבריו וכן מוכח לשון השו"ע בכאן כהט"ז שכתב כיון דהמצוה מוטלת על הבעה"ב וכו'".
- ג) נ"מ בין הטעמים: י"א במקום שכל אחד מברך המוציא לעצמו [עי' לקמן], י"א בעה"ב עם בני ביתו [עי' לקמן], י"א גדול עם מסובים [עי' לקמן].

ז. בזמן הזה: בימי חול אינו נוגע, שמברכין כ"א לבדו.

1. עי' מחה"ש (סי' קס"ח ס"ק י"א) – "ואפשר בזמן הזה אפילו אין האורח גדול, כיון דהמנהג שכל אחד מברך המוציא לעצמו ואין יוצאים בברכת בעל הבית, א"כ ליתא לטעם הלבוש וליתא להאי דינא, אך לא ידעתי טעם להמנהג".
2. מגן גיבורים (סי' קס"ח שלטי גיבורים ס"ק ו') – "היינו לפי דין התלמוד אבל בזה"ז דהמנהג שכל א' מברך א"כ ודאי ...".
3. ערה"ש (יו"ד סי' קי"ב סעי' כ"ב) – "ומ"מ נ"ל דזהו בימיהם שהבעה"ב בירך המוציא והמסובים יצאו בברכתו אבל עכשיו שכל אחד מברך לעצמו אין להם שייכות זל"ז ויאכל הבעה"ב מפיתו והאורח מפתם וכדעת הב"ח ודוק".
4. מ"ב (סי' קס"ח ס"ק כ"א, בה"ל סי' קס"ח סעי' ה' ד"ה על [לשונו מובא לעיל]) – "ודע דכהיום שהמנהג שכל אחד מברך לעצמו ברכת המוציא לכאורה לא שייך כלל דין זה אלא כ"א יברך על פתו שאוכל".
5. דרכ"ת (סי' קי"ב ס"ק פ"א) – "ועי' במחצית השקל או"ח סי' קס"ח ס"ק ר"י שכ' דבזמן שכל א' מברך המוציא לעצמו ואין יוצאין בברכת בעה"ב ליתא להאי דינא עיין שם ועי' מזה בס' מגן גבורים על האו"ח שם בשלטי הגבורים ס"ק ו' ובערוך השלחן (להרב מהרי"מ מנאווארדאק) סעי' כ"ב".
6. חלקת בנימין (סי' קי"ב ס"ק קכ"ד, אמנם עי' ציונים ס"ק של"ו) – "ואע"פ שטעם הש"ך ... אין לסמוך על טעם הש"ך בלחוד".
7. מראי מקומות.
- א) חלקת בנימין (סי' קי"ב ס"ק קכ"ד) – "מיהו בסעודת שבת שמצוה לבצוע על לחם משנה וכשאין לחם משנה לפני כל המסובים נכון לנהוג שהבצוע על הלחם משנה יוציא כולם בברכתו א"כ נראה שבאופן זה עדיין שייך דין הש"ע כאן".

ח. בעה"ב עם בני ביתו: והבעה"ב נזהר מפת עכו"ם, והם אינו נזהר נזהר.

1. מחמיר, מברך רק על פת ישראל.
- א) מאמר מרדכי (סי' קס"ח ס"ק י') – "י"ל דהכא שהוא עם בני ביתו והוא העיקר אלו היה הוא נזהר ובני ביתו אינם נזהרים שמא לא משגחינן בהו והיה צריך לסלק פת של עכו"ם מעל השלחן ולא דמי לאחר מיסב עמו דלאו אורח ארע' לסלק הפת שאוכל האורח ממנו ולכן הוצרך לומר דעכ"פ כשבע"הב אינו נזהר ...".
- ב) ערה"ש (סי' קס"ח סעי' ח') – "ואם הבע"ב ובני ביתו מסובין על השלחן והוא הבצוע והוא נזהר מפת של כותים והוא אין דעתו לאכול ממנו כלל והבני ביתו אינם נזהרים והם יאכלו מהנקי של כותים מ"מ הבעה"ב הבצוע כיון שהוא נזהר יברך על אינו נקי של ישראל וזה שכתב רבינו הב"י בסעיף ה' דאם הבעה"ב נזהר מפת כותים וישראל שאינו נזהר בכך מיסב עמו על השלחן כיון דמצוה מוטלת על בעה"ב יבצע מן היפה של כותים וכיון שהותר לבצוע הותר בכל הסעודה עכ"ל ובאמת יש חולקים בזה [ב"ח]

דאין שום טעם נכון להקל בזה [עמג"א סקי"ב כמה נדחק בזה] ולכן נ"ל דקולא זו אינו אלא באורח שיש בזה מצות הכנסת אורחים וראוי להבעה"ב לכבדו ולעשות המוציא מלחם שהאורח אוכל וממילא דהותר לכל הסעודה אבל עם בני ביתו לא שייך זה כמובן ואף שמהמפרשים לא משמע כן מ"מ כן נלע"ד עיקר דכיון דבלא"ה דין זה חידוש הוא הבו דלא להוסיף עלה".

(ג) חלקת בנימין (סי' קי"ב ס"ק קכ"ו, ציונים ס"ק של"ט).

ט. גדול עם מסובים: והגדול נזהר מפת עכו"ם, והם אינו נזהר נזהר.

1. מחמיר, מברך רק על פת ישראל.
- (א) מחה"ש (סי' קס"ח ס"ק י"א) – "ולפי זה אם האורח גדול, שכתב מ"א [סימן קסז] בס"ק ל"ב בשם הל"ה [דברי חמודות ברכות פ"ז אות כב] דבזמן הזה יוכל ליתן לבצוע להאורח, א"כ ליתא להך דינא".
- (ב) חלקת בנימין (סי' קי"ב ס"ק קכ"ו, ציונים ס"ק שמ"א).
2. מיקל.
- (א) דרכ"ת (סי' קי"ב ס"ק פ') – "וה"ה לבני חבורה שהסבו והגדול שבהם נזהר מפת של גוי והאחרים אינם נזהרים שהגדול הואיל ועליו מוטל לבצוע שרי ובכל אותה סעודה כמו בבעה"ב דמ"ש. ס' מזמור לדוד (להרב מהרד"ף) דף ק"ו ע"ב".

י. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות ל"ז) – "פת ישראל פרוסה ופת נכרי שלם איזה עדיף (ושניהם נקיים). תשובה: לכאוף שניהן שוין".
- הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות ל"ח) – "כתב השו"ע (סעי' ה): 'פת עובד כוכבים נקיה ופת קיבר של ישראל... אם הוא נזהר מפת עובד כוכבים, מסלק פת נקי של עובד כוכבים מעל השלחן עד לאחר ברכת המוציא'. ולכאורה כל הנידון במי שיש בו חשש שאולי ימלך באמצע הסעודה וירצה לאכול גם מפת עכו"ם, אבל בלאו הכי הרי אפילו חטיין ושיפון, אם אין דעתו כלל לאכול מחטיין א"צ להקדים או לסלק [כמ"ש הרמ"א סי' קסז סעי' א]. תשובה: כאן מין אחד".

יא. התרת נדרים.

1. מראי מקומות.
- (א) פמ"ג (א"א ס"ק י"ב) – "ומכל מקום צ"ע כי נזהר משמע זהירות בעלמא, הא כשקיבל בנדר או שלא התנה שלא יהיה כנדר צ"ע בזה אם מותר".
- (ב) בית מאיר (על מג"א ס"ק י"ב) – "מלבד שגוף דין ההג"ה שם צריך לי עיון בראיה מדמאי דשם אין בו משום לתא דנדר אלא שהחכמים אסרוהו והם אמרו דבמקום איבה שרי כמו שהתירוהו לעניים. אף יותר קשה לי על דעת התה"ד שכתב שאפילו ביושב לבדו נמי אם הוא על השלחן כיון דמשום חיוב מצוה שרי ליה לבצוע שרי ליה לכולה סעודה. וא"י מי התיר לו אף לבצוע עליו בלי התרה ומי עדיף מהמקבל להתענות ופגע בו שבת וי"ט דצריך התרה".
- (ג) בה"ל (סעי' ה' ד"ה על) – "ובבית מאיר מפקפק מאד ביותר עי"ש ולפי דבריו צריך התרה מתחלה [כשאר דבר מצוה שנהג לעצמו ולא התנה מתחלה שיהא בלי נדר] וגם בפמ"ג העיר לזה ולפי דבריהם לא יועיל אפי' כשאורח מיסב אצלו".
- (ד) חלקת בנימין (סי' קי"ב סעי' י"ג בי' ד"ה יבצע, עמ' מ"ט) – "דבאופן זה לא קיבל עליו מתחילה...".
2. מי שמסר מודעה בערב ר"ה לבטל כל נדרים וכל מנהגי מצוה שלא ייחשבו כנדרים כנהוג, האם צריך אח"כ לחוש במנהגי מצוה מחשש נדר. [מ"ב עם דרשו, אות ט'].
(א) עי' סי' תקפ"א סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

פת הבאה בכיסנין: קביעת סעודה

י [סוגיות: פת הבאה בכיסנין]

- א. ברכות (דף מא:): – "ורב ששת אמר ... שאין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא פת הבאה בכסנין בלבד".
1. רש"י (ברכות דף מא: ד"ה פת) – "פת הבאה בכסנין. לאחר אכילה וברכת המזון היו רגילים להביא כיסנין, והן קליות, לפי שיפין ללב כדאמרינן בעלמא (עירובין כ"ט ב) הני כיסני דמעלו לליבא, ומביאין עמהן פת שנלושה עם תבלין כעין אובליאי"ש שלנו, ויש שעושיין אותן כמין צפורים ואילנות ואוכלין מהן דבר מועט, ומתוך שנותנים בה תבלין הרבה ואגוזים ושקדים ומאכלה מועט - לא הטעינוה ברכה מעין שלש, מידי דהוה אפת אורז ודוחן, דאמרינן בפרקין (דף ל"ז ע"ב) בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ולא כלום".
2. תוס' (ברכות דף מא: ד"ה אלא) – "ופי' רש"י אפי' אם אכל מהן אחר בהמ"ז קאמר ולא נהירא חדא דאמרי' לעיל כל שיש בו מחמשת המינין צריך ברכה מעין שלש ... ע"כ צריך לפרש דמיירי בתוך הסעודה קודם בהמ"ז דמיירי בה וה"ק חוץ מן הפת הבאה בכיסנין בתוך הסעודה קודם בהמ"ז דאין טעון ברכה לאחריו דפטר ליה בהמ"ז".
3. ר' יונה (ברכות דף כט. ד"ה שאין) – "פרש"י ... וזה הפי' אינו נכון דכיון דהוצרך לברך אחריו בורא נפשות היאך אמר ואין טעון ברכה לאחריו שהרי טעון הוא הברכה הראויה לו שמפני שאין זה דרך אכילה כ"כ מרוב התבלין שבו אמרינן שאינו מברך עליו אלא בורא נפשות וכיון שמברך עליו לאחריו הברכה הראויה לו הרי טעון ברכה לאחריו כשאר כל הדברים ועוד הקשו עליו רבני צרפת ז"ל שאם כדבריו שאומר שטעון ברכת בורא נפשות היאך אומר אין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו והא איכא אורז ודוחן שטעונין לפניהם במ"מ ואין טעונין לאחריהם אלא בורא נפשות וע"כ נראה כמו שפי' ר"ח ז"ל דפת הבאה בכסנין ר"ל הבאה בכיסין שעושיין מן העיסה כמו כיס ומכניסין בפנים שקדים ודבש ומיני מתיקה ...".

א) יש מחלוקת בין רש"י ותוס', האם הכלל "כל שיש בו מה' מיני דגן" שייך גם לברכה אחרונה. פירוש, שאכל כזית של פת שנלושה עם תבלין אגוזים ושקדים. אבל לא היה בהקמה של מיני דגן כזית בכדי אכילת פרס. רק, בתערובות הקמה עם התבלין אגוזים ושקדים, יש כזית. האם מברך בורא נפשות, או מעין שלש. לרש"י, מברך בורא נפשות. לתוס', כיון שיש כלל "כל שיש בו מה' מיני דגן" לברכה ראשונה, ומברך במ"מ. ה"ה לברכה אחרונה, מברך ברכה מעין שלש.

ב) להלכה: המחבר כאן (סעי' ח') מביא האוקימתא של תוס', שאכל הפת הבאה בכיסנין בתוך הסעודה. אבל בס"י ר"ח סוף סעי' ט', פסק המחבר כרש"י, שמברך עליו בורא נפשות. י"ל, כר' יונה. שהוא פי' כפי' תוס', הגם שבדינא לא פליג על הדין של רש"י.

ג) ולכאורה זה כוונת הגר"א (סי' ר"ח על סעי' ט') – "ואם בשלו כו' ואחריו בנ"ר. ערש"י מ"א ב' ד"ה פת הבאה כו' ומתוך כו' וע' תוס' שם ד"ה אלא שחולקים על זה וכו' ול"נ כו'. אבל הר' יונה שם אף על פי שגם הוא פי' כפי' תוס' לא מחמת קושיא זו ומ' שבדינא ל"פ עליה ע"ש".

ד) וע"ע הבה"ל (סי' ר"ח סעי' ט' ד"ה ואחריו) – "ואחריו בורא נפשות. עיין בביאור הגר"א שדין זה תלוי בשיטת הראשונים שזה הוא לדעת רש"י ורבינו יונה [והרא"ה שהבאנו למעלה] והתוספות חולקים ע"ז. והנה מצאתי בתוספות הרא"ש שהעתיק ג"כ כקושית התוספות על רש"י ומ"מ לדינא משמע מדבריו דנקט לעיקר כפסק השו"ע דבאין בו כזית בכדי א"פ אינו מברך לבסוף רק בנ"ר".

ה) לענין אכילת פת הבאה בכיסנין בתוך הסעודה - עי' סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

ב. ברכות (דף מב.).

1. "רב הונא אכל תליסר ריפתי בני תלתא תלתא בקבא ולא בריך. אמר ליה רב נחמן: עדי כפנא. אלא: כל שאחרים קובעים עליו סעודה צריך לברך".

א) גמרא (ברכות מהדורת שוטנשטיין הע' ג') – "ה'קב' הוא נפח של 24 ביצים. יוצא שכל ככר של הפת הבאה בכיסנין שאכל רב הונא היה בשיעור של 8 ביצים, וסך הכל, שיעור של 104 ביצים ל-13 הככרות. [אך, תוספות לעיל (כ, א, ד"ה תליסר), מעירים שרגילה הגמרא לנקוט את המספר 13 כגוזמא]."

ב) אמנם, לפי גירסת הר"ף (ברכות דף כט: ו) והב"י (ס"ק ו'), "רב הונא אכל תריסר ריפתא בני תלתא בקבא". הוא אכל רק 96 ביצים. וא"א לומר שהמספר 12 הוא גוזמא.

2. "רב יהודה הוה עסיק ליה לבריה בי רב יהודה בר חביבא, אייתו לקמיהו פת הבאה בכסנין. כי אתא, שמעינהו דקא מברכי המוציא. אמר להו: מאי ציצי דקא שמענא? דילמא המוציא לחם מן הארץ קא מברכיתו? - אמרי ליה: אין; דתניא רבי מונא אמר משום רבי יהודה: פת הבאה בכסנין מברכין עליה המוציא, ואמר שמואל: הלכה כרבי מונא. אמר להו: אין הלכה כרבי מונא אתמר".

3. "אמרי ליה: והאמר דאמר משמיה דשמואל, להמניית - מערבין בהן ומברכין עליהן המוציא. שאני התם דקבע סעודתיה עליהו, אבל היכא דלא קבע סעודתיה עליהו - לא".

4. סיכום: ג' דינים. 1) פהב"כ, מברך מזונות (רב יהודה, דלא כר' מונא). 2) קבע סעודתיה עליה, מברך המוציא (שמואל). 3) אחרים קובעים עליו סעודה, מברך המוציא (רב נחמן).

ג. אכל פת הבאה בכיסנין בשיעור כדי שביעה: דרבנן או דאורייתא.

1. דאורייתא, ולכן כשנסתפק אם בירך חוזר ומברך.

א) נתיבות (הגדה של פסח, מעשה נסים קונ' אחרון דיני ברכת במ"מ דין ג') - לשונו מובא לקמן.

ב) רע"א (על מחבר סי' ר"ח על סעי' י"ז, עי' סי' קס"ח הג"ה על האבן העוזר) - לשונו מובא לקמן.

ג) גר"ז (סעי' ח') – "אבל מיני לחמים שאין רגילין לקבוע עליהם אפילו הוא אכל ושבע מהם שנתחייב לברך אחריהם מן התורה..."

ד) שעה"צ (סי' ר"ט ס"ק י"ד) – "ובפת הבאה בכיסנין לא יצויר זה, דאם אכל מהם כדי שביעה, הוא כמו לחם גמור וחייב לברך עליו ברכת המזון, וכדלעיל בסימן קס"ח, ולכאורה משמע דהוא מן התורה אם אכל כדי שביעה כמו בשאר לחם [ובפרי מגדים בסימן קס"ח במשבצות זהב נסתפק שם בזה בסעיף קט"ו, ועיין מה שכתבנו שם בביאור הלכה]."

ה) שלחן הטהור (סעי' ז') - לשונו מובא לקמן.

ו) תזו"א (או"ח סי' כ"ח ס"ק ז').

ז) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק כ"ג).

ח) יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ב אות י"ב) – "בחכמת שלמה (סימן קסח ס"ו) שמתחלה הביא ראייה מהגמ' (ערכין ד א) לחייב מה"ת, ושוב תתהפך כחומר חותם להוכיח להיפך. ע"ש. ואין דבריו מוכרחים. וכבר כ' לדחותו בשו"ת קרן לדוד (סימן מח אות ג). ושם פלפל ג"כ בדברי הפמ"ג שער התערובות הנ"ל, וסיים שגם בברכת מעין שלש על פהב"כ אם קבע עליו ושבע ממנו ובאופן שנלוש במים ודבש ותבלין שהוא לחם גמור לחלה, חייב לברך עליו מה"ת, ואם הוא פחות משיעור קבע, שאחרים קובעים עליו, חייב לברך מעין שלש מה"ת, ובספק אם בירך חוזר ומברך, ע"ש. וכ"כ הגאון ר"מ אריק בס' מנחת פתים (סימן קפד) שאם אכל פהב"כ ושבע חייב בבהמ"ז מה"ת ואם נסתפק אם בירך חוזר ומברך. ע"ש. וכן עיקר".

ט) ילקוט יוסף (סעי' ח') – "הקובע סעודתו על פת הבאה בכיסנין (עוגה), שצריך לברך המוציא וברכת המזון, ושבע באכילתו, ונסתפק אחר אכילתו אם בירך ברכת המזון או לא, חוזר ומברך מספק".

1) תלוי בשביעה דידיה – נתיבות (הגדה של פסח, מעשה נסים קונ' אחרון דיני ברכת במ"מ דין ג', לשונו מובא לקמן).

2. דרבנן.

א) חכמת שלמה (על סעי' ו') – "הנה ראיתי בפרי מגדים [משבצות זהב אות ו] שנסתפק בדין פת הבאה בכיסנין אם אכל כדי שביעה אם חייב לברך עליו מן התורה או רק מדרבנן. והנה לכאורה יש לפשוט ספק זה מן הש"ס פרק קמא דערכין דף ד' ...".

3. מראי מקומות – אבן העזר (סוף סעי' ז'), מעדני אשר (ברכות סי' י"ג), פמ"ג השלם (שער התערובות ליקוטי מגדים ס"ק קפ"ז).
 א) פמ"ג (מש"ז ס"ק ז', סוף הפתיחה להל' תערובות) – "ויש להסתפק פת בכיסנין אם אכל כדי שביעה אי הוה מן התורה או מדרבנן, ונפקא מינה באם מסופק אם בירך או לאו. והנה פת לעקוכין עיין יו"ד [סימן] שכ"ט בש"ך אות ט' דיש אומרים עיסה במי פירות לאו לחם לחלה, הוא הדין לברכת המזון לאו לחם מקרי, ואין בשבע רק מדרבנן אטו לחם דין תורה, ובלא שבע לא גזרו. ולהמחבר שם [סעיף ט] הוה דין תורה. וטרונקין להטור [קמט, א] סובר דמר בר רב אשי חולק ברכות ל"ח א', עיין ב"י כאן [שם ד"ה טרוקנין]. וכעכין הם פת גמור, רק שרגילין לכוס אותם לתענוג ואין רגילין לאכול כדי שביעה, משום הכי כל שלא קבע סעודה לא גזרו, הא כדי שביעה הוה מן התורה. וכן פת שממלאין צוקר ושקדים פת גמור הוה, באופן שכעכין ופת שממלאים כיסים אם כדי שביעה מן התורה חייב, ובספק חייב לברך כבסימן (קפ"ה) [קפד] [סעיף ד]. ופת הנילוש במי פירות, לרא"ש [ה"ק חלה סימן ג] ספק הוא, הואיל ואין חייב בחלה לאו לחם הוה. ואם מסופק הוה ספק ספיקא, שמא בירך ושמא הלכה כרא"ש, וספק ספיקא בדין תורה וספק אחד בדרבנן די, כמבואר ביו"ד [סימן] ק"י [דיני ספק ספיקא להש"ך אות טז] כהאי גוונא".

יא] שיעור קביעת סעודה - סעיף ו'.

ב"י (סוף ס"ק ו') – "והאגור (סי' ריז) כתב ופירוש אם קבע סעודתו עלייהו פירש ה"ר אביגדור דוקא סעודת ערב ובוקר ולא סעודת עראי ע"כ והוא מדברי שבלי הלקט (סי' קנט). וליתא אלא בין סעודת ערב ובוקר בין סעודת עראי אם אכל שיעור שבני אדם קובעין עליו מיקרי קביעות ואי לא לא וכמו שנתבאר בסמוך בשם רבוותא".

א. הרגיל בארוחת בוקר קטנה ודלה.

1. לא נחשב לקביעות סעודה.
 א) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ט' אות ג' ס"ק ב' ד"ה ולמעשה, עמ' רל"ט) – "שנשאל באדם שרגיל לאכול בבוקר בתמידות כמה עוגיות עם כוס קפה, ואמר שאם אין בעוגיות ד' ביצים (שיעור קביעות סעודה) אז זה לא נחשב לקביעות סעודה (כ"כ לי הר"ר יוסף צבי אפשטיין)".
- ב) הגר"ח זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ט' אות ג' ס"ק ב' ד"ה ולמעשה, עמ' רל"ט) – "שאיין זה חשיב סעודה כיון שבעצם נשאר רעב ורק מסתפק בזה".
- ג) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' ט' אות ג' ס"ק ב') – "ולמעשה, הרבה מפוסקי זמננו מכריעים כהצד הזה - שסעודה כזאת נחשבת לאכילת ארעי והוא אינו נכלל במה שכתב השבלי הלקט 'סעודת בוקר וערב' שהם עיקר הסעודות של היום".

ב. ג' וד' ביצים.

1. פרח שושן (או"ח כלל א' סי' ד') – "זאת תורת העולה דכיון דלדעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והרשב"א וה"ה דשעור סעודה הוי ג' ביצים הכי נקטינן, וכן דעת הטור כמ"ש ברמזים וכמו שהגיה הר"ב מגן דוד בסי' הנזכר [ת"ט] ס"ק ח' ע"ש. ודלא כהב"ח, משום דמסתמא לא יחלוק הטור על דעת אביו הרא"ש דמדבריו מוכח דס"ל דשעור סעודה הוא ג' ביצים וכנ"ל. ולפי זה מי שאוכל שעור ג' ביצים מפת הבאה בכסנין וכדומה מברך עליה המוציא וג' ברכות, וירא שמים שרוצה להחמיר על עצמו לצאת ידי חובת רש"י ודעימיה לא יאכל אלא פחות מג' ביצים, ואם אכל כשיעור שלש יאכל עוד שעור ביצה רביעית ובוה חייב אליבא דכ"ע".
2. תוס' יום הכיפורים (יומא דף עט: תד"ה מיני) – "דפת הבאה בכסנין קי"ל בא"ח סימן קס"ח דבאוכל שיעור שאחרים רגילים לקבוע מברך המוציא ובהמ"ז. ונ"ל דהיינו מעלה מטה שיעור ג' או ד' ביצים דהוי שיעור סעודה כדקי"ל לענין עירוב סימן שס"ח יע"ש. וכן מעשים בכל יום דאוכל פת הבאה בכסנין דהיינו ביסקוגו"ש קרוב לג' ביצים ואין מברכין בהמ"ז אלא מעין שלש".
3. א"ר (ס"ק י"ז) – "כתב אור חדש [נוסחי הברכות הראשונות ברכת המוציא בהג"ה] שיעור בני אדם לקבוע עליו סעודה הוא ג' או ד' ביצים ע"כ. וצ"ע אי כוונתו באוכל פת לבדו או עם דברים אחרים. וראיתי (במ"מ) [במג"א ס"ק ג] שכתב זה לשונו, אם אכלו לבדו בעינן שיאכל כל כך שאחרים רגילים לשבוע ממנו לבדו, ואם אכלו עם בשר ודברים אחרים סגי כשאוכל שיעור שאחרים רגילין לשבוע ממנו עם דברים אחרים, ואם אכל שיעור זה לבדו ושבע ממנו מברך המוציא כיון שאחרים רגילין לשבוע כשיעור זה כשמלפתין אותו".
4. מחה"ש (סוף ס"ק י"ג) - לשונו מובא לקמן.
5. דרך החיים (בורא מיני מזונות סי' רי"ט סעי' ג') – "ודוקא שאינו אוכל שיעור שביעה דהיינו ג' או ד' ביצים. אבל אם אוכל שיעור שאחרים רגילין לקבוע סעודה דהיינו ג' או ד' ביצים ... מברך המוציא ובהמ"ז".
6. בן איש חי (שנה א' פר' פנחס אות י"ט) – "האוכל פת כיסנין עד נ"ד דרה"ם שהוא שיעור שלשה ביצים מברך מעין ג', דכל כהא לא חשיב קביעות סעודה, ועל ע"ב דרה"ם מברך בהמ"ז לכ"ע דחשיב זה קביעות סעודה לכ"ע, אך מן נ"ד דרה"ם עד ע"ב י"א דמברך במ"מ ומעין שלש וי"א דמברך המוציא ובהמ"ז, ואף על גב דשורת הדין מחייבת דלא יברך בזה בהמ"ז משום ספק ברכות וכל שאינו מברך בהמ"ז ממילא גם המוציא לא יברך כי אם במ"מ כדי שלא יהיו ברכותיו סותרות זא"ו וכנ"ל בש"ע לר"ז ז"ל סי' קס"ח סעיף י"ב, מ"מ ירא שמים יזהר שלא יביא עצמו לידי מדה זו אלא או יאכל פחות מן נ"ד דרה"ם ויברך מעין ג' או יאכל יותר על ע"ב דרה"ם ויברך בהמ"ז לכ"ע ועיין אחרונים".
7. כה"ח (ס"ק מ"ה) – "ואם אכל ממנו שיעור שאחרים רגילין לקבוע וכו'. הנה השיעור של קביעות סעודה לא פירש ודוחק גדול לומר שתלוי הדבר בהבחנת האדם כפי מה שהוא רואה באחרים ויש ללמדו מדין עירוב דהתם אמרינן דמזון סעודה אחת לבנוני הוא שיעור ג' ביצים של פת לדעת הרמב"ם וד' ביצים לדעת הטור כמ"ש סי' שס"ח סעיף ג' ובמשקל הם נ"ד דראהם למ"ד ג' ביצים וע"ב דראהם למ"ד ד' ביצים לפי חשבון י"ח דראה"ם הביצה ולפ"ז יש ליהזר שלא לאכול מפת הבאה בכיסנין וכיוצא אלא או פחות מנ"ד דראה"ם שלכ"ע א"צ לברך המוציא אלא מיני מזונות או ע"ב שלימות שלכ"ע צריך לברך המוציא אבל מנ"ד דראהם עד ע"א לא יאכל שלא יכנס בספק ברכה. ואם כבר אכל נ"ד דראהם או יותר ואינו יכול להשלים ע"ב נראה שיברך בהמ"ז לפי

- שסברת האומר ג' ביצים הביא הש"ע בסימן שס"ח בסתם וכן סתם בס"י ת"ט סעיף ז' וכן בס"י תרי"ב הביא ס' ג' ביצים באחרונה וכל י"א וי"א הלכה כ"א אחרון. ב"ד סי' פ"ב ... וכן עמא דבר".
8. אור לציון (ח"ב פרק י"ב אות ב') – "שאלה. מהו שיעור זמן קביעות סעודה באכילת מיני מזונות כדי להתחייב עליהם לבסוף ברכת המזון. תשובה. אם אוכל שיעור קביעות סעודה בתוך שעה וחומש, דהיינו שאוכל כמאתים ושלושים גרם מיני מזונות בתוך שעה ושתיים עשרה דקות, נחשב סעודה אחת, ומברך בתחילה המוציא לחם מן הארץ ולבסוף ברכת המזון, אבל אם אוכל שיעור זה במשך זמן יותר משעה וחומש, אינו מברך אלא בורא מיני מזונות וברכת מעין שלוש".
9. הגר"מ אליהו זצ"ל (הע' בס' וזאת הברכה עמ' שפ"ג אות ג').
10. אבן ישראל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ט' אות ב' ד"ה ודע) – "שבארבע ביצים מברך המוציא".
11. הליכות עולם (ח"ב עמ' ק"ג) – "ואם אוכל פחות משיעור ארבע ביצים מברך 'בורא מיני מזונות' ולבסוף מברך 'על המחיה'. ומכל מקום נכון להזהר לכתחלה שלא לאכול מפת הבאה בכסנין כשיעור שלש ביצים, דהיינו נ"ד דרהם שהם כמאה ששים ושנים גרם". יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק ט' סי' א', סי' ב', סי' כ"ה, סי' כ"ח) – "תשובה: לכתחילה צריך ארבעה ביצים. אבל אם אכל שלושה ביצים, יברך ברכת המזון, שכן דעת מרן להלכה".
- יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק ט' סי' נ"ח) – "שאלה: שאלתי את מו"ר נר"ו מי שאכל שיעור שלש ביצים עוגה, ואין לו יותר. האם יברך ברכת המזון, וציינתי שבהליכות עולם (חלק ב' עמוד קי"ג) בסיכום למעלה (שכפי ששמעתי לא מו"ר כתבו) כתוב שאם אכל פחות מארבעה ביצים, מברך 'על המחיה'. תשובה: נכון משלש עד ארבעה ביצים הוי מחלוקת. ואמרתי למו"ר והרי מרן פסק שלש ביצים. וענה מו"ר נר"ו: מ"מ הוי סב"ל. (אך זכורני שכמה פעמים הורה רבנו שיברך ברכת המזון, ואין בזה סב"ל)".
12. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' י' טור א') – "דבזמנינו סעודת בוקר וערב זה פחות מג' ד' ביצים, ולמעשה אין לברך ברכת המוציא וברכת המזון על פת הבאה בכיסנין אלא אם כן אכל ג' ד' ביצים".
13. ילקוט יוסף (סעי' ג', סעי' ו', שבת כרך א' מהדו' תשע"ב ח"ג סי' ער"ב סעי' מ"ט) – "ואם קבע סעודתו עליהם, דהיינו שאכל 216 גרם ויותר, נוטל ידיו, ומברך עליהם המוציא לחם מן הארץ".

ג. חצי עומר, יותר מכ"א ביצים.

1. גר"ז (סעי' ח') – "ומכאן אתה למד ששיעור קביעות סעודה האמור כאן אינו כשיעור סעודה האמור בעירוב שהוא כג' ביצים שהיא פחותה שבסעודת עניים הבריאים ושם סעודה עליה אבל אינה סעודת רוב בני אדם הבריאים (כשאוכלין ממנו לבדו בלא לפתן ודברים אחרים) (אלא כשיעור עומר לגולגולת לב' סעודות)".
- א) שיעורי תורה (סי' ג' סעי' ט"ז, ס"ק ל"ח) – "ולדעת אדמו"ר בעל התניא וש"ע יש בזה ד' חילוקים ...".
2. ערה"ש (סעי' ט"ז) – "י"א דד' ביצים הוא שיעור קביעת סעודה כלומר כשאוכל מפת הבאה בכיסנים שיעור זה מקרי קביעת סעודה [א"ר סקי"ז בשם אור חדש] ויש מי שחולק ואומר דזהו הפחותה של סעודת עניים ששיעורו בזה לעירוב אבל סעודה נכונה היא כחצי עומר שהרי עומר לגולגולת ירד המן בכל יום לכל אחד על שני סעודות ביום ועל זה אמרו חז"ל בעירובין [פ"ג:] האוכל כמדה זו ה"ו בריא ומבורך [הגר"ז] ולפ"ז שיעור קביעת סעודה חצי שיעור חלה שהוא ליטרא וחצי ובאמת רואים בחוש שכשיעור ד' ביצים אין בה כדי שביעה כלל והוא אכילת עראי [וכ"כ הח"א בכלל נ"ד בנשמת אדם ששמע מהגר"א שאין דעתו נוחה משיעור ד' ביצים ע"ש וברור הוא שטעמו כמ"ש]".

ד. כשיעור סעודה קבוע שהוא של ערב ובקר.

1. גן המלך (סי' ל"ו).
2. גר"א (כלל נ"ד סעי' ג', נשמת אדם אות א') – "שמעתי מפה קדוש הגר"א שלא נראה לו אלא כמו שנכתוב בס"י ד' בשם ש"ל שהוא סעודת ערב וצהרים".
3. חת"ס (שבט הלוי ח"ז סי' כ"ה) – "וכבר מובא דמין החת"ס זי"ע לא חשש לשיעור ד' ביצים, והחזיק לגמרי בשיטת הגר"א בזה".
4. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' ט' טור ג') – "דנקטינן דשיעור קביעות סעודה זה סעודת ערב ובוקר ותלוי בכל מקום כפי מנהגם כמה אוכלים בסעודת ערב ובוקר".
5. ע"פ תחזי הלכה (פרק ח' סעי' כ"א, ארטסקרול עמ' ר"נ) – "Common custom".
- א) מראי מקומות.

(1) שעה"צ (ס"ק י"ט) – "כן מוכח ממגן אברהם ושאר אחרונים דחלקו בין אם אכלן לבדו או עם דברים אחרים וכן"ל, והיינו על כרחו לא כפי שיעור עירוב, דהתם משערינן לעולם באכילה עם לפתן ולא לבדו".

א. לא נראה מהמחזה"ש (סוף ס"ק י"ג, לשונו מובא לקמן) ודרך החיים (בורא מיני מזונות סי' רי"ט סעי' ג', לשונו מובא לקמן), ועוד [לקמן].

(2) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' נ"ד אות ד') – "התבאר לעיל שמעיקר הדין יכול לסמוך על השיטות שקביעות סעודה הוא כסעודת בוקר וערב אך לכתחילה טוב להדר להמנע מלאכול ארבע ביצים, כדי לחוש לדעות שיש בזה כדי קביעת סעודה. אכן יש מקום להקל אף לכתחילה - ולא לחוש לשיעור ארבע ביצים כאשר יש בעוגה ריבוי תבלינים ואוירים, כדלעיל - ואז יש להמנע מהשיעור שיש חשש שקובעים עליו. **הנה לאדם בינוני** (לקטן, נער, זקן וכדומה השיעור משתנה כפי טבעם) נראה שהשיעור ששבעים הוא לא פחות מארבע פרוסות לחם - שהוא כשבע שמונה ביצים נפח, ולכן נראה שמעיקר הדין אפשר להקל עד שיעור זה ולברך בורא מיני מזונות. אך מאחר שאין זה דבר החלטי כל כך לקבוע שהרגילות לאכול כארבע פרוסות לחם, נכון לכתחילה להמנע מלאכול יותר מארבע ביצים. וכן מבואר בשיעורי המצוות לסטייפלר, וכן הורה לי אחד מגדולי הדור. אך יותר **משמונה ביצים יש חשש חמור** של שיעור קביעות סעודה. ולענין מתי יכול לברך המוציא ובהמ"ז בודאי: נראה שבימינו בארץ ישראל המציאות היא שרוב אנשים (בינוניים) בודאי שבעים וקובעים סעודה על כחמש פרוסות לחם -

אף לארוחת צהרים (שני כריכים של ארבע פרוסות לחם, בצירוף דברים המלפתיים הלחם - שהן משביעים בדרך כלל יותר מהלחם בעצמו, ושיערנו אותם בכדי פרוסת לחם לחומרא). לפי זה אם אדם אכל כמות כזאת של עוגה מברך המוציא בודאי. מאחר שפרוסה בינונית של לחם הפרוסה במכונה הוא כ-100 סמ"ק (עיין לעיל בירור הלכה סעיף א' שפרוסה גדולה היא קצת יותר ממאה סמ"ק), **שיעור קביעות סעודה ודאי הוא כ-500 סמ"ק** (הנפח של כשתים וחצי כוסות בינוניות, כ-10 ביצים) "...

ה. עיקר כשיעור סעודה קבוע שהוא של ערב ובקר, וחושש מד' ביצים.

1. ת"א (כלל נ"ד סעי' ג', סעי' ד', נשמת אדם אות א').
 2. מ"ב (ס"ק כ"ד) – "לכתחלה טוב לחוש לדעת המחמירים שלא לאכול ד' ביצים וכ"ש אם הוא דבר שיש להסתפק בו מדינא אם הוא פת הבאה בכיסנין אף דמבואר בס"ז דהולכין בזה להקל עכ"פ בודאי יש לחוש לדעת המחמירים הנ"ל".
 3. תז"א (ארחות רבנו ח"א עמ' פ' סוף אות ס"א [דפוח, ח"א עמ' קנ"ט אות כ"ה], פתחי הלכה פרק ח' הע' נ"ג, ימי החנוכה [שכטר] עמ' צ"א) – "אמר מרן החזו"א צוק"ל להגר"ח"ק שיש להחמיר רק בשיעור ארבע ביצים קמח בלי צירוף התבלינים, ואמר בטעמו של מרן משום דסבר בעיקר כדעת הגר"א (שם ס"ק כ"ד) שמברכים ברכת המזון רק בשיעור סעודה קבועה לכן די להחמיר בשיעור ד' ביצים קמח בלי צירוף תבלינים".
 4. קהלות יעקב (שיעורין של תורה שיעורי המצוות אות כ"ח) – "פת כיסנין דמברך עליו מעין ג' ובקבע סעודתו עליו מברך המוציא וברהמ"ז כתב במ"ב סי' קס"ח בשם האחרונים ז"ל להחמיר דקביעות סעודה הוא ד' ביצים. וצריך לאכול פחות קצת מד' ביצים בינונית שלנו בכדי שלא יהא ספק חיוב ברהמ"ז. [והנה מלא כוס רגילה של טהיי מחזיק קצת יותר מד' ביצים שלנו אלא דכיון דבמיני מזונות ע"פ רוב יש כמה נקבים הממעטים את השיעור אפשר לאכול כמות מיני מזונות הנכנס בכוס כזה ולברך מעין ג']. ולענין שיהא יכול לברך בודאי בהמ"ז כתב במ"ב דא"א א"כ אכל ממש כקביעות סעודה של בוקר וערב".
 5. אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"ב) – "ולכתחלה יש להחמיר כשיעור ד' ביצים כדאיתא במ"ב שם, וטעמו דלא מחמיר כשיעור ג' ביצים הוא מכיון דיותר נוטה כדעת הגר"א ודעימיה לכן אף שמן הראוי להחמיר לכתחלה גם כהסוברין דהוא כשיעור סעודה דעירוב, סגי להחמיר רק כהסוברים ד' ביצים".
 6. הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק ד' הע' ז').
- ע"י הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות סי' קס"ח אות ח', כזית השלם פרק ו' הע' כ"א) – "מותר לכתחילה לאכול פחות מד' ביצים ולברך בומ"מ, ובאכילה של ד' ביצים קשה להכריע בין הפוסקים הנ"ל ויש לצדד ולומר דשיעור סעודה של ערב ובוקר בימינו הוא גם כשיעור ד' ביצים וממילא י"ל דצריך לברך בהמ"ז אפי' לפי הגר"א וצ"ע, ולמעשה אם אכל ד' ביצים ואינו שבע יברך על המחיה, ואם שבע יברך בהמ"ז".
- א) מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (שלמי ברכה עמ' ש"ג).
7. שבט הלוי (מבית לוי ח"ז עמ' כ"ד אות ו') – "שיעור קביעות סעודה יש להחמיר שהוא ד' ביצים".
 8. וזאת הברכה (עמ' כ"ט אות ד', עמ' ל"א אות ח', מעיין הברכה פרק י"א הע' י').
- א) לכאורה ג' וד' ביצים הוי רק דרבנן, שאינו כדי שביעה. [אך לפי הגרשז"א הנ"ל זהו שיעור שביעה].

ו. עיקר כדי לשביעה, וחושש מג' ביצים.

1. הגרפח"ש זצ"ל (וזאת הברכה פרק ד' הע' ז', ע"י חידושי בתרא על מ"ב ס"ק כ"ד) – "שראוי לכתחילה להימנע מלאכול אפילו כשיעור ג' ביצים (165 גרם נפח מים) כדי שלא להיכנס לספק".
2. דעת הגריש"א זצ"ל.
1. הגריש"א זצ"ל (כזית השלם פרק ו' הע' כ', אשרי האיש ח"א פרק ל"ה אות כ"ג) – "שיעור סעודת ערב או בוקר בימינו הוא כד' ביצים, והאוכל ד' ביצים מעוגות או קרקרים וכדומה יכול לברך ברכת המזון גם לפי הגר"א".
2. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק ד' הע' ז', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות כ"ג) – "שראוי לכתחילה להימנע מלאכול אפילו כשיעור ג' ביצים (165 גרם נפח מים) כדי שלא להיכנס לספק".
3. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ט' אות ב' ד"ה ודע) – "שבארבע ביצים מברך המוציא ... שדבריו אמורים בכגון שקבע ושבע על הכמות הזאת של פה"ב, אזי מברך המוציא ובהמ"ז אף שאכל פחות מהשיעור שאנשים קובעים, כיון שאנשים יקבעו על כמות כזאת יחד עם דברים אחרים, כמבואר סברא זו במג"א, מובא במשנה ברורה קסח כד. ולפי זה אם לא שבע מהכמות הזאת, באמת לא יברך המוציא ובהמ"ז, כיון שאין בזה שיעור קביעות סעודה".
4. הגריש"א זצ"ל (כזית השלם פרק ו' הע' כ"א, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה הע' ל"ב) – "שיכול לכתחילה לברך בומ"מ ועל המחיה על אכילת פחות מד' ביצים".
5. הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות דף מב., סוף עמ' תנ"ו) – "האחרונים נוקטים שהשיעור הוא מאתים ושלישים גרם, דכשאוכל כשיעור זה חייב לברך בהמ"ז אע"פ שהוא לא שבע ... כשאוכל שיעור זה הוא כבר שיעור סעודת בוקר וערב. והוסיף רבינו שליט"א [זצ"ל]: שיעור 230 ג"ר זהו השיעור המיקל ביותר, אבל לכתחילה אסור כבר לאכול יותר מ-150 ג"ר שבה כבר נכנס לספק של ברהמ"ז".

ה. דעת הגר"ח זצ"ל.

1. הגר"ח זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קמ"א אות ח') – "מהו השיעור שאפשר לברך ברכת המזון. תשובה: המנהג לברך בשיעור ד' ביצים".

2. הגר"ח זצ"ל (הברכות כהלכתן עמ' ר"א אות א') – "שאלה: המ"ב בסי' קס"ח הביא שדעת הגר"א והמג"א ששיעור קביעות סעודה לא לפי כמות של ד' ביצים אלא לפי רגילות סעודת בוקר וערב. האם שיעור סעודת בוקר וערב נקבע לפי רוב העולם או לפי כל אחד ואחד. תשובה: זה תלוי לפי רוב העולם ולא לפי כל אחד ואחד וקשה לדעת מהו בדיוק השיעור".

ט. ד' ביצים: המציאות.

1. להגר"ח נאה [שביצה 57.6 סמ"ק], 230.4 סמ"ק נפח – מידות ושיעורי תורה (פרק י"ז סעי' ט"ז, "יש אומרים שהוא כשיעור ארבעה ביצים בקליפתו, (230 גרם), ושיעור שלש ביצים (168 גרם) (הוי ספק").
2. חוט שני (חנוכה עמ' שצ"ז ד"ה ולמעשה, אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' י' טור א') – "דמארבעה ביצים יש לברך המוציא וברכת המזון והיינו כשיעור הגדול דנתקטנו הביצים דזה 400 גרם בנפח או בפחות מזה אם זה כבר שיעור סעודת ערב ובוקר וממאתים גרם בנפח דזה שיעור ד' ביצים בזמנינו יש להחמיר לא לאכול מספק והאוכל בקביעות סעודת ערב ובוקר פחות ממאתים גרם פת הבאה בכיסנין יש לו לברך בורא מיני מזונות וברכה מעין ג' דבטלה דעתו".

י. לדחוס את העוגה כדי למעט את שיעורה.

1. הגר"ח זצ"ל (וזאת הברכה תשנ"ט עמ' ל"ז [במהדורה תשס"ט, עמ' כ"ט, הו"ד בלי ש"והסכים לזה הגר"ח פ שינברג]) – "שעוגות שיש בהן הרבה חרירים של אויר, יש עצה לכווצן ולאכול כן כדי שלא יגיעו לשיעור ארבע ביצים".

יא. סעודת שבת: אם קבע מברך עליו המוציא.

1. ע"י סי' רע"ד סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

יב. מראי מקומות – רע"א (על המחבר סעי' ו'), שיעורי תורה (סי' ג' סעי' ט"ז, ס"ק ל"ח), מעדני אשר (ברכות סי' י"ד).

1. ר' שר שלום גאון (שיטה מקובצת כתובות דף סד:) – "וז"ל ה"ר ישעיה מטראני ז"ל אי קשיא היאך יספיקו לה שני קבין בשבוע והרי העומר היה מאכל כל איש ואיש ליום שנמצא שתי סעודו' לעומר והעומר הוא מ"ג ביצים וחומש ביצה קרוב לשני קבין ששני קבין הן מ"ח ביצים מצאתי ששאלה זו נשאלה לרב שר שלום גאון צוק"ל והשיב כל מדות חכמים כן הם כל דבר ודבר נתנו בו שיעור למטה ושיעור למעלה כו' עד אף כאן לענין המשרה את אשתו זהו שיעור קטן למטה כדי קיום נשמה ולא לכלל אדם פוסקין כך אלא לענין שכך שנינו בד"א בענין שבישראל אבל במכובד הכל לפי כבודו ועד כמה עד שבעה רבעים ועוד שהם מ"ג ביצים וחומש ביצה. ע"כ".
2. מסגרת השלחן (על קיצור שו"ע סי' מ"ח ס"ק ה') – "שאינן נוהגין במדינתנו לברך המוציא ובהמ"ז בשום פעם על פת כיסנין לבד".
3. שבט הלוי (ח"ז סי' כ"ה אות א') – "להלכה נהי דכדאי מאד לחשוש לכתחילה לשיעור ד' או ג' ביצים".
4. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' י' טור א') – "דאף אם הוא שבע בכמות מועטת של עוגות יש לברך על זה ברכת מזונות וברכה מעין ג'".
5. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' י' טור א') – "דאף אם הוא שבע בכמות מועטת של עוגות יש לברך על זה ברכת מזונות וברכה מעין ג'".
6. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות ה') – "כתב המשנ"ב (ס"ק כו) שאם אכל קצת פת כיסנין ונמלך להשלים לשיעור ג' או ד' ביצים, אבל בשעה שנמלך לאכול יותר, אין במה שלפניו ג' ד' ביצים, הדין הוא שאי"צ המוציא. וכתב בשער הציון (אות כא) דמ"מ כיון שבתחילה לא רצה לאכול יותר, ואח"כ נמלך, צריך לברך במ"מ על מה שממשיך עתה לאכול, עכ"ל. והנה המקור שאי"צ המוציא אם אין במה שלפניו שיעור קביעות, הוא המג"א (ס"ק יד) שכתב כן בשם מהרש"ך סי' קע"ד, והחמד משה שדייק שהשו"ע הזכיר לברך ברהמ"ז בלבד ומשמע שהמוציא אי"צ. ולפי"ז טוען החמד משה שממילא צריך לברך מזונות, וכן אומר המח"ש שגם להמג"א מברך מזונות כיון שנמלך. אמנם לא היה בידם ספר מהרש"ך, דשם כתב וז"ל: 'אם לא אכל בין הכל רק שיעור סעודה בזה פשיטא שאי"צ לברך המוציא על מה שחזר ונמלך לקבוע סעודתו, רק ג' ברכות של ברהמ"ז וכו' כיון שמעתה שחזר לאכול לא היה שיעור לקבוע סעודתו בלא צירוף האכילה הראשונה האיך יברך המוציא. אך אמנם היה צריך לדקדק למה לא יברך על מה שנמלך במ"מ, כעת לא אטפל בזה שאינו מענין שאלת כ"ת, עכ"ל. ומבואר שסובר שגם (ב"מ) [במ"מ] אינו מברך דסובר שאינו מגדר נמלך, ורק לא זכינו לשמוע ממנו הסבר לזה. וא"כ הטענה של החמד משה, שממילא לא הזכיר השו"ע מזונות, למהרש"ך איה"נ גם מזונות אינו מברך. וברור שזאת גם היתה כוונת המג"א בשם מהרש"ך שאינו מברך לא המוציא ולא במ"מ, והמחה"ש פשוט לא היה בידו המהרש"ך עצמו וכן השע"צ, וא"כ להלכה אולי יש להזהר ולא לברך במ"מ כהכרעת המג"א. תשובה: כיון שהאחרונים הסכימו יש לנהוג כן אף אם אין זה דעת מהרש"ך".
7. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות ו') – "טעה וברך המוציא ונט"י על פת הבאה בכיסנין כסבור שהוא המוציא, האם צריך לאכול ג' ביצים מהנ"ל או יכול לאכול קצת ולהמשיך עם פת. תשובה: (יברך על פת). [אם יאכל ג' או ד' ביצים מהנ"ל בודאי טוב, אבל גם אם ימשיך לאכול פת, לכאורה אין הברכה לבטלה]".
8. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות ז') – "פת הבאה בכיסנין באמצע סעודה שטעונה מזונות אם אוכל לקינוח ולא לרעבון, מהו כשהוא רעב אבל אכלו רק לקינוח (כגון עוגת קרם). ולכאורה יש להוכיח מדברי המג"א שמברך, דבסי' ריא סעי' ה כתב הרמ"א: 'ברכת המוציא קודם לברכת בורא מיני מזונות'. וכתב ע"ז המג"א (ס"ק ט): 'וני"ל דמיירי בלחמניות [-שהוא פת הבאה בכיסנין שגם בתוך הסעודה טעון מזונות], דאם הוא תבשיל ממיני דגן צריך לברך על הפת תחילה כדי שיפטור התבשיל דאסור לגרום ברכה שאינה צריכה'. וקשה דהא עכשיו (קודם הסעודה) הוא עדיין רעב ואילו אוכלו לרעבון פטור, אלא ע"כ אזלינן בתר מחשבתו של קינוח. תשובה: תלוי במחשבתו".

9. הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות ח') – "אם אוכל באמצע סעודה פת הבאה בכיסנין לשובע ולא לקינוח שדינו שא"צ לברך מזונות, האם זה מצטרף לשיעור ביצה לברהמ"ז ונט"י. תשובה: צ"ע".
10. הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות ט') – "אם אכל בתוך הסעודה פת הבאה בכיסנין לשם קינוח, ומברך מזונות. האם אח"כ מותר להמשיך לאכול עד שיעור ג' ד' ביצים (או סעודת בוקר וערב) דאז לא היה מחוייב במזונות ונמצא למפרע שברכת מזונות לבטלה. תשובה: אינו ברכה לבטלה ועי' שו"ה סי' קס"ח דין ט"ו".
11. הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות י') – "האם פת הבאה בכיסנין שאוכל בסעודה לקינוח ומברך עליו מזונות מצטרף לכביצה שצריך לכתחילה משום נט"י. תשובה: המנהג להקל בכזית".

יב] אנשים.

א. זקנים ונערים.

- יש שיעור אחר.
 - א) בה"ל (סעי' ו' ד"ה אע"פ) – "ומ"מ נראה ברור דאם הוא זקן או נער שאכילתו מועט בטבע חייבין בהמוציא ובהמ"ז אם אכלו שיעור שדרכן תמיד לקבוע ע"ז כיון דכל בני מינם מסתפקין בשיעור אכילה כזו וכעין שכתבתי לקמן בסימן קפ"ד בבה"ל בשם הרדב"ז עי"ש".
 - ב) אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"ב).
 - ג) חוט שני (חנוכה עמ' שצ"ז ד"ה ולמעשה).
 - ד) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"א אות י') – "למשל, זקנים וילדים אוכלים פחות מהכמות שאוכלים אנשים צעירים, נערים בני שלש עשרה אוכלים פחות מנערים בגיל תשע עשרה, ונשים אוכלות פחות מאנשים. הכלל הוא, שכל אחד צריך לשער לפי הכמות שרגילים לשובע ממנה רוב האנשים שבסוגו ובמדינתו".
 - ה) פתחי הלכה (פרק ח' סעי' י"ח, ארטסקרול עמ' ר"נ).
- אין לחלק ביניהם.
 - א) אור לציון (ח"ב פרק י"ב הע' ג') – "ואף שבבאה"ל שם ד"ה אף על פי כתב שבזקן ונער שאכילתו מועט בטבע משערים לפי טבעם, אין המנהג כן, אלא משערים לפי שיעור קביעות הרגיל".
 - מראי מקומות – פרי אליעזר (ח"א סי' י', "וצ"ע"), מעדני אשר (ברכות סי' מ"ט ד"ה ואגב, "וצ"ע").
 - א) הר"י זליכה (פעמי יעקב ח"ז עמ' ל"ג) – "מה שכתב בביה"ל ... הם דברים חדשים שלא אישתמיט שום פוסק לחלק בין נערים וזקנים לשאר אינשי דעלמא ומחמת ספק ברכות להקל קשה לסמוך על חילוקו **בפחות** משיעור ג' בצים ברם אם אוכל שיעור ג' בצים אזי יכול לסמוך על זה אפי' לכתחלה. הואיל ...".

ב. האם נשים יש שיעור אחר מאנשים.

- כן, דה"ה לגבי נשים דשיעורן כפי מדת אכילת נשים.
 - א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות סי' קס"ח אות ו', פרק כ"ז הע' כ"ד א', שלמי ברכה עמ' ש"ט) – "שיש לומר דה"ה לגבי נשים דשיעורן כפי מדת אכילת נשים, דהנה במ"א איתא ששיעור זקנים כמות אכילת זקנים ואין שום סברא לחלק בין זקנים לנשים".
 - ב) וזאת הברכה (סוף עמ' כ"ח, מעין הברכה פרק י"א אות י') [לשונו מובא לעיל] – "והורה הגרש"ז אויערבאך שנשים משערות לפי הרגילות אצל נשים".
 - לא, אין לחלק בין נשים לאנשים.
- א) הגר"ח"ק זצ"ל (אסיפת יצחק כ"ג סיון תשס"ח) – "שאלה: בביאור הלכה ס' קס"ח (סעיף ו' ד"ה אף על פי) כתב שזקנים יש להם שיעור אחר של קביעת סעודה, האם ה"ה שנשים יש שיעור אחר. תשובה: לא".

ג. האם לאיש רזה יש שיעור אחר מאיש שמן.

- לא, אין לחלק ביניהם.
 - א) הגר"ש"א זצ"ל (שיעורי הגרי"א ברכות דף מב., עמ' תנ"ז) – "מחדש הבה"ל ... ש: האם כמו כן יש לחלק בין בריא לחולה, רזה או שמן. ת: דברי הבה"ל הם חידוש ואין לך בו אלא חידושו לחלק בין נער לזקן. אבל אין לחלק בין בריא לחולה וגם לא בין שמן ורזה אע"פ ששיעור אכילה של בני סוג שלהם שונה. אין הם נחשבים למין בפ"ע. ואפי' הוא כעוג מלך הבשן חשבינן שיעור קביעת סעודה שלו ככל אדם".
 - תלוי כמה הוא שוקל.
 - א) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' ט' אות ב' ד"ה נמצא, עמ' רל"ז) – "ויש לדון עד היכן אנו מסווגים סוגים - אם איש אוכל כמות מסויימת בדרך כלל ועתה הוא חולה ואוכל פחות, האם נאמר שיש קבוצה של חולים שאוכלים מעט. וכמו כן אם יש אשה קטנה שאוכלת מעט, ויתר הנשים בגודלה אוכלות כמותה - אך רוב הנשים בגילה אוכלות יותר - מה דינה. ונראה שכל שיש סיווג קבוע ומיוחד לא אמרינן בטלה דעתו. למשל מחלה קבועה שרגילים לאכול מעט, או אדם שמשונה בגודלו מיתר האנשים - קובע קבוצה לעצמו. אך הבדל קטן אינו קובע קבוצה לעצמה - שהולכים אחרי האנשים בינונים. וכמו כן מחלה לא קבועה הוא שינוי מהרגילות, וזה לא קובע שיעור לעצמו. והסברא בכל זה שאם נאמר שהכל תלוי בקביעות שלו אם יש לסווג אותו לקבוצה שמחמתה קביעותו לא תחשב למשנה מהרגילות - אזי לא אמרינן בטלה דעתו".
 - ב) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' ר"נ) -

an amount of cake equal to the amount of bread a person of his type (age, **weight**, etc.) would eat for dinner.

ד. האם יש לחלק בין בריא לחולה.

1. לא, אין לחלק ביניהם.
- א) הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות דף מב., עמ' תנ"ז) - לשונו מובא לעיל.
- ב) וזאת הברכה (סוף עמ' כ"ח, עי' בירור הלכה סי' ט' אות ב' ד"ה נמצא עמ' רל"ז [לשונו מובא לעיל]) - "ונראה מלשון הביאור הלכה שם, שאין אנשים חולים או שומרי משקל נחשבים לקבוצה בפני עצמה, שלשון הבה"ל 'שאכילתן מועט בטבע', שמשערים בשיעור אכילה טבעית, ואכילה מועטת בגלל סיבה בריאותית או מחמת חולי וכדומה אינה קובעת לשיעור זה, עי"ש ודוק".
- ג) פסקי תשובות (הע' כ"ז) - "ביה"ל ד"ה אע"פ, ולא הזכיר חולה, משום דלא שייך בזה לומר 'כל בני מינם מסתפקים' דחולי אינו דבר קבוע כנער וזקן. ועכ"פ היוצא ברור שאפילו מי שסיגל לעצמו מחמת סיבה של בריאות או הרזיה או סיגופים וכדו' לאכול מעט, ותמיד מסתפק באכילת פת פחות מג' וד' ביצים, כשאוכל מיני מזונות בשיעור שסיגל לעצמו, הוא אצלו שיעור קביעות סעודה ומסתפק בכך, מ"מ אינו מברך המוציא".
- ד) מעדני אשר (ברכות סי' מ"ט ד"ה ואגב) - "והבה"ל שינה וכתב 'זקן או נער' במקום 'זקן או חולה' הכתוב ברדב"ז, דסברתו לא שייכת בחולה (דלא מסתבר לומר שכל החולים נמדדים בפ"ע)".
- ה) משנה שלמה (סי' י"ב ד"ה אמנם) - "אנשים חלולים אפילו המה הרבה ולא שייך בהן כ"כ בטלה דעתן, מ"מ אין זה דרך העולם כפי שצריך להיות, אלא שהוא חולשה וכעין חולה, וכמו דחולה בודאי שלא יברך המוציא ובהמ"ז על פת הבא בכיסנין רק כשיאכל כשיעור שאחרים קובעים עליו אף שהוא עצמו מחמת מחלתו קובע סעודה על מעט פת, ה"ה בזה".
2. מראי מקומות - דברי יוסף (ברכות דף מא: ד"ה ובביאור), והאיש מרדכי (ח"ב שיעור י"ז שאלה ז).

יג) האם ליפתן מצטרף להשיעור סעודה.

- א. אפילו עם דברים אחרים שמלפתים בו הפת.
1. מג"א (ס"ק י"ג) - "נ"ל דאם הוא קבע סעודתו עליו אף על פי שאכל עמו בשר ודברים אחרים ואלו אכלו לבדו לא היה שבע ממנו אפ"ה מברך המוציא וג' ברכות וכ"מ הל' בגמ' כל שאחרים קובעין עליו וכ"מ קצת בתו' שכתבו גבי לחמניות אם קבע עליהו כמו בפורים עכ"ל, ובסמ"ק כתוב בליל פורים ובליל ברית מילה, ומסתמא בפורים אין קובעין לבדם ואם אכלו לבדו בעינן שיאכלו כל כך שאחרים רגילים לשבוע ממנו לבדו דאם נשער שיעור שאוכלים עם ד"א נתת דבריך לשיעורין ועפ"ה דערוכין דאפשר לשער וצ"ע, ואם הוא שבע ממנו וגם אחרים רגילין לשבוע ממנו כשמלפתין עמו דבר אפילו אכלו לבדו מברך המוציא כיון ששבע ממנו כנ"ל".
2. הו"ד בא"ר (ס"ק י"ז).
3. שלחן שלמה (סעי' ה').
4. גר"ז (סעי' ח').
5. דרך החיים (בורא מיני מזונות סי' רי"ט סעי' ג') - "ואפילו אם בזה לבדו ליכא שיעור רק שאכל עם פת זה דברים המלפתין כגון בשר וכיוצא בו ועם כולן היה שיעור שביעה מברך המוציא ובהמ"ז".
6. מ"ב (ס"ק כ"ד) - "ואם אכלו עם בשר או דברים אחרים שמלפתים בו הפת סגי כשאוכל שיעור שאחרים רגילין לשבוע ממנו כשאוכלין ג"כ עם דברים אחרים אך אם אכלו לבדו ושבע ממנו אף שאחרים לא היו שבעין ממנו לבדו אבל כיון שאם אכלו אותו עם דברים אחרים היו שבעין ממנו ג"כ לא אמרינן בטלה דעתו וצריך לברך עליו המוציא ובהמ"ז".
7. אג"מ (או"ח ח"א סי' נ"ו, ח"ג סי' ל"ב, ח"ד סי' מ"א) - "ואף שבעה"ש סעיף י"ז מסיק דצריכין לשער בפת בלבד, לא מסתבר זה דהרי גם בדורות הקודמים אכלו בהסעודות בשר וכמה מיני ליפתן והיתה שביעתם גם בצרוף כל המינים ולא אכלו מן הלחם לבד כדי שביעה".
8. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק ד' הע' י' [דפו"י, הע' כ"ד] [לשונו מובא לקמן], אשרי האיש ח"א פרק ל"ה סוף אות כ"ג, אות כ"ח) - "יש לחוש, שגם דברים המלפתים את הפת, מצטרפין לשיעור ד' ביצים".
9. חוט שני (סוף ס"ק ו', עמ' קס"א).
10. וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק י"א אות י"ג).
11. פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' רמ"ט).

ב. צריך לאכול הפת הבאה בכיסנין לבד: דאין מצרפין את שאר המאכלים לשיעור קביעות סעודה.

1. תמד משה (ס"ק ג') - "במ"א ... נראה שאין זה עיקר אלא בעינן שיקבעו כל סעודתן רק על אלו לבדן".
2. עי' ברכי יוסף (ס"ק ו') - "אם קבע סעודתו על כסנין אף שאכל בשר עמו ודברים אחרים, ואלו אכלו לבדו לא היה שבע ממנו, אפילו הכי מברך המוציא וג' ברכות. הרב מגן אברהם ס"ק י"ג. והמעייני יראה שאין ראיותיו מכריעות. וגם אני שמעתי שהקשו עליו דקי"ל פרק קדשי מזבח דשני דברים דלא שוו בשיעוריהן אינם מצטרפין, וה"ה נימא הכא נמי דבשר וכיוצא אין לה שיעור ולא קבע, ואיך כתב הרב מגן אברהם דמצטרפי. אמנם לי ההדיוט אי מהא לא איריא והחילוק מבואר. אבל למעשה צ"ע".
3. הו"ד בשע"ת (ס"ק ח').
4. ערה"ש (סעי' י"ז) - "נלע"ד דצריכים לשער בהפת בלבד".
5. כה"ח (ס"ק מ"ז) - "ואם הוא קבע סעודתו עליו אעפ"י שאכל עמו בשר ודברים אחרים ואילו אכלו לבדו לא היה שבע ממנו אפ"ה מברך המוציא וג' ברכות. מ"א ס"ק י"ג. והביאו הברכ"י אות ו' וכתב דהמעייני יראה שאין ראיותיו מכריעות וגם אני שמעתי שהקשו

עליו דק"ל פ' קדשי מזבח דשני דברים דלא שוו בשיעוריהן אינם מצטרפין וה"ה נימא ה"ג, דבשר וכיוצא אין להם שיעור ולא קבע ואיך כתב המ"א דמצטרפי אמנם אי מהא לא איריא והחילוק מבואר אבל למעשה צ"ע עכ"ל. ונראה הא שכתב צ"ע למעשה אע"ג שכתב והחילוק מבואר משום דכבר כתב דאין ראיות המ"א מכריעות וגם לשון הטור והש"ע לא משמע הכי שכתבו ואם אכל ממנו שיעור וכו' משמע דדוקא אכילת השיעור תהיה ממנו ולא בהצטרפות דבר אחר עמו ועוד דהא נתת דבריך לשיעורין כי כל מה שיהיה הבשר או אותו דבר יותר הוא אוכל יותר מעט מפת הבאה בכסנין ונעשה אותו דבר עיקר וע"כ אע"ג דיש פו' שכתבו כדברי המ"א אין העולם נוהגין כן אלא כדמשמע מסתמיות הטור והש"ע דאם לא אכל שיעור ג' ביצים אע"ג דאכל עמו דבר אחר ושבע אין מברכין אלא מעין ג'".

6. חזו"א (או"ח סי' כ"ו ס"ק ח', ארחות רבנו ח"א עמ' פ' סוף אות ס"א [לשונו מובא לעיל]) – "ויש לעי' לפי זה כשאוכל כיסין ממולאין אי בעינן שיעור קביעות בכיסין לבד זולת המוליאיתא, שהרי רק על הכיסין דין לחם, ומיהו כשלא אכל כזית מהכיסין נראה ודאי דאין מברך ג', אע"ג דהמוליאיתא השלימה לשיעור קביעות סעודה, ואולי אף לברכת מעין ג' אין המוליאיתא מצטרף כה"ג, אבל **כשאכל כזית** מהכיסין והמוליאיתא השלימה לשיעור ק"ס צ"ע, ובנלושות בתבלין ובשמים נראה דבטלין אגב עיסה ומצטרפין אף לכזית וצ"ע".

א) הגר"ח [שכטר] עמ' צ"ב ד"ה ושאלתי, דפו"ח עמ' קכ"ח) – "ושאלתי את הגר"ח שליט"א [זצ"ל] דהא כ' החזו"א סי' כ"ו סק"ח והובא בשונה הלכות דהתבלינין מצטרפין לשיעור קביעות סעודה, ואמר לי דזהו רק לשיעור קביעות סעודה בוקר וערב. ושאלתי א"כ מה זה שנסתפק החזו"א שם אם 'המילוי' של המזונות העומד בפנ"ע מצטרף לשיעור קביעות סעודה דמה גרע זה משאר דברים המלפתין, ואמר לי דאולי לא ס"ל להחזו"א כלל הך מילתא דצירוף דברים המלפתין".

ב) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' נ"ד אות ג' ס"ק ב') – "ימי החנוכה ... ויש להוכיח שאכן כנים הדברים מדברי החזו"א בעצמו (שם), שלאחר שהסביר שחזו"ל לא קבעו לברך בהמ"ז רק על מה שיש לו שם לחם ממש, הוא כותב 'לפי זה בעינן שיעור קביעות בכיסין לבד זולת המוליאיתא, שהרי רק על הכיסין דין לחם'. ואמנם הצד הזה הוא בהדיא דלא כהמ"א הסובר שכל המלפתים מצטרפים לשיעור, ובוזה גופא מסתפק שם החזו"א – אם דרוש שיעור בעיסה לבד או גם מצרפים המלפתים. לפי זה דעת החזו"א שהתבלינים המעורבים בעיסה מצטרפים לשיעור קביעות סעודה בוקר וערב. אכן לשיעור ארבע ביצים מיכל החזו"א שלא לצרפם. ולגבי המילוי – מסתפק החזו"א לגבי שיעור סעודה בוקר וערב. אכן לפי מה שפסקו המ"א והמ"ב המילוי בודאי מצטרף".

7. אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות כ"ג) – "וכן לענין שיעור קביעות סעודה, אם אין בלא הבוטנים שיעור קביעות סעודה, שהוא כנפח של כמאתים ושלושים גרם, אינו מברך המוציא וברכת המזון".

8. יביע אומר (ח"י או"ח סי' י"ח) – "מ"ש המשנה ברורה (סי' קסח ס"ק כד) בשם המג"א (ס"ק יג), שהאוכל פת הבאה בכסנין עם שאר מאכלים בשר או דגים וכיו"ב, גם הם מצטרפים לשיעור קביעות סעודה, הנה מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' קסח סק"ו) כתב ע"ד המג"א, והמעין יראה שאין ראיותיו מכריעות, ולמעשה צ"ע. וסב"ל. גם בזכרונות אליהו בהל' ברכות (בדיני ברכת המוציא, אות טז), כתב ע"ד המג"א, שכבר חלקו עליו האחרונים. וכן פסק בכף החיים (שם ס"ק מז), שמנהג העולם הוא כדמשמע מסתמות דברי הש"ע, שאם לא אכל שיעור קביעות סעודה מן הפת הבאה בכסנין, אף על פי שאכל עמו בשר ודגים ושבע, אינו מברך אלא ברכה מעין שלש. ע"ש".

9. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' י' טור ב') – "דמנהג העולם כדעת הערוך השלחן והכף החיים דאין מצרפין את שאר המאכלים לשיעור קביעות סעודה ויש לאכול מהפת הבא בכסנין לבד ג' ד' ביצים כדי לברך ברכת המוציא על זה".

10. ילקוט יוסף (סעי' י') – "הקובע סעודתו על פת הבאה בכיסין, ובצירוף הבשר וכו' אכל שיעור ע"ב דרם, לא חשיב כקובע סעודה על פת הבאה בכיסין, שאין לצרף לשיעור זה מאכלים אחרים".

ג. מראי מקומות – שרגא המאיר (ח"א סי' ל"ג), ששכ"ה (פרק נ"ד הע' קל"ב).

1. גר"ח (תשובות והנהגות ח"ד הנהגות הגאון ר' חיים מבריסק זצ"ל אות ל"א) – "באכילת מזונות אפילו שבע בצירוף עוד דברים לא מברך ברכת המזון, אלא אם קבע סעודתו על מזונות והם עיקר הסעודה. במע"ר החדש מובא שלעת זקנתו קבע הגר"א לא לברך בהמ"ז אלא אם קבע סעודתו על מזונות, ולדבריו מיושב מנהג העולם שב'קידוש' בשבת בבוקר אוכלים מזונות עם חמין וכדומה עד ששבעים, ולא מברכים ברכת המזון, ולפי זה ניחא לפי שאין עיקר הסעודה המזונות, ומקובל אצלנו שהגר"ח מבריסק זצ"ל שיבא סברת הגר"א. (ודע שהגר"א זצ"ל בימי זקנתו אמר שזכה לאור חדש בתורה, ונתחדשו אצלו יסודות הרבה ודינים מחודשים, רק החליט שאיך שחכמי ישראל קבעו ההלכה כן הסכימו בשמים ולא פירסם דברים לשנות, ולעתים רחוקות קבע ופירסם הלכה בימי זקנתו)".

2. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות ג') – "האם בעוגה עם מילוי פירות, מצטרפים הפירות שבה לשיעור ג' או ד' ביצים, ואולי רק מצטרפים לשיעור סעודת בוקר וערב. תשובה: אין מצטרף לד' ביצים".

ד. עצה: אחרי שיסיים אכילת הפה"ב, שיברך על המחיה על הפה"ב ואח"כ ימשיך לאכול שאר מאכלים [שאינן ברכתו במ"מ].

1. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ל"ג אות א'), מעיין הברכה פרק י"א אות י"ד) – "אפילו לדעה האומרת שכל המאכלים מצטרפים לעוגה וכדומה אף שלא נאכלו יחד עמה, אם אכל עוגה ובירך עליה ברכה אחרונה ולאחר מכן אכל דברים אחרים, נחשב כסילוק סעודה, ואין המאכלים שאכל לאחר שבירך הברכה אחרונה מצטרפים לשיעור קביעות סעודה (כך הורה אחד מגדולי הדור). עצה זו טובה **אם אין בדעת האדם לאכול אח"כ מאכל שברכתו 'מזונות'**. אך אם בדעתו לאכול אח"כ מאכל שברכתו 'מזונות' (אטריות, אורז, וכדומה), ראוי להמנע מעצה זו ולאכול פת (שלא תהיה בעיה של ברכה שאינה צריכה שמברך במ"מ שוב על המזונות. ועוד..."

2. וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"א אות י"ד, הע' י"ד) – "זה רק כאשר המאכל האחר שרוצה לאכול אין ברכתו 'מזונות', ואז יוכל להשתמש בעצה זו כדי לא לקבוע סעודה".

ה. לצרף המילוי.

1. לשיעור ד' ביצים מצרפים את כל החומרים שנילושו יחד בעיסה, כגון שמן ותבלינים.
(א) אבן ישראל (וזאת הברכה עמ' כ"ט הע' ז') – "לצרף את האוירים והתבלינים".
(ב) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' כ"ט הע' ז') – "לצרף את האוירים והתבלינים".
2. שהאוכל פחות מהשיעור סעודה יש להקל לברך במ"מ כל שאין בו שיעור ד' ביצים קמח בלי צירוף שאר תבלינים.
(א) חזו"א (פתחי הלכה פרק ח' הע' נ"ג, וזאת הברכה עמ' כ"ט הע' ז', ארחות רבנו ח"א עמ' פ' סוף אות ס"א [לשונו מובא לעיל], עי' חזו"א או"ח סי' כ"ו ס"ק ח' [לשונו מובא לעיל]) – "שמעתי מהגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] ששמע מהחזו"א שאם לא אכל כשיעור סעודה של ערב יש להקל לברך במ"מ כל שאין בו שיעור ד' ביצים קמח ממש בלי צירוף שאר התבלין, הביצים והקקאו שנילושים עמו".
3. מראי מקומות – וזאת הברכה (בירור הלכה סי' נ"ד אות ג').
(א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קוני' התשובות סי' קס"ח אות י"ז) – "האוכל בורקס או קנישס לבד המילוי שלה (גבינה, תפוחי אדמה וכדומה) לשיעור קביעות סעודה של פת הבב"כ לחייב ברהמ"ז משא"כ האוכל עוגת גבינה או עוגה עם מילוי פירות לא מצטרף המילוי שלה לשיעור (גבילות) [קביעות] סעודה - והחילוק הוא 3 בורקס המילוי שלה היא ליפתן לבצק משא"כ בעוגת גבינה וכדומה שכוונתו על המילוי לשל עצמה משו"ה לא מצטרף".
(ב) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' י' טור ב') – "אולם האוכל בורקס כנראה שהמילוי מצטרף לשיעור קביעות סעודה כיון שהכל נאפה יחד והמילוי בא להכשיר ולהטעים את הפת".

יד] לאיזה שיעור סעודה מצטרף הלפתן [להשיטות שמצטרף].**א. מצטרף לשיעור סעודת ערב ובוקר, ולא לשיעור ג' וד' ביצים.**

1. חזו"א (הגר"ח ק"ז צ"ל שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות ב', וזאת הברכה בירור הלכה סי' נ"ד אות ג', [לפי שיטת המג"א. אבל החזו"א עצמו חולק על המג"א, עי' לעיל]) – "שמעתי בשם החזו"א שאע"פ שהחמיר המג"א (ס"ק יג) לשיעור קביעות סעודה בפת הבאה בכיסנין מצטרף גם מה שראוי לאכול עם המזונות אע"פ שבפועל לא אכל כדי שביעה מהמזונות עצמו, אך צריכים להתחשב בזה כדעת הגר"א (שהביא המשנ"ב ס"ק כד) שהוא כסעודת בוקר וערב ולא בשיעור ג' או ד' ביצים, האם שמועה זו נכונה. תשובה: נכון".
2. חוט שני (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' י' טור ב') – "דשיעור קביעות סעודה בפת הבאה בכיסנין בצירוף שאר מאכלים היינו כשיעור סעודת ערב ובוקר ולא כשיעור ד' ביצים".
3. עי' הגר"ח ק"ז צ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קמ"א אות ט') – "האם המנהג כך דוקא אם אכל ד' ביצים ממיני מזונות או אף בצירוף שאר מאכלים. תשובה: דוקא מזונות".
4. הגר"צ ובר שליט"א (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ט' סוף ס"ק ב').
5. וזאת הברכה (בירור הלכה סי' ט' סוף ס"ק ב' [עמ' רל"ז], עי' עמ' ל"ג, הע' י"א) – "אע"פ שנתבאר שלדעת המ"ב טוב להחמיר שלא לאכול כארבע ביצים עוגה, אך אם אין ארבע ביצים בעוגה עצמה, אלא בצירוף מאכלים אחרים, נראה שאין צריך להחמיר בזה - אם משער שאין בכמות כזאת בסך הכל שיעור קביעות סעודה. והטעם לזה הוא, שיש חולקים על חידוש המ"א שסובר שהכל מצטרף לשיעור קביעות (הברכי יוסף). ומצד שני העיקר להלכה שצריך לאכול שיעור קביעות סעודה ולא ארבע ביצים כדי להתחייב בבהמ"ז. יתירה מזו, השעה"צ (קסח יט) הוכיח שכל חידושו של המ"א בנוי על ההנחה שהשיעור הוא כדי קביעות סעודה, ולא שייך לחייב באכל עוגה פחות משיעור ארבע ביצים, כי בעירובין מדובר בשיעור פת שאוכל יחד עם שאר דברים, ע"ש ודו"ק".

ב. מצטרף אפילו לשיעור ג' וד' ביצים.

1. מחה"ש (סוף ס"ק י"ג) - לשונו מובא לקמן.
 2. דרך החיים (בורא מיני מזונות סי' רי"ט סעי' ג') - לשונו מובא לקמן.
 3. שלחן הטהור (סעי' ז') - לשונו מובא לקמן.
- ג. מראי מקומות.
1. אבן ישראל (וזאת הברכה פרק ד' הע' ז' [עמ' כ"ט], [ובדו"י, עמ' ל"ז]) – "לשיעור ארבע ביצים מצרפים את כל החומרים שנילושו יחד בעיסה, כגון שמן ותבלינים".
 2. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"א פרק ל"ה אות כ"ט, וזאת הברכה פרק ד' הע' ז' [עמ' כ"ט], [ובדו"י, עמ' ל"ז]) – "ולשיעור ד' ביצים, מצרפים את כל החומרים שנילושו יחד בעיסה כגון שמן ותבלינים".
 3. עי' לקמן.

טו] כמה פת צריך לאכול, בלי צירוף הלפתן [להשיטות שמצטרף].**א. צריך לכל הפחות ג' וד' ביצים של פת בלבד.**

1. גר"ו (סעי' ח'), הו"ד בשעה"צ (ס"ק י"ט) – "הרי גם על ידי ליפתן אין שם סעודה עליה בפחות מכג' ביצים פת".
2. שעה"צ (ס"ק י"ט, כדאי' בשבט הלוי לקמן).
3. תורת חיים (ס"ק ט"ו ד"ה ונראה) – "מ"מ נראה דעכ"פ שיעור כדי אכ"פ דהיינו ג' או ד' ביצים יאכל מהפת גם אם אוכל עמו בשר ולפתן, דפחות מזה ליכא שיעור סעודה גם אם אוכל עמו שאר דברים".

4. הגרש"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות סי' קס"ח אות ז', הו"ד בזאת הברכה פרק ד' הע' י' [דפו"י, הע' כ"ד]) – "המ"א סי' קס"ח ס"ק י"ג כותב דבשר ודברים אחרים מצטרפים עם הפת הבב"כ לשיעור קביעות סעודה – זה דוקא אם אכל ד' ביצים של פת הבב"כ ושאר הליפתו ובשר וכו' מצטרפים לשיעור סעודה, אבל אם לא אכל ד' ביצים של פת הבב"כ אין כאן צירוף לחייב בהמ"ז (במ"ב משמע לכאורה דכן יש צירוף אפי' אם אכל פחות מד' ביצים פת הבב"כ – ובאג"מ כתב כן במפורש)."
5. ביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ב אות כ"א) – "נראה שלא יברך המוציא ובהמ"ז בפחות משיעור ע"ב דרהם מפת הבאה בכסנין בלבד, ואין לצרף עמו מאכלים אחרים."
6. על שבת הלוי (ח"ז סי' כ"ה אות א', מבית לוי ח"י"ז עמ' כ"ה אות ז') – "להלכה נהי דכדאי מאד לחשוש לכתחילה לשיעור ד' או ג' ביצים, אבל אם כבר אכל יותר מזה, או אם כבר אכל גם לפתו וכיו"ב ולא הי' בו שיעור ד' ביצים עכ"פ אין לברך ברהמ"ז מספק, דהא יש כאן לפנינו בלא"ה ס"ס להלכה דהא דעת הברכי יוסף ועוד פוסקים שם דלית להו כלל חידוש זה של מג"א דישתנה הדין ע"י אכילת דברים אחרים עם פת כסנין – ונהי דהרבה פוסקים קבעו כמג"א, מ"מ בהצטרף עוד ספק הנ"ל ה"ה ס"ס, ספק אם חייב באכלו לבד באכילת ד' ביצים רק יותר, וא"כ עם בשר י"ל דלא חייב רק בד' ביצים, ואת"ל דחייב מ"מ דילמא דלא כמג"א, ואין אכילת לפת מוסיף בזה כלום ומכ"ש אם נימא כשעה"צ דאין שני ההלכות מתקיימים יחדיו כ"ז ברור לדינא."
7. על וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק י"א אות י"ג).
(א) גר"ז כתוב ג' ביצים. אבל לפי המ"ב צריך ד' ביצים.

ב. לא צריך לאכול ג' וד' ביצים של הפת הבאה בכסנין.

1. מחה"ש (סוף ס"ק י"ג) – "ואם הוא שבע ממנו וגם אחרים כו' מברך המוציא כו'. ר"ל, דהא הביא הרב ב"י [קמז, א ד"ה פת] בשם הראב"ד [מובא ברא"ש ברכות פ"ו סימן ל'] [ד]סגי באם הוא קובע עליו, אפילו אין אחרים קובעים עליו. ואף על גב דלא קיימא לן כוותיה, אלא דוקא כל שאחרים קובעים עליו, מכל מקום כהאי גוונא כיון שאם היו אחרים שבעים ממנו אם היו מלפתים עמו הניח מ"א בצ"ע אם יברך המוציא, לכן בצירוף (דהא) [דהוא] שבע ממנו לבדו דאיכא נמי דעת הראב"ד פשיטא ליה למ"א דמברך המוציא. ושיעור שאחרים קובעים עליו ראיתי בספר כפות תמרים בסכה [תוספות יום הכפורים יומא עט, ב ד"ה תד"ה מיני] וכן כתוב באחרונים שהוא שיעור ג' או ד' ביצים. והיינו משום דמבואר לקמן סימן ס"ח [סעיף ג'] פלוגתא רש"י ורמב"ם בשיעור מזון שתי סעודות לעירוב, (דלרש"י) [דלרמב"ם] [עירובין א, ט] השיעור ששה ביצים, (ולרמב"ם) [ולרש"י] [בטור סימן תט קסג, ב] שמנה ביצים, א"כ ממילא סעודה אחת (לרש"י) [לרמב"ם] ג' ביצים (ולרמב"ם) [ולרש"י] ד' ביצים, וכיון דהוא שיעור סעודה לכל חד כדאית ליה מיקרי קובעים עליו."
2. דרך החיים (בורא מיני מזונות סי' רי"ט סעי' ג') – "אבל אם אוכל שיעור שאחרים רגילין לקבוע סעודה דהיינו ג' או ד' ביצים ואפילו אם בזה לבדו ליכא שיעור רק שאכל עם פת זה דברים המלפתין כגון בשר וכיוצא בו ועם כולן היה שיעור שביעה מברך המוציא ובהמ"ז."
3. שלחן הטהור (סעי' ז') – לשונו מובא לקמן.
4. אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"ב, ח"ד סי' מ"א) – "כאשר במדינה זו מברכת השי"ת רגילין לאכול הרבה דברים בסעודה וממעטין ממילא באכילת לחם והמג"א בס"ק י"ג כתב שהקביעות סעודה אם אכל עם בשר ודברים אחרים הוא כשיעור הפת כשאוכלין עם בשר ודברים אחרים, נמצא שבמדינה זו הוא שיעור קטן להרבה אנשים עוד פחות מג' ביצים, ולכן **צריך ליהזר בחתונה** כשאינו רוצה ליטול ידיו ולאכול פת כדי שלא יצטרך לחכות עד גמר כל הסעודה בשביל זימון שלפעמים נמשכת זמן רב אבל רוצים לאכול מה שיהיה שם משאר המינים, שלא יאכל **המיני קייקס** דיש עליהו תוריתא דנהמא, דאם יאכל **אף מעט קייק** הוא לפעמים כשיעור פת שאוכל בסעודה שלמג"א נחשב קביעות סעודה. ואף שבעה"ש סעיף י"ז מסיק דצריכין לשער בפת בלבד, לא מסתבר זה דהרי גם בדורות הקודמים אכלו בהסעודות בשר וכמה מיני ליפתו והיתה שביעתם גם בצרוף כל המינים ולא אכלו מן הלחם לבד כדי שביעה. ולכן במדינה זו שמצד ריבוי המינים אוכלין רק מעט לחם אין לו לאכול מקייקס רק פחות מהפת שרגיל לאכול בסעודה שאוכל בשר ומינים אחרים וכשקשה לו לשער לא יאכל קייק אז."
5. משנת יוסף (ח"ה סי' מ"ט) – לשונו מובא לקמן.
6. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק ד' הע' י' [דפו"י, הע' כ"ד]), אשרי האיש ח"א פרק ל"ה סוף אות כ"ג [לשונו מובא לעיל], אות כ"ח) – "מאחר שנחלקו הדעות יש להמנע מזה ואין לאכול פחות מכארבע ביצים יחד עם מאכלים אחרים."
7. הגרש"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק ד' הע' י' [דפו"י, הע' כ"ד]) – "שאם אכל כזית מזונות שיש בהם תואר לחם כדי אכילת פרס, יחד עם עוד דברים המלפתים את הפת, ושבע מהם כשאכלם יחד, מברך אף אם בעוגה פחות משיעור ארבע ביצים."
8. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק כ"ד, תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' ר"ג אות ט"ו) – "בשר וביצים וכו' משלימין גם אם אין שיעור ג' או ד' ביצים קמח."

ג. על המחמירים לעיל, שלא צריך לאכול ג' וד' ביצים של הפהבכ"ז: מה הגדר.

1. אבל צריך לכל הפחות כזית של פת.
(א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ"א) – "שלא יצטרך לברך בהמ"ז כשאכל פחות מכזית פת לא מדאורייתא ולא מדרבנן, דפחות מכזית הוא כלא אכל פת כלל. אבל אם אכל כזית פת אף ששביעתו היה בצרוף כל המינים שאכל חייב לברך בהמ"ז מדאורייתא, דהשביעה שצריך מן התורה לחייבו בבהמ"ז על הפת אין צורך שיהיה דוקא מפת, דאל"כ..."
- (ב) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ו') – "שאף אם אכל כזית פה"ב יחד עם דברים אחרים, נכנס הדבר בגדר הספק, כי יתכן שהרגילות היא לשבוע מכל המאכלים ביחד."
- (ג) הגרש"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק ד' הע' י' [דפו"י, הע' כ"ד]), בירור הלכה סי' ו') – לשונו מובא לעיל.

ד) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק כ"ד, תשובות אביגדר הלוי או"ה עמ' ר"ג אות ט"ו) – "ואינם משלימין, לענ"ד, עד שיהיה בפת לפחות כזית".

2. צריך רוב.

א) משנת יוסף (ח"ה סי' מ"ט) – "וכ' המג"א (קסח סקי"ג) והמשנ"ב (שם) ששאר מאכלים מצטרפים לשיעור פהב"כ, ואם בסך הכל אוכל כשיעור מפהב"כ ושאר דברים, ה"ז חייב בהמוציא וברהמ"ז, אם קבע סעודה על זה ... ונלע"ד דמה ששאר דברים מצטרפים לפהב"כ לשיעור ד' ביצים, הוא רק אם רוב ד' הביצים הם מפהב"כ, אז מיעוט שאר דברים יכול להצטרף. והטעם שהרי כל ענין הצירוף של שאר מינים הוא, מפני שמלפתים הפת הבאה בכסנין ושייכים אליו, וא"כ הפהב"כ צ"ל הרוב והעיקר, והשאר טפל ומיעוט אליו, כיון שבא רק ללפת ולהטעים אותו. - דכמו בפת גמור שאינו מטעם עיקר וטפל כמו שנתבאר, אלא שכזית פת עושה קביעות סעודה. כמו"כ פהב"כ צריך ד' כביצים שבזה דרך בנ"א לקבוע סעודה עליו, וא"כ כמו בכזית פת בעינן כזית שלם, ופחות מזה לא חשיב, כמו"כ בפהב"כ נהי דלא בעינן שכל ד' הביצים יהיו מפהב"כ, ויכול לצרף אליו דברים המלפתים, אבל עכ"פ רוב ד' ביצים צריך מפהב"כ. דאם אוכל כמה תבשילין ובשר ודגים וכו' וגם כזית או כביצה מזונות, מהיכי תיתי יתבטלו כל אלה אליו, ותיקרא סעודת קבע החייבת בהמוציא וברהמ"ז, על כזית מזונות, שאינו עיקר סעודה כלל. ובאופן זה צריך לברך על כל מין ברכתו הראויה לו. וכן משמע לשון המג"א (קסח סקי"ג) שלשיטתו דבעינן לברהמ"ז שיעור סעודה קבועה (כשעה"צ סק"ט) כתב: "נ"ל דאם 'קבע סעודתו עליו' [על הפהב"כ] אע"פ שאכל עמו בשר ודברים אחרים ואילו אכלו לבדו לא היה שבע ממנו, אפ"ה מברך המוציא וג' ברכות, וכן משמע לשון הגמ' (ברכות מב.) כל שאחרים 'קובעין עליו' וכו' עיי"ש, דהיינו שהעיקר תלוי בקביעות סעודה על הפהב"כ, וכמובן מצד הסברא, שאם בכלל מועיל צירוף, אז לפחות הפהב"כ צ"ל הרוב ... שוב ראיתי כן בשלחן הטהור ... וזה כהאגרות משה ...".

ב) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' י' טור ג') – "דרק אם הרוב הם מפת הבאה בכיסנין אז מיעוט שאר דברים מצטרף".

3. כביצה.

א) שלחן הטהור (סעי' ז') – "האוכל פת כסנין בכביצה אעפ"י שהוא שבע ממאכלים אחרים יברך בהמ"ז לגמרי ארבע ברכות ויזהר מאד בזה כי הוא דבר השכיח ולא יבטל מ"ע דאורייתא".

ב) שרגא המאיר (ח"א סי' ל"ג אות ב') – "פשוט דעת המג"א משמע שאפילו לא אכל רק כביצה אם אוכל לפתן והוא שבע עם הלפתן צריך לברך המוציא וברכת המזון ... בשלחן הטהור".

4. שהמזונות העיקר.

א) תשובות והנהגות (ח"א סימן קפ"ב, עי' ח"ב סי' קכ"ה) – "נראה שמזונות לא תלוי בשביעה, אלא אם כן קובעין עליהן סעודה היינו שעיקר השביעה מהן, אבל האוכל מזונות וטשולנד ושבע לא צריך בהמ"ז, שצריך שעיקר הקביעות על המזונות אז דינו כפת, אבל כשאין המזונות העיקר לשבוע ממנו, אין לחשוש כלל שחייבין בבהמ"ז".

ד. מראי מקומות – א"ר (ס"ק י"ז, לשונו מובא לעיל), רע"א (על סעי' ו'), מעדני אשר (ברכות סי' ט"ו).

טז] מה נכלל בלפתן: מתי מצטרפים שאר המאכלים עם מיני המזונות.

א. כל מאכלים.

1. אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"ב, ח"ד סי' מ"א) – "ולכן במדינה זו שמצד ריבוי המינים אוכלין רק מעט לחם אין לו לאכול מקייקס רק פחות מהפת שרגיל לאכול בסעודה שאוכל בשר ומינים אחרים וכשקשה לו לשער לא יאכל קייקס אז".

2. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"א פרק ל"ה אות כ"ח, וזאת הברכה עמ' ל"ב אות ב'), וישמע משה ח"א עמ' ע"ח) – "שאף אם המאכלים האלו אינם מלפתים את מין המאפה, והם נאכלים בנפרד, בכל זאת הם מצטרפים יחד עם העוגה לשיעור קביעות סעודה, כיון ששבע מאכילת כל המאכלים גם יחד".

3. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' י"א טור ב').

ב. רק אם מלפתים את מין המאפה.

1. דרך החיים (בורא מיני מזונות סי' רי"ט סעי' ג') – "ואפילו אם בזה לבדו ליכא שיעור רק שאכל עם פת זה דברים המלפתין כגון בשר וכיוצא בו ועם כולן היה שיעור שביעה מברך המוציא ובהמ"ז. אבל דבר שאוכל בפ"ע ולא ללפת לא מצטרף".

נתיבות (הגדה של פסח, מעשה נסים קונ' אחרון דיני ברכת במ"מ דין ג') – "גם נ"ל דהא שכתב המג"א בס"ק י"ג דאפילו אכל עמו בשר ודברים אחרים ואילו אכלו לבדו לא היה שבע מברך המוציא נראה דהיינו דוקא שאכל עמו דברים המלפתין הפת אז משערין בכולם השיעור שביעה. דאלת"ה רק שאפילו אכל עמו דברים אחרים משערין בכולם א"כ קשה הא שכתב המג"א בס"ק כ"ב שפת כיסנין טעונין ברכה כשאוכלן בתוך הסעודה לקינוח הא איכא קביעות סעודה דהא באמצע סעודתו אוכלן אלא ודאי דאין משערין שיעור שביעה רק בפת כסנין ובדברים המלפתין עמו לבד ולא בשאר דברים שאוכלין אותן בפני עצמן".

2. אמת ליעקב (הע' קצ"ו) – "אם אוכל מיני מזונות עם שאר מיני מאכל מצטרף הכל לשיעור קביעות סעודה ומברך עליו בהמ"ז. אבל דין זה אמור רק במיני מזונות שאוכל ביחד עם הבשר ושאר דברים, אבל אם אוכל העוגות לבדם והבשר לבדו אז לא מקרי קביעות על העוגות ומברך רק מזונות ומעין ג'".

3. הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ד הע' קל"ב, שולחן שלמה סי' רע"ד ס"ק א', שלמי ברכה עמ' ש"ז) – "דאפשר שגם המ"ב נתכוין רק כאשר הבשר והדגים נאכלים יחד עם המזונות ... ולא כשאוכלים בתחילה רק מעט מהפת, ויתר המאכלים אוכלים אח"כ בנפרד, כמו שנהגים בחתונות לעשות עבור נשים, דבזה גם להמ"ב הם פטורות מנט"י וברהמ"ז".

הגרש"א זצ"ל (ביצחק יקרא על המ"ב ס"ק כ"ד) – "דוקא שאכלם יחד, באופן שהדברים האחרים באמת מלפתים".

ע"ה הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ל"ב אות ב') – "שרק אם המין מאפה הוא דבר שרגילים לאכול עמו דברים המלפתים, כגון מציות (קרקר) וכדומה, רק אז שאר דברים מצטרפים עמו לשיעור, אך אין הם מצטרפים עם עוגות מתוקות שאין הדרך לאכול איתן מאכלים אחרים ואכלן בנפרד ... שאף מין מאפה שרגילים ללפת במאכלים אחרים, אם הוא נאכל בנפרד ולא לפתו במאכלים אחרים, ואח"כ אכל שאר המאכלים בפני עצמם - אין אותם מאכלים מצטרפים עמו לשיעור ... אך אמר לי הגרשז"א אויערבאך שאין דבר זה ברור אצלו בהחלט".

הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות סי' קס"ח אות ט"ז, שלמי ברכה סוף עמ' ש"ז) – "במ"א סי' קס"ח ס"ק י"ג איתא דהאכל פת הבב"כ עם דברים אחרים הנאכלים בסעודה אפי' אם לא אכל שיעור פת הבב"כ מספיק לקביעות סעודה של פת הבב"כ מצטרף לחייב בהמ"ז זה דוקא בדברים שאוכלים עם הפת הבב"כ כמו בשר ודגים וכדומה אבל דייסא לא יצטרף אף שהוא מהדברים שאוכלים בתוך הסעודה לשיעור וכן אם אכל הפת כיסנין בתחילה ואח"כ כשכבר אינו אוכל פת הבב"כ אבל דברים אחרים כמו בשר ודגים גם לא יצטרף לשיעור לחייבו בהמ"ז. ועוד דוקא כאלו פת הבב"כ שאוכלים יחד עם דברים כאלו מצטרף יחד אבל עוגות טורט וכדומה לא מצטרפים. (וזה דלא כהאג"מ ח"א סי' ל"ב)".

(א) הגר"י טרגר שליט"א (בעל הליכות שלמה, מכתב במייל) – "אין סתירא ולהם הוסיף עוגיות כדוגמא נוספת אבל בכלל לענין ניסוח יש להעדיף שש"כ שבדרך כלל נבדק על ידו".

4. שרגא המאיר (ח"א סי' ל"ג) – "רק אם אכל דברים (המלפפין) [המלפתין] היינו דגים או בשר עם הפת כיסנין, אבל אם אכל כגון תפוחי אדמה זה אינו ללפת את הפת, רק הוא אוכל בפני עצמו אז פשיטא שאין לברך ברכת המזון".
5. להורות נתן (ח"ז סי' ח' אות ה', סי' ט' אות י"ג) – "דמה שכתב המג"א שאם אוכל עם הלחם דברים אחרים כגון בשר ועי"ז הוא שבע הו"ל שפיר בגדר קביעות ומברך המוציא, היינו כשהוא אוכל את הבשר או המאכלים האחרים כדי ללפת את הפת, דכיון דהפת עיקר והמאכלים אחרים נטפלים אליו לכן מצרפינו להו לקביעות של הפת, אבל בסעודת שבת ויו"ט ונישואין שאין הבשר והדגים באין ללפת את הפת, כי יש להם חשיבות בפני עצמן ואין הם תפלין להפת, ואף אם אוכל פת עם הדגים או הבשר מ"מ אין אכילת שאר המאכלים טפלים להפת, ככהאי גוונא אין הפת נעשה קבוע כיון שאינו קבוע סעודה על הפת גרידא".
6. אז נדברו (ח"ה סי' ל"ג אות ב') – "מה ששאל אם אכל קודם הבשר והדגים ואח"כ הפת אם מצטרף לקביעת סעודה, הנה זה פשוט דלא שהרי בח"א ומ"ב ועוד מבואר דדוקא אם אכל שאר דברים בשביל ליפתו ואז זה בטל להפת מצטרף אבל אם אוכל בשר ודייסות ופירות לא ללפת הפת אינו מצטרף (ועצם הדין של המ"א אינו מוסכם עיין בערוך השלחן)".
7. הגרפ"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ל"ב אות ב') – "שאף מין מאפה שרגילים ללפת במאכלים אחרים, אם הוא נאכל בנפרד ולא לפתו במאכלים אחרים, ואח"כ אכל שאר המאכלים בפני עצמם - אין אותם מאכלים מצטרפים עמו לשיעור".
8. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' י"א טור ב') – "דנראה לדעת המ"א שדוקא כשאוכלים את שאר המאכלים ביחד עם המזונות כגון קרקרים עם דג מלוח, אבל לא כשאוכלים עוגיות ואח"כ אוכלים שאר דברים".
9. הגר"ד פיינשטיין זצ"ל (ודברת במ סי' ל"ב) – "לכאורה מאד מסתבר לומר דאפילו לדעת המג"א ליכא חיוב נטילה וברה"מ אלא אם אוכל פת הבאה בכיסנין כדרך שרגיל לאכול פת, והיינו אם אוכל אותה ביחד ממש עם בשר ודגים וכדומה כמו שאוכל הלחם בכה"ג. אבל מסתבר לומר דאם אוכל כל דבר בפני עצמו כגון בשר לחודיה ואח"כ פת הבאה בכיסנין [מזונות] מסתמא ליכא חשש בזה, והטעם לזה משום דאין זה כרגילות בענין לחם עם שאר דברים. ולכן צ"ע בדברי האג"מ ... דא"א לאכול שאר הדברים בקידוש דהוי חשש מפסק המג"א ולמעשה לא נוהגין להחמיר בזה".
10. הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' י"א טור ב') – "דרק כשאוכלים את זה ביחד וביחד יש בזה שיעור קביעות סעודה יש לברך המוציא וברכת המזון".
11. ע"ה וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"א אות י"ג).

ג. מאכלים שיש שייכות עם הפת.

1. הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח עמ' י"ט) – "דדברים אחרים שכתב המג"א דמצטרפים לשיעור קביעות סעודה, היינו דוקא דברים שהם משתלבים יחד שדרך לאוכלם יחד בקביעות סעודה, אבל עוגת טורט ועגבניה אינם צירוף לענין זה".
2. חוט שני (ברכות ס"ק ו' ד"ה ומש"כ, עמ' ק"ס) – "ומש"כ במ"ב דלקביעות סעודה מצטרפים גם שאר דברים שמלפתים בהם הפת, עיי"ש. היינו דוקא מאכלים שמלפתים בהם הפת, אף שהשתא למעשה אינו מלפת הפת, מ"מ בעינן מאכלים שיש שייכות עם הפת, כגון בשר ודגים או שאר סלטים שדרך העולם לאוכלם עם הפת, אבל אם אין שייכות לפת וכגון אורז או תפוחי אדמה עם עוגות, אין הם מצטרפים לפת".
- ע"ה חוט שני (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' י"א טור ב') – "שאין מצרפים את שאר המאכלים אלא אם כן אוכלם ביחד עם הפת הבא בכיסנין".
3. ע"ה הגר"ח ק"ז צ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קמ"א אות י', הברכות כהלכתן עמ' ר"א אות ב') – "תשובה: רק מה שנאכל יחד עם המזונות מצטרף או מה שנאכל כטפל למזונות או מה שאוכלים עם המזונות כי זה מיקל לאכול כך את המזונות, אבל ממתק וכדו' לא מצטרף".
- ד. מראי מקומות – משנה הלכות (ח"ז סי' כ"ו), משנת יוסף (ח"ה סי' נ"א).
1. דעת תורה (על סוף סעי' ז) – "ועי' ספר מעשה נסים דאם אכל שאר דברים כגון פירות ואח"כ אכל פת הבאה בכיסנין פחות מכשיעור קביעות, אף ששבע עי"ז, מ"מ מברך רק במ"מ וראי' מהא דאם אוכל פת הבאה בכיסנין בתוך הסעודה דמברך במ"מ עכ"ד. ויש לפקפק דהתם בשאינו שבע ממנו עדיין".
2. הגר"ח ק"ז צ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות ד) – "כשאוכל מין עוגה שאין הדרך ללפת בה כגון 'לעקעך', האם מצטרף מה שאחרים מלפתים על מין עוגה אחרת. תשובה: צ"ע".

3. קוני' בית הלחמי (לחמניות מזונות עמ' ע"ב אות ה', ע"ה נ"ט) – "נראה דדוקא דברים המלפתים מצטרפי, הא שאר דברים לא, וכמ"ש כן בדה"ח, וכ"מ בל' המג"א ובד' המשנ"ב..."

יז] אכילת פת הבאה בכיסנין כשיעור קביעות סעודה בדרך ארעית.

א. יש לברך ברכת מזונות ועל המחיה.

1. אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' קס"ח אות ג') – "אפילו כשאוכל הרבה מזונות אם הוא דרך עראי אין מברכים ברכת המזון".
2. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' י"א טור ג') – "דהאוכל כשיעור קביעות סעודה בדרך ארעית יש לברך ברכת מזונות ועל המחיה ולכן האוכל בקידוש או בר מצוה יותר משיעור קביעות סעודה ולא התכוין לאכול את זה לשם סעודה יש לברך על המחיה".
3. ע"ה חוט שני (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' י"א טור ג') – "ובמשנה ברורה (ס"ק מ"ב) כתב: ואם אוכל הרבה כשיעור קביעות סעודה אפילו אכלם למתיקה בעלמא צריך לברך המוציא. משמע לכאורה ואף כשאכל כשיעור קביעות סעודה בדרך ארעית יש לברך המוציא. אולם שמעתי מהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א [זצ"ל] די"ל דמדובר שאכלם למתיקה בצורה של קבע. והוסיף (דאינו) [דאין] הכי נמי האוכל יותר משיעור קביעות סעודה בדרך ארעית כגון בעמידה יש לו לברך מזונות ועל המחיה אולם האוכל בקידוש יותר משיעור קביעות סעודה אינו חשיב כאוכל בדרך ארעית כיון שיכול להיות שאוכל כעת סעודה ואח"כ אוכל בבית עוד סעודה".

ב. המוציא.

1. הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קוני' התשובות סי' קס"ח אות ה', שלמי ברכה עמ' ש"ה) – "האוכל פת הבב"כ בין סעודה לסעודה לתענוג בעלמא ולא כסעודה, ואכל כשיעור סעודה מברך המוציא ובהמ"ז, ומש"כ בשמי בשמירת שבת כהלכתא (פרק נ"ד הערה ס"ה) אמרתי זה בלשון יש להסתפק ובדרך לימוד זכות, אבל להלכה ולמעשה אם אכל שיעור סעודה מ'ליקאך' צריך לברך בהמ"ז דהוי קביעות סעודה אע"פ שאכלו דרך ארעית".
2. ע"ה הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ד הע' ס"ה) – "דיש להסתפק לגבי מה שנוהגים לקדש בביהכנ"ס אחרי התפילה בשבת וביו"ט, ואוכלים מיני מזונות ו'קוגל' ושאר דברים, דכיון שאוכלים רק בדרך ארעית, אם זה נחשב לקביעות סעודה לחייב בברהמ"ז".
3. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' י"א סוף טור ג') – "דהאוכל פת הבאה בכיסנין כשיעור קביעות סעודה בדרך ארעית יש לו לברך המוציא וברכת המזון ולא אמרינן דדוקא בקבע על זה כלומר, בצורת קבע ממש יש לברך המוציא וברכת המזון".

ג. מראי מקומות.

1. ערה"ש (סעי' י"ח) – "ודע שכמה גדולים צעקו ככרוכיא על מה שנתפשט בדורינו בכל המדינה שבעת איזה שמחה עורכים שלחן עם כמה מיני דגים וכמה מיני בשר ואוכלים עם פת הבאה בכיסנין ואוכלים בלא נט"י ובלא המוציא וברהמ"ז אלא בברכת מזונות ולבסוף על המחיה ואוכלים הרבה מאד מהגלוסקאות ומחלה האפוי על שמן שקורין בווימי"ל חלה ואין שום ספק בזה דצריכין ליטול ידיהם והמוציא וברהמ"ז ואפילו אם יזהרו שלא לאכול הרבה מהפת מ"מ הא לדעת הגדולים שבסעיף הקודם אם שבעו מהלפתן חייבים ליטול ידיהם וכו' אף כשאוכלים מעט פת ובוודאי כד' ביצים אוכלים ורק מעט (מהיראים) [מהיראים] נזהרים בישבם על שלחן כזה לבלי לאכול הרבה או שנוטלים ידיהם ומברכים המוציא על פת סתם אבל רוב המון ישראל אין שומרים עצמם מזה על כן בוודאי חלילה לעשות כן אך אין בידינו למחות כידוע [וכדי ללמד קצת זכות נלע"ד קולא מלשון הרי"ף בעניין זה שכתב בזה"ל מסקנא היכא דאכל לה בתורת כיסנין מברך במ"מ וכו' והיכא דאכל לה בתורת קביעותא מברך עליה המוציא וג' ברכות עכ"ל ומשמע מלשונו דאינו תלוי בשיעור קביעות הסעודה אלא באופן האכילה בין ההכנה לאכילת עראי ובין ההכנה לאכילת קבע וזה ידוע שבאכילת סעודה גמורה פושטין הבגדים העליונים ויושבים סביב השלחן אבל באכילת אלו חוטפין ואוכלין כמה שהן בלי הכנה ויש אוכלין מעומד ומהלך כידוע וסוברים דזה לא מקרי קביעות סעודה וזה שאמרו בגמ' כל שאחרים קובעין וכו' צריך לדחוק לפי זה ג"כ באופן שכתבנו וכל ירא אלקים ירחק א"ע מזה והוא רחום יכפר עון"]".
2. התעוררות תשובה (ח"א סי' פ') – "רבים נוהגים שבסעודת שחרית, ובפרט בשבת ויו"ט, אוכלין פת הבאה בכיסנין ואין מדקדקים שלא לאכול יותר משיעור קביעות סעודה שהיא ג' או ד' ביצים. ורבים תמהו על זה מאין להם להקל ... ועיינת קצת בדבר זה ליישב מנהג העולם. הנה בברכות (ל"ח ע"א) איתא ... מר זוטרא קבע סעודתיה עלויה וברך עלויה המוציא לחם מן הארץ ושלש ברכות. ויש לדקדק מהו לשון קבע ומה לשון סעודתא. ונראה לומר דבוודאי אם הוא קובע סעודתו דהיינו שאוכל סעודה ממש לשבעו כמו בסעודת צהרים ובלילה, והוא עיקר סעודתו ומזונו, על זה מברך המוציא וג' ברכות, אבל אם אינו קובע סעודה ממש, שאין זה כל מזונו, ואוכל בדרך ארעי, אז אפילו אם אכל כשיעור סעודה דהיינו ג' או ד' ביצים אינו מברך המוציא וג' ברכות. וכן אם קובע עליו סעודה ממש אלא שאוכל פחות מג' או ד' ביצים, כיון שאיננו שיעור סעודה לכל אדם מברך רק בורא מיני מזונות, ודווקא אם אוכל שיעור סעודה והוא קובע סעודתו ומזונו על זה מברך המוציא וג' ברכות. והיינו דקאמר, מר זוטרא 'קבע סעודתיה' ... ולפי"ז רוב העולם שאוכלים בבוקר בשחרית פת הבאה בכיסנין ועיקר כוונתם הוא שלא יהיה ליבן ריקן, ואין כוונתם לאכול לחם לשבוע כמו בצהריים או בערבית, לא נקרא קביעות. ואפי' אם אחד אוכל בסעודת שחרית לשבוע כמו בצהריים, בטלה דעתו אצל כל אדם".

3. **ברכת הנהנין** (עמ' מ"ב, מקור ההלכה הע' ד') – "ויש להסתפק אם הוא רק באופן שקבע עליו, דהיינו שהחליט שזהו סעודה שלו, או רק אם אוכל סתם ג"כ מצטרף וצריך לברך המוציא וברכת המזון. ודבר זה נוגע בזמנינו שנוהגים לאכול בשבת בבוקר בסעודת בית כנסת על מנת לאכול בבית אח"כ עיקר הסעודה. [דהלשון במג"א ס"ק י"ג הוא אם 'קבע' ובמחצית השקל שם כתב דמ"ש המגן אברהם אם קבע הוא לאו דוקא, דאף אם לא קבע כיון שאחרים קובעים בטלה דעתו, וכמו באוכל פת כיסנין בלא דברים אחרים דאין צריך לקביעתו, וכן משמע לכאורה מהמ"ב ס"ק כ"ד שלא הזכיר קבע אלא 'ואם אכלו'. אמנם מלשון שו"ע הרב קס"ח סעיף ט' משמע שחולק בזה שכתב ומ"מ אם הוא 'קבע סעודתו עליו ואכל עמו בשר וכו' וגם אחרים רגילים 'לקבוע' עליו' הרי מפורש שצריך גם לקביעתו, וכבר העיר בקובץ הערות וביאורים להלכות ברכת הנהנין עמוד 109 שהרי בלשון שו"ע הרב ליכא למימר דלאו דוקא הוא וכמו שכתב המחצית השקל על המ"א שהרי המגן אברהם נקט רק צד אחד יתכן לומר שלא דוקא הוא וכדוגמא בעלמא כתב כן, משא"כ בשו"ע הרב שפירט אם קבע הוא וגם אחרים קובעים, אין שייך לומר שזה לאו דוקא, אבל עכ"פ צ"ע מאי שנא מפת הבא בכיסנין לבד שלא צריך לקביעותו. וכתב שם דשאני הכא כשאוכל עם דברים אחרים דהטעם דמהני בזה הוא משום דכיון שקובע סעודתו על זה חל על זה שם סעודה ואז ממילא הדברים האחרים הם דברים הבאים מחמת הסעודה ונטפלים אל הפת, וכמו באוכל לחם גמור שהם טפלים, כמבואר בסמ"ק קע"ז סעיף א', ה"נ כיון שאוכל הפת בתורת סעודה ממילא שאר הדברים באים מחמת הסעודה וטפלים להפת, ומהני על ידי כך לברך המוציא וברהמ"ז כמי שקובע על הפת כיסנין לבד, ה"נ באופן זה שאין הקביעות באה רק מחמת עצמו, דגם דברים אחרים גורמין שיקבע ע"ז. ולפי"ז מבואר שצריך גם לקביעותו, דבכדי שיע"ז יהיה לזה שם סעודה אין שייך לומר בטלה דעתו, כיון שבמציאות אוכל סעודת עראי שאינה נקראת סעודה, ממילא אין שייך לומר על הדברים האחרים שהם באים מחמת הסעודה, כיון שאין כאן סעודה ואין להם שייכות אל הפת כדי שיטפלו עליו והריהו כאוכל ב' דברים נפרדים, וגם יצטרך לברך על הדברים אחרים ברכתן העצמית ולא יפטר בברכת הפת, וכמו ש"כ המ"א בסקט"ו וכש"כ הכא שלא נאפו יחד עם הפת. וגם הפמ"ג למד בזה כדעת השו"ע הרב ... ונ"מ למעשה בדברים אלו אם צריך 'שיקבע' או סגי 'שאוכל' שנוהגים בעת קידוש בבוקר בביכה"ס לאכול כל מיני דברים עם פת כיסנין, שבאנו לשאלה גדולה של ברכת המוציא וברכת המזון שמתוך האכילה יתכן לבוא לידי שיעור קביעות סעודה, שאוכל קצת כיסנין עם עוד דברים המלפתים את הפת וא"כ אפשר לפעמים להגיע למצב של חיוב ברכת המזון. ולהנ"ל אם נאמר שצריך 'שיקבע עליו סעודה' ורק אז מצטרף דברים המלפתים לשיעור האכילה, ממילא כאן הרי אין מטרתו לקבוע סעודה, שהרי במחשבתו לאכול מיד בבית את סעודת שחרית, ממילא לא יצטרף שאר דברים המלפתים למנין השיעור, שלא נחשב ככה"ג שיעור קביעת סעודה משא"כ אם לא צריך קביעותו אלא עצם הדבר מה 'שאוכל' זה עצמו נחשב לסעודה, אע"פ שלא החליט בדעתו שזהו סעודה שלו ממילא יצטרך להיזהר הרבה לא לאכול הרבה כי יכולים לבוא לידי חיוב המוציא וברכת המזון".

4. **תשובות והנהגות** (ח"א סי' קפ"ב ד"ה אמנם) – "במזונות שאין רגילים לשבוע מהם, אפילו שאכל כשיעור שביעה אין לברך ברכת המזון ... ואם כי באכל שיעור שביעה ממזונות עצמן המנהג לברך עליהם תחלה וסוף כמו בפת וכמבואר בפוסקים, אך כשאין שיעור שביעה ממזונות עצמן ורק בצירוף עוד דברים שבע יש לצרף דכיון דאין הדרך לקבוע סעודה על המזונות לא נתחייב מן התורה בברהמ"ז".

יח] נמלך.

א. **דעתו לאכול כשיעור קביעות סעודה ושביעה ובירך המוציא, ולאחר שאכל מעט נמלך שלא לאכול שיעור קביעות סעודה.**

1. מברך על המחיה.

א) **וזאת הברכה** (מעין הברכה פרק י"א אות ו').

ב) **ילקוט יוסף** (סעי' י"ג, קיצור שו"ע סעי' י"ז) – "מי שקבע סעודתו על פת הבאה בכיסנין, והיה בדעתו לאכול למעלה משיעור מאתים ושש עשרה גר', ונטל ידיו ובירך המוציא, ונאנס ולא אכל שיעור זה, מברך ברכה אחרונה על המחיה ועל הכלכלה, אף שבירך בתחלה המוציא".

ג) **סדר ברכות** (פרק ח' הע' ל"ה) – "התחיל לאכול פת כיסנין על דעת לאכול ממנה כשיעור קביעות סעודה ונטל ידיו ובירך המוציא ושוב נמלך שלא לאכול אלא מעט, נראה דאינו מברך אלא ברכת מעין שלש כיון שסו"ס לא אכל אכילת קבע, דהא חזינן דאם אכל בתחלה על דעת אכילת עראי אכילה זו מצטרפת להחשב אכילת קבע עם מה שאכל אח"כ וחזינן דלא אזלינן בתר דעתו באכילה אלא תלוי אם למעשה אכל שיעור של אכילת קבע או שיעור של אכילת עראי, וכן שמעתי ממו"ר הגאון ר"ע אורבאך שליט"א. מיהו לענין ברכה ראשונה כתב באגר"מ (או"ח ח"ב סנ"ד) דיוצא שפיר בברכת המוציא שבירך תחלה כיון שבשעת הברכה אכן היה דעתו לאכול דרך קבע ואינו צריך לחזור ולברך בורא מיני מזונות".

ד) **פסקי תשובות** (אות ז') – "ואם היה להפך, שבדעתו היה לאכול הרבה כשיעור קביעות סעודה ושביעה ונטל ידיו ובירך המוציא, ולאחר שאכל מעט נמלך שלא לאכול שיעור קביעות סעודה, יוכל לסיים אכילתו המועטת על סמך ברכת המוציא, וא"צ לברך עכשיו בומ"מ, ובסיום אכילתו יברך על המחיה".

ה) **אם כל חי** (ברכות סי' קס"ח אות כ"ב, עמ' מ"א).

יט] פת הבאה בכיסנין: הגדר - סעיף ז'.

א. **כמין כיסין.**

1. **ר"ח** (כדאי' בראשונים).

2. **ר' יונה** (ברכות דף כט. ד"ה שאין) – "נראה כמו שפ"ר ר"ח ז"ל דפת הבאה בכסנין ר"ל הבאה בכיסין שעושין מן העיסה כמו כיס ומכניסין בפנים שקדים ודבש ומיני מתיקה".

3. **טוב** (סעי' ו') – "פת הבאה בכיסנין והוא פת שעשוי כמין כיסין מלאים צוקרא ושקדים ואגוזים ומיני תבלין מברך עליו בורא מיני מזונות ולאחריו ברכה אחת מעין שלש".

ב. נילוש בדבר אחר.

1. רש"י (ברכות דף מא: ד"ה פת) – "פת הבאה בכסנין. לאחר אכילה וברכת המזון היו רגילים להביא כסנין, והן קליות, לפי שיפין ללב כדאמרינן בעלמא (עירובין כ"ט ב) הני כיסני דמעלו לליבא, ומביאין עמהן פת שנלושה עם תבלין כעין אובליאי"ש שלנו, ויש שעושים אותן כמין צפורים ואילנות ואוכלין מהן דבר מועט, ומתוך שנותנים בה תבלין הרבה ואגוזים ושקדים ומאכלה מועט – לא הטעינוה ברכה מעין שלש, מידי דהוה אפת אורז ודוחן, דאמרינן בפרקין (דף ל"ז ע"ב) בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ולא כלום".
- א) מה שכתב הט"ז (ס"ק ו', סוף ס"ק כ') בשם רש"י – עי' חמד משה (ס"ק ו'), "בט"ז ... וז"א דרש"י פ"י כסנין הן קליות והיו רגילין להביא עמהם פת כזו יע"ש דמ"א ע"ב ד"ה פת".
2. רמב"ם (ברכות פרק ג' הל' ט') – "וכן עיסה שלשה בדבש או בשמן או בחלב או שעירב בה מיני תבלין ואפאה והיא הנקראת פת הבאה בכסנין אף על פי שהוא פת מברך עליה בורא מיני מזונות, ואם קבע סעודתו עליה מברך המוציא".
3. פסקי ריא"ז (ברכות פרק ו' הל' א' אות י"ג) – "וכן פת הבאה בכסנין, והוא פת העשוי בדבש או במיני תבלין, שעושים אותו כעין מיני מתיקה לקנוח סעודה".
4. אהל מועד (שער הברכות דרך ו' נתיב ד') – "פת הבאה בכסנין וזהו פת שנלושה בתבלין והיו מביאין אותה עם הכסנין שדרכן היה להביא קליות לאחר הסעודה".

ג. מאפה יבש ופריך.

1. רב האי גאון (ערוך ערך כסן) – "פירש רב האי גאון הם כעכי והיא פת בין מתובלת ובין שאינה מתובלת שעושים אותה כעכין יבשים וכוססין אותה בבית המשתה ושלא בבית המשתה ומנהג בני אדם שאוכלין ממנו קימעא וכשאכל רב הונא הרבה אמר רב נחמן עדי כפנא זה רעב ולרעבונו אכל לשבוע ממנה ולא בתורת כסנין וצריך לברך אחריה".
2. רד"ק (יהושע פרק ט' פסוק ה', מלכים א' פרק י"ד פסוק ג') – "פת הבאה בכסנין והוא פת עושים אותו (כעכין) [כעכין] יבשין וכוססין אותו בבית המשתה".

ד. שביליתן רכה ודקים מאוד: ניבלא"ש.

1. עי' סעי' ח' [סעי' ט"ו], לשיטות ומראי מקומות.

ה. סיבה או סימן: נ"מ, ביגיל רך (soft pretzel), קרוסונים (croissant) וכדו'.

1. סימן, כל מה שלא דרך לקבוע סעודתו עליו.
- א) נתיבות (הגדה של פסח, מעשה נסים קונ' אחרון דיני ברכת במ"מ דין ג') – "פת שאין דרך העולם לקבוע עליו סעודה עיי' סי' קס"ח בט"ז ובמ"א שכתבו הטעם בהא שפסק המחבר הלכה כדברי כולם להקל משום דמידי דרבנן הוא. ותמוה לי דהא בהמ"ז דאורייתא. ואף דבפחות משיעור שביעה הוא דרבנן מ"מ קשה הא בכיסנין אינו חייב בבהמ"ז רק בשיעור שאחרים רגילין לקבוע סעודה ואף שהוא שבע פטור כשאין אחרים רגילים לקבוע סעודה ובהמ"ז מדאורייתא בשביעה דידי' תלוי כדכתיב ואכלת ושבעת. ועוד דבסעיף י"ג פסק בעצמו במקום ספק דלא יאכל כ"א בתוך הסעודה. וגם קושית הט"ז ס"ק י"ט והמ"א ס"ק מ"ד הוא קושיא חמורה. לכן נלענ"ד כיון דרש"י כתב הטעם בפת כיסנין דאין אוכלין ממנה רק דבר מועט ומאכלה מועט. נראה מזה דעיקר טעם הפטור בפת הבא בכיסנין הוא משום כיון דעל פת כזו אין רגילין לקבוע עליו סעודה לא חשוב לברך על המוציא וג' ברכות. ולפ"ז הכל תלוי בראות עיני המורה. וכל שהוא פת שאינו מדריך העולם לקבוע עליו סעודה לפי ראות עיניו יש לו דין פת כיסנין. ולעקי"ך וקיכלי"ך ואותן הממולאין שעושים בפורים עינינו רואות שאין מדריך העולם לקבוע עליו סעודה לכן פסק כדברי כולם להקל. משא"כ בדין המבואר בסעיף י"ז בפשטיד"א וכן פירג"ש עינינו רואות שדרך העולם לקבוע עליו סעודת צהרים פסק שפיר דמברך המוציא ובהמ"ז. והעיקר בפת כזה דתלוי בראות עיני המורה ונראה דפת כיסנין אפילו אכל שיעור שאחרים רגילין לקבוע סעודה דבהמ"ז כזה הוא דרבנן דבהמ"ז דאורייתא לא תלוי רק בשבועה דידי' כדכתיב ושבעת ושפיר כתבו דמידי דרבנן הוא".
- ב) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ג' אות ב' ד"ה אומנם, שלמי ברכה עמ' רנ"ח) – "אומנם הגרש"ז אויערבאך הורה לי שמנהג העולם לסמוך על סברת המעשה ניסים ולברך במ"מ על פת שאין רגילות לקבוע עליו (ומשונה מפת רגיל), וכן יש לנהוג למעשה. (אך קצת צריך לי עיון בזה, שהמנהג לברך על 'לחמניות מזונות' במ"מ, אף שהדרך לקבוע עליהן, ולכאורה המנהגים סותרים זה את זה.) ובביאור דעת הגרשז"א, יש לומר, שהרי בספק פה"ב מברכים במ"מ ועל המחיה (כדלעיל). (וממלא) [וממילא] גם כאן דינו הכי, כיון שגם בזה נחלקו הפוסקים, וכן כתבו השדי חמד (מערכת ברכות סי' א ס"ק י) ומקור הברכה (סי' יד) שהדבר מוטל בספק אם לפסוק כעמק הברכה או המעשה ניסים".

ג) אור יצחק (ח"ב או"ח סי' ס"ו).

ד) ותן ברכה (עמ' תס"ד).

2. סיבה.

א) נראה מכמה מקומות.

- ב) לכאורה המחלוקת כאן תלוי במחלוקת אם הג' תנאים פליגי או לא [עי' לקמן]. ונתיבות סבר שהם לא פליגי, לשיטתו שהוא רק סימן בעלמא. וכן יהיה דעת הבית אפרים, ערה"ש, והחזו"א. אמנם, רוב פוסקים חולק – ב"י, ב"ח, ט"ז, מג"א, אבן העזר, דגול מרובה, רע"א, גר"ז, קיצור שו"ע, בה"ל (סעי' ז' ד"ה והלכה), אג"מ, אור לציון, ועוד. ממילא, יהיה התנאים הוא סיבה.
- ג) וכן לכאורה לחמניות "מזונות" תלוי בהנ"ל. והמנהג כמו הגרשז"א זצ"ל ורבני הבד"צ לברך מזונות. וממילא, ראייה שהוא סימן.

ד) וכן היכא דא' אכל שני מיני פת הבא בכיסנין: האם בכה"ג צריך ליטול ידיו ולברך בהמ"ז, דא' מהם ודאי פת גמור - עי' לעיל.
 3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ט"ז הע' צ"ה).
 א) וזאת הברכה (בירור הלכה סוף סי' ג') – 'נפקא מינות. א) לפי זה יש להסתפק בעוגה שאינה עונה על תנאי הפוסקים אך אין קובעים עליה, וצורתה שונה מלחם רגיל יברכו מזונות - דוגמא לזה עוגה הנקראת 'קרוסונים', העשויה מבצק של חלה ששמים אותה לאחר אפיתה במי סוכר, ועיקר מתיקותה בא אחרי שהיא נאפית - שתלוי במחלוקת הפוסקים הנ"ל, מכל מקום נראה שאם הם נאפו כדי לטבלם במי סוכר, הכל נחשב לתהליך אחד ודינם כ'נילוש', ראה לקמן בירור הלכה סי' לט (עמ' שי"ז). ב) כמו כן האוכל עוגות שמרים במילוי דק. וכן בייגלה שאין קובעין עליו - על כל זה להכרעת הגרש"ז אויערבאך מברך מזונות. ולחולקים ברכתה המוציא, וטוב לצאת מספק כדלעיל".

1. מראי מקומות – רשב"א (ח"ז סי' תקל"ג), אורחות חיים (ח"א הל' סעודה אות כ"ז), הלכה ברורה (פרק א').
 1. ריטב"א (ברכות פרק ב' אות י"ח) – "פת הבאה בכסנין היא פת נאפה בתנור ונעשית דקה מאד ולפעמים לשין אותה בשמן וגם נותנין שם קליות, ומפני שהיא דקה ואין דרך לאכלה אלא לתענוג כעין פירות ונקראת פרפרת".
 2. ספר המנהגות (ר' אשר מלוניל, ברכות דף לד:) – "ופת הבאה בכסנין פ'י הבא בעבור כסיסה ולא לרעבון והוא הפת העשוי בבשמים מברך לפניו אבל לא לאחריו דברכת המזון פוטרתו, ותרגום נקודים של אשת ירבעם הוא כיסני, ונ"ב" כי לכך נקרא שמו נקודים שהבשמים נראין בו נקודות נקודות, אבל יבש היה נקודים אינו מתרגם כיסני, ונקרא נקודים שנראה בו העפוש נקודות נקודות".
 א) וכן גורס הארחות חיים (הל' סעודה סי' כ"ז). אבל הכל בו (סי' כ"ד, עי' הע' רס"א) מעתיק "ונראה לי".

כ] כמין כיסין.

א. קצוותיה.

1. חוט שני (ברכות ס"ק ו' ד"ה חתך) – "חתך קצה מפת הבאה בכיסנין הממולאת, אם אין ניכר שהוא מפת כיסנין, דשם אינו ממולא, לכאורה שם פת עליו, אמנם אם ניכר קצת שבא מפת כיסנין, לכאורה הוי חלק מהכל, והוי פת כיסנין".
 2. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ט"ז הע' צ"ה).

ב. אם רק כיס או כל דבר שיש ממולא עליו.

1. כל דבר שיש ממולא עליו.
 א) מנחת אשר (ח"ב ריש סי' כ"ב ד"ה וראשית) – "וכך גם הפיצה דאין נפ"מ אם הפת מעין כיס היא או מעין פרוסה ועליה גבינה וזיתים וכדו".
 ב) וכן כל הפוסקים לענין פיצה - עי' לקמן, סעי' י"ז.

ג. אם נאפה פת גמור ואח"כ ממלא אותו במיני פירות, אי הוי פת כיסנין.

1. דינו כפת גמור.
 א) הגר"ח (זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קע"ה, עמ' ס"ד) – "אם נאפה פת גמור ואח"כ ממלא אותו במיני פירות, אי הוי פת כיסנין או דמאחר שחל עליו שם פת א"א להפקיעו אע"פ דבשעת אכילה הוא ממולא בפירות. ומלשון הט"ז בסי' קס"ח ססק"ה שכתב דהיכא שנאפה עם המילוי ואח"כ לקח המילוי אזלינן בתר שעת אפיה, משמע לכא' דשעת אפיה קובעת ובנ"ד הוי פת גמור כיון שנאפה בלא המילוי, אכן אפשר שיש לחלק וצ"ע. תשובה: לכא' דוקא אם נאפה יחד".
 ב) שלחן הלוי (ח"א סי' ב' אות י"ב, מסורה ח"א עמ' מ') – "אבל בפיצא הקפואה לשין מקודם עיסה מקמח ומים ואופין אותה אפיה גמורה, ואחר האפיה מושחים אותה במינים הנ"ל כשהם טריים ומקפיאים את הכל, והחימום שאצל הקונה ממיס המשיחה ומבליעה בפת האפוי, ולפי מה שבארנו לעיל, ברכת המין האחרון היא המוציא בלי ספק הואיל ובשעת האפיה פת גמור הוא ומה שהיתה בדעת האופה מעיקרא לעשות לאחר האפיה לא מעלה ולא מוריד".
 ג) פסקי תשובות (אות ט' ד"ה אך, הע' ס"ה).
 ד) Halachically speaking (שנה ג' חכ"ו עמ' ג').
 2. מראי מקומות – וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק י' הע' ג'), שערי הברכה (פרק ט"ז הע' צ"ח).
 א) אם הולך אחר כוונתו וסוף אפייתם, או אחר תחיילת אפייתם - עי' לקמן [מלבה טאוסט, וירושלמי קוגל].

ד. לענין מילוי עם בשר או דגים או גבינה [פיצה], פשטידא.

1. עי' סעי' י"ז, לשיטות ומראי מקומות.

כא] נילוש בדבר אחר.

א. הגדר.

1. ניכר – מחבר (סעי' ז'), 'וי"א שהיא עיסה שעירב בה דבש או שמן או חלב או מיני תבלין ואפאה, והוא שיהיה טעם תערובת המי פירות או התבלין ניכר בעיסה".
 2. עיקר – רמ"א (סעי' ז', דר"מ ס"ק ב') [לשונו מובא לקמן], 'וי"א שזה נקרא פת גמור, אלא אם כן יש בהם הרבה תבלין או דבש כמיני מתיקה שקורין לעקי"ך שכמעט הדבש והתבלין הם עיקר, וכן נוהגים', שלחן שלמה (סעי' ו'), מ"ב (ס"ק ל"ד), בני אשכנז.

ב. דר"מ (ס"ק ב') – "אבל אין המנהג כדבריו **שהרי בשבתות וימים טובים** ונשואין מברכין המוציא על מיני לחם המתובלין הרבה וניכר בהם במראה ובטעם על כן נראה דס"ל דלא יצא מכלל לחם במה שעירב בו תבלין או שאר משקין מעט אלא אם כן עיקר העיסה נילוש באותן דברים ואפשר שגם דעת הרמב"ם כן דלא כפי' שפירש בית יוסף ומכל מקום נראה לי שאותן מיני מתיקה שקורין לעקו"ך דינן כדין פת הבאה בכיסנין שהרי יש בהן דבש ובשמים הרבה ועיקר העיסה נילוש בהן".

1. להורות נתן (ח"ו סי' ח' אות ה') – "אולם עדיין יש להקשות על הדרכי משה, ממש"כ המג"א (סי' קס"ח סקי"ג) שאם קבע סעודתו על פת הבאה בכסנין אף על פי שאכל עמו בשר ודברים אחרים ואלו אכלו לבדו לא היה שבע ממנו אפ"ה מברך המוציא וג' ברכות. וכ"כ בשו"ע הרב ז"ל (שם סק"ח) שאם קבע עליו סעודתו ואכל עמו בשר ודברים אחרים כמו שנוהגים בסעודת לחם גמור עד ששבע, וגם אחרים רגילים לקבוע עליו אם אוכלים עמו שאר דברים כמו שאכל הוא, ה"ז מברך המוציא וברכת המזון עיין שם. וא"כ כיון דבשבת הלא רגילים לאכול גם שאר מאכלי בשר ודגים מלבד הלחם, וכן בסעודות נשואין וכדומה הלא אין אוכלין לחם בלבד, ועיין מג"א (סי' רמ"ב סק"א) דלא יפחות בשבת משני תבשילין ויאכל בכל סעודה דגים עיין שם, ועל כן שפיר מברכין בשבת המוציא על הלחם המתובל הרבה וניכר בהם במראה ובטעם, ומשום שאוכלין אותו בדרך קביעות, ואף שאין הקביעות על הלחם לבד, מ"מ הרי גם צירוף שאר מאכלין מהני לחייבו לברך המוציא וכמש"כ המג"א הנ"ל, וא"כ אין מזה ראייה לחייב המוציא על לחם כזה היכי שאוכלו שלא בדרך קביעות, וא"כ שפיר כתב הב"י דכל שניכר בו טעם התבלינים הו"ל פת הבאה בכסנין, וא"כ מה הוכיח הד"מ משבת, הלא בשבת אוכלין אותו בדרך קביעות סעודה וכו"ל. ומתוך כך נלענ"ד לומר, דמה שכתב המג"א שאם אוכל עם הלחם דברים אחרים כגון בשר ועי"ז הוא שבע הו"ל שפיר בגדר קביעות ומברך המוציא, היינו כשהוא אוכל את הבשר או המאכלים האחרים כדי ללפת את הפת, דכיון דהפת עיקר והמאכלים אחרים נטפלים אליו לכן מצרפינן להו לקביעות של הפת, אבל בסעודת שבת ויו"ט ונישואין שאין הבשר והדגים באין ללפת את הפת, כי יש להם חשיבות בפני עצמן ואין הם תפלין להפת, ואף אם אוכל פת עם הדגים או הבשר מ"מ אין אכילת שאר המאכלים תפלים להפת, בכהאי גוונא אין הפת נעשה קבוע כיון שאינו קובע סעודה על הפת גרידא. ועיין תוס' ברכות (מא ב) ד"ה הלכתא בגדרי ללפת את הפת ואכמ"ל, וא"כ שפיר הקשה הרמ"א, דמדחזינן דבשבתות וימים טובים ונישואין אוכלין פת שהוטעמו בתבלינים וניכר בהם טעמם, ואעפ"כ מברכין המוציא, מוכח שאין זה בגדר פת הבאה בכסנין".

ג. פת הבאה בכיסנין במי שאינו חש בטעם.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות א') – "חולה בלשון, שאינו מרגיש טעם מתיקות (מצוי במין דלקת או כשמטפלים במיץ לימון שזה שורף הלשון), האם נוהג אצלו דין פת הבאה בכיסנין (כשנילוש בלבד) שאצלו הטעם כמעט כמו לחם רגיל. תשובה: נוהג".

ד. מה הגדר של "עיקר", האם צריך נילוש ברוב דברים אחרים.

1. רוב – של"ה (של"ה שער האותיות הגה אות הקו"ף - קדושה, לשונו מובא לקמן), גר"ז (סעי' י"א, לשונו מובא לקמן).
2. לאו דוקא רוב – חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' ע"ט אות נ"ט, "אמר לי מו"ר (שליט"א) זצוק"ל בשם מרן החזו"א זצוק"ל מש"כ המ"ב (בסי' קס"ח ס"ק ל"ג) דבעינן רוב שמן ודבש כדי לברך ב"מ מזונות, ואמר מרן שלא דוקא רוב אלא העיקר שיהי' טעם טעמים של מזונות שבנ"א מתענגים ע"ז ואוכלים את זה כמזונות").

ה. אם יש רוב מי פירות, ולא ניכר הטעם היטב בעיסה - לשיטת הרמ"א.

1. דינו כפת הבאה בכיסנין. [או מצד ש"עיקר" ברמ"א, כוונתו לרוב ביחס למים ולא לעיקר הטעם (של"ה, וגר"ז). או מצד בזמן שיש רוב מי פירות, א"צ שיורגש בהעיסה טעם המי פירות (דעת תורה)].

(א) של"ה (של"ה שער האותיות הגה אות הקו"ף - קדושה) – "פירוש, הדבש או התבלין הם הרוב והעיקר שהעיסה נילושה בהן, ולא נתן מים אלא מעט שבטלין במיעוטן, ובהא כולי עלמא מודו דיש להם דין כיסנין. וכל שכן אם כל העיסה נילושה בדבש או בשאר משקין ואין בה מים כלל, דכל אפי שוה דיש לה דין כיסנין דלעיל, [ו]לא נחלקו אלא על פת הבאה מעיסה שעירב בה דבש או שאר מיני משקין, והמים שבעיסה הם הרוב, שמהר"י קארו סבירא ליה שזהו נקרא גם כן פת הבאה בכיסנין, אם טעם התערובות ניכר בעיסה, ומוהר"ם (רמ"א) סבירא ליה שזהו נקרא פת גמור, הואיל והמים שבעיסה הם הרוב, אף על גב שנתן בה גם כן שאר משקין, כיון דמיעוטה נינהו בטלים הם לגבי המים, ויש לאותה העיסה דין פת גמור לכל דבר, עד כאן הגה"ה".

(ב) גר"ז (סעי' י"א) – "ויש מפרשים שפת הבאה בכיסנין היא פת שנילושה בדבש או בחלב וחמאה או בשומן או בשמן או במי ביצים או במי פירות ויין או בשאר משקין חוץ ממים ואפילו עירב בה מעט מים **אם הרוב** הוא משאר משקין מברכין עליו בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין ג' ואף על פי שכל המשקין אין מוציאין העיסה שנילושה בהם מתורת לחם לענין חלה מכל מקום אין דרך בני אדם לקבוע סעודה אלא על פת שנילושה במים לפיכך אין בה חשיבות לחם גמור לברך המוציא וברכת המזון ... אבל עיסה שנילושה במים ועירב בה מעט דבש ותבלין אף על פי שטעם הדבש ותבלין נרגש בעיסה אין מברכין עליה בורא מיני מזונות אלא המוציא וברכת המזון כיון שהרוב מים ...".

(ג) ס' החיים (סי' קס"ח סעי' ז') – "דבמי פירות, בעינן שיהי' רוב מי פירות ולדעת קצת בעינן שיהי' המי פירות עיקר ממש, ועכ"פ רוב מי פירות בעינן ... אבל כאן להיות נחשב פת הבאה בכסנין הרי באמת הקמח עיקר והרי דעת כמה דאף בנלוש בדבש ממש בעינן שיהי' הדבש רוב כל כך שהיא העיקר ונהי' דאנן לא קי"ל כן היינו נהי' דהקמח עיקר מ"מ כיון שנילוש במי פירות לא הוי פת".

(ד) דעת תורה (על סעי' ז' ד"ה וי"א. [הגם הדעת מפרש המחבר, י"ל]) – "ומ"ש בשו"ע דהוא שיהי' טעם תערובת המי פירות או התבלין ניכר בעיסה, נ"ל דהיינו אם הוי רוב מים, אבל ברוב מי פירות א"צ שיורגש בהעיסה טעם המי פירות, ועי' בב"י ד"ה ומ"ש רבינו בפת הבאה בכיסנין וכו' דמוכח כן, שמתחלה ר"ל ככוונת הרמב"ם בהא דפת הבאה בכיסנין וכו' דהיינו דוקא בשלא

נתן בה מים אלא מעט, אבל אם נתן בה מים הרבה בטליון המי פורות ברוב מים והו"ל פת גמור, אבל אח"כ חזר בו והוכיח דאפי' ברוב מים כל שיש בה תערובת מי פירות הו"ל פת הבאה בכיסנין, ובלבד שיהי' טעם התערובת ניכר בעיסה וכו' ע"ש, ומוכח דברוב מי פירות לא בעינן שיהא ניכר בעיסה. אבל מ"מ בעינן שהמי פירות [עצמן] יהיו משונים במראה וטעם ואין להקל במי אורז ודוחן וערד עפ"ל [תפוחי אדמה]."

(ה) ע"י הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות סי' קס"ח אות ב') - לשונו מובא לקמן.

(ו) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ב' אות ג') - "שא"צ שיהיה ניכר הטעם מאוד ובלבד שיהיה רוב מי פירות".

2. דינו כלחם גמור.

(א) מ"ב (ס"ק ל"ג) - "הרבה תבלין או דבש וכו'. ר"ל שכ"כ תבלין מעורב בהן עד שעל ידי זה יהיה מנכר התבלין בטעם יותר מהקמח וכן בדבש ושמן וחלב בעינן שיהיה הרוב מהן ומיעוט מים שע"ז נרגש מהן הטעם הרבה מאד עד שע"ז הם העיקר וטעם העיסה טפל".

(ב) שבט הלוי (הבאר ח"כ עמ' מ"ג, מבית לוי ח"י"ז עמ' קי"ז, הקדמה לקונ' לחמניות מזונות אות ג', קונ' בית הלחמי עמ' ו') - "גם באיכות הלחם, הלא דעת הרמ"א דבעינן רוב מי פירות, ומבואר בט"ז שם דבעינן רוב וגם טעם נרגש, והוא מסקנת הפוסקים להלכה, ומש"כ הגאון מהרש"ם שם דברוב לא בעינן עוד טעם, הראה יראה דכתב זה בשיטת הב"י ודעתו דלהב"י בעינן נו"ט רק במיעוט ולא ברוב, וכמש"כ כב' בקונטרסו הבהיר, וגם לו שלא יהא דעתו כן מכ"מ חולק לפ"ז על הט"ז ושאר פוסקים דבעינן תרתי רוב וטעם נרגש".

ע"י שבט הלוי (ח"ח סי' ל"ב, קונ' בית הלחמי עמ' ג') - "מיהו מש"כ הגאון מהרש"ם דברוב לא בעינן הכרת טעם מילתא בטעמא היא, דהא בב"י כ' סבת הבדל בין ברכת המוציא לברכת בורא מיני מזונות, לא משום דנקרא לחם או לא, אלא שתולה בלחם שדרך לקבוע עליו סעודה, ופשוט דאם יש רוב מי פירות הוא כבר בגדר לחם שאין קובעין עליו, ובאמת כל הענין לא שכיח כ"כ שיהי' רוב תבלין ומי פירות ולא יהי' ניכר כלל בטעם".

3. מראי מקומות.

(א) ב"ה (ס"ק ג') - "נראה עיקר דאם אינו מתובל כלל אלא דעשאן כעכין יבשין ואפילו אית בהו נמי תבלין דבר מועט כיון שנילושה במים בלבד או אפילו הני כיסנין שנילושין בדבש או שמן או חלב והמים הם הרוב כל אלו אין לאכלן אלא בתוך הסעודה אבל אם הדבש או השמן או החלב הוא הרוב והמים הם המיעוט דבטליון במיעוטן משמע דבהא כולי עלמא מודו דיש להם דין כיסנין ואין צריך לומר אם אין שם מים כלל אלא כל העיסה נילושה בדבש שיש לה דין כיסנין: מיהו מצאתי ...".

(ב) מנחת יצחק (ח"ט סי' י"ז), שבט הלוי (ח"ט סי' מ"ד) - "הנה באתרא הדין נהגו הנחתומים לאפות לחם מזונות בצורה זו, מכניסים כמות מים וכנגדם מי פירות בשוה, וע"י צירוף ביצים סוכר ושמן נעשים המים המועט, והנה אף שאין טעם תערובת המי פירות ניכר בעיסה, וטעם הלחם כמעט שוה ללחם רגיל, סמכו לברך עליו במ"מ, על סמך מש"כ המהרש"ק בס' החיים (סי' קס"ח סעי' ז') והמהרש"ם בדעת (שם), דבכה"ג ברכתו במ"מ. - לאחרונה נתברר שהמי פירות שהשתמשו בו עד השתא, עובר תהליך שבו עושים ריכוז מהמי פירות, ולפני שמכניסים אותו לבקבוקים מוסיפים מים עד שמגיע לכמות שהיה קודם הריכוז, לפי חוק הממשלה מותר להם לכתוב שזה /מאה אחוז/ מי פירות, ונימוקם הוא שאותו כמות מים שהוציאו ע"י הבישול כשעשו את הריכוז, מחזירים אותו כמות מים. אבל ע"פ אמת זה /עשרים אחוז/ ריכוז מי פירות ותוספת של /שמונים אחוז/ מים. - השאלה שנתעוררה עתה היא, האם דין מי פירות אלו כשלעצמם הוא כמי פירות טבעי, וממילא אם מכניסים רוב מי פירות אלו לעיסה ומיעוט מים אחרים אזי מברכים על לחם זה במ"מ, או דילמא הדין מי פירות אלו כשלעצמם הוא /עשרים אחוז/ מי פירות /ושמונים אחוז/ מים, וממילא ברכתו המוציא מאחר שטעם הלחם שוה כמעט לטעם רגיל של לחם. עכ"ד. הנה לענ"ד אין להתיר בכה"ג בברכת במ"מ ... בנוגע לפהב"כ במי פירות אין להוסיף מים רק פחות מרוב מהמי פירות".

(ג) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' ב') - "ובמקרה של פת שנילושה ברוב מי פירות ולא ניכר הטעם היטב בעיסה: הרבה הורו שברכתה במ"מ ועל המחיה, כדעת השל"ה והגר"ז שהובאו לעיל. וכן הכריעו המהרש"ק ספר החיים קסח ח, והמהרש"ם בדעת תורה קסח ז, וכך הביאו המנחת יצחק ח"ט יז, והשבט הלוי ח"ט מד, וכן משמעות התפארת יוסף (סי' י"ד - מובא באורחות חיים קס"ח ח) ומהליקוטי מהרי"ט (פ"ב ס"ק י"א): שאין צריך טעם מי פירות, ולכן עיסה שנילושה ביין צימוקים או שחר, מברך מזונות אע"פ שאין ניכר הטעם מי פירות בהם. וכ"כ בספר ותן ברכה בשם הגרשז"א (ח"ב תשובה ב') שלחם שנילוש ברוב מי פירות כיון דמסתמא מורגש בהם טעם המי פירות מברך עליו במ"מ וכן מנהג ירושלים. וכן הורה אחד מגדולי הדור שא"צ שיהיה ניכר הטעם מאוד ובלבד שיהיה רוב מי פירות. ויש להסביר הטעם להקל בזה לדוננו כמזונות כך. הנה ביארנו שלדעת השל"ה והגר"ז בביאור דברי הרמ"א מספיק שיהיה רוב. ולפי זה א"צ שיהיה הטעם ניכר - כי כיון שנילוש ברוב מי פירות אין לו שם לחם, כהסבר הב"י והגר"ז. וגם לדעת הט"ו בביאור דברי הרמ"א - שמצריך שיהיה עיקר הטעם, יש לומר, שהוא אמנם מודה גם לצד הראשון של הב"י - שאם יש רוב מברך מזונות, כי אין לו שם פת כלל אף אם אינו ניכר הטעם. וכן נראה לבאר מש"כ הט"ז, שאחרי שהביא את הביאור שלו בדברי הרמ"א, שדרוש רוב טעם, כתב (ס"ק ז') 'ופשוט הוא שאם יש בה הרבה דבש ומיעוט מים כ"ע מודים דהוה כיסנין'. וביאורו, שאמנם הרמ"א התייחס למקרה שטעם עיקר, אך אם יש רוב בזה מודה הרמ"א שאפילו בלא טעם תשיב מזונות כהצד הראשון של הב"י. על דרך זה כותב הדעת תורה (המהרש"ם) בפירוש (קסח ז'): 'ומ"ש בשו"ע הוא שיהיה טעם תערובת ניכר בעיסה, ר"ל היינו אם הוי רוב מים, אבל ברוב מי פירות א"צ שיורגש בעיסה טעם המי פירות...'. וכן מביא בשם ספר החיים (מהרש"ק) והיד מאיר כט ועוד. לסיכום: יש מקום גדול להקל ולברך במ"מ על עיסה שנילושה ברוב מי פירות, אף שאין נותנים טעם עיקרי".

ו. אם יש רק מי פירות, ולא ניכר הטעם היטב בעיסה - לשיטת הרמ"א.

1. בורא מיני מזונות.

(א) הגריש"א זצ"ל (פתחי הלכה פרק ח' הע' כ"ב, אשרי האיש ח"א פרק ל"ו הע' קל"ח) - לשונו מובא לקמן.

- (ב) הגרש"ק זצ"ל (פתחי הלכה פרק ח' הע' כ"ב) – "ובעצם השאלה הורו לי הגאונים רי"ש אלישיב ור"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] שאם נילוש כולו במ"פ אף שאין טעמו נרגש בודאי ברכתו מזונות".
- (ג) **אם קובע סעודה.**
- 1) המוציא – פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' רל"ו [לשונו מובא לקמן]), כל הפוסקים (שלא מחלקים בין אם רוב מי פירות או רק מי פירות).
- 2) דפי הלכה (מרטין, סי' ע"ו אות ט"ו [עמ' נ"ז]) – "יש מקום גדול לומר שברכתה מזונות ולא המוציא".
2. מראי מקומות – פתחי הלכה (פרק ח' הע' כ"א.א.).

ז. חלה מתוקה: לבני ספרד.

1. פת גמורה.
- (א) הגרש"א זצ"ל (ביצחק יקרא על סעי' ז', שלמי ברכה עמ' רס"ג) – "דחלה מתוקה דידן היא פת גמורה, גם לנוהגים על פי ה'בית יוסף', משום שאין זה מתוק כל כך".
- (ב) הגרש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח עמ' ט"ו) – "ולפ"ז במקומו שאופים חלות מתוקות לשבת והם עשויים לקבוע עליהם סעודה ברכתם המוציא גם לדעת השו"ע, וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל]".
- הגרש"א זצ"ל (שערי יושר ח"ב או"ח סי' כ"ד אות ו', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק י"ב אות כ"א) – "וא"ל שלדעתו גם לספרדים שהולכים אחר הב"י והשו"ע בחלות מתוקות של שבת הנעשים לשם לחם, אם קובעים עליהם סעודתם לאוכלם עם המאכלים, יש לברך עליהם המוציא".
2. פת הבאה בכיסנין.
- (א) אור לציון (ח"ב פרק י"ב אות ד') – "שאלה. מה מברכים על חלה מתוקה או לחמניות מתוקות. תשובה. כל שמרגיש טעם מתיקות בחלה או בלחמניה יש לבני ספרד לברך עליה בורא מיני מזונות, וצריך שירגיש את המתקות, ולא טעם שונה במקצת מחלה או לחמניה רגילה".
- (ב) יביע אומר (ח"י או"ח סי' י"ח, חזון עובדיה ברכות עמ' נ"ה אות ג') – "אין לברך על חלות מתוקות, שנרגש בהן טעם מתיקות, אלא במ"מ וברכה אחת מעין שלש, שכן הוא דעת מרן שקבלנו הוראותיו".
- (ג) וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק י' אות ח').
- (ד) ילקוט יוסף (שבת כרך א' מהדו' תשע"ב ח"ג עמ' תתל"ז) – "ועתה ראיתי בספר אשרי האיש (ח"ב עמוד קכו) שכתב בשם הגרש"א, שגם לספרדים חלות מתוקות שנעשו לשם לחם אם קובעים עליהם סעודתם לאוכלם עם המאכלים, יש לברך עליהם המוציא, כיון שכל הייצור שלהם הוא בשביל לחם ולא בשביל כסנין. ע"כ. אולם לא נקטינו הכי לדינא, אלא כל שנרגש בלחם מתיקות ברכתו מזונות, ולא נפקא מכלל ספק. והעידו האחרונים שהמנהג דרק אם אוכל שיעור 72 דרהם מברך המוציא וברהמ"ז. ובפחות מזה מברך מזונות, ואין חילוק בזה בין שבת לחול".
3. מראי מקומות.
- (א) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ' אות ס') – "אמר לי מו"ר במקום שהחלות מתוקות ואפי' מאד ואוכלים אותם בתורת לחם דינם כלחם ומברכים עליהם המוציא ואפי' אוכל מעט ובלי קביעת סעודה".
- (ב) תשובות והנהגות (ח"ה סי' ס"ג אות י"ח) – "ומה שיש מברכים המוציא בחלה מתוקה מאוד אפי' כשנילושה ברוב מתיקות לעומת מים כיון שנאכל לקביעות סעודה, התם שאני שעיקר כוונתו לשבוע, ורק שרוצה גם להתענג ממה שאוכל לשובעו".

כב [לחמניות מזונות (mezonos rolls) - בשיעור מיעוט, שלא בשיעור קביעת סעודה.

א. מברך בורא מיני מזונות.

1. הגרש"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות סי' קס"ח אות ב', שלמי ברכה עמ' רצ"ג) – "האוכל פחות מד' ביצים מלחמניות מזונות (לחם שנילוש מרוב מי פירות ודומים ממש בטעמם וצורתם ללחם) כיון דמסתמא מורגש בהם טעם המי פירות מברך עליהם בורא מיני מזונות - וכן מנהג ירושלים ואפי' אם אוכלם כתחליף לסעודה כגון לארוחת בוקר אוכל לחמניה עם קפה - מברך במ"מ. ודוקא אם נילוש במי פירות אבל אם נילוש במי פירות הנעשה ממים שמערכים עם ריכוז נחשב כעיסה הנילוש במים ומברכים המוציא".
2. חזון עובדיה (ברכות עמ' נ"ה אות ג') – "החלות המתוקות שנרגש בהם טעם מתיקות, ברכתן בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש".
3. רבני הבד"ץ העדה החרדית (וזאת הברכה עמ' י"ח אות ג').
4. פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' רנ"ז, עמ' שע"ג).
5. מנחת אשר (ח"ב סי' כ"ב אות א', סי' כ"ג) – "וראשית אסביר בקצירת האומר דבאמת אילו היו נמנעים לחלוטין מלאכול לחמניות מזונות ופיצה וכדו' משום ספק ברכה, מה טוב, דבודאי יש מקום להחמיר ולחשוש לכל השיטות שלפיהן יש לברך המוציא וברהמ"ז. אך רבים נוהגים למעשה לברך המוציא וברהמ"ז על כגון אלה מתוך כוונה להחמיר על עצמם, ולדעתי קרוב הדבר שברכותיהם לבטלה, ועל כן לא הומרא יש כאן אלא מכשול. ומטעם זה רואה אני צורך לבאר ... סוף דבר הנראה לענ"ד, דיש למעט באכילת לחמניות מזונות, ולהקפיד לכתחלה שכל הארוחה כולה תהיה פחות מכ"א ביצים וחצי, דהיינו בצירוף פת הבאה בכיסנין עם שאר האכילה. וראוי למחמירים להקפיד שכל הסעודה כולל התוספות תהיה פחות ממה שרגילים לקבוע עליו, ושיאכלו אף פחות מד' ביצים מן הפת הבאה בכיסנין עצמה, אך גם האוכל יותר מד' ביצים, אין גוערין בו ויש לו על מה לסמוך, כמבואר. והרוצה לברך המוציא ובהמ"ז צריך לאכול יותר מכ"א ביצים וחצי מן הפת הבאה בכיסנין עצמה, בלי צירוף מאכלים נוספים".

6. פרי אליעזר (ספר מיוחד על ענין זה, ועי' שם שהכניס לספר כל המשא ומתן שהיה לו עם הגרמ"ש קליין) – "כשאוכל לחמניה מזונות אחת מהסוג שאין בה ד' כביצים בנפח - ברכתה לכו"ע מזונות ומעין ג'..."

7. שערי מישור (ח"ג סי' י"ב, סי' י"ג) – "ואחרי בירור אצל כל המאפיות שבהשגחת מו"ח המרא דאתרא דבני ברק שליט"א התברר דבר נפלא, דכמות הלחמניות מזונות הם רק כשנים או שלשה אחוזים מלחמניות המוציא, דהיינו על כל מאה אלף לחמניות המוציא, נמכר כאלפיים לחמניות מזונות בלבד, וכ"ז חוץ מהלחם הרגיל שנמכר כל יום וד"ל. והסיבה אינה בגלל המחיר, כי יש מאפיות גדולות אשר בהם אין שום הפרש במחיר, ועכ"ז קונים לחמניות מזונות הרבה פחות מלחמניות המוציא... מוכח מכל הלין דאין בלחמניות מזונות שום חידוש במעשה בראשית, והוא הפת הבאה בכיסנין המבואר בפוסקים בכל הדורות, וכמו שביארנו בעה"י וכן נהגו גם יראים ושלמים, ואם יש רפיון בזירות של כמות הפהב"כ הנאכל, יש לפרסם ההגבלה בכל אתר ואתר".

ב. המוציא.

1. עי' חוט שני (ברכות ס"ק ב' [עמ' קנ"א], מבית לוי חי"ז עמ' קנ"ט, וזאת הברכה עמ' י"ט אות ג' [עמ' י"ט], עמ' שפ"ו, עי' מעיין הברכה פרק י' אות י"א, קונ' בית הלחמי עמ' ח') – "בענין הלחמניות המתוקות שנילושים ברוב ואפילו כולו מי פירות, כפי ששמעתי משתמשים בזה בסעודה במקום לחם וחושבים בזה להיפטר מברכת המזון ומנ"י, וזה איסור ברור מפני שזה הוא קביעות סעודה על פת שחייב בני"ו וברכת המזון. ועוד שמעתי שיש אנשים שמתעצלים לברך ברהמ"ז וחושבים שלחמניה מתוקה פטורה מבהמ"ז ולכן אוכלים א"ז במקום לחם וזה לבד היא סעודתם גם בזה נראה ברור ושמו גם מוכיח שזה לחם ויש ליטול ידיים וברכת המוציא וברכת המזון. ואם טועמים קצת לחמניה מתוקה יש להסתפק בזה והסברא נוטה לברך המוציא".
2. שלחן הלוי (פרק ג' אות ג' ס"ק א', מסורה ח"א עמ' כ"ט) – "לחמניות המצויות שגלושו במיץ תפוחים ויש שרצו לומר שברכתן מזונות, אין להם על מה שיסמוכו. ובמציאות עשייתם כיום, אין ספק שברכתם המוציא וחייבים בנטילת ידיים ככל פת גמורה. וזו ואין צריך לומר זו, כשהם באים בתוך סעודה גדולה או כשקובעים עליהם סעודה בפני עצמן [וכגון בארוחות המחולקות באווירונים וכד'], שבוודאי יש לברך עליהם המוציא. רק אם ימצאו לחמניות שנילושו במי פירות (מיץ תפוחים וכיו"ב) שאינם מדוללים במים כלל, ורק אם אינו קובע עליהם סעודה, אז תהיה ברכתם מזונות. והנה ע"פ רוב, באות הודעות אלו - שברכת הלחמניות היא מזונות - מפי הרב המכשיר על כשרות הלחמניות. ובאמת תמוה מה לו להחזיק בתגא של פוסק דאין זה מתפקידו, אלא לשרת בתור רב מכשיר, שיעמוד על המשמר שכל המכילים והכלים יהיו כשרים ושיפרישו חלה כדן, ולוואי שיצליח לעמוד בעבודה קשה זו".
3. עי' מקור הברכה (סי' י"א, עמ' קנ"ו) – "דבדרך כלל קובעים סעודה עליו ונאפה לשם כך. ופשוט דלפ"ז אין מועיל כלום אם אדם פרטי מחליט לאכול 'מזונות-Bread' בלי מאכלים אחרים ובלי קביעות סעודה, כמו שאינו מועיל זה בלחם ממש, ואפי' אם אכל רק משהו סברא גדולה לברך המוציא [לכן למעשה יש לאכול 'מזונות-Bread' דוקא בתוך סעודת פת ממש]".
4. הגרמ"ש קליין (קונ' לחמניות מזונות, מבית לוי חי"ז עמ' קי"ט) – "להלכה: דעת הפוסקים אינו כן, ולדעתם ברכת לחמניות אלו המוציא וברהמ"ז וטעונים נט"י בברכה מארבע טעמים עיקרים וכל טעם כדאי לעצמו".
5. יצחק ריבן (ח"ו סי' י') – "הכלל העולה מכל האמור: לחמניות מתוקות שלשים אותם עם סוכר או מי פירות שרגילים לאכול בסעודות כמו נישואין ובר-מצוה ועוד, נחשבים ללחם גמור ומברכים עליהם המוציא וברבת המזון. ללא כל ספק. ומי שמברך עליהם בורא מיני מזונות יש להסביר להם שדינם כלחם, בין אם קובעים עליהם סעודה ובין אם לא קובעים, דינם כלחם גמור, ומברכים עליהם המוציא".
6. אור יצחק (ח"ב או"ח סי' ס"ו) – "ומקילים בכל הענין הזה, והוא רק מחמת עצלות וכדומה, שמתעצלים ליטול ידיים וגם לומר ברכת המזון באורך".
7. עי' קונ' בית הלחמי (לחמניות מזונות עמ' ס"ט) – "לחמניות הקרויים בשם 'לחמניות מזונות' אשר מראם צורתם וטעמם כמעט כלחם גמור לדעת רוב הפוסקים ברכתו המוציא, ולדעת מהר"ש קלוגר ומהרש"ם ברכתן מזונות. ולכן אין לאכלם אלא בתוה"ס, ובמקום הדחק [כשאין לו פת] נראה דיוכל לברך עליהם המוציא, כדעת רוב הפוסקים".
8. הגר"י רובין שליט"א (פר' בלק תשע"א) – "לחמניות המכונות 'מזונות' המצויות האידנא, ובני אדם אוכלים אותם כלחם רגיל, הדעת נוטה בפשטות שברכתן היא המוציא ואף אם אוכל מהן פחות מכשיעור קביעות סעודה. שדינם כלחם גמור".

ג. דעת הגריש"א זצ"ל.

1. הגריש"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ז הע' מ"ב, קונ' בית הלחמי עמ' א' הע' ב', אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות מ"ב) – "נכון שלא לאכול 'לחמניות מזונות' שטעמם וצורתם דומים ללחם, אכן מעיקר הדין יכול לסמוך על פסקו של המהרש"ם לברך על לחמים אלו בומ"מ".
2. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' י"ט אות ג' [עמ' י"ט], עמ' שפ"ו, עי' מעיין הברכה פרק י' אות י"א, קונ' בית הלחמי עמ' א', שבות יצחק חי"ח עמ' י"ח) – "לחמניות כאלו שרגילים לאוכלן למזון ולשובע יש לחשוש מלברך עליהן בורא מיני מזונות - גם כשאוכל מהם דבר מועט".
3. הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק חי"ח עמ' י"ז) – "ואין מקום לחלק ולומר דכיון שאין אוכלים לחמניות אלו כלחם אלא רק בזמן שרוצים להמנע מברכת המזון, והראיה שאצל גויים אין כזה לחם, לחם כזה אינו בחשיבות לחם שהדרך לקבוע עליו..."
4. מראי מקומות – הגריש"א זצ"ל (עומק הפשט ח"ע עמ' א').

ד. טעמים:

1. שהוא המוציא: (1) יש ד' ביצים. (2) לא מרגיש היטב טעם המיץ, דעת המ"ב. (3) כל התנאים היו רק סימנים מה הוא לחם, הנתיבות.
2. שהוא מזונות: (1) פסק שצריך סעודת בוקר וערב. (2) חושש לשל"ה גר"ז ומהרש"ם. (3) התנאים הוא סיבה.

ה. מראי מקומות – באר משה (ח"ח סי' ל"ו אות ו'), להורות נתן (ח"ז סי' ח'), שבט הלוי (ח"ח סי' ל"ב, חוט שני ברכות עמ' קנ"ג, הבאר ח"כ עמ' מ"ג, מבית לוי ח"ז עמ' קי"ז, הקדמה לקונ' לחמניות מזונות אות ג', קונ' בית הלחמי עמ' ב', מבית לוי ח"ז עמ' כ"ו אות י'), הגר"ד פיינשטיין זצ"ל (ודברת במ סי' ל"ד, קונ' בית הלחמי עמ' י"א), מגילת ספר (ברכות סי' י"א אות ה'), פתחי הלכה (RJJ ח"ט עמ' ל"ה), ותן ברכה (עמ' תצ"ח), מעדני אשר (ברכות סי' י"ז), הררה"ש שטיינבערג (בית אהרן וישראל ח"ט עמ' ק"ו, ח"פ עמ' צ"ה, חפ"א עמ' צ"ג), הר"פ דיק (בית אהרן וישראל ח"פ עמ' פ"ו, חפ"ה עמ' ס"ו, חפ"ז עמ' פ"ג), שערי הברכה (פרק ט"ז סעי' ס"ב).

1. הגר"ח ק"ז צ"ל (גם אני אודך על עניינים שונים ח"ג אות ס"ד) – "שאלה: מה דעת הדר"ג שליט"א לענין לחמניות מזונות, האם צריך לברך עליהם המוציא או מזונות. תשובה: תלוי אם הדרך לקבוע ע"ז סעודה".
2. תשובות והנהגות (ח"ח סי' ס"ג אות י"ח, קונ' בית הלחמי עמ' ט') – "ועכשיו נבאר דין המצוי מאד, והיינו ב'לחמניות מזונות', שמצוי היום שאין הלחם עיקר הסעודה, ולכן כדי 'לחסוך' נטילת ידיים וברכת המזון, אוכלים לחמניה שנלושה במי פירות וכדומה, ונראה לחשוש שדינה כלחם כיון שנאכל לשובע, ולא בשביל טעמו המושך, וכיון שנאכל לשביעה ושבע ראוי לחשוש שזהו לחם, שיסוד פת הבאה בכיסנין הוא שעשוי לקינוח ולתענוג, אבל כשעשוי לשובע זהו לחם גמור, (עיין בה"ל סי' קס"ח ד"ה שכמעט ובד"ה פשטיא). אבל נהגו להקל בזה שדינו כפת הבאה בכיסנין כיון שנאכל גם לשובע וגם להתענג, ואינו אוכלו כלחם שהוא לשביעה בלבד, [אינו דומה למצה שכתבו הפוסקים שאף שזהו פת הבאה בכיסנין (שהוא יבש עד שנפרך), מברך המוציא כיון שאכילתה כלחם, דמצה נאכלת לשביעה לבד, ונחשבת אצל בנ"א כלחם ממש, אבל כאן אוכלו גם כדי להתענג מטעמו, (ומה שיש מברכים המוציא בחלה מתוקה מאוד אפי' כשנלושה ברוב מתיקות לעומת מים כיון שנאכל לקביעות סעודה, התם שאני שעיקר כוונתו לשובע, ורק שרוצה גם להתענג ממה שאוכל לשובע)]. ויש עוד לחשוש שדינו כלחם, מפני שדין פת הבאה בכיסנין הוא רק כשטעם התבלין עיקר וטעם העיסה טפל (עיין מ"ב סי' קס"ח ס"ק ל"ג ובבה"ל שם), ובלחמניות מזונות העיקר בהן הוא טעם העיסה וא"כ דינו כלחם. אבל נהגו להקל עפ"מ שכתב המהרש"ם ב'דעת תורה' (סי' קס"ח ז א) ועוד אחרונים, שאם רובו מי פירות א"צ שטעם המי פירות יהיה ניכר, ומה עוד שכיון שהוא רך מאד טעמו שונה מטעם הפת. והנה אף אם דינו כפת הבאה בכיסנין, אבל כשאוכלו בחתונה או במטוס, שאוכלו ביחד עם שאר מאכלים, צריך לברך המוציא, כדין הקובע סעודה על פת הבאה בכיסנין, וכמפ"ו במג"א ששאר המאכלים מצטרפים לשיעור קביעת סעודה, וא"צ שיקבע על הלחמניה לבד. ויש להקל די"ל שאפי' שמצטרפים שאר מאכלים לקביעת סעודה, אבל צריך שעיקר קביעתו יהא על המזונות (עיין ח"ד סי' נ' שביארנו הדבר היטב), ויש עוד טעם להקל שצריך לאכול מזונות עד שישבע מלאכול מזונות (עיין ח"ב סי' קנ"ה), ועוד יש מקילים שסומכים על החולקים על המג"א דס"ל ששאר מאכלים אין מצטרפים להשלים שיעור קביעות סעודה אא"כ אוכל ד' כביצים מהמזונות לבד. **סוף דבר בלחמניות בהכשר העדה החרדית שנאכל באוירון** ורשום עליו שברכתו מזונות הוא מפני שסומכין שלא נילוש במים כלל רק במי פירות, וגם ניכר בטעמו שאינו כלחם ממש כי הוא רך מאד, וסומכין שכיון שנעשה להתענג ולשובע אינו כלחם. ואף כששבע ממנו עם שאר דברים אין דינו כקובע סעודה שמברך המוציא, דלקביעות סעודה צריך לאכול ממנו גופא ד' ביצים, וכן לדעת הגר"א מצטרף רק אם עיקר השביעה ממנו, **ושפיר מברך מזונות**. אבל המדקדק במעשיו ימנע מלאכלו (אפי' כשאינו אוכלו בתוך סעודה שקובע), דראוי לחשוש שדינו כפת (וכמ"ש כ' ב'ברכות כהלכתן' ס"ג), ודברינו כאן הם רק כדי ללמד זכות על המקילין".
3. **וזאת הברכה** (מעין הברכה פרק י' אות י', אות י"א, הע' ה', הע' ח') – "יש לו על מי לסמוך (אם אכלו בשיעור פחות מקביעות סעודה)".

כג | מאפה יבש ופריך.

א. הגדר.

1. מראי מקומות – **וזאת הברכה** (בירור הלכה סי' ל"ט).

ב. פת פריכה.

1. **שבט הלוי** (ח"ח סי' ל"ג) – "בענין פת פריכה עגולים קטנים, דק מאד, ונאפה בתנור כדרך פת, וכ"ת מצדד ברכת מזונות, קשה לי כעת האריכות, אמנם בודאי הדברים נוטים למזונות כי הוא נוטה לשיטה האחרונה של סי' קס"ח ס"ס ז', ואם ברור לכב' שאין אוכלים מזה הרבה בב"א, וגם באותה צורה קטנה ודקה (הרני) [הריני] מסכים לדבריו שנאמרו כהלכה".

ג. מצה: בני ספרד.

1. בורא מיני מזונות (שאר ימות השנה).
- א) **גנת ורדים** (גן המלך סי' ס"ד) – "מצה שעושים בפסח מדינא היה ראוי לדונה כפת כסנין לברך עליה במ"מ כיון שהיא יבשה ניקודים וכוססין אמנם להיות מצה זו לחמו של חג הפסח מברכין עליה המוציא".
- ב) עי' **אור לציון** (ח"ב פרק י"ב אות ג', הע' ג') – "שאלה. מה מברכים על מצה בשאר ימות השנה. תשובה. מנהג בני ספרד לברך על מצה בשאר ימות השנה בורא מיני מזונות, ויש להם על מה שיסמוכו, וטוב שיטלו ידיהם קודם האכילה בלא ברכה. ומכל מקום טוב להזהר שלא לאכול מצה פחות משיעור קביעות סעודה אלא בתוך הסעודה, או שיקח חלקי מצה פחותים מכזית וישרה אותם מעט ביין או במיץ אדום, או שיטבילם במים עד כדי שיתלבנו המים, ואז דינם כשאר מיני מזונות. ואף מי שכל מאכלו במשך השנה אינו אלא מצה, אין לו לברך על המצה המוציא לחם מן הארץ, אלא יאכלם בתוך הסעודה, או יטבילם ביין או במים. [הנה מעיקר הדין היה צריך לברך על מצה המוציא לחם מן הארץ, ומשום שאעפ"י שהמצה נכססת, וי"א שכל דבר הנכססת ברכתו מזונות, וכמו שהביא בשו"ע בסימן קס"ח סעיף ז', מ"מ כיון שכל הטעם שפת הבאה בכיסנין ברכתה בורא מיני מזונות הוא מטעם שאין רגילות לאוכלה לשובע ולקבוע סעודה עליה, וכמו שכתב בב"י, א"כ מצות שדרך לאוכלם לשובע ולקבוע עליהם סעודה, מן הראוי היה שיברכו עליהם המוציא לחם מן הארץ, אלא שמ"מ מנהג בני ספרד לברך על מצות בורא מיני מזונות, כיון שעל

כל פנים המצה נכססת, וכיון שכן המנהג אין לברך המוציא לחם מן הארץ, ויש להם על מה שיסמוכו, וכן דעת מורנו הגאון רבי עזרא עטייא זצ"ל, וראה עוד מש"כ בענין זה במחזיק ברכה בסימן קנ"ח אות ה', ובכה"ח שם אות מ"ג, ע"ש. ומכל מקום טוב שהאוכלים מצה יטלו ידיהם בלא ברכה [...]."

ג) ציץ אליעזר (ח"א סי' י"ט) – "מנהג אחינו הספרדים - עכ"פ הרבה מהם - לא ליטול עליהם נט"י בכל השנה ומברכים לפניהם במ"מ ולאחריהם מעין ג' בלבד".

ד) יחווה דעת (ח"ג סי' י"ב).

ה) ילקוט יוסף (סעי' ג') – "הספרדים ובני עדות המזרח נוהגים לברך על המצה לאחר הפסח, בורא מיני מזונות' ולאחריה על המחיה. ויש למנהגם זה על מה לסמוך. וחסידיים ואנשי מעשה נוהגים לאכול המצה בתוך סעודה של פת גמור, או שקובעים סעודתם על המצה".

2. המוציא.

א) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח עמ' י"ד, בנתיבות ההלכה גליון כ"ז עמ' ע"ג) – "בזמנינו גם מצות חמץ הדרך היא לאוכלם בקביעות סעודה ולכן ברכתן המוציא גם לדעת השו"ע. וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] דבזמננו מצות כלחם".

3. מצה שנשארה אחר הפסח.

א) בורא מיני מזונות, כמו שאר ימות השנה.

1) ציץ אליעזר (ח"א סי' י"ט) – "אחינו הספרדים אינם חוששים לחומרא זאת של החיד"א ז"ל ואינם מחזירים אחר קביעותא אלא מברכים עליהם במ"מ ולאחריהם מעין ג' ואינם חוששים לשמא זקוקים לנט"י ולברך המוציא וברהמ"ז, כידוע שזהו מנהגם".

ב) מראי מקומות.

1) מחזיק ברכה (סי' קנ"ח ס"ק ה') – "הרב שיירי כנה"ג בס"י זה כתב דנשאל על האוכל מצה שנלושה במים לבד אחר הפסח מה דינו והשיב שיטול ידיו ויברך המוציא וג' ברכות דהיינו ברכת המזון עש"ב והרב בית דוד א"ח סימן ע' שהחזיק הוראה זו מתרי טעמי חדא כי הביסקוגו"ש הם מכניסים אותם לתנור פעם אחרת או משהים אותם יותר משיעור אפיה אבל המצות אינן משהים אותם אלא שיעור אפיה ועוד שהיה למצה זו בפסח דין פ"ת ע"ש ובסי' פ"ג באורך. והיה מקום לפקפק קצת בזה כי המצות הם יותר קשות מהביסקוגו"ש וכמ"ש הוא ז"ל ויבשות לבד מיקרי כסנין שהרי רבינו הערוך סייע סברת הגאון דכעכין יבשים נקראים כסנין מתרגום יונתן בן עוזיאל שתרגם יבש היה נקודים כסנין והרי התם כתיב זה לחמנו חם וכו' יבש היה נקודים ומוכח דמפני היובש לבד נקרא כסנין ולפ"ז המצות יש מקום לומר דהם כסנין והטעם האחר דהיה פת בחג הפסח יש לדחות דאימא תמיד נעשו על דעת כסנין ובפסח קובע סעודה ומברך המוציא ובה"מ כדן פהב"כ כדכשקובע עליו דינו כפת גמור ומה גם דרוב המון העם קודם הפסח אוכלין מצה ומברכין במ"מ ומעין ג' וכן נוהגין אחר הפסח ג"כ להחשיבה ככעכין יבשים אמנם אחר ההשקפה הטב יש לקיים דברי הרב בית דוד כאשר יראה המעיין ומיהו ירא שמים מהיות טוב לא יאכל מצה אחר הפסח כי אם כשקובע עליה ודוק כי קצרת".

2) כה"ח (סי' קנ"ח ס"ק מ"ג) – "לענין דינא אע"ג דרבו הפו' דחשבי להו כלחם גמור גם לאחר הפסח מ"מ כיון דעכ"פ יש צדדין לכאן ולכאן ירא שמים יצא את כולם ואין לאכול מצה אחר הפסח אלא בקביעות סעודה ואז יברך ענט"י והמוציא ובה"מ או יאכל כביצה פת ואח"כ יאכל המצה".

3) יחווה דעת (ח"ג סי' י"ב) – "הספרדים ועדות המזרח נוהגים לברך על המצה לאחר הפסח בורא מיני מזונות ומעין שלש, ויש להם על מה שיסמוכו. וחסידיים ואנשי מעשה נוהגים לאכול המצה בתוך סעודה של פת גמור, או שקובעים סעודתם על המצה...".

ביע אומר (מעין אומר ח"א פרק ט' סי' י"ג) – "שאלה: מה לברך על מצה אחר הפסח. תשובה: **אני מברך המוציא**. ושאלתי על מה שכתב בשו"ת יחוה דעת. וענה מו"ר נר"ו: שם הבאתי את שני הדעות".

ד. מצה.

1. דעת תורה (על סעי' ז' ד"ה כעבים, מהרש"ם ח"ח סי' פ"א) – "כעכים יבישים וכו'. על גן המלך סי' מ"ד שכתב דמן הדין מצות דקות שאופין לפסח הי' ראוי לדונם כפת הב"כ, אבל מחמת שהיא לחמה של חג הפסח מברכין עלי' המוציא, ומ"מ אם טיגנה בשמן מברך עלי' במ"מ דהבו דלא לוסוף עליה, רק היכי דנאפית בלא שום שינוי דינה כלחם ע"ש. ואם נשאר מהם [מהמצות של פסח] לאחר הפסח או שאוכלם קודם הפסח, עי' בתשו' ב"ד סי' ע' ומנחת שמואל סי' ג' שפסקו דצריך נט"י והמוציא ובהמ"ז, ובמחזיק ברכה פסק דיר"ש לא יאכל רק כשקובע סעודתו עליהם ואז יברך המוציא ונט"י ועו' שו"ת פני"צ...".

2. מנחת יצחק (ח"א סי' ע"א אות ז') – "אך קשה דלפי זה גם במאשין מצות שנעשו רקיקין דקין מאד, על ידי מעגילות שבמכונה, י"ל דהוי בכלל דק שבדקות, ול"ה עליו תורת לחם, אמנם ראיתי באמת דנין בזה לענין מצה, דהנה בשכנה"ג (סי' קנ"ח), כתב דנשאל האוכל מצה שנלושה במים לבד אחר הפסח, אם צריך נטילה וברכת המזון, והשיב דל"ד לפת הבא בכיסנין שהם בישקיגס לדעת רבינו האי גאון ז"ל (והוא הכעבים יבשים הנ"ל), שאין צריך נטילה, דלא גרע המצה מלחמניות שבלילתן עבה דלחם גמור הוא ומברכין עליו המוציא וברכת המזון כמו שכתב (בקס"ח ס"ח), וכבר הסכים הב"י דכל דמברכין עליו המוציא צריך נטילה, וכ"ש להרבה שיטות דגם בלילתן רכה שאפאו בתנור ואפילו באלפס בלא משקה שדינו כפת, וא"כ ק"ו למצה שבלילתן עבה ונאפית בתנור בלא משקה ואינן כ"כ קשה כמו הבישקיגש, דיש לברך עליו המוציא וג' ברכות וליטול ידיו, וכן פסקו כמה גדולים וכן הוא מנהגי ע"כ, הרי העיר בתרתי, א' דל"ד לפהב"כ מטעם כעבים יבשים, משום דלא גרע מלחמניות שבלילתן עבה (שבסעי' ח'), וטעם החילוק בזה מבואר במג"א (ס"ק י"ט), ובב"ח, וטו"ז (ס"ק ח') ובאה"ט (ס"ק י"ג), דזה עשייתו לשביעה וזה עשייתו לקנוח סעודה, וס"ל להכנה"ג דגם מצה אחר הפסח נחשב עשייתו לשביעה, והב"י העיר מהא דאפאו בתנור בלא משקה, שאף בבלילתה רכה האפי' מחשיבו לפת וכנ"ל, אכן המצה שדיבר מזה השכנה"ג, בודאי ל"ה מצות דקות כעין מאשין מצות, מדמדמה

למ"ש הפוס' בבבלי לתן רכה ואפאו בתנור, דזה לא מיירי מדקין מאד כמ"ש לעיל, וא"כ לפימ"ש ד"ל דנכלל בדק שבדקות, דל"ה עליו תורת לחם, שוב אף מה שעשיתו לשביעה ל"מ וכו'. לה. והנה במחז"ב (אין לי הספר, ומובא בתורת חיים סי' קס"ח) בשמ"י דבית דוד (סי' ע') החזיק בהוראת השכנה"ג, כי הבישקיגש הם מכניסין אותו לתנור פעם אחרת, או משהים יותר משיעור אפי', אבל המצות אינם משהים אלא שיעור אפי', ועוד שהי' למצה זו בפסח דין פת עיין שם, ועי' בשד"ח מערכת ברכות (אות י'), אכן המחז"ב שם, חולק וכתב דיש לפקפק דמצות הם יבשים יותר מבישקיג"ש, ויבשות לבד מיקרי כיסנין, ומה שהי' למצה בפסח דין פת, י"ל דלעולם נעשו ע"ד כיסנין, ובפסח קובע סעודה, לכן שפיר מברך כדן פהב"כ דכשקובע עליו דינו בפת גמור, ומה גם דרוב המון עם קודם הפסח אוכלים מצה ומברכים במ"מ ומעין ג' וכן נוהגין אחר הפסח ג"כ להחשיבה ככעכים יבשים, מ"מ הירא שמים לא יאכל מצה אחר הפסח כי אם כשקובע עליו עכ"ד, וכ"כ בהגהות מהרש"ם שבס' אור"ח (סי' קס"ח אות י"ג), ובת' מהרש"ם (ח"ב סי' י"ב), ובמפתחות שם, בשם ספר גן המלך (סי' מ"ד), דמצות דקות, הם בכלל ריקקים דקין, שכוססין אותן (שבסעי' ז'), שהם כדן פהב"כ, אלא דלפי שהם עיקר לחם של חז"ל מברכין עליו המוציא עיין שם, והנה במה דשייך ברכת המוציא עם לצאת יד"ח מצה עי' באו"ח (סי' קס"ח מג"א ס"ק ט"ז) ומחשה"ק ומעשי רוקח שם, ובלח"מ (פ"ג מה' ברכות ה"ט) ע"ש, והנה לענין מצות השתא קבליהו עליהם חובה, ואין שום אדם שיש בו ריח תורה אוכלו בלא נט"י והמוציא ובהמ"ז, ומ"מ בודאי יש לדקדק שלא לאכול כ"א כשקובע עליו כנזכר, אמנם י"ל דהטעם משום דיש למצוה זו דין פת בפסח, אף ד"ל כנ"ל, מכל מקום מהני לחומרא, מה שאין כן בשאר ריקין דקין, דלא נאפו לשם מצה וביבשתן שוו למצה תלוי בפלוגתא הנ"ל".

3. הגרשז"א זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' רכ"ו) – "בענין ברכה על מצה כל הספרדים נוהגים לברך המוציא רק בפסח ולא בכל השנה, יש מהם הסוברים לברך המוציא על מה שנשאר מפסח (עיין בזה בשד"ח מערכת ברכות סימן א' אות י') אולם אנן נקטינן דכיון שאין זה מתפורר בפה רואין אותו כלחם גמור גם בכל השנה".

4. שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה בהגהות לסי' קס"ח, מבית לוי חי"ז עמ' כ"ו אות ט') – "סימן קס"ח ס"ח שעושין אותם כעכין יבשין וכוססין אותם וכו'. עיין מהרש"ם בדעת תורה שהביא בשם גן המלך דמן הדין מצות דקות שאופין לפסח היה ראוי לדונם כפת הבאה בכיסנין אבל מחמת שהוא לחמה של חג הפסח מברכין עליה המוציא עיין שם, ולפי"ז כל השנה אין לברך על המצות המוציא ולא לצרפם ללחם משנה ומ"מ מנהג העולם שמברכין המוציא וראוי להחמיר ולברך על פת ממש".

5. מראי מקומות – ציץ אליעזר (ח"א סי' י"ט), שערי יושב (ח"ב או"ח סי' כ"ד), פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' רל"ט), מעדני אשר (ברכות סי' י"ח), מנחת אשר (ח"ב סי' כ"ב אות ד').

ה. מלבה טאוסט: להם שאופים אותו וכדי לעשות ממנו צינימים, מניחים אותו להתייבש ואח"כ אופים אותו בשנית. 1. עי' סעי' י"ד, לשיטות ומראי מקומות.

כד [הלכה]

א. לא יאכלם אלא תוך הסעודה: אא"כ הנילוש מרובין מהקמת, או אם היא ממולאת.

1. ב"ח (ס"ק ג') – "ואיכא לתמוה למה אמר שהוא קולא הלא אם אינו מברך ברכה הראויה לה בין כך ובין כך הוא חומרא שעובר משום לא תשא ולכן נראה עיקר ...".

2. מג"א (ס"ק י"ח). לפי הבנת הא"ר [סוף ס"ק י"ד], והמחה"ש) – "שלכל אלו כו'. דספק דרבנן הוא ונקטי' להקל (ב"י) וכתב הב"ח ותימא הלא אם אינו מברך ברכה הראויה לו בין כך וב"כ איכא חומרא ולכן נראה עיקר דכל הני כעבין יבשין אפילו אית בהו תבלין או דבש לא יאכלם אלא תוך הסעודה אא"כ הדבש הוא הרוב מיהו מצאתי דגם בזה יש חולקין לכן אין לאכלו אא"כ הדבש והתבלין הם מרובין מהקמת וה"ה קרעפליך שממולאין או הווי"ן בלאזי"ן לכ"ע יש להם דין כסנין עכ"ל".

ב. הלכה כדברי כולם.

1. מחבר (סעי' ז') – "והלכה כדברי כולם שלכל אלו הדברים נותנים להם דינים שאמרנו בפת הבאה בכסנין".

ב"י (ס"ק ז') – "ולענין הלכה כיון דספיקא במידי דרבנן הוא נקטינן כדברי כולם להקל ובין כיסים שממלאים אותם בדבש ושקדים כגון הנקראים רושקיליא"ש דיאלחש"ו ובין עיסה שעירבו בה מי פירות או מיני תבלין בין הנקראים בישקוגו"ש כולם דין פת הבאה בכיסנין יש להם ואינו מברך עליהם המוציא ושלוש ברכות אלא אם כן קבע סעודתו עליו או אכל שיעור שדרך בני אדם לקבוע עליו".

2. ט"ז (ס"ק ו') – "ומו"ח ז"ל הקשה על זה למה אמר שהיא קולא הלא אם אינו מברך ברכה הראויה לה בין כך ובין כך היא חומרא משום שעובר על לא תשא. ולי נראה דלא קשה מידי דודאי ברכת בורא מיני מזונות פוטר הכל אפילו עיסה דהא זיין אלא שמפני חשיבות הפת קבעו עליו המוציא ושלוש ברכות משום הכי כל שאין ברור שיש שם חשיבות ואינו בכלל כיסנין יש להקל שלא להצריך המוציא ויש על זה גם שם חומרא שלא לומר בחנם המוציא ושלוש ברכות".

3. ת"א (כלל נ"ד סעי' ג') – "כל זה נקרא פת הבאה בכסנין ואינו לחם גמור (כדלעיל כלל מ"ב סי' א'), דלחם גמור אין בו א' מן תנאים אלו".

4. גר"ז (סעי' י"ב) - לשונו מובא לקמן.

5. בה"ל (סעי' ז' ד"ה והלכה) – "עיין בחידושי רע"א שהקשה אמאי לא כתב המחבר די"ש יצא ידי כולם כמ"ש בסי"ג ע"ש ובמאמר מרדכי מיישבו דכיון דלא נזכר בהדיא שחולקים הפוסקים בזה ואפשר דמודו להדדי ע"ש והנה המ"א העתיק על השו"ע דברי הב"ח ע"ש ואנכי לא העתיקתי דכבר יישב הט"ז קושייתו והרבה אחרונים תפסו לדינא כפסק הרמ"א דסגי כשנילוש ברוב דבש ומיעוט מים".

ג. כללי טעות בברכות: ברכה ראשונה.

1. האם בירך על לחם "מזונות".
(א) יצא - עי' שערי הברכה (סוף פרק י"א הע' ב), ועי' סי' ר"ח סעי' ז' (האם מזונות הוי ברכה שבכלליות [חוץ ממים ומלח]), לשיטות ומראי מקומות.
2. **האם בירך על פת הבאה בכיסנין "המוציא"**.
(א) יצא.

- 1) אבן העזר (קיצור הדינים ס"ק ה') – "אי בירך על לחם גמור בורא מיני מזונות, או בירך המוציא על פת הבא בכסנין שלא קבע עליו, אפילו על פלאדיין, יצא בדיעבד".
- 2) קיצור שו"ע (סי' נ"ו סעי' א') – "טעה ובירך על לחם גמור בורא מיני מזונות, או על פת כיסנין המוציא, יצא".
- 3) כה"ח (ס"ק מ"ג) – "אבן העזר אות ה' וכ"כ ח"א ... קיצור שו"ע ... ודלא כא"ר".
- 4) קצות השלחן (סי' מ"ח ס"ק א') – "ואם בירך המוציא בדיעבד יצא כ"כ האחרונים, ועי' בח"א כלל נ"ח דעל תבשיל מה' מיני דגן לא יצא בברכת המוציא. כיון דאינו להם כלל, וה"ה בכל מיני עיסה שאפילו אם קבע עליהן ברכתן במ"מ".
- 5) שערי הברכה (סוף פרק י"א הע' י"ב).

(ב) בספק פת הבאה בכסנין יש להקל בדיעבד, ספק ברכות להקל.

- 1) נשמת אברהם (כלל נ"ח ס"ק א') – "ואמנם אם בירך על מיני כיסנין המוציא צ"ע, די"ל דוקא בתבשיל דלא מצאנו בשום אופן שיברך המוציא, שפיר כתב הרמב"ם דלא יצא, משא"כ בפת כסנין שהרי אם קבע סעודתו עליו מברכין אף לכתחלה המוציא כדאיתא בס"ח, וא"כ י"ל דעל כל פנים אפ"ל בלא קבע בדיעבד יוצא. ומה שכתב בא"ר הוכחה דלא יצא דאל"כ למה תקנו מספק בורא מיני מזונות, נ"ל דאין הוכחה וכמו שכתבתי בח"א כלל נ"א סי' י"ב, דכיון דבאנו לתקן ברכה לכתחילה בוודאי יותר טוב לתקן במ"מ דכולל יותר מהמוציא. ונ"ל דבנילוש בביצים או במילוי בשר וגבינה ודגים וכן אותן שבלילתן עבה וטגין במשקין, כיון די"א דאפ"ל לכתחילה מברכין המוציא וא"כ בדיעבד בודאי סומכין על זה. ואמנם בכיסנין המבואר בס"ח סעיף ז' ולעיל כלל נ"ד סי' ג' י"ל אף על גב דאם קבע סעודתו מברך המוציא מ"מ בלא קבע דינן כתבשיל, דכתב הרשב"א בחידושים דף (מ') [לח, ב] ד"ה כיון דשקל לגרעניתא, דכסנין שלא קבע סעודתא הוי כמין אחר לגמרי. ואמנם נ"ל דמ"מ לא נפק מספק ברכה שהרי לא ברור לנו מה הוא כיסנין, ולכן כתב הב"י דהוי ספק ומברכין על כלם במ"מ, וא"כ בדיעבד י"ל נמי איפכא שמא זה לחם גמור וא"כ יוצא והוי ספק ברכות".

א. אג"מ (יו"ד ח"ג סי' ק"כ אות ב') – "ולכן משמע שהח"א חזר בו מטעם ראשון אחר שהביא דברי הרשב"א בקיצור אף שלא ביאר טעמו. אבל כתב טעם אחר דכיון שלא ברור לנו מהו כיסנין ורק מספק כתב הב"י דמברכין על כולן במ"מ מספק, וכוונתו דגם נט"י הוא איסור מדרבנן ובהמ"ז פחות מכדי שביעה הוא נמי מדרבנן, וא"כ בדיעבד הוא איפכא שמא זה לחם גמור שא"כ יוצא".

- 2) מאמר מרדכי (ס"ק י"ח) – "נראה דיש לחלק דאם בירך המוציא על פת הבאה בכיסנין שנתבאר ס"ז לדעת מרן ז"ל דמברך עליו בורא מיני מזונות ולדעת מור"ם ז"ל המוציא דאין לחזור ולברך מספק דספק ברכות להקל דע"כ לא פסק מרן ז"ל דמברך בורא מיני מזונות לומר שכך הוא דינו בהחלט אלא מכת ספיקא אתי עלה. ועל כן הדבר פשוט בדדיעבד יצא אם בירך המוציא. ומ"מ נראה דלאחריו מברך ברכה א' מעין שלש ולא ג"ב מהאי טעמא גופא דספק ברכות לקולא כנ"ל".

ג) לא יצא.

- 1) א"ר (ס"ק כ') – "כתב עולת תמיד [שם] זה לשונו, ומהכא יש לדקדק דאם בירך על מה שצריך בורא מיני מזונות המוציא לחם, דלא יצא, מיהו למעשה צ"ע ע"כ. ולכאורה אין ראייה כלל מהכא, דלא הוי מכוין כלל לאכול זה. אך מהא שהבאתי לעיל [ס"ק טז] דמקילין מספיקא לברך בורא מיני מזונות ולא אמרינן דמברך המוציא דיוצא נמי אף שחיובו לברך בורא מיני מזונות, משמע דלא יצא".

ד) מראי מקומות.

- 1) עולת תמיד (ס"ק ח') – "טעונים ברכה לפניהם. פירוש בורא מיני מזונות, ולא לאחריהן. דברכת [ה]מזון פוטרן. ומהכא יש לדייק דאם בירך על מה שצריך בורא מיני מזונות, המוציא לחם וכו' דלא יצא, מיהו למעשה צ"ע".
- 2) אג"מ (או"ח ח"ב סי' נ"ד, יו"ד ח"ג סי' ק"כ אות ב') – "אך מ"מ מידי ספקא לא נפקא ויש להקל כהח"א ודה"ח, אבל מן הראוי לבעלי נפש שלא לאכול יותר ממה שאכל אחר שבירך המוציא עליו".
- 3) וזאת הברכה (עמ' ר"ח אות ו', עי' מעיין הברכה פרק כ"ז אות ו') – "בירך 'המוציא' על פת הבאה בכיסנין (עוגות, מציות וכדומה) - יצא, שיש לה שם לחם (אבן העזר קסח ד"ה תו כתב הב"י, ח"א כלל נח ב', כה"ח קסח מג. לדעת הנשמת אדם שם א' 'המוציא' מועיל רק בספק פת, אך בודאי פה"ב לא יוצא ב'המוציא'. ולדעת אבן העזר, אף בודאי פה"ב יוצא בהמוציא, שיש לפה"ב שם לחם)".

ד. כללי טעות בברכות: ברכה אחרונה.

1. האם בירך על פת הבאה בכיסנין "ברכת המזון".
(א) יצא - עי' שערי הברכה (סוף פרק י"א הע' ט"ז).
(ב) עי' סי' ר"ח סעי' י"ז, לשיטות ומראי מקומות.
2. האם בירך על לחם "על המחיה".
(א) מה"ת יצא, ולא מדרבנן - עי' שערי הברכה (סוף פרק י"א הע' י"א).
(ב) מראי מקומות – מנחת אשר (ח"ב סי' כ"ב אות ב').

ה. האם מעין שלש פוטר ברה"מ.

1. מעין שלש לא פוטר ברה"מ.
(א) א"ר (ס"ק ט"ז, ס"ק כ"ו) – "ונראה שהוא הדין דאם בירך מעין שלש במקום ברכת המזון לא יצא, ועיין לעיל [אליה רבה] סימן קס"ח ס"ק ט"ז".
(ב) הו"ד בדעת תורה (ריש סעי' ז').
2. מעין שלש פוטר ברה"מ.
(א) יביע אומר (ח"י או"ח סי' י"ח) – "וגם לענין ברכה אחת מעין שלש, ס"ל למרן כמ"ש הרא"ה בחידושו לברכות (טז א), שאם בירך ברכה מעין שלש במקום בהמ"ז יצא. וכ"כ עוד הרא"ה (בברכות מד א) שאפילו בירך על הלחם ברכה אחת מעין שלש יצא. וכ"כ בחידושי הריטב"א (ברכות מ ב) בד"ה סד"א וכו'. וכ"כ עוד הריטב"א (ברכות מד א) ריש עמוד תלב, ושם בסוף ד"ה אלא איפוך. וכ"כ בשטה מקובצת (ברכות מד א). ע"ש. ולפע"ד זוהי דעתו של מרן הב"י, וס"ל דעדיף טפי לברך ברכה אחת מעין שלש במקום שלש ברכות, משום דספק ברכות להקל. ושוב ראיתי כן בשו"ת גנת ורדים (כלל א סי' כד, דף יג ע"ב) שפירש כן בדעת מרן הב"י הנ"ל".
3. מעין שלש פוטר ברה"מ מן התורה.
(א) גר"ז (סעי' ח', קונ"א ס"ק ט') – "וכן ד' ברכות של ברכת המזון לא קבעו עליו אלא מפני חשיבותו שמן התורה היה די בברכה אחת מעין ג' שהרי לא נאמר בתורה אלא פעם אחת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך ודרשו מפסוק זה לברך על המזון ועל הארץ ועל המקדש ודי בברכה אחת לכולם אלא שחכמים תקנו לברך על כל אחד בפני עצמו ולא תקנו אלא בלחם שרגילים לקבוע סעודה עליו אבל מיני לחמים שאין רגילין לקבוע עליהם אפילו הוא אכל ושבע מהם שנתחייב לברך אחריהם מן התורה דיו בברכה אחת מעין ג' של תורה אלא אם כן אכל שיעור שבני אדם קובעים עליו כשאוכלים מין לחם זה במקרה. [שמן התורה כו'. ב"י, מ"א סי' קצ"א סק"א, דלא כמו שכתב כאן, וכן דעת הש"ע כאן והט"ז]".
(ב) שעה"צ (ס"ק ע"א) – "דהא מדאורייתא מסתברא דיצאים במעין ג' במקום ברכת המזון, ואם כן שוב אינו אלא מדרבנן".
(ג) חזו"א (או"ח סי' כ"ח ס"ק ז') – "מבואר שמעין ג' פוטר בה"מ מה"ת".
4. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' כ"ה).

ו. הלכה כדברי כולם: הפשט.

1. דלא פליגי.

(א) בית אפרים (או"ח סי' י"ב ד"ה ובזה) – "וגם כונת הב"י שכתב כיון דספק במידי דרבנן הוא יש להקל כדברי כולם כו' נלענ"ד דבאמת דעתו שיש להקל כדברי כולם כיון שאין דרך לקבוע עליו ואיכא למימר דס"ל כהדדי דבכה"ג מברך במ"מ ולא פליגי בעיקר הדין רק בפתרון מלת כסנין דמר מפרש שהוא ענין קליות ומר מפרש שהוא ענין תבלין ובשמים שנראה בו נקודים שתרגומו כסנין ומר מפרש שהוא לשון כיסים ומר מפרש שהוא מל' כסיסה ומכל מקום מדברי כולם נלמד שעיקר הטעם לפי שאין דרך לקבוע עליו לא תיקנו לו ברכת המוציא רק כשקבע עליו ומזה יש ללמוד כל מה שאין רגילין לקבוע וכמו שמצינו בש"ס דמדמי לחמניות לפת כיסנין מהאי טעמא ואף דלא ברירא לן מלתא כולי האי דלמא כה"ג הוי דרך לקבוע מכל מקום כיון דלחד פירוש' היינו פת כיסנין ולא מצינו מי שחולק בהדיא לומר שאין זה פת כיסנין ולא דומה לו והוא מידי דרבנן יש להקל ולכך לא כתב הב"י בהך מלתא דירא שמים לא יאכל כ"א בתוך הסעודה כמ"ש לקמן גבי סופגנין משום דשם פליגי בה ר"ת והר"ש בהדיא דלמר ברכתו המוציא ולמר ברכתו במ"מ ולכן צריך לצאת ידי שניהם משא"כ בזה שאין מי שחולק בפ' שנאמר שיצטרך לצאת ידי שניהם מסברא י"ל דכ"ע מודו בהני דדין פת כסנין יש להם לכן כתב בסתם להקל".

(ב) נתיבות (הגדה של פסח, מעשה נסים קונ' אחרון דיני ברכת במ"מ דין ג') – "פת שאין דרך העולם לקבוע עליו סעודה עיי' סי' קס"ח בט"ז ובמ"א שכתבו הטעם בהא שפסק המחבר הלכה כדברי כולם להקל משום דמידי דרבנן הוא. ותמוה לי דהא בהמ"ז דאורייתא. ואף דבפחות משיעור שביעה הוא דרבנן מ"מ קשה הא בכיסנין אינו חייב בבהמ"ז רק בשיעור שאחרים רגילין לקבוע סעודה ואף שהוא שבע פטור כשאין אחרים רגילים לקבוע סעודה ובהמ"ז מדאורייתא בשיעור דידי' תלוי כדכתיב ואכלת ושבעת. ועוד דבסעיף י"ג פסק בעצמו במקום ספק דלא יאכל כ"א בתוך הסעודה. וגם קושית הט"ז ס"ק י"ט והמ"א ס"ק מ"ד הוא קושיא חמורה. לכן נלענ"ד כיון דרש"י כתב הטעם בפת כיסנין דאין אוכלין ממנה רק דבר מועט ומאכלה מועט. נראה מזה דעיקר טעם הפטור בפת הבא בכיסנין הוא משום כיון דעל פת כזו אין רגילין לקבוע עליו סעודה לא חשוב לברך על המוציא וג' ברכות. ולפ"ז הכל תלוי בראות עיני המורה. וכל שהוא פת שאינו מדרך העולם לקבוע עליו סעודה לפי ראות עיניו יש לו דין פת כיסנין. ולעקי"ף וקיכלי"ף ואתן הממולאין שעושין בפורים עינינו רואות שאין מדרך העולם לקבוע עליו סעודה לכן פסק כדברי כולם להקל. משא"כ בדין המבואר בסעיף י"ז בפשטיד"א וכן פירג"ש עינינו רואות שדרך העולם לקבוע עליו סעודת צהרים פסק שפיר דמברך המוציא ובהמ"ז. והעיקר בפת כזה דתלוי בראות עיני המורה ונראה דפת כיסנין אפילו אכל שיעור שאחרים רגילין לקבוע סעודה דבהמ"ז כזה הוא דרבנן דבהמ"ז דאורייתא לא תלוי רק בשבועה דידי' כדכתיב ושבעת ושפיר כתבו דמידי דרבנן הוא".

(ג) עי' מאמר מרדכי (ס"ק י"ד) – "בב"י ... ביאור דבריו ז"ל דכיון דיש מחלוקת בין הפוסקי' בפ"י פת הבאה בכיסנין דמר אמר הכי ומר אמר הכי וכבר אפשר דל"פ לענין דינא דכל א' מדה לחבירו דכל שהוא משונה בטעם ובתואר פת דעלמא שדרך העולם לקבוע סעודתם עליו יצא מתורת לחם ואין מברכין עליו המוציא וג"כ נקייטין כדברי כולם להקל דהיינו שלא לברך ג"כ דהוי חומרא דאם אינו חייב לברכה מברך ג' ברכות לבטלה משא"כ באם נותנין להם דין פת הבאה בכיסנין דמברך ברכה א' מעין ג' ואין כאן אלא ברכה א'. ואעפ"י שלענין ברכה ראשונה אין שום נ"מ דזיל הכא ליכא אלא חד אוזיל הכא ליכא אלא חדא. מ"מ צריך לברך ג"כ מתרי טעמי. חדא שאם היה מברך המוציא א"כ היינו נותנין לו דין פת גמור. והיה צריך לברך אחריו ג"כ דאין לעשות תרתי דסתרן. ועוד דמאחר דמצינו לאיזה פוסקים שכתבו בהדיא דיש להם דין פת הבאה בכיסנין לא שבקינן פשיטותיהו משום ספיקא דאחרני' דהיינו שאנו מסופקים אם הם חלוקים על זה או לא. ולא נראה לו למרן ז"ל לפסוק שלא יאכלם כי אם

בתוך הסעודה מתרי טעמי. חדא דאין זה ספק דין ולא כ"ע ניהא להו בהכי ואעפ"י שכבר מצינו למרן ז"ל פסק כיוצא בזה לקמן סי' ר"ב גבי שריית מי צימוקים שפיר יש לחלק דש"ה שנחלקו בפ' והוא מחלוקת שקול. ועוד דע"כ לא כתב שם אלא דירא שמים יזהר. ועוד דהכא א"א ליהזר בזה כ"כ כמו התם דהא רובא דרובא דאינם אוכלים פת הבאה בכיסנין שלא בתוך הסעודה והוא מילתא דשכיח וטריחא מילתא ובא ליהזר בזה משא"כ התם".

(ד) הו"ד בבה"ל (סעי' ז' ד"ה והלכה, סעי' ח' ד"ה טעונים) – "והלכה כדברי כולם וכו'. עיין בחידושי רע"א שהקשה אמאי לא כתב המחבר די"ש יצא ידי כולם כמ"ש בס"ג ע"ש ובמאמר מרדכי מיישבו דכיון דלא נזכר בהדיא שחולקים הפוסקים בזה ואפשר דמודו להדדי ע"ש והנה המ"א העתיק על השו"ע דברי הב"ח ע"ש ואנכי לא העתקתי דכבר יישב הט"ז קושייתו והרבה אחרונים תפסו לדינא כפסק הרמ"א דסגי כשנילוש ברוב דבש ומיעוט מים".

(ה) ערה"ש (סעי' כ"ג) – "מיהו לדינא כל הדיעות שנתבארו בפת הבאה בכיסנין אמת להלכה כמ"ש רבינו הב"י שהלכה כדברי כולם שלכל אלו הדברים נותנים להם דינים שאמרנו בפת הבאה בכיסנין עכ"ל וכתבו הטעם דספיקא דרבנן הוא ונקטינן להקל ויש מי שהקשה הא אם אינו מברך הברכה הראויה עובר על לא תשא [ב"ח] ואינו כן דוודאי ברכת מזונות פוטר מן התורה אפילו פת דהא זיין [ט"ז סק"ו] וגם ברכת על המחיה פוטר מן התורה לכמה פוסקים שמן התורה א"צ רק ברכה אחת אמנם לענ"ד נראה דא"צ לומר מטעם ספיקא דרבנן אלא שמעיקר הדין כן הוא אלא שהפוסקים מחולקים בפירושא דפת הבאה בכיסנים אבל לדינא אין חולקים זה על זה והרי הרמב"ם כלל כמעט כולם כמ"ש [ומ"ש המג"א בסק"ח הוי חומרא בלי טעם כלל והעיקר כהט"ז]".

(ו) חזו"א (הגר"ח"ק זצ"ל בס' מעשה איש ח"ה עמ' י"ג) – "פת הבאה בכיסנין - כמדומה שאמר לי שהעיקר לדינא שאין כאן פלוגתא ומר אמר חדא וכו'".

(ז) הגר"י רובין שליט"א (חנוכה תשפ"ב אות ה').
2. שלא לברך ברכת המזון ד' ברכות על מה שלסברא אחת די בברכה אחת [מצד ברכה אחרונה], אין להוציא מחזקתו [מצד ברכה ראשונה].

(א) גר"ז (סעי' י"ב) – "ולענין הלכה יש להקל בדברי סופרים כדברי כולם ובפרט בספק ברכות שלא לברך ברכת המזון ד' ברכות על מה שלסברא אחת די בברכה אחת מעין ג' כי אין כאן ספק של תורה אף אם אכל כדי שביעה שהוא חייב בברכת המזון מן התורה שהרי מן התורה די לעולם בברכה אחת מעין ג'. וכיון שמברך ברכה אחת מעין ג' אין לו לברך המוציא שלא יהיו ברכותיו סותרות זו את זו ועוד שברכת בורא מיני מזונות כוללת גם כן לחם גמור אלא שמפני חשיבותו הוציאוהו מכלל שאר מזון וקבעו לו ברכה בפני עצמו וכל שאין ברור לנו שיש בו חשיבות לחם גמור אין להוציאו מחזקתו שהוא בכלל מזון בודאי ואף על פי שהמברך בורא מיני מזונות על לחם גמור לא יצא ידי חובתו הואיל ונשתנה לעילוי וחשיבות נשתנית ברכתו מכל מקום בספק לחם גמור יצא שספק ברכות של דבריהם להקל ואפי' לכתחילה אין כאן חשש ברכה לבטלה שכיון שהקילו חכמים בדבריהם לצאת בספק ברכה אין זו ברכה שאינה צריכה ואינה לבטלה בודאי כיון שיוצא בה ידי חובתו ורשאי לאכול על ידה ואינו נושא שם שמים לשוא ולא לשקר שהרי מברך ה' באמת שברא מיני מזונות ולא עוד אלא שגם זה מזון הוא אלא שכשאינו יוצא בה ידי חובתו בברכה זו הרי זו ברכה שאינה צריכה ונושא שם שמים לשוא אבל לא לשקר אפילו אם בירך על דבר שאינו מזון כלל".

(ב) וכן נראה דעת רוב פוסקים: ב"י, ב"ח, ט"ז, מג"א, אבן העזר, דגול מרובה, רע"א, גר"ז, קיצור שו"ע, בה"ל (סעי' ז' ד"ה והלכה), אג"מ, אור לציון, ועוד.

3. מראי מקומות.

(א) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' ג' אות א' ס"ק ג') – "הט"ז (קסח ו) כותב ישוב אחר לשאלת הב"ח ז"ל: 'שכל שאין ברור לנו שיש חשיבות לחם גמור אין להוציאו מחזקתו שהוא בכלל מזון בודאי'. וביאור סברתו, שהדין חזקה מכריע שיש לפה"ב דין מזונות הן לגבי ברכה ראשונה והן לגבי ברכה אחרונה (כדמשמע מדבריו שם)..."

1) ל"מ זה בט"ז, רק בהגר"ז (לשונו מובא לעיל). וגם לכאורה הולך רק על ברכה ראשונה, ולא על ברכה אחרונה.

ז. נ"מ: היכא דא' אכל שני מיני פת הבאה בכיסנין: האם בכה"ג צריך ליטול ידיו ולברך בהמ"ז, דא' מהם ודאי פת גמור.

1. לחם הפנים (על קיצור שו"ע כלל מ"ה סעי' ב' בהג"ה) – "ממילא מובן שאם אוכל כזית ממין הראשון וגם כזית ממין השני שהוא צריך נטילת ידים והמוציא וברכת המזון דהא חד מינייהו ממ"נ פת גמור הוא. ובעל ח"א בכלל נ"ד סי' ג' במחכ"ת נתן בזה מקום לטעות בלשונו".

2. הגר"ש"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ג' השלכות מעשיות אות א') – "במקרה שאכל מציות ועוגה בסעודה אחת, יתכן שמחוייב לברך בהמ"ז מכיון שלכל השיטות אכל דבר שברכתו המוציא - שלשיטות 'נילוש' ו'ממולא', הרי אכל מציות שבגדר פת לשיטתם, ולשיטת 'פריך' הרי אכל עוגה שאינה פריכה. אכן לפי ההסברים המובאים לעיל, יש לומר שכיון שנפסק שיש לכל מין דין מזונות, א"צ לחוש שחייב לברך בהמ"ז ממ"נ. וכך הורה אחד מגדולי הדור שלמעשה א"צ לחוש לזה, וכך נראה שנוהגים".

3. לכאורה תלוי אם הוא סיבה או סימן - עי' לקמן.

כה [שלא דרך לקבוע סעודתו עליו.

א. ביגיל רך (soft pretzel).

1. מזונות.

(א) הגר"ש"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות סי' קס"ח אות י"ד, שלמי ברכה עמ' רס"ו), הו"ד בשערי הברכה (פרק כ"ג ערך ביגל הע' כ"ו) – "ביגיל (עשוי מבצק לחם רגיל אבל שינוי צורה מיוחד וגם מתוק קצת יותר מלחם רגיל, ואוכלים אותו לחטיף וקינוח) מברכים עליו במ"מ, דכל שהוא פת שאינו מדרך העולם לקבוע עליו יש לו דין פת כיסנין וכמו שכתב הר"י מליסא בהגדה מעשה ניסים".

1) יש לדון אם זה המציאות.

- (ב) ותן ברכה (עמ' תס"ח, לוח הברכות עמ' ע"ד).
 (ג) הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Question: What is the bracha on a "hot pretzel"?

Answer: Mezonos. It's made for a snack. Similar to ניבליש that we say

2. המוציא.

(א) הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking ח"ה מספר ט"ו הע' ע) -

since soft pretzels are made from bread dough the beracha is hamotzei. Therefore one who wants to eat this pretzel must wash and bentch. If the pretzel tastes like cake then a mezonos would be made, but such pretzels are not manufactured.

(ב) עי' פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' רל"ח, עי' פרק ח' הע' ל"ד).

ב. קרוסונים (croissant).

1. מזונות.

(א) פתחי הלכה (פרק ח' סוף הע' כ"א.א, ארטסקרול עמ' רע"ג, עמ' שס"ו).

(ב) ותן ברכה (עמ' תס"ח, לוח הברכות עמ' ל"ו).

2. המוציא.

(א) קונ' בית הלחמי (לחמניות מזונות עמ' ע"א אות ה') - "בדין ברכת קרוסונים: מין עוגות (רוגל"ך) העשויים מעיסה שלא נילושה בשומן ודבש ואף אינם ממולאים, וכל מתיקותם אינה אלא ע"י שמושחים עליהם 'לאחר' אפייתם מי מתיקה, ועי"ז הם נאכלים ככיסנין, הם פת גמור וברכתן המוציא וג' ברכות".

3. מראי מקומות - פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' רל"ז), שערי הברכה (פרק ט"ז הע' ק"ב).

(א) וזאת הברכה (בירור הלכה סוף סי' ג') - "נפקא מינות. א) לפי זה יש להסתפק בעוגה שאינה עונה על תנאי הפוסקים אך אין קובעים עליה, וצורתה שונה מלחם רגיל יברכו מזונות - דוגמא לזה עוגה הנקראת 'קרוסונים', העשויה מבצק של חלה ששמים אותה לאחר אפייתה במי סוכר, ועיקר מתיקותה בא אחרי שהיא נאפית - שתלוי במחלוקת הפוסקים הנ"ל, מכל מקום נראה שאם הם נאפו כדי לטבלם במי סוכר, הכל נחשב לתהליך אחד ודינם כ'נילוש', ראה לקמן בירור הלכה סי' לט (עמ' שי"ז). ב) כמו כן האוכל עוגות שמרים במילוי דק. וכן בייגלה שאין קובעין עליו - על כל זה להכרעת הגר"ש ז' אויערבאך מברך מזונות. ולחולקים ברכתה המוציא, וטוב לצאת מספק כדלעיל".

כו] לחמניות - סעיף ח'.

א. ברכות (דף מב.) - "והאמר דאמר משמיה דשמואל, לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהן המוציא. שאני התם דקבע סעודתיה עליהו, אבל היכא דלא קבע סעודתיה עליהו לא".

1. רש"י (שם), פי' אובליא"ש. תוס' (שם) כ' שלא נהירא, שהרי הוא לחם גמור שהרי סופו עיסה. ונראה לפרש דהיינו ניבלא"ש.

2. מ"ב (ס"ק ל"ו) - "דנעשים רק מקמח ומים כשאר פת, ואף שהם דקים".

ב. שביליתן רכה ונעשים דקין וקלושים הרבה יותר: שקורין וואפלטקוס.

1. אין לחלק בין וואפלטקוס לניבלא"ש - ט"ז (ס"ק ט'), "והוא תמוה בעיני דא"כ לא נודע איזה מקרי דק ואיזה הוי דק שבדקות".
 2. לחלק, שאין להם תורת לחם - עמק ברכה (ברכת הנהנין כלל ב' סי' ג' בהגה"ה), מג"א (ס"ק מ'), א"ב (ס"ק י"ח, א"ז ס"ק י"ב), חמד משה (ס"ק ז'), באה"ט (ס"ק ל"ד), בגדי ישע (על המחבר סעי' ח'), הלכה ברורה (ס"ק י"ב), מ"ב (ס"ק ל"ח, שעה"צ ס"ק ל"ה).

ג. ד' ציורים - לפי המ"ב.

1. שביליתן עבה, שקורין אובליא"ש - לחם גמור הוא, ומברך עליו המוציא ובהמ"ז.

(א) ט"ז (ס"ק ט') - "לא ידעתי מהו אבל נראה שהוא נאפה מבלי גלגול רק שמערב עיסה עם מים לישה עבה".

(ב) כגון פיתה (pita) - כוס של אליהו (סי' י"ט אות ז'), פסקי תשובות (אות י"ב חלוקה א').

(ג) א"ת רש"י (ברכות דף מא: ד"ה פת) - נתעוררו בזה האבן העוזר (על סעי' ח'), הו"ד בשעה"צ (ס"ק ל').

2. שביליתן רכה, ודק - לחם גמור הוא, ומברך עליו המוציא ובהמ"ז.

(א) כדאי ברמ"א (סעי' י"ד), מג"א (ס"ק כ'), מ"ב (ס"ק ל"ז, ס"ק פ"ו).

3. שביליתן רכה ודקים מאוד, שקורין ניבלא"ש - הוי פת הבאה בכיסנין, שמברך מזונות ועל המחיה א"כ קובע סעודתו עליו.

(א) כגון בלינצ'עס (pancakes) - כוס של אליהו (סי' י"ט אות ז'). אמנם, עי' לקמן.

(ב) ערה"ש (סעי' ל') - "נראה דבאופן שבארנו שעריכתו דקה מאד אפשר גם התוס' והרא"ש יודו לרש"י מיהו בין כך ובין כך אין ידוע לנו מהותי לחם כאלו ואין להאריך עוד בזה".

4. שביליתן רכה ונעשים דקין וקלושים הרבה יותר, שקורין וואפלטקוס [ודמיא לטריאתא] - אין תורת לחם, ודינו כתבשיל, שמברך מזונות ועל המחיה אפילו אם קובע סעודתו עליו.

(א) כדאי במג"א (ס"ק מ'), באה"ט (ס"ק ל"ג), מ"ב (ס"ק ל"ח).

(ב) כ' במ"ב (ס"ק ל"ח) "ודמיה לטריא". ואפי' להפוסקים שאם קבע סעודתו על טריא מברך המוציא וברכה"מ, עי' לקמן סעי' ט"ו. כאן, עדיין מברך רק במ"מ ומעין שלש, כדאי' במג"א (ס"ק מ'), ע"ש. ועי' מנחת יצחק (ח"א סי' ע"א אות ו'), לשונו מובא לקמן. וכן שו"ר הפת"ת (ס"ק פ"ח).
5. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק כ"ג ערך לחוח, הע' י"ב).

ד. חביתיות, בלינצ'ס.

1. אין לו תורת לחם, דינו כטריא ווואפלטקוס.
(א) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק ד' הע' ב' [דפו"י, הע' כ"א], בירור הלכה סי' ה' אות ח', שלמי ברכה עמ' רס"ז) – "אע"פ שאינן מיני תבשיל אך אין להן תורת לחם מחמת דקותן – ע"פ מ"ב קסח לח – דומה למקרה השלישי שדקים ביותר".
(ב) וזאת הברכה (עמ' כ"ו אות ג', עמ' רל"א אות ד', עמ' רל"ב אות ח') – "על חביתיות אין לברך בהמ"ז".
2. פת הבאה בכיסנין.
(א) עי' הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ה' אות ח', אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות א') – "על בלינצעס עבות קצת שיש להן דין תואר לחם בקבע".
(ב) פתחי הלכה (פרק ח' הע' ע"ג).
(ג) כוס של אליהו (סי' י"ט אות ז').
3. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות י"ב חלוקה ב', חלוקה ג', הע' פ"ח).
(א) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך בלינצ'ס הע' ל"ט) – "צריך להיזהר שלא לאכול מהם שיעור של קביעת סעודה אלא בתוך הסעודה, כדי שלא להיכנס לספק הנ"ל. ויש לציין עוד, שמצויים סוגים אחרים של בלינצ'עס שהם עבים ביותר, ויש פעמים שאף העיסה עבה מאד, ובמינים אלו מועיל קביעת סעודה כדין שאר מאפה, וצריך לדון על כל מין בפ"ע".

ה. בצק עלים (puff pastry).

1. אין לו תורת לחם, דינו כטריא ווואפלטקוס.
(א) כוס של אליהו (סי' י"ט אות ז') – "ובמ"ב (ס"ק ל"ח) ... כתב הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דאין צריך אופן זה דוקא אלא כל שהוא דק דק ביותר דינו הכי, כגון ופלים - wafers או בצק עלים - puff pastry".
(ב) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' ג') – "אבל פשטידא הנעשית מבצק עלים וכדומה, והעיסה נפרכת, אף שיש בתוכה בשר וכדומה, [הנקרא בורקס בשרי], מברכים עליו בורא מיני מזונות. וכן סגרים הממולאים בבשר, העשויים מבצק עלים [שהוא קצת יבש שנכסס בשיניים], וכדומה. אבל פשטידא הנאפית מבצק רגיל ונילוש במים, וממולא בבשר או בדגים או בגבינה, ואופים אותה כעיסה רגילה, מברכים עליה המוציא וברכת המזון".
2. יש לו תורת לחם.
(א) חוט שני (ברכות ס"ק ו') – "וכזה יש לדון לענין מה שקורין 'בורקס' שהוא עשוי מבצק עלים וכדו' וממולא בתוכו בתפוחי אדמה וכיוצ"ב דהקובע הוא אם הוא עשוי בצורה כזו שנועד לאכילת עראי או לאכילת קבע, וכמ"ש במ"ב דאם הם חתיכות גדולות הרי שניכר בהם שעשוי לאכילת קבע, ואם הם עשויים חתיכות קטנות ולא קובע סעודה עליהם, אין הם עשויים לשבוע אלא רק לקינוח וברכתם מזונות. ולכאורה יצא מזה, דאם אפה פס ארוך של בורקס, וחותר אותם לחתיכות, אזי אם חותר אותם לחתיכות גדולות אזי ברכתם המוציא, ואם חותר אותם לחתיכות קטנות אזי ניכר שעשויין לקינוח וברכתם מזונות".
3. מראי מקומות – וזאת הברכה (בירור הלכה סי' ל"ט אות ד' ס"ק ב', עמ' שט"ז), פסקי תשובות (אות י"ב חלוקה ב', הע' צ"ב).
(א) אור לציון (ח"ב פרק כ"א הע' ו') – "ג. שהמאפה הוא פריך ונכסס, כמו בסקויט או מאפה מבצק עלים וכדומה".

ו. פאנקייק (pancakes).

1. פת הבאה בכיסנין.
(א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ז הע' ל"ב, שלמי ברכה עמ' ער"ה) – "ושמתי 'פאנקייק' לפני הגרש"ז אויערבאך שליט"א [זצ"ל] ופסק שיש עליהן תואר לחם ואם קבעו עליהן סעודה צריך ליטול ידיו, ולברך ענט"י, המוציא, ובהמ"ז".
(ב) כוס של אליהו (סי' י"ט אות ז').
(ג) וזאת הברכה (עמ' רל"ב אות ז') – "ה"ה במחבתיות ('פאנקייקס') המטוגנת בקצת שמן, שלא ישרפו, יש להם דין לחם אם קבע".
(ד) ותן ברכה (עמ' תצ"ג).
(ה) פסקי תשובות (אות י"ב חלוקה ב').
2. מראי מקומות – וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"א הע' ח').

ז. ופלים (wafers).

1. פת הבאה בכיסנין.
(א) אור לציון (ח"ב פרק י"ב אות י') – "ורק אם יש בעוגות שמביאים את כל שלשת התנאים האלו יחד, כגון ופלים או עוגה הנקראת בקלאו'ה, מברך עליהם בורא מיני מזונות בתוך הסעודה אם אינו אוכל אותם לשבוע אלא לקינוח".
2. אין לו תורת לחם, דינו כטריא ווואפלטקוס.
(א) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק ד' הע' ג') – "שאינן להם תורת לחם".
(ב) פתחי הלכה (פרק ח' סעי' ל"ג).
(ג) ותן ברכה (עמ' תפ"ד) -

Products which are baked to a thin consistency such as wafers, or wafer thin crackers do not have bread-like appearance.

(ד) כוס של אליהו (סי' י"ט אות ז') – "ובמ"ב (ס"ק ל"ח) ... כתב הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דאין צריך אופן זה דוקא אלא כל שהוא דק דק ביותר דינו הכי, כגון ופלים - wafers או בצק עלים - puff pastry".

(ה) פסקי תשובות (אות י"ב חלוקה ג').

3. מראי מקומות.

(א) וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק י"א אות ח') – "יש אומרים גם ופלים (ויש חולקים)".

ח. בלילה עבה: ועשה דק מאוד, כמו וואפלטקוס.

1. עי' לקמן, סעי' ט"ו.

ט. טורטייה (wraps).

1. פת הבאה בכיסנין – הגר"י רובין שליט"א (מוריה חשצ"ט עמ' ר"ז).

2. דינו כטריטא – בשם הגריש"א זצ"ל, בשם מחזה אליהו.

3. עי' לקמן.

כז] אוכל בתוך הסעודה, ולקינוח.

ברכות (דף מא:א) – "ורב ששת אמר ... שאין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא פת הבאה בכסנין בלבד".

א. אם אכל העוגה כדי להשביע, הגם שאכל בשביל מנה אחרונה (dessert).

1. אין לברך עליו.

(א) דרישה (ס"ק ב') – "ודע שהלהמניות תלויין במחשבתו ובשיעור שדרך לקבוע עליהן ומשום הכי כתב רבינו ואי אכיל להו וכו' ואם קבע סעודתו עליהן משמע שהכל תלוי בדעת זה האוכל מה שאין כן בפירות ודגים ובשר שאין תלויין במחשבתו אלא בדרך הנאתן".

(ב) של"ה (עמק ברכה כלל ב' סעי' ד') – "ובזה נשתנה דיני להמניות וכיסנין דלעיל מדין פירות ומדין בשר ודגים וירקות הנזכרים במימרא דר"פ, דאילו בדיניהם ר"ל דין פירות ודין בשר ודגים וירקות הנזכרים אינם תלויים בדעת האוכל דעל פירות לעולם צריך לברך ברכה ראשונה בתוך הסעודה אם אכלן בלא פת אפי' אם יאמר שאכלם לשם מזון. ובשר ודגים וירקות לעולם אין צריך לברך עליהן בתוך הסעודה אף על פי שאכלן בלא פת ואומר עליהן שהוא אוכלן בתורת קינוח ותענוג בעלמא ולא לשבוע בטלה דעתו אצל כל אדם, אבל להמניות וכיסנין דלעיל הם תלויים בדעת האוכל דהיינו אם אכלם בתורת כיסנין לקינוח סעודה צריך לברך עליהן אפי' בתוך הסעודה דה"ל כמו פירות הבאים בתוך הסעודה כדלעיל בפנים בשם הטור ובשם ש"ל ואם אכלן בתורת מזון א"צ לברך עליהן בתוך הסעודה כנ"ל".

(ג) מג"א (ס"ק כ"א) – "שלא מחמת הסעודה. פי' שאין אוכלים לשובע אלא לתענוג להקל מכובד המאכל [ברכות מהר"מ]".

(ד) באה"ט (ס"ק י"ח) – "הסעודה. פי' שאין אוכלין לשובע אלא לתענוג או לקנוח להקל מכובד המאכל".

(ה) מ"ב (ס"ק מ"א, שעה"צ ס"ק ל"ט) – "שלא מחמת הסעודה. פי' שלא אכלם להשביע רעבונו רק לקינוח ומתיקה [דאלו אכלם למלא רעבונו אפילו לא אכלם רק מעט הם בכלל סעודה וא"צ ברכה]".

(ו) הגר"מ אליהו (וזאת הברכה עמ' שפ"ג אות ז') – "בענין האוכל עוגה בתוך סעודה: מנהגנו, אם העוגה באה לאותו אדם כדי לשובע - אינו מברך. אם התכוון למתיקות או לעונג - מברך. אא"כ העוגה היא בורקס ממולא תפו"א, או בשר, או גבינה, שאז לא מברכים עליהם מדין סב"ל".

(ז) הגר"ח פ"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ע"ח אות א').

(ח) וזאת הברכה (עמ' ע"ח אות ג') – "הדין הנזכר לעיל שמברך על עוגה בסעודה הוא דוקא אם אוכלה לקינוח סעודה בלבד. אך פעמים שהסועד עדיין רעב קצת ואוכל עוגה כדי להשביעו, ואז אין לברך עליה אף שנתקיימו בה כל התנאים הנ"ל".

(ט) ותן ברכה (עמ' צ"ה).

(י) שערי הברכה (פרק ח' סעי' י"ט).

2. מברך עליו, שתלוי היאך הוא האכילה לרוב בני אדם.

(א) ט"ז (ס"ק י') – "דאם אוכל מעט אפי' בתוך הסעודה מברך במ"מ דהא ל"ש לסעודה והוי ממש כדין פירות דבס"ל קע"ז ואין דין זה תלוי בדעתו כלל אלא היאך הוא האכילה לרוב בני אדם כמו בכסנין".

3. מראי מקומות.

(א) הגרש"ז זצ"ל (הליכות שלמה חנוכה פרק י"ז ס"ק י"ב [עמ' שי"ט], לשונו מובא לקמן) – "אלא אף העשויות בבית והם קטנות מאלו וגם רכות יותר, גם הם משביעות עכ"פ קצת, ולכן נראה שבאכילתם יש גם קצת כוונה לשם שביעה, וא"צ לברך".

(ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (ותן ברכה פרק ה' הע' ל"ה, הוספה ב' הע' י"א [עמ' רס"ב]) – "דלמעשה ברוב הפעמים כוונת האוכל לאוכלו גם לשובע, ורק בסעודות גדולות כמו חתונה וכדומה נאכלת רק לקינוח, ולכן ראוי לחוש שלא לברך אפי' על פה"כ ודאי, אא"כ בטוח בדעתו שכוונתו רק לקינוח".

ב. צ'יפס, פופ קורן, בסלי או במבה וכיו"ב [potato chips, popcorn, bisli]: שאכל כדי להשביע.

1. עי' סי' קע"ז סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

2. עמק ברכה (ברכות הנהנין כלל ב' אות ד'), של"ה (שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה (ב) אות רנ"ה) – "... ונקראים בלשון רוסי"א נאליסנק"י, או באו בתוך הסעודה אותן הרקיקין הדקין ביותר שעושים בשני ברזלים הנקראים וואפלטיקי"ש כל אלו והדומה להם אי אכל להו בתוך הסעודה טעון ברכה לפנייהם ... ואף אלו הד' מיני מאכלי עיסה הנזכרים פה לא אמרו שקובעין ברכה לעצמן תוך הסעודה אלא דוקא אי אכיל להו תוך הסעודה שלא מחמת הסעודה או טעונין ברכה לפנייהם ברכת במ"מ דהוה כמו פירות הבאים בתוך הסעודה דטעונין ברכה לפנייהם, אבל אי אכלינהו מחמת הסעודה [מה נקרא מחמת הסעודה או שלא מחמת הסעודה יתבאר לקמן בסמוך בהגהתי] א"צ לברך עליהן דבכלל פת הן, כנלע"ד לנהוג באלו הדברים הבאים בתוך הסעודה מהטעמים הנזכרים לעיל בכלל זה".

ג. פת הבאה בכיסנין של סעי' ז', שנאכלת בסוף הסעודה למתיקות.

1. מזונות.

(א) מג"א (ס"ק כ"ב) – "טעונין ברכה. כ"כ רי"ו והטור והרא"ש, ונ"ל שיצא להם זה ממ"ש בגמ' אין לך דבר שטעון ברכה לפניו ולא לאחריו אלא פת הבאה בכסנין בלבד וס"ל דמיירי תוך הסעודה לקינוח ולחמניות בכלל (וכ"כ הג"מ ספ"ד) וא"כ כל מיני פת הנזכרים בס"ז טעונים ברכה תוך הסעודה כשאוכלין לקינוח וכ"כ תר"י ... ודבר שבא לקינוח כגון עוגות דקות כעבין יבשין או מיני מתיקה שכתב ס"ז צריכה ברכה ואין הפת פוטרן דומי' דלחמניו".

2. לא יברך אא"כ הוא "ודאי" פת הבאה בכיסנין.

(א) אבן העזר (ד"ה ולפי) – "המג"א ... אמת הוא דכן הוא לדינא דגמרא. אך אנן דלא ידעינן איזה פת כיסנין, על כן אם באו באמצע סעודה אין מברך עליהם כלל, דעל כל אחד י"ל דלחם גמור הוא ...".

(ב) דגול מרבבה (על מג"א ס"ק כ"ב).

(ג) גר"ז (סעי' י"ד) – "אלא שהפת הבא בכיסנין לפי שנחלקו בה ויש אומרים שלחם גמור הוא מה שיש אומרים שהוא פת הבאה בכיסנין לפיכך אין לברך בתוך הסעודה אלא על מה שלדברי הכל נקרא פת הבאה בכיסנין".

(ד) בה"ל (סעי' ח' ד"ה טעונים) – "עיין במ"ב שכתב בשם המ"א דה"ה לכל פת הבא בכיסנין המבואר בס"ז והנה באמת כדבריו מבואר בכמה ראשונים והנה כ"ז לעיקר הדין אבל לדין דמספקינן בפת הבא בכיסנין מאי הוא אף דהמחבר פסק להקל בכולם היינו משום דספק דרבנן להקל ואין מצריכין לו לברך המוציא ובהמ"ז כשאר פת משא"כ בענייננו להצריכו ברכה תוך הסעודה משום דנחזיקו לפת כיסנין אין סברא דאדרבה ספק דרבנן להקל ושמא מין זה פת גמור הוא ונפטר בברכת המוציא ע"כ אין לברך על פת כיסנין בתוך הסעודה אא"כ הוא פת כיסנין לכו"ע [דהיינו שממולא וגם נילוש בדבש וכה"ג והוא דק ויבש] כ"כ דגמ"ר והגר"ז וכעין זה כתב ג"כ בחידושי רע"א וח"א ולפי מה שכתבנו לעיל בשם המאמר מרדכי דאפשר דמודו זה לזה אין קושיא כ"כ ולדינא נראה דבאוכל דבר הנילוש בדבש ומי ביצים וכה"ג בתוך הסעודה כגון לעק"ך וקיכלי"ך או שאוכל כעבי"ך יבשים לא יברך בתוך הסעודה אפילו אם אוכלן לקינוח ואם אוכל מדברים הממולאים בפירות [וכמה שצייר המחבר באופן הראשון] המברך עלייהו בתוך הסעודה לא הפסיד דמשמע דרוב הפוסקים סוברין כן דזהו פת כיסנין. ובה"א משמע דאף על לעק"ך וקיכלי"ך לכתחלה ראוי שיכוין בשעת ברכת המוציא לפטור אותן".

(ה) אור לציון (ח"ב פרק י"ב אות י', אות י"א [לשונו מובא לקמן]) – "שאלה. האם מברכים על בורקס או על עוגות שמביאים בתוך הסעודה. תשובה. אין מברכים על בורקס בתוך הסעודה, כיון שנאכל כדי לשבוע. ועוגות הבאים בסוף הסעודה, אין מברכים עליהם אלא אם כן יש בהם את שלושת התנאים הצריכים כדי שתהא ברכתם ודאי מזונות, והם, א. שנילושו בביצים או שמן או סוכר וכדומה. ב. שהבצק ממולא בסוכר או שקדים וכדומה. ג. שאין העוגה רכה, אלא פריכה ונכססת, ורק אם יש בעוגות שמביאים את כל שלשת התנאים האלו יחד, כגון ופלים או עוגה הנקראת בקלאו"ה, מברך עליהם בורא מיני מזונות בתוך הסעודה אם אינו אוכל אותם לשבוע אלא לקינוח".

(ו) וזאת הברכה (עמ' ע"ח אות א') – "אין לברך על עוגה אף שנאכלת בסוף הסעודה למתיקות, שמא יש לה דין פת ונפטרת בברכת 'המוציא'".

3. לא יברך כלל.

(א) שבט הלוי (שערי הברכה פרק ח' הע' מ"ה) – "להעיר על הבה"ל הנ"ל, שלמעשה כמה ראשונים שהם הרשב"א ור"י חסיד והשיטה מקובצת והמאירי כולם סוברים שפהב"כ פטורה לגמרי מברכה ראשונה בתוך הסעודה, עיין ברכות מ"א, וע"כ למעשה אין לברך על שום פהב"כ בתוך הסעודה".

ע"י שבט הלוי (ח"ג סי' י', מבית לוי ח"ז עמ' כ"ד אות ט"ו) – "עלינו לחוש לשיטת התוס' והמון ראשונים הסוברים דבתוך הסעודה ממש א"צ לברך כלל וספק ברכות הוא, ועכ"פ אין לאכול מספק אלא א"כ מכיון בפ"י לפטור בברכת המוציא כמש"כ בביאור הלכה שם בשם חיי אדם".

שבט הלוי (מבית לוי ח"ז עמ' כ"ד אות ט"ו) – "האוכל פת הבאה בכיסנין בתוך הסעודה שלא להשיע רק לקינוח סעודה יש ספק אם צריך לברך ע"ז ברכה ראשונה. ובמקומות שרגילים להביא מיני מזונות בסעודה, (כגון מקומות שנהגו כך בשבת), וכן כשהמזונות מונחים על השלחן בסעודה, אין מברכין עליהם".

4. מראי מקומות.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א אות קכ"ז, עמ' ק"ה) – "הרב אמר לי שהמנהג הוא לברך על כל מזונות שאוכלים בסוף סעודה 'בורא מיני מזונות', כי סוף סוף אנו רגילים תמיד לברך 'בורא מיני מזונות' גם על עוגות שאין בהם מילוי [ולא כדברי ה'באור הלכה']. אמנם אדם הרגיל לאכול מזונות בסוף כל סעודה, זה כבר נהפך אצלו להיות חלק מהסעודתו, וגם על עוגה עם מילוי לא יברך עליה בסוף סעודתו".

ד. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות י"א) – "אם קיבל למנה אחרונה (בסעודת פת) פת הבאה בכיסנין וכפי הכרעת הביה"ל (ד"ה טעונים ברכה) לא בירך ע"ז, האם מותר לכתחילה מיד אחר ברהמ"ז לקחת מהנ"ל ולברך ע"ז אע"פ שידע לפני שברך ברהמ"ז שיעשה כן, כיון דאפילו בתוך הסעודה יכול להיות שהיה מחוייב, והרי בכל אופן שאכל בלי לברך יש ענין אח"כ להוסיף לאכול מאכל זה ולברך עליו. תשובה: מותר".
- הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות י"ב) – "כתב המשנ"ב (ס"ק מג) שאין לקחת קצת תפוחים ממעשה קדירה שממולאים בפירות ולברך בפה"ע דהוה ברכה לבטלה. וקשה דלכאורה זה רק ברכה שאינה צריכה ולא לבטלה, דאיה"נ אסור להוציא אבל אחר שהוציא כבר התחייב לברך. ושמא מיירי אם כבר בירך מזונות ואח"כ הוציא. תשובה: נכון".
- הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות י"ג) – "כתב המשנ"ב (ס"ק מה) אם אפה הדובשנין לבד ואח"כ מניח עליהם מלמעלה המרקחת אין נעשין המרקחת טפילה להם שכונתו לאכול שניהם ואין המרקחת באין ללפת הדובשנין וצריך לברך גם על המרקחת. מהו לענין פת הבאה בכיסנין כשהמילוי לא נאפה ביחד, דלכאורה מ"מ אין זה מין פת שקובעים ע"ז כיון דממולא, או שמא מכל מקום כבר חל ע"ז שם פת. תשובה: לכאור' ברכתו במ"מ".

ה. אדם שרוצה לאכול פת הבאה בכיסנין בסוף הסעודה: מה דינו - בקיצור.

1. לקינוח [שלא מחמת הסעודה] - צריך ברכה מלפניהם.
 א) זה דין הולך בלחמניות, שבלילתן רכה ודקים מאד.
 ב) וסבר המג"א שה"ה שאר פה"כ. אבל הבה"ל סבר שצריך דבר ש"ודאי" פת הבאה בכיסנין (דאל"כ, הוי ספק פת, שלא מברכין עליו בתוך הסעודה).
 ג) מה "ודאי" פה"כ: דעת הט"ז, אם שאר דברים מרובה מן המים ונרגש הטעם. דעת המג"א, ממולא. אבל הבה"ל כ' שצריך ג' תנאים [ממולא, נילוש, פריך], ואם רק ממולא, המברך לא הפסיד. ומביא ח"א, דעל נילוש ופריך, ראוי שיכוין בשעת ברכת המוציא לפטור אותן.
 2. לשבוע [שאכלם למלא רעבונן] - דעת הט"ז סבר שהולך אחר רוב בני אדם, אבל המג"א ומ"ב סבר הם בכלל הסעודה וא"צ ברכה.
 ו. ריקקים דקים שנותנים מרקחת עליהם: עיקר וטפל.
 1. עי' סי' רי"ב, לשיטות ומראי מקומות.

כח [ודאי" פת הבאה בכיסנין - מה נכלל בהגדר של "ודאי" פת הבאה בכיסנין.

- א. שיש הג' תנאים: ממולא, נילוש, פריך.
 1. דגול מרבבה (על מג"א ס"ק כ"ב, [וכדאי' בבה"ל, לשונו מובא לעיל]).
 2. גר"ז (סעי' י"ד, [וכדאי' בבה"ל, לשונו מובא לעיל]) - לשונו מובא לעיל.
 3. אור לציון (ח"ב פרק י"ב אות י') [לשונו מובא לעיל], אות י"א [לשונו מובא לקמן] – "שנתבאר בתשובה הקודמת, ששלשה תנאים צריכים כדי שתהא ברכתם מזונות בודאי, אבל מזונות שאין בהם את שלשת התנאים יחד, הם ספק פת".
 ב. ממולא.
 1. ב"ח (ס"ק ג').
 2. מג"א (ס"ק י"ח) - לשונו מובא לעיל.
 3. עי' בה"ל (סעי' ח' ד"ה טעונים, סי' קע"ו ד"ה ברך) – "ואם אוכל מדברים הממולאים בפירות [וכמה שצייר המחבר באופן הראשון] המברך עליהו בתוך הסעודה לא הפסיד דמשמע דרוב הפוסקים סוברין כן דזהו פת כיסנין".

ג. אם יש הב' תנאים: ממולא ונילוש.

1. אבן העזר (ד"ה ולפי) – "אבל עיסה שנילושה בדבש וגם ממולאה כמין כיסים, לכולי עלמא מברך עליהם תוך סעודה בורא מיני מזונות".
 2. קיצור שו"ע (סי' מ"ח סעי' ב') – "מהו פת הבאה בכיסנין, יש אומרים שהוא פת שנעשה כמין כיסים, ממולא בפירות או בבשר או בגבינה וכיוצא בו, וכן כשנעשה כמו פשטידה, ויש אומרים שהוא פת שנילוש בשמן או בשומן או בדבש או בחלב או בבצים או בשאר מי פירות אפילו עירב בו גם מים אלא שהוא המועט. ואנן נקטינן כדברי שניהם להקל, ומחזיקין אלו ואלו לפת הבאה בכיסנין".
 3. וזאת הברכה (בירור הלכה סי' י"ב) – "מכל מקום, במקרה שהעוגה גם 'ממולאה' וגם 'נילושה', נראה שיכול לברך במ"מ בסוף סעודה אם אכלה לקינוח, בלי פקפוק. שהביאור הלכה (קסח) סתם: 'אם אוכל מדברים הממולאים בפירות המברך עליהו בתוך הסעודה לא הפסיד, דמשמע דרוב הפוסקים סוברין כן, דזהו פת הבאה בכיסנין'. ואף אם נחמיר שלא לברך על 'ממולא' בלבד, אך אם מתקיים בו התנאי של 'נילוש' (ברוב מי פירות לעומת המים), אז בודאי יכול לברך לכתחילה, אפילו שאינו 'פריך', שיש בזה הרבה צירופים לברך: א. שלדברי המג"א (קסח כב) מברך בתנאי אחד; ב. ולרוב השיטות 'ממולא' נחשב פה"ב ודאי (ביאור הלכה שם); ג. והרבה מאוד פוסקים סוברים, ש'נילוש' ברוב מי פירות - כל השיטות מודות לזה (מג"א קסח יח, ב"ח קסח ג', דרכי משה הארוך קסח שם, גר"א (שם), ט"ז שם, אג"מ ח"ג לג, בא"ח פנחס י', בית אפרים או"ח י"ב). ד. וגם לדעות המחמירות והחולקות, לא הזכירו שצריך להיות 'פריך' (הדגול מרבבה על המג"א קסח כב, האבן העזר שם, והגר"ז שם). ה. מה גם שהדעה שאומרת 'פריך' היא דעת יחיד כלפי יתר הדעות שהם רוב הדעות".

ד. אם שאר דברים מרובה מן המים, ונרגש הטעם.

1. ט"ז (ס"ק ז'), [ע"א אג"מ או"ח ח"ג סי' ל"ג ד"ה ובאכל], (לשונו מובא לקמן) – "וי"א שזה נקרא פת גמור. פי' אם אין בו אלא דבש מועט אף ע"פ שניכר בה הטעם אלא צריך שיהיה בה הרבה תבלין או דבש ומיעוט מים שכמעט הדבש והתבלין הם עיקר דהיינו מצד הטעם שיותר נרגש טעם הדבש והתבלין מטעם העיסה שהוא דוקא כסנין וע"ז כ' וכן נוהגין. ופשוט הוא שאם יש בה הרבה דבש ומיעוט מים כ"ע מודים דהוה כסנין וכן אם נילוש בחלב ומיעוט מים ... ומו"ח ז"ל הביא בשם רש"ל דגם על לעקי"ך אין לברך במ"מ אא"כ התבלין והדבש עיקר מקמח מעט ונראה דל"ח לזה דדברי יחיד הם".

ה. אם שאר דברים מרובה מן הקמח.

1. ב"ח (ס"ק ג').
2. מג"א (ס"ק י"ח) - לשונו מובא לעיל.
3. אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"ג ד"ה ובאכל) – "ובאכל לעקאך וקיכלאך קודם הסעודה שברוב הפעמים הם המינים שאוכלין אחר קידוש, כתב המ"ב שם דנכון יותר שאף לדעה ראשונה לא יברך עליהם ברכה אחרונה קודם הסעודה אלא יפטרנו בכה"מ אף שלא יאכל כלום ממנו בתוך הסעודה, מטעם דכתב בבאור הלכה דסובר דרק מדין ספק נותנין עליהם דין פת כיסנין ורק מספק נפטר במעין שלש, לכן טוב יותר לכו"ע לסמוך ליפטר בכה"מ. אבל לכאורה הספק שכתב הב"י בסימן קס"ח אינו אלא על עיסה שנילושה במעט דבש ומעט תבלין כמפורש בב"י, שזה הא פסק הרמ"א שם בסעיף ז' שהוא פת גמור אבל כשיש בהם הרבה דבש ומיני מתיקה שקורין לעקאך שכתב הרמ"א שזהו פת בכיסנין הוא בדין ודאי ולא ספק, וכן משמע בט"ז שם סק"ז ובהגר"א, והט"ז כתב על מש"כ הב"ח בשם מהרש"ל דגם על לעקאך אין לברך במ"מ, אא"כ התבלין והדבש עיקר מקמח מעט הם דברי יחיד, וא"כ הם ודאי פת כיסנין. אך אולי ראה המ"ב לחוש גם למהרש"ל דלא כהטורי זהב מחמת שהב"ח הביא עוד אחרונים שהחמירו בזה. אבל מיני הקייקס שבמדינתנו ודאי גם למהרש"ל והב"ח ודעימייהו יודו שהם ודאי כיסנין, דהרי הצוקער והביצים והשמן הוא כמעט מרובה מן הקמח, שלכן הם בדין כיסנין ודאי שלהמ"ב איכא שני דעות באם אכל מהם גם בתוך הסעודה".
4. הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות סי' קס"ח אות א', שלמי ברכה עמ' רס"ד) – "באג"מ או"ח ג' סי' ל"ג כתוב שמיני הקייקס' שבמדינתנו הם כיסנין ודאי (שחייבים לברך בתוך הסעודה וכמו כן ברכה אחרונה אם אכלם לפני הסעודה) - ואמר מרן שליט"א [זצ"ל] שאה"נ רוב עוגות שבזמנינו נקראים ודאי פת הבב"כ כמו טורט ועוגת שוקולד, ועוגות שעושים עם הרבה קרם, ועוגיות שנעשה מבלילה רכה מהרבה ביצים וסוכר ושמן וכדומה. ורק עוגות שמרים, ורוגלאך, ועוגיות מבצק קשה אפי' שמפזרים עליהם סוכר או מורחים ריבה, וכן בסקוטים וקרקרים וכדומה, נחשבים ספק פת הבב"כ".

ו. פאי (Pie).

1. ודאי פת הבאה בכיסנין: שיש כל הג' כללים.
(א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה הוספה ב' הע' ט', עמ' רס"ב) – "דעוגה הנקרא 'פאי' מתפוחים או משאר פירות נחשבת פת הבאה בכיסנין".
(ב) ותן ברכה (עמ' רס"ב) – "according to all views".
2. מראי מקומות.
(א) וזאת הברכה (פרק ח' הע' י') – "ונראה שגם דקליות ושטרודל, העשויים מבצק עלים, אינם בגדר פריכים מאחר שאינם קשים ממש, ובבצק של פאי יש להסתפק".
וזאת הברכה (בירור הלכה סי' ל"ט אות ד' ס"ק ג') – "ולמעשה: קשה לקבוע דין ה'פאי' כ'פריך', שאין הוא כל כך קשה עד שלא אוכלים אותו אלא כוססים, ואפילו במצות הקשות ממנו נראה שנחלקו הדעות ...".
- ז. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ח' סעי' כ').

כט [פת פחות מכזית - סעיף ט']

א. ברכה ראשונה.

1. בורא מיני מזונות – ראב"ד (רשב"א ברכות דף לז: ד"ה כתב).
2. המוציא – רמב"ם (הל' ברכות פרק ג' הל' י"ב), רשב"א (ברכות דף לז: ד"ה כתב, סוף דף לח:), טור (סעי' ט'), מחבר (סעי' ט'), לבוש (סעי' ח'), שלחן שלמה (סעי' י'), גר"ז (סעי' ז'), ערה"ש (סעי' י"ב), פוסקים.
3. מראי מקומות – עולת תמיד (ס"ק ט'), א"ר (ס"ק כ"א), בגדי ישע (על סעי' ט').

ב. ברכה אחרונה.

1. מעין שלש – ראב"ד (רשב"א ברכות דף לז: ד"ה כתב).
2. אינו מברך כלל – רמב"ם (הל' ברכות פרק ג' הל' י"ב), רשב"א (ברכות דף לז: ד"ה כתב, סוף דף לח:), טור (סעי' ט'), מחבר (סעי' ט'), לבוש (סעי' ח'), שלחן שלמה (סעי' י'), גר"ז (סעי' ז'), ערה"ש (סעי' י"ב), פוסקים.

ג. אכל חצי זית ולא היה בדעתו לאכול יותר, ואח"כ נמלך לאכול עוד חצי זית.

1. מסופק.
- (א) באה"ט (ס"ק כ"א) – "מי שאכל חצי זית וחזר ואכל חצי זית אחר תוך כדי אכילת פרס ולא היה בדעתו כשבירך על הראשון. נסתפק בהלק"ט ח"ב סימן קמ"ז אם מחויב לברך לאחריו".

- (ב) מגן גיבורים (אלף המגן סוף ס"ק ל"א) – "ואם אכל חצי זית ואח"כ נמלך לאכל עוד חצי זית אחר בתוך כא"פ ספק אם יברך בהמ"ז, באה"ט".
2. מברך ברכת המזון.
- (א) עי' הלכות קטנות (ח"ב סי' קמ"ז) – "שאלה מי שאכל חצי זית וחזר ואכל חצי זית אחר בתוך אכילת פרס ולא היה בדעתו כשברך על הראשון מהו: תשובה אפשר ללמדה מההיא דתנן פ"ג דכריתות (דף י"א) שאם אכל כחצי זית וחזר ואכל כחצי זית ממין אחד חייב משני מינים פטור ע"ש ובגמרא ואפשר דכיון שיש שיעור אכילה במעיו יברך באחרונה (עי' מג"א סי' ר"י סס"ק א' ובאה"ט סי' קס"ח סקכ"א)".
- (ב) עי' פעולת צדיק (ח"ב סי' מ"ה) – "במי שאכל חצי זית וחזר ואכל חצי זית בתוך אכילת פרס ולא היה בדעתו כשברך על הראשון אפשר כיון שיש שיעור אכילה במעיו יברך באחרונה (הל"ק ט"ס סי' קמ"ז). וכל לקט הקמח ועיין כנה"ג סי' ר"י שנחלקו זוגא דרבנן במי שאכל חצי זית מז' המינים וחצי זית מדבר שברכתו אחרונה בנ"ר מה יברך אחריו, י"א דלא יברך כלל וי"א לברך בנ"ר וכן דעתו ע"ש עכ"ל".
- (ג) מאמר מרדכי (ס"ק י"ט) – "והנהגה בהלק"ט ח"ב סימן קמ"ז הביאו הרב באר היטב נסתפק במי שאכל חצי זית וחזר ואכל חצי זית אחר בתוך אכילת פרס ולא היה דעתו כשברך על הראשון אם חייב לברך ברכת המזון או לא י"עושו. ולפק"ד אין כאן מקום ספק ופשיט' דחייב לברך וראיה ברורה לדין זה ממה שנתבאר בס"ו גבי פת הבאה בכיסנין דאם מתחלה היה בדעתו לאכול ממנו מעט וברך בורא מיני מזונות ואח"כ אכל שיעור שדרך בני אדם לקבוע עליו דצריך לברך ברכת המזון אעפ"י שלא בירך המוציא תחלה ע"כ. הרי מבואר דאעפ"י שמתחלה לא היה בדעתו לאכול ממנו שיעור שצריך לברכת המזון. ואח"כ נמלך ואכלו צריך שיברך אותה ונראה דכ"ש הוא בנדון הרב ז"ל דהשתא. ומה התם דיש חילוק בענין ברכה ראשונה דלשיעור שאכל היה צריך לברך המוציא ולא בירך אלא בורא מיני מזונות לפי שלא היה בדעתו לאכול ממנו כ"כ אפ"ה אמרינן דצריך לברך ברכת המזון. ולא חיישינן לומר דהוי כתרתי דסתרן. כל שכן בנידון זה דאין שינוי לענין ברכה ראשונה דלעולם מברך המוציא וכך עשה דפשיטא שצריך לברך ברכת המזון. ולפק"ד היא ראייה שאין עליה תשובה ואין כאן ספק והצרכת עיון. דמאחר שב' האכילות הם בתוך שיעור אכילת פרס באופן דמצטרף. לית דינא ולית דיינא דצריך להודות לה' על הנאתו כנ"ל ברור ונכון. ומה שהביא הרב הל"קט ז"ל לדין זה אינו מספיק. וכפי הנראה ממקום שבא לפטור משם יש ראייה להיפך ואיך שיהיה הראיה שהבאנו מס"ו היא ראייה מכרחת. (ואפשר לדחוק דהר"ה הל"קט ז"ל לא נסתפק בעיקר הדין. וכל הצדדים שהביא הם לומר שחייב לברך אלא שהרב באר היטב לא הבין כן. ומ"מ מ"ש בזה הוא הנכון וק"ל:)."
- (ד) ערה"ש (סעי' י"ב) – "ויראה לי דאם אכל חצי זית ולא היה בדעתו לאכול יותר ואח"כ נמלך לאכול עוד חצי זית וצריך לברך עוד פעם ברכה ראשונה צריך לברך ברכה אחרונה ג"כ אם אכל שתיהן בכדי אכילת פרס ויש מי שנסתפק בזה [באה"ט סקכ"א בשם הל"קט"ט] ולי נראה כמ"ש [וראייה ממה שיתבאר בפת הבאה בכיסנים כשהתחיל לאכול שלא לקבוע סעודה ואח"כ נמלך לקבוע דצריך לברך ברהמ"ז וה"נ כן הוא דברכה אחרונה אינה תלויה בכונת הראשונה]".
- (ה) כה"ח (ס"ק ע"ד, סי' קפ"ד ס"ק מ"א) – "המאמר מרדכי..."

ל' חביצ"א: פירורי לחם - סעיף י'.

א. מקור.

1. ברכות (דף לז.) – "והתניא: הכוסס את החטה מברך עליה בורא פרי האדמה; טחנה אפאה ובשלה, בזמן שהפרוסות קיימות בתחלה מברך עליה המוציא לחם מן הארץ ולבסוף מברך עליה שלש ברכות, אם אין הפרוסות קיימות בתחלה מברך עליה בורא מיני מזונות ולבסוף מברך עליה ברכה אחת מעין שלש".
- (א) תוס' (ברכות ריש דף לז:): – "דרב יוסף מפרש ליה הפרוסות קיימות **היינו בכזית** ואין הפרוסות קיימות בשאין בהן כזית וכן מפרש נמי בירושלמי".
2. ברכות (דף לז:): – "אמר רב יוסף: האי חביצא דאית ביה פרוורין כזית בתחלה מברך עליו המוציא לחם מן הארץ ולבסוף מברך עליו שלש ברכות; דלית ביה פרוורין כזית בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף ברכה אחת מעין שלש. אמר רב יוסף: מנא אמינא לה, דתניא: היה עומד ומקריב מנחות בירושלים, אומר: ברוך שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה; נטלן לאכלן מברך המוציא לחם מן הארץ, ותני עלה: וכולן פותתן כזית. אמר ליה **אביי**: אלא מעתה, לתנא דבי רבי ישמעאל דאמר, פורסן עד שמחזירן לסלתן, הכי נמי דלא בעי ברוכי המוציא לחם מן הארץ. וכי תימא הכי נמי, והתניא: לקט מכולן כזית ואכלן, אם חמץ הוא ענוש כרת, ואם מצה הוא אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח. הכא במאי עסקינן בשערסן. אי הכי, אימא סיפא: והוא שאכלן בכדי אכילת פרס, ואי בשערסן. האי שאכלן, שאכלו מיבעי ליה. הכא במאי עסקינן, בבא מלחם גדול. **מאי הוא עלה**. אמר רב **ששת**: האי חביצא, אף על גב דלית ביה פרוורין כזית מברך עליו המוציא לחם מן הארץ. אמר רבא: והוא דאיכא עליה תוריתא דנהמא".
- (א) תוס' (ברכות ריש דף לז:): – "לכך נ"ל חביצא היינו פרוורין הנדבקים יחד על ידי מרק או על ידי חלב כמו חביצא דתמרי שהן נדבקיין".

ב. מחבר (סעי' י'), ובי' המ"ב (ס"ק מ"ט): דיש בזה שלשה אופנים.

1. **בשלו**: אם הפירורין גדולים **שיש בהם כזית** לא נתבטל מהם שם פת, אפילו אם ע"י הבישול אזל מהם תואר לחם. ואם אין בהם כזית, אפי' אם נראה שיש עליהם תואר לחם, מברך במ"מ דשם תבשיל עליהם.
2. **לא בשלו**, רק **נתחברו ביחד** ע"ש דבש או מרק: **אם אין בהם תואר לחם, וגם אין בו כזית**, דינו כתבשיל.
3. כשלא בישל וגם לא נתחברו הפירורין יחד ע"ש משקה: אפילו אם הפירורין דקין **כסולת** מברך עליהם המוציא, דשם פת עליהם.

- ג. **אם אחר בישול היה כזית, ואח"כ פיררו לפירורין קטנים:** אם נימא כיון שהיה בעת בישול כזית תו לא נפקע מיניה שם לחם ע"י מה שהמעטו לפחות מכזית.
1. פמ"ג (א"א ס"ק כ"ח), הו"ד בבה"ל (ד"ה א) – והווי יודע כזית בבישול אף שמפרר אחר הבישול לפירורין דקין כיון דהבישול לא מפיק מלחם שהיה בעת בישול כזית תו אח"כ וכשמפרר דק דק לא מגרע, כמו פירורין בלי חביצא, והוא הדין קניידל"ך כהאי גוונא אף שמפררין אח"כ, וצ"ע בכל זה".
2. בטל ממנו שם לחם.
- א) חזו"א (או"ח סי' כ"ו ס"ק ה' ד"ה היוצא) – "היוצא מזה לדינא, לחם שנתבשל ואין בו כזית בין שלא היה כזית בתחלה בין שנמוח בקדרה לפחות מכזית ואפ"ל לקח פרוסה קימת ופתתה בטלה ומברך עלי' במ"מ ומעין ג', ומיהו נראה דכשפותת ואוכל מיד אינה בטלה, דאל"כ לא מש"ל פרוסה קימת אלא כשלוועס כזית שלם וצ"ע".
3. מראי מקומות – שונה הלכות (דין כ"ט), שערי הברכה (פרק ט"ז הע' ע"ו).
- א) הגרשז"א זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' רכ"ה) – "והביה"ל שם מביא מהפמ"ג ... וצ"ע מהיכ"ל יפקע דין המוציא, וביותר שהרי כן דרך בני אדם לאכול פחות פחות מכזית, ואף שבא מלחם גדול, מ"מ להלכה כבר כתבנו לעיל דלא מצינו למי שיביא דאיכא חילוק בין לחם גדול לנפרס כולו, ועוד צ"ע דהא לרש"י הרי מפורש אמרו במנחה שאם פרה אח"כ ואין בו כזית תלוי רק באם יש לו תוריתא דנהמא. ושמא משו"כ ספיקו של הפמ"ג, דהא לרש"י בנתפרר כולו ברכתו מזונות, אך גם בנדבק במרק אליבא דתוס' יש לברך רק מזונות אם נתפרר לפחות מכזית אם גם אין תוריתא דנהמא".
- ד. מראי מקומות.

1. הגרפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק נ"ו) – "הא דבישול לא מהני תואר לחם משום דיש בישול אחר אפייה, ומש"ה אסור לשרות פת בתוך מרק חם, וכן אסור לשים בשבת עוף מבושל ע"ג הכירה בהפסק קדרה, דיש גם צלי אחר בישול, אבל אם יש בו כזית, כיון שנקבע דינו כלחם, אינו מאבד חשיבותו מחמת הבישול, ולכאורה זה דין דרבנן, אבל ע' במ"ב סת"ס א סק"ב, ובשעה צ"ש שם סק"ג, דמוכה דמדאורייתא הוי לחם. וצ"ע מה סברא היא ששיעור כזית משנה מציאות דנתבשל ולא לחם הוא".
2. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות ט"ו) – "כתב השו"ע: 'חביצ'א, דהיינו פירורי לחם שנדבקים יחד על ידי מרק, אם נתבשל, אם יש בהם כזית אע"פ שאין בו תואר לחם, מברך המוציא ובהמ"ז'. וכתב המשנ"ב (ס"ק נג): 'ל"ד בכלום אלא אפילו אם יש כזית בחדא פרוסה ג"כ מברך עליה המוציא ובהמ"ז וממילא יכול לאכול השאר הקטנות ג"כ'. וקשה, מנין למשנ"ב חילוק זה שבעינן שיברך על הפרושה שכזית, דבפרמ"ג כתב סתמא 'אם יש פרוסה אחת כזית, מברך המוציא וג' ברכות', ולא נזכר שצריך לברך עליה דוקא. ולכאורה המקור הוא מגמ' ברכות (לז ע"ב) דאיתא שם: 'האי תביצא דאית ביה פרוורין כזית, בתחלה מברך עליו המוציא לחם מן הארץ ולבסוף מברך עליו שלש ברכות... והתניא לקט מכולן כזית ואכלן, אם חמץ הוא ענוש כרת, ואם מצה הוא אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח... הכא במאי עסקינן בבא מלחם גדול'. הרי רואים שהוא כממשות של 'לחם' אע"ג דרק בא מלחם גדול ומשמע שרק 'בא מלחם גדול' אבל הפרושה עצמה שאוכל אינה כזית. תשובה: הוא סברא".
- הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות ט"ז) – "מהו באופן שלא נתבשל אלא נדבק במרק וחלב, דאפילו אם אין בו כזית ברכתו 'המוציא' היכא דנשארה צורת הפת, ויש פרוסה אחת שנשארה בה תואר לחם והשאר נתבטל מתואר לחם, האם גם בכה"ג אפשר לברך המוציא על הפרושה ולפטור פירורים הנשארים. דלכאורה נדבק לא יכול להיות יותר חמור ממבושל. תשובה: מסתבר דאפשר".
- הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות י"ז) – "בדין חביצה שדינו דאם יש פרוסה אחת כזית, אם מברך עליה המוציא פוטר בזה את כל הפרוסות הקטנות ג"כ. האם אלו פרוסות הקטנים גם מצטרפים לברך ע"ז ברהמ"ז. תשובה: כן".

לא] בישול.

- א. **בישול: הגדר - רק כמאכל בן דרוסאי.**
1. חזו"א (או"ח סי' כ"ו ריש אות ט') – "לחם שנתבשל ונמוח ואין בו כזית אף דאיכא עלי' תוריתא דנהמא בטל, וקובעין עליו סעודה בלא בה"מ, ונראה דדוקא שנתבשל שיעור בישול או כמב"ד אבל הוחלטו ברותחין וסלקן מיד לא נפקו מתורת לחם, ולפ"ז מותר לאכול מצה מבושלת כל שאין פרוסה כזית בלא נט"י ובה"מ אף בשיעור קב"ס, אע"ג דרוב מצות שלנו לא יפסידו תואר לחמן בבישולן. היה בפרושה כזית אף שאין בה תוריתא דנהמא צריכה נט"י ובה"מ כלחם גמור אף בלא קבע עלי', זהו דין הבישול".
- ב. **עירווי כלי ראשון.**
1. יש להחמיר.
- א) מג"א (ס"ק כ"ה) – "נ"ל מאחר שיש מחלוקת בי"ד סי' ס"ח אם עירווי מבשל מכ"ר לכן יש למנוע שלא לאכול פירורין שעירה עליהם מכ"ר ונרא' שיש בו תואר לחם וכ"ש כשאוכל הרבה עד ששבע ממנו דהוי ספק דאוריית' אם יברך ב"ה לכן יברך על פת אחר תחל' כמ"ש סי' קע"ז".
- ב) א"ר (סוף ס"ק כ"ב, א"ו ס"ק ט"ו) – "כתב מלבושי יום טוב [סק"ג] ואם עירו על הפירורין מכלי ראשון, לפי מ"ש המחבר ביו"ד סימן ס"ח [סעיף י] דאין עירווי אוסר יותר מכדי קליפה שהוא העירווי ע"י קילוח, אם כן אין בזה משום בישול, אבל לפי מה שהקשיתי אני שם אם כן בעירווי דקילוח הוי כבישול, ומכל מקום נ"ל לצאת ידי ספיקא ולאכול לחם גמור קודם אכילה ע"כ. וכן כתב מג"א [ס"ק כה], ועיין בש"ך סימן ק"ה ס"ק [ה'] ובספרי שם".
- ג) באה"ט (ס"ק כ"ב) – "וכתב המ"א נ"ל מאחר שיש מחלוקת ביו"ד סימן ס"ח אם עירווי מבשל ככלי ראשון לכן יש למנוע שלא לאכול פירורין שעירה עליהם מכ"ר ונראה שיש בו תואר לחם וכ"ש כשאוכל הרבה עד ששבע ממנו דהוי ספק דאורייתא אם יברך ברכת המזון לכן יברך על פת אחר תחלה כמ"ש סימן קע"ז".

- (ד) גר"ז (סעי' י"ח) – "אבל אם הניחם בקערה ועירה עליהם מכלי ראשון תלוי במחלוקת שנחלקו בעירו אם מבשל ככלי ראשון אם לאו לכן יש למנוע שלא לאכלם כי אם בתוך הסעודה אם נראה שיש עליהם תאר לחם דהיינו שניכר וידוע שהוא לחם".
- (ה) האלף לך שלמה (או"ח סי' פ"ז).
- (ו) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ל"ד) – "וכתב המ"א דגם בעירו מכלי ראשון יש למנוע שלא לאכל אם אית בי' תוריתא דנהמא שספק אם עירו מבשל וכ"כ במיו"ט".
- (ז) מ"ב (ס"ק נ"ב) – "ואם הניח הפירורין בקערה ועירה עליהם רותחין מכלי ראשון כתבו האחרונים דספק הוא אם יש לו דין בישול או לא וע"כ אם אין בפירורין כזית ויש בו תואר לחם יברך על פת אחר תחלה".
- (ח) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ט' הע' ב').
- (ט) פסקי תשובות (הע' ק"ד) – "הנה לפי הטעם דההבדל בין כלי ראשון לכלי שני הוא דכלי שני דפנות הכלי מקררות, א"כ בחימום מיקרוגל שהקדירה אינה מתחממת כלל אלא רק המאכל (ואף אם מתחממת קצת הרי זה עקב המאכל המחמם את דפנות הקדירה), א"כ דינה ככלי שני".
- (י) שערי הברכה (פרק ט"ז סעי' מ').

ג. כלי שני.

1. לא חשיב בישול.
- (א) פמ"ג (א"א ס"ק כ"ה) – "אבל כלי שני אין מבשל רק מפליט ומבליע ... ולא נשתנה הצורה ע"י בישול כלי שני או ע"י עירו, אף על גב דמבשל כדי קליפה לא נשתנה הצורה בזה, ושפיר קרי ליה בישול".
- (ב) גר"ז (סוף סעי' י"ט) – "ואפילו אם נותנם במשקה חם שהיד סולדת בהם אם הוא בכלי שני שאינו מבשל".
- (ג) מ"ב (ס"ק נ"ב) – "אבל בכלי שני לא חשיב בישול".
- (ד) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ט' הע' ב').
- (ה) פסקי תשובות (אות ט"ו, הע' ק"ד).
- (ו) שערי הברכה (פרק ט"ז סעי' מ').
- 1) אפילו אם הוא רותח – שעה"צ (סי' תע"א ס"ק כ'), "דאם שורה המצה בקערה, אף שהיא רותח לא מקרי בישול".
- 2) פמ"ג (סי' תס"א א"א ס"ק ח') – "ובסימן שי"ח סעיף ה' פת יש אוסרים בכלי שני, דמבשל אף בכלי שני, א"כ בישול מבטל אפיה ולא לחם מקרי. הא כבוש מפליט ומבליע, לא מבשל. ועיין חק יעקב אות י"ג. ובב"ח [ד"ה ובמצה] אוסר אף בכלי שני, כי מבטל טעם מצה".
- 3) גר"ז (קו"א ס"ק ח') – "ועיין במרדכי בפרק כירה בשם רא"ם להחמיר אפילו בכלי שני משום חסרון ידיעתנו, ויש לומר שהוא משום שבת וסקילה וחטאת כמו שכתב הרא"ם שם, אבל אין להחמיר כל כך בספק ברכה שהיא דרבנן, עיין מ"א סי' רט"ו".
- 4) קשה, פת הוי קלי בישול ומחמיר בשבת? צ"ל, שלא נשתנה צורתו. וצ"ע – שערי הברכה (פרק ט"ז הע' פ"א).
2. יש להחמיר.
- (א) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ל"ד, שלטי גיבורים ס"ק י"ג) – "דיש להחמיר אף בכלי שני כמבואר סי' שי"ח וע' במ"א סי' תס"א".

ד. כבוש: מעת לעת.

1. נחשב בישול.
- (א) מ"ב (סי' תס"א ס"ק י"ז) – "ולזקן ולחולה שקשה לו לאכול מצה יבשה מותר אפילו לכתחלה לשרות המצה במים אך צריך ליהזר שלא יהיה שרוי מעל"ע דכבוש כמבושל".
2. מראי מקומות – פמ"ג (סי' תס"א א"א ס"ק ח'), לשונו מובא לעיל.
- (א) שעה"צ (סי' תס"א ס"ק כ"ח) – "חק יעקב ובפרי מגדים מפקפק בזה, דכבוש מפליט ומבליע, לא מבשל".
- ה. מראי מקומות.
1. הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות סי' קס"ח אות י', פרק כ"ו הע' ל"ח, הע' ל"ט, עי' שלמי ברכה סוף עמ' רח"צ) – "יש עצה לבטל שם פת מלחם ומצה ע"י בישול חתיכות שהם פחות מכזית - ובישול זו לא צריך שיתמעך אלא מיד שנשתנה טעם וצורת הלחם בטל מלהיות לחם, וזה בתוך דקה או חצי דקה".

לב | טגנם.

- א. מעט שמן במחבת, כדי שלא ישרף התבשיל.
1. נחשב אופיה – רמ"א (סעי' י"ד, "ומעט משקה שמושחין בו האלפס שלא ישרוף העיסה לא מיקרי משקה) (הגהות מיימוני פ"ג מהל' ברכות), מג"א (ס"ק ל"א), מ"ב (ס"ק ס"ט), ערה"ש (סעי' מ"ז), הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' כ"ג אות ב' ס"ק ג', ותן ברכה פרק כ"ו הע' כ"ז), וזאת הברכה (עמ' כ"ג אות ב' ס"ק ג', מעיין הברכה פרק ט' אות ג').
- ב. טיגון בהרבה שמן: שמן עמוק (deep fry).
1. נחשב כבישול.

א) גר"ז (סעי' י"ז בהג"ה, סדר ברכת הנהנין פרק ב' סעי' י"ב) – "אבל אם משימים לתוך הקדירה שנטגנים בתוכה הרבה שומן הצף על פני החלב (שקורין סמעטינע) הרי זה כמין בישול גמור ומברך בורא מיני מזונות ומעין ג' לעולם וכן אם טגנה באלפס או בקדירה בחמאה הרבה כעין בישול במים אף על פי שאחר כך סינן מהם החמאה".

ב) קצות השלחן (סי' קכ"ד ס"ק נ"ד).

ג) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות סי' קס"ח אות י"א [לשונו מובא לקמן], פרק כ"ו הע' כ"ה, הע' כ"ו, הע' כ"ט, שלמי ברכה ריש עמ' רח"צ).

ד) וזאת הברכה (עמ' כ"ג, מעיין הברכה פרק ט' אות ג').

ה) כוס של אליהו (סי' י"ט אות כ"ד).

ו) פסקי תשובות (אות י"ד, הע' ק"ז)

ז) שערי הברכה (פרק ט"ז סעי' מ').

2. מראי מקומות.

א) הגרשז"א זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק נ"ו) – "ואי מיירי בהרבה שמן בטיגון עמוק מדוע לא ייחשב כבישול, וע"ל במ"ב סקס"ט".

3. עי' סי' שי"ח סוף סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ג. נטגן: הלכה.

1. אין לו דין בישול.

א) חזו"א (או"ח סי' כ"ו ס"ק ה', ס"ק ט') – "ואם נטגן אפי' אין כזית ויש בה תוריתא דנהמא צריך נט"י ובה"מ, והלכך מצה שנטגנה, וכן המניחים פירורי מצה במחבת הדגים שיש להן דין טיגון צריכין נטילת ידים וברכת המזון בכזית אף שהפרוסות פחותין מכזית כיון שיש בהן תוריתא דנהמא, אבל לחם שנטגן ואין בו תוריתא דנהמא ואין בפרוסה כזית בטל לחמו וקובעין עליהן ומברך מעין ג', וכן הדין בעירב פרוין במרק ובדבש וכיו"ב, וכן אם שראן במים יש להן כל דיני טיגון".

2. הוי ספק.

א) מ"ב (ס"ק נ"ו, שעה"צ ס"ק נ"ב) – "וצריך עיון למעשה".

ב) וזאת הברכה (עמ' כ"ג אות ב' ס"ק ג', מעיין הברכה פרק ט' אות ג') – "ספק אם הוא מפקיע אותו מדין לחם, ויש לאכלו בתוך סעודת פת".

ג) שערי הברכה (פרק ט"ז סעי' מ').

ד. לחם מטוגן (French toast).

1. אם יש בו כזית, המוציא.

2. פחות מכזית.

א) בלי שמן - מברך המוציא.

ב) שמן עמוק - מברך מזונות.

ג) קצת שמן - למ"ב הוי ספק.

3. מראי מקומות – וזאת הברכה (עמ' כ"ג אות ב' ס"ק ה').

ה. קרוטונים (croutons): פחות מכזית.

1. דינם - כהנ"ל.

2. מראי מקומות – וזאת הברכה (עמ' כ"ג אות ב' ס"ק ה', סוף עמ' קכ"א, הע' י"ב, מעיין הברכה פרק ט' אות ו'), שערי הברכה (פרק ט"ז סעי' מ"ד, פרק כ"ג ערך קרוטונים).

ו. פירורי מצה המטוגנים ומדובקים יחד: מצה ברי"י - פחות מכזית.

1. המוציא.

א) חזו"א (או"ח סי' כ"ו ס"ק ט', לשיטתו) - לשונו מובא לעיל.

2. לפי דעת המ"ב וסייעתו.

א) הוי ספק, ונכון להחמיר ולאכול בתוך סעודה.

(1) הגרשז"א זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' רכ"ז, שלמי ברכה עמ' רצ"ו, הע' קכ"ה) – "בענין מצה שבורה מטוגנת [הנקרא בלשון אשכנז 'מצה-בראיי'], ידוע לכל שזה ספק ולכן מחמירין לאכלה בתוך סעודה. [וכן שמענו מפי נכד של רבינו, שכן היה נהוג למעשה בבית רבינו]".

(2) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' ר"ג אות י"ב) – "שאלה: בפסח, יש הנוהגים לאכול מצה כתושה המכונה: 'מצה בראייט', מה הברכה על מאכל זה. תשובה: נדמה שיש פנים לכאן ולכאן בנוגע לברכה, וטוב לאכול בתוך הסעודה".

(3) וזאת הברכה (עמ' כ"ג אות ב' ס"ק ד', לוח ברכות ערך מצה בריי, מעיין הברכה פרק ט' אות ח', עי' הע' ג').

ה) המוציא.

(1) תשובות והנהגות (ח"ג סי' קמ"ג אות ה') – "רבים נוהגין לאכול בפסח (וכן גם בשאר ימות השנה) פירורי מצה המעורבים עם ביצה ומטגנים אותו בשמן, ויש עליהם תואר מצה ונקרא מצה בריי, ופוסקי זמננו העירו מדברי המ"ב (קס"ח ס"ק נ"ו) שיש

ספק אם טיגון כבישול ע"ש, ולכן לדעתם נכון לאוכלם רק תוך סעודה אחרי כזית לחם או מצה, לצאת מכל ספק אי ברכתו המוציא או מזונות. ולע"ד יש לברך עליה המוציא, וטעם הדבר **שדוקא לחם משתנה הוא בבישולו למאד שעכשיו רך הוא עד שקרוב להתפורר ושפיר ברכתו מזונות**, וכן טיגון שנסתפק בו המ"ב מיירי כעין בישול בהרבה שמן (אף שאינו שוקע בשמן) וזמן רב מטוגן בשמן עד שמשתנה לא רק בצבעו ובטעמו שנכנס בו מביצים, אלא נשתנה הרבה ברוב השמן וכבישול זמן רב, משא"כ הכא דהמצה גם לאחר הטיגון בביצה שקלה ביותר להתבשל קרובה למצבה הקודם, ורק מראה ביצים הוא דנוסף בה, וניכר היטב שזוהי מצה ראוי לברך עליה המוציא, שוב מצאתי בחזו"א סי' כ"ו (ס"ק ט') שכתב בפשיטות דמצה שניטגנה אפילו אין בפירוורים כזית ויש בהם תואר לחם צריך נטילת ידיים והמוציא ע"ש והיינו כמ"ש".

3. אם יש כזית.

(א) המוציא.

1) שבט הלוי (ח"ז סי' כ"ז אות ד', מבית לוי ח"ז עמ' כ"ח אות י"ג) – "שאלה: איזה ברכה מברכים על מצה מטוגנת עם ביצה ושמן, הנקרא בפי העולם 'מצה בראק'. תשובה: **לא ידעתי ספק בה**, דבכל סימן קס"ח באו"ח מתבאר דאם הוא לחם גמור לפני הטיגון, דהיינו שיש יותר מכזית תואר לחם אינו מתבטל ע"י טיגון של ביצה ושמן וכיו"ב, דהא אפילו בבישול פסקו כן, ועיין מג"א סי' קס"ח כ"ח כ' דאותן המטגנין פרוסות שלמות פשוט דמברך המוציא, ועיי"ש בשם כה"ג בשם הרש"ך ת"א סי' קס"ב דדוקא סופגנין שעושין ממצה כתושה מעורב בביצים מטוגנים בשמן וכו' ע"י מים וביצים ובישול מברך מזונות, אבל מצה שלימה מברך המוציא, ועיין ג"כ מ"ב שם ס"ק נ"ו, תמצאו כן (האמת דחשבתי דכיון דאיכא דעות דבכל השנה אין מברכים המוציא על מצות הדקות - נהי דאין נוהגין כן מכ"מ בהצטרף עוד טיגון יברכו מזונות, מ"מ מסתפינא לומר כן)".

(ב) הוי ספק, ונכון להחמיר ולאכול בתוך סעודה.

1) הגר"ש א"צ"ל (מוריה חרצ"ט עמ' מ"ט אות ב') – "מצה בריי בפחות מכזית ברכתו מזונות ומכזית מסופק בזה ועדיף לאוכלו בתוך הסעודה".

4. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ט"ז הע' פ"ד).

(א) הגרשז"א צ"ל (ברכת הנהנין מזונות עמ' קפ"א, שלמי ברכה סוף עמ' רצ"ו) – "שעדיף להרתיח קודם המצה בכלי ראשון על האש ואח"כ לערב בו הביצים וכו' ולטגנה בשמן שבכי האי גוונא כל שאין בפירוורי המצה כזית בכל חתיכה אע"פ שגיבולן ועשה ממנו חתיכה אחת מ"מ מברך עליו במ"מ שכבר היה עליה דין בישול לפני הטיגון שמברך עליו במ"מ".

(ב) מעדני אשר (ברכות סי' כ') – "לדינא נלע"ד דאחרי שהח"א והגר"ז ס"ל דטיגון כבישול, והמשנ"ב לא הכריע בזה, א"א לומר דמצה מטוגנת היא ודאי המוציא דלכה"פ הוי ספק, וממילא היכא שאינו יכול לאוכלה בתוך הסעודה יש לברך עליה במ"מ ומעין ג' כמו בספק פת כיסנין כפי הכרעת הב"י".

ז. מצה בריי: שמטגנים אותו בצורה שהשמן מכסה המצה.

1. דינו כבישול.

(א) הגרשז"א צ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות סי' קס"ח אות י"א, פרק כ"ו הע' מ"ז, הע' מ"ח, שלמי ברכה עמ' רצ"ז) – "מצה בריי, פתית מצה שגובלים בביצים ומים או חלב ומטגנין על מחבת, אם מטגנים אותו בצורה שהשמן מכסה המצה הוי כבישול דמה לי בישול במים מה לי בישול בשמן ומברכים במ"מ, וספקו של המ"א (ס"ק ל"ו) בכעין טיגון שלנו שהיא עם קצת שמן ולא בממלא בשמן, אבל אם מטגן עם מעט שמן, רק שלא ישרף, מברכים עליו המוציא ובהמ"ז. ואם מבשל המצה במים אפי' רק לדקה או חצי ואח"כ מטגנין מברך במ"מ".

(ב) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' ר"ג אות י"ג) – "שאלה: הגרש"ז אויערברך צ"ל העיר בכמה מקומות לגבי ברכת המצה-בראיט שזה ספק ולכן מחמירים לאוכלה בתוך הסעודה. האם הכוונה למצה-בראיט כמצה כתושה בביצה שלא ע"י עירוי כלי ראשון או גם למצה כתושה שמתבשלת בכ"ר (או שמטגנים אותה בטיגון עמוק, שלכאורה דינו כבישול). תשובה: נ' דמבושלת, או בטגון עמוק, לא החמיר".

(ג) ותן ברכה (עמ' תע"ה).

ח. טיגון בביצה ללא שמן אם יש לו דין טיגון.

1. מעדני אשר (ברכות סי' כ' אות ג') – "ויל"ע היכא שמטגן מצה בריי במחבת טפלון ללא שמן [או ששם רק מעט שמן בכדי שלא ידבק למחבת דבכה"ג לא מקרי טיגון בשמן אלא אפיה כמבואר ברמ"א סי"ד] ופירוורי המצה מיטגנים ע"י הביצה, האם מקרי טיגון בביצה או שמא מקרי אפיה במחבת. ולכאורה נראה דלגבי מאכל מוצק הגדרת בישול היא הכשרתו ע"י נוזל חם מרובה, הגדרת טיגון היא הכשרתו ע"י נוזל חם מועט, והגדרת אפיה היא הכשרתו ע"י חום ללא נוזל. ולגבי דבר נוזלי הגדרת בישול היא הכשרתו בעודו נוזלי, והגדרת אפיה היא ייבוש הנוזלים שבו. ובנד"ד נראה דנהי דלגבי הביצה מקרי אפיה מ"מ לגבי המצה מקרי טיגון שהרי נכשרת לאכילה ע"י נוזל מועט, וממילא ברכת המצה בריי תליא בספקא דטיגון הנ"ל".

ט. קוגל מחלה.

1. הגרשז"א צ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות סי' קס"ח אות י', פרק כ"ו הע' מ"ד, שלמי ברכה עמ' רע"ט) – "ואם עושה קוגל מחלה, שגובל בחלה עם ביצים ושמן, מחמת גיבולו עם ביצים ושמן נחשב כגיבולו ברוב מי פירות שעל זה אמר המ"ב לברך במ"מ. וכן המנהג לברך על קוגל מחלה במ"מ. והמים שנבלעו בתוך החלה לא עולים לחשבון בנוגע לרוב המים או רוב מי פירות דהם נחשבים חלק של החלה, ועוד מסתמא נתלבן המים בשעת השריה".

2. פסקי תשובות (אות י"ז, הע' קמ"ג) – "ולענין ברכת פשטידת לחם (חל"ה קוגע"ל), שעשייתו ע"י ששורים פרוסות לחם במים עד שמתרככים היטב, וסוחטים מעט המים, ומוסיפים שמן או גם ביצים ושאר תבלינים, ולשים היטב ומגלגלים אותו כפשטידא, ויש

אופים אותו אח"כ בתנור ויש מניחים אותו בתבשיל (בחמין של שבת), ועפ"י הנ"ל נתברר לנו שאם יש רוב בביצים ושמן ושאר התבלינים נגד המים והניחווה בתבשיל (בכלי ראשון) ברכתו בומ"מ [וכנתבאר לעיל בשם כל האחרונים דלא כהמג"א שסובר שברכתו המוציא, אך כאמור (הערה ק"מ) אין הלכה כן אלא למי שלבו נוקפו (ואם נפשך לומר דבזה גם לשאר אחרונים יש לנו להחמיר כי לפעמים החלה שמניחים במים להשרותה אינה מתפוררת לחתיכות קטנות מכזית אלא מתרסקת ונשארת בשלימותה, ובזה לכו"ע ברכתה המוציא אפילו הדביקוהו בשמן וכדו' (כמבואר בשו"ע סעי' י'), זה אינו, כי פשטידא זו נעשית ע"י שלשים היטב החלה שנתרככה בביצים ושמן וכדו' ונהרס הכזית של גוף הראשון של הלחם ובוזה דינו כנתפרר לפחות מכזית, וכלשון החזו"א (סי' כ"ו סק"ט) "פת ששראו במים עד שנתרכך וחזר וגבלו בטל (הכזית שלו), ואף על גב דאיכא כזית, כיון דליכא כזית של גוף הראשון במקום אחד, שנהרס בשעת גיבולו, אלא שחזר ונדבק, הו"ל כאין בו פרוסה כזית". ואם עירבבו בו גם קמח, אם יש בקמח יחד עם הביצים ושאר המשקין (בלא המים) רוב נגד חתיכות החלה גם למג"א (סקכ"ח) ברכתו מזוונת (אך מסיים בצ"ע), אך פשוט וברור שעפ"י מנהגנו כשאר אחרונים החולקים על המג"א שדי ברוב מי פירות נגד המים אין לצרף הקמח לשערם נגד המים], ואם אפואוהו בתנור אם עדיין ניתן להכיר בפשטידא את תואר הלחם מעיקר הדין ברכתו המוציא, אך נכון להחמיר ולאכול רק בתוך סעודת פת, ואם אין ניכר עליו תואר לחם מעיקר הדין ברכתו מזוונת אך גם בזה ירא שמים יחמיר לאוכלו בתוך סעודת פת".

3. מראי מקומות – פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' רס"ה), וזאת הברכה (עמ' כ"ה אות ה', מעיין הברכה פרק ט' אות י"ג), שערי הברכה (פרק ט"ז הע' ע"ט).

י. אכילת מצה מטוגנת בערב פסח.

1. שעה"צ (סי' תמ"ד ס"ק א') – "ובחיי אדם מתיר גם כן בהרעמזלי"ך ובדרך החיים אוסר".
מ"ב (סי' רצ"א ס"ק י"ב, שעה"צ ס"ק כ"ה) – "שאסור לו וכו'. ע"כ יקיים אותה במיני טיגון שעושין ממצה כתושה או בבשר ודגים או פירות. [חיי אדם]".

לג] פירורי לחם, פירורי מצה (matzoh meal, matzoh flour, bread crumbs).

א. דינו כלחם – מחבר (סוף סעי' י'), פוסקים.
1. פירורי מצה, יוצא ידי חיוב מצה ליל פסח.
(א) פמ"ג (סי' תס"א מש"ז ס"ק ב') – "אם טחנו מצה יוצא ידי חובתו בפירורין בלילה ראשונה, עיין סימן קס"ח סעיף יו"ד. ופירורין שאין כזית, דלית תורייתא דנהמא, שנתלבנו המים או במשקה צבוע, אין יוצא ידי חובתו, יע"ש במ"א [ס"ק] למ"ד וט"ז [ס"ק] ט"ו. וכללא הוא, כל שאין מברכין המוציא וברכת המזון אין יוצא ידי חובתו".
(ב) ברכי יוסף (סי' תס"א ס"ק א') – "ומיהו נראה שאם הוא זקן מופלג או חולה יכול לפרר כזית המוציא וכזית מצה דק דק בלי שום משקה ואוכלם. דהרי פסק מרן לעיל סי' קס"ח דין יו"ד דמפורר דק דק בלי שום משקה מברך המוציא וברכת המזון. ושמעתי שכך היה נוהג גדול הדור מהר"ח אבואלעפיא זלה"ה לעת זקנתו".
(ג) הו"ד בשע"ת (סי' תס"א ס"ק ב').
(ד) בה"ל (סי' תס"א סעי' ד' ד"ה יוצא).

ב. קנידלי"ך (matzoh balls), כופתאות מבושלות [פרורי מצה שחזר וגבלן ואח"כ מבשלן] יותר מכזית.
1. מזוונת.

(א) אבן העוזר (על מג"א ס"ק כ"ח).
(ב) משיבת נפש (ח"ב סי' ד') – "שמנהג פשוט אצל העולם לברך על קנידלך מבושלים בורא מיני מזונות...".
(ג) שע"ת (ס"ק י').
(ד) חת"ס (על מג"א ס"ק כ"ח) – "וכן נוהגים".
(ה) ח"א (כלל נ"ד סעי' י"א, נשמ"א ס"ק ד').
(ו) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ל"ח) – "ובחרעמזליך דעת המ"א כאן דמברכין המוציא וכבר השיגו עליו האחרונים וגם המ"א עצמו הביא בשם הרש"ך ח"א סי' קס"ג לברך במ"מ וכ"ש אחר הטיגון וע' באהעו"ז שכתב שראה בגוף התשובה וכתב כשחיבר במים רותחין ובביצים ופירש דנשתנה צורתה של הפת טפי ממה שנשתנה אם נשרה ביין אדום וגם בא"ר כתב דאם שרה במים מסתמא המים מתלבני ועשה"ג שכתבנו לסת' דחיית האהעו"ז אמנם לדינא הסכמנו אתו דאין לברך רק במ"מ וכן עיקר".
(ז) מ"ב (ס"ק נ"ט) – "אם פירר הלחם עד שהחזירן לסולת ואח"כ חזר וגבלן בשומן וכיו"ב [שאנו קורין בלשוננו קנידלי"ך או חרענזלי"ך] עיין במ"א מה שכתב בזה והסכמת הרבה אחרונים דאם בישלן בקדירה או טגנן במחבת במשקה דחשיב כבישול אף שיש בכל אחת כזית ויותר מברך עליהם במ"מ [ואפילו אם אכל הרבה] וכן הוא מנהג העולם".
(ח) ערה"ש (סעי' ל"ז).
(ט) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות נ"ט) – "על קנידלאך מקמח מצה, מברכים 'בורא מיני מזונות'".
(י) שבט הלוי (מבית לוי ח"ז עמ' כ"ח אות י"ד).
(יא) וזאת הברכה (עמ' כ"ה אות ג', מעיין הברכה פרק ט' אות ה').
(יב) ותן ברכה (עמ' תע"ג).
(יג) שערי הברכה (פרק ט"ז סעי' מ"ב).
2. המוציא.

(א) גר"ז (סעי' כ') – "אם פירר הלחם לפירורים דקים כקמח וחזר וגבלם יחד ... אם אחר הלישה טגנן במשקה או אפילו בישראל בקדירה לא נתבטלו מתורת לחם כמו שבכזית לחם גמור לא נתבטל מתורת לחם ע"י טיגון ובישול".

גר"ז (לוח ברכת הנהנין פרק ח' סעי' ט"ז) – "וכן אם פירר הלחם לפירורים דקים כקמח וחזר וגבלם יחד (כמו שעושים בפסח מקמח מצה) תחלה במים עד שהלך תאר הלחם מהם כיון שעכשיו יש בהם כזית צריך לברך עליו המוציא וברכת המזון ואפילו

אם לש אותם ברותחין של כלי שני ואפילו אם לש אותם במשקין ומי פירות אין להם דין פת הבאה בכיסנין שכיון שהיו להם גמור מתחילתם אינן יוצאים לעולם מתורת פת אם יש בכל אחד מזית המגובלים יחד בדרך לישה ואפילו אם אחר הלישה טגנן במשקה (כמו שקורין חרימזי"ל) או אפילו בישלו בקדרה (כמו שקורין קניידלי"ך) לא נתבטלו מתורת לחם אם יש בכל אחד מזית המגובל ונילוש יחד".

1) אמנם עי' גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק ב' הל' ט"ו) – "ולכן מה שנוהגים בפסח לכתוש המצות לפירורין דקין מאוד וחוזרין וגובלין אותו במים חמין ובשומן ומי ביצים ועל ידי זה נמוחו קצת ונעשו כעיסה כשלשין ועושין אותן כעוגלים (שקורין קניידליך או חרעמזליך) ואין עליהם תאר לחם אפוי מברך עליהם בורא מיני מזונות ומעין ג' לעולם ואפילו לא נתבטלו אחר כך בקדירה אלא טגנן במשקה להאומרים שטיגון אינו כאפייה וכן עיקר".

3. מראי מקומות – מג"א (ס"ק כ"ה, "וצ"ע").

ג. עוגות פסח מקמח [פרורי מצה שחזר וגבלן ואח"כ אפאן] יותר מכזית: ויש רוב מי פירות [כנגד המים].

1. מברך במ"מ.

א) מ"ב (ס"ק נ"ט) – "ואם אפאן נכון שלא יאכלם כ"א בתוך הסעודה אלא א"כ נילוש ברוב שומן או דבש דאז מברך עליהם במ"מ וכדלעיל בס"ז בהג"ה".

ב) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ו הע' מ"ב, שלמי ברכה עמ' רצ"ט).

ג) ששכ"ה (פרק נ"ו הע' נ').

ד) וזאת הברכה (עמ' כ"ה אות ו', מעיין הברכה פרק ט' אות י"ד) – "וכן המנהג".

ה) ותן ברכה (עמ' תע"ד).

ו) שערי הברכה (פרק ט"ז סעי' מ"ב).

2. ירא שמים לא יאכל כ"א בתוך הסעודה.

א) שע"ת (ס"ק ו') – "וע' בשו"ת בית אפרים ... אך אם נאפו יש להסתפק שדעת התוס' דאפילו אם נעשה מקמח ממש מברך עליו המוציא ומכ"ש בפת פרוור, וירא שמים לא יאכל כ"א בתוך הסעודה ע"ש".

3. דעת הגריש"א זצ"ל.

א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות ל"ח) – "ראוי ליר"ש שלא לאכול עוגה כזאת אלא בתוך הסעודה. דאין זה פשוט מש"כ המשנ"ב ...".

ב) הגריש"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ו הע' מ"ב) – "יש לפקפק ... אבל הלכה למעשה יכול לסמוך על המ"ב ולברך בומ"מ".

4. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' כ"ב), פסקי תשובות (אות י"ז).

א) שבט הלוי (ח"ח ריש סי' קי"ז) – "האם מותר לאכול עוגות הנאפות עם קמח מצה בע"פ, האם דומה לקניידליך המבואר במ"ב (תע"א ס"ק כ') שמותר. ומשום שאיסור אכילת מצה ע"פ שיש בו תואר לחם, ושמא בעוגות ובסקוויטים אין בהם תואר לחם, או דילמא היות שאם קובעים בהם סעודה חייב לברך בהמ"ז שפיר נחשב לתואר לחם. תשובה: היות דאם קובעים סעודה מברכים ברכת המזון יראה להחמיר, דלא דמי לקניידליך שנקראים מעשה תבשיל".

ד. עוגות פסח מקמח [פרורי מצה שחזר וגבלן ואח"כ אפאן] יותר מכזית: ויש רוב מים.

1. יש ספק – מ"ב (ס"ק נ"ט, לשונו מובא לעיל), שערי הברכה (פרק ט"ז סעי' מ"ב).

ה. גבלו במים לבד ואפאו.

1. יש עליהם דין פת גמור – מ"ב (סוף ס"ק נ"ט, "ואם גיבלן במים לבד ואפאן יש עליהם דין פת גמור"), שערי הברכה (פרק ט"ז סעי' מ"ב).

לד] פירורין שנותנין במים והמים מתלבנים - סעיף י"א.

א. תוס' (ברכות דף לז: ד"ה אמר) – "וכן היה רגיל רבינו דוד ממי"ץ ללבן פירורין במים בלילה כדי לאכלן בשחר בלא ברכת המוציא ובלא ברכת המזון שלא לאחר כדי שיתחזק ראשו ויוכל להגיד ההלכה".

1. הגריש"א זצ"ל (שיעורי על ברכות עמ' תי"א) – "תד"ה אמר ... רואים אנו שברהמ"ז היתה אורכת לר"א ממי"ץ זמן רב, אולי חצי שעה. אנחנו איננו מבינים מה כבר האיחור ממה שמברך ברהמ"ז. וביותר, הלא 'על המחיה' חייב לברך גם על הפירורין הללו, וא"כ כל הטורח הזה הוא בשביל ההפרש שבין מעין ג' לברהמ"ז, וזה היה כ"כ הפרש בשבילו עד שאילו היה מברך ברהמ"ז היה מאחר מחמת זה. הרי לנו כמה היו בעלי התוס' מאריכים בברהמ"ז".

2. וזאת הברכה (עמ' כ"ד אות ד' ס"ק ח') – "ונראה שאין דין זה מצוי כ"כ, שקשה להגיע לשיעור שמתלבנים המים מחמת הלחם הנמס בתוכם".

ב. מחבר (סעי' י"א) – "יש מי שאומר דפירורין שנותנין במים והמים מתלבנים מחמת הפירורין ...".

1. כה"ח (ס"ק צ') – "הא דכתב זה בשם יש מי שאומר אף על פי שלא הביא פלוגתא בזה בבית יוסף, משום כי כן דרך מרן ז"ל דסברא יחידית כותב אותה גם כן בשם יש מי שאומר כידוע, וסברא זו לא כתובה כי אם רק התוספות בברכות ל"ז ע"ב והמרדכי שם. וכן מה שכתב אחר כך בסעיף י"ב יש מי שאומר משום דסברא זו לא כתבה כי אם רק המרדכי שם כמו שכתב בבית יוסף יעו"ש".

ג. תערובת לח ויבש - מג"א (ס"ק ל').
1. עי' לקמן.

לה] פת השרוי ביין - סעיף י"ב.

א. בה"ל (סעי' י"ב ד"ה ביין) – "והנה זה הלשון אדום הוסיף הרמ"א מדעתיה ע"פ לשון המרדכי שהובא בב"י שכתוב בו הואיל וסימוק ובאמת סברא זו קלושה מאד דכיון שהפת עדיין בעין וכי בשביל צבע בעלמא שקלט הפת ע"י היין יאבד ממנה שם לחם עי"ז והנה בהגהת של"ה בשער האותיות הביא שברוב ספרי המרדכי כתוב הואיל ונימוק וע"פ גירסא זו הדבר כפשטיה דמיירי שנשתהה הרבה ונימוק הפת עד שאבדה עי"ז צורתה וכנ"ל בסי"א ואין נ"מ כלל בין יין לבן לאדום ואף דבעל הג"ה שם [הוא בנו של השל"ה ז"ל] מצדד להלכה כגירסת הרמ"א מ"מ קשה מאד להקל בזה למעשה וצ"ע לדינא".

ב. מראי מקומות – כה"ח (ס"ק צ', לשונו מובא לעיל), וזאת הברכה (עמ' כ"ד אות ד' ס"ק ט').

1. אור לציון (ח"ב פרק י"ב הע' ג') – "ועל כל פנים ירא שמים לא יאכל מצה אלא בשיעור קביעות סעודה ואז יברך עליה המוציא לחם מן הארץ, או שיאכלנה בתוך הסעודה, כדי לצאת מידי ספק. וכן יכול להשרות מעט את המצה ביין אדום פחות פחות מכזית ולברך עליה בורא מיני מזונות, וכמו שכתב בשו"ע סימן קס"ח סעיף י"ב, שאם מטביל פרוסות פת פחות מכזית ביין אדום מברך עליהן במ"מ. ואף שכתב שם דין זה בשם י"א, אין זה משום שיש חולקים, אלא שכן דרכו לכתוב כשאינו מוצא סברא זו בפוסקים אחרים, וכן כתב בכה"ח שם אות צ', ע"ש. ומ"מ בעינן דוקא יין אדום, וכמו שהוסיף הרמ"א שם, ומקורו מדברי המרדכי שהובאו בב"י שם, והוא הדין ג"כ מיץ אדום, דהוי כיון אדום, אך לא יטביל את המצה בשאר משקים, כגון בקפה או בקקאו, ואפילו אם נותנים צבע בלחם, שכיון שדברי המרדכי שע"י יין אדום אבד ממנו תואר לחם חידוש הוא, אין לנו אלא חידושו, ואין ללמוד מזה להקל בשאר דברים. ואולם אם מטביל את המצה בשאר משקים זמן רב עד כדי שיתלבנו המים מחמת הפת או המצה, מברך עליה בורא מיני מזונות, כמבואר בשו"ע שם סעיף י"א".

ג. סוכר: אפשר לקחת גם סוכר כדי לפטור דברים אחרים, שזה נחשב כוודאי שהכל.

1. עי' סי' ר"ב סעי' ט"ו, לשיטות ומראי מקומות.

ד. תערובת לח ויבש.

1. עי' סי' ר"ב, לשיטות ומראי מקומות.

"ומו"ח ז"ל פי' בו פי' שלו דהיינו דסיפא מיירי מספק דאם אין כזית ויש ספק בתואר לחם או להיפך דבודאי אין תואר לחם ויש ספק בכזית אזלינן לחומרא ולא ידעתי מה שייכות ספק בזה דודאי א"צ בקיאות לידע אם יש שם צורת פת וכ"ש אם יש שם כזית".

ט"ז (ס"ק י"ב)

לו] הל' חלה: עיסה שבלילתה עבה, ע"ד לבשל וכדו' - סעי' י"ג, יו"ד סי' שכ"ט סעי' ג'.

א. תחלתה עיסה, חייב בחלה - מה הפשט.

1. משנה (חלה פרק א' משנה ה') – "עיסה שתחלתה סופגנין וסופה סופגנין פטורה מן החלה. תחלתה עיסה וסופה סופגנין, תחלתה סופגנין וסופה עיסה, חייבין בחלה".

(א) תחילתה - שעת גלגול.

(ב) סופה - שעת אפייה.

(ג) עיסה - תחילתה בלילה עבה, וסופה שאפה בתנור.

(ד) סופגנין - תחילתה בלילה רכה, וסופה שבשלה במים או טגנה בשמן.

ב. ראשונים.

1. מיקל - שהכל תלוי בכוונה, ולכן אין צריך להפריש חלה כשגלגלה על דעת לבשלה וכדו'.

(א) רמב"ם (הל' ביכורים פרק ו' הל' י"ב, הל' י"ג) – "אבל העושה עיסה ליבשה בחמה בלבד או לבשלה בקדרה הרי היא פטורה מן החלה שאין מעשה חמה לחם בין שלשה במים בין שלשה בשאר משקין, וכן קלי שלשין אותו במים או בדבש ואוכלין אותו בלא אפייה פטור שאין חייבת אלא עיסה שסופה להאפות לחם למאכל אדם. עיסה שלשה תחלה לעשותה מעשה חמה והשלימה לעשותה פת, או שהתחיל בה לאפות פת והשלימה לעשותה מעשה חמה, וכן קלי שלשו לאפותו פת חייבין בחלה".

(ב) ר"ש (חלה פרק א' משנה ה') – "תחלתה עיסה וסופה סופגנין. פעמים שאדם לש עיסה ונמלך ועושה אותה סופגנין".

(ג) רמב"ן (הל' חלה כו:) – "אף על פי שגלגל העיסה כדרכה כיון דעל דעת לעשותה סופגנין הוא שגלגל, ובסוף נמי עשאה סופגנין פטורה, והאי דברי הכל היא".

2. מחמיר - שתלוי בצורת העיסה, ולכן צריך להפריש חלה הגם שגלגלה על דעת לבשלה וכדו'.

(א) ר"ת (ברכות דף לז: תד"ה לחם).

ג. פוסקים.

1. מיקל, אין צריך להפריש חלה.

(א) מחבר (יו"ד סי' שכ"ט סעי' ג') – "עיסה שבלילתה עבה, וגלגלה על דעת לבשלה או לטגנה או לעשותה סופגנין או ליבשה בחמה, ועשה כן, פטורה".
 (ב) לבוש (יו"ד סי' שכ"ט סעי' ג') – "ועיסה שבלילתה עבה וגלגלה על דעת לבשלה או לטגנה או לעשותה סופגנין או ליבשה בחמה ועשה כן פטורה, דאף על גב שעשה בלילתה עבה אין עיקר חיובה אלא משעת גלגול ואילך דהיינו שמדבק אותה היטב ועושה אותו גוף אחד, לפיכך הואיל ובשעת גלגול היתה מחשבתו לבשלה או לטגנה לא חל עליה חובת חלה".
 (ג) ערה"ש (יו"ד סי' שכ"ט סעי' ט"ו) – "וכן המנהג".

2. חושש, מפריש בלי ברכה.

(א) ש"ך (יו"ד סי' שכ"ט ס"ק ד') – "מיהו הרבה פוסקים חולקים דהיכא דבלילתה עבה אפי' גלגלה ע"ד לבשלה חייבת בחלה דמיד נתחייבה משעת גלגול כדאיתא בב"י לכן יש להחמיר להפריש חלה בלא ברכה".
 (ב) באה"ט (יו"ד סי' שכ"ט ס"ק ג') – "הש"ך".
 (ג) הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' רע"ט, דפו"ח עמ' שי"ט) – "שאלה: המפריש חלה מבצק של סופגניות, האם מפריש בברכה או לא, שהוא בלילתו 'עבה', ע"ד לבשלו בשמן. (שזהו מחלוקת ראשונים אם חייב בחלה). תשובה: כמדומה שמפרישים בלא ברכה".
 (ד) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' נ"ג, פרק ט' הע' ל"א).

ד. מראי מקומות – ט"ז (יו"ד סי' שכ"ט ס"ק ב').

ה. אין צורת לחם.

1. יראי שמים מפריש בלי ברכה.
 (א) פנים מאירות (ח"א סי' ס"ח) – "בעיסת לאקשין נמי פטורה אבל ר"ת סבירא לי' אפילו אם בתחילת גלגולה נתכוון לעשות סופגנין נמי חייב א"כ בעיסת לאקשין חייב בחלה וירא שמ"י יפריש בלא ברכה".
 (ב) פת"ת (יו"ד סי' שכ"ט ס"ק א') – "וכתב בד"מ סק"ב וז"ל כתב המרדכי בפרק כל שעה דלדברי ר"ת עיסה שקורין לאקשין או קרעפליך או פשטידא חייב בחלה ולדברי החולקים עמו פטור אמנם מפ"י ר' יונה בפ' כיצד מברכין משמע דאף לר"ת עיסת לאקשין פטור עכ"ל ועיין בתשובת אא"ז פנים מאירות ח"א סי' ס"ח באמצע התשובה שכתב דבפי' ר' יונה שם לא משמע מידי ולכן ירא שמים יפריש בלא ברכה כדי לצאת דעת ר"ת ע"ש".
 2. מראי מקומות – חלה כהלכתה (סי' י"ד סעי' א').
 (א) מחמיר - בד"ץ, star k.
 (ב) מיקל - ou.

ו. ירושלמי קוגל, קוגל אטריות - לענין הפרשת חלה.

1. מחמיר.
 (א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש יו"ד פרק ע' אות י"ז, שיעורי הגריש"א זצ"ל ברכות דף לז: [עמ' ת"ה]) – "קוגל אטריות גדול שיש בו שיעור חיוב בחלה, יש להפריש ממנו חלה כא, דנחשב אפיה. וזה אפילו כשהפרישו כבר מהאטריות. וכן, אי אפשר להפריש מהקוגל בעודו אטריות במפעל".
הגריש"א זצ"ל (קובץ הלכות ח"ג סי' ל', אשרי האיש יו"ד פרק ע' אות י"ח) – "הלש עיסה בשביל אטריות, כדי לבשלם, ואחרי זה נמלך לעשות מהם קוגל, חייב להפריש אחר האפיה חלה מן הדין. וההפרשה שהפריש קודם, אינה פוטרת לדעת רוב הפוסקים ההולכים בשיטת הר"ש".
 (ב) הגר"ח"ק זצ"ל (אהל יעקב, בנתיבות ההלכה חמ"ו עמ' תי"ד) – "קוגל אטריות גדול שיש בו שיעור לחיוב הפרשה חלה האם חייבים להפריש. תשובה: כן".
 2. מיקל.
 (א) אבן ישראל (ח"ז סי' מ"ב, עי' מאור השבת ח"ב עמ' תרנ"ה) – "וקוגיל הנעשה מאטריות פטורה מן החלה אפילו קוגיל גדול, מצד תלתא, בין מצד דנתגלגלה ע"מ לבשל, וכן מצד דנתגלגל ע"מ לחלקה בצק, ובין מצד דלא מקרי אפיה וכמש"נ".
 (ב) הגר"א בנבצל שליט"א (מציון תצא תורה ח"א עמ' תרל"ד) – "שאלה: קוגל אטריות גדול שיש בו שיעור לחיוב הפרשת חלה האם חייבים להפריש. תשובה: לא".
הגר"א בנבצל שליט"א (שמחת מרדכי עמ' תקנ"ד) – "שאלה. האם ראוי להחמיר את מה שפוסק מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שיש להפריש חלה מקוגל ירושלמי. תשובה. כבוד הרב (הגרש"ז אויערבאך) חולק".
 3. מראי מקומות.
 (א) הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' רע"ט, שיעורי הגריש"א זצ"ל ברכות דף לז: הע' פ"ג [עמ' ת"ה]) – "צ"ע שמרן שליט"א סותר משנתו בין ספרו דרך אמונה לספרו שונה הלכות לענין אפיה אחר בישול, שבדרך אמונה (פ"ו מחלה ס"ק פ"ה) כותב מרן שליט"א שאינו פת לענין חיוב חלה, ובשונה הלכות (ה' ברהמ"ז) כותב מרן שליט"א בשם החזו"א דהוי פת גמור צע"ג. תשובה: יתכן שיש חילוק בין חלה לברכה ועדיין לא עיינתי כעת".
 4. לענין ברכה: אם יש לו תואר לחם, ואם קובע סעודה צריך המוציא וברה"מ.
 (א) עי' לקמן.

לז | עיסה עבה שבשלה במים או טגנה בשמן.

א. האם הל' ברכות תלוי בחיוב הפרשת חלה.

1. תלוי בחיוב הפרשת חלה.
 - (א) ר"ת (ברכות דף לז: תד"ה לחם, פסחים דף לז: תד"ה דכולי).
 - (ב) ר"י הזקן (אורחות חיים הל' סעודה אות כ"ו [רשב"א ח"ז סי' תקל"ג], כל בו סי' כ"ד) – "שכל דבר שפטור מן החלה פטור מברכת המוציא".
 - (ג) תוס' ר' יהודה (ברכות דף לז: ד"ה כי, או"ז ח"א סי' קס"ח).
 - (ד) טור (סעי' י"ג).
 2. אינו תלוי, שהולכים אחר שעת אפייה.
 - (א) ר' יונה (ברכות דף כז.) – "ונראה למורי הרב נר"ו שיש להעמיד חילוק הדבר בענין זה שאם היתה בלילתו עבה מתחלה ואח"כ רככו אותו ע"י משקין חייב בחלה שכיון שכבר היתה הבלילה עבה באותה שעה נתחייב בחלה שחיוב החלה תלוי בגלגול אבל אין מברכין עליו המוציא שברכת המוציא תלויה בלחם וזה כיון שנתבטל מתורת לחם אין מברכין עליו המוציא ולא ג' ברכות".
 - (ב) רבינו ירוחם (נתיב ט"ז ח"ה קמ"ה-ד) – "לפיכך רבי שמשון והרמב"ן אין הולכין בהמוציא אלא אחר שעת אפייה ולעולם אם סופ' סופגנין אין מברכין עליה המוציא ואם סופה עיסה כלומר שנאפת ולא בבישול במים ולא בטגון מברכין עליה המוציא וכן נראה עקר".
- (1) לענין הר"ש והרמב"ן – עי' בה"ל (סעי' י"ג ד"ה ונהגו).

ב. הלכה.

1. בורא מיני מזונות – עי' מחבר (סעי' י"ג. סתם וי"א, הל' כסתם), רמ"א (סעי' י"ג, ונהגו להקל").
 - (א) אפילו קבע סעודתיה עליהן – מ"ב (ס"ק ע'), פוסקים.
 - (ב) וירא שמים יצא ידי שניהם – מחבר (סעי' י"ג), רמ"א (מ"ב ס"ק פ"א, ס"ק צ"ה, שעה"צ ס"ק ע"ו), פוסקים.
2. אור לציון (ח"ב פרק י"ב סוף הע' ה', הע' י' ד"ה ועל) – "ואגב נראה שבצק שנילוש כעיסת לחם, אלא שלא אפאו בתנור אלא טיגנו בשמן, מברך עליו בורא מיני מזונות. ואעפ"י שמרן כתב בסימן קס"ח סעיף י"ג שדבר שבליילתו עבה ובשלו במים או טגנו בשמן, יש מחלוקת בדבר אי מברך המוציא או במ"מ, וירא שמים יוצא ידי שניהם, ולא יאכל אלא ע"י שיברך על לחם אחר תחילה, נראה שמרן חזר בו, והכריע שאין דינו כדיון לחם, שהרי פסק לענין חלה ביו"ד בסימן שכ"ט סעיף ג' שעיסה שבליילתה עבה וגלגלה על דעת לבשלה או לטגנה ועשה כן, פטורה מחלה, ולא כתב שם להחמיר, אף שיש חולקים, כמבואר שם בב"י, ועל זה אנו סומכין שמברכים בכעין זה מזונות, ולא מחמירים לאכול דברים אלו בתוך הסעודה".
 - (1) מעדני אשר (ברכות סי' כ"ד אות א') – "אור לציון ... דלפ"ז יצא שמרן חזר בו שלש פעמים, בב"י או"ח חשש לד' ר"ת, בב"י יו"ד חזר בו ולא חשש לדעתו, אח"כ בשו"ע או"ח חזר בו בשנית ושוב חשש לד' ר"ת, אח"כ בשו"ע יו"ד חזר בו בשלישית ושוב לא חשש לדעתו. כולי האי משוינן ליה הדרנא, אתמהה ... וצ"ע".
 - (2) הלכה ברורה (בירור הלכה אות ל', ח"ח עמ' ת"ע) – "... וזה שלא כמו שכתב בשו"ת אור לציון".
3. אם שבע ממנו, צריך לברך ברה"מ – מג"א (ס"ק ל"ד, "ומ"מ נ"ל שאם שבע ממנו הוי ספק דאורייתא וצריך לברך ב"ה מספק"), א"ר (ס"ק כ"ו), גר"א (על סעי' י"ג ד"ה ונהגו), מ"ב (ס"ק ע"ה).
 - (א) מ"ב (ס"ק ע"ה, בה"ל ד"ה ונהגו) – "אך כ"ז בשעה שלש ועשה בלילתו עבה היה דעתו לאפות פת אלא שאח"כ נמלך ועשה אותה סופגנין אבל כשהיה דעתו מתחלה לבשל ולטגן אותה אפילו אכל כדי שביעה אין מברך עליה בהמ"ז רק ברכה אחת מעין ג"י".

ג. בשלה וטגנה וגם אין תואר לחם, כמו לאקשי"ן (spaghetti, noodles).

1. לכו"ע רק במ"מ – רמ"א (סעי' י"ג).
- (א) אפילו קבע סעודתיה עליהן – יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"א).
2. הל' חלה.
- (א) עי' לעיל.

לח [סופגניות מטוגנות (doughnuts).

- א. אם הטיגון בשמן נותן שם פת כיסנין.
 1. הוא פת הבאה בכיסנין.
 - (א) ט"ז (ס"ק י"ט) – "מ"ש רמ"א כאן דיש חילוק אם נילוש בשמן ודבש הא ודאי הוה כיסנין אפי' אם לשו בלא דבש רק שטגנו בדבש דהא בתר אפיה אפיה אזלינן ובאותה שעה נטגנה בדבש".
 - (ב) גר"ז (סעי' ט"ז).
 2. לא מהני לדעת ר"ת.
 - (א) בה"ל (סעי' י"ג ד"ה וכ"ז) – "והשמטתי דעת הט"ז דס"ל דאפילו להיש חולקין מטוגן הוא בכלל פת הבאה בכיסנין ואינו מברך המוציא בדלא קבע דהרבה אחרונים חולקין עליו [עיין בחמד משה ובנהר שלום ובמאמר מרדכי ובאבן העוזר] והוכיחו דלשיטת היש חולקין מברך המוציא אפילו בדלא קבע. והנה זהו רק לדעת היש חולקין גופייהו אבל לדינא הסכימו כמה אחרונים להט"ז [עיין באבן העוזר ובבית מאיר והגר"ז] דע"י טיגון שמטגנה לבסוף בשמן נעשה פת הבאה בכיסנין כמו אם היה נילוש בשמן ובענינו בדלא קבע עלייהו מברך לכו"ע במ"מ ועל המחיה ובדקבע תליא בשתי אלו הדעות דלדעה ראשונה במ"מ ועל המחיה דהטיגון ביטלו מתורת פת כיסנין ולדעת היש חולקים המוציא ובהמ"ז".

3. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' כ"ד אות ג', לשונו מובא לקמן).

ב. הרבה יראי שמים אין מהמירים לאכלו דוקא בתוך הסעודה: הטעם.

1. מטוגן בהרבה שמן, ועל פי דברי הט"ז הנ"ל.
 א) פתחי הלכה (פרק ח' סעי' ל"ז) – "לפי זה סופגניות הנעשות מעיסה עבה ומטוגנות בשמן הרבה, יש ספק בברכתן והיה ראוי כי הירא שמים יחמיר על עצמו שלא לאכלן כי אם בתוך סעודת פת. אולם לדעת הרבה פוסקים דינן פת הבאה בכיסנין היות שמטוגנות בכמות רבה של שמן וטעם השמן ניכר בהן, ולכן כל שלא קבע סעודתו עליהן יכול לברך עליהן בורא מיני מזונות".
 ב) וזאת הברכה (לוח הברכות הע' ק"א, ע' בירור הלכה סי' י"ב ד"ה סופגניות) – "מסתבר שאף יראי שמים יכולים להקל ולברך במ"מ כי להרבה פוסקים ע"י טיגון שמטוגן בשמן נעשה פה"ב לכו"ע (דעת הט"ז הובא בבה"ל ד"ה וכו"ז). וזה לא גרע מרוב סוגי פה"ב שברכתם מזונות - רק לדעה אחת, ואין מחמירים לאכלם בסעודה. וכן המציאות שבמאפיות מטגנים את הסופגנים ברוב שמן. בפרט אם נילוש ברוב סוכר או שיש בו מילוי של ריבה שניכר טעמו בעיסה - בודאי אפשר לסמוך ולהקל שיש בו תנאי של פה"ב. אך כל זה אם לא קבע, אך אם קבע..."

ג) מעדני אשר (ברכות סי' כ"ד אות ג') – "ובבה"ל ... ולכאורה יש להעיר ע"ד ממה שהוכיח אה"ע"ו מהשיטה שפת כיסנין היינו כיסין ממולאים, דלכאורה לר"ת אמאי לא אזלינן בתר מעיקרא שהיה עליה שם לחם קודם מילוי הכיסין, וע"כ צ"ל דמה דאזיל ר"ת בתר שעת גלגול הוא רק כלפי לתת שם לחם (לאפוקי משם דייסא), אבל כלפי הנידון אם דרך לקבוע על לחם זה בכדי שיברכו עליו המוציא גם לר"ת אזלינן בתר הלחם האפוי דהא בעודו עיסה לא שייך לקבוע עליו כיון שאינו ראוי לאכילה, ולכן כיסין ממולאין ברכתן במ"מ. וכן מוכח מהשיטה של כעבין יבשים שבשעת הגלגול היו בצק רגיל. ודון מינה גם לשיטה של נילוש, דהגדרת פת כיסנין נמדדת רק אחר שראוי לאכילה, דמהיכי תיתי דיחלקו בזה ... ועיין גר"ז ס"ט"ז ולדינא גם הוא בזה, [ועיין גר"ז ס"ט"ז, ולדינא גם הוא מודה לט"ז שהרי מקילין ככל השיטות]. וא"כ אם נטגן בשמן דינו כפת כיסנין לכו"ע, וצ"ע למה לא הסכים הבה"ל לזה. ועכ"פ יש בזה לענ"ד בכדי לימוד זכות על מנהג העולם לאכול סופגניות חוץ לסעודה ואין פוצה פה ומצפצף".

ד) פני השלחן (ויטמן, סי' קס"ח הל' י"ח [עמ' נ"ו]) – "אולם העולם נוהגים להקל לאוכלם בפנ"ע גם כשלא בסעודה, ומברכים עליהם במ"מ, ויש להבין זאת ע"פ מש"כ הט"ז בס"ק י"מ דעיסה שטיגנו אותה בשמן הרי היא כעיסה שנילושה עם הרבה שמן ודינה כפת הבאה בכיסנין המבואר בסעיף ז', ולכן אפ"ל לשיטת ר"ת ודעימיה (הנ"ל בהקדמה) יש לברך עליה במ"מ, ורק כשקבע עליה ואכל ממנה כשיעור קביעות סעודה מברך המוציא כדין פת הבב"כ".

2. נילוש בסוכר.

א) וזאת הברכה (לוח הברכות הע' ק"א) - לשונו מובא לעיל.

ב) פני השלחן (ויטמן, סי' קס"ח הל' י"ח [עמ' נ"ו]).

1) עומק הפשט (גליון קצ"ג) – "וזאת הברכה ... תמהו, שהרי הסוכר אינו מרובה, ודומה לחלה מתוקה שברכתה 'המוציא' לדעת הרמ"א (קסח סעיף ז) שצריך שיהיה התבלין רוב, עד כדי שטעם התבלין והדבש הם עיקר. ועוד שבדרך כלל מילוי הריבה נעשה אחרי האפיה ואינו נחשב ממולא, כמבואר במשנ"ב (סימן קסח ס"ק כז), וגם הסוכר שמפזרים על גבי הסופגניה הוא חיצוני, ודומה למריחת שוקולד על גבי פרוסת לחם, שודאי ברכתו המוציא. וצריך לומר שכיון שמעיקר הדין הלכה כדעה ראשונה שברכתו 'מזונות', ורק שיש דין של ירא שמים יחמיר, כלפי זה נוכל לצרף את דעת השו"ע (שם) שסובר שאם טעם התערובת ניכרת בעיסה ברכתו 'מזונות'. ועוד שהרי כתב בארחות רבינו (חלק א עמוד עט) בשם החזו"א בכוונת המשנה ברורה, שצריך רוב שמן ודבש, 'לאו דוקא רוב, אלא העיקר שיהיה טעם טעים של מזונות, שבני אדם מתענגים על זה, ואוכלים את זה כמזונות'. לפי דבריו אפשר לומר, מאחר שצורת הסופגניה שמניחים עליה סוכר במפעל או בחנות, דינה כפת הבאה בכיסנין, למרות שהוא רק אחרי האפיה, בכל זאת הרי עיקר צורת המאכל הוא לתענוג ולא לשובע. ומילוי הריבה מחשיבה את הסופגיה ל'ממולא' אף שהוא אחרי הטיגון".

3. מראי מקומות.

א) הגר"י רובין שליט"א (חנוכה תשפ"ב) – "והנה מנהג העולם לברך על הסופגניות בורא מיני מזונות ולא מקפידים לאוכלם דוקא בתוך הסעודה. ונראה בטעם הדבר שלא חששו לפלגותא הנ"ל, דכיון שהסופגניה נעשית מעיסה מתוקה וגם מטגנים אותה בשמן, אין דרך בני אדם לאוכלה כפת גמורה הבאה למזון ולשובע, אלא כפת הבאה בכיסנין, ואין לדמותה כלל למה דנחלקו הראשונים הנ"ל, דהם איירו בסוג פת הבאה למזון ולשובע [וכפי שמצוי גם האידינא אצל כמה ממקהלות אחינו בני ספרד, שרגילים בפת מטוגנת הנאכלת למזון ולשובע], ובזה באנו למחלוקת הראשונים הנ"ל, משא"כ הסופגניות שאין לדונם כפת גמורה אלא כפת הבאה בכיסנין, שברכתה בורא מיני מזונות כשאינו קובע עליה סעודה. וכל זה הוא גם בגוונא שאין טעם השמן מורגש בכל העיסה, וגם כאשר הטיגון הוא בשמן עמוק שתכונתו מחמת החום הגדול שהטיגון משפיע בחלק החיצוני של המאכל, בכל אופן חשיב כפת הבאה בכיסנין. וגם העושים סופגניות בדרך אפיה והיינו שעושים עיסה וטובלים אותה בשמן ואופים אותה בתנור [ולא בטיגון במחבת], מ"מ כיון שתוארה הוא כשאר הסופגניות המטוגנות ואינה באה למזון ולשובע ברכתה בורא מיני מזונות. וכדי לבאר את הדברים..."

ג. בתוך הסעודה.

1. הגרשז"א זצ"ל (מבקשי תורה סי' ר"ב אות כ"ז, הליכות שלמה חנוכה פרק י"ז סעי' י', ס"ק י"ב [לשונו מובא לקמן]) – "בסעודה שנערכה בישיבה בימי חנוכה שאלו ממרן זצוק"ל אם צריך לברך על סופגניות באמצע הסעודה והשיב שחשיב כדברים הבאים מחמת הסעודה וא"צ לברך".

2. מראי מקומות – פסקי תשובות (סוף אות ז', הע' נ"ב), מעדני אשר (ברכות סי' כ"ד אות ג').

ד. בסוף הסעודה.

1. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה חנוכה פרק י"ז סעי' י', ס"ק י"ב [עמ' שי"ט]) – "סופגניות' שאוכלים בימי החנוכה, שבלילתם עבה ואחר כך מטגנים אותן בריבוי שמן, אין מברכים עליהם בשעת הסעודה, אף אם באים בסוף הסעודה לקינוח. [דלא מיבעיא כשבאים באמצע שאז הריהם כדברים הבאים מחמת הסעודה שאין מברכין עליהם, אלא אף אם באים לקינוח, נהי דמבואר שם בבה"ל (ד"ה וירא) דלהדעות שהסופגנים אין דינם כפת צריך לברך עליהם אם אכלם לקינוח, מ"מ בסופגניות דידן נראה דלא מיבעיא בסופגניות גדולות, כאלו הנמכרות בשוק, שמשביעות טובא, אלא אף העשויות בבית והם קטנות מאלו וגם רכות יותר, גם הם משביעות עכ"פ קצת, ולכן נראה שבאכילתם יש גם קצת כוונה לשם שביעה, וא"צ לברך".
2. אור לציון (ח"ב פרק י"ב הע' י' ד"ה ועל) – "וכן דברים מטוגנים, כגון סופגניות וכדומה, הרי הם בספק אם ברכתם בורא מיני מזונות או המוציא לחם מן הארץ, ומשום שאף שנתבאר לעיל בבאורים לתשובה ה' שמרן חזר בו וס"ל שברכתם ודאי מזונות, מ"מ כיון שיש עכ"פ מחלוקת בדבר, וכמפורש בשו"ע בסימן קס"ח סעיף י"ג, לא יברך עליהם בתוך הסעודה. ולכן טוב להמנע מלאכול בסעודה מיני מזונות שברכתן ספק המוציא, ויאכלם לאחר ברכת המזון".
3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ח' הע' מ"ד).

ה. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק כ"ג ערך סופגניה, עמ' תרפ"א), פסקי תשובות (אות י"ט), עומק הפשט (גליון קצ"ג).

לט] חלוט - סעיף י"ד.

א. בייגעל אמרקאי (bagel).

1. המוציא.

- א) חזו"א (או"ח סי' כ"ו אות ט') – "עיסה שנתבשלה או נטגנה ואפי' בלילתה עבה קובעין עלה בלא בה"מ ואף דאיכא כזית ואיכא עלי' תוריתא דנהמא, חזר ואפאה נראה דהוי לחם גמור, [וע"כ ל"פ ר"י ורבנן פסחים ל"ז ב' אלא אי מהני אפית תנור אחר אפית אילפס], וכש"כ כשחלטה ואפאה, [כמבואר תו' שם ל"ו ב' ד"ה פרט], והלכך הלחמים העגולים שקורין בייג"ל המצויות בינינו הנחלטין או מתבשלין קדם אפייתן לחם גמור הוא".
- ב) פתחי הלכה (פרק ח' סעי' ל"ח) – "אותה עיסה דלעיל שנתבשלה במים, אם אפאה אחר כך בתנור (או במחבת בלי משקה), דינה כלחם גמור ומברך עליה המוציא. לכן הלחמים העגולים הנקראים בארה"ב 'בייגעל' מברכים עליהם המוציא".
- ג) ותן ברכה (עמ' תס"ז).

ב. מלבה טאוסט (Melba toast): לחם שאופים אותו בכדי לעשות ממנו צנימים, מניחים להתייבש ואח"כ אופים שנית.

1. מברך עליהם במ"מ.

- א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות אות י"ג, פרק כ"ו הע' י"ט, שלמי ברכה עמ' רע"ו) – "האוכל צנימים 'מלבה טאוסט' מברך עליהם במ"מ - דזהו ממש הכעבים יבשים המובא בשו"ע - והגם שיש אנשים שאוכלים צנימים אלו לסעודה כתחליף ללחם מ"מ כיון שהם קשים מאד מסתברא שהם נאכלים בעיקר כחטיף בעלמא. ובמצה עצמה כבר נהגו הספרדים לברך במ"מ, וזה עוד גרוע יותר ממצה, שמצה נוח לאכל ממנו הרבה משא"כ בזה. ולכן מסתברא שכל זמן שאינו אוכל שיעור קביעות סעודה מברך במ"מ ואפי' שבתחילה אופים אותם בתנור לחם גמור ורק אח"כ חותכים אותם לחתיכות דקות ואופים אותם פעם שניה לעשות מהם צנימים מ"מ לא מיקרי פת מחמת אפיה ראשונה דהרי כל אפייתם הוא כדי לעשות מהם כעבים יבשים. אמנם בית חרושת שמשתמשים בלחם ישן ועושה מהם צנימים, וכן אדם פרטי שעושה בבית בטוסטר פשוט שמברכים עליו המוציא ובהמ"ז".

- ב) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות י', הע' י') – "על צנימים יש לברך המוציא לחם מן הארץ. [פשוט שכיון שעיקרו לחם ברכתו המוציא, וראה גם בכה"ח בסימן קס"ח אות ס"ו, ע"ש, ודלא כמי שרצה לומר שברכתם מזונות. ועל כל פנים יזהר לאכול כזית מן הצנימים בתוך שיעור אכילת פרס, וראה לעיל בפרק י"ד תשובה י"ז ובבאורים שם כמה הוא שיעור אכילת פרס. ואולם צנימים מיוחדים שמתחילה אפייתם נעשים צנימים, דינם כדין דבר נכסס, שכתב בשו"ע שם בסעיף ז' שברכתם מזונות, וצנימים אלו אינם מצויים כל כך כיום]".

ג) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' י"ט ס"ק ג' אות ג') – "שגם על 'מְלֶבֶה טוֹסֵט' (מין מציה העשויה מפת שמייבשים אותה ואח"כ קולים אותה, ויש לה צורה מיוחדת ואוכלים אותה דרך ארעי כמו מציות) מברך בורא מיני מזונות".

ד) מקור הברכה (סי' ס"ט).

ה) ותן ברכה (עמ' תס"ז, לוח ברכות עמ' ס').

ו) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך מלבה טוסט) – "מזונות".

2. המוציא.

- א) שלחן הלו"י (ח"א סי' ב' אות י"א, מסורה ח"א עמ' ל"ט ד"ה ומעתה) – "מעלבע טאוסט ... ושמעתי שאחדים ניסו להרשים תיבת 'מזונות' על החותלות של אלו המינים באמרם ש'מסתבר' שכל מה שמיוצר ע"מ לעשותו כעין כסנין לבסוף, ע"ז לא כיוונו חז"ל באמרם 'חייב בחלה' או 'ברכתו המוציא', וזה טעות (מוחלטת) [גמורה]".

ב) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' רל"ט, עמ' שע"ג).

3. מראי מקומות – וזאת הברכה (עמ' י"ט ס"ק ג' אות ג', בירור הלכה סי' ל"ט אות ה').

- א) מנחת יצחק (ח"א סי' ע"א אות ח') – "אכן גם בענין בישקוג"ש (שבסעי' ז'), ראיתי מפרשים דהוא הנקרא צוויבאך, ובזה תמה בס' תורת חיים (פעסט סי' קנ"ח אות ד') על המוק"צ, שכתב, דאותן פתן החתוכים לשנים, שאחר אפי' ראשונה, מחזירים אותם

לתנור ונאפית שנית, שע"כ נקראים בלשון אשכנז צוויבאק ובלע"ז בישקויט ר"ל מאפה שניה, לא גרעי בהכי, אם לא שנילושו בחלב בלבד, וגם זה עדיין צ"ע עכ"ל, וע"ז תמה בס' הנ"ל דצוויבאק הוא הבישקוגי"ש למחבר שם (סעי' ז') וכיון שהוא יבש הוי כיסנין עיין שם, והרי צוויבאק נודע דנאפה לצורך אכילה לחלושי המזג כענין רייזטא, ומוק"צ ס"ל רק משום שכבר חל עליהו שם לחם גמור, אחרי אפי' ראשונה, לא גרעי בהכי במה שמחזירים אח"כ לתנור עו"ה ונאפית שנית, כיון שתחילתו היה לחם לא נפיק מתורת פת בזה, ועי' (סי' קס"ח סעי' ט'), אבל אם נאפית ברדיה אחת כ"כ עד שנתייבש, גם הוא יודה, דהוי בכלל כעבים יבשים, וכן יפרש הוא הא דכעבים יבשים דמיירי דנתייבש ברדיה אחת".

(ב) פתחי הלכה (פרק ח' הע' כ"ח.א', מכתבים סי' כ"ט) – "עצם ענין צנימים melba toast יש בו שלש סברות נפרדות לחייבו רק במ"מ...".

ג. קוגל העשוי מאטריות: ירושלמי קוגל.

1. יש לו תואר לחם, ואם קובע סעודה צריך המוציא וברה"מ.

(א) עי' חזו"א (מעשה איש ח"ג עמ' קכ"א, דלא כדאי' במאור השבת ח"ב סוף עמ' תקע"ו) – "הרה"ג ר' אליהו פרידמן זצ"ל הגיע פעם לבית רבינו, והיה תמוה בעיניו שנהגו ליפול אפיים בבית-מדרשו בין סוכות לר"ח חשון, גם היה תמוה אצלו שראה את הרבנית, אשת רבינו, הולכת עם פאה על ראשה, וכנער ירושלמי היה הדבר אצלו לפלא. אמר לו רבינו: ראיתך תמה... מה שלבשה אשתי - אין זה שער עצמי אלא פאה, ובאיזורים שלנו כך נהגו ללכת... ובנוגע לתחנות - מדוע הנך מתפלא כל כך, בגלל שב'לוח' כתוב שלא אומרים? נו נו!... סיפר בעל המעשה: עזות היתה בי וחשתי כנפגע כאילו מנהגי-ירושלים אינם מכובדים ואמרתי בהתלהבות: מנהגי ירושלים הם מאוד מקוריים, ולדוגמא: בירושלים נהגו לאכול בקידוש של שבת בבוקר 'קוגל', היות ומחמת הרעבון אוכלים כמות גדולה ונכנסים לשאלה של 'ברכת המזון', ולכן אין אוכלים 'עוגה' אלא 'קוגול'... אמר לי החזו"א: חס ושלום. מנהגי ירושלים - קודש קדשים, אבל ה'לוח' (נענע בשתי ידיו) נו... ומה שאתה אומר על ה'קוגל' שלכן אוכלים... אני סבור שאם אוכלים ממנו שיעור - גם בזה יש שאלה של ברכת המזון...".

(1) אמנם עי' ארח דוד (עמ' ע"ד, הע' קע"ח) – "ביאר לחזון איש טעם מנהגי ירושלים לאכול קוגל בקידוש בבית הכנסת, מפני שאין בזה חשש של קביעות סעודה כיון שהוא מעשה קדירה, ועי"ז לא יבואו לספק ברכת המזון, והוטב בעיני החזו"א".

(ב) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"א פרק ל"ה אות כ"ו, קובץ תשובות ח"ג סי' ל', ברכת הנהנין עמ' קל"ד הע' א', עמ' רכ"ז הע' ה', וזאת הברכה עמ' פ"ג אות ד' ס"ק ב', בירור הלכה סי' ה' אות ה', שיעורי הגריש"א זצ"ל ברכות עמ' ת"ח) – "שאם אכל כשיעור קביעות מברך המוציא, מכיון שהוא נאפה אחר שנתבשל, והאפיה נותנת לו דין מאפה ומפקיעה ממנו דין 'תבשיל'. הגאון הנ"ל הוכיח דינו מהמאירי (פסחים ל"ו ע"ב ד"ה עיסה), שמבאר שמאכל שחלטו ואח"כ אפאו דינו כמאפה, ועי"ש שאף שראוי לאכילה אחרי שחלטה דינה כדבר מאפה כיון שאפאה אח"כ".

(ג) חוט שני (ברכות ס"ק ה', עמ' קנ"ח) – "לאחר שאופים אותו בתנור צ"ע אם דינו כחלוט ואח"כ אפייה שדינו כפת. אמנם זה פשיטא דאם אכל מהקוגל כדי שביעה, הוי ספיקא דאורייתא ומברך המוציא וברכת המזון, ואם לא קבע עליו סעודה מברך מזונות ומעין שלש".

2. דינו כמעשה קדירה.

(א) ברכת הבית (שער ט' סעי' ל"ה) – "קוגל (פשטידה) או טייגיכץ הנעשה מלאקשין (אטריות) מבושלים, ואח"כ נאפה במחבת ונתן בה שומן הרבה, מברך עליו במ"מ אפילו באוכל הרבה כדי שביעה. אבל אם לא נתן בה שומן רק מעט שמשח פני המחבת ונילושו ברוב מים, לא יאכלו רק תוך הסעודה. והמנהג בכ"ע לברך במ"מ לפי שנראה לעין כל שאין בו תואר לחם, וכ"כ בש"ע של הרב סי"ז דטיגון שאחר בישול לא מיקרי תואר לחם".

(ב) הגר"ד יונגרייז זצ"ל (מאור השבת ח"ב פניני המאור סי' כ"ד הע' קי"ח ד"ה גם) – "שקוגל נחשב מעשה קדירה לענין קביעות סעודה ואין צריך נט"י המוציא ובהמ"ז עליו".

(ג) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות סי' קס"ח אות ט"ו, מאור השבת ח"ב פניני המאור מכתב כ"ד אות י"א, אות י"ג, וזאת הברכה בירור הלכה סי' ה' אות ה', ששכ"ה פרק נ"ד מילואים להע' ס"ה, שלמי ניסן ברכות סוף סי' ל"ז, שלמי ברכה עמ' רע"ז) – "לאקשין קוגל (קוגל העשוי מאטריות שבישלו וגבלו עם מי ביצים ותבלינים ואח"כ אפו אותו) ברכתו במ"מ ודינו כמעשה קדירה שאין לו תואר לחם כלל. ואינו דומה לעיסה שחולטה במים רותחין ואח"כ אפו בתנור, שהיא פת גמור, כיון דנגמר הלאקשין מקודם האפיה הוי כמו שלוקח תבשיל ואופה אותה".

(ד) אור לציון (ח"ב פרק י"ב אות ו', הע' ו') – "שאלה. האוכל אטריות שנאפו לאחר שהתבשלו (קוגל) בשיעור קביעות סעודה, האם מברך עליהם המוציא וברכת המזון. תשובה. אף שהאטריות נאפו לאחר הבישול, אינו מברך עליהם המוציא וברכת המזון, אף כשאוכל מהם שיעור קביעות סעודה. [הנה בשו"ע בסימן קס"ח סעיף י"ד כתב, חלוט שאח"כ אפאו בתנור, פת גמור הוא ומברך עליו המוציא. וא"כ לכאורה הוא הדין לאטריות שאפאם אח"כ בתנור שיש לברך עליהם המוציא לחם מן הארץ. ומכל מקום כאן שאני, שבשו"ע מיירי בפת רגילה, ולכן כיון שאפאה לבסוף בתנור, פת מיקרי, ומברך עליה המוציא, משא"כ אטריות שאין בהם תואר לחם, כמבואר ברמ"א שם בסעיף י"ג, א"כ אף שאפאם בתנור או באילפס במעט משקה שדינו כתנור כמבואר בשו"ע שם, מ"מ אין שם פת עליהם, וברכתם בורא מיני מזונות. וראה בפרק מ"ו הלכה ט' ובבאורים שם לענין ברכה אחרונה בשיעור קביעות סעודה]".

(ה) אבן ישראל (ח"ז סי' מ"ב, עי' מאור השבת ח"ב עמ' תרנ"ה) – "וקוגל הנעשה מאטריות פטורה מן החלה אפילו קוגל גדול, מצד תלתא, בין מצד דנתגלגלה ע"מ לבשל, וכן מצד דנתגלגל ע"מ לחלקה בצק, ובין מצד דלא מקרי אפיה וכמש"נ".

(ו) אז נדברו (ח"ח סוף סי' ל"א, וזאת הברכה בירור הלכה סי' ה' אות ה') – "שלא שייך קביעות סעודה בקוג"ל".

(ז) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ה' אות ה').

(ח) רבבות אפרים (ח"ו סי' פ"ב אות א') – "נראה דמנהג העולם הוא לברך מזונות, ואף שיש לעיין בזה מ"מ כך הוא ההלכה".

(ט) עי' ביע אומר (מעין אומר ח"א פרק ט' סי' כ"ג) – "שאלה: 'קוגל' שזה אתריות מבושלות (שראויות לאכילה) ואחר כך אופים אותם, האם כשאוכל שיעור קביעות מעודה יברך ברכת המזון. תשובה: הוי ספק, ויברך על המחיה".

(י) חידושים וביאורים (ברכות דף לז: עמ' קל"ד) – "מה שנוהגים היום שלאחר בישול קל של האטריות מערבים בהם מי ביצים ואופים אותם באילפס או בתנור, אינו ענין לנידון של אפייה אחר בישול, **שלא נעשה כאן עיסה כלל**, דחוטי הבצק ניכרים לעצמם, ורק שמתחברים קצת על ידי המי ביצים, ואין כאן אלא חיבור של חוטי בצק מבושלים, ופעולת התנור אינה אלא לבשלם ברטיבות שבהם עם מי הביצים, ואינו ענין כלל לאפייה".

(יא) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"א אות ה', הע' ה') – "וכן המנהג".

(יב) ברכת הנהנין (עמ' קל"ד) – "קוגל העשוי מאטריות מברך עליו בורא מיני מזונות, ואף אם אכל מהם הרבה כדי שיעור קביעות סעודה, מ"מ מברך עליו מזונות, ולאחריו מעין שלש".

(יג) שערי הברכה (פרק ט"ז סעי' נ"ו, עי' הע' קכ"ה).

3. מראי מקומות.

(א) הגרש"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' רע"ט, עי' שיעורי הגריש"א זצ"ל ברכות דף לז: הע' פ"ג [עמ' ת"ה]), עי' ברכות כהלכתן עמ' ק"מ אות ו', הברכות כהלכתן עמ' ר"א אות ג') – "צ"ע שמרן שליט"א סותר משנתו בין ספרו דרך אמונה לספרו שונה הלכות לענין אפיה אחר בישול, שבדרך אמונה (פ"ו מחלה ס"ק פ"ה) כותב מרן שליט"א שאינו פת לענין חיוב חלה, ובשונה הלכות (ה' ברהמ"ז) כותב מרן שליט"א בשם החזו"א דהוי פת גמור צ"ע. תשובה: יתכן שיש חילוק בין חלה לברכה ועדיין לא עיינתי כעת".

(ב) לכאורה סתירות בסברא: שאצל מלכה טאוסט, י"א (הגרש"א זצ"ל, אור לציון) שהולך אחר כוונתו וסוף אפייתם. ואצל ירושלמי קוגל, י"א (הגרש"א זצ"ל, אור לציון) שהולך אחר תחיילת אפייתם. ויש לחלק, וצ"ע.

מ] טרקנין - סעיף ט"ו.

ברכות (סוף דף לז:): – "טרקנין חייבין בחלה. וכי אתא רבין אמר רבי יוחנן: טרוקנין פטורין מן החלה ... אמר ליה אביי לרב יוסף: האי כובא דארעא מאי מברכין עלויה. אמר ליה: מי סברת נהמא הוא. גובלא בעלמא הוא ומברכין עלויה בורא מיני מזונות. מר זוטרא קבע סעודתיה עלויה, וברך עלויה, המוציא לחם מן הארץ ושלש ברכות".

א. בדלא קבע, מברך עליו במ"מ וברכה אחת מעין שלש: הטעם.

1. שעושיין בלילתה רכה מאד – מג"א (ס"ק מ'), באה"ט (ס"ק ל"ג), גר"ז (סוף סעי' י"ג).
2. משום דאין עליה צורת פת - רמב"ם (פרק ג' הל' ט') – "עיסה שנאפת בקרקע כמו שהערביים שוכני המדברות אופים הואיל ואין עליה צורת פת מברך עליה בתחלה בורא מיני מזונות, ואם קבע מזונו עליה מברך המוציא".
- (א) מנחת יצחק (ח"א סי' ע"א אות ה') – "אכן צ"ע דברי הרמב"ם (פ"ג מה' ברכות ה"ט), דכתב הטעם על טרוקנין, משום דלא הוי עלי' צורת פת, ומ"מ קביעות מהני, דאם הטעם משום דלא הוי לי' תוריתא דנהמא אף קביעות לא יהני".
- (ב) מראי מקומות – רבי אריה ליב מאלין (ח"א סי' ו' ד"ה ונראה דזהו).
3. מראי מקומות – מ"ב (ס"ק פ"ח, בה"ל סעי' ט"ו ד"ה קמת, "וצ"ע לדינא").

ב. מראי מקומות.

1. הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ד הע' קל"א) – "ואילו בס' תסא במ"ב ס"ק ט נקיט דיוצא ידי חובת מצה בטרקנין, דדינו כפת הבאה בכיסנין, והרי סוכה לומדים ממצה. ושמעתי מהגרש"ז אויערבך שליט"א [זצ"ל], דכיסנין הוא סוג אחר של לחם, משא"כ טרקנין שהוא ממש כמו לחם, אלא שאין רגילין לקבוע ע"ז סעודה, אבל בפסח הר"ז דומה לכל המצות אשר אחינו הספרדים מברכים עליהן בכל השנה מזונות, והיינו מפני שבפסח הוא לחם עוני".

מא] טריתא.

ברכות (סוף דף לז:): – "ואמר אביי: טריתא פטורה מן החלה. מאי טריתא. איכא דאמרי: גביל מרתת, ואיכא דאמרי: נהמא דהנדקא; ואיכא דאמרי: לחם העשוי לכותח".

א. קבע סעודתו עליו.

1. בורא מיני מזונות.
- (א) מחבר (סעי' ט"ו).
- (ב) לבוש (סעי' ט"ו) – "אין עליו תורת לחם כלל ואין מברכין עליו אלא ברכת בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש, ואפילו קבע עליו סעודתו".
- (ג) ט"ז (ס"ק ט') – "אפי' קבע סעודה מברך בורא מיני מזונות כדלקמן גבי טריתא".
- (ד) גר"א (על סעי' ט"ו) – "ואמר שם טריתא כו' ש"מ דאפי' בקבע מברך במ"מ".
- (ה) מגן גיבורים (שלטי גיבורים ס"ק כ"ו) – "וגם הטור הוא נגד כל הפוסקים ונגד דברי הרא"ש אביו, וע"כ העיקר כפסק הש"ע ומינה לא תזוע".

(ו) תזו"א (או"ח סי' כ"ו ס"ק ח') – "כתב הב"ח לפרש דברי הטור דהכא בטריתא קיימינן ואפ"ה בקבע עלי' מברך המוציא ובה"מ ויוצא יד"ח בפסח, ותמוה מאד כיון דלאו לחם הוא איך יוצא בה יד"ח בפסח, ובשלמא לענין בה"מ דכל ז' מינים טעונין ברכה מה"ת כדאמר לעיל ל"ה א', והיכי דקבע סעודה עליהו תקנו חכמים ג' שלמות וכדאמר שם לעיל ל"ה ב' דגם ביין אי קבע בהו

סעודה היה בדין שיברך ג' שלמות יעו"ש, אבל לצאת יד"ח בפסח לחם בעינן ומאי מהני קביעות סעודה, והעיקר נראה דגם לענין המוציא ובה"מ לא מהני קביעות סעודה אלא בלחם גמור שחייב בחלה שזהו בכלל לחם דכתיב ולחם לבב אנוש יסעד, וכדמשמע לעיל שם דלא קבעו אלא על מה שסועד את הלב, תדע דאי מהני קביעות לענין המוציא אף בדבר שאינו לחם לענין חיוב חלה, וגם דבר שהוא לחם גמור פעמים שאין מברך עלי' המוציא עד שיקבע כגון אם הוא באופן דלא רגילי אינשי לקבוע סעודה עליהו כמבואר בב"י, וא"כ אין המוציא תלוי במה שהוא לחם, ובירו' משוינן דין המוציא וחיוב חלה ולצאת ידי חובה בפסח, גם בסוגין מביא ראי' מהא דיוצאין בה ידי חובה, לכן נראה דכל פת כסנין יש להם דין לחם לכל דבר אלא לפי שאין קובעין עליו בני אדם סעודה לא תקנו בו חכמים ג' ברכות רק כשאכל שיעור קביעות".

2. המוציא.

א) מג"א (ס"ק מ"א) – "בטור כתוב דאם קבע עליו מברך המוציא והרב"י חולק עליו ול"נ דהדין עם הטור דהא הרא"ש והרמב"ם והרי"ף לא חלקו לענין המוציא וגם לא הקילו בטריתא אלא לענין חלה דלא מקרי לחם כיון ששופכין אותו אבל לאחר אפייה לחם גמור הוא אי קבע עליו דדמי לעיסה שנילושה במי פירות דפטורה מחלה להרא"ש ואפ"ה אי קבע עליו מברך המוציא".

ב) באה"ט (ס"ק ל"ד).

3. מחמיר לשניהם.

א) א"ר (ס"ק ל"א, א"ז ס"ק י"ט) – "ובטריתא היכא דקביע סעודה דאין לאכלן אלא אם כן מברך על לחם גמור בתחלה".

ב) שלחן שלמה (סעי' ט"ו).

4. מראי מקומות – פמ"ג (א"א ס"ק מ'), בגדי ישע (על סעי' ט"ו), נהר שלום (ס"ק ט'), גר"ז (סעי' י"ג, קונ"א ס"ק ו'), ערה"ש (סעי' מ"ח), מ"ב (ס"ק צ').

ב. וואפלטקוס, דהיינו שנעשים דקין מאוד: וקבע סעודתו עליו – מג"א (ס"ק מ').

1. לכו"ע במ"מ - עי' לעיל, סעי' ח'.

ג. בלילה עבה: ועשה דק מאוד.

1. דינו וואפלטקוס.

א) מנחת יצחק (ח"א סי' ע"א אות ו') – "ובהנ"ל יתברר לנו דמש"כ השל"ה בשער האותיות (הביאו הטו"ז בס"ק ט', וחולק עליו, אכן המג"א הסכים לזה בס"ק מ'), דאותן ריקין דקין מאד שאופים בדפוס ברזל הנקראים בלשון פיהם וואפלטקוס, אין להם תורת לחם כלל, הואיל ונתפשטו כ"כ דק דק, ואפילו קבע סעודתו עליהם, אינו מברך אלא במ"מ, ודמיה לטריתא שכתב הטור בסי' הנזכר, וז"ל אבל טריתא שבלילתה רכה, והוא שלוקחן קמח ומים ומערבין אותו ושופכין אותו על הכירה, והוא נתפשט ונאפה, אין עליו תורת לחם ומברכין עליו במ"מ ע"כ, ופי' הב"י דבריו דאפילו הקביעות אינו מועיל בהם ע"כ, וכ"כ בהג"ה שם עיין שם, והמג"א, אף דטריתא ס"ל (בס"ק מ"א) דמהני קביעות, מכל מקום ברקין דקין הנ"ל ס"ל (בס"ק מ') דל"מ קביעות עי"ש. א"כ לפי המבואר דאפילו היכא דבלילתה עבה, אי סופה סופגין ל"ה לחם לענין המוציא ובהמ"ז להלכה, והיכא דל"ה תוריתא דנהמא לכ"ע, א"כ אפילו הי' בלילתה עבה, רק אחר כך נתפשט דק דק, כגון על ידי מעגילות שבמכונה, עד של"ה תורת לחם עליו מחמת דקותו לפי דברי השל"ה, אפילו קביעות לא ינהי, דמאי נ"מ אם נתפשט דק דק מעצמו על ידי שהיה בלילתו דקה, או מחמת מעגילות, לענין דל"ה תורת לחם עליו מחמת דקותו, ואף שהי' בלילתו עבה בטל תורת לחם ממנו, ולא עדיף מתחילתו עיסה וסופה סופגין כיון שע"י אפי' בטל ממנו תורת לחם, (ומש"כ השל"ה שם לענין הויזען בלאזין דבלילתן עבה, ומגלגלין אותה הדק היטב ומטוגנים בשמן או בשאר משקין, ולעולם אין מברכין עליהם כ"א במ"מ, כי אין בהם צורתם דנהמא עיין שם, והטו"ז בס"ק י' חולק ע"ז וס"ל דיש לו צורת לחם, וגם השל"ה י"ל דר"ל דאין צורתם דנהמא מחמת הטיגון וכיב"ז, אמנם שם י"ל דל"ה כ"כ דק דק".

ב) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ז הע' ט"ז ב') – "שהיום שעושים תוצרות מדגן במכונה שלוחצת את העיסה בלחץ חזק ונעשים דקים כנייר, אין עליהם תורת לחם, ואפי' אם קבע סעודתו עליהם אין מברכים המוציא, ואע"פ שעושים מעיסה בלילה עבה, מ"מ מסתברה שכיון שבסוף נעשה דקה דינם כטריתא".

2. דינו כפת הבאה בכיסנין, ואם קבע סעודתו במברך במ"מ וברה"מ.

א) עולת יצחק (שאלת שלום ח"א סי' י"א ד"ה ואחר, עמ' מ"ד) – "דכל שנעשה מבליילה עבה אף שהוא דק ביותר ברכתו המוציא".

ב) הלכה ברורה (אנגלית, ח"ו מספר ו' עמ' א', הע' ו', הע' ז') – "ולא מצינו בשום מקור שדבר שבלילתו עבה שנאפה בתנור בלי שום מוצרים מתוקנים שיהיה מזונות זולת אם נעשה דקה ויבש מאד ... והציור האחד שמצינו שלא נחשב תואר לחם מפני הדקות הוא בטריתא שבסוף סעי' ט"ו שם שהוא בלילתו רכה מאד מאד ... ועי' בשו"ת מנח"י ... שהוא דבר שלא מצינו בשום מקום בפוסקים".

ג) שאלת שלום (ח"א סי' י"א) – "ונראה הטעם כיון שדבר הנאפה מבליילה עבה אף שהוא מרודד דק עשוי לקביעות סעודה ולא לקינוח וכמו שרואים ההבדל בין עיסה עבה לרכה אף שהן דקין אחר האפיה, שמה שנעשה מעיסה עבה יותר ראוי ועשוי לאכילה".

3. מראי מקומות – ליבון הברכה (סי' י"א סעי' ז').

א) נ"מ: טורטייה (wraps) - עי' לקמן.

ד. 'טריתא' בפסח, האם צריך שיעור קביעות.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות י"ט) – "טריתא דאיתא בברכות (לח ע"א) שדינו לברך מזונות חוץ מאם קבע עליו סעודה, ואדם יוצא ידי חובתו למצה בפסח. האם יוצא יד"ח למצה אם אוכל מעט ומברך מזונות או צריך שיאכל כשיעור קביעות,

ושמא גם אם אוכל מעט נקרא קביעות כיון דמצוה הוא. ומהגמ' משמע שאוכל רק הכזית שמחוייב. תשובה: אם אוכל לחיובו הוי קביעות".

מב | צורת פת.

א. הגדר.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות י"ח) – "מהו הגדר במזונות שאינו תואר לחם, ולכאורה הגדר הוא שדבר שאוכלים כשהוא חם (כמו אטריות) אין זה צורת הפת, ודבר שאוכלים קר הוא צורת הפת. או שמא הגדר הוא שאם אוכלים זאת בכף או מזלג אין זה צורת הפת, ואם אוכלים בידיים דינו כפת. תשובה: אם אפוי יש בו תורת לחם ולא במבושל".
2. לחם דק מאוד - ע"י לעיל.

ב. לאזניה (lasagna).

1. אין לו תואר לחם.

א) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' ה' אות ו') – "בדין האטריות הרחבות המיוחדות לתבשיל הקרוי 'לאזניה', שגם אותו תבשיל עשוי מאטריות שמבשלים אותם ואח"כ אופים אותם. האם דינם 'כקוגל' שיש להם דין תבשיל מזונות או שמא יהיה דינם שונה כיון שהן עשויות לכתחילה לצורך אפיה. כמו כן יש לדון בסוג לאזניה שאין מבשלים את האטריות כלל לפני האפיה - רק אופים אותן בתנור. ושמעתי בשם מורה הוראה שאין להם דין תואר לחם. וכן הורה לי הגר"ח פ' שיינברג, והוסיף אף שאינו מבושל כלל יש לברך עליו במ"מ כיון שאין לו דין לחם כלל. וכן הורה לי אחד מגדולי הדור, שאף שנאפה כיון שהאטריות מתרככות מהלחות שבגבינה, רסק וכו', דינו כתבשיל, ואין לו דין תואר לחם כלל (בתנאי שהוא רך)".

ב) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך לאזניה הע' א') – "שבכל אופן אין בזה קבי"ס, הן משום שבד"כ האטריות מתבשלות לפני שעושים מהם מיני מאפה, והן מחמת שלאטריות עצמם אין תואר לחם, וכמבואר בפרק ט"ו סעיף נ"ו, ואף לאחר האפיה אין ע"ז תורת פת אלא תורת תבשיל שאין בו קבי"ס".

ג. דגני בוקר (breakfast cereals): האם יש לו תואר לחם.

1. מחמיר, יש לו תואר לחם.

א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה עמ' תקכ"ח הע' ז' [לענין Cheerios], שלמי ברכה עמ' רע"ו, וזאת הברכה עמ' רי"ט ד"ה נחלקו [לשונו מובא לקמן], מעיין הברכה פרק ח' אות י"ט).

ב) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות י"ג, וזאת הברכה עמ' רי"ט ד"ה נחלקו, מעיין הברכה פרק ח' אות י"ט) – "מיני דייסות קרות, דהיינו מיני צורות אפיות עבות קצת וכדומה העשויות מקמח חיטה ושיבולת שועל וכדומה, כגון 'פיצי' 'עוגי' (Grape nuts) וכו', יש למיני דייסה אלה תואר לחם, ואם אכל מהם שיעור קביעת סעודה מברך המוציא. ואף דייסות קרות העשויות בצורת פתיתים (כ'ברנפקלס'), יש להם תואר לחם אם קבע".

בעל פמ"ג השלם (נחלת יעקב פת עכו"ם מספר ד' עמ' ג') – "הרב פנחס באדנר אמר לי שדיבר עם הגרשז"א ע"ז [והראה לו את זה, ועיין בזה ושבר אותה ושאל איך נעשה], והכריע שיש לזה תואר לחם, וממילא אם קבע סעודה על cheerios חייב ליטול ידים ולברך המוציא. וכן אמר לי הגר"ש פעלדער, ששלח שליח להגרשז"א ולהגריש"א, ושניהם פסקו שיש לו תואר לחם, וממילא ברכתו המוציא בקובע סעודה".

2. מיקל, שאינו נכלל בהגדר של פת שאין לו תואר לחם [אולי חוץ מעשרת ימי התשובה, שדינו כפת פלטר].

א) הגר"ח זצ"ל (וזאת הברכה עמ' רי"ט ד"ה נחלקו).

ב) הגר"צ שכטר שליט"א (ou document a-94) – "כן נראה פשוט, שאפילו מי שאכל טון של ציריו"ז אינו מברך על זה ברכת המזון, דאין בזה צורת הפת כל עיקר. אבל לפי הגדרת החזון איש בדין עולה על שולחן מלכים, עדיין יש לפנינו שאלה. אלא אם כן נקיל מטעם ספק ספיקא דיש מקילים בנעשה בפעקטער"י ובפרט (כסברת הגר"פ) אם אופן הבישול שבפעקטער"י שונה לגמרי מאשר אופן הבישול שבבית בזה, וציריו"ז בכלל אינם נעשים בבית, ודברי הגר"נ טעלושקין בזה בסוף ספרו טהרת מים צע"ג".

ג) הגרי"א פארכהיימער שליט"א (קובץ הלכות ימים נוראים פרק כ"ב הע' על סעי' ב') – "לענין צ'יריוס', שמעתי ממומחים שאינה נאפית כלל, ולכן אינו פת, ולענין בישול אינו עולה על שולחן מלכים וכמ"ש הגרי"א הענקין זצ"ל, וגם בקביעות סעודה לא יברך ברכת המזון אלא על המחיה".

הגרי"א פארכהיימער שליט"א (שיעורי עמ' ל"א) – "שאלה האם יש למנוע מלאכול cheerios הנעשה ע"י עכו"ם בעשי"ת ושבת ויו"ט האם דינו כפת דמחמירין שלא לאוכלם בזמנים אלו או שאין דינם כפת אלא כתבשיל וכיון דאינו עולה על שולחן מלכים מותר. תשובה: אין בה משום פת עכו"ם כיון שאינו נאפית, ולכן אין דינם כפת [ואף אם קובע סעודה עליו אינו מברך המוציא וברכת המזון] ומשום בישול לית ביה כיון שאינו עולה על שולחן מלכים".

ד) הגר"מ"ח כהנא שליט"א – "ושמעתי בשם ר' פורשהיימר שליט"א שהוא סובר דכיון שהם קטנים כל כך שדרך לאכלם הוא בכפית א"כ אין להם תואר לחם וממילא ברכתן במ"מ אפי' היכא דקובע עליהם סעודה. ויש להביא קצת סמך לסברת ר' פורשהיימר מהחידושי אנשי השם (כ"ז. בדפי הרי"ף) אות א' (כשהוא איירי באטריות דברכתן במ"מ אפי' אליבא דר"ת) וז"ל כגון אלאטרי"א...ודומיהם לפי שאלו אינם נאכלים דרך מאכל לחם אלא דרך לפתן כמו דייסא ושאר מיני קדרה וגם אין בהם תואר לחם עכ"ל. ולכאורה גם בנידן דידן אינו נאכל דרך לחם אלא דרך מעשה קדרה ומטעם זה לא יהיה נחשב כפת בכלל. (ואגב, מדבריו מבואר שזה טעם אחר מטעם של אין בו תואר לחם ודו"ק)."

3. מראי מקומות – מטבח הכשר (ארטסקרול, עמ' רע"ו, פרק י' הע' י"ט).

א) הגר"י בעלסקי זצ"ל זצ"ל (פסקי הלכה עמ' ק"מ, Halachically Speaking ח"ה מספר ט"ו הע' ס"ז, הע' ס"ח, ע"י ou document a-94 -)

Some poskim are of the opinion that Cheerios®, Grape Nuts® and Cap'n Crunch® all look like bread and accordingly these products would be subject to the halachos of pas paltur. However, others say these items do not have an appearance of bread. L'maseh, there is an uncertainty if Cheerios® has an appearance of bread and therefore, one should refrain from eating it during aseres yemi teshuva. However, all year-round we are lenient and do not give it a status of pas paltur. Even if breakfast cereals are not bread items, but are considered cooked items, nonetheless, breakfast cereals are not considered a food which is served on a king's table, therefore they do not require bishul yisroel and a non-Jew may cook it etc.

הגר"י בעלסקי זצ"ל (ספירים, וכשר הדבר שנת תשע"ב [ע"י רב אלי גרסטין]) -

Rav Belsky holds that Cheerios are not pas. This is because Cheerios are made by cooking the oats. Although afterwards they undergo a drying process, Rav Belsky held that since this drying does not cause krimas panim (forming of a crust/ caramelization) but rather just dries out the O's to give them crunch, they are more similar to bread that is baked by leaving it out in the sun. On such bread one does not say hamotzi. This has important implications for kevias seuda. According to this, if one ate a meal's worth of Cheerios they would still only say mezonos and al hamichya. However, he thought there was reason to be machmir and avoid such situations. Also, accordingly one may eat Cheerios during aseres y'mei teshuva, when there is a minhag to be nizhar only to eat pas Yisroel.

ב) הגר"ש פורסט שליט"א (קלטת תש"ע, אחר נ' דקות) – שלכאורה ציריו"ז יש צורת לחם, אבל כיון שמבשל ציריו"ז ואח"כ תשים בתנור רק כדי לייבש [באש נמוך (200 f) בערך שתי דקות], לכן נחשב מעשה קדרה.

ג) הגר"י גנק שליט"א (ou document a-94) – "ציריו"ז אינו עולה על שלחן מלכים, וכן נהגו בכל הישיבות שאכלו קאר"ן פלאק"ס וכו', ואולי כונת הטהרת מים הוא דאפילו אי נקוט כדברי החזון איש שהבאתי בספרי גן שושנים, מכל מקום אין אוכלים קאר"ן פלאק"ס בלא חלב, ולכן לעצמם אינם עולים על שלחן מלכים".

ד) וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק ח' אות י"ט) – "הרבה מפוסקי זמננו ... ולכן טוב להמנע מלהכנס לספק ולאכול מהם בכמות פחותה משיעור קביעות סעודה, או שיוכלם בתוך סעודת פת".

ד. קישקע.

1. אין לו תואר לחם – הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"א פרק ל"ה אות כ"ז, קונ' מצות הברכות עמ' כ"ג אות ט"ז, "קישקע אין עליה קביעות סעודה משום שהיא תבשיל ואין עליה שם פת הבאה בכסנין ועוד שאין לה תוריתא דנהמא").

מג | טורטייה (wraps).

א. מקמח תירס.

1. ע"י ר"ה סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

ב. האם יש תוריתא דנהמא.

1. כן – הגר"י רובין שליט"א (מוריה חשצ"ט עמ' ר"צ, לשונו מובא לקמן).

2. לא – חוט שני (מנחת הבוקר עמ' ל"ו, דפוח עמ' כ"ט).

ג. בלילה עבה: ועשה דק מאוד.

1. ע"י לעיל.

ד. מזונות.

1. הגריש"א זצ"ל (מוסרט, לכאורה שאין ע"ז תואר לחם).

2. חוט שני (מנחת הבוקר עמ' ל"ו, דפו"ח עמ' כ"ט) – "אמר לי ר' דוב כהנא שהסביר לגר"נ קרליץ בדיוק מהי טורטייה, ואמר שאין לזה תואר לחם".

ה. פת הבאה בכיסנין.

1. תשובות והנהגות (אנגלית, הקהל ח"ג מספר ג' [שנת תשס"ג]) -

Rabbi Moshe Shternbuch, Shlita, however, who was shown a Wrap, poskened that it should be treated like Pas HaBa'ah B'Kisnin.

2. הגר"י רובין שליט"א (חנוכה תשפ"ב אות י"א, מוריה חשצ"ט עמ' ר"צ) – "נראה שמאכל המכונה 'טורטייה' העשוי מקמח חיטה ובלילתו עבה ויש לו תוריתא דנהמא, מ"מ ברכתו היא בורא מיני מזונות, והטעם כיון שעיקר מאכלו הוא בדרך עראי, ואין דרך בני אדם לאכול מאכל זה לשובע, אלא כדי להשקיט את רעבונם, ונתבאר מדברי גדולי הפוסקים שבכה"ג יש לדון שאין למאכל

מסוג זה שם של פת גמורה, אלא דינו כפת הבאה בכיסנין, ורק אם אכן יקבעו סעודה על מאכל זה יברכו לפניו המוציא ולאחריו ברכת המזון".

ו. המוציא.

1. הגר"ד פיינשטיין זצ"ל (מוסרט, שיעורי הלכה גליון כ"ח) – "שמעתי שהגר"ד פיינשטיין הורה לברך עליו המוציא, אמנם שלאיתי לטעמו את תלמידו הגאון ר' ברוך מאסקאוויץ שליט"א בעמח"ס ודברת במ, והשיב ד'תואר לחם' אין זה גזירת הכתוב לדורות מה הוא תואר לחם וכל שאינו בתואר זה אינו בתואר לחם, אלא בזמן הז"ל שלא היה דרך להשתמש ללחם במפאה בתואר דק, לא היה לו תואר לחם, אך במקומותינו שהשתנה הדבר ואוכלים ללחם גם אתה ראפס א"כ מעתה לדידן יש עליו תואר לחם".
2. הגר"י בעלסקי זצ"ל (אנגלית, הלכה ברורה ח"ו מספר ו' הע' ז).

Rabbi Yisroel Belsky, Shlita, poskens that the brocha is always Hamotzi, because it is baked in the same manner as bread, tastes and feels like bread, is made of a heavy, bread-like dough and serves to fill and satisfy, just as bread does.

(א) אמנם עי' הגר"י בעלסקי זצ"ל (ספירים, וכשר הדבר שנת תשע"ב) -

Submitted by: Rabbi Tsvi Heber - When Rav Belsky shlit"א came to Toronto a few years ago, we had the zchus to host him for lunch at which we served a variety of "wraps". Rav Belsky recited a borai minai mezonos on the wheat-based wraps.

Editor's note: There was considerable reaction to the above submission on Rav Belsky's practice regarding wraps. It goes without saying that the Vekasher HaDavar pesakim are meant to only reflect Rav Belsky's positions and not necessarily that of other Rabbonim. However, it was pointed out that in one publication approved by Rav Belsky (<http://bit.ly/wZuF71> - point "g") it states that Rav Belsky was of the opinion that the bracha is hamotzi, and in another one (<http://bit.ly/zbjkgW> - page 9) it quotes Rav Belsky as differentiating between different types of wraps.

3. הגר"ש מילר שליט"א (אנגלית, הלכה ברורה ח"ו מספר ו' הע' ז).

4. הר"י נאמן (אור תורה חתקנ"ב סי' קי"ח מכתב י"ז, עמ' תתק"ח).

ז. מראי מקומות – שערי יושר (בית הלל גליון נ"ב עמ' ל"ה אות ב'), ברכה נאמנה (סי' י' אות ב'), אור התורה תמוז תשע"ג עמ' תתק"ח), שערי הברכה (ערך טורטיה הע' י"א).

1. וזאת הברכה (הע' קמ"ט, ליבון הברכה ח"ב סי' י"א סעי' ז) – "טורטיה (מאפה דק ורך מקמח חיטה ומים). לקביעות סעודה (לשובע) - המוציא. לעראי (כחטיף ולא לשובע) - ספק המוציא ויאכלנו בתוך סעודת".
2. הר"א המאירי (מוריה ח"ת עמ' תמ"ו) – "הגר"מ רובין ... כנגד דעת הרבה מגדולי אחרונים ... והם הב"ח והט"ז, הדרישה, הברכי יוסף, אבן העזר, הדגול מרבבה, החי"א (וכן מבואר בב"י ... ונראה במשנ"ב ... וההבנה הידועה בפי כל היא כדברי האחרונים שהכל הוא ספק ולא כדברי המאמר מרדכי, ובפרט שהרי המנהג הברור והפשוט הוא שלא מברכים מזונות בתוך הסעודה והוא כהכרעת המשנ"ב הנ"ל משום שהוא ספק, וא"כ נמצא שנוהגים כדעת האחרונים הנ"ל ולא כדעת המאמר מרדכי, וכן מנהג העולם ברוב לברך על פיצה שנילושה ברוב מי פירות מזונות ואע"פ שעשויה לקבי"ס וכנ"ל".
3. הגר"ש פעלדער שליט"א (שיעורי הלכה גליון כ"ח) – "מאפה הנעשה מבלילה עבה שלוחצים את העיסה עד שתהא דקה מאוד ואופים אותה כדוגמת ראפס, תלוי הדבר במנהג המקום, במקומותינו בהאר"ב שרגילים לאכול כלחם יש לברך עליו המוציא וברכהמ"ז, אך במקומות בהם אין רגילות לאכול ללחם כי אם מאפה עבה, יש לברך עליו מזונות ומעין שלש".

ה. לאפה.

1. שערי הברכה (פרק כ"ג ערך לאפה) – "לאפה [פיתה גדולה]. ראה לחם".
2. שאלת שלום (ח"א סי' י"א ד"ה וגם) – "וגם מה שהצריך הרב ברכת ה' שאם היא דקה ורכה מדאי עד שמתקפלת בקלות שברכתה מזונות א"כ הוא הדין למאפה הנקרא 'לאפה' שדק ורך ומתקפל בקלות, ודבר פשוט הוא שברכת ה'לאפה' המוציא שהרי קובעים עליה סעודה ופוק חזי מאי עמא דבר".

ט. מכתב א': להגר"י רובין שליט"א.

לכבוד הרב שליט"א,

הרב מסר שיעור לפני כמה חדשים על עניין "ברכת המאכל המכונה 'טורטייה'", בקהילת בני תורה. וכן ראיתי, שנתן שיעור על זה בליל שבת הגדול פר' צו תשע"ה.

למען אמיתת התורה יש קצת הארות והערות.

(1) מש"כ בשם המאמר מרדכי (אות ב'). המאמר מרדכי כתב זה רק בלשון "אפשר". וכן לשון הבה"ל (סי' קס"ח סעי' ז' ד"ה והלכה, סעי' ח' ד"ה טעונים).

והבה"ל לא סבירא ליה להמאמר מרדכי, כדמסיים בבה"ל שם (סעי' ח' ד"ה טעונים). וכן בס"ל קע"ו בה"ל ד"ה ברך). רק מצרף שיטתו, למה לא צריך ירא שמים להחמיר [כמו בס"ל קס"ח סעי' י"ג].

(2) מש"כ בשם הדרך החיים (אות ד'): הדה"ח בא לחלוק על הט"ז והמג"א (כדיעוין שם). ובדרכם הולכים הב"ח, האבן העזר, הדגול מרבבה, רע"א, גר"ז, קיצור שו"ע, בה"ל (סעי' ז' ד"ה והלכה), אג"מ, ועוד. שהם עמודי ההוראה (ואל תטוש תורת אמת). (ומה שמביא בשם הערוך השולחן, "סי' קס"ח ס"ה". צ"ל סעי' כ"ג).

[ועי' תו"א (הגר"ח) ק"צ"ל בס' מעשה איש ח"ה עמ' י"ג] – "פת הבאה בכיסנין - כמדומה שאמר לי שהעיקר לדינא שאין כאן פלוגתא ומר אמר חדא וכו'"].

(3) מש"כ ראיות ממנהג העולם דהעיקר כדברי המאמר מרדכי (אות ה' ס"ק א'). לכאורה, ממנהג העולם שמברכים מזונות על לחמניות "מזונות" מוכח כנגדו. כמו שציין בעצמו בהערה ב' (וכן הקשה בזאת הברכה בירור הלכה סי' ג' אות ב' ד"ה אומנם). אמנם, זה המנהג.

וכן פסק רבני הבד"ץ העדה החרדית (וזאת הברכה עמ' י"ח אות ג'), שמברך מזונות על לחמניות "מזונות".
 וכן סבר הגרשז"א צ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות סי' קס"ח אות ב'), וז"ל "האוכל פחות מד' ביצים מלחמניות מזונות (לחם שנילוש מרוב מי פירות ודומים ממש בטעמם וצורתם ללחם) כיון דמסתמא מורגש בהם טעם המי פירות מברך עליהם בורא מיני מזונות - **וכן מנהג ירושלים** ואפי' אם אוכלם כתחליף לסעודה כגון לארוחת בוקר אוכל לחמניה עם קפה - מברך במ"מ. ודוקא אם נילוש במי פירות אבל אם נילוש במי פירות הנעשה ממים שמערכים עם ריכוז נחשב כעיסה הנילוש במים ומברכים המוציא".

(4) מה שהביא ראיה ממה שמברכין על פהב"כ ואח"כ עדיין מברכים על שאר מאכלים (אות ה' ס"ק ב'). י"ל לפי הערה"ש (סי' קע"ז סעי' א'-ב'), [וכן מפרש הפמ"ג סי' קע"ז א"א ס"ק א', שזה הספק של המג"א שם], שכתב שמה שלא מברכין על שאר דברים בתוך סעודת פת, הוא מצד שהם טפלים ל"ברכת המוציא" [ולא מצד שהם טפלים להפת]. וממילא, כיון שלא בירך "המוציא" אלא בירך "בורא מיני מזונות", אינם טפלים, ולכן צריך לברך עליהם ברכה הראויה להם.

וכן עי' הגרשז"א צ"ל (צהר אהל ברוך עמ' רט"ו אות א', במכתב) – "עוגה ותה. אם עיקר רצונו לשתות יברך שהכל תחלה ואח"כ מזונות, ואם יש קצת ספק יכולים לצרף דעוגות שלנו **אפשר דחשיב כפת וממילא ברכת מזונות פוטרת את התה** דחשיב כבא מחמת הסעודה. ואם זה לכל הדעות פת הבא בכיסנין ורוצה בשניהם יברך מזונות ואח"כ שהכל. כנלענ"ד. אבל לא להעיר לאחרים".

ועי' תדושים ובאורים (ברכות דף מד. ד"ה במה, או"ח סי' קס"ח סעי' ז' ד"ה במה) ...
 עי' מגילת ספר (סי' י"א אות ד' ס"ק ג') ...

יש להוסיף שמכל הנ"ל שלא תרצו כדברי כת"ר, מבואר שלא ס"ל כדבריו.

(5) הרב מתחיל, "שבילתה עבה" ועשויה מקמח ומים. וא"כ, מצד זה לכד היה ראוי לציין את דברי המחבר בסי' קס"ח סעי' י"ג, "וירא שמים יצא ידי שניהם, ולא יאכל אלא ע"י שיברך על לחם אחר תחלה". [ומה שהרבים לא מחמירים אצל סופגניות שלנו, כיון שברכתן תלוי במחלוקת הט"ז ובה"ל (סעי' י"ג ד"ה וכו'), הוי רק "ספק" בדין של ירא שמים].

(6) מש"כ שהוא "וכל צורת אכילתו היא במטרה של אכילת עראי". שאלתי כמה וכמה אנשים, וענו לי שלא כך המציאות, אלא הם אוכלים את זה כסעודה.

...

העולה מכל הנ"ל.

פשוט, שירא שמים יחמיר (כמחבר סעי' י"ג). ואפי' אדם רגיל, יש לדון אם לחלוק על הרבה עמודי הוראה [ב"ח, ט"ז, מג"א, אבן העזר, גר"ז, קיצור שו"ע, מ"ב, אג"מ - שחולקים על הדה"ח] בצירוף המנהג העולם שמברך מזונות על לחמניות "מזונות". הכותב וחותם לכבוד התורה".

י. מכתב ב': להגר"י רובין שליט"א.

לכבוד הרב שליט"א,

האוכל מיני עוגה וכדומה בסוף הסעודה, האם צריך לברך עליו [ומה המנהג].

יא. מכתב ג': להגר"י רובין שליט"א.

לכבוד הרב שליט"א,

שמעתי השיעור שהרב מסר ליל חמישי שעבר (פר' בהר), על הל' ברכות, בענין פת הבאה בכיסנין.

והרב נקט להלכה כפי החשבון של המאמר מרדכי ודרה"ח, והוסיף שכן הוא מנהג העולם, דיש להגדיר הברכה כפי צורת האכילה של המאכל, אם נאכל כאכילת עראי או לשובע.

וע"פ חשבון הנ"ל הרב מסיק לדינא דיש לברך על לחמניות 'מזונות' ברכת המוציא, והמאכל המכונה 'טורטייה' הוא מזונות.

ויש להעיר דלכאורה עדיין צ"ב: כיון טורטייה "בלילתה עבה", ועשויה רק מקמח ומים, א"כ לכאורה היה כדאי להזכיר דיש ענין לאכלו רק בתוך הסעודה כמוש"כ המחבר בסי' קס"ח סעי' י"ג, "וירא שמים יצא ידי שניהם, ולא יאכל אלא ע"י שיברך על לחם אחר תחלה".

ועוד, יל"ע איך היסוד הנ"ל מסתדר עם מנהג העולם לענין אכילת עוגה בסוף סעודה לקינוח, שאין נוהגים לברך ולפי המסקנא הנ"ל כיון שברור שעוגה נאכל רק בדרך עראי ולא לשובע הוי לן למימר דגם בסוף הסעודה יש לברך עליה מזונות.

אין כוונתי לקנטר ח"ו אבל מצד שני אני מרגיש ש"אין הביישן לומד".

הכותב וחותם לכבוד התורה.

מד | לחם שאופין בחמה - סעיף ט"ז.

א. לחם במיקרוגל.

1. ברכתו המוציא.

- (א) הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ו ריש עמ' פ"א) – "שאלתי קמיה הגרש"ז אויערבך זצ"ל אם הנאפה במיקרוגל דינו שונה מנאפה בחמה ויש לדון אותו כתנור או לענין ברכה, והשיב וז"ל, כן, זה לא חמה, ואפילו אם זה טעם אחר זה אופה טוב".
- (ב) הגרש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ו עמ' פ') – "שהראינו לפניו הנאפה במיקרוגל [ללא השחמה], דודאי אין לדמות אפיה במיקרוגל לאפיה בחמה, ואף אם אינו משחים הלחם כמו בתנור או, דהעיקר שיש ללחם טעם אפוי, ופת הנאפת בו ברכתה המוציא, וטעונה נט"י וברהמ"ז. וכן לענין חלה, יכול להפריש מעיסה שבדעתו לאפותה במיקרוגל על עיסה דומה שדעתו לאפותה בתנור או".
- (ג) שבט הלוי (מבית לוי ח"ז עמ' כ"ח אות ט"ז) – "לחם שנאפה במיקרוגל אף שאינו משחים (מעלה קרום) כשאר לחמים מ"מ נחשב לפת גמור".
2. מראי מקומות – פתחי הלכה (פרק ח' הע' צ"א, י"ש להסתפק).

מה] פשטיד"א: מילוי בבשר או בדגים או בגבינה - סעיף י"ז.

א. הוא פת הבאה בכיסנין: דינו כמו ממולא בפירות, שאינו מברך עליהם המוציא ובהמ"ז אלא בדקבע.

1. ט"ז (ס"ק ו', ס"ק י"ט, ס"ק כ') – "אלא דודאי יש בזה דין כסנין ואי קבע סעודה מברך המוציא וע"ז קאמר דה"א דפשטיד"א זו אפ"י קבע סעודה לא יברך המוציא מכח דבשר עיקר קמ"ל דלא ואף על גב דלא זכר כאן בש"ע דמירי שקבע סעודה אין בכך כלום דאי בא הש"ע להשמיענו דאין בזה דין כסנין ויש חילוק בין מילוי בשר למילוי בשמים ה"ל להשמיענו זה לעיל בדין כסנין במקום שכ' דיש דין כסנין מחמת המילוי אלא ברור דאין חילוק דכמו שבשר ודגים באים ללפת הפת כן באים פירות ללפת את הפת כדאי בסי' קע"ז בפירות שאוכל עם הפת וכאן ודאי הוה פת בכיסנין ויש בהן ברכת המוציא אם קבע עלייהו וקמ"ל דאפ"י לאותה דיעה שכ' לעיל מזה דאפ"י בקבע סעודה לא מהני אבל בזה מהני קביעות סעודה דיש בו שייכות המוציא ובהא סליקא ונחיתנ' דטיגון במשקה הוה כסנין כדלעיל וה"ה במילוי בשר ודגים".
2. מוהריק"ש (סוף הסי') – "ונראה לי שזה כשקבע סעודתו עליה שהיא כמו פת הבא בכיסנין לפירוש ראשון שבסעיף ז'".
3. א"ר (ס"ק ל"ג) – "ועוד נשאר לי בזה תימא גדולה על (ע"ת) [עמק ברכה] ושל"ה [שם] ממה שראיתי בספר תניא דף ל"ט [סימן כח] שכתב על הא דברי האגור דמברכין מוציא אפשטיד"א דבשר וגבינה, זה לשונו, ומסתברא דוקא אם קבע סעודתו עליהן, אבל אם לא קבע מברך בורא מיני מזונות עכ"ל. ולא זכרו ולא פקדו מדבריו. שוב ראיתי שגם דעת הט"ז [ס"ק כ] ומג"א [ס"ק מד] נוטה דגם בשר וגבינה הוי כמו כיסנין ושמחתי".
4. אבן העזר (סעי' י"ג ד"ה תו איכא) – "חילקו האחרונים בין מילוי פירות ובין מילוי בשר. ולענ"ד לא נראה לחלק...".
5. ע"י ת"א (כלל נ"ד סעי' ה') – "אם לש העיסה במי ביצים בלא מים או שלש במים ומילא בבשר ודגים וגבינה שקורין פיראגש, וידוע דהדברים אלו בלאו הכי באים ללפת הפת ויש לומר דאינו מבטלין העיסה מתורת לחם ואינו דומין לפירות דאין דרך ללפת בהן פת, ויש סברא לומר דאף על פי כן אינו דומה ללחם גמור ויש לו גם כן דין כיסנין. ומכח ספק ראוי לכל ירא שמים שלא יאכל אפילו פחות מכזית כי אם בתוך הסעודה. ובדיעבד או שאינו רוצה להחמיר על עצמו ואכל פחות משיעור ג' ביצים (היינו לחומר) מברך 'בורא מיני מזונות' ו'על המחיה' (סי' קס"ח מ"א ס"ק מ"ד). ואם אכל כדי שביעה, יעשה כמו בסמוך (בסי' ו').".
6. מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק נ"ט) – "בבשר או בדגים וכו'. ואף דהוה פת הבא בכסנין כתב בעמק ברכה לחלק בין מילוי בשמים למילוי בשר ודגים והיינו דבשר ודגים דהם מזון אין מבטלין פת משא"כ פירות ובשמים, אבל מדברי האגור לא משמע כן כמ"ש הט"ז והמ"א, והעיקר כתירוץ הט"ז דבקבע מיירי וכ"כ התניא הובא במ"א ועשה"ג וע' א"ר שהסכים ג"כ לזה".
7. קיצור שו"ע (סי' מ"ה סעי' ב') – "מהו פת הבאה בכיסנין, יש אומרים שהוא פת שנעשה כמין כיסים, ממולא בפירות או בבשר או בגבינה וכיוצא בו, וכן כשנעשה כמו פשטידה, ויש אומרים שהוא פת שנילוש בשמן או בשומן או בדבש או בחלב או בבצים או בשאר מי פירות אפילו עירב בו גם מים אלא שהוא המועט. ואנן נקטינן כדברי שניהם להקל, ומחזיקין אלו ואלו לפת הבאה בכיסנין".
8. בן איש חי (שנה א' פר' פנחס אות כ') – "אבל עיסה שנלושה במים לבד ועשה ממנה קודם אפייתה כמין כיסין ומלאם בשר או דגים או גבינה אין זה פת כיסנין לכ"ע, יען ד"א כיון דבשר וגבינה ודגים הם בלא"ה באים ללפת את הפת אין מבטלים את העיסה מתורת לחם, דשאני מאותם כיסין שממלאים באגוזים וסוכ"ר ושאר פירות דאין דרך ללפת בהם הפת, ויש חולקין וס"ל כיון דאין דומין ללחם גמור יש להם דין כיסנין ומברכין עליהם במ"מ וברכה מעין שלש, וכן עיסה שנלושה במים בלבד ואינה מתובלת ואינה ממולאת אלא שעושים אותה עוגות יבשות וכוססין אותה לתאבון הנה גם בזה יש פלוגתא הנז', ולענין הלכה נקטינן בין בזה ובין בזה לברך במ"מ וברכה מעין ג' דאין לברך בהמ"ז במקום ספק משום דמרבה בברכות".
9. ע"י אבן ישראל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ד' אות ד' סוף ס"ק ב') – "שיש לחוש לדעת הט"ז ואם אכלו יש לברך במ"מ. אך ראוי לא להכנס לספק".
10. ע"י פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' רל"ו).

A meat pie should preferably be eaten during a bread meal only (as explained in b above). One who eats it without bread, however, recites only a mezonos. One who eats a meat pastry clearly made to be eaten as a snack (e.g., 'franks in blanket') may recite a mezonos, without hesitation.

ב. אינו נכלל בהגדר של פת הבאה בכיסנין [דינו כפת]: אא"כ שדרך לאכל כמו קינוח (עראי).

1. רמ"א (כמ"ש מ"ב ס"ק פ', וגר"ז קונ"א ס"ק ב').
2. עמק ברכה (ברכת הנהנין כלל ב' סי' ו').
3. מג"א (ס"ק ל"ז, ס"ק מ"ד) – "אפילו לא קבע עליו דהנהו לא מבטלי תורת לחם דהם עצמן מזון ערסי' קע"ז משא"כ פירות דהוי קינוח עס"ז וכ"מ בש"ג כ"כ של"ה וצ"ע דבתניא כתב עלה ודוקא כשקבע סעודתו עליו ע"ש וא"כ דינו כפת כיסנין וצ"ע וכ"מ מסתימת הפוסקי', מיהו בש"ל כ' סתם דה' המינין עיקר כמו במעשה קדירה ע"ש, ואפשר דכל דממולאים בפירות נמי דינא הכי".

4. גר"ן (סעי' י', קונ"א ס"ק ב') – "והעיקר כסברא הראשונה".
5. מאמר מרדכי (ס"ק ל') – "הנכון ועיקר ולית ביה ספיקא כל עיקר".
6. מ"ב (ס"ק צ"ד, בה"ל ד"ה פשטיד"א, ע"י ס"ק פ') – "מברך עליו המוציא. היינו אפילו בדלא קבע עליהו ולא דמי לפת הבאה בכיסנין (דפירושו פת הממולא בפירות ובתבלין המבואר בס"ז) דלא מברך עליהו המוציא בדלא קבע סעודה עליהו דשאי התם דאין עשויין אלא לקינוח סעודה ולמתיקה משא"כ פשטיד"א שממולא בבשר דרך לאכלם לרעבון וכדי לשבוע והוי כמו שאר פת ובשר כשאוכל כאחד ונראה פשוט דאם עשויין ריקין קטנים ומעורב בהם פתיתין של בשר וניכר שאין עשויים כ"א לקינוח אחר הסעודה דינו ממש כפת שמעורב בפירות ובשאר מיני מתיקה דאינו מברך עליהו בהמ"ז בדלא קבע עליהו".
7. בני ציון (ס"ק כ"ג) – "לדינא העיקר כדנראה מדברי נכדו הריא"ז דאפילו לא קבע מברך המוציא, וכ"מ מהשבה"ל עצמו...".
8. הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ד' אות ד' ס"ק ב').
9. אור לציון (ח"ב פרק י"ב הע' ה' ד"ה והנה).
10. הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ד' אות ד' סוף אות א', ס"ק ב', אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות מ"ז, אמנם ע"י פתחי הלכה [ארטסקרול] פרק ח' הע' כ"ב) - לשונו מובא לקמן.
11. יביע אומר (ילקוט יוסף הע' ב') – "ולפענ"ד שהעיקר בדעת מרן שיש לברך על הפשטידא המוציא וברכת המזון אף על פי שלא קבע סעודה עליה. וכן מוכח ממה שכתב הרמ"א בהגה שם וזה לשונו: ודוקא שאפאה בתנור בלא משקה, אבל אם אפאה במחבת במשקה אין לברך עליה המוציא ואין לאכול אותה אלא תוך הסעודה. ע"כ. ומשמע שאם נאפית בתנור בלא משקה יש לה דין פת גמור. (וכן דייק הבית מנוחה שם). וזוהי דעת רבינו ישעיה המובא בשבולי הלקט, ובדברי נכדו הריא"ז. ושלא כמו שכתב בספר התניא. וכן כתב המאמר מרדכי (סוף סימן קסח). וכן מצאתי להגר"ן ליכטמאן בספר בני ציון (ס"ק כג) שהעלה כן".
12. חוט שני (ס"ק ו').
13. ילקוט יוסף (סעי' ב') – "ופשטידה (בצק ממולא בבשר וכדומה) הנאפית בתנור, מברכים עליה המוציא וברכת המזון".

ג. דעת הגרשז"א זצ"ל.

1. חושש שהוא פת הבאה בכיסנין: דינו כמו ממולא בפירות, שאינו מברך עליהם המוציא ובהמ"ז אלא בדקבע. (א) הגרשז"א זצ"ל (פתחי הלכה [ארטסקרול] פרק ח' הע' כ"ב).
2. אינו נכלל בהגדר של פת הבאה בכיסנין [דינו כפת]: "אא"כ שדרך לאכל כמו קינוח (עראי).
- (א) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ד' אות ד' סוף אות א', ס"ק ב', אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות מ"ז) - לשונו מובא לקמן.
- ד. מראי מקומות – באה"ט (ס"ק ל"ו), בה"ח (ס"ק קל"ז).
1. ערה"ש (סעי' מ"ו, סעי' נ') – "ואין זה דמיון לפת הבאה בכיסנין שבסעיף ז' לדיעה ראשונה שממלאים אותם הרבה תבלין ושקדים ואגוזים דבשם ממלאים העיסה בריבוי הרבה עד שעיקר הכוונה להמילוי כמ"ש בסעיף כ' אבל בכאן מיירי שהעיקר הוא הפת וממלאים אותה כדרך פשטיד"א וקרעפלא"ך שממלאין אותן בשר וגבינה וכיוצא בהם אבל העיקר הוא הפת".

ה. בורקסים.

1. חוט שני (ברכות ס"ק ו') – "וכוזה יש לדון לענין מה שקורין 'בורקס' שהוא עשוי מבצק עלים וכדו' וממולא בתוכו בתפוחי אדמה וכיוצ"ב דהקובע הוא אם הוא עשוי בצורה כזו שנועד לאכילת עראי או לאכילת קבע, וכמ"ש במ"ב דאם הם חתיכות גדולות הרי שניכר בהם שעשוי לאכילת קבע, ואם הם עשויים חתיכות קטנות ולא קובע סעודה עליהם, אין הם עשויים לשבוע אלא רק לקינוח וברכתם מזונות. ולכאורה יצא מזה, דאם אפה פס ארוך של בורקס, וחותר אותם לחתיכות, אזי **אם חותר אותם לחתיכות גדולות** אזי ברכתם המוציא, **ואם חותר אותם לחתיכות קטנות** אזי ניכר שעשויין לקינוח וברכתם מזונות".
2. **וזאת הברכה** (מעייני הברכה פרק י' הע' י') – "לפי זה רק אותם בורקסים קטנים וכדומה, שרגילים לאכלם לאכילת עראי - הדין לברך עליהם 'מזונות' (בתנאי שלא אוכל מהם שיעור קביעות סעודה), אבל בורקסים גדולים שרגילים להגישם בסעודה - ראוי לאכלם בסעודת פת דוקא. (הגרשז"א). והנהגים לברך עליהם 'מזונות' כשאוכלים אותם שלא בשיעור קביעות סעודה - אם נילושו ברוב מי פירות, מרגרינה וכדו' - אין למחות בידם (אך בדרך כלל אין רוב מרגרינה בבורקס ולכן קשה להקל בזה למעשה)".
3. מראי מקומות – אור לציון (ח"ב פרק י"ב אות י', לשונו מובא לעיל), הגר"מ אליהו (וזאת הברכה עמ' שפ"ג אות ז', לשונו מובא לעיל), ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' ג', לשונו מובא לעיל), מגילת ספר (ברכות סי' י"א אות ה' ד"ה ובזמננו, עמ' מ"ח, לשונו מובא לקמן), הגר"י רובין שליט"א (חנוכה תשפ"ב אות י').
- (א) לענין בצק עלים (puff pastry) - ע"י לעיל.

ו. נקנקיות בבצק עלים (Franks in blankets).

1. מזונות, כיון שאכל לקינוח ועראי.
- (א) הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically speaking שנה ג' חכ"ו הע' ז') -
A frank in blanket would be *hamotzei* since it is like a 'pashtida'. However, since it is not eaten as a meal the *beracha* is *mezonos*.

(ב) **וזאת הברכה** (מעייני הברכה פרק י' אות י"ב).
(ג) **פתחי הלכה** (ארטסקרול, עמ' רל"ו) - לשונו מובא לעיל.

מו' פיצה.

א. השאלות.

1. איזה ברכה - ע"י לקמן.
2. אוכל פת חמה - ע"י יו"ד סי' קט"ז [קובץ על סכנה], לשיטות ומראי מקומות.
3. האוחז בידו לחם כביצה - ע"י סי' ק"ע סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.
4. להמתין שש שעות אחר פיצה - ע"י יו"ד סי' פ"ט סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ב. פיצה (pizza): שנילוש רק במים.

1. המוציא.

א) אור לציון (ח"ב פרק י"ב אות ה') – "שאלה. מה מברכין על פיצה. תשובה. אם הבצק נילוש בחלב או בשמן ומרגיש את טעמו, מברך על הפיצה בורא מיני מזונות, אך אם הבצק נילוש בלא חלב ובלא שמן, מברך עליה המוציא לחם מן הארץ, אף שיש על הבצק רסק עגבניות וכדומה, אלא אם כן נבלע הרסק בתוך הבצק, שאז מברך עליו בכל אופן ברכת בורא מיני מזונות".

ב) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ד' אות ב') – "כמה שבררתי - רוב האנשים אוכלים את הפיצה לשובע - בתור אחת הארוחות שלהם, ולא לקינוח בלבד (לא כ'חטיף'). ולפי זה יוצא שלדעת המ"ב ברכת הפיצה היא המוציא, כי בודאי לא ניכר מהפיצה שהיא נאכלת לקינוח בלבד. וכן הורה לי הגרש"ז אויערבאך ואחד מגדולי הדור".

ג) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות מ"ז, הע' קמ"ו) – "בפיצה (ראה לעיל סמ"ב) לפי דעת המשנ"ב יוצא שברכתה המוציא, כי לא ניכר מהפיצה שהיא נאכלת לקינוח בלבדקמה. ויותר מזה, יתכן שאם קבע עליה סעודה, אפילו אכל חתיכה אחת מברך 'המוציא'. [דהיינו שמצד המשקל שיעור קביעת סעודה בפיצה הוא כשתי חתיכות פיצה שבזה יש כשיעור ד' ביצים בלי הגבינה וגם רגילין לשבוע מזה]".

ד) הגר"ח פ"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' כ"א, בירור הלכה סי' ד' אות ג', מעיין הברכה פרק י' אות י"ג) - לשונו מובא לקמן.

ה) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' כ"ב) – "אך אם לא מורגש טעמו וכן אם הבצק נילוש בלא חלב ובלא שמן - מברך עליה 'המוציא', אף שיש על הבצק רסק עגבניות וכדומה".

ו) יביע אומר (ח"ט או"ח סי' ק"ח אות פ"ד, ילקוט יוסף הע' ב', חזון עובדיה ברכות עמ' ס', הליכות עולם ח"ב עמ' קי"ד אות י"ב) – "ולפ"ז הדבר פשוט שעל הפיצה, כשהבצק נילוש במים, ונותנים עליה גבינה ורסק עגבניות וכיוצא, צריך לברך עליה המוציא".

ז) רבבות אפרים (ח"ד סי' נ"א ד"ה וכאן, ח"ז סי' ס"ח) – "נראה דברכה על פיצה שדנו בזה ויש דיעות שונות, דיש לברך על זה המוציא שכן דרך בני אדם לקבוע עליה סעודה ואין צריך שיעור קביעת סעודה שכן היום נשתנו הטבעיים ובני אדם אוכלים הרבה פחות מאשר בדורות הקודמים וכך נ"ל להלכה".

ח) תשובות והנהגות (ח"ה סי' ס"ג אות י"ט, וזאת הברכה עמ' כ"א, מעיין הברכה פרק י' אות י"ג) – "בענין פיצה, אם העיסה של הפיצה נילושה ממים בלבד, ואח"כ מוסיף בה גבינה או תבלינים, אף שזהו ממולא, ודאי ברכתו המוציא ואין כאן מקום להקל כלל, כמפ' במ"ב גבי דין פשטידא (סי' קס"ח), שבפשטידא שממולא בבשר ברכתו המוציא כיון שנאכל לשבוע ולא לקינוח ולתענוג, והוי כמו שאר פת ובשר כשאוכל כאחד, וכן דעת גדולי ההוראה".

ט) אור יצחק (ח"ב או"ח סי' ס"ו) - לשונו מובא לקמן.

י) ברכת ה' (ח"ב סי' ב' סעי' ס"ב) – "צריך לברך לפני המוציא ולאחריה ברכת המזון".

יא) וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק י' אות י"ג).

יב) ילקוט יוסף (סעי' ב') – "פיצה הנאפית בתנור עם בשר או גבינה, ונילושה במים, יש לברך עליה ברכת המוציא. ואם אכל שיעור כזית (כ - 27 גרם) מברך ברכת המזון".

יג) מנחת שמואל (ח"א או"ח סי' י"א).

יד) הלכה ברורה (סעי' נ') - לשונו מובא לקמן.

יז) מעדני אשר (ברכות סי' כ"ו) – "ומשמע מלשון הבה"ל (וכן נראה מדברי הגר"ז ומדברי החמד משה שהביא הבה"ל) דרק דבר שנאכל לקינוח יש לו דין פת כיסנין, אבל אם נאכל לשובע אף שאין דרך לקבוע עליו את כל הסעודה לא פוקע ממנו שם לחם, דזה לא נכלל בשם פת כיסנין שתקנו לברך עליו במ"מ [וזוה שלא כדברי דה"ח בהגדת מעשה נסים (דיני במ"מ אות ד')] שכתב דרק מה שדרך לקבוע עליו סעודה ולאכול ממנו שיעור שביעה יש לו דין לחם]. ולפ"ז נראה דא"א לטעון דפיצה יש לה דין פת כיסנין מצד הרסק עגבניות והגבינה (גם אם נאמר דמילוי לאו דווקא וה"ה כשנמצא על גביו), שהרי גם אם הפיצה לא נאכלת בתור תחליף לסעודה שלימה מ"מ היא ודאי נאכלת בכדי להשביע רעבון ולא כקינוח סעודה (דאף אחד לא יגיש פיצה כקינוח סעודה לאחר שמילא כריסו בשאר מאכלים)".

יט) קוני' בית הלחמי (לחמניות מזונות עמ' ע"א) – "מין מאפה הנקרא 'פיצה' אשר רשום עליהם ע"י בעלי המאפה שברכתן מזונות, ברכתו המוציא, והמחמיר לאכול פת אחר תחילה תע"ב. ואם אוכל ד' ביצים מהם ושבע מזה חייב בברכת המוציא וג' ברכות לכו"ע".

טז) ותן ברכה (מכתב) – "ראיתי בספרך היקר ותן ברכה, פסק בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בענין הברכה על 'פיצה', וכתבת בשמו שכיון שבא"י אוכלים אותה לרוב כסעודה, יש לברך המוציא וברהמ"ז אפי' כשאכל אותו כחטיף (snack) (ע"פ המ"ב קס"ח י"ז). אמנם בארה"ב 'קשה לידע אופן אכילתו שהרבה אנשים אוכלין פיצה לתענוג (כ'חטיף') ולא לסעודה ומ"מ יש אוכלים פיצה בעיקר לסעודה'. הנה אף אם המציאות היה כן מאז, מ"מ עכשיו נתברר בבירור שאין המציאות כן היום אלא גם בארה"ב אוכלים 'פיצה' ממש כמו בא"י, לרוב כסעודה. הנה יצא SURVEY מאת USDA שהם בדקו אצל 17,571 אנשים האידם הם אוכלים פיצה בארה"ב, ומסקנתם שכמעט תשעים אחוז נאכל לסעודה, ורק בערך עשר אחוז נאכל כחטיף, ואם המציאות הוא כן בהגויים מסתבר שגם הוא כן בהיהודים. וא"כ באתי לפנות להרב לידע אם נכון לפי"ז שיש לברך המוציא אפי' כשאכל רק מקצת

'פיצה' כחטיף. תשובה: כבוד הרב שור שליט"א. אחר דרישת שלום תורתו וכו'. אצל מרן הגרש"ז זצ"ל היה פשוט שבן ארץ ישראל צריך לברך המוציא אף אם אינו אוכל אלא כזית אחת של פיצה מכיון שרובם אוכלים שם פיצה כסעודה. אכן בארה"ב כאשר הפיצה הוצגה לראשונה לפני כחמישים או שישים שנה, רוב האנשים אכלו את האוכל של חידוש זה כחטיף. אנשים בכל רחבי אמריקה סמכו על פסק מהגר"מ פיינשטיין זצ"ל שעד שתי פרוסות ניתן לאכול בלי נט"י המוציא וברכת המזון. כידוע במשך זמן הפיצה הפכה מאוכל חטיף למזון מאוד רגילה. כששאלתי את מרן הגרש"ז זצ"ל על פיצה, לא היה לי שום דרך לברר בודאות איך רוב של פיצה היה נאכל באמריקה. **מאתר ועכשיו יש לנו את התוצאות של מחקר גדול שבוצע על ידי ממשלת ארה"ב**, שרובא דרובא אנשים אוכלים פיצה דרך סעודה, נר' שיש לסמוך על זה לקובע שפיצה הוא כלחם ממש וברכתו המוציא וברכת המזון על אכילה קטנה של כזית. ידידך ישראל פינחס באדנער".

(1) שמעתי שיש לדון, כיון כעשר אחוז נאכל כחטיף, הוא מיעוט המצוי. י"ל שלא אמרינן בטלה דעתיה. וצ"ע.

(2) https://www.ars.usda.gov/arsuserfiles/80400530/pdf/dbrief/11_consumption_of_pizza_0710.pdf

(ז) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' רל"ה).

(יח) ברכת אב (גרינברג [הוא מתגורר בניו ג'רזי], עמ' קל"ג) – "ובספר ותן ברכה כתב בשם הגרש"ז אורבאך זצ"ל בעינן ברכה על פיצה, דהדבר תלוי בכל מדינה ומדינה ... והנה השתא נתברר במדינתנו ע"י משרד הממשלה [מחלקת הבריאות] **שתשעים אחוז מאכילת הפיצה במדינתנו היא באופן של סעודה**, וא"כ בודאי אין לברך בורא מיני מזונות אפי' אי אכל פחות מכדי שביעה, כיון דפת גמור הוא, וק"ל".

2. בורא מיני מזונות.

(א) אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' קס"ח אות ה', וזאת הברכה בירור הלכה סי' ד' אות ב' [לשונו מובא לקמן], ע"י מנחת שמואל ח"א או"ח סי' י"א [לשונו מובא לקמן]) – "אם רוצה לאכול מנה אחת של פיצה (pizza) לשם סעודה, יש לברך מזונות. ואם אכל שלשה מנות יש לברך המוציא, וכשאוכל רק שתיים יש להסתפק".

(1) מראי מקומות – ודברת במ (ח"ב סי' כ"ז).

(ב) שלחן הלוי (ח"א סי' ב' אות י"ב, מסורה ח"א עמ' מ') – "צריך לדון, דאם תכלית אפייתה הוא לשלב הלפתן עם הפת ולעשות מהם סעודה שלימה ממאכל אחד בכדי להשביע הרעבון בלי הטירחה הדרוש בקיבוץ המאכלים השונים, א"כ לכאורה ברכתה צריכה להיות המוציא לפי דברי המשנה ברורה. מיהו אם עיקר תכלית הפיצה הוא למאכל טעים ועראי ולקינוח בעלמא א"כ ברכתו צ"ל במ"מ. והנה ראינו מצד אחד שהמוני אנשים אוכלים אותה לארוחת הצהרים וזה להם סעודה שלימה בכל יום ויום ממש, אבל **מאיך גינסא יש הרבה שאוכלים אותה עד שעה מאוחרת, בחנויות המיוחדות לזה הפתוחות כל היום וכל הלילה** תמיד לא יחשו, ולכאורה כל זה הוא מיועד לאכילת עראי, ויש לדון על זה. מיהו הנח להן לישראל שמברכין עליה במ"מ אא"כ קבעו עליה, וכן הסכימו כמה פוסקים".

הגר"י בעלסקי זצ"ל (halachically speaking ח"ב מספר כ"ו הע' י"ד) -

The custom is to treat pizza as a snack food subject to the rules of pas haba b'kisinin.

(ג) הגר"ע אורבאך שליט"א (יתד נאמן) -

Question: I read your article, "Pizza Meal Stopped Short," with great interest, and I have a number of questions. Rav Auerbach said that consumption of four *beitzim* of *mezonos* is considered a meal, and therefore a person should wash and *bentch* on this. Feldheim published a book about *kezayis* written by Rav Yisroel Pinchos Bodner of Lakewood, with hundreds of pictures of foods and their size requirement to make a *brocha achronah*. Instead of people assuming that one needs to consume a very large amount to make a *brocha achronah*, extensive work was done to properly measure each item. According to this book, a typical slice of American pizza normally has about 3-4 *kezeyisim* of *mezonos* on the crust, and another 5 *kezeyisim* of *mezonos* on the rest of the pizza. Based on this calculation, a typical slice of pizza is about 4.6-5.1 *beitzim*, and according to Rav Auerbach, one should wash and *bentch* on this. Finally, one of the questions asked was if one is *yotzeh bedieved* the *brocha* of *Al Hamichya* if he recited *Birkas Hamazon*. This issue was not addressed in the article. Thank you.

Rav Auerbach answers: I commend you for taking the time to read this *teshuvah* and provide us with this important information. Often, a lack of, or alternatively inaccurate, information can lead to an incorrect *halachic* ruling. However, in this particular question, I do not believe that this is the case, and that whether one is in the United States or in Israel, one slice of pizza is a snack and not a meal. Even if pizza in Israel is considerably smaller, I don't believe that this makes a difference in the final ruling. From what I have heard, under normal circumstances, when one makes a meal out of pizza, two slices are consumed. This would mean that one slice of pizza is, by default, a snack and not a meal. Only in the particular case under question, where one started the *seudah* under the assumption that he would eat two slices of pizza, and because of stomach pains he stopped at one slice, would he need to *bentch* on a single slice. As far as your question if one is *yotzeh Al Hamicha* with *bentching*, the *Mishnah Berurah* (208:75) states that one is *yotzeh*. *Bentching* is recited when a person is satisfied from bread or if one is *koveia seudah* on *pas haba'ah bekisnin*, and *Al Hamichya* is a condensed version of this.

3. תלוי אם הדרך לאכול הפיצה לחטיף.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות סי' קס"ח אות ג', וזאת הברכה בירור הלכה סי' ד' אות ב' [לשונו מובא לקמן], עי' עמ' כ"א, עי' מעיין הברכה פרק י' אות י"ג, שלמי ברכה עמ' עד"ר) – "פיצה (בצק שנילוש במים וקמח ועל זה מניחים גבינה ורסק עגבניות) כיון שבא"י אוכלים אותה לרוב כסעודה, מברכים המוציא ובהמ"ז. ובמקומות שבודאי אוכלים אותה לקינוח מברכים בורא מיני מזונות, ובארצות הברית שיש אוכלים אותה לסעודה ויש אוכלים אותה לקינוח תלוי בדעת כל אחד ואחד אם אוכלו כסעודה או כקינוח".

1) **אמנם** עי' ותן ברכה (מכתב), לשונו מובא לעיל.

4. מראי מקומות – הגריש"א זצ"ל (רבבות אפרים ח"ז סי' ס"ח), מנחת אשר (ח"ב סי' כ"ד, סי' כ"ה, סי' כ"ו), Halachically speaking (שנה ג' חכ"ו).

(א) **שבט הקהתי** (ח"ד סי' נ"ז) – "היוצא לנו להלכה למעשה: אם הפיצה עשויה לאכול למתיקה ולא כדי לשבוע יאכל אותה פחות משיעור קביעות סעודה ואז מברכין עליה בורא מיני מזונות, אבל אם עשויה לאכול במקום סעודה כדי לשבור רעבוננו מברכין עליה המוציא. והיות דיש הרבה אנשים האוכלין את הפיצה במקום סעודה ולא רק לקינוח סעודה, על כן נראה דירא שמים לא יאכלנו רק בתוך הסעודה מחמת הספק שמא דינו כפת גמור ובעי נטילת ידים וברכת המוציא, ומי שקשה עליו לאכול בתוך הסעודה ואכלו בתורת סעודה יברך לפניו ברכת המוציא ולאחריה ברכת המזון כיון שנילוש ברוב מים ומעט מי פירות".

(ב) **מגילת ספר** (ברכות סי' י"א אות ה' ד"ה ובזמננו, עמ' מ"ח) – "בסוג של ממולא מצוי מין מאכל הנקרא 'פיצה', שאופים אותו עם גבינה על גביו ודינו כממולא – דמה לי בתוכו או על גביו – והוא בא למזון ולשובע ולא לקינוח ומתיקה, ויש הלשים את העיסה בחלב אבל עדיין הוא בא למזון, גם מצוי מאכל הנקרא 'בורקס' שממלאים בצק בתפוז"א וגם הבצק עצמו נילוש לפעמים ברוב של מרגרינה ועכ"פ טעם השומן ניכר מאד, וסוג זה לפעמים בא ככיבוד קל בשמחות ולאורחים וכיו"ב ולפעמים כתוספת למנות העיקריות של הסעודה ואז הוא בא למזון ולשובע ... ולפי דעת הדה"ח ברור שעל כל הנך מינים יש לברך בהמ"ז ... דלא קיימא לן כדה"ח ... יהיה דינם תלוי במחלוקת הט"ז והמג"א, וקשה להכריע במחלוקת זו, והמ"ב הכריע כדעת המג"א וכן כתב בגר"ז, ולדעתם על 'פיצה' יברכו המוציא אפילו אם נילוש בחלב, כיון שבא למזון ולשובע ... והעולם נהגו להקל ולברך על כל אלו המינים מזונות וזה מתאים לדעת הט"ז, ואולי מספק נהגו להקל בזה, וכעין שכתב הב"י על גוף הספק של פהב"כ, ויר"ש לא יאכלם אלא בתוך הסעודה וכמבואר גם בגר"ז בסעיף ו' שכתב כן על מחלוקת זו של הט"ז והמג"א".

(ג) **וזאת הברכה** (בירור הלכה סי' ד' אות ב') – "ושמעתי ממקור נאמן שכך הורה הגר"מ פיינשטיין, ואפשר ששם המציאות היתה שונה, ששם היו אוכלים את הפיצה כחטיף ולא לשובע בתור אחת הארוחות, ולכן נהגו לברך במ"מ. אך **כעת נראה שהמציאות שם השתנתה ולא אוכלים בדוקא כחטיף**, ולכן נראה שצריכים לברך המוציא, וצ"ע. ובכל אופן הכל תלוי לפי מנהג המקום והזמן – שבמקום (עיר או ארץ) שרוב האנשים אוכלים פיצה רק לקינוח, לכאורה יש לברך בורא מיני מזונות. מה שכתבנו שברכת הפיצה היא המוציא הוא מעיקר הדין, אך יש מקום להחמיר בכל מקרה ולחוש לדעת הט"ז, הסובר שממולא בשר ברכתה מזונות, ולאכול את הפיצה בתוך סעודת פת, או לאכול שתי חתיכות פיצה, ואז מברך בודאי המוציא ובהמ"ז כמבואר בסמוך".

(ד) **מנחת שמואל** (ח"א או"ח סי' י"א) – "ומה שנפוץ בארה"ב בפרט במדינת ניו יורק בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שהאוכל פיצה אחת מברך מזונות ואם אוכל שתי פיצות מברך המוציא וברכת המזון. כנראה שדעתו דעת עליון אחר שחקר ומצא שמנהג אותו מקום כשאוכלים לשובע אין אוכלים אלא לפחות שתי חתיכות פיצה, ובפחות מזה מוכח שאוכלים בתורת קינוח סעודה בלבד, או שמא בשתי חתיכות מסתמא יש בזה שיעור קביעות סעודה דהיינו שיעור אכילת פרס ולכן פסק שעל חתיכה אחת מברך מזונות כדין פת הבאה בכיסנין. ולענ"ד בארצנו הק' שעל פי רוב ויאכלו ויתירו גם בחתיכה אחת של פיצה בארוחה, על כן הברכה תהיה המוציא וכאמור".

ג. פיצה (pizza): שנילוש עם (רוב) מי פירות.

1. מזונות.

(א) **אור לציון** (ח"ב פרק י"ב אות ה') – "שאלה. מה מברכין על פיצה. תשובה. אם הבצק נילוש בחלב או בשמן ומרגיש את טעמם, מברך על הפיצה בורא מיני מזונות, אך אם הבצק נילוש בלא חלב ובלא שמן, מברך עליה המוציא לחם מן הארץ, אף שיש על הבצק רסק עגבניות וכדומה, אלא אם כן נבלע הרסק בתוך הבצק, שאז מברך עליו בכל אופן ברכת בורא מיני מזונות".

(ב) **הגר"מ אליהו** זצ"ל (וזאת הברכה עמ' כ"ב) – "אם הבצק נילוש בחלב או בשמן ומרגיש את טעמם, מברך בורא מיני מזונות".
(ג) **יביע אומר** (ח"ט או"ח סי' ק"ח אות פ"ד, ילקוט יוסף הע' ב', חזון עובדיה ברכות עמ' ס', הליכות עולם ח"ב עמ' קי"ד אות י"ב) – "ורק אם הבצק נילוש בשמן או חלב, ונרגש טעמם בפת, אז צריך לברך בורא מיני מזונות. וכמ"ש ג"כ המחבר אור לציון כאן. וכ"כ בספר ברכת ה' ח"ב (עמוד רכה). ודו"ק".

(ד) **ברכת ה'** (ח"ב סי' ב' סעי' ס"ב) – "ואם הבצק נילוש גם בחלב או במרגרינה וביצים וניכר טעמן בה צריך לברך לפניו בורא מיני מזונות ולאחריה מעין שלש, שהרי היא פת הבאה בכיסנין".

(ה) עי' **שבט הקהתי** (ח"ד סי' נ"ז) – "אם היתה נילושה רק במי פירות ודאי דדינו כפת הבא בכיסנין דמברכין עליה בורא מיני מזונות כדאיתא בשו"ע או"ח סי' קס"ח ס"ז. אם נילושה במעט מי פירות ורוב מים תלוי במחלוקת הב"י והרמ"א (שם) לדעת הב"י אם מורגש טעם המי פירות מברכין עליו בורא מיני מזונות, ולדעת הרמ"א דינו כפת דמברכין עליה המוציא אלא אם כן יש בה רוב מי פירות דמפני שמורגש הטעם של המי פירות מאד אז מברכין בורא מיני מזונות ורק כשהמי פירות הן המעט אזי ברכתו המוציא".

(ו) **פתחי הלכה** (ארטסקרול, עמ' רל"ו) –

If the pizza is made with **pure** apple juice one may recite mezonos unless it is eaten as a meal.

(ז) **מנחת שמואל** (ח"א או"ח סי' י"א).

ח) ילקוט יוסף (סעי' ב') – "ואם נילוושה בחלב, יברך מזונות".
2. המוציא.

א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ד' אות ג') – "שדינה כפת, אף שנילושה, כיון שרגילים לקבוע עליה".
ב) אור יצחק (ח"ב או"ח סי' ס"ו) – "וכן כאן המקום להעיר על כל מיני פיצה שיש שמברכים עליה מזונות, והוא טעות גמור, דהא הם נעשו להשביע ולא לקינוח בעלמא, ולכך אין הבדל במה שאוכלים ממנה חתיכה אחת או שתיים, [או אם נילוושה בחלב ושאר מיני פירות או לא], תמיד צריך ליטול ידים ולברך המוציא וברכת המזון. וזו הלכה מפורשת בשו"ע סי' קס"ח סעי' י"ז...".
3. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' כ"ו אות ב').

א) תשובות והנהגות (ח"ה סי' ס"ג אות י"ט) – "ואם העיסה נילוושה עם יין או מיץ, אם נאכל לשובע ולא מפני שיש בו טעם שנהנים ממנו, ראוי לחשוש שדינו כלחם אף שנילוש עם כמה דברים, וכדביארנו לעיל גבי 'לחמניות מזונות', חדא שאין טעם המי פירות ניכר בעיסה, ואפי' אי נימא כהנהו פוסקים דכשנילוש ברוב מי פירות א"צ שיהא טעמם ניכר בעיסה, אבל כאן נאכל לשובע, והבאנו מהבה"ל דפת הבאה בכיסנין היינו כשנאכל לקינוח ולתענוג, אבל המנהג הוא שמקילין שדינו כפת הבאה בכיסנין. אבל אם נאכל מפני שהוא טעים, אף שאוכלו לשביעה במקום ארוחת ערב, כיון שעיקר כוונתו לאוכלו הוא משום טעמו ורק שרוצה שממילא ישבע ממנו, מברך במ"מ [אבל כשהעיסה נילוושה במים בלבד, אין להקל כלל וברכתו המוציא בודאי]".
ב) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' ד' אות ג'), מעיין הברכה פרק י' אות י"ד) – "לכתחילה טוב להמנע מספיקות ובכל מקרה של פיצה, בפרט בפיצה הנילוושה במי פירות - טוב לאכלה בתוך סעודת פת, או לאכול שיעור שאנשים קובעים עליה ולברך המוציא לכו"ע".

וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק י' הע' ה') – "יש לו על מי לסמוך (אם אכלו בשיעור פחות מקביעות סעודה)".
ג) הלכה ברורה (סעי' נ') – "הפיצה המצויה בזמנינו שנותנים על הבצק חרבה גבינה ותבלין ומי עגבניות, ברכתה 'המוציא' וברכת המזון. ומה שטוענים בזמנינו שעושים את העיסה מרוב מי פירות או חלב, ומפרסמים מחמת כן שברכתה מזונות, אין זה מספיק, שהרי אף אם לשו את הבצק בהרבה מי פירות עדיין צריך שיהיה טעם המי פירות ניכר בעיסה. ומכל מקום כדי לצאת ידי ספק ראוי ונכון להחמיר ולאכול הפיצה באמצע הסעודה אחר שבירך 'המוציא' ואכל כזית פת, או שיאכל ממנה כשיעור שלש ביצים (כמאה וששים סמ"ק), שהוא שיעור קביעות סעודה לענין זה, או שיאכל וישבע ממנה".

ד. פיצה קפוא (frozen pizza).

1. שלחן הלוי (מסורה ח"א עמ' מ') – "אבל בפיצא הקפואה לשין מקודם עיסה מקמח ומים ואופין אותה אפיה גמורה, ואחר האפיה מושחים אותה במינים הנ"ל כשהם טריים ומקפאים את הכל, והחמימו שאצל הקונה ממיס המשיחה ומבליעה בפת האפוי, ולפי מה שבארנו לעיל, ברכת המין האחרון היא המוציא בלי ספק הואיל ובשעת האפיה פת גמור הוא ומה שהיתה בדעת האופה מעיקרא לעשות לאחר האפיה לא מעלה ולא מוריד".

שלחן הלוי (ח"א סי' ב' סוף אות י"ב) – "הוספה: אך לעת עתה נודע לי שלאחרונה שינו אופן אפיית הפיצה הקפואה, והרבה מהם אפיות מעיקרא יחד עם המשיחה והגבינה וכו', כפיצה רגילה, והרגיל בהם יכול להבחין בין זו לזה על ידי טביעת עינו, לכן לא יחליט על ברכתם טרם שיבחין בבירור לדעת מה זה ועל מה זה".

2. Halachically speaking (שנה ג' חכ"ו עמ' ג') -

There are two methods which are commonly used to manufacture frozen pizza. One method is to bake the dough without any cheese or toppings etc on it, and after the dough has become bread-like and hard all the cheese and sauce are put on it. The beracha on such pizza is hamotzei because the crust is real bread before the ingredients were added to it. Such pizza has nothing to do with the above discussion regarding dough and other ingredients which were baked together. However, most frozen pizza is prepared using the second method in which regular pizza is simply frozen and packaged. Such frozen pizza would have the same din as regular pizza. L'maseh, before eating frozen pizza one has to know whether it was frozen after being baked with all its ingredients (like regular pizza) or the dough was baked first. **One can tell the difference** by looking at the frozen pizza. If the cheese looks like it is in pieces then the dough was baked first and the cheese was added after. However, if the cheese looks like it is melted into the dough then it is regular pizza that was frozen.

3. אולי תלוי אם הולך אחר כוונתו וסוף אפייתם, או אחר תחיילת אפייתם. עי' לעיל [מלבה טאוסט, וירושלמי קוגל].

ה. פיצה מרובעת (Square [Sicilian] Pizza).

1. Halachically speaking (שנה ג' חכ"ו עמ' ג') -

Since square pizza is made by first baking the dough and then adding the cheese, etc. its beracha is always hamotzei, although many people are not aware of this and recite a mezonos. This only applies if the pizza dough is mostly made with water. However, if the dough is made with apple juice or milk, see the discussion above.

ו. האם מותר לאכול "מזונות" כדי שלא יצטרך לברך ברהמ"ז.

1. חשוקי חמד (ברכות דף לה:;) – "שאלה. האם מותר לאדם לאכול מזונות במקום לחם, כשמטרתו בזה להפטר מברהמ"ז. תשובה. מצוינו בכמה מקומות שאין ראוי לבטל מצות עשה בחינם ואף ענשו למי שעשה טצדקי ליפטר ממצות עשה: א. נאמר במנחות (דף

מא ע"א) דמלאך פגע ברב קטינא ואמר לו שבזמן ריתחא מענישים בשמים כל מי שעושה טצדקי לפטור עצמו ממצות עשה. ב. יעויין בביאור הלכה (סימן קכח ס"ד ד"ה אינם רוצים) אם כהן יוצא מביכנ"ס לפני ברכת כהנים אם עובר איסור תורה של 'ויראת מאלוקיך'. ג. בברכות (דף לה ע"ב) דורות הראשונים היו מכניסים פרותיהם דרך טרקסמון כדי להתחייב במעשר, ובדורות האחרונים מכניסים אותם דרך גגים כדי להפטר. לאור זאת נראה שהאוכל מזונות כדי למלט נפשו מברכת המזון אולי לא נוהג כדיון. אולם אם אוכל מזונות כי חושש שלא יוכל לכוין בברהמ"ז כי דרכו אצה לו וחושש שלא יכשל בחטא, מותר דאין כאן הפקעה ממצוות. וכעין זה כתב הביאור הלכה (סימן קכח הנ"ל) בענין כהן המבטל ברכת כהנים מפני חולשה, עיין שם".

א) האם מדבר בלחם של מזונות. ממ"ש. אם לא אכל כדי שביעה [רק כביצה או כזית], החייב ברכה"מ על הלחם הוי רק מדרבנן. וא"כ מה החילוק אם עשה מצוה דרבנן של ברה"מ או מצוה דרבנן של מעין שלש. ואם אכל כדי שביעה, גם על המזונות צריך ברכה"מ. ואפשר הבעיה שנכנס עצמו לספק ברכת המזון על כל פת הבאה בכיסנין, וזה אינו נכון. וא"כ, זה אפילו שאינו במקום לחם. ואולי שמדבר שאכל דייסא במקום לחם, ואכל כדי שביעה. ואולי גם לחלק, שלא נורמלי להולך בבגד עגול או להולך בדרך הגג או להולך מביהכנ"ס מזמן התפילה, וממילא מאוד ניכר שהוא בא לבטל המצוה. משא"כ לאכול מזונות, שהוא נורמלי. וצ"ע.

2. חוט שני (סוף ס"ק ו', עמ' קס"א) – "כתבו התוס', וכן היה רגיל רבינו דוד ממיץ ללבן פירורים [של לחם] במים בלילה כדי לאוכלן בשחר בלא ברכת המוציא ובלא ברכת המזון **שלא לאחר** כדי שיתחזק ראשו ויוכל להגיד ההלכה, עכ"ל. ונראה פשוט דדוקא בכה"ג שרצונו לאכול מעט וחשש לאיחור, אבל אלו האנשים הרוצים לאכול ולשבוע כל צרכם כגון בשמחות [ובנסיעות] וכדו' ומחפשים דרכים שלא לברך ברכת המזון חוץ ממה שברוב הפעמים לא הועילו, כגון שאוכלים פת מתוקה וקובעים עליה סעודה, אף אם גדון כפת כיסנין מ"מ בקבע עלייהו מברך ברכת המזון, ובפרט ששאר מאכלים מצטרפים לקביעות סעודה, אלא אף אם ימציאו דרך כגון שיעשו הפסקה בין הפת לשאר מינים, מ"מ אין זו דרך הישרה שהרי אמרו שם בברכות אמר רבב"ח אר"י משום ר"י בר' אלעי בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים, הראשונים היו מכניסים פירותיהן וכו' כדי להתחייב והאחרונים מכניסים דרך גגות להפטר וכו', עיי"ש, וק"ו שנהנה ושבע מברכת ה' ומחפש לא לברך ולהודות ברכת המזון דאורייתא, אלא הזך הרצויה ליטול ידיו ולברך כדיון, המוציא וברכת המזון, ואם חושש להשתהות הרבה מפני שיתחייב בזימון, רשאי להתחיל ולסיים את הסעודה לבד, ורשאי לברך ללא זימון כמבואר בשו"ע סי' קצ"ב סעיף ב'".

ראינו לנכון להעתיק כאן קריאה שהתפרסמה בארצות הברית מטעם גדולי הרבנים והפוסקים שם, וזה תוכן הדברים (מתורגם מאנגלית):

'מוזנות' או 'המוציא'?

נהוג כיום לאפות לחמניות כאשר העיסה נילושה במיץ פירות ורשום עליהן – ברכתו בורא מיני מוזנות.

¹²³⁴⁵⁶⁷העובדה היא שרוב בני אדם קובעים סעודה על לחמניות אלו, וכל הכונה באפית לחמניות אלו הוא לשמש תחליף לכריך רגיל, הלכך אף אם דין העיסה יהיה כדין עיסה של מוזנות (אשר ברוב הפעמים אינו כן), עדיין הן חייבות בנמילת ידים, 'המוציא' וברכת המזון, מכיון שיש בהן שיעור שרוב בני אדם קובעים עליו סעודה.

הנהוג להגיש לחמניות אלה שרשום עליהן בורא מיני מוזנות בארוחות כגון: חתונות, מלווה מלכה או במטוסים, כאשר כולם בודאי קובעים עליהן סעודה הוא מכשול לרבים!

כאנו על החתום:

הרב אברהם ביק, הרב ראובן פינשטיין, הרב משה היינמן, הרב משה שטרן, הרב ישראל בלסקי, הרב אברהם בלומנקרניץ.

וזו היא הוראתם של כמה מגדולי פוסקי ארץ ישראל בענין לחמניות מוזנות:

"לחמניות כאלו שרגילים לאוכלן למזון ולשובע יש לחשוש מלברך עליהן בורא מיני מוזנות – גם כשאוכל מהם דבר מועט" (הוראת הגר"ש אלישיב בענין לחמניות מוזנות).

"לפי מצב הדברים שאוכלים אותן (לחמניות מוזנות) כתחליף ללחם ממש ובקביעות סעודה נמורה כפת לחם – אין ספק כי על פי ההלכה ברכתו המוציא עם נמילת ידים וברכת המזון" (מכתב מהגר"ש ואזנר).

"בענין הלחמניות המתוקות שנילושות ברוב ואפילו כולו מי פירות, כפי ששמעתי שמשמשים בזה בסעודה במקום לחם... גם [אם] טועמים קצת לחמניה מתוקה יש להסתפק בזה, והסברה נוטה לברך המוציא" (הגר"ר גיפסר קרליץ).

עמוד מס 410 וזאת הברכה מנדלבוים, אלכסנדר אריה בן שמחה הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

שמש הסעודה - לפני עור

סימן קס"ט

- [א] מאכל שיש בו ריחא וקיוהא - סעיף א'.
 [ב] נותן לאכול מי שלא יברך - סעיף ב'.
 [ג] במקום הצורך.
 [ד] שמש, היסח הדעת - סעיף ג'.

[א] בפני השמש: מאכל שיש בו ריחא וקיוהא והאדם תאב לו - סעיף א'.

כתובות (דף סא.) – "אמר רב יצחק בר חנניא אמר רב הונא: הכל משהין בפני השמש, חוץ מבשר ויין. אמר רב חסדא: בשר שמן ויין ישן. אמר רבא: בשר שמן כל השנה כולה, יין ישן בתקופת תמוז. אמר רב ענן בר תחליפא: הוה קאימנא קמיה דמר שמואל, ואייתו ליה תבשילא דארדי, ואי לאו דיהב לי איסתכני. אמר רב אשי: הוה קאימנא קמיה דרב כהנא, ואייתו ליה גרגלידי דליפתא בחלא, ואי לאו דיהב לי איסתכני. רב פפא אמר: אפילו תמרתא דהנוניתא; כללא דמילתא, כל דאית ליה ריחא ואית ליה קיוהא".

א. שיעור נתינה.

1. בדבר מועט סגי – מג"א (ס"ק א'), א"ר (ס"ק א'), באה"ט (ס"ק א'), לבושי שרד (על מג"א ס"ק א'), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק א'), ערה"ש (סעי' א'), מ"ב (ס"ק ג').
2. מחמיר – פמ"ג (א"א ס"ק א').
3. מראי מקומות – ט"ז (ס"ק ד').

ב. הביאו לו כמה מינים שיש בו ריחא וקיוהא.

1. צריך ליתן לו מכל דבר – בה"ל (סעי' א' ד"ה כל).

ג. אם התנה עם משרתו בשעת שכירותו לפטור עצמו מזה.

1. לא מהני התנאי.
 (א) של"ה (שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה (א) אות קס"ז) - לשונו מובא לקמן.
 (ב) עולת תמיד (ס"ק א') - לשונו מובא לקמן.
 (ג) מג"א (ס"ק א') - לשונו מובא לקמן.
 (ד) א"ר (ס"ק א') - לשונו מובא לקמן.
 (ה) באה"ט (ס"ק א') - לשונו מובא לקמן.
 (ו) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ב', שלטי גיבורים ס"ק א') - לשונו מובא לקמן.
 (ז) מ"ב (ס"ק ג', שעה"צ ס"ק ג') – "וכתבו האחרונים דאפילו אם התנה עם משרתו בשעת שכירותו לפטור עצמו מזה לא מהני התנאי. [ולפי זה גם בימינו, אפילו אם נימא דהוי כהתנה כיון שכל מזונותיה עליו כשאר בני ביתו, גם כן לא מהני] אם לא שהמנהג הוא שיושבת עמו על השולחן, וכדלקמיה, וצריך ליזהר בזה".

ד. כשהשכירו, אמר לו בתחלה שאימת שתביא לי דבר שיש בו קיוהא וריחא אני מרשה לך שתטעום מתחלה.

1. מהני – בה"ל (סעי' א' ד"ה צריך).

ה. בזה"ז: במקום שהמשרת אוכל מאותן האכילות שמביא לבעה"ב.

1. מיקל.

(א) עי' בה"ל (סעי' א' ד"ה מיד) – "ונוטה הדבר דכל דין זה הוא במקומות שאין המשרת אוכל מאותן מיני מזונות שנותן לבעה"ב לפיכך נפשו מתאוה לזה משא"כ במקומות שהמנהג שגם המשרת אוכל מאותן האכילות שמביא לבעה"ב אף על פי שעדיין לא אכל מזה אינו חייב לאקדומי' ודמי למה שפסק המ"א במסב עמו על השלחן דלית לן בה ואפשר דמטעם זה אין נוהגין העולם ליזהר בזה".

2. מראי מקומות.

(א) ערה"ש (סעי' א') – "ויראה לי מה שעכשיו אין נזהרים בזה משום דהמשרתים טועמים בעצמם בבית המבשלות ועוד דדברים אלו אינם אלא בעשירים ואצל העשירים המשרתים אוכלים בעצמם כרצונם".

ו. מידת חסידות לתן לו מיד מכל מין ומין.

1. **כתובות** (דף סא.) – "אבוה בר איהי ומנימין בר איהי, חד ספי מכל מינא ומינא וחד ספי מחד מינא, מר משתעי אליהו בהדיה, ומר לא משתעי אליהו בהדיה..."

2. אם תנאי מהני.

(א) מהני תנאי, וליכא מידת חסידות.

1) של"ה (שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה (א) אות קס"ז) – "ליתן למשרת או למשרתת מכל מין ומין מיד, כמבואר בטור אורה חיים סימן קס"ט. ונראה לי, דאם מתנה עמו מתחלה בשעת שכירות שלא יתן לו מזונות מהמזונות שהוא אוכל, רק יתן לו מזונות כשאר בני הבית, אז אף ממתת חסידות אינו שיתן לו מכל מין ומין, רק ממין שיש בו ריח ואדם תאב לו, כמו שמצינו בעבד עברי שאמרה תורה (ויקרא כה, לט) שלא יעבוד בו עבודת עבד, לא ינעילנו ולא יוליד כליו אחריו למרחץ

- (ספרא בהר ז, ב), ואנחנו עושים הכל עם משרתים שלנו, אלא הטעם הוא, שאנחנו מתחלה שוכרים משרת על מנת כן שיעשה (לו) [לנו] אלו המלאכות".
- (2) עולת תמיד (ס"ק א') – "ומדות חסידות אפילו בדבר שאין לו ריח, ואם התנה בשעת שכירות אפילו מידות חסידות ליכא, ולדבר שיש לו ריח אינו מועיל תנאי. ועיין מ"ש בספר של"ה [שער האותיות קדושה, קדושת האכילה]".
- (3) נתיב חיים (על מג"א ס"ק א') – "ונראה לי דבענין המאכל לא מהני תנאי. נ"ב, עיין בהרא"ש בקידושין פרק קמא סימן כ"ז שכתב להדיא דמהני תנאי, אפילו במידי דצערא, מדמייתי ראייה מבבא מציעא דף פ"ג [ע"א], ע"ש".
- (4) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ב', שלטי גיבורים ס"ק א') – "אמנם לפמ"ש המשנה למלך שם דבזה חלוק צערא דגופא מצערא דמון דבצערא דגופא אף דיכול למחול מ"מ קודם שנעשה ההיזק יכול לחזור בו מתנאו ע"ש א"כ א"ש כאן דכיון דבכל אכילה ואכילה יש בו צער בפ"ע א"כ ממילא שפיר לא מועיל תנאו דיכול לחזור בו ואיכא משום מדת חסידות, אמנם אכתי יש לומר דכיון דלאחר ודאי אינו מחוייב ליתן מכל מין ומין ורק לשמש וכיון שכן אם יחזור בו השמש ממילא אינו שמש כלל דבטל השכירות כיון שלא נתקיים התנאי וא"כ ממ"נ א"צ ליתן לו ולפ"ז בדבר קיוהא ויש לו ריח דאף לאחר מחוייב ליתן אז גם תנאי לא מועיל וכ"כ בשל"ה בהדיא וכ"נ".
- (ב) לא מהני, כיון שהטעם משום צערא.
- (1) מג"א (ס"ק א') – "ואם התנה עמו בשעת שכירות שיתן לו מזונות כשאר בני הבית אין צריך ליתן לו מכל מין ומין רק ממין שיש לו ריח ומה"ט אין אנו נוהגין ליתן לשמש מכל מין ומין ... (של"ה) ... ונ"ל דבענין המאכל ל"מ תנאי כיון שהטעם משום צערא".
- (2) הו"ד בא"ר (ס"ק א') – "כתב בשל"ה ... ודעת מג"א [שם] דלא מהני תנאי במאכל משום צערא".
- (3) ובאה"ט (ס"ק א') – "... של"ה. וכתב המ"א ונ"ל דבענין המאכל לא מהני תנאי כיון שהטעם משום צערא".
- (4) ערה"ש (סעי' א') – "אבל תנאי לא מהני בזה כיון שהטעם משום צער [מג"א סק"א] ובשאר עניינים מהני תנאי".

ז. אדם דעלמא.

1. ג"כ יש חשש סכנה.
- (א) יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקנ"ב אות ה') – "אין משהין בפני השמש (ולא בפני כל אדם) מידי דאית ביה ריחא וקיוהא ...".
- (ב) בה"ל (סעי' א' ד"ה לשמש) – "ואפילו אינו משמש בסעודה רק מבשל המאכל ואפילו אין מזונותן עליו [מ"א לקמן בסימן ק"ע סק"ח] ובש"ס משמע עוד ביותר דאפילו באדם דעלמא שאינו משמשו אם אירע שעומד שם בשעה שמביאין לו דבר ריחא וקיוהא צריך ליתן לו מעט לטעום כדי שלא יבוא לידי סכנה והש"ס במירא דר"ה שם וכן השו"ע דנקטו דינם בשמש אפשר משום דאורחא דמלתא נקטי שהשמש בודאי עומד שם בשעה שמביאו משא"כ באדם אחר אינו דרך שיושב בשעה שאוכלין. ואפשר דמטעם זה המנהג בכל ישראל כשאדם נכנס לבית חבירו בשעה שאוכלין קורין לו לאכול".
- (ג) פסקי תשובות (אות א', ע"י אות ב', הע' ג') – "אך על דברי הגמ' (המוזכר במ"ב וביה"ל) שיש סכנה על המריח ריח מאכל ומתאוה לו ואינו יכול להשיגו יש להקפיד, ולכן אם עומד לפניו אדם בשעה שאוכל דבר שריחו נודף והלה אינו עתיד לקבל ממאכל זה עכשיו, יש ליתן לו מעט ממאכלו. [והיינו כשהלה מתאוה לזה, ולכן אם הוא אחרי האכילה ושבע ואינו מתאוה אין חיוב לתת לו, וכמו"כ אם הלה יקבל ג"כ ממאכל זה אף שעכשיו עדיין אינו לפניו א"צ לתת לו, וכדמוכח מדברי הגמ', אמנם ממת דרך ארץ לא לאכול לפני שהביאו גם המאכל לפני המסובים לפניו]".
- ח. מ"ב (ס"ק ג', סי' תרי"ז ס"ק ח') – "איתא בגמרא (כתובות דף סא:): דמי שהריח ריח מאכל והוא מתאוה לו אם אינו יכול להשיגו כל רוק שיבוא לתוך פיו מחמת תאות האוכל לא יבלע דיוכל לבוא לידי סכנה ע"ז אלא ישליך הרוק מפיו".
1. הגר"א בנבצל זצ"ל (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק ג') – "וי"א דבגלל סכנה זו היה נמנע הגרי"ז זצ"ל מלבלוע רוקו ביום כפור, וי"א מטעם אחר".

ט. להריח מאכל שעומד לאכילה.

1. מחמיר.
- (א) בה"ל (סי' רט"ז סעי' ב' ד"ה המוסק) – "איברא דמסתברא דלא כל דבר שוה בזה דדבר כמו מוס"ק וכדומה שעיקרו עומד להריח ולא לאכילה ואפילו אם נותנין אותו בקדירה ג"כ עיקרו להריח בודאי לא חיישינן כשמריח שמא יבוא לאוכלו משא"כ בדבר שעיקרו עומד לאכילה ומחמת טוב טעמו מריח בזה מסתברא דלכתחלה אין להריח כיון דגם ריחו הוא רק טעם התבשיל שמריח מחמת טובו ושמו וכדומה בודאי יש לחוש שמא יבוא לאוכלו ודוגמא לזה איתא בש"ס אמרינן לנזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב משום שמא יבוא לאוכלו וכ"ש להריח בו להדיא לעורר בו תאוה לאותו דבר ומכש"כ אם הוא מלתא דאית ביה קיוהא וכדומה כהיא סוגיא דכתובות ס' ע"ב [והובא לעיל בסי' קס"ט] בודאי אסור להריח בו לכתחלה שמא יחלש מחמת ריחו ואז יהיה מוכרח גם לאכול כהיא עובדא הנ"ל שם בש"ס והסביר לנו שם באס"ז בשם הרא"ה משום דדיינינן ליה כעוברא שהריחה ע"ש".
- (ב) ע"י מהרי"ל דיסקין (קו"א סי' ה' אות כ"ד) – "ועיין באה"ט (או"ח סי' רי"ו) דשרי להריח באיסורי אכילה, (ומסתמא ראיתו מיו"ד סי' ק"ח, דשרי להריח בפלפלין הכבושים ביין נסך - ובאמת אין ראייה כל כך, דסתם יינם קיל, ול"ח לגזור, גם דבפלפלין ל"ח דאתי למיכליה), ולענ"ד צ"ע, דניחוש דילמא אתי למיכליה, וכדקיי"ל גבי שבת דאסור להריח במחובר במידי דאכילה, שמא יתלוש בשבת ...".
- (ג) בדה"ש (סי' פ"ט סעי' א' ב' ד"ה גבינה, עמ' נ') – "בביאור הלכה בסימן רט"ז ...".
- (ד) פסקי תשובות (סי' רי"ז אות ח').

ה) שערי הברכה (פרק י"ט סעי' י"ב) – "אך אם מיועד לאכילה - אין להריח בו, כדי שלא יבוא לאוכלו".
2. מיקל.

א) אמונת שמואל (סי' מ"ה) – "מוכח מדבריהם דגם לאביי לא חשיב כשותה אלא בבית תיהא דווקא מאחר שהריח נכנס לפיו הוה כשותה יין נסך ולרבא אף פיו לא חשיב כשותה כיון שמזיקו אבל מה שמריח בחוטם לכ"ע לא מחזי כשותה אלא דחשיב כמו הנאה ואסור דווקא ב"ג וכיוצא בו שאסורי' בהנאה ולא בשאר אסורים האסורים באכילה לחוד".

ב) עי' זרע יעקב (בן-נאים, סי' ז') - עי' לקמן.

ג) עי' עמודי אש (קוני' דיני או"ה סי' י"ג אות י"ב) - עי' לקמן.

ד) חזון עובדיה (ברכות עמ' של"ה) – "מאכל איסור שיש בו ריח טוב, מותר לברך ולהריח בו".

ה) סתימת הפוסקים.

3. מראי מקומות.

א) קובץ הלכות (פסח פרק י"ב הע' ב', מבעל המחבר) – "וע' בביה"ל ... גם יש לחוש שמא יבא לאכלו, וע' בזה בשו"ת אמונת שמואל (סי' מה הובא בפ"ת יו"ד סי' קה סק"ה) שהביא רא"י דלא גזרינן בריחא אטו שמא יבא למיכליה מהא דבת תיהא דע"ז סו:, דמבואר שם דרבא התיר להריח בו ולא גזרינן שמא יבא לאכלו. ואפשר ליישב ע"פ מ"ש התוס' (ע"ז שם) לבאר מה שהתיר רבא בבת תיהא, דכיון שהוא חזק ויותר הוא הקלוקל מההנאה, מותר להריח בו ע"ש, דלפ"ז י"ל דמטעם זה ג"כ לא חיישינן שמא יבא לאכלו, דבכה"ג ליכא למיחש, וק"ל".

ב) עי' יו"ד סי' ק"ח סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

י. מה תעשה אשה שנכנסת לבית ומריחה אוכל ומסתכנת.

1. חשוקי חמד (כתובות דף סא.) – "שאלה אשה שמתלוננת שכל פעם שהיא נכנסת לבית חברתה, והיא מריחה סוגי מאכלים, היא מקבלת סחרחורת ומגיעה ממש לפיקוח נפש, איזה עצה יש להציע לה. תשובה: נאמר במסכת כתובות (דף ס"א ע"א) אמר רב ענן בר תחליפא, הוה קאימנא קמיה דמר שמואל, ואייתו ליה תבשילא דארדי, ואי לאו דיהב לי, איסתכני. אמר רב אשי, הוה קאימנא קמיה דרב כהנא, ואייתו ליה גרגלידי דליפתא בחלא, ואי לאו דיהב לי, איסתכני. רב פפא אמר, אפילו תמרתא דהנוניתא. כללא דמילתא, כל דאית ליה ריחא ואית ליה קיוהא..., ההוא רומאה דאמר לה לההיא איתתא מינסבת לי, אמרה ליה לא, אזיל אייתי רימני פלי ואכל קמה, כל מיא דצערי לה בלעתיה ולא הב לה עד דזג לה, לסוף אמר לה אי מסינא לך מינסבת לי, אמרה ליה אין, אזיל אייתי רימני פלי ואכל קמה, אמר לה כל מיא דצערי לך תוף שדאי תוף שדאי [רקקי והשליכי], עד דנפקא מינה כי הוצא ירקא ואתסיאת. ואם כן לכאורה אף בנידוננו יש לייעץ לאשה שתפלוט את הרוק שבפיה כשמריחה את המאכלים. והנה יעוין ברע"א (בהגהות השו"ע יו"ד סימן שלו) שכתב בשם המהרי"ל (מנהגים ליקוטים אות מג) וז"ל: אמר לנו מהר"י סג"ל כל הרפואות והלחשים שבכל התלמוד, אסור לנסות אותם, משום דאין אדם יכול לעמוד על עיקרם, וכי לא יעלו בידם ילעגו וילגלו על דברי חכמים. מלבד הא דאיתא במסכת שבת סוף פרק במה אשה מי שנתחב לו עצם בגרונו מביא מאותו המין, ר"ל מאותו מין עצם ויניח לו על קדקדו ויאמר הכי: חד חד נחית בלע בלע נחית חד חד, והלחש הזה בדוק ומנוסה הוא, לכן אותו לבד התירו ולא שום א' יותר, יעו"ש. ויש להסתפק אם גם רפואה זו של השלכת הרוק היא סגולית ואין לעשותה בזמן הזה או שהוא דבר טבעי ויש לעשות כן אף בזמן הזה, ולא חיישינן שנשתנו הטבעיים. והנה המשנ"ב (סימן תריז סק"ח) העתיק דין זה למעשה שכשמריח ריח מאכל, יזהר מאד כל אדם שיפלוט כל הרוק שיבא בפיו, ולא יבלע דאז בא לידי סכנה, יעו"ש. הרי שפסק שזה דבר טבעי ונוהג אף בזמן הזה. ולכן למעשה יש לייעץ לאשה הזאת שכל פעם שהיא מריחה אוכל תפלוט את הרוק, ואם היא מתביישת לפלוט את הרוק, יתכן שתבקש כוס מים, ותשתה קודם שתבלע את הרוק, ואז הרוק יתבטל, וצ"ע".

ב] נותן לאכול מי שלא יודע בו שיברך - סעיף ב'.

חולין (דף קז.) – "דאמר רבי זירא אמר רב: לא יתן אדם פרוסה לתוך פיו של שמש, אא"כ יודע בו שנטל ידיו".

א. מסייע למומר.

1. הגריש"א זצ"ל (חשוקי חמד שבת דף ג., אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות ט', יו"ד פרק י"א אות ה') – "באדם שקיבל משרה טובה כסגן מנהל בחברה גדולה בחו"ל, אולם בתוקף תפקידו צריך היה להגיש כיבוד לפני המבקרים, והללו היו יהודים שאכלו ללא ברכה תחילה וסוף. נשאלה השאלה האם מותר לו להיות בתפקיד זה. שאלו מו"ח באם הוא לא יהיה בתפקיד זה מי יגיש כיבוד לאורחים השיב שהמנהל [הגוי] יעשה זאת. אמר לו מו"ח שליט"א [זצ"ל] דא"כ אין בזה לפני עור כי אם מסייע ובמומר אין מסייע".

2. עי' ערך "לפני עור", לשיטות ומראי מקומות.

ב. במקום ספק.

1. מיקל.

א) מ"ב (סי' קס"ג סק"י"א) – "דוקא בידוע שלא נטל אבל בספק מותר [כן הוא לפי מה שציידד המ"א בסימן קס"ט סק"ה ע"ש] ובפרט דלעני בתורת צדקה בודאי אין להחמיר בספק ע"ש בס"ב. ומ"מ טוב דכשנותן לעני שלא קים ליה בגויה לאכול שיאמר קום נטול ירך [א"ר]".

ב) חזו"א (שביעית סי' י"ב אות ט') - לשונו מובא לקמן.

ג) הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' קי"א ענף ג', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות ט', יו"ד פרק י"א אות ד') - לשונו מובא לקמן.

ד) שבת הלוי (ח"ח סי' קס"ה אות ז') – "נתינת אוכלין ומשקין למי שידוע בו שלא יברך. תשובה: עיין שו"ע או"ח סי' קס"ג וסי' קס"ט דאסור, ובספק מותר, וכן אם לקח האוכל למקום אחר י"ל דמותר, וע"ע מציאות כיו"ב בשו"ת שבת הלוי ח"ד סי' י"ז".

ה) אבני ישפה (ח"א סי' קי"א ענף ג') – "עכ"פ מותר להזמין אנשים כאלה לחתונה, כיון שאין הכרח שיבואו לאכול, דשמא יבואו רק לחופה וכד', ואפילו יבואו כיון שאינו מגיש להם את האוכל הוא בעצמו, אפשר לתלות דמחמת הבושה נטלו ידיים וברכו, ואינו חייב לבדוק אחריהם לדעת מה כל אחד ואחד עושה".

2. מראי מקומות.

א) וזאת הברכה (עמ' קפ"ו אות ב', מעיין הברכה סוף פרק א') – "ואם מסופק אם יברך, ומעוניין לכבדו בדבר מאכל כדי לקיים מצות הכנסת אורחים, יש להקל (ע"פ תו"ה ח"א תפג...)".

ג. במקום מצוה, יש להקל – ר' יונה (ברכות דף מב. ד"ה לא, "לא יתן אדם פרוסה לשמש אלא א"כ יודע בו שנטל ידיו. יש למדין מכאן שאין ראוי לתת לאכול אלא למי שידוע בו שיברך ונראה שכיון שמתכוין לעשות מצוה שנותן בתורת צדקה מותר"), ע"י רמ"א (סעי' ב', "ויש מקילין אם נותן לעני בתורת צדקה").

1. אפילו במקום ודאי – ב"ח (ס"ק ב', "ואפילו יודע בו שהוא עם הארץ גמור ולא יברך כלל לא מפני כך יבטל מצות צדקה").

א) הגרשי"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סוף סי' כ') – "וע"ב רס"י קס"ט שכ' אפי' אם הוא יודע כן שהוא ע"ה גמור ולא יברך כלל, לא מפני זה יבטל מצות צדקה ולכאור' אם יש בזה איסור לפ"ע ממש אטו המצוה מכפרת על העבירה, וע"כ מכיון שאין כאן אכילת איסור בעצם אלא חיובא אגברא הוא אין בזה איסור לפ"ע".

2. רק במקום ספק – ט"ז (ס"ק ג'), מג"א (ס"ק ו'), מ"ב (ס"ק י"א, "בתורת צדקה. דלא מפקעין מצות צדקה בשביל חשש שמא לא יברך ואף על גב דגבי שמש בסעיף הקודם חיישינן התם הנתינה לאו בתורת צדקה הוא שנותן לו בעבור ששמשו [ל"ח] אך אם יודע בודאי שלא יברך אסור ליתן לו אף בתורת צדקה ודוקא אם מתוך רשעתו אבל אם מתוך אונסו שאינו יכול לברך לא נפקע מצות צדקה בשביל זה [פמ"ג]").

3. מראי מקומות – וזאת הברכה (עמ' קפ"ו אות א', "ויש מקילין").

ד. לחלק בין נט"י לברכה – מג"א (ס"ק ו', "והב"ח כ' וז"ל דוקא בנטילת ידיים אסור דתיכף בשעה שנותן ידו כדי לאכול עובר משום לפני עור וגו' אבל בברכה בשעה שנתנו אינו עובר ואם אחר כך לא יברך מה עלינו לעשות").

1. בה"ל (סי' קס"ג סעי' ב' ד"ה ואסור) – "ואסור להאכיל וכו'. מלשון זה משמע דדוקא בנותן לו כדי לאכול מיד [ובאופן זה מיירי הגמרא דאסור ליתן לשמש] אבל בלוקח לביתו מותר ליתן לו דמי יודע שיאכל שם בלי נט"י".

2. אג"מ (או"ח ח"ה סי' י"ג אות י') – "ואולי הוא משום דאירי בעני שידוע בעה"ב שיאכל שם תיכף בביתו. שלענין נטילת ידיים הא אין הצורך ליתן הפת עד אחר שיטול ידיו. וכמו שהוא דרך האינשי בביתם, אף לבני הבית, שנוטלין ידיהן ואח"כ נותנין להם לאכול. אכן אף כשנזדמן שנקל לבעה"ב ליתן לו תיכף הפת, אסור, אם לא ברור לו שיטול ידיו, וכ"ש כשיותר נוטה שלא יטול ידיו. אבל הברכה הא לא שייך קודם שנתנו לו הפת, אף כשאוכל תיכף בבית בעה"ב. ולכן לא שייך כלל לבעה"ב עניין ברכתו, אף כשנותן לו בביתו. אך רוצה לדון שבעה"ב יעכב מליתן לו, אף שהוא עני, מחמת שאפשר שלא יברך. בזה סובר הב"ח, דכיוון שהברכה שייך רק להעני האוכל בעצמו, הנה לא רק כשלא ברור שלא יברך, אלא אף בידוע שהוא ע"ה גמור שודאי לא יברך, מחוייב ליתן לו מצד חיוב מצוות צדקה, שמחוייבין אף לעבריינים לתיאבון, כ"ש לע"ה שהוא מחסרון ידיעה. ואף אם אינו מברך גם אחר שאמרו לו שצריך לברך, וגם יודע שת"ח ואף גם סתם אינשי מברכין, הרי אינו מחזיק זה לחיוב ממש. ואף אם יודע שהוא חיוב ממש לכל אדם, מורה היתר שזה מחמת שאינו יכול. ולכן מחוייבין ליתן לו צדקה בכל אופן, אף שידוע שלא יברך. אבל בעני שמחזיר על הפתחים, ונותנים לו פת שיאכל בביתו, אז צריך ליתן לו אף אם לא יטול ידיו, להב"ח, כיוון שמחוייבין להאכיל אף לעבריינים לתיאבון, כ"ש לאלו שאין מברכין מחמת שאין יכולין לברך ואין יודעין כראוי חומר החיוב דנט"י".

3. מהרש"ם (ח"ב סי' צ"ג) – "אך לענין לעשותו מע"ש הביא רמ"מ מדברי הר"מ שיק על תרי"ג מצות מצוה רל"ג אות ז' שהביא מדברי מג"א סי' קס"ט סק"ו בשם ב"ח דמוכח דהיכי דליכא איסור בשעת מעשה ל"ש לפ"ע ותמה ע"ז מהא דע"ז (ד' כ"ב ע"א) פריך אהא דלא ישכיר אדם שדהו לכותי מפני שנקראת על שמו דתיפוק לי' משום לפ"ע והרי הוא משכיר לו השדה בחול וליכא משום לפ"ע ומאז ראיתי בתשו' מהר"י אסאד ח"א סי' קס"ה שנשאל בזה וכתב שבמק"א כתב ישוב נכון לזה ולא ביאר דבריו ולענ"ד י"ל לפמ"ש המג"א סי' רמ"ד סקי"ה דגבי שכירות שכר כל יום בפ"ע ע"ש א"כ י"ל דהוי כמשכיר לו בכל יום ויום בפ"ע גם י"ל דשא"ה דכשמשכיר א"א לו לבטל עוד השכירות והוי כמשכיר בשבת אבל הכא שבידו לחזור וליטלו משם לא מקרי עושה מעשה בשבת כמ"ש רמ"מ בשם תשו' מחנה חיים ח"א סי' מ"ח כה"ג ויש להביא סיוע להקל מהא דא"ח סי' רס"ו ס"ו בהג"ה דהא דאסור לספות לקטן דוקא בנותן לו משחשיכה אבל בנותן מבע"י שרי במקום פסידא וע"ש במג"א שהשיג אבל בא"ר חזר וקיים דברי הרמ"א וע"ש בא"א מ"ש על דבריו וע"ש בתו"ש סקט"ו שכת"ה דעת הרא"ש וטור וב"ח דבכה"ג לא מקרי ספי בידיים ע"ש וא"כ ה"נ בזה ועוד נראה דגם אי נימא דגם בכה"ג שייך לפ"ע מ"מ היכי דאפשר שיעשהו בעצמו וליכא רק משום מסייע לעוברי עבירה אין איסור בכה"ג".

4. מראי מקומות.

א) גר"ז (סי' שמ"ז סעי' ד') – "וכן אסור להשאיל כלי מלאכה בשבת לישראל החשוד לעשות מלאכה בשבת אפילו הוא כלי המצוי לו לשאול במקום אחר ואם יש לתלות שיעשה בו מלאכת היתר מותר להשאילו אם הוא כלי המצוי אבל אם אינו מצוי אסור להשאילו לו אלא אם כן יש בו משום דרכי שלום אבל אם אין לתלות שיעשה בו מלאכת היתר אסור להשאילו לו אפילו במקום שיש בו משום דרכי שלום".

ג] הגשת כיבוד למי שידועים שאינו מברך: במקום הצורך.

א. עצה: שהבעה"ב יברך בקול רם ויכוין להוציאם.

1. על קהלות יעקב (קריינא דאגרתא ח"א מכתב קמ"א, מהדו"ח ח"ב מכתב של"ו) – "ועובדא ידענא באחד שהי' במצב כזה שהי' מוכרח מפני דרכ"ל להזמין לשמחתו אנשים החשודים שאינם מברכים והביא לפניהם הכיבוד ועמד והכריז שהוא מברך שהכל להוציא את כל הקרואים, ובירך בקול רם, ואע"פ שלכא"ו הלא הפלוני החשוד הזה אינו מכוין לצאת מ"מ יש לשער שזה הפלוני חושב בלבו מילא הוא מברך בעדי יהא כן, וזהו כעין כוונה לצאת. ואולי ע"ד זה יש לסמוך ולתת להם".
2. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ב' הע' פ') – "ואם יברך בעצמו בקול רם והם יתכוונו לצאת ידי חובת הברכה, אין איסור, אבל אם ברור שלא יתכוונו, לא תועיל עצה זו".
3. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ד' טור ב') – "דהעולם נוהגים להקל לתת אוכלין ומשקין למי שלא לברך ויאכל וישתה עמו ויברך ויאמר לו שמכוון להוציא".
4. הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' קי"א ענף ג', אשרי האישי או"ח ח"א פרק ל"ה אות ט', יו"ד פרק י"א אות ד') – "דיש עצה שיאכל גם המארח ויאמר לאורח (שאינו רגיל לברך) שהוא מכוון להוציא בברכה, ואז יש עכ"פ ספק אולי יכוון לצאת, ומותר לו להגיש לו, אבל אם בודאי לא יכוון לצאת אינו מועיל ואין להגיש לו".
5. חוט שני (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ה' טור ב') – "דאם מגיע אליו אורח שאינו מברך וצריך לכבדו במאכל ומשקה שיאכל איתו ויברך להוציא אותו ידי חובתו ואם אי אפשר בעצה זו כגון שכבר בירך לעצמו וכדו' ואין ברירה אחרת אפשר להקל לתת לו לאכול ולשתות אפילו שהוא לא מברך".
6. הגרז"נ גולדברג זצ"ל (בהערות על ועלהו לא יבול ח"א עמ' ק"ו אות ק"ל) – "שאל אם מותר להפקיר אוכל לפני מי שאינו מברך וענה שלא. ונראה שזה פשוט שגם המפקיר עובר על לפני עיור כגון שיפקיר יין כדי שיטול הנזיר שהוא הוא מכשילו ומה נ"מ אם מכשילו בשלו או בשל הפקר. ולענ"ד נראה שהמכבד לאורח שאינו מברך יברך בעל הבית ויוציאו, ויאכל גם בעל הבית. ואף שאין כוונת השומע לצאת ידי חובה, במצוה דרבנן יוצא גם בלי כוונה".
7. שבט הקהתי (ח"א סי' שפ"א, ח"ד סי' שכ"ח אות ג' [לשונו מובא לקמן]) – "נראה דיש לו עצה שיאכל וישתה גם הוא ויברך ויכוין להוציא ואע"ג דהלה אינו מכוין לצאת ואי' (בסי' רי"ג ס"ג) דאינו יוצא ידי חובתו בשמיעת הברכה אפילו יענה אמן אלא א"כ נתכוין לצאת בה ידי חובתו וגם נתכוין ג"כ להוציא יד"ח עיי"ש. מ"מ אין זה מוסכם כ"כ...".
8. וזאת הברכה (עמ' קפ"ז אות ג', עי' מעיין הברכה סוף פרק א').
9. ילקוט יוסף (כיבוד אב ואם עמ' ס"ח).
10. פסקי תשובות (אות ג') – "אם אפשר נכון מאד שיברך אחד לפניהם בקול רם, לפני האכילה ולאחריה, ואף על פי שאין הם מכוונים לצאת, מ"מ יש לשער שהם מבינים שמברכים בעדם וישמעו הברכה והוא כעין כוונה לצאת".

ב. שלא לגרום שנאה ואיבה, יש להקל.

1. חזו"א (גנזי שערי ציון עמ' כ"ה אות י"ז) – "האם מותר לכבד אורחים במאכל ומשקה, כאשר יודעים מראש שאינם מברכים. תשובת החזו"א: מותר, כיון שכל האיסור בדבר, הוא משום לפני עיור, באם לא נגיש להם שום דבר הרי נכשיל אותם באיסור יותר חמור, דהיינו איסור שנאה. וזהו הביאור במה שאמרו בגמרא, דבמקום איבה מותר, משום שאז הלפני עיור הוא יותר גדול".
- חזו"א (הגר"ח"ק זצ"ל אגרות וכתבים מכתב ל"ד) – "והעידו בשם החזו"א זצ"ל שהתיר לכבד אורחים במאכל ומשקה אף שיודעים שלא יברכו כיון שכל האיסור יותר גדול הוא איסור משום לפ"ע ואתה מכשילם באיסור שנאה. ועיין היטב בחזו"א שביעית סי' י"ב סק"ט ד"ה ונראה".
- חזו"א (שאלת רב ח"ב פרק ט"ו אות י"ד) – "שמעתי בשם החזו"א שמותר לתת שתיה וכדומה ליהודי חילוני הגם שיודע שלא יברך, האם זה נכון. תשובה: לא התיר אלא במקום איבה".
- עי' חזו"א (שביעית סי' י"ב אות ט') – "ונראה דהא דהקילו חכמים בספק אע"ג דספק משול ודאי אסור ליתן לפני עור והיה ראוי להחמיר בספיקות, משום דאם באנו להחמיר בספיקות נמי נעשה מכשול שנמנע חסד ודרכי חיים ושליו מעצמנו ומהם והן רק ע"ה וחיביבן אנחנו להחיותם ולהיטיב עמם, וכש"כ שלא להרבות שנאה ותחרות בינינו וביניהם, ועוברין על לא תשנא ועוד כמה לאוין שאין איסורן קל מאיסור זה שאנו באין להציל אותם ממנו [ואף למכור לעכו"מ כן שגם הן מזהרין על השלו' עם ישראל] וכן אמרו מ"ק י"ז א' במכה בנו גדול, והלכך שקלו חז"ל בפלס עד כמה שיש להתנהג לקונסם ולמשוך ידינו מהם ושלא נגרום מכשולים יותר גדולים להם ולנו, והכריעו לאסור למכרם בזמן שהוא ודאי לעבירה ולהתיר בספק וזו דרך הממוצעת והישרה".
- חזו"א (פאר הדור ח"ג עמ' קצ"ה) – "צורב אחד דן לפניו: האם מותר לכבד אורח חילוני במיני מאכל, כאשר יודעים מראש שלא יברך עליהם. אמר לו החזו"א איש: 'מותר!' ונתן טעם להיתרו: 'כל החשש ב'כיבוד' שבמקרה זה הוא מפני לאו ד'לפני עיור לא תתן מכשול', שאנו מכשילים אותו באכילה ללא ברכה - וכמושיט כוס יין לנזיר - **שאיסורה מדרבנן**, אבל אם אין מגישים 'כיבוד' לפני האורח מכשילים את העיור באיסור 'לא תשנא את אחיך בלבבך' **שהוא מדאורייתא**, וזה פשר ההיתר 'משום איבה' שמצינו לפעמים בתלמוד".
- א הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ב' הע' פ') – "ומה שמסופר בשם החזו"א (פאה"ד ח"ג עמ' קצ"ה) שאמר שמותר להגיש כיבוד לפני כל אורח מפני שהברכה דרבנן ולא דלא תשנא הוא דאורייתא, **ברור הדבר שלא נמסר המעשה בדיוק**, ולא אמרינן כן בכל גווני".
2. אג"מ (או"ח ח"ה סי' י"ג אות ה') – "ומש"כ נכדי יקירי טעם להתיר ליתן לשותפו לאכול ולשתות, משום שאם לא יתן יש לחוש לחילול השם, שיאמר שאלו שהם שומרי תורה הם גרועים במדותיהם ובהנהגותיהם, שאין להם אפילו דרכי נימוסים ודרך ארץ. ולא יבין שמה שלא נתן לו, הוא משום שאסור לפניו לגרום שגם אחרים יעברו על איסורין. שזה שיחשוב על שומרי תורה, הוא חטא יותר גרוע, שזה שייך שיגרום שיעשה שונא לשומרי תורה ולמבקש רעתם. ולא יאמין לו מה שיאמר דהוא משום דאיכא חיוב גם לראות שגם אחרים שהן יהודים ישמרו דיני התורה. שהוא דלא כנימוסי מדינתנו בארה"ב דאמריקא, אשר כל ישראל

שומרי תורה מתפללין להשי"ת ביותר על שלומה מלשאר מדינות, בזה שהעמידו החוק שכל אחד ואחד חפשי בדיעותיו בעניני אמונה (עי' דרש משה ח"א, ועידות ואסיפות דרוש י' עמוד תט"ו). הנה אם הוא לאיש כזה שאינו יודע לחלק בין כפיות אומה על אנשי אומה אחרת, להנהגת אחד בביתו עם אחרים מאנשי אומתו, וכן אף לאלו שיאמרו שמה שלא יתן להן לאכול ולשתות, הוא מצד מידותיו הרעים, צריך מתחילה להראות שהוא בעל נימוסים ודרך ארץ. והוא כשלא מפורסם זה לעלמא, מחמת שלא היו לו עסקים עם אלו שליכא טעם מצד דיני התורה שלא להאכילם, כגון עם שומרי תורה, וכן לא היו לו עסקים עם נכרים שאינם בדיני תורה, יצטרך בפעם הראשון להעמיד לפניו אוכלין ומשקין, כפי הנימוס והדרך ארץ להתנהג עם שותפיו וידידיו. רק יאמר לו שצריך לברך, ולפת צריך גם ליטול ידיו, וכשלא ירצה יניחהו. אבל כיוון שכבר הראה לו שהוא בעל נימוסין ודרך ארץ, כשיבוא אצלו פעם שני יאמר לו מתחילה, שאינו יכול ליתן לו, מאחר שהוא ג"כ יהודי החייב במצוות כשלא יברך ולא יטול ידיו לפת".

3. הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ל"ה אות א', הליכות שלמה תפילה פרק ב' הע' פ', עי' תניינא (ב - ג) סי' ק' אות ג' ס"ק ד') – "בהא דצריך כל אדם לשום דרכיו ולכוין מעשיו לשם שמים, חושבני, במי שבא אליו אורח חשוב, אשר איננו שומר תורה ומצוה, אבל עדיין יש לו אהבה לבני תורה, וגם תומך במוסדות תורה וכדומה, ואם הבעה"ב לא יתנהג אתו בנימוס המקובל לכבד אותו במידי דמיכל ומשתי, בגלל זה שמצד הדין אסור ליתן לאכול אלא למי שיודע שנוטל ידיו ומברך (כמבואר בשו"ע או"ח סי' קס"ט סעי' ב'), וכמו כן אם אפילו בצורה מכובדת יבקש ממנו ליטול ידים ולברך, יראה הדבר כפגיעה ועלבון בכבודו, וזה גם ירגיז אותו מאד, ויתכן שבגלל הדבר הזה יתרחק חו"ש ביותר מהתורה, וגם יבוא לידי כעס ושנאה על כל ההולכים בדרך התורה, דבכה"ג חושבני, שנכון באמת לכבד אותו באכילה ושתיה, ולא לחשוש כלל לאיסור של לפני עור לא תתן מכשול, משום דאף שאין אומרים לאדם לעשות איסורא זוטא כדי להציל אחרים מאיסורא רבה, ואסור ודאי להפריש תרו"מ בשבת כדי להציל בכך אחרים מאיסור חמור של טבל, מ"מ בנידון זה, הואיל וכל האיסור של הנותן לו לאכול הוא רק עבירה של נתינת מכשול, וכיון שאם לא יתן לו לאכול הרי יכשל האורח באיסור יותר גדול, נמצא דליכא כלל שום עבירה, כיון דליכא הכא שום נתינת מכשול, אלא אדרבה יש כאן הצלה ממכשול גדול מאד ע"י זה שהחליף אותו בקום ועשה במכשול יותר קטן ... ה"ז דומה למי שקוטע אצבע מרגלו של חברו בכדי להציל אותו בכך מקטיעת כל היד שלו, דפשוט הוא דאינו קרוי מזיק אלא מתקן, ומצוה הוא דקעביד ולא עברה, כך גם כאן אינו חשוב כמכשיל אלא אדרבה במעשהו זה הוא מציל אותו מעון חמור של שנאת תורה ולומדי, ולכן נראה דלפי הצורך שפיר רשאי לכבד אותו במאכל ומשתה, וצריך לעשות כן אף על פי שזה בקום ועשה, וכע"ז פירשו קרא דאל תוכח לץ פן ישנאך, דכיון שזה ללא הועיל הרי אתה מכשילו בלאו של לא תשנא את אחיך, ואעפ"כ הדבר צריך הכרע".

הגרשז"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' ק"ה אות קכ"ט) – "עיין מנחת שלמה עמ' קפ"ט - ק"צ. אמר לי הרב ששלשת התנאים שהוא כתב שם [1. אורח חשוב. 2. עדיין יש לו אהבה לבני תורה. 3. תומך במוסדות תורה] - זה לאו בדוקא, אלא מה שצריך לבדוק בעיקר הוא: שאם זה שלא תכבד אותו, יביא אותו לידי כעס ושנאה. ובמקרה כזה שעומדים בפני אדם 'לפני עיור' קל ו'לפני עיור' חמור - לכתחילה צריך לעשות את המעשה של ה'לפני עיור' הקל, ואין זה נחשב כעבירה בשבילו כלל וכלל, וכמו בדוגמא של החלפת בקבוק יין של ערלה ביין של גוים, שצריך לעשות את זה לכתחילה. ושאלתי: האם לפי זה אסור לכתחילה להזמין יהודי שיודעים בו שאיננו מברך. וענה: גם כאן צריך לשקול מה תהיינה התוצאות מכך שלא תזמין את האדם הזה (כי גם זה יכול להביא לכעס ושנאה)".

הגרשז"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' ק"ו אות ק"ל) – "האם לא עדיף להפקיר את האוכל שנותנים לפני האורח שאיננו מברך, ובכך להינצל לגמרי מאיסור 'לפני עיור'. הרב ענה: אל תפקיר את האוכל - תטפל באורח".

א) עי' הגר"ז גולדברג זצ"ל (בהערות שם), לשונו מובא לקמן.
4. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ד' טור ג') – "דיש להקל לכבד באכילה ושתיה אם מגיעים אליו אורחים שאינם נוטלים ידים ואינם מברכים, כמו שכתב מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל".

5. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא סי' קס"ג על סעי' ב') – "כבר הורה אדמו"ר זללה"ה והחזו"א זצ"ל דמותר להאכיל חלוני לאפרושי מאסורא של שנאת ישראל. ונראה דהוא הדין לאפרושי מאסורא של מאכלות אסורות שיאכל במקום אחר. אבל לקנות לו דברי מאכל, אם אפשר, ראוי להתחמק מבלי שיפגע".

6. תשובות והנהגות (ח"ב סי' קל"ח) – "ונראה שאם מבקש לשתות שצמא, יש דרכי שלום ואינו חייב למנוע ממנו, שאינו מכשילו ומריע לו רק אדרבה מיטב שאם לא מאכילו ישנא ויתרחק יותר מיהדות, אבל להציע לו אף שאינו מבקש, כשיודע שלא יברך צריך להציע לו כיפה ולברך דוקא, והאחרונים דנו בדין זה (אינם תח"י כאן) אבל למעשה העיקר לע"ד כמ"ש, שאם מבקש צריך לתת לו מפני דרכי שלום, אבל ראוי לבקש ממנו לברך, ואף שלא יברך בשוא"ת אינו חייב למנוע ממנו, אבל להציע לו כשלא מבקש וידוע שלא מברך אין בזה כ"כ דרכי שלום, וראוי לחשוש שעובר שמייע או מכשילו לעבור עבירה, ובדרך כלל הם מסכימים לברך ומוכן לומר אחריו או אחריה הברכה".

7. וזאת הברכה (עמ' קפ"ז אות ד', מעיין הברכה סוף פרק א').

8. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

What does one do in regards to a fix-it-man and the like, who pay you a service visit, in regards to offering them a drink when it is almost certain that they will not make a brachot?

R' Y. Berkovits wrote: If it's considered rude not to offer him anything, then you can offer him something and **put it down on the table in front of him, just don't hand it to him**. For darchei shalom we are somech that this is not called b'shas averirah. The Chazon Ish put food on the table for Ben-Gurion at their famous meeting.

9. פסקי תשובות (אות ג') – "ועפ"י הלכה זו נלמד לאלו המארחים אנשים שואינם שומרי תורה ומצוות ונותנים לפניהם אכילה או שתיה, שצריכים להציע ולומר להם שיטלו ידיהם (לפת) ויברכו על האכילה ושתיה לפניה ולאחריה, וכדאי מאד שגם יציעו להם לכסות ראשם בעת הברכה, ואם בכל זאת אינם נענים ואינם מברכים לפניה או לאחריה אין זה עניינו ואין בידינו חשש איסור 'לפני

עירור' או מסייע לעוברי עבירה. וכל פוסקי זמננו הסכימו פה אחד שאם יש חשש של פגיעה בכבוד הזולת בזה שיציעו לו לברך, או שבלא"ה ברור אצלינו שלא יענה בחיוב לבקשתינו, מוטב שלא להציע לו לברך, ואפשר לכבדו באכילה או שתיה אם יגרם לחילול כבוד שמים במניעת כיבוד זה, שיאמרו שאין לשומרי תורה נימוסים ודרך ארץ, ויכולים לבוא לידי כעס ושנאה על כל ההולכים בדרך התורה".

א) הר"ש פלול (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' נ"ו טור ב') – "ומכאן הערה גדולה למ"ש בספר פסקי תשובות [סי' קס"ט אות ג'] בזה"ל: וכל פוסקי זמנינו הסכימו פה אחד שאם יש חשש של פגיעה בכבוד הזולת במה שיציעו לו לברך או שבלאו הכי ברור אצלו שלא יענה בחיוב לבקשתינו, מוטב שלא להציע לו לברך ואפשר לכבדו באכילה או שתיה אם יגרם לחילול כבוד שמים במניעת כיבוד זה שיאמרו שאין לשומרי תורה נימוסים ודרך ארץ ויכולים לבא לידי כעס ושנאה על כל ההולכים בדרך התורה. עכ"ל ע"ש. וציין כמקור לדבריו את האגרות משה, המנחת שלמה ודברי חיים לשונו דהדבר צריך הכרע], מ"מ הרי מדברי השבט הלוי הנ"ל זאת דנהי דהמנחת שלמה צידד להתיר בדבר כנ"ל [איברא דסיים לשונו דהדבר צריך הכרע], מ"מ הרי מדברי השבט הלוי הנ"ל חזינן להדיא להיפך דהרי לא התיר אלא בכה"ג דיבא חבירו ע"י זה לאכול מאכלות אסורות מדאורייתא, אבל משום סברת הגרש"ז לא עלה כלל על דעתו להתיר [ואף לא עלה על דעתו שמא לזה נתכון השואל], ואף האגרות משה לא התיר אלא רק בכה"ג דחבירו לוקח את הדבר מאכל מעצמו [ועוד כתב דעליו לומר לחבירו דאסור לו לתת לו בעצמו כיון שאינו מברך, ורק במקום חשש הפסד ממון היקל שלא לומר כן] אבל לא התיר לתת בעצמו את הדבר מאכל לחבירו".

ג. אם מטרתו לקרבו על ידי זה לתורה ומצוות, ג"כ יש להקל.

1. הגרש"ז זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קפ"ז אות ה') – "מותר לתת לאורח שאינו שומר מצוות לאכול אע"פ שידוע שלא יברך, אם מטרתו לקרבו על ידי זה לתורה ומצוות בהדרגה".

הגרש"ז זצ"ל (צהר ח"ה עמ' ס"ז) – "הסתפקנו האם מותר ליתן משלוח מנות, לכל הרוסיים הנמצאים בתוכנו (ומנקים הרחובות) וזה גורם להם קירוב לבבות למצוות, או שמא מאחר שלא יברכו, אסור משום 'לפני עור', שיאכלו בלי ברכה ... תשובה: בנוגע לרוסיים ודאי דהוי מצוה".

הגרש"ז זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ב' הע' פ') – "ומ"מ לעצמו השתדל רבנו להחמיר בדבר בכל מה דאפשר, שלא ליתן דברי מאכל אא"כ ידע שיברכו עליהם, ועיין גם במנחת שלמה שם בשולי הגליון בשם החזו"א (וכן הורה שהנמצא בחברת אנשים שאינם שומרים תורה ומצוות, רח"ל, יש לו להמנע מלקנות מאכלים לקינוח, כגון גרעינים ופולים וכדו', אם המציאות היא שאילו לא יקנה לא יקפידו עליו חבריו, ומאידך אם יקנה ויאכל בנוכחותם יתחייב על פי הנימוס לכבדם, ויודע בהם שלא יסכימו לברך. ואם יברך בעצמו בקול רם והם יתכוונו לצאת ידי חובת הברכה, אין איסור, אבל אם ברור שלא יתכוונו, לא תועיל עצה זו ... וכן הורה רבנו (ראה בס' הליכות בת ישראל פי"ד סי"א) לענין בת שהוריה אינם שומרים תורה ומצוות, וניסתה בדרכי נועם לשדלם לברך על מאכל ומשקה שהיא מגישה להם, ולא עלה בידה, שרשאית להגיש להם כל מה שצריכים, כי ע"י התנהגותה עמהם בנימוס המקובל, אולי תקרב דעתם ובמשך הזמן יבואו לקיים המצוות כמורה".

הגרש"ז זצ"ל (הליכות שלמה פורים פרק י"ט הע' ל"א) – "ונשאל רבנו לענין פועלי נקיון וכדו' העובדים במקומות של שומרי תורה, אם מותר ליתן להם משלוח מנות בפורים (בשאר שנים), כדי לקרב לבם למצוות - כיון דיש לחוש שלא יברכו על האכילה, וכתב דשרי משום דודאי מצוה גדולה היא ... וכן הורה רבנו להעוסקים בקירוב רחוקים בחוגי בית וכדו' דשרי ליתן לפניהם דבר מאכל כפי הנימוס כדי לקרב הלבבות אף שאינם מברכים, אולם מן הראוי לשדלם בדרכי נועם לברך על אכילתם".

2. תשובות והנהגות (ח"א סי' תפ"ג) – "ובודאי רק במקום מצוה לקרב נהגו להקל שתחלתו קולא ובסופו מצפים שיתקרב ויחזור לצור מחצבתו. והיינו, כשמזמינו ויש תקוה להחזירו בתשובה ע"י קירוב זה נראה כמ"ש במק"א שאין איסור כלל, דשורש האיסור כמו בעור שעושה לו רע שמכשילו, אבל כשכוונתו בזה לטובה לקרבו אין אסור אף שבינתיים לא מברך. ובאמת אין בדברים אלו כלל דלפעמים ע"י שאינו מזמינו לאכול גורם בזה להרחיקו יותר עד שקשה להחזירו עוד, והחכם עיניו בראשו לא להזמינו אלא אם בזה יקרבו ליהדות והרבה בעלי תשובה נתקרבו בזה ע"י שנתארחו בביתם של שומרי מצוות ואף שבתחילה לא בירכו אבל ע"י קירוב זה נתקרבו, וא"כ לא מיקרי מכשול שסוף דבר הוא לטובתו ויש לשקול כל מקרה ומקרה, וכוננתו תהיה לשמים כי דורשיך לעולם לא יכשלו".

3. שבט הקהתי (ח"ד סי' שכ"ח אות ג') – "צריך להזמין משפחה של עולים שיאכלו אצלו בשבת קודש, דזה מקרב מאוד את לבם לאביהם שבשמים בראותם איך מענגים השבת ושרים שירות ותשבחות ומרגישים תענוג רוחני מעין עולם הבא ... ואודות החשש שלא יטלו ידיהם לפני הסעודה ולא יברכו לפניהם ולאחריהם ... דכתבו הפוסקים שאם אין ודאות שיעבור חבירו על איסור אין איסור להושיט לו ... שיש לו ג"כ עצה שהבעה"ב יברך בקול רם ויכוין להוציאם, ואע"ג שהם אינם מכוונים לצאת, מ"מ יש הרבה פוסקים שסוברים שהם יוצאים ידי חובת הברכה והוי כאילו ברכו הם בעצמם ... היוצא לנו מזה שמותר מחוייב להזמין על שולחנו עולים חדשים ואין לך מצוה גדולה מזו, הן מצד עצם הכנסת אורחים שהיא מן המצוות הכי חשובות, ועי"ז זוכים לבנים ת"ח ויר"ש כמו שכתבו הספה"ק והן מצד זה שבכך מכניסם בצל כנפי השכינה שיוכלו לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו".

4. וזאת הברכה (עמ' קפ"ז אות ה', מעיין הברכה סוף פרק א').

5. ילקוט יוסף (כיבוד אב ואם עמ' שס"ז).

6. פסקי תשובות (אות ג') – "ולכן גם אפשר להזמינם להתארח או לשמחות משפחתיות וכדו' אם עי"ז אפשר שיתקרב ליהדות אף שידוע שלא יטלו ידיהם ולא יברכו על אכילתם".

ד. מראי מקומות – דברי יציב (או"ח סי' פ'), עמק הלכה (ח"ב סוף סי' ו'), ס' לפנ"ע (בירורים סי' ב'), שירת משה (סי' כ'), תקנת השבים (סי' ט"ז).

1. ציץ אליעזר (חכ"ב סי' ג') – "יכולים שפיר לפסוק לשואלים דמותר לתת לחולני אוכל הגם שיודע שהוא לא מברך ואין בזה גדר מכשול של לפני עור לא תתן מכשול".
2. שבט הלוי (ח"א סי' ל"ז, ח"ד סי' י"ז, ח"ה סי' מ"ז אות ד') – "בענין שנותנים מאכל לחילוני לבקש ממנו שיברך, כמבואר בפוסקים אם צריכים להתנות עמו שיעשה הברכה בכסוי ראש, לכתחלה כדאי מאד, אבל אין מעכב מעיקר הדין ואכמ"ל השתא".

ה. למכור מאכל למי שאינו מברך.

1. מיקל, אא"כ הוא כתרי עברא דנהרא.
- א) תורת חסד (ח"א סי' ה') – "שאיין איסור בזה על בעה"ב המוכר להם".
- ב) בית יצחק (או"ח סי' כ"ט אות א').
- ג) דעת תורה (סי' קס"ג על סעי' ב', עי' מהרש"ם ח"ו סי' י"א [לשונו מובא לעיל]).
- ד) ציץ אליעזר (ח"ב סי' ס"ז).

ה) עמק הלכה (ח"ב סי' ו') – "להלכה לצורך פרנסה אפשר לסמוך על כל הני פוסקים למכור לעבריינים אף שלא יטלו ידיהם ולא יברכו ברכה ראשונה וגם מותר למכור להם פת אפילו אם יאכלו כדי שביעה ולא יברכו ברכת המזון וכמו שבארנו באריכות, וכמו כן על פי כל הנ"ל מותר למכור להם אוכלים אף ביום צום. **אולם כל זה** דוקא כשיש להם מקום אחר לקנות דאז לא הוי כתרי עברא דנהרא...".

ו) הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סי' כ') – "כבר הכריעו האחרונים באיסור דרבנן דלא קאי בתרי עברי דנהרא והעובר עבירה יכול לקחת האיסור בעצמו, ובאופן שאין איסור בעצמותו על האוכל אלא רק חיוב על האדם, כגון נט"י וברכה, בכה"ג שרי להושיט לו את האוכל, עי' שו"ת תורת חסד סי' ה', ומשוה"ט התיר למכור במסעדה אוכל לכל דיכפין הואיל ובידו לקנות במקו"א עי"ש".

ז) אבני ישפה (ח"א סי' קי"א ענף א' ד"ה ועוד).

ח) שבט הלוי (ח"א סי' ל"ז) – "ויש עוד מקום לצדד עפ"י מש"כ בתשובת תורת חסד סי' ה', דדרך מכירה מותר, ועיין שד"ח מערכת ו' כ"ו י"ט, וכיו"ב כ' שאר אחרונים, והטעם דכל מכירה הרי אפשר לו לקנות גם במקום אחר, והו"ל כמושיט את שלו שכ' מג"א ופמ"ג סי' קס"ג דמותר לו ליתן ביד באיסור דרבנן".

ט) וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק א' הע' ה').

י) פסקי תשובות (אות ד') – "ודנו הפוסקים לענין בתי מלון והארחה ומסעדות ואולמות שמחה, שירותי קיטרינג וכדו' האם מותר לתת שירות לאנשים אשר ידוע שאינם מברכים ואינם נוטלים ידיים לפני אכילת פת, ואם כי יש מי שמחמיר בזה, מ"מ מסקנת הפוסקים בכוחא דהתירא שיש להבדיל בין נידון דהשו"ע שמדובר שנותן במתנה, לנידון דידן שמשלמים עבור אכילתם (וברשותו דלוקח קאי), וממילא ליכא משום מסייע לעוברי עבירה, ומחששא דלפני עור אם יש להם לקנות או להתארה במקום אחר שוב לא הוי בתרי עברא דנהרא וליכא איסור מדינא".

2. מראי מקומות – ילקוט יוסף (כיבוד אב ואם עמ' שע"ב), ס' לפנ"ע (בירורים סי' ב' אות י').

א) חזו"א (מעשה איש ח"א עמ' רל"ד הע' ד') – "כשנשאל האם אין בפתחת קיוסק משום חשש של 'לפני עיור לא תתן מכשול' - למכור שתייה לאלו השותים על אתר ואינם מברכים, יעץ והשיב: אם מצויים לפניהם שלט גדול ועליו נוסח ברכת 'שהכל נהיה בדברו', אין להימנע מלמכור להם (ס' 'אנא עבדא' עמ' ס"ז)".

ו. קטן: להאכיל לקטן כשאינו מברך ברכת הנהנין.

1. חנוך לנער (פרק י"ד ס"ק א') – "ומסברא נראה שאסור להאכיל לקטן כשאינו מברך ברכת הנהנין כשם שאסור להאכילו איסור, (אבל פשוט שכל זמן שאינו בר חנוך בברכות שמותר להאכילו, דאל"כ איך מאכילים לתינוק), אלא שאפשר שדומה לאיסור התלוי בזמן, כיון שאין המאכל אסור, (עי' בפרק כד לענין להאכילו חוץ לסוכה). וא"כ שייך בו כל הקולות שנאמרו בזה, כמבואר בפרק ו'".

ד] שמש, היסח הדעת - סעיף ג'.

א. דעתו בשעת ברכה ראשונה על כל מה שיביאו לו.

1. עי' סי' ק"צ סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

"שאמרו ז"ל (קהלת רבה פ"ג) כי לטעם שילמוד האדם תורה בחשק תמיד גזרה חכמתו יתברך

שיהיה האדם לומד ושוכח"

אור החיים הקדוש (ריש פרשת בחקותי).

דברי מוסר שינהג אדם בסעודה

סימן ק"ע

<p>[א] לא יאכל שום ובצל מראשו - <u>סעיף ט'</u>. [ב] לא יאחז המאכל בידו אחת ויתלוש. [ג] לא ישתה שני כוסות בב"א - <u>סעיף י"א</u>. [ד] הגדול פושט ידו תחלה - <u>סעיף י"ב</u>. [ה] הנכנס, לא יאמר תנו לאכול - <u>סעיף י"ג</u>. [ו] מקנח הקערה בפרוסה - <u>סעיף י"ד</u>. [ז] לא ישתה מהכוס ויתן לחבירו - <u>סעיף ט"ז</u>. [ח] לא ישתה כוס ויניחנו על השלחן - <u>סעיף י"ו</u>. [ת] אורח' אינו רשאי ליתן לאחרים - <u>סעיף י"ט</u>.</p>	<p>[א] אין משיחין בסעודה - <u>סעיף א'</u>. [ב] דברי תורה בסעודה. [ג] ב' ממתנים זה את זה בקערה - <u>סעיף ב'</u>. [ד] שתיה ת"ח בפני רבים. [ה] משיירין פאה בקערה - <u>סעיף ג'</u>. [ו] אין מסתכלין בפני האוכל - <u>סעיף ד'</u>. [ז] מה שיאמר לך בעה"ב עשה - <u>סעיף ה'</u>. [ח] יאכל אדם פרוסה כביצה - <u>סעיף ז'</u>. [ט] לא ישתה כוסו בבת אחת - <u>סעיף ח'</u>.</p>	<p>[יט] בל תשחית - <u>סעיף כ"ב</u>. [כ] אכילה ושתייה בשעת עמידה. [כא] האוכל לב: בהמה חיה ועוף. [כב] דמו בראשו. [כג] קשה לשכחה. [כד] קשה לעניות. [כה] שער ענינים.</p>
--	--	--

[א] אין משיחין בסעודה - סעיף א'

א. תענית (דף ה:): – "רב נחמן ורבי יצחק הוו יתבי בסעודתא, אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק: לימא מר מילתא. אמר ליה, הכי אמר רבי יוחנן: אין משיחין בסעודה, שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה".

1. ראשונים – רמב"ם (הל' ברכות פרק ז' הל' ו'), רוקח (סי' שכ"ט), אור"ן (ח"א סי' ק"ס, סי' קע"ח), רא"ש (ברכות פרק ו' סי' ל"ד), טור (סעי' א', סי' קע"ד סעי' ח'), אורחות חיים (ח"א הל' סעודה אות ב'), אבודרהם (הל' ברכת דברים בתוך הסעודה), האגור (סי' רכ"ה).

2. פוסקים – מחבר (סעי' א', סי' קע"ד סעי' ח'), לבוש (סעי' א'), יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תקמ"ז אות ג'), שלחן שלמה (סעי' א'), גר"ן (סי' קע"ד סעי' י"א), קיצור שו"ע (סי' מ"ב סעי' ה'), בן איש חי (שנה א' פר' בהר אות ה').

ב. אם רק בזמנם שהיה מסובים, או גם בזה"ז שאנו יושבים שוים.

1. מיקל, רק בזמנם שהיה מסובים - ולכן ליל פסח יש להחמיר.
 (א) פרישה (ס"ק א') – "נוכל לומר דהיינו דוקא לדידהו שהיו אוכלין כשהן מסובין על צד שמאל ואז הושט למעלה והקנה שבו מדברים למטה וכשהוא מדבר נפתח הקנה והמאכל שלמעלה ממנו הראוי ליכנס לתוך הושט יפול ויכנס לתוך הקנה ויסתכן מה שאין כן בזמן הזה שאנו אוכלים ויושבין בשוה שאין לחוש כולי האי משום הכי לא ראיתי נזהרין ומיהו חילוק זה לא מצאתי בשום מקום".

(ב) מאמר מרדכי (ס"ק א') – "אין משיחין וכו' עיין בפרישה מה שחילק בין זמן לזמן והוא נכון לישב מנהג העולם ועא"ר".
 (ג) על בן איש חי (שנה א' פר' בהר אות ה') – "אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט, ודין זה נזכר בגמרא ונפסק להלכה בכל ספרי הראשונים ז"ל וגם בשה"ט בלי שום מחלוקת, וכתב הגאון חיד"א בברכ"י דלא נמצא שום חכם וחסיד שנוהר בד"ז ולכן דבר זה בלבו כאש בוערת לדעת מה זה ועל מה זה, ונחה דעתו דעת עליון בטעם שכתב הרב אליה רבה ז"ל בשם הפרישה דבחלקות ישית שבזמנם היו מסובין באכילתם ושכיח הזיקא, והאידינא יתובי יתבינן כולם שוים וימין ושמאל שקולאי נינהו וכגון דא ליכא למיחש, וגברא רבא אמר מלתא דמיתבא דעתא ומסתברא כוותיה עכ"ד, ועיין עוד להגאון הנז' בשו"ת ברכה מ"ש בדבר זה יע"ש. ואיך שיהיה הנה עתה אין לנו סמך לעבור על דברי חז"ל בדין הנז' כי אם רק לפי הטעם של הגאון פרישה ז"ל, ולכן בליל פסח דכולם מסובין חייבין מן הדין להזהר בדבר זה וכמ"ש הרב ז"ל, וגם בשאר ימות השנה אם יזדמן איזה סיבה לאדם להיות מסב על שמאלו ואוכל חייב לקיים דברי חז"ל הנז' שלא ישיח".

(ד) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' ק"ע סעי' ב') – "ובזמן הזה שאין אנו נוהגים לישב בהיסבה נהגו להקל בזה להפסיק בדיבור באמצע הסעודה. וכן נהגו גם כמה תלמידי חכמים לדבר בעת הסעודה, בפרט בדברי תורה והלכה. ואם שמע ברכה מחבירו והוא קרוב לבית הבליעה, יהרהר אמן בלבו ודיו. אמנם בליל פסח שאוכלים בהיסבה יש להזהר שלא להשיח בסעודה בעת שמיסב, שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד קלט]".

2. מחמיר, אין לחלק.

(א) פמ"ג (א"א ס"ק א') – "ואפילו בזמן הזה שאין סומכין על שמאל, אין משיחין, עיין פרישה [אות א]. וכן משמע סתימת הפוסקים".

(ב) שלחן שלמה (סעי' א').

(ג) קיצור שו"ע (סי' מ"ב סעי' ה') – "אין משיחין בסעודה אפילו בדברי תורה מפני הסכנה שמא יקדים קנה לושט".

(ד) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק א') – "ובאמת גם בשאר ימות השנה יש לזהר כמ"ש הפרישה דלא מצא חילוק זה בשום מקום".
 (ה) חסד לאלפים (ס"ק א') – "ויש מי שכתב ... אמנם משמעות וסתמיות כל הפוסקים משמע דגם לדין איתיה להך איסורא, ונהי דשלימים וכן רבים עינינו הרואות שאין נזהרים בזה, מכל מקום אנו אין לנו אלא דברי חכמים, כל שלא נתגלה לנו טעם המדברים - חיובא רמיה עלן לאסור איסור. וכל אדם יזהר שלא לדבר לפחות בעוד המאכל בפיו, כדי לקיים דברי חכמינו זכרונם לברכה".
 (ו) שלחן הטהור (סעי' א') – "אין משיחין בשום דבר בעת שאוכלין, אבל שלא בשעת אכילה מדברין כל חפצם ובד"ת ובפילפול הכל מותר, ונזהרין גם בזמנה"ז בזה".

(ז) וזאת הברכה (עמ' ט"ו סעי' ט"ו).

3. כיון דדשו ביה רבים שומר פתאים ה'.

(א) שע"ת (ס"ק א') – "וכתב בא"ר בשם הפרישה דהאינדא שאין חוששין לזה לפי שאין החשש רק מחמת שהיה דרכם לאכול בהסיבה ע"ש וכתב בר"י דלפ"ז בליל פסח שהאכילה בהסיבה יש ליהזר בזה ע"ש, וצ"ע על תירוץ הדרישה בזה דמשמע בש"ס דבהסיבת שמאל אין חשש זה כלל ע"ש וא"כ הרי הסיבה שלהם של שמאל היו וצ"ל דאף אם מסיב בשמאל יש חשש כשמדבר משום שהקול יוצא דרך הקנה ונפתח השפוי כובע ע"י הדבור וע"כ צ"ל כדאמרינן בעלמא והאינדא דדשו בה רבים כו' עיין שבת דף קכ"ז ולפ"ז אין לחלק בין לילי פסחים לשאר השנה לענין זה".

(ב) ערה"ש (סעי' ב') – "וקשה למה אין נזהרין עכשיו בדין זה ומדברים בתוך האכילה ויש מי שאומר דדוקא לדידהו שהיו אוכלים בהסיבה היתה חשש סכנה שאז הוושט למעלה וקנה למטה ויכול המאכל ליכנס להקנה כשנפתח כמ"ש אבל אנחנו שיושבים בשיווי ואין הקנה למטה ליכא חשש [פרישה] ומיהו לא נזכר חילוק זה בשום מקום [שם] ועוד דא"כ בתענית שם למה לא השיב לו היה לו לישב בשיווי ולהשיב ע"ש ועוד דאפילו אם הקנה בשוה עם הוושט נראה ג"כ שיכול ליפול המאכל לשם ואולי סוברים דזה שאמרו אין מסיחין בסעודה זהו ענין ארוך כמו שאלה בד"ת כבתענית שם דשאלה בד"ת אתי לאמשוכי בדברים הרבה אבל להשיב איזה מילים לית לן בה דאולי ע"י זה לא נפתח פי הקנה ולכן באמת איזה ענין אין אנו מדברים באמצע האכילה ורק בין תבשיל לתבשיל ואין אנו חוששין לדיעה שבסעיף א' דגם בין תבשיל לתבשיל אין לדבר דבאמת לא נראה כן ובאמצע האכילה מדברים מעט מעט ועוד אפשר לומר דכיון דדשו ביה רבים שומר פתאים ד' [שבת ספי"ח] וכן נראה עיקר דלתירוץ הקודם יש סתירה מירושלמי פ"ו דברכות שאומר שלא להפסיק באכילה אפילו לומר אסוותא למי שעייטש וכמ"ש הטור והש"ע ומהו מבואר דאפילו מלה אחת אין לדבר באמצע אכילה".

(1) דעת תורה (ריש סי' ק"ע) – "ע"י שע"ת [בשם א"ר בשם פרישה דהאינדא שאין חוששין לזה הוא מפני שבזמננו ה' דרכם לאכול בהסיבה וכו', ושע"ת כתב דעכצ"ל משום דהאינדא דדשו בה רבים שומר פתאים ד' וכו'], וע"י ב"י אהע"ז סי' ט' אי שייך ד"ז גם לגבי תלמיד חכם, [יעו"ש בשם תה"ד בהא דלא קפדי לישא אשה שמתו לה ב' אנשים, וכתב וז"ל: יראה דלאו שפיר עבדי וכו', צ"ע אי שייך למימר האי טעמא דשומר פתאים ד' לת"ח שהוא יודע ומכיר ונזכר למופלא בדורו וכו' ע"ש].

(2) ע"י ערך סכנה (יו"ד סי' קט"ז), לעוד שיטות ומראי מקומות.

4. מראי מקומות – כה"ח (ס"ק א').

(א) ברכי יוסף (ס"ק א') – "אין משיחין בסעודה וכו'. כל ימי נצטערת על זה דחזינן לרבנן קשישאי לא זהירי בזה, ואהי מתהלך בינן של קדושים חסידי דורנו ואדם לא זכר להזהר בזה, ושנות דור ודור הם המדברים, ואינהו אכלי ולא ניזוק אדם, והזקנים עדים לא שמיע להו מזקניהם ההיתה כזאת, והיה בליבי כאש בוערת. אך זה היום מצאתי בספר אליה רבה (אות א) משם הפרישה בחלקות ישית, שבזמננו היו מסובים ושכיח הזקא, והאינדא יתובי יתבינן כלן שוים וימין ושמאל שקולאי' נינהו, וכגון דא ליכא למיחש, זת"ד. וגברא רבא אמר מילתא דמיתבא דעתא ומסתברא כוותיה. ולפ"ז בליל התקדש חג הפסח כשהוא מיסב יש ליהזר ביותר לקיים דברי חכמים".

ברכי יוסף (שירי ברכה ס"ק א') – "לפנים אות א' הבאתי דברי הרב אליה רבה משם הפרישה דהא דאין משיחין בסעודה היינו לדידהו דהיו מסובין, וכתבתי לפנים דבהא מיתבא דעתין וכו'. אמנם כבר הרב עצמו סיים דחילוק זה ליתיה בשום מקום. והנני יוסיף דאדרבא מוכח להפך דכבר כתבו ז"ל דהאינדא ליכא הסבה כמבואר לעיל סי' קס"ז, וע"ש בב"י. ועם כל זה כתבו דאין משיחין בסעודה, ומשמע גם לדין דלא נהגינן הסבה. אך מה נעשה דלא איתי אנש אשר זהיר בזה, וכמ"ש הפרישה".

(ב) חוט שני (ברכות ס"ק ח') – "אין משיחין בסעודה מסתמא אינו איסור, והעובר על זה לא מיקרי עובר על דברי חכמים, אלא הוא הנהגה שכן צריך להיות, וכן בשו"ע מובא בדברי מוסר שינהג בסעודה, וכל זמן שיש עדיין מין אותו התבשיל לפניו אין לדבר אף שאין אוכל עכשיו. ומ"מ כיון שאינו איסור, אם שומע ברכה באמצע אכילתו, אם מרגיש שיכול לענות אמן יענה, והא דאיכא דעה שאי אפשר להוציא את המסובין באיזה ברכה באמצע מהאי טעמא, היינו דלכתחלה תקנו שאי אפשר להוציא מהאי טעמא".

(ג) פסקי תשובות (סי' ק"ע אות א', הע' ב') – "וכבר ציין בשע"ת סק"א שהאינדא דשו בה רבים ושומר פתאים ה', אך מכל מקום אשרי למי שמקיים דברי חז"ל כפשוטן, ועכ"פ תלמיד חכם בודאי נכון שיחמיר על עצמו בזה. [עפ"י דעת תורה סי' זה עפ"י הב"י אבעה"ז סי' ט' דכותב צ"ע אי שייך למימר האי טעמא דשומר פתאים ה' לת"ח שהוא יודע ומכיר ונזכר למופלא בדורו וכו' עיין [שם] ... ומכל מקום אם שומע ברכה מיחיד יענה אחריו אמן, וכן בשאר דברי קדושה מציבור יענה עמהם, אפילו אוהז באמצע אכילתו, כי בזה סמכינן ההא דאמרינן דהאינדא לא מקפידין ושומר פתאים ה'".

(1) האם יש צד להחמיר במקום שנאמר שומר פתאים - ע"י יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה, שומר פתאים], לשיטות ומראי מקומות.

ג. בין תבשיל לתבשיל.

1. מחמיר – פרישה (ס"ק א'), כה"ח (ס"ק א').

2. מיקל – א"ר (ס"ק א'), מ"ב (ס"ק א'), קצות השלחן (סי' ל"ט סעי' ב').

(א) חוט שני (ברכות ס"ק ח') – "וכל זמן שיש עדיין מין אותו התבשיל לפניו אין לדבר אף שאין אוכל עכשיו".

3. מראי מקומות – מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק א'), ערה"ש (סעי' א', סעי' ב', לשונו מובא לעיל).

(א) פסקי תשובות (אות א', הע' ג') – "ולדברי הזוה"ק [מובא בכה"ח סי' קנ"ז סקט"ז] (תרומה קס"ח ב) אף בין תבשיל לתבשיל אין משיחין שיחת חולין כי אם מה שצריך לסעודה ודברי תורה (וכדלהלן)".

ד. שאחר לא ישוחח עמו.

1. תורה תמימה (בראשית פרק מ"ט פסוק ל"ג ס"ק מ"ו) – "וזה לשון האגדה, רב נחמן ור' יצחק הוו יתבי בסעודתא, אמר ל' רב נחמן לר' יצחק, לימא מר מילתא [בדברי תורה], אמר ליה, הכי א"ר יוחנן, אין משיחין בסעודה, שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה, לבתר דאכלי, אמר ליה ר' יצחק, הכי א"ר יוחנן, יעקב אבינו לא מת, אמר ליה רב נחמן, וכי בכדי ספדו ספדיא וחנטו חנטיא,

אמר ליה, מקרא אני דורש וכו' [כמועתק לפנינו]. הדר אמר ליה, כל האומר רחב רחב מיד נקרי, אמר ליה, והא אנא אמינא ולא איכפת לי, אמר ליה, בידועה ומכירה קאמינא, ע"כ. והנה נקל להרגיש איזה הערות בכלל אגדה זו, ראשונה, למה תפס ר' יצחק לאחר הסעודה דוקא אלו שני המאמרים, גם קשה הלשון אין משיחין בהפעיל, ויותר נכון היה לומר אין שוחין, ולבד זה קשה, הלא אנו רואים בחוש ששוחין בסעודה באופן שמפסיקין רגע מאכילה, וזה מעשים בכל יום ובכל שעה בסעודה בחבורה. לכן נראה הכונה, דבאמת לפני המדבר בעצמו אין סכנה לשוחח, דאפשר לו להזהר מסכנה, כמבואר, ע"פ הפסק רגע מאכילה, אך לפני השומע לפעמים כרוכה סכנה חיובית, יען כי יקרה אשר לפעמים ישמע השומע דבר זר ומתמיה ומבהיל מאד, עד שמרוב התפעלות נפשו למשמע דבר זה, לא יעצור כח לשלוט בנפשו להמתין עד אחר בליעת המאכל שבגרוננו, אלא עוד המאכל בבית הבליעה ישתומם וישאל או ישיב על השמועה המבהילה ומפליאה, ואז באמת סכנה קרובה שמא יקדים קנה לושט. ואת הדבר הזה רצה ר' יצחק להראות לרב נחמן בחוש, ובחר לו לאחר הסעודה לקיים את הדין דאין משיחין בסעודה את שני המאמרים הנפלאים האלה, וכך עלה לו לרב נחמן, שבחמומו והתפעלות נפשו שאל כרגע על המאמר יעקב אבינו לא מת וכי בכדי ספדו ספדיא וכו', וכן על המאמר כל האומר רחב וכו' קפץ ושאל היתכן כן, והא אנא אמינא ולא איכפת לי, ובוה הסביר לו ר' יצחק, כי לוא אמר לו אלו המאמרים בתוך הסעודה ולא היה שליט רב נחמן ברוחו לחכות עד אחר הבליעה אלא היה שואל תיכף, ואז היה מסתכן. ומדויק לפי"ז הלשון שאמר לו אין משיחין ולא אין שוחין, כלומר זו אין מביאין אחר לידי שיחה. וממוצא דבר הנך רואה, מדבחר לו ר' יצחק מאמר זה דיעקב אבינו לא מת לתכלית שרצה להורות בזה כמש"כ, ש"מ שהמאמר הזה היה נחשב בעיניהם לאחד מהנפלאים מאד".

2. הגרשז"א זצ"ל (ביצחק יקרא על סעי' א') – "שמעתי בשם אדמו"ר זללה"ה שאין הכונה רק שהאוכל לא ישוחח, אלא שגם אחר לא ישוחח עמו פן יענה לו האוכל".

ה. מראי מקומות – שו"ע (סי' קע"ד סעי' ח').

1. קצות השלחן (סי' ל"ט ס"ק ג') – "ואם הוא מסלק המאכל לצד א' בפיו אין החשש הזה כמ"ש בסי' קע"ב לגבי הכניס אוכלין לתוך פיו בלא ברכה".

ב] דברי תורה בסעודה.

א. משנה (אבות פרק ג' משנה ג') – "רבי שמעון אומר שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו מזבחי מתים שנאמר (ישעיה כ"ח) כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו משלחנו של מקום ברוך הוא שנאמר (יחזקאל מ"א) וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'".

1. יסוד ושורש העבודה (שער ז' פרק ו') – "יזהר האדם מאוד ומאוד בלמוד על השולחן, והזה"ק גם האריז"ל מזהירים על זה מאוד ומאוד. וז"ל זה"ק פ' תרומה (דף קנ"ג ע"ב)..."

ב. אם יוצא אם ברכת המזון.

1. כן.

א) רש"י (אבות פרק ג' משנה ג') – "ולא אמרו עליו ד"ת. ורגילין בני אדם לפטור עצמן בברכת המזון".

ב) רע"ב (אבות פרק ג' משנה ג') – "ולא אמרו עליו דברי תורה. ובברכת המזון שמברכים על השלחן, יוצאין ידי חובתן, וחשוב כאילו אמרו עליו דברי תורה. כך שמעתי".

2. לא.

א) מגן אבות (רשב"ץ, אבות פרק ג' משנה ג') – "ולא הספיק להם לפטור את עצמן בברכת המזון".

ב) תוס' יו"ט (אבות פרק ג' משנה ג') – "כתב הר"ב ... ואף על פי שהצבתי ציונים להדמות ברכות המזון לדברי תורה (אנ"ך) [תנ"ך]. אי נמי מקרא משנה תלמוד מכל מקום לא נתיישבה דעתי בפסק הזה לצאת י"ח בכך. דודאי דרבי שמעון לאו בהכי מיירי.

דאטו ברשיעי עסקינן שאינן מברכין ברכת המזון שהיא מצות עשה מן התורה".

ג) מג"א (ס"ק א') – "וכתב בשל"ה דילמוד ממש ולא יסמוך על ברכת המזון".

ד) ערה"ש (סעי' א') – "והסכימו רבים דבברהמ"ז בלבד אין יוצאין".

ה) מ"ב (ס"ק א').

3. שעת הדחק.

א) תפארת ישראל (אבות פרק ג' משנה ג' אות כ"א) – "ובשעת הדחק יוצא בבהמ"ז [מג"א ק"ע]".

4. מראי מקומות – יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקנ"ד אות ט'), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק א').

א) שלמת חיים (או"ח סי' קס"ז, הנהגות ופסקים (הגרי"ח זוננפלד) הל' סעודה אות ה') - לשונו מובא לקמן.

ג. השולחן מתכפר ע"י אמירת דברי תורה, ולכן דומה למזבח.

1. עי' סי' קס"ז סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

2. שלחן דומה למזבח.

א) עי' יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה "עניני אכילה"], לשיטות ומראי מקומות.

ד. ע"י הרהור.

1. מחמיר.

א) הגר"ח זצ"ל (שמעתי מהגר"ש פעלדער שליט"א) - מסתבר שלא יצא.

2. מראי מקומות.

א) מגיד מישרים (פר' בהר) – "ואם תהרהר במשניו' בשעת האכילה הנה מה טוב ומה נעים ויחשב אכילתך ושתייתך כקרבנות ונסכים לפני הקדוש ברוך הוא ותמיד בהליכתך בדרך או בשד' או בים בכל מקום שתמצא תהרהר בהם זולת כשתרא' שום טינוף".

1) כה"ח (סי' קנ"ז ס"ק ט"ז) – "מגיד מישרים ... ומ"ש במשניות הוא מפני שמרן ז"ל היה רגיל בהם אלא דה"ה בד"ת אחרים".
 ב) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' ר"ו אות כ"ג) – "שאלה: מי ששומע בזמן סעודתו דברי תורה מקלטת - האם יצא בזה ידי חובת דברי תורה. תשובה: כן. שאלה: למה. תשובה: כי הרהר בדברי תורה".
 ג) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' ר"ו אות כ"ד) – "שאלה: מה שצריך שיהא דבר תורה בזמן סעודה - האם צריך שדבר-התורה ייאמר, או די לקראו בעינים. למה. תשובה: ביחיד יקרא. שנים עדיף שידברו".

ה. רק פת או כל סעודה.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"א פרק ט"ו אות מ"א) – "שנים שאכלו בלי ד"ת שאיקרי זבחי מתים, האם נוהג גם בסעודה שחיובה בעל המחיה ואולי תלוי אם ברכת מעין שלש דאורייתא או דרבנן. שמעתי שבחורי ישיבה לא מיקרי כאכלו מזבחי מתים רק כשקבעו סעודה יחד לענין שמברכים בזימון, אך בסתם לא. תשובה: הכונה בסעודה קבועה (אבל א"צ זימון)".
 הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"א פרק ט"ו אות מ"ב) – "בשנים שאכלו ואין ביניהן ד"ת כאכלו זבחי מתים האם זה גם כשאכלו פחות מכשיעור. תשובה: מסתמא מידי שאכלו שיעור אכילה".
 הגר"ח זצ"ל (שמעתי מהגר"ש פעלדער שליט"א) - משמעות הדברים רק סעודת פת.
 2. וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ד' הע' ו') – "ועוד צ"ע אם אכל סעודה קבע בלי פת האם גם אז צריך לדבר דברי תורה על שולחנו".

ו. נשים.

1. וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ד' הע' ו') – "וצ"ע אם דין זה לומר דברי תורה בסעודה נאמר גם בנשים, כיון שאין הן חייבות בתלמוד תורה".

ז. אמירת דבר תורה בין מים אחרונים לברכת המזון: מי ששכח לומר דברי תורה על השלחן, האם יאמר אחר מים אחרונים.
 1. יאמר.

א) סדר היום (זכר החורבן וחיוב הלמוד בשעת אכילה וסדר בהמ"ז) – "ובד"ת מותר להפסיק וראוי הוא לאומרם כאן קודם בה"מ אם לא אמרם בתוך המזון כי אין השלחן מתברך ולא המזון שאכל כי אם כשקורא דברי תורה על השלחן שאכלו עליו ולא אמרו ד"ת לא מזבח כפרה איקרי ולא שלחן שלפני ה' איקרי כי העיד עליו שכל מה שעשה לצורך עצמו עשה ולתועלת גופו כי כל דבר הנעשה בעולם לצורך הגוף בלבד ואין מעורב בו חפצי שמים הוא חלק לסטרא אחרא ואין ברכת ה' מצויה שם וזהו ענין בכל דרכיך דעהו כו' בכל דבר ודבר שעושה האדם לצרכו ולתועלת גופו צריך שישים על לבו שבאותו דבר וענין יצא ממנו הנאה גדולה לנפש ולקיום חפצי שמים ומשום אותו ענין והנאת הנפש וקיום החפץ יעשה אותו דבר ולא לתכלית אחר ואז יקרא עבד ה' ולא עבד גופו ...".

ב) הגר"ח זצ"ל (מגד גרש ירחים עמ' כ"ו הע' מ"ג) – "שיאמר עכשיו, כיון דד"ת על השולחן הוא לעיכובא (משא"כ באמירת שיר המעלות וענ"ב)".

ג) פסקי תשובות (סי' קפ"א אות י"ד) – "וכן אם שכח לומר דברי תורה על השלחן, ומנהגו תמיד להקפיד על כך, יקיים מנהגו גם אחר שנטל מים אחרונים ויטול ידיו שוב".

2. לא יפסיק.

א) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רי"ג אות נ') – "שאלה: המשנ"ב כותב (בסו"ס קפ"א) שצריך לזהר לא להפסיק בין נט"י של מים אחרונים לברכת המזון ואח"כ נזכר ששכח לומר דבר-תורה - האם יאמר לפני ברהמ"ז ויטול שוב מים אחרונים או שיאמר אחרי ברהמ"ז. למה. תשובה: לא יפסיק. תיכף לנט"י ברכה".

3. דעת הגר"ח זצ"ל.

א) הגר"ח זצ"ל (דעת נוטה ח"א ריש הספר הע' כ"ו) – "אבל בדיעבד דהיינו אם נזכר לאחר שכבר נטל ידיו שלא למד עדיין יאמרם עתה כדי לא לבטל ענין אמירת ד"ת על השולחן ואח"כ יחזור ויטול וכדאשכחן במ"ב סי' קע"ט סק"א שכתב דאם צריך להפסיק [לאחר מים אחרונים] בדבר נחוץ יטול ידיו שנית כדי שיהא תיכף לנטילה ברכה [אבל אם כבר למד על השולחן לא יפסיק בשביל הענין שיש באמירת על נהרות בבל] עכ"ד".

ב) הגר"ח זצ"ל (מגד גרש ירחים עמ' כ"ו אות ע"ו) – "וכן אם שכח לומר ד"ת על השולחן ונזכר אחר שנטל מים אחרונים האם יאמר עכשיו ויחזור ויטול. תשובה: אין להפסיק".

ה. אמירת דבר תורה בין הזימון לברכה: מי ששכח לומר דברי תורה על השלחן, האם יאמר אחר הזימון.

1. מחמיר.

א) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' ר"ז אות כ"ח) – "שאלה: מי שנזכר מיד אחרי הזימון שלא אמרו דברי תורה לפני כן - האם רשאי לומר בין הזימון לבין ברכת-המזון. תשובה: לא. שאלה: למה. תשובה: הוא באמצע ברהמ"ז".

ט. האם סגי שכל אחד ילמד בפני עצמו או שצריכים ללמוד ביחד.

1. שצריך שידברו דברי תורה יחדיו.
 (א) שלמת חיים (או"ח סי' קס"ז, הנהגות ופסקים (הגרי"ח זוננפלד) הל' סעודה אות ה') – "בענין שלשה שישבו על שולחן אחד וכו', נסתפקתי אי בעינן שידברו ביחד דברי תורה, או דסגי אף אם לומד בחשאי בינו לבין עצמו. והנה שנים שיושבין ואין ביניהם ד"ת דמדומה דבתוס' יום טוב דקדק דבעינן ביחד דוקא אבל התם לא תני "ביניהם", ויש לדייק במשנה שלשה שאכלו כאחד חייבין לזמן דהו"ל למיתני גם חייבין לומר ד"ת על השלחן. תשובה: בפשוטו שידברו ביחד ולא שאחד ילמוד בחשאי. ומה דלא קתני דחייבים בד"ת, יעיין ברע"ב באבות שיוצאין בברהמ"ז. והנראה, כיון דמזכיר בברהמ"ז ככתוב ואכלת וכו' יצא בד"ת".
 2. סגי שכ"א ילמד בפני עצמו.
- (א) הגר"ח ק"צ"ל (שאלת רב ח"א פרק ט"ו אות מ') – "כתב המשנ"ב: 'ומצוה על כל אדם ללמוד תורה על שלחנו שכל שלחן שלא אמרו עליו ד"ת כאלו אכלו מזבחי מתים'. האם סגי שכ"א ילמד בפני עצמו או שצריכים ללמוד ביחד, דהרי ר"ע מברטנורא כתב בפירושו על משנה זו (אבות פרק ג משנה ג) 'ובברכת המזון שמברכים על השלחן, יוצאין ידי חובתן, וחשוב כאילו אמרו עליו דברי תורה. כך שמעתי'. וברכת המזון הרי אומר כ"א לעצמו (בשנים). תשובה: מספיק".

י. מראי מקומות.

1. תפארת ישראל (אבות פרק ג' משנה ג' אות כ"ב) – "מיהו נקט ג' שאכלו, דבא' או ב' שאכלו ולא למדו אח"כ, י"ל שמא אין להם פנאי, אבל ג' מסתמא יש להם פנאי, דאל"כ לא הסיבו יחד, שהיה כ"א חושש שמא יקדים לגמור סעודתו קודם לחבירו, ויהיה צריך להמתין עליו לבהמ"ז [כא"ח קצ"ג]".
 2. מ"ב (ס"ק א') – "ומצוה על כל אדם ללמוד תורה על שלחנו שכל שלחן שלא אמרו עליו ד"ת כאלו אכלו מזבחי מתים וכתב בשל"ה דילמוד משנה או הלכה או אגדה או ספרי מוסר ואינו יוצא במה שמברך בהמ"ז ועכ"פ יאמר איזה מזמור וטוב לומר אחר ברכת המוציא מזמור ה' רועי לא אחסר דהוא ד"ת ותפלה על מזונותיו".
 3. הגר"ח ק"צ"ל (שאלת רב ח"א פרק ט"ו אות מ"ג) – "כשדיברו קודם הסעודה באיזו שאלה או הלכה שהיא לצורך הסעודה, האם קיימו בזה חיובם לענין ששוב לא מיקרי כאכלו מזבחי מתים. תשובה: החיוב בשעת הסעודה".
הגר"ח ק"צ"ל (מגד גרש ירחים עמ' כ"ה אות ע"ד) – "עד מה שצריך לומר ד"ת על השולחן בסעודה - האם מועיל שאיש אחד אומר ד"ת והשאר אינם מקשיבים לו. תשובה: לא".
 4. הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' ר"ו אות כ"ה) – "שאלה: בסעודת חתונה - מדוע אין מקפידים לומר דברי-תורה. האם זהו מפני שהי סעודת מצוה, ועצם המצוה פוטרת מד"ת. תשובה: יש נוהגים לומר דברי תורה".
הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' ר"ו אות כ"ו) – "שאלה: האכילה, כגון: מי שאוכל במקום אחד ואח"כ עובר לאכול במקום אחר - האם די אמר ד"ת במקום הראשון שאכל או שצריך לומר גם במקום השני. תשובה: די. שאלה: למה. תשובה: היא סעודה אחת".
הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' ר"ז אות כ"ז) – "שאלה: דבר תורה שצריך להאמר בסעודה - האם אמירתו אחרי ברכה אחרונה מועילה (לענין שהסעודה לא תחשב זבחי-מתים). תשובה: לא".
 5. פסקי תשובות (הע' ה') – "ועיין בס' דברי תורה (להגה"ק ממונקאטש זצ"ל) ח"ב אות ב' וח"ה אות נ"ד שדן לומר דליכא חיוב בסעודות מצוה וסעודות שבת ויו"ט ללמוד תורה, והעולם נוהגין לומר ד"ת בסעודות מצוה ומאידך בסעודות רשות שבכל יום רבים בעוה"ר אין מקפידים על כך, ונתהפכו היוצרות".

יא. נוטל בפני כולם – מחבר (סעי' א').

1. כה"ח (ס"ק ט') – "וכן המנהג עכשיו פשוט ליטול מבחוץ מפני שהכל יודעין שהמנהג ליטול וליכא חשדא".

ג] שנים ממתנינים זה את זה בקערה - סעיף ב'.

- א. ברכות (דף מז., גיטין דף נט:) – "תנו רבנן: שנים ממתנינים זה לזה בקערה, שלשה אין ממתנין".
 1. הו"ד בראשונים – רי"ף (ברכות דף לד:), רמב"ם (הל' ברכות פרק ז' הל' ו'), ס' האורה (ח"א סי' מ"ב), האשכ"ל (הל' סעודה דף כח:), רא"ש (ברכות פרק ז' סי' ט"ז), ראבי"ה (ח"א סי' קכ"ה, ח"ב סי' תקע"ז), האגודה (ברכות פרק ז' סי' ק"ע), גיטין פרק ה' סי' ק"א), מאירי (ברכות דף מז. ד"ה מדרכי, גיטין דף נט.), פסקי רי"ד (ברכות דף מז. ד"ה אמ', גיטין דף נט.), פסקי ריא"ז (פרק ז' הל' א' אות כ"ח).
 2. הו"ד להלכה – מחבר (סעי' ב'), לבוש (סעי' ב'), פ"ח (סי' קל"ה על סעי' ד'), שלחן שלמה (סעי' ב'), חסד לאלפים (ס"ק ג'), ערה"ש (סעי' ד'), בן איש חי (שנה א' פר' בהר אות ו'), שלחן הטהור (סעי' ה').

ב. כשכל אחד אוכל מקערה בפ"ע.

1. מיקל.

- (א) ערה"ש (סעי' ד') – "ונראה דזהו כשאוכלין מקערה אחת לכן מפני הדרך ארץ צריך לעשות כן אבל כשכל אחד אוכל מקערה בפ"ע לא שייך דין זה".
 (ב) כה"ח (ס"ק ט"ז) – "ומשמע דוקא אם אוכלין בקערה אחת אבל אם אוכל כל אחד בקערה לבדו פשיטא דא"צ להמתין".
 (ג) פסקי תשובות (אות ג') – "ודוקא כשאוכלין בקערה אחת, אבל אם אוכל כל אחד מצלחתו שלפניו פשיטא שאין צריך להמתין".

ד] שתיה ת"ח בפני רבים.

- א. בכורות (דף מד:) – "אמר רבי אבא בריה דרבי חייה בר אבא: משתינין מים בפני רבים ואין שותין מים בפני רבים; ותניא נמי הכי: משתינין מים בפני רבים, ואין שותין מים בפני רבים".
1. רש"י (בכורות דף מד:), מ"ב (ס"ק י"ג, שע"צ ס"ק ט"ו) – "ואין שותין מים. דדרך תלמיד חכם להיות צנוע באכילה ובשתיה".
2. הו"ד בראשונים – רבינו גרשון (ברכות דף מד:), האשכול (הל' סירוס דף קכ.), האגודה (בכורות פרק ז' סי' כ').

ב. הלכה.

1. מחמיר.
- א. ערך לחם (סי' קנ"ו) – "ואין שותים מים בפני רבים אלא הופך פניו לצד אחר [בכורות מד, ב]".
- ב. מג"א (ס"ק ז') - לשונו מובא לקמן.
- ג. א"ר (ס"ק ח') - לשונו מובא לקמן.
- ד. באה"ט (ס"ק ד') - לשונו מובא לקמן.
- ה. קיצור שו"ע (סי' מ"ב סעי' י"ב) – "השותה מים לא ישתה בפני רבים, אלא יהפוך פניו, ובשאר משקין אין צריך להפוך פניו".
- ו. ערה"ש (סעי' ט') – "וכן אמרינן בבכורות [מ"ד:] אין שותין מים בפני רבים וכן הוא במס' דרך ארץ זוטא פ"ו בא לשתות ברבים הופך פניו לצד אחר וישתה ע"ש".
- ז. מ"ב (ס"ק י"ג) - לשונו מובא לקמן.
- ח. קצות השלחן (סי' ל"ט סוף סעי' ה') - לשונו מובא לקמן.
- ט. הגר"ח זצ"ל (שיח חיים סי' ק"ס) – "האם בזמן הזה אפשר לשתות מים בפני רבים, או שצריך להקפיד על כך כמובא במ"ב סי' קע (דבכף החיים ובחיד"א מבואר שבזה"ז א"צ להקפיד). תשובה: צריך ליזהר".
2. מיקל.
- א. ברכי יוסף (ס"ק ג') – "לי ההדיוט נראה עיקר כפירוש הרב מגן אברהם בתוס' ... והאידיא שותין מים אף שלא בשעת הסעודה בפני רבים, וכן הפוסקים השמיטו להא, דסוברים כפירוש ר"ת שהביא התוס' שם".
- ב. פה"ח (ס"ק ח') – "ומיהו סיים שם הברכ"י דהאידיא ... וכן עמא דבר לשתות בין מים בין שאר משקים בין בתוך הסעודה בין שלא בתוך סעודה בפני רבים".
- ג. ילקוט יוסף (סוף הע' י') – "ר"ת פירש, דהכי קאמר, אפילו לאותן צנועין שלא שותים מים בפני רבים, לא ליהוי צנוע להטיל מים שמא ימתין ויסתכן. ע"כ. וכנראה שעל זה הסתמכו הפוסקים שהשמיטו דין זה שאין שותים מים בפני רבים, דסבירא להו כפירוש ר"ת הנ"ל. וכן כתב בברכי יוסף (סק"ג), דהאידיא שותים מים אף שלא בשעת סעודה בפני רבים. ע"ש. וכתב בכף החיים (אות יח) דכן עמא דבר לשתות בפני רבים, בין מים בין שאר משקים, בין בתוך הסעודה בין שלא בתוך הסעודה. ע"ש".
- ד. הלכה ברורה (סעי' ז') – "מנהג העולם בזמן הזה להקל לשתות בין מים ובין שאר משקים בפני רבים, בין בשעת הסעודה ובין שלא בשעת הסעודה".
- ה. פסקי תשובות (אות ג') – "ובברכי יוסף (סק"ג) כותב שהאידיא אין נוהגין להקפיד על הלכה זו ושותים מים ושאר משקין בפני רבים בין בשעת הסעודה ובין שלא בשעת הסעודה, וכן עמא דבר (אפילו תלמידי חכמים)".
- ו. מנחת ראובן (ח"ד סי' ק"ע סעי' ח') – "מנהג העולם פשוט לשתות בפני רבים כל סוגי השתיה ואפילו תלמידי חכמים".
3. מראי מקומות.
- א. תורת חיים (ס"ק ד') – "והאידיא כ' הבכ"י ... ואני ראיתי שבשעת הסעודה שותי' מים בפני רבי' אבל שלא בשעת סעודה ראיתי מכמה גדולי' וצדיקי' וכן ראיתי מאמ"ו ז"ל להפוך פני' ולשתות".
- ג. אם רק שלא בשעת הסעודה, או אפילו בשעת סעודה - למחמירים לעיל.
1. בשעת סעודה רק במים יהפוך, ושלא בשעת סעודה אפ"ל בשער משקין יהפוך.
- א. מג"א (ס"ק ז') – "איתא בתוס' בכורות דף מ"ד אין שותין מים בפני רבים אלא יהפוך פניו ושלא בשעת הסעודה אפ"ל בשאר משקין יהפוך".
- ב. באה"ט (ס"ק ד') – "איתא בתוס' בכורות דף מ"ד אין שותין מים בפני רבים אלא יהפוך פניו ושלא בשעת סעודה אפילו בשאר משקין יהפוך".
- ג. מחצית השקל (ס"ק ז').
2. בשעת סעודה שרי, ושלא בשעת סעודה רק במים יהפוך.
- א. א"ר (ס"ק ח') – "כתב מג"א [סק"ז] בשם תוס' בכורות דף מ"ד [ע"ב ד"ה ואין] אין שותין מים בפני רבים אלא יהפוך פניו, ושלא בשעת הסעודה אפילו בשאר משקין יהפוך. ולענ"ד לא דק, דמ"ש התוס' שם ד"ה ואין (בו). ובהלכות דרך ארץ וכו' דנקט מים (בו) [וכו'] משמע דוקא במים יש חילוק בין שעת סעודה, אבל בשאר משקין אפילו שלא בשעת הסעודה א"צ להפוך, וכן מצאתי בפסקי תוספות [שם אות צד]".
- ב. אשל אברהם (אופנהיים, על המחבר סעי' ד') – "אליה רבה".
- ג. עי' מ"ב (ס"ק י"ג) – "אין ד"א לת"ח לשתות מים בפני רבים אלא יהפוך פניו לצד אחר וי"א דדוקא שלא בשעת סעודה אבל בשעת סעודה שרי ושאר משקין מותר בכל גווני".
- ד. קצות השלחן (סי' ל"ט סוף סעי' ה') – "ואין שותים מים בפני רבים שלא בשעת סעודה אלא יחזיר פניו".
3. שלא מחלק [בין בשעת סעודה, בין שלא בשעת הסעודה], לא לשתות מים בפני רבים.

א) קיצור שו"ע (סי' מ"ב סעי' י"ב) [לשונו מובא לעיל], לחם הפנים [מסגרת הקדש, פאת השלחן] (שם) – "לפמ"ש התוס' לחלק בין מים לשאר משקין נראה דא"צ לחלק בין תוך הסעודה לשלא בתוך הסעודה. וגם פשוט הענין בעובדא דרב הונא משמע שהיה שלא בשעת סעודה".

ב) ערה"ש (סעי' ט') – לשונו מובא לעיל.

4. מראי מקומות – שע"ת (ס"ק ד'), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ח').

ד. הגדר: מה נחשב מים, ומה נחשב שאר משקין.

1. מאיר עוז (ח"ז עמ' תרע"ד) – "ואני זוכה להשתתף בחברותא של מו"ר הגר"ח ק"ה והגר"י זילברשטיין שליט"א במשך שעתיים כל שבוע, ואני מגיש להם קפה לשתות, והם שותים שלא בהפיכת פנים, אלא שאינו מים ... אבל שאר משקים ששותים אותם מפני טעמם המתוק, וכ"ש תה וקפה, אפשר שהכל נכלל בשאר משקים, שמותר לשתות בפני רבים. [למ"א בסעודה, ולא"ר אפילו שלא בסעודה]".

2. פסקי תשובות (אות ג') – "ושאר משקאות קלים המכילים מים ותמציות וצבע מאכל וכדו', בכלל מים הם שרגילים לשתותם לצמאון, משא"כ תה וקפה ומיצים טבעיים ששתייתם יותר לשם תענוג וכבוד הרי הם בכלל שאר משקין דאין קפידא לשתותם בפני רבים בכל גווני".

ה. מגיד שיעור לשתות בפני רבים.

1. הגר"ח ק"ה זצ"ל (דרך אכילה עמ' פ"ד) – "שאלה: כתב המ"ב סי' ק"ע סקי"ג שאין דרך ארץ לתלמיד חכם לשתות מים בפני רבים. מה הדין מגיד שיעור בפני רבים, האם יכול להקל לשתות בפני רבים, והאם צריך לשבת כמש"כ המ"ב לקמן סי' רצ"ו סק"ו שתהיה בישיבה, שאין שותים מעומד לכתחילה. תשובה: יסתובב וישב".

2. חשוני חמד (מאיר עוז ח"ז עמ' תרע"ד) – "וכן נוהג הגר"י בשיעורים של שבת תשובה ושבת הגדול וכדו' לשתות ולברך בקול ואפשר שאי אפשר להם להפוך פניהם מחמת שגם יש בני אדם".

ו. אוכלים בשוק.

1. עי' חו"מ סי' ל"ד סעי' י"ח, לשיטות ומראי מקומות.

ז. מראי מקומות – הגר"ח ק"ה זצ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' ש"י).

ה) משירין פאה בקערה - סעיף ג'.

א. עירובין (דף נג): – "אמרו חכמים: אין משירין פאה באילפס, אבל משירין פאה בקערה".

1. הו"ד להלכה – טור (סעי' ג'), מחבר (סעי' ג'), מחבר (סעי' ג'), לבוש (סעי' ג'), שלחן שלמה (סעי' ד').

ב. בזמן הזה נוהגים להקל.

1. יד אהרן (הג' הטור) – "נ"ב דבשער נגיד ומצוה כתב שהרב הקדוש האר"י זצוק"ל לא היה מקפיד בשיר פאה מן התבשיל כשהיה אוכל שהיה אומר שכיון שנשאר בקדרה לאכול אשתו ובני ביתו סגי שטעם שיר פאה משום שישאר פאה לשמש בסעודה, ואין שייך אצלינו וגם ה' טעמ' במה שמשיר בקדרה סגי".

2. בן איש חי (שנה א' פר' בהר אות י"ד) – "אף על פי שאמרו חכמים ז"ל לשייר פאה בקערה מן התבשיל, עכ"ז כתב רבינו ז"ל בשער טעמי המצות דאין דין זה נוהג עתה בזה"ז ע"ש, מ"מ לאו אורח ארעא לאכול המאכל כולו עד בא עד קיצו וכ"ש שלא להיות מלחך פינכי משום שורת דרך ארץ וכנז' בחס"ל".

3. כה"ח (ס"ק כ"א) – "מיהו בשער המצות פרשת עקב כתב הרב ז"ל דאין חשש בזה בזמן הזה, לפי שטעם שיר הפאה מפני איזה עני שיבא בתוך הסעודה או גם כן להשאיר חלק לשמש המשרת בסעודה, ולכן כיון שמשירין בקדרה אחר שנתנו לפני בעל הבית לאכול חלק אשתו ובני ביתו די לו בשיר פאה זו, ובפרט שאין עתה נוהג אצלינו ענין עניים הבאים בתוך הסעודה ולא ענין השמש ולכן אין דין זה נוהג עתה כלל עכ"ל. וכן כתב בספר נגיד ומצוה והביאו יד אהרן בהגהות הטור".

4. שלחן הטהור (סעי' ו') – "משירין פאה, דין זה אינו נוהג בינינו שיש לנו משרתים ישראלים ואנו נוהגין בהם כבוד שאוכלין כרצונם".

5. הגר"ח ק"ה זצ"ל (דרך אכילה עמ' ל"ו) – "שאלה: בשו"ע או"ח סי' ק"ע ס"ג נאמר: 'משירין פאה בקערה כל אחד מהאוכלים והוא מאכל השמש', בימינו שאין דרך השמשים לאכול משירין אלו, האם חייבים להשאיר פאה. תשובה: לא נוהג".

6. עי' פסקי תשובות (אות ד') – "ובזמננו אין אצלנו 'דין השמש' (וכדלעיל סי' קס"ט אות א'), עיין שם) וגם אין מצוי עניים הבאים בתוך הסעודה, לכן אין דין זה נוהג כלל, ומ"מ מדת דרך ארץ שלא לאכול כל המאכל שלפניו עד קיצו, דמיחזי כרעבתנותא, וכל שכן שלא להיות מלחך פינכי (מקנה צלחתו באצבעותיו), ויש אומרים שעכשיו נהגו שאורח (וכן המשתתף בסעודת שמחה של חבירו) שאינו משלם עבור ארוחתו משיר מעט, ובעה"ב בביתו אינו משיר, ובסעודות שבת ויו"ט בכל ענין א"צ לשייר כלום כי לא חיישינן למיחזי כרעבתנותא".

ג. אפי' בזה"ז [במקום שאין שמש וכדו'] מצד דרך ארץ נכון לשאר קצת.

1. חסד לאלפים (ס"ק ד') – "משירין פאה בקערה לכל אחד מהמאכלים, והוא מאכל השמש (שם סעי' ג). ואפילו אם אוכל בביתו או לבדו, אורח ארעא שלא לאכול עד בוא עד קיצו של המאכל, וכל שכן לא להיות מלחך פינכי".

2. בן איש חי (שנה א' פר' בהר אות י"ד) - לשונו מובא לעיל.
 3. קצות השלחן (סי' ל"ט סעי' ג', ס"ק ט') - "ולא יקנח הקערה. [היינו לקנחה שלא ישאר בה כלום ומ"ש בשו"ע סעי' י"ד אבל מקנח הקערה בפרוסה צ"ל באופן שאינה מקנחה לגמרי וע"כ צריך לומר כן דהא צריך להניח פיאה בקערה למאכל השמש כבסעי' ג']".
 4. הגרח"ק זצ"ל (דפו"ח, פרק ל"ה הע' כ"ח).
 5. ילקוט יוסף (סעי' ז') - "ולא יאכל המאכל כולו עד קיצו, אלא ישייר מעט".
 6. עץ השדה (פרק ל"ה סעי' ח') - "אך מכל מקום מידת דרך ארץ היא לשייר מעט מהמאכל ולא לאכול כולו עד תום, וכל שכן שלא להיות מלהך פינכי [-מלקק קערות]".
 7. פסקי תשובות (אות ד') - לשונו מובא לעיל.
 8. שבת ויו"ט.
- (א) מיקל - פסקי תשובות (אות ד', לשונו מובא לעיל).

ד. מראי מקומות.

1. ערה"ש (סעי' ו') - "ודע דבמס' דרך ארץ [פ"ו] תניא מניחין פאה ממעשה אילפס ואין מניחין פאה ממעשה קדירה דבמעשה אילפס נראה כרעבתן אם אינו משייר ולא ממעשה קדירה והתוס' בעירובין שם הביאו להיפך משיירין במעשה קדירה ולא במעשה אילפס דבמעשה קדירה נראה כרעבתן ולא במעשה אילפס ע"ש ושם נראה דלאו משום כדי לשייר להשמש אלא כן הוא ממדת דרך ארץ **ועכשיו נהגו שהאורח משייר מעט ובעה"ב בביתו אינו משייר ואולי גם כוונת הברייתא כן הוא וכן משמע בגמ' ובמס' דרך ארץ שהביאו זה לעניין הבא באכסניא ע"ש ואולי מפני זה נתפשט המנהג שהאורח משייר כשאינו משלם בעד סעודתו".**
2. חשוקי חמד (ברכות דף מה, מוריה גליון של"ד עמ' קנ"ג) - "שאלה. בשו"ע (או"ח סימן קע ס"ג) נאמר: 'משיירין פאה בקערה כל אחד מהאוכלים, והוא מאכל השמש'. א. בימינו אין דרך השמשים לאכול משיירים אלו. האם חייבים להשאיר פאה. ב. בפירות שביעית האם חייבים להשאיר בהם פאה. תשובה. א. בכף החיים (סימן קע) כתב בשם ספר 'שער המצוות' ... **והנה במשנ"ב לא הביאו וצ"ע לדינא.** והנה בתוס' (עירובין דף נג ע"ב ד"ה משיירין) כתב דצריך לשייר בגלל דרך ארץ, ולפי טעם זה יש מקום לשייר גם בזמן הזה. ואולי סובר המשנ"ב דב' טעמים איכא. ומכיון דחז"ל תיקנו בגלל השמש לא נשתנה הדין. והנה 'המגילת אסתר' כתב בספר המצוות, דמצוה לאכול פירות שביעית, אם כן לדבריו יתכן שבפירות שביעית ליכא להאי הלכתא דמשיירין פאה בקערה. ואפילו לדעת החזון איש (שביעית סימן יד סק"י) דהוכיח דליכא מצוה לאכול פירות שביעית, בכל זאת אם אוכל את הפאה כדי שלא יבא לידי הפסד, אין בזה כל עוולה. ואין בזה גם חשש של 'דרך ארץ', כי בתורה נאמר על פירות שביעית: לאכלה ולא להפסד. וכל שכן בערב פסח אין להשאיר פאה חמץ אם לא יאכלנה השמש מיד, ויעויין בשו"ע (או"ח סימן תמד ס"ד) שכתב: אחר שאכל בשבת זה סעודת שחרית ינער המפה שאכלו בה ויקנח הקערות באצבעו. [ונראה דהוא הדין בפירות תרומה]".

ו] אין מסתכלין בפני האוכל - סעיף ד'.

א. מראי מקומות.

1. הגרח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' ל"ה) - "שאלה: איתא בשו"ע [סי' ק"ע ס"ד] אין מסתכלין בפני האוכל ולא במנתו שלא לביישו, ע"כ. האם דין זה נאמר גם לגבי אדם גדול היושב בסעודה ובמסיבת אנשים דלכאורה הסתכלות עליו בסעודתו היא בדרך כבוד ולימוד ואין היא כבזיון. תשובה: אין להסתכל".

ז] כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה - סעיף ה'.

א. מקור.

1. פסחים (דף פו:)- "כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה (חוץ מצא)".
 2. מתברר (סעי' ה'), לבוש (סעי' ה'), יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקנ"ב אות ו') - "הנכנס לבית, כל מה שיאמר לו בעל הבית יעשה".
 - ב. גר"א (בהקדמה לאו"ח ד"ה אספר, הגאון ח"א סוף עמ' קצ"ד) - "פעם א' בהיותו בדרך. ולן אצל איש ישר הולך. בערב נתן הבעה"ב לפניו לאכול. והפצירו לאכול. וישם בפיו והקיאן כי נתקלקלה אסטומכתו. ויבא בעה"ב ומצא הקערה שלימה כבתחילה. ויפצר אותו עוד הפעם. ויחל לאכול והקיאן שוב. ועשה כן ג' או ד' פעמים. ושאל אותו א' מגדולי תלמידיו המפורסמים שהיו עמו בדרך. מדוע מצער נפשו ... והשיב הלא ארז"ל כל מה שאומר לך בעה"ב עשה ובכל מקום שנא' עשה אפי' בדברי סופרים. **שיעורו לקיים עד שתצא נפשו.** כי הוא אדוניך והשתחוי לו".
 1. חזו"א (מעשה איש ח"ה עמ' קל"ח, בהג"ה ג') - "אמר על כך החזו"א שאינו מאמין לזה".
 2. חזו"א (הגאון ח"א עמ' קצ"ה הע' נ"ח) - "ברם שמענו מהגר"ש ברעוודה שליט"א, כי 'החזון איש' הגיב על המעשה בלשונו: לא היו דברים מעולם'. לשאלתנו השיב הג"ר חיים קניבסקי שליט"א [זצ"ל], כי מפי החזו"א לא שמע בענין, אבל הוא עצמו היה תמה על המעשה, דהלא ודאי אין דעת ורצון בעל-הבית שיקיא האורח את מאכלו, שוב ושוב".
 2. אהלך באמיתך (פרק כ"ה הע' צ"ג) - "עד שתצא נפשו, היינו ... רק שהצטער והקיאן ... אבל אכל ונחלה ... א"צ לציית לו ... ובודאי ידע רבינו הגר"א ... בעה"ב מוותר על אמירתו, אלא שאז אם שלא הי' הגר"א ז"ל עובר על מה שאמר חז"ל כל מה שאומר לך בעל הבית עשה מ"מ גם לא הי' מקיימו. לכן התעמץ לאכול כאמירת בעה"ב, כדי לקיים דברי חז"ל".
 3. הגרח"ק זצ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' ס"ו ד"ה בהקדמה) - "**דבר זה פלא הוא,** הרי הבעה"ב רצה לעשות לטובתו ולא לרעתו, אם-כן אין זה עשיית רצון בעה"ב".
- הגרח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ס"ד) - "שמעתי שהמעשה אינו נכון".

4. מ"ב (ס"ק י"ז) – "עיינ בבגדי ישע שמצדד דהיינו דוקא זולת אכילה ושתייה אבל באכילה ושתייה אם אינו תאב לאכול ולשתות יותר והבעה"ב מפצירו לזה אינו מחוייב כדי שלא יזיק לו האכילה ואין בזה מניעת כבוד לבעה"ב אם אינו עושה כדבריו ע"ש".
5. חשוקי חמד (ברכות דף מב.) – "מדברי ה'בגדי ישע' המובאים במשנ"ב (סימן קע ס"ק יז) שכתב: 'כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה' היינו דוקא זולת אכילה ושתייה, אבל באכילה ושתייה אם אינו תאב לאכול ולשתות יותר, ובעל הבית מפצירו לזה, אינו מחוייב, כדי שלא יזיק לו האכילה, ואין בזה מניעת כבוד לבעל הבית אם אינו עושה כדבריו, עכ"ל ... ויעויין בסיפור שמביא בן הגר"א (בהקדמה לשו"ע או"ח) וז"ל ... ולכאורה דברים אלו הם לא כ'בגדי ישע' הנ"ל, ואולי כך גם סובר ה'פרי מגדים'. אבל לשיטת המשנ"ב שהעתיק את 'בגדי ישע' משמע דאתכא דבעל הבית אינו בגלל 'כל מה שאומר לך בעל הבית עשה'. ויש לתרץ שאין כל סתירה ביניהם כי המארח של הגר"א הפציר בו מאוד ושוב הפציר בו כי רצה את ברכת ה' בגלל הגר"א, והגר"א חשש מקפידת בעה"ב, ודברי הבגדי ישע אמורים באופן שבעה"ב לא ירגיש עצמו כמבוזה בגלל אי אכילת האורח".
- (א) עי' סי' קע"ט סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.
6. מראי מקומות – לרעך כמוך (ח"ג עמ' קפ"ג הע' שע"ז).

ג. גדר בעל הבית.

1. אפילו אחד מבני ביתו.
- (א) ברכי יוסף (ס"ק ז') – "לאו דוקא הבעה"ב עצמו אלא ה"ה בנו הגדול או אחד מהגדולים של בני הבית, כי כל חד מינייהו נחשב כמו הבעה"ב וגירי דבעה"ב נינהו, וכבודם כבודו. וכן יש לדקדק קצת מהש"ס סוף פרק כ"ד צולין גבי רב הונא דאקלע לגבי רב נחמן בר יצחק אמרו לי נתיב מר אפרויא, וקאמר עלה כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה ולא קאמר ברישא אמר ליה רב נחמן".
- (ב) שע"ת (ס"ק ו') – "וכ' בבר"י דבנו הגדול או אחד מהגדולים של בני הבית בעה"ב מיקרי לענין זה, וכן משמע בסוף פרק כ"צ ע"ש".
- (ג) כה"ח (ס"ק כ"ד) – "ברכי יוסף אות ז', שערי תשובה שם, בית מנוחה אות י"ט".
- (ד) בית ברוך (כלל מ"ה ס"ק ט"ו) – "ברכ"י מובא בש"ת".

ד. הנכנס לביקור.

1. קצות השלחן (סי' ל"ט ס"ק כ'), הו"ד חיי משה (או"ח ח"ב סי' ק"ע הע' ה') – "ולולא דמסתפינא הו"א דהיינו דוקא באורח המתאכסן אצל בעה"ב וכמו הנכנס לבית לא יאמר תנו לי לאכול, וכן מבואר במג"א מפירוש חוץ מצא ע"ש, שו"מ בר"ח פ' ד"א שער ג' שכ' מפורש אורח שנתארח אצל בעה"ב כל מה שיגזיר עליו יעשה".
2. אהלך באמיתך (פרק כ"ה הע' צ"ה) – "דגם בלא נתאכסן בביתו, רק סומך על שלחנו לסעודה אחת שייך ב' כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה ... וצ"ע".
3. פסקי תשובות (סי' ק"ע סוף אות ז') – "ויש הכותבים שאין הדין ד'כל מה שיאמר לו בעה"ב יעשה' אמור אלא כשבא להתארח אצל השני לסעודה או ללינה, אבל הנכנס לביקור סתמא אצל השני אינו חייב בכל זה".

ה. חוץ מצא.

1. מאירי (פסחים דף פו:): – "כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה ואין גורסין בה חוץ מצא אלא שבקצת ספרים נמצא כן ודרך הגהת ליצינים נשתבשו בה הספרים".
2. מג"א (ס"ק י') – "ומ"ש חוץ מצא פי' הב"ח כגון שאמר לי' הבה"ב שילך בשוק לעשות לו איזה עסק א"צ לעשות כי אין זה כבודו לילך לשוקים שאינו מכיר בהן, ובמט"מ פי' ואם א"ל הבעל הבית לצאת מהאכסני' לא יצא כדאמרינן בעירוכין עד שיפשילו כליו וכן נכון, ואית' שם דאפי' אכסני' דאקראי אסור לשנות".
3. א"ר (ס"ק ט') – "חוץ מצא לפירוש הב"ח שכל תשמישו בתוך הבית יעשה חוץ מצא שיאמר שישרתהו גם חוץ לבית, ומכל מקום הפרישה פירש כל מה שאומר לך בעל הבית באמירה בעלמא עשה חוץ מצא אם אומר לך בעל בית צא לא תצא אם לא בהכאה או בהפשלת כלים משום שאמרו אכסנאי פוגם ונפגם, ולחם חמודות דף תק"ד כתב לצאת בעלמא קאמר, ולהכי השמיטו הפוסקים".
4. בן יהודה (פסחים דף פו:): – "לפי פשוטן של דברים איך יתאכסן האורח אצל בעה"ב בעל כרחו. ונ"ל בס"ד הכונה כל שירות שיאמר לך בעה"ב לעשות בתוך ביתו עשה חוץ מצא ר"ל חוץ משירות של יציאה שיאמר לך צא והבא לי דבר זה משוק פ' או מבית פ' וכיוצא בזה אין אתה מחוייב משורת דרך ארץ לעשות לו שירות חוץ לביתו. או נ"ל בס"ד צא לשון מאיסות וטינוף כמו תזרם כמו דוה צא תאמר לו בישעיה סימן למ"ד דפירושו הוא לשון טינוף וכ"כ רד"ק. וכאן ר"ל כל שירות שיאמר לך בעה"ב עשה לו חוץ משירות שיש בה טינוף ומאיסות. ובאופן אחר נ"ל בס"ד חוץ מצא ר"ת מן צרכי אשה דהיינו אם יאמר לך בעה"ב להתעסק בצרכי אשתו אין אתה מחוייב לעשות משום כי בשירות זו אתי לידי חשדא לכן התרחק משירות של צרכי אשה. או יובן חוץ מצא ר"ת מן צד איסור ר"ל דבר שאין בו איסור ממש אלא צד איסור נמי לא תשמע לו כגון שאומר לך לאכול ולשתות דבר שיש בו חומרא דאם הוא אסור זה פשיטא שלא ישמע לו".
5. בה"ל (סעי' ה') – "ועיינ בב"ח שפירש כל שירות שיאמר לו בעה"ב שיעשה בתוך ביתו יעשה חוץ מצא כלומר אם יאמר לו שישרת אותו ביציאה חוץ לבית כגון לשלחו לשוק אין צריך לשרתו בכך כי אין זה כבודו לילך לשוקים והעתיקו המ"א וע"ש עוד ביאור".
6. ערה"ש (סעי' ח') – "שאם יאמר לו לצאת מהאכסניא א"צ לצאת כדאמרינן בערכין שאין משנין אכסניא".
7. שפת אמת (פסחים דף פו:): – "כל מה כו' חוץ מצא י"ל שיתקנו כן אחר המעשה דבר קמצא דאיתא בהניזקין שאירא קלקול עי"ז שהוציאו שנחרב בהמ"ק ולכן אמרו שביד האורח שלא לשמוע לצאת לפעמים כשיהי' לו מזה בושא גדולה ולכן יש שאין גורסין חוץ מצא שכל מה שאומר לך כו' הוא כלל בפ"ע ואח"כ הטילו בו תנאי חוץ מצא כנ"ל".
8. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות י'), אהלך באמיתך (פרק כ"ה סי' ס"ג עד ע"ז).

ו. הוי משל להקב"ה.

1. ס' החיים (ספר פרנסה וכלכלה פ"ג עמ' קכ"ב ד"ה גמ) – "יתן אל לבו **שהאדם בעולם הזה הוא כאורה נטה ללון, והקב"ה הוא הבעל הבית העורך השלחן לפני כל אחד ואחד**. והמכיר בטובת הקב"ה, הוא האורה הטוב, האומר: הרי כמה יגיעות יגע בעל הבית לפני, כמה יין טוב הביא, כמה בשר טוב הביא, וכל מה שטרח לא טרח רק בשבילי. ושאינו מכיר בטובת הקב"ה, האורה הרע האומר: מה טרחא טרח הבעל הבית, מה יין הביא כו', וכל מה שטרח לא טרח רק בשבילו ובשביל אשתו ובניו".
2. ראשית חכמה (שער הקדושה פרק שבעה עשר) – "וזהו מה שאמרו ז"ל כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה חוץ מצא. **בעל הבית דהיינו הקדוש ברוך הוא כל מה שיאמר לך עשה מהמצות עשה, חוץ מצא שאם יאמר לך צא מביתי ואל תכנס** כענין אלישע אחר, **אל תשמע לו אלא תכנס בתשובה** כי ה' חשקו של בעל הבית, אלא שמטעה".
3. של"ה הקדוש (שער האותיות עמק ברכה אות כ"ג, מסכת ראש השנה הצעות לתשובה חמישית) – "וכן כתב בעל ראשית ... וזה מה שאמרו ז"ל (פסחים פו, ב), כל מה שאומר לך בעל הבית עשה חוץ מצא. **בעל הבית היינו הקדוש ברוך הוא, כל מה שיאמר לך עשה מהמצות עשה, חוץ מצא, שאם יאמר לך צא מביתי ואל תכנס בתשובה** כענין אלישע אחר, **אל תשמע לו, אלא תכנס בתשובה**, כי זה חשקו של הקב"ה אלא שמטעה אותך, ע"כ".
4. ס' הברית (ח"א מאמר ט"ז פרק ג') – "ובזאת תדע מה מאד נאמנו כל דברי חז"ל ואיך כל דבריהם אמת וצדק כמפי נביאים ממש אפילו בדברים הרחוקים מן השכל ולא יצוייר בו, וזה תראה מהפלטת החטא הזה בזוהר ויחי (דף רי"א ע"ב), וזאת אשר דבר בקדשו שם, תנן אמר ר' יהודה לית לך חובא בעלמא דלא אית ליה תשובה בר מהאי ולית לך חייבא דלא חמאן אפי שכינתא בר מהאי עד כאן לשונו. ועל זה המאמר התפלא הגאון ר' יעקב יעבץ ז"ל הנקרא ר' יעקב עמדין, והתפעל ממנו עד שכתב בספר מטפחת ספרים שלו שהוא מסופק מאד אם זה המאמר הוא מדברי הזוהר, ועל דעתו הוסיף זה חז מן חבריא האחרונים, וכתב הוא ז"ל כהאי לישנא, **אלו אמרו הקדוש ברוך הוא בעצמו אין למנוע מן התשובה מפני שכל מה שיאמר לך בעל הבית עשה חוץ מצא**, וזה מתנגד גם לתלמודנו שחשבו ד' כתות שאינם מקבלים פני השכינה ואלו זה לא קחשיב עד כאן לשונו. ואנכי אדם להבל דמה לא כן אדמה, דבריו לא זכו בעיני רחוק הוא מכלייתי ובחנם הפריז על המדה שמדדו חכמים הראשונים, ונעלם ממנו ...".
5. ישמח משה (פר' האזינו דף קמה:): – "ואפילו אם בת קול יאמר לו דלא יקבלו אותו בתשובה, לא ישגיח בו דכל דבר שיאמר לך בעל הבית עשה חוץ מצא".
6. ערוגות הבושם (פר' קרח) – "דאיתא בספרים על דברי הגמרא גבי אחר, שיצתה בת קול שובו בנים שובבים חוץ מאחר, שהיה עליו לחזור בתשובה ולא להשגיח על הבת קול, כי הרי אמרו כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה חוץ מצא, וזה ענין של צא".
7. קול מבשר (ח"א ס' תהילים, ח"ג יוה"כ) – "מה שאנו מתפללין בכל ימי הסליחות, אל תשליכנו מלפניך. נראה, כי לצד שיש עבירות אשר מבואר בזוהר דלא מהני תשובה עליהם, אמנם, באמת אמרו ז"ל, כל מה שאומר לך בעל הבית עשה חוץ מצא".
8. פרי צדיק (פר' ויגש אות ג', פר' שמות אות ד') – "אפילו בדבר שנשמע מהשם יתברך שלא יועיל לו תשובה כענין אחר ששמע הבת קול שובו בנים שובבים חוץ מאחר. עם כל זה אם היה דוחק עצמו לשוב בתשובה היה נתקבל כמו שכתב בשל"ה בשם ספר ר"ח שעל זה רמזו כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה חוץ מצא".
9. באר מים חיים (פרשת בא פרק י') – "כבר נודע מה שהיו דורשי רשומות אומרים (עיין בשל"ה הקדוש במסכת ראש השנה עמוד הדין דף נ"ט ע"ב) בפירוש אומרם (פסחים פ"ו ע"ב) כל מה שיאמר בעל הבית עשה חוץ מצא, בעל הבית היינו הקב"ה כל מה שיאמר לך מהמצוות עשה, חוץ מצא שאם יאמר לך צא מביתי ואל תכנס כענין אלישע אחר אל תשמע לו אלא תכנס בתשובה וכו' ועיין שם שמאריך בזה בראיות מש"ס ומפרשים".
10. מראי מקומות – בתורתו יהגה (ח"ב עמ' רע"ד הע' ה').

ז. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' כ"ז).

1. כה"ח (ס"ק כ"ה) – "ואף אם יאמר לו דבר גסות ושררה יעשה, והוא הדין אם יאמר לו דבר שאין כבוד לו כל כך ימחול על כבודו ויעשה. ברכי יוסף אות ד' ואות ה', שערי תשובה שם. ומיהו מה שכתב דימחול על כבודו ויעשה כתב עליו הבית מנוחה אות י"ז דאין דבריו מוכרחים יעו"ש ועל כן נראה **הכל לפי מה שהוא אדם** דאם אין בזה כל כך בזיון לפי כבודו ימחול ואם לאו לא ימחול".
2. גבורת אליהו (או"ח סי' קנ"ד) – "וכן בקום ועשה בהל' דרך ארץ כל מה שאומר לך בעל הבית עשה (פסחים פו:) והרבה הלכות מדרך ארץ, ואינן אלא מדת חסידות".

ח. יאכל אדם פרוסה כביצה - סעיף ז'.א. האוחז בידו לחם כביצה.

1. ה"ז רעבתן – מחזור ויטרי (סי' תקל"א פרק ה'), רוקח (סי' שכ"ט), ב"י (סי' קס"ז ס"ק א', ע"י מחבר סי' ק"ע סעי' ז' [ונו"כ שם], "ושנינו במסכת דרך ארץ (רבה סוף פ"ו) לא יאחז אדם פרוסה כביצה בידו בפעם אחת והעושה כן הרי זה רעבתן"), מג"א (ס"ק י"א), יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תקמ"ח אות ז'), באה"ט (ס"ק ז'), ח"א (כלל מ"ה סעי' ב'), שלחן שלמה (סעי' ד'), קיצור שו"ע (סי' מ"ב סעי' ב'), מ"ב (ס"ק י"ט), שלחן הטהור (סעי' י"ב).

ב. במקום שדרך העולם להחזיקו יותר מכביצה.

1. מחמיר, חסרון בדרך ארץ.
- א) אבן ישראל (וזאת הברכה פרק ב' אות י"ד) – "שדין זה אמור גם בנוגע לכריך (סנדוויץ) העשוי משתי פרוסות לחם או פיתה או פיצה וכדומה".

(ב) משנה הלכות (חט"ו סי' ס"א) – "בשאלתו על מה שמכו העולם שיש מיני מאכלים כגון סנדויצ'ים שמניחין בשר או דגים בין שתי חתיכות פת וכן מאכל פיצא או פאלאפאל שמאכלו יותר מכביצה וגם נושכים לתוך המאכל בשיניו אם הרגיל לאכול כזה נקרא רעבתן, או כיון דהעולם אין מקפידין אין זה רעבתן. שאלה גדולה שאל הנה פשוט דדבר הלכה שהוא מובא בכל הפוסקים ובגמ' לדחות בקש והלא דברי המס' ד"א הובאו בטור וש"ע א"ח סי' ק"ע להלכה וז"ל לא יאכל אדם פרוסה כביצה ואם אכל הרי זה גרגרן או רעבתן לפי נסחאות וגם בקצש"ע ושאר אחרונים הביאו הלכה זו פשוטה **והיאך נוכל לבטל כל זה** מפני רעבתנים וגרגרנים, ולעצם כי כל אכילת סענדרוויץ או פיצא או פאלאפעל וכיוצא בה הוא דרך רעבתנים ולא מזמן רב לפני כעשרים שנה או שלשים שנה **בחרו ישיבה אם הי' אוכל פיצא אמרתי לו שלא יבא להישיבה** עכ"פ לא ראיתי מקום סתם להקל בזה אלא בני תורה ילמדו דרכי סעודה וכמו שעשו אבותינו כשיצאו ממצרים משה רבינו דרכי סעודה למדם".

ג) עי' שערי יצחק (ניסן סיון תש"ע עמ' קפ"ב, עמ' קצ"ב).

2. מיקל, שהדרך בכך.

א) עי' הגרשז"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א אות קל"א, עמ' ק"ז) – "שאלה: האם הלכות והנהגות דרך ארץ הם מדאורייתא, מדרבנן, או אולי אפילו פחות מזה. תשובה: [כך הבנתי ממה שעלה מדבריו] מה שקשור למידות זה דאורייתא - 'והלכת בדרכיו' - מה הוא חנון אף אתה חנון וכו'. אמנם פרטי ההנהגות של דרך ארץ יכולים לפעמים להשתנות מדור לדור, כגון: שלא לאכול מפת כביצה (עיין או"ח סי' ק"ע סעיף ז'), **יתכן** שזה ישתנה לפי איך שרגילים לאכול. ויש הלכות דרך ארץ שלא ישתנו, ומה שחז"ל קבעו נשאר לתמיד - והביא לדוגמא: האיסור לאכול בשוק, גם אם רגילות רוב האנשים יהיה לאכול בשוק, ימשיך איסור האכילה בשוק".

ב) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות ז', הע' ז') – "אף שאין לקחת בידו בימות החול פרוסה יותר מכביצה ולאכול ממנה, מכל מקום אם זה כריך של שני פרוסות (סנדויץ) או פיתה, יכול לקחת בידו אף שהם יותר מכביצה, ובכל אופן אין הליפתן שעל הפרוסה מצטרף לשיעור כביצה. [אין לקחת פרוסה יותר מכביצה ולאכול ממנה, מפני שנראה כרעבתן, מלבד בשבת שיש בזה משום חיוב סעודת שבת, כמבואר בשו"ע בסימן קס"ז סעיף א', **ומ"מ כל שהדרך בכך**, כגון סנדויץ או פיתה, לא נראה הדבר כרעבתן ומותר, וגם נראה פשוט שאין הליפתן מצטרף לפרוסה לשיעור כביצה לענין זה, ולא מיחזי בזה כרעבתנותא]".

ג) הגרא נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' ר"ו אות כ"א) – "שאלה: מש"כ בחיי-אדם (מה ב): לא יאחז אדם פרוסה כביצה בידו ויאכל ממנה - מה הדין במקרה של מאכל הגדול במידתו יותר מכביצה, ודרך העולם לאוחזו בידו ולאכול מהמאכל כגון פיתה המכילה לפל או כגון פיתה עיראקית (המכונה לפה). תשובה: כנראה שנוהגי האכילה השתנו בימינו מימות חז"ל".

ד) הלכה ברורה (ס"ק י"ד) – "לא יאחז אדם פרוסה גדולה כשיעור כביצה בידו ויאכל ממנה, ואפילו אינו מכניס כל הפרוסה לפיו אלא רק מקצתה, ואם עושה כן הרי זה גרגרן. ומכל מקום אם הוא דבר שדרך בני אדם לאחוז אותו בידם ולאכול ממנו, אפילו הוא גדול יותר משיעור כביצה, (כגון סנדויץ או פיתה עם פלאפל וכיוצא בזה) יש להקל אפילו לכתחלה".

ה) כמה מורי הוראה (וזאת הברכה פרק ב' אות י"ד) – "אך הרבה מפוסקי זמננו הורו שאם כך דרך העולם, אין בכך משום חוסר מידת דרך ארץ לאחוז ולאכול מפת, אפילו שהיא יותר מכביצה, כגון כריך, פיתה או פיצה וכיו"ב".

ו) עי' מעדני אשר (ברכות סי' כ"ח) – "ולוא דמסתפינא הייתי אומר דכל עניני דרך ארץ המזכרים בסימן זה עשויים להשתנות לפי נוהג הארצות והזמנים, ולכן היכא שברור שלפי מנהג האנשים המכובדים אין בזה משום חסרון דרך ארץ א"צ להקפיד בזה. ומצינו דוגמאות לזה, בשו"ע כאן ... וע"פ כל הנ"ל נראה דיש בכדי לימוד זכות על מנהג העולם שלא מקפידים שלא לאחוז פת יותר מכביצה באכילת פרוסה או סנדויץ מאחר שכיום אין זה נחשב אצל אף אחד לחסרון בדרך ארץ, וכ"כ להתיר בס' אור לציון".

3. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות י"א).

א) הגרשז"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' ל"ה) – "שאלה: קיי"ל שלא לאחוז בידו ולאכול מפת שהיא גדולה יותר מכביצה [שו"ע ק"ע ס"ז] ושה"צ י"ט], האם יש להקל בדבר שדרך העולם לאחוז אותו שלם כגון פיצה ופלאפל. תשובה: יותר טוב לשבור את זה, זה לא איסור, זה ענין של דרך ארץ, אם אי אפשר אי אפשר".

ג. גרגרן.

1. הגרשז"ק זצ"ל (מילי מעלייתא אות ל') – "שאלה: הא דאיתא בשו"ע (או"ח ק"ע ז') לא יאכל אדם פרוסה כביצה ואם אכל הרי זה גרגרן, האם זה דוקא בפת או ה"ה בשאר מאכלים. תשובה: לכאן בכל דבר".

הגרשז"ק זצ"ל (מילי מעלייתא אות ל"א) – "שאלה: אופני אכילה שהם אסורים משום גרגרן או רעבתן, האם זה גם בחדרי חדרים או רק בפני אחרים [ע' רש"י בביצה (ריש כה): 'שלא יראה אדם עצמו על הבריות כרעבתן']. תשובה: גם בפ"ע".

הגרשז"ק זצ"ל (מילי מעלייתא אות ל"ב) – "שאלה: הא דאיתא במ"ב (רע"ד ו') דליכא משום רעבתן לאכול מפרוסה גדולה בשבת, מהו לגבי סעודת מלוה מלכה. תשובה: אולי".

הגרשז"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' ל"ה) – "שאלה: בהא דאיתא בשו"ע [סי' ק"ע ס"ז] לא יאכל אדם פרוסה כביצה בב"א, ואם אכל ה"ז גרגרן, ואפילו לאחוז בידו כביצה אינו כדאי אע"פ שאינו אוכל בבת אחת. [מ"ב סקי"ט, בשם הב"י], ע"כ. האם נכון לומר שכל זה דווקא בימות החול, אבל בשבת שמבואר בשו"ע [סי' קס"ז סעי' ב'] ובמ"ב שם [ס"ק יב] שלא שייך מיחזי כרעבתנותא, שמשום חיוב סעודת שבת הוא שעושה כן להרבות הסעודה, יהיה מותר. תשובה: גם בשבת".

הגרשז"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' ל"ו) – "שאלה: האם הדין שלא ישתה כוסו בבת אחת זה גם לגבי מים. תשובה: י"א רק ביין".

ט] לא ישתה כוסו בבת אחת - סעיף ח'.

פסחים (דף פו; ביצה דף כה:): – "דתניא, השותה כוסו בבת אחת הרי זה גרגרן, **שנים דרך ארץ**, שלשה מגסי הרוח".

א. רק יין [שלהם].

1. מ"ב (ס"ק כ"ב) – "כ"ז כשהאדם בינוני ובסתם יין אבל מי שכריסו רחבה או יין מתוק נשתנה השיעור והוא מותר בבת אחת אפילו ביותר מזה ולפ"ז בשכר שלנו שאינו חזק בודאי שיעורו יותר מרביעית [מ"א]."
2. ששכ"ה (פרק נ"ג סוף הע' ע"ב).
3. הגר"ח זצ"ל (מגד גרש ירחים עמ' כ"ה אות ע"ג) – "מ"ש בשו"ע (סי' קע ס"ח) דהשתה כוסו בפ"א ה"ז גרגרן, ויעו"ש במ"ב (סקכ"ח) דנקט יין - האם הוא דוקא ביין, או אף בשאר משקין. תשובה: דוקא יין."
4. הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' ר"ו אות כ"ב) – "שאלה: מש"כ בגמ' (פס' פ"ו: ביצה כה:): שאדם לא ישתה כוסו בבת-אחת - האם זה דווקא ביין או בכל המשקים. תשובה: ביין. שאלה: מניין. תשובה: ע' פסחים פ"ו:".
5. ילקוט יוסף (הע' י', עמ' ק"נ) – "ועל כל פנים ביין מתוק שלנו וכל שכן במיץ ענבים, לא שייך דין זה שהשתה כוסו בבת אחת הרי זה גרגרן, וכמו שאמרו שם בגמרא, לא אמרו ביינך מתוק. וכן כתבו המגן אברהם והמשנה ברורה. ומרן אאמו"ר שליט"א [זצ"ל] הוסיף עוד, דלא שייך זה אלא ביין שלהם שהיה חזק מאד, מה שאין כן ביינות שלנו שהם רפויים וחלשים, נרפים הם נרפים..."
6. אדם חלש. (א) קצות השלחן (סי' ל"ט ס"ק י"ב) – "ופשוט דהה"נ מי שהוא אדם חלוש או יין חזק רשאי בג"פ".

ב. ה"ה שאר משקין.

1. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מגד גרש ירחים עמ' כ"ה הע' מ').
2. תשובות והנהגות (מגד גרש ירחים עמ' כ"ה הע' מ').

ג. שבת.

1. מיקל.

- (א) עי' תוס שבת (סי' רע"ד ס"ק ד') – "והמג"א בסי' ק"ע (ס"ק י"ד) הביא בשם האגודה דאם אוכל בצל בשבת יתחיל לאכול מראשו אף דבחול אין לעשות כן דמחזי כרעבתן בשבת אינו כן, ואפשר דה"ה נמי דיכול לשתות בשבת כוסו בבת אחת ולא מקרי גרגרן בהכי כמ"ש סי' ק"ע (סעי' ח') ע"ש".
- (ב) דעת תורה (על סעי' ט') – "ועי' ס' תוספת שבת סי' רע"ד דה"ה דמותר לשתות בשבת כוס רביעית בפ"א".
- (ג) עי' בה"ח (ס"ק ל"ז) – "מראשו וכו'". ובשבת יתחיל לאכול מראשו. מגן אברהם ... ומהאי טעמא אפשר דהוא הדין נמי דבשבת יכול לשתות כוסו בבת אחת. תוספת שבת סימן רע"ד, בית מנוחה שם".
2. מראי מקומות.
- (א) מ"ב (ס"ק כ"ג, סי' קס"ז ס"ק י"ב) – "אבל בשבת וכו'". פי' דבשבת לא מחזי כרעבתנותא דמשום חבוב סעודת שבת הוא עושה להרבות בסעודה".

ד. לענין שיעור שתיית רביעית לענין ברכה אחרונה.

1. עי' סי' ר"י סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

י] לא יאכל שום ובצל מראשו - סעיף ט'.

ביצה (ריש דף כה:), כלה רבתי (פרק ט' הל' ד'), דרך ארץ (פרק בן עזאי פרק ד' ה' ה') – "כדתניא: לא יאכל אדם שום ובצל מראשו אלא מעליו, ואם אכל הרי זה רעבתן".

א. פשוט.

1. שיקלוף ויסיר העלים תחלה ואח"כ יאכל מצד העלים מעט מעט עד שמגיע לראשו.
- (א) מאירי (ברלין שנת תרי"ט.ט. ולא נמצא במאירי 'בית הבחירה') – "לא יאכל אדם שום ובצל מראשו שזה נראה כרעבתן שאינו ממתין עד שיסיר ^ העלים אלא שיש לו להתחיל מעליו ר"ל מצד עליו כדי שלא יקפוץ מיד באכילתן אלא שיקלוף ויסיר העלים תחלה ואח"כ יאכל מצד העלים מעט מעט עד שמגיע לראשו".
2. השום הלבן שבו מבפנים הוא המשובח שבו, והעלין הירוקין שמלמעלה גרועין מהן, ומחזי כרעבתן כשיתחיל לאכול מראשו.
- (א) פרישה (ס"ק ח') – "נראה לי דראשו של שום ובצל הוא המשובח שבו והוא הלבן ומה שלמטה הימנו הוא הירק והוא הגרוע ונמצא כשיאכל המשובח תחלה לפעמים (ש) ישארו העלין הירוקים ויהיה כרעבתן ויש מפרשים דקאי אהכשר אכילה, והראשון עיקר".
- (ב) מ"ב (ס"ק כ"ג) – "פי' כי השום הלבן שבו מבפנים הוא המשובח שבו והעלין הירוקין שמלמעלה גרועין מהן ומחזי כרעבתן כשיתחיל לאכול מראשו [פרישה]".

ב. בשבת.

1. מיקל – מג"א (ס"ק י"ד), יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקמ"ט אות י"א), תוס שבת (סי' רע"ד ס"ק ד', לשונו מובא לעיל), א"ר (ס"ק י"ג), באה"ט (ס"ק ט'), פמ"ג (א"א ס"ק י"ד), מ"ב (ס"ק כ"ג), כה"ח (ס"ק ל"ז, לשונו מובא לעיל).
2. מחמיר – שלחן הטהור (סעי' י"ב, "ואין חילוק בזה בין שבת לחול").

יא] לא יאחזו המאכל בידו אחת ויתלוש ממנו בידו השניה.

א. הו"ד להלכה – רמ"א (סעי' ט'), לבוש (סעי' ז'), לחם רב (ס"ק ב'), יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקמ"ט אות י"ב).

ב. היינו כשאוחזו המאכל בעודו בקערה [אבל כשהוציא המאכל מהקערה אין נראה שיהיה דרך רעבתנות אם יתלוש ממנו בידו השנית].

1. דברי חמודות (חולין פרק ח' סוף אות צ"ד) – "ולשונו רמ"א בהגהותיו ולא יאכל המאכל בידו אחת ויתלוש ממנו בידו השנית פל' דבריו שיאחזו בעודו בקערה ומגירסתו של הטור למד כן אבל כשהוציא המאכל מהקערה אין נראה שיהיה דרך רעבתנות אם יתלוש ממנו בידו השנית".
2. א"ר (ס"ק י"א, א"ז ס"ק ו') – "כגון שיאחזו וכו'. כתב בלחם חמודות שם היינו בעודם בקערה, אבל כשהוציא מקערה אין רעבתנות".
3. כה"ח (ס"ק ל"ח) – "שם בהגה ולא יאחזו המאכל בידו אחת וכו'. היינו כשאוחזו המאכל בעודו בקערה אבל כשהוציא המאכל מהקערה אין נראה שיהיה דרך רעבתנות אם יתלוש ממנו בידו השנית. לחם חמודות פרק כל הבשר אות צ"ד, אליה רבה אות י"א, בית מנוחה אות כ"ו. אין נושכין ואוכלין אלא חותכין ואוכלין. מדרש ילקוט הובא במהרש"א חידושי אגדות ברכות ח' ע"ב".
4. פסקי תשובות (אות י"ד) – "ומש"כ הרמ"א ולא יאחזו המאכל בידו אחת ויתלוש ממנו בידו השניה. הכוונה המאכלים שבתוך צלחת, אבל מאכלים שמוציא מהצלחת ומחזיק ביד, וכן פת ומיני מזונות וכדו', אין נראה שיהיה דרך רעבתנות אם מחזיקו בידו אחת ותולש ממנו בידו השנית".

ג. ר"ל כמו הרוצה לקרוע בכח דבר מדבר שמחזיק בשתי ידיו לקרוע.

1. פרישה (ס"ק ט'), הו"ד במ"ב (ס"ק כ"ה, לשונו מובא לקמן) – "מעשה ברבי עקיבא וכו' עד בא הפיקח שבהם ואחזו הקלח בידו ותלושו וכו'. פירוש אחזו הקלח עלה אחת או שתים בידו ותלושו להסיר העלה או העלים מן הקלח ולא בא אחריו העלה שלא הסירם (אף על פי שאמר ותלושו מצינו כיוצא בו שאמר ותולש בשער וקאי אמי שאוחזו ותולש) ומשך ידו ממנו ולא רצה לאחזו בידו השנייה להחזיקו כדי לתלוש העלים ממנו בידו השנית בכח כמו הרוצה לקרוע בכח דבר מדבר שמחזיק בב' ידיו לקרוע זה מזה כמו שעשה חבירו הטיפש לכן א"ל רבי עקיבא הנח עקבך עליו כלומר שכבר יצאת מדרך ארץ לאכול דרך רעבתנות ככלב".

ד. מראי מקומות – הרמ"א ארלנגר (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' נ"ז סוף טור א').

1. מ"ב (ס"ק כ"ה) – "בידו השניה. ר"ל כמו הרוצה לקרוע בכח דבר מדבר שמחזיק בשתי ידיו לקרוע ובמסכת דרך ארץ שלפנינו הגירסא הטיפש שבהן אחזו הקלח בידו אחת ונשכו בשיניו ע"ש משמע דדוקא באופן זה הו"ג גנאי ועיין בביאור הגר"א".
- א) קצות השלחן (סי' ל"ט ס"ק י"ד) – "ופי' במשנ"ב בשם הפרישה דר"ל כמו הרוצה לקרוע בכח דבר מדבר שמחזיק בשתי ידיו לקרוע ולפ"ז מובן דאם המאכל מונח בקערה ומניח ידו א' עליו כדי שיוכל לתלוש ממנו בידו השני' ולא ימשך כל המאכל אחריו מותר וכמדומה שכן המנהג פשוט, אך בא"ר הביא מל"ח בהיפך דדוקא כשהמאכל בקערה אסור וחוז' לקערה מותר".
2. הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' ל"ה) – "שאלה: איתא ברמ"א סי' ק"ע ס"ט לא יאחזו המאכל בידו ויתלוש ממנו בידו השניה, ע"כ. איך בדיוק צריך להתנהג. תשובה: לשבור ולאכול, לא לתלוש עם הפה".
- הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' ל"ה) – "ושאלתי, דהמ"ב [ס"ג כ"ה] מביא בשם הפרישה שהאיסור הוא כשמחזיק את המאכל בשתי ידיו וקורעו. והשיב לי רבינו 'הוא מכניס לפה וקורע'".

יב] לא ישתה אדם שני כוסות בבת אחת - סעיף י"א.

א. מראי מקומות.

1. כה"ח (ס"ק מ"ד) – "שני כוסות וכו'. ומיהו בשבת יכול לשותות שני כוסות בבת אחת ויותר כמו שכתבנו לעיל אות ל"ז יעו"ש. וכן כתב הבית מנוחה אות כ"ח".
2. הגר"ח זצ"ל (שערי שיח עמ' צ"ה תשובה קע"ו) – "שאלה: (סי' קע ס"א) האם בזמננו יש להקפיד שלא ימזוג שתי כוסות מפני שנראה כגרגרן. תשובה: כן".

יג] הגדול פושט ידו תחלה לקערה לאכול - סעיף י"ב.

א. במקום יש הרבה קערות.

1. מחמיר.

א) ב"ח (ס"ק ט') – "שנים שיושבין על השלחן. נראה דלא מיירי הכא בדליכא אלא קערה אחת דאם כן הלא שנינו הבוצע פושט ידיו תחלה ואם בא ליתן רשות לרבו או לגדול ממנו הרשות בידו ואם כן דינא הכי הוא ולא משום דנראה כגרגרן אלא מיירי דקערות טובא איכא על השלחן לפני כל אחד ואחד ואפילו הכי דרך ארץ הוא שלא יהא פושט ידו לקערה שלפניו עד שהגדול יפשוט ידו תחלה לקערה שלפניו ואם פשט תחלה נראה כגרגרן והוא הדין במניחין פירות לפני כל אחד ואחד דרך ארץ הוא שיפשוט הגדול ידו תחלה".

ב) שכנה"ג (הג' טור ס"ק ח') – "שנים שיושבים בשלחן, הגדול פושט ידו תחלה כו'. נ"ב: אפילו בדאיכא קערות טובא לא יפשוט ידו לקערה שלפניו עד שהגדול יפשוט תחלה לקערה שלפניו. וה"ה במניחין פירות לפני כל אחד ואחד שיפשוט הגדול ידו תחלה. ב"ח".

ג) עולת תמיד (ס"ק ה') – "הגדול פושט ידו וכו'. ואפילו איכא קערות הרבה לא יפשוט ידו לקערות שלפניו עד שגדול יפשוט תחלה לקערה שלפניו, וכן כתב הב"ח [ס"ט], והוא הדין במניחים פירות על השלחן".

ד) מג"א (ס"ק י"ז) – "הגדול. אפי' כל א' קערה שלו לפניו או במיני פירות שיש לכל אחד לפניו (ב"ח)".

ה) א"ר (ס"ק ט"ו) – "הגדול פושט וכו'. לשון ספר צדה לדרך דף נ"ט [מאמר א כלל ג פכ"ו], לעולם לא יהא אדם מהפושט ידו בתחלה לקערה ולא המושך ידו באחרונה ע"כ. הקשה הב"ח [סעיף ט] הא דינא הכי הוא כדלעיל סימן קס"ז סעיף י"ד ולא משום גרגרן, ותיריך דהכא מיירי אף דאיכא קערה לפני כל אחד ואחד לא יפלוט לקערה שלפניו עד שגדול יפלוט תחילה לקערה שלפניו, והוא הדין במניחין פירות לפני כל אחד ואחד, והט"ז [סק"ו] תמה עליו הא אם כל אחד ככרו לפניו א"צ להמתין אפילו על הבוצע כדלעיל [שם] סעיף ט"ו. ולענ"ד דהתם אמרינן שאינו עושה משום רעבתנות אלא משום הפסק ברכה. גם פירושו שפירש דמיירי שאוכלין בקערה אחת ונוטל רשות מגדול לא מהני, דחוק".

ו) באה"ט (ס"ק י"א) – "תחילה. אפי' כל א' קערה שלו לפניו או במיני פירות שיש לכל א' לפניו ב"ח ועיין ט"ז".
ז) מחה"ש (ס"ק י"ז).

ח) קיצור שו"ע (סי' מ"ב סעי' ו') – "שנים שיושבין על השלחן אפילו כל אחד קערה שלו לפניו, או במיני פירות שיש לכל אחד חלקו לפניו, מכל - מקום הגדול פושט ידו תחלה. והשולחן ידו בפני מי שגדול ממנו הרי זה גרגרן".

ט) ערה"ש (סעי' י"ג) – "שנינו בפ"ז ממס' דרך ארץ שנים שהיו יושבין על שלחן אחד הגדול שבהן שולחן יד תחלה ואח"כ הקטן ואם שלחן הקטן ה"ז גרגרן ואפילו כל אחד אוכל בקערה שלפניו או במיני פירות שיש לכל אחד לפניו [ב"ח ומג"א סקי"ז]".

י) מ"ב (ס"ק כ"ח) – "הגדול פושט וכו'. אפילו בדאיכא קערות טובא לא יפשוט ידו לקערה שלפניו עד שהגדול יפשוט תחלה לקערה שלפניו וה"ה במניחין פירות לפניו כאו"א שיפשוט הגדול ידיו תחלה".

יא) כה"ח (ס"ק מ"ו).

יב) קצות השלחן (סי' ל"ט סעי' ו').

יג) בית ברוך (על ח"א כלל מ"ה אות נ').

2. מיקל.

א) ט"ז (ס"ק ו') – "הגדול פושט. מו"ח ז"ל הוקשה לו אמאי אמר הרי זה גרגרן הא דינא הכי הוא לעיל דבוצע פושט ידו תחלה ואם בא לחלוק כבוד כו' ומוקי להך באינם אוכלים בקערה אחת אלא כל א' קערתו לפניו או פירות וקשה דהא איתא בס"ז קס"ז סט"ו דאם כל אחד ככרו לפניו א"צ להמתין אפילו על הבוצע. ונ"ל דודאי מיירי בקערה אחת והא קמ"ל דאפילו בנטילת רשות מהגדול לא יפשוט ידו תחלה דלא מהני לעיל נטיל' רשות אלא יש להנוטל רשות גם כן מעלה".

3. מראי מקומות – פמ"ג (מש"ז ס"ק ו').

ב. האם דין זה הוא דוקא במנה הראשונה או שבכל מנה ומנה שמגישים יש לכבד את הגדול.

1. מחמיר, בכל דבר.

א) הגר"ח ק"צ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' נ' טור ג') – "שו"ע סעי' י"ב: שנים שיושבין על השולחן הגדול פושט ידו תחילה. כה"ח: ואפילו כשיש צלחת לפני כל אחד ואחד לא יפשוט ידו לקערה עד שהגדול יפשוט ידו תחילה לקערה שלפניו (מ"ו). שאלתי את הגר"ח קנייבסקי שליט"א (על דין דומה שהובא בשו"ע לעיל סימן קס"ז סעי' י"ז) האם דין זה הוא דוקא במנה הראשונה או שבכל מנה ומנה שמגישים יש לכבד את הגדול. ועוד שאלתי שכשיש כמה סוגי מאכל על השולחן, האם צריך להקדים הגדול בכל מין ומין. והשיב: בכל דבר".

ג. כשיש כמה סוגי מאכל על השולחן, האם צריך להקדים הגדול בכל מין ומין.

1. מחמיר, בכל דבר.

א) הגר"ח ק"צ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' נ' טור ג') – "שו"ע סעי' י"ב: שנים שיושבין על השולחן הגדול פושט ידו תחילה. כה"ח: ואפילו כשיש צלחת לפני כל אחד ואחד לא יפשוט ידו לקערה עד שהגדול יפשוט ידו תחילה לקערה שלפניו (מ"ו). שאלתי את הגר"ח קנייבסקי שליט"א (על דין דומה שהובא בשו"ע לעיל סימן קס"ז סעי' י"ז) האם דין זה הוא דוקא במנה הראשונה או שבכל מנה ומנה שמגישים יש לכבד את הגדול. ועוד שאלתי שכשיש כמה סוגי מאכל על השולחן, האם צריך להקדים הגדול בכל מין ומין. והשיב: בכל דבר".

ד. רק שנים שיושבין על השלחן, או אפי' יותר.

1. מחמיר.

א) שלמת חיים (סי' קס"ו, דפו"ח או"ח סי' קס"ג) – "בשו"ע (סי' ק"ע י"ב): שנים שיושבין על השלחן, הגדול פושט ידו תחילה' וכו'. נסתפקתי אם יש לדייק דוקא שנים אבל יותר אין הרבים צריכים להמתין על הגדול, כמו בסעיף ב' דדוקא שנים ממתנים אבל אם הם שלשה אין השנים פוסקין בשביל האחד. תשובה: יש מקום בזה ליישב סוף הסעיף דכתב והשולחן וכו'. דהכוונה אפילו כשיש כאן רבים, בכל זאת נקרא גרגרן".

ה. אם אחד שינה את הסדר ופשט ידו לפני הגדול, האם יש לומר דשוב אין האחרים צריכים להמתין על הגדול.

1. מראי מקומות.

א) שלמת חיים (סי' קס"ז, דפו"ח או"ח סי' קס"ד) – "עוד יש להסתפק אם אחד שינה את הסדר ופשט ידו לפני הגדול, האם יש לומר דשוב אין האחרים צריכים להמתין על הגדול. זכר לדבר בקרה"ת, אם אין שם כהן נתפרדה החבילה ואין מקדימין שוב ללוי קודם ישראל (ט"ז בסימן קל"ה סק"ו ועוד). תשובה: אין הדמיון עולה יפה אם נעשה הדבר ע"י פשיעה".

ו. כשבאים לאסיפה ומחלקים תה.

1. שלמת חיים (סי' קס"ח, דפו"ח או"ח סי' קס"ה) – "בשו"ע (סימן ק"ע י"ב) דהגדול פושט ידו תחילה ליטול. נסתפקתי, כשבאים לאסיפה ומחלקים תה, וכמדומה דאין מדקדקין להמתין על הגדול שישתה מקודם. ואולי דווקא שקובעים עצמם ובאים לסעודה, אבל כאן דבאים בשביל ענין אחר ואגב מכבדים בתה ויש כמה שאין טועמין כלל. תשובה: פשיטא דווקא בקובעים עצמם, ובכל זאת מדרך ארץ להמתין גם בזה".

ז. כשכל אחד אוכל או שותה לעצמו.

1. הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' ל"ד) – "שאלה: בדין הגדול פושט ידו תחילה, האם דין זה נאמר דווקא באופן שקובעים המסובים עצמם ביחד, אבל כשכל אחד אוכל או שותה לעצמו א"צ להקדים את הגדול. תשובה: מסתבר".

ח. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק כ"ח) – "וכן גדול בשנים אע"ג דאינו ת"ח".
2. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' נ' טור ג') – "שו"ע סימן קס"ז סע' י"ז: הבוצע פושט ידו תחילה לקערה לאכול, ואם בא לחלוק כבוד למי שגדול ממנו רשאי. כה"ח: פירוש לאחר שטעם הבוצע תחילה ואח"כ טעמו המסובין אז רשאי ליתן הבוצע רשות לרבו שיפשוט ידו תחילה לקערה לאכול (קכ"ב). (שאלתי את הגר"ח קנייבסקי שליט"א האם רשאי לחלוק דוקא לרבו או לכל מי שירצה. והשיב: למי שרוצה)".

יד] הנכנס לבית לא יאמר תנו לי לאכול עד שיאמרו הם - סעיף י"ג.

א. מים: האם גם מים אסור לו לבקש, וצריך להמתין עד שיאמרו הם.

1. מיקל.

א) בן איש חי (שנה א' פר' בהר אות י"ב) – "ולא יאמר הנכנס לבית חבריו תנו לי לאכול עד שיאמרו הם, ורק במים יאמר תנו לי מים לשתות".

ב) עי' הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' פ"ד) – "שאלה: שו"ע סי' ק"ע סעי' י"ג הנכנס לבית לא יאמר תנו לי לאכול עד שיאמרו הם, האם גם מים אסור לו לבקש וצריך להמתין עד שיאמרו הם. תשובה: יתכן שמותר".

ב. רמ"א: "לא יאמר אדם להבירו: בא ואכול עמי מה שהאכלתני, דהוי כפורע לו חובו ונראה כאילו הלוח לו".

1. עי' יו"ד סוף סי' ק"ס, לשיטות ומראי מקומות.

טו] מקנח הקערה בפרוסה - סעיף י"ד.

א. לא יקנח הקערה לגמרי.

1. עי' לעיל סעי' ג'.

טז] לא ישתה מהכוס ויתן לחבירו - סעיף ט"ז.

א. הלכה.

1. בן איש חי (שנה ב' פר' בראשית אות כ"ג) – "ובזה"ז אין נמנעים לשתות מכוס ששתה ממנו חבירו מחשש חולי מאחר דברור להם כי בעה"ב שקידש ושתה מן הכוס הוא נקי ואין בו חולי".

2. שלחן הטהור (סעי' ט"ז) – "במדינות אלו אין נוהגין כל כך לשתות משיורי הכוס כי אין סכנה זאת אלא בעת המגפה או החולי הידוע ר"ל ובעל נפש יחוש ולא ישתה כלל משיורי כוס".

3. הגר"ש זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ה' טור ב') – "דהחסידיים אינם מקפידים מלשתות משיורי כוס של השני".

ב. כוס של מצוה.

1. מחמיר.

א) תורת שבת (סי' רע"א ס"ק כ"ה) – "דא"ל שישתה המקדש תחלה ואח"כ ישתו היוצאים בזה הקידוש מאותו הכוס עצמו ששתה הימנה המקדש, שהרי יש כזה סכנת נפשות כמ"ש בס"י, ועוד שע"י זה שותים המסובים מכוס פגום מה שאין נכון לעשות כן כמ"ש בסוף הסי".

ב) עי' הגר"ש זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ח הע' ס"ט, מילואים, שולחן שלמה סי' רע"א ס"ק כ"ו, הליכות שלמה פסח פרק ט' סוף ס"ק ל') – "ויש לתמוה דהרי מפורש בשו"ע סי' ק"ע סעיף ט"ז דלא ישתה מן הכוס ויתן לחברו, מפני סכנת נפשות, ועל סמך מה רבים מקילין בזה בכוס של קידוש, בברכת המזון ובשל שבע ברכות, ליתן את הכוס גם לאורחים שאינם בני ביתו ומנין לנו דכוס של מצוה מותר".

ג) עי' משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ו' טור ב') – "דלכתחילה יש להקפיד גם בכוס של ברכה לא לשתות מכוס ששתה בו חבירו אולם בדיעבד מקילים בזה וסומכים על זה ששומר מצוה לא ידע דבר רע".

ד) הר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ו' טור ב') – "דבקידוש כשיש אורחים לכתחילה יש למזוג לכוסם לפני ששותה כדאיתא בשער הציון סי' רע"א ס"ק פ"ט. וזה עדיף לכאורה מאשר יטעמו כולם מכוסו הוא דהרי בסימן ק"ע סעיף ט"ז איתא: לא ישתה מהכוס ויתן לחבירו מפני סכנת נפשות. ומי שאינו מקפיד על זה לפחות יגב את הכוס לפני שאחרים ישתו מזה".

2. מיקל.

(א) זבחי צדק (שו"ת או"ח סי' כ"ז) – "דאם עיר של בעל השאלה הם אסטניסים גמורים אין לשתות מפי המקדש אלא דוקא המקדש ישתה מלא לוגמיו והם יוצאים י"ח וככל אשר דברנו אבל אם מנהגם לשתות מפי המקדש כמנהג מדינת בגדאד יע"א אין לבטל המנהג ויחזיקו במנהגם כיון שכבר נהגו לשתות מפי המקדש א"כ הם אינם אסטניסים ואם ח"ו יודעים בבע"הב המקדש דיש בו שום חולי כגון חולי החזה שקורין בערבי צד"ר אין להם לשתות משום צוואת ר"א הגדול אבל מסתמא המקדש בריא ועל כן צריכים הם לשתות מכוס המקדש משום חבוב מצוה".

(ב) חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' נ"ח ד"ה מה) – "הגרש"ז אוירבך ... תורת שבת ... זבחי צדק ... וכ"כ בבן איש חי".

(ג) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ו' טור ב') – "דאין נוהגים להקפיד בקידוש ובברית ובשבע ברכות ובכוס של ברכת המזון לשתות מכוס ששתה חבירו".

חוט שני (שאר ענייני סכנה [בתוך ס' טבילת כלים] ס"ק ח' אות א', עמ' פ"ב) – "ובכוס של קידוש ושל נישואין ששותים מהכוס של המקדש, אפשר דלא חיישינן לזה משום שומר מצוה לא ידע דבר רע".

(ד) הגרש"ק זצ"ל (דרור יקרא עמ' שע"ט, דרך אכילה סוף עמ' מ"א) – "איתא בשו"ע סי' ק"ע סעיף ט"ז דלא ישתה מן הכוס ויתן לחברו, מפני סכנת נפשות, ע"כ. על סמך מה רבים מקילין בזה בכוס של קידוש, בבהמ"ז ובשל שבע ברכות, ליתן את הכוס גם לאורחים שאינם בני ביתו ומנין לנו שכוס של מצוה מותר. תשובה: שומר מצוה לא ידע דבר רע".

הגרש"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' נ"ז טור ב') – "בכוס של קידוש אין סכנה".

(ה) מקור בהלכה (מהדורה חדשה, עמ' ס"ט) – "השותים מיין של קידוש או של זימון בברהמ"ז לא מדקדקים בכל זה רק שותים כך, אחד מחבירו. וכיון שזה מטעם חביבת מצוה, לשתות שיריים מכוס של מצוה, ושומר מצוה לא ידע דבר רע".

(ו) הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ו' טור ב') – "שלא נהגו להקפיד בכוס של ברכה לשתות מכוס ששתה חבירו".
(ז) עי' פסקי תשובות (אות כ') – "ומנהג העולם להקל בכוס של קידוש וברהמ"ז ושבע ברכות לתת למסובים, אך עכ"פ נכון שכל אחד יקנח מקום נשיקת הפה לפני שמעבירו לשני".

3. מראי מקומות – הגרי"א הענקין זצ"ל (עדות לישראל עמ' קכ"ג אות ס"ג), אור חיים (מועדים עמ' קפ"ג ד"ה דברי), עץ השדה (דפו"ח פרק ל"ה סעי' י"א).

(א) פמ"ג (מש"ז ס"ק ח') – "וקשה מסעיף כ"ב דמקנח מקום נשיקת הפה או שופך מים, והא איכא סכנה, אם לא שנחלק בין שיוורי כוסות ובין יש הרבה משקה בכוס דאין סכנה".

(ב) אדר"ת (שדי חמד פאת השדה מערכת ברכות סי' ל"א ד"ה וידידי) – "במערכת ברכות סימן ג' אות ה' קרא תמה על מנהג האשכנזים שאין המסדר קדושין טועם את הכוס ולכן משבח כבודו שיחיה מנהג אחינו הספרדים הי"ו שעושים כן. ולי עני הדבר פשוט מתלמוד ערוך בתמיד פ"ז סוף ע"ב לא ישתה אדם מים ויתן לתלמידו אלא אם כן שפך מהם וכן אמר ליה רב לחייא בריה ורב הונא לרבה בריה ולכאורה היה נראה לחלק בין מים ליין. אולם מלבד שאין סברא בזה, עוד מפורש שנינו במסכת דרך ארץ פרק ט' לא ישתה מן הכוס ויתננה לחבירו מפני סכנת נפשות וכוס משמע של יין וכן נפסק בטור ושלחן ערוך אורח חיים סימן ק"ע סעיף ט"ז. ועיין שם סעיף כ"ב אחר ששתית ונשאר יין בכוס לשתות חבירך קנח מקום הפה וכו' ולא תשפוך משום בל תשחית ואדרבא יש להתפלל על מנהג אחינו הספרדים הי"ו. ואולי יחשבו שבכוס מצוה לא שייך זה ...".

יז] לא ישתה כוס ויניחנו על השולחן - סעיף י"ז.

א. תלוי במנהג המדינה [ובזה י"ז יש להקל].

1. בן איש חי (שנה א' פ"ה בהר אות י"ג) – "ואף על פי שאמרו בהלכות דרך ארץ שלא ישתה כוס ויניחנו ריקן על השולחן אלא יאחזנו בידו עד שיבא השמש ויתנה לו מ"מ אם מנהג המדינה דלא קפדי בהכי גם הוא לא יקפיד".

2. ערה"ש (סוף סעי' ט"ז) – "ולא ישתה כוס ויניחנו על השולחן דשמא יש מי שנמאס בזה אלא יאחזנו בידו עד שיבא השמש ויתננו לו ועכשיו אין נוהרים בזה לפי שברוב השלחות א"א להמתין על השמש ואין דרכינו כן ולא ראינו מי שמקפיד בזה".

3. קצות השולחן (סי' ל"ט ס"ק ט"ו) – "ואיתא שם ג"כ לא ישתה כוס ויניחנו על השולחן אלא יאחזנו בידו עד שיבוא השמש ויתננו לו, ונראה דהיינו במקום שהשמש נותן לכל א' הכוס בידו, אבל לפי מנהגנו שמעמידין לכתחלה הכוסות ריקנים על השולחן וכ"א ממלה כוס לעצמו מותר להחזירו אח"כ על השולחן על מקומו, וכן נוהגין".

4. הגרש"ק זצ"ל (דרך אכילה סוף עמ' ל"ו) – "שאלה: מדוע לא נוהגים היום במש"כ השו"ע סי' ק"ע סעי' י"ז שלא ישתה כוס ויניחנו על השולחן אלא יאחזנו בידו עד שיבא השמש ויתננו לו. תשובה: יתכן שהיום אין דרך כ"כ להקפיד ע"ז ול"ש הטעם".

5. פסקי תשובות (אות כ"א) – "ועכשיו אין נוהרים בזה לפי שאין אצלינו השמש כבזמניהם, וברוב הפעמים אי אפשר להמתין על השמש, ולא ראינו מי שמקפיד בזה".

יח] אורחים אינו רשאי ליתן לאחרים - סעיף י"ט.

א. כה"ת (ס"ק ס"ט) – "אלא אם כן נטלו רשות וכו'. ואם הוא דבר מועט של פרי וכדומה שאין לחוש שיבא בעל הבית לידי בושח, או ליתן משלו, ראוי והגון ליתן לילדי בעל הבית או לילדי חבירו כי בזה מרבה אהבת שלום ורעות. חסד לאלפים אות י"ב".

יט] בל תשחית - סעיף כ"ב.

א. מים.

1. מיקל.

(א) מהרש"ם (ח"ג סי' שע"ה) – "ונראה דכיון דאיכא משום בל תשחית אינו מפסיד אבל במים ליכא משום ב"ת כמ"ש בשו"ע או"ח סוסי' ק"ע לכן מדיח סכיננו".

2. מראי מקומות – עץ השדה (דפו"ח פרק כ"ה סעי' ד', הע' ז', הע' ח').

ב. מראי מקומות – עץ השדה (דפו"ח פרק ל"ה סעי' ט').

1. לענין בל תשחית - עי' ערך "בל תשחית", לעוד שיטות ומראי מקומות.

כ [אכילה ושתיה ועמידה.

א. **אכילה ושתיה בשעת עמידה.**

1. מחמיר.

(א) א"ר (ס"ק כ"ג) – "כתב הרוקח סימן שכ"ט דרך ארץ לא יאכל אדם מעומד ולא ישתה מעומד ...".

(ב) פמ"ג (מש"ז ס"ק י') – "עיינן אליה רבה אות כ"ג וכ"ד העתיק כמה דברים טובים כדרכו הטוב ... לא יאכל וישתה מעומד".

(ג) באה"ט (ס"ק ט"ז) – "בספר אליהו רבה ... בשם רוקח דרך ארץ לא יאכל אדם מעומד ולא ישתה מעומד ...".

(ד) ערה"ש (סעי' ז') – "תניא מי שהוא ת"ח לא יאכל מעומד ולא ילקלק באצבעותיו".

(ה) שלחן הטהור (סעי' י"ט) – "אסור לאכול מעומד ולא ישתה מעומד".

(ו) ילקוט יוסף (או"ח סי' ק"ע סעי' ז', הע' י"א, קיצור שו"ע סי' ק"ע סעי' י') – "לא יאכל וישתה מעומד. [והן אמת דיש אחרונים

שכתבו, דבזמן הזה נשתנו הטבעים, ואין היזק באכילה מעומד, וכאשר אמרו כן לגבי דברים אחרים, (וכ"כ חת"ס גבי דגים

ובשר). וכן כתב בשו"ת רב פעלים חלק ב (סימן מה) דאפשר שטעם זה אין העולם נוהרים בזה לא בין ולא במים. מיהו רבינו

האר"י ז"ל היה מדקדק לקיים דברי חכמים, מאחר וד"ז נזכר בגמרא, ובודאי גם במים היה נוהר, ובכל מיני שתיה. וכיון שאין

בזה טירחא יתירה, ודאי שטוב להזהר בזה, אחר שראינו שהאר"י ז"ל היה נוהג כן. וכן כתב עוד בבן איש חי".

2. מראי מקומות.

(א) עי' יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה "עניני אכילה"], לשיטות ומראי מקומות.

ב. **עמידה מיד לאחר אכילה.**

1. מחמיר.

(א) א"ר (ס"ק כ"ג) – "כתב הרוקח סימן שכ"ט דרך ארץ לא יאכל אדם מעומד ולא ישתה מעומד ולא יקנח הקערה ולא ילקלק

אצבעותיו ואין לו לאכול ולעמוד מיד, עד כאן. וכתב בלקוטי מהרי"ל לא נתנו בו חכמים שיעור השהייה אלא כך הוא השיעור

כל מין שאכל ישהא אחריו כשיעור ברכה אחרונה שלו כגון בפת ישהא כשיעור ברכת המזון ומין דבעי ברכה מעין שלוש ישהא

כשיעורה וכו', עד כאן".

(ב) פמ"ג (מש"ז ס"ק י') – "ולא יעמוד מיד, וישהה כשיעור ברכה אחרונה, ברכת המזון, מעין שלש, בורא נפשות רבות".

(ג) באר היטב (ס"ק ט"ז).

(ד) שלחן הטהור (סעי' י"ט) – "ואין לו לאכול ולעמוד מיד עד שיברך ברכה אחרונה, **ואם רוצה עוד לאכול** ישהה לכל אחד כפי

הברכה אחרונה שלו ולפת כדי בהמ"ז".

(ה) פסקי תשובות (אות כ"ב) – "ואם גמר לאכול לא יעמוד עד שיברך ברכה אחרונה".

2. מראי מקומות.

(א) עי' יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה "הקזת דם"], לשיטות ומראי מקומות.

כא [האוכל לב: בהמה חיה ועוף.

א. מ"ב (ס"ק מ"ה) – "יזהר מאד שלא לאכול לב בהמה חיה ועוף [מ"א]".

1. עי' ערך סכנה [יו"ד סי' קט"ז], לשיטות ומראי מקומות.

כב [דמו בראשו.

א. **שום קלוף, ובצל קלוף, וביצה קלופה - שעבר עליהן הלילה.**

1. מחמיר.

(א) פסקי תשובות (אות י"ג) – "ומה שיש מאד ליהרר גם בזמננו לענין שום ובצל וגם ביצה (ויש אומרים גם צנון), שלא להשאירן

קלופים במשך הלילה".

2. מראי מקומות.

(א) עי' יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה "מתחייב בנפשו ודמו בראשו"], לשיטות ומראי מקומות.

ב. **הנכנס לביתו פתאום.**

1. שלחן מלכים (בואינו, או"ח סי' ק"ע ס"ק י"ד) – "אל תכנס לביתך פתאום. נדה פ' כל היד (טז)."

2. מראי מקומות.

(א) עי' יו"ד סי' קט"ז סעי' א' [ערך סכנה "דמו בראשו"], לשיטות ומראי מקומות.

כג [קשה לשכחה.

א. **דברים שקשה לשכחה: הגדר.**

1. א"ר (סי' ק"ע ס"ק כ"ג) – "וכתב בספר הגן [ליום חמישי] דאפילו עושה לשם מצוה כגון שבתות וימים טובים עובר ג' לאוין, השמר לך פן תשכח, בל תשקצו שממלא כריסו כמו בהמה, ואסור לברך ברכת המזון אחריה, וזה פירוש בטן רשעים תחסר [משלי יג, כה] אכילתו מברכה".
2. פסקי תשובות (סי' ק"ע אות י"ה ד"ה ובני) – "ובני תורה אשר לא יקפידו על הדברים הגורמים לשכחה הרי הם בכלל דברי הגמ' (מנחות צ"ט): 'כל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו ... שגורם לעצמו בידים שכחה'".
3. מראי מקומות.
(א) עי' יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה "קשה לשכחה"], לשיטות ומראי מקומות.

ב. אכילת לב בהמה חיה ועוף: קשה לשכחה.

1. מחמיר.
(א) מג"א (ס"ק י"ט) – "צריך לזהר מאוד שלא לאכול לב בהמה חיה ועוף".
(ב) א"ר (ס"ק כ"ד) – "צריך לזהר מאוד שלא לאכול לב בהמה חיה ועוף".
(ג) באה"ט (ס"ק י"ב) – "אך צריך לזהר מאוד שלא לאכול לב בהמה חיה ועוף".
(ד) מגן גבורים (אלף המגן סוף ס"ק י"ד) – "המ"א הביא כאן שלא לאכול לב בהמה חיה ועוף. ועי' בש"ך יו"ד סי' ע"ב".
(ה) ערה"ש (סעי' ט"ו) – "בסוף הוריות שנינו שיש מאכלים הקשים לשכחה וחשיב שם לב בהמה חיה ועוף".
(ו) מ"ב (ס"ק מ"ה, נדחי ישראל פרק ל"ב אות ד') – "יזהר מאד שלא לאכול לב בהמה חיה ועוף".
(ז) פסקי תשובות (אות י"ה ד"ה הצריך).
2. מראי מקומות.
(א) עי' יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה "קשה לשכחה: ציורים"], לשיטות ומראי מקומות.

ג. האוכל כבד: קשה לשכחה.

1. ברור הלכה (תנינא או"ח ח"א סוף סי' ק"ע) – "יש שהוסיפו דאף ממח וכבד יש להזהר, ולא נהגו כוונתייהו ואוכלים אף כבד של בהמה".
2. פסקי תשובות (הע' ע"ד) – "אין העולם נמנעים מאכילת כבד".
3. מראי מקומות.
(א) עי' יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה "קשה לשכחה: ציורים"], לשיטות ומראי מקומות.

ד. הרגיל בזיתים: קשה לשכחה.

1. מג"א (ס"ק י"ט), א"ר (ס"ק כ"ד), באה"ט (ס"ק י"ב) – "ובענין דברים המשכחים כגון זתים וכיוצא בהם אין זה אלא בע"ה".
2. יעב"ץ (מור וקציעה סוף סי' ק"ע) – "ומה שאין נוהגין לזהר מזיתים, אף הנוהרין מדברים המביאין לידי שכחה. נ"ל עיקר טעמן הוא, משום דמשמע להו שלא נאמרו דברי הגמרא אלא באוכלן לחין חיון וקובע סעודתו עליהן. משא"כ באלו הכבושין שאין אוכלין אותן אלא לקינוח. וראיה לדבר שאין חשש בזיתים כבושים, מר"י החורני פ"ק דיבמות [טו, ב] ור"י דאכל זית מליח פרק כ"מ [ברכות לט, א]".
3. ערה"ש (או"ח סי' ב' סעי' ה', סי' ק"ע סעי' ט"ו) – "אמרין בשלהי הוריות [יג]: חמשה דברים משכחים את הלימוד ... והרגיל בזיתים".
4. מראי מקומות.
(א) עי' יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה "קשה לשכחה: ציורים"], לשיטות ומראי מקומות.

ה. האוכל זיתים בכונה מוסיפים לו זכירה.

1. מג"א (ס"ק י"ט) – "בענין דברים המשכחים את האדם כגון זתים וכיוצא בהם אין זה אלא בע"ה אבל המאכל בכונה כנודע מוסיפין לו זכיר' כי הוא מתקן אותה".
2. א"ר (ס"ק כ"ד) – "כתב מג"א [ס"ק יט] בענין דברים המשכחים את האדם כגון זתים וכיוצא בהם, אין זה אלא בעם הארץ אבל האוכלים בכונה כנודע מוסיפין לו זכירה".
3. ערה"ש (סעי' ט"ו) – "וכתבו דהאוכל זיתים בכונה מוסיף זכירה [מג"א סקי"ט]".
4. מראי מקומות.
(א) עי' יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה "קשה לשכחה: ציורים"], לשיטות ומראי מקומות.

ו. שתיית מים מרובים: קשה לשכחה.

1. פסקי תשובות (הע' צ"ב) – "לשתות הרבה מים קשה לשכחה - סגולות ישראל מערכת מ' אות כ"ו ובמגיד משרים (להב"י) פ' בראשית שלא ישתה הרבה מים כי משביע בזה היצה"ר ומובא גם בכה"ח סי' קנ"ז סקט"ו (ואין מבורר כמה נקרא הרבה מים, והאם דווקא מים גרידא, ובלא"ה יש נוהגין שלא לשתות מים ללא תערובת משקה אחר)".
2. מראי מקומות.
(א) עי' יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה "קשה לשכחה: ציורים"], לשיטות ומראי מקומות.

ז. העובר בין שתי נשים: קשה ללימוד.

1. פסקי תשובות (אות י"ח).
2. מראי מקומות.
- (א) ע"י יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה "קשה ללימוד"], לשיטות ומראי מקומות.

כד [קשה לעניות.

- א. האוכל מלח בזרת: קשה לעניות.
 1. דר"מ (ס"ק ד*).
 2. מראי מקומות.
 - (א) ע"י יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה "קשה לעניות"], לשיטות ומראי מקומות.

כ. המאבד פרורין שאין בהם כזית: קשה לעניות.

1. כה"ח (ס"ק פ"ב).
2. מראי מקומות.
- (א) ע"י יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה "קשה לעניות"], לשיטות ומראי מקומות.

ג. רתיחה העולה ע"ג המשקה [קצף], הדוחק אותו לצדדין: קשה לעניות.

1. כה"ח (ס"ק פ"ב).
2. מראי מקומות.
- (א) ע"י יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה "קשה לעניות"], לשיטות ומראי מקומות.

כה [שער ענינים.

- א. גילוי: בזמן הזה.
 1. מחמיר.
 - (א) א"ר (ס"ק כ"ד), הו"ד בפמ"ג (מש"ז ס"ק י') – "עוד כתב בשל"ה [שם] דאף שכתב הטור דהאידינא נהגו להקל במשקין שנתגלו, מ"מ שומר נפשו ירחק מהם וקדוש יאמר לו".
 - (ב) כה"ח (ס"ק פ"ב, יו"ד סי' קט"ז ס"ק ו') – "השל"ה "...".
 2. מראי מקומות.
 - (א) ע"י יו"ד סי' קט"ז סעי' א' [ערך סכנה], לשיטות ומראי מקומות.

ב. לשתות מים אחר דגים: בזמן הזה.

1. מחמיר.
- (א) פתחי עולם (ס"ק כ"ז) – "לשתות מים באכילת דגים נמנעין. פסקי תו' מ"ק אות ל"ז".
- (ב) כה"ח (ס"ק ע"ט) – "לשתות מים באכילת דגים נמנעים".
2. מראי מקומות.
- (א) ע"י יו"ד סי' קט"ז סעי' ג' [ערך סכנה], לשיטות ומראי מקומות.

ג. כששופך משקה ועי"ז מעלה רתיחה.

1. מחמיר.
- (א) א"ר (סי' ק"ע ס"ק כ"ד) – "כתב בים של שלמה פרק כל הבשר סימן (ר"ב) [י"ב] שצריך האדם ליזהר שיכבד ויכנוש פירורי אוכלין, ויזהר שלא תשתה אופיא ולא ינפח ביה ע"כ. וכתב בשל"ה דף פ' [שם ד"ה עוד אמר השותה] שמעתי שזה האופיא מיירי מה שמעלה החבית כשהוא תוסס, אבל כשעושה אופיא כששופך משקה בכלי זה האופיא הוא משקה, מ"מ נכון ליזהר גם שם כי חמירא סכנתא מאיסורא ע"כ".
- (ב) כה"ח (ס"ק פ"ב).
- (ג) פסקי תשובות (הע' קט"ז) – "נכון לציין מש"כ בא"ר סקכ"ד בשם המהרש"ל (ביש"ש חולין פ' כל הבשר סי' י"ב) עפ"י הגמ' (חולין קה ב) יזהר שלא ישתה אופיא (קצף) ואל ינפח בו (בשביל לסלקו), ובשם השל"ה 'שמעתי שזה האופיא מיירי מה שמעלה החבית כשהוא תוסס, אבל כשעושה אופיא כששופך משקה בכלי, זה האופיא הוא משקה, מ"מ נכון ליזהר גם שם כי חמירא סכנתא מאיסורא".
2. מראי מקומות.
- (א) ע"י יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה "קשה לעניות"], לשיטות ומראי מקומות.

ד. אכל כל מאכל ולא אכל מלח, שתה כל משקה ולא שתה מים.

1. ברכות (דף מ.) – "תניא אידך: אכל כל מאכל ולא אכל מלח, שתה כל משקין ולא שתה מים, ביום ידאג מן ריח הפה, ובלילה ידאג מפני אסכרה".
2. מחבר (סי' קע"ט סעי' ו'), יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקמ"ו אות כ"ד) – "אכל כל מאכל ולא אכל מלח, שתה כל משקה ולא שתה מים, ביום ידאג מפני ריח הפה, ובלילה מפני ריח הפה ומפני אסכרה (פי' חולי חונק)".

3. **איך נוהגים:** מפני שכל האכילות שלנו מעורב מתחילה במלח, וכל המשקה שלנו מעורב במים – רמ"א (סעי' כ"ב), לבוש (סעי' כ"ב), ערה"ש (סעי' י"ט, סי' קע"ט סעי' ט'), מ"ב (סי' קע"ט ס"ק י"ח).
4. שלחן הטהור (סי' קע"ט סעי' ה'), הו"ד בפסקי תשובות (סי' ק"ע הע' ק"ח) – "ראוי לכל ירא שמים לאכל מעט מלח אחר גמר האכילה ולשתות מים אחר שתיית המשקים, ודברי מרן מור"ם תמוהים שהרי גם הם אכלו כל דבר במלח, פת במלח וכיוצא בו, וכן כל משקין הי' בהם מים והיאך יהי' משקה בלתי מים גם היין מזגו במים אעפ"כ הוזהרו לאכול מלח אחר האכילה ולשתות מים ולהנצל מריח הפה ואסכרה ר"ל".
5. מראי מקומות.
- (א) עי' יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה "מיתת אסכרה"], לשיטות ומראי מקומות.

שלא לנהוג בזיון באוכלין

סימן קע"א

- [א] האם עושה צרכיו בפת - סעיף א'. [ו] ציורים: להשתמש באוכל.
 [ב] גדר: בזיון אוכלין. [ז] ציורים: מפסיד אוכלים.
 [ג] שיעור: בזיון אוכלין. [ח] אין זורקין הפת.
 [ד] אוכלין שמחוסר תיקון. [ט] חמץ.
 [ה] צורך אדם. [י] לאכול דייסא בפת במקום כף - סעיף ג'.
 [יא] גלוסקאות: פת הבאה בכיסנין - סעיף ד'.
 [יב] אין מעבירין על האוכלין.
 [יג] האכלת מאכל אדם לבהמה.
 [יד] לפני חתנים - סעיף ה'.

דור המלקטים - אנציקלופדיה תלמודית (כרך ג' בזוי אוכלים), ברכת השם (סי' ג', פארהאנד), ידי כהן (קוני' ביזוי אוכלים, כהן), עץ השדה (שטסמן: סי' ט"ז - סי' כ"ב, דפו"ח שער ד' פרק כ"ז - פרק ל"ח).

א] האם עושה צרכיו בפת.

ברכות (דף נ:): – "תנו רבנן: יין, עד שלא נתן לתוכו מים אין מברכין עליו בורא פרי הגפן אלא בורא פרי העץ ונוטלין ממנו לידים, משנתן לתוכו מים מברכין עליו בורא פרי הגפן ואין נוטלין ממנו לידים, דברי רבי אליעזר; וחכמים אומרים: בין כך ובין כך מברכין עליו בורא פרי הגפן ואין נוטלין הימנו לידים. כמאן אזלא הא דאמר שמואל: עושה אדם כל צרכיו בפת, כמאן. כרבי אליעזר".

א. מחמיר.

1. ר"ח (תוס' ברכות דף נ: ד"ה כמאן [הגהות הב"ח ס"ק ד'], רא"ש פרק ז' סי' ל"ב) – "שפסק דלא כשמואל מדמוקי ליה כר"א".
 2. ר"ת (האגודה ברכות פרק ז' אות קפ"ה [וכמו גירסת תוס' לפנינו]).
 3. ראבי"ה (ח"ג הל' יו"ט סי' תשנ"ה) – "לא קיימא [לן] כשמואל".
- ב. מיקל, פסק כשמואל - היכא דלא ממאיס.**
1. בה"ג (סי' ב' הל' קידוש והבדלה עמ' ק"ב) – "וקיימא לן הלכתא כשמואל, הני מילי במידי דלא מימאיס אבל במידי דמימאיס לא".
 2. רי"ץ גיאת (הל' קידוש עמ' ו') – "וק"ל כשמואל הני מילי במידי דלא ממאיס אבל ביין דממאיס לא".
 3. תוס' (ברכות דף נ: ד"ה כמאן) – "ודאי קיימא לן כשמואל כדפירשנו וא"כ מותר לסמוך הקערה בפת היכא דלא ממאיס".
 4. ר"י (מרדכי ברכות רמז קפ"א, האגודה ברכות פרק ז' אות קפ"ה) – "ופסק ר"י דלא קי"ל הכי אלא כשמואל דאמר עושה אדם כל צרכיו בפת היכא דלא מימאיס".
 5. אור זרוע (ח"א הל' סעודה סי' ר"ה) – "דע"כ קיי"ל כשמואל במידי דלא מאיס".
 6. רשב"א (ברכות דף נ: ד"ה ולענין) – "אנן כשמואל קיי"ל כדארמין".
 7. רא"ש (ברכות פרק ז' סי' ל"ב) – "וקי"ל הלכתא כשמואל ה"מ במידי דלא ממאיס אבל במידי דממאיס לא".
 8. ר' יונה (ברכות דף לז: ד"ה ואין) – "ובזה בלחוד פסקי' הלכה כשמואל דאמר עושה צרכיו בפת שאינו מאוס כל כך אבל בשאר מודה שמואל דאסור דהא שמעינן ליה בהדיא דאמר במס' שבת פ' במה טומנין (דף נ ב) כל מידי דממאיס אסור".
 9. טור (סעי' א') – "אמר שמואל עושה אדם כל צרכיו בפת והלכתא כוותיה וה"מ במידי דלא ממאיס ביה אבל במידי דממאיס ביה לא".
 10. האגודה (ברכות פרק ז' אות קפ"ה, ביצה פרק ב' אות ל') – "והלכה כשמואל ודוקא בדבר דלא מימאס".
 11. פסקי ריא"ז (ברכות פרק ז' הל' ג' אות ג', שבת פרק ד' הל' א' אות י"ז) – "אבל עושה אדם כל צרכו בפת במקום שאין בו הפסד ואין בו מנהג בזיון".
 12. אורחות חיים (ח"א הל' סעודה אות ל"א) – "דקי"ל כשמואל דאמר עושה אדם כל צרכיו בפת ודוקא במידי דלא ממאיס וכ"ש למעלה וכן דעת הרי"ף ורבינו האי ז"ל".
 13. על הכל (סי' י"ג) – "וגם הלכה כשמואל דאמר עושה אדם כל צרכיו בפת היכא דלא ממאיס ויוכל לאוכלן לאחר כך".
 14. פוסקים – מחבר (סעי' א'), לבוש (סעי' א'), שלחן שלמה (סעי' א'), ושאר פוסקים.

ג. **דעת הרמב"ם** (ברכות פרק ז' הל' ט') – "ואין מעבירין כוס מלא על הפת, ואין סומכין את הקערה בפת".

1. מחמיר – הג' מיימוניות (ברכות פרק ז' הל' ט' ס"ק כ').
2. מיקל – ב"י (ס"ק א').

ד. מראי מקומות – ריטב"א (שבת דף נ: ד"ה לימא), רבינו ירוחם (נתיב ט"ז ח"ה דף קמ"ה סוף טור ב').

ב] גדר: בזיון אוכלין.

א. **סופרים** (פרק ג' משנה י"ד) – "אין נוהגין בזיון באוכלין, ואין זורקין אוכלין ממקום למקום. לא ישב אדם על גבי קופה מלאה תמרים או גרוגרות, אבל יושב הוא על גבי קופה מליאה קיטנית, או על גבי עגול של דבילה, מפני שנהגו כן. אין סומכין ואין מכסין באוכלין, ואין אוכלין באוכלין אלא אם כן היו ראויין לאכילה, ר' אליעזר בן יעקב אומר כל שיש לו יד ועוקץ מותר לכסות בו, ר' שמעון בן גמליאל אומר כל אוכל שגומרו בידי אחרים מותר לכסות, ר' שמעון בן גמליאל אומר כל אוכל שיש לו שומר מותר

לכסות".

1. רש"י (תענית דף כ: ד"ה אין) – "אין מאכילין אותן לבהמה. משום ביזוי אוכלין, ומחזי כבועט בטובה שהשפיע הקדוש ברוך הוא בעולם".

ב. ביזוי אוכלין: יותר חמור מבעל תשחית והפסיד אוכלין.

1. שאין זורקין הפת, אפ"ל במקום שאין הפסד - פוסקים.
2. שאפילו באיסורי הנאה אסור - פמ"ג.
3. שאפילו לצורך אדם אסור - לפי דעת המ"ב.
4. אפילו כשכוונתו לאכול אח"כ אסור – ברכת השם (סי' ג' סעי' ז').

ג. אין ראוי לאכילה.

1. מיקל, אין בזיון – פמ"ג (א"א ס"ק ג', "ואם אין ראוי לאכילה מותר לשמש בו מעשה עץ, כן כתבו ז"ל").

ד. מאכל בהמה.

1. מיקל, אין בזיון – תוס' (שבת דף קמג. ד"ה פירורין, "מפני שהוא מאכל בהמה דהיינו משמע דלא חזי לאדם והווי כשאר מאכל בהמה ומותר לאבדן"). תוס' הרא"ש (שבת דף קמג. ד"ה פירורין), עץ השדה (סי' ט"ז סעי' ה' [דפו"ח, פרק כ"ח סעי' א']).

ה. דברים שאסורים בהנאה.

1. מחמיר, מצד ביזוי.

א) פמ"ג (א"א ס"ק א') – "יראה לי פירות האסורין בהנאה בערלה וכלאי הכרם אסור לבזות אותם להשליכם לפני חתן וכלה לשמוח בהם במקום טיט ורפש, אף על גב דמצות לאו להנות נתנו ועוד שאין נהנה מגוף הפרי, מכל מקום ביזוי איכא. ולא משום הפסד אוכלין נגעו ביה, אלא אסור לבזות אוכלין לבעט בטובה כו', ומצוה לשורפן אבל לא לבזותם, כדאמרן כאן. ומאן דחזי אינו יודע אם הם אסורי הנאה".

ב) ששכ"ה (פרק כ' סוף סעי' כ"ט [דפו"ח, סעי' כ"ט]) – "אף כי חמץ בפסח אסור באכילה ובהנאה, ובשבת ובחג גם אסור בטלטול, הרי יש בו משום בזיון אוכלין, ואם הוא מוצא חמץ מושלך ברחוב, אל ידרוס עליו, אבל גם לא ירימו".

ג) עץ השדה (דפו"ח, פרק כ"ח סעי' ב').

2. מיקל, אא"כ יש חסרון של מראית עין. [נ"מ, כמו חמץ בפסח].

א) פתח הדביר (סי' רצ"ו ס"ק ג' ד"ה ויש) – "וראיתי להרב הפר"מ ... לא זכיתי לה"ד ... ואמאי פ' לאסור. אך אמנם נר' דעדין הדין נותן לאסור מטעמא בתרא דכ' הרב ז"ל שם לאסור מפני הרואים דמאן דחזא לא ידע דהו ערלה".

ב) רב פעלים (ח"ג או"ח סי' ט') – "יש להעיר בפס"ד של הרב א"א הנז' במה שפסק דאסור להשליך פירות של ערלה לפני חתן וכלה לשמוח בהם במקום רפש וטיט משום בזיון אוכלים, דאסור לבעט בטובה ומצוה הוא לשרפם, אבל לא לבזותם, וקשיא לי על סברתו הנז' מן הגמרא דפסחים דף ל"ג בהא דתניא מדליקין בפת ושמן של תרומה שנטמאת, ומשום שלא יבא לידי תקלה דדילמא אכילה מיניה קודם שריפה לכן פת זריק ליה בין העצים, ושמן רמי ליה בכלי מאוס, ואמרו בגמרא א"ר הונא לא שנו אלא פת, משום דכי זריק ליה בין העצים ממאיס ותו לא אתי למכליה, אבל חיטי דכי זריק להו לא ממאסי, חיישינן שמא יבא כהן לידי תקלה לאכול מהם, ור"י אמר אפילו חיטי, ומפרש רב אשי כגון דשליק להו אחר שנטמאו, ואח"כ זורקן לבין העצים, דאז הן נמאסות ואז לא אתי למיכל מנייהו, ור"ה חייש דילמא אתי למיכל קודם שליקה ע"ש, וכל זה הוא הלכה פסוקה בהרמב"ם פ' י"ב מה' תרומה ע"ש, נמצא, אף על גב דהפת זורקו ונמאס, וכן החיטים נמאסים אחר שליקה, והרי איכא בזיון אוכלים, עכ"ז מותר, ומוכרח לומר כיון דלשריפה קיימי תו לית בהו איסור משום בזיון אוכלים, וא"כ כ"ש בפירות דלא חיישינן בהו לבזיון אוכלים היכא דזורקן לפני חתן וכלה במקום רפש וטיט הנמאסים, כיון דלשריפה קיימי".

3. מראי מקומות – הגרא"ד אוירבך שליט"א (מכתב בסוף ס' עץ השדה עמ' רנ"ג, פתחי אברהם סי' מ"ב אות ח'), עץ השדה (סי' ט"ז סעי' ד', סי' י"ח סעי' ח'), שיח חכמה (סוכות סי' ט"ז אות א'), ברכת השם (סי' ג' סעי' כ"ד), ידי כהן (קונ' ביזוי אוכלים פרק ו' אות ו'), בית מתתיהו (ח"ג סי' ט').

א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק כ' הע' צ"ח [דפו"ח, הע' ק"ד], הליכות שלמה פסח פרק ד' סעי' ט"ו, ס"ק כ"ה, עי' הע' ק') – "דיתכן דדברי הפמ"ג אמורים לגבי ערלה, ולא על חמץ שהתורה ציותה להשביתו בכל דבר, וגם שופכים עליו נפט ושורפין אותו שהוא דרך בזיון, וע"ש בפמ"ג בסוף דבריו, דמאן דחזי אינו יודע שהם איסורי הנאה, וזה לא שייך בחמץ".

ב) חמץ - עי' לקמן.

ו. אינו מפסיד מאכל בידיו.

1. מיקל.

א) אג"מ (יו"ד ח"ב סי' קע"ד ענף ג' ד"ה וכן, לגבי בל תשחית) – "הא לא חייבה תורה לאדם להציל דברים מהשחתה דהתורה אסרה רק להשחית בידים ולא להציל מהשחתה כשאין לחייבו מצד הפסד הבעלים".

ב) מנחת יצחק (ח"ג סי' מ"ה) – "נראה דלא שייך איסור השחתה, אלא בעושה מעשה השחתה בידים, וכלשון הרמב"ם שם, ומאבד מאכלות דרך השחתה, אבל לא בשב ואל תעשה, שאינו אוכל, ועי"ז גורם שיתעפשו המאכלים מעצמן, דהרי בודאי לא חמיר איסור השחתה בחולין מבתרומה וקדשים, שנוסף עליהם עוד איסור של הפסד קודש, ומ"מ איתא לענין תרומה (במס' תרומות פ"ח מ"ח), בנוולד בה ספק טומאה, דאינה ראוי לאכילה שמא טמאה היא, ולא לאבדה שמא טהורה היא, עי' לשון רש"י (בבכורות

ל"ג ע"ב), דפליגו אם מותר לגרום לה טומאה, וטעם של המחמירים הוא רק משום דכתיב משמרת תרומותי, וגם בקדשים מצינו בספק פסול, דתעובר צורתה, ורק בכשר אסור, משום מביא קדשים לבית הפסול, וגם משום מצות אכילת קדשים, והיכא דא"א בענין אחר שרי".

ג) הגרשז"א זצ"ל (עץ השדה סי' י"ג הע' י"ב ד"ה ומאיך, פרק י"ט ריש הע' י"ט [דפו"ח, פרק ל"ה הע' ל"ח]) – "שאינ עובר בבל תשחית כשמניח מאכל שיתקלקל מאליו, ולכן אם רוצה להחמיר לעצמו במקום שמדינא שרי באכילה ורק יש צד להחמיר, יש עצה שיניח המאכל עד שיתקלקל מאליו".

ד) הגרשז"א זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' ק"ז) – "שאלה: כשיש אוכל שעומד להתקלקל מעצמו, האם עובר על בל תשחית, בזה שאין אוכלו. או דלמא שמכיון שלא עושה שום מעשה השחתה והאוכל מתקלקל מאליו אין עובר בבל תשחית. תשובה: לא עובר, (ומ"מ טוב לאוכלו אם אפשר)".

ה) עץ השדה (סי' י"ט סעי' ז' [דפו"ח, פרק ל"ה סעי' י"ב]) – "אין איסור 'איבוד אוכלין' ו'בל תשחית' כשאנו משחית מאכל בידים אלא שב'שב ואל תעשה' נגרמת השחתה, ולכן אם אינו אוכל מאכל סמויים ועל ידי כך נגרם שיתעפש מאליו, אינו עובר ב'איבוד אוכלין' ו'בל תשחית'".

ז. רפואה.

1. מיקל – רשב"ץ (ברכות דף נ: ד"ה אבל, לשונו מובא לקמן), מג"א (הקדמה, "איתא בשבת דף ק"ח שורה פת ביין ומניחה ע"ג העין ש"מ אפילו מידי דממאס אם עושה לרפואה שרי"), א"ר (ס"ק א'), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק א'), ערה"ש (סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ד'), עץ השדה (סי' ט"ז סעי' ח' [דפו"ח, פרק ל"ב סעי' ט"ז]), ידי כהן (קונ' ביזוי אוכלים פרק ב' אות ב').
2. מראי מקומות.

א) הגרשז"א זצ"ל (הערות במסכת שבת דף קח:): – "מדאמר שמואל שורה אדם פיתו ביין ונותנו על גב העין בשבת. וילה"ק דלעיל נ' ב' מבואר דאף דאמר שמואל עושה אדם כל צרכו בפת, מ"מ היכי דמאיסי אסור, וא"כ היכי שרינן הכא להשתמש כך בפת, ועכצ"ל דצורך רפואה שאני ומה"ט הוא דשרינן, אבל א"כ תקשי דמעתה מוכח הדבר שעושה לצורך רפואה ונפל כל ההיתר [וכמב' בשמעתין דכל שמוכחא מילתא דלרפואה קעביד אסור], ומיהו יש דעה (הרשב"א) והובא בשו"ע ק"ס סעיף י"ב דבאין לו מים לנט"י מותר ליטול ידיו ביין אף על גב דלכתחילה אסור משום הפסד אוכלין, מ"מ בדלית ליה שרי, וא"כ מבואר לדידיה דכל דאיכא צורך (אף לא כצורך רפואה) שרינן לאפסודי האוכלין, ולפי"ז א"ש דבאמת אין הכרח דלרפואה קעביד דאף צורך כ"ש בלא רפואה שרינן ליה להפסיד האוכלין, או שנאמר, שאין הפת נמאס כאן".

ח. ביזוי אוכלין באוכל לא כשר.

1. מחמיר.
 2. מיקל.
- א) הגר"א ונבצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' ר"ז אות ל"א) – "שאלה: האיסור לבזות פת - האם דווקא בלחם כשר או גם בלא כשר. (כגון פת עכו"ם, או טבל). תשובה: כן. שאלה: למה. תשובה: הוא אוכל לבני אדם".
- א) הגרשז"א זצ"ל (תשובות הגר"ח דפו"ח אות תתתכ"א) – "האם שייך ביזוי אוכלים באוכל שאינו כשר. ואם יש איזו עדיפות לתת אוכל זה לבעלי חיים. תשובה: לא".

ג] שיעור: בזיון אוכלין.

א. אוכל.

1. כזית – מחבר (סי' ק"פ סעי' ג', סעי' ד'), פמ"ג (סי' רצ"ו א"א ס"ק ג', לשונו מובא לקמן), דעת תורה (ריש סעי' א'), שבט הקהתי (ח"ב סי' ק"א, לשונו מובא לקמן), עץ השדה (סי' ט"ז סעי' ב' [דפו"ח, פרק כ"ז סעי' ו']), פוסקים.
- א) לבוש (סי' ק"פ סעי' ג') – "שמותר לאבד פירורין שאין בהן כזית, מפני שאינם נקראין אוכל מפני מיעוטן ואין כאן בזיון אוכלין".
- ב) אתון דאורייתא (כלל ט' ד"ה ונראה) – "ונראה שד"ז אי פחות מכזית אוכל מיקרי ראוי שיהי' תלוי בחילוף הסוגיות שבין ברכות דנ"ב ע"ב לשבת דקמ"ג ע"א דבברכות איתא דפרורין שאין בהם כזית מותר לאבדן ביד ע"ש ובשבת איתא דאסור לאבדן ביד ע"ש דוודאי אי מיקרי אוכל אזי אסור לאבדן ביד משום הפסד אוכלין דאיסור גמור הוא וכמבואר בשבת ד"נ ע"ב ואפי' לשמואל דאמר עושה אדם כל צרכו בפת שרי ג"כ רק לצורך ודווקא היכא שאין הפת נמאס ע"י כך וכמבואר בשבת שם עש"ה אבל לאבד אוכלין בידים וודאי אסור לכ"ע וא"כ מדשרי לאבד ביד פרורין שאין בהם כזית על כרחק דלאו אוכל מיקרי וכן נראה מדברי התוס' שם בשבת דקמ"ג ע"א ד"ה פרורין דטעם ההיתר הוא משום דחשיבי מאכל בהמה לא מאכל אדם יעושה"ה וי"ל דפרורין שנתפררו בשעת אכילה מימאסי טפי ולא חשיבי אוכל רק בכזית משא"כ אוכל בעלמא שפיר אוכל מיקרי גם בפחות מכזית ואין להאריך".

ג) קשה: חצי שיעור – עץ השדה (סי' י"ט הע' א' [דפו"ח, פרק ל"ה הע' ג']).

ב. משקה.

1. רביעית.

1. א) פמ"ג (סי' רצ"ו א"א ס"ק ג') – "ומה שכתב [המ"א] דבר מועט אין קפידא, לכאורה ביזוי אוכלין דווקא כזית, ומשקה ברביעית, כמו שכתוב ברכות נ"ב ב' פירורין שאין כזית מותר לאבדן ביד".
- ב) דעת תורה (ריש סעי' א') – "ועפמ"ג".

(ג) עץ השדה (דפו"ח, פרק כ"ז סעי' ו').

ג. אם זה רק מה נשאר, או לא.

1. דהיינו רק אחר גמר האכילה או השתיה נשאר מאכל פחות מכזית או משקה פחות מרביעית.

(א) פסקי תשובות (אות א', הע' י"ב) – "ודע, שמצינו בפוסקים שלא חששו לאיסור הפסד אוכלין אלא אם כן יש במאכל כזית לכל הפחות ובמשקה רביעית לכל הפחות, ולכן אם לאחר גמר האכילה או השתיה נשאר (בקדירה או בצלחת או בבקבוק ובכוס או על השלחן וכדו') מאכל פחות מכזית או משקה פחות מרביעית אין איסור להשליכו. [אבל לפני האכילה או השתיה, אפילו מאכל או משקה מועט העומד להצטרף לשיעור ומיועד לאכילה או לשתייה אסור לאבדו ולבזותו, כן הוא עפ"י שו"ת מהרי"ל דסק"ן קונט"א סי' ה' אות קפ"ו, וכן מוכח להדיא מהא דאין זורקין חיטים דרך בזיון אף על פי שכל חטה אין בה שיעור כזית (ואין כלל סברא לומר דחשיבותה מטעם בריה, ופשוט), וכן רוב המאכלים הרי הם מגרירים או פירורים המצטרפין יחד לחשיבות אכילה, ופירורי פת פחות מכזית דליכא איסור מדינא לזרקן, היינו משום ששוב אינן מיועדים לאיצטרופי יחד לאכילה (וכמ"ש בשו"ת מהרי"ל דסק"ן שם), וגם בזה מצינו מחמירים אם צירפם לכזית, ומחמת דקשה לעניות יש לזוהר בפירורי פת אפילו פחות מכזית, וכמ"ש בכל זה בס"ק פ' סעי' ד' ובמשנ"ב (שם סק"י), והנה מהפמ"ג בס"ק רצ"ו (שם) משמע שאמר דבריו גם במאכל ומשקה החזי לאיצטרופי, דמיירי שם מיין ששופך מכוס גדול, דאם שופך פחות מרביעית ליכא איסורא, אך כאמור, מדברי הפוסקים הכא משמע לחומרא, וגם הפמ"ג ציין בדבריו שם לעיין במש"כ בס"ק קע"א לענין חיטים, אך כאן לא כתב כלום בזה (אך בס"ק פ' א"א סק"ג כתב בזה, והבאנום להלן הערה ל"ה), וגם אפשר שהפמ"ג שם לא אמר דבריו אלא בצירוף דהוי לצורך מנהג לסימן טוב, דאז מקילינן כשפחות מכזית ורביעית וכדברי הט"ז ומג"א שם, אבל בסתמא אסור לאבד אפילו פחות מכזית ורביעית בחזי לאיצטרופי ולהיות למאכל או משקה ראוי ומוכן לאכילה]."
2. כל מקרא.

(א) עץ השדה (סי' ט"ז סעי' ב' [דפו"ח, פרק כ"ז סעי' ו', הע' י"ז] (לשונו מובא לקמן)).

- ד. מהרי"ל דיסק"ן (סי' ה' אות קפ"ו) – "שאלוני לאבד משקין פחות מרביעית. נראה לי דאסור, ואף דמסימן קס (סעי' יב) אין ראייה, דכיון דבעי עכ"פ שיהא בכלי רביעית, וכיון שאינו יכול לאבד הכל, אם כן הוי כמו דליכא בכלי טפי. אך מצד סברא נראה כיון דחזי לצרופי, ושאני פירורי פת שאינן נדבקין, ועיין מג"א (סי' תס ס"ק ב)".
1. מגיה (שם ס"ק תי"ב) – "וע"ע בפרמ"ג (א"א רצו, ג) דכתב דביזוי אוכלים אינו אלא מכזית ורביעית, אך יתכן ואיסור בל תשחית הוא אף בפחות מכזית ורביעית".
2. עץ השדה (דפו"ח, פרק כ"ז הע' י') – "מהרי"ל דיסק"ן ... [ולכאורה דבריו אמורים לענין איסור איבוד משקין, ויתכן שבאיסור זה גם הפרי מגדים מודה לדבריו ששייך בפחות מרביעית, אך לגבי ביזוי משקים צריך שיהיה חשיבות משקה דהיינו רביעית, וכמבואר בפרי מגדים הנ"ל ודו"ק]."
3. מראי מקומות – פסקי תשובות (הע' י"ב, לשונו מובא לעיל).

ה. מראי מקומות – תורת חיים (ס"ק ד', "וצ"ע"), ידי כהן (קונ' ביזוי אוכלים פרק א' אות ו').

ד [אוכלין שמחוסר תיקון.

- א. סופרים (פרק ג' משנה י"ד) – "ר' שמעון בן גמליאל אומר כל אוכל שגומרו בידי אחרים מותר לכסות".
1. לשון המחזיר ויטרי (סי' תקכ"ד פרק ג'), ס' הרוקח (הל' סעודה סוף סי' של"א) – "רבי אליעזר בן יעקב אומר כל אוכל שגמרו בידי אדם מותר לכסות בו".
2. ב"י (סוף הסימן) – "כתב הרוקח (סו"ס שלא) במסכת סופרים (פ"ג הי"ד) רבי אליעזר בן יעקב אומר כל אוכל שגמרו בידי אדם מותר לכסות בו רבי אליעזר בן יעקב אומר כל שיש לו יד ועוקץ מותר לכסות בו ע"כ. ומשמע דאפילו מאן דפליג על שמואל מודה דבכהאי גונא שרי להשתמש באוכלין".
3. נחלת יעקב (על מסכת סופרים פרק ג' משנה י"ד ד"ה בידי) – "בידי אחרים. הב"י בס"ק קע"א הביא בשם מסכת סופרים דגרסי הכי כל שגמרו בידי אדם מותר לכסות בו. והיינו שעדיין אינה ראויה לאכילה עד שצריך תיקון בידי אדם".

ב. מחמיר.

1. מחבר (סעי' ה') – "הזורקים חטים".
2. אבני ישפה (ח"א סי' ל"ד ענף ב', ענף ג') - לשונו מובא לקמן.
3. שאר פוסקים.

ג. מראי מקומות – ברכת השם (סי' ג' סעי' י"ב).

1. שיטה מקובצת (ברכות דף נ: ד"ה ממשיכין), הו"ד בשעה"צ (ס"ק כ') – "ויש אומרים דחטים לא חשיבי אוכל לגבי הא מילתא".

ה [צורך אדם.

א. יש להקל.

1. רשב"ץ (ברכות דף נ: ד"ה אבל) – "אבל לא גלוסקאות. שנמאסין הן אפילו בימות החמה, ולא דמו ליינ שאין עיקר שמחת החתן והכלה בקליות ודכותיהו כמו ביין. ומיהו קצת שמחה יש אפילו [בהן ולפיכך] שרי מידי דלא ממאיס בימות החמה. וכן כתב הרשב"א

ז"ל. ולמדנו מדבריהן דלא חישינן להפסד אוכלין היכא שיש קצת הנאה בדבר אעפ"י שאינו דרך הנאתן של אוכלין. ומצאתי ראייה לדבריהם מדאמרינן בפ"ק דפסחים אמר שמואל משום ר' חייא שותין מלוג בסלע ומזלפין מלוג בשתיים, ומשמע מהכא דזילוף היינו אע"פ שאינו דרך הנאתו שרי כיון שיש לו הנאה בדבר דלא חישינן להפסד אוכלין. ואע"ג דשמואל אמר לה ושמואל אמר עושה אדם כל צרכיו בפת, הא אמרינן דמודה שמואל משום דממאיס. וכן נ"ל דמותר להשתמש באוכלין לרפואות אפי' בשלא דרך הנאתן ואפילו במיחושין שאין שם חולי, דכל שיש בו משום רפואה אין בו משום בזיון והפסד. והכי מוכחי הרבה רפואות שהזכירו חכמים בגמ' במקומות רבים".

2. מג"א (הקדמה, ס"ק א') – "ומוכח בגמ' בכמה דוכתי דשרי לזלף הקרקע ביין ולעשות ממנו משרה וכבושה ולסוך הגוף ביין אפי' שלא לרפואה וטעמא כמ"ש הרמב"ם אין מפסידין האוכלין דרך ביזוי ובעיטה ע"כ משמע דדבר שהוא צורך האדם ליכא ביזוי ובעיטה, וכ"מ בשבת דף נ"ג, דטעמא משום הפסד אוכלין, וא"כ כל היכי שעושה לצרכו ליכא פסידא ומה"ט נוטלין לידים במשקין **אי ליכא מים** וכמ"ש ס"ק א' ע"ש ... איתא בשבת דף נ' דאסור לפצוע זתימ אפילו כוונתו למתוקי פירא מפני שנמאסים ע"י כך והרי"ף פירש שמירי שרוצה ליטול בו ידיו ומשום זה נמאסין ואסור **דאפשר ליטול בבורית**".
3. א"ר (ס"ק א') – "מותר לזלף הקרקע ביין ולעשות ממנו משרה (וכבושה) [וכבושה] [ב"ק קב ע"א, וקטו ע"ב], ו[כן] לסוך הגוף ביין ושמן אפילו שלא לרפואה כיון שהוא צורך אדם [עיין שבת נ ע"ב]".
4. פמ"ג (מש"ז ס"ק א') – "כל לצורך מותר להפסיד אוכלין וליכא ביזוי, עיין מ"א (א') [ריש הסימן]. עיין סימן קפ"א סעיף ט'. ועיין סימן ק"ס סעיף י"ב לנטילת ידים ביין יש מתירין, והיינו באין לו מים, דאם לא כן יש ביזוי והפסד".
5. ת"א (כלל ל"ט סעי' ה') – "אין לו מים, מותר ליטול ידיו בשכר ושאר משקין ואין בזה משום ביזוי אוכלין, כיון שצריך לזה ואינו בדרך איבוד".
6. מגן גבורים (אלף המגן ס"ק א', ס"ק ב') – "מ"א".
7. ע"י ערה"ש (סוף סעי' ה').
8. בית יצחק (יו"ד ח"א סי' ע"ט) – "המג"א".
9. ע"י הגרשז"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' ק"ז אות קל"ב) - לשונו מובא לקמן.
10. אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ג, על סי' קע"א) – "וקו' על המג"א אינו נכון, דכל הנידון הוא מה שנשאר אוכל אחרי שנשתמש ובא לידי הפסד, משא"כ בסך שמן שמה שסך זהו לצורך האדם, ולא נשאר שמן להפסד, ופשוט, ולפי"ז שפיר נכונים דברי המג"א, ולפי"ז מותר לעשות מתפוח אדמה מקום להניח פתילה, וכן מותר מה שנוהגים כיום לחתוך תפוחי אדמה ומניחין אותן בצבע, ואח"כ עושים מזה כחותמת על הבגד, כדי לצייר אותם. ומש"כ שם עוד בביאור הלכה ולפי דברינו אין לנו מקור שיהיה מותר ליטול ידים בשאר משקין אפילו אי ליכא מים, צ"ע דהרי מבואר בחולין ל"ג ע"א תוס' ד"ה ונאכלין ובראשונים שם דמותר להדיח בשר במי פירות, ואין בו משום הפסד אוכלין, כש"כ לנטילת ידים דמותר".

ב. רק אם הוא גם דרך העולם, יש להקל.

1. מ"ב (ס"ק ד') – "ואפילו בלא רפואה אם הוא דבר **שהוא צורך האדם ודרך העולם** לעשות בהאוכל צורך זה ג"כ שרי ומטעם זה מזלפין הקרקע ביין וסכין הגוף ביין ושמן כמבואר בגמרא בכמה דוכתי".
 - בה"ל (סעי' א' ד"ה לא) – "עיין מ"ב במש"כ ודרך העולם לעשות כן וכו' כן מוכח מסוגיא דמהו לפצוע זיתים שהביא המ"א לקמיה שאסרו חז"ל ואף דהמ"א שם תירץ משום דאפשר בבורית הוא דחוק דהא מותר אדם לסוך בשמן ולא אסרינן משום דאפשר בבורית וע"כ דמשום שדרך העולם כן שרי משא"כ בפציעת זיתים אף שיש בתוכן שמן אין דרך העולם לסוך בפירות ולפי כל זה אין לנו מקור לדברי המ"א שכתב דדבר שהוא צורך האדם לית ביה משום הפסד אוכלין ואדרבה המעיין בדברי הפוסקים בסימן זה יראה דאסור ליטול ידים במשקה משום הפסד אוכלין **ולאו בשופטני עסקינן** דיטול במשקה היכא דיש לו מים וע"כ דכל היכא דאין דרך העולם לעשות כן יש בו משום הפסד אוכלין בכל גווני ומה שהביא מהרמב"ם דלא אסור הפסד אוכלין כ"א דרך ביזוי ובעיטה המעיין שם יראה דנט"י וכה"ג שהאוכלין נפסד מקרי דרך ביזוי ובעיטה ולפי דברינו אין לנו מקור שיהיה מותר ליטול ידים בשאר משקין אפילו אי ליכא מים זולת הי"א שהביא המחבר בסימן ק"ס סי"ב ועליו רמז המ"א וכבר כתבנו שם בבה"ל שלא נמצא זה רק באו"ז ואף הוא לא כתב שם רק בדרך שמא ומטעם אחר דאפשר דלא חישינן להפסד אוכלין בשעת הדחק וצ"ע בכל זה".
 - (א) עץ השדה (סי' י"ז הע' כ"ג [דפו"ח, פרק ל"ב הע' ל"ג], הע' כ"ח ד"ה והנה [דפו"ח, הע' ל"ז]) – "ומבואר בביה"ל [ד"ה לא] דמותר לסוך בשמן אפילו שאפשר בבורית, והטעם משום שדרך העולם לעשות כן עי"ש. והנה א"כ לפ"ז לאו מילתא פסיקתא היא להתיר לסוך בשמן, אלא ההיתר תלוי במידה שהדרך לעשות כן, **ואם משתנה ההרגל** ואין רגילים לסוך בשמן יהיה אסור, וכדלהלן בהערה כה לענין משרה וכבושה. וכמו"כ להיפך, אם דרך העולם לעשות שימוש אחר בשמן יש לנו להתיר אותו שימוש, ודו"ק".
 2. מנחת יצחק (ח"ג סי' מ"ה אות א') – "וגם בהפסד אוכלין לצורך, נראה דחמיר מבשאר מילי, דהרי בטו"ז (ביו"ד סי' קי"ז ס"ק ו') הקיל בזה בשאר מילי, ואלו בהפסד אוכלין, כתב המ"ב (בביאור הלכה סי' קע"א), להוכיח דאין היתר רק היכא דדרך העולם לעשות כן עיין שם".
 3. עץ השדה (דפו"ח, פרק כ"ז סעי' ז')
 4. מראי מקומות.
- (א) הגרחפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ד') – "והטעם, דהבזיון נובע מזה שמשמש בדבר חשוב ומעולה, לצרכים בלתי חשובים, ולכן אם דרך העולם לעשות צורך זה, א"כ הרי אין בזה משום בזיון, שאינו חשוב בעיניהם מלהשתמש להנ"ל, אבל אם אין דרכם בזה, אע"ג דלדידה כדאי הדבר, כגון שיש לו עודף ביצים, ולכן רוצה לעשות מהם שמפו, אבל מכיון שאין העולם עושים כן, מפני יקרות האוכלין, הרי הוא כבזיון ... עי"ל דהבזיון הוא שמשנהו מתכלית המיועד לו מהקב"ה, ולכן אם דרך העולם לעשות צורך זה א"כ זה נמי תכליתו ושרי".

ג. **קשה: מים אחרונים** - לפי שיטת המ"ב.

1. **אבני ישפה** (ח"א סי' ל"ד ענף א' ד"ה ומה) – "ומה שקשה לי על דברי הבה"ל הוא מה שהמ"ב בעצמו כתב בסי' קפ"א ס"ק כ"א דשרי ליטול מים אחרונים אפילו בשמן ודבש וחלב חוץ מיין מפני חשיבותו. ומדובר במקום שאין מים כמ"ש המ"ב שם ס"ק כ'. והנה אף אי נימא דדרך העולם ליטול מים אחרונים בשמן, אבל ודאי שאין דרך העולם ליטול בדבש וחלב, ואיך התירו כאן ולא חששו משום הפסד אוכלין לפי סברת הבה"ל דהכל תלוי בדרך העולם אף במקום שאין מים, וצ"ע. ואולי יש ליישב דאיירי המ"ב במשקים שנשארו בכוסות אחרי שתיית המסובין, וכיון דנמאסו על ידי השתייה א"כ הם עומדים להזרק לאשפה, וממילא לא שייך בזה הפסד אוכלין כיון שהוא בלא"ה כבר מופסד. וגם אין בזה משום בזיון אוכלין כיון שהוא מופסד ועומד שהרי אין איסור לזרוק אוכל היכא שהוא נמאס ונפסד. וכאן שבלא"ה הוא כבר נמאס ונפסד, שוב לא שייך איסור של בזיון אוכלין. אמנם הוי ליה למ"ב בסי' קפ"א לבאר דאיירי בשיירי אוכלין, וצע"ק בדברי המ"ב הנ"ל. ותלמידי רחמים כהן נ"י תירץ דשאני מים אחרונים שאם לא נוטלים יש לחשוש למלח סדומית שמסמא העיניים ולכן הקילו בו יותר ע"כ".
 2. **עץ השדה** (סי' י"ז הע' ל"ו [דפו"ח, פרק ל"ב הע' נ"ה]) – "ואמנם לגבי מים ראשונים כתב הביאור הלכה בסי' קע"א [ד"ה לא], דגם כשאין לו מים אין ליטול בשאר משקים אלא בשעת הדחק, וכנ"ל בהערה לא, וכאן לא הזכיר שעת הדחק, וי"ל. (ואפשר דאחר אכילה כיון שכבר צריך לברך, ה"ז נחשב בכל גוונא שעת הדחק, משא"כ קודם אכילה שעדיין לא נתחייב, ודו"ק)".
 3. **פסקי תשובות** (סוף הע' י"ב) – "ומה דמצינו שלענין נט"י ראשונים במשקין לא התירו אלא בשעת הדחק לכמה מן השיטות (עיין ביה"ל ד"ה לא), ולענין נטילת מים אחרונים התירו בשאר משקין ואפילו שלא בשעת הדחק, אולי מיירי במשקין דלא חזי לאיצטרופי, או דהתם נמי **דיש בזה מצות נטילת מים אחרונים התירו בפחות מרביעית**, משא"כ בבזיון ללא שום סיבה לא התירו בפחות משיעור אם חזי לאיצטרופי, וכאמור".
- ד. מראי מקומות – **ברכת השם** (סי' ג' סעי' י"א), **ידי כהן** (קונ' ביזוי אוכלים פרק ב' אות ג').

ו] ציורים: להשתמש במאכל.

א. **מלח.**

1. **מיקל**, דליכא ביזוי אוכלין במלח שאי"ז אוכלין.
 - א) **על מצח אהרן** (ח"ב סי' י"ט).
 - ב) **הלל אומר** (או"ח סי' קי"ח) – "ומפני חומר האיסור של קליות ואגוזים נשתנה בהרבה מקומות המנהג לזרוק על חתן וכלה מלח לזכר ברית מלח עולם (רוקה אבודרהם), אך שגם מלח שמנדרס לא חזי (רש"י עירובין קד). אל אין זה מאכל, כי אינו נקנה בכסף מע"ש".
 - ג) הו"ד **בברכת השם** (סי' ג' סעי' י"ב).
 - ד) **ידי כהן** (קונ' ביזוי אוכלים פרק י"ד אות ו').
2. מחמיר.
 - א) **אילת השחר** (זבחים דף סב. ד"ה והביאו) – "והביאו בול של מלח וסתמוהו ... ויל"ע למה אין בזה משום ביזוי אוכלין, וכן מצינו בעירובין (ק"ד) שהיו בזוקין מלח ע"ג הכבש שלא יחליקו הכהנים, ולא חיישינן לביזוי והפסד אוכלין, ומלח אוכל הוא דהא תניא על המלח מברך שהכל, ומ"ש לענין הפסד. ומש"כ תוס' ב"ב כ' א' דמלח אינו מקב"ט, אינו ראי' דלא חשיב אוכל לענין ביזוי והפסד אוכלין, דכמה מיני אוכלין דלא חשיבי אוכל לענין קבלת טומאה ומ"מ אסור להפסידם כמו שמן קרוש רפ"ג דטהרות ועוד. ועל שבת קט"ז ב' דשרי להפשיט כל הקרבן פסח משום כל פועל ה' למענהו, דהיינו שלא יהי' מוטל בבזיון, וא"כ כ"ש דאין איסור בזה לבזוק מלח משום ביזוי אוכלין כיון שמסייע לעלות למזבח".
 - ב) **הגר"ח ק"צ** (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה תשמ"ג) – "דאיכא ביזוי אוכלין במלח שהוי אוכל".
3. מותר לפזר מלח (spread salt) על שלג או קרח – **הגר"ש פעלדער שליט"א** (שמעתי, שדרך העולם), **עץ השדה** (דפו"ח, פרק ל"ב סעי' י"ד).
4. מראי מקומות – **פני מבין** (או"ח, בהג' סוף הספר סי' ק'), **עץ השדה** (דפו"ח, פרק כ"ח סעי' ה'), פרק ל"ב סעי' י"ד).
 - א) **שארית יעקב** (יוטס, סי' י"ב) – "ועיין בש"ס עירובין דף ק"ד דיתראה דמותר ליתן מלח על הכבשים ולא חייש לביזוי אוכלין".

ב. אם מותר לרחוץ כתמים שעל היד בלימון.

1. **מיקל.**

- א) **אבני ישפה** (ח"א סי' ל"ד ענף א') – "נראה שמותר לכו"ע לרחוץ ידיים בלימון להעביר כתמים. דלפי המ"א דתליא אם הוא צורך גופו של אדם, גם כאן הוי צורך גופו של אדם. ואין לטעון דאפשר בבורית, דידוע דבורית אינו מועיל לכתמים. ואעפ"י שיש להשיג איזה אבן מיוחדת שהיא גם מעבירה כתמים, מ"מ כיון דאין זה מצוי לכל אדם שרי להשתמש בלימון. ונ"ל דגם הבה"ל יודה כאן להיתר, דאף שכתב דאין דרך העולם לסוך את הידיים בפירות, מ"מ פוק חזי מאי עמא דבר דמשתמשים בלימון להעביר כתמים, וא"כ שפיר הוי דרך העולם ושרי".
 - ב) **הגר"ש פעלדער שליט"א** (שמעתי) - שדרך העולם.
 - ג) **שבט הקהתי** (בית מתתיהו ח"ד סי' כ"א אות ב' ד"ה מסקנא) – "שמותר להשתמש בלימון לניקוי".
 - ד) **אבני דרך** (חי"ד סי' ל"ט) – "כיוון דזה לצורך האדם מיקרי".
 - ה) **אורחותיך למדני** (אבני דרך חי"ד סי' ל"ט ד"ה והוסיף, הע' ד' ד"ה אולם).
2. מחמיר.

(א) עי' ברית הלוי (ח"ב סי' ד') – "אסור להבריק 'כלי כסף' ב'מיץ לימון', כיון שכיום ישנם חומרי ניקוי לכלי כסף. כמו כן מטעם זה נראה, שאין להתיר בזמה"ז לעשות דבק מקמח ומים".
 (ב) בית מתתיהו (ח"ד סי' כ"א, אבני דרך ח"ד סי' ל"ט הע' ד') – "אבני ישפה ... דבריו תמוהין בתרתי ... אסור להשתמש בלימון עצמו לצורכי ניקוי, וישתמש בו אחר שנסחט ממה שנשאר".

ג. אורז (rice).

1. לשים פלפון רטוב (wet cell-phone) באורז - שמעתי מכל בני חבורה, שהוא דרך העולם.
2. מלח ממלחיה שיש בה אורז (salt shaker with rice) - דרך העולם.
3. לשים אורז בתוך בלון (balloon) - לכאורה אינו דרך העולם.

ד. לעשות תמונה מפולים ושעועית (beans) וכדומה (arts & crafts).

1. מחמיר.

(א) חשוקי חמד (ברכות דף נ:) – "שאלה. לפעמים, כדי להעסיק ילדים בימי החופש, מלמדים אותם להכין תמונות מפולים או שעועית שמדביקים אותם על גבי לוח קרטון, ולפעמים גם צובעים אותם, האם הדבר מותר. או שמא יש בזה בזוי אוכלים. לפעמים חוקקים על גבי תפוח אדמה אותיות או צורות ומטבילים אותו בצבע ומשתמשים בו כחותמת, האם הדבר מותר. תשובה. אם ידביקו את הזרעונים בדבק שאינו ממאס אותם מאכילה (כגון העשוי מקמח ומים) מותר, אך אם ידביקם בדבק פלסטי וכדומה, באופן כזה שימאסו מאכילה אסור, משום שנאמר במסכת ברכות דף נ ע"ב שעושה אדם כל צרכיו בפת חוץ במידי דממאס וכך נאמר בשו"ע או"ח (סימן קעא ס"א) עושה אדם צרכו בפת, והני מילי דלא ממאס ביה, והוא הדין שאין לגרום לשאר אוכלין שימאסו, יעו"ש. וכמו כן אסור לעשות חותמת מתפוח אדמה, ובמסכת שבת דף קה ע"ב נאמר: 'רב ששת רמי ליה לאמתיה מוניני ארישיה'. ופרש"י ציר של דגים קטנים, וצ"ע איך מותר לעשות כך. הרי יש בזה משום בזוי אוכלים. ואולי מדובר בשיירי כוסות, דמותר, דבין כך הולך לאיבוד וכעין מה שכתב שם החדושי אגדות מהרש"א וצ"ע. כמו כן מותר להדביק שעועית נגועה בתולעים מאחר ואינה ראויה למאכל".

(ב) ברכת השם (סי' ג' סעי' י"א, ס"ק כ"א) – "ואף לדעה הראשונה המתרת משמע מדברי האחרונים דלא בכל צורך כל זהו מותר, וצ"ע לפי"ז במה שנהגו העולם להשתמש באוכלים לצורך הדבקה וצביעה בתמונות וכדו'. [דלדעת המ"ב ודאי אין היתר ואף גם לדעת המ"א לא נראה דהוי בגדר צורך גמור יותר מדברים הנזכרים בכך איש חי המובא לעיל]".

(ג) פסקי תשובות (אות י') – "ועפ"י המבואר קשה יהיה לנו למצוא היתר על הנהגה לעשות כל מיני קשוחים ותמונות נוי ועבודות נוי שנותנים בהם גם מיני מאכל שונים אשר עוברים תהליך עיבוד למנוע רקבון ומדביקים אותם על הקישוט, ועפ"י המבואר הכא יש לימנע מלעשותם, ואפילו עושה זאת לצורך מצוה".

2. מיקל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' ק"ז אות קל"ב) – "מותר להשתמש בשעועית בשביל להדביק אותו על ניירות וכו' כמשחק לילדים, ולא צריך לחשוש בזה משום ביזוי אוכלים, מכיון שזה לצורך האדם. ולמרות שיש משחקים אחרים, מכיון שסוג הענין המיוחד שיש בשעועית אין במשהו אחר, לכן זה מותר. ואם יש שעועית עם חורים של תולעים, בודאי שעדיף להשתמש בזה".

(ב) הגר"ש פעלדער שליט"א (שמעתי, ע"פ ב"ד של השבט הלוי). שיש ג' צירופים. (1) מג"א. (2) שהאוכל מוחסר תיקון (עי' לעיל). (3) אולי דרך העולם.

ה. לעשות דברי נוי מתפוחי אדמה.

1. מחמיר.

(א) אבני ישפה (ח"א סי' ל"ד ענף ג') – "וגם נשאלתי על דבר האנשים שלוקחים תפוחי אדמה וחותכים ממנו צורות שונות ואח"כ טובלין החתיכות בצבע למען יעמדו לנו. נראה דאסור לעשות כן דיש כאן הפסד אוכלין, דאף שהנוי הוא צורך האדם, מ"מ יכול לעשות הנוי מעץ ואבן ואין להפסיד אוכלין בהנם".

(ב) חשוקי חמד (ברכות דף נ:) – "אסור לעשות חותמת מתפוח אדמה, ובמסכת שבת דף קה ע"ב נאמר: 'רב ששת רמי ליה לאמתיה מוניני ארישיה'. ופרש"י ציר של דגים קטנים, וצ"ע איך מותר לעשות כך".

2. מיקל.

(א) אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ג, על סי' קע"א [פסק כמג"א, ולא כמ"ב]) – "ולפי"ז מותר לעשות מתפוח אדמה מקום להניח פתילה, וכן מותר מה שנהגים כיום לחתוך תפוחי אדמה ומניחין אותן בצבע, ואח"כ עושים מזה כחותמת על הבגד, כדי לצייר אותם".

ו. לעשות דבק מקמח (glue from flour).

1. מראי מקומות – אבני ישפה (ח"א סי' ל"ד ענף ב').

(א) בן איש חי (שנה א' פ' בחקותי אות ט"ז) – "ופה עירנו עושין לפעמים בליל המילה שלחן מונח עליו ענפים ופרחים מורכבים זעג"ז לנוי וגובלין עיסה של קמח כדי לתחוב בתוכה הענפים וגם מביאים פרי שקורין נומ"י שהוא מתוק או רמון וכיוצא כדי לתחוב בהם הענפים להרכיבם זעג"ז, ופירות אלו ודאי הם נמאסים ומתקלקלים בכך, וצריך למחות בהם שלא יעשו כזאת בשום מאכל ופירות אם יהיו מתקלקלים ונמאסים".

(ב) יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק א' סי' ה') – "שאלה: האם מותר לעשות בובות משחק מבצק או יש לחוש בזה משום ביזוי אוכלין או בל תשחית. תשובה: מותר".

ג) עץ השדה (סי' י"ז הע' י' ד"ה והנה [דפו"ח, פרק ל"ב הע' י"א]) – "והנה מבואר בגמ' בכמה מקומות דעושין דבק מקמח והגדר בהיתר זה שמעתי ממו"ח שליט"א דקמח נחשב שעומד גם לשימוש זה, וכמו שמן שעומד להדלקה. וכלל ההיתר ע"פ הנ"ל תלוי בכל שימוש בצורך שיש בו. וממילא יש לדון בכל שימוש לפי מה שהוא, ובכל זמן בדרך שרגילים לעשות כן".

ז. שיורי שתיה: למים אחרונים וכדו'.

1. מיקל.

א) עי' הגריש"א זצ"ל (עץ השדה סי' ט"ז הע' י"ג, סי' י"ז הע' ל"ז, אשרי האיש ח"א פרק ל"ד אות ג') – "שיורי שתיה שנשאר בכוסות (במקום ציבורי), ואין דרך ב"א לשתותם, יש לצדד שמותר ליטול מהם מים אחרונים, וליכא בהו משום ביזוי משקין, מאחר שעומדים לשפיקה ולא לשתיה".

ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא סי' קע"א על מ"ב ס"ק ח') – "אין ליטול ידיים במי סודה וכד', אא"כ עומד בין כך לזריקה".
ג) אבני ישפה (ח"א סי' ל"ד ענף א' ד"ה ומה) – "במשקים שנשארו בכוסות אחרי שתיית המסובין, וכיון דנמאסו על ידי השתייה א"כ הם עומדים להזרק לאשפה, וממילא לא שייך בזה הפסד אוכלין כיון שהוא בלא"ה כבר מופסד. וגם אין בזה משום בזיון אוכלין כיון שהוא מופסד ועומד שהרי אין איסור לזרוק אוכלין היכא שהוא נמאס ונפסד. וכאן שבלא"ה הוא כבר נמאס ונפסד, שוב לא שייך איסור של בזיון אוכלין".

ד) ילקוט יוסף (סי' קפ"א סעי' י"ז, הע' י"ח ד"ה והנה, קיצור שו"ע סעי' י"ח) – "ויש להתיר ליטול מים אחרונים ממים שנשארו בכוס לאחר שסיים שתייתו".

2. מראי מקומות.

א) הגר"ח זצ"ל (מילי מעלייתא אות ס"ב) – "שאלה: המ"ב (קפ"א כ') הביא בשם הפמ"ג דהא דהתיר המחבר ליטול מים אחרונים בכל מיני משקים הוא רק אם אין לו מים. מהו אם יש לו שיורי משקה ששתה ממנו אדם דבלא"ה ילכו לאיבוד האם גם בכה"ג עדיף ליטול במים אם יש לו או בכה"ג יכול ליטול בהני משקים אף כשיש לו מים. תשובה: יטול רק במים".

ב) פסקי תשובות (סי' קפ"א אות י"ב) – "וכפי שביאר הפמ"ג, טעמו משום ביזוי אוכלין, ולפי"ז אם אין חשש של בזיון אוכלין, וכגון אותם מעט משקין הנשארים בכוס לאחר השתיה שבלא"ה אין הדרך לשתותם וגם הם פחותים מרביעית היה לנו להתיר לכתחילה ליטול בהם מים אחרונים, אמנם יש הכותבים שמ"מ צריך ליטול במים דווקא כשיש תחת ידו מים, אבל אם צריך ללכת לחזר אחר מים ועקב כך יגרם שלא יוכל לברך עם המזמן והציבור, יטול בשאר משקין ושפיר דמי".

ח. אתרוג: לנעוץ ציפורן להרחח בקליפת האתרוג ולברך עליו בורא עצי בשמים.

1. שערי הברכה (פרק ג' הע' ק"ב) – "ויש הנוהגים לקחת אתרוג ולנעוץ בו ציפורן להרחח ועושים כן לנוי לצורך בשמים להבדלה, ויש הנמנעים מלעשות כן משום המבואר לעיל דהוי ביזוי והפסד אוכלים. אמנם יל"ע שכיון שחלק משימושי האתרוג עצמו הוא לריח א"כ אי"ז ביזוי מה שמוסיף עליו עוד בשמים להרחח".

2. ידי כהן (קונ' ביזוי אוכלים פרק ב' אות י"ג) – "מה שנהגו לנעוץ ציפורן להרחח בקליפת האתרוג ולברך עליו בורא עצי בשמים, מותר ואינו בכלל 'נרתיק לסכין'. [כן הורה הגר"י תופיק שליט"א ראב"ד ביתר. כיון שהציפורן יונק ומתחזק ריחו ע"י האתרוג נמצא ששניהם משמישים לריח ואינו בכלל נרתיק לציפורן אלא זה וזה גורם]".

ט. זורק בשר.

1. הגר"ש זצ"ל (עץ השדה סי' י"ח הע' ד* [דפו"ח, פרק ל"ג הע' ה']) – "דבשר יבש וצלוי אינו נמאס ע"י הזריקה".

י. לגבי קינוח והדחה בפה בין אכילת בשר לגבינה.

1. עי' יו"ד סי' פ"ט סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

יא. הבדלה: ישפכנו מלא על כל גדותיו שישפך על הארץ.

1. דבר מועט [פחות מרביעית] יש להקל.

א) ט"ז (סי' רצ"ו ס"ק א') – "ובעיקר הפי' של אומרים כל בית שאין נשפך בו יין כמים כו' לא נ"ל דצוו חכמים לשפוך יין דאדרב' יש איסור בזה וכמ"ש סי' קע"א ממשיכין יין בצינורות לפני חתן והוא שיקבלנו בכלי בפי הצינור ... ע"כ נ"ל דיש למעט בחלק הנשפך במ"ש בכוס הבדלה משום הפסד משקין".

ב) מג"א (סי' רצ"ו ס"ק ג') – "רש"ל וב"ש כתב לבטל השפיקה לגמרי משום ביזוי משקה וכמ"ש סימן קע"א ולדידן צ"ל דדבר מועט אין קפידא".

ג) א"ר (ס"ק ב') – "ונוהגין לשפוך וכו'. בבאר שבע דף ק"כ [בקונטרס באר מים חיים סי' ח] הקשה מהא דממשיכין בצינורות לפני החתן דוקא בכלי משום ביזוי אף שהוא לסימן ברכה [ברכות נ ע"ב], וסיים משבח אני הספרדים שאין שופכין ע"כ. וכן כתב הט"ז [ס"ק א] והוסיף לפרש הא דכל בית שלא נשפך ר"ל שלא יתרגז אדם אם אירע לו היזק כשנשפך יין דיעבד ע"י אחד מבני ביתו, דרוגו הוא סימן עניות, אבל [לא] שיצו חכמים לשפוך עיין שם. ולי אפשר לחלק דבשפיקת מעט יין ליכא ביזוי, וכ"כ מג"א [סוסק"ג], ועוד הא במטה משה [סי' תקד] כתב טעמים אחרים דצריך ליתן לעדתו של קרח חלקם כדוגמת מים אחרונים".

ד) באה"ט (ס"ק ג') – "ורש"ל וב"ש כתבו לבטל השפיקה לגמרי משום ביזוי משקה וכמ"ש סימן קע"א. ולדידן צ"ל דדבר מועט אין קפידא. מ"א".

ה) מ"ב (סי' רצ"ו ס"ק ה') – "וטעם השפיקה. והאחרונים הסכימו דלא ישפוך בשעת ברכה כלל אלא בשעה שמוזג ישפכנו מלא על כל גדותיו שישפך על הארץ וגם זה יש למעט בחלק הנשפך משום הפסד משקין".

2. מראי מקומות – עץ השדה (סי' כ' סעי' ב' [דפו"ח, פרק ל"ו סעי' ב', סעי' ג']), ברכת השם (סי' ג' סעי' מ"ח).
 (א) פמ"ג (סי' רצ"ו א"א ס"ק ג') – "ומה שכתב [המ"א] דבר מועט אין קפידא, לכאורה ביזוי אוכלין דווקא כזית, ומשקה ברביעית, כמו שכתוב ברכות נ"ב ב' פירורין שאין כזית מותר לאבדן ביד".
 (ב) ששכ"ה (פרק ס' הע' נ"ד) – "ויש לברר אם מבדיל על שאר משקין, וכדלעיל סעי' ג-ו, אם ג"כ נוהגים למלאות עד שנשפך, עיין עירובין סה א ו-ב".

יב. תליית פת בסל.

1. ע"י יו"ד סי' קט"ז, לשיטות ומראי מקומות.

יג. לא ינעוץ סכין באתרוג או בצנון.

1. ע"י יו"ד סי' קט"ז סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

יד. מראי מקומות.

1. אוצר הלכות (הע' ז') – "מ"א ... ולפ"ז אפ"ל דע"כ סומכין הרבה בנ"א להשתמש במידי דאכילה ושתי' לצורך אע"פ שנפסד עי"ז, כגון הסד כותל או רצפת ביתו בסיד, וחותרך חתיכת בצלים ונותנם שמה כדי לשאוף הריח של הקעמיקע"ל, וכן יש בנ"א שמכסין ושורין בגדים לבנים ובפרט טליתם בחלב, וכן יש המכבסין כתמי בגדים או שעושין פיאות לילדים במי לימו"ן, וה"ה לכל כיוצ"ב, אם אינו יכול לעשותם כי אם בדברים אלו מותר לדעת המ"א".

ז' ציורים: מפסיד אוכלים.

א. פירות מתולעים, וכדו': טירחא מרובה, או שהמאכל מאוס בעיניו.

1. מיקל.

(א) הגריש"א זצ"ל (בדיקת המזון כהלכה שער ב' פרק ד' הע' י"א עמ' קכ"א) – "מותר לזרוק את המאכל ואינו נחשב לבל תשחית".
הגריש"א זצ"ל (דפוס חדש שם) – "ואם עושה משום מצוה מן המובחר מותר אפילו אם עושה דרך השחתה".

(ב) שבט הלוי (מבית לוי גליון י"ז עמ' צ"ח אות ד', בדיקת המזון כהלכה שער ב' פרק ד' הע' י"א עמ' קכ"א) – "מאכל שקשה לבודקו מותר לזרוק ואין בזה משום בל תשחית".

(ג) הגר"צ וובר שליט"א (בדיקת המזון כהלכה שער ב' פרק ד' הע' י"א עמ' קכ"א) – "העיר לרמב"ם (הל' מלאכים פ"ו ה"ו) וז"ל 'וכן אילן מאכל שהזקין ואינו עושה אלא דבר מועט שאינו ראוי לטרוח בו, מותר לקוץ אותו".

(ד) בדיקת המזון כהלכה (שער ב' פרק ד' סעי' י', עמ' קכ"א).

(ה) ברכת השם (סי' ג' סעי' נ"ב).

2. מראי מקומות.

(א) הגר"י ווייס שליט"א (בדיקת המזון כהלכה שער ב' פרק ד' הע' י"א עמ' קכ"א) – "שאיין אדם מחויב לאכול מה שאינו חפץ בו".

ב. ביטול בששים, או כלי שני.

1. יש בעיה מצד בל תשחית, והפסד אוכלין.

(א) שלמת חיים (סי' ק"ז, דפו"ח או"ח סי' ק"א) – "והנה בכלי שני ובששים יש לחוש שלא יבוא לאיסור בל תשחית וכדומה".

(ב) שמירת הגוף והנפש (מבוא פרק י"ג ד"ה והנה).

(ג) עץ השדה (סי' י"ג סעי' ז' [ע"י דפו"ח, פרק כ"ב סעי' ה']).

2. בכלליות - ע"י יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה], לשיטות ומראי מקומות.

ג. דברים הקשים לשכחה: מצד בל תשחית.

1. זכר עשה (פרק ו' סעי' קט"ו) – "הרוצה להחמיר על עצמו בענינים אלו, אפילו שע"ז מגיע לידי השחתת מאכלים, לא יחוש, ואין בזה משום איסור לא תשחית, וה"ה במקום שיש ספק באיזה דבר, אם הוא בכלל דברים המשכחים. ומ"מ היכא דיש בידו להציל המאכל מהשחתה, כגון ליתנו לידי נשים שאינן מוזהרות באיסור שכחה וכיו"ב, רמי עליה לעשות כל טעדיק דאית ליה, כדי שלא יגיע לידי איסור זה".

2. בכלליות - ע"י יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה], לשיטות ומראי מקומות.

ד. גילוי: מצד בל תשחית.

1. הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ב' סוף הע' ק"ג, שמירת הגוף והנפש מבוא פרק י"ג סוף ד"ה והנה) – "שבכל מיני אוכלין שיש בהם משום גילוי, שנפסק בשו"ע יו"ד ר"ס קט"ז דהאינדא מותר, אם רוצה בעל נפש להחמיר על עצמו כמ"ש בפת"ש בשם השל"ה, אלא שחושש משום בל תשחית, יש לו עצה להשאיר המאכל עד שיתקלקל מאליו ואז אינו עובר משום בל תשחית".

2. הגר"ח ק"צ"ל (שמירת נפש תשובה ל"א, עמ' קמ"ח) – "האם בזמנינו יש איסור לאבד דבר שנתגלה משום בל תשחית. תשובה: מסתבר שאם חושש שמא ישכח וישתה מותר (דלצורך בנ"א אין זו השחתה ע"י שבת ק"מ ב')."

3. בכלליות - ע"י יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה], לשיטות ומראי מקומות.

ה. אוכלין ומשקין תחת המיטה: מצד בל תשחית.

1. מיקל.

א) משנה הלכות (חי"א סי' י') – "ומ"מ אם רוצה להחמיר על עצמו ולזרוק המאכל אין בו משום לא תשחית".
 ב) חוט שני (שאר ענייני סכנה [בתוך ס' טבילת כלים] ס"ק ז' ד"ה ולמעשה, עמ' פ"א) – "ולמעשה באוכלין שתחת המטה אין נאסרים באכילה כמבואר באחרונים. אלא דהמחמיר יחמיר לעצמו, ואין בזה משום בל תשחית, דאם אחד לא רוצה לאכול מה שיש עליו רוח רעה, אינו מחוייב".

2. מראי מקומות – ברכת השם (סי' ג' ס"ק רי"ב).

א) בכלליות - עי' יו"ד סי' קט"ז סעי' ה' [ערך סכנה], לשיטות ומראי מקומות.

ו. הקיא.

1. מחבר (סי' שכ"ח סעי' ל"ט) – "אין עושין אפיקטוזין (פי' הערוך אפיק טפי זון כלומר להוציא עודף המזון) דהיינו גרמת קיא אפי' בחול, משום הפסד אוכלים; ואם מצטער מרוב מאכל, בחול מותר אפילו בסם; ובשבת, אסור בסם ומותר ביד".

2. אגלי טל (טוחן ס"ק נ"ג אות ד') – "העולה מזה דאפיקטוזין כדי שיוכל לאכול עוד דבחול אסור משום הפסד אוכלין אם עשה כן בשבת כדי שיוכל לאכול סעודה ג' אין אסור משום הפסד אוכלין רק אסור משום מתקן גברא".

ז. לזרוק מאכלים ראויים לאכול באשפה.

1. עי' סי' ק"פ [ערך סכנה], לשיטות ומראי מקומות.

ח. הכנסת מאכלים ומשקים לבית הכסא.

1. דברי שלום (קרויז, ח"ג סי' א') – "אבל בהכניס מאכל בדיעבד לבית המרחץ אין מקום להחמיר כלל לענ"ז, ואפי' באין הפסד יש לחוש להחמיר משום אסור דבל תשחית, לכן אין להחמיר בהכניס לבית המרחץ מאכל או משקה כלל".

2. עי' יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה], לשיטות ומראי מקומות.

ח [אין זורקין הפת.

ברכות (דף נ:)) – "דתניא: אין זורקין את האוכלין. ההיא בפת תניא".

א. ראשונים.

1. אין זורקין את הפת אפילו אם לא נמאס, משא"כ שאר אוכלין.

א) תוס' (ברכות דף נ: ד"ה אין) – "ואין זורקין את הפת אפילו לא ממאס וכן שאר אוכלין אסור לזרוק במידי דממאס".

2. אין לזרוק פת רק במקום דממאס.

א) עי' רש"י (ברכות דף נ: ד"ה אבל, לפי הב"י סוף ס"ק א') - לשונם מובא לקמן.

ב) רשב"א (ברכות דף נ: ד"ה ולענין) – "וכן נראה מדברי ר"ה גאון ז"ל דכתב אין זורקין את הפת ולא שאר אוכלין דממאס, אבל דלא ממאס זורקין".

ב. פוסקים.

1. אין זורקין את הפת אפילו אם לא נמאס, משא"כ שאר אוכלין.

א) ב"ח (ס"ק א') – "אלא ודאי היכא דממאס אפילו בשאר אוכלין אסור והיכא דלא ממאס שאר אוכלין שרי ובפת אסור".

ב) ט"ז (ס"ק ב') – "ואין זורקין הפת. פירש ב"י אפי' אם לא ממאס משא"כ בשאר אוכלין צריך שיהיה נמאס דוקא".

ג) מג"א (ס"ק א') – "ואין זורקין הפת. אפי' לא ממאס בכך (ב"ח ב")".

ד) א"ר (ס"ק ב') – "ויש מתירים וכו'. בשלחן ערוך השמיט הגי' יש מתירים, וכן הב"ח [סעיף א] הוכיח דבפת אף שאינו נמאס אסור, וכן כתבו אחרונים [ט"ז ס"ק ב' מג"א סק"א]".

ה) באה"ט (ס"ק ב') – "הפת. אפי' לא ממאס בכך. ב"ח".

ו) פמ"ג (מש"ז ס"ק ב') – "אבל לעשות בו מלאכה שאינה צורך אכילה לסמוך איזה דבר אף על גב דלא ממאס אסור "בפת" דווקא, דהוה כמו זריקה לתירוץ התוספות [ברכות נ, ב ד"ה אין] שהביא הב"י".

ז) שלחן שלמה (סעי' א').

ח) ח"א (כלל מ"ה סעי' ו') – "ופת אסור לזרוק אפילו במקום שלא ימאס".

ט) קיצור שו"ע (סי' מ"ב סעי' ט') – "אסור לזרוק פת אפילו במקום שאינו נמאס, כי הזריקה היא בזיון. ושאר מיני אוכלים אם נמאסין על - ידי הזריקה אסור לזרוקן, אבל אם אינן נמאסין כגון אגוזים וכדומה מותר".

י) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ג', שלטי גיבורים ס"ק ב') – "שאיין זורקין את הפת. אף דלא ממאס ב"י וב"ח וט"ז ומ"א".

יא) ערה"ש (סעי' ג') – "ואין זורקין את הפת אף על גב דלא מיטניף דהזריקה עצמה הוי דרך בזיון וכשם שאין זורקין את הפת כך אין זורקין שארי אוכלין אך בזה יש הפרש דהאיסור באוכלין אינו אלא כשמתנפים ע"י זריקה ונמאסים בכך אבל כל דלא מטנפי כמו אגוזים ושקדים ורמונים וחבושים שיש עליהם קליפות קשות ואין המאכל נמאס מותר ולא דמי לפת שעל הלחם יהיה האדם וצריך לנהוג בו קצת כבוד אבל לא שארי אוכלים ואף שיש מי שסובר דאין חילוק לא חשו לדיעה זו [עב"י ולבוש]".

יב) בן איש חי (שנה ב' פר' בהר בחקתי אות י"ז) – "ואין לזרוק פת מאחד לאחד אף על פי שאינו נמאס בזריקה. גם יש בני אדם כשיעשו פירות כבושים במים ומלה יניחו בתוכם חתיכת פת כדי שיהיה לכבושין טעם יפה וחתיכת פת זו נמאסת ומתקלקלת, וצריך למחות בידם בדבר זה, וכל אדם צריך לכבד את הלחם ועליו תבא ברכת טוב".

- (ג) מ"ב (ס"ק ט') – "ומבואר בב"י וש"פ דפת חשיבא טפי משאר אוכלין ובדידיה אסור אפילו אם לא נמאס ע"י זריקה כגון שזורקו ע"ג מקום נקי דלזול הוא לפת".
- (יד) כה"ח (ס"ק ו').
- (טו) וזאת הברכה (עמ' ט"ז אות א').
2. אין לזרוק פת רק במקום דממאס.
- א) עי' הגר"ח צאנזר זצ"ל (על מג"א ס"ק א') - לשונו מובא לקמן.
3. מראי מקומות.
- א) לבוש (סעי' א') – "יש אומרים שאין זורקין הפת מפני שהוא בזיון לו, אף על פי שאינו נמאס בזריקה זו כגון הזורק לתוך הקערה או על גב המפה, מכל מקום מפני חשיבתו אסור לזרוקו שמזלזל בו, ואף על פי שמותר לעשות בו צרכיו שאינן ממאסין אותו אבל זריקה הוי ביזוי טובא ואסור, ויש מתירין אם אינו נמאס בזריקה".

ג. זורקין פרוסת המוציא.

1. מחמיר: ויותר חמור מסתם פת.
- א) לבוש (סי' קס"ז סעי' י"ד) – "מכל מקום לא יזרוק הפרוסה משום ביזוי אוכלים: הג"ה ועיין לקמן סימן קע"א סעיף א': וגם אינו לכבוד למקבל הפרוסה שיתן לו דרך זריקה".
- ב) פמ"ג (סי' קס"ז א"א ס"ק ל"ח) – "פת אע"ג דלא ממאס אסור לזרוק. ועיין לבוש שם [סעיף א] יש מתירין אם אין נמאס, אבל בהמוציא י"ל דהוה בזיון מצוה".
- ג) גר"ז (סי' קס"ז סוף סעי' כ"א) – "ויזהר הבוצע שלא יזרוק חתיכת המוציא לפני המסובין שאסור לזרוק הפת אפילו על השולחן כמו שיתבאר בסי' קע"א".
- ד) מ"ב (סי' קס"ז ס"ק פ"ח) – "הבוצע נותן. אבל לא יזרוק חתיכת המוציא על השולחן לפני האורחים אפילו אם לא נמאס המאכל ע"י הזריקה כמו שיתבאר בסימן קע"א ועוד כיון שהיא פרוסת המוציא הוי בזיון מצוה".
- ה) הגריש"א זצ"ל (הערות במסכת ברכות דף נ:): – "ועי' בשו"ת התעוררות תשובה ח"א שכתב שאביו הכת"ס היה נוהג לזרוק לסועדים על שולחנו פרוסת המוציא בסעודת ליל שבת, ולמעשה אין לנהוג כן מן הטעם הנ"ל".
- ו) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' ל"ד) – "וכתבו האחרונים שלא יזרוק חתיכת המוציא על השולחן לפני האורחים אפי' אם לא נמאס ע"י הזריקה, ובפרט בפרוסת המוציא דהוי בזיון מצוה, ונראה דהיינו זריקה ממש דשייך בו ענין בזיון, אבל הטלה מועטת בדרך הושטה אין קפידא".
2. מיקל, יכול לזרוק פרוסת המוציא.
- א) עי' הגר"ח צאנזר זצ"ל (על מג"א ס"ק א') – "ונ"ל מאחר דבה"ג (הלכות קידוש י"ד ע"ד) והרי"ף (ל"ז ע"ב) והרמב"ם (פ"ז מברכות ה"ט) ורש"י והרשב"א (ברכות נ' ע"ב) מקילין, במידי דרבנן נקטינן כוותיה, והתוספות הוי יחיד בדבר, ורשאי לזרוק פרוסת המוציא על השולחן דלא ממאסו וכן עמא דבר, ומ"מ בעל נפש יחוש לעצמו".
- ב) התעוררות תשובה (ח"א סי' קע"ח, א"נ ח"א סי' קל"ב) – "ראיתי לרב האי גאון מרן אבא [בעל הכתב סופר] זצ"ל שהיה נוהג כשבירך בשבת וי"ט על לחם משנה היה מכוון להוציא את בני ביתו, והמה מכוונין לברכתו ויוצאים בברכתו, וכשחילק מהלחם משנה היה זורק להיושבים בשולחן פרוסת המוציא. ותמהתי הא הלכה רווחת בגמרא ובפוסקים במסכת ברכות (נ' ע"ב) שאין זורקין אוכלים ובפרט בפת שהגם שבזריקתו אינו נמאס מ"מ יש ביזוי בזריקתו, כדאיתא בשו"ע או"ח (סי' קע"א סעי' א') ובמג"א (סק"א). ונח דעתי לפי מה דאיתא במג"א (סי' רע"ד סעי' א') ... והנה שולחנו של אדם דומה למזבח, והובא בשו"ע (סי' קס"ז סעי' ה') דמה"ט יש להביא מלח קודם שיבצע על הפת עיי"ש ברמ"א, ומטעם זה ג"כ נהגו לכסות הסכין בשעת ברהמ"ז כדאיתא בשו"ע (סי' ק"פ סעי' ה') עיי"ש ... והנה מה שהבעלים אוכלים הוא בבחינת קדשים קלים שהבעלים אוכלים, והמוציא הוא כנגד אימורים חלק גבוה ... ואיתא בספרים דיש לאכול פירורים המתפקעים ונופלים בשעת חיתוך המוציא, דהמה כמו אימורים שנפתקעו מעל גבי המזבח, והרי מצות הקטרה הוא בזריקה כדאיתא ברמב"ם הל' בית הבחירה (פ"ב הל' י"ג) ובכ"מ שם, לכן פרוסת המוציא שהמה בבחינת אימורים זורק אותם וזה כבודם של פרוסת הנ"ל, והרי כל טעם שאין זורקין הוא משום בזיון, ואדרבה זהו כבודו כמו אימורים למזבח, וכיתי ליישב דעת קדושים בעזה"י בטובו וק"ל".
3. מראי מקומות – עץ השדה (סי' י"ח סעי' ב' [דפו"ח, פרק ל"ג סעי' י"ח]), ברכת השם (סי' ג' סעי' כ"א).
- א) הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נ:): – "והנה בליל שבת כשמחלקים פרוסת המוציא יש שזורקים אותה לעבר המסובין, ולהאמור הרי אסור. אכן הכתב סופר מעיד שאביו החת"ס היה זורק את פרוסת המוציא לעבר המסובין. והכת"ס אינו מבאר טעמו של דבר. ואולי ס"ל דדוקא כשרוצה לסלקה מאן, אסור להשליכה, שדוחה אותה ממנו דרך בזיון. משא"כ כשזורקה כדי שיקבלו אותה המסובין, אין בזה בזיון כלל".
- 1) עי' לקמן.
- ב) עץ השדה (דפו"ח, פרק כ"ז סוף הע' י"ז) – "ויש שהעירו שהרוצה לנהוג כדברי הכתב סופר שיש ענין בזריקה, ומאיך חושש לביזוי הפת, יכול לבצוע למסובים פרוסה פחות מכזית, דלמסובים סגי שיבצע פחות מכזית, וכמו שהביאו המגן אברהם [סימן קסז ס"ק ז] והמשנה ברורה [שם ס"ק טו] שיבצע כזית או פחות מכזית, והוא מהדרכי משה [שם ס"ק ג] ע"פ פלוגתא בירושלמי [שהובא בב"י שם], עיי"ש ואכמ"ל ... ויש לעיין אם סגי בעצה זו בסעודת שבת, דאיתא בשו"ע [סימן רעד סעיף דמצוה לבצוע בשבת פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה, ועי' שש"כ פרק נה הערה טו בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל], ודו"ק".

ד. לזרוק מידו ליד חבריו.

1. הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נ:): – לשונו מובא לעיל.

2. ברכת השם (סי' ג' סוף סעי' כ"א) – "וגם לזרוק מידו ליד חבירו אפשר דיש בזה ביזוי להפת, וצ"ע".

ה. האם מותר לזרוק פיתות עטופות בנילון.

1. מהמיר.

א) הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נ:): – "האם מותר לזרוק פת כשהיא בתוך שקית ניילון, כמו שמצוי לחם או פיתות בשקית, האם מותר לזרוק. תשובה: אין היתר".

הגריש"א זצ"ל (הערות במסכת ברכות דף נ:): – "ולכך יש להזהר שלא לזרוק פת הבאה בכיסנין אף כשעטופה ומכוסה, משום שחשיב כבזיון פת".

2. מראי מקומות – שבט הקהתי (ח"ב סי' ק"א אות ג').

א) חשוקי חמד (ברכות דף נ:): – "שאלה. אלו המחלקים פיתות לחנויות המכולת נוח להם לפעמים לזרוק את הפיתות, כי הנחתם בכבוד לוקחת להם זמן, האם מותר לזרוקם. כשהם עטופים בניילון ולא ימאסו. תשובה. נאמר במשנ"ב (סימן קע"א סק"ט) אין זורקין הפת, דפת חשיבא טפי משאר אוכלין, ואפילו לא נמאס אסור לזרוקם. וצ"ע מדברי רש"י בברכות דף נ ע"ב ד"ה אבל לא גלוסקאות, שהרי אף בימות החמה הן נמאסים בזריקתם, משמע שאם לא היו נמאסים היה מותר לזרוקם. כבר עמד בזה גליון המהרש"א וכתב דנראה שרש"י חולק על הרא"ש שסובר שהזריקה עצמה היא ביזיון לפת מרוב חשיבותו. והרש"ש כתב שגירסת רש"י היא אחרת".

ו. להניח סידור על החלות בשעת קידוש להסתכל בו, שמשתמש עי"ז בהחלות.

1. ברכת השם (סי' ג' סוף סעי' י"ז, ס"ק ס"ב) – "י"א דהא דמותר לעשות כל צרכיו היינו בשאר אוכלין, אבל בפת מפני חשיבותו שצריך לנהוג בו מנהג כבוד יותר משאר אוכלים לא הותרו להשתמש בו לעשות בו כל צרכיו, ורך דבר שהוא לצורך אוכל שרי, כגון ... ויש חולקין וס"ל דאין חילוק בין פת ושאר דברים וגם בפת שרי לעשות כל צרכיו שלא לצורך אכילה, ולכן מותר להניח סידור על החלות בשעת קידוש להסתכל בו אע"פ שמשתמש עי"ז בהחלות. [פשוט דכ"ה לדעת היש חולקין, וכן הוא בשו"ת בשמים ראש מובא בתו"ב, ואי לצורך מצוה שרי גם לדעת האוסרים להשתמש בפת לשאר צרכיו אולי הוה בכלל מצוה ומותר לכ"ע אף לדעת הפמ"ג ...]".

ז. טהרות (פרק ד' משנה א') – "הזורק טומאה ממקום למקום **ככר** לבין המפתחות מפתח לבין הככרות טהור".

1. אורחיהו דאינשי לזרוק ככר ומפתחות זה לזה, משום הכי נקט הני.

א) רמב"ם (פי' המשניות שם) – "והמשיל במפתח והוא הדין לשאר הטומאות, והכוונה היא שזרק דבר טמא ולא ידע בשעה שעבר באותו המקום אם נגע או לא נגע, וידוע כי על הרוב זורקין מפתח או ככר".

ב) רע"ב (שם) – "וככר ומפתחות דנקט במתניתין, הוא הדין לכל שאר דברים הנזרקים, אלא משום דאורחיהו דאינשי לזרוק ככר ומפתחות זה לזה, משום הכי נקט הני".

2. מראי מקומות.

א) ראשון לציון (שם) – "בר"ב ד"ה רי"א כו' דאורחיהו דאינשי לזרוק ככר. לשון זה מבואר ג"כ בפ"י הרמב"ם ע"ש. ויש לעיין בזה אטו אורחיהו דאינשי לעשות נגד הדין ברכות נ' ע"ב אין זורקין את הפת ומבואר בתוס' שם ד"ה אין זורקין וכך בש"ע סי' קע"א דאפי' לא ממאס אין זורקין עי' ט"ז ומג"א הגם שעדותם שם בשם הב"י דס"ל הכי צ"ע דהמעין בב"י ימצא דלא כן הוא אמנם על כל הגדולים שהביאו הב"י שם יש לתמוה מברייאת דברכות אע"פ שאין זורקין וכו' דמוכח דמירי אפי' היכי דלא ממאס ע"ש. ואפשר י"ל דכל הגדולים ואורחי' דאינשי סמכו על הך ברייתא שהביא הרי"ף שם ת"ר ממשכין וכו' ויש לעשות סמוכין עוד מסוגיא דתענית כ"ד ע"ב רבי יהודה חזי הנהו בי תרי וכו' והא דרב יהודה יתיב עייני' אינו אלא כמו יהיבי ביה עייני' דברכות נ"ח ע"ב ע"ש. ועי' יסל"מ".

ב) תוס' אנשי שם (שם) – "בהר"ב ד"ה רי"א ככר כו'. אלא משום דאורחיהו כו' להכי נק הני. דבריו מפ"י הרמב"ם והמפרשים הקשו דאטו ברשיעי עסקינן הא אסור לזרוק פת וז"ל פי' הרמב"ם והידוע ברוב שיושלך מפתח או ככר. ולא כתב יותר. ואם כוונת הרמב"ם כפי' הר"ב הול"ל והידוע שברוב יושלך מפתח או ככר וגם איך יכתוב הרמב"ם שהוא דבר ידוע על דבר שלא נודע. וגם לשון הרמב"ם כשאומר ידוע הוא שנודע בדבר טבעי ולא בנהוג. לכן נראה שחסר איזה תיבות בפ"י הרמב"ם ...".

ג) רש"ש (שם) – "בהרע"ב דאורחיהו דאינשי לזרוק ככר. בברכות (נ ב) איתא דאין זורקין את הפת ופי' התוס' דאפי' לא מימאס וכ"פ המ"א בר"ס קע"א".

ד) מסכנות נפתלי (שם) – "רש"ש ... ול"נ ול"נ להסביר שהרע"ב מעתיק רק לשון הרמב"ם שם. והידוע ברוב שיושלך מפתח או ככר, דדעת הרמב"ם היא פיתת פת לחם או חתיכות ואוכלין שאין להם קליפות הן נמאסין זורקין אותם ואינו מן מנהגות דרך ארץ (עי' רמב"ם הלכות ברכות פ"ז הלכה ט') פסק כהש"ס (ברכות נ ע"ב) שפיר מ' דברים שנאמרו בפת. אמנם **אצל ככר לחם משקל ושלם** ככולו אין שייך נמאס ונבזה בזריקתו. ובו המנהג לזרוק כזורק מפתח ברזל ממקום למקום פווסק רבינו היטב ...".

ה) הון עשיר (שם) – "לאשמועי' אגב ארחה דאסור לנהוג בזיון באוכלין ודמשכחת משום הכי יותר שיזרוק הטומאה דהיינו המפתחות, משיזרוק הטהרה דהיינו הככרות".

ט [חמץ]

א. האם יש דין ביזוי אוכלין.

1. מיקל.

א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק כ' הע' צ"ח [דפו"ח, הע' ק"ד], הליכות שלמה פסח פרק ד' סעי' ט"ו, ס"ק כ"ה) – "דיתכן דדברי

הפמ"ג אמורים לגבי ערלה, ולא על חמץ שהתורה צייתה להשבתו בכל דבר, וגם שופכים עליו נפט ושורפין אותו שהוא דרך בזיון, וע"ש בפמ"ג בסוף דבריו, דמאן דחזי אינו יודע שהם איסורי הנאה, וזה לא שייך בחמץ".

(ב) אור לציון (ח"ג פרק י"ד הע' ב') – "ועל כן בערב פסח שחל בשבת, שאי אפשר לקיים ביעור חמץ על ידי שריפה, יחתכנו וישליכנו לבית הכסא. ואין לחוש בהשלכה לבית הכסא משום ביזוי אוכלין, שהרי גם בשריפת לחם יש ביזוי אוכלין, אלא שבערב פסח שיש מצות ביעור אין לחוש לזה".

(ג) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה ק"י) – "שאלה: במשנ"ב ס' תמ"ד ס"ק כ"א, ערב פסח שחל בשבת זורק החמץ לבית הכסא. וצ"ע שהיו ביזוי אוכלין. תשובה: בע"פ אינו אוכל".

הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון פ"ג עמ' פ"א טור ב') – "שאלה: במשנ"ב ס' תמ"ד ס"ק כ"א כ' ערב פסח שחל בשבת זורק החמץ לביהכ"ס, וצ"ע שהיו ביזוי אוכלין. תשובה: בע"פ אינו אוכל".

(ד) הגרא"ד אוירבך שליט"א (מכתב בסוף ס' עץ השדה עמ' רנ"ו אות ו', פתחי אברהם ס' מ"ב אות ח' ד"ה וגם) – "לענין חמץ בפסח, שיצוייר למעשה בערב פסח שחל בשבת, וצריך לחפש דרכים איך לבער החמץ שנשתייר, נראה פשוט לכאורה שאין מקום לקחת בחשבון ענין הביזוי, הרי חובת הביעור בא מצד מצות תשבתו, ומה היא השבתה זו האמונה בתורה שיבטלו בלבו ויחשוב אותו כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל, [לשון הרמב"ם פ"ב חמץ ומצה ה"ב], וכופת שאור שיחדו לשיבה מותר כיון שביטל את תורת האוכל שבדבר והפכו לכלי, וזה עיקר כוונת התורה, וא"כ איך יתכן שבשעת ביעורו יחשב חשבונות להשגיח על ביזוי אוכלין, הרי בזה מהשיבו בתורת אוכל ומפקיע את הביטול, והוא היפך כוונת התורה, ונ"ל פשוט שזו סברא אלימתא גם כשמבער החמץ בערב פסח לפני זמן איסורו, שהרי זו חובתו מצד ענין הביטול לעשותו כעפרא דארעא, ותו לא מידי".

2. עץ השדה (דפו"ח, פרק כ"ח סעי' ג') – "אולם מסתבר שלכל השיטות אין חשש 'ביזוי אוכלין' בביעור חמץ בערב פסח".

3. מחמיר.

(א) בן איש חי (שנה א' פר' צו אות י') – "אחר שגמר אכילתו ביום י"ד ישרוף הוא בכבודו ובעצמו את החמץ הנשאר, דמצוה בו יותר משלוחו, אבל אסור לזרוק החמץ ברשות הרבים משום בזיון, וגם יש בזה חילול השם בעיני הגויים".

(ב) ישכיל עבדי (ח"ה ס"כ אות י') – "בא"ח ... ומ"מ נראה במקום שאפשר שלא לגרום ביזוי אוכלין, דיכול לשורפו ודאי דאין לגרום ביזוי אוכלין לכתחילה, וכאן בנ"ד כל ענין השריפה היא רק רגעים אחדים, ולפני שילך לעבודה באיזה רגעים יוכל לשפוך מעט נפט עליו ולשורפו, ואינו דומה למוצאו ביו"ט, שצריך לחכות עד הערב לשורפו להוציאו מפניו, וכן בחמץ קשה דסי תמ"ו הנ"ל, דאינו נשרף מהר, ולזה התירו לו לזרוקו בביה"כ, שלא ישהה אצלו, אבל דבר שאפשר לשורפו מהר, ולקיים בו מצות ביעור כהלכתו, למה לו לגרום לו ביזוי אוכלין ואפשר דזהו טעמו של הרב בא"ח ז"ל הנ"ל ...".

4. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק כ' סוף ס' כ"ט [דפו"ח, סעי' כ"ט]), לשונו מובא לקמן), שבט הקהתי (ח"א ס' צ"ח, לשונו מובא לקמן), עץ השדה (ס' ט"ז ס"ק י"ד), בית מתתיהו (ח"ג ס' ט' אות ד').

ב. לאבדם חמץ, או למכרו: דאם יאבדם איכא חשש מלאו דבל תשחית.

1. שבט הלוי (ח"ט ס' ק"כ אות ב') – "בענין מכירת חמץ ממש בעין אשר החמירו כמה גדולי ישראל, והטעמים ידועים, מכ"מ שאל האיך לנהוג כאשר באים אנשים שנשארו להם דברים יקרי ערך כקופסאות בשר וכו' ג' שיש תערובת חמץ, דאם יאבדם איכא חשש מלאו דבל תשחית. הנה אם הי' נהוג זה מעיקר הדין אין כאן לאו דבל תשחית דהותר מכללו במקום תועלת או הלכה, וקרוב דגם אם נהוג זה שלא למכור חמץ ודאי אינו מעיקר ההלכה מכ"מ כלפי מי שמחמיר בזה אין חשש בל תשחית, מכ"מ בעיקר המנהג גם אנחנו מחמירים על עצמינו שלא למכור חמץ גמור, אבל ידוע שבשטר מכירה של מרן הח"ס שעשה לרבים (לא באופן פרטי) הי' כתוב גם מכירת לחם, מכ"מ אינו לגמרי כדידן דאז היו מוכרים כל אחד בפני עצמו לגוי שלו, לא כהיום שיש מכירה כללית של רבים שבדואי החשש של ערך המכירה גדול יותר, מכ"מ העיקר שיהי' נמכר כהלכה ע"פ המבואר בפוסקים, ואז מי שמוכר גם חמץ גמור, אין בידינו למחות בו".

ג. לזרוק פת חמץ לפני זמן איסורו לתוך האש.

1. חשוני חמד (ברכות דף נ:) – "ויש להסתפק אם מותר לזרוק פת חמץ לפני זמן איסורו לתוך האש בשעה שהפת עדין ראויה לאכילה. והנה הבאר היטב סימן תלד סק"ה כתב שלכן אומרים כל חמירא וחמיע בלשון ארמית כדי שהמזיקים לא יבינו לפי שהלחם הוא חיות האדם, ואין ראוי לזלזל בכבודו. הרי שגם החמץ העומד לביעור יש לשמור על כבודו בל יזלזל, וא"כ אולי גם ראוי שלא יזרק".

2. פסקי תשובות (ס' תמ"ה אות ג', הע' ט') – "וייש [הגש"פ מועדים וזמנים הל' ביעור חמץ] שכתבו שמסתימת הפוסקים מוכח שיש לשרפו בשעה חמישית, והיינו שעה חמישית דווקא ולא לפני כן, וטעם הדבר, משום שיש איסור לאבד אוכלין הראויים לאכילת אדם, ואם שורפו בשעה רביעית כשעדיין ראוי לאכילה מאבד בידים אוכל הראוי לאכילת אדם, משא"כ אם שורפו בשעה חמישית ששוב אינו ראוי לאכילת אדם אין זה בגדר איבוד אוכלין. ועוד משום שלכמה פוסקים מצוות 'תשבתו' הוא מצוה קיומית שיש חיוב לעשותה בזמן כמצוות לולב ושופר, וזמנה הוא בחצות של יום י"ד, אלא שחז"ל הקדימוהו לשעה חמישית, אבל אין להקדימה יותר משום שמבטל - לשיטתם - מ"ע ד'תשבתו".

ד. לדרוך בפסח על חמץ שמונה ברה"ר.

1. מחמיר.

(א) ששכ"ה (פרק כ' סוף ס' כ"ט [דפו"ח, סעי' כ"ט]) – "אף כי חמץ בפסח אסור באכילה ובהנאה, ובשבת ובחג גם אסור בטלטול, הרי יש בו משום בזיון אוכלין, ואם הוא מוצא חמץ מושלך ברחוב, אל ידרוס עליו, אבל גם לא ירימו".

(ב) שבט הקהתי (ח"א ס' צ"ח) – "אסור לדרוך בפסח על חמץ שמונה ברה"ר, ואף אם ביטלו לפני פסח, משום ביזוי אוכלין".

ה. תלוית חמץ ערב פסח.

1. עי' לקמן.

ו. מראי מקומות – ברכת השם (סי' ג' סעי' נ"ו), ידי כהן (קונ' ביזוי אוכלים פרק י"ז אות ג').

י [לאכול דייסא בפת במקום כף - סעיף ג']

א. ביאור הדבר.

1. מצד הפסד - אח"כ אוכלים אותו.
2. מצד ביזוי - זה הב' שיטות במחבר.

ב. הלכה.

1. מדקדקים מחמירים לאכול בכל פעם קצת מן הפת – מחבר (סעי' ג'), לבוש (סעי' ב'), ח"א (כלל מ"ה סעי' ו'), ערה"ש (סעי' ד'), קצות השלחן (סי' ל"ט סעי' י"ב), ילקוט יוסף (סעי' א'), הלכה ברורה (סעי' י"ב).
(א) עי' הגר"א שהמדקדקים אינו חולק על שמואל, אלא גם לשיטת שמואל יש מעשה בזיון. [ולשון הח"א "קצת בזיון"].
2. צריך ליהזר ולאכול בכל פעם קצת מן הפת – קיצור שו"ע (סי' מ"ב סעי' ח'), "וכשאוכלין איזה תבשיל עם חתיכות פת, והפת היא לו במקום כף, צריך ליהזר לאכול בכל פעם קצת מן הפת, והנשאר לו מן הפת גם כן יאכל אותו אחר כך".

ג. אם יש לו כף.

1. מיקל.

- (א) אורח נאמן (ס"ק ט"ז) – "במקום כף וכו'. מדלא אמר כשאין לו כף משמע כיון שאוכל אח"כ הפת אין בזה משום ביזוי אוכלין. ואפי' כשיש לו כף להשתמש בו".
 - (ב) ברכת השם (סי' ג' סעי' כ"ה) – "אף במקום שיש לו כף".
2. ובהזרה מתרץ שיטת המג"א, שדבר שהוא "צורך הגוף" מותר להשתמש באוכלין. א"כ, למה צריך שיאכל הפת אח"כ. י"ל, כיון שיש לו כף, אין "צורך" להשתמש באוכלין.

ד. מדקדקים: אוכלים בכל פעם שמכניסים לתוך פיהם מעט מן הפת עם הדייסא.

1. לכאורה מי שמשתמש בפת במקום סכין. צריך שאוכל אח"כ הפת. והמדקדקים, אוכלים בכל פעם שמכניסים לתוך פיהם מעט מן הפת. [ובמקום שאין לו סכין, מסתמא ל"צ שיאכל הפת. למג"א, הוא צורך הגוף. למ"ב, שזה דרך העולם].

ה. Bread bowl.

1. אולי במסעדה, יש לדון אם הוא הפסד אוכלין. אבל בחתונות וכדו', המציאות הוא שהעולם לא יאכל הפת אח"כ.

יא [גלוסקאות: פת הבאה בכיסנין - סעיף ד']

א. ברכות (דף נ:): – "תנו רבנן: ממשיכין יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה, וזורקין לפנייהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים, אבל לא גלוסקאות לא בימות החמה ולא בימות הגשמים".

1. רש"י (ברכות דף נ: ד"ה אבל) – "אבל לא גלוסקאות. שהרי אף בימות החמה הן נמאסין בזריקתן".
2. מאירי (ברכות דף נ: ד"ה ומותר) – "ולא גלוסקאות אף בימות החמה מפני שממאסים".

ב. קשה: אפילו לא ממאס אין זורקין.

1. צל"ח (ברכות סוף דף נ:): – "ד"ה אבל לא גלוסקאות וכו', נמאסין. לא היה רש"י צריך לזה דפת אפילו לא ממאס אין זורקין, כדמוכח מהאי דתניא אף על פי שאין זורקין הפת אבל זורקין את האוכלין ומוקי לה במידי דלא ממאס, וא"כ פת אפילו לא ממאס אין זורקין אותו".
2. מראי מקומות – עץ השדה (סי' י"ח הע' ה' ד"ה ובדעת, הע' י"ט).

ג. תירוצים.

1. י"ל, יש ראשונים שסוברים גם פת אסור רק אם נמאסין.
(א) ב"י (סוף ס"ק א') – "אבל מדברי הרשב"א (נ: ד"ה ולענין) שכתב בשם רבינו האי נראה שאין חילוק בין פת לשאר אוכלים וכן נראה גם כן מדברי ה"ר יונה (לז: ד"ה וזורקין) וכן נראה שהוא דעת רש"י דאהא דת"ר ממשיכין יין וכו' וזורקין לפנייהם קליות וכו' אבל לא גלוסקאות לא בימות החמה ולא בימות הגשמים כתב אבל לא גלוסקאות שהרי אף בימות החמה הן נמאסין בזריקתן. נראה מדבריו שאם לא היו נמאסים היה מותר לזורקן אף על פי שגלוסקאות פת הן".
(ב) גליון מהרש"א (ברכות דף נ:).
2. י"ל, גלוסקאות לאו היינו פת.
(א) גר"א (אמרי נועם ברכות דף נ:): – לשונו מובא לקמן.
(ב) קיצור שו"ע (פני שלמה ברכות סוף דף נ:): – לשונו מובא לקמן.

3. י"ל, שגורס "אבל לא חתיכות ולא גלוסקאות".

(א) רש"ש (ברכות דף נ:), הגריש"א זצ"ל (הערות במסכת ברכות דף נ:; לשונו מובא לקמן) – "ד"ה אבל לא גלוסקאות. שהרי כו' נמאסין. הן פת משמע לעיל דאף בלא מימאס אסור. ונראה שגירסתו היתה אבל לא חתיכות ולא גלוסקאות כגי' הרי"ף והרא"ש וכצ"ל הציון ברש"י וכ"א ברש"י שאצל הרי"ף. וקאי הטעם על חתיכות".

(ב) וכן פסקי רי"ד (ברכות דף נ: ד"ה ת"ר) – "אבל לא חתיכות ולא גלוסקאות לא בימות החמה ולא בימות הגשמים. שאף בימות החמה הן נמאסין בזריקתן".

4. י"ל, רק משום שמחת חתן יש להקל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (עץ השדה סי' י"ח הע' ה' ד"ה ובדעת, בית יצחק הלוי ח"ב עמ' כ"ג) – "ובכתבי מוח"ז הגרש"ז אויערבאך זצ"ל כתב ליישב דאפשר זהא דמשמע מרש"י דבלא שהיו נמאסים היה מותר לזרוק גלוסקאות זהו רק בזריקה כזו שיש בה משום שמחת חתן וכלה. [והיינו ע"ד מש"כ הב"י בשם הרשב"א ורבינו יונה להתיר המשכת יין משום שביזוי כזה הותר משום שמחת חתן, וכדלהלן הערה יב], וכתב דיתכן דגם פת ממש מותר לזרוק לפי רש"י משום שמחת חתן, אך עכ"פ בלא שמחת חתן מודה רש"י דאסור לזרוק גלוסקאות אפי' כשאין נמאסים ע"י הזריקה. [וכע"ז כתב גם בבני ציון להגר"ב צ"ל ליכטמן]."

5. מראי מקומות – חשוני חמד (ברכות דף נ:; לשונו מובא לעיל), ברכת השם (סי' ג' סעי' כ"א תוספות ברכה ד"ה אסור).

ד. מחמיר.

1. הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נ: – "שפת הבאה בכסנין יש לה ג"כ חשיבות של פת ואסור לזרוק אותה. והוסיף רבינו: דמוכה כן בסמוך ששינוי בברייתא 'ממשיכין יין לפני חתן ולפני כלה וכו' אבל לא גלוסקאות לא בימות החמה ולא בימות הגשמים' ופרש"י ד"ה אבל לא גלוסקאות 'שהרי אף בימות החמה הן נמאסין בזריקתן' והקשו על רש"י (עב"י קע"א, ב', ד"ה אבל) מדוע הוצרך לטעם זה, והרי גלוסקאות פת הן שנאסר לזרוק אע"פ דלא ממאסין. ותי' האחרונים (הרש"ש) ע"פ גרסת רש"י על הרי"ף שגרס כאן 'אבל לא חתיכות וגלוסקאות. שאף בימות החמה נמאסין בזריקתן'. והיינו שמדובר כאן בעוד אוכלין מלבד גלוסקאות, ולכן הוצרך רש"י לטעם שנמאסין. **חזינו מדברי כולם** דעכ"פ בגלוסקאות יש איסור כמו בפת עצמה, אע"פ שהן פת הבאה בכיסנין שבאין רק לתענוג".

הגריש"א זצ"ל (הערות במסכת ברכות דף נ: – "רד"ה אבל לא גלוסקאות 'שהרי אף בימות החמה נמאסין הם בזריקתן'. הב"י בסי' קע"א ס"ב הקשה שהרי פת אסור בזריקה משום כבודו אף כשאין נמאסין. ועיין ברש"ש שפי' דברי רש"י שמה שהתירו לזרוק גלוסקאות הוא בשאין הגלוסקאות שלימות ולכך אין לו דין פת ואי לאו שהיו נמאסות היה מותר לזרוקם. נמצאנו למדים מדברי רבותינו הנ"ל שפת הבאה בכיסנין יש לו דין פת גמור לענין זה, ולכן אסור לזרוק אף במקום שאין נמאסין בזריקתן. ולכך יש להזהר שלא לזרוק פת הבאה בכיסנין אף כשעטופה ומכוסה, משום שחשיב כזיון פת".

2. הגר"א ונבצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' ר"ז אות כ"ט) – "שאלה: מש"כ בשו"ע (או"ח סי' קע"א סע' א) שאין זורקין את הפת משום בזיון אוכלים - האם דוקא פת או גם פת הבאה בכיסנין (למשל) וכדומה. תשובה: כן".

3. פסקי תשובות (אות ב') – "ובכלל פת גם שאר מיני מאפה (פת הבאה בכסנין) שברכתן מזונו, וכדחזינו להלן בשו"ע סעי' ד' שאין לזרוק גלוסקאות לעולם, והיינו אפילו בימות החמה שאין נמאסים".

4. ידי כהן (קונ' ביזוי אוכלים פרק ד' אות ג', הע' ש"ב).

ה. מיקל, דינו כשאר מאכלים.

1. גר"א (אמרי נועם ברכות דף נ: – "אבל לא גלוסקאות כו' פירש"י שהן נמאסין צ"ל דרש"י ס"ל דגלוסקאות לאו היינו פת דפת אסור לזרוק ואע"ג דאין נמאסין כמו שמוכה ממ"ש והא תניא אע"פ שאין זורקין את הפת כו'. אלא לא קשיא הא במידי דממאסין כו' משמע דבפת אין חילוק [ואפי' בדלא אימאס אסור] (וכמ"ש התוס' ד"ה אין זורקין)".

(א) אמנם עי' הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נ: – "בביאורי הגר"א עמ"ס ברכות כאן איתא צ"ל דרש"י ס"ל דגלוסקאות לאו היינו פת, דפת אסור לזרוק ואע"ג דאין נמאסין. הרי שמחלק בין פת לגלוסקאות. וא"כ מדבריו לכאורה יש להוכיח איפכא שאין לפת הבאה בכסנין דין פת לענין זה. תשובה: גם הגר"א מודה דפת הבאה בכסנין יש לה דין פת, ואסור לזרוקה. אלא שס"ל דגלוסקאות מדובר באופן שאין פת כלל, וכגון שנילושין בכ"כ הרבה יין (וכיו"ב) שמאבד מהם לגמרי דין פת, עד שגם אינו פת הבאה בכיסנין".

2. קיצור שו"ע (פני שלמה ברכות סוף דף נ: – "נלפענ"ד דמש"ה פירש"י טעמא משום דממאס, אע"ג דפת בלא"ה אין זורקין, משום דנראה טעמא דפת אין זורקין משום דחשיב עליו המוציא, וגם אין לו יין מקדשין על הפת. וא"כ הני גלוסקאות שנילושין במי פירות ובדבש הוי משמע דהו"ל כשאר אוכלין, ומש"ה פירש"י הכי לומר דבכל גונא אסור".

ו. פעקאלאך: שזורקים על החתן מיני עוגות או ופלים.

1. מחמיר.

(א) הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נ: – "יש ששמים בתוך ה'פעקאלאך' שזורקים על החתן מיני עוגות או ופלים (אם נקוט שיש לוופלה דין פת הבאה בכיסנין). א"כ אסור לזרוקן. תשובה: אין הני נמי [אסור]."

2. מיקל.

(א) שבט הקהתי (ח"ב סי' ק"א) – "שאלה: בש"ק לפני החתונה דנוהגים לזרוק על החתן בעת עלייתו לתורה חבילות שיש בתוכו כמה מיני אוכלין ובתוכם יש וואפליך או באגליך, האם מותר לזרוקן ... ומצאתי בס' אמרי נועם להגר"א ... היוצא מדבריו דיש כמה צדדי היתרא להתיר. (א) כיון דכל חתיכה הוא פחות מכזית. (ב) כיון שהם מונחים בשקית. (ג) כיון דיש עוד מיני דברים בשקית. (ד) כיון דהוי רק מיני אפי' ולא פת שאין מברכין עליו בהמ"ז. העולה להלכה: מדינא יש להקל לזרוק מיני אפי' עם שאר

דברים לקראת חתן וכלה ומי שרוצה להחמיר תע"ב".
 3. מראי מקומות – עץ השדה (דפו"ח פרק ל"ח סעי' ח', הע' ל"ג) ידי כהן (קונ' ביזוי אוכלים פרק ב' אות ז').

ז. מראי מקומות – עץ השדה (דפו"ח, פרק ל"ג סעי' ט'), ברכת השם (סי' ג' סעי' כ"ב).

יב) אין מעבירין על האוכלין.

א. עירובין (דף סד; ב"מ דף כג.) – "והתניא: מעשה ברבן גמליאל שהיה רוכב על החמור, והיה מהלך מעכו לכזיב, והיה רבי אילעאי מהלך אחריו. מצא גלוסקין בדרך, אמר לו: אילעאי, טול גלוסקין מן הדרך ... למדנו שאין מעבירין על האוכלין ... אמר מר: ואין מעבירין על האוכלין. אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: לא שנו אלא בדורות הראשונים, שאין בנות ישראל פרוצות בכשפים. אבל בדורות האחרונים, שבנות ישראל פרוצות בכשפים מעבירין".

1. מאירי (שם ריש דף סד): – "אף על פי שאין מבזין את האוכלין וכמו שאמרו אין מעבירין על האוכלין ר"ל לעבור עליהם ולדרסם אם נעשית בהם עבירה מותר והוא שאמרו בסוגיא זו שכל שיש לחוש לכשפים מעבירין עליהם אפי' שלימים וכל שאין לחוש לכך אפי' פתיתין אסור".

2. הגר"ש זצ"ל (הערות במסכת ב"מ דף כג.) – "אין מעבירין על האוכלין. הכא משמע דאין איסור דאורייתא ואף לא איסור דרבנן, אלא הנדון הכא הוא משום בזיון אוכלין דגורם עניות. וצ"ע, דהרי לא תוכל להתעלם הוי איסור דאורייתא, וכן יש כאן עשה דהשב תשיבם ואיך אמרין שמצד אבידה לא אכפת לאינשי ודורסים, ומשום ביזוי אוכלין נמנעין מלדרוס וכ"ת דמיירי בגוונא שפטור מהשבה וכזקן שאינו לפי כבודו, מ"מ תיפוק ליה שאסור לדרוס מצד איסור מזיק. וי"ל דוודאי הכא לא מיירי דדרס במזיד, אלא דהאנשים לא משימים לב, וכרפ"ג דב"ק, ומה שאין כן כשיש חשש עניות, הרי מלכתחילה נזהרים בזה שלא יגיע לדריסה כלל".

3. דרך אמונה (מעשר פרק י"א הל' י' בה"ל ד"ה שלא) – "והנהגה בירו' שם ובבלי עירובין ס"ד ב' מסיק דבדורות האחרונים שבנ"י מצויות בכשפים מעבירין אך י"ל דבזה"ז שאין מצוים כשפים חזר הדין למקומו או בפרוסות גם בזמנם ע"ש בגמ'".

הגר"ח זצ"ל (עלי ש"ח עמ' ר"פ אות מ') – "שאלה: הנ"ל האם זה נהג בזמן הזה. תשובה: כן".

4. דור המלקטים - עץ השדה (דפו"ח, פרק כ"ט).

ב. אם רק פת או ה"ה שאר דברים.

1. ה"ה שאר דברים.

א) ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ה, קמ"ה-ב) – "אין מעבירין על האוכלין פירוש הולך בדרך ומוצא פת או שאר אוכלין אינו עובר עליהן אלא נוטלן משום בזיון אוכלין ודוקא בדורות הראשונים אבל בדורות אחרונים שעושין מהן כשפים חיישינן לכשפים ומעבירין ודוקא שלמים אבל הפרוסות אין עושין כשפי' מהן ואין מעבירין עליהם כך פשוט בעירובין".

ב) אבני נזר (יו"ד סוף סי' ק') – "סוגיא דעירובין (ס"ד ע"ב) ... ספק. אם הא דאין מעבירין על האוכלין אפי' באוכלין האסורין לישראל. או דוקא במותרין. ואם תאמר דוקא במותרין. הלא בעובדא דא אסורין היל' וא"ת אפי' באסורין. א"כ גם זה לימוד. והוה לי' למימר ד' דברים. או דעכ"פ היל' לו לומר למדנו שאין מעבירין על האוכלין ואפי' אסורין. שהרי בא לומר כל מה שלמדנו באותה שעה. קושיא. דמנ"ל דאין מעבירין על האוכלין. אימא פת דוקא. שהרי פת חמור מן האוכלין כדאיתא בברכות (ג ע"ב) י"ד דברים נאמרו בפת כו' אעפ"י שאין זורקין את הפת אבל זורקין את האוכלין. וא"כ מנ"ל מדלא העביר על הפת שאין מעבירין על האוכלין: אך לפי הנ"ל יתיישב הכל. דבאמת הא דאין מעבירין על האוכלים היינו על הכשרים לאכילת ישראל. אך פת של נכרים דיש לו היתר ע"י שיבשלנו ישראל להר"ן. או שיחזור ויאפנו ג"כ אחר הבישול לדברי הכל כנ"ל. ע"כ דינו כאוכל כשר. ומזה מוכח דעל כל האוכלין אסור להעביר. דאי על הפת דוקא. הלא הפת אסור. ואם יבשלנו יתבטל מתורת לחם. ואפי' אם יחזור ויאפנו פנים חדשות יבואו. ומה שהוא עכשיו פת זה יתבטל ע"י הבישול ופת של עכשיו אין לו היתר. וע"כ תחילה בשעה שא"ל אילעאי טול גלוסקין לא היל' מוכח שאסור להעביר על האוכלין. די"ל פת דוקא. אך דלא ס"ל לילך אחר רוב עוברי דרכים ופת היתר הוא. אך בשעה שאמר לגוי ליטול. מוכח דס"ל פת אסור. אך משום דיש לו היתר ע"י בישול ויתבטל מתורת לחם. ומוכח דעל כל האוכלין אסור להעביר".

ג) ברכת השם (סי' ג' סעי' מ"ד).

ד) הגר"ח זצ"ל (עלי ש"ח עמ' ר"פ אות ל"ט) – "שאלה: לפי תוס' בגמ' ב"מ כ"ג ד"ה אין זה הדין הלך על כל אוכלים או רק בפת. תשובה: על כל אוכל".

ה) עץ השדה (דפו"ח, פרק כ"ט סעי' א') – "הרואה פת ושאר דברי מאכל ...".

ו) פוסקים.

2. מראי מקומות.

א) שלמת חיים (סי' קע"ב, א"נ או"ח סי' קס"ט) – "פירות או ירקות, האם הם בכלל אין מעבירין על האוכלין (עירובין ס"ד ב'). הנה איתא (ברכות נ' ב'): 'ממשכין יין בצינורות לפני חתן וכו' וזורקין לפנייהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים, אבל לא גלוסקאות לא בימות החמה ולא בימות הגשמים'. והנה אחרי דזורקין קליות על הארץ לכתחילה, משמע דאין דין דאין מעבירין על האוכלין כי אם גבי פת או גלוסקא, אולם ממה דפירש רש"י 'אבל לא גלוסקאות שהרי אף בימות החמה הן נמאסין בזריקתן', משמע דכאן לא איירינן מאיסור דאין מעבירין על האוכלין. ואולי התירו משום שמחת חתן וכלה, וא"כ אין ראייה מכאן. אמנם חייטין, אף שמזה נעשה מאכל, כיון דעכשיו אין ראויים לאכילה כמות שהן משמע דמותר לעבור עליו, וראיה ממה דאיתא (בב"מ כ"ג א') 'אמר לך רבה התם [גבי ככרות] היינו טעמא לפי שאין מעבירין על האוכלין'. פירוש אבל במתני' גבי כריכות הוי סימן העשוי לידרס, ואולי מזה ראייה דאין חשש אפילו לדרוס עליהם. תשובה: יעיין ברכות (נ"ב ב') דפירורין שאין בהם כזית מותר לאבדן ביד, אולם כתבו בתוס' דקשי לעניותא. ונראה דהכל לפי החשיבות האיסור דאין מעבירין ג"כ משום

בזיון, ומכריכות אין ראייה, דנראה דאמרינן דהם בשבליים ולא פסדי משום זה - ומ"מ נראה דמדת חסידות להקפיד בזה בכל מה דאפשר שלא יבוא לידי פסידא, והראיה דשר דעניותא מקפיד ע"ז, (עיין חולין ק"ה ב'). דנראה דיש בו עכ"פ קפידיא לממונה עליו אם מאבדו בחינם".

ג. הלכה.

1. מחמיר, צריך להגביהם.
 - (א) ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ה קמ"ה-ב) - לשונו מובא לעיל.
 - (ב) מג"א (ס"ק א') - "כשרואין אוכלים מונחים על הארץ אסור לילך ולהניחם אלא צריך להגביהם אם לא במקום דאיכא למיחש לכשפים כגון ככר שלם (עירובין דף ס"ד)".
 - (ג) א"ר (ס"ק א') - "כשרואים אוכלים מונחים על הארץ אסור לילך ולהניחם אלא צריך להגביהם, אם לא במקום דאיכא למיחש לכשפים כגון ככר שלם [עירובין סד ע"ב]".
 - (ד) ח"א (כלל מ"ה סעי' ו') - "ואם אוכלים מונחים על הארץ, צריך להגביהן".
 - (ה) שלחן שלמה (סעי' ב') - "כשרואה אוכלים מונחים על הארץ אסור להניחם אלא צריך להגביהם".
 - (ו) קיצור שו"ע (סי' מ"ב סעי' ט') - "כשרואה איזה אוכל מונח על הארץ צריך להגביהו".
 - (ז) ערה"ש (סעי' ה') - "והרואה אוכלים מונחים על הארץ אין לעבור ולהניחם אלא יגביהם אם לא כשיש לחוש לכשפים [עמג"א סק"א]".
 - (ח) בן איש חי (שנה א' פר' בחקותי אות ט"ז) - "אם רואה אוכלים מושלכים בקרקע אסור להניחם כך אלא צריך להסירם משם".
 - (ט) מ"ב (ס"ק י"א) - "כשרואין אוכלין מונחים על הארץ אסור לילך ולהניחם אלא צריך להגביהם אם לא במקום דאיכא למיחש לכשפים כגון ככר שלם [עירובין ס"ד]".
 - (י) כה"ח (ס"ק ז').
 - (יא) קצות השלחן (סי' ל"ט סעי' י"א) - "ואם מונחים אוכלים על הארץ אסור לילך ולהניחם אלא צריך להגביהם אם לא במקום דאיכא למיחש לכשפים".
 - (יב) ברכת השם (סי' ג' סעי' מ"ד).
 - (יג) עץ השדה (דפו"ח, פרק כ"ט סעי' א') - "צריך להגביהם או לסלקם לצדדים, באופן שלא ידרסו".
2. מיקל, רק שאסור לדרוס על האוכלין.
 - (א) עי' תורת חיים (ס"ק ב' ד"ה איתא) - "ודין זה השמיטוהו הפוסקי' רק המג"א הביאי כאן, וגם על מג"א הוא תימה רבתי שהביא הדין כאלו לא הי' בו פלוגתא ולא זכר אז על גמ' בב"מ הנ"ל דפלוגתא רבתא בזה, והפוסקי' השמיטוהו דנ"ל דהלכתא דמעבירי' על האוכלי' אם אין דורס עליהן דרבא דהלכתא כותי' נראה דסובר כן אליבא דכ"ע ע"ש בסוגי' וצע"ג".
 - (ב) עי' דברות משה (ב"מ פרק ב' סי' ל"א הע' ט"ו) - "שהשמיט הרמב"ם והש"ע הדין דאין מעבירין על האוכלין ורק המג"א בסימן קע"א סק"א הזכיר זה. ונראה לע"ד דמצד הסוגיא דכאן הא משמע מתוס' שאפשר לפרש גם שרק אין דורסין עליהם, ודין זה הא מפורש ברמב"ם פ"ז מברכות ... אבל לדרוס על האוכלין אסור מדינא וכמפורש ברמב"ם וכן ודאי סובר גם הש"ע. ומלשון הש"ע בסימן ק"פ סעיף ג' בפירוורין שיש בהם כזית שאסור נאבדן ביד הוא כמפורש שא"צ להגביה אוכלין המונחים על הארץ דהא אינו עושה באבדתן כלום ואף גורס לא הוה, ותמוה על המג"א סימן קע"א שסתם שאסור לילך ולהניחם אלא צריך להגביהם ולא הזכיר שהש"ע אינו סובר כן וצ"ע".
 3. מראי מקומות.
 - (א) דרך אמונה (מעשר פרק י"א הל' י' בה"ל ד"ה שלא) - "ונראה דרבנו לטעמי' שלא הביא דינא דאין מעבירין על האוכלין משום דס"ל דרבא דמסיק בב"מ כ"ג א' דכ"ע מעבירין על האוכלין ס"ל דלא קי"ל כן (ועמש"כ בשטמ"ק בשם הרצב"ש דרבא לא פליג ע"ז וכן המאירי שם פסק שאין מעבירין על האוכלין רק דפי' דהיינו בדריסה ע"ש אבל רבנו ס"ל דפליג וקי"ל כוותי'").

ד. להניח אוכלים על הארץ במקום שאין חשש דריסה.

1. מיקל.
 - (א) שלמת חיים (סי' קע"ג, א"נ אר"ח סי' ק"ע) - "באין מעבירין על האוכלין דכתבו התוס' ב"מ הטעם שלא יבוא אחד לדרוס עליהם, נסתפקתי אם מותר להניח אוכלין על הארץ תחת הספסל שקבוע אצל הכותל, דבזה אין לחוש לדריסה. תשובה: נראה שזה מותר".
 - (ב) בית ברוך (כלל מ"ה ס"ק ל"א) - "ונראה פשוט דהיינו דוקא המונח במקום דריסת רגלים וכדומה בשאר מקום בזיון, אבל זולת זה לא מצאנו איסור להניח על הארץ אפילו לחם".
 - (ג) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ו' טור ג') - "דאין צריך להרים אוכלים המונחים על הארץ אלא אם מונחים במקום שיכול לידרס".
 - (ד) חוט שני (ר"ה ויו"כ ריש עמ' שצ"ט, בל תשחית [בתוך ס' טבילת כלים] ס"ק ה' [עמ' קי"ד], אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ו' טור ג') - "ונראה דאין צריך להרים אוכלים המונחים על הארץ אלא אם מונחים במקום שיכול לידרס".
 - (ה) הגר"ח זצ"ל (עץ השדה סי' ט"ז הע' כ', דפו"ח פרק כ"ט הע' ה') - לשונו מובא לעיל.
 - (ו) הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ו' טור ג').
 - (ז) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על המ"ב ס"ק י"א) - "נלענ"ד דלא אסרו להשאיר אוכלים מונחים על הארץ אלא במקום שעלולים לדרסם, והיינו אין מעבירין על האוכלין, כלומר אין גורמין לבני אדם לעבור".
 - (ח) עץ השדה (סי' ט"ז הע' כ', דפו"ח פרק כ"ט הע' ה') - "הא ד'צריך להגביהן' הוא מדברי המג"א והמ"ב שם, והוא לשון התוס'".

בב"מ כג א. וכ"ה בפ"י מנחת ביכורים על התוספתא פסחים פ"ב ה"ט). וכע"ז נראה מלשון רש"י שם [סוד"ה אין], שכתב שמי שמצאן ראשון הגביהן. ולכא"ו היה משמע מלשון זה דצריך להגביהן דוקא, ולא סגי לסלק האוכל לצידי הדרך, אמנם בפ"י רבינו יהונתן על הרי"ף בעירובין שם פ"י דאין מעבירין על האוכלין היינו דאינו רשאי לעבור על האוכלין ולהניחן אלא יסלקם לצדדים וכו', עיי"ש. [והמאירי בב"מ שם הביא בשי"י רש"י ותוס' שהמוצאן 'מסלקין' אותם משם. וברבינו ירוחם נתיב ט"ז ח"ה כתב ד'אינו עובר עליהן אלא נוטלו']. ומבואר דס"ל דלא צריך דוקא להגביהן, ושמעתי מכמה פוסקים והגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א [זצ"ל] דגם לתוס' כן הוא דסגי לסלקן לצדדים, ולא בדוקא נקטו דצריך להגביהן. וא"כ לפ"ז אם מוצא אוכלין בצידי הדרכים במקום שאינם נדרסים אין צריך ליגע בהם כלל".

ט) ברכת השם (סי' ג' סעי' מ"ד).

2. מחמיר, צריך להגביהן.

א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ו' טור ג') – "דהרואה אוכלין בצידי הדרכים במקום שאינם נדרסים גם צריך להגביהן".

ב) ע"י באר שרים (ח"ד סי' ס' אות ד') – "דרש"י כתב כאן, אין מעבירין על האוכלין המוצא אוכלין בדרך אינו רשאי לעבור עליהן ולהניחן שם. וכונתו ברורה, דאין לעבור ולהתעלם מן האוכל, אלא יגביהם וזה דלא כדעת המאירי, דסגי בסילוק לצדדין ... ולכן בודאי לכתחילה יש כן לנהוג להגביה האוכל מן הקרקע ולהניחו במקום גבוה מעל הקרקע לבל ידרסוהו הרבים וכאשר אין באפשרותו כגון ממחר לדרכו, או סיבה אחרת שהאוכל נמאס כבר והוא איסטניס וכדומה, יש לסמוך על דעת המאירי לסלקו לכל הפחות לצדדים כדי שלא ידרסוהו בני אדם ולא יבא לבזיון".

ג) משנת יוסף (עץ השדה דפו"ח פרק כ"ט סוף הע' ה') – "אמנם בשו"ת 'באר שרים' [להגרא"י שליזינגר שליט"א, ח"ד סו"ס ס] ובתשובת הגר"י ליברמן שליט"א [בכת"י] נקטו שלדברי רש"י ותוס' [הנ"ל] צריך להגביה דוקא, [ודלא כדברי המאירי הנ"ל] דדי לסלקו לצדדין, וכתבו שלכן לכתחילה יש לנהוג להגביה האוכל מן הקרקע ולהניחו במקום גבוה לבל ידרסוהו רבים. אך מכל מקום כאשר אין באפשרותו לעשות כן, כגון שהוא ממחר לדרכו, או שהאוכל נמאס והוא אסטניס, יש לסמוך על דעת המאירי לסלקו לכל הפחות לצדדים".

3. מראי מקומות.

א) פסקי תשובות (אות ז') – "ויש שכתבו דלהגביהן לאו דווקא, ודי שמסלקן לצדדים במקום שאין רגלי בני אדם דורסת שם. ודין זה הוא דין בפת ובין בשאר מאכלים, אלא שיש הבדל בין פת לשאר מאכלים, דבשאר מאכלים החיוב להגביהו הוא דווקא כשראוי עדיין לאכילה ויש בו שיעור כזית, אבל בפת ופת הבאה בכסנין אפילו אינו ראוי לאכילה ופחות משיעור כזית, אם כי מדינא אינו חייב לסלקו לצדדים, מ"מ נכון שיסלקנו למקום שאין רגל אדם דורסת שם משום שקשה לעניות, וכמבואר בס"פ סעי' ד"ו".

ה. הגדר.

1. דוקא כשהמאכל בצורה שעדיין רגילים לאוכלו.

א) הגריש"א זצ"ל (עץ השדה סי' ט"ז הע' כ"א [דפו"ח], פרק כ"ט הע' י"א, הע' י"ג), ברכת השם סי' ג' הע' קפ"ב, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ב אות ב') – "דדין זה דאין מעבירין על האוכלין נאמר כשמוצא אוכלין בצורה שעדיין רגילים לאוכלם, אך הרואה ברה"ר חתיכת פת או פרוסת פת וכדו' אינו צריך להרימה, כיון שאין דרכם של אנשים היום לאכול מאכל שהיה ברחובה של עיר ממילא אין למאכל זה חשיבות של מאכל שיצטרך להגביהו, [אף דמ"מ אסור לדרוס עליו. והיינו כמו הדין בפירורים פחות מכזית, וכדלהלן בסימן יט סעיף א], אא"כ המאכל עטוף או שהוא שלם, בצורה שניכר שעדיין ראוי הוא למאכל בנ"א".

הגריש"א זצ"ל (חשוקי חמד דמאי פרק ג' סוף משנה ג', ב"מ דף כג, קב ונקי ח"א או"ח סי' נ"ח) – "שאלה. ההולך בדרך ורואה פרוסת לחם מושלכת על הרצפה, האם חייב להרימה, או שמא כיון שאף אחד לא יאכלנה, אינו צריך להרימה. תשובה. הלכתי פעם עם מו"ח מרן הגר"י ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] ברחובה של עיר וראיתי על הארץ פרוסת לחם מושלכת והרמתי, אמר לי מו"ח שליט"א דכהיום מאחר ואנשים לא אוכלים ממה שהושלך ברחוב מחשש לזיהומים ומחלות, אם כן פת זו לא ראויה למאכל אדם, ואין זה בכלל אין מעבירים על האוכלים".

ע"י הגריש"א זצ"ל (הערות במסכת ב"מ דף כג.) – "אין מעבירין על האוכלין. כיום אין מקפידים. וחשבתי ללמד זכות על זה, דדוקא אוכל שראוי לאכילה שייך בו כבוד האוכלין, אך כיום שפרוסה הנמצאת ברחוב הרי שום אדם כבר אינו אוכלו ובזה י"ל דאין קפידא דביזוי אוכלין. אך בערובין ס"ד: דמעשה דר"ג ש"מ תלת, אין מעבירין על האוכלין, ואזלינן בתר רוב, ורוב עוברי דרכים גויים והוי ליה פת עכו"ם ולכן אסור לר' אילעא לאכלו. עיין שם".

ב) ברכת השם (סי' ג' סוף סעי' מ"ד) – "ומ"מ יש מקום להקל בזה בזמנינו במוצא אוכלים ברחוב כיון שאין הדרך אף לעניים לאכול פת ומאכל המונח ברחוב ובשווקי העיר וא"כ אינו עומד להיאכל ואין זה נחשב אוכל שנחוש עליו שלא יתבזה".

2. מחמיר.

א) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ו' טור ג') – "דאף כשרואה אוכלין שאין דרכם של אנשים היום לאכול כגון הרואה פרוסת לחם ברחובה של עיר שאין דרכם של אנשים היום לאכול מכל מקום יש להגביה את זה".

ב) חוט שני (ר"ה ויו"כ ריש עמ' שצ"ט, בל תשחית [בתוך ס' טבילת כלים] ס"ק ה' [עמ' קי"ד]), אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ו' טור ג') – "ואף כשרואה אוכלין שאין דרכם של אנשים היום לאכול מה שנפל לרצפה כגון הרואה פרוסת לחם ברחובה של עיר שאין דרכם של אנשים היום לאכול מכל מקום יש להגביה את זה".

ג) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ו' טור ג') – "דאף כשרואה אוכלין שאין דרכם של אנשים היום לאכול כגון הרואה פרוסת לחם ברחובה של עיר שאין דרכם של אנשים היום לאכול מכל מקום יש להגביה את זה ... אך לא נהגו כן".

ד) שערי הברכה (פרק ג' הע' קי"ב) – "בס' עץ השדה ... ונראה שסתימת הפוסקים לא משמע הכי, אלא כל שהמאכל עדיין ראוי ואינו אסור בהנאה צריך להגביהו, ומשום שאין דנים כאן על 'הפסד אוכלים' אלא על 'ביזוי אוכלים' ובזיון שפיר איכא גם

במאכלים שאין הדרך לאוכלם ועדיין יש להם חשיבות של מאכל, וגם לא מסתבר שבזמן חז"ל היו אנשים אוכלים חתיכות פת הזרוקים ברחוב ואעפ"כ איתא שצריך להגביהם".

3. תלוי אם אי אפשר לנקותו.

(א) הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ו' טור ג') – "שמאכל המונח על הארץ ברחובה של עיר שאין רגילים כיום לאכלו מכל מקום יש להגביהו כיון שזה עדיין ראוי לאכילה דאדם שאינו יודע שזה היה מונח על הארץ יאכל את זה דאינו ניכר עליו שכבר היה מונח על הארץ אולם אם יתלכלך ואי אפשר לנקותו אפי' שראוי לאכילה נחשב כבר בזמנינו כדבר שאינו ראוי לאכילה ואין צריך להגביהו כשזה מונח על הארץ".

4. מראי מקומות – עץ השדה (דפו"ח, פרק כ"ט סעי' ד').

(א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"א) – "דוקא כשהן ראוין לאכילה, מיהו אם מנחי במקום דריסת אדם, ראוי להעבירם הצדה בכל ענין, ולכאורה כיון ששנינו בסק"פ ס"ג דפירורין שאין בהם כזית מותר לאבדם בידיים ה"ה שאינו מחויב להגביהן, וצ"ע שלא חילקו כן".

1. איסורי הנאה.

1. מיקל.

(א) קנין תורה בהלכה (ח"ה סי' מ"ג) - לשונו מובא לקמן.

(ב) הגריש"א זצ"ל (הערות במסכת ב"מ דף כג.) – "ומגמ' הנ"ל מוכח לכאורה שאף אוכל שאינו ראוי לאכילה עדיין אין מעבירין על האוכלין, שהרי פת עכו"ם אינו ראוי לאכילה לישראל ואפ"ה קאמר ביה אין מעבירין על האוכלין, ואולי יש לדחות דשם האוכל מצד עצמו ראוי וחשוב הוי, ושייך בו כבוד אוכלין, מאחר דראוי לכתחילה לגוי, וגם לישראל שרי בזמן רעב. ואה"נ דמאכל שהוא אסור"נ י"ל דלא חשיב כלל, אך שם בפת עכו"ם הוי רק איסור אכילה, וחשיבות האוכל אית בה. ובלא"ה יש לדחות הראיה מערובין, דהנה רש"י ותוס' פרשו התם דידע דפת עכו"ם הוא כי היו שם רוב עכו"ם. ולכאורה צ"ב למה לא אמר לו להשיב את הגלוסקא משום אבידה, אע"כ דהיו שם רוב עכו"ם, ואם כן למה כתבו רש"י ותוס' להוכיח כן רק איסור פת עכו"ם. ואפשר לתרץ זאת דיש לאוקמי שהיתה הגלוסקא של נחתומים שאין בה סימן, וא"ת דהא הוי יאוש שלא מדעת ז"א, דהרא"ש גרס לעיל כ"א: שמשום חשיבות האוכל ממשמשי בהו בכל שעה ויאוש מייאש. וע"כ דמירי התם בפת נחתום, ולפי"ז הרי אין שום ראייה לנידונינו, מכיון דפת בעל הבית של עכו"ם דווקא אסורה, אך בפת נחתום שהוא פת פלטר, הוי רק חומרא ומותרת לאכלה ובוודאי יש בה בזיון אוכלים".

(ג) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"א תשובה קכ"ג בהערות, בית מתתיהו ח"ג סי' ט' אות ג' ד"ה ולכאו') – "דליכא דין אין מעבירין באיסור"נ".

2. מראי מקומות – ביכורי אברהם (אלישיב, עירובין דף סד: מ"ד-ד'), הגריש"א זצ"ל (הלכה של פסח ח"א שער ו' פ"א ס"ז ס"ק כ"ה), משנת יוסף (ח"ב סי' ס"ט אות א'), עץ השדה (פרק ט"ז הע' כ"ב, דפו"ח פרק כ"ט הע' י"ד, הע' י"ז), בית מתתיהו (ח"ג סי' ט' אות ג').

(א) חשוקי חמד (ב"מ דף כג.) – "ובספר בכורי אברהם (לאביו של מו"ח שליט"א על עירובין) כתב שבעובדא דרבן גמליאל, לא היה שייך ביזוי אוכלין כיון שלא היה ראוי לאכילה, ואף לפי סברת הפרי מגדים (או"ח סימן קעא) דבפירות האסורים בהנאה כערלה, אסור לבזות אותם ולהשליכם לפני חתן וכלה לשמוח בהם, במקום טיט ורפש, היינו לבזותן בידיים אפשר שאסור, אבל בשב ואל תעשה שלא להגביה אותם, אין הטעם משום אין מעבירין, אלא אפשר שלכן אמר לו להרימו, כדי שלא יכשל אחר ויגביה אותן ויאכל אותן, לפיכך היה אומר שיטול אותם ויתן אותם לנכרי. ומו"ח שליט"א [זצ"ל] (בהערות) תירץ דבעירובין האוכל מצד עצמו ראוי וחשוב הוי, ושייך בו כבוד אוכלין, מאחר דראוי לכתחילה לגוי, וגם לישראל שרי בזמן רעב. ואין הכא נמי דמאכל שהוא אסור בהנאה, י"ל דלא חשיב כלל, אך שם בפת עכו"ם הוי רק איסור אכילה, וחשיבות האוכל אית בה".

(ב) ברכת השם (סי' ג' ס"ק קפ"ז, תוספת ברכה על סעי' מ"ו).

2. חמץ בפסח: אין מעבירין על האוכלין ברואה חמץ ביו"ט.

1. צריך להגביה.

(א) מילי דאבות (ח"ה אה"ע סי' א' אות ג') – "ואגב אודיע אותו מה שאירע לי בפסח האי שתא תרע"ח העעל"ט, הנה מנהגי ב"ה אם אני רואה פת לחם מונח ברחוב אני מגביה אותו להצניעו בקרן זוית כמ"ש בעירובין ס"ד ב' אין מעבירין על האוכלי' בדרך שצריך להגביה יע"ש רש"י ותוס' והנה כשהלכתי בחוץ ראיתי פת ורצייתי להגביה וחזרתי כי פתאום נזכרתי שהוא פסח ואפשר ע"י הגביה אני קונה ואעבור ח"ו על ב"י וב"י והנחתי הפת בדרך ואח"כ עלה בדעתי שלא כהוגן עשיתי. א'. הלא יכולתי להגביה פחות מג' טפחים מן הארץ כי המגביה פחות מג"ט ואינו מתכוין לזכות בו אינו זוכה. ב'. אפילו את"ל שהמגביה למעלה מג"ט אמרי' בעלמא שזכה אפי' אינו מתכוין לזכות בו, אבל בחמץ י"ל אפי' מגביה למעלה מג"ט כל זמן שלא מתכוין לזכות בו אינו זוכה יעיין בירושלמי דמאי פ"ג ה"ג מובא בתוס' יו"ט בב"ק פ"ג מ"ג ע"ש, עכנ"ל גם בחמץ כתיב לא יראה לך אם מוצא חמץ בפסח בדרך והגביה להצניעו אפי' מגביה למעלה מג"ט כיון שאינו מתכוין לזכות בו אינו שלו ואינו עובר על ב"י וב"לי כנ"ל בעה"י".

2. שלא ירים החמץ.

(א) קנין תורה בהלכה (ח"ה סי' מ"ג) – "למעשה גם לע"ד דא"צ להגבי' את החמץ אם רואהו מונח מושלח בשוק, די"ל דאין זה בכלל האיסור דאין מעבירין על האוכלין כיון דלישראל אסור בהנאה וכ"ש באכילה איננו בכלל מעביר על האוכלין שאינו אוכל כלל, והגע בעצמך אם בכל השנה יעבור בשוק ויראה בשר טמא כחזיר וכי"ב יהי' עליו חיוב להצניעו, וזה לבד יספיק שלא להורות כהס' מילי דאבות, וגם במה שסיים דבריו דאם אינו מתכוין לזכות בו אינו עובר בב"י ... ואם מי ירצה להתחסד בזה בחוה"מ פ"פ יקח אבן ויכסנו כמות שהוא במקומו י"ל דאין חשש".

(ב) להורות נתן (ח"ה סי' ל', חט"ו סי' ט"ז) – "בפסח כשאינו מגביה את החמץ שרואה ברשות הרבים משום חשש איסור דשמא יבוא לאכלו, ליכא טעמא דבועט בטובה שהשפיע הקדוש ברוך הוא בעולם, דהכל יודעין שאינו מגביהו משום חשש איסור, דאסור לנגוע בחמץ בפסח. ועל כן נראה לדינא שאם רואה בפסח חמץ ברשות הרבים אסור להגביהו וליכא משום אין מעבירין על האוכלין".

(ג) הגריש"א זצ"ל (הלכה של פסח שער ו' פרק א' ס"ק כ"ה).

(ד) ששכ"ה (פרק כ' סוף סי' כ"ט [דפו"ח, סעי' כ"ט]) – "אף כי חמץ בפסח אסור באכילה ובהנאה, ובשבת ובחג גם אסור בטלטול, הרי יש בו משום בזיון אוכלין, ואם הוא מוצא חמץ מושלך ברחוב, אל ידרוס עליו, אבל גם לא ירימו".

(ה) רבבות אפרים (ח"א סוף סי' קל"ה) – "ונראה אם זה בפסח ויש חמץ דלא ירים כי זוכה בזה. ואולי אין צריך לזכות כשמגביה אלא העיקר שלא ינחזו על הארץ. וכן נוטה דעת האורח נאמן בסי' קע"א סק"ז. אבל בכ"ז חמץ בפסח בודאי לא ירים".

(ו) עץ השדה (סי' ט"ז ס"ק כ"ב, דפו"ח פרק כ"ט סעי' ו') – "הרואה בפסח חמץ המונח ברחוב, אינו צריך להגביהו, ויתכן שיש איסור להגביהו".

3. מראי מקומות – ברכת השם (סי' ג' סעי' מ"ו, ס"ק קפ"ט), הלכה של פסח (שער ו' פרק א' סעי' ז'), שערי המועדים (פרק י"א הע' ס').

(א) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"א תשובה קכ"ג) – "שאלה: הרואה חמץ בפסח אם אמרי' אין מעבירין על האוכלין. תשובה: מצוה לבערו".

(ב) משנת יוסף (אליבא דהלכתא גליון פ"ג עמ' קצ"ב) – "מעתי גם הרואה חמץ בפסח תלוי בחקירה הנ"ל, דאם הטעם הוא משום הפסד, הרי בכה"ג אין כאן שום הפסד, דאין ראויים לא לאדם ולא לבהמה ואסורים בהנאה. אבל אם הטעם משום ביזוי אוכלין, שפיר י"ל דגם בכה"ג אין מעבירין, וכמו שאר איסוה"נ כערלה וכלאי הכרם שכתב הפמ"ג דלטעם ביזוי אוכלין אסור לבזותם. אלא שיש לחלק, דהפמ"ג כתב כן לגבי זריקת איסוה"נ לפני חתן וכלה במקום טיט ורפשי, דהוי בזיון טובא ועושה זאת בידיים. אבל בחמץ שכבר מונח על הארץ ורק אינו מגביהו, אפשר שאין זה בזיון כ"כ וגם לא הוא הפסידו, ואף לטעם בזיון יתכן שא"צ להגביהו. - גם טעמו של הפמ"ג באיסוה"נ שאין לבזותם ד'מאן דחזי אינו יודע אם הם איסורי הנאה', לא שייך בחמץ שהכל יודעים שאסור".

ח. האם מעבירין על האוכלין כדי להתפלל בציבור.

1. חשוקי חמד (דמאי פרק ג' משנה ג') – "בדברות משה ... ואם כן נראה פשוט שאין לבטל תפילה בציבור בשביל חומרא זו. ועוד יש להוסיף שכשהולך לתפילה הרי הוא עוסק במצווה שפטור מהמצוה, ויעוין במהר"ל (נתיבות עולם נתיב העבודה פ"ה) שהקשה איך מותר ללכת לבית כנסת רחוק יותר כדי להרויח שכר פסיעות, הרי אין מעבירין על המצוות? ותיירץ המהר"ל שתפילה שאני משאר מצוות, מפני שהתפילה היא התקרבות לגבוה, וממילא ההליכה להתפלל, היא עצמה מכלל המצוה כי הוא מתקרב בזה לה', ואינו דומה לשאר המצוות שההליכה היא רק הכשר מצוה. ועוד נראה שאין כאן כלל ביזוי אוכלין, דמסתבר דברי חז"ל שאין מעבירין על האוכלים, נאמרו על אדם שזמנו בידו, ולא לחוץ במצוות אחרות אבל כשממהר לדרכו ויפסיד עקב הטיפול באוכלים את התפילה בציבור, או את השיירה, יכול להמשיך לדרכו, כי אז לא נראה כבועט בטובה של השי"ת אלא אדרבה, הוא מלא הכרת הטוב, לטובה שהשפיע עליו השי"ת, ולכן ממהר לתפילה בציבור או להביא פרנסה לאשתו ובניו וכמבואר ברמ"א (או"ח סוף סימן רמח) שכשאדם הולך לסחורה או לראות פני חברו נחשב הכל דבר מצוה, ואינו נחשב דבר הרשות רק כשהולך לטייל, אבל כשממהר למצוות או לפרנס את בני ביתו מותר לו להעביר על האוכלים".

ט. זקן ואינו לפי כבודו.

1. מיקל – משנת יוסף (חי"א סי' מ"ג).

2. מחמיר – קנין תורה בהלכה (ח"ה סי' מ"ג אות ב'), "אולם בהחוב שלא יעבור על האוכלין ויניחם בשוק לא מצינו פטור זה ובגמ' עירובין הנ"ל ילפינן מהא דר"ג ג' דברים ... א"ל לר' אילעאי טול גלוסקין מן הדרך ומהלשון משמע דר"ג הוא שמצא היינו שראה את הגלוסקין ואין לך זקן ואינו לפ"כ יותר מר"ג שהי' נשיא ואפי' שצויה לר' אלעאי טול גלוסקין מן הדרך בודאי דהתנא ר' אלעאי הי' ג"כ זקן ואינו לפי כבודו", הגריש"א זצ"ל (הערות במסכת ב"מ דף כג., לשונו מובא לעיל).

3. מראי מקומות.

(א) עץ השדה (דפו"ח, פרק כ"ט סעי' ז') – "אדם חשוב הרואה דבר מאכל, דנו הפוסקים אם צריך להגביהו, או שפטור מחיוב זה מחמת שהוא זקן ואינה לפי כבודו".

י. נוסע במכונית.

1. מראי מקומות – משנת יוסף (חי"א סי' מ"ג).

יא. מראי מקומות – ברכת השם (הוספות סי' ט"ז).

1. דרך אמונה (מעשר פרק י"א הל' י' בה"ל סוף ד"ה שלא) – "ומכאן יש לסתור מה ששמעתי מלמדין זכות מה שאין נזהרין עתה שלא להעביר על האוכלין משום דסתמן אינן מעושרין ואין עליהן שם אוכל כדמשמע בשבת קכ"ז ב' אין לי פירות כו' שמא אינן מעושרות דהא כאן ג"כ אינן מעושרות ואפ"ה יש בזה איסור אין מעבירין על האוכלין אך אפשר דיש לחלק בדמאי דחזי לעניים מקרי אוכלין אבל בזמנינו שבעו"ה רוב אין מעושרין ואסור גם לעניים אין זה אוכל ואף על גב דבירו' רפ"ג מוכח דלא ס"ל דמותר לעניים לאכול דמאי ע"ש בביאור הגר"א עכ"פ במחנה מודה דמותרין בדמאי ע"ש ספ"ק דעירובין".

יג] האכלת מאכל אדם לבהמה.

א. תענית (דף כ:): – "רב הונא ... וכל פניא דמעלי שבתא הוה משדר שלוחא לשוקא, וכל ירקא דהוה פייש להו לגינאי זבין ליה, ושדי ליה לנהרא. וליתביה לעניי: זמנין דסמכא דעתייהו, ולא אתו למיזבן. ולשדייה לבהמה: קסבר **מאכל אדם אין מאכילין לבהמה** ...".

1. רש"י (תענית דף כ: ד"ה אין) – "אין מאכילין אותן לבהמה. משום ביזוי אוכלין, ומחזי כבועט בטובה שהשפיע הקדוש ברוך הוא בעולם, אי נמי: משום דחסה תורה על ממונן של ישראל, וזרק לנהר, והולכין למקום אחר, ומוציאין אותם בני אדם ואוכלין אותן, כך שמעתי".

2. דור המלקטים - עץ השדה (סי' כ"ב, דפו"ח פרק ל"ח).

ב. הלכה.

1. מחמיר.

א) מג"א (ס"ק א') – "בתענית דף כ' אי' מאכל אדם אין מאכילין אותו לבהמה פירש"י משום ביזוי אוכלין ומחזי כבועט בטובה שהשפיע הקדוש ברוך הוא בעולם".

1) אמנם עי' בית יצחק (יו"ד ח"א סי' ע"ט אות ב' [לשונו מובא לקמן]) – "נ"ל דהמג"א גופי' לא מייתי דברי הגמ' דתענית להלכה רק להורות שיש לזהר בזה היכי דל"ה צורך בזה".

ב) הו"ד בגליון רע"א (תענית דף כ:).

ג) יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתק"נ אות כ') – "ונראה לי דהלכתא היא".

ד) באר היטב (ס"ק ב') – "מאכל אדם אין מאכילין לבהמה תענית דף כ' מ"א".

ה) שלחן שלמה (סעי' ב') – "ומאכל אדם אין מאכילין לבהמה".

ו) קיצור שו"ע (סי' מ"ב סעי' ט') – "מאכל שהוא ראוי לאדם אין מאכילין אותו לבהמה משום ביזוי אוכלין".

ז) ערה"ש (סעי' ה') – "ואיתא בתענית [כ']. דמאכל אדם אין מאכילין לבהמה ע"ש".

ח) קצות השלחן (סי' ל"ט סוף סעי' י"ב) – "ומאכל אדם אין מאכילין אותו לבהמה".

2. מיקל.

א) עי' א"ר (ס"ק א') – "מאכל אדם אין מאכילין לבהמה דמיחזי כבועט בטובה של הקדוש ברוך הוא תענית דף כ' [ע"ב], מג"א [ריש הסימן וסק"א], ואני מסתפק כיון דקאמר [קסבר] (ל) מאכל אדם וכו', משמע דאין הלכה וכו', והיינו דהשמיטו הפוסקים".

ב) יעב"ץ (תענית דף כ:): – "ונראה דלית הלכתא כוותיה ...".

ג) עי' חיד"א (פתח עינים תענית סוף דף כ:): – "והרב מגן אברהם סי' קע"א הביא דמאכל אדם אין מאכילין לבהמה. אמנם הפוסקים השמיטוהו ואפשר דדייקי לשון הש"ס דקאמר קסבר מאכל אדם וכו' ומדלא משנה בפשיטות וקאמר קסבר משמע דהוא סבר הכי אבל לפי האמת מאכילין אותו לבהמה".

ד) הו"ד בזכור לאברהם (ח"ג או"ח ריש אות מ').

ה) חת"ס (על מג"א ס"ק א') – "ובאליה רבה (ס"ק א') כתב מדאמר הש"ס שם קסבר כל אדם וכו' משמע אנן לא ס"ל הכי, וכן משמע קצת סוף פרק מקום שנהגו (פסחים נ"ו ע"ב) ופ"ק דביצה (ו' ע"ב) גבי מוכן לאדם לא הוי מוכן לכלבים דמשמע דליכא איסור, וכן עמא דבר".

ו) שואל ומשיב (מהדו"ת ח"ב סי' ע"ב ד"ה ודרך אגב אציג) – "ולפענ"ד העיקר דאנן לא קי"ל כר"ה דהרי אמרו קסבר דברי המג"א צריכין עיון ועיין חולין דף ח' לקחן מתחלה לאדם ונמלך עליה לבהמה חייב לעשר וכן אמרו שם דלוקח פירות מן השוק לאכילה ונמלך עליהם לבהמה וכו' הרי מבואר דמאכל אדם מאכילין לבהמה רק מדת חסידות הוא שלא להאכיל לבהמה".

ז) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב') – "ומאכל אדם אין מאכילין לבהמה, מ"א משמא דגמרא תענית דף כ', ובאמת זהו לחד פירושו של רש"י שם אבל לאידך פירושו משום דחסה תורה על ממונו וכו' א"כ אין ראוי, ובאמת אף לפירושו ראשון אפשר דאין הלכה כמותו דהרי קאמר קסבר וכו' וכפי הנראה שכוון הא"ר לזה ולכך כתב מש"ה השמיטו הפוסקים ובאמת שמכמה מקומות נראה דלא קיי"ל כן, וע' ביצה דף ו' ע"ב מאי דחזי לי' לאינש לא שדי לי' לכלבים, משמע דאיסורא ליכא וכן הוא בכמה מקומות, וע' חלה פ"א מ"ח עיסת כלבים וכו' ובביצה דף כ"א ודו"ק, וכן מוכח מכמה מקומות וכן עמא דבר".

ח) דעת תורה (סוף סעי' א').

ט) בית יצחק (יו"ד ח"א סי' ע"ט אות ב') – "ולדידן דפסקינן כשמואל לא ס"ל כרב הונא ומותר ליתן לבהמה. אך אמג"א קשיא דפוסק כשמואל ומייתי מימרא דתענית. והרי מוכח מכל הפוסקים דלא כגמ' דתענית מדלא מייתי הרי"ף והרמב"ם וכל הפוסקים זולת המג"א דברי הגמ' דתענית להלכה. והכי מוכח ... ע"כ נ"ל דהמג"א גופי' לא מייתי דברי הגמ' דתענית להלכה רק להורות שיש לזהר בזה היכי דל"ה צורך בזה".

י) אורח נאמן (ס"ק ט', עי' ס"ק י"ז).

יא) גדולי ארץ ישראל (קובץ אוצרות ירושלים חק"ז עמ' ק' אות ט"ז) – "אע"ג שאמרו במס' תענית (דף כ' ע"ב) קא סבר מאכל אדם אין מאכילין לבהמה, אנן לא קיי"ל הכי, והוא היפך מכמה משניות וברייתות ומימרות בש"ס, עי' פ"ק דפאה (מ"ו) ומאכיל לבהמה לחיה ולעופות ופטור מן המעשרות עד שימרח, ובדמאי פ"ק (מ"ג) הלוקח לזרע ולבהמה, והך דפסחים (דף ט' ע"א) אמר ר' אושעיא מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהא בהמתו אוכלת, וע"ע פ"ק דחולין, וע"ע שבת (דף קכ"ח סע"א וע"ב) ברש"י ותוס' שם, ובתוס' שם (דף מ"ה ע"ב) ד"ה הכא, ושם (דף קנ"ו ע"ב) מחתכין את הדלועין לפני הבהמה (ודף קנ"ה ע"ב) ופירש"י שם, וע"ע מס' חלה פ"ק (מ"ח) ופ"ב דביצה (דף כ"א ע"ב), וכן נראה ממ"ש בשבת (דף קמ"ג ע"א) דאף דאסור לאבדם ביד שרי ליתן לבהמה, ומדברי התוס' שם לא תברא להא כלל. ולא מבעיא בשעורים דשרי, ומקרא מלא הוא במלכים א' (סי' ה') והשעורים והתבן לסוסים ולרכש, וכן אמרו במתני' דפ' היה מביא (סוטה ט"ו ע"ב) היא עשתה מעשה בהמה

לפיכך קרבנה מאכל בהמה, וכן אמרו בש"ס סו"פ אין צדין (ביצה כ"ט ע"א) לא ימדוד אדם שעורים ויתן לפני בהמתו ביו"ט אבל קודר הוא קב או קביים ונותן לפני בהמתו ואינו חושש, ופ' הרמב"ם (פ"ד מהל' יו"ט) ובשו"ע (סוסי' תקי"ו), וע"ע ס' הישר לר"ת (דף ס"ו ע"א) סי' תקפ"ט, ובאגודה פ' כל שעה (סי' ל"ו) כתב אין זורקין שבולת שועל לפני התרנגולין במקום מים וטוב ליתן להם מצה, ע"כ, וע"ע ברמב"ם (הל' מתנות עניים) ובשו"ע יו"ד (סי' ס"א) דמתנות כהונה שרי ליתן לכלבו, ובערך השולחן יו"ד שם דהרדב"ז ס"ל דשרי אף בראויה לאדם".

(יב) מאור ישראל (תענית דף כ.), עי' בייע אומר ח"ט או"ח סוף סי' ק' אות י"א).

(יג) ילקוט יוסף (הע' ג' ד"ה והנה).

3. מראי מקומות – שד"ח (מערכת מ"ם כלל א' אות א'), ברכת השם (סי' ג' סעי' מ"ג), ידי כהן (קונ' ביזוי אוכלים פרק י"ב אות א') עץ השדה (דפו"ח פרק ל"ח סעי' א').

(א) מחה"ש (ס"ק א') – "בתענית כו' ומחזי כבועט כו'. וסיים רש"י ז"ל, אי נמי משום דחסה תורה על ממונם של ישראל, עכ"ל. ולפירוש זה האחרון אם אין לו דבר אחר להאכיל לבהמתו כי אם מאכל אדם שרי, ואפשר על זה סומכים העולם שנותנים לתרנגולים לאכול פת הראוי למאכל אדם".

(ב) מ"ב (ס"ק י"א, שעה"צ ס"ק י"ג) – "איתא בגמרא [תענית כ'] דרב הונא סובר מאכל אדם אין מאכילין אותו לבהמה [וה"ה לעופות] אמנם בא"ר מסתפק אם הלכה כר"ה בזה ועיין במחצית השקל שמצדד דאם אין לו דבר אחר להאכיל כ"א מאכל אדם לכו"ע מותר ואפשר דמשום זה נוהגין העולם היתר להאכיל לעופות פת".

ג. איזה בעל חי.

1. אפילו עופות – מ"ב (ס"ק י"א, "וה"ה לעופות"), עץ השדה (סי' כ"ב סעי' א' [דפו"ח, פרק ל"ח סעי' א']).

ד. בהמות ועופות שלו.

1. מיקל.

(א) כתב סופר (או"ח סי' ל"ג, פסקי כת"ס עמ' י"ז אות י"ג) – "יצא לנו קולא בעיקר הדין דליכא איסור רק לתת לבהמות של אחרים דלית ליה הנאה אבל לפני בהמתו ותרגולים שלו כשיש לו ריוח ותועלת במה שמאכילם מאכלים שראוי' למאכל אדם מותר".

(ב) מנחת יצחק (ח"ג סוף סי' מ"ה) – "אף להכת"ס שהחמיר, מ"מ בבהמות ועופות שלו שרי עיין שם".

2. מחמיר.

(א) ברכת השם (סי' ג' סעי' מ"א, ס"ק קנ"ז, תוספות ברכה ד"ה בין) – "בין לבהמה שלו בין לשל אחרים [כ"מ מסתימת לשון הגמ' והמ"א דמאכל אדם אין מאכילין לבהמה, דמשמע כל בהמה בכלל, וכ"מ מהמאירי ושאר מפרשים שהעירו מהא דמחמתים הדלועים לפני הבהמה ומשאר מקומות בגמ' דמשמע דמאכל אדם מאכילין לבהמה, ואי מותר להאכיל בהמתו ורק בהמות אחרים ושל הפקר אסור להאכיל, מאי קושיא הא י"ל דמיירי שנותן לבהמתו, והכי מסתברא דאין לחלק בין בהמתו לשל חבירו דכן דאסור משום ביזוי אוכלין גם כשנותן לבהמתו הוי ביזוי אמנם בשו"ת כ"ס...".

ה. פחות מכזית.

1. מיקל – עץ השדה (סי' כ"ב סעי' ג' [דפו"ח, פרק ל"ח סעי' ו']), פסקי תשובות (אות ח'), ידי כהן (קונ' ביזוי אוכלים פרק י"ב אות ח').

ו. אינו ראוי לאכילת אדם.

1. מיקל – בית ברוך (כלל מ"ה ס"ק ל"ד, "ונראה דבשרים שאינו עומד לאכילת אדם לכו"ע מותר"), עץ השדה (סי' כ"ב סעי' ג' [דפו"ח, פרק ל"ח סעי' ו']).

ז. מאכל שעומד להתקלקל.

1. מאירי (תענית סוף דף כ:): – "אוכלי אדם אין מאכילין אותם לבהמה ופי' גדולי המחברים מפני בזוי אוכלים ואף על פי שבמעשה זה אמרו שהיה משליכם בנהר הם סוברים שההשלכה בנהר אין בה בזוי שבני אדם מוצאים אותם ואוכלים או שמא תולין הם באיזו סבה ומ"מ גדולי המפרשים והרי אמרו מחתכים את הדלועים לפני הבהמה אף על פי שהם מאכל אדם ואף בשנשרפה בשאין ראיות לאדם או שאינו מוצא מי יקנם ואינם צריכות לו והותר בכך שלא להביאם להפסד אבל לקנות ולהאכיל לבהמה לא אטו תמרים וחרובין אין נותנים אותם לבהמה או אפילו פת עד שהם תירצוה שלא נאסר אלא בדבר מרבה אבל בדבר מועט מותר ואין הדברים נראים שאם מטעם זלזול הוא מה לי מרבה מה לי מועט וי"מ שלא אסרוה אלא בשיש לו להאכילה מצד אחר אבל אין לו מותר וכמו שאמרו במסכת שבת האי דאפשר ליה בדשערי ואכיל בדחיטי עובר משום כל תשחית ואף זה אין נראה לי דודאי במעשה זה הרבה היה להאכיל לבהמה אלא יראה לי שלא על כל אוכלי אדם אנו אוסרים שהרי התמרים והדלועים אוכלי אדם הן וכן החרובים ואין נמנעים מלתתם לפני בהמה ולא אף הפת כמו שכתבו גדולי המפרשים אלא לא נאמר אלא על מאכל שסתמו ומינו מאכל אדם ושהוכן למאכל אדם בפרט בשעה זו אבל הוכן לבהמה אף על פי שסתמו מאכל אדם אין חוששים לו".

2. אמרי אמת (קובץ דרושים ח"ד סי' ל"ו אות ו'), הו"ד בפרדס יוסף פר' משפטים אות קכ"א) – "מאכל אדם אסור ליתן לבהמה אולם אם נותר ויתקלקל יכול ליתן גם לבהמה מזה, וכ"ה לשון הפסוק בפ' משפטים והשביעית תשמטנה ונטשתה וגו' ויתרם תאכל וגו' פ' יתרם כשנתותר ממאכל אדם".

ח. מאכל שעדיין מחוסר תיקון כדי שיהיה ראוי לאכילת אדם.

1. מראי מקומות – שואל ומשיב (מהדו"ת ח"ב סי' ע"ב ד"ה ודרך אגב אציג, "יש לומר דשם דמחוסר שחיטה ובישול וכדומה לא נקרא מאכל אדם עדן"), עץ השדה (סי' כ"ב סעי' ג' [דפו"ח, פרק ל"ח סעי' ז']), ידי כהן (קונ' ביזוי אוכלים פרק י"ב אות ב').

ט. להאכיל בעלי חיים בגן חיות (zoo).

1. מחמיר.

א) פסקי תשובות (הע' מ"א), ידי כהן (קונ' ביזוי אוכלים פרק י"ב אות י') – "ועפ"י מוצא כל הדברים האמורים כאן נלמד לאלו הנותנים ממאכלי אדם כפירות וירקות וכדו' לבעלי חיים בשעה שמבקרים בגן החיות (עיי' בענין זה לקמן סי' רכ"ה אות כ"א) דלאו שפיר עבדי ואיכא בזה איסורא דבל תשחית והפסד ובזיון אוכלין, ואף לדעת הא"ר והגהת"ס (על גליון השו"ע) וסייעתם דאין הלכה כרב הונא ומותר ליתן מאכל אדם לבהמה, היינו דווקא כשיש צורך בכך, אבל ללא צורך כלל (כי הבעלי חיים דשם מקבלים מזונותיהם מהממונים על טיפולם) אלא לשם סקרנות ותענוג גרידא אין היתר, ורק אם יתנו שיורי מאכלים דאין דעת בנ"א לאוכלם יש מקום להקל וכאמור".

ב) וקנה לך חבר (סי' ל"ט) – "לסיכום: אותם אנשים שהולכים לבקר בגן חיות כדי לראות פלאי הבריאה, יש להזהירם שלא להשליך מאכלים הראויים לאכילת אדם לכלובי החיות, כדי לראות כיצד החיות אוכלות, משום שיש בזה ביזוי אוכלין, ויש לחוש בזה לאיסור בל תשחית. אולם שאריות מאכל שאין דעת בני אדם לאוכלם, מותר לתת אותם לחיות. ועל כל פנים ראוי להימנע גם מזה, מכיון שצוות העובדים בגן חיות לא מרשים להאכיל את החיות ויכול להגרם מכך חילול ה' ח"ו".

י. שבת שירה.

1. עי' סי' שכ"ד, לשיטות ומראי מקומות.

יא. מראי מקומות – חשוקי חמד (שבת דף קנה:), הגר"א יצחקוב (משנת יוסף חי"ט סי' נ"ד, עמ' של"ח), הגרד"א שלזינגר (משנת יוסף חכ"א עמ' ס"ב אות ב').

1. ערה"ש (על קיצור שו"ע סי' מ"ב ס"ק ט') – "ואם אין לו מה להאכילה כ"א מאכל אדם, או שמתכווין עי"ז שיתרבה שומנה וכחה מותר להאכילה מאכל אדם. דדבר שהוא צורך האדם אין בו משום בזיון להמאכל. אחרונים".

2. פסקי תשובות (אות ח') – "והנה, לא מיבעיא דבאופן שאם לא יאכיל לבהמה מאכל אדם תמות או תחלה ודאי ליכא משום איסור להאכילה מאכל אדם, אלא אף ביש לו אפשרות לקנות או להשיג מאכלי בהמה, אך יש בזה משום טירחא מרובה או שעולה ממון רב (יותר ממה שעולה המאכל אדם שיתן לה), נמי אין איסור לתת לבעל חי מאכלי אדם, ובפרט אם מדובר מבעל חי השייך לו ומזונותיו עליו, דיש מתירים בזה בכל גווני. ויש הכותבים עוד, שבכל ענין לא החמירו מלתת מאכלי אדם לבעל חי אלא אם המאכלים עדיין מיועדים וראויים לאכילת אדם, אבל שיורי מאכל אדם שעל השלחן וכדו' ששוב אין עומדים לאכילת אדם אלא לזריקה ולהתקלקל וכדו', אפשר להאכילם לבעלי חי לכתחילה ללא חשש חיים וכשם שהתירו לתת לבעלי חיים פירוורי לחם הפחותים מכזית שנשתיירו מהאכילה, זולת שיורי פרוסת ההמוציא (חתיכת הפת שבצע לאחר שברך המוציא) שאין לתת לבעל חי ולנכרי אפילו הם פחותים מכזית (וכדלעיל סי' קס"ז אות כ"ו)".

יב. פרוסת המוציא, להאכיל לבהמה.

1. עי' סוף סי' קס"ז, לשיטות ומראי מקומות.

יד [לפני חתנים - סעיף ה'.

א. פעקאלאך.

1. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש אה"ע ח"א פרק כ"ב אות כ') – "במקום שהרצפה אינה נקיה, יזרקו סוכריות עטופות בלבד, משום ביזוי אוכלים".

2. אוצר הלכות (הע' כ"ה) – "וע"כ יש ליזהר לסגור היטב השקין (פעקלע"ך) שזורקים על החתן כדי שלא ישפכו האוכלים שבתוכו ע"י הזריקה ויפסדו מלאכול".

3. מראי מקומות – עץ השדה (דפו"ח, פרק ל"ד סעי' ח').

א) שזורקים על החתן מיני עוגות או פלים - עי' לעיל.

הכניס אוכלין ומשקין לפיו בלא ברכה

סימן קע"ב

[א] משקין לתוך פיו, בלא ברכה - סעיף א'. [ג] הלכה.
[ב] הטעמים. [ד] האם ירהר הברכה בלבו. [ה] אוכלין לתוך פיו, בלא ברכה - סעיף ב'.
[ו] ימלא פי תהלתך.

[א] הכניס "משקין" לתוך פיו בלא ברכה: ראשונים - סעיף א'.

ברכות (סוף דף נ: - דף נא.) – "אמר רב יהודה: שכח והכניס אוכלין לתוך פיו בלא ברכה מסלקן לצד אחד ומברך. תניא חדא: בולען; ותניא אידך: פולטן; ותניא אידך: מסלקן. לא קשיא: הא דתניא בולען במשקין, והא דתניא פולטן במידי דלא ממאיס, והא דתניא מסלקן במידי דממאיס. במידי דלא ממאיס נמי, לסלקינהו לצד אחד וליברך. תרגמא רב יצחק קסקסאה קמיה דרבי יוסי בר אבין משמיה דרבי יוחנן; משום שנאמר ימלא פי תהלתך".

א. בולען בלא ברכה.

1. **ר"ח** (כדאי' בכל הראשונים).
2. **אמנם** עי' **ר"ח** (ברכות דף נ:), על הדף בש"ס של מהדורת וגשל) – "ותרצינן הא דתני בולען במשקין דלאחר שנמען תו לא צריכי כסיסה, הילכך דיעבד הוא ובולען ומברך עליהן".
3. **רש"י** (ברכות דף נ: ד"ה יבלעם) – "בולען. בלא ברכה".
4. **תוס' ר' יהודה שירלאון** (ברכות סוף דף נ:), – "פר"ח ואינו מברך עליהם, משום דאדחו להו מתורת משקין הראויים לכל אדם לשתות, והילכך אין להקפיד בברכת' ואפי' יכול לברך ע"י הדחק".
5. **רוקח** (סי' ש"מ) – "ותניא אידך בולעו במשקין פר"ח אידחן ולא יברך כלל".
6. **ראב"ד** (השגת הל' ברכות פרק ח' הל' י"ב) – "והוא שבדעתו לאכול יותר דאם לא כן הוה ליה גמר".
7. **רשב"א** (ברכות סוף דף נ:), – "פר"ח ז"ל דטעמא דבולען בלא ברכה משום דכיון דהכניסן בפיו ממאסן ואדחו משתיה דכל אדם, והילכך אין להקפיד על ברכתן וכן דעת הגאונים ז"ל דאינו מברך עליהם כלל משום דהוה להו נראה ונדחה, והואיל ואידחו אידחו, וכדאמר' בסמוך במי שאכל ושכח ולא בירך דאם גמר סעודתו שוב אינו מברך דהואיל ואידחי אידחי ודלא כרבינא".
8. **ר"י מלוניל** (ברכות דף לז: על הרי"ף) – "בולען, בלא ברכה".
9. **המכתם** (ברכות דף נ:).
10. **פסקי רי"ד** (ברכות סוף דף נ:), – "אמ' רב יהודה שכח והכניס אוכלין לתוך פיו. פי' ולא בירך עליהן".
11. **פסקי ריא"ז** (ברכות פרק ז' הל' ג' אות ה') – "ואם היו משקין בולען בלא ברכה, שכל ברכה שמברכין על האוכלין ועל המשקין בתחלה (הם) מדברי סופרים היא, ובמקום שאי אפשר בולען בלא ברכה, ואל ישליכם מתוך פיו להפסידם".
12. **ר' מנוח** (ברכות פרק ח' הל' י"ב).
13. **אורחות חיים** (הל' ברכות אות ל"ד) – "מי ששכח והכניס אוכלין לתוך פיו ולא בירך אם היו משקין בולען ומברך ברכה של אחריהם אבל ברכה שלפניהם הלכה לה".
14. **כל בו** (סי' כ"ד) – "שכח והכניס אוכלין לתוך פיו בלתי ברכה, אם היו משקין, בולען ומברך עליהן ברכה שלאחריהן, אבל ברכה שלפניהן הלכה לה".
15. **ס' הבתים** (ברכות פרק ח' שער שמיני אות ב', עמ' קנ"ב) – "ויראה לי שאינו מברך עליהם אחר שבלעם שלא מצאנו ברכת הנהנין אלא קודם ההנאה".
16. **ס' השולחן** (הל' סעודה שער שלישי) – "הרי זה בולען בלא ברכה".

ב. בולען ואחר כך יברך.

1. **רא"ש** (ברכות פרק ז' סי' ל"ג) – "פר"ח ז"ל במשקין בולען ואין מברך עליהן משום דאידחו להן מתורת משקין דאינן ראויין לשתות לכל אדם הלכך אין להקפיד על ברכתו אפי' יכול לברך ע"י הדחק ולא משמע הכי דמשמע בולען ופולטן ומסלקן הכל בענין אחד שיברך עליהן ובמידי דלא ממאיס הצריכו רבנן לפלוט ולברך ובמידי דממאיס התירו לו לסלקן לצד אחד ולברך ובמשקין שאי אפשר בסילוק לצד אחד התירו לו לבלוע ולברך ... וכן פי' **הראב"ד** ז"ל".
2. **ריטב"א** (הל' ברכות פרק א' הל' ג'), עי' ברכות סוף דף נ: – "ואם היו משקין שנמאסין בפה ואין ראוי להחזירם ואי אפשר לסלקן לצד אחד לברך, בולען ואחר כך יברך".
3. **הלכה ברורה** (שעה"צ ס"ק א') – "להריטב"א ... ויש להסתפק בכוונתו אם היינו ברכת הנהנין או ברכה אחרונה".
4. **ראב"ה** (סי' תתקע"ב, עי' סי' קל"ח) – "וגרסינן בפרק ג' שאכלו (נא ע"א) אמר רב יהודה שכח ולא ברך והכניס אוכלין לתוך פיו וכו' ומסקינן דגבי משקין בולען, ושוב מברך, הואיל דמאסי לא אמרינן לפולטן והוה ליה כמו דיעבד".
5. **סמ"ק** (סי' קנ"א) – "ואם אינו מידי דמאסי פליט ליה ומברך עליו ואוכלו ואם משקין בולען ומברך".
6. **הלכה ברורה** (שעה"צ ס"ק א') – "יש להסתפק בכוונת הסמ"ק".
7. **אהל מועד** (שער הברכות דרך א' נתיב י"ב) – "מי שהכניס אוכלין ומשקין לתוך פיו קודם שיברך אם הם דברים שאם פולטן יהיו נמאסות ואין לו יותר מהם בולען ואח"כ מברך עליהם אפילו ברכה שלפניהם הואיל ונזכר קודם שבלען למה זה דומה לגר שמברך אחר שטבל ועלה".
8. **צידה לדרך** (מאמר ראשון כלל ג' פרק כ"ז) – "אם משקין בולען ומברך ואם פירות כתאנים וענבים מסלקן לצדדין ומברך עליהם".

- ג. **דעת הרמב"ם** (ברכות פרק ח' הל' י"ב), **והסמ"ג** (עשין כ"ז) – "שכה והכניס אוכלין לתוך פיו בלא ברכה, אם היו משקין בולען ומברך עליהן בסוף".
1. בולען ואחר כך יברך – **ראב"ד** (השגת הל' ברכות פרק ח' הל' י"ב), **השלמה** (ברכות דף נ:), **עי' ב"י** (ס"ק א', אמנם עי' כסף משנה ברכות פרק ח' הל' י"ב), **עי' דר"מ** (ס"ק א').
 2. בולען, בלא ברכה ראשונה [אלא ברכה אחרונה, או ברכה ראשונה אמאי דאכיל בתר הכי] – **מכתם** (ברכות דף נ:), **ס' המאורות** (ברכות דף נ:), **ס' הבתים** (ברכות פרק ח' שער שמיני אות ב', עמ' קנ"ב), **ר' מנחם** (ברכות פרק ח' הל' י"ב), **מאירי** (ברכות סוף דף נ:), "ומה שכתבו בה גדולי המחברים בולען ומברך לבסוף לא כיונו לברכה שלפניה כמו שחשבו רבים אלא על ברכה לאחריה", **ביאור מהרא"ש** (על הסמ"ג שם), **א"ר** (ס"ק א'), **ראשון לציון** (ברכות סוף דף נ:), **גר"א** (על סעי' א'), **ערה"ש** (סעי' ב'), **שעה"צ** (ס"ק ה').
 - ד. מראי מקומות – **טור** (סעי' א'), **ר' ירוחם** (נתיב ט"ז ח"ד).

ה. הציור: ראשונים.

1. דכ"ז דוקא כשאין לו יותר משקין לשתות **והוא דחוק** למשקין הללו, אבל אם יש לו יותר יפלוט ולא יהנה בלי ברכה – **ראב"ד** (השגת ברכות פרק ח' הל' י"ב, "נראה לי שאם יש לפניו משקין יותר שאינו בולע מה שבפיו אלא פולט ומה חסרון יש במלא פיו משקין אם יאבדו ולא יהנה מהם בלא ברכה"), **אהל מועד** (שער הברכות דרך א' נתיב י"ב).
2. אינו מחלק – **רמב"ם** (כדאי' ס' הבתים ברכות פרק ח' שער שמיני אות ב', עמ' קנ"ב).

ב] הטעמים.

א. שאינו מברך: הטעם.

1. משום דאיכחו להן מתורת משקין, דאינן ראויין לשתות לכל אדם – **ר"ח** (כדאי' בראשונים), **תוס' ר' יהודה** שירלאון (ברכות סוף דף נ:), **לשונו מובא לעיל**, **רוקח** (סי' ש"מ, לשונו מובא לעיל), **רשב"א** (ברכות סוף דף נ:), **לשונו מובא לעיל**, **פסקי רי"ד** (ברכות סוף דף נ:), "יש לתרץ, משעה ששם האוכלין לתוך פיו **בטלו ונמאסו ברוק פיו**, ואין בהן משום אסור ליהנות בלא ברכה, כיון דבטלו מהוייתן", **ס' השולחן** (הל' סעודה שער שלישי).
- א) הו"ד **בנחלת צבי** (ס"ק א'), **מג"א** (ס"ק א'), **פמ"ג** (א"א ס"ק א'), **ערה"ש** (סעי' ב').
2. שאי אפשר לסלקן לאחד מלוגמיו ולברך, ולא לפולטם שמפסידן – **רש"י** (דף נ: ד"ה משקין, "משקין. בולען, שאי אפשר לסלקן לאחד מלוגמיו ולברך, ולא לפולטם שמפסידן"), **רא"ה** (ברכות דף נ: ד"ה אמר), **או"י** (ח"א סי' ר"ו), **פסקי ריא"ז** (ברכות פרק ז' הל' ג' אות ה', לשונו מובא לעיל).
- א) הו"ד **בלבוש** (סעי' א'), **פרישה** (ס"ק א'), **עטרת צבי** (ס"ק א'), **מ"ב** (ס"ק א', לשונו מובא לקמן).
- ב) **חכמת שלמה** (על סעי' א') – "ויש להסביר הדבר יותר, כיון דעיקר טעם הברכה דהוי כגוזל לו יתברך, א"כ דומה לגזילה דקיימא לן **זה נהנה וזה לא חסר מותר**, א"כ הכא נמי כיון דמשקין אי אפשר לסלקן רק לפלוט, א"כ כשיפלטו לא יהיו ראויין לשום אדם וסוף סוף לא יהיו עליהם ברכה, לכך בזה אין חיוב ברכה עוד, ואינו כגזול".

ב. נ"מ בין הטעמים: אם הכניס מעט משקה בפיו, ויכול לברך ע"י הדחק.

1. **לבושי שרד** (על מחבר סעי' א') – "בולען. שא"א לפולטן דמימאסי, וא"א להחזירם לצד אחר ולברך, כ"כ רש"י. ומשמע דאם מעט בפיו ויכול לברך ע"י הדחק יברך. והר"ח הובא במ"א סק"א נתן טעם משום דאידיחי כו' לכן א"צ לברך אפי' אם יכול לברך ע"י הדחק".
2. יברך – **מ"ב** (ס"ק א'), **שעה"צ** (ס"ק ג'), וכתב בלבושי שרד דאם הכניס מעט בפיו ויכול לברך ע"י הדחק יברך. [אף דכתב דלפירוש רבנו חננאל שהעתק במגן אברהם, בכל גווני לא יברך, השמטתיו משום שאור זרוע וריא"ז והרא"ה כולם העתיקו פירוש רש"י].
- א) **צ"ב**, שלכאורה ספק ברכות להקל.
- ב) והאם יפלוט ולא יהנה בלי ברכה, לשיטת הראב"ד, מצד המעלה של ימלא פי תהלתך. עי' לקמן, שיש המחלוקת אצל אוכל. וכיון שלפי דעת המ"ב, יברך אם השתיה בצד הפה. ויש שני טעמים שלא יברך: א) יש חולקים וסבר שלא יברך, ב) וגם יש סברים שיפלוט מצד המעלה של ימלא פי תהלתך (עי' לקמן). ממילא, נכון שהוא יפלוט.
3. שלא יברך – **הלכה ברורה** (ס"ק ב').
4. מראי מקומות – **גנזי חיים** (סוף ס"ק א'), **ברכת השם** (סי' ג' סעי' ס' בתוספות ברכה, "ונראה דדעת רש"י הוא כדעת ר"ח ..."), **ידי כהן** (קונ' ביוזי אוכלים פרק י"ט אות ג').
- א) **עוד נ"מ**: האם ירהר ויברך בעודו המשקין בפיו - עי' לקמן.

ג. יברך: הטעם.

1. קצת עובר לעשייתו – **רא"ש** (ברכות פרק ז' סי' ל"ג, "ולא דמי לאכל ושכה ולא בירך עד שגמר סעודתו שאינו מברך דשאני הכא דנזכר שלא בירך בעוד המשקין בפיו **ודומה קצת עובר לעשייתו** מה שנזכר קודם לבליעה אלא שלא היה יכול לברך").
- א) הו"ד **לבוש** (סעי' א'), **ט"ז** (ס"ק א'), **עטרת צבי** (ס"ק ב'), **עולת תמיד** (ס"ק א'), **מג"א** (ס"ק ג'), **פמ"ג** (א"א ס"ק א', לשונו מובא לקמן [**ע"ש**]), **הלכה ברורה** (ס"ק א'), **ח"א** (כלל מ"ט סעי' י'), **קיצור שו"ע** (סי' נ' סעי' י'), **ערה"ש** (סעי' ב'), **מ"ב** (ס"ק ד'), ועוד.
2. מראי מקומות.

א) מעדני יו"ט (ברכות פרק ז' סי' ל"ג אות ח') – "משום שנראה ונדחה דמחלקים בגמרא בין היכא דמעיקרא לא חזי כההיא דטבילה דלקמן דמעיקרא לא חזי ודיחוי דמעיקרא לאו דיחוי הוא ולכי מיתקן הרי הוא מברך **אבל הכא מעיקרא איחזי** וכיון דגמר סעודתו אדחי הואיל ואדחי אדחי".

ב) פרישה (ס"ק ב') – "ואדוני אבי הרא"ש ז"ל כתב שמברך עליהן אחר כך. אין להקשות מאי שנא מהא דכתב רבינו לעיל סוף סימן קס"ז דאם שכח ואכל בלא ברכת המוציא ולא נזכר עד שגמר הסעודה דאינו מברך דיש לומר דשאני הכא דנזכר בעוד המשקין בתוך פיו והיה מחוייב לברך אלא שאינו יכול מה שאין כן לעיל דכל זמן השכחה ליתא עליו תורת חיוב וכשנזכר כבר גמר סעודתו וק"ל".

1) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב') – "והפרישה ... ואולי יש להעמיס זאת בכוננת הרא"ש ג"כ".

ג) הלכות קטנות (ח"ב סי' ק"צ) – "שאלה למה בסי' קס"ז (ס"ח) גבי אם נזכר שלא ברך המוציא עד שגמר סעודתו אינו מברך ובמסקנת הגמ' ובסי' קע"ב (עמג"א סק"ג) מביא רמ"א דעות הסוברים דמברך ברכה ראשונה גבי שכח והכניס משקין לתוך פיו דבולעם: תשובה יש לומר כשנזכר בעוד שהמשקין בתוך פיו **הרי גמר בלבו לברך וכאלו התחיל לברך דמי** אבל אם לא נזכר שלא ברך עד אחר שבלעם יהיה דינם כדין המוציא".

ג] הלכה.

א. אינו מברך.

1. מחבר (סעי' א') – "שכח והכניס משקין לתוך פיו בלא ברכה, בולען ואינו מברך עליהם ברכה ראשונה".
א) פמ"ג (מש"ז ס"ק א') – "ואם יש לו עוד משקין, המחבר מודה דיברך וישתה עוד".
ב) מראי מקומות – רע"א (על מג"א ס"ק א').
2. ב"ח (ס"ק א') – "ואם הוא דחוק לאותם שבפיו בולען ואינו מברך דספק ברכה להקל ודוק".
3. נחלת צבי (ס"ק א').
4. שכנה"ג (הג' ב"י ס"ק ג', ס"ק ד') – "לענין הלכה נקטינן דאם גמר סעודתו, דאם יש לו זולתם פולטן ומברך על האחרים. וכשאין לו אלא הם, פולטן ולא יהנה מהם ותאבד הברכה. ואם הוא דחוק לאותם שבפיו, בולעם ואינו מברך דספק ברכה להקל. ב"ח".
5. א"ר (ס"ק א') – "וכן כתב הרשב"א [נ"ע"ב ד"ה והתניא] בשם הגאונים, וכן פסק הב"ח [סעיף א סוף ד"ה שכח]. לכן נ"ל דאין להקל כלל בספק ברכות".
6. דרך החיים (דין אם שכח והכניס אוכלין או משקין לפיו בלא ברכה אות ב') – "בולע המשקים שבפיו ואינו מברך ברכה ראשונה".
7. בן איש חי (שנה א' פר' מטות אות י"ד) – "ואם הוא דחוק לאלו המשקין שבתוך פיו שצריך לשתותן נ"ל דיהרהר הברכה בלבו ויבלעם, דקי"ל הרהור במקום אונס מהני וכמ"ש בזה במ"א, אבל לא יעשה התיקון כמ"ש הרש"ג ז"ל בקיצור ש"ע סי' נו"ן סעיף יו"ד לבלען ואח"כ יברך ברכה ראשונה".
8. מ"ב (ס"ק ה') – "ודעת רוב הפוסקים כדעה ראשונה שאינו מברך רק ברכה אחרונה אם שתה כשיעור וכן הסכים הא"ר".
9. שלחן הטהור (סעי' א') – "לא יברך כלל".
10. קצות השלחן (סי' נ"ה סעי' ט') – "שכח והכניס משקין לתוך פיו בלא ברכה בולען ואינו מברך עליהם ברכה ראשונה".
11. חזון עובדיה (ברכות עמ' ס"ה, הליכות עולם ח"ב עמ' קי"ט) – "בולען, ואינו מברך עליהם ברכה ראשונה".
12. וזאת הברכה (סוף פרק י').
13. ילקוט יוסף (סעי' א') – "שכח והכניס משקים לתוך פיו בלי ברכה, בולעם, ואינו מברך עליהם ברכה ראשונה".
14. הלכה ברורה (ס"ק א').
15. ותן ברכה (פרק ט"ו הע' י"א).
16. עץ השדה (סי' כ' סעי' ד' [דפוח, פרק ל"ו סעי' ו']) – "טעה והכניס משקים לתוך פיו בלי ברכה, יבלעם בלא לברך עליהם".
17. ידי כהן (קוני' ביזוי אוכלים פרק י"ט אות א').

ב. יברך.

1. רמ"א (סעי' א') – "וי"א דמברך עליהם, וכן נראה עיקר".
2. לבוש (סעי' א') – "ויש אומרים בולען ומברך עליהן מיד בבליעתן והוי כמו עובר להנאתו, וכן עיקר".
3. דברי חמודות (ברכות פרק ז' אות צ"ז) – "וכן פי' הראב"ד ז"ל. וכן עיקר רמ"א ז"ל".
4. ח"א (כלל מ"ט סעי' י') – "ואם אין לו והוא דחוק על זה המעט שבתוך פיו, בולען ויברך אחר כך ברכה ראשונה, ולא דמי לדלעיל כלל מ"ב סי' י"ג, דכיון דנזכר בעודו בפיו דומה קצת לעובר לעשייתו (קע"ב), ולא יברך ברכה אחרונה, דלא מצינו ב' ברכות סמוכות זו לזו. ואם הוא יין שלהרבה פוסקים ברכה אחרונה שלו היא דאורייתא ושתה רביעית, יברך גם ברכה אחרונה (מ"א סי' קע"ב)".
5. שלחן שלמה (סעי' א').
6. קיצור שו"ע (סי' נ' סעי' י') – "ואם אין לו יותר והוא דחוק על זה המעט שבתוך פיו, בולען ויברך אחר כך ברכה ראשונה (דכיון דנזכר בעודו בפיו, דומה קצת לעובר לעשייתו), אבל ברכה אחרונה לא יברך, אך אם הוא יין ושתה רביעית יברך גם ברכה אחרונה".
7. ברכת הבית (שער א' אות ל"ה) – "ואם אין לו שאר משקין והוא דחוק למשקין הללו שבפיו בולען ומברך עליהם אח"כ תיכף תוך כ"ז, ברכה ראשונה".

ג. מראי מקומות – ערה"ש (סעי' ב').

ד. הציוור: להלכה.

1. דכ"ז דוקא כשאין לו יותר משקין לשתות והוא דחוק למשקין הללו, אבל אם יש לו יותר יפלוט ולא יהנה בלי ברכה – ב"ח (ס"ק א'), הו"ד בעולת תמיד (ס"ק א'), שכנה"ג (הג"ב"י ס"ק ג', ס"ק ד'), מג"א (ס"ק א', ס"ק ג'), נחלת צבי (ס"ק א'), א"ר (ס"ק א'), דרך החיים (דין אם שכח והכניס אוכלין או משקין לפיו בלא ברכה אות ב'), ח"א (כלל מ"ט סעי' י'), שלחן שלמה (סעי' א'). מגן גבורים (שלטי גבורים ס"ק א', אלף המגן ס"ק ב'), קיצור שו"ע (סי' נ' סעי' י'), חסד לאלפים (ס"ק א'), בן איש חי (שנה א' פר' מטות אות י"ד), ערה"ש (סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ב'), בה"ל ד"ה ואינו, "וכן ראוי לנהוג [מ"א וא"ר]", ברכת הבית (שער א' אות ל"ה), כה"ח (ס"ק א', ס"ק ג'), קצות השלחן (סי' נ"ה סעי' ט'), וזאת הברכה (סוף פרק י'), ותן ברכה (עמ' רכ"ד), עץ השדה (סי' כ' סעי' ו' [דפו"ח, פרק ל"ו סעי' ז']), ברכת השם (סי' ג' סעי' ס'), שערי הברכה (פרק י"ג סעי' י').
2. שלא לפלוט – שלחן הטהור (סעי' א', ס"ק א'), חזון עובדיה (ברכות עמ' ס"ט, הליכות עולם ח"ב עמ' ק"כ הע' ד', "שהראב"ד ... אין הלכה כן"), ילקוט יוסף (סעי' א').

- ה. לפי דעת רש"י והמ"ב: שפסק בולען בלא ברכה, והטעם מפני שאי אפשר לסלקן לאחד מלוגמיו ולברך ולא לפולטם שמפסידן.
 1. איך התירו לבלוע המשקין בלא ברכה ולא חששו לאיסור ליהנות בלא ברכה, והרי פשוט דאיסור זה ליהנות בלא ברכה חמור יותר מאיבוד משקין – עי' לקמן.
 2. לפי מה שכתב בס' ס"ב, דהרהור כדיבור באונס יצא, כאן אונס גמור, יהרהר ויברך בעודו המשקין בפיו – עי' לקמן.

ו. פשט: איך התירו לבלוע המשקין בלא ברכה ולא חששו לאיסור ליהנות בלא ברכה.

1. הגרשז"א זצ"ל (עץ השדה סי' כ' הע' כ"ג [דפו"ח, פרק ל"ו הע' ל"ה]), מכתב בסוף ס' עץ השדה, שולחן שלמה סי' רצ"ו ס"ק ג') – "ברכות נ"ב א", א"ר יהודה שכח והכניס אוכלין לתוך פיו בלא ברכה וכו' תניא חדא בולען, ומוקים לה הגמ' במשקין, שכיון שאינו יכול לסלקן לצדדים ולברך, ולפולטן ולחזור ולשתותן כמו באוכלין אינו יכול משום מיאוס, לכך בולען ולא פולטן לגמרי, משום הפסד משקין, עיי"ש. ופירש רש"י שם דבולען בלא ברכה, וכן שיטת רוב הראשונים, וכ"ה בשו"ע בס' קעב. וכבר כתבו לתמוה בזה איך התירו לבלוע המשקין בלא ברכה ולא חששו לאיסור ליהנות בלא ברכה, והרי פשוט דאיסור זה ליהנות בלא ברכה חמור יותר מאיבוד משקין, וכגון אם יהיה מוכרח או ליהנות בלא ברכה או לאבד אוכלין ומשקין, בודאי עדיף טפי להפסיד האוכלין, וכן אם נשפך יין במקום מטונף שא"א לברך שם נראה דאסור לו לשתות היין בפיו בלא ברכה כדי שלא ילך לאיבוד, וכמו"כ בתענית אם הכניס מאכל לתוך פיו ודאי צריך לזרוקו מפיו כדי שלא יעבור על איסור דרבנן, ובפרט שלסימנא טבא מפסידין, כמו ביין של הבדלה או לצורך שמחת חתן וכלה, וכ"ש דהו"ל הכי משום האיסור ליהנות בלא ברכה דעדיף טפי להפסיד המשקין מלבלוע בלא ברכה. [ובאמת הרא"ש נחלק דמברך אחר שתייתו עיי"ש מש"כ לפ"ז וכן העלה הרמ"א בהגהת השו"ע שם]. והנה לגבי ספק ברכות להקל קי"ל דשרי לאכול וכדאי בשו"ע או"ח סי' קסז סעיף ט וסי' רט סעיף ג דאם הוא מסופק אם בירך המוציא או שאר ברכות הנהנין או לא אינו חוזר ומברך ולא מבואר כלל דאסור לאכול מספק וזהו דלא כד' המהרש"א בפסחים קב ע"א דלא אמרי' ספק ברכות להקל אלא בברכת המצוות דהברכות אין מעכבות, משא"כ בברכת הנהנין דאסור לאכול בלא ברכה שפיר צריך לחזור ולברך, דאל"כ יהיה אסור לו ליהנות מספק בלא ברכה, וכ"כ האבן העוזר בס' ריד, ועי' בגלה"ש ברכות יב ע"א).

והביאור בזה נראה דהנה תנן בברכות כ ע"ב בעל קרי מברך על המזון לאחריו ואינו מברך לפניו, וזהו משום דברכה לפני המזון אינה דאורייתא לכן לא אצרכוהו רבנן לברך, ופשוט דבכה"ג מותר לו לאכול ולשתות כמה שירצה ואינו עובר על איסור גזל של נהנה מהעוה"ז בלא ברכה ונימא דיאסר לו לאכול ולשתות עד שיטבול. וכן מצינו גבי אונן דפטור מכל המצוות דאינו מברך כלל לא ברכת המוציא ולא ברכת המזון, ואף אינו מהרהר הברכה בלבו, וחזינן דאף דמחוייב בנטילת ידיים וכמבואר ביו"ד סי' שמא משום שמוזהר בלאוין דאורייתא ודרבנן ואינו רשאי לעבור על איסורין, מ"מ לא אסרינן עליו לאכול בלא ברכה, ולא חיישינן לאיסור ליהנות מהעוה"ז בלא ברכה.

ומבואר מזה דעיקר חיוב ברכת הנהנין הוא משום דחייבו חכמים להודות ולהלל לה' קודם שאוכל ושותה, ויסוד חיוב זה הוא סברא משום מדת דרך ארץ, וכמו שמצינו שחייבו לברך ברכת המצוות, אלא דאלמוהו רבנן לחיוב ברכה זה ואמרו דכל זמן שלא בירך הוי כאילו מעל או גזל וכדאי ר"פ כיצד מברכין, ועכ"פ אי"ז שהברכה באה להתיר את האכילה, אלא עיקר איסור הנאה בלא ברכה אינו כלל איסור עצמי אלא מסתעף ממה שחייבוהו חכמים בברכה, ולכך כל שהוא פטור מן הברכה אינו עובר כלל באיסור, ומטעם זה בעל קרי ואונן שפיר מותר להם לאכול ולשתות בלא ברכה, שכיון שאינם מחוייבים בברכה אינם עוברים באיסור, ומטעם זה כיון דבעלמא ספק ברכות להקל ממילא שפיר אמרי' דבכה"ג דאינו מחוייב לברך רשאי לאכול בלא ברכה, ואדרבה אסור לו להחמיר ולברך משום חשש עבירת לא תשא.

ועפ"ז יש לפרש גם לענין הפסד משקין, שכיון שהאיסור ליהנות בלא ברכה הוא משום החיוב להודות, וכשאינו יכול להודות אינו עושה שום איסור, ממילא באופן זה שאם נחייבו להודות נצטרך לומר לו להפסיד את המשקה ושום אדם לא יהנה מזה, אפשר דשפיר פטרוהו חכמים מלהודות, ומטעם זה נראה שאם נשפך יין במקום מטונף אסור לו לשתות שם בפיו וכנ"ל, אע"ג שבלא"ה הולך לאיבוד, כיון דהמאכל נפסד מאליו, משא"כ באופן זה שיצטרך לאבד שפיר י"ל דפטרוהו מלברך כדי שלא יצטרך לאבד בידיים, [ואמנם באופן שיוכל לברך אח"כ, כגון אם הוא במרחץ או במקום מטונף, יש להחמיר מפני שיכול להמתין, משא"כ בהנך דלא יוכל אח"כ לשתות בברכה], ודו"ק".

2. על יסוד זה – עי' סוף סי' ר"ט, לשיטות ומראי מקומות.

1. הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה תנינא סי' ס' אות ו') – "מ"ש דמי שאינו יודע לברך ואכל בלא ברכה חשיב כגברא דמעיקרא לא חזי, ומברך אף לאחר שכבר גמר לאכול סעודתו [כשלמדוהו לברך]. ולענ"ד צ"ע, ויותר מסתבר דאין לחלק בין לא ידע כלל לידע ושכח דקיי"ל שאין חוזר ומברך, ומצינן נמי בסי' רכ"ז ס"ג שאם ישב בביה"כ ושמע קול רעם דלאחר תוכ"ד אינו יכול עוד לברך אף על גב דגברא לא חזי לברך בתוכ"ד. ואף גם לדעתיה דמר צ"ע, דתפ"ל שלא נזכר בשום מקום דבעל קרי שאינו מברך בתחלה יצטרך לברך אח"כ כשטבל לקריו, וראיתי שהרעק"א ז"ל ביו"ד סי' י"ט ס"א הוכיח מזה דכל שהברכה תוקנה לברך קודם העשיה אף אם אירע דבר המעכב ג"כ אינו מברך אח"כ, רק צ"ע"ג מהדין שבשו"ע סי' קע"ב ס"א דמוכח עכ"פ מהתם שהרא"ש ועוד מהראשונים לא ס"ל כהך כללא דהרעק"א ז"ל. גם מאי דפשיט ליה טובא שבברכת המצוות אין שום נימוק לאחר השלמתן ליותר מכדי הילוך כ"ב אמה צ"ע, שהרי עיקר בר פלוגתיה דהרמב"ם בהך מילתא הוא האו"ז בהל' ק"ש סי' כ"ה, ועיקר ראיתו שם הוא מההוא דאמר להם הממונה ברכו ברכה אחת שקראו ברכה אחת של ק"ש הרבה זמן לאחר קריאת שמע עיין שם, והתם הרי הו"ל טפי מכ"ב אמה. והושבני שהאו"ז סובר דמשוינן גם ברכת המצוות והנהנין לענין דיעבד כשעבר ולא בירך לאותן הברכות שתיקנו לברך לאחר העשיה שלא נתנו בהם חכמים שיעור תכיפה (כמ"ש הר"ן בפסחים), וגם מסתבר שמשוה כל הברכות לברכת הודאה של אשר יצר וכדומה שמברך גם לאחר זמן רב (כמבואר במ"ב סימן ז' סק"א) וכדמוכח מראיתו של האו"ז מברכות דק"ש. ולענין ברכת הריח שהביא דעת הרי"ף (ר' יאשיהו פינטו בעל נבחר מכסף) דאף שלא בירך קודם מברך אח"כ, אפשר דגדר התכיפות בזה הוא תוכ"ד, וכתב לבארו מסברא נכונה דריח הוא מהדברים שבאים לאדם גם פתאום, וכיון שכן מסתבר דדמי לברקים ורעמים שמברך רק בתוכ"ד. ועיין גם בשע"ת סי' ר"ו סק"ב דנראה שהבין גם בדעת הרמ"א סי' קע"ב שמברך רק בתוכ"ד ולא לאחר מכאן".

2. הגרשז"א זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ח') – "ואפילו אם לדידיה לא נמאס, מ"מ אינו מברך, כיון דלשאר העולם נמאס ע"י שהכניסו לפיו, וכבר אינן ע"ז שם אוכל, וע"י כה"ג בכף החיים סק"א גבי משקין (דהביא דעת הר"ח ז"ל, ע"י סעיף הקודם) וכן הוא בערה"ש סק"ב, מיהו מה שכתב המ"ב לעיל סק"א להעביר לצד השני ויברך ע"י הדחק, אינו דומה, דהתם כיון שלא פלט מפיו לא מיקרי נמאס כלל, אע"ג דהשתא לא יאכלום אחרים, כיון שהוא דרך אכילה, וכמ"ש הנתיבות בסקמ"ח מתוס' כתובות ל:".

3. שבט הלוי (ח"ז סי' כ"ו אות א') – "סי' קע"ב במג"א סק"א, בא"ד, והראב"ד כ' דוקא כשאין לו משקין יותר לשותות והוא דחוק למשקין הללו וכו' וכו' מג"א וכן ראוי לנהוג שלא להכניס עצמו במחלוקת וכו' הגרעק"א דתמוה כיון שיש יותר משקין א"צ להכניס עצמו בספק דאחר שבוילעם יברך ברכה ראשונה על שאר המשקין ואח"כ יברך ברכה אחרונה ע"כ פי' וא"כ ברכה ראשונה קאי ממנ"פ לחד דעה גם אמה דבלע כבר וקושיה גדולה היא. ואמר חתני הגאון הצ' ר' אברהם יעקב (בעמ"ס מקורות וצינונים על הרמב"ם) דנפ"מ אם משקין ראשונים היו מים ומשקין שניים יין, דאז ברכת בורא פרי הגפן של משקין שניים אינו פוטר המים, וא"כ אם לא יפלוט המים הכניס עצמו למחלוקת ודפה"ח".

ד] האם יהרהר הברכה בלבו.

א. פמ"ג (מש"ז ס"ק ב') – "קשיא לי לפי מה שכתב בסימן ס"ב בט"ז [ס"ק] א' דהרהור כדיבור באונס יצא, כאן אונס גמור, יהרהר ויברך בעודו המשקין בפיו. ועיין מ"א אי"ה [אות] א' מזה".

1. פמ"ג (א"א ס"ק א') – "הרא"ש ברכות נו"ן ב' [פ"ז סימן לג] בשם רבינו חננאל. ובזה מתורץ מה שהקשתי בט"ז אות ב' ע"י הרהור. ואפשר הרבינו חננאל מודה להרא"ש כל שנזכר בעודו בפיו הוה תו עובר לעשייתו, אלא דמשקין תו איפסלו ולא ראוי לברכה".

ב. יהרהר ויברך בעודו המשקין בפיו.

1. דרך החיים (דין אם שכח והכניס אוכלין או משקין לפיו בלא ברכה אות ב') – "ומ"מ כשמשקים בפיו עדיין יהרהר בברכה ראשונה דהרהור כדיבור דמי במקום הדחק".

2. שלחן הטהור (סעי' א') – "אבל טוב קודם שבלען יכווין במחשבה את הברכה".

3. בן איש חי (שנה א' פר' מטות אות י"ד) – "ואם הוא דחוק לאלו המשקין שבתוך פיו שצריך לשתות נ"ל דיהרהר הברכה בלבו ויבלעם, דקי"ל הרהור במקום אונס מהני וכמ"ש בזה במ"א".

4. מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק א') – "ובדה"ח".

5. שער אשר (ח"א או"ח סי' ג').

6. כה"ח (ס"ק א', ס"ק ג') – "ומ"מ נ"ל דיותר טוב לברך בלבו כיון דדעת הרמב"ם ז"ל פ"א מה"ב דין ז' דיוצא בדיעבד אם בירך בלבו ואע"ג דלא ק"ל הכי מ"מ בכה"ג דכבר הכניס בפיו ואם יפלוט ילכו לאיבוד ואם יברך אח"כ יש פלוגתא יותר טוב לסמוך על הרמב"ם דיוצא בדיעבד אלא רק אם אינו יכול לסבול לישאר המשקה בפיו עד שיברך בלבו מאיזה סיבה י"ל דיפלוט כדי שלא יכנס בפלוגתא וגם כדי שלא יהנה בלא ברכה".

7. קצות השלחן (סי' נ"ה סעי' ט') – "ומ"מ כשהמשקין בפיו יהרהר הברכה".

8. הליכות עולם (ח"ב עמ' קי"ט, חזון עובדיה ברכות עמ' ע').

9. הגרשז"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ס"ד טור ד') – "שאלה: פסק השו"ע (סי' קע"ב ס"א) שכח והכניס משקים לתוך פיו בלא ברכה בולעו ואינו מברך עליהם ברכה ראשונה. וכ' המ"ב לפי שא"א לפלטן דמימאסי ומפסדי וא"א לדבר בעוד המשקים בפיו התירו לו לבלען, וקשה למה לא כ' המ"ב דלכה"פ יהרהר הברכה בפיו כמו שפסק בסי' ס"ב סק"ח בשם הט"ז דמי שצמא בלילה וא"א לו ליטול ידיו יהרהר הברכה בלבו וישתה, (וכאן גם המטה משה יודה דמהני הרהור דמה מפסיד בכך), ובפמ"ג תי' דהכא אידחי להו מתורת משקה, ותימא דהלא כשהכניס לפיו לא אידחו המשקים וכבר נתחייב בברכה עליהם וגם עכשיו לא אידחי דהא רצונו בכך ולכך בולעם ולמה לא יהרהר. תשובה: [בע"פ] אה"נ אם יכול להרהר יהרהר, ומסתבר שאין לו שהות להרהר כל הברכה דכבר המשקים בפיו, ואילו בסי' ס"ב מיירי שמהרהר כל הברכה קודם ששותה (א.ה. נראה שהמ"ב לא חייש לסברת הפמ"ג

- דהא הביא ללבושי שרד דאם הכניס מעט יכול לברך ע"י הדחק ועי"ש בשעה"צ ולפי"ז תגדל הקו' וע"כ כמשנ"ת".
10. וזאת הברכה (סוף פרק י') – "שאז יהרהר הברכה בלבו וישתה".
 11. ילקוט יוסף (סעי' א') – "ויהרהר הברכה בלבו, בעוד המשקה בפיו".
 12. הלכה ברורה (ס"ק א').
 13. ותן ברכה (פרק ט"ו הע' י' א').
 14. שערי הברכה (פרק י"ג הע' כ"ו).
 15. ידי כהן (קונ' ביזוי אוכלים פרק י"ט אות ב').

ג. שלא יהרהר.

1. אורח נאמן (ס"ק ב') – "אמאי לא כתבו דיברך ע"י הרהור ... אך כ"ז אינו נ"ל די"ל דהכא גם הרהור אסור שמא יקדים קנה לושט דאין בית הבליעה פנוי כמו בסי' קע"ד ס"ח, ואף דבהרהור ל"ש שמא יקדים ... דאל"כ ל"ה משתמיט חד מהפוסקים למיסתם דיהרהר".

ד. אם ימשיך לשתות.

1. שלא יברך בהרהור.
 - א) הלכה ברורה (ס"ק א' ד"ה ואם).
 - ב) פסקי תשובות (הע' י"ח) – "אך עדיין צ"ע בזה, דעכ"פ עדיין איכא פלוגתא אם יוכל אח"כ (לאחר שבלע המשקין שבפיו) לברך על מה שימשיך לשתות, כי לדעת הרמב"ם והסמ"ג יצא ע"י הרהור הברכה בלבו, וכ"פ בפמ"ג סי' ס"ב א"א סק"א, ובחיי"א כלל ה' סעי' ט"ו מסתפק בזה, ואם כי דעת רוב הפוסקים דחוזר ומברך, וכן מסקנת הביה"ל סי' ס"ב (ד"ה יצא), מ"מ אולי עדיפא שיפלוט המשקה ולא יברך בהרהור, לאפוקי נפשיה מפלוגתא, ורק באם אין לו עוד משקין אלא זה שבפיו, יהרהר הברכה בלבו לפני שבולעם".
 - ג) ידי כהן (קונ' ביזוי אוכלים פרק י"ט אות ב').
 - ד) שערי הברכה (פרק י"ג הע' כ"ו).
2. מראי מקומות.
 - א) ילקוט יוסף (סעי' א') – "ואם שותה עוד יברך ברכה ראשונה, ולא יסמוך על מה שהרהר ברכה ראשונה בלבו. ויאמר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, ויברך".
 - ב) עץ השדה (דפו"ח, פרק ל"ו סוף הע' ל"ז) – "ועי' לעיל הערה לו מדברי כמה פוסקים שכתבו שבעוד המאכל בפיו יהרהר הברכה בליבו, ולפי"ז צ"ל שיכווין להדיא לפטור רק את המאכל שבפיו, כדי שיוכל אח"כ לברך על מאכל אחר שיאכל כדי לצאת ידי שיטות אלו".

ה. סיכום: שיטת המ"ב.

1. אם יש לו יותר משקה - יפלוט ולא יהנה בלי ברכה.
 2. במקום דחוק [בושה, וכדו'] - בולען בלא ברכה.
 - א) אם יהרהר הברכה בלבו - עי' לעיל.
 - ב) ונכון לברך ולשתות עוד, ויכווין לפטור גם מה ששתה - כדי לקיים שיטת הרא"ש, וברמ"א (ח"א, קיצור שו"ע).
- (1) שלחן הטהור (סעי' א') – "ואם יש לו עוד משקים יברך ויכווין לפטור גם מה ששתה".
- (2) מ"ב (סי' קס"ז ס"ק מ"ח, שעה"צ מ"ו) – "ומיהו אם אפשר לו לאכול עוד מעט טוב שיברך המוציא ויאכל. [מגן אברהם ושאר אחרונים, כדי לצאת גם דעת הראב"ד דסבירא לה דאפילו גמר סעודתו, ואינו אוכל עוד כלל גם כן צריך לברך ברכת המוציא על העבר]".
- ו. מראי מקומות – עץ השדה (דפו"ח, פרק ל"ו הע' ל"ו).
1. מ"ב (סי' ס"ב ס"ק ח') – "כתב הט"ז מזה יש ללמוד במי שצמא בלילה במטתו שא"א לו ליטול ידיו ולברך יהרהר הברכה בלבו וישתה. ובספר מטה יהודא חולק עליו וכתב דהרי אפשר לו לעמוד וליטול ידיו ואין דומה לחולה ולאנוס דאין דנין אפשר משאי אפשר ואפילו אם אין לו מים על הנטילה והשתייה או שקשה לו לעמוד מפני הקור הרי יוכל לקנח ידיו בכותל או בכל מידי דמנקי וזה מהני אפילו כשיודע בודאי שנגע בידיו במקומות המכוסים וכדלעיל בסימן ד' סעיף כ"ב וכ"ג".

ה) הכניס "אוכלין" לתוך פיו בלא ברכה - סעיף ב'.

א. גדר של מיאוס.

1. הגרשז"א זצ"ל (עץ השדה פרק כ' ס"ק כ"ט [דפו"ח, פרק ל"ו הע' מ"ז]), ידי כהן (קונ' ביזוי אוכלים פרק י"ט אות ה') – "ואם נמצא בפני אנשים ויש מיאוס להוציא מהפה ולחזור ולהכניס, כתב מוה"ז הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בכתבים דשפיר מסלקן ומברך גם בדבר שאינו נמאס ע"י שיפלטנו".
2. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ב') – "ואם זה מאוס רק לו משום שהוא אסטניס, דינו כדבר מאוס".

ב. לפי הר"ח וסעייתו: שאינו מברך על המשקין שבתוך הפיו משום דאיחזו להן מתורת משקין - מה הדין אצל אוכלין.

1. משכנות יעקב (או"ח סוף סי' צ"ג) – "ואף שכתב הרשב"א בשם ר"ח ז"ל דכיון דהכניסן לפיו מימאסן ולא חזו לשת' לכל אדם

ואין להקפיד על ברכתן. צ"ע דא"כ גבי אוכלין במידי דמימאיס למה לי לסלוקי. ואין לומר דאוכלין לא מאיסי לכל אדם. דא"כ גבי אוכלין נמי משכחת שמותר לבלוע אם לעסן עד שאינן ראויין לכל אדם ולמה לי לאוקמי במשקין. גם לא מישתמיט חד מהפוסקי לפלוגי בהכי. אלא ודאי כיון דאפשר לסלקן אכתי אסור לבלוע אף דמאיסי ובני ברכה נינהו וא"כ במשקין למה נתיר לו לבלוע בלא ברכה. ולהראב"ד ניחא הכל. ודו"ק".

2. עץ השדה (סי' כ' הע' כ' ד"ה ולפ"ז) – "ולפ"ז בע"כ אית לן למימר דנדון זה דנמאסו ואינם ראויים לברכה שייך רק במשקים ולא באוכלים, דהא מבואר בגמ' שם דבאוכלין מסלקן לצד אחד ומברך, (והיינו אפילו באוכלין שימאסו אם יפלטם. דבלא"ה הרי אינו מסלקן לצדדים אלא אמרי' דפולטם ומברך עליהם), ומבואר דלא אמרי' דאינם ראויים לברכה, ובע"כ צ"ל לשיטה זו דאוכלין גם אחר שהכניסם לפיו ראויים הם לברכה, ואינם כמו משקין דאמרי' בהם דנמאסו ואינם ראויים למאכל אדם. וכן מבואר במשכנות יעקב או"ח סי' צג, והוסיף דלפ"ז גם באוכלין אם לעסן עד שנמאסו ואינם ראויים לכל אדם יהיה מותר לבלוע. (ותמה דא"כ למה הוצרך הש"ס לאוקמי הא דתני בולען במשקין הו"מ לאוקמי באוכלין ובאופן זה, עיי"ש).
עץ השדה (דפו"ח, פרק ל"א הע' מ"א ד"ה והמשכנות) – "והמשכנות יעקב ... ובספר 'אור החמה' [להגר"ז קרוייזר זצ"ל, או"ח סימן קעב ס"ק א] צידד ליישב שטעם שיטה זו שמשקים שהכניסם לפיו נתערבו ברירו ונתבטלו להם, ולכן כמו שמותר לבלוע ריר בלא ברכה, כמו"כ מותר במשקין אלו, אבל אוכלין לא שייך שיתבטלו לרירו ולכן חייב בברכה. [וכתב דלפ"ז י"ל דסברא זו שייכת רק במעט משקים, אך אם הכניס מלא לוגמיו משקין, הרי לא שייך שיתבטלו, ובזה קאי פירוש רש"י]."

ג. מזיד.

1. ריטב"א (הל' ברכות פרק א' הל' ג'), ידי כהן (קונ' ביזוי אוכלים פרק י"ט אות ו'), שערי הברכה (פרק י"ג סוף הע' כ"ו) – "הזיד והכניס אוכלין או משקין לתוך פיו בלא ברכה חייב להוציאן מפיו ושלא יהנה מהן עד שיברך, אבל עשה כן בשוגג כגון ששכח והכניס אוכלין לתוך פיו ונזכר קודם שיבלעם, אם הם מדברים שנמאסים בפה שאם יוציאם מפיו ימאסו מלהחזירם שם מסלקן לצד אחד ומברך, ואם לאו מוציאן מפיו ומברך ואחר כך בולע כדי שיברך לשם בכל פה משום שנאמר (תהלים ע"א) ימלא פי תהלתך".
2. מראי מקומות – תורת חיים (ס"ק א', "לריטב"א ... ולא ידעתי מה יהי' החילוק בין שוגג למזיד ... וצ"ע"), הלכה ברורה (ס"ק ד'), עץ השדה (סי' כ' סעי' ז' [דפו"ח, פרק ל"ו סעי' ט']).

ד. שכח "ואכל" ולא בירך, אינו מברך.

1. עי' סי' קס"ו סעי' ח', שיטות ומראי מקומות.

ה. הכניס בתוך פיו בפה"ע ובפה"א ולעסם ביחד.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ט"ו טור ג') – "שאלה: נסתפקו איך הדין באופן ששכח והכניס בלא ברכה ירק שברכתו בפה"א, ופרי שברכתו בפה"ע, ולעסם, ונתערבו יחד, ועכשיו נזכר שלא בירך ב' ברכות, שקיי"ל תמיד שבמאוסים מסלקם לצד ומברך ובולע, אבל כאן שמעורבים כיצד יעשה, לענין בורא פרי העץ, ולענין בורא פרי האדמה, וצ"ע. תשובה: יכוין כל אחד על מינו (תשובה בכת"י)".
הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ט"ו טור ג') – "שאלה: (המשך), מרן שליט"א כתב למעלה שיכוין כל אחד על מינו, והכוונה שיברך בפה"ע, ומיד בפה"א, ואח"כ יבלע שניהם יחד, וא"כ קשה שיש כאן הפסק בין ברכת בפה"ע, לבליעת הפרי, בברכת בופה"א, וצ"ע. תשובה: אינו הפסק, (תשו' בכת"י)".

ו. הכניס אוכלים לפיו ומוציאם האם הרוק מחייב בנט"י.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ט"ו טור ג') – "שאלה: קיי"ל שאם הכניס מאכל לפיו בלי ברכה, צריך להוציא מפיו ולברך, מדין ימלא פי תהלתך, (ובזמן שלא נמאס המאכל בפיו), ונסתפקו שרוק הוי כמו מים שמכשיר, (כמו ז' משקין), וא"כ כשמוציא המאכל מפיו רטוב 'ברוק', ונוגע בו בידי, יצטרכו נט"י, כמו טיבולו במשקה שצריך נטילה, האם באמת כך הדין, או לא. תשובה: אולי, (תשובה בכת"י)".
2. מראי מקומות – הר"י משד"י (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' נ"ט טור א').

ז. שהחיינו.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ס"ד טור ד') – "שאלה: כ' השו"ע (סי' קע"ב ס"ב) שכח והכניס אוכלין לתוך פיו בלא ברכה וכו' ואם הוא דבר שנמאס מסלקו לצד אחר ומברך עכ"ל וכ' המ"ב כגון תותים וענבים. יל"ע בהכניס לפיו פירות שצריך לברך עליהם "שהחיינו" ושכח ולא בירך, האם רשאי לברך עליהם שהחיינו בעוד הפירות בפיו ויועיל מה שמסלקם לצד אחר, והאם רשאי לבלועם לכתחילה ויברך אח"כ. תשובה [בע"פ]: יכול לכתחילה לבלוע ולברך שהחיינו אח"כ, דכל עוד שעוסק באותה אכילה יכול לברך אח"כ, כמבואר במ"ב בסי' רכ"ה. (א.ה. עיי"ש בס"ק י"א ובס"ק י"ג ובשעה"צ, וכן הורה הגרי"ש אלישיב שליט"א עיין בספר וזה"ב)".

י [ימלא פי תהלתך] תהלים פרק ע"א פסוק ח'.

א. בדיעבד: במידי דלא ממאיס, אם סלקן לצד אחד ובירך.

1. יצא – ב"ח (ס"ק א', "ומיהו אפילו במידי דלא ממאיס אם סלקן לצד אחד ובירך יצא אלא דלכתחלה צריך לקיים ימלא פי תהלתך"), פמ"ג (מש"ז ס"ק ב', "ודיעבד אם בירך בסילק לצד אחר יצא, ב"ח"), ערה"ש (סעי' א', "אך בדיעבד אם סילק לצד אחד ובירך ברכתו ברכה"), הלכה ברורה (ס"ק ג').

ב. האם לפלטים: לשיטת הראב"ד, מצד המעלה של ימלא פי תהלתך.

1. לא.

(א) מהר"מ בנעט (באור מרדכי פרק ז' אות נ"ג ד"ה ויש) – "ויש להסתפק להראב"ד גבי אוכלין ... ולהכי ג"כ סתמו הפוסקים דבממאיס מסלקן ולא חילקו בין א"ל אוכלין אחרים ל"ל".

(ב) ח"א (כלל מ"ט סעי' י') – "שכח והכניס אוכלין לפיו בלא ברכה, אם הוא דבר שאף אם יפלוט אותו לא יהיה מאוס, יפליטנו לידו ויברך עליו, דכתיב [תהילים עא, ח] ימלא פי תהלתך. ואם הוא דבר שנמאס, מסלקו לצד אחד ומברך, דאסור לאבד אוכלין. ואם הוא משקין שאי אפשר לסלקן לצדדין ולברך, אם יש לו עוד משקין, יפליט אלו לאיבוד. ואם אין לו והוא דחוק על זה המעט שבתוך פיו, בולען ויברך אחר כך ברכה ראשונה".

(ג) עץ השדה (סי' כ' סעי' ז' [דפו"ח, פרק ל"ו הע' נ"א]) – "ולכאורה דין זה הוא גם לשיטת הראב"ד הנ"ל [סעיף ז] שלגבי משקין אמרינן דכשיש לו עוד משקים אחרים שיפלוט ולא יהנה בלא ברכה, מכל מקום לגבי אוכלין כיון שיכול לברך בעודן בפיו, לכן בכל גוונא לא יפלטן ואפילו כשיש לו אוכלין אחרים. [וכן משמע ב'ספר השולחן' הנ"ל דדין זה הוא גם לדברי הראב"ד]. וכן משמע מדבריו בהשגות [שם] שכתב שאם יש לפניו משקין יותר שאינו בולע וכו' אלא פולט, ומה חסרון יש במלא פי משקין אם יאבדו ולא יהנה מהם בלא ברכה וכו', עיי"ש. ומשמע שדוקא כדי שלא יהנה בלא ברכה הצריך לפלוט, אך משום מעלת 'ימלא פי תהלתך' לא נקט שצריך לפלוט, וממילא לא דחינן הפסד אוכלין משום מעלה זו".

(ד) פסקי תשובות (אות ד') – "ואפילו לדברי הפוסקים (משנ"ב סק"ב) עפ"י הראב"ד לענין הכניס לפיו בלא ברכה שיפלוט ולא יחוס על איבוד אוכלין, מ"מ לענין 'ימלא פי תהלתך' יודו שאין להוציא ולפלוט המאכל מהפה אם יפסד עקב כך מאכילה".

(ה) הטעם.

(1) הגרח"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ב') – "והיינו כשאי אפשר להעבירם לצד אחד דלא יברך כלל אם יבלענו, ויהנה מעוה"ז בלא ברכה, אבל אם שמה מעט דאפשר להעבירם לצד אחר כמ"ב סק"א, לא יפלוט לקיים ימלא פי תהלתך, ע"ל סק"ג, דאין בזה איסור אלא הידור בברכות, ואין להפסיד אוכלין משום הידור, וגם י"ל דאינו עובר כלל על ימלא פי תהלתך, דאנוס הוא כיון שאינו רוצה להפסיד אוכלין, ואם אין לו משקין אחרים, ויש לו משקין רבים בתוך פיו, לכאורה אם אפשרי יבלע מקצת המשקים, וישאיר מקצת כדי שיוכל לברך עליהם, דאיסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה הוא על כל מקצת ומקצת".

א. צ"ב: שאין דין הפסד אוכלין פחות מכזית.

2. כן.

(א) מגן גבורים (שלטי גבורים ס"ק א', אלף המגן ס"ק ב') – "אמנם ראינו בגוף הירושלמי והוא בכיצד מברכין משנה א' מבואר שם אחר כך ר"י בר מרי קומי' ר"י בר אבין בשם ר"י אפילו אוכלין פולטן משום ימלא פי תהלתך ע"ש הרי מבואר דבאמת גם באוכלין סבירא ל' דבכה"ג פולטן וכשטת הראב"ד גבי משקין".

(ב) תורת חיים (סוף סי' קע"ב).

3. מראי מקומות – הלכה ברורה (שעה"צ ס"ק ח'), עץ השדה (סי' כ' הע' כ"ו ד"ה ונראה), ברכת השם (סי' ג' הע' רכ"ד, ובתוספות ברכה שם), ידי כהן (קונ' ביזוי אוכלים פרק י"ט הע' א').

ג. הברכה מגומגם: אם פיו מלא באוכל באופן שאין יכול לסלקו לצד ולברך כהוגן.

1. צריך לפלוט ולהוציא מהפה ולברך.

(א) פסקי תשובות (אות ד', הע' כ"ז) – "אבל אם פיו מלא באוכל באופן שאין יכול לסלקו לצד ולברך כהוגן, ואם יברך כשהמאכל בפה יצא הברכה בגמגום ובהברות לא ברורות, צריך לפלוט ולהוציא מהפה ולברך. [דהו"ל כאילו לא בירך, אולם אפשר דאם סגי שיוציא מעט מהמאכל ולא כולו כדי לברך כהוגן, לא יוציא כולו]".

(ב) ידי כהן (קונ' ביזוי אוכלים פרק י"ט אות ד').

ד. שיניים תותבות (false teeth).

1. יכול לברך לכתחילה.

(א) רכבות אפרים (ח"ד סי' נ"ד אות ח') – "הדין דצריך לברך בשעה שפיו ריק, איך הדין ביש לו שיניים תותבות נראה דבודאי יכול לברך וכן נוהגים דמברך, ועיין מ"ש בזה בשארית יוסף ח"ב סימן ב' עיין היטב בדבריו".

(ב) ילקוט יוסף (סוף סעי' א') – "אבל מותר לברך כאשר בפיו מונחות השיניים התותבות, ואין בזה כל חשש משום ימלא פי תהלתך".

(ג) פסקי תשובות (אות ה') – "ושיניים תותבות המותאמות לפה ומשלימים את השיניים החסירות אין בהם חשש כלל לברך כשהם בפה, ואדרבה מסייעים בהוצאת ההברות היטב".

ה. לברך ברכה עם פלטה בפה (biteplate).

1. מחמיר.

(א) פסקי תשובות (הע' ל"א) – "אבל לענין פלטה ליישור שיניים, אותן שאפשר ללבוש ולפשוט, יש להוציא בשעת ברכה (בתפילה ובברכות הנהנין וההודאה) דאינו מסייע לדיבור אלא אדרבה מקשה מעט על חיתוך המילים, ותופס מקום בפה".

2. מיקל.

(א) הגרח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"ח) – "שאלה: המרכיב בתוך פיו פלטה ליישור שיניים, האם בשעת ברכה צריך להוריד הפלטה, מדין ימלא פי תהלתך, או לא, (כיון דלבושה כ-12 שעות ביממה). תשובה: לא".

ו. עניינת אמן כשאוכלים בתוך פיו: האם יש חסרון של "ימלא פי תהלתך".

1. מותר לענות אמן כשאוכלים בפיו.
 - (א) אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ת על הט"ז ס"ק ב') – "ובשעת נחיצה לענות אמנים או דבר שבקדושה, נראה שאין קפידא ג"כ כשאינו פולט מאכל שבפיו, ודברי חז"ל כשאפשר היטב".
 - (ב) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות נ') – "שמע ברכה, יענה אמן אף אם יש אוכל בתוך פיו. [כיון שאין הדבר תלוי בו, אלא שנזדמנה לו ברכה ומוכרח לענות אמן, דמי לשכח והכניס אוכלין לתוך פיו ונזכר שלא בירך, שאם הם אוכלין שנמאסים, מסלקן לצידי פיו ומברך, כמבואר בשו"ע בסיומן קע"ב סעיף ב', ואין בזה משום דין ימלא פי תהלתך שכתבו האחרונים שלא לברך כשיש אוכל בפיו. וראה בברכ"י בסיומן ק"ע אות א' שכתב שכיום שלא אוכלים בהסיבה אין לחוש לשמא יקדים קנה לושט, ע"ש]".
 - (ג) הגר"ח פ"ש זצ"ל (נוטרי אמן ח"ב פרק י"א הע' א').
 - (ד) הגר"ח ק"ז צ"ל (דעת נוטה ח"א עמ' שפ"ט תשובה שע"ז, נוטרי אמן ח"ב פרק י"א הע' א') – "שאלה: מבואר בשו"ע סימן קע"ב סעיף ב' דלא יברך בשעה שאוכלין בפיו. וכתב במשנ"ב הטעם משום דכתיב ימלא פי תהלתך. ויש לעיין מה הדין כשפיו מלא אוכלין ושמע ברכה מחבירו, אי יענה אמן על זה או לא. תשובה: יענה".
 - (ה) נוטרי אמן (ח"ב פרק י"א אות א') – "מה שאמרו 'ימלא פי תהלתך', היינו דווקא לענין ברכה, לכן מותר לענות אמן כשאוכלים בפיו ואין צריך לפולטם. ומכל מקום, ראוי להדר לא להכניס אוכלים לפיו, כשיודע שתיכף יצטרך לענות אמן".
 - (ו) פסקי תשובות (סוף אות ה') – "ודע, דמה שאמרו 'ימלא פי תהלתך' היינו דווקא לענין ברכה, אבל לעניינת אמן ושאר דברים שבקדושה והוא באמצע אכילתו, אין צריך להוציא המאכל מהפה ואפילו אינו נמאס המאכל ע"י הוצאתו, אם כי יש להשתדל ולבלוע המאכל לפני שעונה".
2. מראי מקומות.
 - (א) רבינו יונה (ברכות דף ל:): – "ויש מפרשים שמתוך שאין בית הבליעה פנוי אין יכולין לצאת בעניינת אמן משום (ברכות דף נא א) שנא' ימלא פי תהלתך ואם אומר אותו בעוד שאוכל נמצא שאין אומר אותו כראוי וזה הפירוש הוא נכון אבל לא מהטעם שלהם שמלה אחת יכול לאומרה כראוי אם ירצה ואף על פי שהמאכל בפיו".
 - (ב) ר"י מלוניל (ברכות על הרי"ף דף ל:): – "ומפרש בגמ', לפי שאין בית הבליעה פנוי ואיך יענו אמן, דהא בעינן ימלא פי תהלתך".
 - (ג) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק י' אות ח') – "וכן מוכח בגמרא שדין 'אמלא פי תהלתך' נאמן גם באמן. אכן מצד איסור ששמע תהלות ה' יתברך ולא ענה הסכמה, מחוייב לענות".

ז. לענות ברוך הוא וברוך שמו בעודו פיו מלא.

1. מיקל.
 - (א) הגר"ח ק"ז צ"ל (צהר ח"א ריש עמ' ס"ז) – "שאלה: בשו"ע (או"ח סימן קכ"ד סעיף ה') על כל ברכה שאדם שומע בכל מקום אומר ברוך הוא וברוך שמו. ע"כ. האם מותר לענות ברוך הוא וברוך שמו בעודו פיו מלא, או לא כיון דכתב במשנה ברורה (סימן קע"ב ס"ק ז') שבשעת שאומר ברכה יהיה פיו ריקן דכתיב ימלא פי תהלתך. תשובה: מותר".
- ח. שאר ברכות, דבר שבקדושה.
 1. הגר"ח ק"ז צ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ס"ד טור ד') – "שאלה: האם ההיתר לברך כשמסלקו לצד אחר הוא דוקא בשכח והכניס האוכל לפיו בלא ברכה, או אף בשאר ברכות כגון ששמע קול רעם או ראה ברק באמצע אכילתו ועד שיבלע כל האוכל שבפיו יעבור זמן תוכ"ד. תשובה [בע"פ]: היתר הנ"ל לא נאמר אלא באכילה מפני שאסור לאכול בלא ברכה אבל שאר ברכות לא יברך".
 - הגר"ח ק"ז צ"ל (דרך שיחה ח"ב עמ' רנ"ב) – "ואמר מו"ר כי באמת הדין 'ימלא פי תהלתך', שהוא דין בכל הברכות, מסתבר שלכתחילה הוא גם בשומע כעונה".
 2. מראי מקומות – אשל אברהם (בוטשאטש סוף מהד"ת, לשונו מובא לעיל), פסקי תשובות (סוף אות ה', לשונו מובא לעיל).
- ט. מראי מקומות.
 1. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק י' אות ח') – "מותר ללמוד פסוקי תהילים בפה מלא, אך המתפלל ע"י התהילים אסור הדבר בפה מלא".
 2. הגר"ח ק"ז צ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' נ"א טור ב') – "הנה מצוי שאדם אוכל ובאמצע רוצה לאכול דבר אחר שצריך לברך עליו, ובפיו יש עדיין פרורין מהמאכל הקודם. ושאלתי את הגר"ח קנייבסקי שליט"א אם יכול לברך כך, והשיב: נכון לבלוע".
 - הגר"ח ק"ז צ"ל (מילי מעלייתא אות י') – "שאלה: היכא דראובן מוציא שמעון בברכה האם יש חסרון ב'ימלא פי תהלתך' אם יש מאכל בפיו של שמעון בשעה שראובן מברך (ואיירי באופן דיוכל שמעון לבלוע המאכל קודם סיום הברכה ויכול לענות אמן). תשובה: יתכן".

מים אמצעיםסימן קע"ג

ג] מים אמצעים - סעיף ג'.

ב] בין דגים לבשר - סעיף ב'.

א] מים אמצעים - סעיף א'.

א] מים אמצעים - סעיף א'א. **בין תבשיל של בשר לגבינה.**

1. ע"י יו"ד סי' פ"ט סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ב] בין דגים לבשר - סעיף ב'

א. ע"י יו"ד סי' קט"ז סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ב. ספק ספיקא: בדיני של סכנה.1. **פמ"ג** (מש"ז סוף סי' קע"ג), הו"ד **בפתחי עולם** (ס"ק ב') – "שאלה ס"ס אי מהני בסכנתא או לאו. והנה למ"ש בי"ד ק"י ס"ס

במקום חזקה לא אסרינן ומזה דן בפני יהושע בקו"א לכתובות בסוגיא דפ"פ דס"ס גרע מחזקה וחמירא סכנתא מאיסורא דתלינן

בזאב כו' וגילוי לא אוקמיה אחזקה וכדומה אלמא לא סמכינן אחזקה בסכנה ה"ה ס"ס לא מהני ולמ"ד ס"ס כרובא או עדיף מינה

יש לומר דמהני ס"ס בסכנה כמו באיסורא. אבל חד ספק ודאי אסור וצ"ע".

2. ע"י ערך סכנה [יו"ד סי' קט"ז], לשיטות ומראי מקומות.

ג] מים אמצעים - סעיף ג'.**א. סכום.**

1. מיקל - 1) שא"צ נטילה בכלי. 2) וגם רק עד פרק השני. 3) וגם אין חציצה מעכב בהם בדיעבד.

2. מחלוקת - 1) י"א שנוטלין ע"ג קרקע, ויש חולקים. [בה"ל]. 2) י"א דוקא מים, וי"א ה"ה בשאר משקין. [רמ"א, מג"א, מ"ב].

3. מחמיר - 1) היסח הדעת. 2) ניגוב ידים.

ברכת היין בסעודה

סימן קע"ד

- [א] יין שבתוך הסעודה - סעיף א'.
 [ב] יין פוטר כל מיני משקין - סעיף ב'.
 [ג] "יין" פוטר משקה: מיץ ענבים.
 [ד] שיעור יין.
 [ה] יין "פוטר" משקה.
- [ו] ברכה אחרונה.
 [ז] יין פוטר "משקה": מה הגדר של משקין.
 [ח] אין לו אלא כוס אחד - סעיף ג'.
 [ט] קבע לשתות לפני המזון - סעיף ד'.
 [י] ששותה יין בתוך הסעודה - סעיף ה'.
- [יא] ברכת המזון פוטר היין - סעיף ו'.
 [יב] משקה בתוך הסעודה - סעיף ז'.
 [יג] יין שרף.
 [יד] קפה: סוף הסעודה.
 [טו] בתוך המזון, כל אחד מברך - סעיף ח'.

א] יין שבתוך הסעודה - סעיף א'.

ברכות (סוף דף מא:): – "אי הכי, יין נמי נפטריה פת. שאני יין, דגורם ברכה לעצמו".

א. כוון בפירוש בברכת הפת לפטור כל מה שישתה בתוך הסעודה.

1. לא מהני ליין – מ"ב (ס"ק א'), כה"ח (ס"ק ב'), פוסקים.
2. מראי מקומות.

(א) צל"ח (ברכות דף מא: ד"ה עוד) – "ולשיטת בעל המאור ניהא, דכאן מיירי שלא היה יין לפניו בשעה שבירך על הפת, ולקמן במשנה דהביאו לפניו מליח היה הפת לפניו בשעה שבירך על המליח. ולפ"ז יצא לנו מזה שאם היה היין לפניו בשעה שבירך המוציא אין צריך לברך על היין שהוא בתוך הסעודה".

ב. יין שבתוך הסעודה מברך עליו בורא פרי הגפן: הטעם "דגורם ברכה לעצמו".

1. דהיינו, שבכמה מקומות מברכין עליו אף על פי שאין צריך לשתיה כגון בקידוש והבדלה – רש"י (ברכות ריש דף מב., "דגורם ברכה לעצמו. בכמה מקומות הוא בא, ומברכין עליו, ואף על פי שלא היו צריכים לשתיתו"), קיצור שו"ע (סי' מ"ג סעי' ב').
2. דהיינו מה שמברך על היין ברכה מיוחדת בורא פרי הגפן – רשב"א (תוס' ברכות דף מא: ד"ה אי, "ורשב"א פי' משום דצריך לברך על היין בורא פרי הגפן ובתחלה כשהוא בענבים בורא פרי העץ ועל שאר משקין שהכל נהיה בדברו").
3. דהיינו שפוטר שאר משקין – ר"ח (ר' יונה ברכות דף כט: ד"ה יין, "ור"ח פירש יין גורם ברכה לעצמו שפוטר שאר משקין שאם בירך על היין ושתה אח"כ משקין אחרים אין צריך לברך (אחריהם) כלל לא לפנייהם ולא לאחריהם שברכת היין שבירך ויברך לבסוף פוטר המשקין ששתה בנתיים").
4. מראי מקומות – שעה"צ (ס"ק ג').

ג. מיץ ענבים.

1. לפי השני טעמים הראשונים לעיל, אין לחלק. אבל לפי הטעם ג' [שפוטר שאר משקין], תלוי במחלוקת לקמן.
2. דינו כיון.

(א) הגריש"א זצ"ל (שערי הוראה ח"א עמ' קמ"ז אות ו') – "לדעת מרן שליט"א [זצ"ל] [כפי שמפורסם בבי מדרשא] שיש של מיץ ענבים אין דינו כיון לענין פוטר כל מיני משקין וכן לענין מקום סעודה לאחר הקידוש, מה דינו לענין שתייתו בתוך הסעודה האם הוא נפטר בברכת הפת ואינו טעון ברכה בפני עצמו, כיון דאינו נדון כדבר שקובע ברכה לעצמו, או דילמא להא מילתא שאני, ולא ידענא טעמא מאי. תשובה: לענין זה **בודאי דינו כיון**, וגם שאר הדברים הוא רק לחומרא בלבד".

(ב) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ט"ז אות ד').

ב] יין פוטר משקה - סעיף ב'.

ברכות (דף מא:): – "דאמר רבי חייא: פת פוטרת כל מיני מאכל, ויין פוטר כל מיני משקים".

א. ראשונים.

1. אינו פוטר.

(א) תוס' (ברכות דף מא: ד"ה ויין) – "ולית הלכתא כוותיה שהרי מפת פוטרת אין הלכה כמותו אלא כפסק רב פפא א"כ גם מהא דקאמר יין פוטר וכו' לית הלכתא כוותיה".

(1) מהרש"א (על תוס' שם) – "בד"ה ויין פוטר כו' ולית הלכתא כוותיה שהרי מפת פוטרת אין כו' עכ"ל אבל הרא"ש פסק לגבי יין כוותיה ודברי התוס' יש לפרש דודאי אין זה הכרח דמשום דאין הלכה כוותיה בפת אלא כרב פפא נימא נמי דאין הלכה כוותיה ביין אלא דר"ל דלא תימא דר"ח תנא הוא והלכה כוותיה שהרי מפת כו' וק"ל".

(ב) אגודה (ברכות פרק ו' אות ק"נ) – "ופסקו התוס' פרק כל הברש דלית הילכתא כרבי חייא דפת פוטר כל מיני מאכל, כדפסיק רב פפא בסמוך וגם מיין פוטר כל מיני משקה לית הילכתא".

2. יין פוטר שאר מיני משקין.

(א) בה"ג (סי' א' הל' ברכות פרק שישי עמ' ס"ה) – "ויין פוטר כל מיני משקין".

(ב) ר' יונה (ברכות דף כט. ד"ה ופליגא, דף כט: ד"ה יין) – "אבל במה שאמר יין פוטר כל מיני משקין לא נדחו דברי ר' חייא וכיון שבירך על היין אפילו שותה כמה משקין אחרים א"צ לחזור ולברך עליהם דברכת היין פוטרת לפנייהם ולאחריהם".

- ג) סמ"ג (עשין סי' כ"ז) – "תני רבי חייא פת פוטרת כל מיני מאכל ויין פוטר כל מיני משקים".
 ד) רא"ש (ברכות פרק ו' סי' כ"ו) – "ואף על גב דפליגא עליה בפת ביין ליכא דפליג עליה והלכתא כוותיה ביין".
 ה) טור (סוף הסי', סוף סי' ר"ח) – "ואם הביאו להם גם שאר משקין אחר הסעודה עם היין אין צריכין לברך עליהן דיין פוטר כל מיני משקה".
 ו) רוקח (הל' סעודה סי' שכ"ט) – "יין פוטר כל מיני משקה".
 ז) מרדכי (ברכות רמז קל"ו) – "יין פוטר כל מיני משקה".
 ח) שבולי הלקט (סי' קמ"ג).
 ט) אור זרוע (ח"א הל' סעודה סי' קנ"ה) – "שהיין פוטר כל שאר מיני משקה לפי שעיקר משתה הוא מן היין והוא ראש לכל מיני משקה ולכך הוא עיקר לענין ברכה והם טפלין לו".
 י) אורחות חיים (ח"א הל' סעודה אות ל"ז) – "ויין פוטר כל מיני משקין ואעפ"י שאין הלכה מן הפת הלכה היא מן היין".
 יא) כל בו (סי' כ"ד ד"ה השותה) – "ויין פוטר כל מיני משקים, ואף על פי שאין הלכה מהפת הלכה היא מהיין".
 3. מראי מקומות.

א) ערה"ש (סעי' ג') – "ודע שלא מצאתי ברמב"ם ובטור דין זה דיין פוטר כל מיני משקים ולא ידעתי למה והרי גמ' מפורשת היא בברכות [מ"א:] ובחולין [ק"א:]: ורק רבינו הב"י כתב דין זה בסעיף ב' וגם הרא"ש פסק כן בפ"ו [סי' כ"ו] וכן תר"י פסקו שם כן ונ"ל דלפי סוגית הש"ס אין הלכה כן והכי איתא שם איתמר הביאו לפנייהם תאנים וענבים בתוך הסעודה אמר רב הונא מברך לפנייהם וכו' ופליגא דר' חייא דאמר ר"ח פת פוטרת וכו' ויין פוטר ע"ש ואנן קיי"ל כרב הונא וממילא דלית הלכתא כר"ח אך הרא"ש ותר"י כתבו שם דנהי דבפת לית הלכתא כוותיה דר"ח אבל ביין הלכה כמותו ע"ש והרמב"ם והטור לא ס"ל כן ובאמת לא אבין דעת הרא"ש ותר"י דהרי כמו שאין הפת פוטרת תאנים וענבים מפני שאינן מעניין הסעודה כמו כן פשיטא ששאר המשקין אינן מעניין היין ולמה יפטור אותם לדידן דלא קיי"ל כר' חייא בפת וצ"ל דהרא"ש ותר"י סברי דיותר יש קירוב שארי משקין ליין ממה שיש קירוב תאנים וענבים לפת וגם מדברי הר"ף נראה דלא ס"ל כן שהרי כתב ופליגא דר"ח וכו' ואי ס"ד דביין פסק כמותו ה"ל לבאר אלא וודאי דדחאו מהלכה ובע"כ צ"ל כן דאל"כ למה כתב כלל הך ופליגא דר"ח דאי לענין תאנים וענבים הא הביא דברי רב הונא אלא וודאי בשביל יין כתב כן כלומר דגם בזה לא קיי"ל כר"ח ולפ"ז הוה ספיקא דדינא אך ממילא הולכין להקל בספק דרבנן והבה"ג קבעה להלכה ע"ש בפ"ו וכן פסק באור זרוע הגדול [סי' קנ"ה] אך רבותינו בעלי התוס' כתבו שם דגם מיין לית הלכתא כר"ח ע"ש".

ב. הלכה.

1. יין פוטר שאר מיני משקין – מחבר (סעי' ב', סי' ר"ח סעי' ט"ז), לבוש (סעי' ד', סי' ר"ח סעי' ט"ז), יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקע"ד אות ב'), שלחן שלמה (סעי' א'), ת"א (כלל נ"ה סעי' ד'), גר"ז (סעי' ד', סי' ר"ד סעי' י"ב), דרך החיים (סי' ע"א סעי' ט', לשונו מובא לקמן), בן איש חי (שנה א' פר' נשא אות ב'), פוסקים.
2. מראי מקומות – ערה"ש (סעי' ג'), לשונו מובא לעיל), וזאת הברכה (בירור הלכה סי' כ"ו-ב', לשונו מובא לקמן).

ג. הטעם.

1. לפי שעיקר משקה הוא, והוא ראש לכל מיני משקין.
- א) תוס' (ברכות ריש דף מב.) – "והשתא יין פוטר כל מיני משקין לפי שעיקר משקה הוא והוא ראש לכל מיני משקין ולכך הוא העיקר והן טפלין לו לענין ברכה".
 ב) מ"ב (ס"ק ב').
2. מתוך חשיבותו קובע לו ברכה בפני עצמה, ממילא שאר מיני משקין טפלין הם אצלו ויוצאין בברכתו.
 א) לבוש (סעי' ד') – "ואף על גב דברכת בורא פרי הגפן לא שייך מידי לשאר משקין: דהואיל ומתוך חשיבותו קובע לו ברכה בפני עצמה, כל שאר מיני משקין טפלין הם אצלו ויוצאין בברכתו".
 ב) פמ"ג (סי' קע"ז א"א ס"ק א', מהלך שניה) – "והטעם, או דפרי הגפן למאן דאמר מעין שלש דין תורה הוה קל וחומר לפניו, לו יהיה סמך ודרבנן, מכל מקום ברכה חשובה היא ומוציא כולן ... ואם נאמר יין חשוב מאוד עד שקבעו ברכה לעצמו וכל המשקין טפלין לו בערך".
- ג) חזון עובדיה (ברכות עמ' ע"ד הע' ד' ד"ה ודע) - לשונו מובא לקמן.
 3. יש לו מעלה שמשמח.
- א) ערה"ש (סעי' ד') – "עוד יש חשיבות ליין דכשם שפת פוטר כל מיני מאכל שבסעודה כמו כן יין פוטר כל מיני משקים [גמ' שם] אפילו מברכה ראשונה ואפילו שלא בשעת הסעודה דבשעת הסעודה א"צ להיין דהפת פוטרת דכשם שהפת יש לו מעלה הסועד כמו כן היין יש לו מעלה שמשמח כדכתיב ויין ישמח לבב אנוש ולחם לבב אנוש יסעד".
4. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק י"ח הע' ל').
 א) אולי נ"מ, מיץ ענבים - עי' לקמן.

ג] ייין" פוטר משקה: מיץ ענבים - האם מיץ ענבים פוטר כל מיני משקין, כמו יין.

א. מהמיר, שאינו פוטר שאר משקין.

1. עי' הגריש"א צ"ל (וזאת הברכה עמ' צ"ז אות ז', בירור הלכה סי' כ"ו-ב', מעיין הברכה פרק ז' הע' י"ג, שבות יצחק ח"ד עמ' קכ"ד, וישמע משה ח"א סוף עמ' ע"ח, עי' ברכת שמואל עמ' רמ"ט אות ז', שערי הוראה ח"א עמ' קמ"ז אות ו' [לשונו מובא לעיל]).
 עי' הערות על מסכת ברכות עמ' רצ"ו) – "דרצוי שלא לסמוך על דין יין פוטר שאר משקין כשמברך על מיץ ענבים".

ע'י הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ז' הע' ע"ג ד"ה וכן, משמרת מועד ברכות דף מא: אות ד') – "שמיץ ענבים אינו פוטר שאר מיני משקין עכ"פ לחומרא ... אם שותה מעט מיץ ענבים פחות ממלא לוגמיו אינו פוטר משקין שלאחריו ... דבזה בודאי אף לקולא, ויש לברך שהכל על שאר המשקין ששותה אחר הקידוש".

ע'י הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות נ"ד) – "מיץ ענבים - ספק אם פוטר משקין, כיון שלא חשוב יין".
הגריש"א זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"ח הע' ש"ג) – "דלא פוטר".

2. שבת הלוי (קובץ מבית לוי חי"ז עמ' כ"ט אות ה', עמ' מ"ט אות ז' ס"ק א') – "אינו כיון שפוטר כל מיני משקין (בסי' קע"ד) כיון שאין לו חשיבות יין".

ע'י שבת הלוי (דרור יקרא עמ' ר"פ) – "אין הדברים, במחילה, מדויקים, דלא החלטתי דבר זה, רק מסופקני מאד אם מיץ ענבים שלנו חשוב כל כך לפטור גם שאר משקים ולא משום דאין לו תורת יין לענין ברכת פרי הגפן באמצע הסעודה, אלא דקרוב דדעת תורה בזה דלענין לפטור שאני, ועוד דהלא ידוע דפליגי אחרונים אם יין רגיל פוטר בכל אופן גם בשותה רק מלא לוגמיו או בעינן קביעות יין ממש, דזה לא רגיל בזמנינו, ועיין בהגרעק"א בחי' שו"ע מבתי כהונה דאין יין פוטר אלא באמצע סעודה דקובע עצמו עליו, וכן דעת כעין זה בחיי אדם בנשמת אדם, דדוקא קביעות יין ממש פוטר לא כפי הרגיל כפי העולם, אלא דבמ"ב סי' קע"ד פוסק בזה כדעת שאר פוסקים דיין פוטר בכל אופן, מ"מ זה ספק שלי, דיין כזה שנקרא מיץ ענבים דהוא דרגא אחת פחות מסוחט אשכול של ענבים כידוע, אולי הכל מודים דאם לא קבע עליו לשותות קביעות ממש יתכן שאינו פוטר, וכן נאמר לי שהרבה מסופקים בזה וכדאי לעשות עכ"פ פעולה ומחשבה שלא להכניס עצמו לזה, אמנם כמובן איני אומר קבלו דעתי".

3. אור יצחק (ח"ב או"ח סי' ס"ז) – "נראה לי דהשותה מיץ ענבים, אע"פ שמברך עליו בפה"ג, בודאי דלא זיין ולא סעיד ולא משמה, והרי הוא כמו שאוכל ענבים, דודאי אין ברכת המזון פוטרנו. ולכך בשבת בבוקר שהרבה אנשים אומרים קידוש על מיץ ענבים, חייבים לברך שהכל על שאר משקין שמביאים לפניהם".

ב. מיקל, דינו כשאר יין.

1. באר משה (דף על הדף ברכות דף לה:) – "בקובץ כרם שלמה (שנה יג קו' ד ע' טו) מביא מהגאון ר' משה שטרן זצ"ל מדעברעצין וז"ל: נשאלתי זה כמה פעמים, אם ברכת בפה"ג על מיץ ענבים פוטרת כל משקין כיון, או לא. השבתי לכאורה עפ"י פשוט פוטר, דמה לי יין שהוא משקה היוצא מן הענבים פוטר כל משקין, הוא הדין מיץ ענבים שהוא משקה היוצא מענבים פוטר כל משקין. אבל חלילה מלפסוק מסברא בעלמא לא לקולא ולא לחומרא כי אם עפ"י ראייה ברורה מש"ס ופוסקים. במס' ברכות (לה ע"ב) איתא, וחמרא מי סעיד וכו' ומי סעיד כלל והכתיב ויין ישמח וכו' אלא חמרא אית בי' תרתי סעיד ומשמה, ולהכי חשיב לקבוע לו ברכה לעצמו (לשון רש"י). ולפי"ז מיץ ענבים, נהי דברכת היין מברכין עליו כנ"ל, אבל שיפטור כל מיני משקין איננו מסתבר כלל, כי אין לו טובת הנאה של יין שיהי' סעיד ומשמה. אולם לקמן (ברכות מא ב) פריך הש"ס, אי הכי נמי נפטריה פת (עיין ביאור הדברים בתוד"ה אי הכי), ומשני שאני יין דגורם ברכה לעצמו, ופרש"י דבהרבה מקומות הוא בא ומברכין עליו אף על פי שאין צריכין לשותות כגון בקידוש ובברכת אירוסין (כן הביאו התוס' פרש"י, אבל בפרש"י שלנו איננו מפורש כל זה רק מפורש יוצא שכוון לכך עיין שם). לפי"ז מיץ ענבים ג"כ פוטר".

2. הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ט' הע' ע"ח) – "וכן לענין דינא דיין פוטר שאר משקין דין מיץ ענבים כיון".

3. חזון עובדיה (ברכות עמ' ע"ד הע' ד' ד"ה ודע) – "ודע שאף מיץ ענבים שברכתו בפה"ג פוטר כל מיני משקים, ובספר וזאת הברכה ... שאחד מגדולי הדור ... וליתא, אלא הדבר פשוט שגם מיץ ענבים פוטר כל מיני משקים, וכמו שפירש רש"י (ברכות מב.) שהיין גורם ברכה לעצמו, שהוא בא בכמה מקומות ומברכים עליו אע"פ שאינם צריכים לשתיתו, [כגון בקידוש, והבדלה, וברכת אירוסין, וברכת חתנים, במילה, ובפדיון הבן. הרשב"ץ] והוא הדין למיץ ענבים".

4. אבני ישפה (ח"ה סי' ל"ב ענף א') – "לדינא גם מיץ ענבים פוטר כל מיני משקין".

5. בכרמי יהודה (סי' ק"פ) – "דין מ"ע כיון".

6. חוט שני (ברכות סוף ס"ק י') – "ודע דהא דאמרינן דיין פוטר כל המשקין, ה"ה דמיץ ענבים פוטר כל המשקין דדינו כדין היין".

7. הגר"ח זצ"ל (אסיפת יצחק י"ב חשון תשס"ח) – "שאלה: במחבר בס' קע"ד סעיף ב' כתב דיין פוטר כל מיני משקין, האם ה"ה שמיץ ענבים פוטר כל מיני משקין. תשובה: כן".

הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ' אות קפ"ז, שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות כ"ג) – "אם מיץ ענבים פוטר שאר משקים כמו יין או לא. תשובה: כן".

הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"ח) – "שאלה: האם מיץ ענבים פוטר שאר משקין כמו יין, או לא. תשובה: כן".

8. הגר"א בבבצ' שליט"א (אסיפת יצחק י"ז חשון תשס"ח) – "שאלה: במחבר בס' קע"ד סעיף ב' כתב דיין פוטר כל מיני משקין, האם ה"ה שמיץ ענבים פוטר כל מיני משקין. תשובה: לענ"ד כן, אבל כמדומני מרן הגר"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] סובר שלא".

9. תשובות והנהגות (הברכות כהלכתן אות י"ב) – "נהגו שמיץ ענבים דינו כיון לכל דבר ופוטר כל מיני משקין".

ע'י תשובות והנהגות (ח"ה סי' ס"ג אות ח') – "יש להסתפק במיץ ענבים שאין טעמו חשוב כיון, אי נאמר האי דינא דיין פוטר כל מיני משקין".

10. הרי יהודה (ח"ב הוספות והשמטות או"ח סי' ח').

11. דובר מישרים (ח"א סי' ט"ו) – "הדין מוכרע ומוסכם בראשונים דמיץ ענבים פוטר כל מיני משקים".

12. ברכה כהלכה (ח"ב פרק ה' סעי' ב', פרק ט' סעי' ב').

13. הלכה ברורה (סעי' ה') – "אף השותה מיץ ענבים פוטר בברכתו שאר מיני משקין".

14. ותן ברכה (עמ' צ"ט).

ג. מראי מקומות – הר"י בן-נאים (קול התורה גליון מ"ח עמ' רמ"ב אות ו', רבעון קרית ספר גליון ז' עמ' ח'), שערי הברכה (פרק י"ח הע' ל'), תורת הברכות (פרק י' סעי' י"ח, פרק כ' סעי' ה', סי' פ"ד סוף אות ה'), ברכת אברהם (ברכות דף מא: ענף ב'), הר"ש פלנר (אסיפת חכמים ח"ט עמ' צ"ב), מלבושי מרדכי (סי' ט' סעי' ט"ז), הרש"י סלומון (פעמי יעקב גליון ס"ט עמ' ע"ט), בית מתתיהו (ח"ג סי' כ"א סוף אות א', גם אני אוּדך ח"א סי' ג' ד"ה והנה [עמ' כ"ט]).

1. ועין אברהם (או"ח סי' י"ח, המאור חרמ"ב עמ' י"ד) – "מ"מ ב'גרעיפ-דשוס' ל"ש אף א' מהטעמים הנ"ל שיפטור שאר משקין ... וצ"ע".
2. הגר"מ גרוס שליט"א (קובץ פסקים ותשובות חודש ניסן עמ' ע"א) – "מיץ ענבים דינו כיון, שפוטר בברכתו כל משקים שישתה אחריו. ומ"מ מי שיודע שעתיד לשתות אח"כ מים או שאר דברים, עדיף שישתה יין ויפטור בברכת היין שאר דברים, דיש לחוש לכתחלה דדוקא יין פוטר שאר משקים, משא"כ מיץ ענבים".
3. וזאת הברכה (בירור הלכה סי' כ"ו-ב', מעיין הברכה פרק ז' הע' י"ג) – "וכך המשמעות הפשוטה של הפוסקים שסתמו ולא חלקו בין מיץ ענבים ליין בדין זה. וכך מוכח להדיא בדברי הלבוש ... ויש להוסיף טעם להחמיר בזה, שכל הדין הזה ש"יין פוטר כל המשקים' שנוי במחלוקת גדולי הראשונים. עיין עה"ש (קע"ג) שדעת הרמב"ם והרי"ף שהיין אינו פוטר. וכן דעת תוס' ברכות מא ע"ב ד"ה 'ויין'. וכן משמע בריטב"א (הלכות ברכות פ"ג ח) שרק בתוך הסעודה פוטר עי"ש, וע"ע במאירי מא ע"ב ד"ה 'היין'. ולמעשה מדסתם השו"ע שלא כדעתם ש"יין פוטר, א"צ לחוש לדעות אלו ביין ממש, אך במיץ ענבים יש מקום להחמיר. וכתבנו שיברך על סוכר כדי לפטור שאר משקין, אכן אין זה מועיל לגבי השאלה של ברכה אחרונה ואם שתה כשיעור יין יכול לברך עליו ברכה אחרונה ואח"כ יברך על המשקין בנפרד כיון שסילק עצמו מן היין".
4. רבני אירופה (סי' י"ד) – "ובמיץ ענבים יש ספק אם נפטרים משקים בברכתו ועדיף לברך עליהם שהכל ע"י דבר אחר".

ד. מיץ ענבים: שאר שאלות.

1. האם ברכת המזון פוטרת מיץ ענבים - עי' סי' קע"ד סעי' ו' [סי' ר"ח סעי' י"ז], לשיטות ומראי מקומות.
2. הטוב והמטיב על מיץ ענבים - עי' סי' קע"ה, לשיטות ומראי מקומות.
3. איזה ברכה מברכים על מיץ ענבים - עי' סי' ר"ב סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
4. מזיגת מים במיץ ענבים - עי' סי' ר"ד סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.
5. מיץ ענבים משוחזר (concentrate) - עי' סי' ר"ד סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.
6. מיץ ענבים בשביל קידוש, מצד בישול - עי' סי' ער"ב סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.
7. מיץ ענבים בשביל קידוש, מצד שיש בתוכו סוכר - עי' סי' ער"ב סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.
8. האם מיץ ענבים נחשב כקידוש במקום סעודה - עי' סי' רע"ג סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.
9. מיץ ענבים ערב פסח - עי' סי' תע"ב סעי' י"ב, לשיטות ומראי מקומות.
10. מיץ ענבים לד' כוסות ליל הסדר - עי' סי' תע"ב סעי' י"ב, לשיטות ומראי מקומות.
11. מיץ ענבים לשמחת יו"ט - עי' סי' תקכ"ט סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
12. לענין ט' ימים - עי' סי' תקנ"א סעי' ט', לשיטות ומראי מקומות.
13. מיץ ענבים חוץ לסוכה - עי' סי' תרל"ט סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.
14. לענין שמחה בפורים - עי' סי' תרצ"ה סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.
15. לענין נדה: לשלוח לה כוס יין - עי' יו"ד סי' קצ"ה סעי' י"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ד | שיעור יין - יש ד' שאלות: (א) האם צריך קביעות, (ב) או מלא לוגמיו, (ג) או אפילו מעט, (ד) או אפילו בלי שתייה כלל. **א. האם צריך קביעות.**

1. רק בקביעות (עם הכללים לקמן).
(א) ח"א (כלל נ"ה סעי' ד', נשמת אדם כלל נ"ה אות א') – "הקובע עצמו לשתות יין, אף על פי ששותה גם שאר משקין, אין צריך לברך עליהם לא ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה. ודוקא שהיו המשקין עומדין לפניו בשעה שברך על היין או על כל פנים שהיה בדעתו לשתות משקין".
2. רק בקביעות, חוק מקידוש שהוא מקרי קביעות (עם הכללים לקמן).
(א) ערה"ש (סעי' ב') – "וי"א דאפילו לא היו לפניו רק דעתו עליהם פוטר [הגר"ז] כשישב בקביעות לשתות היין [דגמ"ר] וראיתי מי שכתב דאפילו אינו קובע עצמו לשתות יין אלא שותה יין מעט לצורך מצוה כגון קידוש והבדלה ושותה הרבה משקין אח"כ נפטרין בברכת היין אם היה דעתו עליהם [הגר"ז] ולענ"ד נראה דבלא קביעות אינו פוטר שהרי הגמ' מדמה לה לפת ובפת יש קביעות אמנם קידוש והבדלה מקרי קביעות דקידוש וודאי הוי קביעות דאין קידוש אלא במקום סעודה ואפילו הבדלה מקרי ג"כ קביעות כמ"ש התוס' בברכות [מ"ג. סד"ה הואיל ע"ש] וכן נ"ל עיקר לדינא [ומצאתי כן במרדכי פרק כיצד מברכין ע"ש וכן מפורש בא"ז הגדול סי' קנ"ה]".
3. ל"צ קביעות, אלא הכללים לקמן. **ואם יש קביעות, ל"צ הכללים לקמן** (כשבאו לפניו בעוד שהיין לפניו, או שהיה דעתו על המשקין קודם גמר השתייה).

(א) עי' בן איש חי (שנה א' פר' נשא אות ב') - לשונו מובא לקמן.
(ב) עי' מ"ב (ס"ק ג', שעה"צ ס"ק ז', ס"ק ח', סי' ר"ח ס"ק ע"ב) – "אבל אם קבע לשתות יין הסכימו כמה אחרונים (דרכי משה כנסת הגדולה של"ה דגול מרבבה נהר שלום דרך החיים מגן גבורים, ודלא כט"ז וחי אדם שמחמירין בזה) דפוטר אפילו המשקין שלא היו לפניו בשעת ברכה כיון שבאו לפניו עכ"פ בעוד שהיין לפניו [ואם באו לפניו אחר גמר שתיית היין צריך לברך על

- המשקין כ"כ מהר"מ בנעט בביאורו אם לא שהיה דעתו על המשקין קודם גמר השתיה] ולכתחלה טוב יותר לעולם שיהיו שאר המשקין לפניו בעת ברכתו על היין (לחוש לדעת הפוסקים דבזמן הזה אין קביעות ליין, ועיין בחיי אדם).
 ג. שערי הברכה (פרק י"ח סעי' כ"א).
 4. מראי מקומות – וזאת הברכה (בירור הלכה סי' כ"ו-א סעי' ב').
 א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האישי או"ח ח"א פרק ל"ה אות ל"ז) – "אמנם בזמנינו לא שכיח שיקבעו על היין".
- ב. אם ברכת יין שבקידוש פוטר שאר משקין, גם להשומעים שלא טעמו מן היין.
 1. לא יוצא, אם לא שתה – דרך החיים (סי' ע"א סעי' ט', לשונו מובא לקמן), מ"ב (ס"ק ג', "ודע שאם קידש על היין והוציא אחרים בברכתו אם לא טעמו מכוס של קידוש ורוצים לשתות שארי משקין אף שהיו לפניהם בשעה שבירך על היין צריכים לברך על המשקין כי הטעם שיין פוטר הוא משום שכל המשקים טפלים לו וכשאינו שותה לא שייד טעם זה"), יד יצחק (ח"ב סי' נ"ד אות ב'), חלקת יעקב (או"ח סי' צ' אות א'), יחזק דעת (ח"ה סי' כ', לשונו מובא לקמן), וזאת הברכה (עמ' צ"ח אות ט'), פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' שכ"ד), ותן ברכה (עמ' ק"ז, פרק ו' הע' כ"ב), ילקוט יוסף (סעי' א', לשונו מובא לקמן).
 2. מראי מקומות.
 א) ערה"ש (סוף סעי' ג') – "ויש להסתפק אם גם השומעים ברכת בפה"ג ויצאו בברכתו אם גם בהם פוטר כל מיני משקים מברכה כשלא שתאו מכוס של ברכה ועתו"ס פסחים ק'. ד"ה ור"י".
 ב) וזאת הברכה (דין בהברכה בירור הלכה סי' כ"ו-א סוף אות ד') – "ונראה שהערוך השולחן למד שהברכה של יין חשובה לפטור שאר משקים ולא בעינן שהשתיה יחשב טפל לשתיה של היין. וכך כותב העה"ש בפירושו לענין הפטור של שאר מאכלים בסעודה - שברכת המוציא פוטרם (קע"ז א). לעומת זאת לפי מה שנתבאר לנו בבירור הלכה י"ג, בדעת הרא"ש, המאכלים נטפלים לפת בגלל שהוא עיקר הסעודה, ולא משום הברכה. וכמו כן הדין יין שווה לדין פת - שגם המשקים טפלים לשתיה היין, ולא לברכה. וכן נראה בדעת המ"ב (בבה"ל שם ד"ה יין פוטר) שאינו חושש שיפטר בלי שישתה מהיין. כמו כן המ"ב חולק על הדה"ח, וכן הוא מפקפק בדבריו בשה"צ ט".
- ג. השותה יין פחות ממלא לוגמיו, לפטור משקין.
 1. שעיקר להלכה אינו פטור שאר משקים, ויש לחוש להחולקים.
 א) בה"ל (ד"ה יין, שעה"צ ס"ק ט', סי' ר"ח שעה"צ ס"ק ע') – "והנה מדברי הדה"ח שהעתקתי דבריו במ"ב [לענין המסובין שלא טעמו מן הכוס שצריכין לברך על המשקה ששותין] מוכח דעתו דס"ל דאפילו בטעימת כל שהוא מן היין סגי לפטור עי"ז שאר המשקין ומ"מ לדינא צ"ע וכנ"ל ונכון לכתחלה שמי שירצה לפטור שאר המשקין ישתה עכ"פ מלא לוגמיו [ובלא"ה יש לזהר בזה כמ"ש בס"ר רע"א סי"ד] ואם לא שתה מלא לוגמיו יבקש לאחד שלא טעם כלל מן הכוס שיפטרנו בברכה על המשקין או שיברך על מעט צוקע"ר לפטור המשקין".
 ב) שבט הלוי (מבית לוי ח"י"ז עמ' כ"ט אות ד') – "השומע קידוש [או העושה קידוש והשומעים שותים ממנו] ושותה רק מעט מהיין ואח"כ רוצה לשתות משקה אחר נראה להלכה כדעת הסוברים שצריך לברך על המשקה שהכל, וכדי לצאת מכל ספק, יברך על מאכל אחר שהכל כדי לפטור את המשקין. וכשאינו לו מאכל שברכתו שהכל לא ישתה מין הקידוש".
 ג) ששכ"ה (פרק נ"ד סעי' כ"ו ד"ה ואם).
 ד) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' שכ"ד).
 ה) ותן ברכה (עמ' ק"ב, עמ' ק"ו).
 ו) שערי הברכה (פרק י"ח סעי' כ"ה, סעי' כ"ו, סעי' כ"ז).
 2. אפילו מעט.
 א) דרך החיים (דין על איזה יין מקדשין, סי' ע"א סעי' ט') – "ואם קידש על היין ולא טעם ממנו כגון שטעמו המסובין אף שהיו לפניו שאר משקין בשעה שבירך על היין צריך לברך על המשקין כי הטעם שיין פוטר משום שכל המשקין הם טפילין לו וכשאינו שותה לא שייד טעם זה, וכן אם קידש ולא טעם צריך לברך על היין שבתוך המזון מפני שהפסיק בין טעימה לברכה".
 ב) יד יצחק (ח"ב סי' נ"ד אות ב') – "חור"ד".
 ג) אור לציון (ח"ב פרק י"ב הע' י"ב ד"ה והוא, פרק כ' אות ט', הע' ט') – "אבל אם טעם אפילו מעט יכול לשתות שאר משקין, וכמבואר בשו"ע בסימן קע"ד סעיף ב' שיין פוטר שאר משקין. ואעפ"י שבבאה"ל שם ד"ה יין כתב שאין פוטר שאר משקין אא"כ שתה מלוא לוגמיו, מפשט לשון השו"ע שם משמע שאף בטעימת יין כל שהוא פוטר שאר משקין, ואינו צריך לברך, וכן הביא בשער הציון שם ס"ק ט' בשם דרך החיים, ע"ש. ועכ"פ מידת חסידות לפטור את שאר המשקין במעט סוכר וכדומה".
 ד) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה פרק י"א הע' ג') – "עיין כח"ח קעד ס"ק ה' שהביא מחלוקת בזה, ובכל אופן בדיעבד אם היין לפניו פוטר כל משקה אחר שבא אחריו אפילו לא קבע לשתות יין רק טעם ממנו".
 ה) יחזק דעת (ח"ה סי' כ') – "השומעים קידוש ומכוונים לצאת ידי חובת הקידוש, אם טעמו מעט מן היין אפילו טעימה בעלמא, ורוצים לשתות שכר או שאר משקים, אינם צריכים לברך עליהם, שהיין פוטר כל מיני משקים, אבל אם לא טעמו כלל מן היין, צריכים לברך על המשקים ששותים אחר הקידוש, ורק המשקים ששותים בתוך הסעודה אינם טעונים ברכה".
 ו) ילקוט יוסף (סעי' א') – "אם טעמו מעט מהיין, כפי שנוהגים לעשות כן לחיוב מצוה, אינם מברכים על שתיית שכר ושאר כל המשקים, אפילו אם שותה בין הקידוש לסעודה. אבל אם לא טעמו מהיין, צריכים לברך על שאר משקים קודם הסעודה".
 3. שאפשר לברך על המשקה.

- (א) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"א אות ס"ד) – "בתשל"ט היינו בער"ה בבוקר בסיום מסכת אצל מו"ר (שליט"א) זצוק"ל ועמד על השלחן בקבוק יין ובקבוק מים ומזונות וברך מו"ר על המזונות ומזג כוסית קטנה יין וברך בפה"ג ושתאה עם העוגה ומזג כוס מים וברך שהכל (עי' סי' קע"ד סעי' ב' ובבה"ל שם)".
- (ב) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק י"א הע' ג', מעיין הברכה פרק ז' אות כ"ו) – "ואחד מגדולי הדור סובר שאפשר לסמוך על זה ולברך על משקה אם טעם פחות ממלא לוגמיו מהיין".
- הגריש"א זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"ח הע' ד"ש) – "מברך שהכל על שאר משקין כששותה מעט יין בקידוש".
4. לענין מצוה, אפילו מעט.
- (א) גר"ז (סעי' ד') – "ואפילו אינו קובע עצמו לשתות יין אלא שותה יין מעט לצורך מצוה כגון קידוש והבדלה ושותה משקין הרבה אח"כ נפטרים בברכת היין (אם היה דעתו עליהם וכמו שיתבאר)".
- (ב) ערה"ש (סעי' ב) – לשונו מובא לעיל.
5. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות א').
- (א) מנחת יצחק (ח"ח סי' י"ט אות א') – "ובזה נראה דלמעשה מאן דמיקל לשתות שאר משקין, היכא דטעם מכוס של ברכה, וכוון לשתות שאר משקין, אף דלא טעם כמלא לוגמיו, יש לו על מי לסמוך, ובודאי המחמיר לשתות מלא לוגמיו תע"ב, וכן מאן דמכוון שלא לצאת ברכת בפה"ג מהמברך, ואינו טועם מהיין ומברך על שאר משקין, כדינא עביד".
- (ב) הגרשז"א זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"ח הע' ד"ש) – "דספיקו של המ"ב זה רק על השותה מעט יין ב'קידוש', דמפני חשיבותו אנו אומרים שזה פוטר שאר משקין, אבל השותה מעט יין לא בשעת קידוש, אינו פוטר שאר משקים".
- (ג) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' ט"ז, הע' ל"ג) – "מי שקידש על היין או שיצא בשמיעה ממי שמקדש על היין ובדעתו לשתות אח"כ שאר משקין, אם שתה רביעית יין אין מברך על שאר המשקין ששותה, ואם לא שתה רביעית יין צריך לברך על שאר משקין, [דמ"ש הביה"ל דסגי במלא לוגמיו משום שהוא שיעור הנאה צ"ע קצת, דאף שלענין קידוש הוא שיעור טעימה, מ"מ לענין זה מסתברא דבעינן רביעית שהוא שיעור המחייבו בברכה אחרונה, שזה מקרי שתייה חשובה, וכעין הא דמצינו לענין קידוש במקום סעודה דס"ל להגאונים (סי' רעג סעי' ה) דצריך רביעית]. ומ"מ נראה דא"צ לשתות רביעית יין קודם שאר משקין, דה"ה אם שתה פחות מרביעית יין ורוצה לשתות אז שאר משקין ובדעתו לשתות אח"כ יין עד שישלים לרביעית, שפיר נפטרו שאר המשקין בברכת היין".
- (ד) הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"ח) – "שאלה: המ"ב מסתפק אם יין פחות מרביעית פוטר משקין, וצ"ע, כשאדם רוצה לשתות משקין וגם יין פחות מרביעית, ויודע שאם ישתה יין קודם, יכנס לספק ברכה על המשקין. האם מותר לו לשתות קודם המשקין, ואח"כ את היין. אפ"ל שיין חשוב וחביב, ותמיד צריך להקדימו בברכה. תשובה: מסתבר שיכול".
- (ה) וזאת הברכה (עמ' צ"ז אות ח', פרק י"א הע' ג', בירור הלכה כ"ו-א' סעי' ד', מעיין הברכה פרק ז' אות כ"ו) – "נראה שכן אשכנזו שטעם קצת מיין, ואין לו אפשרות לפטור המשקים ששותה – יברך על המשקים בנפרד, וכן ספרד לא יברך".
- ד. מלא לוגמיו: שיעורו.
1. הוא רוב רביעית באדם בינוני – צדה לדרך (מאמר ד' כלל א' סוף פרק ה'), מחבר (סי' רע"א סעי' י"ג, סי' ק"צ סעי' ג'), לבוש (סי' רע"א סעי' י"ג), שלחן עוצי שטים (סי' ו' אות ב' ס"ק י' בהג"ה), שלחן שלמה (סי' רע"א סעי' ה'), ח"א (כלל ו' סעי' ט"ו), דרך החיים (דיני קידוש על היין בביתו אות י"ג), גר"ז (סי' רע"א סעי' כ"ד), קצות השלחן (סי' ע"ט סעי' ה'), ברית עולם (קידוש אות ט"ז).
2. ימלא כל הפה, וחצי מזה – הגרשז"א זצ"ל (סי' רע"א ביצחק יקרא על סעי' י"ג).
3. מראי מקומות – בה"ל (סי' רע"א סעי' י"ג ד"ה והוא).
4. שיעורו במידות זמנינו.
- (א) 22 סמ"ק [0.75 fl. oz.].
- 1) אג"מ (לתורה והוראה ח"ט ריש עמ' י"ג, ח"י עמ' י"ט אות י"ט, שמעתתא דמשה סי' תרי"ב אות ד') – "ובדבר שיעור מלא לוגמיו לשתיה, הנהוג המקובל שהוא ככף גדול דאיראפא שהוא יותר גדול מכף סעודה שלנו, ושיעורו בערך כזכוכית של י"ש הנמצא אצלנו. ובכלל בשיעור מלא לוגמיו מדדנו ושיעורו כג' רבעי אנ"ץ כדהובא בקול דודי מהדורא תנינא יעו"ש".
- עי' קול דודי (הל' ליל הסדר סי' ב' אות ט') – "ושיעור של מלא לוגמיו באדם בינוני שיער א"א שליט"א [זצ"ל] חצי פלואיד אנץ. ולענין קטנים אבאר לקמן בסימן ד' סעיף ד'. **הנה:** יותר נכון ג' רבעי פלואיד אנצעס או אפילו אנץ שלם".
- (ב) 44 סמ"ק [1.49 fl. oz.].
- 1) וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק ז' הע' י"ד, פרק י"ט הע' ז') – "הוא נפח המשקה שמכניס לפיו ומסלקו לצד אחד ויראה מלא לוגמיו, כל אחד לפי גדלו. אצל אדם ממוצע הוא כארבעים וארבעה מ"ל, כרבע כוס חד פעמית".
- (ג) 47 סמ"ק [1.6 fl. oz.].
- 1) ג' שבועות (ארטסקרול, עמ' קע"ג. עי' כבוד ועונג שבת עמ' נ').
- (ד) 50-55 סמ"ק [1.69-1.86 fl. oz.].
- 1) מדות ושיעורי תורה (פרק ט"ז סעי' י"א) – "ובקדוש יש לשתות שיעור שודאי יש בו כמלא לוגמיו והוא כ-50 - 55 גרם".
- 2) פסקי תשובות (סי' רע"א אות ל"ג) – "ולפי המציאות לאחר מדידות מדוייקות, נמצא שיעור מלוא לוגמיו אצל רובא דעלמא הוא בין 50 ל-55 סמ"ק".
- 3) שערי הברכה (פרק י"ד סעי' נ"ה) – "ומידתו: 50-55 גרם".
- (ה) 59 סמ"ק [2 fl. oz.].
- 1) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' שכ"ד) – "approximately two ounces".

- (2) ותן ברכה (סוף עמ' ק"א, עי' פרק ו' הע' ז') – "approximately two ounces" [ועיין בספר שיעורין של תורה מהגר"י קניבסקי זצ"ל דלפי החזון איש שיעורו של רביעית הוא בערך 150 גרם, ולפ"ז מלא לוגמיו לאדם בינוני הוא בערך 80 גרם].
 (1) מראי מקומות – ששכ"ה (פרק ל"ט סעי' כ' [דפוח"ה, סעי' כ"ב]), בירור הלכה (סי' תרי"ב).
 (1) הגר"ח נאה זצ"ל (שיעורי ציון עמ' ע' אות י"ב) – "ובאדם בינוני הוי פחות מכמלא לוגמיו 42 גרם מים".
 (2) שיעורין של תורה (שיעורי המצוות אות כ"ג) – "ומלא לוגמיו משערין בכל אדם לפי לוגמא שלו. ובאדם בינוני הוי 40 גרם משקין, ודאי פחות ממלא לוגמא, וכן ראיתי שמרן ז"ל הורה לחולה לשתות בכל ט' מינוט כמו ששית גלאז בערך שהוא ערך 40 גרם".
 (3) עוזר ישראל (סי' תרי"ב ס"ק י"ח) – "מכתב שקבל מאת הגר"ד פיינשטיין שליט"א [זצ"ל] ... וכדי לתרץ המציאות נראה לומר דס"ל להגרמ"פ זצ"ל ...".
 5. עי' סי' רע"א סעי' י"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ה [יין] פוטר" משקה.

א. ימצאו על השולחן בשעה שמברך הגפן: ולא קבע.

1. מהני – ט"ז (ס"ק ב'), מהר"מ בנעט (באור מרדכי פרק ו' אות ס"ה, אות ק"ד, לשונו מובא לקמן), גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק א' הל' כ"א, לשונו מובא לקמן), בן איש חי (שנה א' פר' נשא אות ב', לשונו מובא לקמן), מ"ב (ס"ק ג', שעה"צ ס"ק ה', סי' ר"ח ס"ק ע"ב), קצות השולחן (סי' נ"ג סעי' י"ג), כה"ח (ס"ק ה', ס"ק י"א), וזאת הברכה (עמ' צ"ו), שערי הברכה (פרק י"ח סעי' כ"א).
 2. לא מהני – ת"א (כלל נ"ה סעי' ד' [לשונו מובא לעיל], נשמת אדם כלל נ"ה אות א').
 3. מראי מקומות.
- א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ג') – "הא דלא מצרכינן הכי באכילה, משום דהתם נגררת האכילה החדשה אחר האכילה הראשונה ונכללת בברכה ראשונה, אבל הכא מה שא"צ לברך על שאר משקין אינו משום דנגררים אחריו אלא משום דנטפלים לו, וע"כ ס"ל לכמה אחרונים דצריכים שאר משקים להיות בפניו דוקא, ובשאר משקים שמברך שהכל, אה"נ דא"צ שיהיו משקין אחרים לפניו כדי שייפטרו בברכת שהכל, שגם בזה שייך גרירה כבאכילה".

ב. שהיה דעתו לשתות מהם בשעת שבירך על היין: ולא קבע.

1. מיקל.
- א) מהר"מ בנעט (באור מרדכי פרק ו' אות ס"ה) – "ומ"מ אם דעתו עליו בשעה שברך על היין לשתות גם שאר משקין או היו לפניו המשקין מהני אפי' בלא קבע".
 ב) גר"ז (סעי' ד', סדר ברכת הנהנין פרק א' הל' כ"א) – "אם היו המשקין לפניו כשבירך בורא פרי הגפן או שהיה אז דעתו עליהם לשתותם אף שלא היה דעתו לפוטרו בפירוש נפטרו ממילא ובין מברכה אחרונה נפטרו בברכת על הגפן".
 ג) בן איש חי (שנה א' פר' נשא אות ב') – "והוא שיהיו המשקין לפניו בשעה שיברך על היין או שיהיה דעתו עליהם, ואפילו אינו קובע עצמו לשתות יין אלא שותה יין מעט דרך עראי לצורך מצוה וכיוצא ושותה אח"כ משקין הרבה נפטרינן בברכת היין אם היה דעתו עליהם, אבל אם לא קבע עצמו לשתיה אלא ששותה מעט דרך עראי ולא היה דעתו על משקין אחרים אינם נפטרים בברכת היין: לכן צריכין להזהר כשמקדשין בשבת על היין אם רוצה לשתות מים או שאר משקין אחר הקדוש קודם ברכת המוציא, צריך שיהיו המים לפניו או שיכוין עליהם, אבל אם לא היו לפניו ולא כוין עליהם צריך לברך על המים או שאר משקין".
 ד) עי' מ"ב (ס"ק ג', סי' ר"ח שעה"צ ס"ק ע"א) – "ויש מקילין אפילו לא היו לפניו ורק שהיה דעתו עליהם".
 ה) קצות השולחן (סי' נ"ג סעי' י"ג).
 ו) כה"ח (ס"ק ה', ס"ק י"א).
 ז) ששכ"ה (פרק נ"ד סעי' כ"ו).
 ח) מעדני אשר (ברכות סי' ל' אות א') – "והנה מלשון 'יש מקילין' בהיה דעתו עליהם שנקט המשנ"ב [וכן לשונו בשעה"צ ר"ח סקע"א] משמע דיש גם אוסרים. והדבר צע"ק, דמקילין להדיא מצינו (ציינם בשעה"צ סק"ו) אבל אוסרים להדיא לא מצינו וגם המשנ"ב לא ציינם. ואם דייק מסתימת האחרונים שהזכירו רק היו לפניו ולא הזכירו דגם דעתו עליהם מהני, הרי חזינן בכמה דוכתי דדעתו להדיא עדיפא טפי מהיו לפניו, ולדוגמא ...".
 ט) שערי הברכה (פרק י"ח סעי' כ"א).

2. רק אם קבע.

- א) ת"א (כלל נ"ה סעי' ד', נשמת אדם כלל נ"ה אות א') – "הקובע עצמו לשתות יין, אף על פי ששותה גם שאר משקין, אין צריך לברך עליהם לא ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה. ודוקא שהיו המשקין עומדין לפניו בשעה שבירך על היין או על כל פנים שהיה בדעתו לשתות משקין".
 ב) עי' ערה"ש (סעי' ב') – "וי"א דאפילו לא היו לפניו רק דעתו עליהם פוטר [הגר"ז] כשישב בקביעות לשתות היין [דגמ"ר] וראיתי מי שכתב דאפילו אינו קובע עצמו לשתות יין אלא שותה יין מעט לצורך מצוה כגון קידוש והבדלה ושותה הרבה משקין אח"כ נפטרינן בברכת היין אם היה דעתו עליהם [הגר"ז] ולענ"ד נראה דבלא קביעות אינו פוטר שהרי הגמ' מדמה לה לפת ובפת יש קביעות אמנם קידוש והבדלה מקרי קביעות דקידוש וודאי הוי קביעות דאין קידוש אלא במקום סעודה ואפילו הבדלה מקרי ג"כ קביעות כמ"ש התוס' בברכות [מ"ג. סד"ה הואיל ע"ש] וכן נ"ל עיקר לדינא [ומצאתי כן במרדכי פרק כיצד מברכין ע"ש וכן מפורש בא"ז הגדול סי' קנ"ה]."

1. כמו דעתו עליו.

- (א) שבט הלוי (ח"ג סי' ט"ז) – "וכיון שרגיל כך גם אם אינו לפניו הו"ל כלפניו".
 (ב) ששכ"ה (פרק נ"ד הע' צ"ח) – "ולכאורה י"ל דה"ה דיועיל אם דרכו בכך לשתות שאר משקין דומיא דכל עיקר וטפל דאמרין שיהא דעתו עליו או שדרכו בכך, סי' ריב במ"ב ס"ק ד, ע"ש. – ואם נאמר דמועילה דעתו, י"ל דה"ה נמי שנאמר אתכא דבעה"ב קא ממכינן, וע"ע ארחות חיים סי' קעד ס"ק א, והוא לשיטתו שם".
 (ג) שערי הברכה (פרק י"ח הע' ל"ה) – "שבט הלוי ... וכ"כ בשש"כ".

ד. אורח.

1. נחשב שדעתו על כל המשקים.
 (א) גינת ורדים (או"ח כלל א' סוף סי' א') – "כיון דאתנא דבעל הבית סמכי' ובעל הבית רוצה להשקותם משקה זה מיד אחר גמר סעודה א"כ דעתו של בעל הבית עיקר וא"כ מסתמא כשמברכים על כוס של ברכת המזון דעתם נוטה אחר דעת הבעל הבית ודעתו של בעה"ב הוא שישתו משקה זה והו"ו להו כאלו כיוונו בפירו' בברכת בפה"ג להוציא י"ח ברכ' של משקים אלו".
 (ב) זרע דוד (ח"ב או"ח סי' ד').
 (ג) ששכ"ה (פרק נ"ד הע' צ"ח) – לשונו מובא לעיל.
 (ד) וזאת הברכה (עמ' צ"ו אות ב') – "אורח הסועד אצל בעל הבית ושתה יין נחשב הדבר שדעתו על כל המשקים שיגיש לו בעל הבית ואינו מברך עליהם בנפרד".
 (ה) ותן ברכה (עמ' ק"ד, עמ' ק"ז).
 (ו) שערי הברכה (פרק י"ח הע' ל"ה) – "וכ"כ בשש"כ".

ה. עדיין שותה, לא מהני: הטעם.

1. מהר"מ בנעט (באור מרדכי פרק ו' אות ק"ד), הו"ד בותן ברכה (פרק ו' הע' י"ג) – "וא"ת ביש לפניו פירות דג"כ לא קבע עליהן מ"מ כ"ז שיש מאותו המין לפניו אע"ג שלא ה' לפניו בשעת ברכה אצ"ל עוד די"ל דהתם שניהן מידי דאכילה וברכותיהן שוות אבל יין ומשקין שאין ברכותיהן שוות ורק שנפטר מופני שהן טפלים ליינ כה"ג בעי' דוקא שיהיו לפניו בזה"ז דליכא קבע ליינ".
 2. ששכ"ה (פרק מ"ח הע' קי"ב) – "ויל"ע סי' רו במ"ב ס"ק כב, דמ"ש מכאן, ואולי י"ל דלגבי שתיית יין כיון שאין רגילים לשתות רק לקידוש, הוה כדעתו לשתות רק כוס אחת, דצריך לחזור ולברך, עיין סי' קעד בשעה"צ ס"ק כז".

ו. כוס של קידוש ושאר מצוות.

1. רע"א (על סעי' ב') – "יין פוטר. ע' בס' בתי כהונה ח"ב בכלל בית דין סי' ב' בארוכה והעלה דדוקא בשותה יין דרך שתייה שרצונו לשתות יין אבל בשותה מצד כוס של ברכת המצות כגון כוס בהמ"ז וכדומה אינו פוטר יין. וע' במג"א סס"ק י"א".
 2. מג"א (סוף ס"ק י"א, סי' ער"ב סוף ס"ק ט') – "ומיהו בשבת א"צ לכל זה דממה נפשך אם קידש על היין נפטר בזה כמ"ש ס"ב".
 3. גר"ו (סעי' ד') – "ואפילו אינו קובע עצמו לשתות יין אלא שותה יין מעט לצורך מצוה כגון קידוש והבדלה ושותה משקין הרבה אח"כ נפטרים בברכת היין (אם היה דעתו עליהם וכמו שיתבאר)".
 4. מ"ב (ס"ק ל"ט, סי' ער"ב ס"ק ל"ח) – "בשבת ויו"ט בשחרית אין שייך כ"ז דהרי בודאי כבר קידש על הכוס וממ"נ אם קידש על היין הלא פוטר כל המשקין [ובאופן המבואר לעיל בסק"ג]".
 5. שבט הלוי (ח"ג סי' ט"ז) – "ולהלכה אין ספק דכוס קידוש פוטר, אמנם בענין לפניו בקידוש כהיום שעושים הקידושים באופן כזה שאין מביאים מידי דמאכל לחוד רק מביאים גם משקה וזה רגילות גמורה שאין אוכלים בוודאי עוגה או דגים לקדוש בלי שת' , הגם שלא חשבו ע"ז ולא ה' לפנייהם לדעת הגו"ד אינו צריך לברך".
שבט הלוי (מבית לוי חי"ז עמ' כ"ט אות ו') – "בקידוש שרגילים תמיד להביא משקין יש להקל שפוטר אף שלא היו לפניו בשעת הקידוש".
 6. מעדני אשר (ברכות סי' ל' אות ד') – "מסקנה דמילתא דהאחרונים לא קבלו לדינא את חידושו של הבתי כהונה".
 7. מראי מקומות – יחזו דעת (ח"ה סי' כ' בהג"ה), פסקי תשובות (אות ב'), שערי הברכה (פרק י"ח הע' מ"ד).

ז. שינוי מקום.

1. מראי מקומות – אשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' ד').
 (א) קצות השלחן (סי' נ"ז סוף ס"ק ה') – "וכן יש להסתפק עדיין במי ששתה יין ושכר בחדר אחד ובאמצע שתייתו נכנס לחדר שני ושותה שם שכר אם צריך לברך עליו. כיון שהיין פוטר בברכתו האחרונה כל המשקין הרי הם טפלים אל היין כמו פירות לפת וכנ"ו וא"צ ברכה, או דלמא בעינן דוקא קביעות סעודה של פת שאז כל מה שאוכל ושותה ע"ד סעודתו הראשונה הוא וטפל אליו אבל לא בקביעות שתיית יין וצ"ע".
 (ב) הגר"מ אליהו זצ"ל (הערות על ס' וזאת הברכה אות ל"ד, פרק י"א סוף הע' ד') – "רק אם שתה שיעור יין, אם לא – ורק טעם ושינה מקומו – היינו יצא לחוץ, מברך על המשקה".
 (ג) שיעורי הגריש"א ברכות דף נג: הע' ק"א, עמ' תרכ"ג) – "מבואר היטב בסברא: דדוקא בסעודת פת אע"פ שצריך לברך על הפירות לפנייהם משם דאין נטפלים לפת, אבל לאחריהם הרי א"צ ברכה בפ"ע וברכתן ברהמ"ז. וא"כ חשיב שגם הם טעונים ברכה אחריהן במקומן. משא"כ כשאכל מיני דגן וגם פירות, הרי על הפירות טעון ברכה אחרונה בפ"ע, וכן על המשקה ששותה. וא"כ כלפיו חשיב שינוי מקום, ואינו בכלל אכילת המיני דגן – הרה"ג י. רוטשטיין. [ולפ"ז אם שתה יין וגם שאר משקים ושינה מקומו דנתבאר לעיל שא"צ לחזור ולברך על היין במקום השני, גם על שאר המשקים א"צ לברך מפני שהם נפטרים בברכה

אחרונה של היין"].

(ד) **ששכ"ה** (פרק נ"ד הע' ק"ו) – "ויל"ע בהא דיין פוטר שאר משקין, וכדלעיל, אם דין זה נאמר גם לגבי שינוי מקום, דהיינו ששתה יין במקום אחד (והיינו כשיעור רביעיית שחיב בברכה אחרונה, עיין סי' קעז במ"ב ס"ק כח), ואח"כ שינה מקומו למקום אחר, האם חוזר ומברך על שאר המשקין, בין אם שתה מן המשקין במקומו הראשון ובין אם לא שתה מהם, או שהם נשארים טפלים ליין ששתה (ע"ש סע' ה בדעה הראשונה ושם במ"ב ס"ק מה). **ואם שותה מן היין גם במקום השני**, י"ל דשאר המשקין חוזרים להיות טפלים ליין, אבל מה הדין אם במקומו השני אינו שותה מן היין, ורק משאר המשקין (עיין סי' קעז במ"ב ס"ק ג בשם ה'ויש מקילין', דדעתו מועילה אפי' לא היו לפניו), האם נאמר דדינו כשינה מקומו באמצע סעודת לחם, דאפי' אינו אוכל לחם במקום השני, ג"כ אינו חוזר ומברך על כל שאר המאכלים שהוא אוכל, כיון שהם טפלים ללחם שאכל בתחילה (עיין פסחים קא ב תו' סוד"ה אלא, סי' קעז סע' ב בביה"ל ד"ה ואכל), ועיין קצוה"ש סי' נז בבדה"ש ס"ק ה. אלא דהאמת הוא שצריך לשתות מן היין במקומו השני, משום ברכה אחרונה שלו, עכ"פ לכתחילה, ע"ש סע' ד ובמ"ב שם. אלא דהספק שלנו יהיה אם יחזור למקומו הראשון כדי לברך ברכה אחרונה, האם עליו לברך ברכת 'שהכל' על שאר המשקין שרוצה לשתות במקום השני או לא, וכן הדין לגבי ברכה אחרונה, וצ"ע".

(ה) **וזאת הברכה** (פרק י"א הע' ד') – "ואם שינת מקומו בין שתיית היין (ופחות ממלא לוגמיו) לשתיית שאר המשקים, יש הרבה צדדים לסמוך ולברך על המשקים ששותה אח"כ. שהרי לדעת הגר"א שינוי מקום נחשב כהסח הדעת ביין - קעז מ"ב מה. וק"ו כאן שהרבה מורים שאין שתיית יין כלשהי פוטרת שאר משקים ששותה. וה"ה לבני ספרד נ' שיש לברך: א) שי"א שמברכים על דברים הטעונים ברכה במקומם בשינוי מקום (דעת המחבר - עיין עמ' ס"ג). ב) שמא שתייה כל שהיא אינה פוטרת שאר משקים. ג) שמא יין אינו טעון ברכה במקומו - וכ"כ הגר"מ אליהו - הערה ל"ד עי"ש".

ה. כוונה שלא לפטור שאר המשקים.

1. מהני.

(א) **ששכ"ה** (פרק נ"ד הע' ק"ד) – "ולכאורה יכול לצאת מן הספק ע"י שיכוון לא לפטור את שאר המשקין בברכת 'הגפן' ואז יכול לברך עליהם, כמו שמצינו לענין יין הבדלה, שם סע' ד".

2. לא מהני.

(א) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק י"א הע' ד') - לשונו מובא לקמן.

(ב) הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על בה"ל סד"ה יין) – "ומה שלא נתן הביה"ל עצה, לכוון בפירוש שלא יפטור בברכתו שאר משקין, משום דלא מהני תנאי לזה כיון שנטפלים לו ממילא כיון שהם לפניו, ודוקא בשאר אוכלים שנפטרים בדרך גרייה שייך תנאי שרוצה שלא יגררו אחריו כנ"ל".

(ג) **וזאת הברכה** (פרק י"א הע' ד') – "והנה בספר שש"כ (ח"ב עמ' קפב) מבוארת עיצה להינצל מספק, שיכוון כשותה היין שלא לפטור את שאר המשקים. אך קשה מדוע הבה"ל לא הזכיר עצה זו. ויש לדון אם מועלת כוונה שכיון שהיין ראש לכל המשקים, שאר המשקים ממילא נטפלו אליו ולא משנה מהי כוונתו, וכן הורה לי אחד מגדולי הדור שלא מועילה עצה זו. וכן מבואר בדעת החיי אדם כלל נהו ודוק".

3. מראי מקומות.

(א) **ח"א** (כלל נ"ה סעי' ו') – "המקדש על היין ודעתו לשתות יי"ש או קאווע, המ"א כתב דאין צריך לברך על המשקין. ולי נראה דצריך לברך. ולכן הנכון שיכוין שלא לפטור המשקין, ואף על פי כן יברך שהכל על מעט צוקר ויכוין לפטור גם המשקין".

ו] ברכה אחרונה.

א. כשתה פחות מרביעיית ויותר מכזית יין, ושאר משקין יותר מרביעיית.

1. **שעה"צ** (סי' ר"ח ס"ק ע') – "ואף דלענין ברכה ראשונה אפשר דסגי לפטור המשקין אף אם לא שתה מהיין רק כמלא לוגמיו, וכמו שכתבתי שם בביאור הלכה, אבל לענין ברכה אחרונה לפטור המשקין מברכתם לא יצויר רק אם שתה רביעיית יין שמחוייב לכולי עלמא בברכה, ואם שתה פחות מכשיעור זה יש לעיין בדבר איך יעשה לענין ברכה אחרונה דמשקין, דהלא יש דעות שסוברין דאפילו על רוב רביעיית [ואפשר דאפילו על כזית, כמבואר בסימן ר"י] צריך לברך מעין שלש, וממילא לא יוכל לברך בורא נפשות רבות על המשקין, דכי משום שאין אנו יודעין לברר ההלכה יחוייב על ידי זה לברך בורא נפשות רבות, וצריך עיון".

2. מברך בורא נפשות.

(א) **גר"ז** (סדר ברכת הנהנין פרק א' הל' כ"א) – "ואם שתה יין פחות משיעור רביעיית שאין צריך לברך לאחרי ומשאר משקין שתה רביעיית יברך לאחריהם בורא נפשות רבות אף אם הוא בענין שלא בירך לפנייהם שהכל נהיה בדברו".

(ב) **עמק ברכה** (פומרנצ'יק עמ' נ"ח אות ה') – "בשעה"צ ... לענ"ד אינו מובן, דהרי הא דעיקר פוטר הטפל אין פירושו דהטפל אין צריך ברכה, דניטל החיוב ברכה ממנו אלא פירושו שהטפל הוא בכלל העיקר ונפטר בברכת העיקר. וראייה לזה, דהא אם לא הי' הטפל לפניו בשעת ברכה ולא הי' דעתו עליו, דלא מפטר הטפל, כמש"כ התוס' להדיא בברכות ד' מ"ד, וכן הוא בשו"ע ס"ס קע"ז: וא"כ בנ"ד, נהי דאיכא פלוגתא אם בשתיית רוב רביעיית מחוייב לברך מעין ג', אבל מ"מ כיון דסוף סוף אינו מברך על היין מעין ג', מטעם דהוי ספק ברכה, א"כ ממילא דשוב צריך בודאי לברך על המים בנ"ר, כיון דלא בירך על העיקר ולא נפטר הטפל. וזה ברור".

(ג) **אג"מ** (או"ח ח"א סי' ע"ד) – "מה שנסתפק המ"ב בשער הציון סי' ר"ח אות ע' בשתה יין פחות מרביעיית אבל יותר מכזית או רוב רביעיית דיש סוברין שצריך לברך אחרי מעין שלש וא"כ היה פוטר שאר המשקין ששתה לכן אף שמספק אינו מברך על היין אפשר אין לו לברך על שאר המשקין דכי משום שאין אנו יודעים לברר ההלכה יחוייב עי"ז לברך בורא נפשות רבות. לע"ד **אינו נכון כלל** דכי כשתה גם יין לא נתחייב לברך על המשקין ברכה אחרונה אלא דאף שנתחייב לברך עלייהו פוטרת ברכה

אחרונה דעל היין כמו שברכה ראשונה דיין פוטרין לשאר משקין, ואם כן הוא רק כשמברך על היין ולא בלא בירך אף שמה שלא בירך הוא מצד ספק להקל עכ"פ הא לא בירך ואיך יפטר שאר המשקין דודאי מחוייבין. ואם דעת המ"ב הוא דכיון שמה שיין פוטר מיני משקין הוא מדין טפל להיין וסובר דטפל לא מתחייב כלל בברכה לכן כיון שהן טפלים להיין לא נתחייבו כלל שאר המשקין לברך עליהו וממילא אין לברך עליהו בנפטר מלברך על היין, יקשה דא"כ אף אם היה ברור שאין לברך על פחות מרביעית נמי אין לו לברך על המשקין ולמה כתב דכי משום שאין אנו יודעים לברר ההלכה יחוייב לברך בנ"ר דמשמע דאם היה ברור שא"צ לברך היה צריך לברך בנ"ר על המשקין רק משום ספק דשאר צריך לברך מעין שלש אין יכול לברך מעין שלש אין יכול לברך בנ"ר מדין ספק להקל. וזה תמוה דאם טפל לא מתחייב כלל בברכה אין לו לברך מדין ברור אלא צריך לומר שסובר דטפל נמי חייב בברכה רק שנפטר בברכת העיקר ולכן אם היה פטור מלברך מעין שלש על היין מודה שהיה חייב לברך בנ"ר על המשקין א"כ אף אם הדין הוא שחייב לברך אבל עכ"פ כיון שלנו הוא ספק ואינו מברך אין לו במה לפטור את המשקין מברכת בנ"ר ולכן יש להורות שצריך לברך על המשקין בורא נפשות".

ד) שבט הלוי (ח"ה סי' קס"ו אות ב', מבית לוי ח"ז עמ' ל' אות ח') – במ"ב בשעה"צ סי' ר"ח ס"ק ע' לענין יין פוטר כל מיני משקה מברכה אחרונה כ' בסו"ד דאם שתי פחות מכשיעור (רביעית) דיש לעיין איך יעשה עם ברכה אחרונה דשאר משקין דכיון דיש דעות דיכול לברך ברכה אחרונה על יין גם על רוב רביעית, וגם על כזית ואם כן צריך לברך על יין וממילא לא על המשקין ונהי דמספק ברור הלכה לא מברכים על היין אלא ברביעית ממש אטי משום דאנן לא יכולים לברר ההלכה יחוייב על ידי זה בכורא נפשות והניח הדבר בצ"ע. ולא זכיתי לעמוד על דבריו דודאי המשקין מחוייבים בברכת בורא נפשות רבות אלא דאם מברך ברכה אחרונה של יין נפטרים ע"י היין והשתא כיון דמצד ההלכה לא מברך על היין א"כ למעשה בודאי צריך לברך בורא נפשות רבות וזה ברור".

3. מראי מקומות – יביע אומר (ח"ז או"ח סי' ל"ב אות ב' בהג"ה), חוט שני (ס"ק מ' אות ב', עמ' ר"ח), וזאת הברכה (עמ' צ"ז אות ד', מעיין הברכה פרק ז' אות כ"ח), ותן ברכה (פרק ו' סוף הע' ג'), מעדני אשר (ברכות סי' ל' אות ב').
א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא סי' ר"ח על שעה"צ ס"ק ע', עמ' מ"ו) – "בשעה"צ ... והקשו על השעה"צ [כמדומה הגר"מ פ' שליט"א (ז"ל)] הרי בלא"ה אינו מברך על הגפן מחמת הספק, וא"כ היאך [שייך מציאות שיהיו] נטפלים שאר המשקים להיין, והנראה דלא הברכה היא הטופלת שאר המשקים, אלא חיוב הברכה, וכיון דמסקינן ליה בחיוב על הגפן, ממילא שייך להסתפק בפטור בורא נפשות".

הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ב') – "מ"ב ס"ק ב'. ד"ה יין פוטר [כל מיני משקין] וז"ל שהוא ראש וראשון לכל המשקים וכולם נטפלים לו [תוס'] ע"כ. הג"ה - הנה הטפל אינו פטור מברכה, אלא שנכלל ברכתו בברכת העיקר, ונפ"מ שאם אין שיעור לברך ברכה אחרונה על העיקר, כגון הכא כשלא שתי מלא לוגמיו (ע"ל ביה"ל אס"ב דבפחות מזה ספק אם פוטר שאר משקין), מברך בורא נפשות על הטפל, ואפילו אין שיעור בטפל לבד, מצטרף העיקר לשיעור, לברך בורא נפשות, והנה דין טפל אשכחן בדרך כלל בטפל ממש כגון המלפת לפת, אבל צ"ע מהו הדין טפל כאן, שהרי אין שתייתם יחד, ולא מסתבר שנפטר בברכתו על העיקר, דאדרבה צריך להודות גם על דבר קטן, ונראה דכל השתיות ששותה נחשבין כיחידה אחת, ועל כן כשם שאמרינן לקמן (סרבי"י) שהרוב פוטר את המיעוט (ע"ל מ"ב שם סק"א וז"ל אפילו שניהם עיקרים אלא שהאחד מרובה מחבירו ע"כ), משום שרובו ככולו וקובע דיניו על המיעוט, כן החשוב נותן דיניו על כל התערובות, כמו חתיכה הראויה להתכבד ביו"ד, וכמו"כ כאן שהיין שהוא מין החשוב, קובע דיניו על כל המשקים הבאים אחריו, וע"כ בעינן בסמוך שיהיו לפניו על השלחן או להכ"פ שיהיה דעתו עליהם ולא מהני' אתם מה שנמצא במקרה וגם קבע על היין, והיינו משום דסתם דעתו לשתות משקין אחרים, והרי כולם כיון ועל כן נטפלים לברכתו".

ב. יין שלא פטר שאר משקין מברכה ראשונה, האם פוטרם מברכה אחרונה.

1. מ"ב (סי' ר"ח ס"ק ע"ב, שעה"צ ס"ק ע"א) – "אין לו לברך וכו'. מיירי כשקבע על היין ואז פוטר אפילו לא היו המשקין לפניו בשעת ברכה או דמיירי שהיו המשקין לפניו בשעת ברכה ואז פוטר אפילו לא שתי מלא אצלם אם לא קבע וגם לא היו המשקין לפניו בשעת ברכה אז צריך לברך על המשקין לאחריהם כשם שצריך לברך עליהם לפניו וכמבואר לעיל בס"ד קע"ד במ"ב סק"ג ע"ש. [אך אם היה דעתו עליהם בשעת ברכה, יש מקילין שאין צריך ברכה לפניו, כמבואר לעיל בסיומן קע"ד במשנה ברורה, וממילא הוא הדין לענין ברכה אחרונה]."
2. מראי מקומות – וזאת הברכה (בירור הלכה סי' ל"ג), מעדני אשר (ברכות סי' ל' אות ג').

ז] יין פוטר "משקה": מה הגדר של משקין.

א. האם יין פוטר מי פירות שברכתן בפה"ע או בפה"א.

1. מחמיר, לא פוטר: דהוא פרי.
א) מג"א (סי' ר"ד ס"ק י"ז) – "דמי התאנים לא פטר להו יין דפרי נינהו לדעת הרא"ש כמ"ש ר"ב סי"א לכן צריך לברך על העץ".
ב) פסקי תשובות (אות ג').
2. מיקל, פוטר.
א) פמ"ג (סי' ר"ב א"א ס"ק כ"ו) – "ויש לראות דיין פוטר כל מיני משקין בברכה אחרונה כבסימן ר"ח סעיף י"ו, אם כן מה יתן ויוסיף תת כח הספק דשמה מי תאנים פרי העץ הם להרא"ש, מכל מקום כל ששתה אותם דרך משקה אף דטעם כעיקר דבר תורה משקה הוה, ויין פוטר כל מיני משקים ואין צריך לכלול כלל על העץ".

ב) שבט הלוי (ח"ד סי' י"ד אות ב', ע"ל ח"ה סי' קס"ו אות ג', ח"ה סי' מ"ב אות י', מבית לוי ח"ז עמ' קל"ט אות ג', אמנם ע"ל מבית לוי ח"ה עמ' קמ"ט, ח"ז עמ' כ"ט אות ב') – "מג"א ס"ק י"ז בא"ד, דמי תאנים לא פטר להו יין דפרי נינהו לדעת הרא"ש כמ"ש

סי' ר"ב סי"א. מעודי נתקשתי בזה דמה לי דתורת פרי הוא לענין ברכה, מכ"מ הוא שותה בתורת משקה כמו יין, ויין הוא ראש המשקין ופוטור מי תאנים, ואחרי זמן רב מצאתי בפמ"ג בא"א סי' ר"ב ס"ק כ"ו כ' תו"ד כדברינו דגם לו יהא דצריך לברך בפה"ע על משקה מכ"מ לענין יין פוטור כי תורת משקה עליו".

ג) אבני ישפה (ח"א סי' ל"ה) – "אם ברך על יין דלא יברך עליהם כי דינם כמשקה ולא כפרי".

3. דעת הגריש"א זצ"ל.

א) הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' ל"ה סוף ד"ה וידיד, שיעורי הגריש"א ברכות עמ' תנ"ב) – "ש: מי שלקות שברכתן בפה"ע או בפה"א, האם יין פוטור אותם. ת: לא פוטור, כיון שיש להן דין של פרי (ויין אינו פוטור פירות)".

ב) הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות נ"ג, מבית לוי חי"א נעמ"א קע"ז ד"ה ועמדו, שלמי ניסן ברכות סי' מ"א ד"ה ומכל, אשרי האישי או"ח ח"א פרק ל"ה אות ל"ח) – "יין פוטור מי שלקות".

4. מראי מקומות – תהלה לדוד (סוף ס"ק א', "וצ"ע").

א) קצות השלחן (סי' נ"ג ס"ק כ"ח), פתחי הלכה (ארטסקרול, פרק י' הע' ע"א) – "סבה"נ פ"א כ"א, וז"ל אדמו"ר שם פוטור בברכתו כל מיני משקין בין מברכה ראשונה שהיא שנ"ב אם היו המשקין לפניו כו', והנה מדכ' מברכה ראשונה שהיא שנ"ב משמע דדוקא משקין שברכתן שנ"ב נפטרין בברכת היין אבל משקין שברכתן בפה"א או בפה"ע כמו שנת' לעיל אין נפטרין בברכת היין. וצ"ל משום דכיון דנשתנה ברכתן בברכת הפירות דינם כהפירות עצמם ואין נפטרין בברכת היין וצ"ע לדינא".

ב. בירך על היין, אם פטר גלידה.

1. כשתיה.

א) באר משה (ח"א סי' י"א אות ב') – "מאחר שהאיזו קרים עיקרו חלב ומים דינו כמשקה כמו שכתבתי, וכ"ש שכן דין האייסעס".

ב) הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות ס"ז, וזאת הברכה עמ' צ"ח אות י', מעיין הברכה פרק ז' הע' י"ג, אשרי האישי או"ח ח"א פרק ל"ה אות ט"ו) – "לְפָן וגלידה נקראים משקין, לענין שברכת היין פוטרתן ולשיעור רביעית. וכן שאין מברך לאחריהם, אלא אם אכלם בתוך כדי שתיית רביעית, ולא מספיק כדי אכילת פרס".

הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות דף מא: עמ' תנ"ג) – "ש: גלידה האם נפטר בברכת היין, כדין כל משקין. ת: תלוי איך אוכלה. אם לועס יש לזה דין אוכל ולא נפטר, אך אם ממיס אותה בפיו, ה"ה משקה ונפטר בברכת היין ... כשמוציץ סוכריה יש לזה דין משקה, בזמן שיורד לגרון או למעינים זה כבר נוזלים. משא"כ כשלועס שוקולד. והכלל בזה הוא: כל שאכילתו דרך לעיסה דינו כמאכל ואינו נפטר בברכת היין, וכל שהוא מציצה דינו כמשקה. ש: יין פוטור את זה. ת: כן".

2. כאוכל.

א) בצל החכמה (ח"ג סי' קט"ו) – "המבואר בסימן הקודם (אות ז' ח') דגלידה דינה כאוכל ולא כמשקה, נלענ"ד בס"ד פשוט בהא דקיי"ל, יין פוטור כל מיני משקין, שאם בירך על היין לא נפטרה הגלידה בברכה זו גם אם היתה הגלידה לפניו וגם ה' דעתו לאוכלה, שהרי אוכל היא ולא משקה. ואמנם ראיתי בס' שו"ת באר משה ... ע"ש. - ולפי מה שכתבתי, לא מיבעיא גלידה העשויה מחומרים שהם אוכלין כביצה, סוכר, תבלינים ועוד, בודאי שאין ברכת היין ושתייתה פוטרתה, שהרי אינה משקה כלל. אלא גם גלידה שחלב ומי פירות מעורבים בה, וחלב ומי פירות בודאי קודם שהוקפו דינם כמשקין שברכת היין ושתייתו פוטרתם, מ"מ כעת שהוקפו ומעורבים עם שאר חומרי הגלידה מסתבר שגם הדע"ק מודה שדינם כאוכל, וכמבואר דעת הגאון בעל התניא ועיקרי הד"ט בשם הרדב"ז שהזכרתי (שם אות י"א)".

ב) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תשרי פרק ה' הע' ט"ו) – "ולענין ברכה אחרונה הורה רבנו ששמנת, יוגורט ולבן [כשנאכלים בכף], גלידה ושלגונים וכדו', דינם כאוכלין, ולכן אינם נפטרין בברכת היין אף אם באים בתוך הסעודה (אמנם גלידה בלא"ה לא חשיבא כבאה בתוך הסעודה שאינה נאכלת אלא לקינוח. ותן ברכה ח"א עמי פ"ז)".

ג) שבט הלוי (מבית לוי ח"ה עמ' מ"ט אות ב') – "גלידה נחשבת למאכל ולא למשקה, ואינו יכול לפוטרה בברכת בורא פרי הגפן".

ד) שערי הברכה (פרק י"ח סעי' כ"ט).

3. מראי מקומות – הל' חג בחג (ימים נוראים פרק ו' הע' כ"ד, לשונו מובא לקמן). פסקי תשובות (אות ג').

א) אור לציון (ח"ב פרק י"ב הע' י"ב ד"ה והוא) – "והוא הדין גם שלא בשעת הסעודה, דקיי"ל שיין פוטור שאר משקין, וכמ"ש בשו"ע שם סעיף ב' ... שנראה שיין פוטור אף גלידה, כיון שדינה כמשקין, וגלידה חלבית שדינה כאוכל אינו פוטור, אלא שיש להסתפק בזה, שקשה לומר שכשמברך על היין דעתו גם על הגלידה, ולכן מספק יש לפוטורם בדבר אחר".

ב) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות כ"ד) – "לפי השיטות שסוברים שמשקה קרוש (כגון גלידה) דינו כמשקה וצריך שיעור שתיית רביעית, האם לפי דבריהם פוטור ברכת היין את הגלידה. (בגלידה שעשויה ממיץ של פירות ולא מפירות שנתרסקו). תשובה: תלוי בדעות אלו".

ג) הגר"א נבנצל שליט"א (אהל יעקב) – "האם ברכת היין פוטור גלידה. תשובה: לאדמו"ר זלל"ה אינו פוטור, ולהגרי"ש אלישיב זצ"ל פוטור".

ד) וזאת הברכה (עמ' צ"ח אות י', מעיין הברכה פרק ז' הע' י"ג, פרק ט"ז הע' ו') – "כבר נתבאר לעיל (בפרק ה') שמשקה שנקרש (כגון גלידה, שמנת וכיו"ב) שאינו לועס אותו, י"א שדינו כמשקה וממילא נפטר בברכת היין (אחד מגדולי הדור), וי"א שדינו כמאכל ואינו נפטר (הגרי"י קנייבסקי). ונראה שספק ברכות להקל, ולא יברך. אך נכון לפוטורם בברכה על מאכל אחר. כל זה בדבר קרוש ממש, אך בדבר קרוש שנשפך כמשקה (כמו שמצוי במוצר הקרוי 'לבן' או 'גיל' וכיו"ב) לכו"ע דינו כמשקה ונפטר בברכת היין (פשוט)".

וזאת הברכה (עמ' צ"ח אות י"א) – "לפי זה, השותה יין אין לו לברך ברכה נפרדת על שמנת, לבן וכדומה שהיו לפניו או שהיתה דעתו עליהם בשעת ברכת בורא פרי הגפן. וכן המקדש לפני סעודת שבת אין לו לברך על גלידה הנאכלת כמנה אחרונה (שהיתה דעתו או דעת בעל הבית עליה). ונכון לברך על מעט סוכר או שוקולד לפטור את הגלידה".

ה) וכן נוגע לשיעור ברכה אחרונה, רביעית או כזית - ע"י סי' ר"י סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. **בירך על היין, אם פטר קרח (ices).**

1. כשתיה.

א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונו' התשובות לסי' קע"ד) – "קרטיב (מים קפואים עם טעם) כשאוכלים אותה בסעודה צריך לברך עלי שהכל אפי' אם ברך על יין בתחילת הסעודה צריך לברך שהכל, דלא נחשב כמשקה ליפטר ע"י ברכת היין - וכן לגבי שיעור ברכה אחרונה לא נחשב כמשקה".

ב) בצל החכמה (ח"ג סי' קט"ו) – "אבל אייסע"ס שעיקרו מים שגם אחר שנקרש לא נעשה אוכל, אדרבה מחשבה למשקה מהני לי להיות נחשב משקה גם בעת קרישותו כאשר כתבתי (שם אות ט'), כל שאוכלו דרך לקיקה שפיר אפשר לומר דיין פוטר כיון דלקיקה הוי דרך שתי' ג"כ כמש"כ (שם אות י"א) ע"ש".

2. כמאכל.

א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונו' התשובות לסי' קע"ד) – "קרטיב (מים קפואים עם טעם) כשאוכלים אותה בסעודה צריך לברך עלי שהכל אפי' אם ברך על יין בתחילת הסעודה צריך לברך שהכל, דלא נחשב כמשקה ליפטר ע"י ברכת היין - וכן לגבי שיעור ברכה אחרונה לא נחשב כמשקה".

ב) הגרי"מ שטרן שליט"א (וישמע משה פ' שופטים תשע"ז עמ' ב') – "שהרי זה דבר פשוט שמי שמקפיא מיץ ענבים ואוכל אותו כקרחון משתנה ברכתו מהגפן לשהכל, וא"כ גם בנידון דידן בודאי אין שם משקה עליו, והאוכלו בתוך הסעודה מברך עליו שהכל וכן אינו נפטר בברכת היין".

3. מראי מקומות – הגר"ש גרוס שליט"א (וישמע משה פ' שופטים תשע"ז עמ' ב').

א) וכן נוגע לשיעור ברכה אחרונה, רביעית או כזית - ע"י סי' ר"י סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ד. **בירך על היין, אם פטר לבן (yogurt).**

1. כשתיה.

א) הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות ס"ז [לשונו מובא לעיל], אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות ט"ו, שיעורי הגריש"א ברכות דף מא: עמ' תנ"ג) – "ש: מה דין לְבָן, מאכל או משקה. ת: לְבָן הוא בודאי משקה, שהרי הוא נשפך כמים".

ב) וזאת הברכה (עמ' צ"ח אות י') - לשונו מובא לעיל.

2. מראי מקומות.

א) וכן נוגע לשיעור ברכה אחרונה, רביעית או כזית - ע"י סי' ר"י סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ה. **בירך על היין, אם פטר חלב קרוש.**

1. כאוכל.

א) בצל החכמה (ח"ג סי' קט"ז) – "בירך על יין, לא נפטר חלב קרוש".

ו. **ביצה חיה.**

1. דינה כמשקה.

א) הרי בשמים (ח"ג סוף סי' ע"ג) – "והנה אף דכשגומעה חי' נראה מדברי תוס' שבת קמ"ג: ד"ה הלכה דהוי משקה, אמנם ביצה רכה מבושלת שקפוי' קצת בודאי חשיבא אוכל, ומשמע ג"כ הכי קצת מדברי הש"ס ברכות מד: א"ר ינאי כל שהוא כביצה ביצה טובה לגוף ממנה, ומפרש רבין טבא ביעתא מגולגלתא משיתה קייסי סולתא ופרש"י מגולגלתא, צלוי' לחה ורכה ששורפין אותה, ומשמע דגם ביצה לחה ורכה ששורפין אותה ג"כ חשיבא אוכל מדקאמר דטובה הוי מהדבר שמשערין כביצה ודבר שמשערין בכביצה הוא רק באוכל דאלו משקה שיעורו ברביעית ובודאי גם הביצה מגולגלת אוכל הוא, ואין ברכת היין פוטרתה ומחויב לברך עלי' שהכל".

2. דינה כמאכל.

א) בצל החכמה (ח"ג סי' קי"ז) – "בירך על היין לא נפטר ביצה חי' (אות ב' ג'), ואפי' כשהיא טרופה ג"כ (אות ה)".

3. מראי מקומות.

א) וכן נוגע לשיעור ברכה אחרונה, רביעית או כזית [וכן לדין בריה] - ע"י סי' ר"י, לשיטות ומראי מקומות.

ז. **אוכל שטפל לשתיה, במקום שלא מברך על שתיה [כגון שיין פוטרין].**

1. אין מברך על האוכל.

א) חת"ס (או"ח סי' מ"ז) – "נפל לי ספיקא ביין פוטר כל מיני משקין שאין המשקין נצרכים ליין אלא שחשיבות קביעתו של יין פוטר כל המשקין, וא"כ השותה קאפע אח"כ וממתקו בצוקר שבפיו אם הצוקר נפטר ע"י היין שאיננו טפל להיין אלא להקאפע והיין והקאפע אינם צריכים זה לזה, ואפשר דגם ההיא דר"י ט"ע נמי הוה כי האי גוני שאין הירקות והמרור צריכים זה לזה עד שיפטור את החרוסת, ונסתפקתי בזה כמה שנים עד שזכני ה' ולמדתי ברכות ובהגיעי אל תוס' הנ"ל מ"ד ע"א ועיינתי מנ"ל להתוס' סברא זו שהקשו כל כך בפשיטות, ואמרתי שמוכח כן מברכות ל"ה ע"ב פריך ש"ס ה"ל פת עיקור ושמן טפל וכו', וקשה מאי פריך דלמא מיירי באופן שהפת גופי' נפטר שהי' טפול למילתא אחריתי ושוב הטפיל היין להפת אע"כ מוכח כהתוס'".

ב) בה"ל (סעי' ב' ד"ה יין) – "יין פוטר כל מיני משקין. ולפ"ז השותה קאו"ע אחר שתיית יין א"צ לברך עליו ואף על הצוקע"ר שנוטל בפיו למתק השתיה ג"כ א"צ לברך דהוא נטפל להקאו"ע והקאו"ע להיין [ת' ח"ס או"ח סימן מ"ז] ועיין בח"א בכלל נ"ה בנשמת אדם שכתב דאינו פוטר אא"כ שתה תחלה ואח"כ לקח הצוקע"ר בפיו דאם יהנה תחלה מן הצוקע"ר לא יהיה טפל להמשקין ודעתו שם דיותר טוב שיקח תחלה מעט צוקע"ר ויברך עליו ויכוין לפטור המשקין ע"ש טעמו".

- ג) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות ל"ו) – "הלוקח לפה חתיכת סוכר להמתיק השתיה באמצע הסעודה, שאינו מברך על השתיה, או שיין פוטרו, לא יברך גם על הסוכר".
2. מראי מקומות – כה"ח (ס"ק ו'), פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' שכ"ד), פסקי תשובות (אות ז').
- א) נשמת אדם (כלל נ"ה סוף ס"ק א') – "נ"ל דאפילו כשמהשקין לפניו יברך תחילה על מעט צוקר ויכוין לפטור המשקין, ואין לומר שהצוקר הוא טפל לקאווע, זה אינו דכיון דנהנה ממנו קודם לעיקר צריך לברך עליו, כדאייתא בסי' רי"ב והצוקר בודאי לא נפטר בברכת היין אף שהוא טפל לקאווע. ואף שהמ"א כתב בסי' קע"ד ס"ק ט' בשם שלטי גבורים כה"ג דפוטרו ע"ש, אינו דומה, דדוקא כשאוכל למתק השתיה שלפניו, אבל הכא שאוכל הצוקר תחלה צריך כנ"ל. ועיין ברש"י ותוס' גבי הל' סעודה וברמב"ם פ"ד מהל' ברכות משמע להדיא מדבריהם דמחמת דהכל נעשה טפלה לפת, ולא משום חשיבות".
- ח. מראי מקומות.

1. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) –

I said a Hagofen on a cup of wine, and a Shehakol on pesach cake. I also drank some orange juice. After saying an Al Hagefen, but before a Borei Nefashos, I wanted to finish my son's leftover orange juice. Do I say a new bracha rishona?

R' Y. Berkovits wrote: Yes. The hagofen covers all liquids, therefore when you said the shehakol on the cake it didn't cover liquids. Now when you end the hagofen by making an al hegefen, you no longer have the liquids covered.

ח [אין לו אלא כוס אחד – סעיף ג']

א. מ"ב (ס"ק ה') – "מניחו וכו'. דאפילו למ"ד בהמ"ז אינה טעונה כוס מ"מ מצוה מן המובחר יש בזה אם יוכל לעשות בכוס כדלקמן סימן קפ"ב ס"א ומ"מ אם הוא צמא לשתות ואין לו שאר משקין מוטב שישתה קודם כדי לצאת גם דעת המרדכי [שהובא ברמ"א לקמן סימן קצ"ז] שסובר דכשתאב לשתות אינו חייב מה"ת לברך בהמ"ז עד שישתה".

1. שעה"צ (ס"ק י"א) – "וכתב הפרי מגדים, דכשהוא בשלשה אפשר דאפילו צמא יותר טוב להניחו לאחר המזון".

ט [קבע לשתות לפני המזון – סעיף ד']

משנה (ברכות דף מב.) – "ברך על היין שלפני המזון – פטר את היין שלאחר המזון".

א. יין של קידוש.

1. עי' לקמן סעי' ו'.

ב. דספק ברכות דרבנן להקל – מחבר (סוף סעי' ד').

1. עי' סי' ר"ט סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ג. הגדר: היין שלפני המזון פוטר היין "שבתוך" המזון.

- דעתו, פוטר שאר יין – גר"ז (סעי' ה'), קיצור שו"ע (סי' מ"ג סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ו', ס"ק ח') [לשונו מובא לקמן], ס"ק י', וכל זה אם דעתו לשתות גם בתוך הסעודה ("ותן ברכה (עמ' ק"ה)).
- רגילות, נחשב כדעתו – גר"ז (סעי' ה'), קיצור שו"ע (סי' מ"ג סעי' ב'), עי' מ"ב (ס"ק ז', ס"ק ח') [לשונו מובא לקמן], שעה"צ ס"ק י"ב [לשונו מובא לקמן], ס"ק י"ג, "בשולחן ערוך הגר"ז פוסק דבמקום שרגילין לשתות יין בתוך הסעודה, אפילו מסתמא אמרינן כאילו היה דעתו לזה, כי פסק כמסקנת התוספות הנ"ל ברכות", ותן ברכה (עמ' ק"ה).
- א) הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ח') – "אבל מי שרגיל אה"נ דפוטר, ורגיל מיקרי דוקא בשותה כך כל שבוע אם אין סיבה מעכבת, ולכתחילה יש לשתות יין בכל סעודות שבת, דעיקר סעודת שבת נקבע על בשר ויין".
- ב) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות כ"ב) – "הרגיל לשתות יין בסעודת שבת, שדינו הוא שפטור מלברך באמצע סעודת שבת כיון שכבר טעם מיין של קידוש (שו"ע סעי' ד ומשנ"ב ס"ק ח'), מהו בבחור שבביתו נוהג תמיד לשתות יין בסעודת שבת ולא ביישיבה משום שקשה לו הטרחה לקנות, האם נקרא בשבילו קביעות יין בזמן שהוא בביתו. תשובה: פוטר".
- לפניו – עי' שעה"צ (ס"ק י"ב), תוספות פרק כיצד מברכין בראש דבריהם, וכן התוספות בפסחים דף ק' ע"ב דיבור המתחיל ידי יין, בסוף דבריהם אכן מסוף דבריהם כפיצד מברכין הנ"ל, משמע קצת דבתוך הסעודה אדם רגיל לשתות והוי כאלו היה דעתו לזה אפילו מסתמא, וכן משמע מרא"ש פסחים פרק בתרא סימן ד', עיין שם, דאפילו בשהיה רק היין לפניו מסתמא דעתו לזה, אך סוף דבריו סותר קצת לזה, עיין שם", ותן ברכה (עמ' ק"ה).
- אינו רגיל ולא היה דעתו לזה מתחילה, צריך לברך – מ"ב (ס"ק ח'), "ונ"ל פשוט דבמדינתנו שאין אנו רגילין לשתות יין בתוך הסעודה אפילו בשבת אינו פוטר אלא א"כ היה דעתו לזה מתחלה וכמו שכתבתי מקודם", ותן ברכה (עמ' ק"ה).

ד. הגדר: היין שלפני המזון פוטר היין "שאתר" המזון.

1. דעתו, פוטר שאר יין – מ"ב (ס"ק ז').

2. רגילות, נחשב כדעתו – מ"ב (ס"ק ז').

ה. יין של קידוש פוטר יין שבתוך המזון – מחבר (סעי' ד', סי' ער"ב סעי' י').

1. דכיון שהוא במקום הסעודה צרכי סעודה הוא ומחמתה הוא בא – לבוש (סי' ער"ב סעי' י'), מ"ב (סי' ער"ב ס"ק ל"ה).

ו. האיך הדין במי שקידש בביהכ"נ ואכל מזונות, ובא לביתו ומקדש לבני בית אם חייב בברכת על הגפן לפני סעודה.
1. אין לחלק, שקשור לסעודה.

(א) שבט הלוי (ח"ט סי' מ') – "כי לפי לענ"ד דגם זה פטור מברכה אחרונה, דהמעין בפוסקים או"ח סי' קע"ד, ובדיני קידוש, ובאו"ח סי' רצ"ט ס"ל, ובתוס' פסחים ק' ע"ב וברכות מ"ב ע"א וראשונים שם יראה דשלשה דרגות בדין זה, דמה שבא להמשיך ממש תאות המאכל והוא שותה לפני הסעודה א"צ לברך באחרונה מה"ט, שנית יין שלפני המזון שבא לשת' סתמא פוטר יין שבאמצע הסעודה שבא להשרות, וביין קידוש שאין קדוש אלא במקום סעודה ממילא נקשר אל הסעודה, ופוטר יין שבתוך הסעודה אפילו הברכה אחרונה, וביין הבדלה שמבדיל על שולחנו ואוכל אח"כ שהיין באה למצוה, ואינו כקידוש שיתקשר לסעודה פליגי הדעות בסי' רצ"ט שם, הן בדין אם פוטר יין תוך הסעודה, וממילא לענין ברכה אחרונה כמבואר ברמ"א סי' רצ"ט. ולהלכה למעשה אנו חוששים לספק ברכה וגם יין של הבדלה פוטר כיון שהי' על שולחנו שאכל אח"כ, והנה יין הבדלה יש לו ב' ריעותות חדא דאין מקושר לסעודה (כמו קידוש) וחדא דשותה זה מתורת מצוה לא כיון שלפני סעודה הבא לצורך סעודה, ואעפ"כ פוטר יין שבתוך הסעודה וממילא פטור מברכה אחרונה לפני הסעודה כמבואר בפוסקים, ולא גרע שתית יין של קידוש מזה דאעפ"י שאין צריך לקדוש זה לצורך קידוש במקום סעודה, מכ"מ מקדש הזה שמוציא בקידוש על השולחן ופוטר יין שבתוך הסעודה פטור גם מברכה אחרונה. אבל האמת כי יין של מקדש זה עדיף בק"ו מיין של הבדלה דאפילו להשיטות סי' רצ"ט דיין של הבדלה אינו פוטר אלא לאחר נטילת ידים היינו משום שאין לו שום קשר הלכה עם הסעודה ועם היין של תוך הסעודה, וממילא חייב גם בברכה אחרונה כמש"כ הרמ"א, אבל זה שצריך לקדש על השולחן ולצורך הסעודה מדין קידוש במקום סעודה שנוגע עכשיו לאחרים עכ"פ פשיטא דפוטר היין ופטור מברכה אחרונה. ואמינא עוד דאע"ג דבהבדלה בסי' רצ"ט חילוקים הדעות בסי' רצ"ט אם לברך ברכה אחרונה כשאינו שותה יין תוך הסעודה, בנ"ד גם אם אינו שותה תוך הסעודה לענ"ד יש לו דין קידוש לגמרי שאפילו אינו שותה תוך סעודה פטור מברכה אחרונה כמבואר סו"ס רע"ב, והיינו דיין של קידוש קשור לסעודה, וה"נ קשור לסעודה כיון שמוציא אחרים בקידוש זה, והדברים ברורים".

2. מראי מקומות.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה ח"ג פרק נ"ד סעי' כ"ב, שלחן שלמה סי' רצ"א ס"ק ה') – "ואם הוא כבר קידש, והוא רק מקדש לאחרים, טוב לחשוב על היין ששותה שזה גם כדי לקבוע סעודתו על היין, כדי שלא יתחייב בברכת מעין שלוש על היין".

ז. אחר גמר הסעודה.

1. בזמן הזה לא שכיח – מחבר (סי' קע"ז סוף סעי' ב'), לבוש (סעי' ב'), מג"א (ס"ק ט'), מ"ב (ס"ק ז', ס"ק כ"ז, ס"ק ל', שעה"צ ס"ק ל"ב, סי' ר"ח בה"ל סעי' י"ז ד"ה אבל), פוסקים.
2. להגדר - עי' סי' קע"ז סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ח. הבדלה.

1. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ט עמ' ט"ז טור ג') – "שאלה: מי שעשה הבדלה, ואח"כ מיד נוטל ידיו ואוכל פת, ורוצה לשתות יין בתוך סעודתו, האם ברכת היין של הבדלה פוטר את היין שבתוך הסעודה, והאם דומה ליין של לפני המזון כגון קידוש, שפוטר יין בתוך המזון, (או שיש לחלק בין קידוש שלצורך סעודה, להבדלה שהוא לא צורך סעודה. תשובה: זה מחלוקת, (תשו' בכת"י)".

ט. האם יש חיוב יין בשבת.

1. מ"ב (ס"ק ה') – "דבמדינתנו שאין אנו רגילין לשתות יין בתוך הסעודה אפילו בשבת אינו פוטר אלא א"כ היה דעתו לזה מתחלה וכמו שכתבתי מקודם".
2. מ"ב (סי' תקכ"ט ס"ק כ', דפו"י ס"ק י"ט) – "ואפילו הוא מסגף עצמו מפני תשובה בכל ימות השנה שלא לאכול בשר ושללא לשתות יין בשבתות ויום טוב וחנוכה ופורים חייב לאכול ולשתות".
3. מ"ב (סי' שמ"א ס"ק ב') – "אם נדר מאכילת בשר ושתית יין ג"כ מתירין דדבר זה הוא מצוה בשבת".
4. מ"ב (סי' תקכ"ט ס"ק י"א) – "היינו גם באמצע סעודה מלבד מה שקידש על היין מתחלה וכמו לענין שבת וכו"ל בסוף סי' ר"נ וגם מצוה לאכול בשר וכל זה אם ידו משגת ועיין לעיל בסימן רמ"ב".
5. עי' סי' ר"נ סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

י. ששותה יין בתוך הסעודה: די לו בברכה אחת - סעיף ה'.

א. שקנה לעצמו לחם אחד.

1. מ"ב (ס"ק י"ח) – "לא היה דעתו וכו'. ר"ל שהיה דעתו שלא לשתות אלא אותו הכוס ולא יותר, אלא שאח"כ נמלך לשתות עוד. וכתב הט"ז דה"ה לענין אכילה, כגון שקנה לעצמו לחם א' לאכלו כולו וע"ד זה בירך, ואח"כ נתאוה לאכול עוד ושולח לקנות עוד, צריך לברך שנית המוציא, [והטעם דמעשיו מוכיחין דלא היה בדעתו לאכול כ"א הלחם שקנה, דאל"כ היה קונה יותר אלא שאח"כ נתאוה לאכול עוד]. אבל אם יש לו בבית לחם וחותר לו חתיכה לאכול אותה, ואח"כ רוצה לחתוך עוד, אין זה נמלך, דדרך אדם כן הוא, דלפעמים בשעת ברכה חושב שיהיה די לו בחתיכה אחת, ואח"כ כשרואה שאינו שבע בזה לוקח עוד".

2. **כה"ח** (ס"ק כ"ד) – "ומיהו נראה ה"ד אם כששלח לקנות כבר אכל את כל הפת וגם לא היה בדעתו כשבירך המוציא אם לא יספיק לו בזה הלחם שיקנה עוד **אבל אם נתן בדעתו בשעת ברכה שאם לא יספיק לו בזה יקנה עוד או אם נשאר לפניו מן הלחם עד שקנו לו עוד** א"צ לברך וכמ"ש לקמן סימן ר"ו ס"ה יעו"ש. ואע"ג דיש חולקין גם בזה וכמ"ש שם בס"ד מ"מ אנן ק"ל סב"ל וכל שנשאר מאותו המין לפניו שהביאו לו עוד או שכיון עליו בשעת ברכה אין לברך שנית ובפרט שיש מפקפקין גם כן בדברי הט"ז כנז' אבל אם לא כיון בשעת ברכה וגם לא נשאר לפניו מן הלחם כשקנו לו עוד יש לברך עליו בפשיטות דלכולי האי לא חיישינן לסב"ל. מיהו לכתחלה יש ליתזהר ולכוין בשעת ברכה וגם להשאיר לפניו מן הפת עד שיביאו לו אחר".
3. **הגרח"ק** זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' ק"ח) – "מהו הדין כשבירך על מאכל אחד, ואח"כ קנה עוד ממאכל זה, האם נפטר בברכה ראשונה, או לא. וזה **מצוי מאוד בקיוסק או מסעדה**, שבתחילה קנה דבר אחד, ובירך עליו, ואח"כ רוצה עוד מאותו הדבר, (כמובן בלי הפסק של הליכה, ושל זמן, והיו לפניו), ורק יש חיסרון שלא קנה עדיין ממין זה, את הדבר הנוסף, האם זהו חיסרון שלא תחול הברכה על הדבר נוסף, או לא. תשובה: נפטר".
4. **וזאת הברכה** (פרק ח' סוף הע' ד') – "ונראה שאם אדם אוכל במסעדה והזמין מעט אוכל, ואח"כ החליט להזמין עוד, שאינו מברך, כיון שדרכו בכך".
- (א) עי' סי' קע"ז סעי' ה', ומש"כ **הוזאת הברכה** שם.

ב. **רמ"א** (סעי' ה') – "וכן מי שבירך על כוס ברכת נישואין ואינו יודע להיכן יגיע הכוס, כל אחד צריך לברך, **דמקרי נמלך**".

1. **ערה"ש** (סעי' י') – "כתב וכן מי שבירך על כוס ברכת נישואין ואינו יודע להיכן יגיע הכוס כל אחד צריך לברך דמקרי נמלך עכ"ל וכ"כ רבינו הב"י בס"ס ק"ץ ע"ש והדברים צריכים ביאור דהא זהו וודאי בכוס קידוש והבדלה וכוס של ברהמ"ז כולם טועמים מהכוס בלא ברכה שיוצאין בברכת המברך ואפילו כשכל אחד כוסו לפניו יוצאין בברכת המברך כדמוכח בפסחים [ק"ו.] ע"ש אמנם העניין כן הוא דוודאי בברכה שכל אחד מהמסובין צריך לצאת בו כמו כוס של קידוש והבדלה וכוס של ברהמ"ז כל המסובין מתכוונים לצאת והמברך מכיון להוציאם אבל בברכות נישואין דהיינו שבע ברכות או אשר ברא דאין שום חיוב על המסובין ורק אם המסובין מעטים שכל אחד יודע שיגיע לו הכוס הם מתכוונים לצאת והמברך מכיון להוציאם אבל כשהמסובין רבים ויודעים שלכולם לא יגיע הכוס ממילא דאין כאן כוונה לא מהמברך ולא מהשומעים ולכן כל אחד צריך לברך **ואצלינו המנהג** שהמברך נותן להסמוכים אצלו ואין מברכים דכן דעתם מתחלה".

יא **ברכת המזון פוטרת היין** - סעיף ו'.

- א. **ד' ציורים** - **בה"ל** (סי' ר"ח סעי' י"ז ד"ה אבל).
1. "אם שתה יין **שלא בתוך הסעודה** ובירך עליו בהמ"ז נפטר בדיעבד דכן הוא דעת רבינו יונה והרא"ש וכן משמע דעת הרשב"ם והמאור בפרק ע"פ אף שדעת הרמב"ן והר"ן שם דין אין נפטר בבהמ"ז לא קי"ל כוותיהו וכמו שפסק השו"ע בסעיף זה".
2. "אם שתה **בתוך הסעודה** אף דברכה ראשנה צריך לברך משום דחשוב וגורם ברכה לעצמו אבל ברכה אחרונה לכו"ע נפטר ע"י ברכת המזון וכמו שפסק השו"ע בסימן קע"ד ס"ו".
3. "אם שתה **אחר גמר סעודה** דעת רבינו יונה והרשב"ם והמאור דנפטר ממילא ע"י בהמ"ז שבירך על הלחם אף שלא כוון בפירוש על היין אבל דעת הרא"ש [כן מוכח מדבריו בפ' כ"מ סוף אות כ"ו וכן כתב בהדיא בתוספותיו] והרמב"ן והר"ן דטעון ברכה לפניו ולאחריו ואין לסמוך על בהמ"ז [אך אם כוון בהדיא לפטור גם היין להרא"ש וסייעתו הנזכר באות א' בודאי מהני והרמב"ן והר"ן אף בדיעבד לא מהני] **אך לדידן אין נ"מ בזה דלדידן נחשב הכל כתוך הסעודה** כדלעיל בסימן קע"ז אם לא כשאמר הב לן ונברך דאז יהיה תלוי באלו הדעות וע"כ טוב שיכון בהדיא לפטור בבהמ"ז את היין ואז יוצא לרוב פוסקים".
4. "אם שתה **קודם הסעודה** לבד לדעת המאור והרמב"ן והר"ן אין נפטר בבהמ"ז אבל לדעת הרא"ש נפטר לכתחילה משום דין גורר תאות המאכל ושייך לסעודה והשו"ע פסק כוותיה בסימן קע"ד ס"ו ואף דבודאי אין לזוז פסק השו"ע מ"מ **לכתחלה בודאי נכון שיכוין בבהמ"ז** לפטור היין ששתה".

ב. **לפטור מברכה אחרונה לפני הסעודה**.

1. כיון שגורר תאות המאכל – **מ"ב** (ס"ק כ"ד).
2. או מצד קידוש – **מ"ב** (סי' ער"ב ס"ק ל"ז), **וזאת הברכה** (עמ' פ"ד אות ה' ס"ק ג', לשונו מובא לקמן).
3. **שותה מצד בריאות**.
- (א) לכתחילה צריך לברך מעין ג' קודם הסעודה.
- 1) **כה"ח** (ס"ק ל"ד) – "ומשמע הא אם לא שתה היין לפתוח בני מעיים ולהמשיך תאות המאכל אלא משום רפואה או דבר אחר אין בהמ"ז פוטרתו וצריך לברך אחריו מעין ג' קודם נטילה וכמ"ש לעיל אות כ"א גבי יין הבדלה יעו"ש. ומיהו זה דוקא לכתחלה אבל בדיעבד כגון ששכח לברך עד בירך בהמ"ז. בהמ"ז פוטרתו. כמ"ש לקמן סימן ר"ח סעיף י"ז יעו"ש".
- (ב) לכאורה הפוסקים **הגריש"א** זצ"ל, **שבט הלוי**, **ותן ברכה** [שכ' לגבי מי ששותה יין שרף רק בשביל "לחיים", א"צ לברך, כיון דעכ"פ נתעוררה תאות המאכל. הם יהיה חולק כאן, ואין צריך לברך ברכה אחרונה קודם הסעודה. וצ"ע.

ג. **ברכה אחרונה על היין של קידוש**.

1. דברכת המזון פוטרתו – **מחבר** (סי' ער"ב סעי' י').
- (א) רק אם שתה היין סמוך לסעודה – עי' **מ"ב** (ס"ק כ"ד, בה"ל סעי' ד' ד"ה לפני), **הגריש"א** זצ"ל (וזאת הברכה פרק ט' הע' ג', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות כ"ה, אות נ"א), **וזאת הברכה** (מעין הברכה פרק י"ז אות ח').
2. אין לשתות יותר ממלא לוגמיו.

א) **ח"א** (כלל מ"א סעי' ג') – "ואם אין לו בתוך הסעודה, צריך לזוהר לשתות פחות מכשיעור. ואם שתה כשיעור, אפילו הכי לא יברך ברכה אחרונה, דכיון דדין מגרר גריר וממשיך תאוות המאכל, הוי צורך סעודה".

ב) **בה"ל** (סי' קע"ד סעי' ו' ד"ה וכן) – "וכן פוטרת יין שלפני המזון. אין דין זה ברור עיין ברמב"ן במלחמות פרק ע"פ ובר"ן דסוברים שם דבין ביין של קידוש ובין שאר יין שלפני המזון צריך ברכה אחרונה וכן דעת התוספות פסחים [ק"א ע"ב] סוד"ה ידי יין ע"ש ולפ"ז נראה שנכון לענין קידוש שלא לשתות רק כמלא לוגמיו אח"כ מצאתי שכ"כ בחיי אדם כלל מ"א ס"ג ואם שתה כל הכוס יכוין בעת בהמ"ז לפטור היין ששתה מקודם ויוצא בזה בדיעבד וכדלקמן בסימן ר"ח סי"ז. אכן לפי מה שמבואר בפוסקים [עיין בסימן ק"צ] דבמשקה יש דעות דמחייבי אפילו בכזית וכ"ש ברוב רביעית **לכן הנכון שתמיד יכוין בבהמ"ז לפטור היין של קידוש**".

3. **קיצור שו"ע** (סי' ע"ז סעי' י') – "יין של קידוש לפי שהוא מצרכי הסעודה, אינו טעון ברכה לאחריו דברכת המזון פוטרתו. אך יש פוסקים דסבירא להו דאינו פוטרתו, על כן **אם אפשר יש לו להדר**, שלאחר ברכת המזון יברך על כוס יין, וישתה רביעית, ויברך ברכה אחרונה לפטור גם את הכוס של קידוש".

4. **וזאת הברכה** (עמ' פ"ד אות ה' ס"ק ב' אות ג'), מעיין הברכה פרק י"ז הע' ד'), פסקי תשובות (סי' קע"ד אות ח', אות י"א, הע' ס', "והנכון לשתות גם בתוך הסעודה") – "עוד **עצה לצאת מהספק** - לכוון לפטור יין **שישתה בתוך הסעודה** מברכה ראשונה, ואז יכול לשתות רביעית לפני הסעודה בתנאי שישתה יין גם בתוך הסעודה (מטעם שנחשב חלק מהסעודה מחמת קשר 'פטור ברכה', עיין רצט ה. ועיין לעיל שלבני ספרד לא מועילה עצה זו)".

א) וכ"כ **הגריש"א** זצ"ל (דרור יקרא עמ' תל"ד), לשונו מובא לקמן.

ב) י"א כדי לפטור יין בתוך הסעודה, צריך "דעת" בשעת שמברך על היין שלפני הסעודה [ע"ל לעיל]. וממילא העצה הנ"ל לא מספיק. י"ל, רגילות מהני [ע"ל לעיל], וכן לפניו [ע"ל לעיל]. ואם יש שניהם, רגילות וגם לפניו, י"ל שמהני לכו"ע. ועוד, אם נשאר יין מהכוס ששותה, י"ל שפשוט שמהני. ועוד, שבשבת י"ל הקידוש הוא חלק מהסעודה [וכן נראה ממ"ב ס"ק ח', וסוף ס"ק ל"ט. שבשבת לא מקפיד על "דעת" דוקא].

ג) בוזאת הברכה (שם, בדפוס חדש) מוסיף: "וטוב לכוון לפטור את היין כשמברך בהמ"ז, לצאת דעת המלחמות - פסחים עמ' כד)". וצ"ע.

ד) שיש מצוה לשתות יין בתוך סעודת שבת, כדאי **במ"ב** (סי' שמ"א ס"ק ב', סי' תקכ"ט ס"ק י"א) ועוד מקומות. 5. מראי מקומות.

א) **אור לציון** (ח"ב פרק כ' סעי' כ"ב) – "אין צריך לברך ברכה אחרונה על היין קודם נטילת ידים, ואף לכתחילה מצוה לשתות רביעית. ואם אכל עוגות, יברך ברכה אחרונה, ויכלול בה גם ברכת על הגפן".

ד. **האם ברה"מ פוטרת מיץ ענבים**: האם העצות הבה"ל מהני על מיץ ענבים (ש"נכון שתמיד יכוין בבהמ"ז לפטור היין של קידוש"). 1. מחמיר, דלא יפטור הקידוש ששתה מברכה אחרונה ע"י הברהמ"ז שלאחר סעודתו.

א) **הגריש"א** זצ"ל (שבות יצחק בס' ברכת שמואל עמ' ר"ג) – "כשם שענבים לא זייני, ואם בירך אחריהם ברכת המזון אינו יוצא בדיעבד, מסתבר דה"ה מיץ ענבים ... כתב השו"ע דברכת המזון פוטרת יין שלפני המזון, ובבה"ל שם איתא, דנחלקו הראשונים אם ברכת המזון פוטרת יין של קידוש, ודעת הרמב"ן והתוס' דאינה פוטרת, והנכון שתמיד יכוין בברכת המזון לפטור היין של קידוש [מי ששותה רביעית]. ועצה זו שנכון לעשותה לצאת גם דעת הרמב"ן והתוס' יכול לעשותה דוקא מי שמקדש על יין, ולא מי שמקדש על מיץ ענבים וכמש"נ. ואם יערב רוב יין עם מיעוט מיץ ענבים חשיב יין".

הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות נ"א) – "ועצה זו של הבה"ל יכול לעשותה דוקא מי שמקדש על יין ולא מי שמקדש על מיץ ענבים, ואם יערב רוב יין עם מיעוט מיץ ענבים חשיב יין".

הגריש"א זצ"ל (דרור יקרא עמ' תל"ד) – "דעת הגריש"א שאין עצה זו מועלת במיץ ענבים לפי שאין ברהמ"ז שייך למיץ ענבים כלל שאינו סועד הלב כמו לחם ולכן העצה למי שמקדש על מיץ ענבים היא לכוון בשעת הקידוש שרצונו לשתות מיץ ענבים גם בסעודה, וישתה מיץ ענבים בסעודה, ובכה"ג ברהמ"ז פוטר אף את המיץ ששתה קודם הסעודה, [וכמב' בס' קע"ו סק"ב]".

ב) **שבט הלוי** (קובץ מבית לוי ח"ז עמ' מ"ט אות ז' ס"ק ב') – "אין ברכת המזון פוטרתו כמו שפוטרת את היין (כמ"ש בס' ר"ח סי"ז)".

ג) **אבני ישפה** (ח"ה סי' ל"ב ענף ב') – "שאם בירך ברכת המזון על מיץ ענבים לא יצא ידי חובתו וחוזר לברך הברכה הראויה".

ד) **אור יצחק** (ח"ב או"ח סי' ס"ז) – "נראה לי דהשותה מיץ ענבים, אע"פ שמברך עליו בפה"ג, בודאי דלא זיין ולא סעיד ולא משמח, והרי הוא כמו שאוכל ענבים, דודאי אין ברכת המזון פוטרתו".

2. מיקל, דינו כשאר יין.

א) **חוט שני** (ברכות עמ' קפ"א אות ב', שבת ח"ד עמ' ק' אות ב') – "מיעוט המים שמהול במיץ ענבים, גם הם נחשבים כחלק מן המיץ ענבים ודינם כמותם, הן לענין שברכת המזון פוטרתו, וחשיב כקידוש במקום סעודה".

ב) ע"י **פסקי תשובות** (אות י"א, ע"י סי' ער"ב דפו"ח הע' צ"ה) – "ויש הרוצים לומר ש"יין מיגרר גריר" אין שייך לומר במיץ ענבים שלענין זה אינו אלא כשאר משקין ואינו גורר תאות האכילה, אך לא מצינו בשאר פוסקים לחלק בזה, והנכון לשתות גם בתוך הסעודה ויכוין בברכתו לפני הסעודה לפטור מה ששתה בתוך הסעודה, או שיברך ברהמ"ז על הכוס וברכת 'על הגפן' שיברך על כוס של ברהמ"ז פוטר גם מה ששתה לפני הסעודה".

3. לקידוש, אינו מברך אחריו ברכה אחרונה.

א) **וזאת הברכה** (עמ' פ"ד אות ה' ס"ק ג') – "גם המקדש על מיץ ענבים אינו מברך אחריו ברכה אחרונה (ולכתחילה יש לעשות כעצות לעיל) (שאע"פ שאין בו סברת גורר, שאינו חריף, אך סברת קידוש במקום סעודה שייכת בו. וכ"כ הגר"ז קעד ה, ולכן לא יברך אחריו. ולכתחילה אין להכנס לספק, ויש לשתות ממנו גם בתוך הסעודה כדלעיל)".

1) טור (סוף סי' רע"ב) – "וא"א ז"ל כתב כסברא הראשונה דייך שלפני המזון נפטר בברה"מ אפילו אין לו לברה"ז כוס דכיון שבא להמשיך האדם לתאות המאכל חשיב כדברים הבאים מחמת הסעודה וכ"ש בכוס של קידוש שהוא צורך סעודה טפי דקי"ל אין קידוש אלא במקום סעודה".

4. מראי מקומות.

א) גר"ז (סי' קע"ד סעי' ה', קונ"א ס"ק ו') – "במה דברים אמורים ביין הבדלה שאינו שייך לסעודה אבל יין קידוש הואיל והוא שייך לסעודה שאין קידוש אלא במקום סעודה פטר היין שבתוך הסעודה לדברי הכל אפילו קידש קודם שקבע עצמו לסעודה אף על פי שייך זה אינו לשתייה אלא למצוה".

ב) הגר"ח (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק כ"ה) – "מ"ב סקכ"ה]. וז"ל ור"ל דאף דאז לא שייך לומר שהוא שתייה אחת עם אלה שבתוך הסעודה, אפ"ה פטר דהן עצמן בכלל סעודה הן ע"כ. הג"ה - יש לעיין אם גם במיץ ענבים אומרים כן, דלכאורה נראה דאינו גורר תאות המאכל, וגם צ"ע אי הוי מיסעד סעיד או מיון זיין כמו יין".

ה. שינוי מקום ביין בסעודה.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות כ') – "כתב השו"ע: 'אין לברך אחר יין שבסעודה דברכת המזון פוטרנו, וכן פוטרנו יין שלפני המזון'. האם הדין שייך שלפני המזון נפטר מברה"מ"ז (עכ"פ בדיעבד אם שתה רביעית ושכח לעשות מה שאומר הביה"ל ד"ה וכן פוטרנו, לכיון בהדיא בברה"מ"ז) נוהג גם באופן ששתה סמוך לסעודתו אבל עשה שינוי מקום בינתיים (ומ"מ חזר מהר והתחיל לסעוד). תשובה: לכאורה".

יב שאר משקיין: קודם המזון - קשר "שתייה אחת".

א. ששותה קודם המזון ואינו שותה בתוך המזון.

1. לברך ברכה אחרונה קודם הסעודה.

א) מ"ב (ס"ק כ"ה, בה"ל ד"ה ואפילו) – "לענין שאר משקיין ששתה לפני המזון שסתמנו לברך ברכה אחרונה בשם כמה אחרונים והוא דעת המ"א וברכי יוסף והגר"ז וח"א ומגן גבורים ואף שא"ר צידד לפסוק כע"ת והט"ז דשארי משקיין שוה ליין לזה מפני שסוברים שהם גם כן מעוררים תאות המאכל [חוץ ממים גם הא"ר מסכים לאחרונים הנ"ל] לא ראינו לחוש לדבריהם מאחר שגם ביין גופא שסתם המחבר לפטור כדעת הרא"ש אינו ברור כמו שכתבנו מקודם וביותר לפי מה שמצאתי עתה בקו"א של הגר"ז שכתב שרוב הפוסקים חולקין על הרא"ש בזה וכעין זה מצאתי בנשמת אדם כלל מ"א ...".

ב. אם שותה בתוך המזון: מסתפק, [מצד הספק אם צריכים לברך על משקה שבתוך הסעודה (סעי' ז', לקמן), וממילא יש קשר "פטרנו ברכה". ועוד, מצד שיטת הבעל המאור]. ולכן טוב שלא ישתה קודם הנטילה רק פחות מרביעית (מכזית).

1. מג"א (ס"ק י"ד) – "ומ"מ צ"ע אם שתה רביעית אם צריך ברכה אחרונה דלכאורה למ"ד דאין צריך ברכה תוך הסעודה א"כ צריך ברכה אחרונה מ"ד איין הבדלה כמ"ש סימן רצ"ט ס"ז דדוקא יין שלפני המזון שבא להמשיך תאות המאכל א"צ ברכה אחרונה וכמ"ש ס"ו אבל שאר משקיין צריכין ברכה אחרונה וכ"מ בטור סי' תע"ג ועמ"ש סי' קע"ז ס"ג ולדעת בעל המאור שם א"צ ברכה אחרונה אם שותה ג"כ משקיין בתוך הסעודה דב"ה פוטר הכל ואם אין לו משקיין תוך הסעודה צריך ברכה אחרונה על שתייה שלפני הסעוד' עסי' רצ"ט ס"ה מ"ש ... מ"מ י"ש ישתה פחות מרביעית (מכזית) לפני הסעודה ובזה יסתלק מן הספק וכ"כ בכונת האר"י ע"ש".

2. בה"ל (סעי' ו' סוף ד"ה ואפילו) – "אבל אם שותה גם בתוך המזון נשאר המ"א בסקי"ג בצ"ע אם צריך לברך ברכה אחרונה ע"ש וע"כ כתב שם דבאופן זה טוב שלא ישתה קודם הנטילה רק פחות מרביעית עי"ש".

3. וזאת הברכה (עמ' פ"ב אות ג' ס"ק ב', מעיין הברכה פרק י"ז אות ה' ס"ק ג') – "ולמעשה כיון שיש חולקים על דעה זו ומצריכים ברכה על שתייה שלפני הסעודה, טוב שלא לשתות קודם הסעודה שיעור שתייה המחויב בברכה אחרונה (י"א רביעית וי"א אף כזית) (בה"ל שם, קע"ד מ"ב לז. המ"א כתב להיזהר מלשתות קביעית, אך המחמה"ש מביא שאף בכזית יש שאלה). ובדיעבד אם שתה כשיעור לפני הסעודה, אין לברך אחריה, שספק ברכות להקל (כך הורו לי)".

4. ותן ברכה (עמ' של"ט, פרק י"ט הע' ל"ד).

ג. ואם שותה כדי שיתאב לאכול אח"כ, אין צריך ברכה אחרונה [שדינו כמו יין ששותה לפני הסעודה].

1. ת"א (כלל מ"א סעי' ג') – "וכן אם היה צמא מאד עד שאין לו תאוה לאכול מחמת הצמאון, דינו כמו יין".

2. בה"ל (סעי' ו' ד"ה ואפילו) – "וכתב הח"א דאפילו במים אם הוא צמא הרבה ואינו תאב לאכול מחמת הצמאון ושותה מים לפני נטילה כדי שיתאב לאכול אח"כ ג"כ א"צ לברך ב"א דהוא שייך לסעודה".

3. קצות השלחן (סי' ל"א סוף ס"ק א') – "ח"א".

4. ותן ברכה (עמ' של"ט בהג"ה, פרק י"ט הע' ל"ד א').

ד. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות כ"ו) – "אם שתה משקים לפני נט"י כשיעור, דהוא ספק אם חייב בבורא נפשות אם ישתה גם בתוך הסעודה. דהרי המשקים שבתוך הסעודה נסתפק השו"ע אם צריכים ברכה לפניהם, ולפי הצד שטעונים ברכה, א"כ מה שישתה בתוך הסעודה נחשב הכל כשתייה אחת עם מה ששתה קודם הסעודה וברה"מ"ז פוטרנו, וכתב בנשמת אדם (כלל מא) שאחר ברה"מ"ז ישתה עוד ויברך בורא נפשות ויפטור הכל. לכאורה יכול לעשות שינוי מקום לפני הסעודה, ואז השכל שלפני הסעודה בין כך אינו פוטר המשקים שבתוך הסעודה, ואינו כשתייה אחת. ויש להביא לזה ראייה מדברי השו"ע כאן, שמוכח שעיקר

ההלכה קיי"ל שמשקים בסעודה אינם צריכים ברכה, שכן נקט לדעה ראשונה [וכן נקט הרמ"א לעיקר], רק הביא בשם י"א (והיא דעת המחזור ויטרי) שצריך לברך על משקים שבתוך הסעודה, ואעפ"כ כתב השו"ע עצה לברך שהכל על משקים לפני הסעודה, ויפטור גם המשקים בתוך הסעודה, אע"פ שזה שאלה של ברכה שאי"צ (וכמבואר במשנ"ב סי' קעו ס"ק ב ובשעה"צ אות ד). וכ"ש כאן, שהרי לדעת רוב הפוסקים מים שבתוך הסעודה א"צ ברכה, וא"כ בין כך יש לברך בר"נ לפני נט"י, וכ"ש שכדי לחוש לשיטת המחזור ויטרי שלשיטתו הכל נחשב כשתייה אחת, מותר להכנס לשאלה של ברכה שא"צ במקום ספק, ולעשות שינוי מקום להצריך בר"נ. תשובה: דברך נכונים".

2. וזאת הברכה (פרק ט' הע' א') – "כמה עצות להוציא את עצמו מספק בשתייה לפני הסעודה ...".

יג | משקה בתוך הסעודה - סעיף ז'.

א. הלכה.

1. יש להזדר קודם נטילה במקום סעודה, ישתה מים ויברך עליו ע"ד לפטור כל מה שישתה בתוך סעודתו. (א) מחבר (סעי' ז') – "אם אין לו יין ושותה מים או שאר משקה, אין לברך עליהם דחשיבי כבאים מחמת הסעודה, לפי שאין דרך לאכול בלא שתייה; ואף יין לא היה צריך ברכה לפניו, אלא מפני שהוא חשוב קובע ברכה לעצמו; אבל מים או שאר משקים לא חשיבי, ואינם טעונים ברכה; ואפי' אם היה צמא קודם סעודה, כיון שלא רצה לשתות אז, כדי שלא יזיקו לו המים, נמצא כי שתיית המים בסבת הפת היא, ופת פוטרם. וי"א לברך על המים שבסעודה, ויש מחמירין עוד לברך עליהם בכל פעם, דסתמא נמלך הוא בכל פעם; והרוצה להסתלק מן הספק ישב קודם נטילה במקום סעודתו, ויברך על דעת לשתות בתוך סעודתו".

(ב) בן איש חי (שנה א' פר' נשא אות ה') – "אם בתוך הסעודה שותה מים, י"א דמברך עליהם וי"א דאינו מברך, וקי"ל סב"ל ולא יברך אלא יהרהר הברכה בלבד, או יאמר בריך רחמנא שהכל נהיה בדברו, על כן כדי להסתלק מן הספק הזה דאיכא בין הפוסקין הנז' ישב קודם נטילה במקום סעודה וישתה מים ויברך עליו ע"ד לפטור כל מה שישתה בתוך סעודתו, אך יזהר שישתה פחות משיעור כדי שלא יתחייב ברכה אחרונה, יען שאם יברך ברכה אחרונה לא הועיל בתקנתו כלום, דעתה לא יוכל לפטור באותה ברכה למה ששותה בתוך הסעודה, וגם יזהר שלא יצא חוצה אחר שישתה משום דהמשנה מקומו צריך לחזור ולברך כשחוזר למקומו ונמצא שלא הועיל בתקנתו, וכן כתב רבינו מהר"ח ז"ל תקנה זו דשתיית המים והזהיר שישתה פחות משיעור כדי שלא יתחייב בברכה אחרונה, ואם יש יין בתוך הסעודה אינו צריך לכל זה כי ברכת היין פוטרת כל מיני משקים וכנז' בשער טעמי המצות: והנה תיקון זה שהוא לשתות מים קודם המוציא לא אפשר לעשותו בכל עת, יען כי לפעמים אין האדם תאב למים קודם המוציא כלל, וכל שאינו צמא ואינו תאב למים כלל יש להסתפק אם מותר לו לעשות כן ולברך עליהם, והגם דיש מתירים להדיא בכהאי גוונא שהוא מברך כדי לפטור המים שבתוך הסעודה, עכ"ז אין הדבר ברור אצלנו ואין לאדם להכניס עצמו בספק גבי ברכות ועיין חס"ל סי' קע"ד אות ד' בהגהת מר בריה דרבינ"א ז"ל יע"ש, על כן אם לא היה צמא ולא היה תאב למים כלל או שכבר נטל ידיו ולא עשה תיקון הנז' של שתיית המים יזהר לברך שהכל על חתיכת סוכ"ר וכדומה, בתוך הסעודה קודם שישתה המים ויכוין לפטור את המים שישתה, וכך היה מנהגו של עט"ר הרב מור אבי זלה"ה לברך על מיני מתיקה תמיד קודם שישתה מים בתוך הסעודה והיה נזהר בזה מאד ולכן כל אדם נכון להזהר בזה".

(ג) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ע' אות ב') – "שיש לעשות עצה לפטור".

2. אינו מברך, דחשיבי כבאים מחמת הסעודה.

(א) רמ"א (סעי' ז') – "והמנהג כסברא הראשונה".

(ב) ח"א (כלל מ"ג סעי' א') – "וכן אין צריך לברך על כל מיני משקין, דכיון דאי אפשר לאכול בלא שתייה, אם כן המשקים נעשים טפל לפת, ואפילו משקה 'מעד' [מי דבש] [ט"ז סי' קע"ז], חוץ מן היין כיון שהוא חשוב, ולכן צריך לברך עליו בתוך הסעודה".

(ג) ערה"ש (סעי' י"ג) – "וכן המנהג פשוט".

3. מידת חסידות.

(א) אור לציון (ח"ב פרק י"ב הע' י"ב [לשונו מובא לקמן], פרק י"ג סוף הע' ו') – "ובכל אופן מי שצמא לשתות, טוב שישתה, כדי שיהא חייב בברהמ"ז מן התורה אף לדעת הסוברים שאם צמא ולא שתה, אינו חייב מן התורה, שאעפ"י שיש ספק אם לברך על משקין שבתוך הסעודה, וכמו שכתב בשו"ע בסימן קע"ד סעיף ז' שלכן טוב לברך על המשקין קודם הסעודה ולפטור את המשקין שבתוך הסעודה. מ"מ לא יחוש לזה, ואף אם לא בירך על משקין קודם הסעודה, ואין לו בתוך הסעודה דבר שיכול לפטור בו את המשקין, כגון יין או סוכר וכדומה, לא יחמיר להמנע משתייה, שכיון שלמעשה אין המנהג כדברי השו"ע לשתות קודם הסעודה, א"כ אין זה אלא מידת חסידות, ועדיף לצאת ידי חובת דברי הראשונים הסוברים שבלא שתייה אינו חייב בברכת המזון מן התורה אם הוא צמא".

(ב) ילקוט יוסף (סעי' ה', סוף הע' ה') – "ומכל מקום כל זה הוא כדי לצאת ידי חובת כל הדיעות, וממדת חסידות, ואינו מעיקר ההלכה. וכבר נהגו אף לכתחלה לשתות מים בסעודה [רשב"א]. (ומה שכתב בכך איש חי שם בלשון יש אומרים ויש אומרים, לאו דוקא הוא, שהרי מרן השלחן ערוך סתם לן הלכה כהסוברים שאין צריך לברך, ושכן הוא המנהג, ופשוט שכן הוא עיקר לדינא, ופירש שיחתו בהמשך שהרוצה להחמיר על עצמו יברך קודם הסעודה, כמו שכתבו מרן השלחן ערוך והרב המחבר בלשון 'כדי להסתלק מן הספק'. ובזה מסולקת הערתו של הרב עמק יהושע הנ"ל על סדר דברי הרב בן איש חי. ודו"ק)".

4. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות י"ד).

(א) בה"ל (סעי' ז' ד"ה והמנהג) – "והמנהג וכו'. ואם יש לו יין טוב שיפטור אותם ע"י שיברך על היין בתוך הסעודה שפוטר כל המשקין [א"ר]".

(1) הגרח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות כ"ה) – "בענין המחלוקת אם משקים בתוך הסעודה טעונים ברכה לפניהם, כתב השו"ע עצה שיברך על משקה לפני הסעודה ויפטור הכל. **האם ראוי לנהוג כן**, שהרמ"א כתב והמנהג כסברא ראשונה, ויתכן דכוונתו שיש קפידא לא לברך לפני הסעודה משום ברכה שאי"צ. וכן משמע מהביאור הלכה (ד"ה והמנהג) שכתב שאם יש לו

יין, טוב שיפטור אותם ע"י שיברך על היין. וקשה ממ"נ אם סוברים כהרמ"א אי"צ לעשות שום עצה, ואם צריך עצות יכול לעשות כמ"ש השו"ע. ומשמע שהבין הביה"ל שלפי הרמ"א יש קפידא משום ברכה שאינה צריכה, ורק כשיש לו יין בכה"ג ליכא חשש הנ"ל. והא"ר עצמו מוסיף 'ואז יצא כל הדעות', ומשמע דוקא ביין, אבל העצה של השו"ע אינה כפי כל הדעות לדעת הרמ"א אסור. תשובה: צ"ע".

(ב) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק כ"ה) – "מה שכתב דמים אינם שיכים לסעודה, צע"ג לענ"ד, דביום חם פעמים שקשה לאכול בלא לשתות תחילה. ובחז"מ (סי' של"ח סע' ו') מבאר דאסור לדוש בפרה צמאה בלא להשקותה. אלמא דהמים פותחים המעים, ולכן מוכח לכאורה כדעת חיי אדם כדאיתא בבה"ל ד"ה ואפילו".

ב. רק פחות מכשיעור.

1. בן איש חי (שנה א' פר' נשא אות ה') - לשונו מובא לעיל.

2. דהיינו פחות מרביעית.

(א) מג"א (ס"ק י"ד) – "מ"מ י"ש ישתה פחות מרביעית (מכזית) לפני הסעודה ובזה יסתלק מן הספק".

1) ע"י הגהות והערות (מהדורת פרידמן ס"ק ל"ח, ס"ק ל"ט).

(ב) יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקס"ה אות ו').

(ג) באר היטב (ס"ק ט') – "סעודתו. ומ"מ צ"ע אם שתה רביעית אם צריך ברכה אחרונה ע"כ ישתה פחות מרביעית לפני הסעודה ובזה יסתלק מן הספק וכ"כ בכוננת האר"י ז"ל".

(ד) מ"ב (ס"ק ל"ז) – "וכתבו האחרונים דיזהר לשתות פחות מרביעית דאם ישתה רביעית לא יועיל כלום בתיקונו דיכנס בספק ברכה אחרונה על המשקין האלו דאפשר דאין בהמ"ז פוטרתו דאין שייכים לסעודה מכיון ששתה קודם נטילה אכן אם יש לו כוס שכר לברך עליו בהמ"ז א"צ ליזהר בזה דברכת בנ"ר שיברך על הכוס יפטור גם את המשקין ששתה קודם בהמ"ז".

(ה) וזאת הברכה (עמ' צ"ז אות ה', ריש עמ' רע"ט).

3. דהיינו פחות מכזית.

(א) תוס' שבת (על מג"א ס"ק י"ד) – "מכל מקום ירא שמים ישתה פחות מרביעית. נ"ב, לא דק וצ"ל פחות מכזית, עיין סימן ק"צ ס"ג".

(ב) ע"י מחה"ש (ס"ק י"ד) – "מכל מקום ירא שמים ישתה פחות מרביעית (וראיתי בספר תוספת שבת [ספר פלאים], דלא דק, אלא ר"ל פחות מכזית. דכזית הוא ספק לענין ברכה אחרונה, כדאיתא בסימן ק"צ סעיף ג') ובזה יסתלק מן הספק".

(ג) שמן למאור (על מג"א ס"ק י"ד) – "מכל מקום ירא שמים ישתה פחות מרביעית. כתב בספר תוספת שבת ... ובאמת אמרינן כן בסימן ק"צ סעיף ג' דיש ספק בברכה אחרונה לענין שתיה אם די בכזית או ברביעית, ולכן במגיני ארץ דפוס פראג שנדפסו בשנת תקמ"ה הדפיסו ג"כ מכזית".

(ד) ע"י מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק י"ז) – "ואם שתה רביעית יש ספק וע"כ ישתה פחות מרביעית (ובת"ש כתב פחות מכזית ע' סי' ק"ץ) מ"א".

(ה) קיצור שו"ע (סי' מ"ג סעי' ב') - לשונו מובא לקמן.

(ו) כה"ח (ס"ק מ"ז) – "וכן כתב מהר"ח ז"ל בשער המצות פרשת עקב וז"ל טוב לנהוג לצאת ידי ספק שקודם שיטול ידיו ישתה מים פחות מרביעית (נראה דצ"ל פחות מכזית דהא יש אומרים שיעור ברכה אחרונה בכזית כמ"ש לקמן סימן ק"ץ סעיף ג' יעו"ש) כדי שלא יתחייב בברכה אחרונה ויכוין לפטור בברכה זו המים שבתוך הסעודה".

4. מראי מקומות.

(א) הלכה ברורה (ח"ט אוצרות יוסף סוף סי' ב') – "כתב המגן אברהם ... וכן כתב המשנה ברורה ... ועיין בהגהות תוספת שבת ובשמן המאור שכתבו להגיה בדברי המגן אברהם 'כזית' במקום 'רביעית' וכן כתב בכף החיים ... ולכאורה נראה שבנידוננו אין צריך להחמיר בפחות מרביעית, שהרי יש בזה ספק ספיקא לקולא לומר שלא יברך ברכה אחרונה, דשמא ברבת המזון פוטרתו, ואם תמצא לומר שאין ברכת המזון פוטרתו, שמא שיעור חיוב ברכה אחרונה במשקין הוא ברביעית, ואם הוא דבר המעורר תאות המאכל או שכוונתו לפטור שאר משקין שבסעורה יש בזה עוד ספק לומר שלא יברך ברכה אחרונה, וכן אם אינו יין יש לצרף לזה דעת כמה פוסקים שדוקא ביין יש להסתפק אם שיעורו ברביעית או בכזית ולא בשאר משקין. ומכל מקום נראה שאם אפשר הדבר טוב להחמיר שלא ישתה אף כזית קודם הסעודה".

ג. עצות.

1. שותה מעט קודם המזון. אמנם ע"י הגר"ח"ק זצ"ל (לעיל).

2. שיברך על היין בתוך הסעודה – בה"ל (סעי' ז' ד"ה ויברך).

3. שיבקש לאחר שאינו אוכל שיברך על המשקה ויתכוון לפוטרו – מג"א (ס"ק ט"ו), מ"ב (ס"ק ל"ח).

4. שיטול מעט סוכר ויפטור בברכתו – שעה"צ (ס"ק מ"ה).

ד. צמא קודם הסעודה.

1. הגר"ש"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' כ"ו-א' אות ו' ד"ה ומסתימת, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות מ"ו) – "שבדיעבד אף אם היה צמא קודם הסעודה, אין לברך על משקה ששותה בתוך הסעודה".

2. וזאת הברכה (בירור הלכה סי' כ"ו-א' אות ו', עמ' רע"ח) – "וכתב בשו"ת ישיב משה (מחכמי תוניס) תשובה ש"מ): 'מי שהיה צמא קודם הסעודה ולא מצא מים כי אם בתוך הסעודה. האם צריך לברך עליהם. ונראה שצריך לברך ממה שכתב מרן (קעד ז) שאם צמא כיון שלא רוצה לשתיה כדי שלא יזיקנו, אבל אם לא היה לפניו - צריך לברך... שבשביל הצמא [שותה]!'. הרי מבואר

הדבר, שאם בעצם רצה לשתות קודם, ולא היתה לו אפשרות לכך, אין השתיה בגלל הפת אלא בגלל הצמא, ומברך על השתיה שבתוך הסעודה. הנה הישיב משה' דיבר במקרה שחיפש מים לפני הסעודה ולא מצא רק בתוך הסעודה, ויש לדון במקרה שכיח, שאדם צמא לפני הסעודה, ויש לו שתיה, ויכול לשתות, אך נמנע מזה שלא היה נוח לו לשתות אז, או שהיה ממחר ויותר נוח לו לשתות בתוך הסעודה, האם גם במקרים הללו, נאמר שצריך לברך על השתיה ששותה בסעודה. ומסתימת הפוסקים משמע שאינו צריך לברך בכה"ג. כי דבר זה הוא שכיח מאוד, והיו הפוסקים צריכים לכתוב שכל הפטור של שתיה בתוך סעודה הוא רק אם לא היה צמא לפני שהתחיל הסעודה. ועוד ... ואין דין זה סותר דין הישיב משה'. שבכל מקרה שהיה יכול לשתות קודם הסעודה, ושתה בגלל שנוח לו יותר בתוך הסעודה, נחשב הדבר שהסעודה גורמת לו לשתיה, וממילא י"ל שהשתיה נחשבת לדברים הבאים מחמת הסעודה, וטפילה לסעודה ולפת. וכן במקרה שהוא לא כל כך צמא שישתה דוקא לפני הסעודה, וסמך על השתיה שבסעודה, גם כאן לא נחשב ששותה מחמת הצמא אלא מחמת הסעודה. ורק במקרה שרצה לשתות בפועל קודם, וכל הסיבה שלא שתה כי לא היה לו שתיה, אז הוא מחוייב בברכה לדברי הישיב משה'. ולפי הנ"ל יוצא לדינא, שבמקרה שהיה צמא לפני הסעודה, טוב להדר לעמוד במקום הסעודה ולשתות לפני הסעודה, וכשמברך יפטור את השתיה ששותה בתוך הסעודה. שגם אם הוא אינו צמא, כתב השו"ע (קעד ז) 'הרוצה להסתלק מן הספק, ישב קודם נטילה במקום סעודתו ויברך על דעת לשתות בתוך סעודתו'. ויזהר לשתות פחות מרביעית (שם מ"ב לז). אך בדיעבד שלא פטר את השתיה וכבר נטל ידיו (או שנמנע מזה בגלל שקשה לו לעשות כך), אין לברך על השתיה בתוך הסעודה. מכל מקום טוב להדר שלא ישתה בתוך הסעודה עד שיאכל וירצה לשתות מחמת האכילה, ואז ישתה בלי ברכה. ובמקרה שצמא כל כך עד שהיה שוהה בפועל קודם הסעודה, ולא שהה מחמה שלא מצא שתיה - במקרה זה מדינא יש להיזהר לפטור את השתיה לפני שהתחיל לסעוד. ובדיעבד שנטל ידיו לדעת הישיב משה' יברך על השתיה כה"ג. ולמעשה כיון לא נמצא דבר זה מפורש בפוסקים אחרים, עדיף לפטור את השתיה ב'שהכל' שיברך על מאכל שחייב לברך עליו בודאי, כסוכר, כנלע"ד".

ה. צמא מחמת הריקודים.

1. שאין לברך.

א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סוף סי' כ"ו-א') – "צמא מחמת הריקודים: הביא הב"י בשם האהל מועד (סי' קעד ד"ה כתוב באהל מועד), וז"ל: 'כל ששח הרבה לאחר הסעודה קודם בהמ"ז ומרוב השיחה צמא לשתות, אבל אם צמא מחמת האכילה אפילו לזמן מרובה אחר שהפסיק אכילתו אם לא בירך עדיין בהמ"ז ...'. הרי מבואר שיש שתיה מחמת השיחה ויש מחמת האכילה. ונראה שמי שרקד ומזיע וצמא מחמת זה דינו כדין צמא מחמת השיחה. וצ"ע בדינו. אכן גם בזה הורה לי הגר"ח פ"ש שייברג שאין לברך כיון ששותה (וצמא) גם מחמת מה שאכל קודם (וזוהו כעין הרחבה של הסברא הנ"ל)".

ב) הגר"ח ק"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קע"ט, עמ' ס"ו) – "מה הדין כשהולכים לחתונה ונוטלים ידים ואוכלים סעודה, ובאמצע הסעודה הולכים לרקוד ואחר הרקידה מכיון שצמאים מחמת הרקידה שותים משקה, האם צריך לברך ברכה ראשונה ע"ז או לא. דלכא' אין לזה שום שייכות לסעודה דאינו שותה מחמת הסעודה כלל. תשובה: הכל נטפל לסעודה".

2. מראי מקומות – וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק ט"ז הע' ג' אות ג').

ו. מי בישול פירות [ומיץ פירות], בתוך הסעודה.

1. צריך לברך.

א) בה"ל (סי' ר"ב סעי' י"א ד"ה בתוך) – "בתוך הסעודה. ר"ל ולא יצטרך לברכה אחרונה דבהמ"ז פוטרנו אבל ברכה ראשונה שהיא שהכל יצטרך לכו"ע ואפילו להרשב"א דאל"ה מאי תקנתיה [הלא עי"ז יהיה ספק בברכה ראשונה] ואף על גב דבסימן קע"ד דעת הרבה פוסקים דא"צ לברך על המים ועל המשקין בתוך הסעודה וא"כ להרשב"א לכאורה לא יצטרך לברך עליו ברכה ראשונה אבל באמת נראה דאף להרשב"א אין עליהם שם משקה אלא כרוטב הפירות [והוה כפירות בתוך הסעודה לענין ברכה] ורק משום דזרכן לאכול רק חיינן ס"ל דכשמבשלן מברך על רוטבן שהכל".

2. א"צ לברך.

א) שבט הלוי (מבית לוי ח"ה עמ' קנ"א אות ב', ח"ז עמ' ל') – "על מי בישול פירות א"צ לברך בתוך הסעודה בורא פרי העץ".
 ב) אבני ישפה (ח"א סי' ל"ה) – "הבה"ל ... וכיון שהסברא נותנת כדעת כף החיים הנ"ל, ועוד שספק ברכות להקל, נראה שהנהוג שלא לברך על רוטב פירות או מיץ פירות בתוך הסעודה, שפיר נוהג".

3. דעת הגריש"א זצ"ל.

א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות מ"ו) – "ומי שסחט תפוז, הנה לדעת המשנ"ב צריך לברך עליו באמצע הסעודה, אבל דעת רבינו דלא כמשנ"ב, דאי דינו כפרי א"כ הו"ל שיעורו בכזית כדין אוכלין, ולא ברביעית כדין משקין".
 ב) הגריש"א זצ"ל (חשוקי חמד ברכות סוף דף מב., עלינו לשבח ח"ב תשובה כ"ו אות ב', קב ונקי ח"א או"ח סי' ס"ז) – "ששמענו ממ"ח מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] שהשותה כוס מיץ בתור קנוח סעודה, כגון מיץ פרי שנסחט מתפוזים, אשכולית, גזר וכדו', חייב לברך עליו שהכל לפני השתיה. ועל מיץ מענבים בורא פרי הגפן, כי אין הבדל בין האוכל פרי לקנוח סעודה לבין השותה מיץ שנסחט מפרי לקנוח סעודה. ויש להוכיח כך מדברי הביאור הלכה (סימן ר"ב סעיף יא ד"ה בתוך הסעודה) שכתב שאף לרשב"א יש לברך ברכה ראשונה על מי שריית צמוקים ותאנים. כל זה אמור דוקא במיץ שנסחט מפירות ולא במיץ תפוזים ואשכוליות הנמכר בחנויות שרובו מים והמיץ הוא מעוט שדינו כמו מים שאין מברכים עליו בתוך הסעודה כמבואר בסימן קעד ס"ז".

4. מראי מקומות – וזאת הברכה (עמ' ע"ב).

א) הגר"מ אליהו זצ"ל (מכתב סוף ס' וזאת הברכה אות ו') – "לדעת אלו שמברכים על מרק ומיץ פירות בתוך הסעודה, מברך שהכל על המים המתוקים, והעץ על הפרי. ואם יש טעם הפירות במים לדעת הרא"ש לא יברך על המים, וברכת העץ על הפרי פוטר.

רבים נהגו למנוע מלשותות מיץ או מרק פירות בתוך הסעודה מחמת ספק ברכות. ובשבת שמקדש על היין יתכוון לפטור כל המשקים וזה בכללם".

ז. אכל פת הבאה בכיסנין, ושתה משקה.

1. מברך על המשקה.
 - א) האלף לך שלמה (או"ח סי' פ"ו) – "שא' אם אכל פת הבאה בכסנין ורוצה לשתות מים אם צריך לברך על המים. נראה דודאי צריך לברך דמה שמבואר בש"ע סי' קע"ד דא"צ לברך היינו באכילת קבע או אין אכילה בלי שתי' אבל באכילת עראי יש אכילה בלי שתי' וכמ"ש ר"מ שכן משמע מדברי המג"א סי' קס"ח ס"ק כ"ט עיין שם".
 - ב) יביע אומר (ח"ה או"ח סי' י"ז) – "ואם לחשך אדם לומר, והרי אני בדידן נקטינן לדינא כסברת ר"ת ור"י בתוס' ברכות (מב) שאין לברך על המים ושאר משקים באמצע סעודה של פת. וכ"כ מרן הש"ע (סי' קע"ד ס"ז). ומכיון שבעיקר דין פת הבאה בכסנין איכא עקולי ופשוטי, מה נקרא פהב"כ שאין מברכים עליו המוציא ובהמ"ז, וכמו שהאריך בזה מרן הב"י (סי' קסח) בדעות הפוסקים בזה, וכתב דלענין הלכה נקטינן שלכולם הוי דין פת הבאה בכסנין, משום דספק ברכות להקל, ואינו מברך אלא במ"מ ועל המחיה. (וע' בשו"ת יביע אומר ח"ב סי' יב אות ו. ע"ש). וא"כ יש מקום לומר שלענין שתיית תה וקפה באמצע אכילת פהב"כ, אדרבה אזלינן לקולא לאידך גיסא, שלא לברך עליהם, וכדין האוכל פת גמור שפוטרו בברכתו שתיית מים ושאר משקים באמצע הסעודה, דספק בר' להקל. אף אתה אמור לו: דדוקא בסעודת קבע של פת שאין המשקים באים אלא לשרות מאכל שבמעיו, אין המים ושאר משקים טעונים ברכה, ומה גם שא"א לאכילה בלא שתייה. וכמו שביארו התוס' (ברכות מב) בדבריהם. אבל פהב"כ שאין אכילתו אלא דרך עראי אף ר"ת ור"י יודו להחמיר ויטרי שצריך לברך על המשקה אשר ישתה באמצע פהב"כ. דבכה"ג ודאי שאפשר לאכילה בלי שתייה. וכמ"ש ג"כ המג"א (ס' קע"ד ס"ק יב), דהא דאמרי' שהפת פוטרת המים, דוקא כשאוכל סעודת קבע משא"כ באוכל פת מעט. ע"ש ... אתה הראת לדעת כמה מגדולי הפוסקים הסוברים שיש לברך על המים ושאר משקים אפי' בתוך סעודת פת גמור. והבו דלא להוסיף עלה לומר שנחלקו גם באכילת עראי של פהב"כ ומעשה קדרה, דאפושי פלוגתא לא מפשינן, וטפי אית לן למימר דבכה"ג עבדי רבנן שלמא בהדיה ולכ"ע ברוכי מברכינן".
 - ג) חדושים ובאורים (ברכות דף מד. ד"ה במה, או"ח סי' קס"ח סעי' ז' ד"ה במה) - לשונו על סי' קע"ו.
2. לענין ספק פת הבאה בכיסנין, לגבי שאר ברכות - עי' סי' קע"ו, לשיטות ומראי מקומות.

יד] יין שרף.

א. צריך ברכה בתוך הסעודה.

1. לבוש (סי' קע"ז סוף סעי' ב') – "נראה לי שאותן השותין יין שרוף אחר ברכת המוציא קודם שאכלו, צריך לברך לפניו ואין ברכת המוציא פוטרו, שאין יין שרוף בכלל משקין שאין שותין אותו לשרות המאכל, ואף אם שותהו כדי לעורר תאות המאכל לא עדיף מפירות שכבר נתבאר [סעיף א] שצריך לברך לפניהם, וכל שכן השותין אותן באמצע הסעודה או אחר הסעודה קודם ברכת המזון שצריכין לברך לפניו, שאינו בא לשרות אלא לחמם האצטומכא שיוכל לעכל, ואין זה נקרא מחמת הסעודה כי מלתא אחריתא הוא, נראה לי".
2. דברי חמודות (ברכות פרק ו' אות פ"ו) – "וכתב רמ"י ז"ל בסימן קע"ז ...".
3. ט"ז (ס"ק י', סי' קע"ז ס"ק ד') – "שהשותה יין שרף בתוך הסעודה שצריך לברך שהכל דע"כ לא פליגי הנהו תרי דיעות אלא בשאר משקים מטעם שא"א לאכילה בלא שתייה אבל ביי"ש כ"ע מודים דצריך לברך אבל משקה שקורין מע"ד א"צ דגם הוא בכלל שתייה לאכילה ודינו כשכר משא"כ ביי"ש שאינו לשתיה וכ"פ בלבוש סימן קע"ז מטעם דאין זה בכלל דברים שמחמת הסעודה".
4. מטה משה (סי' שס"ג) – "מהר"ש ז"ל כשהיה שותה יין שרף בתוך הסעודה היה מברך דדוקא שאר המשקים שותך הסעודה אין צריך לברך דחשיבי כבאים מחמת הסעודה לפי שאין דרך לאכול בלא שתייה משא"כ ביין שרף. ואף מי שרגיל לשתות בתוך הסעודה בטלה דעתו אצל כל אדם כמו שכתב בברכות מהר"ם על אותן שאוכלין שומים ובצלים ברצון יותר מבשולים מחיין דבטלה דעתן לענין ברכת הנהנין וכמו שכתב מהר"א על אותם שאין נהנין דבטלה דעתן הוא הדין בנדון זה".
5. א"ר (סי' קע"ז ס"ק י"א, א"ז ס"ק י"א).

ב. אינו לברך עליו, שותהו כדי לעורר תאות המאכל.

1. מג"א (ס"ק י"א) – "לפי שאין דרך וכו'. משמע דין שרף דאין דרך לשתותו תמיד לא חשיב כבא מחמת הסעודה וצריך לברך עליו, ואף מי שרגיל לשתותו תמיד בטלה דעתו [מט"מ ול"ה רש"ל] ואף אם שותה לפני המזון לעורר תאות המאכל לא עדיף מפירות שצריך לברך וכ"ש השותין אותו באמצע הסעודה או אחריה שאינו בא אלא לחמם האצטומכא שיוכל לעכל אין זה נקרא מחמת הסעודה ומילתא אחריתא היא (לבוש סי' קע"ז) אבל בטור ססי' ער"ב כ' דמה שבא להמשיך תאות המאכל חשוב כבא מחמת הסעודה ... ומ"מ נראה לי דצריך לברך על יין שרף ואם שותהו לפני האכילה דאין כוונת רוב בני אדם לעורר תאות המאכל שהרי רגילים לשתותו בכל בוקר אף בלא סעודה ובעי ברוכי אבל באמצע הסעודה כוונתו לפתוח ולא בעי ברוכי ואחר סעודה כוונתו לעכל ובעי ברוכי".
2. ח"א (כלל מ"ג סעי' ו', סעי' י"א) – "וכן כלל זה בכל דבר שאוכל ושותה להמשיך תאות המאכל, וכן השותה יי"ש בתחלת הסעודה או באמצע ... כל דבר שאוכל או שותה לעכל המזון, צריך לברך, ולכן אם שותה יין שרף לאחרי האכילה, ידוע שכוונתו רק לעכל ולכן צריך לברך עליו, דדוקא שאר מיני משקה נעשה טפל לפת, מה שאין כן אלו שאין באין אלא לעכל (מ"א סי' קע"ד ס"ק י"א וסי' רי"ב)".
3. עי' גר"ז (סעי' ג', סדר ברכת הנהנין פרק ד' סעי' י', לוח ברכת הנהנין פרק ה' סעי' י') – "ויין שרף שבתוך הסעודה אם שותהו כדי לעורר תאות המאכל הרי הוא טפל לסעודה וא"צ לברך עליו ואם שותהו כדי לחמם האצטומכא לעכל המאכל צריך לברך עליו

(כמו שצריך לברך על הפירות שבאים לעכל) לפי שגם היי"ש אין שתייתו מחמת אכילה לעולם כשאר משקין וגם אין כוונת רוב בני אדם לעורר בו תאות המאכל שהרי רגילים לשתותו בכל בקר אף בלא סעודה לפיכך אינו נחשב טפל אלא כשבא לצורך אכילה שיאכל עדיין".

4. ערה"ש (סעי' י"ב, סעי' י"ג, סעי' י"ד) – "וראיתי מי שכתב דיי"ש אינו בא לעורר תאוות המאכל וצריך לברך עליו [שם סקי"א] ואינו יודע פי' לזה וזהו הכחשת החוש ובזמנינו הכל יודעים שהיי"ש הוא רק לעורר תאוות המאכל ולהשיב הלב לחזקה לאכילה וא"צ לברך עליה וכן מנהג כל העולם ופשוט הוא ואין לשנות ... עט"ז סק"י שכתב ג"כ שצריך לברך על יי"ש והעטרת זקנים כתב בשם הגאון מוה"ר פייבש שיהיה היי"ש על השלחן ואז א"צ לברך כמ"ש הבאה"ט סק"ח והם תפסו דיי"ש אינו שייך לאכילה כלל אבל נשתנו העיתים ובימינו לא ידענו אופן אחר ואצלינו היי"ש הוא רק לעת האוכל להמשיך תאוות המאכל וא"צ לברך וכן המנהג פשוט".

ג. יש לחשוש.

1. קיצור שו"ע (סי' מ"ג סעי' ב') – "ויין שרף במדינתנו דאין דרך לשתותו תמיד בתוך הסעודה הוי ספק אם הוא בכלל הסעודה או לא. ולכן אם דעתו לשתות יין שרף בתוך הסעודה ישתה מעט קודם נטילת ידיים, דהיינו פחות מכזית ויברך עליו, ויכוין לפטור גם מה שישתה בתוך הסעודה, ואם לא עשה כן יברך מתחלה על קצת סוכר ויפטור את היין שרף".

2. עי' מ"ב (ס"ק ל"ט, שעה"צ ס"ק מ"ה) – "ובאמת היה ראוי לנהוג בזה כעצת המחבר לענין שאר משקין [דיברך על מעט מהיי"ש קודם נטילה ע"ד לפטור מה שישתה בתוך הסעודה] מפני שיש דעות בזה **אלא שהעולם נהגו להקל** ויש להם על מה לסמוך. [ונמצא שהוא ספיקא דדינא, ואף שספק ברכות להקל, ומסתמא זהו טעם המנהג, מכל מקום הרוצה להסתלק מן הספק יעשה כעצת המחבר לענין משקין, או שיטול מעט צוקע"ר ויפטור בברכתו]".

ד. יי"ש אחר הדג.

1. פטור לכולי עלמא, שהוא טפל.

(א) שעה"צ (ס"ק מ"ו) – "ואפשר דמה שרגילין לקח מעט יי"ש אחר שאוכלין דגים או דג מלוח הוא גם כן בכלל טפל אם הוא רגיל בכך ופטור לכולי עלמא".

(1) וזאת הברכה (פרק ח' הע' ו') – "ונראה שגם אם שותה משקה חריף **כדי להפסיק** בין אכילת דג לאכילת בשר - נחשב הדבר 'לצורך הסעודה' ודומה בדינו למאכל המעורר התאבון, כי מטרתו לאפשר אכילת הבשר".

ה. אחר הסעודה.

1. לכו"ע צריך ברכה, דאז בודאי דעתו רק לעכל המזון.

(א) מ"ב (ס"ק ל"ט) – "וכ"ז בתוך הסעודה אבל אם שותה את היי"ש אחר סעודתו דאז בודאי דעתו רק לעכל המזון לכו"ע צריך ברכה [אחרונים] מ"מ נ"ל דאם אכל מאכל שמן ולקח מעט יי"ש להפיג השמנונית שבפיו אם רגיל בענין זה הוא בכלל טפל להאכל וע"כ אף אם הוא אחר גמר סעודתו א"צ לברך".

(ב) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ט"ז הע' ג').

ו. רק בשביל "לחיים".

1. א"צ לברך, דעכ"פ נתעוררה תאות המאכל.

(א) הגריש"א זצ"ל (ותן ברכה פרק ה' הע' ל', הו"ד בזאת הברכה פרק ח' הע' ו', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות מ"ד) – "ואע"פ שאין כוונתו לעורר תאות המאכל רק כדי לברך לחיים, מ"מ כיון דעכ"פ נתעוררה תאות המאכל א"צ לברך".

(ב) שבט הלוי (מבית לוי ח"ז עמ' ל' אות י', הע' י"ד) – "השותה יי"ש (ליקר) בתוך הסעודה המנהג שאינו מברך שהכל על היי"ש. וגם אם אינו שותהו במכוון כדי לגרור תאבון למאכל, אלא לשם אמירת לחיים, או כדי להפסיק בין אכילת דגים לאכילת בשר אינו מברך. [שמעתי ממרן שליט"א כיון דמ"מ גורר תאות המאכל המנהג שלא לברך, ונראה דכל זה ביי"ש שיש בו חריפות אבל **ליקר מתוק ששותים רק כדי לומר עליו לחיים, יש לחשוש שצריך לברך עליו**. ובהפסקה בין דגים לבשר יש סברה ששותה כדי שיוכל לאכול בשר, וגם שיש נזק בצירופם בקיבה והשתיה כדי להפסיק ביניהם]".

(ג) ותן ברכה (עמ' צ"ד).

2. צ"ב, שלענין קשר "גרירת התאבון" [להמשיך הלב לאכילה ולפתוח הבני מעיים (appetizer link)]. אומרים שזהו דוקא אם באמת אוכל למטרה לגרר תאות המאכל. [בה"ל (סי' קע"ז סעי' ב' ד"ה טעונים, "עיין במ"א שהביא בשם התוספתא דמליח הבא לפני המזון ופת הבא עם המליח לאחר המזון טעונה ברכה לפנייה ולאחריה ... לענין דין הראשון לפי מה שהביא מ"א בשם הרא"ש בסימן קע"ד דדבר שבא לגרר תאות המאכל אין צריך ברכה לאחוריו דשייך לסעודה ובהמ"ז פוטרו וכבר העיר בזה שם הגר"ח צאנזא"ר בהגהותיו ואולי דמיירי דאינו אוכלו כדי לגרר תאות המאכל וצ"ע"], וזאת הברכה (עמ' פ"א אות ב' ס"ק א'), ותן ברכה (עמ' של"ד בהג"ה). [אולי יש לחלק, וצ"ע].

טו] קפה: סוף הסעודה.

א. צריך לברך, שכוונתו רק לעכל המזון.

1. ת"א (כלל מ"ג סעי' י"א) – "כל דבר שאוכל או שותה לעכל המזון, צריך לברך, ולכן אם שותה יין שרף לאחר האכילה, ידוע שכוונתו רק לעכל ולכן צריך לברך עליו, דדוקא שאר מיני משקה נעשה טפל לפת, מה שאין כן אלו שאין באין אלא לעכל (מ"א סי' קע"ד ס"ק י"א וסי' רי"ב) ונראה לי דהוא הדין כששותה קאווע [קפה], דעתו לעכל".

ב. שלא לברך עליה, שבא מחמת הסעודה.

1. ערה"ש (סעי' י"ד) – "וכן משקה קאו"א מפיג המאכל ושייך לסעודה ופטורה מברכה אבל טיי אינה מהסעודה וצריך לברך".
2. מסגרת השלחן (סי' מ"ג ס"ק ט') – "כן כתב בחי"א ולפי מה שכתבתי בסעיף קטן ה' יש לומר שלא לברך עליה וכן המנהג, ויש למנוע מלשתותה עד לאחר ברכת המזון כמו שכתבתי לעיל סעיף קטן ה' עיין שם".

ג. נכון שיברך מתחלה על מעט סוכר לפטור את הקפה.

1. קיצור שו"ע (סי' מ"ג סעי' ז') – "אם לאחר גמר הסעודה קודם ברכת המזון שותה קפה, כדי לעכל המזון שאכל צריך לברך עליו ברכה ראשונה, כי מה שהוא בא לעכל אינו נחשב מצרכי הסעודה. ומכל מקום טוב לברך על מעט סוכר ברכת שהכל לפטור את הקפה".
2. מ"ב (ס"ק ל"ט) – "כתב הח"א ... ואינו מוכרח ונכון שיברך מתחלה על מעט צוקע"ר לפטור את הקאו"ע".
3. כה"ח (ס"ק מ') – "מה שנוהגים בסעודות גדולות שלאחר שמברכין בהמ"ז על כוס של יין מביאין עוד משקה הקאב"י כדי ליישב דעתו של אדם ממאכליו אין לברך על הקאב"י דחשיב דברים הבאים מחמת הסעודה. גו"ר כלל א' סימן אב"ג. אבל בס' בתי כהונה ח"ב חלק עליו וכתב דקאב"י שהביא בתוך הסעודה אחר ששתו יין אינו טעון ברכה ואם לא היה שם יין מברכין על הקאב"י ... ומיהו מ"ש דאם לא היה להם יין בתוך הסעודה דמברכין על הקאב"י אין נוהגין כן אלא נוהגין לברך שהכל על מעט סוקא"ר ומכוונין לפטור הקאב"י".
4. וזאת הברכה (עמ' ע"ג סעי' ג' אות ד', מעיין הברכה פרק ט"ז הע' ג') – "שתיה בגמר הסעודה: בעל המשנה ברורה (קעד לט) דן אם יש לברך על קפה או תה ששותה אחר גמר סעודתו ומטרתו רק כדי לעכל המזון. שמכיון שאינם כשאר משקים המסייעים לאכילה, יתכן שיש לברך עליהם. ומורה המ"ב שנכון לקחת דבר שברכתו שהכל ונאכל למתיקות, (כגון שוקולד או מעט סוכר), ויברך עליו ויפטור את המשקה. וכן ראוי לנהוג בכל שתיה הדומה לזה, כגון שותה בסוף הסעודה תה עם תבלין (כגון נענע) לעכל המזון, וכן בקפה או תה ששותה לקינוח סעודה, או קפה המוגש בספל קטן בסוף הסעודה. ואם אין לו מאכל אחר שיפטור אותו בברכה - אין לברך עליו, מחמת הספק שאולי נחשב כבא מחמת הסעודה (כך הורה לי הגר"ח"פ שיינברג לגבי שתיית תה בסוף הסעודה, אא"כ ברור לו שבא רק למתיקות ולא מחמת הסעודה)".
5. ותן ברכה (עמ' פ"ו בהג"ה).

ד. תה (tea).

1. אין לחלק בין קפה לתה – הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ו' טור ב', לשונו מובא לקמן), וזאת הברכה (עמ' ע"ג סעי' ג' אות ד', לשונו מובא לעיל), ותן ברכה (עמ' פ"ו בהג"ה, עי' פרק ה' הע' ח' ב').
2. צריך לברך.
- א) ערה"ש (סעי' י"ד) – "אבל טיי אינה מהסעודה וצריך לברך".
3. אין לברך.
- א) באר משה (ח"ה סי' נ', עי' סי' ס"ד) - לשונם לקמן.
- ב) הגרשז"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ו' טור ב') – "אבל על תה אף בסוף הסעודה או קפה באמצע הסעודה אין צריך לברך".
- ג) הגר"חפ"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ע"ג סעי' ג' אות ד') – "ואם אין לו מאכל אחר שיפטור אותו בברכה - אין לברך עליו, מחמת הספק שאולי נחשב כבא מחמת הסעודה (כך הורה לי הגר"ח"פ שיינברג לגבי שתיית תה בסוף הסעודה, אא"כ ברור לו שבא רק למתיקות ולא מחמת הסעודה)".
4. מראי מקומות – ברכת הבית (שער כ"א סעי' כ"ג, ס"ק כ"ה, לשונו מובא לקמן).

ה. בזמנינו דינו כשאר משקין, שאין צריך לברך על זה בתוך הסעודה.

1. הגר"ש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ו' טור ב', דולה ומשקה עמ' ק"ט הע' ש"ז, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות מ"א, מה טובו גליון כ"ג עמ' י"ד אות י"ד) – "דבזמן המשנה ברורה קפה לא היה דבר שבא מחמת הסעודה לכן אין זה נפטר בברכת המוציא אולם בזמנינו דינו כשאר משקין שאין צריך לברך על זה בתוך הסעודה".
2. קנה בשם (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ו' טור ב') – "דבזמנינו מסתבר שאין צריך לברך על שתיית קפה בסוף הסעודה".
3. ששכ"ה (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ו' טור ב') – "דבזמנינו מסתבר שאין צריך לברך על שתיית קפה בסוף הסעודה".
4. חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ו' טור ב') – "דבזמנינו מסתבר שאין צריך לברך על שתיית קפה בסוף הסעודה".
5. הגר"ח"ק זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קמ"ה אות כ"ג, הברכות כהלכתן עמ' ר"ד אות י"ח) – "איך נהג החזו"א לגבי שתיית קפה ותה בסוף הסעודה האם בירך. תשובה: המנהג שלא לברך".
- עי' הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"ט) – "שאלה: האם צריך לברך על שתיית קפה בסוף הסעודה, בזמנינו, שזוהי רגילות לשתות בסוף הסעודה, והמ"ב כותב לברך על סוכר ולפטור הקפה. אבל אולי בזמנינו נשתנה, שא"צ לברך על סוכר לפטור. תשובה: כמדומה שמקילין".

ו. למה מברך על הסוכר, הא טפל להקפה.

1. באר משה (ח"ה סי' נ') – "השותה טעע אחר אכילתו לפני ברכת המזון ולוקח ציקקער בפיו לשתות עליו הטעע למתק מרירות הטעע אין לו לברך שהכל על הציקקער, דהלא הטעע טפל להסעודה (ועיין בשטמ"ק מ"א ב' ד"ה אחר להם) והציקקער טפל להטעע

ואין לברך, ועיין בתשו' ח"ס (סי' מ"ז הנ"ל באות י"ח). אולם אם שותה קאפפי אחר הסעודה קודם הברכת המזון, דהדין דמברך על הקאפפי כי הקאפפי בא לעכל המזון שבאצטומכא, משא"כ הטעם איננו בא אלא לחמם האצטומכא ולא לעכל, אין שום סברא שיברך על הסוכר לפני שתיית הקאפפי, דממ"נ אם מברכין על הקאפפי אחר הסעודה קודם ברהמ"ז אז למה לו לברך על הסוכר, יברך על הקאפפי, ואם ספק לברך על הקאפפי אז אותו ספק סובב גם על הסוכר, דהלא הסוכר טפל להקאפפי והקאפפי טפל (היינו נפטר) לברכת המוציא והמוציא פוטר טפל בטפל, וא"כ אם ספק על הקאפפי לברך אותו ספק סובב על הסוכר. ע"כ חידוש בעיני על המש"ב (סי' קע"ד סק"ל) שהביא מהחיי"א לברך על הקאפפי כששותה אחר הסעודה, והמש"ב כ' עליו שאין דבריו מוכרחים, וע"כ נכון שיברך מתחלה על מעט צוקקער לפטור את הקאפפי, וזה פלא דאם אינו מוכרח לברך על הקאפפי כמו כן אינו מוכרח לברך על הסוכר. וחידוש מצאתי בערוך השלחן (סי' קע"ד סי"ד) שכ' שהקאווע שייך להסעודה ופטור מברכה והטיי איננו שייך להסעודה ומברכין עליו אחר הסעודה, וזה היפך מנהג העולם. ולפענ"ד העצה שנתן המש"ב היא היותר טובה ונכונה שיברך על הסוכר קודם להקאפפי, וכדי ליישב קושיתי מעליו, צריך שידקדק שאל ישתה קאפפי על הסוכר שברך עליו אלא יבלע מתחלה הסוכר ואח"כ יקח סוכר אחר לשתות הקאפפי כי אין העיקר פוטר הטפל כשנהנה מהטפל קודם לעיקר כמבואר בשו"ע (סי' רי"ב ס"ב בהג"ה ועיי"ש במשנה ברורה) וכ"ש טפל דטפל בודאי לא, וזה דרך ישכון אור אליבא דכו"ע, ועם כל זה טעם ישתה בלא סוכר כי אין דרך הטעם אלא לחמם האצטומכא וכמים בעלמא נינהו ודלא כהעשהו"ע".

2. הגרשז"א זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' רט"ו ד"ה פת) – "צ"ע מש"כ המשנ"ב סי' קע"ד סוס"ק ל"ט דכששותה קפה בסוף הסעודה ומסופק הוא האם שתיה זו באה מחמת הסעודה או לא שיקח חתיכת סוכר ויברך עליה שהנ"ב ויפטור את הקפה ועיי"ש, וביארנו דבריו דאף דבכ"מ קי"ל דהטפל דינו כהעיקר, ובמקום שאין מברכין על העיקר אין מברכים על הטפל, עכ"פ שאני טיידא או קפה שבעצם נהנה מהם וחייב בברכה, אלא דהוא מסופק שמא כבר יצא בברכת המוציא, בכה"ג יכול הוא לברך על הטפל כיון שהסוכר ודאי לא נפטר בברכת המוציא, אך מהכא צ"ב דהא מבואר בחת"ס הנ"ל שאם הקפה נפטר בברכת היין והסוכר בטל לקפה אינו מברך על שניהם, וצ"ל שכוונת המשנ"ב שיאכל סוכר בפ"ע באופן שאינו בטל לתה או הקפה".

הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ' הע' קצ"א [דפו"ה, הע' רל"א]) – "שיתכן דבכה"ג שאינו מברך כלל על העיקר, מברך שפיר על הטפל, כמו"ש סי' קעד במ"ב ס"ק לט, שיברך על מעט סוכר לפטור את הקפה, ע"ש, ומשמע דכוונתו על הסוכר הבא להמתיק את הקפה והוא הטפל לקפה - ואע"ג שאת הסוכר הוא טועם קודם הקפה בפני עצמו, לא זה הוא המחייב אותו בברכה, דמ"מ הרי אין כונתו בשביל הנאה מועטת זו (ואולי כוונת המ"ב שאוכל את הסוכר בשביל הסוכר, ולא בשביל להמתיק את הקפה, וראה סי' קעד סע' ב בבה"ל ד"ה יין בסופו - י.י.נ.)."

3. אז נדברו (ח"י סי' כ"ב אות ב') – "ועיין סי' קע"ד במ"ב ס"ק ל"ט דמברך על הסוכר לפני הקפה והיינו בבולע קצת, ועי' בתשובת ח"ס סי' מ"ז, ומסתמא בבולע החת"ס יודה בזה".

ז. מראי מקומות.

1. ברכת הבית (שער כ"א סעי' כ"ג, ס"ק כ"ה) – "השותה קאפע בלא חלב או טייע בתוך הסעודה או לאחר הסעודה קודם בהמ"ז, כדי לעכל המזון במעיו צריך לברך עליו שהכל. ונכון לברך על מעט סוכר ואח"כ ישתה. סידור היעב"ץ. אבל השותה קאפע עם חלב או טייע עם ראם וציקער אין צריך לברך תוך הסעודה. כן נ"ל. [שווארצע קאפע או טייע מסתמא בא לעכל המזון במעיו וכל שבא לעכל צריך ברכה, כמבואר בחלון כ"ב. אבל קאפע עם חלב הוא בא למזון כמו החלב וכן טייע עם ראם הוא כמו שאר משקה שאין צריך ברכה תוך הסעודה, מטעם המבואר בחלון כ"ב. מיהו אם כוונתו לעכל בודאי צריך לברך וטוב לברך על מעט ציקער דציקער ודאי צריך ברכה תוך הסעודה]".

2. באר משה (ח"ה סי' ס"ד) – "ואם הוא גברא השותה הקאפפי או הטעם עם סאכארין בלא צוקקער כי אסור לו לאכול צוקקער על פי ציווי הרופאים אז לא יברך עליהם ויסמוך על המקילין".

3. הגרשז"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ו' טור ב') – "דאף שבזמנינו קפה דמי לשאר משקין אולם למעשה הוא מברך על מעט סוכר לפטור את הקפה כיון שכן כתוב במשנה ברורה ודוקא על קפה בסוף הסעודה אבל על תה אף בסוף הסעודה או קפה באמצע הסעודה אין צריך לברך. [והוסיף מרן זצוק"ל דהא דכתב המשנה ברורה בסימן קע"ז ס"ק ה' דעל מלפפונות חיינ יש לברך לפנייהם באמצע הסעודה זה ברור שאינו נוהג בזמנינו כיון שכיום זה נחשב כדבר הבא מחמת הסעודה]".

הגרשז"א זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"ט הע' ש"ז) – "דנוהג לקחת סוכר כיון שכך כתוב במ"ב, אף שלכאורה בזמנינו נשתנה המציאות".

4. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ו' טור ב') – "דהרגיל לשתות קפה בסוף הסעודה הרי זה חשיב כחלק מן הסעודה אולם מי שאינו רגיל לשתות קפה בסוף הסעודה יש לו לברך על מעט סוכר וכמו שכתב במשנה ברורה".

5. הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' ל"ו) – "שאלה: כתב המ"ב סי' קע"ד ס"ק ל"ט בשם החיי אדם, שהשותה קפה אחר גמר סעודתו צריך לברך עליו ברכה ראשונה מעיקר הדין, לפי שהוא בא רק לעכל המאכל ומדינא כתב שאינו מוכרח, ונכון שיברך על חתיכת סוכר וכדו' כדי לפטור את הקפה, האם נכון שכל דברי הח"א נאמרו רק בקפה שחור שהוא בגדר משקה בלבד, אבל אם מוסיף חלב לקפה הרי הוא נחשב כמזון ואין צריך לברך עליו. תשובה: צ"ע".

6. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ו' טור ב') – "דהשותה כוס קפה בסוף הסעודה יש לו לברך ברכת שהכל על מעט סוכר כמבואר במשנה ברורה ונראה שהוא הדין כששותה תה. והמדקדקין נוהגים כן אף בסעודת שחרית שלכאורה הכוס קפה הוא חלק מהסעודה בזמנינו".

7. תשובות והנהגות (ח"ג סי' ע"ב) – "בשותה מיץ בסוף הסעודה נשאלתי אם חייב לברך שהכל, כיון שאינו מדברים הבאים תוך הסעודה רק נאכל חוץ לסעודה ולכאורה היה ראוי לברך, עיין מ"ב סימן קע"ד (ס"ק ל"ט) שאם שותה קפה אחרי גמר הסעודה, מביא בשם החיי אדם' לברך, ומסיק במ"ב שאינו מוכרח, ונכון שיברך על צוקקער, ובמקו"א חילקתי בשתיית תה או קפה בסוף הסעודה, שתלוי אם שותה בסוף ארוחה קלה כמו בבוקר ובערב שרגילין לשתות בסוף האוכל שייך לסעודה ואינו מברך, אבל

כשאוכל סעודה עיקרית שלא רגילין לשתות תה או קפה, לא שייך לסעודה וחייבין לברך, והבאתי בשם הגר"ח מבריסק זצ"ל שנהג לברך אחר הסעודה ואולי מיירי כהנ"ל. ובשתיית מיץ בסוף הסעודה דעתי לחלק, שאם שותה בעיקר לבריאות, לא לעכל המזון או לצמאון חייב לברך שאין זה שייך דוקא לסעודה, ואף שבדרך אגב כובש צמאוננו, אם אינו להוט לכך ושותה המיץ רק לבריאותו, חייב לברך בסוף הסעודה שלא שייך דוקא לגוף הסעודה, אבל אם עיקר שתייתו לכבוש צמאוננו, ואם לא יהא לו מיץ יקח משקה אחר כמו 'סודה' וכדו', כה"ג שייך עוד לסעודה ואין לברך. והמחבר פוסק בסימן ר"ב סי"א דבמי שריית או בישול תאנים שנחלקו הרא"ש והרשב"א אם ברכתם שהכל או בופה"ע דברך שהכל שבזה בדיעבד יוצא לכו"ע, ויר"ש לא ישתה אלא בתוך הסעודה שבתוך הסעודה פטור מלברך על שתיית מיץ, ופירש בכה"ל שם דהיינו ברכה אחרונה אבל בברכה ראשונה דשהכל חייבין, שדינם כפירות בתוך הסעודה, ולדבריו יוצא שעל שתיית מיץ גם תוך הסעודה חייבין, ולע"ד נראה שבזמנינו מאחר שרגילים היום לשתות מיץ בסעודה אינו ראוי לברך עליו תוך הסעודה כיון ששייך לסעודה, ומסתמא חלוק זה באנשי דכל מדינה ומדינה היאך רגילים, ונ"מ אם לברך תוך הסעודה שהכל, אבל בסוף הסעודה וכוונתו לבריאות נראה שחייב לברך בכל מקום ברכת שהכל דלא שייך לסעודה כששותהו בסוף".

טז] על יין שבתוך המזון, כל אחד ואחד מברך לעצמו - סעיף ח'.

א. שמא יקדים קנה לו שט.

1. ע"י סי' ק"ע סעי' א', לשיטת ומראי מקומות.

ב. סברי: בשותותי יחידי.

1. צריך לאמרו.

א) של"ה (שבת פרק תורה אור אות צ"ב) – "ומה שכתב בלקט שכחה ופאה שאפילו יחיד יאמר 'סברי מורי', כדי שעם אלו ב' תיבות יהיה ע"ב, כמנין ויכלו, הדין עמו, שראוי לצרף עוד תיבות לכוונה זו שיעלה לחשבון ע"ב נגד שם של ע"ב, 'עולם חסד יבנה' (תהלים פט, ג), 'חסד' עולה ע"ב. וכן 'ויכלו השמים והארץ' (בראשית ב, א), ראשי תיבות וה"ו, שהוא שם הראשון משם של ע"ב. אמנם לפני מנהגנו שאנחנו מתחילים יום הששי, יצרף בדעתו אלו השתי תיבות למנין ע"ב. ויחשוב שתי הכוונות, יחשוב שבויכלו עם הקידוש יש שבעים תיבות לסוד הנוכר, ואחר כך יחשוב שבצירוף שתי תיבות 'יום הששי' הוא ע"ב. אבל על כל זאת, אני מסכים שבכל פעם שמברך איזה ברכה בשבת, יאמר 'סברי מורי' לכבוד פנים חדשות, אבל לא יצרף במחשבתו אלו השתי תיבות לסוד המנין, ומבואר למבין".

ב) מור וקציעה (סוף סי' קע"ד, סידור בית יעקב עמ' תקע"ו (דפו"י עמ' שמ"ז) [לשונו מובא לקמן]) – "ונהגתי ג"כ לומר סברי, אפילו בשותותי יחידי. מפני מלאכים המלווין, שגם הם עונין אמן, כדאשכחן בפכ"כ [שבת קיט, ב] גבי כניסת שבת. ש"מ דשייכי נמי בעניית אמן".

ג) חסד לאלפים (סי' רע"א דפו"י סעי' ט', דפו"ח הגהות בן רבינו אות ת"ז) – "ראיתי בס' כ"י שהעד העיד שראה לאנשי מעשה שכשאיין שם אדם אומרים סברי מרנן, אמנם עפ"י הסוד צריך לומר בקידוש סברי מרנן אפילו אין שום אדם עמו".

ד) בן איש חי (שנה ב' פר' בראשית אות כ"ט) – "ויש כמה טעמים ע"פ הסוד מה שמוסיפים ב' תיבות יום הששי עם ויכלו, ואח"כ תאמר 'סברי מרנן', ואף על פי שאתה מקדש לבדך ואין אחר עומד עמך, ג"כ צריך אתה לומר 'סברי מרנן', שיש בזה סוד וכוונה, ואח"כ תאמר ברכת בפה"ג, ואח"כ ...".

ה) ליקוטי מהרי"ח (ח"ב סדר קידוש עמ' ק"כ) – "של"ה".

ו) חשוקי חמד (ווי העמודים וחשוקיהם גליון ס' סי' ט', עמ' ס') – "צריך לאמרו, וכן כתב היעב"ץ בספרו מור וקציעה ...".

ז) לעשות את השבת (ח"ב פרק ו' סעי' ל"ח).

ח) ריח השדה (סי' ה' חלק ז', עמ' נ"ט).

2. שלא יאמר.

א) תורת חיים (ס"ק י"ז) – "כ' המוק"צ ונהגתי ג"כ לומר סברי ... צ"ע דהא מבואר בסי' ג' די"א דיש איסור האידנא כשנכנס לביה"כ לומר התכבדו מכובדים כי אין אני מחזיקי עצמינו ליר"ש שמלאכי מליוי אותנו יש יהירא בדבר אם אמרי ועמ"ש שם באות א', ואין לזה ענין למה שאחכז"ל בשבת דף קי"ט דב' מלאכי מליוי לאדם בע"ש ... ואפ' למ"ד דאין איסור בדבר מ"מ המנהג שלא להחזיק אדם את עצמו שמלאכי מליוי איתי, אמנם אפ' לו יהי, ובודאי יש אנשים שגם האידנא מלאכי מליוי איתי, דהם מליוי למי שראוי, אבל למה צריך לומר סברי שישמעו הלא בלא"ה שמועיל ועוד דא"כ בכל הברכות שאומר בכל יום יאמר סברי".

3. מראי מקומות – כה"ח (סי' קס"ז ס"ק ק"ט), ברוך אומר (או"ח ח"ב סי' מ"ב, עמ' פ"ט), מאיר עוז (ח"ז עמ' תס"ט ד"ה יש).

א) כף החיים (פלאגי, סי' ל' סעי' י"ט) – "סברי", יכון גימטריא ע"ב ר', להמתיק רבוע אלקים בחסד דבשם ע"ב, ובתיבת מרנ"ן יכון גימטריא שם הוי"ה שק"י, ואל כונה זו הכריעו דאפילו ביחיד צריך לומר כן, אלא דאפילו הכי כתב בספד עמודי שמים דף שמ"ז, דלא היה נוהג לומד ביחיד סברי מרנן".

ג. סברי 'מרנן': בשותותי יחידי.

1. צריך לאמרו – של"ה (שבת פרק תורה אור אות צ"ב, לשונו מובא לעיל), בן איש חי (שנה ב' פר' בראשית אות כ"ט, לשונו מובא לעיל), ליקוטי מהרי"ח (ח"ב סדר קידוש עמ' ק"כ), לעשות את השבת (ח"ב פרק ו' סעי' ל"ח), ריח השדה (סי' ה' חלק ז', עמ' נ"ט).

2. רק סברי – יעב"ץ (סידור בית יעקב עמ' תקע"ו (דפו"י עמ' שמ"ז), "ובכתבי אר"י האריך בסוד הענין. ונסתייע ג"כ מש"ל בהלכות סעודה שאפילו ביחיד יש לומר סברי. אלא שאיני אומר מרנן אם לא ברבים").

3. מראי מקומות – כף החיים (פלאגי סי' ל' סעי' י"ט, לשונו מובא לעיל).

ד. אמירת "לחיים".

1. תנחומא (ורשא, פר' פקודי סוף סי' ב') – "אם הוא מחויב סקילה מביאין לו יין טוב וחזק ומשקין אותו כדי שלא יצטער מן הסקילה ... וכן שליה צבור כשיש בידו כוס של קדוש או של הבדלה והוא אומר סברי מרנן ואומר הקהל לחיים כלומר כי לחיים יהא הכוס".
2. שבולי הלקט (סי' ק"מ), הו"ד בב"י (סי' קס"ז סוף ס"ק א') – "צריך לומר סברי שהיין גורם דברים הרבה שאינם הגונים שמביא לידי שטות שכרות ושממון (וקרא) דכתיב ויין ישמח לבב אנוש ישמח כתיב לשון שממה זכה משמחו לא זכה משממו על כן הוא אומר סברי ומפני הפחד הוא אומר כך והן עונין לחיים כלומר רצונינו וסברתנו לשתות יין לחיים".
3. ב"ח (ס"ק ט') – "כתוב בתוך הגהות מהרש"ל (עי' חדושו לטור סי' קצב) וזה לשונו מצאתי מפני מה אומרים סברי מרנן על היין לפי שבשעה שהיו דנין דיני נפשות היו משקין אותן יין ע"ד (משלי לא ו) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש וכן היו משקין האבלים יין כדאמרינן (סנהדרין ע א) לא נברא יין אלא לנחם בו אבלים לכך אמרינן סברי מרנן שיהא לחיים ולכך הם חייבים לענות לחיים ולא למות עכ"ל וכך השיב רבינו יוסף הגדול ואם תאמר בקידוש והבדלה למה אומרים סברי מרנן וגם בברכת המזון הרי בית הבליעה פנוי זהו שלא לחלק בברכת היין זה הכלל אין מרשין על היין ואין מסבירין על הפת מאי טעמא לחם שהוא רשות שאם רצה שלא לאכול לחם ובשר הרשות בידו לפיכך נוטל רשות כדי שיסכימו כולן אבל קידוש והבדלה וברכת המזון שהיא טעונה לשם מצוה אין צריך ליטול רשות אלא יאמר סברי מרנן כלומר תנו דעתכם על הברכה לצאת בה ידי חובתכם והן עונין לחיים וכן יין שבתוך הסעודה אין צריך ליטול רשות דכיון שישבו כולן לאכול ודאי אי אפשר בלא שתייה לפיכך יש לומר סברי מרנן או סברי מוריי אבל אין לומר סברי מורניי שאין זה תיבה עד כאן לשונו ומהר"מ מ"ץ כתב הטעם מה שאומרים סברי מרנן על היין ולא על הלחם ולא על השכר משום שהיין הביא קללה לעולם בימי נח שנשתכר ונתארר בנו כנען על כן אומרים סברי כלומר תבינו שבדעתי לשתות ובדעתכם אני אשתה שלא יזיק על כן רגילין להשיב אחריו לחיים עכ"ל".
4. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ט"ו).

ה. האם יברך תחילה, או אמר "לחיים" תחילה.

1. יברך תחילה.
 - א) א"ר (סוף ס"ק י"ז) – "כתב שיירי כנסת הגדולה ראיתי לרב מה"ר אשטרוק שהיה נוהג לברך על היין ושתה מעט ואחר כך היה אומר למסובין בשמחתכם וגומר לשתות, משום שאין להקדים כבוד בשר ודם לכבוד שמים, ולי נראה שאין בכך כלום משום דגדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה [ברכות יט ע"ב], וכן כתב רש"ל בהמתעטש וחבירו אומר לו אסותא יאמר בתחלה ברוך תהיה ואחר כך יתפלל לישועתך קויתי ה', ומכל מקום כשאני זוכר מנהגי (במהר"מ) [כמה"ר אשטרוק] [עכ"ל שיירי כנסת הגדולה]. ודברי רש"ל הם פרק החובל [ים של שלמה ב"ק פ"ח סימן סד]. ונראה דהתם כדקאמר טעמא משום דכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה [ב"ק צב ע"א]. עוד י"ל דשם משיב לבריות דהוי כבוד הבריות טפי [מ] שהוא מתחיל לומר לו".
 - ב) באה"ט (סי' רי"ג ס"ק א') – "כשרוצה [ליתן] לשתות לחבירו [לחיים] יברך בתחלה דקודם ברכה הוא של הקדוש ברוך הוא ואח"כ שלו".
 - ג) ברכת ישראל (סי' י' ס"ק כ"ג).
 - ד) נוהג כצאן יוסף (עמ' נ"ד אות ב') – "כששותין יין או שום משקה מנהג באשכנז לעשות דרך ארץ לומר איש אל אחיו חמרא וחיי לפומך או לפום אוהבך או קרובך. ונקרא אצלם גזונ"הייט. ראוי לברך מקודם. דראוי להקדי' ככור שמ' לכבוד ב"ו. עיין בב"ח סי' תתמ"ד. אבל לענין עטוש אינו כן ... ומלתא דמסתברא הוא משלש טעמים חדא ...".
 - ה) אלף המגן (על מטה אפרים סי' תקפ"ג ס"ק י"ג) – "שהמנהג הוא כששותה משקה אומר לחבירו לחיים (ע' טעם ע"ז בס' החיים לאחי מהר"ל) יברך תחילה וישתה מעט ויאמר לחבירו לחיים ושותה השאר כמבואר כ"ז בספה"ק באורך".
 - ו) מגן גיבורים (סי' רי"ג אלף המגן ס"ק ב') – "וכשרוצה לשתות לחברו לחיים יברך בתחלה, באה"ט, וע' בא"ר סי' קע"ד ס"ק י"ז בסופו".
 - ז) הגרא"ד תאומים (מקראי קודש ימים נוראים סי' ז' אות א') – "(ברכות דף לא ע"א) דיסדר שבחו ואח"כ יתפלל. והגאון רא"ד תאומים אמר עפ"י הגמרא הנ"ל לענין הא דאומרים 'לחיים' על שתיית יין או יי"ש שצריך לברך ולטעום ואח"כ לומר כן. ויש לעיין בדברי המג"א (בסימן רל) שכתב בשם רש"ל לומר מתחלה ברוך תהיה".
 - ח) כה"ת (ס"ק נ"ה, סי' ר"א ס"ק י"ד) – "דדעת הא"ר כדעת מהר"א ז"ל וכמו שנוהג שכנה"ג ז"ל שמברך ושותה ואח"כ אומר בשמחתכם וכן יש לנהוג משום דכבוד שמים עדיף".
 - ט) תורת היולדת (פרק ל"ז סעי' ח') – "ספר חסידים ... ובקונטרס עובר אורח (סימן ר"ל בארחות חיים) כתב: 'מה שאומרים 'לחיים' על שתיית יין וכדומה, צריך לברך, ולטעום, ואחר כך לומר כן, כדי שלא יקדים ברכת עבד לברכת קונו'".
2. לומר "לחיים" תחילה.
 - א) כתבי רבנו יצחק דוב הלוי מוירצבורג (ח"א עמ' תקס"ח אות י"ד) – "בשתיית משקה אומרים 'לחיים' לפני הברכה כמנהג אשכנז, ולא כמנהג פולין שמברכים ושותין מעט ואחר כך אומרים 'לחיים'".
 - ב) עי' אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ג על סי' רי"ג, מ"ב עם אבן ישראל על סי' רי"ג) – "המ"ב לא העתיק כאן מש"כ בבאר היטב אות א' ... ונראה משום דס"ל דאין צריך לנהוג כן, דכמו דיכול להפריש תרומות ומעשרות ולמכור לאחר ה"נ יכול לכבד לחברו, או משום זה גופא שיכול לברך ויהיה שלו ממילא הוה בעלים".
 3. מראי מקומות – ויברך דוד (טברסקי, סי' רי"ג).

(א) פמ"ג (מש"ז ס"ק י"א) – "עיין אליה רבה ... כששותה כוס מברך תחלה ויטעום מעט ואח"כ יאמר לחיים וכדומה, דכבוד שמים עדיף. ויש אומרים שיש לומר תחלה לחיים, דכבוד הבריות גדול הוא, יע"ש. ומתעטש יש לומר תחלה ברוכים תהיו, ואח"כ לישועתך. חדא, דנענה תחלה. ועוד, דהם התחילו, יע"ש [ס"ק יז]."

הטוב והמטיב על היין

סימן קע"ה

- [א] כלליות. [ד] רבים מסובים - סעיף ה'. [ז] שאר ענינים.
 [ב] תנאים. [ה] מיץ ענבים.
 [ג] יש אחר עמו - סעיף ד'. [ו] שיעור יין.

דור המלקטים - אמר הטוב והמטיב (אבנסון), ברכת הטוב (פנחס), ברכת השיר והשבח (לוי, פרק ט"ז), קונ' הטוב והמטיב על היין (ברנדווין), ותן ברכה (באדנער [אנגלית]), ח"ב פרק ג'.

[א] כלליות.

ברכות (דף נט): – "שינוי יין אינו צריך לברך, שינוי מקום צריך לברך. ואמר רבי יוסף בר אבא אמר רבי יוחנן: אף על פי שאמרנו שינוי יין אינו צריך לברך, אבל אומר ברוך הטוב והמטיב. התם נמי, דאיכא בני חבורה דשתו בהדיה".

א. האם צריך היינות יהיו מופלגים ביותר.

1.

ב. רק אם האחרון משובח שבה ניכר מן הראשון.

1. **תרה"ד** (ח"א סי' ל"ד) – "שאלה: ברכת הטוב והמטיב שאנו מברכין על היין, האיך מנהג הוא לברך, אי בעינן דוקא שהאחרון משובח שבה ניכר מן הראשון, או אפילו מעט יותר, או דילמא לגמרי כראשון, או אפילו אם הוא גרוע ממנו. תשובה: יראה, בפלוגתא דרבוותא בברכות לא מברכים מספק כלל, אא"כ ידענא דנהוג עלמא לברך, ובהך מלתא איכא פלוגתא דרבוותא, ה"ג ורשב"ם וא"ז פסקו, דאין לברך הטוב ומטיב, אא"כ האחרון משובח מן הראשון, והתוספות והרמב"ם כתבו, אפי' אם האחרון גרוע מן הראשון, שעל רבוי היינות הוא מברך. וכתוב במרדכי, דלדעת ר"ת, צריך רק שלא יהא גרוע יותר מדאי מן הראשון, אבל אשירי כתב שאם הוא משובח, או רק שאינו יודע שאינו גרוע מן הראשון, בסתמא מברך, אבל אם יודע שהוא גרוע אינו מברך; והשתא מתוך הני פלוגתא אין לברך, אא"כ שהוא משובח מן הראשון. ובאושטריי"ך היו נוהגים שלא לברך אלא על היינות שהיו מופלגים לשבח, לא ידעתי מאין הרגלם, דלכל הפירושים אם שתה כבר יין בינוני, ושתה אח"כ משובח הימנו בידוע וניכר, צריך הוא לברך, אעפ"י שאינו משובח בהפלגה".

ג. רק על היינות שהיו מופלגים לשבח.

1. **מנהג אושטרייך** (תרה"ד ח"א סי' ל"ד) - לשונו מובא לעיל.

ד. האם מברכים הטוב והמטיב על היין בזמן הזה.

1. לא מברכים.

(א) **הגר"א קוטלר** זצ"ל (ותן ברכה ח"ב פרק ג' הע' ד', עי' הע' ה') – "שלא לברך מטעם שאין אנו מבינים על יינות אם טוב או רע".
 (ב) **מנחת יצחק** (ח"ט סי' י"ד).
 2. מראי מקומות.

(א) **כה"ח** (ס"ק י"א) – "ונראה כי כן יש לנהוג בכל הסעודות כדי שלא יכנסו בספק ברכת הטוב והמטיב משום שיש הרבה סברות בענין ברכת הטוב והמטיב כאשר יבואר באות שאחר זה ובסימן זה".

[ב] תנאים.

א. תנאי א': דוקא אם יש אחר עמו.

1. **מחבר** (סעי' ד').

ב. תנאי ב': דוקא יין של שותפות.

1. **מ"ב** (ס"ק ט"ו).

ג. תנאי ג': דוקא שלא היה יין השני לפניו - רמ"א (סעי' א'), **לבוש** (סעי' א').

1. כשהיה השני היינות על השלחן.

(א) יברך הטוב והמטיב.

1) **ביע אומר** (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' מ"ה) – "שאלה: האם מותר לברך 'הטוב והמטיב' על יין בסעודה, כאשר שני היינות על השלחן. תשובה: יברך. (כף החיים מביא מ"ב ל)".

(ב) מראי מקומות.

1) **כה"ח** (ס"ק ט') – "ועל כן נראה כיון דיש פלוגתא בזה וקיימא לן ספק ברכות להקל כל שהיו שניהם על השלחן בשעת בורא פרי הגפן או שהזמינם מקודם ברכה להביאם לשלחן אפילו בירך על הגרוע תחלה אין לברך עוד הטוב והמטיב. והיינו דוקא בדיעבד אבל לכתחלה אם היו שניהם לפניו צריך לברך על המשובח קודם כמ"ש סעיף ג' יעו"ש".

ד. תנאי ד': דוקא בשיבה אחת.

1. מ"ב (ס"ק ב').

ה. תנאי ה': דוקא שיהיה השני משונה מן הראשון.

1. מ"ב (ס"ק ג').

ו. תנאי ו': דוקא אם יין השני משובח מן הראשון.

1. מחבר (סעי' ב').

ז. תנאי ז': דוקא אם שניהם שותים מאותו שני היינות.

1. מ"ב (ס"ק ט"ו).

ח. תנאי ח': שיעור יין.

1. צריך שיעור של רביעית. [ובכוס של מצוה, אולי די כדי לוגמין] - עי' לקמן.

ט. תנאי ט': דוקא אם נשאר מן הראשון - אם לא נשאר.

1. מברך - רמ"א (סעי' א'), לבוש (סעי' א'), יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקע"ד אות ב').

2. לא מברך - מג"א (ס"ק א'), א"ר (ס"ק א', א"ז ס"ק א'), ברכי יוסף (ס"ק ב'), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ב'), מ"ב (ס"ק ג').

וזאת הברכה (מעין הברכה פרק כ"ד אות ל"ט).

3. מראי מקומות - לבושי שרד (על הט"ז ס"ק א', "וצ"ע"), ערה"ש (סעי' ז').

י. תנאי י': י"א רק בשעת הסעודה.

1. שלא בשעת הסעודה.

א) עדיין מברך הטוב והמטיב.

1) אור לציון (ח"ב פרק י"ב אות ט') - "שאלה. האם אפשר לברך ברכת הטוב והמטיב על יין שמביאים לפניו שלא בשעת

הסעודה. תשובה. ברכת הטוב והמטיב על יין שייכת אף שלא בשעת הסעודה, וכל ששותים והביאו יין אחר שאינו גרוע מהראשון מברך עליו הטוב והמטיב".

ב) שלא יברך.

1) חזון עובדיה (ברכות עמ' ע"ה אות ד', יביע אומר ח"ט או"ח סי' ק"ח אות פ"ה, עי' מעין אומר ח"א פרק י"א סי' י"ז, סי' מ') -

"וכן העלתי בשולי הסכמתי שבספר פאת ים (פרחי שושנים סוף מע' ברכות), שאין לברך אלא בשעת הסעודה, משום דסב"ל.

וראיתי לאברך צעיר אחד בקונט' 'ברכת הטוב', בעמוד י"ד שדחה את דבריני, וכתב שיש לברך גם שלא בשעת סעודה. ושם

(עמוד נז) חזר כמו תוכי על הפירוש בכונת רש"י שהוקשה לו לשון הגמרא שאמרה הביאו לו, ושכ"כ האור לציון כוותיה,

וערבך ערבך צריך, שבאמת לא היו דברים מעולם, שגמרא זו איננה כלל. ועוד שדברי רש"י הם בסלקא דעתין של הגמרא

שעדיין לא תירצה דאיכא אחרינא בהדיה. וא"כ מה הוקשה לרש"י (בד"ה שינוי יין) מהמסקנא על הס"ד. וכן הביא להעיר בזה

גם ידידי הגר"ש עמאר בסוף הקונטרס שם. ובמקום שהיה לו להציעיר הזה להעמיק העיון ולראות גם דברי האחרונים, כתב

דברים כאילו הוא גאון הדור. שרא ליה מריה. וגם הלום הראני חתני הגאון רבי עזרא בר שלום שליט"א בשו"ת מנחת יצחק

חלק ט (סוף סי' יד) שהעלה כדבריני דספק ברכות להקל. ע"ש. וכן עיקר".

ג] יש אחר עמו - סעיף ד'.

א. אורח.

1. תלוי אם בעל הבית מוזג לו כוס לאורח אם אם הבעה"ב העמיד הקנקן על השלחן לשתות לשתות מי שירצה הוי כשותפות - מג"א

(ס"ק), יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקע"ה אות ד'), מ"ב (ס"ק ט"ו).

ד] רבים מסובים - סעיף ה'.

ה] הטוב והמטיב על מיץ ענבים.

א. לא יברך.

1. מנחת יצחק (ח"ט סי' י"ד, אבני ישפה ח"א סי' ל"ז).

2. אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות י"ג) - "אין מברכים ברכת הטוב והמטיב על מיץ ענבים, אלא על יין בלבד".

3. הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' ל"ח ד"ה וכאשר, וזאת הברכה עמ' קע"ג אות ב'), שבות יצחק ח"ד עמ' קכ"ג, ברכת שמואל

עמ' רנ"א אות י"א) - "דנראה דאין לברך הטוב והמטיב אלא בשני מיני יין אך לא במיץ ענבים ויין".

4. וזאת הברכה (מעין הברכה פרק כ"ד אות ל"ז, עי' הע' כ').

5. תורת הברכות (פרק י' סעי' ט').

ב. מברך.

1. אבן ישראל (וזאת הברכה עמ' קע"ג אות ב').
 2. הגרפח"ש זצ"ל (חידוש בתרא על מ"ב בס"ק ב' בסוף, וזאת הברכה עמ' קע"ג אות ב') – "נראה שמברך הטו"מ גם על שינוי מיץ ענבים, דמדינא יין הוא ואף דלא משמח, לא פלוג כיון דיין הוא לכל דבר, אבל מיין למיץ הו"ל כמטוב לגרוע, ורק בלהפך יש לברך".
 3. אבני ישפה (ח"א סי' ל"ו ענף א', סי' ל"ח) – "ולכן נראה, שמיץ ענבים פחות משובח מיין, ואם יביאו לשתות יין אחרי שקידש על מיץ ענבים, יברך הטוב והמטיב".
 4. חוט שני (אבני ישפה ח"א סוף סי' ל"ח).
 5. יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' נ"ב) – "שאלה: האם כששותה יין ומיץ ענבים יכול לברך ברכת 'הטוב והמטיב'. תשובה: אני לא רואה בזה הבדל".
- יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' נ"ג) – "שאלה: סיפר אברך לרבנו שעושה בביתו קידוש על מיץ ענבים, ואח"כ שותה בסעודה יין, האם יברך 'הטוב והמטיב' כאשר יש את כל התנאים. תשובה: יברך".

ג. מראי מקומות – מעדני אשר (סי' ע"א אות ג'), שערי הברכה (פרק י"ח סעי' מ"ד, סוף הע' נ"ד), ותן ברכה (ח"ב פרק ג' סוף הע' ה').

ו] שיעור יין.

א. צריך שיעור של רביעית. [ובכוס של מצוה, אולי די כדי לוגמיו].

1. אשל אברהם (בוטשאטש) – "אולי היינו דוקא כששתה כשיעור שתיה לברכה אחרונה כפי דיעות הפוסקים ז"ל משא"כ בפחות מכשיעור אינו סגנון שתיה לחייב בברכה ואולי לכולי עלמא כדי לוגמיו של שתיית **כוס של מצוה** הוה שתיה חשובה".
2. ארחות חיים (ס"ק א') – "ועי' בא"א מהגה"ק מבוטשאטש שכ' דדוקא כששתה כשיעור שתיה לברכה אחרונה משא"כ בפחות מכשיעור אינו סגנון שתיה לחייב בברכה הטוה"מ ואולי לכ"ע כדי לוגמיו של שתיית כוס של מצוה הו"ל שתיה חשובה".
3. דעת תורה (על סעי' א' ד"ה ועוד) – "כתב הד"ק שם דדוקא אם הגרוע והמשובח יש לו מכל א' שיעור רביעית, דאל"כ אין לברך הטוה"מ, דדוקא ברכה ראשונה אין לה שיעור, אבל ברכה אחרונה צריך שיעור, [ופחות מרביעית אינו חשוב לברך עליו ברכה אחרונה], וא"כ ה"נ בברכת הטוה"מ דמברך רק משום חשיבות עכ"ד. ולפי"ז נראה דגם אם יש רביעית לב' אנשים ג"כ לא יברכו הטוה"מ, דבעינן **שיהא לכל או"א** כן מהגרוע והן מהמשובח שיעור רביעית".
4. כה"ח (ס"ק י') – "נראה פשוט כיון דמברך להשי"ת על הטבה זו צ"ל בו שיעור שתייה ... שתה מן הראשון רביעית בבת אחת וגם מן השני ישתה רביעית בבת אחת. ועיין לשם בס"ד. ואח"כ ראיתי שכ"כ מסגרת זהב על קיצור הש"ע סימן מט אות א ועיין א"ח אות א' שכתב בשם א"א מהגה"ק דאפשר בכדי מלא לוגמיו סגי יעו"ש אבל אין נ"ל להקל".
5. מנחת יצחק (ח"ט סי' י"ד) – "הרי מבואר בדע"ק הובא בדע"ת על או"ח שם, דדוקא אם הגרוע והמשובח יש לו מכל אחד שיעור רביעית, דאל"כ אין לברך הטוה"מ, דדוקא ברכה ראשונה אין לה שיעור, אבל ברכה אחרונה צריך שיעור, וא"כ ה"נ הטוה"מ דמברך רק משום חשיבות עכ"ד, וכ' ע"ז בדע"ת שם, דלפי"ז נראה דגם ביש רביעית לב' אנשים ג"כ לא יברכו הטוה"מ, דבעינן שיהא לכל אחד ואחד הן מהגרוע והן מהמשובח שיעור רביעית עכ"ד, וכ"כ בס' כף החיים שם (אות י') עיין שם".
6. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' סוף עמ' מ') – "ברכת דוקא זה והמטיב הטוב כששותים משני היינות רביעית כמש"כ בכף החיים".

ב. צריך שיעור של מלא לוגמיו.

1. על אור לציון (ח"ב פרק י"ב אות ח') – "שאלה. מהו שיעור היין שצריך לשתות כדי לברך עליו ברכת הטוב והמטיב. תשובה. ברכת הטוב והמטיב אין מברכים אלא אם כן שותים שני אנשים כל אחד מלוא לוגמיו, ולכתחילה טוב שישתו כל אחד רביעית".

ג. אין צריך שיעור.

1. חסד לאברהם (תאומים, או"ח סי' י"ז) – "ע"כ לא תקנו שיעור בברכה זו כמו בברכה ראשונה ומברך בכל זהווא".
2. קצות השלחן (סי' ס"א ס"ק ד') – "והנה בס' כה"ח על שו"ע כ' מסברא דנפשי' דבעינן שישתה רביעית מיין א' וגם רביעית מיין הב' שיוכל לברך הטוה"מ"ט ובס' ברכת יוסף הנ"ל לחלוק יצא מדלא הוזכר כלל בפוסקים מזה, אמנם נראה להביא ראי' דלא בעינן רביעית מיין ראשון מסוגי' דפסחים דק"א ור' יוחנן אמר אף ידי יין נמי יצאו ואזאר ר"י לטעמ' כו' אחד שינוי יין ואחד שנוי מקום א"צ לברך וכ' ע"ז הרשב"ם שם שהטוה"מ"ט צריך לברך על שינוי יין, וכבר הוכיח האהעו"ז והצל"ח שם דכל הסוגיא מיירי שלא שתה יין כשיעור לברכה אחרונה דאם שתה שיעור ברכה אחרונה הי' יוצא ידי קידוש גם לשמואל שם כסברת הגאונים בס"י רע"ג והרי מוכח מהרשב"ם דגם בשתה פחות משיעור ב"א צריך לברך הטוה"מ"ט, וגם מיין הב' א"צ לשתות רביעית וראי' לזה ממש"כ הא"ר סי' קע"ה דאם לא בירך הטוה"מ"ט ונזכר כשהיין בפיו דמברך אחר שתיה, ומוכח דהברכה תהי' על היין שהי' בפיו ובודאי אין הדרך בשתיה שהאדם יחזיק בפיו רביעית שלם".
3. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קע"ב).
4. יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ג אות ט"ז, חזון עובדיה ברכות עמ' ע"ה) – "בערך הטוב והמטיב. הביא מ"ש החסד לאברהם תאומים (סימן טוב), שא"צ שיעור מסוים ביין אשר ישתה כדי שיוכל לברך עליו ברכת הטוב והמטיב. נ. ב. וכן עיקר, ודלא כמ"ש בכף החיים ... וכבר האריך בזה הגר"י ידיד בספר ברכת יוסף ח"א (עמוד קמד והלאה), שבודאי שא"צ שום שיעור לברכת הטוב והמטיב, כי לא מצינו בשום פוסק ראשון או אחרון שיאמר כן, ורק לענין ברכה אחרונה צריכים שיעור וכו', ותמה מאד על הכפ

החיים שכתב מדעתו להצריך שיעור וכו'. עש"ב. והן עתה נדפס ספר פאת ים להרה"ג רבי ידידיה מונסונייגו נר"ו אב"ד מרוקו וראיתי אליו שנמשך אחר דברי הכף החיים הנ"ל. ע"ש. ובמחכ"ת לא ראה דברי החולקים אשר דבריהם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת, שאין שיעור לברכת הטוב והמטיב, וכן"ל. ודו"ק".

יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' נ"א) – "שאלה: ברכת 'הטוב והמטיב' שמברכים בסעודה על שינוי יין. האם מברכים דווקא כששותים רביעית יין. תשובה: אין צורך".

5. הגר"ח זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קע"ב).

ז] שאר ענינים.

א. ברכת הטוב והמטיב על היין: האם יכול לפטור ברכת הטוב והמטיב לגבי לידת זכר, או לגבי כלים חדשים.

1. עי' סי' רכ"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ב. ברכת הטוב והמטיב בימי בין המצרים.

1. עי' סי' תקנ"א סעי' י"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ג. מראי מקומות.

1. בספר השלחן (הל' סעודה שער ג') – "אבל חכמי צרפת ז"ל סוברין שאין מברכין הטוב והמטיב על הפת, לפי שדרך בנ"א לאכול מב' מיני פת, וכשברך תחילה דעתו הי' על שניהם, אבל יין שאין דרך בנ"א לשתות ב' מינין ביחד, לפיכך מברך על היין ולא על הפת".

2. הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ססקי"ד) – "ונראה שיש ב' דינים, א', דין בטוב ומטיב על היין הטוב כלפי יין הגרוע, ב', דין הטו"מ על שינוי יין ואפילו שניהם טובים כאחד, ואם בירך על הגרוע תחילה, בודאי מברך אח"כ הטו"מ כדאיתא בסק"ה, ואפילו במסופק כדאיתא הכא, אולם בשני יינות שווים, בזה כתב הלבוש דאין כ"כ הנאה אא"כ לא היה לפניו, ורק באופן כזה מיירי, וצ"ע, ולהלכה למעשה, לעולם מברך הטוב והמטיב גם בספק אא"כ בירך על הטוב תחילה, ופולוגת הלבוש והל"ח היא לענין קדימה, ולשון המ"ב סק"ד מטעה".

3. יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' מ"ח) – "שאלה: אדם שאין דרכו לשתות יין רק בקידוש, ונתנו לו לשתות יין בסעודה. האם יברך 'בורא פרי הגפן' והטוב והמטיב, או רק בורא פרי הגפן. תשובה: לא ישתה, מה יקרה".

ברכה אחרונה: דברים שבאים קודם הסעודה

סימן קע"ו

[א] דברים שבאים קודם הסעודה. [ב] קשר "ספק פת" הבאה בכיסנין. [ג] קשר "קידוש במקום סעודה".

א] ברכה אחרונה: על דברים שבאים קודם הסעודה.

א. משנה (ברכות דף מב.) – "ברך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון, ברך על הפת פטר את הפרפרת, על הפרפרת לא פטר את הפת; בית שמאי אומרים: אף לא מעשה קדרה".
 1. רש"י (שם ד"ה ברך) – "נוהגין היו להביא קודם אכילה כוס יין לשתות, כדחניא לקמן (דף מ"ג א') כיצד סדר הסבה כו', ומביאין לפנייהם פרפראות להמשיך אכילה, כגון פרגיות ודגים, ואחר כך מביאין השלחן, ולאחר גמר סעודה יושבים ושותים ואוכלים, ומה הן אוכלים פרפראות, כגון כיסני דמעלו ללבא, ולחמניות, והוא יין ופרפרת שלאחר המזון, ושניהם קודם ברכת המזון".

ב. רש"י צ"ב: **שאם כוונתו שהפרפרת הוא פרגיות ודגים, איך ברכתן תפטור פרפראות של אחר אכילה שהם כיסני ולחמניות.**

1. צ"ל כשברכותיהן שוות דווקא.
 (א) עי' רש"י (על הרי"ף דף ל. ד"ה בירך) – "נוהגין היו לשתות קודם אכילה ולאכול פרפריות כגון פרגיות ודגים להמשיך האכילה ואחר אכילה ג"כ קודם ברכת המזון".

(ב) פני יהושע (שם ד"ה אלא) – "מיהו בעיקר פירושו בענין הפרפרת שמפרש רש"י דפרפרת שלפני המזון היינו כגון פרגיות ודגים ופרפרת שלאחר המזון היינו כגון כיסנא ולחמניות וא"כ יש לתמוה היאך אפשר דברכת הפרגיות ודגים שהיא שהכל תפטור מברכת הכיסנא ולחמניות שהיא בורא מיני מזונות ... נראה לי לפרש בדרך אחר בשיטת רש"י והרמב"ם דודאי לשון פרפרת כולל כל הדברים שמביאין קודם המזון ולאחר המזון כשאין באים ללפת את הפת ופרגיות ודגים וכיסנין שכתב רש"י היינו **לדוגמא בעלמא** כיון דאירי בהו בשמעתין דלעיל לפי שהן דברים המצויים בעניני סעודה ומ"מ ה"ה לשאר מינים כיוצא בהם, ולפי"ז אתי שפיר דהא דקתני ברך על הפרפרת שלפני המזון פוטר את הפרפרת שלאחר המזון **היינו כשברכותיהן שוות דווקא** דומיא דמתניתין דלעיל דקתני היה לפניו מינים הרבה ומוקי לה עולא כשברכותיהן שוות דוקא".

(ג) צ"ל"ה (שם ד"ה אבל) – "לשון רש"י במשנתנו בד"ה בירך וכו', נוהגין היו להביא קודם אכילה וכו' ומביאים לפנייהם פרפראות להמשיך אכילה כגון פרגיות ודגים וכו'. ולכאורה דברי רש"י תמוהים, שאם כוונתו שהפרפרת הוא פרגיות ודגים, איך ברכתן תפטור פרפראות של אחר אכילה שהם כיסני ולחמניות כמו שפירש"י עצמו כאן, והלא אין ברכותיהן שוות, שהרי פרגיות ברכתן שהכל ולחמניות ברכתן במ"מ, ואין שהכל פוטר בורא מיני מזונות כי אם בחד מינא וטעה כמו שפירש"י לעיל דף מ"א ע"א בד"ה אבל וכו', ע"ש. ולכן **נראה דפרפרת שלפני המזון ג"כ ברכתו בורא מיני מזונות**, והוא פת הבאה בכיסנין וכיוצא בזה, ומה שכתב רש"י להמשיך אכילה כגון פרגיות ודגים, הכוונה שהפרפרת תגרום להמשיך אכילת הפרגיות ודגים, ואעפ"כ אין הפרפרת טפילה להפרגיות, לפי שמביאין הפרפרת קודם הבאת הפרגיות ודגים, וכדי שלא תימא כיון שאין הפרפרת שלפני המזון עיקר שהרי הוא רק להמשיך תאות אכילת הפרגיות לא תהא חשובה לפטור הפרפרת שלאחר המזון שהוא עיקר לעצמו שמעלי לליבא, קמ"ל משנתנו שאעפ"כ פוטרת".

2. מראי מקומות.

(א) ראש יוסף (שם ד"ה ברך) – "רש"י ז"ל פירש פרפרת לפני המזון, פרגיות ודגים [שמברך] שהכל, ופרפרת לאחר המזון כסני ולחמניות שהם בומ"מ, ונאמר דלא כעולא דף מ"א ע"א אלא כסברת המקשה וכאינך אמוראי לעיל דכל שיש ב' מינין לפניו פה"א ופה"ע או שהכל ופה"ע וכדומה, מברך בתחלה פה"א ויוצא על הכל, ולא דמי לבירך (מ.) דיעבד דוקא פה"א על פה"ע הא לכתחלה לא, התם בחד מינא, וכבר יש מי שסובר כך והארכנו לעיל דף מ"א ע"א".

ג. מ"ב (ס"ק ב', שעה"צ ס"ק ב') – "וכתב בשיטה מקובצת שאף אם כוון בפירוש לפטור לא מהני. [וכתב שם, שאף דבעלמא פוטר דיעבד ברכת בורא מיני מזונות לפת, היינו, היכא שבירך רק על אותו פת דאין להברכה על מה לחול, אבל כאן שבירך על הפרפרת אלא דבמחשבתו חשב לפטור הפת, אינו פוטר עד כאן דבריו, עיין שם]".

1. חזו"א (או"ח סי' ל"ד אות ז') – "ובזה א"ש ג"כ הא דבברכה ראשונה אין ברכה כוללת פוטר את הדבר שצריך לברך עליו בפרט, כגון אם הי' לפניו פה"ע ופה"א, וברך על פה"א וכיון לפטור את פ"ע, לא יצא משום ברכת פה"ע, וכש"כ בש"א סי' כ"ז, וכ"כ במ"ב סי' קע"ו בשם שטמ"ק, דאם ברך על הפרפרת לא פטר את הפת, אף אם כיון לפוטרו, ואילו כשברך בה"מ פטר את התמרים והיין ומעשה קדירה, ואף היכי שצריך לברך עליהן לכתחלה ברכה המיוחדת להן, קדם בה"מ, וכש"נ לעיל, ואע"ג דבה"מ יש לו על מה לחול בלעדן, אלא שה"ט כיון שברכה ראשונה, **מתיחסת יותר לטעימה ראשונה**, יעוין בתו' ברכות ל"ט ב' ד"ה והלכתא, וכל הסעודה נטפל לברכה, לכן אין מין אחר נטפל לברכה, וכיון שאם טעם בתחלה את פה"א לא נפטר פה"ע, ה"ה כשיפרוס משניהן כאחת, וכ"ז בב"ר משא"כ בברכה אחרונה, מיהו בשו"ע סי' ר"ו סעי"ב סתם דגם בב"ר אף אם פרס את פה"א יצא ברכת פה"ע ג"כ, **וצ"ע על המ"ב** שסתם בסי' קע"ו דברי השטמ"ק".

2. שבט הלוי (ח"ח סי' ל"ז אות א') – "אשר שאל במש"כ בשו"ע או"ח סי' ר"ו היו לפניו פרי אדמה ופרי העץ וברך בפ"א ונתכוין לפטור את הפרי עץ יצא, וכ' במ"ב דאמנם יש חולקים ע"ז מכ"מ דיעבד אין לחזור ולברך וכדעת השו"ע, ואילו בשו"ע או"ח סי' קע"ו, לענין פרפרת לא פטר את הפת, מעתיק המ"ב ס"ק ב' דברי השטמ"ק ברכות שאף אם כיון לפטור בפרוש את הפת לא יצא וכ' שם בשעה"צ דאף דבעלמא פוטר ברכת מזונות לפת היינו רק כשבירך על אותו פת דאין הברכה על מה לחול אבל כאן שברך על פרפרת (מזונות) אלא שבמחשבתו חשב לפטור הפת אינו פוטר. וזה כמין סתירה למבואר בסי' ר"ו הנ"ל דגם בכה"ג פוטר, וכבר הקשה כן מרן החזו"ן איש או"ח סי' ל"ד ס"ק ז' והניח בצ"ע, ושאל כב' מעל' מה דעתי העני' בזה. הנה לענ"ד החילו' ברור

כאשר הרגיש כ"ת מעל' בזה ואבאר יותר, דלולא דתקנו חז"ל ברכת המוציא בשביל השיבות הפת, הרי היא אפשר לברך לכתחלה ברכת בורא מיני מזונות על הפת כמו שאנו מברכים על ה' מיני דגן שאינם פת, ואעפ"כ תקנו ז"ל המוציא, וא"כ במה שבירך זה מזונות וכוון לפטור גם הפת אכתי מפקיע תקנתם ז"ל, וע"כ כיון שהברכה עכ"פ חלה על הפרפרת אכתי בידו לקיים תקנתם ז"ל לברך המוציא על הפת. משא"כ בפרי עץ דאין זה תקנה מיוחדת אלא ברכה הראוי לה, אלא כיון שנצמח מן האדמה גם בורא פרי האדמה ברכה הראוי לה דיעבד, אבל הא דאם בירך על הפת מזונות לכתחלה כיון ששייך לה אפילו לכתחלה אלא דמפקיע עי"ז תקנתם של המוציא, מכ"מ בשביל זה אינו מברך עו"פ המוציא כיון דכבר חל ברכת מזונות על הפת הזה, והדברים פשוטים".

ד. אם דעתו לאכול מיני מזונות (כמו דייסא וכדו') גם בתוך הסעודה.

1. לא מברכינן.

א) ח"א (כלל מ"א סעי' ד') – "אכל מיני מזונות כגון לעקאך [רקיקים], לביבות, דייסא, ולא יאכל ממינים אלו בתוך הסעודה או שמפסיק הרבה עד הסעודה, צריך לברך ברכה אחרונה. ואם לא בירך עד שבירך ברכת המזון, בדיעבד ברכת המזון פוטרת כדלקמן כלל נ' סימן י"א. ואם יאכל גם בתוך הסעודה, כמו בשבת שאוכלין דייסא ומולייתא וכן בחול, ורוצה לאכול מאותו מין קודם נטילת ידים, כיון דלא עקר דעתיה, נראה לי דמותר לכתחילה לאכול כשיעור ואין צריך לברך אחריו, דבזה לכולי עלמא ברכת המזון פוטרת מינים אלו (ובסימן רמ"ט במ"א סק"ו משמע דצריך לברך, ויש לומר דהתם לא היה אוכל באמצע סעודה מיני מזונות ואם כן עקר דעתו)".

ב) שערי הברכה (פרק ז' סעי' י"ג).

2. מברכינן.

א) אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"ג) – "ובמחלוקת שתי הדעות שבמ"ב לא הכריע אך בשעה"צ אות ה' נוטה לדעה ראשונה שצריך לברך ברכה אחרונה, אף שהכ"ש שכתב אינו מובן למה שכתבתי מ"מ לדינא יש עכ"פ לברך ברכה אחרונה קודם הסעודה לכתחלה כמו שנוטה בשעה"צ, דכיון דליכא בזה משום ברכה יתירה שאינה צריכה עדיף לן להחמיר לברך ברכה אחרונה לצאת דעה הראשונה. ונמצא שלדינא הוא כדכתב כתר"ה אף שלא פשוט כל כך".

ב) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק ט' הע' ב', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות מ"ג) – "ואמנם לדעת הח"א (כלל מא ס"ד) אינו מברך, אך רבינו הכריע כדברי השעה"צ לברך".

ג) וזאת הברכה (עמ' פ"ג).

ד) ותן ברכה (עמ' של"ח בהג"ה).

3. מראי מקומות – מ"ב (ס"ק ב', שעה"צ ס"ק ה'), מהרש"ם (ח"ג סי' י"ז).

ה. קשר "פטור ברכה": דברים הצריכים לברכינן עליהם בתוך הסעודה (bracha link).

1. אם דעתו לאכול בתוך הסעודה, לא מברכינן [אפילו על מאכל אחרת].

א) מג"א (סי' קע"ד ס"ק י"ד, וביאר המחצית השקל שם) – "בשלמא למאן דאמר דצריך לברך על המשקין שבתוך הסעודה, והשתא מה ששותה לפני הסעודה פוטרן מברכה לאותן משקין שבתוך הסעודה, א"כ יש להם שייכות לסעודה וברכת המזון פוטרן. מה שאין כן למאן דאמר דמשקין בתוך הסעודה אין צריך ברכה, אם כן אין צריכים למשקין שלפני סעודה, דבלאו הכי פטורים, וא"כ אין למשקין שלפני סעודה שייכות לסעודה ואין ברכת המזון פוטרן ... וכן משמע בטור סימן תע"ג. שכתב אם אכל כרפס כזית, אם צריך לברך אחריו ברכה אחרונה, תליא בפלוגתא דרשב"ם ור"י, דאין אנו מברכים על המרור בורא פרי האדמה, וכתב הרשב"ם [פסחים קיד, ב ד"ה פשיטא] הטעם, דברכת בורא פרי האדמה של כרפס פוטרו. ור"י כתב [תוספות שם קטו, א ד"ה והדר] דהוי דברים הבאים מחמת סעודה ופת פוטרו. א"כ כתב הטור דלהרשב"ם דצריך לברכת הכרפס לפטור המרור, שייך לסעודה, ואפילו אכל כזית כרפס אין צריך לברך אחריו, דברכת המזון פוטרו. אבל לר"י דפת פוטרו, ואין צריך לברכת הכרפס, א"כ אין לכרפס שייכות לסעודה, ואין ברכת המזון פוטרו, וצריך לברך אחריו. הרי מבואר כדברי מ"א".

ב) ח"א (כלל מ"א סעי' א', נשמת אדם ס"ק א') – "הרוצה לאכול ולשתות קודם נטילת ידים לסעודה, אם הם מדברים שצריך לברך עליהם בתוך הסעודה כגון פירות ויאכל גם כן פירות בתוך הסעודה ומכוין עכשיו בברכה זו לפטור מה שיאכל בתוך הסעודה ואם כן הוי לצורך הסעודה, לכן מותר אף לכתחילה לאכול ולשתות כמה שירצה ואינו צריך לברך אחריהם דברכת המזון תפטור הכל כמו שפוטרת מה שיאכל בתוך הסעודה (עיין בנ"א ותבין כל הכלל הזה)".

ג) מ"ב (ס"ק ב' אות א', סי' קע"ד שעה"צ ס"ק ל"ח) – "הרוצה לאכול קודם נט"י לסעודה מדברים שצריך לברך עליהם בתוך הסעודה כגון פירות ובדעתו לאכול פירות גם בתוך הסעודה ומכוין עכשיו בברכה זו לפטור גם מה שיאכל בתוך הסעודה א"כ הוי הכל לצורך סעודה וא"צ לברך אחריהם דבהמ"ז יפטור הכל כמו מה שפוטרת מה שאוכל בתוך הסעודה ואם לא יאכל פירות בתוך הסעודה צריך לברך ב"א עליהם דכיון שאכלן קודם הסעודה אין שייכין לסעודה כלל".

ד) ערה"ש (סי' קע"ז סעי' י"ב) – "יראה לי דאע"ג דוודאי האוכל פירות קודם הסעודה שאין להם שייכות להסעודה אלא שרצה לאכול ואח"כ יושב בסעודה דצריך לברך ברכה אחרונה על הפירות [וכ"כ המג"א סק"ג] מ"מ אם רצונו לאכול עוד מהפירות אלא שרצונו לאכול תוך הסעודה א"צ לברך ברכה אחרונה וגם לא ברכה ראשונה כשיאכלם תוך הסעודה וגירי אחר הברכה הקודמת וממילא שאח"כ יפטור מברכה אחרונה ע"י ברהמ"ז".

ה) מסגרת השלחן (על קיצור שו"ע סי' ל"ט ס"ק א') – "ובחיי"א פסק ... וכן נראה דעת רז"ש בסימן קע"ד ס"ו ז' ובסי' תע"ג סי"ז י"ח".

ו) אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"ג) – "ואף שלא ברור כל כך בסברא אלא כשכל אכילתו קודם הסעודה היתה כדי לפטור את מה שיאכל בתוך הסעודה, דנמצא דמה שאכל קודם הסעודה היה אך ורק בשביל האכילה דבתוך הסעודה הוא ודאי שייך להסעודה, אבל כשאכילתו היתה לרצון האכילה אז קודם הסעודה רק שממילא נפטרו גם אותם שיאכל בתוך הסעודה אין בזה טעם כל כך

- להחשיב גם אלו שקודם הסעודה ששייך להסעודה. אבל מ"מ מסתימת הדברים משמע שאף בכה"ג סובר המ"ב שנפטרין הכל בכה"מ, וגם אף לסמוך לכתחלה על בהמ"ז".
- (ז) וזאת הברכה (עמ' פ', מעיין הברכה פרק י"ז אות ה' ס"ק א').
- (ח) ותן ברכה (עמ' של"ג, עמ' של"ט).
- (1) אפילו אם נמלך, ולא אכל הפרי בתוך הסעודה – הגריש"א זצ"ל (ותן ברכה פרק י"ט הע' כ"א.א), "דכיון דבשעה שבירך קודם הסעודה היה אז בדעתו לפטור פירות שיאכל בתוך הסעודה, יש להם שייכות להסעודה, ולא איכפת לך במה שנמלך אח"כ"), ותן ברכה (עמ' של"ד בהג"ה).
- (2) דמותר לעשות כן לכתחלה – ח"א (כלל מ"א סעי' א', לשונו מובא לעיל), הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה פרק י"ט הע' כ"ה.א).
2. מראי מקומות.
- (א) קיצור שו"ע (סי' ל"ט סעי' א') – "הרוצה לאכול קודם נטילת ידים דברים שיאכל ממינים אלו גם בתוך הסעודה, בין שהם דברים שצריכין לברך עליהם תוך הסעודה, כגון פירות, בין שהם דברים שאין צריכין לברך עליהם תוך הסעודה, כגון מיני לפתן ומיני קטניות ותפוחי אדמה, וכן אם רוצה לשתות איזה משקה (חוץ מן היין), קודם נטילת ידים, וגם בתוך הסעודה ישתה, **יש בזה מהלוקת הפוסקים** אם הדברים שאכל או שתה קודם נטילת ידים, נפטרים בברכת המזון, כמו שנפטרים אלו שאכל בתוך הסעודה, או שאלו שאכלו קודם נטילת ידים אינן נפטרים בברכת המזון. ולכן יש למנוע מזה ולא יאכל ולא ישתה מהם רק קודם הסעודה, ויברך ברכה אחרונה, ולא יאכל ולא ישתה מהם בתוך הסעודה. ואם לא בירך תחלה ברכה אחרונה, יברך בתוך הסעודה או אפילו לאחר המזון. ואם אכל או שתה ממינים אלו גם בתוך הסעודה, יהדר אחר ברכת המזון לאכול או לשתות איזה דבר, ולברך ברכה אחרונה, לפטור גם מה שאכל או שתה קודם נטילת ידים".
3. לבני ספרד – עי' וזאת הברכה (עמ' פ' אות א' ס"ק א' בהג"ה).

ו. קשר "שתיה אחת".

1. עי' סי' קע"ד סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

ז. קשר "גרירת התאבון": להמשיך הלב לאכילה ולפתוח הבני מעיים (appetizer link).

1. לא מברכין – מ"ב (ס"ק ב' אות ג'), אור לציון (ח"ב פרק י"ב אות ז'), וזאת הברכה (עמ' פ"א אות ב', מעיין הברכה פרק י"ז אות ה' ס"ק ב'), ותן ברכה (עמ' של"ה).
- (א) זהו דוקא אם באמת אוכל למטרה זו – בה"ל (סי' קע"ז סעי' ב' ד"ה טעונים, "עיין במ"א שהביא בשם התוספתא דמליח הבא לפני המזון ופת הבא עם המליח לאחר המזון טעונה ברכה לפניה ולאחריה ... לענין דין הראשון לפי מה שהביא מ"א בשם הרא"ש בסימן קע"ד דדבר שבא לגרר תאות המאכל אין צריך ברכה לאחרי דשייך לסעודה ובהמ"ז פוטרו וכבר העיר בזה שם הגר"ח צאנזא"ר בהגהותיו ואולי דמירי דאינו אוכלו כדי לגרר תאות המאכל וצ"ע"), וזאת הברכה (עמ' פ"א אות ב' ס"ק א'), ותן ברכה (עמ' של"ד בהג"ה).
- (ב) מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ז' הע' י"ג).
2. **טוב ליהרהר לאכול פחות מכזית** – שעה"צ (ס"ק ט'), שערי הברכה (פרק ז' סעי' י'), וזאת הברכה (עמ' פ"א אות ב' ס"ק א'), ותן ברכה (עמ' של"ה).
3. רק סמך ממש לסעודה – וזאת הברכה (עמ' פ"א אות ב' ס"ק ב', "רבע עד חצי שעה").
4. מראי מקומות.
- (א) אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"ג ד"ה ובאם) – "ובאם אכל פרפראות להמשיך הלב לאכילה ולפתוח הבני מעים, מסיק המ"ב שם דאין לברך עליהם ברכה אחרונה דהם שייכין להסעודה ונפטרו בכה"מ, ודלא כהד"מ שכתב דדברי הרא"ש הם דוקא כשבאין לאחר המוציא. ופלא שבשעה"צ אות ט' שכתב שיש הרבה חולקין על הרא"ש אף לענין יין דגריר ומחמת זה כתב שטוב לכתחלה ליהרהר לאכול פחות מכזית, לא הזכיר הא דהד"מ שאף להרא"ש צריך לברך ברכה אחרונה".

ח. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות ר"א, עמ' ע"ב) – "מי שאכל דברים הטעונים בורא נפשות לאחריהם, ובמצע אכילתו נטל ידיו ואכל פת ושוב בירך ברהמ"ז, אם צריך עתה לברך בורא נפשות או דברהמ"ז פוטרת כל מה שאכל וא"צ לברך בורא נפשות. תשובה: כמדומה שצריך לברך".

ב] קשר "ספק פת" הבאה בכיסנין.

א. הלכה.

1. לא מברכין – בה"ל (ד"ה ברך), אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ב אות ג', "וכן המנהג"), וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק י"ז אות ז'), ותן ברכה (עמ' של"ו), שערי הברכה (פרק ז' סעי' י"ד).
- (א) **וטוב שייכין בעת ברה"מ לפטור אותם** – שעה"צ (ס"ק ו', בה"ל ד"ה ברך), אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"ג), וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק י"ז אות ז'), ותן ברכה (עמ' של"ו בהג"ה).
2. מראי מקומות – מהרש"ם (ח"ג סי' י"ז).
- (א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' קע"ו אות ב', פרק י"ט הע' כ"ח, הע' מ"א, הע' מ"ב) – "מה שמביא הביאור הלכה דבספק פת הבד"כ שאכל לפני הסעודה אין לברך עליה ברכה אחרונה ונפטר בברכת המזון, תלוי בכונתו כשבירך על הפת הבב"כ, דאם היה בדעתו לאכול הסעודה בזמן קצר אפ"י **אם זה יקח רבע או חצי שעה** שייך להסעודה ולא יברך ב"א, אדם אם

לא היה בדעתו לאכול הסעודה אז לא קשור להסעודה וגם לפי הבה"ל צריך לברך ב"א על הפת הבב"כ. וכן מי שבא לקבלת פנים שעורכים קודם סעודת בר מצוה וכדומה ואכל ספק פת הבב"כ ודעתו לסעוד אח"כ בהסעודה, אין צריך לברך ב"א, אך אם היה בדעתו לצאת לפני הסעודה ונמלך לאכול כגון שהפציר הבעל שמחה שיאכל עמם, צריך לברך ב"א קודם נט"י."

ב. מ"ט המברך קודם הסעודה במ"מ על פת הבאה בכיסנין לא נכנס בספק אם יכול לברך שוב המוציא.

1. אליבא דהלכתא (גליון ל' עמ' י"א טור א') – "שאלה: בסי' קע"ו במשנ"ב ס"ק ב' הביא בענין פת הבאה בכיסנין שאוכלין אחר קידוש שחרית דנכון יותר שלא יברך עליהם ברכה אחרונה קודם הסעודה אלא יפטרנו בברהמ"ז, וכמו שביאר בביאוה"ל דכיון דמספקא לן מהו פת הבאה בכיסנין א"כ להצד דהוי פת גמור חשיב כמי שמברך ברהמ"ז באמצע סעודתו. והנה יש שנוהגים כן לכתחילה בכל סעודה שרוצה לאכול פת הבאה בכיסנין שאוכל מקצת קודם הסעודה כיון דבתוך הסעודה איכא ספק ברכות אם לברך במ"מ, ויל"ע דלכאורה כיון שבירך על פת הבאה בכיסנין בורא מיני מזונות נכנס לספק לענין ברכת המוציא על הלחם שבא לאכול, דלהצד דהוי פת גמור א"כ הוי כמי שבירך על פת גמור במ"מ דפוטר את הפת השניה וא"כ לא נרויח כלום דעדיין הוא בספק על ברכת המוציא ומדברי הפוסקים משמע דאין בעי' בזה, וטעמא בעי, יורונו המורים ושכמ"ה. תשובה: כיון שכוונתו בברכת בורא מיני מזונות היתה לפטור רק את הפת הבאה בכיסנין ולא פת גמור, אין ברכתו פוטרת פת גמור, אפי' שברכת בורא מיני מזונות פוטרת בדיעבד פת גמור, ואע"פ שהפת הבב"כ שבירך עליה בורא מיני מזונות היא ספק פת, כמש"כ האחרונים על דברי השו"ע (בסי' ר"ו סעיף ב') שכתב שאם היו לפניו פרי האדמה ופרי העץ, ובירך על פרי האדמה ונתכוון לפטור את פרי העץ, יצא. שזהו דוקא כשכיוון לפטור, אבל אם לא כיוון לפטור את פרי העץ, לא נפטר פה"ע, אע"פ שברכת בורא פה"א פוטרת פה"ע, והביאם בכה"ח (ס"ק י'), וכן הוא במשנ"ב (ס"ק ח') עיי"ש. א"כ ה"ה בני"ד, ולכן אע"פ שבירך על הפת הבב"כ בורא מ"מ, יכול לברך על הפת שאוכל אח"כ המוציא לחם מן הארץ."

ג. אוכל ספק פת הבב"כ וברך במ"מ: אח"כ בא לאכול דברים אחרים שאין מברכים עליהם בתוך סעודת פת, האם מברך עליהם.

1. י"ל לפי הערה"ש (סי' קע"ז סעי' א'-ב', לישונו מובא לקמן), [וכן מפרש הפמ"ג סי' קע"ז א"א ס"ק א' (לישונו מובא לקמן)], שזה הספק של המג"א שם], שכתב שמה שלא מברכין על שאר דברים בתוך סעודת פת, הוא מצד שהם תפלים ל"ברכת" המוציא [ולא מצד שהם תפלים להפת]. וממילא, כיון שלא בירך "המוציא" אלא בירך "בורא מיני מזונות", אינם תפלים, ולכן צריך לברך עליהם ברכה הראויה להם.

2. מגילת ספר (סי' י"א אות ד' ס"ק ג') – "יש שעוררו דאם אוכל אחד מהסוגים של פהב"כ וברך במ"מ ואח"כ בא לאכול סלט או דברים אחרים שאין מברכים עליהם בתוך סעודת פת לא יצטרך לברך עליהם גם אחר אכילת פהב"כ דהרי לדידן כל סוג הוא ספק פת וצריך לחוש דילמא דינו כאוכלו בתוך סעודת פת שהוא טפל לפת ואין מברכים עליו, וכן אם אוכל פהב"כ ודעתו לאכול אח"כ פת גמורה לא יברך המוציא על הפת דילמא מה שאכל קודם הוא ג"כ פת גמורה ונפטר מה שאוכל עכשיו במה שברך קודם לכן ומספק לא יברך, ולמשנ"ת לעיל הערה זו היא גם לפי המאמר דאף שאפשר דהראשונים לא פליגי אהדדי אבל אפשר דפליגי ומכלל ספק לא נפיק, וכשם שאין מברכים על פהב"כ בתוך הסעודה מספק שמא היא פת גמורה כך בנידונים הנ"ל לא היה צריך לברך על כל מה שאוכל אחרי שאכל פהב"כ דילמא אכל פת גמורה. ונראה דהואיל ומברך בורא מיני מזונות הוי כעין גילוי דעת שאין דעתו לפטור את מה שאוכל אח"כ, וכבר נחלקו בכך הפר"ח והתבואות שור ביו"ד סי' י"ט אם יש כח בידי אדם להגביל את ברכתו ושלא תפטר את מה שיאכל אח"כ, ומיהו במקום שיש ספק אם פוטר נראה דלכו"ע יש כח להגביל את ברכתו ולצאת מן הספק וכדמוכח בסי' קע"ד סעיף ד' שנחלקו הפוסקים אם יין של הבדלה פוטר יין שבתוך המזון והשו"ע הכריע שיכוין שלא להוציא יין שבתוך המזון, והארכנו בזה לקמן בסי' כ"ה אותיות ג'-ד' דהואיל והוא ספק אם פוטר זה גופא מבדיל האכילות זו מזו ויש בכוחו לכוין שלא לפטור, והוא הדין בנידון דידן הואיל והוא ספק פת יש בכוחו לכוין שלא לפטור את מה שאוכל אח"כ, והואיל והוא מברך במ"מ זה גופא גילוי דעת שאין בדעתו לפטור את מה שאוכל אח"כ והוי כאילו כוון בפירושו לכך ושפיר מברך על מה שאוכל אח"כ, שו"ר במג"א סי' ר"ב ס"ק כ"ד - והובאו דבריו גם במ"ב שם ס"ק נ"ד - דאם אכל תחילה מהפרי וברך בפה"ע צריך עיון אם יברך על המרק פירות שהכל דלהרא"ש כבר יצא בברכת בפה"ע. וזה סותר למה שכתבנו, דלדרכנו הוי כמכוין להדיא שלא לפטור, אבל לקמן בסי' כ"ה סוף אות ד' כתבנו שגם לדעת המג"א אם כוון כמה פעמים להדיא שלא לפטור שוב אינו צריך לחזור ולכוין בכל פעם, וכמבואר גם בשע"ת סי' ח' ס"ק ט"ז דמסתמא על דעת מנהגו הוא מברך."

3. חדושים ובאורים (ברכות דף מד. ד"ה במה, או"ח סי' קס"ח סעי' ז' ד"ה במה) – "במה שהעיר כת"ר על מה שנהגו לברך תחלה וסוף על משקין או פירות שאוכלים ושותים לאחר פת הבאה בכסנין, אע"ג דעיקר מה שנהגו להקל ככל הדיעות בפת הבאה בכסנין הוא משום ספיקא דדינא, וא"כ ספק ברכות להקל, ושמא הוא פת וכבר נפטרו בברכתו, וכעין שכתב בשע"ת צ"צ סימן ר"ח אות ע', נראה דיש לקיים המנהג, חזא דהא בבה"ל שם ס"ו ד"ה והלכה הביא דברי המאמר דכולם מודים זל"ז, וכ"מ מכח קו' הגרע"א ז"ל כמש"כ שם, ועוד שיש כאן ס"ס שמא הם פת הבאה בכסנין, ואפילו אם הוא פת שמא בפת מעכב ג' ברכות ולא יצא במעין ג', וממילא עדיין לא נפטרו הפירות והמשקין, ועוד אפשר שאם דעתו להמשיך באכילת הפירות שאין ברכת מעין ג' פוטרתן, וכפי ההוה שבאמת אין הפירות נטפלין לפת הבאה בכסנין, אין ברכת מעין ג' קובעת היסח הדעת מן הפירות, וממילא לא נפטרו, ולא דמי לברכת המזון שמפסקת אף כשדעתו לחזור ולאכול לאחר בהמ"ז וכמו ביין בסימן ק"צ ס"א, דהתם השלמת הסעודה ובהמ"ז שהיא ברכה כללית חשיבי כהה"ד, ואכילה שלאחר בהמ"ז כאכילה מחודשת, אבל הכא שאינו קובע זה לסעודה, אין ברכת מעין ג' כהה"ד, ועי' בבה"ל שם ס"ב ד"ה יברך, ואף שהוא ספק פת, מ"מ אכילת העראי וספק שהוא פת הבאה בכסנין קובעים בהחלט שאין כאן הה"ד, ועוד דכפי המנהג ודאי לא נתכוין לפטור הפירות בברכת מעין ג', ונמצא שחייב לברך, ואין כאן אלא נידון של גורם ברכה שא"צ ולא חשש ברכה לבטלה, וכיון שאין לו תקנה אחרת לצאת ידי ספק שפיר יש לו לנהוג כן, עי' סימן קע"ד ס"ד, ועי' בתבואות שור סימן י"ט ס"ק י"ז, וכש"כ הכא דאיכא נמי שני טעמים הראשונים, ומיהו לענין ברכה ראשונה במשקין יש

לפעמים שהם באמת טפל, להעביר המתיקות או להקל על הבליעה, ואז אין לברך עליהם, וכשאנחנו טפלים יש עוד סניף לברך עליהם בתחלה, משום דעת הסוברים בסימן קע"ד ס"ז דלעולם משקין טעונים ברכה בתוך הסעודה".

4. מראי מקומות – שלמי ניסן (סי' ע"א ד"ה בשו"ע, עמ' ר"כ).

(א) הגרשז"א זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' רט"ו אות א') – "עוגה ותה. אם עיקר רצונו לשתות יברך שהכל תחלה ואח"כ מזונות, ואם יש קצת ספק יכולים לצרף דעוגות שלנו **אפשר דחשיב כפת וממילא ברכת מזונות פוטרת את התה** דחשיב כבא מחמת הסעודה. ואם זה לכל הדעות פת הבא בכיסנין ורוצה בשניהם יברך מזונות ואח"כ שהכל. כנלענ"ד. אבל לא להעיר לאחרים".

(ב) **אור לציון** (ח"ב פרק י"ב אות י"א) – "שאלה. האוכל מיני מזונות עם דברים שרגילים ללפת בהם את הפת, כגון בשר ביצים ירקות או גבינה, או ששותה עמהן משקין, האם מברך רק על מיני המזונות, או אף על שאר הדברים שאוכל עמהם. תשובה. אם אוכל ממיני המזונות כשיעור קביעות סעודה, שהוא נפח של כמאתים ושלשים גרם, מברך עליהם המוציא לחם מן הארץ ופותר את שאר הדברים הבאים עמהם. וכן אם מורח גבינה על מיני המזונות, אינו מברך אלא על מיני המזונות בלבד. אבל אם אוכל כל מין בנפרד, מברך על כל מין את ברכתו הראויה, ובלבד שמיני מזונות אלו ברכתם בורא מיני מזונות בודאי, וכמו שנתבאר בתשובה הקודמת, ששלשה תנאים צריכים כדי שתהא ברכתם מזונות בודאי, **אבל מזונות שאין בהם את שלשת התנאים יחד, הם ספק פת, ולכן אין לברך על שאר הדברים שאוכל עמהם.** וכדי לצאת מן הספק יברך קודם על שאר הדברים, ואחר כך יברך על מיני המזונות, או שיאכל את שאר הדברים לאחר שיברך ברכה אחרונה על מיני המזונות".

(ג) **וזאת הברכה** (בירור הלכה סי' ג' השלכות מעשיות אות ג') – "עוד נפקא מינא במקרה שאכל הפה"ב (שהוא ספק פת) יחד עם דברים שרגילים ללפת בהם את הפת, כגון בשר ביצים וירקות - שלכאורה כיון שהפה"ב הוא ספק פת אין לברך על שאר הדברים שמא נפטר מברכה כדברים הבאים מחמת הסעודה. וכך אמנם כותב (האור לציון פי"ב יא) שיאכל אותם לפני מיני המזונות או אחר שכבר בירך עה"מ - ורק אז יברך עליהם. אך נראה שלא נהגו כך, והדבר מבואר לפי מה שכתבנו לעיל שיש למינים הללו דין מזונות, וא"צ לחוש שיש להם דין פת. עוד בענין זה מבואר בספר טוב טעם ודעת (תשובה רא מהגר"ש קלוגר), שהאוכל עוגה עם משקה - מברך על המשקה כיון שלא קבע על העוגה. וע"ע חידושים וביאורים (ברכות ח' ח"ד) עוד צדדים לישב המנהג לברך על שאר דברים".

ד. מה נכלל בהגדר של "ודאי" פת הבאה בכיסנין.

1. עי' סי' קס"ח סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

ג. קשר "קידוש במקום סעודה".

א. הלכה: כשעושים קידוש בשבת ונותנים מיני מתיקה ושאר דברים ודעתו ליטול ידיים לסעודה אח"כ. [לענין משקה, עי' לקמן].

1. צריך ברכה אחרונה.

(א) ח"א (כלל מ"א סעי' ד') - לשונו מובא לעיל.

(ב) גר"ז (סי' ער"ב סעי' י"ג) – "אין צריך לברך ברכה אחרונה על כוס של קידוש בין של לילה בין של יום (בין שהוא יין בין שאר משקה) לפי שהקידוש הוא מצרכי הסעודה והרי כוס זה טפל לסעודה ונפטר בברכת המזון שלאחר הסעודה כאלו שתהו בתוך הסעודה (עיין סי' קע"ד) (ואם שתה עוד קודם הסעודה מלבד כוס הקידוש אם הוא יין אין צריך לברך אחריו מטעם שנתבאר בסי' קע"ד) **ואם הוא שאר משקה צריך לברך אחריו** אלא אם כן יברך ברכה אחרונה אחר כוס ברכת המזון כמו שנתבאר (שם)".

(1) הגם שאר משקה טפל ליין, ולא צריך ברכה ראשונה. והברכה המזון הוי ברכה אחרונה על היין. הגר"ז מחדש [והסכים עמו הקצות השלחן], ששאר משקה לא טפל להברכה האחרונה של היין. וצ"ב.

(ג) **בן איש חי** (שנה א' פר' נשא אות ב').

(ד) **קצות השלחן** (סי' ע"ט סעי' י"א).

(ה) **וזאת הברכה** (פרק ט' הע' ד') – "ולענין אם אכל סלטים בקידוש לפני סעודה - הנה דעת העה"ש ס"ס קעו שבקידוש אינו מברך ברכה אחרונה על מה שאכל לפני סעודה כי הוא קשור לסעודת שבת. אך נראה שלמעשה יש לברך ב"א על הסלטים שאכל ב'קידוש' שהרי המ"ב והאג"מ לא הזכירו סברא זו, ונראה שלא חששו לזה למעשה. ועוד נראה שהע"ש מדבר במקרה שמצות הסעודה מקיים בפת שאח"כ. אך אם אכל מזונות למצות 'קידוש במקום סעודה', אין לסעודת הקידוש קשר לסעודה של אח"כ".

(ו) **ברכת הנהנין** (עמ' רכ"ו).

2. שלא לברך ברכה אחרונה על המאכלים שאכל עם הקידוש: ורק שיאכל בה הסעודה בזמן קצר, ובמקום שמקדש.

(א) **ערה"ש** (סעי' ח') – "נלע"ד דדווקא בסתם פירות שאין באין לגרר ולהמשיך הלב לתאוות המאכל אבל בבאין לתאוות המאכל א"צ ברכה אחרונה וגם בכוונת הרשב"א נ"ל כן ואף על פי שמלשונו לא משמע כן מ"מ מוטב לדחוק בכוונתו מלומר דבר שהוא כנגד המשנה ופשיטא בשבת כשנותנין לאחר קידוש מיני מתיקה ושאר דברים ובדעתם שבזמן קצר ליטול ידיהם ולאכול פת דוודאי א"צ ברכה אחרונה שהרי הקידוש הוא במקום סעודה והכל הוא מהסעודה [ואף שבמג"א סי' רמ"ט סק"ו לא משמע כן י"ל שלא אכל תיכף הסעודה והח"א כלל מ"א סי' ד' נדחק בזה ע"ש וא"צ וגם הח"א פסק שלא לברך ברכה אחרונה בשבת אך טעמו לא נ"ל ונלע"ד העיקר לדינא כמ"ש כדעת הגר"ז והרשב"א י"ל כמ"ש וסו"ק]".

(1) אמנם עי' **וזאת הברכה** (פרק ט' הע' ד'), לשונו מובא לעיל.

(ב) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קוני' התשובות לסי' קע"ו אות א'), פרק י"ט הע' ל"ז, הע' ל"ח, הע' ל"ט) – "כשעושים קידוש בשבת ונותנים מיני מתיקה ושאר דברים ודעתו ליטול ידיים לסעודה אח"כ - אין מברכים ברכה אחרונה כיום דצריך קידוש במקום סעודה ואפי' אם לא אכל מזונות לאחר שקידש הרי יצא קידוש במקום סעודה ע"י שיאכל אח"כ, **הסעודה בזמן קצר** - א"כ ע"י שעשה קידוש התחיל הסעודה וכל מה שאוכל שייך לסעודה. ומה שהמשנה ברורה כותב דצריך לברך ברכה אחרונה בשבת לאחר קידוש מיירי כנראה במי שאין בדעתו לאכול סעודה בזמן קצר מהקידוש - **וכל זה בקידוש בבית** שיאכל בה הסעודה בזמן קצר

צריך לברך ברכה אחרונה על היין ושאר דברים וגם על ספק פת, בדר"כ דכל זה בודאי לא שייך לסעודה ואינו נפטר עם ברכת המזון של הסעודה".

ג) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' פ"ג סעי' ד' אות א') – "אם אכל מיני מזונות בשבת אחרי קידוש, וממשיך לאכול פת, אינו מברך ברכה אחרונה על המזונות, כיון שאין קידוש אלא במקום סעודה והכל המשך אחד".

ד) הגריש"א זצ"ל (ותן ברכה פרק י"ט הע' ל"ז, הע' ל"ח, הע' ל"ט) – "שלא לברך ב"א על המאכלים שאכל עם הקידוש".
ה) הגר"ח זצ"ל (אסיפת יצחק י"ט סיון תשס"ט, עי' רבבות אפרים ח"ב סי' פ' אות מ"ב [לשונו מובא לקמן]) – "שאלה: מי שאוכל מזונות ודאי (כמו קוגל אטריות) אחרי קידוש ביום שבת מיד לפני הסעודה, האם צריך לברך ברכה אחרונה עליו או יוצא עם ברכת המזון. תשובה: כמדומה שאם אוכל מיד א"צ לברך על הקוגל".

ו) עי' ותן ברכה (עמ' ש"מ).

3. מראי מקומות – מהרש"ם (ח"ג סי' י"ז), שערי הברכה (פרק ז' סעי' ט"ו).

א) מג"א (סי' רמ"ט ס"ק ו') – "וכתב בתשוב' דע"ש לאחר קידוש היה מביאין גרימז"ל לפני ר"ק ואכל ובירך במ"מ ואח"כ ברכה מעין ג' כדי להשלים ק' ברכות ואח"כ היו אוכלים לחם לצורך סעודה עכ"ל דר"מ".

ב) בה"ל (ד"ה ברך) – "לענין מה שאנו נוהגין לאכול לעקי"ך וקיקלי"ך וכדומה בשבת בשחרית אחר קידוש צ"ע למעשה איך לנהוג דאף דלכאורה כ"ז הם פת כיסנין ...".

ג) מחשבות בעצה (סי' י"ג) – "נודע בשערים בשם כמה צדיקים ז"ל שהיו נוהגין שלא לברך ברכה אחרונה אחר פרפראות וחושבין אותם טפלין לסעודת שבת שאוכלין אח"כ ויגעתי למצוא דעת קדושים ויגעתי ומצאתי סמך למנהגם ז"ל ע"פ הירושלמי פ' כיצד מברכין הלכה ה' רבנן דקביעא דירחא היו אוכלין ענבים קודם הסעודה ולא היו מברכין ב"א והיו חושבין את הענבים טפלים להסעודה שהיו אוכלין בקביעא דירחא אמנם בתשו' הרשב"א הביאו בב"י סי' קע"ז סי' קע"ז נסתפק לומר דאולי רבנן דקסרין שבירושלמי שם סוף הלכה הנ"ל חולקין ומצריכין לברך ב"א על פרפראות שאוכלין קודם הסעודה יעו"ש. אמנם כן לפי מנהג הצדיקים הנ"ל יש להשוות המחלוקת בין רבנן דקביעא דירחא ובין רבנן דקסרין דיש חילוק גדול בין סעודת מצוה ובין סעודת הרשות ...".

ד) רבבות אפרים (ח"ב סי' פ' אות מ"ב) – "נשאלתי מר' א. פאלבוים נ"י בעשה קידוש ואכל מזונות עם חלב. ואח"כ נוטל ידיו לאכילה האם מברך ברכה אחרונה על החלב או לא כי מזונות נשאר חלק מהסעודה כי יאכל מזונות וממילא לא מברך ע"ז אבל חלב הלא לא יכול לשתות בסעודה כי אוכל בשר. ולכאורה היא טענה גדולה. ועיין במ"ב סימן קע"ו סק"ח ומשמע דמזונות נפטר ובחלב אולי יברך ברכה אחרונה. והעצה הכי טובה דלא ישתה אז חלב אלא משקה אחר. וידידי הרה"ג ר' חיים קניבסקי שליט"א [זצ"ל] נתן לי עצה שיברך ברכה אחרונה ויחכה זמן עד האכילה".

ה) לכאורה כל זה רק לשיטת הרא"ש, וכדפסק המחבר. אמנם יש חולקים [עי' בה"ל סי' קע"ד סעי' ו' ד"ה וכן, סי' ר"ח סעי' י"ז ד"ה אבל], וממילא נכון להחמיר.

ו) לכאורה המקורות לקמן [ט"ו בשבט שחל בשבט], חושש שצריך לברך ברכה אחרונה.

ב. ט"ו בשבט כשחל בשבת: אכילת הפירות שבין הקידוש לסעודה.

1. יחזה דעת (ח"א סי' פ"ב, חזון עובדיה ט"ו בשבט עמ' ד' אות ד') – "לפי המנהג שנוהגים להרבות במיני פירות בליל ט"ו בשבט, להורות כי ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות, ובפרט מרבים העם בפירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל, והנה השנה חל ט"ו בשבט בשבת קודש, האם אכילת הפירות שבין הקידוש לסעודה טעונה ברכה אחרונה לפני הסעודה, או שמא ברכת המזון שמברכים לאחר הסעודה פוטרת גם את הפירות שלפני הסעודה ... ולכן יש לנהוג לאכול הפירות בליל ט"ו בשבט בסוף הסעודה, שאז ברכת המזון פותרתם ... ראוי להזהר לאכול הפירות בליל ט"ו בשבט בסוף הסעודה".

2. נטעי גבריא (ט"ו בשבט פרק ט' סעי' ג') – "יש ליהזר שלא יאכלו מיני פירות אחר קידוש, מפני שיש ספק אם צריך לברך אחריהם, או שברכת המזון פותרתם".

3. ילקוט יוסף (קיצור שו"ע או"ח סי' תרפ"ד מנהגי ט"ו בשבט סעי' ו') – "בשנה שחל ט"ו בשבט בשבת, יש נוהגים להביא הפירות לברך עליהם מיד לאחר הקידוש, קודם נטילת ידיים של הסעודה. ויש לפקפק על מנהג זה, כי ישנה מחלוקת בפוסקים אם צריך לברך אחריהם ברכה אחרונה, או נפטרים בברכת המזון שלאחר הסעודה. ועל כל פנים אם הביאום קודם סעודה ואכלו מהם כשיעור, לא יברכו ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רמט]".

4. וזאת הברכה (עמ' פ"א אות ב' ס"ק ג', מעיין הברכה פרק ד' אות ג').

ג. כשעושים קידוש בשבת ושונה שאר משקה ודעתו ליטול ידיים לסעודה אח"כ.

1. צריך ברכה אחרונה. [הגם שאר משקה טפל ליין, ולא צריך ברכה ראשונה. והברכת המזון הוי ברכה אחרונה על היין. שאר משקה לא טפל להברכה האחרונה של היין. וצ"ב].

א) פמ"ג (סי' קע"ד א"א ס"ק ט') – "ויראה אף קבע על היין ושתה גם שאר משקין דמברך ברכה בורא נפשות רבות אשאר משקין, אף על גב דברכה אחרונה של יין פוטר שאר משקין מחמת חשיבות, אבל כאן ברכת המזון לא נתקן על יין אלא דפוטר דחמרא סעידי, כמו שכתוב ברכות ל"ה ב', מה שאין כן שאר משקין".

ב) גר"ז (סי' ער"ב סעי' י"ג) – "ואם שתה עוד קודם הסעודה מלבד כוס הקידוש אם הוא יין אין צריך לברך אחריו מטעם שנתבאר בסי' קע"ד ואם הוא שאר משקה צריך לברך אחריו אלא אם כן יברך ברכה אחרונה אחר כוס ברכת המזון כמו שנתבאר שם".

ג) בן איש חי (שנה א' פר' נשא אות ב', רב פעלים ח"ב סי' מ"ז) – "נכון להזהיר זה השונה מים בין קדוש לברכת המוציא שלא ישתה רביעית כדי שלא יתחייב בברכה אחרונה ויכנס במבוכה של המחלוקת, ד"א שצריך לברך ברכה אחרונה ואין בה"מ ז' פוטר המים ששתה קודם המוציא, ו"א שאין צריך לברך, ועל כן טוב ליהזר שלא ישתה רביעית. ומיהו אם טעה ושתה רביעית

יברך ברכה אחרונה על המים קודם המוציא, יען דאע"ג דיש חולקין מ"מ סברא זו עיקר מפני דכך היא הסכמת רבינו הגדול האר"י ז"ל אשר צפה ברוה"ק במצח רבינו מהרח"ו ז"ל בפעם אחת ששתה רביעית מים קודם המזון ולא בירך ברכה אחרונה והוכיחו על זאת וכנז' בשער טעמי המצות פרשת עקב יע"ש. ואף על גב דהאי עובדא דרבינו מהרח"ו ז"ל שהובאה בשער טעמי המצות הנז' אפשר להיות דבחול הוה, מ"מ נראה דה"ה בסעודת שבת דאית בה קידוש נמי דינא הכי לדעת רבינו הגדול האר"י ז"ל, וכאשר הוכחתי ובררתי זאת בסה"ק מקבציאל בס"ד ועיין להרב ברכ"י ז"ל סי' קע"ד סק"ב יע"ש".

(ד) מנחת שבת (סי' ע"ז ס"ק כ"ג) – "בשלחן ערוך הרב".

(ה) פתחי עולם (סי' ער"ב ס"ק כ"ג) – "שע"ה".

(ו) קצות השלחן (סי' ס' סעי' ז', סי' ע"ט סעי' י"א) – "ואם הוא שאר משקה צריך לברך אחריו, אא"כ יברך ברכה אחרונה אחר כוס בהמ"ז".

(ז) כה"ח (סי' ער"ב ס"ק ס"ג) – "ואם שתה עוד קודם הסעודה מלבד כוס הקידוש, אם הוא יין אין צריך לברך אחריו, ואם הוא שאר משקה צריך לברך אחריו, אלא אם כן יברך ברכה אחרונה אחר כוס ברכת המזון. רבינו זלמן אות י"ג".

(ח) אדני שלמה (ח"ו סי' ער"ב אות מ"ח, עמ' קפ"ח).

2. מראי מקומות – מגילת ספר (ברכות נספחים סי' ז' אות ב'), הרי"צ רכטשפר (משנת אהרן ב"ב עמ' קנ"ד), ברכת ישרון (סי' כ"ח,

עמ' קכ"ט), הר"א לוי (בית ועד לחכמים ח"ו עמ' ס"ו אות י"ד), הליכות חיים (קידוש בשבת כלל י"ב ענף ו', עמ' תק"ז), נתיבות

הברכה (סי' קכ"א אות כ"ג, עמ' תרמ"ב), מאיר עוז (ח"ז עמ' תתנ"ג).

(א) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' כ"ו אות ה', עמ' רע"ז) – "ולפי דברי הקצות השלחן - אם שתה משקים אחרי ששתה כשיעור

מלא לוגמיו מקידוש (לפני שבירך על הלחם) - אם לא כיוון בהדיא בבהמ"ז לפטור את היין, אין המשקים נפטרים בבהמ"ז

שמברך על הסעודה. **אכן נראה שאם התכוון בפירוש לפטור גם את היין**, כמו שמייעץ הבה"ל בכל מקרה כדי להנצל מספק

ב"א על היין (קעד בה"ל ד"ה וכן) - נחשב הדבר שברמה"ז מתייחסת ישירות על היין ובכך נפטרו שאר המשקים. וכן הורה לי

הגר"ח פ"ש שיינברג. נמצא שמי שרוצה לשתות כשיעור שאר משקי מ אחרי קידוש יכול לעשות זאת ולכוון לפטור את היין

בבהמ"ז".

1) מגילת ספר (ברכות סי' כ"ח אות ח') – "וראיתי בספר וזאת הברכה ... ולפי דעתו דברי הגר"ז יתפרשו רק באופן שלא נתכוין

להדיא לפטור את היין שלפני המזון והיין נפטר רק בתור טפל לסעודה ואז אין הוא פוטר את המשקין ששתה לפני המזון

עכת"ד. **ויש לפקפק** על זה דמאחר והיין הוא טפל לסעודה ואינו מחוייב בברכה אחרונה בפני עצמו והוא נפטר בברכה שמברך

על עיקר הסעודה לא שייך לכוון שבהמ"ז מתייחס באופן ישיר ליין כיון שבאמת אין היין מחוייב בברכה אחרונה בפני עצמו,

ולפ"ז לעולם צריך הוא לברך ברכה אחרונה על המשקין ששתה קודם הסעודה".

א. סיכום.

1. קשר "פטור ברכה": דברים הצריכים לברכינן עליהם בתוך הסעודה (bracha link).

(א) אינו צריך לברך אחריהם, דברכת המזון תפטור הכל.

2. קשר "גרירת התאבון": להמשיך הלב לאכילה ולפתוח הבני מעיים (appetizer link).

(א) לא מברכינן ברכה אחרונה, אמנם טוב ליזהר לאכול פחות מכזית.

3. קשר "שתיה אחת": מברך על שתיה קודם הסעודה, ושותה בתוך הסעודה. (drink link).

(א) מחלוקת [אם נחשב "פטור ברכה"], ולכן טוב שלא ישתה קודם הנטילה רק פחות מרביעית (מכזית). (ואם שתה, לא יברך ברכה

אחרונה).

4. קשר "מזונות": אם דעתו לאכול מיני מזונות (כמו דייסא וכדו') גם בתוך הסעודה.

(א) מחלוקת. (ואם אכל, יברך ברכה אחרונה).

5. קשר "ספק פת" הבאה בכיסנין.

(א) לא מברכינן ברכה אחרונה, ו**טוב** שיכוין בעת ברכת המזון לפטור אותם.

6. קשר "קידוש במקום סעודה".

(א) מחלוקת.

7. קשר "הבדלה".

(א) מחלוקת. נכון להחמיר.

דברים הבאים בתוך הסעודה ואחר הסעודה

סימן קע"ז

[א] דברכת המוציא פוטרתן - <u>סעיף א'</u> .	[ו] ירקות.	[א] ציורים.
[ב] אינו חפץ לאכול פת.	[ז] ליל ראש השנה.	[ב] נישואין, סילוק השולחנות לפני ברה"מ.
[ג] אכילת פירות בסעודה: דרגות - ה' ציורים.	[ח] גלידה בסוף הסעודה.	[ג] קובע סעודתו על הפירות - <u>סעיף ג'</u> .
[ד] קאמפאט: פירות מבושלים לקינוח.	[ט] מושכים ידיהם מן הפת: הגדר - <u>סעיף ב'</u> .	[ד] שכנים: שלחו לו מבית אחרים - <u>סעיף ה'</u> .
[ה] פירות שהביא בתחילת הסעודה.	[י] הלכה.	

[א] דברכת המוציא פוטרתן - סעיף א'.

ברכות (דף מא:)- "איתמר: הביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה; אמר רב הונא: טעונים ברכה לפניהם ואין טעונים ברכה לאחריהם. וכן אמר רב נחמן: טעונים ברכה לפניהם ואין טעונים ברכה לאחריהם; ורב ששת אמר: טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם, שאין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא פת הבאה בכסנין בלבד. ופליגא דרבי חייא, דאמר רבי חייא: פת פוטרת כל מיני מאכל, ויין פוטר כל מיני משקים. אמר רב פפא, **הלכתא**: דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אין טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם, ושלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה טעונים ברכה לפניהם ואין טעונים ברכה לאחריהם; לאחר סעודה טעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם".

א. חקירה: אם הוא כעין דין עיקר וטפל, או חשיבות המיוחדת ל"ברכת" הפת.

1. **פמ"ג** (א"א ס"ק א') - "הנה האדון ז"ל צידד באוכל פת ארעאי ועיקר סעודתו מבשר ודגים וכדומה אי פת פוטרתן מברכה ראשונה. ומקום הספק דלא קיימא לן כרבי חייא ברכות מ"א ב' דפת אין פוטר כל מיני מאכל (פירות וכדומה), אף על גב דיינן פוטר כל מיני משקה כבסימן קע"ד סעיף ב', ועל כרחך בשר ודגים וכדומה הטעם דאגב פת באין אף על גב דאין מלפת, הפת עיקר והם טפלים, וכנראה מתוספות שם ברכות מ"א ב' ד"ה הלכתא כיון דמשום פת הם באים הפת פוטרתן, משמע הא פת טפל לגבייהו לא. או י"ל דיינן פוטר כל משקין אף על גב דלא שתי תחלה כי אם פחות מרביעית משמע (בלבוש סימן קע"ד סעיף ד', 'קבע' אפשר לאו דוקא). והטעם, או דפרי הגפן למאן דאמר מעין שלש דין תורה הוה קל וחומר לפניו, לו יהיה סמך ודרבנן, מכל מקום **ברכה חשובה היא ומוציא כולן**, כל שכן פת דוודאי ברכת המזון דין תורה וקל וחומר לפניו דברכה חשובה היא (עיין לבוש סימן קע"ד סעיף ו' ומ"א סימן קע"ב ס"ק ג'). וגם המוציא ברכה חשובה מכל הברכות, וכדבעינן למימר לקמן אי"ה בסימן רי"א [אשל אברהם, כללי סדר המעלות] בזה. ואם נאמר יין חשוב מאוד עד שקבעו ברכה לעצמו וכל המשקין טפילין לו בערך, הוא הדין פת חשוב מכל מיני מזון והם טפילים לו בערך, מה שאין כן פירות לאו בערך הם דלאו זייני, ומשום הכי פת אפשר פוטר בכל שהוא להנך בשר ודגים הואיל וכל מיני זייני טפילים אצלו כמו ביין".

2. **ערה"ש** (סעי' א', סעי' ב' [לשונו מובא לקמן]) - "הפת פוטר כל מיני מאכלים הבאים בתוך הסעודה השייכים להסעודה והיינו דברים שדרך לקבוע סעודה עליהן ללפת בהן את הפת כמו בשר ודגים ביצים ירקות חמאה גבינה חלב ודייסא וכל מיני תבשילין שהן לשם אכילה ושביעה וכן כל מיני מלוחים ואפילו אוכלן בלא פת אין טעונין ברכה לפניהם דברכת המוציא פוטרתן ולא לאחריהם דברה"ז פוטרתן דאותם שהאדם אוכל עם הפת עצמו אין אנו צריכין לטעם דברכת המוציא פוטרתן שהרי פטורים מטעם עיקר וטפל אלא טעם דברכת המוציא לאותם שנאכלים בלא פת [כ"מ מתוס' מ"א: ד"ה הלכתא ע"ש ודו"ק] **ונמצא ששני פטורים יש** האחד מה שהפת פוטר והיינו המאכלים שאוכלים פת עמהם והפטור הוא משום עיקר וטפל, והשני מה שברכת המוציא פוטרת והיינו כל שבאים לשם אכילה ושביעה ברוב תבשילין שלנו שהן עיקר הסעודה".

3. מראי מקומות - **אג"מ** (או"ח ח"ד סי' מ"א ד"ה וגם, לשונו מובא לקמן), **וזאת הברכה** (בירור הלכה סי' י"ג-א' אות ב'), **ותן ברכה** (פרק ה' הע' א'), **שערי הברכה** (פרק ח' הע' ו').

(א) לפי הצד שהוא טפל ל"ברכת" המוציא, י"ל המנהג שאוכל ספק פת הבאה בכיסנין וברך במ"מ, ואח"כ בא לאכול דברים אחרים שאין מברכים עליהם בתוך סעודת פת, ומברכים עליו [שהשאלה: על צד שהוא פת, למה מברכין עליהם] - עי' סי' קע"ו, לשיטות ומראי מקומות.

(ב) עי' **המרדכי** (רמ"ז סי' קל"ו), שנראה דלא כהערה"ש. "אי הכי יין נמי נפטריה פת, דוודאי מחמת הסעודה אתי וליפטריה פת". (ג) **וישמע משה** (פר' שמות שנת תשפ"א אות ב') - "טעה ובירך מזונות במקום המוציא האם פוטר את כל מה שאוכל בסעודה לאחר מכן ... תשובה: הגאונים **רבי שמואל אליעזר שטרן**, **רבי נפתלי נוסבוים**, **רבי שמאי גרוס**, **רבי משה שאול קליין**, **רבי מנדל שפרן**, **רבי יעקב מאיר שטרן**, **ר"ע פריד שליט"א** השיב שפטר את כל מה שאוכל בסעודה כאילו בירך המוציא, מכיון שהיה בדעתו לאכול פת. וכן הסכים הגאון הגדול **רבי חיים קניבסקי שליט"א** [זצ"ל]".

ב. חקירה: האם עיקר הקובע הוא "שבאים מחמת הסעודה". או שהוא טפל לפת, שבאים למזון ולשובע.

1. מראי מקומות - **וזאת הברכה** (פרק ח' הע' א', בירור הלכה סי' י"ג).

ג. **דברים הבאים מחמת הסעודה: פי', ללפת בהן את הפת, או כל מה שרגילים לבוא בתוך הסעודה מחמת הסעודה לאכול לשובע.**
1. ללפת בהן את הפת.

(א) **רש"י** (שם ד"ה דברים, ד"ה אין, ד"ה שלא, ד"ה טעונין) - "דברים הבאים מחמת הסעודה. ללפת בהן את הפת: אין טעונין ברכה. זהו להו טפלה, הלכך כל מידי, בין מזון בין פירות, שהביאו ללפתן, אין בו ברכה לא לפניו ולא לאחריו: שלא מחמת

הסעודה בתוך הסעודה. כגון דייסא, וכן כרוב ותרדין, שאינן לפתן ובאין למזון ולשובע: טעונין ברכה לפניהן. דלאו טפלה נינהו, ואינן בכלל לחם דנפטר בברכת המוציא".

2. כל מה שרגילים לבוא בתוך הסעודה מחמת הסעודה לאכול לשבוע.

(א) תוס' (שם ד"ה הלכתא) – "פי' הקונטרס ללפת בהן את הפת אין טעונין ברכה דהוה להו טפלה ולא נהירא דא"כ ... על כן פי' ר"י דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה כלומר הרגילים לבא מחמת הסעודה בפת שרגילים לאכלן עם הפת כגון בשר ודגים וכל מיני קדרה והביאן בתוך הסעודה אין טעונין ברכה לפנייהם ולאחריהם אפ"ל אכלן בתוך הסעודה בפני עצמן בלא פת דכיון **דמשום פת הם באין הפת פוטרותן** אבל דברים שאין דרכן לבא בתוך הסעודה כגון תמרים ורמונים ושאר כל פירות שאין רגילים ללפת בהן את הפת טעונין ברכה לפנייהן דכיון דלאו משום לפתן אתו אין הפת פוטרותן והיינו כר"נ וכרב הונא דלעיל דאמרי דטעונין ברכה לפנייהן ולא לאחריהן".

(ב) ר' יצחק הזקן (ר' יונה ברכות דף כט: ד"ה ורבינו) – "ורבינו יצחק הזקן ז"ל פי' עוד בענין אחר ואמר דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה נקראים **כגון בשר וביצים וגבינה ודגים שאין דרך לאכול אותם שלא בשעת הסעודה** כמו שדרך לאכול הפירות אלא דרכן של אלו לאכלן בשעת סעודה להשביע וכן דייסא וחביץ קדרא וכיוצא בהם שבני אדם אוכלים אותם להשביע ולפיכך אמר שהדברים האלו שדרך בני אדם לאכלן בתוך סעודותיהם מעיקר סעודה הם וכיון שמשביעין וכונתו מתחלה עליהם להשביע אף על פי שאוכל אותם בלא פת אינו מברך עליהם כלל שנכללים עם הפת עצמו וברכת המוציא שבירך מתחלה וברכת המזון שיברך לבסוף פוטר אותם אבל דברים שאינם באים מחמת הסעודה כלומר שאפילו שלא בשעת סעודה אוכלין אותם כל היום כגון פירות וכיוצא בהם אם הביאו אותם בתוך הסעודה ואוכל אותם בלא פת אינם מעיקר הסעודה וטעונין ברכה לפנייהם שאינם נגררין אחר ברכת המוציא שאמר מתחלה אבל אין טעונין ברכה לאחריהם שכיון שעתיד לברך על כל מה שאכל גם זה נכלל עמו וברכת המזון פוטר אותם".

(ג) כל בו (סי' כ"ד ד"ה ודברים) – "הנכון מה שפירש ה"ר יצחק ז"ל וזהו פירושו ...".

(ד) ח"א (כלל מ"ג סעי' א') – "כיון שהלחם עיקר חיי האדם, לפיכך אם קבע עצמו לאכול לחם ובירך עליו, הרי כל מה שיאכל בתוך הסעודה מדברים הרגילים לבוא בתוך הסעודה מחמת הסעודה לאכול לשבוע כגון בשר, דגים, לפת, דייסא, מיני לביבות, חוץ מפירות, אפילו אכלן בלא פת, נעשה הכל טפל לפת ואין צריך לברך עליהן (סימן קע"ז)".

(ה) גר"ז (סעי' א', קונ"א ס"ק א') – "דברים הבאים בתוך הסעודה אם הם דברים הבאים מחמת הסעודה דהיינו דברים שדרך לקבוע סעודה עליהם בין ללפת בהם את הפת כגון בשר ודגים וירקות וגבינה וביצים ומיני מלוחים בין למזון ולהשביע כגון כרוב ותרדין ודייסא וכל מעשה קדרה שאינן באין ללפת אלא לתבשיל ולמזון א"צ ברכה לפנייהם אפילו אוכלם בלא פת שברכת המוציא פוטרותם ולא לאחריהם שברכת המזון פוטרותם (שכיון שאין דרכם לאכול אותם כל היום כמו הפירות אלא בשעת סעודה בלבד הרי הם טפלים לפת שהוא עיקר הסעודה ולכן נפטרים בברכת הפת אף על פי שאוכלם בלא פת)".

(ו) ערה"ש (סעי' א') - לשונו מובא לעיל.

(ז) מ"ב (ס"ק א', שעה"צ ס"ק ב', בה"ל ד"ה ללפת) – "ולשון המחבר דכלל הכל בהטעם דמלפת בהם הפת, דחוק הוא".

ב] אינו חפץ לאכול פת [אלא אוכל מעט פת כדי לפוטרם, וכדו'].

א. טוב יותר שיברך על השארי דברים הברכה הראויה לכל אחת ולא יאכל פת כלל.

1. מג"א (ס"ק א') [לפי לבושי שרד], עי' סי' קע"ד ס"ק י"ב) – "נ"ל דאם אין חפץ לאכול פת ואוכל מעט פת ומברך עליו המוציא אין פוטר המאכלים דהא לא קי"ל כר"ח דאמר פת פוטר כל מיני מאכל אלא דוקא בקובע סעודתו על הפת אמרי' דכל המאכלים מחמת הפת הן באים אבל כשאין חפץ לאכול פת אינו פוטר וכ"ש אם אוכל פחות מכזית כנ"ל ואפשר לו' כיון דדרך לקבוע סעודה עליהם הפת פוטרותן וצ"ע לכן (לא) יברך עליהם ולא על הפת אם לא בשבת וי"ט".
2. ח"א (כלל מ"ג סעי' י"ב) – "אבל אם אינו רוצה לאכול פת ומכל שכן כשאוכל פחות מכזית, טוב יותר שיברך על דברים אחרים ולא יאכל פת".
3. גר"ז (סעי' א') – "אבל אם אינו חפץ לאכול פת ואוכל מעט פת ומברך עליה המוציא לפטור המאכלים יש להסתפק אם נפטרים בברכתה כיון שאינן באין מחמתה או אפשר כיון שדרכם לקבוע סעודה עליהם הפת פוטרותם ולכן יברך עליהם ולא על הפת אם לא בשבת או יום טוב".
4. מ"ב (ס"ק ג') – "כתבו האחרונים דיש להסתפק אם יכול לפוטרם דלא שייך לומר שהם נטפלים להפת כיון שלא היה חפץ באכילתו וכ"ש כשאכל רק פחות מכזית או אולי כיון דדרך העולם לקבוע סעודה על הפת ברכת הפת פוטרותן בכל גווני וע"כ כתבו דבאופן זה טוב יותר שיברך על השארי דברים הברכה הראויה לכל אחת ולא יאכל פת כלל".
5. עי' אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות י"ד, הע' י"ד) – "מי שאוכל פת פחות מכזית עם דברים אחרים, יברך עליהם קודם שמברך על הפת, כדי לצאת מידי ספק. [ראה במג"א בסימן קע"ז ס"ק א' שנסתפק אי בכה"ג נטפלים שאר הדברים לפת, או כיון שפחות מכזית לא חשיב סעודה לא נטפל, ולכן כתבו האחרונים שלצאת מידי ספק יברך על שאר הדברים לפני שמברך על הפת, וכן כתב במ"ב שם ס"ק ג'. ולענין ברכה אחרונה, יברך על שאר הדברים כל דבר לפי ברכתו הראויה לו]".
6. שערי הברכה (פרק ח' סעי' ג').

ב. פת אינו פוטר.

1. מגן גבורים (שלטי הגבורים ס"ק א', אלף המגן ס"ק ב') – "אינו פוטר. ויברך עליהם ולא על הפת".

ג. הפת פוטר.

1. עי' א"ר (ס"ק א') – "אבל כשאין חפץ לאכול פת ואוכל מעט פת ומברך המוציא מסתפק במג"א [סק"א] אי הפת פוטרתו, וכל שכן אם אוכל פחות מכזית עיין שם. ולענ"ד משמע בברכות דף מ"א [ע"ב] דאין חילוק דאם לא כן הוי ליה לרב פפא לחלק מיניה וביה, וי"ל וצ"ע".
2. אבן העזר (סי' קע"ד) – "מג"א ... ולע"ד פשוט הוא דפת פוטר מ"מ הכל ... לא פלוג חכמים".
3. הו"ד בשע"ת (ס"ק א') – "ועיין באבן העזר סי' קע"ד שהכריע דהפת פוטר כיון דרוב פעמים הפת עיקר ולא פליגי ע"ש".

ד. אם אכל כזית, הפת פוטר.

1. ערה"ש (סעי' ב') – "שראיתי מי שמסתפק דאם אין חפצו לאכול הרבה פת בסעודה זו ואוכל מעט פת אם פטורים המאכלים מברכה לפי שאין רצונו לאכול פת הרבה [מג"א סק"א] ואין בזה שום ספק דבשלמא אם הפטור היה מחמת הפת בלבד שפיר מספקינן בזה אבל הפטור הוא מטעם ברכת המוציא ג"כ וכיון שבירך המוציא נפטרו כל המאכלים הבאים מחמת הסעודה אפילו אכל פת רק כזית דפחות מכזית אינו יכול לברך ברהמ"ז והרי גם להמאכלים אנו צריכים לברהמ"ז לפוטרו מברכה אחרונה כמ"ש וכמה עשירים שמאכלם פת מועט וכי נחלק בינם לבין כל העולם [וסוף דברי המג"א בסק"א המה בלא הבנה והמחה"ש נדחק בכוונתו ע"ש וביד אפרים ולדינא העיקר כמ"ש וכ"כ האבן עזר עי' שערי תשובה ודו"ק]".
2. אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ"א ד"ה וגם) – "ולדינא נראה לע"ד דאם אוכל כזית פת בכדי אכילת פרס הוא עיקר הסעודה בהכרח שזה עושה חיוב בהמ"ז גם מדאורייתא והשביעה הוא רק תנאי להחיוב, שלכן נעשין בהכרח טפלה להסעודה שהעיקר הוא הפת ופוטר כל דברים הבאים להשביע כמיני דייסא וכן בשר ודגים וכל מיני קדרה שרגילין לבא בסעודה, דהא כן נפסק בסימן קע"ז סעיף א' כתוס' דף מ"א ע"ב ד"ה הלכתא, ואין חלוק בכוונתו דאף דאין הלכה כר' חייא בפת על הדברים שבאים בלא סעודה הלכה כמותו בבאין מחמת הסעודה דפת פוטרתו דגם ר"פ סובר כמותו בסעודה. אבל כשאכל פחות מכזית אין זה נחשב סעודה כלל וכיון שאין הלכה כר' חייא בפת צריך לברך על כל דבר ברכתו השייך לו, ולכן אסור ליכנס לספק ויחליט תחלה אם יאכל כזית פת או לא כדי שידע אם צריך לברך על המינים שיאכל או שנפטרו בברכת הפת. וגם בשביל הברכה דעל נטילת ידים צריך להחליט".
3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ח' הע' ה').

ה. מראי מקומות – חלקת יעקב (או"ח סי' מ"ט), וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ט"ז הע' ב'), ותן ברכה (עמ' פ"ג, עמ' צ"ז).

1. יביע אומר (ח"י או"ח סי' י"ז, מעין אומר ח"א פרק ט' סי' י"א) – "נראה שכל הספק שלהם בזה כשאוכל עכ"פ כזית פת, אבל בפחות מכזית לכ"ע אין כאן עיקר סעודה כדי שיפטור בשר ודגים וכיו"ב. וכן כתב ...".
2. מעדני אשר (ברכות סי' ל"ג) – "ובביאור ספקו של המג"א מצינו ב' פשטים באחרונים ... המורם מכל האמור דנד"ד שחפץ לאכול פחות מכזית פת יחד עם סעודה שלימה לכאורה תלוי בשני הביאורים בדברי המג"א, ולמאי דנקט המשנ"ב שנתקבלו פסקיו בישראל לכאורה גם פחות מכזית פת פוטר שאר מאכלים. אמנם בהיות שהרבה אחרונים חולקים ע"ז, וגם דברי המשנ"ב לאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר לכן ראוי להמנע מלאכול פחות מכזית פת יחד עם סעודה שלימה".

ו. פחות מכזית לשביעה.

1. פוטר שאר מאכלים – הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק ח' הע' ג'), אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות מ"ז, "אכל פחות מכזית פת, ואח"כ סועד לבו בשאר המאכלים (כאטריות, בשר, ירקות, וכדומה), שאר המאכלים נטפלים לפת אף שאכל פחות מכזית".
 2. אינו פוטר – עי' דגול מרבבה (סי' קס"ז על מג"א ס"ק ז'), "שאם דעתו לאכול יותר, ועיקר ברכת המוציא קאי על מה שאוכל תיכף לברכה, ומה שאוכל אחר כך נפטר ונגרר אחר אכילה זו, אף שכבר מפסיק בשיחה ושאר דברים, בזה איכא למימר שאם אכל בשעת המוציא פחות מכזית אין אכילה זו חשובה שיגרר אחריו מה שיאכל אח"כ לפטרו מן הברכה", הו"ד באשל אברהם (בוטשאטש, סי' קס"ז על מג"א ס"ק ז', "בדגול מרבבה"), אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ"א ד"ה וגם, לשונו מובא לעיל).
- (א) לענין שבת: לכאורה אפי' לא אכל הכזית מיד [כמו שיש נוהגים], כיון שיש חיוב לאכול כזית בתוך הסעודה [מצד סעודת שבת], יהיה טפל להפת. עי' לקמן.

ז. אם זה רק בימי חול או ה"ה לשבת ויו"ט - למחמירים לעיל.

1. רק לימי חול – מג"א (סוף ס"ק א' [לפי לבושי שרד], לשונו מובא לעיל), ח"א (כלל מ"ג סעי' י"ב), "אם לא בשבת ויום טוב שמחוייב לאכול כזית פת והוי דבר חשוב, שאז אף על פי שאין ברצונו לאכול פת, מכל מקום כיון שהוא מצוה, נעשה כמו שקובע סעודתו על הפת, ופוטר הכל", גר"ז (סעי' א', לשונו מובא לעיל), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב'), מ"ב (ס"ק ג'), "אם לא בשבת ויו"ט דאז מצוה לאכול כזית פת חשוב הוא ונעשו הכל טפלים לו", ותן ברכה (עמ' צ"ח).
 2. מראי מקומות – ערה"ש (סוף סעי' ב', לשונו מובא לעיל).
- (א) הגרש"פ זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ססק"ג) – "מ"ב ... דאז אוכל הפת לשם פת ולא רק בכדי לפטור המאכלים האחרים, דכיון שאוכל לשם פת, ממילא נפטרים הדברים הבאים לפת ולמזון ולסעודה".

ח. שיעור סעודה בשבת: כזית או כביצה.

1. עי' סי' רצ"א סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ט. לאכול עם פת.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות ל') – "כתב המשנ"ב (סי' קעז ס"ק ג) דאם אינו חפץ בפת ורק אוכל קצת פת כדי לפטור ד"א י"א שאינו פוטר. ונסתפקתי באוכל דברים באמצע סעודה שאין נפטרין, שהדין הוא שאם אוכלן עם פת פטור מלברך, האם סגי כשיאכל רק משהו פת ואפילו רק פרוורין, דהכא כבר קבע עיקר הסעודה בפת ולא דמי למשנ"ב הנ"ל. תשובה: צ"ע".
2. מראי מקומות – הגרש"א זצ"ל (ותן ברכה פרק ה' סוף הע' כ"ב.א', לשונו מובא לקמן).

ג] אכילת פירות בסעודה: דרגות - ה' ציורים.

א. ציור א': האוכל פירות שהוכנו באופן מיוחד למזון ולשבע.

1. בה"ל (סעי' א' ד"ה כגון) – "עייין במ"ב מש"כ דאפילו פירות מבושלין והוא מהמ"א בשם השל"ה וע"ש בעמק ברכה הטעם דהואיל שאין רגילין לבוא לעיקר הסעודה מקרי ג"כ שלא מחמת הסעודה והנה לפ"ז במדינות שיש שם ריבוי פירות מאד ומבשלין שם תמיד פירות למזון כמו במדינותינו בשאר תבשילין מסתברא לכאורה דיש לו דין שאר תבשיל. וגם במדינותינו אם מבשלין הפירות לשם מזון כמו שקורין עפ"ל צימע"ס וכדומה מצדד בספר יד הקטנה דג"כ א"צ ברכה ומ"מ כיון שאין הדין ברור כתב זיברך מתחלה על פרי חי וכמו שכתבתי במ"ב. ונראה דאם בישראל הפירות ביהוד עם תפוחי אדמה מסתברא דזה ודאי בכלל שאר תבשילין שהן באין למזון ולהשביע ואין צריך להחמיר בזה לברך על פרי חי".
2. מרק פירות (fruit soup): כחלק מהסעודה, אין לברך עליו.
(א) הגר"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ע"ו סעי' ב' אות ו', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות נ"ב) – "האוכל מרק פירות כחלק מהסעודה, במקום מרק רגיל, אין לברך עליו, לא על הפירות ולא על המרק".
(ב) וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק ט"ז אות ט').
(ג) ותן ברכה (עמ' פ"ז, עמ' צ"א).
3. פירות עם בשר.
(א) הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ססק"ד) – "נראה דלא פליגי אלא תלוי במציאות, דאם ישים הפירות רק להטעים הבשר א"כ הוא טפל לבשר כהח"א, וכהני דמגישים דג עם חתיכות לימון, או עוף עם חתיכות תפוז וכדומה, ותליא בכוונת האוכל, ולא בכוונת המבשל, ואם כוונתו להטעים הבשר כגון 'קטשופ' נעשה טפל ממש, ואין בזה ספק כלל".
(ב) מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' ל"ד).

ב. ציור ב': האוכל פירות לעיקר סעודתו, בתוך סעודת פת - סעי' ג'.

1. מתחיל עם פת – ר' יונה (ברכות דף כט: ד"ה אמר, "מיהו אם מתחלה לא היו לו דברים אחרים ללפת בהן את הפת אלא אלו הפירות בלבד ומתחיל ללפת בהם את הפת ואח"כ אוכל מהם בלא פת אף על פי שבסוף אינו אוכל מהם עם הפת כלל אינו מברך עליהם דכיון שמזה עשה עיקר לפתן שלו מתחלה והתחיל לאכול ממנו עם הפת פטור הוא אח"כ כשאוכל ממנו בלא פת בכל ענין בין שיחזור לבסוף ויאכל ממנו עם הפת בין שלא אכל ממנו אח"כ עם הפת כלל").
(א) מ"ב (סוף ס"ק ח') – "כשעיקר קביעות סעודתו היתה על אלו הפירות דאז א"צ שיאכל גם לבסוף עם פת דוקא ורק כיון שהתחיל לאכול עם פת שוב אין מברך עליהם אף כשאכלן אח"כ לבדן לכו"ע כמבואר בס"ג".
2. אפילו אם אוכל מהפירות [מעט] בתחלת סעודתו בלא פת, אינו מברך – טור (סעי' ג').
(א) בה"ל (סעי' ג' ד"ה ואפילו) – "ואפילו אם אוכל מהפירות. ר"ל מעט [טור].
3. מחבר (סעי' ג'), מ"ב (ס"ק י') – "ואם קובע ליפתן סעודתו על הפירות, הווי ליה הפירות כדברים הבאים מחמת הסעודה; ואפילו אם אוכל מהפירות [מעט] בתחלת סעודתו בלא פת, אינו מברך לא לפנייהם ולא לאחרייהם, ויש חולקין, ולכן טוב שיאכל בתחלה מהפירות עם פת, ואז אפי' אם אח"כ יאכל מהם בלא פת אינם טעונים ברכה כלל".

ג. ציור ג': האוכל פירות בתוך הסעודה למזון ולשבע - סעי' א'.

1. מתחיל עם פת – טור (סוף הסי'), רא"ש (בה"ל ד"ה ובסוף).
2. מתחיל ולסיים עם פת – ר' יונה (ברכות דף כט: ד"ה אמר, "דמירי כגון שהיו עומדים באמצע הסעודה והתחלת קביעות סעודתן היתה בבשר או בדברים אחרים כיוצא בו ובאמצע הסעודה לאחר שהתחילו לאכול מזה הביאו לפנייהם תאנים וענבים כדי ללפת בהם את הפת ואכלו מהם עם הפת ועכשיו אוכלין אותו בלא פת וכוונתם עדיין ג"כ לאכול ממנו עם הפת אח"כ ועכשיו בא להשיענו רב פפא שאע"פ שאוכל אותו בלא פת כלל אינו מברך לא לפניו ולא לאחוריו מפני שמאחר שמתחלה הביאו אותו כדי ללפת בו את הפת ואכלו אותו תחלה וסוף עם הפת אף על פי שבנתים אוכל ממנו בלא פת אין בכך כלום שמצטרף עם שאר הסעודה כיון שהביאו אותו מתחלה לצורך הסעודה מלפת בו את הפת תחלה וסוף"), מחבר (סעי' א', ע' בה"ל ד"ה ובסוף).
3. אפילו באמצע, צריך פת – יש מהראשונים, מ"ב (ס"ק י').
4. ירא שמים יש להחמיר, יותר טוב שיאכל תחלה בלא פת ויברך עליהם שזה לד"ה חייב ברכה.
(א) ר"מ (תשב"ץ קטן סי' שכ"ב ד"ה לחמניות).
(ב) מרדכי (ברכות רמז קל"ה) – "וירא שמים האוכל פירות בסעודה יאכל קצת מהן תחלה בלא פת ויברך עליהן ואח"כ יאכלם בין בפת בין בלא פת".
(ג) האגור (סי' רל"ב) – "וירא שמים האוכל פירות בסעודה יאכל מהם קצת תחלה בלי פת ומברך עליהם. מרדכי פרק כיצד מברכין. וכן נהג אבי מהר"ר יהודה לנדא ז"ל".
(ד) ב"ח (ס"ק ג') – "ירא שמים".
(ה) של"ה (עמק ברכה כלל ד' אות א', שער האותיות אות הקו"ף קדושת האכילה (ב) אות רס"ח).
(ו) ט"ז (ס"ק ג') – "דיותר טוב שיאכל תחלה בלא פת ויברך עליהם שזה לד"ה חייב ברכה".

(ז) מג"א (ס"ק ג').

(ח) גר"ז (סעי' ג') – "וטוב".

(ט) ח"א (כלל מ"ג סעי' ב') – "וראו ליהרהר".

(י) מ"ב (ס"ק י') – "דראו ליהרהר".

מ"ב (ס"ק כ"א) – "יש לנהוג".

יא) ותן ברכה (עמ' צ"א) – "והאחרונים כתבו דראוי ליהרהר לכתחלה כשהובאו לפניו פירות בתוך הסעודה ללפת בהם את הפת שיברך מתחלה עליהם קודם שיאכלם עם הפת ויאכלם קצת בפ"ע ואח"כ יוכל לאכול בין עם פת בין בלא פת כי יש מהראשונים דסברי דאפילו אם אוכל תחלה וסוף עם פת אם אוכל באמצע בלא פת צריך לברך ובדיעבד אם לא בירך מתחלה מותר לאכול אך שיראה לאכול גם לבסוף עם פת".

ד. ציור ד': האוכל פירות [בין חיים בין מבושלים] תוך הסעודה לקינוח או לעכל מאכלו - צריך ברכה ראשונה, ולא אחרונה.

1. אא"כ אכל בפת ממש [כמו עיקר וטפל], ומה שאכל בלא פת צריך ברכה – רשב"א (ברכות דף מא: ד"ה אמר, "אמר רב פפא הלכתא דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אין טעונין ברכה לא לפנייהם ולא לאחריהם. פ"א אפ"י כגון תאנים וענבים שבאו ללפת את הפת וקמ"ל שאע"פ שאין דרכן לבא ללפתן ולא מזון נינהו אפ"ה כיון דאיהו מלפת בהו את הפת השתא שוינהו טפלה לפת, ומיפטרי בפת אפ"י בתחלתן וכ"ש בסופן דהו להו מכלל סעודה לגמרי וברכת המזון פוטרת לכ"ע כל מה שהוא מכלל הסעודה"), מחבב (סעי' ד'), גר"ז (סעי' ג'), ח"א (כלל מ"ג סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ח', שעה"צ ס"ק י"ג), ותן ברכה (עמ' צ"א).
א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה פרק ה' סוף הע' כ"ב.א') – "שאלתי את הגרשז"א אויערבאך שליט"א [זצ"ל] אם מהני פה באמעריקא לאכול הפירות בתחלה ובסוף עם פת הואיל ואין כאן הדרך כאן - ואולי אפ"י אם אכל כל חתיכה וחתיכה עם פת לא מהני הואיל וכוונתו באכילת הפת הוא רק להוציא עצמו מספק ברכה - ובכה"ג אולי אין פת פוטר. והשיב דודאי מהני לאכול עם פת".

2. הטעם: שיש ברכה ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה.

א) גר"ז (סעי' ב'), הו"ד בתוך ברכה (פרק ה' הע' י') – "אבל אין טעונים ברכה לאחריהם (אפילו אוכלם באמצע הסעודה לא לעכל ולא לקנוח אלא לתענוג בלבד) שכיון שבאו בתוך הסעודה קודם שמשכו ידיהם מן הפת ברכת המזון פוטרם לפי שכל מה שבא תוך הסעודה הוא מכלל השביעה שנאמר בה ושבעת וברכת".

ב) שבט הלוי (ח"ג ס' י' סוף אות א') – "ובטעמא דלא יברך אחריהם כ' הרשב"א כיון דבאו קצת לסייע וגם מדמזוני אינהו, ובמארי מוסיף טעם וכ' מכיון שנטמעו נטמעו, וכ"כ לקמן ד"ה אף על פי כיון שנטמעו נטמעו וחזרו להיות כלפת גמור, ביאור הדברים דהתחלקות חיוב הברכות לא שייך רק בברכה לפנייה לדעת על מה באו, אבל דבר שכבר נכנס למעיו ונטמעו כיון שאלו אכלן ללפתן פשיטא דנפטרו גם עתה נפטרו דמה הבדל ביניהם אחרי שנטמעו כבר דבתוך המעיים פעולתן שוה".

3. הגדר: דרך העולם.

א) דרישה (סי' קס"ח ס"ק ב'), הו"ד בשעה"צ (סי' קס"ח ס"ק ל"ט) – "ודע שהלהמניות תלויין במחשבתו ובשיעור שדרך לקבוע עליהן ומשום הכי כתב רבינו ואי אכיל להו וכו' ואם קבע סעודתו עליהן משמע שהכל תלוי בדעת זה האוכל מה שאין כן בפירות ודגים ובשר שאין תלויין במחשבתו אלא בדרך הנאתן".

ב) של"ה (עמק ברכה כלל ב' סעי' ד'), הו"ד בתהלה לדוד (ס"ק א') – "ובזה נשתנה דיני לחמניות וכיסנין דלעיל מדין פירות ומדין בשר ודגים וירקות הנזכרים במימרא דר"פ, דאילו בדיניהם ר"ל דין פירות ודין בשר ודגים וירקות הנזכרים אינם תלויים בדעת האוכל דעל פירות לעולם צריך לברך ברכה ראשונה בתוך הסעודה אם אכלן בלא פת אפ"י אם יאמר שאכלם לשם מזון. ובשר ודגים וירקות לעולם אין צריך לברך עליהן בתוך הסעודה אף על פי שאכלן בלא פת ואומר עליהן שהוא אוכלן בתורת קינוח ותענוג בעלמא ולא לשבוע בטלה דעתו אצל כל אדם, אבל לחמניות וכיסנין דלעיל הם תלויים בדעת האוכל דהיינו אם אכלם בתורת כיסנין לקינוח סעודה צריך לברך עליהן אפ"י בתוך הסעודה דה"ל כמו פירות הבאים בתוך הסעודה כדלעיל בפנים בשם הטור ובשם ש"ל ואם אכלן בתורת מזון א"צ לברך עליהן בתוך הסעודה כנ"ל".

ג) בה"ל (סעי' א' ד"ה כגון) – "עיינ במ"ב מש"כ דאפילו פירות מבושלין והוא מהמ"א בשם השל"ה וע"ש בעמק ברכה הטעם דהואיל שאין רגילין לבוא לעיקר הסעודה מקרי ג"כ שלא מחמת הסעודה".

ד) וזאת הברכה (עמ' ע"ד סעי' ד' אות ב') – "וכן על הפירות מברך ... (קעז א. וכו' השל"ה כלל ב' סי"ג, מובא בתה"ל קע"ז, שאפילו אם אכלם למזון ושובע מברך עליהם מטעם שבטלה דעתו. וכ"כ האבן העזר. ולפי זה אם אוכלים הפירות לצורכי תזונה [ויטמינים ומינרלים וכדו'] חייבים לברך עליהם וכך הורו לי הגר"ח"פ שיינברג, אחד מגדולי הדור והגרשז"א שמברך עליהם. וכ"כ הגר"מ אליהו שכן הדין אא"כ אכלם עם לחם. ונראת סברתם שבטלה דעתו כנ"ל".

ה. שקדי מרק וכדו'.

1. אור לציון (ח"ב פרק י"ב הע' י' ד"ה אולם) – "אם הם מדברים הבאים מחמת הסעודה, וכמו שקדי מרק, שרגילות ליתנם בתוך המרק, אף שאין בהם תוריתא דנהמא וברכתם בורא מיני מזונות בודאי, מ"מ אין מברך עליהם בתוך הסעודה אף שכעת אוכלם בלא מרק, וכמבואר בשו"ע בסימן קע"ז סעיף א' ע"ש".

2. הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות נ', וזאת הברכה עמ' ע"ד סעי' ד' אות א', ע"י פרק ח' סוף הע' ג') – "על שקדי מרק אין מברכים, אף אם אוכלם לקינוח סעודה, כי הם נאכלים בדרך כלל עם המרק למזון ושובע".

3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ח' הע' ו').

ו. חטיף צ'יפס (potatoe chips) [וכן פופ קורן, בסלי, במבה, וכדומה pop-corn, bisli, bamba] - בתוך סעודה.

1. **וזאת הברכה** (שו"ת סי' ד', ע"י מעיין הברכה פרק ט"ז אות ז') – "על חטיף צ'יפס ... הורה לי אחד מגדולי הדור, שאינו מברך עליהם **אם אכלם לסעוד**, כיון שהם עשויים מתפוז"א. ביאור הדבר, שכיון שעצם המאכל שממנו הם עשויים הוא מאכל שסועדים עליו, אזי אף שהוכן בצורה שנאכל בדרך כלל כעראי, מכל מקום כיון שעצם המאכל הוא מאכל שבא לסעוד, לא אומרים בטלה דעתו, ומועילה כוונתו לסעוד ממנו. ונראה שהוא הדין בתירס תפוח שעשוי מתירס שהדרך לסעוד ממנו – ואינו מברך עליו אם אוכלו לסעוד וכן הדין בכל כה"ג ... שכל מאכל שנאכל בדרך כלל למתיקות כגון קומפוט (לפתן), פירות, פודינג, גלידה, ג'לי, שוקולד וכיוצ"ב – אף אם יאכלם בתוך הסעודה לשובע, מברך עליהם בנפרד. ועם קובע עיקר סעודתו עליהם, אזי אינו מברך עליהם – אם לפעמים אוכלים אותם לשובע (כטעם הלבוש בפירות, נתבאר לעיל). אך **נראה שבצ'יפס, פופ קורן, בסלי או במבה וכיו"ב** אף שהם נאכלים בדרך כלל לאכילת עראי, מכל מקום במקרה שהוא אוכלם לקביעות, אף שאינו קובע עיקר סעודתו עליהם, יש לומר שאינו מברך עליהם, כיון שמאכלים אלו **עשויים ממרכיבים שנאכלים לשובע**, אזי לא שייך לומר בהם בטלה דעתו, **ומחשבתו לשובע** מהם עושה אותם כדברים הבאים מחמת הסעודה. וכעין זה הורה לי אחד מגדולי הדור, כנ"ל. וכן נראה שהרי הרא"ש שממנו מקור דין זה דיבר על פירות שעיקרם לא לקביעות אלא למתיקות, אך דברים אלו שעיקר יצירתם לשובע, נראה שאם אכלם לשובע אינו מברך עליהם. (וליבי אומר לי **שהוא הדין בבוטנים וגרעינים** למיניהם שמועיל דעתו לשובע מהם, וצ"ע בזה לדינא)."

2. מראי מקומות – **וישמע משה** (פר' תרומה תשע"ז עמ' א') – "שאלה: מצויים כיום שני סוגי מאכלים המכונים צ'יפס: הצ'יפס הביתי, עשוי מרצועות עבות קצת של תפוחי אדמה, ונאכל אחרי טיגון שמרכך אותו. צ'יפס כזה גם נמכר בחנויות למזון מהיר כמו דוכני פלאפל וכדו'. וישנו גם צ'יפס שנמכר באריזות מוכנות, והוא עשוי מפרוסות דקות מאד של תפוחי אדמה, ואחרי הטיגון הוא קשה ופריך, והוא נמכר כחטיף לילדים. ויש להסתפק במי שאוכל באמצע סעודה את הסוג השני שנמכר כחטיף, האם צריך לברך עליו בורא פרי האדמה כדין מי שאוכל דבר שלא לשביעה אלא לתענוג שמברך עליו בסעודה, או שמכיון שהצ'יפס עשוי מתפוחי אדמה שעיקרם נאכלים לשובע ולמזון, אין מברכים עליו בשעת הסעודה.

תשובה: דעת הרבה פוסקים שגם צ'יפס יכול להיות נאכל למזון או לקינוח, והדבר תלוי בדעת האוכל או בצורת האכילה וכמו שיתבאר: הגאון **רבי שמואל אליעזר שטרן שליט"א** אמר שאם מביאים את הצ'יפס בתחילת הסעודה בעת שאנשים רגילים לאכול מזון לשם שביעה, אין לברך על הצ'יפס, אבל אם מביאים אותו בסוף הסעודה בעת שרגילים להביא קינוח סעודה, יש לברך עליו. והגאונים **רבי מרדכי גרוס** ו**רבי נפתלי נוסבוים שליט"א** אמרו שאם מצרפים אותו עם כל המזון שבא לשביעה, כגון שמניחים אותו בצלחת עם יתר המזון, אין לברך עליו. אבל אם מביאים אותו בפני עצמו הדבר מוכיח שאינו בא למזון אלא לתענוג ויש לברך עליו. והגאון **רבי שלמה זלמן אולמן שליט"א** אמר שהכל תלוי בדעת האוכל, והאדם יודע היטב האם כוונתו באכילה לשם שביעה ומזון, או לשם קינוח ותענוג.

ודעת הגאון **רבי יצחק זילברשטיין שליט"א** שלעולם אין לברך על צ'יפס בשעת הסעודה, דמכיון שתפוחי אדמה הם מזון עיקרי שנאכל בכל סעודה לשם שביעה, גם אם מכינים אותו בצורה מיוחדת אין זה הופך אותו לקינוח ויש לו דין של מזון גמור שאין מברכים עליו בשעת הסעודה.

ואילו הגאונים **רבי מנדל שפרן**, **רבי משה שאול קליין**, **רבי שמאי גרוס שליט"א** הורו להיפך, שלעולם יש לברך על צ'יפס אפילו אם מגישים לו אותו בתוך הצלחת עם המנה העיקרית, דמכיון שרוב בני אדם אוכלים את המאכל הזה לקינוח ולתענוג, גם אם הוא אוכל אותו לשם שביעה בטלה דעתו וצריך לברך.

והגאון **רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א** דימה דין זה למה שדן הדברי חיים (יו"ד ח"ב סוף סימן סו) לגבי אכילת ארבע"ס [חומס] בתוך הסעודה וז"ל: ואודות הארבעסין [בתוך הסעודה] הוא ספק ברכות לשיטת רש"י והרבינו יונה ז"ל [באו"ח סי' קע"ז סעיף א' וסעיף ג' ובב"י שם] ואני נוהג לאכול מעט עם לחם ללפת הפת בתחילה וסוף, ע"כ. ומשמע מדבריו דאפילו כשאוכל את הארבעס לשם שביעה ומזון לא נפקא מכלל ספק ברכות וראוי לפטור אותו ע"י שיאכלנו עם מעט פת.

ובמכתבי תורה של האדמו"ר מגור בעל אמרי אמת ז"ע הביא את דברי הדברי חיים וכתב עליו, דאף שהדברי חיים החמיר על עצמו הוא אינו מחמיר ונוהג לכתחילה לאכול את הארבעס באמצע סעודה בלא ברכה.

ומסיק הגרי"מ שטרן: מדינא צריך לברך בגלל שזה נקרא ממתק ולא דבר שעשוי להשביע, ואינו עשוי ללפת את הפת, ואינם דברים הבאים בתוך הסעודה אלא בתור חטיף. אבל אפשר לעשות כמו הדברי חיים העצה לאוכלו עם הפת ובזה בודאי אינו צריך לברך עליו. ועיין בשו"ת אמרי יעקב, דיני א"י עמוד קז, שכתב ג"כ שיש לברך על צ'יפס באמצע סעודה.

והגר"ש גרוס אמר לי שבנידון דידן בודאי גם להדברי חיים יש לברך על הצ'יפס ואין זה בגדר ספק ברכות כמו ארבע"ס, כי ארבע"ס הרבה בני אדם אוכלים אותם למזון ולשביעה, ואילו צ'יפס זה נאכל תמיד כחטיף ולא למזון וחייב בברכה.

והגר"נ נוסבוים חזר ופקפק על סברתו הראשונה שתלוי בצורת האכילה, וטען: אטו אם יביאו קומפוט ביחד עם המנה העיקרית ייחשב לדברי העשוי למזון ויפטור מברכה? אלא בודאי הדבר תלוי בצורת אכילתו ע"י רוב בני אדם. והגר"ש גרוס השיב על דבריו, דבאמת קומפוט מצוי היום שמביאים אותו בתחילת הסעודה והכוונה בזה היא לפתוח את המעיים ולעורר את התיאבון להמשך הסעודה, ומכיון שזה עשוי למזון בודאי אין צריך לברך עליו בתחילת הסעודה. אבל צ'יפס אינו נאכל לפתוח את המעיים ואינו מועיל לזה כלל, ולכן חייב בברכה.

והגר"מ גרוס הוסיף דכל זה כשמביאים את הצ'יפס לאכילה בפני עצמו, אבל מה שמצוי היום שמעריבים כל מיני חטיפים בתוך סלטים לתת בהם טעם, זה בודאי בטל לסלט ונעשה ממנו, וכשם שאין מברכים על הסלט עצמו כי הוא עשוי למזון ולשביעה, כך אין לברך על חטיפים אלו המעורבים בתוך הסלט."

ז. ציור ה': **אוכל פירות בתחלה או בתוך הסעודה כדי להמשיך הלב לאכילה** - appetizer.

1. מחלוקת, אצל יין שרף - ע"י סי' קע"ד סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

2. **מ"ב** (סי' קע"ד ס"ק ל"ט, שעה"צ ס"ק מ"ה) – "ובאמת היה ראוי לנהוג בזה כעצת המחבר לענין שאר משקין [דיברך על מעט מהיי"ש קודם נטילה ע"ד לפטור מה שישתה בתוך הסעודה] מפני שיש דעות בזה **אלא שהעולם נהגו להקל** ויש להם על מה לסמוך. [ונמצא שהוא ספיקא דדינא, ואף שספק ברכות להקל, ומסתמא זהו טעם המנהג, מכל מקום הרוצה להסתלק מן הספק יעשה כעצת המחבר לענין משקין, או שיטול מעט צוקע"ר ויפטור בברכתו]."
3. **שבט הלוי** (מבית לוי ח"ה עמ' קנ"ב אות ד' ס"ק ג') – "כשהביאו כמה פעמים מאכלי פירות למיניהם בתחילת הסעודה בירך רבינו ע"ז, שאלנו אותו הלא נותנים את זה לפתוח תאות המאכל (ועי' סי' קע"ד סקל"ט ושעה"צ מ"ה). ענה לנו רבינו שלדעתו **היום נשתנו דברים אלו** ואין הוא רואה בזה שזה מעורר את האכילה וע"כ הוא מברך ע"ז, (יתכן שמי שמרגיש שאצלו זה מביא את התיאבון לאכילה ישתנה הדבר)".

ד] **קאמפאט** - האוכלים פירות מבושלים בסוכר לקינוח בסוף הסעודה, האם צריך לברך עליהם.

א. **מברכין**.

1. **חזו"א** (דינים והנהגות או"ח פרק ו' אות ז', **הגר"ח** ק"צ"ל ברכות כהלכתן עמ' קמ"ד אות כ"א, הברכות כהלכתן עמ' ר"ד אות ט"ז) – "היה מברך בופה"ע על לפתן (קאמפאט) הבא בסוף הסעודה".
2. **קהלות יעקב** (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"א אות ס"ו, דפו"ח ח"א עמ' ק"ס אות ל"א, **הגר"ח** ק"צ"ל ברכות כהלכתן עמ' קמ"ד אות כ"א, הברכות כהלכתן עמ' ר"ד אות ט"ז) – "מו"ר (שליט"א) זצוק"ל מברך בפה"ע על קומפוט תפו"ע שבא לקינוח בסעודה".
3. **הגרשז"א** זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' רמ"ז הע' מ"ח) – "למעשה נהג לברך גם על פירות מבושלים שהובא לקאמפוט".
4. **הגריש"א** זצ"ל (ותן ברכה פרק ה' הע' י"א) – "שודאי צריכים לברך על קאמפאט וכן יש להורות להלכה ולמעשה אכן יש מן הגדולים שהחמירו על עצמם לברך על פרי חי, והנהגתם רק חומרא בעלמא. ושאלתי אם נכון לכתוב שירא שמים יזהר לברך מתחלה על פרי חי. והשיב שאין לכתוב כן דכל מקום שכתבו הפוסקים שירא שמים יזהר לקיים איזה הנהגה הו"ל חיוב על יר"ש לחוש לזה. והכא אף ליר"ש אין חיוב לנהוג כן".
- עי' **הגריש"א** זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ע"ח ד"ה למעשה, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות נ"ג) – "שעל כל מנה אחרונה, אפילו על לפתן יש לברך ברכה ראשונה נפרדת. אך מן הראוי לכתחילה לקחת פרי חי לברך עליו ולפטור את הלפתן".
5. **אור לציון** (ח"ב פרק מ"ו אות ט"ו, הע' ט"ו) – "על לפתן פירות (פירות מבושלים שרגילות להביא למנה אחרונה - קומפוט) שמביאים בסעודה, יש לברך ברכה ראשונה. וכן יש לברך ברכה ראשונה אף על פירות שמביאים בתחילת הסעודה. [פשוט שכיון שדברים אלו לא באו לשבוע חשובים כדברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה שמברך עליהם ברכה ראשונה, כמבואר בשו"ע בסימן קע"ז סעיף א', וראה גם בשעה"צ שם ס"ק ב', וכן בס"ק ז' לענין פירות מבושלים, ע"ש, וכן עיקר, ולכן במקום שרגילות להביא פירות בתחילת הסעודה, כגון בחתונות וכדומה, אין פירות אלו חשובים שבאו לשבוע, ויש לברך עליהם ברכה ראשונה]".
6. **הגר"מ אליהו** זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ע"ח ד"ה למעשה, עמ' שפ"ג אות ח') – "מאחר ולא אוכלים עם פת, מברך על הקומפוט".
7. **יחזה דעת** (ח"ה סי' י"ט) – "והאוכל פירות מבושלים בסוכר (קומפוט) בסוף הסעודה, במקום פירות רגילים, צריך לברך עליהם ברכת בורא פרי העץ. וכן פשט המנהג".
8. **חוט שני** (ברכות ס"ק י"ב ד"ה ומה, עמ' קס"ח) – "ומה שאומרים שהחפץ חיים חזר בו מפסק זה בסוף ימיו, ואמר שלא לברך על זה באמצע סעודה, **זה אינו**, דרגילין לאוכלן לקינוח, ועל כן שפיר מברכין על זה באמצע הסעודה. ואמנם מי שאוכלן בתוך הסעודה כדי להשלים את הסעודה, ולא לשם קינוח, כיון דזה צורך עיקר סעודתו בזה אינו צריך לברך דנפטור בברכת הפת, ואפשר שזה היה המעשה אצל החפץ חיים".
9. **ילקוט יוסף** (סעי' ז') – "האוכל פירות מבושלים בסוכר (קומפוט) בסוף סעודתו לקינוח סעודה, [במקום פירות רגילים], צריך לברך עליהם ברכת העץ, וכן המנהג. [ואם אפשר יברך על פרי אחר ויפטור פירות אלה]. אבל אין לברך עליהם ברכה אחרונה".
10. **ותן ברכה** (עמ' פ"ז).

ב. **שמועה בשם הח"ח**.

1. **מ"ב** (ס"ק ד', שעה"צ ס"ק ז') – "מה שמביאין מעט פירות מבושלין לקינוח סעודה [שקורין קאמפאט] דזה אין בא למזון כלל רק לקינוח סעודה וצריך ברכה [ואף במקומות שנהגו לאכול פירות מבושלים בכל סעודה לבסוף, גם כן מסתברא לכאורה דלא חשיבי כדברים הבאים מחמת הסעודה, כיון שעל כל פנים רק לקינוח הם באים ולא ללפת הפת וגם לא למזון ולשובע] וכך משמע באור זרוע בשם רבנו חננאל וערוך, דאף דברים הבאים בתוך הסעודה אבל רק לקינוח ולא ללפת הפת, צריך ברכה בתחלה]. ואינו דומה למאכל הנעשה מירקות [שקורין מערי"ן וכדומה] המובא בשבת קודש בסוף הסעודה, דגם שם אין דרך ללפת בהם הפת, ואפילו הכי מנהג העולם שלא לברך עליהן, דהתם הוא מעיקר סעודה, שבא למזון ולא לקינוח בעלמא, ודומה לדייסא שהסכימו הפוסקים שלא לברך עליו אף שאינו בא ללפת משום דבא למזון ולשובע ולא לקינוח, מה שאין כן בפירות שבא תמיד רק לקינוח בעלמא]".
2. **הצדיק ר' שלמה** (עמ' קי"ט אות י"ב) – "סיפר שרבו החפץ חיים ז"ל סבר כי מה שאוכלין כהיום קאמפאט (לפתן) בסוף הסעודה הרי זה מדברים הבאים בתוך הסעודה ואין צריך לברך עליו".
3. **ארחות רבנו** (ח"א עמ' פ"א, דפו"ח ח"א עמ' ק"ס אות ל"א) – "שאלתי את בנו שליט"א של **הג"ר** מנדל זקס ז"ל חתנו של מרן החפץ חיים זצוק"ל שיש שמועה שהח"ח חזר בו בסוף ימיו ממה שכתב במ"ב סי' קע"ז סוס"ק ד' שצריך לברך על קומפוט מפירות שבא לקינוח סעודה ואמר לי שאביו **הג"ר** מנדל שאל את מרן החפץ חיים זצוק"ל בענין זה ואמר לו שהדעת נוטה שכן צריך לברך אבל כנראה שהח"ח בעצמו לא ברך ואפשר שהי' אצלו מהדברים הבאים מחמת סעודה".

- א) פסקי תשובות (הע' ל"ה) – "כתב בס' אורחות רבנו ח"א עמ' פ"א שאין כאן חזרה, ומביא שחתנו של הח"ח זצ"ל ששאל את חמיו על כך ואמר לו שהדעת נוטה לברך, ומה שלא בירך הוא משום שלעת זקנותו היה אצלו עיקר הסעודה".
4. חוט שני (ברכות ס"ק י"ב ד"ה ומה, עמ' קס"ח) – "ומה שאומרים שהחפץ חיים חזר בו מפסק זה בסוף ימיו, ואמר שלא לברך על זה באמצע סעודה, זה אינו, דרגילין לאוכלן לקינוח".
5. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' נ"ד טור ד') – "כ' המ"ב (סי' קע"ז סק"ד), ואין בכלל זה מה שמביאין מעט פירות מבושלין לקינוח סעודה דזה אין בא למזון כלל רק לקינוח סעודה וצריך ברכה. יש שמועה מכמה מקורות חשובים שהח"ח חזר בו והורה שלא לברך כיון שהאידינא נהפך לחלק מהסעודה האם יש לחוש לשמועה זו, ועוד אפי' אם נימא שנהפך למאכל קבוע ה"מ שבתות ויו"ט אבל בחול לא משכח"ל. והאם יש לחפש עיצות לאוכלו עם פת דוקא. תשובה: [בע"פ] שמעתי שמה שאומרים בשם הח"ח מדובר על צימע"ס וכדו' שהוא תבשיל ירקות שאוכלים למתיקה כחלק מהסעודה, אבל לא איירי על קומפוט שלנו שעשוי כך רק לקינוח, וע"כ צריך לברך עליו. [א"ה, קצת משמע כן מהמ"ב שכ' פירות מבושלים, וקומפוט שלנו עיקרו עשוי מפירות חיים]".
6. תשובות והנהגות (ח"א סי' קע"ז, ח"ה סי' ס"ג [לשונו מובא לקמן], ח"ו סי' ס' אות ד') – "במ"ב ... אבל שמענו עדות נאמנה הלכה למעשה שבזקנותו חזר בו ובעצמו לא בירך על קמפוט, (עיין בספר 'הצדיק רבי שלמה' עמוד קי"ט שמביא גם כן עדותו מהחפץ חיים שאין מברכין על קמפוט וכ"כ בהקדמת 'לב אליהו') ואצל מרן הגרי"ז ס"ז זצ"ל (הגאב"ד דבריסק) ראיתי שדקדק לאכול עם פת דוקא דהוה עיקר ופטר טפל, ואצל כמה צדיקים זצ"ל חילקו בזה שבשבת ה'קומפוט' הוא מנה קבועה ושייך לסעודה ואין לברך ובחול דוקא מברכין (מפי הגאון רבי אלימלך רומפלער זצ"ל שכך נהג הגאון מטרנפל זצ"ל). ועיין ב'מעשה רב' בהנהגות הגר"א שדברים שאינם קבועים להיות בתבשיל הסעודה מברך עליו, ושפיר דעתו שבשבת שהקומפוט קבוע אין לברך ...".
7. פסקי תשובות (הע' ל"ה) – "ועוד יש להוסיף ולדייק גם מלשון המשנ"ב 'מה שמביאים מעט פירות מבושלים', משמע דבהרבה תלינן שהוא למזון ושובע, ואין כלל סתירה בין מנהגו של החפץ חיים למה שכתב בספרו".
8. פתחי הלכה (פרק ז' הע' ט"ז) -

Rumor has it that the Chafetz Chaim allegedly said, that in America, desserts are part of the meal and require no b'racha. The S.H. cited above should lay that rumor to rest as we have no record of this position being revoked.

9. מעדני אשר (ברכות סי' ל"ה) – "שמעתי מבארים את הנהגת הח"ח שלא לברך על קומפוט תוך הסעודה עפ"ד ...".
10. שמעתי בשם רב דוד כהן, ששמע מהגר"ר רודערמאן זצ"ל שישב אצל הח"ח וראה שהח"ח לא בירך על הקומפוט, ושאלו ממש"כ במ"ב שצריך לברך על קומפוט, והשיבו דעכשיו נעשה כ"כ הדרך אצלו, בזה אין צריך לברך.
11. מראי מקומות – ח"ח (ארטסקרול, עמ' ר"פ), וזאת הברכה (עמ' ע"ז, בירור הלכה סי' י"ג-ב'), הר"א שקלאר (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' נ"ג טור ג').

ג. מראי מקומות – חלקת יעקב (או"ח סי' נ').

1. אמת ליעקב (במחיצת רבינו עמ' נ"ו) – "כשאכל רבינו קאמפאט בתוך הסעודה הקפיד לאכלו רק ביחד עם חתיכת לחם או מזונות".

ה) פירות שהביא בתחילת הסעודה.

א. צריך לברך, אא"כ הוא מאכל שמעורר ולהמשיך תאות האכילה.

1. הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות סי' קע"ז אות ב', פרק ה' הע' כ"ה.א), וזאת הברכה בירור הלכה סי' י"ג-ב' אות ו' ד"ה ולמעשה, מעיין הברכה פרק ט"ז אות י') – "צריך לברך על מילון שאוכלים בתחילת סעודה כ'פארשפיז' דזה שקוראים פירות כאלו בשם 'פארשפיז' אינו מורה דנאכלים כדי לעורר, והגע בעצמך דאילו יתחדשו ליתן 'פארשפיז' של גלידה התעלה על הדעת שמפני כך יפטר מברכה".
2. אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות ט"ו, הע' ט"ו) - לשונו מובא לעיל.
3. שבט הלוי (ח"ו סי' כ"א אות א') – "ואעפ"י שהי' מקום לחלק בין מסייע קצת לתאות המאכל למסייע מובהק כהא שדן המג"א שם סי' קע"ד לענין יין שרף וכיו"ב מכ"מ גם פירות האלו כידוע אוכלים לפני הסעודה לא רק לתאות המאכל, אלא לסדר עיכול הקל של האוכל הבא אח"כ, וגם כאשר אני רואה רוב בנ"א אין חושבים כלל על להמשיך תאות המאכל וגם היו אוכלים אותו גם בפ"ע ובתוך וסוף הסעודה, עכ"פ הלב נוטה לברך וכך אני נוהג בעניי".
4. אבני ישפה (ח"ב או"ח סי' י"ב) – "נראה שיש לברך על פרי שבא לעכול גם באוכלו בתחילת הסעודה".
5. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"ג) – "שאלה: במקומות שמגישים בשבת ויו"ט, פירות למנה ראשונה, האם צריך לברך עליהם. תשובה: יש לברך".
6. וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק ט"ז אות י').
7. פסקי תשובות (סי' קע"ז אות ד') – "ואפילו אוכלם מיד לאחר שאכל ההמוציא לפני הסעודה, ג"כ צריך לברך עליהם, כי מיני פירות מתוקים בתחילת סעודה אינם מעוררים תיאבון כלל, ואין הם באים לשובע או ללפת הפת, אלא לקישוט ויופי הסעודה או כדי לסדר העיכול הקל של האוכל הבא אח"כ. ולכן מה שנהוג להביא בתחילת הסעודות הגדולות קוקטייל (cocktail) פירות או שאר מיני פירות חתוכים, יש לברך עליהם ברכתם הראויה, בורא פרי העץ ובופה"א, ואינם נפטרים בברכת הפת".
8. הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי) - אא"כ הוא מאכל שמעורר ולהמשיך תאות האכילה.

ב. אינו מברך.

1. הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק כ"ד, על מ"ב ס"ק ל"ט) – "ואם באים פירות קודם הסעודה, נ"ל דהוי לעורר תאות המאכל, וחשיב כבא מחמת הסעודה ואינו מברך".
2. חוט שני (ברכות ס"ק י"ב ד"ה אמנם, עמ' קס"ח) – "אמנם מה שיש מקומות שמגישים בתחילת הסעודה מנת פירות כגון אשכוליות או מילון, אין צריך לברך על זה וברכת הפת פוטרנו, דכל מה שבא בתחילת הסעודה הוא לעורר את האדם לסעודה, ולא דמי לליפתן בסוף הסעודה".

ג. דעת הגריש"א.

1. הגריש"א זצ"ל (ותן ברכה פרק ה' הע' כ"ה.ב) – "ושאלתי איך יכולים לומר שפירות כאלו נחשבים כדברים הבאים לגרר תאות האכילה והלא החוש מעיד (וגם שמעתי מחכמי הטבע) שאינם גוררים את תאות האכילה, והשיב דאף שאינם מגררים את תאות האכילה מ"מ גורמים להכנת האכילה ולפיכך נחשבים בא מחמת הסעודה ונפטרים בברכת הפת".
2. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' י"ג-ב' אות ו' ד"ה ולמעשה, מעיין הברכה פרק ט"ז אות י') – "דעת אחד מגדולי הדור - לברך (כששאלתי להלכה למעשה בחתונה פה בירושלים). (ונראה שמה שכתב בספר ותן ברכה (שם) בשם הגאון הנ"ל - שלא לברך, זה רק מתייחס לסעודות מפוארות מאוד, שהמנה הראשונה ניתן להדיא ל'פארשפריו', להכנת האוכל. אבל בסעודת חתונה רגילה בירושלים (בארץ), ובסעודה ביתית, אין הדבר כן, ואין הפרי ניתן לעורר דוקא. וממקור אחר שמעתי משמו שאם הפרי אכן מעורר אינו מברך עליו, אך לפי מה שהתברר לנו בדרך כלל הוא אינו מעורר - ולכן יוצא שמברך)".

ד. מראי מקומות.

1. תשובות והנהגות (ח"א סוף סי' קע"ז) – "ובסעודה חשובה כמו בחתונה, נהגו לתת למנה ראשונה אשכולית או מילון בתערובות פירות וכדומה, ונחלקו גדולי הפוסקים אם לברך עלה או לא, שפירות תוך הסעודה חייבין לברך, ואם בא כדי לגרור המאכל, להרבה פוסקים גם פירות ככה"ג שייך לסעודה ולא מברכים, ועיין בבה"ל קע"ד (ס"ק מ"ה) שזהו ספק ברכה, ומייעץ לאכול מעט פחות מכזית קודם הסעודה ולברך ולפטור תוך הסעודה, ולע"ד בסעודת חתונה נחשב תוך הסעודה ופטור שרגילים בהו וכמו יין בשבת ויום טוב דשאני שרגילים לשתות ושאני, אבל מ"מ נראה דעדיף לצאת מכל ספק ולאכול מעט פירות פחות מכזית לפני הסעודה ולכוין לפטור הפירות שתוך הסעודה ובוה יוצא מכל ספק".
- תשובות והנהגות (ח"ג סוף סי' ס"ט) – "ויש מקומות שמגישים בחתונה וכדומה בתחילת הסעודה סלט פירות, ולכאורה אינם נפטרים בברכת המוציא כדבר הבא בתוך הסעודה, אמנם גם בזה אני נוהג לכתחילה לאכול ממנו לפני נט"י, ולברך עליו, וכמו בלפתן, שכיון שנהגו לאכול כעיקר הסעודה יש פוטרים, וה"נ אולי גם כאן שייך לעיקר הסעודה ונחשב למנה וכשה מעיקר הסעודה לא מברכין, ועיין דינים והנהגות החזו"א זצ"ל (פ"ו ה"ח) שהיה אוכל בננות בסעודה בלי לאכול לחם ביחד עמו ולא בירך שהיה אצלו עיקר הסעודה, ויש לומר שהיה אצלו העיקר כפשוטו, אבל גם כשהוא מנה נפרדת נראה לחשוב כמ"ש, ואפילו בהתחלת הסעודה אם אפשר להדר ליקחנו לפני הסעודה ולברך יוצא מכל ספק. (ועיין היטב בש"ע קע"ז סעיף ג' שאם עיקר סעודתו עם פירות אינו טעון ברכה, אבל יש מחמירים לאכול בהתחלה מעט עם פת ומספיק, ואולי החזו"א זצ"ל הכריע כשיטה ראשונה שם, או אכל עם מעט פת בהתחלה ולא דקדקו לרשום זאת וצ"ב)".
2. ותן ברכה (עמ' צ"ב) -

Because of this uncertainty ... advisable ... make a brocha before washing for the bread ... The piece of fruit to be eaten before the meal should be smaller than a k'zayis.

ו] ירקות.

א. האם צריך לברך עליהם.

1. מברכין – מ"ב (ס"ק ה'), "וכל מיני פירות. ה"ה חזרת וקשואין ומלפפונות חיינן או צנון ובצל ג"כ צריך לברך עליהן".
- ב. בזמן הזה: הוא מעיקרי הסעודה והוא נטפל לסעודה, ואין צריך לברך עליהם.
1. הגר"ש זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' רמ"ז ד"ה ומ"ש) – "ומ"ש במשנ"ב שם סק"ה שעל צנון וקישואין ומלפפונות חיינן מברכים עליהם בתוך הסעודה, הוא פלאי דהוי ממש דברים הרגילים לאכול בתוך הסעודה".
2. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' י"ג-ב' אות ד') – "נראה שבימינו נשתנו הרגלי האכילה - שרגילים לאכול ירקות בתוך הסעודה וכמו כן אנו קובעים גם עליהם עיקר סעודתנו, והם נאכלים להזין ולא לקינוח. נמצא שלכל דעות הראשונים הנ"ל - אין לברך עליהם בתוך הסעודה. אכן המ"ב כתב דינו לפי המציאות שבימינו - שלא היו רגילים לאכול מינים אלו בתוך הסעודה כמו שידוע כך באמת היתה המציאות בתקופת הח"ה. וכן נפסק בשו"ת אבני ישפה (ח"ב יג) וכן שמעתי בשם אחד מגדולי הדור. יתירה מזו שמעתי בשם גדול אחד זצ"ל - שבימינו עיקר הסעודה נקבע לא לפי הכוונה לסעוד ולשבוע, אלא לפי הכוונה לתזונה. כיון שבימינו התגלה שיש בהרבה מאכלים ערך תזונתי החשוב וחיוני לבריאות האדם, וכל מה שבא להזין ולהבריא - הרי הוא נחשב לעיקר הסעודה. ולפי זה ירקות בודאי נכללים בגדר זה".
3. הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב סק"ה) – "מ"ב ... שאצלם היו נדירים ולא היו נאכלים למזון ולשביעה וכדאשכחן אצל רבי ואנטונינוס שהפליגה הגמ' שלא פסקו מעל שלחן צנון וחזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים".
4. אבני ישפה (ח"ב סי' י"ג) – "נראה ששפיר יכולים לאכול את הירקות החיים בלי לחם בסעודה, ואין צריך לברך עליהם ברכה ראשונה כי במדינתנו כולם רגילים ללפת בהם את הפת".
5. חוט שני (ברכות ס"ק י"ב ד"ה ובזמנינו, עמ' קס"ח) – "ובזמנינו נשתנו מנהגי האכילה בכמה ענינים, ואכילת ירקות באמצע הסעודה בזמנינו הוא מעיקרי הסעודה והוא נטפל לסעודה, ואין צריך לברך עליהם".

6. מעדני אשר (ברכות סי' ל"ו) – "בעניני ברכות אזלינן לפי מנהגי כל דור כמש"ב לקמן סימן פ"ז וכיון שכיום בא"י המנהג לאכול ירקות חיים כעיקר הסעודה נראה ברור שאין לברך עליהם בתוך הסעודה, וכך באמת המנהג. וראיתי בס' אור לציון ח"ב (פמ"ו ס"ט"ז) שכתב דאף כיום יש לברך על ירקות בתוך הסעודה, אך אם חתכם ועשה מהם סלט חשיבי באים ללפת ואין מברכים עליהם תוך הסעודה. ולא הבנתי דבריו, שהרי גם ללא חיתוך לסלט הדרך ליתן פרוסות עגבניה גדולות על לחם, וכן רצועות או פרוסות מלפפון, [ומה שאין נאכלים עם הפת כשהם שלימים ממש זה מחמת גודלם, וה"נ דלעת מבושלת ג"כ לא נאכלת בשלימותה עם הפת]. ואפילו אם לא היו נותנים את הירקות על הפת ממש הא כבר כתב המשנ"ב סק"א דגם מה שאינו מלפת ממש כיון שבא להשביע מקרי בא מחמת הסעודה, ואצלנו בודאי הירקות באים גם לשם שובע. ובפרט שיש לנו תנא דמסייע, הלא הוא המהרי"ל שנהג לברך על ירקות חיים, וגם הברכ"י לא דחה דבריו אלא מחמת נוהגי האכילה במקומו. ולכן נראה דבזמננו כו"ע יודו דאין לברך על הירקות כיון שבאים לשובע ומלפתים בהם את הפת".

ג. בני ספרד.

1. אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות ט"ז, הע' ט"ז) – "אם אוכל באמצע הסעודה סלט ירקות אף בלא לאכול לחם עמו, אינו מברך על הסלט, אבל אם אוכל עגבניה או מלפפון שלם באמצע הסעודה בלא לחם, צריך לברך עליהם. [ראה בברכ"י בסימן קע"ז אות א' שקישואים וחזרת ומלפפונות חיים אינם באים ללפת את הפת, ומברך עליהם בתוך הסעודה, וכן כתבו שאר האחרונים, ואף היום הדרך בכך, ויש לברך עליהם בתוך הסעודה. ומ"מ נראה שאם חתכם ועשה מהם סלט, חשיבי באים ללפת ואינו מברך עליהם בתוך הסעודה]".

(א) מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' ל"ו, לשונו מובא לעיל).

2. יחזה דעת (ח"ה סי' י"ט, הליכות עולם ח"ב עמ' ל"ז) – "ירקות חיים המוגשים בסוף הסעודה קודם ברכת המזון, כגון חזרת וקישואים ומלפפון וכדומה, צריך לברך עליהם ברכת בורא פרי האדמה. ואפילו אם אכל מהם בתוך הסעודה כשהם מבושלים, צריך לברך עליהם כשהובאו לפניו חיים לקינוח סעודה, אלא שאם יש לפניו מין ירק אחר (שברכתו שוה להם), מהיות טוב יברך עליו ויפטור אותם, אבל אין זה מעכב".

יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק ט' סי' ג') – "שאלה: אדם שאוכל ירקות בסעודה כדי לשובע, אך אין הוא אוכלם עם הלחם כי לא טעים לו לאוכלם כך, האם יברך עליהם ברכת הנהנין. תשובה: יברך".

יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק ט' סי' ל"ט) – "שאלה: רבנו פוסק לברך 'בורא פרי האדמה' על מלפפון שאוכל בסוף הסעודה, אפילו שאכל מלפפון בתוך הסעודה עם לחם. מה הדין אם אחר שאוכל את המלפפון, אוכל לחם לבד, האם גם בדוגמא זאת יברך על המלפפון. תשובה: כן".

3. ילקוט יוסף (סעי' ו') – "האוכל קישואין [הערה: היינו קישואין קטנים שרגילים לאוכלם חי כמו מלפפון קטן, הנקרא בלשון לע"ז פאקוס], או עגבניה ומיני חמוצים בתוך הסעודה, אינו מברך עליהם בורא פרי האדמה, אבל אם אוכל בסוף הסעודה לקינוח סעודה, קישואין ומלפפון חי, או חזרת, קודם ברכת המזון, צריך לברך עליהם ברכת בורא פרי האדמה. ואפילו אם אכל מהם בתוך הסעודה כשהם מבושלים, מברך עליהם כשהובאו לפניו חיים, לקינוח סעודה. ואפילו אם אכל מהמלפפון (החי) בתוך הסעודה עם פת, אם בא לאוכלו בסוף הסעודה לקינוח סעודה, מברך עליו בורא פרי האדמה. אלא שאם יש לפניו מין ירק אחר (שברכתו שוה להם), מהיות טוב יברך עליו ויפטור אותם, אבל אין זה מעכב".

ד. גזר חי.

1. חוט שני (ברכות ס"ק י"ב ד"ה גזר) – "גזר חי שאוכלם באמצע הסעודה, אם הוא מרוסק, כעין סלט, חשיב כבא מחמת הסעודה, ואם הוא גזר שלם צ"ע, ותלוי במנהגי האכילה".

ה. צימעס.

1. מ"ב (ס"ק ד') – "כשרוצה לאכול צימעס מפירות מבושלים יקה תחלה איזה פרי חי ויברך עליה להוציא את זה ואם אין לו פרי חי יאכל תחלה וסוף עם פת עי"ש".

2. חוט שני (ברכות ס"ק י"ב ד"ה ומ"ש, עמ' קס"ח) – "ומש"כ במ"ב לדון באוכל 'צימעס' באמצע הסעודה, נראה שבזמנינו נשתנה בזה מנהגי האכילה, והוא חשיב שבא מעיקר הסעודה, ואין צריך ברכה".

ו. זיתים.

1. הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות מ"ב, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות ל"ט) – "האוכל זיתים בתוך הסעודה, אינו צריך לברך עליהם, כי הם מן הדברים הבאים בתוך הסעודה".

ז. וואלדורף סלט.

1. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ע"ו סעי' ב' אות ו') – "וכן אם אוכל סלט העשוי מפירות מגוררים וכדומה ('סלט וולדורף') הנאכל כחלק מהסעודה - אינו מברך עליו כיון שהוכן במיוחד למזון ולשובע".

[ז] ליל ראש השנה.

א. תפוח [תמרי].

1. צריך לברך עליו.

(א) ט"ז (סי' תקפ"ג ס"ק ב') – "כתב מהרי"ל וצריך לברך תחלה בפה"ע דהוי כדברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה".

- (ב) מטה יהודה (סי' תקפ"ג ס"ק ג') – "אבל כגון תמרי ותפוח שהם שלא מחמת הסעודה כשיאכלם בלא פת צריך לברך בפה"ע".
 (ג) א"ר (סי' תקפ"ג ס"ק ד') – "ומברך בורא פרי העץ אף שאוכלין אחר המוציא, מהרי"ל [ה' ר"ה אות ו] ודרכי משה [סק"ג]."
 (ד) גר"ז (סי' תקפ"ג סעי' ג') – "כל המינים שצריך לברך כשאוכלם בתוך הסעודה כגון תפוחים ותמרים".
 (ה) ערה"ש (סי' תקפ"ג סעי' ב') – "ויברך בורא פרי העץ ואין ברכת המוציא פוטרנו שאין זה דבר הבא מחמת הסעודה".
 (ו) מ"ב (סי' תקפ"ג ס"ק ג') – "ואף שאוכל התפוח אחר ברכת המוציא מ"מ צריך לברך עליו".
 (ז) כה"ח (סי' תקפ"ג ס"ק י"ב) – לשונו מובא לקמן.
 2. מראי מקומות – משנה הלכות (חי"א סי' תע"ה, לשונו מובא לקמן).

ב. כרתי, רוביא, סילקא.

1. לא בירך עליו.
 (א) מהרי"ל (הל' ראש השנה אות י"ב) – "בשחרית דר"ה היה רגיל מהרי" סג"ל לאכול כרתי שקורין לאו"ך, ולא בירך עליו דמחמת הסעודה בא, וכן נהג לאכול קישואין".
 (ב) מטה יהודה (סי' תקפ"ג ס"ק ג') – "ונראה דאם אוכל קרא וסילקא בתבשיל שהם דברים הבאים מחמת הסעודה אינו מברך כשיאכלם בתוך הסעודה דפת פוטרתן".
 (ג) כה"ח (סי' תקפ"ג ס"ק י"ב) – "ונראה דאם אוכל קרא וסילקא בתבשיל שהם דברים הבאים מחמת הסעודה אינו מברך כשיאכלם בתוך הסעודה דפת פוטרתן אבל כגון תמרי ותפוח שהם שלא מחמת הסעודה כשיאכלם בלא פת צריך לברך בפה"ע. מט"י".
 2. צריך לברך עליהם.
 (א) אלף המגן (על מטה אפרים סי' תקפ"ג ס"ק י"ג) – "וכל אלו כיון שאינן דברים הבאים מחמת הסעודה צריך לברך עליהם ברכתו הראויה לזה הן בפה"ע הן בפה"א".
 (ב) מקראי קודש (ימים נוראים סי' ז' אות א') – "בסילקא, כרתי וקרא שהם תבשיל ואין מברכים עליהם בתוך הסעודה יש לומר הבקשה קודם".
 3. חושש, ראוי להוציאם ע"י פרי אחר שאינו נחשב חלק מהסעודה.
 (א) על הגרשז"א זצ"ל (מחזור המפורש עמ' י"א אות ב', הליכות שלמה ראש השנה פרק א' סעי' י"ח, ס"ק כ"ח) – "יברך בורא פרי האדמה על הקרא, ויפטור בכך גם את שאר המינים שברכתם בפה"א - רוביא סילקא וכרתי [משום דאין זה ברור אם שלשת מינים הללו חשיבי בזמננו כדברים הבאים מחמת הסעודה, ולכן יש לברך על הקרא שזה ודאי לא בא אצלנו מחמת הסעודה ולפטור שאר המינים]".
 (ב) הגר"ש זצ"ל (שערי הוראה ח"ח עמ' ק"ז) – "באכילת הסימנים דליל ר"ה ראוי להקפיד לאכול דבר שמברכין עליו בורא פרי האדמה להוציא את כל הסימנים, כיון דהקטניות שאוכלים לסימנים יתכן שהם דברים הבאים מחמת הסעודה ואין לברך עליהם בפני עצמם, ולכן ראוי להוציאם ע"י פרי אחר שאינו נחשב חלק מהסעודה כמו בננה או אבטיח וכדו".
הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ג פרק י"ד סוף אות ח') – "ישנם ירקות שנחשבים כדבר הבא מחמת הסעודה, ואכילתם אינה מצריכה ברכה, ולכן אם אוכלים אותו כסימן יש בזה ספק ברכה, ולכן ראוי לומר את היהי רצון כאשר אוכלים אותו במהלך הרגיל של הסעודה, ואם רוצים לאוכלו בפני עצמו, עדיף לברך מקודם בורא פרי האדמה על פרי שודאי אינו בא מחמת הסעודה כמו בננה, אבטיח וכדו', ולכוין להוציא את כל שאר ירקות. וכן נוהג רבינו למעשה, לברך על בננה או בוטנים".
 (ג) חוט שני (ברכות ס"ק י"ב אות א', עמ' קס"ח) – "הסימנים שאוכלים בראש השנה כמו קרא ורוביא שברכתן בורא פרי האדמה, צ"ע אם מיקרי באין מחמת הסעודה של סעודת ראש השנה שרגילין אז לאוכלן, אף דבעלמא אין הרגילות לאוכלם בתוך הסעודה, מ"מ י"ל דהוה כמו מרור דאיכא בו ספק אם צריך לברך בליל הסדר בורא פרי האדמה, וטוב ליקח פרי האדמה שודאי אינו בא מחמת הסעודה כגון בננה, ולברך עליו בורא פרי האדמה. והמסובין יוכלו לצאת בברכתו, ויטעמו מן המינים הנ"ל לאחר ברכת המברך".
 (ד) על תשובות והנהגות (ח"ב סי' רס"ט ד"ה ואגב, ח"ד סי' קל"ו) – "יש להסתפק שהרי אינו אוכלו לסעודה רק לסימנא, ושמא יצטרך ברכה. אבל לא מצאתי בפוסקים להצריך ברכה על הסימנים מפני שאינו אוכלן לשביעה, והרוצה להחמיר יכול לקחת פרי אדמה אחר כגון בננה, ולברך עלה בורא פרי האדמה ולכוין להוציא כל פרי האדמה שיאכל, גם מה שיאכל לסימן, והיינו לסימנא בעלמא ולא לשביעה".

ח. גלידה בסוף הסעודה - האם גלידה טעונה ברכה לעצמה או נפטרת בברכת הפת.

א. מברכים.

1. הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קוני' התשובות סי' קע"ז אות א', פרק ה' הע' י"ד, ביצחק יקרא סי' קע"ז על המ"ב ס"ק ד' [לשונו מובא לקמן]) – "האוכל קרטיב (מים קפואים עם טעם) או שרביט בתוך סעודה של פת או שאוכל לקינוח צריך לברך שהכל ובלבד שאוכל לתענוג ולא לשביעה".
 (א) צ"ב למה רק "לתענוג ולא לשביעה".
 2. אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ב אות ו') – "על פירות וגלידה אחר הסעודה צריך לברך".
 3. הגר"ש זצ"ל (וזאת הברכה פרק ח' הע' ח', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות נ"ד [לשונו מובא לקמן]) – "לברך על כל אלה (גם ארטיק) מאחר שהוא נאכל לקינוח ולא נאכל מחמת הסעודה".
הגר"ש זצ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות ס"ב, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות מ') – "גלידה באמצע הסעודה חייב ברכה, כי לא שייך לומר שזה חלק מן הסעודה".
 4. על הגר"ח זצ"ל (וזאת הברכה פרק ח' הע' ח').

5. שבט הליי (ח"א סי' ר"ה בהגהות לסי' קע"ד) – "סימן קע"ד ס"ז דחשיבי כבאים מחמת הסעודה לפי שאין דרך לאכול בלא שתי' ונראה דמיני מתיקה כגון גלידה או שוקולד פשיטא דאין דינם כמשקין וצריך לברך עליהם לפנייהם והרבה טועים בזה".
6. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ו' טור ג') – "דיש לברך על גלידה שאוכלים בסוף הסעודה".
7. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק ד') – "על גלידה בסעודה פסק אדמו"ר זללה"ה דמברכין".
8. הגר"ח ק"צ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קמ"ה אות כ"ב, הברכות כהלכתן עמ' ר"ד אות י"ז) – "מאכל העשוי לקינוח כמו גלידה האם מברכים עליו בסעודה אף שנוזלי כמשקה. תשובה: מברכים כי זה לא נחשב כדברים שבאים מחמת הסעודה".
- הגר"ח ק"צ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' נ"ד טור ד') – "האם על גלידה לקינוח בסוף הסעודה מברכים או"ד לא יברך מטע"א דשמא כשנימוח נעשה משקים ומשקים טפלים לסעודה ולא מברכים עליו. תשובה: [בע"פ] גלידה לא נחשב למשקה וצריך לברך עליו".
9. וזאת הברכה (פרק ח' הע' ח') – "ולע"ד כן משמעות המ"ב, שלא מיבעיא לדעת החיי אדם (המובא בסימן קע"ד מ"ב ס"ק ל"ט) הסובר שמברכים על קפה ששותה בסוף הסעודה לעכל - פשוט שיאמר על גלידה לברך, ואף לדעת המשנה ברורה שם שכתב שאין דבריו מוכרחים, נראה שבגלידה מברך. שהמעין שם יראה שהמשנה ברורה חולק על הקביעה של החיי אדם שהקפה הוא לעכל, ולדעת המשנה ברורה יתכן ששותה הקפה לצמאון מחמת הסעודה אך בגלידה בודאי אינו 'אוכלו' להרוות צמאוננו אלא למתיקות ודין הגלידה כדן הי"ש ששותה אחרי הסעודה ומברך עליו, כיון שברור שבא לעכל כמבואר במשנה ברורה שם".
10. ותן ברכה (עמ' פ"ז).
11. חשוקי חמד (ברכות סוף דף מב., עלינו לשבח ח"ב תשובה כ"ו אות ב') – "שאלה. האם גלידה, אבטיח או מילון הנאכלים לקינוח סעודה טעונים ברכה בפני עצמם או שנפטרו בברכת הפת. תשובה. גלידה הנאכלת בתור קינוח סעודה חייבת ברכה לפנייה, ויברך עליה שהכל ואינה טעונה ברכה אחריה מאחר וברכת המזון פוטרתה. וכמו כן אבטיח ומילון מברכים עליהם בורא פרי האדמה לפני האכילה ולאחר האכילה אין מברכים עליהם כי ברכת המזון פוטרתם, כמבואר במסכת ברכות דף מב ע"א (ובשו"ע סימן קע"ז ס"א)".
12. הל' חג בחג (ימים נוראים פרק ו' הע' כ"ד) – "והנה במש"כ המהרי"ל וש"א דהדבש נפטר רק מחמת טפלה לתפוח, מבואר דבלא זה מברכין על הדבש באמצע הסעודה שהכל, ואף שכבר בירך בפה"ג, ויין פוטר כל מיני משקין, מ"מ אינו ענין לזה אף דבש הוי מז' משקין, הואיל והטעם דיין פוטר כל מיני משקין משום שהוא עיקר והם נטפלים אליו, וזה שייך רק במשקין הבאין לשתיה ולרויה, אך דבש שאינו בא כמשקה לשתות אינו נטפל ליין ואינו נפטר בברכתו. ומזה יש ללמוד אף לגלידה הבאה בתוך הסעודה דאף אם דינה כמשקה אינו נפטר בברכת הפת ולא בברכת היין הואיל ואינה טפלה להם והוא כפירות הבאות בתוך הסעודה שמברך עליהם. ובפרט שדרכה לבוא תמיד לקינוח סעודה בלא פת".
13. שערי הברכה (פרק ח' סעי' י"א, עי' הע' כ"ד).
14. הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי).

ב. אין מברכין.

1. אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' קע"ז אות ד', צהר ח"ג עמ' נ"ב אות ג') – "אין לברך על אכילת גלידה (ice cream) שבתוך הסעודה שדינה כמשקה".
2. הגרי"ז גוסטמאן זצ"ל (צהר ח"ג עמ' נ"ב אות ג') – "דהוי כמיא בעלמא".
- ג. מראי מקומות – אג"מ (וזאת הברכה פרק ח' הע' י"ב), פסקי תשובות (סי' קע"ז סוף אות ג').
1. קנין תורה בהלכה (ח"ג סי' צ"א אות ב', ח"ד סי' י"ט, סי' כ') – "דהמחמיר על עצמו יאכלנה עם פת תחלה וסוף ויוצא לכו"ע".
2. אור לציון (ח"ב פרק י"ב אות י"ב, הע' י"ב) – "שאלה. האם מברכים על אכילת גלידה בתוך הסעודה. תשובה. גלידה שיש בה חלב, וכן גלידה הנעשית מקצפת ביצים, מברכים עליהם בתוך הסעודה, אבל גלידה שנעשתה מנוזלים לא חלביים אין מברכים עליה בתוך הסעודה [ולפי מה שכתב בשו"ע בסימן קע"ד שם, שכיון שאף במשקין יש אומרים שצריך לברך עליהם בתוך הסעודה, לכן הרוצה להסתלק מן הספק ישב קודם נטילה במקום סעודתו ויברך על דעת לשתות בתוך סעודתו, הוא הדין שיש להחמיר לענין גלידה שאינה חלבית לפטור אותה בדבר אחר, ועל כל פנים אין זה אלא ממידת חסידות, כיון שאין המנהג כדברי השו"ע ... וכל מה שנתבאר שגלידה, והוא הדין ארטיק, שאין בהם חלב דינם כמשקין, היינו בגלידות המצויות כיום, שרובן משקין, אלא שמוסיפים בהם כמה חומרים, אבל יש העושים גלידות על ידי שמקציפים ביצים ומוסיפים מעט חומרים, והוא אוכל גמור, וודאי שדינם כאוכל, ומברכים עליהם בתוך הסעודה, כיון שבאים לקינוח. והוא הדין למביאים נוזל קרוש (ג'לי) לקינוח, שדינו כאוכל, כיון שאינו מפשיר כגלידה, ומברך עליו בסוף הסעודה]".
3. משנה הלכות (חט"ו סי' ס"ה) – "בדין האוכל מיני גלידה (אייסעס) בסוף הסעודה אם מברכין עליו, הנה נסתפקו בזה האחרונים ומנהג העולם היא להקל, ומיהו מי שרוצה לצאת ידי שניהם, היא או שיניח הגלידה עד לאחר ברהמ"ז ואז יברך ויאכל, או יקח משהוא פת ויאכל ואז יוצא, והגם כי יש שפקפקו באכילת פת עם הגלידה נמי אי ממשך, מ"מ לפענ"ד כיון דאוכל פת מראה שאכתי עדיין באמצע הסעודה הוא שהרי עדיין אוכל פת והו"ל כבא באמצע הסעודה, וכיון דפה מביאין הרבה מאכלין הו"ל כסמוך על בעה"ב".
- משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ו' טור ג') – "דיש לברך על גלידה שאוכלים בסוף הסעודה".
4. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ז' טור א') – "דעל גלידה בסוף הסעודה יש להסתפק אם לברך על זה כיון שזה הדרך לבוא בסעודה אולי חשיב כדבר הבא מחמת סעודה כמו שנוהגים להחמיר באכילת ליפתן בסוף הסעודה לברך ברכת העץ על פרי חי וכן אולי גלידה חשיב משקה דלדעת הרמ"א אין לברך על משקין בתוך הסעודה ולכן יש לברך ברכת שהכל על מעט סוכר ולכוין לצאת אף על הגלידה".

5. חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ו' טור ג') – "דהרגיל לאכול גלידה בסוף הסעודה הרי זה חשיב כדבר הבא מחמת הסעודה ואין לברך על זה אולם מי שאינו רגיל לאכול גלידה יש לו לברך על הגלידה שאוכל בסוף הסעודה".
6. רבבות אפרים (ח"ה סי' קנ"ג) – "ובדבר השאלה אם אוכל איזי קרים גלידה לקינוח הסעודה אם מברך, נראה שיתכון בתחילה לזה ולא יצטרך לעשות שהכל ... אבל כעת ראיתי בשבט הלוי ח"א ... וא"כ מחמיר בזה ויש לעיין בזה, ויתכן דמה שכתבנו הוא נכון אם מתכון במהוציא אז אין צריך לברך ודו"ק".
- רבבות אפרים (ח"ח סי' תס"ד אות ה') – "איזי קרים בקינוח סעודה לכאורה יש לברך שהכל כי זה לא חלק מהסעודה כמו מים ויש מקילין ואומרים שלא לברך, וטוב שיתכוון בברכת המוציא שיאכל את זה, ואז לא מברך, אחרת לדעתי יש לברך".
- רבבות אפרים (ח"ח סי' תקכ"ט, עי' סי' תע"ה) – "דאחר העיון נראה שהוא צודק בזה דאם אוכל גלידה או פירות בקינוח סעודה בשתייה צריך לברך".
7. תשובות והנהגות (ח"ה סי' ס"ג) – "גלידה ('איזי קרים') שנהגו לאכול בסוף סעודה בנישואין וכדומה, ומצוי גם בשבתות בסוף הסעודה, לכאורה לא בא מפני הסעודה אלא דומה לייין או פירות תוך הסעודה שמברכים לפניה, ורבים נוהגין באמת לברך שהכל על גלידה בסוף הסעודה. ולע"ד נראה שסוג גלידה שמחלקים בסוף הסעודה שנאכל בכפית, אף שאינו שייך לגוף הסעודה, כיון שנהגו לאוכלו בתוך סעודת נישואין וכדומה דוקא ראוי להימנע מלברך, שבמק"א (ח"א קע"ז) הבאתי שהקדוש ה'חפץ חיים' זצ"ל בסוף ימיו לא בירך על קומפוט שרגילים לאוכלו בסעודה, והוא הדין בנידון דידן שנהגו לאכול גלידה כזאת רק בסעודה אין לברך, וכ"ש כשאוכלו בסעודה חשובה שרגילים לאכול בה גלידה שראוי להמנע מלברך, שיש לצדד כדעת הגאון 'חבצלת השרון', שמחלק בקומפוט דהדרך לאוכלו בסעודה חשובה כמו בשבתות וכדו', דאם אוכלו בסעודה חשובה א"צ לברך וכשאוכלו בסתם סעודה צריך לברך, וה"ה בנידו"ד שאין לברך כשאוכלו בסעודה שרגילים לאכול כן. אבל סוג גלידה שאוכלים ביד שעיקרו נעשה לאוכלו שלא בתוך הסעודה חייב לברך (ותלוי בזה לפי המציאות), ומיהו אם אפשר ראוי להחמיר ויקח עמו סוכריה או שוקולד ויברך ע"ז ופוטור בזה את הגלידה מכל ספק וחשש ביטול ברכה".
8. ילקוט יוסף (סי' קע"ז סעי' י') – "לכתחלה אין ראוי לאכול גלידה בתוך הסעודה או בסיומה, אלא יניחנה לאחר ברכת המזון, ואז יברך ברכת שהכל. ואין הבדל בזה בין גלידה בתערובת חלב, לגלידה שאין בה תערובת חלב. ואם בכל זאת אוכל מהגלידה בסוף הסעודה, לא יברך".

ד. קרטיב, ארטיק (ices).

1. מברכים.

א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' קע"ד, אמנם עי' פרק כ"א הע' כ' [וצ"ב]) – "קרטיב (מים קפואים עם טעם) כשאוכלים אותה בסעודה צריך לברך עלי שהכל אפי' אם ברך על יין בתחילת הסעודה צריך לברך שהכל, דלא נחשב כמשקה ליפטר ע"י ברכת היין - וכן לגבי שיעור ברכה אחרונה לא נחשב כמשקה".

הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות סי' קע"ז אות א', פרק ה' הע' י"ד, ביצחק יקרא סי' קע"ז על המ"ב ס"ק ד' [לשונו מובא לקמן]) – "האוכל קרטיב (מים קפואים עם טעם) או שרביט בתוך סעודה של פת או שאוכל לקינוח צריך לברך שהכל ובלבד שאוכל לתענוג ולא לשביעה".

ב) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות מ' [לשונו מובא לעיל], אות נ"ד) – "גלידה וארטיק מברך עליהם באמצע הסעודה, מאחר והם נאכלים לקינוח ולא נאכלים מחמת הסעודה".

2. אינו מברכים.

א) אור לציון (ח"ב פרק י"ב אות י"ב, הע' י"ב) - לשונו מובא לעיל.

ה. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות כ"ט) – "האוכל סעודת פת ורוצה לפטור דברים שאינם באים מחמת הסעודה ע"י שיאכל אותן ביחד עם פת, האם מספיק שיאכל פירורין או בעינן אכילה ממש. תשובה: אכילה שיהנה ממנה".

ט מושכים ידיהם מן הפת: הגדר - מושך ידים מפת, או סילוק השלחן - סעיף ב'.
ברכות (דף מא:): – "אמר רב פפא, הלכתא ... לאחר סעודה טעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם".

א. ראשונים.

1. מושך ידים מפת.

א) ר' חננאל (ברכות דף מא:, כל לשונו מובא לקמן) – "שכבר סלקו הפת מלפניהם".

ב) ערוך (ערך דבר א', כל לשונו מובא לקמן) – "שכבר סילקו הפת מלפניהם".

ג) רמב"ם (הל' ברכות פרק ד' הל' י"א, ע"ש בכס"מ [כדאי' בבה"ל שם ד"ה שאין]).

ד) תוס' (ברכות דף מא: ד"ה לאחר) – "ועכשיו אין לנו דין זה דאין מנהג שלנו למשוך ידינו מן הפת כלל עד לאחר בהמ"ז אלא כל שעה שאנו אוכלין פירות או שום דבר קודם בהמ"ז דעתנו לאכול פת כל שעה וקיי"ל כפסק דרב פפא".

ה) תוס' ר' יהודה (ברכות דף מא: ד"ה טעונים) – "אחר שמשכו ידיהם מן הפת".

ו) סמ"ג (עשין כ"ז) – "לאחר סעודה טעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם, ולא גרסינן דברים הבאים דקאי אפילו אדברים שרגילין לבא מחמת סעודה הואיל ובאין לאחר סעודה שמשכו ידיהם מן הפת הרי הן כאילו באו לאחר בהמ"ז, וכתב מורי רבינו יהודה הדין הזה האחרון אינו נוהג בינינו שאין אנו מושכים ידינו מן הפת כלל עד לאחר ברכת המזון".

ז) רא"ש (ברכות פרק ו' סי' כ"ו, כל לשונו מובא לקמן) – "רגילים בימיהם לאחר גמר סעודה וכבר משכו ידיהם מן הפת ...".

- (ח) הג' מיימוניות (הל' ברכות פרק ד' אות כ') – "פירוש לאחר שמשכו ידיהם מן הפת קודם ברכת מזון ודין זה אינו נוהג בזמן הזה כי אין אנו מושכין ידינו מן הפת עד ברכת המזון והוי הכל תוך הסעודה עד שיברכו ברכת המזון ע"כ".
- (ט) או"ז (ח"א סוף סי' קנ"ד) – "ודין אחרון זה שאמרנו שלא מחמת סעודה לאחר סעודה טעונין ברכה לפנייהם ולאחרייהם. פי' מורי רבי' יהודה ב"ר יצחק דאינו נוהג בזמן הזה שאין אנו מושכין עצמינו מן הפת קודם ברכת המזון והוי בתוך הסעודה ואין טעונין ברכה לא לפנייהם ולא לאחרייהם".
- (י) טור (סעי' ב', כל לשונו מובא לקמן) – "שמושכין ידיהן מן הפת".
- (יא) ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ה, קמ"ה-ב) – "וזה הדין אינו מצוי בידינו שאין מושכין את ידיהם מן הפת עד ברכת המזון ודין פרפרת אכתוב למטה בדין המוציא".
- (יב) מרדכי (ברכות רמז קל"ה) – "לאחר הסעודה פי' לאחר שמשכו ידיהם מן הפת קודם ברכת המזון".
- (יג) אגודה (ברכות פרק ו' אות קנ"א) – "פר"י אין דין שלישי זה נוהג בינינו דאין אנו מושכין ידינו מן הפת אלא לאחר ברכת המזון".
- (יד) תשב"ץ קטן (סי' שכ"ב) – "לאחר הסעודה פי' שמשכו ידיהם מן הפת קודם ברכת המזון".
- (טו) אגור (הל' סעודה סי' רל"ב) – "בזמן הזה אין אנו מושכין ידינו מן הפת עד ברכת המזון. א"כ אפילו מה שאוכלין לבסוף כמו פירות או שום דבר טעון ברכה לפניו ולא לאחרינו".
2. סילוק השלחן.

- (א) ר' יונה (ברכות דף כט: ד"ה ומיהו, דף ל: ד"ה לאחר) – "ור' יצחק הזקן ז"ל אמר דהא דאמרינן לאחר סעודה טעונין ברכה בין לפנייהם בין לאחרייהם זהו בימיהם שהיו נוהגים לעקור השלחנות קודם ברכת המזון וע"כ אמרו שאינו מצורף עם מה שאכל שנראה כסעודה בפני עצמה וצריך לברך עליו תחלה וסוף אבל אנו שאין מנהגנו לסלק את השולחן עד שסיימו לברך ברכת המזון אף על פי שסיימו לאכול כל זמן שלא ברכו כמו בתוך הסעודה דיינינן ליה וטעון ברכה לפניו ואין טעון לאחרינו".
- (ב) רשב"א (ברכות דף מא:, לפי הא"ר הו"ד בבה"ל ד"ה שאין) – "דבזמן הזה דהוה מסלקי טבלא בגמר סעודה הוא דמשכחת לה לבתר סעודה דהיינו לאחר סילוק ...".
- (ג) אורחות חיים (ח"א הל' סעודה אות ל"ה) – "וכתב הר"י הזקן ז"ל כי מ"ש רבותינו דברים הבאים לאחר הסעודה טעונין ברכה בין לפנייהם בין לאחרייהם זהו בימי חכמי התלמוד שהיה מנהגם לעקור השלחן קודם ברכת המזון וע"כ אמרו שאין מצטרף כלל עם מה שאכל אבל נרא' כסעודה בפני עצמה וע"כ צריך לברך עליו תחלה וסוף אבל בזמן הזה שאין המנהג לעקור השלחן עד אחר ברכת המזון אע"פ שסיים לאכול כל זמן שלא בירך ברכת המזון אינו נקרא לאחר סעודה אבל דנין הדבר כמו בתוך הסעודה וטעונין ברכה לפנייהם אבל לא לאחרייהם".
- (ד) כל בו (סי' כ"ד) – "וכתב רבינו יצחק הזקן ז"ל כי מה שאמרו רז"ל דברים הבאין לאחר הסעודה טעונין ברכה בין לפנייהם בין לאחרייהם זהו בימי חכמי התלמוד שהיה מנהגם לעקור השלחן קודם ברכת המזון ועל כן אמרו שאין מצטרף כלל על מה שאכל אבל נראה כסעודה בפני עצמה ועל כן צריך לברך עליו תחלה וסוף, אבל בזמן הזה שאין המנהג לעקור השלחן עד אחר ברכת המזון אף על פי שסיים לאכול כל זמן שלא נברך ברכת המזון אינו נקרא לאחר סעודה אלא דנין הדבר כמו בתוך הסעודה וטעונין ברכה לפנייהם ולא לאחרייהם".

ב. פוסקים.

1. מושך ידיים מפת.
- (א) מחבר (סעי' ב') - לשונו מובא לקמן.
- (ב) מלבושי יו"ט (ס"ק ג') – "וגם השולחן עמו וכו'. מלשון תלמידי הרב דקדק לכתוב כן אבל נראה שהם לא כתבו הסרת השלחן אלא כלומר שמסירין הפת דהא לא הזכירו הסרת השלחן וגם בסמוך מסיק המחבר דבסעודה גדולה הסרת הפת סג' ואמאי הא אין מסירין השלחן. לפיכך לא ה"ל לכתוב בכאן דתרתיה בעינן וכן לשון התו' והרא"ש משכו ידיהם מן הפת".
2. סילוק השלחן.
- (א) מג"א (ס"ק ז') – "ול"נ שהטעם כמ"ש תר"י וז"ל דוקא בימיהם שהיו נוהגין לעקור השלחנות קודם ב"ה וע"כ נראה כסעודה אחרת אבל אנו שאין מסלקין השלחן אף על פי שסיימו מלאכול כל זמן שלא ברכו כותף הסעודה דיינינן ליה".
- (ב) בה"ל (סעי' ב' ד"ה שאין) – "ובסעודות גדולות שרגילין למשוך ידיהם מן הפת ולערוך השלחן במיני פירות וגם לשתות יש אומרים דאף בזמננו שייך דין זה וצריך לברך עליהם [והוא דעת הטור והלבוש] וי"א דוקא בימיהם שהיו מסלקין השלחנות קודם בהמ"ז וע"כ נראה כסעודה אחרת אבל אנו שאין אנו מסלקין השלחן אף על פי שסיימו מלאכול ואין דעתן לאכול פת כ"ז שלא ברכו כבתוך הסעודה דמיא [והוא דעת הב"ח והמ"א והא"ר] וכן המנהג כ"כ הח"א. ועיין בא"ר שהביא דבכלבו ורשב"א ותר"י הזכירו סילוק השלחן. אמנם משארי פוסקים נראה כהטור דבר"ח המובא באור זרוע וערוך וברמב"ם ותוס' רבינו יהודה ורא"ש ובהגה"מ ושאר הקדמונים לא הזכירו כלל ענין סילוק השלחן ורק שמשכו ידיהם מן הפת".
- (1) מעדני אשר (ברכות סי' ל"ח אות א' ד"ה ולדינא) – "דברי ח"א אלו לא ידעתי איה מקום כבודם, ביקשתים ולא מצאתים".
3. מראי מקומות – גר"ז (סעי' ו', סעי' ז', סי' קע"ט סעי' ד', סידור ברכת הנהנין פרק ה' הל' ג'), הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה מועדים ח"ב פרק ט' הע' שס"ו, וזאת הברכה סוף פרק ח' אות ג', לשונו מובא לקמן).
- (א) לבוש (סעי' ב') – "וזה הדין האחרון לא היה נוהג אלא בימי חכמי התלמוד, שהם היו מנהגם כן שבסוף הסעודה היו מושכין ידיהם מן הפת ומסירים אותו מן השולחן וגם השולחן עמו, והיו קובעין עצמן אחר כך לאכול הדברים הנזכרים בלא פת, ועל ידי הסרת השולחן היה להם היכר טובא שכבר נגמרה הסעודה ומשכו ידיהם מן הפת, לפיכך היו טעונין ברכה בפני עצמן לפנייהם ולאחרייהם, ואף על פי שעדיין לא ברכו ברכת המזון ולא היה זה נראה כהפסק וכהיסח הדעת בין עיקר האכילה וברכת המזון, כיון שהיו יושבין ושותין לשרות האכילה ואכלו דברים אלו למתק גם האכילה. אבל עכשיו בינינו אין הדין הזה נוהג, שאין אנו מסירין השולחן מלפנינו ואין אנו רגילין למשוך ידינו מן הפת ולהסירו מעל השולחן עד ברכת המזון. מיהו גם בינינו דווקא

בסתם סעודות אינו נוהג, אבל בסעודות גדולות שרגילין שלאחר גמר האכילה מושכין ידיהם מן הפת ומסירין אותו מעל השולחן ומנקין המפות, ועורכין השולחן בפירות ובמיני מגדים וקובעין עצמן לשתות, אז גם הדין הזה נוהג בינינו וצריכין לברך על כל מה שמביאין מן הדברים הנזכרים בין לפנייהם בין לאחריהם, ואין לסמוך בהן לא על ברכת המוציא ולא על ברכת המזון ...

(ב) א"ר (ס"ק ז', א"ו ס"ק ז') – "וגם השלחן עמו וכו'. לאו דוקא אלא עיקר תלוי בהסרת הפת מעל השלחן, כמ"ש הלבוש אחר כך בסעודות גדולות (מלבושי יום טוב סק"ג)".

א"ר (ס"ק י') – "ראיתי בחידושי רשב"א [מא ע"ב ד"ה אמר] וכלבו [יז ע"ב] ורבינו יונה [ל ע"ב ד"ה מיהו] שתלוי הדבר בעקירת השלחן ולא הזכירו דבר מהסרת הפת, ואפשר דדוקא נקטו דכל שאין עוקרין השלחן אף שמושכין מן הפת לא הוי המשכה, וצ"ע".

(ג) כה"ת (ס"ק י"ד) – "נראה דלכתחלה יש ליזהר ולצאת אליבא דכ"ע דהיינו אף אם מסירין השלחן ומביאין אחר יש להביא עמו פת ולכוין המסובין בדעתם בהדיא דאין מושכין ידיהם מן הפת ובכל עת שירצו אוכלין עד בהמ"ז".

י] מושכים ידיהם מן הפת: הלכה.

א. ראשונים: ד' שיטות.

1. בין דברים הבאים לאחר סעודה [קינות], בין דברים הבאים מחמת הסעודה [לשבווע] - צריך ברכה לפנייהם ואחריהם.
 - (א) תוס' (ברכות דף מא: ד"ה לאחר) – "והכי פירושו אם הביאו דברים שהזכרנו אחר הסעודה פ' לאחר שמשכו את ידיהם מן הפת שוב אין הפת פוטרן כלל והוי כמו שאכלן בלא שום סעודה ובין דברים הרגילים לבא מחמת הסעודה ובין דברים שאין רגילים לבא מחמת הסעודה טעונים ברכה לפנייהם ולאחריהם דאכל דברים דלעיל קאי".
 - (ב) רמב"ם (הל' ברכות פרק ד' הל' י"א [כדאי' בבה"ל שם ד"ה שאין, עי' כס"מ שם]) – "ודברים הבאים לאחר הסעודה בין מחמת הסעודה בין שלא מחמת הסעודה טעונים ברכה לפנייהם ולאחריהם".
 - (ג) סמ"ג (עשין כ"ז) - לשונו מובא לעיל.
 - (ד) רא"ש (ברכות פרק ו' סי' כ"ו) – "לאחר הסעודה פירוש דברים שהזכרנו למעלה בין הבאים מחמת הסעודה בין הבאים שלא מחמת הסעודה אם הביאין לאחר הסעודה קודם ברכת המזון כי היו רגילים בימיהם לאחר גמר סעודה וכבר משכו ידיהם מן הפת שהיו קובעים עצמם לאכול פירות ופרפרת ולשתות יין לאחר המזון והיינו דאמרינן במתני' בירך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון וכן בירך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון היינו לאחר שסילק המזון קודם בהמ"ז וכיון שמשכו ידיהם מן הפת כל מה שהביאו לפניו בין דברים הבאים מחמת הסעודה בין דברים הבאים שלא מחמת הסעודה טעונים ברכה בין לפנייהם בין לאחריהם דהמוציא וברכת המזון אין פוטרין אלא מה שנאכל תוך עיקר הסעודה".
 - (ה) תוס' ר' יהודה (ברכות דף מא: -) – "מסקנא דמילתא, כל דברים שבאים ... ולאחר הסעודה קודם ברכת המזון שמסלקים ומושכים ידיהן מן הפת, טעון ברכה לפנייהם ולאחריהם, בין מיני פירות בין מיני מליח ובשר ודגים, כיון שלאחר הסעודה הם באים טעונים ברכה לפנייהם ולאחריהם".
 2. דברים הבאים לאחר סעודה [קינות] צריך ברכה לפנייהם ואחריהם, אבל דברים הבאים מחמת הסעודה [לשבווע] א"צ ברכה כלל.
 - (א) רשב"א (ברכות דף מא: -) – "נמצא עכשיו פסקן של דברים לפי מה שכתבנו, דבשר ודגים ובשר מליח וכן מעשה קדרה בין שבאו בתוך הסעודה בין שבאו לאחר הסעודה אינן טעונים ברכה כלל ... ופירות כגון תאנים וענבים אם באו ... ואם באו לאחר הסעודה טעונים ברכה לפנייהם ולאחריהם".
 3. דברים הבאים לאחר סעודה [קינות], צריך ברכה לפנייהם ואחריהם. אבל דברים הבאים מחמת הסעודה [לשבווע], צריך ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה.
 - (א) בה"ג (סי' א' הל' ברכות פרק ו' עמ' ס"ה) – "ואמר רב פפא הלכתא דברים הבאין מחמת הסעודה בתוך הסעודה, כגון בישרא וכוארי וכל מיני בישולי דדרכיהו למיכל בהו ריפתא וירקי ובוציני, אין טעונים ברכה לא לפנייהם ולא לאחריהם. דברים הבאין שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה כגון חביצא ודיסא טעונים ברכה לפנייהם ואין טעונים ברכה לאחריהם. דברים הבאין לאחר סעודה ונאכלין לאחר סעודה כגון תמרי ורומני ושאר מגדי, ואיתנון וקא אכיל להון בתוך סעודה, טעונים ברכה בין לפנייהם ובין לאחריהם. חביצא דקאכיל ליה בתוך הסעודה מאי טעמא לא צריך ברכה אחריו דכיון דמין מזון הוא מיפטר בברכת המזון, אבל תמרי ורומני ושאר מגדי, דלאו מין מזון הוא לא מיפטרי בברכת המזון".
 4. דברים הבאים לאחר סעודה [קינות], צריך ברכה לפנייהם ואחריהם. אבל דברים הבאים מחמת הסעודה [לשבווע], צריך ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה בבשר ודגים [דפטרון משום דבאין ללפת בהן את הפת משא"כ לאחר שמשכו ידיהם מן הפת] משא"כ דייסא א"צ ברכה כלל.
- (א) ר"ה (ברכות דף מא: , לפי הבה"ל סעי' ב' ד"ה שאין), הו"ד בא"ו (ח"א סי' קנ"ד) – "פירוש, כל דבר הבא בתוך הסעודה מחמת הסעודה לאכול בהן פת, כגון מיני תבשילין וכיוצא בהן דעבידי למילפת בהן, אין טעונים ברכה לא לפנייהם ולא לאחריהם. יש

(ויש) מי שאומר אפי' ענבים ותאנים ורמונים וכיוצא בהם, שהרבה בני אדם אוכלין בהן פתן, בזמן שבאים בתוך הסעודה למילפת בהו את הפת, פת פוטרתן ואין צריכין ברכה לא לפנייהם ולא לאחריהם. ודייסא וכיוצא בהם. ואע"ג דאמרינן (ביצה טז א) בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא, אם נהמא ממש הוא, דברי הכל פת פוטרת את הפת, ואם אינה פת הרי הוא תבשיל הבא מחמת הסעודה בתוך הסעודה, ופת לדברי הכל פוטרת כל תבשיל הבא מחמת הסעודה בתוך הסעודה, אבל דברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה כגון מיני מתיקה חביצה בדובשא ופאלודג וכיוצא בהן, שבאין למתיקה ולא ללפת, טעונין ברכה לפנייהם ולא לאחריהם. דברים הבאים שלא מחמת סעודה לאחר סעודה כגון אבטיחים וענבים ורמונים וכיוצא בהן, שאינן באין ללפת בהן את הפת, שכבר סלקו הפת מלפניהם ועדיין לא רחצו ידיהן, הרי אלו טעונין ברכה בין לפנייהם ובין לאחריהם, שכיון שלא באו ללפת בהן, אין ברכת המזון פוטרתן מלברך אחריהן. לכך צריכין ברכה לפנייהם ולאחריהם. זהו פי' דברי רב פפא שפסק הלכה".

(ב) ערוך (ערוך דבר א', לפי הבה"ל סעי' ב' ד"ה שאין), הו"ד באו"ו (ח"א סי' קנ"ד) – "פי' כל דבר הבא בתוך הסעודה מחמת הסעודה לאכול בהן פת כגון מיני תבשילין וכיוצא בהן דעבידי למלפת בהן אין טעונין ברכה לא לפנייהן ולא לאחריהן. ויש מי שאומר: ואפילו ענבים ותאנים ורמונים וכיוצא בהן, שהרבה בני אדם אוכלין בהן פיתן בזמן שבאין בתוך הסעודה למלפת בהן פת, הפת פוטרתן ואינן צריכין ברכה לא לפנייהן ולא לאחריהן, ודייסא וכיוצא בהן אף על גב דאמרי (ביצה טז א) בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא, אם נהמא ממש היא דברי הכל פת פוטרת את הפת, ואם אינה פת הרי היא תבשיל, ופת לדברי הכל פוטרת כל תבשיל הבא מחמת סעודה בסעודה. אבל דברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה כגון: מיני מתיקה, חביצה, ודובשא, ופאלודג וכיוצא בהן שבאין למתיקה ולא ללפות טעונין ברכה לפנייהן ולא לאחריהן. פי' פאלודג לשון ישמעאל הוא והוא מאכל שעושין מן בצים ושקדים ודבש. דברים הבאים שלא מחמת הסעודה לאחר הסעודה כגון: אבטיחים וענבים ורמונים וכיוצא בהן שאינן באין ללפת בהן שכבר סלקו הפת מלפניהם ועדיין לא רחצו ידיהן הרי אלו טעונין ברכה בין לפנייהן ובין לאחריהן, שכיון שלא באו ללפת בהן אין ברכת המזון פוטרתן מלברך אחריהן, הילכך צריכין ברכה לפנייהן ולאחריהן, זה פי' דברי רב פפא שפסק הלכה".

ב. חילוק בין דייסא ובשר.

1. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' ל"ז).
 (א) חזו"א (או"ח סי' כ"ז ס"ק ד') – "ומבואר ברא"ש שם דבשר ודגים הוי בכלל דברים הבאים מ"ס, ולא גריעי מדייסא, ומש"כ שם עוד לחלק בין בשר ודגים לדייסא צ"ע דהלא מבואר בלשון הפוסקים דבשוד"ג הו"ד דהמ"ס".

ג. פוסקים.

1. צריך ברכה לפנייהם ואחריהם, בין דברים הבאים לאחר סעודה [קינוח], בין דברים הבאים מחמת הסעודה [לשבוע].
 (א) מחבר (סעי' ב') – "ודברים הבאים לאחר סעודה קודם ברכת המזון, שהיה מנהג בימי חכמי הגמרא שבסוף הסעודה היו מושכים ידיהם מן הפת ומסירים אותו וקובעים עצמם לאכול פירות ולשתות, כל מה שמביאים אז לפנייהם, בין דברים הבאים מחמת הסעודה בין דברים הבאים שלא מחמת הסעודה, טעונין ברכה בין לפנייהם בין לאחריהם, דהמוציא ובהמ"ז אין פוטרין אלא מה שנאכל תוך עיקר הסעודה".
 (ב) לבוש (סעי' ב') – "וכל הדברים שהזכרנו בין דברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה בין דברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה, אם כבר גמרו מלאכול ומשכו ידיהם מן הפת, ואחר כך קודם שברכו ברכת המזון היו מביאין לפנייהם אחד מן הדברים הללו הנזכרים למעלה, טעונין הם ברכה בפני עצמן בין לפנייהם בין לאחריהם, ואין ברכת המוציא ולא ברכת המזון פוטר אותם, דהמוציא וברכת המזון אין פוטרין אלא מה שאוכלין בעיקר הסעודה".
 2. על דייסא יש להחמיר [שלא לברך ברכה ראשונה, ובשביל ברכה אחרונה יכוין לפטרו בבהמ"ז].
 (א) בה"ל (סעי' ב' ד"ה שאין) – "היוצא מדברינו בדדייסא הוא פלוגתא דרבנותא וספק ברכות להקל [והמחבר סתם בזה ומשמע דקאי על הכל וכמו שמוכח מלשון הטור והמ"א אמנם פירש דהיינו בשר ודגים ואולי בכונה פירש כן] והנה לפי מה שמבואר לקמן בסימן ר"ח סי"ז באחרונים דעל דייסא אם בירך בהמ"ז יצא נראה דבענינו אם אכל דייסא אחר שמשכו ידיו מן הפת טוב שיכוין לפטרו בבהמ"ז".

ד. שתיה.

1. מברכין – מג"א (סי' קע"ד ס"ק ט'), שעה"צ (סי' קע"ד ס"ק ל"ב), שערי הברכה (פרק ח' סעי' ה', עי' הע' י"א).
 2. לא מברכין – אור לציון (ח"ב פרק י"ב הע' י"ג, "וכל זה לענין פירות וכדומה, אבל משקין, נראה שאין אדם מסיח דעתו מהם עד ברכת המזון, ובמיוחד בחתונות, שרגילים להרבות בשתיה, ולכן לא יברך עליהם").

ה. מזונות: ברכה אחרונה.

1. מברכין – סתימות הפוסקים.
 2. לא מברכין – אור לציון (ח"ב פרק י"ב הע' י"ג, "וכן על מיני מזונות לא יברך לאחריהם, וכמ"ש רע"א בשו"ע שם, ומשום שברכת המזון פוטרתן, ואף מיני מזונות שברכתם בורא מיני מזונות בתורת ודאי. ואף לענין ברכה ראשונה, אין לברך אלא על מיני מזונות שברכתן בורא מיני מזונות בתורת ודאי, וכמו שנתבאר לעיל בבאורים לתשובה י', ע"ש. וכן יין ותמרים ברכת המזון פוטרתן, כמבואר בשו"ע בסימן כ"ח סעיף י"ז ובמג"א בסימן קע"ד ס"ק ט', ובסימן קע"ז ס"ק ו', ע"ש, ולכן אין לברך לאחריהם").
 3. פת הבאה בכיסנין: ברכה אחרונה.

(א) רע"א (על מג"א ס"ק ה') – "ואם אכל פת הבב"כ נפטר בבה"מ. ע' לקמן סי' ר"ח ס"ט על הגליון והכא עדיף די"ל דמקרי קבע דמגו דהוי קביעות לפת הוי נמי קביעות לגבי הפת זו שבאה בכסנין. ומדינא ראוי לברך עלה בהמ"ז כדין אכל פהבב"כ בקבע עלה. אולם ק' לי א"כ אמאי מברך בפהבב"כ בדאוכלים לקנוח בתוך הסעודה. וכן בלחמניות לעיל סימן קס"ח דמברך לפנייהם. נימא מגו דהוי קובעת לפת הוי קביעות גם עלייהו. וממילא מדינא ראוי לברך המוציא ופת פוטרן וצ"ע".

(ב) ערה"ש (סעי' ד') – "דאפילו ברהמ"ז אינה פוטרת אלא מה שבא תוך הסעודה ולא מה שלאחר הסעודה [לבד פת כסנין דהוא כפת] שזהו כאוכל בלא סעודה".

ו. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות כ"א) – "בהא דיין שתוך הסעודה אינו פוטר יין שלאחר הסעודה (ומשכחת ליה בסעודות גדולות ע' ביה"ל סי' קעז ד"ה שאין אנו רגילין), מהו אם כיוון בהדיא לפטור אותו, ולכאורה דינו כמו שכתב המחבר (סי' רו סעי' ב) שאם היו לפניו פרי האדמה ופרי העץ ובירך על האדמה ונתכוון לפטור העץ יצא (ואמנם יש חולקים ע"ז וכדמבואר במשנ"ב ס"ק י, אבל מ"מ דעתו שבדיעבד יצא). תשובה: יתכן וצ"ע".

יא] מושכים ידיהם מן הפת: ציורים.

א. אם הסירו את המפה בלבד.

1. לא מברכינן.

(א) אור לצינון (ח"ב פרק י"ב הע' י"ג) – "ויש להסתפק, אם הסירו את המפה בלבד, אי חשיב כעקירת שולחן או לא, ונראה שאין לברך, שהרי אף אם עוקרים לגמרי את השולחן יש מפקפקין שלא לברך, ומשום שכיום לעולם אין אנו מסלקים ידינו מן הפת עד ברכת המזון, וראה בזה בכה"ח שם אות י"ד, ואם כן די לנו לומר שבעקירת שולחן ממש סמכינן על כל הפוסקים האומרים שדין זה שייך גם כיום, אבל אם מורידים את המפה בלבד, אין להחשיב דבר זה כסילוק מן הפת".

(ב) שערי הברכה (פרק ח' הע' י"ב).

2. נחשב סילוק השולחן.

(א) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה סוף פרק ח' אות א') – "שאם מחליפים את המפה הוי כמו סילוק".

ב. ערב פסח שחל בשבת.

1. אינו נחשב "כסילוק השולחן".

(א) חשב האפוד (ח"ג סי' י', ע"ה ח"ב סי' קל"א) – "וכתבת אתה שמסתבר לך דכה"ג שעושים בשבת ערב פסח שכל מה שמושכים ידיהם מן הפת אינו אלא כדי שיוכלו לאכול בשר ודגים באין מפריע, הכל מודים להרשב"א שאין לברך על מזון שאוכלים אחר כך להשביע. ונראים לי דברייך נכונים, ובפרט שכן נוהגים. ודוגמא לזה מה דאיתא בט"ז יו"ד סי' פ"ט אות ג' לסילוק בין בשר לחלב, דכל סילוק על מנת לאכול הלאה אין זה בעצם סילוק אלא הכנה לאכילה".

(ב) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ע"ח אות ב', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות מ"ז, ח"ג פרק נ"ו אות י"ג, שיעורי מרן ברכות דף נ"א:–) "ודע, דדין זה הוא אע"פ שהלחם שאוכל בתחילת הסעודה לא נאכל על אותו שולחן שאוכל עליו את יתר המאכלים (כגון בערב פסח שחל בשבת שאוכל הלחם בפנינה הרחק מהשולחן, ואח"כ אוכלים בשולחן בלי לחם)".

(ג) חוט שני (פסח פרק ט"ו ס"ק ב' אות א') – "והנה כשחל ערב פסח בשבת שסועדים סעודת שחרית בפת חמץ, ויש נוהגים שאחרי שגמרו מלאכול הפת אוכלים באותה הסעודה מאכלים שהתבשלו בכלי פסח, ויש שאף עוברים לאכול במקום אחר להמשיך סעודתם בלא פת חמץ, ויש לדון אם יש בזה דין סילוק סעודה להצריך ברכה לפנייהם, וכן אם יש בזה משום שינוי מקום. והנראה דיסוד דינא ד'סילוק ידיהם מן הסעודה' הוא משום שהפסיקו את סעודתם וכלשון הגמ' 'חברים שהיו מסובין ועקרו רגליהם', ובוה נחלקו הפוסקים די"א דוקא אם סלקו את השולחנות דנראה כסעודה אחרת, או סגי שעקרו אף שלא סלקו השולחן, מ"מ בעינן סילוק גמור מהסעודה שסעד בה, משא"כ הכא שדעתו מתחילת הסעודה שזהו יהיה סדר סעודתו, לאכול מתחילה פת חמץ ואח"כ מסלק ידיו מהחמץ מחמת איסור חמץ וממשיך לאכול מאכלי פסח, והם דברים הבאים מחמת הסעודה כבשר ודגים וכיוצ"ב, א"כ כל הסעודה היא המשך אחד וסעודה אחת, ואין זה סילוק ידיו מן הסעודה אלא סילוק ידיו מן החמץ, ואין לזה שייכות לדינא דסילוק ידיו מן הסעודה. שוב הראוני שכעין זה כתב בתוס' רבינו יהודה החסיד שהקשה ... והשתא דקאיתכן להכי, ה"ה אם סעד פת חמץ והגיע זמן איסור אכילת חמץ, לא מיקרי שסילוק ידיו מן הסעודה, דהדברים הבאים מחמת הסעודה כבשר ודגים אף דלא שייך למימר בהו שהם טפלים לפת שהרי אסור לו לאכול כעת פת חמץ, מ"מ הרי הם טפלים לעצם הסעודה שהיא היתה סעודת פת, והרי הדברים שמלפתים בהם את הפת לא צריך שיאכל בהם כל הזמן גם פת, דהסעודה חשיבותה נקראת על שם הפת שהיא העיקרית, והפת מגדירה את הסעודה, וכיון שדברים אלו טפלים לסעודה שפיר מיקרי סעודה אחת ולא הוי סילוק ידיו מן הסעודה אף שהגיע זמן איסור אכילת חמץ".

(ד) וזאת הברכה (עמ' ע"ח אות ב') – "האוכל לחם רק בתחילת הסעודה, ובהמשך הסעודה אוכל מאכלים בלי לחם, הורו מפוסקי זמננו שאין זה דומה לדין 'סילוק שולחן', ולכן אינו מברך על התבשילים שאוכל אחרי כן. זאת אע"פ שהלחם שאוכל בתחילת הסעודה לא נאכל על אותו שולחן שאוכל עליו את יתר המאכלים, כגון בערב פסח שחל בשבת, שאוכל הלחם בפנינה הרחק מהשולחן, ואח"כ אוכלים בשולחן בלי לחם".

2. מראי מקומות – קנין תורה בהלכה (ח"ג סוף סי' נ"ה), פסקי תשובות (אות ט').

ג. מזמן שאסור לאכול חמץ.

1. אינו דין "כסילוק השולחן".

- (א) עי' תוס' ר' יהודה (ברכות דף מא: ד"ה טעונים) – "ומ"מ פת פוטרת יפה ברכת שהכל מאכילת פסח, כדפרי' לעיל, אעפ"י שאוכלים אותו בלא פת, לרבנן דלית להו כריכה כהלל, כי מה שנאכל בלא פת אינו אלא מחמת המצוה, ולא מחמת שקצים בפת ומושכי ידיהן [ממנה]".
- (ב) הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ד ריש עמ' קי"א) – "דכשנאסר באכילת הפת מחמת איסור חמץ א"צ לברך על שאר דברים דאכתי סעודה אחת היא".
- הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ח' סעי' י"ד) – "הגיע זמן איסור חמץ באמצע סעודתו, אע"פ שפוסק מלאכול פת אין צריך לברך ברכה שלפניה על שאר מאכלים, שהרי זה המשך הסעודה".
- (ג) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ד ריש עמ' קי"א, וזאת הברכה עמ' ע"ח אות ב', שיעורי מרן ברכות דף נא:, אשרי האיש או"ח ח"ג פרק נ"ו אות י"ג) – "שגם בע"פ שחל להיות בשבת, ואכל פת בפניה, וממשיך הסעודה אחר זמן איסור חמץ, נחשב להמשך הסעודה".
2. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות י').

ד. נטל כוס לברך.

1. בה"ל (סעי' ב' ד"ה למשך) – "ואם נטל הכוס לברך שהוא היסח הדעת גמור וכמבואר בסימן קע"ט לכאורה אף בזמנינו אין לך סילוק סעודה יותר מזה ואם אכל אח"כ איזה דבר יש לו לברך תחלה וסוף ולא נפטר בבהמ"ז ומתחלה בודאי יש לו לברך אף על דברים שנפטרים בתוך הסעודה מן הברכה לגמרי [דגם לפת עצמו צריך ברכה לרוב הפוסקים אחר שנטל הכוס לברך כמבואר בסימן קע"ט] אלא דגם לבסוף יהיה צריך ברכה אז וכ"כ הגר"ז בפשיטות וכ"מ מהמ"א סימן ר"ח סקכ"ד אכן המאמר מרדכי שם בסקל"ה חולק ע"ז עיי"ש. ובדברים הבאים מחמת הסעודה נראה ודאי דיש לסמוך על דעתו שלא לברך דבלא"ה יש ראשונים דסברי דהגמרא לא קאי על דברים הבאים מחמת סעודה וכנ"ל".
2. וזאת הברכה (סוף פרק ח') – "מג"א ... מאמר מרדכי ... ולמעשה, טוב שלא לאכול ולשתות אחרי שהסיח דעתו מהסעודה, כדי שלא להיכנס לספק זה (ע"פ קעז בה"ל ד"ה למשוך, ובלאו הכי אין לאכול אחרי הסח הדעת, כמבואר בסי' קעט מ"ב ט, והנ"מ היא לגבי שתיה)".
3. מראי מקומות – חזו"א (או"ח סי' כ"ז ס"ק ד', ס"ק ז', סי' ל"ב ס"ק ז').
- (א) לענין ברכה אחרונה לגבי היסח הדעת - עי' סי' קע"ט, לשיטות ומראי מקומות.

יב [שילוק השולחנות לפני ברה"מ - האם יש לברך כשאוכלים בסעודת נשואין לאחר הסעודה וסילוק השולחנות לפני ברכת המזון.

א. מברכין.

1. אור לציון (ח"ב פרק י"ב אות י"ג, הע' י"ג) – "האוכל עוגות או פירות לאחר הסעודה קודם ברכת המזון, האם מברך עליהם ברכה אחרונה לפני שמברך ברכת המזון. תשובה. על עוגות ומשקאות אין מברכים ברכה אחרונה לפני ברכת המזון בכל אופן, ועל פירות מברך ברכה אחרונה לפני ברכת המזון רק אם סילקו את השלחן מלפניו קודם שהביאו לפניו את הפירות. והדבר מצוי בחתונות, שמסלקים לגמרי את השולחנות, ולאחר מכן מביאים פירות, וצריך לברך עליהם ברכה ראשונה וברכה אחרונה לפני ברכת המזון".
2. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה סוף פרק ח' אות ג', חשוקי חמד ברכות עמ' רנ"ד, קב ונקי ח"א או"ח סי' ס"ו, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות נ"ה) – "בחתונות שמזיזים את השולחנות כדי לפנות מקום לריקודים לכבוד החתן והכלה ... שנחשב הדבר לסילוק השולחן, וצריך לברך לפני ואחרי המאכלים שאוכל אז לקינוח".
3. שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה ד"ה סימן קע"ז) – "סימן קע"ז במג"א סק"ז ול"נ שהטעם כמ"ש תר"י דוקא בימיהם שהיו נוהגין לעקור השולחנות אבל אנו שאין מסלקין השולחן כתוך הסעודה דיינינו ליה ע"כ לפעמים בסעודות גדולות כגון חתונות שנוהגין להסתלק מן הסעודה ולעסוק בשמחת חתן וכלה ומסלקין הכל מעל השולחן ואף את הכלים וגם עוקרין כמה שולחנות לפי"ז לכאורה צ"ע להקל אף בזה"ז והיה צריך לברך לפנייהם ולאחריהם".
4. שערי הברכה (פרק ח' סעי' ז').

ב. לא מברכין.

1. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה מועדים ח"ב פרק ט' הע' שס"ו, וזאת הברכה סוף פרק ח' אות ג') – "ומה שמצוי שמסלקין השולחנות לאחר סעודת הנשואין קודם ברהמ"ז לצורך הריקודים, אין בזה משום סילוק דעקירת שלחן, שהרי השלחן המרכזי ששם מסובים החתן ושושביניו נשאר על מקומו, וגם אין מטרת העקירה לשם גמר הסעודה אלא ליתן מקום לריקודים, אבל אין הקהל מסיח דעת מאכילה, ולא בשם עקירת שלחן תליא מלתא אלא שזה היה בזמנם סימן לסילוק וגמר הסעודה, ולכן כל שאין דעתם לעקירה וסיום אכילה אין מתחייבין בברכה על ידי זה, וכמ"ש הפוסקים דאין דנים בזה אלא לפי מנהגי הסעודה שבאותו דור ומקום, ואדרבה פעמים שיש לדון דהוי כסילוק גמור אף שלא עקרו השלחן בפועל, וכמ"ש בבה"ל סי' קע"ז ס"ב (ד"ה שאין אנו) לצדד דבסעודות גדולות שמצוי שמסלקין ידיהם מן הפת ואוכלים רק מיני מתיקה לכאורה צריך לברך עיי"ש. ובאמת צ"ע למה נקט דוקא סעודות גדולות הרי הדבר מצוי בכל סעודה שאוכל בסופה ליפתן, ואין רגילין כלל לאכול אח"כ פת, ונמצא שבאכילת הליפתן משך ידו מן הפת ואם ירצה שוב לאכול דגים או בשר וכדו' מ"ט לא יברך, וכמו כן בסעודות שיש בהם סדר מאכלים קבוע, כגון במלונות וסעודות גדולות שיש רשימה מסודרת של המאכלים שיוגשו למסובים לכאורה להמ"ב אם יוסיף לאכול אח"כ צריך לברך (ועיין עוד בה"ל סי' קע"ט ס"א ד"ה ואפילו וד"ה אין צריך), אבל מ"מ אין המנהג כן (ועיין גם כה"ח סי' קע"ז סקי"ד), וכנראה סומכין להקל דכל שאינו עושה מעשה של סילוק אינו מברך".
2. הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה סוף פרק ח' אות ג') – "שמכיון שמסלקים את השולחנות רק כדי לפנות מקום לריקודים, ובדעתם לאכול מנה אחרונה, אין צורך לברך עליהם ברכה אחרונה, אך לפנייהם מברך ראשונה, אם הם באים לקינוח".

3. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ז' טור ב') – "דזה לא חשיב סילוק השלחן מה שמסלקים את השלחנות בחתונות לאחר הסעודה קודם ברכת המזון דאין מטרת העקירה לשם גמר הסעודה אלא לעשות מקום לריקודים".
4. חוט שני (ברכות סוף ס"ק י"ג [עמ' קע"א], אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ז' טור ב') [לשונו מובא לקמן] – "ועל הכיבוד שאוכלים בסעודת נישואין לאחר הסעודה וסילוק השלחנות לריקודים ולפני ברכת המזון, אין לברך לפניהם, כיון שהשלחן של המזרח וכן השולחן של הכיבוד עדיין נשאר במקומו, לא חשיב כסילוק השולחן".
5. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ז' טור ב') – "דעל הכיבוד שאוכלים בסעודת נישואין לאחר הסעודה וסילוק השלחנות לריקודים ולפני ברכת המזון אין לברך כיון שהשלחן של המזרח והשלחן של הכיבוד נשאר לא חשיב כסילוק השלחן".
6. עי' וזאת הברכה (סוף פרק ח' אות ד') – "ולמעשה נראה שאין לברך ברכה אחרונה על מיני מתיקה שאוכל אחר סילוק השלחנות בחתונה, ולא ברכה ראשונה ואחרונה על שתיה ששותה אז, כיון שספק ברכות להקל. ובפרט אם מסדרים בצד העולם מאכלים משביעים, נחשב הדבר להמשך הסעודה לכל השיטות, ואין הדבר מוגדר כ'סילוק שולחן'".
7. מנחת חן (המאור חת"ג עמ' מ"ב).

ג. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ח').

1. אג"מ (רשומי אהרן ח"ב אור"ח סי' קע"ז אות ב') – "אין לברך ברכה נפרדת על אכילת עוגות מ-viennese table, שהם נחשבים עדיין לחלק מהסעודה".
2. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ז' טור א') – "דהרצה להמשיך לאכול בסעודת נישואין אחרי שמסלקין את השלחנות שיכוין בתחילת הסעודה שמברך על דעת להמשיך לאכול אף לאחר סילוק השלחן או בשעה שמסלקין את השלחנות שיקח פת בידו ויאכל מזה ויכוין שהוא ממשיך בסעודתו בלי שולחן".
3. הגר"ח זצ"ל (עלי שי"ח עמ' ק"ט אות א') – "שאלה: כשמסלקין כל השלחנות בחתונות, ונשאר ראש השולחן וכולן נטפלין אליו, האם זה נקרא כגמר הסעודה. ונ"מ אם חייב לומר ברכה כשעדיין רוצה לאכול. תשובה: אם סלק השולחן יתכן שחייב".
- הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ז' טור ב') – "דזה לא חשיב סילוק השלחן מה שמסלקים את השלחנות בחתונות לאחר הסעודה קודם ברכת המזון דאין מטרת העקירה לשם גמר הסעודה אלא לעשות מקום לריקודים".
4. וזאת הברכה (סוף פרק ח' אות ה') – "ומי שרוצה להנצל ממחלוקת הפוסקים ישמור קצת פת (אפילו פחות מכזית) עד סוף הסעודה כדי שיחשב שלא סילק דעתו מן הפת, ואז לכו"ע אינו צריך לברך על מה שאכל, אלא אם כן אוכל דבר לקינוח שמברך ברכה ראשונה".
5. מעדני אשר (ברכות סי' ל"ח) – "ומה שלא מסלקים את שולחן ה'מזרח', לכאורה אם עדיין לא חילקו את חלת החתן אכתי לא מקרי סילוק ידיים מן הפת, אבל אם חילקו כבר את החלה לכאורה לא מהני מה שנשאר רק שולחן ה'מזרח' כדמשמע מתוס' מ"ב ע"א ד"ה סלק, שהיה מנהגם לסלק את השולחן רק מלפני שאר המסובים ולא מלפני המברך, הרי דהשארית שולחן אחד עבור בהמ"ז לא מפקיע מידי סילוק. ואולי היות שלפעמים מניחים עוגות על שולחן בצד עבור אלו שמגיעים מאוחר וגם הסועדים קודם לכן יכולים לקחת מהם, ועוגות אלו הם פת הבאה בכיסנין שדינם כספק פת לכן מקרי שלא מושכים ידיהם מן הפת גם אחר סילוק השולחנות, ובזה יש להליץ על מנהג העולם שאינם מברכים אחר הסעודה גם בחתונות".

יג] קובע סעודתו על הפירות - סעיף ג'.

- א. מחבר (סעי' ג') – "ואם קובע ליפתן סעודתו על הפירות, הוו ליה הפירות כדברים הבאים מחמת הסעודה; ואפילו אם אוכל מהפירות בתחלת סעודתו בלא פת, אינו מברך לא לפניהם ולא לאחריהם, ויש חולקין, ולכן טוב שיאכל בתחלה מהפירות עם פת, ואז אפי' אם אח"כ יאכל מהם בלא פת אינם טעונים ברכה כלל".
1. מ"ב (סי' ר"ח ס"ק י"ג) – "דכיון שהוא חולה וצריך להשקדים עיקר קביעת סעודתו לכתחלה הוא עליהם והו"ל כקובע סעודתו על הפירות דאינו מברך עליהם וכדלעיל בסימן קע"ז ס"ג עי"ש".
2. חזו"א (דינים והנהגות אור"ח פרק ו' אות ח') – "פ"א אכל בננות באמצע סעודתו, בלא לחם, ולא בירך בופה"א ואמר הטעם שאצלו הוא עיקר הסעודה".
3. עי' לעיל - סעי' א' ציור ב'.

יד] שכנים: שלחו לו מבית אחרים - סעיף ה'.

א. טעם הדין.

1. חזו"א (אור"ח סי' כ"ז ס"ק ט') – "מ"ד א' תוד"ה באוכל כו' א"נ בשעה שאכל כו' לא היה, וכ"ה בשו"ע ס"ס קע"ז, מבואר מזה דהא דעיקר פוטר את הטפל, אין פירושו דטפל א"צ ברכה, דנטל חיוב ברכה ממנו כיון שהוא רק טפל אלא פירושו שהטפל א"צ ברכה דידי', אלא שצריך עתה ברכת העיקר, והוי עתה העיקר והטפל ברכותיהן שוות, וברכת העיקר הוא גם ברכת הטפל, והלכך כשלא היה הטפל בשעת ברכה ולא היה דעתו עליו לא מפטר".
2. הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב סק"כ) – "דהא דטפל א"צ ברכה, אין הביאור משום דנפטר מברכה, אלא משום שברכתו נכללת בברכת העיקר, וכמש"ל סק"ד סק"ג ע"ש, ע"כ בעיני דוקא שיכלל הטפל בדעתו מראש, ונראה שאף בפת הוא כן דאם לא היה דעתו על הפת ששלח לו שכנו צריך ברכה אף אם נשאר פת משלו, מיהו כשיחסי שכניו טובים שרויים בין השכנים, א"צ ברכה דמיקרי דעתו עליו".

ב. כשאוכלים עם הפת.

1. עדיין צריך ברכה.

- (א) גר"ז (סעי' ה') – "אבל אם ידוע שלא היה דעתו על זה כלל כגון שאחר שבירך על הפת שלחו לו דורון מבית אחרים שאינו סמוך עליהם ולא היה דעתו על הדורון אינו נפטר בברכת הפת אפילו הוא דבר שדרכו לבא ללפת את הפת ומלפת בו את הפת".
- (ב) מ"ב (ס"ק כ') – "שדרכו לבוא וכו'. ר"ל וגם אוכלן עם הפת כיון שהוא מבית אחרים שבודאי לא היה דעתו עליהם כלל אין נפטרינן בברכת הפת".
2. אינו מברך.
- (א) ערך השלחן (על סעי' ה') – "[ולא היה דעתו]. נראה לי שדין זה הוא כשאוכלן בלא פת דאם באוכלן עם פת עיקר וברכת הפת פוטרתו והדבר ברור שאין לחזור ולברך על הפת שנית כשאוכל עמו מהדורון".
- (ב) ערה"ש (סעי' ט') - לשונו מובא לקמן.
3. מראי מקומות – הר"ג הנפלינג (אוצרות ירושלים גליון ז' עמ' ש"נ).

ג. במקום שאינו מצוי ששולח אחד דורון לחבירו.

1. צריך לברך.
- (א) לבוש (סעי' ג') – "אם אחר שבירך על הפת שלחו לו דורון מבית אחרים, אפילו הוא מן הדברים שדרכו לבא בתוך הסעודה ללפת בו את הפת, יש אומרים שצריך לברך עליו לפניו כדין נמלך, דהא לא היה דעתו עליו בשעת ברכת המוציא. ואין נוהגין כן, מפני שבינינו הוא דבר מצוי ששולח אחד דורון לחבירו, ואמרינן דודאי היה דעתו בשעת ברכה על כל מה שיביאו לו בתוך הסעודה שהוא שייך לסעודה".
- (ב) גר"ז (סעי' ה'), סדר ברכת הנהנין פרק ד' סעי' ו') – "אבל אם ידוע שלא היה דעתו על זה כלל כגון שאחר שבירך על הפת שלחו לו דורון מבית אחרים שאינו סמוך עליהם ולא היה דעתו על הדורון אינו נפטר בברכת הפת אפילו הוא דבר שדרכו לבא ללפת את הפת ומלפת בו את הפת ועכשיו אין העולם נזהרים בזה במדינות אלו מפני שבינינו הוא דבר מצוי שאחד שולח לחבירו דורון בסעודה אפילו מבית אחרים".
- (ג) ערה"ש (סעי' ט') – "ורבינו הרמ"א כתב על זה וז"ל ולא ראיתי נזהרים בזה ואפשר דטעמא שסתם דעת האדם על כל מה שמביאים לו בסעודה עכ"ל ואין זה טעם מספיק כמובן א"כ במקום שכן דרך השכנים לשלוח זל"ז או הקרובים שולחים זל"ז אבל בלא"ה אם במקרה שלח אחד לחבירו באמצע הסעודה איזה תבשיל צריך לברך עליו ברכתו אם לא כשאוכלם עם פת דאז נעשה טפל להפת וא"צ לברך ופשיטא אם שלחו לו פירות דצריך לברך בכל עניין אפילו כשרגילין לשלוח לו אם לא שיאכל כל הנשלח לו עם פת [עמג"א סק"י]".
- (ד) קצות השלחן (סי' מ' סעי' ו').
- (ה) ותן ברכה (עמ' צ"ח).
2. אינו מברך [לבני אשכנז].
- (א) וזאת הברכה (פרק ח' הע' ד', מעיין הברכה פרק ט"ז אות ה', עי' הע' ד') – "התה"ל (קעז ד) הסתפק ... בדעת הרמ"א שכתב שלא לברך על דורון: האם זה בגלל שמנהג שכנים לשלוח דורון - וכך כתבו הלבוש קעז ג', העה"ש שם ט, גר"ז סבה"נ פ"ד ז; או בגלל שדעת האדם על כל מה שיביאו לו אף שאין הרגילות כך - וכך משמעות המאמר מרדכי קעז ז, והא"ר שם, וכן נראה דעת המ"ב, התבאר ב'ליבון הלכה'. ולמעשה נראה להכריע לבני אשכנז, שסב"ל, ואין לברך על כל מה שיביאו, אף אם אין הדרך לשלוח (אלא אם כן לא אכל פת). ובני ספרד יברכו - אף אם הדרך לפעמים לשלוח, אא"כ הרגילות היא לשלוח, אז נראה שגם המחבר יודה שאין לברך. וטוב כשמגיע מאכל בסעודה ממקום בלתי צפוי, לברך על סוכר וכדומה ויפטור את המאכל החדש ב'שהכל'. ובמקרה שקנה לעצמו לחם, או כל מאכל אחר, ואחר כך החליט לקנות ולאכול עוד, צריך לברך על הלחם החדש. ואינו דומה למאכל ששלחו לו שלדעת הרמ"א אינו מברך, כיון שמעשיו מוכיחים שלא היה בדעתו לאכול כי אם הלחם שקנה (קעז מ"ב יח. ואם החליט לאכול עוד ממה שבבית, אינו מברך עליו, שכל מה שהיה בביתו מסתמא דעתו עליו, ראה תה"ל קעז ד. ואם לא קנה עתה הלחם אלא אכל ממה שהיה בבית, ואח"כ ראה שחסר לחם וצריך לקנות עוד, נראה שא"צ לברך על מה שיקנה, כיון שאין 'מעשיו מוכיחים', ודומה לדין המובא בשו"ע קעט א. ונראה שאם אדם אוכל במסעדה והזמין מעט אוכל, ואח"כ החליט להזמין עוד, שאינו מברך, כיון שדרכו בכך)".
3. מראי מקומות – תהלה לדוד (ס"ק ד').

איזהו דברים קרויים הפסק בסעודה

סימן קע"ח

[ח] היוצא מחדר לחדר: הגדר.	[א] שינוי מקום - סעיף א'.	טו] שטח פתוח - סעיף ג'.
[ט] היוצא מדירה לדירת חבירו באותו בנין.	[ב] חדר אחד: מפינה לפינה.	[טז] הולכי דרכים - סעיף ד'.
[י] ביוצא לחדר מדרגות.	[ג] מחדר לחדר.	[יז] סוגי מאכלים - סעיף ה'.
[יא] ביוצא למרפסת שאינו מקורה.	[ד] מבית לבית.	[יח] התפלל באמצע הסעודה - סעיף ו'.
[יב] ביוצא לחצר.	[ה] דעתו בשעת הברכה - רמ"א סעיף א'.	[יט] ישן בתוך סעודתו - סעיף ז'.
[יג] שאר ציורים.	[ו] רואה מקומו הראשון: הלכות.	[כ] בשאר דברי רשות - רמ"א סעיף ז'.
[יד] הנחת מקצת חברים - סעיף ב'.	[ז] רואה מקומו הראשון: הגדר.	

סוגיא - פסחים (סוף דף ק: - סוף דף קב.).

ספרים - ברכת הבית (שער כ'), **קצות השלחן** (סי' נ"ז).

דור המלקטים - הברכה ומקומה (טווערסקי), **וזאת הברכה** (פרק ו'), **ותן ברכה** (פרק ט'), **פתחי הלכה** (אנגלית, פרק ו' ח"ג), **שערי הברכה** (פרק ט').

א] שינוי מקום - סעיף א'

א. **שאלה א' - מהו שינוי מקום: אם רק מבית לבית או אפילו מחדר לחדר.**

1. רק מבית לבית, אבל מחדר לחדר [מבית לעליה] לא נקרא שינוי מקום - רש"י (פסחים דף קא: ד"ה ממקום).
2. אפילו מחדר לחדר נקרא שינוי מקום - ר"ת (פסחים דף קא:), רי"ף (פסחים דף כ.), תוס' (פסחים דף קא. ד"ה אבל, דף קא: ד"ה אלא), רשב"ם (פסחים דף קב. ד"ה תניא), רא"ש (פסחים פרק י' סעי' ו'), ר"ן (פסחים דף כ. ד"ב סבור), טור (סעי' א').
3. מראי מקומות - בה"ל (סעי' ב' ד"ה בבית).

ב. **שאלה ב' - באיזה דברים שייך דין שינוי מקום: אם רק דברים שאין צריכין ברכה במקומם, או כל דבר.**

1. פסחים (דף קא:) - "יתב רב חסדא וקאמר משמיה דנפשיה: הא דאמרת שינוי מקום צריך לברך, לא אמרן אלא בדברים שאין טעונין ברכה לאחריהן במקומן, אבל דברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומן, אין צריך לברך. מאי טעמא, לקיבעא קמא הדר. ורב ששת אמר: אחד זה ואחד זה צריך לברך".
2. רק דברים שאין צריכין ברכה במקומם, פסק כר' חסדא - תוס' (פסחים דף קא: ד"ה אלא, ד"ה כשהן), רשב"ם (פסחים דף קב. ד"ה תניא), סמ"ק (מצוה קנ"א), רא"ש (פרק י' סי' ו'), טור (סעי' א').
3. כל דבר, פסק כר' ששת - ר"ת (פסחים דף קב.), רי"ף (פסחים דף כא:), רמב"ם (ברכות פרק ד' הל' ג'), בעל המאור (פסחים דף כ.).

ג. **שאלה ג' - שינה מקומו, מה דין לברכה אחרונה.**

1. צריך ברכה אחרונה, הוא סעודה אחרת לגמרי - רמב"ם (ברכות פרק ד' הל' ג').
2. אינו צריך ברכה אחרונה, הוי רק הסח הדעת - תוס' (פסחים דף קא: ד"ה כשהן), רא"ש (פסחים פרק י' סעי' ו'), טור (סעי' א').

ד. **הלכה: בני ספרד.**

1. שינוי מקום מחדר לחדר הוי שינוי.
2. אין חילוק בין דברים שצריכין ברכה במקומם או לא - מחבר (סעי' א').
(א) חושש לחומרא כהרמ"א, ספק ברכות להקל - חסד לאלפים (ס"ק א'), בן איש חי (שנה א' פ"ב בהעלותך אות ב'), "ואנו קי"ל סב"ל אפילו נגד מרן ז"ל שקבלנו הוראותיו", כה"ת (ס"ק א', ס"ק י"ד, "הסכימו האחרונים כדברי מור"ם ז"ל משום דק"ל סב"ל"), הגר"מ אליהו זצ"ל (הע' בזאת הברכה עמ' שנ"ט אות ד'), הליכות עולם (ח"ב עמ' ל"ט אות ב'), ילקוט יוסף הע' א' ד"ה ואחר), ילקוט יוסף (סעי' ג').
(ב) פסק כמחבר - עי' אור לציון (ח"א סי' י"ז, ח"ב פרק י"ב סעי' י"ד, הע' י"ד, "אין לו להמשיך לאכול, אלא יברך מיד ברכה אחרונה על מה שאכל, ויחזור ויברך ברכה ראשונה על מה שרוצה לאכול [דאף דקי"ל בדיעבד כהרמ"א ומשום ספק ברכות, מ"מ לא חיישינן לברכה שאינה צריכה]").
3. צריך ברכה אחרונה - מחבר (סעי' א').
(א) לכאורה מי שחושש לעיל להרמ"א, ה"ה כאן. צ"ע.

ה. **הלכה: בני אשכנז.**

1. שינוי מקום מחדר לחדר הוי שינוי - רמ"א (סעי' א'), קיצור שו"ע (סי' נ' סעי' י"ג, סעי' ט"ו).
2. רק דברים שאין צריכין ברכה במקומם - רמ"א (סעי' ב'), קיצור שו"ע (סי' נ' סעי' י"ג), מ"ב (הקדמה).
3. אינו צריך לברך ברכה אחרונה, רק עצה טובה - רמ"א (סעי' ב'), קיצור שו"ע (סי' נ' סעי' י"ג), מ"ב (הקדמה).

א) אג"מ (או"ח ח"ה סי' ט"ז אות י') – "והמחבר בש"ע ריש סימן קע"ח פסק דכשחזר צריך לברך תחילה ברכת המזון על מה שאכל, וליטול ידיו ולברך המוציא. ובאכילת פירות יברך אחריו אף במקום האחר, ולברך אם ירצה לאכול עוד פירות מתחילה אף כשיחזור. ולהרמ"א א"צ לברך ברכת המזון וברכה האחרונה, אף לא בפירות, אלא רק ברכה ראשונה, ובפירות דווקא. שלכן לדינא הוא כהרמ"א, ות"ח יראי ה' יש להם להחמיר כב' השיטות, שלכן יראו שלא יבואו לידי כך".

ו. מצד הסח הדעת: ביאור הדבר.

1. נשמת אדם (כלל י"ב ס"ק א') – "נ"ל דדעת מהר"ם דדוקא באכילה אמרינן דשינוי מקום הוי כהיסח הדעת, דזימנין דמימלך ולא אכל, ואפילו כשאינו מסיח דעתו לא פלוג רבנו, וכן לענין קידוש, משא"כ במצוה המוטלת על האדם כגון סוכה וציצית שדעתו לקיים המצוה, אף שהם ב' מצות, מ"מ ליכא היסח הדעת".

2. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה מועדים פסח פרק ט' הע' קע"ו) – "ביאר רבנו יסוד דין זה, דהנה לכאורה יש לתמוה, הרי אבוהון דכולהו הפסקות הוא דין היסח הדעת, ואעפ"כ קי"ל שהיושב אצל שלחנו ולא קם ממנו, אף אם מתעסק בענינים אחרים כגון שמעיין בתלמודו עד שכמעט שכח שהוא באמצע סעודתו, אינו מברך שנית, ולעומת זה אם בירך המוציא וטרם שטעם שמע רעם וברך עליו, או ענה אמן על ברכת ציצית של חברו וכדו', מברך שנית [-אבל בענה אמן על שמיעת אותה ברכה שברך גם הוא, ראה הליכות שלמה תפלה פכ"ב סי"ג דמספק לא יברך שנית], אע"פ שודאי לא אסח דעתיה כלל. ברם ביאור הדבר, דהכלל שקבעו חז"ל בזה הוא דכל שנראה מצד הפעולה כהיסח דעת חשיב הפסק, ולכן בענה אמן אין מתחשבין בדעתו אלא בהפעולה של דיבור בענינים אחרים, ולעומת זה אם רק שהה באמצע הסעודה על שלחנו כנ"ל אינו מברך (ומיהו בין ברכה לטעימה יש לדון, דאף שמבואר במ"ב סי' ר"ו סקי"ב דאם שהה בשתיקה אינו חוזר ומברך בדיעבד אם לא הסיח דעתו [משום ספק ברכות להקל עי"ש], מ"מ אם היה טרוד במשנתו ובין הברכה לטעימה התעמק במחשבתו בסוגיא, יתכן שצריך לברך שנית [-ועיין א"א בוטשאטש שם]). וכן מוכח ממה שמברכין בפה"ג על כוס ברכת המזון (סי' ק"צ ס"א) אע"פ שידע בבירור שעתיד לשתותה לאחר בהמ"ז וא"כ לא הסיח דעתו משתיית יין, וע"כ דכיון שסוף סוף בהמ"ז היא פעולה של סילוק מאכילה ושתיה אין מתחשבין בדעתו. וגדר זה הוא פתח להבין ולהורות בהך דינא דשינוי מקום, דאף אם בדעתו להמשיך אכילתו בבית אחר, מ"מ כיון דהציאה היא פעולה של הפסק חוזר ומברך (ורק בהליכה מחזר לחזר שאינה פעולת הפסק גמורה מתחשבין גם בדעתו)".

ז. מי שיש לו ספק אם צריך לברך, אם יכול לעקור ממקומו כדי להתחייב ברכה.

1. יכול לעקור ממקומו כדי להתחייב ברכה, ולא נחשב שגורם ברכה שאינה צריכה.

א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ' אות א') – "שאף בכוונה יכול לעשות שינוי מקום כדי שיתחייב בברכה ולא נחשב שגורם ברכה שאינה צריכה, דכיון דאינו יכול לאכול מחמת שרוצה לעשות כדן הלכתחלה שפיר עושה דהרי היא צריכה כדי שיוכל לאכול לכתחלה".

ב) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה מועדים פסח פרק ט' סוף הע' קע"ו) – "שאדם המסופק אם חייב בברכה על אכילה מסוימת, מותר לו לשנות מקומו באופן שיתחייב ע"י כך בודאי בברכה, ואין לחוש בזה לגרם ברכה שאינה צריכה, הואיל ועושה כן כדי לצאת מן הספק".

ג) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ה סוף עמ' רע"א, אשרי האיש ח"א פרק ל"ג סוף אות ה') – "ודע, דכשיש ספק אם צריך לברך, יכול לעשות שינוי מקום באופן שיתחייב בברכה ואין בזה משום ברכה שאינה צריכה".

ד) פתחי הלכה (ארטסקרול, ריש עמ' קפ"ח, פרק ו' הע' קכ"ט).

ח. חוזר מיד.

1. לא מקרי שנוי מקום כלל.

א) מור וקציעה (סי' קע"ח ד"ה בין) – "בין שהלך וחזר למקומו שינוי מקום מקרי. צריך להשמר כאן מן הטעות, לכן דע לך שכל שנוי מקום הנזכר בסימן זה דהוי כהסח הדעת, היינו כשיש בו כדי הסח הדעת, שעקר והניח מקומו זה שישב בו לסעוד כאן והלך למקום אחר ולא ראה מקומו עוד ושהה שם. אבל אם הלך ממקום למקום, ולא נתעכב כלל כדי שייסיח דעתו אלא חזר מיד, ודאי לא מקרי שנוי מקום כלל, וכדכתב בהגה כאן דאם היה דעתו לאכול במקום אחר לא מקרי שנוי אפילו לפטור אכילתו במקום אחר, כ"ש שאינו חשוב הסח הדעת כשדעתו לחזור מיד למקום אכילתו שלא שנה מקום אכילתו ולא הסיח דעתו ממנו לגמרי, דא"צ לחזור ולברך. ואצ"ל כשרואה מקומו הראשון שעדיין דעתו עליו לחזור, דלא גרע מאם רצה לאכול במקום אחר ואפילו מבית לחצר דלא הוי שינוי (כמ"ש מג"א [ס"ק ב] בשם ראב"ד) כ"ש כשאינו נוטש מקומו רק עמד מעט והלך למקום אחר וחזר תכף, שאינו מצריכו לברך שנית. והוא הדין בקראו חברו ודבר עמו על פתח ביתו, כדמפרש תלמודא פרק הממונה [יומא ל, א] דבר עם חברו והפליג, וכן בתוספתא דמיתת הרא"ש כבסמוך קראו חברו לדבר עמו א"צ לברך, הפליג צריך לברך. הא בהדיא דבלא הפליג לא שייך כלל הסח הדעת להצריך ברכה אחרת. זה פשוט מאד לא הוצרכתי לכך אלא להוציא מדעת משובש, שהתריז כנגדי בזה, כסבור שאפילו לא הלך אנה ואנה אלא שנים שלש פסיעות ממקום אכילתו או שתייתו, ועמד על פתח החדר שישב בו לשמוע דבר השליח הבא אליו לידע מה בקשתו, ודבר עמו מעט ופטרו מיד וחזר למקומו ולאכילתו או לשתייתו בלי שום שהוי (שהמשקה בפיו ובמחשבתו והבשר בין שינוי והמקום עודנו בין עיניו ודעתו עליו לא עקר ולא הסיח דעתו ממנו כלל) זקוק הוא לברך שנית על מה שיאכל או ישתה עוד. והיה לשחוק בעיני, כי לא דעת ולא תבונה לו להבחין בין הפליג ולא הפליג (וע"ל סי' ק"ע ודוק) וזה פרי מבלי עולם שרוצים להורות מתוך משנת הש"ע מבלי ידיעת נביעת מקור הדין. ועיין לקמן (סימן תרל"ט דף רצה"א) בב"י לשון (תה"מ) [הה"מ]."

ב) בצל החכמה (ח"ו סי' ע"ג אות ב') – "אם אכל במכונת דברים שאינם טעונים ברכה לאחריהן במקומו, דבאלה צריך לחזור ולברך בשינוי מקום כמפורש ברמ"א שם, מ"מ מבואר בספר מור וקציעה (סי' קע"ח) שאם הלך ממקום למקום ולא נתעכב שם כלל כדי שייסיח דעתו אלא חזר למקומו מיד ודאי לא מקרי שנוי מקום כלל וכן בהלך ועמד על פתח ביתו לשמוע דבר השליח

הבא אליו ודבר אתו מעט ופטרו מיד וחזר למקומו לאכילתו או לשתייתו דלא חשיבא הפסק ע"ש. לכן ביצא מהמכונית ולא התעכב בחוץ וכגון שיצא לביהכ"ס לעשות צרכיו וכה"ג, ומכש"כ אם יצא להביא דבר מצרכי אכילתו (עי' שו"ע הרב סי' קע"ח סעי' ח')

ג) משנה הלכות (ח"י סי' ל"ו) – "ועיין מוק"צ ...".

ד) עי' ערה"ש (סעי' ב') – "ולוי נראה שהרמב"ם מפרש הפליג בזמן כלומר ששהה איזה זמן מסויים כחצי שעה וכיוצא בזה וגם כוונת הרמב"ם כן הוא ונכלל בלשונו שכתב קראו חבירו וכו' ויצא וכו' שזה מורה על שיהיו זמן ותמיהני על רבינו הב"י ... ואיך פסק בברכות דרבנן חומרא כזו וצ"ע".

2. אם קבע עליהם והם דברים שקביעתם קביעות אין שנוי מקום חשוב הפסק.

א) גר"ז (סעי' ח', סדר ברכת הנהנין פרק ט' אות י"ח) – "ואפילו בדברים שאין טעונין ברכה לאחריהם במקומם אם קבע עליהם והם דברים שקביעתם קביעות כגון שכר ומי דבש במדינות אלו אין שנוי מקום חשוב הפסק אם חוזר למקומו אלא כששהה חוץ למקומו כגון שהלך לדבר עם חבירו והפליג בדברים או שהלך לבית הכנסת או שהלך לאיזה עסק ושהה בו אבל אם לא שהה אפילו עשה איזה דבר מדברי הרשות בדרך עראי כגון שהוצרך לנקביו ונכנס לבית הכסא וכיוצא בזה אינו חשוב הפסק ואין צריך לומר אם דיבר עם חבירו ולא הפליג ואפילו הוא דבר הרשות ואין צריך לומר אם יצא להביא דבר מצרכי האכילה או השתייה".

ב) קצות השלחן (סי' נ"ז סעי' ז', ס"ק ח').

3. מקרי שנוי מקום.

א) ח"א (כלל נ"ט סעי' ב') – "ומאחר שאין טעונין ברכה במקומן ואין צריך לחזור למקומו הראשון, ואם כן תיכף כשיצא ממקומו כבר נתבטלה קביעתו".

ב) מ"ב (ס"ק ב') – "ואפילו לא נשתהא שם כלל שתיכף חזר למקומו הראשון אפ"ה שינוי מקום מקרי וכדלקמיה".

1) אמנם עי' שעה"צ (ס"ק כ"ו), "אכן ביוצא על מנת לחזור לאלתר בודאי אין להחמיר, וכמו שכתבנו במ"ב לגבי פת".

2) י"ל השערי הברכה (פרק ט' הע' נ"ו), "ויל"ע בשעה"צ (סקכ"ו) שמשמע שאף בפירות אם יצא שלא ע"מ להפליג אי"ז שינוי מקום. אך י"ל שהשעה"צ מיירי לענין יציאה לפני ברכה אחרונה ואין הכוונה שממשיך לאכול על סמך ברכתו הראשונה, אלא שם החשש הוא שמא ישכח לברך, וכשיוצא שלא ע"מ להפליג אין חוששין לכך. וע"ע במ"ב (רע"ג סקי"ב), אולם התם הוא ספק מיוחד בקידוש, וכמבואר בבה"ל (שם ס"ג ד"ה לאלתר)".

3) וע"ע ספר משנה הלכה (ח"ב עמ' קפ"ג).

ג) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' קפ"ח).

4. מראי מקומות – שבילי דוד (פרק ב' סעי' ט"ז), חזו"א (או"ח סי' קכ"ד פסחים דף קב. תד"ה כשהן), אג"מ (או"ח ח"ה סוף סי' ט"ז ויש לחלק, ששם איירי רק לצורך שירותים (ודלא כפס"ת)), ותן ברכה (עמ' קל"ו), פסקי תשובות (אות ב').

ט. ה' דרגות: ציורים.

1. חדר אחד, מפינה לפינה - עי' לקמיה.
2. מחדר לחדר - עי' לקמן.
3. מבית לבית - עי' לקמן.
4. שטח פתוח - סעיף ג'.
5. הולכי דרכים - סעיף ה'.

י. מראי מקומות.

1. חוט שני (ברכות ס"ק י"ד אות ד') – "שינוי מקום לענין ברכה, צריך שיהא השינוי בראשו ורובו, דהיינו שיצא ראשו ורובו למקום אחר, אבל אם כגון הוציא ראשו מחוץ לחלון, כיון שראשו ורובו במקומו הראשון, לא הוי שינוי מקום".

חוט שני (ברכות ס"ק י"ד אות י"א) – "התחיל לברך ברכת הנהנין במקום זה, והלך באמצע למקום אחר, י"ל דאיכא בזה חסרון של שינוי מקום בין תחלת הברכה להאכילה, ועל כן אם התחיל לברך ונזכר שכבר בירך ברכה זו, לא יהני מה שישנה מקומו באמצע הברכה ויגמור שם".

ב] חדר אחד: מפינה לפינה.

א. הלכה.

1. אינו שינוי מקום [אפילו בלי דעת] – מחבר (סעי' א'), גר"ז (סעי' א'), פוסקים.
2. מראי מקומות.

א) חזו"א (חוט שני ברכות ס"ק י"ד אות ג') – "החזו"א היה מקפיד שלא ישנו מקום בסעודה, אפילו מפינה לפינה באותו החדר, אפילו היה דעתו קודם שאכל כזית, ואמר שהוא ר"ן בפסחים".

ב. אינו רואה מקום הראשון.

1. מיקל, אינו שינוי מקום – מג"א (ס"ק ה'), דה"ת (איזה דברים נקרא הפסק בסעודה, סי' ר"ז סעי' ה'), גר"ז (סעי' ט'), נשמ"א (כלל נ"ט ס"ק א'), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ז'), ערה"ש (סעי' י"ב), מ"ב (ס"ק ט'), ס"ק כ"ג, לשונו מובא לקמן), כה"ת (ס"ק כ"ח), פוסקים.

2. מחמיר – אבן העוזר (על סעי' א', לשונו מובא לקמן), הו"ד בשע"ת (ס"ק א', לשונו מובא לקמן).

ג. יש מחיצה.

1. מיקל, אינו שינוי מקום – מ"ב (ס"ק ט', "ואף שאין נראה לפניו מקומו הראשון מחמת הפסק דבר מתשמישי הבית כמו תנור או פאראוואן וכיו"ב אין זה שינוי מקום כיון שהוא בחדר אחד").
2. מראי מקומות – הברכה ומקומה (סי' ז' פרק א' סעי' ג').
(א) הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ט') – "פאראוואן היינו כמין מחיצה ארעית, ועזרת נשים נחשב לרשות אחת שכן הכוונה שיצטרפו למנין ואין המחיצה אלא לצניעות".
(ב) שערי הברכה (פרק ט' הע' ט"ז) – "ויל"ע בדברי המ"ב האם איירי במחיצה שעשויה לצניעות בעלמא שאז כל החדר נחשב מקום אחד, אבל במחיצה שעשויה לחלק את החדר לשני סוגי שימושים יש להחשיב את המקום כשני חזרים, או דלא שנא, וצ"ע".

ג] מחדר לחדר - לפי דעת מחבר, בכל מאכלים. לפי דעת הרמ"א, רק פירות וכדו'.**א. הלכה.**

1. הוי שינוי מקום - עי' לעיל.

ב. מותר לכתחילה.

1. דעת לאכול במקום אחר או ראיית מקומו.
(א) מג"א (ס"ק ב') – "דעתו לאכול. וה"ה כשרואה מקומו (הראב"ד)".
(ב) ח"א (כלל נ"ט סעי' ו') – "נראה לי דאפילו הלך לפתח חצרו וכל שכן מחדר לחדר ויכול לראות שם מקומו הראשון אפילו אינו רואה אלא מקצת מקומו דרך פתח או חלון, אפילו לא היה דעתו מתחלה, לא מקרי שינוי מקום".
(ג) גר"ז (סעי' א') – "ומכל מקום אם במקום שאוכל יכול לראות את מקומו הראשון שאכל שם אפילו דרך חלון ואפילו מקצת מקומו אין צריך לחזור ולברך אפילו מבית לחצר ואפילו לא היה כן בדעתו כשבירך ואפילו על מאכל אחר שברכתו כברכת הראשון".
(ד) מ"ב (ס"ק י"ב, שעה"צ ס"ק ח', ס"ק ט', בה"ל סעי' ב' ד"ה בבית).
(ה) ערה"ש (סעי' י', סעי' י"א).
(ו) וזאת הברכה (פרק ו' אות א' דעתו לצאת ס"ק א', מעיין הברכה פרק י"ד הע' ד').
(ז) שערי הברכה (פרק ט' סעי' ט"ו).
2. מפינה לפינה אינו שינוי מקום רק אם יש דעת או ראיית מקומה, ואין היתר מחדר לחדר אא"כ יש דעת וגם ראיית מקומה.
(א) אבן העזר (על סעי' א') – "אפילו מפנה לפנה הוי שינוי מקום, והש"ס מייירי דהיה דעתו מתחלה על כך, לכן מפנה לפנה לא הוי שינוי מקום, ועל כרחק מחדר לחדר אפילו היה דעתו מתחלה על כך הוי שינוי מקום".
(ב) הו"ד בשע"ת (ס"ק א') – "וע"ש באבן העזר שהאריך בדיני שינוי מקום וכתב דמחדר לחדר אפילו רואה מקומו לא מהני אם לא דעתו מתחל' לאכול בחדר האחר כו' ע"ש".
3. חושש.
(א) בן איש חי (שנה א' פר' בהעלותך אות ד') – "מיהו יש חולקים בזה וס"ל דחשיב שינוי אפילו מפינה לפינה אם לא היה דעתו לכך וכ"ש אם אין רואה מקום הראשון לכן לכתחילה יזהר שלא לשנות כלל וצריך להזהיר המון העם בכל זאת כי ד"ז מצוי ושכיח אצל בני אדם שקמים בתוך הסעודה מעל השלחן הקבוע להם בחדר אחד ונכנסים לחדר אחר בשביל איזה עסק ומוצאין שם פירות ואוכלים בלא ברכה דחושבים שפטורים הם מאחר שכבר ברכו על הפירות שבשלחן ובאמת זה הוי מחדר לחדר דאפילו היה בדעתם מעיקרא על כך כל שאין רואין מקומם הראשון צריך לברך וכ"ש היכא דלא היה מעיקרא דעתם על כך".
(ב) כה"ת (ס"ק ד') – "דלכתחלה יש ליהזר ובדיעבד יש לסמוך אדברי מ"א משום סב"ל".
4. מראי מקומות – הגר"מ אליהו זצ"ל (הע' בוזאת הברכה עמ' שנ"ט אות ד').

ג. בדיעבד: בלי דעת לאכול במקום אחר או ראיית מקומו.

1. לברך – קיצור שו"ע (סי' נ' סעי' י"ג).
2. ספק ברכות להקל – בה"ל (סעי' ב' ד"ה בבית, "ועכ"פ בדיעבד בודאי אין להצריך ברכה בהן דמידי ספיקא לא נפקא וספק ברכות להקל"), שבט הלוי (מבית לוי גליון י"ז עמ' ל"ג אות ה'), משנה הלכות (ח"ג סי' כ"ט, סי' ל'), פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' קפ"ט), ותן ברכה (עמ' קמ"ד), שערי הברכה (פרק ט' סעי' ט"ו).

ד] מבית לבית - עקירה באמצע אכילת פת, לשיטת הרמ"א.**א. לכתחילה, מהמיר.**

1. הטעם.
(א) מצד חשש שמא ישכח – רמ"א (סעי' ב').
(ב) א"נ, שמא יעבור זמן עיכול – מ"ב (ס"ק ל"ג, בה"ל סעי' ב' ד"ה בלא).
(ג) א"נ, לכתחילה צריך ברכה אחרונה במקומו – מ"ב (ס"ק ל"ג).
2. מוסיף הח"א (כלל נ"ט סעי' א'), הו"ד בשעה"צ (ס"ק כ"ו) – "כל האוכל ושותה כשיעור, לכתחלה אסור לצאת עד שיברך ברכה אחרונה במקום שאכל או שתה, דשמא ישכח מלברך. ולכן יזהר כל אדם שתיכף כשגמר בדעתו שלא לאכול ולשתות עוד באותו פעם, שיברך תיכף ברכה אחרונה ולא יעסוק בשום דבר עד שיברך, כי קרוב לודאי שישכח מלברך".

(א) פירוש: לא רק בזמן שיוצא מהבית, אלא כל פעם שגומר דעתו מלאכול, הדבר נכון הוא שהוא לברך הברכה אחרונה.

ב. פעמים שיש להקל לכתחילה.

1. יש דעת לכתחילה לאכול גם שם – ב"ח (סוף הסי'), מג"א (ס"ק ח'), א"ר (ס"ק ה'), דה"ח (דיני איזה דברים נקרא הפסק בסעודה סעי' ב'), גר"ז (סעי' ד'), סי' קפ"ד סעי' א'), מ"ב (ס"ק ל"ג), ס"ק מ', "לכתחלה מצותו לברך במקומו שאכל קודם שיצא אם לא שהיה דעתו בשעת המוציא לאכול גם שם דאז חשיבי שניהם מקומו ומותר אף לכתחלה ואפילו מבית לבית מהני מחשבתו לדעה זו וכן נהגו כשהולכין לסעודת נשואין שמכוון מתחלה לאכול שם"). ברכת הבית (שער כ' סעי' א'), שיעורי הגריש"א זצ"ל (ברכות דף נג; עמ' תר"כ), הגר"ח זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' תמ"ח אות ט'), תשובות והנהגות (פשט ועיון, הברכות כהלכתן אות ל"ג), וזאת הברכה (מעין הברכה פרק כ' אות ט"ו), ותן ברכה (עמ' קנ"ג), שערי הברכה (פרק ט' סעי' ל"ז).

(א) שבט הלוי (ח"ט סי' כ"א אות ב') – "ואשר שאל במנהג החסידים כשבאים לשולחן של רבותיהם בליל ש"ק אחרי סעודתם קודם בהמ"ז שאוכלים משיירי מאכל הצדיק ואינם מברכים וכב' נתקשה שהרי הם כבר אכלו ושבעו ואין אכילה זו לא לשובע ולא ללפת הפת אלא בתור סגולה ואמאי נחשב זה כדברים הבאים מחמת הסעודה וכו'. אנשים אלה שעושים כן דעתם להמשיך בסעודה במקום עריכת השולחן ע"י רבם וכיון דאנן קיי"ל סי' קע"ח ס"ד דיכול לאכל במקום אחר בפרט כשדעתו על כך, וקיי"ל סי' קע"ז ס"ב דלדידן לעולם לא מצוי מציאות זה שצריך לחזור ולברך על דברים הבאים תוך הסעודה לפני בהמ"ז לפי שאין רגילים להמשיך מן הפת עד בהמ"ז א"כ חסידים אלה סומכים על זה שיהי' מה שאוכלים מסעודת רבם כהמשך סעודה עד בהמ"ז".

(ב) יש דעת לכתחילה לאכול גם שם וגם הוי לצורך סעודת מצוה – קיצור שו"ע (סי' מ"ב סעי' כ"א), לחם הפנים שם, "אם בשעת ברכת המוציא היתה דעתו ללכת אחר כך לבית אחר, לגמור שם סעודתו ולברך ברכת המזון, נוהגין להתיר, וצריך לזהר לאכול גם שם לכל הפחות כזית פת. ואין לעשות כן אלא לעת הצורך לסעודת מצוה [כי לדעת הפוסקים הנ"ל אף אם היתה דעתו לכך לא מהני לבית אחר]".

ג) וצריך לאכול שם פת, דאל"כ צריך לחזור בשביל ברכת המזון, עי' סי' קפ"ד – ח"א (כלל מ"ז סעי' ח'), קיצור שו"ע (סי' מ"ב סעי' כ"א), ברכת הבית (שער כ' סעי' א'), שונה הלכות (סוף דין א'), "נראה דאם לא יאכל שם פת רק פירות צריך לחזור למקומו הראשון לברך ברכת המזון וע"ל סי' קפ"ד דין ג'), פסקי תשובות (אות י"א ד"ה ודע), פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' ר"א).

2. לצורך מצוה – רמ"א (סוף סעי' ב'), "מיהו לצורך מצוה עוברת, כגון שהגיע זמן תפלה, מותר".

(א) רק מצוה עוברת – רמ"א (סוף סעי' ב'), לשונו מובא לעיל, דה"ח (איזה דברים נקרא הפסק בסעודה, סי' ר"ז סעי' א'), "אם לא לצורך מצוה עוברת כגון ללוות המת וכיוצא בזה", גר"ז (סעי' ו'), ערה"ש (סעי' ח'), "דמשמע מפני שהיא מצוה עוברת ומ"מ נראה דהעולם תופסים גם זה למצוה עוברת לפי הזמן משמחה של מצוה כנשואין או סעודת פורים וכיוצא בזה שמוכרח לאכול גם בביתו וגם אצל חבריו", מסגרת השולחן (סי' מ"ב ס"ק י"ז), ברכת הבית (שער כ' סעי' א'), הגר"צ ובר שליט"א (וזאת הברכה פרק ו' אות ב' ס"ק ז'), וזאת הברכה (מעין הברכה פרק כ' אות ט'). פסקי תשובות (אות י"א).

(ב) אפילו אינו עוברת – עי' בה"ל (סעי' ב' ד"ה עוברת, "עוברת. כ"כ בכלבו אבל במאור לא משמע כן דהוא לא כתב רק דלדבר הרשות אסור ובפרט לפי דברי התוספות והרא"ש בפ' כיסוי הדם דהא דקאמר דטעונין ברכה למפרע הוא רק משום עצה טובה בעלמא שמא ישהה מסתברא דהיא דהוא לדבר מצוה אפילו אינה עוברת אין לחוש לזה וקצת הוכחה ג"כ לזה דאי מיירי הברייתא כשהמצוה עוברת אי יברך בהמ"ז מקודם אמאי מחמיר ר' יהודה בשלא הניח מקצת חברים לברך בהמ"ז קודם שיעקור", הליכות עולם (ח"ב עמ' ל"ט אות א'), פתחי הלכה (ארטסקרול, פרק ו' הע' ק"ל), ותן ברכה (עמ' קנ"ג). שערי הברכה (פרק ט' סעי' ל"ו).

3. כשיוצא ע"מ לחזור לאלתר – עי' מ"ב (ס"ק ל"ד), "בתוספות ורא"ש משמע דאין להחמיר בזה רק כשיוצא ע"מ להפליג דאז חיישינן להנ"ל אבל כשיוצא ע"מ לחזור לאלתר מותר", ברכת הבית (שער כ' סעי' א'), תשובות והנהגות (פשט ועיון, הברכות כהלכתן אות ל"ג), וזאת הברכה (פרק ו' אות ב' ס"ק ז'), מעין הברכה פרק כ' אות י"ז), פתחי הלכה (ארטסקרול, ריש עמ' ר"א), שערי הברכה (פרק ט' סעי' ל"ז).

(א) הגר"ח זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' תמ"ז אות ז') – "ופירוש לאלתר - ממש מיד".

(ב) ותן ברכה (עמ' קנ"ג) – "for only a few minutes (e.g., to take in the mail or to walk a friend out)".

4. שומר.

(א) מהני – הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ל"ג), "מסתברא דמהני שומר לזה כבכל מידי דחיישינן שמא ישכח מחמת טרדתו, ואם מפעיל שעון מעורר, עדיף שיסמן כך על שעונו, שלא ישכח זה גופו לאיזה צורך הפעילו".

ג. הנחת מקצת חברים.

1. לצורך מצוה או כשיוצא ע"מ לחזור לאלתר או בדעת לאכול גם שם, אפילו לכתחילה. אבל לרשות, רק בדיעבד. (א) פמ"ג (א"א ס"ק ג', מש"ז סוף ס"ק ט') – "והניח מקצת חברים בדברים שצריך ברכה במקומו, לכתחלה י"ל דאסור, ודיעבד מהני לדידן באין צריכים ברכה במקומו, אבל צריכים ברכה במקומו לא נפקא מינה בהא דהניח".

(ב) גר"ז (סעי' ה') – "וכל זה כשהולך לבית אחר לאכול שם אבל אם אינו הולך לאכול שם אף על פי שהיה בדעתו מתחלה לילך שם אסור לו לעקור ממקומו עד שיברך ברכת המזון ואפילו הניח מקצת חברים גזירה שמא ישכח מלחזור למקומו לברך".

ג) שערי הברכה (פרק ט' הע' מ"א).

2. עי' לקמן, לשיטות ומראי מקומות.

ד. סוכריה (candy).

1. צריך להוציא מפיו ולברך.

(א) חזו"א (ארחות רבנו ח"ג סוף עמ' ר"כ, שבות יצחק ח"ח עמ' רע"א אות ז') – "ומהגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] שמעתי שבילדותו נטל בפיו סוכריה על דעת לצאת החוצה, והורה לו החזו"א להוציאה מפיו ולברך שוב".
חזו"א (מעשה איש ח"ב סוף עמ' צ"ט, ח"ה עמ' י"ד, נזר החיים עמ' קע"ט אות נ) – "פ"א יצאתי עמו מהבית והיה לי סוכריה בפה, אמר לי שזה שינוי מקום כשאני יוצא מהבית וצריך לברך, וכשהוציאתי לבית שוב צריך לברך - **אפילו מאה פעמים**".
 (ב) הגר"ח ק"צ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"ט) – "שאלה: באופן שהאוכל כל הזמן בתוך פיו, כגון סוכריה, אולי נקל יותר בשינוי מקום, שלא נחשב היסח הדעת והפסקת סעודה, מכיון שהאוכל בפיו כל הזמן. תשובה: אם שינה מקומו צריך להוציאה מפיו ולברך".
 (ג) אור יצחק (או"ח סי' ס"א) – "שאלת: מי שיוצא מביתו לרחוב עם סוכריה בפיו, האם צריך לשוב ולברך בגלל שינוי מקום. תשובה: בודאי שצריך".

2. אינו צריך לברך.

(א) אג"מ (או"ח ח"ב סי' נ"ז) – "דאותה חתיכה שהניח בפיו והלך עמה למקום אחר יכול לגומרה בלא ברכה אחרת לכו"ע אף להח"א. ואם הפסיק יותר מתכ"ד צריך לחזור ולברך על חתיכה אחרת אף מאותו הפרי ומאותה חתיכת מתיקה שבירך עליה, דאף שלמהר"מ אליבא דהמג"א יש ספק בזה באם לא היה שינוי מקום משעה שגמר אכילת החתיכה שבפיו, מ"מ לדינא אין לחוש לספקו כיון שהש"ע פסק כהרא"ש ור' ירוחם דאזלינן בתר הברכה ולא בתר המעשה כפסק הח"א. אבל מסתבר שיש להקל ולאכול בלא ברכה אחרת אף כל הפרי וכל המתיקה שהיה גדול בכל הדרך ובכל המקומות אם לא הפסיק ביותר מתכ"ד. והרוצה להקל יותר לאכול גם מה שהכין בשעה שבירך לאוכלם בלא ברכה אחרת אם לא הפסיק ביותר מתכ"ד רשאי ג"כ, אף שבזה יש מקום לאסור להרא"ש והתוס' כיון דבש"ע ואחרונים נפסק דלא כותייהו".

(ב) הגר"שז"א זצ"ל (ישורון חט"ו עמ' קס"ד אות ב', הליכות שלמה מועדים פסח פרק ט' הע' קע"ט) – "כל זמן שהסוכריה עדיין בתוך הפה אין דין של שינוי מקום, אך פרי אחר מאותו המין אם דעתו לכך נוהגים להקל ברואה מקומו הראשון, וממילא אם ממשיך לאכול כל הזמן (כדרך של אוכלי גרעינים ברחוב) ה"ז חשיב כרואה עדיין מקומו הראשון".

(ג) עי' אור לציון (ח"ב פרק י"ב הע' י"ד) – "נראה דלא מהני מש"כ בכה"ח שם אות א', שיש לוקחים בידם חתיכת פת כדי שלא יסיחה דעת, שלא מצינו מקור לזה, ואפשר שאם לוקח בפיו שפיר דמי".

(ד) הגר"שז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח עמ' רע"א אות ז', אשרי האיש ח"א פרק ל"ג אות ד', הע' מ', עי' סוף אות ה') – "ולכן המברך על סוכריה בתוך הבית, כשיוצא החוצה אינו צריך לברך שוב, כיון שמוצץ כל הזמן".

(ה) אבני ישפה (ח"ה סי' ל"ד ענף ט') – "שמה שכבר בתוך הפה הוא המשך אחד ואינו מפריע מה שהוא יצא לחוץ".

(ו) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' קצ"ג).

(ז) ותן ברכה (עמ' קל"ה).

(ח) וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק י"ד אות י"ח, אות י"ט).

(ט) שערי הברכה (פרק ט' הע' ה').

3. מראי מקומות – הגר"ש שבדרון זצ"ל (הגה"ה על הדעת תורה כאן), ותן ברכה (עמ' קל"ה), פסקי תשובות (אות ט"ו).

(א) חוט שני (ברכות סוף ס"ק ט"ו, עמ' קע"ו) – "ההולך בדרך ומשיים סוכריה בפיו, ומוצץ ממנו לאט לאט, והולך למקום אחר, ודאי חשיב שכונתו לאכול לכל המקומות שהולך, ואין צריך לברך רק בתחילת אכילתו וברכתו היה בדרך".

ה] דעתו בשעת הברכה - לפי הרמ"א (סעיף א'), דברים שאינו צריכה ברכה במקומם.

א. הלכות: בקיצור.

1. מפניה לפינה, לא צריך דעת – ח"א (כלל נ"ט סעי' ד', סעי' ה'), מ"ב (הקדמה).
 2. מחדר לחדר, מהני דעת – רמ"א (סעי' א'), ח"א (כלל נ"ט סעי' ה'), מ"ב (הקדמה).
 3. מבית לבית, אפילו דעת לא מהני – ח"א (כלל נ"ט סעי' ה', סעי' י"ב, סעי' י"ד), מ"ב (הקדמה, ס"ק מ"ב).
- (א) ההלכות כאן הוא דלא כהבן העוזר וסייעתו, עי' לעיל.

ב. מה הגדר של דעת: בזמן הזה.

1. אם רגיל לצאת מחדר לחדר, יש להקל [יש סתם דעת].

(א) הגר"שז"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק ו' אות א' דעתו לצאת ס"ק ב', מעייני הברכה פרק י"ד הע' ד', שבות יצחק ח"ח עמ' ע"ר הע' ס"ג, הליכות שלמה מועדים פסח פרק ט' ס"ק נ"א, הע' קע"ט) – "והוא הדין אם רגיל תמיד לצאת מחדר לחדר באמצע סעודה, כגון עקרת הבית הצריכה לצאת תמיד מחדר לחדר, או כגון העובר מחדר אוכל לשירותים, או כגון העובר מחדר אוכל למטבח - דינו כדעתו מתחילה לכך".

הגר"שז"א זצ"ל (ביצחק יקרא על ס"ק ג', הערות בהלכה ח"ב עמ' כ"ח הע' ג') – "שאצלנו הרגילות בדירתו ללכת מחדר לחדר תחת גג אחד, ולכן מן הסתם דעתו לכך. מחדר לחדר שדרה בו משפחה אחרת - אין רגילות ללכת, אבל אם מצוי ללכת, כגון שמצוי שמגיעות לשכן הודעות עבורו וכדו', אולי באופן כזה **גם דירת השכן** בדעתו".

(ב) הגר"שז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח ריש עמ' ע"ר, אשרי האיש ח"א פרק ל"ג אות ב') – "מי שמצוי אצלו שיוצא מחדר לחדר באמצע אכילתו, גם כשלא חשב על כך בעת הברכה הוי כמי שחשב, ואפילו יצא לחדר שאין אוכלים שם כגון לביה"כ, כיון שהכל בית אחד ולא יצא למקום שאינו מקורה לא חשיב שינוי מקום".

(ג) הגר"חפ"ש זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' תמ"ז אות ה') – "דעתו מתחילה מועילה מחדר לחדר, וכל שרגיל בשנוי זה, נחשב כמי שדעתו על כך, כגון מחדר שאוכל בו לחדר שירותים, או מחדר אוכל למטבח, כיון שרגילים בכך, נחשב כאילו נתכוין בפירוש, וכן אשה שיש לה תינוק בביתה, ורגילה לצאת ממקומה לחדר, וכל כיוצא ב".

הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על המ"ב ס"ק כ"ח) – "ואם רגילותו לכך, הוי כמכוון לכך בפירוש".

- (ד) עי' שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה, קובץ מבית לוי חי"ז עמ' ל"ד הע' ד') – "סימן קע"ח הנה בדין שינוי מקום אף מחדר לחדר מיקרי שינוי. והנה אף להמחבר דסובר דבפת מיקרי הפסק ולרמ"א בפירות וכדומה נראה לומר דאם יוצא רק למטבח להביא עוד מנה מאכל וכיו"ב לכאורה לא מיקרי הפסק אם הוא לצורך סעודה דרק בזמניהם שהיו מסובין והי' השמש עומד עליהם שם שייך הפסק אם אחד יקום ממסיבתו ויצא אבל האינדא דליכא שמש רק בעה"ב או אחר עומדים ומשמשים אפשר דלא מיקרי הפסק".
- (ה) חוט שני (ברכות ס"ק י"ד אות א') – "במקום ששכיח שיהיו סיבות שיצטרך לילך באמצע אכילתו מחדר לחדר, מסתברא דאף שלא היה בדעתו בפירוש, מסתמא הוי כהיה דעתו לזה".
- (ו) תשובות והנהגות (פשט ועיון, הברכות כהלכתן אות ל"ג) – "ולדין נראה שהיום כבר נהגו לעזוב מחדר לחדר ונחשב לכתחילה כאילו דעתו כן".
- (ז) שערי הברכה (פרק ט' סעי' ט"ז) – "ההולך מחדר לחדר באופן שזה רגיל ושכיח, כגון שיוצא למטבח, לבית הכסא, לטלפון, או כדי להביא דבר מה לסעודה, הרי זה נחשב כאילו שבדעתו ללכת לשם מתחילת הסעודה ואין זה שינוי מקום".
- (ח) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' ק"צ).
- (ט) ילקוט יוסף (סעי' א') – "אמנם מותר לעקור ממקומו ולילך למטבח כדי להביא עוד מנה לאכול, וכדומה. וכן הנוהגים להקל לעקור ממקום הסעודה בין הקידוש לסעודה להביא איזה דבר מהמטבח, וכדומה, יש להם על מה שיסמוכו".
- (י) וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק י"ד הע' ד').
2. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ז').
- (א) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה פרק ו' אות א' דעתו לצאת ס"ק ב') – "כל זה שייך באשה עקרת הבית ולא באיש, ולא באשה אורחת".
- (ב) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' א') – "שמעתי מאדמו"ר זללה"ה דבימינו שנוי מחדר לחדר בדירתו לא מקרי שנוי מקום בסעודה (לענין דיני ברכות, עין בהערה לסי' קע"ח ס"ק ג'), וצ"ע אם הוא הדין לענין קדוש במקום סעודה".
- (ג) מגילת ספר (סי' ל"ט אות ח') – "דמה שנהגו להקל לצאת מחדר לחדר והואיל ורגילים בכך אע"ג דלא אתני כאתני דמי, גם הארכנו להוכיח דדעת מחדר לחדר מהני בין להמשיך אכילתו בחדר אחר ובין ליוצא וחוזר למקומו הראשון לגמור סעודתו, ועדיין יש להעיר **דסברא זו לא תועיל** באופן שיוצא לחדרים כאלו שאין דרך לצאת אליהם באמצע אכילתו, וכגון שנכנס למחסן שבדירתו או שיצא לחדר האמבטיה או לעשות צרכיו וכיו"ב שאין דרך לעקור למקומות כאלו באמצע אכילתו. ונראה להמליץ טעם אחר על המקילים לצאת גם לכתחילה מחדר לחדר, דדוקא בזמן חז"ל היה הרגילות לקבוע עצמו לאכול במקום מסויים בתוך ביתו ולכן ביוצא מחדר לחדר נחשב לעקירה, משא"כ בזמננו שרגילים מאוד להסתובב בכל הבית תוך כדי אכילתו הרי **אנו בתוך הבית כהולכי דרכים** שהולכים ואוכלים ואין נחשב לשינוי מקום הואיל ולא קבעו מקום לאכילתו, וכמו כן אנו בתוך הבית כהולכי דרכים, ורק ביוצא מחוץ לבית צריך לברך הואיל וקבעו עצמו לאכול בביתו".
- ג. **האם צריך לכיין לאכול בחדר השני, או גם אם כיוון שיצא לחדר השני אף שלא יאכל שם (כגון כשרוצה לילך לבית הכסא).**
1. אם כיוון שיצא לחדר השני אף שלא יאכל שם.
- (א) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק ו' אות א' דעתו לצאת ס"ק ב', שבות יצחק ח"ח עמ' ע"ר הע' ס"ג) - לשונו מובא לעיל.
- (ב) הגר"ש זצ"ל (שבות יצחק ח"ח ריש עמ' ע"ר, אשרי האיש ח"א פרק ל"ג אות ב') - לשונו מובא לעיל.
- (ג) הגר"ח פ"ש זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' תמ"ז אות ה') - לשונו מובא לעיל.
- (ד) חוט שני (שבת ח"ד עמ' צ"ז אות י') – "בדעתו לאכול שם. דעתו על מקום אחר דלא חשיב הפסק, מסתברא דלאו דוקא אם דעתו לאכול שם, אלא אף אם דעתו לילך למקום אחר באמצע הסעודה עביד את כל המקומות שדעתו לילך שם למקומו, ועל כן אף אם בדעתו לילך באמצע הסעודה לילך לבית הכנסת שאינו אוכל שם מ"מ שפיר דמי ולא הוי הפסק".
- חוט שני (ברכות ס"ק י"ד הע' ע"ט) – "וצ"ע אם הולך לבית הכסא שאין אוכלים שם אי מהני דעתו לילך לשם, דאפשר דמהני דעתו רק למקום שיכול לסעוד שם ואז הוי הכל כמקום הסעודה משא"כ במקום שודאי לא יאכל שם, ומסתברא דלא צריך מקום סעודה, אלא כל המקומות שדעתו עליהם חשיב כבית אחד, ועיין בסוגיא דריש פרק ערבי פסחים".
- (ה) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות ל"ו) – "בהא דמהני שינוי מקום אם דעתו בשעת הברכה לצאת מחדר לחדר, האם צריך לכיין לאכול בחדר השני, או גם אם כיוון שיצא לחדר השני אף שלא יאכל שם (כגון כשרוצה לילך לבית הכסא) גם מועיל. תשובה: מספיק דעתו לילך".
- (ו) שערי הברכה (פרק ט' סעי' ט"ז) - לשונו מובא לעיל.
- ד. **מתי צריך לכיין לשנות מקומו.**
1. בשעת הברכה – מאמר מרדכי (ס"ק ג'), ח"א (כלל נ"ט סעי' ה'), מ"ב (ס"ק י"א), "אם היה דעתו. ר"ל שבשעת ברכה חשב לאכול גם במקום ההוא".
- (א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על המ"ב ס"ק כ"ח) – "וה"ה דמהני דעתו לכך, אף טרם אכילת כזית, והדעת בעי בשעת ברכת המוציא, ואם רגילותו לכך, הוי כמכוון לכך בפירוש".
- (ב) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות מ"ב) – "מתי בשעת הברכה צריך לכיין לשנות מחדר לחדר ולא יהיה שינוי מקום, בשעת אמירת שם ומלכות או בסוף הברכה ושם אף אח"כ כל שהוא עדיין תוכ"ד מהברכה. תשובה: צ"ע".
2. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות מ"ג) – "מהו אם לפני שבירך היה דעתו לצאת מחדר לחדר ובעת אמירת הברכה **לא חשב ע"ז** (ששכח לכיין). תשובה: נ' דמהני".
- ה. **דין כוונה לשינוי מקום כיצד.**

1. הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות ל"ז) – "מי שאוכל סעודה פת ורוצה לילך למקום אחר ולאכול שם, דיכול לכוין ע"ז בשעת הברכה, **האם צריך לדעת בשעת הברכה לאיזה מקום ילך** או שסגי לכיון בשעת ברכה שילך לשום מקום שירצה. תשובה: יתכן שמספיק".
2. הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות ל"ח) – "ומיהו אם כיון ללכת למקום פלוני, **ונמלך ורוצה ללכת למקום אחר**. תשובה: מסתבר שמותר".

ו] רואה מקומו הראשון: הלכות.

א. הלכות: בקיצור.

1. מפניה לפינה, לא צריך לראות.
 2. מחדר לחדר, מהני לראות.
 3. מבית לבית, אפילו לראות לא מהני.
- (א) ההלכות כאן הוא דלא כהאבן העוזר וסייעתו, עי' לעיל.

ב. הולך מבית לבית, אם מהני ראית מקומו.

1. לא מהני – דרך החיים (דיני קידוש במקום סעודה סעי' א', לשונו מובא לקמן), מ"ב (ס"ק ל"ט), "שני בתים ואפילו רואה מקומו הראשון ג"כ אינו מועיל". עי' ס"ק י"ב, "ודוקא מחדר לחדר באותו בית אבל מבית לבית אף שסמוכין זה לזה מסתפקים האחרונים דאפשר דאין להקל ע"י ראית מקום". עי' בה"ל סעי' א' ד"ה לפתח).
 2. מהני, אם לא מפסיק ברה"ר – קצות השלחן (סי' נ"ז סעי' ב', ס"ק ב', "אם במקום שאוכל יכול לראות מקומו הראשון אפילו דרך חלון ואפילו מקצת מקומו אינו צריך לחזור ולברך, אפילו מבית לבית, אפילו לא היה כן בדעתו כשבירך, ואפילו על מאכל אחר שברכתו כברכת הראשון [והוא דרואה מהני אפילו מבית לבית נראה דהיינו דוקא כשאין דרך הרבים מפסקת בין הבתים. דהא דין זה דרואה מהני ציין המג"א לסי' רע"ג להל' קידוש, ובסי' רע"ג כ' אדמו"ר דרואה מהני כמו לענין צירוף לזימון בסי' קצ"ה. ובסי' קצ"ה מבואר דב' בתים טצטרפין רק כשאין דרך הרבים מפסקת ביניהם, וממילא ה"ה כאן]).
 3. מראי מקומות – לבושי שרד (על מג"א ס"ק ב', "וברואה מקומו, שבמג"א, יש להסתפק אם דוקא מחדר לחדר והוי כמו מבית לחצר שבסימן רע"ג, או אפשר אפילו בשני בתים, כמו לקמן ריש סימן קצ"ה לענין זימון").
- (א) מה דין בדיעבד, לענין ברכה – עי' לקמיה.
(ב) מה דין בדעת – עי' לקמן.
(ג) מה הדין בחצר – עי' לקמן.

ג. מה הדין בדיעבד, לענין ברכה.

1. מהני.

- (א) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק ג' סיון תשס"ח) – "שאלה: אם מברך ברכה על פרי והולך לבית אחר אבל עדיין ראה מקום הראשון, אם חוזר למקום הראשון, האם חייב לברך עוד פעם. תשובה: לא".
 2. מהני, אם לא מפסיק ברה"ר.
- (א) מ"ב (סי' רע"ג ס"ק ז', שעה"צ סי' רע"ג ס"ק ח') – "ואין שביל היחיד הקבוע הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים מפסיק ביניהן ... רק לענין דיעבד בשעת הדחק [ובדרך החיים משמע דאפילו בדיעבד אין להקל על ידי ראית מקום מבית לבית, אם לא שהיתה דעתו לזה מתחלה, וטעמו, דאז יש לצרף לזה דעת רב ניסים גאון, וכמבואר באליה רבה דשיטתו היא אפילו מבית לבית מהני דעתו. ובספר אבן העוזר לעיל בסימן קע"ח מחמיר דראית מקום לא מהני כלל מבית לבית, ואפילו דעתו לזה מתחלה. ומכל מקום **נראה דבדיעבד מפני חשש ברכה לבטלה יש לחוש** לדעת היש אומרים שלא לחזור ולקדש אפילו אם לא היתה דעתו לזה מתחלה, כי בספר שולחן עצי שטים העתיק את דברי היש אומרים להלכה, וגם הגר"ז הנ"ל]."
- (ב) וזאת הברכה (פרק ו' אות א' דעתו לצאת ס"ק ד').
3. מראי מקומות – חיי הלוי (ח"ד סי' י"ז אות ה', לשונו מובא לקמן), שערי הברכה (פרק ט' הע' כ"ה, הע' כ"ו).

ד. שהיתה דעתו מתחלה להולך מבית לבית, וגם יכול לראות מקומו הראשון.

1. מהני, כמו חדר לחדר – דרך החיים (דיני קידוש במקום סעודה סעי' א', "וכן מבית לבית אם רואה מקומו ואין שביל היחיד הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים מפסיק ביניהן א"צ לקדש פעם אחרת (ט"ז סי' קצ"ה ועי' א"ר שם) אם היה בדעתו לאכול בבית אחר").
2. לא מהני – עי' גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק ט' סעי' י"א, סעי' י"ב, [דלא כפסקי תשובות הע' י"ז]), "אבל **מבית לבית** או אפילו מבית לחצר אין דעתו מועלת כלום אפילו נוטל המאכל בידו כשהולך וחוזר ואוכלו במקום השני בלא היסח הדעת בינתיים: במה דברים אמורים שאינו יכול לראות מקומו הראשון במקום שאוכל אבל אם במקום שאוכל יכול לראות את מקומו הראשון שאכל שם אפילו דרך חלון ואפילו מקצת מקומו אינו צריך לחזור ולברך **אפילו** מבית לחצר אפילו לא היה כן בדעתו כשבירך ואפילו על מאכל אחר שברכתו כברכת הראשון".
3. חושש – פסקי תשובות (אות ה', הע' י"ח, "ויש להסתפק אם ס"ל למשנ"ב כן להלכה, ועכ"פ יזהר לצאת מכל ספק").
4. מראי מקומות – שעה"צ (ס"ק ט', סי' רע"ג ס"ק ח', "בדרך החיים בהלכות קידוש, דעתו שם דמבית לבית לא מהני ראית מקום אם לא שהיתה דעתו לזה מתחלה. ובאמת גם בסימן רע"ג לא נזכר זה רק בשם יש אומרים, ורמ"א לא העתיקו כאן לדינא. אכן לענין מחדר לחדר נראה דיש לסמוך על דעת המגן אברהם ושאר אחרונים בזה").

ה. הולך מבית לחצר, ויכול לראות מקומו הראשון [בלי דעת].

1. מהני, כמו חדר לחדר.
 - (א) לבושי שרד (על מג"א ס"ק ב') - לשונו מובא לעיל.
 - (ב) ח"א (כלל נ"ט סעי' ו') - "נראה לי דאפילו הלך לפתח חצרו וכל שכן מחדר לחדר ויכול לראות שם מקומו הראשון אפילו אינו רואה אלא מקצת מקומו דרך פתח או חלון, אפילו לא היה דעתו מתחלה, לא מקרי שינוי מקום".
 - (ג) גר"ז (סעי' א', סדר ברכת הנהנין פרק ט' סעי' י"ב) - "ומכל מקום אם במקום שאוכל יכול לראות את מקומו הראשון שאכל שם אפילו דרך חלון ואפילו מקצת מקומו אין צריך לחזור ולברך אפילו מבית לחצר ואפילו לא היה כן בדעתו כשבירך ואפילו על מאכל אחר שברכתו כברכת הראשון".
 - (ד) ערה"ש (סעי' י') - "ואפילו מבית לחצר לא מקרי שינוי מקום בכה"ג כמ"ש בס' רע"ג לעניין קידוש במקום סעודה".
 - (ה) פסקי תשובות (אות ד', הע' י"ד).
2. חושש, וספק ברכות להקל.
 - (א) פתחי הלכה (פרק ו' סעי' ל"ג, הע' פ"ו, הע' בזאת הברכה עמ' שנ"ה אות ד').
 - (ב) וזאת הברכה (פרק ו' אות א' דעתו לצאת ס"ק ד').
3. מראי מקומות - עוז והדר (על השעה"צ ס"ק ט').

ז [רואה מקומו הראשון: הגדר.

- א. לראות דרך חלון (window).
 1. חשיבא הכל כמקום אחד - מג"א (סי' רע"ג ס"ק ג'), שלחן עצי שטים (סי' ו' סעי' ב' אות י"ז), ח"א (כלל נ"ט סעי' ו'), גר"ז (סי' רע"ג סעי' ב'), מ"ב (ס"ק י"ב, סי' רע"ג ס"ק ו'), ערה"ש (סי' רע"ג סעי' ב'), כה"ח (ס"ק ד'), קצות השלחן (סי' פ"א סעי' ב'), ששכ"ה (פרק נ"ד סעי' ט'), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' ח'), "וראייה דרך חלון מקרי רואה מקומו אף כשהלון של זכוכית קבוע בו, ומסתברא דאפילו יש וילון בחלון שכעת אין יכול לראות דרך החלון, מ"מ מקרי רואה מקומו".
 - (א) קצות השלחן (סי' נ"ז ס"ק ב', סי' פ"א ס"ק ו') - "והא דסגי ברואה מקומו אפילו דרך חלון. צ"ל דמיירי שהחלון עומד סמוך לפתח ממש, דאל"כ תיכף כשיצא מהחדר לחוץ טרם שיגיע נגד החלון מתעלם ממנו לפי שעה מקומו הראשון ומה מועיל שיש שם חלון".
 - (ב) ששכ"ה (פרק נ"ד הע' כ"ו) - "ויל"ע האם ישתנה הדין, אם החלון עשוי זכוכית שקופה או לא".
- ב. לראות דרך מראה (mirror).
 1. מחמיר - קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' ח'), "ופשוט שאם אין מקום הקידוש נראה לו אלא ע"י מה שמשתקף ונראה דרך מראה, לא מקרי רואה מקומו".
 2. עי' סי' קצ"ה סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
- ג. לראות מקצת מקומו.
 1. חשיבה הכל כמקום אחד - מג"א (סי' רע"ג ס"ק ג'), שלחן עצי שטים (סי' ו' סעי' ב' אות י"ז), ח"א (כלל נ"ט סעי' ו'), גר"ז (סי' רע"ג סעי' ב'), מ"ב (ס"ק י"ב, סי' רע"ג ס"ק ו'), "ואפילו רק מקצת מקומו חשיבה כל כמקום אחד", כה"ח (ס"ק ד'), קצות השלחן (סי' פ"א סעי' ב'), ששכ"ה (פרק נ"ד הע' כ"ו).
- ד. כמה צריך לראות: מה נכלל ב"מקצת מקומו".
 1. בתוך ד' אמות של מקום הראשון.
 - (א) קצות השלחן (סי' נ"ז ס"ק ב', סי' פ"א ס"ק ו') - "כל שרואה מקצת מהד' אמות הסמוכות סגי כיון שכל דד' אמות נחשבות למקום אחד. ואין לומר דכל הבית נקרא מקומו הראשון. דא"כ מאי רבותא דאחורי התנור בס"ג דהא ודאי רואה משם מקצת הבית וצ"ע".
 2. עכ"פ מקום שולחנו.
 - (א) הגר"צ ובר שליט"א (וזאת הברכה ריש עמ' שנ"ד) - "צריך לראות עכ"פ מקום שולחנו".
 3. שמספיק לראות מקצת החצר שאכל.
 - (א) ערה"ש (סעי' י') - "אפילו מחדר לחדר אם רואה מחדר זה מקצת מקום הראשון בהחדר שאכל שם לא מקרי שינוי מקום ואפילו מבית לחצר לא מקרי שינוי מקום בכה"ג כמ"ש בס' רע"ג לעניין קידוש במקום סעודה ושם נתבאר דגם מבית לסוכה לא מקרי שינוי מקום ויתבאר שם איזה פרטים בזה ויראה לי דבבתים שלנו כל החדרים הפתוחים לבית האוכל מקרי חד מקום דלא ימלט שלא יראו מקצת המקום של בית האוכל בהחדר ולכן נ"ל דהאוכל פירות בחדר זה או שותה חמין יוכל לגמור האכילה או השתייה בחדר האחר הפתוח לו ולא מקרי שינוי מקום".
 - (ב) עי' הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ד הע' כ"ב, שולחן שלמה סי' רע"ג ס"ק א'), הליכות שלמה מועדים פסח פרק ט' הע' קע"ז) - "דבכל הבית שהקידוש מתיר לסעוד שם, מהני אם יכול לראות משם, וצ"ע".
 - (ג) הגר"ש"א זצ"ל (וזאת הברכה ריש עמ' שנ"ד).
 - (ד) הגר"ח"ש זצ"ל (וזאת הברכה ריש עמ' שנ"ד) - "שמספיק לראות מקצת החדר שאכל".
 - (ה) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' ח') - "גדר 'רואה מקומו', כל שיכול לראות מקצת מקום הקידוש ממקום הסעודה, מקרי

- רואה מקומו. ומסתברא שאם ממקצת השלחן יכול לראות מקום הקידוש חשיב הכל כרואה מקומו ואפי' יושב אצל השלחן במקום שאין יכול לראות מקום הקידוש, ונראה שאפי' רואה כשהוא עומד וכשהוא יושב אין רואה מקרי רואה מקומו".
- ו) חוט שני (שבת ח"ד עמ' צ"ו ד"ה שינוי) – "שינוי מקום אם רואה מקצת מן החדר דמהני".
- חוט שני (שבת ח"ד עמ' צ"ו ד"ה אם) – "אם רואה מקצת מקום הסעודה שקידוש שם ממקום שנוטל בו את ידיו לסעודה, אין צריך לראות גם את השולחן הסועד עליו, אלא סגי לראות מקצת מן החדר שסועדים בו, אחרי דקיי"ל דמפינה לפינה מותר לשנות א"כ כל החדר מיקרי מקומו וסגי לראות מקצת החדר".
4. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק נ"ד הע' כ"ב), וזאת הברכה (פרק ו' אות א' דעתו לצאת ס"ק א'), פסקי תשובות (אות ו'), שערי הברכה (פרק ט' הע' כ').
- א) חוט שני (ברכות ס"ק י"ד אות ה') – "שינה מקומו למקום אחר באופן שאם יתכופף יראה עדיין מקומו הראשון, מסתברא דלא הוי שינוי מקום, דכיון ששייך שיראה עדיין אע"פ שהוא בחדר אחר עדיין יש לו שייכות עם מקומו הראשון [ע"י מס' זבחים קי"ח ע"ב], ומ"מ לנהוג כן לכתחילה לענין קידוש במקום סעודה לא שפיר הוא אם יש אפשרות להביא מים למקום קרוב יותר".
- ב) הגר"ח ק"צ"ל (אליבא דהלכתא גליון נ"א עמ' קל"ד טור ג') – "שאלה: בדין קידוש במקום סעודה די"א שמהני ביוצא למקום שרואה משם מקום הקידוש, מהו באופן שיוצא לחדר שממקצתו אפשר לראות את חדר האכילה, אבל הוא עצמו נכנס לפנים מן החדר למקום שמשם כבר אין רואים, האם שרי בכה"ג. תשובה: יתכן שלא".
- ה. עומד עם הגב לצד החלון ופניו לצד אחר, אם זה חשיב כאפשר לראות.
1. מהני – הגרשז"א צ"ל (ששכ"ה פרק נ"ד הע' כ"ב, מילואים, שולחן שלמה סי' רע"ג ס"ק א', הליכות שלמה מועדים פסח פרק ט' הע' קע"ו, "נראה שאם אחד עומד על יד חלון אשר ממנו יכולים לראות, אלא שהוא עומד עם הגב לצד החלון ופניו לצד אחר, דהרי זה חשיב כאפשר לראות גם להדעת תורה").
2. מראי מקומות – דעת תורה (סי' רע"ג סעי' א'), "ויש לעיין אם צריך לראות ממש או סגי בשיכול לראות").

ו. סגרו את החלון (או הדלת) באופן שאינו רואה עוד מקומו הראשון.

1. קצות השלחן (סי' פ"א ס"ק ו'), ששכ"ה (פרק נ"ד הע' כ'), "קצוה"ש" – "ואם אחד שיצא לחוץ סגרו החלון באופן שאינו רואה עוד מקומו הראשון, יש להסתפק אם חשוב כמקום אחר או כמקומו הראשון, וכעין זה בגמ' פסחים דפ"ו ע"ב היו יושבין ונפרסה מחיצה ביניהן עיי"ש, וספק ברכות להקל".

ז. פתח נעול.

1. מחמיר.

- א) בה"ל (ריש סעי' א') – "עיינ בפמ"ג שתמה על המ"א בסק"ב שמעתיק דכשרואה מקומו מהני א"כ אמאי הוא שינוי מקום ביצא לפתח ביתו ולא נהירא דלמא מיירי כשהפתח נעול".
- ב) ע"י חוט שני (שבת ח"ד עמ' צ"ו ד"ה שינוי) – "שינוי מקום אם רואה מקצת מן החדר דמהני, הסברא י"ל דאף אם הדלת נעולה מהני, דאין נראה דסגירת הדלת תחלק את מקומו ולפי"ז חשיב עדיין רואה מקומו. אמנם בביה"ל בהל' הפסק בסעודה כתב, לענין פתח ביתו אם הפתח נעול לא חשיב רואה את מקומו, עיי"ש. וא"כ י"ל דה"ה מחדר לחדר".
2. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק נ"ד סעי' ט'), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב הע' י"ח ד"ה ואמר).

ח. מראי מקומות.

1. ששכ"ה (פרק נ"ד הע' כ"ד) – "יל"ע ... אם המקדש יכול לראות מקומו השני ואחרים שיוצאים בקידוש שלו אינם יכולים לראות, או להיפך".

ח [ה] היוצא מחדר לחדר: הגדר.

א. מה הגדר.

1. פירוש המ"ב (הקדמה, ס"ק י"ב, בה"ל סעי' ב' ד"ה בית, מ"ב סי' רע"ג ס"ק ח') תחת גג אחד. ובשעה"צ (ס"ק ז') כתוב שמקורו "מאחרונים בסימן רע"ג". והשעה"צ (סימן רע"ג ס"ק ח') כתוב שמקורו "אחרונים". יש לעיין, מי "האחרונים". ע"י ערה"ש (סעי' י"א) לשונו לקמן. ועוד, הגמרא (פסחים דף קא.) כתוב "מאיגרא לארעא", מגג לקרקע. וסברא חיצונה, שגג אין לו גג. אבל מרש"י (שם ד"ה ממקום) ורשב"ם (שם ד"ה ה"מ) נראה שמפרש איגרא "עליה". וכן ע"י תוס' (שם ד"ה אבל). ובפשטות העליה יש גג עליו. והמ"ב (סי' רע"ג ס"ק י"ג) "על מנת לאכול מיד בחדר אחר שהוא תחת גג אחד או מארעא לאגרא ועל ידי ההליכה גופא נשתהה איזה זמן". אין לפרש תחת גג אחד או אינו תחת גג אחד אלא מארעא לאגרא. אלא הפשט, לאכול מיד בחדר אחר שהוא תחת גג אחד, או שהולך לאגרא וע"י ההליכה גופא נשתהה איזה זמן כיון שהוא בקומה אחרת הגם שהוא תחת גג אחד.
- א) שוב הראה לי שהדרך החיים (דיני קידוש במקום סעודה סעי' א') כתב ז"ל, "ומחדר לחדר תחת גג אחד שאין רואה מקומו או מאיגרא לארעא אם היה בדעתו לאכול בחדר אחר או שקידש באיגרא אדעתא לאכול בארעא או להיפך שפיר דמי". שהוא מפרש חדר לחדר, הגדר שהוא תחת גג אחד. אמנם הוא מוסיף או מאיגרא לארעא, שנראה שאפילו שאין לו גג, עדיין נקרא מחדר לחדר. וא"כ, קשה על הפוסקים לקמן שרצה להחמיר במרפסת שאינו מקורה. וצ"ע.
2. ולכאורה (חד) המחלוקת האחרונים לקמן, אם "תחת גג אחד" הוא הסיבה שהוי בית אחד. ממילא, אם אינו תחת גג אחד אינו בית אחד, כמו בשיוצא למרפסת שאינו מקורה. וכן להפוך, שאם הוא תחת גג אחד הגם שיש שני בעלי בעתין מצד הל' חו"מ, עדיין הוא בית אחד לענין שינוי מקום. או הסימן שהוא "בית אחד" שהוי תחת גג אחד. אבל יש בית אחד גם בלי תחת גג אחד, כמו בשיוצא

למרפסת שאינו מקורה, עדיין יש שם בית אחד. ולהפוך, הגם שהוא תחת גג אחד, אבל אם בחו"מ הוא דירה אחרת, יש שם "בית אחר".

ב. מראי מקומות.

1. ערה"ש (סעי' י"א) – "מיהו זהו וודאי דכל שתחת גג אחד מקרי בית אחת לעניין זה שתועיל דעתו אף שהם בתים בפני עצמם כגון שמפסיק בית שער ביניהם שקורין פיר הויז ולכן הרוצה לשתות חמין בכמה חדרים יהיה דעתו בעת הברכה שלא ישתה במקום אחד רק ישתה כאן מעט וכאן מעט ואז יכול לשתות על סמך ברכה זו בכל חלקי הבית שתחת גג זה וה"ה באכילת פירות ודבר זה צריך מאד לפי זמנינו ששוהין בשתיית חמין ומפנין את עצמנו מחדר לחדר ולכן נכון שתהא דעתו מתחלה לכך".

ט] היוצא מדירה לדירת חבירו באותו בנין (apartment building).

א. מחמיר: כיוצא מבית לבית.

1. אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' קע"ח אות א') – "ההולך מדירה לדירה בבנין אחד צריך לברך שנית כי אינו דומה לדין ההולך מחדר לחדר בבית אחד".
- אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס"ג ענף ג' ד"ה והנה הא) – "אבל כשמקום האחר דבהוא ביתא הוא של בעלים אחרים דאין לו רשות לאכול שם הוא כבית אחר, וכן מסתבר דאף שהן שלו אם הוא טירחא ביותר שלא מצוי כלל מפני הטירחא שיאכלו במקום ההוא לא יתחשב כמקום סעודה, ואין חלוק בין אם מקום שקשה שם לאכול הוא מצד הטירחא ובין מצד שהמקום אינו שלו, ובין אם הוא מקום הקידוש ובין שהוא מקום האכילה הוא חסרון בהקידוש".
2. הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ד עמ' ע"ט, ותן ברכה פרק ט' הע' י"ב, הליכות שלמה מועדים פסח פרק ט' ס"ק נ"א, מעיין הברכה פרק י"ד הע' ג') – "אם יצא ממקומו לבית חבירו אפילו הוא תחת גג אחד חשיב שינוי מקום מבית לבית, ואפי' היה דעתו להכנס לשם הוי הפסק".
- ע' הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ד הע' כ"ז, שולחן שלמה סי' רע"ג ס"ק ב', הליכות שלמה מועדים פסח פרק ט' הע' קע"ד) – לגבי שינוי מקום בין קידוש לסעודה: "דנראה שאם החדר השני שייך לאיש אחר, הרי זה חשיב כבית אחר, ואף אם נתן לו רשות, ג"כ יש להסתפק, דאפשר שזה חשיב כבית אחר".
3. הגר"מ אליהו זצ"ל (הע' בוזאת הברכה עמ' שנ"ט אות ד') – "ולגבי שתי דירות - אף שהם בתוך בנין אחד - אין לעבור לדירות השכן".
4. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' נ"ז אות א'), מעיין הברכה פרק י"ד הע' ג', ותן ברכה פרק ט' הע' י"ב, שבות יצחק ח"ה עמ' ע"ר אות ב', אבני ישפה ח"ה ס' ל"ד סוף ענף ה', אשרי האישי ח"א פרק ל"ג אות ה', ח"ב פרק ז' אות ל') – "אף מחדר לחדר והחדר השני מושכר לחבירו הוי שינוי מקום".
5. הגרפ"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' נ"ז אות א'), מעיין הברכה פרק י"ד הע' ג', אבני ישפה ח"ה ס' ל"ד סוף ענף ה') – "שהעובר מדירה בבעלות אחת לדירה בבעלות אחרת - אף שהן בתוך בנין אחד ותחת קורת גג אחת - נחשב לשינוי מקום, כדין העובר מבית לבית".
6. שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ז עמ' ל"ד אות ו') – "היוצא מביתו לחדר מדרגות בבית משותף או לדירת חבירו אף שהם תחת גג אחד נחשב שינוי מקום מבית לבית".
- שבט הלוי (שערי הברכה פרק ט' הע' כ"ז) – "שהעוקר מדירה לדירה הוי עקירה".
7. ששכ"ה (פרק נ"ד הע' כ"א) – "ומסתבר דמדירה לדירה אחרת דרך חדר-מדרגות משותף לכל הדיירים, אף אם שתי הדירות הן שלו, אין זה נחשב תחת גג אחד".
8. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' י"ב) – "שני דירות בבנין אחד הסמוכים זו לזו ושייכים לב' בני אדם פשיטא דחשיב כשינוי מבית לבית".
9. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ז' טור ג') – "דהיוצא מביתו לבית חבירו אפילו תחת גג אחד הרי זה חשיב שינוי מקום מבית לבית".
10. אבני ישפה (ח"ה ס' ל"ד ענף ה') – "נראה דהיוצא מדירתו לדירת חבירו הוי שינוי מקום".
11. כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, פרק י"א הע' י') – "מפוסקי זמנינו".
12. ותן ברכה (עמ' קל"ט).
13. פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' ק"צ).
14. שערי הברכה (פרק ט' סעי' כ') – "אם הדירה אליה הלך שייכת לאדם אחר - גם אם יש לו רשות ללכת שם, הרי זה נחשב לשינוי מקום".
15. וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק י"ד אות א') – "וכן נראה עיקר".

ב. מיקל: כיוצא מחדר לחדר.

1. בצל החכמה (ח"ו סי' ע') – "שני בתים או בית וחצר נחשבים שני מקום. אבל שני בעלים אינו נחשב שני מקום ... נראה כי גם ביוצא ממקום השייך לו לבדו למקום השייך לגמרי לחבירו לבד ולו אין חלק בו כלל, ג"כ לא נחשב שינוי מקום יותר מב' מקומות השייכים לו לבדו. וכשם שמהני דעתו לאכול במקום אחר כששני המקומות בבית אחד ושייכים לו, כך מהני דעתו לאכול במקום אחר באותו בית גם כשהמקום הראשון שייך לו לבדו והמקום השני שייך לחבירו לבדו. וכגון ראובן ושמעון דרים בשני חדרים זה בצד זה ואפשר לעבור מחדרו של ראובן לחדרו של שמעון להמשיך אכילתו שם והיה לו רשות משמעון על כך, נראה דמהני דעתו ומחשבתו ומותר לו לעבור ולאכול שם".

2. אור לציון (ח"ב פרק י"ב אות ט"ז) – "וכן היוצא מדירה לדירה דרך חדר המדרגות, ואפילו מקומה לקומה, כל שהוא תחת גג אחד נחשב כיוצא מחדר לחדר".
3. משנה הלכות (ח"י סי' ל"ו) – לשונו מובא לקמן.
(א) ודלא כדאי בשם המשנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ז' טור ג' ד"ה וכן) – "דהיוצא מביתו לבית חברו אפילו תחת גג אחד הרי זה חשיב שינוי מקום מבית לבית".
4. הגר"ח זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קמ"ה אות כ"ד, הברכות כהלכתן עמ' ר"ה אות י"ט) – "יציאה שגר באותה קומה האם דינה כיציאה מבית לבית. תשובה: כמחדר לחדר".
הגר"ח ק"צ (וזאת הברכה עמ' נ"ז אות א', מעיין הברכה פרק י"ד הע' ג') – "שמעתי בשם הגר"ח ק".
(א) אולי י"ל שיש צד להחמיר יותר בזמן שיוצא לחדר מדריגות [כמכתב לקמן], משא"כ בזמן שיוצא מדירה לדירה. ע"י ביבקש תורה (ברכות ס' י'), לשונו מובא לקמן. אמנם, לא נראה. וצ"ע.

ג. בדירה המושאלת לצורך שמחה וכדומה לשבת אחת, האם דירה זו נחשבת בשבת כדירתו.

1. כמו דירה אחת – חידושי בתרא (ריש הסימן, "בבית שכן תחת אותו גג, יש לדון שפעמים מועיל דעת לשנות, כגון כשעושין קידוש להולדת בת או סעודה מצוה אחרת, ומחלקים הנשים מהאנשים, שקבוצה אחת קבועה בבית השכן, ודאי לאותו יום הוי חדר השכן כחדר שלו להשתמשות בית. או למשל כשאין לו טלפון, והשכן בדרך קבע קוראו כשיש לו טלפון בבית השכן, מסתברא שגם זה נכלל בתשמישי ביתו ומועיל דעת מעיקרא בשעת הברכה").
2. כמו שתי דירות – ע"י ששכ"ה (פרק נ"ד הע' כ"א, לשונו מובא לעיל), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' י"א, לשונו מובא לקמן).
3. מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ד הע' כ"ז, שולחן שלמה סי' רע"ג ס"ק ב', הליכות שלמה מועדים פסח פרק ט' הע' קע"ד, לשונו מובא לעיל), הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא ריש הסימן, לשונו מובא לקמן), שערי הברכה (פרק ט' הע' כ"ז, "ויל"ע בדירה המושאלת לצורך שמחה וכדומה לשבת אחת, האם דירה זו נחשבת בשבת כדירתו, או כיון שבמשך השנה אי"ז דירתו הרי"ז כעקירה מבית לבית").
- ד. מראי מקומות – הברכה ומקומה (סי' ז' פרק ג' סעי' ב').

י [ביוצא לחדר מדרגות (public stairway)].

א. מחמיר: כיוצא מבית לבית.

1. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק ו' אות א' עקירת למקומות נוספים ס"ק א' [דפו"ח תשע"ז, עמ' נ"ו ס"ק ה']), מעיין הברכה פרק י"ד אות ה', אשרי האיש ח"א פרק ל"ג הע' מ"א, ח"ב פרק ז' סעי' ל') – "אף אם עבר מדירתו לחדר מדרגות שהוא רכוש משותף, חשיב דינו כעוקר מביתו כיון שאינו רשותו".
ע"י הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ה עמ' ע"ר אות ב', אשרי האיש ח"א פרק ל"ג אות ה') – "ביציאה לחדר מדרגות משותף והוא תחת גג אחד, אם יצא למקום הסמוך לפתחו ומיוחד לשימוש, לא חשיב שינוי מקום. ואם יצא למקום שאינו מיוחד לו בחדר המדרגות אלא משותף לכולם הרי"ז שינוי מקום".
2. הגר"ח פ"ש זצ"ל (וזאת הברכה פרק ו' אות א' עקירת למקומות נוספים ס"ק א' [דפו"ח תשע"ז, עמ' נ"ו ס"ק ה']), מעיין הברכה פרק י"ד אות ה', צהר אהל ברוך עמ' תמ"ז אות ג') – "הגר בדירה בבית משותף ויוצא לחדר המדרגות, אע"פ שהכל בנין אחד נחשב כשנוי מקום מבית לבית, וממילא אם רואה מקומו, ספק אם מועיל כמ"ש המ"ב בס"ק י"ב".
הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על המ"ב הקדמתו) – "מרפסת של סוכה שיש לה גג הו"ל כחלק מהשתמשות הבית והו"ל כאילו לא יצא מתחת הגג, ואפשר להקל שלא להצריך ברכה כלל, אך חדר מדרגות ודירת שכן, הא דהוי תחת אותו גג לא מהני, כיון [שלגביה] אין כאן השתמשות של בית כלל וחשיב שינוי מקום, והוא למבית לעלייה מועיל כשדעתו לכך, ע"ל מ"ב סקי"ב, היינו כשגם העלייה שלו".
3. שבט הלוי (קובץ מבית לוי חי"ז עמ' ל"ד אות ו') – "היוצא מביתו לחדר מדרגות בבית משותף או לדירת חברו אף שהם תחת גג אחד נחשב שינוי מקום מבית לבית".
שבט הלוי (שערי הברכה פרק ט' הע' כ"ח) – "שאם עוקר לחדר המדרגות מסתבר שזה כיוצא מחוץ לבית".
4. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' י"א) – "ואף כששייכים לאדם אחד וצריך לעבור מאחד לשני דרך חדר המדרגות מסתברא דחשיב כמבית לבית".
5. הגר"ח ק"צ (אסיפת יצחק כ"ט כסלו תשס"ז) – "שאלה: מה הדין בזה אם יוצא מבית לחדר מדרגות. תשובה: כבית לבית".
6. שבט הקהתי (ח"ג ס' ע"ז אות ה') – "אם אינו רואה המקום אם יצא לחדר המדרגות או לחצר צריך לחזור ולברך".
7. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ז' טור ג').
8. ביבקש תורה (ברכות ס' י') – "חדר מדרגות (ואפילו היכא דמשותף בבעלתו עם שאר דיירי הבניין) דכיוון שאין דרך בני אדם לצאת באמצע סעודתם ולהמשיך ולאכול בחדר מדרגות ה"ז ודאי עקירת מקום, ואינו דומה לשני חדרים שהדרך לאכילה בהליכתו מחדר לחדר".

ב. מיקל: כיוצא מחדר לחדר.

1. בצל החכמה (ח"ו סי' ע) – "שאינו שום הו"א לחלק בין מקום למקום משום שינוי בעלים, ולא מסתבר לחלק בין יוצא ממקום המשוטף לו ולאחרים אל מקום המיוחד לו דלא חשיב שנוי מקום כיון שנכנס לרשותו לבין יוצא ממקום המיוחד לו למקום המשותף

- לו ולאחרים שיוצא מרשות המיוחד לו".
2. הגרש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב ריש עמ' ע"ט, ח"ה עמ' ע"ר אות ב' ד"ה ויציאה, שולחן שלמה סי' רע"ג הע' שלישיית על סעי' א', מעיין הברכה פרק י"ד אות ה') – "יציאה לחדר מדרגות מקורה ל"ה שינוי מקום כיון שהוא שותף ברשות זו".
- ע"י הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה מועדים פסח פרק ט' הע' קע"ה) – "וביציאה לחדר מדרגות שבבנין משותף, ראוי להחמיר, מיהו אם התנה מקודם נראה דיש להקל".
- א) הגר"י טרגר שליט"א (בעל הליכות שלמה, מכתב במייל) – "ניסוח הליכות שלמה מדוייק טפי".
3. אור לציון (ח"ב פרק י"ב אות ט"ז) – לשונו מובא לעיל.
4. משנה הלכות (ח"י סי' ל"ו) – "ונסתפקתם בבית גדול שיש שם הרבה דיורים (כאפארטמענט הויז בלע"ז) ויצא מדירתו לחדר המדרגות האל בלע"ז אי זה נקרא יצא מבית לבית כיון שיש גם לאחרים השתמשות בו או הוא כמחדר לחדר כיון שגם הוא יכול להשתמש בו וזה אומר בכה וזה אומר בכה ורוצים לדעת חו"ד העניה בזה ... והנה בגמ' פסחים ק"א ממעשה דרב ענן דמבית לעליה ומעליה לבית נמי לא מקרי שינוי מקום נראה דכל שהוא תחת גג אחד מקרי בית אחת לענין זה שתועיל דעתו עכ"פ אף שהם דירות מיוחדות דפשוט דכל שהוא בית ועליה הרי העליון הו"ל דירה בפני עצמה והתחתון דירה בפ"ע אלא כיון שהוא תחת גג אחד מועיל המחשבה בזה כיון שהי' דעתו לאכול בכל מקום תחת הגג הזה ועיין עה"ש כאן סי"א שכתב כעין זה וז"ל עוד יתבאר שאם הי' דעתו לאכול במקום אחר לא מקרי שינוי מקום וכו' אבל לאכול לבית אחר לגמרי לא מהני דעתו ומבית לעליה או להיפוך מהני וכו' מיהו זה ודאי דכל שתחת גג אחד מקרי בית אחד לענין זה שתועיל דעתו אף שהם בתים בפ"ע כגון שמפסיק בית ביניהם שקורין פיר הויז ולכן הרוצה לשתות חמים או לאכול פירות יהא דעתו בשעת הברכה שישתה כאן מעט וכאן מעט וכו' ע"ש הנה מבואר דאפילו מבית לבית ויש בית שער ביניהם והוא גרע מההאל שלנו אפילו הכי מותר לו לאכול על סמך ברכה ראשונה אפילו מבית לבית והעיקר שכל שהוא תחת גג אחד מועיל המחשבה כן נראה מדברי רבותינו האחרונים ז"ל".
5. חוט שני (שבת ח"ד סוף עמ' צ"ו, אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ז' טור ג') – "בית אחד לענין שינוי מקום, היינו תחת קורת גג אחד, ואף חדר מדרגות לא חשיב שינוי מקום כיון שהוא תחת קורת גג אחד, אף אם נחוש שחדר מדרגות דינוי כמבוי".
6. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ז' טור ג') – "דהאוכל פירות שאינם מז' מינים ויצא באמצע האכילה לדירת שכנו אין צריך לחזור ולברך כיון שזה תחת גג אחד לא חשיב שינוי מקום".
7. אבני ישפה (ח"ה סי' ל"ד ענף ו') – "הרי גם לו יש בעלות בחדר המדרגות ולא גרע זה מכל חדרי ביתו".
8. הגר"ח"ק זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קמ"ה אות כ"ה, הברכות כהלכתן עמ' ר"ה אות כ') – "שאלה: יציאה מביתו לחדר מדרגות האם נחשבת כיציאה מבית לבית. תשובה: כמחדר לחדר".
9. הגר"י"ט וויס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ה' טור א') – "דהיוצא לבית אחר באותו בנין חשיב כיוצא מחדר לחדר כיון שזה תחת גג אחד".
10. ע"י תשובות והנהגות (פשט ועיון, הברכות כהלכתן אות ל"ג) – "ואם יצא לחדר מדרגות לדירה שמול דירתו נראה להקל".

ג. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ג'), שערי הברכה (פרק ט' סעי' כ"א), הברכה ומקומה (סי' ז' פרק ג' סעי' ג').

1. לכאורה בערב פסח, שהמנהג לאכול בחדר המדרגות באיזור של לפני דירתו, לכו"ע הוא כמו חדר לחדר.

יא] ביוצא למרפסת שאינו מקורה (uncovered porch).

א. מחמיר: כיוצא מבית לבית.

1. הגר"מ אליהו זצ"ל (הע' בס' וזאת הברכה עמ' שנ"ט אות ד') – "ולכתחילה אם אכל בבית לא ימשיך במרפסת ולא בחוץ ואפילו אם חשב בתחילה".
2. הגר"ש"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק ו' אות א' עקירת למקומות נוספים ס"ק ב', מעיין הברכה פרק י"ד הע' ה', ותן ברכה פרק ט' הע' י"ג, אבני ישפה ח"ה סי' ל"ד ענף ג' ד"ה ולכן, אשרי האיש ח"א פרק ל"ג אות ב', אות ה') – "שדינו כמו עוקר מבית לחצר והדבר נחשב לשינוי מקום".
- הגר"ש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ה עמ' ע"ר אות ג') – "יציאה למרפסת שאינה מקורה, אם היא בקומה שניה וגם אין ממנה יציאה החוצה, לדעת הגר"ש"א זצ"ל היציאה לשם אינה נחשבת שינוי מקום, ולדעת הגר"י"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] חשיב שינוי מקום".
3. הגר"ח"ק זצ"ל (אסיפת יצחק כ"ט כסלו תשס"ז) – "שאלה: היוצא מבית למרפסת שאין לה גג, האם זה נחשב כיוצא מחדר לחדר או כיוצא מבית לבית לענין ברכות וקידוש. תשובה: כיוצא לחוץ".
- ע"י הגר"ח"ק זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קמ"ה אות כ"ו, הברכות כהלכתן עמ' ר"ה אות כ"א) – "שאלה: יציאה מביתו למרפסת פתוחה בלי גג איך נחשבת כמבית לבית או כמחדר לחדר. תשובה: יתכן שזה כבחוף".
4. הגר"י"ט וויס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ה' טור ג') – "דהיוצא מחדר למרפסת שאינו מקורה דינו כיוצא לחצר דחשיב כשינוי מקום מבית לבית".
5. פתחי הלכה (פרק ו' סעי' ל"ג, ארטסקרול עמ' קצ"א, הע' בוזאת הברכה עמ' שנ"ה אות ד') – "מה שהביא בשם הגר"ח"פ שיינברג שגם מרפסת פתוחה אין בה דין ש"מ, עצם דין חדר לחדר אינו פשוט כ"כ שאין בו דין ש"מ, ובמ"ב סמך על המקילים וכתב למעשה דכל שהוא תחת גג א' נחשב בית אחד, וא"כ מהיכי תיתי להוסיף גם שאינו תחת גג הבית".
6. ותן ברכה (סוף עמ' קל"ט).

ב. מיקל: כיוצא מחדר לחדר.

1. הגרש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב ריש עמ' ע"ט, ח"ה עמ' ע"ר אות ג' [לשונו מובא לעיל]) – "יציאה למרפסת שבבית אפ"י אינה

מקורה **אם אין ממנה יציאה לחוץ** ל"ה שינוי מקום כיון שטפלה היא לבית והוי כמחדר לחדר".
 הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ט' ס"ק נ"א) – "ומרפסת הצמודה לבית, אם היא מקורה, וכן באינה מקורה אם אין יציאה ממנו לחוץ, הוי כמחדר לחדר, ואם יש פתח יציאה לחוץ הוי כיצא לחוץ".

הגרשז"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ה סימן ל"ד ענף ג' ד"ה ובני) – "שזה תלוי בסוג הגינה, והיינו אם מדובר בגינה שיש לה יציאה לרחוב, אז היציאה לשם נקראת שנוי מקום אבל אם הוא מקום שאין לה יציאה לרחוב, הרי זה כמו גזוזטרא, ואין צורך לברך שנית. והוסיף עוד שבכל אופן הוא חושש לומר אבל יש קולא גם בגינה שיש לה יציאה לרחוב שיכול לגמור את כל הפרי שהיה בידו אעפ"י שלא היה תוך פיו".

אמנם עי' הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה פרק ט' הע' י"ג, הליכות שלמה מועדים ח"ב פרק ט' הע' קע"ו) – "כתב בשם מרן זצוק"ל שחצר אחורית שאינה מקורה ומוקפת מחיצות אף שיש שם שולחן וכסאות והדרך לאכול שם לפעמים, מכל מקום יש לצדד זהוי שינוי מקום".

א) עי' הגר"י ז"ל שוב שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ה' טור ב') – "ונראה שמה שהובא בשבות יצחק בשם מרן זצוק"ל הוא בתראה".

ב) הגר"י טרגר שליט"א (בעל הליכות שלמה, מכתב במייל) – "בנידוד דידן 'ותן ברכה' עיקר לעומת אבני ישפה בשם בנו בשמו".
 2. אור לציון (ח"ב פרק י"ב אות ט"ז) – "היוצא מחדר למרפסת, אף שאין לה גג, דינו כיוצא מחדר לחדר".

3. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ה' טור ג') – "דהיוצא מחדר למרפסת בלתי מקורה הרי זה חשיב כמחדר לחדר".
 4. הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק ו' אות א' עקירת למקומות נוספים ס"ק ב', מעיין הברכה פרק י"ד הע' ה' ותן ברכה פרק ט' הע' י"ג, צהר אהל ברוך עמ' תמ"ז אות א') – "הגר בדירה בבית משותף, ויוצא מן החדר הסמוך למרפסת, אל המרפסת, בין שהיא מקורה ובין שאינה מקורה, נחשב כשנוי מקום מחדר לחדר, אשר מועיל בזה לכוון מתחילה שרוצה לשנות מקומו לשם, כמ"ש המ"ב בסימן קע"ח ס"ק י"ב".

5. שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ז עמ' ל"ד אות ו') – "היוצא מהחדר שבבית למרפסת שאינה מקורה או לחצר פרטית שלו נחשב כיוצא מחדר לחדר".

שבט הלוי (שערי הברכה פרק ט' הע' כ"ג) – "אף אם המרפסת אינה מקורה".

6. ששכ"ה (פרק נ"ד הע' ל"ג) – "לשונו מובא לקמן".

7. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' י') – "מרפסת הצמודה לבית, אם מוקפת מחיצות הויא כמחדר לחדר אף כשאינה מקורה ואף כשיש לה פתח לרה"ר. ואם אינה מוקפת מד' רוחותיה, אם היא גבוה מרה"ר וגובה קרקעיתה שווה או סמוכה לקרקע הבית, נראה דחשיבא כמחדר לחדר, אבל בלא"ה חשיבא כמבית לחצר".

8. חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ה' טור ב') – "דמבית למרפסת שאינה מקורה חשיב כמחדר לחדר".
 עי' חוט שני (ברכות ס"ק י"ד אות ז', אות ח' [לשונו מובא לקמן]) – "מרפסת שאינה מקורה, לכאורה הוי שינוי מקום, אם יוצא אליה מן הבית, דמשמע דתלי בגג, אמנם אם אי אפשר להגיע למרפסת אלא דרך הבית י"ל דהוה חלק מן הבית ונטפל להבית, וכעין זה מציינו לגבי צירוף בתפילה בציבור דכ"כ הרדב"ז, ועל כן בדיעבד אין לחזור ולברך".

9. שבט הקהתי (ח"ג ס' ע"ז אות ו') – "הנה במרפסת סגורה דהוי תחת גג א' עם הבית ודאי הוי כחדר לחדר ולא צריך לברך עוד פעם כנ"ל. וכן אם המרפסת פתיחה שאין לה גג, ג"כ דינו כמחדר לחדר ... וצ"ל דמבית לחצר גרע טפי מבית למרפסת והטעם דהמרפסת הוי חדר ובטיל להבית משא"כ החצר".

10. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ה' טור ג') – "דהיוצא מחדר למרפסת בלתי מקורה הרי זה חשיב כמחדר לחדר".

11. הגר"צ ובר שליט"א (וזאת הברכה סוף עמ' שנ"ג, מעיין הברכה פרק י"ד הע' ה') – "יצא למרפסת שאינה מקורה מסתבר שהכל בית אחד".

12. עי' תשובות והנהגות (פשט ועיון, הברכות כהלכתן אות ל"ג) – "ולמרפסת נראה שאם יש לה גג דינו כחדר, ובדיעבד בלי גג אינו הפסק".

13. וזאת הברכה (עמ' נ"ז אות ו', מעיין הברכה פרק י"ד בעי' ד').

14. פסקי תשובות (אות ד') – "הסכימו פוסקי זמננו".

15. הגר"י רובין שליט"א (שמעתי).

16. שערי הברכה (פרק ט' סעי' י"ז, הע' כ"ג) – "דין המרפסת כדין חדר בבית, כיון שהיא חלק מהבית".

ג. מראי מקומות.

1. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ה' סוף טור ג') – "דהיוצא באמצע אכילת פירות שאינם מז' מינים למרפסת שאינה מקורה יש להסתפק אם חשיב שינוי מקום ולכן יש להקפיד לא לצאת לשם באמצע האכילה".

2. חוט שני (ברכות ס"ק י"ד אות ט') – "סוכה שיש בינה לחלון הבית, איזה חלק מן החצר גדור, ופרסו סדין לאוהל ברוחב החלון להסוכה, מסתמא כל זמן שהסדין מחזיק מיקרי גג אע"פ שאינו חזק, ויש לחשבו כמחדר לחדר תחת גג אחד לענין שינוי מקום, ואע"פ שמקום הסדין הוא מיעוט מן המקום בהחצר הגדורה".

3. יבקש תורה (ברכות סי' י' ד"ה וכן) – "ונלענ"ד שאין מחלוקת ביניהם זה תלוי בהוה באם הדרך לצאת מביתו לחצרו באכילה רגילה ובאם אין הדרך שוב ה"ז כמבית לבית ובאם הדרך שוב ה"ז כמחדר לחדר".

יב | **ביוצא לחצר** (garden).

א. **מחמיר: כיוצא מבית לבית.**

1. הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב ריש עמ' ע"ט, עי' ותן ברכה פרק ט' הע' י"ג) – "וכן יציאה לחצר אפילו פרטית אפילו אין יציאה

- ממנה למקום אחר חשיב שינוי מקום".
2. הגר"ש זצ"ל (ותן ברכה פרק ט' הע' י"ג, שבות יצחק ח"ח עמ' ע"ר אות ד', אשרי האיש ח"א פרק ל"ג אות ד', אות ה') – "יציאה לחצר פרטית שאינה תחת גג חשיב שינוי מקום".
3. שבט הקהתי (ח"ג ס' ע"ז אות ה') – "אם אינו רואה המקום אם יצא לחדר המדרגות או לחצר צריך לחזור ולברך".
4. הגר"צ ובר שליט"א (וזאת הברכה פרק ו' אות א' עקירת למקומות נוספים ס"ק ד').
5. וזאת הברכה (פרק ו' אות א' עקירת למקומות נוספים ס"ק ד') – "ומסתימת לשונו משמע אף אם החצר מוקף מחיצות נחשב הדבר מבית לבית. אע"ג שכתבנו לעיל שמקום מוקף מחיצות נחשב למקום אחד, אך נראה ...".
6. כל שכן הפוסקים שמחמיר ביציאה למרפסת, לעיל.

ב. מיקל: כיוצא מחדר לחדר.

1. הגר"ש זצ"ל (ותן ברכה פרק ט' הע' י"ג) – "ולענין חצרות שמאחורי הבתים שנותנים שם שולחן וכסא ולפעמים נותנים גם 'גריל' ואוכלים שם סעודת בפרט בימות הקיץ ... דנחשב כאחד מחדרי הבתים ולפיכך אם מתחלה כשברך היה לו דעת לאכול שם לא הוי שינוי מקום".
- א) אמנם עי' הגר"ש זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' תמ"ז אות ב') – "הגר בדירה בקומת קרקע, ויש שם רחבה או מרפסת מקורים, היוצא לשם נחשב כשנוי מקום מחדר לחדר. ואם הרחבה או המרפסת אינם מקורים, אינו חלק מן הבנין, ונחשב כשנוי מקום מבית לחצר, אשר מבואר בפוסקים דלא מועילה דעתו מתחילה לשנות מקומו לשם".
2. שבט הלוי (מבית לוי גליון י"ז עמ' ל"ד אות ו') – "היוצא מהחדר שבבית למרפסת שאינה מקורה או לחצר פרטית שלו נחשב כיוצא מחדר לחדר".
3. ששכ"ה (פרק נ"ד הע' ל"ג) – "והיה נראה שאם הבית עם החצר ועם הסוכה הכל מוקף גדר, כך שהכל כמו רשות אחת, דבכה"ג הוה דומיא דמחדר לחדר, עיין סי' קעח במ"ב ס"ק לז, דכל שמוקף מחיצות חשיב כמו מקום אחד".
4. פסקי תשובות (אות ד') – "הסכימו פוסקי זמננו ... חצר פרטית אשר מוקפת מד' רוחותיה וצמודה לבית, אפילו אין לה גג, דינה כמחדר לחדר".

ג. מראי מקומות – יבקש תורה (ברכות סי' י' ד"ה וכן).

1. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' ט') – "אע"ג דמבית לחצר מקרי שינוי מקום ולא מהני אפ"ל דעתו, בית שיש לו חצר פרטי המוקפת מד' רוחותיה וצמודה לבית וליכא פתח מן החצר לרה"ר, ה"ה נידון כאחד מחדרי הבית ונחשב כמחדר לחדר, אבל אם יש בו פתח לרה"ר חשיב כמבית לחצר".
- קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' י"ג) – "אם קידש בגינה המוקפת מחיצות הוי הכל כחדר אחד, ואף אם שינה למקום אחר בתוך הגינה ואין רואה מקום הקידוש מקרי קידוש במקום סעודה. ובגינה שאינה מוקפת מחיצות, אם שינה באופן שרואה מקומו א"צ לחזור ולקדש, ואם אין רואה מקומו לכאול לא מהני דעתו לאחשובי' כקידוש במקום סעודה, וצ"ע".
- קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' י"ד) – "שינוי מגינה לגינה, דהיינו מגינה שלו לגינת חבירו, חשיב כשינוי מבית לבית אפילו אם הם סמוכים זה לזה, ואפ"ל ליכא מחיצה ביניהם".
2. חוט שני (ברכות ס"ק י"ד אות ח') – "מרפסת שחציה מקורה וחציה לא, אין מסתבר דיהא שינוי מקום מחצי אחד לחבירו, ואע"פ שתלוי בגג, היינו דאם הם מקומות חלוקים במחיצות איכא קולא דמ"מ כיון שהם גג אחד מיקרי מקום אחד, אבל אם אין מחיצות כלל אין מסתבר שיעשה על ידי זה לשני מקומות, ואפשר לסמוך על זה למעשה".
- חוט שני (ברכות ס"ק י"ד אות י') – "במקום שאין מחיצות ויש רק גג, אין הגג קובע לענין שינוי מקום, דהעיקר הם המחיצות העושות זה למקום אחד, אלא דאיכא קולא דאם הוא תחת גג אחד עדיין הוה חיבור, אבל אם אין מחיצות אין הגג קובע, ולא דמי לבית לענין שביעית שכתב החזו"א דגג ודאי בעינן ואפשר דגם מחיצות דהתם העיקר שלא יהיה שלה, ומחיצות אין מפקיעין שם שדה, דבשדה שייך שפיר מחיצות ולא הגג, אלא דמ"מ כיון דאיתא בית אפשר דבעי מחיצות".

יג. שאר ציורים.

א. בית מלון (hotel).

1. דינו כהיוצא מדירה לדירת חבירו באותו בנין.
- א) פסקי תשובות (אות ג') – "ודע, דכל זה אמור ג"כ במתאכסן בבית מלון, בתי חולים והבראה וכדו' ויוצא מחדרו הפרטי לפרוודר או לחצר חבירו באמצע אכילתו ושתייתו".
2. מחמיר, כיוצא מבית לבית.
- א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' י"א, הע' כ"ב) – "וכן בב' חדרים בבית מלון שנשכרו לאנשים נפרדים מסתברא דכל חדר חשיב כבית בפנ"ע וכל אחד מחלק מקום לעצמו".
3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ט' סעי' כ"ב), הברכה ומקומה (סי' ז' פרק ג' סעי' ד').

ב. ישיבה, פנימיה (dormitory).

1. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ט' הע' כ"ט), הברכה ומקומה (סי' ז' פרק ג' סעי' ה').
- א) הגר"ש זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ט' הע' קפ"ב) – "כשנשאל רבנו אם מותר לצאת בין קידוש לסעודה מחדר האוכל שבישיבה לבנין הפנימיה, השיב דאף דמניח מקצת חברים מ"מ אין ראוי כ"כ לעשות כן, אבל לקומה אחרת באותו בנין התיר לצורך".

(ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא ריש הסימן) – "אם יש לאדם ב' דירות בבנין א', יש להסתפק אי מיקרי מחדר לחדר או מבית לבית, דמכיון שצריך לעבור דרך חדר המדרגות, שיש לאחרים חלק בו, הרי זה לכאורה כיצא מפתח ביתו ועומד על החצר, וכן מסתבר, וכן יש להסתפק אם א' משכיר חדר א' מחדריו, אי מיקרי מחדר לחדר או מבית לבית, וכן שני חדרים בפנימיה".

ג. בית חולים (hospital).

1. דינו כהיוצא מדירה לדירת חבירו באותו בנין – פסקי תשובות (אות ג', לשונו מובא לעיל).
2. מיקל, כיוצא מחדר לחדר – שערי הברכה (פרק ט' הע' כ"ט), הברכה ומקומה (סי' ז' פרק ג' סעי' ו').

ד. בנינים גדולים: בנין של שדה התעופה וכדומה בנינים גדולים של חנויות ומשרדים.

1. מראי מקומות – הברכה ומקומה (סי' ז' פרק ג' סעי' ז').

ה. מלמד שאכל בחדר מלמדים ורוצה לברך בכתה.

1. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"ט טור א') – "שאלה: מלמד שאכל בחדר מלמדים, ורוצה לברך ברהמ"ז עם כל הכיתה בכתה כיצד עליו לנהוג. ואיזה עצה יש לזה, וצ"ע. תשובה: רק אם יאכל שם עוד כזית (תשובה בכת"י)".

ידי | הנחת מקצת חברים - סעיף ב'.

א. אם מהני רק לדברים שטעונין ברכה במקומן, או לכל דברים אפילו פירות.

1. מהני רק לדברים שטעונין ברכה במקומן, כמו פת.
 - א) ב"ח (ס"ק ג' ד"ה ואיכא) – "והכי נקטינן".
 - ב) ט"ז (ס"ק א', ס"ק ג', ס"ק ו') – "אין חילוק בין הניח או לא דאפילו הניח צריך לברך דבפירות אין שייך קביעות".
 - ג) דעת תורה (ריש סעי' ב').
 - ד) אור לציון (ח"ב פרק י"ב סעי' י"ד) – "ובאכילת פירות, אף אם מניח במקומו מקצת חברים לא יצא".
2. לכל דברים, ה"ה פירות ומשקין.
 - א) רמ"א (סעי' ב').
 - ב) לבוש (סעי' ב') – "אבל אם הניח מקצת חברים במקום שאכל, או אפילו לא הניח והדבר שאכל הוא מן הדברים שצריכין ברכה במקומן ...".
 - ג) עטרת צבי (ס"ק ט') – "וגם בדברים שאין טעונין אם הניחו שם אדם אין צריך לברך כלום".
 - ד) מג"א (ס"ק ג').
 - ה) קרן נתנאל (פסחים פרק י' סי' ו' ס"ק ה').
 - ו) א"ר (ס"ק ד', ע"י א"ז ס"ק ב').
 - ז) מור וקציעה (ריש הסימן) – "מיהו בהניחו מקצתן סגי אפילו לדברים שאינם טעונים. כל זה פשוט מאד".
 - ח) גר"א (על סעי' ב' ד"ה דוקא) – "דלא כב"י שכ' בדברים שאינם טעונין ברכה במקומן אין חילוק בין הניחו או לא כיון דדבר שאין לו קבע הוא וליתא דא"כ ל"ל לגמ' לדייק מדקתני עקרו רגליהן מכלל כו".
 - ט) דה"ח (דיני איזה דברים נקרא הפסק בסעודה סעי' ד').
 - י) מאמר מרדכי (ס"ק ה').

(יא) קיצור שו"ע (סי' נ' סעי' י"ד) – "אם אחד נשאר על מקומו, אזי גם אלו שהלכו כיון שדעתם לחזור לכאן אל זה שנשאר כאן ולגמור כאן אכילתו, לכן כשהוזרין ואוכלין או שותין אינם צריכים לברך מחדש דכיון שנשאר כאן אחד לא נתבטל הקביעות, וכולם חוזרין לקביעות ונחשב הכל כסעודה אחת".

(יב) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק י', שלטי גבורים ס"ק ב') – "והב"ח והט"ז כתבו ... אבל המ"א כתב ... ובשה"ג העלינו דכדבריו כן הוא ע"ש".

(יג) ערה"ש (סעי' ז') – "אבל באין טעונין ברכה במקומן אין כאן קביעות ואין כאן חילוק בין הניח מקצתן ללא הניח מקצתן ובכל עניין חייב לברך [ב"ח וט"ז סק"ו] אבל יש מן הגדולים שהסכימו לדברי רבינו הרמ"א [מג"א סק"ג וא"ר סק"ד] וכן נראה מסוגית הש"ס שם וספק ברכות להקל ובפרט שנראה דברי רבינו הרמ"א דכיון שהניח מקצת אין כאן היסח הדעת וא"צ ברכה".

(יד) מ"ב (ס"ק י"ח, שעה"צ ס"ק י"ד) – "מגן אברהם ואליה רבה והגר"א ושאר אחרונים, דלא כט"ז. ועיין ברא"ש פרק ערבי פסחים סימן כ"ו שדעתו גם כן דמהני הניח אף בדברים שאין טעונין ברכה במקומן".

(טו) כה"ח (ס"ק ט"ז).

(טז) שבט הלוי (מבית לוי גליון י"ז עמ' ל"ג אות ד').

(יז) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' קצ"ט).

(יח) זאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ד אות ט"ז).

(יט) ותן ברכה (ריש עמ' קמ"ז).

(כ) שערי הברכה (פרק ט' סעי' כ"ח).

(כא) פסקי תשובות (אות ח', הע' ל').

3. מראי מקומות – רע"א (על מג"א ס"ק ג'), פסקי תשובות (אות ח' ד"ה ודע).

א) אג"מ (או"ח ח"ה סי' ט"ז אות י') – "והנה שמש שהוא צריך לשמש בסעודה, הרי מוכרח להיות דווקא במקום הסעודה. וכשיצא להביא איזה דבר לצורך הסעודה, ואף שהלך בשליחות המסובין להביא איזה דבר אחר שהוצרך לכולן, או לאחד מהן, הוא מוכרח

לחזור תיכף למקום הסעודה. שלכן אין להחשיב זה לו לשינוי מקום, דהא א"א לו לילך ממקום הסעודה, אלא רק לצורך הסעודה והמסובין ולחזור לשם. ולא דמי לאחד שאין הכרח לפניו לחזור עתה לבית שיצא משם, אפילו הוא בעה"ב, שלכן אפשר שנחשב לו שינוי מקום. אבל אם הביא אורחים לביתו, והלך אף בעה"ב או שלוחו להביא לחבורה עוד פירות, שג"כ הוא כשמש, שהרי שהזמינם לבא לביתו לאכול פירות. ואף שלא הזמינם לבא לביתו לאכול שום דבר, אבל מאחר שבאו לביתו מכבדים באכילת פירות ואוכל גם הוא עמהם, ג"כ א"צ לברך עליהם, דגם באופן זה הא ברור שיביא הפירות שלקח בחנות לביתו, לאוכלם שם הוא והאורחים. וכן כשהלך להביא לאכילת בניו וב"ב באמצע האכילה, נמי א"צ לברך עוד הפעם. אבל כשהוא לעצמו, שאין הכרח לפניו לחזור לביתו להביא הפירות עתה, אף שחשב כן מתחילה בשעה שיצא יצטרך לברך מחדש, אף שהיה דעתו לחזור להביאם הביתה ולאוכלם שם, מדין שינוי מקום, מאחר שאין הכרח לזה".

ב. כשלא חזר למקומו.

1. צריך לברך – מג"א (ס"ק ז'), קרוי נתנאל (פסחים פרק י' סי' ו' ס"ק ה'), א"ר (סוף ס"ק ד'), באה"ט (ס"ק ו'), נהר שלום (ס"ק ג'), ח"א (כלל נ"ט סעי' ג'), גר"ז (סוף סעי' ב'), סדר ברכת הנהנין פרק ט' סעי' י"ג), חסד לאלפים (סעי' א'), ערה"ש (סעי' ז'), מ"ב (ס"ק ל"א), כה"ח (ס"ק כ"א), שערי הברכה (פרק ט' סעי' כ"ו), פסקי תשובות (הע' ל"ב).
2. א"צ לברך – מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק י"ו, שלטי גבורים ס"ק ד').
3. מראי מקומות – פמ"ג (א"א ס"ק ז', "קשה קצת"), מאמר מרדכי (ס"ק ד'), ישועות יעקב (ס"ק א'), אשל אברהם (בוטשאטש, על מג"א ס"ק ז'), בני ציון (ס"ק ג', "צ"ע").

ג. הניח בני ביתו.

1. מהני – שעה"צ (ס"ק א'), 'ומסתברא דהוא הדין אם נשארו בני ביתו מוסבין על השולחן גם כן דינא הכי, דהרי בסעיף ב כתב דוקא אם לא הניחו שם אדם אז נעקר הקביעות, אחר כך מצאתי שמצדד כן בספר מעשה רוקח", שערי הברכה (פרק ט' סעי' כ"ח), פוסקים.

ד. הניח שם נשים.

1. מהני – כה"ח (ס"ק ז'), שערי הברכה (פרק ט' סעי' כ"ז, הע' מ"ג).

ה. חקירה: האם הסבר, שאין יציאתו נחשבת כעקירה וכעזיבת מקום הראשון, כיון שהשאירו מקצת חברים, בוודאי יחזרו למקום הראשון. או ההסבר, שהוא נחשבת כעקירה וכעזיבת מקום הראשון, אמנם כשהוזרת למקום הראשון, התחברו לסעודת חבירו, והוא יהיה כחלק סעודתם, ממילא כאילו לא עקרו.

1. ולכאורה הנ"מ - הציורים לקמן. (אמנם עי' הגרש"פ ש"צ"ל [לקמן], וקצ"ב).
2. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ט' הע' מ"א).

ו. רק אם אכלו עמו או אפילו שלא אכלו עמו.

1. רק אם אכלו עמו.
 - א. ערך השלחן (ס"ק ג').
 - ב. עי' מחזיק ברכה (ס"ק ב'), הו"ד בכה"ח (ס"ק ז') – "משמע מפשט הדברים דהני חברים הנשארים היו יושבים ואוכלים עמהם על השלחן אמנם ראיתי למהריק"ש ... ולי ההדיט אין ראיותיו מכריחות כאשר יראה המעיין".
 - ג. עי' מאמר מרדכי (סוף ס"ק ד') - לשונו מובא לקמן.
 - ד. הגרש"ז א"צ"ל (ותן ברכה פרק ט' הע' כ"ו. ב').
 - ה. ותן ברכה (ריש עמ' קמ"ו).
2. אפילו שלא אכלו עמו.

א. מהריק"ש (על סעי' ב') – "מקצתם אע"פ שאינם מן היושבים לאכול משמע בגמרא דמהני דמשום הכי אמרו בגמ' זקן או חולה כלומר שלא היה אוכל עמהם והיינו דלא נקט הרמב"ם מקצתן כמ"ש המחבר גם סוף לשון הרמב"ם מורה כן כנ"ל והיינו שלא כתב ואם לא הניחו מהם כלשון בריתא".

ב. בן איש חי (שנה א' פ"ר בהעלותך אות ב' ד"ה בד"א) – "ואפילו אם לא נזדמן לו אדם שאכל עמו שם, יניח אדם אחר אף על פי שלא אכל עמו שם".

ג. הגרש"פ ש"צ"ל (צהר אהל ברוך עמ' תמ"ז אות ד') – "היו כמה מסובין יחד ואוכלין, ויצא אחד לבית אחר וכיוצא ב", ונשארו האחרים, אין בזה דין שנוי מקום כיון שנשארו האחרים, אפילו אם אותם שנשארו אינם אוכלים, וכן מועיל גם קטן שנשארו, כיון שצריך לחזור למקום הראשון, לא נתבטלה קביעותו".

3. מראי מקומות – פתחי הלכה (ארטסקרול, פרק ו' הע' קכ"ב), שערי הברכה (פרק ט' הע' מ"א).

א. מאמר מרדכי (סוף ס"ק ד') – "עוד איכא לספוקי אי בעינן שאותם מקצת חברים שנשארו במקום הראשון יאכלו עדיין כשהוזרין אלו ואוכלין או לא והדעת נוטה לומר דאם ברכו אלו שנשארו לעצמם. אעפ"י שהם יושבין עדין במקום קביעותם הראשון מ"מ כיון שבירכו נתבטל הקביעות (ויש לדקדק בזה לענין זימון עיין לקמן בהלכות זימון וק"ל) אבל אם לא ברכו עדיין ברכת המזון אעפ"י שאינם אוכלין עדין קביעותם קיימת וא"צ לחזור ולברך ולא מצאתי גילוי לזה בדברי האחרונים ז"ל".

ז. הניח שם תינוק.

1. מיקל.
(א) הגר"חפ"ש זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' תמ"ז אות ד') – "וכן מועיל גם קטן שנשאר, כיון שצריך לחזור למקום הראשון, לא נתבטלה קביעותו".
- (ב) הגר"ח"ק זצ"ל (אסיפת יצחק י"ד תמוז תשס"ח, שאלת רב ח"ב פרק ט"ז סעי' ל"ב) – "שאלה: בענין שינוי מקום בברכות אם הניח שם תינוק, האם זה נחשב כמו זקן או חולה או צריך גדול דוקא. תשובה: מהני".
- הגר"ח"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קע"ח, עמ' ס"ה) – "בהא דאיתא בסי' קע"ח ס"ב דאם הניח מקצת מחביריו אינו הפסק בסעודה, נסתפקו אם קטן בכלל חביריו לענין זה, ואת"ל דהוי בכלל, מאיזה גיל מהני לזה. תשובה: מסתבר דמהני".
2. מחמיר.
(א) רבבות אפרים (אסיפת יצחק י' סיון תשס"ח) – "שאלה: בענין שינוי מקום לברכה אם הניח שם קטן האם מהני. תשובה: אם הניח קטן זה לא מהני לשינוי מקום לענין ברכות".
3. תלוי באיזה גיל.
(א) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות י"ז) – "קטן שהגיע לגיל שש, אפשר להשאירו ולצאת באמצע הסעודה כדין השאיר מקצת חברים, שלא נחשב היסח הדעת בסעודה [כן נראה, שכיון ש**מצטרף לזימון**, וכמו שנתבאר לעיל בפרק י"ג תשובה י"א, נחשב כדין סעדו יחד והשאירו מקצת חברים, שאינו נחשב הפסק, כמבואר בשו"ע בסימן קע"ח סעיף ב']".
- (ב) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ב') – "יתכן דקטן הוא בכלל חברים, אם הוא בר דעת ונהנים בחברתו".
- (ג) הגר"צ ובר שליט"א (וזאת הברכה סוף עמ' ס"א) – "מגיל שש ולמעלה".
4. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ט' הע' מ"ב).

ה. הניח שאר דברים.

1. לא מהני – הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה פרק ט' הע' כ"ו.א.), הגר"ש זצ"ל (ותן ברכה פרק ט' הע' כ"ו.א.), ותן ברכה (עמ' קמ"ה, "he leaves his infant or passport behind ... a new brocha will be required").
- ט. השאיר מקצת מסובין, ואח"כ כשחזור, הלכו להם ואינם.
1. מחמיר, חוזר ומברך.
(א) בצל החכמה (ח"ו סי' ע"א) – "אם הזקן או חולה הלכו קודם שחזרו היוצאים צריכים החוזרים לחזור ולברך".
(ב) הגר"חפ"ש זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' תמ"ז אות ד') – "אם בשעה שעזב את מקומו, השאיר מקצת מסובין, ואח"כ כשחזור - הלכו להם ואינם, חוזר ומברך, ולא אמרינן כי תלוי בשעה שעזב, אלא בטול הקביעות תלוי אם נמצאים, ונמשכת הסעודה המשותפת או לא. והדבר שכיח בחתונות ובשמחות, וצריך לשים לב לכך".
(ג) ותן ברכה (עמ' קמ"ו).
2. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ט' סוף הע' מ"א, וצ"ע למעשה").

י. אם חברים בירכו ברכה אחרונה.

1. בטלו קביעותם.
(א) מאמר מרדכי (ס"ק ד' ד"ה ע"ד).
- (ב) ברכת הבית (שער כ' סעי' ז') – "וכשחזר מצא שם מקצת חברים שלא ברכו עדיין גם הוא יכול לאכול עמהם בלא ברכה".
- (ג) בצל החכמה (ח"ו סי' ע"א) – "גם אם הזקן או חולה לא הלכו אבל ברכו ברכה אחרונה קודם שחזרו היוצאים, ואפי' כשחזרו וקבעו על פירות או משקין".
- (ד) וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק י"ד אות י"ז אות ג').
- (ה) שערי הברכה (פרק ט' הע' מ"א).

יא. שיושבים במקרה על שולחן אחד.

1. הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק כ"ז) – "לשון הרמ"א ז"ל 'מקצת חברים בסעודה', היינו כדפירש הרמב"ם בפיה"מ פ"ב דדמאי (מ"ג) דחבר נקרא משם שחברתו נאה זל"ז, אבל כשנזדמנו יחד במקרה אין הדין כן".
2. חוט שני (ברכות ס"ק י"ד עוד ענינים אות א') – "אכל ביישיבה דברים שאינם טעונים ברכה לאחריהם במקומן ושינה מקומו והניח מקצת חברים, אין צריך לחזור ולברך, אע"פ שלפעמים אין לו שום שייכות עמהם, מ"מ מיקרי שהוא עדיין באמצע אכילתו".
3. הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות ל"ד) – "בשינוי מקום דמהני בהניח חבירו, מהו בבחורי ישיבה שיושבים במקרה על שולחן אחד, ומקצתן נשארו ומ"מ אין הם ממתנים על הבחור שהלך, אלא שכשחזר במקרה היו שם עדיין. תשובה: לא תלוי אם ימתינו".
4. וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק י"ד אות י"ז אות א').

יב. מראי מקומות.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות ל"ג) – "אם עשה שינוי מקום והניח חבירו ובאמצע יציאתו יצא חבירו לחדר אחר אבל לא מהבית, האם כשחוזר הוה שינוי מקום, דהא י"א שגם מחזר לחזר הוה שינוי. תשובה: ספק ברכות להקל".
- הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות ל"ה) – "בהא דמהני שינוי מקום להניח מקצת חבורה, האם זה גם כשלא ידע שהיו שם. תשובה: מסתבר דדוקא אם אוכל ומצטרף עמהן".

2. חידושי בתרא (על מ"ב ס"ק כ"ז) – "מסיבתן' היינו שקבעו לאכול יחדיו, אבל לא שבאקראי נזדמנו לשולחן אחד כבמסעדה".

טו] שטח פתוח - סעיף ג'.

א. הלכה.

1. מוקף מחיצות.

(א) מהני.

2. רואה מקום ראשונה.

(א) ע"י מ"ב ס"ק ל"ח, ושעה"צ ס"ק ל"א. וצ"ב.

(ב) הגרחפ"ש צ"ל (צהר אהל ברוך עמ' תמ"ט) – "ולדינא נראה שיש לסמוך על דעה שניה, [שהיא דעת המאמ"ר והגר"א ואבן העזר], לפי שבמ"ב בס"ק ל"ה פירש לשון המחבר 'היה דעתו' - כמו בחדר לחדר בעלמא דבעינן דווקא דעתו וכנ"ל בס"א בהג"ה' - וביאור זה מתאים לדעה השניה, דמיירי באין מוקף מחיצות, וצריכין דעתו, ומועיל דעתו כמו בכל שנוי מקום מחדר לחדר. ולסברא הראשונה, דמיירי במוקף מחיצות, הלא כבר כתב שם המ"ב דהשיב מקום אחד. ובאותו..."

3. דעתו.

(א) מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ט' סעי' כ"ד).

ב. צורת הפתח, עירוב.

1. מהני, כמו מוקף מחיצות.

(א) הגרשז"א צ"ל (ותן ברכה פרק ט' הע' כ"א.א).

(ב) הגריש"א צ"ל (וזאת הברכה עמ' נ"ז אות י' [לשונו מובא לקמן], מעיין הברכה פרק י"ד הע' ח', ותן ברכה פרק ט' הע' כ"א.א) – "שה"ה עיר או גן המוקף ערוב כשר".

(ג) ותן ברכה (עמ' קמ"ג).

1) רק אם הוא נשאר בשטח פתוח. אבל מבית לשטח פתוח וכדו', הוי שינוי מקום [כמו שסבר הגריש"א צ"ל, מבית למרפסת שאינו מקורה, הוא שינוי מקום].

2. לא מהני, לא נחשב הכל כמקום אחד.

(א) יבקש תורה (ברכות ס' י' ד"ה ומחמת) – "ראיתי דבר פלאי ביותר בס' וזאת הברכה שהזכיר דעירוב ייחשב כמחיצות, והדברים פשוט שאינם אלא פליטת קולמוס וט"ד, דפשוט שאין זה 'דינים' של מחיצות אלא מציאות של האדם מוגדר, דוכי אם יקיפו את כל א"י ע"י עירוב נשווה את כולה כבית אחד".

(ב) פתחי הלכה (פרק ו' הע' צ"ו) – "ולכאורה דין זה שייך דוקא אם הגדר מסמן מקום מיוחד, אבל פשוט שאם כל העיר מוקף חומה לא נחשב הכל מקום אחד".

(ג) פסקי תשובות (אות י"ג ד"ה ודע, ע"י הע' ע"ב) – "ודע, כי 'מוקף גדר' הכוונה שהמקום המוקף הוא מקום מסויים תחת בעלות מסויימת אחת (של יחיד או חברה או עירייה וכדו'), אבל מקום גדול שיש שם הרבה מטרות וגם אין בעלות יחיד על המקום, בודאי לא יעזור שהוא מוקף מחיצות, ולכן עיר המוקפת חומה אין דינה כגן מוקף מחיצות, וכל שכן שאין עירוב (כשר ומהודר כמה שיהיה) עושה כל העיר כמקום אחד המוקף מחיצות לענין ברכות לפני האכילה ולאחריה. [פתחי הלכה פ"ו הערה ו', ועיין ס' וזאת הברכה ריש פ"ו בשם אחד מגדולי הדור, וצ"ע]."

(ד) שערי הברכה (פרק ט' הע' ל"ג) – "וזאת הברכה ... צע"ג בדבריו".

3. מראי מקומות.

(א) וזאת הברכה (עמ' נ"ז אות י', ע"י מעיין הברכה פרק י"ד הע' ח') – "ועוד היה נראה לומר מסברא, שדין זה שייך רק במקרה שהגן מוקף מחיצות ממש, אבל צורת הפתח [ערוב] אינו נחשב להיקף מחיצות, כי הדבר תלוי בדעת האדם, ראה לבוש קעח א. אך אחד מגדולי הדור הורה לי שערוב דינו כמחיצה לענין זה".

ג. שטח גדול ביותר, כגן החיות וספארי.

1. מהני, נחשב הכל כמקום אחד.

(א) פסקי תשובות (אות י"ד) – "ומסקנת הדברים עפ"י מה שמצוי בינינו, שהמבקרים בגן, אפילו הוא שטח גדול מאד עם עצים וביתנים וכדו' המסתירים הראיה מזוית אחת לשניה, כל שמוקף הכל בגדר או חומה וכדו' הרי נעשה הכל כבית אחד, ואם אוכל במקום אחד יכול להמשיך אכילתו במקום אחר, ואף כשיוצא מאיזה ביתן לגן ולהפך, ודינו כמחדר לחדר (המבואר לעיל אות ז') דלכתחילה טוב שיהיה דעתו לכך, וכשרואה מקומו הראשון אין צריך כלל דעתו), ואם עובר מגן אחד לגן אחר המוקף מחיצות בנפרד דינו כמבית לבית דלא מהני דעתו".

2. לא מהני.

(א) יבקש תורה (ברכות ס' י' ד"ה והאמת) – "והאמת היא שמצאתי מקום גדול להסתפק אפילו במקום שמגודר על שטח גדול ביותר כגן החיות וספארי, והאדם אכל בתוכו במקום שאינו רואה כלל את מחיצות המקום, לענ"ד לא ייחשב המקום לבית אחד מכיוון שפשוט שחומת סין או ברלין, או ספארי באפריקה שגודלו קרוב למדינה שלימה, לא ישווה את כל המדינה כקביעות מקום וההגדרה לכאורה הוא כל שממקום אכילתו הוא רואה את עצמו מוגדר מכל הרוחות ויש ליוועץ בגדולי הפוסקים בנ"ז".

3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ט' הע' ל"ג).

א. דעת להולך "מיד" מביתו.

1. נכלל בהולכי דרכים.
 - א) אג"מ (או"ח ח"ב סי' נ"ז) – "כשהתחיל לאכול אף בביתו כשלא צריך להיות שם אלא מכין את עצמו לילך לעסקיו, נראה שאף שהוא עדיין בביתו נחשב כמו שהוא בדרך. דכיון שהטעם כתב המג"א בס"ק י"א משום שלא קבעו מקום לאכילתם הרי כיון שהוא מכין עצמו ללכת ועל דעת זה נתן המתיקה בפיו לאכול בדרך, הרי אף בביתו הוא ממש כשהוא כבר בדרך".
 - ב) עי' אור לציון (ח"ב פרק י"ב סעי' ט"ו) – "ואם עשה בשעת ברכת נטילת ידים מעשה המוכיח שבדעתו לצאת, כגון שהלך לכיוון הפתח. ואף אם עמד בשעת הברכה באופן שנראה שעומד לצאת, רשאי לצאת אף מבית לבית".
 - ג) יביע אומר (ילקוט יוסף סוף הע' י"א).
 - ד) פתחי הלכה (ארטסקרול, ריש עמ' קצ"ג).
 - ה) ותן ברכה (סוף עמ' קמ"ז).
 - ו) וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק י"ד אות כ"א).
 - ז) ילקוט יוסף (סעי' ט') – "המפצה גרעינים, ובירך על אחד מהם בביתו, ויצא לחוץ, כיון שדעתו היתה לאוכלם גם בדרך, אין צריך לברך, ואפילו אם יסיים אכילתם אחר זמן רב בדרכו. ואם הגרעינים היו מונחים לפניו בצלחת, ובעת שברך לא חשב לקחת עמו הגרעינים ולאוכלם בדרכו, וחזר בו ויצא, צריך לחזור ולברך, שהרי שינה את מקומו".
2. מראי מקומות – אבני ישפה (ח"ה סי' ל"ד ענף י"א), פסקי תשובות (אות ט"ז).
 - א) בעל פמ"ג השלם - "אג"מ ... איך זה מתאים עם דברי הפמ"ג סי' פ"ד מש"ז סק"ג שהובאו במ"ב שם סק"ז, דמי שרוצה לשתות בבית המרחץ, והלא אסור לברך שם, יכול לברך בבית החצון או בחדר הבלן וישתה שם מעט ע"מ לשתות במרחץ, ומסיים הפמ"ג 'והוא שיהיו החדרים בבית אחד תוך בית המרחץ הא לברך חוץ למרחץ כלל אסור'. וקשה שהרי המברך מחוץ למרחץ וטועם שם כדי שיוכל לשתות במרחץ, אינו קובע מקום שתייתו כלל חוץ למרחץ, והו"ל כשאר הולכי דרכים שלא נחשב לשינוי מקום. ולפי מה שהבאת שם מהגר"ח"ק שמובא בנזר החיים שגם הולכי דרכים גופייהו אם יכנסו לבית יתחייבו לברך שוב א"ש, אבל הוא חידוש, וגם הבאת מאבן ישראל אבני ישפה שערי הברכה לא כדבריו".

ב. הולכי דרכים שנכנס לבית [מקום קבוע], מה דינו.

1. מיקל, אין צריך לברך.
 - א) אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ג הע' על מ"ב ס"ק מ"ב) – "דאם התחילו בדרך ובאמצע סעודתו נכנסו לגמור בבית, א"צ לברך שם בבית ברכה אחרת כיון דבתחילה לא היה להם קביעות ונשארו כדין הולכי דרכים".
 - ב) אבני ישפה (ח"ה סי' ל"ד ענף ב').
 - ג) שערי הברכה (פרק ט' הע' מ"ז) – "שו"ר שכ"כ בשו"ת אבן ישראל ... וכן הורה הגר"שז"א זצ"ל (חיכו ממתקים ח"א עמ' ק"א)".
2. מחמיר, צריך לברך.
 - א) הגר"ח"ק זצ"ל (נזר החיים עמ' קע"ט הע' מ"ו) – "דגם הולכי דרכים גופייהו אם יכניסו לבית יתחייבו לברך שוב, ולא יפטרו מדין הולכי דרכים".

ג. מכונית: אם התחיל לאכול בדרך, ונכנס למכונית.

1. מיקל, אינו מברך.
 - א) אור לציון (ח"ב פרק י"ב סעי' ט"ו) – "מי שהתחיל לאכול מאכל ברחוב יכול להמשיך את אכילתו ברכב".
 - ב) הגר"חפ"ש זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' תמ"ח אות י') – "ובשעה"צ אות ל"ח, מקל בספיקו של החיי אדם בכלל נ"ט סי"ב בדבר שנוי מקום מארץ לעגלה, ועל כן גם כשלא קבע בבית אלא בדרך, ונכנס למכונית יש להקל".
 - ג) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' קצ"ב).
 - ד) שערי הברכה (פרק ט' סוף הע' ל').
2. מראי מקומות – הגר"מ אליהו זצ"ל (הע' בס' וזאת הברכה עמ' שנ"ט אות ד', לשונו מובא לקמן).
 - א) ח"א (כלל נ"ט סעי' י"ב) – "והוא הדין אם בירך כשעמד על הארץ ונמלך וישב בעגלה, אם לא היה דעתו על זה, דצריך לברך. ואפשר דבזה לא מהני דעתו, דהוי כמבית לבית כדלקמן סימן י"ד".
 - ב) שעה"צ (ס"ק ל"ח) – "ובחיי אדם מסתפק אולי אף מארץ לעגלה חשיב כמו מבית לבית דלא מהני דעתו בפירות, ואין נראה כל כך להחמיר בזה".

ד. מכונית: אם התחיל לאכול במכונית, ויוצא ממכוניתו.

1. אינו שינוי מקום, שנכלל בהולכי דרכים.
 - א) עי' בצל החכמה (ח"ו סי' ע"ב) – "כשיוצא מן המכונית לאיזה צורך לא חשיבא שינוי מקום וכן כשחוזר אח"כ למכונית להמשיך דרכו".
 - ב) הגר"שז"א זצ"ל (הליכות שלמה מועדים פסח פרק ט' סוף הע' קע"ט) – "והאוכל בזמן נסיעתו, אף אם יצא מן המכונית וחזר ונכנס לשם אין כאן דין שינוי מקום, דאין זו קביעות".
 - ג) אור לציון (ח"ב פרק י"ב סעי' ט"ו) – "וכן אם התחיל לאכול ברכב רשאי להמשיך לאכול מחוץ לרכב".
 - ד) הגר"שז"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק ו' אות ד', מעייין הברכה פרק י"ד אות כ"ב, ותן ברכה פרק ט' הע' ל', אשרי האיש ח"א פרק ל"ג אות א') – "אם התחיל לאכול במכונית, אע"פ שיוצא ממכוניתו, וממשיך לאכול בחוץ (או שנכנס ויצא בבית שבדרך), אינו חוזר ומברך, כי קביעת לאכול במכונית אינה נחשבת, ודינו כדין האוכל תוך כדי הליכה".

(ה) ותן ברכה (עמ' קמ"ח).
 (ו) וזאת הברכה (מעיינן הברכה פרק י"ד אות כ"ב).
 2. הוי שינוי מקום.

(א) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות מ"ט) – "בדין הולכי דרכים מותר להם להלוך ולאכול ואינו שינוי מקום, וכתב במשנ"ב (סוף ס"ק מב) שאם התחיל בבית והלך לדרך הוי שינוי מקום. ונסתפקתי במי שנוסע ברכב ודעתו לצאת מהרכב לחוץ אם נחשב כמבית לבית, או דלמא כשמברך רק זמן קצר קודם שיוצא, הוי גם נסיעתו כהולך בדרך ואינו מברך. תשובה: יחזור לברך".

הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות נ') – "בהנ"ל. ולכאורה קשה מדברי השעה"צ אות לח שהביא הח"א שמסתפק אם מאריך לעגלה חשיב כמו מבית לבית, וכתב ע"ז השעה"צ וז"ל: 'ואין נראה כ"כ להחמיר בזה'. תשובה: עגלה אין לה גג".

(ב) ששכ"ה (אסיפת יצחק תמוז תשס"ח) - לשונו מובא לקמן.

(ג) אבני ישפה (אסיפת יצחק י"ג סיון תשס"ח) - לשונו מובא לקמן.

(ד) שערי הברכה (פרק ט' סעי' כ"ג) – "התחיל לאכול במכונית ויצא ממנה - הריהו נחשב כאדם שיצא מביתו אל הרחוב".

(ה) יבקש תורה (ברכות סי' י' ד"ה וכן במאי) – "פשוט לענ"ד שה"ז כבית על גלגלים. ולא מתחיל הנידון של שינוי מקום במה שנוסע וזו במקומו הראשון (דלא ככמה ממחברי זמננו שדנו בזה)".

3. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות י"ז).

(א) בצל החכמה (ח"ו סי' ע"ג) – "מי שאכל במכונית בשעה שהיא היתה עומדת, שוב נמלך והתחיל לנסוע, מותר לו להמשיך לאכול גם אחר שכבר התרחק הרבה מן המקום שמכוניתו היתה עומדת עליו והגיע למקום שאי אפשר לראות משם מקומו הראשון, כי קרקעית המכונית נחשבת מקומו הראשון ולא הקרקע שהיא אז המכונית עומדת עליו, וקרקעית המכונית הרי נמצאת אתו ונראית כל הזמן".

(ב) הגר"מ אליהו זצ"ל (הע' בוזאת הברכה עמ' שנ"ט אות ד') – "אם התחיל לאכול בדרך וכוונתו להמשיך בדרך, ולא נכנס לבית או למכונית מותר ... ואין לעבור מהרחוב למכונית או מן המכונית לרחוב".

(ג) חיי הלוי (ח"ד סי' י"ז אות ה') – "האוכל באמצע נסיעה בקאר, והלך לחוץ ליקח גא"ז, וכדומה, אי צריך לחזור ולברך ... אין צריך לברך דיש לסמוך בדיעבד שגם בזה מהני רואה את מקומו כמו שכתבנו הפוסקים. אמנם כשנכנס לתוך הבנין לשלם המעות וכדומה, אז צ"ע ...".

ה. מטוס: מברך על המאכל בתוך המטוס, אחר שיצא מהמטוס, האם צריך לברך עוד ברכה בתוך השדה תועפה.

1. צריך לברך.

(א) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק ג' סיון תשס"ח) – "שאלה: מי שנוסע במטוס ומברך על המאכל בתוך המטוס, אחר שיצא מהמטוס, האם צריך לברך עוד ברכה בתוך השדה תועפה, כיון שמשנה מקומו, או המטוס נחשב הולכי דרכים ואין צריך לברך עוד פעם. תשובה: לכאורה צריך".

(ב) ששכ"ה (אסיפת יצחק תמוז תשס"ח) – "שאלה: מי שנוסע במטוס ומברך על מאכל בתוך המטוס, אחר שיוצא מהמטוס האם צריך לברך עוד ברכה בתוך השדה-תועפה (Airport) כיון שמשנה מקומו, או מטוס נחשב כהולכי דרכים ואין צריך לברך עוד פעם. תשובה: הוי שינוי מקום וה"ה היוצא מהרכב".

(ג) אבני ישפה (אסיפת יצחק י"ג סיון תשס"ח) – "בענין השאלה במברך במטוס וממשיך בשדה תועפה, דנתי בשאלה דומה, והיינו שמברך ברכב וממשיך מחוץ לרכב, והסקתי שזה נחשב שנוי מקום. ולפי זה ה"ה במטוס נחשב שנוי מקום ולא הולכי דרכים".

2. מראי מקומות – ותן ברכה (עמ' קמ"ט).

(א) יש לעיין: למי שסבר שלגבי מכונית הוא נכלל בהגדר של הולכי דרכים וממילא אינו שינוי מקום - לכאורה ה"ה לגבי מטוס. צ"ע.

ו. אוטובוס.

1. הגר"ח זצ"ל (נזר החיים עמ' קע"ח אות מ"ט) – "האם אוטובוס נחשב כבית או כרחוב, ונ"מ לשינוי מקום בברכה. תשובה: כבית".

הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות מ"ח) – "בדין הולכי דרכים דליכא שינוי מקום, האם זה גם בהולך ואח"כ ממתין כשתי דקות לאוטובוס ונוסע בו קצת. תשובה: אם נכנס תחת גג הוי שינוי מקום".

ז. אם רוצה ליטול ידיו בביתו ולהמשיך אכילתו על הדרך, כמה פת צריך לאכול.

1. לכתחילה כזית.

(א) אמת ליעקב (הע' ר') – "שאלה: א' שבכל יום אינו מספיק לגמור את ארוחתו בביתו וגומר את הארוחה באוטובוס בדרך לעבודה, איך יתנהג לגבי ברכת המזון. תשובה: יכול לברך בהמ"ז באוטובוס בתנאי שיאכל כזית בשני המקומות, בבית ובאוטובוס".

(ב) חוט שני (ברכות ס"ק י"ד אות א') – "הוצרך לעקור ממקומו קודם שאכל כזית פת, לחדר אחר, יש בזה שאלה מן הדין, על כן לא יעקור עד שיאכל כזית אע"פ שלענין דיעבד אם עקר לא יחזור ויברך".

(ג) הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קע"א) – "אם אחד רוצה ליטול ידיו לפת בביתו ולהמשיך אכילתו על הדרך, כמה פת צריך לאכול במקום הראשון, כזית דוקא או אפילו מעט. תשובה: כזית".

הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"ב אות ק"ח) – "כבר שאלתי כמה פת צריך לאכול אם רוצה ליטול ידיו בביתו ולהמשיך אכילתו על הדרך, והשיב וז"ל, כזית, עכ"ל. אולם חפשונו ולא מצאנו דבר זה מפורש. לכן אני מבקש שיציין את המקור לזה שצריך לאכול כזית דוקא ולא סגי במשהו. תשובה: אין אכילה פחותה מכזית והרי לכתחילה אין לצאת מהחדר ולא לדבר עד שיאכל

כזית".

2. מראי מקומות.

א) פסקי תשובות (הע' ע"ט) – "וזה לימוד זכות לאלו היוצאים לדרכם, ונוטלים ידיהם לפת בבית לפני יציאתם לדרך (כי בדרך אין להם מים) ואוכלים פחות מכזית לחם, ויוצאים לדרכם, דלפי הדין פחות מכזית לחם אין בכך כדי לפטור מה שיאכל במקום אחר (כמ"ש במשנ"ב סקכ"ח), אבל כיון שאוכלים הלחם דרך עראי תוך כדי הליכתם חוצה שפיר דמי".

ח. מראי מקומות.

1. בצל החכמה (ח"ו סי' ע"ד) – "במה דשכיה טובא בעוברי דרכים הנוסעים במכונית לדרך רחוקה, שבאמצע נסיעתם הם עוצרים על יד מסעדה הנמצאת על צדי הדרך נכנסים לסעוד שם. עם גמר אכילתם שם הם אינם מברכים שם ברכה אחרונה על אכילתם, אדרבה הם לוקחים אתם עוד אוכל בכוונה להמשיך לאכול בעת הנסיעה, לזה שואל מעכ"ת שליט"א אם נוסעים אלה אחר שובם למכוניתם רשאים הם להמשיך לאכול שם על סמך הברכה שבירכו במסעדה לפני תחילת אכילתם, או שצריכים הם לחזור ולברך על אכילתם בהמכונית ... אבל אם אכלו במסעדה מדברים שאינם טעונים ברכה לאחריהן במקומן, אז אפי' בדעתם בשעה שברכו להמשיך לאכול גם במכוניתם אחר שובם אלי', אסור להם לאכול שם על סמך ברכתם שבמסעדה כי רק מחדר לחדר באותו בית מהני דעתו בעת הברכה, אבל לא מבית לבית ככרמ"א (סעי' א') ומבית לחצר הוי כמו מבית לבית וכמש"כ מבית לרחוב או לדרך הרבים (עי' לעיל (סי' ע"ב אות ג') על כן גם אם לא נחשב המכונית כבית עיי' לעיל (סי' ע"ג אות ד'), עכ"פ הוי מחשבה מהמסעדה שהיא בית לדרך הרבים שהמכונית נוסעת שם, וממילא שצריכים לחזור ולברך על אכילתם במכונית".

יז | סוגי מאכלים: טעונים ברכה לאחריהם במקומם - סעיף ה'.

א. ראשונים.

1. אפילו ז' מינים.

א) רש"י (פסחים דף קא: ד"ה אבל).

ב) רמב"ם (ברכות פרק ד' הל' א').

ג) רשב"ם (פסחים דף קא: ד"ה אבל).

ד) ריטב"א (פסחים דף קא: ד"ה ולענין) – "הלכך שינוי מקום דשבעת המינים שטעונין ברכה אחריהם מעין שלש כגון אכל בבית זה וחזר ואכל בבית אחר קודם שיברך אחריהן או שאכל בבית זה והלך לשוק וחזר למקומו וגמר סעודתו, בכל אלו אין צריך לחזור ולברך, דלקיבועא קמא הדר".

2. דוקא מיני דגן.

א) רי"ף (פסחים סוף דף כ.).

ב) עי' תוס' (פסחים דף קא: ד"ה אלא).

ג) רא"ש (פרק י' סי' ו') – "טעונין ברכה לאחריהן במקומן כגון פירות ויין. אבל דברים שטעונין ברכה לאחריהן במקומן כגון פת ומיני דגן".

ד) ר"ן (פסחים סוף דף כ.).

ה) ראב"ן (פסחים ד"ה והא).

ו) מאירי (ברכות דף נג: ד"ה אמר) – "ופת ומיני דגן טעונין ברכה לאחריהן במקומם ומ"מ בפירות אפי' על אותן שמברכין עליהם ברכה מעין ג' ואפי' במזיד דיו לברך במקום שנזכר".

ז) כל בו (סי' כ"ה).

3. דוקא פת.

א) רשב"א (ברכות דף נג: ד"ה מחלוקת) – "ודוקא בפת וכסתמא דמתניתין דקתני מי שאכל אבל יין א"צ לחזור למקומו, וה"ה לאכול ענבים תאנים ורמונים שכל שאינו טעון אלא ברכה א' לבסוף אין טעון ברכה לאחריהן במקומו, אלא שראיתי לרבי אלפסי ז"ל שכתב בפ' ע"פ דברים שטעונין ברכה לאחריהם במקומן כגון פת ומיני דגן, שאין טעונין ברכה לאחריהם במקומן כגון יין ושאר מיני פירות, ובתוס' נראה כסברא הראשונה".

ב) הג' מיימוניות (ברכות פרק ד' אות א', אות ה' [לפי הדר"מ, ולא הב"י]).

ב. הלכה.

1. דוקא מיני דגן.

א) ט"ז (ס"ג ו' וכדאי' בכה"ח ס"ק ל"ד) – "ואם אכל פירות או שתה יין והלך וחזר צריך לברך תחלה על מה שישתה בחזרתו".

ב) גרא"א (על סעי' ה') – "וי"א כו'. תוס' שם ד"ה אלא כו' ע"ש וראיתם אין עליה תשובה וכן עיקר וכ"כ הרי"ף ורא"ש".

ג) עי' מ"ב (ס"ק כ"ו, ס"ק מ"ה, סי' קפ"ג ס"ק ל"ה, סי' קפ"ד ס"ק י"ב).

2. דוקא פת.

א) עי' רמ"א (סעי' ה') – "וי"א דוקא פת לבד".

ב) קיצור שו"ע (סי' מ"ב סעי' י"ט, סי' נ' סעי' י"ג) – "דכיון שקבע סעודתו על הפת ... אבל בשאר דברים אינו כן".

3. חושש לכולם.

א) ב"ח (סוף ס"ק ג').

ב) עי' מג"א (ס"ק י"ב) – "י"א שז' המינים. ולכתחלה יחמיר לברך במקומו וכן לענין שינוי מקום א"צ לברך על כל ז' המינים וכמ"ש ס"ב דספק ברכות להקל".

ג) א"ר (ס"ק ט') – "ולענין הלכה יש ליתן אפילו לז' מינין דין דברים הטעונון ברכה במקומן משום ספק ברכות להקל ובה"מ ב"ח [סוף הסימן]."

ד) ח"א (כלל נ' סעי' כ"ד) – "לכתחלה אסור לאדם לצאת ממקומו עד שיברך ברכה אחרונה, שמא ישכח, ובדיעבד, יברך במקום שנוכר. ודוקא בדברים שאינו מברך אלא בורא נפשות רבות. אבל בדברים שמברכין אחריהם ברכה א' מעין ג', יש ספק, דיש אומרים דאפילו אם יצא, צריך לחזור למקום שאכל ולברך שם כדלעיל כלל מ"ז סימן ט' לענין ברכת המזון."

ה) דה"ח (דיני איזה דברים נקרא הפסק בסעודה סעי' ג').

ו) גר"ז (סעי' ג') – "ולכתחלה יחמיר בכל שבעת המינים לברך במקומו וכן בדיעבד אם שינה מקומו א"צ לחזור ולברך שספק ברכות להקל".

ז) בן איש חי (שנה א' פר' בהעלותך אות ג') – "מיני מזונות שברכתן האחרונה היא מעין שלש וכן פירות של ז' המינים וכן יין דברכתן ג"כ מעין שלש דינם כפת לענין עקירת מקום, דאסור לעקור ממקומו עד שיברך ברכה אחרונה, משום דיש אומרים כמו שהפת צריך ברכה במקומו כן אלו צריכין ברכה אחרונה במקומן, לפיכך לענין שני מקום אזלין לקולא בספק ברכות ואמרינן דינם כמו שאמרנו לעיל גבי פת, והוא דאם עמד ממקומו הראשון והלך לחצר אחרת אין עמידתו נחשבת גמר סעודתו אף על פי שהסידה דעתו מלאכול מפני שצריך לחזור למקומו לברך ברכה אחרונה, ולכך כשחוזר ואוכל ושותה אפילו במקום אחר ע"ד סעודתו הראשונה הוא עושה לסיים סעודתו, וכ"ש אם חוזר למקומו הראשון ואוכל שאין צריך לברך ברכה ראשונה ואפילו לא הניח מקצת חברים".

ח) מסגרת השולחן (סי' מ"ב ס"ק ט"ו).

ט) כה"ח (ס"ק ל"ד).

י) הגר"ח פ"ש זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' תמ"ח אות י"א) – "אע"פ שהמ"ב הביא את הכרעת הגר"א כי"א השני, מ"מ למעשה נקטינן כמ"ש האחרונים, דלכתחילה יחמיר..."

יא) וזאת הברכה (פרק ו' אות ב' ס"ק ג', מעיין הברכה פרק י"ד אות י"ב).

יב) ותן ברכה (עמ' קנ"ב).

יג) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' קצ"ו).

יד) פסקי תשובות (אות י"ח) – "ולמעשה יש לנהוג לכתחילה להחמיר בין בז' מינים ובין בה' מיני דגן ולא ליכנס לפלוגת הפוסקים, ולכן יש לימנע מלצאת ממקומו לפני שיברך ברכה אחרונה עליהם, ואף אם בדעתו לאכול עוד מהם במקום אחר, וכשיגיע למקום השני יברך עליהם שוב ברכה ראשונה, ואין בזה משום ברכה שאינה צריכה כיון שעושה זאת לינצל מפלוגתא. ואם כבר יצא ממקומו אך עדיין לא הגיע למקום השני ששם רוצה להמשיך לאכול, טוב יעשה אם יחזור למקומו ויברך ברכה אחרונה ואח"כ יצא שוב, אך מדינא אינו חייב בכך, ובפרט בה' מיני דגן, אלא יוכל להגיע למקום השני ולאכול עוד ולברך שם ברכה אחרונה, ואם יוכל לשמוע הברכה ראשונה מאחר ולצאת ידי חובתו, מה טוב".

טו) שערי הברכה (פרק ט' סעי' ז').

4. להחמיר ולברך, אם זה ברכה שאינו צריכה.

א) אינו ברכה שאינו צריכה – ברכת הבית (שער כ' סעי' ד', ס"ק ו'), עי' אג"מ (או"ח ח"ה סוף ט"ז), אור לציון (ח"ב פרק י"ב הע' י"ד), הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"א פרק ל"ג אות א', וזאת הברכה פרק ו' אות ב' ס"ק ג'), "במקרה שהוכרח לשנות מקומו במיני דגן ושבעת המינים, ורוצה להמשיך לאכול מינים אלו, יברך ברכה אחרונה על מה שאכל קודם, ואח"כ יברך ברכה ראשונה על מה שיאכל אחרי שיעקור ממקומו"), קובץ הלכות (פורים פרק י"ח סעי' כ"א).

ב) נראה שהוי ברכה שאינו צריכה. ראייה מהמ"ב ס"ק ל"ה ובה"ל סעי' ב' ד"ה בלא. וכן ראייה מהבני ספרד, שמחמיר לשיטת הרמ"א גבי דברים שטעון לחזור למקומו [עי' לעיל]. וצ"ע.

5. מראי מקומות – רע"א (על מג"א ס"ק י"ב), וזאת הברכה (פרק ו' אות ב' הע' על ס"ק ג').

ג. אכל פת פחות מכשיעור.

1. דינו כמו פירות – מג"א (סי' ר"י סוף ס"ק א'), א"ר (סוף ס"ק ד'), גר"ז (סעי' ג', אמנם עי' סעי' ח' במוסגר), אשל אברהם (בוטשאטש, על רמ"א), מ"ב (ס"ק כ"ח), ברכת הבית (שער כ' סעי' י"א), כה"ח (ס"ק י"ט), פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' קצ"ז), שערי הברכה (פרק ט' סעי' ט').

א) ומהני אם הניח מקצת חברים – אשל אברהם (בוטשאטש, על רמ"א), כה"ח (ס"ק י"ט).

ב) ה"ה כשאכל פת והשתהה יותר מזמן עיכול – שערי הברכה (פרק ט' סעי' ט', והוא הדין כשאכל פת והשתהה יותר מזמן עיכול). 2. דינו כמו פת.

א) אור לציון (ח"ב פרק י"ב סעי' י"ד, הע' י"ד) – "אכל פחות מכשיעור, יסמוך על הרמ"א, ולא יברך".

ב) הליכות עולם (ח"ב עמ' מ').

ג) ילקוט יוסף (סעי' ג') – "מי שיצא באמצע סעודתו מחוץ לפתח הבית, או יצא לחדר המדרגות, כשחוזר למקומו, מאחר והיה בתוך הסעודה, חוזר לאכול כרגיל, ואינו חוזר לברך. ויש שמחלקים בזה בין אם אכל כזית לאם לא אכל כזית. וכן מבואר בילקוט יוסף מהדורא קמא, אבל בהליכות עולם (ח"ב עמוד מ') כתב, שגם אם לא אכל כזית, אם יצא לחוץ כשחוזר למקומו אינו מברך".

ד. אכל פת ומברך שהכל על מנה אחרונה (או יין בתוך הסעודה), והלך לבית אחר.

1. אינו מברך על מנה אחרונה עוד פעם (או יין).

א) עי' תוס' (פסחים דף קא: סוף ד"ה אלא).

ב) עי' מג"א (ס"ק ו') – "ואז אפי' הלך למקום אחר בתוך הסעודה ושתה יין או מים אינו צריך לברך דלקבעי קמא הדר. (ב"י

תוס'").

ג) גר"ז (סעי' ד') – "ואפילו הלך בתוך הסעודה לבית אחר ואוכל ושותה שם דברים שאינם טפלים לסעודה לענין ברכה ראשונה והוצרך לברך עליהם בבית הראשון כמו יין ופירות כיון שהם טפלים לענין ברכה אחרונה ונפטרים בברכת המזון על דעת סעודתו הראשונה הוא אוכל ושותה ואין צריך לברך עליהם שם אפילו לא אכל שם פת ואפילו לא היה בדעתו כשבירך המוציא לשנות מקומו באמצע סעודתו".

ד) עי' בה"ל (סעי' ב' ד"ה ואכל) – "שמתחלה אכל דברים הצריכים ברכה במקומן אבל במקום שהלך עתה בתוך הסעודה אפי' שותה יין [ומיירי שבירך מתחלה על היין בסעודת הפת] או מים א"צ לברך דהא ע"כ צריך לחזור לקביעותו הראשון והוי כעומד באמצע הסעודה".

ה) תשובת מהרי"ם (סי' נ"ו ד"ה דע).

ו) מסגרת השולחן (סי' מ"ב ס"ק י"ז).

ז) קצות השלחן (סי' נ"ז ס"ק ה', עי' מילואים) – לשונו מובא לקמן.

ח) שבט הלוי (קובץ מבית לוי חי"ז עמ' ל"ג אות ג').

ט) אבני ישפה (ח"ב סי' י"ד).

י) חוט שני (ברכות ס"ק י"ד אות ו') – "אם באמצע סעודתו יצא למקום אחר, וברך שם שהכל כגון על סוכר וכדו', אחר כך כשחזור לסעודתו לא נימא דלהוי שינוי מקום אם זה לאכול עוד סוכר, ויצטרך לברך שוב על הסוכר, דכיון דהוא נפטר בברכת המזון א"כ הוי כחלק מן הסעודה כיון שאכל מזה באמצע הסעודה, ובסעודה הרי אין שינוי מקום".

יא) עי' הגר"ק זצ"ל (שיח התורה סי' אלף קל"ה) – "מסתבר דמותר".

יב) וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק י"ד אות י"ד).

יג) פסקי תשובות (אות י"ג) – "וכמו"כ כל המאכלים והמשקין אשר אין נפטרים בברכת הפת כגון פירות ויין ושאר מיני מאכלים הבאים לקינוח ותענוג, אם בירך עליהם בתוך סעודת פת ואח"כ הלך למקום אחר אין צריך לברך עליהם שוב, ואפילו בירך עליהם לפני סעודתו (וכגון יין הקידוש) ובאותו מקום שבירך עליהם נטל ידיו לסעודה ואח"כ עבר לגמור סעודתו במקום אחר, אין צריך לברך עליהם שוב".

יד) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' קצ"ז).

טו) שערי הברכה (פרק ט' סעי' י').

ה. אכל מאכל [חוץ מפת] הטעון ברכה במקומו (כגון עוגה), יחד עם מאכל שאינו טעון ברכה במקומו (כגון פרי), והלך לבית אחר.

1. מספק.

א) תשובת מהרי"ם (סי' נ"ו ד"ה דע) – "וצ"ע".

ב) קצות השלחן (סי' נ"ז ס"ק ה') – "ויש להסתפק במי שאכל דבר הטעון ברכה לאחריו במקום כגון מין ז' ושתי גמ' משקה. והלך אחר"כ לחזר אחר, אם צריך לברך על המשקה ... מדכתב אדמו"ר ז"ל שם אות ט"ז וז"ל ואפילו הלך בתוך הסעודה לבית אחר ואוכל ושותה שם דברים שאינם טפלים לסעודה כו' כגון פירות כיון שהם טפלים לענין ברכה אחרונה ונפטרים בבהמ"ז ע"ד סעודתו הראשונה הוא אוכל ושותה וא"צ לברך עליהם שם כו'. מוכח דדוקא באמצע אכילת פת שהפירות טפלים לברכה אחרונה שנפטרים בבהמ"ז ע"כ א"צ לברך עליהם, אבל באמצע אכילת פירות מזו המינים שאין המשקים נפטרים בכ"א שלהם אינם טפלים אליהם וצריך לברך עליהם שנית, ועדיין י"ל ...".

ג) ששכ"ה (פרק נ"ד הע' ק"ו) – "וצ"ע".

ד) פתחי הלכה (פרק ו' סעי' מ"ד, ארטסקרול סוף עמ' קצ"ז).

ה) ותן ברכה (עמ' קנ"א).

2. יברך [על המאכל שאינו טעון ברכה במקומו].

א) עמק ברכה (ברכת המזון אות ה', עמ' ס"ב) – "ונראה דדוקא כשאותה ברכה עצמה שאנו דנין עלי' לענין הפסק צריך לברך אותה במקומה הראשון, הוא דאמרינן דלא הוי הפסק; אבל אם מחמת אותה ברכה עצמה לא צריך לחזור למקומו הראשון, אלא מחמת ברכה אחרת, כגון מי שעומד באמצע סעודה והתחיל לשחוט הרבה עופות על סמך ברכה אחת, אם שינה מקומו בינתיים, דשוב צריך לחזור ולברך ברכה אחרת על שחיטת העופות שישחוט עתה, ולא מהני בזה מה שצריך לחזור למקומו הראשון מחמת ברכת המזון של הסעודה, כיון שהשחיטה עצמה לא טעונה ברכה במקומה הוי לענין השחיטה הפסק. וכן משמע להדיא מדברי התוס' בפסחים ד' ק"א, שכתבו וז"ל: ולכל הפירושים אם הלך באמצע סעודה למקום אחר יכול לשתות יין או מים בלא ברכה דכיון שהוא בתוך הסעודה לקיבעי' קמא הדר. עכ"ל. הרי להדיא דדוקא באמצע סעודה למקום אחר יכול לשתות יין או מים בלא ברכה לסעודה, דהרי אין צריך לברך אחר היין והמים אלא ברהמ"ז פוטרותן כדין דברים הבאים בתוך הסעודה, ומפני זה לקיבעי' קמא הדר; אבל אם שתה יין או מים לאחר הסעודה לפני ברהמ"ז, דאז אין ברהמ"ז פוטרותן אלא צריך לברך ברכה בפ"ע אחר היין והמים, אם שינה מקומו אז צריך לחזור ולברך על היין והמים, אף דצריך לחזור למקומו מחמת הברהמ"ז לא מהני זה להיין והמים, כיון דאינו שייך להסעודה. וכמו"כ לענין דין ברכת השחיטה הנ"ל".

ב) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"א פרק ל"ג אות ג', וזאת הברכה פרק ו' אות ג' ס"ק ו' [עמ' ס'], פתחי הלכה פרק ו' הע' קט"ו א), שיעורי הגריש"א זצ"ל ברכות דף נג: [עמ' תרכ"ג] – "כיון שלא אכל פת, אלא רק מיני דגן (עוגה), צריך לחזור ולברך במקום השני על הפרי. דוקא כלפי דגן (עוגה) אין כאן שינוי מקום, משא"כ כלפי הפרי".

ג) וזאת הברכה (עמ' ס' אות ו') – "וכן נראה".

3. לא יברך.

א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' תמ"ז אות ח') – "האוכל מיני מזונות, ושותה עמהם קפה או אוכל פירות וכדומה, ולענין מזונות אם יוצא ממקומו למקום אחר, לא נחשב לשנוי מקום, ממילא השתיה או פירות שאוכל ג"כ, אין צריך לחזור ולברך עליהם במקום השני, כי ההכרח לחזור למקומו מחמת המזונות, מועיל גם לדברים שאינם טעונים ברכה במקומם, כעין מ"ש התוס' בפסחים ק"א ע"ב, והובא במג"א ובבה"ל על הרמ"א בס"א, ד"ה ואכל, לענין השותה יין באמצע סעודה ושינה מקומו, שא"צ לחזור ולברך על היין, לפי שעדיין עומד באמצע הסעודה. ובגר"ז משמע שדין זה נאמר דווקא כדבר הקשור לסעודה, שברמה"ז פותרו, כמו יין, או פירות הבאים בסוף הסעודה, אבל במזונות ומשקה או פירות, לא, ולענ"ד נראה כמ"ש. [ועי' בספר וזאת הברכה מהדורה ה' תשנ"ח בעמ' ס' דין ו', שהביא ממרן שליט"א [זצ"ל] שצריך לברך, אבל אנו שמענו בפירוש שא"צ לברך, וכנראה חזר בן]."

1) אמנם עי' הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ל"ג [השניה]) – "אם אכל כזית במקום זה, לפי הדעה דס"ל דחייב ברכה במקומו, וגם שותה מים, נראה דמ"מ כשחוזר צריך לברך שוב על המים, דאין ענין שתיית המים [שייכות] לברכת במ"מ שיחזירהו חזרה".

ב) מקדש ישראל (פורים, סוף סי' של"ז).

4. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות י"ג ד"ה וכל), שערי הברכה (פרק ט' הע' ט').

א) הגר"ח ק"ז צ"ל (מילי מעלייתא אות קט"ז) – "שאלה: מי ששתה רביעית יין במקום א' ושינה מקומו ולא שותה יין במקום השני האם יכול לשתות שאר משקים במקום השני על סמך ברכת היין שבירך במקום הראשון (ומתחילה כשבירך על היין היה בדעתו לעשות כן). תשובה: כמדומה דלא מהני מחשבה בשינוי מקום רק בפת".

1. פורים: אם יין צריך ברכה בכל בית. ועוד, מה הדין לשאר ממתקים שמברכנים שהכל, אם הוא נגרר אחר היין.

1. אם נכלל בהולכי דרכים.

א) נכלל.

1) שערי הברכה (פרק ט' הע' מ"ו) – "ולאו דווקא כשאוכלים תוך כדי הליכה אלא ה"ה אם מתחילה בירכו על דעת לאכול בכמה מקומות ולא לרבוץ בשום מקום, וכגון ההולכים בפורים וכדו' לאסוף צדקה וטועמים בכל מקום משהו שאין הליכתם נחשבת לשינוי מקום אף בדברים שא"צ ברכה במקומם, וכ"מ בחי"א נ"ט סי"א, וע"ע בשו"ת שבט הקהתי ח"ד נ"ה".

ב) לא נכלל.

1) קובץ הלכות (פורים פרק י"ח הע' כ"א, דפו"ח פרק ט"ז סעי' כ', הע' כ"ד) – "המסתובבים בפורים לצורך צדקה, שהולכים מבית לבית ואוכלין מזונות ושותין יין בכמה מקומות, אם אכלו או שתו כשיעור במקום אחד, איכא ספיקא לדינא אם חייבים לברך ברכה ראשונה על המזונות או היין שיאכלו במקום השני, והנכון שיברך ברכה אחרונה אחר אכילתו בכל מקום, ובזה הוא סילוק אכילה בכל מקום שאוכל, ונמצא דבזה שפיר מברך ברכה ראשונה וברכה אחרונה בכל מקום שאוכל. [דכיון שאוכלים ושותים בבתי שנכנסים ושוהים שם, נחשב שפיר שקובעים אכילתם באותו בית, ולא חשיבי הולכי דרכים בזה]."

2. תלוי בהדין אם יין מהדברים הטעונים ברכה לאחריהן במקומן.

א) מקדש ישראל (פורים, סי' של"ז).

3. שאר משקין, שהוא טפל ליין ונפטרים בברכה אחרונה של היין.

א) עי' סי' קע"ד סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

4. מראי מקומות – בנין שלום (שו"ת מועדים סי' מ"ט), וזאת הברכה (ליבון הברכה קובץ דינים א', עמ' קכ"ה).

א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון ט' עמ' ל"א אות קט"ו) – "בחורי ישיבה שאוספים כסף בפורים מבית לבית ומכבדים אותם לאכול ונכנסים לשאלות של ברכה ראשונה ואחרונה עצה טובה שבבוקר יטלו ידיים ויברכו המוציא ויאכלו פת לפחות כזית ואח"כ ישתו יין ויברכו הגפן וכן יברכו ברכת העץ והאדמה ושהכל על דברים שאינם באים מחמת הסעודה על דעת להמשיך לאכול בשאר מקומות וכך יוכלו לאכול בכל מקום בלא ברכה לפני ואחריה ובסוף היום יברכו ברכת המזון. דאף ברכות שמברכים עליהם בשינוי מקום אם הם בתוך סעודת פת לא מברכים עליהם בשינוי מקום. ויזהרו שבתוך 72 רגעים תמיד יאכלו או ישתו משהו. וכל זה עצה טובה לאשכנזים אך לספרדים שנוהגים כדעת מרן לברך גם על פת בשינוי מקום, לא מועילה עצה זו לכתחילה, רק בדיעבד".

ב) הגר"ח ק"ז צ"ל (מעשה כהן, מגילת אסתר אות קע"ג) – "שכיה בסעודת פורים שאכל סעודה ובירך בפה"ג ושתה יין ואח"כ הלך לבית אחר, דלסעודה שינוי מקום אינו הפסק, ויש לדון אם יברך שוב על יין דביין שינוי רשות הוה הפסק ואינו חלק מהסעודה וראיה מדצריך ברכה לפני וא"כ יש בו הפסק להצריך שוב בפה"ג, או נימא דאחר שכבר שתה זה חלק מהסעודה וראיה מדנפטר בברה"מ. תשובה: כמדומה שאם ממשיך לאכול פת אינו שינוי לכל מה שאוכל בסעודה, (א.ה. ע' תוס' פסחים דף קא: ד"ה אלא וע' ביה"ל קע"ב. ד"ה ואכל)".

יח) התפלל באמצע הסעודה - סעיף ו'.

א. לא הוי הפסק, הטעם.

1. מראי מקומות – אג"מ (או"ח ח"ה סי' ט"ז אות ט').

ב. הלכה.

1. לכתחילה הניח חבריו או יתפלל בביתו – א"ב (ס"ק י'), עי' שעה"צ (ס"ק מ"ב), "אפשר דלכתחלה יש ליהזר בזה שלא להתפלל באמצע הסעודה, כי אם בביתו או בשהניח מקצת חברים [אליה רבה ופרי מגדים]".

א) פירוש: יתפלל בביתו אפילו ביחידות – הגר"ח פ"ש זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' תמ"ה אות י"ב), "עדיף שיתפלל אפילו ביחידות

בביתו").

(ב) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' נ"ד) – "שאלה: כ' המ"ב (סי' קע"ח ס"ק מ"ז) לדעת המחבר אם התפלל בביתו תוך הסעו' ל"ה הפסק, אבל בביהכ"נ הוי הפסק, אבל לדעת הרמ"א גם בביהכ"נ ל"ה הפסק, וכ' השעה"צ, אפשר דלכתחי' יש ליזהר בזה שלא להתפלל באמצע הסעודה כ"א בביתו ע"כ. וצ"ב דמשמע דעדיף תפילה ביחידות בביתו מאשר תפילה במנין בביהכ"נ ואמאי הא לרמ"א אין לחוש להפסק, ולט"ז שמצריך לברך כבר דחוהו כל האחרונים א"כ עדיף שיתפלל בביהכ"נ. תשובה: [בע"פ] אה"נ בודאי ראוי מצד מעלת התפילה במנין לגמור סעודתו אבל אם לא רוצה לגמור סעודתו בהכי מיירי המ"ב דלכתחי' עדיף שיתפלל בביתו ולחוש לדיעות שיש הפסק, ועצ"ב".

2. מראי מקומות – זרע אמת (ח"ג סי' ע"ט ד"ה והן).

ג. לענין נט"י.

1. אם הלך לבהכ"נ, צריך נט"י בלי ברכה – מ"ב (ס"ק מ"ז, "דוקא אם מתפלל בביתו אבל אם הלך לבהכ"נ והתפלל שם כשחזר צריך ליטול ידיו ובלי ברכה"), וזאת הברכה (מעיי' הברכה פרק י"ג אות כ').

א) הגר"ח זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' תמ"ח אות י"ב) – "אך צריך ליטול ידיו בלי ברכה, שמא לא שמר ידיו בחזרתו מביהכ"נ. [ואם הוא בן תורה היודע לשמור ידיו, ושם לב לכך, לענ"ד א"צ ליטול]".

ד. רופא שנקרא באמצע הסעודה.

1. מראי מקומות – נשמת אברהם (ס"ק א').

יט' [ישן בתוך סעודתו - סעיף ז'].

א. הגדר.

1. מראי מקומות.

א) כה"ח (ס"ק ל"ט) – "שינת עראי. היינו כגון שמתנמנם מיושב על אצילי ידיו כמו שכתבנו לעיל סימן מ"ז אות כ"ג יעו"ש. ואם ישן שינת קבע על מטתו משמע דהוי הפסק. וכן כתב הר"ר זלמן אות ח' דשינת קבע הויא סילוק והיסח הדעת יותר מדאי וחשובה הפסק לדברי הכל אף על פי שישן במקום סעודתו עכ"ד".

ב) הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק מ"ח, צהר אהל ברוך עמ' ת"נ) – "אין שיעור בזמן, אלא באיכות כוונתו, אם נרדם על השלחן או שהולך לשכב במטה, כשיודע שיכול לישן לזמן רב, וה"ה בכורסה בסלון, ונראה דשעון מעורר מהני לזה, ונקט לשון 'לערך שעה', משום דבדרך כלל לא משכחת לה שינת עראי ליותר מזה, ובשינת קבע פילו לא נרדם אלא לעשר דקות, הו"ל היסח הדעת, נרדם על הכסא כמעט לעולם הו"ל שינת עראי".

הגר"ח זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ק"צ אות ח') – "חולה השוכב במטתו ובאופן קבוע שותה מפעם לפעם אף שמתוך חולשה נרדם וישן באמצע, דינו כשינת עראי, ואינו חוזר ומברך על מה שישתה אח"כ".

ג) פסקי תשובות (אות כ"א) – "ומצינו ג' הגדרות בפוסקים מהו שינת עראי ושינת קבע לענין היסח הדעת באכילה. שיטה א'...".

ב. פורים.

1. מראי מקומות – מקדש ישראל (פורים, סי' ש"ז).

כ' [בשאר דברי רשות - רמ"א סעיף ז'].

א. הוצרך לנקביו, לא הוי הפסק.

1. רק בסעודת פת – דה"ח (דיני איזה דברים נקרא הפסק בסעודה סעי' ד'), בה"ל (סעי' ז' ד"ה כגון, מ"ב ס"ק כ"ו), הגר"ח זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' תמ"ז אות ו').

2. אג"מ (או"ח ח"ה סוף סי' ט"ז אות י') – "ובהא שכתב הרמ"א בסוף הסימן, דבהוצרך לנקביו לא הוי הפסק. שהקשה נכדי היקר דכיוון שלא כתב בחולה, הרי מיירי בסתם אינשי שהם בריאין, ויוצאין חוץ מביתם לבית הכסא, או לשדה שהוא רחוק מביתו, שהוא שינוי מקום שצריך לברך. הנה במ"ב בבאור הלכה ד"ה כגון, דהוא דווקא בסעודת פת, אבל בפירות או משקין הוי הפסק מחמת היציאה ממקומו, וכשחוזר למקומו צריך ברכה. אבל בש"ע הרב ובעה"ש לא הוזכר חילוק. וצריך לומר לדידהו, דכיוון דעצם עשיית הצרכים אינו הפסק, גם הליכה המוכרחת לזה לא הוי הפסק. דלא שייך להחשיב ההליכה המוכרחת לזה, שעושה מעשה אחרת דהליכה, אלא דכל מה שמוכרח ללכת בשבילו הוא רק בכלל עשיית צרכיו. שלכן כיוון שעשיית צרכיו אינו הפסק, גם ההליכה שהיה מוכרח לזה אינו הפסק, והיא סברא נכונה. וכ"ש באם מוכרח לשוב לבית זה, משום שהוא בעה"ב, או אחד מבני הבית, ואף איש אחר אם בגדו מונח בבית זה, או שבא לבית זה עם אישתו או עם בניו. ואף מי שבא עם אינו קרוב, אם בא עמו יחד ודעתם לשוב יחד, או טעמי אחרניי שידוע שבשביל זה ישוב בחזרה לבית זה, וודאי אינו הפסק גם לענין אכילת פירות. ומלשון באור הלכה משמע שבכל אופן, אף שמוכרח לחזור לכאן, נמי הוא הפסק באכילת פירות ושתית משקין, ובוזה פליגו עליו מטעם שכתבתי. ולדינא יש להחמיר כשתי השיטות, וכשהלך בשעת אכילת פירות יברך ברכה אחרונה קודם שיצא, ואם א"א לפניו לברך, יברך קודם חזירתו אחר שעשה צרכיו, אם היו לו מים. ואם לא היו לו מים עד שבא לבית בחזרה, לא יאכל פירות אלו שכבר אכל, עד שיתנו לו פרי אחרת שלא אכל, ויברך עליה ויפטור גם אלו. ואם ליכא, והוא מוכרח לאכול שם מאיזה טעם, יכול לסמוך על ש"ע הרב וערוך השולחן, שסוברין שא"צ לברך כשחזר".

ב. אוכלים שיעורים ביום כיפור.

1. לא הוי הפסק.

(א) דעת תורה (סוף סי' קע"ח) – "ונשאלתי בחולה ביוה"כ שהותר לו לאכול פחות פחות מכשיעור ולשהות בינתיים בכדי אכילת פרס, אם צריך לברך בכל פעם או לא. ונראה דלא מיבעי לדידן דלא קיי"ל כהרי"ט גבי תפלה ופסקינן דבהתפלל במקומו א"צ לחזור ולברך המוציא אף דבשעת תפלה אסור לאכול. [עי' ט"ז כאן סק"י], א"כ ה"נ בנ"ד אף שאסור לו לאכול בינתיים, מ"מ א"צ לברך דלא הוי סילוק עכ"פ. ואפילו להרי"ט י"ל דוקא בעושה מעשה ומתפלל וגורם האיסור בידים ס"ל דדמי לסילוק, משא"כ בנ"ד ... ועי' שע"ת רס"י ר"ו בשם תשו' ריב"ש, סי' שפ"ד ותמצא ג"כ ראי' לזה ... ועפמ"ג בא"א סוס"י ר"ו שם מבואר ג"כ כד"ז ממש ... ועשו"ת יוסף דעת סי' כ"ג בשו"ת מים לרפואה ושו"ת חצי שעה בכל פעם בין שתיה לשתיה, ופסק לברך בכל פעם לפנייה ולא לאחריה, ולפי מש"ל ליתא לדין זה".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (מעדני שלמה עמ' ס"ח) – "אין צריך בכל פעם ברכה ראשונה. ושאלתיו, זהרי אם שותים פחות מכשיעור מסתלקת השביעה מהר מאד ואמאי אין צריך ברכה בכל פעם, וענה, דאיתא בפוסקים שיכול לשתות כך כל היום בלי לברך עוד ברכה ראשונה".

(ג) ציץ אליעזר (חי"ב סי' א') – "אליבא דכו"ע אין צריך לברך על כל שתיה ושתיה, והברכה הראשונה על השתיה הראשונה לפנייה שמברך בבקר פוטר את כל השתיות של היום כל עוד שאיננו מסיח דעתו משתיה, אם על ידי שינה על מטתו שינת קבע ואם על ידי היסח הדעת גמור. ואף על פי שבנידוננו הוא יוצא מידי פעם מחדר לחדר, היינו מחדדו ששוכב שם לביהכ"נ לתפלה, ומביהכנ"ס בחזרה לחדרו למנוחה, מ"מ אין הליכה זאת ושינוי מקום זה מחייבו בברכה מחדש, מכיון שבתחילת הברכה הראשונה דעתו לכך שככה יתנהג במשך היום בהתאם לצורך חליו וכנדרש לפי קדושת היום בתפלה עם הציבור כפי יכלתו, ועוד זאת עדיפות בנידוננו דהבית כנסת הוא באותו בנין והו"ל מהדר לחדר תחת גג אחד (עיין שו"ע או"ח סי' קע"ח סעי' א' ומשנה ברורה ס"ק י"ב וביאור הלכה ד"ה בבית אחד עיין שם), ולכן בכל גוונא פוטר הברכה הראשונה כל השתיות שבמשך היום הן שבחדר והן שבבית הכנסת".

(ד) שבט הלוי (חי"י סי' צ') – "בדין חולה ביוה"כ שאוכל מעט מעט בהמתנת זמן כדי אכילת פרס בכה"ג שאסור לטעום כלום בין האכילות האם חובת המתנת זמן חשיב הפסק והסה"ד לענין ברכה לשיטת הגר"א. וכוונת כב', לדברי הגר"א ובה"ל או"ח סי' קע"ח במה דאיתא שם ס"ז ברמ"א וכן אם הפסיק בשאר דברי רשות וכו' דלא הוי הפסק ורמזו הגר"א למש"כ בס"י תע"ד דלהכי לדידן מברכים בד' כוסות אכל כוס וכוס משום דהוי מדה דחובה להפסיק בהלל ואגדה יעש"ה ובה"ל ד"ה דברי רשות, וספיקו דמר דגם הכא הוי מדה דחובה להפסיק שלא להצטרף לאיסור. איברא כבר מצאתי ספיקו דמר בדע"ת להגאון מהרש"ם באו"ח סוס"י קע"ח ודעתו להקל דא"צ ברכה עו"פ, ונראים דבריו להלכה ע"כ אפשר רק רמיזותי'. הנה הראי' מתפלה באמצע הסעודה דלא הוי הפסק לדידן, אין כ"כ ראי', דהתם רק דלא הוי סילוק (והרגיש בעצמו) אבל הראי' מדברי הריב"ש סי' שפ"ד שכל דמי שלפניו גבינה ובשר ובירך על הגבינה וכי ס"ד דצריך לברך עו"פ על הבשר מפני שהי' אז איסור אכילת בשר עליו. ואמנם עיקר ראי' מדברי הפמ"ג או"ח בא"א סוס"י ר"ו שכ' במי שברך על המאכל ובאותה שעה אסור לו כגון בסוף יום התענית והמתין זמן מה עד הלילה ולא הסיח דעתו דמהני, ואעפ"י שהי' אפשר לדחות דהפמ"ג איירי דעדין לא אכל כלל וא"כ בודאי שחל הברכה אכל מה שיאכל בהמתנת זמן במוצאי תענית אם לא הסיח דעתו, משא"כ בנ"ד, איברא בכ"ז צודק בעל דע"ת ממה שנתן הפמ"ג טעמו דל"ד לשאר דיני הפסק משום דהו"ל רק מחוסר זמן, וזמן ממילא קאתי כמבואר בכמ"ק בש"ס".

ג. מראי מקומות.

1. חוט שני (ברכות ס"ק י"ד אות י"ב, הע' פ') – "במקום שאסור להפסיק בדיבור כגון בין ברכה לתחילת המצוה, אסור גם לעשות אז שינוי מקום [עיין מ"ב סי' פ"ד ס"ק ז', ובשו"ע יו"ד סי' י"ט סעיף א' ברמ"א, ובפ"ת ס"ק ה' בשם המג"א. וצ"ע אם אחר שהתחיל במצוה ואסור להפסיק כגון באמצע הלל או ברכת המזון אם גם אסור לעשות אז שינוי מקום, ומצוי שמשנים המקום באמצע פסוקי דזמרה או בברכות ק"ש, וע"ע בהלכות ק"ש סי' ס"ג]."

היסח הדעת

סימן קע"ט

- [א] היסח הדעת - סעיף א'.
 [ב] תיכף לנטילה ברכה: מים אחרונים.
 [ג] להפסיק בדיבור.
 [ד] לשהות שהייה מרובה אחר הנטילה.
 [ה] אשר יצר, ומים אחרונים.
 [ו] הב לן לברך.
 [ז] היסח דעתו בהדיא שלא לאכול.
 [ח] שיר המעלות, על נהרות בבל.
 [ט] אורח: היסח הדעת - סעיף ב'.
 [י] שנטל כוס - סעיף ג'.

א] היסח הדעת - סעיף א'.

א. **ברכות** (דף מב.) – "**רב פפא** איקלע לבי רב הונא בריה דרב נתן, בתר דגמר סעודתייהו אייתו לקמייהו מידי למיכל, שקל רב פפא וקא אכיל. אמרי ליה: לא סבר לה מר גמר אסור מלאכול. אמר להו: סלק אתמר ... אמר רב: הרגיל בשמן שמן מעכבו. אמר רב אשי, כי הוינן בי רב כהנא אמר לן: כגון אנן דרגילין במשחא משחא מעכבא לן. **ולית הלכתא ככל הני שמעתתא**, אלא כי הא דאמר רבי חייא בר אשי אמר רב, שלש תכיפות הן: תכף לסמיכה שחיטה, תכף לגאולה תפלה, **תכף לנטילת ידיים ברכה**".
 1. **רש"י** (ברכות דף מב. ד"ה ולית) – "ולית הלכתא ככל הני שמעתתא. אין סיום סעודה תלוי לא בגמר ולא בסלוק ולא בשמן, אלא במים אחרונים, כל זמן שלא נטל מים אחרונים הוא מותר לאכול, ומשנטל אסור לאכול".

ב. לענין אכילת עראי: על מה חל הברכה.

1. עי' סי' ר"ו סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ג. ציורים של היסח הדעת: אכילת קבע.

1. ברכת המזון, ברכה אחרונה – **טור** (סי' ק"צ סעי' א', "שבה"מ היא סילוק והיסח הדעת למה שלפניו").
 (א) דאם טעה ובירך אחריה - עי' סי' ק"צ סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.
 (ב) אוכל שנתקע בין השיניים, דין הברכה עליו - עי' סי' ק"צ סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.
2. מים אחרונים.
3. הב לן ונברך.
4. היסח דעתו בהדיא שלא לאכול.
5. שיר המעלות, על נהרות בבל.
6. שנטל כוס.
7. שינוי מקום - עי' סי' קע"ח, לשיטות ומראי מקומות.
8. תפילה: התפלל באמצע הסעודה - עי' סי' קע"ח סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.
9. שינה: ישן בתוך סעודתו - עי' סי' קע"ח סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.
10. הוצרך לנקביו - עי' סי' קע"ח רמ"א סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ד. לענין ברכה אחרונה: דברים שלא נכלל בברכת המזון (עי' סי' ר"ח סעי' י"ז).

1. צריך לברך ברכה אחרונה.
 (א) **מג"א** (סי' ר"ח ס"ק כ"ד) – "ושל"ה כת' דקי"ל דיש קבע ליין כמ"ש סי' רי"ג א"כ הוי כסעודה וכמו שבסעודה אפי' אמר הב ונברך ורוצה לשתות שצריך ברכה ראשונה א"צ ברכה אחרונה וה"ה בקביעו' דיין עכ"ל ול"נ דהא אפי' רק משך ידיו מן הפת צריך ברכה אחרונה כמ"ש סי' קע"ז ס"ב כ"ש כשאמר הב לן ונברך".
 (ב) **רע"א** (על מחבר סעי' א') – "יברך עליו תחלה. וצריך לברך ג"כ בסוף דלא עדיף מסולק דלעיל סי' קע"ז ס"ב. מג"א סי' ר"ח סקכ"ד".
 (ג) **גר"ז** (סי' קע"ז סעי' ז', סי' קע"ט סעי' ד', סעי' ה') – "וגם ברכה אחרונה צריך לברך על שאר דברים הבאים מחמת הסעודה קודם ברכת המזון ואין ברכת המזון פוטרתן שכסעודה אחרת היא כיון שסילק דעתו מהפת".
 (ד) **מגן גיבורים** (אלף המגן ס"ק ד') – "ולענין ברכה אחרונה עיין לקמן סי' ר"ח סעיף י"ו ובמ"א ס"ק כ"ד".
 (ה) **קצות השלחן** (סי' מ"ב סעי' ו', ס"ק ז') – "ואם לא בירך ברכה אחרונה קודם בהמ"ז צריך לברך לאחר בהמ"ז, חוץ מיין ותמרים ומיני דגן שנפטרים בדיעבד בברכת הזן כמ"ש לעיל סי' ל"א ג', ואינו דומה למשקין שא"צ לברך ב"א כנ"ל בסעי' ה', דהתם כיון שלא סילק דעתו מהפת אינה כסעודה אחרת ונפטרת מב"א בבהמ"ז".
2. שאין צריך לחזור ולברך ברכה אחרונה.
 (א) **של"ה** (הג"ה סוף כלל י"ב) – "ואפי' אם אירע דהוצרך לברך על המשקין ברכה ראשונה כגון בנמלך והיסח הדעת דלעיל מכל מקום ברכה אחרונה דיין פוטרתן".
 (ב) **א"ר** (ס"ק ד', סי' ר"ח ס"ק כ"ד) – "כתב מג"א סוף סימן ר"ח [ס"ק כד] דצריך גם ברכה אחרונה ואין ברכת המזון פוטרות, דלא גרע ממשך ידו מפת בסימן קע"ז סעיף ב' ע"כ. ולענ"ד אפשר לחלק דהתם אף שאוכל נשאר במשיכתו מן הפת מה שאין כן [כאן] בנמלך הוי כמו שחוזר לפת, וזה נראה דעת של"ה שם [שער האותיות קדושה, כלל יב סימן ב בהג"ה]".
 (ג) **פמ"ג** (סי' ר"ח א"א ס"ק כ"ד) – "ועיין אליה רבה [ס"ק] כ"ד דאפילו נמלך בשאר משקין ובירך ברכה ראשונה, ברכה אחרונה אין צריך בורא נפשות רבות ומעין שלש פוטרות אותה".

(ד) מאמר מרדכי (סי' ר"ח ס"ק ל"ג) – "מג"א ... הוא תמוה מאד דברירא לי מילתא ויותר מכבועתא בכותחא דהב לן ונברך אינו מצריך אלא ברכה ראשונה דוקא וכל מה שבא בתוך הסעודה בהמ"ז פוטרנו מברכה אחרונה והרי מתבאר מדברי כל הפוסקים לעיל ריש סי' קע"ט".

(ה) מ"ב (סי' ר"ח ס"ק ע"ג, שעה"צ ס"ק ע"ב, עי' בה"ל סי' קע"ז סעי' ב' ד"ה ולמשוך) – "של"ה, וכן הסכימו אחרונים, דלא כמגן אברהם".

(ו) כה"ח (ס"ק ה', סי' ר"ח ס"ק פ"ג) – "המ"א ... אבל הא"ר ... וכ"נ מסתמיות דברי הש"ע דא"צ כ"א ברכה ראשונה לבד".
(ז) ותן ברכה (עמ' קכ"ה בהג"ה, עי' פרק ח' הע' ב' ד').

3. מראי מקומות – תזו"א (או"ח סי' כ"ז ס"ק ד', ס"ק ז', סי' ל"ב ס"ק ז'), שערי הברכה (פרק י"ג הע' ס"ד, הע' ס"ה).

ב] תיכף לנטילה ברכה: מים אחרונים.

ברכות (דף מב.) – "דאמר רבי חייא בר אשי אמר רב, שלש תכיפות הן: תכף לסמיכה שחיטה, תכף לגאולה תפלה, תכף לנטילת ידיים ברכה".

א. כשידיו רטובות.

1. הגרח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"ט טור ג') – "שאלה: יש להסתפק האם מותר לדבר אחר נט"י של מים אחרונים כשידיו רטובות, והנידון בב' צדדים: א' לחזו"א שא"צ כלי א"כ יש כאן כל הזמן עוד נטילה חדשה גם בכלי נטילה ע"י שהידיים רטובות, ב' לגר"א שצריך כלי אבל ידועים דברי הגר"ח מבריסק, שכל זמן שהידיים רטובות הוי כמו נטילה אריכתא, [והחזו"א א' חולק], ויהיה מותר לדבר שיש כאן עוד נטילה כל הזמן. תשובה: לא לדבר".

ב. האם מותר לאכול אחר מים אחרונים.

1. מיקל, ע"י ברכה ראשונה.

(א) טור (סעי' א').

(ב) ט"ז (ס"ק א') – "ובאמת אין נטילת ידיים חמירא כלל מהב לן כו' ובשניהם א"צ רק ברכת המוציא ולא ב"ה".

(ג) א"ר (ס"ק א') – "וראיתי שגם הב"ח [סעיף א'] חולק על ב"י במ"ש דהרא"ש היא נגד דעת הטור, והאריך ומפרש דהרא"ש סבירא ליה כטור, ומכל מקום מסיק הב"ח ומג"א [סק"ב] בסוף דירא שמים לא יאכל וישתה אף בברכה אחר שנטל ידיו עיין שם. וגם עליו התמיה, ואין ספק שאילו ראה הב"ח דברי גדולים הנ"ל שהבאתי היה פוסק להלכה למעשה כטור. ויותר תימא עליהם ... לכן אני אומר להלכה למעשה כדברי יש אומרים אלו שכתב הלבוש שהרשות לאכול ולשתות כשמברך לפניו".

(ד) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק ה' אות ה') – "ואם נטל ידיו מים אחרונים אף על פי שלא נטל הכוס הרי זה סילוק והיסח הדעת לגמרי וצריך לברך לדברי הכל ואפילו בברכה אינו רשאי לאכול ולא לשתות משום הפסק בין מים אחרונים לברכת המזון אלא אם כן רוצה לחזור וליטול מים אחרונים אחר כך סמוך לברכת המזון".

(ה) ערה"ש (סעי' ה') – "ולכן העיקר לדינא כהטור [ויש שכתבו דמ"מ לכתחלה אין לעשות כן והשיג הא"ר שם על זה וכן מוכח להדיא מלשון הבה"ג וכ"כ הלבוש ע"ש"]".

(ו) קצות השלחן (סי' מ"ב סעי' ז').

2. מחמיר, אינו יכול לאכול ולא לשתות עד שיברך בהמ"ז.

(א) מחבר (סעי' א', ב"י ס"ק א') – "גמר סעודתו ונטל ידיו מים אחרונים, אינו יכול לאכול ולא לשתות, עד שיברך בהמ"ז".

(ב) דרכי החיים (דין איזה דברים הוי היסח הדעת בסעודה, סי' ר"ח סעי' ב') – לשונו מובא לקמן.

3. נכון להחמיר.

(א) ב"ח (ס"ק א') – "מיהו אף על פי שלפע"ד אין ספק בפירוש זה שכתבנו לדעת התוספות והרא"ש וכמפורש בדברי רבינו מכל מקום כל ירא שמים יהא חושש לחומרא דבנטל ידיו לא יאכל ולא ישתה עד שיברך ברכת המזון".

(ב) הו"ד במג"א (ס"ק ב') – "והב"ח פי' ג"כ פי' אחר והרואה יבחר מ"מ סובר דנ"י והב לן ונברך שוין ומ"מ כתב דבעל נפש יחמיר לעצמו לברך תכף אחר נט"י וכ"כ תר"י".

(ג) ת"א (כלל מ"ד סעי' א') – "ואם רוצה לאכול או לשתות, צריך לברך ברכה ראשונה על מה שיאכל וישתה, שכבר הסיח דעתו, וצריך לחזור ולטול ידיו, כדי שתהיה תיכף לנטילה ברכת המזון. ומכל מקום לכתחילה אין לעשות כן".

(ד) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ג') – "עד שיברך בהמ"ז. כל הבאים אחריו חלקו עליו והעלו דאין חילוק בין נט"י להב ונברך ובשניהם א"צ לברך רק ברכה שלפני, ויטול ידיו שנית, ט"ז, ובעל נפש יחמיר לברך תיכף, ב"ח".

(ה) מ"ב (ס"ק ב', בה"ל ד"ה עד) – "אבל עכ"פ בנטל ידיו בוודאי יש להחמיר וכן הוא מסקנת הגר"א בביאורו ע"ש שכתב שצריך בהמ"ז דוקא בנט"י".

(ו) אוצר המים (פרק י"ד סעי' ט"ו).

ג. הטעם לחלק בין הב לן ונברך ו'מים אחרונים'.

1. ב"י (ס"ק א'), עטרת צבי (ס"ק א') – "נראה לי שהטעם משום דכיון דקיימא לן תיכף לנטילת ידיים ברכה כיון שננטל ידיו כדי להיות מזומן לברכה הוי כאילו התחיל כבר בברכה ואסור להפסיק באכילה ושתייה כלל מה שאין כן בהב לן ונברך שאין כאן אלא טעם

של היסח הדעת ומשום הכי כשיברך תחלה על מה שרוצה לאכול סגי ומזה הטעם אין להפסיק בין מים אחרונים לברכה אפילו בשיחה כדאמרינן בפרק כיצד מברכין (מב). תיכף לנטילת ידיים ברכה ומשמע דלכולי עלמא אמים אחרונים קאי".

(א) ט"ז (ס"ק א') – "ובב"י כתב דכיון שננטל ידיו כדי להיות מזומן לברכה הוה כהתחיל כבר בברכה ואסור להפסיק באכילה ושתייה

כלל כו' זה תמוה מאוד דאפילו הכין עצמו ואין כאן היסח הדעת למה לא יוכל לחזור בו דהא אין כאן הזכרת ש"ש לבטלה דהא אין לנו אלא חשש תכיפה".

2. מראי מקומות – אוצר המים (פרק י"ד סעי' ב', סעי' ג').

א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק א') – "וצ"ב מהו מקור הקפדה זו דתיכף לנטילה ברכה, ואולי כיון דבהמ"ז הוא חיוב בגמר סעודה, ומים אחרונים חשובים סוף הסעודה, א"כ מתחיל חיוב בהמ"ז תיכף עם נטילת מים אחרונים, ועדיין אינו מספיק דא"כ אינו אלא משום זריזין מקדימים למצות, (וא"כ מ"ש משאר מצות דנקטו חז"ל הכא תיכף לנטילה ברכה), ואולי י"ל משום דחיוב נטילה מטעם מלח סדומית, ע"כ חייבו חז"ל שיברך מיד לאחר מים אחרונים שלא יסיה דעתו ויבוא ליגע שוב במלח סדומית ויסתכן וצ"ע".

ב) הגר"ח ק"ק זצ"ל (אוצר המים פרק י"ד הע' ד', דעת נוטה ח"א ריש הספר הע' כ"ו) – "דבמים אחרונים הסמיכות היא משום כבוד הברכה".

הגר"ח ק"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"י) – "שאלה: מי שנטל ידיו למים אחרונים, קי"ל שאסור להשיח אח"כ. מ"מ בדיעבד כתוב שכששה חוזר ונוטל ידיו, ומשמע שאין היתר לכתחילה לשוחח ולחזור וליטול ידיו. וצ"ע מהו הטעם בזה. תשובה: הוי כהתחיל לברך, ומ"מ בדיעבד מקילין".

ד. תנו מים אחרונים: הונו ניטול ידיו.
1. עי' לקמן.

ה. אורח: שנטל ידיו מים אחרונים.
1. עי' סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ו. מראי מקומות – אוצר המים (פרק י"ד).
1. הגר"ח ק"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ו אות י"ד) – "שאלה: במש"כ במשנ"ב סי' קפ"א סקכ"ד דאין להפסיק בין הנטילה לברהמ"ז אפי' בד"ת האם גם הפסק בשתיקה אסור. תשובה: אין להפסיק מדאי רק מה שצריך".

ג] להפסיק בדיבור.

א. הלכה.

1. מחמיר, שלא להפסיק בדיבור: שצריך תיכף לנטילה ברכה.
א) ב"י (ס"ק א') – "אין להפסיק בין מים אחרונים לברכה אפילו בשיחה כדאמרינן בפרק כיצד מברכין (מב). תיכף לנטילת ידים ברכה ומשמע דלכולי עלמא אמים אחרונים קאי".
ב) מג"א (ס"ק א', עי' שעה"צ ס"ק א') – "אבל להפסיק בדבור מותר וכ"מ סי' קפ"ג ס"ו (כ"מ) ועסי' קס"ו מ"ש דאסור וגם הראיה אינה ראייה דהתם מיירי שנתנו לו הכוס קודם נט"י כמ"ש ס"א".
ג) א"ר (סוף ס"ק א', סי' קס"ו ריש ס"ק א') – "ומכל מקום אם אינו רוצה לאכול ולשתות עוד אסור להפסיק בדיבור כנ"ל, וכ"מ במג"א [סק"א] ובב"ח [סעיף א סוף ד"ה וליישב] [ד]אפילו בלא דיבור אין להפסיק שיעור כ"ב אמה, ועיין לעיל סימן קס"ו [א"ר סק"א] ולקמן סימן קפ"א [סק"ט]."
ד) פמ"ג (סי' קפ"ג מש"ז ס"ק ה', א"א ס"ק י').
ה) עי' שלחן שלמה (סי' קפ"ג סעי' ח') – "וטוב ליהור".
ו) ח"א (כלל מ"ד סעי' א') – "משנטל ידיו במים אחרונים, אסור לו לאכול או לשתות וגם אסור להפסיק בדיבור, דתיכף לנטילת ידים אחרונים צריך לברך ברכת המזון".
ז) דרך החיים (דין איזה דברים הוי היסח הדעת בסעודה, סי' ר"ח סעי' ב') – "אם נטל ידיו במים אחרונים ואח"כ רוצה להפסיק בדיבור לכתחלה יחמיר על עצמו שלא להסיה שום דיבור אחר שנטל ידיו אבל אם צריך להפסיק בדבר נחוץ או בדיעבד אם הפסיק יטול ידיו שנית כדי להיות תיכף לנטילת מים אחרונים ברכה וכ"ש שאסור לאכול ולשתות לכתחילה כי תיכף לנט"י ברכה (שם בפ"מ)".
ח) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ב') – "וגם להפסיק בדיבור אסור, מ"א דלא ככ"מ והוא בפ"ו מברכות הלכה כ', וגם כאן כתב הב"י דלהרא"ש אסור להפסיק בדיבור, ובבאה"ט העתיק כאן בשם המ"א להתיר בדיבור, ובמחכ"ת לא העתיק יפה".
ט) מ"ב (ס"ק א', ס"ק ב') – "לאכול. וה"ה שיש ליהור לכתחלה שלא יפסיק בדבור אפילו מעט דתיכף לנטילה ברכה [ומהאי טעמא יש ליהור שלא לשהות שהיה מרובה אחר הנטילה וכ"ש שלא לעסוק באיזה עסק]".
י) קצות השלחן (סי' מ"ג סעי' א', ס"ק ג') – לשונם לקמן.
יא) כה"ח (ס"ק א', סי' קפ"ג ס"ק ל"ב).
2. מיקל, יכול לדבר.

א) אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' קפ"א אות א') – "מותר לדבר לאחר נטילת מים אחרונים".

3. מראי מקומות – באה"ט (ס"ק א', עי' שעה"צ ס"ק א'), אוצר המים (פרק י"ד סעי' י"ז).

א) גר"ז (סי' קפ"א סעי' ו') – "ולכן מוזגין כוס של ברכת המזון קודם הנטילה כדי לתכוף הנטילה לברכה בכל מה דאפשר. ואסור להשיח בינתיים איזה עסק וענין אחר אפילו בדברי תורה אבל שיחה בעלמא ב' וג' תיבות אין לחוש אלא משנטל הכוס בידו לברך".

1) קצות השלחן (סי' מ"ג ס"ק ג') – "וכתוב עוד שם אבל שיחה ב' וג' תיבות אין לחוש אלא משנטל הכוס בידו לברך, ולא העתקנו

זה משום דבסידור סנ"י כ' שצריך לזוהר מלהשיח אפי' 'שיחה קלה' בין נט"י לסעודה והו"ד לעיל סי' ל"ג ודלא כמ"ש בס"י קס"ו להתיר ב' או ג' תיבות, ולפ"ז מכש"כ בין מים אחרונים לבהמ"ז שצריך לזוהר בזה".

ב. שלא להפסיק בדיבור: מה הדין בדברי תורה.

1. מחמיר.

(א) אריז"ל (נגיד ומצוה מים אחרונים, עמ' קס"ט) – "תיכף אחר נטילה ברכה. צריך האדם לזוהר מאוד מלהפסיק בין נטילת מים אחרונים לברכת מזון, שפעם אחד היינו לפני מורי ז"ל, ובא חכם אחד וסיפר לו כי זה כמה ימים היה לו **כאב אחד בכתפו**, והשיב לו מורי ז"ל כי כאב זה אירע לו על מה שעבר על דברי רבותינו ז"ל (ברכות מ"ב ע"א), כי מה שאמרו תיכף אחר נטילה ברכה, כוונתם הוא על מים אחרונים ברכת המזון, והוא עבר וקרא פרק אחד של משנה בין מים אחרונים לברכת המזון, ולכן על מה שעבר על תיכף כואב לו הכתף".

(ב) ב"ח (סי' קפ"א ס"ק ד') – "ויש לומר דאף בדברי תורה אין להפסיק לכתחלה בין נטילה לברכת המזון דשלוש תכיפות הן תיכף לנטילה ברכה ואף על פי דהרהור בדברי תורה ודאי לא הוי הפסק מכל מקום גנאי הוא לפני הרואים דלא ידעי דמהרהר בדברי תורה וסברי דיושב בטל לגמרי".

(ג) עולת תמיד (סי' קפ"א ס"ק ה') – "ומסיק הב"ח [ס"ד] דאפילו בדברי תורה אסור להפסיק בין נטילה של מים אחרונים לברכת המזון".

(ד) א"ר (סי' קפ"א ס"ק ט') – "וכתב הב"ח [סעיף ד] דאין להפסיק בין מים אחרונים לברכת המזון אפילו בדברי תורה, וכן כתב בש"ע מהר"י לוריא [סוד סעודות של שבת סעיף ב] (והמביא) [והביא] מעשה דחכם אחד קרא משנה ובא לו כאב גדול בכתף שלו משום שעבר על דברי תכף דחז"ל [ברכות מב ע"א] ע"כ. ואין להקשות ממה שהעליתי בסימן קע"ט [סק"א] דרשות לאכול ולשתות אחר מים אחרונים כשמברך לפניו, דהתם נראה דחזור ונטל מים אחרונים אחר האכילה ושתייה. וכן נראה מפרישה שם [דרישה סק"ב ד"ה ומה]".

(ה) שע"ת (סי' קפ"א ס"ק ב') – "ובשם האר"י ז"ל כתבו שאסור להפסיק אפי' בדברי תורה ע"ש".

(ו) גר"ז (סי' קפ"א סעי' ו') – לשונו מובא לעיל.

(ז) מ"ב (סי' קפ"א ס"ק כ"ד) – "קודם בהמ"ז. וצריך לזוהר שלא להפסיק בין הנטילה לבהמ"ז אפילו בד"ת".

(ח) בן איש חי (שנה א' פר' שלח אות ט"ו) – "צריך לזוהר שלא להפסיק בין מים אחרונים לבהמ"ז אפילו בד"ת".

(ט) ארץ חמדה (סי' י"ג סעי' א', ס"ק א').

(י) קצות השלחן (סי' מ"ג סעי' א') – "וצריך לתכוף הנטילה לברכה בכל מה דאפשר ולכן מוזגין כוס של בהמ"ז קודם הנטילה ואסור להשיח בנתיים אפילו בדברי תורה ואם אירע שהפסיק יחזור ויטול מים אחרונים שנית סמוך לבהמ"ז".

(יא) כה"ח (ס"ק א') – "האר"י ז"ל...".

(יב) פסקי תשובות (סי' קפ"א אות י"ד, ע"ה ס"ב) – "אבל לשאר דברים אפילו דברים שבקדושה ודברי תורה ותפלות לא יפסיק".

(יג) שערי הברכה (פרק ד' סעי' ט"ז).

2. מיקל.

(א) מגיד מישירים (פר' בהר ד"ה בסדר) – "וצריך אתה להתנהג בהם דרך פרט בזה האופן קודם שתאכל תקרא פרק א' וכן אחר האכילה פרק א' אחר מים אחרוני' קודם ברכת המזון".

(ב) מהרש"ל (שו"ת סי' ל"ד, יש"ש חולין פרק ח' סי' מ"ב) – "ומ"מ אי שואל לו אדם דברי תורה ואינו משיב לו עון הוא בידו מאחר שהוכחתי שיכול להפסיק אלא משום גדר ופרישות יכול לעשות וא"כ אין ראוי שיעשה גדר לבטל דברי תורה שכל העולם עומד עליהם וצורך הסעודה הוא שכל שלחן שאין עליו דברי תורה הוא כשלחן של מתים ובפרט לפי מה שכתב ר' מנחם (ברכות מ' תוד"ה הבא) כשישראל יושבין על השלחן וממתנינים זה לזה עד שיטלו ידיהם והן בלא מצות שהשטן מקטרט עליהן לכך הזהיר להביא מלח על השלחן שאז ברית מלח מגין עליהם וא"כ לעסוק בתורה אין לך ברית ומצוה יותר ממנה ולכך אומר אני שטוב הוא שירגיל עצמו שלא להפסיק בשיחות בטלות שמתוך כך ישמור ידיו אבל בדברי תורה שהיא יעלת חן ראוי שיפסיק רק שיראה שלא יהא בה יוהרא אלא בנחת ולאט עם חבירו".

3. מראי מקומות – אוצר המים (פרק י"ד סעי' י"ח).

ג. מי ששכח לומר דברי תורה על השלחן, האם יאמר אחר מים אחרונים.

1. ע"ה סי' ק"ע סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ד. אמירת 'שיר המעלות' או 'על נהרות בבל' אחר מים אחרונים.

1. יאמר ויטול שוב מים אחרונים.

(א) קצות השלחן (סי' מ"ג ס"ק א') – "ומיהו נראה פשוט שאם שכח לאמרם קודם מ"א יאמרם אח"כ ויטול מ"א פעם ב"ו".

(ב) באר משה (אוצר המים פרק ד' הע' ז') – "דיטול שוב".

(ג) אוצר המים (פרק י"ב סעי' ג') – "ואם שכח לאומרם קודם שנטל יאמרו כשנזכר, ואח"כ יטול מים אחרונים פעם נוספת".

(ד) פסקי תשובות (סי' קפ"א אות י"ד) – "יראה לומר 'על נהרות בבל' או 'שיר המעלות' בשוב ה' את שיבת ציון' לפני נטילתו מים אחרונים, אבל אם לא אמר לפני כן יאמר אחר נטילת מים אחרונים ויטול ידיו שוב".

2. אינו ראוי להפסיק.

(א) הגר"ח (ש"ש זצ"ל) (מגד גרש ירחים עמ' כ"ו הע' מ"ב) – "אין להפסיק".

(ב) הגר"ח (ש"ש זצ"ל) (דעת נוטה ח"א, ריש הספר תשובה כ"ו) – "האם מותר לומר שיר המעלות וכן על נהרות בבל לאחר מים אחרונים".

תשובה: אין ראוי".

על הגר"ח זצ"ל (דעת נוטה ח"א ריש הספר תשובה כ"ז, הע' כ"ו) – "שאלה: מי שנזכר לאחר שנטל מים אחרונים דעדיין לא אמר שיר המעלות או על נהרות בבל האם אפשר לו לאומרם עדיין ולא יהא זה הפסק. תשובה: אפשר לומר ולחזור וליטול. (הנה בתשו' הקודמת נתבאר שאין ראוי לומר מזמורים אלו לאחר מים אחרונים ואמר רבינו שליט"א דשם הנידון לדחות לכתחילה אמירתם סמוך לברהמ"ז אחר שיטול מים אחרונים דזה אינו ראוי אבל בדיעבד דהיינו אם נזכר לאחר שכבר נטל ידיו שלא למד עדיין יאמרם עתה כדי לא לבטל ענין אמירת ד"ת על השולחן ואח"כ יחזור ויטול וכדאשכחן במ"ב סי' קע"ט סק"א שכתב דאם צריך להפסיק [לאחר מים אחרונים] בדבר נחוץ יטול ידיו שנית כדי שיהא תיכף לנטילה ברכה [אבל אם כבר למד על השולחן לא יפסיק בשביל הענין שיש באמירת על נהרות בבל] עכ"ד".

הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות י"ב) – [כתב המשנ"ב: ב' וצריך ליזהר שלא להפסיק בין הנטילה לברהמ"ז אפילו בד"ת], נזכר לאחר מים אחרונים שעוד לא אמר שיר המעלות או על נהרות בבל, האם יאמר עכשיו. תשובה: אחר".
הגר"ח זצ"ל (מגד גרש ירחים עמ' כ"ו אות ע"ה) – "אם שכח לומר שיר המעלות או על נהרות בבל ונזכר אחר שנטל מים אחרונים – האם יאמר עכשיו ויחזור ויטול. תשובה: אין להפסיק".

על הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"א אות ה') – "מרן סיפר כי פלוני התאונן באזונו כי כואב לו הכתף, וכיון ששמע כך, שאלו: האם לאחר נטילת מים אחרונים מברך מיד ברכת המזון בלי להשתהות, היהודי השיב כי אומר אז 'מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר וכו', העיר לו מרן על כך, והוסיף כי נסמך על המעשה עם האריז"ל שאחד שכאב לו הכתף אמר לו האריז"ל שכתף אותיות תכף, וכנראה שאינו מקיים 'תיכף לנטילה ברכה'".

3. מראי מקומות.

א) ערה"ש (סי' קפ"א סעי' ט', סי' א' סוף סעי' כ"א) – "וקודם ברהמ"ז נוהגין לומר על נהרות בבל ובשבת ויו"ט ור"ח שיר המעלות".

ב) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"ג עמ' רי"ט אות ו') – "בשבת בסעודה שלישית בז' ברכות של אחת מנכדותיו של מו"ר (שליט"א) צוק"ל, ראיתי שמו"ר נטל מים אחרונים על הרצפה ואח"כ הפסיק בדבור וכן אמר אח"כ לשיר שיר המעלות".

ה. אמירת דבר שבקדושה, אמן, וכדו': אחר מים אחרונים.

1. לא יענה.

א) תהלה לדוד (סי' קפ"א ס"ק ב') – "עיינן סי' קס"ד ס"ק ג' דאפשר לדעת המ"א הא דתיכף לנט"י ברכה שוה לסמיכת גל"ת. וכי היכי דהתם אפילו לענות אמן על ברכה אחרת לכו"ע אסור ה"נ בין נט"י לברכה אפילו תיבה אחת אסור. וכדעת המ"א בס"א קע"ט ס"ק א"א".

2. יענה.

א) על אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ת ריש סי' קע"ט) – "שמיעת רעם בין מים אחרונים לברהמ"ז וכן ברק יש לומר הברכה דצ"ל תכד"ד, ואולי לא יהיה אח"כ עוד רעם או ברק. וחופף אח"כ בשערות ראשו ואח"כ מים אחרונים תכופים לברהמ"ז. שהרי לולי שמים אחרונים גורמים לברך שנית על מה שיאכל, היה רשאי לאכול אחר מים אחרונים, וליטול אח"כ, וכ"ה כשמצטרך להפסיק יכול לעשות ידיו אינן נקיות וליטול".

ב) יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ' אות ו' בהג"ה) – "להפסיק לאמן מותר בין אחר מים ראשונים ובין אחר מים אחרונים, ולא הוי הפסק. דע שהרי ראבי"ה ברכות (סי' קנד) כתב, דתיכף לנטילה ברכה היינו שתיכף לנטילה ראשונה צריך לברך המוציא, והוא הדין לנטילה אחרונה, דכחאד חשיב להו. ובכל זאת מבואר בראבי"ה (סי' קיב) שאם הסיח בדברים בין נט"י אחר ניגוב ידיו לברכת המוציא אין כאן בית מיחוש כדי ליטול שנית, ולא חשיב היסח הדעת ממש כיון שהוא יושב ודעתו לאכול וכו'. ע"ש. (וע"ע בטור סי' קסו בשם רבינו יואל). וע"ע במג"א (ס"ס קסה) שבשתיים ושלוש תיבות לא הוי הפסק. ע"ש. וכן מצאתי בקיצור ש"ע (סי' מא סעיף ב) שכתב בהדיא שמותר להפסיק לענות אמן. ע"ש".

ג) על הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' מ"ט טור א') – "האם מותר לענות לדברים שבקדושה לאחר שנטל מים אחרונים והשיב: כמדומה שמותר".

ד) מנחת פרי (ח"א סי' כ"ב אות ח', אוצר המים פרק ד' הע' ל"ו) – "אם שמע קדיש או קדושה יענה אף שנטל כבר מים אחרונים ויטול שוב, דלא גריע ממש"כ המ"ב בס"א קע"ט סק"א דאם צריך להפסיק בדבר נחוץ שיטול שנית".

ה) אוצר המים (פרק י"ד סעי' כ"ו) – "אם שמע קדיש או קדושה יענה אפילו שכבר נטל ידיו, וצריך ליטול ידיו שנית".
ו) הלכה ברורה (סי' קפ"א סוף סעי' ה') – "ואם אחר שנטל ידיו למים אחרונים שמע ברכה מחבירו, בין ברכת הנהנין ובין ברכת המצוה, יענה אחריו 'אמן'. וכל שכן שעונה לדברים שבקדושה כגון קדיש וקדושה וברכו".

ז) פסקי תשובות (סי' קפ"א אות י"ד) – "ואם נטל ידיו למים אחרונים והוצרך לנקיבו, יברך אשר יצר ואח"כ יטול ידיו שנית למים אחרונים, וכן יעשה אם שמע ברק או רעם, או הוצרך לענות על שאר דברים שבקדושה כקדיש קדושה וברכו".

3. מראי מקומות – משנת יוסף (ח"ז סוף סי' מ"א), דברי בניהו (ח"י סי' י"א), מנחת גדעון (פרק י"ד סעי' ל"ח).

ו. בדיעבד: אם הפסיק, או בדבר נחוץ.

1. יטול ידיו שנית.

א) דרך החיים (דין איזה דברים הוי היסח הדעת בסעודה, סי' ר"ח סעי' ב') – לשונו מובא לעיל.
ב) מ"ב (ס"ק א') – "אך אם צריך להפסיק בדבר נחוץ או בדיעבד אם הפסיק יטול ידיו שנית כדי להיות תיכף לנטילת מים אחרונים ברכה".

ג) קצות השלחן (סי' מ"ג סעי' א') – לשונו מובא לעיל.

(ד) אוצר המים (פרק י"ד סעי' כ"ה, סעי' ל"ד).
 2. מראי מקומות – א"ר (סי' קפ"א ס"ק ט', לשונו מובא לעיל), בית ברוך (כלל מ"ה בהשמטות, עמ' קי"ח), מעדני אשר (ברכות סי' מ"ב).

(א) מ"ב (ס"ק ב', שעה"צ ס"ק ז') – "כ"ז לענין אכילה אבל להפסיק בדבור כשאינו רוצה לאכול ולשתות או להתעסק באיזה עסק אסור לכו"ע. [נראה הטעם, משום **דלא שייך בזה שיטול ידיו שנית** כיון שלא אכל עוד וידיו נקיות מזהמת אכילה, אם כן הנטילה אינו מעלה ולא מוריד]."

(ב) הגרחה"ש זצ"ל (חידושי בתרא על שעה"צ ס"ק ז') – "שער הציון סק"ז וז"ל נראה הטעם משום דלא שייך בזה שיטול ידיו שנית כיון שלא אכל עוד וידיו נקיות מזהמת אכילה א"כ הנטילה אינו מעלה ולא מוריד ע"כ. הג"ה - לכאורה סותר דברי המ"ב בססק"א, ונראה דכאן לכתחלה, ועיין".

(ג) אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ג על מ"ב סי' קס"ה ס"ק ב' (עמ' ס"ה) [לשונו מובא לקמן], על סי' קע"ט [עמ' ס"ח], עי' זימון כהלכתו פרק ז' הע' י"א) – "**ואינו מובן** מאי שייך נטילת ידים שנית, דבודאי מים אחרונים לא בעי נטילה לשם מים אחרונים, וא"כ כבר יצא ומה שייך נטילת ידים שנית".

(ד) הגרחה"ק זצ"ל (דעת נוטה ח"א, ריש הספר הע' כ"ו) – "והוסיף רבינו דאף שבמ"ב שם בסוף סק"ב כתב דאסור להפסיק בדיבור לאחר מים אחרונים ובשעה"צ שם סק"ז ביאר הטעם וז"ל דל"ש בזה שיטול ידיו שנית כיון שלא אכל עוד וידיו נקיות מזהמת אכילה א"כ הנטילה אינו מעלה ואינו מוריד עכ"ל ולכאורה זה סותר לדבריו הנ"ל שבסק"א וצ"ל דנהי שמצד הטעם של מלח סדומית או שידי מזהמת ל"ש לחזור וליטול ולכן כתב המ"ב דלכתחילה לא יפסיק מ"מ בדיעבד אם הפסיק יש עדיין ענין **לחזור וליטול משום כבוד הברכה** עכ"ד".

הגרחה"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ז אות י"ט) – "שאלה: במש"כ במשנ"ב סי' קע"ט סק"א שאם הפסיק בדיעבד בין נטילה לברכה יטול ידיו שנית כדי להיות תיכף לנטילת מים אחרונים ברכה, צע"ק ממש"כ בשעה"צ שם אות ז שהביא דברי הא"ר דאין להפסיק באיזה עסק בין נטילה לברכה, וכ' הטעם משום דלא שייך בזה שיטול ידיו שנית כיון שלא אכל עוד, וידיו נקיות מזהמת האכילה, א"כ הנטילה אינו מעלה ולא מוריד, ולכא"ו אין ליישב דבמשנ"ב איירי שהפסיק בדיעבד, ובשעה"צ איירי להפסיק לכתחילה, כיון שהטעם שכ' דמשום שהידים נקיות הנטילה לא מעלה ולא מוריד שייך אף בהפסיק לכתחילה. תשובה: לטעם מלח סדומית לא שייך אבל לכבוד הברכה אפשר דשייך".

ז. **כשזימן ולא שמעו אותו (וחזור ומזמן), האם זימון ראשון אינו הפסק למים אחרונים.**

1. הגרחה"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' כ"ג טור ג') – "שאלה: מי שזימן ולא שמעו אותו, וחזור שוב ומזמן, וא"כ זימון הראשון היה בחנם, האם אינו הפסק למים אחרונים, [ויצטרך לחזור וליטול מים אחרונים] וצ"ע. תשובה: אינו הפסק, (תשובה בכת"י)".

ד] לשהות שהייה מרובה אחר הנטילה.

א. **מחמיר, יש ליזהר שלא לשהות שהייה מרובה אחר הנטילה.**

1. ב"ח (סי' קס"ו ס"ק ג') – "ודלא כמהרש"ל בתשובה סימן ל"ד ... דאין איסור בהפסקה בלא דיבור אפילו הפסיק הרבה וליתא דאין ספק דבהפסקה כדי הילוך כ"ב אמה אפילו בלא דיבור הוי הפסק כמו שכתב בב"י לעיל סימן קכ"ח (עמ' שטו ד"ה אבל רש"י) בשם תוספות דפרק אלו נאמרין (סוטה לט א ד"ה כל כהן)".

2. א"ר (סוף ס"ק א') - לשונו מובא לקמן.

3. מ"ב (ס"ק א') – "לאכול. וה"ה שיש ליזהר לכתחלה שלא יפסיק בדבור אפילו מעט דתיכף לנטילה ברכה [ומהאי טעמא יש ליזהר שלא לשהות שהייה מרובה אחר הנטילה וכ"ש שלא לעסוק באיזה עסק]".

(א) ב"ח (סי' קס"ו ס"ק ג', לשונו מובא לעיל), א"ר (סוף ס"ק א', לשונו מובא לקמן), פמ"ג (א"א ס"ק א'), שעה"צ (ס"ק ג') – "היינו **כדי הילוך כ"ב אמה**, כמו שכתב בסימן קס"ו בהג"ה דזה לא מקרי תיכף".

(ב) מראי מקומות – אוצר המים (פרק י"ד סעי' ד', סעי' ה').

(ג) הגרחה"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ב) – "שאלה: בסי' קע"ט כתב השעה"צ גבי נטילת מים אחרונים דלא ישהה שהייה מרובה כדי הילוך כ"ב אמה אחר הנטילה (12 שניות), ובסי' קפ"א סקי"ג משמע דהשיעור הוא כדי נטילת ד' בנ"א. תשובה: יתכן דחד שיעורא הוא".

ב. **מיקל.**

1. מהרש"ל (סי' ל"ד [כדאי' בב"ח סי' קס"ו ס"ק ג'], יש"ש חולין פרק ח' סי' מ"ב).

2. פעולת צדיק (ח"ג סי' ע"א) – "ולחשש מה שאז"ל תכף לנטילה ברכה אין לחוש שלא אמרו זה אלא שלא להפסיק בדבור אבל ביושב לו דומם ושותק לא מקרי הפסקה. וכדקי"ל בדוכתי אחריתי דשתיקה לא הוי הפסק ועיין בס' חפץ ה' למהר"ח בן עטר על הגמ' דף מ"ו".

ג. מראי מקומות – אוצר המים (פרק י"ד סעי' י"ט).

ד. **האם למזוג את הכוס קודם נטילת מים אחרונים.**

1. מזוגין כוס של ברכת המזון קודם הנטילה, כדי לתכוף הנטילה לברכה בכל מה דאפשר.

(א) עי' מג"א (ריש סי' קפ"א) – "כתב רי"ן מזוגין הכוס ואח"כ נוטלין לידים ועסי' קס"ו מיהו מסידור הטור והש"ע משמע דנוטלין

קודם מ"מ בגמרא משמע כמ"ש רי"ו ואין סדר למשנת הטור".

1) **מחה"ש** (ריש סי' קפ"א) – "כתב רבינו ירוחם מוזגין כו' ועיין סימן קס"ו. ר"ל, דתנן ריש פרק אלו דברים [ברכות נא, ב] בית שמאי אומרים נוטלים לידים ואח"כ מוזגים הכוס, ובית הלל אומרים מוזגים את הכוס ואח"כ נוטלים לידים. ומיירי במים ראשונים. ואמרינן בברייתא, [נב, ב] לחד לישנא מאי טעמא דבית הלל, משום דצריכים תיכף לנטילה ברכה, ואי הוי נוטלים תחלה הוי המזיגה הפסק. ואפילו הכי יש מחלוקת הפוסקים בסימן קס"ו דיש אומרים שאין צריך לזהר מלהפסיק בין נטילה להמציא, דלא קיימא לן כהאי לישנא דברייתא אלא כאידך לישנא שנתן טעם אחר לבית הלל, והא דאמרינן בעלמא [שם מב, א] תיכף לנטילה ברכה קאי על מים אחרונים. הרי דבמים אחרונים לכולי עלמא צריך להיות תיכף לנטילה ברכה, ולא יהיה הפסק ביניהם. ועכ"פ **מוכח מדברי הברייתא** דעכ"פ המזיגה מקרי הפסק, וא"כ במים אחרונים לכולי עלמא צריך למזוג תחלה ואח"כ ליטול ידיו".

(ב) **באה"ט** (סי' קפ"א ס"ק א') – "מוזגין הכוס ואח"כ נוטלין, רי"ו מ"א".

(ג) **גר"ז** (סי' קפ"א סעי' ו') – "מוזגין כוס של ברכת המזון קודם הנטילה כדי לתכוף הנטילה לברכה בכל מה דאפשר".

(ד) **קיצור שו"ע** (סי' מ"ה סעי' ב') – "מוזגים את הכוס תחלה ואחר כך נוטלין לידים".

(ה) **ערה"ש** (סי' קפ"א סעי' ו') – "ואם יש לו כוס של ברכה מוזגין הכוס ואח"כ נוטלין לידים מים אחרונים [שם]".

(ו) **קצות השלחן** (סי' מ"ג סעי' א') – "וצריך לתכוף הנטילה לברכה בכל מה דאפשר ולכן מוזגין כוס של בהמ"ז קודם הנטילה".

(ז) **כה"ת** (סי' קפ"א ס"ק ג') – "ר"ל שמדיחין וממלאין ונותנין אותו לפני המברך קודם שנוטלין הידים".

(ח) **בית ברוך** (כלל מ"ד ס"ק ג') – "**ופשוט דבדיעבד מותר** גם אח"כ אפילו במזיגה ממש זהא הוי צורך הברכה ומסתבר דלצורך הכוס והברכה גם בדיבור ממש מותר להפסיק".

(ט) **הגר"ש דבליצקי** זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ב אות ו') – "הקפיד".

(י) **הגר"ח** זצ"ל (עלי שי"ח עמ' קי"ב אות י"ד) – "שאלה: מתי מתחיל למזוג היין בכוס של ברכה, לפני או לאחרי נט"י מים אחרונים. תשובה: לפני מים אחרונים".

(יא) **פסקי תשובות** (סי' קפ"א אות ה') – "עמא דבר כהמג"א למזוג הכוס ואח"כ ליטול הידים".

2. עדיף ליטול ידיו קודם.

(א) **יעב"ץ** (מור וקציעה ריש סי' קפ"א) – "ונראה דטפי עדיף ליטול ידיו, קודם, שלא יבוא ליגע ביין בעוד ידיו מזהמות ... ואי משום דבעינן תכף לנט"י ברכה, האיתא בסימן זה דכדי ליטול ד' בני אדם הויא שיעור תכיפה, ובתוך כך יוכל למזוג הכוס ולא מפסיק מידי. ואף על גב דטעמיהו דב"ה נמי משום תכף לנט"י סעודה, ש"מ דמזיגה חשיבא הפסק, התם במזיגה ושתיא איירי דנפיש שיעורא ומסח דעתיא כיון דשתי בינייהו, אבל מזיגה בלחודה וכ"ש מזיגה דידן ודאי לא מפסקא מידי. זה ברור ועקר, לכן נ"ל שסדורו של הטור נכון. וכ"ש אם השמש מוזג שאין הנוטל מפסיק במעשה ולא בדבור, אלא שוהה כדי שימזוג זה, דליכא קפידא לגמרי. אבל בכל ענין נ"ל דהכי עדיף וכדאמרן".

3. מראי מקומות – **אוצר המים** (פרק י"ב סעי' ה'), **מנחת גדעון** (פרק י"ד סעי' ט').

(א) **ים של שלמה** (חולין פרק ח' סוף סי' י') – "וראיתי מחמי מהר"ק ירושלמי, שהיה מדקדק שאחר גמר סעודה הביאו לו הכוס של בהמ"ז מלא מים, והיה משטף אותה בידו, ואגב רחץ בהן ידיו למים אחרונים, ועשה שתי מצות כאחת, שטיפת הכוס, וקדושת מים אחרונים, וכן אני נוהג אחריו".

ה] אשר יצר, ומים אחרונים: איזה מהם קודם - אדם שעשה צרכיו קודם ברכת המזון, מה קודם: ברכת המזון או אשר יצר.

א. **נסתפק.**

1. **רע"א** (על או"ח סי' ז' סעי' א') – "אכל דבר ונתחייב לכרך ברכה אחרונה ועשה צרכיו מברך תחלה אשר יצר ואח"כ הברכה אחרונה, מג"א סי' קס"ה ס"ק ג' בשם רש"ל. ואם הטיל מים קודם ברכת המזון צ"ע אם לא יקדים ברכת המזון שהוא דאורייתא, או דמ"מ תדיר עדיף, ואפשר דתליא באיבעי דהש"ס בזבחים תדיר ומקודש הי מינייהו עדיף, די"ל דאורייתא לגבי דרבנן הוי כמו מקודש ופסק הרמב"ם דמקודש ותדיר יכול להקדים איזה שירצה ... וצ"ע לדינא".

(א) **הליכות ביתה** (סי' י"ב הע' י"ט) – "הגרעק"א ... ויל"ע **אם ספק זה שייך גם באשה**, דאפשר כיון דבגמ' לא איפשטא אם נשים חייבות מן התורה בברהמ"ז, א"כ י"ל דמעלת תדיר עדיפא טפי לעומת ספק מקודש דהיינו ברהמ"ז אצל האשה ותצטרך לכו"ע להקדים ברכת אשר-יצר לברהמ"ז, ומאידך י"ל דספיקת הגרעק"א אינו דווקא באופן שברהמ"ז הוא מדאורייתא וכגון שאכל כדי שביעה אלא אף בשאכל כזית יש לספוקי כנ"ל מאחר שעיקר ברהמ"ז מדאורייתא הוא חשיב מקודש בכל גוונא גם באופן שחייב ברהמ"ז הוא רק מדרבנן (וכע"ז עיין בשעה"צ סי' רע"א ס"ק ג' לדעת המג"א שם), דלפ"ז ספיקת הגרעק"א הוא גם באשה".

ב. **שיברך אשר יצר לאחר ברכת המזון.**

1. **אשל אברהם** (בוטשאטש, מהדו"ת סי' קפ"א ד"ה אודות ההכיפה) – "אודות ההכיפה דמים אחרונים אל ברהמ"ז. אני נוהג כשאני נחוץ להטיל מי רגלים קודם ברהמ"ז, ליטול ולברך אשר יצר אחר ברהמ"ז, כי כשמנגב ידיו מנט"י דנקיות ממי רגלים. שוב לא שייך בזה מים אחרונים, לא הטעם דמלח סדומית ולא דשמן ערב ע' לבוש. וכיון שנכון לתכוף, נכון שלא ליטול רק פעם אחת. אך מי שנטל מים אחרונים ושכח וסח, ונוטל שנית כדי לתכוף, אולי אין עליו גם כן טענה, מצד דהאידינא לא שייך גבן ב' טעמים הנ"ל, ושייך רק טעמים שעל פי סוד כבכוונות וכדומה. או לזכרון מנהג הראשונים, ובזה שייך שפיר נט"י גם סמוך לנטילה שהיא שלא לשם מים אחרונים. ואולי אשר יצר אינו מבטל התכיפה".

2. **תזו"א** (מעשה איש ח"ה עמ' פ"ט) – "הורה שברכת המזון דאורייתא קודמת לברכת אשר יצר (עי' גליון רע"א או"ח סי' ז' ס"א). (ספר 'בירור הלכה' ח"ד או"ח סי' ז')."

3. **ע"ה** הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ח' טור ב') – "דהיוצא לבית הכסא לפני ברכת המזון **אם בטוח** שלא

ישכח לברך אשר יצר לאחר ברכת המזון עדיף שיברך אשר יצר לאחר ברכת המזון ואם אינו בטוח יברך מיד ואין צריך לחזור וליטול עוד פעם למים אחרונים דמה שנטל כשיצא מבית הכסא עולה גם למים אחרונים".

ג. יברך אשר יצר.

1. כף החיים (סי' ז' סוף ס"ק א') – "ואם הטיל מים קודם ברכת המזון בחדושי רעק"א שם כתב דצ"ע איזה יקדים אבל מדברי הרוח חיים שם משמע ברכת אשר יצר קודם עי"ש, וכן יש לנהוג דחיישינון שמא ישכח".
2. שלמת חיים (סי' ק"פ, א"נ או"ח סי' קע"ז) – "רב אחד נסתפק ביצא לצרכיו קודם ברכת המזון, אם יטול מקודם ויברך אשר יצר ושוב יטול למים אחרונים כדי שלא יפסיק בין מים אחרונים לברכת המזון. ויש לעורר על זה מהא דהובא במ"ב סימן קעט סק"א שלא ישיח לאחר מים אחרונים, ולא מהני עצה שיטול עוד פעם אחר השיחה, וכתב הטעם בשעה"צ אות ז' כיון שידי נקיות לא נקרא פעם השני בגדר מים אחרונים דידי אינם מזוהמות דכבר נטל מקודם ולא אכל ושתה שוב, עכת"ד, וזה שייך גם בנידון הנז'. ברם יש להוסיף כיון שהוצרך לעשות כך שוב לא הוי ברכת אשר יצר הפסק, כמו הפסוק ד' שפתי תפתח שאומרים קודם שמו"ע כמבואר בברכות ד ב, מאחר דעושה כתיקון חז"ל. תשובה: פשיטא דיברך אשר יצר ויטול אח"כ מים אחרונים ואין זה דומה למה שכ' המ"ב".
3. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ח' טור א') – "דהיוצא לבית הכסא לפני ברכת המזון יטול ידיו ויברך אשר יצר ואחר כך יחזור ליטול שוב מים אחרונים".
4. אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ג על מ"ב סי' קס"ה ס"ק ב', עמ' ס"ה) – "והנה יש להסתפק העושה צרכיו ורוצה לברך ברכת המזון, איך יעשה אי יברך ברכת המזון מעיקרא א"כ הוה הפסק גדול לברכת אשר יצר, ואי יברך אשר יצר מקודם הוה הפסק בין נטילה לברכת המזון, ובכה"ג לא שייך כלל מש"כ בשו"ע דיטול ידיו ב' פעמים, דכיון דכבר נטהר ידיו בנטילה של עשיית צרכיו כבר יצא גם נטילת ידים מים אחרונים דאין בהם שום הלכה שצריך ליטול מים לשם מים אחרונים, ועיין מ"ב סי' קע"ט אות א' שכתב דאם הפסיק בין מים אחרונים לברכת המזון צריך ליטול ידיו שנית וצ"ע דרך החיים. וצ"ע מאי שייך נטילה שנית, וכי מים אחרונים צריך לשמה, ועיין שער הציון שנגע בסברא זו, ותמוה מאי שנא הכא, ואפשר דרק לענין לכתחילה שלא להפסיק הוה ניהא ליה בסברא זו, וזה תמוה. ועל כן נראה שיברך אשר יצר, ולא חיישינון בכה"ג להפסק בין נטילה לברכת המזון כמש"כ במ"ב סי' קפ"א ס"ק ט"ו דבכה"ג בשיעור קטן לא חשיב הפסק, וה"נ ברכת אשר יצר שיעור קטן הוא, ואף דברכת המזון דאורייתא ואשר יצר דרבנן, מ"מ שפיר דמי לאקדומי ברכת אשר יצר דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, וכמו שכתב השאגת אריה בס"ב דתדיר דרבנן קודם לשאינו תדיר דאורייתא, עיי"ש".
5. חוט שני (ברכות קובץ ענינים עמ' שצ"ה, אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ח' טור ב' [לשונו מובא לקמן]) – "במשנה ברורה [סימן קע"ט ס"ק א'] כתב, שיש להזהר לכתחילה שלא יפסיק בדיבור אפילו מעט [אחרי נטילת מים אחרונים] דתיכף לנטילה ברכה, וכו' וכל שכן שלא לעסוק באיזה עסק, אך אם צריך להפסיק בדבר נחוץ או בדיעבד אם הפסיק, יטול ידיו שנית כדי להיות תיכף לנטילת ידים אחרונים ברכה. וצ"ע שם במשנה ברורה [ס"ק ב'] שכתב דלהפסיק בדיבור [אחרי נטילת מים אחרונים] כשאינו רוצה לאכול ולשתות או להתעסק באיזה עסק אסור לכו"ע. וכתב לבאר בשער הציון [ס"ק ז'] נראה הטעם משום דלא שייך בזה שיטול ידיו שנית כיון שלא אכל עוד וידי נקיות מזוהמת אכילה אם כן הנטילה אינו מעלה ואינו מוריד. ועל פי זה נראה, דהעושה צרכיו לפני ברכת המזון יטול ידיו ויברך אשר יצר, ואין צריך לחזור וליטול ידיו לשם מים אחרונים".
6. הגר"ש דבליצקין זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ב אות ח').
7. הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ו) – "שאלה: אם הטיל מים קודם בהמ"ז, האם יקדים בהמ"ז שהוא דאורייתא, או דמ"מ תדיר עדיף. תשובה: נוהגין להקדים אשר יצר פן ישכח".
- הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ט) – "שאלה: מי שהטיל מימיו אחר סיום הסעודה האם יקדים בהמ"ז או אשר יצר. תשובה: אשר יצר קודם".
- ע' הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' כ"ט סוף טור א') – "שאלה: נסתפקו מי שנטל ידיו למים אחרונים, ואח"כ עשה צרכיו כיצד ינהג, האם סגי בנטילה של אחר צרכיו גם בשביל מים אחרונים, אפי' שמפסיק באשר יצר באמצע, או לא. תשובה: לא, נכון שלא יאמר רק אח"כ ובלבד שלא ישכח, (תשו' מענה ר"ח ש"ח)".
- ע' הגר"ח זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' ש"מ אות נ"ב) – "אם לפני ברכהמ"ז נכנס לביה"כ ונטל ידיים, האם מועיל גם כמים אחרונים. תשובה: מועיל".
- הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ז אות י"ז) – "שאלה: במה שהביא המשנ"ב בס"י קפ"א סקכ"ד שלא יפסיק בין מים אחרונים לברהמ"ז אפי' בד"ת, מה יעשה מי שהוצרך לנקביו אחר מים אחרונים אימתי יברך ברכת אשר יצר. תשובה: יכול לברך".
8. הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ח' טור ב') – "דהעושה צרכיו לפני ברכת המזון יטול ידיו ויברך אשר יצר ואין צריך לחזור וליטול ידיו לשם מים אחרונים".
9. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ח' טור ב') – "דהעושה צרכיו לפני ברכת המזון יטול ידיו ויברך אשר יצר ואין צריך לחזור וליטול ידיו לשם מים אחרונים".
10. אוצר המים (פרק י"ד סעי' כ"ח).
11. פסקי תשובות (סי' קפ"א אות י"ד) – "יברך אשר יצר ואח"כ יטול ידיו שנית למים אחרונים".

ד. אחר אשר יצר, האם צריך נטילה חדשה בשביל מים אחרונים: לפי הפוסקים שמברכים אשר יצר תחילה.

1. היוצא לבית הכסא לפני ברכת המזון יטול ידיו ויברך אשר יצר ואחר כך יחזור ליטול שוב מים אחרונים.

א) שלמת חיים (סי' ק"פ, א"נ או"ח סי' קע"ז) - לשונו מובא לעיל.

ב) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ח' טור א') - לשונו מובא לעיל.

(ג) אוצר המים (פרק י"ד סעי' כ"ח).

2. לא צריך עוד נטילה.

(א) עי' אז נדברו (חי"ג סי' ל' אות ד') – "אם מי שנפנה לפני בהמ"ז ורחץ ידיו ויברך אשר יצר אם הוא הפסק לבהמ"ז בין הנטילה לבהמ"ז ויטול שוב מים אחרונים כמבואר במ"ב סק"א בסימן קע"ט לגבי המפסיק בדיבור או שאין זה הפסק כמבואר במ"ב סק"ב בסימן קס"ה שאם נטל בדיעבד נטילה אחת (כשעשה צרכיו לפני הסעודה) לשם נטילה לאכילה יברך ענט"י ואשר יצר ולא הוא הפסק. תשובה: מה ששאל באיסור הפסקה לאחר מים אחרונים כשעשה צרכיו אם דינו כמו לאחר מים ראשונים שברכת אשר יצר לא הוא הפסק, ואף שאפשר לחלק בין מים ראשונים למים אחרונים דיותר חמור מ"מ נראה דבדיעבד לא הוא הפסק כמו במים ראשונים דכתבו דדומה לגביל לתורא (עי' מ"ב סי' קס"ה) כמו כן במים אחרונים דכיון דא"א לברך ברהמ"ז בלא שיכין עצמו קודם בעשיית צרכיו, מ"מ מהיות טוב שיטול עוד פעם לפני ברהמ"ז".

(ב) אבן ישראל (חי"ט סי' ס"ג על מ"ב סי' קס"ה ס"ק ב', עמ' ס"ה) – לשונו מובא לעיל.

(ג) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ח' טור ב') – לשונו מובא לעיל.

(ד) חוט שני (ברכות קובץ ענינים עמ' שצ"ה [לשונו מובא לעיל], אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ח' טור ב') – "דהעושה צרכיו לפני ברכת המזון יטול ידיו ויברך אשר יצר ואין צריך לחזור וליטול ידיו לשם מים אחרונים".

(ה) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ח' טור ב') – לשונו מובא לעיל.

(ו) הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ח' טור ב') – לשונו מובא לעיל.

3. דעת הגר"ח זצ"ל.

(א) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות י"ג) – "העושה צרכיו לפני ברהמ"ז האם יכול ליטול ידיו פעם אחת ויברך 'אשר יצר' ויעלה לו למים אחרונים. או שמא צריך נטילה נוספת למים אחרונים למנוע ההפסק ד'אשר יצר'. תשובה: סגי בא".

(ב) הגר"ח זצ"ל (תשובות הגר"ח דפ"ח אות תתתכ"ו) – "שאלה: או"ח קפ"א. גמר סעודתו והלך לבית הכסא יצא ונטל ידיו לברך אשר יצר, האם נוטל עוד פעם למים אחרונים או לא. תשובה: אי"צ".

(ג) הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה ריש עמ' מ"ב) – "שאלה: יוצא מבית הכסא קודם ברכת המזון נוטל ידיו ומברך אשר יצר, האם צריך ליטול שוב למים אחרונים. תשובה: כן".

(ד) הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ז אות י"ח) – "שאלה: במה שהשיב לן מרן שליט"א שיכול לברך אשר יצר אף לאחר נטילת מים אחרונים, האם לאחר שמברך אשר יצר יטול ידיו שנית למים אחרונים, כמבואר במשנ"ב סי' קע"ט סק"א לענין מי שהיה צריך להפסיק, או שאין צריך ליטול שוב. תשובה: מדינא א"צ אלא משום תיכף לנט"י ברכה טוב שיחזור ויטול".

ה. מראי מקומות.

1. אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ת ריש סי' קע"ט) – "שמיעת רעם בין מים אחרונים לברהמ"ז וכן ברק יש לומר תברכה דצ"ל תכד"ד ואולי לא יהי' אח"כ עוד רעם או ברק. וחופף אח"כ בשערות ראשו ואח"כ מים אחרונים תכופים לברהמ"ז שהרי לולי שמים אחרונים גורמים לברך שנית על מה שיאכל הי' רשאי לאכול אחר מים אחרונים וליטול אח"כ וכו' ה כשמצטרך להפסיק יכול לעשות ידיו אינן נקיות וליטול".

ו] הב לן לברך.

פסחים (סוף דף קג.) – "דרב ברונא ורב חננאל תלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא, קאי עלייהו רב ייבא סבא. אמרו ליה: הב לן וניברך. לסוף אמרו ליה: הב לן ונישתי. אמר להו, הכי אמר רב: כיון דאמריתו הב לן וניברך איתסרא לכו למישתי. מאי טעמא דאסחיתו דעתיכו".

א. שיטות.

1. צריך לברך בין לאכילה ובין לשתייה – רא"ש (ברכות פרק ו' סוף סי' ל"א, "ויש מחלקין בין שתיה לאכילה ולא מסתבר"), א"ר (ס"ק ד', "ולכן נ"ל להלכה למעשה שלא יאכל אם אמר הב לן ונברך עד שיברך לפניו").

2. צריך לברך רק לשתייה – ר' יונה (ברכות דף ל. ד"ה אלא), ר"ן (חולין דף כט.).

ב. הלכה.

1. אכילה.

(א) לכתחילה שלא לאכול.

(1) דרכי החיים (איזה דברים הוי היסח הדעת בסעודה, סי' ר"ח סעי' א') – "גמר סעודתו ואמר הב לן ונברך ואח"כ רוצה לאכול עוד קודם ברכת המזון אסור לו לאכול עוד מחמת שיש מחלוקת הפוסקים אי הוי היסח הדעת וצריך לברך המוציא אם לא ולכן אין להכניס עצמו בספק ברכה".

(2) מ"ב (ס"ק ט', בה"ל ד"ה אין) – "וע"כ לכתחלה בודאי יש ליהזר שלא לאכול אחר שאמר הב לן ונברך וכו' פ' בדה"ח".

(3) בן איש חי (שנה א' פר' בהעלותך אות י"א) – "גמר סעודתו ונטל ידיו מים אחרונים וכן ה"ה אם אמר הב לן ונברך אף על פי שלא נטל ידיו עדיין הרי זה אינו יכול לאכול ולשתות עד שיברך בהמ"ז, ואף על פי שיש בכל זה פלוגתא וכמה חלוקי דעות הנה זה הוא העיקר לדינא משום ספק".

(4) וזאת הברכה (עמ' ק"צ אות ד').

(5) ותן ברכה (עמ' קכ"ח).

2. שתיה.

- (א) מותר לו לשתות בברכה.
 (1) דרך החיים (איזה דברים הוי היסח הדעת בסעודה סי' ר"ח סעי' א') – "אבל אם רוצה לשתות עוד מותר לו לשתות בברכה דבזה מודים דלענין שתיה הוי הב לן ונברך היסח הדעת ויברך ברכה ראשונה על מה שרוצה לשתות".
 (ב) מחמיר.
 (1) בן איש חי (שנה א' פר' בהעלותך אות י"א) – לשונו מובא לעיל.
 3. אם יש שינוי מקום.
 (א) מותר לו בברכה – בה"ל (סי' קע"ח סעי' ב' ד"ה אם), ותן ברכה (עמ' קכ"ח בהג"ה).

ג. תנו מים אחרונים: הבו ניטול ידינו.

1. לא הוי הפסק.
 (א) בן איש חי (שנה א' פר' קרח אות ז') – "שנים שאכלו כאחד וגמרו ובא שלישי, כל שלא אמרו הב לן ונברך או שלא נטלו ידיהם מים אחרונים חייבין ליתן לו לאכול כדי שיצטרף עמהם, אבל, אם אמרו הב לן ונברך או שנטלו ידיהם אינו מצטרף עמהם. ומיהו אם אמרו הבו ניטול ידינו, כיון דלא אמרו ונברך, מצטרף. ויש מי שכתב דאם נטלו ידיהם או אמרו הב לן ונברך דאינו מצטרף".
 2. מראי מקומות.
 (א) מנחת פתים (הוספות על סעי' א'), הו"ד בותן ברכה (פרק ח' הע' ח') – "ואם אמר הב לן ונברך פירוש הב לן כוס ונברך וע' בש"ע הרב ובעט"ז בשם רש"ל וצ"ע באמר תנו מים אחרונים דאפשר הו"ל כהב לן ונברך והא דסעי' ג' דדוקא בנטל ידיו הוי הפסק אפשר דמיירי בנטל ידיו מעצמו ולא אמר הב ונראה יותר דהב מים אחרונים ל"ד להב לן כוס ונברך דשם אמר לשון ונברך דזה העיקר דהא גם בלי כוס כשאמר בואי ונברך הוי הפסק ועדיין צ"ע באמר הב לן מים אחרונים לברך כנהוג לומר כן אם הוי הפסק כמו בהב לן כוס ונברך ובגמר בלבו בפירוש אפילו בלי אמירה כלל אסור לשתות ולאכול עי' בש"ע הרב".

ז [היסח דעתו בהדיא שלא לאכול.

- א. הלכה.
 1. לכתחילה שלא לאכול.
 (א) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק ה' סעי' ג') – "וטוב לחוש לדבריהם שלא לחזור ולאכול כלל אבל לא יאכל ויברך משום חשש ברכה לבטלה".
 (ב) בה"ל (סעי' א' סוף ד"ה אין) – "וכן אם הסיח דעתו בהדיא שלא לאכול אף שלא אמר הב לן ונברך ג"כ נכון מאד ליזהר לכתחלה שלא לאכול דגם בזה יש הרבה ראשונים שסוברין להחמיר בזה וכן"ל".
 (ג) וזאת הברכה (עמ' קפ"ט אות ב', מעיין הברכה פרק י"ג אות ט"ז).
 (ד) ותן ברכה (עמ' קכ"ט) –

For example, one is on a diet and after eating the first course resolves to eat no more ...

ב. רוצה לשתות.

1. מותר לו לשתות בברכה.
 (א) וזאת הברכה (עמ' ק"צ אות ג') – "מברך על מה שישתה, לכל הדעות".
 2. מראי מקומות.
 (א) תהלה לדוד (ס"ק ב') – "אבל מדברי הרב ז"ל בס"ב משמע דבשתיה אפילו גמר בלבו שלא לשתות עוד צריך לחזור ולברך אליבא דכו"ע. וזה באמת צ"ע. דהא ...".
 (ב) הגר"צ ובר שליט"א (וזאת הברכה עמ' ק"צ אות ג') – "שטוב לחוש".

ג. ואם אכל.

1. שלא לברך, ספק ברכות להקל – וזאת הברכה (עמ' קפ"ט אות ב').

ד. גדר של היסח הדעת.

1. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קפ"ט אות א', מעיין הברכה פרק י"ג הע' ו') – "שבזמן הזה בדרך כלל אין לנו גמירות דעת גמורה שתחשב להיסח הדעת, כיון שאנו נמלכים ומשנים דעתנו תדיר, אא"כ היה מוכרח לסיים אכילתו, כגון שממתינה לו מונית, או שבירך ב"א וכדומה".
 2. הגר"ח ק"צ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות א') – "אם צמא לאחר סעודת פת והסיח דעתו לגמרי, האם כדי להתחייב בברהמ"ז מה"ת לכו"ע (רמ"א סי' קצז סעי' ד, ומשנ"ב שם ס"ק כה) מותר לברך ולשתות. תשובה: אין אנו מסיחין דעת מפת רק במים אחרונים ואז אסור לאכול".

ח [שיר המעלות, על נהרות בבל.

- א. לא נכלל בהיסח הדעת, ומותר לאכול.
 1. בצל החכמה (ח"ו סי' ס"ח) – "לענ"ד בס"ד באמר שיר המעלות מותר לאכול וגם לשתות אליבא דכו"ע. כי בסוגיין (ברכות מ"ב א) אמר תחילה, גמר אסור מלאכול, שוב אמר סלק איתמר, שוב אח"כ אמר הרגיל בשמן שמן מעכבו, עד דמסיק לבסוף, דלית

הלכתא ככל הני שמעתתא אלא כי הא דאמר רהב"א א"ר שלש תכיפות הן וכו' תכף לנטילת ידים ברכה ע"כ ע"ש. נראה דגמר מלאכול וכן סילוק תכא ונטילת שמן כולהו חשיבי היסח הדעת, שהרי להכי אמרו מעיקרא שאסור לאכול אחריהם, רק מסקינן שאין אלו היסח הדעת גמור ולכן מותר לאכול אחריהם רק נטילת מים אחרונים הוי היסח הדעת גמור לאסור לאכול אחרי'. ועיי' בח"י הרשב"א שם שכ', דתיכף לנט"י ברכה ומכי נטל ידיו אסור לאכול ואפי' בברכת המוציא דכיון שנטל ידיו לברכה קבל עליו לברוכי ואי אמר הב ונברך ה"ה והוא הטעם וכש"כ הוא דהא קיבל עליו בפירוש לברוכי ע"כ ע"ש. מבואר דלהכי הוי רק נט"י סילוק והיסח הדעת גמור לפי שאסור לאכול אחרי' אפי' בברכת המוציא, וכיון שכן בודאי היסח דעתו בהחלט וה"ה בהב לן ונברך משא"כ בהנך אחריני - גמר מלאכול, סלוק תכא ונטילת שמן - כמובן. מעתה אמירת שיר המעלות וגו' שאינה אלא אות וסימן שגמרו סעודתם, בודאי שאינו עדיף מגמרו סעודתם וגם סלקו תכא ונטלו שמן שגם כולם ביחד לא חשיבא היסח הדעת גמור ומטעמא דכתיבנא וה"ה לשיר המעלות כ"נ פשוט. גם להחולקים על הרשב"א וס"ל דגם בנטל ידיו וה"ה בהב לן ונברך מותר לאכול בברכת המוציא, שאין איסור להפסיק בין נט"י לברכת המזון וכן בין הב לן ונברך לברהמ"ז, עיי' מג"א (סי' קע"ט סק"א), מ"מ גמר מלאכול וכן סילוק ונטילת שמן לא חשיבא היסח הדעת גמור רק נטילת ידים והב לן ונברך לפי שהם הכנה לברכהמ"ז. ועיי' תוס' (פסחים ק"ב. ד"ה כשהן) דהב ונברך הוי הפסק כאלו כבר בירכו. לכן אמירת שיר המעלות שג"כ אינה הכנה לברכהמ"ז בודאי לא עדיף מגמר מלאכול ומסילוק השלחן ונטילת שמן, שמותר לאכול אחריהם".

2. אבן ישראל (וזאת הברכה עמ' ק"צ אות ד').
3. הגר"ח ק"צ (אגרות ורשימות קה"י ח"ב אמרות משה סי' א' אות ג' ד"ה עוד [עמ' קל"ה]) – "דלא חשיב היסח הדעת ורשאי לאכול ולשתות כדרכו".
4. הגר"א ונבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רי"ב אות מ"ז) – "שאלה: האם כשאומרים 'שיר המעלות' בסוף הסעודה או 'על נהרות בבל' - זה נחשב כאומרים 'הב לן ונברך'. תשובה: לא".
5. שאלת שאול (ח"א סי' כ"ג) – "וא"כ כיון שאפילו להני ראשונים שסוברים להיסח הדעת חייב בברכה אין זה אלא בהיסח הדעת הגמור, א"כ בודאי שאין אמירת שיר המעלות בכלל זה, דהרי חזינן דאפי' אחר שה"מ עדיין יושבים זמן מה על שמברכין, ועיי' ז' כ"פ נמלין לשת' וע"כ נראה דלא חשיב היסח הדעת, וראיתי בכף החיים דהנהגים לאכול מפרוסת המוציא בסוף הסעודה, כשאוכל הפרוסה בסוף הסעודה לא הוי סילוק ע"ש, וא"כ גם שה"מ לא חמיר מזה".
6. ילקוט יוסף (הע' א' ד"ה והיכא) – "והיכא שאמרו שיר המעלות וגו', שרי לאכול לאחר מכן, דלא חשיב היסח הדעת, כי בגמרא שם אמרו, גמר אסור לאכול וכו', סילק איתמר, וכו', ולית הלכתא ככל הני שמעתתא, אלא כי הא דאמר רהב"א א"ר, שלש תכיפות הן וכו', תיכף לנטילה ברכה וכו'. ומבואר, שבעינין היסח דעת גמור כנטילת מים אחרונים, כדי שיהא חשוב היסח דעת, ולא מהני היסח דעת אחר. וז"ל הרשב"א שם, תיכף לנטילה ברכה, ומכי נטל ידיו אסור לאכול ואפילו בברכת המוציא, דכיון שנטל ידיו לברכה קבל עליו לברוכי ואי אמר הב לן ונברך, ה"ה והוא הטעם דהא קיבל עליו בפירוש לברוכי. ע"כ. ולפיכך אין אמירת שיר המעלות חשובה כהיסח דעת, ומותר לאכול לאחר מכן. וכן פסק מהאי טעמא בשו"ת בצל החכמה חלק ו (סימן סח). ע"ש".
7. פתחי הלכה (פרק ו' הע' ג') – "השר שיר המעלות לפני ברהמ"ז אין זה היסח הדעת ומותר להוסיף ולאכול (שו"ת בצל החכמה ח"ו סי' ס"ה)".
8. וזאת הברכה (עמ' ק"צ אות ד', מעיין הברכה פרק י"ג הע' ח') – "בצל החכמה".
9. ותן ברכה (עמ' קכ"ט) -

is not considered a termination, since people occasionally resume eating after singing shir hamaalos.

10. סידור עיון תפלה (הסעודה וברכותיה פרק י"ד אות י') – "נראה שבאמירת שיר המעלות לבד, ולא אמר הב לן ונברך, לא הוי היסח הדעת, שהרי בגמ' מצינו רק לענין הב לן ונברך, או מים אחרונים".
11. פסקי תשובות (סוף אות ד') – "וכמו"כ אמירת 'שיר המעלות' או 'על נהרות בבל' הנהוג לומר לפני ברכת המזון אין בו משום סילוק בכל ענין".
12. אוצרות תשובות לשאלות המציות (ח"א סי' קכ"ז) – "אמירת 'שיר המעלות' לא נחשב היסח הדעת מהסעודה, ולכן יכול להמשיך לאכול אח"כ בלי ברכה, והמחמיר שלא לאכול אחר שאמר שיר המעלות, תע"ב".

ב. נכלל בהיסח הדעת, ולא יאכל אח"כ בלי ברכה.

1. לב אברהם (סי' ל"ה) – "ה"ה שאר סימן כגון 'שיר המעלות' לדידן הוה סילוק".
2. שבט הקהתי (ח"ב סי' ע"ח) – "אם אמר שיר המעלות או על נהרות בבל, לא יאכל אח"כ בלי ברכה, אבל אם רק התחיל לומר שיר המעלות ולא גמר בדעתו בפירוש לא לאכול עדיין צ"ע".
3. ברית שלום (ח"א סי' ב' סוף אות ג', שרידים ח"ט עמ' כ"ו) – "יראה לי שלא נקרא סילוק השולחן אלא א"כ אמר 'הב לן ונברך', או לאותם הנהגים לומר שיר המעלות, או על נהרות בבל, שאז ודאי נראה בעליל שיש כאן סילוק השולחן".

ג. מראי מקומות.

1. מבשר שלום (על קיצור שו"ע סי' מ"ב שער שלום ס"ק מ"ז בהג"ה) – "וע"כ אם אמר שיר המעלות והי' בדעתו בזה כדי לברך ברהמ"ז כמנהג המקום אפשר דהוי היסח הדעת ממילא בודאי יש ליזהר בזה לכתחילה וצ"ע".
2. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ט' הע' שס"ו) – "ואמירת 'שיר המעלות' וגו', **אם אומרה כדרך שרגיל לומר בגמר אכילתו** סמוך לברכת המזון, נראה דהוי סילוק, אבל אם אמרו המסובים בדרך שירה כמו שנוהגים בסעודת נשואין ושבע ברכות וכו', ואין דעתם לסילוק סעודה ומצוי שאוכלים ושותים גם אח"כ, **מסתבר** שאין זה סילוק כאמירת הב לן ונברך".
3. הגרפח"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ג') – "ד"ה הב לן ונברך. הג"ה - ה"ה כשלוקח הסידור בידו לברכת המזון או אומר שיר המעלות".

אמנם עי' הגר"ח פ"ש זצ"ל (ותן ברכה פרק ח' הע' י"א, עמ' קכ"ט) - שלא נחשב היסח הדעת.

ט] אורח: היסח הדעת - סעיף ב'.

ברכות (דף מב.) - "רבא ורבי זירא איקלעו לבי ריש גלותא, לבתר דסליקו תכא מקמייהו שדרו להו ריסתנא מבי ריש גלותא, רבא אכיל ורבי זירא לא אכיל. אמר ליה: לא סבר לה מר סלק אסור מלאכול. אמר ליה: **אנן אתכא דריש גלותא סמכינן**".

א. אורח, שנטל ידיו מים אחרונים.

1. הוי היסח הדעת.

(א) **פרח שושן** (או"ח כלל א' סי' א' ד"ה ומה) - "כתב מי שסומך על שלחן אחרים אפילו אמר הב לן ונברך לא הוי היסח הדעת כנז"ל, ומדנקט הב לן ונברך ולא קאמר אפילו נטל ידיו דהוי רבותא טפי כמבואר בסעי' א', משמע דדוקא בהב לן ונברך הוא דלא הוי היסח הדעת, אבל אם נטל ידיו אף על פי שהוא סומך על שלחן אחרים אסור לו לאכול וכמש"ל בשם המ"א".

(ב) **רע"א** (על מחבר סעי' ב' [כגירסת שו"ע מהדורת פרידמאן, שגירסא לפנינו (שרע"א הולך על סעי' א') לכאורה הוא טעות) - "אפילו אמר הב. משמע דבנטל ידיו גם כה"ג הוי היסח הדעת תשו' פרח שושן כלל א' ס"א".

(ג) **פסקי תשובות** (אות ב', עי' הע' ג').

2. אינו היסח הדעת.

(א) **מטה יהודה** (ס"ק ב') - "נראה דה"ה אם נטל ידיו".

(ב) **מנחת שמואל** (ברכות דף מב. ד"ה אתכא, עמ' כ"ד-ג') - "נלמד מהא דאמר אתכא כו' ואע"ג דלדידהו הוה סלק גמר כמו הב לן ונברך או נטל ידיו ועיין רש"י ד"ה אתכא כו' ואין סליקתינו סליק פירש אף אם סלקנו בדעתנו אינו נקרא סילוק דהא ודאי דעתנו אם ישא כו' ועל כן מותר לנו לאכול אף אם לא נשלח מריש גלותא וכן הוא בכל האורחים וכן הוא בש"ע סימן קע"ט ס"ב".

(ג) **כה"ח** (ס"ק י').

(ד) **ילקוט יוסף** (הע' א' ד"ה ומה).

3. מראי מקומות.

(א) **בה"ל** (סעי' ב' ד"ה אפילו, עי' מ"ב סי' תע"ז ס"ק ח' [לשונו מובא לקמן]) - "ומשמע מפמ"ג בסק"ג בא"א דאם נטל ידיו אמרינן דמסתמא בודאי היסח דעתו בכל גונוי וכ"כ בחי' רע"א בשם תשובת פרח שושן ובספר מטה יהודה חולק ע"ז ע"ש וכן בספר מנחת שמואל".

ב. אמר "הב לך ונברך" והביאה לו אשתו מאכל נוסף.

1. לא צריך ברכה, כמו אורח.

(א) **בית לחם יהודה** (אויזערמאן, סי' י') - "ובנ"ד כיון דבעל הבית גופא לא ידע אם נמצא מה לאכול אם לא והבעל הבית הוא סומך על אשתו ועל המשרתת אם הם הזמינו עוד לאכול א"כ הוי **כאן הבעל הבית כמו האורחין** שיושבין על שולחן בעל הבית כמו גבי ריש גלותא דפסחים דאמרינן שם דהאורחים אינם צריכין לברך משום דאמרינן דעל תכא דבעל הבית סמכינן ה"ה הכא דגם בעל הבית סומך על המשרתת שלו וזה עדיף מהאי דבי ריש גלותא דהתם ספק מייתי ספק לא מייתי אבל גבי משרתת עם בעל הבית בודאי מייתי וא"כ הוי אצלו טעות וא"כ הוי ג"כ ספק אף בברכה של תחילה דהולכין כמו בכל ספק ברכות להקל".

(ב) **הגר"ש** זצ"ל (ותן ברכה פרק ח' הע' כ"ג).

(ג) **הגר"ח** זצ"ל (ותן ברכה פרק ח' הע' כ"ג, חידושי בתרא על מ"ב ס"ק א') - "מ"ב סקי"א]. ד"ה עד שיאמת בעה"ב וז"ל ודוקא כששתקו והסכימו לדבריו ע"כ. הג"ה - וגם בעה"ב תלוי בדעת אשתו. דהיינו דפעמים אינו יודע שהכינה עוד אוכל. וסתמא אין בדעתו לצערה באי אכילת פרי עבודתה".

(ד) **פסקי תשובות** (אות ח') - "וכתבו הפוסקים דגדר זה הוא לאו דווקא לענין 'אורח אצל בעה"ב' אלא גם בעל הבית גופיה, אם הוא סומך על אחרים (אשתו ובני ביתו או שמש וכדו') המביאים לו מאכליו, הרי זה כאורח על שלחן בעה"ב ואין בהיסח דעתו משום סילוק אלא אם כן היה בדעתו במפורש שאפילו יביאו לו עוד לאכול או לשתות אין הוא רוצה בכך, שבזה אפילו אורח אצל בעה"ב הוי סילוק, וכן אם נטל מים אחרונים או שלקח הכוס בידו על מנת לברך דהוי סילוק אפילו בטעות".

2. מחמיר.

(א) עי' **פמ"ג** (א"א ס"ק ג') - "עיין מ"א. אי לאו דמסתפי אני העני הייתי אומר במה שכתב [המ"א] 'עמו', כוונתו כל מה שיאמר בעל הבית עשה, כבסימן ק"ע בט"ז [ס"ק] ג' אם יאמר בעל הבית שיאכל 'עמו' מוכרח הוא, לא מסח דעתיה. הא ב' אורחים במלון ואחד מזמין לחבירו, אפשר לא שייך זה (דלא בעל הבית הוא)".

(1) אמנם עי' **שעה"צ** (ס"ק י"ד) - "ובדרך החיים כשהעתיק הדין השמיט תיבת עמו, ומסתברא דגם המגן אברהם לאו בדוקא נקט".

(ב) **דעת תורה** (על סעי' ב') - "ועפמ"ג בא"א סק"ג [דדוקא בסמוך אצל בעה"ב לא הוי היסח הדעת, שמוכרח לקיים דברו מטעם כל מה שאומר לך בעה"ב עשה, ולכן אינו מסיח דעתו, משא"כ ב' אורחים במלון, וא' מזמין לחבירו, אפשר דלא שייך זה], ולפי"ז בבעה"ב עצמו לא שייך לומר דאתכא של אשתו העוסקת בהגשת המאכלים סמך, ואם אמר הב לן ונברך הוי היסח הדעת".

(ג) **בצל החכמה** (ח"ו סי' ס"ט) - "בעה"ב אצל אשתו דינו כדין קרואים בבית בעה"ב, ואינו מברך רק על הפירות שהביאו לו ראשון ... בעה"ב אצל אשתו שאמר הב לן ונברך, אסור לו לאכול".

(ד) **פתחי הלכה** (פרק ו' הע' כ"ג, עי' הע' נ"ו.א, ארטסקרול עמ' קפ"ה) - "ויש להסתפק בדין מי שאוכל בביתו ואשתו מגשת לו את כל הארוחה, והוא, הבעל הבית, אינו יודע כלל מה בדעתה להגיש אליו, דלכאורה גם בזה י"ל דאתכא דאשתו סמך והיסח הדעת

שלו לאו כלום הוא, אמנם בפמ"ג שם מ"ז ס"ק ג' מבואר דיסוד דין זה דאתכא דבעה"ב סמיך מבוסס על הא דאמרו כל מה שאומר לך בעה"ב עשה, שלכן אם בעה"ב מגיש לו מוכרח הוא לאכול, ולפיכך לא שייך היסח הדעת (וזה סתירה ג"כ למה שמובא לעיל אות כ"ב לענין גדול השלחן, וכבר העיר על כך בביה"ל שם), ודייק מדבריו המהרש"ם בדע"ת שם דלא שייך לומר לפי"ז דאתכא דאשתו סמיך".

3. מראי מקומות – בה"ל (סעי' ה' ד"ה עד), וזאת הברכה (עמ' ק"צ אות ה'), ותן ברכה (עמ' קל"ב).

(א) אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו' תליתאה) – "מאי דקיי"ל אתכא דבעל הבית סמיך, צל"ע כעת אם הכוונה דוקא כשבעה"ב יודע מה הוכן להסעודה והכל ניתן רק על פי גלוי רצונו, ואם העמיד מי שיסדר הסעודה ואינו משגיח כלל מה הוא פרטיות הסעודה, יהיה שייך בחינת אתכא כו' על המכין ומסדר, או מ"מ הכל לפי רצון בעל הבית שכשאצלו הוא כנמלך, כן הוא לכל בני הסעודה".

(ב) חשוני חמד (ברכות דף מב., אוצרות הברכה ברכת המזון עמ' קנ"ד) – "יש להסתפק, אדם שאשתו הגישה לו מאכל לאחר שאמר 'הב לן ונברך' האם חייב לברך על מאכל זה, או שמא דומה הוא לאורח הסמוך על שלחן אחרים, שאינו מברך. והרי גם כל אדם דעתו היא שאם אשתו תגיש לו תפריט נוסף יאכל וישתה עמה. תשובה. ה'דעת תורה' (או"ח קע"ט ב') הביא סברא מחודשת בהלכה זו, וז"ל: עיין פרי מגדים ... יש להעיר על סברת הפרי מגדים מדברי ה'בגדי ישע' המובאים במשנ"ב (סימן קע"ט יז) שכתב: 'כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה' היינו דוקא זולת אכילה ושתייה, אבל באכילה ושתייה אם אינו תאב לאכול ולשתות יותר, ובעל הבית מפצירו לזה, אינו מחוייב, כדי שלא יזיק לו האכילה, ואין בזה מניעת כבוד לבעל הבית אם אינו עושה כדבריו', עכ"ל. לאור דברים אלו, דוחק לומר ש'הב לן ונברך' לא הוי היסח הדעת משום שמוכרח לקיים דברי בעל הבית, דהרי אם אינו תאב לאכול, לא חייב לקיים דבריו, ונמצא שהשו"ע שכתב בסתם 'הב לן וכו' לא הוי היסח הדעת' הוא דבר הניתן לשיעורים. [ויעויין בשער הציון סימן קעט אות יד דמשמע שהבין במג"א דלשון 'עמו' הוא לאו דווקא, דלא כפמ"ג]. והטעם הפשוט דלכן לא נחשב הב לן ונברך להיסח הדעת, הוא כמו שכתב המשנ"ב (קעט ס"ק יז) 'שכן הוא הרגילות שבעל הבית מביא מינים שונים בזה אחר זה ולכן אף בסתמא דעתם על כל מה שביאו לפניו'. ולפי ביאור זה מסתבר דגם כאשר אשתו הביאה לפניו אינו מברך, כיון שדעתו על כל מה שתביא ... וכן פסק בשו"ת בית לחם יהודה (אויזערמאן, סימן י'). אך בשו"ת 'בצל חכמה' (ח"ו סימן ט) מסיק לדינא ...".

ג. מסיח דעת בטעות: כמו שחישב שאין מה לאכול, או שצריך לצאת, וכדו'.

1. אינו היסח הדעת.

(א) ערה"ש (סעי' ו') – "יראה לי דהב לן ונברך אינו היסח הדעת כשדימה הבעה"ב שאין עוד מה לאכול ואמרו לו שיש עוד מה לאכול ועדיין לא נגמרה הסעודה דהוי היסח הדעת בטעות ואלולי ידע זה לא היה אומר הב לן ונברך דהא מטעם זה אין אמירת האורח כלום מפני שסומך על שולחנו של בעה"ב ואינו יודע אם נגמרה הסעודה וא"כ גם בבעה"ב כן הוא וכן אורח באכסניא שמשלם מעות ואמר הב לן ונברך והודיעוהו שיש עוד מה לאכול הוי היסח הדעת בטעות ודווקא כשגמר הבעה"ב בדעתו לבלי לאכול עוד אף שיש עוד מה לאכול הוי היסח הדעת ולא בטעה וכן האורח [כנלע"ד דזיל בתר טעמא ודו"ק]".

(ב) עי' פסקי תשובות (אות ח', הע' נ') – "כל זה שהאורחים לא היה בדעתם כלום על המאכלים שהולכים לאכול וסמכו סתמא על מה שיגישו לפניהם, אבל אם האורח היה דעתו מפורשת שאין הוא רוצה לאכול אלא מאכל מסוים זה או כמות מסוימת זו, וחשב בלבו שאפילו יגישו לו עוד מאכלים לא יאכלם, הרי זה סילוק והיסח הדעת מוחלט ואינו יכול לאכול מעבר למה שהחליט באמתלא שסמוך על שלחן בעה"ב, אא"כ יוכל להוכיח לעצמו שהחלטתו היתה בטעות. [וכגון שבתחילה חשב שממהר לדרכו ולכן החליט לאכול מעט ואח"כ נתברר שאין לו מה למהר, או שהחליט לא לאכול מאכלים מסוימים כי חשב שאין מהם די הצורך לכולם או שאינם בהכשר המקובל עליו או שהיה נראה לו שאינם עריבים לחכו, ואח"כ נתברר שטעה בהשערותו בכל אלו וכיוצא בהם הרי זה היסח הדעת בטעות ואינו סילוק ומותר לאכול עוד על סמך ברכתו הראשונה, וכמבואר לעיל הערה י"ל בשם הערוה"ש שאפילו אצל בעה"ב היסח הדעת בטעות לא הוי סילוק, אמנם, כדכתבין שם, נכון להחמיר בזה כי מצינו דיעות בפוסקים בזה, ואם כבר בירך ברכה אחרונה בודאי לא יאכל עוד על סמך הסברא שטעה בזה שכבר בירך ברכה אחרונה וכדלעיל אות ה']".

2. הוי היסח הדעת.

(א) ח"א (כלל נ"ט סעי' ח') – "נראה לי דאם היה סובר שנצרך לצאת ומחמת זה גמר בדעתו שלא לאכול עוד ואמרו לו שאין צריך לצאת, אפילו לא בירך ברכה אחרונה, נראה לי דצריך לחזור ולברך, אף על גב דלא הסיח דעתו מרצונו דהא רצונו היה שיאכל עוד, אלא מחמת טעות שסבר שצריך לצאת, אפילו הכי מקרי היסח הדעת (כנ"ל ממה שכתבו התוס' ברכות מ"ב וכתבתי לעיל כלל מ"ט סימן י"ג, ובזה גם המ"א מודה, שהרי על כל פנים גמר בדעתו שלא לאכול). ואם בירך ברכת המזון, הוי היסח הדעת לכולי עלמא, שהרי מטעם זה צריך לברך על כוס ברכת המזון ולא מהני דעתו".

3. מראי מקומות.

(א) רב פעלים (או"ח ח"ב סי' ל"ד) – "נשאלתי מחד צורבא מרבנן, ובדידיה הוה עובדא שהיה סועד סעודת הערב עם איזה שיעור מפת כסנין, ושתה מים ג"כ ואתרמי דאחר שאכל נתכסית חתיכת פת כסנין תחת המטפחת, ולא הרגיש בה כי חשב שאכל כל הפת כסנין שהביאו לו, ומחמת שחשב שאכל כל הפת ההוא הכין עצמו לברך ברכה מעין שלש בשביל הפת, וברכת בנ"ר בשביל המים, ואתרמיה שלא במתכווין הקדים לברך בנ"ר על המים תחלה, וקודם שהתחיל לברך על המחיה בשביל הפת, בא המשרת והסיר המטפחת מלפניו, וראה דנשתייר מפת כסנין חתיכה גדולה, ושיער בדעתו מזה הנשאר שיש ספק כמה שאכל אם יש בו שיעור לברך ברכה אחרונה עליו, וכדי לצאת מידי הספק הוכרח לאכול מחדש את הנשאר, אך בירך ברכה ראשנה עליו כי אמר כיון דהסיח דעתו וגמר סעודתו צריך לברך מחדש, על כן בירך ואכל מחדש שיעור שלם ובירך ברכה אחרונה כדי לפטור הכל, ובא לשאול ממני שאלת חכם אם יפה עשה. תשובה. כיוצא בספק זה ממש נסתפק הרב מזבח אדמה דף א' ע"ד באכילת פירות, והוא במי שהביאו לפניו פירות ודעתו היה לאכול את כולם ובירך ואכל, ואחר שאכל את הכל כמו שעה, מצא פרי אחד מהם שהיה בקרן זוית, אמנם עדיין לא בירך ברכה אחרונה מסיבה שנתעסק בעניינו, ובודאי כבר הסיח דעתו שחשב שלא נשאר עוד

ואח"כ מצא, לענין חיוב ברכה עיין מגן דוד ומגן אברהם סי' זה ס"ק ח', רק שלא היה דעתו לאכול וכו', ומידי פלוגתא לא יצא, ועיין סי' קע"ח עכ"ל ע"ש, וראיתי תבואת שור בס' י"ט ס"ק ל"ב שכתב זו"ל, וא"כ בנ"ד אפילו סבור היה שאין כאן עוד לשחוט, לא גרע מאם באמת לא היה כאן עוד, והובא אח"כ אותו מין שאין צריך ברכה לא על השחיטה ולא על הכסוי ע"ש, נמצא משהו הרב ז"ל דין סבור שלא יש עוד והיה, לדין שלא היה אלא שאח"כ הביאו, ויש להאריך בזה ואין הפנאי מסכים, ואם יעזור ה' נדבר עוד בזה. ונידון השאלה נראה הגם שהוא בפת כסנין, מ"מ כיון דבירך ברכה אחרונה על המים דהוי סילוק גמור לגבי מים, דבלי ספק ודאי צריך לברך על מים אחרים שישתה עתה, אז ה"ה דהוי נמי סילוק גמור לגבי פת כסנין ג"כ, ודוגמה לזה מצינו בגמרא דברכות דף מ"ג ע"א, דקאמר מגו דקא מהניא ליה הסבה לפת מהניא ליה הסבה ליינ ע"ש, והכא עדיף טפי מפני שהדרך הוא כיון דעשה סילוק מן המים בברכה אחרונה, ודאי עשה סילוק גמור מן אכילה ג"כ, מפני שדרך לשתות מים בגמר אכילה, וכך אמרו חכמים אחר כל אכילתך שתה מים, ועל כן יפה עשה השואל שבירך על פת כסנין שאכל מחדש, וגם שאכל שיעור שלם מחדש, דיש פלוגתא בזה אם מצטרף הראשון".

ד. אפיקומן.

1. מחבר (סי' תע"ז סעי' ב') – "אם שכח ולא אכל אפיקומן ולא נזכר עד שנטל ידיו או שאמר הב לן ונברך, אוכל אפיקומן בלא ברכת המוציא".
 (א) מ"ב (סי' תע"ז ס"ק ח') – "דאף דבסימן קע"ט י"א דאם אמר הב לן ונברך הוי היסח הדעת ואם ירצה לאכול צריך לחזור ולברך **הכא אתכא דרחמנא סמכינן** דאין תלוי בדעתו דהא צריך לקיים רצון ה' ובודאי השכחה גרמה לו שיטול ידיו או לומר הב לן ונברך ולא הסיח דעתו לגמרי".

י' שנטל כוס - סעיף ג'.

א. הלכה.

1. דינו כמים אחרונים, ולכן אסור לאכול ולשתות.
 (א) מג"א (ס"ק ה') אמנם עי' דרך החיים לקמן) – "משנטל הכוס. נ"ל דדינו כנט"י".
 (ב) פמ"ג (א"א ס"ק ה').
 (ג) גר"א (על סעי' ג').
 (ד) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ח') – "משנטל הכוס. ודינו כנטל ידיו".
 (ה) מ"ב (ס"ק י"ג) – "ודינו כנטילת ידים [מ"א] ולפ"ז לדעת המחבר לעיל בס"א אסור שוב בין באכילה ובין בשתיה לכו"ע ועיין לעיל בסק"ב במ"ב מש"כ לענין נטילת ידים".
 (ו) ברכת הבית (שער כ"ב סעי' ד').
 (ז) ותן ברכה (עמ' קכ"ז).
 2. דינו כהב לן לברך, ויש להקל ע"י ברכה ראשונה.
 (א) לבוש (סעי' ג') – "יש מי שאומר שאפילו לא נטל ידיו ולא אמר הב לן ונברך, אלא שנטל בעל הבית הכוס בידו לברך, הוי היסח הדעת כמו הב לן ונברך".
 (ב) גר"ז (סעי' ה') – "ולדברי הכל אם נטל הכוס בידו לברך ברכת המזון אף על פי שלא נטל ידיו וגם לא אמר מתחלה תנו כוס ונברך ברכת המזון הרי זה סילוק והיסח הדעת לגמרי מאכילה ושתיה וצריך לברך עליהם וגם ברכה אחרונה צריך לברך על שאר דברים הבאים מחמת הסעודה קודם ברכת המזון ואין ברכת המזון פוטרתן שכסעודה אחרת היא כיון שסילק דעתו מהפת".
 (ג) דרך החיים (דין איזה דברים הוי היסח הדעת בסעודה, סי' ר"ח סעי' ג') – "אם נטל הכוס לברך (אף שלא נטל ידיו וגם לא אמר עדיין הב לן ונברך) אם רוצה אח"כ לאכול ולשתות יכול לאכול ולשתות עוד רק שצריך לברך ברכה ראשונה [ומה שכתב המ"א שם ס"ק ה' שדין זה דומה לנטילת ידים כוונתו לענין ברכה שצריך לברך ברכה ראשונה אם רוצה לאכול אבל לענין אכילה ושתיה לא דמי לנט"י דשם אסור לאכול ולשתות אף בברכה משום תיכף לנט"י ברכה אבל כאן לא שייך האי טעמא ע"כ מותר לאכול ולשתות בברכה כנ"ל]".

ב. שאר המסובין.

1. בה"ל (סעי' ג' ד"ה משנטל) – "משנטל הכוס. ולענין שאר המסובין תלוי בזה **אם המברך הוא בעה"ב בעצמו** [או גדול השלחן לפי דעת הא"ר הנ"ל] פשוט דכל המסובין בתריה גרירן אבל אם המברך הוא אחד מהמסובין המברך בעצמו בודאי חשוב היסח הדעת אצלו ושאר מסובין תלוי דבר זה בדעות הפוסקים לקמן בסימן קפ"ג אם המסובין רשאים להשיח אחר שנטל הכוס בידו לדלדלו בודאי אין נגרירן בתריה כ"ז שלא הסיחו דעתם ולא אמרו נברך בהמ"ז".

ג. הביאו את הכוס לשולחן.

1. אינו היסח הדעת.

(א) משנה הלכות (חו"ו סי' ל"ה) – "ובנדון הפשטידא (קוגל בלע"ז) שהי' מונח על השלחן והביאו כוס של ברהמ"ז על השלחן ונסתפק מעכ"ג אי יכולים עוד לאכול לאחר שהביאו הכוס או דילמא הו"ל היסח הדעת ... ועיין מג"א שם דהנוטל כוס דהוי היסח הדעת דוקא כשנטל הכוס בידו כבר לברך ומלאו ביין אז הו"ל נטילת כוס כנט"י אבל בלי זה לא הוי היסח הדעת ולפ"ז כיון דבדין אכתי לא הוי לא נט"י ולא אמירת הב לן ונברך ולא נטילת כוס לכ"ע אכתי לא הוי היסח הדעת והי' מותר לכ"ע לאכול ולא הוי אפילו בכלל ספק אלא דא"כ אדרבה לא די שאינו צריך להניח לאחר הסעודה אלא אדרבה איסור יש בדבר דכיון דמותר לאכול אסור להניחו לאחר ברהמ"ז ולברך עליו דאסור לגרום ברכה שאינה צריכה".

(ב) שערי הברכה (פרק י"ג הע' נ"ט).

ד. מזג הכוס.

1. אינו היסח הדעת.

א) ברכת הבית (שער כ"ב סעי' ד', ס"ק ה') – "אך אם מזג הכוס ולא נטלו עדיין לברך לא הוי כנט"י, כן נ"ל. [כשנטלו לברך עליו אז בודאי היסח דעתו מאכילה אפילו לא נטל ידיו למים אחרונים דמסתמא שכח מנט"י, אבל במזיגת הכוס לבד ל"א דמסתמא היסח דעתו דכן הוא הדרך להזמין הכוס לברכה ואח"כ אוכל ושותה עוד]".

ב) פתחי הלכה (ארטסקרול, פרק ו' הע' ל"א) – ברכת הבית.

ג) שערי הברכה (פרק י"ג הע' נ"ט).

2. מראי מקומות.

א) השערי הברכה (פרק י"ג הע' נ"ט) למד ששופכין הכוס ומוזגין הכוס הוי שני דברים נפרדים, אבל עי' כה"ח (ס"ק ג'), לקמן.

ה. שופכין כוס לברכת המזון.

1. מחמיר, דינו כהב לן ונברך.

א) עטרת זקנים (ס"ק א') – "ויש אומרים כששופכין כוס לברכת המזון, אפילו בלא דיבור הוי כאומר הב לן ונברך (מהררש"ל בהגהות הטור)".

ב) הו"ד בבאה"ט (ס"ק ב') – "כתב מהרש"ל י"א כששופכין כוס לבה"מ אפי' בלא דיבור הוי כאומר הב לן ונברך. עטרת זקנים".

ג) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ז') – "וכששופכין כוס לבה"מ הוה כאומר הב ונברך, עטרת זקנים בשם רש"ל".

ד) כה"ח (ס"ק ג') – "וי"א כשמוזגין כוס לבה"מ אפילו בלא דיבור הוי כאומר הב לן ונברך. מהרש"ל".

ה) שערי הברכה (פרק י"ג הע' נ"ט) – "בבאה"ט ... ויל"ע אם הוי הפסק רק לגבי המברך עצמו או שה"ה לשאר המסובים".

2. מראי מקומות.

א) פקודת אלעזר (על באה"ט ס"ק ב') – "כתב מהרש"ל ... זה היפך לשון מרן בב"י ז"ל מדברי רי"ו נראה שאם לא אמר הב לן ונברך משנטל הכוס לברך הוי היסח הדעת עכ"ל משמע דוקא משנטל הכוס לברך לא מכששופכין וכו' וכ"פ מרן בש"ע ס"ג".

ב) השערי הברכה (פרק י"ג הע' נ"ט) למד ששופכין הכוס ומוזגין הכוס הוי שני דברים נפרדים, אבל עי' כה"ח (ס"ק ג'), לעיל.

ו. הנוהגים לאכול מפרוסת המוציא בסוף הסעודה: כשאוכל הפרוסה בסוף הסעודה.

1. אינו היסח הדעת – כה"ח (ס"ק ג'), "הנוהגים לאכול מפרוסת המוציא בסוף הסעודה כשאוכל הפרוסה בסוף הסעודה לא הוי סילוק פתה"ד אות א"), שאילת שאול (ח"א סי' כ"ג, לשונו מובא לעיל).

יא אורח: מה שנכלל בדעת המברך – סעיף ה'.

א. אורח.

1. כיון שתלוי בדעת אחרים, דעתם על כל מה שיגישו בפניהם.

א) ר"ף (כלבו סי' כ"ד, תשב"ץ הקטן סי' ש"י) – "והגיה הר"ף ז"ל עליו, מיהו כשאדם אוכל בבית חבירו כגון בברית מילה ופורים די לו בברכה אחת על כולו, ואפילו כלה מין זה קודם שיביא לו מין אחר, דכיון שתלוי בדעת בעל הבית אינו עושה היסח הדעת כדאמרין בברכות אנן אדעתא דריש גלותא סמכינן, עכ"ל הר"ף ז"ל".

ב) מחבר (סעי' ה') – "הקרואים בבית בעל הבית לאכול מיני פירות, ומביאין להם בזה אחר זה, אינם צריכים לברך אלא על הראשון".

ג) דר"מ (סי' ר"ו ס"ק ג').

ד) לבוש (סעי' ה') – "אבל הקרואים בבית בעל הבית אחד לאכול מיני פירות וכיוצא בזה ומביאין להם בזה אחר זה, אינם צריכין לברך אלא על הראשון, ואפילו כלה מין זה קודם שיביא[ו] לפניהם מין אחר, דכיון דתלויה בבעל הבית אינם מסיחין דעתם כל זמן שיושבים שם".

ה) מג"א (סי' ר"ו ס"ק ז') – "והגיה הר"ף ז"ל כשאדם אוכל בבית חבירו כגון בבית מילה די לו בברכ' א' ואפי' כלה מין זה קודם שיביאו לו מין אחר כיון שתלוי בדעת בע"ה אינו עושה היסח הדעת עכ"ל".

ו) א"ר (ס"ק ח') – "ולוי נראה דהש"ע שפסק כן סמך על מ"ש ב"י בשם הר"ף [הגהות תשב"ץ סימן שי], ולכך פירש גם דברי תוס' כן עיין שם ודו"ק. ועוד שגם פירוש הט"ז דחוק, ושאר ראיותיו בקל (ו) יש לדחותן ע"ש ואין להאריך, ועוד שפסק ברכות להקל".

ז) באה"ט (ס"ק ז') – "והיד אהרן".

ח) ח"א (כלל ס' סעי' ה') – "כל זה לא מיירי אלא באדם שאוכל משלו. אבל אם אוכל על שלחן אחרים, כיון שבירך על מין אחד, פוטר כל מה שיביאו לו עוד, אפילו לא היה לפניו עוד מהראשונים, דהכל תליא בדעת בעל הבית, אם לא שנמלך ממש. ואם לא היה בדעת בעל הבית ליתן להם יותר רק לבקשת האורחים נתן להם עוד, נראה לי דאין צריכין לחזור ולברך (במ"א סי' קע"ט ס"ק ז' משמע דאין צריכין לברך שכתב דאתכא דבעל הבית סומכין שידעו שיתנו להם כל צרכם, ע"ש, ובסי' ר"ו במ"א ס"ק ז' מה שהגיה הרי"ף שכתב כיון שתלוי בדעת בעל הבית אינו נעשה היסח הדעת)".

ט) גר"ז (סעי' ז', סי' ר"ו סוף סעי' ט', לוח ברכת הנהנין פרק ז' סעי' ח', סדר ברכת הנהנין פרק ה' סעי' ח').

י) מאמר מרדכי (ס"ק ו') – "ט"ז ... הם התמוהים".

יא) ערה"ש (סי' ר"ו סעי' י') – "בסועד אצל חבירו דעל תכא דבעה"ב קא סמיך ובזה פטור מכל מה שיביאו כמ"ש בסי' קע"ט".

(יב) מ"ב (ס"ק י"ז, שעה"צ ס"ק כ"ג, מ"ב ס"ק ט"ז, שעה"צ ס"ק כ"א) – "דכיון שהם קרואים אף כשמברכין תחלה בסתמא ג"כ דעתם על כל מה שיביאו לפנייהם שיודעים דדרך בעה"ב להביא הרבה מינים זה אחר זה. [הט"ז נתקשה בזה ודעתו להשיג על השולחן ערוך, אכן באליה רבה ומאמר מרדכי ונהר שלום ושאר אחרונים דחו דבריו מהלכה והסכימו עם השולחן ערוך]".

(יג) אג"מ (או"ח ח"א סוף סי' קכ"ה) – "ובדין קרואים בבית בעה"ב לאכול מיני פירות שפסק המחבר באו"ח סי' קע"ט סעי' ה' דא"צ לברך אלא על הראשון. הנה משמע דאף החולקים בסי' ר"ו בברך בסתמא על פירות שלפניו והביאו לו ממין אחר שכלה הראשון שצריך לברך הכא מודו משום דהוא כדעתו על כל מה שיתן בעה"ב, לבד הט"ז שפליג מטעם שמצריך שיהיה לו ודאי שיביאו ובקרואים ליכא ודאי, והאחרונים הכריעו כהש"ע דלא כהט"ז. ועיין במ"ב שהוא משום דיודעים דדרך בעה"ב להביא הרבה מינים זא"ז. ולכן מסתבר שדוקא בנקראו לכבדם בפירות, דאם רק נקלעו לשם ונתן להם הבעה"ב מצד דרך ארץ פירות לכבדם אין שייך לומר שיודעים דדרכו להביא הרבה שנימא שסמכו ע"ז ולכן צריכין לברך ע"מ שיביא להם אח"כ".

(יד) פתחי הלכה (פרק ו' סעי' כ"א).

2. צריך לברך כאן על כל מין ומין שנותנין לו, כיון שהוא מסופק בדבר.

(א) ט"ז (ס"ק ד') – "ודאי דאין מועיל הכונה אלא במה שברור לפי דעתו שיתנו לו עוד".

ב. יותר חשוב.

1. עדיין נכלל בכוונה – רע"א (סי' רי"א על מג"א ס"ק י"א, "ואם אוכל אצל הבעה"ב כיון דאתכא דבעה"ב סמיך הוי כאלו דעתו בפירוש לפטור כל מה דיביאו לו ת' גנת וורדים הא"ח כלל א' סי' ז"), בה"ל (סי' רי"א סעי' ה' ד"ה ובלבד, "ואם אוכל אצל בעה"ב כיון דאתכא דבעה"ב סמיך הוי כאלו דעתו בפירוש לפטור כל מה שירצה בעה"ב ויביאו לו [חז"ל רע"א בשם תשובת גור"ר]), ותן ברכה (עמ' ק"כ), פתחי הלכה (פרק ו' סעי' כ"א).

ג. מי הוא "הבעל הבית": מי שהוא הקובע מה להגיש, או רק הבעל הבית ממז.

1. מי שהוא הקובע מה להגיש.

(א) הגריש"א זצ"ל (ותן ברכה פרק ז' הע' כ"ב, וזאת הברכה עמ' ס"ה אות ד', מעיין הברכה פרק ט"ו אות ד', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות ל"ד) – "וכן בבית שהאשה מגישה את האוכל, דעת הבעל לפטור כל מה שאשתו תגיש לו (כדין אורח)".

(1) אמנם עי' הגריש"א זצ"ל (וישמע משה ח"א עמ' פ"ו) – "בדין אורח אתכא דבעה"ב סמיך כ' רעק"א בשם הגינת ורדים שזה כמו כוונה להדיא ומועיל גם מדבר שאינו חשוב לדבר חשוב. האם אשתו זה כמו בעה"ב. והשיב: בעה"ב זה בעה"ב, ואשתו אינה הבעה"ב".

(ב) הגר"ח זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ס"ה אות ד', עי' ותן ברכה פרק ז' הע' כ"ב) – "וכן בני ישיבה שאוכלים בחדר האוכל של הישיבה וכדומה, דעתם על כל מה שיגישו בפניהם".

(ג) חוט שני (ברכות סוף ס"ק ט"ו) – "מ"מ מי שהוא הקובע מה להגיש הוא נקרא לענין זה בעל הבית, והאורחים סומכים על דעתו. ועל כן כל מי שמתעסק בבית להגיש את המאכל, הרי האורח סומך על דעתו. וכן אם האשה או אחת הבנות מגישה לבעלה ואביה, אף שבידם להביא את האוכל בעצמם הבעל דינו כאורח של אשתו. בעל הבית שמגיע הביתה, ואוכל מזונות, אח"כ באה אשתו ומגישה לו מין אחר, אפשר דלא מיקרי סמוך על שולחנה, דאין הוא בא לסמוך אצלה, אלא הוא סמוך אצל עצמו. מסתברא דבעל הבית קובע לאורחים גם על מאכלים שבדרך כלל אינם באים מחמת הסעודה, והוא מביאם לסעודה מחמת הסעודה".

(ד) הגר"א בנבצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ה', עי' סי' קס"ז על סעי' ה') – "נראה דאצלנו סתם דעת האדם על מה שימצא בבית לאכול, וכן על מה שתגיש אשתו או אמו לאכול".

(ה) פתחי הלכה (פרק ו' סעי' כ"א, ארטסקרול פרק ו' הע' כ"ב) – "וכן הדין בבעל הבית האוכל בביתו ומגשת לו אשתו את כל הארוחה, שדעתו מן הסתם על כל מה שתתן לו אשתו ואינו מברך על כל מאכל ומאכל".

(ו) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ט"ו אות ד').

ד. האם תלוי בדעת בעה"ב או בדעת על כל מה שיגישו בפניהם: נ"מ, מאכלים אף אלו שלא היה דעת בעל הבית עליהם.

1. בדעת על כל מה שיגישו בפניהם.

(א) הגר"ח זצ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' תקכ"ו) – "אמר הרב שליט"א שבאה לפניו שאלה, הרי הדין (או"ח סי' קע"ט ס"ב) באורח שאף שלא חשב על מאכל מסויים שיאכל עוד או על מין אחר שהובא אח"כ, אינו צריך לברך שוב כי סומך על דעת בעה"ב, מהו בשבועה"ב עצמו לא היה זאת בדעתו, רק אח"כ הביאו לו המאכל, אם גם אז א"צ האורח לברך, כי בשעה שהאורח בירך לא היה עדיין המין הזה, ואמר בזה הרב שאדעתא דבעה"ב היינו שיש לו דעת על הכל, ומה לי אם יביאו אח"כ או שיש לו עתה".

(ב) וזאת הברכה (שו"ת סי' ג') – "נראה פשוט שנפטרו כל המאכלים אף אלו שלא היה דעת בעל הבית עליהם".

(ג) הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי).

2. מראי מקומות.

(א) שערי הברכה (פרק י"ג סוף הע' ע"ג) – "ויל"ע באופן שבעה"ב עצמו לא ידע מראש שיביא עוד מאכלים אחרים ונמלך להביא עוד, אם האורח צריך לברך כיון שבכה"ג לא היה כאן דעת בעה"ב, או דילמא שכיון שאין מתחשבים אחר דעת האורח א"כ אין דעתו נחשבת כלל כצד שהוא סמוך על השולחן בעה"ב. וא"כ יימצא לפי"ז חידוש שבעה"ב עצמו יצטרך לברך כיון שהוא בגדר נמלך אך האורח לא יברך כיון שאין אצלו היסח הדעת. ויסוד זה תלוי במהות דין 'דעת בעל הבית' האם הכוונה שתולים את דעתו בדעת בעה"ב ובעה"ב יכול להכריע כנגד רצונו, ולפי"ז באופן שלא היתה לבעה"ב דעת מסויימת חזרה דעת האורח לקבוע את דין היסח הדעת, או דילמא שכשהוא סמוך אצל בעה"ב אין מתחשבים כלל בדעתו. שוב מצאתי בחי"א כלל ס' ס"ה שכתב שאפילו אם לא היה בדעת בעה"ב לתת להם עוד אלא שנתן להם עוד לבקשת האורחים אינם צריכים לחזור ולברך, וכתב

שמהמג"א קע"ט סק"ז משמע שאתכא דבעה"ב סמכינן, היינו שיודעים שיתן להם, אך מלשון המג"א ר"ו סק"ז בשם הרי"ף משמע שכיון שהאורח תלוי בדעת בעה"ב אינו דעתו עושה היסה"ד, וכ"מ בערה"ש קע"ט ס"ו. וכ"ה בכה"ח קע"ט סק"ד, וכתב גם את הנידון הנ"ל שאף אם הובא לבעה"ב מתנה ממקום אחר והם לא ידעו מזה א"צ לחזור ולברך, אך כתב שזה דווקא כשנשאר לפנייהם מאותו המין או שהיה כן בדעת בעה"ב ואל"כ צריכים לברך שנית כיון שפנים חדשות באו לכאן. ובס' ברך את אברהם כ"ה ס"ט הביא שיש בזה מחלוקת הפוסקים, שלדעת הט"ז סק"ד תלויים בדעת בעה"ב היינו כשבאמת היה בדעת בעה"ב להביא לפנייהם עוד, ולדעת הא"ר סק"ח כיון שהיה בדעתם שיביא לפנייהם עוד אין חילוק אם באמת היה דעת בעה"ב להביא לפנייהם. ועיין בערה"ש בס"י קע"ט ס"ו.

ה. האם יש דעת בעל הבית במי שנכנס מלכתחילה לזמן קצר בלבד.

1. וישמע משה (פר' כי תצא תשע"ח עמ' ג') – "שאלה: ר' נפתלי עורך סעודת שבע ברכות לבנו שהתחתן בשעט"ו"מ. שכנו וידידו ר' צבי שלא השתתף בשמחת החתונה נכנס לביתו כדי לברכו בברכת מזל טוב, אך לא היה בדעתו להתיישב שם לסעודה. ר' נפתלי שמח עם חבירו וכיבד אותו לומר 'לחיים' על משקה ועוגה. לאחר מכן חזר ר' נפתלי וביקש מר' צבי להתעכב עוד מעט ולאכול יחד עמם את המנה האחרונה של גלידה [אייס קרם] שהוגשה באותו זמן. ר' צבי נטל את הגלידה אולם אז התעורר אצלו ספק האם עליו לברך עליה ברכת שהכל, או שמא נפטרה בברכה שברך על המשקה מקודם. ושורש הספק האם הולכים כאן אחרי דעת בעל הבית ואמרינן שהיה בדעתו בשעת הברכה על כל מה שיגיש לו בעל הבית אחר כך, או שאין אומרים דעת בעל הבית אלא במי שסועד אצל בעל הבית, אבל זה שלא היה בדעתו אלא לומר לחיים וללכת אין שייך כאן דעת בעל הבית. תשובה: הגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א [זצ"ל] אמר בפשיטות שאין כאן דעת בעל הבית והאורח חייב לברך שהכל על הגלידה מכיון שלא היה בדעתו לאכול כאן סעודה כלל. וכן הסכימו הגאונים רבי מנדל שפרן, רבי יעקב מאיר שטרן, רבי נפתלי נוסבוים, רבי שמואל אליעזר שטרן, רבי שמאי גרוס שליט"א. ולי היה נראה לחלק בזה ולומר שאם בעל הבית הזמינו מתחילה לכל הסעודה אלא שהאורח לא קיבל את ההזמנה ובא רק לזמן קצר בתוך הסעודה, א"כ י"ל שידע שמסתמא בעל הבית יכבד אותו מן הדברים המוגשים בסעודה וחשיב שפיר דעת בעל הבית ופטור מלברך על הגלידה. אולם אם לא הזמין כלל לסעודה אלא רק נכנס לכמה רגעים לומר מזל טוב, בזה לא שייך כלל דעת בעל הבית וצריך לברך על כל דבר. והגר"ש גרוס אמר לי שזו סברא נכונה ומכל מקום למעשה לדעתו יש לברך בכל גוני אפילו היה בין המוזמנים מתחילה מכיון שבפועל לא היה בדעתו לאכול מן הגלידה והוא בגדר נמלך. והגאון רבי שלמה זלמן אולמן שליט"א אמר שאם כשהגיע הושיבו בעה"ב ליד השלחן ובעודו יושב שם הוגשה לפניו הגלידה אינו צריך לברך עליה, שהרי בשעה שנתיישב ידע שעתידים להגיש לפניו ממיני תרגימא והיה בדעתו על מה שיגישו לפניו בעודו יושב. אולם אם כבר קם ממקומו על מנת ללכת ואז הגישו לפניו את הגלידה חייב לברך עליה דהקימה ממקומו היא בגדר נמלך ששוב אין דעתו לאכול במקום זה כלל. והגר"נ נוסבוים לא הסכים גם לסברא זו, ולדעתו כיון שלא קבע עצמו לסעודה במקום זה לא שייך כלל דעת בעה"ב לגבי דידיה וחייב בברכה על כל דבר שלא חשב עליו להדיא בשעת הברכה דה"ל נמלך".

יב] אכל כל מאכל ולא אכל מלח, שתה כל משקה ולא שתה מים - סעיף ו'.

א. ברכות (דף מ.) – "ואמר רבא בר שמואל משמיה דרבי חייה: אחר כל אכילתך אכול מלח, ואחר כל שתייתך שתה מים, ואי אתה נזוק. תניא נמי הכי: אחר כל אכילתך אכול מלח, ואחר כל שתייתך שתה מים, ואי אתה נזוק. תניא אידך: אכל כל מאכל ולא אכל מלח, שתה כל משקין ולא שתה מים, ביום ידאג מן ריח הפה, ובלילה ידאג מפני אסכרה".

1. תרה"ד (לקט יושר יו"ד עמ' ט"ו ענין א') – "וזכורני כשאכל סעודה גדולה ושותה יין הרבה, אמר לי הבא מים לשתות משום דאמ' בג' אחר כל שתיה שתה מים...".

2. מתברר (סעי' ו'), יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקמ"ו אות כ"ד) – "אכל כל מאכל ולא אכל מלח, שתה כל משקה ולא שתה מים, ביום ידאג מפני ריח הפה, ובלילה מפני ריח הפה ומפני אסכרה (פי' חולי חונק)".

3. אין נוהגים: מפני שכל האכילות שלנו מעורב מתחילה במלח, וכל המשקה שלנו מעורב במים – רמ"א (סעי' ו'), סי' קע"ט סעי' כ"ב, לבוש (סי' קע"ט סעי' כ"ב), ערה"ש (סעי' ט'), סי' ק"ע סעי' י"ט, מ"ב (סי' י"ח).

4. שלחן הטהור (סעי' ה') – "ראוי לכל ירא שמים לאכל מעט מלח אחר גמר האכילה ולשתות מים אחר שתיית המשקים, ודברי מרן מור"ם תמוהים שהרי גם הם אכלו כל דבר במלח, פת במלח וכיוצא בו, וכן כל משקין הי' בהם מים והיאך יהי' משקה בלתי מים גם היין מזוג במים אעפ"כ הוזהרו לאכול מלח אחר האכילה ולשתות מים ולהנצל מריח הפה ואסכרה ר"ל".

ב. בזמן הזה: כשאכל תבשיל שאין בו מלח.

1. מיקל, נשתנו הטבעים.

א) מג"א (סי' ח') – "אכל כל מאכל. והאידנא נשתנו הטבעים".

ב) בירך את אברהם (סי' כ"ד סעי' י') – "והאידנא נשתנו הטבעים. מג"א".

ג) גר"ז (סעי' ח') – "ועכשיו לא נהגו כלל באכילת מלח אחר סעודה ואין ניזוקין מפני שנשתנו הטבעים".

ד) מגן גיבורים (אלף המגן סי' י"א) – "למה אין אנו נוהגין. ע"ש סעיף כ"ב בהג"ה ומיהו בלא"ה אין להקפיד דהאידנא נשתנו הטבעיים כמ"ש המ"א כאן, וע' במ"א סי' קע"ג סי' א'".

ה) מ"ב (סי' י"ח) – "מיהו בלא"ה אין להקפיד בזמנינו דהאידנא נשתנו הטבעים [מ"א]".

ו) עמק הלכה (ח"א ריש סי' ל"ז).

2. נכון להזהר.

א) כה"ח (סי' כ"א, ע"י סי' קע"ג סי' ט') – "מ"א ... ומ"מ נכון להזהר".

(ב) ודרשת וחקרת (ח"ג יו"ד סי' ז' אות ד') – "מבואר שם בסי' קע"ט סעי' ו' במחבר שכתב וז"ל, שתה כל משקה ולא שתה מים ביום ידאג מפני ריח הפה, ובליילה מפני ריח הפה ומפני אסכרה (פי' חולי חונק), ועל אף שכתב המג"א שם בסק"ח דהיום נשתנו הטבעים הו"ד במ"ב שם ס"ק י"ח מ"מ נכון להזהר כמש"כ הכה"ח שם בס"ק כ"א".

3. מראי מקומות – אורחות חיים (סי' קע"ג ס"ק א').

ג. מראי מקומות – פסקי תשובות (סי' ק"ע אות כ"ד, הע' ק"ה, לשונו מובא לקמן).

יג] אוכל מלח רק באמה ובקמיצה.

א. שבולי הלקט (סי' קמ"ט), מחבר (סעי' ו'), דר"מ (סי' ק"ע ס"ק ד*), לבוש (סעי' ו'), גר"ז (סעי' ח'), ערה"ש (סעי' ו') – "והאוכל מלח אחר אכילתו לא יאכל בגודל, דקשה לקבור בנינים; ולא בזרת, דקשה לעניות; ולא באצבע, דקשה לש"ד, אלא באמה ובקמיצה".

ב. הוריות (דף יג:) – "חמשה דברים משיבים את הלימוד ... ויש אומרים: אף הטובל אצבעו במלח ואוכל ... והטובל אצבעו במלח. אמר ר"ל: ובאחת. כתנאי, ר' יהודה אומר: אחת ולא שתיים, רבי יוסי אומר: שתיים ולא שלש; וסימניך: קמיצה".

1. ראשונים – ברייתא מעשה תורה (המיוחס לרבינו הקדוש, אות ה'), הו"ד בכל בו (סי' קי"ח ד"ה חמשה), עי' פסקי רי"ד (הוריות דף יג:), עי' פסקי ריא"ז (הוריות דף יג: ד"ה חמשה), מנורת המאור (הוספות דברים שמנו חכמים במנין עמ' תר"ד, עמ' תר"ז).

2. פוסקים – עי' של"ה (שבועות פרק נר מצוה אות ק"ה), פר"ח (או"ח סי' ב' על סעי' א'), פמ"ג (או"ח סי' ב' א"א ס"ק א'), עי' ערה"ש (או"ח סי' ב' סוף סעי' ה'), כה"ח (או"ח סי' ב' ס"ק ג'), הגר"ח (ספר זכרון [בתוך ס' שיח השדה ח"א] ח"א אות כ"ב), שמירת הגוף והנפש (סי' רס"ט סעי' ס"ד), זכר עשה (פרק ו' אות קמ"ג).

א) פסקי תשובות (סי' ק"ע אות כ"ד, הע' ק"ח) – "אמנם בכל זאת נכון לנהוג באכילת מלח, כי עפ"י הגמ' הוריות (י"ג ב) הוא סגולה להשיב את הלימוד, ויטבול את אצבעו האמצעית (אמה) או אצבע קמיצה (הסמוכה לזרת, ולא שאר אצבעות) במלח ויטעום. [ואף על פי שדברי הגמ' לא קאי על סוף האכילה אלא בכל ענין, מ"מ כבר כתב בכה"ח סי' קע"ט סק"א שאם כי כתב המג"א (סוס"י קע"ט) שא"צ להקפיד דנשתנו הטבעים מ"מ נכון ליהזר (ואמנם אפשר דכה"ח קאי רק כשאין מלח במאכלים), ולכן עכ"פ לענין מלח דהוי סגולה לזכרון נכון להתרגל בכך עכ"פ בסוף סעודתו, וכ"כ בשלחן הטהור (שם סעי' ה') שאף בימינו שיש מלח במאכלים יש לטעום מעט מהמלח בסוף סעודתו, ותמה על הרמ"א, עיין שם, וכן נהג אא"ז זצ"ל, ובחופת אליהו רבה שער ג' המובא בסו"ס ראשית חכמה ה' דברים נאמרו בגרגיר מלח (באוכל גרגיר מלח) מאיר עינים מצהיל פנים וכו'"]".

3. פמ"ג (או"ח סי' ב' א"א ס"ק א') – "ואצבעו איני יודע אם דווקא הסמוך לאגודל דווקא כי הוא נקרא אצבע, ואי של ימין דווקא".

א) הגר"ח (ספר זכרון [בתוך ס' שיח השדה ח"א] ח"א אות כ"ב) – "ועי' פמ"ג ... וצ"ע שלא הביא משו"ע סי' קע"ט הנ"ל".

ב) מראי מקומות – חק משה (ברמאן, הוריות דף יג: ד"ה והטובל, "צע"ג"), נפש חיה (מרגליות, סי' ב' על סעי' ג'), "הפמ"ג ... מהפלא שלא העיר מהבואר להלן ...", אורח נאמן (סי' קע"ט הג"ה מבהמ"ח ס"ק י"א, לשונו מובא לקמן) 'מאסף לכל המחנות (סי' ב' ס"ק י"ב), שמירת הגוף והנפש (סי' רס"ט הע' ס"ה), זכר עשה (פרק ו' הע' קמ"ג).

ג. לתרין סתירת הסוגיות.

1. מחזיק ברכה (ס"ק ב') – "והאוכל מלח אחר אכילתו יאכל בגודל וכו' כתב בסוף ספר רגל ישרה תמהני דלכאורה זהו נגד גמ' דהוריות דף י"ג ע"ב עכ"ל והנה הכי אמרינן התם והטובל אצבעו במלח אר"ל ובאחת כתנאי רבי יאודה אומר אחת ולא שתיים רבי יוסי אמר שתיים ולא שלש וסימניך קמיצה ואם כונתו להקשות דבדין זה אמרו אלא באמה ובקמיצה וריש לקיש אמר באחת לק"מ דהכא באמה וקמיצה בשתייהן קאמר ואתי כרבי יוסי דשתיים ולא שלש וכי תימא הא ר"ל קאמר באחת והלכתא כאמוראי י"ל דקי"ל רבי יהודה ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי והגם דר"ל רוצה לפסוק כרבי יהודה דהני כללי היכא דאתמרו ולא כל התורה כדמוכח פ' מי שהוציאווהו מ"מ הו"ל לקבוע דבריו על הבריתא ולומר הלכה כרבי (יוסי) אלא משמע דר"ל בריתא לא שמיע ליה והיינו דקאמר בש"ס כתנאי כלומר דמילתיה דר"ל הו"א פלוגתא דתנאי ולא שמיע ליה הבריתא ומאחר שכן הדרן לכללין דרבי יהודה ור' יוסי הלכה כרבי יוסי דקאמר בשתיים ואי כונתו דמדקאמר וסימניך קמיצה משמע דהשתיים לבד מקמיצה לק"מ דזה סימן בעלמא ולעולם דלטבול במלח צריך אמה וקמיצה ואי כונתו דלשון אצבעו מוכח אצבע הסמוך לגודל לק"מ דזימנין דאצבעו קאמר על א' מהאצבעות ועוד יש לצדד בכונת קושיתו והתירוץ מבואר ואין להאריך".

2. רב פעלים (ח"ד או"ח סי' ט') – "וראיתי להגאון מחזיק ברכה ז"ל שם בס"ק ב' שהביא קו' מספר רגל ישרה דלכאורה זהו נגד גמרא דהוריות דף י"ג ע"ב וכתב עליו הגאון מחב"ר דאם כונתו להקשות דבדין זה אמרו כאן אלא באמה ובקמיצה ושם בהוריות אמר ריש לקיש באחת לק"מ דהכא נמי קאמר או באמה או בקמיצה ואב"א דהכא באמה ובקמיצה בשתייהן קאמר הנה זה אתי כרבי יוסי דאמר התם שתיים ולא שלש עכת"ד ע"ש והנה לפי תירוצו הראשון נראה שגם באמה וקמיצה אין לאכול בשתייהם ביחד אלא רק באחת מהם שיהיה טובל האמה לבדה במלח ואוכל או בקמיצה לבדה ועל כן לפ"ז גם אם יהיה אוחו הגרגיר של מלח בשתיים שהם האמה והקמיצה לאו עביד שפיר להך תירוץ דהרב אך זה האדם שהוא עושה כן לרפואה כנו"ל לא יספיק לו טיבול האצבע במלח כי רוצה להכניס בגרונו גרגיר קטן בבת אחת או מלח דק שעור גרגיר קטן דטיבול בלבד שהוא דבר מועט מאד דבטיל בריר הפה ואינו יורד חדרי בטן שיגיע כוחו של מלח בתוך האצטומכא זה לא יועיל לו ועל כן אמרתי מאחר שלא שמענו קשות בשתיים האלה שהם אמה וקמיצה וגם עוד לתירוץ השני של הגאון חיד"א שתירץ דאתיא כרבי יוסי דקי"ל רבי יאודה ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי נמצא לפ"ז אין פקפוק לרבי יוסי באוכל בשתיים האמה והקמיצה ביחד לכן אמרתי לו שיעשה כך לאחוז הגרגיר בין אמה וקמיצה ויתן לתוך פיו. מיהו יש עוד תקנה אחרת שיניח הגרגיר בכף ידו ויזרקנו לתוך פיו מכף ידו ואם נח לו בכך אה"ן גם זה נכון לעשותו. ועלה בלבי לומר שמותר לאכול המלח כדרכו בגודל ואצבע הסמוכה לה אם אוכלו על ידי כף וכיוצא שאוהז בידו

רק את הכף ונותן לתוך פיו אך הדרי בי יען כי דבר זה הוא ענין סגולה ואין לעשות בו חילוקים מצד השערת השכל והסברא כי הסגולה היא איננה על פי השכל וכל עוד שלא מצינו דבר זה מפורש דאין הקפדה על ידי הכף הא ודאי יש להקפיד מספק ועל זה אמרו שב ואל תעשה עדיף ועיין בספר חיי אברהם סי' קכ"ו שהביא מן שו"ת באר עשק שאלה פ"א שזכר דבר זה וכתב דברי קבלה הם ואין להשיב עליהם אבל טעמא נמי איכא ע"ש שעשה טעמים לכל או"א וסיים ע"כ ראשי פרקים שמוסרים לחכם כמותך אבל דברי קבלה הם ומהם לא תזוז כי דבר ה' בפיהם אמת ע"כ ע"ש. ודע כי כל זה הוא אם אוכל המלח לבדו בפ"ע שנותנו בפיו אבל אם ירצה ליקח באצבעותיו הנז' מלח ולתת על איזה חתיכה של פרי ולאכול חתיכת הפרי באצבעותיו הנז' לית לן בה ולכן מטבילין הפת של המוציא במלח ואוחזה בכל אצבעותיו ונותנה לתוך פיו אף על פי שנוטל בפת מלח בעין יען כי אין זה חשיב אוכל מלח לבדו אלא אוכל עם הפת ולא נאמרה ההקפדה הנז' אלא באוכל מלח לבדו שנותנו לתוך פיו בלתי תערובת מאכל אחר וזה ברור ופשוט".

3. אורח נאמן (ס"ק י"ח, הג"ה ס"ק י"א) – "ולא באצבע עי' בליקוטי פר"ח [או"ח ס"ב] דכ' דהטובל אצבעו סמלח ואוכל מחזיר לימודו וכ"ה בהוריות י"ג וצ"ע. וי"ל דכאן מיירי דוקא אחר אכילה ושם מיירי בלא אכל מקודם, וצריך גילוי לזה החילוק. [הגהות מבהמ"ח: ולענ"ד י"ל דהגמ' אינו מכוין לומר באצבעו במה שנקרא אצבע דוקא, כי הלא השם אצבע הוא שם כללי לכל אצבעות הידים והרגלים כמבוא בכ"מ ...]".

ד. ערה"ש (סעי' ט') – "ואיתא בגיטין [ע'ג] ג' דברים מתישין גופו של אדם אכל מעומד ושתה מעומד וכו' וחמשה קרובים למיתה יותר מן החיים ואלו הן אכל ועמד [תיכף] שתה ועמד הקיז דם ועמד ישן ועמד שימש מטתו ועמד אלא ישהה מעט ואח"כ יקום ע"ש וכן איתא בשבת ספי"ח ע"ש".

1. עי' יו"ד סי' קט"ז [סכנה], לשיטות ומראי מקומות.

פירורים

סימן ק"פ

- [א] אין להסיר המפה והלחם - סעיף א'.
 [ב] צריך לשייר פת על השולחן - סעיף ב'.
 [ג] אסור להביא פת שלימה אחר שאכל.
 [ד] יכבד הבית - סעיף ג'.
- [ה] לאבד פרורין: קשה לעניות - סעיף ד'.
 [ו] לכסות הסכין בשעת בהמ"ז - סעיף ה'.
 [ז] "לכסות" הסכין.
 [ח] לכסות ה"סכין".
- [ט] לכסות הסכין: זמנים שונים.
 [י] לכסות "הפת" בשעת בהמ"ז.

[א] אין להסיר המפה והלחם עד אחר ברכת המזון - סעיף א'.

א. הטעמים.

1. "כדי שיהא ניכר לכל שמברכין להשי"ת על חסדו וטובו הגדול שהכין מזון לכל בריותיו" - לבוש (סעי' א'), עטרת צבי (ס"ק א').
2. "וגם דהברכה אינה שורה על דבר ריק אלא כשיש שם דבר כענין פך שמן של אלישע" - מג"א (ס"ק א'), באה"ט (ס"ק א'), ערה"ש (סעי' ב').
3. ב' טעמים - עולת תמיד (ס"ק א'), מ"ב (ס"ק א'), כה"ח (ס"ק א').

ב. אוכלים על כמה שולחנות.

1. אין לסלק הפת אף משאר השולחנות.
 (א) כה"ח (ס"ק ב') - "ונראה ה"ד אם אוכלים כולם על שלחן אחד או כגון שהסירו שולחנות הקטנים מלפני כל אחד ונשאר שלחן המברך בעד כולם אבל אם נשאר עדיין כל אחד שלחנו לפניו צריך שיהיה על כל שלחן שיירי פת כדי שתשרי עליו ברכה כנז"ל בשם הזוה"ק".
- (ב) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קמ"א אות ה') - "וצריך שישאיר לחם על השולחן שאכל ולא מספיק שיש לחם על שולחן אחר בתוך החדר (כך משמעות הלשון 'על שולחנו')".
- (ג) עץ השדה (דפו"ח, פרק ל"ה הע' י"ז).
2. יכול להסיר את הלחם מכל השולחנות, ולהשאיר רק בשולחן של המזמן.
 (א) הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה ריש עמ' ל"ז) - "שאלה: כתוב בשו"ע [סי' ק"פ סעי' א'] שאין להסיר המפה והלחם עד אחר ברכת המזון, יל"ע אם המסובים אוכלים על כמה שולחנות האם מותר להסיר את הלחם מכל השולחנות ולהשאיר רק בשולחן של המזמן. תשובה: כן".

ג. האוכל פרוסת סנדוויץ (sandwich).

1. רבבות אפרים (ח"א סי' קל"ה, עי' ח"ד סי' מ"ו) - "מה עושין באופן שאוכל סנדוויש שלא נשאר פתיתין והעולם לא משיירין והלא מבואר דלא רואים סימן ברכה. וא"כ מה יעשו אלו שעובדים בבית חרושת ולוקחים ארוחתם עמם ואין משיירין וידידי הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] כתב לי בלשון זה איני מבין שמכל פת יש לשייר וא"כ הכונה שמכל פעם שאוכל אפי' סנדוויש יש לשייר משהוא אפי' פתיתי שהולך לאיבוד כי ע"ז יחול ברכה. וא"כ יש לשייר מכל שהוא ועיין מרגליות הים על סנהדרין דף צ"ב. וידידי הרה"ג ר"ג פלדך שליט"א כתב לי נראה דאין זה מן החיוב, וכן נראה מהמ"ב בסי' ק"פ בפרט כשאוכל בבית חרושת וכדומה הלא א"א שאין שם פירורין. והנה נראה דבדיעבד אם לא נשאר ל"צ להביא וכמבואר בדין בנשאר אבל אין צריך להביא ולכתחילה מבואר במ"ב סק"ב דשייר כדי שיהיה מזומן לפני י"ל דזה רק כשאוכל על שולחן ולא באוכל אכילת עראי במקום עבודתו ואין דרך עניים שמה והפירורין צריכין להיות חשוביו עיי"ש בשעה"צ ובמקום עבודתו ילכו לאיבוד ולא הו"ל כאוכל על שולחנו וא"כ מסתבר דשם אי"צ להשאיר ולזה הסכים ידידי הגר"א אזבאנד שליט"א".
2. ילקוט יוסף (הע' א') - "והאוכל פרוסת סנדוויטש, ולא נשארו פירורין הרבה, הנה לפי המבואר בשער הציון (סק"ג) צריך לשייר פת כשיעור נתינה לפני, ולפי זה בזמנינו לא שייר טעם זה, ודי באיזה פירורין שבודאי נשארו".

ד. בברכת מעין שלש.

1. אין צריך להשאיר מן המאכל.
 (א) שלמת חיים (עי' סי' קפ"ד, הנהגות ופסקים (הגרי"ח זוננפלד) הל' ברכות הנהגין אות ה') - "בברכת מעין שלש א"צ לכסות את הסכין ולשייר משהו מן האוכל".
- (ב) הגריש"א זצ"ל (עץ השדה סי' י"ט הע' ח* [דפו"ח, פרק ל"ה הע' י"ח]) - "ודוקא בברהמ"ז צריך להשאיר פת על השולחן בשעת ברכה, ולא בברכת מעין שלש".
- (ג) הגר"ח זצ"ל (שערי שיח עמ' צ"ו תשובה ק"פ, הע' קט"ז) - "שאלה: (סי' קפ ס"ב) בהא דכתב המחבר דיש לשייר פת על השולחן עד לאחר הברכה, האם דין זה נאמר רק על הפת, או"ד גם באוכל מזונות ומברך ברכת מעין שלש צריך לשייר פת עד לאחר הברכה. תשובה: דוקא פת. [והוסיף רבינו שליט"א דלאו דוקא פת לחם אלא גם פת הבאה בכיסנין אם קבע]".
- (ד) עץ השדה (דפו"ח, פרק ל"ה הע' י"ח) - "ומבואר בחיד"א [בפירושו 'שמחת הרגל', רות ב יד, וכדלהלן] שדוקא בברכת המזון צריך לשייר פת על שולחנו, ולא כשמברך 'מעין שלש', וכן צידד ה'אורח נאמן' [להגרמ"נ אוירבאך זצ"ל, או"ח סימן קפ סעיף א, בהגהת בן המחבר שם אות ב, וסיים שם שהמחמיר מעצמו, יתברך], וכמו"כ כתבו הגרי"ח זוננפלד זצ"ל ... והגר"ח קניבסקי שליט"א ... וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל. (... ויסוד חילוק זה מצינו בדברי החיד"א [הנ"ל] שכתב שדוקא כשמברך ברכת המזון צריך לשייר פת על שולחנו, ולכן דוקא כשאכל 'פת הבאה בכיסנין' כדי קביעות סעודה צריך לשייר פת, ובזה פירש האמור

[בכתוב שם] לגבי רות ויצבט לה קלי' - שאכלה פת הבאה בכיסנין, 'ותאכל ותקובע' - דהיינו שקבעה עליו סעודה ונתחייבה בברכת המזון, ולכן 'ותתר' - שהוצרכה לשייר פת כדי לברך ברכת המזון, וזה רמז הכתוב).
2. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' ל"ז סעי' ה').

ה. בדיעבד.

1. ילקוט יוסף (הע' א') – "ובדרישה (סימן קפ) כתב, ואין להקשות על הנהגים להסיר השלחן והלחם קודם ברכת המזון איך מכוונים דברי הגמרא הנזכרים, דהם יפרשו שרצונו לומר שישיר ממאכלו ליתנו לעניים. ובפרט שאין ד"ז חיוב כל כך, וכל זה הוא לכתחלה, אבל בדיעבד בודאי שיברך ברכת המזון אף כשלא השאיר לחם על שלחנו. ואף שבזוהר הקדוש אסמכוה אקרא דלא תשא, אסמכתא בעלמא הוא, ואטו בשביל כך נפקיע ממנו חיוב ברכת המזון (אף כשאכל כזית וחיובו רק מזרבנגן). ומה שאמרו בזוהר הנ"ל 'אסור ליה לבר נש לברך על פתורא ריקניא', איירי ביכול, ועל כל פנים לא יבטל משום זה חיוב ברכה. ועוד י"ל דד"ז שייך רק כשאוכל על שלחנו, אבל אם אוכל כדרך עראי לא. אולם מאחר ומרן בשלחן ערוך כתב דין זה בלי שום טעם, וכבר כתבנו שיש בזה כמה טעמים, ולדברי הזוהר הקדוש דמי זה לברכה לבטלה, לכן בודאי שלכתחלה יש לחוש לזה לשייר איזה פירורין בכל דכותא".

ו. להסיר כלום מעל השולחן.

1. שאין להסיר כלום מעל השולחן עד לאחר ברכת המזון, ואפילו עצמות וקליפין.
א) עי' חסד לאלפים (ס"ק א') – "ויש מהקובלים שכתבו שאין להסיר כלום מעל השולחן, אפילו העצמות והקליפין, עד לאחר ברכת המזון, שניצוצות הקדושה הדבוקים בעצמות וקליפין הם יוצאים על ידי ברכת המזון. ואזהרה שמענו, שלא להוציא מן השולחן שום דבר להאכיל לבהמה חיה ועוף טמאים, קודם ברכת המזון, הם ושלום (ועיין להרב זכור לאברהם חלק ג' דף מ"ח עמוד ג'). והעולם אין נוהרין בזה, ואדרבא מנקים השולחן קודם אכילת פירות. והיודע דברים הנוגעים לתיקון הניצוצות והנשמות המגולגלות, יחוס מאוד כי היכי דליחוסו עליה".

ב) בן איש חי (שנה א' פר' שלח אות ב') – "אותם שיורי מאכל הנשארים בעצמות ובקליפין של הפירות, אם יש בהם נצוצי קדושה יתבררו ע"י ברכה אחרונה שאומר האדם על שלחנו אף על פי שסופם לזרקם לאשפה, לפיכך יזהר האדם שלא יסיר מעל השולחן עצמות וקליפין אלא עד לאחר בהמ"ז כמ"ש המקובלים וכ"כ בחס"ל סי' ק"ף אות א', ולכך אזהרה שמענו שלא יוציא מעל השולחן דבר להאכיל לבהמה וחיה ועוף הטמאים קודם בהמ"ז וכנז' שם. ואותם בני אדם שדרכן לאכול תבשילין של בשר מעשה קדרה תחלה ואחר אכילתם יביאו פירות על השולחן ואלו קשה להם להניח כלים של הפירות בהיות השולחן מפוזר עליו עצמות של בשר וכיוצא, הנה יש לד"ז תקנה שיפרשו על השולחן מפה אחרת כדי שיתכסו העצמות ולכלוכי התבשילין, ויסדרו על מפה הנקיה כלים של פירות שיביאו, ונמצא אח"כ מברכים בהמ"ז בהיות העצמות והקליפין עודם על השולחן ובזה יושלם בירורם".

ג) עי' כה"ח (ס"ק ג') – "ויש מהמקובלים שכתבו שאין להסיר כלים מעל השולחן אפילו העצמות והקליפין עד לאחר בהמ"ז שניצוצות הקדושה הדביקים בעצמות וקליפין הם יוצאין ע"י בהמ"ז. חס"ל אות א' בן א"ח פ' שלח לך אות ב".
2. מראי מקומות.

א) הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ו) – "שאלה: האם יש לחוש למש"כ כף החיים סי' ק"פ סק"ג בשם המקובלים שאין להסיר כלום מעל השולחן עד לאחר ברכהמ"ז ואפילו עצמות וקליפין, שניצוצות הקדושה דבוקים בהם ויוצאים ע"י ברהמ"ז. תשובה: לא שמענו".

ז. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' ל"ז).

1. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"ט טור ב') – "שאלה: קיי"ל שצריך לשייר פת על השולחן בשעת ברהמ"ז, ונסתפקו האם אותו פת צריך להיות ראוי לאכילה או לא. ונפ"מ כשהפריש חלה או תרו"מ מהפת וחתיכה זו מונחת על השולחן והיא חלה טמאה, או תרומה טמאה ואין ראוי לאכילה האם נחשב שיור או לא. תשובה: הראוי לאכילה, (תשובה בכת"י)".

ב. צריך לשייר פת על השולחן - סעיף ב'.

א. סנהדרין (דף צב.) – "ואמר רבי אלעזר: כל שאינו משייר פת על שלחנו אינו רואה סימן ברכה לעולם, שנאמר אין שריד לאכלו על כן לא יחיל טובו".

1. ראשונים – רא"ש (סנהדרין פרק י"א סי' ג'), ר' בחיי (שלחן של ארבעה שער א'), אורחות חיים (ח"א הל' סעודה אות ל"ב), אבודרהם (הל' ברכת הלחם).

ב. הטעמים: לבוש (סעי' ב'), קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' ג'), מ"ב (ס"ק ב') - לשייר פת על שלחנו.

1. "דצריך לשייר כדי שיהא מזומן לעני שיבוא וכעין שאמרו חז"ל המאריך בשלחנו מאריכין לו ימיו דלמא אתא עניא ויהיב לו".

א) שעה"צ (ס"ק ג') – "רש"י ולבוש, ולפי זה טוב לכתחלה שהפתיתין לא יהיו קטנים מאד, כדי שיהא בהם כדי נתינה".

2. "וגם כדי שיודה להשי"ת על חסדו שהשפיע לנו מטובו ששבוענו והותרנו כדכתיב אכול והותר".

ג. מקום שאין מצוי עני ליתן לו את שיירי הפת.

1. אין צריך להשאיר על השולחן חתיכת פת, אבל יש להניח פירורים.

א) עי' אג' נדברו (ח"א סי' מ"ו) – "במקום שאינו מצוי עני ליתן לו אינו צריך להשאיר הרבה כדי נתינה ממילא נפתר שאלתו בנוגע לזהירות בכל תשחית".

(ב) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ק"מ אות ה') – "ודי להשאיר פתיית לחם קטנים, ואין צריך שיעור חשוב של פת (כיון שבימינו אין רגילים ליתן שיעור הלחם לעניים, לכן שיעור כל שהוא מספיק, והשה"צ ס"ק ג שכתב שצריכים שיעור נתינה מדובר כשמצויים עניים)".

הגריש"א זצ"ל (עץ השדה סי' י"ט הע' י' [דפוח"ח, פרק ל"ה הע' ל"ה]) – "דמ"מ פירורין דקים מאד אין להם חשיבות ואי"ז נחשב שיעור, דהרי הם כאבק, אלא צריך לשייר פתיית שיש בהם ממשות יותר".

(ג) הגרש"פ זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ב') – "אינו שייך אצלנו שאין מחלקין מזון אלא כסף".

(ד) ילקוט יוסף (הע' א') – "הנה לפי המבואר בשער הציון (סק"ג) צריך לשייר פת כשיעור נתינה לעני, ולפי זה בזמנינו לא שייך טעם זה, ודי באיזה פירורין שבדאי נשאר".

(ה) עץ השדה (סי' י"ט סעי' ד' [דפוח"ח, פרק ל"ה סעי' ז']) – "ברם אם הוא אוכל במקום שאם ישאיר פת לא יהיה לו מה לעשות בה ועי"כ ייגרם לו שיצטרך לזרוק הפת, ישאיר ממנה רק מעט פירורים, שבמקום שאין מצוי עני ליתן לו אין צריך להשאיר הרבה".
(ו) הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי).

2. שיעור כזית.

(א) פסקי בושם (פרק ט' סעי' כ"ה) – "אמר, דמה דאיתא בשו"ע (סימן ק"פ סעיף א' ב') שיש לשייר פת על שולחנו בעת ברכת המזון, היינו פת בשיעור כזית".

פסקי בושם (פרק ט' סעי' כ"ו) – "והיה מורה, שיש לעשות כן אף שמחמת כן ילך אחר כך כזית הפת לאיבוד".

ד. אם דין שיור הפת על שלחנו נאמר דוקא לברכת המזון, או בכל זמן ועת.

1. דוקא לברכת המזון.

(א) ח"א (כלל מ"ו סעי' ד') – "אין להסיר המפה והלחם עד אחר ברכת המזון. וצריך שיהיה פת מונח על השלחן בשעת ברכת המזון".

(ב) קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' ג') – "אין להסיר המפה והלחם עד לאחר ברכת-המזון, שיהא פת מונח על השלחן בשעת ברכת-המזון".

(ג) הגר"ש דבליצקי (לקט שדה סי' ג') – "שאלתי להגה"צ מהר"ש זלה"ה אם האוכל מיני מזונות יש לו להקפיד להשאיר מינייהו כדחזינן גבי לחם דיש להותיר מיניה על שלחנו בעת בהמ"ז ע"מ שתחול הברכה עלה, ואמר לי דלא, ושאלתי לטעמא דמילתא ואמר לי דלא נהגו. אמנם נסתפקתי בגוונא דאוכל מיני מזונות בשיעור קביע"ס אם יש לו להותיר מיני המזונות בעת ברכה אחרונה ע"מ שתחול הברכה אהא, ושאלתי זה להגה"צ מהר"ש זלה"ה והשיבני דכן, ודוק בזה".

(ד) שונה הלכות (דין ב') – "צריך לשייר פת על שלחנו בשעת בהמ"ז שהוא סימן ברכה וגם שיהא מזומן לעני".

(ה) בית הוראה (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"א טור ג') – "שאלה: שו"ע סי' ק"פ סעי' ב' כל מי שאינו משייר פת על שולחנו אינו רואה סימן ברכה, וכתב המשנ"ב הטעם כדי שיהא מזומן לעני שיבוא, וגם כדי שיודה לה' על חסדו שהשפיע עלינו ששבחנו והותרנו כדכתיב אכול והותר. והנה לטעם ראשון לכאורה אין לזה שייכות דוקא לשעת ברהמ"ז אלא שיהא מזומן לעני וא"כ לכאורה נצטרך להשאיר פת על השולחן אף שלא בשעת ברהמ"ז ולא ראינו נוהגים כן, יורונו המורים ושכמ"ה. תשובה: י"ל שאף לטעם הראשון שיהא מוכן לעני, זה שייך יותר שעדיין הוא על שולחנו שיוכל לתת לו לאכול על שולחנו, עוד י"ל שע"י שמראה בשעת ברהמ"ז שמוכן לתת לעני ודואג לעניים, ומבקש שפע ופרנסה בברהמ"ז כדי שיוכל לתת גם לעניים, זה מעורר עליו זכות גדולה לקבל שפע גדול של פרנסה, עוד אפשר לומר דהנה בערוה"ש (ס"ק ב' ג') הביא עוד הרבה טעמים למה צריך לשייר פת בשעת ברהמ"ז, וכל הטעמים שכתב שייכים רק בשעת ברהמ"ז עיי"ש. א"כ י"ל שרק בשעת ברהמ"ז שיש טעמים רבים לשיור הפת נהגו לשייר פת, אבל בשביל טעם א' רחוק שאולי יבוא עני, לא נהגו לשייר".

(ו) הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי).

ה. אכל סעודה בלי שלחן, האם עדיין יש לו לשייר פת.

1. הגר"ח זצ"ל (פשוטו כמשמעו, סנהדרין אות ג') – "שאלה: איתא בסנהדרין (צב). ובשו"ע (או"ח ק"פ ב') כל מי שאינו משייר פת על שלחנו אינו רואה סימן ברכה לעולם. מהו במי שאכל סעודה בלי שלחן האם עדיין יש לו לשייר פת או א"צ. תשובה: אולי".

2. ילקוט יוסף (הע' א') – "ועוד י"ל דד"ו שייך רק כשאוכל על שלחנו, אבל אם אוכל כדרך עראי לא. אולם מאחר ומרן בשלחן ערוך כתב דין זה בלי שום טעם, וכבר כתבנו שיש בזה כמה טעמים, ולדברי הזהור הקדוש דמי זה לברכה לבטלה, לכן בודאי שלכתחלה יש לחוש לזה לשייר איזה פירורין בכל דכותא".

3. שערי הברכה (פרק ו' הע' ס"ח) – "וי"ל"ע במנהג העולם, שיש הנוטלים צידה לדרך וכדומה, ואינם מותרים מעט בברכת המזון".

ו. האם צריך לשייר פת על שולחנו אף כשיבא הפת לידי הפסד.

1. בית הוראה (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"א טור ג') – "שאלה: בדין לשייר פת על שולחנו, הנה מצוי הרבה דאם משייר מן הפת על השולחן נמצא הולך לאיבוד ואיכא משום בל תשחית ויל"ע האם גם בכהאי גוונא נאמר הדין לשייר. תשובה: נר' שכיון שיש טעמים רבים לשיור הפת בשעת ברהמ"ז, וזה יכול להביא לאדם ברכה גדולה כנ"ל, צריך לשייר, בפרט שבקל אפשר לשמור שלא יהיה בזה בל תשחית וישתמש בלחם ששייר, ואם בכל זאת זה הלך לאיבוד, אין בזה בל תשחית, כיון שעשה את זה לצורך, ולא היה חייב להיות שזה ילך לאיבוד".

ז. משבח הקהלות שמחזיקין לומדים בחורים על שלחנם כל השנה כאחד מבניהם.

1. של"ה הקדוש (שער האותיות, עמק ברכה סעי' ו') – "דאם אין לו עני ליתן לו בשעת אכילה לכפר עליו כנוכר, אז ידבר דברי תורה

בשעת אכילה, כי התורה מכפרת יותר מן הקרבנות ... ושבה אני הקהלות י"ץ אשר במדינות האלו המחזיקים ידי הלומדים י"ץ, ויקחו להם מכל אשר בחרו להיותם מאוכלי שלחנם, שבת וחול כל השנה כולה לא יסורו מהם, כי טוב להם עמהם, עמם במאכל עמם במשתה כאחד מבניהם של בעל הבית, כעל גמולות כעל ישלם ה' פעלם ותהי משכורתם שלימה מעם ה' אלהי ישראל. ובזה יצאו הבעלי הבתים ידי חובתם על שלחנם מהשני דברים **הנזכרים**, דהיינו חלק עניים ודברי תורה על שלחנו, כי בו בחר, חזא דאית ביה תרתי, כי סתם בחור יחיד ועני הוא, וגם יוכל הבעל הבית לדבר עמו דברי תורה מידי אכלו ומדי שתותו, כי הבחור שונה הלכה בכל יום".

2. **א"ר** (ס"ק א') – "מזומנין לעני וכו'. ומזה הטעם אמרו חז"ל המאריך בשלחנו מאריך ימיו **דילמא אתא עניא** ויהיב ליה, והטעם דהמאכיל לעני על שולחנו או שולח מנות לאין נכון לו הוי כמקריב קרבן במזבח ואי ליכא עני יתן מחיר כסף שיווי המאכל, **גם ידבר בדברי תורה** כי התורה מכפרת יותר מקרבנות. וכתב של"ה ... ושבה אני את הקהילות המחזיקים לומדים בחורים על שולחנם כל השנה כאחד מבניהם של בעל הבית, **ובזה יצאו הבעל הבית משני דברים** דהיינו חלק עניים ודברי תורה כי סתם בחור עני ומדבר דברי תורה ובודאי מה שנאכל על השולחן בזה ערבית ושחרית נחשב כשני תמידין ...".

3. **פמ"ג** (א"א ס"ק א') – "ועיין אליה רבה אות א' באשכנז שמחזיקים בחורים על שלחנם טוב ויפה הוא, כי מחזיק ידי עניים וגם אומר תורה בשולחן. ובעוונותינו הרבים פסקו ישיבות במדינות פולין, וגם באשכנז נתמעטו, ה' ירחם ובמהרה בימינו יושע יהודה וירושלים אמן".

4. **מ"ב** (ס"ק ג') – "וכתב של"ה דראוי ונכון שיתן להעני הטוב שבשלחן ובפרט אם הוא עני חשוב שמזה יראה לו שמקבלו בסבר פנים יפות. **ומשבה אני את הקהלות שמחזיקין לומדים בחורים על שלחנם כל השנה כאחד מבניהם** ובזה יוצא הבעה"ב בשני דברים מצות חלק עניים וגם מצות דברי תורה על השלחן דסתם בחור כזה עני הוא וגם ידבר בדברי תורה על השלחן ובודאי מה שנאכל על השלחן ושחרית וערבית נחשב כשני תמידין וכו' עכ"ל והובא בא"ר".

(א) לענין המצות הכנסת אורחים - עי' או"ח סי' של"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ח. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' ל"ז סעי' ב' - סעי' ד'), הגר"י הלל שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ב').

ט. **להביא פת לברהמ"ז**.

1. יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק ט' סי' ו') – "שאלה: האם בזמן ברכת המזון מותר להביא לחם שלם או להשאיר לחם שלם על השולחן. תשובה: להביא אסור, אך להשאיר אפשר, שהיום אין ע"ז כזו בעולם".

2. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות ג') – "הא דאין להביא לברהמ"ז פת שלם כשיש כבר פרוסה על השולחן משום דרכי האמורי, האם זה גם כשהיה כבר פת שלם מכוסה בתוך שקית שאין לפתוח ולגלות השלימה. תשובה: מסתבר שזה לא נכלל".

ג] אסור להביא פת שלימה על השלחן אחר שאכל.

סנהדרין (דף צב.) – "והאמר רבי אלעזר: כל המשייר פתיתים על שלחנו כאילו עובד עבודה זרה, שנאמר הערכים לגד שלחן והממלאים למני ממסך. לא קשיא, הא דאיכא שלימה בהדיה, הא דליכא שלימה בהדיה".

א. פוסקים.

1. מחמיר – מחבר (יו"ד סי' קע"ח סעי' ג', או"ח סי' ק"פ סעי' ב'), לבוש (יו"ד סי' קע"ח סעי' ג', או"ח סי' ק"פ סעי' ב'), שאר פוסקים.

ב. אם לא נשארו אפילו פתיתין, האם מותר להביא שלימה.

1. מחמיר.

(א) בן איש חי (שנה א' פר' בשלח אות ג') – "ואם אכלו כל הפת קודם בהמ"ז ולא הרגישו אלא עד שעת בהמ"ז לא יביאו פת שלימה ויניחו על השלחן אלא יביאו פרוסה".

(1) הגר"י הלל שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ב' סוף טור ב') – " והנה חידוש גדול ראיתי בספר בניהו בסנהדרין (שם) שכתב מרן הרי"ח טוב ז"ל להדיא במשמעות דברי הגמרא דאם לא שייר אפילו פתיתין שרי להביא שלימה. וז"ל שם: מיהו בהיכא שהביא פת שלימה בשעת ברכת המזון, אינו אסור אלא רק אם יש פתיתים, דהיינו חתיכות לחם על השולחן, ועם כל זה הוסיף להביא פת שלימה. יען כי כיון דאיכא פתיתים, ואין השולחן ריקן, ואין זה מברך על שולחן ריקן, למה הביא פת שלימה, על כן דומה כעובד ע"ז, שדרכם להביא פת שלימה. אבל אם לא יש פתיתים כלל, והשולחן ריקן, אם הביא פת שלימה לית לן בה, דניכר שהביא הפת בשביל שלא לברך על שולחן ריקן, עכ"ל. ודבריו סותרים למה שכתב בספרו בן איש חי הנ"ל. ונראה דאף דפירש כן בפשט הגמרא, מ"מ לענין פסק הלכה חשש לדעת הפוסקים שהחמירו בזה".

(ב) כה"ח (סי' ק"פ ס"ק ז') – "והגם הגר"א ... מ"מ כיון דמסתמיות הזוה"ק והש"ע משמע דאין להביא. וכ"נ דעת האחרונים יש להחמיר".

(ג) קצות השלחן (סי' ל"ט סעי' י"ז) – "ואם לא נשאר לו לחם על השלחן לא יביא פת שלימה ויתננה על השלחן".

(ד) הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי).

2. מיקל: מותר להביא שלימה.

(א) רדב"ז (סי' אלף רע"ב, ח"ד סי' ר"א) – "ותו דלא אמרינן משום העורכים לגד שלחן אלא היכא דאיתיה שלימה בהדי פתיתין אבל שלימה לחודה ליכא למיחש למידי והכי ריהטא סוגיין דאמרינן ל"ק הא דאיכא שלימה בהדיה ופרש"י ז"ל הא דאסור דאיכא שלימה בהדיה שמביא שלימה לאחר שאכל ונותן על השלחן עם הפתיתין ששייר דמחזי דלשם ע"ז עביד הכי. והא דליכא שלימה בהדיהו דמזומנין לעני ע"כ. וטעמא דמלתא כיון דאיכא פתיתין מזומנין לעני וזה מביא שלימה על השלחן מחזי כעורך לגד. אבל

- היכא דליכא פתיתין ומביא שלימה לא לערוך לגד הוא מביא אלא כדי שיהיה מזומן לעני הואיל וליכא פתיתין הילכך מכל הלין טעמי נראה לי שאין צריך כלל לבצוע הככר שמביאין על השלחן בשעת ברכת מזון ואי איישר חילי אבטליניה להאי מנהגא".
- (ב) כנה"ג (או"ח סי' ק"פ הג' ב"י) – "הרדב"ז".
- (ג) גרא (או"ח סי' ר"פ על סעי' ב') – "אבל לא יביא כו'. ר"ל אם יש פתיתין על השולחן אבל אם אין פתיתין על השולחן מותר להביא אפי' שלימה".
- (ד) מ"ב (סי' ק"פ ס"ק ד') – "אבל אם אין פתיתין על השלחן מותר להביא אפילו שלמה ובשם הזוהר כתבו שטוב לעשות כן לכתחלה".
- (ה) כרם שלמה (סי' קע"ח ס"ק ט"ז).
- (ו) שמירת הגוף והנפש (סי' ל"ז סעי' ג') – "מותר להביא אפילו שלמה".
- (ז) פסקי תשובות (סי' ק"פ אות ג').
- (ח) הגר"י הלל שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' ב') – "ונראה להכריע בזה בס"ד. דהוא בהקדים סיכום הנאמר דפשט הגמרא מורה דשרי להביא פת שלימה אם אין פתיתין על השולחן, וכמו שמתבאר מפירוש רש"י וכנ"ל, וכמו שכתב הבניהו בפשט הגמרא. וכן נמי דעת מרן בשו"ע יו"ד הנ"ל, וכן ס"ל להגר"א וכנ"ל, וגם לשון הזוהר יתפרש בטוב כן דשרי להביא בשעת ברכת המזון פת שלימה על השלחן. וכן פירש בפשטות את לשון הזוהר הגאון רבי מסעוד אלפסי בספרו משחא דרבנותא (או"ח סימן ק"ף ס"ג). ועוד, דהלא עיקר החשש הוא משום העורכים שולחן לגד, וכבר כתב בבאר שבע ליישב קושיית מרן ז"ל הב"י (יו"ד סי' קפ"ח) שהקשה למה לא הביאו הפוסקים דין זה דאיסור עריכת שולחן לגד, ותירץ דלא שייכא בזמן הזה שכבר נתבטלה עבודתה בהכי. והביאו השכנה"ג (הגב"י אות ח'). ויש לסמוך קצת על זה להקל. לזה נראה דכדי להרויח דעת הזוהר דלכתחילה צריך שתהא פת שלימה בעת הברכה, ורק אם אין לו פת שלימה, יכול לסמוך על פתיתין, לכן אם עכשיו בגמר אכילתו לא שייר אפילו פתיתין, ואפשר לו להביא ממקום אחר או פתיתין או שלימה, עדיף שיביא שלימה. וכן פסק המ"ב (שם ס"ק ד'). המורם מכל האמור: דלכתחילה נכון להכין פת שלימה נוספת מתחילת סעודתו, כדי לשיירה לאחר הסעודה ולברך עליה ברכת המזון. ואם שכח להכין פת שלימה בתחילת הסעודה, ונזכר רק אחר שגמר לאכול, יסלק הפתיתין שנשארו על השולחן, ואחר כך יביא השלימה לברך עליה. ואם אין לו אלא פתיתין שנשארו, ישאירם על השולחן ויברך עליהם ועליו תבא ברכת טוב. כל זה כתבתי כחותה על הגחלים בנחיצות רבה כדי להשיב לשואלי דבר ה' זו הלכה, אבל עדיין צריך לי עיון ויישוב, ועוד חזון למועד, להבין ולהורות כאמיתה של הלכה".
- (ט) שערי הברכה (פרק ו' סעי' ל"ז) – "אפשר להניח עליו ככר שלם".

ג. אם כבר על השלחן, האם חייב להסירו.

1. מיקל: אין להסירו – ט"ז (או"ח סי' ק"פ ס"ק א'), ש"ך (יו"ד סי' קע"ח ס"ק ה'), מג"א (סי' ק"פ ס"ק ב'), בית לחם יהודה (יו"ד סי' קע"ח ס"ק ד'), שלחן גבוה (יו"ד סי' קע"ח ס"ק י"ב), גרא (סי' ק"פ סעי' ג'), זבחי צדק (יו"ד סי' קע"ח ס"ק ח'), ערה"ש (או"ח סי' ק"פ סעי' ב'), בן איש חי (שנה א' פר' בשלח אות ג'), כה"ח (סי' ק"פ ס"ק ו').
2. מחמיר – לבוש (או"ח סי' ר"פ סעי' ב').
3. מראי מקומות – כנה"ג (או"ח סי' ק"פ הג' ב"י), א"ר (סי' ק"פ ס"ק ב'), א"ז (סי' ק"פ א'), פמ"ג (או"ח סי' ק"פ מש"ז ס"ק א', א"א ס"ק ב'), מ"ב (סי' ק"פ ס"ק ה'), כרם שלמה (סי' קע"ח ס"ק ט"ז אות ג').

ד. ליל שבת: לערוך השולחן בליל שבת בפת שלם ומניחין אותו שם כל הלילה.

1. מחמיר: אין לחלק.
 - (א) לבוש (יו"ד סי' קע"ח סעי' ג') – "ונראה לי דהוא הדין שיש למחות ביד הנוהגין כן לערוך השולחן בליל שבת בפת שלם ומניחין אותו שם כל הלילה, ושמעתי מקצת מהם שאומרים שעושין כן זכר למן שהיה מונח בקופסא כל הלילה, ולכך מכסין ג"כ אותו הלחם במפה כל הלילה, אבל גם זה נראה לי טעות, שהרי המן לא היה מונח כן כל הלילה אלא בבוקר נפל המן, דכתיב [שמות טו, יג] ובבקר היתה שכבת הטל וגו', לכך נראה לי שיש למחות דודאי לא נתפשט זה המנהג אלא מחק עבודה זרה, שנאמר עליה העורכים לגד שולחן וגו', נ"ל".
 - (ב) מג"א (ריש סי' רס"ב) – "האר"י הקפיד מאד ... ובליל שבת הניח על השלחן הכוס של ב"ה עם מעט יין וקצת פתיתין אבל לא לחם שלם ועבי"ד ססי' קע"ח ועסי' ק"פ".
 - (ג) א"ר (סי' רס"ב ס"ק א') – "האר"י [ע"י שו"ע האר"י קבלת שבת ס"ב] הקפיד מאוד ... ובליל שבת הניח על השלחן הכוס של ברכת המזון עם מעט יין וקצת פתיתין, אבל לא לחם שלם, ועיין ביורה דעה סו"ס קע"ח, (ועיין [לעיל] סימן ק"פ מג"א בריש הסימן)".
 - (ד) יד אהרן (או"ח סוף סי' ק"פ) – "הלבוש ... ועיין שם ב"ד מ"ש הט"ז ז"ל לקיים המנהג ולע"ד דבריו תמוהים ויש לישבם בדוחק".
 - (ה) ערה"ש (סי' רס"ב סעי' ב') – "והאר"י"ל הקפיד לאכול ... ובליל שבת הניח על השלחן עד למחרתו הכוס של ברהמ"ז עם מעט יין וגם פתיתים על השלחן אבל לא לחם שלם כמ"ש ב"ד סי' קע"ח ט".
2. מיקל: כבוד שבת.
 - (א) ט"ז (יו"ד סי' קע"ח ס"ק ז', או"ח סי' ק"פ ס"ק א') – "בלבוש כ' שמתעם זה יש לאסור אותו המנהג שנוהגים מקצת לערוך השלחן בלילי שבת בפת שלם כל הלילה שנפשט מחוק העורכים לגד שלחן ולא נהירא לע"ד דדוקא בלילה שקודם המילה שעושים כן למזל התינוק יש בו שייכות העורכים לגד כי גד הוא לשון מזל מה שאין כן בלילי שבת שמניחים הפת לחם משנה

- הוא בשביל כבוד השבת שכבודו בלחם משנה ואין בזה משום מזל ואין בזה איסור כלל דהא גם קודם השבת מיד שמוציאין אותו מהתנור מניחים אותו על השלחן משום כבוד השבת".
- (ב) פמ"ג (או"ח סי' ק"פ מש"ז ס"ק א') – "ולכבוד שבת שרי".
- (ג) בית לחם יהודה (יו"ד סי' קע"ח ס"ק ה') – "ט"ז".
- (ד) שלחן גבוה (יו"ד סי' קע"ח ס"ק י"ג) – "ט"ז".
- (ה) הלכה ברורה (ס"ק א') – "ולא כלבוש".
- (ו) זבחי צדק (יו"ד סי' קע"ח ס"ק י') – "ודלא כמי שאוסר, טו"ז (סק"ז)".
- (ז) מגן גבורים (סי' ק"פ שלטי גבורים ס"ק א') – "הט"ז".
3. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' ל"ז סעי' ד', הע' ה'), חוקת עולם (פרק ו' סעי' ק"ד).
- (א) באה"ט (סי' רס"ב ס"ק א') – "האר"י ז"ל הקפיד מאוד ... ובליל שבת הניח על השלחן הכוס של בה"מ עם מעט יין וקצת פתיתין אבל לא לחם שלם ועיין סימן ק"פ".
- באה"ט (יו"ד סי' קע"ח ס"ק ה') – "וכתב הט"ז שבלבוש כתוב שמתעם זה יש לאסור אותו המנהג שנוהגים מקצת לערוך השלחן בלילי שבת בפת שלם כל הלילה שנתפשט מחוק העורכים לגד שלחן ול"נ לע"ד דדוקא בלילה שקודם המילה שעושים כן למזל התינוק יש בו שייכות העורכים לגד כי גד הוא לשון מזל משא"כ בלילי שבת שמניחים הפת לחם משנה הוא בשביל כבוד השבת שכבודו בלחם משנה ואין בזה משום מזל ואין בזה איסור כלל דהא גם קודם השבת מיד שמוציאין אותו מהתנור מניחין אותו על השלחן משום כבוד השבת עכ"ל".
- (ב) מ"ב (סי' ק"פ ס"ק ה') – "ויש מקילין בדבר שא"צ להסירן מעל השלחן ובפרט בשבת בודאי לא יסירן עד לאחר בהמ"ז בין הפתיתין ובין השלמה שהכל יודעין שבשביל כבוד שבת הוא מונח".
- (ג) שערי הברכה (פרק ו' הע' ע') – "ויל"ע מהו הכבוד שבת שיש בזה".

ד] יכבד הבית - סעיף ג'.

ברכות (דף נב:) – "תנו רבנן, בית שמאי אומרים: מכבדין את הבית ואחר כך נוטלין לידים, שאם אתה אומר נוטלין לידים תחלה, נמצא אתה מפסיד את האוכלין ...".

א. אם הדין יכבד הבית הולך על כל מאכלים, או רק על פת.

1. ה"ה שאר דברים.

(א) לשון הגמרא (עי' לעיל).

(ב) דברות משה (ב"מ פרק ב' הע' ט"ו) – "שהשמיט הרמב"ם והש"ע הדין דאין מעבירין על האוכלין ורק המג"א בסימן קע"א סק"א הזכיר זה. ונראה לע"ד דמצד הסוגיא דכאן הא משמע מתוס' שאפשר לפרש גם שרק אין דורסין עליהם, ודין זה הא מפורש ברמב"ם פ"ז מברכות ה"א שכתב גמרו מלאכול מכבדין את המקום שאכלו בו ואח"כ נוטלין את ידיהן שמא ישירו שם פירורין שיש בהן כזית שאסור להלך בהן ולרחוץ עליהן, ואף שבש"ע סימן ק"פ לא כתב שאסור להלך בהן אלא כתב שאסור לאבדן ביד והוא משום דא"צ להדין דמכבדין תחלה גם מה שאסור להלך בהן שאינו אבוד גמור אלא סגי במה שאסור לאבדן ביד לגמרי דכשלא יכבדו תחלה הרי ירחוץ עליהם מים האחרונים שנפסדין לגמרי בשביל זה משום הרוח רעה ששורה עליהם שאיתא בחולין דף ק"ה, מ"מ כיון שנקט הש"ע בסימן קע"א שאין זורקין הפת משום בזיון אוכלים ידעינן ממילא שכ"ש שאין לדרוס עליהם שהוא יותר בזיון מזריקה וגם הוא נמאס שלכן יש לאסור גם שאר אוכלין ... אבל לדרוס על האוכלין אסור מדינא וכמפורש ברמב"ם וכן ודאי סובר גם הש"ע. ומלשון הש"ע בסימן ק"פ סעיף ג' בפירורין שיש בהם כזית שאסור נאבדן ביד הוא כמפורש שא"צ להגביה אוכלין המונחים על הארץ דהא אינו עושה באבדתן כלום ואף גורם לא הוה, ותמוה על המג"א סימן קע"א שסתם שאסור לילך ולהניחם אלא צריך להגביהם ולא הזכיר שהש"ע אינו סובר כן וצ"ע".

2. מפירורי הפת.

(א) מ"ב (ס"ק ט') – "אף עכשיו הדין הוא שצריך לנקות השלחן עצמו מפירורי הפת שלא ימאסו מנצוצי מי הנטילה וכן"ל מרש"י".

(ב) שו"ת הלכות (דין ד') – "כשנוטל מים אחרונים בכלי על השלחן צריך לנקות השלחן מפירורי הפת ...".

ה] המאבד פרורין שאין בהם כזית: קשה לעניות - סעיף ד'.

א. מקור.

1. פסחים (דף קיא:) – "נשורא בביתא, קשי לעניותא ... איסרא דמזוני נקיד שמיא, איסרא דעניותא נבל שמיא".
2. חולין (דף קה:) – "ואמר אביי: מריש הוה אמינא, האי דכנשי נשוראה משום מנקירותא. אמר לי מר: משום דקשי לעניותא. ההוא גברא, דהוה מהדר עליה שרא דעניותא ולא הוה יכיל ליה דקא זהיר אנשורא טובא, יומא חד כרך ליפתא איבלי, אמר: השתא ודאי נפל בידאי, בתר דאכיל אייתי מרא עקרינהו ליבלי שדינהו לנהרא, שמעיה דקאמר: ווי דאפקיה ההוא גברא מביתיה".
3. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' ל' הע' א').

ב. הו"ד בפוסקים.

1. מחבר (או"ח סי' ק"פ סעי' ד') – "אף על פי שמותר לאבד פרורין שאין בהם כזית, מכל מקום קשה לעניות".
2. לבוש (או"ח סי' ק"פ סעי' ד') – "טוב לקבץ הפירורין וליזהר להצניען במקום שלא ידרסו עליהם אפילו אין בהם כזית, שכל המאבד פירורין אפילו אין בהם כזית קשה לעניות".
3. של"ה (שער האותיות אות הקו"ף קדושת האכילה (א) אות קמ"ז) – "עוד אמר, הא דכנשי נשוראה לאו משום מנקירותא היא

- לבד, אלא משום דקשה לעניות".
4. גר"ן (או"ח סי' ק"פ סעי' ה', שמירת גוף ונפש סעי' ט') – "פירורי פת בבית קשה לעניות (אם הם במקום דריסת הרגלים)".
5. ת"א (כלל מ"ה סעי' ה') – "יזהר מאד בפירורין שלא יזרקם, דקשה לעניות, ובזהר מחמיר מאד, אלא יכנסם ויתן לעופות (סימן ק"פ)".
- א) לענין הזוהר – שמירת הגוף והנפש (סי' ל' הע' א'), ברכת השם (סי' ג' ס"ק קכ"ד).
6. שלחן שלמה (סי' ק"פ סעי' א') – "ולא יאבד פירורין אף פחות מכזית דקשה לעניות".
7. קיצור שו"ע (סי' מ"ב סעי' י"א) – "יזהר מאד בפירורין שלא יזרקם, דקשה לעניות, אלא יקבצם ויתנם לעופות".
8. ערה"ש (או"ח סי' ק"פ סעי' ד') – לשונו מובא לקמן.
9. בן איש חי (שנה א' פר' שלח אות ה') – "אסור לאבד פירורין שיש בהם כזית, לכך יזהר שלא יפלו טיפות מים מן נט"י על פירורין שבשולחן כי ימאסו בכך, ואפילו אין בהם כזית אסור לאבדם ולהמאסם דקשה לעניות ב"מ אפילו בדבר מועט, ואזהרה זו צריכה יותר לנשים שהם מצויים בבית ועיניהם תהיינה משוטטות תמיד בקרקע הבית בעבור זאת, ואשת חיל תכבד בידיה תמיד מקום האכילה אחר האכילה ותזרוק לתנור ואל תסמוך על המשרת, ואז עליה נאמר בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר, ולז"א אין הברכה מצויה בביתו של אדם אלא בעבור אשתו, יען כי תשגיח שלא לאבד פירורין קטנים, ואז בעלה שלל לא יחסר כי לא יחסר לחמו, ויזהרו לנפץ המפה של השלחן בתנור, ובליל שבת ינפצו אותה במקום מיוחד לזה, ואחר שבת יכבדו מקום אשר נפצו בו ויזרקו לתנור. וכן תזהר האשה לכבד מקום שמצניעין בו הלחם ולכבדו ולזרוק לתנור, כי מוכרח שיהיה שם פירורין בעת הכנסה והוצאה, וכן יזהרו מוכרי הלחם בשוק לכבד סביבות הקופה שמוכרין בה הלחם, כי יפלו פירורין הרבה כשמוציאין הלחם ממנה לשקול ללוקחים ויזרקו העפר עם הפירורין שבו לתנור, ואזהרה זו צריכה יותר פה עירנו שהלחם הוא קל ואינו עב כ"כ יען דאינו מעשה פוריין (בערבי צמון) וע"כ יפול ממנו פירורין הרבה יותר מלחם מאפה הפוריין, לכך צריך להזהיר המון העם בזה ובפרט ברקיקין דא"א שלא יפול מהם פירורין".
10. כה"ח (או"ח סי' ק"ע ס"ק פ"ב).
11. קצות השלחן (סי' ל"ט סעי' י"ג).
12. ילקוט יוסף (או"ח סי' ק"פ סעי' ב', קיצור שו"ע סעי' ד') – "אף על פי שמותר לאבד פירורין שאין בהם כזית, מכל מקום הדבר קשה לעניות".
13. עץ השדה (סי' י"ט סעי' א' [דפו"ח, פרק ל"ה סעי' ב']).
14. ברכת השם (סי' ג' סעי' ל"ה).

ג. פת הבאה בכיסנין.

1. מחמיר.
- א) שמירת הגוף והנפש (מילואים סי' ל' הע' א') – "כל מה שנאמר בסימן זה שייך גם בפת הבא בכיסנין (כך הורו הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] והגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל])".
2. שאר מאכלים.
- א) עץ השדה (סי' י"ט הע' ג' [דפו"ח, פרק ל"ה הע' ט']) – "והנה רש"י בחולין שם [ד"ה דכנשי] פי' שמכבדין פירורי אוכלין מן הבית, עיי"ש, ומלשונו 'פירורי אוכלין' משמע לכאן דפירש דאזהרה זו דקשה לעניות אינה אמורה דוקא בפירורי פת אלא בכל פירורי אוכלין, ואמנם ברשב"ם בפסחים שם אי' 'פירורין של פת'. [וכן הובא דין זה בשו"ע הרב סי' קפ סעי' ה', דדריסה על פירורי לחם קשה לעניות. ויל"ע בדברי הפמ"ג שם בסי' קפ בא"א סק"ג, ודו"ק]".
- ב) עי' הדין שצריך לכבד הבית קודם מים אחרונים, או"ח סי' ק"פ סעי' ה' [ששם נראה, שהדין הולך ה"ה על שאר מאכלים], וצ"ע.
- ד. כשיש הרבה פירורין, ויצטרפו לכזית.
1. מחמיר, יש איסור.
- א) ברכי יוסף (או"ח סי' ק"פ ס"ק ג') – "יש מי שאמר שאין בכל אחד מהם כזית אלא פחות מכזית, אבל בין כולם יש יותר מכזית. ולא נהירא, אלא פירוש שאין בכלם כזית, ואז ליכא איסורא. ואח"כ מצאתי שהאלהי מהר"ר אברהם גאלנטי בפירוש הקדמת הזוהר אשר לו הכריח כן מלשון הזהר. מז"ה מהר"א אזולאי זלה"ה בהגהותיו כ"י".
- ב) שע"ת (או"ח סי' ק"פ ס"ק ג') – "ועיין בר"י בשם מז"ה שהאלקי מהר"א גלאנטי ז"ל בפירוש הקדמת הזוהר כתב להכריח דדוקא כשאין בכל הפירורין יחד כזית ליכא איסורא ע"ש".
- ג) מגן גבורים (סי' ק"פ שלטי הגבורים ס"ק ב', אלף המגן ס"ק ד').
2. מיקל, אין איסור.
- א) דעת תורה (או"ח סי' ק"פ על סעי' ד"ה ועי') – "ועי' שע"ת סק"ג מ"ש מהברכ"י ... אבל בירושלמי פ"ז דמאי ה"א מוכח דאף לכתחלה שרי לפרר לפחות מכזית ולאבדם".
- ב) בית מנוחה (דיני פירורי פת אות ד', עמ' קע"ד).
- ג) כה"ח (או"ח סי' ק"פ ס"ק י"ב) – "ברכ"י ... מיהו הבי"מ אות ד' כתב שמדברי הרא"ש ז"ל בפירושו למס' דמאי פ"ז מ"א משמע כפי' היש מי שאומר שהביא מהר"א אזולאי ושכן מוכח מדברי א"ח דל"א ע"ב אות ל"ג יעו"ש".
- ד) הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעת').
3. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' ל' סעי' ב'), עץ השדה (סי' י"ט סעי' א', הע' ב' ד"ה ובמשנה [דפו"ח פרק ל"ה סעי' א', הע' ד']).
- א) מ"ב (סי' ק"פ ס"ק י') – "ויש מחמירין כשיש הרבה פירורין ויצטרפו לכזית".

ה. הגדר.

1. רק בזוי גדול, כגון לדרוס עליהם. אבל מותר להשליכם למים, וכיוצא בזה.
 - (א) מג"א (סי' ק"פ ס"ק ג').
 - (ב) א"ר (סי' ק"פ ס"ק ה') – דוקא כשדורסין עליהם, אבל כשאין דורסין עליהם אף שמאבדין במים אין קשה לעניות כיון שאין בהן כזית (מ"מ) [מג"א ס"ק ג']".
 - (ג) גר"ז (או"ח סי' ק"פ סעי' ה', שמירת גוף ונפש סעי' ט' [לשונו מובא לעיל]) – "לא יזרקם במקום דריסת רגלי בני אדם מפני שקשה לעניות כשדורסים על פירורי לחם ולא התירו אלא לאבדם כגון להשליכם למים וכיוצא בזה".
 - (ד) באה"ט (או"ח סי' ק"פ ס"ק ג') – "היינו אם משליכין במקום שדורסין, אבל אם משליכין למים שרי. מ"א".
 - (ה) ערה"ש (או"ח סי' ק"פ סעי' ד') – "שמותר לאבד פירורים שאין בהם כזית זהו כגון להשליכן במים ובאש אבל אסור לזרוקן במקום דריסת רגלי בני אדם מפני שקשה לעניות כשדורסים על פירור לחם כדאמרין בחולין [ק"ה: ע"ש]".
 - (ו) מ"ב (סי' ק"פ ס"ק י') – "ודוקא לדרוס עליהם דהוא בזוי גדול אבל כשמשליכן למים אפילו כשנאבדין עי"ז אין חשש כיון שהוא פחות מכזית".
 - (ז) מסגרת השלחן (על שלחן שלמה סי' ק"פ ס"ק א') – "היינו אם משליכן במקום שדורסין אותן אבל אם משליכן למים שרי כשאין בהן כזית. בה"ט".
 - (ח) בית מנוחה (דיני פירורי פת אות ה', עמ' קע"ד) – "והמג"א".
 - (ט) קצות השלחן (סי' ל"ט סעי' י"ג).
 - (י) עץ השדה (סי' י"ט סעי' א', עי' הע' ד' [דפו"ח פרק ל"ה סעי' ב', עי' הע' י']).
 - (יא) ברכת השם (סי' ג' סעי' ל"ה, ס"ק קכ"ג).
2. כל בזיון, גם ליטול ידיו עליהן קשה לעניות. [חוץ מהשלכתן לנהר, שלא גרע מליתן לפני בהמה חיה ועוף].
 - (א) עי' מחבר (או"ח סי' ק"פ סעי' ד').
 - (ב) חכם צבי (תשובות הנוספות סי' ט' אות ו') – "הגהת באו"ח סי' ק"פ במ"א ס"ק ג' רצה לומר דמותר ליטול ידיו על פרוורין שאין בהם כזית וליכא בזה קפידא דקשה לעניותא והביא ראיה מההיא גברא דשדינהו לנהרא ע"ש. ולא דק דוודאי ל"ד השלכתן לנהר לנוטל ידיו עליהן שהוא בזיון גמור אבל השלכתן לנהר לא גרע מנתן לפני בהמה חיה ועוף ואדרכה עדיף מינייהו דדלמא משכח להו אינשא ואכל להו כדאמרין בפירקא דחסידא גבי ר' הונא כל מעלי יומא דשבתא הוי נפיק לשוקא וכו'".
 - (ג) פמ"ג (או"ח סי' ק"פ א"א ס"ק ג', עי' ראש יוסף ברכות דף נב: ד"ה מסייע).
 - (ד) בן איש חי (שנה א' פר' שלח אות ה') – לשונו מובא לעיל.
 - (ה) דעת תורה (או"ח סי' ק"פ על ריש סעי' ד', ארחות חיים ס"ק א') – "עמג"א ס"ק ג' ... ועי' שו"ת ח"צ הנוספות בליקוטים אות ו שהשיג ע"ז וכתב דדוקא להשליכן לנהר שרי, משא"כ ליטול ידיו עליהם".
 - (ו) כה"ח (או"ח סי' ק"פ ס"ק י"ג) – "מ"א ... מיהו עיין ח"צ והביאו א"ח אות א' ועיין א"א אות א' וע"כ יש להחמיר".
 - (ז) עי' שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה הג' לסי' זה) – "סימן ק"פ מג"א ס"ק ג' כדאיתא בחולין פכ"ה בהדיא דאם משליכן למים ליכא למיחש לעניות לולא דברי המג"א היה נראה לחלק דשם בזה שהטילן למים לא הוי איבוד ממש דעדיין ראויים אבל כאן אם יטול עליהם מים אחרונים שרוח רעה שורה עליהם בודאי שמיקרי איבוד בידים".
3. מראי מקומות – מגן גבורים (סי' ק"פ שלטי הגבורים ס"ק ב', אלף המגן ס"ק ד'), וזאת הברכה (עמ' ט"ז אות ג'), שמירת הגוף והנפש (סי' ל' סעי' ג'), ילקוט יוסף (או"ח סי' ק"פ הע' ב' ד"ה ואף).
 - (א) הגר"ח ק"צ"ל (ח"ב שאלת רב ח"א פרק י"א סעי' ג') – "שאלה: אם מותר לבזות פירורין פחות מכזית, כגון להניחן בשקית שיש בו לכלוך וצואה. תשובה: עי' חולין ק"ה ב'".
 - (ב) הגר"ח ק"צ"ל (ח"ב שאלת רב ח"א פרק י"א סעי' ג') – "שאלה: הרב שליט"א הוכיח מחולין קה ע"ב שאין לבזות פירורים פחות מכזית כגון להניחם בשקית של לכלוך וטיטולים (כך הבנתי מתשובתו). וקשה דשם משמע דרק באופן שידרכו עליהן איכא קפידא. תשובה: כל בזיון".

ו. לזורקם לפח אשפה: פירורים פחות מכזית.

1. מחמיר [ויש לעוטפם בשקית קודם שזורקם לפח].
 - (א) אבן ישראל (וזאת הברכה עמ' ט"ז אות ג') – "ואף פירורי לחם איך לנהוג בהם מנהג בזיון - שאין לדרוך עליהם ואין לזרקם לאשפה, כי קשה הדבר לעניות".
 - (ב) הגר"ח פ"ש צ"ל (חידושי בתרא סי' ק"פ על מחבר סעי' ד') – "אין לזרוק פתיתי פת לזבל, אפילו כשהן פחות מכזית, דגרע מהשלכה למים, דהוא דרך בזיון, אבל שרי לשימן בתוך שקית ואח"כ לזרוקו לפח, כדרך שנוהגים בתרומות ומעשרות בזה"ז, שאינו דרך בזיון, ועדיף להאכילן לבהמות".

ז. חתיכות בגודל כזית.

1. אפשר לזרוק ע"י עטיפה בשקית.
 - (א) אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ב אות י"א) – "זורק אוכלין לזבל נראה דהוה כמשחית בידים, ונראה דצריך להשים בניילון ואח"כ לזרוק אותם לזבל".
 - (ב) אבן ישראל (וזאת הברכה עמ' ט"ז אות ג') – "וכן טוב ליחד קערה מיוחדת לשים שם כל הלחם - בכזית ובפחות מכזית. ויכול לשים אח"כ את הלחם שהצטבר שם (ואף חתיכות של כזית) בשקית ולהשליכה לאשפה".

(ב) עי' הגריש"א זצ"ל (עץ השדה סי' י"א הע' א', סי' י"ט הע' ז' [דפו"ח פרק י"ט סוף הע' א', פרק ל"ה הע' י"ג], הו"ד בוזאת הברכה עמ' ט"ז אות ב', אות ג', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ב אות א') – "דזריקה לאשפה נחשבת איבוד בידים, ולכן אין ראוי לזרוק לאשפה כמות שהן שיירי מזון חשובים שעדיין ראויים לאכילה, אלא עדיף לעוטפם בפנ"ע וכך להשליכם".

עי' הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ב אות א') – "אם הלחם שנשאר על השולחן אחר האכילה נתלכלך בצורה שרוב בני אדם לא יאכלוהו, כבר אפשר להקל".

(ג) הגר"ח פ"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ט"ז אות ג').

(ד) עץ השדה (סי' י"ט סעי' ב' [[דפו"ח, פרק ל"ה סעי' ד']] – "אין ראוי לזרוק לאשפה שיירי מזון הראויים לאכילה כמות שהן, אלא יעטפם קודם בנייר או בשקית".

(ה) וזאת הברכה (עמ' ט"ז אות ב') – "וכן כל שיירי מזון, הראויים לאכילה כמו שהם, אין ראוי לזרוקם לאשפה, אלא ישימם קודם בשקית (עץ השדה שם אחד מגדולי הדור). שיירי מזון מועטים שנשארו בצלחת אינם בכלל זה (שם)".

וזאת הברכה (עמ' ט"ז אות ג') – "וכן טוב ליחזק קערה מיוחדת לשים שם כל הלחם - בכזית ובפחות מכזית. ויכול לשים אח"כ את הלחם שהצטבר שם (אף חתיכות של כזית) בשקית ולהשליכה לאשפה (כן הורה לי הגרי"י פ"ש, וכן שמענו מהגר"ח פ"ש שיינברג ומאחד מגדולי הדור, שלא גרע ממעשרות שמותר לזרוקם לאשפה כשמונחים שקית. והגר"מ אליהו כתב: 'ויש להניחה שקית ניילון וגם לעוטפה ניר ואז לזרוקה לאשפה')".

2. מחמיר.

(א) בית ברוך (כלל מ"ה ס"ק כ"ב*) – "לזרוק בפחי אשפה אף שאינם נדרסין דאח"כ מביאים למקומות השריפה מ"מ עצם הזריקה למקומות אשפה הוי בזיון, וקודם שזורקין יש לעטוף אותם עם נייר. וכ"ז בפירורין שאין בהם כזית שאין בהם משום הפסד אוכלין, אבל ביש בהם כזית צ"ע ואפשר כיון שאינו עומד כבר לאכילה מפני יובשו ומעצמו זה יתקלקל מותר נמי לזרוק שאין זה דרך ביזוי ובעיטה [ול"ד לשביעית] ומ"מ יש להחמיר שלא לזרוק לפח האשפה אלא א"כ מתקלקל קודם מאכילת אדם".

(ב) משנה הלכות (חט"ו סי' ס"ד) – "בדבר אשר שאל מה שנהג עמא דבר לזרוק מאכלים ראויים לאכול באשפה או בבית שימוש והרי יש כאן ביזוי אוכלין כמבואר בש"ע א"ח סי' קע"א וגם משום בל תשחית ולכן המציא היתר ליקח המאכל ולהניחו בשקית פלאסטיק ולהניחו בדרך כבוד בפח האשפה אף שמוציאי האשפה יוציאו יחד עם הזבל ויבזו את המאכל אבל הבעה"ב יצא ידי חובתו. ולפענ"ד יפה הקשה מאד ... ולא ידענא מאי ניחא ליה שישיםם בשקית ואחרים שוב יזלזלו בהם והלא כיון שגרם להם לבזות נמי אסור וכמ"ש בגמ' ברכות דף נ' ובטו"ש"ע סי' קע"א דאין מעבירין כוס מלא שאם יפול על הפת ימאס, ובגמ' ב"מ שאין מעבירין על האוכלין (ב"מ כ"ג) ורק בדורות אחרונים שהיו פרוצים בכשפים מעבירין, ובסי' ק"ע סכ"ב אחר ששתית ונשאר יין בכוס לשתיית חבירך ולא תשפוך משום ב"ת, ובגמ' (תענית כ') אמר רב הונא דאפי' מאכל אדם אין מאכילין אותו לבהמה, ואפי' מאכלי הפקר שייך ב"ת אם לא משום קנסא ועיין חולין דף ז' במעשה דרפכ"י ורבי שאמר קטלינא להו איכא ב"ת ומשמע דלא מהני להפקיר ולקטול ע"ש ועיין משנ"ה מהד"ת סי' תל"ג. ומה שתולין בדברי המג"א דכל שהוא צורך האדם ודרך העולם לעשות בהאוכל צורך זה נמי שרי, אינו סמיכה כלל חדא שהרי עכ"פ לדעתו נמי בעי צורך לזה כגון זילוף קרקע ביין אבל לזרוק מאכלים הרבה מאין לנו ההיתר, ובפרט לפ"מ שאמרו בגמ' שאסור לפצוע זתים ליטול ידיו במים היוצאים מהם שהמים חזקים ומעבירים הזוהמא, מפני שהזתים נמאסים עי"ז ואיכא הפסד אוכלין והובא במ"ב סי' קע"א אות ד' ובבאה"ל שם. וברש"י ע"ז (י"א ע"א) כתב דאסור לאדם לגרום לבהמה טריפות בידים ועיין תוס' ואי משום בל תשחית וכו' אפי' בבהמה טמאה, ועיין ב"ק (ע"א ע"ב) בטבח לרפואה ולכלבים, ועיין ט"ז יו"ד סי' קי"ז סק"ד. ולהלכה ודאי צריך לזהר בכל האפשר ואין לנו לחזור אחר דרכי המשחיתים אשר לא חוששין על בל תשחית דגופם וק"ו על חייו לא חס משום ב"ת על אוכלין האיך יחוס לא כן בני תורה אשר זה השלחן אשר לפני ה' הכל במדה ובמשקל ובמשורה והרחום וחנון יתן פרנסה בנקל ובהיתר ולא באיסור עדי יבא ינון ולו יקתה עמים".

3. מראי מקומות – הגר"ח זצ"ל (ח"ב שאלת רב ח"א פרק י"א סעי' ה').

(א) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ט"ז אות ג') – "ויש להניחה בשקית ניילון וגם לעוטפה בנייר ואז לזרוקה לאשפה".

ה. אוכל שנשאר באולם שמחות, היתר לזרוק לאשפה.

1. הגריש"א זצ"ל (עץ השדה סי' י"א הע' א', [דפו"ח פרק י"ט סוף הע' א', פרק ל"ה הע' י"ד], אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ב אות א') – "דיש למצוא היתר באולמות וכדו' לזרוק שיירי המזון, משום שהוצאות הטיפול בשיירי המזון יעלו יותר מהריוח שיהיה במזון שיצילו".

הגריש"א זצ"ל (חשוקי חמד סנהדרין דף ק; עי' צהר ח"א עמ' נ' אות ב') – "ומו"ח מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] אמר לי שאפשר לדון לכף זכות את בעלי האולמות, על סמך דברי החיי אדם בהלכות ציצית (כלל יא סעיף לב) וז"ל: '... הרוצה לעשות בו ציציות יותר יפים, מותר להתירן ולהשליכם, ונ"ל דלאו דוקא להתירן אלא דאם קשה בעיניו הטרחה להתירן מותר לנתקם ואין בזה משום בל תשחית כיון שאינו עושה דרך השחתה. וראיה גמורה מבבא בתרא (דף ג ע"ב) דבבא בן בוטא יעץ להורדוס לסתור בית המקדש, לתירוץ בתרא משום דמלכותא לא הדרי, משמע אף על גב דסתירת אבן מבית המקדש הוא איסור דאורייתא. וכן מצאתי בספר חסידים (סימן תתעט) לענין יריעה מספר תורה ועי"ש, עכ"ל. הרי דאם חס על זמנו, מותר לקרוע ציציות טובים. וה"ה בעניננו. ושאלתי את מו"ח שליט"א, דלכאורה יש לחלק, דשאני התם דקורע ציצית כדי לקשור חוטים יפים יותר, וה"ה בהורדוס דהחריב אבנים, כדי לבנות במקומם שיש כחול, וכך בספר חסידים מתיר רק כשיכתוב יריעה יפה יותר, אך עדיין לא שמענו לגבי מלצר ובעלי אולמות המשליכים לפח דברי מאכל טובים, ויש כאן רק השחתה. והשיב לי מו"ח שליט"א [זצ"ל] שבין כך תמוהה לכאורה ראייתו של החיי אדם, דבבית המקדש אין עצה אחרת כי אם לסתור את הבית הישן, אבל בציצית אפשר להתיר, את החוטים. אלא צ"ל דבנוגע לבל תשחית לא צריך החיי אדם ראייה כי פשוט לו שמותר לקרוע את החוטים ולא חייב לבזבז זמנו, אלא ראייתו היתה שלא נחשב כמזלזל במצוות הציצית, ועל זה הוכיח מבית המקדש שאין בו זלזול כשסותר את האבנים על מנת

לבנות בית מקדש יותר יפה".

ט. לזרוק הפירורין בער"פ שחל בשבת.

1. מראי מקומות – אורח נאמן (סי' ר"פ הג' ס"ק ח'), ברכת השם (סי' ג' אות ל"ז ס"ק קל"ז).
(א) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה ק"ט) – "שאלה: בשו"ע ס' תמ"ד ס"ד ערב פסח שחל בשבת אחר שאוכל בשבת ינער המפה והפירורין, וצ"ע הא ה"ז קשה לעניות כמש"כ השו"ע ס' ק"פ ס"ד. תשובה: מצוה לא מזיקה".

י. מראי מקומות.

1. נפש חיה (או"ח על סעי' ד') – "סע' ד' אע"פ שמותר לאבד פירורין שאין בהם כזית וכו'. יעוין לעיל סי' קע"א סע' ה' הזורקים חטים לפני חתנים וכו' וכל חטה הרי אין בה כזית. ואולי משום דהכי רבותיהו חשיבי עיין סי' ר"י סע' א"א".
2. בן איש חי (שנה א' פר' שלח אות ה') [לשונו מובא לעיל], שנה ב' פר' ינחם אות י"ב), שמירת הגוף והנפש (סי' ל' סעי' ד'), ברכת השם (סי' ג' סעי' ל"ה) – "ומוכרי הלחם, ימצא במקום שמוכרין שם פירורין הרבה כי הלחם שלנו דרכו להתפרר הרבה, וצריך להזהירם שיכבדו הקרקע אחר גמר מכר הלחם וישליכו בתוך התנור, וכן יזהרו בעלי בתים בבתיים במקום אכילתם ובמקום התיבה שמונה בה הלחם כי ימצא פירורין הרבה שם בקרקע".
3. הגריש"א זצ"ל (ברכת השם סי' ג' הע' ק"ד, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ב אות ג') – "נהגו העולם לאבד שיירי אוכל או מאכל שאינו טרי כ"כ, ואין חפצים לאכול ממנו עוד, וסומכים בזה להתיר, דכיון שאין בדעתם לאכול עוד מהמאכל ובין כך יתקלקל ויפסד, א"כ אין בזריקתו מעשה השחתה".
4. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"א פרק י"א אות ג') – "האם מותר להשליך לאשפה שאריות פת (כזית) מהילדים, שאינם ראויים לאכילת אדם משום דמאיסי, דאע"פ שהם ראויים לעופות, אך אין היום הדרך להניחן לפני עופות. תשובה: המנהג להקל וצע"ק".

י [לכסות הסכין בשעת ברכת המזון] - סעיף ה'.

א. הלכה.

1. מיקל, לא נוהגים.
- (א) ערה"ש (סעי' ה') – "ודע דעכשיו אין רגילין ליהזר בזה ואין מכסין הסכינים בשעת ברהמ"ז".
(ב) דרכי חיים ושלום (עניני הסעודה אות ש"ב) – "להסיר הסכין קודם ברהמ"ז או לכסותו לא ראינו".
2. מחמיר.
- (א) סתימות שאר פוסקים.
3. מראי מקומות.
- (א) הגר"ח זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שד"מ אות פ"ג) – "אם נוהג תמיד להסיר הסכינים מעל השולחן בשעת ברהמ"ז ונמצא במקום שסועדים שם הרבה אנשים שלא מקפידים על כך, האם אם יוריד הסכינים זה נחשב יורא. תשובה: כדאי לכסות".

ב. בדיעבד: האם מעכב את הברכת המזון.

1. אינו מעכב בהמ"ז.
- (א) רבבות אפרים (ח"ז ריש סי' ר"כ) – "נשאלתי בהא דמבואר בסימן ק"פ דנוהגים לכסות הסכין בשעת ברהמ"ז, אם לא הורידו וברך ברהמ"ז אם זה מעכב והשבתי דבודאי וודאי לא ולא לחזור הברהמ"ז כי יהיו לבטלה, וראי' דהמחבר כתבה בלשון נוהגים אם כן צריך לנהוג כך אבל לא לומר שלא יצא וצריך לחזור לברכת המזון".
(ב) שבט הלוי (ח"ח סי' קס"ח אות ג') – "להוריד סכינים ברהמ"ז, וכן מים אחרונים מעל השולחן בודאי רק דין לכתחילה הוא ואינו מעכב וז"פ".
(ג) שערי הברכה (פרק ו' הע' ע"ה).
2. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' ל"ו סעי' ב').

ג. טעמים.

1. שולחן דומה למזבח, ובמזבח כתיב לא תניף עליהם ברזל – רוקח (סי' של"ב, "כיסוי סכין. מכסין סכין בעת ברכת המזון על שם לא תניף עליהם ברזל. במכילתא אינו דין שיניף המקצר על המאריך ושולחן כמזבח בשילהי דחגיגה"), מג"א (ס"ק ד'), גר"א (על סעי' ה'), גר"ז (סעי' ו').
2. לפי שפעם אחד הגיע אחד לברכת בונה ירושלים ונזכר חורבן הבית ותקע סכין בבטנו – ר' שמחה (שבולי הלקט סי' קנ"ה), עי' חוט שני (שבת ח"ג עמ' רכ"ו, לשונו מובא לקמן).
3. **ב' טעמים** – שבולי הלקט (סי' קנ"ה), ב"י (ס"ק ה'), לשונו מובא לקמן, לבוש (סעי' ה'), ט"ז (ס"ק ג'), עטרת צבי (ס"ק ג'), עולת תמיד (ס"ק ב'), באה"ט (ס"ק ב'), ערה"ש (סעי' ה'), מ"ב (ס"ק י"א).
4. עוד טעמים.

(א) בן דינאי (שבט יהודה, לרבי שלמה אבן וירגא ממגורשי ספרד בשנת רנ"ב) – "למלך דון אנריקי הביא לפניו שאלבאגי ... אין היהודים הארורים מהפכין בזכותינו כמו שאנו מהפכין עליהם כי שמעתי שמשליכין הסכין מעל השולחן לפי שהוא ברכת עשו ולא רצו לחברו בברכת המזון ובאמת לא יתרחקו הם ממנו כמו שאנו רחוקים. השיב השאלבאגי כשהלכתי שליח למלכות ארגו מצאתי איש חכם ומבין חדות נקרא בן דינאי ואמר לי כי הטעם הוא לקיים מאמר עשו כי אמר [בראשית ל"ג ט'] יהי לך אשר לך ר"ל דגן ותירוש ותניח לי ברכתך והוא החרב ולכן בברכתך על המזון מודים לו על חרבו ונותנין אותו לכל אחד".

1) הו"ד במטה משה (סי' ד"ש), ושכנה"ג (הג' ב"י ס"ק ב') – "עוד מצאתי בשם בן דינאי, לפי שברכת יעקב אבינו הוא מטל השמים ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש (בראשית כז, כח), וברכת עשו הוא על חרבך תחיה (שם מ), לכן עתה בברכת המזון שמזכירין ברכת הארץ שהיא ברכתו של יעקב, מכסין הסכין שהוא ברכתו של עשו, כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיק".
 ב) מטה משה (סי' ד"ש), הו"ד בשכנה"ג (הג' ב"י ס"ק ב') – "ואענה ואומר אף אני טעם לדבר, כי ידוע שכל אותיות של אל"ף ב"ית יש בברכת המזון חוץ מן פ', וכתב הרוקח בסימן של"ז והתשב"ץ סימן שט"ו, שבאו להודיענו שאין מלאך אף שצף קצף אנף זעף נגף השף שולט בכל סעודה שמברכין ברכת המזון בשעתה ובכוונה ע"כ. הנה התבאר לך שאין חרבו של מלאך המות שולט בזמן שמברכין ברכת המזון, לכך מכסין הסכין לרמוז לזה דבשעת ברכת המזון אין חרבו של מלאך המות שולט".

ד. שולחן דומה למזבח - למה לא מכסין הסכין בשעת הסעודה.

1. לבוש (סעי' ה') – "כלומר והשולחן נקרא מזבח [חגיגה כז ע"א] בפרט בשעת ברכה שעובדין לשם יתברך ולברכו, ואינו דין שיניף המקצר על המאריך".
2. בה"ל (סי' קנ"א סעי' ו' ד"ה בסכין) – "בסכין ארוך. עמ"ב ומסתברא שאין להחמיר בזה אלא באנשים דעלמא שאסורים לאכול בביהמ"ד והסכין שנושא לשם הוא שלא לצורך תשמיש אבל ת"ח שמותר לאכול ולשתות שם והסכין שנושא שם הוא לצורך תשמישו מסתברא דמותר כמו בכל אכילה שלא הוצרך לכסותו רק בעת שגמר להשתמש בו ומתחיל לברך בהמ"ז".
3. תורה תמימה (שמות פרק כ' הע' קל"ב) – "כתב הרוקח ... והמג"א בס"ס ק"פ כתב דבשבת א"צ לכסות משום דאין בנין בהמ"ק בשבת, והעיר בס' רה"ז, דא"כ גם בלילה א"צ שאין בנין בהמ"ק בלילה, ויש להעיר עוד לפי"ז למה דוקא בשעת ברהמ"ז, אבל זה צ"ע בגוף הדמיון משלחן למזבח לענין זה, דא"כ לא יעלו על השלחן גם שאור ודבש כמו על המזבח, אלא ודאי ענין השינוי הוא רק לרמז בעלמא דכמו דבזמן המקדש היה המזבח מכפר ע"י שהקרבתו הוא ענין הודאה לה', ומצינו במזבח לשון אכילה, כמו ותאכל על המזבח (פ' שמיני). [וזהו משום דעל בטול הדבר ממציאותו יונח לשון אכילה מפני שגוף המאכל הולך לכליון], כך כשהצדיקים אוכלים לשם ה' לחזק כחותם לעבודתו יתברך ומודים לה' באכילתן הם ג"כ מכפרים, אבל לא שייך לצרף פרטי דיני המזבח לשלחן האכילה, ודו"ק".

ה. אולי נ"מ בין הטעמים.

1. לסלק או להסירו – ב"י (ס"ק ה', לשונו מובא לקמן), מ"ב (ס"ק י"א, לשונו מובא לקמן), ע"י לקמן.
2. הוא רחוק מן הסכין – חוט שני (שבת ח"ג עמ' רכ"ו, לשונו מובא לקמן), ע"י לקמן.
3. סומא – ע"י לקמן.
4. כיסוי ידית הסכין – ע"י לקמן.
5. כיסוי שקוף – הגר"ח זצ"ל (גם אני אודך על עניינים ח"ג אות נ"ח, לשונו מובא לקמן), ע"י לקמן.
6. של ברזל דוקא או ה"ה שאר מתכות – ע"י לקמן.
7. סכין של פלסטיק, סכין חד פעמי – בית אב"י (ח"ג סי' קמ"ה אות ה', לשונו מובא לקמן), ע"י לקמן.
8. חתיכת ברזל – טהרת השולחן (מובא בילקוט מפרשים שבסוף שו"ע השלם על באה"ט ס"ק ד', לשונו מובא לקמן).
9. כיסוי הסכין בשבת ויו"ט – ע"י לבוש (סעי' ה'), ע"י לקמן.

ו. האם להדר לסלק הסכין.

1. נראה תלוי בטעמים.
 א) ב"י (ס"ק ה'), מ"ב (ס"ק י"א) – "כתב הרוקח בסימן של"ב מכסין סכין בשעת ברכת המזון על שם לא תניף עליהם ברזל (דברים כז ה) במכילתא (פרשה יא אות ח) אינו דין שיניף המקצר על המאריך ושולחן כמזבח בשילהי חגיגה (כז.) עכ"ל וכן כתב הר"ר דוד אבודרהם (עמ' שכ) וכן כתוב בשבלי הלקט (סי' קנה) וכתוב עוד בשבלי הלקט מפי החבר רבי שמחה שמעתי טעם אחר פעם אחת היה אחד מברך ברכת המזון וכשהגיע לברכת בונה ירושלים ונזכר חורבן הבית לקח הסכין ותקעו בבטנו ועל כן נהגו לסלקו בשעת ברכה".
 2. או להסירו.
 א) לבוש (סעי' ה') – "נוהגין לכסות הסכין או לסלקו מעל השולחן בשעת ברכת המזון".
 ב) ח"א (כלל מ"ו סעי' ד') – "ונוהגין לכסות הסכין בשעת ברכת המזון או להסירו (סימן ק"פ)".
 ג) קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' ד') – "נוהגין להסיר את הסכינים מעל השלחן קודם ברכת המזון או לכסותן".
 3. ל"צ להסירו.
 א) הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"א) – "ומש"כ אח"כ (בטעם ב') 'לסלקו' לאו דוקא, דכיסוי בכלל סילוק הוא, ולא ככה"ח".
 ב) חוט שני (שבת ח"ג עמ' רכ"ו) – "ולמעשה אפשר להקל כב' הטעמים, ולכן די לכסות הסכין כטעם הראשון, ואין צריך לסלקו מהשלחן כטעם השני".
 ג) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות ד') – "אם יש הידור שיסלק הסכין לגמרי מהשולחן בשעת ברהמ"ז או שסגי לכסותו. תשובה: די בכיסוי".
 ד) אבני ישפה (גם אני אודך סי' נ"א ענף ח').
 4. צריך להסירו.
 א) בן איש חי (שנה א' פ' חקת אות ו') – "נוהגים להסיר הסכין מן השלחן בשעת בהמ"ז".
 ב) כה"ח (ס"ק ט"ו, סי' קס"ז ס"ק מ"א) – "... וכ"ז טעמים פשטיים אמנם בש' רה"ק דף יו"ד כתב בשם האר"י ז"ל שמי שהוא

משורש קין צריך להזהר להסיר הסכין מעל השלחן בעת בהמ"ז לגמרי ולא יספיק לכסותו בלבד יען כי כלי הזיין הם בקין כנודע עכ"ל. וכבר כתבנו לעיל בסימן קס"ז אות מ"א בשם האר"י ז"ל שאין אנו יודעים מי הוא זה משרש קין ואי זה היא משורש הבל לפי שנתערבו הניצוצין וצריכין הכל להסיר הסכין מעל השלחן בשעת בהמ"ז ולא די בכיסוי יעו"ש. ולפ"ז לא יש חילוק כי גם בשבת ויו"ט צריך להסיר כי השורש אינו משתנה בשבת ויו"ט.

ג) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ב אות ט') – "הסכינים הקפיד להסיר לגמרי מהשלחן בשעת הברכה [זולת בשבת ויו"ט]."

5. מראי מקומות – קנה בשם (ח"ד סי' ט"ו, עי' פסקי בושם פרק ט' סעי' כ"ח), שמירת הגוף והנפש (סי' ל"ו סעי' ב'), שערי הברכה (פרק ו' סעי' ל"ט).

א) משנה הלכות (חי"א סי' קמ"ט) – "בדבר אשר כתב בש"ע א"ח סי' ק"פ ס"ה דנוהגין לכסות הסכין בשעת ברהמ"ז ויש נוהגין להשים הסכין תחת המפה ולכסותו בשעת בהמ"ז אי שפיר דמי או צריך להסירו מעל השלחן לגמרי, ומלשון הש"ע לכסות משמע לכאורה דכסוי לבד מהני. ולפענ"ד הנה גם אני נהגתי לכסות הסכין לפעמים, אמנם שוב מצאתי בספר הגלגולים ש"ח שער הגלגולים שרבינו האר"י הקדוש צוה לתלמידו ר"ח ויטל ז"ל וז"ל גם צוה לי בענין הסרת הסכין מעל השלחן להזהר מאד להסיר אותו לגמרי ולא יספיק לכסותו בלבד ובפרט אני שהוא משרש קין שהוא סוד כלי זיין עכ"ל. (ועיין שער רוה"ק שער י"ב) ומאז הנני מסיר הסכין מן השלחן לגמרי אם אפשר הגם שאפשר שרק לתלמידו נאמרה שהי' משרש קין וכמ"ש מ"מ משמע דעדיף להסירו לגמרי לכו"ע, ועכ"פ מהיות טוב".

ז. מראי מקומות – הר"א נכס (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"ב).

1. ט"ז (סי' קנ"א ס"ק ב') – "בסכין ארוך. לפי שהתפלה מארכת ימיו של אדם וסכין מקצרת וק"ל דכאן משמע דבסכין שאינו ארוך אין חשש זה שהסכין מקצר ימי אדם ובסי' ק"פ מבי' בב"י וש"ע שנהגו לכסות הסכין בברכת המזון לפי שהוא מקצר כו' והשלחן מאריך ימי האדם ואינו דין שיניף המקצר על המאריך הרי דאף בכל סכין חשו לטעם זה דהסכין מקצר ושני דברים אלו הם בב"י בשם א"ח ותימה לי מ"ש ונ"ל דשאני בב"ה דלא בעי אלא לכסות הסכין בזה יש אפשרות לכסות כל סכין ואמאי לא נעביד הכי אבל כאן דנצטרך לסלק ממנו הסכין לגמרי וזה טירחא יתירה לסלקו ואח"כ לחזור וליטלו וגם לפעמים יש בו צורך באותו פעם ע"כ לא הטריחוהו בזה רק בסכין ארוך שאין בו צורך כ"כ כנ"ל ליישב זה".

2. תורה תמימה (שמות פרק כ' הע' קל"ב, עי' במדבר פרק ט' הע' ל"ז) – "כתב הרוקח סי' של"ב דמהאי טעמא יש לכסות הסכין אשר על השלחן בשעת ברכת המזון, משום דשלחן כמזבח כדאיתא בהגיגה כ"ז א', והמג"א בס"ס ק"פ כתב דבשבת א"צ לכסות משום דאין בנין בהמ"ק בשבת, והעיר בס' רה"ז, דא"כ גם בלילה א"צ שאין בנין בהמ"ק בלילה, ויש להעיר עוד לפי"ז למה דוקא בשעת ברהמ"ז, אבל זה צ"ע בגוף הדמיון משלחן למזבח לענין זה, דא"כ לא יעלו על השלחן גם שאור ודבש כמו על המזבח, אלא ודאי ענין השינוי הוא רק לרמז בעלמא דכמו דבזמן המקדש היה המזבח מכפר ע"י שהקרבתו הוא ענין הודאה לה', ומצינו במזבח לשון אכילה, כמו ותאכל על המזבח (פ' שמיני). [וזהו משום דעל בטול הדבר ממציאותו יונה לשון אכילה מפני שגוף המאכל הולך לכליון], כך כשהצדיקים אוכלים לשם ה' לחזק כחותם לעבודתו יתברך ומוזים לה' באכילתן הם ג"כ מכפרים, אבל לא שייך לצרף פרטי דיני המזבח לשלחן האכילה, ודו"ק".

ה. כיסוי הסכין בברכה דמעין שלש.

1. מחמיר, יש להסיר.

א) עי' טהרת השולחן (מובא בילקוט מפרשים שבסוף שו"ע השלם על באה"ט ס"ק ד') – "ונראה דלטעם השני הוא הדין בברכת על המחיה צריך להסיר אותו, דהא מוזכר שם ובנה ירושלים".

2. מיקל, ל"צ להסיר.

א) אשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' ה') – "מה שמדקדקים להסיר ברזל סכין משלחן בשעת ברכת המזון, נראה דהיינו מצד לשון שאומרים ברכה כו' ועל שולחן זה כו', ואנו מחזיקים בברכה שניתנה לנו ואין נוגעים לבחינת על חרבך תחיה, ולזה לא שייך כן בברכות שחוץ לברכת המזון. ובשעת מילה או חזים דוקא הסכין כמו שכתבתי במקום אחר, וכן בשעת שחיטה, בשעת הברכות, רק בברכת המזון מסירים כנ"ל היטב".

ב) שלמת חיים (הנהגות ופסקים (הגרי"ח זוננפלד) הלכות ברכות הנהגין אות ה') – "בברכת מעין שלש א"צ לכסות את הסכין ולשייר משוה מן האוכל".

עי' שלמת חיים (או"ח סי' קפ"ד) – "נסתפקתי כשמברך ברכת מעין ג', האם צריך לכסות הסכין ככתוב באו"ח (סימן ק"פ ס"ה) גבי ברהמ"ז. ואפשר דהגזירה היא דוקא כמעשה שהיה בברכת המזון, וכמ"ש דבשבת לא גזרו דמעשה היה בחול. ועוד בענין הנ"ל, מה שמצינו לענין ברכת המזון דצריך לשייר שיהא על מה לחול הברכה (או"ח סימן ק"פ ס"ב), ובסנהדרין (צ"ב א') החמירו באינו משייר, ולא מצינו כזה בברכת מעין ג' הגם די"ש מ"ד דהוי דאורייתא. תשובה: פוק חזי מה עמא דבר".

ג) הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"י הע' שי"א).

ד) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מגד גרש ירחים עמ' כ"ז הע' מ"ה) – "דאין לנו אלא מ"ש בשו"ע".

ה) הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"י [דפו"ח, עמ' קכ"ו]) – "שאלה: כתב בשו"ע או"ח (סי' ק"פ ס"ה), שנוהגים לכסות הסכין בשעת ברכת המזון, האם גם בברכת מעין שלוש יש לכסות. תשובה: לא".

הגר"ח זצ"ל (מגד גרש ירחים עמ' כ"ו אות ע"ח) – "האם צריך להוריד את הסכין מן השולחן לפני ברכת על המחיה (כיון שאומרים 'ובנה ירושלים' ונזכרים בהחורבן, עי' שו"ע סי' קפ"ה ומ"ב סקיא). תשובה: לא נוהגין".

עי' הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ט) – "שאלה: האם צריך לכסות או להסיר הסכין כשמברכים ברכה מעין שלש. תשובה: אולי".

- ו) עי' רבבות אפרים (ח"א סי' קל"ו אות ב', ח"ד סי' מ"ה אות י') – "מסתבר אין להחמיר".
- ז) באר שרים (ח"ג סי' מ"ה, מהדו"ח או"ח ח"א סי' צ"א אות א') – "שכן שורת ההלכה דאין לכסות או לסלק הסכין ... רק בעת ברכת המזון על פת ולא בברכה מעין ג".
- ח) שמירת הגוף והנפש (סי' ל"ו סעי' ד').
- ט) אבני דרך (ח"ח סי' ק"ס).
- י) ודרשת וחקרת (ח"ו או"ח סי' כ"ז אות ח') – "גם בברכה מעין שלש א"צ להסיר הסכין עיין אשל אברהם מבוטשאטש בסי' ק"פ סעי' ה', וכ"כ השלמת חיים בסי' קפ"ז עיי"ש".
- יא) פסקי תשובות (סוף אות ה') – "ואין הלכה זו אמורה אלא בשעת 'ברכת המזון' ולא בברכת 'מעין שלש' אף שמזכירים גם בברכה זו 'ובנה ירושלים' וכו'".
- יב) שערי הברכה (פרק ו' הע' ע"ה).
- יג) שו"ת השואל (ח"ב נספח סי' מ"ו) – "שלמת חיים".
3. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ו סי' ח' אות י').

ט. כיסוי סכין כשהבירו משתמש בו.

1. מיקל.
- א) הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי).
2. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ו סי' ח' אות ט').
- א) ויען דוד (ח"א סי' כ"ח אות ד') – "מעיקר הדין אין צריך להסיר מהשלחן בברכת המזון רק הסכין שלו [או שמונה אצלון], ויש לסמוך על זה כשהשעה דחוקה וכה"ג, ויש שלא נהגו להסיר כלל".
- ב) חוט שני (שבת ח"ג עמ' רכ"ו) – "ולמעשה אפשר להקל כב' הטעמים ... וסכינים שעל השלחן שאינו בהישג ידו כגון שמקום מושבו בשלחן הוא רחוק מן הסכין, אפשר להקל כיון דלטעם השני אין צריכים לכסות".
- ג) הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות ט') – "בברהמ"ז שצריך לסלק הסכין מהו כשהבירו עדיין אוכל. תשובה: יש ליזהר כיון שהוא משום סכנה".
- הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"ט טור ב') – "אם חבירו מורח עם הסכין האם יוכל לברך ברהמ"ז או לא, ומרן שליט"א ענה לי בזה"ל: יכול לברך, וצ"ע".
- הגר"ח"ק זצ"ל (שערי שיח עמ' צ"ז תשובה קפ"ה) – "כשנמצאים בסעודה רבת משתתפים האם צריכים להקפיד שיכסו כל המסובים את סכיניהם, או"ד רק על סכיניו יש להקפיד. תשובה: על שלו".
- ד) שערי יושר (ח"ג סי' מ') – "כמה אנשים האוכלים בשולחן א', וא' מהם מברך ברכת המזון, מותר לחבירו לאחוז סכין על השולחן ולחתוך בו ירקות וכיו"ב שרוצה לאכול".
- ה) דברי בנינו (ח"ז סי' י"ב, גם אני אודך סי' ל') – "אדם שאוכל עם רבים על שלחן גדול וסיים לאכול והוא ממחר לברך יש לו להסיר הסכין מלידו ויתן אותה בריחוק מקום ליד חבריו כי נראה שאין בידו למנוע את אחרים מלהשתמש במכין בשעה שהוא מברך וכיון שהוא מסירה מלידו הוי כאילו הסירה מהשלחן וגם למטעם שני י"ל שחבריו ימנעו אותו מלתחוב הסכין בבטנו אם יזכור את החרבן ויבא לידי צער עי"ז".
- ו) תורת הישיבה (פרק ז' סעי' י') – "בישיבות שהרגילות היא שאוכלים מסביב לשולחן אחד כמה בחורים, אם מונחים על השולחן הרבה סכינים, ורוצה אחד הבחורים לברך ברכת המזון, צריך הוא להסיר או לכסות את כל הסכינים שע"ג השולחן. אולם אם ישנם בחורים שעדיין סועדים על השולחן, מותר לו לברך ברכת המזון אף שישנם סכינים מגולים בידיהם".

י. כשמונה הסכין על השיש שעל יד השולחן בשעת ברכת המזון.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (גם אני אודך על עניינים ח"ג אות נ"ז) – "שאלה: אם בצד השולחן היה שיש, ושם היה מונח סכין, האם מותר לברך כך ברכת המזון, או לא. תשובה: רק מהשלחן מורידין".
2. מראי מקומות – אבני ישפה (גם אני אודך סי' נ"א ענף ז').
- א) הגר"ח"ק זצ"ל (תשובות הגר"ח דפו"ח אות תתתכ"ד) – "כתב המחבר (ק"פ ה') וז"ל, נוהגים לכסות הסכין בשעת בהמ"ז, ונהגו שלא לכסותו בשבת ויו"ט עכ"ל ויעו"ש במשנ"ב. ויש לשאול, כשמשמש בשיש כשולחן (דמצוי פעמים שאין השולחן פנוי ואוכלים אצל השיש במקום אצל השולחן) האם גם מהשיש צריך ליקח הסכין או לא כי סוף סוף שיש רגיל להיות עליו הרבה כלים ובכללם סכין. תשובה: צריך".

יא. כיסוי הסכין באמצע בהמ"ז.

1. יש לו לכסותו או להסירו רק בין ברכה לברכה.
- א) שערי יושר (ח"ג סי' מ') – "מי שנזכר באמצע ברכת המזון שלא כיסה או הסיר את הסכין מהשולחן יש לו לכסותו או להסירו בין ברכה לברכה אבל לא באמצע ברכה".
2. יש לו לכסותו או להסירו אפילו באמצע הברכה.
- א) הגר"ח"ק זצ"ל (ח"ב שאלת רב ח"א פרק כ"ב סעי' ז') – "שאלה: התחיל בהמ"ז וראה ששכח לכסות את הסכין, האם יכסהו באמצע הברכה מיד או ימתין כשיגיע בין ברכה לברכה. תשובה: יכול לכסות באמצע".

א. כיסוי ידית הסכין.

1. מספיק לכסות את החלק החד שבה.
 - (א) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ה אות ע"ח) – "ראיתי את מו"ר לפני שמתחיל לברך ברהמ"ז הטמין את להב הסכין תחת המגש שאכל עליו ופעם ראיתי שכיסהו במפה".
 - (ב) הגרחה"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"א) – "וסגי לכסות החלק החד של הסכין כראשית דברי המ"ב ('מכסה הסכין')".
 - (ג) חוט שני (שבת ח"ג עמ' רכ"ו הע' א') – "סיפר רבינו שתמיד נהג לכסות רק את הלהב של הסכין בלא הקתא דסכינא. ופעם ישב בסעודה ובברכהמ"ז כיסה רק את הלהב כמנהגו, ולצידו ישב ג"א וכיסה את כל הסכין".
 - (ד) עי' בכרמי יהודה (עמ' רי"ט תשובה קפ"ה) – "שאלה: כן יש לעיין בענין כיסוי הסכין, כשהסכין עשוי כולו מברזל, (דהיינו גם החלק שאוחז שם כשחותך, מה שקרוי בגמרא קתא דמגלא), אם צריך לכסות את כל הסכין גם החלק שאוחז שם כשחותך, או שסגי בכיסוי השיניים, והאם הדין ישתנה כשהחלק שאוחז שם כשחותך עשוי מעץ, (כמו שעשוי ברוב סכינים חדים שבימינו). תשובה: א"צ לכסות אלא הברזל".
 - (ה) הגר"א בנבצל שליט"א (אהל יעקב) – "בנידון כיסוי סכינים בברכת המזון, האם מועיל לכסות רק את הלהב או צריכים לכסות גם את הידית, כלומר כולו. תשובה: מספיק הלהב".
2. מחמיר.
 - (א) חזו"א (הגרחה"ק זצ"ל אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ס"ח סוף טור ד') – "בענין כיסוי ידית הסכין ברהמ"ז שמעתי מפיו בשם החזו"א שצריך לכסות בזמן בהמ"ז את כל הסכין ולא רק את הלהב".
 - (ב) חזו"א (ארחות רבנו ח"ג עמ' ר"כ אות ז', אוצרות הברכה ברכת המזון עמ' ק"ב אות ז') – "שמעתי שמרן החזו"א זצוק"ל בשעת ברהמ"ז כסה אפי' סכין שהלהב שלו נתקפל לתוך ידית שלו ולא נראה".
 - (ג) הגרחה"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות ה') – "אם צריך לכסות גם את הקתא של הסכין. תשובה: כן".
 - (ד) עי' הגרחה"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ו) – "שאלה: האם צריך לכסות בברכת המזון גם את ידית הסכין ולא רק את להב הסכין. תשובה: רק המתכת".
 - (ה) פסקי תשובות (הע' י"ט, עי' הע' כ"ג) – "ועל פי לשון הראשונים והשו"ע ונו"כ והמשנ"ב (בטעם הראשון) 'לכסות הסכין' צריך לכסות כל הסכין ולא די בלהב הסכין או קיפול הלהב באולר וכדו".

ב. כשאין הסכין נראה.

1. הגרחה"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות ו') – "האם מספיק כשמונח הסכין במקום שלא יוכל לראותו כגון מאחורי קופסה. תשובה: יש לכסות".

ג. סומא.

1. מחמיר.
 - (א) הגר"א בנבצל שליט"א (בית מתתיהו ח"ו סי' ח' אות ח', גם אני אודך ח"ח עמ' קנ"ג) – "שאלה: סומא המברך ברכהמ"ז, אם צריך לכסות הסכין בשלחן כשיש שם סכין. תשובה: כן".
 - (ב) שבט הקהתי (בית מתתיהו ח"ו סי' ח' אות ח', גם אני אודך ח"ח עמ' קנ"ג, מה טובו גליון ט"ז עמ' קפ"ב, אליבא דהלכתא גליון ק"ז עמ' ק"א טור א') – "שאלה: סומא המברך ברכהמ"ז אם צריך לכסות הסכין כשיודע שיש סכין בשלחן. תשובה: יכסה דיש עוד טעם דלא תניף עליהם ברזל".
 - (ג) שוואלין ודורשין (בית מתתיהו ח"ו סי' ח' אות ח', אליבא דהלכתא גליון ק"ז עמ' ק"א טור א') – "גם בימינו מקפידין לכסות הסכין בזמן ברכהמ"ז, ולא פלוג חכמים בין סומא לאחר. ובפרט לפי הטעם שהוא סכנה סו"ס הסומא יושב על השלחן ולוקח סכין לאכול בו ואינו אוכל בידי, ובמקום סכנה דודאי שאין להקל. וגם להטעם השני שהוא כמזבח בודאי שאין להקל, ומנהג ישראל דין הוא".
 - (ד) תשובות ישראל (ח"ו סי' כ"ו) – "פשוט".
2. מיקל.
 - (א) מחקרי ארץ (אליבא דהלכתא גליון ק"ז עמ' ק"א טור א') – "דלטעם שידקור עצמו הרי עוצם עיניו ולא גזרו אלא כמעשה שהיה, שאותו אחד מסתמא ראה הסכין כשאכל ולגבי סומא נחשב ככיסוי".
 3. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ו סי' ח' אות ח', אליבא דהלכתא גליון ק"ז עמ' ק"א טור א').

ד. נפל הסכין על הרצפה.

1. הגרחה"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"ט טור ב') – "אלה: יש להסתפק מי שנפל לו הסכין על הרצפה, האם צריך לכסות הסכין (כשהוא על הרצפה), שלא יראהו בשעת ברכת המזון, או לא. תשובה: אין צריך, (תשובה בכת"י)".

ה. כיסוי שקוף.

1. מחמיר.
 - (א) שערי הברכה (פרק ו' הע' ע"ה).
 - (ב) הר"י ליברמן (גם אני אודך סוף סי' מ"ה) – "מיהו בניילון שקוף נראה להחמיר דגרע טפי שנראה לעין ולא מיקרי מכוסה".
2. מיקל.
 - (א) הגרחה"ק זצ"ל (שערי שיח עמ' צ"ז תשובה קפ"ד) – "שאלה: (שם) בדין כיסוי הסכין בשעת ברכת המזון, האם כיסוי בניילון

שקוף מועיל לדבר זה. תשובה: כן".

(ב) אבני ישפה (גם אני אודך סי' נ"א ענף א') – "היוצא מדברינו שמותר לכסות הסכין בעת ברכת המזון עם דבר שקוף שרואים דרכו".

3. מראי מקומות – באר שרים (ח"ד סי' י"ב).

(א) הגרש"ק זצ"ל (גם אני אודך על עניינים ח"ג אות נ"ח) – "שאלה: האם סגי לכסות הסכין בשעת ברהמ"ז, במפת ניילון שקופה, או לא. והטעם. תשובה: יתכן שתלוי בהטעמים".

ח] לכסות ה"סכין".

א. סכין של ברזל דוקא או ה"ה שאר מתכות: על צד שהוא מטעם שלחן דומה למזבח.

1. נסתפק.

(א) פמ"ג (א"א ס"ק ד') – "ועיין ב"י [ד"ה כתב]. מה שכתב סכין ברזל, משמע לטעם דאחד זכר בחורבן ותקע בבטנו הוא הדין כל מיני התכיים שיוכל להמית עצמו, אבל לענין בנין מזבח וחרב נברא לקצר משמע דוקא ברזל לא כל מיני התכיים. ואני העני מסופק בזה, עיין פרק א' מהלכות בית הבחירה הלכה ח' והלכה י"ד [בכסף משנה] דמגרה ואבני מזבח ששקצום מלכי יון, אול"י] במגירות מתכות חוץ ברזל אי אפשר להיות חלק בלי פגימה, וצ"ע".

2. מחמיר, ה"ה שאר מתכות.

(א) שיח יצחק (ריש סי' צ"ה) – "במג"א (סוס"י ק"פ) שמכסין הסכין בברכת המזון, שדווקא סכין של ברזל, ולא של שאר מיני מתכת, ע"ש. ועיין בקונטרס קרית ארבע על רמב"ם (הל' בית הבחירה) שאצל שו"ת ישועות מלכו להגה"ק מקוטנא ז"ל, שמברר שגם שאר מיני מתכת אסור להניף על המזבח, ולפי"ז אף אם הסכין מכסף או זהב צריכים ג"כ לכסותו, ויש להאריך בזה ודו"ק".

(ב) הגר"ש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' נ"ח טור ג') - לשונו מובא לקמן.

(ג) דברי בנייהו (ח"ז סי' י"ב, גם אני אודך סי' ל') – "יש לכסות בשעת ברכת המזון כל סוגי הסכינים שיכולים להרוג בהם אף שעשויים מכסף או מנחושת או משאר דברים, או שעכ"פ עשויים מברזל אף אם הם לא כל כך חדים וכמבואר לעיל בטעם הדבר. וע"פ הקבלה לא סגי בכיסוי הסכין אלא צריך לסלקו לגמרי מן השלחן".

3. מיקל, רק ברזל.

(א) דעת תורה (סוף הסי') – "וע"ע במג"א [דלפי"ז רק סכין של ברזל צריך לכסותו], ועפמ"ג סק"ד [שנסתפק בזה ע"ש], והעירוני מדברי רמב"ן עה"ת פ' יתרו שם".

(ב) תהלה לדוד (ס"ק ב') – "עיין א"א ... ואין בזה שום ספק. עי' בפירוש רמב"ן ז"ל עה"ת פ' יתרו מבואר להדיא דברזל דוקא".

(ג) בית דוד (לייטר, ח"א סי' קמ"ח ד"ה ולא) – "ופלא על הפמ"ג שלא ראה דברי הרמב"ן דמפורש כן דבשאר מתכות ל"ש איסור דלא תניף".

4. מראי מקומות – פרדס יוסף (פר' יתרו אות קכ"ב ד"ה וברוקח), ששכ"ה (פרק נ"ד הע' קנ"ח, לשונו מובא לקמן).

(א) שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה הג' לסי' ק"פ) – "ודע דמ"ש המג"א דלטעם דשלחן דומה למזבח הוא רק בסכין של ברזל הוא כשיטת הרמב"ן עה"ת בסוף פ' יתרו שכ' דרק ברזל פוסל במזבח, אבל כסף ונחושת שרי, אבל מדברי התוס' חולין י"ח ע"א ד"ה וכמה משמע דהכל פוסל מדהקשו והיאך בנו המזבח ותירצו באבנים חלקות של נחל יעו"ש, ועיין בפמ"ג כאן דר"ל דבשאר מיני מתכות א"א לעשות חלק בלי פגימה".

(ב) פסקי תשובות (אות ה') – "ובמג"א (סק"ד) ושו"ע הרב (סעי' ו') הביאו רק הטעם הראשון, ומשמע שהוא העיקר, ולכן אין צריך מדינא להקפיד אלא בסכין של ברזל ולא בסכין של זהב כסף ונחושת ופלסטיק, וכמו"כ די בכיסוי הסכינים ואין צריך לסלקן מהשלחן. אך מאידך לטעם זה יהיה לנו להחמיר לסלק גם שאר מיני כלים של ברזל, אך אין המנהג להקפיד אלא בסכין, שדומה לחרב וכתוב (שמות כ' כ"ב) כי חרבך הנפת עליה וגו'. אמנם כיון שיש לנו גם הטעם השני נכון להחמיר גם בסכינים משאר מיני מתכות וכן לסלק הסכינים מהשלחן ולא להסתפק בכיסויים".

ב. סכין של פלסטיק: סכין חד פעמי.

1. מחמיר.

(א) עי' בכרמי יהודה (עמ' רי"ט תשובה קפ"ה) – "שאלה: האם צריך לכסות סכין חד פעמי בעת ברכת המזון. תשובה: נכון לכסות".

2. מיקל.

(א) הגרש"א זצ"ל (חכו ממתקים ח"א ריש עמ' ק"ו) – "שסכין מפלסטיק (חד-פעמי) וכמו כן סכין המיוחד למריחה, אין צריך לכסותם בברכת המזון".

(ב) חוט שני (שבת ח"ג עמ' רכ"ו) – "ולמעשה אפשר להקל כב' הטעמים ... וכיון דלטעם הראשון בב"י יש לכסות דוקא סכין העשוי מברזל כמ"ש המג"א [ס"ק ד'], לכן אפשר להקל שלא לכסות סכין העשוי מזהב או כסף ונחושת, וכ"ש מפלסטיק שודאי אינו בכלל מין מתכות".

(ג) הגרש"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שנ"ג אות קס"ט) – "בענין הסרת הסכין מעל השולחן בשעת ברכת המזון, האם צריך להסיר גם: א) סכינים מברזל גם אם אינם חדים. ב) מזלגות. ג) פותחן של קופסאות. ד) מקלף ירקות. ה) מספריים. ו) סכינים חד פעמיים. תשובה: רק סכינים מברזל".

הגרש"ק זצ"ל (עלי שי"ח עמ' ק"ו אות ג') – "שאלה: ראיתי בס' שערי דן עמ' י' ששאל האם צריך לכסות סכין של פלסטיק בברכת המזון. וענה מעכ"ת אולי. אמנם, ראיתי בס' תורת הזימון ח"א עמ' א' הערה ל"ה וענה מעכ"ת א"צ, וצ"ב, האם זה סתירה. תשובה: רק במתכות".

- הגרח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ו, שערי שיח עמ' צ"ז תשובה קפ"ג) – "שאלה: האם צריך לכסות סכין מפלסטיק בשעת בהמ"ז. תשובה: לא".
- הגרח"ק זצ"ל (אש התורה בראשית עמ' רמ"ו אות רל"ט) – "ומה עושים עם סכינים שאינם מן הברזל סכין פלסטיק או חרסינה האם גם אותם צריכים כיסוי. תשובה: רק מתכת מכסים".
- הגרח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב אות ה') – "שא"צ להקפיד כלל".
- ד) ובלכתך בדרך (פרק ח' סעי' כ"ה) – "סכין סל פלסטיק אין צריך לכסותה לפני ברכת המזון".
- ה) דברי בניהו (ח"ז סי' י"ב, גם אני אודך סי' ל') – "סכינים העשויים מפלסטיק נראה לענ"ד שאין צריך להסירם בשעת ברכת המזון גם לפי שני הטעמים המובאים בראשונים".
3. דעת הגריש"א זצ"ל.
- א) הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' נ"ח טור ג') – "ושמעתי מהרב א. מ. מ. נר"ו ששאל למרן הגריש"א שליט"א [זצ"ל] על סכין פלסטיק חד פעמי אם צריך לכסות וענה שצריך לכסותו, והוא משום טעם קמא משום מעשה שהיה הוא לכסות סכין ולא דוקא של ברזל".
- ב) הגריש"א זצ"ל (מה טובו גליון כ"ג עמ' י"ג אות ב') – "סכין למריחה שאין חותכים אי"צ לכסותו בברכת המזון. אפשר להקל לא לכסות סכין של פלסטיק בברכת המזון".
4. מראי מקומות – בירך את אברהם (סי' כ"ה סעי' ג'), ששכ"ה (פרק נ"ד הע' קנ"ח, לשונו מובא לקמן), חשוקי חמד (סנהדרין דף עו; אוצרות הברכה ברכת המזון עמ' קנ"ו, לשונו מובא לקמן), באר שרים (ח"ד סי' י"ב ד"ה וד"א), שמירת הגוף והנפש (סי' ל"ו סעי' ו'), בית מתתיהו (ח"ו סי' ה' אות ו').
- א) בית אב"י (ח"ג סי' קמ"ה אות ה', רבבות אפרים ח"ג סי' קל"ב) – "תלוי בשני הטעמים...".
- ב) הגרא"ל שטיינמן זצ"ל (שפתי איל או"ח אות ל"ז) – "שאלתי למו"ר זצוק"ל בהא דצריך לכסות הסכינים בשעת בהמ"ז אם זה נמי בסכינים מפלסטיק חד מהטעמים דנקט הב"י ז"ל (סימן ק"פ) לכיסוי הסכין הוי מחמת דהיה אחד דבעת בהמ"ז נזכר בחורבן ותקע סכין בבטנו ויל"ע אם זהו שייך נמי בסכינים מפלסטיק ואמר לי מו"ר זצוק"ל דגם בזה (בסכינים מפלסטיק) אפשר קצת".
- ג) ילקוט יוסף (סעי' ג', קיצור שו"ע סעי' ה') – "נוהגים לכסות את הסכין בשעת ברכת המזון, ויש מחמירים בזה גם בסכין פלסטיק או של כסף".

ג. סכין שאינו מיועד לחיתוך אלא למריחת ממרחים לבד: האם יש לכסות בברכת המזון סכין העשוי למריחה.

1. מיקל, אין צריך לכסותה.
- א) אג"מ (רבבות אפרים ח"ב סי' פ' אות ל"ה) – "שלפני ברהמ"ז אין חיוב להוריד סכין שרק ממרח ואינו חותך כלל".
- ב) הגרח"פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"א) – "לטעם ראשון דוקא מברזל ולא סכין ממתכת אחרת, וסכין שאין עשוי לחתיכה כגון סכין לחמאה מותר".
2. מחמיר, צריך לכסותה.
- א) אז נדברו (ח"ו סי' ב' אות ג') – "מה ששאלת אודות סכינין שאינן חותכין להם רק ממרחין בהם והדומה ורצית לומר שזה תליא בב' הטעמים שצריכין לסלק הסכין ומ"ש ממזלג וכף, הנה בב"י שם מבואר דעיקר כהטעם לפי שהברזל מקצר חייו של אדם והערוה"ש מאריך דלפיכך מנהגן של ישראל שבשבת אין מכסין שבשבת אין בונין מזבח, או משום דבשבת אין שטן ופגע ואיו שורה כחו של עשוי דלפי טעם של רבינו שמחה לפי שפעם אחד הגיע אחד לברכת בונה ירושלם ונזכר חורבן הבית ותקע סכין בבטנו אין לחלק בין חול לשבת ויו"ט כ"ז נתבאר מדברי הב"י, או"כ לפי מנהג זה מה שנוגע לשאלתו יש להחמיר כיון דיש ע"ז שם סכין ומחתך קצת ואינו דומה לכף ומזלג דאינו עשוי לחתיכה".
- ב) עי' רבבות אפרים (ח"ב סי' פ' אות ל"ה) – "שמעתי בע"פ ממור"ר הרה"ג ר' משה פיינשטיין שליט"א [זצ"ל] שלפני ברהמ"ז אין חיוב להוריד סכין שרק ממרח ואינו חותך כלל. אבל כעת ראיתי באז נדברו ח"ו סימן ב' שכתב דיש להחמיר כיון דיש ע"ז שם סכין ומחתך קצת ואינו דומה לכף ומזלג דאינו עשוי לחתיכה כלל עכ"ל. וא"כ נראה דיש להחמיר".
- ג) בכרמי יהודה (עמ' ר"כ תשובה קפ"ח).
- ד) חוט שני (שבת ח"ג עמ' רכ"ו) – "סכין מברזל שעשוי למריחה ולא לחתוך יש לכסותו כיון שנקרא סכין. ושאר כלי ברזל שאינו סכין אין צריך לכסות, כיון דלטעם השני אין צריכים לכסותן".
- ה) עי' הגרח"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שנ"ג אות קס"ט) – "לשונו מובא לעיל".
- ו) שערי יושר (ח"ג סי' מ') – "יש לכסות או להסיר את כל הסכינים שעל השולחן בשעת ברכת המזון, אף סכינים שאינם חדים כלל".
- ז) חשוקי חמד (סנהדרין דף עו; אוצרות הברכה ברכת המזון עמ' קנ"ו) – "שאלה. כתב השו"ע (או"ח סימן קפ סעיף ה) נוהגים לכסות הסכין בשעת ברכת המזון. ויש להסתפק בזה בכמה שאלות: א. האם יש לכסות גם סכינים שאינם חדים, והם משמשים רק למריחה? ב. מה הדין בסכין העשוי מפלסטיק או עץ. האם גם אותם יש לכסות בשעת ברכת המזון? ג. מה הדין במזלג העשוי מברזל, האם גם אותם יש לכסות בשעת ברכת המזון? ד. מה הדין באקדה או במברג האם גם אותם יש לכסות בשעת ברכת המזון, או שמא רק סכין יש לכסות? תשובה. במשנה ברורה (שם ס"ק יא) הביא בשם הב"י ב' טעמים לכיסוי הסכין בשעת ברכת המזון, האחד דברזל מקצר ימי האדם, ואינו דין שיהיה מונח על השלחן שדומה למזבח שמאריך ימי האדם, דע"כ כתיב לא תניף עליהם ברזל, וע"כ אחר שגמר אכילתו ורוצה לברך ברכת המזון מכסה הסכין. וטעם שני בשם רבינו שמחה לפי שפעם אחד הגיע אחד לברכת בונה ירושלם ונזכר חורבן הבית ותקע סכין בבטנו, וע"כ נהגו לסלקו בשעת ברכה. וכתב המג"א (סק"ד) שדוקא סכין העשוי מברזל יש לכסות, ולא העשוי משאר מתכות, ופירש הפמ"ג דלטעם א' דוקא סכין ברזל יש לכסות משום שנברא לקצר, אבל לא משאר מתכות, [ויעוין שם שנשאר בזה בצ"ע] אולם לטעם ב' כל מיני מתכות שיוכל להמית עצמו, יש

לכסות. ונראה לענין שאלה הראשונה האם יש לכסות סכין ברזל שאינה חדה, דלא מבעיא לטעם הראשון של 'לא תניף עליהם ברזל' שיש לכסותו, אלא גם לטעם ב' יש לכסות סכין קהה, שהרי מבואר בסנהדרין דף ע"ב רבי אומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהברזל ממית בכל שהוא. ופרש"י על ידי תחיבה שתוחב לו מחט בושט או בלבו. ובשו"ת רבבות אפרים (ח"ב סימן פ לה) כתב ששמע מפי הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שסכין העשוי למירווח ולא לחיתוך אין צריך להסירו בברכת המזון, אולם בשו"ת אז נדברו (ח"ז סימן ב) כתב שיש להסירו. והנה לענין השאלה השניה בסכין העשוי מפלסטיק, נראה כיון שאינו עשוי מברזל, אין צריך להסירו, וגם לטעם השני, אף על פי שאפשר לחתוך עמו, מ"מ בגזירה שנעשה בגלל מעשה, מצינו בגמרא בשבת (דף ס"ב) דלא אסרו אלא כמעשה שהיה, כמו שכתב הט"ז (סק"ג). ויתכן שלטעם הא' שברזל מקצר, מן היושר לכסות אקדה ומזלג ומברג, אולם למעשה לא נהגו לכסות המזלגות בשעת ברכת המזון, וצ"ע".

3. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' ל"ו סעי' ה').

ד. מזלגות (forks).

1. מיקל.
 - א) אז נדברו (ח"ז סי' ב' אות ג') - לשונו מובא לעיל.
 - ב) מיקל – שערי יושר (ח"ג סי' מ') - לשונו מובא לקמן.
 - ג) הגרחה"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שנ"ג אות קס"ט) - לשונו מובא לעיל.
 - ד) שערי הברכה (פרק ו' הע' ע"ה) – "ומנהג העולם שלא לכסות מזלגות וכדו' אפילו אם הם עשויים מברזל".
2. המדקדקים מחמירים.
 - א) בן איש חי (שנה א' פר' חקת אות ו') – "נוהגים להסיר הסכין מן השלחן בשעת בהמ"ז, והמדקדקים מסירים כל כלי ברזל כגון המזלג והמספריים של נירות".
 - ב) דברי בנייהו (ח"ז סי' י"ב, גם אני אודך סי' ל') – "מצד הדין יש לכסות דוקא סכין אבל מזלגות וכפיות וכדו' אין צריך לכמות אמנם למדקדקים יש להסיר גם מזלגות וכפיות וכדו'. (עיין בא"ח פרשת חקת אות ו')".
 3. מראי מקומות – חשוקי חמד (סנהדרין דף ע"ו); אוצרות הברכה ברכת המזון עמ' קנ"ו, לשונו מובא לעיל).
 - א) ששכ"ה (פרק ג' ד' הע' קנ"ח) – "ויל"ע לפי טעם הראשון שם, דברזל מקצר ימיו של האדם, ע"ש, מאי נפק"מ בין סכין של ברזל למזלג של ברזל, ואם הכוונה לחרב שמקצרת ימיו של האדם, א"כ גם סכין שאינה עשויה ברזל ג"כ צריך לכסות, ע"ש בפמ"ג א"א ס"ק ד ותה"ל"ד ס"ק ב)".

ה. פותחן של קופסאות (can opener).

1. מיקל – הגרחה"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שנ"ג אות קס"ט, לשונו מובא לעיל).

ו. מקלף ירקות (vegetable peeler).

1. מיקל – שערי יושר (ח"ג סי' מ', לשונו מובא לקמן), הגרחה"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שנ"ג אות קס"ט, לשונו מובא לעיל).

ז. מספריים (scissors).

1. מיקל.
 - א) הגרחה"ק זצ"ל (תשובות הגר"ח דפו"ח אות תתתכ"ה, ע"י ויכתוב מרדכי עמ' שנ"ג אות קס"ט [לשונו מובא לעיל]) – "האם מספריים זהו בכלל סכין שצריך להוריד מהשולחן בברכת המזון (יש מספריים רגיל, ויש עם שפיץ חד בראשו). תשובה: מספריים לא, רק סכין".
 - ב) שערי יושר (ח"ג סי' מ') – "אבל מספריים ומקלף ירקות או מזלג עם שיניים חדות אין צורך לכסותם או להסירם מהשולחן בשעת ברכת המזון".
2. המדקדקים מחמירים.
 - א) בן איש חי (שנה א' פר' חקת אות ו') - לשונו מובא לעיל.
 3. מראי מקומות.
 - א) בכרמי יהודה (עמ' ר"כ תשובה קפ"ט) – "שאלה: האם צריך להוריד מספריים מן השולחן בברכת המזון, דהוי כסכין. תשובה: למי הטעמים הי' נראה דדינו כסכין, אבל לא שמעתי מעולם קפידא בזה".

ח. אקדה (gun).

1. מחמיר.
 - א) קנה בשם (ח"ד סי' ט"ו, פסקי בושם פרק מ"ז סעי' י"ב, צהר חי"ז עמ' קי"ח) – "נראה פשוט דה"ה וכש"כ כל שאר כלי זיין שיש להזהר שלא ינוחו כלל על השולחן, ואעפ"י דלגבי סכין סבירא להו להפוסקים דבכיסוי סגי ואין צורך להסירו לגמרי מן השולחן, ואף גם זאת אינו אלא בשעת ברכת המזון, מכל מקום לגבי זה נלע"ד ממשמעות דברי הפוסקים דמן הראוי שלא להניחן כלל על השולחן שהוא דומה למזבח, לא רק בשעת ברכת המזון אלא אפילו בשעת אכילה במשך הסעודה, ואפילו ביתר שעות היום גם שלא בשעת הסעודה אינו מן הראוי שיהיו מונחים על השולחן שהוא דומה למזבח וכמו שיבואר לפנינו בס"ד".
 - ב) שערי יושר (ח"ג סי' מ') – "רובה או אקדה ושאר כלי נשק צריך לכסותם או להסירם מעל השולחן בשעת ברכת המזון".
 - ג) הר"י ליברמן (גם אני אודך סי' מ"ה, עמ' קי"א).
 - ד) ויאמר משה (ח"ב סי' ט"ו) – "אקדה או רובה המונחים על השולחן דינם כסכין, וצריך לכסותם בשעת ברכת המזון. ואף אם

המחשנית ריקה מכדורים יש להצריך בזה כיסוי. ונראה שגם אם מניחם על רגליו לא יועיל עד שיכסם ממש".
2. מיקל.

(א) עי' הרכ"ד קאפלין (אור ישראל גליון מ"ו עמ' ט"ו).

3. מראי מקומות – חשוקי חמד (סנהדרין דף עו; אוצרות הברכה ברכת המזון עמ' קנ"ו, לשונו מובא לעיל), גם אני אודך (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' נ"ז טור ג'), מכתבי קהלות הקודש (ח"א ס"ב), הר"א חתוכה (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ע' טור ג'), הריצ"מ מוזס (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ע"א טור א'), אמרי יקותיאל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ע"א טור א'), שתילי זתים (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ע"א טור ב'), בית מתתיהו (ח"ו סי' ח' אות ז').
(א) להורות נתן (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ע"א טור ב') – "היה נראה דעתו להקלדכל הא דצריך להסיר סכין מעל השולחן בשעת ברהמ"ז אינו אלא תקנה דרבנן והם לא תיקנו אלא במילתא דשכיחא שיהא על השולחן ואין לנו להוסיף מדילן שאר כלי משחית דלא שכיחא שיהא על השולחן וסיים דכן נראה לכאורה אלא דעדיין צ"ע למעשה".

ט. הורדיו גפרורים או מצית אש בשעת ברהמ"ז.

1. מיקל.

(א) הר"י ליברמן (גם אני אודך סי' מ"ה, עמ' ק"י) – "ומכל זה נראה שאין להחמיר להוריד מצית או גפרורים וכיוצ"ב מהשולחן ועיקר הקפידא הוא על כלי משחית ממש ולא בשאר דברים שלא הביאו הפוסקים להלכה".

י. מראי מקומות.

1. טהרת השולחן (מובא בילקוט מפרשים שבסוף שו"ע השלם על באה"ט ס"ק ד') – "ולטעם השני ... דוקא סכין אבל חתיכת ברזל שרי".

טז [כיסוי הסכין בשבת ויו"ט, וזמנים שונים].

א. מיקל.

1. מחבר (סעי' ה') – "ונהגו שלא לכסותו בשבת ויום טוב".

2. א"ר (ס"ק ז', א"ז ס"ק ג').

3. מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות סוף סי' ק"פ) – "ודלא כרמ"י".

4. ברכי יוסף (ס"ק ד') – "נוהגין לכסות הסכין וכו'. ונהגו שלא לכסות בשבת וכו'. כמדומה אני שראיתי בספר כ"י מהרב הקדוש מהר"ם קורדובירו זצ"ל שאין לכסותו בשבת וי"ט. וכן ראיתי למז"ה מהר"א אזולאי זלה"ה בהגותיו כ"י, דאין מכסין בשבת וי"ט שהם רמז לעה"ב שבאותו זמן יתמתקו הקליפות ובלע המות לנצח, עכ"ד. ומרן בב"י כתב דלטעם מי שזכר החרבן ותקע הסכין אין לחלק בין שבת לחול. ומיהו הרב אליה רבה (אות ז) מיישב אף לפי טעם זה, ע"ש".

5. גר"ו (סעי' ו') – "ונהגו במקומות הרבה שלא לכסותו בשבת ויום טוב כי בחול מכסין אותו מפני שהוא כחו של עשו ובשבת ויום טוב אין שטן ופגע רע ומנהגן של ישראל תורה היא".

6. קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' ד') – "ונהגו בהרבה מקומות שלא לכסותו בשבת ויום טוב, כי בחול מכסין אותו מפני שהן כחו של עשו, ובשבת ויום טוב אין שטן ואין פגע רע, ומנהגן של ישראל תורה היא".

7. דרכי חיים ושלום (עניני הסעודה אות ש"ב) – "להסיר הסכין קודם ברהמ"ז או לכסותו לא ראינו אבל זאת ראינו כי בש"ק אם אירע שרצה א' לכסות הסכין הקפיד מאוד".

8. תזו"א (ארחות רבנו ח"ה עמ' ק' אות מ"ח) – "בבית מרן החזו"א צוק"ל לא כיסו בשבת ויו"ט את הסכין בברהמ"ז. (עיין שו"ע סי' ק"פ וע"ש בבה"ט דכתב ובמדינתנו אין נוהגים לחלק בין שבת לחול, ועין בשע"ת שם)."

9. בית ברוך (כלל מ"ו ס"ק כ"ד) – "ולמעשה במקום שאין מנהג קבוע בזה אף שלפ"ז ה"י ראוי להחמיר, אבל מפני קדושת שבת קודש יש להבדיל מהחול ושלא לכסותו וכו"ל מהגרש"ז, ולזה נוטה שתיקת המ"ב וכמדומה שכן המנהג".

10. חוט שני (שבת ח"ג עמ' רכ"ו) – "ובשבת ויו"ט נוהגים שלא לכסות את הסכינים כמ"ש בשו"ע (שם), ודלא כמנהג שכתב המג"א [סק"ד] בשם הלבוש".

11. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ב אות ט', פרק ל"ה אות ס"א).

12. הגר"ח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב אות ה').

13. וזאת הברכה (מעין הברכה פרק כ' אות ח').

14. ילקוט יוסף (סעי' ג', קיצור שו"ע סעי' ה') – "ונהגו שלא לכסות הסכין בשבתות וימים טובים".

15. פסקי תשובות (אות ו') – "ויש הכותבים שעפ"י טעמי הקבלה יש לכסות גם בשבת ויו"ט, אך כיון שעפ"י טעמי הנגלה יש משום זלוול בכבודיה של השבת ויו"ט אם מכסה הסכין לכן המנהג הפשוט שמקפידים לא לכסות הסכינים בשבת ויו"ט".

16. הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי).

ב. מחמיר.

1. לבוש (סעי' ה') – "אבל בסכין לא ראיתי נוהגין כן בארצות אלו שאין מחלקין בין חול ושבת ויום טוב. ואפשר דסבירא לן כטעם השני, אי נמי אפילו לטעם הראשון סבירא לן דאין פירוש טעם דלא תניף כמו שמפרשים הם אלא לסימנא בעלמא הוא, כמו שצוה השם יתברך במזבח לא תניף (עליו) [עליהם] ברזל, ונתנו חכמינו ז"ל [מכילתא פרשה יא אות ח] הטעם אינו בדין שיניף המקצר על המאריך, הכי נמי כוונתנו בשולחנינו שאנו עושין סימן, דסימנא מילתא היא ומבקשין מלפניו יתברך אחר שזיכנו להיות שולחנינו מזבח לפניו יתברך שמברכין עליו לו יתברך, כן יזכינו להאריך ימינו ולא לקצרם על ידי הברזל המקצר, ולפי זה גם כן

- אין טעם לחלק בין שבת ויום טוב, נ"ל".
2. הו"ד במג"א (ס"ק ד') – "ובלבוש כתוב דאין נוהגין במדינתנו לחלק בין שבת לחול".
 3. ע"י לחם רב (ס"ק ד') – "י"א לנהוג לכסות הסכין בשעת ברכת המזון אף בשבת ויו"ט (מצאתי)".
 4. עטרת צבי (ס"ק ג') – "הלבוש".
 5. ע"י עטרת זקנים (ס"ק ב') – "ויש אומרים שאין לחלק בין שבת ויום טוב לשאר ימים (מהררמ"י שם סעיף ה)".
 6. ע"י ח"א (כלל מ"ו סעי' ד') – שלא מחלק בין שבת לימות החול.
 7. בן איש חי (שנה א' פר' חקת אות ו') – "וכתבו אחרונים ז"ל דאין להקפיד על כל הנז"ל בשבת ויו"ט, ובשער רוה"ק דף י"ב איתא בשם רבינו האר"י ז"ל מי שהוא משורש קין צריך להזהר להסיר הסכין לגמרי בעת בהמ"ז ולא יספיק לכסותו בלבד וע"ש, ולכך כל אדם צריך להזהר בזה דאין אתנו יודע השרשים וכן אנחנו נוהגים להסירו גם בשבת ויו"ט".
 8. כה"ח (ס"ק ט"ו) – לשונו מובא לעיל.
 9. הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קמ"א אות ו') – "ובני ספרד נהגו לכסותו אפילו בשבת ועדיף להסירו מהשולחן".
 10. ע"י דברי בנייהו (ח"ז סי' י"ב, גם אני אודך סי' ל') – "אמנם ע"פ דברי רבינו האר"י".
 11. קול מנחם (או"ח ח"ב עמ' ס"א אות קכ"ד) – "עפ"י הקבלה".

ג. בני ספרד.

1. מיקל – מחבר (סעי' ה'), ברכי יוסף (ס"ק ד', לשונו מובא לעיל), ילקוט יוסף (סעי' ג', קיצור שו"ע סעי' ה', לשונו מובא לעיל).
2. מחמיר – בן איש חי (שנה א' פר' חקת אות ו'), לשונו מובא לעיל, כה"ח (ס"ק ט"ו, לשונו מובא לעיל), הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קמ"א אות ו', לשונו מובא לעיל).

ד. החילוק בין כיסוי הסכין בשבת, לבין טבילה במלח בשבת.

1. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' כ"ט טור א') – "שאלה: הנה קי"ל שאין צריך לכסות הסכין בשבת, ומאידך לטבול במלח צריך בשבת, וצ"ע לטעם המג"א (ק"פ ד) שאין 'כיסוי סכין בשבת', משום שאין דינים שקשורים למזבח נוהגים בשבת, (שולחן דומה למזבח, וסכין מקצר ימים) מכיון שאין בנין מזבח בשבת, א"כ גם מלח לא יצטרכו בשבת, שאין טעם של שולחן כמזבח, וצריך מלח על הקרבן, וצ"ע. תשובה: יש עוד טעם שכל סעודה שאין בה מלח אינה סעודה (ברכות מ"ד), (תשובות הגר"ח רפ"ח)".
2. לכאורה יש לחלק בין "בנין" מזבח, שלא שייך על שבת. לשלחן דומה למזבח, שיש קרבנות בשבת.

ה. מראי מקומות – תהלה לדוד (ס"ק ג'), ששכ"ה (פרק נ"ד סעי' ל"ט), שמירת הגוף והנפש (סי' ל"ו סעי' ג').

1. שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה הג' לסי' ק"פ) – "סימן ק"פ במג"א סק"ד ובמזבח כתיב לא תניף עליהם ברזל ובשבת אין בונין מזבח וליכא רמז למזבח צ"ע דמבואר במדות פ"ג מ"ד דאפילו שלא בשעת בנין רק אח"כ אם נגע ברזל במזבח פסול אבן שנגע בה, וא"כ אפ"י בשבת שאין שייך בנין יהיה שייך פגם של ברזל, ואם נפרש שאין בנין בשבת אין בחי' מזבח הוא קשה מאד דאם בחול דומה שלחנו של אדם למזבח כ"ש בשבת וצ"ע".

ו. כיסוי סכין בסעודה שלישית שנמשכת עד צאת הכוכבים.

1. מיקל.
- (א) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות ז) – "שאלה: יש להסתפק האם צריך לכסות הסכין בברהמ"ז בשבת כאשר נמשכת הסעודה שלישית עד צאה"כ, או לא. תשובה: א"צ".
- (ב) אבני ישפה (גם אני אודך סי' נ"א ענף ב').

ז. כיסוי הסכין במלוה מלכה.

1. מחמיר.
- (א) הגר"ח זצ"ל (אשיחה סוף עמ' שכ"ה) – "בסעודת מלוה מלכה בברכת המזון בסעודה זו האם צריכים להסיר הסכין בשעת ברכת המזון תשובה: כן".
- (ב) הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק ל"ז אות ו') – "שאלתי את מרן אם יש לכסות הסכין בברכת המזון של מלוה מלכה או שעדיין דינו כשבת שנוהג לא לכסות, והשיב דלפי ב' הטעמים שכתב בבה"ט סי' ק"פ אות ג' אזי במלוה מלכה יש לכסות כי זה לא שייך לשבת".
- (ג) הגר"ח זצ"ל (מה טובו גליון ט"ו עמ' ע"ז) – "שאלה: אם צריך לכסות הסכין ברכת המזון במלוה מלכה. תשובה: כן".
- (ד) אמנם ע"י הגר"ח זצ"ל (שערי שיח עמ' צ"ז תשובה קפ"ב) – "שאלה: (שם ס"ה) כתב המחבר דיש לכסות הסכין בשעת ברהמ"ז, ובשבת ויו"ט לא נהגו לכסותו, ויל"ע איך הדין בסעודת מלוה מלכה. תשובה: לכאן א"צ".
- (ה) מעדני איש (סי' ז' סעי' ל"ז הע' ב') – "למנהג שצריך לכסות הסכין בבהמ"ז או להסירה מעל השלחן בשעת בהמ"ז, נראה לפי כל החמישה טעמים, שבסעודת 'מלוה מלכה' צריך לכסות את הסכין בבהמ"ז, וכן לפי מה שהביא בכה"ח הטעם עפ"י המקובלים, דלא סגי לכסות הסכין אלא יש להסירו מעל השלחן, ג"כ נראה שבשבת ויו"ט וסעודת 'מלוה מלכה' ושאר ימות החול יש להסיר הסכין מעל השלחן".
2. מראי מקומות – ברכת אליהו (מלוה מלכה להג"ר אליהו אחרר בחלק הסימנים ע"ש), בית מתתיהו (ח"ו סי' ח' אות ב').

ח. כיסוי הסכין ליל הסדר, ליל שימורים.

1. מראי מקומות – כרם אליעזר ([בתוך ס' פרדס יוסף החדש פסח] סי' א' אות י"ז).
2. **כיסוי סכינים כשעת אמירת לשנה הבאה בירושלים.**

(א) מיקל.

- 1) ודרשת וחקרת (ח"ו או"ח סי' כ"ז אות ח') – "שאלה: האם יש לכסות את הסכין בליל הסדר של פסח באמירת 'לשנה הבאה בירושלים' משום שפעם אחד תקע אחד סכין בבטנו כשאמר ובנה ירושלים בברכת המזון (שו"ע או"ח קפ"ה). תשובה: אין להוסיף, מעשה שהיה בברהמ"ז, לכן דוקא בברהמ"ז".
- 2) שו"ת השואל (ח"ב נספח סי' מ"ו).

ט. כיסוי הסכין בחוה"מ.

1. מחמיר.

- א) הגר"ח ק"צ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות ח', עלי שי"ח עמ' ק"ו אות ב') – "האם צריך לכסות הסכין בחול המועד בשעת ברהמ"ז. תשובה: כן".
2. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ו סי' ח' אות ג').

י. כיסוי הסכין בראש חודש.

1. מחמיר.

- א) אבני ישפה (גם אני אודך סי' נ"א ענף ג').
2. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ו סי' ח' אות ג', עמ' ע"ג).

יא. כיסוי הסכין בפורים.

1. מחמיר.

- א) אבני ישפה (גם אני אודך סי' נ"א ענף ד').
- ב) הריא"ה דינר (קול התורה גליון נ"ח עמ' שכ"ג) – "כיסוי הסכין בברהמ"ז בסעודת פורים נראה דחייבים לכסות הסכין בשעת ברכת המזון, ועי' שו"ע לעיל (סי' ק"פ ס"ה) דאין לכסות בשבת ויו"ט, ויש בזה כמה טעמים באחרונים, עי' שערי תשובה ובאר היטב שם, והטעמים שנאמרו לפטור בשבת ויו"ט אינם שייכים בפורים".
- ג) ישועת דניאל (סי' תרצ"ה ס"ק י', עמ' רצ"ט) – "נראה דחייבים לכסות הסכין בשעת ברכת המזון, ועי' שו"ע (סי' קפ ס"ה) דאין לכסות בשבת ויו"ט, ויש בזה כמה טעמים באחרונים, עי' שערי תשובה ובאר היטב שם, והטעמים שנאמרו לפטור בשבת ויו"ט לא שייכים בפורים".
2. מיקל.
- א) מאור עוז (ח"ח עמ' ר"ד) – "הסכין עכ"ל ולא גזרו לכסות את הסכינים בשעת הסעודה גם בפורים. אע"פ שרבה שחט את רב זירא בסעודת פורים (תענית ז:)".
3. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ו סי' ח' אות ג', עמ' ע"ג).

יב. כיסוי הסכין בלילה.

1. מחמיר.

- א) משך חכמה (שמות פרק כ' פסוק כ"ב) – "ולכן אסור להביא סכין על שלחן דמכפר כמזבח של במה, דבנין במה כשר בלילה, וגם בלילה מכסין אותו".
- ב) דברי בנייהו (ח"ז סי' י"ב, גם אני אודך סי' ל') – "ואין חילוק בין ביום ובין בלילה כשאוכל יש לכסות הסכין למ"ד או ע"פ הקבלה להסירה לגמרי, כי אין לדמות את השלחן למזבח לכל הדברים".
2. מראי מקומות – טהרת השולחן (מובא בילקוט מפרשים שבסוף שו"ע השלם על מג"א ס"ק ד'), רבבות אפרים (ח"א סי' קל"ו סוף אות ב'), בית מתתיהו (ח"ו סי' ח' אות ה').
- א) בית דוד (לייטר, ח"א סי' קמ"ח ד"ה וראיתי) – "וראיתי בספר רביד הזהב דלפי"ז גם בלילה א"צ לכסות דאין בנין ביהמ"ק בלילה כשבועות (ט"ו) אבל באמת לא מצינו דאסור לבנות מזבח בלילה ועיין ...".

יג. לכסות "הפת" בשעת ברכת המזון.

א. מחמיר.

1. עי' המכתם (פסחים דף ק:); – "ויש שנותנין טעם לפריסת המפה, כדי שלא תכלם הפת כשמקדשין על היין ולא עליה, וכן בברכת המזון".
2. רבינו בחיי (שלחן של ארבע שער ראשון) – "וכן הוא מנהג הותיקים לכסות הפת בשעה שמברכין ברכת המזון כדי שלא יתבייש הפת".
3. אור זרוע (ח"ב הל' ערב שבת סי' כ"ב) – "והתשובות פירשו טעם של פריסת המפה בענין אחר בשם רב שרירא גאון וז"ל ... ובבהמ"ז נמי פריס מפה [אריפתא לאחר] הסיבה דגמרי סעודתייהו עכ"ל התשובה".
4. מג"א (סוף ס"ק ד') – "כתוב בש"א שיש לכסות הפת בשעת ברכת המזון שלא יראה בושתו עסי' תע"ג".
5. באר עשק (סי' כ"ז) – "והדברי' ק"ו ומה אם קודם סעודה שעדיין לא נהנו מן הפת והיו יכולים לקבוע סעודה על היין חששו לבושת

- דפת לאחר הסעודה שכבר נהנו ממנו ועשו אותו עקר ובו קבעו סעודתן ודאי שיבוש ויכלם כי הוא מוקדם בפסוק ... עוד שמעתי מפי מורי טעם רביעי משום שאין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין וכדדרשו בפסוק".
6. יד אהרן (הג' ב"י) – "יש לכסות הפת בשעת בה"מ שלא יראה בשתו מג"א ז"ל בשם ש"א. ועיין בספר באר עשק סימן כ"ז שנתן כמה טעמים לזה עיין שם".
7. באה"ט (סוף ס"ק ד').
8. שלחן שלמה (סעי' ב') – "מכסין הסכין בשעת בה"מ, ויש לכסות הפת בשעת בה"מ".

ב. מיקל.

1. זרע אמת (ח"ג ליקוטי או"ח על ס' ק"פ, צ"ד) – "כתב המג"א ... באר עשק ... אבל לא ראיתי נוהג' כן וגם אין שייך לע"ד טעם שלא יראה הפת בושתי לגבי בה"מ דהלא זהו סימן סילוק הסעודה דהיינו סילוק הפת ואיך יברך עליו".
2. בגדי ישע (סוף ס' ק"פ) – "מה שסיים המג"א ... דברים אלו תמוהים מאיד דמאי בושתי הוא של פת, בשלמא גבי קידוש ה"ל להקדים הפת שברכתו מוציאה והוא מברך תחילה משום קידוש בפה"ג וה"ל לברך המוציאה תחילה ... משא"כ לענין ברהמ"ז שאין דעת עוד לאכול פת ומאי בושתי כמו שמבואר בסי' קס"ח ורי"א דאם אינו רוצה לאכול ממנו אין שייך שום קדימה וצ"ע על דבריו ודו"ק".
3. מאמר מרדכי (ס"ק ד') – "מ"א ... וכ"כ הרב באר היטב ומשמע דהכי ס"ל מדמסתם סתימו למילתיה. ואני הרואה מנהג פשוט היפך דברי הרב ז"ל וכפי הנראה לפק"ד יפה כח המנהג ... ואעפ"י שאיני כדאי לחלוק על הגאון בעל שלחן ארבע ז"ל כי רב קדמון הוא מ"מ הנני כנותן טעם למנהג ושלפי הנראה הוא מנהג ותיקין וכ"נ **מסתמיות כל הפוסקים** דאל"כ לא הו' שתקי מיניה. והתימא על הרב מ"א ז"ל שהעתיק דברי הרב שלחן ארבע ז"ל בסתם ...".
4. קרבן אשה (הל' ברכות פרק ז' הל' י"א) – "עוד כתב הרב שם משם שאר אחרונים שיש לכסות הפת בשעת ברכת המזון שלא יראה בושתי עיין ס' תע"ג. ולא ידעתי טעמו דטעם שלא יראה בושתי הוא מהירושלמי הביאו הטור ס' רע"א ובירושלמי קאמר שלא יראה הפת בושתי פירוש שהוא מוקדם בפסוק והיה ראוי להקדימו בברכה ומקדימין בברכת היין ע"כ הרי לך דטעם שלא יראה בושתי הוא משום קדימה וא"כ כאן שכבר ברך על הפת וגמר סעודתו מה שייך בושתי לפת ובסי' תע"ג שהביא מיירי בכוס ב' שאומר עליו ההגדה ולכך צריך לכסותו שעדיין לא ברך עליו והיה צריך להקדימו אם לא יכסוהו. וכ"כ הטור בסי' רצ"ט שצריך שלא יביא הלחם לשולחן עד אחר ההבדלה ואם הביא פורס עליו מפה ומכסנו לפי שהוא מוקדם בפסוק וצריך להקדימו אם לא יכסנו ע"כ וגדולה מזו כתב שם מרן הב"י ז"ל ומשמע דוקא כשרוצה לסעוד מיד אבל אם אינו רוצה לסעוד מיד כיון דאין מבדילין על הפת לא שייך ביה דין קדימה להבדלה ואין צריך להבדלה הרי לך דבמידי דלא שייך ביה פת לית ביה דין קדימה ואין צריך לכסותו והכי נמי פת לא שייך בבהמ"ז דאין מברכין רק על הכוס ובפרט שכבר הקדימו".
5. כה"ח (ס"ק ט"ז) – "... אמנם לפי הטעמים שכתבנו באות א' נראה שצריך להיות הפת גלוי בשעת בהמ"ז יעו"ש. **וכן עמא דבר**".
6. הגרח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ו) – "שאלה: האם צריך לכסות את הפת בשעת ברהמ"ז על הכוס. תשובה: לא".
- הגרח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' נ"ד טור ד') – "שאלה: כ' השו"ע (ס' קפ"ב ס"א) י"א שבהמ"ז טעונה כוס וכו' ומ"מ מצוה מן המובחר לברך על הכוס, ויש להסתפק לנוהגים לברך בהמ"ז על כוס למה לא מכסים את הפת בשעת בהמ"ז שלא יראה בושתי כדרך שעושים בקידוש, ואדרבה כתב השו"ע לעיל (ס' ק"פ ס"א) דאין להסיר המפה והלחם עד לאחר בהמ"ז, ומשמע דצריך להיות גלוי על השולחן וצ"ב. תשובה: לא שייך כאן בושתי (של הפת)".
7. עי' ויען שמואל (ח"ז עמ' של"ה) – "בשעה שמברך ברה"מ על היין, דעת כמה ראשונים שצריך לכסות הפת משום בושתי הפת, אולם כ' רבותינו האחרונים שמסתימת שאר הראשונים ומרן הש"ע משמע שא"צ לכסותו ולא שייך כאן בושתי הפת ושכן המנהג, ומ"מ המחמיר תע"ב, שיוצא בזה אליבא דהראשונים הנ"ל ובפרט שהוא דבר שקל מאוד לעשותו".
8. שערי הברכה (פרק ו' סעי' ל"ט) – "ואין צורך לכסות את הלחם בשעת ברכת המזון".

ג. רק כשמברך ברכת המזון על הכוס: למחמירים לעיל.

1. רבינו בחיי (שלחן של ארבע עשר ראשון, הוספה ע"פ הוצאת מוסד הרב קוק עמ' תע"ח) – "יש להזהר לפרוש מפה על הפת שבשלחן בשעת ברכה, וכן הוא מנהג הותיקים לכסות הפת בשעה שמברכין ברכת המזון כדי שלא תתבייש הפת, [כשאנו מברכין על מזונינו על היין ולא על הפת]".
2. מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות ריש ס' ק"פ) – "מ"ש ר' בחיי בשלחן ארבע שיש לכסות הפת בב"ה ר"ל אם מברך על הכוס, וגם בזה אין מוכח, ושו"ת באר עשק כ"ז ד' טעמים".
3. עי' מחה"ש (סוף ס"ק ד') – "לא יראה בושתי עיין סימן תע"ג. דדוקא כשהכוס בידו, ע"ש. אם כן אפשר כשמברך ביחיד, דלדעת רמ"א בסימן קפ"ב סעיף ב' בהג"ה אין אוחזו בידו אלא מניחו על השלחן, אין צריך לכסות".
4. לקוטי מהרי"ח (סדר ברכת המזון ד"ה ועיין).
5. ליקוטי חבר בן חיים (מובא בליקוט מפרשים שבסוף שו"ע השלם על באה"ט ס"ק ד') – "לכסות פת. פירוש, כשמברך ברכת המזון על הכוס".
6. ישיב משה (שתרוג, ח"ב ס' קכ"ב) – "ושאלת בענין ברכת המזון אם אין לו כוס של ברכה אם יש לו לכסות הפת או לא. תשובה: לדידן שב ואל תעשה עדיף ואין לכסות הפת וכן נהגו".
7. ילקוט יוסף (סוף הע' ב') – "וכתב בשלחן של ארבע, שיש לכסות הפת בשעת ברכת המזון שלא יראה בושתי. והובא בבאר היטב (ס"ס קפ). ועיין במגן אברהם (סימן קפ סק"ד). והנה כשמברכים ברכת המזון על כוס יין י"ל שצריך לכסות את הפת כדי שלא יראה הפת את בושתי שמברכים על יין, וכמו שאמרנו כן גבי קידוש. אבל כשמברכים ברכת המזון בלי כוס, מה שייך שלא יראה הפת בושתי. ועוד, שמאחר וכבר בירכו על הפת המוציאה לכאורה לא שייך האי טעמא שלא יראה הפת את בושתי. ועיין בשערי

תשובה שם שהביא מהבר"י שכתב בשם מז"ה טעם אחר שלא יפלו ממים אחרונים על הפת וימאס, דלא שייך בושת כיון שכבר ברכו עליו המוציא. ובבר"י כתב שבמקומם אין מי שנוהג כן רק באיזה עיר ראה קצת נוהגין כן. ע"ש. ועיין בשו"ת רבבות אפרים חלק א (סימן קלו) מש"כ בזה. ע"ש".

ד. מראי מקומות – ברכי יוסף (ס"ק ב', שירי ברכה ס"ק א'), דברי מנחם (מאנדיאנופולי, הג' ב"י ס"ק ג'), פתח הדביר (ס"ק פ'), אורח נאמן (ס"ק כ"א), רבבות אפרים (ח"א ס"ק ל"ו אות א', ח"ז ס"ק ר"כ ד"ה ועיי"ש), הגר"א נבצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ה'), קול מנחם (או"ח ח"ב עמ' ס"ב אות קכ"ה).

1. אשל אברהם (בוטשאטש, סוף ס"ק פ"ב), הו"ד בארחות חיים (ריש ס"ק פ"ב) – "כמו שיש לכסות שלא יראה פת בשתו בשבת ק' (ויש רמז לזה שגידול חטים הם בלבוש, ובעץ הדעת כתיב בראשית ג, ז ערומים), כן יש לכסות בשעת ברכת המזון על הכוס, שהרי גם קידושא רבא אין אומרים על הלחם ומ"מ מכסים. ואולי אין לכסות כי אם שלימה, מה שאין כן חסירה אינה ראויה לזה כל כך. ואולי גם בשבת ק' אין צריך לכסותה, וכן כיסנין גם שלימה אין צריך לכסות, וצל"ע היטב".

2. הגרבי"ה לוין (רבבות אפרים ח"א ס"ק ל"ו אות א', אוצרות הברכה ברכת המזון עמ' ע"ו) – "ומו"ר הרה"ר רב"י לוין שליט"א כתב לי בזה על הטעם שיכסה הפת שלא יראה הפת בושתו כבר הביא שם הפ"ת לתמוה על טעם זה ושמעתי מפי מו"ר גאון ישראל מו"ה הגר"ש שקאף זצ"ל ושאל אותי מה הטעם שצריכים לכסות את הפת בשעת ברכת היין אם זה מחמת שיש ליין או מחמת שאין לפת וכמובן שהטעם הבושת הוא שאיין לפת ולא מחמת שיש לפלוני. ואשר לפי זה א"ש טעם שהביא הבאר היטב כיון דבשעת ברהמ"ז הלא גמר בזה סעודתו ובשת הוא לפת דנגמרה סעודתו".

3. פסקי תשובות (הע' כ"ח) – "בענין מש"כ בבה"ט בשם מג"א בשם שלחן של ארבע (לרבינו בחיי ז"ל) שיש לכסות הפת בשעת ברהמ"ז שלא יראה בושתו, כבר השיג עליו בשע"ת בשם ברכ"י, שאין נוהגין כן, וכ"כ בכה"ח סקט"ז שעמא דבר אין נוהגין בכך כלל, וע"ע שו"ת רבבות אפרים ח"ז ס"ק ר"כ, ובאשל אברהם בוטשאטש סוס"י קפ"ב ס"ל שאם מברך על הכוס יש לכסות הפת שלא יראה בושתו שמכבדין יותר היין, ועיי"ש שאולי אין לכסות כי אם פת שלימה".

ה. הנחת כלים רקים בשלחן בשעת ברכת המזון.

1. ע"י ס"ק פ"ג סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

מים אחרונים

סימן קפ"א

טו] נגוב - <u>סעיף ח'</u> .	ח] דברים שבקדושה נגדו: מים אחרונים.	א] מקור.
טז] שיעור מים לנטילה.	ט] לרחוץ ידיו תוך הכלי.	ב] טעם א': צריכה ידיים נקיות.
יז] באיזה משקים נוטלים - <u>סעיף ט'</u> .	י] נטילה במים חמין - <u>סעיף ג'</u> .	ג] טעם ב': מלח סדומית.
יח] קינוח השפתיים והשפם.	יא] עד איזה פרק נוטל ידיו - <u>סעיף ד'</u> .	ד] טעם ג': ע"פ קבלה.
יט] הנוגע במלח.	יב] שישפיל ראשי אצבעותיו - <u>סעיף ה'</u> .	ה] הלכה - <u>סעיף א'</u> , <u>סעיף י'</u> .
כ] שכח ליטול מים אחרונים.	יג] נוטלין דרך ישיבתן - <u>סעיף ו'</u> .	ו] נשים.
כא] שאר דברים.	יד] ברכה - <u>סעיף ז'</u> .	ז] רוח רע - <u>סעיף ב'</u> .

פוסקים - קצות השלחן (סי' מ"ג).

דור המלקטים - אוצר המים (רוקח), מי פינחס (הרוש), מנחת גדעון (ח"ג פרק י"ד, גילקרוב), שערי הברכה (פרק ד').

א] מקור.

א. המקורות.

1. **ברכות (דף נג:)** – "תנו רבנן: שמן מעכב את הברכה, דברי רבי זילאי; רבי זיואי אומר אינו מעכב; רבי אחא אומר: שמן טוב מעכב; רבי זוהמאי אומר: כשם שמזוהם פסול לעבודה, כך **ידיים מזוהמות פסולות לברכה**. אמר רב נחמן בר יצחק: אנא לא זילאי ולא זיואי ולא זוהמאי ידענא, אלא מתניתא ידענא; דאמר רב יהודה אמר רב, ואמרי לה במתניתא תנא: והתקדשתם, אלו מים ראשונים. **והייתם קדושים, אלו מים אחרונים**. כי קדוש, זה שמן. אני ה' אלקיכם, זו ברכה".
2. **חולין (דף קה:)**, עירובין דף יז.) – "מים ראשונים ואחרונים חובה ... אמר רב יהודה בריה דרבי חייא: מפני מה אמרו **מים אחרונים חובה**, שמלח סדומית יש, שמסמא את העינים".

ב. למה צריך ב' מקורות.

1. הפסוק הוא אסמכתא, והעיקר משום מלח סדומית.
 - (א) **תוס'** (חולין דף קה.) – "בברכות בסוף פרק אלו דברים (דף נג: ושם) דריש תרווייהו מקרא מוהתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים ואסמכתא בעלמא הוא דהא טעמא דמים אחרונים הוי משום מלח סדומית כדאמר בסמוך".
 2. הפסוק הוא משום מצוה, ומשום סכנת מלח סדומית הוסיפו לעשותה חובה.
 - (א) **רא"ש** (ברכות פרק ח' סי' ו') – "ותימה דהכא משמע דמים אחרונים מצוה משום קדושה ובפרק כל הבשר (דף קה ב) משמע שהן חובה מפני הסכנה משום מלח סדומית שמסמא את העינים ויש לומר משום קדושה אמרו שהן מצוה ומשום סכנת מלח סדומית הוסיפו לעשותה חובה".
 - (ב) **ריטב"א** (עירובין דף יז: ד"ה אבל).
 - (ג) **גר"א** (על סעי' י').
3. הפסוק הוא למברך, וסכנת מלח סדומית הוסיפו משום השומעים.
 - (א) **רב האי** (רא"ש ברכות פרק ח' סי' ו') – "אבל רב האי משם גאון פירש דהא דאמרינן הכא שהם מצוה משום קדושה היינו למברך לפי שמזכיר את השם צריך ליטול ידיו קודם שיברך אבל נטילת האחרים אינן משום קדושה אלא מפני הסכנה בלבד ואם רצו אין נוטלין קודם ברכה".

ג. **חולין (דף קו.)** – "כי אתא רב דימי אמר: מים הראשונים, האכילו בשר חזיר. אחרונים, הוציאו את האשה מבעלה; כי אתא רבין אמר: ראשונים, האכילו בשר נבלה. אחרונים, **הרגו את הנפש**".

1. **רש"י** (חולין דף קו.) – "הוציאו אשה מבעלה והרגו את הנפש. בפרק בתרא דיומא בעובדא דכידור איכא למ"ד קטלה ואיכא למ"ד לא קטלה אלא אפקה".
2. **יומא (דף פג:)** – "ותו, רבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי הוו קא אזלי באורחא, רבי מאיר הוה דייק בשמא רבי יהודה ורבי יוסי לא הוו דייקו בשמא. כי מטו לההוא דוכתא בעו אושפיזא, יהבו להו. אמרו לו: מה שמך אמר להו: כידור. אמר: שמע מינה אדם רשע הוא, שנאמר כי דור תהפכת המה. רבי יהודה ורבי יוסי אשלימו ליה כיסייהו רבי מאיר לא אשלים ליה כיסיה. אזל אותביה בי קיבריה דאבוה אתחזי ליה בחלמיה: תא שקיל כיסא דמנח ארישא דההוא גברא. למחר אמר להו: הכי אתחזי לי בחלמאי. אמרי ליה: חלמא דבי שמשי לית בהו ממשא. אזל רבי מאיר, ונטריה כולי יומא ואייתיה. למחר אמרו לו: הב לן כיסן. אמר להו: לא היו דברים מעולם. אמר להו רבי מאיר: אמאי לא דייקיתו בשמא. אמרו ליה: אמאי לא אמרת לן מר. אמר להו: אימר דאמרי אנא חששא, אחזוקי מי אמרי. משכוהו ועיילוהו לחנותא, חזו טלפחי אשפמיה, אזלו ויהבו סימנא לדביתהו, ושקלוהו לכיסייהו ואייתו. אזל איהו וקטליה **לאיתתיה**. היינו דתניא: מים ראשונים האכילו בשר חזיר, מים אחרונים הרגו את הנפש".
3. **מדרש רבה** (בלק פרשה כ' אות כ"א) – "מעשה באדם אחד שאכל קיטנית ולא נטל ידיו וירד לשוק וידיו מטונפות מן הקיטנית ראה אותו חבירו הלך ואמר לאשתו אומר לך בעליך סימן שאכל עכשיו קיטנית שיגרי לו אותה טבעת נתנה לו אחר שעה בא בעלה אמר לה היכן הטבעת אמרה לו בא פלוני בסימנין שלך ונתתיה לו נתמלא עליה חימה והרגה לפיכך כל שאינו נוטל ידיו לאחר המזון כהורג נפש ולכך **הזהיר הקב"ה את ישראל אפי' במצוה קלה** שנאמר (דברים לב) כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם אפי' דבר מצוה שאתה רואה אותה ריקה וקלה, **בה חיים ואריכות ימים**".

4. מהרש"א (חולין דף קן. ד"ה מים) – "ונראה לפרש דלא בא לומר אלא **דעבירה גוררת עבירה** משום דעבר על נטילת ידים בא לעבירה אכילת דבר איסור ועבירת סכנות נפשות גוררת סכנות נפשות דעבירה סכנת מלח סדומית שלא נטל ידיו למים אחרונים הביאו לידי סכנות הריגת נפש וק"ל".

ד. העונש.

1. חולין (דף קו.), יומא (דף פג:), תנחומא (בלק אות ט"ו) – "אחרונים. הרגו את הנפש".
2. שו"ת מן השמים (סי' נ"ז) – "ועוד נסתפקנו במים אחרונים, כי יש מהחכמים האומרים כי בימינו אין נקיות ידים שאין לנו שמן ערב ואין לחוש למים אחרונים, ועל זה שאלתי אם יש ממש בדבריהם ואם לאו. והשיבו: מי זה אמר ותהי ה' לא צוה, מים ראשונים ואחרונים דבר שבקדושה, וכל דבר שבקדושה המקיל בו מקילין לו ימיו ושנותיו, כך השיבו באמת".
3. ס' חרדים (פרק מ"א אות ד', מצוות עשה מדברי קבלה ומדברי סופרים פרק ה'), ברכי יוסף (ס"ק ז', לשונו מובא לקמן) – "מים אחרונים חובה ודבר שבקדושה הם והמיקל בהם מקילין ימיו ושנותיו כך השיבו מן השמים ע"י שאלת חלום מגיסו של הרב המרדכי" ובזוהר נמי מחמיר מאד".
4. דרישה (סוף ס"ק ד') – "ומיהו אם נוטל על עצים דקים שפיר דמי. כתב בית יוסף ומשמע לרבינו דכיון דמידי דרבנן הוא נקטינן לקולא דהיינו כלישנא דמיקל בקינסא אבל הרמב"ם כתב דאין נוטלין אלא בכלי. ונראה לע"ד דטעמא דהרמב"ם כיון דהטעם הוא מפני רוח רעה אין שייך להקל בזה אף שהוא מדרבנן כי חמירא סכנתא וכתב ארחות חיים (הל' נט"י אות לא) בשם הראב"ד והביאו בית יוסף בסימן קע"ג (עמ' קפג ד"ה כתוב) שכל הדברים הנוהגים במים אחרונים נוהגין באמצעיים גם כן וכו' מכאן דגם האמצעיים אין נוטלין אלא על גבי כלי ואין חילוק בין מים אמצעיים דרשות או חובה דזיל בתר טעמא **דהוא משום עניות** ורוח רעה".
- (א) הו"ד בא"ר (סי' קע"ג ס"ק י') – "כתב הדרישה לקמן סימן קפ"א [סק"ד] וסיים ואין חילוק בין אמצעים דרשות או חובה דזיל בתר טעמא דהוא משום עניות ורוח רעה עכ"ל".
- (ב) אוצר המים (פרק י"א סעי' א' אות א', הע' ה') – "משום דגורם לעניות. [כתב הדרישה בסימן קפ"א ס"ק ד', ונראה לענ"ד דטעמא דהרמב"ם] [דנטילים דוקא לכלי], כיון דהטעם מפני רוח רעה אין שייך להקל בזה אף שהוא מדרבנן כי חמירא סכנתא, ובהמשך דבריו כתב, דזיל בתר טעמא דהוא משום עניות ורוח רעה, עכ"ל. ואולי כונתו לפי מה שכתב האבודרהם בהל' ברכות השחר, דאמרו רז"ל (שבת סב:) כל המזלזל בנטילת ידים סוף בא לידי עניות וסימן לזה 'על נטילת ידים' ר"ת ענ"י".
5. ערה"ש (סעי' ה') – "בזוהר פינחס [ד' רמ"ו]. הזהיר על זה וכל המקובלים הזהירו על זה [מג"א סק"י] ובתשו' מן השמים לאחד מהקדמונים מבואר שכל המקיל במים אחרונים מקילים לו מזונותיו מן השמים".
6. פלא יועץ (ערך אכילה ושתייה ד"ה מים, ערך נטילת ידים ד"ה ויש) – "מים אחרונים חובה מבית ומחוץ בשבת ובלכת. ורבים עברו ובטלוהו לנטילותא, ובפרט עוברי דרכים. וצריך לזהר יותר ממים ראשונים, והעובר על דברי חכמים חייב מיתה (ברכות ד ב), ולפום צערא אגרא".

ה. אין לו מים.

1. אינו חייב ללכת יותר משיעור ד' מילין לפניו ולאחוריו מיל.
- (א) מ"ב (ס"ק ב') – "ומ"מ אין החיוב עליו יותר ממים ראשונים דהיינו בלפניו ד' מילין ולאחוריו מיל ואם בתוך שיעור זה לא נמצא מים אעפ"כ מותר לו לאכול וגם לברך אח"כ בהמ"ז".
- (ב) כה"ת (ס"ק ז') – "מים אחרונים חובה ונראה דמ"מ אין החיוב עליו יותר ממים ראשונים דהיינו לפניו ד' מילין ולאחוריו מיל כמ"ש לעיל ריש סימן קס"ג יעו"ש. **ואם הוא רחוק יותר משיעור הנז' נ"ל דיש לנקות ידיו בעפר או בצרור כמ"ש לעיל סימן ד' סעיף כ"ב יעו"ש".**
2. מחמיר, צריך ללכת יותר משיעור ד' מילין לפניו ולאחוריו מיל.
- (א) חכמת שלמה (על סעי' א') – "אם יש לו יכולת למצוא מים, אף יותר ממיל לאחוריו וד' מיל לפניו, נמי מחויב לחזור או לילך עבורן".
3. מראי מקומות – אוצר המים (פרק ג' סעי' ז', פרק ד' סעי' ל').

ב] טעם א': צריכה ידים נקיות.

א. כל ברכות צריכות ידים נקיות.

1. ספר חסידים (סוף סי' נ"ח, סי' תתנ"ג) – "כשאדם אוכל וצמא לשתות אם ידיו מלוכלכות יקנחם ואח"כ יברך וישתה דכתיב (תהלים קל"ד ב') **שאו ידיכם קודש וברכו את ה'".**
2. מג"א (ס"ק ט') – "הוי ידים מזוהמות. אפי' רוצה לברך על היין וידיו מלוכלכות צריך לקנחם קודם [ס"ח נ"ח ותתנ"ו]".
3. סידור יעב"ץ (כסא שן בית ל"ה פרק בדין מים אחרונים אות ב', ח"ב עמ' תתקע"ח) – "ואף מי שאינו נוהג בה. והוא אסטניס שרגיל ליטול ידיו אחר הסעודה. לדידיה הו' ליה ידים מזוהמות. שפסולות אפילו לברכת היין (כמו שנתבאר לעיל) ואין צריך לומר לברכת המזון (שם)".
4. פמ"ג (א"א ס"ק ט') – "הו' ידים מזוהמות. עיין מ"א. **הוא הדין כל הברכות** אם מזוהמות אסור לברך, ולא דוקא יין ברכה מעין שלש דיש אומרים דין תורה, אפילו שאר ברכות. ועיין סימן צ"ב במ"א אות ד' סתם ידים כשירות לברכה, הא מזוהמות פסולות".
5. גר"ז (סעי' ט') – "ומכל מקום מי שהוא אסטניס ורגיל לרחוץ ידיו אחר הסעודה הרי הן לו ידים מזוהמות וצריך ליטולן קודם ברכת המזון ואפילו רוצה לברך על היין באמצע הסעודה יקנחם קודם שיברך".
6. ערה"ש (סעי' ג', סוף סעי' ד') – "וידים מזוהמות פסולות לברכה ... ואיש כזה שהוא אסטניס אפילו רוצה לברך על היין וידיו מלוכלכות צריך לקנחם קודם [מג"א סק"ט]".

7. מ"ב (ס"ק כ"ג, שעה"צ ס"ק ל"ב) – "וצריך ליטול ידיו וכו'. ר"ל דזה מדינא צריך ליטול ידיו במים אחרונים לכו"ע וכתבו האחרונים שאפילו רוצה לברך על היין או פירות באמצע הסעודה צריך לקנחם מקודם כיון שידי מלוכלכות והוא איסטניס [והוא **הדין כשרוצה לברך איזה ברכה שהיא**, וידיו מלוכלכות מזוהמת המאכל. ומה דקיימא לן דסתם ידים כשרות לברכה, היינו, כשאינן מלוכלכות]".
8. עי' תהילה לדוד (ס"ק א').
9. כה"ח (ס"ק כ"ט) – "וה"ה כל הברכות אם מזוהמות אסור לברך".
10. רבבות אפרים (ח"א סי' ק"מ אות ב') – "ומבואר בסו"ס קפ"א דצריך ליטול ידיו קודם ברהמ"ז והביא המ"ב בסקל"ב שאפילו רוצה לברך על היין או פירות באמצע הסעודה צריך לקנחם מקודם כיון שידי מלוכלכות. ובשער הציין סקל"ב כתב וה"ה כשרוצה לברך איזה ברכה שהיא וידיו מלוכלכות מזוהמת המאכל. ולפי"ז כשאכל מאכל שטעון ברכה מעין שלשה או בורא נפשות ג"כ יצטרך מים אחרונים ועי' בס' בנין שלמה סי' י"א".
11. עי' העמק שאלה (שאלתא נ"ד ס"ק י"ב).
12. שבט הקהתי (ח"א סי' צ"ג) – "להיעב"ץ".
13. פסקי תשובות (אות ב') – "גם בשאר ברכות".
14. ותן ברכה (פרק א' הע' כ"ח).
15. וזאת הברכה (פרק א' עמ' י' אות ו', פרק כ"א עמ' קצ"ד אות ב').

ב. האם רק איסטניס.

1. מקור – גר"ז (סעי' ט', לשונו מובא לעיל), ערה"ש (סוף סעי' ד', לשונו מובא לעיל), מ"ב (ס"ק כ"ג, לשונו מובא לעיל).
2. שונה הלכות (דין י"א) – "במ"ב משמע דוקא כשהוא איסטניס ובשה"צ משמע אפילו אינו איסטניס **וצ"ע**".
3. פסקי תשובות (הע' ח') – "דאם כי במשנ"ב שם כתב להקפיד בכך כשהוא איסטניס, מ"מ עיין בכה"ח סק"ה ובסי' קנ"ח סקנ"ג בשם אחרונים דסתומים הדברים, משום דצריך לברך בטהרה ונקיון, ועיי"ש בשם הזוה"ק פ' בלק המברך בידיים מזוהמות **חייב מיתה** ר"ל".

ג. גדר.

1. כל מה שמפריע לו.
- א) הגרח"ק זצ"ל (אוצר המים פרק ד' הע' כ"ח) – "דאם הוא מלוכלך שמפריע לו נקרא מזוהם".
2. מים אחרונים באים רק להעביר הזוהמא מידיים, **ולא** באים למנקים את השומן והמאכל.
- א) חכם צבי (סי' נ"ה) – "והנה הראב"ד ז"ל על שני העניינים גם יחד הובא בס' תמים דעים והוא מחלק בפירוש בין העברת זוהמא הצריכה במים אחרונים שהיא נעשית ע"י כל המשקין אבל ניקיון השומן והמאכל אינו נעשה ע"י שאר משקין כי הם עצמם שמנים ואינם מנקים יפה יפה אבל הזוהמא מעבירין כ"כ הראב"ד ז"ל בפירוש שם".
- ב) מ"ב (סי' קע"ג ס"ק ט') – "דוקא מים. ששאר משקין מתוך שהם עצמן שמנים אינם מנקים את השומן והמאכל משא"כ באחרונים שאינם באים רק להעביר הזוהמא מידיים אפילו משקין מעבירין הזוהמא".
- 1) **משא"כ מים אמצעיים** [דהיינו בין גבינא לאכילת בשר] דאין באים כי אם להעביר מאכל הדבוק בידיו, מהני אפילו רוחץ תוך כלי - ים של שלמה (חולין פרק ח' סי' י'), הו"ד במג"א (ס"ק א', כדאי במחה"ש שם), וגר"ז (סעי' ה'), ומ"ב (ס"ק ג', ושעה"צ ס"ק י').
3. מים אחרונים באים להעביר הזוהמא מידיים, **וכ"ש** מנקים את השומן והמאכל.
- א) יש"ש (חולין פרק ח' סי' י') – "ובמים אמצעיים כתב הראב"ד (שם סימן ס"ז) להדיא, שכל שאר משקים אינם כשרים לאמצעיים, מפני שהן שמנים צחים, ואינם מנקים את השומן של מאכל, וא"כ לפי סברא זו כ"ש שאינם מנקים את הזוהמא, אלא נ"ל עיקר כדברי הרשב"א (ת"ה הקצר בית ו', דף ע"ג ע"א), שהשוה מים אמצעיים לכל מילי למים אחרונים, וא"כ מאחר שכל שאר משקין מנקים מן הזוהמא, **כ"ש שמנקים ומעבירין ליחלוחית המאכל**".
- ב) פר"ח (יו"ד סי' פ"ט ס"ק י') – "כתב הב"י באו"ח סימן קע"ג [עמוד קפ"ד ד"ה כתוב] וז"ל כתוב בספר ארחות חיים [הלכות נטילת ידים סימן לא] בשם הראב"ד כל הדברים הנוהגים באחרונים נוהגים באמצעיים בין להקל בין להחמיר, חוץ ... וחוץ משאר משקים שאינם כשרים לאמצעיים מפני שהן שמנים וצחים ואינם מנקים את השומן ואת המאכל עכ"ל. ואין דבריו נראין לי דכיון שמים אחרונים נוטלין בכל מיני משקין כמו שכתוב באו"ח בסימן קפ"א [סעיף ט] משמע שמעבירין הזוהמא **כל שכן שמעבירין ליחלוחית המאכל**, וכן כתב מהרש"ל [שם] ויפה כיון".
- ג) יד אהרן (סי' קע"ג ריש הג' ב"י) – "דף קי"ט ע"א שיטה ל"ח וחוץ משאר משקים וכו'. נ"ב ואין דבריו נראין לי דכיון שמים אחרונים נוטלין בכל מיני משקים משמע שמעבירין הזוהמא **כ"ש שמעבי' ליחלוחית המאכל** וכ"כ רש"ל ויפה כיון פ"ח י"ד סי' פ"ט ס"ק י' ועוד כת' שם ומסתבר שאין ללמוד מדין מים אחרונים אלא מדי דפסיל התם משום שאין מעביר הזוהמא דהיינו שאין נוטלין בחמין שהיד נכוית בהן וכיוצא עיי"ש ומהר"ץ אשכנזי בתשו' סי' נ"ה דחה דבריו".

ד. מראי מקומות.

1. זוהר (פר' בלק עמ' קפ"ו) – "רבי יהודה הו' ידיו מלוכלכות, ונטיל ידיו, ובריה עד לא נטיל. אמר ליה, אי תלמידך דרב שמעיה תסינא אתון, לא נהנה לכו לברכא בנדיים מזוהמות, ומאן דבריה בנדיים מזוהמות, **חייב מיתה**. פתח ההוא ונזקא ואמר, (שמות ל) בבאם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימותו וגו'. ולפינן מהאי קרא, דמאן דלא חייש להאי, ויתחזי קמי מלפא בידיו מזוהמן, חייב מיתה. מאי טעמא. בגין דידי דבר נש יתבין ברומו של עולם ... אי פל דא אית בהו, לית דינא למקווי בנקיו, פד מבכרין בהו לקודשא בריהו

הוא. בגין דבהו, ובדוגמא דלהון, מתברר שמה קדישא. ועל דא אתון דתכמיתו טובא, היך לא אשגחתון להאי. ולא שמשותון לרבי שמעיה חסידא, ואיהו אמר, פל טנופא, וכל לכוכא, סליקו ליה לסטרא אסטרא, דהא סטרא אסטרא מהאי טנופא ולכוכא אתון. (תרומה קנ"ד ע"ב) ועל דא מים אחרונים חובה, וחובה אינון.

א) הזוהר המתורגם (שם) – "רבי יהודה היו ידיו מלכלכות, ונטל ידיו וברך טרם שנטל. אמר לו, אם תלמידי רב שמעיה החסיד אתם, לא הנה לכם לברך בגדים מזומות, ומי שמברך בגדים מזומות חייב מיתה. פתח אותו תינוק ואמר, (שמות ל) בְּבֹאֵם אֶל אֱהָל מוֹעֵד יִרְצְצוּ מִיָּם וְלֹא יָמְתוּ וְגו'. למדנו מפסוק זה, שמי שלא חושש לזה ויתרצה לפני המלאך בגדים מזומות, חייב מיתה. מה הטעם? משום שידיו האדם יושבים ברומו של עולם... אין דין להיות פגועין כשמתברכים את הקדוש ברוך הוא, משום שפקהם ובדגמתם מתברך השם הקדוש. ולכן אתם שמתכמים אתם הרבה, איך לא השגחתם לזה? ולא שמשותם את רבי שמעיה החסיד, והוא אמר שפל טנוף וכל לכוף העלוהו לצד האסור, שהרי הצד האסור נזון מהטנוף והלכוף הזה, ועל זה מים אחרונים חובה, וחובה הם?!"

2. הגר"ח זצ"ל (צהר ח"ד עמ' נ"ט אות י', גם אני אודך בעניינים שונים ח"ב אות פ"ז) – "שאלה: אדם שאוכל עוגה וכדו', וידיו התלכלכו משוקולד וכדו', האם צריך לשטוף ידיו לפני שאומר ברכה אחרונה, או אין צריך. תשובה: **טוב לנקות ידיו**". (א"צ"ב למה רק "טוב", ולא מעיקר הדין.

ה. המברך על מאכל שמלכלך את ידיו (רוגעלך, וכדו') כאשר יאחזנו בידו, כיצד יעשה.

1. מי שלקח רוגעלך וכדו', שמלכלך ידיו מהמאכל קודם הברכה. אם לקח ביד כדי לברך, לכאורה הוא כחלק של הברכה, ואין חסרון של ידים מזוהמות. וכן מי שמקדש ביון, ובשעת קידוש נשפך על הידים, **הסברא נותנת** שהוא חלק מהברכה, ואין חסרון של והתקדשתם.

2. באר משה (ח"ה סי' כ"ח) – "בנידון השאלה האוכל בשר עוף וכיוצ"ב שע"י מה שאוחזם בידים, הידים יהי' מלוכלכות איך יברך עליהם דהלא בשעת הברכה הדין נותן לאוחזם בימינו כמפורש בשו"ע (סי' ר"ו סעיף ד') ואם אוחזם בידים הידים מלוכלכות וקשה לברך כמפורש בזוהר הובא בכה"ח (סי' קנ"ח אות נ"ג) ולאחזו במזלג א"א כי הברזל שהיא מתכות היא מקצר והברכה מאריך ואין מן הדין שיניף הברזל המקצר על המאריך... הדבר פשוט **שיאחזו הצלוחית** (הטעלער) שבו מונח הבשר עוף ויברך כך וזה סגי, ויותר טוב מללכלך אצבעותיו ולברך, ולמה לנו להכניס עצמינו בדבר שהזוה"ק מחמיר כ"כ ולא באנו ביסוד קדושים אם לדקדק כ"כ כמו שכתב השואל או כחבירו החולק עליו שעל כללך לצורך אחיזת המאכל שעליו מברך אין לחוש ואיני רוצה להכריע אבל מסברא חיצונית דעת חבירו החולק קשה להבין **מה לי לכלוך זה ומה לי לכלוך אחר** החוב מוטל להיות נזהר שלא ללכלך, והגם שיש לחלק בסכינא חריפא אבל מי יימר לן שנכון להכניס סברה דקה מן הדקה בדבר שיסוד הטעם מהזוה"ק אינו מוסבר לנו עד היכן הדברים מגיעים, ובאמת בשו"ע ג"כ מפורש שלא לברך בידים מזוהמות (עיין או"ח סי' קפ"א ס"ג וס"ד)... קרוב מאד לעשות כדברי 'לאחזו הצלוחית (טעלער) שעליו המאכל מלוכלך מונח כמו בשר עוף וכיוצ"ב, ולברך כך ואח"כ לאכלו כמו שירצה' **וכמדומה לי שכן מנהג העולם** ואם אינם נביאים בני נביאים הם והרוצה להחמיר ע"ע ולאחזו הבשר עוף ע"י **נעפקין** או מפה מה טוב ומה נעים יעשה כן, אבל אין צורך בזה".

3. משנה הלכות (ח"א סי' קל"א) – "באר משה... ולפי שהדברים הללו כמו זר נחשבו ולא ראינו כה"ג אצל אבותינו ורבותינו אכתוב מה שנלפענ"ד, הנה ראשונה, מה דפשיטא ליה למעכ"ג דבמה שאוחז המאכל בידו בשעת ברכה מקרי מברך בידים מזוהמות ואסור לברך לדידי צ"ע טובא, חזא דהרי פשוט המקדש על כוס מלא וכן כוס של ברכה שממלאין הכוס ונטל הכוס בידו וכמעט א"א שלא ישפוך מן היין באמצע הקידוש על כל גדותיו כוס ההבדלה או ברהמ"ז וכן בארבע כוסות וכיוצא בו וא"כ האיך מברכין ומקדשין עליו הא לפ"ד מעכ"ג שדימה זה למש"כ במג"א סי' קפ"א... ומ"ש בשם המג"א דאפילו הרוצה לברך על היין וידיו מלוכלכות צריך לקנחם והוא מס"ח הנה באמת כי כן כתב הס"ח בשתי מקומות סי' נ"ח וסי' תתנ"ג (ט"ס מש"כ תתנו) האמנם בפנים בס"ח כתב שם והאוכל וידיו מלוכלכות בתבשיל והוא רוצה לשתות יין יקנח ידיו ויברך על היין וישתה וכו', ופשוט דהוא משום זוהמא שיש על ידיו ולא מחמת החזקת המאכל ואדרבה הרי זה המאכל שמברך עליו צריך להחזיקו בידו ואין זה זוהמא וזוהמא לא מקרי אלא כשידיי מזוהמת ומלוכלכות **ממאכל אחר, או לאחר אכילה**... א"כ פשוט נמי דאין נכון לברך ולאחזו צלחתו בידו ולברך חזא דאין זה מדרך כבוד ואלא גם דרך רעבתנות, ועוד דלאחר שיברך לא ישתה מן הצלחת אלא יקח כף או מזלג לאכול והו"ל עובר דעובר לעשייתו ורק כדיעבד אינו חוזר ומברך כה"ג אבל לכתחילה ודאי אין לברך ולהחזיק הצלחת בידו אלא יקח מהאוכל או הרוטב בכף או במזלג ויברך ויאכל כנלפענ"ד פשוט".

4. פרי גני (ברכות עמ' מ"ד אות א') – "מהו לברך בידיים הדבוקות ממאכל. כתב בכה"ח סימן קנ"ח סקנ"ג בשם הזוהר דראוי לכל אדם לפני שמברך שינקה את ידיו מלכלוך המאכל כגון שמן ודבש, ולדעתי מצוי ברוגלך ושאר מזונות דנדבק באצבעות מן הקקאו, ולכן ראוי לאחזו במפית ולברך".

ו. מראי מקומות.

1. יעב"ץ (מור וקציעה סוף סי' קפ"א) – "לפי שאין מלח סדומית בינינו והמברך נמי כיון כו' ולא מקרי לדידן ידים מזוהמות ע"כ. ודאי אין כל זה כדאי לחלק. אבל טעם אחר יש לי לחלק בין זמנם לזמנינו. כי הם היו נוהגין לאכול באצבעותיהם **בלי כף ומזלג**, כדאיתא בנדרים (רפ"ט) דא"ל חז לחבריה עד מתי אתה מאכילני רוקך, כה"ג הוא דחובה היא. משום דנפיש זוהמא. משום הכי אחמירו בה. משא"כ אנו במדינה זו שדרכנו לאכול בכפות ומזלגות ואין אנו אוחזין התבשיל בידים ע"פ הרוב. מסתברא דלא צריך נטילה. אפילו לדעת בעלי הקבלה. דמידי הוא טעמא אלא משום זוהמא. מיהו אם אינו נזהר שלא לגע בתבשיל אלא ע"י דבר אחר. ודאי צריך ליטול לעולם. אבל מי שברי לו שלא נגע. פשיטא לי שאין מקום לנטילה זו כל עיקר. ואפשר **מפני כך נשים** שלנו האסטניסות אין נוהגות בנטילת ידים אחרונים. אך אותן שאין זהירות לאכול בכף ומגרפה. **ואין ידיהן נקיות. ודאי גם הנה חייבות בנטילת ידים אחרונים** כמו אנשים בלי שום הפרש. **וצריך להודיען**".

ג] טעם ב': מלח סדומית.

א. מקור.

1. חולין (דף קה; עירובין דף יז): – "אמר רב יהודה בריה דרבי חייא: מפני מה אמרו מים אחרונים חובה. שמלח סדומית יש, **שמסמא את העינים**".

ב. לא שייך בזה"ז.

1. תוס' (ברכות דף נג: ד"ה והייתם, עירובין דף יז: ד"ה מים, חולין דף קה. ד"ה מים) – "בברכות בסוף פרק אלו דברים (דף נג: ושם) דריש תרווייהו מקרא מוהתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים ואסמכתא בעלמא הוא דהא טעמא דמים אחרונים הוי משום מלח סדומית כדאמר בסמוך ואנו לפי שאין מלח סדומית מצוי בינינו **לא נהגו** במים אחרונים".
2. רא"ש (ברכות סוף פרק ח') – "מה שלא נהגו האידנא במים אחרונים אותם שאינם מברכין אינם צריכין לפי שאין מלח סדומית מצוי אצלנו".
3. מרדכי (ברכות רמז ר"ז) – "ועכשיו לדידן אין מצוי בינינו מלח סדומית אין אנו נוהגין ליטול כיון שאינו לצורך כמו שמצינו גבי מים ויין וחלב דאסרו חכמים משום גילוי ולדידן דליכא נחשים ועקרבים בינינו שרי גלוי אכן אותם המברכים בהמ"ז שצריכין ליטול מפני שידיהם מזוהמות ואמרינן (ברכות נג ב) כשם שמזוהם פסול לעבודה כך מזוהם פסול לברכה ואסמכיהו רבנן אקראי דכתיב והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים ויש מפרשים דאפילו המברך א"צ ליטול דודאי בזמן שהיו רגילין מים אחרונים היה זה נחשב מזוהם קודם נטילה אבל עתה שאינם נוהגין ליטול באחרונה אינו נחשב מזוהם כמו שאין אנו נוהגים למשוח בשמן המברך כמו שהיו עושין ואסמכוהו אקרא מיהו מאן דרגיל במים אחרונים אסור לברך עד שיטול כדאמרינן פ' כיצד מברכין (מב א) כיון דרגילין במשחא משחא מעכב לן".
4. תרומת הדשן (לקט יושר או"ח עמ' ל"ו ענין ג', עמ' פ"ז ענין א', עמ' צ"ד ענין ה') – לשונו מובא לקמן.

ג. אפילו בזה"ז.

1. רמב"ם (ברכות פרק ו' הל' ג') – "כל פת שהמלח בו צריך נטילת ידים באחרונה **שמא יש בו מלח סדומית או מלח שטבעו כמלח סדומית** ויעביר ידיו על עיניו ויסמא, מפני זה חייבין ליטול ידים בסוף כל סעודה מפני המלח".
2. ר' יונה (ברכות דף מ: ד"ה מצוה) – "ואי כילל מילחא בעי נטילת ידים. כלומר כשמודד המלח צריך נטילת ידים אח"כ כמו שצריך ליטול ידיו אחר האכילה מפני חשש מלח סדומית ואומר הרמב"ם ז"ל שאע"פ שעכשיו אין לנו מלח סדומית יש לחוש מפני מלח אחר שטבעה כמלח סדומית ואם יעביר ידיו ע"ג עיניו קודם נטילה יסמא את עיניו".
3. אורחות חיים (הל' נטילת ידים אות י"ד) – "ויש לחוש לכל מלח שמא טבעה כמלח סדומית לכך היא חובה דאין אדם רשאי לחבל בעצמו".
4. יש"ש (חולין פרק ח' סי' י').
5. גר"א (על סעי' י') – לשונו מובא לקמן. (עי' מש"כ שם).
6. ערה"ש (סעי' ה').
7. בן איש חי (שנה א' פר' שלה אות י"ג) – "דאף על גב דמלח סדומית אינו מצוי, יש לחוש למין מלח שטבעו כמלח סדומית, וכל אדם יחוש לעצמו לקיים דברי חכמים".
8. מ"ב (ס"ק א', ס"ק כ"ב) – לשונו מובא לקמן.
9. הגר"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ז אות כ"ב) – "שאלה: לפני זמן הצעתי קמיה מרן שליט"א מה שאמר חכ"א שהיום אין חיוב ליטול מים אחרונים משום שטעם חיוב הנטילה הוא משום מה דארז"ל בברכות דף מ' אחר כל אכילתך אכול מלח, ויש מלח סדומית שמסמא את העינים לכן צריך ליטול, וכ"כ הט"ז בריש סי' קפ"א, ובזמננו שאין נוהגים לאכול מלח אחר האכילה וכמש"כ הרמ"א בסוסי"ק ק"ע וסוסי"ק קע"ט, א"כ א"צ ליטול מים אחרונים, ואמר לי מרן שליט"א לדחות זה דכיון שחז"ל עשו תקנה לא מבטלין אותה אף כשבטל הטעם. ועתה בלומדי שוב הסוגיא בעירובין י"ז ע"ב ראיתי בתוס' שם ד"ה מים שכ' וז"ל 'עכשיו לא נהגו במים אחרונים וכו' א"נ לפי שאין אנו רגילים לטבל אצבעותינו במלח אחר אכילה', וצ"ע דהרי בטל הטעם לא בטלה התקנה. תשובה: זה מחלוקת לענין גילוי וכמה דברים וד' הגר"א להחמיר".

ד. בארץ ישראל מצוי מלח סדומית!

1. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על ס"ק א') – "ונראה שדברי התוס' דוקא במקומם אבל בארץ ישראל מצוי מלח סדומית. גם אנשי המחקר מצאו במלח יסוד המסמא ח"ו את העינים".
- הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רי"ג אות נ') – "תשובה: בא"י מצוי".

ה. סומא.

1. מיקל.

- א) טהרת השולחן (ילקוט מפרשים [מהדורת פריעדמאן] על סעי' י') – "ולכאורה נראה דסומא אין צריך ליטול".
- מחמיר.

א) בנין שלמה (סי' י"א, עמ' קכ"א) – "היה מקום בזה ליישב קושיית התוס' בחולין דף ק"ה ועוד בכ"ד וברא"ש בברכות סו"פ אלו דברים, דהקשו דבסו"פ אלו דברים מפקינן מקרא דוהייתם קדושים אלו מים אחרונים, אלמא דמים אחרונים משום קדושה הוא. ואלו בחולין שם אמרינן דהטעם משום מלח סדומית ... א"נ נ"מ לענין סומא דלא שייך גבי חששא דסמיית עינים, מ"מ בעי נטילה

- מצד הקדושה מקרא דוהייתם קדושים. מ"מ אין להוציא דין מכח קושיא או תירוץ והלכך דין זה צל"ע".
- (ב) תשובות והנהגות (ספר הסומא על או"ח סי' קפ"א, עמ' ש"כ) – "האם גם סומא חייב במים אחרונים, שהרי בלאו הכי אינו מסוגל לראות ולא קיים לגביו החשש שמלח סדומית יסמא את עיניו. והשיב הרב שטרנבוך שלפי שיטת הגאון מוילנא ואחרים הפוסקים כראשונים שמקור החיוב למים אחרונים הוא בעיקרו מהפסוק (ויקרא כ' ז') 'והתקדשתם והייתם קדושים' המובא במסכת ברכות נ"ג ע"ב - והתקדשתם אלו מים ראשונים, והייתם קדושים אלו מים אחרונים - ולא רק משום מלח סדומית, אם כן החיוב של מים אחרונים חל גם בזמננו וכולל גם את הסומא, וראוי להחמיר כפי שיטת הפוסקים הנ"ל".
- (ג) הו"ד בשערי הברכה (פרק ד' הע' ב') – "שאפילו שאמרו שמים אחרונים הוא משום מלח סדומית, מ"מ גם הסומא חייב ליטול מי"א, משום הא דדרשינן והתקדשתם והייתם קדושים, ומחמת זה צריך גם הסומא ליטול".
- (ד) מי פינחס (פרק ב' סעי' ה') – "הסומא גם כן חייב במים אחרונים, דאע"פ שאינו בטעם של מלח סדומית עדיין חייב ליטול משום קדושה".
3. מראי מקומות – ספר הסומא (עמ' שי"ט), בית מתתיהו (ח"ד סי' מ"ז אות ב').
- (א) קונ' פוקח עורים (או"ח סי' כ"ז) – "יש להסתפק אם סומא חייב ליטול ידיד בסוף הסעודה למים אחרונים".

1. מראי מקומות.

1. חינוך (מצוה ת"ל) – "ומי שלא אכל דבר מזוהם ולא טלטל מלח בסעודתו אינו צריך להן".
2. פלא יועץ (ערך נטילת ידיים) – "שאם אינו מסמא עיני בשר מסמא עיני השכל והנפש, שכל דבריהם ראשם מגיע השמימה וסודם רם ונשא".
3. הגרח"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ח אות כ"ד) – "שאלה: בגמ' שבת ק"ח ע"ב מבואר שמלח מסדום הוא רפואה לעינים, וצ"ע דבגמ' עירובין י"ז ע"ב ועוד מקומות מבואר שנטילים מים אחרונים משום שמלח סדומית מסמא את העינים. תשובה: גם מסמא וגם רפואה".

ד | טעם ג': ע"פ קבלה.

א. קבלה.

1. זוהר (פר' תרומה קפ"ד-ב') – "לְכַתֵּר דְאָכִיל בַּר נֶשֶׁ, וְאֶתְעַנְג, אֶצְטְרִיךְ לְמִיֵּהב חוּלְקָא דְתַמְצִית לְהֵהוּא סְטְרָא. וּמֵאן אִיהוּ. מִים אַחֲרוֹנִים. הֵהוּא זִוְהַמָּא דִּדְדִּין, דְאֶצְטְרִיךְ לְמִיֵּהב לְהֵהוּא סְטְרָא, חוּלְקָא דְאֶצְטְרִיךְ לִיה. וְעַל דָּא וְדָאִי אֵינּוֹן חוּבָה, חוּבָה אֵינּוֹן, וּבְאֶתְרָא דְחוּבָה שְׂרִיין. וְאִיהוּ חוּבָא עַל בַּר נֶשֶׁ, לְמִיֵּהב לִיה חוּלְקָא דָּא. וְעַל דָּא לָא אֶצְטְרִיךְ לְכַרְכָּא פְּלִל, דְהָא בְּרַכָּה לָא אִיהוּ בְּהֵהוּא סְטְרָא".
- (א) הזוהר המתורגם (שם) – "אֶחָד שְׂאֶכֶל אָדָם וְהֶתְעַנְג, צְרִיךְ לְתַת חֶלֶק שֶׁל תַּמְצִית לְאוֹתוֹ הַצַּד, וּמֵהוּ. מִים אַחֲרוֹנִים. אוֹתָהּ זִוְהַמָּת הַיְדִים. שְׂצָרִיךְ לְתַת לְאוֹתוֹ צַד חֶלֶק שְׂצָרִיךְ לוֹ. וְלִכְּוֹן וְדָאִי שְׂהֵם חוּבָה, חוּבָה הֵם, וּבְמִקוּם שֶׁל חוּבָה שׁוֹרִים, וְהוּא חוּבָה עַל אָדָם לְתַת לוֹ חֶלֶק זֶה. וְלִכְּוֹן לָא צְרִיךְ לְכַרְכָּא פְּלִל, שְׂהֵרִי אֵין הַבְּרַכָּה בְּאוֹתוֹ הַצַּד".
2. יסוד ושורש העבודה (שער ז' פרק ז') – "אתה הראית לדעת למעלה בפרק ה' בז"ח בתקוני השולחן: תקונא עשיראה מים אחרונים, דאנון חובה לאתעברא וזהמא בישא מיני' ולמיהב חולקא לסטרא בישא מההוא וזהמא דעל ידוי, בגין דלא ישתכח מקטרגא לגבי' כו', עכ"ל. ובזה"ק פ' תרומה (ד' קנ"ד ע"ב) ג"כ, ז"ל: לבתר דאכיל בר נש ואתענג, אצטרך למיהב חולקא דתמצית לההוא סטרא, ומאן איהו מים אחרונים, ההוא וזהמא דידין כו', וע"ד ודאי אנון חובא, חובא אנון ובאתר דחובה שריין ואיהו חיובא על בר נש למיהב לי' חולקא דא, עכ"ל בקצור. ואזהרת הגמרא גלוי וידוע ומסורה לכל הוא ואין צורך להעתיקה. לכן יזהר האדם בזה מאוד, אפילו לא אכל אלא פת חריבה, כן כתב האריז"ל. וכתב עוד, שאם לא נטל מים אחרונים, יתהפך שלח"ן לנח"ש, ומאריך באזהרה זו מאוד ע"פ הסוד. כל איש שורר בביתו טוב להזהר בזה, לטול מים אחרונים בכלי דוקא, כמבואר בב"י בשו"ע (סי' קפא סעיף ב') ע"ש. גם יזהר האדם מאוד שאם ידיו מלוכלכות משמנונית המאכל, להעביר הזוהמא היטיב מעל ידיו בנטילת מים אחרונים, בכדי שיהיו ידיו נקיים היטיב בעת ברכת המזון, ולא כמו שראיתי רובא דרובא, אף שנטולין מים אחרונים אחר אכילתם, אין נותנים על ידיהם רק כמה טיפין מים וידיהם נשארים מטונפות מזוהמת המאכל כבראשונה. וז"ל זה"ק פ' בלק "...".
3. של"ה (שער האותיות אות הקו"ף קדושת האכילה (א) אות קנ"ו) – "ובמקום אברים ופדרים הנזכרים לעיל, הם המים האחרונים שהם חובה. וזה לשון תולעת יעקב (סוד ברכת הנהנין): [ועל דרך האמת, מים (ה)ראשונים מצוה, רמז למאורות העליונים ששם מקום המצות, ולפיכך אנו מגביהין ידינו למעלה, שנאמר (תהלים קיט, מח) 'ואשא כפי אל מצותיך אשר אהבתי', כדי שיתברכו כולם מהמקור, כדי שימצא מזון ושפע לכל העולמות, כי המזון תלוי במים ראשונים. ואמרו במדרשו של רבי שמעון בר יוחאי ע"ה (זהר ח"ב דף קנ"ד ע"ב; וזה חדש רות דף פ"ז ע"א) ואחרונים חובה, הם הכתרים התחתונים הנקראים חובה, [כי] הם מטין את האדם לכף חובה, ולפי שמים אחרונים חלקם בסעודה נקראים חובה, וחובה עלינו לתת להם חלק זה שהוא זוהמת הידים (בסוד עשר אצבעות בסוד הזוהמא הנאחזים בזרועות עולם), ומטעם זה, אני אומר שאין לברך ברכת המזון קודם שיטול, כי אין לבא לפני המלך לברכו בידיים מזוהמות [וכו']. וצריך להשפיל ידיו במים אחרונים [וכו'], לרמוז לדברים ההם שהם למטה מהכל, עכ"ל".

ב. מחמיר מצד קבלה.

1. של"ה (שער האותיות אות הקו"ף קדושת האכילה (א) אות קנ"ו) – "ואתם בני יצ"ו, הזהרו במים אחרונים. ואף שכתבו התוספות (ברכות נג ב ד"ה והייתם) והרא"ש (שם פ"ח סי' ו') והמרדכי בסוף פרק אלו דברים (ברכות פ"ח סי' ר"ז) שהאידנא אין העולם נוהגין בהם כו', אל תשגיח[ו] בדבריהם בזה, כי אילו ראו את הזהר בענין זה, לא כתבו מה שכתבו".
2. מג"א (ס"ק י') - לשונו מובא לקמן.
3. ברכי יוסף (ס"ק ז') – "כתב מר זקנינו הרב החסיד מהר"א אזולאי זלה"ה בהגותיו כ"י כפי הקבלה צריך לזהר בהם מאד ואין להקל בהם והמקל במים אחרונים מקלין לו ימיו ושנותיו, כך השיבו מן השמים ע"י שאלת חלום מגיסו של הרב המרדכי".

4. יוסף אומץ (סי' קנ"ה) – "על פי הקבלה חייב ליטול מים אחרונים לפני ברכת המזון אפילו בזמן הזה ... ובספר חרדים כתוב וז"ל שהמיקל בהם מקילים לו ימיו ושנותיו, כך השיבו על ידי שאלת חלום מגיסו של המרדכי, עד כאן".
5. מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק י') – "ויש לזהר במים אחרונים כמש הבר"י בשם מהר"א אזולאי שכך השיבו מן השמים על ידי שאלת חכם מגיסו של המרדכי ז"ל".
6. מ"ב (ס"ק כ"ב) - לשונו מובא לקמן.

ג. טעם ד': הפסוק "והייתם קדושים".

1. עי' גר"א (על סעי' י'), לשונו מובא לקמן. ומש"כ שם.

ה] הלכה - סעיף א', סעיף י'.

א. ראשונים.

1. מחמיר.

- א) רי"ף (חולין דף לז:) – "ואפילו אם לא אכל מלח **קבעו רבנן חובה** משום [דף ק"ו ע"א] דמים ראשונים האכילו בשר חזיר מים אחרונים **הרגו את הנפש** וכו'".
- ב) רמב"ם (ברכות פרק ו' הל' ג') - לשונו מובא לעיל.
- ג) ר' אברהם מן ההר (כת"י ע"מ חולין דף קה, קובץ בית אהרן וישראל חק"י עמ' ו') – "והתוס' כת' שעכשיו אין אנו נזהרי' במים אחרונים דלא שכיח' מלח סדומית גבן, ואין אנו נזהרים בגלוי דלא שכיחי נחשים ע"כ. ומדעתי אלו דברי נביאות הן וצריך להזהר בכל מה שאמרו חכמים. וכן נראה דעת הר"ם שהביא הכל".
- ד) ר' יונה (ברכות דף מ: ד"ה מצוה) - לשונו מובא לעיל.
- ה) שו"ת מן השמים (סי' נ"ז) - לשונו מובא לעיל.
- ו) אורחות חיים (הל' נטילת ידים אות י"ד) - לשונו מובא לעיל.
2. מיקל.

- א) תוס' (ברכות דף נג: ד"ה והייתם, עירובין דף יז: ד"ה מים, חולין דף קה. ד"ה מים) - לשונו מובא לעיל.

- ב) רא"ש (ברכות סוף פרק ח') - לשונו מובא לעיל.
- 1) ערה"ש (סעי' ה') – "אפילו לשיטת התוס' דליכא חיוב בזמנה"ז אין ספק שכתבו כן כדי ללמד זכות על מה שלא נהגו בימיהם אבל גם רבותינו התוס' מודים דצריך גם בזמנה"ז".
- ג) תרומת הדשן (לקט יושר או"ח עמ' ל"ו ענין ג') – "וזכורני שלא נטל מים אחרונים כל השנה לבד ב' לילות של פסח, כמו שכתוב טעם בסדרו של פסח [לקמן]".
- עי' תרומת הדשן (לקט יושר או"ח עמ' פ"ז ענין א', עמ' צ"ד ענין ה') – "[מדי"ח ידי"ו מזהמ"ות מל"ח המהפכ"ה]. כלומר נוטל ידיו מפני מלח סדומית, מלשון כמהפכת סדום, ותלמודא קאמר ידיים מזהמות פסולות לבהמ"ז. ואף על גב דאין מלח סדומית עתה מצוי בינינו, ולא קפדינן האידנא אידים מזהמות, כמו שכתבו הגאונים, יראה דמשום חיבת הכוסות והנמים נהגו בו סילסולים הראשונים. וכן יסדו ר"י ט"ע בסדרו, ואשירי וא"ח לא הזכירו נטילה זו בסדריהם. וכן משמע במרדכי שלהי פסחים דגם לדידן נהגו נטילה זו".
- ד) לקט יושר (או"ח עמ' צ"ד ענין ה') - לשונו מובא לקמן.
3. מראי מקומות – מרדכי (ברכות רמז ר"ז, לשונו מובא לעיל).

ב. מחמיר.

1. מחבר (סעי' א', סעי' י'. סתם וי"א הל' כסתם) – תורת חיים (חולין דף קה.), דע"ת (סוף סי' קפ"א), אוצר המים (פרק א' הע' א'), ילקוט יוסף (הע' ב' ד"ה אחר), ועוד.
2. ס' חרדים (פרק מ"א אות ד', מצוות עשה מדברי קבלה ומדברי סופרים פרק ה') - לשונו מובא לעיל.
3. יש"ש (חולין פרק ח' סי' י') – "אבל איני יודע ממה שנהגו להקל במים האחרונים, שהרי כתב הרי"ף וז"ל, ואף על פי שלא אכל מלח קבעו חכמים חובה, משום מעשה שהיה (ק"ו ע"א), דמים ראשונים האכילו חזיר, והאחרונים הרגו את הנפש, ולשון קבעו חובה משמע שאף לדורות חובה, ובהאי לישראל כתב (ברכות י"ט ע"א, בדפי הרי"ף) על ערבית רשות, והאידנא קבעו חובה, ומה שלא כתב כאן והאידנא כו', לפי שמתחילה היה נמי חובה, מה שאין [כן] בתפילת ערבית, שהיה רשות מתחילה, ובפרט שכתב רבינו יונה (שם, מ' ע"ב) וז"ל, אומר הרמב"ם (המ"א פ"ו ה"ג), אף על פי שעכשיו אין לנו מלח סדומית יש מלח אחר כמלח סדומית, ואם יעבור ידיו ע"ג עיניו יסמא את עיניו ע"כ, והוא היה אב לכל הטבעים, על כן נראה שאין להקל בהן כלל".
4. מג"א (ס"ק י') – "ומיהו המקובלים כתבו דכל אדם יזהר במים אחרונים וכ"כ היש"ש".
5. סידור יעב"ץ (כסא שן בית ל"ה פרק בדין מים אחרונים אות ב', ח"ב עמ' תתקע"ח) – "יש שאין נוהגין ליטול. משום דליכא האידנא מלח סדומית. ואין להם על מה לסמוך. כי תקנת חכמינו ז"ל לעולם עומדת. (וכן מציינו בכמה מקומות אף על פי שבטל הטעם. דוק ותשכח טובא) כל שכן בו דאסמכוה אקרא (ברכות נג"). ויש בה גם כן סוד גדול. והזהיר האר"י ז"ל עליה. ואף מי שאינו נוהג בה. והוא אסטניס שרגיל ליטול ידיו אחר הסעודה. לדידיה הוו ליה ידיים מזהמות. שפסולות אפילו לברכת היין (כמו שנתבאר לעיל) ואין צריך לומר לברכת המזון (שם). ותו דחמירא סכנתא. שהרי מים אחרונים הרגו את הנפש (יומא פג:)."
6. באה"ט (ס"ק ח').
7. גר"א (על סעי' י') – "משום דמלח סדומית אינו מצוי בינינו תוס' ספ"ק דעירובין וספ"ח דברכות וע' רא"ש שם ואע"ג דדריש התם מקרא אסמכתא הוא כמש"ש על שמן ושם מ"ב א' כגון אנו כו' וע"כ מש"ש שמן מעכב את הברכה היינו לרגילין וה"ה מש"ש כשם

שמזוהם כו' ועתוס' דחולין שם ד"ה מים כו' וז"ש ואפי' כו' לדידיה הוי כו' וכ"כ הרא"ש ספ"ח דברכות והטור ובכה"ג אמרינן והייתם כו' אבל כל זה ליתא ומ"ש תוס' בספ"ק דערובין י"ז ב' ד"ה מים כו' עכשיו דבריהן דחויין מעיקרן דשם קאי על מתני' דארבעה דברים פטרו במחנה כו' ומרחיצת ידיים כו' ואמר אביי שם דממים אחרונים לא נפטרו במחנה משום דחובה משום מלח סדומית כדמפ' ר"ח בר אשי שם ואי ליכא טעמא דמלח סדומית אז פטורין במחנה ממ"ר אבל בלא מחנה חייבים במ"א כמו במ"ר וכן תי' הרא"ש בסברא הנ"ל בספ"ח דברכות סוגיא דחולין ק"ה וכ"כ רי"ן וכ"ה ברעיא מהימנא ח"ג רמ"ו וכן עיקר".

א) פשטות, הגון למד כהרא"ש (ברכות פרק ח' סי' ו', לשונו מובא לעיל), שבמקום שאין סכנה, נשאר המצוה כמו מים ראשונים. וכמו מים ראשונים, שיש מצוה מצד קדושה, ה"ה במים אחרונים יש מצוה מצד קדושה. ולפ"ז, יש טעם רביעית, "קדושה" (עי' דמשק אליעזר שם). והמ"ב (ס"ק כ"ב, לשונו מובא לקמן) שמפרש הגר"א, ש"טעם מלח סדומית וידים מזוהמות גם עתה שייך". י"ל, כיון שהגר"א מתחיל "משום דמלח סדומית אינו מצוי בינינו", ואח"כ מביא הטעם של זוהמא, ועליהם כו' הגר"א "כל זה ליתא". יש לפרש, שיש מלח סדומית וזוהמא גם בזה"ז. ועוד מוסיף הגר"א, שיש גם מצוה מפני קדושה. (אבל המ"ב לא חושש להטעם של קדושה [דלא כהגר"א], ולמד שהקרא הוא אסמכתא בעלמא).

ב) רעיא מהימנא: מה שגילה משה רבינו ע"ה להתנא האלקי רבי שמעון בן יוחאי ע"ה.

8. ברכי יוסף (ס"ק ו', ס"ק ז') - לשונו מובא לעיל.

9. שולחן שלמה (סעי' א') - "מים אחרונים חובה".

10. ת"א (כלל מ"ו, לא הובא דברי המקילים).

11. עי' גר"ז (סעי' ט') - "נכון לכל אדם ליהזר במים אחרונים".

12. עי' קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' א') - "בדין מים אחרונים הרבה מקילים, אבל נכון לכל ירא שמים ליהזר בהם".

13. יוסף אומץ (סי' קנ"ה) - לשונו מובא לעיל.

14. מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק י') - "ויש ליהזר במים אחרונים כמש הבר"י בשם מהר"א אזולאי שכך השיבו מן השמים על ידי שאלת חכם מגיסו של המרדכי ז"ל".

15. מ"ב (ס"ק כ"ב) - "שאינו נוהגים וכו'. מפני שאין מלח סדומית מצוי בינינו ומשום ידיים מזוהמות אין חוששין הואיל ועכשיו אין מקפידין לרחצן מלכלוך המאכל אין זה קרוי זוהמא לנו. ודעת הגר"א בביאורו דצריך ליטול גם האידנא [דטעם מלח סדומית וידים מזוהמות גם עתה שייך וכמ"ש בס"א] וכ"כ המ"א בשם המקובלים דכל אדם יזהר במים אחרונים וכן החמיר המהרש"ל בים של שלמה וכ"כ הברכי יוסף ע"ש שהחמיר הרבה בזה".

16. ערה"ש (סעי' ה') - "לדינא במים אחרונים לא מיבעיא לשיטת כמה מרבתינו שמעיקר דינא יש חיוב גם בזמנה"ז כמו שבארנו אלא אפילו לשיטת התוס' דליכא חיוב בזמנה"ז אין ספק שכתבו כן כדי ללמד זכות על מה שלא נהגו בימיהם אבל גם רבותינו התוס' מודים דצריך גם בזמנה"ז דמי יימר שמלח סדומית אינו מצוי גם עתה ויראה לי דמלח ממי הים יש בהם חשש מלח סדומית וזה שכתבו דעכשיו ליכא מלח סדומית מפני שבמדינתם היו אוכלים ממלח שחוצבים בהרים וגם עתה שם כן הוא אבל במדינתנו הרבה שאוכלים ממלח המים ויש בזה חשש מלח סדומית וגם בזה"ז [ד' רמ"ו]. הזהיר על זה וכל המקובלים הזהירו על זה [מג"א סק"י] ובתשו' מן השמים לאחד מהקדמונים מבואר שכל המקיל במים אחרונים מקילים לו מזוונותיו מן השמים ולכן יש ליהזר בזה מאד וכך נוהגים כל יראי ה' ויש לכל בעה"ב להזהיר לבניו בזה".

17. בן איש חי (שנה א' פר' שלה אות ו') - "מים אחרונים חובה, אפילו אכל פת בלבד, דיש בזה טעם גדול ע"פ זוה"ק ודברי רבינו האר"י ז"ל בשער טעמי המצות פרשת עקב".

18. פלא יועץ (ערך נטילת ידיים) - "ואף גם בזמן הזה אפילו דלא שכיח מלח סדומית וליכא סכנתא, מכל מקום חיובא רמיא עלן לקיים דברי חכמים".

19. מעורר ישנים (סי' כ"ו ריש ס"ק צ"ה) - "מים אחרונים צריך ליטול גם האידנא".

20. כה"ח (ס"ק א') - "נמצא שמים אחרונים יש בו חיוב הרבה לפי סודם של דברים שמגרש הס"א וע"כ הזהירו בו רז"ל ואמרו שהוא חובה".

21. הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ז אות ג') - "אין מקום להקל לא לגברים ולא לנשים אפילו שהידיים נקיות ואין מלח סדומית".

22. הגריש"א זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות קמ"ו, אשרי האיש ח"א פרק ל"ד אות א') - לשונו מובא לקמן.

23. עי' הגר"חפ"ש זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות קמ"ו) - לשונו מובא לקמן.

24. הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב אות א') - "מקפיד ליטול ידיו למים אחרונים, ופשוט".

25. אור יצחק (ח"א או"ח סי' ס"א) - "מים אחרונים חובה".

26. וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ט אות א' - אות ג', הע' ב') - "ונכון להזהר בזה".

27. ילקוט יוסף (סעי' א') - "מים אחרונים חובה. ואף בזמן הזה צריך ליטול מים אחרונים. ובפרט מי שידיו מלוכלכות. ואין להקל בזה".

ג. מיקל.

1. דר"מ (ס"ק א') - "מיהו המנהג כדברי התוספות (נג: ד"ה והייתם)".

2. בנימין זאב (סי' רכ"ב ד"ה ומזה) - "אין אנו נזהרין עכשיו בשום א' מכל אותם הדברים שאסרו חז"ל משום סכנה כגון מים אחרונים משום מלח סדומית ובגילוי משקין שלשה דמייית פ"ק דחולין ובפרק אלו טרפות משום סכנת ארס נחשים המהלכים בגחונם על העפר ומנקורי תאנים וענבים ושאר פירות שנמצאים נשוכים משום שמא נשכם נחש מפני דהאידנא ליכא מלח סדומית מצוי בינינו

- ולא נחשים זוהלי עפר ולא אמרינן בהן כיון שהיו מדברים שבמנין שצריך מנין אחר להתירו דכיון דמוכחא מלתא שלא גזרו החכמים אלא במקומות הסכנה בלבד ומשום חששא ומשום סכנתא עברה החששא עבר הטעם".
3. לבוש (סעי' ט') – "והאידנא אין נוהגין במים אחרונים, מפני שאין אנו רגילין להקפיד כל כך על הידים מזהמות וגם אין מלח המסמא מצוי בינינו כלל, לכך לא נהגו בהן".
4. הרב יונה מרצבך זצ"ל (פרקי חיי-דרכו ופעליו סוף עמ' קי"ז, ועלהו לא יבול ח"א עמ' ק"ט) - לשונם לקמן.
5. הר"ע מונק זצ"ל (מנהג אבותינו בידינו עמ' כ"ח) – "לא נטל ידיו במים אחרונים אחרי הסעודה".

ד. האם צריך למחות במקילים.

1. הגר"ש זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות קמ"ו, אשרי האיש ח"א פרק ל"ד אות א') – "שיש למחות ביד המיקיל מכיון שהגר"א למד דין מים אחרונים מפסוק 'והייתם קדושים' וא"כ לא הרי חומרא אלא מעיקר הדין".
2. עי' הגר"ח זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות קמ"ו) – "שאינן למחות באלו שאינם נוטלים ידיהם למים אחרונים מכיון שלא שייך האידנא הטעם המובא בשו"ע. אך בוודאי ראוי לכל אחד להקפיד בכך והגר"א הקפיד מאד".
3. מראי מקומות.
- א) שלמת חיים (או"ח סי' קע"ג) – "נסתפקתי, במסיבה שהקהל נוטלים מים אחרונים ואחדים רוצים לזלזל שלא ליטול, אי הוה בכלל שנותנים עליהם חומרי המקום, מאחר דרובא נוטלים. תשובה: בכה"ג ראוי להעלים עין ממעשה חבירו, שלא יבואו לידי מחלוקת".

ה. מי שיש מסורה שלא נטל מים אחרונים, אם לשנות את מנהגי.

1. לא צריך לשנות.
- א) הרב יונה מרצבך (פרקי חיי-דרכו ופעליו סוף עמ' קי"ז) – "באחת השמחות בה השתתף, כאשר נטלו כולם את ידיהם למים אחרונים, ואילו הרב מרצבך משך את ידו, שאלוהו מפני מה מתנהג הוא בשונה מכל הנאספים. השיב: 'אין רצוני להתנהג כאילו צדיק אני יותר מאבותי, שנהגו כן על פי גדולי אשכנז ראשונים ואחרונים'".
- ב) הגר"ש זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' ק"ט) – "האם עלי לשנות את מנהגי. תשובה: מנהג אשכנז לא ליטול מים אחרונים. הרב מרצבך (מ'קול תורה) אפילו בסעודה שאחרים נטלו מים אחרונים לא היה נוטל..."
2. יש מעלה לשנות.
- א) קיצור הלכות שבת (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "מי שנהגו אבותיו כמנהגי אשכנז ולא נהגו ליטול מים אחרונים האם צריך ליטול כדעת המשנה ברורה (ס' קפא ס"ק כב) או שישמך במנהגו לא ליטול. תשובה: אינו מחוייב מכל מקום יש ענין להדר בזה אם כבר נשוי, אבל אצל משפחתו טוב שלא לשנות".
- ב) הגר"א דינר שליט"א (מכתב להר"ר בכרך) – "גם נהגו אבותי כמנהגי אשכנז לא ליטול מים אחרונים. האם צריך אני ליטול כדעת המשנה ברורה (ס' קפא ס"ק כב) או האם אני יכול להמשיך במנהג זה לא ליטול. תשובה: כדאי לעשות מים אחרונים, ויאמר בלי נדר".
3. מראי מקומות.
- א) הגר"נ גולדברג זצ"ל (מכתב להר"ר בכרך, כ"ז אדר תשע"ה) – "כבוד הר"ר ר' רפאל בכרך שליט"א. מכתבו קיבלתי ובו שאלת חכם מי שאבותיו באו מאשכנז ונהגו לא ליטול מים אחרונים אם חייב לשנות מנהגו ולנהוג כהמ"ב סימן קפא ס"ק כב. לענ"ד מה שבאשכנז לא נזהרו במים אחרונים יתכן שהיו מקפידים לא לנגוע במאכלים המזהימין את הידים אלא לאכול עם כף ומזלג ומצאתי בשאלת יעב"ץ שכתב טעם למה נשים לא נוטלים מים אחרונים וכתב שדרכן לא לאכול בידיהם, ע"כ. והנה הטעם שיש חשש שמא יש כאן מלח סדומית לא חששו שבא ממרחק מלח סדומית ולכן נראה שאין קפידא למי שנוהג כן".
- ב) הגר"מ היינעמאן שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, ט"ז שבט תשע"ו) – "ומה ששאלת שמנהג אבותיך שלא ליטול מים אחרונים אחר הסעודה, הנה המחבר באו"ח סימן קפ"א סעי' י' הביא שיש שאין נוהגים ליטול מים אחרונים מפני שאין מלח סדומית מצוי בינינו וגם הטעם של ידים מזהמות אין חוששים לזה משום שאין אנו מקפידים ע"ז בזה"ז. וכמדומה שמנהג הנשים שאינם נזהרות בנטילת מים אחרונים כמש"כ האחרונים ולכאורה מאי שנא נשים מאנשים דהא טעם דמלח סדומית שמסמא את העינים שייך בשניהם בשוה וכן הטעם של ידים מזהמות, שאלו הטעמים למים אחרונים מובאים בהגמרא וברמב"ם. בספר מור וקציעה כתב שאין נשים נוטלות ידיהן מפני שאין מלח סדומית מצוי בנו וטעם ידים מזהמות אין שייך אצלם שאינן אוכלות בידיהן כ"א בכלי אכילה וידיהן נשארות נקיים והיה נלע"ד שבזמן הזה גם האנשים הם איסתיניסים כמו הנשים וממילא נשאר המנהג כמו גבי הנשים. ועוד נלענ"ד שאף הנוהגים במים אחרונים רובם ככולם אין מדקדקים ליטול ידיהם כדין שהוא עד הפרק שני של האצבעות ולהגר"א הוא עד סוף קשרי האצבעות עד פיסת היד וע"כ שהם סומכים שאין חיוב בזה"ז ולכך אותם שאין רוחצים הם עושים כמנהג העולם ואין מחוייבים לזו ממהג אבותם והרצוה להחמיר כפי דעת המקובלים כמש"כ המג"א סי' קפ"א סק"י קדוש יאמר לו. ואם הוא מסיב בסעודה עם אחרים והם נוטלים מים אחרונים יש לו גם כן ליטול ידיו מחמת ד"א כמש"כ בסדר דרך ארץ זוטא פ"ה ששם כתוב לא יהא אדם ער בין הישנים וכו' ולא עומד בין ביושבים וכו' כללו של דבר אל ישנה אדם ממנהג הבריות".
- ג) הגר"א פארכהיימער שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "גם נהגו אבותי כמנהגי אשכנז לא ליטול מים אחרונים. האם צריך אני ליטול כדעת המשנה ברורה (ס' קפא ס"ק כב) או האם אני יכול להמשיך במנהג זה לא ליטול. תשובה: אתה יכול להמשיך שלא ליטול, ראיתי בלקט יושר (מתלמיד של תרומת הדשן) שהתה"ד לא נטל ידיו למים אחרונים חוץ מליל סדרים של פסח".

הגרי"א פארכהיימער שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ו) – "מה שהרב כתב שאני לא צריך ליטול מים אחרונים שהרי גם התרוה"ד לא נטל, רצייתי לשאול שהיום מוכרים מלח מים המלח' (גם בארה"ב). האם זה משנה המציאות שהראשונים לא נטלו רק משום שלא היה להם מלח סדומית ואולי זהו מלח סדומית (או אולי י"ל שלא מצינו שמלח הזה הוא מסוכן ולכן צ"ל שאינו מלח סדומית והמלח סדומית כבר נתבטל או נשתנה הטבע או משהו אחר). תשובה: המלח הנ"ל אינו ידוע לי, אבל אם אין זה מצוי ברוב בתי ישראל וגם לא בביתך נראה שאין חשש".

ד) **לנשים** - עי' לקמן.

ו. זמנים שראוי להקפיד בהם ביותר בנטילת מים אחרונים.

- ראש השנה.
- א) **מטה אפרים** (סי' תקפ"ג סעי' ד') – "ואח"כ נוטל מים אחרונים אף מי שאינו נוהג כן בכל השנה יש לו ליהדר בזה".
- עבודה המפסקת ערב יוה"כ.
- א) **מטה אפרים** (סי' תרי"ט סעי' א') – "ונוטלים לידיים מים אחרונים ואף מי שאינו נזהר בכל השנה במים אחרונים עכשיו יעשה כן לתוס' נקיה וטהרה ויתנה בלבו שאינו קובע זה לחובה לנהוג תמיד כן".
- עשרת ימי תשובה.
- א) **אלף למטה** (סי' תרי"ט ס"ק ג') – "ולכן אף מי שאינו נזהר בכל השנה יזהר בימים אלו ויהי' בדעתו שלא לקובעו חובה כיון שאין דעתו לנהוג כן כל השנה".

ז. פסח: ליל הסדר, ליל שמורים [ומאי טעמא ל"ה בסדר ההגדה].

ע' לקמן.

ח. מראי מקומות – **מטה משה** (סי' ש"ו).

ו] נשים.

א. לפי הטעמים.

1. **תשובות והנהגות** (ח"א סי' קע"ד) – "לא מצאתי שום יסוד לחלק בין אנשים לנשים, רק לאלו שמדמין שמים אחרונים רק חומרא וכשיטת התוס' (חולין קה. ד"ה מים) שאין מלח סדומית מצוייה בינינו, ולכן אף דבשו"ע ר"ס קפ"א פסק כרמב"ם וש"פ דאף האידינא מים אחרונים חובה, מ"מ בסוף הסימן הובאה שיטת התוס' דיש נוהגים שאין נוטלים, ואף דכתב המג"א בשם המקובלים ובברכ"י להחמיר בזה. [עיין במג"א בשם המקובלים דחמיר חיובו טובא] מ"מ נשים לא נהגו בחומרות שיסודם בסוד ה', אבל לפי שיטת הגר"א זצ"ל מים אחרונים חיוב מדינא, פשיטא דשייך בנשים כבאנשים. וראיתי גם אצל חסידים ואנשי מעשה שגם נשים נהגו במים אחרונים, ולכן אף שיש יסוד ועיקר מן הדין לנשים לא ליטול כיון שלשיטתם אינו אלא חומרא וכמ"ש, מ"מ כשמחמירות יקבלו על כך שכרן, ובלבד שלא יבלוט באופן דיהיה מיחזי כיוהרא. וכל זה כשהידיים נקיות, אבל מצוי שהידיים מוזהמות מאוכל, ואז מפורש בגמרא ברכות נג: שאסור לברך בידים מוזהמות, ובזוה"ק פרשת בלק (קפ"ו) מחמיר שחייב מיתה אם מברך, וצריך לנגב היטב וכמבואר ברמב"ם פרק ו' דברכות (הלכה כ'), ובזה נשים חייבין שזהו חיוב נטילה מן הדין וראוי להזהירן על כך".

ב. מחמיר.

1. **חפץ חיים** (דברי חכמים פרק י"ב הע' קמ"ו) – "שמעתי מחכם אחד שכתב של 'החפץ חיים' העידה שאביה הקפיד מאד שגם נשים יטלו".
2. **מ"ב** (ס"ק כ"ב) – "וכ"כ המ"א בשם המקובלים **דכל אדם יזהר** במים אחרונים".
3. **ע"י ערה"ש** (סעי' ה') - שבט הקהתי, פסקי תשובות הע' ו', אוצר המים, ויברך דוד, ילקוט יוסף) – "ויש לכל בעה"ב להזהיר **לבני ביתו** שיזהרו בזה".
4. **ע"י טהרת השולחן** (ילקוט מפרשים [מהדורת פריעדמאן] על סעי' י') – "גם מדוע לא נהגו נשים בזה".
5. **תורת חיים** (סוף ס"ק א') – "ובנטילת מים אחרוני' בודאי גם נשים מחויבות דמשום מלח סדומית נתחייב ומ"ש אשה מאיש".
6. **שלמת חיים** (סי' קע"ז, א"נ או"ח סי' קע"ד) – "בענין מים אחרונים לנשים, דלכאורה בין לטעם 'והייתם קדושים' אלו מים אחרונים (ברכות נ"ג ב'), ובין לטעם מפני מלח סדומית (חולין ק"ה ב'), שווה אשה לאיש. תשובה: כבר פשט לעצמו ונכון, אין ספק".
7. **הגרשז"א** זצ"ל (הליכות בת ישראל פרק ג' ריש הע' י"א, [אנגלית, הע' י"א], הו"ד בזאת הברכה עמ' קל"ז אות ג', ומעיין הברכה פרק י"ט אות ד', ובלכתך בדרך פרק ח' הע' קי"ב, אוצר המים פרק ד' הע' ו' ס"ק ז') – "[דנטילת ידיים ב'מים אחרונים' - חיוב השווה לנשים כאנשים]. והוסיף, שיתכן והנשים שאינן מקפידות לנטול מסתמכות על מעשה המובא בגמ', שמים אחרונים הוציאו אשה מבעלה ואף הרגו את הנפש (ע"י חולין קו ע"א ויומא פג ע"ב) ומשום כך נמנעות מלקבל על עצמן נטילה זו, **אבל לדעתו, אין להן על מה לסמוך**, ובמקום שנוהגים האנשים ליטול - גם על הנשים לנהוג כן".
8. **אמנם ע"י הגרשז"א** זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ט' הע' שפ"ב) – "והנשים לא נהגו בנטילה זו כל ימות השנה, וכן נהגו בבית רבנו. ואמר רבנו דיש לומר טעם לדבר משום דמעשה שהיה (הנזכר ביומא פ"ג ע"ב ובחולין ק"ו ע"א) דמים אחרונים הרגו את הנפש באיש היה".
9. **הגר"י טרגר** שליט"א (בעל הליכות שלמה, מכתב במייל) – "סוף דבר בביתו של מרן הגרש"ז ובבית כל יוצ"ח אין נוהגים כן וכן השיב לשואלים בביתו".

- ג) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ז אות ג') – "שנשים אינן צריכות לשנות מהמנהג".
 ד) מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (חכו ממתקים ח"א סוף עמ' ק"ו).
 7. אור לציון (אוצר המים פרק ד' הע' ו' ס"ק ט') – "שנשים חייבות בנטילת מים אחרונים".
 8. הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ז אות ב', אות ג' [לשונו מובא לעיל]) – "נשים חייבות. ובפרט בימינו שמקפידות על נקייון. ולפי הסוד חייבות".
 9. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ז, דברי חכמים או"ח אות קמ"ו, הערות במסכת חולין סוף דף קה, אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ח' טור ב', אשרי האיש ח"א פרק ל"ד אות א', שיעורי מרן ברכות סוף דף נג:) – "שנשים מחויבות במים אחרונים כאנשים ויש לזרזן לכך".
 10. מהגר"ד שוורצמן זצ"ל (שמעתי).
 11. הגר"ע יוסף זצ"ל (ילקוט יוסף הע' ב') – "ראיתי למרן אמרו"ר שליט"א בהסכמתו לספר אור אברהם חלק ב (תשמ"ט), שכתב ... העיקר שלא לחלק בין האנשים לנשים בזה, וכן ראוי לנהוג ולהנהיג".
 12. הגר"ח"ק זצ"ל (אוצר המים פרק ד' הע' ו' ס"ק י') – "אין חילוק בין איש לאשה".
הגר"ח"ק זצ"ל (נזר החיים עמ' קפ"א אות ס"א) – "האם אשה חייבת במים אחרונים. תשובת מרן שליט"א: מה שונה אשה מאיש, גם לה יש להזהר ממלח סדומית".
הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ב, דרור יקרא עמ' שע"ט) – "שאלה: האם נשים חייבות במים אחרונים. תשובה: כן".
ע"י הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ס"ט טור ד') – "שאלה: האם נשים צריכות ליטול מים אחרונים כאנשים, או לא. תשובה: יש נוהגים שאינם נוטלות, (תשו' בע"פ לתלמיד)".
 13. רבבות אפרים (ח"א סי' ק"מ אות ג') – "נשאלתי אם אשה חייבת בנטילת מים אחרונים, והשבתי דכל הטעמים הנאמרים באיש שייך גם כן באשה ולכן צריכה. וראיתי בס' שלמה חדשה חלק ד' שכתב בלשון זה בס"ל ג' אות ב' בענין מים אחרונים לאשה דלכאורה בין לטעם והיתם קדושים אלו מים אחרונים ברכות נ"ג ע"ב ובין לטעם מפני מלח סדומית חולין ק"ה שווה אשה לאיש. וא"כ יש להם ליטול שוב ראיתי במור וקציעה ס"ו ס"קפ"א דכתב דיש להודיע לנשים דחייבות בנטילת מים אחרונים כמו אנשים".
ע"י רבבות אפרים (ח"ג עמ' תכ"ה) – "מ"ש בח"א סימן ק"מ אות ג' דנשים חייבות בנטילת מים אחרונים. כמה העירו לי דאין צריכות ורק אם רצות להחמיר יכולות. וכמה גדולים חיוו דעתם דפטורות ובפרט שבזמן הזה אין חיוב ובעיקר מה שאנחנו נוטלים הוא עפ"י הקבלה, כמבואר במג"א, והטעם עפ"י הקבלה לא שייך בנשים. אבל לדעתי יש מקום לומר להן אם שואלות דכן יטלו. ומה שלא ראינו אינו ראיה. ועיין בזה. ולחייבן בדוקא לא צריך".
 14. הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ח' טור ב') – "דנשים חייבות במים אחרונים".
 15. הגר"י בעלסקי זצ"ל (פסקי הלכה עמ' מ"ו).
 16. יצחק ירנן (ח"ד סי' ל"ה) – "חובה על הנשים כמו האנשים ליטול ידיהם למים אחרונים לפני ברכת המזון. וכן ראוי לנהוג ולהנהיג. ורוב הנשים בעולם שלא נהגו ליטול מים אחרונים יש להסביר להן בלשון רבה ואמירה נעימה שכן ראוי לנהוג".
 17. הליכות בת ישראל (פרק ג' ריש סעי' ה', [ע"י אנגלית, סעי' ו']).
 18. הליכות ביתה (סי' י"ב סעי' ב') – "גם אשה חייבת בנטילת מים אחרונים לאחר הסעודה. [ויש שנהגו להקל]".
 19. ילקוט יוסף (סעי' ב', קיצור שו"ע סעי' ב', בס' אוצר דינים) – "אף הנשים חייבות במים אחרונים. ואף שיש שכתבו להקל בזה, העיקר להלכה להנהיג גם את הנשים והבנות שתטולנה ידיהן מים אחרונים".
 20. הלכה ברורה (סוף סעי' א') – "וגם הנשים צריכות ליטול ידיהן למים אחרונים".
 21. מצוות הנשים (סי' ו' אות ו') – "נשים חייבות בנטילת מים אחרונים לאחר הסעודה, כשם שאנשים חייבים בנטילה זו".
 22. מנחת גדעון (ח"ג פרק י"ד סעי' א', סעי' ב') – "וגם הנשים חייבות בזה".

ג. נכון להחמיר.

1. אג"מ (דברי חכמים או"ח אות קמ"ו) – "שראוי לנשים ליטול מים אחרונים ואעפ"י שאין מחויבות אך יש מצוה בדבר".
2. הגר"ח"ש זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ח' טור ב') – "דלכתחילה יש לנשים ליטול מים אחרונים דבזמנינו שכיח שהידים מזוהמות".
3. שבט הקהתי (ח"א סי' צ"ג) – "נשים שאינן נזהרות שלא ליגע בתבשיל אלא ע"י דבר אחר חייבות בנטילת מים אחרונים מדינא כמו אנשים. (ב) וטוב שכל הנשים יטלו מים אחרונים מכה הטעם עפ"י קבלה שהוא ליתן חלק לסט"א שלא יוזקו ר"ל".
4. ע"י הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Question: Is a woman mechuyav/supposed to wash mayim achronim before bentching?

R' Y. Berkovits wrote: The minhag is not to. The question is why woman would be different than men? (In many communities men did not wash and relied on Tosfos who says that we wash to cleanse ourselves of "melach s'domis" that is uncommon today.) It could be that it is assumed women wash their hands many times during the meal anyway. It's nice for woman to be machmir בצנעה but not out in public (**that's what we do at home**).

ד. מיקל.

1. הגר"י מרצבך זצ"ל (הליכת בת ישראל פרק ג' הע' י"א).
2. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ח' סוף טור ג') – "דנשים אינן נוהגות ליטול מים אחרונים דסומכים על הפוסקים דאין נוהגים ליטול מים אחרונים והיו מקומות שגם אנשים לא נטלו מים אחרונים".

3. שבט הלוי (ח"ד סי' כ"ג ד"ה לענין) – "לענין מים אחרונים אין הבדל בין אנשים לנשים מעיקר הדין אכן להפוסקים באו"ח סו"ס קפ"א דגם בזה"ז שייך חיוב מים אחרונים - והמנהג שאין הנשים נוטלות כל כך הוא ע"פ השו"ע שם דבזה"ז לא שייך כלל מים אחרונים ורק מחמירים לעצמם, ונשים לא קבלו עליהם".
4. הגרא"ל שטיינמן זצ"ל (כאיל תערוג פר' בלק תשע"ז עמ' ג' טור ג') – "מרחן הגרא"ל אמר לי שמסורת לו מאבותיו שזה מהקולות שהקילו בנשים".
5. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ט' ריש טור א') – "דהנשים סומכים על השיטות שאין נוהגים ליטול מים אחרונים וכן נהגו באשכנז לא ליטול מים אחרונים".
6. הגר"מ היינעמאן שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, ט"ז שבט תשע"ו) - לשונו מובא לעיל.
7. פסקי תשובות (אות א' ד"ה ברם) – "אין נוהגות הנשים ליהזר בזה".

ה. הרחקות: נדה - האם אשה נדה מותר להביא מים אחרונים בשביל בעלה.

1. ע"י יו"ד סי' קצ"ה סעי' י"ב, לשיטות ומראי מקורות.

- ו. מראי מקומות – בשבילי המנהג (עמ' תכ"ג), ויברך דוד (ח"א סי' ל'), מנהג ישראל תורה (אות ד'), הר"ש בצלאל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' נ"ו טור ב'), שערי הברכה (פרק ד' סעי' ב'), וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ט אות ד').
1. יעב"ץ (מור וקציעה סוף סי' קפ"א) – "לפי שאין מלח סדומית בינינו והמברך נמי כיון כו' ולא מקרי לדידן ידים מזוהמות ע"כ. ודאי אין כל זה כדאי לחלק. אבל טעם אחר יש לי לחלק בין זמנם לזמנינו. כי הם היו נוהגין לאכול באצבעותיהם בלי כף ומזלג, כדאיתא בנדרים (רפ"ט) דא"ל חד לחבריה עד מתי אתה מאכילני רוקך, כה"ג הוא דחובה היא. משום דנפיש זוהמא. משום הכי אחמירו בה. משא"כ אנו במדינה זו שדרכנו לאכול בכפות ומזלגות ואין אנו אוהזין התבשיל בידים ע"פ הרוב. מסתברא דלא צריך נטילה. אפילו לדעת בעלי הקבלה. דמידי הוא טעמא אלא משום זוהמא. מיהו אם אינו נזהר שלא לגע בתבשיל אלא ע"י דבר אחר. ודאי צריך ליטול לעולם. אבל מי שבריו לו שלא נגע. פשיטא לי שאין מקום לנטילה זו כל עיקר. ואפשר מפני כך נשים שלנו האסטניסות אין נוהגות בנטילת ידים אחרונים. אך אותן שאין זהירות לאכול בכף ומגרפה. ואין ידיהן נקיות. ודאי גם הנה חייבות בנטילת ידים אחרונים כמו אנשים בלי שום הפרש. וצריך להודיען".
2. חוט שני (ברכות קובץ ענינים עמ' שצ"ה, אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ט' טור א') – "ולכאורה לפי כל הטעמים שיש ליטול מים אחרונים אף בזמנינו, אין נפק"מ בין נשים לאנשים, אולם למעשה רוב נשים אין נוהגות ליטול מים אחרונים, ואין למחות בהן".
3. הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ד אות א') – "שאלה: האם יש סמך ומקור הלכתי למה שנהגו הנשים להקל שלא ליטול מים אחרונים. תשובה: יש מקילין".
- הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ד אות ב') – "שאלה: במש"כ לן מרחן שליט"א לענין נשים דיש מקילין שלא יטלו ידיהם למים אחרונים, האם כוונת רבינו שליט"א לדעת התוס' דליכא האידנא מלח סדומית וכמב' בשו"ע סי' קפ"א סעי' י', וא"כ זה בין לנשים ובין לאנשים, או דיש קולא מיוחדת לנשים וא"כ מהי. תשובה: אין נ"מ בין נשים לאנשים רק הנשים מקילין וא"א למחות".
4. הגרי"ט וויס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ט' טור א') – "דלדעות שחייבים מעיקר הדין ליטול מים אחרונים אין נפק"מ בין נשים לאנשים אולם לדעות שזה רק חומרא ליטול מים אחרונים נשים אין צריכות להחמיר ורוב הנשים סומכות על שיטת התוס' [היינו היש נוהגים המובא בשו"ע סעיף י'] שמעיקר הדין אין צריך ליטול מים אחרונים".

ז. קטנים שהגיעו לחינוך.

1. צריך לחנכם.
- א) דברי יואל (אוצר המים פרק ד' הע' ט'), חינוך ישראל פרק ב' סי' י' הע' ס') – "ובדברי יואל (זמירות) עמ' קט כתב, שציוה לחנך גם את הילדים הקטנים בנטילת מים אחרונים, ופעם עורר את המחנכים לחנך בזה את הילדים שיטלו ידיהם למים אחרונים".
- ב) הגר"ח זצ"ל (אוצר המים פרק ד' הע' ט') – "מאיזה גיל צריכים קטנים ליטול, כתב משהגיעו לחינוך".
- הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ב) – "שאלה: מאיזה גיל קטנים צריכים ליטול מים אחרונים. תשובה: משנולדו".
- ג) מנחת גדעון (ח"ג פרק י"ד סוף סעי' א') – "יש לחנך".
2. טוב לחנכם.
- א) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' ב') – "וטוב לחנך את בניו ובנותיו הקטנים שהגיעו לחינוך ליטול ידיהם מים אחרונים".
- ב) אוצר המים (פרק ד' סעי' ו') – "טוב לחנך".
3. מראי מקומות – חינוך ישראל (פרק ב' סי' י' הע' ס').

ז [רוח רע - סעיף ב']

א. להיכן נוטל ידיו.

1. גמרא (חולין דף קה.) – "אחרונים, אין נוטלין אלא בכלי, ואמרי לה: אין נוטלין על גבי קרקע, מאי בינייהו. איכא בינייהו, קינסא ... אמר אביי: מריש הוה אמינא האי דלא משו מיא בתראי על ארעא משום זוהמא, אמר לי מר: משום דשריא רוח רעה עלייהו".
- א) מיקל, פסק כלישנא בתרא [אין נוטלין על גבי קרקע].
- (1) ראב"ד (תשובות ופסקים ריש סי' כ"ג).
- (2) רשב"א (תוה"ב בית ו' סוף שער ג', ע"ב-ב') – "שנינו בכרייתא בפרק כל הבשר מים ראשונים ניטלין בין בכלי בין על גבי קרקע מים אחרונים אין ניטלין אלא בכלי ואמרי לה אין ניטלין על גבי קרקע מאי בינייהו איכא בינייהו קינסא. ונקטינן לקולא הילכך ניטלין בין בכלי בין על גבי קינסא".

- (3) חינוך (מצוה ת"ל) – "ושיפלו לכלי או לכל דבר שחוצץ ביניהן ולקרקע כגון קסמין וכיוצא בהן".
 (4) טור (סעי' ב').
 (5) ארחות חיים (הל' נטילת ידיים אות י"ד) – "ואין נוטלין אלא על גבי כלי או קיסם או אבנים וכיוצא בהם כדי שלא יפלו המים מידי לקרקע וביאר הראב"ד ז"ל משום רוח רעה".
 (6) כל בו (סי' כ"ג ד"ה אלו).
 (ב) מחמיר, פסק כלישנא קמא [אין נוטלין אלא בכלי].
 (1) רמב"ם (ברכות פרק ו' הל' ט"ז) – "ואחרונים אינן נוטלין אלא על גבי כלי".
 (2) רוקח (סי' רפ"ג, סי' שכ"ט).
 (3) יש"ש (חולין פרק ח' סי' י') – "אבל מים אחרונים אין נוטלין אלא בכלי, ואפילו ע"ג קינסא לא".
 (ג) לכתחילה, יש ליטול בכלי.
 (1) מחבר (סעי' ב') – "מים אחרונים אין נוטלים על גבי קרקע אלא בכלי, מפני רוח רעה ששורה עליהם; ואם אין לו כלי, נוטל ע"ג עצים דקים וכיוצא בהן".
 (2) גר"א (על סעי' ב') – "ואם אין כו'. שם א' וכלישנא בתרא וכ"פ בת"ה והטור אבל הרמב"ם פ' כלישנא קמא וכ' בכ"מ שטעמו כיון דלישנא קמא סתמ' דגמ' הוא ועוד דמילתא דסכנתא אזלינן לחומרא כמ"ש בפ"ק שם וכ"פ בש"ע ובאין לו פ' שיש לסמוך ארשב"א וטור".
 (3) מ"ב (ס"ק ה', שעה"צ ס"ק י"ג) – "ואם אין לו כלי. דכשיש לו כלי ישפכם דוקא בתוך הכלי. [כדעת הרמב"ם המובא בבית יוסף, אך במקום שאין לו כלי סמך על הרשב"א והטור (הגר"א ומאמר מרדכי ומגן גבורים)]".
 (4) בן איש חי (שנה א' פ"ה שלח אות י') – "אין נוטלים מים אחרונים ע"ג קרקע אלא בכלי, ואם א"א למצוא כלי יטול ע"ג עצים או על הרצפה, דאין רוח רעה שורה על הרצפה כמו ששורה ע"ג קרקע".
 2. מראי מקומות – אוצר המים (פרק י"א).

ב. הטעם.

1. י"א משום שאין רוח רעה שורה על המים כשרוחצם בכלי.
 2. י"א שמשתמר בכלי שלא ידרסו עליו בני אדם – לבוש (כדאי' בשעה"צ ס"ק י"ז, ובה"ל סעי' ב' ד"ה אלא).
 3. נ"מ:
 (א) אולי אם רצפה חוצצת בין המים לקרקע - עי' לקמן.
 (ב) אולי אם צריך לזוהר שלא ישפכם אח"כ למקום מדרס בני אדם - עי' לקמן.
 (ג) נטילת מים אחרונים לכיור שיש בו כלים - עי' לקמן.
 (ד) דברים שבקדושה לפניו - עי' לקמן.
- ג. אם רצפה חוצצת בין המים לקרקע.
 1. מיקל, דינו כמו עצים דקים.
 (א) מג"א (ס"ק ב') – "עצים דקים. וה"ה כל דבר שחוצץ בינו לקרקע [החינוך] ומשמע דאפילו כשיש רצפה שרי דאין רוח רעה שורה אלא על גבי קרקע".
 (ב) א"ר (ס"ק ג') – "וכתב מג"א [סק"ב] דאפילו כשיש רצפה שרי".
 (ג) באה"ט (ס"ק ג') – "עצים. וה"ה על הרצפה דאין רוח רעה שורה אלא ע"ג קרקע מ"א".
 (ד) גר"ז (סעי' ב') – "והוא הדין כל דבר שחוצץ בינם לקרקע אפילו רצפה שאין רוח רעה אלא על גבי קרקע".
 (ה) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ד') – "ואף כשיש רצפה שרי, מ"א".
 (ו) ערה"ש (סעי' ז') – "ואם אין לו כלי ישפוך על הרצפה דרק על קרקע שורה רוח רעה ולא על רצפה".
 (ז) בן איש חי (שנה א' פ"ה שלח אות י').
 (ח) הגר"ש"א זצ"ל (קיצור הלכות חובל ומזיק ושמירת הגוף סעי' צ"ה, אשרי האיש ח"א פרק ל"ד אות ד') – "וכל האיסור לשפוך מים אחרונים זה ע"ג קרקע, אבל על רצפה יש להקל".
 (1) הטעם: שאין רוח רעה שורה על המים כשרוחצם בכלי.
 2. מחמיר.
 (א) עי' מ"ב (ס"ק ו', שעה"צ ס"ק י"ז) – "ויש מקילין ליטול אף ע"ג רצפה אם אין לו כלי ליטול בתוכו דס"ל דדוקא ע"ג קרקע ממש שורה עליהם רוח רעה אבל לפי מה שכתב הלבוש יש להחמיר בזה. [דהמעין שם בלבוש יראה בפשיטות דסבירא לה דהרוח רעה שורה אף כשנוטלם בכלי, אלא שמשתמר בכלי שלא ידרסו עליו בני אדם (אך לשון רש"י דחוק לדידה, עיין שם) ולפי זה אין להקל לשפכם על גבי רצפה. ולעניות דעתי גם להחמיר גופא צריך עיון, דאפשר דרצפה חשוב כקרקע, ומה שכתב קינסא וכל דבר שחוצץ, היינו נמי דומיא דקינסא שאינו מחובר".
 (ב) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ח אות ב') – "ונהגים להחמיר".
 (ג) עי' וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ט אות ז') – "וראוי להחמיר בזה לכתחלה".
 3. מראי מקומות – אשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' ב').
 (א) פמ"ג (א"א ס"ק ב') – "עצים. עיין מ"א. כשהקרקע מרוצף יכול ליטול אחרונים על גבי הרצפה, דאין רוח רעה שורה אלא כשהם מונחים בקרקע בלי רצפה. עיין מה שכתבתי אות יו"ד בזה. ובלבוש [סעיף ב] משמע רצפה אסור (די) [ולדידי שפיר דמי], וכן משמע בגמרא [חולין קה, א] דלא אסר (א"ב) [על גבי] רצפה".

ד. אם צריך לזוהר שלא ישפכם אח"כ למקום מדרס בני אדם.

1. בה"ל (סעי' ב' ד"ה אלא) – "ואם צריך לזוהר שלא ישפכם אח"כ למקום מדרס בני אדם לכאורה תלוי בפלוגתא דלפי טעם הלבוש היתר הכלי הוא משום שלא ידרסו ע"ז בני אדם לפ"ז אסור לשפכם אח"כ במקום שעוברים בני אדם וכדלעיל בסימן ד' ס"ט לענין מי הנטילה של שחרית אבל לפי טעם ש"פ שאין רוח רעה שורה על המים כשרוחצם בכלי מותר ואין דומה להנ"ל בסימן ד' דהתם הרוח רעה שורה על הידים וכשרוחץ ידיו אפילו בתוך כלי שורה על המים הרוח רעה מן הידים אבל באמת יש לדחות דאפשר אפילו אח"כ כשמערה המים אחרונים מן הכלי על הקרקע שורה עליהם רוח רעה וכן משמע קצת לשון רש"י [חולין ק"ה] ד"ה קינסא ע"ש דכל שהמים אחרונים מוטלין ע"ג קרקע רוח רעה שורה עליהן".

ה. נטילת מים אחרונים לכיור שיש בו כלים.

1. אור לציון (ח"ב פרק י"ג הע' א') – "בשו"ע בסימן קפ"א סעיף ב' כתב, מים אחרונים אין נוטלים על גבי קרקע, אלא בכלי, מפני רוח רעה ששורה עליהם, ואם אין לו כלי, נוטל ע"ג עצים דקים וכיוצא בהן. וכתב במג"א שם ס"ק ב' שהטעם שצריך ליטול לתוך כלי הוא מפני העוברים ושבים, דיש סכנה לעובר עליהם, אבל במקום שאין עוברים מותר, וכן כתבו באליהו רבה שם ס"ק ג' ועוד אחרונים. מוכח שאין חיוב ליטול דוקא לתוך כלי, ולכן ליטול לכיור שפיר דמי. וכן אין מים אחרונים צריכים נטילה בכלי, וכמ"ש הלבוש שם, וכן כתב באליהו רבה שם ס"ק ג' בשם הכלבו שכתב כן בשם הראב"ד, ע"ש. אלא דמ"מ לפי הזוהר יש ליטול דוקא בכלי ולתוך כלי, ולכן יש לכתחילה להקפיד על כך. ומ"מ נהגו להקל ליטול לתוך הכיור".
2. הגר"ח זצ"ל (אוצר המים פרק י"א הע' ט"ו) – "כתב בענין כיור שחקקו ולבסוף קבעו דנקרא כלי ... דנהגו להקל וליטול לכיור". הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות י') – "האם מותר ליטול מים אחרונים בכיור שיש בתוכו כלי אוכל והמים יפלו על הכלים, דלכאורה לא מצינו שהרוח רעה מזיקה רק כשדורך על המים. תשובה: טוב לשטפן אח"כ". הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ד אות ה') – "שאלה: האם אפשר ליטות מים אחרונים לכתחילה לתוך הכיור, או דילמא דלא חשיב כלי ויטול לכלי דוקא (אף שלכאורה אין חשש שידרכו שם, מ"מ כתב במשנ"ב סי' קפ"א סק"ה שכשיש לו כלי ישפכם דוקא בתוך כלי ולא במקום אחר אף שאין דורכין שם). תשובה: עפ"ד מותר". הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ה אות ו') – "שאלה: הנוטל ידיו למים אחרונים לתוך הכיור, האם צריך להקפיד שלא יפלו המים על הכלים שבתוכו, או דאין קפידא בזה. תשובה: אם נוטל ישטפם אח"כ". הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ה אות ז') – "שאלה: האם מי שנטל מים אחרונים לתוך כיור (הכונה לכיורי זמננו שחקקו ולבסוף קבעו) האם נחשב לנוטל לתוך כלי (וכמש"כ הרמ"א בס"י קנ"ט ס"ז לענין מים ראשונים). תשובה: יתכן".
3. וזאת הברכה (עמ' קל"ח אות ה') – "לכתחילה יטול את המים לתוך כלי מיוחד למים אחרונים, אך יכול לשפוך המים לתוך כלי אוכל (כה"ח קפ"א ח), ולאחר שהדיחו היטב יכול להשתמש בו לאכילה (כה"ח קעג טו). ולפי זה לכתחילה לא יטול מים אחרונים לתוך כיור שיש בו כלי אוכל, אך במקום הצורך (קצת) יכול ליטול עליהם, אלא שינגבם אח"כ (כנ"ל). וכך שמעתי מהגר"צ ובר שמותר, רק שינגב הכלים אח"כ".
4. פסקי תשובות (אות ו', הע' כ"ג) – "אמנם לתוך כיור ג"כ אפשר ליטול (שו"ת יבי"א ח"ה סי' ב', שו"ת אור לציון ח"ב פי"ג, דאין חשש שידרסו בהם, כיון שהמים נשטפים [אמנם צ"ע כי אפשר דכאמור עפ"י הזוה"ק צריך כלי דווקא, וכנ"ל בשם קב הישר]), אבל יש לזוהר שלא יהיו שם כלי אכילה [ויש לעורר על כך, כי רבים אין נוהרים בכך ונוטלים בכיור על כלים וצלחות וכוסות וכדו', ויש בזה משום סכנה, כאמור לעיל], ולאחר הנטילה יזהר שישטפו המים אחרונים משם ע"י פתיחת ברז המים וכדו', או להמתין מלהניח שם כלי אכילה עד שיתנגבו המים".

ו. שיירי מים מזיק לזכרון.

1. הוריות (דף יג:): – "ת"ר, חמשה דברים משכחים את הלימוד ... והשותה מים של שיורי רחיצה".

(א) עי' יו"ד סי' קט"ז [קובץ על סכנה, אצל קשה לשכחה], לשיטות ומראי מקומות.

2. מחמיר.

(א) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קי"ד ד"ה אגב) – "הנה ידוע שיש מקפידים שהכלי שמשמשים בו למים אחרונים אין להשתמש בו לצרכיו, ובכלל בכל שיירי מים לרחיצה מפורש בהוריות יג: שהשותה מהן מזיק לזכרון, ובפרט מים אחרונים או מי נטילה אם שותה שייריים מובא ב'אבני נזר' על הקיצור ש"ע שבוה מכניס הרהורי כפירה ר"ל, ולדעת כמה צדיקים וקדושי עליון כשמשמש בכלי שנטלו בו מים אחרונים מסוכן לגרום כמה חולשות ומחלות (מובא בביאור 'עמוד הכסף' על השו"ת מן השמים). ושמעתי מידידי הגאון רבי אלימלך רומפלער זצ"ל שהאדמו"ר הקדוש מבעלזא זצ"ל ציוה שאם נטל מים אחרונים בכוס ידח אותו שבע פעמים ויועיל דשוב לא יזיק. אמנם אני מסופק דיתכן דכ"ז בנוטל פחות מרביעית, אבל אולי כשנטל רביעית הלוא אז המים כמקוה, ואין כאן מים טמאים כלל, ואולי גם במים אחרונים כן, ואין צריך לזוהר אז לא להשתמש בו לשתיה בלי הדחה, אבל לא מצאתי הדבר מבואר, וחמירא סכנתא מאסורא".

(1) אבני נזר (על קיצור שו"ע סי' ב' ס"ק א') – "ואסור להנות ממי הנטילה ואפי' מהשייריים שנותרו בכלי שנטלו בו, שמכניס הרהורי אפיקורסות ר"ל. מקובלים". אמנם, הוא הולך על הדין של נט"י בשחרית [ולא על מים אחרונים].

(ב) ילקוט יוסף (בית יוסף גליון ל' סי' קל"ח) – "והשותה מים של שיורי רחיצה היינו גם במים שרוחץ בהם מים אחרונים, ומובא באבני נזר על קיצור ש"ע שהשותה שייריים של מים אחרונים מכניס הרהורי כפירה ר"ל. וכתב בספר תשובות והנהגות (כרך ב סי' קיד) שלדעת כמה צדיקים וקדושי עליון כשמשמש בכלי שנטלו בו מים אחרונים, מסוכן לגרום כמה חולשות ומחלות, והאדמו"ר מבעלזא זצ"ל ציוה שאם נטל מים אחרונים ידח אותו ז' פעמים, ויועיל דשוב לא יזיק, ועל כן יש להזהר בזה וחמירא סכנתא מאיסורא".

3. מה שנשארו בכלי יש להקל.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (שערי שיח עמ' צ"ח תשובה קפ"ו) – "הנוטל ידיו למים אחרונים מכלי המיועד לשתיה, האם נאסרו המים [שנשארו בכלי] מדין שיורי רחיצה. תשובה: לא".

(ב) ילקוט יוסף (בית יוסף גליון ל' סי' קל"ח) – "ומה הם שיירי רחיצה, היינו המים שהיו על ידיו בעת נטילת מים אחרונים, אבל לא המים שנשארו בבקבוק. ואע"ג דנמצא בלשון חז"ל 'שיירי' דהיינו מן חנותר בידו, ולא ממה שנשתמשו בו כבר, כהא דמצינו כ"פ (משנה זבחים פ"ה משניות א-ג. ועוד) 'שיירי הדם', דהיינו מן חנותר בידו, מכל מקום פשט 'שיירי רחיצה' היינו ממה שרחץ בו כבר ולא מן חנותר בכלי, שאל"כ כל חנותר בצינורות המים ג"כ הוא בכלל שיירי המים של רחיצה, ולכן צ"ל דהיינו רק מה שנשתמש בו, כמו (שמות יב לד) 'משארותם צרורות שפי' חז"ל (מדרש תנחומא פרשת בא סימן ה, והובא ברש"י עה"פ שם) דהיינו שיירי מצה ומרור, וכמו שיירי מצוה, דגם ע"ז נופל לשון שיריים. גם איך נוכל לקרות שיריים לדבר שהוא עיקר וראשית, וממנו יצא המעט. שהרי עיקר המים בכלי הראשון, והוציאו מהן מעט למים אחרונים, ובודאי שא"א לקרות למים בכלי הראשון שיריים של אותם שבאו על הידיים, וכהא דשמעון הצדיק היה משיירי כנה"ג ולא אנשי כנה"ג היו משיירי שמעון. גם זכורני שראיתי להגאון יעב"ץ שמסתפק בכלל בשיירי רחיצת הידיים".

(1) בכלליות: עי' יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה], לשיטות ומראי מקומות.
4. מראי מקומות – פסקי תשובות (הע' נ"ב, לשונו מובא לקמן), רש"ז שמעיה (בית אהרן וישראל גליון ל"ג עמ' קל"ט ד"ה והעירוני).

ז. הכלי שמשתמשים בו למים אחרונים.

1. מראי מקומות – מנחת גדעון (ח"ג פרק י"ד סעי' כ"ט, הע' ס"ח [עמ' צ"ו]), רש"ז שמעיה (בית אהרן וישראל גליון ל"ג עמ' קל"ח).

(א) ים של שלמה (חולין פרק ח' סוף סי' י') – "וראיתי מחמי מהרר"ק ירושלמי, שהיה מדקדק שאחר גמר סעודה הביאו לו הכוס של בהמ"ז מלא מים, והיה משטף אותה בידו, ואגב רחץ בהן ידיו למים אחרונים, ועשה שתי מצות כאחת, שטיפת הכוס, וקדושת מים אחרונים, וכן אני נוהג אחריו".

(ב) א"ר (ס"ק ט') – "כתב רש"ל שם, שחמיו והוא נהגו שהביאו כוס של ברכת המזון מלא [מים] והיה משטף אותה בידו ואגב רחץ בהן ידיו למים אחרונים, ובזה מתקיים שתי מצות אחד שטיפת הכוס ואחד מים אחרונים ע"כ. וזה סותר קצת למה שכתב קודם זה דאין נוטלין מים אחרונים מתוך הכלי, שהרי מים הללו מקבלים הזוהמא והידיים מקבלין שוב מהן, אבל באמצעיים אין קפידא דסוף סוף מנקין הידים ע"כ".

(ג) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קי"ד ד"ה אגב) - לשונו מובא לעיל.

(ד) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רי"ב אות מ"ט) – "שאלה: מה עדיף: ליטול מים אחרונים על כלי אוכל או לא ליטול על כלי אוכל אבל אז יהיה הפסק גדול. תשובה: על כלי אוכל.
הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רי"ב אות מ"ט) – "למה עדיף ליטול מים אחרונים על כלי אוכל מאשר במקום אחר עם הפסק גדול. תשובה: תיכף לנט"י ברכה".

(ה) פסקי תשובות (אות י"ג, הע' נ"ב) – "אך מה שנהגו בכמה מקומות לזוהר לא ליטול מכלי המשמש לאכילה ושתיה אין לזה מקור. [ואדרבה מצינו בהדיא שנהגו בכך וכמ"ש בדרכי חיים ושלום אות ש"ג שהגה"ק ממונקאטש זצ"ל נטל אפילו מתוך כלי גדול ששותין ממנה וכו', אך מאידך ידוע מצדיקים שזוהרו בכך, ואפשר טעם הדבר כי חששו לדברי הקדמונים (חופת אליהו רבה שבסו"ס ראשית חכמה שער ו' כה"ח יו"ד סי' קט"ז סקר"ו בשם תשובות הגאונים) ו' דברים משכחים את הלימוד וכו' הרוחץ במים חנותרים מן השתיה, ובתשובת הגאונים שם דקשה לרוח רעה, ועיין לעיל סו"ס קס"ב די"א דרחיצת ידים בכל רחיצה הוא, וע"ע סי' ק"ע אות י"ח]."

(ו) בחוקתיד אשתעשע (מערכת המ"ם אות כ"ט, הע' כ"ט [עמ' רל"ה]) – "מים אחרונים - מה שיש שנהגו לא ליטול מים אחרונים מכלי המשמש לשתיה י"א שאין לזה מקור ואין להקפיד בכך, וי"א שיש לזה מקור. וכן עיקר. [כט הנה בספר פסקי תשובות (סימן קפ"א אות יג ובהערה נ"ב) כתב שאין לזה מקור, ואדרבה מצינו בהדיא שנהגו בכך וכמ"ש בדרכי חיים ושלום (אות ש"ג) [...]".

ח. האם מים אחרונים מוקצה בשבת: האיך מותר לטלטל מים אחרונים או ליטול בבוקר מי הנטילה.

1. עי' סי' ש"ח סעי' ל"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ט. להשתמש במים אחרונים.

1. מחמיר.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (אוצר המים פרק י"א הע' מ"ג), הו"ד במנחת גדעון (ח"ג פרק י"ד הע' ע"א) – "בתשובה לשאלה האם מי הנטילה אסורים בהנאה כגון להשקות פרחים או ליתן לפני בהמתו וכו', כתב הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] דראוי להזהר".

(ב) הגר"ח"ק זצ"ל (עלי שי"ח עמ' ק"ח אות ד') – "שאלה: האם מותר להשתמש במים אחרונים לדבר אחר. תשובה: לא".
(א) אוצר המים (פרק י"א סעי' י"ט) – "ראוי להזהר שלא להשתמש במים שנטלו בהם מים אחרונים ואפילו להשקות הפרחים וכיו"ב".

2. מיקל.

(א) הגריש"א זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' י"ד אות כ"ב, גליון כ"ג עמ' י"ד אות כ"ג) – "מותר להשקות עציצים במים של מים אחרונים דאינם אסורים בהנאה".

(ב) הגריש"א זצ"ל (שלמי יהודה פרק י' הע' מ"א ד"ה ושמעתי, אוצר המים פרק ט"ז הע' ד', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק י"ז אות קע"ז) – "אמנם מותר ליתנם בבית הכסא, במקום לפתוח את הברז המיועד לבית הכסא. ולכן אינם מוקצים, וכן הדין במים

אחרונים".

י. נטף טיפת מים אחרונים לתוך כוס של ברכה.

1. וישמע משה (פר' ויגש תשפ"ג) – "שאלה: מעשה באחד שמזג את הכוס של ברכה לצורך ברכת המזון ולאחר מכן נטל מים אחרונים ונטפו טיפות של מים אחרונים מידו לתוך הכוס של ברכה. והנה ידוע שיש רוח רעה במים אחרונים ונזהרים שלא לשופכם במקום שיעברו אנשים מעליהם, כמ"ש השו"ע סימן קפא ס"ב: מים אחרונים אין נוטלים על גבי קרקע אלא בכלי, מפני רוח רעה ששורה עליהם, ע"כ. ויש לעיין האם יש לחוש לסכנה בשתיית היין, או שמכיון שהיה שישים נגד המים אין לחוש לזה.
- א) תשובה: הגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א אמר לי שדין זה תלוי במחלוקת הט"ז והש"ך ביו"ד סימן קטז לענין ביטול סכנה בשישים שהט"ז סק"ב הביא כמה ראיות שחמירא סכנתא מאיסורא ולא מהני שישים במקום סכנה, ואילו הש"ך בנקודות הכסף שם כתב וז"ל: ול"נ דלק"מ דשאני זיהרא דנחש דמקלי קלי טובא, וגם במהרי"ל י"ל דלא היה ס' וכן נראה דלא מחמירין בסכנתא טפי מבאיסורא אלא בספקא אבל היכא דאיכא שישים דנתבטל בודאי לא מסתבר כלל לחלק בין איסור לסכנתא וכן כתחוב בספר אפי רברבי דף מ"ז ע"ב דבר שיש בו סכנה כגון דגים ובשר בין לח בין ביבש מתבטל בס' ע"כ. וקיי"ל כדעת הש"ך בזה לכן אין לחוש לסכנה ואפשר לשתות את הכוס של ברכה. וכן הסכימו הגאונים רבי שמאי גרוס, רבי נתן קופשיץ, ר"ע פריד שליט"א. וכן הורה הגאון הגדול רבי יצחק זילברשטיין שליט"א.
- ב) והגאון רבי שמואל יעקב לנדא שליט"א אמר לי שאם נטף מידו ממש לתוך הכוס יש לחוש לסכנה אפילו ביותר משישים, אבל אם כבר נפלו לכלי ומן הכלי נטף לתוך הכוס אין בזה סכנה כ"כ ויש להתיר בשישים.
- ג) א.ה. יש להעיר דאף לדעת הפוסקים שאין לחוש כאן משום סכנה שמא לכוס של ברכה כבר אינו ראוי, דהא אנו לא קפדינן אגילוי משום שאין נחשים מצויים בינינו, ואעפ"כ אין משתמשים לכוס של ברכה ביין מגולה משום הקריבהו נא לפחתך, ושמא הוא הדין כאן".

יא. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (עלי ש"ח עמ' ק"ח אות ג') – "שאלה: מתי רעה רוח של מים אחרונים שורה על ידיו. תשובה: על המים אחרונים שורה".

ח [דברים שבקדושה נגדו: מים אחרונים.

א. דברים שבקדושה נגדו: נט"י בבוקר.

1. ע"י סי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

ב. טוב שיסירנה.

1. כה"ח (פלאאג"י, סי' כ"ה אות ג') – "אם אין לו כלי מיוחד למים אחרונים, או שמתעצל לקום ואין לו מי שישמשנו, יכול לעשות בתוך הקערה של אוכל נפש הרק"ה בך, (כמו שכתב בעיקרי הד"ט סימן ט' אות טו"ב), אך טוב שיסירנה מעל פניו בעת הברכה ויניחנה מן הצד חוץ מהשלחן".
2. כה"ח (ס"ק ח') – "ואם אין לו כלי מיוחד למים אחרונים או שמתעצל לקום ואין לו מי שישמשנו יכול לעשות בתוך הקערה של אוכל נפש הרקה כמ"ש בעיקרי הד"ט סימן ט' אות טו"ב אך טוב שיסירנה מעל פניו בעת הברכה ויניחנה מן הצד חוץ מהשולחן, כף החיים שם אות ג' וכ"כ לעיל סימן קע"ג אות ט"ו יעו"ש".
3. קצות השלחן (סי' מ"ג ס"ק י') – "ובכה"ח על שו"ע הביא מכה"ח פלאאג"י שטוב להסיר הכלי עם מים האחרונים מהשולחן בשעת בהמ"ז, וכן נוהגין".
4. אור לציון (ח"ב פרק א' הע' ו' ד"ה וכן) – "וכן נראה שיותר לברך מול מים אחרונים, משום שלא שורה עליהם רוח רעה לאסור לברך כנגדם. ומש"כ מרן בשו"ע בסימן קפ"א סעיף ב' שרוח רעה שורה עליהם, היינו דוקא כששופך ע"ג הקרקע ממש, אבל על הרצפה או בכלי וכיו"ב אין רוח רעה שורה עליהם, וכמ"ש במג"א שם. ומה שהביא בכה"ח שם בסימן קפ"א אות ח' בשם הגאון ר' חיים פלאג"י שטוב להסירם מעל פניו בעת הברכה, אינו מטעם רוח רעה, **אלא משום מיאוס**, כמבואר שם, ע"ש".
5. וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ט אות י"א) – "טוב להרחיק מעל פניו את הכלי שנטלו לתוכו את המים אחרונים, ויניחנה הרחק מהשלחן".
6. פסקי תשובות (אות ז', הע' כ"ד) – "מפני רוח רעה ששורה עליהם. ולכן נכון להסיר מהשלחן הכלי עם המים אחרונים לפני ברכת המזון כי יש להימנע מלומר דברים שבקדושה נגד מים ששורה עליהם רוח רעה. [כה"ח סק"ח בשם כה"ח למהר"ח פלאג"י זצ"ל, ואין זה מעיקר הדין, כי מדינא ליכא איסור לומר דברים שבקדושה נגד מי נט"י שחרית ומים אחרונים, וכן מציינו לכמה מגדולי ישראל שהקילו בזה, אך מנהג רבים להקפיד על כך מאד, וכמו שנאריך בזה בעזה"י בסי' ד'. אמנם בנידור"ד יש גם ענין להוריד המים האלו מהשלחן מפני קדושת השלחן אשר נאמר עליו זה השלחן אשר לפני ה', וכנ"ל סי' ק"פ אות א' שיש להוריד כלים ריקים, וכ"ש מים שיש בהם רוח רעה, ובאורחות רבנו ח"א עמ' פ"ג שהגרי"י קניבסקי זצ"ל נהג לכסות כלי המים אחרונים באיזה מפה ותל"מ, וכן מנהג רבים, אך מה שנהוג **שעושים כלי עם כלי קיבול** והמים מתכנסים לשם ומכסים אותם בכוס המים או בצלחת קטנה וכדומה, אך כל הכלי מגולה צ"ע אם יועיל, כי עפ"י האמור עצם הכלי שמיועד למים אחרונים יש להוריד מהשלחן או לכסותו".
7. מנחת גדעון (ח"ג פרק י"ד סעי' כ"ח) – "וטוב שיסירנה לפניו בעת ברכת המזון".

ג. דעת הגר"ח זצ"ל.

1. הגר"ח זצ"ל (אוצר המים פרק ט"ז הע' ג') – "דיכול להתפלל או ללמוד ליד שולחן שיש עליו מי הנטילה".
2. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"ט טור ג') – "שאלה: מה שנהגו לכסות המים אחרונים האם מנהג טוב הוא וכך ראוי לנהוג, ואיך נהגו רבותינו בזה. תשובה: כך ראוי לנהוג".
3. הגר"ח זצ"ל (נזר החיים עמ' קס"ג אות ב') – "האם מותר לומר דברים שבקדושה מול מי נט"י שחרית ומים אחרונים. תשובה: במי נט"י החיד"א מחמיר, ובמים אחרונים לא מצינו שאסור".
4. הגר"ח זצ"ל (עלי ש"ח עמ' ק"ח אות ה') – "שאלה: האם מותר לומר דברים שבקדושה כנגד מים אחרונים. תשובה: מותר".
5. הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה סוף עמ' מ"ב) – "שאלה: האם צריך להסיר את המים אחרונים מהשולחן בעת ברהמ"ז. תשובה: מסירין או מכסין".
6. הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ח אות כ"ג) – "שאלה: האם צריך להסיר הכלי שבו המים אחרונים מהשולחן בעת ברהמ"ז, או עכ"פ לכסותו, או דאין לחוש כלל. תשובה: נכון להסיר או לכסותו".

ד. מראי מקומות – שבט הקהתי (ח"א סי' צ"ג אות א', עי' סי' א'), ילקוט יוסף (סעי' י"ט הע' כ'), שמירת הגוף והנפש (סי' נ"ד הע' כ"ה, מילואים ד"ה יש), שערי הברכה (פרק ד' סעי' כ"א).

1. שלמת חיים (סי' כ"ו, א"נ או"ח סי' כ"ד) – "בשערי תשובה (או"ח סימן ד' סק"ח): 'וכתב בברכי יוסף שמנהג החרדים אל דבר ה' שלא לקרות ולברך נגד המים שנטלו בהן שחרית, וכן היה נוהג הגאון מופת הדור מוהר"ר חיים אבולעפיא ז"ל'. ואולי דוקא שלא יהיו המים נגד פניו, אבל אם מצדד את עצמו שהמים יהיו מן הצד ליכא קפידא ואין צריך להרחיק ד' אמות, כמו בצואה וכו'. וע"ד זה הביא בספר כף החיים (סימן קפ"א סק"ח): ויכול לעשות [ליטול מים אחרונים] בתוך הקערה של אוכל נפש הריקה, אך טוב שיסירנה מעל פניו בעת הברכה ויניחנה מן הצד חוץ מהשולחן. הנה אף דלדעת הלבוש [הובא בביה"ל סימן קפ"א, ד"ה אלא] אפילו אם נוטל ידיו בכלי שורה שם הרוח רעה, ומ"מ כיון שמסירו מעל פניו די בזה, גם לענין נטילת ידים שחרית אולי יש לומר כן. תשובה: בדבר שמותר מן הדין אין לי לומר בו דבר ללמוד ממים אחרונים, אפשר נודע להם שיש יותר קפידא ברוח רעה של נטילת שחרית".
2. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ג אות ע"ב) – "בסעודת השבע ברכות של נכדת מו"ר ראיתי שמו"ר **מכסה את המים** האחרונים שבתוך צלחת עם מפית נייר לפני ברהמ"ז".
3. הגרשז"א זצ"ל (מבקשי תורה סי' קס"ו אות א') – "אין להתפלל נגד מים של נט"י שחרית. [ובמים אחרונים המנהג הוא גם לסלקם מע"ג השולחן אך אי"ז חיוב כמו נט"י שחרית. אבל מותר להתפלל נגד מים של נט"י לסעודה]".
4. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ' סעי' ז', הע' י"ח) – "[אין להתפלל כנגד מי נטילת ידים של שחרית]. והוסיף דחמיר טפי ממים אחרונים של סעודה, דזהירי עלמא לסלקם מע"ג השולחן אף שאין זה חיוב והוא רק מנהג נכון [הביאו הכף החיים סי' קפ"א ס"ק ח'], ואילו תפלה נגד מי נט"י של שחרית יש אוסרין מן הדין (כמ"ש השע"ת סי' ד' סק"ח בשם הברכ"י)".
4. הגריש"א זצ"ל (מוריה חרצ"ט עמ' מ"ט אות ג') – "מים אחרונים מגולים נוהגים להורידם מע"ג השולחן שזה כבוד לברכת המזון".
5. יביע אומר (ח"ה או"ח סי' ב') – "מ"מ מותר לברך בהמ"ז כשמונחת הצלחת עם המים האחרונים שבתוכה על השולחן, ואין בזה שום חשש מדינא, כיון שאין שם רו"ר כל עיקר, ורק מהיות טוב ומשום מיאוס נוהגים לסלק הצלחת ההיא לצדדים. וכמ"ש בכה"ח פלאגי (סי' כה אות ג). ומכ"ש שאף בנידון החיד"א בנט"י שחרית רבים לוחמים ומתירים לקרות ולברך כנגדם. וכמ"ש בשו"ת יביע אומר ח"ג חאו"ח (סי' א אות ט). ע"ש".
6. שבט הלוי (ח"ה סי' קס"ח אות ג') – "להוריד סכינים ברהמ"ז, וכן מים אחרונים מעל השולחן בודאי רק **דין לכתחילה** הוא ואינו מעכב וז"פ".
7. ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' כ', סי' ע"ו קיצור שו"ע סעי' י"ט) – "מעיקר הדין מותר לברך ברכת המזון בעת שהכלי שנטלו לתוכו מים אחרונים, מונח לפניו על השולחן עם המים האחרונים שבתוכו. ומכל מקום ממדת חסידות טוב ונכון להסיר את הצלוחית עם המים האחרונים שבתוכה, בעת ברכת המזון אל מחוץ לשולחן, או לצדדין, וכן המנהג".

ה. הטעמים.

1. להחמיר: (1) כמו שיש פוסקים שכתבו שלא לקרות ולברך נגד המים שנטלו בהם שחרית. ה"ה לענין מים אחרונים. (2) משום מיאוס [אור לציון].
2. להקל: בנט"י בבוקר, יש כמה טעמים להקל. (1) המקור הוא החיד"א, וכמה כתבו [נחלה לישראל, ארחות חיים, שיח יצחק, מאסף לכל מחנות] שחזר בו. (2) הוא רק מידת חסידות. (3) כמה גדולים לא היו מחמירים [חת"ס, מהר"ם שיק, חזו"א, הגריש"א זצ"ל, ועוד]. ואפילו על הצד להחמיר, (4) מי אומר שיש לדמות למים אחרונים. (5) ועוד, הרבה פוסקים כ' שאין רוח רע אם הוא בתוך כלי [מג"א, א"ר, גר"ז, כרה"ש, בן איש חי]. (6) וגם, שיש סתימות הפוסקים להקל.

ט [לרחוץ ידיו תוך הכלי.

א. מחמיר, משום שכשרוחץ בתוך הכלי נדבק הזוהמא שוב על ידיו.

1. ים של שלמה (חולין פרק ח' סי' י') – "מים ראשונים ... אין נוטלים מתוך הכלי, כמו שרוחצין הגוים, אפ"ל במים אחרונים אין נכון, שהרי המים הללו מקבלין הזוהמא, והידיים מקבלין שוב מהן, אבל באמצעיים אין קפידא, דסוף סוף מעבירין את הליחלוחית של המאכל, ומנקים את הידים".
 2. מג"א (ס"ק א') – "אלא בכלי. ומ"מ אין לרחוץ ידיו מתוך הכלי ובאמצעיי' שרי (יש"ש)".
- א) מחצית השקל (ס"ק א') – "דאחרונים באים להעביר הזוהמא, וא"כ כיון שרוחץ מתוך הכלי, ניהו דהמים היו מעבירים הזוהמא מעל ידיו, מכל מקום שוב נדבקו המים עם הזוהמא בידי".

3. גר"ן (סעי' ה') – "אין לרחוץ ידיו תוך הכלי אלא ישפוך עליהם כדי שתרד הזוהמא אבל אמצעים שבין גבינה לתבשיל של בשר יכול לרחצן בתוך הכלי".
4. מ"ב (ס"ק ג') – "אלא בכלי. ולא יתחוב ידיו בתוך הכלי לרוחצם אלא ישפוך המים על ידיו שירד לתוך הכלי".

ב. כשיש כלי גדול עם הרבה מים ואין חשש שידבק בידי הזוהמא שוב.

1. מחמיר.
- א) כה"ח (ס"ק ב') – "מחה"ש. ולפ"ז נראה דאם היו מים רבים בענין שאף אם יחזרו המים לידי לא יהיה בהם זוהמא אף במים אחרונים שרי לרחוץ מתוך הכלי **מיהו לפי סודם** של דברים שהם חלק הס"א נראה שצריך להיות **דוקא ע"י שפיכה**".
- ב) פסקי תשובות (אות ח', הע' ל') – "מ"ב ס"ק ג': ולא יתחוב ידיו בתוך הכלי לרוחצם אלא ישפוך המים על ידיו שירד לתוך הכלי. והטעם משום שאם טובל ידיו בתוך כלי מים נהי שהמים מעבירים הזוהמא מידי מכל מקום שוב נדבקים המים המזוהמים על ידיו, ולפי"ז אם היו מים רבים בכלי היה נראה להתיר, אך מכל מקום עפ"י סודן של דברים צריך להיות מים אחרונים **על ידי שפיכה דווקא**. [שם, וכ"ה בשלחן הטהור סעי' ג' 'אסור לשכשך ידיו בתוך הכלי, כי אין זה כלום, דבעינן נטילה מכלי אל כלי, ועפ"י דבריהם ה"ה לאלו אשר מלחלים ידיהם מעט במים ואין שפיכת מים מאצבעותיהם אל הכלי (או אל הקרקע למתירים הנ"ל אות ו') לאו שפיר עבדי, כי כאמור חלק החיצונים הוא המים הנשפכים מאצבעותיו אל הכלי]".
2. מראי מקומות.
- א) הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ד אות ד') – "שאלה: במש"כ במג"א סי' קפ"א ס"א דאין לרחוץ ידיו למים אחרונים מתוך הכלי, ובי' במחצה"ש הטעם משום שכשרוחץ בתוך הכלי נדבק הזוהמא שוב על ידיו, מה הדין כשיש כלי גדול עם הרבה מים ואין חשש שידבק בידי הזוהמא שוב אי שרי לרחוץ בתוך הכלי. תשובה: אולי לא פלוג".

ג. הנוטל ידו אחת מכלי ומעביר המים מיד ליד.

1. מחמיר.
- א) פסקי תשובות (אות ט', הע' ל"ח) – "וביותר עפ"י תורת הנסתר שהוא עיקר הטעם לנטילת מים אחרונים לדידן (שאין לנו מלח סדומית ואוכלים בכף ומזלג) יש ליטול על הידים מים באופן של שפיכת המים מאצבעותיו לתוך כלי ואין די בהרטבת הידים במים ... **והשפיכה צריכה להיות על שני הידים ולא די בשפיכה על יד אחת ולהעביר הלחלוחית מיד אחת לשניה כמנהג ההמונים**. [בן איש חי שם, וכ"ה סתימת כל הפוסקים, והנוטל יד אחד מהשניה לא גרע מהטובל ראשי אצבעותיו במים דלאו כלום עבד וכנ"ל אות ח']".
- ב) מנחת גדעון (פרק י"ד סעי' י"ז, הע' מ"ב) – "צריך לשפוך מים אחרונים על כל יד בפני עצמה ולא ישפוך רק על יד אחת וממנה יעביר לשניה. [פשוט דנט"ש שתקנו חז"ל למ"א צריך ליטול על כל יד בפני עצמה, ולא מאחד על השני, דמ"ש זה מכל סוגי הנטילות. וכ"כ פסקי תשובות ...]".
2. מראי מקומות.
- א) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"ט טור ג') – "שאלה: הנוטל ידו אחת מכלי ומעביר המים מיד ליד האם מועיל או לא ולכאורה זה תלוי בגר"א ובחזו"א שלגר"א שצריך כלי לא מועיל ולחזו"א שא"צ כלי מועיל האם זה נכון. תשובה: אולי".

ד. מראי מקומות.

1. שבט הקהתי (ח"ג סי' פ"א אות ב') – "דאם חבריו נטלו מים אחרונים בתוך כלי יכול ליטול ידיו עוה"פ בהני מים".

י] נטילה במים חמין - סעיף ג'.

חולין (סוף דף קה.) – "אחרונים: אין נוטלין אלא בצונן, מפני שחמין מפעפעין את הידים ואין מעבירין את הזוהמא. מים ראשונים נוטלין בין בחמין בין בצונן. אמר רב יצחק בר יוסף אמר רבי ינאי: לא שנו אלא שאין היד סולדת בהן, אבל היד סולדת בהן, אין נוטלין בהן; ואיכא דמתני לה אסיפא, אחרונים אין נוטלין אלא בצונן, אבל בחמין לא, אמר רב יצחק בר יוסף אמר רבי ינאי: לא שנו אלא שהיד סולדת בהן, אבל אין היד סולדת בהן נוטלין, מכלל דראשונים אף על פי שהיד סולדת בהן מותר".

א. ראשונים.

1. מיקל, פסק כלישנא בתרא שפושרין שרי.
- א) רי"ף (ברכות דף מ; חולין דף לז:) – "אין נוטלין אלא בצונן אבל בחמין לא מפני שהמים החמין מפעפעין את הידים ואין מעבירין את הזוהמא ודוקא במים חמין שהיד סולדת בהן אבל פושרין לית לן בה".
- ב) רמב"ם (ברכות פרק ו' הל' ט"ו) – "ואחרונים אינן נוטלין בחמין, והוא שיהיו חמין שהיד סולדת בהן מפני שאין מעבירין את הזוהמא שאינו יכול לשפשף בהן, אבל היו פושרין נוטלין מהן באחרונה".
- ג) האשכול (ח"א סי' ט"ז, עמ' ל"ה) – "ודוקא כשהיד סולדת בהן, אבל פושרין לית לן בה".
- ד) רשב"א (חולין ריש דף קו., תוה"ב הארוך בית ו' שער ב' ע; הקצר עא.) – "וקיימא לן כלישנא בתרא דבשל סופרים הלך אחר המיקל".
- ה) רא"ש (חולין פרק ח' סי' ו') – "אחרונים אין נוטלין אלא בצונן אבל בחמין לא מפני שהחמין מפעפעין את הידים ואין מעבירין את הזוהמא. [דף קה ע"ב] ודוקא חמין שהיד סולדת בהן אבל פושרין לית לן בה".
- ו) ריטב"א (חולין ריש דף קו.).
- ז) טור (סעי' ג').

- ח) מנורת המאור (פרק ו' המצוות עמ' תל"ד) – "והני מילי חמין שהיד סולדת בהן, אבל פושרין לית לן בה".
 ט) ארחות חיים (הל' נטילת ידים אות י"ד) – "ולא בחמין שהיד סולדת בהן. וביאר הרשב"א ז"ל שהמים החמין מפעפעין את הידים ואין מעבירין את הזוהמא אבל ניטלין בצונן או בפושרין ולהוציא כח המלח ישפיל ידיו למטה".
 2. מחמיר, פסק כלישנא קמא שרק בצונן שרי אבל פושרין אסור.
 א) חינוך (מצוה ת"ל) – "מים אחרונים חובה, וצריכים להיות מים קרים".
 3. מראי מקומות – או"ז (ח"א סי' נ"ז).

ב. מיקל, שפושרין שרי.

1. מחבר (סעי' ג').
2. לבוש (סעי' ג') – "ודווקא חמין שהיד נכוית בהן אבל פושרין שפיר דמי".
3. סידור יעב"ץ (כסא שן בית ל"ה פרק בדין מים אחרונים אות א', ח"ב עמ' תתקע"ח) – "ואין נוטלין בחמין שהיד סולדת בהן".
4. וזאת הברכה (סוף עמ' קל"ז אות א').

ג. מחמיר, שרק בצונן שרי אבל פושרין אסור.

1. יש"ש (חולין פרק ח' סי' י"א) – "ומים אחרונים אין נוטלין אלא בצונן".
2. הו"ד במג"א (סוף ס"ק ג').
3. א"ר (ס"ק ד') – "אבל פושרין וכו'. ורש"ל [בים של שלמה] פרק כל הבשר סימן י"א פסק דדוקא בצוננין".
4. מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ה') – "בחמין וכו'. רש"ל פסק דוקא בצוננין, מ"א".
5. ערה"ש (סעי' ז') – "והעיקר ליטול בצונן [מג"א ס"ק ג' בשם רש"ל]".

ד. לכתחילה טוב ליטול ידיו במים צוננים.

1. כה"ח (פלאג"י, סי' כ"ה סעי' א') – "וטוב שיהיו במים צוננים".
2. בן איש חי (שנה א' פר' שלח אות י"ב) – "אין נוטלין בחמין שהיד נכוית בהם, וי"א צריך שיהיו צוננין ממש ונכון להזהר בזה".
3. מ"ב (ס"ק ז', שעה"צ ס"ק י"ח) – "בחמין. אבל פושרין דהיינו שאין היד סולדת בהן מותר ורש"ל פסק דוקא בצוננין ומיהו אם אין לו כ"א אלו הפושרין בודאי אין להחמיר [דהלא כל הראשונים פסקו כלישנא בתרא לקולא, וכמו שציניתי לעיל בסימן ק"ס סעיף ו, עיין שם בשער הציון]".
4. אוצר המים (פרק ט' סעי' א') – "לכתחילה טוב ליטול ידיו במים צוננים".
5. הלכה ברורה (סעי' ט').
6. שערי הברכה (פרק ד' סעי' ו') – "אך בשעת הדחק אפשר ליטול אף בפושרים".

ה. נוטלים כשהידים אינם מלוכלכות.

1. מחמיר, אין לחלק.
- א) הגר"ח (ק"ק זצ"ל (דרך אכילה ריש עמ' מ"ג) – "שאלה: איתא בשו"ע קפ"א ג' דאין נוטלין מים אחרונים בחמין מפני שמפעפעין את הידים ואין מעבירין את הזוהמא ע"כ, לפי מנהגינו שאנו נוטלים מים אחרונים אף כשהידים אינם מלוכלכות, האם יכולים אנו ליטול אף במים חמים שהרי אין חשש שהמים יבליעו את זוהמת התבשיל בתוך הידים. תשובה: לא".
2. מראי מקומות.
- א) קצות השלחן (סי' מ"ג ס"ק י"א) – "והנה הטעם שאין נוטלין בחמין לפי שאין מעבירין את הזוהמא, ויש להסתפק לפי מנהגנו ליטול מ"א אפילו לא היו ידיו מזוהמות מהמאכל ולא טלטל מלח בסעודתו דגם שמן הדין אינו חייב כלל באופן כזה, והמנהג הוא ע"פ הקבלה שע"ז מגרש הס"ט"א, ואע"פ שהזוהר פ' תרומה והו"ד בכה"ח על שו"ע קורא למים אחרונים 'זוהמא-דידין' אין זאת אומרת שאם אין ידיו מזוהמות פטור ממ"א, כיון דאצטריך למיהב לההוא סטרא חולקא, וע"כ נוטלין מ"א בכל אופן, אך אם רשאי ליטול בחמין כיון שאין ידיו מזוהמות צ"ע".

ו. נטילה ברוק.

1. מחמיר.
- א) פני מבין (ח"א סי' ל"ח) – "אמנם האמת ונכון דרוק אינו מועיל דבכרכות דף נ"ג ילפינן מוהייתם קדושים אלו מים אחרונים ומשום ברכת המזון צריך וכמו שכתב הדרישה סי' קפ"א באריכות יעו"ש ורוק דאינו דרך קדושה ואינו מועיל לשום דבר שבקדושה לקנות ידיו לכן פשוט לענ"ד דאינו מועיל רוק למים אחרונים".
- ב) מנחת אלעזר (ח"ג סי' נ"ד) – "בשו"ת פני מבין ... וזה אינו ראי' מוכרחת כלל ... א"כ י"ל דגם רוק כשר אפ"י שהוא נמשך ואינו צלול אך כיון דפסקינן בש"ע שם (סעי' ג') דאין נוטלין למים אחרונים בחמין דהם מבעבעין ואין מעבירין את הזוהמא ועיי"ש במג"א (ס"ק ג') בשם מהרש"ל דצ"ל דוקא צוננין, ע"כ י"ל כיון דרוק אינו צונן וכמו דפסקינן בכמה מקומות לענין חמימות הרוק לענין ריאה דהוי פושרין וא"כ כיון דאינו מעביר הזוהמא רק צוננין דוקא ע"כ אין רשאי ליטול מים אחרונים ברוק שהן פושרין ואינן צונן. ואעפ"י שאין ראי' לדבר להכריח מ"מ יש סמך מהך ריקקה דיבמה ...".
- ג) הגר"ח (ק"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' מ"ט טור ג') – "האם מי שאין לו מים יכול ליטול ברוק ולכאור' מזה שהמ"ב לא כ' עיצה זו משמע של"מ, וצ"ב למה לא. תשובה: לכאור' משמע דלא דמאיס".
- ד) עי' עולת יצחק (סי' מ"ד אות ה') – "נלע"ד דבאין מים או שאר משקין מצויים [לפניו ד' מילין ואחריו מיל] עדיף שיקנח ידיו

בבגד יבש או בצרור או בכותל או בכל מידי דמנקי, ולא ברוק שהוא מאוס. אעפ"י שמי שינקה ברוק יש לו ע"מ שיסמוך [ובלבד שלא ירוק בפני חבריו, כדאיתא במס' חגיגה דף ה.]. ולא ע"י ליקוק אצבעותיו, אלא ע"י שישפוך עליהם רוק וישפשף הזוהמא. וכשיזדמן לו מים אחר כך ישוב ליטול ידיו, הן כשקינח בבגד הן כששפשף ברוק".

ה) שבט הקהתי (ח"ג סי' פ"א אות ג') – "אבל לרחוץ ידיו ברוק אין מועיל למים אחרונים כדאי בשו"ת פני מבין (ח"א ל"ח) ובשו"ת שארית יהודה. ובכלל יש מחלוקת אי בעי נט"י כשנוגע ברוק ע"י בדע"ת (סי' ד) ובמאסף שם".

ו) דברי בניהו (ח"י סי' י"א) – "אין לו לעשות ברוק".

ז) שערי הברכה (פרק ד' סעי' ג') – "אך לא ינקה ידיו ברוק, משום שאין זה דרך כבוד".

ח) פסקי תשובות (סוף אות י"ב) – "ודע כי רוק אין מועיל כלל למים אחרונים. ואפילו באין לו מים ושאר משקין אם נוטל ברוק לא עשה ולא כלום".

ז. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ג סי' ח'), אוצר המים (פרק ט' סעי' ז'), מנחת גדעון (ח"ג פרק י"ד סעי' נ').

א) תורת יקותיאל (או"ח סי' ו') – "שו"ת פני מבין ... ולפע"ד במאכ"ת פסק זה לאו דסמכא כלל ... לפע"ד היתר גמור ליטול ידיו כ"פ ברוק במקום שאין מצוי לו מים".

ב) באר שרים (ח"ג סי' ל"ב אות א', אות ב') – "ועל כן לדינא באמצע התפלה בודאי אפשר לסמוך להקל בכך כהוראת המהרש"ם הנ"ל, ואולי גם למים אחרונים כשאין לו משהו אחר, דמה שכתב הפני מבין הנ"ל דמים חמים אסירי למים אחרונים, לא נוגע לרוק שהוא כפושרין כמבואר ביו"ד (סי' ל"ג וסי' קס"ח) ואין היד סולדת כו וע"י משנ"ב (סי' קס"א סק"ז) ודו"ק".

ז. מראי מקומות.

א. הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ה אות ט') – "שאלה: שאלתי למרן שליט"א במש"כ במשנ"ב סי' קפ"א סק"ט שחמין שנצטננו מותר ליטול בהם מים אחרונים, דלכאנ"ה מה ההו"א שלא היא אפשר ליטול בהן והלא עכשיו צוננים הם, וא"ל מרן שליט"א דהמשנ"ב אתא לאשמועי' שכיון שזה היה פסול היינו אומרים ששוב אין חוזר לכשרותו, קמ"ל דאפשר ליטול בזה, ונסתפקו האם דין זה דמים אחרונים כשר בחמין שנצטננו זהו דוקא לשי' המשנ"ב בס"י ק"ס סק"ה שמים שנפסלו וחזרו לברייתן כשרים (ושם סק"ז"ו כ להדיא לענין חמין שנצטננו שכשרים אף למים ראשונים), אבל לשי' החזו"א או"ח סי' כ"ב סק"ב שכתב שמים שנפסלו אע"פ שחזרו לברייתן אין להם תקנה, א"כ ה"ה במים אחרונים חמין שנצטננו אין ליטול בהם, או דבזה אף לשי' החזו"א אפשר ליטול. תשובה: אינו מוכרח".

יא] עד איזה פרק נוטל ידיו - סעיף ד'.

א. ראשונים.

1. עד הפרק השני של האצבעות.

א) ראב"ד (תשובות ופסקים סי' כ"ג) – "מים ראשונים צריכין נטילה עד הפרק פי' עד פסת היד מקום שהאצבעות כלות מים אחרונים אין צריכין אלא עד הפרק (אמצעי) [האמצעי] ודיו שאין המאכל מגיע מכאן ואילך, ואם הגיע צריך רחיצה".

ב) רשב"א (תוה"ב הקצר בית ו' שער ב', סט.) – "במים אחרונים יראה שאין צריך רק עד הפרק השני של האצבעות שאין מגיע למעלה משום סרך המאכיל, וכן ראיתי לאחד מגדולי המורים".

ג) טור (סעי' ד') – "וא"צ ליטול אלא עד פרק ב' של אצבעות".

ד) ארחות חיים (הל' נטילת ידים אות י"ד) – "והרשב"א ז"ל כתב עד הפרק שהוא סוף הכף המחובר לקנה הזרוע בד"א בראשונים אבל באחרונים עד פרק שני של אצבעות שאין מגיע למעלה משם המאכל".

2. מראי מקומות.

א) רבנו בחיי (שלחן של ארבע שער א' ד"ה ויש) – "מים ראשונים עד הפרק והוא המקום שיד כלה שהיד וקנה הזרוע מחוברים שם, אחרונים אין צריכין אלא פסת היד במקום שהאצבעות כלין, וי"א שזהו מקום שיעור למים ראשונים. מקום שהאצבעות כלין, ושיעור הפרק למים אחרונים פיצול אמצעי שבאצבעות, לפי שאין מים אחרונים אלא להעביר את הזוהמא ומשם ולמעלה אין התבשיל נוגע בהם".

ב) כל בו (סי' כ"ג ד"ה אלו) – "ראשונים צריכין עד הפרק השלישי, פירוש מקום שהאצבעות כלות, אמצעים עד הפרק האמצעי שאין המאכל מגיע מכאן ואילך, ואם הגיע צריך רחיצה".

ב. עד הפרק השני של האצבעות.

1. מחבר (סעי' ד') – "א"צ ליטול אלא עד פרק שני של אצבעות".

2. לבוש (סעי' ד') – "ואין צריך ליטול אלא עד פרק שני של אצבעות".

3. שלחן שלמה (סעי' א') – "וא"צ ליטול אלא עד פרק ב' של אצבעות".

4. גר"ו (סעי' ד') – "א"צ ליטול אלא עד פרק שני של אצבעות שלמעלה ממנו אינו מגיע לכלוך המאכל".

5. ח"א (כלל מ"ו סעי' א') – "ואין צריך לטול אלא עד פרק שני מן האצבעות, דהיינו שני פרקים, שלמעלה מזה לא יגיע הלכלוך מן המאכל".

6. קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' א') – "ואין צריכין ליטול אלא עד פרק שני מן האצבעות".

7. ערה"ש (סעי' ז') – "וא"צ ליטול אלא עד פרק שני של אצבעות דעד שם מגיע הלכלוך של המאכל".

ג. עד הפרק השלישי של האצבעות, והשלישי בכלל.

1. ע"א בה"ל (סעי' ד' ד"ה עד) – "עד פרק שני וכו'. עיין בביאור הגר"א דמוכח מניה [לפי מה שביארו בדמשק אליעזר] דדין זה תלוי

בפלוגתא הנ"ל בסימן קס"א ס"ד דלדעת הדעה הראשונה שם יהיה הדין בנטילת מים אחרונים **עד סוף קשרי האצבעות עם פיסת היד. וטוב לנהוג** כן לכתחלה לצאת ידי הכל כשיש לו מים".

א) **שונה הלכות** (דין ה') – "ולכתחלה אם יש לו מים יש ליטול תמיד עד סוף קשרי אצבעותיו עם פיסת היד".
 ב) **פירוש: היכן שמתחבר עם פיסת היד – אבני ישפה** (אור התורה כסליו תשנ"ב עמ' ר"ג), "ומה שכתב הבה"ל עם פיסת היד נראה שר"ל דלא תימא שנוטל רק היכן שהאצבעות מתחלקות והיינו עד החריץ שבין האצבעות, ולכן קמ"ל שצריך עד הקשר השלישי ממש, וזה כולל חלק מפיסת היד, כי הפרק השלישי מסתיים בתוך פיסת היד, אבל אם היתה כוונת הבה"ל לומר עד מקום חיבור הקנה עם הזרוע, לא היה מזכיר עד סוף קשרי האצבעות. ולכן נמצא שאין צריך להחמיר רק עד סוף פרק השלישי של אצבעות למים אחרונים", **תשובות והנהגות** (ח"א סי' קע"ג, לשונו מובא לקמן [בדעת הבה"ל]), **אוצר המים** (פרק ח' הע' ו', "עם פיסת היד [פ' היכן שמתחבר עם פיסת היד]"), **וזאת הברכה** (עמ' קל"ח אות ז', מעיין הברכה פרק י"ט אות י"ב, לשונו מובא לקמן), **בית אליהו** (ידיים ריש סי' י"ט), **פסקי תשובות** (הע' ל"ד), **שערי הברכה** (פרק ד' הע' ט"ז), **מכון עוז והדר** (על מ"ב שם).

ג) **פירוש: כל היד עד הפרק כמו בנט"י לסעודה** – עי' **מנחת גדעון** (פרק י"ד הע' כ"ט), **תורת הזימון** (פרק א' סעי' ה', הע' י"א, "ולכתחילה טוב לנהוג ליטול עד סוף היד דהיינו עד הקנה. [ביאור הלכה ד"ה עד לפי מש"כ הגר"א ז"ל. (וכ"כ בהנהגות רבי זונדל מסלנט ז"ל, וכן נהג הגרי"ז ז"ל). ולא מובן מה שהתקשה בתשובות והנהגות ח"א סי' קע"ג על הביאור הלכה, דגם הבה"ל כתב שלדעת הגר"א ז"ל צריך ליטול ידיו מים אחרונים עד הקנה יע"ש היטב]).

ד) **הר"צ שרלין** (אור התורה כסליו תשנ"ב עמ' ר"ג) – "דברי הבה"ל שכתב 'עד סוף קשרי האצבעות עם פיסת היד' דפירושו על החלק של אחורי קשר האצבעות מצד פנים היד".

2. **בן איש חי** (שנה א' פר' שלח אות י"ב) – "צריך ליטול עד פרק השני של האצבעות כ"כ הפוסקים ז"ל. ונ"ל שצריך ליטול עד פרק השלישי בכלל, דכן נראה מלשון רבנו הרש"ש ז"ל בסידור, שכתב: יכוין בנטילת י"ד פרקי ימין וכו', יע"ש. משמע דהנטילה היא לי"ד פרקים, והכי מסתברא".

3. **כה"ח** (ס"ק ט"ו"ב) – "א"צ ליטול אלא עד פרק שני וכו' וטעמא לפי שאין מגיע למעלה משם לכלוך המאכל. ב"י, לבוש, מ"א סק"ד. והיינו שני פרקי האצבעות, א"א אות ד', ח"א כלל מ"ו אות א'. ואם המאכל מגיע למעלה מזה צריך לרחצו, כלבו שם, א"ר אות ה' מאמ"ר אות ד'. ומיהו בס' שולחן ארבע כתב ש"א שצריך ליטול עד מקום שהאצבעות כלים. והביאו ב"י וכ"כ לעיל סימן זק"ן אות כ"א בשם האר"י ז"ל שבמים האחרונים צריך ליטול י"ד פרקי היד דהיינו כל האצבעות שיש בהם י"ד פרקים כידוע וגם כתבנו שם הכוונות שלהם יעו"ש וכ"כ בסידור הרש"ש ז"ל יעו"ש. וכבר כתבנו לעיל סימן כ"ה אות ע"ה דדבר שלא נזכר בהדיא בגמרא ונחלקו בו הפו' דעת המקו' יכריע יעו"ש. וגם בדעת מרן ז"ל נמי י"ל אלו היה רואה דברי האר"י ז"ל בשה"מ היה פוסק כמותו וע"כ לענין דינא צריך ליטול כל האצבעות דהיינו עד כף היד כדברי האר"י ז"ל שכתב סודם של דברים".

4. **אור לציון** (ח"ב פרק מ"ו אות י"ח, הע' י"ח) – "ראוי ליטול מים אחרונים עד סוף קשרי האצבעות, ובכל אופן אין לפחות מליטול עד הפרק שני של האצבעות [בשו"ע בסימן קפ"א סעיף ד' כתב, שאין צריך ליטול מים אחרונים אלא עד פרק שני של אצבעות, אולם לדעת האר"י צריך ליטול עד סוף קשרי האצבעות, שהם י"ד פרקי היד, כמבואר בשער המצוות בפרשת עקב, וראה גם בכה"ח שם אות י"ז, וכן ראוי לנהוג]".

5. עי' **וזאת הברכה** (עמ' קל"ח אות ז') – "יטול עד פרק השני של האצבעות, ובאגודל עד פרק הראשון. ואם היתה זוהמת המאכל מגיעה למעלה מזה יטול גם שם. ולכתחילה אם יש לו מספיק מים טוב ליטול עד סוף קשרי אצבעותיו (מקום שהאצבעות מתחברות עם כף היד) (קפא ד, בה"ל ד"ה עד. וכעין זה מובא בכה"ח יז בשם האר"י ז"ל, וכ"כ הבא"ח שלח יב)".

6. עי' **ילקוט יוסף** (קיצור שו"ע סעי' י') – "אין צריך ליטול אלא עד הפרק שני של האצבעות. ויש נוהגים על פי הסוד ליטול עד סוף האצבעות, דהיינו עד כף היד, וכן עיקר לכתחלה, בפרט אם ידיו מלוכלכות".

ד. כל היד.

1. **תשובות והנהגות** (ח"א סי' קע"ג) – "במים אחרונים בש"ע מפורש (קפ"א ס"ק ד') שאין צריך ליטול אלא עד פרק שני שבאצבעות, ופירש הגר"א זצ"ל דהיינו רק להפוסקים שבנטילת ידיים לחולין עד סוף האצבעות, כאן מספיק עד פרק שני, אבל למ"ד שמדינא נטילת ידיים בחולין עד סוף היד דהיינו עד הקנה, גם כאן הדין כן, והיינו שצריך ליטול כל היד כמים ראשונים ממש, וכן מרן **הגרי"ז** זצ"ל (הגאב"ד דבריסק) נהג ליטול כל היד למים אחרונים כמו לראשונים, ובעצם מבואר כן בהנהגות הקדוש **רבי זונדל מסלנט** זצ"ל שנהג ליטול כל היד, ומסתברא שקיבל כן מרבו **הגר"ח מוולז'ין** זצ"ל שראה גם הוא כן אצל רבינו הגדול הגר"א זצ"ל. ויש לתמוה על מה שהבין בביה"ל בדעת הגר"א, דלהגר"א כשם שלהשיטה דמים ראשונים עד סוף פרקי האצבעות אז למים אחרונים סגי עד פרק שני של אצבעות, ה"נ לשיטה דמים ראשונים הוא עד הקנה אז במים אחרונים נחתינן דרגא והשיעור עד סוף פרקי אצבעות, ותמוה דהמעין היטב בביאור הגר"א יראה דלא קרב זה אל זה, אלא דהגר"א שם ביאר דהשיטה דמים אחרונים הוא עד סוף פרק ב' של אצבעות היינו לשיטה דמים ראשונים נמי מדינא עד פרק ב' של אצבעות אלא דקיי"ל להומרא כשמואל דמשום סרך תרומה עבדינן עד סוף פרקי האצבעות כלתרומה ע"ש, משא"כ למים אחרונים דאינם משום סרך תרומה עבדינן כעיקר הדין במים ראשונים דהיינו עד פרק ב' של אצבעות, ברם לשיטה דמים ראשונים הוא מעיקר הדין עד הקנה והוא שיטת הרי"ף וסייעתו דס"ל דמדינא בעינן בחולין עד הקנה דגורס עד הפקק ולא עד הפרק ע"ש והיינו כמו נט"י לקידוש ידיים דכהונה, והיינו דבפחות מזה לא חשיב נטילה כלל, וא"כ פשוט דגם מים אחרונים שחיבו נטילה ואסמכוה על אותו קרא דמים ראשונים כדדרשינן 'התקדשתם', אלו מים ראשונים, והייתם קדושים' אלו מים אחרונים היינו נטילה כדינו עד הקנה דבפחות מזה לא חשיב נטילה כלל (יעוין בכל זה בסוגיא דחולין קו: ובב"י סוס"י קס"א). וראיתי בחוברת שמופיעה באנגליה שכבר העירו בזה, ולכן הנהיגין **כהגר"א** זצ"ל יזהרו ליטול עד סוף היד ממש, וכן לא יפחתו מרביעית ובכלי כמים ראשונים כמבואר במעשה רב".

2. **הגר"ש דבליצקי** זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ב אות ז') – "הקפיד".

ה. ידיו מלוכלכים.

1. צריך רחיצה על כל היד, מעיקר הדין – מ"ב (ס"ק י'), "ואם היה המאכל מגיע מכאן ואילך צריך רחיצה גם למעלה [א"ר בשם (כלבו)]", פוסקים.

ו. טיפי מים על ראשי האצבעות.

1. רע עלי המעשה – מ"ב (ס"ק י'), "ורע עלי המעשה שראיתי שיש אנשים אשר המה זהירים בנטילת מים האחרונים אבל אינם יוצאים חובת הדין כלל וכלל דאינם נותנים כ"א איזה טיפים מים על ראשי האצבעות עד אשר אפילו עד סוף פרק הראשון אינה מגעת ולפעמים יוצאים בנגיעה בעלמא במים וידיהם נשארים מטונפות מזוהמת המאכל כבראשונה ובאמת מן הדין צריך לרחוץ לפחות עד סוף שני פרקי אצבעות וכו"ל", קצות השלחן (סי' מ"ג ס"ק ח').

2. מראי מקומות.

א) הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ב) – "שאלה: המ"ב [סי' קפ"א סק"י] כותב שרע עלי המעשה שנותנים איזה טיפים של מים על ראשי האצבעות וכו', והרבינו בחיי [בספר שלחן של ארבע עמ' תס"ז] מביא י"א שאפשר על ראשי האצבעות. תשובה: 'אבל התלכלך כל האצבעות, הטעם בגלל לכלוך אז למה שיועיל'".

ז. איזה יד תחילה.

1. יד ימין.

א) אג"מ (רבבות אפרים ח"א סי' ק"מ אות ב') – "בנט"י יש ליטול יד ימין תחילה וכמבואר במ"ב סי' קנ"ח סק"ה. ולפי"ז בנט"י של מים אחרונים יתכן ג"כ דיש ליטול יד ימין קודם. אבל בקב הישר פרק י"ג כתב דיש ליטול ידו השמאלית. אבל להלכה כתב לי מו"ר הרה"ג ר' משה פינשטיין שליט"א [זצ"ל] דיש ליטול יד ימין קודם וכתבנו הדברים בנועם חלק י' עמוד רי"ב ... כעת נדפס בספרו אגרות משה אור"ח ח"ג סי' ל"ב".

1) השני מקומות שמציין הרבבות אפרים מדברים על מים ראשונים.

ב) הגר"א נבנצל שליט"א (מה טובו גליון י"ז עמ' ר"ח) – "שאלה: במים אחרונים האם יש דין קדימה ליטול יד ימין קודם. תשובה: לכאורה".

ג) מנחת גדעון (ח"ג פרק י"ד סעי' י"ב).

ד) דיני איטר (פרק י"ג אות ו') – "למים אחרונים נוטלים תחילה את קצה אצבעות יד ימין ואחר כך את קצה אצבעות שמאל".

2. איטר יד.

א) יד שמאל.

1) דיני איטר (פרק י"ג אות ו') – "ואיטר יד יקדים את שמאל לימין".

ב) מראי מקומות – מנחת גדעון (ח"ג פרק י"ד סעי' כ').

ח. האם צריך כלי, כח אדם.

1. אין צריך כלי.

א) לבוש (סעי' ב') – "ומים אחרונים אלו אין צריכין כלי ליטול מהם כמו גבי נטילת ידיים ראשונים".

ב) סידור יעב"ץ (כסא שן בית ל"ה פרק בדין מים אחרונים אות א', ח"ב עמ' תתקע"ח).

ג) א"ר (ס"ק ג') – "כתב הכלבו [שם ע"ב] בשם הראב"ד [תשובות ופסקים סימן כג] אלו דברים שבין ראשונים לאחרונים, ראשונים צריכין רביעית ואחרונים כדי שידיה בהן את הידים, ראשונים אין נוטלין אלא מתוך כלי ואחרונים מכל דבר, ואין צריך כח אדם, וחציצה אין פוסל בהן".

ד) ערה"ש (סעי' ח') – "וא"צ כח אדם".

ה) מ"ב (ס"ק כ"א, שעה"צ ס"ק ל"א, סי' קע"ג ס"ק ו') – "וגם אין צריך להם כלי וכח גברא".

ו) יביע אומר (ילקוט יוסף, בית יוסף גליון ל' סי' קל"ח) – "ואם צריך ליטול מים אחרונים דוקא מכלי, הנה לדינא אין צריך כלי למים אחרונים, ואפשר מהברז, וכך היה נוהג מרן אאמו"ר זצוק"ל, פעמים רבות. וכ"כ האליה רבה, הו"ד במשנה ברורה (ס"ק כא), ודלא כהשלטי הגבורים שהצריך כח גברא בנטילת מים אחרונים".

ז) וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק י"ט אות ט').

ח) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' י', בית יוסף גליון ל' סי' קל"ח [לשונו מובא לעיל]) – "ואין צריך ליטול דוקא מתוך כלי".

2. מחמיר.

א) כנה"ג (הג"ב ס"ק ב') – "וריא"ז, הובאו דבריו בשלטי הגבורים פרק אלו דברים [מ' ע"ב אות ב'] כתב, דכמו שבמים ראשונים אינם נוטלין אלא במים הראויים לשתיית בהמה וצריכין שיהיו מכח אדם, אף מים אחרונים כיוצא בהם".

ב) עולת תמיד (ס"ק ג') – "כתב בשלטי גבורים דיש לזהר במים אחרונים שיהיו ראויין לשתייה שלא יהיו מרים וסרוחים, וגם כח אדם בעיניו כמו הראשונים".

ג) באה"ט (ס"ק ח') – "ובש"ג כתב דיש לזהר במים אחרונים שיהיו ראויין לשתייה ולא יהיו מרים וסרוחים וגם כח אדם בעיניו כמו הראשונים".

ד) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ב אות ז') – "הקפיד".

3. לכתחילה יש להחמיר.

א) כה"ח (ס"ק כ"ה, ע"י ס"ק י') – "ונראה לענין דינא כיון דדעת האחרונים להתיר הכי נקטינן רק דלכתחלה יש לזהר וכ"כ החס"ל

אות ו'".

(ב) פסקי תשובות (אות י"ג, הע' נ') – "וכאמור בשעה"צ (סקל"א) דכל זה דלא כשלטי הגיבורים המובא בבאר היטב (סק"ח) להלכה 'דיש לזוהר במים אחרונים שיהיו ראויים לשתיה ואל יהיו מרים וסרוחים וגם כח אדם בעיניו כמו הראשונים', ומצינו בכמה מהאחרונים שכתבו שלכתחילה יש לזוהר בכל זה, וליטול במים הראויים לשתיה וגם בכלי, שכן הוא עפ"י הקבלה לתת להם חלקם שלא דרך בזיון. [וכן בשלחן הטהור (לבעל שומרי אמונים זצ"ל, שם) שיש לזוהר בכל מה שהביא הבה"ט בשם השלטי הגיבורים, ובכה"ח סק"י וסקכ"ח דאם כי מדינא א"צ כלי ומים ראויים לשתיה, מ"מ לכתחילה יש לזוהר בכך, ובתשובות והנהגות ח"א סי' קע"ג דעפ"י דברי הגר"א זי"ע דבעיניו רביעית ונטילה עד פיסת היד, כי ילפינו מים אחרונים מוהתקדשתם והייתם קדושים (וכנ"ל אות ט') א"כ צריך כלי וכה גברא ושאר דיני נט"י וכעין נטילת הכהנים מהכזיר, עיין שם]."

(ג) מנחת גדעון (ח"ג פרק י"ד סעי' כ"ג) – "וכן ראוי לנהוג לכתחילה".

4. מראי מקומות.

(א) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"ט טור ג') – "שאלה: האם צריך כלי במים אחרונים או לא. תשובה: מחלוקת".

ט. נטילת מים אחרונים ע"י גוי.

1. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ד סי' י"ז).

י. מראי מקומות – אוצר המים (פרק ח'), מנחת גדעון (ח"ג פרק י"ד סעי' י"א).

1. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' כ"ט טור ב', ע"י שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות י"א) – "מהו שיעורו של מקום נטילת מים אחרונים, ועד היכן צריך ליטול ידיו, שיש בזה מנהגים שונים ואיך צריך לנהוג. תשובה: יש ליטול כל האצבעות".

יב שישפיל ראשי אצבעותיו - סעיף ה'.

א. שישפיל – רמב"ם (ברכות פרק ו' הל' ט"ז), רבנו בחיי (שלחן של ארבע שער א' ד"ה ויש), טור (סעי' ה'), מחבר (סעי' ה'), ח"א (כלל מ"ו סעי' א'), קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' א'), יוסף אומץ (סי' קנ"ה), ערה"ש (סעי' ז').

יג נוטלין דרך ישיבתו - סעיף ו'.

ברכות (דף מו:) – "מים אחרונים, בזמן שהם חמשה מתחילין מן הגדול, ובזמן שהם מאה מתחילין מן הקטן עד שמגיעים אצל חמשי, וחוזרין ומתחילין מן הגדול".

א. הטעם דבזמן שהם ה' מתחילין מהגדול.

1. מחמת כבוד הברכה, וכדי שיעיין בברכה בעוד שאחרים נוטלים ידיהם.

(א) רשב"א (ברכות סוף דף מו:) – "דהא קיי"ל בסמוך אין מכבדין בידיים מזוהמות, אלא מחמת כבוד הברכה הוא וכדי שיעיין בברכה בעוד שאחרים נוטלים ידיהם וכדאמר ליה ר' חייא לרב עיין בברכת מזונא קאמר לך, ושערו חכמים שבשעור נטילת הארבעה יש לעיין בארבע ברכות של מזון".

(ב) רא"ש (ברכות פרק ז' סי' י"ד) – "והא דאמרינן לעיל בזמן שהן חמשה מתחילין מן הגדול היינו משום כבוד הברכה אבל לאחר שרחץ הגדול אין צריכין לכבד זה את זה".

(ג) ע"י ריטב"א (ברכות פרק ו' אות כ"ב) – "ולמה לא אמרו שיהא המברך נוטל ידיו באחרונה כדי לסמוך ממש נטילת ידיים לברכה, כדי שישודר ברכת המזון בלבו בעוד שהאחרים נוטלין, שאע"פ שברכות שאינם באים לפרקים אין צריך לסדרם, לפי שאין דעתו של אדם מיושבת עליו כל הצורך מחמת הסעודה נתנו לו זמן לסדר הברכות בינתים".

2. בזמן הזה.

(א) מ"ב (ס"ק י"ב), בשם הפמ"ג (מש"ז ס"ק ג') – "אף על גב דהיום המנהג שכל אחד מהמסובין מברך לעצמו ואין יוצאין בברכתו מ"מ לא נשתנה הדין דגם היום מהנכון שיאמרו המסובין כל ברכה וברכה בלחש עם המברך שמברך בקול רם כדאיתא לקמן בסימן קפ"ג ס"ז וגם ברכת הזימון צריך המברך לומר לפנייהם משו"ה צריך לעיין קצת מתחלה".

ב. הטעם דמתחילין מהקטן: בזמן שהם יותר מחמשה.

1. כדי שלא יהא צריך המברך להמתין הרבה אחר נטילתו עד שיטלו כולם, וגנאי הוא לו.

(א) רש"י (ברכות דף מו: ד"ה ובזמן) – "שגנאי הוא שיסלקו השלחן מלפני הגדול כשיטול ידיו, וימתין שם יושב ובטל עד שיטלו כולם, לפיכך, כשהם יותר מחמשה - מתחילין מן הקטן היושב בסוף, ואין מסלקין שלחן מלפני הגדול עד שיגיעו המים לחמשה שאצלו".

2. וגם דהוא הפסק.

(א) רשב"א (ברכות סוף דף מו:) - הו"ד בב"י, מג"א, מ"ב, ערה"ש.

3. בזמן הזה: לפי הטעם של הפסק.

(א) שעה"צ (ס"ק כ"ד) – "ולכאורה היום שאנו מברכין כולם, גם בקטן יש משום הפסק, ואולי דאנו צריכין לחוש יותר להמברך שהוא העיקר יותר, ובכל מה דאפשר לתקן מתקנין".

(ב) בה"ל (סעי' ו' ד"ה מן) – "עיין במ"ב כדי שלא יהא הפסק רב לגדול המברך בין נטילה להברכה והוא מהרשב"א וכהיום שכולן מברכין בעצמן א"כ אף אם יתחילו מן הקטן יהיה הפסק גדול מן הנטילה לברכה להנוטלין ידיהם בראשונה מהנכון שיושיטו מים על השלחן לנטילה באיזה מקומות [ולא כוס אחד לכל המסובין שע"ז ימשך הרבה] כנלענ"ד".

ג. בזמן הזה.

1. קיצור שו"ע (סי' מ"ד לחם הפנים [מסגרת הקדש] על סעי' א') – "בגמרא (דף מ"ו ע"ב) מים אחרונים בזמן שהם ה' מתחילין מן הגדול ובזמן שהם מאה מתחילין מן הקטן וכו', ופסקו כן בטוש"ע ונמשכו אחריהם כל האחרונים ז"ל, ואנכי לא ראיתי מעולם שידקדקו בזה, ונראה לי משום דקים להו כהרי"ף והרמב"ם וכמ"ש בכסף משנה ובמגדל עוז, גם בסמ"ג וברבינו ירוחם לא מצאתיו, והיותר תמוה לפע"ד על רבינו הטור שהרי גם אביו הרא"ש ז"ל לא הביא דבר זה בדרך הלכתא רק לקושי' ופירוקא בפ"ז סוף סימן י"ד ע"ש, וגם על רבינו הבית יוסף ז"ל צע"ג שלא העיר בזה דבר".
2. קצות השלחן (סי' מ"ג ס"ק ה') – "בשו"ע איתא שמתחילין מן הקטן ונוטלין דרך ישיבתן, ומיהו לא נוהגין כן בזה"ז אלא נוטלין שלא בסדר, ובקישו"ע בלחה"פ העיר בזה, וי"ל בפשיטות לפי שבזמן הגמ' שהמברך ה' מוציא את המסובין בבהמ"ז והי' מוכרח להמתין עד שיטלו כלם היו מתחילין מן הקטן והולכין דרך ישיבתן דוקא כדי שידע המברך שכבר נטלו כלם לבד החמשה האחרונים משא"כ עכשיו שכ"א מברך לעצמו לא אכפת לן אם המצא ימצא מי שלא נטל עדיין, דהא עכ"פ יוכל לענות ברכת הזימון, ומיהו באם אין מזמנין בי' שצריך לשמוע ברכת הזימון עד נודה לך כמו שית' להלן בס"ה מ"ה ראוי מאד שלא לזמן עד שיטלו כל המסובין מים אחרונים, ומי שלא נטל מ"א ער שהתחילו לזמן בפחות מ"א אפשר שצריך לשמוע עד נודה לך וליטול מ"א אח"כ ולגמור הבהמ"ז, שאם יפסיק ליטול מ"א קודם נודה לך לא יוכל לשמוע ברכת הזן מהמברך ויפסיד הזימון וצ"ע".
3. שלמת חיים (סי' קע"ט, א"נ אור"ח סי' קע"ו) – "צ"ע במים אחרונים, דהמברך נוטל קודם לארבעה דשיערו חכמים בשיעור זה יכול לעיין בד' ברכות, והנה בזמן הזה הרי כל אחד מברך לעצמו וא"צ לעיין כי אם בנוסח רבותי וכו'. תשובה: לענ"ד בזמן הזה אפילו מקודם החמשה שפיר שייך לעיין לפי בקיאותנו, אבל כבר נתנו חכמים שיעור ואין לזוז מדבריהם בשום פעם".
4. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ג אות ע"א) – "בסעודת הבר מצוה של נכדו ר' משה שיחי' מו"ר (שליט"א) צוק"ל הוא בעצמו זימן בצבור וברך ברהמ"ז עם כוס ונטל מים אחרונים ראשון (עי' סי' קפ"א סעי' ו' ובבה"ל ס"ה מן הקטן)".
5. הגר"ח ק"צ"ל (אוצר המים פרק י"ב הע' ל"ג ס"ק ג') – "בתשובה לשאלה מדוע לא נוהגין ליטול כסדר המובא בשו"ע, דיתכן שזה היה רק בזמן שהיו מוציאין את הרבים ידי חובתם בברכת המזון".
6. הגר"ח ק"צ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"א אות ה') – "נותן למזמן ליטול ידיו ראשון במים אחרונים, אף בעשרה".
7. פסקי תשובות (אות י') – "ואנו אין נוהגין כסדר זה אלא תמיד מתחילין בנטילת ידים למים אחרונים מן הגדול, אלא שמכל מקום נכון מאד ליהדר במש"כ בביה"ל (ד"ה מן הקטן) שבמקום שיש מסובים רבים להביא כמה כלים למים אחרונים כדי שלא יצטרכו המסובים להתמהמה בין נטילת ידיהם לברהמ"ז יותר משיעור כ"ב אמה, כי אף שבהמתנה והפסקה לצורך ליכא איסור, אך עכ"פ דברי הירושלמי (ברכות פ"א ה"א) שהתוכף נטילת ידים לברכה אין השטן מקטרג על סעודה זו דקאי גם על מים אחרונים אינה אמורה אא"כ אינו עושה הפסק יותר משיעור כ"ב אמה".
8. שערי הברכה (פרק ד' הע' כ"ח) – "אך מנהג העולם שאינם מקפידים על הסדר הזה, אלא נהגו שתמיד הגדול תחלה, ויש הסומכים את עצמם ע"ז שיש מגדולי הראשונים שכלל לא הביאו זאת בהלכותיהם, עיין כסף משנה על הרמב"ם ברכות פ"ו הי"ב, יש"ש חולין פכ"מ מ"ב, אליה רבה, ליקוטי מהרי"ח, לחם הפנים על קיצו"ע מ"ד ס"א, קצה"ש מ"ג סק"ה, ארחות רבנו סקע"א. ובשו"ת שלמת חיים קע"ט ביאר שזה שצריך ליטול קודם חמשה אחרונים, אף שבזה"ז אינו מעיין אלא בנוסח רבותי בלבד מ"מ יש להקדים דזהו השיעור שנתנו חכמים".
9. מראי מקומות – אוצר המים (פרק י"ב סעי' ו' - סעי' ט').

יד] ברכה - סעיף ז'.

א. ראשונים.

1. אין מברכין – רמב"ם (ברכות פרק ו' הל' ב'), "ומים אחרונים אין ג מברכין עליהן שאינם אלא מפני הסכנה", ר' יונה (ברכות דף מ:).
2. מברכין, במקום שיש זוהמא – ראב"ד (ברכות פרק ו' הל' ב'), תשובות ופסקים סי' כ"ג, "אני שמעתי בשימושי הגאונים הקדמונים שכתבו על המים האחרונים ברכה על רחיצת ידים וחיי ראשי דברים נכונים הם שהרי חכמים דרשו את שתיהן מפסוק אחד והתקדשתם והייתם קדושים וכן אמרו ידים שהן מזהמות פסולות לברכה ובאמת ובברור אם אכל דבר שיש בו זוהמא צריך לברך על רחיצתן ואם אכל דברים יבשים אין טעון ברכה שאינן אלא משום רפואה וכן חברתי בחיבורי ועיקר", כל בו (סי' כ"ג ד"ה אלו).
3. מראי מקומות – טור (סעי' ז').

ב. הלכה.

1. אין מברכין – מחבר (סעי' ז'), יש"ש (חולין פרק ה' סי' י'), "אבל ברכה אין לברך כלל", סידור יעב"ץ (כסא שן בית ל"ה פרק בדין מים אחרונים אות א', ח"ב עמ' תתקע"ח), ערה"ש (סעי' ז', סי' ד' סעי' ד'), מנחת גדעון (ח"ג פרק י"ד סעי' ל"ב, "וכן המנהג"), פוסקים.

ג. הטעם.

1. מ"ב (ס"ק י"ז) – "דלפי הטעם שבארנו לעיל בסק"א משום חשש מלח סדומית שהוא סכנה לעינים בודאי אין שייך לברך על נטילה זו כמו שאין מברכין על שמירה משאר סכנות כגון המסנן מים בלילה מפני סכנת עלוקה וכיוצא בזה ואפילו לפי הטעם הראשון שכתבנו לעיל דהנטילה היא כדי להסיר הזוהמא מעל ידיו קודם בהמ"ז שלפי טעם זה היה ראוי לברך על נטילה זו מ"מ לא נהגו כן לפי שעכשיו אין עושין המצוה כתקנת חכמים ומנהגם שהיו נוהגים למשוח הידים גם בשמן ערב אחר הנטילה להעביר את הזוהמא

מהידים וכיון שאין אנו עושים המצוה כתיקונה נהגו שלא לברך בכל גוונא".
2. הגריש"א זצ"ל (הערות במסכת חולין סוף דף קה.) – "וכיון דהוי נמי משום סכנה ליכא ברכה".

טו] נגוב - סעיף ח'.

א. ראשונים.

1. מיקל.

(א) ראב"ד (תשובות ופסקים סי' כ"ג).

(ב) רשב"א (תוה"ב הארוך בית ו' שער ב' ע:; הקצר עא.) – "אבל מים אחרונים אינה צריכין נגוב".

(ג) רבנו בחיי (שלחן של ארבע שער א' ד"ה ויש).

(ד) כל בו (סי' כ"ג ד"ה אלו).

2. מחמיר.

(א) רמב"ם (פרק ו' הל' כ') – "וכל הנוטל ידיו באחרונה מנגב ואח"כ מברך".

ב. הלכה.

1. מיקל.

(א) יש"ש (חולין פרק ח' סי' י') – "וניגוב צריך באמצעיים, אבל לא באחרונים".

(ב) סידור יעב"ץ (כסא שן בית ל"ה פרק בדין מים אחרונים אות א', ח"ב עמ' תתקע"ח) – "ולא נגוב".

(ג) גר"ז (סעי' ז') – "יש אומרים שמים אחרונים אין צריכים נגוב ויש מי שאומר שהמברך מנגב ידיו תחלה ואח"כ מברך אבל

המסובין אינם צריכים לנגב לדברי הכל וגם במברך יש להקל בדברי סופרים".

(ד) קצות השלחן (סי' מ"ג סוף סעי' ב').

2. מחמיר.

(א) שלחן שלמה (סעי' א') – "וצריכין נגוב".

(ב) דרך החיים (סי' ר"ט סעי' ד') – "ויש לנגב הידים (סי' קפ"א)".

(ג) קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' ב') – "ומנגב ידיו".

3. לכתחילה.

(א) ח"א (כלל מ"ו סעי' ג') – "ולכתחלה ינגב ידיו קודם שיברך".

(ב) מ"ב (ס"ק י"ט) – "מ"מ לכתחלה טוב לנגב ידיו לצאת דעת כולם [ח"א]".

(ג) וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק י"ט אות י"ג) – "לכתחלה טוב".

(ד) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' י"א) – "אף שמעיקר הדין אין צריך לנגב הידים, מכל מקום טוב ונכון לנגבם. [ילקוט יוסף, ח"ג

דיני ברהמ"ז וברכות עמוד רנ]".

(ה) מנחת גדעון (ח"ג פרק י"ד סעי' ל"ג).

4. מראי מקומות – מחבר (סעי' ח', סי' קע"ג סעי' ג'), פסקי תשובות (אות י"א).

ג. אם הניגוב נחשב הפסק בין מים אחרונים לברהמ"ז.

1. אבני ישפה (ח"ד סי' כ"ד) – "ולכן מסתבר שכיון שהעיקר לדינא שאין צריך נגוב במים אחרונים, יש לקצר בניגוב כדי שהניגוב יהיה בתוך הזמן של כ"ב אמה כדי שיהיה תכף לנטילה ברכה".

טז] שיעור מים לנטילה.

א. אין שיעור.

1. ראב"ד (תשובות ופסקים ריש סי' כ"ג) – "מים ראשונים צריכים רביעית בין לגדול בין לקטן, מים אחרונים אין צריכים אלא שידיה בהם את הידים".

2. רשב"א (תוה"ב הארוך בית ו' שער ב', ע:; ע:) – "אבל למים אחרונים אין צריכין שיעור".

3. רבנו בחיי (שלחן של ארבע שער א' ד"ה ויש) – "מים ראשונים צריכין שיעור והוא רביעית לוג, אחרונים אין צריכין שיעור".

4. מאירי (ברכות קונ' בית יד ד"ה מ"מ, ד"ה השער) – "מים אחרונים לדעתנו אין צריכין שיעור".

5. ארחות חיים (הל' נטילת ידים אות י"ד) – "ושיעור רביעית לראשונים אבל לא אחרונים עד שיעביר הזוהמא".

6. כל בו (סי' כ"ג ד"ה אלו).

7. פוסקים – יש"ש (חולין פרק ח' סי' י'), "אין צריכין שיעור", גר"ז (סעי' ד'), "ואין שיעור למים של נטילה זו", כה"ח (ס"ק ד'),

קצות השלחן (סי' מ"ג סעי' ב').

ב. רביעית.

1. גר"א (מעשה רב סי' פ"ד) – "מים אחרונים חובה ומצוה כמו מים ראשונים. ולא יפחות מרביעית ובתוך כלי".

(א) בית ברוך (כלל מ"ו ס"ק י"ד) – "כתב הב"י בשם ספר שלחן של ארבע וכן הביא בא"ר בשם הכלבו דמים אחרונים אין צריכין

שיעור אלא שיהא בהן כדי להדיח בהן את ידיו ובספר מעשה רב הביא דהנהגת הגר"א היתה ברביעית (מ"ב, י"ט) ונראה דגם

לפי הקבלה דאין להרבות בהן יותר משיעור, רביעית מצומצם לא מקרי מרבה".

2. מעורר ישנים (סי' כ"ו ריש ס"ק צ"ה) – "מים אחרונים צריך ליטול גם האידנא עכ"פ ברביעית, וכמ"ש במעשה רב".

3. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ב אות ז') – "הקפיד".

ג. רק מעט מים.

1. תי"א (מורה באצבע אות קי"ד) – "יזהר ליטול מים אחרונים, וישפיל ראשי אצבעותיו, ויזהר שיהיו המים מעט, כי הוא חלק הסט"א, ואם מוסיף מוסיפין לו להדבק בו".
2. כף החיים (פלאגי, סי' כ"ה אות ב') – לשונו מובא לקמן.
3. בן איש חי (שנה א' פר' שלח אות ח') – "יזהר שיהיו מים האחרונים מעט, ולא ירבה בהם, כי המה חלק הסט"א, ואם ידיו מזוהמות הרבה מן התבשיל, וכן פיו ושפמו, שצריך להם מים הרבה ברחיצתם, טוב שירחצם קודם נטילת מים אחרונים, אדעתא לאכול עוד אח"כ, ויהיו אלו כמים אמצעים, וכן יעשה אחר שירחצם יאכל חתיכת פת מן השלחן, כדי שלא תהיה נחשבת רחיצה ההיא למים אחרונים, ואחר שיאכל חתיכת הפת וכיוצא, יטול מים אחרונים מעט, ויברך ברה"מ".
4. כה"ח (ס"ק ו').

ד. האם סומכים על ספר "מעשה רב".

1. תזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ג אות ע') – "אמר לי מו"ר שמרן החזו"א אמר לו שאין לסמוך על הא דמובא במעשה רב (סי' פ"ד) שהגר"א ז"ל היה נוטל מים אחרונים רביעית דלאו מר בר רב אשי חתום ע"ז, (ועיין במ"ב סי' קפ"א ס"ק י"ט ובכתר ראש סי' פ"ב)".
- תי"א (הגר"ח"ק זצ"ל אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"א אות א') – "ואמר לי בשם החזו"א שאמר שאינו מאמין שהגר"א אמר כן".
- תי"א (הגר"ח"ק זצ"ל שערי ציון ח"ב עמ' כ"ה אות י') – "שאלה: לענין שיעור המים בנטילת מים אחרונים, במשנ"ב סי' קפ"א סקי"ט הביא דעת הפוסקים שאין צריכין שיעור, ומאידך הביא שבמעשה רב הביא שהנהגת הגר"א היתה ברביעית, וראיתי מובא שמרן הקה"י זצוק"ל אמר בשם מרן החזו"א זצוק"ל שאין לסמוך על המובא בס' מעשה רב בענין זה שצריך רביעית למים אחרונים, דלאו שמיה דהגר"א חתים עליה, האם נכונים הדברים. תשובה: מש"כ בשם החזו"א נכון".
2. פאת שדך (ח"א סי' ט"ז) – "ודע כי הקונטרסים הללו אין אנו חייבין למשכוני נפשין עליהו, שנדפסו מתוך כת"י שלא היו מוחזקין כולי האי, ואפילו קונטרס מעשה רב להגר"א לכשתדקדק במשנה ברורה בכ"מ תשכח שלא סמך עליו כולי האי, אע"פ שנדפס ע"פ בעל הוראה זקן מווילנא, ומסתמא ידע בעל חפץ חיים מפי זקנים שאין לסמוך על הקונטרס יותר מדאי (שהרי היה בוילנא בנעוריו והכיר עדיין את זקני הדור), אבל בעל חזון אי"ש סמך כ"פ על מע"ר ואף על תוספות מע"ר, וכפי הנראה שכך היתה קבלה בידו שיש לסמוך עליהו, שהרי היה מתושבי ווילנא, (אלא דכבר איפליג דרי טובא מימי הגר"א). [ומ"מ פקפק גם הוא שמ"ש במע"ר סי' צ"ח לא יצא מפי הגר"א, כמו שהעיד הגאון שי"ח שליט"א בבה"ל שלו יו"ד סי' רפ"ט ס"א ד"ה ויקבענה]".
3. תשובות והנהגות (ח"א סוף סי' קע"ג) – "ועכשיו מצאתי דבר פלא ממש בספר 'ארחות רבינו' (ע) בשם הגאון רבי יעקב קניבסקי זצ"ל, ששמע מפי רבינו החזו"א זצ"ל, שאין לסמוך על הא דמבואר במעש"ר (פ"ד) שהגר"א זצ"ל היה נוטל מים אחרונים ברביעית דלאו מר בר רב אשי חתום ע"ז עכ"ל. ואני תמה היאך נוכל לפקפק בזה, והלוא הדבר מפורש ברמב"ם פ"ו מברכות ע"ש, וגם הדבר ידוע ומפורסם, וכן נהגו כל תלמידי הגר"א זצ"ל, ולמה נפקפק בדבריו בזה וצע"ג, ואולי נימא שלדעת הגר"א זצ"ל שחוששין ונוטלים כל היד שפיר השיעור רביעית, אבל אי נוטלין לפרק שני באצבעות לא קאמר הגר"א מעולם שצריך רביעית, וד"ז צ"ב דנימא, שע"ז קאמר לאו מר בר רב אשי חתום עלה".

ה. מראי מקומות – אוצר המים (פרק ז'), פסקי תשובות (אות ט'), ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' י"ג), מנחת גדעון (ח"ג פרק י"ד סעי' ט"ו).

1. מ"ב (ס"ק י"ט) – "כתב הב"י בשם ספר שלחן של ארבע וכן הביא בא"ר בשם הכלבו דמים אחרונים אין צריכין שיעור אלא שיהא בהן כדי להדיח בהן את ידיו ובספר מעשה רב הביא דהנהגת הגר"א היתה ברביעית".
2. ערה"ש (סעי' ח') – "ודע שראיתי שיש מקפידים שלא יהיה רביעית במים אחרונים רק פחות מרביעית דווקא ולא מצאתי זה בשום מקום וכמה מגדולי הדור שלא נהגו כן ונוטלין מרביעית ויותר מרביעית [ושמעתי איזה טעם בזה ולא נתקבל אצלי]".
3. קהילת יעקב (תולדות יעקב עמ' ש"ב) – "לא הקפיד על רביעית מים אחרונים".
4. הגר"ח"ק זצ"ל (אוצר המים פרק ז' הע' ח') – "דהיות וע"פ קבלה יש למעט בשיעור המים ולעומתם יש מצריכים שיעור רביעית, כתב דיכול ליטול ידיו מכלי מחזיק רביעית מים ויטול רק בחלק מהמים ועי"ז יצא לכל השיטות".
- הגר"ח"ק זצ"ל (עלי שי"ח עמ' ק"ז אות א') – "שאלה: לפי הצד שחיוב מים אחרונים הוא משום רוח רעה, למה צריך רביעית מים וכמו מי שיצא מבית הכסא. תשובה: גם בביה"כ א"צ רביעית".

יז] באיזה משקים נוטלים - סעיף ט'.

א. איזה משקה נוטלים: ראשונים.

1. בכל מיני משקים – ראב"ד (תשובות ופסקים סי' כ"ג), כל בו (סי' כ"ג ד"ה אלו).

ב. מחבר (סעי' ט'), רמ"א (סי' קע"ג סעי' ג') – "מים אחרונים נוטלים בכל מיני משקים".

1. מיירי באין לו מים.

א) פמ"ג (א"א ס"ק ז', עי' סי' קע"א מש"ז ס"ק א') – "ועיין לבוש [סעיף ז] כתב חוץ מין, משום ביזוי. ועיין סימן ק"ס סעיף י"ב, ובנחלת צבי [ס"ק ט] האריך כאן. ומיירי באין לו מים כי אם משקין, אז מותר, הא יש לו מים אין ליטול במשקין".

ב) ח"א (כלל מ"ה סעי' ו') – "ולצורך נטילת ידים שאין לו מים, כיון שהוא מצוה, מותר לטול במשקים. והוא הדין מים אחרונים

(קע"א)."

ג. מ"ב (ס"ק כ') – "נוטלים בכל וכו'. שגם הם מנקין הידים מזהמא כמו מים ומיירי באין לו מים כ"א משקין הא יש לו מים אין ליטול במשקין [פמ"ג]."

ד. קצות השלחן (סי' מ"ג ס"ק ו') – "והיינו כשאין לו מים דאם יש לו אין ליטול במשקין כמ"ש הפמ"ג".

1) הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ה אות ח') – "שאלה: במש"כ במשנ"ב סי' קפ"א סק"כ דההיתר ליטול מים אחרונים בשאר משקים זהו רק היכא דאין לו מים, מה ההגדרה בזה אימתי חשיב אין לו מים. תשובה: אין מצוי לו כעת".

2) מנחת פרי (ח"א סי' כ"ב אות ג') – "מסתבר שמש"כ המ"ב בסי' קפ"א סק"כ בשם הפמ"ג שאם אין לו מים שיכול ליטול בשאר משקין, היינו שאין לו מים בביתו".

3) לכאורה הטעם משום הפסד וביזוי שתיה. וא"כ במקום שאין הפסד וביזוי, יהיה מותר לכתחילה בשאר משקין. והנ"מ: שיורי שתיה, עי' לקמן.

2. מראי מקומות – עץ השדה (דפו"ח פרק ל"ב סעי' י"ט, הע' נ"ו).

א) קשה: בה"ל (סי' קע"א סעי' א' ד"ה לא) – עי' סי' קע"א סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. יין.

1. מחמיר, חוץ מיין מפני חשיבותו והוא בזיון – ב"י (ס"ק ט'), לבוש (סעי' ז', סי' קע"א סעי' א'), הו"ד בפמ"ג (א"א ס"ק ז', עי' סי' קע"א מש"ז ס"ק א', לשונו מובא לעיל), גר"ז (סעי' ח'), מ"ב (ס"ק כ"א).

2. מיקל, אפילו אם יין – ט"ז (סי' קע"א ס"ק א'), ערה"ש (סי' קע"א סעי' ב'), בן איש חי (שנה א' פר' שלח אות י"א).

3. מראי מקומות.

א) רבבות אפרים (ח"ז סי' ל"ט אות ג') – "מים אחרונים רוחצים בכל משקים חוץ מין כי אין ראוי לזלזל ביין לרחוץ בו ידים כך כתב בילקוט מעם לועז וירא עמוד שפ"א וק"ל יין הלא מדביק ומלכלך את הידים ומשום זה א"א דלא יועיל להעביר הזיהום ומדוע נתן טעם שאין לזלזל ואם זה מבוזה אז מדוע יש לזלזל ביין ועיין בזה".

ב) הרי"ח אביחצירא (גם אני אודך ח"ה סי' נ"ב אות י"ב, עמ' ק"מ) – "כתב ברבבות אפרים ... נ"ל שכוונת המעם לועז לא על יין מתוק שבאמת אינו מעביר את הזוהמא אלא אף מלכלך יותר אלא הכוונה על יין יבש לבן או אדום שהוא מעביר את הזוהמא ועל כן נקט כאן שאין לזלזל ביין. ואגב אכתוב כאן שאם כוונת המעם לועז על יין דווקא שאסור משום זלזול אבל שאר משקים לכאורה יהיה מותר או שמא גם שאר משקים הכוונה למשקאות חריפים גם יהיה אסור כי הוא משקה יקר והיינו שאין לעשות מים אחרונים בערק או ווסקי או ברנדי וכדו'. ונראה לי שהזלזול ביין הוא משום שקובעים עליו ברכה בברית מילה וחתונה ושבתות וחגים. ועוד.

ד. מיץ ענבים - למחמירים לעיל.

1. מחמיר.

א) הגר"ח זצ"ל (בית מתתיהו ח"ג סוף סי' כ"א, גם אני אודך ח"א סוף סי' ג') – "דאין ליטול מים אחרונים במיץ ענבים שהוי כ"יין".

ב) שערי חיים (רוטר ח"ב סי' ל"א אות ד', גם אני אודך ח"א סי' ה' אות ד') – "הנה מבואר בשו"ע (סימן ק"ס סעיף י"ב) דהטעם בזה כדי שלא יהיה כמזלזל בדבר חשוב שנשתנה לעילוי עד שקובע ברכה לעצמו, ועי' בשו"ע (סימן קע"א) ולפי"ז אף במיץ ענבים אסור".

2. מראי מקומות – תשובת הרח"א שיינברגר (גם אני אודך ח"א סי' ע"ו אות ט"ו), דברי בניהו (חט"ז סי' י"ד אות י"ב, חכ"ו סי' כ'), הגר"מ חליוה (גם אני אודך ח"ה סי' ט'), בית מתתיהו (ח"ג סי' כ"א, גם אני אודך ח"א סוף סי' ג').

ה. שיורי שתיה.

1. מיקל.

א) הגר"ש זצ"ל (עץ השדה דפו"ח פרק ל"ב הע' נ"ט) – "דשיירי משקין שאין דרך בני אדם לשתותם אין להם חשיבות משקים לאסור נטילה בהם".

עי' הגר"ש זצ"ל (עץ השדה דפו"י סי' ט"ז הע' י"ג, סי' י"ז הע' ל"ז, אשרי האיש ח"א פרק ל"ד אות ג') – "שיורי שתיה שנשאר בכוסות (במקום ציבורי), ואין דרך ב"א לשתותם, יש לצדד שמותר ליטול מהם מים אחרונים, וליכא בהו משום ביזוי משקין, מאחר שעומדים לשפיקה ולא לשתיה".

ב) עץ השדה (דפו"ח, פרק ל"ב סעי' כ') – "שיירי משקים העומדים לשפיקה מותר ליטול בהם מים אחרונים גם כשיש לו מים".

2. מחמיר.

א) הגר"ח זצ"ל (מילי מעלייתא אות ס"ב) – "שאלה: המ"ב (קפ"א כ') הביא בשם הפמ"ג דהא דהתיר המחבר ליטול מים אחרונים בכל מיני משקים הוא רק אם אין לו מים. מהו אם יש לו שיורי משקה ששתה ממנו אדם דבלא"ה ילכו לאיבוד האם גם בכה"ג עדיף ליטול במים אם יש לו או בכה"ג יכול ליטול בהני משקים אף כשיש לו מים. תשובה: יטול רק במים".

3. מראי מקומות.

א) ילקוט יוסף (סעי' י"ז, הע' י"ח ד"ה והנה, קיצור שו"ע סעי' י"ח) – "ויש להתיר ליטול מים אחרונים ממים שנשארו בכוס לאחר שסיים שתייתו".

ב) פסקי תשובות (אות י"ב) – "וכפי שביאר הפמ"ג, טעמו משום ביזוי אוכלין, ולפי"ז אם אין חשש של בזיון אוכלין, וכגון אותם מעט משקין הנשארים בכוס לאחר השתיה שבלא"ה אין הדרך לשתותם וגם הם פחותים מרביעית היה לנו להתיר לכתחילה

ליטול בהם מים אחרונים, אמנם יש הכותבים שמ"מ צריך ליטול במים דווקא כשיש תחת ידו מים, אבל אם צריך ללכת לחזר אחר מים ועקב כך יגרם שלא יוכל לברך עם המזמן והציבור, יטול בשאר משקין ושפיר דמי".

ו. מים שנשארו בכוס.

1. מיקל, במקום שאין חשש בל תשחית.
 - א) אוצר המים (פרק ט' סעי' ג', הע' ו' [עמ' פ"ג]) – "אפשר ליטול ידיים ממים שנשארו בכוס או בבקבוק ועומדים להשפך, אבל מבקבוק מלא לכתחילה יש להזהר משום בל תשחית. [הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] בתשובה לשאלה האם יכול ליטול ממים בבקבוקים מצד בל תשחית, כתב דאם זה הפסד גדול אין לעשות כן, וכמו כן כתב בעל המנחת פרי, דמסתבר לכתחילה לא יטול ממים המיותרים הקונים בבקבוק משום בל תשחית, אולם הרבה פעמים נשאר רק מעט ועומדים להשפך, ובזה שרי אף לכתחילה".
 2. לענין שיירי מים מזיק לזכרון - עי' לעיל.

ז. מי סודה (seltzer).

1. מיקל.
 - א) אבני ישפה (בית הלל גליון ל"א עמ' צ"ב, גם אני אודך סי' נ"ב ענף א') – "חקרת אם מותר ליטול מים אחרונים עם מי סודה שמפעפעים. ומקום הספק הוא לפי מה שכתב השו"ע סי' קפ"א סעי' ג' שכתב וז"ל: אין נוטלין בחמין שהיד נכזית בהם מפני שמפעפעין את הידים ואין מעבירים את הזוהמה עכ"ל. ופירש הרמ"א שמפעפעין מלשון שחין אבעבעות. ותדייק בלשון השו"ע שכתב שמים שהיד נכזית בהם אין נוטלין מהם מפני שמפעפעין את הידים, ולא כתב בגלל שהן בעצמן מפעפעין. ומוכח שבמים אלה יש איזה פעולה שהם עושים בידיים עצמם שאינו מנקה אותם כלל. וכן נראה שאין הכוונה שהמים קופצים, שהרי במים שהיד נכזית בהם אין המים קופצים, והם קופצים רק במים שהם רותחים ממש או קרוב לרתיחה, אבל יד נכזית בהם אין כאן שום רתיחה ואין המים קופצים. ועוד שהמ"ב הביא בס"ק ז' שלפי הרש"ל אפילו במים פושרין אסור ליטול מים אחרונים, ומה שייד לומר שהמים האלה קופצים כאשר הם רק פושרים. אלא ודאי שמדובר על הפעולה שהם עושים לידיים ולא למים עצמם. לכן כיון שהמי סודה הם לא מים חמים כלל, אין שום חסרון במה שהם קופצים מחמת הגזים, ושפיר מותר לטול מהם מים אחרונים".

2. לכתחילה יש להחמיר.

- א) הגר"ח ק"צ"ל (עלי ש"ח עמ' ק"ט אות ט') – "שאלה: במקום הצורך האם מותר להשתמש ב'מי סודה', למים אחרונים. תשובה: אין ראוי".
- הגר"ח ק"צ"ל (אליבא דהלכתא גליון ס"ז עמ' קל"ב טור ג', פרדס יוסף החדש שבת אות תק"כ [עמ' ש"פ]) – "וכשדברתי בזה עם מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] ושאלתי אי שרי לעשות מים אחרונים בסודה, אמר לי: זה בל תשחית, ושאלתי דמה ההבדל ממים דעושין בהם מים אחרונים, אמר לי מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] דמים עשויים לזה משא"כ סודה".

- ב) באר שרים (ח"ז סי' ל"ה אות י"ד) – "נראה דגם בממחטות רטובות ולחות אפשר לצאת מיס אחרונים, וגם במי סודה שפיר יוצא י"ח. וכ"ז באם אין לו מים כי לכתחילה יש לקיים המצוה כמתכונתה".
3. מראי מקומות – עץ השדה (דפו"ח, פרק ל"ב הע' מ"ט), הר"א ארביב (בית הלל גליון מ' עמ' ק"ב), בית מתתיהו (ח"ד סי' מ', גם אני אודך ח"ה סי' ב' אות א').
 - א) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו סעי' ד') – "מי שאין לו מים רשאי ליטול ידיו לסעודה במי סודה".
 - ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא סי' קע"א על מ"ב ס"ק ח') – "אין ליטול ידיים במי סודה וכד', אא"כ עומד בין כך לזריקה".

ח. מים אחרונים בשיירי משקה שבירך עליו.

1. הגר"ח ק"צ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ב, דרור יקרא עמ' שע"ט) – "שאלה: האם נכון לומר שאין ליטול מים אחרונים משיירי משקה שבירך עליו כי יש בכך משום בזיון ברכה. תשובה: לא ראינו חוששין במים".

ט. מ"ב (ס"ק כ"א) - "אפילו בשמן ודבש וחלב".

1. מראי מקומות – עי' בית ברוך (כלל מ"ו סוף ס"ק ח'), הגר"מ חליוה (גם אני אודך ח"י סי' ל"ה).
 - א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק כ"א) – "שאין החיוב אלא בזוהמא שהוא לכלוך ולא בקפידתו על דביקותם".
 - ב) הגר"ח ק"צ"ל (אוצר המים פרק ט' הע' ט') – "דמירי במשקין שאין ממאסין".
 - ג) אוצר המים (פרק ט' הע' ח') – "כתב החידושי בתרא בסימן קפא, דכאן מיירי בדבש של תמרים ולא של דבורים, בדבש דבורים לכאורה כל אדם איסטניס מדביקות הדבש וזה טעם לחייב נטילת מים אחרונים. ובבית ברוך על החיי אדם כלל מו"ס ק"ח כתב, דדבש הכוונה מי דבש מבושלים".
 - ד) בית מתתיהו (ח"ג סוף סי' כ"א, גם אני אודך ח"א סוף סי' ג') – "איך מהני שמן ודבש למים אחרונים, הא אי"ז מורייד הזוהמא, בילדותי שאלתי ד"ז למרנן הגר"מ"י ליפקוביץ זצ"ל והגר"י שפירא זצ"ל ונדחקו לתרץ. והגר"ח ק"צ"ל כתב לי ע"ז דגם שמן מנקה וצ"ע בכ"ז".

י. ממחטות לחות (baby wipes).

1. מחמיר.

א) אבני ישפה (בית הלל גליון ל"א עמ' צ"ב, גם אני אודך סי' נ"ב ענף א') – "גם חקרת אם מותר ליטול מים אחרונים על ידי ממחטות לחות. בשו"ת אבני ישפה ח"ג סי' א' הבאתי בטבלאות שלא צריך כלי ולא כח גברא ויש אומרים שכן צריך למים אחרונים. וזה ברור שבמחטות לחות אין לא כלי ולא כח גברא, אבל משום זה לבד לא נוכל לפסול שהרי הדבר שנוי במחלוקת. אבל גם לפי המקילים שלא צריך כח גברא, אבל עכ"פ צריך נטילת מים, ואין כאן שום נטילת ידים אלא יש כאן נקיון הידים, כי הלחות בממחטות מנקות הידים, וכיון שנקרא נטילה זו בשם נטילת ידים בלשון חז"ל לא נראה לי שאפשר לקרוא לזה נטילת ידים. ולכן אין להשתמש בממחטות לחות לנטילת מים אחרונים".

2. לכתחילה יש להחמיר.

א) הגרחה"ק זצ"ל (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ג אות נ"ט, עי' אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ס"ט טור ב') – "שאלה: האם אפשר ליטול למים אחרונים ע"י ממחטות לחות. תשובה: אין ראוי".

ב) באר שרים (ח"ז סי' ל"ה אות י"ד) – "נראה דגם בממחטות רטובות ולחות אפשר לצאת מיס אחרונים, וגם במי סודה שפיר יוצא י"ח. וכ"ז באם אין לו מים כי לכתחילה יש לקיים המצוה כמתכונתה".

3. כמו שאר מידי דמנקי [שרק אם לית לו ברירה].

א) שערי חיים (רוטר ח"ב סי' ל"א אות א', גם אני אודך ח"א סי' ה' אות א') – "מבואר במ"ב דמיבעי דרך שפיכה וכ"ה ע"פ הסוד, אשר ע"כ ודאי דלכתחילה א"א לצאת חובת מים אחרונים, בספוג וכל כיו"ב, אולם בדלית ברירה זה עדיף מאשר לא לעשות כלום דסוכ"ס הוי מידי דמנקי".

ב) הר"י שוורץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' ע"ח טור ד' אות ה') – "בעמוד ס"ב נסתפק חכ"א אם מועיל למים אחרונים לנקות עצמו בממחטות לחות. ולענ"ד לומר דאם יש לו מים תוך ד' מילין לפניו ולאחריו מיל צריך לחזור אחריו כמו מים ראשונים דחמירא סנתא מאיסורא, וכ"כ במשנ"ב ס"ק ב' דצריך לחזור כמים ראשונים, אך אם אין לו מים בשיעור זה אם יכול לנקות בשאר מידי דמנקי אינו מפורש בפוסקים. וראיתי בכף החיים סימן קפ"א ס"ק ז' שכתב דאם הוא רחוק יותר משיעור הנזכ"ל נ"ל דיש לנקות ידיו בעפר או בצרור כמש"כ לעיל סימן ד' ע"כ, ולפי"ז פשוט דבכהאי גוונא יכול לנקות עצמו בממחטות לחות כיון דמועיל שאר מידי דמנקי".

4. מראי מקומות – בירורי חיים (ח"ד סי' ט"ז אות ד'), הר"מ והב (אליבא דהלכתא גליון ל"ג עמ' ס"ב טור א'), הר"ח דחבש (אליבא דהלכתא גליון ל"ג עמ' ס"ב טור ב').

א) דברי בניהו (חט"ז סי' י"ד) – "ליטול מים אחרונים ע"י ספוג נראה שאין איסור ובתנאי שיש בו שיעור של מים שיוכל ליתן עד פרק שני של האצבעות וזה לפי השו"ע, ומ"מ כתבו הפוסקים שלצאת אליבא דכו"ע יש ליטול את כל י"ד פרקים וכמבואר בדברי רבינו האר"י. ולכן אם יש שיעור של מים בכמות כזאת שיש בה כדי ליטול את כל י"ד פרקי היד שפיר דמי אבל בלא זה לא. ולכן אין ליטול מזיעה של בקבוק שיצא מן המקפאי כיון שאין בו כמות גדולה כזאת שתספיק לשפוך על יד פרקי הידים ומה גם שצריך שיבואו המים אחרונים דרך שפיכה ובכה"ג שיש על הבקבוק רק זיעה אין כאן דרך שפיכה".

ב) הר"ג בן משה (בית הלל גליון ט"ו עמ' מ"ז) – "כלל העולה: לכתחילה ישתדל ליטול ידיו למים אחרונים ממים ממש הראויים לשתייה, אך במקום צורך או כשא"א אחרת, רשאי ליטול ידיו למים אחרונים גם במגבונים לחים המצויים בינינו כיום, שיש בהם משקה טופח ע"מ להטפית, ויוצא בזה י"ח. ומכללן של דברים למדנו, כי היוצא לדרך או מי שסועד ליבו בדרך נסיעתו, ופעמים רבות שאין באפשרותו למצא מים זמינים לנטילת מים אחרונים, יוכל ליקח עמו מגבון לח לצורך מים אחרונים, ולא יבטל מצותו".

יא. מראי מקומות – אוצר המים (פרק ט').

1. קצות השלחן (סי' מ"ג ס"ק ו') – "ומנהג העולם כשהמברך רוצה להתחיל בזימון ועוד לא נטלו מים אחרונים ואם יחזירו אחר מים יפסידו הזימון נוטלין במעט יי"ש".

2. הגרחה"ק זצ"ל (עלי שיי"ח עמ' ק"ט אות י') – "שאלה: מי שנמצא בלי מים, האם יש עוד משקה שיכול להשתמש בו למים אחרונים. תשובה: צ"ע".

הגרחה"ק זצ"ל (שיח התורה ח"ב סי' תשל"ח, עמ' ר"ח) – "שאלה: האם אפשר להשתמש למים אחרונים בתה וכד' שעיקרו מים ורק מעורב בזה מעט דברים לטעם וצבע. תשובה אולי".

3. נטילה ברוק - עי' לעיל סעי' ד'.

יח] קינוח השפתיים והשפם.

יומא (דף פג:) – "רבי יהודה ורבי יוסי אשלימו ליה כסייהו ... למחר אמרו לו: הב לן כיסן. אמר להו: לא היו דברים מעולם ... משכוהו ועיילוהו לחנותא, חזו טלפחי אשפמיה, אזלו ויהבו סימנא לדביתהו, ושקלוהו לכסייהו ואייתו. אזל איהו וקטליה לאיתתיה. היינו דתניא: מים ראשונים האכילו בשר חזיר, מים אחרונים הרגו את הנפש".

א. מחמיר.

1. סידור יעב"ץ (כסא שן בית ל"ה פרק בדין מים אחרונים אות ב', ח"ב עמ' תקע"ח) – "ומכאן שצריך לרחוץ את השפה. ולקנח היטב הפה. וגם משום כבוד קדושת הברכה ראוי לנקות הפה והשפה. וביחוד גם את הזקן תספה (ראה ישעיה ז, כח). ותסיר ממנו כל לכלוך וטפה. שנפלה עליו מן המרק השומן והתבשילין. השלך והרפה. ותנקה ותחויץ שניך קודם הברכה וכך יפה".

2. התעוררות בתשובה (ח"ב סי' פ"ג) – "ונ"ל, דהנה לכאורה יפלא במה דאיתא ביומא (פ"ג ע"ב) בעובדא דנתן סימן לאשה שאכל טלפחי ועי"ז הוציא ממנה ממון הבעל ואח"כ הרג הבעל לאשתו, ועי"ז אמרו בגמ' דמים אחרונים הרגו את הנפש. הא אשתו היתה יכולה לחשוב ולעלות על דעתה שבלי ספק היה דבוק בפיו או בידיו מאותו מאכל שאכל בצהרים ועי"ז ידע מה אכל ונתן סימן זה.

אלא דידעה דרחץ מים אחרונים דהכל נהגו בזה משום סכנת מלח סדומית, וממילא לא היה מנכר בפיו ובידיו מה שאכל והוה סימן טוב, ולפ"ז כיון שאנו אין נוהגים במים אחרונים דלא שייך גבן מלח סדומית ממילא אין זה סימן דבקל יוכל לחשוב דהרגיש ממה שדבוק בידיו או בפיו וממילא לא שייך עוד הטעם דהרגו הנפש. אבל מ"מ מוכח לפי טעם זה דהנוהגים לרחוץ מים אחרונים צריכים לרחוץ גם פיו לנקות מה שדבוק בו משוירי מאכל, וכן ראיתי נוהג כבוד מר אמ"ו [מרחן הכתב סופר] זצ"ל זיע"א, וכן נראה מרש"י יומא (שם)."

3. מעורר ישנים (סי' כ"ו ריש ס"ק צ"ה) – "וייש לקנח פיו בידיו הלחות. כי זה עיקר הטעם דמ"א בעבור המעשה דחולין".

4. קצות השלחן (סי' מ"ג ס"ק י') – "ועי' גמ' יומא דפ"ג ע"ב ורש"י שם שכ' דרך הניטלים ידים לקנח את שפמם בידים טופחות".

5. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ט' סוף הע' שפ"ב) – "וכן נהגו רבנו".

ב. אין ליתן ידו על שפמו.

1. כף החיים (פלאג"י, סי' כ"ה אות ב') – "כשיטול ידיו למים אחרונים, יאמר זה ח'לק א'דם ר'שע מאלה'ים, ונחלת אמרו מאל, ויכוין בראשי תיבות אחר דהוא הסט"א, כ"כ גורי האר"י וחס"ל ועבודה ומו"ד וע"ש ובקש"ל"ה ובשבט מוסר שם. ובעבור זה אפי' על פת נקי צריך מים אחרונים, ואפי' שלא נגע במלח כלל, כי זה הוא לתת חלק לסט"א, כמ"ש בצפורן שמיר אות ס"ז. ואמטו להכי צריך שיזהר שיתן מעט מים על ידיו, ולא יתן הרבה לסט"א, וכמ"ש מר ניהו הרב חיד"א זל שם. וכפי"ז נראה, דלא טוב עושין הרוחצים גם שפתותיהם ממים אחרונים, דדוקא לראשי אצבעותיו הוא שניתן רשות לתת חלק לסט"א, ולא בפיו ובשפתיו, ואם חפץ לרחוץ ידיו ופיו היטב ובמים רבים, יעשה כן קודם או אחרי כן".

2. כה"ח (סוף ס"ק א') – "נמצא שמים אחרונים יש בו חיוב הרבה לפי סודם של דברים שמגרש הס"א וע"כ הזהירו בו רז"ל ואמרו שהוא חובה. ומה"ט נ"ל דאין ליתן ידו על שפמו בעוד שהם לחות ממים האחרונים כיון דאלו המים חלק הס"א. ועיין עוד לקמן אות כ"ז ומ"ש לעיל סימן קנ"ה אות ו' יעו"ש".

ג. מראי מקומות – בן איש חי (שנה א' פר' שלח אות י"ג, לישנו מובא לעיל), שמירת הגוף והנפש (סי' נ"ו הע' א' ד"ה ובדעת), הגר"ע יוסף זצ"ל (הליכות עולם ח"ב עמ' מ"ה), פסקי תשובות (אות ז'), מנחת גדעון (ח"ג פרק י"ד סעי' י"ח).

1. דעת תורה (על סעי' א') – "עי' רש"י יומא פ"ג ב. ד"ה מים אחרונים, שדרך הנוטלים לקנח שפמם בידים טופחות. **ולא נזכר בפוסקים**".

2. הגר"ח זצ"ל (תשובות הגר"ח דפו"ח אות תתש"ו) – "יומא פ"ג ב'. רש"י ד"ה מים אחרונים הרגו את הנפש זו אשתו של זה שאילו נטל מים אחרונים דרך הנוטלים ידים לקנח שפמם בידים טופחות ולא היו עדשים נראין עכ"ל, יש לשאול למה לא הובא להלכה כן לקנח השפם כו'. תשובה: זה אינו הלכה אלא הדרך שאם שפמו אינו נקי מקנחו".

הגר"ח זצ"ל (תשובות הגר"ח דפו"ח אות תתש"ז) – "בהנ"ל. קצת צ"ב מאי שנא ממה שנפסק להלכה באו"ח קפ"ה להוריד הסכין מהשולחן בשעת ברהמ"ז משום מעשה שהיה פעם אחת שא' הרג עצמו בסכין כשבירך בונה ירושלים, דאף הכא היה צריך להיות נפסק להלכה לקנח השפם משום מעשה שמים אחרונים הרגו את הנפש. עוד צ"ב למה זה נקרא 'מים אחרונים' הרגו את הנפש, והרי בלשון רש"י מבואר דלא המים אחרונים עצמם הרגו אלא הקינוח שפם הרג, דבשלמא אם הקינוח שפם הוא היה חלק מההלכה של מים אחרונים הוה נחא במה דקאמר מים אחרונים הרגו כו' אבל עתה שזה רק 'דרך' כלשון רש"י א"כ למה קורין לזה שהמים אחרונים הרגו כו'. תשובה: **כמדומה שהאחרונים כתבו שיעשה כן**".

הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב סוף אות ג') – "אח"כ מעביר היד על פיו".

הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ו אות י"א) – "שאלה: כשנוטל ידיו למים אחרונים האם צריך לקנח גם השפם, וכמו שמשמע מדברי רש"י ביומא דף פ"ג ע"ב ד"ה 'מים' שדרך הנוטלים לידים לקנח את שפמם [דהנה בכפה"ח סי' קפ"א סק"א כתב דכיון שהם חלק הסט"א אין ליתן ידיו על שפמו]. תשובה: טוב לעשות כן".

3. ילקוט יוסף (הע' י"ג ד"ה ומה, סוף סעי' י"ב, קיצור שו"ע סעי' י"ג) – "וייש אומרים ... ורשאי להעביר את ידיו לאחר שנטל מים אחרונים על פיו ושפמו. וכן עיקר".

4. וזאת הברכה (פרק י"ד הע' ו') – "קשה מהגמ' יומא ... ותירץ הגר"מ אליהו ...".

5. אוצר המים (פרק י"ג אות י"א) – "בקינוח השפתיים והשפם קודם ברכת המזון ישנם מספר מנהגים. א) יש נוהגים שלא לרחוץ השפתיים והשפם ממימי המים אחרונים. ב) יש נוהגים שתחילה נוטלים ידיהם שלא לשם מים אחרונים ומקנחים שפמם, ולאחר מכן נוטלים שוב לשם מים אחרונים. ג) יש נוהגים שנוטלים ידיהם למים אחרונים, ושוטפים שוב ידיהם ואח"כ מקנחים שפמם. ד) יש אומרים שירחץ פיו קודם הנטילה אדעתא לאכול עוד ויהיו אלו כמים אמצעיים, ויאכל פת ולאחר מכן יטול שוב ידו במעט מים. ה) יש שאין נזהרים בזה ולאחר שנטלו ידיהם מקנחים השפם והשפתיים".

יט] הנוגע במלח.

א. מקור.

1. חולין (דף קה): – "אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: **כל מלחא מאי**. אמר ליה: לא מבעיא".

2. פסקי רי"ד (עירובין דף יז: ד"ה ופטור) – "אמ' ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי כל מיכל מאי, אמ' ליה לא מיבעיא".

3. או"ז (ח"א סי' ע"ב) – "א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי כל מלחא מאי אמר ליה כש"כ".

ב. מחמיר.

1. בן איש חי (שנה א' פר' שלח אות י"ג) – "המודד מלח והנוגע במלח חייב ליטול ידיו אחר כך, וכן אפילו בלא סעודה כשאוכל קשואין וכיוצא בדברים שדרך להניח עליהם מלח באצבעותיו, צריך ליטול ידיו אחר כך, דאף על גב דמלח סדומית אינו מצוי, יש

- לחוש למין מלח שטבעו כמלח סדומית, וכל אדם יחוש לעצמו לקיים דברי חכמים".
2. כה"ח (ס"ק ב') – "וה"ה המודד מלח צריך נטילה כמ"ש בחולין שם ול"ד מודד אלא כיון דנגע במלח צריך נטילה דחיישינן שמא יתן ידיו על עיניו".
3. אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות י"ט, הע' י"ט) – "האוכל מלפפון כבוש במלח או בחומץ ומלח, צריך ליטול מים אחרונים אף אם לא אכל לחם כלל [כדין מודד מלח שחייב במים אחרונים, כדאיתא בחולין ק"ה ע"ב, וראה גם בבבא ארביי שם בפרשת שלח אות י"ג ובבבא ז"ח בסיומן קפ"א אות ב']".

ג. מיקל.

1. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה סוף פרק י"ד, אשרי האיש ח"א פרק ל"ד אות ב') – "ודע, דא"צ להחמיר במים אחרונים אלא בסעודה, ולא כל פעם שנוגע במלח או בזמן שאוכל מאכלים והכבושים במלח".
2. הגר"ח זצ"ל (אוצר המים פרק ד' הע' כ"ד) – "מדוע היום לא נוהגים דהנוגע או המודד מלח נוטל ידיו, כתב הרה"ג ר' חיים קניבסקי שליט"א [זצ"ל] דהפוסקים לא הביאוהו משום שלא היה תקנה על זה, והיום אין מצוי מלח סדומית".
- הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ב, דרוור יקרא עמ' שע"ט) – "שאלה: האוכל מלפפון כבוש במלח או בחומץ ומלח, האם צריך ליטול מים אחרונים כדין מודד מלח שחייב במים אחרונים. תשובה: כמדומה שאין נוהגין".
- ע"י הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ו אות י"ב) – "שאלה: המודד מלח האם צריך ליטול ידיו וכדאי בחולין דף ק"ה ע"ב ונפסק שם ברא"ש סי' ז', ובר"ף בברכות דף מ' ע"ב (מדפי הרי"ף) וכן בכס"מ בפ"ו מברכות ה"ג הביא גירסא כזו ברמב"ם, או דאין צריך ליוזר בזה כיון דהרמב"ם בגירסא דילן וכן השו"ע השמיטוהו, ומדוע השמיטוהו. תשובה: לא שמענו".
- הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ו אות י"ג) – "שאלה: האוכל דברים שמעורבים במלח, וכגון מלפפון הכבוש במלח וכיוצא"ב שלא בתוך הסעודה, האם צריך ליטול ידיו אח"כ כדין מים אחרונים משום מלח סדומית. תשובה: לא נהוג".
3. ילקוט יוסף (סעי' כ'), ע"י קיצור שו"ע סעי' כ') – "המודד מלח אין צריך אחר כך ליטול את ידיו. וכן הנותן מלח על קישואין או מלפפון חי, אין צריך ליטול את ידיו".
4. וזאת הברכה (סוף פרק י"ד) – "ונראה שבני אשכנז יכולים להקל בזה מאחר שדין זה לא הוזכר לא בשו"ע ולא במ"ב, וכך היא הגירסא ברמב"ם שדין מים אחרונים הוזכר רק בסעודה. ונראה טעם להקל בזה, שמאחר שאין מלח סדומית מצוי בינינו אין חיוב להחמיר בנטילה אלא בתוך סעודה שאז ישנם עוד טעמים ליטול ידיו (ע"פ הקבלה) ... בפרט לדעת הגר"א ס"ס קפא שעיקר הטעם שנטילים מים אחרונים בזמן הזה הוא משום 'וקדשתם', ודוק".

ד. מראי מקומות – אוצר המים (פרק ד' סעי' י"ז), שמירת הגוף והנפש (סי' נ"ו סעי' ו'), פסקי תשובות (אות ג'), מנחת גדעון (ח"ג פרק י"ד סעי' נ"א), שערי חיים (רוטר ח"ב סי' ל"א אות ב'), גם אני אודך ח"א סי' ה' אות ב'), בית מתתיהו (ח"ד סי' מ"ז), גם אני אודך ח"ה סי' ג').

1. בנין שלמה (ח"א סי' י"א ד"ה ותו) – "יש להסתפק אי שייך בשאר דברים חששא דמלח סדומית וצ"ע בכל זה".
2. מנחת פרי (ח"א סי' כ"ב אות ב') – "מה ששאלת להסוברים דטעם נטילת מים אחרונים הוא משום מלח סדומית, מדוע לא נוהגים שכל הנוגע במלח צריך נטילה. נראה דלהסוברים דגם היום מצוי מלח המסמא, מי שנגע במלח צריך ליוזר שלא יגע בעיניו, אבל החיוב והתקנה של מים אחרונים תקנו חז"ל רק כשאוכל סעודה משום דאסמכוה אקרא והתקדשתם והייתם קדושים וכמו"ש התוס' בחולין קה".
3. דברי בניהו (חט"ז סי' י"ד) – "אדם שאכל מזונות מלוחים נראה שמעיקר הדין היה צריך ליטול מים אחרונים כדין המודד מלח שנאמר בגמרא (חולין קה) כל מלחא צריך ליטול ידיו. אמנם אין המנהג כן אלא דוקא כאשר אוכל בסיום הסעודה עושים מים אחרונים והוא כדי לגרש את הסטרא אחרא וכמבואר בדברי האר"י ז"ל".

כ. שכח ליטול מים אחרונים.

א. נזכר באמצע ברהמ"ז.

1. ליטול באמצע ברכת המזון.
- א. הגר"ח זצ"ל (אוצר המים פרק ד' הע' נ"ב) – "בתשובה לשאלה אם שכח ליטול מים אחרונים ונזכר באמצע ברכת המזון שלא נטל, כתב דיכול ליטול באמצע ברכת המזון".
- הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ג) – "שאלה: שכח ליטול מים אחרונים ונזכר באמצע ברכת המזון, האם יטול באמצע. תשובה: כן".
- הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ו אות ט"ו) – "שאלה: מי שלא נטל ידיו למים אחרונים קודם ברהמ"ז ונזכר באמצע הברכה, האם יטול באמצע ברהמ"ז או דימתין לאחר הברכה. תשובה: יכול ליטול".
- הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' כ"ז אות ט"ז) – "שאלה: במה שהשיב לך מרן שליט"א שיכול ליטול ידיו למים אחרונים באמצע ברהמ"ז, האם זהו דוקא בין הברכות או אף באמצע. תשובה: אף באמצע".
- ב. שבט הקהתי (ח"א סי' צ"ד) – "מי שלא נטל ידיו קודם ברהמ"ז ונזכר באמצע ברהמ"ז או אח"כ, יטול ידיו כשנזכר".
- ג. דברי בניהו (ח"י סי' י"ד) – "מי ששכח ולא עשה מים אחרונים לפני הברכה ונזכר באמצע הברכה או אחר הברכה יש לו לעשות אז מים אחרונים".

ב. אחר ברכת המזון.

1. יטול ידיו.

- (א) ראב"ד (תשובות ופסקים סי' כ"ג) – "אבל ודאי אי לא אכל מאכל לח ואין ידיו מזוהמות מברך בלא מים האחרונים ואח"כ נוטל ידיו ועולה לו לכאן ולכאן".
- (ב) הו"ד בטור (סעי' ז').
- (ג) כל בו (סי' כ"ג ד"ה אלו).
- (ד) מ"ב (ס"ק ב') – "וכל אימת שימצא מים אח"כ יטול ידיו משום חשש מלח סדומית".
- (ה) בן איש חי (שנה א' פר' שלח אות י"א) – "ואם עבר ולא נוטל מים אחרונים, יטול אחר ברכת המזון".
- (ו) גר"ח (תשובות והנהגות ח"ב סי' קי"ד) – "שמעתי פעם שהגר"ח מבריסק זצ"ל מרגלא בפיו שמים אחרונים אף שלכתחלה צריכים להיות לפני ברהמ"ז, כדי שיהיו ידיו נקיים לברכה, מ"מ אם שכח או אינו יכול, יטול אפילו לאחר ברכת המזון כשמזדמן לו מים, שעכ"פ לפי טעם מלח סדומית לא קשור לפני ברכת המזון דוקא".
- (ז) שבט הקהתי (ח"א סי' צ"ד) - לשונו מובא לעיל.
- (ח) ילקוט יוסף (הע' ג', קיצור שו"ע סעי' ג').
- (ט) אוצר המים (פרק ד' הע' נ"ד).
2. לא יטול אותם אחר ברכת המזון.
- (א) יוסף אומץ (סי' קנ"ה) – "ואם לא נטלם לפני ברכת המזון על כל פנים לא יטול אותם אחר ברכת המזון לנקות ידיו דמזלול בקדושת ברכת המזון כאלו אינם ראויים לנטילה, לאפוקי אם אינו נוטלם כלל חשיב ידיו נקיות".

כא [שאר דברים.

- א. תיכף לנטילה ברכה: [וכן אשר יצר, ומים אחרונים: איזה מהם קודם].
1. מ"ב (ס"ק כ"ד) – "וצריך לזהר שלא להפסיק בין הנטילה לבהמ"ז אפילו בד"ת".
2. עי' סי' קע"ט סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
- ב. ימתין מלברך עם הציבור – שבט הקהתי (ח"ג סי' פ"א אות א'), "ימתין מלברך עם הציבור אע"ג דברוב עם המברכין הדרת מלך, ויטול ידיו אז ויברך בהמ"ז", פסקי תשובות (אות ד' ד"ה ודע).
- ג. זימון או מים אחרונים.
1. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על ס"ק א') – "מי שיוצא למים אחרונים ועלול להפסיד זמון, בארץ ישראל עדיפים מים אחרונים, ובהו"ל עדיף זמון ויפסיד מים אחרונים. המקור הוא התו' במסכת ברכות דף נ"ג עמ' ב' תוד"ה 'והייתם' שפוטרים בזמן הזה ממים אחרונים, ונראה שדברי התוס' דוקא במקומם אבל בארץ ישראל מצוי מלח סדומית. גם אנשי המחקר מצאו במלח יסוד המסמא ח"ו את העינים".
- הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רי"ג אות נ') – "שאלה: מה עדיף: לזמן בשלושה או ליטול מים אחרונים. (מדובר כגון ששניים מהשלושה ממהרים ואם לא יזמנו עכשיו - יפרח מהם הזימון). תשובה: מים אחרונים. שאלה: למה. תשובה: חמירא סכנתא".
- הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רי"ג אות נ') – "שאלה: למ"ד שאין מלח סדומית מצויה בינינו (משנ"ב קפ"א כ"ב) - מה עדיף: לזמן בשלושה או ליטול מים אחרונים. תשובה: בא"י מצוי".

ד. חציצה: האם יש דיני חציצה אצל מים אחרונים.

1. מיקל.
- (א) שלחן של ארבע (השער א' ד"ה ויש, עמ' ק"א).
- (ב) א"ר (ס"ק ג') – "וחציצה אין פוסל בהן".
- (ג) ערה"ש (סעי' ח') – "ואין החציצה פוסלת בהן".
- (ד) מ"ב (ס"ק כ"א) – "ואין החציצה פוסלת בהן".
- (ה) כה"ח (ס"ק י').
- (ו) וזאת הברכה (עמ' קל"ח אות ד', מעיין הברכה פרק י"ט אות ט').
2. אמנם לכתחילה יש להחמיר.
- (א) דמשק אליעזר (חולין דף קו: אות פ"ב [שכ"ד-ד], עמ' תתקי"ד) – "אבל במים אחרונים ואמצעים נהי דלכתחילה בעינן שלא יהיה חציצה בידיים אבל בדיעבד אינו מעכב".
- (ב) שכנה"ג (הג' הטור ס"ק ג') – "נהי דלכתחילה בעינן שלא יהיה חציצה בידיים אבל בדיעבד אינו מעכב. דמשק אליעזר דף שכ"ד ע"ד".
- (ג) עולת תמיד (ס"ק ב') – "כל הדברים הנוהגים וכו'. פירוש כמו שמים אחרונים אין צריך ליטול רק עד הפרק השני כך אמצעיות, והוא הדין לענין חציצה לכתחילה בעינן שלא [יהא] דבר חוצץ, ובדיעבד אינו מעכב".
- (ד) ברך את אברהם (סי' כ"ו סעי' ז'), הו"ד בשערי הברכה (פרק ד' הע' י"ט) – "שכנה"ג".
- (ה) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ג') – "נוהגין באמצעיים. גם לענין חציצה דינם כדין מים אחרונים ובדיעבד אינו מעכב וא"צ ליטול אלא עד הפרק השני, דמשק אליעזר ושכנה"ג".
- (ו) מ"ב (סי' קע"ג ס"ק ו') – "וגם אין חציצה מעכב בהם בדיעבד".
- (ז) כה"ח (סי' קע"ג ס"ק י"ג) – "דמשק אליעזר ... שיירי כנסת הגדולה".

3. מראי מקומות – אוצר המים (פרק י"ג סעי' ב'), מנחת גדעון (ח"ג פרק י"ד סעי' מ"א).

ה. פסח: ליל הסדר, ליל שמורים [ומאי טעמא ל"ה בסדר ההגדה].

1. מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (שלמי מועד עמ' ת"א), פרדס יוסף החדש (הגדה של פסח אות תר"ה - אות תרכ"ה, עמ' של"ב), כרם אליעזר (בתוך ס' פרדס יוסף החדש פסח) סי' א' אות ט"ו).

(א) לקט יושר (או"ח עמ' צ"ד ענין ה') – "[מדי"ח ידי"ו מזהמ"ות מל"ח המהפכ"ה]. כלומר נוטל ידיו מפני מלח סדומית, מלשון כמהפכת סדום, ותלמודא קאמר דידיים מזהמות פסולות לבהמ"ז. ואף על גב דאין מלח סדומית עתה מצוי בינינו, ולא קפדינן האידנא אידיים מזהמות, כמו שכתבו הגאונים, יראה דמשום חיבת הכוסות והנמים נהגו בו סילסולים הראשונים. וכן יסדו ר"י ט"ע בסדרו, ואשירי וא"ח לא הזכירו נטילה זו בסדריהם. וכן משמע במדרכי שלהי פסחים דגם לדידן נהגו נטילה זו".

(ב) שיח יצחק (סי' ר"כ) – "צ"ע לי טובא, למה לא הזכירו הקדמונים ג"כ גבי צפון ברך, ליטול ידיו למים אחרונים ... עיי' היטב ביתה יוסף (ריש סי' תע"ה), הרי ג"כ כאן יכולים לטעות שא"צ מים אחרונים בליל זו באשר ליל שמורים הוא, והרי טעם מים אחרונים משום סכנה, כמפורש ברמב"ם (פי"א מברכות הלכה ד'), שמה"ט אין מברכים עליהם, וכן הוא בתוס' חולין (ק"ה ע"א) ד"ה מים ראשונים, וה"א שבלילה הלזו שהיא ליל שמורים, שמה"ט אין קורים ק"ש על מיטתו, מפני שמשומרת מן המזיקין, ה"א ג"כ שא"צ למים אחרונים, והו"ל להזכירם. והנה לכאורה יש להפליא על דברי מרן המהרי"ל זי"ע, שבהלכות ההגדה שלו (דפוס ווארשא דף ט"ז ע"ב) כותב וז"ל, מים אחרונים נוטלים קודם ברכת המזון אחר אכילת אפיקומן, ואמר מהר"י סג"ל, דלא בעו ברכת ענ"י דמשום נקיות וסכנה הן, עכ"ל, מפורש יוצא בעליל דמהרי"ל ס"ל חובת מים אחרונים גם בליל התקדש חג פסח בליל שמורים, ולא ס"ל שליל שמורים היא תגן שלא יבוא לסכנה דמלח סדומית. ובסדר ליל שני דפסח כותב בדף י"ז ע"א, בליל פסח יקרא אדם לפני מטתו ברכת המפיל חבלי שינה וק"ש, אך שאר פסוקים שאומרים להצלת המזיקין לא צריך, כי ליל שמורים היא משומר ובא מן המזיקין. ולמה לא הגיד מרן המהרי"ל כן ג"כ לענין שיפטור ממים אחרונים בליל זו. אמנם נלענ"ד דסברת מהרי"ל היא כך, דלגבי ק"ש על מיטתו באמירת הפסוקים, כמפורש יוצא פ"ק דברכות דאם ת"ח א"צ לומר הפסוקים להגנה כי תורתו משמרתו, והארכתי בזה בדפוס בקונטרס וילקט יוסף דשנת תרס"ח עש"ה, לזאת אמרינן דג"כ בליל התקדש חג פסח א"צ לאומרה, דהליל שמורים תשמרהו ותנצרהו מסכנת המזיקין, אבל לענין נטילת מים אחרונים, שהחמירו חזו"ל פ"ק דעירובין, והשמיע דמחנה היוצאת למלחמה אף שפטורים ממים ראשונים נט"ל לפני הסעודה, אבל במים אחרונים חייבים מפני הסכנה, ובפרט גדול ועצום כמה שנאמרו בספרו דמהר"ל מפראג זי"ע, בנתיבות עולם (נתיב העבודה פט"ז), שלא כדברי התוס' בעירובין, אלא אף שמלח סדומית אין מצוי כעת בכ"ז צריכים ליטול מים אחרונים ... ולא מצינו בשום מקום בש"ס שת"ח לא יצטרך ליטול מים אחרונים, הרי דאין שום דבר שיוכל להגן בפני סכנה זו, ואף שדומה לק"ש על מטתו כדהעלו התוס' בחולין (ק"ה ע"ב), שהוא ג"כ משום סכנה, יש חילוק ביניהם, ולזאת בליל שמורים ג"כ צריכים ליטול מים אחרונים".

(ג) הגרשז"א זצ"ל (עלי שי"ח עמ' ק"ח אות ז') – "שאלה: בליל שבת שנקרא 'ליל שימורים' האם חייב ליטול ידיו במים אחרונים תשובה: כן".

הגרשז"א זצ"ל (עלי שי"ח עמ' ק"ט אות ח') – "שאלה: בליל פסח שנקרא 'ליל שימורים' האם חייב ליטול ידיו במים אחרונים. תשובה: כן".

ע"י הגרשז"א זצ"ל (אשד הנחלים ח"א עירובין דף יז: אות תתקי"ד ד"ה וכשהצעתי) – "דאפשר דכיון שיש שאין מקפידין על כך, אינו חיוב גמור כ"כ, הלכך לא קבעו לזה סימן".

ע"י הגרשז"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון פ"ח עמ' צ"ו טור ב') – "שאלה: מ"ט לא הוזכר כאחד מסימני הסדר מים אחרונים בסדר ההגדה קודם ברך. תשובה: אינו אלא משום סכנה. [...] וכן השיב מרן בס' פניני שיח עמ' ס"ד, כיון שהוי רק משום סכנה אי"ז בסימני הסדר ע"ש"]".

ע"י הגרשז"א זצ"ל (שערי ציון ח"א עמ' ס"ו אות ט"ז, עמ' פ"ג) – "תשובה: זה חלק מבהמ"ז".

1. לפני שמברך על המחיה צריך ליטול מים אחרונים.

1. מיקל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"ט טור ג') – "שאלה: יש להסתפק האם לפני שמברך על המחיה צריך ליטול מים אחרונים, או לא. תשובה: לא".

2. מראי מקומות.

(א) בנין שלמה (ח"א סי' י"א ד"ה ותו) – "אני מסתפק באוכל דבר שחייב עליו ברכה אחת מעין שלש או בורא נפשות אי חייב במים אחרונים משום קדושה או לא ... אף למ"ד דסובר דהוי דאורייתא מ"מ י"ל דלא דמי לבהמ"ז, דנפיש ברכות ובעי קדושה טפי. ועוד יש להסתפק אי שייך בשאר דברים חששא דמלח סדומית וצ"ע בכל זה. שוב מצאתי ברבינו יונה בפ"ח דברכות שכתב ... ובר"ן בפ' כל הבשר ... ומ"מ מדברי שניהם נלמד דלכל דבר שהוא מזהם צריך נטילת ידים ואף בדבר שאינו צריך לברך ברכת המזון ...".

(ב) טהרת השולחן (ילקוט מפרשים [מהדורת פריעדמאן] על סעי' י') – "בכל מקום לא נזכר אחרונים אלא גבי פת, וצ"ע מאי טעמא לא צריך נמי מים אחרונים באוכל תבשיל, ומכל שכן אם הוא משבעת המינים, ובפרט לטעם מלח סדומית ... ומשמע דאם אכל פחות מכזית פת בכדי אכילת פרס שאין צריך לברך, אין צריך ליטול ידיו, וצ"ע".

"כל שאינו נוטל ידיו לאחר המזון כהורג נפש ולכך הזהיר הקב"ה את ישראל אפי' במצוה קלה שנאמר (דברים

לב) כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם אפי' דבר מצוה שאתה רואה אותה ריקה וקלה, בה חיים ואריכות

ימים"

מדרש רבה (בלק פרשה כ' אות כ"א)

כוס של ברכת המזון

סימן קפ"ב

[א] כוס: ראשונים - סעיף א'.	[ד] שאר מקרים.	[ז] שאר משקים.
[ב] יחיד: פוסקים.	[ה] חמר מדינה - סעיף ב'.	[ח] יין פגום - סעיף ג'.
[ג] שלשה: פוסקים.	[ו] משקים דמשכר.	[ט] המסובין - סעיף ד'.

א] כוס: ראשונים - סעיף א'.

פסחים (דף קה:)- "תניא: הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין, ועל המאור, ועל הבשמים, ואחר כך אומר הבדלה על הכוס. **ואם אין לו אלא כוס אחד מניחו עד לאחר המזון, ומשלשלו כולן לאחריו.**"

א. טעונה כוס אפילו ביחיד.

1. ר' יונה (ברכות דף לז: ד"ה גמ').
2. רשב"ם (תוס' פסחים דף קה: ד"ה שמע מינה ברכה) - "להטעין כוס אפילו ביחיד".
3. ר' יחיאל (תוס' פסחים דף קה: ד"ה שמע מינה ברכה) - "דטעונה כוס אפילו ביחיד".
4. תוס' (פסחים דף קה: ד"ה שמע מינה ברכה) - "ונראה דכן הלכה דבהמ"ז טעונה כוס".
5. רא"ש (פסחים פרק י' סי' י"ד) - "אלא ודאי אף ביחיד טעונה כוס".
6. ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ז, קמ"ט-א') - "ברכת המזון טעונה כוס אפילו יחיד כך פשוט וכן בתוספות וכן כתב בה"ג".
7. טור (סעי' א').

ב. אינה טעונה כוס אלא בשלשה.

1. זוהר (מגילת רות, מ"ז-א') - "כוס של ברכה צריך י' דברים כמה דאתערו בהו רבנן. ברכת המזון בג' צריך כוס שלא בג' אין צריך כוס. מ"ט דכוס של ברכה אינו מתברך אלא בג' ומג' ולמעלה הא פחות מג' לא".
2. ר"י (הג' מיימוניות ברכות פרק ז' הלכה ט"ו) - "דכולהו איכא לדחויי דבזימון מיירי".
3. ר' אלחנן (הג' מיימוניות ברכות פרק ז' הלכה ט"ו) - "וכן פירש ה"ר אלחנן אבל בזימון סבירא להו דטעונה כוס ע"ש".

ג. אינה טעונה כוס כלל, אפילו בשלשה.

1. רמב"ם (ברכות פרק ז' הל' ט"ו) - "אף ע"פ שאין ברכת המזון צריכה יין, אם בירך על היין כמנהג שאמרנו צריך שידח...".
2. רשב"א (ברכות דף נב. ד"ה ולענין) - "ולענין פסק הלכה איכא למימר דברכה אינה טעונה כוס מדבעי מיני רבינא מרבא בערבי פסחים גבי מתני' דמזגו לו כוס ג' מברך עליו על מזונו ש"מ ברכה טעונה כוס א"ל ד' כסי תקנו רבנן כל חד וחד נעביד בה מצוה, אלמא קסבר רבא דברכה אינה טעונה כוס וכן כתבה להאיא דרבא רב אלפסי ז"ל בהלכות, וגילה לנו הרב ז"ל דהאיא דרבא בדוקא איתמר ולא בדחיה בעלמא, והא דאמר'י בפ' ע"פ [ק"ה ב'] נמי גבי ברייתא דהנכנס לביתו במ"ש דאיתנין לה הכא בסמוך ש"מ מהא מתנית' תמני ש"מ ברכה טעונה כוס וכו' לא קי"ל כהאיא מתני' דמתניתא ודאי אמרה ולן לא ס"ל אלא כאידך תנא דאמר אינה טעונה כוס וכדברא נמי והיינו נמי דלא כתבה הרב ז"ל להאיא בהלכות".
3. סמ"ג (עשין כ"ז, [אמנם עי' עשין כ"ט, ושלטי גבורים (ברכות דף לט. אות א'), הו"ד בכנה"ג (הג' ב"י ס"ק א')] - "שאיין ברכת המזון צריך יין אם בירך על היין".

ד. דעת הר"י"ף.

1. אינה טעונה כוס כלל, אפילו בשלשה - רשב"א (ברכות דף נב. ד"ה ולענין), ר"ן (פסחים דף כו. ד"ה שמעת, ח"י הר"ן פסחים דף קה:), ב"י (ס"ק א'), ב"ח (ס"ק א'), ערה"ש (סעי' א'), אג"מ (י"ד ח"ג סי' נ"ב אות ג'), לשונו מובא לקמן).
2. טעונה כוס - שלטי גבורים (ברכות דף לט. אות א'), כנה"ג (הג' ב"י ס"ק א').

ה. למיקלין - אם עדיין יש מצוה מן המובחר.

1. יש מצוה מן המובחר - ר"ן (פסחים דף כו. ד"ה שמעת, ח"י הר"ן פסחים דף קה:), "ודאי כ"ע מודו דמצוה מן המובחר על הכוס", ר' מנוח (ברכות פרק ז' הל' ט"ו).
2. לא נראה שיש מצוה מן המובחר - רשב"א (ברכות דף נב. ד"ה ולענין, לשונו מובא לעיל).

ב] יחיד: פוסקים.

א. צריך כוס.

1. מהרש"ל (שו"ת סי' כ"ג) - "ברכת המזון טעונה כוס וכן הילכתא אפ"י ביחיד".
2. הו"ד במג"א (ס"ק ב').
3. ב"ח (ס"ק א') - "נראה עיקר שאפילו ביחיד יברך על הכוס".
4. א"ר (ס"ק א', א"ז ס"ק ב').

ב. לא צריך כוס.

1. גר"ן (סעי' א') - לשונו מובא לקמן.
2. מ"ב (ס"ק ד', שעה"צ ס"ק ג') - "לענין יחיד מקילים כמה אחרונים לגמרי".
- מ"ב (ס"ק ט"ז) - "כהיום מנהג העולם שאין מברכין על הכוס כלל ביחיד".

ג. האם יש מצוה מן המובחר: ביחיד.

1. מחמיר.
 - (א) לבוש (סעי' א') - "ומכל מקום מצוה מן המובחר לברך על הכוס אפילו ביחיד".
 - (ב) אורחות חיים (בוכנר, סי' י"ז) - "מצוה מן המובחר לברך ברכת המזון על הכוס אפילו ביחיד. אבל אין לו לאחוז הכוס בידו רק מניחו על השולחן".
 - (ג) שלחן שלמה (סעי' א') - "מצוה מן המובחר לברך בה"מ על הכוס אפי' ביחיד".
 - (ד) דרך החיים (סי' ר"י סעי' א') - "מצוה מן המובחר לברך בה"מ על הכוס ואפילו שהוא אוכל ביחיד יש לברך על הכוס וכשהוא אוכל ביחיד ומברך על הכוס אין לאחוז הכוס בידו בשעת בה"מ רק מניחו לפניו על השלחן ונכון מנהג זה ע"ד הקבלה (סי' קפ"ב)".
 - (ה) אשל אברהם (בוטשאטש, ריש סי' קפ"ב) - "הייתי נהוג לברך ברכת המזון גם ביחיד תמיד על כוס ... אני מעמיד הכוס על השלחן עד אחר ברכת המזון".
 - (ו) ערה"ש (סעי' א', סעי' ג', עי' סי' תקנ"א סעי' כ"ו) - "דבר ברור הוא שאפילו למאן דס"ל דאינה טעונה כוס מ"מ הידור מצוה הוא לברך על הכוס ובש"ס משמע שהם כולם היו מברכים על הכוס מפני שיין היה אצלם בזול ולכן בהמדינות שיין מצוי ובזול וודאי ראוי לכל ירא ד' לברך על הכוס ובפרט כשיש זימון ובמדינתנו א"א מפני שאין לנו יין וגם היין שאנו עושים מצימוקים הוא ביוקר ואף גם שכר ביוקר ואין ידונו משגת ליקח לכל סעודה כוס של ברכה אך העשירים ששותים שכר בכל סעודה וודאי דלהם נאה לברך על הכוס והשומע יתברך מן השמים".
 - (ז) מ"ב (סי' קע"ד ס"ק ה', כדאי' בשעה"צ שם) - לשונם מובא לקמן.
 - (ח) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ב אות א', עי' אות ג', פרק ל"ה אות ס') - "ברכת המזון נהג לברך על הכוס גם ביחיד, אך מבלי אחיזה בידו בשעת הברכה כי אם היתה עומדת לפניו על השולחן".
2. מיקל.
 - (א) דברי חמודות (ברכות פרק ח' אות ה') - "וכתב רמ"י דהך מצוה מן המובחר אפי' ביחיד ואינו מוכרח כדבריו".
 - (ב) מלבושי יום טוב (ס"ק ב') - "אפילו ביחיד. אין זה מפורש בר"ן, גם מהמדקקים אין נראה כן".
 - (ג) גר"ן (סעי' א') - "אבל ביחיד א"צ כוס כלל אף למצוה מן המובחר ואפילו יש לו. ויש מדקדקים כשמברכים ביחיד להניח הכוס על השלחן ולא לאחוזו בידו כדי לצאת לדברי הכל שלהאומרים טעונה כוס אפילו ביחיד הרי הכוס לפניו ואחיזתו אינה אלא למצוה מן המובחר לדברי הכל (אבל מנהג העולם שלא לברך על הכוס כלל ביחיד ונכון מנהג זה על דרך הקבלה)".
 - (ד) בן איש חי (שנה א' פר' שלח אות ט"ז) - "ישתדל לברך על הכוס אם יש שנים עמו שאז יש להם זימון, אבל יחידי לא יברך על הכוס".
 - (ה) כה"ח (ס"ק א') - "נמצא דדעת הזוהר הקדוש והאר"י ז"ל דדוקא בשלשה מברכין ברכת המזון על הכוס אבל היחיד אינו יכול לברך על הכוס, וכבר כתבנו לעיל סימן כ"ה אות ע"ה דדבר שלא נזכר בהדיא בגמרא ונחלקו בו הפוסקים דעת המקובלים יכריע יעו"ש".
 - (ו) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו הע' כ') - "ראה בשו"ע בסימן קפ"ב סעיף א' ובאחרונים שם הדיעות בזה, ומעיקר הדין אין ברה"מ ז' טעונה כוס כלל לדעת מרן, שהרי הביא דעה זו באחרונה, וכן כתב בכה"ח שם אות א'. אולם לפי הזוה"ק בפרשת תרומה דף קנ"ז ע"ב ובפרשת פנחס דף רמ"ו ע"א, יש לברך על הכוס כשיש ג' מברכים, וכן דעת האריז"ל כמבואר בשער המצוות בפרשת עקב, ע"ש. וראה גם בכה"ח שם, וכן ראוי לנהוג. ואם אין ג' לא יברכו על הכוס כלל, כיון שלפי הקבלה אין לברך על הכוס בפחות מג', כמובא בזוה"ק ובשער המצוות שם. ומכל מקום אם יש זימון על ידי שני גדולים וקטן, כיון שיש סוברים שאין הקטן מצטרף לזימון, וכמו שנתבאר לעיל בפרק י"ג בבאורים לתשובה י"א, ולפי הקבלה אין לברך על הכוס בפחות מג', יש לחוש לדבריהם, ולא יברכו על הכוס".

ג. שלשה: פוסקים.**א. אין צריך כוס.**

1. מחבר (סעי' א') - "יש שאומרים שברכת המזון טעונה כוס אפילו ביחיד ... וי"א שאינה טעונה כוס אלא בשלשה; יש אומרים שאינה טעונה כוס כלל, אפילו בשלשה".
- (א) כה"ח (ס"ק א'), אור לציון (ח"ב פרק מ"ו הע' כ'), לשונו מובא לעיל) - "הנה משהניח מרן ז"ל סברא שלישית באחרונה משמע שכן דעתו לפסוק לענין דינא וכמו שכתבנו לעיל סימן י"ג אות ז' יעו"ש. ועוד משום דזה הוא סברת הרי"ף והרמב"ם כמו שכתב בבית יוסף, וידוע דמרן ז"ל אזיל לפסק הלכה כדעת הרוב של שלשת עמודי הוראה שהם הרי"ף והרמב"ם והרא"ש".

ב. צריך כוס.

1. כ"ש המחמירים ביחיד, עי' לעיל - מהרש"ל, ב"ח, מג"א, א"ר, ועוד.
2. ח"א (כלל מ"ו סעי' ה') - "אם המסובין הם ג', חייבים לברך ברכת המזון על כוס".
3. קיצור שו"ע (סי' מ"ה סעי' א').

4. עי' אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות כ', הע' כ') [לשונו מובא לקמן] – "יש להשתדל שכל שיש זימון של שלשה גדולים בברכת המזון שיזמנו על הכוס".

ג. מנהג.

1. שטעון כוס.
- א) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ג') – "והעולם נוהגין כדעה האמצעית דבשלשה טעון כוס משא"כ ביחיד".
2. שלא לחזור אחר כוס.
- א) כנה"ג (הג' ב"י ס"ק א') – "ולענין הלכה, רש"ל ז"ל בתשובה סימן כ"ג כתב, דברכת המזון טעונה כוס אפילו ביחיד. אבל המנהג עכשו שלא להקפיד בזה".
- ב) גר"ז (סעי' א') – "וכן נוהגין עכשיו".
- ג) מ"ב (ס"ק ד') – "ומנהג העולם להקל בזה כדעה השלישית".
- ד) ועוד.

ד. למיקליו, עדיין יש מצוה מן המובחר – רמ"א (סעי' א'), ערה"ש (סעי' ג', לשונו מובא לעיל), מ"ב (ס"ק ד', "ודאי"), פוסקים.

1. אג"מ (יו"ד ח"ג סי' נ"ב אות ג') – "אם יש חיוב לברך ברהמ"ז על הכוס והנה לענין כוס בבהמ"ז ודאי איכא מעלה לברך על הכוס בשלשה אבל חיוב ליכא אפילו בעשרה לדידן דכמה מאות בשנים לא נהגו לברך על הכוס אף שאולי היה זה מחמת שלא היה יין מצוי דין של ענבים ברוב המקומות שהיה רוב ישוב ישראל לא היה כלל רק יין של צמוקין וג"כ ביוקר גדול, שלכן סמכו על הר"ף והרמב"ם שסברי דבהמ"ז אינה טעונה כוס ובפרט שגם הסמ"ג שהוא מבעלי התוס' סובר ג"כ דאין בהמ"ז טעונה כוס כדאיתא בהג"מ פ"ז מברכות הט"ו הובא בב"י סימן קפ"ב, מ"מ אף אם נימא כן נמי כיון שעכ"פ מאות בשנים נהגו כן נחשב ג"כ כנפסק אצלינו שבהמ"ז אינה טעונה כוס, שלכן אף כשבאו עתה אחרי שנחרב עיקר ישיבת היהודים ובאו הרבה מהן למקומות שמצוי יין לא נשתנה מנהגן שנהגו להלכה לפסוק כהרי"ף והרמב"ם והסמ"ג, שלכן ליכא שום חיוב כוס לבהמ"ז אצלינו, ורק למעלה בעלמא ודאי איכא דגם להרמב"ם איכא מעלה והדינים שנאמרו בכוס של ברכה כדאיתא בפ"ז מברכות הט"ו. ויש אינשי שנוהגין כן אבל בת"ח לא שמעתי ואולי מפני שלעשות כדן הא צריך לשתות כמלא לוגמא שיש מחלוקת אם צריך לברך אחריו מעין ז' ולשתות רביעית גדול שחייב לברך מעין ז' יהיה אסור להורות וממילא מוכן שגם לעצם הלמוד בעיון אינו טוב, שלכן אם אחד רוצה להתנהג כן הוא דבר טוב ויצטרך להתנות שיהא בלא דין נדר אף לא מדרבנן מצד מנהגו דאם היה זה מנהג בעיר לא היה צריך להתנות וכן אם היה ודאי חיוב מדינא לא היה צריך להתנות דאדעתא דדינא ואדעתא דמנהגא עביד אבל כיון שאינו מדינא אצלינו ולא ממנהגא צריך להתנות מי שרוצה לנהוג כן מצד המעלה".

אג"מ (הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' רס"ג אות ל"ד) – "מרן זצ"ל לא בירך על כוס אף כשהיה זימון".

ד] שאר מקרים.

- א. אם הוא צמא לשתות, מה עדיף: כוס בשביל ברכה המזון, שישתה קודם כדי לצאת גם דעת המרדכי [שהובא ברמ"א לקמן סי' קצ"ג] שסובר דכשתאב לשתות אינו חייב מה"ל לברך בהמ"ז עד שישתה.
1. מקור חיים (חו"י, על סעי' ד' בהג"ה) – "ונ"ל דאפילו אין לו רק כוס יין מצומצם ולא מים והוא תאב שותה תוך סעודתו, אף דלכ"ע מצוה מן המובחר לברך ב"ה על כוס כבהגה סי' קפ"ב".
2. מ"ב (סי' קע"ד ס"ק ה') – "מניחו וכו'. דאפילו למ"ד בהמ"ז אינה טעונה כוס מ"מ מצוה מן המובחר יש בזה אם יוכל לעשות בכוס כדלקמן סימן קפ"ב ס"א ומ"מ אם הוא צמא לשתות ואין לו שאר משקין מוטב שישתה קודם כדי לצאת גם דעת המרדכי [שהובא ברמ"א לקמן סימן קצ"ג] שסובר דכשתאב לשתות אינו חייב מה"ל לברך בהמ"ז עד שישתה".
- א) שעה"צ (סי' קע"ד ס"ק י"א) – "וכתב הפרי מגדים, דכשהוא בשלשה אפשר דאפילו צמא יותר טוב להניחו לאחר המזון".

ב. תשעת ימים.

1. יברך בלא כוס [או יברך בחמר מדינה], אף בשלשה.
- א) מג"א (סי' תקנ"א ס"ק ל"ב) – "אבל ב"ה יברך בלא כוס (מהרי"ל) עסי' קפ"ב".
- ב) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' ב' ד"ה מי) – "מי שנוהר כל השנה לברך על הכוס יברך בט' ימים על כוס מע"ד או שחר למנהגנו לאסור על היין".
- ג) פמ"ג (סי' תקנ"א א"א ס"ק ל"ב) – "ואפשר אף שאירע שלקח כוס לברכת המזון יניח ולא ישתה ממנו אם אין תינוק. ולפי זה בסעודת מצוה ג"כ לא יקחו כוס אף בעשרה, ומכל מקום כיון שסעודת מצוה התירו אף כוס בהמ"ז יש להתיר".
- ד) מ"ב (סי' תקנ"א ס"ק ע"א) – "אבל בהמ"ז יברך בלא כוס כיון דיש פוסקים דאף ג' שאכלו א"צ כוס עכ"פ בכה"ג יש לסמוך עלייהו".

ג. שבת, יו"ט.

1. יש ענין להחמיר.
- א) ס' היום (סדר סעודת שבת וסדר הלימוד בשבת ד"ה ויזכור) – "ואח"כ יטול ידיו ויברך על מזונו בכוס של יין ואפי' ביחיד ואף אם אינו כן דרכו בחול כמו שביארנו לכבוד היום".
- ב) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות ריש סי' קפ"ב) – "וכתב בש"ל דף קל"ד ע"א דעכ"פ בשבת וי"ט יזהר מאד".
- מקור חיים (חו"י, סי' רע"ד ד"ה בג') – "בג' סעודות דשבת עכ"פ יזהר מאד לברך ברכת המזון על היין".

ג) א"ז (סי' רפ"ט ס"ק א') – "ובכל שלש סעודות יברך ברכת המזון על כוס אף ביחיד אף שאינו דרכו בכך בחול (של"ה)".
 ד) ערה"ש (סעי' א') – "במדינתנו לא נהגנו בכוס כלל כי היין וכן שארי משקים ביוקר אצלינו וכל שתייתנו הוא מים כידוע וכפי הנראה תפסנו לעיקר כדיעה הסוברת שא"צ כוס ומ"מ יש מדקדקים בשבתות וי"ט כשיש זימון לברך על הכוס אם אפשר להשיג".
 ה) הגרח"פ ש"צ"ל (דברי חכמים או"ח אות קמ"ז) – "שבג' מחויבין כוס כמו המברך בעשרה, אלא מכיון שכהיום ג' שאכלו ביחד אינו קביעות סעודה כמו בעשרה, ממילא יש מקור וסמך למנהג שאין מברכין על כוס בג' שאכלו, אך בשבת ויו"ט **שאז נקרא קביעות סעודה** מברכין על כוס, ואמר שכן נהג בעצמו. (וכן הסכים לסברתי שהיות ובאירופה היה היין ביוקר ולא יכלו לשתות בכל פעם יין ממילא היו מברכין על כוס רק בשבת ויו"ט)".

2. נוהג כמו ימי חול.

א) כה"ח (ס"ק א') – "ועוד משמע מדברי הזוהר הקדוש הנזכר דלא יש חילוק בין שבת לחול, ודלא כמי שכתב דבשבת יברך על הכוס אפילו ביחיד והביאו הזכור לאברהם אותך'. וכן משמע בשער הכוונות שלא כתב בדרושי סעודות שבת דיברך ברכת המזון על הכוס, ומשמע דסמך על מה שכתב בשער המצות פרשת עקב דדוקא בשלשה מברכין על הכוס ודוק".

ב) חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ג אות ע"ג) – לשונו מובא לקמן.

ג) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ג אות ע"ג) – "הן אצל מרן החזו"א זצוק"ל והן אצל מו"ר (שליט"א) זצוק"ל לא בירכו על הכוס אף בשבת ואף כשברכו במזמן. (עי' סי' קפ"ב ס"א)".

ד) עי' הגריש"א זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות קמ"ז, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ד אות י"ד) – "שמכיון שכהיום אין להיין חשיבות אצלינו כמו בזמן השו"ע וע"כ אפ"י בסעודת קבע כסעודת שבת אין חיוב לברך על כוס, והמברך על כוס קיים מצוה מן המובחר ותבא עליו ברכה".

3. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"א ק"נ אות ו').

א) סידור עיון תפלה (הסעודה וברכותיה פרק ט"ו אות ג') – "מצוה מן המובחר כשמזמן בשלשה, ויש לו יין או שאר משקין, שיברך על הכוס (מ"ב קפ"ב סק"ד), ובפרט בשבת עדיף לעשות כן **להשלים מאה ברכות**".

ב) מ"ב (סי' מ"ו ס"ק י"ד) – "והנה בכל יום אנו מברכין עוד יותר ממאה ברכות כיצד ... בכל סעודה יש ח' ברכות על נט"י והמוציא וד' ברכות שבבהמ"ז **וכשהוא שותה כוס בבהמ"ז** מברך לפניו ולאחריו הרי בס"ה ק"ח ברכות וא"כ אף ביום התענית שחסר לו סעודה אחת ג"כ מקיים ק' ברכות. וביום השבת חסר לו י"ג ברכות מהמאה".

ד. בעשרה.

1. הגרח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"א אות א') – "מזמן על כוס רק בעשרה ולא בזימון של ג' ... ומרן אמר פעם בשם אביו זצוק"ל שהיות ואז היין היה ביוקר היו מברכים על הכוס רק בעשרה, ולכן ממשיך לנהוג כמנהג אביו".

2. רבבות אפרים (ח"א ק"נ אות ו' ד"ה וכ"כ) – "והגר"א אזבאנד הוסיף לי בזה אצלנו נוהגין לברך בכוס רק בעשרה **ולא מצאתי מפורש בזה** אך יש למצא רמז לזה בכתוב כוס ישועות אשא ובשם ד' אקרא דהיינו שמברך בשם דהיינו בעשרה ואפשר עוד דכיון דבזמנינו נוהגין שכל אחד מברך לעצמו אלא שהמזמן מברך בקול רם אבל כל הברכות כ"א מברך לעצמו וחסר בזה מעלת תלתא".

3. מראי מקומות – פמ"ג (סי' תקנ"א א"א ס"ק ל"ב, לשונו מובא לעיל), אג"מ (יו"ד ח"ג סי' נ"ב אות ג', לשונו מובא לעיל), הגרח"פ ש"צ"ל (דברי חכמים או"ח אות קמ"ז, לשונו מובא לעיל).

ה. מיץ של ז' מינים אם יש לו דין קדימה: שכר משעורים (beer).

1. עי' סי' רי"א, לשיטות ומראי מקומות.

2. האם ז' מינים עדיף או חביב עדיף – עי' סי' רי"א, לשיטות ומראי מקומות.

ו. מראי מקומות.

1. ארחות חיים (ס"ק ב') – "ואף שהיין ביוקר או **נפשו קצה** מלשתות הוי כבוד הברכה להעמיד לפניו כוס של שאר משקין ועדיף מברכה רקנית חוץ מן המים שאין שותין רק לצמאו איכא איסורא".

2. קהילת יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ג אות ע"ג [לשונו מובא לעיל], תולדות יעקב עמ' ש"ב) – "ולא זימנו על היין".

3. הגרח"ק זצ"ל (דרך אכילה סוף עמ' מ"ה) – "שאלה: בהא דאיתא בשבועות י"ח: המבדיל על היין **הויין ליה בנים זכרים**, האם ה"ה גם בכוס ברכת המזון. תשובה: כן".

ה) חמר מדינה - סעיף ב'.

א. פסחים (דף קז.) – "תנו רבנן: אין מקדשין אלא על היין, ואין מברכין אלא על היין. אטו אשיכרא ואמיא מי לא מברכין עליהו שהכל נהיה בדברו. אמר אביי, הכי קאמר: אין אומרים הבא כוס של ברכה לברך אלא על היין".

1. רשב"ם (שם) – "ואין מברכין. ברכת המזון כדמפרש לקמן: כוס של ברכה. ברכת המזון".

2. עי' סי' ער"ב סעי' ט', לשיטות ומראי מקומות.

ב. מיץ ענבים.

1. באר שבע (עמ' מ"ה) – "אברך יקר מתפרח [שרבינו מאד מחבבו ומכירן] התארח בשבת בב"ב ורבינו הזמינו לסעוד אצלו סעודות שבת, כיבדו בזימון, ושאלו אם יכול לשתות יין, ענה האברך עדיף לערבב במיץ ענבים אם יש, אמר לו רבינו וכי אינך רוצה בנים זכרים שאיתא בגמ' שבועות י"ח ב' המבדיל על היין הויין לי' בנים זכרים, שאל לרבינו הרי כעת אינו הבדלה, אמר לו רבינו וכי כוס ברהמ"ז גרע".

(א) לענין הבדלה - ע"י ס"י רצ"ו סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ו] יין פגום - סעיף ג'.

א. פגום: הטעם.

1. לבוש (סעי' ג') – "וכוס של ברכת המזון צריך שלא יהא פגום, והוא הדין כוס של קידוש ושל הבדלה וכיוצא בהם, אבל אם רוצה לשתות יין פשיטא שצריך לברך עליו אף על פי שהוא פגום, שאינו אלא ברכת הנהנין ואסור ליהנות בלא ברכה כמו שיתבאר [ריש סימן רב], אבל כוס של אלו הברכות שנוטלין אותו לכבוד השם יתברך אין ראוי שיהיה פגום **משום הקריבהו נא לפחתך** [מלאכי א, ח], והפגימה היא כמו מום בבהמה".

ב. ששמים אצבע בתוך הכוס.

1. אינו פגום – א"ר (ס"ק ז'), "כתב אבודרה"ם הלכות הבדלה [עמוד קפט] אם טעמו באצבעו לא פגמו, כדחזינן בברכת המילה ששמים אצבעו בכוס ונותן בפיו התינוק ומברך עליו", מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ח'), מ"ב (ס"ק י"ח), "לתוך ידו. וה"ה אם טעמו באצבעו דדוקא אם שתה ממנו בפיו פגמו", כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' מ"ח), שערי הברכה (פרק ו' סעי' ס').

2. מראי מקומות – אז נדברין (ח"ג סי' נ"ד אות א'), רבבות אפרים (ח"א ק"נ אות א'), אוצר ההלכות (סי' תע"ג-ד', על סעי' ז' זריקת היין בעשר המכות ס"ק י"ג).

(א) בגדי ישע (סוף הסי') – "המילה ששמים אצבעו בכוס ונתנו בפיו התינוק ותימה עליו מה ראייתו שהרי עושין זה אחר הברכה והיא במקום שתיה ואי הוי תינוק ראוי לחינוך הוי יוצא בזה במקום שתיה אלא ה"ל להביא ראיה מכוס שני של פסח שזורקין באצבעו י"ו פעמים ואפשר דג"כ אינו ראיה דמזוותו בכך".

ג. שפך לתוך פיו.

1. מחמיר, נחשב היין פגום.

(א) גר"ז (סעי' ד') – "כוס של ברכה צריך שלא יהא פגום שאם שתה ממנו פגמו ואפילו לא הקריב אליו את פיו אלא שפך לתוך פיו אבל אם שפך ממנו לתוך ידו או לתוך כלי ושתה אין בכך כלום".

(1) אמנם ע"י שבט הקהתי (ח"ג סי' פ"ג), לשונו מובא לקמן.

(ב) כה"ת (ס"ק י"ט) – "דאפילו לא הקריב אליו את פיו אלא שפך לתוך פיו. ר"ז אות ד".

(ג) אור לציון (ח"ב פרק כ' הע' י"א) – "שהשתה מבקבוק, אף באופן שמרחיק את פיו מהבקבוק ופיו אינו נוגע בבקבוק, אעפ"כ יש להחשיב את היין כנפגם לקידוש, כיון שעכ"פ מימאים ואינו ראוי לקידוש".

(ד) הגר"ח (חידושי בתרא סי' קפ"ב על מ"ב ס"ק י"ז, ס"ק כ"א) – "וא"כ אין הדין כלבוש אלא כשו"ע הרב, וי"ל טעם אחר (בחסרון פגום), דכוס של ברכה הוא כדבר שבקדושה, וכששופך לתוך הכוס מכוון שהיא לשם כוס של ברכה, כדאיתא בסקפ"ז מ"ב בהג"ה, והוא כעין דאמרינן בסקמ"ז ס"א בהג"ה לגבי מפות ס"ת, ולפי"ז אין נפ"מ, דאפילו שפך לתוך פיו, אינו מתאים זה לכוס של ברכה, כשכבר השתמש ביין לצורך עצמו, ולדלות בכף שרי משום דאינו שימוש בעצם הכוס".

(ה) הגר"מ גרוס שליט"א (וישמע משה גליון קל"ד עמ' ב', פר' וירא תשע"ז) – "דעתו היתה שיש להקל בדבר, אמנם לדינא אין להקל כנגד דברי השו"ע הרב המפורשים".

(ו) וישמע משה (גליון קל"ד עמ' ב', פר' וירא תשע"ז) – "וכן שמעתי מפי הגאונים הגדולים רבי נסים קרליץ ורבי חיים קניבסקי שליט"א [זצ"ל], שיש להחמיר בזה דחשיב פגום, בין בשופך מן האויר ובין בשותה ע"י קש. וכן הסכימו הגאונים רבי נפתלי נוסבוים, רבי מנדל שפרן, רבי שלמה זלמן אולמן, רבי משה שאול קליין שליט"א".

2. מיקל.

(א) ערה"ש (סעי' ז') – "פגום לא הוי רק אם שתה מהכוס אבל אם שפך מהכוס לתוך ידו ושתה ממה שבידו לא מקרי פגום דכמו שיש אנשים אסטניסים שקשה להם לשתות ממה ששתה חבירו בפיו כמו כן הוי פגם לעניין כוס של ברכה ובלא שתה מהכוס בעצמו לא שייך אסטניסת כמוהו וכמו כן לא שייך פגם בזה ולפי"ז היה נראה דדוקא כשדיבק פיו אל הכוס כדרך השותין אבל כשפתח פיו ושפך מהכוס לפיו בלא נגיעת פיו להכוס לא הוי פגום אלא שראיתי לאחד מהגדולים שלא כתב כן [הגר"ז]".

(ב) ע"י שבט הקהתי (ח"ג סי' פ"ג) – "ונראה דגם כוונת שו"ע הרב הוא דבשפך לתוך פיו ונגע הכוס בפיו ודאי דנפגם, והרבותא הוא דאפילו דרך שפיכה שלא קירב פיו להכוס דאז יש חשש טפי אלא דשפך הכוס לתוך פיו אבל נגע בפיו חיישינן דהיין שנגע בפיו חזר לתוך הכוס כנלענ"ד. ועי' בעה"ש ... עכ"ל אבל נראה דגם הגר"ז מודי דאין חשש אם לא נגע פיו בהכוס, ורק בנגע בפיו מחמיר אפילו נגע דרך שפיכה. כנלע"ד להקל מדינא, דלא נעשה פגום, אבל כמו שכתב השבו"י כיון דאפשר לתקן בקל יתקן ה"נ כיון לאפשר לתקן בקל ע"י הוספת מים ויין יתקן כיון דמסתמת דברי הרב משמע קצת דאפילו לא נגע פיו כהיין נעשה פגום".

(ג) הגר"מ שטרן שליט"א (וישמע משה גליון קל"ד עמ' ב', פר' וירא תשע"ז) – "צי"ד שגם לדעת השבות יעקב שהחמיר בקש יש להקל בשופך מן האויר, שהרי השותה בקש היא דרך שתיה להרבה אנשים, וגם הרוק שבפיו עלול להיכנס לכוס בשעת שתייתו, משא"כ בשופך מן האויר י"ל דמודה דלא חשיב שתיה מן הכוס כלל. ומ"מ לדינא גם בשופך מן האויר יש להחמיר וכדעת השו"ע הרב".

(ד) הגר"ד לנדב שליט"א (וישמע משה גליון קל"ד עמ' ב', פר' וירא תשע"ז) – "אמר לי ששתיה מן האויר אינה דרך שתיה כלל, ולא מצאנו בחז"ל צורה כזאת של שתיה זולת בהשקאת סוטה שמשקים אותה כן, ולכן מסתבר שאינה פוגמת את הכוס. ואמר לי הגר"ש גרוס שיתכן שלפי דבריו אינו יוצא ידי חובת קידוש באופן כזה, ולכן ראוי לו במקרה כזה לשמוע קידוש מאחר שישתה את הכוס כדרך שתיה ולא יקדש בעצמו כלל".

ד. ע"י קנה, קש (straw).

1. מחמיר, נחשב היין פגום.

(א) מקור חיים (חוי"י, קיצור הלכות על סעי' ג') – "ממנו פגום. אפילו ע"י קנה מציצה ומינקת".

(ב) אור לציון (ח"ב פרק כ' הע' י"א) – "בשו"ע בסימן קפ"ב סעיף ג' כתב לענין כוס של ברכה, צריך שלא יהיה פגום, שאם שתה ממנו פגמו, אבל אם שפך ממנו לתוך ידו או לתוך כלי אין בכך כלום. ויש להסתפק אם שתה ע"י קש - שתיה, האם נחשב כשותה בפיו או כשופך לכוס אחר. ונראה שאף שבשע"ת שם סק"י הביא משו"ת שבות יעקב שמן הדין אין הכוס פגום, נראה שיש להחמיר בזה, שהרי הטעם שאם שתה ממנו פגמו, הוא משום שאין זה כבוד לקדש על יין ששתה ממנו בפיו, שאפשר שמעורבים שם רירי הפה, וא"כ ה"ה לענין קש - שתיה, שהיין שנוגע בפיו חוזר לתוך הכוס, ואין ראוי לקדש על יין זה לכתחילה, אלא א"כ יתקנו כדין".

(ג) הגר"ח זצ"ל (כבוד ועונג שבת פרק ט' הע' כ"ד).

(ד) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' מ"ח).

(ה) וישמע משה (גליון קל"ד עמ' ב', פר' וירא תשע"ז) – "וכן שמעתי מפי הגאונים הגדולים רבי נסים קרליץ ורבי חיים קניבסקי שליט"א [זצ"ל], שיש להחמיר בזה דחשיב פגום, בין בשופך מן האויר ובין בשותה ע"י קש. וכן הסכימו הגאונים רבי נפתלי נוסבוים, רבי מנדל שפרן, רבי שלמה זלמן אולמן, רבי משה שאול קליין שליט"א".

2. ראוי לתקן.

(א) שבות יעקב (ח"ג סי' י"ד) – "כלי מלא יין שיש לו מצדו קנה חליל שיכול לשתות ממנו יין כמו מינקת ושתה התינוק מאותו מינקת אי היין מקרי פגום לקדש עליו דלכאורה נראה דשרי דהא מעשים בכל יום ששותים מן החביות ע"י מינקת שקורין היבר בל"א ואפ"ה מקדשין על היין ש"מ דאין קפידא בזה דהוי כמו שעירו ממנו לכלי אחר מ"מ לא רציתי להורות הלכה למעשה עד שאשמע ממ"ו למעשה כי מפיו אנו חיים: תשובה שאלתו שאלת חכם קבלתי וע"ד מה שמצדד להקל ממעשים בכל יום ששותין מן החביות ע"י מינקת שקורין היבר וכו' הנה אין מזה אפילו קצת ראייה דהא מבואר להדיא בא"ח סימן קפ"ב דאם שתה מחביות של עץ אין להקפיד ומ"ש דהוי כמו שעירו ממנו לכלי אחר לא ידעתי למה יחשב לכלי אחר כיון שהקנה מחובר לאותו כלי שהיין בתוכו ויוכל לשתות ממנו ואפילו אם אינו מחובר מ"מ כיון ששותה ממנו ומחברו בניצוק הוי כאלו ששותה מגוף הכלי ואף על גב דהא דניצוק חיבור אינו אליבא דכ"ע כמבואר בפ' בתרא דע"ז והסכמת רוב הפוסקים להקל בניצוק ביי"נ בזמן הזה דרבנן במקו' הפסד כמבואר ביי"ד וא"כ כל שכן בזה דהוא רק הידור מצוה דרבנן שהרי בשעת הדחק מברכין עליו כמבואר בא"ח סי' ס"קפ"ב ורע"א אפילו אם הוא פגום מ"מ כיון דאפשר לתקנו בקל ע"י הוספת מעט יין או מים כמבואר שם מהיות טוב אל תקרי רע להקל נגד דעת האומרים דניצוק חיבור מכ"ש היכא שהקנה מחובר לכלי דודאי הוי כשותה מכלי עצמו כנ"ל".

(ב) שע"ת (ס"ק י') – "וע' בשו"ת שבות יעקב ח"ג סי' י"ד דהשותה מכוס ע"י קנה חלול מן הדין אין הכוס פגום אך כיון שיש תקנה להוסיף מעט מים או יין אין להקל ע"ש".

(ג) כה"ח (ס"ק י"ט) – "השבוי" ... שע"ת אות יו"ד".

3. מראי מקומות – אבני חפץ (סי' ל"ו).

(א) שערי הברכה (פרק ו' הע' ק"ל) – "ולכאורה לדעת שועה"ר המובאת בהע' קכ"ח גם כאן נפסל היין, וצ"ע. ויל"ע לפי"ז בברז המחובר לחבית וכדומה, שלכאורה הרי"ז דומה לקשית שיש להחמיר בה אך אינה פוסלת את היין מדינא, אך לא ידך גיסא הריהו מחובר לגוף הכלי, אך יותר נראה דשאני קשית שכששותה מהחבית על ידיה נופלת פגימת הפה כגון הרוק לתוך הכלי, משא"כ השותה מהברז בד"כ אינו פוגם את המצוי בחבית, וצ"ע".

(1) הכה"ח (ס"ק י"ט) הו"ד הגר"ז וכן השבוי" להלכה, ונראה מדבריו שאינו סתירה. וצ"ע.

ה. ילד שלקלק פקק של בקבוק יין והחזירו עליו, האם נעשה היין פגום לקידוש או לברהמ"ז.

1. שבט הקהתי (ח"ג סי' פ"ג), שערי הברכה (פרק ו' הע' ק"ל) – "העולה להלכה: (א) באופן דנגע היין בהפקק כשהי' עדיין לא מרוקו נפגם היין ואם נגע כשנתייבש הרוק צ"ע. (ב) אבל כשלא נגע היין כהפקק מדינא לא נעשה פגום ומ"מ יחמיר לתקנו ע"י הוספת מים או יין".

ז] המסובין - סעיף ד'.

א. עי' סי' רע"א סעי' י"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ב. משקין מזוגין שעבר עליהן הלילה.

1. ב"י (או"ח סוף סי' קפ"ב) – "הרא"ש בפרק ערבי פסחים (סי' יד) וזה לשונו ובירושלמי (ברכות פ"ז ה"ה) משמע דכוס פגום מרבה עליו כל שהוא ומכשיר ואפילו במים יכול לתקנו דגרסינן התם רבי יונה טעים כסא ומתקן ליה פירוש היה שותה מכוס של קידוש או מכוס של ברכת המזון ונותן בו מעט מים ומניחו עד למחר ופריך עליה והתניא השותה משקים מזוגים שעבר עליהם הלילה דמו בראשו אמר רבי יוחנן והוא שלנו בכלי מתכות".

2. עי' יו"ד סי' קט"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ח] תיקון כוס פגום - סעיף ה', סעיף ו'.

ט] יש לו רק כוס פגום - סעיף ז'.

א. ואם איך לו די יין.

1. יכול להכניס לתוך הכוס איזה דבר: ובלבד שיהיה שם רביעית יין - עי' לקמן סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

איך יתנהג בכוס של בהמ"ז

סימן קפ"ג

א] כוס של ברכה - <u>סעיף א'</u> .	ט] נותנו בימין (8).	יז] מהמסובין יאמר בעצמן בלחש - <u>סעיף ז'</u> .
ב] הדחה (1), שטיפה (2).	י] עד מתי יש להחזיק את הכוס.	יח] טוב עין.
ג] חי (3) - <u>סעיף ב'</u> .	יא] דרך אחיזת הכוס.	יט] לשאול: דינה כתפילה - <u>סעיף ח'</u> .
ד] מלא (4).	יב] מגביהו מן הקרקע טפח (9).	כ] צריך לישב בשעה שמברך - <u>סעיף ט'</u> .
ה] כוס חד פעמי - <u>סעיף ג'</u> .	יג] נותן עיניו בו (10).	כא] ברכה מעין שלש מיושב - <u>סעיף י'</u> .
ו] עיטור (5).	יד] משגרו לאשתו שתשתה ממנו.	כב] לברך ועוסק במלאכתו - <u>סעיף י"ב</u> .
ז] עיטוף (6).	טו] איטר יד - <u>סעיף ה'</u> .	
ח] נוטלו בשתי ידיו (7) - <u>סעיף ד'</u> .	טז] אין להסיח - <u>סעיף ו'</u> .	

דור המלקטים - אנציקלופדיה תלמודית (כרך כ"ז ערך כוס של ברכה, טור ת"מ).

א] כוס של ברכה - סעיף א'.

א. ברכות (דף נא.) – "אמר רבי זירא אמר רבי אבהו, ואמרי לה במתניתא תנא, **עשרה דברים** נאמרו בכוס של ברכה: טעון הדחה, ושטיפה, חי, ומלא, עיטור, ועיטוף, נוטלו בשתי ידיו, ונותנו בימין, ומגביהו מן הקרקע טפח, ונותן עיניו בו; ויש אומרים: אף משגרו במתנה לאנשי ביתו. אמר רבי יוחנן, **אנו אין לנו אלא ארבעה בלבד**: הדחה, שטיפה, חי, ומלא".

1. ב"ח (ס"ק א') – "גרסינן בפרק שלשה שאכלו וכו' ומשגרו לאנשי ביתו. כך היא גירסת אלפסי ואשיר"י. ואם תאמר הלא בפרטן אתה מוצא אחד עשר דברים ויש לומר דמקבלו בשתי ידיו ונותנו לימינו חשבינן ליה בחדא אבל בגירסתנו בגמרא איתא ויש אומרים אף משגרו לאנשי ביתו ולפי זה מקבלו בשתי ידיו ונותנו לימינו חשבינן ליה בתרת".

ב. ראשונים.

1. ארבעה: הדחה, שטיפה, חי, ומלא.
- א) רמב"ם (הל' ברכות פרק ז' הל' ט"ו, כדאי' בטור סעי' ד') – "אם בירך על היין כמנהג שאמרנו צריך שידיה כוס של ברכה מבפנים ולשטוף אותו מבחוץ, וימלאנו יין חי".
- 1) אמנם עי' רמב"ם (הל' שבת פרק כ"ט הל' ז'), לשונו מובא לקמן.
- 2) אבל למצוה מן המובחר בעינין כלהו – רשב"א (ברכות ריש דף נא.).
3. חמשה: הדחה, שטיפה, חי, מלא, ויד ימין.
- א) ר' יונה (ברכות דף לח.) – "לכאורה משמע דאפי' ר' יוחנן דאמר אנו אין לנו אלא ארבעה מודה בזה שכיון שהראשונים לא איפשיטא להו ודאי היו עושים לחומרא כדאמר רב אשי אנן נעביד לחומרא ונמצא שאלו החמשה ודאי צריך לעשותם אבל החמשה האחרים אינו חייב בהם ורב פפא ורב יהודה וכולהו אמוראי דהוו עבדי להו לא מפני החיוב היו עושין אלא לרווחא דמלתא ליפוי המצוה הוו עבדי. מפי מורי הרב נר"ו בשם רבותיו ז"ל".
3. חמשה: הדחה, שטיפה, חי, מלא, ועיטוף.
- א) רבינו שלמה (שבולי הלקט סי' קנ"ו) – "מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל. המברך על כוס של ברכה צריך עיטוף שכך שנו חכמים עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה הדחה ושטיפה חי ומלא עיטור ועיטוף. ואם תאמר והלא אמר ר' יוחנן אנו אין לנו אלא ארבעה הדחה ושטיפה חי ומלא ולא מצריך עיטוף כבר באו חכמים האחרונים והצריכו עיטוף ועשו מעשה דקאמר רב פפא מעטף ויתב רב אשי פריס סודרא על רישיה".
4. ששה: הדחה, שטיפה, חי, מלא, יד ימין, ומגביהו טפח.
- א) רמב"ם (הל' שבת פרק כ"ט הל' ז') – "כיצד הוא עושה לוקח כוס שהוא מחזיק רביעית או יתר ומדיחו ושוטפו מבחוץ וממלאהו יין ואוחזו בימינו ומגביהו מן הקרקע טפח או יתר ולא יסייע בשמאל".
- ב) מחבר (סי' רע"א סעי' י') – "מקדש על כוס מלא יין שלא יהיה פגום, וטעון כל מה שטעון כוס של בהמ"ז".
5. שמונה: למעוטי עיטור ועיטוף.
- א) תוס' (טור סעי' ד') – "והתוס' כתבו מניינא דרבי יוחנן לא אתי אלא למעוטי עיטור ועיטוף אבל בנתניה לימין מודה דא"ר יוחנן ראשונים שאלו שמאל מהו שתסייע לימין ומסתמא גם במקבל בב' ידיו מודה דדריש להו מקרא שאו ידיכם קודש ובמגביה טפח נמי דדריש ליה מכוס ישועות אשא וכן נותן בו עיניו כדי שלא יסיח דעתו מן הברכה וכן רב נחמן היה רגיל לשלחו לאשתו".
6. תשעה: למעוטי עיטור.
- א) טור (סעי' ד') – "ובכל הנך רגילין האינדא אף בפריסת סודר שלא יברך בגילוי הראש ואין חסר לנו אלא עיטור".
7. עשרה: לא פסק כר' יוחנן.
- א) גאונים (טור סעי' ד') – "וכתבו הגאונים כוס של ברכה צריך ל' דברים ושאר ר' יוחנן אין לנו אלא ד' ולא מצריך עיטוף ליתא אלא כרב פפא ורב אשי דבתראי נינהו ועבדו עובדא".

ג. הלכה: לפי המ"ב.

1. ארבעה: הדחה, שטיפה, חי, ומלא - מעיקר הדין.
- א) אינו מעכב – מ"ב (ס"ק ט', ס"ק י').

2. ארבעה: נוטלו בשתי ידי, נותנו בימין, מגביהו טפה, נותן עיניו בו; וכן משגרו במתנה לאנשי ביתו - מצוה מן המובחר.
 (א) מ"ב (ס"ק כ') - "ודע דמה דהוזכר מסעיף ד' עד סעיף זה הסכים בביאור הגר"א דהוא רק להידור מצוה לכתחלה".
 3. עיטוף - יראי שמים.
 (א) מ"ב (ס"ק י"א) - "כתב המ"א בשם הב"ח ירא שמים לא יברך במצנפת רק ישים הכובע על ראשו ויש שנוהגין ג"כ להתעטף בבגד העליון דכל זה הוא בכלל עיטוף הנאמר בגמרא אצל כוס ברכה".
 4. עיטור - ל"מ במ"ב.
 (א) מג"א (ס"ק ה') - "כתבו המקובלים להצריך כל הי' דברים חוץ מעיטוף בח"ל".

ד. איזה כוס של ברכה: קידוש, הבדלה, ברכת המזון, ד' כוסות ליל הסדר.

1. ברכת המזון - רש"י (ברכות דף נא., שבת דף עו: ד"ה כוס, "כוס של ברכה. ברכת המזון"), תוס' (ברכות דף נא: ד"ה והלכתא), רמב"ם (ברכות פרק ז' הל' ט"ו, לשונו מובא לעיל), מחבר (סעי' א'), פוסקים.
 (א) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות ריש סי' קפ"ג) - "כוס של ברכה. פי' רש"י כוס של ב"ה, ומ"מ גם כוס קידוש והבדלה וד' כוסות טעוני' כל אלו, רק בקידוש והבדלה לא שייך מקבלו, משא"כ ד' כוסות יקבלו ממשרתו בב' ידיו, ושם לא שייך משגרו, כ"כ ס' שיח יצחק".
 (ב) דברי נחמיה (ברכות דף נא. רד"ה כוס) - "ד"ה כוס של ברכה. בהמ"ז. לכאורה לאו דוקא, דה"ה כוס של קידוש וכה"ג".
 (ג) הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נא.) - "האם דינים הללו הם גם בשאר מצוות כגון קידוש והבדלה. תשובה: כן. שאלה: א"כ למה פרש"י 'כוס של ברכה - ברכת המזון'. תשובה: כי בשאר כוסות לפעמים לא שייך כל העשרה דברים, כגון 'מעטרו בתלמידים' שהרי קידוש יכול לקדש ביחידי (משא"כ ברהמ"ז כשמזמן על הכוס ע"כ אינו יחידי)".
 2. קידוש - רמב"ם (שבת פרק כ"ט הל' ז', לשונו מובא לעיל), מחבר (סי' רע"א סעי' י'), "מקדש על כוס מלא יין שלא יהיה פגום, וטעון כל מה שטעון כוס של בהמ"ז", פוסקים.
 3. ד' כוסות ליל סדר.
 (א) לקט יושר (או"ח עמ' פ"ו ענין ד') - "ומדברי הרמב"ם ז"ל מוכח דכוס של קדוש דינו לעניין זה ככוס של ברכה. ויראה דה"ה כל כוסות שתקנו חכמים להובא דמש"נ. וכוס של קידוש בלילי פסח יראה דמקבלו בשתי ידי ומשגרו לאנשי ביתו לא נהגי' ביה, דכיון דאין מושיטין לו לברך כמו בכוס ברהמ"ז לא שייך בו לקבלו בשתי ידי, וה"ה כל כוס של קדוש והבדלה כה"ג. וגם משגרו לאנשי ביתו לא שייכי בלילי פסח, כיון דיש ד' כוסות לכל אנשים ונשים כ"ש לאשתו. ותו יראה דלא שייכי משגרו לאנשי ביתו בשום כוס, רק בכוס של בהמ"ז, מדיהיב טעמא בגמרא כי היכי דתתברך ביה. והא לא שייכי כולי האי רק בכוס בהמ"ז שמברך עליו בעל הבית. אבל ודאי צריך לאוחזו בימינו ולהגביהו מן השלחן טפה. בימיהם היו רגילים לישב על הקרקע ולהכי נקט על הקרקע. וגם צריך ליתן עיניו בו, וסמן שמחה ינהוג בו).
 (ב) עי' רמ"א (סי' תע"ב סעי' ט"ו) - "ואין ליקח כוס שפיו צר כעין קלו"ג גלא"ז, מפני שלא יוכל לשותות רביעית כאחד (מהרי"ב). ובכוס של ברכת המזון בלאו הכי אין לוקחים אותו, וע"ל סימן קפ"ג סעיף ד' בהגה, וכן הכוס של קידוש, ועיין לעיל סימן רע"א סעיף י' (ב"י)".
 (ג) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות ריש סי' קפ"ג) - לשונו מובא לעיל.

ב | הדחה, שטיפה (1,2).

ברכות (דף נא.), מחבר (סעי' א') - "תנא: הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ".

א. הטעם.

1. כדי שיהיה נקי - מחבר (סעי' א'), "ואם הוא נקי ואין בו שיורי כוסות, א"צ", שלחן שלמה (סעי' א'), גר"ז (סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ג'), "וטוב להדיח אפילו כשאין בו שיורי פת אם לא שהוא נקי וצח [א"ר]", קצות השלחן (סי' מ"ו סעי' ה'), תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' א' אות ז'), תזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' נ"ד).
 2. מראי מקומות.
 (א) חוט שני (שבת ח"ד עמ' ק"א ד"ה כוס) - "כוס קידוש שמנקים ומדיחים אותו במוצאי שבת, והניחו במקום שמור, כיון שהוא צח ונקי אין צריך שוב הדחה לפני קידוש בשבת הבאה. וה"ה כוס של קידוש שהדיחו אותו אחר קידוש של לילה, אין צריך להדיחו שוב לפני קידוש של יום".

ב. מחמת הריח.

1. הגר"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ס"ח טור ד') - "שאלה: כ' שו"ע (סי' קפ"ג ס"א) כוס של ברכה טעון הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ, וכ' המ"ב וה"ה אם קנחו במפה עד שהוא נקי דשרי. יש להסתפק האם מהני קינוח כשנותר ריח בכוס מן המאכל שאכל קודם, או דאירי המ"ב כשאין ריח כלל, אבל אה"נ כשיש ריח צריך הדחה במים או באמה לסלקו. תשובה: [בע"פ] לא נזכר דצריך הדחה מחמת הריח אלא כל סיבת הדחה מחמת שיורי הכוס ששרה בו פיתו ולזה סגי גם בקינוח מפה".

ג. מצד נסתר או הידור מצוה.

1. יש לעשות הדחה ושטיפה כל פעם.
 (א) תפארת שמואל (על הרא"ש ברכות פרק ז' אות כ"ח) - "ודוקא כשאין הכוס יפה וכו' אבל כשהוא יפה בלא הדחה שפיר דמי תוס'. ואני אומר להידור מצוה ראוי להדיחו משל ממלך וכו'".

(ב) חסד לאלפים (ס"ק ב') – "אפי' אם הכוס נקי טוב לקיים בו הדחה ושטיפה, כי כל דברי חכמים אינם רק משום פשטן של דברים **אלא ראשם מגיע השמימה**, על כל קוץ וקוץ סודות עליונים ועושה פרי למעלה, אמנם בשעת הדחק סגי לקנחו במפה".
 (ג) ערה"ש (סעי' א') – "ובזוהר פנחס [ד' רמ"ה:]: משמע דצריך דווקא הדחה ושטיפה במים בכל עניין ע"ש [עב"י שכתב בשם המרדכי והר"י שכן נהגו העולם וכתב דבנקי א"צ ע"ש ותמיהני שלא הביא דברי הזוהר שמצריך כן ודו"ק]".
 (ד) כה"ח (ס"ק ד').

(ה) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רע"א ס"ק י"ז) – "ובנקי לגמרי עיין בכף החיים קפ"ג אות ד' שכתב דמדברי הזוה"ק והתיקונים משמע דגם נקי טעון שטיפה והדחה".

(ו) לקראת שבת (סי' י"ז סעי' י"א).

(ז) פסקי תשובות (אות ב', סי' רע"א אות כ"ד) – "ומיהו מדברי הזוה"ק והתיקונים שנתנו טעם בסוד ההדחה והשטיפה משמע דצריך דווקא הדחה ושטיפה במים ואפילו אם הוא נקי, ובשעת הדחק כשאין לו מים סגי לקנחו יפה במפה מבית ומבחוץ".
 2. מראי מקומות – וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ט אות ל"ה).

ד. שטיפת כוס מקידוש לכוס אחר של קידוש.

1. ליל סדר: כוס שניה אין צריך שטיפה והדחה.

(א) א"ר (סי' תע"ג ס"ק ל"ב) – "ומזגין וכו'. ואין צריך שטיפה והדחה (רש"ל שם)".

(ב) גר"ז (סי' תע"ג סעי' ל"ט) – "אחר כך צריך למזוג כוס שני ואין צריך שטיפה והדחה שהרי שטפו והדיחו קודם הקידוש".

(ג) מ"ב (סי' תע"ג ס"ק ס"ח) – "כוס שני. וא"צ שטיפה והדחה שכבר שטפו לקידוש".

(ד) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רע"א ס"ק י"ז) – לשונו מובא לקמן.

2. ליל סדר: כוס שלישי צריכה שטיפה והדחה.

(א) מהרש"ל (סי' פ"ח), ט"ז (סי' תע"ט ס"ק א'), פ"ח (סי' תע"ט ריש סעי' א'), א"ר (סי' תע"ט ס"ק א'), א"ז ס"ק א'), גר"ז (סי' תע"ט סעי' ב'), מ"ב (סי' תע"ט ס"ק א') – "מוזגין לו כוס שלישי. וצריך הדחה ושטיפה אם אינו נקי ואף מי שאינו נזהר בכל השנה לראות אם הוא נקי מ"מ בזה הלילה יזהר משום הידור מצוה".

(ב) ערה"ש (סי' תע"ט סעי' א') – "ואחר שאכל האפיקומן ימזגו לו כוס שלישי ויברך עליו ברכת המזון וכתבו שצריך הכוס שטיפה והדחה אף מי שאינו נזהר בו בכל השנה אמנם האידנא אנו מנקים הכוסות לכוס ראשון ובו אנו שותים כל הד' כוסות".

(ג) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רע"א ס"ק י"ז) – "האחרונים חילקו בין יש בתוך הכוס סתם יין או יין של שיירי מצוה דחשיב אז נקי - כמבואר בשו"ת מהרש"ל סי' פ"ח - ורק בכוס שלישי של פסח הזהירו - מ"ב סי' תע"ט ס"ק א' בשם הרמב"ם - לחשוש דשמא יש שם פירורי אוכלין משיירי הסעודה".

3. המקדש ושתה היין, ובא אחר ורוצה לעשות ג"כ קידוש: האם יצטרך לעשות שוב שטיפה והדחה.

(א) מחמיר, צריכה שטיפה והדחה.

1) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רע"א ס"ק י"ז, **אמנם** עי' מה טובו גליון כ"ג עמ' י"ג אות ה' [לשונו מובא לקמן]) – "ומ"מ נראה שאם אחרים שתו ונשאר בו יין, כיון שרז"ל אמרו במסכת דרך ארץ רבה פ"ט שאם נותן כוס כזה לחבירו מתחייב בנפשו, מסתבר דצריך נמי שטיפה והדחה אפילו אם לא איכפת לו".

2) עי' הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ"ט עמ' ק"ל טור ד') – "שאלה: המקדש ושתה היין ובא אחר ורוצה לעשות ג"כ קידוש, האם יצטרך לעשות שוב שטיפה והדחה. תשובה: אולי".

הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ"ט עמ' ק"ל טור ד') – "שאלה: ומה הדין בהנ"ל באופן שנשאר יין בכוס, האם יצטרך שטיפה שוב, או שמהני מה שמתקן ע"י הוספת יין שלא יצטרך שטיפה. תשובה: ראוי שישטוף. [א.ה. יתכן שכאן צידד טפי להצריך שטיפה, משום שהיין שבכוס מאוס על חבירו, עי' משנ"ת בזה בהערות והארות]".

(ב) מיקל.

1) הגרשז"א זצ"ל (מה טובו גליון כ"ג עמ' י"ג אות ה') – "בקידושים בשבת אין צריך לשטוף את הכוס של קידוש בין קידוש לקידוש אף על פי קבלה (וכן הורה מרן הגרשז"א אויערבאך צדוק"ל)".

4. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"א סי' ק"נ אות ה').

(א) הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק א') – "יסוד הלכה זו משום הקריבהו נא לפחתך (כלשון הלבוש לענין פגום, בסקפ"ב) **ואע"ג דהם שיורים שלו**, שהכוס הוא לכבוד השי"ת".

ג] ח' (3) - סעיף ב'.

קשה: שהרי אין מברכים על הכוס עד שיתן לתוכה מים - ברכות (דף נ:).

א. פי', חי ממש.

1. ואח"כ ימזגו – רש"י (ברכות דף נא. ד"ה חי, פי' ראשון), תוס' (ברכות דף נ: ד"ה מודים, פי' ראשון).

2. מזגו בברכת הארץ – רי"ף (ברכות דף לח, "חי עד ברכת הארץ ובברכת הארץ נותן לתוכו מים כדתנן מודים חכמים לר' אליעזר וכו'), מחבר (סעי' ב'), "יתן היין לתוכו חי, עד שמגיע לברכת הארץ, ואז מזגו להודיע שבח הארץ".

3. **אינו נוגע בזמננו** – רמ"א (סעי' ב'), "וי"א דאם היין אינו חזק א"צ למזוג, וכן נוהגין באלו הארצות".

(א) מ"ב (ס"ק ו') – "ועיין בב"י שכתב דבמדינתו **נהגו העולם** למזוג במעט מים אף כשאין היינות חזקים ע"ש הטעם".

(ב) מראי מקומות – ערה"ש (סעי' ב'), פסקי תשובות (אות ג').

ב. **פּי', הכוונה שיש להוציא את היין מן החבית** [או לשפכו מן הקנקן ששומרים בו את היין] **לשם ברכה** – רש"י (ברכות דף נא. ד"ה חי, פי' שני), **תוס'** (ברכות דף נ: ד"ה מודים, פי' שני).

1. **רמ"א** (סעי' ב') – "ויוציאונו מן החבית לשם ברכה (טור בשם רש"י); ונראה דלדין שאין לנו הרבה יין, א"צ רק לשפכו מן הקנקן ששומרים בו היין לשם ברכה וחבית לאו דוקא, וכן נוהגין במדינות אלו".

ג. **פּי', הכוונה ליין "מזוג ואינו מזוג"** – ר"ת (כדאי בראשונים), **ר' יונה** (ברכות סוף דף לז:), "ודאי מה שפירש רבינו יעקב ז"ל הוא הנכון", **רשב"א** (ברכות דף נא., "והנכון שבכולם").

1. מראי מקומות – ר"ת (ס' הישר סי' תכ"ח, עי' לקמן).

2. קשה: הא לא מלא - עי' לקמן.

ד. **פּי', הכוונה לכוס שלם** – ר"ת (ס' הישר סי' תכ"ח, "ותירץ נראין דברי גאונים במה שאומר' כאן חי למעוטי כוס שבור שיהא הכוס שלם ולא שבור. ונראה שכל אותן י' דברים תלויין בכוס עצמו ולא ביין כשתדקדק. ולשון חיות שייך בכלי כדאמר' בבבא קמא גבי כלים שנפלו לבור שבירתן זו היא מיתתן. והדין עמהם. הוגה מכתבת יד רבינו יעקב זצ"ל. לא עלה בדעתו אך ספרדים אמרו כן. אלא ה"פ דשתאו חי יצא. וחי דהכא דברכה מזיג ולא מזיג כדאמר' בבן סורר אינו חייב עד שישתה יין חי. ומפרשי' ליה התם מזיג ולא מזיג. שייך חזק היה להם יותר מדאי שיכול לקבל מעל חד תלתא מיא כמו (חרס) הדרייני. ומזיג ולא מזיג חזי לכוס של ברכה. אבל מזיג כמזיגא דרב יוסף לא חזי לכוס של ברכה לכתחלה. וחי סתם קרי תלמודא למזיג ולא מזיג"), **תוס'** (ברכות דף נ: ד"ה מודים, פי' שלישי).

1. הו"ד בפוסקים – רמ"א (סעי' ג'), **לבוש** (סעי' ב'), **שלחן שלמה** (סעי' ד'), **גר"ז** (סעי' ד'), **ערה"ש** (סעי' ג'), **פוסקים**.

2. לענין כוס חד פעמי - עי' לקמן, סעי' ג'.

ה. **פּי', הכוונה ליין שאינו מבושל** - עי' לקמן.

1. ספר הבתים (הל' ברכות שער חמישי סי"ח) – "והראב"ד כתב חי למעט מבושל".

2. **המכתם** (ברכות דף נא.) – "ואיכא מאן דאמר דחי דקאמר למעוטי יין מבושל. **והראב"ד** ז"ל דחה דעת זה דלא נפסל יין מבושל אלא לקידוש כדאיתא בבבא בתרא".

3. מראי מקומות – ר"ת (ס' הישר סי' תכ"ח), **תוס' ר' יהודה** (ברכות דף נא. סוף ד"ה חי), **המאורות** (ברכות דף נא.), **המנהגות** (ברכות דף נא.), **ר' מנחם** (ברכות פרק ז' הל' ט"ו ד"ה וימלאנו), **אהל מועד** (שער הברכות דרך ח' נתיב ח').

(א) לענין ברכה - עי' סי' ר"ב סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
(ב) לענין קידוש - עי' סי' ער"ב סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

ו. **פּי', שחי היינו יין נקי וצלול** – רס"ג (אנציקלופדיה תלמודית כרך כ"ז ערך כוס של ברכה, טור תפ"ג הע' תפ"ו).

ז. מראי מקומות.

1. **טור** (סעי' ג'), **לבוש** (סעי' ב'), **גר"ז** (סעי' ד') – "וטוב לצאת ידי כל הפירושים".

[ד מלא (4) - כוס מלא על גדותיו.

ברכות (דף נא.) – "אמר רבי יוחנן: כל המברך על כוס מלא, **נותנין לו נחלה בלי מצרים**, שנאמר ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה. **רבי יוסי בר חנינא** אומר: זוכה ונוחל שני עולמים, העולם הזה והעולם הבא".

א. **הלכה.**

1. **מחבר** (סי' רע"א סעי' י') – "מקדש על כוס מלא יין שלא יהיה פגום, וטעון כל מה שטעון כוס של בהמ"ז".

(א) **מקור חיים** (חוי", קיצור הלכות על סעי' ב' ד"ה שיהא) – "שיהא מלא וכו' - טעם נכון שלא זכר הב"ש בש"ע מלא".

2. **רמ"א** (סוף סעי' ב') – "וכוס של ברכה ימלאנו שיהא מלא על כל גדותיו".

ב. **גדר של מלא.**

1. שיהא מלא על כל גדותיו.

(א) **טור** (סעי' ב') – "מלא כפשטיה שיהא מלא על כל גדותיו".

(ב) **רמ"א** (סוף סעי' ב') – "מלא על כל גדותיו".

(ג) **לבוש** (סעי' ג').

(ד) **מור וקציעה** (ד"ה מלא) – "מלא. כתב ט"ז [ס"ק ד] ראיתי בני אדם שאינם ממלאים הכוס כו' עד נ"ל טעם לפי שאם יהיה מלא

הרבה ישפך ויתבזה וכמ"ש אין מעבירין כוס מלא על האוכלין. לפום ריהטיה כתב כן, דטעמא דאין מעבירין כוס מלא על האוכלין, משום ביזוי האוכלין, שאם ישפך הכוס עליהן ימאסו. והא לא שייך הכא, שכבר סילקו השולחן, ומכבדין את הבית קודם שנוטלין לידים (אף על גב דמשייר פירורין שאין בהם כזית, כשם שמותר לאבדן, כך אין חשש להזהר בהם משפיכת משקין עליהן, ואי אייתי פת בתר נטילת ידים אחרונים כמש"ל ליכא למיחש דמזהר זהירי בזה). אבל נראה שר"ל, משום הפסד המשקין נגעו בה, שלא ישפך היין וילך לאיבוד, וגם זה אינו בנ"ט. הא מכאן ראייה לסתור, שהרי לא אסרו להעביר כוס מלא אלא על האוכלין, הא שלא על האוכלין ליכא למיחש אפילו בעלמא, כל שכן להדר כוס של ברכה בעין יפה. ואף למ"ד לעיל בסימן קע"א, דאינו מותר

להמשיך יין בצנורות לפני חתן, אלא כשמקבלו בכלי מפי הצנור, מודה ודאי הכא, דכה"ג לית לן בה משום הך פורתא, גם אינו מאבד בכוונה בודאי, פשיטא דשפיר דמי, כדאשכחן בכוס דהבדלה לקמן בסימן רצ"ו, דממלאין אותו בכוונה לשפוך ממנו מעט (והו"ל בכלל ברכה) וכדכתב הרב ז"ל הנז' עצמו שם, שמע מנה דאדרבה הכי עדיף, ולית דחש לה. ואף לפמ"ש שם בהגה, דהשפיכה ודאי אינה נכונה ואסורה. אבל למלא הכוס על כל גדותיו ודאי מצוה היא. אלא שצריך לשיר קצת מקום פנוי לכדי מזיגת מים בברכת הארץ".

ה) שלחן שלמה (סעי' ג') – "צריך שיהא מלא על כל גדותיו".

ו) בן איש חי (שנה ב' פר' בראשית אות כ"א).

ז) הגר"ד פיינשטיין זצ"ל (קונו' יד דודי, קידוש אות ד' [עמ' נ"ג, דפו"ח עמ' ע'] –

How full does the מלא כוס של ברכה have to be in order to be considered מלא.

Answer: Totally full. But practically speaking, it is not מעכב and one must consider each situation separately, (i.e., If the full כוס can spill on someone's carpet, etc.). Therefore, למעשה most of the time the situation will be בדיעבד.

2. שאין ממלאין אותו כ"כ, ואפ"ה שם מלא עליו.

א) ר' יונה (ברכות סוף דף לז:): – "נראה שהנכון כמו שפי' רבינו יעקב ז"ל דחי ר"ל מזוג ולא מזוג ומביא סיוע מדאמרי' בירושל' גבי בן סורר ומורה אינו חייב עד שיאכל תרטימר בשר ורביעית יין חי ופירשו לשם מזוג ולא מזוג והכא נמי מאי דאמרי' חי עד ברכת הארץ ר"ל שעד ברכת הארץ יהיה מזוג ולא מזוג שלא ימזגנו כל השיעור וכשיגיע לברכת הארץ ישלים המזיגה והשתא ל"ק מידי מאי דאמרי' לעיל אין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים שהרי נותן בו מים מיד וכמו כן לא קשה מאי דבעינן מלא כיון שאינו חסר כל כך בברכה ראשונה וממלא אותו לגמרי כל שהוא כשמגיע לברכת הארץ".

ב) עי' ט"ו (ס"ק ד', סי' קפ"ב ס"ק ג') – "ראיתי בהרבה בני אדם אינם ממלאין הכוס ממש אלא מניחין קצת ריקן למעלה ולא ידעתי לזה טעם דאדרבה הטור והביאו רמ"א בסעיף ב' זכרו בפ"י בכוס זה שיהא מלא על גדותיו ... צ"ל טעם לפי שאם יהיה מלא הרבה ישפך ויתבזה וכמ"ש אין מעבירין כוס מלא על האוכלין".

ג) מקור חיים (חוי"י, קיצור הלכות על סעי' ב' ד"ה מלא) – "מלא על כל גדותיו. לאו דווקא, ויש פירשו כך עיטור, קבלתי".

ד) עי' גר"ז (סעי' ד', עי' סי' רע"א סעי' י"ח) – "מלא כמשמעו שיהא מלא על כל גדותיו ומכל מקום אם חושש שאם יהא מלא הרבה ישפוך ויתבזה ומניח קצת ריקן למעלה אין לחוש שעדיין שם מלא עליו".

ה) עי' קצות השלחן (סי' מ"ו סעי' ה') – ויהיה מלא על כל גדותיו, ומכל מקום אם חושש שאם יהיה מלא הרבה ישפוך ויתבזה ומניח קצת ריקן למעלה אין לחוש".

ו) תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' א' אות ז').

ז) כה"ח (ס"ק י"א, ס"ק י"ג).

ח) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רע"א הע' על סעי' י', שערי הברכה פרק ו' הע' קמ"ז, בית יצחק הלוי ח"ב עמ' כ"ה) – "שמעיקר הדין אין צריך למלאות כוס של ברכה על גדותיו עד שאפילו בתנועה קלה עם היד ישפך קצת מן היין, והביא ראייה לדבריו מהא דאמרינן בגמרא - ברכות דף מ"ב ע"א - לענין כוס של ברכה 'ניצוצות לא שכיח', על כרחך שלא מילאו אותו באופן זה".

ט) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא סי' רע"א על סעי' י') – "שמעתי מאדמו"ר זללה"ה דלא ימלא עד השפה ממש. אך זה בתנאי שגם כך מחזיק הכוס רביעית".

1) הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות ר"ג, עמ' ע"ב) – "מבואר במ"ב סי' קפ"ג ס"ק ט', דאע"פ שאין הכוס מלא על כל גדותיו מ"מ שם מלא עליו, וצ"ב עד כמה יוכל להיות חסר ועדיין יהא עליו שם מלא. תשובה: דבר מועט שאין ניכר כ"כ".

3. ב' דיעות.

א) א"ר (ס"ק ד') – "מלא על [כל] גדותיו וכו'. אף שנשפך קצת כשאוחזו בידו, ויש שאין ממלאין אותו כל כך מטעם זה [עיין ט"ז סוף סק"ד]".

ב) מ"ב (ס"ק ט', עי' מ"ב סי' קפ"ב ס"ק י"ט) – "שיהא מלא וכו'. ואף שרגיל לישפך קצת עי"ז לארץ ויש שאין ממלאין אותו כ"כ מטעם זה ואפ"ה שם מלא עליו".

4. מראי מקומות – שלחן הטהור (סעי' ד'), לקראת שבת (סי' י"ז סעי' י"ב), פסקי תשובות (אות ה').

א) ב"ח (ס"ק ג') – "ורבינו תם פירש חי מזוג ולא מזוג וכו'. פירוש לרבינו תם ניהא דנוטל כוס של רביעית ונותן לתוכו יין חי (רוב) [רובע] רביעית ונותן בו מים עד שיתמלא רובו של כוס דיכול לברך עליו דקיימא לן בכל התורה רובו ככולו וכשמגיע לברכת הארץ נותן בו עוד מים עד שיהא הכוס מלא על כל גדותיו ויהא מזוג כראוי".

1) מנחת פתים (על סעי' ב') – "ועי' ב"ח ... דבריו צ"ע. ועי' בדרישה כתב להדיא ... יעו"ש, ומוכח דלא סגי ברוב כוס".

ג. ואם אין לו די יין.

1. יכול להכניס לתוך הכוס איזה דבר: ובלבד שיהיה שם רביעית יין.

א) גר"ז (סי' קפ"ב סעי' ד') – "או שזורק לתוכו איזה דבר להגביה היין שיהא הכוס מלא שאינו צריך להיות מלא כולו מיינ כי די ברביעית רק שלא יהיה חסר".

ב) מ"ב (סי' קפ"ב ס"ק י"ט, ס"ק ל"ב) – "שאינו מלא ובמה שיש בהכוס יש בו שיעור רביעית לכו"ע מהני המלוי אפי' ע"י פת ודוקא בחתיכה א' דבהרבה יש בו משום מיאוס דהקריבהו נא וגו' וגם אדרבה צריך להדיח הכוס מפירורי פת".

1) מראי מקומות – כה"ח (סי' קפ"ב ס"ק ל"ו, ס"ק ל"ז), עץ השדה (סי' כ"א ס"ק כ"ב ד"ה ועוד).

2) הגר"א נבנצל שליט"א (אילן אביגדור אות ל"א) – "אם אינו פגום רק שאינו מלא, ובמה שיש בהכוס יש בו שיעור רביעית,

- לכו"ע מהני המילוי אפ"י ע"י פת [סי' קפ"ב מ"ב ס"ק ל"ב]. לכאורה למה אין לחוש בזה לביזוי הפת. ואם נאמר דמיירי רק בכה"ג שיאכלו פת זו אח"כ, למה לא הדגיש כן המ"ב. תשובה: אולי זה פשוט".
- ג) קצות השלחן (סי' מ"ו סעי' ה') – "ואין צריך להיות מלא כולו מיין אלא אם זרק לתוכו איזה דבר להגביה היין שיהא הכוס מלא דיו בכך ובלבד שיהא בו רביעית יין".
- ד) אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק ט' הע' י') – "אם מותר לשים פקק המכונה קור"ק (cork) כדי להשלים שהכוס יהיה מלא, והשיב דאסור משום דזה מאוס. אבל שמעתי ממרן זצ"ל, דמותר להשים קרח כדי להשלים לכוס מלא".
- ה) הגר"ט גולדשטיין זצ"ל (כבוד ועונג שבת פרק ט' הע' י') – "שמותר להשים חתיכת סוכר לתוך הכוס כדי להשלים הכוס שיהיה מלא".
- ו) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב סי' קפ"ב ס"ק ל"ב) – "נראה דעדיף למלאות בסוכר דנימס בכוס, ופת לרבותא נקט".
- ז) הגר"ח ק"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ"ט עמ' ל"ה טור ג', אשיחה עמ' שי"ט) – "שאלה: הנה בכוס של 'ברכה', קי"ל שצריך להיות על 'כוס יין מלא', כמבואר (בסי' קפ"ג), ויש להסתפק בקידוש של ליל שבת, כשאין לו מספיק יין, אי מותר להניח בתוכו קצת ענבים או קוביות קרח, בכדי שיהי' מלא כברכת ה', או לא. תשובה: עי' שונה הלכות סי' רע"א דין כ"א שכל הדינים כמו שנכתבאר בסי' קפ"ג. (אש התורה, תורת חיים, בכת"י). [א"ה: הנה בסי' קפ"ג מבואר, שאם אינו מלא יכול לתת בתוכו 'פירור פת' להגביהו (אבל לא פירורים הרבה שזה מאוס), וממילא יתכן שכמו כן יכול לתת גם ענבים או קוביות קרח, שהעיקר שזה גבוה ונראה מלא, וצ"ע]."
- ח) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' מ"ד) – "ice cubes, cubed sugar, etc".
- ט) פסקי תשובות (אות ה') – "ואם אין לו די יין, יכול להכניס לתוך הכוס איזה דבר (נקי, ושאינו ממאס היין) להגביה היין כדי שהכוס יהא מלא על גדותיו, ובלבד שיהיה שם רביעית יין".

ד. הזמן.

1. אשל אברהם (בוטשאטש, ריש סי' קפ"ג), שערי הברכה (פרק ו' הע' קמ"ח) – "כוס של ברכה מכיון דהיה תחילתו כשיעור, גם אם נחסר מהשיעור אחר תחילת הברכה, מסברא קיל בכך ... ומכל מקום כשאין צד טרדא בכך ומצוי לפניו, יש לומר דעדיף למלאות השיעור".
2. הגר"ח ק"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ"ט עמ' ל"ז טור ג') – "לכתחילה צריך שיהיה הכוס של קידוש 'מלא', גם בשעת השתיה".

ה. מראי מקומות.

1. אור לציון (ח"ב פרק י"ג אות ב') – "שאלה. מי שיש לו יין חזק וצריך למוזגו בהרכה מים, ואם ימזגנו בברכת הארץ נמצא שלא בירך על כוס מלא, ואם ימזגנו קודם הברכה ויוסיף רק מעט בברכת הארץ, הרי יש אומרים שצריך להיות בתחילת הברכה חי ולא מוזג, מה עדיף. תשובה. הטוב ביותר לצאת ידי הכל הוא שימלאנו ביין חי ויתחיל לברך עליו ברכת המזון, ובברכת הארץ ישפוך חלק ממנו לכוס אחר וימזגנו במים. והמזיגה היא בשעה שאומר תיבת את שבפסוק ואכלת ושבעת, וטוב שימזגנו בשלשה פעמים".

ה [כוס חד פעמי - סעיף ג']

א. מחמיר: אין עליו תורת כלי.

1. סאטמר רב (מנחת יצחק ח"י סוף סי' כ"ג) – "ראיתי בספר זמירות לשבת מאת כ"ק מרן רשכבה"ג מסאטמאר זללה"ה (דס"ג מדפה"ס) וז"ל: רבינו הקפיד שלא יקדשו בכוס של נייר מפני שעומד לזרוקו לאשפה ואין עליו תורת כלי כלל עכ"ל".
- סאטמר רב (שרגא המאיר ח"א סי' נ"ה אות ב', שרגא המאיר ח"ב סי' פ' סוף ד"ה וממילא [לשונו מובא לעיל]) – "וגם כ"ק הרב הקדוש מסאטמאר שליט"א [זצ"ל] אמר לי שאין לעשות קידוש בהן כיון דמשליכין אותם לאחר שת' לא הוי כלי".
- א) אמנם עי' באר משה (ח"ג סי' נ"ה אות ז') – "אחר זמן ראיתי בתשו' משנת יעקב (להרה"מ מהרי"ל, רב דקאפוש שליט"א, ח"א סימן ו' אות ח) שקיצר מאוד בשאלה זו וכתב בדרך אגב שאינו יוצא ידי קידוש בכוס נייר והביא דברי הרמב"ם אלו וסיים דבריו, וז"ל: והראתי דברי הרמב"ם אלו לאדמו"ר הגה"ק מסאטמאר שליט"א [זצ"ל] לענין דאין לעשות קידוש בפאפיר גלעזער (כוסות מנייר) דמשליכין אותם לאחר השתיה, והודה לדברי, עכ"ל. ושמתתי לראות שבדרך הישר הלכתי בהשקפה הראשונה, אבל האמת כאשר כתבתי שעפ"י ההלכה כל הני כוסות כשרין לקידוש, לנט"י ודין כלי עליהם לענין כתיבם. ולא שמעתי מתלמידי רבינו רשכבה"ג אדמו"ר מסאטמאר שליט"א [זצ"ל] שהיו שומעים ממנו לאסור לעשות קידוש ולנט"י בכוסות כאלו. וגם שאלתי מרבנים ת"ח מובהקים שליט"א שידועים דעת רבינו שליט"א [זצ"ל] בכל ענינים הנוגעים אל החיים יום יומיים ולא שמעו מעולם מפה קדשו שהיה מערער על הדבר. והגם שנאמן עלינו הרב הגאון המפורסם בעל משנת יעקב וחלילה לי מלהרהר אחריו, אבל בודאי שהוא היה המציא לאסור דבר חדש, היה חביב בעיני הענין, אמר הדבר לפני רבינו הק' שליט"א [זצ"ל] בדרך העברה בעלמא והרכין לו ראשו שהערה נאה ויפה היא כדרכו בקודש, - היודע ומכיר דרכו בקדושה - אבל לא שהסכים לזה הלכה למעשה כנ"ל ברור כשמש".

- ב) וישב משה (ח"ב סי' ס"ה אות ג') – "וכשהיתי בארה"ב להסתופף בצל כ"ק מרן שליט"א (זי"ע) בימים הנוראים העעל"ט, חקרתי שם ואמרו לי מבאי ביתו שלפ"י מ שהם מבינים לא הקפיד אלא להידור גרידא, ומובן שכזה אין ללמוד להלכה מגדול וקדוש כמוהו ולגרמ' הוא דקעביד וד"ל".

ג) מראי מקומות – נשמת שבת (סי' רע"א אות ט"ו ד"ה וכן).

2. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"י אות מ"ד) – "שאין לקדש בהם משום שתשמישם עראי ואמר מקורו מהמשנה בכלים פרק ט"ז מ"ה חותל וכו' והוסיף לי שיש עוד משנה בכלים שכלי שמשמשים בו פעם אחת אינו מקבל טומאה והוסיף לי שגם העניים לא משתמשים בבית בכוסות נייר (אף אם ישנם בבית) ורק בשמחות משתמשים בהם א"כ מוכח שזה עראי".

3. **מנחת יצחק** (ח"י סי' כ"ג) – "ולהלכה למעשה נ"ל דכוס של נייר שהוא כלי רק לשעה גרע עוד מנשבר בסיסו, וצדקו דברי האגרות משה בזה. אולם לא מטעמי אלא מטעם אחר ... הה"ד דאין עליהם שם כלי **לענין טבילת כלים**. ומנהגם של ישראל תורה. ועיין מ"ש בשולי הגליון שם דאף שאפשר להשתמש כמה פעמים אם רצונו בכך, הא כיון דאין דרך כלל להשתמש בהם פעמיים דמי שפיר להא דתנן בכלים שם, ואינו מקבל טומאה עיין שם. וממילא מהאי טעמא נראה דלא הוי כלי גם לקידוש".
4. **חוט שני** (שבת ח"ד עמ' צ"ה אות ג') – "כוס חד פעמי העשויה מנייר שנתקלקל מיד לא מיקרי כוס לענין קבלת טומאה, וה"ה דלא מיקרי כלי לקדש עליו, וה"ה דאין נוטלים ממנו ידים לסעודה דאין לו שם כלי".
5. **שרגא המאיר** (ח"א סי' נ"ה אות ב') – "יש להתיר לנטילת ידים רק בשעת הדחק גדול".
6. **פסקי בושם** (פרק י"ב סעי' כ"ו).
7. **הגר"נ גולדברג** זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א הג' בעמ' קל"ט) – "הנה הרמב"ם בהלכות כלים פ"ה ה"ז ... מוכח מכאן שכל שחושב לזרוק הכלי אחר השימוש אינו נחשב לכלי, אכן נראה שאם הוא חושב לא לזרוקו נחשב לכלי ולא אמרינן בטלה דעתו אצל כל אדם שהרי בתינוקות שחקקו באגוז כדי למוד עפר בקליפת האגוז מקבל טומאה כמבואר בחולין דף כ"ז אף שכל אדם זורק הקליפות".

ב. מחמיר: חסרון בכלי שלם, ושאינו כלי חשוב.

1. **אג"מ** (או"ח ח"ג סי' ל"ט, שמעתתא דמשה סי' תע"ג ס"ק ב') – "הנה בדבר כוס לקידוש אם רשאי לעשות על כוס שנעשה מנייר שהוא כלי רק לשעה ששמע אשר אסרתי, אמת הדבר דהא התוספות מפרשים בברכות דף נ' ד"ה מודים וכן בשבת דף ע"ו כתבו זה בד"ה כדי בשם בני נרבונא דחי שנאמר בהדברים הצריכים בכוס של ברכה הוא שיהיה הכוס גופו כלי שלם ואיפסק כן בש"ע סימן קפ"ג סעיף ג', וכתב המג"א סק"ה דאפילו נשבר רק בסיס שלמעלה נמי פסול אף שגוף הכוס שלם, וכוס של קידוש טעון כל מה שטעון כוס של בהמ"ז כדאיתא בסימן רע"א סעיף י', אלמא דבעינן שיהא הכוס נאה שרק כוס כזה כשר לבהמ"ז ולקידוש, ורואה אני שכוס של נייר שהוא רק לשעה על פעם זה לכד **הוא עוד גרוע** דאין לו שום חשיבות שודאי אינו ראוי לבהמ"ז ולקידוש".
2. **אור לציון** (ח"ב פרק מ"ו אות כ"ב, פרק מ"ז אות י"ב, הע' י"ב) – "ראוי להחמיר לכתחילה שלא לקדש על כוס חד פעמי [כיון שכוס של ברכה צריך שתהא לו חשיבות, וכמ"ש בשו"ע בסימן קפ"ג סעיף ג' שצריך לברך על כוס שלם, וראה שם במג"א ס"ק ה' שהביא שאף אם בסיס הכוס שבור אין לקדש עליו, א"כ הוא הדין בנד"ד שאין ראוי לקדש לכתחילה על כוס חד פעמי]".
3. **ע"י ששכ"ה** (פרק מ"ז סעי' י"א, הע' נ') – "ולא ישתמש בכוס העומדת לשימוש חד-פעמי וכדו' [שם בשו"ת אג"מ], ואולם אם אין לו כוס אחרת, לית לן בה".
4. **הגר"ח זצ"ל** (דולה ומשקה עמ' ק"נ) – "שאלה: האם אפשר ליטול ידיים ולעשות קידוש בכוס חד פעמי, או שאין זה נחשב כלי. תשובה: ר"מ פיינשטיין ז"ל פוסל".
- הגר"ח זצ"ל** (נזר חיים עמ' קפ"ו אות ע"ט, אלא ד' אמות פרק ל"ב אות ו') – "האם צריך להקפיד לא לקדש בכוס חד פעמית. תשובת מרן שליט"א: צריך ליזהר".
5. **פסקי תשובות** (אות ו') – "ובכלל כוס שלום, שלא יהיה כוס מפלסטיק העשוי לשימוש חד פעמי".
6. **בדיעבד: אין לו כוס אחר, בשעת הדחק.**

א) **אג"מ** (או"ח ח"ג סי' ל"ט, שמעתתא דמשה סי' תע"ג ס"ק ב') – "אך כשליכא כוס אחר אולי יש להקל".

1) **מנחת יצחק** (ח"י סי' כ"ג ד"ה הנה) – "הנה מסיום דבריו נראה שאף כשליכא כוס אחר מסופק אם להקל. וכלשונו שכתב רק 'אולי יש להקל'. ולכאורה קשה הרי בשו"ע שם איתא בזה הלשון: 'צריך לחזור אחר כוס שלם'. וכן במשנ"ב שם סק"י וז"ל: מלשון זה משמע שהוא רק לכתחילה ואין עיכוב בדבר עכ"ל. וא"כ מהיכ"ת להחמיר באם אין לו כוס אחר, אך י"ל עפ"י מש"כ בעצמו דכוס של נייר הוא עוד גרוע מהמבואר (בסי' קפ"ג סעי' ג') ולכך אפשר דגם אם אין לו כוס אחר יש להחמיר".

(ב) מיקל.

- 1) **שרגא המאיר** (ח"א סי' נ"ה אות ב') - לשונו מובא לעיל.
- 2) **הגר"ש זצ"ל** (שיעורי מרן ברכות דף נא.) – "שאלה: איך הדין בדיעבד כשאין לו כוס אחר. תשובה: כשר. גם כוס שנשבר בסיסו כשר בדיעבד [לשון השו"ע קפ"ג, ג' 'צריך לחזור אחר כוס שלם' וכתב המ"ב מלשון זה משמע שהוא רק לכתחילה ואין עיכוב בדבר]".

3) **ששכ"ה** (פרק מ"ז סעי' י"א) - לשונו מובא לעיל.

4) **וזאת הברכה** (מעין הברכה פרק י"ט אות ל"ד).

ג) מראי מקומות.

1) **מנחת יצחק** (ח"י סוף סי' כ"ג) – "אולם נתעוררתי דבאין לו כוס אחר יש לצדד **דאם מייחד לתשמיש קבוע** וראוי לתשמיש קבוע שפיר יכול לקדש עליו, ויש ללמוד דין זה מדברי הרמב"ם גופא המובא לעיל שכתב (בפ"ה מהלכות כלים הלכה ז') דהקרן שהוא משתמש בה משליכה דאינה מקבלת טומאה, סיים דאם חשב עלי' מקבלת טומאה, א"כ ה"נ י"ל לענין קידוש וכוס של ברכה ודו"ק".

ג. מחמיר, ולא מפרש בדיוק הטעם (אי משום חסרון בכלי או חסרון בכלי שלם או שאינו כלי חשוב).

1. **רי"ד סאלאווייציק** (דברי חכמים או"ח אות רל"ג).
2. **רבבות ויבלות** (ח"ב סי' שנ"ט) – "ואני מורה דלכתחילה לא להשתמש בזה, ובשעת הדחק אפשר להשתמש בכוסות מנייר או פלסטיק, ובפרט שיש מקומות שיש שאלה אם נטבל הכוס מכסף, עדיף לקדש על כוס נייר או פלסטיק, ויש על מי לסמוך מי שהשתמש בכוסות אלו".
3. **ע"י נשמת שבת** (סי' רע"א אות ט"ו) – "ראוי להחמיר".

4. כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' מ"ג) - לא ישתמש, ואולם אם אין לו כוס אחרת יש להקל.
 5. הנ"מ בין הטעמים: אי משום חסרון בכלי או חסרון בכלי שלם או שאינו כלי חשוב.
 (א) כוס לנטילת ידים.
 (ב) בדיעבד: אין לו כוס אחר, בשעת הדחק - עי' לעיל.
 (ג) בשבת: לשמוע קידוש מאחר, שהוא משתמש בכוס חד פעמי.

ד. מיקל, אבל אינו חשוב או חסרון בהידור מצוה (וממילא מותר לנט"י).

1. הגרי"א הענקין זצ"ל (עם התורה מהדורא א' ח"י עמ' ו) - "ע"ד כוסות נייר איני רואה חשש בזה - מה שמסתפק שמא אין זה בכלל כלי, הנה מצינו במס' כלים פ"ז משנה ט"ו שנקרא כלי גם לענין כסוי מצינו במשנה, וגם חשש חמץ איני רואה בזה. מובן שמצוה לברך על כוס נאה, אבל אם אין לו אחר, או שהוא עני יכול להשתמש בו, וגם כשר לנטילת ידים".
 2. באר משה (ח"ג סי' נ"ה, ח"ה סי' מ"ב) - "לכתחלה בודאי אינו נכון דאין כבוד לעשות קידוש בכלי שתיכף ומיד יזרקנו לאשפה, אבל לעיקר הלכה אין לאסור, ולנטילת ידים כשרים הם".
 3. פאת שדך (ח"א סי' ל"א) - "מיהו מודינא ליה למע"כ מיהת שאין זה כבוד הברכה לברך על כלי פשוט כל כך, וכבוד המצוה הוא לברך על כוס חשוב".
 4. הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז הע' נ"א, שולחן שלמה סי' רע"א ס"ק י"ח) - "נראה דכוסות כאלה שמיוחדין לכך, וגם אנשים חשובים משתמשים בהם בסעודות חשובות, אין להקפיד ביותר אם אין כוס אחרת".
 עי' הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רע"א הע' על ס"ק י"ח) - "ובתשובה לשואל אמר מרן זללה"ה שלדעת הגרמ"פ זצ"ל אין לקדש על כוס חד פעמי, אולם לדעתו לית ביה מיחוש משום דהכוס מצד עצמה ראויה לשימוש כמה פעמים, רק אנו כיון שאין אנו דחוקים טובא בממון לכן אנו זורקים את הכוס".
 עי' הגרשז"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' קל"ט אות קצ"ז) - "בבר מצוה של מתתיהו קימלמן, שהיה בש"ק פרשת בראשית תשנ"ב, השתתף הרב בקידוש שנערך בסוכה שבחצר בית הכנסת. לא היה שם כוס זכוכית או גביע, והרב קידש בכוס פלסטיק חד פעמית מן הסוג הפשוט. סיפר לי ר' ישראל שטיין שהוא שאל את הרב: ידוע שר' משה פיינשטיין אוסר לקדש בכוס חד פעמית. מהי דעת הרב על כך. הרב עונה לו בהחלטיות שללא ספק מותר לקדש בכוס חד פעמית. (הרב הוסיף: מוכרים באמריקה חולצות חד-פעמיות זולות, שמיועדות ללבישה חד-פעמית ואחר כך זורקים אותן - אם היתה לי חולצה כזו, האם אתה חושב שהייתי זורק אותה אחרי לבישתה פעם אחת?!)".
 עי' הגרשז"א זצ"ל (מוריה גליון רל"ח טבת תשנ"ו עמ' ע"ח) - "שאלתי האם אפשר לעשות קידוש בכוס חד פעמית, והשיב שאפשרי בהחלט לעשות קידוש בזה".
 5. עי' אז נדברו (ח"ו סי' מ"ח) - "אם כלים שעומדים לזורקם אם כשר לכוס של ברכה ונראה פשוט דכשר וה"ה לנט"י וכן כוסות של ניר כשר לנט"י ולכוס של ברכה, אין מקום בהלכה שהכוס צריך להיות יפה ואין מקור שאם הכוס לא נעשה לשימוש רק חד פעמי שיהא בטל מתורת כלי. אמנם אם יש לו כוס אחר לכתחילה משום הידור מצוה לא ישתמש בכוס שעומד לזרוק לאשפה".
 (א) אמנם עי' אז נדברו (ח"ו השמטות עמ' קנ"ד, ח"ח סי' ג' אות ו') - "מיהא הואיל דנפיק מפומא דגאון שליט"א [זצ"ל] יש להחמיר לכתחילה כל במה דאפשר".
 6. משנה הלכות (ח"ז סי' קי"א ד"ה ומכאן) - "אני תמה מה שראיתי מפקפקין בכוסות של נייר אי הוי כוס ומדברי הרמב"ם הנ"ל לכאורה מפורש דמן נייר הוי כלי ומקבל טומאה וא"כ הכ"נ דהוה כוס אלא די"ל דאינו מכבוד לקדש על כוס כזה אבל מעיקר דינא לפענ"ד הו"ל דין כלי לענין קידוש וכן לענין נט"י".
 7. חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' נ"ד אות ט"ו, ילקוט יוסף שבת ח"א סי' רע"א הע' נ"ג) - "כוס שעשוי מפלסטיק או מנייר עב, כשר לקדש בו קידוש היום, ומשום 'זה קלי ואנוהו' התנאה לפניו במצות, טוב לקדש על כוס של כסף או זהב".
 8. ילקוט יוסף (סעי' ו', שבת ח"א עמ' רע"ז אות מ"א, עי' עמ' תנ"א אות ה', קיצור שו"ע סי' רצ"ו סעי' ה') - "מותר לקדש בכוס העשוי לשימוש חד פעמי, או כוס נייר, וכדומה. ומכל מקום אם יש לו כוס אחר, עדיף יותר לקדש בכוס אחר, ויקיים בעצמו, זה קלי ואנוהו, התנאה לפניו במצות".

ה. מיקל.

1. אמת ליעקב (דברי חכמים או"ח אות רל"ג) - "התיר".
 2. יצחק ירבן (ח"ב סי' י"ב) - "כוסות העשויים מנייר או קרטון, וכן העשויים מפלסטיק מכל הסוגים, מותר לקדש בהם בקידוש והבדלה וכן לברך עליהם ברכת המזון ללא כל חשש, והעיקר שיהיו נקיים שטופים מבחוץ ורחוצים יפה יפה מבפנים, ויהיו שלמים ללא כל נקב או סדק. ואם הם חדשים אינם צריכים שטיפה הואיל והם נקיים לגמרי".
 3. ציץ אליעזר (חי"ב סי' כ"ג) - "לכוסות - נייר של נידוננו אשר עשויים מתחילה לשם כך וראויים כשלעצמם להתקיים, ועושים חיזוק לכך שיתקיימו ע"י משיחתם בפרפין וכדומה, ושותים בהם אפילו חמים ונשארים קיימים, שבדאי הברור שמותר לקדש או להבדיל בהם, וכן ליטול בהם נטילת ידים לסעודה. ולא משנה כלל מה שאין נזהרים בהן לקיימם בגלל זה שאפשר לקנותם בזול, דהעיקר בזה מה שבעצם ראויים המה להשתמש בהם הרבה פעמים ושם כלי עליהם, ומה שעל הכוס שם חי ושלם עליו".
 4. ויען יוסף (שרגא המאיר ח"א סי' נ"ה אות ב', עי' ויען יוסף או"ח סי' ס"ה) - "שלדעתו מותרים הם גם לכתחילה דכיון דנעשה לשתות בהם בסעודה ומה בכך שהם מנייר ובזול עד שמשליכין אותן אחר הסעודה סוף סוף לשם כך נעשו".
 5. עי' הגרפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק א') - "הגר"מ פיינשטיין (שליט"א) [ז"ל] פוסל בכוס של נייר, וצ"ע דמאי פסול יש בו, ואף ראוי לקבל טומאה, ומה שזורקים הוא משום רוב עושר, והוא ס"ל נמי דתבניות מאלומיניום א"צ טבילת כלים, וצ"ע למה כ"כ פשיטא ליה הכי".

6. עי' שבט הלי (מבית לוי ח"ג עמ' ע' בהגה"ה) – "וכן מורה מרן שליט"א [זצ"ל] גם לגבי כוס קידוש שניתן להשתמש בכוס פלסטיק וכדו' חד פעמית לקידוש, ושרצוי להמנע מכוס נייר מחשש שמטפטים המים, ואם קידש על כוס ונמצא אח"כ נקב בתחתיתו לא יצא יד"ח קידוש על הכוס, כמ"ש בשעה"צ סימן קפ"ג ס"ק י"ד וז"ל ופשוט דאם יש נקב בשולו ועי"ז אינו יכול להחזיק רביעית אין ע"ז שם כוס כלל והוא לעיכובא אפילו בשעת הדחק דכוס של ברהמ"ז וקידוש צריך להחזיק רביעית כמבואר ברמב"ם פ"ז מהלכות ברכות ופכ"ט מהל' שבת הל"ז עכ"ל. אמנם אם יש רביעית יין בבקבוק שנמצא על השלחן חל הקידוש על הבקבוק [וסגי שישתה מלוא לוגמיו מהכוס, דהשתיה א"צ שתהיה מכוס שלם]."

7. וישב משה (ח"ב סי' ס"ה) – "על הכוס מנייר ופלסטיק דקים הנהוגים בשמחות וקידושים משתמשים בהם פ"א, ואח"כ זורקים אותם לאשפה ואין לו חשיבות ... והרי לנו ראי' ברורה שאין קפידא לקדש ולהבדיל בכוסות אלו כלל כיון שנעשו לקבלה והם שלימים ולא גרע מהני, וזה חשבתי כרעיוני זה זמן רב".

ו. דעת הגריש"א זצ"ל.

1. הגריש"א זצ"ל (דרור יקרא עמ' שס"ב, הע' ע"ג, שבות יצחק ח"א עמ' מ"ח ד"ה ולפי"ז, מאור השבת ח"ד עמ' תקנ"ט ד"ה ודעת, הל' שבת בשבת פרק ט"ז הע' ה', דולה ומשקה או"ח הע' שצ"ט, אשרי האישי ח"ב פרק ז' אות ג') – "זה כשר לכתחילה [שבכל ענין יש עליה שם כלי, וגם היא כלי נאה וכשרה לכתחילה לקדש עליה]."

2. הגריש"א זצ"ל (שלהי דקייטא סוף סי' י"ח, סוף עמ' פ"ב) – "שמעתי מרבי אפרים שטראוס שליט"א ששמע הגריש"א אלישיב שמותר לקדש על כוסות חד פעמיים, משום שבזמנינו ראוי הכלי מצד עצמו לשמש לפעמים רבות, רק מאחר שנמכר בזול לכן משליכים אותו במהרה לאשפה. אך האגר"מ איירי בכלי שמחמת עצמו אינו ראוי לשימוש חוזר".

3. הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נא.) – "שאלה: בימינו משתמשים בכוס חד-פעמי אפילו בסעודות חשובות, וגם יש כלים חד-פעמיים מפוארים שמחירים גבוה. תשובה: לא מדובר על המחיר, אלא (עצם מה ש) השימוש בו הוא רק פעם אחת זה מקלקל את החשיבות. שאלה: הרי אפשר להשתמש בה כמה פעמים, רק שהוא מתעצל לשוטפה. תשובה: הדרך היא שאין משתמשים בחד-פעמי יותר מפעם אחת (לכן מאבד מהחשיבות). שאלה: איך פוסקים למעשה, האם הושישים לדעת האוסרים. תשובה: בודאי!".

ז. כוס פלסטיק חד פעמי - למחמירים לעיל.

1. מחמיר, אין לחלק בין כוס נייר לכוס פלסטיק.

א) אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק ט' הע' ה', ודברת במ סי' כ"א ד"ה ושמעתי) – "שאלתי למרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל אם יש מקום לחלק ולומר דפלאסטיק קשה שאני, שהרי אינו זורקו לאשפה אחר שימוש פעם אחת אלא לפעמים שוטפים אותו וחוזרים ומשתמשים בו עוד כמה פעמים, וא"כ אולי חל עליו תורת כלי לקדש עליו, והשיב שאין לחלק בין כלי כזה לשאר כלים הנזרקים".

1) אמנם עי' אג"מ (מאור השבת ח"ד עמ' תק"ס ד"ה ושוב) – "שמעתי מידידי הגאון ר' יעקב אפרים ליוואוויץ שליט"א, ש"ב של מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, שג"כ שאלו (בתמוז תשל"ב), והשיבו, שרק כוס מנייר, שאחרי שימוש הראשון מתקלקל ולא ניתן לשימוש נוסף וזורקים אותו, אבל כוס פלסטיק שיכולים להשתמש בו פעם אחרי פעם ורק שאין רוצים לשטפו, על זה לא דיבר כלל, ולכן שפיר אפשר לקדש בו".

ב) הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נא.) - לשונו מובא לעיל.

ג) רבבות ויבלות (ח"ב סי' שנ"ט) - לשונו מובא לעיל.

ד) הגר"ד פיינשטיין זצ"ל (קוני' יד דודי, קידוש אות ב' [עמ' נ"ג, דפו"ח עמ' ע']) -

If one does not have a regular כוס, which is preferred for קידוש, the bottle of wine itself or a plastic cup.
 Answer: **One may use the bottle.** (Hard plastic cups, though, are as good as glass. **Styrofoam hot cups** are questionable).

2. מיקל, יש לחלק בין כוס נייר לכוס פלסטיק.

א) אבן ישראל (מאור השבת ח"ד עמ' תקנ"ח) – "כוס חד פעמי אפשר לקדש עליו, ואף שהגר"מ פיינשטיין זצ"ל (באג"מ או"ח ח"ג סי' לט) אוסר, אין נראה כן וכנ"ל שהוא כלי גמור. ויתכן שגם להגר"מ פיינשטיין זצ"ל שאוסר, אינו אלא בכוסות רעועים וקלושים מנייר שהיו אז, ולא בכוסות פלסטיק דהיום".

ב) עי' שבט הלוי (אליבא דהלכתא גליון כ"ו עמ' ז' טור א') – "שמעתי לחלק בין כוס חד פעמי מפלסטיק להעשוי מנייר דמפלסטיק חשיב כלי אולם העשוי מנייר אם כשמונח בו משקה הרבה זמן הרי זה מתקלקל אינו חשיב כלי ולכן אפשר לכתחילה ליטול את הידים לסעודה בכלי חד פעמי מפלסטיק **אולם קידוש** אינו ראוי להשתמש בכוס חד פעמי משום כבוד הברכה".

ג) חוט שני (פסח ריש עמ' שט"ז) – "נראה דכוס מפלסטיק שנקרא חד פעמי, כשר לקידוש, דחשוב הוא, אלא דמתעצלים לשוטפו. וכוס של קידוש אין לזה שייכות האם כוס כזה מקבל טומאה אם לא, מפני שלא מצינו דבעינן כלי שמקבל טומאה, וסגי בכלי שמרגישים בו חשיבות של כלי, כגון שמכבדים בו אדם, אף שלא יכבדו בו למלך".

עי' חוט שני (שבת ח"ד עמ' צ"ה אות ד') – "כוסות חד פעמי העשויה מפלסטיק, אם מנהג העולם באותו המדינה שאחר שימוש חד פעמי זורקים אותו לאשפה, אין לקדש עליו, אבל אם לפעמים משתמשים בו שוב לאחר ששוטפים אותו כמו שעושים כן לפעמים בארץ ישראל, הרי הוא כשר לקידוש, ואפשר ליטול ממנו ידים לסעודה".

ד) הגר"ח זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שס"א אות רנ"א) – "האם מותר לקדש או ליטול ידיים מכוס העשוי נייר או פלסטיק. תשובה: נייר לא ופלסטיק כן".

ח. כוס בתוך כוס.

1. אין סברא לחלק.
 (א) מאור השבת (ח"ד עמ' תק"ס ד"ה ויש) – "ויש לעורר, דלדעת הסוברים שא"א לקדש על כוס חד פעמי, בודאי שאינו מועיל לקדש על שני כוסות אחד בתוך השני, ואין שום טעם בדבר".
 (ב) שערי הברכה (פרק ו' הע' קמ"ב) – "ומה שיש הנוהגים לקחת לקידוש שני כוסות חד פעמיים ומניחים אותם אחד בתוך השני, זה נראה מנהג תמוה...".
- ט. מראי מקומות – שערים מצויינים בהלכה (סי' ע"ז קונ"א ס"ק ז', "וצ"ע"), רבבות אפרים (ח"א סי' ק"נ אות ב', ח"ז סי' שע"ב), הגר"א דבורקס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון מ"ט עמ' י"ט טור א'), ודברת במ (סי' כ"א), שערי הברכה (פרק ו' סעי' ס"ג, הע' קמ"ב), פסקי תשובות (סי' רע"א אות כ"ג).
1. אז נדברו (ח"ו השמטות עמ' קנ"ה) – "ונראה לכאן דבכוסות הנ"ל, אם השתמשו בהם כבר, ה"ה בכלל 'הקריבהו נא לפחתך' בי את האורחים מכבדים רק בחדשים, וצ"ע בזה".
 2. הגר"י בלוי שליט"א (מאור השבת ח"ד סוף עמ' תקנ"ט) – "שמותר באקראי באופן חד פעמי להשתמש בכוס חד פעמי".
 3. ע"י סי' קנ"ט, לעוד שיטות ומראי מקומות.

י. כוס של כסף זהב וזכוכית.

1. מראי מקומות – לקראת שבת (סי' י"ז סעי' י'), פסקי תשובות (סי' קפ"ג הע' כ"א), הגר"א דבורקס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון מ"ט עמ' י"ט טור ג').
 2. מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' א' ד"ה יהדר) – "יהדר אחר כוס יפה להידור מצוה, ועדיף מכוס זכוכית, וצ"ע בין נחמד למראה ויפה תואר נופת צוף".
 3. הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ס"ח טור ד') – "שאלה: כ' השו"ע (שם ס"ג) צריך לחזר אחר כוס שלם. יש להסתפק כשיש לפניו כוס זכוכית שלמה ונקיה האם יש מעלה לחזר אחר גביע מכסף טהור. תשובה: [בע"פ] לא נזכר. [א.ה. ר"ל דלא נזכר בברכות דף נא. בעשרה דברים שנאמרו בכוס דיש להדר במין הכוס, אבל בודאי יש ענין להדר מדין זה אלי ואנוהו, וכדאיתא במ"ב סי' תרע"ד ס"ק כ"ח ובבאה"ט (שם) מי שידו משגת יעשה מנורה של כסף. שו"מ במקו"ח לחו"י שכ' עדיף כוס כסף מכוס זכוכית עי"ש]."
 4. הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ס"ח טור ד') – "שאלה: יש לפניו כוס זכוכית שלמה לגמרי נקי וצח, וכן גביע מכסף פגום מעט (שקיבל קמט וכדו'), ואינו בכלל מש"כ המ"ב שם ס"ק י"א), וכן אדם שיש לו גביע מכסף עתיק יומין ירושה מאבותיו כנ"ל וכן גביע מכסף חדש. תשובה: [בע"פ] יעשה כרצונו, כשר וישר".

ו] עיטור (5).

ברכות (דף נא.) – "עיטור. רב יהודה מעטרהו בתלמידים, רב חסדא מעטר ליה בנטלי (בכוסות)".

א. בזמן הזה.

1. דהאידינא אין לנו עיטור – טור (סוף סעי' ד'), "ובכל הנך רגילין האידנא אף בפריסת סודר שלא יברך בגילוי הראש ואין חסר לנו אלא עיטור", מ"ב (ל"מ), לקראת שבת (סי' י"ז סעי' י"ט).
 2. יש נוהגים שיהא ששה כוסות סביב.
 (א) גר"א (מעשה רב אות פ"ו) – "טוב לעטר כוס של כהמ"ז וקידוש והבדלה שיהא ששה כוסות סביב. וה"ה לכל היו"ד דברים וד' לעיכוב".
גר"א (מעשה רב אות קי"ט) – "טוב לעטר כוס של קדוש ובהמ"ז והבדלה בששה כוסות סביב וה"ה לכל היו"ד דברים וד' לעיכוב (ברכות ד' נ"א)".
 (ב) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"י אות מ"ג) – "אצל מו"ר (בדירתו ברשב"ם 10) ראיתי שעמד על שלחנו (כשאכלו עמו הבת והנכדות) גביע לקדוש מוקף עשר כוסיות קטנות שמוזג לתוכן מיין הקידוש, והגביע הי' גדול יותר מהשיעור, ומו"ר מקדש על הכוס כשהכוסיות הריקות מקיפות בעגול את כוסו, ובזמן האחרון רק שש כוסיות מקיפות (עיין מעשה רב אות פ"ו דעטור שש כוסות מסביב גם בקדוש והבדלה אבל לכאורה הכוונה שם לכוסות עם שיעור ומלאים)".
 (ג) הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ל' טור א') – "שאלה: הנה דעת הגר"א שדין 'עיטור' הוא שיתנו מסביב לכוס של ברכה עוד ששה כוסות סביב, האם נוהגין כן או לא. תשובה: כן מנהגנו, (מענה ר"ח שט"ו)".
הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' נ"ד טור ד') – "שאלה: איתא ב'מעשה רב' מהגר"א (אות פ"ו) טוב לעטר כוס של כהמ"ז קידוש והבדלה שיהא ששה כוסות סביב ע"כ. וצ"ב האם עיטור ענינה לעטר הגביע בכוסות ריקנים. תשובה: כך נוהגין".
הגר"ח"ק זצ"ל (עלי ש"ח עמ' קי"א אות ח') – "שאלה: האם חייב לשים השש כוסות סביב הכוס של ברכה. תשובה: כן מנהגנו".
הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' נ"ד סוף טור ד') – "שאלה: האם ע"פ נגלה יש ענין לעטר בפחות מו' כוסות, או אם רוצה להרבות, ונ"מ ביש לו רק ה' כוסות האם עדיף שלא יעטר כלל. תשובה: מנהג הגר"א. [א.ה. וכוונתו דמנהג הגר"א בששה דוקא]."
הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ"ט עמ' ל"ז טור ג') – "נוהגים לעשות 'עיטור' עם 'ששת כוסות מסביב', ולא ממלאים את הכוסות".
 3. מראי מקומות.
 (א) חוט שני (שבת ח"ד עמ' ק"א ד"ה למעשה) – "למעשה אין נוהגים לחזר אחר כוסות כדי לעטר כוס של ברכה, אבל אם בלאו

הכי צריכים כוסות בשביל המסובין, אז מעטרים בהם את הכוס של קידוש בכוסות כשהם ריקים".

(ב) הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' נ"ד טור ד') – "שאלה: האם יש שיעור לכוסות (כגון רביעית או פחות) או לאו דוקא. תשובה: אין מקפידין".

הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון נ"ב עמ' מ"ב סוף טור ב') – "שאלה: יש לברר האם צריך לעשות 'עיטור' בכוס של הבדלה, כמו בכוס של קידוש, או לא. תשובה: לא ראיתי נוהגים. (ערוך מכתבי תלמיד)".

הגר"ח"ק זצ"ל (עלי ש"ח עמ' ק"י אות ז') – "שאלה: לפי הגר"א שהניח שש כוסות מסביב הכוס של הברכה, האם גם בכוס של ברית ושבע ברכות יש לעשות כן. תשובה: יתכן".

ב. שלא להניח כלים רקים בשלחן בשעת ברכת המזון.

1. תפארת שמואל (ברכות פרק ז' סי' ל"ה אות ל') – "אלא עיטור כו'. נ"ב והי עיטור נ"ל אפי' מאי דלא עבידנא האינדא מכל מקום לא עבדינן היפך נגד מה שעשו חכמים הראשונים ומשום הכי נראה דלא יאי עבדי אותן שמניחין הכלים ריקים עומדין על השלחן בשעת ברכת המזון נהי נמי דלא מעטרינן להו וכי בעבור זה עבדינן איפכא וכן שמעתי שגדולים נזהרים שלא להניח שום כלים ריקים בשעת ברכת המזון נ"ל".
2. ברכי יוסף (ס"ק א') – "ואין להניח כלים רקים בשלחן בשעת ברכת המזון, וגדולים נזהרים בזה. הרב ברכת הזבח בספרו תפארת שמואל בהגהות הרא"ש סוף פרק שלשה שאכלו דף מ"ה ע"א".
3. טוב עין (סי' י"ח אות נ"ג) – "סימן קפ"ג דין א'. כתבתי בענייני בספרי הקטן ברכי יוסף משם הרב הזבח בתפארת שמואל שאין להניח בשלחן בשעת ברכה כלים רקים ע"ש. וכן הזהיר על זה הגאון מהרש"ל הביאו בספר קב הישר פ' ס"ד ע"ש שהאריך".
4. שעת (ס"ק א') – "וכתב בתפארת שמואל בהגהת הרא"ש דאף דלא עבדינן עיטור מ"מ אין לעשות להיפך ואין להניח כלים ריקים על השלחן בעת בהמ"ז וגדולים נזהרים בזה ע"ש והביאו בבר"י".
5. בן איש חי (שנה א' הקדמה לפר' קרח) – "ולכן השלחן שהוא דוגמת המזבח שמקריבין עליו קרבנות אין עושין עליו ברכת זימון פחות משלשה, דמפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער טעמי המצות פרשת עקב וז"ל דע כי הסט"א עומד על השלחן כנו' בזוהר פ' תרומה ויכול אז לשלוט יותר משאר זמנים, ובפרט בהיות האדם יחידי ואין שם שלשה אנשים כדי לברך ברכת זימון, כי ברכת זימון מסלק הסט"א משם כנו' בפרשת בלק בעובדא דההוא ינוקא וכו' עכ"ל ע"ש. ולפי האמור נמצא מובן היטב למה צריך שלשה בני אדם לברך זימון כדי לדחות הסט"א, והרי היא ממש כמו ענין העבודה שצריך ג' מיני אדם לדחות הקליפות שהם כהנים לויים ישראלים. ובזה יובן בס"ד הטעם שפיר למה ארז"ל כל המברך בהמ"ז בכונה אין שולט בו לא אף ולא שצף ולא קצף, נקטו ג' לשונות אלו כנגד ג' קליפות הנז', ובזה מובן הטעם למה בהמ"ז מן התורה היא שלשה ברכות שהיא כנגד ביטול ג' קליפות הנז', ובזה מובן הטעם דאין מניחים כלי ריקן על השלחן בעת בהמ"ז והיינו כדי שלא יתאחזו הקליפות שם כי הם כלים ריקים, ולכן כל דבר ריקן יהיה להם אחיזה בו יותר שדומה להם".
6. דרכי חיים ושלום (עניני הסעודה סוף אות ש"ב) – "אך כלי ריקים צוה שלא יעמוד על השלחן בשעה בהמ"ז (עיינן מזה בקב הישר פ' ס"ד שכותב כן בשם רש"ל)".
7. מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק ג') – "ויסיר כלים ריקים מהשלחן בעת בהמ"ז".
8. כה"ח (ס"ק ה') – "המדקדקים נזהרים שלא ישאר שום כלי ריקים על השולחן בשעת בהמ"ז".
9. שמירת הגוף והנפש (סי' ל"ז סעי' ו').
10. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ו' סוף סעי' ל"ז).

(א) רבבות אפרים (ח"ג סי' קל"א) – "בהגדה של פסח חיים לראש כתב ...".

ז' עיטור (6).

- א. ברכות (דף נא.) – "עיטוף. רב פפא מעטף ויתיב, רב אסי פריס סודרא על רישיה".
1. מהרש"א (חי' אגדות ברכות דף נא.) – "ועיטוף כדאמר' לעיל ע"ש הכון לקראת אלהיך וגו'. ופרס סודרי' כו' דתהוי אימתא דשמיא על המברך כדאמר' ברב נחמן ב"י בסוף מס' שבת".
- ב. ירא שמים יברך בכובע (hat).
 1. ב"ח (ס"ק ה') – "לכן כל ירא שמים יהא נזהר בשעת ברכה להתעטף במלבוש העליון וגם להשיים הכובע על ראשו ולא יברך במצנפת קטנה ואפילו כשהוא מברך ביחיד יהא נוהג כך".
 2. עולת תמיד (ס"ק ט') - לשונו מובא לקמן.
 3. מג"א (ס"ק ה') – "וב"ח כ' הירא שמים לא יברך במצנפת רק ישיים הכובע על ראשו ויתעטף בבגד העליון".
 4. מקור חיים (ח"ו, קיצור הלכות על סוף סעי' ב') – "דברי ב"ח ובש"ל דפ"ב ע"ב דעכ"פ ישיים מצנפת בראשו וירא שמים יתעטף בסודר, ושנ"ל במצנפת יש קפידה בכל המסובים ואפילו בב"ה בלי כוס".
 5. א"ר (ס"ק ט"ז, א"ז ס"ק ח') – "עוד כתב דישיים גם הכובע על ראשו ולא יברך במצנפת קטנה אפילו ביחיד".
 6. שלחן שלמה (סעי' ד') – "וישיים הכובע על ראשו".
 7. מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י"ד) - לשונו מובא לקמן.
 8. עי' גר"ז (סעי' ו') – "ומכל מקום כל ירא שמים לא יברך במצנפת רק ישיים הכובע על ראשו ויש מדקדקין נוהגין ג"כ להתעטף בבגד העליון ויש אומרים על פי הקבלה שאין עיטוף אלא בארץ ישראל מפני כבוד השכינה".
 9. קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' ו') – "וגם יניח הכובע בראשו שיהא מורא שמים עליו".
 10. חסד לאלפים (ס"ק א') – "ירא שמים יהא נזהר להתעטף במלבוש העליון וגם להגיח הכובע בראשו, ולא יברך במצנפת הקטנה של

השינה, ואף כשמברך ביחיד בלי כוס ינהיג כן".

11. מ"ב (ס"ק י"א) – "כתב המ"א בשם הב"ח ירא שמים לא יברך במצנפת רק ישים הכובע על ראשו ויש שנוהגין ג"כ להתעטף בבגד העליון דכל זה הוא בכלל עיטוף הנאמר בגמרא אצל כוס ברכה וכן נהגו כהיום בישראל בעת בהמ"ז שמשמין הכובע על ראשיהם אפילו כשהוא מברך ביחיד בלי כוס".
12. ערה"ש (סעי' ד') – "וכתבו דכל ירא שמים לא יברך בהמצנפת הדק שעל ראשו רק ישים הכובע על ראשו [מג"א סק"ה] וכן המנהג אבל בזוהר שם מפורש כדי שלא יברך בגילוי ראש ע"ש".
13. תורת שבת (סי' רע"א סעי' י') – "ויהא מלוכש בבגדי שבת וכובע על ראשו".
14. קצות השלחן (סי' מ"ו סעי' ו') – "כל ירא שמים לא יברך במצנפת על ראשו רק ישים הכובע על ראשו, ויש מדקדקין נוהגין ג"כ להתעטף בבגד העליון ובארץ ישראל יש ליזהר יותר בכל זה מפני כבוד השכינה".
15. קהלות יעקב (מעשה איש ח"ב עמ' צ"ט) – "מרן הקהלות יעקב וצ"ל הקפיד ללבוש כובע עליון לברכת המזון, ואמר שמה שמרן החזו"א לא הקפיד על זה, כי היה תש כח, ולא היה בכוחו לקום ולחבוש הכובע לברהמ"ז".
16. הגרש"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' קפ"ג אות א', פרק כ"ח סוף הע' כ', שלמי ברכה עמ' קט"ז) – "בשעת ברכת המזון עיקר ההקפדה הוא על לבישת הכובע, אבל המנהג ללבש גם מעיל, גם כשברך בהמ"ז בלי כוס, גם בחו"ל".
17. אור לציון (ח"ב פרק י"ג אות ג', הע' ג' [לשונו מובא לקמן]) – "שאלה. האם צריך לחבוש כובע וללבוש חליפה כשמברך ברכת המזון. תשובה. צריך לחבוש כובע כשמברך ברכת המזון, ולא די בכיפה שעל ראשו".
18. ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' כ"ז) – "ירא שמים לא יקדש בכיפה שעל ראשו, אלא יחבוש מגבעת".
19. הגרש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות סוף דף נא.) – "שאלה: האם חיוב לברך ברהמ"ז, דוקא עם כובע וחליפה. תשובה: המנהג להקפיד על כובע בלבד. אמנם לדעתי יש להקפיד גם על מעיל".
- הגרש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות סוף דף נא.) – "יש שאינם לובשים הכובע כלל בברהמ"ז. תשובה: בכלל בלי כובע! הרי יש דין עיטוף".
- הגרש"א זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות ק"נ) – "במ"כ כתב שראוי להקפיד ללבוש כובע עליון בשעת ברהמ"ז, האם מותר גם לצאת לחדר אחר להביא כובעו, אפי' אם לא היתה דעתו מתחילה על כך. תשובה: מהגרש"א שמעתי שמכיון שלפי המ"ב מקפידים לברך בכובע עליון הוי מצרכי הסעודה ואין בכך כלום באם יצא לחדר שני ולא חשיב היסח הדעת".
20. ותן ברכה (עמ' ש"ח).
21. וזאת הברכה (ריש פרק ט"ו אות ג', מעיין הברכה פרק כ' אות ג') – "וכן המנהג".
22. לקראת שבת (סי' י"ז סעי' כ"ב).
23. פסקי תשובות (סי' רע"א סוף אות כ"ד).
24. מראי מקומות – ציץ אליעזר (חי"ג סי' י"ג).

א) בענין ליקח מחבירו כובע לברכת המזון ללא רשות – בית מתתיהו (ח"ו סי' מ"ג).

ג. ירא שמים להתעטף בבגד העליון (jacket).

1. יהא נזהר.
- א) ב"ח (ס"ק ה') – "לכן כל ירא שמים יהא נזהר בשעת ברכה להתעטף במלבוש העליון".
- ב) מג"א (ס"ק ה') – "וב"ח כ' הירא שמים לא יברך במצנפת רק ישים הכובע על ראשו ויתעטף בבגד העליון".
- ג) עולת תמיד (ס"ק ט') – "לא ישבו בקלות ראש וכו'. וה"ר כתוב כל ירא שמים יהא נזהר בשעת ברכה להתעטף במלבוש העליון וגם להשים כובע על ראשו ולא יברך במצנפת קטנה ואף כשמברך ביחיד ינהג כך כדי שיהא מורא שמים עליו ויעורר הכוונה וכו"כ בספר שני לוחות הברית".
- ד) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י"ד) – "באימה. ויש לשום בגד עליון בשעת ברכת המזון גם הכובע על ראשו, ב"ח ושל"ה ועיין בעט"ז".
- ה) קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' ו') – "אלא ישב וילבש מלבוש העליון".
- ו) חסד לאלפים (ס"ק א') – "ירא שמים יהא נזהר להתעטף במלבוש העליון".
- ז) הגרש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות סוף דף נא.) – "שאלה: האם חיוב לברך ברהמ"ז, דוקא עם כובע וחליפה. תשובה: המנהג להקפיד על כובע בלבד. אמנם לדעתי יש להקפיד גם על מעיל".
- ח) פסקי תשובות (סי' רע"א סוף אות כ"ד).
2. יש מדקדקין.
- א) א"ר (ס"ק ט"ז, א"ז ס"ק ח') – "כתב של"ה דף פ"ב [שער האותיות, קדושה, ד"ה וראיתי] ראיתי מהמדקדקים נזהרים לשום בגד עליון בשעת ברכת המזון כמו בשעת התפלה, ומנהג טוב הוא ובפרט כשיש זימון ע"כ, וכן כתב הב"ח [סעיף ה]".
- ב) עי' גר"ז (סעי' ו') – "ויש מדקדקין נוהגין ג"כ להתעטף בבגד העליון ויש אומרים על פי הקבלה שאין עיטוף אלא בארץ ישראל מפני כבוד השכינה".
- ג) קצות השלחן (סי' מ"ו סעי' ו') – "ויש מדקדקין נוהגין ג"כ להתעטף בבגד העליון ובארץ ישראל יש ליזהר יותר בכל זה מפני כבוד השכינה".
3. יש נוהגין.
- א) מ"ב (ס"ק י"א) – "ויש שנוהגין ג"כ להתעטף בבגד העליון דכל זה הוא בכלל עיטוף הנאמר בגמרא אצל כוס ברכה".
- 1) וזאת הברכה (ריש פרק ט"ו אות ג', אמנם עי' מעיין הברכה פרק כ' אות ג') – "ונראה שהטעם שהמ"ב שינה מלשון הב"ח והביא דין יר"ש רק בנוגע לכובע ולא בחליפה, כי כך היה המנהג בימיו ללבוש כובע ולא חליפה, כמבואר בעה"ש קפ"ג ד. אך

בימינו שאין הולכים בכובע בלי חליפה, דינו של ה"ב"ח מתייחס לשניהם, כמבואר בב"ח ומג"א בפנים, וכן המנהג להיזהר בשניהם".

(2) **מעדני אשר** (ברכות סי' מ"ה אות ד') – "ונלע"ד דגם לדבריהם נכון לנהוג כן רק מי שמוכן ללכת בכובע לבד בפני אנשים חשובים, אבל מי שמתבייש לילך כך בפני גדולים לכאורה לא מקיים בזה דין עיטוף שמהותו לברך בכובד ראש כמו בשעת תפילה, ואם מתבייש ללכת כך ודאי אין זה כובד ראש".

4. לא נוהגים.

(א) **ערה"ש** (סעי' ד') – "ויש נוהגים גם עיטוף בבגד העליון [שם] ולא ראינו ולא שמענו מנהג זה".
5. **וכן המנהג**.

(א) **ששכ"ה** (פרק מ"ז סעי' כ"ז) – "וכן נוהגים ללבוש לבוש עליון בשעת קידוש".

(ב) **הגר"ח"ק זצ"ל** (דולה ומשקה עמ' קי"א) – "שאלה: האם צריך ללבוש בברכה מ"ז חליפה בנוסף לכובע, או לא. תשובה: כן".
הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' קי"א) – "שאלה: נהוג אצל כמה בני תורה, שמברכים בהמ"ז עם כובע בלי חליפה, האם יש לחשוש לביזוי הברכה, (שאינו דרך לעמוד לפני החשובין בכובע בלא חליפה). תשובה: טוב ליזהר".

(ג) **וזאת הברכה** (ריש פרק ט"ו אות ג') - לשונו מובא לעיל.

6. מן הראוי.

(א) **הגרשז"א זצ"ל** (שלמי ברכה עמ' קט"ז) – "ראוי".

(ב) **אור לציון** (ח"ב פרק י"ג הע' ג') – "וכן ראוי להתעטף בבגד העליון, כדי דליהוי עליה אימתא דרביה, וכמ"ש השל"ה והובא במחצית השקל שם, וצריך שיכניס ידיו לשרוולים, ולא כמו שיש נוהגין להניח את הבגד העליון על הכתפיים בלבד. והנה כל זה הוא מדין עיטוף או מדין אימה, ועכ"פ אינו חיוב גמור, שהרי להלכה לא בעינן עיטוף, וכמ"ש בב"י שם".

(ג) **ותן ברכה** (עמ' ש"ח) – "preferable".

7. מראי מקומות.

(א) **הגר"חפ"ש זצ"ל** (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"א) – "שלא היה מתראה לפני אדם חשוב בלא כובע, וכיפה אין לו דין בגד של כובע, ובבגד העליון לכאורה היינו חליפה, והערה"ש (ססק"ד) שכתב לא ראינו ולא שמענו מנהג זה, לכאורה הבין שהכוונה לבגד עליון שלובשין כשהולכין בחוץ ולא מה שלובשין בתוך הבית, וסוודר יפה ג"כ מהני".

ד. כשהוא מברך ברכת המזון ביחיד בלי כוס.

1. ירא שמים יברך בכובע (hat).

(א) **עולת תמיד** (ס"ק ט') - לשונו מובא לעיל.

(ב) **מגן גבורים** (אלף המגן ס"ק י"ד [מצד אימה, ולא מדין כוס]) - לשונו מובא לעיל.

(ג) **קיצור שו"ע** (סי' מ"ד סעי' ו' [מצד אימה, ולא מדין כוס]) - לשונו מובא לעיל.

(ד) **חסד לאלפים** (ס"ק א') - לשונו מובא לעיל.

(ה) **מ"ב** (ס"ק י"א) - לשונו מובא לעיל.

(ו) **קצות השלחן** (סי' מ"ו ס"ק כ"ג) – "ואפילו במ"ש (ברכות נ"ג) עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה הדחה ושטיפה כו' וקחשיב ג"כ עטוף כ' ה"ב"ח בס"ג קפ"ג שאפילו המברך ביחיד יתעטף משום כבוד הברכה. הרי דבדבר שמסתבר שהוא משום הבהמ"ז ולא משום הכוס אע"פ שבגמ' הוזכר כוס אמרינן דהוא לאו דוקא".

(ז) **קהילת יעקב** (תולדות יעקב עמ' ש"ב) – "הקפיד לחבוש כובע עליון לברכת המזון. ואמר, שאין ללמוד מהנהגות החזון איש, שלא חבש הכובע לברהמ"ז, כיון שהיה חלש ותש כח, ולא היה בכוחו לקום ולקחתו ... ולא זימנו על היין".

(ח) **אור לציון** (ח"ב פרק י"ג הע' ג') – "במג"א בסימן קפ"ג ס"ק ה' הביא מש"כ ה"ב"ח, שירא שמים לא יברך במצנפת, רק ישים הכובע על ראשו ויתעטף בבגד העליון. וחבישת הכובע על ראשו הוא מטעם עיטוף המוזכר בגמ', שהיו מכסים ראשם בסוודר למעלה מהכובע הרגיל. ואמנם החיוב הוא רק כשמזמן בג' ומברך על הכוס, אבל ביחיד שאינו מזמן על הכוס אין חיוב עיטוף, מ"מ יש לנהוג כן גם ביחיד".

(ט) **הגר"ח"ק זצ"ל** (סוף ספר ליבון הברכה אות ו') – "שאלה: יחיד שסעד בחדר אחד, והכובע והחליפה שלו במקום אחר, וזה טרחה יתירה להביא אותם לברך ברכת המזון. האם צריך לטרוח אחרי כובע וחליפה כשמברך ברכת המזון ביחיד, או אינו מחוייב לטרוח אחריהם. (שאולי לבישת הכובע וחליפה הוא מדין 'עיטוף' והוא דין בכוס של ברכה בלבד, אך כאשר מברך ביחיד בלי כוס, אינו צריך לטרוח אחריהם). תשובה: ראוי לטרוח".

(1) וכן דעת **ב"ח** (ס"ק ה'), **א"ר** (ס"ק ט"ז, א"ז ס"ק ח'). שלגבי יחיד, הירא שמים יברך בכובע. אבל הם פוסקים, שצריך כוס אפי' ביחיד. וכן שו"ר **במעדני אשר** (ברכות סי' מ"ה אות ג'), "אין ראייה לבהמ"ז בלא כוס שהרי ד' ה"ב"ח דגם יחיד צריך לברך על כוס, וכן ממה שסיים שלא יהא חסר אלא מזיגה ועיטור משמע דמירי במברך על כוס".

2. ירא שמים להתעטף בבגד העליון (jacket).

(א) **של"ה** (שער האותיות אות הקו"ף קדושת האכילה אות קע"ד) – "וראיתי ממדקדקים נזהרים לשום בגד עליון בשעת ברכת המזון כמו בשעת תפילה, ומנהג טוב הוא, בפרט כשיש זימון שהמברך יתעטף בבגד העליון, ואז מורא שמים עליו, והכל כדי שלא יתגאה כשאכל ושבע ודשן".

(ב) הו"ד **בא"ר** (ס"ק ט"ז, א"ז ס"ק ח') - לשונו מובא לעיל.

(ג) **עולת תמיד** (ס"ק ט') - לשונו מובא לעיל.

(ד) **מגן גבורים** (אלף המגן ס"ק י"ד [מצד אימה, ולא מדין כוס]) - לשונו מובא לעיל.

(ה) **קיצור שו"ע** (סי' מ"ד סעי' ו' [מצד אימה, ולא מדין כוס]) - לשונו מובא לעיל.

- ו) חסד לאלפים (ס"ק א') - לשונו מובא לעיל.
- ז) הגרח"ק זצ"ל (סוף ספר ליבון הברכה אות ו') - לשונו מובא לעיל.
3. מראי מקומות.
- א) וזאת הברכה (ריש פרק ט"ו אות ג', אמנם ע"י מעיין הברכה פרק כ' אות ג') – "ודע לבישת הכובע והחליפה בבהמ"ז הוא דין לתתחילה - דין 'עיטוף' כשמברך על הכוס, והידור מצוה כשמברך בלי כוס או ביחיד. ולכן יחיד המברך **אינו מחוייב לטרוח** אחרי כובע וחליפה, אם אינו רוצה להדר - כך נראה".
- ב) מעדני אשר (ברכות סי' מ"ה אות ג') – "המשנ"ב בסקי"א כתב להדיא דהמנהג לחבוש כובע בזמן בהמ"ז גם כשמברך ביחיד בלי כוס. וצ"ע מה טיבו של מנהג זה אחר שאין דין עיטוף ללא כוס, ואולי נהגו כן עפ"ד השל"ה הק' (שער האותיות דף נ"ט ע"ב) שכתב 'וראיתי ממדקדקים לשום בגד עליון בשעת בהמ"ז כמו בשעת תפלה, ומנהג טוב היא בפרט כשיש זימון שהמברך יתעטף בבגד העליון ואז מורא שמים עליו והכל כדי שלא יתגאה כשאכל ושבע ודשן' והו"ד בא"ר סקט"ז, וא"כ גם כשאין 'דין עיטוף' **יש ענין שיהא מורא שמים בשעת בהמ"ז** [ועיין בשו"ע קפ"ג ס"ח דבהמ"ז **דינה כתפילה** לענין הפסק חמיר מק"ש, וא"כ בעי מורא שמים]. שו"ר בס' קצות השלחן סי' מ"ו סקכ"ג שהוכיח מכמה מקומות דכשאמרו 'כוס של ברכה' כווננו לבהמ"ז אפילו בלא כוס, וכגון הדין שיש לחזור אחר כוס של ברכה לברך בהמ"ז בזימון משום דממהרין ליתן שכר למברך יותר מן העונה אמן דודאי ה"ה כשמברך ללא כוס, וכן הדין שמי שנותנין לו כוס של ברכה ואינו מברך מקצרין ימיו מפני שאינו רוצה לברך לבעה"ב, וכן הדין שכוס של ברכה שוה מ' זהובים משום ד' ברכות של בהמ"ז, דבכל אלו ודאי אין חילוק בין המברך עם או בלי כוס. וכן הדין שאין נותנין כוס של ברכה אלא לטוב עין דמשמע מהגר"ז (תע"ט ס"ט) דה"ה בכל בהמ"ז. ועפ"ז כתב דגם מש"כ הב"ח דיחיד יברך בעיטוף היינו גם ללא כוס כיון שמסתבר **שדין עיטוף הוא משום כבוד הברכה** ולא משום כבוד הכוס. וזוה מובן שפיר המנהג שכתב המשנ"ב כיון שגם בבהמ"ז ללא כוס שייך דינא דגמ' דעיטוף".
- ג) לכאורה הטעם מצד ברה"מ דינה כתפילה, שצריך אימה וכדו'. וכ"כ האחרונים [עולת תמיד, א"ר, מג"ג, ועוד] דין זה על סעי' ח' וסעי' ט'. ועי' מהרש"א, לשונו מובא לעיל. וכן שו"ר המעדני אשר, לשונו מובא לעיל. [ולכאורה דלא כקצוה"ש, לשונו מובא לעיל].

ה. **אבנט: גרטל.**

1. מראי מקומות.
- א) ערך השלחן (קונ"א לסי' קפ"ג) – "יש מי שאומר שדינה כתפלה ... ונ"ל דה"נ מחמירינן בבה"מ שלא לברך בלא אזור כמו בתפלה ... אבל הב"י סי' צ"א כ' בשם הר"ן דבה"מ מותר בלא חגורה ע"ש".
- ב) הגרח"ק זצ"ל (דולה ומשקה ריש עמ' קי"ב) – "שאלה: הנה מצאנו לענין כמה דינים שברהמ"ז דינו כמו בשמו"ע. לפי"ז צ"ע האם יש ענין ללבוש 'גרטל' בברהמ"ז. תשובה: לא נהגו".
- ג) פסקי תשובות (אות ז', הע' כ"ו) – "ויש שהקפידו ג"כ לחגור עצמם באבנט, כעין עמדם בתפילה. [ס' דברי חנה השלם (הו"ד בס' תהלת חיים ח"א עמ' ר"ב) שכן נהג הגה"ק משינאווא ועוד צדיקים זי"ע, וכל זה מיירי באבנט מעל החליפה לאלו הנהגים בכך גם בעת התפילה, ומשום הכון, אבל לענין חגורה שמפסקת בין לבו לערוה שבתפילה הרי זה מדינא דגמ' וש"ע לכו"ע, מצינו דיעות אם זה לעיכובא גם בברהמ"ז]".

ו. **השומעים קידוש, אם לובש כובע ומעיל מצד שומע כעונה.**

1. מחמיר.
- א) ששכ"ה (פרק מ"ז הע' קל"א) – "ולפי הכלל של שומע כעונה, גם המסובים ינהגו כך".
- ב) פסקי תשובות (סי' רע"א הע' רנ"ג) – "שש"כ".
- 1) צ"ב. שדין עיטוף הוא דין ב'כוס של ברכה', ואין לפני השומעים כוס. ואולי הפשט, שכמו בברכת המזון בלי כוס, המ"ב כתוב שנהגו לובש כובע, הגם שאין להם כוס. ה"ה כאן. אמנם, הטעם שלובש כובע הוא מצד שברכת המזון דינו כתפילה כדמפרש לעיל, וזה לא שייך לקידוש. וצ"ע.
2. מיקל.
- א) הגריש"א זצ"ל (וישמע ח"א עמ' ק"ה) – "נשאל: אנשים היוצאים ידי קידוש על ידי שמיעה, האם עליהם ללבוש הכובע עליון בעת קידוש. והשיב: דאין צריכים, דרק בברהמ"ז מצאנו שצריך ללבוש כובע עליון על הראש".

ז. **בגדי לילה: פיג'מה (pajamas).**

1. הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' צ"א, פרק י"ח הע' כ"ח, הליכות שלמה תפילה פרק ב' הע' ע"ג, מעיין הברכה פרק כ' אות ה') – "**צריך להתלבש לגמרי** כדי לברך בהמ"ז, ואינו נכון לברך בהמ"ז לבוש בחלוק. אמנם מי שחולה עד כדי ששוכב במטה מספיק שילבש חלוק מעל בגדי לילה שלו".
2. אור לציון (ח"ב פרק י"ג אות ג', הע' ג') – "וכל שכן שאין ראוי לברך ברכת המזון בלילה (פיג'מה). ובודאי שאין ראוי לברך ברכת המזון כשאינו לבוש לגמרי, וכגון שלבוש בגופיה בלבד. [אבל ודאי שאין מן הראוי לברך ברהמ"ז בבגדי לילה, וכמו שמצינו בתפילה שאין ראוי להתפלל בבגדים שאינם חשובים, כמבואר בשו"ע בסימן צ"א סעיף ה' ובאחרונים שם, וראה עוד בחיי אדם כלל כ"ב אות ח', ע"ש. וכן מן הראוי לברך ברכת המזון כשהוא לבוש לגמרי, ואעפ"י שכל הברכות מותר לברך כל שאין ליבו רואה את הערוה, ולא צריך שיהא לבוש לגמרי, מ"מ בברכת המזון יש להקפיד בזה יותר, וכעין מה שמצינו בתפילה שצריך להתלבש לגמרי, וכמבואר בשו"ע בסימן צ"א סעיף ה' ובאחרונים שם, ע"ש]".
3. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ד אות כ"ח) – "וטוב להדר בברכת המזון, שלא לאומרו בחלוק בית".

ה. בגדי ים.

1. הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' צ"א, פרק י"ח הע' כ"ט, הליכות שלמה תפילה פרק ב' הע' ע"ג) – "וכן בחוף הים אין לברך לבוש בבגדי ים, ואם יש לו חלוק מספיק ללבוש חלוקו. ואם אין לו חלוק צריך להתלבש לגמרי, ויזהר לא ליראות כיוהרא כשמתלבש בחוף הים".
2. אור לציון (ח"ב פרק י"ג אות ג', הע' ג') – "והאוכלים בחוף הים יש להם להתלבש כראוי קודם שיברכו ברכת המזון. [ויש להזהר בדבר זה כשהולכים לחוף הים, ומצוי שאוכלים שם בבגד ים, שצריך להתלבש לגמרי בשעת ברהמ"ז. ואף ברכה מעין שלוש אין ראוי לאומרה אלא כשהוא לבוש לגמרי, שי"א שברכת מעין שלוש דינה כברכת המזון כמבואר בשו"ע בסימן קפ"ג סעיף י', ע"ש]".
3. וזאת הברכה (מעין הברכה פרק כ' אות ד') – "יזהר ללבוש בגדים המכסים גופו לגמרי, ולכן אין לברך כשלבוש רק בבגד ים, אלא צריך להתלבש לגמרי, או לכל הפחות להתכסות בחלוק".
4. פסקי תשובות (אות ז') – "ומכאן תוכחת מגולה לאלו אשר בשאט נפש אוכלים ומברכין ברהמ"ז בחוף הים וכיוצא באלו המקומות ללא כיסוי גופם כהוגן וכדני המבואר הכא בפוסקים, והרי גם זה בכלל דבריו החמורים של הט"ז (לקמן סי' קצ"א סק"א) שלא יהיו המצוות אצלינו על צד המקרה וההזדמנות בעלמא שהוא בכלל ואם תלכו עמי בקרי וכו' (בדברי התוכחה בפ' בחוקתי)".

ט. מעין שלוש.

1. ע"י סעיף י', לשיטות ומראי מקומות.

י. שאר ברכות.

1. מחמיר.

- א) שלמת חיים (סי' קפ"א, א"נ או"ח סי' קע"ח) – "במש"כ הבאה"ט (בסי' קפ"ג) דלברהמ"ז ישים הכובע על ראשו ולא יברך במצנפת הקטנה, והוא מגמרא בענין עיטוף, והנה לאשר לא נזכר כי אם לענין ברהמ"ז דאורייתא אפשר לדקדק הא לענין שאר ברכות אין קפידא אפילו במצנפת הקטנה לבד. תשובה: גם בשאר ברכות ודאי לכתחילה אם אפשר לו, אכל בברהמ"ז חיוב מדינא דגמ' דכתיב 'וברכת', אנחנו מברכים להשי"ת ויהיה באימה וביראה".
- ב) פסקי תשובות (סוף אות ז') – "וגם שאר ברכות, ובפרט ברכת מעין שלוש, ראוי להקפיד על לבוש נאה, וגם כובע על ראשו, אבל בברהמ"ז הוא חיוב מדינא".

יא. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ז').

1. חזון איש (תולדות יעקב ריש עמ' ר"ד, עמ' ש"ב) – "הקפיד ללבוש כובע עליון לברכת המזון, ואמר, שמה שמרן החזו"א לא הקפיד על זה, כי היה תש כח, ולא היה בכוחו לקום ולחבוש הכובע לברהמ"ז".
2. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ג אות ע"ד) – "מו"ר (שליט"א) זצוק"ל מקפיד בברהמ"ז לשים את המגבעת על ראשו (אבל אינו מקפיד ללבוש בגד עליון) וסיפר לי אחד מצאצאיו של מו"ר שברך בשבת בלי מגבעת והעיר לו מו"ר על כך שצריך לברך עם מגבעת וספר מו"ר שמרן החזו"א זצוק"ל ברך ברהמ"ז רק עם כפה גדולה ולא לבש המגבעת ושאלו מו"ר מדוע מברך בלי מגבעת ואמר לו שיש לו הוכחות מהגמ' שלא צריך מגבעת לברהמ"ז ואעפ"כ אמר מו"ר לנ"ל שילבוש מגבעת לברהמ"ז (א"ה, ראיתי שמרן החזו"א זצוק"ל לבש כפה גדולה שכסתה את כל ראשו כמגבעת ולא לבשה תחת המגבעת כשחבש את המגבעת), (ע"י סי' קפ"ג במ"ב ס"ק י"א כתב המ"א וכו'). הנה מרן לא פירש את ההוכחות, ואפשר שנתכוין רבינו נ"ע למה שנכתוב בס"ד דהנה בברכות דנ"א ע"ב תנא עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה וכו' עיטוף וכו', רב אסי פריס סודרא על ריש' וכו' ע"כ וכתב הראש וכל הנך רגילין האידינא אף בפריסת סודר שלא יברך בגילוי הראש וכו' הטור בסי' קפ"ג ומביא הב"י כן בשם רי"ו ולשונו אסור לברך בגילוי וכו' והקשה עליהם וז"ל: ולא נהירא לי דא"כ מאי רבותא בבהמ"ז הא כל שאר ברכות נמי, משמע דאסור לברך בגילוי ראש אלא עיטוף היינו סודר שפורסין על כובעים העומדים לפני הגדולים עכ"ל והד"מ מיישבם לפי"ז נמי מפרש גילוי ראש ממש ולא כב"י, ובשו"ע השמיטו המחבר והרמ"א דין זה. והנה לעיל בהל' ציצית סי' ח' כתב הטור ומכסה ראשו [בטלית] שלא יהא בגילוי הראש והקשה שם הב"י כנ"ל בעיטוף ומתריך כעין הנ"ל שפורסין את הטלית על הכיסוי של הראש לצניעות ע"כ, וגם שם מפרש הד"מ שכוונת הטור שלא יהא בגילוי הראש כפשוטו, ובשו"ע כתב המחבר על דינו ונכון וכו' והרמ"א אינו חולק (בד"מ שם לפני שמישב על הב"י מקדים 'ואף כי מצוה לשמוע אל דברי הב"י'), והנה הגר"א ז"ל שם מאריך מאד שלא כדרכו בקודש להוכיח שכונת הטור שלא יהא בגילוי הראש היינו כפשוטו גילוי הראש ממש (ושמעתי בשם מרן החזו"א זצוק"ל טעם על הא דהאריך כאן הגר"א ז"ל בענין דגילוי ראש וכמדומה משום מעשה שהי' בוילנא. א"ה, ע"י בשו"ת מהרש"ל סי' ע"ב) לפי"ז עיטוף בברהמ"ז שפריס סודרא על ריש' היינו כפשוטו לכסות את ראשו שלא יהא מגולה ולא כובע על המצנפת (הכפה), ומותר לכתחלה לברך ברהמ"ז עם הכפה שמכסה את ראשו, וכ"כ הפרישה בסי' ח' ס"ק ה' (וע"י בפרישה סי' קפ"ג ס"ק ט"ו שפרש כב"י) וכנראה לזה נתכוין מרן זצוק"ל במה שאמר שיש לו הוכחות מהגמרא והיינו ראיות הגר"א ז"ל ונהג כותי'. אמנם הב"י והב"ח והמ"א ס"ל שיברך ברהמ"ז עם מגבעת וכ"כ המ"ב. (ועוד נראה לכאן מלשון הב"י שכתב סודר שפורסין על כובעים, וכן מלשון הב"ח לפרוס עוד סודר על המצנפת דהיינו שישם את המגבעת על הכפה אבל לא יברך במגבעת בלבד וע"י ט"ז בסי' ח' ס"ק ג' ובמ"ב שם, וצ"ב בזה כי איני עוסק עתה בענין זה). וכן ראיתי את מו"ר כשמברך ברכה מעין ג' לובש את המגבעת".
3. הגר"ח זצ"ל (שואלין ודורשין ח"ז עמ' תע"ב) – "האם נכון הדבר מה שהתפרסם באחד הספרים שיצאו על מרן הסטייפלר זצ"ל, שלא היה נוהג לחבוש מגבעת בזמן ברכת המזון כיון שלא מצא לזה מקור. תשובה: שקר וכזב".

א. מגביה כוס משולחן, במקום שאין נתינה.

1. לקט יושר (או"ח עמ' פ"ו ענין ד') – "וכוס של קידוש בלילי פסח יראה דמקבלו בשתי ידיו ומשגרו לאנשי ביתו לא נהגי' ביה, דכיון דאין מושיטין לו לברך כמו בכוס ברהמ"ז לא שייך בו לקבלו בשתי ידיו, וה"ה כל כוס של קדוש והבדלה כה"ג".
2. מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות ריש סי' קפ"ג) – "כוס של ברכה - פי' רש"י כוס של ב"ה, ומ"מ גם כוס קידוש והבדלה וד' כוסות טעוני' כל אלו, רק בקידוש והבדלה לא שייך מקבלו, משא"כ ד' כוסות יקבלו ממשרתו בב' ידיו, ושם לא שייך משגרו, כ"כ ס' שיח יצחק".
3. הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ז' הע' כ"ו*) – "אשרי האיש ח"ב פרק ז' אות ה') – "ולשון 'מקבלו' היא גירסת הרא"ש, ולפנינו בספ"ז דברכות הגירסא 'נוטלו' בשתי ידיו, ואמר רבינו שלגירסא זו יש מקום לומר, דיש חשיבות בעצם נטילת הכוס בב' ידיו אף שאינו מקבלו מאחר".
4. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ"ט עמ' ל"ה טור ג', אשיחה סוף עמ' שי"ח) – "שאלה: הנה בשו"ע (בסי' קפ"ג ס"ד) מבואר גבי כוס של 'ברכת המזון' שיש לקבלו בשתי ידיו, וצ"ע מה הדין בכוס של 'קידוש', שכתב המחבר (סי' רע"א ס"י) דכוס של קידוש בעי כל דיני כוס של ברכה, המפורטים בהלכות ברכת המזון, א"כ האם כוס של קידוש גם צריך מדינא לקבל בשתי ידיו, וצ"ע. תשובה: נכון. (אש התורה, תורת חיים, בכת"י). [א"ה: כמדומני שמרן שליט"א כתב לי לפני כמה שנים בזה שזהו רק כשמקבל הכוס מיד חבירו, ולא במגביה כוס משולחן]."
5. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"א סעי' ז', הע' י"ג) – "קידוש ... אוחו הכוס בימינו ולא יסייע בשמאל, ואין צריך לקבלו בשתי ידיו [דדוקא בכוס בהמ"ז שבעה"ב מכבד האורח לברך (שו"ע סי' רא סעי' א), בזה שייכא הך ד'מקבלו בשתי ידיו' כיון דאורחא דמילתא שהמברך הוא אורח שמתכבד לברך ע"י בעה"ב, והבעה"ב מושיט לו את הכוס, משא"כ בכוס קידוש דאורחא דמילתא דבעה"ב מברך, ואין מושיטין לו כוס, לא שייך בזה 'מקבלו בשתי ידיו', וכן המנהג שאין מקבלין כוס קידוש בב' ידיו אלא המקדש מגביה ומקדש, וכיון שאין מקבלו מאחר א"צ להגביהו בב' ידיו]."

ב. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"א סי' ק"נ אות ג'), ששכ"ה (פרק מ"ז הע' ק"מ).

1. תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' א' אות ז') – "בסידור האר"י הנ"ל בכוונת הקידוש כתב שיזהר לקבל הכוס מב' ידי זולתו לב' ידיו [וכ"ה בפרע"ח שער י"ח ריש פט"ו ובנגיד ומצוה] ור"ל שהאחר שנותן הכוס להמקבל יתן ג"כ דווקא בב' ידים עי"ש כוונה ע"ז".
2. פסקי תשובות (אות ח') – "והלשון 'מקבלו' מורה שיש לו לקבל את הכוס מזולתו, וכן הוא עפ"י הזוה"ק (תרומה, דף ק"נ ב) שיש ליתן הכוס לידי המברך בשתי ידים וגם המברך מקבל הכוס בשתי ידיו, ואח"כ מעבירנו לימינו, וכדלהלן".

ט] נותנו בימין (8).

א. איטר יד.

1. עי' לקמן.

י] עד מתי יש להחזיק את הכוס.

א. עד אחר ברכת בורא פרי הגפן.

1. שעת"ת (סוף סי' ק"צ) – "ועיין בעמודי שמים להגאון מוה' יעב"ץ בשם אביו הגאון ז"ל שהיה אוחו הכוס בידו עד אחר הברכה והיה מלעיג על המניחין הכוס מידם בסיום בהמ"ז ע"ש".
2. ארחות חיים (ס"ק ג') – "ועי' בסידור עמודי שמים שכ' בשם אביו הגאון חכ"צ שהיה אוחו הכוס בידו עד אחר הברכה והיה מלעיג על המניחים הכוס מידם בסוף ברהמ"ז".
3. מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק ד') – "ויאחוז הכוס בידו עד אחר ברכת פה"ג".
4. כה"ח (ס"ק י"ט) – "ועד שיברך בפה"ג".
5. עי' קצות השלחן (סי' מ"ו ס"ק כ"א) – "מנהג העולם שאוחזין הכוס בידם עד אל יחסרנו. ששם גמר הבהמ"ז ... ולכתחלה בודאי נכון לאחזו גם באמירת הרחמן".
6. שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה על שו"ע סי' ק"צ, ח"ט סי' ע"ר אות ב' [לשונו מובא לקמן]) – "בענין אחיזת כוס בהמ"ז מנהגי שאני אוחו עד ברכת בפה"ג לבד בסעודה שלישית שאז אני מניחו לאחר אל יחסרנו כיון שממילא אין שותין אותו".
7. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות י"ז) – "העולם מגביהים את הכוס של זימון רק עד 'אל יחסרנו', ולא ראיתי מקור לזה, ובסידור יעב"ץ כתב (ב'ברכת עובד') וז"ל: 'מי שהעיד על אמ"ה ז"ל שהניח כאן הכוס מידו שקר ענה, אדרבה היה לועג על המניחין הכוס מידיהם אפילו אחר שסיימו ברהמ"ז קודם ששתו ממנו, עכ"ל. (ועי"ש שכתב עוד בדיני 'הרחמן' בברית מילה שאם המוהל מברך יתן הכוס לאחר לומר זה הרחמן, והרי הרחמן זה הוא לאחר 'אל יחסרנו' ועדיין צריך להגיד עם הכוס). תשובה: יש להחזיק הכוס ביד וא"צ להגביהו".
- הגר"ח זצ"ל (עלי שי"ח עמ' קי"ב אות ט"ו) – "שאלה: עד מתי המזמן חייב לאחזו כוס של ברכה, עד 'אל יחסרנו' או אחרי ברכת הגפן. תשובה: נכון לאחזו עד אחר ברכת הגפן".

ב. עד אמירת 'הרחמן'.

1. עי' ערה"ש (סי' ק"צ סעי' ז') – "המברך על הכוס צריך לאחזו הכוס בידו בשעת ברהמ"ז ואנו נוהגים להחזיקו עד הרחמן ואח"כ מעמידו על השלחן וכשגומר הרחמן נוטלו בידו ומברך ויש שמצריך לאחזו בידו עד השתייה [ש"ת בשם החכ"צ] אמנם אם לא אחז כלל הכוס בידו אינו מעכב בדיעבד [הגר"ז בסעיף ב'] אבל בס"פ שלשה שאכלו משמע קצת דזהו לעיכובא וסמכו על קרא דכוס ישועות אשא ומגביהו טפח ע"ש וצ"ע לדינא".

2. שערי הברכה (פרק ו' סעי' ס"ט) – "ונוהגים לאוחזה עד אמירת 'הרחמן', ולאחר מכן מניחה על השולחן".

ג. עד ברכה רביעית.

1. שולחן הטהור (סי' ק"צ סעי' ד') – "כשמגיע לברכה רביעית יעמיד הכוס על השלחן, כך ראיתי אצל הצדיקים וסודו תבין מדברי הזהר שיר, והנה אופן אחד בארץ אצל החיות לאשגחה על תאין ע"ש סודו וכך מנהגינו וכך ראוי לעשות דלא כסידור יעב"ץ שכלע"ג על מנהג ישראל בזה ע"ש".

ד. שבע ברכות, לשיטות צריך לאחוז הכוס בידו עד אחר ברכת בורא פרי הגפן.

1. שבט הלוי (ח"ט סי' ע"ר אות ב') – "ואשר שאל לדעת מנהג שלי שאוחזים בכל בהמ"ז את הכוס עד סיום ברכת המזון א"כ בשבע ברכות יצטרך המברך בהמ"ז לאחוז הכוס עד סיום שבע ברכות שמברך השני דחד טעמא איכא בזה. ובתשובת דבר זה אומר, הנה המנהג לאחוז הכוס עד סוף ברכת בורא פרי הגפן עיין בס' ארחות חיים סי' קפ"ג - ג' שכ' בשם הגאון יעבץ שהעיד על אביו הגאון חכם צבי שהי' מלע"ג על אלו שאין עושין כן ומניחים הכוס מידם בסוף ברכת המזון, ומש"כ כבודו דא"כ בשבע ברכות ג"כ הנה עיין בב"ש סי' ס"ב סוס"ק ב' בטעם שאנו מברכים בורא פרי הגפן בסוף שבע ברכות בשעת סעודה דאם היו מברכים בתחלה הי' נראה דמברכים בפה"ג לצורך בהמ"ז ולא משום ז' ברכות יע"ש, ולפ"ז א"ש דלכך מניח המברך בהמ"ז את הכוס אחרי בהמ"ז ומחכה עד שמברכים ז' ברכות ואחזו שוב אח"כ כדי להוכיח במעשה דקאי בורא פרי הגפן לז' ברכות, ומכ"ש אם המברך בהמ"ז מברך ז' ברכות ג"כ וז"פ".

2. נטעי גבריא (נישואין פרק צ"ה סעי' ה', הע' י') – "גם הנוהגים שלא להניח הכוס של ברהמ"ז עד אחר גמר ברכת בפה"ג, כשמברכים שבע ברכות ואין מברכים ברכת בפה"ג עד אחר השבע ברכות, יכול להניח הכוס אחר ברהמ"ז או אחר 'אל יחסרנו'. [הנה הרבה נוהגים להניח הכוס אחר סיום ברכה הרביעית, אכן ביעב"ץ הביא שאביו הח"צ היה מלע"ג על אותן שאין נוהגין לאחוז הכוס עד גמר ברכת בפה"ג, והובא בשע"ת סי' ק"צ סק"ה, וכ"כ בכה"ח סי' קפ"ג סקי"ט. ולפי"ז בני"ד היה סברא לאחוז הכוס עד אחר השבע ברכות. אכן אין המנהג כן, מטעם דכיון שתקנו לומר בפה"ג אחר ברכת חתנים מטעם שלא ליתחזי דהברכות קאי רק על ברהמ"ז כהנ"ל באות א', ה"נ יש להניח הכוס בשעת ברכת חתנים שיהי' היכר יותר]".

ה. מראי מקומות – ליקוטי מהרי"ח (סדר ברכת המזון ד"ה ודע דהא, קע"ו-ב'), רבבות אפרים (ח"א סי' ק"נ אות ד'), פסקי תשובות (אות ט').

1. תוס' (ברכות סוף דף נא.) – "שמאל מהו שתסייע לימין. בכוסות גדולות מיירי או בראש חדש טבת שחל להיות בשבת שהוא בחנוכה או בנישואין וצריך להאריך בברכת המזון".

א) הגרשז"א זצ"ל (בית יצחק הלוי ח"ב עמ' כ"ו, ע"י עמ' ז' ד"ה יש) – "או בנשואין: לדין מעמידין הכוס אחרי 'אל יחסרנו' וא"כ הרי באמצע נח. ויתכן שהם לא אמרו הרחמן וכו' אלא אמרו מיד את השבע ברכות, או שאחזו את הכוס כל הזמן".

2. הגרח"ק זצ"ל (עלי שיי"ח עמ' קי"ד אות כ"ב) – "שאלה: האם חייב לומר כל הרחמן (אחר ברהמ"ז) בסעודת ברית על כוס. תשובה: נכון לעשות כן".

הגרח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ה) – "שאלה: קי"ל שהמזמן צריך לאחוז הכוס עד שישתה, ויל"ע בסעודה שלישית שאין שותים את הכוס אלא אחר הבדלה, האם יכול להניח את הכוס מידו באמירת 'על יחסרנו'. תשובה: טוב להחזיק עד הסוף".

יא] דרך אחיזת הכוס.

א. זוהר (הקדמה דף א' ע"א) – "כוס של ברכה אצטרדי לְהִקְוִי על חֲמֵשׁ אֶצְבָּעַי וְלֹא יִתִּיר. כְּגוֹנוֹא דְשׁוֹשַׁנָּה דִּיתְבָּא על חֲמֵשׁ עֲלִין תְּקִיפִין דוֹגְמָא דְחֲמֵשׁ אֶצְבָּעוֹן".

1. תרגום (שם) – "הכוס של ברכה צריכה להיות על חמש אצבעות ולא יותר, כמו ששושנה שיושבת על חמשה עלים תזקיק בְּדָגְמָא שֶׁל חֲמֵשׁ אֶצְבָּעוֹת".

2. אריז"ל (שער המצות פר' עקב) – "ואח"כ תטול הכוס בימינך ותעמידנו על ה' אצבעותיך הימניים ממש על [גביהם]".

ב. שיעמיד הכוס על הכף, והאצבעות יהיו זקופים סביב.

1. של"ה (שער האותיות אות הקו"ף קדושת האכילה א) אות קפ"ד) – "קבלתי, להניח הכוס על כף הימין, והאצבעות זקופות, וסימן 'ואתן את הכוס על כף פרעה' (בראשית מ, יא). ולא כאותן שנוהגין לאחוז הכוס בימין, דהיינו שאצבעות מקיפות את הכוס, ויש קצת הוכחה לזה בזהר (ח"א דף א' ע"א)".

2. מ"ב (ס"ק ט"ו) – "כתב השל"ה ע"פ הקבלה נכון שיעמיד הכוס על כף ימינו והאצבעות יהיו זקופים סביב".

3. תורת שבת (סי' רע"א סעי' י').

4. אג"מ (תמונה).

5. ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' כ"ט).

6. הגרח"ק זצ"ל (דרך אכילה סוף עמ' נ"ב) – "שאלה: המ"ב [סי' קפ"ג ס"ג ט"ו] מביא בשם השל"ה שצריך להחזיק את הכוס שהאצבעות יהיו זקופים סביב, והמג"א כתב דמ"מ אינו מוכח די"ל דיקיפם באצבעותיו כדרך אחיזה, האם אפשר לנהוג כמוהו. תשובה: ככה הוא אומר, אבל העולם נוהג להחזיק ככה [א"ה כשהאצבעות זקופים] לקידוש".

7. וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ט אות ל"ו).

ג. להעמיד על האצבעות ממש.

1. קצות השלחן (סי' מ"ו סעי' ז', ס"ק י"ט) – "ויעמיד הכוס על האצבעות".

ד. אופן אחיזת כוס עם רגל.

1. תחת הרגל.
(א) הגריש"א זצ"ל (דרור יקרא סוף עמ' שנ"ד, אשרי האיש ח"ב פרק ז' אות ו') – "ובגביע עם רגל, יחזיק בתחתית הכוס, דהיינו שהרגל של הגביע תהיה בכף ידו. ואם הכוס עצמה בכל ידו והרגל נשרכת למטה, זה כמו שהחזיק למעלה בכוס".
(ב) הרב"צ מוצפי שליט"א (תמונה).
2. תחת הגביע עצמו.
(א) ע"י הגר"ח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות פרק ל"ב אות י"ד, ע"י התמונה [שהרגל של הגביע היא בתוך כף ידו]) – "וכשהיה גביע עם רגל כמה פעמים לא נהג להגביה את הרגל ולהניח תחתיה אצבעותיו אלא החזיק בסתמא בגביע עצמו. ולאחרונה שקשה לו להגביה, רק מחזיק מהצד".
3. מראי מקומות.
(א) נטעי גבריאל (יו"ט ח"ב פרק כ"ט סעי' ט"ז) – "יש נוהגים לקדש על כוס שאין לו רגל, ויש מהדרין דוקא ברגל".

ה. מראי מקומות – א"ר (ס"ק ז'), שלחן שלמה (סעי' ה'), כה"ח (ס"ק כ'), נטעי גבריאל (יו"ט ח"ב פרק כ"ט סעי' י"ז), לקראת שבת (סי' י"ז סעי' ט"ו), שערי הברכה (פרק ו' סעי' ע"ב), מאיר עוז (עמ' שכ"ב - עמ' שכ"ה), מנהגי הקידוש בליל שבת (עמ' ט' - עמ' י"ד).

1. מג"א (ס"ק ו') – "ובשל"ה כתו' בשם המקובלים שיעמיד הכוס על כף ימינו והאצבעות יהיו זקופים סביב הכוס וכ"מ בזוהר בראשי' ומ"מ אינו מוכח כ"כ ד"ל דיקיפם באצבעותיו כדרך אחיזה".
2. גר"ז (סעי' ז') – "ויש מי שאומר שעל פי הקבלה יש להעמיד הכוס על הכף והאצבעות תהיינה זקופות סביב הכוס ולא לאחוז באצבעותיו ויש אומרים להעמיד על האצבעות ממש".
3. הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות ט"ז) – "מה שהביא המשנ"ב (ס"ק טו) בשם השל"ה שעפ"י קבלה נכון להחזיק כוס של ברכה על כף ימינו ולזקוף אצבעותיו סביב הכוס, האם זה רק בשעת הברכה או גם בשעת השתיה. תשובה: רק בשעת הברכה".
4. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"א סעי' ז', הע' ט"ו) – "ומצינו כמה דיעות בצורת אחיזת הכוס ואין קפידא בכל זה. [שיש בזה עוד דיעות ואין קפידא בכ"ז ודעביד כמר עביד כו]".

יב] מגביהו מן הקרקע טפח (9).

א. מאיזה חלק מהכוס: אם יש לכוסו בסיס או רגל וכדו'.

1. מתחתית הבית קיבול של הכוס, ולא מתחתית הרגל.
(א) שלחן שלמה (סעי' ו') – "ונ"ל דאם יש לו בסיס גדול שא"צ להיות טפח מן סוף הבסיס לשלחן רק מן סוף הכוס שהמשקה בתוכו".
(ב) הגריש"א זצ"ל (הל' יום ביום ברכות ח"ב פרק ג' הע' ס"ח, עמ' פ"ד) – "ואף נהג כך למעשה".
(ג) פסקי תשובות (אות י') – "ואם יש לכוס בסיס או רגל וכדו' די שנמדוד שיעור הטפח מתחתית הבית קיבול של הכוס ולא מתחתית הרגל".
2. הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ט"ז) – "ונראה שיאחז בתחתית הכוס, ולכאורה עושים כן כדי שיהא גבוה טפח".

ב. האם עובי כפו של המברך האוחז את הכוס מצטרף לשיעור טפח.

1. מצטרף.
(א) תהלה לדוד (ס"ק ג'), שערי הברכה (פרק ו' הע' קנ"ח) – "עובי הכף או האצבעות מצטרפין לטפח".
2. מראי מקומות.
(א) הגר"ח"ק זצ"ל (מילי מעלייתא אות כ"ב) – "שאלה: הא דאיתא בשו"ע (או"ח קפ"ג ד') דכשיברך ברהמ"ז על הכוס צריך להגביה הכוס מעל השלחן טפח, האם עובי כפו של המברך האוחז את הכוס מצטרף לשיעור טפח. תשובה: יתכן".
ג. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק מ"ז הע' קמ"ו).
1. תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' א' אות ז') – "בכתבי האר"י ז"ל במקומות הנ"ל איתא שמחזיקו כנגד החזה".
2. הגר"ח"ק זצ"ל (עלי שיי"ח עמ' קי"ב אות י"ז) – "שאלה: האם מותר לסמוך זרועו על השולחן כשאחוז כוס של ברכה. תשובה: טוב שלא יעשה".
3. שערי הברכה (פרק ו' הע' קנ"ה) – "וראיתי לחכ"א שאוחז ידו באוויר ואף אינו משעין את ידו על השולחן. ויל"ע אם צריך לעשות כן מדינא, כיון שזה נכלל במה שאין לסייע לידו הימנית ע"י ידו השמאלית, וה"נ ההישענות על השולחן נכללת בזה, או שרק מצד החומרא יש לעשות כן. ומנהג העולם נראה שאין מקפידים בכך".

יג] נותן עיניו בו (10).

א. הטעם.

1. ברכות (ריש דף נא:), מחבר (סעי' ד'), ע"י רמ"א (סי' רע"א סוף סעי' י') – "ונותן עיניו בו. כי היכי דלא ניסח דעתיה מיניה".

א) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ס"ח טור ד') – "שאלה: כ' השו"ע (סי' קפ"ג) כוס של ברכה נותן בו עיניו שלא יסיח דעתו מן הברכה (מ"ב) (וכ' הרמ"א ע"כ אין לוקחין כוס שפיו צר ועי"ש במ"ב) וצ"ב למה חששו חז"ל בכוס של ברכה שייסיח דעתו מן הברכה טפי מכל ברכות המצוות כגון בנטילת לולב קביעת מזוזה וכדו', וא"ת דכשאוהו בידו בודאי לא יסיח דעתו, א"כ מעתה גם בכוס של ברכה מיירי שאוהו הכוס בידו ואפ"ה הצריכו חז"ל שיסתכל בתוכו וצ"ע. תשובה: ברהמ"ז אורך הרבה זמן".

ב. לעצום את עיניו.

1. רק אם אין לו כוס.

א) אריז"ל (שער המצות פר' עקב) – "ותתן עיניך בכוס בכל ברכת המזון ואם אין שם כוס יסגור עיניו".

ב) מור וקציעה (ריש סי' ק"צ) – "בטור. ונותן עיניו בו. משמע שאם בא לעצום עיניו, אין נכון לעשות כן בבה"מ, אף שהגון הדבר בתפלה כמ"ש לעיל בהל' תפלה בס"ד [סי' צה], וכן ראוי לעשותו בשאר ברכות מפני הכוונה, אבל כאן הקפידו דווקא על ההבטה בו, וכ"ה בספר הזוהר תרומה [קנז, ב] (ועמ"ש בס"ד לעיל בס' כ"ח אצל נ"כ). אף שאפשר לומר דלא אתי למימר אלא שלא יתן עיניו בדבר אחר, מ"מ ראשון נראה עיקר. ואפילו תימא כלישנא בתרא, מיהת שמעת מנה דלא צריך המברך לסגור העינים".

ג) שלחן הטהור (סעי' י"ב) – "אם אין לו כוס ישים ימינו על שמאלו ויסגור עיניו, אם לא כשמברך מתוך סידור ויאמר וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'".

ד) כה"ח (ס"ק ל') – "משנתנו לו כוס לברך וכו'. ואם אין שם כוס יסגור עיניו ויברך בהמ"ז בכוונה וישים ידו השמאלית על לבו כנגד החזה ויד ימינו על שמאלו ויברך בהמ"ז בכוונה גמורה לטעם הנז' כי סט"א עומד שם לקטרג עליו אם לא יברך בהמ"ז בכוונה. שעה"מ פ' עקב. ויש להניח אגודל ימין תוך פיסת יד ימין ואגודל שמאל תוך פיסת יד שמאל כמו שכתב לעיל סימן צ"ה אות י"ב יעו"ש".

ה) פסקי תשובות (אות י"א) – "ומש"כ בפוסקים בריש סי' קפ"ה (והו"ד במשנ"ב שם סק"א) שיש בשעת ברכת המזון להסתכל בתוך הסידור או לעצום עיניו הכוונה כשמברך ביחיד ללא כוס".

2. מראי מקומות.

א) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא סי' רע"א על מ"ב ס"ק מ"ט) – "לפעמים עדיפה עצימת עינים שלא יסתכל בנשים או בשערותיהן, וכש"כ בחתנות".

ג. יסתכל בסידור.

1. הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"ז) – "צ"ע דאדרכה [לברכה] יסתכל בסידור, ועוד דא"כ הו"ל למימר 'כדי שיכוון', ולשון 'שלא יסיח דעתו' לא משמע הכי, ובכה"ח בשם הזוה"ק כתב דיתן עיניו בו כדי שתחול הברכה וישגיחו בזה, ואף המברכים מתוך הסידור יסתכלו בו מפעם לפעם".

2. חוט שני (שבת ח"ד עמ' צ"ג ד"ה מ"מ) – "אמנם כל מה שהוא מענין הקידוש לית ביה משום היסח הדעת מן הקידוש, ולכן אם אינו זוכר היטב את נוסח הקידוש בע"פ או שחושש שייסיח דעתו מותר לו לומר את נוסח הקידוש בשעת הקידוש מתוך הסידור אף שלא נותן עיניו אז בכוס או ביין, מ"מ לכתחילה יש לעשות כמבואר בגמ' ליתן עיניו בכוס".

3. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' מ"ח טור ב') – "בהמבו' בקפ"ג שנותן עיניו בכוס ש"ב - מתי נותן עיניו בו וכמה זמן (האם כל משך זמן הברכה). והשיבני: בזמן הברכה".

הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' מ"ח טור ב') – "שאלתי את רבינו על דין נותן עיניו בכוס ש"ב אימתי הוא והשיבני 'בזמן הברכה' - האם הכוונה בכל משך זמן הברכה (ולפ"ז לא יוכל לברך מתוך סידור). והשיבני: יכול לראות שניהן".

4. פסקי תשובות (הע' מ"ג) – "במור וקציעה סי' זה 'משמע שאם בא לעצום עיניו אין נכון לעשות כן בברהמ"ז, אף שהגון הדבר בתפילה, וכן ראוי לעשותו בשאר ברכות מפני הכוונה, אבל בברהמ"ז הקפידו דווקא על ההבטה בו, וכ"ה בזוהר תרומה' וכו', וכ"כ בכה"ח סק"ל בשם שער המצוות 'ואם אין שם כוס יסגור עיניו' וכו'. והנה עפ"י המבואר בטור ושו"ע עפ"י הגמ' גם כל המסובים צריכים ליתן עיניהם בכוס, ומנהג העולם דלא כן, דכיון שנתמעטו המוחות והלבבות וע"י ההסתכלות בכוס יכולים להגיע להיסח הדעת ולבלבול המחשבה בדברים אחרים, לכן עדיפה לעצום עינים או להסתכל בסידור, וגם המברך עצמו אם יוכל לכיון יותר כשמסתכל בסידור, יעדיף זאת, אם כי נכון שעכ"פ מידי פעם יתנו עיניהם בכוס כדינא דגמ', והזוה"ק הנ"ל".

ד. מראי מקומות – שעה"צ (סי' רע"ו ס"ק כ"ח).

1. הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ה) – "שאלה: במג"א סי' ק"ז סק"ב כתוב לגבי שתית היין אחר הברכה שמצוה לגמוע גמיעות גסות משום חיבוב מצוה, ובמחה"ש [שם ובסי' קפ"ג סק"ז] הביא שהמהרש"א בסוכה כתב שאדרכה יש חיבוב מצוה בגמיעות קטנות שבכך נהנה גרונו יותר, כיצד לנהוג. תשובה: כרש"י. [א"ה כוונתו לרש"י סוכה מ"ט לגימות גסות]".

יד] משגרו לאשתו שתשתה ממנו.

א. לקט יושר (או"ח עמ' פ"ו ענין ד') – "וכוס של קידוש בלילי פסח יראה דמקבלו בשתי ידיו ומשגרו לאנשי ביתו לא נהג' ביה, דכיון דאין מושיטין לו לברך כמו בכוס ברהמ"ז לא שייך בו לקבלו בשתי ידיו, וה"ה כל כוס של קדוש והבדלה כה"ג. וגם משגרו לאנשי ביתו לא שייכי בלילי פסח, כיון דיש ד' כוסות לכל אנשים ונשים כ"ש לאשתו. ותו יראה דלא שייכי משגרו לאנשי ביתו בשום כוס, רק בכוס של בהמ"ז, מדיהיב טעמא בגמרא כי היכי דתתברך ביה. והא לא שייכי כולי האי רק בכוס בהמ"ז שמברך עליו בעל הבית".

ב. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"א סי' ק"נ אות ז').
 1. אשתו נדה, והמעשה של אברהם אבינו ושרה אמנו - ע"י יו"ד סי' קצ"ה סעי' י"ג, לשיטות ומראי מקומות.

טו] איטר יד - סעיף ה'.

א. ימין ידיה: בני אשכנז.

1. לבוש (סעי' ה') – "ואם הוא איטר נוטלו בימינו שהוא שמאל של כל אדם".
2. מג"א (ס"ק ט') – "ומ"מ נ"ל לנהוג כן כמ"ש רמ"א גבי לולב".
3. שלחן שלמה (סעי' ז') – "איטר אוחו הכוס בימינו שהוא שמאל כל אדם".
4. גר"ז (סעי' ז') – "ואם המברך איטר אוחו הכוס בימין שלו שהוא שמאל כל אדם היא חשובה אצלו".
5. ערה"ש (סעי' ה') – "ואם המברך הוא איטר יד אוחו בימינו שהוא שמאל כל אדם".
6. ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' כ"ט) – "ואיטר יד נותנה בימין שלו, שהיא שמאל כל אדם".
7. וואת הברכה (מעין הברכה פרק י"ט אות ל"ו).
8. כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' מ').
9. דיני איטר (פרק ט"ז סעי' ד').

ב. ימין שכל אדם: בני ספרד.

1. בן איש חי (שנה א' פר' שלח אות י"ט) – "איטר יד כתבו הפוסקים יטלנו בימינו שהוא שמאל כל אדם, ונ"ל בס"ד דע"פ הסוד גם איטר יד יטלנו בימין דאין תלוי ביד כהה ועיין שלמי ציבור דף מ' הלכה י"ד בשם מהר"י צמח ז"ל גבי תפילין יע"ש".
2. כה"ח (ס"ק כ"ט, סי' ר"ו ס"ק ל').
3. ע"י אור לציון (ח"ב פרק כ' אות י', הע' י') – "שאלה. איטר יד באיזו יד צריך לאחוז הכוס בשעה שמקדש או שמבדיל. תשובה. יש אומרים שצריך שיאחז ביד ימין, ויש אומרים שצריך שיאחז ביד שמאל, וטוב יותר שיאחז את הכוס ביד ימין. [בשו"ע בסימן ר"ו סעיף ד' כתב, כל דבר שמברך עליו לאכלו או להריח בו, צריך לאחוז בימינו כשהוא מברך. ובפרמ"ג שם בא"א ס"ק ו' הסתפק כיצד ינהג איטר יד, ע"ש, וכתב במ"ב שם ס"ק י"ח שאיטר יד יאחז בימינו שהוא שמאל כל אדם כשהוא מברך על דבר מאכל או על איזה מצוה. אולם בכה"ח שם אות ל' כתב שלדברי המקובלים משמע שצריך לאחוז בימין כל אדם. ונראה שמחלוקתם זוהי מחלוקת מרן בשו"ע סימן תרנ"א סעיף ג' והרמ"א שם, שלדעת מרן יאחז את הלולב בימין כל אדם, ולדעת הרמ"א יאחז בשמאל כל אדם. ונראה שלמעשה דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, ומ"מ נכון יותר לעשות כדעת מרן, שיאחז את הכוס בימין כל אדם. והנה יש להקשות על מרן, שבהלכות לולב כתב שאיטר יאחז בימין כל אדם, ואילו בסימן קפ"ג סעיף ה' כתב לענין כוס של ברכת המזון, יש מי שאומר שאם המברך איטר אוחו הכוס בימינו, שהוא שמאל כל אדם. ע"כ. וכיון שלא הביא שיש מי שחולק בזה, נראה שכן פסק, ואף בבית יוסף לא הביא את הדעות המובאות בסימן תרנ"א. וכן הקשה במג"א שם, וראה מש"כ בברכ"י ובכה"ח שם. ונראה שדעת מרן לחלק בין ברכות המצוות לברכות הנהנין, שבברכות המצוות העיקר תלוי בחשיבות, ולכן יאחז בימין כל אדם, שהיא החשובה. וכן מפורש בב"י בסימן תרנ"א בשם בעל העיטור, שממנו המקור לדין זה, דמשום חשיבותא איטר הוא ככל אדם, ע"ש, אבל בברכות הנהנין שהעיקר הוא הנאתו, שהרי מה שמברך כעת אינו מחמת מצוה, אלא משום שרוצה ליהנות, יאחז את הכוס ביד שנוחה לו יותר, והיא ימין ידיה שהוא שמאל כל אדם]."
4. ע"י ילקוט יוסף (סעי' ד') – "ואיטר יד, אם יכול לאחוז את הכוס [בעת שמברך ברכת המזון] ביד ימין של כל אדם, נכון שיתפוס את הכוס ביד ימין, ככל אדם. ואם חושש שעל ידי כך ישפך מהיין ויתבלבל בברכת המזון, יאחז הכוס ביד שמאל".

ג. מראי מקומות – ברכי יוסף (ס"ק ד'), שבט הלוי (ח"ח סי' קנ"א), באר משה (ח"ב סי' ג' ס"ק י"ז), שערי הברכה (פרק ו' הע' קנ"ד).

1. מחבר (סעי' ה') – "יש מי שאומר שאם המברך אטר, אוחו הכוס בימינו שהוא שמאל כל אדם".
2. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' קכ"ט אות ק"כ) – "מבדיל ... ואף שמו"ר איטר גמור מ"מ נוהג כמבואר בשו"ע כוס בימין".
3. פסקי תשובות (אות י"ג, סי' רצ"ו אות ט"ו) – "ולענין איטר יד: נחלקו הדיעות אם ינהג לפי ימין ושמאל ידיה, או דעלמא, וכדלעיל סימן רע"א אות כ"א לענין קידוש. אמנם ההבטה בצפרניים לדברי הכל יעשה בימין דעלמא שהוא יד שמאלו".

"אמר רבי יוחנן: **כל המברך על כוס מלא, נותנין לו נחלה בלי מצרים**, שנאמר ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה.

רבי יוסי בר חנינא אומר: **זוכה ונוחל שני עולמים, העולם הזה והעולם הבא**

ברכות (דף נא.)

טז] אין להסיח - סעיף ו'.

ברכות (דף נא:) – "אמר רב אסי: אין מסיחין על כוס של ברכה".

א. לענין להפסיק בדיבור אחר מים אחרונים: שצריך תיכף לנטילה ברכה.

1. ע"י סי' קע"ט סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ב. עד איזה זמן: אין להסיח.

1. עד אחר שתייתו, שהוא לאחר גמר בהמ"ז – מ"ב (ס"ק כ"א), "משנתנו לו כוס. ועד אחר שתייתו שהוא לאחר גמר בהמ"ז".

(א) עי' סי' קפ"ט סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. חקירה: האם המסובין אסור לדבר מצד שצריך לשמוע ולצאת י"ח, או מדין ש"אין מסיחין על כוס של ברכה".

1. נ"מ: האם המסובים רשאים להסיח עד שיתחיל המברך - עי' לקמן.

(א) מעדני אשר (ברכות סי' מ"ו אות א') – "ונראה דבזה פליגי, דרש"י והרא"ש ס"ל דדינא ד'אין מסיחין על כוס של ברכה' נאמר רק על המברך ולכן רק הוא אסור לדבר משעה שאוחז הכוס משא"כ המסובין שאסורים לדבר רק בשעת בהמ"ז ולא קודם לכן אף אם נטל הכוס ע"מ לברך, אמנם רבני צרפת ס"ל דדינא ד'אין מסיחין על כוס של ברכה' נאמר גם על השומעין, ולכן גם הם אסורים מלדבר משעה שנטל הכוס בידו".

2. נ"מ: אם מותר לשאר המסובין לדבר קודם שתיית הכוס.

(א) מעדני אשר (ברכות סי' מ"ו אות א' ד"ה והנה) – "והנה המשנ"ב (קפ"ג סק"א, ושעה"צ שם) כתב דאסור למברך לדבר משנתנו לו הכוס עד אחר שתייתו שהוא לאחר גמר בהמ"ז, דכל זה נכלל בדינא ד'אין מסיחין על כוס של ברכה'. ונראה דגם לדין זה יש נ"מ במחלוקת הנ"ל, דלד' השו"ע אין זה נוגע לשאר המסובין ומותר להם לדבר קודם שתיית הכוס, אבל לפמש"כ המשנ"ב דנכון לחוש לד' הסוברים שהאיסור לשוח קאי גם על שאר המסובין ה"ה דנכון שלא לדבר אחר בהמ"ז קודם שתיית הכוס".

ד. המסובין: האם רשאים להסיח עד שיתחיל המברך - עי' לקמן.

1. מיקל.

(א) רא"ש (ברכות פרק ז' סי' ל"ה) – "ונראה דהוא הדין המסובין אין להם להסיח משהתחיל לברך".

(ב) מאירי (ברכות ריש דף נא:): – "ומשהתחיל בברכה אסור למסובין לדבר".

(ג) טור (סעי' ו') – "וכן נמי המסובין אין להם להשיח משהתחיל המברך".

(ד) מנורת המאור (פרק ו' המצוות עמ' תמ"ב) – "וגם המסובין אין להם להשיח משהתחיל המברך".

(ה) מחבר (סעי' ו') – "והמסובין אין להם להשיח משהתחיל המברך".

(ו) לבוש (סעי' ו') – "וגם המסובין אין להם להשיח משהתחיל המברך".

(ז) ב"ח (ס"ק ז') – "אמר רב אשי אין משיחין וכו'. פירוש המברך מוזהר שלא ישיח מיד משנתנו לו כוס לברך אבל המסובין אין מוזהרין אלא שלא ישיחו משהתחיל לברך אבל מקמי הכי לא הוזהרו ודלא כיש מחמירין והכי נקטינן".

(ח) ט"ז (ס"ק ה') – "משהתחיל המברך. בזה קיל להשומעין מן המברך שהמברך משעת נתינת הכוס לו והשומעין אין צריך רק משהתחיל המברך".

(ט) מטה משה (סי' ש"ט) – "וכן נמי המסובים אין להם להשיח משהתחיל המברך".

2. מחמיר.

(א) רבני צרפת (ר' יונה ברכות דף לח. ד"ה אין) – "אין משיחין על כוס של ברכה. פירש"י ז"ל שאחר שנתנו בידו כוס של ברכה לברך אין לשוח אלא צריך שיברך מיד ורבני צרפת ז"ל היו אומרים שאם עומדים שם אחרים ויוצאין עמו אף על פי שאין הכוס בידם גם הם אין להם לשוח ולדברי הכל לאחר שהתחיל המברך אין לאחרים לשוח באמצע הברכה אלא צריך שיתכוונו לצאת וישמעו מפי המברך".

(ב) ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ז, קמ"ח-ד') – "אין משיחין על כוס של ברכה פשוט ופר"ש שי שלא יסיח המברך כיון שנתנו לו הכוס לברך פי' וה"ה המסובין. ואצ"ל כשיברך שצריכין הם לכיון לצאת וצריכין הם להבין ולשמוע".

(ג) מג"א (ס"ק י') – "ומ"מ נ"ל להחמיר מאחר שתר"י ורי"ו מחמירין".

(ד) א"ר (ס"ק י"ב) – "משהתחיל המברך וכו'. פירוש דקילו מהמברך [ב]זה [ד]רשאים להשיח עד שיתחיל המברך. (ומ"מ) [ומג"א סק"י] כתב להחמיר מאחר שרבינו יונה [ברכות לח ע"א ד"ה אין] ורבינו ירוחם [נתיב טז ח"ז קמח ע"ד] מחמירין".

(ה) שלחן שלמה (סעי' ח') – "משנתנו לו לברך לא יסיח המברך וגם המסובין".

(ו) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י') – "לא ישיח. וגם במסובין יש להחמיר, מגן אברהם, דהר"י ורי"ו מחמירין".

(ז) עי' גר"ז (סעי' י') – "וטוב לחוש לדבריהם לכתחלה".

(ח) עי' ערה"ש (סעי' ז') – "והמסובין נכון ג"כ שלא ידברו אז אך מדינא אין עליהם איסור לדבר רק משהתחיל המברך לברך".

(ט) עי' מ"ב (ס"ק כ"ב) – "ונכון לחוש".

(י) כה"ת (ס"ק ל"ב) – "וכתב מ"א שם דכן יש להחמיר א"ר אות י"ב בי"מ אות י"ג וכתב וכן עיקר".

(יא) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו הע' כ"א) - לשונו מובא לקמן.

3. מראי מקומות.

(א) מעדני אשר (ברכות סי' מ"ו אות א') – "וד"ז נוגע גם לקידושא רבא בשבת בבוקר דלד' המחמירים אין לדבר משעה שנטל המקדש את הכוס גם אם יארך זמן עד שיגיע לברכת בפה"ג".

ה. אם מותר לשאר המסובין לדבר קודם שתיית הכוס.

1. יש להחמיר.

(א) כה"ת (סי' קפ"ט ס"ק י"ד) – "טור ... לבוש ... וכתב המש"ז אות א' דדוקא הרחמן לא הוי הפסק אבל דברי חול הוי הפסק בין בהמ"ז לפה"ג יעו"ש. וע"כ כשמברכין על הכוס ואחד מבני חבורה גמר בהמ"ז קודם שגמר ברכתו המברך על הכוס צריך ליהדר שלא ידבר שום דבור עד שיברך המברך על הכוס וישתה".

(ב) באר משה (נטעי גבריאל נישואין פרק צ"ה הע' י').

ג) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות כ"א, הע' כ"א) – "כשמזמנים על הכוס, אף השומעים אין להם לשוחח עד שיברך המזמן את ברכת הגפן שעל כוס ברכת המזון. [בשו"ע בסימן קפ"ג סעיף ו' כתב, משנתנו לו כוס לברך לא ישיח המברך, והמסובין אין להם להשיח משהתחיל המברך. והוא מדין אין מסיחין על כוס של ברכה כדאיתא בברכות נ"א ע"ב. וראה במג"א שם ס"ק י' שכתב שאף למסובין יש להם להחמיר שלא להשיח משנתנו הכוס ביד המברך. ועד גמר השתיה יש דין אין מסיחין על כוס של ברכה, וראה בבאורים שבהלכה הקודמת שנתבאר שכשמזמנין יש לברך על הכוס, ולכן יש לשתוק עד סיום ברכת הגפן והשתיה, כיון שגם השתיה שייכת למצות הכוס]."

ד) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק כ"ב) – "ויש מן הפוסקים דס"ל להחמיר בזה, ונכון לחוש לדבריהם ע"כ. הג"ה - ולפי"ז ה"ה בשבע ברכות יש לשהות מלדבר עד שישתה המברך, ואין בכלל זה זמירת 'אשר ברא ששון ושמחה' באמצע הברכה, דהוא מענין הברכה, מיהו בלא"ה אין לזמר אז, שגורם הפסק באמצע הברכה, ואינו נכון".

ה) שובע שמחות (פרק ד' סעי' מ"ד, הע' קמ"ו) – "המברך ברכה"ז וכל אלו שכובדו באחת מן הברכות יזהרו שלא להפסיק בדיבור עד אחר שתיית הכוסות. וטוב שגם כל המסובין יזהרו בזה. [לחוש לראשונים בתר"י ס"פ שלשה שאכלו, ששמע מהם שדין אין משיחין קאי גם על המסובין, והו"ד במג"א ס' קפג ס"ק י' ומ"ב ס"ק כב, וא"כ גם לאחר ברכה"ז אין להם להשיח עד שתיית הכוס, דכל זה הוא בכלל אין משיחין, וכמו שכתב השעה"צ הנ"ל]."

ו) נטעי גבריאל (נישואין פרק צ"ה סעי' ו') – "וכן המסובין לכתחלה ינהגו כן, שלא להפסיק בשיחה עד שהמברך יגמור שתייתו מכוס ברכת המזון".

ז) וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק י"ט אות ל"ז).

ח) מעדני אשר (ברכות ס' מ"ו אות א' ד"ה והנה) - לשונו מובא לעיל.

2. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק מ"ח הע' ו'), קונ' שבע ברכות (קפלן, ס' ט' אות ג').

א) הגר"ח ק"זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות י"ד) – "מנהג העולם לנגן כשמברך חתן על הכוס וכאן המנהג גם לשיר עם מילים, האם זה נחשב להפסק וצריך למחות. תשובה: פחמע"ד". (פוק חזי מאי עמא דבר)

1. מראי מקומות.

1. שעה"צ (ס' קע"ד ס"ק נ"ג) – "טוב שהמברך על הכוס ימתין מלברך עד שיגמרו הכל יראו את ה' וגו' שנוהגין לומר".

2. בה"ל (ס' צ"ב סעי' ב' ד"ה קורא) – "קורא כדרכו. פשוט דה"ה אם התחיל לשמוע קריאת התורה וקודם לזה לא היה צריך לנקביו ובאמצע נתעורר לו תאוה קצת באופן שאין בו משום בל תשקצו מותר לו לשמוע כל קה"ת ולענות ברוך ד' הלע"ו [עד מפטיר שנקרא ענין אחר וכדלעיל בסימן נ"ה במ"ב] כיון שהתחיל בהיתר וכן ה"ה באמצע הלל ומגילה וברכת המזון וכל כי האי גוונא מותר לו לגמור את הענין כדרכו כיון שאינו מתאוה כל כך שיהא בו משום בל תשקצו".

יז] המסובין יאמר בעצמן בלחש - סעיף ז'.

א. הלכה.

1. אחד מברך לכולם, והם שומעים.

א) ב"ח (ס"ק ז') – "ה"ר פרץ כתב שיש לכל אחד לברך ברכת המזון אף כשיזמנו לפי שאין יכולים לכיין כל תיבה ותיבה מפי המברך וכו' וכתב בשלחן ערוך (ס"ז) שכן נכון הדבר אבל לפע"ד נראה עיקר דצריך כל אחד ליזהר ולשמוע ולהבין ולא יברך בלחש ודלא כמו שפסק בשלחן ערוך אלא כמו שעשה מהר"ם".

ב) פנים מאירות (ח"א ס' נ"ז) – "דבהדיא מוכח מתלמוד ערוך שעיקר ברכת הזימון לשמוע להמברך בכוונה וראיה לזה דאמרינן "...

2. ולכל הפחות צריכים לשתוק ולשמוע עד סיום ברכת הזון.

א) מג"א (ס"ק י"ב) – "ובתשב"ץ כתוב דצריכים לשמוע עד הזון את הכל שהוא ברכת הזימון ועסי' ר' וכו"נ עיקר".

ב) גר"ז (סעי' י') – "ויש חולקין על זה ואומרים שאין מזמנים אלא א"כ אחד מברך לכולם והם שומעים ולכל הפחות צריכים לשתוק ולשמוע עד סיום ברכת הזון וכן עיקר".

3. לא נהגו.

א) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י"ג, עי' ס' קצ"ג ס"ק ד') – "והמ"א כ' דצריכין לשמוע עד הזון וכ"כ הרדב"ז ח"א ס' רע"ו אבל אין נוהגין כן, ומכ"ש כשאין מבינים בלשון הקודש דיברכו לעצמן, א"ר".

ב) ערה"ש (סעי' ז') – "ויש נוהגים שעד הזון את הכל יוצאים בברכת המברך שזהו עיקר ברכת הזימון וכן עיקר [מג"א סקי"ב] ומ"מ לא נהגנו כן".

ג) מ"ב (ס"ק כ"ח) - לשונו מובא לקמן.

ד) קצות השלחן (ס' מ"ה ס"ק ל"ד) – "ולא העתקתי מש"כ שם דהעיקר הוא כהאומרים שצריך לשתוק ולשמוע מהמברך עד סיום ברכת הזון, לפי שאין נוהגין כן, אך מש"כ לומר בלחש מלה במלה עם המברך זהו לעכובא".

4. טוב וישיר: דעד הזון את הכל צריכין לשתוק ולשמוע ולכוין לצאת מן המברך.

א) ח"א (כלל מ"ח סעי' א') – "והטוב והישר, כשידוע במסובין שיכוונו לדברי המברך, שיודיע להם שיכוונו לצאת, וגם הוא יכוין להוציאם, ואז יאמר המברך לבד עד הזון את הכל, והם ישמעו ויכוונו לדבריו ויענו אמן. וכשסיים, יאמרו כולם מן נודה לך (סימן קצ"ה)".

ב) מ"ב (ס"ק כ"ח) – "ועייין במ"א שהוא מצדד להורות כהתשב"ץ שס"ל דעד הזון את הכל צריכין לשתוק ולשמוע ולכוין לצאת מן המברך [ומשמ ואילך יברכו בעצמן בלחש עם המברך] דעד שם היא ברכת הזימון אבל אין אנו נוהגין כן ומ"מ הטוב והישר

כשיודע במסובין שיכוונו לדבריו לעשות כהתשב"ץ רק שיודיע להם מתחלה שיכוונו לצאת וגם הוא יכוון להוציאם ודוקא כשהשומעים כלם מבינים לשון הקדש דאל"ה בודאי טוב יותר שיברכו בעצמן כל הבהמ"ז ולא לצאת מן המברך [א"ר]".

5. לדינו: מה מעכב.

(א) לומר עמו בלחש ברכה ראשונה [לבני אשכנז] – ח"א (כלל מ"ה סעי' א', לשונו מובא לקמן), מ"ב (ס"ק כ"ח, לשונו מובא לקמן).

(ב) הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן הגריש"א זצ"ל ברכות דף מה, עמ' תק"ט) – "דאפי' למנהגנו שמברך כל אחד בפ"ע ולא לצאת יד"ח בשמיעה מהמברך (כדאיתא בשו"ע קפ"ג, ז'), מ"מ הרי מבואר בפוסקים (שו"ע שם ומ"ב כ"ח) שהשומעים צריכים לברך 'עם המברך בלחש' כדי לשמוע מהמזמן ברכה ראשונה של ברהמ"ז. [ולשון המ"ב קצ"ג, י"ז 'צריכין לשמוע' היטב' גם לדברי המברך], אין זו רק שמיעה בעלמא, אלא שומע כעונה. ועליהם לכוון לצאת ידי חובה שומע כעונה בברכת המברך, בנוסף על מה שמברכים בעצמם. שאלה: היכן מצינו כדבר הזה שבשעה שמברך בעצמו יכול גם להיות שומע כעונה באותה ברכה עצמה. תשובה: כאן...".

(ג) אם המזמן אומר ברכת הזן בלחש - עי' לקמן.

6. מראי מקומות.

(א) פמ"ג (מש"ז ס"ק ו') – "ויראה לשמוע עד ברכת הזן ויתכוונו שלא לצאת בו ויתחילו אח"כ מתחלת המזון בלחש".

ב. האם צריך לומר ממש מלה במלה עם המזמן: כשהמסובין יאמר בלחש עם המברך.

1. מחמיר.

(א) שלחן שלמה (סעי' י') – "כ"א מהמסובין יאמר עם המברך מלה במלה בלחש ומקדים לסיים קצת קודם המברך כדי שיענה אמן על כל הברכות".

(ב) גר"ז (סעי' י', סי' קצ"ב סעי' ב') – "ושערוריה זו מצויה בין ההמון שבשעה שהמברך בזימון מברך אין שומעין לו ומדברים דברים אחרים ועוברים על עשה של תורה בשאט נפש וטוב מאד היה שלא לברך כלל בזימון שאז היה כל אחד מברך לעצמו משא"כ עכשיו שטועים לומר שיוצאים בברכת המברך והם אינם שומעין מה הוא אומר וגם לכל אדם נכון שיאמר בלחש מלה במלה עם המברך כל ברכה וברכה ואפילו החתימות לפי שאין כל אדם יכול לכוין לשמוע כל תיבה ותיבה מפי המברך ואם באמצע יפנה לבבו ולא ישמע איזו תיבה המעכבת לא יצא ידי חובתו ובחתימות ימהר לסיים קודם שיסיים המברך כדי שיוכל לענות אמן אחריו כמו שנתבאר בס"י נ"א ונ"ט. ואף על פי שאין מזמנין אלא כשמצטרפין לברך כולם ברכת המזון בבת אחת דהיינו שאחד מברך לכולם ולא כשכל אחד מברך לעצמו שאין כאן זימון כלל כמ"ש בס"י קצ"ג מכל מקום כיון שכל ברכת המזון עד החתימה אומרים כולם יחד מלה במלה עם המברך ברכת המזון ה"ז כאמירה אחת וגם החתימות הם חוזרים ושומעים מפי המברך ועונים אמן אחריו כמו כשאחד מברך לכולם ממש ואף על פי שברכת הזימון צריכים לשמוע מפי המברך דוקא כמו שיתבאר שם מכל מקום בברכת המזון מחמת חסרון כוונה יש לנהוג כן".

(ג) ח"א (כלל מ"ח סעי' א') – "ולכן מוטב שכל א' וא' יברך עם המברך בלחש מלה במלה, ויקדים מעט לסיים כל הברכה כדי שיענה אמן (סימן קפ"ג). ולכן צריך המברך לברך בקול רם כדי שישמעו המסובין. אבל מה שהעולם נוהגין שכל א' וא' מברך לעצמו, זה לא נקרא כלל ברכת הזימון. ולכן על כל פנים יזהרו לברך עמו בלחש מלה במלה עד הזן את הכל, דעד שם היא ברכת הזימון (סי' ר')".

(ד) קיצור שו"ע (סי' מ"ה סעי' ז') – "המברך יברך בקול, והמסובין יאמרו עמו מלה במלה בלחש, ובסוף כל ברכה יקדימו לסיים להמברך, כדי שיענו אמן על ברכתו".

(ה) מ"ב (ס"ק כ"ח, סי' קצ"ג ס"ק י"ז) – "ולפ"ז מה שנוהגין הרבה אנשים שאחר שאמרו ברוך שאכלנו וכו' כל אחד ואחד מברך בקול רם בפ"ע שלא כדין הם עושין אלא המברך צריך לברך ברכה ראשונה עכ"פ בקול רם כדי שישמעו המסובין והם יאמרו בלחש עמו מלה במלה ורק בסיום הברכה יקדימו לסיים כדי שיענו אמן כמו שכתב רמ"א".

(ו) קצות השלחן (סי' מ"ה סעי' י"ד, ס"ק ל"ד) – "מש"כ לומר בלחש מלה במלה עם המברך זהו לעכובא...".

(ז) מעדני אשר (ברכות סי' מ"ז אות ב') – "והנה כיום לא נהגו לומר כל בהמ"ז עם המברך, וכנראה אחסור דרי ואם ידקדקו לומר את כל בהמ"ז מלה במלה עם המברך יפסידו את הכוונה בברכה, ולכן עושים רק מה שמעכב את הזימון ממש כפי שעושה המפסיק סעודתו כדי לענות לזימון, דהיינו למחבר (סי' ר' ס"ב) עד 'ברוך שאכלנו משלו' ולרמ"א עד 'הזן את הכל'. ולפי הרמ"א היות שעד 'הזן את הכל' הוא ברכת הזימון לעיכובא, צריך לשמוע ולצאת י"ח מהמזמן עד 'הזן את הכל' או במקום זה לומר עמו מלה במלה ממש. והדבר מפורש בח"א הנ"ל ובמשנ"ב (שם סקכ"ח) דעד 'הזן את הכל' צריך לומר עם המזמן מלה במלה ואל"ה להרבה פוסקים לא יצאו י"ח זימון, וכן הביא המשנ"ב בס"י קצ"ג סקי"ז בשם אחרונים. וכיום רבים מקפידים שהמזמן יאמר בקול עד 'הזן את הכל' אבל אינם מקפידים לומר עמו מלה במלה, ולפמש"ב לא יצאו י"ח זימון לד' הרמ"א".

(ח) כיצד מזמנין (פתיחה עמ' מ"א, פרק ט"ו סעי' ל"ב [ע"ש מש"כ בשם הגהות ר"ח צאנזער]) – "ובכפה"ח (סי' קפ"ג סקל"ח) ... והביא ג"כ משדי חמד בשם רבני אשכנז שגם הם התחילו לברך לעצמם תיכף אחר שגמר המזמן ברוך שאכלנו, ולא דקדקו לומר עמו מלה במלה עד הזן את הכל ע"כ, וכ' ע"ז דס"ל כדברי המחבר בס"י ר' דסגי להפסיק עד נברך עי"ש. וקשה דמפסיק סעודתו לענות נוהגין הכל שממתינין עד סוף ברכת הזן דלא כהמחבר וצע"ג, ועול צ"ע איך הכריעו נגד הרמ"א, עי"ש מש"כ ליישב ע"פ קבלה ... וקבע צריכים לשמוע לכה"פ כל ברכה ראשונה מלה במלה, ובפרט שמנהשוע"ר וח"א טקיצשו"ע נראה שברוב מקומות אשכנז נהגו כמש"כ במ"ב, קשה להקל נגדם. וכאשר לעיין בלשונות הפוסקים בגודל עונש המבטלין זימון, נראה כמה חמור וגדול מצוה זו לקיימה כהלכתה".

2. מיקל.

א) כה"ח (ס"ק ל"ח) – "וכן משמעות דבריו כאן בשלחן ערוך דאחר שענו ברוך שאכלנו משלו וכו' תיכף חוזרין לומר כל הארבע ברכות עם המברך. וכן כתב השד"ח חמד באסיפת דינים מערכת ז' אות ה' דמנהיגינו כל אחד מהמסובים מברך לעצמו ומתחיל לברך תכף שגמר המזמן לומר ברוך שאכלנו וכו', ולא ראיתי מדקדקים להמתין עד שיסיים המזמן לומר הזן את הכל, ונמצאתי גם כן באיזה פעמים עם רבנים אשכנזים יצ"ו באיזה מסיבה וראיתי שגם הם התחילו לברך לעצמם תיכף אחר שגמר המזמן ברוך שאכלנו ולא דקדקו לומר עמו מלה במלה עד הזן את הכל יעו"ש. ונראה לי הטעם דגם רבני אשכנזים נהגו בזה כדעת מרן ז"ל משום דמדברי האר"י ז"ל ומכוונות הברכה שכתבנו לעיל בסימן זק"ן משמע דכל הארבע ברכות הם קשר אחד ולא יש שום כוונה או הפרש בין ברכת הזן לשאר ברכות עם הזימון, וכבר כתבנו לעיל בסימן כ"ה אות ע"ה דדבר שנחלקו בו הפוסקים דעת המקובלים יכריע, ועל כן נהגו כדברי מרן ז"ל".

3. מראי מקומות.

א) שבט הלוי (ח"י סי' מ', מבית לוי גליון י"ב עמ' ס"ד) – "והא דלא נהגו רוב העולם עכשיו בזה אף דבסי' ר' הכריע הרמ"א דעיקר ברכת הזימון עד הזן את הכל, ועכשיו רוב העולם מתחילים כדעת אידך השיטות לברך מיד בקול רם, וראינו שגדולי עולם שתקו לזה, יראה בדרך למוד זכות, היות שלרוב העולם עניה בלחש והוא מאזין למברך גורם שאינו מצמצם עצמו להאזין לברך וגם ברכתו בלחש אינו בשלמות שע"ז מחסרים ומדלגים כאשר ראיתי הרבה פעמים, ע"כ מוטב שיצא לידי ברכת המזמן עצמו בקול רם משלא יברך ברכת המזמן כהלכה כדי לצאת לדעת המחמירים לענות עם המברך עצמו".

ב) פסקי תשובות (אות ט"ו) – "מציינו לימודי זכות על הנהגת רבים וטובים שמיד בגמר אמירת המזמן 'ברוך שאכלנו וכו' ובטובו חיינו מברכים כולם בקול רם ללא להיות צמוד לברכת הזן של המזמן, כי מציינו לשו"ע (סי' ר') דסבירא ליה שעד ובטובו חיינו ברכת הזימון, ואף כי הרמ"א (שם) חולק, מ"מ כיון שכהיום קשה מאד לצמצם המחשבה, ואם יצטרך לברך עם המברך בלחש יקשה מאד, כי יש הרגילים לברך לאט ויש להפך, לכן סמכו על שיטת השו"ע, דטוב כוונה כהוגן מלצאת ידי כל הדיעות ובלי כוונה הוגנת, וביותר כי נוסף לנו שיטת האר"י ז"ל והמקובלים שכל ד' הברכות קשר אחד להם וצריך כל אחד לברך אותם בעצמו כדי לתקן בחינת עצמו ושורשו כפי כוחו ורוב כוונתו. ואם מברכים בעשרה, אזי גם לפי המג"א ושאר הפוסקים קיל טפי שלא להצטרך לשמוע או לומר בלחש את ברכת הזן עם המזמן, שכיון שמזכירים שם שמים בזימון הרי הוא כברכה בפני עצמה אפילו ללא ברכת הזן".

ג) עי' לקמן.

ג. אם המזמן אומר ברכת הזן בלחש.

1. ציץ אליעזר (חט"ו סי' א' אות ו') – "מה ששואל אותי עוד בנוגע לדברי השו"ע באו"ח סי' קפ"ג סעי' ז' שפוסק לגבי זימון בברהמ"ז דנכון הדבר שכל אחד מהמסובין יאמר בלחש עם המברך כל ברכה וברכה וכו'. והמשנ"ב בס"ק כ"ח מוסיף על זה ומבאר, דעכ"פ יזהרו לומר עמו בלחש ברכה ראשונה דאלא"ה להרבה פוסקים לא מיקרי זימון כלל, ושמה שנוהגין הרבה אנשים אחר שאמרו ברוך שאכלנו וכו' כל אחד מברך בקול רם בפ"ע שלא כדין הם עושין, אלא המברך צריך לברך ברכה ראשונה עכ"פ בקול רם כדי שישמעו המסובין והם יאמרו בלחש עמו מלה במלה, ורק בסיום הברכה יקדימו לסיים כדי שיענו אמן וכו' ע"ש, ונפשו על כן בשאלתו על זה שכמעט וממש לא ראה נוהגים כך, אלא אחר שהמברך אומר ברוך שאכלנו משלו אומרים כולם את הברכה בקול רם, ולפי דברי המשנ"ב הרי לא יצאו בזימון כלל, והאם בכל זאת יש ללמד זכות, או שצריך להשמיט מלזמן כי בין כך הרי אין זה נקרא זימון, ע"כ. ואשיבנו, דאמנם שאלה גדולה שאל, אבל בכל זאת לאחר העיון נראה דלמעשה אין צורך להשמיט עבור כן מלזמן, וגם יש מקום ללמד זכות כי כן יוצאים אפ"ה ידי זימון, והוא, דהא ישנה פלוגתת פוסקים עד היכן ברכת זימון, אם עד שתכלה ברכת הזן, או עד אחר שאכלנו משלו, כמובא בב"י בטור, ולהלכה מחולקים בזה המחבר והרמ"א בסי' ר' סעי' ב', המחבר פוסק שהוא עד שיאמר ברוך שאכלנו משלו, והרמ"א פוסק שהוא עד שיאמר הזן את הכל ע"ש, וא"כ י"ל שתפסו בזה כדעת המחבר, וכבר מציינו בשד"ח חמד באסיפת דינים מע' ז' אות ה' שנגע מזה, וחוזק מה שכותב שמנהגם הוא בכזאת שכל אחד מהמסובין מברך לעצמו ומתחיל לברך תיכף שגמר המזמן לומר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו, ושלא ראה מדקדקים להמתין עד שיסיים המזמן לומר הזן את הכל, ושהוא זה מפני שנמשכים אחר פסק מרן דברכת זימון הוא נברך שאכלנו משלו ותו לא, עוד זאת מעיד השד"ח ובא, שבאיזה פעמים נמצא היה עם רבנים אשכנזים באיזה מסיבה וראה שגם הם התחילו לברך לעצמם תיכף אחר שגמר המזמן ברוך שאכלנו, ולא דקדקו לומר עמו מלה במלה עד הזן את הכל עיין שם, הרי לנו עדות נאמנה שכבר מימים ימימה נוהגים בכזאת גם אצלנו האשכנזים. והנה השד"ח שם כותב שלא עלה על דעתו לשאול על זה מאותם רבנים אשכנזים מדוע שנוהגים בכזאת כי הרי צריכים לעשות כמנהג שכתב הרמ"א, אבל הכף החיים בסי' קפ"ג ס"ק ל"ח כותב לתת טעם ע"ז דגם רבני האשכנזים נהגו בזה כדעת מרן ז"ל, והוא, שמפני דמשמע בכזאת גם מדברי האר"י ז"ל וכו' ודבר שנחלקו הפוסקים דעת המקובלים יכריע, וע"כ נהגו כדברי מרן ז"ל עיין שם. אוסיף על האמור מה שראיתי בספר שו"ת בנימין זאב (הקדמון) סי' שנ"ג שכתוב בנושא זה בזה"ל: ויש שכתבו שטוב להם שכל אחד ואחד מהמסובין יברך לעצמו אפילו כשמזמנין ומשגומר המברך ברוך הוא שאכלנו משלו ובטובו חיינו יתחיל כל אחד ואחד לברך לעצמו הזן את העולם כולו וכו' עכ"ל. הרי לנו שכבר מעידן עידינים היה כבר מנהג כזה (כי המחבר הספר חי בתקופת הב"י ז"ל) ולא עוד אלא שמשום מה סברו שאדרבא כך טוב יותר לנהוג בכזאת שמיד שאמר המברך ברוך שאכלנו משלו יתחיל כל אחד ואחד לברך לעצמו. יצא לנו איפוא לימוד זכות על המנהג, ושאין צורך להשמיט מלזמן עבור כך, כי יש לו שורש וענף, וכי נקרא זה שפיר זימון להרבה פוסקים".

2. הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א זצ"ל ברכות דף נ, עמ' תק"ס) – "אבא המתארח אצל בנו וכשמזמן אינו מברך בקול רם עד הזן את הכל, ומאידך אם לא יכבדוהו לזמן, יפגע כבודו. תשובה: אין יוצאים יד"ח זימון, ואעפ"כ אפשר לכבד אותו לזמן".

3. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות מ"ה) – "הנמצא במקום שהמזמן אינו מקפיד לברך ברכת הזן בקול (וכמ"ש המשנ"ב ס"ק כח), האם כדאי להתנות ולכוין שלא יצטרף עמהם באכילתו כדי שלא יבוא לידי חיוב זימון, כיון שכשיזמן עמהם לא יצא יד"ח. תשובה: אין לעשות כן".

הגרח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות מ"ו) – "ד' שאכלו וזימנו, והמזמן בירך ברכת הזן בלחש, כתב המשנ"ב (סי' קצג ס"ק יז) דלא יצאו מדינא, האם ג' שעוד לא ברכו יזמנו פעם נוספת או לא. תשובה: לא".
 הגרח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות מ"ז) – "עשרה שזימנו והמזמן אמר השם בלחש ולא היו עשרה ששמעו השם ורק שמעו הברוך שאכלנו, האם היחיד עונה ברוך שאכלנו עם שם. תשובה: עם שם".
 4. מראי מקומות – דבר יהושע (ח"ב סי' ל"א), תורת הזימון (פרק ז' סעי' ט"ו).

יהי טוב עין.

א. סוטה (דף לח:): – "ואמר ריב"ל: אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עין, שנאמר: טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל, אל תיקרי יבורך אלא יברך".
 1. הו"ד בראשונים – רוקח (סי' שכ"ט), פסקי ריא"ז (ברכות פרק ז' הל' ג' אות ט').
 2. הו"ד להלכה – ב"י (ס"ק ז'), רמ"א (סעי' ז'), סי' תע"ט ס"ק ב'), לבוש (סעי' י"ב), דברי חמודות (ברכות פרק ז' סי' ל"ה אות ק"ג), בגדי ישע (על סעי' ז'), שלחן שלמה (סעי' י'), גר"ז (סעי' ט"ו), ערה"ש (סעי' ז'), בן איש חי (שנה א' פר' שלח אות כ"ד), קצות השלחן (סי' מ"ו סעי' ח').

ב. טוב עין: פשוט.

1. פ' לשונא בצע וגומל חסד בממונו – רש"י (שם ד"ה לטוב), מג"א (ס"ק י"ג), א"ר (ס"ק י"ח), באה"ט (ס"ק י'), שלחן שלמה (סעי' י'), גר"ז (סעי' ט"ו), ערה"ש (סעי' ז'), לשונו מובא לקמן), בן איש חי (שנה א' פר' שלח אות כ"ד), מ"ב (ס"ק כ"ט), קצות השלחן (סי' מ"ו סעי' ח'), כה"ח (ס"ק מ"א), פסקי תשובות (סי' ר"א אות ג'), לשונו מובא לקמן).

ג. כשמברך בלי כוס.

1. מראי מקומות – פשוטו כמשמעו (סוטה דף לח: אות אלף רמ"ה).
 א) קצות השלחן (סי' מ"ו ס"ק כ"ג) – "וצ"ע אם זה דוקא כשמברכין בכוס כמ"ש אין נותנים 'כוס של ברכה' או אפילו כשמברכין בלי כוס, דבפסוק טוב עין הוא יברך אין משמעות לכוס כלל, והא דאסרו 'כוס של ברכה' הוא לאו בדוקא אלא לפי שכן הדין לברך בכוס, ועלה ע"ד...".
 ב) הגרח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ג) – "שאלה: איתא ברמ"א סי' קפ"ג ס"ז אין נותנים כוס של ברכה אלא לטוב עין, ע"כ. האם דבר זה נאמר דוקא לגבי ברכה על הכוס, או אף כשמברך בלא כוס. תשובה: הם לא היו מברכין בלי כוס".
 ג) מעדני אשר (ברכות סי' מ"ה אות ג') – "וכן הדין שאין נותנין כוס של ברכה אלא לטוב עין דמשמע מהגר"ז (תע"ט ס"ט) דה"ה בכל בהמ"ז".

ד. אם יש גדול שאינו טוב עין ויש טוב עין מי מוקדם.

1. טוב עין.
 א) ערה"ש (סעי' ז') – "וכתבו שאין נותנין כוס של ברכה אלא לטוב עין [פ"ז דסוטה] שונא בצע וגומל חסד בממונו [רש"י] שנאמר טוב עין הוא יבורך אל תקרי יבורך אלא יברך [גמ'] ואם אין איש כזה יברך הגדול שבהם".
 ב) עי' קצות השלחן (סי' מ"ו סוף ס"ק כ"ג) – "ונסתפקתי אם יש גדול שאינו טוב עין ויש טוב עין מי מוקדם לבהמ"ז ויש להוכיח קצת מלשון רמ"א ז"ל בסי' תע"ט שכ' וז"ל והגדול שבהן אומר הודו וכו' ונהגו שבעה"ב מברך בהמ"ז בליל פסח שנא' טוב עין הוא יברך והוא מקרי טוב עין שאמר כל דכפין ייתי ויכול וכו' משמע מזה דאפי' יש גדול הבעה"ב מברך מפני שהוא טוב עין".
 2. מראי מקומות.
 א) פסקי תשובות (סי' ר"א אות ג') – "ודע, דעפ"י דברי הרמ"א (לעיל סי' קפ"ג סעי' ז') עפ"י הגמרא אין נותנים כוס של ברכה אלא לטוב עין, ויש אומרים שאפשר יש להקדים טוב עין אפילו לגדול בתורה שאינו טוב עין, וטוב עין פירשו המשנ"ב (שם, סקכ"ט בשם רש"י) שונא בצע וגומל חסד בממונו".

ה. קשה: הא קי"ל אורח מברך.

1. נתיבות (דרשות מהר"י מליסא דרוש התעוררות לתשובה וצדקה אות ג') – "שאמרו בש"ס סוטה (ל"ט) [לח ב] אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עין, שנאמר טוב עין הוא יבורך (משלי כב, ט), ופי' רש"י טוב עין הוא בעל הבית הנותן, אל תקרי יבורך אלא יברך. שהוא תמוה: חזא, דמה ה' קשה לו על הפשוט כדכתיב יבורך. ועוד, דהא קי"ל אורח מברך (ברכות מו א). לזה נראה הכוונה, דהנה אף שהאומר סלע זו לצדקה בשביל שיחי' בני או שיתעשר הרי זה צדיק גמור (פסחים ח א), מ"מ לא מיקרי טוב עין אלא מי שהוא נותן בשביל שמרחם על העני, וזהו נקרא טוב עין. והי' קשה לו מה דכתיב טוב עין הוא יבורך, הא אפילו אינו נותן צדקה רק בשביל עצמו נתברך. אך שיהי' זכותו רב כל כך שיהי' הוא בזכותו משפיע לאחרים, ושיהי' הוא צינור המשפיע, הוא רק כשהוא טוב עין ומשפיע לאחרים שלא בשביל עצמו - מעורר גם כן צנור המשפיע. וזהו כוונת מה שאמרו "אל תקרי יבורך אלא יברך", דהיינו שהוא משפיע לאחרים בזכותו, וזה הוא אי אפשר רק ע"י מי שהוא טוב עין. וזהו כוונתו ג"כ במה שאמר אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עין, דהנה הרמב"ם במורה נבוכים בחלק ראשון כתב בהא דאמר בש"ס (פסחים קיט ב) שנותנין כוס של ברכה לדוד בעת הגאולה, דהיינו שכוס של ברכה נקרא שפע שמשפיע על ידו. וזהו כוונת אמרו ג"כ אין נותנין כוס של ברכה לברך, פ' אין ממשיכין השפע רק ע"י מי שהוא טוב עין".
 2. הגרח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ס"ח טור ד') – "שאלה: כ' הרמ"א (שם ס"ז) אין נותנים כוס של ברכה אלא לטוב עין וכ' המ"ב שהוא שונא בצע וגומל חסד בממונו, וק"ק דלק' (סי' ר"א) כ' השו"ע אם יש שם אורח הוא מברך, ולא תלה המחבר

דוקא אם הוא טוב עין. תשובה [בע"פ]: כל שלא יודעים שהוא צר עין אפשר לסמוך על כך שבסתמא הוא טוב עין, אבל אה"נ אם ידעי' שהוא צר עין א"צ לכבדו".

ו. מראי מקומות.

1. **נתיבות עולם** (נתיב עין טוב פרק א') – "ובפרק אלו נאמרין (סוטה ל"ח, ב') אמר ר"י בן לקיש אין נותנין כוס לברך אלא לטוב עין שנאמר טוב עין הוא יבורך אל תקרי יבורך אלא יברך ע"כ. ופי' זה, כי טוב עין הוא בעל ברכה כמו שהתבאר וראוי לתת לו כוס של ברכה לברך הש"י, אבל מי שיש לו צר עין אין ראוי לתת לו כוס של ברכה, ואם אינו טוב עין אין ראוי אל כוס של ברכה כלל כי אינו דבק בברכה ואיך יהיה מברך הש"י. ודע כי העין שהוא טוב הוא בעצמו כוס של ברכה, כי העין שייך לומר בו מלא כאשר יש לו עין טוב והפך זה שייך בו חסר עין כאשר הוא עין רע. גם שייך בו לשון שביעה כמו שאמר להשביע עינו, גם לשון מלא שייך בו ולכך הוא דומה לכוס של ברכה שהוא מלא ושבע. ולכך אמר אין נותנין כוס לברך אלא לטוב עין אשר מתיחס אליו כוס של ברכה שהוא מלא, אבל לרע עין שהוא חסר אין מתיחס לו כוס של ברכה כלל".
2. **הגריש"א זצ"ל** (הערות על מסכת סוטה דף לח:): – "אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עין וכו'. והנה בשו"ע הלכות בהמ"ז [ר"א] כשדן שם מי זכאי לברך ומי קודם למי, לא כתב ולא הזכיר כלל האי דינא דנותנים לברך למי שהוא טוב עין. אמנם הרמ"א בהלכות ליל הסדר [תע"ט] כתב דנהגו [בליל הסדר] שבעל הבית מברך ברה"מ בליל פסח שנאמר טוב עין הוא יבורך, והוא מיקרי טוב עין שאמר כל דיכפין יתי ויכול, הרי הוא מעיד על עצמו שהוא מאלו שנותנין לעניים. א"כ הוה טוב עין והוא יבורך. נמצינו דלהלכה הובא דין זה דטוב עין נותנים לו כוס של ברכה, ומה שלא הביא הרמ"א הלכה זו נמי בהלכות בהמ"ז ששם מקומו, נראה דהביאו כאן דכאן יש הוכחה שהוא טוב עין, דהרי אמר כל דיכפין, משא"כ בשאר מקומות, ליכא שום מוכיח דטוב עין הוא".

יט' לשאול: דינה כתפילה - סעיף ח'.

- א. **מחבר** (סעי' ח'), **גר"ז** (סעי' י"א) – "לענין לשאול בבה"מ מפני היראה או מפני הכבוד, יש מי שאומר שדינה כתפילה".
1. כה"ח (ס"ק מ"ג) – "יש מי שאומר וכו' הא דכתב זה בשם יש מי שאומר **לאו משום דאיכא פלוגתא** אלא כי כן דרך מרן ז"ל דסברה יחידית נמי כותב אותה בשם ויש מי שאומר כמ"ש כמה פעמים וזה הסברה כתבה בב"י רק משם א"ח יעו"ש. וכ"מ באבודרהם דלענין הפסק חמור מק"ש ודינו כתפילה. והביאו מור"ם ז"ל בד"מ אות ד' וכ"כ הלבוש. ר"ז אות י"א".
2. מביא דין זה סתם [בלי לשון יש מי שאומר] - **לבוש** (סעי' ח'), **שלחן שלמה** (סעי' ט').

ב. **הפסד ממון**.

1. מחמיר, דינו כשמונה עשרה – **הגרשז"א זצ"ל** (ותן ברכה פרק י"ח הע' ל"ה), **ותן ברכה** (ריש עמ' שי"ג).
2. שלגבי תפילה: משום הפסד ממון אין לו להפסיק – **מג"א** (סי' ק"ד ס"ק א'), **א"ר** (סי' ק"ד ס"ק ב'), **ערה"ש** (סי' ק"ד סעי' א'), **מ"ב** (סי' ק"ד ס"ק ב'), **פוסקים**.

ג. **האם מותר לענות אמן ושאר דבר שבקדושה באמצע ברכת המזון:** חוץ מאמן של אותה הברכה, כשסיים קצת קודם המברך.

1. מיקל: קדושה וברכו באמצע הפרק ואמן בין הפרקים, לא חמירא בהמ"ז מק"ש.
- א) עי' **ערה"ש** (סעי' ח') – "ולענין להפסיק באמצע הפרק או בין פרק לפרק י"א שדינה כתפילה ואסור להפסיק בכל ענין אלא מפני הסכנה וחמירא מק"ש ואינו מובן הטעם למה תהא חמורה מק"ש".
- ב) **בנין עולם** (סי' ה') – "ומאי דבדיק לן אם מותר לענות אמן באמצע ברכות דבהמ"ז נראה דמלי לברכות ק"ש, וכפי הדיעות הנזכרים בשו"ע ותליא במחלוקת הפוסקים אי דמי' להא דשואל מפני היראה כו' ואף שי"ל דבהמ"ז חמיר משום שהוא דאורייתא משא"כ בברכות ק"ש מ"מ נראה דשום הם דמדאורייתא ל"מ דאסור להפסיק והרי תקיעת שופר דאורייתא ואר"י שמע ט' תקיעות בט' שעות ביום יצא ועוד דהרי ק"ש עצמה דאורייתא פרשה ראשונה עכ"פ ואפ"ה פוסק באמצע מפני היראה ובפ' ה' קורא בעי מני' אמאי כו' בהלל ובמגיל' מהו שיפסוק קש"ד פוסק כו' א"ד פרסומי ניסא עדיף כו' הרי דבהמ"ז דלא שייך פרסומי ניסא פשיטא דלא עדיף מק"ש ומכ"ש לעניית אמן דאין בו הפסק כ"כ שהוא רק תיבה אחת ואין בו כדי שאילות ת"ל עי' בתר"י שם ד"ה ר"י אומר כו' והנה כ"ז לעניית אמנים של י"ח ברכות כמו דהאל הקדוש וכדומה אבל אמנים של ברהמ"ז עצמה ה' נראה לכאורה דדמייא לשאר אמנים של י"ח ברכות דאין עונים בק"ש וברכותיה והנה וודאי דאמן של בונה ירושלים אפשר לדמותו לאמן של האל הקדוש ושל ש"ת שהוא סיום ברכות דאורייתא ועי' ט"ז (סי' ס"ו ס"ק ד') אך אפשר לפמ"ש המ"א (שם ס"ק ז') דאמן של שים שלום אסור לענות משום דיכול לומר ביחיד, א"כ אגן דנהגינן לומר אמן בבונה ירוש' ביחיד אסור להפסיק, אך נראה דאמנים של ברהמ"ז דומה להא דאי' (שם סעי' ז') בהג"ה דמתין בש"ח לענות אמן אחר גאל ישראל הרי דמותר להפסיק באמצע ברכות לעניית אמן, וצ"ל דהא דקפיד בירושלמי ואמר דווקא באמן של האל הקדוש כו' הוא משום דאינו מעין הברכה שעוסק בה והוי הפסק משא"כ באמן של הברכה עצמה שעומד בה מיקרי שפיר מעין הברכה ולא הוי הפסק כלל וא"כ ה"ה בבהמ"ז אמן של אותה ברכה מותר לענות ואפשר דאמן של ג' ברכות דבהמ"ז כולם מענין אחד הם והוי כמו מעין אותה ברכה, אמנם הא ודאי דאמן של זכרינו דיעלה ויבא פשיטא דאין להפסיק לענות אותו שאין בו חיוב כלל רק מנהגא בעלמא ובזה ודאי נכונים דברי מע"ל דנשתרבו המנהג מהא דעונים בתפלה בחזרת הש"ץ וכן **אמן של הרחמן בבהמ"ז ג"כ ודאי דהוי הפסק** אך אמן של סיום ברכה רביעית באל יחסרנו יש בו חיוב מדינא ואפשר לדמותו ג"כ לכל אמנים דסוף ברכות".

ג) **באר חיים מרדכי** (ח"ב סי' י"ח) – "... מכל הלין טעמי נלע"ד לפום רהיטא כפסק הבנין עולם".

- ד) **קצות השלחן** (סי' מ"ד ס"ק י"ב) – "ולענין עניית דבר שבקדושה באמצע ברכת המזון ככה"ח על שו"ע מביא מערך השלחן וחס"ל ועוד שאין לענות אפילו קדיש וקדושה כמו בשמו"ע ממש, ובאמת צ"ע דבהמ"ז קיל טפי משמו"ע דהא אם שח בדיעבד אינו חוזר לראש, משא"כ בתפלה, ומהא דאסור לשאול מפני היראה והכבוד אין ראי' **דכבוד הקב"ה עולה על כלם** ובפרט

דרמ"א סי' קפ"ג ז' כ' ויקדים לסיים קצת קודם המברך כדי שיענה אמן, הרי דמצוה לענות אמן באמצע בהמ"ז אע"פ שאסור בתפלה, והדברים ק"ו דהא דבר שבקדושה עדיף מאמן של אותה הברכה עצמה, דאמן של אותה הברכה לא התירו אלא כשעומד בסוף הברכה כמ"ש אדמו"ר בסידור והו"ד לעיל סי' י"ט בבדה"ש סק"ד שאסור להפסיק באמצע הברכה של ק"ש אפילו בעניית אמן שאחר ברכה זו עצמה וכן הוא בסי' נ"א ג' בתחלתו שבאמצע ברוך שאמר לא יענה אמן שאחר ברוך שאמר עצמו, ודבר שבקדושה מותר אפילו באמצע הברכה, א"כ כשהתירו לענות אמן של אותה הברכה בסוף הברכה בהמ"ז כ"ש שמותר לענות דבר שבקדושה בסוף הברכה וגם באמצע הברכה מסתבר דשרי אחרי דחזינן דרמ"א ז"ל מדמה בהמ"ז לברכות ק"ש לענין אמן של אותה הברכה הה"נ דדמי לברכות ק"ש לשאר דבר שבקדושה, ומיהו במקום אחר מצינו שאמן עדיף מקדיש וקדושה בשע"ת סי' כ"ה סקי"א שדעת הפמ"א שמותר לענות אמן אחר ברכת תפילין בין של יד לשל ראש אע"פ דלקדושה לא יפסיק ועי' לעיל בסי' ל"ז בבדה"ש סק"ג וצ"ע. ואמן של אותה הברכה בהמ"ז אינו רשאי לענות כ"א כשעומד בסוף אותה הברכה אע"פ שג' ברכות של בהמ"ז כחד חשיבי שאם טעה בהן חוזר לראש בהמ"ז מ"מ ברכות חלוקות הן ולכן פשיטא שאע"פ שהתיר רמ"א לענות אמן בסוף הברכה אסור לענות באמצע הברכה וכמו בברכות ק"ש כנ"ל".

(1) **אמנם** עי' **ביע אומר** (ח"א או"ח סי' י"א אות ט', חזון עובדיה ברכות עמ' צ"א) – "ואנכי הרואה לידידי הגרא"ח נאה [ז"ל] בס' קצות השלחן ח"ב בבדה"ש (סי' מד ס"ק יב), שכ' לפקפק ע"ד העה"ש ודעימיה, דס"ל שאין לענות דברים שבקדושה בבהמ"ז כדן תפלה, דצ"ע, דהא ... שאחר שהצעתיו לו הדברים גם בע"פ, הודה לי בזה, ובהסכמה עלה שהעיקר כדברי האחרונים שאין להפסיק לד' שבקדושה בבהמ"ז".

(ה) **חזו"א** (או"ח סי' כ"ח ס"ק ג') – "שו"ע או"ח קפ"ג ס"ח דינה כתפלה, אפשר דלא החמיר אלא לענין לשאול שלו' ולהשיב, אבל לענין קדושה וברכו באמצע הפרק ואמן בין הפרקים לא חמירא בהמ"ז מק"ש וכמ"ש כ הרא"ש ברכות פ"ב סי' ה', דיותר יש להתיר ברכו וקדושה משאילת שלו', דהא בתפלה דתנן ר"פ ת"ה אפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו, ואפי' נחש כרוך על עקבו, ומ"מ לא פסיקא להו בגמ' לענין קדושה ולמדו שם מאמוראי, ולענין יהש"ר איכא פלוגתא, אלמא דקדיש וקדושה עדיפי, ואפי' להפוסקים דאסרי קדיש וקדושה בק"ש היינו משום דס"ל דכיון דעסיק בשבחו של מקום א"צ להפסיק משבחו לשבחו, אבל בעיקר כבוד ק"ש קל יותר להפסיק לקדיש וקדושה, וכן לענין מלך שואל בשלומו ונחש כרוך על עקבו אין להחמיר בבהמ"ז יותר מק"ש, ויעוין בבהגר"א שכתב מקורו מהלל וצ"ע דהתם הא מפסיקין, ואפשר דכונתו ז"ל הא דפסיקא לי' שאין מפסיקין לכל אדם הוא דודאי לא קיל מהלל".

חזו"א (ארחות רבנו ח"ג עמ' ר"כ אות ט') – "בחזו"א או"ח סי' כ"ח ס"ק ג' מצדד מרן זצוק"ל להתיר לענות קדיש וקדושה וברכו באמצע הברכות בבהמ"ז כדן אמצע הפרקים דק"ש. ואמר הגר"ח שליט"א [זצ"ל] שמרן הורה כן למעשה".

(ו) **הגר"ח ק"צ** (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' כ"ב טור ב') – "שאלה: איך הוא דין ההפסקות באמצע ברהמ"ז, (באמצע ברכה, ובין ברכה לברכה), לאמן ואיש"ר וקדושה וברכו, מתי מפסיקין, ומתי לא. תשובה: החזו"א אמר שדינה כק"ש, (תשובה בע"פ לתלמיד)".

עי' **הגר"ח ק"צ** (דרך אכילה עמ' מ"ח) – "שאלה: האם רשאי אדם לענות אמן על ברכה אחרת של ברכת המזון, וכגון שסיים הזן את הכל, ושמע אדם אחר מסיים ברכת על הארץ ועל המזון. תשובה: יתכן".

(ז) **הגריי"ט וויס שליט"א** (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ט' ריש טור ב') – "דמותר לענות אמן בבין הפרקים של ברכת המזון דאין כוונת השו"ע שזה דומה ממש לשמונה עשרה".

2. מחמיר, דינו כתפילה ממש.

(א) **ערך השלחן** (קונ"א לסי' קפ"ג) – "ולפ"ז ה"נ אין לענו' איש"ר וקדושה בבהמ"ז וכ"נ דעת הרמב"ם ספ"י דתפלה".

(ב) **חסד לאלפים** (ס"ק ו') – "לענין לשאול בהמ"ז מפני היראה ומפני הכבוד דינו כתפילה, ומינה שאין לענות אפילו קדיש וקדושה".

(ג) **הגר"ח פלאג'י** (נשמת כל חי או"ח סי' ב', עי' כף החיים סי' כ"ה אות כ"ב).

(ד) **בן איש חי** (שנה א' פר' חקת אות ג') - לשונו מובא לקמן.

(ה) **אורח נאמן** (ס"ק כ"ט, עי' הג' מבהמ"ח אות ז') – "אין עונין לקדיש וקדושה כמו שמשמע מהמחבר ס"ח שדינה כתפילה".

(ו) **מעורר ישנים** (סי' כ"ו ס"ק צ"ה ד"ה המברך) – "המברך ברכת הזימון, יאריך יותר בברכותיו, בכדי שהשאר יוכלו לענות אחריו אמן, כפי עיקר תקנת ברכת הזימון, ואם גמרו בשוה, לא יענו אחריו אמן, ואם הוא גמר מקודם למי מהם לא יענה אחריו אמן, וכן כשאין מברכים בזימון, וגמר א' קודם לחבירו, לא יענה אחריו אמן".

מעורר ישנים (סי' כ"ו סוף ס"ק קפ"ח) – "באמצע בהמ"ז אין לענות אחר חבירו, בין על ברכה זו בין על ברכה אחרת ... וזהו אפי' על חבירו המזמן, ועל אחר אין לענות אפי' בין הפרקים".

(ז) **כה"ח** (ס"ק מ"ה) – "שדינה כתפלה. ומינה שאין לענות אפילו קדיש וקדושה. ערך השלחן בק"א. חסד לאלפים אות ו'. וכן כתב הרב חיים פלאג'י בספר נשמת כל חי סימן ב' ובספרו כף החיים סימן כ"ה אות כ"ב יעו"ש".

(ח) **בצל החכמה** (ח"ד סי' מ"ב) – "העולה להלכה: (א) באמצע ברכה דברכהמ"ז אסור לענות אמן אחר שום ברכה ואפי' אחר ברכת הא' הקדוש ושומע תפלה ואפי' לקדיש וקדושה לא יפסיק (אות ב' ד' ה'). (ב) גם אחר אותה ברכה עצמה שהוא עומד באמצעותה אסור לענות אמן (אות ד'). (ג) גם בין ברכה לברכה דברכהמ"ז אסור להפסיק אפי' לקדיש וקדושה, אבל מותר לענות אמן אחר הברכה שהוא גמר אמירתה כעת (אות ז'). (ד) כל מקום שאסור להפסיק, אפי' תיבה אחת חשיבא הפסק ואסור (אות ב' ד')."

(ט) **הגרשז"א** זצ"ל (ששכ"ה מלואים פרק נ"ז הע' א' [לשונו מובא לקמן], אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ט' טור ב') – "דאין לענות אמן אף בבין הפרקים של ברכת המזון ורק על ברכות המזמן יש לענות".

הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' קפ"ג אות ב', פרק י"ח הע' ל"ט, הליכות שלמה פסח פרק א' ס"ק כ"ו ד"ה גם) – "לכאורה אין לענות אמן בבהמ"ז אחר ברכה שהוא בעצמו סיימה דדין בהמ"ז כדן שמונה עשרה כמו שאסור להפסיק בין הברכות בשמונה עשרה לענות אמן לברכה חבירו שעומד אצלו, ורק בזימון תקנו חכמים לשמוע מהמברך ולענות אמן, ואפי' עכשיו שאנו מזמנים ואין אנו יוצאים מברכת המברך, מ"מ נכלל בתקנת חכמים לענות אמן לברכת המברך, ובלי זימון הי' נ"ל

דאסור, אבל ראיתי בא"א (מבוטשאטש) שכתב בפשיטות שמותר לענות אמן בכה"ג, ונעשה אצלי ספק, ונכון שלא לענות לברכת חבירו (חוץ מהמזמן)".

(י) דבר יהושע (ח"ב סוף סי' קי"א) – "ומה שהעיר שבאמצע ברכת המזון לא יוכל להפסיק בעניית אמן בין ברכה לברכה כיון שכל הג' ברכות כאחת חשיב עכ"ד. הנה הרא"ש לא כתב דכל הג' ברכות כאחת חשיב רק לענין אם טעה באחת מהן צריך לחזור לראש אבל לענין אמן י"ל דשפיר צריך לענות אמן. אבל בעיקר הדבר צדקו דבריו שהרי כל ההיתר לענות אמן באמצע ברכות ק"ש בין יוצר לאהבה רבה כ' הפוסקים דלא גרע משאלת שלום מפני כבוד ויראה שמפסיק בין הפרקים אבל בברכת המזון דקיי"ל בסי' קפ"ג ס"ח דברכת המזון לענין שאלת שלום דינו כמו בתפילה ממילא ה"ה דאסור לענות אמן".

(יא) עי' אן נדברו (ח"ו סי' מ"ט אות ב') – "ומה ששאלת אם מותר לענות איש"ר בברהמ"ז. הנה בש"ע (סימן קפ"ג) נפסק וז"ל לענין לשאול בבהמ"ז מפני היראה או מפני הכבוד יש מי שאומר שדינה כתפילה ועיי"ש בהגרש"ז ומ"ב הטעם באריכות. ומוכח דגם לענין עניית דבר שבקדושה דינו כתפלה דהפוסקים מדמים זה לזה אבל החזו"א בסימן כ"ה ס"ק ג' כתב 'דאפשר דלא החמיר אלא לענין לשאול שלו' ולהשיב אבל לענין קדושה וברכו באמצע הפרק ואמן בין הפרקים לא חמירא בהמ"ז מק"ש'. ובספר בית ברוך (לע"ע בכת"י) בכלל ל"ז ס"ק ל"ו מובא דעת חכמי הספרדים המובא בס' כף החיים דלגמרי דינו כתפלה וכן נראה סתימת הפוסקים והמ"ב, והחזו"א כתב רק ואפשר והתפלאתי מה שבי'שונה הלכות' השמיטו תיבת ואפשר. (ושם בהערה משא ומתן בראי' החזו"א שאין הכרח לראיותיו), מ"מ כתבתי שם קולא בדופק בדלת דמפריע הכוונה דמותר לפתוח ולרמוז".

(יב) משנה הלכות (ח"ו סי' ל"ז) – "ומעתה בין לאבודרה"ם ובין להגרש"ז נראה מבואר דבהמ"ז חמור מק"ש ואסור להפסיק בו לכ"ע ובערוך השלחן ס"ח כתב ג"כ דלענין להפסיק באמצע הפרק או בין פרק לפרק י"א שדינה כתפלה ואסור להפסיק בכל ענין אלא מפני הסכנה וחמירא מק"ש ואינו מובן הטעם למה תהא חמורה מק"ש וטעם הגרש"ז לא ניחא ליה אמנם טעם האבודרה"ם כנראה דלא ראה עכ"פ נראה בזה הסכמת הפוסקים דאין להפסיק אפילו לעניית אמן ויש"ר וקדושה וכיוצא בו לא מבעיא באמצע הברכה אלא אפילו בין פרק לפרק ובין ברכה לברכה דכלהו כא' חשיבי לענין הפסק וכמו שכתבתי לעיל בס"ד".

(יג) הגרש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ט' טור ב') – "דאין לענות אמן באמצע ברכת המזון ורק בבין הפרקים מותר לענות על ברכת המזמן דדין ברכת המזון כשמונה עשרה".

(יד) יביע אומר (ח"א או"ח סי' י"א, ח"ו או"ח סי' מ"ח אות א' [לשונו מובא לקמן], חזון עובדיה ברכות עמ' פ"ד, הליכות עולם ח"ב עמ' נ"ז) – "המורם מכל האמור שברכת המזון וברכה מעין שלש, דינם כתפלה, שאין לשאול בהם מפני היראה ולא להשיב מפני הכבוד, וכמו כן אין להפסיק בהם לקדיש וקדושה וברכו. ושאר ברכות דרבנן הארוכות, כגון ברכת אשר יצר ובורא נפשות רבות וכיו"ב, דינם כברכות ק"ש שאחר שהזכיר בא"י אמ"ה, והמשיך קצת מהברכה ההיא, שחלה הזכרת ה' על הברכה, מותר לשאול מפני היראה ולהשיב מפני הכבוד, וכן לענות קדיש וקדושה וברכו, אבל בהזכרת ה' בלבד לפני שיאמר דבר מהברכה, וכן באמצע ברכות הנהנין והמצות שהן קצרות, אין להפסיק בהם כלל לד' שבקדושה, ואין בהם שאלת שלום".

(טו) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ט' טור ג') – "דאין לענות אמן בבין הפרקים של ברכת המזון ועל ברכת המזון של חבירו יל"ע אם מותר לענות ועל ברכת המזמן צריך לענות".

(טז) הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ט' טור ב') – "דאין לענות אמן באמצע ברכת המזון אף בבין הפרקים ורק על ברכות המזמן מותר לענות בבין הפרקים".

(יז) ילקוט יוסף (סעי' ג') – "המברך ברכת המזון או ברכה מעין שלש, ושמע קדיש או קדושה וברכו, אין לו להפסיק ולענות באמצע, שדינם כדני העומד בתפלת 'שמונה עשרה'".

(יח) ותן ברכה (עמ' שי"ג).

3. מראי מקומות – מנחת פתים (על סעי' ח'), רבבות אפרים (ח"א סי' קמ"ח), פסקי תשובות (אות ט"ז).

(א) אשל אברהם (בוטשאטש, מהד"ת סי' קפ"ג ד"ה ברוך) – "ברוך הוא וברוך שמו אינו עונה בתוך ברכת המזון גם בין הברכות, וכמו שכתב המג"א ז"ל [סימן קכד ס"ק ט] לגבי ברכת קריאת שמע. אך אמנים אני עונה, ונראה דלא חמיר מברכת קריאת שמע. והגם שבסימן קפ"ח במג"א ז"ל ס"ק ח' מבואר שג' ברכות של מזון הם כברכה אחת, וכג' ראשונות די"ח, ע"ש. על כל זה אין לדמותן לברכות תפלה לכל ענין. וחז"ל לא פירשו במשנה [ברכות יג, א] הקפידא מלהשיב בין הפרקים ובאמצע, רק גבי ברכת קריאת שמע. והגם שנדונים אלו ג' ברכות כאחד לגבי חזרה לראש, על כל זה נראה דשייך בזה בין הפרקים, ובין ברכה לברכה קיל מבתוך ברכה אחת, ומ"מ צ"ע. אך כנראה לענות אמנים לכו"ע גם בתוך ברכה וכן נוהגים לטובה ... וכעת נוטה שטוב להרהר אמן באמצע הברכה וצלע"ע היטב".

אשל אברהם (בוטשאטש, טעמי המנהגים עמ' פ"ו קונ"א ס"ק קפ"ז) – "ובספר תפלה לדוד להגאון הקדוש מבוטשאטש זצוק"ל כ' שבברהמ"ז נכון לענות אמנים גם באמצע ברכה".

(ב) הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ל') – "ולכאורה אסור לתת צדקה נמי, ולצורך שרי כגון לשאול הלכה או לקחת כובע וכדומה, ואם א"א בענין אחר, שרי אפילו בדיבור, בשו"ת יביע אומר הקשה אם דינו כתפלה ממש, מ"ט שריא לענות אמן כדאייתא בס"ז בהג"ה, וי"ל דהאמן הנ"ל הוא חלק מברכת המזון עצמו, כיון שכך הוא דין ברכת הזימון".

(ג) הגר"חק"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות י"ט) – "שנים שמברכים ברהמ"ז בלי זימון ושניהם הגיעו להזון את הכל, האם יכול האחד לענות אמן על ברכת חבירו או הוי הפסק. תשובה: אינו הפסק".

ד. אמן של זכרינו דיעלה ויבא, וכדו'.

1. מחמיר, לכו"ע.

(א) בנין עולם (סי' ה') – "אמנם הא ודאי דאמן של זכרינו דיעלה ויבא פשיטא דאין להפסיק לענות אותו שאין בו חיוב כלל רק מנהגא בעלמא ובוהא ודאי נכונים דברי מע"ל דנשתרבו המנהג מהא דעונים בתפלה בחזרת הש"ץ".

(ב) דעת תורה (על סעי' ח') – "ועי' בהגהת ס' שערי רחמים שפקפק במה שעונין אמן ביעלה ויבוא שבבהמ"ז כשאומר זכרנו וכו', דהוי הפסק באמצע ברכה".

(ג) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק א' סעי' י"ט, ששכ"ה מלוואים פרק נ"ז הע' א') – "שעל זכרנו' אין בכלל חיוב לענות אמן (ודוקא בזכרנו' שבחזרת הש"ץ נחלקו בזה הדרישה סי' קכו סוס"ק א והפמ"ג סי' תכב במ"ז ס"ק ד אם זה רק מנהג או חיוב, אבל לא בברהמ"ז), ואסור אפילו בין הברכות. וגם נראה כשאין שלשה שמזמנין אפשר שאסור לענות אמן אפילו כששומע ממי שסיים הברכה לאחריו, כיון שלענין שאילת שלום חשיב ברהמ"ז כתפילה בסי' קפג סעי' ח. ואם טעה חוזר לראש בברהמ"ז, כי הג' ברכות דינם כאחת כמבואר בביה"ל סי' קפח סעי' ו' ד"ה לראש, מסתבר שיש להחמיר בזה יותר מברכות ק"ש. ואפילו אם יש שלשה ושמע מאחד שאינו המזמן, גם אפשר שאין לענות אחריו".

(ד) הגר"ש זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ט' טור ב') – "ועל זכרנו לטובה וכו' ביעלה ויבוא אין לענות אף על המזמן".
(ה) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ט' סוף טור ג') – "דאין לענות באמצע ברכת המזון אמן ביעלה ויבוא כשאומר המזמן זכרנו וכו'".

(ו) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ט' טור ג') – "אולם אין לענות אמן ביעלה ויבוא אף על המזמן כיון שאוחז באמצע ברכה והאמנים שם זה רק מנהג".

(ז) פסקי תשובות (הע' ס"ד) – "וכן אמן על הבקשות דיעלה ויבוא (זכרנו וכו' בו לטובה, ופקדנו וכו' והושיענו וכו') וכן על ההרחמן, לא יענה, לא מיבעיא אם נמצא עדיין באמצע הברכה, אלא גם כשגמר בונה ברחמיו ירושלים ועדיין לא התחיל הטוב והמיטיב לא יענה (דאין חיוב לענות אמנים אלו, ולמה יכניס ראשו לפלוגת הפוסקים), וכבר העירו על כך בשו"ת בצ"ח שם ובשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' קמ"ח ובשש"כ במילואים ותיקונים להערה שבהגהה פנ"ז סעי' א', אך מנהג העולם לענות, ומכל מקום כל זמן שלא גמר בונה ברחמיו ירושלים אמן בודאי יש ליזהר מאד לא לענות, וכמ"ש בדע"ת הכא בשם ס' שערי רחמים".
2. מראי מקומות.

(א) ששכ"ה (פרק נ"ז הג"ה על סעי' א') – "המברך ברכת המזון והוא עומד באמצע אחת הברכות, אם שומע את חברו באומר 'יעלה ויבוא...זכרנו ה' וכו'', לא יענה 'אמן', אבל בין ברכה לברכה יענה 'אמן'".

ה. ברכה רביעית.

1. מיקל, אין דינה כתפילת שמונה עשרה.

(א) ערה"ש (סעי' ח') – "ולענין להפסיק באמצע הפרק או בין פרק לפרק י"א שדינה כתפלה ואסור להפסיק בכל עניין אלא מפני הסכנה וחמירה מק"ש ואינו מובן הטעם למה תהא חמורה מק"ש וברור הוא דהטוב והמיטיב אינו בכלל זה שהוא מדרבנן".
2. מחמיר, כדין שלש ברכה.

(א) עי' פמ"ג (סי' קפ"ט מש"ז ס"ק א') – "כתב בתרומת הדשן סימן (ל"ד) [לט] בחורים שעשו תקנה בקנס שלא לדבר בברכת המזון, ראוי לתקן עד שיתחיל הרחמן הוא, יע"ש. ועיין סימן קפ"ג סעיף ח' דדינה כתפלה, אפשר הוא הדין ברכה רביעית דלא לייזולו בה. ואף בהרחמן הוא לא יפסיק שלא לצורך, דהא בטור [כאן] אמר שאין הרחמן הפסק בין ברכת המזון לפרי הגפן, הא דברי חול הוה הפסק".

(ב) בן איש חי (שנה א' פר' חקת אות ג') – "ארבע ברכות של בהמ"ז דינם כתפילת י"ח ואין לענות בהם אפילו קדיש וקדושה וברכו, וכן לשאול בבהמ"ז מפני היראה ומפני הכבוד דינו כתפילת י"ח. ואם ביתו סמוך לבית הכנסת או היו מתפללים מנין בתוך ביתו ושמע מודים, ירכין ראשו לצד שהקהל משתחוים, ובשמעו קדיש וקדושה ישתוק וישמע כדין תפלת י"ח".
(ג) כה"ח (ס"ק מ"ה) – "בן א"ח".

(ד) יביע אומר (ח"א או"ח סי' י"א, חזון עובדיה עמ' צ"א ד"ה והנה [שנת תשס"ז]) – "אך לפי מה שיתבאר להלן שאף בברכה מעין ג' דהויא מדרבנן לדעת מרן יש להחמיר, נראה דה"נ בברכת הטוה"מ. ודו"ק".

1) עי' הליכות עולם (ח"ב עמ' נ"ח, הע' א' [שנת תשנ"ח]) – "ואף שבספרי שו"ת יביע אומר ח"א (סי' יא אות יא-יב) כתבנו שאין להפסיק אף בברכה רביעית של בהמ"ז, כעת נ"ל שיותר נכון להפסיק לדברים שבקדושה, ע"פ דברי המשנה ברורה (סי' קפג בשעה צ"ס"ק לז). ודו"ק. ויש לצרף לסניף דברי הקצות השלחן (בבדי השלחן ס"ס מד) דס"ל שמפסיקים בבהמ"ז וקדושה. ודו"ק".

(ה) ותן ברכה (עמ' שי"ב).

3. מראי מקומות – ילקוט יוסף (סעי' ג', והג"ה שם), פסקי תשובות (אות ט"ז ד"ה ולענין).

ו. מן 'הרחמן' ואילך.

1. עי' סי' קפ"ט סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ז. הפסק בברכה "מעין שלוש" לקדיש, לקדושה ולברכו.

1. מחמיר, שאינו מפסיק.

(א) יביע אומר (ח"א או"ח סי' י"א [לשונו מובא לעיל]), ח"ו או"ח סי' מ"ח אות א', הליכות עולם ח"ב עמ' נ"ח, חזון עובדיה ברכות עמ' פ"ד) – "מ"ש כת"ר בסימן ח סעיף ו, שהמברך ברכה מעין שלוש מפסיק לעניית קדיש וקדושה וברכו, הנה בספרי יביע אומר ח"א (חאו"ח סי' יא) הארכתי בדבר זה והעלתי שע"פ הרמב"ם ומרן הש"ע שברכת מעין שלוש צריכה להיות מיושב כדין ברכת המזון, אף לענין הפסקה דינה כברכת המזון שאינו מפסיק לקדיש וקדושה וברכו. וכן מצאתי בס' תהלה לדוד (סי' קפג סק"ה) שהעלה כן לדינא. וכן עיקר".

(ב) ילקוט יוסף (סעי' ג') - לשונו מובא לעיל.

ג) הלכה ברורה (סעי' ל"א).

2. מיקל, דינה כברכה ארוכה.

א) מאמר מרדכי (סי' ק"ד ס"ק ה') – "ראיתי למרן ז"ל בכ"מ שכתב ... דמנ"ל הא שיהא אסור להפסיק לקדיש ולקדושה בברכת הנהנים, כגון באמצע ברכת מעין שלש או באמצע ברכת אשר יצר, ולמה נחמיר באלו טפי מבברכות של קריאת שמע, והכי משמע לקמן סימן קפ"ג סעיף ח', דדוקא בברכת המזון דחמירא ...".

ב) נשמת כל חי (או"ח סוף סי' ב') – "... ואשר יצר ומעין שלש וכדומות ודוקא באמצע הברכות שכבר התחיל אבל אם עדיין הוא בתחילת הברכה כגון שאמר ברוך אתה ה' קודם יוצר אור וכיוצא בהם ... בברכת המזון אין לענות דהוי כתפילה כדברי מרן וזה ברור לע"נ".

ג) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות כ"ג, הע' כ"ג) – "שמע קדיש או קדושה באמצע ברכת מעין שלש, יפסיק ויענה. [כן כתב במאמר מרדכי בסימן ק"ד שמפסיק לקדיש וקדושה בברכת מעין שלש. ואף שבספר תהילה לדוד בסימן קפ"ג ס"ק ה' כתב שלא יענה, ושכן מוכח מדברי מרן שכתב בסימן קפ"ג סעיף י' שברכת מעין שלש צריך לאומרה מיושב, משמע שדינה כברהמ"ז, וא"כ אף לענין הפסק דינה כברהמ"ז, אין הדבר מוכרח, שלא בכל דבר דינה כברהמ"ז, והעיקר כדברי המאמר מרדכי, שבברכת מעין שלש עונים לקדיש וקדושה]".

ד) הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות כ') – "האם ברכת מעין ג' דינה כמו ברכת ק"ש לענין אם ומתי מותר להפסיק. תשובה: כמו כל ברכה ארוכה עי' שו"ה סי' ס"ו דין י"ו".

עי' הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' נ"א) – "שאלה: האם אין עונין בברכת על המחיה לקדיש ולקדושה כמו בברכת המזון, שדינה כתפילה, או שמא דינה כברכות ק"ש ושרי לענות. תשובה: כברהמ"ז [שי"א שהוא דאורייתא]".

ה. הפסק וטעות בברכת המזון.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות כ"א) – "אם הפסיק בדיבור ושהייה והסיח דעתו בין הזן לנודה לך, האם חוזר לראש או ממשיך מנודה לך. תשובה: עי' שונה הלכות ס"ה דין ד"ו".

ט. אמן על ברהמ"ז כשהוא עומד בק"ש.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות י"ח) – "האם יש לענות אמן על ברהמ"ז שמברך חבירו כשהוא באמצע ברכת ק"ש דכתב הפרמ"ג (סי' רטו ובספרו תיבת גמא) שאמן זה דאורייתא. תשובה: לא".

י. נכנס לחדר חכם או זקן, האם צריך לעמוד בפניו.

1. צריך לעמוד.

א) הליכות עולם (ח"ב עמ' נ"ט) – "והנמצא באמצע ברכת המזון, צריך לקום מפני זקן או תלמיד חכם שעובר לפניו".
 ב) עי' הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה סוף עמ' מ"ו) – "שאלה: האם באמצע ברהמ"ז יש לקום בפני זקן ות"ה, או דלמא דאם עוסק בדבר שחיובו מה"ת א"צ לקום. תשובה: יתכן שצריך".

ג) ילקוט יוסף (סעי' ד') – "המברך ברכת המזון, ונכנס לחדר חכם או זקן, צריך לעמוד בפניו, אפילו באמצע ברכת המזון".
 ילקוט יוסף (קיצור שו"ע יו"ד סי' רמ"ד סעי' ט"ו) – "למי שמברך ברהמ"ז, ורואה זקן או חכם שעוברים בתוך ארבע אמותיו, צריך לקום מפניהם לכבודם, אף על פי שברכת המזון דינה כדן תפלת שמנה עשרה".

ד) הלכה ברורה (סעי' ל"ב) – "הנמצא באמצע ברכת המזון, ועובר לפניו תלמיד חכם או זקן, צריך לקום מפניו".
 2. מראי מקומות.

א) פסקי תשובות (אות י"ז) – "ויש להסתפק אם מותר לקום מעט ממקומו כדי להדר פני חכם או זקן הנכנס, ולפוסקים הנ"ל (אות ט"ז) שהתירו עניית קדיש וברכו, מסתבר שמורת גם הקימה וההידור ובפרט בין ברכה לברכה".

יא. מראי מקומות.

1. הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכות או"ח אות מ"ה, אבני ישפה ח"ד סי' כ"ו סוף ענף ט'), וזאת הברכה עמ' קל"א אות ד', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ד אות י"ב) – "אסור להפסיק ב'הזן את הכל' לענות לברכות הזימון. אך הנוהגים להפסיק אחרי 'הזן את הכל', אינם צריכים לשנות ממנהגם".

כ. צריך לישוב בשעה שמברך - סעיף ט'.

ברכות (דף נא:) – "אמר רבי אבהו, ואמרי לה במתניתא תנא: האוכל ומהלך מברך מעומד, וכשהוא אוכל מעומד מברך מיושב, וכשהוא מיסב ואוכל יושב ומברך. והלכתא: בכלהו יושב ומברך".

א. אכילה ושתיה בעמידה: מצד מתיזין [מתישין] גופו של אדם, ומצד דרך ארץ.

1. עי' סי' ק"ע, לשיטות ומראי מקומות.

ב. הטעם.

1. כיון שהוא דאורייתא.

א) תוס' (ברכות דף נא: ד"ה והלכתא) – "לפי שברכת המזון דאורייתא החמירו בה להיות יושב ומברך שהרי עשרה דברים נאמרו בו מה שאין כן בשאר ברכות".

- (ב) ר' יונה (ברכות דף לה. ד"ה אוכל) – "הטעם שהחמירו בזה יותר מק"ש משום דק"ש אינה מן התורה אלא פסוק ראשון או פרשה ראשונה בלבד לפיכך לא החמירו בה כל כך ומאחר שקרא פסוק ראשון מהלך וקורא אבל בברכת מזון שהיא מן התורה צריך לישב במקומו ולברך. מפי מורי הרב נר"ו".
- (ג) הו"ד בשעה"צ (ס"ק ל"ז) – לשונו מובא לקמן.
2. כיון שהוא ברכה ארוכה וקשה לכוון בה אם לא כשהוא יושב.
- (א) לבוש (סעי' ט') – "מפני שברכת המזון ארוכה היא ויוכלו לכוון בה יותר כשהן יושבין מכשהן עומדין".
- (ב) גר"ז (סעי' י"ב) – "ויש לחוש לדבריהם".
- (ג) ערה"ש (סעי' ח') – "כדי שיוכל לכוין בטוב".

ג. סמיכה כשיביה.

1. ישראל במעמד (פרק י"ז סעי' כ"ו) – "מי שאין לו כסא לישב בשעת ברכת המזון, יסמוך עצמו על איזה דבר, שלדעת רבים מהפוסקים הסמיכה נחשבת כשיביה, ועכ"פ עדיפה היא מעמידה בלי סמיכה".
2. וישמע משה (פר' תולדות תשע"ח, פר' כי תצא תשע"ח עמ' ב') – לשונם מובא לקמן.

ד. לישב בסמיכה.

1. מעורר ישנים (סי' כ"ו ס"ק צ"ה ד"ה בשעת) – "יש לישב דוקא, ויש לסמוך קצת על השלחן או על גב הכסא, ולא דרך גאווה או על גב הכסא, ולא דרך גאווה ועיין טור סי' קפ"ג, אלא בישיבה במנוחה בכדי שיוכל לכוין היטיב, וכמ"ש במגילה דכ"א סע"א רכות מעומד וקשות מיושב, ובכתובות דף קי"א סע"א שעמידה קשה ללב, והרי ישיבה שאין בה סמיכה קשה מעמידה שיש בה סמיכה. וכמ"ש ש"רע"ב עיי"ש, לכן צריך להיות הישיבה דבהמ"ז בסמיכה קצת וכאמור, ואם א"א לו לישב יסמוך עכ"פ, ואדרבה זה עדיף מישיבה בלא סמיכה וכנ"ל".
- (א) ישראל במעמד (פרק י"ז הע' כ"א) – "בס' מעורר ישנים ... אולם צ"ע בהוראה זו, שהרי פשוט דברי הגמ' לא קאי אלא על המאמר שלפני זה שעמידה קשה ללב וישיבה קשה לתחתונות, שעל זה יש עדיפות בעמידה ע"י סמיכה מישיבה בלי סמיכה, אבל לענין כל מצוות שיש בהם חיוב ישיבה מהיכי תיתי שצריך לישב באופן זה".

ה. מקום שיוכין יותר בעמידה.

1. מראי מקומות – ישראל במעמד (פרק י"ז סעי' כ"ח).
- (א) הגרת"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ס"ח טור ד') – "שאלה: כ' השו"ע (שם ס"ט) צריך לישב בשעה שמברך וכו' כדי שיוכל לכוין יותר, יל"ע כשנקלע למקום או שנמצא בדרך (כגון טיול) ואין לו מקום נוה ונקי לשבת שם ולברך ואדרבה יכוין יותר בעמידה האם יש ללמוד מכאן דבטעמא תליא מילתא ויברך בעמידה. תשובה: [בע"פ] עיקר הטעם משום ברכה בכונה, ותו לא פלוג".

ו. ברכת הטוב והמיטב.

1. צריך ישיבה – עי' מ"ב (ס"ק ל"א, שעה"צ ס"ק ל"ז, "ומסתימת הפוסקים משמע דגם ברכה רביעית אף שהיא מדרבנן צריך לישב כי היכי דלא לזלזולי בה. [וכן נראה לכאורה ממה שמבואר בקפ"ד סעיף קטן ז במגן אברהם, עיין שם. אכן מדברי תלמידי רבנו יונה משמע לכאורה דדוקא בדבר שהוא מדאורייתא, עיין שם, ואולם יש לומר דכיון דכל הג' ברכות שהוא עיקר ברכת המזון צריך להיות דוקא בישיבה, ברכה זו נמי נגרר בתרייהו, אכן מדברי הכל בו בהלכות ברכת המזון ממה שכתב לענין רוכב, עיין שם, משמע דדוקא בג' ברכות שהוא מדאורייתא מחמירין, וצריך עיון]).
2. מראי מקומות – אורח נאמן (ס"ק ל"ג), ישראל במעמד (פרק י"ז סעי' ל').

ז. מן 'הרחמן' ואילך.

1. עי' סי' קפ"ט סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ח. האם העומדים ב'טיש' יכולים לברך ברכת המזון בעמידה.

1. וישמע משה (פר' תולדות תשע"ח) – "והגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א [זצ"ל] הניח בצ"ע אם יש להקל בדבר. ושאלתי האם במקום שיש ברזלים שניתן לסמוך עליהם סמיכה גמורה שאם יינטל ייפול חשיב כשיביה ומותר. וענה לי שסמיכה גמורה אינה בכלל עמידה ולכן אסור לסמוך בצורה כזו בתפילת שמונה עשרה, אך עדיין אינה בכלל ישיבה לענין דברים שצריכים לעשות אותם בישיבה דוקא. ומכל מקום בודאי עדיפה סמיכה מעמידה גמורה. וכעין זה אמרו הגאונים רבי מרדכי גרוס, רבי יעקב מאיר שטרן, רבי משה שאול קליין שליט"א דאונס רחמנא פטריה ויכולים לברך בעמידה, ומכל מקום אם יכולים לסמוך סמיכה גמורה בודאי עדיף טפי. והגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א אמר לי שכשנמצאים ב'טיש' אין צריך לשבת בברכת המזון, דכשם שאין ישיבה בעזרה כך אין ישיבה בפני רבו, וכשעומדים ב'טיש' כדי לקבל מיראת שמים ע"י שמתבוננים בצדיק ולומדים מהנהגותיו הקדושות, אין צריך לשבת. והגאון רבי מנדל שפרן שליט"א אמר שמותר לברך לכתחילה בעמידה, דכל הטעם שצריך לשבת לכתחילה הוא כדי להראות קביעות בברכה, וכאן שכל האכילה היתה בעמידה וזאת היא הקביעות שלו, מותר לכתחילה לעמוד. ות"ח אחד העיר שאם רבים יבקשו מקום לשבת ולברך יהיה בלאגן גדול ובודאי יפסידו כוונת הברכה ולא יוכלו לברך ביישוב הדעת, משא"כ כשכולם מברכים בעמידה ובצוותא חזא עם הרבי, בודאי יכולים יותר לכוון לבם כראוי לברכה. וכן הסכים הגאון רבי שמאי גרוס שליט"א, והביא ראיה ברורה לדבריו מה דאיתא בסימן קפ"ג ס"א לענין ברכת המזון: אם היה מהלך בדרך ואוכל,

א"צ לישב ולברך לפי שאין דעתו מיושבת עליו. הרי מבואר דמכיון שהאכילה היא מעומד מחמת שממהר לדרכו, יכול גם לברך מעומד. וכן י"ל בנידון דידן דמכיון שאוכל מעומד כדי להשתתף ב'טיש' יכול גם לברך מעומד. ובפרט שאם יחפש מקום לישב עלול אחר לתפוס את מקומו ב'טיש' ואין דעתו מיושבת עליו כלל. וגם מצד כוונת הברכה בודאי יותר יכול לכוון כשעומד במקומו בנחת מאשר כשמצטופף כדי לישב ולברך".

ט. האם ראוי לשבת בשעת ברכת המזון ע"ג מדרגות או פח אשפה וכדו'.

1. וישמע משה (פר' כי תצא תשע"ח עמ' ב') – ויש להסתפק בהולכי דרכים וכדו' שאין להם מקום מסודר לשבת עליו, ולפעמים יש מדרגות שאנשים עולים ויורדים בהם, והן מלוכלכות כמו כל מקום שאנשים דורכים עליו, האם יש כבוד לברכה לשבת שם או שבכהאי גונא עדיף לברך בסמיכה אצל הקיר וכדו'. וכן אם יש פח אשפה שאין משליכים בו פסולת שיש בה ריח רע, אלא ניירות וכדו', ואין איסור לברך אצלו, האם יש כבוד הברכה לברך בעודו יושב על גביו או שעדיף טפי לברך בסמיכה אצל הקיר. תשובה: הגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א [זצ"ל] הורה שמכיון שסמיכה באופן שאם יינטל הדבר שנסמך עליו יפול נחשבת כשייבה גמורה, א"כ עדיף לברך בסמיכה כזו מאשר לברך בשייבה ע"ג דבר שאינו דרך כבוד או שאינו נקי כ"כ. וכן ראוי לנהוג למעשה. וגיטו הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א אמר לי שלענין ישיבה ע"ג פח אשפה בודאי צדקו דבריו ועדיף לברך בסמיכה מלברך על גביו. אבל לענין ישיבה ע"ג מדרגות אמר שהכל לפי הענין, ויש מקומות שאנשים יושבים בהם לכתחילה, כמו באוטובוס בנסיעה בין עירונית שמי שאין לו מקום ישיבה מעדיף לשבת במדרגות מלעמוד כל הנסיעה. והוסיף שהנוסעים למירון לקבר הרשב"י שמחים אם יש להם אפשרות לשבת ע"ג המדרגות ולומר תהלים, לכן בכהאי גונא מותר וראוי לברך כן לכתחילה. והגאונים רבי עזריאל אויערבך [שליט"א] ורבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א [זצ"ל] אמרו שגם על פח אשפה, אם אין ממנו ריח רע ואין איסור לברך אצלו, מותר לכתחילה לברך בשייבה על גביו וכן ראוי לנהוג. והגאון רבי שמאי גרוס שליט"א אמר שאם הפח נראה לעין כפח אשפה שרגילות להיות בו דברים בעל ריח רע, אין לשבת עליו גם אם הוא נקי דאין זה כבוד הברכה. אבל אם ניכר שזה פח מיוחד לפסולת נייר וכדו' מותר לכתחילה".

י. מראי מקומות.

1. הגר"ח [זצ"ל] (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ס"ח טור ד') – "שאלה: האם מותר לכתחילה לאכול פת כשאין לו מקום ישיבה. תשובה [בע"פ]: רק ההולך בדרך וקשה לו איחור הדרך התירו לו כן, אבל בלא"ה אפי' אכל בעמידה צריך לברך בישי', ואם אין לו מקום ישיבה לברך לא יאכל (עי"ש במ"ב ס"ק ל"ו ודו"ק)".

כא | ברכה מעין שלש מיושב - סעיף י'.

א. הלכה.

1. בלשון יש אומרים – מחבר (סעי' י'), לבוש (סעי' י'), ערה"ש (סעי' ח').
(א) כה"ח (ס"ק נ') – "יש אומרים וכו'. כ"כ ב"ב בשם הרמב"ם פ"ד מה"ב דין א' והמרדכי. והא דכתב זה בשם י"א משום דדעת התו' בברכות נ"א ע"ב דדוקא בהמ"ז דאורייתא החמירו בה להיות מיושב משאכ בשאר ברכות יעו"ש. וכן כתב הר"ז אות י"ג. ועיין בביאור הגר"א".
2. לומר מיושב.
(א) יעב"ץ (סידור, הנהגת פת שחרית אות ח', עמ' שע"ו).
(ב) שלחן שלמה (סעי' ט').
(ג) גר"ז (סעי' י"ג) – "ויש לחוש לדבריהם".
(ד) כה"ח (פלאגי, סי' כ"ה אות י"ז).
(ה) מעורר ישנים (סי' כ"ו ס"ק צ"ה ד"ה בשעת).
(ו) הליכות עולם (ח"ב עמ' ס').
(ז) הגר"ח [זצ"ל] (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב אות י"א) – "נזהר לשבת בברכת המזון ובמעין שלוש, אבל בבורא נפשות לא הקפיד".
3. בעל המחיה צריך להחמיר.
(א) מ"ב (ס"ק ל"ה) – "עיין בביאור הגר"א שתלה דין זה במה שמבואר לקמן בסימן קפ"ד ס"ג והרמב"ם שהוא בעל דעה זו אזיל לשיטתו שם ולפ"ז בחמשת מיני דגן עכ"פ לכ"ע צריך להיות דוקא ברכה אחרונה שלהם בשייבה".
4. מראי מקומות – ישראל במעמד (פרק י"ז סעי' ל"ו).

ב. לענין לבישת כובע ומעיל: במעין ג'.

1. מחמיר: ירא שמים יברך בכובע.
(א) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ד סוף אות ע"ד) – "וכן ראיתי את מו"ר כשמברך ברכה מעין ג' לובש את המגבעת".
(ב) הגר"ח [זצ"ל] (דולה ומשקה עמ' ק"כ) – "שאלה: כשמברך מעין ג' על המחיה וכיו"ב, האם דינו כברהמ"ז לענין כובע וחליפה. תשובה: ראוי ללבוש כובע".
הגר"ח [זצ"ל] (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב אות י') – "כשמברך מעין שלוש לובש רק כובע. שמעתי ממרן, דברכת המזון, דהוי מהתורה, הוא מברך כובע ומעיל. וברכת מעין ג' דהוי מחלוקת אי מדאורייתא או מדרבנן, עושה כעין פשרה ומברך עם כובע בלבד. ובברכת בורא נפשות לא לובש כובע וחליפה".
(ג) פסקי תשובות (סוף אות ז') – "וגם שאר ברכות, ובפרט ברכת מעין שלש, ראוי להקפיד על לבוש נאה, וגם כובע על ראשו,

אבל בברהמ"ז הוא חיוב מדינא".

2. מיקל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ' הע' ג' ב') – "הנה בח"א (שם) כתוב דראוי להחמיר בברכת מעין ג' בכל החומרות שנוהג בברהמ"ז, ושאלתי הגרש"ז אויערבאך שליט"א [זצ"ל] איך ראוי לנהוג למעשה כשאנו מברכים מעין ג', האם נכון שישים כובע על ראשו ויתעטף בבגד העליון, ושיזהר לברך תוך הספר ולא בע"פ, ושיזהר לברך כשהוא לבוש לגמרי (שהרי כתבו הפוסקים שנכון לעשות דברים אלו כשמברך בהמ"ז, עיין מש"כ בפרק י"ח), וענה שלא מצינו שהעולם מקפידים בכל חומרות אלו, ולכן לגבי לברך מיושב ודאי ראוי להזהר בזה, וכמש"כ בשו"ע (בסי' קפ"ג) ולגבי שאר חומרות **אולי העולם אינם מקפידים בחומרות אלו, כיון שבפחות מכדי שביעה אינו דאורייתא לכל הדעות**".

ג. אם יש לשבת כאשר מברך בורא נפשות.

1. לא צריך.

(א) משנה הלכות (חי"א סי' ק"נ) – "בדבר השאלה אי צריך לישב כשמברך בורא נפשות כמו בברהמ"ז וברכה מעין שלש. לפענ"ד ברכת בורא נפשות רבות מותר לכתחלה לומר מעומד, עיין תוס' ברכות נ"א ע"ב ד"ה והלכתא ובש"ע א"ח סי' קפ"ג ס"ט דמעין שלש יש אומרים ג"כ מיושב והוא דעת הרמב"ם והמרדכי ומשמע דוקא מעין שלש אבל ברנפ"ר לכ"ע מותר במעומד ועיין הגרש"ז סי"ג שם".

(ב) הגר"ח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב אות י"א) – "נזהר לשבת בברכת המזון ובמעין שלוש, אבל בבורא נפשות לא הקפיד".

2. טוב ליזהר.

(א) חסד לאלפים (ס"ק י') – "י"א שגם ברכת מעין שלש צריך לאמרה מיושב, וטוב ליזהר בכל הברכות ועכ"פ אסור לברך כשהוא מסב או עוסק בשום עסק אפילו תשמיש קל, כגון מנגב ידיו או לובש מלבושיו וכדומה, זה שוה בכל הברכות לכ"ע".

(ב) בן איש חי (שנה א' פר' חקת אות ד') – "ויש אומרים דגם ברכה מעין שלש צריך לאמרה מיושב, וטוב ליזהר בכל הברכות".

(ג) כה"ח (ס"ק נ"א) – "לאמרה מיישב. וטוב ליזהר בכל הברכות לאומרם מיושב. חס"ל אות יו"ד. בן א"ח פרשת חקת אות ד'".

(ד) פסקי תשובות (אות י"ט) – "ומשמע דבורא נפשות וכל הברכות שלפני האכילה אין צריך להיות מיושב, וכל זה מדינא, אבל לכתחילה טוב ליזהר בכל ברכות הנהנין לאומרם מיושב, (והיינו כשאוכל או שותה מיושב), ובפרט בברכת בורא נפשות לאחר האכילה, וזה גם עצה טובה שלא ישכח מלברך לאחריה".

3. מראי מקומות – ישראל במעמדם (פרק י"ז סעי' ל"ח).

כב | לברך ועוסק במלאכתו - סעיף י"ב.

א. עי' סי' קצ"א סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ב. לרמוז בעיניו.

1. ערה"ש (סוף סעי' ח') – "ונראה דגם לרמוז בעיניו אסור בברהמ"ז כיון דמדמינן לתפלה".

שינוי מקום: ברכה אחרונה

סימן קפ"ד

- [א] מתי אין צריך לחזור למקומו - סעיף א'. [ה] ערב פסח שחל בשבת.
 [ב] הלכה: שלא צריך לחזור למקומו. [ו] סוגי מאכלים - סעיף ג'.
 [ג] יאכל במקום השני - סעיף ב'. [ז] נסתפק אם בריך ברכת המזון - סעיף ד'.
 [ד] כמה פת שצריך לאכול במקום השני. [ח] שעת עיכול - סעיף ה'.

[א] מתי אין צריך לחזור למקומו - סעיף א'.

א. משנה (ברכות דף נא:): – "מי שאכל ושכח ולא בירך, בית שמאי אומרים: יחזור למקומו ויברך, ובית הלל אומרים: יברך במקום שנזכר".

1. גמרא (ברכות דף נג:): – "מי שאכל וכו'. אמר רב זביד ואיתימא רב דימי בר אבא: מחלוקת בשכח, אבל במזיד דברי הכל יחזור למקומו ויברך. פשיטא, ושכח תנן. מהו דתימא: הוא הדין אפילו במזיד, והאי דקתני ושכח להודיעך כחן דבית שמאי, קמשמע לן. תניא, אמרו להם בית הלל לבית שמאי: לדבריכם, מי שאכל בראש הבירה ושכח וירד ולא ברך, יחזור לראש הבירה ויברך. אמרו להן בית שמאי לבית הלל: לדבריכם, מי ששכח ארנקי בראש הבירה, לא יעלה ויטלנה. לכבוד עצמו הוא עולה לכבוד שמים לא כל שכן. הנהו תרי תלמידי, חד עביד בשוגג כבית שמאי ואשכח ארנקא דדהבא, וחד עביד במזיד כבית הלל ואכליה אריא".
2. "מי שאינו מברך בהמ"ז במקום שאכל אינו בא לקבורה, כ"כ המקובלים" – ס' זכירה (עניני ברכת המזון ד"ה כתב), תו יהושע (שמירת גוף ונפש אות צ"ט), שמירת הנפש (אות ר"ט), שמירת הגוף והנפש (סי' ל"ח סעי' א').

ב. קשה: העושה כבית שמי חייב מיתה.

1. ראה שפסק כב"ש.

(א) ר"ת (ספר הישר סי' תי"ז) – "ברכות. אמ' ר' טרפון אני הייתי בא בדרך והייתי לקרות כדברי בית שמאי וסכנתי בעצמי בליסטין וכו'. ולקמן במכילתין באלו דברים אמרי' גבי שכח ולא ברך שנשתכר במה שהחמיר כבית שמאי ואשכח יונה דדהבא. ור' טרפון נסתכן. איכא למימר מההיא דהלכה כבית שמאי".

(ב) עי' תוס' (ברכות דף נב: ד"ה ככוליה) – "ככוליה פירקין הלכה כב"ה לבר מהא - וא"ת והא בההוא דיחזור למקומו ויברך משמע דהלכה כב"ש לקמן (דף נג:): בשמעתין מדעבדי אמוראי בתרייהו. י"ל דלא חשיב לה משום דהתם אפי' ב"ה מודו לב"ש אלא שלא הטריחוהו לכך".

1) באר משה (ח"ב סי' י"א) – "והא דאיתא בברכות (נ"א ע"ב) מי שאכל ושכח ולא בירך שב"ש אומרים יחזור למקומו ויברך, וב"ה אומרים יברך במקומו שנזכר. ומצינו (שם בברכות נ"ג ע"ב) ששנים עשו כב"ש וחזרו למקומו ומצאו אחד ארנקא דדהבא והשני יונה דדהבא, אין משם ראייה דהלכה כב"ש דמן השמים הסכימו על ידם שטוב עשו שהחמירו כב"ש, דבאמת התם אפילו ב"ה מודים דמוטב לחזור למקומו ולברך אלא שב"ה לא הטריחוהו ראה במג"א (סימן ס"ג סק"ג ובסימן קפ"ד) וראה תוס' סוכה (ג' א' ד"ה דאמר), ודלא כהמחצ"ה (סימן ס"ג סק"ג ג')."

2. גם לב"ה לחזור למקומו הרי זה משובח.

(א) ר' יונה (ברכות דף מ:). – "גמ' חד עבד בשוגג כב"ש ואשכח ארנקי. ויש לשאול דהא אמרינן במכילתין (דף י ב) אני הייתי בא בדרך והייתי לקרות כדברי ב"ש והסכנתי בעצמי וכיון דלענין ק"ש אם עושה כדברי ב"ש מתחייב בנפשו זה שעושה לענין ברכה כדבריהם היאך מצא ארנקי ויש לומר דלא דמי דהתם אף על פי שהיו אומרים בית הלל מטין וקורין אפ"ה מודים שאין לו להתכוין ולהטות כמו שאומרים בית שמאי אלא שאם היה עומד מוטה שיכול לקרות ולפיכך כשאינו עומד מוטה בכוונה נמצא עובר על דברי בית הלל ומתחייב בנפשו אבל בכאן מודים ב"ה שאפי' בשוכח אם רצה להחמיר על עצמו ולחזור למקומו הרי זה משובח ונמצא שלא עבר על דבריהם ולפיכך מצא ארנקי".

(ב) רא"ש (ברכות פרק ח' סי' ה') – "והא דאמרינן לעיל א"ר יצחק בר חנינא א"ר הונא כולי פירקין הלכה כב"ה בר מהא דהלכה כב"ש לא אתא לאפוקי הא דהכא משום דאפילו ב"ה מודו הכא שטוב לעשות כבית שמאי אלא שלא הטריחוהו לכך".

3. אינו נראה שעובר על דברי בית הלל

(א) פסקי רי"ד (ברכות דף נג:): – "ואי קשיא, והא אמרי' העושה כבית שמי חייב מיתה, ומאי שנא מר' טרפון דהיטה וקרא כבית שמי, וסיכן בעצמו מפני הלסטין. תשובה, התם מוכחא מילת' כשהטה דעבר על דברי בית הלל, אבל הכא הרואה שחזר ויברך סובר שבמזיד עשה, ואינו נראה כעובר על דברי בית הלל".

4. רמ"א (שו"ת סי' צ"א) – "א"ר טרפון אני הייתי בא בדרך והייתי לקרות כדברי ב"ש וסכנתי בעצמי מפני הליסטים, א"ל כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי ב"ה ... ואף אין להקשות מהא דאיתא ברכות לענין מי שאכל ושכח לברך חד עבד בשוגג כב"ש ומצא ארנקי דדהבא וחד עבד במזיד כב"ה ואכלו אריה, דשמעינן מיניה דיש להחמיר כב"ש. דא"ל דוקא בדבר שאין בו קולא כלל, אבל במקום שיש קצת קולא בדבר כגון לשכוב ולקרות ק"ש דהא עדיף מעומד דהוא יותר דרך כבוד אלא דלב"ה ג"כ יוצא בשכיבה ולב"ש דוקא בשכיבה אין להחמיר כב"ש ...".

(א) הגר"ש א"צ"ל (הערות במסכת ברכות דף נג:): – "ובתוס' רעק"א על המשניות (בפ"ק שם) תמה ע"ד הרמ"א הנ"ל ממה שפסק השו"ע (בסי' ס"ג ס"ב) שהעומד לקרוא ק"ש בעמידה קרוי עבריינא, ונמצא א"כ שאף בשאר פלוגתות דב"ש וב"ה אין להחמיר כב"ש, ואין כתב הרמ"א שרק לענין הטיה אין לעשות כב"ש, עוד הקשה הרמ"א מדברי הרא"ש הנ"ל אמאי לא הביאם הרמ"א. וליישב דברי הרמ"א ...".

5. ט"ז (ס"ק א') – "ק' מאי שנא בפ' קמא דברכות אר"ט פ"א הטייתי לקרות כב"ש וסכנתי בעצמי כו' הרי דאפי' להחמיר אסור לעשו'

כב"ש ולמה הרויח כאן אותו שעשה כב"ש בשלמ' מה שנענש אותו שעשה כב"ה לא קשה דאפי' ב"ה מודים במזיד בהליכ' דאסור וזה היה סבור שב"ה מתירין אף במזיד ע"כ נענש אבל איפכ' קשי'. ונ"ל דשאני בק"ש שב"ה אינן ס"ל אפי' להחמיר להטות ולקריות ק"ש משא"כ כאן דאפי' ב"ה מודים במזיד לב"ש ע"כ יש לנו לפסוק שפיר כב"ש לעשו' על צד הטוב אפי' בשוגג ובהא ניח' מה שפסקו כב"ש כאן אבל הרמב"ם...".

א) פתח עינים (ברכות סוף דף נג); מחזיק ברכה ס"ק א') – 'והנה הרב ט"ז סי' קפ"ד רמי ומקשה מהא דלעיל בסמוך דהך תלמידא דעביד בשוגג כב"ש ואשכח ארנקי למ"ש פ"ק גבי ר' טרפון כדאי היית לחוב בעצמך וכו' ותירץ ע"ש ותימה שנעלמו ממנו דברי רבינו יונה והתוס' קדמו שרים בזה".

ב) מראי מקומות – א"ר (ס"ק א').

6. גר"א (מעשה רב אות ל"ח) – "ק"ש עשה כב"ש לא עשה ולא כלום. פי' אין לו קיבול שכר שהחמיר על עצמו לעשות כב"ש כהוא דמצא יונה דדהבא דשם ב"ה מודים אלא דפליגי בשוגג אבל כאן אין נראה לב"ה דברי ב"ש כלל ולזה מביאין ראיה מא"כ היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימך. אבל בודאי אין צריך לחזור ולקריות ק"ש".

ג. קשה: מדבר שקר תרחק.

1. ברכות (דף נג): – 'רבה בר בר חנה הוה קאזל בשיירתא, אכל ואשתלי ולא בריך; אמר: היכי אעביד. אי אמינא להו אנשאי לברך, אמרו לי: בריך, כל היכא דמברכת לרחמנא מברכת. מוטב דאמינא להו אנשאי יונה דדהבא. אמר להו: אנטרו לי, דאנשאי יונה דדהבא. אזיל וברך, ואשכח יונה דדהבא, ומאי שנא יונה, דמתילי כנסת ישראל ליונה, דכתיב: כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ, מה יונה אינה ניצולת אלא בכנפיה, אף ישראל אינן ניצולין אלא במצות".

2. מראי מקומות – בן יהוידע (ברכות דף נג); גביה הכסף (ברכות דף נג: ד"ה אמר), דברי שלום (ח"ד סי' ל"ג).

א) ט"ז (ס"ק א') – 'טרח רבה בב"ה ואמר מלת' דשקר' ששכח יונה דדהבא כיון שהוא מוכרח לחזור למקומו כיון שהוא עכשיו מזיד כנלע"ד נכון".

ב) פתח עינים (ברכות דף נג): – "אנטרו לי דאנשאי יונה דדהבא. אפשר לתת טעם לרבה בר בר חנה דלא הוציא שקר מפיו ח"ו אלא קושטא קאמר והענין כי השכינה היא האם המיסרת ובדרך האדם מתלווה עם השכינה והיא מדת הדין דינא דמלכותא דינא ואפשר שזהו טעם מה שאמרו כל הדרכים בחזקת סכנה מסיבה שאנו מתחברים ומתלוים בשכינה והיא מדת הדין וצריך לדקדק מאד בדרך. וכמעט יותר צריך לזוהר בדרך בדקדוקי מצות ולישמר מחטא ולהרהר ולעסוק בתורה יותר מזמן שהוא בביתו. ומכאן תוכחת מגולה לעוברי דרך אשר נראה בעיניהם כי הליכתם בדרך פוטרם מכל המצות. לא אליכם כל עוברי דרך הביטו וראו שאתם במקום סכנה וכך היא המד"ה מדת הדין ואין להאריך כאן בזה וה' הטוב יכפר בעד כ"ר. וידוע דברכת המזון הוא להמשיך ברכות בחשבון לשכינת עוזנו כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל וא"כ בדרך צריך לדקדק ביותר בברכת המזון לפי האמור. הוא אשר דיבר רבה בב"ה בחכמה יסד אר"ש אנשאי יונה דדהבא יונה שהוא כינוי לשכינה דדהבא שהיא מדת הדין אשר שם הזהב שכחתי. כלומר שכחתי להשפיע לשכינה על ידי ברכת המזון ושפיר קאמר אנשאי יונה דדהבא".

ג) הגר"ח פלאג'י זצ"ל (חפץ חיים סי' י"ט אות י"א) – "וכ"נ לעשות המצוה כתיקונה לברך במקום שאכל כמ"ש בברכות דג"ן".
ד) אורח מישרים (שו"ע למצוות, סי' ט' סעי' ז', ס"ק י', הע' י"א) – "וכדי שיוכל לקיים מצוה מותר לומר מילתא דמשתמע לתרי אפי' (ממעשה דרבה בב"ה ברכות נ"ג ע"ב). [לתרי אפי' דמה שאמר רבב"ה אנשאי יונה דדהבא היא מילתא דמשתמע לתרי אפי' או כפשוטו, או מצוה, דמצוה נמי היא יונה דדהבא כדאמרינן שם ועי' גם שבת ק"ל ע"א, וא"כ מותר כזה גם כדי לקיים מצוה דרבנן, דמה שיחזור למקומו ויברך אינו אלא מדבריהם]".

ה) תתן אמת ליעקב (פרק ה' סי' ו') – "ובספר החפץ חיים סימן י"ט סי"א כתב דמותר לשנות מפני השלום בכדי לעשות המצוה כתיקונה לברך במקום שאכל כמ"ש בברכות נ"ג ע"ב. עיי"ש".

ו) ילקוט יוסף (כיבוד אב ואם עמ' תפ"ג אות י"ב) – "ולכאורה דהיאך רבה בר בר חנה הוציא דבר שקר מפיו. ואי נימא דהאיסור לשקר בסיפור דברים אינו מן התורה, והוא רק איסור דרבנן, או איסור מוסרי, משום הכי לצורך מצות ברכת המזון במקום סעודתו, שרי לשקר. דאי נימא דהאיסור לשקר הוא מן התורה, אי אפשר להתירו לצורך מצוה. ואין לומר ששיקר לצורך פקוח נפש, דהא יכול לברך במקומו, או שלא לברך כלל בשב ואל תעשה. וע"ש בעיון יעקב מ"ש בזה. ובספר בן יהוידע שם כתב, דבודאי לא הוציא שקר מפיו, אלא...".

1) לענין "אין איסור מה"ת לשקר חוץ לבית דין" – עי' ערך "מדבר שקר תרחק", לשיטות ומראי מקומות.

ז) הקטן והלכותיו (פרק ע"ז הע' ב') – "ובספר אורח מישרים סי' ט' סעיף ז' כתב וז"ל 'וכדי שיוכל לקיים מצוה מותר לומר מילתא דמשתמע לתרי אפי' עכ"ל. והביא ראיה מהגמ' בברכות הנ"ל וכ"כ בחפץ חיים סי' י"ט אות י"א וז"ל '...וכן לעשות המצוה כתיקונה לברך במקום שאכל, כמ"ש בברכות דף נ"ג... עכ"ל, אמנם מדבריו נראה דמתיר לומר אף שקר גמור עיי"ש אות י' מהא דאיתא במד"ר פרשת בהר פל"ד, א'. דמשמע דמותר לשנות ולומר אף שקר גמור כדי לקיים מצוות, וע"ע בגמ' תענית כ"ח. דמביאי ביכורים היו משקרים כדי שיוכלו להביא ביכורים. אמנם עיין בלשונו של החפץ חיים בסי' י"ט אות ט"ב דס"ל דהא דמצוה לשנות משום דרכי שלום, היינו דוקא משום דרכי שלום, אבל לצורך קיום מצוה, לאו מצוה הוא אלא רק מותר לשנות".

3. אמת הוא מה שמביא לטוב ולרצון הבורא.

א) מהר"ל (בראשית פרק מ"ז פסוק כ"ט) – "ודבר שראוי לעשות הוא נקרא אמת".

ב) מכתב מאליהו (ח"א עמ' 94) – "שאמת הוא מה שמביא לטוב ולרצון הבורא, ושקר הוא מה שנותן הצלחה לעסקיו של שר השקר הסיטרא אחרא".

ג) ר' ירוחם (דעת חכמה ומוסר ח"א עמ' קי"ח) – "שבאמת מושג 'שקר' ו'אמת' הוא לגמרי אחר ממושגנו; לדון על דבר אם הוא אמת או שקר צריך בהתחשב עם התוצאה הנולדת ממנו, אם התכלית היוצאת הוא שקר אזי גם האמצעי המביא לידי זה הנהו 'שקר', אבל מכיון שהטעות במהלך הלבנה מביא לידי תכלית ההכרה א"כ גם אמצעי זה הריהו אמתי ודרוש, ולהפך, ידיעה הבאה

לאדם מצד חכמה אם אינה מביאה אותו לידי תכלית הכרה - בחינת כזב הוא. ובארנו שם שהדרך להכרה אינו ע"י חכמה, שהיא רק 'אור' אבל אין בכחה לשנות הגוף, וההכרה באה דוקא ע"י שטחיות שאינו אלא טעות".

(ד) עי' יד הקטנה (הל' דיעות פרק ט' אות ח', [הו"ד בח"ח הל' לשה"ר כ"ו במ"ח ס"ק כ"א בהגה"ה, (ובמ"ח סוף לאו ב')).

(ה) עי' חזו"א (אמונה ובטחון פרק ד' אות י"ג) – "וראוי לקבוע הדיבור במדת האמת המתקונה ובמדת השקר המקולקלה, כי חז"ל החמירו בזה מאד וקלקלה מצוי מאד והפסדיה עצומים. והנה שינוי הדיבור מאמתת המדובר בשם שקר יקרא, וגנות השקר אינו בשביל המרמה שבו שמשמש בשקר בשביל ריוח המקווה לו ברמותו את רעהו, אלא אף השינוי שאינו משמש לגורם של אונאה, בסיפור דברים של מה בכך, בשם שקר יכונה, ובכלל עון השקר הוא, וכמו שאמרו ב"מ כ"ג ב', בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו במיליהו במסכתא כו', הנה הותר הדבר רק משום שכאן הגדת האמת יש בו מן הגנות ונבחר כאן השינוי והנליזה מן האמת, אבל בדברים אחרים כיוצא בהן אף שהן דברים של מה בכך ואינו גורם בשקר שום הטעה לחברו בכלל שקר הוא".

(ו) עלי שור (ח"ב עמ' תקל"ד) – "בכוונה רעה - שקר הוא".

4. להערים על הנוסעים ולומר שנאבד לו כסף ולמעשה נוטל גמרא.

(א) חשוני חמד (ברכות דף נג:) – "שאלה. ראובן נוסע מירושלים לצפת באוטובוס. שעת היציאה היא י' בבוקר, כשהגיע המועד רואה ראובן שהוא שכח את הגמרא, ובלעדיה הוא לא יכול לנסוע, האם מותר לו להערים על הנהג הנוסעים ולומר להם שהוא שכח על הספסל ארנק עם כסף רב (חמשת אלפים שקל) ולכן הוא מאוד מבקש שימתינו לו שלש דקות עד שיחפש וימצא את הארנק, כשלמעשה הוא לא יחפש שום ארנק כי לא אבד לו דבר כזה, אלא הוא יביא גמרא, השאלה היא, כי עבור הגמרא הם לא יתרוצו להמתין, ורק עבור ארנק עם חמשת אלפים שקל היו מוכנים לוותר על זמנם כדי שלא יאבד סכום רב כזה לראובן. תשובה. נאמר בגמרא ברכות דף נג ע"ב, רבה בר בר חנה הלך עם שיירא ואכלו ושכח רבה לברך ברכת המזון והוא ביקש מאנשי השיירא שימתינו לו, אך אם הוא היה אומר את האמת שהוא רוצה לחזור על עקבותיו ולברך ברכת המזון במקום שאכל, הם היו מסרבים להמתין, לכן שינה ואמר להם ששכח שם יונת זהב, ולזה הם הסכימו להמתין לו עד שישוב ויביאנה, השי"ת עשה לו נס ומצא יונת זהב, כך שהסיפור נעשה אמת. ולכאורה ניתן ללמוד מזה לענייננו שמותר גם לנסוע דיון לעשות כך ולספר להם שנאבד לו ארנק ולמעשה הוא ישוב על עקבותיו להביא גמרא (אם הם יסכימו). אך יש להעיר איך באמת היה מותר לו לשנות מהאמת, הרי אם הם היו יודעים מהאמת לא היו מסכימים להמתין לו ואם כן יש כאן גזל זמן. ויש לומר דמאחר דהם הסכימו להמתין לו עבור יונת זהב אם כן מאחר ולרבה בר בר חנה ברכת המזון במקומה שוה לו יונת זהב מותר לו לעשות כך. ואם כן גם בענייננו אם סיפר להם שאבדו לו חמשת אלפים שקלים צריך הוא לאמוד את עצמו האם הגמרא שוה לו סכום זה ואם היא שוה לו מסתבר שמותר לו לומר שאבד לו ארנק. עדיין יש להעיר מדברי העיון יעקב (על העין יעקב ברכות נג ע"ב) שכתב שרבה בר בר חנה לא שיקר בזה שאמר ששכח יונת זהב משום שכוונתו היתה על המצוה ששכח מלברך ברכת המזון במקומו המגינה על ישראל ככנפי יונה, ומה שאמר שהיונה מזהב הוא משום שהתורה והמצוות יקרים מזהב. ואם כן צ"ע בענייננו אם מותר לומר שנאבד לו כסף, ואולי מותר כי תורה יקרה מזהב וכסף".

ד. ראשונים.

1. יחזור למקומו ויברך [אפילו בשוגג], פסק כבית שמאי – בה"ג (סי' א' ברכות פרק ז' עמ' פ"ה), ר' שמואל בן חפני (ר' יונה דף מ. ד"ה ולענין), רא"ש (ברכות פרק ח' סי' ה', תוס' הרא"ש ברכות דף נג: ד"ה חד), טור (סעי' א').
2. יברך במקום שנזכר א"כ הוא מזיד, פסק כבית הלל – רמב"ם (ברכות פרק ד' הל' א'), אהל מועד (שער הברכות דרך ח' נתיב ה'), אורחות חיים (ח"א הל' ברכות אות נ"א), ס' השולחן (הל' סעודה שער ה' ד"ה כל).
3. ממילא, אפילו במזיד יצא – רמב"ם וסעייתו (ע"ב ב"י, רמ"א).

ה. הלכה.

1. מזיד.
2. א יחזור למקומו ויברך.
2. שוגג.
3. א יחזור למקומו ויברך, א"כ הוא מקום הדחק [סומך על הרמב"ם] – ט"ז (ס"ק א'), גר"ז (סעי' א'), "אבל לכתחלה יחזור למקומו ויברך אפילו הוא שוגג אם אפשר לו שאין לו עיכוב מחמת החבורה שנתלוו עמו בדרך ואינו רוצים להמתין עליו שאז יש לסמוך על סברא הראשונה להקל בדברי סופרים אם היה שוגג", ערה"ש (סעי' ג'), מ"ב (ס"ק ז', לשונו מובא לקמן).
3. בדיעבד.
4. א דאין צריך לחזור ולברך, אפילו במזיד [סומך על הרמב"ם, ספק ברכות להקל] – ט"ז (ס"ק א'), "ספק ברכות להקל", א"ב (ס"ק א'), "וכל המחמיר בזה אינו אלא מן המתמיהין והוא מברך ברכה לבטלה", גר"ז (סעי' א'), "ספק ברכות להקל", ערה"ש (סעי' ג'), מ"ב (ס"ק ה').
5. ב אפילו מזיד בעקירתו, ומזיד בברכתו – מ"ב (ס"ק ד', ס"ק ה').

ב] הלכה: שלא צריך לחזור למקומו.

א. ג' ציורים.

1. דברים שאינם טעונים ברכה במקומם - עי' סעי' ג'.
2. נקרא מקומו: בזמן שלא הוי חסרון של "שינוי מקום", כגון מפינה לפינה, או שאכל פת במקום שניה.
3. בשעת הדחק – מ"ב (ס"ק ז', "יחזור למקומו ויברך. וכתבו האחרונים דכן נכון לנהוג למעשה אם לא שהוא שעת הדחק דאז יוכל

לסמוך אסברא ראשונה").

ב. נקרא מקומו.

1. מפניה לפינה.

(א) לא צריך לחזור, אפילו לכתחילה – מג"א (ס"ק א'), גר"ז (סעי' א'), ערה"ש (סעי' א'), מ"ב (ס"ק א'), שעה"צ ס"ק ג', ס"ק ה').
(ב) יש לחזור, אא"כ יש איזה צורך – ח"א (כלל מ"ז סעי' ה'), כה"ת (ס"ק א'), הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קמ"א אות א', "שתוך ד' אמות בחדר מותר. יותר מזה מותר רק אם יש צורך").

(ג) מראי מקומות – וזאת הברכה (עמ' קמ"א אות א').

(1) הגר"ח"ק זצ"ל (נזר החיים עמ' קע"ט אות נ"ב) – "האם צריכים לברך ברכה אחרונה בדיוק במקום שאכל בו ליד השלחן, או דילמא אפילו במקום אחר ליד השלחן סגי. תשובה: בתוך ד' אמות לא צריכים להקפיד".

א. אולי הגר"ח"ק זצ"ל איירי אפי' בציוור שאין להם הקיף מחיצות, א"נ אפילו לדעת הכה"ח.

2. מחזר לחזר: ויכול לראות מקום שאכל.

(א) אם היה לו מניעה שלא יוכל לברך בהחזר שאכל, מותר לברך בחזר שסמוך לו – מ"ב (ס"ק א').

(ב) נחשב כחד מקום – גר"ז (סעי' א'), ערה"ש (סעי' א').

3. מחזר לחזר: ואינו יכול לראות מקום שאכל.

(א) אפשר להקל בשעת הדחק [כשדעתו לברך בחזר אחר] – מג"א (ס"ק א'), גר"ז (סוף סעי' א'), מ"ב (ס"ק א'), שערי הברכה (פרק ט' סעי' מ"ב).

(ב) נחשב כחד מקום – ערה"ש (סעי' א').

4. בתוך ד' אמות, במקום שאין הקיף מחיצות – שעה"צ (ס"ק ה').

(א) אפילו במניעה קטנה מותר – ח"א (כלל מ"ז סעי' ו'), מ"ב (ס"ק ב'), שעה"צ ס"ק ה').

5. אכל פת במקום שניה.

(א) עי' לקמן סעי' ב'.

ג. הולך לשיבה: ביטול תורה, אם הוא נכלל ב'שעת הדחק'.

1. חוזר למקומו.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (אסיפת יצחק כ"ג סיון תשס"ח) – "שאלה: אם אוכל פת בביתו ושכח לברך ברכת המזון, והולך לשיבה ללמוד סדר שני (ורק לא רוצה לחזור לביתו משום ביטול תורה) האם צריכים לחזור לביתו או זה נכלל במשנה ברורה (ס' קפ"ד ס"ק ז') שבשעת הדחק אין צריך לחזור. האם יש לחלק בדין הנ"ל אם יש חברותה. תשובה: צריך לחזור".

2. במקומו.

(א) ששכ"ה (אסיפת יצחק תמוז תשס"ח) – "שאלה: אם אוכל פת בביתו ושכח לברך ברכת המזון והולך לשיבה ללמוד סדר שני (ורק לא רוצה לחזור לביתו משום ביטול תורה) האם צריכים לחזור לביתו לברך ברכת המזון או זה נכלל במשנה ברורה ס' קפ"ד ס"ק ז' שבשעת הדחק אין צריך לחזור, והאם יש חילוק בדין אם יש חברותה. תשובה: הוי שעת הדחק ויברך במקומו ואין חילוק בדין אם יש חברותה או לא".

(ב) הגר"א ובנצל שליט"א (אסיפת יצחק ג' סיון תשס"ח) – "שאלה: אם אוכל פת בביתו ושכח לברך ברכת המזון והולך לשיבה ללמוד סדר שני (ורק לא רוצה לחזור חביצו משום ביטול תורה) האם צריכים לחזור לביתו לברך ברכת המזון או זה נכלל במשנה ברורה ס' קפ"ד ס"ק ז', והאם יש חילוק בזה אם יש חברותה. תשובה: אם שכח יכול לברך במקום שנזכר".

3. לכאורה תלוי אם יש חברותה.

(א) אבני ישפה (אסיפת יצחק י"ג סיון תשס"ח) – "גם חקרת מה ההלכה אם אדם אוכל פת ושכח לברך ברכת המזון והוא הלך לשיבה ללמוד תורה, אם יחזור לביתו לברך. והשאלה על פי דברי המ"ב סי' קפ"ד ס"ק ז' שכתב שבשעת הדחק אינו צריך לחזור, והסתפקת אם ביטול תורה נחשב שעת הדחק. כלל גדול הוא שלא שייך שיש ביטול תורה בעשיית מצוה, שהרי כל התכלית של לימוד תורה הוא כדי לקיים את התורה, ולכן לא ניתן לקרוא לזה שעת הדחק. אבל אם יש לו חברותא שיודע שהוא לא יכול ללמוד בלעדיו, יתכן שזה נקרא שעת הדחק שהרי הוא גורם לו ביטול תורה. אבל יש עצה פשוטה להנצל מללכת לחזור לביתו לברך ברכת המזון, והוא שיאכל אפילו פירור אחד של לחם במקומו, ואז מותר לו לכתחילה לברך ברכת המזון במקום שאכל הפירור הזה. ועצה זו לקחתי מדברי השו"ע סי' קפ"ד סעי' ב' ומ"ב ס"ק ט'. ומצוה לפרסם עצה זו".

4. מראי מקומות.

(א) משנת יוסף (אסיפת יצחק כ"ד סיון תשס"ח) – "שאלה: אם אוכל פת בביתו ושכח לברך ברכת המזון והלך לשיבה ללמוד סדר שני (ורק לא רוצה לחזור לביתו משום ביטול תורה) האם צריכים לחזור לביתו לברך ברכת המזון או זה נכלל במשנה ברורה ס' קפ"ד ס"ק ז', והאם יש חילוק בזה אם יש חברותה. תשובה: בגדר 'הלכה ואין מורין כן' שבשוגג יברך בהמ"ז בשיבה בשעת הדחק (כמ"ב קפ"ד ס"ק ו') (ואם יש שם בשיבה פת, אם לאכול ולברך בהמ"ז עי' שו"ע קפ"ד ב' ומ"ב, ולעיל ס' קע"ח) ואכמ"ל".

ד. תפילה בציבור: אם הוא נכלל ב'שעת הדחק'.

1. חוזר למקומו.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות כ"ו) – "אם שכח (בשוגג) לברך ברהמ"ז במקומו, ואילו יחזור למקום אכילתו יאחר תפילה בציבור, האם חוזר. תשובה: חוזר".

ה. זימון: אם הוא נכלל ב'שעת הדחק'.

1. מחבר (סי' קצ"ג סעי' ה') – "ג' שבאו מג' חבורות של שלש שלש בני אדם, ונתחברו אלו השלשה, אם זימנו עליהם במקומם כגון שהפסיקו כל אחד לשנים עד שאמרו הזן, שוב אינם יכולים לזמן אפי' אכלו אח"כ יחד וגמרו סעודתן; ואם לא זימנו עליהם במקומם, חייבים לזמן ואינם רשאים ליחלק ואפילו לא אכלו אלו הג' ביחד משנתחברו".
2. מ"ב (סי' קצ"ג ס"ק ל"ב, שעה"צ ס"ק ל"ב, ס"ק ל"ג) – "ואפילו לא אכלו וכו'. וקשה הא קי"ל לעיל סימן קפ"ד דבהמ"ז צריך לברך דוקא במקום שאכל וא"כ כל אחד ואחד צריך לחזור למקום שאכל מתחלה יש מתרצים דהכא מיירי בעקרו בשוגג במקומם דבזה לא מטרחינן אותו לחזור למקומו לדעת הרמב"ם וכו"ל שם בסעיף א' וכן פסקו שם האחרונים במקום הדחק ובענייננו נמי כיון דכאן יכול לזמן וכשיחזור לשם יברך ביחידי כשעת הדחק דמי. [מאמר מרדכי ונהר שלום, דלא כמגן אברהם]. ועוד י"ל דה"ק ואפילו לא אכלו יחד כלומר אלא כל אחד אכל בפני עצמו שלא קבעו דאינם חייבים בזימון כמ"ש ס"ב הכא חייבין כיון שכבר נתחייבו. [ט"ז ומגן אברהם (ולתרוץ זה מדויק מאד לשון השולחן ערוך שכתב ביחד), וכן כתב הגר"א לעיל בסימן קפ"ד סעיף ב, עיין שם]."

ו. אכל באוטובוס מזונות וירד היכן יברך.

1. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"ט טור א') – "שאלה: האוכל מזונות באוטובוס וירד מהרכב היכן יברך על המחיה, האם יחזור אחר האוטובוס, (לברך בפנים) או לפחות יברך במקום שרואה את האוטובוס או שא"צ לכל זה. (ויברך היכן שנמצא כעת). תשובה: יכול לברך אף שאין רואה. (תשובה בכת"י)".

ז. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ב') – "צ"ע מדוע צריך לברך דוקא במקומו בבהמ"ז מה שלא מצינו כן בכל הברכות, ובפרט קשה פסק הרמ"א ז"ל כאן לדעת הרא"ש דאף בשוגג, בדיעבד לא יצא אם לא חזר למקומו".

ג. יאכל במקום השני - סעיף ב'.

א. האם עדיף לחזור למקום הראשון.

1. שעה"צ (סי' קע"ח ס"ק ל"ד) – "ואם רצונו לחזור למקומו ולאכול שם עוד, בודאי יש לו לחזור ולברך שם, וזה עדיף יותר דיצא בזה גם דעת הסמ"ק שפירש מה שאמרו בגמרא, דלקבעיה קמא הדר היינו דיש לו לחזור למקומו".
(א) שיעורי הגריש"א זצ"ל (ברכות דף נג:, עמ' תר"כ), ה"ה בשערי הברכה (פרק ט' הע' ס"א) - לשונו מובא לקמן.

ב. שהתחיל סעודתו במקום א' וסיים סעודתו במקום אחר ורוצה לברך ברהמ"ז במקום הראשון, האם צריך לאכול עוד פעם במקום הראשון.

1. צריך לאכול עוד פעם במקום הראשון.

(א) עי' גר"ז (סעי' א') – "וכל זה כשאין לו פת עוד אבל אם יש לו פת עוד א"צ לחזור למקומו בכל ענין אלא יאכל מעט פת במקום שנזכר ויברך ברכת המזון לאחריו שכל דבר הטעון ברכה לאחריו במקומו טעון במקום שגמר אכילתו ולא במקום שהתחיל ואפילו אם במקום שגמר אינו אוכל כשיעור שחייב לברך אחריו יש אומרים שמברך במקום שגמר לפי שמכל מקום עיקר חיוב ברכה האחרונה חל עליו במקום שגומר שהרי קודם שגומר אין עליו חיוב לברך אלא יכול לאכול עוד כמה פעמים ולפטור כולן בברכה שיברך לבסוף כולן כל שלא יתעכל המזון בין אכילה לאכילה ובאותה ברכה יתחייב אף בלא אכילה זו הראשונה נמצא שחיוב הברכה אחר אכילה זו לא חל עליו אלא כשגומרה על דעת שלא לאכול עוד עד לאחר שיתעכל המזון במעיו ואף גם זאת אם אח"כ נמלך לחזור ולאכול חוזר ונפקע ממנו החיוב לברך עד שיגמור לפיכך כשיאכל בב' מקומות מברך במקום שגמר אף על פי שכשגמר במקום הראשון לא היה בדעתו לאכול עוד במקום השני".

(ב) ערה"ש (סי' קע"ח סוף סעי' ה') – "ויראה לי דכשחוזר למקומו הראשון צריך לאכול מעט שם קודם ברהמ"ז".

(ג) עי' שעה"צ (סי' קע"ח ס"ק ל"ד) – "ואם רצונו לחזור למקומו ולאכול שם עוד, בודאי יש לו לחזור ולברך שם, וזה עדיף יותר דיצא בזה גם דעת הסמ"ק שפירש מה שאמרו בגמרא, דלקבעיה קמא הדר היינו דיש לו לחזור למקומו".

(1) שיעורי הגריש"א זצ"ל (ברכות דף נג:, עמ' תרכ"א) – "לשון השעה"צ ... לאו דוקא".

(ד) מנחת יצחק (ח"ו סי' מ"ח, [אפילו לא אכל פת במקום השני]) - לשונו מובא לקמן.

(ה) עי' הגר"ש זצ"ל (מוריה גליון רל"ח טבת תשנ"ו עמ' ע"ט, [אפילו לא אכל פת במקום השני]) - לשונו מובא לקמן.

(ו) עי' הגר"ח זצ"ל (מילי מעלייתא אות קי"ח) – "שאלה: מי שהתחיל סעודתו במקום א' וסיים סעודתו במקום אחר ורוצה לברך ברהמ"ז במקום הראשון האם צריך לאכול עוד פעם במקום הראשון או סגי במה שאכל שם כבר בתחילת סעודתו. תשובה: כמדומה שצריך".

2. אינו צריך לאכול עוד פעם במקום הראשון.

(א) שיעורי הגריש"א זצ"ל (ברכות דף נג:, עמ' תרכ"א) – "כיון שבשניהם (גם בביתו, וגם במקום השני) היתה אכילת פת יכול לברך בשני המקומות [וא"צ לחזו ולאכול בביתו כלום]".

ג. האם צריך לאכול פת, או אפי' פרפרת ופת הבאה בכיסנין מהני.

1. מחמיר, רק פת – עי' פמ"ג (א"א ס"ק ד', "הראה לסימן רי"ש, אפשר אות גימ"ל פת דווקא לא פרפרת וכסנין"), עי' מ"ב (ס"ק ט', "ודוקא אם במקום השני אכל ג"כ פת אבל פרפרת וכיסנין מצדד בפמ"ג דאפילו כזית לא מהני"), מסגרת השולחן (סי' מ"ב ס"ק

י"ד), חיי הלוי (ח"ד סי' י"ז אות ד'), פסקי תשובות (סי' קע"ח אות י"א ד"ה ודע).
 2. מראי מקומות – הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ג פרק נ"ז אות ט"ז, לשונו מובא לקמן).
 א) הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ט') – "צ"ע מאי גרוע מפחות מכזית פת דהא גם הפרפרת מצטרף לאכילה הקודמת, דלכן א"צ ברכה ראשונה עליה, וי"ל דסוף סעודה מחייבת בהמ"ז, וזהו סעודת פת דוקא, משא"כ במזונות, אין נידון כסוף הסעודה".

ד] כמה פת שצריך לאכול במקום השני: כזית או מהני אפילו פחות.

א. מחמיר: צריך לאכול כזית.

1. הלכות קטנות (ח"א סי' קמ"ז) – "הא דיחזור למקומו ויברך כשאין לו מעט לאכול במקומו כתב הלחם המודות דאפ"ל פחות מכזית. ול"נ דפחות מכזית לא חשיבא אכילה כלל".
2. יד אהרן (הג' טור) – "שם יאכל מעט וכו'. נ"ב אפילו פחות מכזית ל"ח אות ל"ד. ול"נ דפחות מכזית לא חשיבא אכילה כלל הלק"ט ח"א סימן קמ"ו".
3. פמ"ג (סי' קע"ח מש"ז ס"ק ט', עי' סי' קפ"ד א"א סוף ס"ק ג', ס"ק ד') – "ומיהו יראה דוקא כשאוכל בבית אחר כזית "מפת" דווקא, דאז גם מקום השני הוא מקומו, ומברך שם. אבל אם אכל פחות מכזית, וכל שכן שאכל פירות או שלא אכל כלל במקום הנישואין, לא מהני דעתו".
4. מאמר מרדכי (ס"ק ד') – "ל"ח ... אין דבריו מוכרחים דשפיר י"ל דמעט היינו כזית עכ"פ דכזית מעט מקרי והכי מסתבר דכיון שמה שמברך במקום השני הוא מכח מה שאוכל שם דקרינן ביה מברך במקום שאכל א"כ צריך שיאכל שיעור שצריך לברך עליו בהמ"ז וזה נראה ברור ...".
5. קיצור שו"ע (סי' מ"ב סעי' י"ט, סעי' כ"א) – "וצריך ליהזר לאכול גם שם לכל הפחות כזית פת".
6. חסד לאלפים (ס"ק א') – "שיאכל במקום השני כזית פת ויברך שם".
7. עי' בן איש חי (שנה א' פר' בהעלותך סעי' ו', רב פעלים ח"ד או"ח סי' ל"ד ד"ה הנה).
8. ברכת הבית (שער כ' סעי' א') – "ודעתו לא מהני אלא אם אוכל כזית פת במקום השני, אבל כשאינו אוכל כזית פת במקום השני אף שהיה דעתו מתחילה לילך למקום השני אסור".
9. מנחת יצחק (ח"ו סי' מ"ח) – לשונו מובא לקמן.

ב. מיקל: יכול לאכול אפילו פחות מכזית.

1. לחם חמודות (ברכות פרק ה' אות ל"ד).
2. שכנה"ג (הג' טור ס"ק ב') – "יאכל שם מעט כו'. נ"ב: אפילו אינו כזית. (לחם) [דברי] חמודות אות ל"ד".
3. מג"א (ס"ק ד') – "מעט. אפ"ל לא אכל כאן כזית [ל"ח] ועמ"ש סי' ר"ו".
4. א"ר (ס"ק ג', א"ז ס"ק ב') – "מעט וכו'. משמע אפילו פחות מכזית, וכן כתב לחם חמודות דף ס"ה [פ"ח אות לד]".
5. הג' מוהר"א אזולאי (על הלבוש ס"ק א') – "לחם חמודות".
6. ח"א (כלל מ"ז סעי' ח', סעי' ט') – "אם יש לו שם פת אפילו פחות מכזית".
7. גר"ו (סעי' א') – "אלא יאכל מעט פת במקום שנזכר".
8. ערה"ש (סעי' ד') – "כלומר אפילו אכל שמה פחות מכזית מ"מ כיון דגמר האכילה שם יכול לברך שם כמ"ש בסי' קע"ח".
9. תהלה לדוד (ס"ק ב') – "המ"א".
10. מ"ב (ס"ק ט', שעה"צ ס"ק י"ב) – "מעט. היינו אפילו פחות מכזית דמ"מ מצטרף זה לאכילה שאכל במקום הראשון. [רוב אחרונים]".
11. וזאת הברכה (עמ' קמ"ב אות י', מעיין הברכה פרק כ' אות ט"ו) – "מ"ב".
12. הסעודה וברכותיה (עמ' ס' אות ו', סידור עיון תפילה עמ' שצ"ד אות ו').
13. עי' הלכה ברורה (ס"ק ג', עי' שעה"צ ס"ק י') – "ולדעת כמה פוסקים די בכך שיאכל במקום השני אפילו פחות מכזית פת".

ג. לכתחילה יש לאכול כזית.

1. ברכת הבית (שער כ' סעי' ג', ס"ק ד') – "לכתחילה יאכל כזית ובא"א בע"א סגי אפילו בפחות כדעת המ"א".
2. חיי הלוי (ח"ד סי' י"ז אות ד').

ד. דעת הדרך החיים.

1. זה"ח (איזה דברים נקרא הפסק בסעודה, סי' ר"ז סעי' א') – "אם אכל פת והלך למקום אחר באמצע הסעודה כשהחזור למקומו ורוצה לאכול א"צ לברך המוציא כיון שפת צריך ברכה במקומו לא חשוב עקירתו הפסק והיסח הדעת וכשרוצה לאכול במקום אחר כזית פת ג"כ אין צריך לברך המוציא ויברך בהמ"ז במקום השני אבל אם לא אכל במקום הב' רק פחות מכזית פת אפילו אכל הרבה פירות צריך לחזור למקומו הראשון ולברך שם בהמ"ז אבל לכתחלה אסור לעקור ממקומו בלי שיברך תחלה בהמ"ז שמא ישכח אה"כ לאכול עוד אם לא לצורך מצוה עוברת כגון ללוות המת וכיוצא בזה".
2. זה"ח (איזה דברים נקרא הפסק בסעודה, סי' ר"ז סעי' א') – "מי שאכל במקום אחד צריך לברך קודם שיעקר ממקומו ואם יצא ממקומו אפילו בשוגג ולא בירך בהמ"ז ונזכר במקום שהוא שם שלא בירך אם יש לו פת אפילו פחות מכזית יאכל במקום הב' ויברך בהמ"ז ואם לאו יחזור למקומו שאכל ויברך שם ובדיעבד אם בירך במקום שנזכר יצא אפילו עקר ממקומו במזיד".
3. הברכה ומקומה (סי' ד' פרק א' הע' ו') – "ואיכא סתירה בדברי הדרך החיים, וכבר העיר כן בהגהות שבילי חיים (מבעמח"ס קצות

השולחן) על דרך החיים דאיכא סתירה בדבריו. אך לפי הפמ"ג הנ"ל אפשר לתרץ הדרך החיים זהה דהדרך החיים כתב דבאוכל פחות מכזית צריך לחזור למקומו איירי כשהיה דעתו בתחילה להמשיך במקום אחר דאז בעי לאכול שם כזית פת, דבכה"ג חשיב דהכל סעודה אחת היא, ואם לא אכל כזית צריך לחזור למקומו, וכן משמע בפמ"ג דאם לא אכל כזית צריך לחזור למקומו, אבל הא דכתב הדרך החיים דא"צ כזית איירי כששכח ויצא ממקומו ולא היה דעתו בתחילה לילך למקום אחר, אז חשיב דיעבד וא"צ לאכול כזית. אבל מכל מקום מסתימת שאר פוסקים משמע דבכל ענין סגי אפילו אוכל במקום אחר פחות מכזית, דלא מחלקים בין יוצא לכתחילה על דעת לאכול שם או כשיצא בשוגג...".

ה. מראי מקומות – נזירות שמשון (על מג"א ס"ק ד'), באה"ט (ס"ק ד'), כה"ח (ס"ק י'), סי' קע"ח ס"ק כ"ג).

1. שיעורי הגריש"א זצ"ל (ברכות דף נג:, עמ' תר"כ), ה"ה בשערי הברכה (פרק ט' הע' ס"א) – "וקשה א"כ למה טרח רבב"ח לחזור למקומו הראשון וגם עיכב את בני השיירה הלא יכול לאכול כאן מעט פת ולברך בהמ"ז במקום שנמצא. ואשר נראה דגם בזה יש הידור לחזור למקומו הראשון, מפני שיותר ראוי לברך במקום שאכל עיקר אכילתו, מאשר במקום שאכל רק מעט פת פחות מכזית. ואפי' אם יאכל שם כזית, מ"מ אין זה עיקר אכילתו. ולכן הידר רבב"ח לחזור ולברך במקומו הראשון. והוסיף רבינו שליט"א [זצ"ל]: אם בשעת הברכה היתה דעתו לסיים אכילתו במקום אחר ולברך שם, רשאי לכתחילה לעשות כן. וזהו הנהוגים שהולכים בסעודה שלישיית לכהנ"ס לסיים שם אכילתם ולברך".
2. עי' הגרפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא סי' קע"ח על מג"א ס"ק מ"א) – "במ"ב ... וצע"ק בטעם הדבר".
3. פסקי תשובות (סי' קע"ח אות י"א ד"ה ודע, הע' ס') – "ונחלקו הפוסקים אם צריך לאכול כזית פת בדווקא או יוכל להסתפק בפחות מכך. [במשנ"ב שם סק"ט מציין בשם רוב האחרונים דסגי בפחות מכזית, אבל בבה"ט שם סק"ד בשם הלכות קטנות דצריך כזית דווקא, וכ"כ למעשה בקיצו"ע סי' מ"ב סעי' כ"א וברכת הבית שער כ' סעי' א' וכה"ח שם סק"י]".

ה] ערב פסח שחל בשבת.

א. יש לחזור למקום אכילת הפת ולברך שם ברהמ"ז.

1. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ג פרק נ"ו סוף אות י"ג) – "ומכל מקום יחזור לברך ברהמ"ז במקום שאכל הפת". עי' הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נא:, סוף עמ' תק"פ) – "ויותר נראה שצריכים לחזור ולברך דוקא במקום שאכלו פת". עי' הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ג פרק נ"ז אות ט"ז) – "מצד דין קידוש במקום סעודה האמור ברמ"א סי' רעג ס"ג, הנה אם מקיים סעודות שבת בחצר או במרפסת שאינה מקורה, צריך ליהרר מאוד ליטול ידיו במקום הסעודה, או שיעשה קירוי של יריעת בד וכיו"ב כדי לחבר מקום הסעודה עם הבית שיחשב כחתת גג אחד. ואלו האוכלים בסעודות שבת זו את הפת בחצר ביתם ואחר כך ממשיכים לאכול בביתם את שאר הסעודה בכלי פסח, לא יברכו ברכת המזון קודם שנכנסים לבית, אלא יכנסו לביתם וימשיכו הסעודה ואחר כך יחזרו למקום שאכלו לחם לברך שם ברכת המזון, ואם אכלו קניידלעך במקום השני - להשיטות ש'מזונות' טעונים ברכה אחרונה במקומם, אם כן הכא נמי יכולים לברך ברהמ"ז במקום השני. ואם אכילת הלחם ואכילת שאר הסעודה היו תחת אותה קורת גג רק בחדרים נפרדים, יכולים לברך ברכת המזון במקום השני".
2. חוט שני (פסח פרק ט"ו ס"ק ב' אות ב') – "ובערב פסח שחל להיות בשבת שרוצה שיהיה המקום נקי מפירווי חמץ, פשיטא דחשיב שעת הדחק. ולפי"ז כשזוהו טירחא לחזור לברך ברהמ"ז במקום אכילת הפת, או שחושש מפירווי חמץ יכול לברך ברהמ"ז במקום השני, שזהו שעת הדחק, אמנם כשאינו טירחא בודאי לכתחילה יש לחזור למקום אכילת הפת ולברך שם ברהמ"ז. ומ"מ יותר מכובד בשביל סעודת שבת שיאכל את כל הסעודה במקום שאוכל הפת".
3. הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי מהגר"ד רוט שליט"א) – שאם מברך בחוץ לבית, ולא אכל פת בפנים הבית. הברכת המזון צריך להיות בחוץ.

ב. מראי מקומות – הגר"ח זצ"ל (ערב פסח בשבת מילואים פרק ח' הע' י'*) , ערב פסח שחל בשבת (פרק ח' סעי' ז'), שערי הברכה (פרק ט' הע' ס').

1. מנחת יצחק (ח"ו סי' מ"ח) – "הנה עצתו נכונה, בער"פ שחל בשבת להתחיל סעודת שחרית בחדר א' ולאכול כל הסעודה שנתבשלו בכלים של פסח בחדר ב' ולחזור לאכול כזית פת בחדר א' ולברך שם, אף דכל מה שכתב בס' כף החיים (סי' קע"ח דף כ"ג) שציין כ"ת, הכוונה רק שיברך שם במקום הב', דאל"כ שייך שמא ישכח שכתב הרמ"א, ולברך במקום הב' צריך אכילת כזית פת, מ"מ הרי מבואר ברמ"א שם דלצורך מצוה עוברת שרי, ובביאור הלכה שם כתב להוכיח מדברי המאור וש"פ דאפילו לדבר מצוה שאינה עוברת שרי, ולאותן אנשים שבכה"ג עדיף להם יותר שלא לבוא לחשש שישאר חמץ ברשותו הוי לדבר מצוה, ועוד י"ל כיון דכל החשש שמא ישהה וישכח לחזור למקומו ולברך, בערב פסח בבוקר ל"ש זאת שממהרים לגמור קודם זמן האיסור, ול"ח לשמא ישהה. וכמ"ש כה"ג שם בביאור הלכה (ד"ה בלא ברכה) לענין הניח חולה או זקן עיין שם, ושרי אם מכוון בתחילה לעקור באמצע הסעודה ולאכול בחדר הב' ולחזור ולגמור בחדר הא' ולברך שם כנלענ"ד".
2. הגרש"א זצ"ל (מוריה גליון רל"ח טבת תשנ"ו עמ' ע"ט) – "שאלתי כאשר ערב פסח חל בשבת ובגלל המצב יש בתי מלון אשר מחלקים לאורחים מצות שבת, וכיון ואין אני מעונין לאכול בערב פסח מצות, האם אפשרי לקדש בחדר ולאכול חלות (או פיתות בזהירות מפירווי חמץ), ומיד לרדת לחדר האוכל הכללי של המלון ולהמשיך ולאכול שם את כל הארוחה הכשרה לפסח, ואח"כ לחזור לחדר ולברך שם ברכת המזון. והשיב שאם אפשרי לעשות כזאת אמנם כך רצוי לעשות, **אלא שעדיף** שוב לאכול בחדר מהחלה לפני ברכת המזון".
3. קנין תורה בהלכה (ח"ג סוף סי' נ"ה) – "שאחר גמרו מלאכול המאכלי פסח יחזור למקומו הראשון ויאכל עוד מעט פת ויברך שם ברהמ"ז דעי"ז לא הי' מעולם עקירת השולחן לכ"ע ובליל ש"ק בודאי דאפשר לעשות כן רק אפי' בבוקר דהזמן בהול קצת לפי"מ שנהגין לגמור אכילת חמץ די מוקדם".

ג. שבע ברכות.

1. הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי מהגר"ד רוט שליט"א, שצריך לאכול שם מעט פת).

ו] סוגי מאכלים - סעיף ג'.

א. עי' סי' קע"ח סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ב. שוגג: אכילת מיני דגן.

1. מיקל.

א) ערה"ש (סעי' ג') – "וכבר נתבאר בסי' קע"ח דדברים הטעונים ברכה במקומן דינם שוה לפת ולכן גם באלו מחוייב לחזור למקומו ולברך אפילו בשוגג ואפשר דבאלו יש לסמוך ע"ד הרמב"ם שבשוגג יברך במקום שנזכר וכן נלע"ד עיקר [דזהו כספק ספיקא שמא קי"ל כהרמב"ם ואת"ל כהטור שמא רק פת טעון ברכה במקומו והגם שמהמג"א סק"ו לא משמע כן ע"ש מ"מ נראה כן ודו"ק]".

2. עדיין יש להחמיר, ויחזור למקומו.

א) בן איש חי (שנה א' פר' בהעלותך אות ו') – "מי שאכל פת או שאר דברים דברכתן מעין שלש דאמרנו שאינו רשאי לכתחילה לילך לגמור סעודתו במקום אחר קודם שיברך ברכה אחרונה, הנה אם עבר ע"ד חכמים ויצא ממקומו ולא בירך בין אם יצא במזיד בין בשוגג, יחזור למקומו ויברך".

ב) הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות כ"ז) – "אם שכח בז' מינים לברך במקומו האם צריך לחזור לשם, דהרב שליט"א כתב בשונה הלכות דין ג' ולכתחילה יזהר בזה' (ואולי כדאי יותר ללמוד בזה הזמן). תשובה: חוזר".

הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות כ"ח) – "אם שכח בז' מינים לברך במקומו ואילו יחזור יאחר תפילה בציבור, האם חוזר. תשובה: חוזר".

עי' הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות כ"ט) – "אם אכל מז' מינים ועקר בשוגג האם יש להקל לברך במקום שנמצא שהרי לרמב"ם ור' יונה גם כפת אי"צ לחזור בשוגג ורק הרא"ש והגאונים החמירו, והרא"ש עצמו סובר שז' מינים אין טעונים ברכה במקומן וכן סוברים כמעט כל הראשונים (הרי"ף רא"ש ר"ן ר"י רשב"א והגהות מיימוניות) ורק הרשב"ם והרמב"ם מחמירים בז' מינים [עי' בכל זה בב"י]. והרי לרמב"ם תמיד אינו חוזר בשוגג וא"כ ממ"נ אי"צ לחזור. תשובה: הנזהר תבא עליו ברכה וימצא יונה דדהבא".

3. מראי מקומות.

א) פמ"ג (מש"ז סוף ס"ק א', א"א ס"ק ו') – "ובברכה גם בשוגג בשבעת מינים או כסנין (למאן דאמר פת דוקא) ספק ספיקא לקולא. ומיהו כל זה בטורח לחזור, ובאין טורח חוזר, עיין ריש פסחים [ד, א] דליתיה 'קמן' דנישייליה, ובש"ך יו"ד סימן א' אות ה' דמצינו למרדף אבתריה, והבן זה".

ז] נסתפק אם בריך ברכת המזון - סעיף ד'.

א. הלכה.

1. עי' סי' ר"ט סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ב. אשה: שהסתפקה אם בירכה.

1. ספק השקל - עי' סי' קפ"ו סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. קטן: המסופק בברכת המזון.

1. צריך לברך - עי' סי' קפ"ו סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ד. מראי מקומות.

1. הגר"ח"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"ג) – "ואם לא נסתפק אלא בברכה אחת של בהמ"ז, מברך אותה ברכה ודיו".

2. שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה הערות לסי' קפ"ד) – "סימן קפ"ד מג"א סק"ז וצ"ל גם ברכה ד' דלא לזלזולי בה כמו"כ איתא בסי' ס"ז גבי ק"ש אם מסופק אם קרא שצריך לחזור גם הברכות וביאר שם המג"א דכך היתה התקנה שכל זמן שצריך לקרותה יקרא עם ברכותיה וה"ט שייך ג"כ כאן".

3. הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה ריש עמ' מ"ז) – "שאלה: מי שמסופק אם בירך ברהמ"ז, האם יכול לסמוך על אשה המעידה שבירך. תשובה: כן".

ח] עד אימתי יכול לברך: שעת עיכול - סעיף ה'.

א. משנה (ברכות דף נא:) – "ועד מתי מברך. עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו".

1. גמרא (ברכות דף נג:) – "עד אימתי הוא וכו'. כמה שיעור עכול. אמר רבי יוחנן: כל זמן שאינו רעב; וריש לקיש אמר: כל זמן שיצמא מחמת אכילתו. אמר ליה רב יימר בר שלמיא למר זוטרא, ואמרי לה רב יימר בר שיזבי למר זוטרא: מי אמר ריש לקיש הכי. והאמר רב אמי אמר ריש לקיש: כמה שיעור עכול, כדי להלך ארבע מילין. לא קשיא: כאן באכילה מרובה, כאן באכילה

מועטת".

ב. שיעור של מיל.

1. י"ח דקות [וד' מילין, הוא ע"ב דקות] – גר"ז (סעי' ג'), תפארת ישראל (ברכות פרק ח' אות כ"ב, הלכתא גבירתא ברכות פרק ח' אות ז'), ערה"ש (סעי' ח'), מ"ב (ס"ק כ').
2. עי' סי' רס"א סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. שיעור עיכול: ראשונים.

1. אכילה מרובה.
 - א) ד' מילין – רש"י (ברכות דף נג: ד"ה אכילה).
 - ב) יותר מד' מילין, כל זמן שהוא צמא – תוס' (ברכות דף נג: ד"ה באכילה).
2. אכילה מועטת.
 - א) פחות מד' מילין – רש"י.
 - ב) ד' מילין – תוס' (ברכות דף נג: ד"ה באכילה), פסקי רי"ד (ברכות דף נג:), אבודרהם (הל' ברכת המזון ד"ה ואומר).

ד. שיעור עיכול: אכילה מרובה, אבל כל צרכו.

1. כל זמן שאינו רעב, עד שתאב לאכול – מחבר (סעי' ה'), מ"ב (ס"ק כ'), פוסקים.
2. לכתחילה, אין להמתין יותר מד' מילין.
 - א) ערה"ש (סעי' ח') – "לא ידענו כמה הוא אכילה מרובה וכמה מועטת מיהו עכ"פ זהו וודאי דעד ד' מילין צריך לברך".
 - ב) כה"ח (ס"ק כ"ח) – "הנראה לענין דינא אם אכל כדי שביעה ולא שהה יותר משיעור ארבע מילין דהיינו שעה וחומש שעה שהם ע"ב מינוטין לכולי עלמא יכול לברך ברכת המזון, אבל אם שהה יותר מזה דאיכא פלוגתא יש לאכול עוד כזית פת סמוך לברכת המזון ואחר כך יברך ברכת המזון להוציא נפשיה מפלוגתא".
 - ג) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' י"ח אות י' ד"ה ברם) – "משעה וחומש שהוא שיעור עיכול של סעודה גדולה".
 - ד) הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סי' כ"א) – "אין לסמוך לכתחילה להאריך יותר משעה וחומש, כי אין אנו בקיאים לשער השיעור שאינו רעב...".
 - ה) וזאת הברכה (עמ' מ"ט אות א', אות ה', מעיין הברכה פרק י"ג אות א', אות ז').
3. מראי מקומות.

א) הלכה קטנות (ח"א סי' קמ"ה), יד אהרן (הג' הטור ד"ה דף קכ"ח) באה"ט (סוף ס"ק ח') – "שאלה כיצד יודע שיעור עיכול הפירות: תשובה מה שכ' הלבוש (סי' קפ"ד) כ"ז שהוא תאב לאותם פירות חידוש הוא שחדשו ולא נמצא כמוהו והרופאים אומרים ששיעור עיכול בינוני הוא שש שעות ולא חילקו והכי מסתבר דאין חילוק כשתתן הרבה בשר בקדרה לשיעור מועט לענין בישול מיהו אפשר שחום האצטומכ"א בדבר מועט יעכלנו מהר: אמר המני"ח והעיקר נראה שהוא שש שעות ולכן פסק מרנא הב"י י"ד סי' פ"ט דאפי' שאכל בשר חיה ועוף דהיה נראה שבישולם ועיכולם קל אפ"ה לא יאכל גבינה אחריו עד שישעה שש שעות דנראה שהוא ז"ל ידיעתו מכרעת לדעת הרופאים ששיעור עיכול ו' שעות ולכן לא חילק מבשר שור לבשר גדי או חיה ועוף ואדרבה פי' ואמר אפי' של חיה ועוף ודוק שכן הוא האמת גם לענין ברכה ועיין סי' קפ"ד (ובאה"ט שם ובקה"י מע"ל סי' ת"י)".

ב) חסד לאלפים (ס"ק ג') – "עד אמתי יכול לברך עד שיתעכל המזון שבמעיו ושיעור עיכול באכילה מרובה עד שש שעות, ויש אומרים דבאכילה מועטת שיעור עיכול עד שעה ורביע, ויש אומרים דשיעור עיכול כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה, ומשעה שהתחיל להיות רעב אע"פ שלא נתעכל עדין לגמרי כנתעכל לגמרי חשיב, ואם היה רעב ואכל מעט ישער אם חזר להיות רעב כמו מעיקרא וכן לענין אכילת פירות ושתיית יין ומים, כיון שעבר זמן מה עד שחזר להיות צמא או רעב לשתות אותו משקה, או לאכול אותו פרי, לא יברך".

ה. שיעור עיכול: אכילה מועטת, כשלא אכל כל צרכו.

1. ד' מילין – דר"מ (ס"ק א'), ט"ז (ס"ק ב'), א"ב (ס"ק ו'), נהר שלום (ס"ק ה'), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ז'), תפארת ישראל (ברכות פרק ח' אות כ"ב, הלכתא גבירתא ברכות פרק ח' אות ז'), ערה"ש (סעי' ח'), לשונו מובא לעיל), עי' מ"ב (ס"ק כ', בה"ל ד"ה אם).
2. שלא לשהות כלל אחר אכילה מועטת, ואם שהה יאכל עוד כזית פת ויברך ברה"מ – מג"א (ס"ק ט'), יד אהרן (הג' הטור ד"ה מי), דרך החיים (לקבוע ברכה במקום סעודה, סי' רי"א סעי' ד'), גר"ז (סעי' ג'), ויש לחוש לדבריהם להקל בספק ברכות שלא יוכל לברך עד כדי הילוך ד' מילין), ח"א (כלל נ' סעי' כ"ג).
3. מראי מקומות – חסד לאלפים (ס"ק ג', לשונו מובא לעיל), וזאת הברכה (עמ' נ' אות ח', מעיין הברכה פרק י"ג אות ג', אות ד').
 - א) כה"ח (ס"ק כ"ח) – "ואם לא אכל כדי שביעה אפילו לא שהה יותר משעה נראה דאפילו לא אכל כדי שביעה אין צריך לאכול עוד".

ו. מראי מקומות.

1. הגרפח"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"ח) – "יש לבאר כוונת המ"ב, שעדיין לא כלתה הנאת הסעודה, דכל אכילותיו נגרות אחר סעודת הפת, וברכת המזון על כל הסעודה קאי, ומשמע דוקא כשממשיך לאכול בינתיים, דממשיך הנאת הסעודה, אבל

הפמ"ג (א"א סק"ט) הביא ב' טעמים וז"ל ובסעודות גדולות הואיל ואכלו פת כדי שביעה, וממשיכין אח"כ בשאר מינים, אף שאילו לא אכל היה רעב כבר מלחם, מ"מ עתה שבע הוא, או אפשר כל זמן שאין האצטומכא נח עדיין לא מתחיל העיכול, ואין אתנו יודע עד מה, עמ"ש באות הקודם ע"כ, ואני אוכל כזית פת בסוף הסעודה לצאת מכל החששות".

2. הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ט) – "שאלה: האם שתיית משקים מועיל להאריך זמן עיכול לגבי אכילת פירות. תשובה: יתכן שלא".

הגר"ח זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קמ"ט אות ל"ח, הברכות כהלכתן עמ' ר"ו אות כ"ו) – "... האם גם שתיה מועילה או דוקא אכילה. תשובה: גם שתיה ואפילו מים יכול להיות שמועיל".

ז. שיעור עיכול בשתיה.

1. חצי שעה.

א) קנה בושם (ח"ד סי' כ"ז אות ג', פסקי בושם פרק י' סעי' י"ד) – "אמנם לגבי שתיה מבואר במשנה ברורה (סי' ק"צ סק"ח) דעיכול של שתיה איננו שיעור גדול כל כך כמו בעיכול של אכילה, ועיי"ש בספר כף החיים (סימן קפ"ד אות כ"ט) מאי דשקיל וטרי בזה, ומסיק שם באכילה מועטת דאי אפשר לשער השיעור אם רעב מהם או לא על כל פנים עד חצי שעה ודאי יכול לברך יעו"ש, ופשוט שהוא הדין בשתיית יין יעו"ש".

ב) הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא סי' ק"צ על מ"ב ס"ק ח', וזאת הברכה עמ' נ"א אות ג') – "ייתכן ששיעור העיכול של משקה הוא חצי שעה, אבל לא פחות מזה".

ג) וזאת הברכה (עמ' נ"א אות ג', מעיין הברכה פרק י"ג אות ו', אות ז').

2. ע"ב דקות.

א) על הגרשז"א זצ"ל (ברכה אחרונה ברכת בורא נפשות פרק ו' ס"ק ל') – "שבדיעבד מברך עד שבעים ושתים דקות מהשתיה".

3. מראי מקומות – נימוקי אונ"ח (סי' תע"ד ס"ק א'), כה"ח (ס"ק כ"ט), רבבות אפרים (ח"א סי' קנ"ג), הרי"י רבינובין (בית אהרן וישראל (חמ"ט עמ' פ"ו), ברכה אחרונה (ברכת בורא נפשות פרק ו' סעי' ח'), שערי הברכה (פרק י"ד הע' ס"ב).

א) מ"ב (סי' ק"צ ס"ק ח') – "אחר ששתה וכו'. ואם דעתו לשתות עוד לא יברך אחריו אלא לבסוף אחר גמר שתייתו ודוקא כשדעתו לשתות מיד דאל"ה יש לחוש שמא יתעכל דעיכול של שתיה איננו שיעור גדול כ"כ".

ב) הגר"ש זצ"ל (שבות יצחק פסח ריש עמ' צ"ב, אבני ישפה ח"א סי' מ"א סוף ענף א' [לשונו מובא לקמן]) – "דלענין ברכה אחרונה על יין יש להזהר שלא יעבור קרוב לשעה משעה ששתה".

ג) הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק כ') – "צ"ע לענין שתיית שאר משקים אם גם בהם נאמר שיעור ע"ב מינוטין, או שהוא רק ביין שהזכיר המחבר".

ד) הגר"ח זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קמ"ט אות ל"ט) – "שאלה: מהו שיעור עיכול לשתיה (חוץ מיין). תשובה: הגדר הוא כל זמן שאינו צמא וזה יכול להיות פחות מ-ע"ב דק' ויכול להיות גם יותר".

הגר"ח זצ"ל (הברכות כהלכתן עמ' ר"ו אות כ"ז) – "שאלה: מהו שיעור עיכול למים. תשובה: כל זמן שאינו צמא".

ה) אבני ישפה (ח"א סי' מ"א ענף א') – "לדינא אם שתה כוס שתיה לכתחילה צריך לברך ברכה אחרונה מיד כדי לחוש לדעת רש"י, ואם עבר קצת זמן ישתה עוד כוס שתיה והועיל בזה שאם הלכה כדעת רש"י וכבר עבר זמן שעדיין יכול לברך ברכה אחרונה דבמה שישתה עוד כוס, הרי יוכל לברך ברכה אחרונה מחמת הכוס האחרונה ושפיר עושה כעת לכו"ע. אמנם אם ישתה מים יוכל לברך רק אם שתה לצמא, וכמו בסי' ר"ד סע' כ'. אבל אם אין לו או קשה עליו לשתות עוד, יכול לברך ברכה אחרונה עד ע"ב דקות אחרי שתייתו האחרונה. והסכים אתי גאון אחד שליט"א [זצ"ל]".

ח. באכל פחות מכזית והלך לחוץ וחזר אם מצטרף בכא"פ.

1. מצרף – אג"מ (או"ח ח"א סי' ע"ז, "ובאכל פחות מכזית והלך לחוץ וחזר שצריך לברך שנית בתחלה שנסתפק המג"א אם מצטרף באכל בכא"פ עוד פחות מכזית, יש להורות דמצטרף כהמג"א במסקנתו, דמה לנו אם היה היסח הדעת בין האכילות לענין בהמ"ז מאחר דעכ"פ אכל שעור אכילה שצריך לברך כמו שפשוט שחייב באיסורין").

ט. מי שאכל כדי שביעה: ומסופק האם עבר שיעור עיכול.

1. רמב"ם (פרק ב' הל' י"ד) – "מי שאכל ושכח ולא בירך או לא בירך חוזר ומברך נתעכל המזון שבמעיו אינו חוזר ומברך, וכן אם נעלם ממנו ולא ידע אם בירך או לא בירך חוזר ומברך והוא שלא נתעכל המזון שבמעיו".

2. שאין לו לברך מספק – ראשון לציון (ברכות סוף דף נג), "רמב"ם ... ואומר נתעכל המזון אינו חוזר ומברך פי' איסור איכא בברכה ואומר וכן אם נעלם כו' פי' גם כן חייב הגם שאינו אלא ספק כיון דהוי ברכה זו דאורייתא כמ"ש בתחילת פ"א וזה שחזר לומר והוא שלא נתעכל פי' דוקא שלא נתעכל ודאי אבל ספק נתעכל לא הוי כספק בירך שמברך מספק דשאני האי ספיקא מהאי ספיקא".

3. לגבי פת יש לברך – ערה"ש (סעי' ח', "ויראה לי בכלל הדברים כשיש ספק אצל האדם אם שהה כדי עיכול אם לאו בפת צריך לברך ברהמ"ז ובשאר דברים לא יברך מספק [כנלע"ד]), על וזאת הברכה (עמ' מ"ט אות ד', אות ו', מעיין הברכה פרק י"ג אות ב', אות ז').

י. חקירה:

1. חזו"א (או"ח סי' כ"ח ס"ק ד') – "יש להסתפק הא דיכול לברך תוך שיעור עיכול אי הוי הטעם משום שאין בה"מ באה דוקא על מעשה האכילה, אלא על מה שהספיקו הקב"ה מזונו וכ"ז שהמזון לא נתעכל, והמזון מזין אותו ומפרנסו הרי הוא כאכל בכל שעה,

או דלמא שבאמת אין בה"מ אלא על עיקר האכילה, אלא שזמן הברכה עד שיתעכל, ונראה דאין בה"מ אלא על האכילה ועד שיתעכל הוא רק הזמן לברך על אכילה ראשונה ... וכיון שבה"מ עיקרו על האכילה אם אכל כשהוא גוי ונתגייר א"צ לברך אף קדם שנתעכל, ונראה דגם קטן שהגדיל קדם עיכול המזון א"צ לברך מה"ת, דמה שהיה לאו בר חיובא בשעת אכילה זה גרע יותר מהפסקה, ודוקא כשהיה החיוב עליו תיכף מהני מה שלא נתעכל לאמשוכי זמן הברכה אבל לא כשהפסיק זמן פטור, דאז לא מהני מה שלא נתעכל לחיובי וצ"ע, וכבר נסתפק בזה הגרע"א בחידושי לאו"ח יעו"ש".

2. מראי מקומות – וזאת הברכה (עמ' מ"ט ד"ה כלל), מעדני אשר (ברכות סי' מ"ח).

3. נפק"מ: קטן שאכל כדי שביעה והגדיל, גוי שאכל ונתגייר - עי' סי' קפ"ו סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

יא. כשאכל והקיא: האם יברך ברה"מ.

1. לא יברך, דלא גרע זה מנתעכל.
- (א) ברכי יוסף (סי' ר"ח ס"ק א') – "ומיהו נראה דמצד אחר לא יברך בנ"ד, דהא קי"ל דאם נתעכל המזון לא יברך, ולא גרע זה מנתעכל. ודוק היטב".
- (ב) שע"ת (סי' ר"ח ס"ק א') – "אכל הפירות כשיעור ברכה אחרונה ושוב הקיא' לא יברך ברכ' אחרונה דלא גרע מנתעכל כ"כ בר"י".
- (ג) קיצור שו"ע (סי' נ"א סעי' ט"ו) – "אכל או שתה והקיא, לא יברך ברכה אחרונה דלא גרע מנתעכל".
- (ד) אמרי בינה (או"ח סי' ט"ו) – "וכן נראה ג"כ אם אכל או שתה והקיא דא"ח לברך בהמ"ז כיון דלא שבע מזה. וראיתי בס' קול אליהו ... ולמ"ש דאינו דומה אכילת איסורין לענין אכיל' דבהמ"ז דבזה לכ"ע בעי אכילת שביע' היינו הנאת מעיו א"כ אף באכל יותר מכזית כל שהקיא אף אם נשאר מעט במעיו א"ח לברך בהמ"ז: אולם היכא דיש הנאת מעיו מ"מ נראה דבעי עכ"פ ג"כ הנאת גרון שיהנה גרונו בכדי שיעור אכיל' מדכת' ואכלת ושבעת וברכת בעי עכ"פ שיהי' אכיל' ג"כ כמו בכל עניני אכילה דכתיב בתורה ...".
- (ה) תורה לשמה (סי' קכ"ה, בן איש חי שנה א' פר' חקת אות י"ג) – "מיהו לענין ברכת המזון דכתיב ואכלת ושבעת ושביעה דאכילה היא בהנאת מעיים הנה אם זה הקיא כל מצה שאכל תיכף כשירדו חדרי בטנו נהי דחשיבה אכילה ויצא חובת אכילת מצה מ"מ ליכא שביעה בשעת ברכת המזון ואיך יברך בכרס רקנית ועוד חכם אחד המופלג בחכמה הי"ו אמר על זה דלא גרע מהיכא דנתעכל המזון דלא יברך עכ"ד הי"ו וישרו דבריו בעיני ולכן נראה בעבור בהמ"ז יחזור ויאכל מצה כדי שיברך בהמ"ז וישתה כוס ג' מיהו אם הקיא אחר שאכל האפיקומן או כ"ז שהוא משער בעצמו שאם יאכל יחזור ויקיא בודאי הי"ז יברך בהמ"ז בלי הזכרת שם ומלכות אלא יכוין שם ומלכות במחשבה דוקא וישתה כוס ג' דבהמ"ז בשביל ד' כוסות".
- (ו) כה"ת (סי' קפ"ה ס"ק ל"ד, סי' ר"ח ס"ק ג') – "ואם אפשר יש לאכול עוד כדי לברך. ואם לא אפשר ישמע ברכה מאחרים או יברך בלבד".
- (ז) הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נג: עמ' תרכ"ה, ריש עמ' תרכ"ו [לשונו מובא לקמן]) – "אכל והקיא, האם חייב לברך ברכת המזון. תשובה: פטור מלברך ברכת המזון".
- הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נג: ריש עמ' תרכ"ו) – "אכל לאחר קידוש כדי לצאת יד"ח 'קידוש במקום סעודה', ותיכף הקיא מה שאכל, האם צריך לחזור ולאכול. תשובה: יצא ידי חובה. דזה נקרא אכילה, דווקא מברכת המזון פטור כשאין לו הנאת מעיים".
- (ח) שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה ד"ה סימן ר"ח, ח"ו סוף סי' כ"א) – "סימן ר"ח מברך לאחריהם. בענין אם אכל והקיא מיד אם חייב בבהמ"ז וברכה אחרונה עיין בברכי יוסף כאן ובשע"ת ובברכי יוסף סימן ר"י דפטור דבהמ"ז וברכה אחרונה בעינן הנאת מעיים, ולא די בהנאת גרונו, ועיין במנ"ח מצוה שי"ג כתב ג"כ דפטור וכן נוטה באמרי בינה או"ח סימן ט"ו ע"ש באריכות קצת שכ' דלא כתשובת קול אלי' סי' ט' עיין שם".
- (ט) מקדש ישראל (פורים סי' ש"ח) – "יבקש מאחר שיוציאו או שיאכל עוד כזית".
- (י) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ו' אות י"ז).
2. יברך, שמסתמא נשאר עדיין ממה שאכל בסעודה זו.
- (א) קול אליהו (ח"א סי' ט') – "דבתר הנאת גרונו אזלינן. ואע"ג דקי"ל דכל שנתעכל המזון שבמעיו שוב לא יברך. וה"נ אין לך עכול גדול מזה שהרי הקיא, הא ליתא, דלא יבצר אם לא נשאר לו תמצית מן המאכל במעיו, וזה בדוק ומנוסה, דיש מי שמקיא אכילתו ואפ"ה איננו רעב מאותה אכילה, ודמאי עליה כאילו לא הקיא שום דבר. אמנם במי שאכל כזית ממש והקיא שיעור כזית ממש, בהא ודאי דלא יברך לאחריו, שהרי נתעכל".
- (ב) חזו"א (מעשה איש ח"ג עמ' קכ"א) – "הורה שהאוכל ואחר כך הקיא, יברך ברכת המזון, שהרי בשעת אכילה היה שבע. ואף שבספר 'קיצור שולחן ערוך' (כלל נ"א סעיף ט"ו) כתב: 'אכל או שתה והקיא, לא יברך ברכה אחרונה, דלא גרע מנתעכל', אמר שאינו דומה לנתעכל, שמסתמא נשאר עדיין ממה שאכל בסעודה זו".
3. מראי מקומות – משנה הלכות (ח"ב סי' ס"ו אות ד', ח"א סוף סי' קנ"ב, סי' קנ"ד ד"ה וראיתי), מעדני אשר (ברכות סי' מ"ח אות ב'), שיעורי הלכה (ח"א עמ' תקי"ז).
- (א) הר צבי (או"ח ח"א סי' קס"ג) – "ובספר קול אליהו ... אולם בספר אמרי בינה (או"ח סימן יד) מסיק להלכה ...".

יב. מראי מקומות.

1. שבט הלוי (ח"ז סי' כ"ז אות א') – "שאלה: האוכל פירות שמברכים עליהם בורא נפשות רבות וגם שתה משקה ורוצה לשתות עוד, וחושש על אכילת פירות שיעבור עליהם זמן העיכול, והדבר שכיח יותר בשתיית תה וקפה שעד שיגמור לשתותם יעבור זמן עיכול הפירות, כיצד יעשה האם יש לדמות זה למש"כ המ"א סי' קפ"ד סק"ט לענין סעודות גדולות שיושבים כמה שעות קודם שמברכים

ברהמ"ז ולפעמים יש שיעור עיכול מאכילת פת שאכלו תחילה דמ"מ יכולים לברך לבסוף כיון שבתוך משך הזמן רגילים לשתות ולאכול פרפראות נחשב הכל כסעודה אחת ע"ש, או דילמא יש לחלק דהתם הגדר הוא שהכל נחשב סעודה אחת משא"כ כאן, וכן יל"ע ממה שמצינו בסי' תע"ד ס"א ובמ"ב שם סק"ג דברכת על הגפן אחר כוס רביעי פוטרת כל הד' כוסות ע"ש, הגם שעבר זמן עיכול לגבי כוסות ראשונים. עוד צריך לידע כמה הוא זמן שיעור עיכול בפירות ובמשקין, ויל"ע בפוסקים סי' קפ"ד ושאלה זו גוררת עוד שאלה כמה שרגילים בני תורה לשתות באמצע לימודם תה או קפה האם יברכו ברכה ראשונה ואחרונה על כל כוס וכוס או על כוס אחרון בלבד והאם יציאה לבית הכסא חשיבא שינוי מקום כה"ג שהוא תחת קורת גג אחד. תשובה: מלשון המ"ב סי' קפ"ד ס"ק ח"י מדכ"ב ד"א שאחר גמר אכילתו הראשונה הסיח דעתו מלאכול עוד, אבל אם היה הכל במשך סעודה אחת וכו', הכל סעודה אחת וכלא נתעכל מזון דמי ע"כ משמע דזה שהוא סעודה אחת הוא הגורם דאנו דנין כלא נתעכל מזון, אעפ"י שבמציאות כבר התחיל העיכול - איברא לשון הפמ"ג שם הואיל ואכלו פת כדי שביעה וממשיכים אח"כ בשאר מינים אף שאלו לא אכלו הי' רעב כבר מלחם מ"מ עתה שבע הוא ע"כ, ור"ל ע"י ששותה או אוכל כיסנין הוא שבע במציאות מן הלחם, ואין כאן דין עיכול. ובהסבר השני כ' הפמ"ג, משום דכל זמן שאין האיציטומכא נח עדיין לא מתחיל העיכול ע"כ, ור"ל ג"כ דאין עיכול במציאות, לא רק בהלכה, משא"כ לשון המ"ב יראה דכיון דהכל סעודה אחת יכול לברך ברהמ"ז כיון שנמשך, ואין אנו מסתכלין על שכבר התחיל שיעור עיכול, וכנראה דבשעה"צ ס"ק י"ט הרגיש המ"ב, וכ' דהוא מסביר דלא כפמ"ג, ולולא דבריו יראה יותר כהסבר הפמ"ג דלדידי' במציאות אין עיכול לא רק בהלכה, והשתא למש"כ הפמ"ג לענ"ד אין הבדל אם היתה אכילה ראשונה פת או פירות וכדומה, כיון דהמשך האכילה גורם שביעה ממין הראשון, משא"כ להמ"ב כנראה דסעודה אחת גורם המשך א"כ **בשאר מינים לא שייך**, א"כ בשאר מינים ה"ל ספיקא דרבותא וכיון דברכה אחרונה בדידהו רק דרבנן יראה לכאורה דאחר שיעור עיכול הרגיל לא יברך עוד".

2. הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ט) – "שאלה: מי שהתחיל שמו"ע ונזכר שלא בירך ברכת המזון דאורייתא ושיעור העיכול מסתיים, מה יעשה. תשובה: שאלה גדולה שאלת".

ט] עבר שעת עיכול, האם אבד ברכה ראשונה.

א. אבד, צריך עוד ברכה ראשונה.

1. מג"א (ס"ק ט') – "נ"ל דמי שרוצה לפטור שני אכילות או שני שתיות בברכה אחת ושהה בנתיים כדי שיתעכל צריך לחזור ולברך ברכה ראשונה עיין סי' קע"ח ומ"ש סי' ק"ץ ס"ב".
2. יד אהרן (הג' הטור ד"ה נ"ל) – "מגן אברהם".
3. גר"ן (סוף סעי' ג') – "אבל כל שוודאי נתעכל המזון שבירך עליו נסתלקה ברכה הראשונה וכן הרוצה לפטור שתי אכילות בברכה אחת ושהה בינתיים כשיעור עיכול צריך לחזור ולברך".

ב. לא אבד.

1. אבן העזר (על מג"א ס"ק ט') – "מג"א ... ודבריו דברי נביאות, ולהדיא כתב הרמב"ם פ"ד וז"ל, גמר בלבו שלא לאכול או לשתות חוזר ומברך, ואם לא גמר בלבו אלא דעתו לחזור לאכול ולשתות **אפילו פסק כל היום כולו** אינו צריך לברך, עכ"ל הרמב"ם, וכן מוכח ממתניתין ...".
2. מחצית השקל (סוף ס"ק ט') – "נראה לי דמי שרוצה כו' ושהה בנתיים כדי שיתעכל (כו') צריך לחזור ולברך ברכה ראשונה. ובספר אבן העזר חולק, והביא לשון הרמב"ם [ברכות ד, ז] דאין צריך לברך ברכה ראשונה".
3. דרך החיים (לקבוע ברכה במקום סעודה, סי' רי"א סעי' ד') – "אה"ע דלא כמ"א".
4. גינת ורדים (או"ח כלל ג' סי' כ') – "דלא קפדינן אשלא יתעכל המזון רק לענין ברכה אחרונה בלבד אבל לענין צירוף עם ברכה ראשונה כיון שדעתו לאכול או לשתות או להריח אף על פי שמשתתה הרבה בכדי עיכול ויותר שפיר דמי וממנהגו של עולם אתה למד שהמסובין בסעודה יש שותה כוס ראשון בתחלת סעודתו בלבד ושוהין הרבה ומאריכין בסעודה ולאחר גמרה של סעוד' שותה כוס שני ואף על פי שכבר כלתה אותה הנאה דכוס ראשון ואינו מברך לפניו שסומך על ברכה שבירך על אותו כוס ששתה בתחלת הסעודה ומעולם לא פקפק אדם בזה ואין שם קפידיא רק בהיסח הדעת או בשינוי מקום, וכן יש להביא ראייה מדברי ...".
5. רע"א (על האבן העזר) – "גינת ורדים".
6. מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ז') – "והרוצה לפטור ב' סעודות בברכה א' אף שכבר נתעכל א"צ לברך, אהעו"ז דלא כמגן אברהם".
7. מ"ב (ס"ק י"ז, סי' ק"צ סעי' ב' בה"ל ד"ה אחר [לשונו מובא לקמן]) – "כל זמן שאינו רעב. דלאח"כ כבר בטל אותה האכילה והפסיד בהמ"ז. ואם רוצה לאכול עתה מחדש דעת המ"א שיחזור ויברך המוציא אפילו לא הסיח דעתו עדיין דכיון שנתעכל המזון הפסיד גם ברכה הראשונה אבל הרבה אחרונים פליגי עליה וסברי דברכה הראשונה לא הפסיד כל שלא הסיח דעתו בינתיים".
8. עי' בה"ח (ס"ק ל"ב).
9. הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סי' כ"א) – "אף שדעת המג"א ... אולם האחרונים הכריעו דלא הפסיד ברכה ראשונה כל שלא הסיח דעתו".
10. וזאת הברכה (עמ' נ"ג אות א', מעיין הברכה פרק י"ג אות י"ב, אות י"ג, אות י"ד).

ג. רק אם דעתו בשעת הברכה גם על אכילות אחרות.

1. מנחת יצחק (ח"ה סי' ק"ב ד"ה אמנם) – "בס' תורת חיים (פעסט) שם (סי' קפ"ד אות י"א) ... דבודאי אם בשעה שבירך יש בדעתו לאכול ולשתות כל היום, אז א"צ לברך אפילו יש בנתיים הפסק כשיעור עיכול, דהא בירך מיד גם על שת' ואכילה זו, משא"כ בלא הי' דעתו מתחילה על אכילה זו, רק נמשך מאכילה לאכילה, אז בודאי אם אינו רעב מאכילה ראשונה לא מקרי היסח הדעת דהא נמשך מאכילה לאכילה, אבל אם כבר הוא רעב, אין לך היסח הדעת גדול מזה עכ"ד ... דהוקשה לי בדברי המ"ב, דשם (בסי' קפ"ד

ס"ק י"ז), אחרי שהביא דברי המג"א הנ"ל, כתב, אבל הרבה אחרונים פליגי עלי' וסברי דברכה ראשונה לא הפסיד כל שלא הסיח דעתו בינתים עכ"ל, ואלו שם (ס"ק י'), על הא (דס"ב) הנ"ל, רק שלא יהא רעב מאכילה ראשונה, כתב, **וצריך לברך גם ברכת המוציא** עיין שם, ולא הזכיר כלל מפלוגתת האחרונים הנ"ל, ולפי חילוקו של התורת חיים א"ש, דעל דברי המג"א דמוכח מדבריו דהי' דעתו בתחילה גם על אכילה ושת' זו, (ודלא כדברי התו"ח בדברי המג"א כנ"ל), שפיר פליגו האחרונים וס"ל דלא כהמג"א, אבל בנידון (דס"ב) הנ"ל, שהמה כדברי הב"ח והע"ת הנ"ל, שפיר י"ל דלא הי' בדעתו ע"ז רק נמשך מאכילה לאכילה, י"ל **דהכל מודים** דצריך גם ברכה א' כנ"ל".

ד. אמנם, לא רשאי לעשות כן: מצד ברכה אחרונה.

1. **בה"ל** (סי' ק"צ סעי' ב' ד"ה אחר) – "עיין במ"ב מה שכתבנו בשם המ"א דדוקא שדעתו לשתות מיד וכו' ונראה שכונת המ"א הוא דיצטרך עי"ז לברך עוד ברכה ראשונה על השתיה שישתה אח"כ מחדש ואזיל לטעמיה לעיל בסימן קפ"ד סק"ט אך באמת הרבה אחרונים הסכימו שם לדעת אבן העזר בזה שכל שלא סילק דעתו מהאכילה או מהשתיה לא נתבטלה ברכה ראשונה אפילו שהיה כל היום וכמו שכתבנו במ"ב לעיל ע"ש וא"כ לכאורה אין מקום לדברי המ"א גם בסעיף זה אכן לבי מגמגם בזה דנהי דאם שהיה הרבה לא נתבטלה ברכה ראשונה כיון שלא הסיח עכ"פ דעתו מ"מ מאן יאמר לן דרשאי לעשות כן דהרי עכ"פ מפסיד ברכה אחרונה של אכילה ושתיה זו ומה שיברך לבסוף לאחר אכילה ושתיה שניה לא מהני כלל לזה כיון שכבר נתעכל והוי כמי שאינו ומה גם שמצוי כמה פעמים שבהמשך איזה זמן נשתנה רצונו או מטריד מאיזה דבר ואינו אוכל ושותה עוד וא"כ בודאי מפסיד ברכתו לגמרי".
2. **מנחת יצחק** (ח"ה סי' ק"ב ד"ה אמנם) – "בהגיע לדבר הלכה למעשה לכתחילה, תמה אני על המנהג שנהגו כן, אפילו אם יהיה רק ספק עיכול, ומכ"ש בודאי עיכול, דאף דאם אירע כן א"צ לברך על מה שישתה אח"כ, אם לא הסיח דעתו בנתים, והי' דעתו מתחילה ע"ז, ולא שינה מקומו כנ"ל, אבל עכ"פ הפסיד את הברכה אחרונה על מה שאכל או שתה מקודם, והוי מעוות לא יוכל לתקן כנ"ל ... ושוב מצאתי כן בביאור הלכה (סי' ק"צ סעי' ב')."
3. **ע"י וזאת הברכה** (עמ' נ"ב אות ה', עמ' נ"ג אות ב', מעיין הברכה פרק י"ג אות ט', הע' ג', אות ט"ו).

ה. ליל סדר.

1. **הגרשז"א** זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' י"ח אות י' ד"ה ברם) – "ברם צריכים עדיין לבאר למה אין מברכין ברכה אחרונה על כוס ראשון של קידוש וכן על הכרפס לאלה שנוהגים לאכול כזית, אף על גב שיודעים מראש, כי ישראל קדושים הם ומחבבין את המצוות ונוהגים להאריך באמירת ההגדה יותר משעה וחומש שהוא שיעור עיכול של סעודה גדולה, וכ"ש של רביעית יין וכזית כרפס. והי' נלענ"ד לחדש דאין שום איסור לשהות באמצע הסעודה כדי שיעור עיכול, דכיון שאוכל עכ"פ בסוף הסעודה כזית אמרינן דהברהמ"ז שמברך על הכזית האחרון עולה גם על כל מה שאכל קודם, ולא אמרו דאין מברכין לאחר שיעור עיכול אלא כששכח ולא בירך ולא היה כלל בדעתו לאכול עוד, משא"כ בנד"ד כיון שהשלחן ערוך לפניו ויודע שיצטרך עדיין לאכול ולשתות לכן אינו מתחייב כלל בברכה אחרונה, ואם בירך חוץ ממה שגורם בכך ברכה שאינה צריכה גם מראה בכך כאילו הקידוש לא הי' כלל במקום סעודה. אולם במג"א סי' ק"צ סק"ג מבואר דאסור לשהות באמצע ודלא כדברינו, וגם עיין שם במשנ"ב סק"ח ובבאה"ל שמפורש כתב דאף אם דעתו לשתות מ"מ צריך לברך משום דאל"כ מפסיד ברכה אחרונה של שתיה ראשונה, ומה שיברך לבסוף לא מהני כלל לזה, כיון שכבר נתעכל והוי כמי שאינו, אך אעפ"כ נראה דבנד"ד, כיון דמה ששוהה היינו ע"י זה **שהוא עסוק בדבר שמחוייב בו והוי נמי צורך הסעודה אין זה חשיב הפסק אף על פי שעובר שיעור עיכול**, והברהמ"ז שבסוף שפיר עולה גם על כוס ראשון והכרפס, וכמו"ש, שאי אפשר לחייב אותו תיכף בברכה אחרונה, דא"כ היה נראה כמסיח דעתו מן הסעודה, וכמי שעושה קידוש שלא במקום סעודה, כיון שאין עושין כן בכל שבת ויו"ט. אך הלום ראיתי באשל אברהם מבוטשאטש בסי' תע"ד שעמד על זה שעד סיום ההגדה עובר יותר משיעור עיכול וכתב דכיון שאין אף אחד שיאמר די בכוס אחד בלבד אלא דעת כל אדם לשתות כדין עוד כוסות לכן מעיקרא אינו מתחייב כלל בכה"ג בברכה אחרונה כי לא תיקנו חכמים ברכה אחרונה רק עד כלותו לשתות עיין שם, וצ"ע דהא איכא דס"ל שאם אכל כזית כרפס חייב בברכה אחרונה אף על גב שדעתו ודאי לאכול אח"כ מרור, וגם כתב הגר"א בסוף סי' תע"ג דלדידן שמברכין על כל כוס וכוס בפה"ג ה"ה נמי דמחוייב בברכה אחרונה על הכרפס אם אכל כזית עיין שם ומוכרח מזה שסובר דמתחייבין שפיר בברכה אחרונה לפני ברהמ"ז אף בכה"ג שעדיין מחוייב הוא לאכול מרור בסעודתו, וכ"ש בכה"ג שגם עובר שיעור עיכול סעודה וצ"ע".
2. **מראי מקומות** – **גינת ורדים** (או"ח כלל ג' סי' כ'), הו"ד **ברע"א** (על האבן העזר), **נימוקי או"ח** (סי' תע"ד ס"ק א'), **מעדני אשר** (ברכות סי' מ"ח אות ה').

ו. מראי מקומות.

1. **חסד לאלפים** (ס"ק ג') – "ויש אומרים שאם רוצה לפטור שתי אכילות או שתי שתיות בברכה אחת ושהיה ביניהן כדי עיכול, צריך לחזור, ולברך ברכה ראשונה, ולכן יכוין לשלא פטור אם דעתו לשהות כגון השותה קאוי אחר קאוי".
2. **קצות השלחן** (סוף ח"א הע' על סי' ה' סעי' י"ג, עמ' פב:) – "ומיהו בענין אכילת פרי גופא יל"ע עד כמה נמשך הזמן שיכול ... לאכול הפרי על סמך הברכה שבירך, ולא מסתבר כלל לומר שאין גבול זמן לזה ואפי' אמר זמן רב שבירך הוא יכול לאכול אם לא הסיח דעתו ולא יצא ממקומו, ואין לומר דהשיעור הוא כדי אכילת פרס ... וצע"ג".

י [כזית - סעיף ו']

א. **שביעה: הגדר.**

1. האם תלוי בשביע ידידה – מ"ב (ס"ק כ"ב, שעה"צ ס"ק כ"ה), **שערי הברכה** (פרק ו' הע' ב').

2. בה"ל (סעי' ו' ד"ה בכזית) – "ודע עוד דאף לשיטת רוב הפוסקים דבעינן שביעה ממש מ"מ בחולה או זקן או שכבר אכל מקודם והוא שבע ע"י כזית או בכביצה לכו"ע מחויב מן התורה לברך כיון דמ"מ הוא שבע [רדב"ז חלק ששי סימן ב' אלפים רכ"ד ומובא בשערי תשובה סימן קצ"ז]."
3. שערי הברכה (פרק ו' הע' ב') – "ומ"מ נראה פשוט, ששביעה אין פירושה שישבע לגמרי ולא יהיה תאב לאכול עוד, אלא הכוונה היא שישביע את רעבונו בלבד, וכע"ז כתב בשו"ת משנה הלכות (ח"ז קנ"ח, ועיין מש"כ בח"ח כ"א)".

ב. אכל מעט מעט ושהה יותר מכדי אכילת פרס, אבל היה כדי שביעה. [או אכל כזית לחם שלא בתוך שיעור של כדי אכילת פרס, אבל ביחד עם שאר מאכלים שאכל היה בה כדי שביעה].

1. יברך ברכת המזון.

(א) ע"י פמ"ג (סי' ר"י א"א ס"ק א') – "ומיהו אם אכל עד ששבע בברכת המזון חייב מן התורה אף שאכל מעט מעט, ורק אם אכל כזית דמברך ברכת המזון ואכלת אז אמרינן דיותר מכדי אכילת פרס אין מצטרף וצ"ע".

(ב) ע"י מ"ב (סי' ר"י ס"ק א', שעה"צ ס"ק י') – "וכתב הפמ"ג דכ"ז הוא רק לענין שיעור כזית אבל לענין פת כדי שביעה דחויבו הוא מן התורה חייב אף שאכל מעט מעט דהא עכ"פ ושבעת קרינן ביה. [וגם זה לא ברירא כולי האי, דאפשר דאף שיש כדי שביעה, ואכלת גם כן בעינן, וזה לא מקרי אכילה, כמו שכתב המגן אברהם, ואפשר דמשום זה סיים הפרי מגדים וצריך עיון, אך אם אכל כזית אחד מזה בבת אחת, בודאי חייב מן התורה ממה נפשך, ודוק]."

(ג) ע"י הגרשז"א וצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' קפ"ד אות א', פרק י"ז הע' ט"ו) – "אכל כזית לחם שלא בתוך שיעור של כדי אכילת פרס אבל ביחד עם שאר מאכלים שאכל היה בה כדי שביעה לכאורה חייב לברך ברהמ"ז - ולא כהאגרות משה, ולכאורה גם נגד דברי ערוך השולחן סי' קפ"צ(?) ס"ק ו'".

(ד) שבט הלוי (ח"ד סי' כ"ב, ח"י סי' מ"ד אות ג') – "בעיקר דברי מג"א דבעינן שיעור אכילת פרס, עיין מש"כ בעניי בח"ד סי' כ"ב, דהמנ"ח כ' דאפילו איכא שביעה גמורה דהיינו ושבעת דאורייתא בעינן גם דין אכילה כמו שאר אכילות שבתורה דבעינן צירוף, וזולת זה אינו חייב בבהמ"ז מה"ת, והוא חידוש גדול, אבל יותר נראה מש"כ פמ"ג כאן דמג"א איירי דוקא בבהמ"ז דרבנן דחייב בכזית, י"ל דנתנו לו דיני אכילה בכזית דבזה אזלינן בתר אכילה, לא בתר שביעה, אבל בשביעה במעיו דאיתא גם כשאכילה היתה יותר משיעור אכילת פרס פשוט דחייב בבהמ"ז מה"ת, ודרך זה נראה להלכה עיין שם בשבט הלוי הראתי פנים לשיטת הפמ"ג ע"ש עוד, ובמ"ב בשעה"צ אף דבפנים הסכים לגמרי לדעת הפמ"ג מכ"מ חושש קצת לסברת המנ"ח (ולא הביאו) דבעינן אולי גם דין אכילה מלבד דין שביעה, ועכ"פ זית אחד יאכל תוך אכילת פרס יע"ש, וכבר כתבתי דשיטה זו צ"ע כאשר בארתי שבט הלוי שם, ועוד הרי בלא"ה הפנים מאירות והרבה מאורי הדורות חולקים על עיקר שיטת מג"א, ועכ"פ אין להוסיף בחומרת מג"א ופשטותו דאיירי דוקא בכזית".

2. שלא יברך ברכת המזון.

(א) מנחת חינוך (מצוה ת"ל ס"ק א') – "וגם אם אכל הרבה ושבע אך אכל בהפסקה ולא אכל כזית כא"פ נראה דאינו חייב ג"כ מה"ת דכתיב ואכלת וכן כ' המג"א בסי' ר"י דלא כבעל כנה"ג אף דהמג"א כתב דשוה לשאר איסורים וזה יש לדחות דהכא בשביעה תלי". ומ"מ נ"ל דתרתו בעינן אכילה ושביעה ואם אכל בהפסקה אף ששבע ל"מ ואכילה בלא שביעה ג"כ ל"מ".

(ב) אג"מ (או"ח ח"א סי' ע"ו) – "ובאם אכל כל אכילתו מעט מעט ששהה יותר מכא"פ בין כל חצי זית לחצי זית ואכל כדי שביעה שמחדש הפמ"ג דחייב לברך דושבעת קרינן ביה, לכאורה הוא תמוה דדמי זה לחולה ששביעתו הוא בחצי זית שמ"מ אין חייב לברך בהמ"ז משום דאכילה עכ"פ צריך שאינו בפחות מכזית. ועיין בשע"ת סי' קצ"ז סק"ח בשם תשובת רדב"ז דמחדש בזקן וחולה שלהם בכזית הוא כדי שביעה שיכולין להוציא אחרים שאכלו הרבה כדי שביעה של כל אדם. והחדוש הוא משום שהיה מקום לומר שכיון שאינו דרך שביעה לרוב בנ"א לא נחשב שביעה או משום שאין השביעה מן הפת אלא מצד המחלה וחולשת הזקנה, והשמיענו דכיון שעכ"פ שבע מזה חייב מדאורייתא וכדכתב שם גם חדוש בשבע מהכזית מחמת שאכל מקודם דברים אחרים. ועיין בבאור הלכה ס"ס קפ"ד שהביא ג"כ תשובת הרדב"ז ומפרש כן. ואם גם בשבע פחות מכזית היה חייב היה משמיענו יותר חדוש דאף בפחות מכזית אם שבעו מזה חייבין לברך ומדאורייתא, אלא ודאי שבפחות מכזית פטור מלברך אף מדרבנן אף בשבע מזה משום דעכ"פ אכילה ג"כ צריך, וא"כ איך אפשר לחייב באכל הרבה ושבע מזה אם לא אכל כזית בכא"פ שלא נחשב אכילה לאיסורי אכילה ולחויבי אכילה, וצ"ע בטעם הפמ"ג. ולדינא ודאי צריך ליהזר שיאכל לכה"פ כזית אחד בכא"פ, ואם אירע שא"א לו לאכול כזית בכא"פ יש להורות שלא לברך בהמ"ז, ואף שבבהמ"ז ספק לחומרא אבל כיון שיותר נוטה שהדין הוא שאין לו לברך אין זה בכלל ספק לחומרא, אך לכתחלה יראה שלא לבא לזה שלא יבא לעבור על סברת הפמ"ג".

אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ"א) – "הנה מי שאכל בסעודתו הרבה מינים ולא אכל אלא פחות מכזית פת אם מכיון שנשבע מזה הוא מחוייב לברך בהמ"ז או לא, פשוט שכיון דבהמ"ז הוא דוקא על אכילת פת, ועל שאר מינים אפילו היה כדי שביעה ואפילו אם הוא דרך אכילה ושביעה גם לכל אדם, כגון בזמננו במדינתנו שהרבה אינשי ממעטין באכילת פת בעצת הרופאים ונשבעין משאר מינים אין מברכין בהמ"ז, שלא יצטרך לברך בהמ"ז כשאכל פחות מכזית פת לא מדאורייתא ולא מדרבנן, דפחות מכזית הוא כלא אכל פת כלל".

(ג) אור לציון (ח"ב פרק י"ד הע' י"ז) – "והנה אף שבפרמ"ג בסימן ר"י בא"א ס"ק א' כתב, שאם אכל פת כדי שביעה, אף שאכל מעט מעט ושהה יותר מכדי אכילת פרס, כיון דקרינן ביה ושבעת חייב לברך, מ"מ למעשה אין לנהוג כן, שהרי עכ"פ בעינן אכילה, וזה לא נקרא אכילה, ואף בשעה"צ שם ס"ק י' פקפק בזה, ע"ש".

(ד) ותן ברכה (עמ' רפ"ד).

(ה) ע"י דברי בניהו (ח"ל סי' ז) – "אם אכל ביותר מזמן זה אף על פי ששבע מהאכילה משאר דברים שאכל אין לו לברך ברכת המזון כיון שבפחות משיעור כזית פת אינה נחשבת אכילת להתחייב עליה לברך ברכת המזון בשם ומלכות. ואף על פי שיש דיעות בפוסקים שסוברים שתלוי בשביעה ולכן אם אכל ביותר מכדי שיעור של אכילת פרס חייב לברך ברכת המזון מכל מקום

קיימא לן ספק ברכות להקל במחלוקת הפוסקים. ולכן אין לו לברך אלא אם כן יאכל כעת כזית בכדי אכילת פרס אבל בלאו הכי אין לו לברך בשם ומלכות אלא יאמר הברכה בלי הזכרת שם ומלכות ורק יהרהר שם ומלכות בלבד".

3. מראי מקומות – ביע אומר (ח"ה או"ח סי' י"ח אות ו'), נשמת אברהם (סי' ר"י ס"ק א' ד"ה אך, עמ' ק"ט), שערי הברכה (פרק ו' הע' ג').

א) ציץ אליעזר (חי"א סי' י"ג) – "מחולקים הפרי מגדים והמנחת חנוך ... ולמעשה כותבים להשיג גם על הפרמ"ג. יעוין במ"ב שם בשער הציון סק"י שכותב ... וכ"כ בשאלת יעקב שם שהפרמ"ג לא החליט בזה ע"ש, וביותר תוקף כותב להשיג על הפרמ"ג בספר אמרי בינה להגאון מקאליש ז"ל בחאו"ח סי' ט"ו, דמנין לנו לדרוש מדעתנו שהתורה הטילה שני חיובים על אכילה או על שביעה לבד וכו' וכמו כן אם אכל יותר מכדי שיעור א"פ כיון שלא נקרא בתורה שם אכילה לא חייבתו תורה בברהמ"ז על מה ששבע וכו' ורק על שביעה שע"י שם אכילה חייבה התורה בברהמ"ז עיין שם. אמנם ראיתי ראייה שניה בספר כלי חמדה פ' עקב שכותב להסיר מהפרמ"ג חצי השגותיו של האמרי בינה ולפרש דכוונת הפרמ"ג היא ...".

ב) בכלליות: אם מצרף גם ביותר מכדי אכילת פרס [ולא היה כדי שביעה], לענין ברכה אחרונה - עי' סי' ר"י, לשיטות ומראי מקומות.

ג. אוכל פת כזית ולא שבע ואכל גם דברים אחרים [שאינם מלפתים את הפת] ושבע, אם חייב בברכת המזון מן התורה.

1. מצטרף.
 - א) חלקת יעקב (או"ח סי' נ"א) – "גם כשאכל דברים שונים וגם כזית פת, כיון שהוא שבע חייב".
 - ב) אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ"א) – "אם אכל כזית פת אף ששביעתו היה בצרוף כל המינים שאכל חייב לברך בהמ"ז מדאורייתא, דהשביעה שצריך מן התורה לחייבו בבהמ"ז על הפת אין צורך שיהיה דוקא מפת".
 - ג) עי' הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"א פרק ל"ה אות כ"ח) – "חושש".
2. אינו מצטרף.
 - א) צל"ח (ברכות דף מה. ד"ה והנה) – "ומדאורייתא אינו חייב בברכת המזון כי אם שאכל ושבע כדכתיב ואכלת ושבעת [דברים ח', י'], והיינו שיהיה שבע מאכילת הלחם, דבקרא לא מיירי אלא בלחם".
 - ב) פמ"ג (א"א ס"ק ח') – "ואני מסופק אם אכל פת ושאר דברים ושבע, ואינו יודע אם אכל כדי שביעה מפת ... וכי תימא כל ששבע אף לא היה מפת, זה אינו, דא"כ אף בכל שהוא מפת כששבע מדברים אחרים שאכל עמו ליחייב".
 - ג) ברכת יונתן (סי' קצ"ט על מג"א ס"ק ז') – "ומחזיקין לי' כגדול וכו' ע"ש שהאריך דעל מה סומכין אחזקה ונראה [דכיון] דמד"ת אין חייב בבהמ"ז אלא אם אכל כדי שביעה מפת, וכיון שאנו אוכלים גם שאר דברים בתוך הסעודה ואין השביעה מן הפת והוי דרבנן ולכך סומכין אחזקה".
 - ד) חזו"א (סי' ל"ד ס"ק ד') – "והדעת נוטה כמש"כ הפמ"ג המובא במ"ב שם, דאינו חייב בבה"מ, עד שיאכל שיעור שביעה, או שיעור שביעתו, בסעודה אחת, שהפת יהי' בה העיקר".
3. מראי מקומות – קול מבשר (ח"ב סי' כ"ח אות ל"ד), ציץ אליעזר (ח"ב סי' ב' אות ז', ח"ג סי' ו'), הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סי' כ"ב אות ב', לשונו מובא לקמן), פסקי תשובות (אות י"ד), שערי הברכה (פרק ו' הע' ב').
- א) בה"ל (סעי' ו' ד"ה כזית) – "והנה ראיתי בפמ"ג שכתב דמסתברא לו דבעינן שביעה מפת לבד ואז הוא חייב מן התורה ונ"ל פשוט דאין כונתו במי שאוכל איזה דבר ללפת את הפת דזה פשיטא דמצטרף שכן הוא דרך אכילה".
- ב) מעדני אשר (ברכות סי' מ"ט) – "חיוב בהמ"ז דאורייתא כשאכל קודם ועכשיו נהיה שבע מכזית ...".

ד. אכל פחות מכדי שביעה, ובירך ברכה"מ - ואח"כ אוכל עוד, ושובע.

1. בה"ל (סעי' ו' סוף ד"ה כזית) – "דמיירי שאכל פת מקודם לזה ובירך בהמ"ז ומ"מ הוא חייב עתה מן התורה לברך כיון שעכ"פ הוא שבע ממדי דזיין ודומיא דזקן או חולה (וגם בלא"ה אפשר לומר דלא נוכל לפוטרו מן התורה ע"י ברכת המזון שבירך מתחלה דאז הלא פטור היה מן התורה)".
2. הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סי' כ"ב אות ב') – "בשו"ע או"ח קצ"ז סעיף ד' הביא הרמ"א דעת המרדכי דברכה"מ דאורייתא הוא רק בשתה [אם הוא צמא] א"כ להמבואר לעיל בביאור"ל סי' קפ"ד ד"ה בכזית בסוף ד' דהאוכל פחות מכדי שביעה ובירך ברכה"מ, ואח"כ אכל עוד כזית ושבע בזה חייב בברהמ"ז מה"ת, ומשום דלא נוכל לפטרו מה"ת ע"י ברהמ"ז שבירך קודם לזה בשעה שהי' פטור מה"ת, א"כ לכאו"ה"ה דלדעת המרדכי צריך להקפיד שלא ישתה אחר ברהמ"ז מי שלא שתה בסעודה, דא"כ יחול עליו שוב חיוב ברהמ"ז דאורייתא, וזה חידוש לכאו". תשובה: באמת הירא את דבר ד' לא יברך ברה"מ בעוד שהוא צמא אמנם עי' חזו"א ברכת הפירות סי' ל"ד דאי צריך שיאכל פת שיעור שביעה [ואמנם כך דעתו נוטה] אם גמר סעודתו בלא שביעה והסיח דעתו מלאכול אח"כ כשיאכל כזית אשר בזה הגיע לכדי שביעה אינו חייב בברהמ"ז מן התורה דאינו חייב בבה"מ מה"ת עד שיאכל שיעור שביעה בסעודה אחת ע"ש".

"מי שאינו מברך בהמ"ז במקום שאכל אינו בא לקבורה, כ"כ המקובלים"

ס' זכירה (עניני ברכת המזון ד"ה כתב), תו יהושע (שמירת גוף ונפש אות צ"ט), שמירת הנפש (אות ר"ט), שמירת הגוף והנפש (סי' ל"ח סעי' א').

ברכת המזון

סימן קפ"ה

- א] הקדמה. ד] נענוע השפתים בלבד. ז] קול רם - סעיף ג'.
 ב] בכל לשון - סעיף א'. ה] שיעור בדיבור או שצריך שישמע בפועל. ח] שיכור - סעיף ד'.
 ג] צריך להשמיע לאזניו - סעיף ב'. ו] בספק ברכה: האם יהרהר הברכה בלבו. ט] צואה - סעיף ה'.

א] הקדמה.

א. בגודל חיוב לימוד הלכות ברכת המזון.

1. חפץ חיים (שם עולם ח"ב שער התחזקות פרק ז') – "ידוע מה שכתבו הספרים שיש שני אופני לימוד התורה, אחד במה שמקיים מצות תלמוד תורה, וזה מקיים בכל דבר שלומד, אפילו עוסק בסדר טהרות שאינו נוהג בזמניו מקיים מצות תלמוד תורה. והשני, שמחויב ללמוד כדי לדעת איך להתנהג למעשה, ולזה מחויב ללמוד אותן ההלכות מדברים הנוהגים בזמן הזה, וחלק זה קודם הכל. ומפורש בתורה בכמה מקומות חיוב לימוד הזה כמו שכתוב וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם ונאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם ונאמר ... ובאמת דבר פשוט הוא אחרי שידוע שתכלית הלמוד הוא כדי שיבא לידי מעשה א"כ אם לא ילמוד אותן ההלכות לעולם לא יבא לידי מעשה ועלול לאדם להכשל בכל עת בביטול כמה מצות התורה ע"י סיבה זו כגון בדיני ק"ש לקרותה בזמנה דוקא ... וכן כל דיני ברכת ובפרט דיני ברכת המזון שהוא מצות עשה דאורייתא וגם לכוון לצאת המצות עשה של ברכת המזון וכמו דקיי"ל בשו"ע (סימן ס"א) מצות צריכות כונה [וגם לכוון ליתן הודיה לה' על הארץ ועל המזון ועל ברית ותורה ובעוה"ר אנו אימרים נודה לך וכו' בלי כונה כלל] וכן כל דיני ברכת הנהנין בכמה פרטי דינים שמזדמנים לו לאדם בכל יום אם לא ילמוד מצוי מאד שמחסר ברכה ואמרו חז"ל כל הנהנה בלי בלכה מעל או שמברך ברכה שאינה צריכה ועובר על לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא כמו שאמרו חז"ל ...".
2. מראי מקומות – אוצרות הברכה (ברכת המזון, עמ' ג').

ב. חינוך (מצוה ת"ל) – "שכל הזהיר בברכת המזון מזונותיו מצויין לו בכבוד כל ימיו".

1. הו"ד - ב"ח (ס"ק ב'), אור חדש (כלל כ"ז אות ז' [עמ' פ"ד]), עטרת זקנים (ס"ק א'), א"ר (ס"ק א'), א"ז ס"ק א'), באה"ט (ס"ק א'), "ברייחה", מ"ב (ס"ק א').

ג. המדקדק יזהר לברך ברכת המזון בתוך הספר.

1. אור חדש (הקדמה סעי' ט' [עמ' כ'], כלל כ"ז אות ז' [עמ' פ"ד]) – "והמדקדק יזהר לברך דוקא בתוך הספר של ברכת המזון ולא בעל פה, וכן שמעתי בשם שארי הגאון מהר"ר יואל ז"ל בעל בית חדש".
2. א"ז (ס"ק א') – "והמדקדק יזהר לברך דוקא בתוך הספר של ברכת המזון ולא בעל פה (אור חדש ל' ע"ב ד"ה והמדקדק בשם הב"ח)".
3. באה"ט (ס"ק א').
4. מ"ב (ס"ק א') – "והמדקדק יזהר לברך לכתחלה תוך הספר ולא בע"פ".
5. מזכרת פאקש (סוף עמ' קפ"ח) – "מעשה בר' טובי' סופר מעדעלין (בנו של הר"ר חיים סופר בן הגאון ר' יעקב שלו' מטאפלטשאן זצ"ל), כשהיה בשנות ל"ה נחלה מאוד במחלת כיס השתן, שלא היה יכול להשתין כדרך בנ"א (ל"ע). נסע לעיר הבירה פעסט לדרוש ברופאים בלויית אחיו ר' יעקב שלו', הרופאים מצאו את מצבו חמור ביותר ואחרי הרבה התייעצות ההליטו לעשות לו ניתוח. בתקופה דאז היה ניתוח כזה ממש סכנת נפשות, ע"כ דיברו עם אחיו שלא בפניו, ואמרו שמצבו נואש, רק באין ברירה זקוקים הם לנסות אולי ירחם ה'. ר' טובי' הפציר באחיו שגייד האמת מה שאמרו הרופאים, כשלא יכול להשתמש ממנו הגיד לו את דבר הרופא, וגעו שניהם בבכיה והלכו אובדי עצות. טרם שנתנו הסכמתם לניתוח גמרו אומר לשאול את ש"ב הרב מסענדרא בטלפון, רבינו החזיר להם תשובה מיידית: לא לעשות ניתוח, לחזור תיכף הביתה. תיכף סר מהם הפחד והבהלה, ושבו למקומם ושם חיכה להם רבינו. כה אמר לו רבינו: אני מבקש ממך דבר אחד ר' טובי', אם תוכל להבטיח לי זאת אז תהי' איה"ה בריא וחזק בלי שום ניתוח. כמובן שכל מה שיש לאדם נותן בעד נפשו. והבטיח לו ר' טובי' אף שלא היה יודע פתרון הבקשה. תבטיח לי שכל ימי חיך לא תברך ברכת המזון משפה ולחוץ כי אם מתוך סידור. תיכף כאשר קיבל עליו הוקל לו עצירת השתן, ושוב לא היה צריך לרופא כי אם סידור קטן מונח לר' טובי' בתוך כיסו, ובכל פעם איפוא שהי' בדרך או בנכר, לא בירך אחר המזון כי אם בפנים מתוך הסידור, ופלא".

6. מהרי"ל דיסקין זצ"ל (רבבות אפרים ח"ו סי' ק"כ אות ב') – "מצאנו כזאת בספר 'עמוד אש' (תולדות מהרי"ל דיסקין, עמוד קס"א), שם הובא מעשה באשה אחת שהיתה משכלת בניה, ובאה לפני הגאון רבי יהושע לייב דיסקין זצ"ל וביקשה את ברכתו, נענה לה הגאון ואמר, שתקבל על עצמה לברך ברכת המזון מתוך הסידור, וכשקיימה זאת זכתה לזרע של קיימא".

7. הגר"מ שך זצ"ל (רבבות אפרים ח"ו סי' ק"כ אות ב') – "ידידי הרב צבי יברוב שליט"א הדפיס את זה ביתד נאמן מחודש אדר א' תשנ"ב ולצורך הרבים אני מעתיק את דבריו וז"ל: לברך ברכת המזון מתוך הסידור. קבוצת אברכים בני תורה מעיה"ק ירושלים, התקבלה לאחרונה אצל ראש ישיבת פוניבז' מרן הגרא"מ שך שליט"א [זצ"ל], בשיחה עמו ביקשו לשמוע דברי חיזוק ועידוד עקב האסונות הרבים שאירעו לאחרונה, בהם נקפד פתיל חייהם של צעירים רבים, רח"ל, מרן ראש הישיבה שליט"א אמר בדבריו, כי יש להתחזק בתורה ובמצוות, ובין השאר אמר להם לקבל על עצמם ועל זרעם לברך 'ברכת המזון' מתוך הסידור, כדי לעורר את הכוונה, עניין זה מזולזל הוא אצל בני אדם, ולכן מן החובה להתחזק ולחזק זאת, ראש הישיבה שליט"א [זצ"ל] העיד, כי הוא עצמו משתדל כל פעם לברך 'ברכת המזון' מתוך הסידור. כידוע, מעורר על כך רבות מרן ראש הישיבה שליט"א [זצ"ל], ולרבים לא זכו

להתברך בזרע של קיימא מייעץ להם לקבל על עצמם כן, ורבים נושעו בחסדי השי"ת, גם במסע ההלוויה של הרה"ג ר' יונה יוסף ארנטרוי זצ"ל, קרא מרן שליט"א להתחזק בדברים קטנים שאדם דש בעקביו, ובין השאר הזכיר עניין זה לברך ברכת המזון מתוך הסידור "...".

הגרמ"מ שך זצ"ל (לבוש יוסף מועדים ח"א ראש השנה עמ' מ"ו) – "כמו כן יש שמקבלים על עצמם לברך ברכת המזון מתוך הסידור, הרי זו קבלה מעולה לזכות ליום הדין **כי בדוק ומנוסה שברכת המזון מתוך הסידור היא יותר בכוונה. וסגולה היא לבטל גזירות קשות ורעות** (הגרא"מ שך זצ"ל בשיחה לאברכים)".

הגרמ"מ שך זצ"ל (ברכת טוב עמ' פ"ו) – "וגם ידוע דהגאון הרב מנחם שך זצ"ל ראש ישיבת פונוביז' היה מקפיד מאוד ברכת המזון מתוך הכתב, ומעשה הוה במשגיה אחד בישיבה **שהיה צריך לומר הספד**, ושאל את הגרא"מ שך זצ"ל על מה לדבר, וראש הישיבה השיב לו שיעורר את הקהל לברך ברכת המזון מתוך סידור, כי אכן הגרא"מ שך זצ"ל עצמו היה מקפיד על כך מאוד לברך ברכת המזון מתוך הסידור".

הגרמ"מ שך זצ"ל (נר ציון ראש חודש פרק ג' הע' רצ"ה) – "וידוע שמו"ר ראש הישיבה הגרא"מ שך זצ"ל היה מקפיד עד זקנה ושיבה לברך רק מתוך הכתב, והיה מעורר ע"ז, ופעם א' באמצע ברכת המזון חיפש סידור אחר, **לפי שהיה חסר חלק מן הזך** בסידור שאמר אז מתוכו, ולא רצה לעבור על קבלתו ולברך מקצת מן הברכה שלא מתוך הכתב".

8. **כאיל תערוג** (הלכה סוף עמ' ע"ר) – "והיה רבנו מקפיד לברך מתוך הכתב. ומכיון שהיה נזהר מאוד שלא יניחו ספרים על השולחן מחשש חמץ בפסח שקשה לבדוק בער"פ, הקפיד לאחוז הברכות בידו. (כסלו תשע"ה) אברכים שואלים: רוצים לעשות דבר חיזוק לזכות חבריהם שיפקד בזש"ק. אמר רבנו: **שהגרא"מ שך** היה אומר לברך ברכת המזון מתוך ברכון".

9. **הגרח"ק זצ"ל** (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב אות ו') – "בשנים האחרונות מקפיד לברך ברכת המזון מתוך סידור דווקא, והרבה פעמים אמר כן גם לבני הבית ואורחים שהסבו עמו".

10. **ברכת טוב** (עמ' פ"ו) – "וסיפורים יקננו על כמה מגדולי הרבנים זיע"א **שהיו בתקופת גזירות השואה** לא תקפ"ץ, וקיבלו על עצמם לברך תמיד את ברכת המזון מתוך הכתב, על אף שידעו לברך את כל ברכת המזון בעל פה ובשפה ברורה ורהוטה, ובכל זאת קיבלו ונזהרו במאוד מאוד בענין אזהרה זאת, ועמדו כמה פעמים בפני נסיונות קשים כי בתוך כדי מנוסתם לא השיגו ברכון או סידור לברך ממנו, **ולבסוף ניצלו מתוך גיא התופת וההריגה**, ותלו את כל נס הצלתם המופלא בענין זה בזכות קבלה קדושה זאת שקיבלו על עצמם לברך תמיד את ברכת המזון מתוך הכתב. והוא פלא".

11. מראי מקומות.

(א) **אג"מ** (או"ח ח"ה סי' י"ג אות י') – "והרבה אינשי אין יודעין לברך בעל פה, **ומתעצלין** ליקח סדור לברך מתוך הכתב".

ד. מראי מקומות.

1. **אמת מקאצק תצמח** (אות ס"ח) – "תמה אני למה אין בני אדם הופכים יראי שמים מברכת המזון. הלא **בכה ברכת המזון הכניס אברהם אבינו את האנשים תחת כנפי השכינה**. כמו שנאמר במדרש (בראשית רבה): 'לאחר שאכלו ושתו האורחים אצל אברהם אבינו אמר להם ברכו למי שאכלתם משלו'".

ב] בכל לשון - סעיף א'.

משנה (סוטה דף לב.) – "אלו נאמרין בכל לשון: פרשת סוטה, ויודוי מעשר, קרית שמע ותפלה, וברכת המזון ...".

א. **מ"ב** (ס"ק א', סי' ס"ב ס"ק ג') – "בכל לשון. ודוקא שמבין באותו הלשון. וה"ה בתפלה ובה"מ ובקידוש וברכת המצות והפירות והלל [אחרונים ועיין בכה"ל] **וכ"ז מצד הדין אבל למצוה מן המובחר הוא דוקא בלשה"ק** כן כתב **הב"ח** בסימן קצ"ג".

ב. **בה"ל** (סי' ס"ב סעי' ב' ד"ה יכול) – "ודע עוד דנ"ל בפשיטות דאותן דברים הנאמרין בכל לשון הוא **דוקא אם אנשי אותו המדינה מדברין כך** אבל אם אנשי המדינה אינם יכולין לדבר זה הלשון ורק הוא ועוד איזה אנשים יחידים יודעים זה הלשון זה לא נחשב לשון כלל למדינה זו שאינה מכרת בזה הלשון דבשלמא לשה"ק הוא לשון מצד העצם משא"כ שאר לשון איננו כ"א מצד הסכם המדינה וכיון שאין אנשי המדינה זו מכירין בלשון זה לא נקרא לשון כלל וראיה לדברי מקידושין ו' ע"א האומר חרופתי ביהודא מקודשת שכן ביהודא קורין לארוסה חרופה אבל בשארי מקומות אינה מקודשת אף ששניהם כיונו לשם קידושין וקדושין הוא בכל לשון אעפ"כ כיון דאין לשון זה לשון קידושין באותו מקום הוי כאלו נתן כסף ולא אמר כלל דאינה מקודשת וכן כתב הרא"ש וש"ע דבעינן שיאמר לשון קידושין שבאותו מקום [לבד דעת הרמב"ם דמחמיר בחרופתי] וכעין זה מצאתי כתוב ג"כ בריטב"א על האלפס של נדרים רפ"ק דבכל לשון היינו הלשון שמדברים באותו מקום. ולפ"ז תדע לנכון דמה שכתבנו במ"ב דצריך ג"כ שיבין בזה הלשון היינו דאינו מועיל מה שאנשי המדינה מדברים בזה הלשון והתוספות שמקילין בקידוש וברכת המצות וכו' הוא דוקא באופן זה".

1. **בה"ל** (בהג"ה שם) – "אמנם עיינתי בסי' תר"צ ס"ט דלכאורה לא משמע כדברינו ואולי דבמגילה הקילו משום פרסום הנס אולם בר"ן שם בהאי ענינא לא משמע כחילוקנו **וצ"ע למעשה**".

2. **פחד יצחק** (ספר הזכרון סי' כ"ט אות ג' [עמ' ר"ח], תורת הנזיר פרק א' הל' ח') – "והנה יש לנו להתבונן בפסקו של המשנה ברורה, דהנך דנאמרין בכל לשון, הוא דוקא במקום שאותה הלשון היא השפה המדוברת. א"כ **באמירת הכהן לסוטה וביודוי מעשר, שדינם של שני אלה הם בבית המקדש דוקא** [רמב"ם פ"ג מסוטה ה"א ופי"א ממע"ש ה"ן], האם גם בזה נימא, דאין זה אלא דוקא באם הלשון הזו היא השפה המדוברת בבית המקדש או בירושלים. - בודאי שרחוק מאד לאמר כן. ובע"כ דדיינינן בזה להיפך, דאדרבה דוקא משום דמקומן של אמירות אלו הוא בית המקדש ומכל מקום נתרבה בהן כל לשון, שמעינן דדין לשון בהך מילתא אינו תלוי במקום ההשתמשות בפועל ממש, אלא שתלוי הוא באפשרות ההשתמשות. דאם ישנן בני אדם בעולם שאפשר להם להשתמש בשפה זו, שוב יש לה דין לשון גם בבית המקדש ... ודכירנא מילתא שבאותם הימים סמוך להופעת ספר תורת הנזיר,

נזדמן לי לנסוע מווילנא לרדין. ובשעת פרידה מהגאון ר' חיים עוזר זצוק"ל אמר לי שכשאיהו ברדין, אשתדל להשמיע את טענתי על הפסק של המשנה ברורה באזניו של ה'חפץ חיים' זצוק"ל. כמוכן שעשיתי כדבריו. ... אמר לי כהאי לישנא 'בשעת מיר האבען געשריבען, האבען מיר גוט דורכגעטאן'. רשמתי זה לזכרון".

3. מראי מקומות – תשובות והנהגות (ח"ב סי' מ"ד).
א) פתחי הלכה (פרק א' הע' ט"ו) – "בביה"ל ... ולפי"ז בן ארץ אנגליה הנמצא בצרפת אינו יכול לברך באנגלית, וצ"ע מה יעשה אם אינו מבין צרפתית ואינו יכול לברך בלה"ק, אי יברך באנגלית שלא לחוש לספיקו של המ"ב או יברך בצרפתית (אם יכול) ולסמוך על דעת המג"א והגר"ז דבסמוך".

ג. יסתכל בסידור.

1. מ"ב (ס"ק א') – "והמדקדק יזהר לברך לכתחלה תוך הספר ולא בע"פ".
2. הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב אות ו') – "בשנים האחרונות מקפיד לברך ברכת המזון מתוך סידור דווקא, והרבה פעמים אמר כן גם לבני הבית ואורחים שהסבו עמו".
3. והא נותן עיניו בכוס - עי' סי' קפ"ג סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

ד. ברכת על המחיה.

1. הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' נ"א) – "שאלה: נאמר בשו"ע סי' קפ"ה סעי' א' שברכת המזון נאמרת בכל לשון. ויל"ע אם ה"ה גם לענין ברכת על המחיה. תשובה: כן".

ה. אינו מבין לשון הקודש: בין המברך, בין השומע.

1. עי' סי' קצ"ג סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג] צריך להשמיע לאזניו - סעיף ב'.

א. מקור.

1. ברכות (דף טו:): – "דתניא: לא יברך אדם ברכת המזון בלבו, ואם בירך יצא".
א) רש"י (שם) – "בלבו. שלא השמיע לאזניו".
2. משנה (ברכות דף כ:): – "משנה. בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניו ולא לאחריה; ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו. רבי יהודה אומר: מברך לפניו ולאחריהם".
א) גמרא (שם) – "אמר רבינא, זאת אומרת: הרהור כדבור דמי. דאי סלקא דעתך לאו כדבור דמי, למה מהרהר. אלא מאי הרהור כדבור דמי, יוציא בשפתיו. כדאשכחן בסיני. ורב חסדא אמר: הרהור לאו כדבור דמי. דאי סלקא דעתך הרהור כדבור דמי יוציא בשפתיו. אלא מאי הרהור לאו כדבור דמי, למה מהרהר. - אמר רבי אלעזר: כדי שלא יהו כל העולם עוסקין בו והוא יושב ובטל".

ב. הרהור: ראשונים.

1. הרהור כדיבור, פסק כרבינא. [חוץ מקריאת שמע].
א) רמב"ם (ברכות פרק א' הל' ז') – "כל הברכות כולן צריך שישמיע לאזניו מה שהוא אומר ואם לא השמיע לאזניו יצא בין שהוציא בשפתיו בין שבירך בלבו".
ב) סמ"ג (עשין סי' כ"ז ד"ה כל) – "כל הברכות כולן צריך שישמיע לאזניו מה שיוציא בשפתיו ואם לא השמיע לאזניו יצא בין שהוציא בשפתיו בין שבירך בלבו (רמב"ם ה"ז ע"ש בכס"מ) ואפילו ברכת המזון כדאיתא התם (טו, א - ב)".
ג) ר' פרץ (כל בו סי' קמ"ו ד"ה כל) – "כל הברכות כולן צריך שישמיע לאזניו מה שהוא מוציא מפיו ואם לא השמיע לאזניו יצא בין שברך בלבו בין שהוציא בשפתיו ואפילו ברכת המזון כדאיתא התם".
ד) ספר השולחן (הל' סעודה שער ג' ד"ה ונוסח) – "כל הברכות כולן צריך שישמיע לאזניו מה שהוא אומר, ואם לא השמיע לאזניו יצא בין שהוא מוציא בשפתיו בין שבירך בלבו".
ה) ספר הבתים (הל' ברכות שער ראשון ס"ז) – "ואם לא השמיע לאזניו אפי' לא הוציא בשפתיו יצא ואפיי ברכת המזון שהיא מן התורה אם ברך בלבו יצא. כתב הרב בעל השלמה אע"פ שאין צריך להשמיע לאזניו מכל מקום צריך שיבטא בשפתיו. והר"ם כתב בין שהוציא בשפתיו בין שברך בלבו יצא וזה נראה עיקר".
ו) פסקי רי"ד (ברכות סוף דף כ:): – "נראה לי דהל' כרבינא דאמ' הירהור כדיבור דמי, דהא איפסיק' היל' בפרקין דלעיל הל' כדברי שניהן להקל. והקורא את שמע ולא השמיע לאזניו יצא, היינו מהרהר, דהא מיייתנן בגמרא' לא יברך אדם ברכת המזון בלבו, אלמא בלבו ולא השמיע לאזניו חד פירושא אית להו, ומהרהר נמי היינו דקורא בלבו. אבל רבינו חננאל זצ"ל כתב קיימ' לן כרב חסדא, ואסתייע ממאי דאמר' בפרק שואל אדם מחבירו, אומ' אדם לחבירו הנראה שתעמוד עמי לערב וטע' דמילת' דאמר' דיבור אסור הירהור מותר. ואינו נראה לי, דלא דמו להדדי, דאמירה לגוי אינה אסורה אלא מדרבנ', והילכך אף על גב דלענין קרית שמע אמרי' הירהור כדיבור דמי, לענין שבות לא אחמור רבנן".
ז) אורחות חיים (הל' ברכות אות א') – "וצריך שישמיע הברכה לאזניו. ואם לא השמיע בין שהוציא בשפתיו או ברך בלבו יצא".
2. הרהור לאו כדיבור, פסק כרב חסידא.
א) ר"ה (ברכות דף כ:): – "וקימא לן כרב חסידא, דהא רב אדא בר אהבה מפרש לטעמיה, ותוב אשכחינן ...".
ב) עי' רש"י (ברכות דף טו: ד"ה בלבו) - לשונו מובא לעיל.

- (ג) תוס' (ברכות סוף דף כ:) – "ר"ח פירש דהלכה כרב חסדא מדתרצי רב אדא ורבי אלעזר למלתיה שמע מיניה כותיה קיימי ולא יצא בקריאת שמע בהרהור".
- (ד) אשכול (ח"א הל' תפלה סי' ו') – "דתניא לא יברך אדם ברכות המזון בלבו ואם ברך יצא. והוא בלבו לאו במחשבה דקיי"לן כרב חסדא דהרהור לאו כדבור דמי ולא כרבינן. להכי ודאי מאי דתני' ברכת המזון בלבו, שמדבר בלחש ולא השמיע לאזניו".
- (ה) ראב"ד (השגות על המאור ברכות דף יב.) – "שלא מצינו תנא שיאמר כן שלא יהא צריך להוציא בשפתיו ואפילו ר' מאיר דאמר [דף טו ב] אחר כונת הלב הן הן הדברים לא בא אלא להוציא מדר' יהודה דאמר צריך שישמיע לאזנו, [אחר כוונת הלב אינו] צריך להשמיע לאזנו, אבל להוציא בשפתיו צריך דהא כתיב ודברת במ. אלא הא דאמר ר' אבינא הרהור כדבור דמי לא אמר אלא לענין בעל ק"י בלבד שהוא אנוס שאם טבל אינו צריך לחזור ולקרוא. ורב חסדא סבר צריך לחזור ולקרוא. וקיימא לן כרב חסדא, דר' אלעזר ורב אדא בר אהבה [דף כב א] מתרצי אליביה".
- (ו) בעל המאור (ברכות דף יב.) – "נקטינן לחומרא ככל דאורייתא כרב חסדא דאמר הרהור לאו כדיבור דמי ואם הרהר ק"ש בלבו ולא הוציא בשפתיו לא יצא והא דתניא לא יברך אדם ברכת המזון בלבו ואם בירך יצא תרגומא ובלבד שיוציא בשפתיו ואף על פי שלא השמיע לאזנו יצא".
- (ז) עי' רמב"ן (קידושין דף נ.) – "ול' נראה במעשה דר"ע שהיה מיפר בלחש בפיו וכל שאינו משמיע לאוזן מקרי בלבו כענין שאמרו (ברכות ט"ו א') לא יברך אדם ברכת המזון בלבו וכו', משום דהתם עוקר מה שמוציא בשפתיו לגמרי הוא ואפילו במקום אונסא לא הוו דברים".
- (ח) ר' יונה (ברכות דף ח: ד"ה לא, דף יב. ד"ה מתני') – "האי דאמרינן בלבו לא במחשבה לבד קאמר דודאי בהרהור לא יצא דהא קי"ל (ד' כ ב) דהרהור לאו כדבור דמי אלא ר"ל אף על פי שלא השמיע לאזנו כיון שחתך בשפתיו יצא".
- (ט) רא"ה (ברכות דף טו; דף כ.) – "דתניא לא יברך אדם ברכת המזון בלבו. פי' לא במהרהר קאמר אלא מוציא בשפתיו שאינו משמיע לאזניו וכה"ג קרי בלבו. ואם ברך יצא. פי' ודוקא כי האי גונא אבל במהרהר ודאי לא יצא".
- (י) רא"ש (ברכות פרק ג' סי' י"ד, נדרים פרק י' סי' ט'), פי' הרא"ש נדרים דף עז:; תוס' (ברכות סוף דף כ:) – "וכתב ר"ח ז"ל הלכתא כרב חסדא ...".
- (יא) תוס' ר"י החסיד (ברכות סוף דף כ:) – "ופסק ר"ח דהלכה כרב חסדא, ודלא כר' אבינא דמדמתרצי ר' אלעזר ורב אדא למילתיה דרב חסדא, ש"מ כותיה קיימי ולא יצא בק"ש בהרהור, אעפ"י שאין צריך להשמיע לאזנו כדפסקי רב חסדא גופיה לעיל בפ"ב".
- (יב) עי' ריטב"א (קידושין סוף דף מב; דף נ.) – "ורבינו הגדול ז"ל תירץ דמעשה דרבי עקיבא לא היה מבטל בלבו ממש, אלא היה מוציא בשפתיו ולפי שלא היה משמיע לאזנו קרי ליה בלבו, כדתנ' (ברכות ט"ו א') לא יברך אדם ברכת המזון בלבו ואם בירך יצא, וזה מבואר".
- (יג) ראבי"ה (ח"א ברכות סי' ס"ד) – "פר"ח דקיימא לן כרב חסדא דהרהור לאו כדיבור דמי".
- (יד) רבינו ירוחם (נתיב ג' ח"ב כ"ד-א', נתיב י"ג ח"א ק"ג-ב', נתיב ט"ז ח"ז קמ"ט-א') – "מהרהר בלבו כשקורא ק"ש לאו כדיבור דמי ואינו יוצא ידי חובה עד שיוציא בשפתיו ואע"פ שאינו צריך השמעת און כלומ' שישמיע לאזנו וזהו כוונת הלב כלומ' שיוציא בשפתיו אפי' שלא ישמיע לאזנו כך פשוט ומוכח בברכו' וכן פסק ר"ח. הרהור לאו כדיבור וכן כתב הר' יונה".
- (טו) ההשלמה (ברכות דף כ:) – "והא דתניא לא יברך אדם ברכת המזון בלבו ואם בירך יצא, תרגומא שהוציא בשפתיו ולא השמיע לאזניו ... ולענין פסק הלכה, הא פרישנא דבאיניש דעלמא דכולי עלמא לאו כדבור דמי".
- (טז) עי' ר"ן (קידושין דף כ:) – "והרמב"ן ז"ל פי' דכי אמרי' בדר"ע שהיה מבטל בלבו לאו בלבו ממש קאמר אלא לומר שלא היה משמיע לאזנו אבל מוציא היה בשפתיו כדאמרי' [ברכות דף טו א] לא יברך אדם ברכת המזון בלבו כלומר שלא ישמיע לאזניו אף על פי שמוציא בשפתיו".
- (יז) טור (סעי' ב') – "וצריך שישמיע לאזניו מה שמוציא בשפתיו ומיהו אם לא השמיע לאזניו יצא ובלבד שיוציא בשפתיו".
- (יח) המכתם (ברכות דף כ:) – "וכתו' בהשלמה דדוקא בבעל קרי אמרי' דהרהור כדיבור דמי, אבל אדם אחר לא נפיק בהרהור, אע"ג דאם לא השמיע לאזנו יצא, מכל מקום צריך להוציא בשפתיו".
- (יט) מאורות (ברכות דף כ:) – "ואין שום אדם יוצא בהרהור אלא אם כן מוציא בשפתיו. מיהו אם הוציא בשפתיו אע"פ שלא השמיע לאזנו יצא, בין בק"ש וברכת המזון שהן דאורייתא, בין בתפלה דרבנן. כן נמצא בספר מדויק. וצריך עיון מהרב ר' משה שכתב ברכות פרק א' שאם ברך בלבו יצא".
- (כ) מרדכי (ברכות רמז ס"ז) – "פסק רבינו חננאל כרב חסדא מדמתרצי ר"א ורב דימי למילתיה ש"מ כוונתיה קי"ל".
- (כא) ריקאנטי (סי' י"ב) – "פסק רבי' חננאל דהרהור לאו כדבור דמי ולא יצא ידי חובתו בהרהור ק"ש".
- (כב) האגור (הל' תפילה סי' ב') – "וכ"כ התוספות פרק מי שמתו דהלכה כרב חסדא דהרהור לאו כדבור דמי, וכן הוא לענין בעל קרי שמותר להרהר בק"ש. וכן פסק ר"ח ז"ל".
- (כג) אור זרוע (ח"א סי' קי"ז) – "אף על גב דקיי"ל כר' יהודה דהקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא אית לן למימר כגון שיוציא בשפתיו דהא קיימא לן כרב חסדא דהרהור לאו כדבור דמי".
- (כד) עי' נימוקי יוסף (קידושין דף מט:) – "פירש הרמב"ן ז"ל דלאו בלבו ממש קאמר, אלא לומר שלא היה משמיע לאזנו אבל היה מוציא בשפתיו, כדאמרינן לא יברך אדם ברכת המזון בלבו כלומר שלא ישמיע לאזנו אף על פי שמוציא בשפתיו".
- (כה) מאירי (ברכות דף טו., ריש דף כא., מגילה דף יט:).
- (כו) אגודה (ברכות פרק ג' סי' נ"ט) – "פירש ר"י הלכה כרב חסדא, מדמתרצי רב אדא ורבי אליעזר אליביה".
- (כז) מהרי"ל (סי' ר"א אות ב') – "רוב רבותינו מסקי דהרהור לאו כדיבור דמי לענין קריאת שמע וברכת המזון, ואפי' למאן דאמר אין צריך להשמיע לאזנו מכל מקום צריך להוציא בשפתיו אבל בהרהור כלל לא".
3. מראי מקומות.
- (א) רי"א ז' (שלטי הגבורים ברכות דף ח: אות ג', לענין קר"ש) – "ונראה לי שאפילו אם הרהר בלבו ולא הוציא בשפתיו יצא".

ג. פוסקים.

1. הרהור כדיבור, פסק כרבינא. [חוץ מקריאת שמע].

(א) בכור שור (ברכות דף נד: ד"ה רב) – "דקיי"ל בכל הברכות דמברך בלבו יצא כמ"ש הרמב"ם".

2. הרהור לאו כדיבור, פסק כרב חסידא".

(א) מחבר (סעי' ב', סי' ר"ו סעי' ג') – "צריך שישמיע לאזניו מה שמוציא בשפתיו; ואם לא השמיע לאזניו יצא, ובלבד שיוציא בשפתיו".

(ב) מ"ב (סי' ר"ו ס"ק י"ג).

(ג) יביע אומר (ח"ד או"ח סי' ג' אות ט"ו) – "וכן בדין מאחר שכן דעת כל הפוסקים, הלא הם: רש"י, האשכול, ר"י החסיד, הרמב"ן, תר"י, הרא"ה, הריטב"א, הר"ן, המאירי, הרא"ש, הטור, רבינו ירוחם, מהר"ם ריקאנטי, האגודה, מהרי"ל, והאגור. דכולהו ס"ל דבבהמ"ז נמי לא יצא בהרהור, משום דהרהור לאו כדבור דמי. וכן דעת בעל המאור והראב"ד. נמצא דהרמב"ם והסמ"ג יחידאי נינהו".

(ד) ושאר פוסקים.

ד. אם מחמת חולי או אונס אחר קרא בלבו יצא.

1. פירוש, יקבע לו שכר עבור זה אבל בעצם אינו יוצא – מ"ב (ס"ק ב', סי' ס"ב ס"ק ז', בה"ל שם ד"ה יצא, "דהאי יצא לא לגמרי קאמר דהא קי"ל הרהור לאו כדיבור דמי אלא ר"ל דעכ"פ בשעה שאינו יכול לברך יהרהר בלבו והקב"ה יקבע לו שכר עבור זה אבל בעצם אינו יוצא וע"כ כשנסתלק האונס אם עדיין לא נתעכל המזון יברך ברכת המזון").

ה. כתיבה.

1. רע"א (ח"א סי' ל') – "נלענ"ד כיון דקיי"ל דכל הברכות צריך לכתחילה להשמיע לאזניו, משום דילפינן מק"ש דכתיב שמע, השמע לאזניך מה שאתה מוצא מפיך, הרי אף דמוציאו מפיו דבדאי הוי דבור מעליא מ"מ בעי דוקא השמעת אוזן ג"כ, א"כ י"ל דנהי דכתיבה כד"מ מ"מ הוי רק כשפתיו נעות וקולו לא ישמע, ואף דבאמת קיי"ל דבדיעבד גם בלא השמיע לאזניו יצא כדאיתא בש"ע א"ח (סימן ר"ו) מ"מ כיון דלר' יוסי אינו יוצא אפילו דיעבד א"כ נקט הש"ס מלתא דמהני לכ"ע, וא"כ נדחית ראיית השב יעקב".

ד] נענוע השפתים בלבד - האם די נענוע השפתים לחוד, או שחייב להוציא הבל מפיו ובלאו הכי לא חשיב דיבור כלל אלא הרהור גרידא - בדיעבד.

א. מחמיר: לא יצא.

1. שבט הקהתי (ח"ו סי' ע"א אות ב', וישמע משה גליון קל"ג סוף עמ' א') – "לשון המחבר באו"ח (סימן סב וסימן קפה) דבדיעבד יצא אף על פי שלא השמיע לאזניו ובלבד שיוציא בשפתיו, וצריך ביאור הך סיום לכאורה מיותר דהרי איירי השו"ע שהוציא בפה שכתב דצריך להשמיע לאזניו מה שמוציא מפיו ואם כן לכאורה הך סיום ובלבד שיוציא וכו' מיותר. ונראה דאע"ג דאין שמיעת אזנו מעכב, מכל מקום צריך לחתוך היטב האותיות מחמשה מוצאות הפה ולא סגי שינענע בשפתיים דזה לא נקרא דיבור וזה משמיענו השו"ע ובלבד שיוציא בשפתיו, היינו שיחתוך היטב כל תיבה ולא סגי במנענע השפתיים, וראיתי בלקט הקמח החדש (או"ח סימן סב) שהביא מחלוקת בזה אי סגי לנענע השפתיים או שצריך לחתוך היטב כל תיבה עיין שם ולענ"ד כמו שכתבתי, ומה דכתיב בחנה ורק שפתיה נעות אין פירושו שלא היה חיתוך הדיבור, אלא עלי כהן לא ראה אצלה רק שפתותיה נעות וקולה לא ישמע ודו"ק".

2. הגר"נ נוסבויים שליט"א (וישמע משה גליון קל"ג ריש עמ' ב') – "שאם לא חיתך ההברות בה' מוצאות הפה לא חשיב דיבור מדינא וכסברת הגר"ש גרוס הנ"ל".

3. מאיר עוז (סי' ס"ב סעי' ג' אות ב', עמ' תקצ"ט) – "ונראה פשוט שאם רק מחתך בשפתיו בלי השמעת קול, שאינו כלל דיבור אלא הוצאת אוויר גרידא, ועיין בדברי יעקב ברכות טו".

ב. מיקל: יצא בדיעבד - אם הוציא הבל מפיו.

1. לקט הקמח החדש (סי' ס"ב ס"ק ו') – "מעש"ר מחלק בין הוצאת שפתים ומחתך המלות הוי ל'י דין כמשמיע לאזניו ויצא אבל הוצאת השפתים לבד שלא חתך המלות הוי כקורא בלבו והוא רק הרהור ולא יצא, ע"ש: עלי ברכות דף ל"א שפתותי נעות מכאן דהמתפלל צריך שיחתוך הדברים בשפתיו. מבואר דנעות שפתים הוי דין חיתוך הדברים בפה ועוד ראיות דחיתוך המלות ונעות שפתים חד הוא ואין בכלל הרהור אם רק השפתים נעות (מעשה רקח בן רמה כ"ז ע"ב)".

2. הגרשז"א זצ"ל (פתחי הלכה פרק א' הע' כ"א [עלי הערות נוספות שם], ארטסקרול פרק א' הע' ל"ח) – "וע"ע בשו"ת הר צבי או"ח קונטרס מילי דברכות אות ו', אי בעינן עכ"פ ראוי להשמיע לאזניו או לא. שאלתי את הגאון רש"ז אויערבאך שליט"א [זצ"ל], בדין מי שמברך רק בשפתיו אבל אין קול יוצא מפיו כלל אם נחשב זה לדיבור או להרהור, והורה שזה דיבור ממש".

הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ז' סעי' י', ס"ק ט"ז, הע' ל"ד, שלמי ברכה עמ' ל"ד) – "וכדכתיב גבי חנה - דמהתם ילפינן לה - (ש"א א, יג) רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע, ופשטיה דקרא משמע דלא הוציאה קול כלל, וחזינן דסגי בעקימת שפתים בלבד אע"פ שאין בזה השמעת קול כלל, ולכן אע"ג דגבי ק"ש בעינן שישמיע לאזניו, מ"מ בדיעבד יצא. [שכ"כ הר"י בברכות (ח ע"ב מדפי הרי"ף) ...]".

3. הגר"מ שפרן (וישמע משה גליון קל"ג ריש עמ' ב') – "שאם הוציא הבל מפיו חשיב דיבור לכל מילי, ואם לאו לא חשיב דיבור בין לענין קריאת שמע ובין לענין הפסק במקום שאסור להפסיק".
4. הגרי"מ שטרן שליט"א (וישמע משה גליון קל"ג ריש עמ' ב') – "שאם הוציא הבל מפיו חשיב דיבור לכל מילי, ואם לאו לא חשיב דיבור בין לענין קריאת שמע ובין לענין הפסק במקום שאסור להפסיק".

ג. מראי מקומות.

1. מעשה רקח (הל' קר"ש פרק ב' הל' ח') – "וצריך להשמיע לאזנו וכו'. ברכות דף ט"ז וכתב מרן ז"ל בשם הרב מנוח להשמיע לאזנו שיחתוך קריאתו בשפתיו לא שיקרא בלבו עכ"ל. וקשה כפי זה מ"ש רבינו פ"א מהל' ברכות וז"ל כל הברכות כולם צריך שישמיע לאזנו מה שהוא אומר ואם לא השמיע לאזנו יצא בין שהוציא בשפתיו בין שבירך בלבו ע"כ הרי דס"ל דהשמעת און לאו היינו חיתוך שפתים לחוד ואדרבה חיתוך שפתים קרי ליה בלב כיון שלא השמיע לאזנו ולזה י"ל דס"ל דחיתוך שפתים לא הוי כמו הוצאת שפתים ושניא דא מן דא דחיתוך מקרי כשמחתך המילות לגמרי דאז מקרי משמיע לאזנו אבל הוצאת שפתים שאין כאן חיתוך המילות כלל הוי כמו קריאה בלב דכל שלא חתך המילות בשפתיו בלב מקרי. אך קשה דמעיקרא מנא ליה דכוונת השמיע לאזנו הוי חיתוך שפתים ולמה לא נפרש כפשוטו וראיתי להר"ח אבולעפיה נר"ו שכתב דקשיא ליה דאי שמיעת האזן ממש כי אמרינן בגמרא דבשאר מצות לא בעינן השמעת האזן מ"מ בעינן חיתוך אותיות ואיהו פסק פ"ב מהל' ברכות דגם בלבו יוצא ומשו"ה פ"י הרמב"ם דפלוגתא הוי בחיתוך אותיות ומינה דבשאר מצות אפי' חיתוך לא בעינן כי גם בלבו יצא ע"כ".
2. וישמע משה (גליון קל"ג סוף עמ' א') – "האם נענוע שפתים נחשב הפסק במקום שאסור להפסיק ... והגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א אמר לי שאין נ"מ בין אם הוציא הבל מפיו או לאו, והעיקר הוא דאם הדיבור הוא באופן כזה שרוב בני אדם מבינים מה שאומר חשיב דיבור לענין הפסק, דמכיון שהוא דיבור לרוב בני אדם אין זה כבוד המלך שידבר כך בשעה שהוא עומד לפניו ועוסק בעבודתו. ואם רוב בני אדם אינם מבינים דבריו אלא אנשים מומחים וחכמים שיודעים לקרוא תנועת השפתים יש להקל דזה לא חשיב דיבור כלל. וכן הבנתי מדברי גיסו הגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א [זצ"ל]".
3. פסקי תשובות (הע' י"ח) – "ס' פתחי הלכה פ"א הערה 21 שכן אמר לו הגרש"ו אויערבאך זצ"ל, אולם יש לעיין אם רק נענע שפתיו בעלמא ואף גם לשונו, אך לא הוציא ההברות מגרונו ע"י הבל פיו היוצא ונכנס, כי לא יתכן לבטא את אותיות הגרון (א. ה. ח. ע. א) באופן כזה, וצ"ע".

ה] אם הוא רק שיעור בדיבור או שצריך שישמע בפועל - נ"מ, במקום שיש רעש גדול, אם צריך להגביה קולו עד כדי שישמיע הברכה לאזניו - לכתחילה.

א. מסתפק.

1. חסד לאלפים (סי' ס"ב ס"ק א'), הו"ד בכה"ח (סי' ס"ב ס"ק ז') – "ואני מסתפק אם עומד במקום בלבול וקול רבים, אם צריך להרים קולו עד שישמיע לאזניו, או סגי בקול דהוה מצי למישמע אם הוה קאי במקום אחר יחידי".
- ב. מחמיר.
1. שפתי חכמים (שמות פרק ח' פסוק ח' אות נ*) – "מקשים העולם למה שינה הכתוב בצפרדעים ויצעק משה אל ה' ובשאר מכות כתיב ויעתר משה אל ה'. וי"ל משום דאמרינן המתפלל צריך להשמיע לאזניו מה שמוציא מפיו, וכאן היו הצפרדעים צועקים כמו שכתב רש"י בסמוך והצריך להרים קולו בתפלתו כדי שישמיע לאזניו את תפלתו".
2. קרני רא"ם (סי' רי"ט) – "נשאלתי בראובן שכבדו אוזניו מזוקן וצריך להגביה קולו כדי שישמיע לאזניו מהו הדין לענין התפלה ... דבר זה הרי פשוטו יוצא מדברי הרב שפתי חכמים בחומש פרשת וארא פרשה ח' ששם הרב ש"ח סק"ג הביא ...".
3. דברי שלום (מזרחי, או"ח סוף ח"ה הערות והנהגות סי' י"א) – "יוצא שספיקו של החס"ל תלוי במחלוקת המאירי עם הריטב"א והשאלות והמנהיג בשם ר"ע, ולכן צריך להחמיר לכתחילה לקרות במקום ששומע את עצמו".
4. הגר"א ברודא (פרדס יוסף החדש פר' וארא אות מ', עמ' קכ"ב) – "והגאון רבי אברהם ברודא ז"ל אמר דהצפרדעים השמיעו קול והמתפלל צריך להשמיע קולו לאזניו הוצרך לצעוק".
5. הגר' יהודה עדס (דברי יעקב מועד ח"א ברכות דף טו. ענף ד' אות א') – "והנה אמר מרן אאמו"ר שליט"א דברור דכיון דהוא דין להשמיע לאזניו אם כן בקורא קר"ש במקום רעש גדול צריך לקרוא בקול גדול עד שישמע לאזניו וכן בכל התפילה כאמור בסוגיא אף לברכת הפרשת תרו"מ [והביא משפתי חכמים שמות פרק ח' פסוק ו' שמבואר כן עיי"ש]".
6. שבט הקהתי (ח"ו סי' ע"א אות א') – "נראה לכאורה לפשוט דלא נחשב בכהאי גוונא כמי שהשמיע לאזניו, מהא דאיתא בשו"ע (סימן תקפ"ט ס"ב) ...".
7. חשוקי חמד (מגילה דף יט; ע"י אבני חן ח"ב פרק כ"ב אות א') – "דאף אם קרא בקול גדול אלא שעבר המקול בחוץ והרעיש מאד ולכן לא שמע, צריך לחזור ולקרות, דהנה כתב השפתי חכמים ...".
8. וזאת הברכה (פרק א' הע' ד') – "ואם יש רעש במקום שמברך, ומחמת זה הברכה איננה נשמעת לאזניו, טוב להדר ולהגביה קולו כדי שישמע את הברכה בפועל (ע"פ הליכות שלמה פכ"ב ד, עיי"ש)".
9. "והגאון ר"ע פריד שליט"א ציין לדברי השפתי חכמים ... אמנם באמת יש ליישב את קושיתו ע"פ הא דאיתא בדברים רבה פ"ב, א: א"ר יוחנן עשרה לשונות נקראת תפלה ואלו הן, שועה, צעקה, נאקה, רנה, פגיעה, ביצור, קריאה, ניפול, ופילול, ותחנונים, ע"כ. וכאן רצה משה להשתמש בתפילה בלשון צעקה. והגאון רבי שמאי גרוס שליט"א אמר שמכל מקום יש ראייה לדברי המנחת יהודה מהא דבמכה זו בלבד השתמש משה בלשון צעקה ולא ביתר המכות. ולדעתו ראוי לחוש ולהגביה קצת את קולו באופן שיוכל להשמיע לאזניו מה שמוציא מפיו" – וישמע משה (פר' וישלח תשפ"ג אות ה').

ג. מיקל.

1. והיה ברכה (ברכות דף טו. ד"ה ולא השמי"ע, עמ' נ"ג) – "ולא השמי"ע לאזניו מדלא קאמר ולא שמעו אזניו רק השמי"ע משמע דבהשמע"ה תליא מלתא היינו כיון שאומר בקול כזה שיכולין אזניו לשמוע הגם שלא שמעו אזניו מחמת שהי' קולות רבים מן הצבור או קול רעש ורוח סערה אעפ"כ גם לר' יוסי יצא וגם לת"ק לכתחילה מותר לעשות כן נ"ל".
2. עי' הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב סעי' ד', ה' ט"ז, עי' שלמי ברכה עמ' ל"ד) – "הנמצא במקום שיש רעש גדול, יש להסתפק אם צריך להגביה קולו עד כדי שישמיע הברכה לאזניו. [והורה פעם לשואל למעשה, שא"צ לחוש לכך, אלא יאמר בקול כרגיל, ולא יגביהנו יותר מדאי]".
3. שבט הלוי (שערי הברכה פרק י' הע' כ', עמ' ר"א) – "שהנמצא במקום שיש רעש אף אם במציאות אינו שומע מה שמברך מ"מ אם אומר באופן שיכול לשמוע אי"ז מעכב מה שלא שמע ממש".
4. הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות רכ"ב) – "הנמצא במקום שיש רעש גדול, יש להסתפק אם צריך להגביה קולו עד כדי שישמיע הברכה לאזניו, דאפשר דדין זה תלוי במציאות שישמיע לאזניו בפועל, או יכול לאומרה בקול הרגיל וא"צ להגביהנו יותר מדאי. תשובה: מסתבר שא"צ".
- הגר"ח זצ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' רכ"ה) – "דברתי עם הרב לגבי הדין שצריך להשמיע לאזניו, בקריאת המגילה ובקריאת שמע, אם הוא רק שיעור בדיבור או שצריך שישמע בפועל, והנידון היה כאשר מוציא מפיו אך אינו שומע מחמת רעש המולה, דינו מהו, ואמר לי שמסתבר בי הוא רק שיעור בדיבור, אבל ר' יחיאל לדרמן ז"ל היה אומר בשם ה'שפתי חכמים', כי למה במכת הצפרדעים היה צריך משה לצעוק אל ה', כי לא יכול היה להשמיע לאזניו מחמת רעש הצפרדעים...".
- הגר"ח זצ"ל (מילי מעלייתא אות קכ"א, מאיר עוז סי' ס"ב סעי' ג' אות ב' [עמ' תקצ"ט], סי' ק"א סעי' ב' [עמ' שכ"ו]) – "שאלה: מי שהוא קשה לשמוע וא"א להשמיע תפילתו לאזניו כי אם כשיגביה קצת קולו האם מותר לעשות כן. תשובה: לא צריך שהוא ישמיע אלא יאמר בקול שהי' יכול להשמע".
- הגר"ח זצ"ל (צהר ח"ז עמ' קמ"ז) – "שאלה: השו"ע באו"ח סימן ס"ב ס"ג כתב, צריך [בק"ש] להשמיע לאזניו מה שמוציא מפיו. ויש להסתפק אם קורא ק"ש בקול רם במידה שיש בזה כדי להשמיע לאזניו, אך יש רעש מאנשים אחרים ואין אוזנו שומעת, האם דינו כהשמיע לאזניו, או שצריך לקרוא בקול גדול עד שאזניו תשמע בפועל. תשובה: זה טוב".
- הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' כ"ד טור ד') – "שאלה: קיי"ל שלכתחילה בכל ברכה צריך להשמיע לאזניו, ונסתפקו איך הדין כשנמצא במקום שיש תזמורת (שעושה רעש גדול) ולא יכול לשמוע באזניו את הברכה שמוציא מפיו, האם הוא נחשב ברכה לכתחילה, או לא, והספק הוא האם דין השמעה לאזניו, הוא תלוי בפועל, וכאן בפועל לא שומע באזניו, או שזהו לא דין בפועל, רק הוא דין שיעור בקול, שצריך דרגת קול כזה לכתחילה, וכאן יש דרגת קול כזה, רק הרעש מפריע, וצ"ע. תשובה: אם ראוי לשמוע באזניו סגי, (תשו' בכת"י)".
- הגר"ח זצ"ל (שיח הפסח עמ' צ"ב) – "למה הוצרך משה לצעוק לה' במכת הצפרדעים: שמעתי מר"י לדרמן ז"ל, מפני מה במכת צפרדע היה צריך משה רבינו לצעוק אל ה' כלשון הכתוב ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים ואמר בשם שפתי חכמים (שמות ח' ח') כי הצפרדעים הרעישו מאד ולא שמע את קולו בתפילה לכן צעק, ועיקר הדין בשמונה עשרה הוא שיוציא התיבות בלחש באופן ברור אבל לא שישמעו אחרים, וממילא כאן, שהיה יכול לשמוע את עצמו והתיבות יצאו מפיו באופן ברור אלא שהייתה סיבה חיצונית שלא שמע את קולו מחמת הצפרדעים אפשר דיוצא יד"ח בכל גווניו גם לדעות שצריך לשמוע בעצמו את מה שמוציא מפיו (עי' סי' ק"א ס"ב כמ"ב בשם הגר"א, ועי' חזו"א סי' י"ד), (מפי רבינו)".
5. אוצר תשובות לשאלות המצויות (ח"א סי' מ"ז, עי' ח"ב מילואים לח"א סי' מ"ז) – "מצינו בשפתי חכמים שכתב דמש"ה במכת צפרדעים הי' צריך משה לצעוק אל ה' כי לא היה יכול להשמיע לאזניו מחמת רעש הצפרדעים, ומ"מ להלכה למעשה אין חוששין לזה והעיקר שיכול לשמוע אף שלא שמע ממש".
6. "הגאונים רבי אהרן דוד דונר, רבי שמואל אליעזר שטרן, רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א השיבו שאין צריך להשמיע לאזניו, שאין כוונת השו"ע שצריך לשמוע בפועל, אלא להוציא את התפילה מפיו בקול כזה שיוכל לשמוע, והרי התפלל באופן כזה אלא שיש מונע מבחוץ שמפריע לו לשמוע באזניו מה שמוציא מפיו, אין צריך להגביה קולו יותר ויכול להתפלל כדרכו לכתחילה" – וישמע משה (פר' וישלח תשפ"ג אות ה').

ד. מחלק בין קר"ש לתפילה וברכת המזון.

1. העמק שאלה (שאליתא קמ"ג ס"ק ו') – "כוונת רבינו ובה"ג דהקורא ק"ש ברבים ואושי קלא דרבים עד שאזניו אינן שומעות מה שמדבר צריך לאגבוהי קלא עד שישמעו אזניו משא"כ בתפלה...".
2. שרגא המאיר (ח"ז סי' קל"ט אות א') – "שיש חילוק בין ק"ש לתפלה".
3. תשובות והנהגות (הלכות הגר"א ומנהגיו אות פ"ח) – "ומדברינו נתבאר נמי שבק"ש כל אחד יזהר לומר כל ק"ש בקול עד ששומע מה שמדבר, ואם יש רעש מבחוץ עד שאינו שומע מה שקורא יגביה קולו, וכן במגילה, משא"כ בברכת המזון ושאר ברכות יזהר לברך לכתחילה בקול שראוי לשמוע לעצמו, ואם אינו שומע מאיזה סיבה כיון שגוף הקול יש בו כדי להשמיע סגי גם לכתחילה".
4. אבני דרך (וישמע משה פר' ויגש עמ' ד') – "נראה דיש לחלק בין קריאת שמע לתפילת שמונה עשרה ... באולמות שמחות בהם יש רעש גדול, אם האדם אינו יכול בקריאת שמע להשמיע לאזניו, עליו לומר זאת בקול רם. ואם עדיין הרעש כה גדול באולם, עד שאף אם יגביה מאוד את קולו, לא ישמע, לא יתפלל שם, שכן יש בתפילה באופן זה חיסרון, שכן מעיקר הדין עליו להשמיע לאזניו בקריאת שמע. אך אם כבר התפלל במקום רועש זה או שהרעש החל כשהוא באמצע קריאת שמע, באופן זה יצא (דחשיב כדעבד)".

ה. מראי מקומות – בני ראם (סי' כ"ו אות א'), עינים למשפט (ברכות דף טו. אות ד' ד"ה והנה), ילקוט יוסף (סי' ס"ב סוף הע' ב'), חיי בנימין (ח"א או"ח אות י'), ברכת איתן (ברכת אשר יצר סי' א' סעי' ו' הע' ג'), ברכת ציון (ח"א סי' ק"ו), חנינת ישראל (ברכות דף יז:), נרות שלמה (עמ' ע"ג אות י"ד, שמחת הלוי ח"ד עמ' נ"ט אות י"ד), הר"מ בראלי (בית אהרן וישראל גליון קי"ב עמ' קנ"ג), הגר"א פלדמן שליט"א (היכלא ח"ה עמ' שע"ח), מאיר עוז (סי' ס"ב סעי' ג' אות ב' [עמ' תקצ"ט], סי' ק"א סעי' ב' [עמ' שכ"ו]), כנפי יונה (פר' וארא, עמ' נ"ד), אגרת הפורים (פרק ג' הע' ס"ג), מחברת שיעורים (נדרים קונ' מודעה סי' ב' אות י"ב [עמ' קכ"ח]), סדר ברכות פרק ב' הע' י"ד, נתיבות הברכה (פרק א' הע' י"ג), הר"י שמסאין (משנת יוסף גליון י"ג סי' נ'), הרב"ר שלזינגר (תשובה טבת תשפ"ב).

1. בה"ל (סי' קצ"ט סעי' י' ד"ה מצטרפין) – "עיין במ"ב דמיירי בחרש המדבר ואינו שומע. לכאורה פשוט דדוקא לענין צירוף הוא אבל הוא אין נכון לכתחלה שיהיה הוא המזמן להוציא אחרים בבהמ"ז דהא קי"ל בסימן קפ"ה ס"ב דלכתחלה צריך להשמיע לאזנו וא"כ אף דשומע כעונה מ"מ הם לא עדיפא מדידיה בעצמו ונשאר אצלם הברכות בדבור לבד בלא שמיעה לאזנים אח"כ מצאתי בחידושי רע"א שכתב ג"כ כעין זה לענין שאין כדאי שיהיה ש"ץ לכתחלה ג"כ מטעם זה ע"ש".
2. קובץ הערות (סי' מ"ח אות י"ד) – "ולפי"ז נראה, דאפילו במדבר ושומע, אם סתם את אזניו וקרא ולא השמיע לאזניו, לא יצא השומע ממנו. וק"ק דא"כ הו"ל למיתני בכה"ג, דהוי רבותא טפי מחרש שאינו יכול לשמוע".
3. חזון איש (או"ח סי' י"ד) – "ומיהו סוגיא דמדמה חרש ללה"ל משמע לכל הטעמים וצ"ע, ומיהו לישנא דלא השמיע משמע שקולו נמוך מדלא קאמר ולא שמע באזנו וצ"ע".
4. לב אהרן (ח"א סי' ב' אות י') – "השומע באמצעות מכשיר שמיעה אלקטרוני האם נחשב 'קרא ולא השמיע לאזניו'..."

ו] בספק ברכה: האם יהרהר הברכה בלבו.

א. מחמיר, שלא יברך בלבו.

1. פרח שושן (או"ח כלל א' סי' י"ד ד"ה ואחר) – "נלע"ד דכיון דלדעת הרמב"ם וסמ"ג דמברך בלבו יצא משום דפסקו דהרהור כדבור דמי, א"כ אם היא ברכה שאינה צריכה עובר משום לא תשא, דכיון דהרהור כדבור דמי א"כ לכל מילי חשיב כדבור".

ב. נכון להרהר בלבו, לקיים שיטת הרמב"ם.

1. הלכות קטנות (ח"ב סי' קמ"ו) – "נראה דלי"א שהביא הב"י (באו"ח) סי' קפ"ה דאם ברך בלבו יצא מי שיש בידו ספק ברכה דמספקא לא יברך ויש לו להרהר בלבו לצאת כפי הי"א ולא ישאר בספק ברכה ואפשר דבזה נוכל לתקן לשותה משקין בתוך הסעודה דיברך בלבו ודיו משום ספק אם צריך ברכה או לא ואת"ל צריך ברכה ספק או הלכה כמ"ד אם ברך בלבו יצא והוא מתהפך".
2. עי' צ"ח (ברכות סוף דף כ:): – "ומי שרוצה להרהר בלבו כאשר אירע לו ספק ברכה הרשות בידו אבל אינו מחוייב לעשות כן, כמו לקמן דף כ"א ע"א למ"ד ק"ש דרבנן ספק אם קרא ק"ש אינו חוזר וקורא, דודאי אם ירצה לקרות רשאי שהרי אין שם חשש ברכה, ואעפ"כ אינו מחוייב לעשות כן. וכן לאידך גיסא בנסתפק אם בירך ברכת המזון אף שיכול לצאת ידי ספיקו אם יהרהר בלבו, מ"מ כיון שספק תורה להחמיר כבר הוא חייב בברכת המזון, ולכן יכול לברך בדיבור כדרכו".
3. פמ"ג (סי' קפ"ה מש"ז ס"ק א', תיבת גמא ריש פר' האזינו) – "וכבר כתבנו [סימן עו משבצות זהב אות א ד"ה אם] דאם נאמר דבאונס יצא, דאפשר הרהור כדיבור, אלא שחז"ל אמרו שלא באונס לא יצא, א"כ בספק ברכות אם ירצה יהרהר ויפה עושה, נראה לי דלא שייך בהרהור לא תשא".
4. פמ"ג (פתיחה לברכות אות ב') – "קשיא לי למה כשספק אם בירך ברכת המזון חוזר ומברך בפה, יהרהר בלב ודיו, להר"מ ז"ל פרק א' מהלכות ברכות הלכה ז' אף ברכת המזון דיעבד יצא, ואף להמחבר [סימן קפה סעיף ב'], באונס עכ"פ, עיין מ"א [סימן] קפ"ה [ס"ק] א' ופריי שם. ולהר"מ ברכה שאינה צריכה עובר [על] לא תשא דין תורה, כמו שכתב [שם] פרק א' הלכה ט"ו, ועיין מ"א [סימן] רט"ו אות וי", ופרק י"א מהלכות ברכות הלכה י"ו ובכסף משנה שם דטעם ספק ברכות לקולא משום לא תשא, וברכת המזון ספק תורה לחומרא, והא חומרא לא תשא, וטוב יברך בהרהור וליכא לא תשא".
5. עי' פמ"ג (סי' תל"ב א"א ס"ק ד') – "ויראה, כל ספק ברכות רשאי להרהר או ישמע מאחר שמברך ומכוין להוציא, ואין זה כמברך ברכה שאין צריכה דעובר לא תשא כבסימן רט"ו [סעיף ג]".
6. גן המלך (סי' כ"ג) – "כתב הרמב"ם ז"ל פרק קמא דק"ש דין ז' דכל הברכות שבירך בלבו אף על גב דלא השמיע לאזנו ולא הוציא בשפתיו יצא. מכאן יש ללמוד לאדם שנסתפק אם בירך ברכה אם לאו שיברכנה בלבו וממה נפשך שפיר דמי שאם לא בירך הרי הוא יוצא י"ח בברכה זו שמברך בלבו ואם בירך כבר הא לא הויא ברכה זו ברכה לבטלה דעבר משום לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא כיון שמברך בלבו בלבד ואינו מבטא בשפתיו ובכולהו שבועות לא חשבינן שבועה רק בביטוי שפתיים".
7. הו"ד ברע"א (סי' קפ"ד על סעי' ד') – "בשאר ברכות לא יברך מספק ובגן המלך לבעל גו"ו סי' כ"ג כ' דיהרהר בלבו הברכה לצאת לדעת הרמב"ם דבכל ברכות דרבנן יוצא בהרהור".
8. מאמר מרדכי (סי' ר"ט ס"ק ה') – "דעכ"פ ראוי ונכון להרהר בלבו הברכה דנהי דקי"ל דהרהור לאו כדיבור דמי וכל שלא הוציא בשפתיו לא יצא מ"מ הרי הרמב"ם ז"ל והסמ"ג ז"ל ס"ל שאם בירך במחשבת הלב יצא בשאר ברכות כמבואר..."
9. מהר"ם שיק (או"ח סי' מ"ב, יו"ד סוף סי' רפ"ט) – "הוי ספק ברכה ולכך יש לברך בלא שם ומלכות או אפשר דיוצא בהרהור לפי מ"ש במקום אחר (עיין במהר"ם שיק חאו"ח סי' מ"ב) ולפי מ"ש הפמ"ג בפתיחה כוללת לאו"ח לדעת הרמב"ם דלענין ברכה הרהור כדיבור דמי ויוצא עכ"פ בהרהור לפי דעת הרמב"ם ז"ל".
10. ערה"ש (סי' קפ"ה סעי' י') – "וכן יראה לי דבברכה אחרונה כשמסופק אם בירך אם לאו דא"צ לברך לבד ברהמ"ז יהרהר אותה בלבו דיצא עכ"פ לדעת הרמב"ם".

9. בן איש חי (שנה א' פר' אמור אות ט"ז, פר' נשא אות ה') – "אם שח הבוצע בדברים חיצוניים שדינו לחזור ולברך והמסובין לא הפסיקו, יצאו י"ח ואוכלים ואין צריכים לכוין לברכה שניה של הבוצע, ואם שחו המסובין לאחר שטעם הבוצע קודם שיטעמו הם יש פלוגתא בזה וסב"ל, ולכן יהרהרו הברכה בלבבם ויאכלו".
- בן איש חי (שנה א' פר' מטות אות י"ד) – "ואם הוא דחוק לאלו המשקין שבתוך פיו שצריך לשתות נ"ל דיהרהר הברכה בלבו ויבלעם, דקי"ל הרהור במקום אונס מהני וכמ"ש בזה במ"א".
- א) אמנם עי' רב פעלים (ח"ג אר"ח סוף סי' ז') – "מיהו מ"ש תיקון אחר של הרהור אף על גב דכמה אחרונים כתבו תיקון זה עכ"ז יש מסתפקים בו דס"ל איכא לא תשא גם על הרהור, ובמ"א כתבתי עוד בזה".
10. משמרת שלום (יו"ד סי' רצ"ב אות א') – "מהר"ם שיק ... פמ"ג אר"ח בפתיחה ... בפמ"ג אר"ח סי' תל"ב".
11. כה"ח (סי' קנ"ז ס"ק י', סי' קע"ד ס"ק מ"ט, סי' קפ"ד סוף ס"ק כ"ב, סי' קפ"ה סוף ס"ק י"ד, סי' ק"צ סוף ס"ק ח', סוף ס"ק י"א, סוף ס"ק ח"י, סי' קצ"ד סוף ס"ק ט"ו, סי' ר"ט ס"ק ט"ו, ס"ק ט"ז) – "המאמר".
12. חזו"א (ארחות איש שער י"א סי' ד', ריש עמ' רנ"ד) – "[ע"ד אם ראוי לצאת מיהא בהרהור בספק ברכות דקיי"ל להקל], זכורני שגם מרן ז"ל הוי לניחא לי' כשיש ספק בברכות, לנהוג כן, גם זכורני שהיה חסר עשירי לתפלת שמו"ע בצייבור והיה אחד שכבר התפלל ואמר ז"ל שיהרהר השמו"ע. [ועי' חו"ב ברכות סי' ה' סק"ב בדעת הרמב"ם והסמ"ג].
13. דברי יואל (אר"ח סי' א' אות ד') – "נראה פשוט דאם יש לו איזה ספק בברכה דשפיר מברך בהרהור".
14. מנחת יצחק (ח"ה סי' ק' אות א') – "ראיתי עוד שתי ראיות לאידך גיסא בכתב סופר, דנתן עצה של הרהור, בספק ברכה, א'. שם (סי' י"ב ד"ה היוצא), וז"ל, וכדי לצאת ידי החת"ס, יש אתנו עוד עצה, ע"י הקדמות שהקדמנו, דאין בהרהור משום ל"ח, (בודאי כוונתו לתשו' כ"ח הנ"ל, שנכתבה בשנת תרכ"ז, ותשו' י"ב נכתבה בשנת תרל"א), שיהרהר הברכה וכו' עיין שם, ב', שם (סי' י"ג ד"ה ובנדון), וז"ל, ומשום ספק ברכה ראשונה וכו', ואין בזה משום ספק ברכה לבטלה, דכבר בארתי במק"א, דבהרהור אפילו אי כדיבור דמי, ליכא משום ל"ח, עיין שם, וכן בספר אשל אברהם להגה"ק מבוטשאטש זלה"ה, על אר"ח, נמצא פעמים אין מספר, עצה זו של הרהור בברכות במקום ספק, והיינו, אף דפליגו בש"ס ופוסקים, אם הרהור כדבור דמי, מ"מ עכ"פ ספק הוי ומצטרף לס"ס, וכמ"ש בתשו' מהר"ם שיק (אר"ח סי' מ"ב) עיין שם, וצ"ל דהא דאמרין ספק ברכות להקל, ולא אמרינן שיהרהר, היינו כיון שהוא דרבנן, לא הטילו עליו שיהרהר, וכמ"ש בכת"ס (סי' כ"ח) שם, אבל אין איסור בהרהור, ויכול להשתמש בעצה זו לפעמים להצטרף לס"ס, ושור"ר שכן כתב בצל"ח ... וכ"כ הפמ"ג (סי' קפ"ה א"א סק"א), והובא בתורת חיים (פעסט, סי' ס"ב אות ד') ...".
15. הגרפ"ש זצ"ל (חי' בתרא סי' קס"ז על מ"ב ס"ק נ"ג) – "זהו טעם שלא לסמוך א' בריך רחמנא' כל שאינו כמעט ברור שאין צורך לברך ע"ל ססקמ"ג, אבל יש עצה אחרת מכף החיים, להרהר בברכה, דיוצא בזה להני דסברי דהרהור כדיבור".
16. יתנה דעת (ח"ו סוף סי' י', סוף סי' ט"ו) – "יהרהר בלבו הברכה ודיו, וכמו שכתב ...".
17. תשובות והנהגות (ח"ג סי' ע"ז) – "העולה למעשה, בכל ספק ברכה צריך להרהר נוסח הברכה ובמיוחד בברכת הנהנין שאסור ליהנות בלי ברכה, ויוצאין בהרהור ברכה לכמה פוסקים, ובפרט כשאנוס ואינו יכול לברך מספיק בהרהור, עיין היטב בש"ע ס"ס ס"ב ובדברי האחרונים שם, ולע"ד נראה שלענין האיסור ליהנות בלי ברכה יש לומר שאם הרהר הנוסח וכיוון לברכה מספיק, ורק לצאת הברכה צריך להוציא מפיו, וגם נראה שמה"ת דרשינן מ"ע דתפלה שנאמר ולעבדו בכל לבבכם איזוהי עבודה שבלב זוהי תפלה, ויש לצדד שמספיק למ"ע בלב ממש כפשוטו, שהקב"ה רואה ומבין מחשבת הלב, ורק חז"ל תיקנו בפה דוקא, וא"ש נמי דברי זוה"ק שבתפלה לא ישמיע אפילו לאזניו גופא, והגר"א זצ"ל תמה וס"ל שצריך להשמיע לאזניו דוקא, ולדברינו הנ"ל שתפלה מה"ת בלב ממש בהרהור יוצאין, שפיר יש לומר כמפרשים בזוה"ק שחז"ל תיקנו בפה אבל לא החמירו להשמיע לאזניו כמו בק"ש וברכות, וזוהי הלכה בתפלה לבד, אבל עכ"פ בספק ברכה שפטור ואסור לברך, כיון שאי אפשר בברכה, ראוי להורות שיהרהר הברכה, ואף שספק דרבנן לקולא, היינו בדיעבד אבל לכתחילה נראה להרהר כמ"ש, והפוסקים סתמו ולא ביארו".
18. וזאת הברכה (עמ' פ"ז אות ד', מעיין הברכה פרק כ"ו סוף אות ג').
19. ילקוט יוסף (סי' קפ"ו סעי' ד', סי' ר"ו סעי' ג', סי' ר"ט סעי' א', הע' ז').

ג. מראי מקומות – תורת חיים (סופר, סי' ס"ב ס"ק ד'), ותן ברכה (סוף פרק י"ז), אורח ישראל (סי' א' הע' ע"ז), פסקי תשובות (סי' ר"ט אות ז' ס"ק ב'), בית מתתיהו (ח"א הקדמה אות ה').

1. ישועות יעקב (אר"ח סי' ע"ב) – "זמן רב הקשיתי לדעת הסוברין דהרהור כדיבור דמי והדבר פשוט דבהרהור אינו עובר משום לא תשא למה לא נימא בספק ברכות שיהרהר בלבו הברכה עוד הפעם דאם לא בירך עדיין יוצא בהרהור ואם כבר בירך לא מפסיד מידי ואין זה ברכה לבטלה ולכאורה ...".

2. הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ג', תנינא ב - ג) סי' ז' אות ב' ד"ה והנה) – "והנה הרמב"ם בפ"א מברכות ה"ז כתב 'כל הברכות כולן צריך שישמיע לאזנו מה שהוא אומר, ואם לא השמיע לאזנו יצא בין שהוציא בשפתיו בין שבירך בלבו'. ומבואר דבלב נמי הוי ברכה, ולכאורה קשה דא"כ בכל ספק ברכה למה לא הזכירו הפוסקים דלהרמב"ם מעיקר הדין צריך להרהר בלבו את הברכה, והאחרונים רק כתבו דבמקום ספק מוטב לכוין בהרהור ולא מעיקר הדין. ולדברינו **נראה דלהרמב"ם יהא אסור אפי' להרהר בלב במקום ספק** כיון דמן הדין הוי ברכה ועשאוה כשבועה, ולכן אף על גב דשבועה בלב לאו כלום היא מ"מ ברכה לבטלה בלב שפיר יהא אסור, וזה דלא כהגן המלך והאחרונים, ועי' דעת תורה סי' ר"ט ס"ק ט"ו".

הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' קפ"ה, פרק י"ז הע' ס"ח) – "האוכל ואינו יודע אם בירך ברה"מ"ז ואינו שובע - אינו צריך לברך מספק ואם אין לו עצה אחרת יכול להרהר הברכה בלבו אכל להלכה אינו יוצא בזה אלא שהקב"ה יראה בלבו".

3. פתחי הלכה (פרק א' סוף סעי' ז', ארטסקרול עמ' ס"ב) – "יש שכתבו שבספק חיוב ברכה יברך בהרהור".

4. מעדני אשר (ברכות סי' נ') – "בספרי הפוסקים הספרדים מצינו הרבה שהורו במקום ספק ברכות להרהר הברכה בלב וכמובא בבן איש חי וכה"ח במקומות אין מספר. **אמנם המשנ"ב לא הזכיר עצה זו כלל**, והדבר טעון ביאור ... ודעת המשנ"ב בזה ... דס"ל

דד' הרמב"ם דחוייה לגמרי מהלכה (שהסכים לעשות מעשה בקום ועשה נגד הרמב"ם ולא חשש לברכה לבטלה), וגם ס"ל דהרהור לאו כדיבור גם במקום אונס, וממילא היות שבכל ספק ברכות מדינא הוא פטור מלברך, ואם יברך בלבו לא ירויה הרבה לד' המשנ"ב לכן לא כתב להרהר בלבו כשיש ספק ברכות".

ד. שאר ענינים.

1. הכניס משקין לתוך פיו בלא ברכה: האם יהרהר הברכה בלבו - עי' סי' קע"ב סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
2. עוד עצות איך לברך בספיקות: לומר כבדרך לימוד, ויברך דוד, לברך בלע"ז (בריך רחמנא) - עי' סי' ר"ט, לשיטות ומראי מקומות. (א) הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אמונה הל' בכורים פרק ה' ציון ההלכה ס"ק קס"ב) - "ועי' בפ"ת סי' שכ"ה סק"א שנתן עצות איך לברך בספיקות אבל במ"ב לא העתיק עצות אלו בשום מקום משמע דלא ס"ל משום שנראה כמברך לבטלה".

ז. קול רם - סעיף ג'.

- א. מ"ב (ס"ק ג') - "ויש שכתבו דטוב לעולם לברך בקול רם כי הקול מעורר הכונה ובפרט אם הוא שבת או ר"ח לא ישכח עי"ז להזכיר מעין המאורע".
- מ"ב (סי' תרמ"ג ס"ק ה') - "וראוי לומר ברכה דסוכה בקול במשיכה בניגון כשאר ברכות דקידוש וה"ה בכל שאר ברכות ירגיל לומר בקול רם כי הקול מעורר הכונה. של"ה".
1. הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ג') - "מעלת קול רם שישמיע לאזניו, אבל אם בירך בקול רם ולא שמע מחמת קולות אחרים אין זה 'קול רם', דרך שמיעת האזנים מעורר הכוונה".
2. הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות כ"ד) - "המג"א (סו ז) אומר שגם ביחידות אומר עושה שלום... ואמרו אמן, דאומר כן למלאכים שמלווים אותו. האם בכל זאת כשיש אנשים איתו יאמר אותו ברהמ"ז בקול רם דכפשוטו קאי ואמרו אמן על אנשים. תשובה: לא נזכר".

ח. שיכור - סעיף ד'.

- א. ירושלמי (תרומות פרק א' הל' ד') - "בעי קומי רבי איסי שיכור מהו שיברך א"ל ואכלת ושבעת וברכת ואפי' מדומדם".
1. אפי' מדומדם, פי' שאינו יכול לדבר כראוי - תוס' (ברכות דף לא: ד"ה מכאן), סמ"ג (עשין סי' כ"ז), רשב"א (ברכות סוף דף לא:), רא"ש (ברכות פרק ה' סי' ט'), ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ז, קמ"ט-א'), אר"ז (ח"א סי' צ"ט), אורחות חיים (הל' ברה"מ אות ט"ו), אבודרהם (ברכת הלחם, זימון, ברכת המזון).

ב. ברכת המזון: שנשתכר כ"כ עד שאינו יכול לדבר לפני המלך.

1. יברך [ולכתחלה יזהר לברך קודם שיבוא לידי כך].
- א) לבוש (סעי' ד', סעי' ה') - "ואפילו אם הוא שיכור עד שאינו יכול לדבר כראוי, חייב לברך ברכת המזון, שכן משמע לשון ושבעת וברכת שאפילו הוא שבע שביעה גמורה, ודרך שביעה גמורה לגרום שכרות אפילו הכי וברכת מכל מקום, אפילו נרדם ואינו מיושב בדעתו".
- ב) ט"ז (ס"ק ב') - "וצריך לישב בדוחק דהרב סמך עצמו כאן בס"ד על מ"ש בס"ה דיש ספק בשכור וכיון דב"ה דאורי' אזלי לחומרא ולא פטרינן ליה מלברך ב"ה".
- ג) מג"א (ס"ק ג') - "דלכתחלה יברך קודם שיבא לידי כך ואם אירע שנשתכר אעפ"כ יברך דהא דאורייתא הוא וגם פשט הירוש' משמע דיברך וכ"מ בזוהר תרומ' ע' רע"ג וכ"ש האינדא דבלא"ה אין מכוונים כ"כ".
- ד) ח"א (כלל מ"ז סעי' י"ב) - "יברך קודם שישתכר. ובדיעבד אפילו כשהוא שכור, יכול לברך".
- ה) גר"ז (סעי' ה') - "ולכתחלה יש לחוש לסכרא הראשונה ולברך קודם שבא לידי כך ואם אירע שנשתכר אעפ"כ יברך ברכת המזון כסברא האחרונה כי הוא ספק של תורה ולהחמיר".
- ו) ערה"ש (סעי' י"ד) - "העיקר לדינא דבכל ענין יכול לברך ברהמ"ז אם לא כשהגיע לשכרותו של לוט וגם מפרשי הש"ע [ט"ז ומג"א] הסכימו כן להלכה וכן מבואר מדברי רבינו הרמ"א ר"ס צ"ט ע"ש וכן מפורש בזוהר תרומה [ד' קנ"ג: ושם מפרש טעם ההפרש בין תפלה לברהמ"ז ע"ש".
- ז) מ"ב (ס"ק ו', שעה"צ ס"ק ז') - "יברך ולכתחלה יזהר לברך קודם שיבוא לידי כך".
- ח) פסקי תשובות (אות ה') - "מסקנת הפוסקים להקל לו לכתחילה לברך בין שאר ברכות ובין ברהמ"ז בשעת הדחק, אף שהגיע למצב שאינו יכול לדבר לפני המלך (שלענין תפילה קיימ"ל שלא יתפלל), דהיינו שהוא מבלבל, אך אם הגיע לשכרותו של לוט הרי הוא כשוטה ופטור מן המצוות, ואפילו אם בירך כשהוא במצב כזה צריך לחזור ולברך כשמתפקח מיינו".

2. צריך לחזור ולברך.

- א) א"ר (ס"ק ה', עי' ס"ק ד') [לשונו מובא לקמן], א"ז ס"ק ג') - "מיהו לדינא כתב הב"ח בסימן צ"ט [סוף סעיף א] דנקטינן דצריך לחזור ולברך כמו בקריאת שמע ותפילה ככאם תמצא לומר דתוס' ומרדכי, ומשמע להדיא בין בברכת המזון בין בשאר ברכות, וכ"מ בנחלת צבי ועולת תמיד גופיה שם".
3. מראי מקומות.

א) הגר"ח"ק זצ"ל (אשי ישראל פרק כ"ב הע' ע"ב, מהדו"ב אות פ"ה) - "מ"ב סי' קפה ס"ק ו' ובביה"ל שם ד"ה או, מבואר ששיכור שלא יכול לדבר בפני מלך יקרא ק"ש ויברך ברהמ"ז שהיא דאורייתא, ויל"ע האם גם ברכה רביעית שהיא מדרבנן. תשובה: כן".

ג. שאר ברכות: שנשתכר כ"כ עד שאינו יכול לדבר לפני המלך.

1. יברך, [ולכתחלה יזהר לברך קודם שיבוא לידי כך].

(א) רמ"א (סי' צ"ט סעי' א') – "אבל שאר ברכות יכול לברך אף על פי שהוא שכור".

(ב) א"ר (ס"ק ד', א"ו ס"ק ג') – "והעליתי לדינא דאם הגיע לשכרותו של לוט אסור אף בשאר ברכות, ואם לא הגיע אם יכול לדבר לפני המלך אף שאין יכול לדבר כראוי מותר אף בברכת המזון, ואם אין יכול לדבר לפני המלך כלל מותר בשאר ברכות, אבל ברכת המזון יש ספק".

(ג) גר"ז (סעי' ה') – "ושאר כל הברכות כולן יכול לברך אף על פי שהוא שכור כמ"ש בס"י צ"ט ואף להאומרים שהכוונה מעכבת בכל הברכות מכל מקום השכור יש לו כוונה שהרי הוא כפקח לכל דבר ולכל עונשין שבתורה דינו כמתכוין כמ"ש בחושן משפט סימן רל"ה אלא לקריאת שמע ולתפלה שהן צריכות כוונה מעולה אין כוונת השכור חשובה כוונה ותועבה היא כיון שהיא משובשת שהרי אינו יכול לדבר לפני המלך בלא שיבוש אבל בשאר ברכות די בכוונה כל שהוא אף על פי שהיא משובשת".

(ד) בה"ל (סעי' ה' ד"ה או, ע"י מ"ב סי' צ"ט ס"ק י"א) – "עיינן בחידושי הרמב"ן בליקוטיו הנ"ל שגם הוא מסיק כן לעיקר הדין דמותר שיכור בכל הברכות לבד מתפלה מפני שהוא כעומד לפני המלך וראיה לזה מירושלמי כמו שכתב המ"א ע"ש. אמנם בביאור הגר"א בסימן צ"ט משמע ... ומ"מ אפשר דגם הגר"א מודה דבדיעבד אם נשתכר יברך בהמ"ז כדעת רב אסי שמתיר מקודם וכמו שפסק המ"א ושאר אחרונים".

(ה) ע"י מעדני אשר (ברכות סי' נ"א) – "ארחות חיים ... וכנראה סמך על טעמיו האחרים של המג"א ולכן התיר לברך בדיעבד גם בברכות דרבנן. ונלע"ד דהנהוג כן לא הפסיד (ובפרט דלד' הגר"ז עצמו שיכור שרי בשאר ברכות לכו"ע, והגם שתמהנו לעיל ע"ד מ"מ ודאי חזי לאצטרופי), ובפרט אם מברך מתוך סידור דבזה לד' הדרכ"מ (צ"ט ס"ק ג') אין לו דין שיכור אלא רק דין שתוי ומותר להתפלל".

2. מראי מקומות.

(א) ט"ז (ס"ק ב') – "וכיון דב"ה דאורייתא אזלי לחומרא ולא פטרינן ליה מלברך ב"ה וא"כ בשאר ברכות לא יברך כשהוא שכור ועדיין קשה דרמ"א בסימן צ"ט הוה כל הברכות לחיוב בשכור וכאן לא כתב כלום וצ"ע".

(ב) ארחות חיים (ס"ק ג') – "וע"י בזה בס' דרכי חיים דף מ"ז ע"ב וכו' עו"ש דבשאר ברכות דרבנן היכא שכבר נתחייב בברכה כגון ברכה אחרונה או אשר יצר יברך אם נשתכר כ"כ שא"י לדבר לפני המלך אבל אם רוצה לחייב עצמו בברכה כגון ברכות הנהנין שרוצה להנות עתה אסור ליהנות ולברך רק לא יהנה כלל עד שתפיג יינו אם לא בצריך לרפואה".

ד. תפילה, קריאת שמע – א"ת (סי' צ"ט), של"ה (מגילה ס"ק ט"ו), מקדש ישראל (סי' של"א).

1. פחות מרביעית: או שתה יותר מרביעית, אך שותה תוך כדי סעודה ומכיר בעצמו שאין הדבר משפיע על צלילות דעתו - מותר להתפלל.

2. יותר מרביעית: שמרגיש בעצמו שהשתיה משפיעה על צלילות דעתו, אבל יכול לעמוד לפני המלך - לא נכון להתפלל, ואם התפלל תפלתו תפלה.

(א) אא"כ יבטל תפילה בציבור, או זמני תפילה (מ"ב ס"ק ג'), או יו"ט שדרכו לשתות (מ"ב שם ס"ק י"ז, בשם היש"ש).

3. שיכור, שאינו יכול לעמוד לפני המלך - תפילתו תועבה, ואינו יוצא תפילתו.

4. שיכור כלוט - לאו כלום.

ט [צואה - סעיף ה']

א. הלכה: בדיעבד [תוך ד' אמות], במקום שהיה ראוי להסתפק ופשע ולא בדק.

1. צריך לחזור ולברך.

(א) ע"י ב"ה (סי' צ"ט ס"ק א') – "ומשמע דלענין הלכה משוינן ברכות לתפילה וק"ש בצואה כאם תמצא לומר דתוספות ומרדכי".

(ב) עולת תמיד (ס"ק ו') – "ונראה דמחמת ספיקא צריך לחזור ולברך דברכת המזון מדאורייתא הוא וספיקא דאורייתא לחומרא, ועוד דהוי ליה כמו ספק בחסרון ידיעה דלא בכלל ספיקא הוא".

(ג) א"ר (ס"ק ה') – "מיהו לדינא כתב הב"ה בסימן צ"ט [סוף סעיף א] דנקטינן דצריך לחזור ולברך כמו בקריאת שמע ותפילה ככאם תמצא לומר דתוס' ומרדכי, ומשמע להדיא בין בברכת המזון בין בשאר ברכות, וכ"מ בנחלת צבי ועולת תמיד גופיה שם".

(ד) דרך החיים (דין בהמ"ז, סי' רט"ו אות ג') – "אם בירך והיתה צואה כנגדו צריך לחזור ולברך אבל מי רגלים א"צ לברך שנית".

(ה) ע"י מ"ב (ס"ק ז', ע"י בה"ל ד"ה אם) – "ולדינא דעת הע"ת והא"ר בשם הב"ה כשמצא צואה כנגדו בתוך ד' אמותיו צריך לחזור ולברך בהמ"ז אם עדיין לא נתעכל המזון וכן מצאתי בלקוטי הרמב"ן על ברכות שהביא מתחלה ספיקא שנסתפקו בעלי התוספות בזה ואח"כ מסיק דאין חילוק בזה בין תפלה ובין שארי דברי קדושה ע"ש ועיין בבה"ל".

2. מיקל, אינו חוזר ומברך.

(א) ח"א (כלל ג' סעי' ל"ג, נשמ"א אות ז') [דאפילו בנודע לו מתחילה אין צריך לחזור] – "אבל ברכת המזון וכל שכן שאר ברכות, נראה לי דאינו צריך לחזור. ומשום מי רגלים, פשיטא דאינו צריך לחזור ולברך".

(ב) גר"ז (סעי' ה') – "וספק ברכות להקל שאף שברכת המזון מן התורה מכל מקום זה שיצטרך לחזור לראש ולברך משום שברכת שכור תועבה או משום שזובה רשעים תועבה שפשע ולא בדק המקום או משום ששהה כדי לגמור את כולה מחמת אונס ולא ברצונו אינו אלא מדבריהם".

(ג) קיצור שו"ע (סי' ה' סעי' י') – "אבל בלא הברכות, וכן שאר הברכות שאמר שם, ואפילו ברכת המזון, אינו חוזר ומברך".

(ד) ע"י כה"ת (ס"ק י"ד, סי' ע"ו ס"ק ל"ז) – "א"צ לחזור יעו"ש. ומ"מ נראה אם אפשר לו יש לאכול עוד ולברך ולכוין לפטור מה שאכל מקודם כדי לאפוקי נפשיה מפלוגתא או לשמוע הברכה מאחרים ולכוין לצאת. ואם א"א יהרהר הברכה בלבו".

3. מראי מקומות – לבוש (סעי' ה'), ט"ז (ס"ק ב'), הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה פרק י"ז הע' ב', לשונו מובא לקמן).
 (א) פסקי תשובות (אות ה') – "ואם גילה שיש צואה בתוך ד' אמותיו לאחר שכבר בירך, אם הוא במקום שהיה לו לחשוש אפשר שיש שם צואה, כיון שהיה לו לבדוק ולא בדק, נחלקו הפוסקים אם חוזר ומברך, והנכון שישמע הברכה מאחר ויכוין לצאת י"ה, או יעשה היסח הדעת ויברך שוב וכן"ל".

ב. כשהיה צריך לנקביו: ואינו יכול לעמוד על עצמו שיעור הילוך פרסה, בדיעבד.

1. מיקל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה פרק י"ז הע' ב') – "שבדיעבד אין צריך לחזור דבסתמא לא היה מזיד רק סבר שלא היה צריך לנקביו כל כך, ויש לסמוך בזה על הח"א (ראה הערה א') שדיעבד יצא".

2. מראי מקומות.

(א) פמ"ג (מש"ז ס"ק ב') – "עוד שם אם בירך ואינו יכול לעמוד על עצמו שיעור הילוך פרסה, יש להסתפק אי דומה לקריאת שמע ותפלה או לאו, עיין סימן צ"ב [סעיף א'], משמע דקריאת שמע כשיודע לכתחלה חוזר, יע"ש. והנה אם נאמר דמי רגלים אפילו וודאי הואיל ומדרבנן לא החמירו בברכת המזון, א"כ הוא הדין זה, דמן התורה יוצא אף באינו יכול לעמוד על עצמו שיעור פרסה רק מדרבנן, וצ"ע".

ג. חולה המחובר לקטטר (urinary catheter): אמירתו דברים שבקדושה, והאם צריך לכסות את הקטטר בשעה שמתפלל.

1. מראי מקומות – חלקת יעקב (או"ח סי' ל"א, סי' ל"ב), קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' נ"ה אות קע"ז), אגמ"מ (או"ח ח"א סי' כ"ז), באר משה (ח"ד סי' ז'), דברי יציב (או"ח סי' נ"ד אות ו'), ציץ אליעזר (ח"ח סי' א'), משנה הלכות (ח"ב סי' ס"א, סי' ס"ג, סי' ס"ה, סי' ס"ו), תשובות והנהגות (ח"ג סי' ס'), אשי ישראל (פרק נ"ב סעי' י"א), פסקי תשובות (אות ו').

(א) הגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם ח"א סי' ע"ו ס"ק ט' אות ב') – "אין צורך לכסות את השקית או את הצינור המחובר לקטטר כי הם לשימוש חד פעמי ואין עליהם דין של עביט. וכתב לי עוד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: וגם מכוסים תמיד באופן שבשום פעם לא מרגישים סרחון, וגם מסתבר שזה דומה למתכת וזכוכית, ולכן אין עליהם דין של עביט".

(ב) אור לציון (ח"ב פרק ז' אות ט"ו) – "שאלה. חולה הרתוק למיטתו, ומחובר לו מכשיר שדרכו נוטפים מי רגליו לתוך שקית או כלי, האם מותר לו לומר דברי קדושה. תשובה. אם המכשיר סגור ואין יוצא ממנו ריח רע, יכול לומר דברי קדושה".

(ג) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ט' עמ' ב' טור ב') – "שכל פעם שמגיע אליו שאלה זו הרי הוא שולח את השואל לרבנים שמתירים".

(ד) הגרש"א זצ"ל (אשי ישראל פרק נ"ב הע' מ', הע' מ"א, אשרי האיש או"ח ח"א פרק י"ז אות י"ט, אליבא דהלכתא גליון ט' עמ' ב' טור ב') – "וחולה עם קטטר שדרכו נוטפים מי רגלים לתוך שקית מותר הוא בכל דברים שבקדושה. ולענין להתפלל כנגדו, הנה אם הוא עשוי כולו או בחלקו מגומי צריך לכסות, ואם עשוי מפלסטיק מן הדין א"צ לכסותו".

(ה) הגרש"א זצ"ל (תפילה כהלכתא פרק ב' הע' נ"ג) – "אף שלשקית העשויה מגילון - דין עביט, מ"מ הצינור המוליך אליה, כיון שמי הרגליים אינם עומדים בו - אין להקפיד שיהא מכוסה".

הגרש"א זצ"ל (בהערותו בסוף הספר תפילה כהלכתא, עמ' תקמ"א אות י"ג) – "נ"ל טעם הדבר, דמ"מ הצינור המוליך אל הכלי, כיון שמי הרגליים אינם עומדים בו - אין להקפיד שיהא מכוסה, וכמבואר בשו"ע סימן פ"ג ס"ד בתי כסאות דפרסאי שעשוי במדרון בענין שהרעי מתגלגל ונופל מיד למרחוק, וכן המ"ר יורדין מיד לגומא דחשוב כסתום ומותר לקרות בו ע"ש וה"ה כאן, ואע"פ שמי הרגליים מטפספין לאיטם מ"מ אף שם בפרסאי היו מי הרגליים מטפספין ויורדין ואעפ"כ התיירו אחר דאין זמן מספיק שתבלע הזוהמא שזהו טעם איסור גרף כמבואר בסימן פ"ז ס"א בבה"ל ד"ה גרף ע"ש, וה"ה כאן בצינורית".

(ו) הגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם ח"א סי' ע"ו ס"ק ט' אות ב') – "שהצינור א"צ כיסוי כיון שדרכו רק עובר השתן ולא נשאר במקומו ולכן י"ל דיש לו דין של בית כסא של פרסיים".

(ז) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ט' עמ' ב' טור ב') – "דחולה המחובר לקטטר מותר לו להתפלל כיון דאינו מרגיש ביציאת המי רגלים".

חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ט' עמ' ב' טור ג') – "דאף שמסתבר דפלסטיק כמתכת מכל מקום ראוי לכסותו".

(ח) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ט' עמ' ב' טור ב') – "דחולה עם קטטר שדרכו נוטפים מי רגלים לתוך שקית שמותר בכל דבר שבקדושה".

(ט) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ט' עמ' ב' טור ג') – "דראוי לכסות את הקטטר בשעה שאומר דברים שבקדושה".

ד. ספק חיתול מלוכלך.

1. עי' סי' ע"ט, לשיטות ומראי מקומות.

"שכל הזהיר בברכת המזון מזונותיו מצויין לו בכבוד כל ימיו".

חינוך (מצוה ת"ל), הו"ד במ"ב (ס"ק א')

ברכת המזון: נשים, קטנים

סימן קפ"ו

- א] נשים חייבות בברכת המזון - סעיף א'. ג] קטנים - סעיף ב'.
 ב] אשה נסתפקה אם בירכה. ד] על מי החיוב חינוך. ה] ברה"מ: על האכילה או על השביעה.

א] נשים חייבות בברכת המזון - סעיף א'.

- א. משנה (ברכות ריש דף כ:): – "נשים ועבדים וקטנים פטורין מקריאת שמע ומן התפילין, וחייבין בתפילה ובמזוזה ובברכת המזון".
 1. גמ' (ברכות דף כ:): – "ובברכת המזון **פשיטא**. מהו דתימא: הואיל וכתוב בתת ה' לכם בערב בשר לאכל ולחם בבקר לשבע, כמצות עשה שהזמן גרמא דמי קמשמע לך".
 2. גמ' (ברכות דף כ:): – "אמר ליה **רבינא** לרבא: נשים בברכת המזון, **דאורייתא או דרבנן**. למאי נפקא מינה לאפוקי רבים ידי חובתן. אי אמרת (בשלמא) דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא, ואי אמרת דרבנן הוי שאינו מחוייב בדבר, וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן. מאי. תא שמע, באמת אמרו: בן מברך לאביו, ועבד מברך לרבו, ואשה מברכת לבעלה; אבל אמרו חכמים: תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו. אי אמרת בשלמא דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא, אלא אי אמרת דרבנן אתי דרבנן ומפיק דאורייתא. ולטעמך, קטן בר חיובא הוא. אלא, הכא במאי עסקינן כגון שאכל שיעורא דרבנן, דאתי דרבנן ומפיק דרבנן".

ב. חייבות מדאורייתא.

1. בה"ג (הל' ברכות פרק ג', כדאי' בבה"ל סעי' א' ד"ה אלא).
2. רב האי גאון (כדאי' במלחמת ברכות דף יב., הו"ד בבה"ל סעי' א' ד"ה אלא).
3. רי"ף (ברכות דף יב., כדאי' במלחמת שם, הו"ד בבה"ל סעי' א' ד"ה אלא).
4. רמב"ן (מלחמת ברכות דף יב.).
5. ראב"ד (תשובות ופסקים סי' י"ב, תמים ודעים סי' א', השגותיו על הרז"ה ברכות דף יב. אות א') – "והלא העבדים והנשים יודעים למי מברכין יותר מן הקטן, ולא עוד אלא שהן חייבין בברכת מזון דבר תורה כסוגיא דשמעתתא".
6. רשב"א (ברכות סוף דף כ:): – "ולענין פסק הלכה לא קיי"ל כרבינא אלא כרבא דאמר ליה דאורייתא, חדא דרבא רביה דרבינא ועוד דאמרינן לעיל וחייבין בברכת המזון פשיטא ואהדרי' מהו דתימא הואיל וכתוב בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר מ"ע שהזמן גרמא היא קמ"ל אלמא מלתא דפשיטותא היא לכולהו דחייבות דאורייתא, ובריייתא דקתני אשה מברכת לבעלה אפילו אכל כדי שביעה והא דקתני ובן מברך לאביו בשעונה אחריו מה שהוא אומר והכי אוקמה בירושלמי וכן דעת הראב"ד".
7. ריטב"א (סוכה דף לח. ד"ה גמרא) – "דקיימא לן דאשה מדאורייתא מחייבא מתניתא כפשטא בבן גדול ובדאכל איהו שיעורא דאורייתא ואתו הני ומפקי ליה".
8. ר"ן (סוכה סוף דף יט.) – "למאי דקי"ל דאשה מחויבת מדאורייתא מתוקמא מתניתין כפשטא בבן גדול ובדאכל איהו שיעור דאורייתא ואתו הני ומפקי ליה".
9. כפתור ופרח (פרק כ"ה) – "כתב זה"ב העזר בשם רבינו האי דנשים חייבות בברכת המזון דאורייתא, מדקאמרינן (ברכות כ, ב) אשה מברכת לבעלה, ואפילו כי לא אכלה אלא כזית לחוד ואחרים כל צרכן, דכזית דגן דאורייתא".

ג. חייבות מדרבנן.

1. ר' יונה (ברכות דף יא:): – "ומאי דאמרי' דנשים חייבות בברכת המזון חיובא דרבנן הוא ולפיכך אינן מוציאות לאנשים שאכלו כדי שביעה".
2. מנורת המאור (פרק ו' המצוות עמ' תמ"ד) – "נשים ועבדים וקטנים חייבין בברכת המזון, אבל אין מוציאין אחרים ידי חובתן, שחיובן מן התורה".

ד. ספק הוא אם הן חייבות מדאורייתא, או אם אינן חייבות אלא מדרבנן.

1. רמב"ם (ברכות פרק ה' הל' א') – "נשים ועבדים חייבין בברכת המזון, וספק יש בדבר אם הן חייבין מן התורה לפי שאין קבוע לה זמן או אינם חייבין מן התורה, לפיכך אין מוציאין את הגדולים ידי חובתן".
2. בעל המאור (ברכות דף יב. ד"ה ונשים) – "ונשים בברכת המזון בעיא ולא אפשיטא ואינה מוציאה אחרים י"ח דלמא דרבנן הוא ולא אתיא דרבנן ומפקא דאורייתא".
3. רא"ה (ברכות דף יב.) – "ומיהו בגמ' מספקא לן נשים חייבות בברכת המזון דאורייתא או דרבנן".
4. רא"ש (ברכות פרק ג' סי' י"ג) – "ולא אפשיטא הבעיא הלכך נשים אינן מוציאין את אחרים ידי חובתן".
5. רבינו ירוחם (נתיב כ"ז ח"א, רכ"ז-ד) – "ונשים מספקא לן אי חייבות בברכת המזון מן התורה או מדרבנן כי היא בעיא ולא איפשיטא לפי אינה מוציאה אחרים ידי חובתן".
6. ראב"ה (ח"א סי' ס"א) – "ולא איפשיטא ליה בגמ' הא דתנן נשים חייבות בברכת המזון אי מדאורייתא אי מדרבנן, ונפקא מינה לאפוקי גברא ידי חובתו, דלא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא. ואזלינן לחומרא ולא מפקי".
7. ההשלמה (ברכות דף כ:): – "ולא איפשיטא".
8. ר"י מלוניל (ברכות דף יב.) – "ובגמ' בעי ברכת המזון דאורייתא או דרבנן".
9. רי"א (שלטי הגבורים ברכות סוף דף יא:): – "האשה בברכת המזון ספק הוא בתלמוד אם היא חייבת מן התורה ומוציאה את הרבים".

- ידי חובתן שאכלו שיעור תורה, או אם חייובה מדברי סופרים ואינה מוציאה אלא אותן שחייבין מדברי סופרים".
10. ספר השולחן (הל' סעודה שער ה' ד"ה נשים) – "נשים ועבדים וקטנים חייבין בברכת המזון, וספק הוא בגמרא אם חייבין מן התורה או מדרבנן, ולפיכך אין מוציאים את הגדולים ידי חובתן".
11. ספר הבתים (הל' ברכות שער שיש"ס א') – "וספק יש בדבר אם הם חייבין מן התורה לפי שאין קבוע לה זמן או אינם חייבין מן התורה. לפיכך אין מוציאים את הגדולים ידי חובתן".
- (א) פוסקים – מחבר (סעי' א'), לבוש (סעי' א'), גר"ז (סעי' א'), שער הברכה (פרק ו' סעי' ו'), ועוד.

ה. מראי מקומות – מאירי (ברכות דף כ: ד"ה מה, סוכה דף לח. ד"ה לענין), ראב"ן (ברכות סי' קנ"ד).

1. המאורות (ברכות דף כ:) – "ובהשלמה כתוב דנשים בברכת המזון בעיא ולא אפשרי אי דאורייתא או דרבנן, ואינן מוציאות מי שהוא מחויב מן התורה שאכל כדי שביעה. אבל מי שלא אכל אלא כזית דהוא מדרבנן מוציאה, דאית דרבנן ומפיק דרבנן ... ואשה חייבת בברכת המזון מן התורה כיון דכתיב ואכלת ושבעת וברכת וגו' [כך פסק הרי"ף. והר"ם כתב דספיקא הוי אי דאורייתא או דרבנן]. ואיכא מאן דאמר דאינן חייבות אלא בברכת הזן, אבל בברכת הארץ לא, כיון שאין להן חלק בארץ, וצ"ע".

ו. הטעם שיש"ל נשים פטורות מה"ת.

1. חסרון "על הארץ הטובה", שאין להם חלק בארץ מצד עצמם – רש"י (ברכות דף כ: ד"ה או), רמב"ן (ב"ב דף פא. ד"ה והאי, לשונו מובא לקמן), גר"ז (סעי' א').
2. חסרון של ברית ותורה – תוס' (ברכות דף כ: ד"ה נשים), רמ"א (סי' קפ"ז סעי' ג'), ט"ז (ס"ק א').
3. ב' טעמים – ב"י (ס"ק א'), מג"א (ס"ק א'), ערה"ש (סעי' א').
4. חסרון "על הארץ הטובה" וי"א חסרון של ברית ותורה – ח"א (כלל מ"ז סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ב').
5. נ"מ בטעמים: אולי גרים וילדיהם - עי' לקמן.

ז. גרים וילדיהם.

1. מחמיר.

(א) רמב"ן (ב"ב דף פא. ד"ה והאי) – "ויש ששואלים היאך מוציאים שאר הגרים את הרבים ידי חובתן בברכת המזון אף על פי שאמו מישראל שהרי לא נטלו חלק בארץ ומדרבנן נינהו כדאמרינן במסכת ברכות (כ' ב') דנשים בברכת המזון דרבנן וטעמא דמילתא משום דלאו בת נחלה היא, וא"ת אין הכי נמי שאין מוציאים אחרים ידי חובתן כשאכלו שיעורא דאורייתא, א"כ כהנים נמי לא יוציאו אחרים דתניא בתוספתא הכהנים מביאים ולא קורין לפי שלא נטלו חלק בארץ ר' יוסי אומר כשם שנטלו לויים כך נטלו כהנים, ורב חסדא כהן היה וברייך בי ריש גלותא (שם מ"ט א') ואין ספק שמוציאים את הרבים ידי חובתן, ואפשר משום דקיימא לן כר' יוסי ולר"מ נמי אפשר דסבירא ליה שאין ברכת המזון תלויה בחלק הארץ ובעיין דבפ' מי שמתו אליבא דר' יוסי, ולפי זה צריך לזהר שלא יברך גר לישראל כשאכל שיעורא דאורייתא, כדרך האשה, ויש מפרש פירוש אחר באותה שמועה שבמסכת ברכות".

2. דינו כישראל.

(א) כנסת הגדולה (הג' בית יוסף ס"ק א') – "וכן לרבי יהודה בירושלמי דבכורים דאמר הגר מביא וקורא אף על גב דלא נטל חלק בארץ, משום דלאברהם נאמר: 'אב המון נתתיך', כל שכן דכהן מביא וקורא, הוא הדין שחייב בברכת המזון".

(ב) גר"ן (סעי' א', סי' קצ"ט סעי' ד') – "וכן גר שנכנס לדת ישראל ונלוה עליהם ונטפל אליהם ונחשב כאחד מהם לכל המצות הנוהגות בהם ולהם ניתנה הארץ למורשה נתחייב גם הוא כאלו ניתנה גם לו שהוא והם עם אחד הוא לכל דבר".

(ג) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק א', שלטי גיבורים ס"ק א') – "משא"כ גרים וכ"ש כהנים ולויים דהם בעצמם ראויים לירש רק שלא חלק להם בנחלה וערי מגרש הם בנחלתם אבל איתא בנחלה מקרי ושפיר יכולין לומר על הארץ אשר נתן לך וז"ב".

(ד) מ"ב (סי' קצ"ט ס"ק ו', ס"ק ז') – "ויכול לברך - והיינו אפילו להוציא אחרים ידי חובתן בברכת המזון [ב"י]. לאבותינו - לפי שלאברהם נתנה הארץ למורשה ואברהם נקרא אב המון גוים".

(ה) הגרחפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ב') – "ובת יורשת אינה חייבת משום שאין לה חלק בפ"ע אלא בירושה, וגר מברך משום אברהם אבינו שהיה לו חלק בארץ".

(ו) פסקי תשובות (אות א') – "אבל גרים חייבים בברהמ"ז מדאורייתא לכו"ע, אף על פי שטעם הראשון שייך גם אצלם, מ"מ כיון שנכנס לדת ישראל נטפל ונלוה לישראל ונחשב כאחד מהם לכל המצוות הנוהגות בהם, ועם אחד הם לכל דבר וענין. משא"כ בנשים שהם עם בפני עצמם".

(ז) שער הברכה (פרק ו' סעי' ז') – "גר חייב לברך ברכת המזון מן התורה".

3. מראי מקומות – מאירי (ברכות דף כ: ד"ה מקצת), פרישה (סוף ס"ק א'), שבות יעקב (ח"ג סי' ט"ו), ברכי יוסף (ס"ק ג'), מאמר מרדכי (ס"ק א'), שע"ת (ס"ק א').

(א) פמ"ג (מש"ז ס"ק א') – "עיינ ט"ז. הביא דברי התוספות ברכות כ' ב' ד"ה נשים, ואתי שפיר גרים ועבדים מוציאים הרבים ידי חובתן, ועיין מ"א אות א' מה שכתבתי שם".

פמ"ג (א"א ס"ק א') – "ולפי זה גרים יאמרו שהנחלת לאבותינו, אבל לא אשר נתן לך בברכות הארץ, ואין מוציא ישראל ידי חובתו".

פמ"ג (או"ח פתיחה כוללת ח"ב אות ל"ב) – "ולענין ברכת המזון עיין או"ח [סימן] קפ"ו במ"א [ס"ק א] ואליה רבה [ס"ק א] וט"ז שם, דתליא אי נשים פטורות דלא נטלו חלק בארץ, הוא הדין גרים מדרבנן בספק, ואם מטעם ברית ותורה חייבים גרים מן התורה, ואפילו פסולי קהל חייבין מן התורה, ועיין מה שכתבתי בפריי שם".

ב] אשה שאכלה כדי שביעה, ונסתפקה אם בירכה.**א. אינו צריכה לחזור ולברך.**

1. עי' פמ"ג (א"א ס"ק א') – "אם אשה אכלה כדי שביעה ומסופקת אם בירכה ברכת המזון י"ל דהוה ספק ספיקא, שמא ברכת המזון דרבנן ויש חומר לא תשא, ואם תמצא לומר דין תורה שמא ברכה, ולא הוה משם אחד, וכל שיש ספק ספיקא בדין תורה די דרבנן ספק אחד, עיין יו"ד [סימן] ק"י, [ש"ך דיני ספק ספיקא אות טז] וצ"ע. ובחדושינו [ראש יוסף] ברכות כ' ב' [ד"ה ואם] כתבנו מזה".
- א) עי' פמ"ג (שער התערובות סוף ח"ג ד"ה אכתוב) – "ועיין לבוש סימן קפ"ו נשים חייבות דספיקא דאורייתא לחומרא. ויש לראות הא בלא"ה מדרבנן עכ"פ חייבים כמבואר במשנה ריש פרק שלשה שאכלו. ואין לומר דנפ"מ אי מסופקת אי ברכה, זה אינו דהוה ס"ס מדאורייתא עיין קונטרס הספיקות [סי' ק"י דיני ס"ס אות ט"ז]. ומיהו אי ספיקא דאיבעיא לא נכנס בגדר הספק הוה אתי שפיר, עיין פר"ח סימן ק"י [בכללים סק"ה]".
- ב) אמנם עי' ראש יוסף (ברכות דף כ: ד"ה ואם) – "ואם ספק לאשה אי ברכה בהמ"ז יש לומר אי ספק בעיא דלא איפשטא דרבנן כדמשמע בפר"ח יו"ד ק"י א"כ הוה ספק דרבנן ואי ספק כזה מ"ה יש לומר דצריכה לברך מספק ולא הוה ס"ס דהוה משם אחד ויבואר".
2. ארעא דרבנן (אות תט"ז) – "והיכא דנסתפק' אם בירכה בברכת המזון נמי אינה חוזר'. ועיין בתשו' יד אליהו סיף תשו' ט"ו".
3. קול אליהו (ח"א או"ח סי' ו') – "ולמאי דקמן בנשים המסופקות בבמה"ז, עלה בידינו בלי חולק דפטורות לברך".
4. ברכי יוסף (ס"ק ד', מחזיק ברכה ס"ק א') – "דמכל האמור נראה דיש מקום לומר דזו האשה דנסתפקה אם בירכה ברכת המזון פטורה לגמרי, שלא כאשר צידד הרב שער אפרים".
5. רע"א (על המחבר סעי' א', סי' קפ"ד על המחבר סעי' ד') – "אשה מסופקת אם בירכה בהמ"ז י"ל דא"צ לברך דלגבי דאורייתא הוי ס"ס אם מחוייב וס' אם ברכה ולגבי דרבנן הוי הספק אם בירכה ספק דרבנן ע' ביו"ד סי' פ"ג".
- רע"א (ברכות דף כ: כ, ח"א סוף סי' כ"ה) – "ולדינא מסתפקנא בנשים שאכלו כדי שביעה ומסופקות אם בירכו בהמ"ז די"ל דא"צ לחזור ולברך דלגבי דאורייתא הוי ס"ס, ספק שאינה מחויבת וספק אם כבר בירכה, ולגבי דרבנן הוי ספק דרבנן שמא כבר בירכה, וכיוצא בזה כ' הד"מ יו"ד (סי' פ"ג) גבי ציר דגים טמאים, ואפשר להפוסקים בס"ס באתחזק אסורא לחומרא, י"ל דהכא לענין ס' אם בירכו דהוי חזקת חיוב לא מקרי ספק, ואך א"כ להפוסקים דספק דרבנן בחזקת איסור אסור, איך אמרינן ספק קרא ק"ש למ"ד ק"ש דרבנן אינו חוזר וקורא הא הוי חזקת חיוב, (ועיי' בפלתי סי' ס"ט סק"י וצ"ע). גם י"ל דהא דס"ס באתחזק אסורא אסור, היינו אם ב' הספיקות נגד החזקה אבל הכא בחזקת ספק אם מחוייבות ליכא חזקה כנגדו י"ל דהוי ס"ס והארכתני בפרט זה בתשו' אחרת".
6. קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' י"א) – "ואשה שנסתפקה אם ברכה או לא אינה צריכה לברך פעם שנית".
7. בן איש חי (שנה א' פר' חוקת אות ט') – "וכן אשה שאכלה פת ושבעה ונסתפקה אם ברכה בהמ"ז או לאו, אם אפשר לאכול מחדש ולברך או לצאת בברכה של אחרים, הנה מה טוב, ואם לאו לא יברכו מספק".
8. יד אליהו (פסקים סי' י"ז אות ב') – "הנה מדאורייתא לכאורה ודאי פטורה משום דהוי ס"ס, אבל מדרבנן צ"ע, אי אמרינן בזה ספק דרבנן לקולא כיון דהוי ספק שמא הוא ספיקא דאורייתא, והנה בכללי ס"ס להש"ך מבואר בפירושו דאמרינן בזה ספק דרבנן לקולא".
9. בנין שלמה (ח"א סי' י"ג ד"ה ולענין אשה) – "נראה להלכה דאינה צריכה לברך".
10. כה"ח (ס"ק ה', סי' קפ"ד ס"ק כ"ה) – "ונראה כיון דרוב הפוסקים ס"ל דאינה חוזרת הכי נקטינן משום דק"ל סב"ל ושב וא"ת עדיף אלא דמ"מ אם אפשר יש לאכול עוד או תשמע הברכה מאחרים ותכוין לצאת".
11. באר משה (ח"ג סי' ל"ח אות ח') – "והכי נקטינן בזה כהכה"ח".
12. הגר"ח פ"ש (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ג') – "צ"ע בדעת שער אפרים, דהא ס"ס הוא".
13. יחזק דעת (ח"ו סי' י') – "אשה שנסתפקה אם בירכה ברכת המזון או לא בירכה לאחר שאכלה כדי שובעה, אינה חוזרת לברך ברכת המזון מספק, ומכל מקום טוב שתהרהר ברכת המזון בלבה, הואיל ולדעת הרמב"ם (פרק א' מהלכות ברכות הלכה ז') אם בירך ברכת המזון בלבו בדיעבד יצא. וכן פסק הסמ"ג. ואילו איסור ברכה שאינה צריכה שסמכוהו חכמים על הפסוק לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, אינו אלא כשמוציא בשפתיו".
14. ילקוט יוסף (סעי' ד') – "אשה שאכלה ושבעה ונסתפקה אם בירכה ברכת המזון או לא, אינה צריכה לברך מספק. ומכל מקום טוב שתהרהר ברכת המזון בלבה [מתוך הסידור], הואיל ולדעת הרמב"ם והסמ"ג הרהור כדיבור דמי, ואיסור ברכה לבטלה אינו אלא כשמוציא בשפתיו. ואם יכולה לשמוע ברכת המזון מאחר, שיכוין להוציאה ידי חובה, וגם היא תכוין לצאת ידי חובה, שפיר דמי".
15. פסקי תשובות (אות ב') – "והמובחר הוא שתיטול ידה שוב ותאכל עוד כזית פת ותברך ברהמ"ז ותפטור גם האכילה הקודמת, או שתשמע ברהמ"ז מאחר (אבל לא מקטן או קטנה) ותכוין לצאת, אך אם אי אפשר לה באחד מדרכים אלו נקטינן שלא תברך שוב מספק, משום דנודד איסור דלא תשא".

ב. מחמיר, חייבת לברכה.

1. ראשון לציון (ברכות דף כ: כ:) – "ולענין הלכה לכתחלה חיישי' לספק דאורייתא ודיעבד אם ברכו לאחרים יצאו ולא זו אף זו דאם נסתפקו אם ברכו אם לא דצריכין לחזור ולברך כי הנה רבו הפוסקים דהוי דאורייתא רבינו האיי גאון ובה"ג והרי"ף ז"ל והרמב"ן והרשב"א והר"ן בהוכחות מוכיחות מדאורייתא. והכי נראה שהיא דעת חכמי לוניל. והגם דהרמב"ם והר"ז והרא"ש והתוספות ז"ל פסקו דספיקא קיימא **כיון דרבים הם הפוסקים דאורייתא** כוותיהו ועוד דכל הגאונים קיימי הכי כותיהו פסקינן כל דיעבד".
2. יד אליהו (סוף סי' ט') – "בברכות ד' ע"ב דמבעיא אי בה"מ בנשים דאורייתא כו' נ"מ אי מוציאה אחרים כו' וה"ל דנ"מ אי מסופקת אי ברכה בה"מ אי צריכה לחזור או לא ונלע"ד די"ל דאף דק"ל דהוי ספק כמ"ש בס"י קפ"ו עכ"ז ה"ל כספיקא דאורייתא ויש ביד חכמים לתקן כן".

3. שער אפרים (סי' י"א ד"ה ואף, עי' סי' י"ב), הו"ד בבאה"ט (סי' קפ"ד סוף ס"ק ז') – "אם שכחה אינה חייבת לברך מספיקא, דהוי ספק ספיקא, ספק דילמא כבר בירכה ברכת המזון, ואם תמצא לומר שלא בירכה דלמא אינה חייבת מדאורייתא, וגם זהו ספק ספיקא המתהפך. אבל זה אינו, דהלא אי אמרינן אם תמצא לומר שלא בירכה אם כן מקרי ודאי לא בירכה, אם כן אף שאינה חייבת רק מדרבנן צריכה לברך, רק אם תאמר ואם תמצא לומר שהוא ספק אם בירכה, אבל זה אינו. ודו"ק".
4. צל"ח (ברכות דף כ:): – "דהא דקיי"ל ספק דרבנן אין צריך לחזור, היינו כמו ק"ש דלרב יהודה לקמן בסמוך [כ"א ע"א] דאמר ספק קרא ק"ש אינו חוזר וקורא מאי טעמא ק"ש דרבנן, היינו שק"ש לכל היא דרבנן ולית בה חיובא דאורייתא כלל לרב יהודה, אבל ברכת המזון דלאנשים היא מן התורה אם תיקנוה רבנן לנשים כעין דאורייתא תיקנו ולא חילקו כלל בין גברי לנשי, וכשם שאנשים חייבים לחזור ולברך מספק ה"נ נשים".
5. ח"א (כלל מ"ז סעי' ב') – "מכל מקום אם אכלו כדי שביעה ונסתפקו אם ברכו הוי ליה ספק דאורייתא וצריכין לברך. ונראה לי אם לא אכלו כדי שביעה אין צריך להחמיר (דהוי ספק ספיקא שמא כבר ברכו ואם תמצא לומר דלא ברכו שמא הלכה כמאן דאמר דבעינן כדי שביעה מדאורייתא. ואף דמדרבנן אכתי חייבין מכל מקום הוי ליה ספק דרבנן. ועיין ש"ך בכללי ספק ספיקא. אבל באכלו כדי שביעה א"ל ספק ספיקא שמא פטורין מדאורייתא דאיבעיא דלא נפשט אינו נכנס בגדר ספק כמ"ש הפ"ח".
6. מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב', עי' שלטי הגבורים סוף ס"ק א') – "ואם נסתפקה אם בירכה או לא דעת זקנינו הגאון בש"א סי' י"א י"ב דצריכה לברך, והברי"ה האריך בפלפול דפטורה אבל העיקר כמו שכתב זקנינו ז"ל".
7. שואל ומשיב (מהדו"ת ח"ג סוף סי' קכ"ה ד"ה ובזה) – "שהקשה זקני בעל שערי אפרים בהא דאיבעיא בברכות דף כ' אי נשים בבהמ"ז דאורייתא או דרבנן וקאמר למאי נ"מ אי מוציא אות לאנשים והקשה דלימא נ"מ אם ספק להם אם ברכו או לא ולפמ"ש אתי שפיר דנשים באמת צריכין לברך שנית דהו"ל אתחזיק חיובא".
8. משכנות יעקב (או"ח סי' צ"ו) – "לענין ספק אם ברכו ודאי נראה דיש לחייבן לחזור ולברך כיון דלדעת הרבה פוסקים והראיות שכתבת הן חייבים מה"ת ולא ינן פוסקים מכ"פ ספיקא הוא א"כ בספק ברכו יש לחייבן ודו"ק".
9. ערה"ש (סי' קפ"ד סעי' ט') – "ודע דבדין ספק אם בירך דחייב לברך ברהמ"ז כמ"ש גם בנשים הדין כן ועש"ת סק"ז ודו"ק".
10. אפיקי מגינים (ס"ק א') – "דיש ג"כ הרבה פו' דס"ל דנשים חייבות בבהמ"ז מדאו' ולדידהו פשיטא דחייבות לחזור ולברך מספק כמו אנשים א"כ י"ל דיש בזה ג"כ ס"ס להחמיר דשמא הלכה כהנך פו' הנ"ל וחייבות לחזור ולברך מספק ואת"ל דהלכה כמ"ש בשו"ע שמא לא בירכה. וא"כ כיון דיש ס"ס להקל וס"ס להחמיר ה"ל כמו ספק אחד שקול דספיקא לחומרא ... ולכן נ"ל דצריכות לחזור ולברך".
11. יד יצחק (ח"ב סי' נ"ד) – "י"ל דכאן ליכא ס"ס דהא קיי"ל דבס' א' בגופו וס' א' בתערובות ל"מ ס"ס וה"ט משום דכבר נעשה ס' א' כודאי דאמרי' סד"א לחומרא כמ"ש הש"ך וט"ז סי' ק"י וה"נ זה הספק אי אשה חייבת מדאורייתא לברך בהמ"ז נולד כבר ואמרנו סד"א לחומרא מדאורייתא לש"י רוב הראשונים ...".
12. שד"ח (אסיפת דינים מערכות ברכות סי' ד' אות ג').
13. שלחן הטהור (ס"ק א') – "חייבת לברך מספק עוד הפעם, שערי אפרים".
14. עי' הגרשו"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' קפ"ו אות א', פרק י"ז הע' נ"ד א') – "אשה שאכלה ומסופקת אם ברכה ברהמ"ז כדאי להורות שתברך שלא תהא ברהמ"ז קל בעיניה שלא יבא קילקול שיסברו שאינו חייבות כל כך".

ג. טעמים להקל.

1. יש ספק ספיקא: דלגבי דאורייתא הוי ס"ס, ספק שאינה מחויבת וספק אם כבר בירכה. ולגבי דרבנן הוי הספק אם בירכה ספק דרבנן – פמ"ג (א"א ס"ק א', לשונו מובא לעיל), רע"א (על המחבר סעי' א', ברכות דף כ:, לשונו מובא לעיל), יד אליהו (פסקים סי' י"ז אות ב', לשונו מובא לעיל), בנין שלמה (ח"א סי' י"ג ד"ה ולענין אשה).
(א) עי' יו"ד סי' ק"י כללי ס"ס להש"ך (כלל ט"ז), לשיטות ומראי מקומות.

ד. טעמים להחמיר.

1. כיון דרבים הם הפוסקים דאורייתא – ראשון לציון (ברכות דף כ:, לשונו מובא לעיל), בה"ל (סעי' א' ד"ה אלא, לשונו מובא לקמן), משכנות יעקב (או"ח סי' צ"ו, לשונו מובא לעיל).
(א) עי' אפיקי מגינים (ס"ק א', לשונו מובא לעיל), שהוא כעין ס"ס להחמיר.
(ב) אולי תלוי בהסוגיה האם צריך ספק השקול – עי' יו"ד סי' ק"י כללי ס"ס להש"ך (כלל ל"ג), לשיטות ומראי מקומות.
2. תיקנוה רבנן לנשים כעין דאורייתא תיקנו ולא חילקו כלל בין גברי לנשי – יד אליהו (סוף סי' ט', לשונו מובא לעיל), צל"ח (ברכות דף כ:, לשונו מובא לעיל).
3. איבעיא דלא נפשט אינו נכנס בגדר ספק – ח"א (כלל מ"ז סעי' ב', לשונו מובא לעיל).
(א) יש הרבה חולקים – עי' תורת השלמים (סי' ק"י כללי ס"ס כלל ה'), לשיטות ומראי מקומות.
4. חסרון בהס"ס: שאינו מתהפך – שער אפרים (סי' י"א ד"ה ואף, עי' סי' י"ב, לשונו מובא לעיל), הו"ד בשלחן הטהור (ס"ק א').
(א) י"ל, שצריך לחקור אם יש חיוב כלל – עי' יו"ד סי' ק"י כללי ס"ס להש"ך (כלל ט"ז), לשיטות ומראי מקומות.
5. חסרון בהס"ס: דהוה שני ספיקות משם אחד – ראש יוסף (ברכות דף כ: ד"ה ואם, לשונו מובא לעיל).
(א) י"ל, שיש נ"מ בהספיקות – עי' יו"ד סי' ק"י כללי ס"ס להש"ך (כלל ט"ז), לשיטות ומראי מקומות.
6. יש כנגדו חזקת חיוב – שואל ומשיב (מהדו"ת ח"ג סי' קכ"ה ד"ה ובזה, לשונו מובא לעיל).
(א) מראי מקומות – תשובה מאהבה (ח"ב סי' רל"ד ד"ה ואפילו), רע"א (ברכות דף כ:, לשונו מובא לעיל).
(ב) אם יש לחלק בין חזקת איסור [איסור חפצא] כנגד חזקת חיוב [איסור גברא] – עי' יו"ד סי' ק"י כללי ס"ס להש"ך (כלל כ'), לשיטות ומראי מקומות.

7. שלא תהא ברהמ"ז קל בעיניה – הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' קפ"ו אות א', פרק י"ז הע' נ"ד א', לשונו מובא לעיל).
8. מראי מקומות – שד"ח (אסיפת דינים מערכות ברכות סי' ד' אות ג').

ה. מראי מקומות – תשובה מאהבה (ח"ב סי' רל"ד), כת"ס (או"ה סי' כ"ח, סי' ל' ד"ה אבל), פתח הדביר (ס"ק ב'), משמרת שלום (על הפמ"ג שער התערובות סוף ח"ג ד"ה אכתוב בא"ד אות ל"ג), שרגא המאיר (ח"ד סי' מ"ח), ותן ברכה (עמ' רצ"ה), פמ"ג השלום (שער התערובות ס"ק קע"ח), שגיאות מי יבין (סי' כ"ד סעי' י').

1. שעת"ת (סי' קפ"ד ס"ק ז') – "עבה"ט באשה שמספקת כו' בשער אפרים כתב שאין לפטורה משום ס"ס ע"ש ובר"י האריך ומסיק דפטור' ועיין בכללי ס"ס בספק אם נמלח דגים טמאים וגם בפ"מ בפתחה לתערובות נראה דעתו דפטורה משום ס"ס ע"ש והביאו מח"ב ועיין במוצל מאש למהר"י אלפנדר"י סי' י"ב".
2. מ"ב (ס"ק ג') – "ומ"מ נראה דהרוצה לסמוך על דעת ש"א וסייעתו אין למחות בידו".
3. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ק"פ, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ז אות ג') – "ומ"מ עדיף שאחר יוציאה בברכהמ"ז, או שתאכל עוד כזית ואז תברך בודאי".

ו. אשה שמסתפקת אם הזכירה רצה בשבת, או יעלה ויבוא בליל א' דפסח.

1. עי' סי' קפ"ח סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

ג. קטנים - סעיף ב'.

א. האם ברכת המזון ברכת המצוות או ברכת הנהנין: נ"מ אם יש ערבות והיצא מוציא.

1. נחשב ברכת המצוות, והיצא מוציא [ורק בשביל זימון צריך לאכול].
- א) תוס' (ברכות דף מח: ד"ה עד) – "אבל גדול שהוא בר חיובא מן התורה כי אכיל כדי שביעה מחויב בדבר קרינן ביה אפילו לא אכל כלל כדאמר' בראש השנה (פ"ג ד' כט). כל הברכות אף על פי שיצא מוציא חוץ מברכת הלחם וברכת היין והיינו טעמא דכל ישראל ערבין זה בזה והוא הדין בברכת המזון אף ע"פ שיצא מוציא כדפרישית וכזית דגן אינו צריך אלא שיוכל לומר שאכלנו משלו".
- ב) מהר"ל (סי' קנ"ג) – "ומי שאכל ולא שתה, קיימא לן כר"י דמי שאכל כזית דגן מוציא אחרים ידי חובתן מכח ערבות אלא דבעינן כזית לומר שאכלנו משלו".
2. נחשב ברכת המצוות, אבל מדרבנן יש גדר כברכת הנהנין.
- א) רא"ש (ברכות פרק ג' סוף סי' י"ג) – "דאיש אף על גב שלא אכל כלום דין הוא שיפטור את אחרים דכל ישראל ערבים זה בזה אלא מדרבנן אמרו שלא יברכו ברכת הנהנין בלא הנאה לפיכך כשאכל כזית אף על פי שאינו נתחייב אלא מדרבנן מוציא את אחרים שאכלו כדי שביעה. שערב הוא בעבורם ועליו הוא להצילן מן העון ולפטור אותן מן המצות".
- עי' רא"ש (ברכות פרק ז' סי' כ"א) – "ולכ"ע אם אכל שמעון בן שטח כזית היה מוציאן ואף על פי שהם אכלו שיעורא דאורייתא והוא לא אכל אלא שיעורא דרבנן [היה] מוציאן משום דאפי' לא אכל כלל יכול להוציאן כדאמר בר"ה פרק ראווה בית דין (דף כט ב) בכל הברכות כולן אף על פי שיצא מוציא חוץ מברכת הלחם וברכת היין וטעמא משום דכל ישראל כולן ערבין זה בזה ומיהו ברכת הלחם והיין שרוצים ליהנות מן העוה"ז ואסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה אינו מוציא אא"כ צריך לה המברך אבל קידוש וברכת מצה שאינה אלא מצוה מוציא אף על פי שיצא והוא הדין ברכת המזון וא"צ כזית דגן אלא כדי שיוכל לומר שאכלנו אבל להוציא אותם שנתחייבו מן התורה יוכל להוציאם אפי' בלא אכילה מיהו בירושלמי בפ' מי שמתו גרסי' תניא כל מצות שאדם פטור מהם מוציא את הרבים ידי חובתן חוץ מברכת המזון והתנינן כל שאינו חייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן הא חייב אפי' יצא מוציא א"ר אילעאי שאני ברכת המזון דכתיב בה ואכלת ושבעת וברכת מי שאכל הוא מברך ואפשר דמדרבנן הוא וקרא אסמכתא בעלמא".
- ב) ריטב"א (ר"ה דף כט.) – "ובודאי דברכת המזון כיון שכבר אכל כברכת חובה היא ובדין הוא דאע"פ שיצא מוציא, אלא דרבנן בעו שיוצא [לעצמן] דלא ליחלף בברכת הנהנין שהיא רשות, ומשום הכי סגי ליה שיאכל כזית דגן, ואף על גב דהוי שיעורא דרבנן מפיק למי שאכל ושבע דמיחייב בברכת המזון מדאורייתא משא"כ בעלמא דלא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא, אלא דטעמא דהכא כדכתיבנא דמדינא אפילו לא אכל כלל מוציא ורבנן הוא דבעו שיאכל כזית דגן, וכן פירשו בתוס".
3. נחשב ברכת הנהנין.
- א) עי' בה"ג (רש"י ברכות דף מח. ד"ה עד).
- ב) רש"י (ברכות דף מח. ד"ה עד) – "ומכי אכל כזית דגן מיהא מפיק, אף על גב דכזית דגן שיעורא דרבנן הוא, כדאמר בפרק מי שמתו (דף כ' ב), מיהו, כיון דמיחייב מדרבנן מחוייב בדבר קרינן ביה, ומוציא רבים ידי חובתן".
- 1) קשה: דאם אשה מחוייב רק דרבנן, כ' בגמרא (דף כ:): שאינה מוציאה דאורייתא – צל"ח (ברכות דף מח. ד"ה רש"י), מהר"ם בנעט (ברכות סוף דף מח.), רע"א (ברכות דף מח. על רש"י ד"ה עד, גליון הש"ס שם, "תימא איך מספיק זה, הא בפרק מי שמתו (דף כ' ע"א) איתא ג"כ לענין אשה דאם מחוייבת בבהמ"ז רק מדרבנן אינה מוציאה לדאורייתא".
- 2) י"ל - ראמ"ה (ברכות דף מח:), קהלות יעקב (ברכות סי' כ"ד אות ב').
4. הוציאה מן הכלל.
- א) ר"ח (ר"ה דף כט.) – "ירושלמי בברכות פרק מי שמתו מוטל לפניו תני כל מצות שאדם פטור אדם מוציא את הרבים י"ח חוץ

מברכת המזון והתנינן כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא הרבים ידי חובתו הא מחוייב אף על פי שיצא מוציא. א"ר אילא שאני בברכת המזון דכתיב ואכלת ושבעת וברכת מי שאכל הוא יברך".

(ב) מאירי (ר"ה דף כט.) – "ברכת המזון הואיל וכבר אכל ברכת חובה היא ולא ברכת הנהנין והיה הדין לומר שיהא זה שיצא מוציא ומ"מ הוציאוה בתלמוד המערב מן הכלל ממה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת מי שאכל יברך ואם לא יצא ורוצה לצאת מוציא אחרים עמו".

5. הלכה: נחשב ברכת המצות, אבל מדרבנן יש להחמיר.

(א) מ"ב (סי' קצ"ז ס"ק כ"ד) – "יכול להוציא וכו'. דמן התורה יכול להוציא חבירו בבהמ"ז אף על פי שלא אכל כלל כיון שחבירו כבר אכל וחייב לברך וכל ישראל ערבים זה בזה אלא מפני שאומר שקר במה שאומר שאכלנו והוא לא אכל הצריכוהו חכמים שיאכל כזית מתחלה ועיין במ"א שמסתפק דלפ"ז אם הם רק שנים דבלא"ה אינם מזמנים אפשר דיכול להוציא חבירו שאינו יודע לברך אפילו אם לא אכל כלל ומצדד להחמיר וכ"כ בא"ר דמדרבנן בכל גוונא אין אחד מוציא חבירו בבהמ"ז אא"כ הוא ג"כ מחוייב בדבר וכן מוכח בהדיא בחידושי הרא"ה לברכות ובריטב"א ר"ה כ"ט ובשיטה מקובצת ברכות דף מ"ח ע"ש".

(ב) מראי מקומות – ט"ז (ס"ק א').

(1) מג"א (סי' קצ"ז ס"ק י"א) – "ומשמע לכאורה דאם הם שנים שאינו צ"ל שאכלנו יכול להוציא חבירו אף על פי שלא אכל ומ"מ בר"ס קצ"ג משמע דאינו מוציא חבירו אא"כ אכל וכ"מ בתוס' בשם הירוש".

(2) א"ר (סי' קצ"ז ס"ק ח') – "שיוכל לומר שאכלנו וכו'. כ"כ תוס' דף מ"ח [ע"א ד"ה עד], ודקדק מג"א [ס"ק יא] מהם דאם הם שנים שאין צריך לומר שאכלנו יכול להוציא חבירו אעפ"י שלא אכל. ולענ"ד לא כתבו תוס' כך אלא משום שמעון בן שטח דשתה והוציא אחרים, משום דס"ל כיון דיכול לומר שאכלנו מוציא דשתיה בכלל אכילה, אבל לדידן דקי"ל [סעיף ב] דלגרמיה הוא דעביד דאינו מוציא עד שיאכל כזית דגן, עיקר הטעם משום דחייב בברכת המזון דרבנן לכן יכול להוציא, דאל"כ היה עביד בדין. (ל) [נ] כן מבואר בחידושי רשב"א [מח ע"א ד"ה הא] ורבינו יונה [לה ע"ב ד"ה ובהא], אבל כשלא אכל כזית אינו יכול להוציא כלל אפילו בשנים ומכל שכן בשלא אכל, וזה ברור, ועיין בחידושי רשב"א [שם ע"ב בד"ה עד שיאכל], ולמ"ש הכל ניחא, גם הב"י בסימן קפ"ו [ד"ה וראיתי] לא ירד לזה עי"ש במה שתמה על הטור".

(ג) מראי מקומות – שפת אמת (ר"ה דף כט. ד"ה כל), טורי אבן (ר"ה דף כט. ד"ה כל).

ב. קטן המסופק בברכת המזון איך דינו.

1. צריך לחזור ולברך ברהמ"ז, כדי לחנכו שיעשה כגדול.

(א) הגרש"א זצ"ל (ותן ברכה קוני' התשובות לסי' קפ"ו אות ב') – "קטן שאכל כדי שביעה ומסופק אם בירך צריך לחזור ולברך ברהמ"ז כדי לחנכו שיעשה כגדול".

(ב) שרגא המאיר (ח"ד סי' מ"ח).

(ג) הגרא"ל שטיינמן זצ"ל (מוריה גליון רנ"ז ריש עמ' קי"ד) – "קטן שנסתפק אם בירך ברכהמ"ז יחזור ויברך. אף דכל חיובו לברך הוא מדרבנן וא"כ זהו ספק דרבנן אך מכיון דמדין חינוך הוא צריך להתנהג כגדול הוי בכלל חינוך שיהחזור מספק".

(ד) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' כ"ט סוף טור ג') – "שאלה: קטן המסופק בברכת המזון, איך דינו, האם כספק דאורייתא לחומרא, כדין הגדולים, וחזור מספק, או כספק דרבנן לקולא כדין קטן שחיובו מדרבנן, ואין חוזר. וצ"ע. תשובה: חוזר לברך, (תשובות הגר"ח קפ"ח).

הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ז) – "שאלה: איך הדין בקטן שספק אם בירך ברכת המזון, האם חייב לברך כדין ספק דאורייתא לחומרא, או שמא כיון שאצל קטן החיוב רק מדרבנן הוי רק ספק דרבנן לקולא. תשובה: הקטן צריך להתחנך להדין של ספק דאורייתא לחומרא. [מועדים לישראל]".

(ה) חינוך ישראל (פרק ב' סי' י' סוף הע' ס"א) – "מוריה".

(ו) פסקי תשובות (סוף אות ג') – "וקטן שהגיע לחינוך ואכל כדי שביעה, ונסתפק אם בירך ברהמ"ז, אף שחיובו רק מדרבנן, צריך לחנכו לחזור ולברך מספק, כדי שיתחנך שגם כי יגדל יתנהג כן לברך על הספק".

2. מיקל.

(א) הגר"א נבנצל שליט"א (אילן אביגדור אות ל"ב) – "מה הדין בקטן שאכל כדי שביעה ומסתפק אם בירך ברכת המזון; האם אינו חוזר ומברך כיון שאצלו כל חיוב בהמ"ז הוא מדרבנן מדין חינוך וספק דרבנן לקולא, או צריך לחזור ולברך כיון שצריך לחנכו לעשות המצוה כמו שהיה עושה בגדול, ואצל גדול הוא ספיקא דאורייתא לחומרא. תשובה: פטור".

3. מראי מקומות.

(א) בני ראם (סי' מ"ה אות א', סוף אות ב') – "ויש לדון בקטן שאכל פת כדי שביעה ונסתפק אם בירך ברכת המזון, האם נימא דכיון דקטן חייב רק מדרבנן הוי ליה ספק דרבנן להקל, או דילמא דיינינן קטן כגדול, דהא כשיגדיל בספק כזה יהיה חייב לברך והחינוך בקטן הוא בשביל גדלותו. בשו"ת כתב סופר כתב במי שאכל פת כשהיה קטן והגדיל לפני שבירך, דהנפ"מ אם חייב עתה מדאורייתא או מדרבנן, תלוי ועומד בספק אם חייב רק על האכילה וממילא חייב רק מדרבנן משום דהאכילה היתה בקטנות, וממילא בספק אם בירך ניזיל לקולא, או דילמא חייב על השביעה וא"כ חייב עתה בגדלותו על השביעה, עיי"ש. ועכ"פ חזינן דהכתב סופר נקט דבקטן לא דיינינן ליה כגדול, וה ספק דרבנן ... ובהך ספק בקטן שנסתפק אם בירך, שאילנא לרוב גדולי ארץ ישראל, ויש שאמרו שודאי חייב, דדיינינן ליה כגדול, ויש שאמרו שפטור".

ג. מ"ב (סי' ס' ס"ק ט') – "המברך בהמ"ז עם קטנים לחנכם במצות והוא היה ג"כ חייב בבהמ"ז ושכח אז להתכוין לצאת בה ג"כ עבור עצמו וכן כה"ג בכל המצות שעשאו לשום איזה ענין לא יצא ידי חובתו ועיין בט"ז בסימן תפ"ט שמוכח מדבריו דהמברך עם קטנים

הנ"ל לא יצא אפילו למ"ד מצות אין צריכות כוונה דהוי כמכוין בפירוש שלא לצאת ואם כונתו בעשיית המצוה לשום איזה ענין וגם לצאת בה ידי המצוה יצא".

1. בה"ל (סי' ס' סעי' ד' ד"ה לצאת) – "עיין במ"ב בסק"ט במה שכתב דהמברך עם הקטנים לא יצא י"ה. ואעפ"כ נ"ל **דאם לא אכל כדי שביעה** דאז חיוב בהמ"ז שלו הוא מדרבנן אפשר דיש לסמוך בדיעבד על דעת הרדב"ז שכמה מהאחרונים הסכימו לדבריו דבמצוה דרבנן אין צריך כונה לצאת ואין צריך לחזור ולברך ואף דהט"ז כתב דזה הוי כמכוין שלא לצאת והביא לזה ראייה מדברי הרא"ש תמוה דהרא"ש והרי"ף לשיטתייהו דס"ל בעלמא מצות צ"כ כמו שכתב הרא"ש בר"ה אבל למאן דסבירא ליה מצות א"צ כונה אימא ה"נ דיצא כמו תוקע להתלמד ובלא"ה ראייתו צע"ג כמו שהקשו עליו היד אפרים והא"ר עי"ש. ולכתחלה מי שיש עליו חיוב בהמ"ז ורוצה לברך עם קטנים לחנכם יתנהג בא' משתים או שיכוין לצאת בזה ג"כ עבור עצמו ויוצא בזה כמו שכתבנו במ"ב בשם הא"ר או שיכוין בפירוש שלא לצאת ויברך אח"כ עבור עצמו".

ד. קטן שלא אכל כזית, אבל שובע.

1. הגרשז"א (הליכות יצחק ברכות סי' ה' סוף אות ב', הקטן והלכותיו פרק ט"ו ס"ק א') – "נשאלה שאלה קדם מו"ח הגאון שליט"א [זצ"ל] בקטן שלא אכל כשיעור כזית מהו לחנכו בברהמ"ז על אכילה זו. ואמר דאם יש בו כדי שביעה הרי שיטת הפמ"ג דבאוכל כדי שביעה חייב לברך מדאוריתא אף כשאכל פחות מכשעור, ואם גם כדי שביעה לא אכל לא יברך, וזהו חינוכו שאינו מברך בפחות מכשעור, אמנם במקום ספק כזית אף שדינו כספק דרבנן ולקולא אפשר לסמוך על ספק זה ולחנכו בברהמ"ז".

ה. קטן שלא אכל כזית בכדי אכילת פרס.

1. שבט הלוי (מבית לוי ח"ה עמ' ק"א) – "ודעתו נוטה לומר דיכולים הקטנים לברך".
2. מראי מקומות – הרי"מ שטרן (מבית לוי ח"ז עמ' פ"ח).

ד] האם יש חיוב חינוך גם על הבן.

א. ראשונים.

1. רק על האב.

(א) רש"י (ברכות דף מח. ד"ה עד) – "ואם תאמר: בקטן שהגיע לחינוך הא לא אמר הכי, ההוא אפילו מדרבנן לא מיחייב, דעליה דאבוה הוא דרמי לחנוכה".

(ב) עי' רמב"ם (הל' חמץ ומצה פרק ו' הלכה י') – "הכל חייבין באכילת מצה אפילו נשים ועבדים, קטן שיכול לאכול פת מחנכין אותו במצות ומאכילין אותו כזית מצה".

1. כסף משנה (שם) – "דע שבפרק הקורא את המגילה למפרע כתב הרמב"ן דכי אמרינן קטן חייב לאו למימרא דאיהו חייב דאיהו לאו בר חיובא הוא כלל אלא חיובא אאבוה רמ"א. וכן נראה דעת רבינו שלא כתב הכל חייבין באכילת מצה אפילו נשים ועבדים וקטנים אלא קטן שיכול לאכול כזית מחנכים וכו' כלומר דחיובא אאבוה רמ"א וכן כתב פרק א' דהלכות מגילה הכל חייבים אנשים ונשים וכו' ומחנכין את הקטנים לקרותה ושלא כנראה מדברי הר"ן ז"ל שם".

(ג) רמב"ן (מגילה דף יט:), קידושין ריש דף לא., מלחמת ברכות דף יב.) – "דחינוך מצוה דאביו הוא ואיהו לאו בר חיובא הוא כלל".
(ד) ריטב"א (סי' צ"ז), מגילה דף יט. ד"ה והנכון, דף כד. ד"ה ואם, שו"ת הריטב"א סי' צ"ז) – "והנכון דקטן שהגיע לחינוך אינו מחוייב במצות כלל ואפילו מדרבנן אלא שאנו מצווין עליו לחנכו במצות".

(ה) מאירי (מגילה דף יט: ד"ה ושוטה) – "שהקטן אף על פי שהגיע לחינוך אין עליו שום חיוב אף מדברי סופרים אלא שעל אביו הזהירו לחנכו".

2. חיוב גם על הקטן.

(א) תוס' (ברכות דף מח. ד"ה עד) – "ופרש"י ... דוחק לומר בקטן שהגיע לחינוך קרי אינו מחוייב מדרבנן".

(ב) תוס' הרא"ש (ברכות דף מח. ד"ה עד) – "פרש"י ... ודבריו תמוהין ... ועוד דבכולי תלמודא קרי לקטן שהגיע לחינוך חיובא דרבנן".

(ג) תוס' ר"י החסיד (ברכות דף מח. ד"ה עד).

3. דעת הר"ן.

(א) ר"ן (מגילה דף ו: ד"ה מתני') – "והרמב"ן ז"ל תירץ דרבנן סבירא להו שאינו בדין שהקטן אף על פי שהגיע לחינוך יוציא הגדולים ידי חובתם משום דלאו מצוה ידיה אלא דאבוה דאיהו לא מיחייב במצות כל עיקר ור' יהודה עצמו לא התיר בקטן אלא במגילה מפני שכולם היו באותו הנס ומה שאמרו בן מברך לאביו בן גדול איירי נמי [והאי] דאמרינן תבא עליו מארה היינו משום שאינו יודע לברך והאי דאוקימנא ליה התם בדאכל שיעורא דרבנן היינו משום דקתני דאשה מברכת לבעלה מוקמינן לה הכי לומר שאין הנשים חייבות בברהמ"ז מדאורייתא ולא ניחא לי בהאי פירוקא דאי איהו לאו בר חיובא הוא במצות אפילו מדרבנן כי הוי באותו הנס מאי הוה והאי טעמא לא שייך אלא במאן דהוי בר חיובא בשאר מצות כנשים דמחייבין להו נמי בהאי מפני שאף הן היו באותו הנס אבל מאן דלא שייך בו חיובא היכי מחייבין ליה משום הכי".

(ב) ר"ן (קידושין דף יג.), הו"ד בגר"א (סי' קפ"ו על סעי' ב') – "והא כל שהגיע לחינוך מיחייב מדרבנן איכא למימר דקטן אינו מחוייב בדבר כלל דלאו בר חיובא הוא ומצוה דחינוך עליה דאבוה רמ"א ולפי זה הא דתניא בפרק מי שמתו [שם] בן מברך לאביו ואשה מברכת לבעלה ואוקימנא בדאכל שיעורא דרבנן לאו בן קטן איירי דאיהו כיון דלאו בר חיובא הוא אפילו בשיעורא דרבנן לא מפיך אלא אשה הוא דמתקמא בהכי אבל בן בגדול איירי".

ג) מראי מקומות – בצל החכמה (ח"א סי' ל"ז אות ד', "דבריו סותרים..."), יביע אומר (ח"ג או"ח סי' כ"ח אות כ"ז, "וכ"כ גם הר"ן (קידושין לא). אלא שהר"ן עצמו במגילה (יט): לא כ' כן. וכבר עמדו בסתירה זו כמה אחרונים. ומהם החקרי לב (חוא"ח ס"ס ע). והאמרי בינה (דיני שבת סי' יא). ובס' ציץ הקדש ח"א").

ב. פוסקים.

1. רק על האב.

א) בצל החכמה (ח"א סי' ל"ז אות ח') – "וראיתי בשו"ת כ"ס (חאו"ח סי' צ"ט), שאחר שהביא שם לענינו, פלוגתת רש"י ותוס' הנ"ל, כ' כי לדינא בודאי נקטינן כתוס' ורובם ככולם של הפוסקים דכתוס' ס"ל, וגם כי כ' המג"א רסי' תמ"ז דבכל מקום נקטינן כהתוס' ע"כ ... אמנם אחר בקשת מחילה מכ"ק מרן הכ"ס ז"ל, אני בענייני לא זכיתי לדעת, רוב פוסקי' אלו העומדים לדעתו בשיטת התוס' מאן נינהו ... עכ"פ מפורש דעת **רוב הראשונים** כשיטת רש"י בזה, ותימה על מרן הכ"ס ז"ל שכ', כי שיטת רוב הראשונים כהתוס' ... נמצא דעת **רוב הפוסקים** כרש"י וכדעתם מבואר גם בירושלמי במקומות הנ"ל, דקטן לאו בר חיובא כלל ואפי' מדרבנן, ואין לזה שום סתירה מש"ס בבלי כמש"כ".

ב) יביע אומר (ח"ג או"ח סי' כ"ז אות ח'), סי' כ"ח אות כ"ז, ח"ט או"ח סי' כ"ו, סי' ק"ח אות צ', תורה שבעל פה חכ"ג עמ' י') – "**רוב הפוסקים**, רש"י והרמב"ם והרא"ש והסמ"ג והמרדכי והרמב"ן והריטב"א והמאירי, שהקטן אינו בר חיובא כלל, שמצות חינוך היא רק על האב, לפי זה גם במצוה דרבנן אין הקטן יכול להוציא את הגדול ... ובאמת שכדברי הראשונים הנ"ל מוכח בירושלמי (פרק ג דברכות הלכה ג, וסוף פרק ג דראש השנה): "ניחא אשה מברכת לבעלה, קטן לאביו, לא כן אמר רבי אליעזר כל שאמרו בקטן כדי לחנכו, תפטר בעונה אחריהם". ופירש בקרבן העדה, שמקשה מדברי רבי אליעזר שאפילו חיובא מדרבנן ליכא בקטן. וכתב בגליון הש"ס שם, שמכאן ראייה לשיטת הרמב"ן הנ"ל. וכן כתב הפרי מגדים (בפתיחה כוללת חלק ג אות כח). וכן בספר ברכת ראש (ברכות כ ב) הוכיח מהירושלמי דקטן לא חשיב בר חיובא כלל אפילו מדרבנן. וראה עוד בשו"ת חלקת יואב (חלק אורח חיים סימן א), ובשו"ת צפנת פענח (סימן קה). ולכן למעשה אין להקל בזה כלל"

ג) בדה"ש (סי' ק"י ס"ק נ"ד, משא"כ מעדני אשר יו"ד סי' קכ"ט סוף אות ג').

2. חיוב גם על הקטן.

א) כת"ס (או"ח סי' צ"ט ד"ה ולדינא) – "ולדינא בודאי נקטי' כתוס' **ורוב ככל ראשונים** דכתוס' ס"ל".

ב) עי' בה"ל (סי' י"ד סעי' א' ד"ה להצריך) – "דהקטן לעצמו מותר להטיל ציצית לכו"ע אם רק הגיע לחינוך שהוא מחוייב מדרבנן במצות ציצית ומיקרי בר לבישה להוציא את עצמו בציציותיו".

ג) דעת תורה (סוף סי' תקצ"ו) – "**ומכל הפוסקים** נראה כדעת תוס' והרא"ש והר"ן וא"כ דברי המג"א צ"ע".

ד) דברי יציב (או"ח סי' נ"ג אות א') – "כרש"י ריש חגיגה [ב' ע"א בד"ה איזהו] שהטילו על אביו ועל אמו לחנכו, ושעיקר מצות חינוך רק על האב ולא שייך להטיל שום חיוב דרבנן על קטן, ונמצא שאין צריך הקטן כפרה. אבל להפוסקים והרמ"א או"ח סי' שמ"ג ס"א והחכ"צ סי' נ' דקטן צריך כפרה כשיגדיל, ונמצא שיש שייכות מצות חינוך על הקטן בעצם, אי אפשר לפטור הקטן, והיא סברת התוס' [שם בדף כ' ע"א ד"ה וקטנים, ובדף מ"ח ע"א ד"ה עד] ודו"ק".

1) **גם** על הקטן – חקרי לב (או"ח סי' ע'), דף קכ"ט ד"ה והוצרכתי, "עיקר חיוב חינוך על הקטן הוא שחייבוהו רבנן בכל המצות וע"כ חייב האב ג"כ לחנכו ...", קהלות יעקב (ברכות סי' כ"ד ד"ה ומתבאר, סוכה סי' ב' ד"ה ומתבאר, "ודאי מודו התוס' דאיכא נמי מצות חינוך על האב לחנכו במצוות").

3. מראי מקומות – שד"ח (מערכת ח' כלל ס'), חוט שני (שבת ח"ד עמ' ר"פ), הקטן והליכותיו (פרק ב' סעי' ד'), בירור הלכה (ח"ו עמ' קצ"ט אות ב'), חינוך הבנים למצוות (הע' ז'), מנחת אשר (בראשית סי' כ"א אות ה').

א) שעה"צ (ס"ק ד') – "ובפרט דעת הרמב"ן דסבירא לה דקטן גרע משאר חיובי דרבנן, דאין עליו חיוב כלל, רק האב מחוייב לחנכו".

ג. **האם הבן צריך לשמוע:** על הצד שמצוות חינוך הוי רק על האב.

1. מחמיר, שהוא רצון ה' "וי"א שגם נכלל בלאו של "לא תסור".

א) קהלות יעקב (יבמות סי' ל"א אות ז') – "וכיון שידוע שזהו נגד **רצון ה'** ועושה כן ברצון, חוטא הוא".

ב) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' שמ"ג ס"ק ג', מנחת שלמה ח"ב סי' ע"ט, תנינא ב - ג) סי' פ"ב) – "דודאי מסתבר דקטן פקח שהגיע לחינוך אסור לו לחלל שבת בצינעא ... ואינו רשאי לחשוב הרי גלוי וידוע שהחוב למונעו מזה הוא רק על האב או על ב"ד אבל הוא עצמו אינו מצווה כלל על כך, והיינו מפני שגם להרמב"ן ועוד דסברי הכי שהחוב הוא רק על אחרים מ"מ גם הם מודים דכיון שנתנה תורה רשות להאב אפי' להכותו ... וא"כ גם הקטן הרי יודע שכך **רצונו של הקב"ה** ולכן ה"ז חשיב כאילו גם מצד עצמו חייב בכל אלה, ורק החיוב הזה אינו כ"כ חזק שיהא בכוחו להוציא גם את הגדול".

הגרשז"א זצ"ל (ח"ב סי' נ"ג אות א' ד"ה ונראה, תנינא ב - ג) סי' נ"ח אות ג' ס"ק א') – "ונראה ברור דהענין של לא תסור הוא אזהרה כללית, שהוא הכח והתוקף שנתן הקדוש ברוך הוא לחכמי הדור, **ולאו זה נאמר לכל אדם** שיש בו דעת בין קטן ובין גדול וגם לבני נח אף על פי שאין זה מז' מצוות שלהן, שהרי גם קטנים בני דעה ודאי אינם מותרים לחלל שבת אף אם אין אביהם רואם ואינו יודע מזה כלל, וע"כ שגם הם מצווים מכה המצוה דרבנן שהוא משום חינוך".

הגרשז"א זצ"ל (חינוך הבנים למצוות הע' ז', שולחן שלמה סי' שמ"ג הע' על ס"ק ג') – "שהלאו 'לא תסור' הוא הכוח והתוקף שנתן הקב"ה לחכמי הדור, וממילא חייבים הכל לשמוע לדברי חכמים אפי' קטנים, וגם בני-נח - אף על פי שאין זה משבע המצוות שלהם".

הגרשז"א זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף מה, בית יצחק הלוי ח"ב עמ' י"ב ד"ה רש"י) – "רש"י ... וצ"ע דכי מותר לקטן לכתוב בשבת כשאין רואים אותו, וע"כ דמכח 'לא תסור' יש סמכות לחכמי התורה לגזור גם על עכו"ם וקטנים וכדומה אע"פ שכל התרי"ג מצוות אינם מכוונים אליהם".

1) י"א שיש ראייה שמברך בלשון 'וציונו'. אפשר י"ל שיש קיום, כמו נשים במצות עשה שהזמן גרמא. אמנם, תלוי אם בני מצות או לא. ועוד, תלוי בגדר של חיוב החינוך, ע"י לעיל. ע"י שמע בני (הקדמה הע' כ', ד"ה ולפי), הגר' ניסן אלפרט זצ"ל (שמע בני בירורי הלכה, סוף סי' א'), חוט שני (שבת ח"ד עמ' רח"צ ד"ה וביסוד), חינוך הבנים למצוות (הע' ז').

2. מיקל.

א) ע"י הגר"ח זצ"ל (צהר ח"ז עמ' קנ"א אות ט"ו) – "שאלה: בדין חינוך קטן נחלקו רש"י ותוס' בברכות דף מ"ה אם החיוב רק על האב או גם על הבן. ויש לעיין לשיטת רש"י דהחיוב רק על האב, האם הבן יהיה מותר לא לקיים שום מצוה שלא בפני אביו, וגם יהיה מותר לו לשקר לאביו ולומר שכבר התפלל וכד', כיון שהוא אינו מחויב כלל. וזה דבר שאינו מסתבר, אך צ"ב מאיזה דין יהיה אסור לו לנהוג כן. תשובה: אין איסורים על קטנים דלא בני דעה נינהו".

3. מראי מקומות – חקרי לב (או"ח סוף סי' ע' ד"ה אך), הגר"ח זצ"ל (אגרות וכתבים מכתב פ"ז), נטעי גבריא (הלכות יחוד פרק מ"ב הע' י"ב ד"ה ובאמת).

א) ת"ח (לקוטי אמרים פרק י"ב) – "וגם זה ידוע לכל איש ואיש, דסוף סוף נצטרך לתשובה, ופרשת התשובה זו עתידה להתקיים, ואם כן מדוע נשב בחבוק ידיים ולא נתחיל בתשובה כעת, הלוא עתידין אנחנו לתן את הדין על זה גופא, שאחרנו את תשובתנו. וראיה לזה מצינו בחכמינו ז"ל: מפני מה גרים מענים בזמן הזה. מפני שאחרו להתגיר. ולכאורה תמוה: וכי מחיבים הם להתגיר, הלוא לא מצינו בכל התורה כלה שהנכרי יהא מחיב להתגיר ולקיים כל התורה. [הוא מצוה רק על שבע מצות בני נח ויקרא גר תושב]. אלא על כרחך הטעם, משום דהוכיח סופו על תחילתו, דכיון שסוף הדבר היה שנתגיר בלי שום כפייה, מסתמא היה לו שכל ישר, שהחליט כי דת השם ישרה ואמיתית, שכל נברא צריך להכיר את בוראו ולהודות לפניו, ואם כן מדוע אחר הדבר, הלא היה בידו להתגיר מקדם ולא לישב בגויותו כמה שני, ולפיכך מענה הוא בזמן הזה. אם כן, קל וחמר כל ...".

ב) קובץ שיעורים (ח"ב קונ' דברי סופרים סי' א' אות כ"ב) – "להסוברין דחיובא דרבנן בקטן שהגיע לחינוך הוא על הקטן עצמו ... וכיון דקטן אינו בר מצות כלל מדאורייתא א"כ גם המצוה הזאת לשמוע לדברי חכמים אין הקטן חייב בה ... דכל מה שצוו חכמים אנו יודעין שכן הוא גם רצון ה' ודבר זה לעשות רצונו ית"ש כל באי עולם מצווין ועומדין מתחל' ברייתן ע"ז דכל הנמצאים נבראו לעשות רצון קונם וכל פעל ד' למענהו והא דקטן פטור מכל המצות הוא משום שכן הוא רצון ה' לפוטרו אבל מכיון שגזרו חכמים עליו ואנו יודעין שהסכימה דעתן לדעת המקום ב"ה ממילא חייב לעשות כדבריהן שכן הוא רצונו יתברך".

קובץ הערות (סי' ח' אות ט"ו) – "לפי מ"ש בנתיבות המשפט סי' רל"ד [ס"ק ג'] דבעובר איסור דרבנן בשוגג אין צריך כפרה כלל, משא"כ בדאורייתא דגם שוגג צריך קרבן ... מיהו היסוד הזה אינו מוסכם, וכבר נתבאר בקונטרס דברי סופרים [סי' א' אות י"ז] כי איסורין דרבנן הן אסורין מצד עצמן. וגם קודם מתן תורה מצינו איסורין דרבנן, כמו גזירת ב"ד של שם [ע"ז ל"ו ע"ב], וכן במצות חינוך בקטן להסוברין דהמצוה מוטלת על הקטן עצמו, אף דקטן אינו מוזהר בלאו דלא תסור, עיין שם בקונטרס הנ"ל עוד ראיות לזה. ולפי"ז גם שוגג באיסור דרבנן קמיתעביד איסורא".

ג) אמת ליעקב (קידושין דף ל. ד"ה ובזה) גבי תורה – "הא כל קטן יאמר לאביו אני הא פטור אני, ואם אתה מחויב ללמדני אני חייב לשמוע לקולך ... דהקטן באמת מחויב להיות למדן ... מ"מ רצון ה' מתקיים בלמוד זה, שהרי מכשירו לעשות המצוות לכשיגדל".

ד) יביע אומר (ח"ג או"ח סי' כ"ח אות כ') – "קשה לי ע"ד המהר"ם שיק הנ"ל, דאף אי נימא דהעובר על איסור דרבנן חשיב כעובר על לא תסור, מ"מ הני מילי בגדול המצווה על אזהרות התורה, אבל קטן שאינו בגדר בר חיובא המוזהר על איסורי תורה, לא שייך ביה לאו דלא תסור כלל. ומכ"ש שאינו עובר על איסורין דרבנן על לאו דלא תסור. וכיו"ב כ' הטורי אבן (מגילה כד), דמ"ש התוס' דסומא חייב במצות מדרבנן, משמע דסומא חייב במצות ל"ת, דהא כל מילי דרבנן אסמכוה אלאו דלא תסור, והא לא שייך אלא למאן דחייב במצות מה"ת. ע"ש. וכ"כ בשו"ת לב ים (חיו"ד סי' יט). ע"ש. [וכן מצאתי להדיא בשו"ת כתב סופר (חיו"ד סי' קעב), שאף לרמב"ם דאיסורין דרבנן בכלל לא תסור, קטן אינו בכלל זה. וכ"כ בקובץ הערות (סי' ח' אות טו). ע"ש]. ולא מבעיא להרשב"א והר"ן דס"ל דמותר למספי בידיים לקטן איסורין דרבנן, דמוכח דליכא לאו דלא תסור דרבנן לגבי קטן ...".

ה) מנחת אשר (בראשית סי' כ"א אות ד') – "דאף המצוות שאין בהם לאו ולא עשה מ"מ חיובן דאורייתא לפי ד'רצון התורה' הן".

ד. פשט ברש"י (נדה דף מו: ד"ה איסורא) – "אבל בקטנותו לא באו לאסור עליו דקטן לאו בר קבולי עליה תקנתא דרבנן הוא".

1. מראי מקומות – חקרי לב (או"ח סי' ע', דף קכ"ט ד"ה ומפרשת), מנחת חינוך (מצוה ר"פ אות י"ד ד"ה והנה), שד"ח (מערכת ח' כלל ס' ד"ה וכתב, ד"ה עתה), דעת תורה (סי' שמ"ג ד"ה ועי' מש"ז), קובץ הערות (סי' ע"ב סעי' ב'), קובץ שיעורים (ביצה אות ס"ז), רב ראובן (סוכה סי' ב' הע' ב'), בצל החכמה (ח"א סי' ל"ז אות א'), עי' הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' נ"ג אות א' ד"ה ונראה), אורח ישראל (סי' כ"ב אות ב'), חנוך לנער (פרק ב' הע' ג'), חוט שני (שבת ח"ד עמ' רפ"א ד"ה והנראה, עמ' רפ"ד ד"ה מעתה).

א) עונג יו"ט (סי' צ"ו ד"ה ולפי) – "ועיין בנדה (דף מ"ו) בדברי רש"י בהא דאמר ואי מופלא סמוך לאיש דאורייתא מילקא נמי לילקי ואי לאו דאורייתא איסורא נמי ליכא וכפרש"י דלא העמידו דבריהם על הקטנים עיי"ש. ויש לחלק דהתם שאני דמיירי באיסור כל יחל שאין אחרים נכללים באיסור זה רק הקטן אסור על עצמו ובזה שפיר אמרינן דקטן לאו בר קבולי תקנתא דרבנן הוא אבל באיסור הכולל גם אחרים אפשר דמיקרי איסור גם לגבי קטן שהרי הדבר קנה לו שם איסור לגבי גדול".

ב) שבט הלוי (ח"ב סוף סי' י"ט) – "ודאי לא שייך ענין איסור וחיוב גבי קטן, דקטנים לאו בני קבלת חיוב נינהו, ועיין רש"י נדה מ"ו ע"ב ד"ה איסורא נמי ליכא דהא אי אתי רבנן לתקוני הכי תקון שלא יאכלו אחרים וכו' אבל בקטנותו לא באו לאסור עליו

דקטן לאו בר קבולי תקנתא דרבנן הוא, ואיס"ד דבדאורייתא חל איסורא וחייב על הקטן למה לא יתקנו רבנן כעין דאורייתא לאסור על הקטן".

ה. **האם יש חיוב רק על בנו, או ה"ה בתו.**
1. עי' סי' שמ"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ו. **האם חיוב חינוך רק על האב, או ה"ה האם.**
1. עי' סי' שמ"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ז. **האם קטנים לאו בני מצות, או רק לאו בני עונשים.**

1. **קהלות יעקב** (יבמות סי' ל"א אות ז' ד"ה ויש) – "ויש להוכיח דקטן אינו בכלל אזהרת מצוות מהא דברכות ד"כ דקטן אינו מוציא את אביו בבהמ"ז משום דלא אתי דרבנן ומפיק לדאורייתא ואס"ד דרך מעונשין נתמעטו קטנים ולא מאזהרה א"כ לכאורה כמו שהן באזהרת ל"ת ה"נ הם באזהרת מצוות א"כ גם הקטן מחוייב בבהמ"ז מדאורייתא ובכל דוכתי מבואר דקטן אינו מחוייב אלא מדרבנן ודעת רש"י ז"ל בברכות דמ"ח דגם מדרבנן אינו מחוייב הקטן רק על אביו איכא מצוה לחנכו ע"ש, ונראה ד"ל דיש חילוק בין מ"ע לל"ת דיסוד הדבר ...".
2. עי' סי' שמ"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ה] ברכת המזון: על האכילה או על השביעה.

א. **קטן שאכל כדי שביעה והגדיל [א"נ: גוי שאכל ונתגייר].**
1. מצטרף לזימון.

א) שבט הלוי (ח"ח סי' נ"ו אות ב') – "ואשר שאל בקטן שהגיע לבר מצוה במוצאי שבת האם רשאי לזמן על הכוס בסעודה שלישית האם אזלינן בתר שעת אכילה שהיתה בשבת או דילמא אזלינן בתר שעת זימון דאז הוא גדול. הנה בעצם החקירה בקטן שהגדיל בלילה ואכל לפני זה ביום כדי שביעה ועדין לא נתעכל, הלא מסופק הגרעק"א באו"ח סי' קפ"ו ובתשובת כתב סופר או"ח סי' כ"א יע"ש באורך, ואם מסברא יראה יותר כצד ההוא דחייב לברך מה"ת אעפ"י שבשעת סוף אכילה עדין הי' קטן מכ"מ נהנה משביעתו ואכילתו כשהגדיל, אבל אין סברא מכריע, ועדין הספק במקומו עומד, מכ"מ מדרבנן יראה דעכ"פ חייב כיון גם כשהי' עוד קטן חייב מדרבנן ואם כי הוא מצד חינוך מכ"מ חיוב זה נשאר גם עכשיו בגדר חייב מדרבנן ממש, וא"כ אין טעם שלא יכול לברך על הכוס, ואולי אפילו להוציא בבהמ"ז, דהא קיי"ל או"ח סוס"י קפ"ו דאם לא אכלו אחרים כדי שביעה יכול להוציא, ורוב רובם פעמים אין אוכלים בשלש סעודות כדי שביעה. מכ"מ למעשה אין אנו צריכים לכך דהא בזה"ז כל אחד מברך עיקר בהמ"ז לעצמו וא"כ הנדון רק לענין זימון וכיון שעכשיו הוא בר חיובא הא מצדד הרא"ש פ"ז דברכות סי' כ"א דמה"ת יכול אפילו להוציא בלי אכילת כזית דגן, והטעם שיאכל כזית דגן כדי שיוכל לומר שאכלנו משלו, ואפילו לפי מה דאסיק הרא"ש מירושלמי משום ואכלת ושבעת וברכת, הא נוטה דרך מדרבנן וקרא אסמכתא. וכאן דהקטן א"צ להוציא דכולם מברכים לעצמם, ויכול לומר בשפע שאכלנו משלו דהא אכל באמת ועכ"פ מדרבנן צריך לברך פשיטא לענ"ד דיכול לברך על הכוס".

2. אין מצטרף לזימון.

א) **כיצד מזמנין** (פרק י"ג הע' ל"ב, עמ' קצ"א) – "אבל בלא אכל כזית בלילה נראה דאין מצטרף לזימון".

3. **מראי מקומות – הר צבי** (או"ח ח"א סי' צ"ב, ח"ב סי' א' אות ב'), **באר משה** (ח"ג סי' ל"ט), **ציץ אליעזר** (ח"ב סי' ב' אות י"ג), **משנה הלכות** (חי"א סי' קנ"ד), **ביע אומר** (ח"ג או"ח סי' כ"ז אות ד'), **נטעי גבריאל** (בר מצוה פרק י"ח), **פסקי תשובות** (סי' קפ"ד אות ז'), **והיית לאיש** (אות כ"ג – אות כ"ו, עמ' קצ"ג – עמ' רל"ב).

א) **רע"א** (על המחבר סעי' ב') – "מסתפקנא באכל ביום האחרון של שנת י"ב לעת ערב קודם לילה ובתחלת הלילה שנעשה גדול עדיין לא נתעכל המזון אם מחוייב מדאורייתא לברך. ואם נדון דהוא דאורייתא י"ל דאם בירך קודם הלילה. דכשהחשיך צריך לחזור ולברך כיון דבעידן דבירך לא היה חייב מה"ת לברך א"י לפטור חיובא של דאורייתא. ע' מג"א סי' רס"ז סק"א ד"ה וצ"ע עיין שם. אח"כ הראה לי חתני הרב מהו' שמואל נ"י דכעין זה נסתפק בס' חכמת אדם באם אכל כשהוא אונן ונקבר המת קודם דנתעכל המזון אם צריך לברך. ויש לחלק דהתם החיוב נמשך מהתחלת אכילה עד אחר עיכול. אלא דבעידן דעוסק במצוה. היינו באנינות פטור מלברך. בזה י"ל דתיכף כשגמר המצוה צריך לעשות מצותו דבהמ"ז. אבל בזה נ"ד בעידן אכילה הגברא בעצמותו אינו בר חיובא. י"ל דלעולם לא מתחייב מדאורייתא. וצ"ע לדינא".

ב) **כתב סופר** (או"ח סי' ל"א) – "נכנסתי לבית הספק קטן שאכל ועד שלא אכל כדי שביעה נעשה גדול כגון שאכל ביום פחות מכדי שביעה ובלילה נעשה גדול ואז השלים עד כדי שביעה, או שלא הביא ב' שערות עד שאכל כדי שבעו אם מחוייב בבהמ"ז מדאורייתא כיון שבשעה שאכל כדי שביעה כבר הי' גדול ואז בא החיוב, או נימא דלא נצטרף מה שאכל בקטנותו שהרי אז לא הי' ב"ח, ונ"ל דחייב לברך ברכת המזון מדאורייתא דמדאורייתא לאו בשעורא תלי' מלתא אלא בשביע' כל ששבע חייב לברך ...".

ג) **חזו"א** (או"ח סי' כ"ח ס"ק ד') – "יש להסתפק הא דיכול לברך תוך שיעור עיכול אי הוי הטעם משום שאין בה"מ באה דוקא על מעשה האכילה, אלא על מה שהספיקו הקב"ה מזונו וכ"ז שהמזון לא נתעכל, והמזון מזין אותו ומפרנסו הרי הוא כאכל בכל שעה, או דלמא שבאמת אין בה"מ אלא על עיקר האכילה, אלא שזמן הברכה עד שיתעכל, ונראה דאין בה"מ אלא על האכילה ועד שיתעכל הוא רק הזמן לברך על אכילה ראשונה ... וכיון שבה"מ עיקרו על האכילה אם אכל כשהוא גוי ונתגייר א"צ לברך אף קדם שנתעכל, ונראה דגם קטן שהגדיל קדם עיכול המזון א"צ לברך מה"ת, דמה שהיה לאו בר חיובא בשעת אכילה זה גרע יותר מהפסקה, ודוקא כשהיה החיוב עליו תיכף מהני מה שלא נתעכל לאמשוכי זמן הברכה אבל לא כשהפסיק זמן פטור, דאז לא מהני

מה שלא נתעכל לחיובי וצ"ע, וכבר נסתפק בזה הגרע"א בחידושיו לאו"ח יעו"ש".
 (ד) אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רכ"ה אות ג') – "קטן שנעשה בר מצוה בלילה תוך אכילתו מאכל שבירך עליו מבעוד יום, אינו צריך לברך שוב על אותו מאכל".
 (ה) שונה הלכות (סי' קפ"ד סעי' ט') – "... (חזו"א או"ח סימן כ"ה סק"ה). גוי שאכל ונתגייר תוך שיעור עיכול א"צ לברך וכן קטן שהגדיל תוך הזמן פטור מדאורייתא לברך (שם וע"ל סי' ע"א דין ט')."
 (ו) הגרח"ק זצ"ל (מכתב לבחור הבר מצוה אברמי שטילרמן אלול תשע"ה) – "שאלה: לכבוד הרב שליט"א, בעזרת ה' בתאריך ו' אלול יהיה לי בר - מצווה. ורציתי לשאול כמה שאילות ... הסעודה תתחיל ביום חמישי, והחיוב זה רק בלילה האם הברכת המזון זה מהתורה או כיון שהסעודה התחילה ליפני החיוב ואז שבעתי זה לא מהתורה. תשובה: מה"ת".
 (ז) משנת יוסף (חי"א סוף סי' כ"ד אות ג') – "לענין קטן שאכל מבעוד יום, ובלילה נעשה בר מצוה, ראה בשו"ת להורות נתן (ח"ח סו"ס ט) שכתב שאוכל כזית פת בערב ושפיר מצטרף לזמון עם הצבור, ויכול גם לזמן. - ואכמ"ל - ואם נעשה בר מצוה בשבת ונמשכת הסעודה למוצ"ש ואוכל כזית מברך".

ב. אונן שאכל, והמת נקבר לפני שהמזון נתעכל במעיו, אם חייב בברכת המזון.

1. מראי מקומות – רע"א (על המחבר סעי' א', לשונו מובא לעיל), ציץ אליעזר (ח"ב סי' ב' אות י"ג).
 (א) חכ"א (כלל קנ"ג סעי' א') – "ופשוט שאם אכל ונקבר המת ועדיין לא נתעכל המזון שבמעיו דצריך לברך ברכת המזון כדלקמן לענין תפילה (וצריך עיון דיש לומר דלא דמי לתפילה דזמנה עד חצות מה שאין כן הכא דכיון דבשעת אכילה היה פטור אם כן לעולם פטור או אפשר דהכא נמי זמן ברכת המזון עד שעת עיכול המזון ודמי ממש לתפילה)".
 (ב) בה"ל (סי' ע"א סעי' א' ד"ה מי) – "כתב הדה"ח אם נקבר המת לאחר שאכל ועדיין לא עבר הזמן שיתעכל המזון **חייב לברך** בהמ"ז".

"אימתי יצליח האב בחינוך הבנים ... רק אם האב עצמו יהווה דוגמה לבנו"

הגרח"ק זצ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' תקמ"ז).

דיוקים בנוסח ברכת המזון

סימן קפ"ז

- [א] ברכת הזן - סעיף א'.
 [ב] ברכת המזון המקוצר.
 [ג] ברכת הארץ - סעיף ב'.
 [ד] ברית ותורה - סעיף ג'.
 [ה] על הניסים: חנוכה, ופורים - סעיף ד'.

[א] ברכת הזן - סעיף א'.

א. אין לו סידור.

1. אג"מ (או"ח ח"א סי' ע"ד) – "נראה לע"ד דאם הוא במקום שאין לו סדור ואינו יכול לברך בעל פה ברכת מעין שלש ועד שיוכל להשיג סדור יעבור הזמן שיוכל לברך אחריו יש לו לברך בנ"ר אף על שיעור שלם מייך. ולכתחלה ודאי אין לו לשנות יין כיון שאינו יכול לברך אחריו מעין שלש אבל בעבר ושתה יש לו לברך בנ"ר משום דבורא נפשות שייך גם על כשעור אם לא יברך מעין שלש שאינו לבטלה. וכן יהיה הדין במיני מזונות ופירות דז' המינים ואף בפת אם אין לו סדור ואינו יכול בעל פה לברך אף ברכת הזן אם עבר ואכל כשעור יצטרך לברך בורא נפשות".
2. ששכ"ה (פרק נ"ד הע' ק"ז) – "י"ל דאם כעבור זמן מזדמן לו סידור, דצריך לברך עוד ברכה מעין שלוש, דכמו שמובא בשו"ת אג"מ שם, דבפת אם אין לו סידור ואינו יודע ברהמ"ז בעל פה, דצריך לברך 'בורא נפשות', והתם פשיטא דאם ימצא לאחר זמן סידור, דצריך לברך עוד ברהמ"ז דהוה דאורייתא".
3. יחזק דעת (ח"ב סי' כ"ב) – "ראיתי להגאון רבי משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (חלק או"ח סימן עד), שפסק ... ודבריו תמוהים, שהם נגד הראשונים הנ"ל ופסק הטור והשלחן ערוך והאחרונים, שלדבריהם יוצא שזוהי ברכה לבטלה ... ולכן כשאנו יודע לברך ברכת מעין שלש בעל פה, לא יברך ברכת בורא נפשות רבות, כי שב ואל תעשה עדיף".
4. פסקי תשובות (אות ב') – "באם אינו יודע ברכת המזון בע"פ ואין לו סידור או אדם שיעזרהו לברך, ואף לא יוכל להשיג עזרה בזה תוך שיעור עיכול, וברכת על המחיה יש באפשרותו לברך, יברך על המחיה, ויש אומרים שאם גם ברכת על המחיה אינו יודע בע"פ, יברך לכל הפחות בורא נפשות, אך אם אח"כ כשעדיין תוך שיעור עיכול יהיה באפשרותו לברך ברכת המזון יברך שוב ברהמ"ז כדין".
5. מראי מקומות – שערי הברכה (סוף פרק י"א הע' י"ז).

ב. למה לא מבקשים על גשם בברכת המזון.

1. הגר"ח זצ"ל (גם אני אודך עניינים שונים ח"ג אות ס"ב) – "שאלה: למה לא מבקשים על הגשם בשעת ברכת המזון, והרי לכאורה הזמן המתאים לבקש על הגשם זה בברכת המזון. תשובה: בברכת המזון רק מודים ומבקשים על המזון".

[ב] ברכת המזון המקוצר.

א. הנוסח.

1. ב"ה הו"ד במג"א (סי' קצ"ב סוף הפתיחה) – "ברכה ראשונה כולה כתיקונה. ואח"כ יאמר 'נודה לך ה' אלקינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה, ונתת לנו ברית ותורה ולחם לשובע, ברוך אתה ה' על הארץ ועל המזון. רחם ה' עלינו ועל ישראל עמך ועל ירושלים ועל מלכות בית דוד משיחך ותגדיל מהרה כבוד הבית ותנחמינו בכפלים, ברוך אתה ה' בונה ברחמי ירושלים אמן. ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם הקל אבינו מלכנו המלך הטוב והמטיב לכולנו, הוא היטיב הוא מטיב לנו הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו לעד בחסד ובחן וברחמיו, ויזכנו לימות המשיח, עושה שלום וכו' עכ"ל ומכ"ש שיוכל לו' עד אל יחסרנו (ב"ח)".
 (א) הו"ד בוזאת הברכה (עמ' קמ"ד), עם קצת שינויים. [וצ"ב המקור של השינויים].
- (ב) וכן הו"ד בפסקי תשובות (סי' קפ"ו אות ג'), עם קצת שינויים. [וצ"ב המקור של השינויים (ע"ש הע' י"ח)].
2. וזאת הברכה (בירור הלכה סי' כ"ה, עמ' רס"ד) – "ברכת המזון לקטן ... ברוד אתה ה' אלוקינו מלך העולם הזן את העולם כולו בטובו בחן וברחמים הוא נתן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו ובטובו הגדול תמיד לא חסר לנו ואל יחסר לנו מזון לעולם ועד בעבור שמו הגדול כי הוא קל זן ומפרנס לכל ומטיב לכל ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא. ברוך אתה ה' הזן את הכל. נודה לך ה' אלוקינו, על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה. ועל שהוצאתנו ה' אלוקינו מארץ מצרים ופדייתנו מבית עבדים. ועל בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדנתנו. ועל חקיך שהודעתנו, ועל חיים חן וחסד שחוננתנו ועל אכילת מזון שאתה זן ומפרנס אותנו תמיד בכל יום ובכל עת ובכל שעה. ועל הכל ה' אלוקינו אנחנו מודים לך, ברוך אתה ה' על הארץ ועל המזון. (אסור לדלג ברית, תורה ושבחה של ארץ ישראל לכן עדיף לא לדלג לפני 'ועל הכל'). רחם נא ה' אלוקינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, ועל ציון משכן כבודך ועל מלכות בית דוד משיחך. (צריך להזכיר מלכות בית דוד.) (ושמחנו ביום השבת הזה, וזכרנו ביום ראש החודש הזה או ביום חג פלוני הזה (כה"ח קפז ד.)) ובנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו, ברוך אתה ה' בונה ברחמי ירושלים אמן. (ומסיים כאן)."

(א) צ"ב מה המקור לחלק בין ברכת המזון לקטנים, וברכת המזון המקוצרת לשאר בני אדם.

3. הגר"י עבאדי שליט"א – "פרוץ אתה ה' אלוקינו מלך העולם, הזן את העולם כולו. בטובו בחן וברחמים ומפרנס לכל ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא: פרוץ אתה ה', הזן את הכל. נודה לך ה' אלוקינו שהנחלת לאבותינו, ארץ חמדה טובה ורחבה, ברית ותורה, ועל שהוצאתנו מארץ מצרים. (בפורים): ... ועל נסידך שעשית לנו בימי הפורים. בחנוכה: ... ועל נסידך שעשית לנו בימי החנוכה): ועל הכל אנחנו מודים לך ומברכים שמך, פרוץ אתה ה', על הארץ ועל המזון: רחם ה' אלוקינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל מקדשך, ועל מלכות בית דוד משיחך*: ובנה ירושלים במהרה בימינו. פרוץ אתה ה', בונה ירושלים. אמן: פרוץ

אתה יי אלהינו מְלַךְ הָעוֹלָם, אָבִינוּ מְלָכֵנוּ מְלַךְ הַטּוֹב, וְהַמְּטִיב לָכֵל, הוּא הַטִּיב הוּא מְטִיב הוּא יִיטִיב לָנוּ. הוּא גְּמָלָנוּ, הוּא גּוּמְלָנוּ, הוּא יְגַמְלָנוּ חַן וְחֶסֶד וּרְחֻמִּים וְכָל טוֹב".

א) * בשבת: ורצה והחליצנו ביום השבת הזה. בר"ח: וזכרנו ביום ראש החודש הזה. בפסח: ושמחנו ביום חג המצות הזה. בשבועות: ושמחנו ביום חג השבועות הזה. בסוכות: ושמחנו ביום חג הסוכות הזה. בשמ"ע: ושמחנו ביום חג שמיני חג העצרת הזה. בר"ה: וזכרנו לטובה ביום הזכרון הזה.

4. מראי מקומות – כה"ת (סוף ס"ק ד').

ב. קטנים.

- נוכל לחנכם לכתחילה בנוסח זה מברכת הזן, וכן מעט מכל ברכה עד שידעו לברך כל ברכה כתיקונה.
א) **מג"א** (הקדמה, ע'י שעה"צ ס"ק ז') – "כ' ה"ח סי' קצ"ב אם אמר בריך רחמנא מרא מלכא דעלמ' דיהיב האי פיתא ובטובו בגדול תמיד לא חסר לנו ואל יחסר לנו חלב חטה בריך רחמנא דזן כולה בעתה יצא בדיעבד ולא לכתחילה כלל כי אם לקטנים פחות מח' שנה עכ"ל".
 - גר"ז** (סעי' ה') – "לכתחילה צריך לומר כל המטבע כתיקונה אם לא לקטנים פחותים משמנה שנים שמחנכין אותם בברכת המזון מעט מעט (מכל ברכה עד שידעו לברך כל ברכה כתיקונה)".
 - מ"ב** (ס"ק ד') – "ומשמע באחרונים דילדים קטנים נוכל לחנכם לכתחילה בנוסח זה מברכת הזן וכן מעט מכל ברכה עד שידעו לברך כל ברכה כתיקונה".
 - פסקי תשובות** (סי' קפ"ו אות ג') – "וכתבו הפוסקים כיון שמצוי מאד אצל ילדים שקשה להם לברך כל נוסח ברכת המזון, לכן אפשר לחנכם לברך נוסח ברכת המזון הקצר שהותקן עפ"י הקדמונים עד שיגדלו מעט ויוכלו לומר הברכת המזון הרגיל, כל אחד עפ"י כישוריו וסבלנותו".
2. צריך לחנכו בברכת המזון שגדול יוצא בה מדאורייתא.
- א) ע'י **א"ר** (ס"ק ב') – "מ"ש ללמוד לקטנים פחות מבני ח', לענ"ד כיון דיצא בזה ילמוד להם ברכה זו".
- ב) **הגר"ש** (צ"ל (וזאת הברכה עמ' קפ"ו אות ג', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ד אות כ"ד) – "שצריך לחנכו בברכת המזון שגדול יוצא בה מדאורייתא ('ברכת המזון המקוצר')".
- 1) אמנם ע'י **הגר"ח** ק"צ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ס"ט טור ד'), לשונו מובא לקמן. "**שגדול יוצא בה מדאורייתא**", אינו צריך כל הברכת המזון המקוצר].
3. לא כדאי לחנכם בברכות עם נוסח קצר.
- א) **הגר"ש** (צ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' קצ"ב, הליכות שלמה תפילה פרק א' סעי' ח') – "אפי' לקטנים פחות מגיל ח' לא כדאי לחנכם בברכות עם נוסח קצר - ויותר נכון לחנך קטנים בנוסח שאנחנו אומרים דהיינו מתחלה ללמדם ברכה ראשונה מתחלה עד סופה ואח"כ ברכה שניה וכו' ואף שמעיקר הדין יוצר ידיד חובת ע"י נוסח קצר שכולל עיקר ענין הברכות ואף שמעיקר הדין יצא בברכה קצרה הכוללת עיקר ענין הברכה מ"מ אין אנו נוהגים להוציא עצמנו בנוסחאות קצרות, דהנה בכל הברכות, כגון יוצר אור אהבה רבה ושמונה עשרה, יש לנו אפשרויות כשאין לנו פנאי לאמר נוסח קצרה של עיקר הברכה ולא ראינו שעושים כן. וגם אינו מן הראוי להרגיל הקטנים בנוסח שונה מהנוסח הרגיל".
- ב) **וזאת הברכה** (מעין הברכה פרק א' אות ט"ו).
4. מראי מקומות – **חינוך ישראל** (פרק ב' סי' י' הע' ס"ב).
- א) **קהלות יעקב** (ארחות רבנו ח"ג עמ' רכ"ג אות כ"ב) – "בבית מו"ר ... וכן היו מחנכים אותם לומר לאחר האוכל: בריך רחמנא מלכא דעלמא מארי' דהאי פיתא'. (במקום ברהמ"ז, וכ"כ במ"ב סי' קפ"ז ס"א ובש"ע ס"ק ר')."
- ב) **הגר"ח** ק"צ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ס"ט טור ד') – "שאלה: צ"ע על מה סומכים המלמדים לברך עם הקטנים בהמ"ז רק ברכה ראשונה וכשגדלים מעט מוסיפים לברך עמהם עוד ברכה עד שמברכים כל ברהמ"ז, ולא מברכים עמהם כשהם קטנים פחות מגיל 8 נוסח הקצר המובא בב"ח ובמג"א (בהקד' לסי' קצ"ב) ובא"ר, והביאו המ"ב (סי' קפ"ו סק"ד), וצ"ע דהא לכאור' הוא עדיף טפי דבנוסח זה כוללים כל ד' הברכות. תשובה: בגמ' ברכות (דף מ): איתא בריך רחמנא וכו' יצא. [א.ה. ונפסק כן בשו"ע סי' קפ"ז ס"א וכו' המ"ב דיצא ידי ברכה ראשונה, ולענין שאר הברכות נסתפק בשעה"צ שם וצ"ע למש"כ בשעה"צ סו"ס קצ"ד וחזר להסתפק בזה והעלה דלכאור' תליא בפלוגתא בין הירושלמי לבבלי, ומסתבר דבקטנים ודאי יוצא יד"ח]".
- הגר"ח** ק"צ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ו) – "שאלה: האם אפשר לחנך קטן שאין בכוחו לברך ברהמ"ז אפילו בקיצור שיברך ברכת בורא נפשות [אחר אכילת פת]. תשובה: לא".
- ג) **פסקי תשובות** (סי' קפ"ו הע' י"ד) – "והנה אם כי בשעה"צ שם סק"ו **הגביל את ההיתר לכך עד גיל שמונה**, וכן משמע לכאור' מלשון שו"ע הרב, אך המעין במקור הדברים (בענין גיל שמונה) בב"ח סי' קצ"ב (סוד"ה וכל המשנה) יראה להדיא **דלא קאמר** זאת אלא לענין נוסח 'ברוך רחמנא מלכא דעלמא מריה דהאי פיתא' וכו', אבל לענין נוסח ברכת המזון הקצר, כשאומרים ברכת הזן כהוגן (וכלקמיה) לא הגביל את גיל הקטן כלל".

ג. ברכת הארץ - סעיף ב'.

א. **האוכל מאכל העשוי מקמח של ארץ ישראל: יסיים על הארץ ועל המזון או יסיים על הארץ ועל מזונותיה.**
1. ע'י סי' ר"ח סעי' י', לשיטת ומראי מקומות.

ב. **דין כוונה לצאת ידי "ברכה"ת**, **"ב"ועל תורתך שלימדתנו" שבברכת המזון.**

1. **הגר"ח** ק"צ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' כ"ב טור ב') – "שאלה: קי"ל שיכול לצאת ידי חובת ברה"ת, בברכת 'אהבה רבה',

כשמכוין לשם ברה"ת, ונסתפקו איך הדין כשרוצה לצאת ע"י ברהמ"ז את דין ברה"ת, בהזכרת 'ועל תורתך שלמדתנו' האם מועיל או לא, שיש שמועה שיש מקצת פוסקים שחידשו שמועיל לצאת, האם קי"ל כן, או לא. תשובה: אינו נכון, (תשו' בכת"י).

ד] ברית ותורה - סעיף ג'.

א. ברית ותורה: האם מדאורייתא.

1. דאורייתא.

(א) **תוס'** (ברכות דף כ: ד"ה נשים) – "י"ל דטעמא משום דכתיב על ברייתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו ונשים ליתנהו לא בברית ולא בתורה ואמרין לקמן (דף מט.) מי שלא אמר ברית ותורה בברכת המזון לא יצא ידי חובתו והשתא קא מבעיא ליה כיון דלא מצו למימר ברית ותורה לא הוה אלא מדרבנן או דלמא כיון דלא שייך בהו הוי שפיר דאורייתא והא דלקמן מיירי באנשים דשייכי בברית ותורה".

(ב) **לבוש** (סעי' ג') – "ואם לא הזכיר ברית ותורה אפילו לא חיסר אלא אחת מהם לא יצא, ומחזירין אותו כיון שהוא דאורייתא".
(ג) **ח"א** (כלל מ"ז סעי' י"ד, נשמ"א ס"ק ג') – "בש"ע סי' קפ"ז כתב בפשיטות דאם לא אמר ברית ותורה מחזירין אותו, כדעת הטור וכ"כ ב"י בשם הירושלמי, וכן נ"ל דמוכח לשיטת הפוסקים דהא דאיבעי בש"ס דף כ' נשים בברכת המזון דאורייתא, היינו משום ברית ותורה, וא"כ בע"כ דהכי גמירי מסיני לומר ברית ותורה ... והנה מוכח לדעת התוס' שכתבו דאיבעיא בנשים אם חייבות מן התורה משום שא"ל לומר ברית ותורה, וא"כ מוכח עכ"פ דכך הוא הלכה למשה מסיני, וכ"כ הלבוש בהדיא בסי' קפ"ז, וא"ר תפס עליו מרשב"א בחי' דף מ"ט שכתב דאינו אלא מדרבנן. ולא עיין יפה, שזה כתב הרשב"א אליבא דרב דס"ל דיצא, ולדידיה באמת אינו אלא מדרבנן, אבל לדידן לשיטת התוס' שפיר י"ל דהוא מן התורה, וא"כ אם נסתפק אם אמר ברית ותורה צריך לחזור".

2. דרבנן.

(א) **רא"ה** (ברכות דף מט.) – "וכל שאינו אומר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בכנין ירושלם לא יצא ידי חובתו. פי' כל הני לאו לעכובא מדלא קבעום בברכת מעין שלש אלא לכתחלה ולמצוה קאמר ואף על גב דתני לא יצא ידי חובתו לא יצא כראוי קאמר, וכדאמרין כל מי שלא אמר בפסח שלשה דברים לא יצא ידי חובתו ולאו לגמרי קאמרין אלא כלומר לא יצא כראוי ואי לא אמרינהו לא הדר, וכדאמרין לקמן גבי רב חסדא דלא אמר ברית ותורה ומלכות וזקפיה רב לחוטמיה עליה כחויא ולא אהדריה".

(ב) **א"ר** (ס"ק ה') – "שהוא דאורייתא וכו'. לא כיון יפה, שהטור לא כתב אלא כיון דברכת המזון דאורייתא, אבל ברית ותורה אינו אלא תקנות חכמים. וכן מבואר מחידושי רשב"א דף מ"ב [מט ע"א ד"ה רב]".

(ג) **חזו"א** (או"ח סי' כ"ח ס"ק ז') – "בעיקר דבריהם דהזכרת בו"ת, הוא מה"ת, צ"ע מנ"ל לחז"ל, ויש שכתבו שהוא הלל"מ, ול"מ כן כלל, ועי' רש"י, ברכות, מ"ח ב', שכתב טעם להזכרה זו, ומשמע דכן תקנו חכמים במטבע הברכה, וקבעוה לעכב דיעבד, ודע דלפי דבריהם אין ברכת מעין ג' פוטר בה"מ, אף אם מנין ברכות אינו מה"ת, משום חסרון הזכרת בו"ת, ואחרי שכתבו הפוסקים דבפ"כ אף שקבע עליהן. כיון שאין אחרים קובעין בשיעור זה, מברך מעין ג', מבואר שמעין ג' פוטר בה"מ מה"ת, כמש"נ לק' סי' ל"ד סק"ד, ומבואר דהזכרת בו"ת אינו מה"ת, וכ"כ בס' מ"ב סי' קפ"ז בבה"ל בשם הפוסקים, והא דמבעיא לן בנשים, היינו משום שלא נטלו חלק בארץ, ומה שהקשו מכהנים ולוים כבר תרצום".

3. מראי מקומות.

(א) **פמ"ג** (א"א ס"ק ג') – "מה שכתב הטור דברכת המזון דין תורה צריך לחזור אם לא אמר ברית ותורה, עיין ב"י [ד"ה ומ"ש רבינו ונ"ל] דברית ותורה לאו דין תורה הוא. וי"ל כמו שכתבו התוספות סוכה ג' [ע"א ד"ה דאמר] דכל שאמרו חז"ל דלא יצא מדרבנן, אף מן התורה לא יצא, וכאלו לא עשה המצוה כלל, א"כ שפיר כתב הטור דברכת המזון דין תורה הוא".

(ב) **בה"ל** (סעי' ג' ד"ה מחזירין) – "עיין בח"א שכתב דאם מסתפק לו אם אמר ברית ותורה צריך לחזור וע"ש בנ"א טעמו דזכירת ברית ותורה בבהמ"ז הוא דאורייתא מתוספות ברכות כ' ע"ב ע"ש ולא בריירא דבר זה דיש עוד ראשונים שסוברים דהוא דרבנן עיין בחידושי רבינו אהרן הלוי הנדפס מחדש על הרי"ף דברכות שכתב דברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים הם דרבנן וכ"כ בשיטה מקובצת שם גם מלשון הב"י מוכח דהוא ס"ל דהזכרה הוא מדרבנן [ועיין בפמ"ג] וא"כ כשנסתפק לו א"צ לחזור ודע עוד דלדידן שנוסח בהמ"ז שגורה בפי הכל אין שכיח דבר זה כלל דאם ספק לו אם אמר תלינן בודאי דאמר דסרכיה נקיט ואתי וכדאיתא לעיל בסימן ס"ד ס"ד".

4. מראי מקומות – יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"א אות י"ב).

ב. אשה ששכחה ברית ותורה, אם חוזרת.

1. **הגרח"ק** זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ל' טור א') – "שאלה: נסתפקו, אשה ששכחה ברית ותורה בברכה שניה (של נודה לך), האם חוזרת, או לא, שהרי אשה אינה 'בברית ותורה', ומ"מ חייבת בברכת המזון, אבל כששכחה ברית ותורה אולי אינה לעיכובא אצלה, או שלא פלוג רבנן, וצ"ע. תשובה: כמדומה שחוזרת, וצ"ע".

ג. איש ואשתו: הם גוף אחד, ונשמה אחד.

1. **ב"י** (בדק הבית ס"ק ג'), **כנה"ג** (הג' ב"י ס"ק א'), **עטרת צבי** (ס"ק ג') – "על הנשים יש לדון שאין נקרא אדם אלא כשיש לו אשה (יבמות סג.) הוי ליה זכר ונקבה **גוף אחד** ושפיר מצו למימר על ברייתך שחתמת בבשרנו".

(א) **מג"א** (ס"ק ג') – "ובבד"ה כתב ... נדחקו כדי ליישב המנהג".

(ב) **א"ר** (ס"ק ו', א"ז ס"ק ו') – "בבדק הבית לב"י ... אין לו שחר, דמכל מקום גופין מחולקין הן, גם זכות כניסת לארץ משום ברית מילה לא שייך בנשים, ועוד יש לדחותה מהרבה טעמים".

2. זוהר (פר' לך צא ע"ב, ע"י פר' האזינו האדרא זוטא קדישא רפ"ו ע"א) – "אמר ר' (יהודה) יצחק קודשא בריך הוא (מזווג זווגין ואמר) אמר בת פלוני לפלוני, א"ר יוסי מאי קא מיירי והא כתיב (קהלת א') אין כל חדש תחת השמש, אמר ר' יהודה תחת השמש כתיב שאני לעילא, אמר ר' יוסי מאי כרוזא הכא, והא אמר ר' חזקיה אמר רבי חייא בההיא שעתא ממש דנפיק בר נש לעלמא בת זוגו אזדמנת לו, אמר רבי אבא זכאין אינון צדיקייא דנשמתהון מתעטרין קמי מלכא קדישא עד לא ייתון לעלמא דהכי תנינן בההיא שעתא דאפיק קודשא בריך הוא נשמתין לעלמא כל אינון רוחין ונשמתין כלהו כלילין דכר ונוקבא דמתחברין כחדא ואתמסרין בידא דההוא ממנא שליחא דאתפקד על עדואיהון דבני נשא ולילה שמיה ובשעתא דנחתין ואתמסרין בידוי מתפרשין ולזמנין דא אקדים מן דא ואחית להו בכני נשא וכד (מחא) מטא עידן דזווגא דלהון קודשא בריך הוא דידע אינון רוחין ונשמתין מחבר לון כדבקדמיתא ומכרזא עלייהו וכד אתחברין אתעבידו חד גופא חד נשמתא ימינא ושמאלא כדקא חזי ובגין כך אין כל חדש תחת השמש, ואי תימא הא תנינן לית זווגא אלא לפום עובדוי וארחוי דבר נש, הכי הוא ודאי, דאי זכי ועובדוי אתכשרן זכי לההוא דיליה לאתחברא ביה כמה דנפיק".

(א) תרגום – "אמר רבי [יהודה] יצחק, הקדוש ברוך הוא [מזוג זווגים ואומר] אומר בת פלוני לפלוני. אמר רבי יוסי, מה זה אומר, נהרי פתוב (קהלת א) אין כל חדש תחת השמש? אמר רבי יהודה, תחת השמש פתוב, שונה למעלה. אמר רבי יוסי, מה פאן הכרוז, נהרי אמר רבי חזקיה אמר רבי חייא, באותה שעה ממש שיוצא אדם לעולם, בת זוגו מזמנת לו? אמר רבי אבא, אשרי הצדיקים ששומותיהם מתעטרות לפני המלך הקדוש טרם יבאו לעולם. שפך שנינו, בשעה שהיא שהקדוש ברוך הוא מוציא נשמות לעולם, כל אותן הרוחות והנשמות, פלן פלולות זכר ונקבה שמתחברות יחד. ונמסרות בידי אותו המנהג השליש שנתמנה על הריונות בני האדם, ושמו לילה. ובשעה שיוחדות ונמסרות בידיו, נפרדות, ולפעמים זה מקדים לפני זה, ומוריד אותם בבני האדם. וכשמגיע [מכה] זמן זווגם, הקדוש ברוך הוא שמכיר אותן הרוחות והנשמות מחבר אותן ככראשונה ומכריז עליהם. וכשמתחברים, נעשים גוף אחד ונשמה אחת, ימין ושמאל פראוי, ומשום כך אין כל חדש תחת השמש. ואם תאמר, הרי שנינו שאין זווג אלא לפי מעשי ודרכי האדם – כך זה נדאי! שאם זוכה ומעשיו פשרים, הוא זוכה להתחבר עם אותו שלו כמו שציא".

3. יעב"ץ (ריש ס' מגדול עוז, בסידור ח"ב עמ' תשע"ז אות ט"ו) – "עוד יש לומר שנקרא זכר על שם שבאין להזכירו שבועתו שמשביעין אותו בשעת לידתו, וזהו גם כן שבוע הבן, מלשון שבועה, ומזכירין אותו בפעם ראשון שבאה מצוה לידו, שהוא השבת, גם זה טוב ויפה, אלא שיש לעיין קצת א"כ מדוע לא נעשה גם כן שבוע הבת, הלא גם היא מזהרת על שמירת התורה ... ובסייעתא דשמיא יש ליישב הענין בטוב טעם ודעת, כי ידוע שכל הנשמות זכר ונקבה הן באין, ע' ספר הזוהר לך לך (ד' צ"א ב') כי כל אחד הוא פלג בלבד והזכר הוא עיקר היצירה, והנקבה נכללת בו, לכן כשיוצא לאויר העולם משביעין אותו לכדו ובזה מושבעת גם כן בת זוגו בבת אחת, אבל לא נשבעת בפני עצמה, ובכך הכל מתוקן ונכון".

4. אור החיים (ויקרא פרק כ' פסוק ט' ד"ה ואם) – "ואם תאמר גם על זה דן אנכי למה יהיה המשפט הזה, לזה גמר אומר אביו ואמו קלל, פירוש כי כשמקלל אביו מקלל גם אמו עמו וכן להפך, והטעם לצד שהאב והאם הם גוף אחד כמאמרם ז"ל (ברכות כד א) אשתו כגופו, וכפי זה בין הנעשה לאחד מהם או הנעשה מאחד מהם לבניהם יחשב לשניהם יחד".

5. מראי מקומות – מעם לועז (שמואל ב' פרק א' פסוק כ"ו), בית האוצר (אות ר"ז ד"ה והנה).

א. מראי מקומות.

1. הגרה"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' ש"ע אות שמ"ה) – "מש"כ בשו"ע (או"ח סי' קפ"ז ס"ג) שאם לא אמר ברית ותורה בברכהמ"ז לא יצא. ואשה אם לא אמרה - יצאה. האם נכון לומר כי איש שבירך וכיון להוציא אשה בברכהמ"ז ולא אמר 'ברית ותורה' לא הוציא גם את אשתו, דהא הוא ג"כ לא יצא. תשובה: נכון".

ה על הניסים: חנוכה, ופורים - סעיף ד'.

א. הדינים.

1. ע"י סי' תרפ"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ב. לענין סעודת פורים. נ"מ: כשפורים חל בערב שבת, האם יכול לפרוס מפה ומקדש.

1. מג"א (סי' תרצ"ה ס"ק ט') – "ומ"כ במרדכי כתו' בקלף היה אוכל סעודת פורים בע"ש יתפלל ויפרוס מפה ויקדש ובמזון יאמר על הניסים עכ"ל ובמט"מ ובמנהג"ל כתבו הואיל ולא התפלל ערבית משמע דאם התפלל שוב אינו אומר על הניסים וכ"כ של"ה ומהרי"ל בתשו' סי' נ"ו לכן נ"ל דיברך ברכת המזון תחלו' ואח"כ יתפלל ערבית להוציא עצמו מפלוגתא וגם שלא ישתכר ולא יברך ב"ה".

2. ע"י סי' תרצ"ה סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ג. האם מזכירין בה מעין המאורע במעין שלש.

1. ע"י סי' תרפ"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ד. כששכח, כשמגיע להרחמן יאמר בלשון הרחמן – רמ"א (סי' תרפ"ב סעי' א').

1. המקום - ע"י סי' תרפ"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ה. כששכח, כשמגיע להרחמן יאמר בלשון בקשה: מה הדין בשבת.

1. ע"י סי' תרפ"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ו. איך מבקש לנסים.

1. עי' סי' תרפ"ב, לשיטות ומראי מקומות.

נוסח ברכה ג', ודיני בהמ"ז בשבת, והטועה בבהמ"ז

סימן קפ"ח

- א] אחר בונה ירושלים, יענה אמן - סעיף א'. י] טעה ואמר מעין המאורע קודם ברכה ד'. יט] היה אוכל ויצא שבת - סעיף י'.
 ב] אמן: בלחש או בקול רם - סעיף ב'. יא] מה נקרא "התחיל הטוב והמטיב". כ] ר"ח במוצ"ש, ולא אכל פת משחשיכה.
 ג] יעלה ויבא בברכת המזון - סעיף ג'. יב] נסתפק. כא] ר"ח במוצ"ש, ואכל כזית פת משחשיכה.
 ד] נוסח: ברכת בונה ירושלים - סעיף ד'. יג] נשים. כב] פורים שחל ערב שבת: רצה ועל הנסים.
 ה] נוסח: האם אומרים בונה "ברחמיו". יד] ראש השנה. כג] שותה הכוס של סעודה שלישית בלילה.
 ו] בקשות בשבת: ברכת המזון. טו] ראש חודש - סעיף ז'. כד] שבע ברכות בליל השמיני.
 ז] שבת ויו"ט: רצה ויעלה ויבא - סעיף ה'. טז] חול המועד: חובת אכילת פת בחוה"מ. כה] לברך שבע ברכות באמצע הסעודה.
 ח] טעה ולא הזכיר של שבת וי"ט - סעיף ו'. יז] סעודה שלישית - סעיף ח'.
 ט] שכח "רצה": ציורים. יח] אכל פת כיסנין בשבת בבוקר.

א] אחר שחתם: בונה ירושלים, יענה אמן - סעיף א'.

א. ברכות (דף מה:): – "תני חדא: העונה אמן אחר ברכתיו **הרי זה משובת**, ותניא אידך: **הרי זה מגונה**. לא קשיא: הא בבונה ירושלים, הא בשאר ברכות".

1. מ"ב (סי' רט"ו ס"ק א') – "והנה מלשון הגמרא משמע **דלא עשה בזה איסור** רק שהוא מגונה וה"מ דלא עשה בזה הפסק אבל אם בירך על איזה דבר מצוה שרוצה לעשות או ברכת הנהנין דהפסיק בזה בין הברכה לאותו דבר עשה איסור בזה וחוזר ומברך [פמ"ג בסי' נ"א]".

ב. האם הוא מצד שהיא סיום הברכות, או מפני שהוא סוף ברכות שהם מדאורייתא.

1. אחר גמר וסילוק הענין [בני ספרד] – מחבר (סי' רט"ו סעי' א').
2. רק בברכת המזון, להפסיק בין תורה לדרבנן [בני אשכנז] – רמ"א (סי' רט"ו סעי' א'), לבוש (סעי' ב'), פמ"ג (סי' נ"א מש"ז ס"ק ב', לשונו מובא לקמן), גר"ו (סעי' א'), ח"א (כלל מ"ז סעי' א').
3. עי' סי' רט"ו סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. אם לא אכל כדי שיעור שביעה, שאז חיובו בברכת המזון הוא מדרבנן - לפי הבני אשכנז, לעיל.

1. יענה אמן, לא פלוג רבנן – פמ"ג (סי' נ"א מש"ז ס"ק ב'), "ואנן קיימא לן בסימן רט"ו [סעיף א בהגה] דאין עונה כי אם בברכת המזון, להפסיק בין תורה לדרבנן, (ואפילו אכל שיעורא דרבנן לא פלוג)".

ד. הדרך שיענה.

1. ימתין קצת אחר תיבת ירושלים, ואח"כ יאמר אמן – מהרש"ל (סי' מ"ד, "שלא יחטוף וימהר לומר בונה ירושלים אמן בלי הפסק שזהו משמעו שהוא סיום ברכת המזון כמו שאומרים בסוף ברכת המזון ואמרו אמן בחטופה אחת אלא יפסיק מעט ויאמר אמן אחר כך בנחת שלא יהיה דומה לסוף האמן וזה אינו חייב גמור כי אין לו הכרח מדברי התלמוד אלא טוב הוא לאמרו כך אבל בעניית אמן פשיטא שאומר אותו כדי שישמעו מאחר שהכל יודעין שאומרין אותו ואין בה הסתר דבר"), פרישה (ס"ק ג'), פמ"ג (מש"ז ס"ק א'), "עוד כתב דלא יאמר בונה ברחמיו ירושלים אמן מיד, רק ימתין קצת ואח"כ יאמר אמן, שלא יהא נראה כמלת אמן מסיום הברכה היא", מ"ב (סוף ס"ק ב'), "לא יאמר בונה ירושלים אמן בנשימה אחת רק ימתין קצת אחר תיבת ירושלים ואח"כ יאמר אמן כדי **שלא יהא משמעו שגם האמן מסיום הברכה הוא**", כה"ת (ס"ק ג'), קצות השלחן (סי' מ"ז סעי' ב').
 2. אבל לא להפסיק יותר מתוך כדי דיבור – פמ"ג (מש"ז ס"ק א'), "והיינו תוך כדי דיבור כדיבור דמי, אבל לא יפסיק הרבה, דא"כ הוה אמן יתומה, עיין סימן קכ"ד במ"א [ואשל אברהם] אות י"ד, ועיין דרישה [פרישה אות ג] בזה, ועונין אמן מיד לאחר ירושלים", כה"ת (ס"ק ג'), קצות השלחן (סי' מ"ז סעי' ב'), פסקי תשובות (אות א').
 3. מראי מקומות.
- א) פסקי תשובות (הע' ג') – "ויש עוד להעיר שכמו"כ העונים אמן אחר המברך יענו תוך כדי דיבור מסיום המברך 'בונה ברחמיו ירושלים', ויכולים לענות מיד אמן **וא"צ** להמתין עד שיגמור המברך לומר אמן".

ב] אמן: בלחש או בקול רם - סעיף ב'.

ברכות (סוף דף מה:): – "**אביי** עני ליה בקלא כי היכי דלשמעו פועלים וליקומו, דהטוב והמטיב לאו דאורייתא. **רב** אשי עני ליה בלחישא, כי היכי דלא נזלזלו בהטוב והמטיב".

א. יאמרנו בלחש.

1. מחבר (סעי' ב').
2. גר"א (תוספות מעשה רב אות כ"ג) – "וכשמגיעים לבונה ירושלים גם המברך אינו עונה אמן כי אם בלחישו".
3. עי' ערה"ש (סעי' ג') – "והעולם אין נזהרים בזה ועונים בקול רם וכתבו שעכשיו ליכא חשש זלזול [ב"ח ומג"א סק"א] ומיהו וודאי יותר נכון לדקדק לעשות כדביא דגמ' ולאמר בלחש".

4. שלחן הטהור (סעי' ב') – "אמן זה יאמרנה בלחש".
 5. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ב אות ט"ז) – "תיבת 'אמן' על ברכת עצמו דקדק לענות בלחש, גם כשבירך עם אחרים".
 6. ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' א', בני ספרד).
 (א) הטעם: פסק כרב אשי. ואפילו אביי מודה, שהאידנא ליכא פועלים.

ב. יאמרנו בלחש, כשמברך לבדו – רמ"א (סעי' ב'), לבוש (סעי' ב').
 1. הטעם: כשמזמנין, מ"מ אינו ניכר כל כך, הואיל ואחרים עונין ג"כ עמו – רמ"א (סעי' ב'), לבוש (סעי' ב').

ג. לענות אמן בקול רם – מהרש"ל (סי' מ"ד), ב"ח (ס"ק ג'), מגן גבורים (שלטי גבורים ס"ק א'), מ"ב (ס"ק ב'), וכמדומה שכן המנהג".

1. הטעם: שעכשיו, גם הפועלים מברכים ד' ברכות, אין לחוש לזה – דר"מ (ס"ק ב'), טעם א'), ב"ח (ס"ק ג'), הו"ד במג"א (ס"ק א'), מגן גבורים (שלטי גבורים ס"ק א'), אלף המגן ס"ק א'), גר"ז (ס"ק ב'), מ"ב (ס"ק ב').

ד. מראי מקומות – כה"ח (ס"ק ב'), פסקי תשובות (אות א').

ג] יעלה ויבא בברכת המזון: האם יסיים קל "מלך" חנון ורחום - סעיף ג'.

א. לא יסיים מלך חנון ורחום, אלא ידלג מלת מלך.

1. אבודרהם (ברכת המזון ד"ה רחם) – "וכתב הראב"ד כי מזה הטעם כשאומר כאן יעלה ויבא ביום טוב ובר"ח אין לומר בסופו כי אל מלך חנון ורחום אתה".
 2. עי' רמ"א (סעי' ג'), פרישה (ס"ק ו'), שכנה"ג (הג' טור ס"ק ב') – "וי"א דאף כשאומר יעלה ויבא, לא יסיים מלך חנון ורחום, אלא ידלג מלת מלך, וסברא נכונה היא אבל לא ראיתי נוהגין כן".
 3. של"ה (שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה (א) אות קע"ח) – "כתבו הפוסקים, שאין להזכיר בברכת המזון בברכה שלישית שום מלכות שמים, לפי שאין ראוי להזכיר מלכות של עולם אצל מלכות בשר ודם. ומפני זה הטעם, כתב מורי (הרמ"א) בשולחן ערוך שלו סימן קפ"ח (סעיף ג'), כשאומרים יעלה ויבא ביום טוב או בראש חודש אין לומר 'כי אל מלך חנון' וכו', אלא 'כי אל חנון' וכו', וכן הוא באבודרהם (הלכות ברכות שער הראשון סוד"ה רחם)".
 4. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ב אות כ"א) – "סיום יעלה ויבא בברכת המזון 'כי קל חנון ורחום אתה', בלא תיבת 'מלך'".

ב. אין למחות הנוהגים לומר קל "מלך" חנון ורחום.

1. מג"א (ס"ק ב') – "לכן אין למחות ביד הנוהגין כן וגם בלבוש השמיט הג"ה זו".
 2. מ"ב (ס"ק ו') – "אין למחות ביד הנוהגין כן".
 3. חנון עובדיה (חנוכה, ראש חודש עמ' רס"א) – "... הילכך האומרים 'מלך' יש להם על מה שיסמוכו".

ג. יאמרו.

1. מהריק"ש (על סעי' ג') – "ודוקא באלו שהם מנוסח הברכה איכא קפידה. אבל במה שאומר ביעלה ויבא כי קל מלך חנון ורחום אתה אין בברכה להקפיד, דכיון שאינו מנוסח הברכה ליכא השוואה אם יאמר מלך, ואדרבא אם יגרענו ח"ו ולא יאמר כמו שאומר בתפלה נראה כדוחה זה מפני זה ח"ו".
 2. הג' מוהר"א אזולאי (ס"ק ה') – "אמנם הריק"ש ז"ל כתב ...".
 3. יד אהרן (ריש הג' טור) – "מהריק"ש".
 4. א"ר (ס"ק ג', א"ו ס"ק א') – "והלבוש שהשמיטו נראה משום דהניח להם מנהגן של ישראל תורה, ודלא כמו שראיתי עתה מקצת אנשים שמשנין מנהגינו".
 5. מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' ג').
 6. מגן גבורים (שלטי גבורים ס"ק ב'), אלף המגן ס"ק ג') – "לא ראיתי נוהגין. ומנהג של ישראל תורה הוא דיש לומר מלך ביעלה ויבא כמ"ש המ"א ועשה"ג וכן הסכים הא"ר ואין לשנות המנהג".
 7. דעת תורה (על סעי' ג') – "בא"ר".
 8. כה"ח (ס"ק ח') – "א"ר ... וכ"כ מהריק"ש ... והביאו י"א בהגה"ט".
 9. הר צבי (או"ח ח"א סי' צ"ה) – "והנה, ביעלה ויבא שהביא הרמ"א בשם אבודרהם שאין להזכיר מלך בברכת המזון, כבר העיר הרמ"א בעצמו שלא נהגו כן, וכן הסכימו המג"א והט"ז דיעלה ויבא הוא ענין בפני עצמו ויכול לומר מלך, והלבוש השמיט הגהת רמ"א זו. וכתב בספר אלי' רבה נראה משום דהניח להם מנהגם של ישראל תורה ודלא כמו שראיתי עתה מקצת אנשים שמשנים מנהגינו. וז"ל ספר מגן גבורים להגאונים מפרשי הים: ומנהג ישראל תורה היא דיש לומר מלך ביעלה ויבא ואין לשנות המנהג. וכן בשו"ע הרב ז"ל כתב, דטעמא דלא נהגו כהאבודרהם, כי לא חששו מלהזכיר מלכות שמים אצל מלכות דוד אלא בסמוך לה, אבל יעלה ויבא הוא ענין בפני עצמו ואינו מענין זה. הרי כמעט כל גדולי הפוסקים אשר בית ישראל נשען עליהם, החליטו גם בכל השנה להזכיר מלך ביעלה ויבא וכתבו שאין לשנות, ורק בכל השנה אף דצריך להזכיר לא הקפידו על זה".
 10. פסקי תשובות (אות ב') – "ואכן מנהגן של ישראל לומר כי אל מלך חנון וכו', ומנהג ישראל תורה הוא ואין לשנות".

ד. מראי מקומות – גר"ן (סעי' ג'), ערה"ש (סעי' ז').

1. פמ"ג (מש"ז ס"ק ב') – "וכן כתב המ"א את ב' שאין למחות ביד הנוהגין לומר מלך ביעלה ויבוא, ושלא לשנות מנוסח התפלה, ועיין אליה רבה [ס"ק ג']".

ה. ראש השנה: לאלו הנוהגים שלא לומר מלך ביעלה ויבוא.

1. יאמרו.

א) אלף למטה (סי' תקפ"ג ס"ק ב') – "נראה דאף נוהגים כאבודרהם בשערי י"ט ור"ח שלא לסיים מלך כמבואר בסימן קפ"ח מ"מ נראה דבראש השנה אין לדלג מלת מלך שכל עיקרי התפלות והברכות שביום זה מיוסדים על כבוד הדר מלכותו ובשביל דקדוק סמיכה למלכות אין לדלג דגם בשאר יעלה ויבוא כ' רמ"א שלא ראה נוהגים והט"ז נתן טעם לדבר וגם המ"א כתב שאין למחות ביד הנוהגים כן אם כן עכ"פ בראש השנה יש לאומרו כנלע"ד".

ב) הר צבי (או"ח ח"א סי' צ"ה) – "משא"כ בראש השנה שמצות היום להזכירו בתואר מלך וכענין שאמר הקדוש ברוך הוא אמרו לפני מלכותי כדי שתמליכוני עליכם - לכן שפיר הזהיר בספר מטה אפרים להזכיר מלך ביעלה ויבוא אחרי שנתבאר מכל גדולי הפוסקים הלכה למעשה דאין בזה משום לאו אורח ארעא ח"ו. לכן אדרכה מחויב להזכיר מלך, וכ"כ הגריעב"ץ ז"ל".

ג) שיח יצחק (סי' רע"ו ד"ה וי"ל) – "וגם אומרים אל מלך חנון ורחום, עיין אלף למטה סי' תקפ"ג אות ב'".

ד) תשובות והנהגות (הקדמות ותוכן העניינים ח"ה סי' קפ"ג אות ג') – "בר"ה נהגו לאמר ביעלה ויבוא כי קל מלך חנון ורחום אתה".

ה) פסקי תשובות (אות ב') – "ואף לאלו הנוהגים שלא לומר מלך ביעלה ויבוא מ"מ בראש השנה יאמרוהו".

2. אין לחלק.

א) הנהגות ופסקים (הגרי"ח זוננפלד זצ"ל, הל' ראש השנה אות ה') – "אף בר"ה אין אומרים 'מלך' ביעלה ויבוא שבברכת המזון".

ד] נוסח: ברכת בונה ירושלים - סעיף ד'.

א. הנוסח: בברכה שלישיית, בשבת.

1. ראשונים.

א) אין לשנות – תוס' (ברכות דף מח: ד"ה מתחיל, "ומנהג שטות הוא המשנה ברכה של חול"), ר' יונה (ברכות דף לה: ד"ה ובשבת), רשב"א (ברכות דף מח: ד"ה מתחיל, "וכן עיקר"), רא"ש (ברכות פרק ז' סי' כ"ב).

ב) בשבת יאמר נחמנו ומסיים מנחם – ר"ח (ברכות דף מח: ד"ה תנו), רי"ף (ברכות דף לה:), אשכול (סי' כ"ב), רוקח (סי' של"ח), ריא"ז (ברכות דף לה: אות ג').

2. פוסקים.

א) אין לשנות – מחבר (סעי' ד'), "ואין לשנות הנוסח משבת לחול, דבין בשבת בין בחול אומר נוסחא אחת", דר"מ (ס"ק ד'), לבוש (סעי' ד'), ב"ח (ס"ק ה'), שכנה"ג (הג' ב"י ס"ק ו'), יעב"ץ (סידור הנהגת הסעודה כסא שן בית ל"ה ח"ב עמ' תתקפ"א אות ב'), גר"ז (סעי' ד'), ערה"ש (סעי' ו'), הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק י'), "לא ראיתי שנוהגין כן כלל בשיבות".

ב) בשבת יאמר נחמנו ומסיים מנחם – גר"א (על סעי' ד'), "וכן עיקר, וכן הוא על דרך הקבלה", עי' מ"ב (ס"ק י'), שעה"צ (ס"ק ז'), הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ב אות כ'), פרק כ"ה אות ח').

3. מראי מקומות – בקשות בשבת (פרק ג' סעי' ה').

ב. הנוסח: רחם נא".

1. לומר רחם ה'.

א) מחבר (סעי' ד').

ב) לבוש (סעי' ב').

ג) גר"ז (סעי' ד').

ד) בן איש חי (שנה א' פר' חוקת אות ט"ז).

ה) דרכי חיים ושלוש (אות ש"ו).

ו) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ב אות ט"ז).

2. לומר רחם נא".

א) אבודרהם (ברכת המזון ד"ה רחם).

ב) ח"א (כלל מ"ז סעי' א'), חכ"א כלל קס"ג סעי' י"ח) – "השלישית נקראת בונה ירושלים והיא רחם נא כו' ומסיים בונה ירושלים".

ג) דרך החיים (דין בהמ"ז, סי' רט"ו אות ד') – "בברכת רחם נא יאמר ...".

ד) מ"ב (ס"ק י'), סי' קפ"ז שעה"צ (ס"ק ח') – "נראה לי דהיינו דוקא כשנוכר אחר שהתחיל רחם נא, דלא עדיף מהזכרת יעלה ויבוא בברכת רצה כששכח דיכול לומר קודם שהתחיל תיבת מודים, והכי נמי יזכיר ברית ותורה קודם רחם נא".

ה) מלמד להועיל (ח"א סי' ק"י אות ג').

ו) הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב אות ז') – "בנוסח ברכת המזון, אומר רחם נא וכו'".

3. מראי מקומות.

א) ערה"ש (סעי' ב', סעי' ו') – "רחם ד' אלקינו החי"ת בציר"י וי"א רחם נא ונא הוא לשון בקשה וגם לשון עתה כמו שפירש"י על פסוק הנה נא ידעתי כי אשה וגו' ע"ש".

(ב) תורה תמימה (ברוך שאמר תפילות השנה עמ' ר"ז) – "יש נוסחאות שנשמט בהן המלה 'נא', אבל אפשר לכיוו ישרת בואה להנוסח, כי דקדקתי, אשר בכל הברכות מברכת המזון בא שם הוי"ה לאחר שתי מלים הראשונות: ברוך אתה ה', נודה לך ה', ועל הכל ה', רצה והחליצנו ה', ברוך אתה ה' (בונה ירושלים), ברוך אתה ה' האל אבינו, ואם כי לא נודע לנו טעם הדבר, אך מהראוי, שיהא סגנון ברכה שווה בדיוק זה לסגנון כל הברכות. וכה תתקיים הנוסחא רחם נא, כדי שתבא הזכרת ה' לאחר שתי מלים, ופן ואולי יזכה מי לכיוו דיוק זה. ואנסה מזלי, אולי זכיתי אני בנתינת טעם לזה, והוא עפ"י מה שאמרו בחולין (צ"א ב') חביבין ישראל לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת, דאלו ישראל מזכירין את השם לאחר שתי תיבות, שנאמר שמע ישראל ה', ואלו מלאכי השרת מזכירין את השם לאחר שלש תיבות, שנאמר (ישעיה ו') וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה', ואירי זה במלאכים. ויש להעיר, כי הזכרת ישראל את שם ה' שתי תיבות מרומז גם בתחלת התורה, בראשית ברא אלהים, ודייק רש"י, דהיה לו לכתוב בראשית כל, או הכל, אך י"ל שבא לרמז, כי עוד בתחלת התורה יזכר ע"י ישראל שם ה' לאחר שתי תיבות, לאמר 'בראשית ברא' ואח"כ שם אלהים, אבל אם היה כתוב בראשית כל, או הכל, היה נזכר שם אלהים לאחר שלש תיבות. ולא נתבאר במה זכו ישראל לזכות זה (להזכיר השם לאחר שתי תיבות) יותר ממלאכים שמזכירים השם לאחר שלש תיבות. אך הנה אמרו בסנהדרין (ק"ד א') גדולה לגימיה שמקרבת את הרחוקים, דבשכר שאמר יתרו קראנה לו ויאכל לחם (פ' שמות, ב' כ') זכו בני בניו וישבו בלשכת הגזית, עיי"ש. ומעתה אף אנו נאמר, בשכר ההודאה על הלמם שאכלו מטוב ה', וגם בשכר שמדקדקים להודות ולברך גם רק על כזית ועל כביצה (עיינן כרכות כ' ב') – בשכר הודאה באופן משני לה' בענין מזונות זכו בענין זה להזכיר השם לאחר שתי תיבות, מין מדה כנגד מדה".

4. אלו האומרים 'נא' צ"ל רחם [בסגול], אלו שאינם אומרים 'נא' הניקוד הוא רחם [בצירי].

(א) סידור עליות אליהו (עמ' קי"ז [דפו"ח, עמ' קמ"ד], מסורת התפילה) – "משיגרת לשון של המ"ב [קפח, י'] משמע דנוסחו היה לומר 'רחם נא'. ברם ברוב סידורי הקדמונים וברו"ה ובעבו"י ליתא 'נא'. הניקוד של 'רחם' הופך לח' סגולה באם מוסיפים 'נא'".

ה) נוסח: האם אומרים 'בונה ברחמיו' ירושלים.

א. ראשונים.

1. אומרים בונה "ברחמיו" ירושלים.
(א) מהר"ם (מרדכי ברכות סי' רי"ז) – "ומהר"ם היה אומר בונה ברחמיו".
2. רק בונה ירושלים.
(א) מחזור ויטרי (סי' פ"ג) – "ב"א בונה ירושלים. אמן".
(ב) טור (סעי' א') – "וחותם ברוך אתה ה' בונה ירושלים ואומר אמן".
(ג) כל בו (סי' כ"ה) – "וחותמין ברוך אתה ה' בונה ירושלים, ויש אומרים בונה ברחמיו ירושלים, ואין הנוסחא דוקא לפי שלא תבנה ירושלים כי אם במשפט שנאמר (ישעיה א, כז) ציון במשפט תפדה".
(ד) ארחות חיים (הל' ברכת המזון אות מ"ט) – "וחותמין בה בא"י בונה ירושלים ואין אומרים בה ברחמיו לפי שלא יבנה ירושלים כי אם במשפט שנא' ציון במשפט תפדה".

ב. פוסקים.

1. רק בונה ירושלים.
(א) מחבר (סעי' ד', ב"י ס"ק ד') – "בונה ירושלים או מנחם ציון בבנין ירושלים".
(ב) מוהריק"ש (על סעי' א').
(ג) הג' מוהר"א אזולאי (ס"ק ב').
(ד) ברכי יוסף (ס"ק א').
(ה) גר"א (מעשה רב אות פ"ז, מעשה רב החדש סי' י"ט [לשונו מובא לקמן]) – "סיום ברכה שלישית בונה ירושלים אמן".
(ו) גר"ז (סעי' ד').
(ז) ח"א (כלל מ"ז סעי' א') – "השלישית נקראת בונה ירושלים והיא רחם נא כו' ומסיים בונה ירושלים".
(ח) בן איש חי (שנה א' פר' חוקת אות ט"ז) – "ואף על גב שיש גורסין בונה ברחמיו שב ואל תעשה עדיף. ולא יאמר ברחמיו וכנז' באחרונים".
(ט) חזו"א (ארחות רבנו ח"ג עמ' ר"כ אות י') – "מרן החזו"א זצוק"ל אמר בונה ירושלים בלי 'ברחמיו'. וכן בברכה האחרונה אמר 'פרנסה טובה'".
(י) יביע אומר (ח"ח או"ח סי' י"א אות מ"ה) – "וכן אנו נוהגים שאומרים בחתימה 'בא"י בונה ירושלים, אמן, בלבד".
(יא) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ב אות ט"ז).
(יב) הגר"א ובנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ד').
(יג) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' קפ"ח סעי' א').
2. אומרים בונה "ברחמיו" ירושלים.
(א) רמ"א (סעי' ד', דר"מ ס"ק א') – "וי"א דאומרים בונה ברחמיו ירושלים, וכן נוהגין".
(ב) לבוש (סעי' ב').

(ג) פרישה (ס"ק ב') – "וז"ל מורי רבי (מהרש"ל) בהגותו (לטור) והעיקר לומר ברחמיו כמהר"ם ונראה לי טעם לדבר מאחר שמתחיל ברחם חותם נמי ברחמים דהוי חתימה מעין פתיחה והכל בו שכתב שלא לאמרו משום שנאמר ציון במשפט תפדה טעות הוא בידו דדוקא הפדייה תהיה במשפט אבל להיות מבונה ומתוקנת בכבודה יותר מכבוד בית הראשון הוא ברחמים ולהיות שכינתו שם כבראשונה ופסוק מלא הוא בירמיה (ל יח) (אשיב) [הגני שב] שבות אהלי יעקב ומשכנותיו ארחם ונאמר בזכריה (א

(יב) (ויאמר המלאך) [ויען מלאך ה' וגו'] עד מתי לא תרחם את ירושלים ועוד עיקר פשוטו מה שכתוב ציון במשפט תפדה הוא בעבור המשפט שיעשו בה וק"ל עכ"ל".

(ד) מטה משה (סי' שכ"ה) – "ברוך אתה ה' בונה ירושלים. כך הוא הנוסחא במקצת ספרי פוסקים, ופסוק הוא בספר תהלים סימן קמ"ז (ב') בונה ירושלים ה'. ובכל ספרי ברכת המזון כתוב בונה ברחמי ירושלים, וכן כתב המרדכי בסוף ברכות (סי' ריז) בשם מהר"ם, וטעם לדבר מאחר שמתחיל ברחם אם כן חותם נמי ברחמי. והכלבו (סי' כ"ה) כתב שאין הנוסחא מדוייקת, לפי שלא תבנה ירושלים כי אם במשפט, שנאמר (ישעיה א, כז) ציון במשפט תפדה ע"כ. ומורי הרב ז"ל (הגהות מהרש"ל לטור סי' קפה) כתב שנכון הוא לומר ברחמים, דדוקא הפדייה תהיה במשפט, אבל להיותה מבונה ומתוקנת בכבודה יותר מכבוד הראשון הוא ברחמים להיות שכירתו שם כבראשונה. ופסוק מלא הוא בירמיה (ל, יח) שב שבות אהלי יעקב ומשכנותיו ארחם וגו', ונאמר בזכריה (א, יב) ויאמר המלאך עד מתי לא תרחם את ירושלים, ונאמר עוד בזכריה סימן א' (טז) שבתי לירושלים ברחמים ביתי יבנה בה. ועוד עיקר פשוטו ציון במשפט תפדה בעבור המשפט שיעשה בה".

(ה) ב"ח (ס"ק ב') – "והכי נקטינן לומר בונה ברחמי ירושלים וכן כתב בהגהת שלחן ערוך (ס"ד)".
 (ו) שירי כנה"ג (הג' ב"י ס"ק א') – "ואם אמר ברחמי נ"ל שאין וכו'. נ"ב: אבל בספר המפה, ורש"ל שהובא בב"ח, ובספר מטה משה סימן שכ"ה, והב"ח גופיה כתבו, דיש נוהגין לומר בונה ברחמי ירושלים, וכן עיקר, וכן אני נוהג. וכתוב בספר (לחם) [דברי] חמודות אות ס"ז, ומורי הר"י ז"ל היה אומר בונה ירושלים ברחמיו".

(ז) א"ז (ס"ק ג').

(ח) קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' י"ב) – "מסיים את הברכה בונה ברחמי ירושלים אמן".

(ט) ערה"ש (סעי' ב').

(י) קהלות יעקב (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב אות ז') – לשונו מובא לקמן.

(יא) הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב אות ז') – "בנוסח ברכת המזון, אומר רחם 'נא' וכו' ואומר בונה 'ברחמי' ירושלים ... ואמר לי שהחזו"א השמיט ברחמיו, ומ"מ כיון שאביו אמר, נוהג גם כן לומר".

3. מראי מקומות – כה"ח (ס"ק ט').

(א) דברי חמודות (ברכות פרק ז' סי' כ"ב אות ס"ז) – "כתב המרדכי בסוף ברכות שמהר"ם היה אומר בונה ברחמי והכלבו וא"ח כתבו שאינה נוסחה מדוייקת ... עכ"ל ב"י. וכתב רמ"א ז"ל שנוהגים כמהר"ם ומורי מהר"ר יעקב גינזצבורג זלה"ה היה אומר **בונה ירושלים ברחמים** והיינו ע"ש הכתוב הזה דזכריה ונזכר הבית באמצע בין הבנין והרחמים וגם לישנא דגמרא ניהא טפי דאי איתא דקאמרי' כמהר"ם א"כ לא ה"ל לגמרא לאשתמוטי ברחמים והל"ל בונה ברחמי ירושלים אלא אם מזכיר רחמים באחרונה איכא למימר דלא חש לסיים כולה מלתא ומיהו גם למהר"ם יש לתרץ דלא חש אלא לומר לאפוקי דלר"י בר יהודה שאמר אף מושיע ישראל".

ג. בוּנָה [בסגול] או בוּנָה [בצירי].

1. אלו האומרים "ברחמי" צ"ל בוּנָה [בסגול], אלו שאינם אומרים 'ברחמי' הניקוד הוא בוּנָה [בצירי].

(א) הגר"א בבבצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ד') – "הנוהגים כהרמ"א צריכים לומר בוּנָה בנו"ן סגולה, והנוהגים כהגר"א צריכים לבטא בנו"ן צרויה". [בוּנָה ירושלים].

(ב) סידור עליות אליהו (עמ' קי"ח [דפו"ח, עמ' קמ"ה], מסורת התפילה) – "בוּנָה [בסגול]. לאלו שאינם אומרים 'ברחמי' הניקוד הוא בוּנָה [בצירי] ע"פ נקוד הפסוק [תהלים קמז, ב]. ברם, אלו האומרים 'ברחמי', אומרים בוּנָה [בסגול] בהתאם לניקוד הנפוץ בפסוק".

ד. הניקוד הנכון תיבת ירושלים בברכת בונה ירושלים.

1. הגר"ח זצ"ל (תשובות הגר"ח דפו"ח אות תתתכ"ז) – "כתב המחבר (או"ח קפ"ח א') וז"ל, אחר שחתם בונה ירושלים יענה אמן אחר ברכת עצמו מפני שהיא סיום הברכות דאורייתא דהטוב והמטיב אינה דאורייתא. אמן זה יאמרנו בלחש כדי שלא ירגישו שברכת הטוב והמטיב אינה דאורייתא ויזלזלו בה כו', עכ"ל יעו"ש. בברכת המזון, בונה ברחמי ירושלים, יש מקומות שמנקדים בקמץ ויש מקומות שמנקדים בפתח, איזהו הנכון. תשובה: זה תלוי אם האמן המשך או דבר לחוד".

הגר"ח זצ"ל (תשובות הגר"ח דפו"ח אות תתתכ"ח) – "בהנ"ל. משמע מתשו' מרן שליט"א שיש צד שהאמן של בונה ירושלים הוא חלק מהברכה, ומאידך הא כתב במשנ"ב (קפ"ח ס"ק ב') וז"ל, לא יאמר בונה ירושלים אמן בנשימה אחת רק ימתין קצת אחר תיבת ירושלים ואח"כ יאמר אמן 'כדי שלא יהא משמע שגם האמן מסיום הברכה הוא', עכ"ל. וצ"ב. תשובה: במ"ב משמע באמת שאינו המשך".

ו. בקשות בשבת: ברכת המזון.

א. בקשות בשבת.

1. עי' סי' רפ"ח סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

ב. הרחמן בברכת המזון: בשבת.

1. לומר.

(א) שבלי הלקט (סי' צ"ד) – "ירושלמי תני אסור לתבוע צרכיו בשבת. ר' זעירא שאל את ר' חייא בר אבא מהו מימר רוענו פרנסנו בשבת. אמר ליה טיפוס ברכות כך היא. **יש מוכיחין מכאן** שאין למעט בהרחמן שהרי טיפוס ברכות הוא".

(ב) או"ז (ח"א סוף סי' קצ"ט) – "ואומר הרחמן הוא בשבת כדרך שאומר בחול כגון הרחמן הוא יצילנו מן העניות. הרחמן הוא ינקום

- דם עבדיו ואין בו משום שואל צרכיו בשבת כדברי רבינו אפרים זצ"ל כדפרישית בהלכות מוצאי שבת".
- ג) דר"מ (ס"ק ד') – "ובאור זרוע (ח"א סי' קצט) כתב כדברי שבלי הלקט וזה לשונו ואומר הרחמן בשבת כדרך שאומרו בחול ואין בזה משום שואל צרכיו בשבת עכ"ל".
- ד) לבוש (סעי' ד') – "ומהאי טעמא אין ממעטין בשבת ויום טוב בהרחמן שאומרים אחר ברכת הטוב והמטיב אף על פי שהוא גם כן לשון תחנה ובקשה".
- ה) גר"ז (סעי' ד') – "וגם כל הרחמן יכול לומר בשבת אף על פי שאינן מטופס הברכה שתקנו חכמים שכיון שנהגו הכל לאמרם בכל פעם שמברכין ברכת המזון נעשה להם כטופס ברכה ואין בהם משום שאלת צרכיו בשבת".
- ו) מ"ב (ס"ק ט') – "ואף על גב דאסור לתבוע צרכיו בשבת הכא שאני דתופס ברכה כך היא תמיד וגם כל הרחמן יכול לומר בשבת אף על פי שאינן מתופס הברכה שתקנו חכמים **שכיון שנהגו הכל לאומרם בכל פעם** שמברכין בהמ"ז נעשה להם כטופס ברכה ואין בזה משום שאלת צרכיו בשבת".
- ז) כה"ח (סי' קפ"ז ס"ק ד' ד"ה ברכה ד') – "ואומרים הרחמן בשבת כמו בחול ואין לחוש משום שאילת צרכיו שהרי טופס ברכות כך הוא. ב"י סי' פק"ח בשם שה"ל. וכ"כ מור"ם שם בד"מ אות ד' בשם א"ז יעו"ש. ואע"ג דב"י שם כתת לדחות מ"מ המנהג לאומרו כדברי שה"ל וא"ז. וכ"כ הר"ז שם אות ד"י".
- ח) קהלות יעקב (הגר"ח"ק זצ"ל, עלי שיי"ח עמ' קי"ב אות ט"ז) – "שאלה: האם הסטייפלער זצ"ל נהג לומר בשבת כל 'הרחמן' בבהמ"ז. תשובה: אמר".
- ט) דברי שלום (מזרחי, ח"ב סי' מ"ט) – "מותר לומר בשבת ויו"ט הרחמן בברה"מ מטעם דטופס ברכות כך הוא וכמ"ש הרבה ראשונים וכן המנהג".
- י) דברי שלום (קריוז, ח"ד סי' ט"ז) – "אבל אנו נוהגין לברך את כל ברכת המזון בשבת כבחול".
- יא) שו"ע המקוצר (סי' ל"ג סעי' ז', עולת יצחק ח"ב סי' ק"ח).
- יב) הגר"ח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב אות ח') – "מקפיד תמיד לומר כל ה'הרחמן', וגם בשבת".
- יג) שערי הברכה (פרק ו' סעי' ל"ג).
2. שלא לומר. [מהרחמן הוא יפרנסנו בכבוד, ואילך].
- א) ע"י ב"י (ס"ק ד' ד"ה כתוב) – "כתוב בשבלי הלקט (סי' צד) דמההיא דירושלמי דאמר ליה טופס ברכות כך הוא יש מוכיחין דאין למעט בהרחמן שהרי טופס ברכות כך הוא וכן מוכיח ה"ר בנימין מכאן שאפילו לדברי המפרשים פותח בנחמה נחמנו צריך לחזור ולכלול בה רחם כסדר החול וחותם ברצה והחליצנו עכ"ל ולמוכיחים מכאן דאין למעט בהרחמן לא ינעם לי דהרחמן תוספת **שנהגו להוסיף מעצמם** הוא ולא מיקרי טופס ברכות".
- ב) גר"א (מעשה רב החדש סי' י"ט) – "שמעתי מהמו"ץ וגם מבניו של החסיד שיח' שאינו אומר בשבת **הרחמן יפרנסינו בכבוד, ומשם ואילך** גם כן אינו אומר בשבת מפני שהם בקשות, עוד שמעתי מהמו"ץ הנ"ל לדלג תיבת ברחמיו בברכת בונה ירושלים כמו שיסדו בתפלה".
- גר"א (מעשה רב החדש מהדו"ח אות קמ"ו לקוטי הגר"א ד"ה שבת) – "שבת היה אומר רק שלשה הרחמן, הרחמן הוא ימלוך, הרחמן הוא יתברך, הרחמן הוא ישתבח, ודילג הכל והתחיל הרחמן הוא ינחילנו, ואמר מגדול בשבת ויו"ט וחז"ל. [כת"י, תקנ"ח]."
- גר"א (הלכות הגר"א ומנהגיו עמ' קס"ה אות קס"ג) – "בשבת אומר עד לעולם אל יחסרנו **ולא יותר** שאינו אומר בקשות בשבת".
- גר"א (תשובות והנהגות ח"ג סי' צ"ה) – "וכן הגר"א זצ"ל לא היה ניהא ליה לומר בברהמ"ז בשבת 'הרחמן הוא יפרנסנו בכבוד' שהיא בקשה לעשיית צרכיו, וכן שמעתי מהגאון מקריניק הרב מישקובסקי זצ"ל שאביו הצדיק רבי לייב סטאוויסקער השמיט מבהמ"ז הבקשות בשבת".
3. מראי מקומות – פתח הדביר (סי' ר"פ ד"ה וכיוצא), רבבות אפרים (ח"ח סי' תקט"ו סוף אות ב'), בקשות בשבת (פרק ג' סעי' ו'), הר"ש בן דוד (צהר אהל חנוך עמ' תפ"ד).
- א) ברוך שאמר (תפילות השנה עמ' רי"ד) – "יש חכמים שאין אומרים תפלות אלו הרחמן... הרחמן... וכו' בשבת ויו"ט. כמו שמשמיטים בברכת בונה ירושלים את המלה ברחמים, משום שהוא לשון דאגה ועצבות, ולכן כאן גומרים נוסח ברהמ"ז בהמלים ומכל טוב לעולם אל יחסרנו - ואמנם רק יחידי סגולה נוהגים כן. וגם יש להעיר, כי מצינו בנוסח התפלות מזכירים רחמים גם בשבת ויו"ט, וצ"ע".
- ב) שלחן הטהור (סי' קפ"ח סעי' ו') – "יש מפקפקים שלא הרהמן בשבת ויו"ט ואם לא אמרו אין מזניחין אותו על זה כלל".
- ג) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ט"ו הע' כ"ז) – "דאף שהיה נראה נכון לנהוג כהגר"א בזה, מ"מ העולם נוהגים לאומרו".
- ד) בקשות בשבת (סי' ב' אות ח') – "יש להסתפק איך הדין במי שאין אומר הרחמן כל פעם שמברך בהמ"ז בימי חול, ורק בשב"ק מוצא לעצמו זמן לומר הרחמן, כמאן אזלינן האם נימא שבתר ידיה אזלינן ולדידיה לא חשיב טופס ברכה כיון שאינו אומר כל פעם, או דילמא בתר דעלמא אזלינן וחשיב טופס ברכה, וא"כ גם שאינו אומר הרחמן כל פעם שמברך אבל בשבת יוכל לומר... דנראה פשוט דאפי' אם האי גברא לא אומר כל פעם נוסח הרחמן מ"מ חשיב נוסח קבוע כיון דהוא נוסח קבוע לכל העולם בשוה ובתר דעלמא אזלינן".

ג. ברכת האורח בברכת המזון: בשבת.

1. ע"י סי' ר"א סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ד. על הנסים, כששכח: כשמגיע להרחמן, יאמר בלשון בקשה - האם ה"ה בשבת.

1. ע"י סי' תרפ"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ז שבת ויו"ט: רצה ויעלה ויבא - סעיף ה'.

א. אינו יודע לומר 'רצה' בע"פ, ואין לו שם סידור.

1. הגר"ח זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שע"ג אות שס"ט) – "חולה הנמצא בבי"ח, ואין איש יהודי איתו. ובשבת לאחר שאכל, נסתפק, כי היות ואינו יודע לומר 'רצה' בע"פ ואין לו שם סידור, האם יברך ברהמ"ז או לא יברך, דהא אם בירך ולא אמר 'רצה' חייב לחזור. תשובה: יזכיר בקצרה רצה והחליצנו ביום השבת הזה".
2. פסקי תשובות (הע' ל"ג) – "ונכון לציין כאן שכמו"כ מי שאינו יודע נוסח 'רצה' או 'יעלה ויבוא' ואין לו סידור או מאן דהו שיעזרהו, יוכל גם בזה בדיעבד להזכיר בקצרה 'רצה והחליצנו ביום השבת הזה' או 'ושמחנו ביום טוב (פלוני) הזה' וכיוצא"ז ויוצא ידי חובתו (וכדחזינן בנוסח ברכת המזון הקצר שהבאנו לעיל סי' קפ"ו אות ג')".

ב. אמר יעלה ויבא לפני רצה.

1. יצא – מקור חיים (חו"י קיצור הלכות על סעי' ה', לשונו מובא לקמן), ערה"ש (סעי' ז', ו"נ"ל דאם אמר מקודם יעלה ויבא ואח"כ רצה א"צ לחזור תדיר ומקודש אינו מעכב בדיעבד כדמוכח בזבחים [צ"א.א]), רב פעלים (ח"ב או"ח סי' מ', "שהוא יצא י"ח באמירת יעלה ויבא, ועתה חוזר לאומרו לקיים דברי חכמים דאמרו תדיר קודם, נראה דלית לן בה, ואין לחוש, כיון דליכא בזה חתימת ברכה, דעדיין לא חתם"), מ"ב (ס"ק י"ג, "ואח"כ יעלה ויבוא. מפני ששבת הוא תדיר וקי"ל בכל מקום תדיר קודם ובדיעבד אם החליף בודאי יצא"), אורח נאמן (ס"ק ט"ז), ברכת הבית (שער י"ז דין כ"ט), קצות השלחן (סי' מ"ז ס"ק י"ג), כה"ח (ס"ק טו"ב), ששכ"ה (פרק נ"ז סעי' א'), שגיאות מי יבין (סי' כ"ה סעי' נ"ד).
2. מראי מקומות – בירור הלכה (תנינא סי' קפ"ח עמ' ש"ס).

ג. התחיל יעלה ויבא לפני רצה.

1. פוסק, ואומר של שבת שהוא תדיר קודם. [אא"כ הזכיר את המאורע].
 - א. שאגת אריה (סי' כ') – "מסתברא לי כיון דהא דמקדימין של שבת לשל ר"ח ויו"ט הוא מטעמא דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם הילכך אפי' התחיל בשל ר"ח ויו"ט שאינו תדיר פוסק ואומר של שבת שהוא תדיר קודם..."
 - ב. קצות השלחן (סי' מ"ז ס"ק י"ג) – "ומש"כ השאג"א שאם התחיל פוסק מסתבר דהתחלה נקרא כ"ז שלא אמר ביום ראש החדש הזה, אבל אם כבר הזכיר ר"ח הרי יצא כבר י"ח ר"ח והקדימו כבר לשבת ומה תועלת אם יפסיק באמצע ע"כ יגמור יעו"י".
 - ג. ששכ"ה (פרק נ"ז סעי' א') – "אם נזכר ששכח 'רצה' באמצע אמירת 'יעלה ויבוא', לפני שהזכיר את המאורע (יו"ט, חולו-של-מועד או ראש-חודש) - יפסיק ויאמר 'רצה', ואח"כ יחזור לתחילת 'יעלה ויבוא'".
 - ד. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות ג') – "מי שטעה בשבת ר"ח והקדים יעלה ויבוא לפני רצה והחליצנו, ומיד נזכר שהיה לו להקדים רצה מדין תדיר. האם צריך לחזור ולהתחיל ברצה ונמצא שם שמים לבטלה, או מוטב שימשיך ביעלה ויבוא ולא יקפיד על תדיר. תשובה: יתחיל רצה ואין זה לבטלה".
2. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' כ"ב טור ג') – "שאלה: קיי"ל שבשבת ר"ח, אומר תחילה רצה ואח"כ יעלה ויבוא, משום שתדיר קודם, ונסתפקו מי שבטעות התחיל יעלה ויבוא, האם יפסיק ויעבור לרצה, או ימשיך במה שהתחיל, (ולכאורה זהו שאלה בכל תדיר ושאינו תדיר, כשהתחיל באינו תדיר האם יעזבנו או לא, וצ"ע). תשובה: לא ימשיך, (תשובה בכת"י)".
 - א. מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' ה') – "אם הקדים יעלה ויבא יצא, ואפילו פתח רק אלוקינו ואלוקי אבותינו גומר".
 - ב. משיב דברים (ח"א סי' י"ז) – "השג"א ... וראיות שהביא תמוהין לפענ"ד דמה שהביא..."
 - ג. דברי מלכיאל (ח"א סי' י') – "ואם התחיל יעו"י אין פוסק לרצה דלא כהש"א".
 - ד. בירור הלכה (תנינא סי' קפ"ח עמ' ש"ס) – "אסכס: שימוש חכמים ודקדוק חברים רב שהיה לי בסייעתא דשמיא בהלכה זו, והנה כולם כאחד אמרו לי מסברא שיגמור יעלה ויבא ואח"כ יאמר רצה, חוץ מגאון אחד..."
 - ה. פסקי תשובות (אות ה') – "ובשאגת אריה (סי' כ') כתב שאם תפס עצמו שטעה (לפני שאמר ביום (פלוני) הזה) יחזור לומר רצה ואח"כ יאמר שוב מתחילת יעלה ויבוא, ומצינו לעוד כמה פוסקים דקיימא בשיטתיה, אבל רוב הפוסקים חולקים וכותבים בהחלט שאם התחיל לומר אלקינו יעלה ויבוא ימשיך ויגמור יעלה ויבוא ואח"כ יאמר רצה".
3. מראי מקומות – אורח נאמן (ס"ק י"ז), כה"ח (ס"ק טו"ב), שגיאות מי יבין (סי' כ"ה סעי' נ"ג).

ח טעה ולא הזכיר של שבת או יו"ט - סעיף ו'.

ברכות (דף מט.) – "יתבי רבי זירא אחורי דרב גידל, ויתבי רב גידל קמיה דרב הונא ויתבי וקאמר: טעה ולא הזכיר של שבת, אומר: ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית. ברוך מקדש השבת. אמר ליה: מאן אמרה. רב. הדר יתיב וקאמר: טעה ולא הזכיר של יום טוב אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לשמחה ולזכרון, ברוך מקדש ישראל והזמנים. אמר ליה: מאן אמרה. רב".

א. טעה והזכיר 'רצה' בברכת המזון של יום חול וכדו'.

1. אינו צריך לחזור.
 - א. קצות השלחן (סי' מ"ז סעי' י"ג) – "אם טעה בימות החול ואמר רצה או יעו"י או על הנסים אם נזכר עד שלא סיים הברכה חוזר ומתחיל מתחלת הברכה ואם כבר סיים הברכה אינו חוזר".
 - ב. הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכות או"ח אות מ"ו) – "אם אמר 'רצה' בברכת המזון ביו"ט, אין זה נקרא הפסק ואינו צריך לחזור".

- (ג) וזאת הברכה (שו"ת סי' י').
 (ד) שגיאות מי יבין (סי' כ"ה סעי' י"ט, סעי' ל"ז).
 2. הגרה"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות ר"ט, עמ' ע"ד) – "אם טעה בברהמ"ז ביו"ט ואמר רצה (שאומרים בשבת) וגם יעלה ויבא, ושוב נזכר אחר ברהמ"ז שהוסיף רצה שלא כדין, אם 'רצה' חשוב הפסק וצריך לחזור לראש ברהמ"ז או דתלוי במחלו' הפוסקים בס"ק"ח אם אמר מעין המאורע בטעות, ובברהמ"ז לא שייך לחזור ולאומרו בתנאי בנדבה, וצ"ע לדינא. תשובה: לא יחזור".

ט' שכה "רצה": ציורים.

א. אם אמר רק "ברוך אתה".

1. אומר שם, ואח"כ אומר ובנה ירושלים – דרך החיים (דיני ברה"מ ודיני יעלה ויבא, סי' רט"ו אות ה'), מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק א'), מ"ב (ס"ק כ"ב), לקוטי מהרי"ח (סדר ברכת המזון ד"ה ואם שכה), ברכת ה' (ח"ב פרק ה' סעי' י"ז), פוסקים.

ב. אם אמר רק "ברוך אתה ה'".

1. יסיים למדינו חוקך, ויחזור לרצה.
 (א) ח"א (כלל מ"ז סעי' ט"ז) – "ואם לא אמר רק ברוך אתה ה', נראה לי דיסיים 'למדני חוקך', כדי שלא יצטרך להוסיף ברכה, ואחר כך יזכיר מעין המאורע, כדלעיל כלל כ"ד סי' ח', ויסיים כדין".
 (ב) חסד לאלפים (ריש ס"ק ו') – "יסיים 'למדני חוקך', ויזכיר מעין המאורע במקומו".
 (ג) בן איש חי (שנה א' פר' חקת אות כ') – "אם נזכר כשאמר בא"י קודם שאמר בונה ירושלים יסיים למדני חוקך ויזכיר רצה והחליצנו".
 (ד) מ"ב (ס"ק כ"ב, שעה"צ ס"ק י"ח).
 (ה) מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק א') – "הח"א".
 (ו) יחיה דעת (ח"ה סי' ל"ו) – "מי ששכה לומר יעלה ויבא בברכת המזון ביום טוב, אם נזכר מיד כשאמר ברוך אתה ה' (לפני שיחתום בונה ירושלים) יסיים למדני חוקך שיראה כאומר פסוק, ויחזור לומר יעלה ויבא. (וכעין מה שכתב הריטב"א ריש תענית בדברים המחזירים אותו בתפלה. וכן כתבו האחרונים)".
 (ז) ששכ"ה (פרק נ"ז סעי' ד') – "ואם נזכר רק אחרי שאמר את שם ה' ית' של ברכת 'ירושלם', יסיים ויאמר 'למדני חוקך', יזכיר מעין המאורע ויחזור לומר 'ובנה ירושלים'".
 (ח) וזאת הברכה (עמ' קמ"ו אות ב', מעיין הברכה פרק כ' אות כ"ז).

(ט) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' צ').

(י) ותן ברכה (עמ' תק"י).

(יא) נטעי גבריאל (ר"ה פרק ל' סעי' ג').

- (יב) שגיאות מי יבין (סי' כ"ה סעי' ג') – "יסיים מיד למדני חוקך. ויחזור 'לרצה', וימשיך טבנה ירושלים".
 2. יסיים בונה ברחמיו ירושלים אמן, ואח"כ יאמר אשר נתן.

(א) דרך החיים (דיני ברה"מ ודיני יעלה ויבא, סי' רט"ו אות ה') – "אבל אם אמר השם הוי כגמר הברכה".

- (ב) על מאמר מרדכי (ס"ק י"א) – "והדבר ברור אצלי שאם הזכיר השם הו"ל כאילו סיים הברכה ויסיים בונה ירושלים אמן ואח"כ יאמר הברכה שהזכיר הש"ע כאן בא"י אמ"ה שנתן וכו' קודם שיתחיל הטוב והמטיב. וכבר כתבתי ענין דומה לזה לקמן סימן תכ"ב לענין תפלת שחרית ומנחה של ר"ח וזכורני שענין כזה אירע לי פעם ושתים ונהגתי כן מסבר' והוא ברור בעיני ... והנה מדברי הרי"טבא ז"ל בהידושויו פ"ק דתענית באמר בא"י למדני חוקך במחלוקת הרב החסיד וגדולי הצרפתיים ז"ל משמע דכל שהתחיל ה' ותיבה אחרת לכ"ע כסיים הברכה הוי ויש לו לסיים ולעשות כדין סיים י"עושו. ומ"מ למדנו מדבריו דאם שכה ענין שמחזירי' בשבילו ואמר בא"י יש לו לומר למדני חוקך ולומר הענין ששכה ולסיים הברכה כדינה אמנם בס"י תרפ"ב לא משמע כן".
 (ג) לקוטי מהרי"ח (סדר ברכת המזון ד"ה ואם שכה, ע"ש זכרון מנחם ס"ק א').

- (ד) ברכת הבית (שער י"ז סעי' ל"ד) – "אם שכה רצה או יעלה ויבא בשבת או ביו"ט ולאחר שהזכיר השם של ברכת בונה נזכר, לא יסיים למדנו חוקך, ואם סיים למדנו חוקך יתחיל רצה או יעלה ויבא ואח"כ אומר ובנה וכו' עם סיום הברכה".

- (ה) על אג"מ (או"ח ח"ד סי' צ"ג) – "שבבאור הלכה סימן קי"ד סעיף ו' ... אבל הוא תמוה מאד שלא מובן כלל הא ודאי ברור ופשוט שאסור ללמוד אף פסוקי תורה באמצע התפלה ובאמצע ברכות והלומד באמצע הוא הפסק גמור ובטל ברכה זו וצ"ע"ג. ולכן למעשה לא נראה שיעשו כן ...".

- (ו) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות כ"ח, הע' כ"ח) – "מי שלא הזכיר רצה והחליצנו בברכת המזון בשבת, ונזכר לאחר שאמר ברוך אתה ה' של ברכת בונה ירושלים, לא יאמר למדני חוקך ויחזור לרצה והחליצנו, אלא יסיים ברכת בונה ירושלים, ואחר כך יברך בשם ומלכות ברכת אשר נתן שבתות למנוחה וכו', וימשיך בברכה רביעית. [במ"ב בסימן קפ"ח ס"ק כ"ב כתב כדברי החיי אדם, שאם נזכר לאחר שאמר ברוך אתה ה' שיאמר למדני חוקך ויחזור לרצה. וכן כתב בא"ח בפרשת חקת אות כ'. אולם נראה שלפי מה שנתבאר לעיל בפרק ד' בבאורים לתשובה ג', שלדעת הרמב"ם אזלינן בתר תחילת הברכה, וכמו שנתבאר שם באורך, א"כ לדעת הרמב"ם חשיב שכבר בירך, ועדיף שיסיים את הברכה, ויברך ברכת אשר נתן וכו', וכן כתב בברכ"י שם אות ז' שיסיים את הברכה, ע"ש]".

(ז) ברכת ה' (ח"ב פרק ה' סעי' י"ז) – "ולא יאמר 'למדני חוקך'".

3. מראי מקומות – ברכי יוסף (ס"ק ז'), שע"ת (ס"ק ב'), תהלה לדוד (ס"ק ג'), סי' רצ"ד (ס"ק ח'), קצות השלחן (סי' מ"ז ס"ק ז', למעשה צ"ע"), כה"ח (ס"ק כ"ז), פסקי תשובות (אות י"א).

ג. אם אמר רק "ברוך אתה ה' בונה".

1. לחזור לרצה.

(א) **א"ר** (ס"ק ט') – כתב מלבושי יום טוב [סק"ה] בשם דרשות מהר"ש [סימן מג] שאם לא סיים כל ברכות בונה ירושלים, כגון שלא אמר ירושלים אמן, יאמר רצה ומסיים בונה ירושלים אמן. ועיין סימן תרפ"ב [סעיף א], וכ"מ קצת בבעל הלכות גדולות שם".

(ב) **עי' ת"א** (כלל מ"ז סעי' י"ט) – "כל זמן שלא סיים בונה ירושלים, אף על גב שאמר 'בונה', יאמר רצה או יעלה ויבוא ומסיים תיבות "בונה ירושלים אמן", (כ"כ א"ר בשם תו"ט בשם מהר"ש. וצריך עיון דבסי' תרפ"ב משמע איפכא ועוד דאם כן אפילו אמר גם כן בונה ירושלים רק שלא אמר עדיין אמן כיון דאמן הוא צורך ברכה אם כן עדיין לא מקרי סיים. ויותר היה נראה שיאמר בונה ירושלים רצה והחליצנו, דעל כל פנים הוא ברכה כדלעיל כלל כ"ד סי' כ"א, מה שאין כן ברוך אתה ה' בונה רצה והחליצנו דאין זה לשון ברכה כלל, וגם עיקר הדין צריך עיון)".

(ג) **מגן גיבורים** (אלף המגן ס"ק י') – "ומי ששכח לומר רצה והתחיל לומר ברוך אתה ד' והי' בדעתו לסיים בונה ירושלים ורק שנזכר תיכף וסיים למדני חקיך, יכול לומר רצה ואחר כך יאמר בונה ירושלים, בר"י, ע"ש שהאר"י בפלפול, וכן הביא הא"ר בפשיטות בשם מלבושי יום טוב בשם דרשות מהר"ש שכל שלא סיים כל ברכות בונה ירושלים כגון שלא אמר ירושלים אמן יאמר רצה ויאמר בונה ירושלים משמע אף שלא אמר למדני חקיך כלל". יסיים בונה ברחמיו ירושלים אמן, ואח"כ אשר נתן.

2. יסיים ברחמיו ירושלים אמן, ואח"כ יאמר אשר נתן.

(א) **מאמר מרדכי** (ס"ק י"א) – "כתב הרב א"ר ז"ל בשם המב"ט בשם דרשות מהר"ש שאם לא סיים כל ברכת בונה ירושלים כגון שלא אמר ירושלים אמן יאמר רצה ומסיים בונה ירוש' אמן ע"כ י"עו"ש ס"ק ט'. ולפק"ד אחר המחילה מרום קדושתם נראה דהוראה זו לאו דסמכא היא ואין לה טעם לע"ד דאיך יסיים בא"י רצה והחליצנו וכו' שהוא בקשה ותחנונים והלא בכל סיומי ברכו' אין אנו אומרים אלא תוארי הש"י וכיוצא כגון מגן אברהם וכן שאר ברכות י"ח וכן בורא פרי העץ וכל הברכות כולם בין ברכות המצוה בין ברכות השבח וההודאה אנו מברכין ענין שפירושו בא"י העו"ש' כך וכך ולא מצינו בשום מקום שאחר סיום השם יאמר בקשה והרי אין קשר ושייכות לומר בא"י רצה וכו' בונה ירושלים ועוד שנמצא מפסיק בין עיקר הברכה למה שמברך עליה דהיינו בנין ירושלים ולא מצינו דוגמתו בשום מקום ולא **אאמין שיצאו דברים אלו מפי גאוני עולם** הנ"ל".

(ב) **עי' שעה"צ** (ס"ק י"ח) – "וגדולה מזו כתב האליה רבה בשם דרשות מהר"ש, דאפילו אם אמר תיבת ברוך אתה ה' בונה, כל זמן שלא סיים כל הברכה מקרי עדיין עומד באמצע הברכה (ואינו חושש למה שלא יהיה להברכה שום משמעות והוי לבטלה) וחוזר לרצה, וכתב האליה רבה שכן משמע גם כן קצת בבה"ג (וצריך לומר לפי זה, דהא דקיימא לן בסימן תרפ"ב דמכיון שהזכיר השם שוב גומר הברכה, היינו, משום דמיירי שם בעל הנסים דהוא מדברים שהוא רק למצוה לכתחלה ובדיעבד אין מחזירין אותו, ולהכי גומר הברכה, וכמו שהביא החיי אדם בכלל כ"ד דין ח' בשם גדולי הצרפתים, מה שאין כן הכא דהזכרה זו היא לעכובא ויצטרך להוסיף ברכה על ידי זה), והעתיקו גם כן המגן גבורים, ואף שלמעשה צריך עיון בזה, כמו שמפקפק בזה החיי אדם".

(ג) **וזאת הברכה** (עמ' קמ"ו אות ג', מעיין הברכה פרק כ' אות כ"ז).

(ד) **כבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, עמ' צ"א).

(ה) **שגיאות מי יבין** (סי' כ"ה סעי' ג').

3. מראי מקומות – **תהלה לדוד** (ס"ק ג').

(א) **פמ"ג** (א"א ס"ק ט"ז) – "כתב אליה רבה אות ט' בשם מלבושי יום טוב [אות ו] בשם [הלכות ומנהגי] מהר"ש [סימן מג] דאם לא סיים ירושלים אמן יאמר רצה ויסיים ירושלים אמן. והראה [אליה רבה] לסימן תרפ"ב סעיף (ב) [א], ושם נאמר דאם נזכר לאחר שאמר השם אין אומר, התם בדברים שאין מחזירין אותו, אבל בדבר שמחזירין אותו צ"ע, די"ל הכא מוטב שיאמר כאן ממה שיאמר אח"כ בשם ומלכות, מה שאין כן בתפלה כשאומר השם יסיים המחזיר שכינתו לציון ויאמר יעלה ויבוא, וצ"ע בזה".

ד. אינו יודע הברכה.

1. חוזר לראש, אא"כ יודע ההתחלה והסיום.

(א) **ט"ז** (ס"ק ד') – "נ"ל דמי שאינו יודע נוסח ברכה זו שמזכיר כאן שנתן שבתו' למנוח' כו' צריך לחזור לראש כיון שאינו יודע לתקן החסרון אלא אם יודע ההתחלה והסיום אף שאינו יודע שאר הנוסח כראוי א"צ לחזור בשביל זה".

(ב) **א"ר** (ס"ק ו', א"ז ס"ק ד', ס"ק י') – "כתב הט"ז [סק"ד] אם יודע התחלה והסיום אף שאינו יודע שאר הנוסח כראוי, אומרה וא"צ לחזור ע"כ".

(ג) **באה"ט** (ס"ק ב') – "ט"ז".

(ד) **גר"ז** (סעי' ח') – "ומי שאינו יודע נוסח ברכה זו צריך לחזור לראש ברכת המזון כיון שאינו יודע לתקן מה שעוית אך אם יודע הפתיחה והתחיתה אף שאינו יודע שאר הנוסח כראוי א"צ לחזור לראש בשביל זה כיון שהוא אומר עיקר הברכה שהוא להזכיר שבת או יום טוב בברכה בשם ומלכות בפתיחה ובשם לבד בחתימה".

(ה) **מגן גיבורים** (אלף המגן ס"ק ו') – "ואם אינו יודע נוסח ברכה זו חוזר לראש, ואם יודע התחלה והסיום אף שאינו יודע שאר הנוסח כראוי אמרה וא"צ לחזור לראש, ט"ז".

(ו) **ערה"ש** (סעי' י"א) – "ומי שאינו יודע נוסח זה יחזור לראש [ט"ז סק"ד]".

(ז) **מ"ב** (ס"ק י"ז) – "ואם אינו יודע נוסח ברכה זו חוזר לראש ואם יודע ההתחלה והסיום אף שאינו יודע שאר הנוסח שבאמצע כראוי אומרה וא"צ לחזור לראש".

(ח) **פסקי תשובות** (אות ט').

י' טעה, ובמקום לומר ברכה מיוחדת הזכיר מעין המאורע אחרי סיום ברכת 'ירושלם' והמשיך בברכה רביעית.

א. מסופק.

1. בה"ל (סעי' ו' ד"ה שנתן) – "ולענ"ד יש לעיין בזה טובא לפי מה שפסק השו"ע לעיל בסימן קי"ד ס"ו דאם שכח לומר משיב הרוח ונזכר עד שלא התחיל אתה קדוש דאומר משיב הרוח וה"ה לענין יעלה ויבוא כשנזכר קודם שהתחיל מודים וכדלקמן בסימן תכ"ב ס"א והטעם בכל זה משום דכיון שלא התחיל עדיין ברכה אחרת לא נקרא עדיין סיום ברכה א"כ הכא נמי בענינו נהי דתקנו רבנן לכתחלה לומר נוסח ברכה שנתן שבתות וכו' דהכי עדיף טפי כדכתבינן מעיקרא אבל היכא דאינו יודע הנוסח למה לא יאמר כאן רצה כשהוא שבת או יעלה ויבוא כשהוא יום טוב כיון שלא התחיל עדיין ברכה שאחריה וכעוסק עדיין בברכת רחם דמי ואם תרצה לחלק ולומר דלענין בהמ"ז שאני דחשבי רבנן סיום ברכה מכיון שגמר ברכת בונה ירושלים ואפ"ה היכא דהוא מברך בשביל מעין המאורע ברכה מיוחדת הקילו ולא הטריחו לחזור לראש כשנזכר כל זמן שלא התחיל ברכת הטוב והמטיב זה אינו דהא הביאו ראיה לדינם הנ"ל מענינו דמהני תקנה קודם שהתחיל הטוב והמטיב אלמא דלא חשיב סיום ברכה קודם שהתחיל ברכה שאחריה ואם באת לדחוק ולחלק כמו שכתבנו אין מקור לדינם. איברא דדין זה דשו"ע הנ"ל בסימן קי"ד ולקמן בסימן תכ"ב לאו מלתא ברירא היא דכמה ראשונים פליגי ע"ז ע"ש לעיל בבה"ל. ומ"מ לפי דעת השו"ע הנ"ל **צ"ע למעשה**".

ב. מחמיר, לא יצא.

1. ערה"ש (סעי' י"ד) – "ומ"מ יש לנו בזה שאלה גדולה כיון דהש"ס שם מדמה לה לתפלה א"כ כמו ביעלה ויבא דתפלה כשנזכר קודם מודים אומר יעלה ויבא קודם מודים כמ"ש בס"י תכ"ב וא"כ ה"נ ביום טוב כשנזכר קודם הטוב והמטיב למה קבעו ברכה אחרת יאמר שם יעלה ויבא כמו בתפלה וכן בשבת יאמר שם רצה והחליצנו ונ"ל בטעם הדבר דוודאי אין זה תקון יפה לומר שם יעלה ויבא או רצה והחליצנו שהרי נתקנו בתוך הברכה והוי בשם ומלכות כמ"ש ולאחר הברכה אינו בשם ומלכות ולכן תקנו ברכה בשם ומלכות כעיקרא דדינא אבל בתפלה לא יכלו לעשות כן דא"כ יהיה בג' אחרונות ד' ברכות והרי לא תקנו כי אם ג' ברכות ולכן הסתפקו במה שיאמר יעלה ויבא תיכף אחר הברכה והוי כאלו אמרה תוך הברכה כיון שעדיין לא התחיל באחרת אבל בברהמ"ז **לא נראה כתוספת** שהרי כבר גמר ברכות של תורה ועניין אחר הוא ועוד י"ל דברהמ"ז דאורייתא וכתוב בה [דברים ח, י] וברכת את ד' אלקיך חשו להעמיד הדבר כתקונה ולא חשו לחשש ברכה לבטלה דהכל נכלל בכלל וברכת את ד' אלקיך דגם זו ברכה משא"כ בתפלה דרבנן לא רצו להוסיף עוד ברכה וחשו לברכה לבטלה ותקנו שיאמרנה אחר הברכה".

2. הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ז הע' ט"ו) – "דהא שינה מתקנת חז"ל שתיקנו לומר בכה"ג ברכה מיוחדת, ואין זה דומה ל'משיב הרוח' וכדומה, שאם שכח ונזכר לפני שהתחיל 'אתה קדוש', שאומרו שם במקומו ואינו חוזר, דהכא **הרי תקנו ברכה** מיוחדת עם פתיחה וגם עם חתימה, ולכן אין להסתפק במה שמוסיף מעין המאורע אחרי סיום הברכה, וצ"ע בביה"ל ס"י קפח ד"ה שנתן, עיי"ש".

הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק א' סעי' כ') – "שכח ולא אמר יעלה ויבוא בברכת המזון, ונזכר לפני ברכת הטוב והמטיב, וכמקום לומר 'ברוך אתה וכו' שנתן' וכו' אמר יעלה ויבוא, נראה לכאורה שלא יצא ידי חובתו, ויאמר 'ברוך שנתן'".

3. ששכ"ה (פרק נ"ז סעי' ה') – "ואם טעה ובמקום לומר ברכה מיוחדת הזכיר מעין המאורע אחרי סיום ברכת 'ירושלם' והמשיך בברכה רביעית - לא יצא ידי חובתו".

ג. יוכל לומר שם רצה או יעו"י.

1. הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן הגריש"א ברכות עמ' תקנ"א) – "לדינא צודק הבה"ל דכשאנו יודע נוסח הברכה יוכל לומר שם 'רצה'. דאחרי שתקנו עוד ברכה, הרי שלא סיים עדיין את ברהמ"ז שהרי יש לו לברך עוד ברכה כתקנת חז"ל, וא"כ כל שלא התחיל ברכה שלאחריה חשיב כעומד תוך ברכת ירושלים".

ד. אם אמר נוסח רצה או יעו"י לאחר בונה ירושלים.

1. לא יחזור לברך ברכת המזון.

(א) חשב האפוד (ח"ג ס"י ס"א) – "ודאי יש לנו לומר שענין ההזכרה הוא ענין דרבנן ויש להקל בו משום חשש ברכה לבטלה".

(ב) עי' הגר"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות ר"י, עמ' ע"ד) – "אם אחד שכח רצה או יעו"י בברהמ"ז ונזכר אחר שסיים ברכת בונה ירושלים, והיה צריך לברך הברכה שתיקנו בזה וכדאיתא בס"י קפ"ח ס"ו, אבל לא עשה כן אלא אמר רצה או יעו"י, ואח"כ אמר ברכת הטוב והמטיב, אם יצא יד"ח או צריך לחזור לראש. תשובה: אפשר שיצא".

(ג) פסקי תשובות (אות ט', עי' הע' ל"ד) – "ובביה"ל (ד"ה שנתן) תמה ... ונשאר בצ"ע למעשה. ועכ"פ, מי שטעה בדמיונו בחושבו שניתן להשלים אמירת רצה או יעלה ויבוא מיד לאחר ברכת בונה ירושלים, וכן עשה, לא יחזור לברך ברכת המזון, דעכ"פ מידי ספיקא לא יצאנו, והזכרת מעין המאורע מדרבנן הוא, וספיקו לקולא".

ה. מראי מקומות – שגיאות מי ביבין (ס"י כ"ה סעי' ג').

יא | מה נקרא "התחיל הטוב והמטיב".

א. דעת המ"ב.

1. מ"ב (ס"ק כ"ג) – "כתב הח"א ר"ל שאמר ברוך אתה ה' אמ"ה הקל זה מקרי התחלה לברכה זו אבל אם אמר רק בא"י אמ"ה יסיים אשר נתן שבתות למנוחה וכו' ואח"כ יחזור ויאמר ברכת הטוב והמטיב ועיין בבה"ל".

2. בה"ל (סעי' ו' ד"ה עד) – "והנה משארי אחרונים משמע דמשהתחיל ברכה זו שוב אין תקנה וחזור לראש דלא כח"א ונ"ל דס"ל דהא דאמרינן בש"ס דכשפתח בהטוב והמטיב חוזר לראש הוא משום שע"ז ניכר **שכבר הסיח דעתו מברכה שלישית** וכן משמע באמת בירושלמי פרק שלשה שאכלו ה"ד ע"ש בפני משה וכן מבואר באור זרוע בהדיא בהלכות סעודה ס"י ר' ע"ש ולפ"ז מאי מהני שיגמור אשר נתן מנוחה הרי עכ"פ כשאמר ברוך אתה ה' חשב אדעת ברכה רביעית וממילא כבר הסיח דעתו מברכה שלישית וע"כ

דינא דח"א צע"ג".

3. שכוונת המ"ב לפסוק כהחיי אדם – הגרשז"א צ"ל (ותן ברכה עמ' תקט"ז סוף הע' י"ח, הליכות שלמה פסח פרק א' הע' ע"ז, לשונו מובא לקמן), הגרשז"א צ"ל (כבוד ועונג שבת פרק ט"ז הע' ט', לשונו מובא לקמן).

ב. שאמר תיבת "ברוך" של ברכה רביעית.

1. מאמר מרדכי (ס"ק י"ב) – "מצאתי גדולה מזו בס' יוסף אומץ שנר' בהדיא מתוך דבריו סי' תתשל"ד ותתשל"ו דכל שלא הזכיר השם של ברכת הטוב והמטיב לאו התחלה היא אף עפ"י שאמר ברוך אתה יעו"ש ובהא לא מודינא ליה להרב ז"ל דנלענ"ד פשוט דכל שהתחיל ברוך הוי התחלה".
2. גר"ז (סעי' ט) – "אבל אם נזכר אחר שהתחיל הטוב והמטיב אפילו לא אמר אלא תיבת ברוך בלבד אין לו תקנה בהזכרה כאן שהיא שלא במקומה וצריך לחזור לראש ברכת המזון שג' ברכות של ברכת המזון חשובות כברכה אחת".
3. קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' י"ג) – "אם לא נזכר עד לאחר שהתחיל הברכה שלאחריה, שהיא ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם האל אבינו וכו', אפילו לא אמר רק תיבת ברוך בלבד, שוב אין לו תקנה בברכת אשר נתן".
4. חסד לאלפים (ס"ק ו') – "אפילו לא אמר רק 'ברוך'".
5. בן איש חי (שנה א' פר' חקת אות כ') – "אבל אם לא נזכר עד שהתחיל ברכת הטוב והמטיב אפילו לא אמר עדיין אלא רק תיבת ברוך חוזר לראש בהמ"ז".
6. תהלה לדוד (ס"ק ד') – "בנשמת אדם ... דדעת הרב ז"ל והברכ"י קודש היא. דהכא כיון דעיקר תלוי בסיום ברכת דאורייתא. כיון שהתחיל תיבת ברוך הוי סיום".
7. עי' לקוטי מהרי"ח (סדר ברכת המזון ד"ה והנה).
8. קצות השלחן (סי' מ"ז סעי' ג') – "אבל אם נזכר אחר שהתחיל הטוב והמטיב אפילו לא אמר אלא תיבת 'ברוך' בלבד צריך לחזור לראש בהמ"ז".
9. בית ברוך (ס"ק נ"ח) – "ומה שהוזכר בבה"ל בא"י הוא לאו דוקא דאפילו אמר רק תיבת אתה לבד מקרי התחיל וכ"ה בהגרשז"ו ותה"ל וקיש"ע ומסגרת השלחן וכה"ה בשם מאמר מרדכי חס"ל בא"ח דוק בבה"ל היטב מה שמצטט משאר אחרונים, ומש"כ לבסוף בא"י הוא שיגרא דלישנא ובעיקר בא לאפוקי מהח"א, וכפי הנראה דהשונה הלכות לא הבין כן".
10. הגרשז"א צ"ל (שיעורי מרן הגרשז"א ברכות עמ' תקנ"ב) – "לדינא נראה שאין להקל בזה כיון שיש בזה מחלוקת ... זה הכלל: כשיש ספק תקנה, חוזר".
11. ברכת ה' (ח"ב פרק ה' סעי' י"ז) – "ואמר אפי' 'ברוך' בלבד".
12. וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק כ' אות כ"ז).

ג. שאמר תיבת "ברוך אתה ה'" של ברכה רביעית.

1. יעב"ץ (סידור הנהגת הסעודה כסא שן בית ל"ה ח"ב עמ' תקפ"א אות ג' [דפו"י, עמ' רצ"ד]) – "וני"ל דהיינו דווקא אחר שהזכיר השם בברכה רביעית".
2. יוסף אומץ (סי' תתשל"ד, סי' תתשל"ו) – "מי ששכח לומר בשבת רצה בברכת המזון או יעלה ויבא ביום טוב ולא נזכר עד אחר שאמר השם של ברוך אתה ה' הקל אבינו חוזר לראש ברכת המזון".
(א) מראי מקומות – מאמר מרדכי (ס"ק י"ב, לשונו מובא לעיל).
3. ברכי יוסף (ס"ק ז') – "אך אם סיים בונה ירושלים אמן והתחיל בא"י אדעתא לומר ברכה רביעית, נראה דצריך לחזור לראש לדעת הרמב"ם (הל' ברכות פ"ב הי"ב) והרא"ש (ברכות פ"ז סי' כג) דקי"ל כוותיהו, דהא כי סיים ברכות דאורייתא מדמו לה לסיים תפלתו ודינא הוא דאם לא עקר רגליו ורגליו לומר תחנונים חוזר לרצה, והכא נמי כל ברכות דברכת המזון חשובות כאחד וצריך לחזור לראש כמ"ש הרא"ש, והשתא זה כבר סיים ברכות דאורייתא ואמר אמן ופתח בתחנונים ואף אי אמר בא"י למדני חקיך הו"ל כתחנונים וחוזר לראש כנ"ל".
4. שע"ת (ס"ק ב') – "וכ' בר"י ... אך אם סיים בונה ירושלים אמן והתחיל בא"י אדעתא לומר ברכ' רביעית צריך לחזור לראש לדעת הרמב"ם והרא"ש דקי"ל כוותיהו דהא כי סיים ברכות דאורייתא כו' ואף אי אמר למדני חוקיך הו"ל כתחנונים וחוזר לראש ע"ש".
5. מטה אפרים (סי' תקפ"ג סעי' ד') – "ואם לא נזכר עד שכבר פתח בברכת הטוב והמטיב דהיינו שכבר אמר בא"י חוזר לראש ברהמ"ז".
6. ברכת הבית (שער י"ז סעי' ל"ד) – "ואם לא נזכר עד לאחר שאמר השם של ברכת הטוב והמטיב אף שסיים למדנו חוקיך לא מהני וחוזר לראש בהמ"ז".
7. בירור הלכה (תנינא סי' קפ"ח על סעי' ו' [עמ' שס"ז]) – "ויש שלש שיטות: (א) אמר תיבת 'ברוך' לחוד כבר מקרי שהתחיל וחוזר לראש ברהמ"ז, (ב) דוקא אמר 'ברוך אתה ד', (ג) אפילו אמרי 'בא"י אמ"ה' יסיים אשר נתן ורק אם המשך האל וגו' חוזר לראש ברהמ"ז ... העיקר כשיטה ב', שהיא אמצעית, והחזיקו בה גדולי אחרונים".

ד. דלא מקרי התחלה עד שיאמר 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם האל'.

1. מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' ו') – "קודם שהתחיל הטוב וכו'. ר"ל אפילו אמר בא"י אמ"ה אדעתא דהטוב ומיטיב מסיים אשר נתן, ע"ס ר"ט וכן בס"ז".
2. ח"א (כלל מ"ז סעי' י"ח, נשמת אדם ס"ק ד') – "אם כבר התחיל ברכה רביעית, צריך לחזור לראש ברכת המזון. ונראה לי דלא מקרי התחלה עד שיאמר 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם האל'. אבל אם לא אמר רק 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם', אף על גב שכוונתו היתה על 'הטוב והמטיב', יסיים 'אשר נתן' כו' (וראיה לזה מסימן רס"ח סעיף ג' במ"א שם ומדוקדק לישנא דגמרא אבל

פתח הטוב והמטיב)".

3. הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה עמ' תקט"ז סוף הע' י"ח, הליכות שלמה פסח פרק א' סעי' כ', ס"ק כ"ח, הע' ע"ז) – ויש להסתפק בכוונת המ"ב בזה שבמ"ב מביא דעת הח"א ובסוף דבריו כתב לעיני בבה"ל ובבה"ל הקשה על הח"א וסיים בצע"ג (וכעין זה מאצינו בהל' בישול בשבת ומקומות אחרות) ושמעני מהגרשז"א שליט"א [זצ"ל] שכוונת המ"ב לפסוק כהיני אדם כמו שמביא במ"ב ואף שיש עליו קושיות ונשאר בצע"ג מ"מ ס"ל דיש להורות כמותו, **וכן היה המנהג** בזה כהח"א".
4. **אור לצינו** (ח"ב פרק י"ג אות ח', הע' ח') – "שאלה. מי ששכח לומר בשבת רצה והחליצנו בברכת המזון, ונזכר לאחר שהתחיל ברכת הטוב והמטיב, כיצד ינהג. תשובה. אם אמר ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם האל ונזכר, חוזר לראש ברכת המזון, ואם נזכר קודם שאמר האל, יסיים אשר נתן שבתות למנוחה וכו'. [בשו"ע בסימן קפ"ח סעיף ו' כתב, שאם נזכר ששכח רצה והחליצנו קודם שהתחיל הטוב והמטיב, מברך שם ברוך וכו' אשר נתן שבתות וכו', ואם נזכר לאחר שהתחיל הטוב והמטיב, צריך לחזור לראש ברכת המזון. והנה בחיי אדם כלל מ"ז סעיף י"ח כתב, דהיינו דוקא כשאמר ברוך וכו' האל, שאז נחשב שהתחיל ברכה זו, אבל אם אמר רק עד העולם, יסיים אשר נתן. וראה בבאה"ל שם ד"ה עד, ע"ש. אולם אין נראה כן בדעת מרן, אלא כל שהתחיל את הברכה, אפילו לא אמר אלא תיבת ברוך בלבד, חשוב התחלה ואינו יכול לתקן, וכמו שנתבאר בדומה לזה לעיל בפרק ז' בבאורים לתשובה כ"ט, ע"ש. וכן כתב בברכ"י שם אות ז', וכן פסק בבן איש חי פרשת חוקת אות כ', ע"ש. ומכל מקום למעשה נראה שאינו חוזר לראש, שכיון שאמר רק בא"י אמ"ה, אין במשמעות מה שאמר שכבר התחיל ברכת הטוב והמטיב, ואין כאן אלא כוונה, שכוונתו היתה לברכה זו, והתחלה זו היא התחלה גם לברכה אשר נתן שבתות למנוחה, והרי זה תלוי במחלוקת הרמב"ם והתוס' בהתחיל לברך על דעת ברכה אחת וסיים באחרת, אי אזלינן בתר כוונתו או בתר מה שסיים, ונתבאר באורך לעיל בפרק ד' בבאורים לתשובה ג' ע"ש. ושם נתבאר שלהלכה אמרינן ספק ברכות להקל, והוא הדין לכאן, שספק ברכות להקל, ואינו חוזר לראש, אלא יאמר אשר נתן וכו'. ואין להקשות דעדיין הו"ל למימר ספק ברכות להקל, כיון שלדעת הרמב"ם אינו יכול להמשיך וצריך לחזור לראש, וא"כ הברכות שיברך עכשיו הם ברכות לבטלה, שכבר נתבאר בספר אור לצינו תשובות ח"א האו"ח סימן ז', וכן לעיל בפרק ז' בבאורים לתשובה י"ט, שבמקום שאמרו חכמים ספק ברכות להקל, פירושו דחשבינן ליה כאילו בירך, וא"כ כיון דאמרינן כאן ספק ברכות להקל ולכן פוסקים שאינו חוזר, שוב חשיב כאילו בירך, ויכול להמשיך את ברכת המזון]".
5. **הגרשז"א זצ"ל** (כבוד ועונג שבת פרק ט"ז הע' ט') – "דמכיון שהמ"ב מביא הח"א להלכה, אנו פסקינן כוותיה".
6. **יביע אומר** (ח"ו או"ח סי' כ"ח, יחיה דעת ח"ב סי' כ', ח"ה סי' לו"ו) – "ונ"ל שכן עיקר להלכה ולמעשה, שאם נזכר מיד אחר שהתחיל בא"י אמ"ה, אדעתא דהטוב והמטיב, יסיים אשר נתן שבתות למנוחה וכו', שספק ברכות להקל".
7. **ששכ"ה** (פרק נ"ו סעי' ו') – "אם אמר רק עד מלך העולם, יסיים בברכה המיוחדת, וכדלהלן, וישוּב לתחילת הברכה הרביעית".
(א) **ששכ"ה** (פרק נ"ז הע' ט'*) – "ואם אמר רק ברוך אתה ה'", לא ימשיך בברכה המיוחדת, כיון שלא היתה דעתו עליה מתחילה, **אלא יסיים ויאמר למדני הקיד'**, ושוב יאמר הברכה המיוחדת, שלחן מלכים סי' ו' ס"ק נד, ע"ש".
8. **ילקוט יוסף** (סעי' ה') – "ואם התחיל בברכה רביעית, ונזכר מיד כשאמר 'ברוך אתה ה' אלוֹקינו מלך העולם', אינו צריך לחזור, אלא ימשיך: 'אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית, ברוך אתה ה' מקדש השבת'. ואם התחיל בברכה רביעית ואמר 'לעד האל וכו' אפילו אמר רק תיבה אחת, ונזכר שלא אמר רצה והחליצנו, חוזר לראש ברכת המזון".
9. **כבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, עמ' צ"א).
10. **ותן ברכה** (עמ' תקט"ז).

- ה. מראי מקומות – **תהלה לדוד** (ס"ק ד'), **כה"ח** (ס"ק כ"ח), **נטעי גבריאל** (ר"ה פרק ל' סעי' ו'), **פסקי תשובות** (אות י"ב), **שגיאות מי יבין** (סי' כ"ה סעי' ד', הע' י"ח).
1. **מסגרת השלחן** (על שלחן שלמה ס"ק ד' [דפו"ה, ס"ק ט"ז]) – "דעת הגר"ז בש"ע דהיינו אפילו לא אמר אלא תיבת ברוך לבד ודעת הדה"ח דהיינו דוקא אם אמר השם מברכת הטוב ומטיב. ודעת הח"א שאפי' אמר גם אמ"ה כ"ז שלא אמר האל כו' אע"ג שכוונתו היה על הטוב והמטיב יסיים אשר נתן כו'".
 - (א) ל"מ הדה"ח. וכן שו"ר הברירור הלכה (שם) "ואך במסגרת השלחן שעל השלחן שלמה מובא שלש השיטות אלא שמש"כ בשם דה"ח לא דק שהוא סתם כלשון השו"ע, ובספרי שו"ת ג"כ לא מצאתי בזה".

יב] נסתפק.

א. נסתפק אם הזכיר בברהמ"ז רצה בשבת.

1. תלינן דמסתמא לא הזכיר.
 - (א) **מ"ב** (ס"ק ט"ז, שעה"צ ס"ק י"ב) – "ואפילו אם ספק לו אם הזכיר או לא תלינן דמסתמא בודאי לא הזכיר".
 - (ב) **שבט הלוי** (ח"ד סי' י"ח אות ב') – "הנה ברור דדברי המ"ב הם הלכה דצריך לחזור ודברי הגאון מהרש"ק תמוהים ...".
 - (ג) **ששכ"ה** (פרק נ"ז סעי' ה', סעי' ו').
 - (ד) **ברכת ה'** (ח"ב פרק ה' סעי' י"ח).
 - (ה) **כבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, עמ' צ"א).
 - (ו) **שגיאות מי יבין** (סי' כ"ה סעי' י"ד) – "הדין כמו מי ששכח לומר 'רצה'".
2. מיקל, א"צ לחזור.
 - (א) **פעולת צדיק** (ח"ג סי' ל"ה) – "ספק אם הזכיר בברהמ"ז רצה בשבת או יעלה בי"ט א"צ לחזור גם לא לאמרה בין ברכה ג' לרביעית כדרך מי ששכח בודאי שלא אמר רצה או יעלה. וטעמא נ"ל דספיקא דברבנן הוי ודוק עיין סי' קפ"ח ובאחרונים".
 - (ב) **אלף המגן** (על מטה אפרים סי' תקפ"ג ס"ק כ"ה) – "ואם נסתפק אם הזכיר רצה או יעלה ויבוא א"צ לחזור. ת"י בשם הירושלמי. וה"ה דא"צ לאמרו בין ברכה ג' לד' כדרך מי ששכח בודאי. משום דספיקא דרבנן הוי. שו"ת פעולת צדיק ח"ג (סי' לה)".

ג) יביע אומר (ח"ז או"ח סי' כ"ח) – "מכל האמור מי שנסתפק אם אמר רצה והחליצנו בברכת המזון של ליל שבת או של יום שבת שחרית, אין צריך לחזור ולברך בהמ"ז, שכיון שהזכרת מעין המאורע אינה אלא מזרעבן, ספיקא דרבנן לקולא. ומשום שכנגד החזקה דמה שהוא למוד הזכיר, יש חזקה נגדית דאימת שבת עליו, ורמי אנפשיה ומדכר, הילכך א"צ לחזור. אולם אם קודם שהתחיל ברכת הטוב והמטיב נכנס לבית הספק אם הזכיר רצה והחליצנו או לא, יאמר שם ברכת אשר נתן שבתות למנוחה וכו' בשם ומלכות".

ד) ילקוט יוסף (סעי' ו', קיצור שו"ע סעי' ז') – "המסתפק אם אמר רצה והחליצנו בשבת בברכת המזון בליל שבת או ביום שבת בבוקר, אינו חוזר לברך ברכת המזון. אולם אם קודם שהתחיל ברכת הטוב והמטיב נכנס לבית הספק אם הזכיר רצה והחליצנו או לא, יאמר שם ברכת אשר נתן שבתות למנוחה וכו' בשם ומלכות".

3. מראי מקומות.

א) חכמת שלמה (על סעי' ו') – "י"ל דחזקה דהזכיר של שבת, ודו"ק היטב, וצ"ע כעת לדינא בזה".

ב. הטעמים.

1. להחמיר, שצריך לחזור.

א) דעת המ"ב, ודעימיה.

ב) גירסא דינקותא, לאמר ברכת המזון כמו הדרך שאמרו בבית ספר [בלי רצה].

ג) הברכות [או הסידור] של בזמן הזה, הנוסח רצה הוי למטה [עם כוכב וכדו', ולא כתוב הנוסח ישר] או בצע אחרת, וגורם לשכוח להזכיר של שבת.

2. להקל, א"צ לחזור.

א) מציאות, רוב לא לשכוח.

ב) כל צורה של הסעודה של שבת משונה מימי החול [הבגדים, האוכל, וכדו']. ועי' ב"ק (דף לז).

ג) בזמן הזה הרבה גברים לא אוכל פת בימי חול, וממילא רוב פעמים שמברך בברכה"מ אומרים רצה. עי' הגר"ח"ק זצ"ל, לישונו מובא לקמן.

ד) כמה אחרונים פסק להקל [עי' לעיל], ולכל הפחות הוא ספק ברכות להקל.

ג. נסתפק אם אמר רצה באופן שביום חול לא מברך כלל ברהמ"ז.

1. מיקל.

א) הגרא"ל שטיינמן זצ"ל (ימלא פי תהלתך, עיונים בתפילה עמ' עדר [דפוס תשע"ב]) – "מי שאוכל פת רק בשבת ומסופק אם אמר רצה, י"ל דא"צ לחזור ולברך דמסתמא הזכיר מאחר דרגיל תמיד להזכיר רצה בברהמ"ז".

2. מראי מקומות.

א) הגר"ח"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות ר"ח, עמ' ע"ד) – "אם אחד אינו אוכל לחם בימי החול ורק בשבת אוכל, ושוב נסתפק אם אמר רצה בברהמ"ז, אם צריך לחזור ולברך, די"ל דא"צ לחזור, שהרי לכאן אין לומר שאמר כהרגילו של חול (בלא רצה) מאחר שאינו אוכל לחם בחול, א"ד בכל אופן צריך לחזור ולברך, וצ"ע. תשובה: לכאן א"צ".

ב) הגר"ח"ק זצ"ל (שיח התורה ח"ב סי' תשמ"ד, עמ' ר"י) – "שאלה: במ"ב סי' קפח"ס"ק טז' כתב דכשמסופק אם הזכיר רצה, תלינן דלא הזכיר. וצ"ע איך הדין במי שאינו אוכל פת כלל בימי החול - דנמצא דאצלו הברהמ"ז רק עם רצה. האם אה"נ אצלו אי"צ לחזור דמסתמא הזכיר. והאם צריך להתחזק בזה צ' ברהמ"ז בל' שבתות שהזכיר רצה ולא אכל פת באותם ימי חול. תשובה: הסתפקתי ג"כ בזה".

ד. עדות קטן: נאמנות קטן להזכירו שאמר רצה או יעלה ויבא.

1. הקטן נאמן, שהוא רק גילוי מילתא בעלמא.

א) הגר"שז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ז הע' י"ז) – "ואם מסופק אם הזכיר מעין המאורע וקטן אומר לו שאמנם הזכיר, י"ל דאם כי אין הקטן נאמן להעיד בקטנותו, מ"מ אין זה שייך לדיני עדות, אלא רק גילוי מילתא בעלמא, והחזקה דסירכא דלישניה אזיל ונקיט אינה חזקה גמורה, ולכן הוא נאמן".

ב) הגר"ח"ק זצ"ל (שיח התורה ח"א סי' אלף קמ"א, עמ' רפ"ט) – "שאלה: אב שאינו זוכר אם אמר רצה בשבת ובנו הקטן אמר לו שהזכיר האם יכול לסמוך עליו. תשובה: אם הוא בר דעת, עי' יו"ד סי' קכ"ז ס"ג".

הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ז) – "שאלה: המסופק אם הזכיר רצה, וקטן מעיד שהזכיר האם יכול לסמוך עליו. תשובה: אם יש בו דעת סומכין עליו".

ג) פסקי תשובות (אות ח') – "ובכל ענין, אם אשתו או בנו הקטן מעידים שהזכיר מעין המאורע יכול לסמוך על עדותם, דא"צ תורת עדות אלא גילוי מילתא בעלמא".

ה. שניהם מכישים.

1. הגר"שז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ז מילואים הע' י"ז) – "וכן אם ב' מכישים זה את זה, אחד אומר שהזכיר ואחד אומר שלא הזכיר, נראה דבכה"ג הוה ספק דרבנן ולקולא, ולא אמרינן דכמאן דליתנייהו, ואין סומכין בזה אחזקה דסירכא דלישנא".

יג] נשים.

א. אשה ששכחה לומר רצה והחליצנו בשבת.

1. לא צריכה לחזור.
 - (א) **כה"ח** (ס"ק כ"ד) – "והנשים לעולם אינם חוזרים אפילו בשבת וליל יו"ט א' דפסח וסוכות ואע"ג דחייבין לאכול מצה כיון דיש ספק אם חייבין בבהמ"ז מה"ת כמ"ש לעיל סי' קפ"ו יעו"ש. אין לחזור אלא לעולם הוי דינם כסעיף ז".
 2. צריכה לחזור.
 - (א) **רע"א** (שו"ת ח"א סי' א') – "זולת בליל א' דפסח דמחוייבות במצה מהקישא דכל שישנו בבל תאכל חמץ, וכן בשבת אם שכחה לומר רצה, דכיון דמחוייבת במ"ע דקידוש מהקישא דזכור ושומר מחוייבת ג"כ בכל מ"ע דשבת, כמ"ש הר"ן פרק כל כתיבי וז"ל שם: כתב ר"ת דנשים חייבות בג' סעודות וכן לבצוע על שתי ככרות שאף הן היו בנס המן, ואין צורך שבכל מעשה שבת איש ואשה שוין כדילפינן מזכור ושומר את שישנו בשמירה ישנו בזכירה, ובכלל זה הוי כל חיובי דשבת עכ"ל, וממילא מחוייבת ג"כ במצות עונג דשבת ואסורה להתענות, ע"כ צריכה לחזור ולברך כנלע"ד".
 - (ב) **זכר שמחה** (סי' כ"ז) – "אכן בשבת וליל ראשון של פסח גם דעת הרע"א זצ"ל שצריכה לחזור ולברך".
 - (ג) **באר משה** (ח"ג סי' ל"ח אות ט') – "אבל בשבת וליל א' דפסח צריכה לחזור ולברך".
 - (ד) **אור לציון** (ח"ב פרק מ"ו אות כ"ז, הע' כ"ז) – "אף נשים ששכחו לומר רצה והחליצו בשבת בשתי הסעודות הראשונות צריכות לחזור ולברך. [ראה בכה"ח בסימן קפ"ח אות כ"ד, שכתב שכיון שספק הוא אם נשים חייבות בברהמ"ז מן התורה, אינן חוזרות על ברהמ"ז אם שכחו רצה והחליצו. ואינו נראה, שהרי כל חיובי שבת יש על הנשים מההיקש שכל שישנו בזכור ישנו בשומר, וא"כ חייבות בסעודה, ודינן כדין האיש, שצריך לחזור אם שכח רצה והחליצו, וכן פסק רע"א בתשובה בסימן א', שמטעם זה אף נשים שטעו בשבת או בליל א' דפסח צריכות לחזור, וכדין האנשים]".
 - (ה) **ביע אומר** (ח"ו או"ח סי' כ"ח אות ד', יחזה דעת ח"ב סי' כ' שאלה ב') – "שאשה ששכחה להזכיר רצה והחליצו צריכה לחזור כדין האיש. וזה ברור".
 - (ו) **רבבות אפרים** (ח"ח סי' ע"ח) – "הכף החיים ... ולכאורה אף אם חייבות רק מדרבנן מדוע שלא תצטרך לחזור ולברך ברכת המזון אם לא הזכירה רצה בשבת כמו אדם שאכל רק כזית וחיובו רק מדרבנן".
 - (ז) **בירור הלכה** (קמא סי' קפ"ח [עמ' קל"ו]) – "ובשבת ודאי יש לנשים לחזור ולברך, וכ"ה בשו"ת **יד יצחק** ח"ב סימן נ"ד לגבי שבת, ובכה"ח ס"ק כ"ד בסופו כתב דאף בשבת ובליל א' דפסח וסוכות אין לנשים לחזור ולברך, וזה ללא מקור כלל, ותוך כדי התעלמות מכל האחרונים הנ"ל, **ודבריו תמוהין ביותר וכנראה טעות סופר**".
 - (ח) **הליכות ביתה** (סי' י"ב סעי' י"ג) – "צריכה לחזור ולברך".
 - (ט) **כבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, עמ' צ').
 - (י) **פסקי תשובות** (אות ו', הע' י"ח) – "וכן בשבת אם שכחו רצה חוזרות לברך כדין האנשים (דאיתקש זכור לשומר). [כן הסכמת כל האחרונים דלא ככה"ח סק"ד דדבריו תמוהים]".
 3. מראי מקומות – **שגיאות מי יבין** (סי' כ"ה סעי' ט"ז).
 - (א) **ששכ"ה** (פרק נ"ז הע' י"ח) – "כף החיים ... אלא שדבריו ק"ק, דמה בכך דעכ"פ חייבות בברהמ"ז מדרבנן, ע"ש, ולא מצאנו שאם אכל פחות משיעור שביעה, שאין חיובו אלא מדרבנן, שלא יצטרך לחזור אם שכח מעין המאורע".

ב. אשה ששכחה להזכיר 'יעלה ויבא' בברכת המזון: האם צריכה לחזור ולברך.

1. צריכה לחזור.
 - (א) **שאלות שמואל** (סי' י"א) – "דאם שכחו חוזרות ומברכות כמו באנשים".
 - (ב) **פתחי תשובה** (סי' קפ"ח על סעי' ו', סי' תקכ"ט על סעי' ב').
 - (ג) **ארחות חיים** (ס"ק ג', סי' תקכ"ט ס"ק ז') – "רע"א ... ועי' בפ"ת ובסי' תקכ"ט שם שהניח דבריו בצ"ע בזה שכ' דאשה אינה מחויבת לאכול פת ביו"ט אדרבה נראה העיקר דמחויבת לאכול פת. וממילא דצריכה לחזור ולברך וכ"כ בשו"ת שאלת שמואל דגם אשה אם שכחה הזכרה בברהמ"ז דחוזרת ומברכת יעו"ש".
 - (ד) **יד אליהו** (פסקים סי' י"ז אות ב') – "רע"א ... לכולי עלמא מי שמחייב בקידוש מחוייב בעונג, וכיון דלהגאונים ס"ל דבעינן פת דוקא לצאת ידי עונג, ממילא חייבות בברכת המזון מדרבנן ואפ"ל למ"ד במיני תרגימא, יש להזכיר של יו"ט".
 - (ה) **שאלו ציון** (ח"א סי' ח') – "הדין הוא דהיא צריכה לחזור בברהמ"ז".
 - (ו) **משיב הלכה** (ח"ב סי' קפ"ג) – "שאלה: אשה ששכחה להזכיר של יו"ט בברכת המזון צריכה לחזור ולברך או לא. תשובה: צריכה לחזור ולברך".
 - (ז) **תורת חיים** (ס"ק ח' ד"ה אמנם) – "דברי החרע"ק הם הפלא ופלא דאטו מחוייב' לאכול פת בשבת ויו"ט היא משום עונג ... וכתבו רוב רבותינו הראשונים דהטעם משום מצות ושמחת בחגיך ...".
2. לא צריכה לחזור: חוץ מליל א' דפסח.
 - (א) **רע"א** (על סעי' א', שו"ת ח"א סי' א', ובהשמטות שם) – "וכיון דאינה במצות תענוג מותרת להתענות, וממילא אם שכחה להזכיר של יום טוב בבהמ"ז א"צ לחזור ולברך, דהוי י"ט גבי דידהו כמו ר"ח לגבי דידן. **זולת** בליל א' דפסח".
 - (ב) **דעת תורה** (על סעי' ו') – "עתשו רע"א סי' א' דביו"ט נשים פטורות מדינא מלאכול פת וא"צ לחזור ולברך אם שכחה להזכיר, אבל בשבת וליל א' של פסח צריכה לחזור. וע"ש בהשמטות ... וכן פסק **בשדי חמד** מערכת ברכות סי' ד' אות ב".
 - (ג) **זכר שמחה** (סי' כ"ז) – "שלא לחזור ולברך דהא פלוגתת האחרונים הוא אם נשים מחוייבות בתענוג י"ט ואי בעית פת".
 - (ד) **כה"ח** (ס"ק כ"ד) - לשונו מובא לעיל.
 - (ה) **באר משה** (ח"ג סי' ל"ח אות ט') – "אשה ששכחה מלהזכיר המאורע ביו"ט א"צ לחזור ולברך".
 - (ו) **אמת ליעקב** (הע' ר"ה) – "אשר שטעתה ושכחה להזכיר יעלה ויבא ביו"ט יש לסמוך על דעת רע"א שא"צ לחזור ולברך".
 - (ז) **הגריש"א** זצ"ל (מבקשי תורה יו"ט עמ' רמ"א) – "שבדאי ההלכה כהגרע"א ומדין תורה אינה צריכה לשוב ולברך. אבל הרוצה

להחמיר על עצמה - שתיטול ידיה שוב לסעודה ותאכל כזית ותברך ברכת המזון ותאמר יעלה ויבא".
 הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן הגריש"א ברכות סוף עמ' תקנ"ז) – "ועכ"פ מידי ספק לא נפיק, וע"כ כששכחה יעלה ויבא בסעודת יו"ט לא תחזור ותברך. ולתחילה רצוי שתאכל עוד כזית פת, כדי שתוכל לחזור ולברך ברהמ"ז".

(ח) שבת הלוי (ח"ד סי' י"ח אות א') – "פשיטא דהלכה כרבינו הגרעק"א".

(ט) הגרעק"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' כ"ב טור ג') – "שאלה: ידועים דברי רעק"א (בתשובה א'), שאשה ששכחה יעלה ויבוא ביו"ט, אין צריכה לחזור, שחיוב סעודת פת ביו"ט מדין שמחה, וזהו מ"ע שהזמן גרמא ונשים פטורות, וכשאין חיוב סעודת פת, אין חוזר על יעלה ויבוא, האם קיי"ל כן, או לא. תשובה: העולם מקילין, (כת"י לתלמיד)".

(י) בירור הלכה (קמא סי' קפ"ח [עמ' קל"ה], תנינא סי' קפ"ח על סעי' ו' [עמ' סס"ה]) – "אין הדין מוכרע ויש לנהוג שלא יחזרו ויברכו".

(יא) ילקוט יוסף (סעי' ט', קיצור שו"ע סעי' י"א) – "אשה ששכחה לומר יעלה ויבא בימים טובים, דינה כדין האישה, שאינה חוזרת, מלבד בליל פסח שצריכה לחזור. אבל בליל סוכות אינה חוזרת".

(יב) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' צ"ג).

(יג) הליכות ביתה (סי' י"ב סעי' י"ג) – "ולמעשה טוב שלא תחזור לברך ובפרט כשהיא רק מסופקת אם הזכירה או לא, אלא תשמע מאחר ...".

(יד) פסקי תשובות (אות ו', סי' תקכ"ט אות ו') – "ואם כי מציינו בפוסקים שדנו הרבה בחידושו דהגרע"א, מ"מ למעשה חיישינן לספק ברכות להקל ופסקינן כוותיה, אבל אם נזכרו לפני שהתחילו בברכת הטוב והמטיב יכולות לומר הברכה שנתקנה בזה בשם ומלכות בפתיחה וחתימה".

3. מראי מקומות – שד"ח (ח"ה מערכת ברכות סי' ד' אות ב', ע"י ח"ה מע' יו"ט סי' ב' אות ו' עמ' רכ"ט), יביע אומר (ח"ו או"ח סי' י"ח אות ב'), ששכ"ה (פרק נ"ז הע' י"ח), שגיאות מי יבין (סי' כ"ה סעי' ל"ד).

(א) לענין שבועות – בנין שלמה (שד"ח ח"ה מע' יו"ט סי' ב' אות ו', עמ' רכ"ט).

ג. מסופקת: אשה שמסתפקת אם הזכירה רצה בשבת, או יעלה ויבוא בליל א' דפסח.

1. אינה צריכה לחזור.

(א) יגל יעקב (או"ח סי' כ"ב אות א') – "ועכ"פ באשה המסופקת ברצה נראה דא"צ לחזור ולברך מחמת כמה ספיקות ...".

(ב) באר משה (ח"ג סי' ל"ח אות י"ג) – "אבל בספק אם הזכירה בשבת וליל א' דפסח אינה חוזרת ומברכת".

(ג) פסקי תשובות (אות ח', הע' י"ח) – "אך כשמסתפקת אם הזכירה רצה בשבת או יעלה ויבוא בליל א' דפסח, לא תחזור ותברך מספק דחיישינן לדברי הסוברים דחיוב נשים בברהמ"ז דרבנן (עיין לעיל סי' קפ"ו) וספק דרבנן להקל - שו"ת יגל יעקב חאו"ח סי' כ"ב ועוד".

2. צריכה לחזור, אין לחלק בין נשים לגברים.

(א) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, פרק ט"ז הע' י"א) – "דכאן לכו"ע נשים חייבות לחזור ולברך, דהוי כודאי שלא הזכירה רצה, כמ"ש במ"ב סי' קפ"ח ס"ק ט"ז, וא"כ אשה דומה לאיש שחוזרת לברך ברהמ"ז".

3. מראי מקומות – יד יצחק (ח"ב סי' נ"ד), הליכות ביתה (סי' י"ב סעי' י"ד), שגיאות מי יבין (סי' כ"ה סעי' י"ז).

יד [ראש השנה.

א. שכח יעלה ויבא ביום.

1. צריך לחזור, כמו שאר יו"ט.

(א) א"ר (ס"ק ח') – "כתב כנסת הגדולה [הגהות טור] בראש השנה חותם מקדש ישראל ויום הזכרון, אבל במג"א [סק"ז] כתב שאינו חותם כמו בראש חדש, דהא יש אומרים דמצוה להתענות בראש השנה ולכך א"צ לישב תענית לתעניתו בסימן תקצ"ז [סעיף ג]. ולי נראה דמכל מקום אם אוכל בראש השנה מחוייב לאכול פת לכולי עלמא והוי לזה כשאר יום טוב. ועוד הא אפילו בראש חדש, יש אומרים דחותמין, וכיון דהרבה פוסקים דאסור להתענות בראש השנה ודאי יש לסמוך עלייהו. ונראה שאם פתח בהטוב ומטיב חוזר לראש כמו בשאר יום טוב".

(ב) מור וקציעה (סוף סי' קפ"ח) – "מ"ש מג"א (סק"ז) לומר בר"ה בלי חתימה. ל"נ דלית דחש לה לאותה דעה דחוויה".

(ג) חסד לאברהם (מהד"ת סי' ס"ב) – "הדבר ברור דצריך לחזור ...".

(ד) מטה אפרים (סי' תקפ"ג סעי' ד', ע"י סי' תקצ"ז סעי' ד') – "והעיקר כסברא הראשונה".

(ה) ערה"ש (סעי' כ"א) – "ואף בראש השנה נראה שצריך לחזור אף על פי שיש סוברים שמותר להתענות בר"ה אגן לא קיי"ל כן [עמג"א סק"ז]".

(ו) שלחן הטהור (סעי' י"ב) – "ר"ה דינו כיו"ט לכל דבר".

(ז) ע"י הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה ר"ה פרק א' הע' פ"ז) – "ובע"פ הוסיף רבנו שכמדומה שהמנהג לחזור גם בשכח יעו"י בסעודת היום, ונראה דהיינו משום דכיון דאנו איננו מתענים בר"ה, הו"ל לדידן ככל יו"ט דעלמא שהשוכח בו יעו"י בברכת המזון חוזר".

(ח) עמק הלכה (ח"ב סי' מ"ד, עמ' רנ"ד) – "דהכח נקטינן דצריכין לחזור".

2. אין צריך לחזור.

(א) מג"א (ס"ק ז') – "דנראה לכאורה דאין מחזירין אותו דהא י"א דמצוה להתענות בר"ה וצ"ל דלא חיישינן להך סברא כלל ועס"י תקצ"ז דסומכין אהאי סברא אפי' לקולא דא"צ ליתב תענית לתענית ולכן נ"ל דאומר בר"ה בלא חתימה כמו בר"ח".

(ב) דה"ח (דיני ברה"מ ודיני יעלה ויבא, סי' רט"ו אות ז') – "ואם לא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב אינו חוזר לראש רק יאמר אחר בהמ"ז כל הנוסח יעלה ויבא (נלמד ממ"ש הפ"מ סי' קפ"ח סק"ו)".

(ג) הו"ד באלף המגן (על מטה אפרים סי' תקפ"ג ס"ק כ"ט).

(ד) גר"ז (סעי' י', פסקי הסידור סדר ברכת המזון) – "וכל זה בשבת ויום טוב של שלש רגלים אבל בחולו של מועד וראש חודש וראש השנה אם לא נזכר עד שהתחיל ברכת הטוב והמטיב אינו חוזר מפני שברכת המזון בימים אלו היא רשות שאם רוצה אוכל פירות וכיוצא בהם כדי שלא יתענה ובראש השנה יש מתירין אפ"ל להתענות ואף שאין דבריהם עיקר מכל מקום יש לחוש לדבריהם שלא לכנוס לספק ברכה לבטלה אם יחזור לראש".

(ה) שלחן שלמה (סעי' ב') – "ובר"ה ר"ח ח"ה או סעודה שלישית א"צ לחזור".

(ו) קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' י"ד) – "ואם לא נזכר עד לאחר שהתחיל הברכה שלאחריה אינו חוזר לראש, משום דבראש השנה וראש חדש וחול המועד אינו מחויב לאכול פת דוקא".

(ז) חסד לאלפים (סוף ס"ק ו') – "וראש השנה ויום הכפורים לחולה האוכל, דינם כראש חודש".

(ח) ברכת הבית (שער י"ז סעי' כ"ו) – "ואם שכח אומר הברכה אשר נתן ימים טובים לעמו יום הזכרון הזה בלא שם ומלכות ואינו חותם בה, וגם אינו אומר לששון לשמחה, ואם שכח ואם שכח עד שהתחיל ברכת הטוב אינו חוזר לראש. מ"א".

(ט) קצות השלחן (סי' מ"ז סוף סעי' ד') – "ובסעודת היום בראש השנה, ובחול המועד וראש חדש בלילה וביום אינו חוזר".
(י) כה"ח (סי' תקצ"ז ס"ק ז').

(יא) אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' תקפ"ג אות א') – "בראש השנה אם שכח יעלה ויבא בברכת המזון לא יחזור לראש כיון שי"א שיש חיוב תענית בר"ה".

(יב) עי' באר משה (ח"ג סי' ל"ח אות י"ג) – "ואנן נוהגין לפסוק כדעה הא' דבכל יו"ט חוזר ומברך מספק חוץ מר"ה. אבל אין הדבר ברור ולכן ישמע מאחר או יהרהר בלבו ודו"ק".

(יג) תשובות והנהגות (ח"ה סי' קע"ה, סי' קפ"ב [לשונו מובא לקמן]) – "מי ששכח יעלה ויבוא בסעודה בר"ה, כתבו הפוסקים שאינו חוזר, דחוששין לשיטת הפוסקים שמותר לצום בראש השנה ואין חיוב אכילה".

(יד) בירור הלכה (קמא סי' קפ"ח על מ"ב ס"ק י"ט [עמ' קל"ח], תנינא סי' קפ"ח על סעי' ו' [עמ' שס"ה]).
(טו) זאת הברכה (עמ' קמ"ו אות ה') – "שספק ברכות להקל".

(טז) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' צ"ו).

(יז) פסקי תשובות (אות י', סי' תקצ"ז אות א') – "ולדינא מצינו לכמה מגדולי הפוסקים שכתבו דספק ברכות להקל, ואין חוזרים ומברכים ברהמ"ז כששכחו יעלה ויבוא בראש השנה".

3. מראי מקומות – שגיאות מי יבין (סי' כ"ה סעי' ד' אות א', סעי' כ"א אות ג').

(א) פמ"ג (א"א ס"ק ז') – "עיינ מ"א. העלה דראש השנה כראש חדש, ולפי זה אם פתח בהטוב ומטיב פשיטא דאין חוזר לראש, דספק ברכות להקל ושמא מצוה להתענות בראש השנה. ובאליה רבה אות ח' כתב דחוזר, ואיני יודע למה, והוא לשיטתיה, יע"ש בזה".
(ב) מ"ב (ס"ק י"ט, עי' שעה"צ ס"ק ט"ו) – "ואם שכח והתחיל הטוב והמטיב ג"כ דעת המ"א דשוב אינו חוזר כמו בר"ה וא"ר חולק עליו וס"ל דחוזר".

(ג) ששכ"ה (פרק נ"ז סעי' ז' אות ד') – "גם כן חוזר לראש ברכת-המזון, אבל יש אומרים שאינו חוזר".

(ד) נטעי גבריאל (ר"ה פרק ל' סעי' ו') – "ואם שכח עכ"פ יש לאומרו בהרחמן אחר במרום ילמדו וכו'".

(ה) שיעורי הלכה (מועדים ח"א פרק י"ב אות ט', עמ' קי"ז) – "ונראה דלמעשה נכון לכתחילה לשמוע מאחר כיון דהוי ספק ברכות, ואם אין אחר יש לו לאכול שני ת כדי לברך ברהמ"ז".

ב. שכח יעלה ויבא בלילה: למיקלים לעיל.

1. צריך לחזור.

(א) גר"ז (פסקי הסידור, סוף דיני ברכת המזון) – "... וכן בראש השנה ביום אבל בליל ראש השנה חוזר".

(ב) הו"ד באלף המגן (סי' תקפ"ג ס"ק כ"ט).

(ג) תהלה לדוד (ס"ק ה') – "באר" שם סק"א כתב ליל ר"ה אסור להתענות לכו"ע ... ולפ"ז בר"ה בלילה אם התחיל בהטוב"מ חוזר לראש. וא"צ לומר דבלא התחיל הטוב והמטיב צריך לחתום".

(ד) קצות השלחן (סי' מ"ז סעי' ד') – "ובראש השנה בסעודת הלילה לכד בב' הלילות".

(ה) הגרשז"א זצ"ל (הקדמה לחזור מפורש מכתבי תשובות אות ט') – "דהנה בסימן תקפ"ב בשער הציון סק"ד העיר על החידוש של הגאון רבי אבלי זצ"ל המובא בחיי אדם עיי"ש [שרבי אבלי חידש שבליל ר"ה אם אחד שכח המלך הקדוש א"צ לחזור, דדינו כמו בכל ר"ח שביליו א"צ לחזור, שאין מקדשין החודש בלילה, והקשה עליו בשער הציון דלא יתכן דיצא דהוי תרתי דסתרי, דמצד אחד התפלל תפלה של ר"ה ומצד שני אמר הקל הקדוש, וא"כ ממ"נ לא יצא] דלפי"ז נלענ"ד דכל זה דוקא לענין תפילה, משא"כ בברכת המזון אין לחזור, מטעם שאין מקדשין את החודש בלילה, ואף אם נחשוב שיש לחלק קצת בין ערבית לברכת המזון, מ"מ מהרא"ש בפרק ז' דברכות סימן כ"ג מוכח דאין לחלק ביניהם. שוב נודע לי רביים תמהו על החידוש של הגאון הנ"ל מדברי רבנו יונה בברכות ל' ע"ב שסובר דאם לא הזכיר של יו"ט בליל ר"ה צריך לחזור ולהתפלל, אולם בשו"ת בנין שלמה בסי' י"ח שבהוספות כתב שם ליישב עפ"י הגמ' בר"ה ח' ע"ב דאין בי"ד של מעלה דנין אלא א"כ קידשו בי"ד של מטה, דלפי"ז מסתבר שרק לענין תיבת 'המלך' הוא דפסק שאינו חוזר בלילה, משא"כ לענין תפלה שפיר צריך להיות גם בלילה רק של יו"ט ולא של חול, וכ"כ גם האגרות משה בחלק או"ח סי' ק"ע, וכיון שכך נראה הואיל ונקטינן (משנ"ב תקצ"ז סק"ה) שבליילה אסור לצום בר"ה מסתבר שגם ברהמ"ז אם שכח יעלה ויבוא אע"ג שאינו חוזר מחמת ר"ה, מ"מ בגלל י"ט של ר"ה שפיר צריך לחזור. [וזה לא כמו שנדפס בהוצאה הראשונה]."

הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה ר"ה פרק א' סעי' י"ט) – "שכח לומר יעלה ויבוא בברכת המזון בסעודת ליל ר"ה, חוזר לראש ברכת המזון".

הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה תניינא (ב - ג) סי' ס' אות כ"ז) – "המשנ"ב בסימן תקפ"ב בשער הציון סק"ד העיר על החידוש של הגאון רבי אבלי זצ"ל המובא בחיי אדם דבלייל ר"ה אם אחד שכח המלך הקדוש א"צ לחזור, דדינו כמו בכל ר"ה שבליילו א"צ לחזור שאין מקדשין החודש בלילה, והקשה עליו בשער הציון דלא יתכן דיצא דהוי תרתי דסתרי, דמצד אחד התפלל תפלה של ר"ה ומצד שני אמר האל הקדוש, וא"כ ממ"נ לא יצא עיין שם. דלפי"ז נלענ"ד דכל זה דוקא לענין תפילה, משא"כ בברכת המזון אין לחזור, מטעם שאין מקדשין את החודש בלילה, ואף אם נחשוב שיש לחלק קצת בין ערבית לברכת המזון, מ"מ מהרא"ש בפרק ז' דברכות סימן כ"ג מוכח דאין לחלק ביניהם. אמנם רבים תמהו על החידוש של הגאון הנ"ל [ועי' שעה"צ שם] מדברי רבנו יונה בברכות ל' ע"ב שסובר דאם לא הזכיר של יום טוב בליל ר"ה צריך לחזור ולהתפלל, אולם בשו"ת בנין שלמה בס"י י"ח שבהוספות כתב שם ליישב עפ"י הגמ' בר"ה ח' ע"ב דאין ב"ד של מעלה דנין אלא א"כ קידשו בי"ד של מטה, דלפי"ז מסתבר שרק לענין תיבת 'המלך' הוא דפסק שאינו חוזר בלילה, משא"כ לענין תפלה שפיר צריך להיות גם בלילה רק של יום טוב ולא של חול, וכ"כ גם האגרות משה בחלק או"ח סי' ק"ע, וכיון שכן נראה הואיל ונקטינן (משנ"ב תקצ"ז סק"ה) שבליילה אסור לצום בר"ה מסתבר שגם בברהמ"ז אם שכח יעלה ויבוא אף על גב שאינו חוזר מחמת ר"ה, מ"מ בגלל י"ט של ר"ה שפיר צריך לחזור".

(ו) ששכ"ה (פרק נ"ז סעי' ז' אות ג') – "חוזר לראש ברכת-המזון".

(ז) בירור הלכה (תניינא סי' קפ"ח על סעי' ו' [עמ' שס"ה], סי' תקפ"ב [עמ' ש"י]).

(ח) נטעי גבריאל (ר"ה פרק ל' סעי' ז').

2. מראי מקומות – ישועות יעקב (סי' קפ"ח), משנת יעב"ץ (סי' נ' אות א'), ותן ברכה (עמ' שי"ט), מבקשי תורה (ח"ג עמ' ת"כ), מועדים וזמנים (ח"א סי' ד' בהגה"ה), פסקי תשובות (סוף אות י', סי' תקצ"ז הע' ג'), שגיאות מי יבין (סי' כ"ה סעי' ד' אות א', סעי' כ"א אות ג').

(א) תשובות והנהגות (ח"ב סי' רס"ט) – "נשאלתי במי ששכח יעלה ויבוא בליל ר"ה, עיין במ"א (קפ"ח) שאינו חוזר שסומכין על הפוסקים שמותר או מצוה להתענות בר"ה. והאחרונים העלו שרק ביום מותר אבל בלילה אסור ואם כן חוזר, ואנו חידשנו ב'מועדים וזמנים' (ח"א סימן ד' והגהה) שבר"ה אין עיקר המצוה בשמחה בבשר ויין דוקא, וממילא גם אין חיוב פת שזהו דוקא עם בשר ויין אלא בר"ה העיקר שלא יתענה ואם אוכל שאר דברים ושמה בד' יצא לכו"ע וכיון שאין חיוב לאכול פת דוקא ולכן אינו חוזר בלילה וביום. כעת מצאתי מכתב מהגרש"ז אויערבך שליט"א [זצ"ל] (נדפס במחזור המפורש על ר"ה) שמעורר שבליילה אין לחזור בברכת המזון מטעם שאין מקדשין את החודש בלילה, וכמו ביעלה ויבוא בר"ה שאינו חוזר בלילה מהאי טעמא, ועיין בשעה"ץ (תקפ"ו ס"ק ד) שבתפלה לדעתו בודאי חוזר כיון שאומר תפלת י"ט בודאי צריך לומר המלך הקדוש, אבל בבהמ"ז לפ"ז יש לפטור בדיעבד מהאי טעמא ע"ש, ומסיק דאף אם נחלק קצת בין תפלה לבהמ"ז, מ"מ ברא"ש פ"ז דברכות (כ"ג) מוכח שאין לחלק, ולכן לדבריו בלילה אינו חוזר אם שכח בר"ה יעלה ויבוא שאין מקדשין בלילה. ומיהו נראה דאפשר שדוקא בתפלה יעלה ויבוא הוא בגדר הזכרה, ולא חייבו לעיכובא בלילה שלא קידשו עוד, אבל בבהמ"ז שהיא דאורייתא וחמור יותר, גם ההזכרה היא חלק מקדושת היום שבזה ניכר שהסעודה היא סעודת יום טוב, ובזה לא פטרינן לחזור משום הא שאין מקדשין בלילה, ומה שמביא מהרא"ש היינו לפי ההו"א התם שקדושת היום גופא מחייבת להזכיר בבהמ"ז אינו מחלק, אבל לפי האמת לדידן, מפרש ברא"ש שחיוב עונג הוא סיבה המחייבת, והיינו שיש לברך דוקא עם יעלה ויבוא שניכר עי"ז שהסעודה דיו"ט, והחמירו בזה מאד בהאי היכר גם לעיכובא שאם שכח יש לחזור ולברך, ולא מקילינן כיון שאין מקדשין את החודש בלילה, רק לדידן בבהמ"ז יש לחזור ולברך גם בלילה להוכיח שזהו סעודת יום טוב. ולמעשה אין נפ"מ שגם לדברינו אין חזרין בר"ה בבהמ"ז גם בלילה, אבל בטעם הדין נראה לבאר הדברים כמ"ש משום שאין חיוב פת בר"ה רק איסור תענית".

(ב) יש לעיין, שכמה גדולי הפוסקים [מג"א, שולחן שלמה, דרה"ח, קיצור שו"ע, חסד לאלפים, מ"ב, ועוד] אינו מחלקים בין ליל ר"ה ליום ר"ה. ונראה מהם, שגם בליל ר"ה אינו חוזר.

ג. אשה ששכח יעלה ויבא בראש השנה.

1. מראי מקומות – מקראי קודש (ר"ה פרק ד' סעי' כ"ח).

(א) מחלוקת לגבי כל יום טובים, ועיקר להקל - עי' לעיל.

(ב) מחלוקת אצל גברים, ועיקר להקל - עי' לעיל.

ד. ראש השנה שחל בשבת: שכח רצה.

1. מחמיר, צריך לחזור.

(א) דה"ח (דיני ברה"מ ודיני יעלה ויבא אות ז') – "ואם חל ר"ה בשבת ושכח שניהם ... אף שהזכיר של ר"ה רק שלא הזכיר של שבת חוזר לראש וצריך להזכיר בחזרה של שבת ושל י"ט אבל אם הזכיר של שבת ולא הזכיר של ר"ה דינו כמו אם חל ר"ה בחול ולא הזכיר של ר"ה".

(ב) מטה אפרים (סי' תקפ"ג סעי' ד') – "ולענין שכחת רצה בשבת יש חילוק בסעודות דבסעודות של ערב ושל שחרית חוזר אבל בסעודה ג' אינו חוזר".

(ג) קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' ט"ו) – "ואם אמר יעלה ויבא ולא אמר רצה, והוא חוזר לראש צריך לומר גם יעלה ויבא, והוא הדין לחול המועד ראש השנה".

(ד) תשובות והנהגות (ח"ה סי' קפ"ב) – "נראה לחזור מטעם אחר, דכשחל בשבת נראה דלכ"ע יש חובת סעודה, רק כיון שהוא פיקוח נפש לזכות בדין יש מהקדמונים דס"ל שדוחין את המצוה דאכילה, ומתירין לצום כדי לזכות בדין, אבל אם הוא אוכל חל עליו חיוב ממש לאכול פת כבכל שבת ולכן חוזר, משא"כ בר"ה כשחל בחול, דמה שיש מהפוסקים שמתירין לצום הוא משום שאין חיוב סעודה רק במועדים שיש בהם מצות שמחה, אבל בר"ה אין מצות שמחה, ולשיטתם שאין כלל חיוב סעודה שפיר אף

שאוכל אינו חוזר, ואנו חוששין לדבריהם שלא לחזור ביעו"י, אבל בשבת נראה דאם אינו מתענה חייבין לאכול פת לכו"ע, ולכן חוזר בשכח רצה".

ה) נטעי גבריאל (ר"ה פרק ל' סעי' ה') – "כשחל ר"ה בשבת אם שכח רצה ונזכר אחר שהתחיל בברכת הטוב והמטיב צריך לחזור ולברך ולהזכיר שניהם רצה ויעלה ויבא, ואם אמר רצה ושכח יעלה ויבא תליא במחלוקת הנ"ל אי בר"ה שחל בחול צריך לחזור ולברך".

ו) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' צ"ז).

ז) שגיאות מי יבין (סי' כ"ה סעי' ד' אות א').

2. אין צריך לחזור.

א) בירור הלכה (קמא סי' קפ"ח על מ"ב ס"ק י"ט ד"ה ונראה [עמ' קל"ט], תנינא סי' קפ"ח על סעי' ו' [עמ' שס"ה]) – "ונראה דבר"ה ביום אף שחל בשבת, ודעת הרבה ראשונים דבר"ח שחל בשבת צריך לחזור אף על של ר"ח [וכמו שיתבאר בס"ד להלן בסעיף ז'], אפילו הכא אין לצרף זה לנידונינו ולהכריע בצירוף הדעה דבר"ה מצד עצמו צריך לחזור, דשאני הכא דלפי הדעה דבר"ה מותר להתענות ואין צריך לחזור אף אם חל בשבת מותר, וכמו שנתבאר לעיל דהאחרונים שחילקו בזה הוא דבר חידוש, ונקטינן דאף אם חל בשבת מותר וצריך להתענות אם התענה פעם אחת".

3. מראי מקומות.

א) מ"ב (סי' תקצ"ז ס"ק י"א) – "וא"צ למיתב וכו'. אפילו חל בשבת".

1) לפ"ז, אין צריך לחזור. וצ"ב על המחמירים לעיל. שו"ר תשובות והנהגות (לשונו מובא לעיל), ועדיין צ"ב כיון שסוף סוף א"צ לישב תענית לתעניתו. וא"כ לפי המג"א, א"צ לחזור על ברהמ"ז. שו"מ הבירור הלכה (לשונו מובא לעיל), אה"נ.

ה. אשר נתן: האם אומר בשם ומלכות.

1. עם שם ומלכות.

א) קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' י"ד) – "ובראש השנה אומר ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה, ברוך אתה ה' מקדש ישראל ויום הזכרון".

ב) מ"ב (ס"ק י"ט, שעה"צ ס"ק י"ד) – "וזה נוסחו בא"י אמ"ה שנתן ימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה".

ג) לקוטי מהרי"ח (סדר ברכת המזון ד"ה ועיין בש"ע) – "מ"מ בראש השנה יברך בשם ומלכות".

ד) שלחן הטהור (סעי' י"ב).

ה) קצות השלחן (סי' מ"ז סעי' ד') – "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לזכרון את יום הזכרון הזה. ברוך אתה ה' מקדש ישראל ויום הזכרון".

ו) וזאת הברכה (עמ' קמ"ז, מעיין הברכה פרק כ' אות כ"ח).

ז) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' צ"ו).

ח) ותן ברכה (עמ' תקי"ד).

ט) פסקי תשובות (אות י').

2. בלי שם ומלכות.

א) דרך החיים (דיני ברה"מ ודיני יעלה ויבא, סי' רט"ו אות ז') – "אם נזכר קודם הטוב והמטיב אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה ואינו חותם בה ואין אומר שם ומלכות בפתחה (פ"מ במ"ז סק"ו)".

ב) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ז') – "ובר"ה ויוה"כ אומר בלא חתימה וגם אינו פותח בשם ומלכות".

ג) חסד לאלפים (סוף ס"ק ו').

ד) ברכת הבית (שער י"ז סעי' כ"ו) - לשונו מובא לעיל.

ה) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קמ"ז).

3. מראי מקומות – נטעי גבריאל (ר"ה פרק ל' סעי' ד').

ו. אשר נתן: האם אומר בחתימה.

1. בלי חתימה.

א) מג"א (ס"ק ז') – "ולכן נ"ל דאומר בר"ה בלא חתימה כמו בר"ח".

ב) דרך החיים (דיני ברה"מ ודיני יעלה ויבא, סי' רט"ו אות ז') - לשונו מובא לעיל.

ג) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ז') - לשונו מובא לעיל.

ד) שלחן שלמה (סעי' ב').

ה) חסד לאלפים (סוף ס"ק ו').

ו) עי' לקוטי מהרי"ח (סדר ברכת המזון ד"ה ועיין בש"ע) – "ועיין בא"ר דהסכים להכנה"ג לחתום בר"ה (ברוך מקדש ישראל והזמנים) ודלא כהמג"א שכתב שאין חותם בר"ה כמו בר"ח והטעם ... מ"מ לענין חתימה קשה לעשות מעשה נגד דעת רבינו המג"א שכתב בהד"ל שלא לחתום וכ"כ בש"ע התניא ...".

ז) ברכת הבית (שער י"ז סעי' כ"ו) - לשונו מובא לעיל.

2. עם חתימה.

א) כנה"ג (הג' הטור ס"ק ג') – "ובר"ה חותם מקדש ישראל ויום הזכרון".

ב) מור וקציעה (סוף סי' קפ"ח) - לשונו מובא לעיל.

ג) א"ר (סי' קפ"ח ס"ק ח') - לשונו מובא לעיל.

- ד) קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' י"ד) - לשונו מובא לעיל.
 ה) נהר השלום (ס"ק ד').
 ו) עי' מ"ב (ס"ק י"ט) - "ואינו חותם בה כמו בר"ח וזהו דעת המ"א שחולק על כנה"ג שמשוה ר"ה לשאר י"ט אבל הרבה אחרונים הסכימו לדעת כנה"ג וע"כ צריך לחתום בא"י מקדש ישראל ויום הזכרון".
 ז) שלחן הטהור (סעי' י"ב).
 ח) קצות השלחן (סי' מ"ז סעי' ד') - לשונו מובא לעיל.
 ט) וזאת הברכה (עמ' קמ"ז, מעיין הברכה פרק כ' אות כ"ח).
 י) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' צ"ו).
 יא) ותן ברכה (עמ' תקי"ד).
 יב) פסקי תשובות (אות י').
 יג) שיעורי הלכה (מועדים ח"א פרק י"ב סוף אות ט', עמ' קי"ח).
 3. מראי מקומות - נטעי גבריאל (ר"ה פרק ל' סעי' ד').

טו] ראש חודש - סעיף ז'.

ברכות (דף מט.) - "הדר יתיב וקאמר: טעה ולא הזכיר של ראש חודש אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון, ולא ידענא אי אמר בה שמחה אי לא אמר בה שמחה, אי חתים בה אי לא חתים בה, אי דידיה אי דרביה".

א. אשר נתן: האם אומר בשם ומלכות.

- עם שם ומלכות - לבוש (סעי' ז'), יוסף אומץ (סי' תתשל"ו), שכנה"ג (הג' ב"י ס"ק ט'), פר"ח (סי' תכ"ד על סעי' א'), א"ר (ס"ק י'), פמ"ג (סי' תכ"ד א"א ס"ק א'), עי' סי' קפ"ח מש"ז ס"ק ו'), מעשה רוקח (ברכות פרק ב' הל' י"ג), גר"ז (סעי' י'), ח"א (כלל מ"ז סעי' כ'), מ"ב (ס"ק כ"ה, בה"ל ד"ה אומר, סעי' י' ד"ה מזכיר, שעה"צ ס"ק י"ד, סי' תכ"ד ס"ק ב'), קצות השלחן (סי' מ"ז סעי' ד'), וזאת הברכה (עמ' קמ"ז, מעיין הברכה פרק כ' אות כ"ח), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' צ"ה), ותן ברכה (עמ' תקי"ג).
- בלי שם ומלכות - ברכי יוסף (ס"ק ט'), דרך החיים (דיני ברה"מ ודיני יעלה ויבא, סי' רט"ו אות ט'), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ז', ס"ק י"ב, שלטי הגיבורים ס"ק ה'), חסד לאלפים (ס"ק ו'), ערה"ש (סעי' ט"ז), כה"ח (ס"ק ל"א), הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קמ"ז).
 3. מראי מקומות - שע"ת (ס"ק ג').

ב. אשר נתן: האם אומר בחתימה.

- בלי חתימה - מחבר (סעי' ז'), לבוש (סעי' ז'), יוסף אומץ (סי' תתשל"ו), פר"ח (סי' תכ"ד על סעי' א'), גר"ז (סעי' י'), ח"א (כלל מ"ז סעי' כ'), דרך החיים (דיני ברה"מ ודיני יעלה ויבא, סי' רט"ו אות ט'), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ז', שלטי הגיבורים ס"ק ה'), שלחן שלמה (סעי' ב'), חסד לאלפים (ס"ק ו'), קצות השלחן (סי' מ"ז סעי' ד'), וזאת הברכה (עמ' קמ"ז, מעיין הברכה פרק כ' אות כ"ח), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' צ"ה), ותן ברכה (עמ' תקי"ג), פוסקים.

ג. אם מקבל על עצמו סעודה.

- אינו חיוב חזרה - ברכי יוסף (סי' תכ"ד ס"ק א'), לשונו מובא לקמן).

טז] חול המועד: חובת אכילת פת בחוה"מ.

ב"י (ס"ק ז') - "ומיהו חול המועד משמע דדינו כראש חודש וכן כתב סמ"ג (עשין כז קט ע"ד) והכל בו בהלכות (י"ט) [ברכת המזון] (סי' כה כג.) אבל בתשב"ץ (קטן) סימן (שצ"ח) [רי"ד] כתב דבחול המועד אין מחזירין אותו כי אם בסעודת שחרית ושל לילה אבל אם אוכל בחצי היום סעודה אחרת אינו חוזר: ורבינו ירוחם כתב בנ"ח ח"ב (נז ע"ג) דנראה מדברי הרמב"ם (סוכה פ"ו ה"ז) ורש"י (סוכה כז. ד"ה במיני תרגימא) שאע"פ שחייב לאכול בשבעת ימי החג י"ד סעודות אחת ביום ואחת בלילה יכול להשלימן בפירות".

א. רשות: אינו חוזר.

- סמ"ג (עשין סי' כ"ז) - "וכן בחולו של מועד בחנוכה ובפורים שכח ולא הזכיר הענין בברכת המזון אינו חוזר (רמב"ם שם) כדתניא בתוספתא דברכות (פ"ג הי"ד ע"ש)".
- כל בו (סוף סי' ס' ד"ה ואסור) - "אבל אכילת הפת בו רשות ובלבד שיטבל במיני תרגימא".
- מחבר (סי' תרל"ט סעי' ג'), עי' סי' קפ"ח סעי' ז') - "אכילה בסוכה בליל יו"ט הראשון, חובה; אפי' אכל כזית פת יצא י"ח; מכאן ואילך רשות".
- גר"ז (סי' קפ"ח סעי' י') - "אבל בחולו של מועד וראש חודש וראש השנה אם לא נזכר עד שהתחיל ברכת הטוב והמטיב אינו חוזר מפני שברכת המזון בימים אלו היא רשות שאם רוצה אוכל פירות וכיוצא בהם כדי שלא יתענה".
- שעה"צ (סי' תק"ל ס"ק ד') - "ובחול המועד אין מחוייב לאכול פת, הרי אף דצריך לכבדו באכילה אין חיובו גדול כל כך".

ב. מ"מ לכתחילה מצוה לאכול פת.

- מג"א (סי' תק"ל ס"ק א') - "ובסי' קפ"ח ס"ז משמע דדי באכיל' פירות ומ"מ נ"ל לכתחל' מצוה לאכול פת עסי' תרס"ד".
- (א) מחה"ש (שם סוף ס"ק א') - "ומ"מ לכתחלה נ"ל מצוה לאכול פת. אפשר נתכוין להא דכתב הרב"י בחבורו הארוך בשם תשב"ץ

- שכתב וז"ל דבחה"מ אין מחזירים אותו כ"א בסעודת שחרית ובשל לילה. אבל אם אכל בחצי היום סעודה אחרת אינו חוזר עכ"ל. **הרי דלדעת תשב"ץ** צ"ל פת בחה"מ פעם א' בלילה ופעם אחד ביום. וניהו דלא קי"ל כוותיה בסי' קפ"ח לענין בהמ"ז לחזור ולברך בהמ"ז מ"מ לכתחלה יש להחמיר כדבריו ולאכול פת".
- (ב) אמנם עי' לשון **המ"ב** לקמן.
2. **ערה"ש** (סי' תק"ל סעי' ד', עי' סי' תקכ"ט סעי' ג') – "ואין חיוב לאכול פת דווקא ומ"מ יש לאכול פת דהוי יותר דרך כבוד [עמג"א]".
3. **מ"ב** (סי' תק"ל סוף ס"ק א') – "וכתבו האחרונים דאף דמוכח בסימן קפ"ח ס"ז דאינו מחוייב לאכול פת דוקא בחוה"מ ורק דאסור להתענות מ"מ לכתחלה מצוה לקבוע סעודה על הפת אחת בלילה ואחת ביום דכיון **דמצוה לכבדו** באכילה ושתייה ועיקר אכילה הוא לחם".
- (א) **מועדים וזמנים** (ח"ז סי' קנ"ג) – "במ"ב (תק"ל) מצאתי דבר חדש ופלא ... ולא שמענו מעולם שבחוה"מ אוכלים בכל יום ב' סעודות חשובות דוקא כמו ביום טוב ... ולע"ד **נראה כמנהגינו בחוה"מ שבחדא סעודה** מכובדת כראוי למועד כל יום סגי ויוצא חובתו, ובפת לבד אין בו כדי כיבוד או שמחה, רק צריך למצוה סעודה אחת מכובדת כל יום ודי בכך, ולא קיימא לן כר"א במשנה סוכה כז. שצריך שתי סעודות, דמירי בסוכות דוקא, וגם לדידיה במיני תרגימא יוצא כמבואר בתוס' שם (ד"ה אי בעי), ולא קיימא לן כוותיה, ולכן העיקר שכל יום יאכל סעודה אחת מכובדת ודי בכך, ולא צריך כמ"ב ותשב"ץ ב' סעודות בכל יום".
4. **כה"ח** (סי' תק"ל ס"ק ד') – "וכתב עו"ש המ"א דבסי' קפח סעי' ז' משמע דדי באכילת פירות ומ"מ נראה לכתחלה מצוה לאכול פת. וכ"כ א"ר שם. א"א אות א' מק"ק שם. ולכתחלה מצוה לקבוע סעודה על הפת אחת בלילה ואחת ביום. מ"ב שם ועיין לעיל תי"ט אות ב' לגבי ר"ח שכתבנו **דיש לבצוע ג"כ על שתי ככרות** כדי לכבדו יותר מן החול יעו"ש וא"כ ה"ה כאן".
5. **הגריש"א** זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ג פרק ז' אות א') – "מצוה לכתחילה לקבוע סעודה על הפת, אחת בלילה ואחת ביום, אבל אין חיוב בסעודה".
- הגריש"א** זצ"ל (מבקשי תורה חול המועד סי' קכ"ד, עמ' תשל"ט) – "דבחוה"מ אין מעכב שיהיה הסעודה גם ביום וגם בלילה אלא יאכל כבכל יום וכמ"כ בתורה בערב בשר לאכול ולחם בבוקר לשבוע ובערב פ'י גם סמוך לערב, ומי שאוכל ביום גם בזה יוצא יד"ח ידי ב' סעודות דחוה"מ".
6. **הגרי"י ברקוביץ שליט"א** (מכתב במייל) -

I have been on a wheat-free program due to stomach issues, and have been eating only spelt. [This is the current attempt at finding a solution, although not clear that this is the issue.] Occasionally, I have been eating wheat products when in a bind (somewhere for shabbos and forgot to bring spelt rolls). Regarding Pesach - the only spelt matzos available aren't chabura matzos (not sure the hechsure). There's also on the market Rav Kestenbaum gluten free oat matzos. How important is chaburah matzos? Would shiurim effect this shaila in any way? Is spelt better than oats?

R' Y. Berkovits wrote: I've recommended people in similar situations, where there is no sakana involved, to eat 10 grams of chaburah matzah for each of the three achilos. [Relying on the deys that hold that a k'zayis equals a shlish k'beitza.] I don't think 30 grams a year will be too harmful for you. Weigh it before Yom Tov. Personally, I am on a diet that excludes bread. For the Shabbos seudos I eat a k'sayis (my wife is motsai me with the al netilas yadayim). For Pesach, I'll bl"n eat chabura matza with normal shiurim for the seder. It throws me off a few days, I suffer but nothing terrible. **I will also bl"n try to have a kesayis a day, for Chol Hamoad seudah - but it's not necessary.** [Agav - The normally accepted shiur is 17 grams for Korech (k'zayis as half beitza), and 34-35 grams for Matzah and Afikomen (k'beitza).]

ג. מראי מקומות – **מעדני אשר** (ברכות סי' נ"ד).

ד. שיטת רבינו יהודה.

1. **רא"ש** (ברכות פרק ז' סי' כ"ג), הו"ד **בבה"ל** (סעי' ח' ד"ה סעודה) – "נראה לרבינו יהודה דחייב אדם לאכול פת ביום טוב **משום שמחה** משום חלקהו חציו לאכילה ועיקר אכילה הוא לחם".
- (א) **מעדני אשר** (ברכות סי' נ"ד אות ב') – "הרא"ש ... אמנם בהגהות סמ"ק (סי' צ"ג, עמ' נ"ז) כתב בשם רבינו יהודה בזה"ל 'דאע"ג דבחוה"מ אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל פת כי אם פירות, מ"מ ביו"ט צריך לאכול פת וכו' דלא סגי דלא אכיל פת ביו"ט **משום כבוד יו"ט**, הרי דחובת פת ביו"ט הוא מדין כבוד יו"ט ולא מדין שמחה ולכן בחוה"מ אין חובת פת כמו שמפורש בדבריו. וכ"כ בהגהות לתשב"ץ קטן (סי' רי"ד) בשם רבינו יהודה דבחוה"מ אי בעי לא אכיל פת. גם בחי' הרשב"ץ ובחי' רבינו פרץ הנדמ"ח (לברכות מ"ט ע"ב) כתבו שחובת אכילת פת ביו"ט היא מחמת כבוד יו"ט. ומכל זה נראה דגם דברי הרא"ש בשם רבינו יהודה אינם בדווקא, **ולא התכוין** הרא"ש למצות 'ושמחת בהגד' אלא לדין כבוד יו"ט ... ומדויק היטב מה שהרא"ש הזכיר משום חלקהו חציו לאכילה, דדין 'חלקהו' נלמד מקרא ד'עצרת תהיה לכם' שנכתב גבי שמיני עצרת שהוא יו"ט ואינו קשור לכאורה לחוה"מ. וראיה לזה מדברי הרא"ה והריטב"א (ברכות מ"ט ע"ב) שג"כ כתבו דביו"ט בעינן פת מדין 'חלקהו' וכתבו להדיא דחוה"מ לא בעי פת. גם ביראים (סי' רכ"ז) מבואר דשמחה לא מחייבת פת, שכתב 'שבלא אכילת פת יכול לשמוח באכילת בשר ושתיית יין', והעיר בתועפות ראם שם דזה דלא במעדני יו"ט הנ"ל, ע"ש שביאר את דברי הרא"ש קרוב לדברינו. **אמנם** ...".

[ז] **סעודה שלישית** - סעיף ח'.

א. **אמירת רצה בברכת המזון בסעודה שלישית שהתחיל לאכול מאוחר**.

1. רק אם אכל כזית ביום אומרים רצה – קצות השלחן (סי' צ"ב ס"ק ח', "פשוט דלא מהני שיתחיל קודם השקיעה, אלא שצריך לאכול יותר מכביצה או כזית לפחות קודם השקיעה, ואם לא אכל כזית מבעוד יום א"צ לומר רצה בבהמ"ז"), ששכ"ה (פרק נ"ז סעי' י"ב). (א) הגרשז"א צ"ל (ששכ"ה פרק נ"ז הע' ל"ה) – "שלפי דבריו יתכן שצריכים דוקא שיאכל את הכזית תוך כדי אכלת פרס".
2. הגריש"א צ"ל (צהר חט"ו עמ' תקס"ז, אשרי האישי או"ח ח"ב פרק י"ב אות מ"ה) – "דעד כמה דקות אחרי השקיעה אם אכל כזית יכול לומר רצה", דהשקיעה אינו מדויק. והוסיף שדין זה אינו מובן כ"כ שהרי יוצאים בזה סעודה שלישית ואיך לא יוכל לומר רצה".
3. אור לציון (ח"ב פרק כ"א אות י') – "אם אכל כזית לפני שעבר כרבע שעה מהשקיעה, אף שהמשיך לאכול לאחר מכן, מזכיר רצה והחליצנו בברכת המזון, וטוב שיאמר ביום השבת בלא שיאמר הזה, ואם לא הספיק לאכול כזית לפני שעבר רבע שעה מהשקיעה, אינו מזכיר רצה והחליצנו בברכת המזון".

ב. טעה בסעודה שלישית של שבת ולא הזכיר רצה.

1. חיוב חזרה.
 - (א) בן איש חי (שנה א' פר' חוקת אות כ') – "ואם טעה בסעודה שלישית של שבת, יש פלוגתא, די"א חוזר כדין סעודה ראשונה ושניה, וי"א דאינו חוזר, ואף על גב דשורת הדין מחייבת דסב"ל ואינו חוזר, מ"מ כיון דעפ"י הסוד קי"ל אין הפרש בחיובא בין סעודה ג' לבין שתי סעודות דשום הם בחיוב, לכך צריך להורות דגם בסעודה שלישית חוזר".
 - (ב) שלחן הטהור (סעי' י"א) – "סעודה שלישית עפ"י גמרא ומכילתא ופסיקתא ועפ"י זהר הקדוש חייב לאכול בה פת ולבצוע על שתי ככרות, וכך פסק הש"ע ולכן דינה ככל סעודות שבת. ולא עוד אלא שאם אכל בשבת עשר סעודות בכולם חוזר אם לא הזכיר של שבת".
2. דינה כראש חודש.
 - (א) מחבר (סעי' ח') – "סעודה שלישית בשבת, דינה כר"ח".
 - (ב) לבוש (סעי' ט').
 - (ג) יוסף אומץ (סי' תתשל"ו) – "אבל סעודה שלישית דשבת וכל שכן שאר סעודות דשבת ויום טוב אינו חוזר לראש".
 - (ד) גר"ז (סעי' ט"ו).
 - (ה) ח"א (כלל מ"ז סעי' כ"א).
 - (ו) חסד לאלפים (ס"ק ו').
 - (ז) כה"ח (ס"ק ל"ט).
 - (ח) אור לציון (ח"ב פרק כ"א אות ט').
 - (ט) ביע אומר (ח"ו או"ח סי' כ"ח אות ו', יהוה דעת ח"ב סי' כ').
 - (י) פסקי תשובות (אות י"ז, הע' נ"ו) – "דלהלכה חיישינן לספק ברכות להקל ואינו חוזר".
3. פמ"ג (מש"ז ס"ק ו'), כה"ח (ס"ק ל"ט), פסקי תשובות (אות י"ז, הע' נ"ו) – "ויראה דאומר בתוך הרחמן, אף על גב דכתב הר"ב בהג"ה [סעיף ז] די"ל שאני יעלה ויבוא מעל הניסים, מכל מקום הא בסמין רצ"א משמע דעיקר דסעודה שלישית בפת דווקא, ומעלה קצת כשמזכיר בתוך הרחמן".
4. מראי מקומות.
 - (א) ראשון לציון (ברכות דף מט:): – "ולענין הלכה כיון דהתוס' עצמן ספוקי מספקא להו והרי"ף והרמב"ם כתבו סתם לא שנה א' וב' לא שנה ג' מברך אלא דבהא מכריע אני לומר להלכה דמברכין בלא שם ומלכות אלא במטבע הבא בדברי הרי"ף והרמב"ם דכתבנא בדבור הקודם".

ג. אם מקבל על עצמו סעודה - למיקילין לעיל.

1. חיוב חזרה.
 - (א) ערה"ש (סעי' כ') – "נהי דרבינו הב"י פסק סתם דא"צ לחזור מפני הספק כמובן אבל מי שקבל עליו לחובה לאכול ג' סעודות וודאי צריך לחזור כיון דס"ל לדינא שחייב לאכול [וראיה לזה מבה"ג שהביא הרא"ש ר"פ תפילת השחר ואפילו להרא"ש שדחה זה לא דמי לכאן כמ"ש וגם מהגר"א סק"כ משמע לי כן וכן יש להורות לענ"ד ודו"ק]".
2. אינו חיוב חזרה.
 - (א) ברכי יוסף (סי' תכ"ד ס"ק א') – "ויש להסתפק מי שקבל לעשות סעודה בר"ח בפת ובשר לכבוד ר"ח, ושכח בבהמ"ז אי חוזר, שהוא חייב בפת מכח נדרו. או דילמא הרי הוא ככל המון ישראל. ויש ראייה מסעודה ג', דאף דהרוב אוכלים פת, אינו חוזר אף דשוויה כחובה, כמ"ש מרן בב"י סי' קפ"ח מתה"ד סי' ל"ח. ועיין מ"ש סי' רצ"א אות ד' בס"ד. ודוק".
 - (ב) קצות השלחן (סי' מ"ז ס"ק ח') – "ופשוט דאפילו מי שנדר לאכול פת בסעודה שלישית, או בר"ח וחוה"מ דאינו חוזר. כיון שחובת דפת לא משום שבת ור"ח היא אלא משום הנדר. וכמו בשבת ור"ח דאינו חוזר משום יעו"י אע"פ שחייב לאכול פת כיון שאין החיוב משום ר"ח ה"נ דכוותה".
 - (ג) פסקי תשובות (הע' נ"ו) – "ודע דאף אם קיבל עליו לאכול סעודה שלישית כחובה וכנדר מ"מ אינו חוזר כששכח רצה - קצוה"ש סי' מ"ז סק"ח, דלא כערוה"ש סעי' כ' דסובר שחוזר כשקיבל עליו כחובה לאכול סעודה ג'".

ד. לענין החתימה: וקודם השקיעה.

1. לא לומר – יוסף אומץ (סי' תתשל"ו, "ובסעודה שלישית אינו חותם ברוך אתה ה' וכו'"), עי' מג"א (ס"ק ט"ז).

2. לומר – בה"ל (סעי' ח' ד"ה בשבת), פסקי תשובות (אות י"ז).
 3. מראי מקומות – מאמר מרדכי (ס"ק י"ג, "וצ"ע").
 4. סעודה רביעית והמישית.
- (א) לא לומר – שעה"צ (ס"ק כ"ה).

יה] אכל פת כיסנין בשבת בבוקר, ואח"כ בסעודה שכח 'רצה'.

א. מסופק.

1. קהלות יעקב (ברכות סי' כ"ה) – "שאלה: מי שאכל בש"ק שחרית פת הבאה בכסנין פחות מכדי שביעה ובירך מעין ג', אי יוצא בזה חובת סעודת שבת, ונפק"מ שאם לאחר שעה אכל סעודה של פת ושכח להזכיר של שבת בבהמ"ז אין מחזירין אותו, דאת"ל דיוצא יד"ח סעודה בפת כסנין הו"ל סעודה זו שאוכל עכשיו כדין סעודה שלישית דאין מחזירין אותו ... ועכ"פ כל מיני מזונות אינם אלא ספיקא דדינא אי מחשבא לחם או כסנין ונהי דנוהגים לברך במ"מ כפסק הש"ע מ"מ להצד שזהו לחם כבר יצא בו ידי סעודת שבת, ואין להחזירו כששכח אח"כ הזכרה בסעודה שלאחריה, דמספיקא אין להחזיר דהוי ספק דרבנן דהא מדאורייתא יצא ידי ברהמ"ז גם בלא הזכיר של שבת. אלא דיש לצדד דהרי בסעודה שלישית גופא אי שכח להזכיר נחלקו הפוסקים ז"ל אי מחזירין אותו דלהסוברים דסעודה ג' דוקא בפת מחזירין אותו עיין טור ס"י קפ"ח, ובש"ע שם סעיף ח' פסק דבסעודה שלישית אין מחזירין והוא משום דספיקא הוא כמש"כ הט"ז שם, וא"כ כשיש נמי ספק אי זה הוא סעודה שלישית או שני' הוי כעין ס"ס לחיובא וע"כ לדינא צע"ג בזה, ומסתבר דראוי להחמיר ליטול ידיו פעם שנית ולאכול כזית פת ויברך בהמ"ז בהזכרת שבת ויפטור בזה ג"כ אכילתו הקודמת וצ"ע".

ב. אינו חוזר.

1. ארחות חיים (ס"ק י"א) – "עיי' בשו"ת דברי דוד סי' פ"ו שכ' דאם לא הי' לו פת בסעודה שני' וקבע סעודתו בפירות ומיני תרגימא ובסעודה ג' קבע על לחם משנה ושכח רצה דינה כסעודה ג' דא"צ לחזור דספק ברכות להקל יעו"ש".
2. כה"ח (ס"ק מ') – "וכן אם לא היה לו פת בסעודה שנייה וקבע סעודתו בפירות ומיני תרגומא ובסעודה ג' קבע על הלחם ושכח רצה דינה כסעודה ג' דא"צ לחזור דסב"ל. שו"ת דברי דוד סי' פ"ו יעו"ש. והביאו עיקרי הד"ט סי' י"ג אות י"ד. בי"מ בדיני סעודה ג' אות ג'. א"ח אות י"א".
3. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"ג עמ' רל"ה אות מ') – "... שהמזונות נחשב לסעודה שחרית והסעודה לסעודה שלישית ולא צריך לחזור על ברכת המזון ואמר כן למרן החזו"א ואמר מרן שכן מסתבר וזה לא כמ"ב".

ג. מחמיר, חוזר.

1. עיי' פתחי תשובה (על סעי' ח') – "דברי דוד ... וצ"ע כי דבריו אינם מוכרחין שם".
2. ברכת הבית (שער י"ז ס"ק כ"ט) – "ואפילו אכל בבוקר פת הבאה בכיסנין כגון לעקיף אחר הקידוש מ"מ הוא חייב אח"כ לאכול סעודה בפת שמברכין עליו המוציא ובהמ"ז כמבואר במ"א שם ס"ק ט ובמחשק שם".

ד. אם אינו מתכווין לסעודה, צריך לחזור.

1. תורת חיים (ס"ק ח' ד"ה ומה) – "ביש לו פת גמור ויאכל עוד היום אמרי' דאינו יוצא בסעודה זו שאכל תבשיל מה' מיני דגן או פהבכ"ס, ויקיים מצות אכילת שבת ויו"ט בפת גמור ... בפהב"כ אם לא כיוון בפ' שיעלה לסעודה, ואם יש לו פת גמור בודאי כיוון לעשות מצוה מהמובחר לעשותו בפת ממש".
2. הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ז הע' ל"ב) – "דהרי מה שנהוג שרבים מקדשים בבוקר ואוכלים מיני מזונות, כונתם ודאי רק לצאת ידי קידוש במקום סעודה, ולא לסעודת שבת שצריכה פת, אך מי שמכוון בפירוש גם לסעודת שבת, נחלקו בזה האחרונים אם הכונה לסעודה מועלת גם לצאת ידי סעודה שניה, ועיין בקצוה"ש סי' פב בבדה"ש ס"ק ג".
- (א) ודלא כהגרשז"א זצ"ל (ביצחק יקרא סי' רע"ג על מ"ב ס"ק כ"ה) – "ולחכי הורה דאם קדש בבקר ואכל פת הבאה בכיסנין וברך מעין שלש, ושוב אכל סעודת פת ושכח 'רצה והחליצנו' בברכת המזון ופתח כבר בברכה רביעית, אינו חוזר, כדין סעודה שלישית".
3. פסקי תשובות (אות י"ח) – "ועפ"י המבואר במג"א (סק"ט, ובסי' קס"ח סקט"ז) יוצאים ידי חובה דווקא בפת ולא בפת הבאה בכסנין (מיני מזונות), ולכן אף כי אכל בשב"ק בשחרית בקידושא רבא מיני מזונות וכיוצב"ז, לאחר מכן כשאוכל סעודת שבת אם שכח רצה חוזר ומברך, כי לא יצא ידי חובת הסעודה במיני המזונות. אבל אם אירע שלא היה לו פת או מחמת שאר סיבת אונס וכדו' קבע סעודתו דיום שב"ק על מיני מזונות, לאחר מכן כשאוכל סעודה שלישית בפת, אין חוזר ומברך אם שכח 'רצה', דכיון שקבע סעודתו על מיני מזונות חיישינן שמא יוצא בזה ידי חובת סעודת שבת, וספק ברכות להקל".

ה. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' נ"ג), שגיאות מי יבין (סי' כ"ה סעי' י').

1. שלמת חיים (סי' רס"ט) – "ואם שכח להזכיר מעין המאורע לא יחזור לברך דאטו שבת אינו קובע פירו' שרוצה לאכול בסעודה ג' הכל נקרא קביעו' בשבת ובכל זאת לא תקנו לחזור בסעודה ג' בברכת המזון מאחר דלא הי' מחוייב מכ"ש בזה אין ספק דא"צ לחזור - ובלא"ה שי' הרמב"ם שכל סעודה יקבע על היין".
- (א) השלמת חיים מדבר על מעין שלש, ולא ברכת המזון, ע"ש.
2. חזו"א (ארחות רבנו ח"ה עמ' צ"ט אות מ"ז) – "ספר לי הגר"ח שליט"א [זצ"ל] ששכח רצה בסעודת שחרית ושאל את מרן החזו"א זצוק"ל אם לחזור ולברך ואמר לו אינך צריך הלא תאכל סעודה שלישית ואז תאמר רצה ע"כ, לפי"ז סבר מרן זצוק"ל שלא חשוב באיזה ב' סעודות אומר רצה וכן פעם שכח מרן רצה בליל שבת וביקש מהגר"ח שליט"א [זצ"ל] בעת שיברך שיוציאו

- בברהמ"ז. (א"ה אמנם במ"ב כתוב דבב' הסעודות של לילה ושל שחרית מחויב לחזור ולברך)."
חזו"א (דרור יקרא עמ' שכ"ג) – "שכח רצה בסעודת שבת לא אמר לחזור רק שאומר בסעודה שלישיית".
 (א) הגהת הגר"מ שטרנבוך שליט"א (שם) – "מסתמא מיירי שאוכל ארוחת בוקר ואחר כך סעודת היום ואח"כ סעודה שלישיית, שאינו אוכל בבוקר לצאת סעודת שבת שרוצה לצאת בסעודה שנייה שיש בו כבוד היום בבשר ודגים, ולכן כיון שאין הסעודה לכבוד שבת שמכוון לא לצאת אלא ביום אינו חוזר, אבל הפוסקים סתמו שאם אכל סעודה בשבת ביום חוזר, ולא תלוי בכוננו לצאת שמצות אין צריכות כוונה במידי דאכילה, וכן הלוא התענג בהסעודה ונהנה. תשובת הגר"ח ק: אמר אולי".
 3. **ששכ"ה** (פרק נ"ז סעי' ט') – "האוכל פת הבאה בכיסנין לסעודה שניה, וכדלעיל פרק נד סעיף כב, ובירך ברכה אחת 'מעין שלוש' ואחר-כך אכל סעודת שבת או יו"ט, ושכח ולא הזכיר מעין המאורע בברכת-המזון - אינו חוזר ומברך, ויש הסוברים שגם בזה חוזר ומברך".
 4. **הגר"ח ק"צ** (אליבא דהלכתא גליון ל"ג סוף טור ג') – "שבער"פ שחל בשבת שאין אוכלים בסעודה שלישיית פת ורק בשחרית אוכלים פת גם לדעת החזו"א חוזר ברצה בשחרית".
הגר"ח ק"צ (דרך אכילה עמ' מ"ז) – "שאלה: מי ששכח רצה או יעו"י בסעודות החיוביות, ויודע שהוא עתיד לאכול היום סעודה נוספת בפת, האם יכול לסמוך על הסעודה הבאה שהיא תחשב לו כסעודה נוספת ויזכור בה מעין המאורע ויפטור מלחזור ולברך עתה, או לא. תשובה: י"א כן, וצ"ע".
הגר"ח ק"צ (דרך אכילה עמ' מ"ז) – "שאלה: אם בשעה שאכל סעודה שניה היה בדעתו להחשיבה כנוספת ולאכול לאחר מכן סעודה אחרת לשם החיוב, האם מועילה מחשבתו זו לפטרו מלחזור ולברך כששכח מעין המאורע בסעודה זו השניה או לא. תשובה: אולי לא מועיל".
הגר"ח ק"צ (דרך אכילה עמ' נ"א) – "שאלה: מה הדין אם כיון לצאת ידי סעודה בפת הבאה בכיסנין, ושכח להזכיר של שבת בברכה מעין שלוש, האם צריך לחזור ולברך. תשובה: כיון ש"א שאין יוצאין, לא יחזור".

יט | היה אוכל ויצא שבת - סעיף י'

א. אם אכל בשבת, וחשכה לו קודם גמר סעודתו: ראשונים.

1. אזלינן רק בתר זמן הברכה, ולא בתר זמן האכילה.
 (א) **רא"ש** (שו"ת כלל כ"ב סי' ו') – "ששאלת: מי שהתחיל לאכול בשבת סמוך לחשיכה וחשכה לו קודם גמר סעודתו, אם יזכיר של שבת בברכת המזון, כיון דעיקר הסעודה היתה בשבת. דע, שאין לו להזכיר כלל של שבת בחול; מידי דהוה אתפלת המנחה של שבת, שאם לא התפלל אותה, מתפלל במוצאי שבת שתיים של חול; כי אין להזכיר של שבת בחול, אף על פי שנתחייב תפלה זו בשבת. וכן בני חבורה שהיו מסובין וקדש עליהם היום, דקאמר רבי יוסי: גמרו סעודתן, כוס ראשון אומרים עליו ברכת המזון, שני אומרים עליו קידוש היום. בתוספתא דברכות שונה בדברי רבי יוסי: ומזכיר של שבת בברכת המזון; אף על גב דסעודת חול היתה, כיון דמברך בשבת צריך להזכיר של שבת. הכא נמי, אף על גב דסעודת שבת היתה, כיון דמברך בחול לא יזכיר של שבת".
 (ב) **מאירי** (פסחים דף קב.) – "ואף כשבירך בשבת לאכילת חול מזכיר של שבת ובהפך ר"ל אם אכל בשבת וגמר עם חשכה אינו מזכיר של שבת אחר שבחול הוא מברך אף על פי שברכתו באה על סעודת שבת ואף על פי שבסעודת חתנים באלמנה ואלמנה אין שם ברכת חתנים אלא יומא קמא ואנו נוהגים לברכה בלילה אף כשהיתה כל הסעודה בלילה ואין צריך לומר כשהתחילה ביום בזו נראה לי הטעם הואיל וכל שלשה ימים יש להם שייכות בשמחה מתורת חכמים וכן הדין בפורים למי שנמשך בסעודתו עד הלילה נהגו להזכיר פורים הואיל וחמשה עשר בדין פורים לבני כרכים הא בשאר סעודות שבערבי שבתות וימים טובים וראשי חודשים ומוצאייהם הכל הולך אחר שעת הברכה ולא אחר שעת הסעודה אפ"ל גמר מבעוד יום ושכח ולא בירך ונזכר משחשכה שחזור למקומו ומברך צריך לברך כראוי לשעת הברכה ואין משגיח' לשעת הסעודה ומ"מ כל שמברך בין השמשות נראה לי שדנין אותו אחר יום הקדשה ומזכיר מעין המאורע הן בכניסה הן ביציאה וכן נראה לי ברור".

2. אזלינן בתר זמן האכילה.

- (א) **עי' מהרי"ל** (סי' נ"ו) – "[עוד שאל] במיימוני כתוב וז"ל מיהו [אם] משהה סעודתו עד הלילה [צריך] [אומר מהר"ם שצריך] לברך על הנסים כדאשכחן דרב צלי של שבת במוצאי שבת [עכ"ל, וקשה לי הא קיימא לן מי שלא התפלל בשבת במנחה יתפלל במוצאי שבת] שתיים של חול. תשובה: ואם משכה סעודה עד הלילה, דבמיימוני כתוב דמברך בברכת המזון על הנסים, וקשה [לך] דמי שלא התפלל בשבת במנחה דמתפלל במוצאי שבת ב' של חול, לא דמי כלל (התם) [דהתם] טעמא מנחה עברה, ותפלת מנחה יש לה זמן קבוע, וכיון [דזמן] [דהזמן] עבר ולא התפלל במוצאי שבת אלא לתשלומין, ושני התפלות הם תפלת ערבית היאך יתפלל של שבת ודינו להבדיל בראשונה ושניה לתשלומין, דודאי שעת מנחה ליתא דכבר עבר' וערבית אינה במוצאי שבת אלא של חול, אבל ברכת המזון אתי על סעודה שסעד בשבת, וכיון דאכתי לא צלי ערבית של חול צריך להזכיר מעין המאורע בברכת המזון. וכן מנהג פשוט [במדינת] בני ח"ת להתפלל על הנסים ככה"ג. וכן במוצאי שבתות (כשנמשכו) [כשנמשכו] [סעודה] אמנם יש תשובת הרא"ש דקיימא כוותיה שאין להזכיר מעין המאורע בלילה מוצאי היום אפילו התחיל מבעוד יום".
 (1) אמנם עי' **הט"ו** (ס"ק ז') – "ובתשו' מהרי"ל עצמה סי' נ"ו כ' אחר זה אמנם יש תשובת הרא"ש שאין להזכיר מעין המאורע בליל מוצאי היום אפ"ל אם התחיל מבע"ע עכ"ל משמע דמ"ש תחלה הוא שלא ראה עדיין תשובת הרא"ש בתחלת כתבו או שכתב תחלה סברא דנפשיה ... והא אכתי קשה מן התוספ' שמביא הרא"ש שצריך להזכיר של שבת בב"ה וכשמשכה סעודתו עד השבת ש"מ דלא אזלי' בתר התחלה ולמה נילך בעל הנסים בתר התחלה והלא תרווייהו הם בב"ה ולכאורה היה נראה **דבאמת הדר ביה מהרי"ל** בסוף כשהביא תשו' הרא"ש".
 (ב) ארחות חיים (בב"י ס"ק י'. ועי' הגהות והערות שם).

1. סתירה.

(א) מחבר (סעי' י') – "היה אוכל ויצא שבת, מזכיר של שבת בבהמ"ז דאזלינן בתר התחלת הסעודה; והוא הדין לראש חודש ופורים וחנוכה".

(ב) מחבר (סי' רע"א סעי' ו') – "אם גמר סעודתו וקידש היום קודם שברך בהמ"ז, מברך בהמ"ז על כוס ראשון ואח"כ אומר קידוש היום על כוס שני, וצריך להזכיר של שבת בבהמ"ז, אף על פי שמברך קודם קידוש".

2. קשה.

(א) ב"ח (ס"ק י"ב) – "כתב בשלחן ערוך בכאן סוף הסימן (ס"י) וזה לשונו היה אוכל ויצא שבת מזכיר של שבת בברכת המזון דאזלינן בתר התחלת הסעודה והוא הדין לראש חודש ופורים וחנוכה עכ"ל והיינו כדפסק בהגהת מיימונית פ"ב מהלכות מגילה (אות א) וכן נראה מתוך תשובת מהרי"ל בסימן נ"ו וכך פסק מהרש"ל (בביאורו לטור סי' תרצה) גם בהגהת ש"ע הסכים לזה בהלכות פורים סימן תרצ"ה (ס"ג) ודלא כהרא"ש בתשובה כלל כ"ב דין ו'. אלא דאיכא לתמוה דבשלחן ערוך בסימן רע"א ס"ו פסק להדיא כתשובת הרא"ש היפך מה שכתב כאן ובסימן תרצ"ה כתב שתי הסברות ולא הכריע וצ"ע".

(ב) נחלת צבי (ס"ק י') – "ועייין לקמן סימן רע"א סעיף ו' שסותר לזה".

3. י"ל.

(א) ט"ז (ס"ק ז'), הו"ד במגן גיבורים (שלטי גיבורים ס"ק ז') - דמסברא שייך שגם זמן האכילה יחייבו וגם זמן הברכה יחייבו.
(ב) מג"א (סי' רע"א ס"ק י"ד), הו"ד בבה"ל (סעי' י' ד"ה מזכיר) – "אף על גב דבססי' קפ"ח פסק דאזלינן בתר התחלת הסעודה י"ל דספוקי מספק' ליה ומספק' בכל ענין צריך להזכיר דאין קפידא אם מזכיר שלא לצורך כמ"ש ססי' ק"ח".

(ג) עולת תמיד (ס"ק ה') – "דאזלינן בתר התחלת סעודה וכו'. אף על גב דלקמן סימן רע"א סעיף ו' פסק המחבר דצריך להזכיר של שבת בברכת המזון אלמא דסבירא ליה דלא אזלינן בתר התחלת סעודה, (ו) י"ל דשאני הכא משום דמצוה להוסיף מחול על הקודש, ואף על גב דהסעודה נמשך זמן הרבה בלילה דליכא למימר ביה שהוא מהוספת חול על הקודש, מכל מקום לא פליגו חכמים בכך לחייב להזכיר של שבת, דכיון דנמשך עדיין סעודה של שבת הוי (כ)[ל]דידיה כמו שבת, אבל בסימן רע"א דמירי בהכנסת שבת, כיון דכבר נכנס שבת חייב להזכיר של שבת, וזה ברור".

4. מראי מקומות – ברכי יוסף (ס"ק י"ב).

ג. הלכה.

1. אזלינן בתר זמן האכילה.

(א) רמ"א (סי' רע"א סעי' ו') – "וי"א דאינו מזכיר של שבת, דאזלינן בתר תחלת הסעודה, וכן עיקר כמו שנתבאר לעיל סוף סימן קפ"ח".

1 (א) אמנם עי' הט"ז (ס"ק ז') – "ואף שרמ"א כת' שם שהעיקר שאינו מזכיר דאזלינן בתר התחלה הא חזינן דהתוספתא היא תיובתיה אלא ש"ל שפירוש דבריו כמש"ל אי"ה דשם אסור לאכול אבל בר"ח נראה דמודה רמ"א".

(ב) ב"ח (ס"ק י"ב) – "ומיהו העיקר הוא כדפסק כאן דהכל הולך אחר התחלת הסעודה וכן המנהג פשוט".

(ג) דה"ח (דין מי שאכל בשבת ויו"ט בחנוכה ובפורים ונמשכה סעודתו עד הלילה, סי' רט"ז אות א').

(ד) חסד לאלפים (סעי' ז').

(ה) בן איש חי (שנה א' פר' חוקת אות כ"ב) - לשונו מובא לקמן.

(ו) אור לציון (ח"ב פרק כ"א אות י' [לשונו מובא לקמן], הע' י', ח"ג פרק ב' אות ח') – "להלכה קי"ל כדעת מרן, ודלא כמסקנת הכה"ח באות מ"ג שם".

(ז) ברכת ה' (ח"ב פרק ה' סעי' ל').

(ח) ילקוט יוסף (סעי' י"ז) – "היה אוכל ויצא שבת מזכיר של שבת בברכת המזון [ואין לחוש בזה להפסק], דאזלינן בתר התחלת סעודתו. וכן המנהג".

2. שב ואל תעשה, כהרא"ש.

(א) כה"ח (ס"ק מ"ג) – "שב וא"ת עדיף ואין להזכיר".

3. מראי מקומות.

(א) אדר"ת (תפלת דוד עמ' ס"ז) – "שמעתי מהרה"ג הישיש מ' אלי' חיים מיזל נ"י הגאבד"ק לאדז, שכשנמשכה לו סעודת שבת בליל מוש"ק, ואז אומרים רצה, או בר"ח כיו"ב, שאינו אומר יום 'השבת הזה' או 'ר"ח הזה', שבאמת אותו היום כבר חלף הלך לו, ורק לו לבדו הוא שיש עליו קדושת שמירת שבת, ע"כ לא שייך לומר היום הזה כפי המאורע - ונכון הוא".

ד. מוצ"ש: כשאמר רצה והחליצנו, אם ידלג 'הזה'.

1. ידלג 'הזה'.

(א) עי' הלכה קטנות (ח"ב סי' מ"ו), הו"ד ביחוד דעת (ח"ג סי' נ"ה סוף הע' אחרונה) – "ואי לאו דמיסתפינא אמינא דלא אמרו בתר תחילת סעודה אא"כ שיאמר רצה והחליצנו וכו' השבת הגדול והקדוש ולא שיאמר הזה כי מה ענין האכילה שבמעיו לעשות מן החול קדש והא (ברכות כ"ז): דצלי של שבת בע"ש אין בברכת אתה קדשת תיבת הזה אלא השבח של שבת שאפשר היה לאומרו בכל שעה".

(ב) חסד לאלפים (סעי' ז') – "ומיהו ידלג תיבת 'הזה'".

(ג) בן איש חי (שנה א' פר' חוקת אות כ"ב), הו"ד בששכ"ה (פרק נ"ז הע' ל"ו), בילקוט יוסף (הע' י"ז) – "היה אוכל ויצא שבת מזכיר של שבת בבהמ"ז דאזלינן בתר התחלת הסעודה, ואף על גב ד"א בתר השתא אזלינן לא קי"ל הכי, וכן המנהג פשוט להזכיר של שבת, ומיהו ידלג תיבת 'הזה'".

(ד) עי' אור לציון (ח"ב פרק כ"א אות י', הע' י', ח"ג פרק ב' הע' ט') – "שאלה. מי שהתחיל לאכול סעודה שלישית מבעוד יום וסיים במוצאי שבת, האם אומר רצה והחליצנו בברכת המזון. תשובה. אם אכל כזית לפני שעבר כרבע שעה מהשקיעה, אף שהמשיך לאכול לאחר מכן, מזכיר רצה והחליצנו בברכת המזון, וטוב שיאמר ביום השבת בלא שיאמר הזה, ואם לא הספיק לאכול כזית לפני שעבר רבע שעה מהשקיעה, אינו מזכיר רצה והחליצנו בברכת המזון".

(ה) מאמר מרדכי (ח"ד הל' שבת סי' כ') – "מי שהאריך בסעודה שלישית עד מוצאי שבת - אומר 'רצה' בברכת המזון, אך לא יאמר: 'השבת הגדול והקדוש הזה' אלא 'השבת הגדול והקדוש'".

(ו) אוצרות ההלכה (שבת והלכותיה סי' ט"ו סעי' י"ב).

(ז) לקראת שבת (ח"ב פרק ל"א אות ט"ז) – "ידלג תיבת 'הזה'".
2. אין [צריך] לדלג.

(א) דברי יציב (ח"ב סי' רי"ט אות ב') – "ומאוד נתקשיתי בדין זה דאיך יזכיר ויאמר ביום השבת הזה כשכבר פנה יום, ואי משום המשך הסעודה אטו אי ימשיך סעודתו עד יום א' ויום ב' עדיין יום השבת הוא, ומה לן בכך שהתחיל מבע"י וחל עליו חיובא סו"ס לא שייכא הזכרת יום השבת עכשיו, ומאי שנא מאם התפלל ערבית שכתב המג"א דסתרי אהדדי, וכאן נמי הרי המציאות סותרת. וראיתי בשו"ע הרב סעיף י"ז, שכתב דאע"פ שנראה לכל העולם שהוא לילה אין זו סתירה כל שהוא לא עשה דבר הסותר לזה עיין שם, ולא זכיתי להבין דמה מועיל שהוא לא סותר עצמו, סו"ס לאו יום השבת ור"ח עכשיו, ואיך יזכיר יום השבת הגדול והקדוש הזה להמג"א דלא ס"ל הטעם משום תוס', ובר"ח דלכו"ע לא שייך זה הטעם איך יאמר יום ר"ח הזה, ופליאה נשגבה בעיני שלא עוררו בזה הפוסקים. ושמתתי כעל כל הון שמצאתי בכסא דהרסנא סי' פ"ז ... ולא שיאמר ביום השבת הזה אלא שיזכיר של שבת, ולא כן בר"ח וכו', בין אם נלך אחר המשמעות כמובא ע"ש מהר"ם ב"ב בגי' אחרת שהיה לו רב צלי של שבת במוצ"ש, הדעת נותן כדברי דל"ש לומר כלל יום השבת הזה עכ"ל. וצ"ב אם חידש גי' אחרת בנוסחת רצה לברכה מ"ז של מוצ"ש. ומצאתי בשו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' מ"ו ... ולענ"ד היה נראה עוד, דבנוסחת רצה, במצות יום השביעי השבת הגדול והקדוש הזה וכו', דהיינו בזכות מצות שבת, ועיין באבודרהם בסדר ברהמ"ז [עמ' שכ"ד] עיין שם. וא"כ דלא קאי הזה על היום אלא על המצוה, שפיר יכול לומר גם במוצ"ש בזכות המצוה הזה, כלומר שקיום זה עכשיו ועדיין עסוק בה בסעודה שהתחיל מבע"י".

(ב) שבט הלוי (ח"ד סוף סי' י"ח) – "וכן אומרים כרגיל רצה והחליצנו ביום השבת 'הזה', ודלא כמו שעלה ע"ד הגאון בעל הלק"ט לשנות אז הנוסח כדי שלא יעשה מחול קודש".

(ג) ברכת ה' (ח"ב פרק ה' סוף הע' ק"ג) – "הלכות קטנות ... וכן כתב בספר בן איש חי ... ולפי האמור שבאמת נמשכת עליו קדושת שבת מדין תוספת שבת, נראה שאין צריך לדלג. ורשאי לומר את יום השבת הגדול והקדוש 'הזה'. ולא גרע ממה שמתפללים ערבית של שבת בערב שבת מפלג המנחה משום מצות תוספת שבת. וכן נראה מסתימת הראשונים ושאר האחרונים שלא חילקו בזה".

(ד) עטרת אבות (ח"א פרק י"ד סעי' קס"ח) – "מנהגנו שאינו משמיט בנוסח רצה והחליצנו בברכת המזון תיבת 'הזה'".

(ה) סתימות הפוסקים.

3. מראי מקומות – הל' חג בחג (ר"ח פרק י"א סעי' י"ח, הע' כ"ח, ברכות ח"ב פרק ז' סעי' כ"ה, הע' ל"ט), שערי הברכה (פרק ו' הע' ק'), רי"ר משדי (אליבא דהלכתא גליון מ"ח סוף טור קט"ז).

ה. התפלל מעריב, תפילת חול.

1. אינו מזכיר רצה – מג"א (סי' רס"ג ס"ק ל"ג, לשונו מובא לקמן), גר"ז (סעי' י"ז, "כל שלא התפלל ערבית"), ח"א (כלל מ"ז סעי' כ"ד), ערה"ש (סעי' כ"ג), מ"ב (ס"ק ל"ד, "והוא שלא התפלל ערבית"), ברכת הבית (שער י"ז סעי' ל"ו), ברכת ה' (ח"ב פרק ה' סעי' ל"א), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' צ"ב), פסקי תשובות (אות כ'), ילקוט יוסף (סוף הע' י"ד), פוסקים.
(א) אפי' אם שכח ולא הזכיר 'אתה חוננתנו' בתפלתו – עי' ברכת הבית (שער י"ז ס"ק מ', 'ואפשר'), פסקי תשובות (אות כ').

ו. אם מבדיל על הכוס.

1. אינו מזכיר רצה – גר"ז (סעי' י"ז, "ואם הבדיל על שולחנו דינו כהתפלל ערבית ושוב אינו מזכיר של שבת בברכת המזון"), רע"א (על סעי' ח', "ואם אכל סעודה הב' סמוך לחשיכה ושכח להזכיר של שבת ולא נזכר עד אחר שהבדיל בזה י"ל דאינו חוזר ומברך כיון שכבר הבדיל"), ערה"ש (סעי' כ"ג, לשונו מובא לקמן), פסקי תשובות (אות כ'), פוסקים.

ז. אמר רק ברוך המבדיל בין קודש לחול.

1. יש להסתפק.

(א) מג"א (סי' רס"ג ס"ק ל"ג) – "וזה פשוט דאם אמר המבדיל וכו' הכל שרי כמ"ש ססי' רצ"ט אך צ"ע אם יכול אח"כ לו' רצה בב"ה די"ל דוקא כשהתפלל תפילת חול לא יאמר רצה אבל כשאמר המבדיל לחוד רשאי לומר רצה ועמ"ש סי' ער"א וס"ס קפ"ח".

(ב) רע"א (על מג"א ס"ק י"ז) – "ואם לא התפלל ואמר המבדיל יש להסתפק אם יאמר רצה מג"א לקמן ססי' רס"ג".

(ג) ערה"ש (סעי' כ"ג, סי' רס"ג סוף סעי' כ"ו) – "ופשוט הוא אם אמר המבדיל באמצע הסעודה שמותר במלאכה אך צ"ע אם יהיה ביכולתו לומר רצה בבהמ"ז [שם סקל"ג]".

(ד) מ"ב (סי' רס"ג ס"ק ס"ז) – "ואם אמר המבדיל בין קודש לחול באמצע סעודתו לכו"ע שרי כמ"ש בסוף סי' רצ"ט דאפילו הוא בעצמו מותר אז במלאכה אך צ"ע אם יכול אח"כ לומר רצה בברכת המזון כיון שעשהו מתחלה לחול".

(ה) ששכ"ה (פרק נ"ז סוף סעי' י"ב, הע' מ"ב) – "ספק".

2. מזכיר רצה.

(א) א"ר (סי' רצ"ט ס"ק ה') – "וראיתי במג"א סוף סימן רס"ג שמסתפק אם יכול אח"כ לומר רצה בברכת המזון, די"ל דווקא

- כשמתפלל תפילת חול אין רשאי לומר רצה אבל כשאומר המבדיל לחוד רשאי ע"כ, א"כ הוא הדין באיסור לאכילה, ומסתבר דמותר דאפילו כשמתפלל לא ברירא דאסור באכילה, ואפילו רצה נראה דאומרים, דבסימן תרצ"ה [מג"א סק"ט] מייתי בשם מרדכי אפילו במתפלל אומר על הניסים".
- (ב) ח"א (כלל מ"ז סעי' כ"ד) – "ואם לא התפלל, רק שאמר המבדיל כו', צריך עיון אם יזכיר רצה. ונראה לי דזכיר (כמ"ש המ"א סי' רע"א סקי"ד)".
- (ג) אג"מ (כבוד ועונג שבת, פרק ט"ז הע' י"ד).
- (ד) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' צ"ב).
3. אינו מזכיר רצה.
- (א) גר"ז (סוף סעי' י"ז) – "ואם אמר המבדיל בין קודש לחול בלבד בלא כוס כמ"ש בסי' רצ"ט יש להסתפק (ולפי מ"ש כאן אין כאן ספק דלא גרע מהזכרת ראש חודש) אם דינו כהתפלל ערבית ולפיכך שב ואל תעשה עדיף שהרי יש אומרים שלעולם אינו מזכיר של שבת אחר שיצא היום".
- (ב) הג' חת"ס (סי' רס"ג על מג"א ס"ק ל"ג) – "במ"ש קודם שבירך בהמ"ז לא יכול לומר המבדיל דמפסיד רצה שבבהמ"ז".
- (ג) ערה"ש (סעי' כ"ג) – "וכן אם הבדיל או שאמר המבדיל בין קודש לחול לא יזכיר של שבת".
- (ד) קצות השלחן (סי' צ"ד ס"ק ז').
- (ה) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה ריש עמ' קמ"ה אות ג', מעיין הברכה פרק כ' אות כ"ב).
- (ו) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק כ"ג הע' י') – "שנוהגין להמנע מלומר רצה אף כשאמר ברוך המבדיל בתוך הסעודה".
- (ז) בירור הלכה (קמא סי' רצ"ט אות ה').
- (ח) עי' נשמת שבת (סי' רצ"ט אות תרי"א) – "תו אינו מזכיר".
- (ט) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' רצ"ט סעי' ד').
- (י) וזאת הברכה (ריש עמ' קמ"ה אות ג', מעיין הברכה פרק כ' אות כ"ב) – "וישתדל לשמוע מאחר".
4. נכון שישמע 'רצה' מאדם אחר המברך.
- (א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק י"ב סעי' ל"ז) – "יברך ללא 'רצה' וישתדל לשמוע רצה מאחר".
- (ב) פסקי תשובות (סי' קפ"ח אות כ') – "נכון שישמע 'רצה' מאדם אחר המברך".
5. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות כ', סי' רס"ג אות ד').
- (א) הגרה"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ס"ט טור ד') – "שאלה: אמר ברוך המבדיל וכו' במוצ"ש בבית הכסא או לפני ציאה, קודם שבירך בהמ"ז, האם יכול לומר אח"כ 'רצה' בבהמ"ז כיון דאסור לומר שם פסוקי הבדלה [כמבואר במ"ב סי' ע"ו סק"ב] ותו חשיב כמי שלא הבדיל כלל, או"ד עולה לו להבדלה ושוב אין לו להזכיר רצה בבהמ"ז. תשובה: יתכן שעולה".
- (ב) פסקי תשובות (דפו"ח סי' רצ"ט הע' מ"ב) – "ובשו"ת קנין תורה ח"א סי' פ"ט אשה ששמעה הבדלה כשעדיין קודם ברהמ"ז דסעודה ג', רשאית לומר רצה בברהמ"ז, עיין שם".

ח. מראי מקומות.

1. הגרה"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' של"ח אות ל"ה) – "אם אכל לסעודה שלישית מזונות ומברך על המחיה לאחר השקיעה, האם מזכיר 'רצה' כו'. תשובה: מזכיר".

כ ר"ח שחל במוצ"ש ולא אכל פת משחשיכה - איזה מעין המאורע יש להזכיר בברכת המזון של סעודה שלישית: יעלה ויבא, רצה, או שניהם, או כלום.

א. להזכיר את שניהם: גם של שבת וגם של ר"ח.

1. ט"ז (סעי' ז').

- (א) מעדני אשר (ברכות סי' נ"ה אות ב') – "מוכח דהט"ז עצמו לא נחית לחלק בין אם אכל גם משחשיכה או לא וס"ל דבכל גוונא מזכיר כפי זמן הברכה. והיות שהט"ז כתב דכשחל ר"ח במוצ"ש צריך להזכיר גם של שבת וגם של ר"ח ולא חשש לתרתי דסתרי נמצא דלדבריו גם אם לא יאכל פת אחר השקיעה יתחייב להזכיר את שניהם אם יברך בלילה, וזה שלא כדברי הגר"ז (סי"ז) והקצשו"ע (מ"ד סי"ז) דמשמע מדבריהם דאם לא יאכל משחשיכה גם הט"ז יודה דמזכיר רק של שבת".
2. עי' עטרת זקנים (על המחבר סעי' י').
3. בגדי ישע (ס"ק י"ח) – "יש להורת כמ"ש הט"ז".
4. מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י"ט) - לשונו מובא לקמן.
5. אבני ישפה (ח"ה סי' ל"ה).
6. ברכת ה' (ח"ב פרק ה' סעי' ל"ב) – "וכן יש לנהוג למעשה".

ב. רק של שבת: רצה.

1. מג"א (ס"ק י"ח, סי' תי"ט ס"ק א') – "אם חל ר"ח במ"ש אומר של שבת ולא של ר"ח דאזלינן בתר התחלת הסעודה וכמ"ש סי' ער"א ס"ו בהג"ה".
2. שאגת אריה (פסקי הלכות אות ה') - לשונו מובא לקמן.
3. ברכת יונתן (על הט"ז ס"ק ז') - לשונו מובא לקמן.
4. גר"ז (סעי' י"ז) – "ואם משחשיכה לא אכל כזית פת לדברי הכל מזכיר שבת לבד כל שלא התפלל ערבית".

5. ה"א (כלל קי"ח סעי' ד') – "חל ר"ח בא' בשבת, אם לא אכל גם בלילה, מזכיר רק של שבת ולא של ר"ח, דאזלינן בתר התחלת הסעודה".
6. דה"ח (דיון מי שאכל בשבת ויו"ט בחנוכה ובפורים ונמשכה סעודתו עד הלילה, סי' רט"ז אות א').
7. חסד לאלפים (ס"ק ז').
8. בן איש חי (שנה א' פר' חוקת אות כ"ב) – לשונו מובא לקמן.
9. ערה"ש (סעי' כ"ג).
10. דרכי חיים ושלום (אות ש"ז) – לשונו מובא לקמן.
11. ברכת הבית (שער י"ז סעי' ל"ז) – "אם לא אכל משהחשיך אומר רצה ולא יעלה ויבא".
12. קצות השלחן (סי' מ"ז סעי' י') – "ואם חל ר"ח במוצאי שבת ונמשכה סעודת שבת עד הלילה מזכיר של שבת ולא של ר"ח".
13. אג"מ (בספר הלכה דיני ברכת הנהנין סי' קכ"ד סעי' ז') – לשונו מובא לקמן.
14. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק א' סעי' כ"א, הע' פ"ב) – לשונו מובא לקמן.
15. אור לציון (ח"ג פרק ב' אות ט') – לשונו מובא לקמן.
16. מאמר מרדכי (ח"ד הל' שבת סי' כ') – "מי שבכל זאת האריך בסעודתו במוצ"ש שהוא ליל ר"ח – אם לא אכל בלילה אומר בברכת המזון 'רצה' בלבד".
17. יחזה דעת (ח"ג סי' נ"ה) – לשונו מובא לקמן.
18. קובץ הלכות (פורים פרק י"ז הע' ז') – לשונו מובא לקמן.
19. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ח' טור ב') – לשונו מובא לקמן.
20. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ח' טור ב') – לשונו מובא לקמן.
21. וזאת הברכה (עמ' קמ"ה אות ה', מעיין הברכה פרק כ' אות כ"ד).
22. ילקוט יוסף (סעי' י"ז) – לשונו מובא לקמן.

ג. מוטב לברך לפני הלילה, משום ספק יעלה ויבא.

1. מנהגי חת"ס (פרק ו' אות י"ב) – "אם הי' שבת שלפני ר"ח לא עשה מעשה להזכיר יעלה ויבא בבהמ"ז, רק הקדים אז לברך קודם צאת הכוכבים".
2. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"ד עמ' קס"א אות ל"ג) – "חל ר"ח במוצאי ש"ק נהג מו"ר (שליט"א) זצוק"ל בסעודה שלישית להקדים לברך ברכת המזון לפני השקיעה ... הנה מו"ר לא רק גמר סעודתו לפני השקיעה אלא אף ברך לפני השקיעה משום ספק יעלה ויבא ... אמנם כדי לצאת מחששו של הט"ז ברך מו"ר זצוק"ל לפני השקיעה".
3. מאמר מרדכי (ח"ד הל' שבת סי' כ') – "כאשר ראש חודש חל במוצאי שבת – צריך לסיים את הסעודה שלישית (את הברכה) לפני השקיעה, ובברכת המזון אומר 'רצה'".
4. אבני ישפה (ח"ה סי' ל"ה) – "יברך ברכת המזון לפני שקיעת החמה".
5. הגר"ח זצ"ל (ארחות רבנו ח"ד עמ' קס"א אות ל"ג) – "שגם הוא נוהג כן".

ד. מראי מקומות – באה"ט (ס"ק ח'), ראש חודש (פרק י"ג סעי' כ"ו).

1. מ"ב (ס"ק ל"ג) – "אף אם חל ר"ח במו"ש יזכיר בבהמ"ז של שבת לבד ולא של ר"ח ... וי"א דאם חל יום טוב או ר"ח במו"ש יזכיר רצה וגם יעלה ויבא דאזלינן בתר התחלת הסעודה וגם בתר שעה שהוא מברך בו ולא קפדינן במה דנראה כסותרים אהדי דברצה נתחייב משעה שהתחיל הסעודה ביום ואח"כ כשנמשך הזמן ולא בירך והגיע לילה של יום טוב או של ר"ח ניתוסף עליו חיוב לזכור מעין המאורע של שעה שהוא מברך בו".
- א) מעדני אשר (ברכות סי' נ"ה סוף אות ג') – "תרצה" ... אבל המשנ"ב שם בסקט"ו פסק כדברי הח"א דגם זה חשיב כתרתי דסתרתי ויזכיר רק של שבת, וזאת הגם שהביא שם בסקט"ו פלוגתא אם הזכרת עה"נ בסעודת פורים מעכבת. הרי לנו הכרעה של המשנ"ב שלא לומר שתי הזכרות הסותרות זא"ז ... וא"כ הגם שבסי' קפ"ח לא הכריע, ניתן לסמוך על הכרעתו בסי' תרצ"ה שלא לומר תרתי דסתרתי".

כא ר"ח שחל במוצ"ש ואכל כזית פת משחשיכה – איזה מעין המאורע יש להזכיר בברכת המזון של סעודה שלישית: יעלה ויבא, רצה, או שניהם, או כלום.

א. להזכיר את שניהם: גם של שבת וגם של ר"ח.

1. ט"ז (ס"ק ז').
2. בגדי ישע (ס"ק י"ח) – "ונ"ל לפסוק כט"ז כי דבריו נכונים מאוד למה לא יאמר של שבת ושל ר"ח הלא של שבת יאמר דאזלינן בתר התחלת הסעודה וגם של ר"ח יכול לומר מאחר דלא סתרי אהדי שנאמר שעד עתה היה שבת ועכשיו מתחיל ר"ח ובכ"מ דלא סתרי אהדי ואינו סותר למה שעשו העולם ויכול לצאת ידי שניהם".
3. מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י"ט) – "דע דתלוי בהתחלה ובסוף וע"כ אם חל ר"ח ביום א' ונמשך סעודה שלישית עד הלילה יש להזכיר של שבת ושל ר"ח אף אם לא אכל בלילה כמ"ש הט"ז דלא הוה דברים הסותרים מידי דהוה איקנה"ז, וכ"ש בזה ששתי קדושות חלו עליו".
4. גר"ז (סעי' י"ז) – "אם לא התפלל ערבית ומוצאי שבת הוא ראש חודש מזכיר של שבת וגם של ראש חודש אם אכל כזית משחשיכה ואין כאן סתירה כיון שמזכיר של שבת תחלה ואח"כ של ראש חודש ואף על פי שאי אפשר לומר שמקבל עליו ראש חודש עכשיו

כשמזכירו אחר שהזכיר כבר שבת שהרי מקובל ועומד היא מששקעה החמה וגם אם היה מקבלו עכשיו לא חל עליו חיוב ההזכרה עכשיו אלא כשאכל כבר קודם שהזכיר של שבת אין לחוש לכל זה שאף שחל עליו ראש חודש כבר מזכיר הוא של שבת כמו שמזכיר מעין המאורע בכל מוצאי שבת ומוצאי ראש חודש אפילו כמה שעות בלילה שכבר חלף והלך לו יום שמזכיר הואיל והתחלת הסעודה היתה בו ואף על פי שנראה לכל העולם שהוא לילה אין זו סתירה כל שהוא לא עשה כבר דבר הסותר לזה וה"ה במוצאי שבת לראש חודש כשמזכיר של שבת לא עשה עדיין דבר הסותר לזה ואח"כ כשמזכיר של ראש חודש האמת הוא שהוא מזכיר".

5. קצות השלחן (סי' מ"ז סעי' י') – "ואם אכל כזית משחשיכה אומר רצה ונמ יעו"י".

6. אבני ישפה (ח"ה סי' ל"ה).

7. שלחן הלוי (פרק ו' אות י"ב).

8. ברכת ה' (ח"ב פרק ה' סעי' ל"ב) – "וכן יש לנהוג למעשה".

ב. רק של ראש חודש: יעלה ויבא.

1. שו"ת מהרש"ל (סי' ל"ד).

2. של"ה (שער האותיות אות ק', עמק ברכה דיני ברכת המזון בהג"ה) – "ר"ח שחל באמצע השבוע ונמשכה סעודתו לתוך הלילה לא יזכיר ר"ח מאחר שאין עתה ר"ח ואין בהוספתו שום מצוה, וכשחל ר"ח ביום א' ונמשכה סעודתו במ"ש אז לא יזכיר רצה אלא אומרים יעלה ויבא מאחר דבאמת עתה ר"ח ושבת כבר הלך לו אלא שהוא הוסיף מדעתו לא נכון לעשות העיקר טפל והטפל עיקר, ואין לומר רצה וגם יעלה ויבא, א"א לעשות כן דהא הנך סתרי אהדדי".

3. מג"א (ס"ק י"ח, סי' תי"ט ס"ק א') – "דאם אכל גם בלילה פת ... וצ"ל דיזכיר של ר"ח ולא של שבת דהא כמה גדולי סוברים דלעולם אינו מזכיר של שבת דאזלינן בתר השתא ואם אכל בלילה לכ"ע מזכיר גם של עכשיו כדאי' בהדיא בתוספתא לכן יזכיר של ר"ח וכמ"ש של"ה לשיטתיה".

4. א"ר (ס"ק כ').

5. מור וקציעה (סי' תי"ט) – "ואף במ"ש גרידא צריך לזוהר שלא להזכיר של שבת אלא בתוך רביע שעה אחר צ"ה, שיש בה מצות תוספת, הבו דלא לוסף עלה לעשות מחול קודש, דובר שקרים לא יכון. כ"ש כשחל ר"ח במ"ש שאין משגיחין בהתחלה דסעודה, ואפילו בתוך רביע שעה בלילה, אם הוצרך לברך בה"מ, בע"כ צריך להזכיר של ר"ח שהוא ודאי, ושל שבת נדחה אז, כי להזכיר שניהם אי אפשר שמאחר שעשהו קודש איך יעשהו חול באותו רגע דהו"ל תרתי דסתרי. אבל יש למנוע שלא לברך אז בה"מ בתוך גבול השבת".

6. ח"א (כלל קי"ח סעי' ד') – "ואם אכל גם בלילה, כיון דצריך להזכיר של ר"ח ואם יזכיר גם של שבת הוי תרתי דסתרי, ולכן מזכיר רק של ר"ח".

7. דה"ת (דין מי שאכל בשבת ויו"ט בחנוכה ובפורים ונמשכה סעודתו עד הלילה, סי' רט"ז אות א').

8. ברכת הבית (שער י"ז סעי' ל"ז, ס"ק מ"א) – "ואם אכל כזית פת משחשיך אומר יעלה ויבא ולא רצה".

9. הגר"ח פ"ש (צ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ל"ג) – "הנה י"א וי"א הוא ספק בהכרעה היאך לפסוק, אולם כאן נראה דנקט דעת המ"א ושאר אחרונים כדעה סתמית כלפי הי"א השני (הט"ז), ומה שהוסיף 'כ"כ המג"א כו', הוא הוספה אחרת, ובלא"ה שב ואל תעשה עדיף כשלמג"א התרתי דסתרי הוי שלא כדיון, וכ"פ בערוה"ש".

ג. רק של שבת: רצה.

1. ב"ה (ס"ק י"ב) – "ולפי זה אם היה ראש חודש בשבת ומשכה סעודתו עד הלילה מזכיר של שבת וגם של ראש חודש בברכת המזון ואם בשבת לא היה ראש חודש וביום א' הוא ראש חודש אין להזכיר אלא של שבת ולא של ראש חודש דבתר התחלת הסעודה אזלינן שאז לא היה ראש חודש אלא שבת ולא אזלינן בתר סוף סעודה דהוא ראש חודש ולא שבת".

2. שאגת אריה (פסקי הלכות אות ה') – "לילך בתר תחלת הסעודה ולומר רצה ולא יעו"י, ואמר מלתא בטעמא והוא, כי בלא"ה קיי"ל דטעה בבהמ"ז ולא אמר רצה מחזירין אותו, אבל טעה ולא אמר יעלה ויבא אין מחזירין אותו, א"כ מאחר דיעו"י אין מעכב ורצה מעכב בדיעבד, מוטב ידיחה יעו"י מפני רצה, ויתפללו ערבית אחר בהמ"ז, כי בבהמ"ז עדיין שבת אצלם. והוסיף לאמר: אף שידעתי שיש עמנו כאן לומדי קהלתנו, שיש להם מקום לפקפק על טעם הוראתי ולומר, דהלא כל הטעם דמחזירין ברצה ולא ביעו"י הוא משום דבר"ה אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל, משא"כ בשבת לא סגי ליה דלא אכיל, משום הכי מחזירין אותו, וא"כ טעם זה אינו אלא בשתי סעודות הראשונות של שבת, משא"כ בסעודה שלישית, כיון דאיכא הרבה פוסקים דסברי דמצי להשלימה במיני תרגימא או בפירות, ולדידהו דלא בעינן דוקא פת, פשיטא דלא מחזירין גם ברצה כמו ביעו"י, ואם כן הלא נסתרה סברת הוראתי והדרא ספיקא לדוכתיה. בכ"ז אנא אותיב ואנא אפרק לה, דכיון דמ"מ איכא פוסקים רבים דסברי דגם לסעודת שלישית בעינן דוקא פת, ולדידהו פשיטא דמחזירין לרצה גם בסעודה ג', א"כ למה לנו להכניס ראשנו בפלוגתא, הלא מוטב להשמיט ולדחות יעלה ויבא, שאליבא דכו"ע אין מעכב, מלדחות רצה שיש פוסקים דמעכב בדיעבד".

3. ברכת יונתן (על הט"ז ס"ק ז') – "ולאדומ"ו נראה דיש להזכיר של שבת ולא ר"ח כיון דיש דעות בפוסקים בסעודה ג' של שבת אם לא הזכיר של שבת מחזירין אותו, ובר"ח לכו"ע אין מחזירין אותו".

4. חסד לאלפים (ס"ק ו').

5. בן איש חי (שנה א' פ"ה חוקת אות כ"ב) – "ואם נזדמן ר"ח במוצאי שבת אינו מזכיר אלא של שבת דהוי תרתי דסתרי".

6. ערה"ש (סעי' כ"ג).

7. דרכי חיים ושלום (אות ש"ז) – "בשבת קודש בסעודת רעוא דרעוין וגם שנתארך הסעודה לערך כמה שעות בלילה אמר רצה וגם שחל ר"ח ביום א' אין להזכיר רק רצה לבד וגילה דעתו שאפי' אכל כזית בלילה אין לומר יעלה ויבוא רק רצה לבד".

8. עי' אג"מ (בספר הלכה דיני ברכת הנהנין סי' קכ"ד סעי' ז') – "ולהלכה יש לנהוג, לפי הגרמ"פ, כשיטת הערוה"ש ולהזכיר דווקא 'רצה'. אך אם אכל פחות מכזית לפני צאת-הכוכבים (ואת השאר אחרי צאת-הכוכבים), יזכיר דווקא 'יעלה ויבוא' כשיטת המג"א. ובספק אם אכל כזית שלם קודם צאת-הכוכבים, יאמר בין 'רצה' ובין 'יעלה ויבוא', כשיטת ט"ז".
9. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק א' סעי' כ"א, הע' פ"ב, עי' ותן ברכה פרק י"ח הע' ע"א) – "ורבנו נמנע מאכילת פת מיד לאחר שקיעת החמה (ובבהב"נ שבשכונתו הקדימו זמן תפלת המנחה ביום זה כדי שיהא שהות ביד כל א' לגמור סעודתו מבעו"י). ולמעשה אם לא נזהר בכך ואכל כזית פת לאחר השקיעה או צאת הכוכבים, המנהג שמזכיר רצה ולא יעלה ויבוא (וכמש"כ בערוך השלחן, וכסתימת הב"ח סו"ס קפ"ח. ועיין גם שו"ת שואל ומשיב מהדוקא ג' ח"א סי' שע"ב)".
10. אור לציון (ח"ג פרק ב' אות ט') – "שאלה. כשחל ראש חודש במוצאי שבת, האם מזכירים רצה ויעלה ויבוא בברכת המזון של סעודה שלישית כשמתחילים את הסעודה מבעוד יום וממשיכים לאכול לאחר חשיכה. תשובה. אין להזכיר אלא רצה והחליצנו אף שהמשיכו לאכול לאחר חשיכה. ואפשר לכתחילה לנהוג כן, ואין צריך להתחיל את הסעודה מוקדם יותר מבכל שבת כדי לסיימה לפני השקיעה".
11. מאמר מרדכי (ח"ד הל' שבת סי' כ') – "ואם אכל גם בלילה - לדעת הבא"ח, וכן אנו פוסקים להלכה, בכל אופן אומר 'רצה' בלבד. וי"א...".
12. יחווה דעת (ח"ג סי' נ"ה) – "ועל כל פנים להלכה דבריהם נכוחים שצריך לומר רצה והחליצנו ולא יעלה ויבוא".
13. קובץ הלכות (פורים פרק י"ז הע' ז') - לשונו מובא לקמן.
14. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ח' טור ב') – "דלמעשה נוהגים שאם המשיכו לאכול לאחר השקיעה או צאת הכוכבים להזכיר בברכת המוציא רק רצה".
15. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ח' טור ב') – "דלמעשה נוהגים שאם המשיכו לאכול לאחר השקיעה או צאת הכוכבים להזכיר בברכת המוציא רק רצה".
16. ילקוט יוסף (סעי' י"ז) – "אם חל ראש חודש ביום ראשון, וסיים לאכול סעודה שלישית אחר שחשכה, מזכיר רצה והחליצנו בלבד, ולא יאמר יעלה ויבא".

ד. מוטב שלא לאכול כזית פת בלילה.

1. קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' י"ז) – "ואם התחיל לאכול בשבת ונמשכה סעודתו תוך הלילה, ואכל גם כלילה כזית פת, ולמחר הוא ר"ח, אומר רצה וגם יעלה ויבא ... ויש חולקין משום דהוי כתרתי דסתר. ע"כ יש למנוע שלא לאכול אז בלילה".
2. לקוטי מהרי"ת (סדר ברכת המזון ד"ה והנה) – "עיין בקיצר ש"ע שטוב למנוע עצמו שלא לאכול אז בלילה ושלם יאמר יעלה ויבא וכן היה נוהג עצמו מרן הגה"ק בעל דברי חיים זצלה"ה".
3. הרי בשמים (מה"ת סוף סי' י"ב) – "שעל כן מנהגי בשחל ר"ח במ"ש להזהר מלאכול פת בלילה בסעודה שלישית כדי שלא אצטרך להזכיר יעלה ויבא בבהמ"ז".
4. ברכת הבית (שער י"ז סעי' ל"ז) – "אם חל ר"ח או יו"ט ביום א' ונמשך סעודה ג' של שבת עד הלילה, אם לא אכל משהחשיך אומר רצה ולא יעלה ויבא, ואם אכל כזית פת משהחשיך אומר יעלה ויבא ולא רצה, וצ"ע בזה כיון דדעת הט"ז לומר שניהם, לכן יש למנוע מלאכול כזית משתחשך".
5. הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רצ"א הע' על ס"ק ו', הליכות שלמה פסח פרק א' סעי' כ"א, הע' פ"ב [לשונו מובא לעיל], מעיין הברכה פרק כ' אות כ"ד) – "היה מרן זלה"ה מקפיד שלא לאכול כזית פת אחר השקיעה, להסתלק מן הספק".
6. הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש ח"ב פרק י"ב סעי' ל"ט, וזאת הברכה פרק ט"ו הזכרת מעין המאורה ס"ק ה' אות ד', מעיין הברכה פרק כ' אות כ"ד, אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ח' טור א') – "ונכון שלא לאכול פת מזמן בין השמשות (בער"ח ועריו"ט) ויזכיר רק של שבת כדי להמנע מספק".
7. קובץ הלכות (פורים פרק י"ז הע' ז') – "שבזה יש לכתחילה להזהר שלא לאכול פת אחר שחשכה כדי שלא להכנס לפלוגתא (וכ"כ בקיצור שו"ע סי' מד סעי' יז), אך בדיעבד אם אכל פת משחשכה יש לנהוג להזכיר רק של שבת, שכן הוא דעת השו"ע וסתימת כמה פוסקים והכרעת הערוה"ש".
8. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ח' טור א') – "דלכתחילה יש לסיים אכילת פת לפני השקיעה ושאר מאכלים אפשר להמשיך לאכול".
9. תשובות והנהגות (ח"ב סי' קי"ט) – "והמנהג כמש"כ בקש"ע לכתחילה להשתדל לא לאכול פת בלילה ולברך על של שבת לחוד".
10. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ח' טור א') – "שנוהגים להקפיד לסיים לאכול פת לפני השקיעה אף דמעיקר הדין היה אפשר לאכול פת עד צאת הכוכבים".
11. חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ח' טור א') – "דיש לסיים לאכול פת לפני צאת הכוכבים ויש להחמיר בזה משמונה עשרה דקות אחרי השקיעה כדי שלא ליכנס לספק מה להזכיר בברכת המזון דלא הוכרעה ההלכה איך לנהוג אם אכל פת לאחר צאת הכוכבים".
12. הגר"י טוויס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ח' טור ב') – "דהוא מקפיד לסיים לאכול לפני שהחשיך היום אולם מנהג גור להקפיד לאכול כזית פת בלילה ואומרים רצה ויעלה ויבוא כדעת הט"ז".
13. וזאת הברכה (פרק ט"ו הזכרת מעין המאורה ס"ק ה' אות ד', מעיין הברכה פרק כ' אות כ"ד).
14. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Rosh Chodesh comes out on Motsai Shabbos - what is the correct practice for benching after shalosh seudos? Do we say yaleh v'yavo or ritzei, or both?

R' Y. Berkovits wrote: A Chassid, or someone that always follows the Gr"a, can do like the Gr"a and say both. Otherwise, you should avoid the shaila and not eat a kezayis of bread after tzeis, and maybe be machmir even after shkiah, and then you would only say R'tzei. [Agav, when Rosh Chodesh falls out in middle of the week, if one eats bread bein hashmoshos prior to Rosh Chodesh, he can say yaaleh v'yovo since it is a safek, and saying something misafek during benching (or shmone esrei) is not a hefsek].

(א) או דיכול לאכול כזית ביותר מכדי אכילת פרס, שאין זה נחשב לאכילה – הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ז הע' מ"ו, שולחן שלמה סי' רצ"א ס"ק ו', הליכות שלמה פסח פרק א' סעי' כ"א), ותן ברכה (עמ' שכ"ג).
 (ב) חולק – אור לציון (ח"ג פרק ב' אות ט', לשונו מובא לעיל).
 (ג) הגרשז"א זצ"ל (חידושי בתרא סוף הסי') – "והבית ברוך נתן עצה לצאת כל השיטות שלא לאכול פת אחר שקיעה. הג"ה - יכול לאכול שאר מיני אוכל אחר שקיעה, ואפילו עוגיות כשאוכלים לשם תענוג ולא לשביעה".

ה. מראי מקומות – באה"ט (ס"ק ח'), אשל אברהם (בוטשאטש, עי' סעי' י', מהדו"ת על באה"ט ס"ק ח'), לקוטי מהרי"ח (סדר ברכת המזון ד"ה והנה), תשובות והנהגות (ח"ב סי' קי"ט), שערי זבולון (או"ח ח"א סי' ע"ב), וזאת הברכה (פרק ט"ו הזכרת מעין המאורה ס"ק ה' אות ד', מעיין הברכה פרק כ' אות כ"ד), מעדני אשר (ברכות סי' נ"ה), ראש חודש (פרק י"ג סעי' כ"ז).

1. מ"ב (ס"ק ל"ג) – אבל אם אכל פת גם בלילה ויש עליו חיוב להזכיר גם של ר"ח ושניהן אי אפשר להזכיר דהוי תרתי דסתרי דהיאך יאמר ביום השבת הזה ואח"כ יאמר ביום ר"ח הזה דהא ר"ח הוא ביום א' א"כ מוטב להזכיר של ר"ח דזה יש חיוב לכ"ע משא"כ בהזכרת שבת דיש פלוגתא בין הראשונים אם חייב להזכיר כלל כשמברך במו"ש ... ויא' דאם חל יום טוב או ר"ח במו"ש יזכיר רצה וגם יעלה ויבוא דאזלינן בתר התחלת הסעודה וגם בתר שעה שהוא מברך בו ולא קפדינן במה דנראה כסותרים אהדדי דברצה נתחייב משעה שהתחיל הסעודה ביום ואח"כ כשנמשך הזמן ולא בירך והגיע לילה של יום טוב או של ר"ח ניתוסף עליו חיוב לזכור מעין המאורע של שעה שהוא מברך בו".

(א) מעדני אשר (ברכות סי' נ"ה סוף אות ג') – "תרצה"ה ... אבל המשנ"ב שם בסקט"ו פסק כדברי הח"א דגם זה חשיב כתרתי דסתרי ויזכיר רק של שבת, וזאת הגם שהביא שם בסקט"ו פלוגתא אם הזכרת עה"נ בסעודת פורים מעכבת. הרי לנו הכרעה של המשנ"ב שלא לומר שתי הזכרות הסותרות זא"ז ... וא"כ הגם שבסי' קפ"ח לא הכריע, ניתן לסמוך על הכרעתו בסי' תרצה"ה שלא לומר תרתי דסתרי".

כב) פורים שחל ערב שבת: רצה ועל הנסים בברכת המזון.

א. אם התפלל ערבית.

1. שוב אינו אומר על הנסים.

(א) ח"א (כלל קנ"ה סעי' ל"ב) - לשונו מובא לקמן.

(ב) זרע אמת (ח"ג סוף סי' ע"ט) – "דאם התפלל ערבית ... להזכיר רצה והחליצנו ולא על הנסים".

(ג) מ"ב (סי' תרצה"ה ס"ק ט"ו) - לשונו מובא לקמן.

(ד) שבט הלוי (קובץ בענייני חנוכה ופורים עמ' ס"א אות ד') - לשונו מובא לקמן.

2. יברך ברכת המזון תחילה ואח"כ יתפלל ערבית להוציא עצמו מפלוגתא.

(א) מג"א (סי' תרצה"ה ס"ק ט') – "ומ"כ במרדכי כתו' בקלף היה אוכל סעודת פורים בע"ש יתפלל ויפרוס מפה ויקדש ובמזון יאמר על הנסים עכ"ל ובמט"מ ובמנהג"ל כתבו הואיל ולא התפלל ערבית משמע דאם התפלל שוב אינו אומר על הנסים וכ"כ של"ה ומהרי"ל בתשו' סי' נ"ו לכן נ"ל דיברך ברכת המזון תחל' ואח"כ יתפלל ערבית להוציא עצמו מפלוגתא וגם שלא ישתכר ולא יברך ב"ה".

(ב) באר היטב (סי' תרצה"ה ס"ק ו') – "ומ"כ במרדכי כתוב בקלף היה אוכל סעודת פורים בערב שבת, יתפלל ויפרוס מפה ויקדש, ובברכת המזון יאמר על הנסים, עכ"ל. ובמט"מ ובמנהגים כתבו הואיל ולא התפלל ערבית, משמע דאם התפלל שוב אינו אומר על הנסים, וכ"כ של"ה ומהרי"ל בתשובה סי' נ"ו, לכן נ"ל דיברך ברכת המזון תחילה ואח"כ יתפלל ערבית להוציא עצמו מפלוגתא".

(ג) קרית חנה דוד (ח"ב או"ח סי' צ').

ב. יאמר על הנסים וגם רצה.

1. פמ"ג (סי' תרצה"ה מש"ז ס"ק ג') – "הוא הדין כאן כשחל פורים בערב שבת ומשכה סעודתו עד הלילה, יאמר על הנסים ורצה".

2. עי' מגן גבורים (סי' קפ"ח אלף המגן ס"ק י"ט) - לשונו מובא לקמן.

3. נהר מצרים (פורים אות י"ג) - לשונו מובא לעיל.

4. קרית חנה דוד (ח"ב או"ח סי' צ') – "ולענין תפלה אין להתפלל עד שיגמור סעודתו ויברך בה"מ ויאמר בה עה"נ ואח"כ יתפלל כדי שלא יהיו סתראי".

ג. יאמר רק רצה.

1. ח"א (כלל קנ"ה סעי' ל"ב) – "ואם חל בערב שבת וקידש בתוך הסעודה, מזכיר אם לא התפלל עדיין. אבל אם כבר התפלל, אינו מזכיר. ונראה לי דלפי מה שנתבאר לעיל כלל קי"ח סימן ד' דאם אכל בלילה, חייב להזכיר של עכשיו, ואם כן הוא הדין בשבת היאך יאמר תרתי דסתרי, וכיון דאין הזכרת על הנסים חמור כל כך, לכן יאמר רק של שבת".

2. עי' דה"ח (דין מי שאכל בשבת ויו"ט בחנוכה ובפורים ונמשכה סעודתו עד הלילה, סי' רט"ז אות א') – "במ"ש לחנוכה או לפורים אף שאוכל גם בלילה כזית פת מזכיר של שבת לבד ולא של חנוכה ופורים".
3. מ"ב (סי' תרצ"ה ס"ק ט"ו) – "כשחל פורים בע"ש ומשכה סעודתו עד הלילה חייב להזכיר של עכשיו דהיינו רצה וא"כ איך יאמר על הניסים דהוי תרתי דסתרי וכיון דאין הזכרת עה"נ חמור כ"כ לכן יאמר רק של שבת. וכ"ז אפילו כשלא התפלל עדיין ובפרט אם התפלל מקודם בודאי אינו כדאי להזכיר אח"כ עה"נ בבהמ"ז וכדלקמיה".
4. קצות השלחן (סי' מ"ז ס"ק כ"ב) – "ובע"ש של חנוכה ופורים ונמשכה סעודתי עד הלילה ואכל כזית משחשיכה, לכאורה צריך לומר עה"נ ורצה ואין כאן תרתי דסתרי כיון שאומר עה"נ קודם רצה, אבל למעשה נראה שיותר טוב שלא לומר עה"נ כלל, לחוש לדעת המג"א הנ"ל דלעולם הוי תרתי דסתרי אם מזכיר מיום העבר ויום הבא ביחד, ואע"פ שלגבי ר"ח פסק אדמו"ר כדט"ז הנ"ל, שאני ר"ח דהזכרתי חובה משא"כ עה"נ שאין הזכרתו חובה כלל כמ"ש בפנים סי"ב ולדעת המג"א מקלקל בהזכרתו צריך לחוש לדעתו שלא לאמרו, ומכ"ש שיש לצרף ג"כ דעת הי"א בשו"ע שם דבר"ח חנוכה ופורים לעולם לא אזלינן אחר התחלת הסעודה לפי שאין בהם מצוה להוסיף מחול על הקדש".
5. שבט הלוי (מבית לוי גליון ט"ו עמ' מ"ו אות ד', קובץ בענייני חנוכה ופורים עמ' ס"א אות ד') – "ואם משכה סעודתו עד הלילה חייב להזכיר רצה ולא על הניסים. וכ"ז אפילו כשלא התפלל עדיין. ובפרט אם התפלל מקודם בודאי אינו כדאי להזכיר אח"כ עה"נ בברהמ"ז".
6. יביע אומר (חי"א או"ח סי' פ"ג אות ג').
7. חוט שני (פורים פרק י"א ס"ק ב) – "אינו יכול לומר 'על הנסים' אלא רק 'רצה'".
8. שלמי תודה (פורים סי' מ"א אות ד' ד"ה ולענין).
9. הגר"ח זצ"ל (מישרים אהבוך עמ' רל"ד אות י"ז) – "מי שעושה בי"ד שחל בערב שבת, 'פורס מפה ומקדש'. האם יאמר גם רצה וגם על הניסים או אחד מהם. תשובה: עיין משנה ברורה סימן תרצה ס"ק ט".
10. שערי ימי הפורים (שער ד' פרק א' אות י') – "והיות שיפסיד עי"ז הזכרת על הנסים, צריך לשבח להשי"ת על נס פורים, בחלק של הסעודה השייכת לפורים, לפני שמקבל שבת (כ"כ בספר פורים משולש להרה"ג ר' שריה דבילצקי שליט"א [זצ"ל], פ"א הערה כ'). ונראה שאם מזמר הפיוט שושנת יעקב יוצא בזה".
11. שגיאות מי יבין (סי' כ"ה סעי' נ"ט).

ד. אם ממשיך לליל ט"ו, לומר שניהם.

1. מאירי (כתובות דף ז'): – "ופורסין מפה ומקדשין וגומרין את הסעודה ומזכירין בה של פורים מטעם זה שהרי אף חמשה עשר יום נס הוא והדין נותן להזכיר בה של פורים אף על פי שעבר יום ארבעה בשעת הברכה".
2. הגר"א נבנצל שליט"א (רץ כצבי פורים עמ' תק"ע אות ג') – "מאחר שקידש וגם אומר רצה בברכת המזון, יש כאן תרתי דסתרי אם יאמר על הניסים בברכת המזון, אלא אם כן בפרזים שבליילה הוא שושן פורים".
3. הגר"מ גולדויכט (רץ כצבי פורים עמ' תקס"ז) – "בסוף הסעודה מברכים ברכת המזון עם על הניסים ורצה, ודין זה הוא בחו"ל או בכל מקום של פרזים, כיון שסוף סוף זהו ליל ט"ו [פורים דמוקפין] וכמבואר בדברי המאירי בכתובות דף ז".
- א) ממילא, בירושלים אינו יכול להזכיר על הניסים כיון שט"ז אדר ודאי אינו פורים – הגר"א נבנצל שליט"א (רץ כצבי פורים עמ' תק"ע אות ג', לשוננו מובא לעיל), עי' נטעי גבריאל (פורים משולש פרק כ"ג הע' ל"ב ד"ה וחכ"א), פסקי תשובות (סי' תרצ"ה הע' ל"ו), הגר"מ גולדויכט (רץ כצבי פורים עמ' תקס"ז, "אבל בירושלים, כשחל ט"ו באדר ביום ששי, אם פורס מפה ומקדש, כאשר מברך ברכת המזון בסוף הסעודה, אינו יכול להזכיר על הניסים כיון שט"ז אדר ודאי אינו פורים, ולומר 'רצה' ו'על הניסים' הוי תרתי דסתרי. וכן נוהגים בירושלים, כפי ששמעתי מפי הגאון הרב יעקב כץ שליט"א").

ה. מראי מקומות – פסקי תשובות (סי' תרצ"ה אות ו', עי' סי' רע"א הע' קנ"ו).

1. נטעי גבריאל (פורים משולש פרק כ"ג סעי' כ"ח) – "ולמעשה יאמר רצה ויזכיר על הניסים רק בהרחמן".

ו. פורים שחל במוצ"ש: סעודה שלישית שנמשכה עד הלילה ערב פורים - על הנסים.

1. אינו מזכיר על הנסים, ויכול להמשיך לאכול פת אף משחשכה.
 - א) עי' מ"ב (סי' קפ"ח ס"ק ל"ג) – "אכן במו"ש לחנוכה ופורים אפילו אם גמר סעודתו בלילה אינו מזכיר של חנוכה ופורים רק של שבת לבד כיון דבלא"ה הזכרה מעין המאורע דחנוכה ופורים אינו אלא רשות כנ"ל בסימן קפ"ז ס"ד כ"כ המ"א ועוד הרבה אחרונים...".
 - ב) בית ברוך (על ח"א כלל מ"ז אות ס"ז).
 - ג) קובץ הלכות (פורים פרק י"ז סעי' ג', הע' ז') – "סעודה שלישית בשבת ערב פורים שנמשכה עד הלילה, אינו מזכיר על הנסים (ביעלה ויבא), ואפילו אם אכל פת משחשכה דינא הכי, ולכן שפיר דמי לכתחילה להמשיך לאכול פת אף משחשכה בסעודה שלישית של שבת ערב פורים. [לדינא דבזה כו"ע מודו דאפילו אם אכל פת משחשכה אין מזכיר על הנסים אלא רצה בלבד, שלכן שפיר דמי לכתחילה להמשיך לאכול פת אף משחשכה]".
2. לומר שניהם: רצה ועל הנסים.
 - א) מגן גבורים (סי' קפ"ח אלף המגן ס"ק י"ט) – "דע דתלוי בהתחלה ובסוף וע"כ אם חל ר"ח ביום א' ונמשך סעודה שלישית עד הלילה יש להזכיר של שבת ושל ר"ח אף אם לא אכל בלילה כמ"ש הט"ז דלא הוה דברים הסותרים מידי דהוה איקנה"ז, וכ"ש בזה ששתי קדושות חלו עליו, וגם בחנוכה ופורים נלפע"ד דיש להזכיר שניהם דמה איכפת לן בזה כיון דאינם כסותרין ואין בהם משום הזכרת שמות כמ"ש המ"א ס"ק י"א, ואין בה משום הפסק ע' לעיל סי' ק"ח".

3. **מוטב שלא לאכול כזית פת בלילה:** כמו בראש חודש שחל במוצאי שבת.
 (א) קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' י"ז) – "ואם התחיל לאכול בשבת ונמשכה סעודתו תוך הלילה, ואכל גם בלילה כזית פת ולמחר הוא ראש-חדש, אומר רצה וגם יעלה-ויבא, וכן בחנוכה ופורים. ויש חולקין משם דהוי כתרתי דסתר, על-כן יש למנוע שלא לאכול אז בלילה".

כג) השותה את הכוס של סעודה שלישית בלילה האם מזכיר מעין המאורע בברכה אחרונה.

א. אין להזכיר של שבת בברכה אחרונה של יין של כוס ברכת המזון.

1. מאמר מרדכי (ס"ק י"ח) – "ומ"מ הדבר ברור לע"ד דלכ"ע אין להזכיר של שבת וי"ט בברכה אחרונה של יין של כוס בהמ"ז, דלא שייך בזה לומר בתר התחלת סעודה אזלינן, שאין זה ענין אליו, דהא ברכה אחרונה אינה אלא על שתיית יין של ברכה, וכששתה כבר יצא, וזה ברור מצד עצמו. וגם מטעמי אחרוני דהא הזכרת המאורע בברכה מעין שלוש אינו דבר הכרחי כ"כ".
2. לחם הפנים (על קיצור שו"ע סי' מ"ד סעי' י"ז) – "אבל בברכה אחרונה שעל הכוס שהוא שותה לאחר ברהמ"ז (ע"ל סימן צ"ג ס"ד), נראה לפע"ד כיון שהוא שותה אותו כשהוא לילה לא יזכיר של שבת (לאפוקי ממה ששמעתי מקצת בעלי תורה שאמרו להזכיר), ע' מג"א סימן קפ"ח ס"ק י"ח. שוב שמעתי שכן הורה גם אמ"ו הגאון מהר"ם א"ש זצ"ל שלא להזכיר. ונראה פשוט דאם למחר ר"ח יזכיר של ר"ח".
3. בן איש חי (שנה א' פ' חוקת אות כ"ב) – "ובברכה אחרונה שמברך על כוס של בהמ"ז אינו מזכיר של שבת".
4. מנחת שבת (סימן צ"ו ס"ק י"ד) – "בלחם הפנים...".
5. אפרקסתא דעניא (ח"א סי' קי"ט אות ב' ד"ה אמנם) – "ובברכה אחרונה אינו מזכיר שבת כשהיא לילה, כמ"ש בקצש"ע סי' מ"ד סי"ז בלה"פ ושכן הורה הגאון בעל א"א ז"ל".
6. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון נ"ב עמ' ט"ו טור א') – "דהשותה את הכוס של ברכת המזון בסעודה שלישית כיון שרגיל לברך על הכוס, שאין מזכיר של שבת בברכה אחרונה שעל הכוס".
7. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון נ"ב עמ' ט"ו טור א') – "דהשותה את הכוס של ברכת המזון בסעודה שלישית כיון שרגיל לברך על הכוס, שאין מזכיר של שבת בברכה אחרונה שעל הכוס".
8. שבט הקהתי (ח"ב סי' קכ"ג, ח"ה סי' מ"ב אות ב') – "אלו שנוהגין לשתות כוס של ברכה בשבת בסעודה שלישית, האם מזכירין בברכת מעין שלוש, של שבת. תשובה: עיין בלחם הפנים על קש"ע (סי' מ"ד) שהביא ששמע דמקצת בני תורה אמרו להזכיר, אבל הלח"פ מסיק כיון שהוא שותה כשהוא לילה לא יזכיר של שבת, והביא ששמע שכן הורה המהר"ם א"ש. וכן פסק במשיב הלכה (בח"א סימן תיא"), וכן הביא בחי' ר' נחמיה [בסו"ס ל"ד] הך ספק, והביא בשם אחיו הגה"ק בעל האמרי אמת ז"ל דג"כ לא הזכיר עיי"ש".
9. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון נ"ב עמ' ט"ו טור א') – "דהשותה את הכוס של ברכת המזון בסעודה שלישית כיון שרגיל לברך על הכוס, שאין מזכיר של שבת בברכה אחרונה שעל הכוס".
10. פסקי תשובות (סי' רצ"ט הע' ע"ב) – "ובס' חדושי רבי נחמיה סי' ל"ד ושו"ת עצי זית ח"ב סי' ל"ה שהאמרי אמת זצ"ל מגור נהג לשתות רביעית (וכשברך לאחר כן מעין שלוש לא הזכיר של שבת, וכ"ה בשו"ת לב חיים ח"ב סי' ל"ה, ובלחם הפנים על קיצושו"ע סי' מ"ד סעי' י"ז, ואם מברכין בבין השמשות מזכירין של שבת (ע' בירור הלכה זילבר, הכא), וכ"ה בשו"ת אפרקסתא דעניא ח"א סי' קי"ט".

ב. שמזכיר של שבת בברכה אחרונה שמברך על הכוס, דזה שייך לברכת המזון של שבת.

1. הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון נ"ב עמ' ט"ו טור א') – "דמזכיר של שבת בברכה אחרונה שמברך על הכוס, דזה שייך לברכת המזון של שבת".
2. הגר"חפ"ש זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון נ"ב עמ' ט"ו טור א') – "דמזכיר של שבת בברכה אחרונה שמברך על הכוס, דזה שייך לברכת המזון של שבת".
3. חוט שני (אליבא דהלכתא גליון נ"ב עמ' ט"ו טור א') – "דמזכיר של שבת בברכה אחרונה שמברך על הכוס, דזה שייך לברכת המזון של שבת".
4. תשובות והנהגות (אליבא דהלכתא גליון נ"ב עמ' ט"ו טור א') – "דהשותה מהכוס של ברכת המזון של סעודה שלישית לאחר צאת הכוכבים יש לו להזכיר שבת בברכה אחרונה שמברך על הכוס, דזה שייך לברכת המזון של שבת".
5. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא גליון נ"ב עמ' ט"ו טור א') – "דהשותה מהכוס של ברכת המזון של סעודה שלישית לאחר צאת הכוכבים יש לו להזכיר שבת בברכה אחרונה שמברך על הכוס, דזה שייך לברכת המזון של שבת".

ג. מראי מקומות – אלף המגן (על מטה אפרים סי' תר"א ס"ק ו'), ציץ אליעזר (ח"י סי' מ"ה ד"ה והכי, ד"ה לזאת).

1. ששכ"ה (פרק נ"ט הג"ה על סעי' ט"ז, הע' נ"ו) – "עיין לחם הפנים ... וק"ק דהא ברכת היין והשתיה עצמה שייכות לברהמ"ז של שבת, וכמו שמזכיר רצ"ה בברהמ"ז (ועיין גם סי' תקנא במ"ב ס"ק עב), הה"נ דיכול להזכיר של שבת בברכה מעין שלוש. ולפי דברינו גם יש להבין סוף דברי הלה"פ, דאם למחר ר"ח, דיזכיר של ר"ח, וצ"ע".

ד. בין השמשות: להשיטות שסוברים שאין להזכיר של שבת - המאמר מרדכי וסעייתו.

1. יכול הוא לברך ברכה אחרונה ולהזכיר מעין המאורע.
 (א) שובע שמחות (פרק ד' סעי' נ"ג, הע' קע"ח) – "ודלא כמו שכתבתי בזה השלחן ח"א סי' קפח סעי' ט".

(ב) ששכ"ה (פרק נ"ט סעי' ט"ז, הע' נ"ג) – "דמכיון שטרם החשיך היום, י"ל דבזה גם לדעת המחמירים להלן הערה נו יכול הוא לברך ברכה אחרונה ולהזכיר מעין המאורע".
 (ג) פסקי תשובות (דפו"ח סי' רצ"ט הע' ע"ב) – "ואם מברכין בבין השמשות מזכירין של שבת (ע' בירור הלכה זילבר, הכא)".

כד [ב] ברכת שבע ברכות בליל השמיני כשתחילת הסעודה ביום השביעי.

א. אין לברך שבע ברכות.

1. גינת ורדים (כלל א' סוף סי' כ"ח) – "ואם סעדו בבית החתן ביום שביעי לעת ערב וגמרו סעודתן קודם הלילה ועדין לא בירכו ברכת המזון נראה דאין יכולין לברך ברכת חתנים בברכת המזון כיון שכבר יצאו שבעת ימי שמחה לגמרי שלא אמרו רז"ל אלא מברכין ברכת חתנים כל שבעה ואי מברך בליל שמיני נמצא שמברכין ברכה זו ח' ימי' וזו מנין לנו ואין לנו לתרץ ולידחק דהא נמי מיקריא דהוי שבעה לבד ואין לעשות אוקמתא ולזולזל בברכות כדאמר' בע"ז אוקמתא לאיסורא עבדינן בתמיהה ומכ"ש כשהתחילו לסעוד מבע"י ונמשכה סעודתם גם בליל א' שאין לברך משום דבכה"ג גם הסעוד' עצמה היתה שלא בימי שמחה וע"כ לא אפליגו הפוסקים אי אזלינן בתר תחלת סעודה או בתר גמר סעודה כדאיתא בא"ח סי' קפ"ח וסי' רע"א אלא לענין הזכרה בלבד שאין שם מטבע ברכה מחודש אכן כשיש ברכה מחודש כה"ג חמיר טובא ונראה דלכ"ע לא יברך ואגב אורחין אנו למדין דלכ"ע שפיר מצי לומר בברכת המזון שהשמחה במעונו כיון שאין כאן ברכה בשם ומלכות ואינה הפסק באמצע ברכה ותו דסעודה זו בשביל שמחת חתן וכלה נעשית וקמאי אקילו בה מכי רמו שערי באסינתא ולית דין צריך בשש".
2. ברכי יוסף (ס"ק י"ד) – "לא נחלקו הפוסקים אי אזלינן בתר התחלת סעודה אלא לענין הזכרה, אבל בז' ברכות דחתן שנמשכה סעודת יום ז' עד ליל ח' ודאי אין לברך ז' ברכות. הרב גנת ורדים כלל א' סוף סי' כ"ח".
3. לב שלמה (ליקוטי אה"ע על סי' ס"ד, קי"ז-ג') – "כעת נדפס ספר גינת ורדים..."
4. חופת חתנים (סי' ח' אות כ') – "גינת ורדים".
5. פני יצחק (ח"א אות ח' סי' ק"ב) – "הגו"ה".
6. זכור לאברהם (ח"ב אות ב') – "הגו"ה".
7. שע"ת (ס"ק ח') – "וכתב בגינת ורדים כלל א' דאף להפוסקי' דאזלינן בתר התחלת הסעודה היינו לענין הזכרה אבל בז' ברכות דחתן שנמשכת סעודת יום ז' עד ליל ח' ודאי אין לברך ז' ברכות ע"ש ועיי' בר"י".
8. רע"א (אה"ע סי' ס"ב על סעי' ו') – "ואם לא יברך בהמ"ז עד שחשיכה אף שגמר סעודתו קודם שחשיכה. מ"מ אינו מברך ז' ברכות. תשו' גנת ורדים ח"א סי' כ"ח".
9. האלף לך שלמה (אה"ע סי' ק"ז, סי' ק"ח, שנות חיים [לשונו מובא לקמן]) – "נסתפקתי בחתן שהיה לו סעודה ביום ז' שלו ובפנים חדשות ונמשכה סעודתו עד ערב ליל שמונה אם מברכין ברכת חתנים בלילה או לא אם אזלינן בתר התחלת הסעודה או לא וכעת לא מצאתי גילוי לדין זה אבל לדעתי הדבר פשוט שאין מברכין דאינו דומה להזכרת שבת ויו"ט בבהמ"ז כיון..."
10. חסד לאלפים (סוף ס"ק ז').
11. זבחי צדק (שו"ת ח"א אה"ע סי' ו') – "זהו דבר פשוט שאין מברכין ז' ברכות בליל ח' ואפי' אם התחילו הסעודה מבע"י דהיינו שהתחילו בסעודה מיום ז' קודם הערב ונמשכה הסעודה עד ליל ח' אפ"ה אין מברכין ז' ברכות שאין מברכין ז"ב אלא דוקא אם גמרו כל הסעודה ביום ז' קודם הערב אבל אם נמשכה עד ליל ח' אין מברכין שכן כתב הר' גו"ה".
12. אמרות שלמה (ענף ה' אות כ"ט) – "חופת חתנים".
13. תולדות אדם (להר"י שור, סי' ס"ב סעי' ב').
14. ברכת הבית (שער ס"ב סעי' כ"ד, ס"ק כ"ח) – "ש"ת".
15. אגרא דבי הלולי (מערכה שלישית אות ו', דכ"ט ע"א) – "זכל"א".
16. בן איש חי (שנה א' פ"א חוקת אות כ"ב) – "וכן אם בבית החתן נמשכה הסעודה עד ליל שמיני אינו מברך שבעה ברכות על הכוס של בהמ"ז וכנז' בחס"ל סי' קפ"ט אות ז'".
17. פתחי עולם (ס"ק כ"ט) – "שנות חיים".
18. שלחן העזר (סי' י"ב סעי' ב', ס"ק ה') – "אין לברך עוד".
19. הר צבי (הדרת קודם בעניני נשואין סי' כ') - לשונו מובא לקמן.
20. קדושת יו"ט (אפריון חתנים סוף סי' ל"ז) – "שבקובץ עלי תמרים (קונטרס ד' מנ"א תשמ"ו) [ע' נ"ד] כתב, שהגה"ק מהר"י טיטלבוים זצ"ל אב"ד סאטמר פסק להלכה, וכך אמר בשם אביו הגה"ק בעל קדושת יו"ט זצ"ל שלא לברך ז' ברכות בסעודה ג' אם החופה היתה ביום א', אלא אם יברכו מבעוד יום ואז יכול לברך ז' ברכות".
21. הרב מפוניביץ' זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ט' טור א') – "וכן שמעתי מהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א [זצ"ל] בשם הרב מפוניביץ' זצ"ל דאין לברך שבע ברכות ביום השביעי לאחר השקיעה דזה כמו שהחתן הלך באמצע הסעודה דאי אפשר לברך שבע ברכות. והוסיף שאין נפק"מ בין ימות החול לסעודה שלישית של שבת שחל ביום השביעי דאין לברך שבע ברכות לאחר השקיעה".
22. גרי"ן (בית הלוי על התורה החדשות אות ס"ד) – "בברכת חתנים צריך דוקא שהברכות יהיה בתוך ימי המשחה, ולא סגי בהתחיל בז' לפני שקיעת החמה, ולא שייך בזה הדין של רצה..."
23. אדמו"ר מסאטמר (אפריון חתנים סוף סי' ל"ז [לשונו מובא לעיל]), אוצרות ירושלים חל"ב סוף סי' תס"ג עמ' תק"ח) - לשונו מובא לקמן.
24. באר משה (ח"א סי' ה' אות ז') – "כתב בשע"ת..."
25. הגרשז"א זצ"ל (ישמח לב - מערכת חידו"ת על אירוסין ונישואין עמ' שצ"ב אות ו') – "דביום האחרון של השבע ברכות יכולים לברך ז' ברכות רק עד השקיעה, ואף שהתחילו ביום ונמשך לאחר השקיעה אין לברך, ואפילו אם סיימו ביום אלא שנתעכבו מלברך

- עד הלילה אין לברך, (לכאן ה"ה בביה"ש אלא שבשאלתי הזכרתי עד הלילה). ולענין חופה שנמשכה לבין השמשות, כיון שהוי ספק אין לברך ביום האחרון אלא כמו שנערכה ביום".
26. להורות נתן (ח"ח סי' צ"א, סי' צ"ב, סי' צ"ג).
27. הגרמ"א פריינד זצ"ל (עטרת יהושע פסקים והנהגות פרק ז' סעי' י"ט, סעי' כ"ב [לשונו מובא לקמן]) – "אם היתה החופה לפני שקיעת החמה, או אפילו אחר השקיעה לפני צאת הכוכבים דר"ת החשיב יום לפני השקיעה ליום אחד משבעת ימי המשתה, מחמת ספק ברכה ולא הרשה לעשות שבע ברכות ביום השביעי, רק שיברכו ברכת המזון וגם שבע ברכות לפני השקיעה".
28. אבן ישראל (ח"ח סי' פ"ב ד"ה עכ"פ, ח"ט סי' ס"ג על סי' קפ"ח מ"ב ס"ק ל"ד [עמ' ס"ח], על מ"ב אות ב') – "הכא לגבי ברכת נשואין איכא זמן לז' ימי משתה דאז עוד יש לו שייכות להשבע ברכות, אבל אחרי שנשלמו ז' הימים הוה כמו אחר שיעור עיכול דלא שייך לברך ז' ברכות".
29. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ט' טור ב') – "דאין לברך שבע ברכות ביום השביעי לאחר השקיעה אף כשחל בשבת".
30. מאמר מרדכי (ח"ד הל' שבת סי' כ') – "בסעודת חתן וכלה של היום השביעי, אם היו אוכלים ונמשכה עד הלילה – לא יאמרו את הז' ברכות".
31. הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ט' טור א', לקנות חכמה נישואין ושבע ברכות, דברי חכמים אה"ע אות כ"ה [לשונו מובא לקמן]) – "דבשבע ברכות שעושים ביום השביעי אין לברך שבע ברכות לאחר השקיעה אף כשחל בשבת [והוסיף וסיפר מרן שליט"א [זצ"ל] דהגה"צ מקלוזנבורג זצ"ל הזמין אותו לסעודת השבע ברכות האחרונה ביום השביעי של בתו עם הגאון רבי דוב וויס שליט"א על מנת לכבדו בברכה ואמר לו מרן שליט"א [זצ"ל] שאינו יכול לבוא כיון שלא יקפידו לסיים לפני השקיעה ואמר לו הגה"צ זצ"ל דיקפיד שיסיימו לפני השקיעה".
32. הגרנ"פ"ש זצ"ל (דברי חכמים אה"ע אות כ"ה) – "ביום האחרון של ז' ימי המשתה, אם גמר הסעודה לפני חשיכה, רק שעדיין לא בירכו ברהמ"ז עד שחשיכה, האם מכרכין הז' ברכות או לא. תשובה: שמעתי מהפוסקים, שאין מברכין כלל אם לא ברכו עד שחשיכה. (ע' רע"א אה"ע"ז ס"ב ס"ק ג')".
33. יביע אומר (ח"ה אה"ע סי' ז') – "ואפילו אם התחילו בסעודה ביום שלישי שאחריו ונסתיימה הסעודה בליל רביעי, אינם יכולים לברך שבע ברכות".
34. ששכ"ה (פרק נ"ט סעי' י"ח) – "ואם עורכים את הסעודה השלישית לחתן שהיום השביעי של שבעת ימי-המשתה שלו חל בשבת (דהיינו שהחופה היתה בראשון לשבוע לפני השקיעה), יסיימו את הסעודה לפני שקיעת החמה, יברכו ברכת-המזון על הכוס, וגם יברכו את שבע הברכות לפני השקיעה. נמשכה הסעודה עד אחרי שקיעת החמה, או אף נסתיימה לפני שקיעת החמה אבל לא בירכו שבע ברכות לפני השקיעה, לא יברכו עוד שבע ברכות".
35. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (שובע שמחות פרק א' סעי' ג', ס"ק ט"ו) – "נמשכה הסעודה ביום השביעי עד לאחר השקיעה, או אף אם נגמרה קודם השקיעה ורק לא הספיקו לברך שבע ברכות קודם השקיעה, אין מברכים לאחר השקיעה. גם אם התחילו מקצת ברכות לפני השקיעה אין מברכים את הנותרות לאחר השקיעה. [ודלא כספר בין השמשות פרק י' סעי' י"א, שמיקל לברך בבין השמשות של מוצאי שביעי, יעו"ש]. דבר זה אמור גם לסעודת שבת שנמשכה ללילה אף שאומרים אז רצה".
36. הגרי"ט וויס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ט' טור א') – "דבחל יום השביעי בשבת יש לברך ברכת המזון לפני השקיעה ויברכו שבע ברכות. ואחרי השקיעה יזמרו את הזמירות".
37. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ט' טור ב') – "דאין לברך שבע ברכות ביום השביעי לאחר השקיעה אף כשחל בשבת".
38. ילקוט יוסף (שובע שמחות ח"א פרק י"ז דיני שבע ברכות שבשבעת ימי המשתה אות י"ג, אות י"ד) – "ומכל מקום אם התחילו בסעודה ביום האחרון של שבעת ימי המשתה, [באופן המבואר בסעיף יב], ונסתיימה הסעודה בזמן בין השמשות, יכולים לברך 'שבע ברכות', כשהסעודה נערכת בבית החתן, ויש פנים חדשות ועשרה, או ברכת 'אשר ברא' כאשר הסעודה נערכת שלא בבית החתן, או כשאינן שם פנים חדשות [בבית החתן]. אולם אם נסתיימה הסעודה בלילה, אין לברך שבע ברכות, או ברכת 'אשר ברא'." [שלא בבית החתן, או כשאינן שם עשרה ופנים חדשות].
39. נטעי גבריאל (נישואין פרק ק"ט אות ט') – "ולהלכה קיי"ל אחרי רבים להטות ובפרט בספק ברכות, שלא לברך בליל שמיני, אבל ברכת הזימון שהשמחה במעונו לכו"ע יכול לברך בליל שמיני".
40. ישראל והזמנים (סי' ע"ד, ויברך דוד ח"ב סי' קס"ט) – "הסכמת האחרונים ...".
41. שאילת שאול (ח"א אה"ע סי' ט"ו, סי' ט"ז).
42. פסקי תשובות (אות כ"ד) – "כי חיישינן לדיעות דאין השבע ברכות תלוי בסעודה דווקא, ואף לדעת הרמב"ם (בפ"ב מהל' ברכות) והשו"ע (אבה"ע"ז סי' ס"ב סעי' ה') דרק בשעת סעודה מברכין, מ"מ אינו קשור לברהמ"ז דווקא ואלא תיקונו רבנן לברכמ בשמחת סעודה, ולכן כיון שכבר שקעה החמה שוב אין אומרים שבע הברכות אף שהסעודה וברהמ"ז היו ביום השביעי, ואף אם נמשכו ליום השמיני. וז' ימים לענין זה אין מונין מעת לעת, אלא אמרינן מקצת היום ככולו, ולכן אם החופה נתקיימה לפני השקיעה נחשב ליום אחד, וליל הנישואין הרי הוא כיום שני לשבעת ימי המשתה".

ב. שבת: נמשכה סעודה שלישית עד לאחר צאת הכוכבים.

1. אין לחלק.

א) שנות חיים (סי' ק"ה) – "דנראה ברור דאינו מברך עוד זיין ברכות דהרי אף בהזכרת שבת ור"ח עצמו הוי דעות אם אזלינן בתר התחלת הסעודה או לא ואף למ"ד דאזלינן בתר התחלת הסעודה ... ולכן נראה אף בתוך זי"ן ימי שמחה אף להסוברים דסעודה ג' בשבת ה' כפ"ח היינו רק אם מברכין ביום אבל אם נמשך סעודתו עד הלילה אז ודאי לא מהני שבת לפ"ח כיון דהשתא אינו בשמחה שכבר כלה יום השבת ובזה לא שייך לילך בתר התחלת הסעודה ובעינן פ"ח בשעת הברכה".

- (ב) פתחי עולם (ס"ק כ"ט) – "שנות חיים".
- (ג) שלחן העזר (סי' י"ב סעי' ב' ס"ק ה') – "בפתחי עולם ... שנות חיים".
- (ד) הר צבי (הדרת קודם בעניני נשואין סי' כ') – לשונו מובא לקמן.
- (ה) קדושת יו"ט (אפריון חתנים סוף סי' ל"ז, אוצרות ירושלים ח"ב סוף סי' תס"ג עמ' תק"ח [לשונו מובא לקמן]) – לשונו מובא לעיל.
- (ו) הרב מפוניביז' זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ט' טור א') – לשונו מובא לעיל.
- (ז) אדמו"ר מסאטמר (אוצרות ירושלים ח"ב סוף סי' תס"ג, עמ' תק"ח) – "וראיתי הרבה מהמדקקים הנהגות לברך ברכת-המזון בסעודה שלישית כשיש ז' ברכות בעוד יום כדי לברך הג' ברכות ביום הז' וכן פסק להלכה הוד כ"ק מרן הגה"ק אדמו"ר מסאטמר שליט"א [זצ"ל], ואמר שגם הוד כ"ק אביו מרז הגה"ק הקדושת יו"ט זצוקללה"ה נהג שלא לברך ז' ברכות בסעודה ג' אם היתה החופה ביום א'. והעיד ת"ח אחד שאצל אחותו היתה החופה ביום א' לפני אפלת מנחה של הוד כ"ק מרן שליט"א [זצ"ל], ומרן שליט"א [זצ"ל] סידר קידושין, וביום שבת קודש צוה כ"ק מרן שליט"א [זצ"ל] לברך ברכת המזון של סעודה ג' בעוד יום, ואז יכלו לברך שבע ברכות".
- (ח) הגרמ"א פריינד זצ"ל (עטרת יהושע פסקים והנהגות פרק ז' אות כ"ב) – "גם בשב"ק בסעודה שלישית לא הי' מברך שבע ברכות אם החופה האה ביום ראשון בין שני השקיעות".
- (ט) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ט' טור ב') – לשונו מובא לעיל.
- (י) הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ט' טור א', לקנות חכמה נישואין ושבע ברכות) – "ואפילו שיום השביעי משבעת ימי המשתה שחל בשבת, ועושים סעודת שבי בסעודה שלישית וממשיכים את הסעודה אחרי השקיעה, מצד מצות תוספת שבת, אע"פ שחייבים להזכיר בברכת המזון "רצה והחליצנו", אבל ברכת נישואין אין לומר מיד לאחר השקיעה, ולכן נוהגים בכה"ג לברך לפני השקיעה ולומר את שבע הברכות מבעוד יום".
- (יא) ששכ"ה (פרק נ"ט סעי' י"ח) – לשונו מובא לעיל.
- (יב) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (שובע שמחות פרק א' סעי' ג') – לשונו מובא לעיל.
- (יג) הגרי"ט וויס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ט' טור א') – לשונו מובא לעיל.
- (יד) הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ט' טור ב') – לשונו מובא לעיל.
- (טו) שאילת שאול (ח"א אה"ע סי' ט"ו, סי' ט"ז).

2. יש לחלק.

- (א) שבט הלוי (ח"א סי' ל"ט) – "בליל ח' דלא שייך ברכה וגם שמחה ליכא דהא קיי"ל ז' לברכה וז' לשמחה ולק"מ קושית הפ"ת. וכ"ז לענין ז' ברכות דעלמא בחול. ולענין שאלתו בשבת כיון דעדיין לא הבדיל וקדושת ודין שבת עליו לכמה דברים, נראה דגם לענין יום שביעי של ז' ברכות עדיין לא חל עליו שמיני ושפיר מברך. ואף דכ' תוס' כתובות מ"ז ע"א דתוס' שבת ויו"ט לא שייך רק לענין מלאכה ולא לדיני שמחה, אפי' שמחת יום טוב גופא, ואף שכ' כן רק לענין תוס' בתחילה, איברא מסברא שייך כן גם בתוס' של סוף היום, שאין דיני תוספת רק לענין מלאכה לא בשאר דיני היום כגון שמחת יום טוב, וכיון שכן הדין לענין שמחת יום טוב עצמו דאתי מכח היום, ומכ"ש בדיני שמחת נישואין דלא אתי בגרמי דיומא גופא, מכ"מ נראה לענ"ד, כיון דאיכא גם התחלת הסעודה שהיתה בשמחת חתן וגם עכשיו לא עבר היום לגמרי, יראה דשפיר מברך, וכן נהוג עלמא".
- ע"י שבט הלוי (ח"א סי' צ"א הערות והשמטות לדינא בס' שבט הלוי או"ח סי' ל"ט) – "במה שכתבתי להקל לברך ז' ברכות בשבת אף על פי שכבר חשכה כיון דלענין שבת ג"כ עדיין יום, אמנם שוב ראיתי מש"כ בס' שולחן העזר סי' י"ב סב - ה בשם שו"ת שנות חיים סי' ק"ה דגם במוצ"ש לא יברך אם כבר חשכה, אמנם היות נהרא ונהרא ופשטי' בזה אהנו דברינו ליישב עכ"פ מנהג המקומות לברך".
- (ב) פסקי תשובות (אות כ"ד) – "ומכל מקום אם יום השביעי הוא בשבת קודש, אף אם נמשכה סעודה שלישית עד לאחר צאת הכוכבים, נהגינן לומר שבע ברכות, כיון שעדיין לא הבדילו וקדושת שבת עדיין עליו לכמה דברים ואיכא מצוה דתוספת שבת".
- (ג) "מנהג וויזניטץ וסקווירא, והערני שכן נמי נהג הגרי"צ דושינסקי זצ"ל גאב"ד דירושלים עיה"ק תו"ב, וכן נוהגים אחריו תלמידיו (שכל זמן שלא הבדיל נמשך קדישת שבת) – ישראל והזמנים (סי' ע"ד ד"ה ובשו"ת).
3. מראי מקומות – ישראל והזמנים (סי' ע"ד, ויברך דוד ח"ב סי' קס"ט ד"ה ד"א).
- (א) נטעי גבריא (נישואין פרק ק"ט אות י') – "ונהרא נהרא ופשטיה".

ג. מראי מקומות – שכנה"ג (סי' קפ"ח הג' ב"י ס"ק י"ט).

1. פת"ת (אה"ע סי' ס"ב ס"ק י"ב) – "ועי' עוד בש"ת בא"ח ס"ס קפ"ח בענין אם נמשכה סעודת יום ז' עד ליל ח' הביא שם בשם גינת ורדים דאף להפוסקים לענין הזכרה של שבת או ר"ח אזלינן בתר התחלת הסעודה אבל לענין ז"ב ודאי אין לברך ע"ש ועבה"ט כאן סק"ה בשם כנה"ג וצ"ע".
2. יד סופר (אפריון חתנים סוף סי' ל"ד, סי' ל"ז) – "נראה דהנכון להחמיר ולא לברך וכדברי ב"ש (סי' ס"ב סק"ה) הנ"ל. ברם היות שהעידו לפני שאצל הגה"ק מרא דארעא קדישא וגאב"ד עיר קדישנו ת"ו מרנא רבי יוסף צבי דושינסקי זצ"ל ברכו ז' ברכות בסעודה שלישית כשחל יום ז' של הנישואין בשבת, ויתכן דהיה באופן שהחופה היה ביום א' סמוך ללילה דלדעת הכנסת יחזקאל מתחיל הז' ימים מסעודה הראשונה, וגם י"ל דסמך גם ע"ד הסוכרים הנ"ל דאם רוב הסעודה היה ביום, מברכין גם בלילה ביום שני, ואולי אין לחלק בין יום א' דאלמן שנשא אלמנה בין ז' ימים, ואולי גם צירף דעת המח"ב שלא ברירא לי' לענין ז' ברכות אי חשבינן ז' ימים מעל"ע או לא, ובס' כף החיים (סי' קל"א ס"ק ס"ט) כתב דבמקום שנוהגים לסמוך עלייהו אין למחות בידם, לכן הכריע דבסעודה שלישית דשבת דאפשר לצרף לדעת הרבה מרבוותאי הנ"ל, דכ"ז שלא התפלל ערבית ולא הבדיל לדידהו עדיין לכל דבר נמשך

השבת אפשר לברך ז' ברכות. לכן נראה דמי שרוצה לנהוג כוותי' בפרט באתרא דידי', אין מזניחין אותו דכדאי הוא גאון ישראל זצ"ל לסמוך עליו".

3. אג"מ (אהלי ישרון עמ' כ"ה ח"א אות ד', הע' ט') – "However, if the wedding occurs near sunset and the meal cannot begin on the same day (before sunset), then the seven festive days begin on the following day (the actual day of the meal) [כ"ש ממרן שליט"א [זצ"ל] שיש להקל כדברי הכנסת יחזקאל המובא בפ"ת שם היות והחופה הסתיימה בין השמשות שזמן זה ספק לילה וגם לא הי' זמן לעשות הסעודה ביום]".

אג"מ (אהלי ישרון עמ' כ"ה ח"א אות ה', הע' י') – "If the meal on the seventh day concludes after sunset, Sheva Brochos may still be recited. [כ"ש ממרן שליט"א [זצ"ל] שיכולים לברך ז' ברכות עד 40 דקות אחר השקיעה ואין לומר ספק ברכות להקל שהחכמים תלו כל דבר שנוגע לשמחת חתן וכלה לפי לשון בני אדם, לכן ז' ימי משתה מסתיימים בלילה ח' ולא בבין השמשות של יום השביעי]".

[כה] לברך שבע ברכות באמצע הסעודה - האם אפשר לברך שבע ברכות באמצע הסעודה לפני ברכת המזון.

א. שמותר לברך ברכת חתנים קודם ברכת המזון.

1. הר צבי (הדרת קודם בעניני נשואין סי' כ', עי' הע' ב' שם) – "בנשואין של בן אחי הרה"ג ר' זאב (שיחי') [זצ"ל] שהיו ביום ראשון, ושבת הוא יום השביעי, וקרוב הדבר שיאריכו בסעודה שלישית עד הלילה, וממילא תהיה ברכת המזון בליל שמיני, אמר בן אחי הרה"ג ר' פייבל, וכן עשה, בתוך הסעודה לקח כוס ובירך עליו שבע ברכות, ואמר דממה שכתב בטור אה"ע סי' ס"ב שיש מברכין שבע ברכות בלי שום סעודה, אבל אינו מנהג יפה, משמע דבלי סעודה כלל אינו מנהג יפה, אבל כשאכלו סעודה אין הכרח להמתין לברכת המזון, ומה דזוכר בשו"ע שמברכים שבע ברכות אחרי ברכת המזון, זהו [רק] משום תדיר ושאינו תדיר קודם".
2. אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ג על סי' קפ"ח מ"ב ס"ק ל"ד [עמ' ס"ח]), על מ"ב אות ב', הליכות אבן ישראל שבת ח"א פרק כ"ז אות י"ז) – "נסתפקתי בברכת המזון בסעודת נישואין דמברכין גם ז' ברכות, ואם עד הלילה נגמרין זמן ז' ברכות, עיין שערי תשובה כאן אות ד' בשם הגינת ורדים דבלילה כבר אין מברכין ז' ברכות, איך הדין באחרו הסעודה ואם יברכו ברכת המזון לא יצא לברך ז' ברכות רק בלילה, אי יכולים לברך עכשיו ז' ברכות וברכת המזון יברכו אח"כ, אי שרי לעשות כן ... שוב ראיתי בריטב"א כתובות דף ז' ע"ב שהביא בשם מס' סופרים דאין חיוב ברכת חתנים תלוי בסעודה, אלא כל זמן שמתאספין לשמח חתן וכלה, מברכים ברכת חתנים, אלא שעכשיו נהגו לברך אחר הסעודה משום שאין אנו מתאספין לשמחה אלא לסעודה, ולפי"ז בנדון דידן בודאי יכולים לברך ברכת חתנים לפני ברכת המזון ... תבנא לדינא דמותר לברך ברכת חתנים קודם ברכת המזון בלי בורא פרי הגפן, אם כבר שתו יין בתוך הסעודה, דזה לא מעכב אם אין לו יין מברך רק שש ברכות, וכן פסקתי".

ב. אי אפשר לברך שבע ברכות באמצע הסעודה לפני ברכת המזון.

1. עי' מנחת יצחק (ח"ב סי' מ"ג).
2. הגרשז"א זצ"ל (ספר זכרון לר' יחיאל יעקב וינברג עמ' ס"ה, מנחת שלמה ח"א סי' י"ח אות ז' בהג"ה, ששכ"ה פרק נ"ט הע' ע"ג [לשונו מובא לקמן]) – "חוץ ממה שמפשוט דברי הרמב"ם והתוס' בפסחים ק"ב ע"ב משמע **שזה דין בברהמ"ז**, גם מוכח הכי מכל הפוסקים שחפשו עצה לענין חתן בליל א' של פסח איך לסדר את הברכות על ב' כוסות ולא עלה כלל על דעת אחד מהם לומר דאפשר לברך את הברכות על כוס יין באמצע הסעודה שמותר לכו"ע לשתות יין, וגם כיון שמברך רק ברכות נשואין ולא בפה"ג מסתבר שלא נראה כלל כמוסיף על הכוסות, ומוכח מזה דתיקון חכמים היה לברך את הברכות רק אחר ברהמ"ז ולא באמצע הסעודה".
3. ציץ אליעזר (ח"א סי' פ"ד) – "ומצאתי סיעתא גדולה לדברי הס' מנחת יצחק, בנקודה שתפס לומר שחיוב הז"ב הוא בגמר הסעודה, בדברי הגאון הגרש"ק קלוגר ז"ל ... הרי שפתי הגרש"ק ז"ל ברור מללו דחיוב השבע ברכות **חל רק בשעת ברהמ"ז** ולא מקודם, ולא עוד אלא דהברהמ"ז הוא הגורם להתחייב לברך גם אותן, והיינו, הברהמ"ז בעשרה, וכל עוד שאין מברכין ברהמ"ז [היינו בעשרה כנ"ז] לא מתחייבין בברכות הללו, ומשום כך הוא שהעלה בנידונו דאם שעת ברהמ"ז הוא כבר בשעה שכלתה השמחה אין לברך יותר הברכות הללו, וכמו"כ העלה בדבריו דאם הפ"ח ילך לו לפני כן אף על פי שהי' בשעת סעודה, אין לברך הז"ב, ולא עוד אלא דאי משום כך היה רשאי הפ"ח אפילו לכתחילה להסתלק וללכת אלא דאינו רשאי לחלק משום חיוב הזימון ודון מינה דהא במקום שרשאי לחלק משום חיוב הזימון, לפי הפרטים שנתבאר באו"ח סי' קצ"ג, רשאי הפ"ח ללכת אפילו לכתחילה ואין לו לחוש משום הז"ב היות ולא הגיע עדנה זמן חיובן, ואף על פי שעי"ז יתבטלו לגמרי אמירתן, וא"כ דון מינה ומינה דה"ה כל אדם המשתתף בסעודת החתן וכלה, אם דרך הליכתו שרוצה ללכת משום באמצע הוא בגוונא שרשאי ליחלק ולא להמתין על זימון בעשרה משום חיובא דברהמ"ז, אין לו לחוש ג"כ משום חיוב הז"ב, שלא חל עדנה חיובא בכלל לפני הברהמ"ז בעשרה, ורשאי ללכת".
4. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ט' טור ג') – "דאי אפשר לברך שבע ברכות באמצע הסעודה לפני ברכת המזון".
5. הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ט' טור ג') – "דאי אפשר לברך שבע ברכות באמצע הסעודה לפני ברכת המזון".
6. חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ט' טור ג') – "דאי אפשר לברך שבע ברכות באמצע הסעודה לפני ברכת המזון".
7. הגר"ח זצ"ל (ישמח לב אירוסין ונישואין עמ' שע"ט אות קי"א) – "האם אפשר במקום צורך לברך השבע ברכות קודם ברכת המזון. תשובה: לא".

הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"ב אות של"ד, עמ' ק"ס) – "שאלה: אירע עובדא בשבע ברכות האחרון ביום השביעי שהוצרכו לגמור קודם שקיעה. אכן נתאחרו והיו באמצע הסעודה קרוב לשקיעה, ונסתפקנו אם יכולים לברך השבע ברכות באמצע הסעודה בלא ברכת המזון ואז ימשיכו בסעודתם, או צריך לברך ברהמ"ז ואז יברכו הז' ברכות, דבלא ברהמ"ז א"א לברך הז' ברכות, מה דעתו בזה. תשובה: א"א לברך ז' ברכות בלי בהמ"ז".

- הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה ריש עמ' מ"ו) – "שאלה: מה הדין בכה"ג שאם ימתינו עד אחר ברכת המזון, כבר לא יהיה מנין לשבע ברכות, האם יהיה אפשר לברך את השבע ברכות קודם ברכת המזון. תשובה: לא".
8. שבע שמחות (פרק א' הע' כ"א) – "והנה הראשונים המצריכים סעודה, הכוונה היא להסמיך הברכות לברכהמ"ז דוקא. ולכן טועים אותם האנשים הרוצים להמשיך סעודת יום השביעי ללילה וע"כ מברכים שבע ברכות באמצע הסעודה לפני השקיעה. וברכתם היא לבטלה לדעת הראשונים הנ"ל והשו"ע".
9. תשובות והנהגות (ח"א סוף סי' תשמ"ב) – "קבעום לברך רק אחרי ברהמ"ז".
10. הגרי"ט וויס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' י"א טור א') – "דאין לברך שבע ברכות לפני ברכת המזון".
11. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' י"א טור א') – "דאין לברך שבע ברכות לפני ברכת המזון".

ג. מראי מקומות.

1. הגרשז"א זצ"ל (ספר זכרון לר' יחיאל יעקב וינברג עמ' ס"ה, ששכ"ה פרק נ"ט הע' ע"ג) – "ועיין בספר הזכרון לזכרו של הגרי"י ויינברג זצ"ל דף סה בשם הגרש"ז אויערבך שליט"א [זצ"ל], דגם לא יברכו שבע ברכות באמצע הסעודה לפני השקיעה, דברכתם היא לבטלה, דבעינן שיסמוך ז' ברכות לברהמ"ז דוקא, ע"ש. ועוד שמעתי מהגרש"ז אויערבך שליט"א [זצ"ל], דיל"ע לפי המנהג שמכבדים לברך שבע ברכות גם לאנשים שלא אכלו ואינם חייבים בברהמ"ז (עיין בזה בשו"ת יביע אומר ח"ג סי' יא סוס"ק ז ובהשמטות שם, שו"ת חשב האפוד ח"א סי' ט), אפשר שיכולים בכה"ג להקדים ולברך שש או שבע ברכות לפני ברהמ"ז, כי לא מסתבר דמה שאחרים מברכים הוא רק מדין ערבות לאלה שחייבים בברהמ"ז, כיון שיודעים לברך בעצמם, וצ"ע, עכ"ל".
- א) חשב האפוד (ח"א סי' ט', ח"ב סי' ג') – "ומעולם אני תמה על הא דיש נוהגין שמכבדין באמירת שבע ברכות למי שלא אכל פת עמהם דנראה ברור דאין ברכת חתנים אלא הוספה לברהמ"ז. וכנראה העולם סוברים דבמקום אשר הציבור מברכין בהמ"ז וחייבים בשבע ברכות יכול להוציא אותם אף מי שלא אכל פת ואינני יודע מקור לזה".

נוסח ברכה רביעית ודיניה

סימן קפ"ט

- [א] לענות אמן - סעיף א'.
 [ב] הרחמן: שאחר אל יחסרנו.
 [ג] הנוסח.
 [ד] לתת ברכה לעכו"ם: לא תחנם.
 [ה] מגדול, מגדיל.
 [ו] ברכת האבל בברכת המזון - סעיף ב'.

[א] לענות אמן - סעיף א'.

א. **ברכה רביעית: כשומע שהמברך מסיים אל יחסרנו, אם צריך לענות אמן.**

1. צריך לענות אמן.

(א) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות ד"ה אל) – "אל יחסרנו הוא סוף ברכה ועונין אמן".

(ב) **זכור לאברהם** (אות א', ב'-א') – "עיינן תה"ד סימן ל"ט דמוכח מדבריו ז"ל דברכת הטוב דברמ"ז סיומה הוא קודם שיתחיל הרחמן דהיינו כשגומ' וריוח והצלה וכל טוב שם הוי סיומה ונפ"מ לענו' שם אמן וכן מוכח מדברי הכל בו סימן כ"ה ומדברי הרב מטה משה סי' של"ד ע"ע".

(ג) **גר"א** (תוספות מעשה רב אות כ"ג) – "רק המסובים עונים אמן באל יחסרנו כי שם סיום ברכת הטוב והמטיב".
גר"א (מעשה רב מהדו"ח אות פ"ז, מקורות וביאורים הע' ל"ג) – "במעלות הסולם [הערה כב] כתב: וסיפר לי מו"ר הגאון הצדיק מו"ה אלי' ז"ל האב"ד דק"ק קאליש, מקדושת כבוד החסיד המפורסם ר' לייב זצ"ל מטעלוז הנקרא החסיד מטעלוז, אשר הגר"א אמר עליו שהוא כנשמה בלא גוף, ופ"א בא לוילנא ע"ד הכנסת כלה לנישואי בתו, וכבואו בא לפני הגאון נ"ע, ושמע כי בברכת המזון ענה הגאון אמן על סיום הברכה 'לעולם על יחסרנו' כי הוא סיום הברכה, וציוה החסיד מטעלוז תיכף לאסור העגלה שלו וישוב לביתו להזהיר לבני ביתו שיענו אמן על הברכה הנ"ל, עכ"ד".

(ד) **ח"א** (כלל מ"ז סעי' א') – "וברכה רביעית נקראת הטוב והמטיב והיא האל אבינו רוענו כו' ומסיימת ומכל טוב תמיד אל יחסרנו והשומע שהמברך מסיים אל יחסרנו צריך לענות אמן כי כאן הוא סוף הברכה".

(ה) **ערה"ש** (סעי' ז') – "סוף הברכה הוא לעולם אל יחסרנו ושם צריכים לענות אמן ... ועכ"פ להוציא מדעת ההמון שסוברים דהרחמן שייך לברהמ"ז ועונין אמן אחר הרחמן ולא אחר אל יחסרנו וזהו טעות גדול וצריכים להודיע להם".

(ו) **דעת תורה** (על סעי' א') – "ע"י זכור לאברהם או"ח אות א' שהוכיח מתה"ד וכלבו דסיום ברכה רביעית הוא קודם הרחמן וכו', והיינו כשאומר ומכל טוב לעולם אל יחסרנו, וצריך לענות שם אמן. וכן מצאתי בשם הגר"א, ע"י בס' עליות אליהו מעשה פלא בזה".

(ז) **כה"ח** (סי' קפ"ז ס"ק ד' ד"ה ברכה ד').

(ח) **תשובות והנהגות** (ח"ב סי' קכ"ב) – "ומסופר בימי הגר"א זצ"ל שחסיד אחד בא אצלו להשתדל לסייע לו להשיא בנותיו, ושמע מהגר"א זצ"ל שענה אמן אחר לעולם אל יחסרנו, ומיהר להודיע לבני ביתו אוצר שמצא והיינו אמן אחרי אל יחסרנו, ועזב מהר מווילנא להודיע להם, והדברים צ"ב וזהו חידוש, שמסברא אמינא דאמת שלעולם אל יחסרנו הוא הסוף, אבל אם רצה להוסיף מוסיף, ואז סוף הברכה כשגומר, ושוב אין לומר אמן אחר אל יחסרנו, רק כשגומר ואומר 'בברכה שלימה ונאמר אמן', וגם בזה כמדומני ששמעתי מהגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל שהעיר בזה. אמנם מאירים לנו דברי הגר"א זצ"ל לסמוך עליו ולומר אמן כשם שמברכין אחר בונה ירושלים לחלק בין דאורייתא לדרבנן, כאן עונין אמן אחר לעולם אל יחסרנו להראות שחלוק מקודם, שמעכשיו אינו אלא מנהג".

2. מראי מקומות.

(א) במקום שיש ברכת האורח - ע"י סי' ר"א סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ב. הרחמן: כשאומר המברך הרחמן, אם צריך לענות אמן.

1. צריך לענות אמן.

(א) **ר"ת** (ס' הישר החידושים סי' קל"א) – "וששאלתם מאחר ששנינו העונה אמן אחרי ברכה שאין בה הזכרת שם זהו אמן יתומה מהו לענות אמן על הרחמן שבברכת המזון ועל אמנים שבקדיש. אני שמעתי במדרשו של רבנא יעקב ת"ר. אמן יתומה זה העונה אמן שלא שמע שום ברכה (ולא) [אלא] ששמע אחרים שעוני'. וכן היא מפורשת בהלכות גדולות וכן עיקר. שלא לחנם תקנו רבותינו שכב"נ ואמרו אמן דיתגדל ועוד מצינו בירמיה הנביא שאמ' אמן אחרי דברי בקשה שנ' אמן כן יעשה ה'. ואמ' ר' יוסי בר חנינא אמן יש בו אמנת דברים כלו' שמבקש מאת הק' שיתקיימו הדברים כשם שירמיה אמ' אמן אחר דברי ריצוי אף אנו נאמר אמן אחר תחינה כגון הרחמן שאמר' בברכת המזון ויהא שלמא רבא שביתגדל".

(ב) **מתזור ויטרי** (סי' תס"ט) – "מהו לענות אמן אחר הרחמן דברכת המזון ועל אמן שבקדיש. אני שמעתי מבית מדרשו של רבינו יעקב ...".

(ג) **אורחות חיים** (ח"א דין עניית אמן אות ג') – "וששאלתם מאחר ששנינו העונה אמן אחר ברכה שאין שומע הזכרת השם זהו אמן יתומה מהו לענות אמן אחר הרחמן דברכת המזון ועל אמנים שבקדיש אני שמעתי מבית מדרשו של רבינו יעקב ...".

(ד) **כל בו** (סי' צ"ט) – "ובתשובת שאלה מצאתי בענין אחר וששאלתם מאחר ששנו העונה אמן אחר ברכה שאין בה הזכרת השם זהו אמן יתומה מהו לענות אמן אחר הרחמן שבברכת המזון ועל אמנים שבקדיש אני שמעתי מבית מדרשו של רבי יעקב ... ואני ראיתי בתשובת הגאונים שיותר לענות אמן אחר הרחמן תוספות, וכן הוא מפורש בה"ג וכן עיקר שלא לחנם תקנו רז"ל שבבבל לומר אמן ביתגדל, ועוד מצינו בירמיה הנביא שאמר אמן אחר בקשה שנאמר (ירמיה כח, ו) אמן כן יעשה ה', ואמר רבי יוסי בר' חנינא אמן יש בו אמנת דברים כלומר שיבקש מאת ה' שיתקיימו דבריו וכשם שירמיה אמר אמן אחר דברי חנניה כך אנו אומרים אמן אחר תחנה כגון הרחמן שבברכת המזון ויהא שלמא שבקדיש".

- ה) מטה משה (סי' של"ד) – "הכלבו בסי' צ"ט".
- ו) של"ה (שער האותיות אות הקו"ף קדושת האכילה (א) אות קע"ט) – "ועונין אמן אחר הרחמן שבברכת המזון, אף על פי שאין בה הזכרת השם. וכן אחר כל תחינה ובקשה, אף על פי שאין בה ברכה והזכרת השם. וכן מצינו בירמיה הנביא שאמר אמן אחר בקשה, שנאמר (ירמיה כח, ו) 'אמן כן יעשה ה'". וכן אמרינו אמן אחר קדושה, כן כתב הכלבו בסימן צ"ט".
- ז) שכנה"ג (הג' טור ס"ק ה') – "וכתב בספר מטה משה [סימן של"ד] בשם הכלבו סימן נ"ט, שמותר לענות אמן אחר הרחמן".
- ח) מג"א (סי' קפ"ט ס"ק א', סי' רט"ו ס"ק ג') – "איתא במדרש כששומע אחד מתפלל דבר או מברך לישראל אפי' בלא הזכרת השם **חייב לענות אמן** ולכן עונין אמן אחר הרחמן בב"ה".
- ט) א"ז (סי' קפ"ט ס"ק א', א"ר סי' קפ"ז ס"ק א') – "וכתב בשל"ה [שער האותיות, קדושה, ד"ה כתב] דעונין אמן אחר הרחמן וכן אחר תחינה ובקשה אף שאין בה שם וברכה".
- י) גר"ז (סי' קפ"ט סעי' ו') – "כל המברך את ישראל מצוה לענות אחריו אמן ולכן יש לענות אמן אחר הרחמן".
- יא) קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' ז') – "נוהגין שהשומעים עונין אמן לאחר הרחמן שבברכת המזון, משום דאיתא במדרש כששומע אחד מתפלל דבר, או מברך לישראל אפילו בלא הזכרת השם, חייב לענות אמן".
- יב) חסד לאלפים (סי' רט"ו ס"ק ד') – "כששומע אחד מתפלל על דבר, או מברך לישראל, אפילו בלא הזכרת השם, חייב לענות אמן, ולכן צריך לענות אמן אחר 'הרחמן' בברכת המזון".
- יג) ערה"ש (סי' רט"ו סעי' א') – "כששומע עושין מי שבירך לאחד נכון לענות אמן **ובזה מקיים מצות ואהבת לרעך כמוך** ולכן עונין אמן אחר הרחמן [מג"א סק"ג]".
- יד) בן איש חי (שנה א' פ"ר חוקת אות י"ח) – "כשאומר המברך הרחמן, אז כל היושב חייב לענות אמן אחר **כל בקשה ובקשה** דהרחמן כמ"ש חס"ל רט"ו אות ד".
- טו) בן איש חי (שנה א' פ"ר מסעי אות ט"ו) – "כששומע אחד מתפלל על דבר או מברך לישראל אפילו בלא הזכרת השם חייב לענות אמן, ולכן צריך לענות אמן אחר הרחמן בבהמ"ז, וכן צריך לענות אמן כשעושה הש"ץ מי שבירך לקהל, וכן יענו אמן כשאומר הש"ץ קודם מוסף בשמיני עצרת וביום א' של פסח 'בגשמי אורה תאיר אדמה וכו'' 'בטללי אורה תאיר אדמה וכו'' וכן בסליחות כשאומר הש"ץ 'אלהינו שבשמים וכו'' יענו הציבור אמן וכן כל כיוצא בזה".
- טז) מ"ב (סי' קפ"ט ס"ק ה') – "אחר הרחמן יש לענות אמן וכן אחר כל תחינה ובקשה אף על פי שאין בה שם [כל בו ושל"ה]".
- מ"ב (סי' רט"ו ס"ק ט') – "איתא במדרש כששומע שאחד מתפלל דבר או מברך לישראל אפילו בלא הזכרת השם **חייב לענות אמן**. ולכן נתפשט המנהג שעונין אמן אחר הרחמן בבהמ"ז [אחרונים]".
- יז) כה"ת (סי' קפ"ז ס"ק ד' ד"ה ברכה ד', סי' רט"ו ס"ק י"א).
- יח) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' פ"ח) – "should".
- יט) **חיוב או רק נכון לענות אמן**.
- 1) חיוב – מג"א (סי' רט"ו ס"ק ג', לשונו מובא לעיל), קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' ז', לשונו מובא לעיל), חסד לאלפים (סי' רט"ו ס"ק ד', לשונו מובא לעיל), בן איש חי (שנה א' פ"ר חוקת אות י"ח, פ"ר מסעי אות ט"ו, לשונם מובא לעיל), מ"ב (סי' רט"ו ס"ק ט', לשונו מובא לעיל).
- 2) רק נכון לענות אמן – שכנה"ג (הג' טור ס"ק ה', "שמותר"), גר"ז (סעי' ו', "מצוה"), ערה"ש (סי' רט"ו סעי' א', "נכון"), פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' פ"ח, לשונו מובא לעיל).
- א. נצי"ב (העמק שאלה שאילתא נ"ג סוף אות ב') – "והא שכתב המג"א סי' רט"ו ס"ק ג' בשם המדרש דאפי' בלא הזכרת השם חייב לענות אמן פשוט דאינו נכנס בגדר חיוב גמור רק **ממדת חסידות**".
2. מראי מקומות.
- א) נצי"ב (העמק שאלה שאילתא נ"ג סוף אות ב') – "והא שכתב המג"א סי' רט"ו ס"ק ג' בשם המדרש דאפי' בלא הזכרת השם חייב לענות אמן פשוט דאינו נכנס בגדר חיוב גמור רק **ממדת חסידות**".
- ב) פסקי תשובות (סי' רט"ו אות ז') – "מ"ב סק"ט: איתא במדרש כששומע שאחד מתפלל דבר או מברך לישראל אפילו בלא הזכרת השם חייב לענות אמן וכו'. יש הכותבים ש'חייב' לאו דווקא ואין זה אלא ממדת חסידות, וכן הוא באורחות חיים (להרא"ה מלוניל) 'ראיתי בתשובת הגאונים שמותר לענות אמן אחר הרחמן שבסוף ברכת המזון וכן מפורש בהלכות גדולות וכן עיקר'. ודע, כי הדברים האמורים הכא היינו בברכות ותפילות שונות שתיקנו לנו קדמונינו, וכגון 'מי שבירך' שעושים בעליה לתורה ולחולה וכדו', וכן בברכות ותפילות שכל יחיד ויחיד הוגה מלבו ומברך ומאחל לחבירו וכדו', אבל נוסח ברכה שתיקנו חז"ל, כשמברכין ללא הזכרת שם ומלכות עקב ספק בחיוב הברכה, וכגון ברכת 'ברוך שפטרני מעונשו של זה' גרע טפי ואין חיוב כלל לענות. אם כי אין בזה איסור ורשאים לענות".

ג. מי שבאמצע ברכת המזון, עניית אמת.

1. אסור, דהוי הפסק - עי' סי' קפ"ג סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

ב] הרחמן: שאחר אל יחסרנו.

א. האם הוא הפסק בין ברכת המזון לברכת בפה"ג: והמקור.

1. אינו הפסק.

א) טור (סעי' ב') – "כתב אחי ה"ר יחיאל ז"ל נהגו להאריך בברכת הטוב והמטיב הרחמן בכמה גוונים ולא ידעתי מאין בא זה להרבות בבקשה בין ברהמ"ז לברכת בפה"ג ואפשר שנהגו לעשות כן מהא דאמרו (ברכות מו א) אורח מברך יר"מ וכו' ע"כ ונ"ל שאין בזה משום הפסק וגדולה מזו **מצאנו בברכת המילה** שמתפללין על הילד באמצע הברכה אחר שבירך בפה"ג ומפסיק בין

ברכה לשתיה".

(ב) **לבוש** (סעי' ב') – "נהגו להאריך בברכה זו הרחמן הוא בכמה גוונים, ואין בזה הפסק בין ברכת המזון לברכת ושתית הכוס כיון שכן נהגו ושייכי לברכות ההודאות שאמרנו. ונ"ל שהטעם הוא דלא חשבינן להו להפסק כטעם שאומרים **כמה תחנונים בסוף י"ח** קודם שפוסע לאחוריו".

ב. מהו גדר חובת אמירת הרחמן שבסוף ברכת המזון.

1. צריך לאומרו.

(א) עי' **חזו"א** (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ה אות ע"ו) – "מרן החזו"א צוק"ל אמר את כל הרחמן שלאחר אל יחסרנו, ולעתים עקב חולשתו לא אמרם ולפעמים אמר רק כמה מהם, ושמעתי כשמרן הרגיש שיש רואים אמר את כל הרחמן כדי שלא ילמדו ממנו, ופעם גער באחד מבני ביתו ששאלו אם לא מחויבים לומר את הרחמן וענה לו **אני אמרתי** וצריך לאומרם".

(ב) **קהלות יעקב** (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ה אות ע"ו) – "ושמעתי ברור שאומר את כל הרחמן של ברהמ"ז (שמעתי מברך בימות החול)".

(ג) **אג"מ** (הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' רס"ג אות ל"ה) – "מרן זצ"ל אמר כל ה'הרחמן' שבברכת המזון".

(ד) **הגרה"ק** זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קי"ג, אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' כ"ב טור א' [לשונו מובא לקמן]) – "שאלה: האם צריכים לומר הרחמן שבסוף ברכהמ"ז. (שיש שמזלזלים ואין אומרים אותו). תשובה: צריך לאומרו שנוכח ברמב"ם".

2. מראי מקומות.

(א) **מג"א** (סי' קצ"ב סוף הפתיחה) – "נוסח ב"ה הקצר ... בא"י אמ"ה האל א"מ המלך הטוב והמטיב לכולנו הוא היטיב הוא מטיב לנו הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו לעד בחסד ובחן וברחמיו ויזכנו לימות המשיח עושה שלום וכו' עכ"ל ומכל שכן שיוכל לומר עד אל יחסרנו".

(1) **יד אפרים** (סי' קצ"ב על המג"א שם) – "ומכל שכן שיוכל לומר עד אל יחסרנו ... וכוונתו נראה דכל שכן אם **מחמת סיבת אונס קצת** יאמר ברכת המזון בנוסח שלנו עד אל יחסרנו ולא יאמר הרחמן הוא, **שיכול לעשות כן**, וכל שכן הוא מברכת המזון הקצר דגם כן אינו מזכיר מן הרחמן הוא, וצ"ע".

(ב) **שלמת חיים** (עניינים שונים סי' נ', א"נ סי' תתקכ"ב) – "לפי הנ"ל דדבר שלא נמצא בראשונים אין חיוב, האם יש להקל בענין נט"י שחרית שלא ליזהר מליך ד' אמות קודם הנטילה, ובאופן שהמים הם בחדר אחר. **גם בענין הרחמן שאחר ברהמ"ז**, האם אין קפידא מי שאינו אומרם. גם בענין שמובא על שם האריז"ל שהאוכל סעודת מלוה מלכה אחר שעה רביעית דלא יצא ידי חובתו, האם יש חיוב ליזהר בזה. גם בענין שמובא על שם [האר"י] שלא לאמר וידוי במוצ"ש קודם חצות, האם יש קפידא מי שאינו נזהר. ודבר זה מצוי ביום א' דסליחות, ויש אנשים שנוהגים להמתין עד חצות ואז הם אומרים, ויש שרוצים להקדים קצת מפני השינה אלא שהם חוששים משום אמירת וידויים קודם חצות, ולולא זה היו מקדימין. גם בענין אמירת עלינו ושיר של יום וכו' בבוקר אחר התפלה, האם יש קפידא מי שאינו אומרם כלל, ובאופן שהוא אינו פורש מן הציבור כגון שהוא מאריך באשרי ובא לציון. תשובה: אין אני רוצה להשיב על הפרטים הנ"ל, וכי להזהר ד' אמות לא נמצא, הרי עכ"פ הביאו דברי הזה"ק (עי' לעיל), וכי אינו מן הראשונים. וההולך בתמים יעשה הכל כמו שכתוב ולא יעשה לעצמו דרכים מיוחדים להורות לאחרים. ולעצמו, אם הוא בר הכי שידוע לשקול הדבר ע"פ ההלכה - השי"ת לא ימנע טוב, אבל לא לעשות מזה הוראה".

(ג) **הגרשו"א** זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' קפ"ט, פרק י"ח הע' ה') – "**למי שאין לו פנאי** מותר לברך עד 'אל יחסרנו' - אבל לא כדאי להפסיד כל הברכות הלא - וברכת אורחים, חיוב אורח לברך".

ג. אחיזת כוס: מן 'הרחמן' ואילך.

1. עי' סי' קפ"ג סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

ד. להפסיק בשיחת חולין: כשמברך על הכוס.

1. מחמיר: עד אחר שתייתו, שהוא לאחר גמר בהמ"ז.

(א) **טור** (סעי' ב') - לשונו מובא לעיל.

(ב) **לבוש** (סעי' ב') - לשונו מובא לעיל.

(ג) **מקור חיים** (חו"י, סי' קפ"ג קיצור הלכות על סעי' ה') – "ומ"מ נ"ל דמהרחמן ואילך אפילו ביש כוס משיב מפני הכבוד לולי המנהג".

(ד) **פמ"ג** (מש"ז ס"ק א') – "כתב בתרומת הדשן סימן (ל"ד) [לט] בחורים שעשו תקנה בקנס שלא לדבר בברכת המזון, ראוי לתקן עד שיתחיל הרחמן הוא, יע"ש. ועיין סימן קפ"ג סעיף ח' דדינה כתפלה, אפשר הוא הדין ברכה רביעית דלא ליזלזלו בה. ואף בהרחמן הוא לא יפסיק שלא לצורך, דהא בטור [כאן] אמר שאין הרחמן הפסק בין ברכת המזון לפרי הגפן, הא דברי חול הוה הפסק".

(ה) **מים החיים** (סי' ה'), הו"ד **בזכרנו לחיים** (אות ב' ס"ק י"ב) – "אי מותר להפסיק בשיחת חולין בברכת המזון אחר שסיים ברכת הטוב והמטיב בין תחינות הרחמן כי אמרו דמקצת ת"ח הורו דמותר להפסיק בהם מאחר שכבר סיים עיקר ברכת המזון. ואומר דלע"ד נראה דאם מברך בה"מ בכוס פשיטא דאסור להפסיק וחילי הגדול ממ"ש הטור בסו"ס קפ"ט וז"ל ... וכתב הלבוש שהטעם הוא דלא חשבינן להו להרחמן הפסק דטעם שאומרים כמה תחנונים בסוף ח"י קודם שפוסע לאחוריו".

(ו) **גר"ז** (סעי' ז') – "ויש מפקפקים במה שאומרים הרחמן בכמה גוונים שהוא הפסק בין ברכת המזון לשתית הכוס ויש מיישבין שכיון שנהגו בהם נעשו כאלו **הם מטופס הברכה** ואינם חשובים הפסק".

(ז) **ערה"ש** (סעי' ז').

(ח) מ"ב (סי' קפ"ג ס"ק כ"א) – "משנתנו לו כוס. ועד אחר שתייתו שהוא לאחר גמר בהמ"ז".
 (ט) כה"ח (ס"ק י"ד) – "טור ... לבוש ... וכתב המש"ז אות א' דדוקא הרחמן לא הוי הפסק אבל דברי חול הוי הפסק בין בהמ"ז לפה"ג יעו"ש. וע"כ כשמברכין על הכוס ואחד מבני חבורה גמר בהמ"ז קודם שגמר ברכתו המברך על הכוס צריך ליזהר שלא ידבר שום דבור עד שיברך המברך על הכוס וישתה".

1. **פסקי תשובות** (סי' קפ"ג סוף אות ט"ז) - לשונו מובא לקמן.

2. **אם מותר לשאר המסובין לדבר קודם שתיית הכוס.**

(א) עי' סי' קפ"ג סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

3. מראי מקומות.

(א) **הגרח"ק זצ"ל** (עלי שי"ח עמ' קי"א אות י"ב) – "שאלה: האם מותר למזמן לענות אמן על שבע ברכות או שזה הפסק שלא אמר עדיין בפה"ג. תשובה: מותר".

(ב) **הגרח"ק זצ"ל** (עלי שי"ח עמ' קי"א אות י"ג) – "שאלה: האם מותר למזמן לענות אמן לברכות ששמע מחבריו או שזה הפסק כל זמן שלא אמר עדיין בפה"ג. תשובה: מסתבר שאינו הפסק אחר שגמר ברהמ"ז".

ה. להפסיק בשיחת חולין: כשאינו מברך על הכוס.

1. מחמיר, אבל מותר מפני היראה והכבוד.

(א) **בן איש חי** (שנה א' פר' חוקת אות י"ח) – "ואף על גב דאין אסור להפסיק בתחינות אלו דהרחמן מ"מ **אסור להפסיק בשיחת חול**, והמברך על הכוס חל עליו החיוב טפי שלא יפסיק בין בהמ"ז לברכת בפה"ג דכוס ועיין מש"ז סי' קפ"ט ומים החיים סי' ה' יע"ש ועוד אחרונים".

1. מראי מקומות – **הליכות עולם** (ח"ב עמ' ע"ד, לשונו מובא לקמן), **ילקוט יוסף** (סי' קפ"ג סוף הע' א').

2. מותר, מעיקר הדין.

(א) **כה"ח** (סי' קפ"ח ס"ק א') – "וטוב שלא להפסיק גם באמירת הרחמן עד סיום עושה שלום במרומיו".

(ב) **הליכות עולם** (ח"ב עמ' ע"ד) – "טוב ונכון שלא להפסיק באמצע 'הרחמן' שלא לצורך. ומכל מקום מעיקר הדין אין איסור להפסיק באמצע 'הרחמן', כיון שאמירתו אינו אלא מצד המנהג. ורק כשמברך על הכוס, לא יפסיק באמצע 'הרחמן'. ופשוט שמותר להפסיק באמצע 'הרחמן' כדי לענות דברים שבקדושה, כגון קדיש וקדושה וברכו, ואמן דברכות. וכן מותר לקום ממקומו במקום צורך באמצע 'הרחמן', ולסיים אמירתו במקום אחר. [[בן איש חי]. **נראה שלשון איסור לאו דוקא, שהרי כל אמירת הרחמן אינה אלא מתורת מנהג.** וכ"כ בספר זכרנו לחיים ח"א (מע' ב אות יב). שבספר מים החיים למהר"ח בן ארולייא (דף ד ע"א) העלה, שדוקא אם מברך על הכוס אסור להפסיק, הלא"ה מותר. ע"כ. ונראה שבמקום צורך מותר לקום באמצע הרחמן, ולסיים הרחמן מעומד במקום אחר. ומ"ש הפמ"ג במש"ז (סי' קפט) ד"ה כתב שאף הרחמן לא יפסיק שלא לצורך, ודייק מהטור שהרחמן אינו הפסק בין בהמ"ז לבפה"ג הא דברי חול הוי הפסק, היינו כשמברך על הכוס. אבל כשאינו מברך על הכוס אפילו דברי חול לא הוי הפסק".

(ג) **הגרח"ק זצ"ל** (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' כ"ב טור א') – "שאלה: מהו גדר חובת אמירת הרחמן שבסוף ברכת המזון, והאם חמור כמו ברכת המזון, או לא. תשובה: זה מנהג, ואפשר להפסיק ולשוח בהם, ואפשר לאומרם בהליכה, ואם ממחר ונחפז לילך, ישלים אח"כ, (תשו' בע"פ לתלמיד)".

(ד) **ילקוט יוסף** (סי' קפ"ג סעי' א') – "ונכון להזהר שלא לדבר דברים בטלים גם באמצע הרחמן, אף שמעיקר הדין מותר לדבר לצורך באמצע הרחמן".

3. מראי מקומות – **מקור חיים** (חו"י, סי' קפ"ג קיצור הלכות על סעי' ה', לשונו מובא לעיל).

(א) **גרי"ז** (בעקבי הצאן סי' ט"ו אות ט') – "שמעתי מכב' מו"ר הג"ר ירוחם גארעליק ז"ל, שכמה פעמים שמע היאך שגמר הגרי"ז ז"ל לברך ברהמ"ז עד לעולם אל יחסרנו, וקודם שהמשיך בבקשות של הרחמן הפסיק ואמר **לבתו שתגיש לו כוס של תה.** הרי דהי' נוהג דלא כהטור הנ"ל, שלא הי' מחשיב לבקשות של הרחמן כהמשך מברהמ"ז. ולפי"ז מובן היטב מה שהובא בשם הגרי"ז ... שאורח האומר ברכת בעה"ב, יש לו לאומרה תיכף אחר לעולם אל יחסרנו, דהבקשות של הרחמן יהי' כהפסק בין ברהמ"ז לבין ברכת בעה"ב, שהיא (מדינא דגמרא) צריכה להאמר תומ"י - מבלי להפסיק - אחר גמר ברהמ"ז".

(ב) **פסקי תשובות** (סי' קפ"ג סוף אות ט"ז) – "ומה'הרחמן' ואילך לכו"ע אין איסור להפסיק, אך לא לשיחות חולין גרידא, ובפרט כשמברכים על הכוס שאסור מדינא להפסיק עד אחר שתיית הכוס, אך מפני היראה והכבוד מותר להפסיק, וכ"ש לעניית דברים שבקדושה".

1. ישיבה: מן 'הרחמן' ואילך.

1. **רוח חיים** (סי' קצ"א ס"ק ב') – "אסור לעשות מלאכה בעודו מברך. ואפי' לפנות הדברים מהשלחן אין לו לעשות בעודו מברך כ"א ידיו אסורות ועיניו סגורות ומה טוב מתוך הספר וצר לי מאד על הממהרין לקום מהשלחן כשמתחילין לו' הרחמן וכו' ולא שפיר עבדי כ"א צריך להיות יושב עד עושה שלום כמו עקירת רגלים שבעמידה ואז יעמוד".

2. **כה"ח** (סי' קצ"א ס"ק ה') – "אסור לעשות מלאכה וכו'. ואפי' לפנות הדברים מהשלחן אין לו לעשות בעודו מברך כ"א ידיו אסורות ועיניו סגורות ומה טוב מתוך הספר והממהרין לקום מהשלחן כשמתחילין לומר הרחמן וכו' לא שפיר עבדי כ"א צריך להיות יושב עד עושה שלום כמו עקירת רגלים שבעמידה ואז יעמוד ... רוח חיים אות ב".

3. **פסקי תשובות** (סי' קפ"ג אות י"ח) – "ולכתחילה ישב גם בעת אמירת ההרחמן, שמנהג כל ישראל לאומרו **והוא כטופס הברכה**, וכן בדין להיות בישיבה עד אמירת 'עושה שלום במרומיו' שהוא כאמירת עושה שלום ועקירת הרגליים דשמו"ע וקדיש, אך אם ממחר לאיזה ענין רשאי לקום ממקומו כשסיים 'לעולם אל יחסרנו'".

4. מראי מקומות – ישראל במעמד (פרק י"ז סעי' ל').

(א) הגר"ח זצ"ל (תשובות הגר"ח דפו"ח אות תתת"ל, אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' כ"ב טור א' [לשונו מובא לעיל]) – "האם מותר לומר הרחמן בעמידה [בהליכה] כדי להספיק להגיע לסדר בזמן. (מב"א). תשובה: אין ראוי".
הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב אות י"א) – "ומרן יושב גם כשאומר הרחמן שבסוף".

ז. מראי מקומות.

1. הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות מ"ח) – "אדם המברך ברהמ"ז ואוחז בסופה - ב'הרחמן', והציבור התחילו להתפלל מעריב וענה ברכו ורוצה להתחיל להתפלל במנין הזה, אסור להמשיך את הרחמן כעת, אלא ישלים אח"כ. [אבל אם נתכוין ע"מ להמשיך הרחמן אח"כ יל"ד דשרי. ועיין לעיל יט ובהערה שם]."

ג] הנוסח.

א. בשבת.

1. עי' סי' קפ"ח סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

ב. האם אורח האומר ברכת בעה"ב תיכף אחר 'לעולם אל יחסרנו'.

1. עי' סי' ר"א, לשיטות ומראי מקומות.

ג. "הרחמן הוא ישבר עלנו מעל צנארנו" - אם הוא ישבור "עלנו" או "עול גלויות".

1. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קי"ג, שמעה תפילתי עמ' רכ"א) – "שאלה: בהרחמן שאומרים אחר ברהמ"ז, האם אומרים ישבור 'עולנו' או 'עול גלויות', שיש שמועה שצריך לשנות מהנוסח המקובל. תשובה: עול גלויות".
הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קי"ג) – "שאלה: מי שההורים שלו חינכו אותו מילדות, לומר ברהמ"ז בהרחמן, 'הוא ישבור עלנו מעל צנארנו'. האם ישנה ממנהגו שחונך בבית אביו. תשובה: הוא מהצנזור ויש לתקן".
הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב אות ט') – "בהרחמן אומר הוא ישבור עול גלויות מעל וכו'. כי כן נהג אביו מרן הקה"י ז"ל, מפני שזה הנוסח הקדום והצנזור שינה לנוסח המודפס בסידורים בימינו (עולנו)".
2. סידור עליות אליהו (דפו"ח עמ' קמ"ו, מסורת התפילה) – "הוא ישבור עלנו. בס"י 'עול גוים', ויש ס"י 'עול גלות', והשינויים כפה"נ מחמת הצנזור".

ד. "הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרבה בבית הנה, ועל שלחן זה שאכלנו עליו" - הולכי דרכים, אוכל בלא שולחן.

1. לומר 'ועל שולחן זה שאכלנו עליו'.

(א) הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קי"ג) – "שאלה: האוכל בלא שולחן, האם יאמר הרחמן כו' ועל שולחן זה שאכלנו עליו, כיון שאכל בלא שולחן. תשובה: המקום שאכל נקרא שולחן".
הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ז) – "שאלה: האם נפסק מש"כ במקור חיים שהולכי דרכים לא יאמרו 'הרחמן וכו' בבית הזה ועל שולחן זה וכו' אלא יאמרו 'הרחמן הוא ישלח ברכה מרובה במעשה ידינו ובכל עסקנו'. תשובה: אם לא אכלו בבית ל"ש לומר בבית הזה".

הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה סוף עמ' מ"ז) – "שאלה: בברכת המזון אומרים בני אשכנז 'הרחמן הוא ישלח ברכה מרובה בבית הזה ועל שולחן זה שאכלנו עליו' כיצד יש לנהוג האוכל בגינה או בכל מקום שאינו בית. תשובה: אם הגינה סמוכה לבית יכול לומר".
2. לומר 'הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה בהליכתנו ובישיבתנו וכו'".

(א) חשוני חמד (ברכות דף מו., עליו לשבח ח"ב תשובה קי"ח, אוצרות הברכה ברכת המזון עמ' קנ"ח) – "שאלה. בברכת המזון אומרים בני אשכנז, 'הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה בבית הזה ועל שלחן זה שאכלנו עליו', כיצד יש לנהוג בערב פסח כשעקרת הבית נותנת לחם לילדיה לאכול בגינה ציבורית, האם יאמרו בברכת המזון 'הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה בבית הזה', הרי לא אכלו בבית ... ואיך לנהוג כשאוכל על שפת הים ... - האוכל בגינה או בכל מקום שאינו בית, נראה דיאמר הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה בהליכתנו ובישיבתנו וכו', ואל יאמר הרחמן ישלח לנו ברכה מרובה בבית זה ועל שלחן זה שאכלנו עליו".

3. לומר 'הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה במעשה ידינו בכל עסקנו'.

(א) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות ד"ה הולכי) – "הולכי דרכים לא יאמרו בית ושולחן, רק ברכה מרובה במעשה ידינו בכל עסקנו, ומאן דאמר [שאכלנו] עליו או מעליו לא משתבש".

(ב) אהלך באמתך (פרק י"א אות כ"ה) – "הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה במעשה ידינו בכל עסקנו".

ה. "הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרבה בבית הנה, ועל שלחן זה שאכלנו עליו" - מי שאכל בבית המדרש.

1. שיאמר בבתינו ובשלחנו.

(א) משנת יוסף (לבנימין אמר עמ' כ"ז הע' ס"ג) – "שיאמר בבתינו ובשלחנו".

2. מראי מקומות.

(א) הגר"ח זצ"ל (לבנימין אמר עמ' כ"ז) – "מי שאכל בביהמ"ד (באופן שמותר), כשמברך ברכהמ"ז, האם יאמר הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה בבית הזה ועל שלחן זה. תשובה: צ"ע".

ו. "הַרְחַמֵּן הוּא יִבְרַךְ אֶת אָבִי מוֹרֵי בְעַל הַבַּיִת הַזֶּה" - כשהוריו בדירה שכורה.

1. הגר"ח ק"צ"ל (תשובות הגר"ח דפו"ח אות תתתכ"ט) - "או"ח (קפ"ט א') נוסח ברכה רביעית ודיניה, ובמשנ"ב (ס"ק ה') וז"ל, אחר הרחמן יש לענות אמן עכ"ל. יש לשאול, במה שאומרים הרחמן הוא יברך את אבי מורי בעל הבית הזה כו', כשהורים דרים בדירה שכורה והבן בא אצל אביו ומברך ברהמ"ז, האם אומר אבי מורי 'בעל הבית הזה'. תשובה: יכול לומר".

ז. "הַרְחַמֵּן הוּא יִבְרַךְ אוֹתִי וְאֶת אֲשֵׁתִי".

1. הגר"ח ק"צ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב אות ח') - "יש לציין שכאשר אמר הרחמן הוא יברך את אשתי וכו' נמיד קולו, כנראה משום שאין זה דרך ארץ לומר בקול".

ח. "הַרְחַמֵּן הוּא יִבְרַךְ אוֹתִי וְאֶת אֲשֵׁתִי וְאֶת זַרְעִי" - ואשתו מעוברת.

1. הגר"ח ק"צ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ח) - "שאלה: האם אדם שאין לו עדיין ילדים אך אשתו הרה, מתאים שיאמר בברכה"מ 'הרחמן הוא יברך.. ואת זרעי'. תשובה: לא נהגו".

ד] לתת ברכה לעכו"ם: לא תחנם.

א. יש נכרי שם: במקום "כן יברך אותנו כולנו יחד" לומר "בני ברית כולנו יחד" וכדו'.

1. ארחות חיים (הל' ברכת המזון אות נ"ז) - "ואם יש עכו"ם אומר ויברך כל אחד וא' בני ברית לפי שאסור לברך את העכו"ם כדכתיב לא תחנם לא תתן להם חן ויברך בפ"ה".
2. כל בן (סי' כ"ה ד"ה ובסעודת) - "ואם יש שם כותי אומר כל אחד ואחד ממנו בני ברית בשמו, לפי שאסור לברך הכותי כדכתיב (שם ז, ב) לא תחנם לא תתן להם חן".
3. מטה משה (סי' של"ה) - "יברך אותנו כל אחד ואחד כו'. כתב הכלבו סימן כ"ה, שאם יש שם עכו"ם אומר כל אחד ואחד ממנו בני ברית בשמו, לפי שאסור לברך העכו"ם, כדכתיב לא תחנם (דברים ז, ב) ולא תתן להם חן (ע"ז כ א) ע"כ".
4. שכנה"ג (הג' הטור ס"ק ו') - "הרחמן הוא יברך אותנו כו'. נ"ב: אם יש נכרי, אומר כל אחד ואחד ממנו בני ברית בשמו. מטה משה [סימן של"ה] בשם הכלבו סימן כ"ה".
5. ט"ז (יו"ד סי' רל"ב ס"ק י"ד) - "למדתי שבנוסח הברכות שאחר ברכת המזון דהיינו כשאומרים יברך אותנו כולנו יחד בני ברית ולהוציא את שאינן בני ברית שישנן שם שא"ל כן דא"כ הויין עכ"פ בכלל כולנו יחד כל זמן שלא יסיים בני ברית אלא יאמר אותנו בני ברית כולנו יחד כן נ"ל".
6. יוסף אומץ (ח"א דיני הזימון סי' קס"ג) - "וגם אני הייתי בימי קטנותי עם הגאון מורי מהר"ר הירץ ז"ל שהיה אב"ד פה במרחץ וויזבאד"ן וברכנו בזימון תמיד, ובהרחמן הוא יברך אותנו אמרנו אותנו בני ברית".
7. מג"א (ס"ק א') - "כשיש עכו"ם בבית נוהגין לומר כלנו יחד בני ברית, וכתב הט"ז בי"ד שאינו נכון דכיון שאומר כולנו יחד הכל בכלל אלא יאמר אותנו בני ברית כולנו יחד, והטעם לפי שאסור לברך עכו"ם דכתיב לא תחנם (מט"מ כל בו)".
8. א"ר (סי' קפ"ז ס"ק א') - "כן יברך אותנו כולנו יחד בני ברית, כשיש (כותים) [גוים] או מומר (לכותים) [לגוים] בבית. ומ"ש מג"א סימן קפ"ט [ס"ק א'] בשם הט"ז [יו"ד סימן רלב ס"ק יד] שיאמר דוקא אותנו בני ברית כולנו יחד, אין קפידא כיון שאומר תוך כדי דיבור וק"ל. ואדרבה לדבריו הוי כמו חזרה, כן כתב הכלבו [כג ע"ג]".
9. מקור חיים (חוי", קיצור הלכות ד"ה אם) - "אם יש במסיבה ערלים ה"ה הוא יברך כל א' וא' ממנו בני ברית".
10. מקור חיים (חוי", קיצור הלכות סי' קצ"ג על סעי' ג') - "מ"ש בט"ז בי"ד סי' רי"ב ס"ק י"ד ערלים במסיבה יאמר בני ברית כלנו ולא בהיפך, ול"נ שלא יאמר 'כלנו'".
11. באר היטב (ס"ק א') - "כשיש עובד כוכבים בבית נוהגים לומר כולנו יחד בני ברית. וט"ז בי"ד כתב שאינו נכון, דכיון שאומר כולנו יחד הכל בכלל, אלא יאמר אותנו בני ברית כולנו יחד".
12. גר"ז (סעי' ד') - "כשיש נכרי בבית נוהגים לומר כולנו יחד בני ברית להוציא הנכרי מכלל הברכה שאסור לברך הנכרים שנאמר ולא תחנם ויותר נכון לומר בני ברית כולנו יחד שלא יהיה בכלל הברכה אפילו רגע כשאומר כולנו יחד קודם שמסיים בני ברית".
13. ח"א (כלל מ"ה סעי' ו') - "וכשיש נכרי בבית, יאמר בתוך הרחמן 'הוא יברך בני ברית' כו'".
14. מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב') - "כשיש עכו"ם בבית נוהגין לומר כולנו יחד בני ברית וכו' הט"ז בי"ד סי' רל"ב ס"ק י"ד דיש לומר אותנו בני ברית כולנו יחד, ובכלבו כ' בהלכות ברכו' המזון הנוסחא שיאמר כל או"א ממנו בני ברית בשמו ע"ש, ומומר כ' המ"א דצ"ל ג"כ בני ברית דמומר אינו בן ברית וע' אהעו"ז שהשיג עליו ובשה"ג הסכמנו לדברי האהעו"ז".
15. קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' י"ח) - "אם יש עובד כוכבים בבית כשמברך ברכת המזון, יאמר אותנו בני ברית כולנו יחד".
16. דעת תורה (יו"ד סי' קנ"א סוף סעי' י"ד).
17. בן איש חי (שנה א' פר' חוקת אות י"ח) - "וכשאומר 'הרחמן יברך כל א' וא' ממנו' אם יש עכו"ם יושבים שם יאמר 'כל אחד ואחד ממנו בני ברית'. וכשאומר 'הרחמן הוא יטע תורתו' וכו' יוסיף לומר 'ויהיו כל מעשינו לש"ש'".
18. ערוגת הבושם (או"ח סי' ל"ג).
19. כה"ח (ס"ק ח', עי' ס"ק ט', סי' קפ"ז ס"ק ד' ד"ה ברכה ד').
20. שיח יצחק (סי' צ"ט, סי' ת"ז) - לשונו מובא לקמן.
21. לא תחנם (פרק ד' אות ח').
22. שושנת ישראל (דיני נסיעה למקומות נפש פרק כ"א סעי' נ"ה).
23. האם תלוי בבית, או בתוך אותו חדר.

א) כתבו לשון "בית" – מג"א (ס"ק א', לשונו מובא לעיל), א"ר (סי' קפ"ז ס"ק א', לשונו מובא לעיל), באר היטב (ס"ק א', לשונו מובא לעיל), גר"ז (סעי' ד', לשונו מובא לעיל), ח"א (כלל מ"ח סעי' ו', לשונו מובא לעיל), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב', לשונו מובא לעיל), קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' י"ח, לשונו מובא לעיל).

ב) רק באותו חדר.

1) ליקוטי מנחת יצחק (סי' קכ"ט אות ט') – "עמש"כ הבאה"ט (בסי' קפ"ט אות א') דכשיש עכו"ם בבית נוהגים לומר כולנו יחד בני ברית, היאך נוהגין כשיש נכרי במטבח, ולא בחדר האוכל גופא. תשובה: אם אינם נמצאים בחדר האוכל, כנראה שאין לומר, ולשון הכלבו (סי' כ"ה) (הביאו המטה משה ח"ב אות של"ה) שמשם המקור לדין הנ"ל, לא נאמר 'בבית' רק הלשון אם יש 'שם' עכו"ם וכו' עיי"ש, ונראה דרצונו לומר באותו חדר".

2) פסקי תשובות (אות ד') – "ונראה שאין צריך לומר 'בני ברית' אלא אם כן הנכרי נמצא בחדר ששם מברך, אבל אם נמצא בחדר אחר, אף באותו בית, אין צריך".

3) שערי הברכה (פרק ו' הע' ס"ו).

23. מראי מקומות.

א) חת"ס (גיטין דף כג:) – "ולפע"ד כל עצמו לא נתקן לומר בני ברית כלנו יחד אלא להוציא מומר שבחדר בהמ"ז דלהוציא אומות עע"ז הי' שגיא לומר כולנו יחד רק יברך אותנו כמו שבירך אבותינו וממילא אימעט מי שאינו מזרע אבותינו ולמה לנו לומר כולנו יחד שנצטרך להוסיף תיבת בני ברית אע"כ משום בני אבותינו שהמירו ואינם בני ברית תורה".

ב) במ"ב ל"מ, וצ"ב למה. ואולי מחמת הצנזור.

ב. בבית נכרי: במקום "ברכה מרובה בבית הזה" לומר "ברכה מרובה בהליכתנו ובישיבתנו עד עולם" וכדו'.

1. מטה משה (סי' ש"נ) – "ומורי מהר"ש ז"ל היה מזמן בבית עכו"ם. ובהרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה כו' היה אומר ישלח לנו ברכה מרובה במקום הליכתנו ובמקום ישיבתנו עד עולם".

2. שכנה"ג (סי' קצ"ג הג' ב"י ס"ק י"א) – "רש"ל ז"ל כשהיה מזמן בבית הגוי היה אומר, הרחמן הוא ישלח ברכה מרובה במקום הליכתנו ובמקום ישיבתנו עד עולם ... מטה משה".

3. יוסף אומץ (ח"א דיני הזימון סי' קס"ג) – "ובמטה משה כתב הלכה למעשה לזמן בבית גוי, ולומר הרחמן הוא ישלח לנו ברכה במקום הליכתנו וישיבתנו עד עולם".

4. עולת תמיד (סי' קצ"ג ס"ק ה') – "מטה משה".

5. א"ר (סי' קצ"ג ס"ק י"ב) – "ובהרחמן הוא ישלח לנו ברכה, הוא אומר ישלח לנו ברכה מרובה במקום הליכותנו ובמקום ישיבתנו עד עולם, ושכן נהגו".

6. באה"ט (סי' קצ"ג ס"ק ה') – "ומהרש"ל".

7. מגן גבורים (סי' קצ"ג אלף המגן ס"ק ח') – "בבית עכו"ם. והמנהג לזמן בבית עכו"ם ואומרים הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה בהליכתנו ובישיבתנו עד עולם, א"ר".

8. קיצור שו"ע (סי' ס"ח סעי' י') – "קצת נוהגין שבהיותם בדרך ואוכלים בבית עובד כוכבים אין מברכין בזימון, משום דלא הוי קביעות. ומכל מקום אם קבעו עצמן שם לאכול ביחד, אינו נכון לבטל הזימון, ויאמרו, הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה במקום הליכתנו ובמקום ישיבתנו עד עולם".

9. מ"ב (סי' קצ"ג ס"ק כ"ז), שו"ת הלכות (סי' קצ"ג דין ט') – "וכהיום המנהג שמזמנין ובהרחמן אומרים הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה בהליכתנו ובישיבתנו עד עולם".

10. פסקי תשובות (סי' קצ"ג סוף אות י') – לשונו מובא לקמן.

11. שיח יצחק (סי' צ"ט) – "ע"ד שאלתו האיך ינהג עצמו בברכת המזון יען דהוא שכר דירה בבית גוי, אם יכול לומר הרחמן הוא ישלח לי ברכה מרובה בבית הזה וכו', יען דאין לברך לגוי כמובא בפוסקים ... והנה ז"ל מג"א (סי' קפ"ט ס"ק א'), כשיש עכו"ם בבית י"ל אותנו בני ברית כולנו יחד, והטעם לפי שאסור לברך עכו"ם דכתיב לא תחנם, מט"מ כלבו עכ"ל, ועיין (סי' קצ"ג סעיף ג') בהג"ה, ועיין שם במג"א [ס"ק ט']. ועיין בספר מטה משה (דפוס פפ"ד דל"ח ע"א סי' קצ"ט). ז"ל כתב האגור שנשאל מהר"י מולין למה אין הכהנים נושאים כפיהן בכל יום מאחר שהוא מצות עשה וכו', ויש שכתבו מפני הגויים, כי יש מקומות שאין מניחין שם גוי בעת הדוכן, ובסי' של"ה הביא שם דברי הכלבו המובאים במג"א (סי' קפ"ט ס"ק ב'), ובסי' ש"נ כותב וז"ל, מורי מהר"ש כשהיה מזמן בבית העכו"ם היה אומר הוא ישלח לנו ברכה מרובה במקום הליכתנו ובמקום ישיבתנו עד עולם, [וכן הובא בבאה"ט בסי' קצ"ג סק"ה, ובמג"א שם סק"ט]. והנה בס' וזאת ליאודה הספרדי (ח"ב ד"ל ע"א) מביא נוסח ברכת המזון דספרדים ושם הנוסחא, 'הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה והצלחה בכל מעשי ידיו', ועיין שם האיך נוהגים לומר כשמברכים בזימון, ומ"ש בעל הספר ע"ו. והנה נ"ל להלכה שיעשה כדברי הזאת ליהודא, ורק שיאמר בלשון יחיד הוא ישלח לי ברכה מרובה בכל מעשי ידי".

12. בית ברוך (כלל מ"ח ס"ק כ"ו) – "המ"ב".

13. לא תחנם (פרק ד' אות ח').

14. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ו' סוף סעי' ל"ד).

ג. במטוס (airplane), במלון (hotel), וכדו'.

1. לומר 'הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה בהליכתנו ובישיבתנו עד עולם'. [אם המטוס שייך לעכו"ם].

א) חשוני חמד (ברכות דף מו., עלינו לשבח ח"ב תשובה קי"ח, אוצרות הברכה ברכת המזון עמ' קנ"ח) – "שאלה. בברכת המזון אומרים בני אשכנז, 'הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה בבית הזה ועל שלחן זה שאכלנו עליו' ... ומה יעשה כשאוכל במטוס או ברכבת ... א. במטוס - אם המטוס שייך לנכרים, יאמר 'הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה בהליכתנו ובישיבתנו עד עולם'".

- כמבואר במשנ"ב (סימן קצג ס"ק כז). ואם המטוס שייך ליהודים, יאמר 'הרחמן הוא יברך את בעל הבית הזה' כי הקביעות של האכילה עושהו כבית וכעין מה כתב המשנ"ב שם, שאפשר לומר הרחמן הוא יברך את בעה"ב הזה וקאי על בעל הסעודה".
- (ב) ובלכתך בדרך (פרק ח' דפו"ח סעי' כ"ז [דלא כדופ"י]) – "אין לומר בברכת המזון 'הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה בבית הזה...' אלא יאמר הרחמן וכו' ברכה מרובה בהליכתנו ובישיבתנו עד עולם" [ע"פ משנ"ב סי' קצ"ג].
- (ג) פסקי תשובות (סי' קצ"ג סוף אות י') – "אמנם יש לציין כי הרבה פעמים נהג או בעל הכלי תחבורה (רכב, אוטובוס, רכבת, מטוס, ספינה, וכדו') נכרי הוא, ואין לומר הרחמן הוא יברך את בעל הבית הזה, אלא יאמרו הנוסח כפי שאומרים כשאוכלים בבית נכרי (וכמוכא במשנ"ב סק"ז) 'הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה בהליכתנו ובישיבתנו עד עולם'.
- (ד) שושנת ישראל (דיני נסיעה למקומות נפש פרק כ"א סעי' נ"ה).
2. מראי מקומות – ויהי בנסוע (פרק ג' אות ז').
- (א) שלהי דקייטא (סי' פ"ט אות מ"ב, ובלכתך בדרך פרק ח' דפו"י הע' ק"ד) – "בברהמ"ז במטוס לא יאמרו 'הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה בבית הזה' (הגרח"פ שינברג), והגרח"ח קניבסקי הסתפק בזה והוסיף דמ"מ 'הרחמן וכו' על שלחן זה' יכולים לומר מכיון שלכ"א ישנו מקום מיוחד לאכול עליו. ועיין במקו"ח קפ"ט שכ' שיאמרו 'ברכה מרובה במעשי ידינו בכל עסקנו' במשנ"ב קצ"ג סק"ז".
- ד. בבית נכרי: הרחמן יברך בעל הבית וכו'.
1. שלא לומר בית של עכו"ם.
- (א) רמ"א (סי' קצ"ג סעי' ג', דר"מ סי' קצ"ב ס"ק א') – "מרגלא בפומא דאינשי וכן נוהגין שאין מזמנין בבית גוי ולא ידעתי טעם למנהג. וכן משמע במהרי"ל (הל' סעודה סג ב) שהיה מזמן במלון בבית גוי וכן נכון לעשות. אמנם נראה ליישב המנהג דחוששין לדבר סכנה כי לא יאמרו הרחמן יברך בעל הבית וכו' ואיכא למיחש דילמא יהא שם מי שיוודע דרכן של ישראל שמברכין לבעל הבית ואם לא יעשה כזה בבית הגוי יבואו לידי סכנה".
2. יכול לומר בבית של עכו"ם, כיון שקאי על בעל הסעודה.
- (א) מטה משה (סי' ש"נ) – "כתב מהר"ם בהגה"ה בשו"ע סימן קצ"ג ... ומורי מהר"ש ז"ל היה מזמן בבית עכו"ם ... ופעם אחת הייתי על סעודת פדיון הבן בבית עכו"ם, והיו שמה כמה גברי רברבי, והסכימו דעת כולם יחד לברך את בעל הבית, דקאי על בעל הסעודה, ומסתבר טעמייהו".
- (ב) ב"ח (סי' קצ"ג סוף ס"ק ח') – "כתב הרב בהגהת ש"ע (ס"ג) דמנהג ... ואפשר נמי דהשומע טעה ושמע הא דתנן והנכרי אין מזמנין עליו קסבר דבבית הנכרי קאמר דאין מזמנין וליתא דודאי מזמנין בבית הגוי כל היכא דליכא חששא דסכנה וכן כתב במהרי"ל (דף פ"ב) (הל' סעודה ס"ה)".
- (ג) יוסף אומץ (ח"א דיני הזימון סי' קס"ג) – "בשלחן ערוך כתוב בפשיטות דאסור לזמן בבית גוי, וטעמו בצידו. ובמטה משה כתב הלכה למעשה לזמן בבית גוי, ולומר הרחמן הוא ישלח לנו ברכה במקום הליכתנו וישיבתנו עד עולם. וגם אני הייתי בימי קטנותי עם הגאון מורי מהר"ר הירץ ז"ל שהיה אב"ד פה במרחץ וויזבאד"ן וברכנו בזימון תמיד, ובהרחמן הוא יברך אותנו אמרנו אותנו בני ברית, וכמדומני שטעמו היה מפני שהיה לנו חדר מיוחד שלא היה לגוי דריסת הרגל בו. ואילו היה הגוי נכנס ויוצא לא הניח לנו לזמן, כי הוא אמר בשם דודו מהור"ר משה פפריים ז"ל הטעם דאין מזמנין בבית גוי הוא כדי שלא יענה הגוי אמן, וראייתו ממסכת חולין בעובדא דההוא מינא שלא רצה רבי ליתן לו כוס של ברכה. וכן כתב הגאון מורי הנ"ל במרדכי שלו. ואחר דמעשה רב לכן נראה לי דיש לזמן בבית גוי".
- (ד) עולת תמיד (סי' קצ"ג ס"ק ה') – "המנהג שלא לזמן בבית עכו"ם וכו'. וכל האחרונים חולקים על הרב בזה, הלבוש והב"ח [ס"ח] ומהרש"ל. וזה לשון מטה משה ...".
- (ה) מג"א (סי' קצ"ג ס"ק ט') – "ומט"מ כת' שראה כמה גדולים שזימנו בבית עכו"ם ואומרים הרחמן יברך בע"ה וקאי על בעל הסעודה ומכ"ש אם כל אחד אוכל משלו שאז אפי' בבית ישראל אומרים הרחמן יברך אותנו וכו' וכ"כ הלבוש ומהרי"ל וב"ח".
- (ו) א"ר (סי' קצ"ג ס"ק י"ב, א"ו ס"ק ח') – "אבל הב"ח [סוף סעיף ח] בשם מהרי"ל [הלכות סעודה אות ה] ומטה משה [סימן שנ] בשם (מהרי"ל) [מהרש"ל] והרבה גדולים פסקו לזמן בבית עכו"ם, דמה שמברך את בעל הבית קאי על בעל הסעודה".
- (ז) באה"ט (סי' קצ"ג ס"ק ה') – "עכו"ם. כל האחרונים חלקו על הרב בזה ומהרש"ל ...".
- (ח) עי' ח"א (כלל מ"ה סעי' ו') – "ולכן נהגו עוברי דרכים שלא לזמן בבית עכו"ם (ועיין הטעם ברמ"א סימן קצ"ג סעיף ג'). מכל מקום אם קבעו עצמם, אין נכון (סימן קצ"ג)".
- (ט) מגן גבורים (סי' קצ"ג אלף המגן ס"ק ח') – "ופעם אחד הי' סעודת פדיון הבן בבית עכו"ם והי' שם כמה גדולים והסכימו לברך ולומר הרחמן הוא יברך את בעה"ב הזה דקאי על בעל הסעודה, ע"ת בשם מט"מ ולזה רמז המ"א".
- (י) קיצור שו"ע (סי' ס"ח סעי' י') – "ואם אוכלים משל אחד יכולין לומר, הרחמן הוא יברך את בעל הבית הזה, וקאי על בעל הסעודה, ואם לאו יאמרו הרחמן הוא יברך אותנו".
- (יא) ערה"ש (סי' קצ"ג סעי' י"ט) – "כתב רבינו הרמ"א ... אבל כמה גדולים חלקו על זה וס"ל דמזמנין שם ובעה"ב הזה קאי על בעל הסעודה וכמה גדולים עשו כן למעשה ובפרט עתה שיש בהאכסניות חדרים מיוחדים לאורחים שמזמנים שם וכן אנו עושים למעשה אם לא שאוכלין שם דרך עראי ולא דרך קביעות דאז אין מזמנים שם [הלבוש והב"ח] והמטה משה בשם מהרש"ל והמג"א סק"ט בשם מהרי"ל כולם פסקו שיש לזמן שם".
- (יב) מ"ב (סי' קצ"ג ס"ק כ"ז) – "ונוכל לומר הרחמן הוא יברך את בעה"ב הזה וקאי על בעל הסעודה".
- (יג) בית ברוך (כלל מ"ה ס"ק כ"ו, ס"ק כ"ז).
3. מראי מקומות.

א) עי' לבוש (סעי' ו') – "וכתב מורי מהרמא"י ז"ל [סעיף ג] וזה לשונו ... ואי לא דמסתפינא אמינא דמנהג זה לאו מנהג ותיקים הוא והמשנה לא הפסיד, ויען כי כמה פעמים שמעתי מפי הטועים כשאוכלין בבית הגוי שאומר זה לזה כשרוצין לברך אין מזמנין בבית הגוי כאילו היה זה מאמר מפורסם בפיהם, ועיינתי כמה פעמים מאין יצא להם זה, ואמרתי אולי שתחלת התפשטות מנהג השטות הזה יצא להם מהרגל טעותם במאמר אחד שהיה מורגל בפיהם והוא מאמר ר' יהושע בן לוי דפרק שני דביצה [כא ע"ב] שאמר אין מזמנים את הגוי ביום טוב שמה ירבה בשבילו: הג"ה ועיין לקמן סימן תקי"ב סעיף א': ונפל טעות בפיהם לומר אין מזמנין בבית הגוי ולא סיימו המאמר בטעמו ונפלו בטעות זה, על כן אין למחות ביד הנוהגין לזמן בבית הגוי, נ"ל".

ב) שכנה"ג (סי' קצ"ג הג' ב"י ס"ק י"א) – "ופעם אחת הייתי על סעודת פדיון הבן בבית הגוי והיו שם כמה גברי רברבי, והסכימה דעת כולם לברך ולומר יברך את בעל הבית, דקאי לבעל הסעודה. ולי נראה דטוב לומר את בעל הסעודה, אם לא דאיכא למיחש לאיבה. מטה משה (סימן ש"ן)".

ה. מראי מקומות.

1. צ"ב איך האיסור לברך עכו"ם נכלל בהגדר של "לא תתן להם חן" [אורחות חיים, כל בו, מטה משה], שהוא איסור לספר בשבחן. שלכאורה הוא נכלל בהאיסור של "לא תתן להם מתנת חנינם". וצ"ע.

ה) מגדול, מגדיל

א. פסוקים.

1. שמואל ב' (פרק כ"ב פסוק נ"א) – "מגדול ישועות מלכו וְעֵשֶׂה חֶסֶד לְמִשְׁיחוֹ לְדָגַד וּלְזָרְעוֹ עַד־עוֹלָם".
2. תהלים (פרק י"ח פסוק נ"א) – "מגדל ישועות מלכו וְעֵשֶׂה חֶסֶד לְמִשְׁיחוֹ לְדָגַד וּלְזָרְעוֹ עַד־עוֹלָם".

ב. תורה תמימה (ברוך שאמר תפילות השנה סוף עמ' רי"ד, מקור ברוך ח"ג עמ' תתתר"ח) – "ורשום בצדו 'בשבת (אומרים) מגדול' (בחירק המ"ם ובחולם הוא"ו), ואין לזה טעם נכון, וכל מה שכתבו בזה אינו עולה לרצון. וכתבתי בספרי מקור ברוך ביאור הדבר, כי רישום זה (בשבת מגדול) בא בטעות מאת אחד הסופרים המעתיקים את סדר התפלה ואת נוסח ברכת המזון בכתב טרם גלות מלאכת הדפוס. והביאור בזה, כי פסוק זה עם כל פרשה שלו בא במקרא שתי פעמים, פעם בשמואל ב' (כ"ב נ"א), ופעם בתהלים (י"ח נ"א), ובשמואל ב' הנוסח מגדול, ובתהלים - מגדיל, והנוסח הרגיל בכל יום הוא מגדיל כמו בתהלים, ואחד המעתיקים רשם לו בצד הגליון (להודעה בעלמא) 'בשב' מגדול, וכונתו היתה לומר, כי בשמואל ב' הנוסח מגדול, וכתב בקיצור בראשי תיבות 'בשב', כלומר, בש"ב (בשמואל ב'), ואחד המעתיקים שאחריו טעה לקרוא המלה 'בשב' - בשבת, ומאז נתגלגל הטעות מהעתקה להעתקה ומשם לדפוס עד היום הזה, אבל על האמת אין עכוב האמירה זו כה או כה, בין בחול בין בשבת".

1. ערה"ש (מקור ברוך ח"ג עמ' תתתר"י) – "ותהי תשובה אבא מרי על זה: כמה נעימה, כמה אהובה וחביבה הערה זו, ממש מרחבת את הדעת ומשמחת את הלב; אך .. אך החדש, החדש! מי יוכל לומר זכיתי לבי לשנות מטבעת הנוסחאות שנטבעו מאז ומקדם".

2. קהלות יעקב (הגר"ח"ק זצ"ל, שמעה תפילתי עמ' רכ"ב) – "אמר מו"ר שליט"א, שסיפר לו אביו מרן זצ"ל, שרבי ברוך אפשטיין בעל 'תורה תמימה' טען לו, כי מה שבשבת אומרים 'מגדול' הוא טעות, כי היה נדפס בסידורים בשב"א, וחשב המדפיס שהכוונה 'בשבת אומרים', ואינו כן אלא 'בשמואל ב' איתא'... ואמר לו אבא זצ"ל כי אמנם דבר נאה הוא, אבל אי אפשר לבטל מנהג העולם. ונתברר שכן כתב כבר בס' אבודרהם לומר בשבת 'מגדול', (ובזמנו לא היה עדיין חילוק של שמואל א' ושל שמואל ב', שזה עשו הגויים אח"כ)".

3. סידור אזור אליהו (ע"פ דעת הגר"א, עמ' צ"ח) – "מגדיל ישועות. משמעות הראשונים (הרוקח מחז"ו ועוד) שהוא תחילת משפט. בשבת בר"ח וביו"ט מגדול. כ"ה בס"י וכן מצאנו בכת"י הנהגות וחידושים בשם הגר"א, והוא ע"פ אבודרהם (הביאו גם מטה משה סי' שמ"א) עי"ש טעמו. וההסבר שחילוף המנהגים בין שבת לחול יסודו בטעות המדפיסים - הינו פרי דמיונו של בעל 'ברוך שאמר' (האחרון) המשנה מדברי רבותינו הראשונים ובעלי השו"ע בכמה וכמה מקומות, וידוע שבהרבה דברים אין דעת חכמים נוחה ממנו. והגדיל לעשות חברו לדעה בעל 'תולדות הגר"א' ששם דברים אלו בפי הגר"א - דבר שלא היה ולא נברא, ואכמ"ל".

4. פסקי תשובות (הע"ט) – "כמבואר במג"א דחול"ם מלך גדול וחירי"ק מלך קטן וכו' ומקורו באבודרהם וד"מ וכנסת הגדולה ומטה משה ועוד. וכ"ז דלא כאלו הרוצים לומר שטעות הוא שנשתבש עקב טעות המדפיסים שהיה כתוב המקור לפסוק זה ובנוסח 'מגדול' בשמואל ב' כ"א והיה כתוב בש"ב וסברוהו לתיבת בשבת, ואין זה אלא דברי ליצים".

5. ע"פ ההיסטוריה, א"א לומר כהתורה תמימה.

א) הרד"צ הילמן (צפונות ח"ד עמ' ס"ח), הרי"ש שפיגל (ישורון ח"ו עמ' תשס"א) – "החלוקה של ספר שמואל ל'שמואל א' ו'שמואל ב' נעשתה בפעם הראשונה ע"י המדפיס הראשון של 'מקראות גדולות' [שנת רע"ז] עפ"י ספר הקונקורדנציה, כמבואר בהקדמתו למקראות גדולות שנדפסה גם בהוצאות שבידינו. האבודרהם חי כמאה וחמשים שנה לפני המצאת הדפוס, כלומר לפני החלק ספר שמואל לא' וב'. לכן לא יכולה להיות כוונת הסימן ל'שמואל ב'".

ב) הגר"ד קאהן שליט"א (העקוב למישור עמ' ט') – "כבר מצאנו אלו שהרחיקו לכת בהגהות ספרים עד שבא אחד שעסק הרבה בהשערות לתקן נוסחאות בתפילה וגירסאות בתלמוד, וביאר שהטעם שאנו אומרים בברכת המזון 'מגדול' בשבת ו'מגדיל' בימי החול הוא מפני שהפסוק נכתב בצורה שונה בשמואל ב' מספר תהילים, והיה מצוין הפסוק בהוספה אצל מגדול שהוא בשמואל ב' ונכתב בראשי תיבות 'ש"ב' והמעתיק טעה וחשב שר"ל שבת ומזה נבעה הטעות. אמנם כבר הראיתי לפני שלשים שנה שטעה בהשערות, שלפי המסורה שלנו בספרי נ"ך אין מחלקים ספרי שמואל ודברי הימים ומלכים לשנים שנים כמו שעשו האומות. מה שנמצא דבר זה אצלנו היום הוא מפני שהמדפיסים הראשונים שהיו גויים שלטו ידם בספרים, והם חילקו הספרים הנ"ל לשנים, וגם חילקו ספר עזרא שלנו לשני ספרים עזרא ונחמיה, שאין זה לפי המסורה שלנו (עיין בספר אמרי שמאי לדברים אות תמ"ג ודו"ק), והלא ראשונים עיין לדוגמא באבודרהם שהיה חי בשנת ק' וקדם לפני גוטנברג שהיה חי בשנת 1455 למספרם) שקדמו

לזה הקשו אודות החילוק בין מגדול בשבת למגדיל בחול, ועדיין לא היתה שום אחיזה אצלנו שנמצא ספר בשם 'שמואל ב'".
 ג) פרופ' ז"א אפרתי (שמעתין תשנ"ג עמ' קי"א) – התיאוריה של ר' ברוך עפשטיין ז"ל מתערערת כבר מתוך עצם העובדא הידועה, שבימי רבותיו של ר"ד אבודרהם לא חילקו עדיין את ספר שמואל לשניים, וממילא לא היה עדיין בימיהם שמואל ב', ואי אפשר היה לטעות בראשי התיבות וכו', בדרך שהוא מתאר".

ג. הגדר.

1. תלוי במוסף.
 - א) נטעי גבריאל (חנוכה פרק מ"ח הע' כ"ז) – "אלא הכל תלוי ביום שאומרים מוסף".
 2. תלוי בימים שאין אומרים כתובים.
 - א) גר"א (ר' שמריה שמריל בחיבורו עיון תפלה, לבוב תר"ט, הו"ד בישורון ח"ו עמ' תשנ"ט אות כ"ח) – "מ"ש בשבת ויו"ט מגדול המ"ם בחירי"ק, שמעתי בשם הגאון מווילנא ז"ל דמגדיל בפת"ח כתיב בתהלים [יח, נא] ואין קורין בכתובים בשבת [שבת קטז ע"א], משא"כ מגדול בחירי"ק כתיב בשמואל [ב; כב, נא] שהוא בנביאים. ובעניי ל"י דאטו אין אומרים פסוק מתהלים בשבת, הלא פסוקי דזמרה וכל התפילות מלאים מפסוקי תהלים, ועי' בעטרת זקנים טעם ע"ז".
 - ב) הגר"ר ישעיה פיק זצ"ל (נימוקי הגרי"ב בשם אביו, סוף סידור אוצר התפלות) – "ברכת המזון מגדיל טעם לשבת שאומרים בשבת מיגדול שמעתי מפי אבא מארי הגאון יחיד בזמנו זצ"ל ע"פ מאי דקי"ל שבת קט"ו אין קורין בכתובים בשבת אבל בנביאים שרי וידוע דבתהלים י"ח נאמר מגדיל ובשמואל ב' כ"ב נאמר מגדול לכך אומרים בשבת מגדול ודפח"ח ולדבריו אומרים גם בר"ח וזה"מ מגדיל ועי' במג"א סימן קפ"ט בשם אבודרהם".
 - 1) אמנם עי' המרכבת המשנה, לקמן.
 - ג) מרכבת המשנה (לב שלמה ריש סי' כ"ג) – "על דבר קריאת מגדול בשבת ור"ח ... בזה טעם מספיק, דבהדיא תנן בשבת [קט"ו, א] ר"פ כל כתבי הקדש מצילין מפני הדליקה בין שקורין בהם נביאי' ובין שאין קורין בהם, ופרש"י: כתובים. ובגמ' שם [קטז, ב] נחלקו תנאי מ"ט אין קורין בכתובים בשבת: חד אמר כדי שיאמרו בכתבי קדש אין קורין בשטרי הדיוטות לא כ"ש, וחד אמר מפני ביטול בה"מ. ולפי טעם השני א"כ ה"ה בר"ח אין קורין בכתבי קדש, דאף בר"ח ה' מדרש כדכתיב: (לא שבת היום ולא חדש) [לא חודש ולא שבת. מלכים-ב ד, כג]. וכן מפורש בירושלמי דזמן מדרש בר"ח. ולפ"ז אע"ג שאנו מתפללין פסוקי דזמרה ומזמורים בשבת, מ"מ נוסח תפלה שאני. וכל היכא דאיכא ברירה לומר פסוק א' מן הנביאי' בשבת מוטב שלא לאמרו מן הכתובים. ומש"ה אנו אומרים בחול מגדיל שהוא בשירה דתהלים [יח, נא], ובשבת מוטב לומר מגדול כפי הפסוק בשירה דשמואל [ב כב, נא]".
 - ד) צפנת פענח (דווינסקי, ח"ב סי' ה' אות ג') – "גדר מגדול ומגדיל דאחד הפסוק בכתובים וא' הוא בנביאים ומבואר שבת דף קט"ו וקט"ז דאין קורין בכתובים בשבת מן המנחה כו' וכן הוא בירש' פ"ד דמגילה דלכך אין קורין מגלת אסתר בשבת מחמת כתובים ואכמ"ל בזה".
 - ה) הגר"א נבנצל שליט"א (ירושלים במועדיה, שבועות עמ' קנ"ה) – "מבואר בגמ' [בתחילת פ' כל כתבי הקודש], שאין קורין בכתובים בשבת, ופרש"י [שם] טעם הדבר, שרצו חכמים שבשבת ילמדו את העם הלכות של איסור והיתר, מפני שאז פנויים לבוא ולשמוע הדרשות, ולכן אין קורין בכתובים המושכים את הלב, יעווי"ש. ויש שביארו שזה הטעם שבברכת המזון של שבת אנו אומרים 'מגדול ישועות מלכו'. שהרי פסוק זה נאמר פעמיים, פעם בספר שמואל, ובו כתוב 'מגדול', ופעם בתהלים, ושם כתוב 'מגדיל'. וכדי למעט באמירת כתובים בשבת ככל האפשר, אומרים הפסוק משמואל ולא מתהלים".
 3. תלוי בתחנון.

ד. מלוה מלכה.

1. מגדול.
 - א) כה"ח (פלאגי, סי' ל"א סעי' נ"ט).
 - ב) בן איש חי (שנה א' פר' חוקת אות י"ט, שנה ב' פר' ויצא אות כ"ז, עי' תורה לשמה סי' קמ"ט).
 - ג) כה"ח (סי' ש' ס"ק י"ד, סי' קפ"ז ס"ק ד' ד"ה ברכה ד', עי' סי' קפ"ט ס"ק י"א).
 - ד) ששכ"ה (פרק ס"ג הע' כ') – "בכף החיים ס"ק יד".
 - ה) עי' הגר"ש דבליצקי זצ"ל (קונ' לקט שדה סי' י"ח) – "שאלתי להגה"צ מהר"ש זלה"ה אם בברכת המזון דסעודת מלוה מלכה יש לומר 'מגדול' ישועות מלכו או דיאמר 'מגדיל' ואמר לי דאינו יודע אך כנראה די"ל 'מגדול'".
 - 1) פסקי תשובות (אות ג').
 - 2) על פי התורה (בראשית פרק ג' סעי' פ').
 - 3) אתקינו סעודתא (אות כ"ט).
2. מגדיל.
 - א) הליכות עולם (ח"ג פר' ויצא אות ט"ו).
 - ב) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' ש' סעי' ד') – "בסעודה רביעית של מוצאי שבת יאמרו בסוף ברכת המזון 'מגדיל' ישועות מלכו. ורק בשבת או יום טוב וחול המועד או ראש חודש יאמרו 'מגדול', רמז לדבר 'חודש ושבת קרוא מקרא'. [הליכות עולם ח"ג, ואמנם מי שינהג כמבואר בילקו"י לומר מגדול בסעודה רביעית, יש לו על מה לסמוך, בפרט שאין זה שינוי בנוסח ברכות, אלא בהרחמן שהוא מנהג]".
 3. דעת הגר"ח זצ"ל.
 - א) מגדול.

1) הגר"ח זצ"ל (דרך שיחה ח"ב סוף עמ' רנ"ה) – "שאלה: בברהמ"ז של סעודת מלוה מלכה, אם אומרים 'מגדול' או 'מגדיל', ואם יש נפק"מ כשאוכל מיד לאחר הבדלה. תשובה: יש חילוקי מנהגים בזה, ואני אומר 'מגדול', וי"א שאף אם אוכל זמן רב לאחר הבדלה זה שייך עוד לשבת".

(ב) מגדיל.

1) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"ז אות כ') – "במוצאי שבת האם יאמר בברכת המזון 'מגדול' או 'מגדיל'. תשובה: מגדיל".

(ג) מראי מקומות.

1) הגר"ח זצ"ל (אליכא דהלכתא גליון נ"ג עמ' קי"ט טור ד') – "יש אומרים".

2) הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק ל"ז אות ז') – "בברכת המזון אומר 'מגדול' כמו בשבת. מרן אמר לי שלאחרונה נוהג כן ובשנים קודמות ה' סבור שיש לומר מגדיל כמו בחול, והרב ג"ה שליט"א אמר ששמע ממרן **שיש חילוק אם אוכל סמוך לשבת** שצריך לומר מגדול כמו בשבת משא"כ אם אוכל מאוחר יותר".

3) הגר"ח זצ"ל (דעת נוטה ח"א, ריש הספר תשובה כ"ד, הע' כ"ג) – "שאלה: נסתפקתי מה אומרים בסעודת מלוה מלכה במוצאי שבת שיר המעלות או על נהרות בבל [והאם יש בזה נ"מ אם אוכל לפני חצות או לאחר חצות]. תשובה: מנהגים חלוקים. [ולמעשה אמר רבינו שליט"א דהוא נוהג **כשהוא אוכל מיד לאחר ההבדלה** לומר שיר המעלות דזה עדיין נחשב כמו שבת (וכן לענין **מגדול** בברהמ"ז עיין כה"ח סי' ש' ס"ק י"ד) אבל אם אירע לו שנתעכב באכילתו עד לאחר שעה אומר כמו בימות החול (מזמור לדוד) וכמדומה לו שכן נהג אביו מרן בעל **הקה"י** זיע"א לומר מזמור לדוד והוסיף רבינו דאלו הנהגים לומר שיר המעלות בכל גווני, יש מקום לנהוג כן גם כשאוכלים אחר חצות דמכיון שהם סוברים שאפשר עדיין לצאת יד"ח סעודת מלוה מלכה ע"כ דס"ל דנמשך עדיין קדושת שבת במקצת אף שהוא לאחר חצות וא"כ שפיר י"ל עדיין שיר המעלות]".

4) הגר"ח זצ"ל (שערי שיח עמ' ק"י תשובה רל"ו) – "הסועד סעודה רביעית במוצאי שבת, האם אומר מגדול בברכת המזון. תשובה: כן".

4. מראי מקומות – לקוטי מהרי"ח (סדר ברכת המזון ד"ה מגדיל), לקראת שבת (פרק ל"ד סעי' י"ב), **הר"ש בן דוד** (צהר אהל חנוך עמ' תפ"ח), **מעדני איש** (סי' ז' סעי' ל"ז).

(א) **חסד לאלפים** (סוף סי' קפ"ט) – "ויש אומרים שגם בסעודת מוצאי שבת אומר 'מגדול'".

ה. סעודת פורים.

1. מגדול.

(א) **בן איש חי** (שנה א' פר' חוקת אות י"ט) – "ובספר כ"מ כ"י איתא שגם בסעודת פורים יאמר מגדול בוא"ו, בשביל אותה הארה המתגלית ביום ההוא שהיא תמידית כל היום כולו".

(ב) **משנה שכיר** (ח"ב סי' קי"ז).

(ג) כה"ח (ס"ק י"א, סי' קפ"ז ס"ק ד' ד"ה ברכה ד') – "ובס' כ"מ כ"י איתא שגם בסעודת פורים יאמר מגדול בשביל אותה הארה המתגלית ביום ההוא. בן א"ח פ' חקת אות י"ט ולפ"ז נראה שגם בסעודת חתן או סיום מסכתא י"ל מגדול כיון שיש הארה של מצוה".

(ד) **שו"ע המקוצר** (סי' ל"ב אות ט').

(ה) **הגריש"א** זצ"ל (חמדת חיים עמ' קנ"ב אות רכ"ב) – "אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל שבברכת המזון בפורים יש לומר 'מגדול' בוא"ו כמו בשבת ויו"ט".

(ו) **הגר"ש דבליצקי** זצ"ל (מה טובו גליון ט' עמ' ל"א אות קי"ז) – "בברכת המזון בפורים נראה שאומרים מגדול כמו בשבת ויו"ט".

(ז) **נטעי גבריאל** (פורים פרק ע' סעי' י"ד, [אמנם ע"י חנוכה פרק מ"ח הע' כ"ז, לשונו מובא לקמן. וצ"ע]).

(ח) **פסקי תשובות** (אות ג', סי' תרפ"ב הע' ג').

(ט) **הר"ש בן דוד** (צהר אהל חנוך עמ' ת"צ).

2. מגדיל.

(א) לפי **נימוקי הגרי"ב** (סוף סידור אוצר התפלות) - לשונו מובא לעיל.

ו. סעודת חנוכה.

1. מגדול – **משנה שכיר** (ח"ב סי' קי"ז), **פסקי תשובות** (סי' תרפ"ב הע' ג').

2. מגדיל – **נטעי גבריאל** (חנוכה פרק מ"ח הע' כ"ז, "משנה שכיר ... וכמדומה שאין המנהג כן, אלא הכל תלוי ביום שאומרים מוסף").

3. מראי מקומות – **הר"ש בן דוד** (צהר אהל חנוך עמ' ת"צ).

ז. סעודת ראש חודש.

1. מגדול – **של"ה** (פר' נח תורה אור אות י"ד, "וכתבו האחרונים (אבודרהם הל' ברכות, שער הראשון) שבחול יאמרו 'מגדיל' ובשבת ובראש חודש יאמרו 'מגדול', ונתנו סימן: 'שבת וחודש קרא מקרא"', **כנה"ג** (הג' הטור ס"ק ז'), **מג"א** (ס"ק א'), **פמ"ג** (נועם מגדים סי' ו'), **גר"ז** (סעי' ז'), **חסד לאלפים** (סוף סי' קפ"ט), **מרכבת המשנה** (לב שלמה ריש סי' כ"ג, לשונו מובא לעיל), **בן איש חי** (שנה א' פר' חוקת אות י"ט, "בארבע סעודות שבת וכן ביום טוב וחווה"מ ור"ח אומרים 'מגדול' בוא"ו"), **ערה"ש** (סעי' ז'), **מ"ב** (ס"ק ה').

(ה'). **משנה שכיר** (ח"ב סי' קי"ז), **כה"ח** (ס"ק י"א, סי' קפ"ז ס"ק ד' ד"ה ברכה ד'), **ילקוט יוסף** (קיצור שו"ע סי' ש' סעי' ד', לשונו מובא לעיל), **נטעי גבריאל** (פורים פרק ע' סעי' י"ד), **פסקי תשובות** (סי' תרפ"ב הע' ג'), **הר"ש בן דוד** (צהר אהל חנוך עמ' תפ"ט).

2. מגדיל – **נימוקי הגרי"ב** (סוף סידור אוצר התפלות, לשונו מובא לעיל).

3. מראי מקומות – **לקוטי מהרי"ח** (סדר ברכת המזון ד"ה מגדיל).

ח. סעודת חול המועד.

1. מגדול.
 - (א) ע"י פמ"ג (נועם מגדים סי' ו') – "ובחה"מ לא ידענא אם יאמר מגדול ויראה לומר מגדול דהוי נמי בכלל י"ט ועכ"פ בכלל מ"ק הוי ועי' חגיגה ח"י א' וב"י א"ח סי' ל"א בשם הזוהר א"כ ראוי לומר כן וצ"ע".
 - (ב) גר"א (מעשה רב החדש מהדו"ח אות קמ"ו לקויט הגר"א ד"ה שבת) – לשונו מובא לעיל.
 - (ג) בן איש חי (שנה א' פר' חוקת אות י"ט) – "בארבע סעודות שבת וכן ביום טוב וחיה"מ ור"ח אומרים 'מגדול' בוא"ו".
 - (ד) לקוטי מהרי"ח (סדר ברכת המזון ד"ה מגדיל) – "מהפרמ"ג".
 - (ה) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' ש' סעי' ד') – לשונו מובא לעיל.
 - (ו) פסקי תשובות (אות ג').
 - (ז) הר"ש בן דוד (צהר אהל חנוך עמ' תפ"ט).
2. מגדיל.
 - (א) נימוקי הגרי"ב (סוף סידור אוצר התפלות) – לשונו מובא לעיל.

ט. סעודת סיום.

1. מגדול – כה"ח (ס"ק י"א, לשונו מובא לעיל), הר"ש בן דוד (צהר אהל חנוך עמ' ת"צ), אתקיננו סעודתו (סעודת סיום סעי' כ"ח).
2. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ג').

י. סעודת חתן.

1. מגדול – כה"ח (ס"ק י"א, סי' קפ"ז ס"ק ד' ד"ה ברכה ד', לשונו מובא לעיל), הר"ש בן דוד (צהר אהל חנוך עמ' ת"צ).
2. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ג').

יא. סעודת ברית מילה.

1. מגדול.
 - (א) חסד לאלפים (סוף סי' קפ"ט) – "ואני שמעתי משם מורנו הרב רבי דוד פארדו זכרונו לברכה, שגם בסעודת מילה על פי הסוד ראוי לומר 'מגדול'".
 - (ב) בן איש חי (שנה א' פר' חקת אות י"ט) – "וכתב בחס"ל בשם הרב רבי דוד פארדו ז"ל שגם בסעודת מילה ראוי לומר מגדול בוא"ו ע"פ הסוד יע"ש".
 - (ג) כה"ח (ס"ק י"א, סי' קפ"ז ס"ק ד' ד"ה ברכה ד') – "ואני שמעתי משם מהרד"פ ז"ל שגם בסעודת מילה ע"פ הסוד ראוי לומר מגדול. חס"ל אות ח".
 - (ד) הר"ש בן דוד (צהר אהל חנוך עמ' ת"צ).
2. מגדיל.
 - (א) הגר"ח זצ"ל (עלי שי"ח עמ' רמ"ד אות כ"ג) – "שאלה: האם אומרים 'מגדיל ישועות מלכו' בברכת המזון כמו בחול או 'מגדול ישועות מלכו' כמו בשבת. תשובה: כמדומה 'מגדיל'".
 3. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ג').

יב. סעודה בתשעה באב. [לחולים, וכדו'].

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ל"ג אות נ"ד) – "מי שצריך לאכול בט' באב האם אומר מגדיל או מגדול. תשובה: אולי אסור לומר בכלל פסוקים".
- יג. מראי מקומות – הר"א נכס (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' י"ג).

יז. ברכת האבל בברכת המזון - סעיף ב'.**א. יש לומר בברכת המזון ברכת האבלים: ולא מחלק בין בעשרה או ביחיד.**

1. טור (סעי' ב') – "וא"צ י' לאומרו".
2. מחבר (סעי' ב', יו"ד סי' שע"ט סעי' א') – "בבית האבל אומר: ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם האל אבינו מלכנו בוראנו גואלנו קדושנו קדוש יעקב המלך החי הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת וכו'".
3. לבוש (סעי' ב', יו"ד סי' שע"ט סעי' א').
4. נודע ביהודה (תשובה מאהבה ח"ג סי' תי"ב על יו"ד ריש סי' שע"ט) – לשונו מובא לקמן.
5. תשובה מאהבה (ח"ג סי' תי"ב על יו"ד ריש סי' שע"ט) – "ראיתי בבאר הגולה ... ואני שמעתי בכמה מקומות שהי' אומרים וגם בעל ברכי יוסף כתב שבגלילותיו אומרים ברכה זו וגם אני שמעתי מפי מורי הגאון נ"ע (בעל הנודע ביהודה) כשהי' אבל על אשתו הרבנית ע"ה הי' אומרה".
6. חכ"א (כלל קס"ג סעי' י"ז) – "תיקנו חז"ל שיהיו מזכירין בברכת הטוב והמטיב בבית האבל מעין המאורע ומעין הברכה וזהו נוסחו ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם האל אבינו מלכנו בוראנו גואלנו יוצרנו קדושנו קדוש יעקב רוענו רועה ישראל המלך הטוב והמטיב לכל אל שבכל יום ויום הוא היטיב הוא מטיב לנו אל אמת דיין אמת שופט בצדק לוקח נפשות במשפט שליט

- בעולמו לעשות בו כרצונו כי כל דרכיו משפט ואנחנו עמו ועבדיו ובכל אנחנו חייבים להודות לו ולברכו גודר פרצות ישראל הוא יגדור הפרצה הזאת מעלינו ומעל אבל זה. הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו לעד לחן ולחסד לחיים ולשלום הרחמן הוא וכו' וכן הוא בכלבו (סימן קי"ד) (סימן שע"ט סעיף א' ובש"ד)".
7. גר"ז (סעי' ח') – "בבית האבל מוסיפים בברכה רביעית מעין המאורע כל שבעה כמ"ש ב"ד סי' שע"ט בין האבל עצמו שמברך בין אחרים שאוכלים עמו ומברכים בזימון ואין חוששין בבית האבל לומר ג' הטבות וג' גמולות שאינן נזכרים בתלמוד אלא כשמגיע להמלך הטוב אומרים החי הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת שופט בצדק לוקח נפשות במשפט שליט בעולמו לעשות בו כרצונו כי כל דרכיו משפט ואנחנו עמו ועבדיו ובכל אנו חייבים להודות לו ולברכו גודר פרצות בישראל הוא יגדור את הפרצה הזאת מעלינו ומעל אבל זה לחיים ולשלום הרחמן וכו'".
8. ערה"ש (יו"ד סי' שע"ט סעי' ג') – "כתב הטור משמו של גאון דברכה זו צ"ל בין כשמברך ביחיד בין בג' בין בעשרה וזה שנתבאר בגמ' דברכת אבלים בעשרה דווקא זהו בברכת רחבה ושורה שהיה בזמן הש"ס ולא האידנא שאין לנו ברכות אלו אבל ברכת אבלים שבברהמ"ז והיינו ההוספה שנתבאר הוא אפילו ביחיד וכן משמע מכל הפוסקים דברכה זו אפילו ביחיד ובמרדכי [פרק אלו מגלחין] כתב שכן דעת הסמ"ג ושכן מצא ר' יצחק בתשו' הגאונים ורק דעת רבינו מאיר הוא שגם ברכה זו צריכה עשרה וכיון דזהו רק דיעה יחידאי לא קיי"ל כוותיה ואפילו היחיד מחוייב בברכה זו והמקילים בזה לא יפה הם עושים".
9. שדי חמד (מערכת אבילות אות קפ"ו) – "ברכת אבלים נר' מדברי הפוסקים בסי' שע"ט ס"ד דנאמרת ביחיד ואין צריך לא יו"ד ולא ג' ... ולפי הנשמע כן עמא דבר".
10. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' י"א טור ג') – "דכשישב שבעה אמר בברכת המזון ברכת האבלים".

ב. רק אם יש עשרה.

1. באר הגולה (יו"ד סי' שע"ט ס"ק ו') – "מה שלא ראיתי נוהגין להוסיף ברכת אבלים בברכה רביעית נלע"ד שסמכו אדברי התוספות כתובות דף ה' ריש ע"ב שהוכיחו שם דברכת אבלים אינו אלא בעשרה. וכ"כ תשובת מהר"מ סימן תרע"ו וכ"כ הב"י בשם הרמב"ן ובשם הר"מ".
2. א"ר (ס"ק ג') – "ומוסיפין בברכה וכו'. כתב מהר"מ רבק"ש [באר הגולה יו"ד סימן שע"ט אות ו'] מה שלא ראיתי נוהגין להוסיף ברכת אבילים בברכה רביעית נ"ל שסמכו על התוס' [כתובות ח ע"ב ד"ה כ'] שהוכיחו דברכת אבילים אינה אלא ביו"ד, וזה דלא כמג"א [ס"ק ב]".
3. מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ג') – "כתבנו בשם המ"א דאם מברך בעצמו אומר בעצמו, ועיין ביו"ד סי' שע"ט בבאר הגולה (להרב הר"מ רבקש שם) שכל הטעם שאין נוהגים להוסיף ברכות האבילים משום דסמכו על דברי התוספות שהוכיחו בכתובות דף ה' דאין ברכות האבילים בפחות מעשרה והא"ר הביא דברי הבאר הגולה הנ"ל וכ' דזה שלא כמ"א ובמחכ"ת ז"א דהרי המ"א הביא כן בשם תורת האדם והוא מרמב"ן והרמב"ן בעצמו ס"ל דאינו אלא בי' וע' בב"י שם ובבאה"ג אבל כוונת המ"א הוא דאף בעשרה כשמברך הוא בעצמו אומר לעצמו וז"ב".
4. קיצור שו"ע (סוף סי' ר"ז) – "ברכת אבילים שבברכת המזון לא נהיגי עכשיו, כי סומכין על הפוסקים דסבירא להו דלא נתקנה אלא כשמברכין בעשרה (עיין באר הגולה סימן שע"ט)".
5. כה"ח (ס"ק י"ב) – "אבל מהר"ם רבק"ש סי' תרע"ו כתב מה שלא ראיתי נוהגין להוסיף ברכת אבילים בברכה רביעית נ"ל שסמכו על התו' (כתובות ה' ע"ב) שהוכיחו דברכת אבילים אינו אלא ביו"ד יעו"ש. והביאו א"ר אות ג' וכתב וזה דלא כמ"א. וכן כתב המחצה"ש ס"ק י"ב יעו"ש. וכ"כ באר הגולה ביו"ד ס"ס' שע"ט יעו"ש. מש"ז בזה הסי' אות א' קיצור שו"ע סי' ר"ז אות ז".
6. עי' הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ו') – "בזילנא היה המנהג לאומרו דוקא ביו"ד".

ג. אין נוהגים לברך ברכת האבל בברכת המזון.

1. ליקוטי מהרי"ח (סדר ברכת המזון ד"ה ועיין, עמ' קע"ז) – "בבאר הגולה ... נראה לפענ"ד מי שמברך ברכת אבילים אף ביחיד גם כן לא משתבש. אך נראה דברכת מנחה אבילים ונברך מנחה אבילים שהביא ביו"ד שיש מוסיפין אין לומר כי הרבה חולקין על מנהג זה כמ"ש בטור וב"ב ובטוש"ע או"ח אינו מוזכר כלל רק הב"ח ביו"ד העיר ע"ז שכן המנהג לאמרו ע"ש וכיון שהאידנא המנהג להיפך וכפי עדותו של הבאר הגולה ע"כ אין לאמרו".
2. גשר החיים (ח"א פרק כ' סי' ב' סעי' י"ג) – "מה שתקנו להוסיף בברכת המזון מעין המאורע בברכה שלישית וביותר בברכה הרביעית (ברכות מ"ו ומש"ע שע"ט) - לא נהוג כיום (וראה באה"ג שם ס"ס' שע"ט)".
3. עי' הגר"ש זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' י"א טור ג') – "ומהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א [זצ"ל] שמעתי דכשישב שבעה אמר בברכת המזון ברכת האבילים אולם כשמרן הגר"ש זצ"ל אויערבאך זצוק"ל ישב שבעה על אחותו הרבנית הורביץ ע"ה הלך לנחמו וראה איך בירך ברכת המזון ולא אמר ברכת האבילים ושאל אותו למה אינו מברך וענה שבירושלים לא נהגו לברך ברכת האבל בברכת המזון".
4. אבן ישראל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' י"א טור ג') – "דאין נוהגים לברך ברכת האבל בברכת המזון".
5. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' י"א טור ג') – "שבני אשכנז אין נוהגים לברך ברכת האבל בברכת המזון".
6. הגר"ש זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' י"א טור ג') – "וכן שמעתי מהגאון רבי בנימין אלישיב שליט"א דכשישבו שבעה בבית אביו מרן שליט"א [זצ"ל] לא אמרו ברכת האבל בברכת המזון".
7. חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' י"א טור ג') – "דאין נוהגים לברך ברכת האבל בברכת המזון".
8. עי' הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' י"א טור ג') – "דכמדומה שאין נוהגים לברך ברכת האבל ובפחות מעשרה ודאי אפשר להקל ולא לברך".
9. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' י"א סוף טור ג') – "דלא נהגו אצלם לברך ברכת האבל והוסיף דראה משפחות

שהקפידו שיהא עשרה בשעת ברכת המזון ואז בירכו ברכת האבל".

ד. מראי מקומות – תפארת למשה (יו"ד סי' שע"ט על סעי' ד').

1. מג"א (ס"ק ב') – "בבית האבל. ואם מברך בעצמו אומר בעצמו (תורת האדם)".
- א) מראי מקומות – מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ג', עי' ס"ק א', לשונו מובא לעיל).
2. מ"ב (ס"ק ו') – "ואם בעינן לזה עשרה או לא עיין ביו"ד סימן שע"ט ובאחרונים שם".
3. דברי סופרים (הל' אבילות סי' שע"ט בעמק דבר ס"ק ה', קיצור דברי סופרים פרק כ"ו אות ז') – "ובחכמת אדם כלל קס"ג העתיק כדין השו"ע, ובקיצור שו"ע סוף סימן ר"ז העתיק כדברי הבאר הגולה, ובמ"ב סי' קפ"ט סק"ו לא הכריע בדבר ומשמע דהרוצה לאומרו ביחיד רשאי".

שתיית היין אחר הברכה ודיניו

סימן ק"צ

- [א] ברכה ראשונה - סעיף א'.
 [ב] ברכה אחרונה - סעיף ב'.
 [ג] שיעורים - סעיף ג'.
 [ד] שתיית המסובים - סעיף ד'.
 [ה] אין יודעים עד היכן יגיע הכוס - סעיף ה'.

[א] ברכה ראשונה - סעיף א'.

פסחים (דף קג.) – "ר"ב יעקב בר אבא איקלע לבי רבא, חזייה דבריך בורא פרי הגפן אכסא קמא, והדר בריך אכסא דברכתא, ואישתי. אמר ליה: למה לך כולי האי. הא בריך לן מר חדא זימנא. אמר ליה: כי הוינן בי ריש גלותא הכי עבדינן. אמר ליה: תינה בי ריש גלותא דהכי עביד דספק מייתי לן ספק לא מייתי לן, הכא הא מנח כסא קמן ודעתן עליוהי. אמר ליה: אנא עבדי כתלמידי דרב. דרב ברונא ורב חננאל תלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא, קאי עלייהו רב ייבא סבא. אמרו ליה: הב לן וניבריך. לסוף אמרו ליה: הב לן ונישתי. אמר להו, הכי אמר רב: **כיון דאמריתו הב לן וניבריך איתסרא לכו למישתי. מאי טעמא דאסתיתו דעתיכו.** אממר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בסעודה, וקאי עלייהו רב אחא בריה דרבא. אממר בריך על כל כסא וכסא, ומר זוטרא בריך אכסא קמא ואכסא בתרא, רב אשי בריך אכסא קמא ותו לא בריך. אמר להו רב אחא בר רבא: אנן כמאן נעביד. אממר אמר: נמלך אנא, מר זוטרא אמר: אנא דעבדי כתלמידי דרב. ורב אשי אמר: לית הילכתא כתלמידי דרב, דהא יום טוב שחל להיות אחר השבת, ואמר רב: יקנ"ה. ולא היא, התם עקר דעתיה ממשתיא, הכא לא עקר דעתיה ממשתיא".

א. הלכה.

1. צריך ברכה, פסק כתלמידי דרב – רי"ף (פסחים דף כא.), רשב"ם (פסחים דף קג: ד"ה לית), רא"ש (פסחים פרק י' סי' י'), ריטב"א (פסחים ריש דף קג:), תוס' רי"ד (פסחים דף קג:), טור (סעי' א'), מחבר (סעי' א'), פוסקים.
 (א) **הגרשז"א** זצ"ל (הליכות שלמה מועדים פסח פרק ט' הע' קע"ו) – "ביאר רבנו יסוד דין זה, דהנה לכאורה יש לתמוה, הרי אבוהון דכולהו הפסקות הוא דין היסח הדעת, ואעפ"כ קיי"ל שהיושב אצל שלחנו ולא קם ממנו, אף אם מתעסק בענינים אחרים כגון שמעיין בתלמודו עד שכמעט שכח שהוא באמצע סעודתו, אינו מברך שנית, ולעומת זה אם בירך המוציא וטרם שטעם שמע רעם ובירך עליו, או ענה אמן על ברכת ציצית של חברו וכדו', מברך שנית [-אבל בענה אמן על שמיעת אותה ברכה שבירך גם הוא, ראה הליכות שלמה תפלה פכ"ב סי"ג דמספק לא יברך שנית], אע"פ שודאי לא אסח דעתיה כלל. ברם **ביאור הדבר, דהכלל שקבעו חז"ל בזה הוא דכל שנראה מצד הפעולה כהיסח דעת חשיב הפסק,** ולכן בענה אמן אין מתחשבין בדעתו אלא בהפעולה של דיבור בענינים אחרים, ולעומת זה אם רק שהה באמצע הסעודה על שלחנו כנ"ל אינו מברך (ומיהו בין ברכה לטעימה יש לדון, דאף שמבואר במ"ב סי' ר"ו סקי"ב דאם שהה בשתיקה אינו חוזר ומברך בדיעבד אם לא הסיח דעתו [משום ספק ברכות להקל עיי"ש], מ"מ אם היה טרוד במשנתו ובין הברכה לטעימה התעמק במחשבתו בסוגיא, יתכן שצריך לברך שנית [-ועיין א"א בוטשאטש שם]). וכן מוכח ממה שמברכין בפה"ג על כוס ברכת המזון (סי' ק"צ ס"א) אע"פ שידע בביור שעתיד לשתותה לאחר בהמ"ז וא"כ לא הסיח דעתו משתיית יין, וע"כ דכיון שסוף סוף בהמ"ז היא פעולה של סילוק מאכילה ושתייה אין מתחשבין בדעתו. וגדר זה הוא פתח להבין ולהורות בהך דינא דשינוי מקום, דאף אם בדעתו להמשיך אכילתו בבית אחר, מ"מ כיון דהיציאה היא פעולה של הפסק חוזר ומברך (ורק בהליכה מחדר לחדר שאינה פעולת הפסק גמורה מתחשבין גם בדעתו)".

ב. יין פגום.

1. עי' סי' קפ"ג סעי' ג', וסי' רע"א סעי' י"ז - לשיטות ומראי מקומות.

[ב] ברכה אחרונה - סעיף ב'.

א. הלכה.

1. לברך – סמ"ג (עשין סי' כ"ז), "וכוס של ברכת המזון פירש בהלכות גדולות (דף י', ג) שאין מברכין עליו ברכה אחת מעין שלש **ונראה טעות סופר** דודאי מברכין אם שתה רביעית דכל הפחות מכשיעור אין טעון ברכה לאחריו"), רא"ש (ברכות פרק ו' סי' כ"ז), טור (סעי' ב'), מחבר (סעי' א'), פוסקים.

ב. ברכה אחרונה בטעות.

1. א"צ לברך בתחלה.

(א) **מג"א** (ס"ק ג') – "ואם דעתו לשתות עוד לא יברך אחריו אלא לבסוף (טור). ונ"ל דאם טעה ובירך אחריה א"צ לברך בתחלה כיון שהי' דעתו לשתות עוד".
 (ב) **גר"ז** (סעי' ז') – לשונו מוכח לקמן.
 (ג) **ת"א** (כלל ל"א סעי' כ"ז, כלל מ"ט סעי' י"ד [לשונו מובא לקמן]) – "כתב המ"א בס"י ק"צ סק"ג דאם טעה ובירך ברכה אחרונה כיון שדעתו היתה לשתות עוד מיד אין צריך לברך בתחלה".
 (ד) **קצות השלחן** (סי' נ"ו סעי' ז') – "בירך על אוכלין ומשקין והיה בדעתו לשתות עוד מיד וטעה ובירך ברכה אחרונה אינו צריך לברך ברכה ראשונה כיון שהי' בדעתו לשתות עוד ובירך בטעות, אבל אם בירך במתכוין אע"פ שדעתו לאכול ולשתות עוד צריך לברך ברכה ראשונה, שכל ב"א הוא סילוק והיסח הדעת למה שלפניה".
 (ה) עי' **ציץ אליעזר** (חיי"ב סי' א' אות ט"ז) – "הן אמנם שהרבה גם חלקו על המג"א כמובא במ"ב בביאור הלכה ד"ה יברך, ויעוין

גם בערוה"ש סעי' ב', אבל ספק ברכות להקל".

1) עי' וזאת הברכה (עמ' קצ"א אות י') – "ביאור הלכה ... ולמעשה נשאר בצ"ע, ונראה שסב"ל, ויכול לאכול בלי ברכה. אך טוב להשתדל להמנע מלהכנס לספק שלא לאכול עוד עד שיפסיק ויסיח דעתו, ואז ודאי מברך על מה שיאכל".

2. מחמיר, צריך עוד ברכה.

א) ברכת יונתן (על מג"א ס"ק ג') – "מג"א סק"ג) ונ"ל דאם טעה ובירך [אחרי'] א"צ לברך בתחלה וכו', וז"א, דהא דאמרי' משתי וגריס בהדדי אי אפשר, הפי' הוא כיון דבהמ"ז הוי מעשה סילוק סעודה לכך הוי הפסק, וא"כ כאן כיון שבירך ברכה א' מעין ג' הוי מעשה סילוק שתי', והוי הפסק וצריך לחזור ולברך".

ב) שדה הארץ (ח"ג או"ח סי' י"ד) – "אחד ששטה מים וכיון באותה ברכה את שתיית הקאוי שרוצה לשתות אחרי שתיית המים לפוטרו מברכה ואחר שתיית המים שכח ובירך ברכת בורא נפשות וגו' אם צריך לחזור ולברך על שתיית הקאוי ברכת שהכל או לא. תשובת: שאלה זו הועלה מפי כולם דפשוט הוא דצריך לברך ברכת שהכל על שתיית הקאוי אעפ"י שכיון בתחילה כששטה המים ובירך עליהם לפטור את הקאוי כי נודע כי המעשה מוציא מידי מחשבה משא"כ להיפך שאין המחשב' מוציא מידי מעשה וכן פה המעשה שעשה בפועל ובירך ברכת בורא נפשות על המים אעפ"י שאז שכח משתיית הקאוי אפ"ה כיון דכבר בירך בנ"ר צריך לחזור ולברך על שתיי' הקאוי והדבר פשוט".

1) זכור לאברהם (אות ב' מערכת ק') – "והרב קרית מלך רב הביא דברי המ"א ... אבל הרב שדה הארץ לא הזכיר להמ"א אלא כתב פשיטות דכיון דעשה מעשה המעשה מוציא מידי מחשבה".

ג) בגדי ישע (על מג"א ס"ק ג') – "דזה אינו ... נגד זה הרי הכוס של ברהמ"ז בידו ודעתו תמיד עליו לשתות ולמה יהי' הפסק ואפ"ה הוי הפסק משום שברהמ"ז הוי על אכילה ושתי' שלפניו חל נמי אזה הכוס שבידו מכ"ש זה".

ד) מאמר מרדכי (ס"ק ה') – "מ"א ... ולבי מגמגם הרבה בהוראה זו ... סימן תע"ז דאם שכח לאכול אפיקומן ...".

ה) עי' נהר שלום (ס"ק א') – "ואם היה בדעתו לשתות מיד וטעה ובירך ברכה אחרונה א"צ לברך ברכה ראשונה כיון שהיה בדעתו לשתות עוד ובירך בטעות אבל אם בירך במתכוין אף על פי שדעתו לשתות עוד צריך לברך ברכה ראשונה שכל ברכה אחרונה היא סילוק והיסח הדעת למה שלפניה ומפסקת הואיל ואי אפשר לשתות בעודו מברך כמו שנתבאר למעלה".

ו) ערה"ש (סוף סעי' ב') – "ויש מי שאומר דאם היה דעתו מקודם לשתות עוד א"צ ברכה כשהיה דעתו לשתות מיד [מג"א סק"ג] ודבר תמוה הוא זה כיון שבירך ברכה אחרונה [גם הא"ר לא הסכים לדבריו ע"ש]".

3. מראי מקומות – א"ר (ס"ק ג'), ברכי יוסף (ס"ק א'), יג"ל יעקב (בהגהות על שו"ע או"ח סי' ק"צ), שערי הברכה (פרק י"ג סעי' כ"ד).

א) בה"ל (סעי' ב' ד"ה יברך) – "וכתב המ"א דאם טעה ובירך אחרי' א"צ לברך בתחלה כיון שהיה דעתו לשתות עוד והגר"ז וח"א בהלכות קה"ת העתיקו דבריו ... ועיין בא"ר שמסתפק בדינו של המ"א ובגדי ישע ומאמר מרדכי חולקים על המ"א ודעתם דברכה אחרונה הוא סילוק גמור בכל גווני וכן מצדד בנהר שלום וע"כ למעשה צ"ע".

ב) כה"ח (ס"ק ח') – "... מ"א שם. וכ"נ דעת הא"ר אות ג'. וכ"כ הר"ז שם. ב"מ שם. מיהו המאמר"ר אות ה' חלק ... וכ"כ הנה"ש או א' וכ"כ הרב שדה הארץ ח"ג סי' י"ד במי ששטה מים וכיון להוציא הקאב"י ואחר שתיית המים שכח ובירך בנ"ר צריך לחזור ולברך על הקאב"י יעו"ש. והב"ד הזכ"ל אות ב' מע ק' יעו"ש. עיקרי הד"ט סי' יו"ד אות כ"ז אלא שדעת עיקרי הד"ט שלא לברך יעו"ש. ונראה כיון דאיכא פלוגתא בזה אם אירע כזה שהיה דעתו לאכול או לשתות עוד ושכח ובירך יש למנוע עצמו מלאכול או מלשתות עוד עד שיהיה לו הסח הדעת גמור או יברך אחר ויכוין לפטור אותו או לצאת חוץ ולחזור ואח"כ חזור ומברך ואוכל או שותה כדי להנצל מספק ברכות. ואם אינו יכול להתאפק ולהמתין עד שיהיה לו הסח הדעת כדי לחזור ולברך אז יברך בלבו וחזור לאכול או לשתות".

ג. קשה: מה החילוק בין כאן לכוס של ברכות המזון (סעי' א'), שצריך ברכה ראשונה.

1. י"ל, טעות שאני.

א) עי' א"ר (ס"ק ג') – "לא יברך וכו'. ואם טעה ובירך אחריה אינו צריך לברך בתחילה כיון שהיה דעתו לשתות עוד [מג"א סק"ג], ואני מסתפק דלא עדיף מכוס ברכת המזון ואפילו הכי הוי הפסק. ואולי דטעה שאני".

ב) הו"ד במחה"ש (ס"ק ג').

ג) פמ"ג (א"א ס"ק ג') – "עיין מ"א ... ואם טעה כו', ולא דמי לכוס ברכת המזון דהוה הפסק, דטעה שאני, עיין אליה רבה [ס"ק ג]".

ד) לבושי שרד (על מג"א ס"ק ג') – "ואע"ג דברכת המזון הוי הפסק כמ"ש בסק"א, כאן אין הברכה אחרונה הפסק כיון שהיה בטעות".

ה) גר"ז (סעי' ז') – "ואם היה בדעתו לשתות מיד וטעה ובירך ברכה אחרונה א"צ לברך ברכה ראשונה כיון שהיה בדעתו לשתות עוד ובירך בטעות אבל אם בירך במתכוין אף על פי שדעתו לשתות עוד צריך לברך ברכה ראשונה שכל ברכה אחרונה היא סילוק והיסח הדעת למה שלפניה ומפסקת הואיל ואי אפשר לשתות בעודו מברך כמו שנתבאר למעלה".

ו) תהלה לדוד (ס"ק ד') – "ועי' א"ר ... דטעה שאני ע"כ. וצריך להבין מה מקרי טעה ומשמע דאף בבהמ"ז דינא הכי אי משכחת לה טעה".

ז) קצות השלחן (סי' נ"ו סעי' ז') - לשונו מובא לעיל.

ח) ציץ אליעזר (חי"ב סי' א' אות ט"ז) – "המחצה"ש והפרמ"ג והלבו"ש מתקשים על המג"א שזה נגד המבואר בשו"ע שם סעיף א', אבל כותבים לחלק וליישב דטעה שאני. ויעיין גם בתו"ח סק"ב ע"ש".

2. י"ל, ברכת המזון שאני.

א) ח"א (כלל מ"ט סעי' י"ד) – "היה בדעתו שיאכל עוד ושכח ובירך ברכה אחרונה ורוצה אחר כך לאכול עוד, אין צריך לברך ברכה

ראשונה, שהרי לא הסיח דעתו (מ"א סי' ק"צ ס"ק ג'). אבל אם היה סבור שאין לו עוד לאכול, צריך לברך. ואם בירך ברכת המזון, נראה לי דצריך לחזור וליטול ידיו ולברך 'המוציא', אף על פי שהיתה בטעות, **דברכת המזון הוי הפסק** (ועיין ברכות מ"ב תוס' ד"ה אתכא דמי ששכח לאכול אפיקומן ואמר הב לן ונברך, אינו היסח הדעת, דאנן אתכא דרחמנא סמכינן. משמע אבל אם לא כן, אף על פי שהיה בטעות, הוי היסח הדעת. וצריך לומר דדוקא הב לן ונברך הוי הפסק וכן ברכת המזון, שהרי לכולי עלמא צריך לברך על כוס של ברכת המזון, אבל ברכה אחרונה סבירא ליה להמ"א דלא הוי הפסק מצד עצמו. וגם לא דמי לנפל טליתו, דהתם אזדא ליה מצותו. **ומכל מקום צריך עיון מנא ליה סברא זו**. ועי' מ"א שם סק"א").

(ב) **אור לציון** (ח"ב פרק י"ב הע' י"ט) – "אולם נראה דלא קשה מידי על המג"א, דבאופן של האליהו רבה וכן בסימן תע"ז לענין אפיקומן, איירי בברהמ"ז, וברהמ"ז ודאי הוי סילוק לכל אכילתו, ואף לדברים שבאו בסעודה שלא מחמת הסעודה, ואין זה משום היסח דעת, אלא שבעצם מה שמברך ברהמ"ז מסתלק מאכילתו, ולכן מברך ברכת בורא פרי הגפן על כוס ברכת המזון, והאליהו רבה והמאמר מרדכי סברו שהוא הדין לכל ברכה אחרונה, שהיא סילוק לכל מה ששייך בברכה זו, אך המג"א סובר שכל ברכה אחרונה מלבד ברהמ"ז אינה אלא הוכחה שמסיח דעתו מהאכילה, ועל כן במקום שאין מסיח דעתו רשאי להמשיך בלא ברכה".

ד. **קשה: אפיקומן** - סי' תע"ז סעי' ב'.

1. י"ל, ברכת המזון שאני - ת"א (כלל מ"ט סעי' י"ד, לישנו מובא לעיל).
2. י"ל, דדוקא כשטעה בדין דחשב דצריך לברך ברכה אחרונה אף על פי שרצונו לשתות עוד **אבל בשכח שיש לו לאכול עוד** ובירך ברכה אחרונה צריך לברך על מה שאכל אח"כ - עי' לקמן.

ה. **ברכה אחרונה: שכח שיש לו לאכול עוד**.

1. צריך לברך ברכה אחרת.

(א) **שדה הארץ** (ח"ג או"ח סי' י"ד) – "אחד ששתה מים וכיון באותה ברכה את שתיית הקאוי שרוצה לשתות אחרי שתיית המים לפוטרו מברכה ואחר שתיית המים שכח ובירך ברכת בורא נפשות וגו' אם צריך לחזור ולברך על שתיית הקאוי ברכת שהכל או לא. תשובת: שאלה זו הועלה מפי כולם דפשוט הוא דצריך לברך ברכת שהכל על שתיית הקאוי אעפ"י שכיון בתחילה כששתה המים ובירך עליהם לפטור את הקאוי כי נודע כי המעש' מוציא מידי מחשבה משא"כ להיפך שאין המחשב' מוציא מידי מעשה וכן פה המעשה שעשה בפועל ובירך ברכת בורא נפשות על המים אעפ"י שאז שכח משתיית הקאוי אפ"ה כיון דכבר בירך בנ"ר צריך לחזור ולברך על שתיי' הקאוי והדבר פשוט".

(ב) **קרית מלך רב** (שו"ת סי' ט') – "מי שברך על המים והיה דעתו לפטור ע"י ברכה ראשונה גם קאב"י שרוצה לשתות אחר כך ואח"כ שכח וברך ברכה אחרונה קודם ששתה הקאב"י אם צריך לומר עוד על הקאב"י ברכה א' מאחר שהפסיק בברכה אחרונה על המים או דילמא כיון ... שהמג"א ... ולכאורה קשה עליו מההיא דאפקומין ... וליישב דברי המג"א צ"ל דיש חילוק בין טעה לשכח ... לע"ד כעת הוא דבשכח דהיינו שכונתו מתוך שכחתו שלא לאכול ושלא לשתות עוד דשכח ממה שהיה דעתו מתחילה כה"ג אם ברך ברכה אחרונה על מה שאכל ושתה תחילה כשרוצה לשתות עוד צריך ברכה ראשונה כנז"ל. אמנם אם טעה וברך ברכה אחרונה אבל דעתו הוא אף בהיותו טועה ומברך לשתות עוד אחר כך כאשר חשב בתחילה כשברך ברכה ראשונה אז א"צ לחזור ולברך כיון שלא הסיח דעתו ממה שהיה תחלה כלל ואם שכח וברך ברכה אחרונה ולא חשב מידי לא הסך דעתו ראשונה ולא בדעתו ראשונה אלא כזורק ברכה מפיו בזה יש להסתפק קצת כנ"ל".

(ג) **ת"א** (כלל מ"ט סעי' י"ד) – "אבל אם היה סבור שאין לו עוד לאכול, צריך לברך".

(ד) **זכור לאברהם** (אות ב' מערכת ק') – "והרב קרית מלך רב ...".

(ה) **רע"א** (על מג"א ס"ק ג') – "דאם טעה. היינו בידוע בשעת טעות שרצונו לאכול עוד אלא שטעה בדין שחשב דצריך לברך ברכה אחרת אבל בשגג ובירך ברכה אחרונה לא כדלקמן סי' תפ"ז [תע"ז] ס"ב. קרית מלך רב בתשובותיו סי' ט".

(ו) **בה"ל** (סעי' ב' ד"ה יברך) – "ועיין בחידושי רע"א בשם תשובת קרית מלך רב דדוקא כשטעה בדין דחשב דצריך לברך ברכה אחרונה אף על פי שרצונו לשתות עוד אבל בשכח שיש לו לאכול עוד ובירך ברכה אחרונה צריך לברך על מה שאכל אח"כ עכ"ל".

(ז) **שבילי דוד** (ס"ק ב') – "הא שכח שסבור שלא ישתה עוד הוה הפסק".

(ח) **ציץ אליעזר** (חי"ב סי' א' אות ט"ז) – "ודברי הקרית מלך רב הובאו בקצרה גם בהגהות הגרע"א ... היוצא לנו מזה שבבא לשאול מורין לו שלא יברך בינתיים ברכה אחרונה, ואם שכח שצריך לשתות עוד ובירך צריך לברך לפניו על השתיה שלאח"ז, ואם לא בא לשאול בפרטות ההלכה וידע רק שא"צ לברך לפניו על כל שתיה אבל לא ידע שא"צ לברך בינתיים לאחריה וטעה ובירך ובא לשאול אם צריך לברך מחדש לפניו אזי מורין לו שא"צ לברך בהיות שטעה בדין ובשעת טעות ידע שרצונו לשתות עוד, וגם בידע ושכח אלא שבשעת שכחה לא חשב מידי ג"כ הדעת נותנת להקל שלא להצריך לברך משום ספק ברכות להקל".

(ט) **וזאת הברכה** (עמ' נ"ב אות ו', בירור הלכה סי' ל"ז-ב' אות ח') – "**סעוד אצל בעל הבית, וחשב שנגמרה הסעודה ובירך ברכה אחרונה**, ואחר כך בעל הבית (או אשתו) אמר שלא גמר להגיש את סעודה, והביא לו מנה נוספת, או האוכל קוגל בקידוש, וחשב שנגמר הקוגל ובירך ברכה אחרונה, ואח"כ הביאו עוד קוגל, ורוצה לאכול. צריך לברך ברכה ראשונה על מה שיאכל עוד, כיון שסילק עצמו על ידי הברכה האחרונה (וכסברת הקרית מלך רב לעיל, כל שכן לדעת המאמר מרדכי ועוד, כמבואר לעיל, וכך פסק החי"א כלל מט יד)".

2. מראי מקומות – כה"ח (ס"ק ח', לישנו מובא לעיל).

(א) **עיקרי דינים** (או"ח סי' י' אות כ"ז) – "שדה הארץ ... קרית מלך רב ... הו"ל כזורק ברכה מפיו ויש להסתפק קצת ע"ש. ולע"ד הקצרה אין לחזור ולברך במציאות האחרות הנז' דהיא הדא של מרן הנז' וכנז"ל".

1. פירות שבירך עליהם בתוך הסעודה, ורוצה לאוכלם אחר ברהמ"ז.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (שיח התורה ח"א סי' אלף קל"ד [עמ' רפ"ז]) – "שאלה: מי שאכל פירות בתוך הסעודה, ובירך בופה"ע וברהמ"ז, האם יכול שם להמשיך באכילת פירות או לא. תשובה: יש ראייה שחייב לברך מכוס של ברכה שמברכין אחר ברהמ"ז אף ששתה יין בסעודה ודעתו לשתות (ראי' זו מר' גדלי' ז"ל)".

2. אם יכול להגביל את הברכה אחרונה, ולכוון להוציא רק מאכל מסויים ולא מאכל השני: א"נ, אכל כמה מינים והתכוון בברכה אחרונה רק לאחד מהם, אם יצא ידי חובתו בכולם.

1. הברכה אחרונה חל על שניהם.

(א) פמ"ג (סי' ר"ז א"א ס"ק א', פתיחה להל' ברכות אות י' ד"ה מריש) – "בפתיחה להלכות ברכות [אות י' ד"ה מריש] כתבנו דברכה ראשונה אם בירך ודעתו הוה רק לזה כשחוזר ואוכל אף מאותו מין צריך ברכה אחרת, מה שאין כן ברכה אחרונה אם אכל ושתה הרבה מינין ובירך ברכה אחרונה (בנ"ה) [בורא נפשות רבות] אדעתא למפטר רק מין אחד פטר הכל ואסור לברך שוב על שאר המינים".

(ב) כה"ח (סי' ר"ז ס"ק ז').

(ג) אור לציון (ח"ב פרק י"ב אות י"ט, הע' י"ט) – "שאלה. מי שהיה עסוק באכילה ושתיה, ורוצה להפסיק באכילה ולהמשיך בשתיה, או להיפך, האם רשאי לברך ברכה אחרונה על מה שהפסיק, מחשש שמא ישכח לברך עליו לבסוף, ולהמשיך במין השני בלא לברך עליו. תשובה. אם המין האחר שונה בברכתו מהמין שסיים בו, כגון שאכל עוגות או פירות משבעת המינים ושתה משקין, רשאי לברך ברכת מעין שלש ולהמשיך בשתיה בלא ברכה, אבל אם ברכותיהם שוות, כגון שאכל פירות שלא משבעת המינים, ושותה תה, ורוצה לברך על הפירות משום שחושש שעד שיגמור את שתית התה ישכח שחייב ברכה אחרונה על הפירות, או שאוכל פירות וגרעינים, וחושש שעד שיסיים את הגרעינים ישכח שחייב לברך על הפירות, אין לו לברך על הפירות, אלא לאחר שסיים הכל, ובדיעבד שכבר בירך, לא יברך שוב על מה שממשיך לאכול. [והנה במג"א בסימן ק"צ ס"ק ג' כתב, שמי ששתה יין והיה בדעתו לשתות עוד, וטעה ובירך ברכה אחרונה, אין צריך לברך בתחילה על היין ששותה שוב, כיון שהיה בדעתו לשתות עוד. אולם באליהו רבה שם ס"ק ג' כתב שיש להסתפק בזה, שהרי אין זה עדיף מכוס של ברכת המזון שמברך עליו בורא פרי הגפן, אף שכבר קודם ברהמ"ז היה בדעתו לשתות את כוס ברהמ"ז, והוא הדין כאן, שכיון שבירך ברכה אחרונה, אף שדעתו להמשיך בשתיה, צריך לברך עליו ברכה ראשונה, וכן הקשה במאמר מרדכי שם ס"ק ה' על המג"א מדברי השו"ע בסימן תע"ז סעיף ב', שאם טעה ובירך ברהמ"ז לפני שאכל אפיקומן צריך לחזור ולברך עליו, ע"ש, וראה בהגהות רע"א שם ... ועל כל פנים הרי לנו מחלוקת אחרונים אם ברכה אחרונה היא סילוק וכמו ברכת המזון או שאינה אלא מוכיחה על היסוד הדעת. וראה עוד בזה בבאה"ל בסימן ק"צ סעיף ב' ד"ה יברך ובכה"ח שם אות ח' מה שהביאו בזה, ולכן לצאת מן הספק לא יברך קודם שגמר את כל האכילה והשתיה, אבל בדיעבד ספק ברכות להקל, ולא יברך שוב, או יפטור את מה שרוצה להמשיך לאכול בדבר אחר".

(ד) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה סוף עמ' נ"ב, ריש עמ' שי"א, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ז אות י"ג) – "ולמעשה רבינו פליג, שאי אפשר להגביל את הברכה האחרונה על מין אחד בלבד".

(ה) הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות ל"ז, דרך שיחה ח"א עמ' תקכו"ו) – "אם אכל שני דברים שברכתם בורא נפשות, האם יכול לכוין שתתייחס הברכה אחרונה רק על אחד מהם. תשובה: א"א, שהב"א מפסקת".

הגר"ח"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קפ"ה, עמ' ס"ח) – "אם אכל פרי ושתה מעט מים פחות מכשיעור לברכה אחרונה, ושוב בירך בורא נפשות בשביל הפרי, נסתפקנו אם מותר לשתות עוד מים בלא ברכה ראשונה מאחר דלא קאי הבורא נפשות על המים כיון דלא שתה כשיעור, או דילמא שפיר מהני הבורא נפשות בשביל המים ג"כ אע"פ דהו"ל פחות מכשיעור, ושוב יצטרך לברך שהכל על המים, וצ"ע. תשובה: לא ישתה".

הגר"ח"ק זצ"ל (שיח התורה ח"ב סי' תשנ"ט, עמ' רי"ד) – "שאלה: מי ששתה מים פחות מרביעית ואכל פרי כזית ובירך בורא נפשות על הפרי. האם זה ממילא עולה גם למים (אף שהיו פחות מרביעית) ואין יכול לשתות עוד מעט, או שיכול לשתות עוד רהבורא נפשות לא עלה ע"ז. תשובה: הוי הפסק (וראי' משמברכין על כוס של בהמ"ז אף אם שתה יין בסעודה)".

(ו) עי' וזאת הברכה (עמ' נ"ב אות ו', בירור הלכה סי' ל"ז-ב' ד"ה מענין) – "ולכן למעשה אף על פי שמי שסומך על סברת ההר צבי - אין למחות בידו, כיון שמובא בכמה פוסקים כדבריו, אך נראה שלמעשה יש לחוש לדעת הפמ"ג שאי אפשר להגביל את הברכה האחרונה רק על מאכל מסויים, ויש לחוש שכל הכלול בברכתו נפטר וממילא נחשב שסילק את עצמו מהכל, ואפשר שצריך לברך מחדש על מה שיאכל".

2. מחמר, צריך עוד ברכה אחרונה.

(א) שער אשר (ח"א או"ח סי' ד').

(ב) עי' רב פעלים (או"ח ח"ב סי' ל"ב).

(ג) יחזה דעת (ח"ו סי' י"א) – "ובספר מאורי אור (חלק בן נון דף קמח ע"ב) כתב, שהאוכל פירות כשיעור, ואינו רוצה לאכול כל הפירות שלפניו בפעם אחת, ודעתו שבעוד חצי שעה יחזור לאכול מהם, אלא שירא פן ישכח מלאכול עוד וישכח גם כן לברך ברכה אחרונה, נראה שיברך ברכה אחרונה על אכילתו עתה, ואחר כך אין צריך לברך לפני הפירות שיאכל, כיון שהיה דעתו לאכול עוד מהם, ורק אם יאכל עוד כשיעור, יברך ברכה אחרונה. ע"כ. ולפי זה גם כאן אפילו יברך ברכה אחרונה על פירות שהובאו בתחלה, מחשש פן ישהה שיעור עיכול בינתים, כשיביאו עוד לפניו פירות אחר כך לא יחזור לברך ברכה ראשונה".

(ד) פתחי הלכה (מכתבים סי' כ"ג, לשונו מובא לקמן) – "מי שדרכו שמחזיק סוכריה בפיו כמעט כל היום, ומוצץ זה אחר זה, ובאופן זה אינו מברך על הסוכריות אלא פעם אחת ביום כי אינו מסיח דעתו. ואם במשך היום ישתה קפה ויברך לפניו וגם לאחריה ב"ג, האם נאמר שמכיון שבירך ב"ג יצטרך לברך על הסוכריה שאוכל לאחריה. בודאי זה אינו כי הברכה אחרונה היא על הקפה ולא על הסוכריות".

3. מראי מקומות – הפלאה (ברכות דף מד: ד"ה זימנא), פסקי תשובות (סי' ר"ז אות ב'), מעדני אשר (ברכות סי' צ"ח), וישמע משה (פר' תצוה תשע"ז עמ' ג').

א) הר צבי (או"ח ח"א סי' צ"ו) – "נשאלתי באכל פירות שמברכין עליהם בורא נפשות רבות וגם שתה משקאות, ורוצה לשתות עוד וחושש על אכילת פירות שיעבור עליהם זמן העיכול שלא יוכל עוד לברך עליהם, כיצד יעשה בברכת בורא נפשות שאם יברך על הפירות יהיה לו שאלה על שתית המשקה שעתיד עדיין לשתות..."

ב) חשוני חמד (בכורות דף סא.) – "שאלה מעשה באחד שיש לו מרירות בתוך פיו, וכדי להפיג את המרירות בפיו, אוכל במשך כל רבע שעה סוכריה, והנה באמצע נהיה צמא למים ושתה כוס מים ובירך עליו שהכל, ורוצה לברך בורא נפשות על המים, ושואל האם יכוון לפטור בברכת בורא נפשות גם את הסוכריה. צדדי הספק: האם אפשר לכוון בברכה אחרונה שרוצה לפטור רק את המים ולא את הסוכריה, או שמא כיון שבירך בורא נפשות ממילא עולה הברכה גם על הסוכריה, וצריך לברך עוד פעם שהכל, ואם תמצא לומר שאפשר לכוון בברכת בורא נפשות שרוצה לפטור רק מין אחד, האם צריך לכוון שלא יפטור את הסוכריה כיון שיודע כעת שגם לאחר מכן רוצה לאכול, אולי זה יחשב כברכה שאינה צריכה. אפשרות שלישית שעומדת לפניו להמתין עם ברכה הבורא נפשות עד לסוף היום שיגמור לאכול את כל הסוכריות... נחלקו הפוסקים כשאכל שני מינים, ורוצה להמשיך לאכול מין אחד, האם יכול לכוון לפטור רק מין אחד בברכה אחרונה, בפמ"ג (סימן רז א"א סק"א) כתב שרק בברכה ראשונה אם בירך ודעתו הוה רק לזה, כשחזור ואוכל אף מאותו מין צריך ברכה אחרת, מה שאין כן ברכה אחרונה אם אכל ושתה הרבה מינים, ובירך ברכה אחרונה אדעתא לפטור רק מין אחד פטר הכל. וכן כתב בשו"ת רב פעלים (או"ח סימן רב). אולם הביא שם בשם ספר זכור ליצחק שדין ברכה אחרונה שוה לברכה ראשונה ויכול לכוון לפטור רק מין אחד, ושלא לפטור מין השני, וביותר מכך כתב ההפלאה (ברכות דף מד ע"ב ד"ה זימנא) שכמו בברכה ראשונה אם בירך ויש שם כיוצא מזה חשוב יותר אינו נפטר בסתמא, כן גם לענין ברכה אחרונה, אם בירך על מאכל, ונזכר שאכל מאכל חשוב יותר, לא נפטר כשלא נתכוון לכך. לאור זאת בעניננו אם אכל סוכריה וגם שתה מים, ורוצה להמשיך לאכול סוכריה, לדעת המשנ"ב לאחר שיעור עיכול של המים יפסיד ברכה אחרונה, ואין מועיל מה שאוכל עוד מינים אחרים, ולכן צריך לברך בורא נפשות מיד, ואם יכוון שלא לפטור את הסוכריות נכנס לספק ברכות, כיון שלדעת הפמ"ג אינו מועיל, ולכן **מהטוב ביותר** שיברך ברכה אחרונה מיד לאחר שתיית המים, ויכוון לפטור גם את הסוכריה, ואינו נכנס לברכה שאינה צריכה, כיון שעושה זאת כדין, שלא להכנס לספק ברכות".

ה. אוכל שנתקע בין השיניים, דין הברכה עליו.

1. שאין צריך ע"ז ברכה ראשונה.

א) חזו"א (הגרח"ק זצ"ל בס' מעשה איש ח"ה עמ' יג) – "ר' זרח שפירא סיפר ששאל שאחר ברהמ"ז יש לו בפיו חתיכות שיירי מאכל, וענה לו שאין צריך ע"ז ברכה ראשונה".

חזו"א (הגרח"ק זצ"ל בס' אוצרות הברכה ברכת המזון עמ' קי"ב אות ל"א, הע' מ"א) – "מי שלאחר שבירך מצא בפיו חתיכות מאכל שנשתיירו בין שיניו, אין צריך לברך עליהם, ואפילו אחר זמן מרובה, שהברכה שבירך מתחילה עולה גם לזה. [דמסתבר דאף אם מצאם בפיו באמצע שמברך ברכת המזון, יכול לבלעם באותה שעה, ואין זה כהפסק אכילה באמצע הברכה]".

ב) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות מ"ח, הע' מ"ח) – "שארנו לו שיירי מאכל בין השיניים, מותר לבולעם אף לאחר ברכה אחרונה, ואין צריך לברך עליהם. [נראה שכיון שדעתו היתה לברך ברכה אחרונה רק בגמר האכילה, א"כ אף שבירך קודם, חשיב כטעה ובירך לפני גמר האכילה, שאינו צריך לברך בתחילה, וכמ"ש המג"א בסימן ק"צ ס"ק ד', ואף שיש אחרונים שחלקו עליו בזה וסוברים שכל ברכה אחרונה היא סילוק, וכמו שנתבאר לעיל בפרק י"ב בבאורים לתשובה י"ט, מ"מ ספק ברכות להקל ולא יברך. ועוד שיש לומר שאף החולקים לא חלקו אלא במה שלא הכניס כלל לפיו, אבל במה שכבר נמצא בפיו אפשר דלא חשיב סילוק, ולכן יש להתיר לבלוע את מה שנשאר]".

ג) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קצ"א אות ט', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות ה') – "בירך ברכה אחרונה ונותרו פירורים קטנים של מאכל בין שיניו, הברכה האחרונה לא נחשבת לסילוק והיסח הדעת כלפי הפירורים, ומותר לבולעם בלי לברך עליהם ברכה ראשונה".

הגריש"א זצ"ל (מה טוב גליון כ"ג עמ' י"ד אות י"ט) – "מותר לבלוע את הפירורים שנשארו בפה לאחר שבירך ברכה האחרונה דלעוס כבלוע".

ד) רבבות אפרים (ח"ב סי' פ' אות ל"ו) – "יכול לבולעם בלי ברכה, ובפרט כי אין לו הנאה בבליעת הפירורין".

ה) חוט שני (שבת ח"א עמ' רט"ו) – "נראה שהמברך ברכה אחרונה על אכילתו, ואחר הברכה נתברר לו שעדיין נשארו בפיו שיירי מאכל, שאין צריך לברך שוב על שיירי מאכל הללו קודם שבולעו כיון שאין להם חשיבות של אכילה".

ו) הגרח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"י) – "שאלה: המברך ברכה אחרונה, ונשאר מאכל בין שיניו. כעבור זמן יצא מבין השיניים. האם צריך לברך עליו מחדש, או שכבר נפטר בברכה ראשונה, ואין מברכים על אוכל אחד פעמיים. תשובה: אם לא הוציאו מפיו יכול לבלוע בלא ברכה".

הגרח"ק זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קצ"א אות ט') – "ששיירי המאכל אינם חשובים כלל, ואף אם שינה את מקומו, אינו מברך עליהם".

הגרח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות ל') – "בספר מעשה איש (ח"ה עמ' יג) הובא שהרב שליט"א אמר בשם החזו"א ששיירי מאכל בפיו אחר ברהמ"ז אינו טעון ברכה ראשונה, האם זה גם אם עשה שינוי מקום, דאם הטעם משום שאין בהן חשיבות, הרי גם ככה"ג אינו חשוב, אך אם הטעם משום שזה נפטר מברהמ"ז, י"ל דאין זה בשינוי מקום דכבר בטלה ברהמ"ז (ואחר שבירך אינו טעון ברכה במקומו ושייך שינוי מקום). תשובה: אינו חשוב".

הגרח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות ל"א) – "ואולי רק שיריים אחר ברהמ"ז אי"צ ברכה שבברהמ"ז ליכא שינוי מקום, אבל אחר בורא נפשות צריך לברך. תשובה: אין נ"מ".

הגרה"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' ש"ע אות שמ"ו) – "מי שבירך ברכת המזון, ועדיין נשארו פירושים בפיו, האם יפלטם או שיבלע אותם ללא ברכה. תשובה: יבלעם".

הגרה"ק זצ"ל (מה טובו גליון כ"ב עמ' י"ג) – "האם לאחר בהמ"ז מותר לבלוע הלחם המשתייר בין הככי ושיני'. תשובה: מותר".

הגרה"ק זצ"ל (מה טובו גליון כ"ב עמ' י"ג) – "מה הטעם שמותר לבלוע האוכל הנשאר בין השינים לאחר ברכה אחרונה. תשובה: הוא גמר האכילה הראשונה".

ז) הגר"א נבנצל שליט"א (מציון תצא תורה ח"ב, כת"י) – "אחד שנשאר אצלו מאכל בפיו אחרי שבירך ברכה אחרונה או ברכת המזון האם הוא צריך לברך שוב על המאכל שנמצא בתוך פיו לפני שבולע אותו. תשובה: לא".

ח) פתחי הלכה (מכתבים סי' כ"ג) – "לענין מה ששאלתי אודות המברך ברכה אחרונה ושוב מצא שיירי מאכל בפיו, וכתבתי שהשאלה מושרש בטעות כי סילוק ברכה אחרונה אינו מושרש בסילוק כח ברכה ראשונה אלא בהיסח הדעת והרי הכא אינו מסיח דעתו. ומע"כ העיר שזה תלוי בדברי הביה"ל סי' ק"צ ד"ה יברך. לענ"ד לא נראה כן כי מה שנחלקו אינו אלא באופן שלא היה יודע שיש עוד מה לאכול ובירך ב"א בטעות אבל מי שהמאכל בפיו לא שייך כלל היסח הדעת. ודוגמא לזה מי שיצא חוץ לבית כאשר המאכל עדיין בפיו א"צ לפלוט ולברך שנית, שאין זו אכילה חדשה. ועוד יש להעיר בזה, מי שדרכו שמחזיק סוכריה בפיו כמעט כל היום, ומצצם זו אחר זו, ובאופן זה אינו מברך על הסוכריות אלא פעם אחת ביום כי אינו מסיח דעתו. ואם במשך היום ישתה קפה ויברך לפניו וגם לאחריה ב"נ, האם נאמר שמכיון שבירך ב"נ יצטרך לברך על הסוכריה שאוכל לאחריה. בודאי זה אינו כי הברכה אחרונה היה על הקפה ולא על הסוכריות. בדומה לזה מה שבירך כאן לאחריה היה על מה שכבר בלע ולא על מה שעדיין בפיו. [ועוד יש להעיר בזה מטעם אחר לגמרי ... שיורי מאכל שבפיו כבר בירך עליהם וכבר נפטרו מברכה. מידי דהוה אמברך ברכה אחרונה מיד לאחר אכילתו א"צ לברך שוב על הנאת מעיו, כי כבר בירך על מאכל זה. כמו כן מאכל זה שבפיו כבר בירך עליו מעיקרא והוי כאילו אכלו כבר לפי שיטת הפוסקים שהזכיר בשעה"צ שם ס"ק ל' ...]".

ט) וזאת הברכה (עמ' ק"צ אות ט', מעיין הברכה פרק י"ג אות כ"ב) – "והטעם שלא סילק דעתו ממה שבתוך פיו, ודינו כטעה ובירך לפני גמר האכילה, מג"א קצ ג, כ"ש כאן שזה נטפל ונכלל באכילה הקודמת".

י) שערי הברכה (פרק י"ג סעי' כ"ד).
2. צריך לברך.

א) מעורר ישנים (סי' כ"ו ריש ס"ק צ"ה ד"ה אין) – "אין לברך עד אחר שבלע היטיב מה שבפיו, כדי לקיים ימלא פי תהלתך, ועוד שאם יושאר פירוין בפיו, ואח"ז יהפוך בהם ויבלעם, הרי יהנה בלא ברכה".

3. מראי מקומות – **שבט הקהתי** (ח"א סי' צ"ה, ח"ד סי' נ"ו ד"ה אודות).

א) עולת יצחק (ח"א סי' מ"א, סי' מ"ב) – "ראוי להשתדל שקודם שמברך ברכה אחרונה יתן לבו שלא להשאיר אוכל דבוק בפיו. ואם נמצא אחר הברכה, יפלטנו [בפרט במיני אוכלין שיש הנאה קצת אפילו במיעוטם] שלא ליכנס בספק ברכות".

ט. **שיעור עיכול בשתיה.**

1. עי' סי' קפ"ד סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ג) שיעורים - סעיף ג'.

א. **מלא לוגמיו: שיעורו.**

1. עי' סי' קע"ד סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ב. **שיעור כזית, שיעור רביעית.**

1. עי' סי' ר"י סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. **שיעור צירוף השתיית רביעית.**

1. עי' סי' ר"י סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ד. **יין שרף: שיעור לברכה אחרונה.**

1. עי' סי' ר"י סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

א. **ברכה אחרונה על משקה חם.**

1. עי' סי' ר"י סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ד) שתיית המסובים - סעיף ד'.

א. **אם דווקא המזמן צריך לברך בפה"ג.**

1. מחמיר, דווקא המזמן.

א) חכם צבי (סי' קס"ח) – "ואם יתן הכוס ביד אחר אחר גמר בהמ"ז והאחר יברך עליו וישתה ממנו **אסתלק ליה מעשה הראשון ואין זה מברך בהמ"ז על הכוס כלל** תדע דע"כ לא מיקרי מברך על הכוס אלא כשאותו שאומר עליו בהמ"ז הוא מברך עליו בפה"ג מדאמרי' התם לברך עליה ולנחיה המברך צריך שיטעום והאי המברך צריך שיטעום ע"כ מטעם שבירך עליו בפה"ג הוא כמ"ש רש"י ...".

ב) הו"ד בשע"ת (ס"ק ג') – "וע"ש בשו"ת ח"צ סי' קס"ח שכתב ... שאם מברך על הכוס ואחר גמר בהמ"ז נותן הכוס לאחר ומברך

עליו ושותהו אסתלק לי מעשה ראשון וה"ז כלא בירך על כוס כלל דמברך על הכוס לא מיקרי אלא כשאותו שמברך על הכוס אומר עליו בורא פה"ג ומטעם זה כתב שאין לנזיר לברך בהמ"ז על כוס של יין ע"ש".

ג) עי' בה"ל (סעי' ד' ד"ה יטעום) – "עיינן בחידושי רע"א שכתב דהמברך בהמ"ז לא יברך בפה"ג והטועם הוא יברך דדילמא בהמ"ז אינה טעונה כוס ובפרט דקי"ל כן לעיקר א"כ לא הוי ברכת המצות ואינו יכול לברך בשביל אחר אם אינו מברך גם לעצמו עכ"ל והנה המעיין בתשובת ח"צ המובא בשע"ת לא משמע כן דלפי דבריו שם אם יברך אחר על הכוס א"כ לא קיים הראשון מצות כוס כלל ע"ש ובאמת לשון המחבר משמע ג"כ דמי שאחז הכוס בשעת בהמ"ז הוא המברך ג"כ על הכוס [וכן מוכח יותר בב"י לפי מה שהביא מסימן רע"א] אלא דהטעימה סגי באחר ומה שהקשה ...".

ד) כה"ח (ס"ק כ"א) – "חכם צבי ... והביאו שע"ת. וכ"מ מדברי הזוה"ק ... שצריך דוקא המברך בהמ"ז על הכוס הוא יברך בפה"ג על הכוס יעו"ש".

ה) שערי הברכה (פרק ו' סעי' ע"ז).

2. יכול לברך אפילו אחד מהמסובין.

א) רע"א (על סעי' ד') – "יטעום א' מהמסובין. והמברך בהמ"ז לא יברך בפה"ג והטועם הוא מברך דדלמא בהמ"ז אין טעונה כוס".

3. מראי מקומות – ערה"ש (סעי' ה'), וזאת הברכה (עמ' קל"ו אות ה'), מעדני אשר (ברכות סי' נ"ז אות ד'), שערי הברכה (פרק ו' הע' קס"א).

א) גר"ן (סעי' ד') – "ולפי סברא זו שתקנת חכמים הוא בכל דבר הטעון כוס שיסדרו אותו על ברכת היין א"כ מי שאינו שותה יין אי אפשר לו לברך ברכת המזון על הכוס אלא א"כ יטעום ממנו לקטן שהגיע לחינוך אבל לא לגדול שיברך בעצמו לפי שהמברך ברכת המזון הוא בעצמו צריך לברך ברכת היין לפי סברא זו והוא אינו רשאי לברך ברכת היין לחבירו אף להאומרים שברכת המזון טעונה כוס שלדבריהם ברכת היין היא חובה כברכת המצות שאדם יכול להוציא חבירו ידי חובתו כמ"ש בסי' קס"ז מכל מקום כיון שחבירו יכול לברך בעצמו אין לאחור לברך לו ... ומכל מקום מי שבמצותו חפץ מאד לברך ברכת המזון בזימון על הכוס יוכל לסמוך על סברא הראשונה להקל בדברי סופרים".

ב) שבט הלוי (ח"ה סי' רמ"ב אות ג') – "ואשר שאל באותן שמברכים בסעודה שלישית ברכת המזון על כוס יין ואין מבדילין עליו ואין שותין כלל מן הכוס איזה תועלת יש בזה, והרי לכאורה ללא שתיה אין מתקיימת חובת ברכת המזון על הכוס וכעירובין מ' ע"ב דכיון דאי אפשר לשתות ביוהכ"פ מן הכוס לכן לא מברכים כלל. איברא ודאי דכ"ה דלכתחלה צריך לברך בורא פה"ג ולשתות, מכ"מ אין לבטל לגמרי ענין ברכת המזון על הכוס גם שלבסוף לא ישתה דהוא עכ"פ בגדר אין אומרים שירה אלא על היין, ועיין בשו"ע דרב או"ח סי' ק"צ האריך בזה ומצדד בשעת הדחק, ועיין ג"כ הנ"ל סי' רצ"ט מש"כ בקו"א לדידן דאין ברכת המזון טעונה כוס ויש לו ב' כוסות במוצ"ש באופן שמברך על כוס מיוחד להבדלה מדין אין עושין חבילות חבילות ועדין יש לו כוס ראשון של בהמ"ז שלא שתה ממנו עדין כ' שמכ"מ ישתה ממנו בגדר מצוה מן המובחר, ולא יותר ודו"ק".

1) לענין סעודה שלישית - עי' סי' רצ"ט סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

4. **ברכת בפה"ג על כוס של ברכה:** אם היא חלק מנוסח הברכה או שרק באה להתיר את השתיה – מעדני אשר (ברכות סי' נ"ז).

ב. **האם מותר למברך ליתן לאחר לשתות את הכוס מבלי לטעום בעצמו.**

1. מחמיר.

א) רע"א (על סעי' ד') – "יטעום א' מהמסובין. והמברך בהמ"ז לא יברך בפה"ג והטועם הוא מברך דדלמא בהמ"ז אין טעונה כוס. ובפרט דקי"ל כן לעיקר. א"כ לא הוי ברכת המצות וא"י לברך בשביל אחר אם אינו מברך גם לעצמו".

2. מיקל.

א) בה"ל (סעי' ד' ד"ה יטעום, ד"ה מהמסובין) – "עיינן בחידושי רע"א שכתב ... אלא דהטעימה סגי באחר ומה שהקשה לפי מה דקי"ל לעיקר הדין דבהמ"ז אינה טעונה כוס האיך יכול להוציא אם אינו טועם בעצמו י"ל דכיון דלכו"ע הוא עכ"פ למצוה מן המובחר וכמו שכתב הרמ"א לעיל בסימן קפ"ב הוא בכלל ברכת המצות דקי"ל דאע"פ שיצא מוציא וגם מדברי המחבר גופא מוכח כן דהוא הביא בעצמו הרבה דעות בענין זה בסימן קפ"ב והכא סתם וכתב דסגי בטעימת אחר [ואף על פי שהוא אינו מברך ע"ז כלל וכמו שכתבנו מתחלה] ולא כתב דדבר זה תליא בפלוגתא אלא ע"כ כדברינו".

ב) שערי הברכה (פרק ו' סעי' ע"ז).

3. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' נ"ח).

א) קצות השלחן (סי' צ"ד ס"ק ט') – "והנה בכוס של ברכה מצוה מן המובחר שכל המסובים יטעמו כמ"ש לעיל סי' מ"ו וכיון שמבדילין על כוס בהמ"ז הי' מהראוי שכל המסובין יטעמו ממנו אבל לא נהגו כן, גם יש להדר שהמברך בהמ"ז על הכוס הוא בעצמו יבדיל אח"כ על הכוס דיש סברא שהמברך בהמ"ז הוא בעצמו יברך על הכוס כמ"ש בסי' ק"צ ס"ד, (ומיהו אפשר דבזה"ז שכ"א מברך בהמ"ז לעצמו אם מברך ברכת היין על כוס בהמ"ז א' מהמסובין שפיר דמי ולא בעינן דוקא שהמזמן עצמו יברך ברכת היין דהוי כאלו כל המסובין ברכו בהמ"ז על הכוס שביד המזמן, ועכ"פ הי' צריך להדר שא' המסובין יבדיל אח"כ על כוס זה וצ"ע)".

ג. **האם שתיית כולם מצטרפין למלא לוגמיו.**

1. עי' סי' רע"א סעי' י"ד, לשיטות ומראי מקומות.

ד. **מצוה מן המובחר שיטעמו כולם – מחבר (סעי' ד').**

1. לא ישתה מהכוס ויתן לחבירו: לגבי כוס של מצוה - עי' סי' ק"ע סעי' ט"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ה. שיעור הטעימה מכוס של ברכה: בהמ"ז, ברית מילה, נשואין.

1. מחבר (סעי' ג') – "כל דבר שצריך כוס צריך לשתות ממנו כמלא לוגמיו".
2. מראי מקומות – גר"ז (סעי' ב' - סעי' ד'), מעדני אשר (ברכות סי' נ"ו).

ו. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"ו אות כ"ח) – "אם אורח זימן על הכוס בסעודה שלישית והשאירו להבדלה, האם צריך בעה"ב לכבדו גם בהבדלה שהתחיל במצוה. תשובה: צריך כוס אחר".

ה אין יודעים עד היכן יגיע הכוס - סעיף ה'.

א. אם המסובין נתכונו בהדיא, אם יגיע להם הכוס שיצאו בברכתו.

1. יוצאין בזה, אם גם המברך נתכוין להוציא בברכתו כל אחד מהמסובין.
 - א) מג"א (ס"ק ז'), סי' קס"ט ס"ק ז') – "נ"ל אם בשעה שבירך המברך נתכוין על כל אחד מהמסובין והמסובין נמי נתכונו אם יגיע להם הכוס שיצאו בברכתו יוצאין בזה וכמ"ש סימן קס"ט ע"ש".
 - ב) נהר שלום (סי' קע"ט ס"ק ד') – "הרט"ז ... כתב עוד גם מוכח כן מדלא פסקי' בשמש שיכוין על כל מה שיתנו לו ע"כ ומי הגיד לו להרב דה"נ לאו הכי הוא דמסתמא דוקא הוי נמלך אבל כל שכיון להדיא מהני וכ"כ באמת המ"גא סי' קס"ט ועיין מ"ש בסי' ק"צ סק"ז".
 - ג) חמד משה (סי' קע"ט ס"ק ד'), כדאי' בשעה"צ) – "בט"ז ...".
 - ד) יד אהרן (הג' ב"י) – "נ"ב נ"ל אם בשעה שבירך המברך נתכוון על כל אחד מהמסובין והמסובים נמי נתכונו אם יגיע להם הכוס שיצאו בברכתו יוצאין בזה. מגן אברהם ס"ק ז'".
 - ה) מאמר מרדכי (סי' קע"ט ס"ק ו') – "ומה שטען עוד הרב ט"ז ז"ל דא"כ למה לא אמרו בשמש שיכוין על כל מה שיתנו לו וכן בהדיא דס"ד דהכא וכו' לא ידענא מאי קא קשיא ליה ומי לחשו להר' ז"ל דאם מתכוין דאינו מועיל אה"נ דמועיל אלא שדברו חז"ל במה שהוא בדעת האדם מן הסתם דמסתמא בנדונים הנז' נמלך הוא".
 - ו) גר"ז (סעי' ח') – "ואם נתכוין בשמיעתו שאם יגיע לו שיצא ידי חובתו בשמיעה זו יצא וא"צ לחזור ולברך לעצמו".
 - ז) מגן גבורים (סי' קע"ד אלף המגן ס"ק י"א) – "מ"א".
 - ח) ערה"ש (סעי' ו'), סי' קע"ד סעי' י') – "אבל אם המברך נתכוין על כל המסובין וגם הם נתכוונו שאם יגיע להם הכוס שיצאו בברכתו א"צ לברך [מג"א סק"ז] וכן המנהג הפשוט ולעיל סי' קע"ד סעי' י' בארנו דאין זה רק בסעודת נשואין ע"ש דבקידוש והבדלה וברמה"ז שכולם צריכים לצאת בו פשיטא שאין מברכין ברכה בפ"ע".
 - ט) מ"ב (ס"ק י"ט), סי' קס"ט ס"ק י"ב, שעה"צ ס"ק י"ג, עי' סי' קע"ד ס"ק כ"ב) – "ודלא כט"ז בסימן קע"ט".
 - י) כה"ח (ס"ק כ"ד), סי' קס"ט ס"ק י"ז) – "מ"א".
 - יא) שערי הברכה (פרק ו' סוף ס"ק קס"ז), פרק י"ג סעי' ל"ג, הע' פ"ג).
 2. דלא מהני כונתו, אלא א"כ ודאי לו שיתנו לו.
 - א) ט"ז (סי' קע"ט ס"ק ד') – "אלא ודאי דאין מועיל הכונה אלא במה שברור לפי דעתו שיתנו לו עוד".
 - ב) שלחן הטהור (סעי' ה') – "ולא מהני כוונה בברכה על ספק אם יגיע לי אני מכוין לצאת זה לא מהני כלל אלא כל אחד יברך ויתברך".
 3. נכון לחוש.
 - א) א"ר (ס"ק ז') – "אם בשעה שבירך המברך נתכוין על כל אחד מהמסובין נתכוונו אם יגיע להם שיצאו יוצאין בזה, כן כתב מג"א [סק"ז]. אבל מט"ז בסוף סימן קע"ט מבואר דאין יוצאין בזה, לכן נ"ל דטוב יותר לכוון שלא יצאו".
 - ב) פסקי תשובות (אות ג').
 4. מראי מקומות – פמ"ג (א"א ס"ק ז'), סי' קע"ט מש"ז ס"ק ד'), באה"ט (ס"ק ז'), סי' קס"ט ס"ק ה').

פועלים סימן קצ"א

[א] לעשות מלאכה בעודו מברך - סעיף ג'. [ב] ציורים: באמצע ברכת המזון. [ג] שאר ציורים.

[א] אסור לעשות מלאכה בעודו מברך - סעיף ג'.

ירושלמי (ברכות פרק ב' הל' ה') – "תני הפועלין שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית הרי אילו מברכין ברכה ראשונה וכוללין של ירושלים ושל ארץ וחותמין בשל ארץ אבל אם היו עושין עמו בסעודן או שהיה בעל הבית אוכל עמהן הרי אילו מברכין ד' ברכות. א"ר מנא זאת אומרת שאסור לעשות מלאכה בשעה שיברך. דלכן מה אנן אמרין יעשה מלאכה ויברך".

א. למה כ' דין זה פעמים בשו"ע: כאן, וסימן קפ"ג סעיף י"ב.

1. מאמר מרדכי (ס"ק ג') – "דין זה כבר כתבו לעיל סימן קפ"ג וזה משום דהתם בסוף הסימן קאמר איך יעמוד האדם בשעה שמברך ובאיזה מצב יהיה שלא יהיה מיסב דרך גאוה גם שלא יברך עומד ומהלך ולכך כתב שם נמי דאסור לברך והוא עסוק במלאכתו וכאן חזר וכתבו משום דאיירי בדין שמקצרים הברכות מפני ביטול מלאכה ואין אנו מתירין להם לברך בשעת מלאכה ועדיף שיקצר בברכות ממה שיברך בהיותו עסוק במלאכתו וזה רבותא טפי ועוד בעיקר דין זה מדין פועלים נלמד כמבואר בב"י דלכך חזר וכתבו במקומו כנ"ל מילתא בטעמא".

ב. עוסק בכל מילי דמצוה: שאר ברכות, תפלה, ובכל המצות.

1. מחמיר, שאסרו בעשיית מלאכה – ט"ז (ס"ק א'), "שלא תטעה לומר דוקא בשעת ב"ה אסרו בעשיית מלאכה ולא בשאר ברכות או תפלה אלא דודאי גם בכל מילי דמצוה לא יעסוק בשיחה אחרת ולא הזכירו זה כאן בב"ה אלא לתרץ קושי' אבל בודאי בכל המצות לא יעשה אותם ועוסק בד"א כי זה הוא מורה על עשיית המצוה בלי כונה אלא דרך עראי ומקרה וזה נכלל במאמר תורתנו ואם תלכו עמי בקרי שפי' אף שתלכו עמי דהיינו עשיית המצוה מ"מ היא בדרך מקרה ועראי", א"ר (ס"ק ג'), באה"ט (ס"ק ב'), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב'), ערה"ש (סעי' ה'), מ"ב (ס"ק ה'), בה"ל סעי' ג' ד"ה אסור), כה"ח (ס"ק ד'), עי' סי' מ"ו ס"ק נ"ד), פתחי הלכה (פרק א' אות ל"ב).

(א) מבואר מכאן שלא לעיין בספרים בעת התפלה. עי' הר"י פרידמן (אור ישראל חס"ב עמ' פ"ו).

(ב) בשעת לימוד התורה - עי' פמ"ג (מש"ז ס"ק א'), לשונו מובא לקמן.

ג. תשמיש קל.

1. מחמיר, אסור לעשות – מג"א (ס"ק ב'), וינ"ל דאפי' תשמיש קל אסור לעשות", א"ר (ס"ק ג'), פמ"ג (א"א ס"ק ב'), באה"ט (ס"ק ב'), סי' קפ"ג ס"ק י"ב), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב'), סי' קפ"ג אלף המגן ס"ק ט"ז), גר"ז (סי' קפ"ג סעי' י"ד), ח"א (כלל ה' סעי' ט"ו), מ"ב (ס"ק ה'), סי' כ"ה ס"ק נ"ו, לשונו מובא לקמן), קצות השלחן (סי' מ"ד סעי' ה'), כה"ח (ס"ק ד'), ילקוט יוסף (סי' קפ"ג הע' ז'), פתחי הלכה (פרק א' אות ל"ב).

ד. בעת הברכה: לעוסק בתורה.

1. מחמיר – ט"ז (ס"ק א'), לשונו מובא לקמן), באה"ט (ס"ק ב'), גר"ז (סי' קפ"ג סעי' י"ד), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב'), סי' קפ"ג אלף המגן ס"ק ט"ז), ערה"ש (סעי' ה'), "ואפילו לחשוב בדברי תורה אסור בעת הברכה דכל ברכה צריכה להיות בכונה [ט"ז]", מ"ב (ס"ק ה'), כה"ח (ס"ק ד'), פתחי הלכה (פרק א' אות ל"ב), ארטסקרול פרק א' הע' קמ"ב).

ה. עוסק במצוה: לעוסק במצוה אחרת.

1. אינו נכון – ט"ז (ס"ק א'), ג"כ שלא לעסוק בתורה באותה שעה כי זה גורם ג"כ על ב"ה שהיא ע"צ המקרה והזדמן ואפילו עוסק במצוה זו ועוסק במצוה אחרת עמה אינו נכון כי א' מבטל חבירו נ"ל", א"ר (ס"ק ג'), גר"ז (סי' קפ"ג סעי' י"ד), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב'), קצות השלחן (סי' מ"ד סעי' ה'), כה"ח (ס"ק ד').

2. פמ"ג (מש"ז ס"ק א') – "וגם כשמברך ברכת המזון אסור לעסוק ולעיין בדברי תורה, ועוסק במצוה זו אין נכון לעסוק באחרת. והיינו כשיש זמן לעשותה אח"כ, הא לאו הכי ויש יכולת לעשות שתיהן עושה שתיהן".

3. שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה הע' לסי' קצ"א) – "סימן קצ"א ט"ז סק"א ואפי' עוסק במצוה זו ועוסק במצוה אחרת עמה אינו נכון ע"כ. עיין ריטב"א סוכה כ"ה ע"א שכ' דהא דאמרינן עוסק במצוה פטור מן המצוה אין פי' שהשני' הוא מצוה רק פטור ממנה רק שהוא חול ובודאי אסור לו להפסיק ממצוה שעוסק בה לצורך חול עיין שם".

ו. בדיעבד.

1. מחמיר, דלא יצא.

(א) עי' א"ר (ס"ק ג') – "כתב עולת תמיד [סק"ב] ונראה דוקא לכתחלה אבל בדיעבד יוצא, דלא גרע משיכור דלעיל ע"כ. וקצת קשה דא"כ למה עקרו חז"ל דבר תורה ברכת בונה ירושלים הואיל שטרודין במלאכת בעל הבית כמ"ש תוס' [ברכות] דף ט"ז [ע"א ד"ה וחותר], הא יותר היה ראוי לברך כשעוסקין במלאכתן כיון שמותר בדיעבד".

2. יוצא.

(א) עולת תמיד (ס"ק ב') – "הטעם משום ביטול הכוונה, ונראה דוקא לכתחלה אבל בדיעבד יוצא דלא גרע משיכור דלעיל".

(ב) מאמר מרדכי (ס"ק ג') – "עולת תמיד ... והקשה עליו הרב א"ר ... ולכאורה היה נראה דדבריו נכונים ומוכרחים ... אמנם רואה אני ראיית הרב ע"ת ז"ל משיכור ראייה חזקה ונכונה וכמעט לית בה פירכא ולכן נתתי אל לבי ליישב דבריו. ונלפק"ר דאעפ"י שבכל מקום אמרינן דשעת הדחק בדיעבד מ"מ היינו במקום שאינו דבר תמידי אלא שאירע כן על צד המקרה וההזדמן אבל הכא הוא מילתא דשכיח טובא והוא דבר ההוה תמיד לזה לא ראו חז"ל להתיר לברך בשעת מלאכה מאחר שאינו יוצא אלא בדיעבד כיון שדבר זה נראה כלכתחלה ומהם יראו וכן יעשו ובחרו לקצר להם הברכות דבהא ליכא למטעי דהכל יודעים דצריך לברך שלשה ברכות מן התורה ואחת מדרבנן ונראה וניכר לכל שלא התירו לפועלים אלא משום ביטול מלאכה".

(ג) בה"ל (סעי' ג' ד"ה בעודו) – "בעודו מברך. ומ"מ בדיעבד כשברך כשהיה עסוק יצא דלא גרע משיכור [ע"ת]".

(ד) תורת חיים (ס"ק ב') – "ע"ת ... (א"ר) והדבר פשוט דלק"מ דטוב מעט בכוונה מהרבה שלא בכוונה וידי חובת תורה יוצא גם בזה, אבל בדיעבד אם לא כיוון לא מהדרי' עובדא".

(ה) כה"ח (ס"ק ג') – "עו"ת ... מאמר מרדכי".

(ו) בני ציון (ס"ק ד') – "אין זה ענין לשיכור, ובדיעבד ודאי יצא י"ח ואעפ"כ אע להתיר אף לכתחלה משום דשעת הדחק הוא וכדיעבד דמי, משום בזיון המצוה, ועדיף טפי לקצר מלברך והוא עוסק במלאכתו, דאין להתיר לעשות לכתחלה המצוה בדרך גנאי ובזיון".

(ז) ברכת ה' (ח"א פרק ו' סעי' ה') – "ומ"מ בדיעבד אם בירך בשעה שהיה עוסק באיזה ענין, יצא ידי חובת הברכה".

(ח) ילקוט יוסף (סי' קפ"ג הע' ז' ד"ה אמנם).

(ט) פתחי הלכה (פרק א' אות ל"ב, ארטסקרול סוף עמ' ע"א) – "אולם בדיעבד אם בירך בהיותו עסוק בדבר אחר אין צריך לברך שנית".

ז. מותר לעוסק במלאכתו מפרשה שניה של קר"ש: וצריך ביאור החילוק.

1. פמ"ג (מש"ז ס"ק א') – "עיין ט"ז. ברכות י"ו א'. ושם אמרו בפרק שני עוסקין במלאכתן וקורין, וכן כתב הר"מ ז"ל בפרק ב' מקריאת שמע הלכה ד' דאף בעל הבית כן, וכן פסק המחבר בסימן ס"ג סעיף ז' דאפילו בעל הבית כן, וצ"ע. ואף אם נאמר דפרשה ראשונה דין תורה לחוד, מכל מקום למה יגרע ממצות דרבנן. ואפשר דכלימוד תורה השיב, ושרי לעסוק במלאכתו בעת לימוד תורה, ודווקא בעוסק במצוה לבד מדברי תורה אסור לעסוק במלאכה".
2. גר"ז (סי' קפ"ג סעי' י"ד) – "אסור לעשות מלאכה בעודו מברך מפני שנראה כמברך בדרך עראי ומקרה אפילו תשמיש קל אסור לעשות אף על פי שאינו מונעו מלכוין ואצ"ל שלא יעסוק בדבר שצריך לשום לבו אליו ואפילו היא דבר מצוה כגון עסק התורה שנמצא פונה לבבו מכוונת הברכה וזה אינו נכון לכתחלה גם בשאר ברכות שכיון שכולם צריכים כונה לכתחילה לדברי הכל וכן בקריאת שמע אפילו מפרק שני ואילך משא"כ מלאכה בידים לא מנעו אלא בפרק א' של קריאת שמע".
3. מ"ב (סי' ס"ג ס"ק י"ט) – "עד שיקרא וכו'. משמע דמכאן והלאה מותר אפילו בברכות ק"ש וכן מבואר בהדיא בסי' ס"ו בב"י בד"ה ומ"ש רק אם ארעו וכו' עי"ש ועיין לקמן בסימן קצ"א בט"ז סק"א וצע"ג".
4. תהלה לדוד (ס"ק א') – "בסי' ס"ג ... ע"כ לומר דעוסק במלאכה מקרי בדיעבד. אבל להתחיל במלאכה באמצע ק"ש בכל הפרקים אסור. וכאן אפשר הוי כלכתחלה כיון שהן בטלין ממלאכתן לאכול. ומדברי הרב ז"ל בסי' קפ"ג ... ולא זכיתי להבין דהא ...".
5. מראי מקומות – שלמת חיים (סי' קנ"ה, א"נ סי' קנ"ב [לשונו מובא לקמן], תורת חיים סי' ל"ב [לשונו מובא לקמן]).

ח. לנהג לומר תפלת הדרך בשעת שנוהג הרכב.

1. מחמיר.
 - (א) אור לציון (ח"ב פרק מ"ה אות ל"ו) – "הנהגה במכונית, צריך לכתחילה לעצור את רכבו כשאומר תפילת הדרך, אם אין חשש סכנה וגם אין חשש שתטרד מחשבתו מהפסקת הנסיעה".
 - (ב) הגרח"ק זצ"ל (סוכת חיים, תפילת הדרך אות ד') – "האם מותר לנהג לומר בשעה שרוכב הרכב אמירת תפלת הדרך. והשיב בודאי לא יעשה כן, אך כמה נהגו לאומרו גם בשעת שרוכבים".
 - (ג) הגר"א נבנצל שליט"א (סוכת חיים, תפילת הדרך אות י"ב) – "האם מותר לנהג לומר אמירת תפלת הדרך בשעה שרוכב הרכב. והשיב וז"ל, לא, עכ"ל".
 - (ד) תשובות והנהגות (סוכת חיים, תפילת הדרך אות ט') – "אם הנהג מותר לומר תפלת הדרך בשעה שנוהג הרכב. והשיב בודאי אסור דא"א לכוון בשעה שהוא נוהג הרכב".
 - (ה) אבני חן (ח"ב קונ' כנפי רוח פרק ט"ז סעי' ה', עמ' ע"ה) - לשונו לעיל.
1. תורת הדרך (סי' ט"ז) – "והא דהנהג אומר תפלת הדרך בעת שנוהג במכונית בודאי שלא כדין הוא, דאין לברך ברכה כשמתעסק במלאכה כמבואר בסי' (קפ"ז) [קפ"ג] עי"ש משנ"ב ס"ק ל"ז, וסי' קצ"א סק"ה, ונראה דכ"ה נמי בברכה דרשות, מכ"ש תפלת הדרך דקי"ל דחובה היא, ואפשר דגם כשלמעשה אין מנהיג את ההגה מ"מ במאי דנצרך לעקוב אחרי נסיעתו חשיבא לעוסק במלאכה, ובמטוס דאין הנהג נצרך אלא רק לעקוב אחר מקום הנסיעה וכו' יוכל לומר תפלת הדרך בנסיעה".
2. נכון שיעצור.
 - (א) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"א הע' י"א, עי' פרק ח' ס"ק ג', ועלהו לא יבול ח"א עמ' פ"א אות פ"ב) – "ומ"מ לענין הנהגה במכונית בעצמו, אמר רבנו שמן הראוי היה שיעצור מנסיעתו בשולי הדרך, כדי לאמרה בישוב הדעת, וראה לעיל פ"ח ס"ד ולהלן פכ"ב ס"ד".
 - (ב) אבני ישפה (ח"ח סי' י"ד ענף ח') – "ומשמע שהדרך הנכונה לברך תפילת הדרך הוא שיעמיד את הרכב בצידי הדרך ויברך ואין צורך לצאת מן הרכב כי זה גורם טרדה. אבל אם גם זה לא אפשרי וכגון שאין שוליים לכביש, אז יברך בזמן הנסיעה כיון שתפילת הדרך היא קצרה ואין בה סכנה לאומרה ולנהוג באותו הזמן".

- ג) מאיר נתיבים (קונ' דרכי אורי עמ' רנ"ט) – "אך הנוהג במכונית בעצמו, מן הראוי היה שיעצור מנסיעתו בשולי הדרך. אם אינו יכול לעצור, יכול לומר גם כשנוהג".
3. מראי מקומות.
- א) הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן הגרי"ש ברכות דף טז. ד"ה ומטעם, עמ' קנ"ו) – "לדברי הט"ז הנוהג ברכב אינו יכול לומר תפילת הדרך תוך כדי נהיגה".
- ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (תפילה כהלכתה פרק כ"ז הע' פ') – "שהנוהג בעצמו ברכב, ואין באפשרותו לעצור בדרך, וכשאומרה בעודו נוהג עלול להסתכן או לא לכוון בברכה - רשאי לאומרה בתפילה הסמוכה לפני הנסיעה, בתוך ברכת שומע תפילה".
- ג) ברכת ה' (ח"א פרק ו' סעי' ה') – "לפיכך אסור לאדם לברך ברכה בשעה שנוהג במכונית אלא צריך לעצור את המכונית ולברך".

ט. מראי מקומות.

1. תורת חיים (שו"ת הגרי"ח זוננפלד זצ"ל, סי' ל"ב) – "וקשה על דברי הט"ז דהא לענין ק"ש אין צריך להפסיק אלא לפרשה ראשונה אבל מכאן ואילך מברך אף ברכות ק"ש כשעוסק במלאכה, וכבר תמה ע"ז במ"ב סי' ס"ג ס"ק י"ט. ואמנם יש לדון דאף לדברי הט"ז יש לחלק בין ברכה דאורייתא לברכה דרבנן, דבברכה דאורייתא הדבר הוא לעיכובא שאם עוסק במלאכה אינו יכול לברך, משא"כ בברכה דרבנן אם הוא יכול להדר ולא לעשות מלאכה מחויב הוא לעשות כן, אבל אם אינו יכול צריך לברך אף שעוסק במלאכה, ועוד י"ל דבברכה דרבנן דוקא אם עדיין לא התחיל במלאכה אסור לו להתחיל באמצע שמברך, אבל אם כבר התחיל במלאכה ונזכר שצריך לברך אין צריך להפסיק. ולענין ברכת אשר יצר יש לדון עוד להקל דהניגוב הוא מכבוד הברכה, וא"כ י"ל דהניגוב לא נחשב לעוסק בדבר אחר כי אם מענין הברכה, ואף להחולקים על הרמב"ם לענין מים אחרונים וסוברים דאפשר לברך אף בלא ניגוב וא"כ ה"ה כאן, מ"מ לכו"ע יש בזה הידור לנגב קודם הברכה, ולכך י"ל דמודה בזה הט"ז שאפשר לברך בשעת הניגוב. וכמדומה דרובא דאינשי אין נוהגין להקפיד שלא לעשות כן. תשובת מרן: ראיתי פלפולו בדברי הט"ז, ונעימים דברי הט"ז לעורר לעשות הכל לש"ש. והעוסק במלאכת בעה"ב באמונה וכוונתו שלא להכנס באיסור גזל גם מה שאוכל הוא למען לא יתחלש, ע"ז לאותה גירסא שאין מברכין לפני פטרוהו דהרי הוא טרוד במצוה דאו', וכנראה גם אבא חלקי' (תענית כ"ג ע"ב) אם ה' שומע קול רעם בודאי ה' מברך, אבל לא נפנה להשיב שלו' הגם שהוא מצוה כיון שטרוד במלאכת בעה"ב, אבל הברכה לאחריו שהוא מדאו' בזה גם הבעה"ב מתברך, ואשרי השם דרכיו שויתי וכו', הברכה שמברך לאחריו היא עולה גם שלפניו, וחכמים תקנו ברכה לפניו דאטו יודע אם יאכל כשיעור לאחריו, והלא אפי' על פחות מכשיעור צריך ברכה לפניו, ותקנו בערב יוה"כ להתוודות שמא [לא יוכל להתוודות אח"כ], אבל בפועל העובד באמונה ואינו רוצה להפסיק מחשבתו להתחזק בעבודה עולה לו במקום הברכה. והנח להם לישראל ובלבד שיכוונו לבם לשמים, השי"ת ישים חלקנו עמם. ופשיטא מי שידע שיותר יתכוון אחר הניגוב ימתין בברכה, וכבר העלו אפי' בתפלה שלא יחזור ויתפלל כיון שאין אנו בטוחים על הכוונה כי אם לכוון עכ"פ בברכת אבות".
2. הגר"ח ק"ש זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ד) – "שאלה: כשאחד מפסיק לענות לזימון האם יש לו דין כמו של מברך שאסור לו לעשות אפילו תשמיש קל. תשובה: 'הוא הרי יוצא את הברכה מהוא', ושאלתי אז זה כמו דין של ברכה. וענה לי 'לכאורה, הוא יוצא את הברכה'".

ב) ציורים: דיני הפסקה לדברים הנצרכים באמצע ברהמ"ז.

א. הוצאת אוכל מבין שיניו באמצע ברהמ"ז.

1. הגר"ח ק"ש זצ"ל (דולה ומשקה ריש עמ' קי"ג) – "שאלה: כשאוחז באמצע ברכת המזון, ומרגיש שנתקע לו איזהו מאכל בין השיניים ומפריע לו, האם מותר להתעסק עם הלשון להוציא את המאכל ההוא כדי שתתישב דעתו. תשובה: מותר".

ב. לנופה במניפה בברכת המזון.

1. הגר"ח ק"ש זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' קי"ג) – "שאלה: אדם שמברך ברהמ"ז בקיץ, ומפריע לו החום, ע"כ רוצה לעשות לעצמו, באמצע ברהמ"ז, רוח ע"י מניפה (או דבר אחר), האם מותר לעשות כן או לא. שהרי אסור להתעסק בידיו בשעת הברכה בשום עסק, ומאידך זה מסייע לו לברך, וצ"ע. תשובה: אם זהו צורך הברכה רשאי".

ג. האם יצטרפו להפסיק להתפלל ולברך בשעה שמדפדף את דפי הסידור.

1. הגר"ח ק"ש זצ"ל (דולה ומשקה ריש עמ' קי"ד) – "כשאדם מתפלל או מברך בסידור, וצריך להפוך את הדף, האם אין בזה חשש של התעסקות בשעת ברכה. והאם יצטרפו להפסיק להתפלל ולברך בשעה שמדפדף את דפי הסידור. תשובה: כנ"ל".

ד. לבישת כובע באמצע ברהמ"ז.

1. הגר"ח ק"ש זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קי"ד) – "שאלה: מי ששכח ללבוש כובע קודם ברהמ"ז ועל המחיה, ונזכר באמצע הברכה. האם ילבש באמצע, או לא. (שאינן עושים פעולות בשעת ברכה). תשובה: אפשר".

ה. חינוך בן באמצע ברכה"מ.

1. הגר"ח ק"ש זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קי"ד) – "שאלה: מעשה עם ילד שהתחצף לאחד, ואביו היה באמצע ברהמ"ז, וסטר לו אביו על לחיו כד לחנכו, (באמצע ברכה"מ), האם עשה האב יפה, או לא. תשובה: לא עשה יפה".

ו. לפתוח דלת כשדופקים באמצע ברהמ"ז.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' כ"ב טור ב') – "שאלה: כשדופקים בדלת באמצע ברהמ"ז, האם מותר לפתוח את הדלת, או לא. תשובה: כשמפריע לברך אפשר ללכת לפתוח, (תשו' בע"פ לתלמיד)".

2. נכנס לחדר חכם או זקן, האם צריך לעמוד בפניו.
1. עי' סי' קפ"ג סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

ה. מראי מקומות.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה סוף עמ' מ"ד) – "שאלה: האם מותר לענות אמן של כל הברכות בין הזימון לתחלת ברהמ"ז. תשובה: אולי".

ג] שאר ציורים.

א. האם מותר לקפל תלית ותפילין כשאומר שיר של יום וכדומה.

1. שלמת חיים (סי' קנ"ה, א"נ סי' קנ"ב) – "אי מותר לקפל הטלית ותפילין בעת אמירת שיר של יום, לפי מה שהובא בט"ז (סימן קצ"א). תשובה: עיין רמב"ם (הל' ק"ש פ"ב הלכה ד'): 'והשאר קורא כדרכו ועוסק במלאכתו', ולכאורה זה תיובתא לדברי ט"ז שפוסק בכל המצוות משום שנראה כעראי. ואם נאמר לחלק משום שהוא במלאכתו של בעה"ב, א"כ אין ראייה מהירושלמי. ועכ"פ בכה"ג שעוסק בדבר מצוה שהיה עליו בשעת התפלה, כנראה אין בזה קפידא".

ב. לקפל התפילין בעת אמירת קדיש, או באמצע הזרת הש"ץ [כמו במוסף ראש חודש].

1. אין לקפל התפילין באמצע קדיש – מ"ב (סי' כ"ה ס"ק נ"ו), "ואנשים שנוהגין לקפל הטלית ותפילין ולהניחן בתיקן בעת אמירת קדיש לא יפה הן עושין דמאוד יש לכוון בעניית איש"ר כמבואר לקמן בסימן נ"ו בטור ובשו"ע ואיש"ר הוא עוד במדרגה גבוה יותר מקדושה כמבואר שם במ"א סק"א ובודאי לא גרע משאר ברכות דרבנן דאסור לעשות אפי' תשמיש קל בשעה שהוא מברך כמבואר לקמן בסימן קצ"א במ"א סק"ב".

2. אין לקפל התפילין באמצע הזרת הש"ץ [כמו במוסף ראש חודש] – פמ"ג (סי' ל"ד מש"ז ס"ק ב'), "והחדשים מקרוב חולצין תפילין דרש"י לאחר קדושה של י"ח, ובאמת מלבד שעושין שלא כדין המבואר בסימן כה סעיף י"ג גם צריך לכוין בתפלת י"ח לש"ץ, לא לעסוק בדבר אחר, ולא רציתי לשאול כלל אותם ולא רוצה אני בתירוץ", תפלה למשה (עמ' רנ"ו), הו"ד בראש חודש (פרק ח' הע' י"ז).

ג. תלית: להתעטף בעוד שהטלית על כתיפם ובמשך הברכה מסירין הטלית מעל כתיפם ופורסים אותו.

1. מחמיר.

א) באר משה (ח"ג סי' ד' אות ד') – "ראיתי רבים וכן שלמים שמתחילים בברכת להתעטף בעוד שהטלית על כתיפם ובמשך הברכה מסירין הטלית מעל כתיפם ופורסים אותו באופן כשגומרי' הברכה 'להתעטף בציצית' הטלית כבר מוכן ומזומן פרוס להתעטף בו בלא שום עיכוב. אמרתי להם שלא כדין עושים. דמי התיר להם להסיר הטלית מעל הכתף ולפרוס ולהזמין אותו להתעטף באמצע הברכה, והלא מפורש בשו"ע (סי' קפ"ג סעי' י"ב, וסי' קצ"א ס"ג, וסי' רפ"ג סעי' י"ב, וסי' רצ"א סעי' ג') שאסור לעשות שום דבר באמצע הברכה כדי שיכוון דעתו היטב בשעת אמירת הברכה ומקורו בירושלמי (ברכות פ"ב) כמבואר בב"י בב' מקומות הנ"ל והב"י הביא ראיה אלימתא לזה מש"ס דילן בסי' קצ"א עיי"ב), וא"כ מי התיר להסיר ולהזמין הטלית לצורך העטיפה במשך זמן הברכה, וכעין שאמרו (סוכה מ"א סעי' ב) דאמימר צצלווי קא מצלי ביה פ"י הלולב היה בידו, ומקשים מהא דתניא לא יאחז אדם תפילין בידו וס"ת בחיקו ויתפלל וכו' ומשני התם לאו מצוה נינהו וטריד בהו הכא מצוה נינהו ולא טריד, ופרש"י דלולב שאני דנטילתה ולקחתה מצוה הוא ומתוך שחביבה מצוה עליו אין משאה ושימורה כבד עליו ולא טריד, ועיי"ש בריטב"א. זה טעות, דאין שום שייכות חביבות מצוה שייך להסרה מהכתף ולהזמנה לעיתוף להברכה אדרבה החביבות המצוה שהטלית יהי' מוכן ומזומן קודם התחלת הברכה כלי שלא יהי' מוכרח לעשות שום דבר במשך הברכה (ועיין בב"י או"ח סימן צ"ו ובשו"ע שם). וביותר כשתעייין בדברי הריטב"א בביאר לשון רש"י (סוכה שם) דבר הפלא ופלא תמצא שאין משם שום רמז ראייה".

ב) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' ע"א).

2. לפי הגר"ז הנ"ל, ניחא. וגם לפי הגרשז"א זצ"ל [עי' לקמן], יהיה ניחא. וכדאי בפתחי הלכה (ארטסקרול, פרק א' הע' קמ"ד)

ד. להתהלך (to walk): בשאר ברכות.

1. מראי מקומות – בן איש חי (עוד יוסף חי שנה א' פר' ויצא אות ב'), לישנו מובא לקמן).

א) אמת ליעקב (הע' ר"ג) – "אבל אין איסור לברך ברכה בשעה שהוא מהלך, וראי' מברכות ק"ש שמותר לברכן בשעת ההליכה, דלא גרע מק"ש שמותרת לאמרה כשהוא מהלך ורק בפסוק ראשון צריך לעמוד".

ב) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב סעי' ה', ס"ק ט') – "נראה שאין איסור להתהלך בשעת ברכה, אולם לכתחלה אין ראוי לעשות כן. [ואע"פ שאסור להתעסק כלל בשעת ברכה ואפילו תשמיש קל, מ"מ הליכה אינה בכלל הדברים שזכרו בשו"ע (סי' קצ"א ובמג"א וט"ז שם) שאין לעשותם בשעת ברכה. ומ"מ אין ראוי להלך בשעת ברכה, כדי שיברך בישוב הדעת]".

ג) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' קל"ט אות ג') – "השו"ע כותב (באו"ח סי' ק"י סעי' ד) שהאומר תפה"ד - אם אפשר - יעמוד מליך כשיאמרנה. האם הסיבה לכך היא בגלל ההלכה שאסור לעשות מלאכה בעודו מברך. (שו"ע או"ח

סו"ס קפ"ג וסו"ס קצ"א) והליכה נחשבת מלאכה לענין זה. אם כן - למה לגבי שאר ברכות לא כתב המחבר שראוי לברך שלא

בהליכה. תשובה: כמדומני זה כי כאן צריך יותר כונה, שכן קראוה תפלת הדרך, ולא ברכת הדרך, ולכן כתב כמדומני הראב"ה דמותר להוסיף בה בקשות".
2. לענין ברכת המזון [ומעין שלש] - עי' סי' קפ"ג סעי' ט' [וסעי' י'], לשיטות ומראי מקומות.

ה. ניגוב ידיים בשעת ברכת 'על נטילת ידיים' קודם אכילה.

1. מחמיר.
 - (א) בן איש חי (שנה א' פר' שמיני אות ז') – "וכל שכן שאסור לו לברך בהיותו מנגב ידיו כמנהג המון העם, שהרי אסור לעשות עסק אפילו כל שהוא בשעה שמברך, וכנזכר בחסד לאלפים סי' קנ"ח אות ג', ועיין מטה יוסף ח"ב ושאר אחרונים".
 - (ב) עי' בית יחזקאל (צוריאל, ח"א סוף עמ' קנ"ו) – "בזמן שמברכים אין לעשות אפילו תשמיש קל (שו"ע סי' קצ"א סעיף ג) ואפילו לעיין בדבר תורה' (במ"ב ס"ק ה') ולכן יש להמנע מלנגב את הידיים בזמן הברכה של נטילת ידיים או אשר יצר".
 - (ג) באר משה (ח"ח סי' מ"ב אות ז') – "בודאי אסור לנגב הידיים בשעת הברכה אלא ינגב ידיו ואחר הניגוב יברך ברכת אשר יצר וברכת נט"י יברך קודם שמנגב או באמצע הניגוב יפסיק ויברך ואין העולם נזהרים בזה ומצוה לעוררם על טעותם".
 - (ד) עי' פתחי הלכה (פרק א' אות ל"ב) – "לא יאה לנגב ידיים בעת ברכת על נטילת ידיים, אלא צריך לברך בטרם מתחיל לנגב".
 - (ה) שערי הברכה (פרק א' סעי' מ"ו) – "ואין לשפשף או לנגב את הידיים בעודו מברך".
2. מיקל.
 - (א) שלמת חיים (סי' קי"ג, א"נ סי' ק"ס) – "בסידור אשי ישראל אחר סדר התפלה דף צט כתב וז"ל: קודם סעודה נוטלין ידיהם כדין ובשעת הניגוב מברכין ענ"י. וקשה הלא כת' הט"ז בעת איזה ברכה אסור לעשות שום דבר ובמג"א כתב אפי' תשמיש קל. תשובה: מבואר בסי' קנח בא"ח שגם הניגוב שייך להמצוה ע"פ הגמ' דסוטה ופשיטא דאין בזה קפידא".
 - (ב) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ט"ו אות י"ט) – "בדרך כלל מו"ר מנגב את ידיו ויושב ומברך ברכת אשר יצר ופעמים ראיתי שמברך בשעת הניגוב וכן בברכת ענט"י לסעודה ראיתי מברך בשעת הניגוב".
 - (ג) הגרח"ק זצ"ל (נזר החיים עמ' קס"ח) – "החזו"א ינגב ידיו בשעה שבירך, וכששאלוהו על כך השיב: שאנשים מחכים, אבל זה היה רק תירוץ, אך הסיבה האמיתית היא כי זה חלק מהמצוה שלא יהיה רוח רע".
 - עי' הגרח"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קס"ח, עמ' ס"ב) – "שאלה: אם מותר לברך ברכת על נט"י או ברכת אשר יצר בשעה בשעה שמנגב ידיו מן המים, דלכא"ל אסור לברך בשעה שהוא עושה דבר אחר וכמ"ש המחבר בסי' קפ"ג סי' ב' וסי' קצ"א ס"ג. וכמדומה שהעולם נכשלים בזה. תשובה: יש מקילים בזה".
3. מראי מקומות – ודרשת וחקרת (ח"ד או"ח סי' מ"ג).
 - (א) ר' יונה (ס' היראה ד"ה וירחק) – "ועל נטילת ידיים יברך בשעת ניגוב ידיו ולא בנטילתן".
 - (1) איש מצליח (ח"א סי' א') – "ומ"ש בספר הקנה לברך בשעת הניגוב, לאו דוקא אלא ר"ל תכף לניגוב, יען דכשהוא מנגב ממש אסור לברך וכמ"ש הרב חסד לאלפים סי' קנ"ח אות ג' והרב בן איש חי שנה א' פרישת שמיני דין ז', משום דקיי"ל בסוף סימן קפ"ג וקצ"א דאסור לעשות מלאכה בעודו מברך, וכתב המ"א [בסוף סימן קצ"א] אפילו תשמיש קל אסור, והובא באחרונים ואין חולק".
 - (2) הגרח"ק זצ"ל (דעת נוטה ח"א דיני נט"י אות רס"ז) – "שאלה: כתב רבינו יונה בס' היראה לענין נט"י שחרית וז"ל וענט"י יברך בשעת ניגוב ולא בנטילתן עכ"ל ויל"ע הלא אסור לעשות מלאכה בשעה שמברך וכדמבואר בסי' קצ"א סעי' ג'. תשובה: כוונתו לפני הניגוב".
 - (3) מראי מקומות – יביע אומר (ח"ג או"ח סי' א' אות ז'), הר"ג גילקרוב (זכור לאברהם תשנ"ז עמ' רע"ז).
 - (ב) חזו"א (מעשה איש ח"ב עמ' צ"ט, ח"ד עמ' י"ז בהג"ה) – "פעם ניגב ידיו בשעה שבירך ברכת 'אשר יצר', וכשנשאל הרי כתוב שלא לעשות שום מלאכה בשעה שמברכים, השיב: אנשים מחכים בתור! ... [יתכן שאמר כן לרווחא דמילתא, ובאמת סבר שמותר לנגב בשעת הברכה]. (מהגר"ח שליט"א [זצ"ל])."
 - (ג) הגרשז"א זצ"ל (פתחי הלכה ארטסקרול פרק א' הע' קמ"ד [בעברית, הע' קי"ט]), הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב ס"ק ט' ד"ה ומה, הע' כ') – "ומה שיש שאינם נזהרים מלנגב הידיים בשעה שמברכים על נטילת ידיים, יש ללמוד זכות על כך דכיון שעוסק במצוה זו גופא אפשר דאינו מגרע מן הברכה. [פתחי הלכה פ"א הע' י"ט. ועיי"ש שהוסיף דמ"מ בלא"ה יש לברך קודם הניגוב מטעם עובר לעשייתן כדאיתא בסי' קנ"ח סי' א' בהג"ה. ורבנו עצמו דקדק לנגב רק אחר גמר הברכה, וכן ברכת אשר יצר דקדק לאומרה רק אחר שגמר הניגוב לגמרי]".

ו. ניגוב הידיים בעת אמירת אשר יצר.

1. מחמיר.
 - (א) בן איש חי (עוד יוסף חי שנה א' פר' ויצא אות ב') – "ברכת אשר יצר ... אסור לעסוק בשום עסק, אפילו כל שהוא כשהוא מברך, ויש הרבה בני אדם אשר בהיותם מנגבים ידם במטפחת, מברכים ברכה זו, או מברכים כשהולכים אנה ואנה, ונמצא מברכים את השי"ת דרך עראי, וגם ממילא תהיה הברכה בלי כונת הלב, וצריכין להזהר בזה בכל ברכה וברכה שלא תהיה כזאת בישראל ובעונותינו הרבים נכשלים בברכה זו יותר".
 - (ב) עי' בית יחזקאל (צוריאל, ח"א סוף עמ' קנ"ו) – "בזמן שמברכים אין לעשות אפילו תשמיש קל (שו"ע סי' קצ"א סעיף ג) ואפילו לעיין בדבר תורה' (במ"ב ס"ק ה') ולכן יש להמנע מלנגב את הידיים בזמן הברכה של נטילת ידיים או אשר יצר".
 - (ג) באר משה (ח"ח סי' מ"ב אות ז') – "בודאי אסור לנגב הידיים בשעת הברכה אלא ינגב ידיו ואחר הניגוב יברך ברכת אשר יצר וברכת נט"י יברך קודם שמנגב או באמצע הניגוב יפסיק ויברך ואין העולם נזהרים בזה ומצוה לעוררם על טעותם".
 - (ד) ברכת איתן (אשר יצר, פרק א' סעי' ז', עי' סעי' ה') – "וראו לחוש לדבריהם".

2. מיקל.

א) שלמת חיים (סי' ט"ו א"נ סי' ט"ז, עי' סי' י"ד א"נ סי' ט"ו) – "במש"כ הט"ז בהלכות ברהמ"ז (סי' קצ"א), דאפילו ברכה דרבנן לא יעסוק בדבר אחר אפילו קל בעת שמברך, וצ"ע לענין ברכת 'אשר יצר' ובשעת הברכה נוגב ידיו במטפחת. תשובה: נראה דזה שייך להמצוה ובוודאי אין קפידא בו".

ב) חזו"א (ארחות רבנו ח"ג עמ' קפ"ז אות י"ג) – "ספר לי הגר"ח ק שליט"א [זצ"ל], מרן החזו"א זצוק"ל כשיצא מביהכ"ס ונטל ידיו, כמה פעמים ראהו שמנגב ידיו בשעה שמברך".

ג) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ט"ו אות י"ט, ח"ג עמ' קפ"ז אות י"ג) - לשונו מובא לעיל.

ד) הגר"ח"ק זצ"ל (נזר החיים עמ' קס"ח אות י"ח) – "האם מותר לנגב ידיו בעת שמברך אשר יצר או ענט"י, דבשו"ע (סימן קצ"א סעיף ג') כתב דאסור לעשות מלאכה בעודו מברך, ובמג"א (שם סק"ב) כתב דאפילו תשמיש קל אסור, ובט"ז (שם סק"א) כתב דהוא בכל מילי דמצוה. תשובה: החזו"א ניגב ידיו בשעה שבירך, וכששאלוהו על כך השיב: שאנשים מחכים, אבל זה היה רק תירוץ, אך הסיבה האמיתית היא כי זה חלק מהמצוה שלא יהיה רוח רע".

הגר"ח"ק זצ"ל (רבבות אפרים ח"א סי' י"ז) – "וידידי הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] אמר לי בזה כיון דהניגוב הוא חלק מהמצוה י"ל דאין בזה גנאי".

ה) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק ד' אדר ב' תשס"ח) – "שאלה: האם מותר לייבש בידיים ע"י האוויר חם, בשעת ברכת אשר יצר. תשובה: כן".

3. מראי מקומות – תורת חיים (שו"ת הגרי"ח זוננפלד זצ"ל, סי' ל"ב, לשונו מובא לעיל), רבבות אפרים (ח"א סי' י"ז, ח"ג סי' י"א).

א) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב הע' כ') – "וכן ברכת אשר יצר דקדק לאומרה רק אחר שגמר הניגוב לגמרי".

ב) פסקי תשובות (סי' ו' הע' ט') – "ויש המלמדים זכות על המנגבים ידיהם תוך כדי הברכה, ועיין לקמן סי' קצ"א אות ב', אך ודאי אינו מנהג הראוי ליראי ה'".

ברכת זימון**סימן קצ"ב**

- א] דרבנן או דאורייתא - סעיף א'. ג] נוסח הזימון. ה] ברוך הוא וברוך שמו.
 ב] כשאכלו ז' מינים: זימון. ד] להזכיר ברשות. ו] טעה ולא הזכירו אלקינו - סעיף ב'.

דיני זימון: דור המלקטים - אור חיים (זימון, חר"פ), **אנציקלופדיה תלמודית** (כרך י"ב ערך זמון, טור רל"ז - טור ש"ו), קונ' **בעניני ברכת הזימון** (מנדלוביץ), קונ' **ברכת הזימון** (ראנד), **ברכת שם** (מזרחי), **דעת ברכה** (זימון, ליפשיץ), **הגרשז"א** זצ"ל (חי' למסכת ברכות, בית יצחק הלוי ח"ב עמ' א' - עמ' כ"ו), **זימון כהלכה** (רובין), **זימון כהלכתו** (קורנבליט), **ישועות כהן** (ברכת המזון וזימון, אדלר), **ישועות דניאל** (זימון, גולדשמידט), **כיצד מזמנין** (בלייער), **מגד יוסף** (זימון, איתן), **מנחת צבי** (זימון, וידר), **קיצור הלכות זימון** (וועסט), **שערי הברכה** (פרק ה', שטיצברג), **תורת הברכות** (ח"ב פרק י"ט, עובד), **תורת הזימון** (ורשנר).

א] דרבנן או דאורייתא - סעיף א'.

א. מקור.

1. **ברכות** (דף מה.) - "שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן ... מנא הני מילי. אמר רב אסי: דאמר קרא גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו. רבי אבהו אמר מהכא: **כי שם ה' אקרא** הבו גודל לאלקינו".
2. **ברכות** (דף מח:) - "תנו רבנן: מניין לברכת המזון מן התורה. שנאמר: ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזן, **את ה' אלקיך זו ברכת הזמון**, על הארץ זו ברכת הארץ, הטובה זו בונה ירושלים ... **רבי** אומר: [אינו צריך], ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזן, אבל ברכת הזמון מגדלו לה' אתי נפקא, על הארץ זו ברכת הארץ, הטובה זו בונה ירושלים".

ב. ראשונים.

1. דאורייתא.

- א) **ראב"ד** (על הרי"ף ברכות דף מד. אות ב') - "ברכת הזימון שהיא מן התורה".
 ב) **טור** (סי' קפ"ח סעי' ו') - "כתב הראב"ד צריך לומר לששון ולשמחה את יום חג פלוני הזה וכתב עוד שאין לומר בהן לא שם ולא מלכות לפי שאינה ברכה קבועה ודומה לברכת הזימון שאע"פ שהיא מן התורה אין בה לא שם ולא מלכות לפי שאינה קבועה".
 ג) **מאורות** (דף מט., ע"ש הע' י"ב) - "הראב"ד ... שהיא מן התורה".
 ד) **האגור** (סי' רנ"ד) - "הראב"ד ... שהיא מן התורה".
2. דרבנן.
 א) ע"י סדר **רב עמרם גאון** (הרפנס, סדר תפילה ד"ה אין), הו"ד **בסידור רש"י** (סי' נ"ד, הסדרים לרש"י סי' ל"ט), **מחזור ויטרי** (סי' ל"ט), **שבולי הלקט** (סי' ט') - "השתא עבד משוחרר שמל ולא טבל אין אנו מזמנין עליו בזימון דרבנן".
 ב) **רמב"ם** (פאר הדור סי' ע"א, כדאי' בס' פתח הדביר סי' קצ"ב ד"ה באופן) - "בדברי רז"ל".
 ג) **רא"ה** (ברכות דף מה., דף מה:) - "ומדרבנן הוא ודאי וקרא אסמכתא בעלמא".
 ד) **ריטב"א** (ברכות דף מה. ד"ה דכתיב, הל' ברכות פרק ה' הל' י', הל' י"ט).
 ה) **מאירי** (ברכות דף מה. ד"ה וענין, דף מו. ד"ה זו, דף מח: ד"ה כבר) - "וענין הזמון הוא דרך אזהרה והתראה להתעורר לברכה מתוך כונה ומתוך כך לא הוזכרה בו אזכרה ולא מלכות הואיל ולא הותקנה אלא לאזהרה אלא שבעשרה הותקנה הזכרת השם כמו שיתבאר הואיל ומנינם דבר שבקדושה ואף על פי שברכת המזון מן התורה אין הזמון מן התורה ומ"מ דרשוהו דרך סמך ממה שנ' גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו שנמצא אחד מתרה את השנים להוועד עמו לרומם את הקל".
 ו) **שבולי הלקט** (סי' ט') - "ובשם **רב נטרונאי גאון** זצ"ל מצאתי אין הלכה כר' יהושע בן לוי ואין אנו עושין כמותו ועוד השתא עבד משוחרר שמל ולא טבל אין אנו מזמנין עליו בזימון דרבנן".
 ז) **פסקי רי"ד** (ברכות דף מח.) - "אף על גב דקטן לא מיחייב בברכת המזון, כדפרשי' בפרק מי שמתו, אפ"ל הכי מצטרף לזימון משום דברכת הזימון מדרבנן".

ג. דאורייתא.

1. **לבוש** (סי' קצ"ט סעי' ח') - "אנדרוגינוס חייב לזמן ומזמן למינו ... ומיהו אף אם הוא ספק זכר או נקיבה מחוייב לזמן במינו דשמא כולם זכרים הם וחייבים בזימון מכת ספק, דהא ברכת זימון היא מן התורה ונפקא לן מקרא כמו שנתבאר לעיל סימן קצ"ב סעיף א', וכל מצוה דאורייתא הם חייבים מספק".
2. **גינת ורדים** (או"ח כלל א' סי' י' ד"ה ונראה) - "דשייך בה לפעמים ברכה דאורייתא וקאי על המברך ברכת זימון".
3. **פתח הדביר** (סי' קצ"ב ס"ק ד') - "נראה ודאי דלראשונים אנו שומעין וראוי להחמיר בספקו ככל ס' תורה".
4. **ישועות יעקב** (סי' קצ"ד ס"ק א') - "דהעיקר כדעת האומרים דברכת זימין הוא מן התורה דהרי מקרא ילפינן גדלו לה' אתי דהיינו שהיא יאמר לשנים שיברכו עמו בהמ"ז כאחת. ואמנם ברכת זימין בעשרה שאומר נברך לאלקינו אי ברכה זו הוא מן התורה נלע"ד מילתא דפשיטא טובא דמן התורה אין חילוק בין שלשה לעשרה והך מילתא דבג' אינו מזמן בשם ובעשרה מזמן בשם אינו רק מדרבנן ובזה כל לשונות הפוסקים יהיו נכונים בזה".
5. **תורת חיים** (סי' ר' ס"ק ה') - "וכיונת הרשב"א בדף נ' שגדול כבוד הבריות ורשאי' לבטל זימון בשם והוא דרבנן הוא ע"ב יל"פ דלעולם ברכת הזימון מה"ת וכפשטות דברי רש"י דף מ"ה מנה"מ דג' ראוי' לברכת צירוף מגדלו לד' אתי וגו' או מכי שם ד' אקרא וגו', וכן כ' הפנ"י בכ"מ בפ' ג' שאכלו, אבל ברכת זימון בשם הוא דרבנן".

6. חזו"א (או"ח סי' ל"א אות א') – "כתב הרשב"א ז"ל וגדול כבוד הבריות שדל"ת שבתורה וכש"כ זה דהוי דרבנן, נראה דהיינו הזכרת השם ב' הוא דרבנן אבל עיקר ברכת זימון דאורייתא הוא כדמוכה לעיל מ"ו א' דקאמר ברכת המזון ג' וד' וקחשיב לברכת זימון, והתם ברכות דאורייתא קחשיב, דלמאן דמוקים לה התם לברכת הטוב והמטיב קאמר דסבר ברכת הטובה מ דאורייתא וכ"מ בירושלמי שהביא הרי"ף שם וכ"כ הטור בשם הראב"ד ז"ל בסי' קפ"ה לענין ברכת שנתן שבתות כו' ומדלא באר הטור בשום מקום דלא כהראב"ד שהביא משמע שכן דעתו ז"ל, אבל ראיתי בס' מ"ב בשם הפמ"ג דדעת רה"פ דברכת זימון דרבנן ול"י מי המה, וסוגיא דהתם י"ל דאע"ג דלא קחשיב לברכת הטוב שהיא דרבנן משום דמלתא דפשיטא הוא דנחלקת לאדם אחר שלא ברכ' בה"מ, אבל ברכת זימון שפיר י"ל דאינה נחלקת דהיא סמוכה לבה"מ וכמו דס"ל באמת לר"ש, ואיצטריך לאשמעינן דנחלקת, א"נ משום דנתוספת ע"י צירוף ג' חשיב לה, מיהו פשטא דסוגיא משמע שהיא דאורייתא".
7. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ו אות פ"ב) – "בסעודת הבר מצוה של נכדו ר' משה שיחי' מו"ר (שליט"א) זצוק"ל בעצמו זימן ולא נתן לזמן לחתן הבר מצוה וכדעת מרן החזו"א זצוק"ל בחזו"א או"ח סי' ל"א סע' א' שברכת זימון מדאורייתא ואין לסמוך על החזקה שהביא ב"ש וזה לא כפי שנוהגים העולם עפ"י המ"ב דלהלן ולפי"ז נותנים לנער הבר מצוה לזמן. (עי' סי' קצ"ט במ"ב ס"ק כ"ז)".
8. עי' הגר"ח זצ"ל (שיעורי הגריש"א זצ"ל ברכות דף מז: [סוף עמ' תקל"ב]) – לשונו מובא לקמן.

ד. דרבנן.

1. חרדים (מצוות עשה מדברי סופרים פרק ד' אות ט"ז) – "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקינו אע"פ שעיקר הפסוק לברכת התורה לפניה כדכתב הרשב"ץ דרך אסמכתא למדו עוד מכאן ברכת זימון לשלשה".
2. עולת תמיד (סי' קצ"ט ס"ק ה') – "וספיקא דרבנן הוא דב"ה אינו אלא מדרבנן אף על גב דברכת המזון עצמו מן התורה וקרא אסמכת' בעלמא ובלבוש כתב שהוא מדאוריית' ולא נהירא".
3. ראשון לציון (ברכות סוף דף מח:): – "וברכת זמון דהוי דאורייתא לס' ת"ק אבל לסב' רבי דמפיק לזימון מגדלו לא הוי מדאורייתא ואסמכתא בעלמא ולהכי אם נסתפקו אם זמנו אם לאו לא מזמינן מס' ודינה כדין ברכת הטוב והמטיב ומאי דתניא בתוס' דברכות ריש פרק ז' וז"ל ברכת זימון מן התורה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת וכו' ע"כ הויא כת"ק דרבי ולהכי לא כתב רמב"ם ס' זימון דמברך".
4. מור וקציעה (סוף סי' קצ"ג, סוף סי' ר') – "דודאי לכ"ע ברכת הזמון בכל אופן אינה אלא דרבנן (אף על פי שעלה בדעתי לחלק כמח"ל בסימן קצ"ב בס"ד, עדיין לא מצאתי לי חבר)".
- עי' מור וקציעה (סי' קצ"ב ד"ה במג"א) – "דאין שכר מצוה וברכה עשרה זהובים אלא כשהן מדאורייתא דווקא, לאפוקי בפ"ה דלאו דאורייתא היא. א"כ כ"ש לברכת הזמון שאין שכרה עשרה זהובים, דנראה פשוט שאין ברכת הזמון מן התורה, אף על גב דאסמכוה אקרא, וברכה ראשונה דין ודאי עדיפא, דאתיא מק"ו, ודוק. ואף על פי שבתשובה (הנ"ל) ישבתי דברי רש"י הנז' בד"א ברור מאד ע"ש. מכל מקום גם זה אמת, שאין שכר ברכה דרבנן שוה לדאורייתא. אי הכי ליכא למשמע מנה דההיא, לעולם אימא לך דיש לענות אמן אחר ברכת הזמון, כמו אחר שאר ברכות דרבנן. ונראה דכשזמינן בשם, לד"ה עונין אמן אחר ברכת הזמון. ואפשר דאז הויא נמי דאורייתא, דהכי משמע פשטא דקרא דהבו גודל. וצ"ע משום דלא אשכחן בהדיא בשום דוכתא ברכה מדאורייתא, רק ברכת המזון שלאחריו וברכת התורה שלפניה".
5. שאגת אריה (סי' כ"ד ד"ה ומהא) – "דוודאי ברכת הזימון לאו דאוריית' ור"א מייתי להאי קרא לאסמכתא בעלמא לברכת הזימון".
6. פמ"ג (מש"ז ס"ק ו', סי' קצ"ז א"א ס"ק י', ראש יוסף ברכות דף נ. ד"ה אמר, תיבת גמא ריש פר' האזינו, עי' סי' קצ"ב מש"ז ס"ק א', עי' סי' קצ"ג א"א ס"ק ו', עי' סי' קצ"ט א"א ס"ק ה') – "והיינו דברכות הזימון הוה דרבנן לרוב הפוסקים".
7. גר"ז (סי' קצ"ט סעי' ט') – "אבל בסתם מזמינן עליו שזימון הוא מדברי סופרים וסומכין על החזקה שמן הסתם הביא ב' שערות כשיעורן בתשלום י"ג שנה כדרך רוב בני אדם".
8. ח"א (כלל מ"ח סעי' כ', עי' סעי' א') – "אנו נוהגין דאין מצטרף כלל עד שיהיה בן י"ג שנים, ואז אין צריך לבדוק אחר שערות, דסמכינן על החזקה כיון שהגיע לשנים מסתמא הביא שערות. אבל להוציא אחרים בברכת המזון אינו מוציא עד שידעו בודאי שהביא שערות, דבדאורייתא לא סמכינן אחזקה זו".
9. ווי העמודים (על היראים, סי' כ"ד ס"ק א') – "נראה דברכת הזימון אפילו דעשרה דרבנן דהא לר' אבהו הוי דרבנן דקרא דהבו גודל איצטרי' לברכת התורה לפניה ולרב אסי ור' דילפי מגדלו לה' אתי וכו' הוי נמי דרבנן וא"כ משמע דגם זימון דעשרה דיליף ת"ק מאת ה' אלקיך הוי אסמכתא מדאמר רבי א"צ...".
10. שעה"צ (סי' קצ"ז ס"ק ט"ז, סי' קצ"ט ס"ק י"ט) – "דזימון לרוב פוסקים הוא מדרבנן, עיין בחידושי הרשב"א והרא"ה פרק ג' שאכלו".
11. נחל יצחק (חו"מ סי' ג' ד"ה על) – "הא עיקר דין זימון הוא רק מדרבנן כמו שכתב הפרי מגדים (במשבצות סי' קצ"ב ס"ק א') בשם האליה רבה [קצט, ה], והא דילפי מקראי בריש פרק שלשה שאכלו [ברכות מה, א] הוי רק אסמכתא עיין שם, ועיין בברכות (דף מ"ה ע"ב) ובפני יהושע (שם [ד"ה תנו רבנן]) ואכמ"ל".
12. קצות השלחן (סי' מ"ה ס"ק ט') – "והמנהג הוא שבן י"ג שנה מזמן".
13. עי' בני ציון (סי' קצ"ב ס"ק א').
14. הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א זצ"ל ברכות דף מז: [סוף עמ' תקל"ב], אשרי האיש או"ח ח"א פרק י"ב אות א') – "חתן בר מצוה בסעודה שבליל הבר מצוה, האם יכול לזמן. תשובה: כן. שאלה: הרי יש דעות בפוסקים שזימון דאורייתא. תשובה: סומכים על רוב הפוסקים דזימון דרבנן (כמבואר בשעה"צ שם קצט, י"ט). בסעודת בר מצוה של אחד מנכדי רבינו שליט"א [זצ"ל], כיבדו את חתן הבר מצוה לזמן, וישב שם הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] (דוד החתן) והעיר שלא כדאי שיזמן החתן כי עדיין אין לו אלא חזקה דרבא. ושאלו לרבינו שליט"א [זצ"ל] (סב החתן), ואמר שהמנהג הוא שחתן הבר מצוה מזמן".

15. יביע אומר (ח"ד או"ח סי' ט' אות ב') – "שדברי הרב המבי"ט הנ"ל יחידאי נינהו, ודעת שאר פוסקים דזימון דרבנן בכל גוונא. וכמ"ש..."
16. הר"ח הכהן (ויען שמואל ח"ב עמ' קי"א) – "וגם הפתה"ד ודעמיה שכתבו שברכת הזימון מן התורה, אפשר שאם היו רואים דברי הראשונים היו חוזרים בהם. לכן נראה שברכת הזימון דרבנן, ואזלינן בספקו להקל ככל ספק של סופרים".
17. ילקוט יוסף (הע' א') – "אולם אין כן דעת שאר הפוסקים, אלא דזימון הוא מדרבנן בכל גוונא, וכמו שכתב..."

ה. שלשה דרבנן, עשרה דאורייתא.

1. קרית ספר (ברכות פרק ה') – "ברכת זמון ילפינן מדכתיב את ה' אלקיך ונראה דהיינו ברכת זמון בעשרה או יותר דמזכירין את ה' דהכי משמע קרא את ה' אלהיך אבל זמון דשלשה לא הוי אלא מדרבנן".

ו. דעת הערה"ש.

1. ערה"ש (סי' קצ"ט סעי' ד') – "ואף על גב דבדאורייתא לא מוקמינן קטן בן י"ג שנה בחזקה שהביא שתי שערות וצריך בדיקה מיהו לצרפו לזימון אין חשש אמנם שהוא יוציא אחרים צריך בדיקה דווקא [שם] אך אם כולם מברכים בפ"ע והוא אינו אומר רק ברכת הזימון אין חשש [שם] וכן המנהג הפשוט שמי שנעשה בר מצוה ועושיין סעודה הוא מברך".
2. ערה"ש (סי' קצ"א סעי' ג') – "ופשוט הוא דברכת הטוב והמטיב אין מברכין מפני שהיא דרבנן ואין ממתנינים על הזימון [סמ"ע סי' של"ז] ויש מפקפקים בזה [מג"א] ונראה דאם הזימון לפנייהם מברכין בזימון דנראה שהיא מן התורה וגם היא רגעים אחדים אבל להמתין אסורים".

ז. נפקא מינה: אם ברכת הזימון דרבנן או דאורייתא.

1. ספק אם בירך ברכת הזימון – פמ"ג (מש"ז ס"ק א'), "ונפקא מינה עוד באם ספק אם (ברכה) [בירך] ברכת הזימון או לאו, למאן דאמר מן התורה חוזר ולמאן דאמר דרבנן אין חוזר, ולא שייך סירכיה דלישנא כמו פתח למען ירבו [סימן סד סעיף ד], דברכת המזון ביחיד אין אומרים ברכת הזימון, מה שאין כן דבר הרגיל תמיד".
2. כשאכלו ז' מינים, האם חייבים לזמן – בני ציון (ס"ק א' ד"ה ולכאורה).
(א) עי' לקמן.
3. במקום בזיון, אם יוכל לברך ביחיד – ראש יוסף (ברכות דף נ. ד"ה אמר, "אמר רבא כי הוינן בי ר"ג כו' ואיקפד עיין חה"ר דזימון דרבנן וגדול כבוד הבריות דוחה דרבנן ועיין ש"ע קצ"ג ואיקפד ג"כ הפירוש אפילו אין מונע רק שיקפיד והוה זילות' דבע"ה ומזה יש ללמוד אם ימתין הרבה על בע"ה שמאריך יבא לידי קצת בזיון יוכל לברך ביחיד דזימון ג' נמי דרבנן הוה").
(א) עי' סי' קצ"ג סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
4. אם הקדים א' קצת אכילתו, ובא הב' אח"כ ואכל. האם רשאי הא' לגמור סעודתו קודם, ולברך בפ"ע – פמ"ג (סי' קצ"ג מש"ז ס"ק ו'), "וסיים [המחבר סעיף ב'] כיון שהם קבועים בגמר האכילה, וכן הוא לשון הרא"ש שם ריש פרק שלשה שאכלו. ומכל מקום היה להמחבר להביא בהדיא לשון התוספות דאם בהמוציא לא נקבעו יש רשות לסיים הסעודה קודם, ובתנאי שאכל כזית קודם (ואפשר לאו דוקא כזית). ואף שהרא"ש לא פירש כתוספות, מכל מקום אפשר דמודה לדין זה, והואיל ומידי דרבנן הוא, דרוב פוסקים סבירא להו זימון דרבנן, היה לפסוק כתוספות. ועיין אליה רבה אות ח', ולפי מה שכתבתי אתי שפיר".
(א) עי' סי' קצ"ג סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.
5. מי שלא אכל כדי שביעה, אם יכול לזמן – שעה"צ (סי' קצ"ז ס"ק ט"ז).
6. אנדרוגינוס מזמן למין – לבוש (סי' קצ"ט סעי' ח'), לשונו מובא לעיל.
(א) עי' סי' קצ"ט סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.
7. ילד בר מצוה – שעה"צ (סי' קצ"ט ס"ק י"ט).
(א) עי' סי' קצ"ט סעי' י', לשיטות ומראי מקומות.

ח. מראי מקומות – א"ר (סי' קצ"ט ס"ק ה', א"ז ס"ק ו'), מקור חיים (חו"י, סי' ר'), ילקוט הגרשוני (סי' קצ"ט ס"ק ב'), לקוטי מהרי"ח (סדר ברכת המזון ד"ה ברכת, ע"ש בהע' ב'), שד"ח (כללים מערכת הז' כלל ט'), כה"ח (ס"ק א'), שונה הלכות (סי' קצ"ט סעי' ו'), שערי הברכה (פרק ה' הע' א'), פסקי תשובות (אות א'), מנחת צבי (זימון, סי' א').

1. אבן ישראל (זימון כהלכתו פרק ג' הע' ב') – "ואם אוכלים פת הבאה בכיסנין כשיעור קביעות סעודה דחייבין בבהמ"ז, חייבין בזימון".
2. תשובות והנהגות (ח"ה סי' ס"ה) – "זימון בעשרה להרבה פוסקים הוא חיוב דאורייתא, וצריכים ליזהר לקיים מצוה זו ולא להפרד, ומצוי בחתונות שמאריכים הרבה בסעודה ומברכים ברכת המזון בשעה מאוחרת, ולכן רבים הולכים לפני ברהמ"ז בציבור ומבטלין זימון בעשרה, וכן מבטלים ברכת נישואין, דהיינו השבע ברכות שנתחייבו בהן המסובין. ולע"ד ראוי לבטל מנהג זה..."

ט. ברכת המזון המקוצר.

1. עי' סי' קפ"ז סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ב] כשאכלו ז' מינים: זימון.

א. ראשונים.

1. רק פת יש דין זימון.

- (א) רמב"ם (ברכות פרק ה' הל' ב', הל' ח').
 (ב) טור (סי' רי"ג סעי' ב') – "אין זימון לפירות אלא לפת".
 2. אפי' בז' מינים חייבין לזמן.
 (א) ראבי"ה (ריש סי' קכ"ד) – "וכתב רב האי גאון דהוא הדין ג' שאכלו א' משבעת המינים חייבים לזמן".
 (ב) מרדכי (ברכות רמז קנ"ה) – "וכתב ראבי"ה משום רב האי גאון דג' שאכלו משבעת המינים חייבין לזמן".

ב. צריך ליזהר שלא יעשו שלשה קביעות.

1. ב"ה (סי' קצ"ב ס"ק א') – "כתב המרדכי ריש פרק שלשה שאכלו שכתב ראבי"ה משם רבינו האי דשלשה שאכלו משבעת מינים חייבים לזמן אבל הרמב"ם בפ"ה (ה"ח) כתב דאין מזמנין אלא על הפת לבדו ועל כן צריך ליזהר שלא יעשו שלשה קביעות על אחד משבעת המינים לאפוקי נפשין מפלוגתא דרבוותא".
2. שכנה"ג (הג' ב"י סי' קצ"ב ס"ק א') – "וצריך ליזהר שלא יעשו ג' קביעות על אחד מז' המינים, לאפוקי נפשין מפלוגתא דרבוותא".
3. מג"א (סי' קצ"ג ס"ק ב') – "י"א שאף על ז' מינים מזמנין ולכן טוב שלא יקבעו ג' על ז' מינים [ב"ה]".
4. א"ר (סי' קצ"ג ס"ק א') – "כתב הב"ח ריש סימן קצ"ב דיש ליזהר שלא יקבעו ג' על אחד מז' מינים לאפוקי נפשיה מפלוגתא, כי ראבי"ה [ברכות סימן קכד] פסק דאף על ז' מינים מזמנין".
5. שלחן שלמה (סי' קצ"ג סעי' א').

ג. מיקל.

1. ב"י (סי' קצ"ב ס"ק א') – "כתב המרדכי בריש פרק שלשה שאכלו (סי' קנ"ה) שכתב ראבי"ה (ברכות סי' קכד) משם רבינו האי דשלשה שאכלו משבעת המינים חייבים לזמן ואין נראה כן מדברי הפוסקים אלא אין מזמנין אלא על פת לבדו וכן כתב הרמב"ם בהדיא בפ"ה (ברכות ה"ח)".
2. מחבר (סי' רי"ג סעי' א') – "דאין זימון לפירות".
3. פרי חדש (סי' קצ"ב על סעי' א') – "כתב ב"י [ד"ה כתב] משום המרדכי [ברכות רמז קנ"ה] דשלשה שאכלו משבעת מינים חייבין בזימון ואין נראה כן מדברי הפוסקים וכו', וכן עיקר".
3. ערך השלחן (ס"ק א') – "וסברת ראבי"ה יחידאה היא שהרי הרמב"ם והראב"ד והרשב"א והטור ס"ל דאין מזמנין אפי' על ז' המינים וכן דעת התוס' בפ' כ"מ ע"ש".
4. ברכי יוסף (סי' קצ"ב ס"ק א', שוירי ברכה ס"ק ג') – "דוקא שאכלו פת אבל ג' שאכלו מז' מינים אין מזמנין עליהם, וכמ"ש מרן בב"י שכן נראה מהפוסקים וכ"כ הרמב"ם (הל' ברכות פ"ה ה"ח). אך האחרונים כתבו שלא יעשו ג' קביעות על א' מז' מינים, לאפוקי נפשין מפלוגתא. והפ"ה בליקוטים הכריע כדעת הרמב"ם. והמנהג פשוט לקבוע על פרות על שלשים ועל רבעים אף מז' מינים וכן לאכול פת הבאה בכסנין וכיוצא ולא זהירי בזה".
5. מגן גבורים (אלף המגן ס"ק א', עי' סי' קצ"ב ס"ק ג') – "ועיינ דרישה מ"ש בזה ובלקוטי פ"ח ... והבר"י העיד שכן המנהג פשוט ...".
6. שע"ת (סי' קצ"ג ס"ק א') – "עבה"ט בשם ב"ה ובלקוטי פ"ח הכריע כהרמב"ם דאין מזמנין על הפירות של ז' מינים וכתב בבר"י שהמנהג פשוט לקבוע כמה אנשים על פירות מז' מינים וכן לאכול פת הבאה בכיסנין ולא זהירו בזה ע"ש".
7. מ"ב (סי' קצ"ג ס"ק ו') – "ודע דחיוב זימון הוא דוקא כשאכלו פת שחייבין עליו בהמ"ז אבל אם אכלו פירות ואפילו הן משבעה מינים לא כדקי"ל בסימן רי"ג דאין זימון לפירות ויש מחמירין בז' מינים להצריכו זימון ולכן טוב שלא יקבעו ג' ביחד על ז' מינים כדי לאפוקי נפשין מפלוגתא [ב"ה] וברכי יוסף כתב שהמנהג פשוט לקבוע כמה אנשים על פירות מז' מינים וכן לאכול פת הבאה בכיסנין".
8. ערה"ש (סי' קצ"ג סעי' ה') – "ודע שבמרדכי רפ"ז כתב וז"ל כתב ראבי"ה בשם רב האי גאון דג' שאכלו משבעת המינים חייבין לזמן עכ"ל ולפ"ז לא מצאנו דינו ורגלינו דהרבה פעמים כשאוכלים בחבורה גלוסקאות ופירות של ז' המינים ואין מזמנין כלל ויש מי שכתב שטוב שלא יקבעו על ז' מינים [ב"ח ומג"א שם] וזהו כמעט מן הנמנעות בכיבודים ושמחות ואורחים וכיוצא בהן אך באמת אין לחוש לזה ובשום פוסק לא הובא דיעה זו כלל ורבותינו בעלי התוס' [ל"ז. בד"ה נתן] כתבו מפורש להיפך וכן הרמב"ם והטור וכל הפוסקים כתבו מפורש דג' שאכלו פת חייבין לזמן ובחולין [ק"ו]. אמרינן דאין מזמנין על הפירות ובכל מיני פירות אפילו מז' המינים מדלא קאמר לבד מז' מינים ומה שלא אמר אין מזמנין אלא על הפת משום דמיירי שם במעשה של פירות ודייק כמה דינים ממעשה זו לכן אומר לשון זה והרי"ף הביא זה בפ"ה דברכות [וכ"כ תר"י] ולכן אין לחוש לזה כלל ונראה שטעות נפל במרדכי וצ"ל אין חייבין לזמן [וכ"כ בש"ת בשם פ"ח וברכ"י ע"ש].
9. כה"ח (ס"ק ג', ס"ק ד') – "וכן עמא דבר".

ד. מראי מקומות – ערך לחם (סי' רי"ג ס"ק א'), בני ציון (ס"ק א' ד"ה ולכאורה).

1. דרישה (סי' קצ"ב ס"ק א') – "בקונטרס שלי במרדכי בפרק שלשה שאכלו נתתי טעם לדברי ראבי"ה ושאינ ראייה מהרמב"ם דסבירא ליה ברכה מעין שלש היא דרבנן אבל ראבי"ה וכמה גאונים דסבירא להו שהיא גם כן דאורייתא כמו שדרשו (מח ב) ממה שכתוב (דברים ח י) ואכלת ושבעת וברכת את יי' אלהיך זה זימון שקאי על הפת כן סבירא להו דקאי נמי אברכת שבעת מינים שכתובים לפניו ארץ חטה וגו' לאפוקי מהרמב"ם דסבירא ליה דארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם הפסיק הענין ועליה דוקא קאי ואכלת ושבעת וברכת ושם הארכת עיין שם דאף שאמרו אין זימון לפירות סבירא להו דדוקא לשאר פירות שאינן משבעת המינים".

א. אמירת "על נהרות בבל" או "שיר המעלות".

1. עי' סי' תק"ס סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ב. הב לך ונברך [ומזה נוהגין לומר בל"א רבותי מיר וועלין בענשין, והן עונין יהי שם יי' מבורך מעתה ועד עולם].

1. כי כל מילי דקדושה בעי הזמנה – מג"א (פתיחה), א"ר (ס"ק ג'), באה"ט (ס"ק א'), גר"ז (סעי' ז'), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק א'), ערה"ש (סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ב'), מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק א'), כה"ח (ס"ק ב'), כיצד מזמנין (פרק ט"ו סעי' י"ב).
2. מראי מקומות.

(א) כה"ח (ס"ק ב') – "ונראה דיותר טוב לומר כלשון הזוהר הב לך ונברך".

(ב) הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ד) – "שאלה: מהו המקור למנהג העולם שגם המזמן חוזר ואומר יהי שם ה' וכו'. תשובה: כך נוהגים סתם ככה...".

(ג) תשובות והנהגות (ח"ד סי' נ"א) – "מה שאומרים 'רבותי נברך', ועונים 'יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם' אינו מעיקר הזימון".

ג. "רבותי נברך".

1. אמת ליעקב (הע' ר"ז) – "נראה שזה הוא מגוף חיוב הזימון (ועיין בקטע הסמוך להלן), דהיינו שהזימון הוא שהמזמן מזמין לברך ביחד, ולכן צריך לומר קודם לשון הזמנה, ולכן אלו שאומרים 'רבותי נברך' לאו שפיר עבדי, דאין זה אלא לשון עתידות שאנו עומדים לברך, ואינו לשון הזמנה".

2. רביתו נברך, היינו רבותי מיר וועלען בענטשען בעיברית – וזאת הברכה (עמ' קכ"ח אות ב'), שיערי הברכה (פרק ה' סעי' נ"ה), וכן עמא דבר.

3. מראי מקומות – כיצד מזמנין (פרק ט"ו סוף הע' כ"א).

ד. להזכיר ברשות.

א. מקור.

1. כל בו (סי' כ"ה ד"ה ובסעודת) – "ומדרך המוסר לכל מי שיברך שיטול רשות מן הגדולים המסובין שם, ואומר ברשות רבותי נברך וכו', ואם לא ירצה ליטול רשות רק מאחד אומר ברשות מורי".

2. אורחות חיים (הל' ברכת המזון אות ט"ז) – "ומדרך המוסר לכל מי שיברך יש לו ליטול רשות מן הגדולים המסובים שם ואומרים ברשות רבותי. ואם לא ירצה ליטול רשות אלא מא' אומר ברשות מורי או רבי נברך".

3. לבוש (סי' קע"ד סעי' ח') – "כמו שעושיין בברכת המזון שאומרים גם כן בתחלה שמעוני רבותי ואברך, וכשהם נוטים אזנם לשמוע הוא מתחיל ואומר ברשות רבותי נברך וכו'".

4. קיצור שו"ע (סי' מ"ה סעי' ו') – "ואחר כך אומר המברך ברשות וכו' נברך שאכלנו וכו'".

5. מראי מקומות – רמ"א (סי' קס"ז רמ"א סעי' י"ד).

(א) יעב"ץ (סידור, הנהגות הסעודה פרק ההזמנה אות ב' [ה"ב עמ' תתקצ"ד]) – "ועדיין צריך ליטול רשות הרבים. ומרבו וחברו. וממי שגדול ממנו".

ב. להזכיר בזימון: "ברשות אמי מורתי" וכו'.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ג) – "שאלה: ג' אחים שאכלו כאחד על שולחן אמם, ועומדין לזמן, האם רשאים לחלוק כבוד לאמם ולומר 'ברשות אמי מורתי נברך שאכלנו משלו'. תשובה: לא נהוג".

2. הגר"א נבנצל שליט"א (אבני דרך ח"ו סוף סי' ל"ג, עמ' צ"ה) – "נשאלת האם בזימון אפשר לומר ברשות אמי מורתי. הגר"א נבנצל כתב לי ש'נוטלין רשות ממי שהי' יכול בעצמו לזמן ולהוציא את כולם, ואשה אינה יכולה לעשות זאת".

3. חשוקי חמד (ברכות דף מה:), עלינו לשבח ח"ב תשובה קי"ט, אוצרות הברכה ברכת המזון עמ' קנ"ו) – "שאלה: ג' אחים שאכלו כאחד על שולחן אמם, ועומדין לזמן. האם רשאים לחלוק כבוד לאמם ולומר 'ברשות אמי מורתי נברך שאכלנו משלו', או שמא מכיון שאינה מצטרפת אליהם לזימון, אין טעם לומר כך. תשובה. כתב הרמב"ם (פרק ה' מהלכות תלמוד תורה הלכה ו'): 'ולא ישב לפני רבו עד שיאמר לו שב, ולא יעמוד מלפניו עד שיאמר עמוד, או עד שיטול רשות לעמוד'. ואם כן יש גם מקום ליטול מהרב רשות לזמן. ויעויין ב'פתחי תשובה' יור"ד סימן ר"מ ו', דכיבוד אב ואם דומה לכבוד שיש לנהוג ברב מובהק'. אם כן מסתבר דיש לנהוג כך גם ביחס ל'אמו', ואם כן מסתבר דיש מקום ליטול רשות מהאם לזמן, ואף שאין האם מצטרפת לזימון, בכל זאת כשאוכלות עם האנשים, חייבות נשים בזימון, ואם כן יש מקום לומר 'ברשות אמי מורתי נברך שאכלנו משלו', ולמעשה צ"ע. עוד יעויין ב'כף החיים' (סימן קצו אות ב) שכתב: דבשבת נהגו להוסיף 'ברשות שבת מלכתא', ובתוך הסוכה אומרים, 'וברשות ז' אושפיזין עילאין' וכו' כ'בין איש חי' (פרשת קורח אות א). [וב'דרכי חיים ושלום' כתוב דיש לומר הרחמן הוא יברך את אבי מורי ואמי מורתי, גם כשאנו סמוך על שלחנם משום כבוד אב ואם]."

4. הגר"מ מאזוז (פניני הפרשה ח"א עמ' ח' אות ב') – "שאלה: כאשר אני אחי ואחיותי והורי אוכלים בשבת לבד בבית, האם מותר לומר בזימון במקום 'ברשות אבי מורי ואמי מורתי', 'ברשות אבא ואמא', שזה מתאים יותר, שהרי הם אבא ואמא של כולנו (כי אנו לבד בבית), משא"כ אבי מורי או אמי מורתי, משמע רק שלי וזה הורי כולנו. תשובה: אבא ואמא פירושו אבי ואמי כדמוכה מפירוש רבנו חננאל הובא בתוספות פסחים (דף ד' ע"א בד"ה אבא). ולא כמו שנשתבשו היום לומר אבא שלי ואבא שלו. לכן יש לומר בזימון 'ברשות אבינו מורנו ואמנו מורתנו'".

5. אבני דרך (ח"ז סוף סי' ל"ג, עמ' צ"ה) – "הגר"א נבנצל כתב לי ... אך העיר לי על כך רבה של היפה הרה"ג שאר ישוב הכהן ש'נשים חייבות בזימון, אלא שמזמנות לעצמן, ולכן אם יש לבר המצוה אב ואם יכול הבן לומר 'ברשות אבי מורי וברשות אמי

מורתל', ויקיים בזה מצוות כיבוד אב ואם, ואם אין לו אב ואומר: ברשות אמי מורתל יקיים בזה המצווה של כיבוד האם ואין כאן בית מיחוש כלל וכלל' (ועיין עוד בשו"ת במראה הבזק ז. כג)."
 6. תורת הזימון (פרק ד' הע' ג) – "ואם אוכל אצל אמו י"ל דאין לומר 'ברשות אמי מורתל', דאף דחייבת בזימון מ"מ אינה יכולה לזמן".

ה] ברוך הוא וברוך שמו.

א. ראשונים.

1. לומר.

- (א) רוקח (סי' רפ"ג) – "הרי נברך פירוש שאומר נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו וברוך הוא וברוך שמו דברכה אחת באפי נפשיה היא כדאמר פ"ג שאכלו".
 (ב) טור (סעי' א') – "והוא חוזר ואומר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו ברוך הוא וברוך שמו ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם הזן את העולם וכו'".
 (ג) שבולי הלקט (הל' שמחות סי' כ"ג) – "חוזר המברך ואומר כמו שהן עונין ברוך מנחם וכו' או ברוך אלהינו וכו' ברוך הוא וברוך שמו בא"י אמ"ה הזן את העולם כולו כו'".
 (ד) אור זרוע (ח"א סי' מ"ג) – "פ"א שאומר נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו ברוך הוא וברוך שמו דברכה באפי נפשיה היא ...".
 (ה) אבודרהם (ברכת המזון ד"ה ולענין) – "והוא אומר נברך שאכלנו משלו והם עונין ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו והוא חוזר ואומר כמו שאמרו הם ברוך שאכלנו משלו וכו' ומוסיף עליהן ברוך הוא וברוך זכרו לעולמי עד ומתחיל בברכת הזן וגומר כל הברכה".
 2. לא לומר – רי"ף (לא נזכר), רמב"ם (לא נזכר), רא"ש (לא נזכר).

ב. פוסקים.

1. לומר.

- (א) לבוש (סעי' א').
 (ב) מלבושי יו"ט (ס"ק א') – "ולכן צריך לומר שכך היו מקובלין ובגמרא קיצרו הנוסח כמו בכל הנוסחאות של שאר ברכות".
 (ג) מג"א (פתיחה) – "וכן המנהג".
 (ד) דרך החיים (דיני ברכת המזון בג' או ב' ואם טעה בברכה מ"ז, סי' רי"ב סעי' ג').
 (ה) מ"ב (ס"ק ד') – "וכן המנהג".
 (ו) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ה אות ע"ו) – לשונו מובא לקמן.
 (ז) זימון כהלכתו (פרק ה' סעי' ד').
 2. לא אומר.
 (א) מחבר (לא נזכר).
 (ב) רמ"א (מטה משה סי' שמ"ו [לשונו מובא לקמן], עי' דר"מ ס"ק ב').
 (ג) מהרש"ל (הו"ד באחרונים).
 (ד) מטה משה (סי' שמ"ו) – "וכן המהר"י קארו לא כתבו בש"ע וגם מהרמ"א לא הגיה שם שיש לאומרו. ש"מ דכותי' ס"ל וכן מורי מהרש"ל לא היה אמרו".
 (ה) ט"ז (ס"ק א') – "נר' דאין שום עיקר לענין זה מן הגמ' ופוסקים".
 (ו) גר"א (מעשה רב סי' פ"ה) – "לבהמ"ז נוטל רשות ומתחיל ברוך אתה ולא ברוך הוא וב"ש".
 (ז) ערה"ש (סעי' ה') – "יותר נכון שלא לאמרו וכן הוא המנהג הפשוט במדינתנו וכן נראה מרוב הפוסקים".
 (ח) שלחן הטהור (סעי' ב') – "אין המנהג לומר ב"ה וב"ש לא ביחיד ולא בעשרה ולא בשלשה כיון ...".
 (ט) כה"ח (ס"ק ח') – "וכן נראה עיקר דכיון דיש פלוגתא בזה ואינו מן החיוב שב וא"ת עדיף אלא רק במקום דאיכא מנהג לאומרו אין למחות בידם דבדברים כאלה נהרא נהרא ופשיטה".
 (י) הגרת"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' כ"ג טור ג') – "שאלה: יש כמה מנהגים בדין אמירת 'ברוך הוא וברוך שמו', לפני ברכת המזון, שיש נוהגים שרק במקום 'זימון' אומרים אותו, (לפני ברכת המזון), ונסתפקו האם רק המזמן אומרו, או גם השומעים, וצ"ע. תשובה: לגר"א אין אומרים כלל, (תשו' בכת"י)".

ג. הגדר: להאומרים.

1. לכל הפחות שלש, כדי להפסיק בין ברכת הזימון לברכת המזון.

- (א) דר"מ (ס"ק ב') – "ואפשר שטעם רבינו בזה כדי להפסיק בין ברכת הזן לברכת הזימון".
 (ב) מג"א (פתיחה).
 (ג) א"ר (ס"ק א').
 (ד) שלחן שלמה (סעי' א') – "יזהר כשמברך בלא זימון שלא יאמר ב"ה וב"ש קודם בה"מ".
 (ה) גר"ז (סעי' ב').
 (ו) דרך החיים (דיני ברכת המזון בג' או ב' ואם טעה בברכה מ"ז, סי' רי"ב סעי' ג').
 (ז) מ"ב (ס"ק ד').
 (ח) זימון כהלכתו (פרק ה' סעי' ד').

2. רק בעשרה, שמזכיר שמו של הקב"ה.
 (א) ב"ח (ס"ק ב') – "נראה לפע"ד העיקר דנוסח זה לא נתקן מהקדמונים אלא כשמזמנין בעשרה דמזכיר שם אלהינו שאומרים נברך אלהינו שאכלנו משלו וכו' דאז יענו ברוך אלהינו שאכלנו משלו ובטובו חיינו ברוך הוא וברוך שמו דעל זה אמרו רבנן ז"ל דכי שם יי' אקרא הבו גודל לאלהינו משמעו הנך תרתי דאמרן אבל כשמזמנין בשלשה אין מקום לאמרו והעולם טועין לאמרו בכל פעם אפילו ביחיד בלא זימון כלל וכן אני נוהג שלא לאמרו אלא כשמזמנין בעשרה".

(ב) שכנה"ג (הג' הטור ס"ק ב').
 (ג) קיצור שו"ע (סי' מ"ה סעי' ו') – "גם יש מנהגים שונים בענין אמירת פרוה הוא וברוה שמו. יש נוהגין שהמברך אומר קְשָׁמְזִמְנִין רק בשלשה. ויש אומרים, שאין לאמרו אלא קְשָׁמְזִמְנִין בעשרה, שְׁמֹפִיר אֶת הַשֵּׁם, אִז יֵאמְרוּ. וְכֵן יֵשׁ לְנֹהֵג. וְהַמְסַבֵּין לֹא יֵאמְרוּהוּ. ומפ'ל שָׁפֶן מִי שְׁמֵבְרֵךְ בְּרֶפֶת הַמְזוֹן בְּלֹא זְמֹן שְׁלֹא יֵאמְרוּ".
 (ד) אמת ליעקב (הע' ר"ח) – "מקובלני שאין אומרים ב"ה וב"ש בפחות מעשרה".

3. אפילו יחיד.
 (א) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ה אות ע"ו) – "מו"ר מתחיל תמיד ברהמ"ז ברוך הוא וברך שמו (ועי' סי' קצ"ב מ"ב ס"ק ד') אף שהוא יחיד".
 (ב) מראי מקומות.

4. (א) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ג') – "אבל ברוך הוא וב"ש אין לענות רק בשלשה ולא ביחיד, ואף בשלשה אין לומר אותו רק המברך ולא שנים המזמנים עמו, מ"א וא"ר, ועכשיו נוהגין קצת לאומרו אף ביחיד".

ד. הגדר: האם רק המזמן או כולם.

1. רק המזמן – פרישה (ס"ק ב'), א"ר (ס"ק א', א"ז ס"ק ב'), פמ"ג (מש"ז ס"ק א'), גר"ז (סעי' ב'), דרך החיים (דיני ברכת המזון בג' או בי' ואם טעה בברכהמ"ז, סי' רי"ב סעי' ג'), קיצור שו"ע (סי' מ"ה סעי' ו', לשונו מובא לעיל), מ"ב (ס"ק ד'), מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק ב'), זימון כהלכתו (פרק ה' סעי' ד').
 2. מראי מקומות – מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ג', לשונו מובא לעיל), קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ה אות ע"ו, לשונו מובא לעיל).

ה. מראי מקומות – חסד לאלפים (סעי' א').
 1. דרכי חיים ושלום (אות ש"ה) – "ב"ה וב"ש אין לנו ידיעה ברורה אם אמר קודם ברהמ"ז ואפשר שאמר בחשאי אבל לא שמענו שיאמר".
 2. אג"מ (דברי חכמים הע' קמ"ח אות ג') – "שמעתי מא' ששמע מהגרמ"פ שא"ל, שעניית ברוך הוא וברוך שמו לאחר הזימון הוי הפסק (והרבה נוהגין כן לאומרו)".

ו. האם מותר לענות אמן על איזה ברכה כשהוא עומד בין ברכת הזימון לברהמ"ז.

1. קצות השלחן (סי' מ"ה ס"ק ל"ה ד"ה ויש) – "וצ"ע למעשה".
 2. הגר"ח ק"צ"ל (מילי מעלייתא אות כ"ג) – "שאלה: האם מותר לענות אמן על איזה ברכה כשהוא עומד בין ברכת הזימון לברהמ"ז. תשובה: אולי".
 3. פסקי תשובות (אות ג') – "מאד צריך לזהר שלא להפסיק בין ברכת הזימון לברכת המזון, ואף לא לעניית דברים שבקדושה וכמו שנתבאר (לעיל סי' קפ"ג אות י"ד) לענין הפסקה בברכת המזון שרבים מהפוסקים מחמירים בה כדין שמונה עשרה שאין להפסיק אפילו לעניית קדושה וברכו ואיש"ר וכו', ובדיעבד אם הפסיקו יוצאים י"ח ואין חוזרים שוב על ברכת הזימון, וכדפסקינן לענין ברכת המזון".

ו] המזמן בעשרה: אם טעה ולא הזכירו אלקינו - סעיף ב'.

א. המזמן טעה.

1. יחזור ויזמם בשם – מחבר (סעי' ב'), שלחן שלמה (סעי' א'), חסד לאלפים (סעי' ב'), פוסקים.

ב. המזמן טעה, אבל מהמסובים לא טעה: שאמר נברך שאכלנו משלו, וענו אחריו ברוך אלקינו משלו ובטובו חיינו.
 1. המזמן לחזור אח"כ ולומר ברוך אלקינו וכו' – פמ"ג (סי' קצ"ד א"א סוף ס"ק א'), באה"ט (ס"ק ה'), דרך החיים (דיני ברכת המזון בג' או בי' ואם טעה בברכהמ"ז, סי' רי"ב סעי' ד'), חסד לאלפים (סעי' ב'), בן איש חי (שנה א' פר' קורח אות ב'), מ"ב (ס"ק י'), מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק ג'), כה"ח (ס"ק ט"ז), שגיאות מי יבין (סי' כ"ג סעי' ה').

ג. המזמן והעונים טעה: שאמר נברך שאכלנו משלו, וענו אחריו ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו.

1. המזמן לחזור אח"כ ולומר ברוך אלקינו וכו'.
 (א) פרי חדש (על סעי' ב') – "שאפילו שענו אחריו הוא לא הפסיד בשביל זה ויאמר ברוך אלקינו. וזה פשוט אצלי ודוק".
 2. שאינו יכול המזמן לאומרו בשם.
 (א) ברכי יוסף (שירי ברכה ס"ק ב') – "בפנים (אות ג) הבאתי דברי הרב פר"ח שכתב דאף שענו אחריו הוא יכול לומר ברוך אלהינו ועתה ראתה עיני תשובת הרשב"א כ"י דכתב כדברי ארחות חיים, ומוכח מינה דאם גם העונים לא הזכירו גם הוא הפסיד. והכי רהטי דברי ארחות חיים. ומעתה כן עיקר, ודלא כהרב פר"ח".

- (ב) הו"ד במגן גבורים (אלף המגן ס"ק ה').
 (ג) דרך החיים (דיני ברכת המזון בג' או ב' ואם טעה בברכהמ"ז, סי' רי"ב סעי' ד') - לשונו מובא לקמן.
 (ד) בן איש חי (שנה א' פר' קורח אות ב') - "אבל אם הוא לא הזכיר השם והעונים ג"כ לא הזכירו הנה גם הוא כאשר יענה אחריהם לא יזכיר השם".
 (ה) כה"ח (ס"ק י"ח).
 3. מראי מקומות - שע"ת (ס"ק ג'), חסד לאלפים (סעי' ב'), מ"ב (ס"ק י'), שגיאות מי ביין (סי' כ"ג סעי' ה').

ד. המזמן לא טעה, אבל העונים טעה: שאמר נברך אלקינו שאכלנו משלו, וענו אחריו ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו.

1. שאינו יכול המזמן לאומרו בשם.
 (א) דרך החיים (דיני ברכת המזון בג' או ב' ואם טעה בברכהמ"ז, סי' רי"ב סעי' ד') - "אם טעה המברך בעשרה והעונים לא הזכירו השם ואפילו אם המזמן אמר השם והעונים לא הזכירו את השם אין יכולין לחזור ולהזכיר השם דהוי כזימון למפרע ואפילו המברך שחוזר ועונה אחר העונים ברוך אלקינו כו' הפסיד ואינו מזכיר השם ואינו אומר רק ברוך שאכלנו משלו כו' (שיורי ברכה בשם תשובת הרשב"א כת"י)".
 (ב) מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק ג').

ה. לא הזכירו כלל.

1. אין יכולים לחזור: דבדיעבד יצאו בזימון בלא שם - מחבר (סעי' ב'), שלחן שלמה (סעי' א'), חסד לאלפים (סעי' ב'), בן איש חי (שנה א' פר' קורח אות ב'), מ"ב (סי' קצ"ג ס"ק כ"ו), פוסקים.

1. זימנו בהזכרת השם שלא לצורך.

1. כה"ח (ס"ק י"א) - "ואם טעה המזמן ואמר אלקינו ולא היו שם יו"ד אז העונים לא יאמרו אלקינו ולא המזמן בחזרתו אלא יאמרו ברוך שאכלנו וכו'. רו"ח אות א".
 2. קצות השלחן (סי' מ"ה ס"ק ל"ג) - "ויש להסתפק אם בג' טעו וזמנו בשם אם יצאו י"ח אע"פ שהזכירו שם לבטלה עכ"פ כבר אמרו ברוך שאכלנו או שצריכין לומר בשכמל"ו כדין כל מברך ברכה לבטלה ולחזור ולזמן בלא שם וצ"ע, ועכ"פ מסתבר שאם המזמן לבד אמר נברך בשם יאמר בשכמל"ו ויחזור לומר נברך בלא שם כדי שיענו אחריו".
 3. הגרח"ק זצ"ל (מילי מעלייתא אות כ"א) - "שאלה: שלשה שאכלו וטעו כשזימנו ואמרו נברך 'אלקינו' האם יצאו ידי חובת זימון, או צריכים לומר בשכמל"ו ולחזור ולזמן שנית בלא הזכרת השם. תשובה: יצאו".

ז. במקום ספק: האם יכולים לומר ברוך אלקינו וכו'.

1. מחמיר, יש לחוש להזכרת שם לבטלה.
 (א) צל"ח (ברכות דף מה. ד"ה ודע) - "ואף שאומרים נברך לאלקינו בשם ואולי הדין דבעינן רובא דמינכר ומזכיר שם שמים לבטלה, הרי אין כאן חשש איסור תורה. אבל בכסף משנה דקאי על דברי הרמב"ם, ולהרמב"ם עובר מדאורייתא משום לא תשא כמבואר במג"א שם, א"כ אף דלר' ירמיה פשיטא ליה כיון דלר' זירא מספקא צריך להחמיר שלא לזמן בשם משום ספק איסור דאורייתא של לא תשא".
 (ב) עי' פמ"ג (סי' קצ"ז א"א ס"ק ב') - "וברכת זימון לרוב הפוסקים דרבנן ולקולא, ואם רוצים הרשות בידם, דאין כאן הזכרת השם דלהוי לא תשא. ומיהו בעשרה כהאי גוונא, צריך עיון אי דוקא המברך ברכה שאינה צריכה בשם ומלכות הוה לא תשא [סימן רטו סעיף ד] או דילמא כל שמזכיר השם לבד נמי הוה חומר לא תשא. ועיין סימן קפ"ח במ"א [ס"ק] י"א יעלה ויבוא הוה כתחנה ושרי, הא נברך לאלקינו אפשר הוה ברכה לבטלה".
 (ג) ח"א (כלל מ"ח סעי' ז') - "היו יושבים בעגלה ואוכלים בקביעות, צריך עיון אם מצטרפים. ונראה לי דבמקום ספק, בשלשה, יזמנו. אבל בעשרה, יש לחוש להזכרת שם לבטלה".
 (ד) מ"ב (סי' קצ"ג ס"ק כ"ו, עי' ס"ק כ"ד) - "וביובשין בעגלה ואוכלין ביחד כשהם נוסעין עיין בסימן קס"ז מה שכתבתי בשם המ"א שמסתפק בזה ובח"א הכריע דבזה וכן בכל מקום שיש ספק בשלשה יזמנו אבל בעשרה יש לחוש להזכרת השם לבטלה. ומ"מ נ"ל דיזמן בלא שם דהא בדיעבד יצא בעשרה אף אם לא הזכיר השם וכדלעיל בסוף סימן קצ"ב".
 עי' בה"ל (סי' קצ"ז סעי' א' ד"ה עמהם) - "עיין בפמ"ג שמצדד לומר דברכת זימון של שלשה כל היכא שיש ספק לדינא מצטרפין [היינו דרשות להם לזמן] אבל בברכת זימון של עשרה שיש הזכרת השם מסתפק שם אי מותר בזה משום חומר לא תשא וכן נוטה בח"א".

(ה) תשובות ונהגות (ח"א סוף סי' קפ"ג) - "וכללא הוא דבכל ספק בחיוב זימון מזמנים בלי הזכרת השם, כיון דדעת הרבה מהפוסקים דאפילו כשבוודאי אין חיוב מ"מ הזימון רשות וטוב לזמן, וכן דעת הרמ"א בר"ס קצ"ג, והגם דבאחרונים דעתם למנוע זימון כשאין חיוב, מ"מ בספק חיוב מזמנים וכמבואר במ"ב שם (ס"ק כ"ד - כ"ה, ובשעה"צ ובביה"ל שם יעושה"ה)".

1) וזאת הברכה (עמ' קל"ה ד"ה במקרים).

2) שערי הברכה (פרק ה' סעי' ג').

2. מיקל, יכולים לומר ברוך אלקינו.

(א) אשל אברהם (בוטשאטש, סי' קצ"ח מהדו"ב) - "מספק יכולים לומר ברוך אלקינו ומבורך כו' גם שהט"ז ז"ל כ' בא"י כו' בלא מלכות הו"ל ברלב"ט גם דקיי"ל שבלא שו"מ אינה ברכה. מ"מ בא"י הו"ל מטבע ברכה בהברכות הסמיכות זו לזו דא"צ מלכות משא"כ ברוך אלקינו אינו מטבע ברכה בשום מקום והו"ל רק אומר שבח להשי"ת".

ח. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ז').

ט. עמידה בשעת הזימון בעשרה.

1. עי' סי' קצ"ד סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

"מצוה שיתזרו אחר שלישי שיצטרף עמהם לזימון ... ומצוה לחזור אחר עשרה".
מחבר (סי' קצ"ג סעי' א')

אם מצטרפין לזימון

סימן קצ"ג

- [א] פחות משלשה - סעיף א'.
 [ב] יותר משלשה.
 [ג] ריש גלותא: איקפד.
 [ד] במקום מצוה.
 [ה] ריש גלותא: צריך לשמוע.
 [ו] זימון ע"י רמקול (microphone).
 [ז] קבועים יחד - סעיף ב'.
 [ח] האם יכול לזמן: במקום שלא נקבע ביחד. יב' שלשה שבאו משלש חבורות - סעיף ה'.
 [ט] ציורים של קביעות - סעיף ג'.
 [י] האם יכול להתכוין לא להצטרף לזימון.
 [יא] שלשה: אינם רשאים ליחלק - סעיף ד'.
 [יב] שלשה שבאו משלש חבורות - סעיף ה'.

[א] פחות משלשה - סעיף א'.

א. משנה (דף מה.) – "שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן".

1. גמרא (ברכות דף מה.) – "אתמר: שנים שאכלו כאחת; פליגי רב ורבי יוחנן, חד אמר: אם רצו לזמן מזמנין; וחד אמר: אם רצו לזמן מזמנין; וחד אמר: אם רצו לזמן דרבי יוחנן הוא דאמר אם רצו לזמן אין מזמנין ... אמר אביי, נקיטינן: שנים שאכלו כאחת מצוה ליחלק. **תניא נמי הכי: שנים שאכלו כאחת מצוה ליחלק;** במה דברים אמורים כששניהם סופרים, אבל אחד סופר ואחד בור סופר מברך, ובור יוצא".

ב. אינו יודע לברך.

1. מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' א') – "והשני אינו יודע. נראה כל שיודע רק שלא בדקדוק מקרי אינו יודע, וראיה לזה".
 (א) וכן מוכח מהתוס' והרא"ש שם.

ג. לברך בלשה"ק, ואינו מבין לשון הקודש.

1. מיקל.

(א) לבוש (סעי' א') – "וזהו ההפרש שבין המברך ובין השומע, שהמברך יוצא בברכת עצמו אפילו אינו מבין כיון (דתופס) [דטופס] הברכה כך היא, והשומע אינו יוצא אלא אם כן מבין מה שיאמר המברך ומכוין לכל מלה ומלה".

(ב) עולת תמיד (ס"ק ב') – "היינו דוקא בשמיעה אינו יוצא אם אינו מבין, אבל המברך עצמו אפילו אינו מבין מה שמוציא מפיו יוצא".

(ג) פמ"ג (א"א ס"ק ב') – "בלשון הקודש כשאומר יוצא אף שאין מבין הלשון, ובשמיעה, שצריך לכוין, בעינן בלשון הקודש מבין דווקא. ובשאר לשון אף באומר שצריך שמבין, עיין מ"א [סימן] ס"ב [ס"ק] א' ולבוש כאן [סעיף א']".

(ד) מגן גבורים (סי' ס"ב אלף המגן ס"ק ב') – "אבל אם קורא בעצמו אף אם אינו מבין יוצא בלשון הקודש כמו שכתב בשאלות ותשובות אא"ז בעל שער אפרים סי' י"ג".

(ה) ערה"ש (סי' קפ"ה סעי' ו', סעי' ז') – "מיהו אפילו לדברי רבותינו אלה אין זה רק בהשומע אבל המברך לעצמו או המתפלל אף על פי שאינו יודע כלום מ"מ יצא וכ"כ הלבוש בסי' קצ"ג סעיף א' ... וכ"כ כמה גדולים [מג"א בר"ס ס"ב וע"ת ופרמ"ג בר"ס קצ"ג] ועוד כתבו דמנהג העולם כרש"י דהנשים יוצאות בשמיעה אף שאין מבינות כלום [ב"ה בסי' קצ"ג ומג"א שם סק"ב וע"ש בט"ז] וכ"כ רבינו הרמ"א בספרו ד"מ שם וכן מבואר מדבריו בסי' קצ"ט סעיף ז' כמ"ש שם ובאמת זהו גם דעת הבה"ג והרי"ף והרמב"ם כמ"ש: ודע שאחד מהגדולים יצא לחלק דאף המברך בעצמו אם אינו מבין תיבות הברכות שיצא מפיו לא יצא אפילו בלשון הקודש [הגר"ז בסי' זה] ... ומאד תמוה דכיון שיודע למי מברך שפיר קרינן בו וברכת את ד' אלקיך כלומר שנותן שבח והודיה להאל יתברך והרי חסרון כוונה אינו מעכב גם בק"ש רק בפסוק שמע ישראל כמ"ש בסי' ס' ובתפלה רק באבות כמ"ש בסי' ק"א ועוד אם נאמר כן נמצא שכמה אלפים מישאל אין יוצאין ידי חובתן בברהמ"ז וחלילה לומר כן ועוד כיון דלדעת רש"י והבה"ג והרי"ף והרמב"ם גם השומע יצא אף כשאינו מבין ואיך נעשה פלוגתא רחוקה לדעת החולקים דאף המברך עצמו לא יצא ולכן העיקר לדינא כמ"ש ולבד שהעולם תופסים לעיקר כדעת רש"י כמ"ש שכן נראה פשוטות לשון הש"ס וגם רבותינו החולקים לאו מילתא דפסיקא קאמרי כמבואר מדבריהם למעין בהם וכל זה הוא בדיעבד אבל וודאי לכתחלה ועיקר המצוה להבין מה שאומר ומה ששומע בשום לב וכן כשיצא ידי חובתו בשמיעה מאחר צריך השומע לכוין לצאת והמברך יכול להוציא וזה מעכב גם בדיעבד".

(ו) שעה"צ (ס"ק ג') – "עיין בפרי מגדים שכתב דיוכלו לברך בלשון הקודש אף על פי שאינן מבינות, אף על גב דבשמיעה בעינן דוקא שיבינו, כשהן מברכות בעצמן עדיף טפי, וכן כתב בלבוש ועולת תמיד, וכן כתב במגן גבורים סימן ס"ב בשם ספר שער אפרים, עיין שם, וכן משמע ממגן אברהם סימן ק"א סעיף קטן ה. ונראה לי גם כן כדמות ראה לזה, דמאי גריעא דבר זה מאם לא כוון לבו בברכת המזון דודאי יצא בדיעבד, וכמו שכתבנו לעיל בסימן ס' במשנה ברורה סעיף קטן ז בשם הפוסקים".

(ז) כה"ח (ס"ק ד').

(ח) יביע אומר (ח"ה או"ח סי' י"ב) – "מ"מ להלכה יפה כיון דאנן בדידן נקטינן כד' רוב האחרונים דס"ל שבאמירה לכ"ע יוצא י"ח בלה"ק אף על פי שאינו מבין. ובפרט דהו"ל כעין ספק ספיקא, שמא הלכה כרש"י וסיעתו שאפילו בשמיעה יוצא י"ח השומע בלה"ק אפילו אינו מבין, ואת"ל דהלכה כד' החולקים, שמא באמירה לכ"ע יוצא י"ח. וכנ"ל. [וכן דעת החתם סופר ח"ו ס"ס פד]. וכן מצאתי בס' מגן גבורים ... וכן פסק המשנה ברורה (סי' סב סק"ג) ... וכ"כ עוד (בסימן קא ס"ק יד). ובשעה"צ ציין בזה להפמ"ג. (ולא הזכיר ד' שאר האחרונים הנ"ל). ודבר ה' בפיהו אמת להלכה ולמעשה. וכן בכה"ח (סי' קצג סק"ד) ...".

2. מחמיר, אין לחלק בין שמיעה לאמירה. [ולחוסברים שאם אין מבין אין יוצא בשמיעה, ה"ה שאין יוצא באמירה].

(א) גר"ז (סי' קפ"ה סעי' א', ע"י סי' רע"א סעי' ז') – "ולכן הנשים ועמי הארץ שאינם מבינים לשון הקודש חייבים לברך ברכת המזון בלשון שמבינים ולא בלשון הקודש וכן אינם יוצאים בשמיעה מהמברך בלשון הקודש בזימון אלא יברכו לעצמן בלשון שמבינים".

ויש אומרים שבלשון הקודש יוצא אדם ידי חובתו אף על פי שאינו מבין הלשון משא"כ בשאר לשונות ולכן הנשים ועמי הארץ יוצאים ידי חובתם בשמיעה מהמברך בזימון בלשון הקודש וכן נוהגים אף על פי שראוי להחמיר כסברא הראשונה".

ד. אחר יברך לשני, והשני אינו מבין לשון הקודש.

1. מחמיר.

(א) תוס' (ברכות דף מה: ד"ה שאני).

(ב) ר' יונה (ברכות דף לג.) – "נראה למורי הרב שהנשים שאינן מבינות לשון הקדש צריכות לברך ברכת המזון לעצמן ואינן נפטרות בברכה ששומעות מהאנשים דמ"ד סופר מברך ובור יוצא זהו כשהבור אינו יודע נוסח הברכה אבל מבין לשון הקדש אבל כשאינו מבין הלשון אינו יוצא וה"ל כיון שהאשה חייבת בברכת המזון ואינה מבינה לשון הקדש אינה נפטרת בברכה ששומעת מהאנשים אלא צריכה לברך ברכת המזון בלשון שהיא מבינה ויש שהיו אומרים שנפטרת בברכה ששומעת מבעלה או מאדם אחר בלשון הקדש אף על פי שאינה מבינה אותו ומביאין ראיה מענין מגילה דאמרי' (מגילה ד' יז א) הלוועז ששמע אשורית יצא ואילו בשאר לשונות אמרי' שאם שמע אותה בלשון שמבין יצא (שם יז א) כגון גפטיים לגפטיים יונית ליונים אבל יונית לגפטיים או גפטיית ליונים לא יצא וה"ל אם שומעת בשאר לשונות שאינה מבינה לא יצאה אבל אם שומעת בלשון הקדש אף על פי שאינה מבינה יצאה ואין זה נראה משום דלא דמי הא למגלה דבמגלה הוי טעמא משום פרסומי ניסא וכששומע אותה אשורית הא איכא פרסומי ניסא ולא חיישינן אם היא אינה מבינה אבל ברכת המזון שאינה תלויה בפרסום ודאי צריכה שתבין הדברים".

(ג) רא"ש (ברכות פרק ז' סי' ו').

(ד) טור (סעי' א') – "אבל אם אחד יודע והב' אינו יודע מברך היודע והב' יוצא וכגון שמבין לשון הקודש אלא שאינו יודע לברך וצריך לכיון מלה במלה לכל מה שאומר אבל אם אינו מבין אינו יוצא בשמיעה ולכך אין הנשים יוצאות בשמיעה אם אינן מבינות".

(1) וכן פסק – מחבר (סעי' א'), ביע אומר (ח"ה או"ח סי' י"ב), ונמצא דלדידן דאזלינן בתר הוראות מרן, בין בתפלה בין בבהמ"ז אין השומע יוצא י"ח מדין שומע כעונה אלא כשמבין הדברים ששומע אבל כשאינו מבין אינו יוצא י"ח").

2. מיקל.

(א) רש"י (רא"ש ברכות פרק ז' סי' ו').

(ב) סמ"ק (מצוה ק"ט) – "והמברך יכוין להוציאן אף על פי שאין מבינות לשון הקדש".

(ג) ר' ירוחם (נתיב כ"ז סוף ח"א, רכ"ז-ד) – "וכתבו המפרשי' דאשה יוצאה ידי חובתה מברכת המזון בשמיעה אף על פי שאינה מבינה לשון קדש".

(ד) כל בו (סי' כ"ה, [כדאי' בשעה"צ ס"ק ד', וע"ע הברכי יוסף סי' קפ"ה ס"ק ג']) – "כתב הר' יונה ז"ל שהנשים שאין מבינות בלשון הקודש צריכות לברך ברכת המזון לעצמן שאינן נפטרות בברכה ששומעין מן האנשים, כי מה שאמרו ז"ל סופר מברך ובור יוצא היה בזמננו שהכל היו מדברין בלשון הקודש ומבינים אותו, ובור שאמרו ז"ל שאינו יודע נוסח ברכת המזון אבל מבין הוא בלשון הקודש, ואם אינו מברך בלשון הקדש לדברי הכל יצא, וכן הדין נותן בנשים שגם הנה חייבות בברכת המזון ואף על פי שאמרו ז"ל גבי מקרא מגילה הלוועז ששמע אשורית יצא שאני התם שאין הדבר רק בפרסום הנס וכל זמן שיודע שזהו מקרא מגילה יש בו פרסום, אבל בברכת המזון הדבר תלוי לתת שבח והודאה אל הש"י על שפע טובתו ומזונו ודאי נראה שצריך שיבין השומע ויצא, והר' דוד ברבי לוי ז"ל כתב בשם הר"ר שמואל שקילי ז"ל מה שכתוב למעלה בענין בעל הבית ואשתו ובניו, וכן פשט המנהג".

(1) וכן המנהג – דר"מ (ס"ק א'), ב"ח (ס"ק ג'), עי' ט"ו (ס"ק ב'), עולת תמיד (ס"ק ב'), מג"א (ס"ק ב'), באה"ט (ס"ק א'), גר"ז (סי' קפ"ה סעי' א') [לשונו מובא לעיל], עי' סי' רע"א סעי' ז', מ"ב (ס"ק ה'), ערה"ש (סעי' ד'), סי' קפ"ה סעי' ד', סי' רע"א סעי' ח', הגרחפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ה', לשונו מובא לקמן), נשמת שבת (סי' רע"א אות נ"ג).

ה. שאינן מבינים דברי המקדש: לפי שיטת רש"י וסעייתו.

1. הגרשז"א זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף מה:; בית יצחק הלוי ח"ב עמ' ה') – "תוד"ה שאני, נראה שבור וכן אשה צריכים לדעת שמברכים ומודים לה' על המזון, אבל אם הם חושבים שזו תחנה על פרנסה או על בנים כשרים אפשר דלא יצאו בברהמ"ז. וכן במגילה צריכים לדעת שקורין מגילה שיש בו פרסום הנס שהיה בזמן מרדכי ואסתר, אבל אם חושבים שיש שם ענין אחר יתכן שלא יצאו".

2. הגרחפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ה') – "וז"ל ויש פוסקין שסוברין שבלה"ק יוצא אדם ידי חובתו בשמיעה אע"פ שאינו מבין הלשון ע"כ. הג"ה - וכן קיי"ל, מיהו צריכים להבין עצם הענין שאינו זמירות בעלמא אלא ענין קדושת היום, ומסתברא דסגי בזה".

ו. קידוש עם נשים: שאינם מבינים לשון הקודש.

1. טוב לומר מלה במלה – מג"א (ס"ק ב'), באה"ט (ס"ק א'), פמ"ג (סי' רע"א א"א ס"ק ב'), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב'), מ"ב (ס"ק ה').

ז. קידוש עם אחרים: שמבינים לשון הקודש.

1. ג"כ טוב לומר מלה במלה: דא"א לכיון ולשמוע היטב – מג"א (ס"ק ב'), מ"ב (ס"ק ה').

(א) מ"ב (סי' רע"א ס"ק ג'), בה"ל שם סעי' ב' ד"ה דאיתקש) – "דנכון שיהיה היין או הפת לפנייה בעת הקידוש הוא כדי לצאת דעת הגאון רע"א בתשובותיו סימן ז' דמוכח שס"ל דאם אינה יוצא בקידושו אין לה קידוש על הכוס".

(ב) רע"א (סי' ז' ד"ה ובהיהא) – "והנה צ"ל דאף אם תהא יוצאת בקידוש דלעצמה שוב ליכא קידוש על היין, היינו דלענין קידוש על

הכוס שהוא דרבנן סמכינן על חזקה דרבא שהביא ב"ש, ולגבי דאורייתא יוצאות באמירתן. אולם עודני נבוך, דלכאורה כיון דמברכת לעצמה לא שייך לומר דיוצאת ג"כ בשמיעה, דאם באת לומר דיוצאת בשמיעה דשומע כעונה א"כ ברכת' שבפיה לבטלה, ובההיא דסי' קצ"ג באמת י"ל דאומרת עם המקדש נוסח אמצעיית הברכה **אבל הפתיחה והחתימה יוצאת בשמיעתה דהמעט הזה מבנית בלה"ק**..."

ג) **חשב האפוד** (ח"ג סי' א') – "בני הבית היוצאים ידי קידוש טוב שיאמרו עם המקדש מלה במלה, או יותר טוב שישתקו ויצאו ידי חובתם בשמיעה גרידא. והנה דבר זה מפורש במג"א סי' קצ"ג אות ב' ... רעק"א ... ומקשה על זה ממה נפשך אם הן יוצאות במה שאומרות עם המקדש הרי אין כאן קידוש על היין שהרי אין כוס יין בידן, ואם הן יוצאות במה ששומעות הרי מה שאומרות עם המקדש היא ברכה לבטלה. ומטעם זה נוטה רעק"א לומר בכוונת המג"א שאינה אומרת עם המקדש אלא אמצעות הברכה אבל הפתיחה והחתימה יוצאות בשמיעה. והנה מפליא מאד שתה"ל זאת כוונת המג"א ... יש לדקדק לפי דברי הט"ז סוף סי' רע"א דהמקדש בטעות על כוס מים כסבור שהוא יין, אם יש על השלחן עוד יין והי' בדעתו לשתות עוד מזה היין, אין צריך לקדש שנית וגם לא לברך ברכת בפה"ג שנית דכולהו נבגי דברכתא נינהו, ועיי"ש במשנה ברורה אשר הרבה רבונותא מביאים את דברי הט"ז. וכותב שם המשנה ברורה דאם אמנם משמע מדברי המג"א דלא ס"ל הכי, מכל מקום הוא סותם כהט"ז להלכה הואיל ורבו ההולכים בשיטתו, וגם אין זה ברור שהמג"א חולק עליו. והשתא ומה התם שלא הי' בשעת קידוש דעתו על היין שעל השלחן אלא על הכוס שבידו, אמרינן דיוצא ידי קידוש על היין משום היין שעל השלחן, כל שכן אשה השומעת קידוש מבעלה ודעתה על הכוס שביד בעלה שיוצאה בזה ידי קידוש על היין ... והנה זכינו לפי דעת כל הני רבונותא דשפיר דמי לומר עם המקדש מלה במלה ואף הפתיחה והחתימה, כי ודאי בדיעבד שפיר דמי, והואיל ויש לחוש לחששת המג"א שאי אפשר לכוון היטב וגם טריחא מילתא שיהי' כום ביד כל אחד מבני הבית, זה גורם היתר **לכתחלה והוא מנהג ותיקין**".

ד) מראי מקומות – **נשמת שבת** (סי' רע"א אות מ"ג, אות מ"ד, אות נ"ג), **מעדני אשר** (ברכות סי' ס"ח אות ב').

1) **הגרשז"א זצ"ל** (ששכ"ה פרק מ"ז סעי' ל"ט, הע' קפ"ג, מלואים) – "[והנהגים כן לומר את ברכת הקידוש יחד עם המקדש ... ויטעמו מכוס הקידוש; ואם אין בדעתם לשתות מיד מין הקידוש, ספק אם יוצאים ידי קידוש במה שאחד ישתה מן הכוס כשיעור]. שמעתי מהגרשז"א אויערבך שליט"א [זצ"ל], כי יתכן דחשיב בכה"ג כמקדש שלא על היין, דדוקא אם מצטרף לזה שאוחז את הכוס ע"י טעימה מן היין שפיר מהני אם מברך לעצמו גם בפה"ג, ורואין אותם כשנים שקדשו על אותה הכוס שהלה אוחזה, והם מצטרפין יחד גם לשתית מלוא לוגמיו (וע"ע סי' רע"א סעי' יד ובמ"ב ס"ק עג), אבל אם אין דעתו לטעום מן היין, אין לו במה להצטרף לזה שאוחז את הכוס. אך גם אפשר דאף בכה"ג יכול להצטרף לזה שאוחז את הכוס בהחשב כאילו שניהם מקדשים ממש על אותו הכוס שהוא אוחז וסומכים רק על זה שהוא לבד שותה (ועיין סי' רעד בא"א בוטשאטש), עכ"ל".

ה. שנים שאכלו.

1. מצוה שיחזרו אחר שלישי שיצטרף עמהם לזימון, משום רוב עם הדרת מלך – **רא"ש** (ברכות פרק ז' סי' ג'), **טור** (סעי' א'), **מחבר** (סעי' א'), **פ"מ** ג' (סי' קצ"ז מש"ז ס"ק א'), **שעה"צ** (ס"ק י"ז), **כה"ח** (סי' קצ"ז ס"ק ד'), **פוסקים**.
2. **ערה"ש** (סעי' ו') – "ואף שנים שאכלו מצוה שיחזרו אחר שלישי להצטרף עמהם לזימון כן פסקו הרא"ש והטור והש"ע סעיף א' ולא ראינו מי שנזהר בזה לקיים מצוה זו ויותר מזה תמוה שרבינו הב"י בספרו הגדול ריש סי' קצ"ז כתב בשם הרשב"א דשנים שאכלו ובא שלישי שיש חיוב ליתן לו ע"ש **ולמה אין נזהרים בזה** ונ"ל ללמד זכות דהנה ראייתם היא מהא דתניא ר"פ ג' שאכלו [ברכות מ"ה]. השמש שהיה משמש על השנים ה"ז אוכל עמהם אף על פי שלא נתנו לו רשות כדי שיצטרף לזימון ובאמת הרי"ף והרמב"ם לא הביאו זה כלל [ובעל עין משפט ציין ע"ש ואינו כן] וגם הרא"ש בעצמו בפ' ערבי פסחים [סי' ל"ב] כתב שאין חיוב לחזור אחר ג' רק בליל ראשון של פסח ע"ש [מעיו"ט] ומשמש אין ראייה שהרי בלא"ה מחוייבים ליתן לשמש לטעום מכל מין כמ"ש בסי' ק"ע אך עוד ראייה הביאו מחולין [ק"ו]. דאמר רבב"ח הוה קאימנא קמי דר' אמי ור' אסי ואייתי לקמיהו כלכלה דפירי ואכלו ולא יהבו לי ש"מ אין מזמנין על הפירות דאם מזמנין היו נותנים לו כדי להצטרף לזימון ולבד שאין ללמוד מקדושי עליון עוד זאת נראה להדיא שלא בביתם היו ולא שלהם היו הפירות ובוה וודאי היו מבקשים אותו ג"כ משא"כ הבעה"ב כשאוכל בביתו עם אחד איך נטיל עליו שכשיבא איש אחר יבקשנו לאכול ג"כ וע"פ רוב לא תהיה סעודה מספקת ולכן אין נזהרין בזה [כנלע"ד ללמד זכות על כלל ישראל]".
3. **שולחן הטהור** (סי' קצ"ט סעי' א', ס"ק א') – "**בימות החול אם הם שנים לא יהדר אחר השלישי** אחר זימון אפילו ליתן לו פת שיאכל ומכש"כ במשקה. [דהלכתא פסיקא בגמ' דאין מזמנין על עם הארץ, דהלכה כאחרים אפילו קרא ושנה ותני ספרי וספרא ומשניות והלכתא ולא שימש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ ואין מזמנין עליו, אף שכל הנביאים מתנבאים בסיגנון אחד דבזמן הזה אין דין זה נוהג כלל אבל העיקר שלא ירבה מחלוקת בישראל, אבל על כל פנים אין להדר אחריו אם לא בשבת ויום טוב כולם חברים. אבל אם הם כבר שלשה לצירוף השכינה לומר אלקינו כל ישראל ראויים וראוי להדר אף בחול לזה כי כיון שכבר הם שלשה וחיביבין בזימון מן הראוי להדר לברך בשם. ויזהר לומר חדושי תורה על השלחן כי שלשה שאכלו חיביבים לחדש חידושי תורה שיהי' השלחן אשר לפני ה' בזמן הזה]".

ב) יותר משלשה.

א. ארבעה, או חמשה.

1. אסור לחלק – **משנה** (דף נ.), "שלשה שאכלו כאחת, אינן רשאים ליחלק, וכן ארבעה וכן חמשה".

ב. **ששה: האם ראוי שלא לחלוק חבורה לשניים משום "ברוב עם הדרת מלך"**.

1. **משנה** (דף נ.) – "ששה. נחלקין, עד עשרה".

2. יכול לחלק לכתחילה – **ט"ז** (ס"ק ג'), "וכשיעשו שני זימון יהיה בכל כת קצת רוב עם ויש חילוק ברכות משני זימון בזה הברירה

- בידם דשקולים הצדדין), מור וקציעה (ד"ה ואז), א"ר (ס"ק ג', אמנם עי' א"ז ס"ק ג'), ברכת הבית (שער י"ח ס"ק י"א, "מ"מ מצד אחד טוב יותר לחלוק משום דאיכא ב' ברכות זימון. לכן הרשות בידם לעשות כמו שירצו").
3. עדיף שלא לחלק – דר"מ (ס"ק ב', עי' שעה"צ ס"ק י'), ב"ח (ס"ק ד', עי' ס' קצ"ה ס"ק ב'), עולת תמיד (ס"ק ג'), מקור חיים (חו"י, ס' קצ"ג על סעי' א'), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ג', "דלא כט"ז), נהר שלום (ס"ק א').
4. מראי מקומות – פמ"ג (מש"ז ס"ק ג'), מ"ב (ס"ק י"א, עי' ס"ק כ"ג [שהולך בציוור שלא אכל בקביעות]), מעדני אשר (ברכות ס' נ"ט).
- א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"א) – "הח"א סובר דג' אנשים מיקרי ברוב עם, ונראה דכן דעת המ"ב, וטעמא דמילתא דמוסיפים עוד זימון".

ג] ריש גלותא: איקפד.

גמרא (ברכות דף ג.) – "אמר רבא: כי אכלינן רפתא בי ריש גלותא מברכינן שלשה שלשה. וליברכו עשרה עשרה. שמע ריש גלותא ואיקפד. וניפקו בברכתא דריש גלותא. איידי דאוושו כולי עלמא לא שמעי".

א. הטעם: שיכול לברך בג', ולא צריך לברך בעשרה.

1. משום כבוד הבריות.
- א) רשב"א (ברכות דף ג. ד"ה וליברכו) – "וליברכו בי עשרה, עשרה שמע ריש גלותא ואיקפד, ואף על פי ששנינו עשרה אינן נחלקין עד שיהיו כ' הכא שאני דכיון דאי שמע ריש גלותא היה מונעם עד שיברך הוא עמהם ולא הוו שמעי דאוושו כולי עלמא וטוב להם ליחלק, ואי נמי לא היה מונעם כיון דאיקפד הוו זילותא דבי ריש גלותא וגדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה דרבנן והא דרבנן היא".
- ב) מג"א (ס"ק ו') – "וישמע בע"ה. א"נ משום דהוי זילותא דר"ג וגדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת [ת"ה]".
- ג) מקור חיים (חו"י, ס' ר') – לשונו מובא לקמן.
2. מראי מקומות.
- א) לבושי שרד (שם) – "קמ"ל דבסתם בעל הבית אין רשאין לעשות כן אלא א"כ יש חשש קפידא, אבל בריש גלותא אע"ג שלא יקפיד מכל מקום אין זה כבודו".
- ב) הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות דף ג., עמ' תק"ס) – "מדברי הרשב"א שכתב 'גדול כבוד הבריות' מוכח דמה שחששו לקפידא של ריש גלותא, לא שהיו הוששין ממנה יותר מקפידא של שאר כל אדם, אלא משום כבוד הבריות הוא. וכך בכל בעל בית בכה"ג כשלא יוכלו לשמוע את המזמן, אם יש לחשוש לפגיעה בכבודו ע"י שיזמנו בעשרה בפ"ע, רשאין לזמן ג' ג".
- ג) מכאן: האחרונים דן האם יכול להתכוין לא להצטרף לזימון – עי' לקמן.

ב. האם יש ראיה מהרשב"א "והא דרבנן היא", שזימון הוא רק מצוה דרבנן.

1. יש ראיה שזימון הוי רק מצוה דרבנן – שעה"צ (ס' קצ"ט ס"ק י"ט).
2. לפי החזו"א שזימון דאורייתא, י"ל "השם" הוא דרבנן – תזו"א (או"ח ס' ל"א אות א'), "כתב הרשב"א ז"ל וגדול כבוד הבריות שדל"ת שבתורה וכש"כ זה דהוי דרבנן, נראה דהיינו הזכרת השם בי' הוא דרבנן אבל עיקר ברכת זימון דאורייתא הוא".
3. לפי המבי"ט שלזמן בשם הוא דאורייתא, צ"ל י"ל בשב ואל תעשה דוחה דין תורה – פמ"ג (א"א ס"ק ו', "עיין מ"א. גדול כבוד הבריות דוחה לא תסור, וכן הוא בחידושי הרשב"א ברכות נו"ן א', והיא דרבנן, שמע מינה דאפילו ברכת זימון בעשרה הוה דרבנן. דלא כלבוש [סימן] קצ"ט [סעיף ח בהגה], ואי"ה בסימן קצ"ד [אות ג] יבואר עוד. ומיהו י"ל בשב ואל תעשה דוחה דין תורה, עיין ברכות כ' א', ועיין מ"א [סימן] י"ג אות ח' מזה".
4. מראי מקומות.
- א) מחה"ש (ס"ק ו') – "וגדול כבוד הבריות שדוחה וכו' והא דרבנן היא, עכ"ל. ור"ל, אף על גב הא דאמרינן דדוחה לא תעשה מסקינן [ברכות יט, ב] דר"ל לאו דלא תסור, והיינו מידי דרבנן דוקא, לזה כתב דהכא שאין לחלוק לשלשה שלשה כדי לברך בשם ג"כ אינו רק מדרבנן".

ג. במקום קפידה.

1. צריך שלשה.

א) ט"ו (ס' ר' ס"ק ג') – "אבל לעניות דעתי נראה מאוד תמוה דבר זה בענין ג' שמפסיקין לז' כי לפענ"ד נראה דמותר להם לברך בפ"ע בג' בזימון ולא אמרו חיוב שלא לחלק אלא בג' שאכלו כאחד חייבים לזמן. דהא אפי' אם רצה אחד לגמור סעודתו ולצאת אינו רשאי אלא ימתין על הזימון משא"כ בי' לענין הזכרת השם לא אמרו בזה חייבים לזמן אלא דאינו רשאי לחלק דהיינו ודאי כל זמן שהם יושבים יחד בשעת גמר סעודה אינם רשאים לחלק ולבטל הזכרת השם. אבל לא אם ירצו לגמור סעודתם קודם חבריהם. וראיה לזה מפרק ג' שאכלו דף נ' אמר רבא כי אכלינן בי ר"ג מברכינן ג' ג'. ופרכינן ולברכי י' י' שמע ר"ג ואיקפד כו'. ואי הוה איסור גמור לחלק ולבטל הזכרת השם ודאי לא מהני כאן מה דאיקפד ר"ג אטו מהני חשש זו לבטל זימון ג'. וכ"ת הכי נמי ומעשה שהיה כך היה בי' והוא הדין בג' זה אינו דהא הטור סימן קצ"ג כתב לדינא אם היתה חבורה גדולה כו' ואינם רשאים לחלק לחבורות של י' כו' יכולים ליחלק לחבורות של ג' ג'. והיה לו לומר רבותא טפי שאם יש חשש זה דקפידת בעל הבית בזימון של ג' יכולים ליחלק לאחד אחד. אלא ודאי זה אינו מותר מפני קפידת בעל הבית וא"כ דוקא בי' מהני חשש זה כיון דאינו בכלל חייבים לזמן כמו בג' אלא בכלל אינם רשאים ליחלק דהיינו אם בא זמן ברכת המזון והם ביחד אבל לא בזמן שג' רוצים להקדים עצמן לאיזה צורך ודאי הרשות בידם לברך בג' וגם הרב לא הביא דברי הטור אלו בש"ע משמע שלא היה לו בירור בדברים אלו

כנלע"ד".

(ב) תפארת שמואל (על הרא"ש ברכות פרק ז' אות כ"ד) – "וליקפו בברכתא דבי ריש גלותא וכו'. ומכאן שאסור לאדם להקדים ולברך קודם שיזמן אפ"י יש לו צורך או אפ"י בהול ללמודו דאל"כ מאי פריך תלמודא וליפון וכו' והשתא ק"ו אפ"י מברכת אלקינו לא היו יכולין להקדים אם לאו דאושא ק"ו שילך בלי זימון וק"ל".

(ג) ערה"ש (סעי' י') - לשונו מובא לקמן.

(ד) אבן ישראל (זימון כהלכתו פרק י' הע' ד', עי' הע' י' [לשונו מובא לקמן]) – "דאף אם צריך לילך לתלמודו אסור לו לברך בפני עצמו, ורק אם מברך בשלשה מותר".

2. לא צריך זימון, היכא שא"א בשלשה.

(א) א"ר (סי' ר' ס"ק ו') – "והט"ז ... ומה שהביא ראייה מדף נו"ן לא דק, דהא כתב בחידושי רשב"א [שם ד"ה וליברכו] טעמא דאי שמע ריש גלותא היה מונעם עד שיברך הוא עמהם ולא הוי שמיעי דאשווי כ"ע, ואי נמי לא היה מונעם כיון דאיכאפיד הוי זילותא דריש גלותא, וגדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה, והא דרבנן הוא ע"כ. וכל הנך טעמא שייכי נמי בזימון ג', אלא דבג' לא שכיח שישמע ריש גלותא ודו"ק".

(ב) חמד משה (סי' ר' ס"ק ב') – "בט"ז ... דברי תימא ... ומה שהביא ראי' מהא דרבא דף ג' ע"א להוה מברכי בי ריש גלותא תלתא תלתא, אין ראי' מזה כלל ואין דנין אפשר משאי אפשר, דכיון דהתם לא היה אפשר להם לשמוע ברכת המברך ולא לזמן י' י' בפ"ע, לכך הוצרכו לזמן ג' ג' בפ"ע, ואין ה"נ אם לא ה'י אפשר להם לזמן כלל, ואף בג' היו מברכין כל אחד בפ"ע, ורבינו שם בס' קצ"ג בהוה דיבר, ומלתא דפסיקא נקט דבעשרה מסתמא איכא קפידא דצריכין לברך בקול רם וישמע בעה"ב ויקפיד, כמו שפרש"י שם והטור והמחבר, אבל בג' לעולם אפשר לברך בלחש וליכא קפידא, ואין ה"נ אי משכחת לה חששא כי האי אף בג' רשאין לברך כל אחד בפ"ע".

(ג) יוסף אומץ (אות קנ"ט) – "אף על פי דשלשה או עשרה שאוכלין אין רשאין ליחלק, נראה לי דבסעודות גדולות שמאריכין מאוד, ויש בהם שקשה עליהם האריכות אם מצד הבריות או מצד איבוד זמנם אם מצד דאגתם שלמחרת לא יוכלו להשכים לתורתם או תפילתם, אז יש היתר לברך בלא זימון. וראיתי מפרק כיצד מברכין דאמר רבא כי אכלינן ריפתא בריש גלותא מצרפין תלתא ולברכו עשרה עשרה שמע רבן גמליאל ואיקפד וכו' שמע מינה דרק מפני קפידת רבן גמליאל נחלקו לפחות מעשרה מכל שכן מטעמים הנ"ל, כי אין נראה לי לחלק בזה בין חילוק דעשרה או ג'. ועל זה סמכתי כמה פעמים, כי לולי מצאתי אין לי בראיה זו הוצרכתי כמה פעמים שלא לסעוד. אכן אם היו אצלי אחוזות מרעיי ראיתי שצרפתי בה עמי לזמן בנחת שעל ידי כן לא הרגיש בעל הסעודה ולא הפציר בנו לישאר בסעודה".

(ד) ראש יוסף (ברכות דף ג' ד"ה אמר) – "אמר רבא כי הוינן בי ר"ג כו' ואיקפד עיין זה"ר דזימון דרבנן וגדול כבוד הבריות דוחה דרבנן ועיין ש"ע קצ"ג ואיקפד ג"כ הפירוש אפילו אין מונע רק שיקפיד והוה זילות' דבע"ה ומזה יש ללמוד אם ימתין הרבה על בע"ה שמאריך יבא לידי קצת בזיון יוכל לברך ביחיד דזימון ג' נמי דרבנן הוה".

פמ"ג (סי' ר' מש"ז סוף ס"ק ג') – "ט"ז ... וראיה (מר"ב) [מריש גלותא] הקשה עליו באליה רבה אות ו' דטעמא דגדול כבוד הבריות (עיין מ"א סימן קצ"ג ס"ק ו'), ואין הכי נמי בשלשה כהאי גוונא אלא דלא שייך, יע"ש שהאריך".

(ה) ברכי יוסף (סי' ר' ס"ק ג') – "ט"ז ... והרב אליה רבה (אות ו) דחה דבריו כי אף דמהטור אין ראייה, דבנתרצו איירי. מ"מ אין הדין דין אמת וכדמשמע שם ממשנה וגמרא דאין רשאין ליחלק היינו חייבין לזמן. ומאי דמייתי מההיא דשמע ר"ג לזה כבר כתב הרשב"א בחי' דלא שמעי ברכה דר"ג. ועוד דאי קפיד זילותא דר"ג וכו' ... אמנם לדינא נראה עיקר כהרב אליה רבה דראיות הט"ז אינן מכריעות כמ"ש הרב א"ר, ואדרבא מדברי הרשב"א בחידושי שהביא הרב א"ר מוכח הפך הט"ז. והרי הוא כמבואר ...".

(ו) זרך החיים (דין צירוף לזימון ומתי אינן רשאין לחלק, סי' רי"ד סעי' ד') – "לדבר מצוה שהוא נחוץ מאוד אפילו התחילו כאחד וגמרו כולן והאחרים אין רוצין לברך עדיין מותר לחלק".

3. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ה', הע' כ"ט).

(א) הגר"ש א"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות דף ג' נ', עמ' תק"ס) – "שאלה: במקום שיודעים שבעה"ב יקפיד עליהם גם אם יברכו ג' ג', האם תלוי במחלוקת האחרונים הנ"ל: לדברי הפמ"ג מותר משום כבוד הבריות אפ"י לברך בלא זימון כלל, ומה שבגמ' זימנו בשלשה משום שידעו שלא יקפיד עליהם בכך. ורק לדברי החזו"א לא הותר משום כבוד הבריות, אלא דוקא לבטל הזכרת השם בלבד. אבל לבטל זימון לגמרי אסור דחיוב זימון דאורייתא. תשובה: רבינו (שליט"א) זצ"ל [הסכים לכך".

(ב) לענין שבע ברכות: אי מותר בסעודת נשואין לברך ברהמ"ז בשלשה וללכת לפני שמיעת שבע ברכות - מנחת יצחק (ח"ב סי' מ"ג אות י"ב), אבן ישראל (ח"ח סי' פ"ב), ציץ אליעזר (חי"א סי' פ"ד), שובע שמחות (פרק א' הע' ק"ט), תשובות והנהגות (ח"ג סי' ת"ב).

(ג) כשאכלו עשרה: האם המיעוט צריך להפסיק בשביל הרוב - עי' סי' ר' סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ד. מראי מקומות.

1. הגר"ש א"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות דף ג' נ', עמ' תק"ס), הע' קפ"ה) – "שאלה: אבא המתארה אצל בנו וכשמזמן אינו מברך בקול רם עד הזן את הכל, ומאידך אם לא יכבדוהו לזמן, יפגע כבודו. תשובה: אין יוצאים יד"ח זימון, ואעפ"כ אפשר לכבד אותו לזמן. ([והיינו כמבואר כאן שבשביל כבוד הבריות התירו לבטל זימון, כ"ש בשביל כיבוד אב. ואין איסור לזמן לבטלה [ואינו דומה לזימון בלי חובה לעיל הערה י']".

הגר"ש א"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות דף ג' נ', עמ' תק"ס), הע' קפ"ז) – "האם יש ללמוד מכאן, למסובין בסעודת נישואין שיהיו רשאין לברך בשלשה, (או שלא לזמן כלל) כדי שלא יקפיד בעל השמחה. תשובה: בסעודת נישואין לא איכפת לו לבעל הסעודה, ואינו מרגיש בכלל כשמברכים עשרה בפ"ע, והכל לפי הענין. ואם באמת זו סעודה קטנה כמו סעודת 'שבע ברכות' קטנה, שיש

להניח שאיכפת לו - מותר. (ופשוט שכל זה רק כשאין אפשרות לקיים מצות זימון בעשרה, שאפי' אם ימתינו לזימון של בעה"ב לא יקיימו מצות זימון, משום שאין קול המברך נשמע. כמו אצל ריש גלותא 'דאושו כו"ע'. אבל אין זה התר מפני שממהרים לצאת. ואם ממהר לצאת לצורך מצוה ע"ל לעיל)."

2. הגר"פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ט"ז) – "טעמא דקולא זו משום דכבוד הבריות דוחה ל"ת שבתורה, לא תסור, של זימון (הכוונה דכבוד הבריות דוחה דרבנן ברכות יט:), ודן המג"א דה"ה לשאר דבר מצוה דהוי ככבוד הבריות".

ד. במקום מצוה.

א. מיקל, כל שכן מהג"ל.

1. מג"א (ס"ק ז') – "ויקפיד עליהם. ונ"ל דכ"ש אם צריכים ללכת לדבר מצוה שרשאין ליחלק ג' ג"ג".

2. א"ר (ס"ק ה') – "עוד כתב [סק"ז] אם צריכין לילך לדבר מצוה יחלקו ג' ג"ג".

3. יד אהרן (הג' הטור ס"ק א') – "מג"א".

4. ערה"ש (סעי' י') – "וק"ו אם צריכים לילך לדבר מצוה באמצע הסעודה שיכולין להתחלק ג' ג' [מג"א סק"ז] ויש להסתפק אם אחר צריך לילך מהסעודה לדבר מצוה ואינו מוצא אפילו ג' לברך בזימון אם מותר לו לברך בעצמו מטעם עוסק במצוה פטור מן המצוה ונ"ל דאסור לעשות כן שהרי כבר נתחייב בברכת זימון ואין זה פטור מן המצוה אלא כעובר עבירה ולא דמי מה שמותר בפחות מעשרה דהתם מצות זימון קיים אלא שהיה יכול לקיימה מן המובחר משא"כ כשלא יקיימה כלל".

5. אבן ישראל (זימון כהלכתו פרק י' הע' י', ע'י הע' ד' [לשונו מובא לעיל]) – "דאם צריכים ללכת לתלמודם, מותר להם לברך בשלשה אף אם לא ישארו עשרה בלעדם".

ב. כשלא נשארו י', אסור לצאת אפילו לדבר מצוה.

1. ת"א (כלל מ"ה סעי' ט"ו, נשמת אדם ס"ק ב') – "י' שאכלו כאחד וצריך א' לילך לדבר מצוה, כתב המ"א דמותר לזמן בג', ולי צריך עיון. ונראה לי דדוקא כשנשארו י', אבל כשלא נשארו י', אסור לצאת אפילו לדבר מצוה (סי' קצ"ג). [מ"א בס' קצ"ג ס"ק ז', וצ"ע דאינו דומה כלל, דבשלמא הכא שלא יכול לשמוע ברכת הזימון שפיר אמרינן דיזמנו בג' אבל כשיוכל לשמוע ברכת הזימון מי התיר לעבור על מצוה זו ולעשות מצוה אחרת, ופשיטא היכא שלא ישאר י' ויתבטל אף מהאחרים זימון בשם, ואף ש"ל דדומה לסי' נ"ה שכ' רמ"א בהתחיל קדושה עבירה לצאת, ועליהם נאמר ועוזבי ה' יכלו, אבל אם נשארו י' מותר לצאת, י"ל דהכא כיון דאמרינן חייבין לזמן חמיר טפי, ועיין בא"ר סימן (ח) [קצ"ג סק"ח] דלא כט"ו שם, ועכ"פ כשלא ישארו י' בודאי אסור"]".

ג. למיקלין: הגדר.

1. ע"י יוסף אומץ (אות קנ"ט) – "אף על פי דשלשה או עשרה שאוכלין אין רשאין ליחלק, נראה לי דבסעודות גדולות שמאריכין מאוד, ויש בהם שקשה עליהם האריכות אם מצד הבריאות או מצד איבוד זמנם אם מצד דאגתם שלמחרת לא יוכלו להשכים לתורתם או תפילתם, אז יש היתר לברך בלא זימון".

2. פמ"ג (א"א ס"ק ז') – "צריך עיון אם מצוה דין תורה קאמר או אף מצוה דרבנן".

3. שובע שמחות (פרק א' הע' ק"ט) – "לדבר מצוה ... והערוה"ש בסעי' ט' הקיל עוד יותר, דגם אם רק קשה להם להישאר כל כך ואין ביכולתם לאסוף עשרה יכולים לברך בשלשה. ולענין מה נקרא דבר מצוה, הנה הפמ"ג בא"א ס"ק ז' הסתפק אם זה דוקא במצוה דאורייתא או גם דרבנן, ויעו' חיי"א כלל מה סעיף טו, וביוסף אומץ (אשכנזי) סי' קנט כתב להתיר גם מצד הבריאות או איבוד הזמן או מצד דאגתם שלמחרת לא יוכלו להשכים לתורתם או תפילתם. ולהלכה, הגם שהפמ"ג מסתפק בזה, יש להקל כהיוסף אומץ וכמו שכתב ג"כ כעין זה הערוה"ש הנ"ל, דכל זה נקרא דבר מצוה, לא מיבעי אם עי"ז לא יוכל להשכים לתורתו או תפילתו אלא גם אם יתעכבו עי"ז הפרנסה נקרא זה ג"כ דבר מצוה. וכדכתב הרמ"א באור"ח ס"ס רמח, דללכת לסחורה או לראות פני חבירו הכל נחשב לדבר מצוה".

ד. מראי מקומות – אבן ישראל (ח"ה סי' פ"ב ד"ה ומ"מ).

1. מ"ב (ס"ק ט"ז) – "ויקפיד עליהם. במה שעושים חבורות לעצמן. וה"ה אם צריכין ללכת לדבר מצוה ואין להם שהות להמתין שתבטל המצוה שרשאין לחלק לג' ג' כ"כ המ"א ובח"א מגמגם בזה ופוסק דעכ"פ כשלא נשארו עשרה בלעדם בודאי אסור לצאת אפילו לדבר מצוה. ומ"מ אם הוא מצוה דאורייתא אפשר דיש להקל בכל גווני ועיין בפמ"ג".

2. כה"ח (ס"ק י"ב) – "מג"א ... ומ"ש הח"א ... כתב הפ"ת דאין דבריו מוכרחים ומ"מ סיים דטוב להחמיר אם אינו לצורך גדול".

3. הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות דף ג', עמ' תק"ס) – "שאלה: כשצריך ללכת לדבר מצוה ועכ"פ למצוה דאורייתא שכתב המ"ב (קצ"ג ס"ק ט"ז) 'אפשר שיש להקל להיחלק מעשרה', כשאין שנים שמסכימים לזמן איתו האם לפמ"ג רשאי לבטל זימון לגמרי. תשובה: כן. אלא שיש לשקול בזה היטב ולא לתת תורת כל אחד בידו".

ה. במקום אונס והפסד ממון.

1. ע"י סי' ר' סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ה. ריש גלותא: צריך לשמוע.

גמרא (ברכות דף ג'). – "אמר רבא: כי אכלינן רפתא בי ריש גלותא מברכינן שלשה שלשה. וליברכו עשרה עשרה. שמע ריש גלותא ואיקפד. וניפקו בברכתא דריש גלותא. איידי דאושו כולי עלמא לא שמעי".

א. מ"ב (ס"ק י"ז) – "אף אם יכולין לשמוע ברכת זימון מפי המברך כל שאין יכולין לשמוע מלה במלה מפי המברך עד הזן את הכל מוטב להם ליחלק ג' ולברך בלא שם ממה שלא יצאו כלל ידי חובת זימון מדינא".
1. עי' סי' ר' סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ו] ברכת הזימון ע"י רמקול (microphone).

א. קול קורא (אור ישראל גליון י"ג עמ' ל') - בס"ד ג' כסלו תשנ"ח הננו לעורר את אחב"י החרדים לדבר ה', ע"ד שלאחרונה נתרבו המשתמשים במגביר קול הנקרא בלע"ז 'מייק', 'רם קול' בברכת אירוסין, ונשואין בחופה, ובשבע ברכות. וכן בברכת המזון במקומות שמתאספים שם רבים. והנה להלכה מבואר בשו"ע שצריכים לשמוע את ברכת המזמן או את המברך ברכת אירוסין ונשואין, ודעת רבותינו גדולי הפוסקים כי הקול הנשמע ע"י המגביר קול הנ"ל אינו הקול של המברך, אלא קול שנוצר ע"י כח האלקטרי, ולפי"ז יש השש גדול שלא יוצאים י"ח הברכה במכשיר הנ"ל. וע"כ מן הראוי שלא יתן לברך ברכות אלו רק למי שקולו חזק ונשמע למרחוק ולא להשתמש במכשיר הנ"ל בשעת ברכה ולא להכשל ח"ו בברכה לבטלה, ובביטול מצות הזימון כהלכתה. וה' הטוב ישפיע שפע של ברכה למזהיר ולנזהר. הכו"ח הביד"צ דפעי"ה"ק ירושת"ו

נאם ישואל יעקב פישער נאם בנימין ראבינאוטוץ נאם אברהם דוד הארוויץ נאם מאיר בראנדסדארפער

הנני מצטרף לדברי הגואה"צ הבד"ץ שליט"א וכ"כ בשו"ת מנח"י ח"ג סי' י' ובעה"ח ג' סיון תשנ"ח ישואל משה בלאאמור"ר הגה"ק צוק"ל דושינסקי, רב ואב"ד פעי"ה"ק ת"ו. בס"ד, הננו להצטרף לקריאת ביד"צ דעדה החרדית ירושלים ת"ו, לעורר את אחב"י החרדים לדבר ה', ע"ד שלאחרונה נתרבו אלה המשתמשים במגביר קול, הנקרא בלע"ז 'מייק', בברכת אירוסין ונשואין בחופה, ובשבע ברכות, וכן בברכת המזון במקומות שמתאספים שם רבים. שמן הראוי שלא להשתמש במכשיר הנ"ל בשעת ברכה, רק ליתן למי שקולו חזק, ולא להכשל ח"ו בברכה לבטלה ובביטול מצות הזימון כהלכתה. וה' הטוב ישפיע שפע של ברכה למזהיר ולנזהר.

אליקים שלעזינגער (ר"מ דישיבה הרסה לונדון) שרגא פייויש שנעבאלג (מח"ס שו"ת שרגא המאיר) זאב הלוי פלדמן (רב ור"מ דקהל תורה עץ חיים) חנינה אברהם לייטנער (מ' אבד"ק מאנטעוידעא ורב ור"ם דקהל בנין דוד ברוקלין) ישראל חיים מנשה פרידמאן (דומ"ץ קהל יט"ל ווי"מ"ב) שבת וויגדער (מאנסי) הק' נעציל בערקאוויץ (דומ"ץ קהל יט"ל ק"י) יצחק אייזיק מנחם אייכנשטיין (אב"ד גאלאנטא יצ"ו) נפתלי הירצקא פרנקל (רב דחוג ח"ס דומ"ץ בעדה החרדית) הרב ישראל מאיר האלפערן (מח"ס פלגי מים על מקואות)

ב. מהמיר.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (גם אני אודך תשובת הגר"מ גבאי שליט"א ח"ג סי' א' סוף אות ב', עמ' ח') – "ושאלתי להגרה"ק אם אפשר לומר זימון ברמקול, וכתב לא".
2. וכוס של אליהו (סי' י"ד אות י"ד, אות ט"ו) – "ולכן המנהג בגייטסהעד שלא לברך ע"י רמקול. צדדי היתר...".
3. כיצד מזמנין (סי' ג', אור ישראל גליון י"ג עמ' כ"ד) – "א. ראוי למנוע השתמשות בכלי הנ"ל בזימון אצל חתונות ומקום ציבור. כיון דאין שומעין המזמן לא נחשב לברכת זימון ולא יצאו זימון עדיין. ב. ואם אין ט' ששמעו מפיו, לא חל כלל זימון והזכרת השם, רק זימון דג', אם עכ"פ ב' שמעו מפיו. וע"כ גם לענות בתורת נכנס למקום שעונין זימון, לא מהני. וגם מבטלין קיום מצות זימון שעליהם. ג. גם אם ט' שמעו מפיו זימון אין להשאר לענות עליו הזכרת השם. ואם ענו יש לסמוך על השיטה דלא הוי לבטלה. ד. ויתנו לברך לא' שקולו חזק כדי שישמעו כולם דברי המזמן. כן כ' במג"א סי' קצ"ג סק"ד דאי סגי דשומעין רק העונין, הרי גם במי שאין קולו חזק נשמע קול העונים".
4. הגרי"ז סמיט (ישורון גליון ל"א עמ' קנ"ג) – "אין לומר הזימון לתוך מיקרופון ואף המקיל בזה מ"מ יהדר בהרמת קול ולא ברמקול".
5. הרי"מ האלפערן (אור ישראל גליון י"ג עמ' ל"ב, עי' קול קורא [לשונו מובא לעיל]) – "בנידור"ד דמזמנין ע"י מיקרופון אף דלדעת החולקין על המג"א מותר לשאר השומעין לענות עם העונים שהם שומעין מפי המזמן, מ"מ ידי זימון לא יצאו בזה".

ג. מיקל.

1. הגר"א נבנצל שליט"א (גם אני אודך תשובת הגר"מ גבאי שליט"א ח"ג סי' א' סוף אות ב', עמ' ח') – "לכאו' אצלנו שכ"א מברך לעצמו אפשר".
2. קל כנשר (ח"א סי' ג', אור ישראל גליון כ"ד עמ' ק"א) – "נראה דשפיר יכולין לעשות זימון על מייקריפאן, ואדרבה נראה דבמקום דיש ציבור גדול עדיף לעשות כן, שהרי עי"ז ישמעו כל הציבור באופן מעולה ביותר, ויתקיים בזה ביותר הענין של זימון, ומה שאין שומעים קולו של המברך, כי אם הקול של המייקריפאן, נראה לומר שאין זה הסרון כלל".
3. ברכת אהרן (סעי' י"ד, עמ' רמ"א) – "פשט המנהג אצל רבים וכן שלמים להשמיע את 'הזימון' לקהל ע"י רמקול בסעודות גדולות כחתונות וכדומה, ומנהג נכון הוא, ואין בו פקפוק. ומאחר שבסעודות גדולות כאלו ובפרט בחתונות נבצר מקהל רב לשמוע את המזמן, מחמת הרעש וההמולה, ולדעת מרן הש"ע (סימן קצג סוף סעיף א) מי שלא שמע את המזמן אינו יוצא ידי חובת מצות ה'זימון'. לכן נראה שראוי לנהוג ולהנהיג שבחתונות ובכל סעודה רבת משתתפים יעשו את הזימון לכתחילה באמצעות הרמקול, ויזכו את הרבים, וכל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו".
4. באהלה של תורה (ח"ה סי' י"ז) – "עדיף לזמן ברמקול ברוב עם ולקיים בכך את חובת הזימון. וזאת מכיון שהנהוג המקובל בימינו הוא, שכולם מברכים ביחד והמזמן אינו מוציא את השומעים ידי חובתו, אלא רק מצרף את כולם לברכה משותפת. ולכן השמיעה

הטבעית מפי המזמן אינה מעכבת, וגם רמקול כשר ליצור צירוף זה. ובכל מקרה ראוי שלא לפרוש מן הציבור ולזמן בחבורה נפרדת של עשרה, משום שלרוב הדבר כרוך בהקפדתו של בעל הסעודה ועלול להביא לידי מחלוקת".

ד. טוב להתמיר.

1. אבן ישראל (וזאת הברכה עמ' קכ"ט אות ז' [לשונו מובא לקמן], עי' קול קורא [לשונו מובא לעיל]).
2. שבט הלוי (ח"י סוף סי' מ') – "לאסור במוחלט גם בברכת זימון עדין אין לי הוכחה לכך, אבל ברור שטוב שידקדקו לעשות כמג"א לנהוג ברכת הזימון ע"י מי שקולו חזק אם אפשר עכ"פ ואלו הי' משתמשים במגביר קול כדי לצאת ממש לידי הברכה שהי' המזמן מוציאם ממש כגון בברכה ראשונה עד הזן היו הדברים חמורים יותר, אבל היות כי נפסק דבזה"ז נכון שיאמרו כל אחד הברכה בלחש עם המברך א"כ מעיקר הדין יוצאים בעצמם ... שוב האריך כב' להוכיח מלשונות הפוסקים שצריכים לשמוע ברכת הזימון מפי המברך והוא מלשון השו"ע סי' קצ"ג ס"א, ומג"א סי' קצ"ה, והביא מדברי שו"ע ר"ר סי' קצ"ח ועוד, הנה אין אדם חולק ע"ז אשר מקורו בעובדא דר"ג בברכות נ', אלא דכב' מחשיב זה כלא שמעו כלל, ואינו מוכרח, אלא שמעו ברכת הזימון רק ע"י מגביר קול שהוא קולו ע"י כה שני וכדומה אשר אנו צריכים להחמיר בו בכל ענין שהוא מוציא רבים ממש, ולענין זימון עדין שמענו, אמנם יתכן כי לשונות רבותינו הא"ר ופמ"ג ומ"ב שהוא בגדר מוציא בברכת זימון הוא דוקא, ע"כ כבר כתבתי לכבודו נ"י כי עלינו להחמיר בו לכתחלה לזמן ע"י הרמת קול לא ע"י מגביר קול, אעפ"י שפסול דיעבד עדין לא ברור כ"כ, ומוכן שכל מהדר במצות מהדר אחרי דיני לכתחלה".
3. וזאת הברכה (עמ' קכ"ט אות ז') – "וטוב שלא להשתמש במגביר קול (מיקרופון) לברכת הזימון (וה"ה לשבע ברכות) (כעין זה הורו אחד מגדולי הדור והגרי"י פ"י ויעוד). ובדיעבד אפשר לסמוך על הפוסקים שיכול לזמן באמצעות מגביר קול, שכ' הגר"ש ויזנר ...".
4. הרי"ח הורוויץ (אור ישראל גליון י"ג עמ' כ"ב) – "מעיקר הדין קרוב דיצא ... מיהו אם אחר העיון והסכמת הרבנים הג' שליט"א יחתמו על הקו"ק דכ"ת קשה לי לסרב ואצטרף כי-הודא ועוד לקרא, לא בגדר איסור רק דמהיות טוב למנוע מזה".

ה. מחמיר, אא"כ עשרה יכול לשמוע בלי רמקול.

1. תשובות והנהגות (ח"ו סי' מ"ו) – "ובשעתו לא הסכמתי להצטרף לחתום על הכרוז, וטענתי ... אמנם עכשיו הדרנא בי, ונ"ל ... הדרן למעשה דמודינא דאין לזמן ברמקול ... יתנו לזמן למי שקולו חזק, שיהיו תשעה שגם שומעים גוף קולו של המזמן בלא רמקול, ואז אף ששאר הציבור שומעים רק קול הנשמע ברמקול, מ"מ הם מצטרפין לענות עם אותם ששמעו קולו של המזמן ויוצאים בכך יד"ח זימון. וכמ"ש במ"ב (סי' קצ"ה ס"ק י"א) ... ולענ"ד נראה דלא נתכוון רק לענין דמותר לענות עמהם, אלא אף דמועיל לצאת בכך יד"ח זימון, (והיינו כשט' שומעים מהמזמן ועונים, אזי כל המצטרף לענות עמהם, ג"כ מתיחס אליו אמירת המזמן) ...".
- (א) וחזרת ממש"כ בפשט ועיון (ברכות אות תשצ"ט) – "חכ"א פירסם בענין מה דנהגו בחתונות ומסיבות שקורא ברמקול נברך אלקינו שאכלנו משלו, וטען שצריך לשמוע קולו דוקא ורמקול אינו כדיבורו ממש ולדעתו מבטלין בזה מצות זימון, והביא שהסכימו לו הבד"ץ בעיה"ק. ולע"ד אף דנימא שצריך לשמוע הברכה ממנו וכמבואר בב"י כאן, שלא שמעו ברכת הזימון, היינו שלא שמעו כלל משום דאוושו, אבל ברמקול אמנם לא מועיל לצאת בברכה כשצריך עשרה מברכים, אבל כשצריך רק לשמוע ממנו שקורא לזמן מספיק ברמקול, ולא דמי לברכת אירוסין ונשואין שצריך הברכה גופא שתהיה בעשרה ולזה צריך לשמוע קולו ממש, ואז שומע כעונה, אבל כאן לא צריך שתהיה ההזמנה גופא בעשרה אלא שמציע לפניהם לברך ומהני לזה נמי רמקול. ובברכת חופה וקידושין באמת צריך ליהזר מאד שיהיו עשרה שומעין בלי הרמקול, שיש אומרים שיש בזה חשש כלה בלי ברכה דאסורה לבעלה כנדה, והחתן גופא שומע שתי קולות, קול הרמקול מעורב עם קול המסדר, וצ"ב אי מועיל וראוי ליהזר מאד, אבל כשאין צריך דין שומע כעונה רק להודיע, כגון בזימון לברך, מועיל".
2. ברכת ראובן שלמה (ח"ג סי' פ"ב) – "דאם שומעין רק קול של רמקול שאינו קול בר חיובא הוי קול זה רק סימן שהמזמן אמר נברך אלקינו ... פשוט הוא דאסור לענות אתר ברוך אלקינו שאכלנו משלו, דהוי הזכרת שם ה' לבטלה כיון שלא שמעו תשעה אנשים את קול הטבעי של המזמן, וגם המזמן עצמו אסור לומר ברמקול נברך אלקינו שאכלנו משלו אם יודע שהשומע אסור להם לענות ברוך אלקינו שאכלנו משלו ... פשוט הוא דהוא הדין בברכת הזימון כשיש תשעה סמוך למזמן ושומעים קול טבעי של המזמן מלבד קול הרמקול, יכולים האחרים לענות נברך אלקינו אפילו שמעו רק הקול של הרמקול, דלא גרע מלא שמעו כלל את המזמן אלא רק שמעו שתשעה עונים נברך אלקינו שאכלנו משלו".
3. משפט הברכות (ח"ב סי' ב', עמ' תרס"ב) – "הנה לדעת הלבוש הב"ח והערך השלחן (הובאו דבריהם בפתיחה הע' א דברכת 'נברך (אלוקינו) שאכלנו משלו אין עליה דין 'ברכה' רק דהוי כהזמנה בעלמא פשוט שאין חיוב 'שמיעה' מצד עצמו רק שיש חיוב לשמוע כדי להיות מהמזמנים, אלא אפילו לדעת המג"א והשו"ע הרב שהובא שם דסוברים דיש על זה דין ברכה, מ"מ כיון שביירנו דאין צריך 'להוציא' י"ח המסובים בברכה זו, א"כ מסתבר דגם לדידהו דהטעם שצריכים לשמוע הוא כדי להיות מן המזמנים דאין מן הנכון שהמברך מזמנם לברהמ"ז והם אינם שומעים, דלא חזינן דיחלקו בגדר חיוב שמיעת 'נברך אלקינו שאכלנו משלו' ... ולכן כיון שביירנו שאין חיוב שמיעת ברכת 'נברך (אלוקינו) שאכלנו משלו' רק להיות מהמזמנים כדי שיוכלו לענות, לא מיבעיא לדעת האגרות משה, והגרצ"פ פראנק, פשיטא דמהני, אלא אפילו לדעת הגרש"ז"א שסובר שאין יוצאים ידי קריאת המגילה לפי דהוי כיצירת קול חדש, זה דוקא בדבר שיש בו חיוב לצאת ע"י השמיעה, אבל בזימון שאין מצוה לשמוע כדי לצאת י"ח, רק שיוכלו לענות מהני. ואף דבזימון 'אלוקינו' צריכים עשרה, א"כ דומה לקריאת התורה דמבואר בשו"ע (סי' קלט ס"ו) דצריך העולה לתורה לומר ברכו בקול רם ואם לא אמרן בקול רם י"א דצריך לחזור ולברך [ברכו], כדי שישמעו העם ויענו ברוך ה' המבורך לעולם ועד, ואם אומר בלחש טועה דלמי אומר ברכו כשאומר בלחש, וצריך לכה"פ שישמעו עשרה אנשים כמבואר במ"ב (שם ס"ק כד), מ"מ כיון דעשרה אנשים שעומדים סמוך להמברך יכולים לשמוע הברכה בלא הרמקול אם יתנו דעתם מהני, ואף דבלא שימת לב לא ישמעו רק הרמקל שמתגבר על כל הקולות, מ"מ כיון שאם ישימו לב לשמוע, יכולים לשמוע סגי בכך".

ו. דעת הגריש"א זצ"ל.

1. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קכ"ט אות ז') – "וטוב שלא להשתמש במגביר קול ('מיקרופון') לברכת הזימון (וה"ה לשבע ברכות) (כעין זה הורו אחד מגדולי הדור ...".
2. הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ד סי' כ"ו סוף ענף ז', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ד אות י"א) – "במקום שהמזמן מברך ברמקול, ואין שומעים עשרה את קולו ממש, שפיר יכולים לזמן בחבורות של ג' ג'".
3. הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות דף ג.נ., עמ' תקס"א, ישמח לב ח"ג עמ' שפ"ו אות ח', אות ט') – "מה הדין: מזמן ברמקול - והציבור אינם שומעים את קולו אלא רק את הרמקול. תשובה: שמיעה מרמקול אינה כלום. ואינם יוצאים ידי חובת זימון. וכאן לא יועיל מה שיש עשרה שומעים מבלי הרמקול, משום שאותם שאינם שומעים אלא ע"י רמקול לא ייד"ח. שאלה: לפ"ז הדין שנפסק בשו"ע (קצ"ג, א') 'אם היו רבים מסובים ביחד ואינם יכולים לשמוע ברכת הזימון מפי המברך וכו' יכולים לחלק לחבורות של שלשה'. ומוסיף המ"ב (ס"ק י"ז) דלדעת הרמ"א 'צריך שיהיו יכולים לשמוע עד הזן את הכל'. אם מזמן ברמקול ואין שומעים את קול המברך עד הזן את הכל, יש להיחלק ולזמן לבד ואפי' בשלשה. תשובה: כן".

ז. מראי מקומות – דבר יהושע (ח"ב סוף סי' ל"א), משנת יוסף (ח"י סי' צ"ז אות ד'), מגדל צופים (ח"ח סי' כ"א), תורת הזימון (פרק ד' הע' י"א, מילואים אות ד', 'וצ"ע'), מאיר ענו (ח"ח סי' קצ"ג על סעי' א', עמ' תר"ד), הגר"מ גבאי שליט"א (גם אני אודך ח"ג סי' א', עמ' ז').

1. הגרה"ק זצ"ל (תורת הזימון פרק ד' הע' י"א, מילואים ריש אות ד', ריש הספר שם הע' מהגרה"ק זצ"ל, עי' זימון כהלכתו מילואים פרק ד') – "מ"ב סי' קצ"ה סקי"א. ובשונה הלכות שם דין ג' הוסיף 'ויוצא ידי זימון'. וצ"ע מנ"ל דהמ"ב לא כתב אלא דמותר לענות. ולכאן יש להוכיח דאינו יוצא אם אינו שומע שהמברך אומר נברך מהא דאיתא בס"י קצ"ג ס"א ושם במ"ב סקי"ג שאם לא יכולים לשמוע ברכת זימון מפי המברך שיש להם לחלק לחבורות של ג' ג' אף דמסתמא יכולים לענות ברוך שאכלנו עם כל המסובין, וצ"ע. תשובה: עי' בה"ל סי' נ"ז ותראה שאין ראי' מסי' קצ"ג".
- (א) זימון כהלכתו (פרק ד' סקי"ז).

ז. קבועים יחד - סעיף ב'.

א. ראשונים.

1. שקבעו עצמן ביחד מתחלה לברכת המוציא.
(א) ר' יונה (ברכות דף לב: ד"ה שלשה).
 2. אפילו שהם קבועים יחד בגמר אכילה חייבין לזמן.
(א) תוס' (ברכות דף מה. ד"ה שלשה) – "ומשני שמואל כאן בתחלה כאן בסוף איזהו בתחלה ואיזהו בסוף פליגי בה תרי אמוראי חד אמר נתנו דעתם לאכול זהו בתחלה אכלו כזית זהו בסוף וחד אמר אכלו כזית זהו בתחלה נתנו דעתם לאכול זהו בסוף ורב אלפס תופס דרך ראשון עיקר וה"פ נתנו דעתם לאכול כלומר שהתחילו מתחלה לאכול ביחד זהו בתחלה אז ודאי חובת זימון עליהם אכלו כזית זהו בסוף כלומר אם האחד התחיל קודם חברו בכזית אז ודאי אם גמרו סעודתם יחד חייבים לזמן אבל רשאיין לגמור זה בלא זה ולברך".
 - (ב) רא"ש (ברכות פרק ז' סי' א') – ול"נ כדברי המפרשים אף על פי שלא ברכו המוציא ביחד אלא אח"כ נקבעו באכילה יחד נקבעו לזימון ואינן רשאיין ליחלק ומה שהביא ראייה מההיא דכיצד מברכין לאו ראייה היא דשאני התם דאי לא אמרו ניזול וניכול נהמא בדוכתא פלונית היו מתחלת הסעודה עד סופה בלא קבע ולא היה האחד יכול להוציא חבירו אבל הסבו מקצתן תחלה ובא השלישי והסב עמהם אחר שהתחילו הראשונים לאכול ולדידן אפי' בישיבה כיון שהם קבועים יחד בגמר אכילה חייבין לזמן".
 - (ג) הו"ד בטור (סעי' ב').
 - (ד) ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ז, קמ"ז-ג').
- (1) וכן פסק – מחבר (סעי' ב'), ושאר פוסקים.

ב. שבא אחד לאכול אצל שנים אחר שכבר התחילו לאכול, וגם גמרו סעודתן שלא בזמן אחד.

1. רשאיין לברך בפני עצמן, דעכ"פ התחלה או גמר בעינן ביחד כדי להתחייב בזימון.
(א) ט"ז (ס"ק ו') – "משמע שאפילו רוצה לגמור סעודתו קודם שיגמרו האחרים כיון שהחייב של זימון חל כבר עליו בהתחלת אכילה שלו ונראה דהיינו דוקא בהתחילו ביחד אבל אם הקדים א' קצת אכילתו ובא הב' אחר כך ואכל גם כן רשאי הא' לגמור סעודתו קודם ולברך בפ"ע וכ"מ בתוספות פ"ג שאכלו וז"ל נתנו דעת' לאכול כלומר שהתחילו מתחלה לאכול ביחד אז חל עליהם חובת זימון ואם אכלו כזית כלומר שהאחד התחיל קודם חבירו בכזית אז ודאי אם גמרו סעודתם יחד חייבים לזמן אבל רשאיין לגמור זה בלא זה ומברך עכ"ל".
- (ב) פמ"ג (מש"ז ס"ק ו') – "ויסיים [המחבר סעיף ב] כיון שהם קבועים בגמר האכילה, וכן הוא לשון הרא"ש שם ריש פרק שלשה שאכלו. ומכל מקום היה להמחבר להביא בהדיא לשון התוספות דאם בהמוציא לא נקבעו יש רשות לסיים הסעודה קודם, ובתנאי שאכל כזית קודם (ואפשר לאו דוקא כזית). ואף שהרא"ש לא פירש כתוספות, מכל מקום אפשר דמודה לדין זה, והואיל ומידי דרבנן הוא, דרוב פוסקים סבירא להו זימון דרבנן, היה לפסוק כתוספות. ועיין אליה רבה אות ח', ולפי מה שכתבתי אתי שפיר".
- (ג) חמד משה (ס"ק ה') – "בט"ז סק"ו ותמוה לי וכו' אין כאן תימא דכבר כ' המחבר זה הדין ס"ב כיון שהם קבועים יחד וכו' והוא עפ"י דברי הרא"ש ורי"ו יע"ש בב"י וזה ממש דברי התו' הללו".
- (ד) מחה"ש (סוף ס"ק י') – "ועיין בט"ז ס"ק ו' ... ובספר אליה רבה ... ובספר חמד משה [אות ה] כתב להיפוך, דאדרבא דכן מבואר

בלשון השו"ע [סעיף ב'] שכתב אפילו לא הוקבעו תחלה כו' אין רשאים לחלק כיון שהם קבועים יחד בגמר אכילה, הרי דוקא הואיל שקבועים בגמר, אבל אם רוצים להפסיק קודם שגמרו האחרים רשאי לברך ברכת המזון בפני עצמו כיון דלא הוקבעו בתחלה. והיינו ממש כדברי התוספות, והדין עמו".

(ה) ח"א (כלל מ"ח סעי' ב') – "אבל אם רצה לגמור סעודתו קודם להם, כיון דלא התחיל עמהם וגם לא גמר הסעודה עמהם, רשאי ליחלק ולברך בפני עצמו (ט"ז ס"ק ו'). ומ"ש תמיה לי למה לא כתב הב"י חילוק זה, וא"ר כתב דלא ס"ל להב"י, לא הבנתי שהרי כ"כ שם סעיף ב', וכ"כ מ"א בשם הב"ח בס"ק ב'".

(ו) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י') – "חמד משה והדין עמו".

(ז) מ"ב (ס"ק י"ט, שעה"צ ס"ק ט"ז) – "ומשמע מזה האם לא גמרו גם סוף אכילה ביחד כגון שבא אחד לאכול אצל שנים אחר שכבר התחילו לאכול וגם גמרו סעודתן שלא בזמן אחד אותן שגמרו מקודם רשאי לברך בפני עצמן דעכ"פ התחלה או גמר בעינן ביחד ומ"מ אם המתינו לאחר אכילתם ולא ברכו עד שגמר גם השלישי לאכול חייבין לזמן ואין רשאי ליחלק ואף על גב שלא גמרו ביחד כל היכי דאי מייתי להו מידי מצי למיכל מינייהו כמו גמרו ביחד דיינינן להו וכעין ההיא דריש סימן קצ"ז ע"ש".

(ח) מסגרת השלחן (על שלחן שלמה סי' קצ"ג ס"ק ב').

(ט) ברכת הבית (שער י"ח סעי' ח') - לשונו מובא לקמן.

(י) שובע שמחות (פרק א' סעי' כ"ב אות ב', הע' קכ"ב).

2. מחמיר, שצריך לברך בזימון.

(א) ע"א א"ר (ס"ק ח') – "כתבו תוס' ריש פרק שלשה שאכלו [ברכות מה ע"א ד"ה שלשה] אם התחיל אחד קודם חבירו בכזית אז אם גמרו סעודתם יחד חייבין לזמן, אבל רשאיין לגמור זה בלא זה ומברך עכ"ל. והביאו ט"ז [סק"ו] לפסק הלכה, וסיים תימה לי שלא הביא ב"י חילוק זה ע"כ. ולענ"ד משום דפירשו תוס' הכי דברי ירושלמי [פ"ז ה"א] ורי"ף [לז ע"א] ע"ש, והרא"ש [פ"ז סימן כט] ורשב"א [נ ע"א ד"ה קא] פירשו הירושלמי ורי"ף בענין אחר הביאו ב"י, לכך ס"ל דנדחו דברי תוס', וכן רבינו יונה [לז ע"א ד"ה גמרא] ורבינו ירוחם [נתיב טז ח"ז קמח ע"ג] וכל שאר פוסקים פירשו כהרא"ש ודו"ק".

(ב) ישועות יעקב (סי' קצ"ה ס"ק א', הו"ד בשעה"צ סי' קצ"ה ס"ק א') – "דלדעת הרא"ש אף כשנצטרפו באמצע אינן רשאים לחלוק".

ג) נהר שלום (ס"ק ג').

3. מראי מקומות.

(א) האם רשאיין לזמן: לפי הט"ז וסעייתו - ע"ל לקמן.

ג. התחיל ביחד: הגדר.

1. הלכו ליטול ידים ביחד, נחשב הדבר כאילו התחילו יחד.

(א) הגרחפ"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"א אות ב', מעיין הברכה פרק י"ט אות כ') – "שאם הלכו ליטול ידים ביחד נחשב הדבר כאילו התחילו יחד, אף אם עד שחזר כל אחד למקומו לא התחילו לאכול מהפת בזמן אחד".

(ב) וזאת הברכה (עמ' קל"א אות ב', מעיין הברכה פרק י"ט אות כ') – "כל שהצטרפו תוך כדי אכילת הכזית הראשון של פת, או שהלכו ליטול ידיהם ביחד, נחשב הדבר כאילו התחילו יחד, ואסור להם לברך בנפרד".

2. הצטרפו יחד בכזית ראשון [של לחם], נחשב הדבר כאילו התחילו יחד.

(א) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"א אות ב', ע"י מעיין הברכה פרק י"ט אות כ', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ד אות ז') – "שאם הצטרפו יחד בכזית הראשון נחשב צירוף".

הגריש"א זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות קנ"ה) – "שאפי' אכלו כזית ראשון ביחד יכולים להצטרף לזימון (ומש"כ המ"ב שצריכין לגמור ביחד הכוונה שיכולין לגמור אבל לא צריכין)".

(ב) הגרחפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"ט) – "התחלה מיקרי שאכלו מעט ביחד, והיינו כזית לחם, ושאר מאכלים נראה דלא מהני לצירוף".

ע"י הגרחפ"ש זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות קנ"ה) – "הקיל מאד בזה ואמר שאפשר לצרף מי שהיה בדעתו לברך אתם ואפי' שלא אכל עמם ולא היסב עמם, ולמעשה ראוי להקפיד ואין להקל כ"כ, כמו שכ' המ"ב".

ג) וזאת הברכה (עמ' קל"א אות ב', מעיין הברכה פרק י"ט אות כ') - לשונו מובא לעיל.

3. מראי מקומות.

(א) פמ"ג (מש"ז ס"ק ו') – "דאם בהמוציא לא נקבעו יש רשות לסיים הסעודה קודם, ובתנאי שאכל כזית קודם (ואפשר לאו דוקא כזית)".

ד. ז' מינים.

1. ע"י סי' קצ"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ח. האם יכול לזמן: במקום שלא נקבע ביחד.

א. עדיף לזמן.

1. רמ"א (סעי' ב', ע"י שעה"צ ס"ק כ"א) – "ומ"מ אפי' כ"מ שרשאיין ליחלק עדיף טפי לזמן, משום דברוב עם הדרת מלך (משלי יד, כח)".

2. לבוש (סעי' ב').

3. ב"ח (סי' קצ"ה ס"ק ב') – "היכא דרשאיין ליחלק לברך כל אחד לעצמו בלא זימון כגון שלשה שאכלו כל אחד בזוית בפני עצמו כדלעיל בסוף סימן קצ"ג (עמ' תפח ב"י ד"ה מצאתי) התם הוא דעדיף לזמן יחד משום ברוב עם הדרת מלך".

4. ט"ז (סי' קצ"ה ס"ק א') – "שכל חבורה יושבת במקום אחר כגון מפינה לפינה בזה אמרינן לעיל שאין חיוב זימון בזה אלא משום הדרת מלך כמ"ש ב"י ס"ס קצ"ג בשם מצאתי כתוב כו".
5. מקור חיים (ח"י, קיצור הלכות על סעי' א' ד"ה הגה) – "ובג' אפילו יכולין לחלוק טוב להצטרף, ומ"ש ב"י בשם ריב"א".
6. מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ה', ס"ק ו', ס"ק ז').

ב. אין רשאים לזמן.

1. מג"א (ס"ק ח') – "אין רשאים לזמן".
2. תמך משה (ס"ק ג' ס"ק ד').
3. ערה"ש (סעי' י"ב, סי' קצ"ה סעי' ג') – "וכתב רבינו הרמ"א ומ"מ אפילו במקום שרשאים להתחלק עדיף טפי בזימון משום דברוב עם הדרת מלך עכ"ל כלומר שישב השלישי עמם בברהמ"ז על השלחן ויזמנו ולא אמרינן דאין כאן חובת זימון כלל ואסור להם לזמן דאינו כן ויראה לי ברור דזהו דווקא במקום שהדין מתיר להם להתחלק כמו בזה שנתבאר בזה עדיף טפי בזימון אבל במקום שאנו אומרים שאין מצטרפין לזימון כגון שכולם אכלו מפוזרים ומפורדים וכיוצא בזה דבכה"ג וודאי א"א להם לזמן כלל".
4. עי' מ"ב (ס"ק כ"ד) – "עיינן במ"א שהקשה דמהרבה פוסקים משמע לענין שלשה שאכלו בלא קבע דאין אחד יכול להוציא חבירו בביהמ"ז וממילא גם לענין זימון אין רשאים וע"ש שהאריך בזה ואף דיש איזה אחרונים שדחו ראייתו לענין זימון מ"מ יותר מסתבר כדבריו וכן בפמ"ג כתב ג"כ דבמקום שאין אחד יכול להוציא חבירו בבהמ"ז אם יכולים להצטרף לענין זימון צ"ע למעשה ומסיים דבעשרה שיש הזכרת השם אפשר דאסור לכ"ע לזמן באין חייבין וכן משמע בחיי אדם כלל מ"ח דין ז'".

ג. אכלו ביחד: אבל לא התחילו ולא גמרו ביחד [לפי הט"ז וסעייתו, לעיל].

1. רשאים לזמן.
 - א) ברכת הבית (שער י"ח סעי' ח') – "אבל אם לא התחילו ביחד וגם לא גמרו ביחד אין חייבים במזומן, ומ"מ אם ירצו מברכין במזומן, ש"ע בסימן קצ"ג ס"ב וט"ז שם ס"ק ו".
 - ב) הגרש"א זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף מה., בית יצחק הלוי ח"ב עמ' א') – "והנה הרמ"א בס"ל כתב דכ"מ שרשאים לחלק עדיף טפי לזמן, והמ"א פליג ע"ז וכן הכריע במ"ב (ס"ק כ"ד). ונראה דבכה"ג דאכלו ביחד אלא שלא התחילו ולא גמרו ביחד מודה המג"א דרשאים לזמן, ולא פליגי אלא באחד שלא נקבע אתם כלל יחד".
 - ג) הגר"ח זצ"ל (מעין הברכה פרק י"ט אות כ"א).
 - ד) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ט אות כ"א).
 - ה) מעדני אשר (ברכות סוף סי' ס') – "יל"ע מדברי הב"ח ס"ס ר' שכתב דאחד שפסק מסעודתו לשנים ואח"כ באו שנים אחרים ונצטרפו עמו לסעודה יכול לחזור ולזמן עמם ולא שייך לומר דפרח זימון מיניה דלא גרע מאכל עלה של ירק דמצטרף לשניים אחרים, ולא דווקא פעם שנית אלא אפילו פעם שלישית או יותר יכול להפסיק כדי לזמן, והו"ד במג"א ומשנ"ב (שם סק"ט). ולכאורה כשמפסיק ג' פעמים אין לו קביעות עם החבורה האמצעית לא בתחילת אכילתו ולא בסופה ... שו"ר בכתבי מרן הגר"ש ז"א איערבך זצ"ל לפרק שלושה שאכלו ... ולפי דבריו מיושבת הסתירה הנ"ל במג"א ובמשנ"ב, והוי סיעתא לדבריו. אחר זמן ראיתי בס' ברכת הבית ...".
2. רשאים לזמן, אך לא בהזכרת השם.
 - א) הגר"ש זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות קנ"ו) – "עשרה שלא התחילו סעודתם ביחד וכן לא סיימו סעודתם כאחד האם יוכלו לזמן ולהזכיר אלקינו. תשובה: מהגר"ש זצ"ל שמעתי שאינם חייבים לזמן וע"כ אם ירצו יוכלו לזמן אך לא בהזכרת השם".
 3. שלא לזמן.
 - א) אבני ישפה (ח"ד סי' כ"ו ענף א') – "המעין בבגדי ישע הנ"ל יראה שאם יש ספק בפוסקים אם רשאי לזמן או לא, אסור לזמן כי קיי"ל ספק ברכות להקל. ואף שהבאנו דברי הפמ"ג וחי' אדם להקל בספק אבל נראה שטוב להחמיר לחוש לדעת הבגדי ישע. וגם הפמ"ג וחי' אדם הקילו רק בספק מחלוקת. אבל במקום שאין קביעות, אין לזמן כלל כדי שלא יכנסו לספק ברכות, וה"ה לענין אם לא התחילו יחד וגם לא גמרו יחד שדינו כאכילה בלי קביעות וכמבואר בפוסקים (בס"ל קצ"ג ס"ב ובמשנ"ב שם ס"ק כ"ד)".

ד. מראי מקומות.

1. פמ"ג (א"א ס"ק ח'), הו"ד במ"ב (ס"ק כ"ד) – "ודין זה צ"ע, דכל שאין מוציאין זה את זה אין רשאים לזמן. ובחדושי [ראש יוסף שם נ, א ד"ה ודע] כתבנו דבעשרה הזכרת השם אפשר אסור לכולי עלמא באין חייבין".
2. בה"ל (סעי' ב' ד"ה עדיף) – "עדיף טפי לזמן. עיין במ"ב וגם בביאור הגר"א משמע דלפי מה שסתם המחבר מקודם דאפילו בבא השלישי בעת גמר הסעודה וקבע עמם מצטרף לזימון שוב אין לנו מקור לדין זה [מהא דרב ושמואל בדף מ"ז ע"א דהתם מדינא חייבין כיון שהיו קבועין יחד בגמר סעודה וכן מהא דדף נ"ג דסברי ב"ה אחד מברך לכולם אין ראייה כמ"ש הרא"ש שם] ויש לשיטה זו מקום רק לדעת רבינו יונה דס"ל דדוקא בהתחילו כאחת חייבין לזמן וא"כ יקשה עליו מההיא דרב ושמואל הנ"ל וכן מהא דינאי מלכא בדף מ"ה וע"ק דיתרץ דרשות לזמן בכל גווני וכ"כ בספר מגן גבורים".

ט] ציורים של קביעות - סעיף ג'.

- א. הסוגיה אצל ברכת המוציא (סי' קס"ז סעי' י"ב), והכא: דין אחד לשניהן.
 1. מ"ב (ס"ק כ"ה), עי' שעה"צ ס"ק ט"ו, ובה"ל סעי' ד' ד"ה אפילו) – "אם היו רוכבים וכו'. סעיף זה כלשונו ממש מובא לעיל בסימן קס"ז סעיף י"ב אלא דשם מיירי לענין להוציא בברכת המוציא והכא מיירי לענין צירוף זימון ודין אחד לשניהן".

ב. רוכבים: אוכלים והולכים.

1. אין אחד מברך בשביל חברו ואינו מצטרפין לזימון, אא"כ אמרו: נאכלו ועמדו במקום אחד – מחבר (סי' קצ"ג סעי' ג', סי' קס"ז סעי' י"ב).

ג. אוכלים בעגלה: אם יושבים בעגלה אחד ואמרו נאכל כאן ואוכלין יחד אם יצטרפו.

1. הוי קביעות: אחד מברך לחבירו, ומצטרפין לזימון.
 - (א) א"ר (סי' קס"ז ס"ק כ', עי' א"ז ס"ק י"ח) – "כתב מלבושי יום טוב [סק"ז] וצ"ע ביושבים על העגלה והיא מהלכת ואמרו נאכל אם נאמר שהעגלה מצרפתן עכ"ל. ולענ"ד להביא ראייה ממה שכתבתי בסימן ב' [סק"ד] בשם ט"ז [שם סק"ה] דיושב בעגלה הוי כרוכב, וא"כ כל זמן שאין העגלה עומד הוי כרוכבין והולכין דלא הוי קביעות. ועיין לעיל סימן צ"ד סעיף ד'. שוב נדפס ספר מג"א וכתב [בס"ק כז] דכיון ששלשתם יושבים באגודה אחת י"ל דמצטרפין, וצ"ע, ובספינה פשוט דקביעות גמור הוא, ושמש אף שלא קבע אצל השלחן יוצא במוציא ע"כ. ועיין לעיל סוף סימן פ"ט [א"ר ס"ק יג] וסימן צ"ד [סעיף ד וה] דמשמע דעגלה וספינה שוין הן, ויש לחלק. ונראה להקל גם בעגלה כשמכוונין, דהא בדיעבד בכל ענין יוצאים, ועוד דמידי דרבנן הוא".
 2. אינו קבוע: אין אחד מברך לחבירו, ואינם מצטרפין לזימון.
 - (א) ערה"ש (סי' קצ"ג סעי' י"ד) – "והנוסעים בעגלה אם העמידו הסוסים ואכלו שלשה בהעגלה מצטרפים ואם אכלו כשהסוסים הולכים נ"ל דאינם מצטרפין".
 - ערה"ש (סי' קס"ז סעי' כ"ו) – "וכשיושבים בעגלה יש מי שמסתפק אם מהני אמירה [מג"א סק"ז] ונראה דלא מהני אם אוכלים בשעה שהסוס הולך אא"כ מעמידים הסוס דאז מהני אמירה".
 - (ב) עי' ברכת הבית (שער י"ח סעי' ג') – "ג' שישבו בעגלה ואמרו נאכל כאן ואכלו ביחד צ"ע אם צריכים לברך במזומן, מ"א בסימן קס"ז ס"ק כ"ז, לכן טוב שלא יאמרו, ואם אמרו לא יברכו במזומן אלא כל אחד מברך לעצמו, וכ"ז כשהעגלה מהלכת, אבל כשהעגלה עומדת ואכלו על מפה אחת או שאמרו נאכל כאן מברכין במזומן, כן נ"ל".
 3. הוא ספק, ויש להחמיר ויזמנו בלי שם.
 - (א) ח"א (כלל מ"ח סעי' ז') – "היו יושבים בעגלה ואוכלים בקביעות, צריך עיון אם מצטרפים. ונראה לי דבמקום ספק, בשלשה, יזמנו. אבל בעשרה, יש לחוש להזכרת שם לבטלה. אבל בספינה, לכולי עלמא מצטרפין (סימן קס"ז מ"א ס"ק כ"ז)".
 - (ב) מ"ב (סי' קצ"ג ס"ק כ"ו, עי' סי' קס"ז ס"ק ס"ב) – "וביושבים בעגלה ואוכלין ביחד כשהם נוסעין עיין בסימן קס"ז מה שכתבתי בשם המ"א שמסתפק בזה ובח"א הכריע דבזה וכן בכל מקום שיש ספק בשלשה יזמנו אבל בעשרה יש לחוש להזכרת השם לבטלה. ומ"מ נ"ל דיזמן בלא שם דהא בדיעבד יצא בעשרה אף אם לא הזכיר השם וכדלעיל בסוף סימן קצ"ב".
 4. מראי מקומות – יעב"ץ (סידור ח"ב עמ' תתקע"א אות ב').
 - (א) מלבושי יו"ט (סי' קצ"ג ס"ק ז') – "וצ"ע ביושבים על עגלה והיא מהלכת ואמרו נאכל אם נאמר שהעגלה מצרפתן".
 - (ב) מג"א (סי' קס"ז ס"ק כ"ז) – "אף על גב דקי"ל רכוב כמהלך דמי וה"ה ליושב בעגלה מ"מ כיון ששלשתם יושבי' באגודה א' י"ל דמצטרפין וצ"ע".

ד. אוכלים בספינה: אם יושבים בספינה ואמרו נאכל כאן ואוכלין יחד אם יצטרפו.

1. הוי קביעות: אחד מברך לחבירו, ומצטרפין לזימון.
 - (א) מג"א (סי' קס"ז ס"ק כ"ז) – "ובספינה פשוט דקביעות גמור הוא".
 - (ב) א"ר (סי' קס"ז ס"ק כ') – לשונו מובא לעיל.
 - (ג) ח"א (כלל מ"ח סעי' ז') – לשונו מובא לעיל.
 - (ד) מגן גיבורים (סי' קס"ז אף המגן ס"ק י"ט).
 - (ה) ערה"ש (סי' קצ"ג סעי' י"ד, סי' קס"ז סעי' כ"ו) – "אבל הנוסעים בספינה נ"ל דמצטרפין גם כשהולכת דספינה הוי מקום קביעות [כנלע"ד]".
 - (ו) מ"ב (סי' קס"ז ס"ק ס"ב).
 - (ז) ברכת הבית (שער י"ח סעי' ד', ס"ק ד').
 - (ח) ברכת השם (הל' זימון, פרק ב' סל"ד אות ג').
2. מראי מקומות.
 - (א) מור וקציעה (סי' קס"ז ד"ה בראשו, סידור ח"ב עמ' תתקע"א אות ב') – "כתב במג"א [ס"ק כז] וצ"ע ביושבים בעגלה (ר"ל במהלכת) ואמרו נאכל כו' אם יצטרפו. ובספינה לא קמבעיא ליה דקביעות גמור הוא, ולא ידענא אמאי פשיטא ליה טפי מיושב בעגלה, דאע"ג דבשעה שאין רוח נושב בחזקה בודאי טוב יותר לשבת יחד בספינה וחשובה הסיבה, כי אז יושבים שקטים. משא"כ בעגלה שמתנדנדת גם האופנים רועשים ואינן יכולין לכיון דעתם לשמיעה. אך הלא בעת רוח סערה ודאי גרועה ישיבת יורדי הים באניות יחוגו וינועו כשכור, פשיטא דלא חשיבא הסבה. לכן נ"ל שהכל תלוי בשקיטת נסיעתם בין בים בין ביבשה, כי אחר כוונת הלב הן הדברים. וכענין ששנינו בתפלה [ברכות פ"ד מ"ו] היה יושב בקרון או באסדא כו', ה"נ בכוונה תליא מילתא שיכונו לבם לשמוע לצאת. ובקרונו ג"כ יש חילוק, כי בעגלת צב נראה שיוכלו לכיון היטב (אם אינם הולכים בשפוע הר בעליה וירידה כי אז ודאי אינם יכולים לכיון דעתם בעגלה). והכל לפי מעוט טרדתם".

ה. אוכלים ברכבת: אם יושבים ברכבת ואמרו נאכל כאן ואוכלין יחד אם יצטרפו.

1. הוי קביעות: אחד מברך לחבירו, ומצטרפין לזימון.
 - (א) ערה"ש (סי' קס"ז סעי' כ"ו) – "וכן בעגלות של מסילות הברזל וודאי דמהני אמירה שזהו כבית ממש ורק אם יושבים סמוכים

זל"ז ולא מפורדים או מפורדים".

(ב) נימוקי או"ח (סי' קס"ז ס"ק ב').

- (ג) ברכת הבית (שער י"ח סעי' ד', ס"ק ד') – "וה"ה אם אכלו ברכבת בקרון אחד מצטרפין לזימון אפילו לא אכלו על מפה אחת".
 2. הוא ספק, ויש להחמיר ויזמנו בלי שם.
 (א) ברכת השם (הל' זימון, פרק ב' סעי' ל"ד אות ד').

ו. אוכלים במוכנית או באוטובוס: אם יושבים שם ואמרו נאכל כאן ואוכלין יחד אם יצטרפו.

1. הוי קביעות: אחד מברך לחבירו, ומצטרפין לזימון.
 (א) בית ברוך (כלל מ"ח ס"ק כ"ט) – לשונו מובא לקמן.
 (ב) הגרחפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק כ"ו [לשונו מובא לקמן], סי' קס"ז על מ"ב ס"ק ס"ב) – "ובמוכנית ואוטובוס נראה דעדיף טפי וחשיב קביעות לכ"ע".
 (ג) הגרח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' כ"ב טור ג') – "שאלה: הנוסעים באוטובוס שאכלו פת, האם מצטרפים לזימון, או לא, שאין להם קשר זה עם זה, ואין יושבים על שולחן אחד, אבל מאידך גיסא רואים אלו את אלו ויושבים במקום אחד]. תשובה: ברוצים להצטרף, (תשו' בכת"י)".
 2. הוא ספק, ויש להחמיר ויזמנו בלי שם. אא"כ הרכב חונה.
 (א) אור לציון (ח"ב פרק י"ג אות ט') [לשונו מובא לקמן], הע' ט') – "בשו"ע בסימן קס"ז סעיף י"ב כתב לענין צירוף לברכת המוציא, אם היו רוכבים ואמרו נאכל, אעפ"י שכל אחד אוכל מכרו, ולא ירדו מהבהמות, מצטרפין, כיון שעמדו במקום אחד, אבל אם היו אוכלים והולכים לא. מוכח שאין מועיל צירוף אלא בזמן שעומדים במקום אחד. ובמג"א הסתפק שמא בעגלה הוי קביעות, כיון ששלשתם יושבים באגודה אחת, וראה באליהו רבה שם ס"ק כ' ובסימן קצ"ג ס"ק ז' לענין זימון, ע"ש. ובחיי אדם כלל מ"ח סעיף ז' כתב שיזמנו בלא שם, ע"ש, וא"כ הוא הדין ברכב".
 (ב) ברכת השם (הל' זימון, פרק ב' סל"ד אות ד').
 (ג) וזאת הברכה (עמ' קל"ה ד"ה כל).
 3. מראי מקומות.
 (א) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' שפ"ד אות י"ד, עי' אות ט"ו) – "כשנוסעים חבורה באוטובוס לטיול, או למקומות קדושים, הוי כאילו קבעו".

ז. אוכלים במטוס.

1. יש דין קביעות.
 (א) אור לציון (ח"ב פרק י"ג אות ט', הע' ט') – "שאלה. שלשה שאכלו יחד במוכנית או באוטובוס או במטוס, האם מצטרפים לזימון. תשובה. אם אכלו בזמן שהמוכנית או האוטובוס נוסעים, יזמנו בלא שם אף שיש עשרה, ואם אכלו בזמן שהרכב חונה, מצטרפים לזימון, וכשיש עשרה יזמנו בשם, ובמטוס וכן באוניה אף בזמן הנסיעה מצטרפים לזימון אם קבעו עצמם לאכול יחד. [ומכל מקום במטוס, אף בשעת הנסיעה יכולים להצטרף, וכמ"ש במג"א שם שספינה ודאי חשיב קביעות, ונראה שטעמו ע"פ הגמ' בב"מ ט' ע"ב, דספינה מינה נייחא ומיא הוא דקא מדחו לה, וא"כ הוא הדין במטוס, שהמטוס נחשב נח, ורק נדחף ע"י אויר, ואף בשעת הנסיעה חשיב קביעות]".
 (ב) בית ברוך (כלל מ"ח ס"ק כ"ט) – "ובנסיעה במוכנית וכ"ש באוירון מסתבר דדינו כספינה [דגם בעגלה דעת האחרונים בעיקר דמצטרפין]".
 (ג) הגרחפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק כ"ו) – "וכן במטוס או במוכנית, שייך בהו קביעות, ולא הסתפקו אלא בעגלה הרתומה לסוסים".
 (ד) שבט הלוי (ברכת השם הל' זימון פרק ב' הע' ק"ד) – "שמסתבר שנחשב קביעות".
 (ה) ברכת השם (הל' זימון, פרק ב' סל"ד אות ה').

ח. אוכל בבית עכו"ם.

1. שלא לזמן, ו"הרחמן הוא יברך את בעה"ב" הולך על בעל המקום [ולא בעל הסעודה] – רמ"א (סעי' ג', דר"מ סי' קצ"ב ס"ק א').
 2. מזמן בבית עכו"ם, ו"הרחמן הוא יברך את בעה"ב" הולך על בעל הסעודה – מהרש"ל, הו"ד במטה משה (סי' ש"נ), עי' לבוש (סעי' ו'), ב"ח (סוף ס"ק ח'), מג"א (ס"ק ט'), עולת תמיד (ס"ק ה'), א"ר (ס"ק י"ב, א"ז ס"ק ח'), באה"ט (ס"ק ה'), עי' ת"א (כלל מ"ח סעי' ו'), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ח'), קיצור שו"ע (סי' ס"ח סעי' י'), מ"ב (ס"ק כ"ז), בית ברוך (כלל מ"ח ס"ק כ"ו, ס"ק כ"ז).
 (א) כל הלשונות הובא לעיל, סי' קפ"ט סעי' א', ע"ש.
 3. מראי מקומות.
 (א) לקט יושר (או"ח עמ' ל"ט ענין א') – "והיה מזמן בבית הגוי כשהיה בדרך ואפילו בעשרה רק קצת הרחמן לא אמר. והיה מברך הרחמן יברך אותנו וכו', ואחר [כן] מברך הוא יברך מה"ר בעל הבית הזה, אף על פי שהבית אינו שלו. כיון שצרכי הבית מוטל [מוטלים] עליו. וכשאחר מברך ברכת המזון הוא מברך לעצמו בנחת כל הברכות עד הרחמן, אם אינו מברך כמו שהוא מברך ברכת המזון".
 (ב) לענין הנוסח: ולא תחנם - עי' סי' קפ"ט סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
 4. אוכל משלו.
 (א) לומר "הרחמן הוא יברך אותנו" – מג"א (ס"ק ט'), קיצור שו"ע (סי' ס"ח סעי' י'), מ"ב (ס"ק כ"ז).

ט. הצטרפות לזימון בחדרי אוכל שבישיבות.

1. הג' מיימונית (דפוס קושטניא פרק ה' הל' י'), הו"ד בב"י (ס"ק ג') – "כתוב בהגהות מיימון פ"ה (דפוס קושטא ד"ה שלשה) בשם בה"ג (ברכות פ"ז יא.) שלשה שלא קבעו עצמם לאכול יחד **אלא כל אחד בא שם במקרה** וישב אין חייבים (בברה"מ) [בברכת הזימון] אבל אם קבעו עצמם לאכול יחד או שהיו מהלכים בדרך ואמרו נלך לאכול לחם במקום פלוני אף על פי שכל אחד אוכל מככרו חייבים בזימון ע"כ וכן כתב סמ"ג (עשין כז קי:)."
2. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ג אות ד') – "בישיבה שסועדים יחד בארוחה - בני הישיבה המסובים סביב שולחן אחד מצטרפים לזימון ... והיושבים בשולחנות נפרדים - אם דעתם מתחילה להצטרף יחד לזימון - חייבים לזמן יחד."
3. אבן ישראל (וזאת הברכה עמ' קל"ג אות ד') – "בישיבה שסועדים יחד בארוחה - בני הישיבה המסובים סביב שולחן אחד מצטרפים לזימון."
4. אור לציון (ח"ב פרק י"ג אות י', הע' י') – "שאלה. בחורים האוכלים בחדר האוכל של הישיבה, האם מצטרפים יחד לזימון. תשובה. אם לא התחילו יחד וגם לא סיימו יחד, ודאי שאין מצטרפים לזימון, ואם התחילו יחד או סיימו יחד, צריכים לכתחילה לומר קודם שיאכלו בואו ונאכל, כדי לקבוע את עצמם לזימון, ואם לא אמרו כן מתחילה, אין להם לזמן בשם אפילו כשהם עשרה, אף אם כולם אוכלים בשולחן אחד, וכל שכן אם אוכלים בכמה שולחנות. [דעת מרן בשו"ע בסימן קצ"ה סעיף א', ששתי חבורות שאוכלות בבית אחד אינן מצטרפות לזימון, אפילו נמצאים באותו חדר ורואים אלו את אלו, אא"כ נכנסו מתחילה על דעת להצטרף, וכמפורש בב"י שם בשם הראשונים, וכן ביארו בדעתו במג"א שם ובעוד אחרונים, ושלא כדעת הטור שם שבבית אחד אין צריך שיכנסו מתחילה על דעת להצטרף, וכן היא דעת הגר"א שם ועוד אחרונים. וא"כ לדעת מרן מי שנכנס לאכול בבית מלון או במסעדה, אף אם יושב עם עוד אנשים באותו שולחן והתחיל וסיים עמהם, מ"מ כיון שלא קבעו עצמם להצטרף, אינם מצטרפים לזימון. והנה יש לדון לענין בחורים האוכלים בחדר האוכל של הישיבה, שאפשר שכיון שכל אחד נכנס ואוכל והולך, יש לומר **דלא חשיב שקבעו עצמם לאכול יחד, ורק בשבתות**, שרגילות היא שמקדשים יחד וסועדים יחד ומברכים כולם יחד, אז נחשב שקבעו עצמם להצטרף. ולכן לצאת מידי ספק צריכים לקבוע עצמם בתחילת הסעודה, ויאמרו זה לזה בואו ונאכל, ועי"ז נחשב כקביעות, כמבואר בשו"ע בסימן קס"ז סעיף י"ב, דבואו ונאכל חשיב קביעות. ואף אם נזכרו לומר כן רק באמצע הסעודה מהני, וכמ"ש בשו"ע בסימן קצ"ג סעיף ב'. ואם לא עשו כן, אף שיוכלו לזמן בלא שם, מ"מ אם הם עשרה אפילו הם בשולחן אחד אין להם לזמן בשם, שמספק אין להוציא שם שמים, כיון שיש חשש שמא אינם חייבים בזימון. וכל שכן כשהם בכמה שולחנות, שלדעת מרן בסימן קס"ז סעיף י"א לענין להוציא אחרים בברכת המוציא בעיני דוקא בשולחן אחד, וכן ביאר במג"א שם, ודלא כהגר"א שכתב שם שהוא ט"ס בדברי מרן, ע"ש]."
5. אם יושב על שני שלחנות - עי' סי' קצ"ה, לשיטות ומראי מקומות.

י. אוכלים בשוק.

1. עי' חו"מ סי' ל"ד סעי' י"ה, לשיטות ומראי מקומות.

י[א] האם יכול להתכוין לא להצטרף לזימון.

א. מחמיר, לא מהני.

1. אשל אברהם (בוטשאטש, ריש סעי' א') – "נראה דלא מהני מה שהיה דעתו מתחילה ליחלק מהם תיכף, ויבקש שנים שיזמנו עמו".
2. ארחות חיים (ס"ק ב') – "באשל אברהם".
3. אבן ישראל (כיצד מזמנים פרק ו' הע' ט"ו) – "דאין לסמוך על דעת שלא להצטרף לחוד".
4. בית ברוך (כלל מ"ח ס"ק כ"ה, עי' הג"ה שם) – "אפילו אם הי' דעתו מתחילה לחלק מהם תיכף או שישבו ע"ד לא להצטרף לא מהני (א"ח בשם דע"ק ולזה נוטה המהרש"ם) אם ישבו על השלחן אחד והפכו פניהם זה מזה אין מצטרפין (מהרש"ם)".
5. חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ג עמ' ט' טור ג') – "דלא מהני לכוון בתחילת הסעודה שאינו מצטרף עמהם כדי ליפטר מזימון".
6. עי' הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ג עמ' ט' טור ג') – "דמי שאינו רוצה לישאר עד סוף הסעודה שיטול ידיו לפני כולם או אחרי כולם וקשה להקל על ידי שיכוון לא להצטרף עמהם".
7. כיצד מזמנים (פרק ו' ס"ק ט"ז) – "דרוב פוסקים".

ב. מיקל, כוונה שלא להצטרף עם שאר האוכלים מהני.

1. מקור חיים (חו"י, סי' ר') – "ולרווחא דמילתא י"ל מפני שידעו המסובים מעיקרא זה לא הסיבו מעיקרא על דעת להצטרף ליו"ד ובזה קיל יו"ד מג'. אבל אין אנו צריכים לזה, דודאי כבוד הבריות דוחה לאו דלא תסור ...".
2. מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' א' ד"ה אינם) – "אינם רשאים לחלק. היינו בשהסכימו לברך בפעם אחד, ובזה מיושב מנהג ותיקין לעוברים על זה".
3. גר"ז (סי' קס"ז סעי' י"ח) – "וכל מקום שקביעותם מועלת לצרפם לברכה אחת מצוה שאחד מברך לכולם ולא כל אחד בפני עצמו משום שנאמר ברוב עם הדרת מלך ומכל מקום רשאים הם לקבוע יחד על דעת שלא להצטרף כמו שיתבאר בסי' רי"ג ולפיכך נהגו עכשיו לברך כל אחד לעצמו משום שההמון לא היו נזהרים מלהשיח בין שמיעת הברכה להטעימה לכן הנהיגו לברך כל אחד לעצמו וכיון שנהגו כן הרי זה כאילו היתה דעתם בפירוש בקביעותם יחד שקובעים על דעת שלא להצטרף ופטורין מהידור זה".
4. גר"ז (סי' רי"ג סעי' ו') – "אלא א"כ תחילת קביעותם היתה על דעת שלא להצטרף לברכה אחת שאז נעשה כאלו לא נקבעו כלל יחד כמו שכתוב בסימן קצ"ג".
5. חכמת שלמה (על סעי' א') – "נשאלתי אם מתחלה ישבו לאכול ע"ד שיהיו רשאי לחלק אם מותר לחלק. והשבתי דנראה לפענ"ד

פשוט דמותר לחלק דהרי כתב המג"א סק"ז דמשמע בגמ' דהיכי דאין אחד מוציא את חבריו בברכת המזון אין רשאי לזמן. והרי להוציא אחד את חבריו ודאי בעינן שיהי' דעתו להצטרף יחד וגם בס' קצ"ה לקמן איתא בש"ע כגון שנכנסו ע"ד להצטרף, ועיין במג"א שם דדעתו דאפילו בבית אחד בעינן נכנסו ע"ד להצטרף ולכך אף להט"ז החולק שם היינו רק דלא בעינן כוונה בפירוש להצטרף אבל בנכנסו בפירוש ע"ד לחלק ודאי אין מצטרפין בע"כ ואין אחר דעתו כלום וזה ברור ופשוט בדבריו ולמעט בפלוגתא עדיף ודו"ק".

- א) **אג"מ** (או"ח ח"א סי' נ"ו ד"ה אחרי) – "חכמת שלמה ... ראיתו מסי' קצ"ה סעי' א' שלהמג"א אליבא דהש"ע לא מצטרפין אפילו בבית אחד אם לא נתכנסו מתחלה ע"ד להצטרף, ומחדש דפירשו אף הב"י והט"ז יודו דאין מצטרפין בע"כ, אינו כלום דרק בב' מקומות בבית אחד אף שרואין אלו את אלו בעינן שיכנסו ע"ד להצטרף להמג"א אליבא דהמחבר אבל בשלחן אחד שהוא הקביעות לאכול יחד א"צ שיכנסו ע"ד להצטרף אף להמג"א וכמפורש שם במג"א שכתב ואף למש"כ בס' קצ"ג סעי' ב' דלא בעינן קביעות בתחלת הסעודה מ"מ בעינן שיהיו קבועים בשלחן אחד בסוף הסעודה והכא כל חבורה היא בפ"ע לכן אין מצטרפין אא"כ נכנסו לכך עיין שם, א"כ מפורש דבקבועים על שלחן אחד לא בעינן שיכנסו לכך, וא"כ אפשר אף פירשו לא מהני בקבועים על שלחן".
4. דעת תורה (על סעי' ב') – "אפי' לא הוקבעו מתחלה וכו'. ואם ישבו מתחלה אדעתא שלא להצטרף יחד צ"ע אי מהני. ואם הפכו פניהם בשעת אכילה זה לכאן וזה לכאן י"ל דאין מצטרפין. ועי' רמב"ם פ"ט מהל' קרבן פסח ה"ג ובכ"מ שם דאפי' אין היקף מחיצה ביניהם כיון שהופכין פניהם זא"ז קרוי היקף בפ"ע, וה"נ בזה ... ועמג"א סי' תק"ב סק"ט דאם ישבו יחד אדעתא שלא לקבוע לא יזמנו ... אבל י"ל דשאני התם דאיכא הוכחה שישבו אדעתא שלא לקבוע".
5. **קצות השלחן** (סי' מ"ה ס"ק ג') – "ואם קבעו מתחלה יחד אלא שבשעת ברכת המוציא הי' דעתם לגמור סעודתם במקום אחר כל אחד במקום מיוחד, מסתבר דרשאין ליחלק. דאין זה קביעות לזימון כיון שהיה דעתם בתחלה להתפרד אח"כ".
6. עי' **חזו"א** (ארחות רבנו ח"א הוספות עמ' י"ב, ח"ג עמ' ר"כ אות ח', דרך אכילה סוף עמ' ל"ג) – "ספר לי הגר"ח ק שליט"א [זצ"ל] ששאל את מרן החזו"א זצוק"ל בעת שלמד בישיבה כשאוכל על שלחן אחד עם עשרה בחורים וגמר לאכול ורוצה ללכת ללמוד האם חייב להמתין להם כדי לזמן בעשרה והשיב מרן שיהא בדעתו בעת שנוטל ידיו שלא להצטרף עם עשרה רק עם ג' ולזמן עם ג', ושאל א"כ גם זמון בג' יכול לבטל ע"י עצה זו והשיב מרן זמון בג' **אין כדאי לבטל**. (עי' מ"ב סי' קצ"ג ס"ק י"ט)".
7. עי' **אג"מ** (או"ח ח"א סי' נ"ו) – "יש עצה קלה דאלו הרוצים שלא לחכות עד גמר הסעודה וז' ברכות **יאמרו בפירוש** קודם שישבו לאכול שאין מתכוונים להצטרף לקביעות עם שאר המסובין, שאז אף שיושבין בשלחן אחד לא מתחייב בזימון. וראיה לזה מרמ"א סי' קצ"ג סעי' ג' ... ועיין במג"א סי' תקנ"ב סק"ט שמוכיח מדין זה דרמ"א דאף באכלו שלשה ביחד בקביעות סעודה המפסקת לא יזמנו מטעם דלא חשיב קביעות משום דאין דעתם לקבוע ... דכוונת הרמ"א כדבארתי שאף שודאי הוא קביעות להאכילה מ"מ לא סגי בזה להתחייב בזימון אלא **צריך שיקבעו גם לברך ביחד ותלינן זה אף בסתם קביעות**, ובבית עכו"ם יש לתלות בסתמא שהוא קביעות רק לאכול יחד ולא לברך יחד כמפרש הרמ"א דבריו בסוף ... חכמת שלמה ... איברא דלא ידוע לי בעניוטי מקור להרמ"א מהגמ' דאולי סגי בקביעות אכילה לבד ולא יועיל מה שיפרשו שאין רוצים להצטרף לברך יחד. ואולי הוא מסברא דכמו שמועיל כוונה להצטרף אף שהם בעצם ב' חבורות שדין זה הוא בירושלמי דצריך שנכנסו מתחלה ע"ד להצטרף והובא ברא"ש סי' ל' לכן מסתבר לרמ"א דמועיל כוונה גם להיפוך דאף שהם בשלחן אחד אם נתכוונו בפירוש שלא להצטרף לא יצטרפו. ובעצם לפ"ז הא יש לפרש בהא דרבא דאצל ריש גלותא ברכו ג' ג' אינו שהותר להם ליחלק אף שנאסרו משום כבוד הריש גלותא, אלא שבשביל שיקפיד פירשו מתחלה שלא לקבוע לברך יחד אלא כל אחד בפ"ע. וא"כ אפשר שזהו מקור הרמ"א. אבל א"כ יקשה דהא המג"א סובר כהרמ"א ולמה כתב בסק"ו דהטעם משום זילותא דר"ג וגדול כבוד הבריות ולכן משמע שאף שנתחייבו בזימון דעשרה סובר שבשביל כבוד ר"ג מותרין להתחלק, וא"כ ליכא ראייה מזה להרמ"א. עכ"פ הרמ"א והמג"א סברי כן, ויש לסמוך ע"ז למעשה לע"ד **כשיש לו צורך והכרח לצאת מחמת שמאחרין טובא והוא צריך להשכים**".
8. עי' **באר משה** (ח"ג סי' ל"ב) – "השבתי יתנה שלא להצטרף ואם אפשר יטול ידיו אחר שכבר בני הסעודה נוטלו ידיהם ... סוף דבר הכל נשמע, דנהי שאין לנו ראייה ברורה ומוחלטת שמהני תנאי לענין שלא יצטרף עכ"ז הסומך עצמו על תנאי שמתנה יש לו על מה לסמוך ובפרט כשאינו נוטל ידיו עם בני הסעודה רק אחריהם בפנ"ע. ואם אפשר לו לזמן בג' יותר טוב ...".
9. **להורות נתן** (חי"א סי' קי"א אות ב') – "נראה דמי שבא לאכול בסעודת חתן ואין בדעתו להשאר עד ברכת המזון לא נתחייב בברכת חתנים, דהנה כתב בס' חכמת שלמה להג"ר שלמה קלוגר ז"ל או"ח (סי' קצ"ג) דאע"ג דמבואר בשו"ע שם (סעיף א') דשלשה שאכלו כאחד אינם רשאים ליחלק וכן בעשרה, מ"מ אם מתחלה ישבו לאכול על דעת שיהיו רשאים לחלק פשוט דמותר לחלק דאין מצטרפין בעל כרחם עיין שם. ונמצא דזה שהיסב לסעודת חתן ואין בדעתו להשאר עד ברכת המזון אין עליו חיוב זימון לא בשלשה ולא בעשרה".
10. **משנה הלכות** (חט"ו סי' ס"ז, אליבא דהלכתא גליון ל"ג עמ' ח' טור ב').
11. **אור לציון** (ח"ב פרק י"ג הע' י') – "וכן אם נכנס לכתחילה על דעת שלא להצטרף מהני, וכמו שכתב הגר"ז בסימן קס"ז סעיף י"ח לענין צירוף בברכת המוציא, ע"ש".
12. **הגריש"א זצ"ל** (פסקי הלכות או"ח אות מ"ד, דברי חכמים או"ח אות קנ"ט, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ד אות י"ג).
הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות דף נ., סוף עמ' תק"ס) – "שלשה שאוכלים יחד וכיוונו מתחילה שלא להצטרף. האם מועיל לפטרם שלא להתחייב בזימון. תשובה: אין מועיל כוונה לא להתחייב בזימון, דזה כמו שיכוין שלא להתחייב לברך בברהמ"ז. אלא צריך כוונה לא להצטרף עם האחרים. שיחשב כמו שלא אכל בשלשה. ואמנם אין לדבר זה מקור, מ"מ **כך נוהגים**".
הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות דף נ., ריש עמ' תקס"א) – "א"כ כשחשב כך גם לא יוכל להצטרף לזימון. וכגון מי שהתכוון ללכת וחשב שלא להצטרף, ולבסוף נמלך להשאר לברהמ"ז. א"א לתת לו לזמן. תשובה: כן".
הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות דף נ., עמ' תקס"א) – "ומה הדין אם לבסוף - אחר שימלך להצטרף עמהם - יאכל כזית פת. האם יחזור ויצטרף ויוכל לזמן. תשובה: אם אכל שוב בודאי שיש כאן צירוף. ומה איכפת לי מה שבתחילת האכילה לא רצה להצטרף, עכשיו מצטרף".

- ע"י הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ג עמ' ח' טור ב') – "דבשעת הצורך אפשר להקל להמשתתף בסעודת חתונה ואינו יכול לישראל שם עד ברכת המזון שיתנה בתחילת הסעודה שאין דעתו להצטרף עמהם ואז יוכל לברך ברכת המזון ללא זימון".
13. שבט הלוי (אור ישראל חכ"ב עמ' פ"ג) – "על מה שיש כמה אנשים שאכלו ביחד ונתחייבו בזימון ואח"כ נפרדים עצמם ומברכין בלי זימון, ומענה בפיהם שאין להם פנאי להמתין עד שיברכו בזימון או שצריכין לילך לדבר מצוה, וזה טעות גדול כי המג"א (סי' קצ"ג סק"ז) מביא עשרה שאכלו ביחד ויש מהם שצריכין לילך לדבר מצוה מותרים לפרוד עצמם ולברך בג' ג', אבל לברך שלא בזימון אין היתר כלל, והמחבר (סי' קצ"ב) מביא ושנים שאכלו מצוה שיחזרו אחר שלישי להצטרף עמהם ומצוה לחזור אחר עשרה, והמ"ב (סקי"ב) מביא בשם כמה אחרונים דאפי' אם הם שבעה מצוה לחזור אחר שלשה וכ"ש שלא יחלקו ולברך שלא בזימון, והתפארת שמואל על הרא"ש (מס' ברכות פרק ז' אות כ"ד) מביא ראי' מפורשת מהגמרא וז"ל ומכאן שאסור לאדם להקדים ולברך קודם שיזמן אפי' אם יש לו צורך או אפי' בהול ללימודו. תשובה: ומ"מ יש עצה לא להיות בתחלת הסעודה ולא בסופה – או לשבת ע"מ שלא להצטרף יחד – עיין בדע"ת שם – ובמש"כ המג"א לצורך מצוה יברך בג' פשיטא בעיני אפי' מצוה דרבנן, ודלא כספק הפמ"ג בזה, ואם יש מצוה עוברת ממש פשיטא ג"כ דיברך ביחידות, דברכה בזימון הוא רק תוספת על עצם מצות בהמ"ז דאורייתא".
- ע"י שבט הלוי (ח"ט סי' רע"א) – "שאלה בענין העוזבים סעודת שבע ברכות לפני בהמ"ז שיברכו אח"כ ז' ברכות, אם יש להם היתר לכך ...".
14. שובע שמחות (פרק א' סעי' כ"ב) – "המשתתף בסעודת שבע ברכות ואינו רוצה להישאר עד אחר אמירת הברכות, **ינהוג כפי אחד האופנים דלקמן**, בכדי שיוכל לעזוב את המקום כרצונו בלי שמיעת הברכות, ובלבד שישארו עשרה זולתו וגם הפנים חדשות. (א) ישתתף בסעודה בלי אכילת פת ויאכל רק שאר דברים, ופת הבאה בכיסנין בשיעור כזה שלא יתחייב בברכת המזון. (ב) אם ברצונו בכל זאת לסעוד בפת, יקפיד להתחיל את סעודתו אחר שאר הסועדים ולגמור לפנייהם ולברך מיד. (ג) ואם אינו יכול להתחיל את סעודתו לאחר שאר הסועדים **יתנה, אף בלבד**, לפני היכנסו לסעודה, שאין רצונו בשום פנים להיקבע בסעודה זו ולהצטרף עם שאר הסועדים לברך במזומן. (ד) אם לא התנה כנ"ל ...".
15. ע"י הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' כ"ב סוף טור ג') – "שאלה: האם יכול להתכוין שלא להצטרף לזימון, או לא. ונפ"מ הרבה פעמים כשממהר לדרכו ואין לו זמן להמתין לזימון, האם יכול לעשות עצה זו שיתכוין שלא להצטרף לזימון. תשובה: מועיל, אבל אין לעשות כן, (תשו' בכת"י)".
16. הגרי"ט וויס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ג עמ' ח' טור ב') – "דאם מתכוין כשנוטל ידיו שלא לקבוע סעודה אם כולם אינו מתחייב בזימון ויכול לברך ביחידות כמו שכתב הגר"ש קלוגר".
17. ע"י הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ג עמ' ט' טור א') – "דהמשתתף בסעודה ורוצה לברך וללכת לדרכו לפני ברכת המזון לכתחילה שיכנס לאכול באופן שלא יצטרף לזימון, והוא שלא יתחיל לאכול עם המסובים יחד והיינו שלא יטול ידיו בשעה שכולם נוטלים ידיהם, וכן לא יסיים עמהם, ועל ידי זה לא יצטרף לזימון. ובדיעבד אפשר להקל בשעת הצורך להתנות קודם שמיתשב לאכול שאין מתכוין להצטרף לקביעות עם שאר המסובין. ועל ידי זה יוכל לברך באמצע הסעודה בלי זימון".
18. שבט הקהתי (ח"ד סי' נ"ג) – "דאי' בשו"ת אגרות משה או"ח (ח"א סי' נ"ו) שהאריך להוכיח דאפילו אם קבעו לאכול יחד אבל כיונו דאין רוצים להצטרף לברך יחד ג"כ מהני עיי"ש שהוכיח כן מדברי הרמ"א".
19. ע"י מנחת צבי (זימון, סי' י"ג) – "והנמצא לדינא דבגוונא דאומר להדיא דאינו רוצה ליקבע עמהם בסעודת חתן וכדומה נראה דיש לסמוך על רבותינו גדולי האחרונים הלא המה הפמ"ג שו"ע הרב החכמת שלמה ובעל האג"מ דכתבו להדיא דמהני אמירתו ודעתו שלא ליקבע, **ועכ"פ** היכא דאין דעתו לסיים עמהם ולצאת באמצע, ונראה דבכה"ג **יש לצרף** לזה נמי דעת הב"ח והמ"א [ס"ר סק"ב] דהכריעו כדעת רב האי גאון דאף היכא דנקבעו מתחילה יחד אין חיוב זימון חל עד שיגמרו סעודתן ורשאין לצאת וליחלק באמצע, וכתב המ"א דהכי נהיגי עלמא, ואף דהמ"ב [שם סק"ה] הביא דהאחרונים פליגי לדינא אדבריהם, בכה"ג דלא קבעו יחד רב גובריה דהב"ח והמ"א למסמך עלהו כסניף להנתבאר, ועוד דאף לדברי החולקים מודו דזימון קיל ובשביל הפסד ממון ודבר נחוץ רשאי ליחלק [יעו"ש בא"ר ומ"ב]."

ג. היסוד.

1. צריך ג"כ דעת לברך ביחד.
- א) אג"מ (או"ח ח"א סי' נ"ו) – "שלא סגי בקביעות האכילה יחד לכד אלא שצריך שתהיה קביעותם גם ע"מ לברך יחד ... ולשון מחצית השקל לא מדוקדק שמשמע שמפרש שלא נחשב קביעות אף לאכילה בין בהא דרמ"א בדין בית העכו"ם בין דהא דערב ת"ב ולכן נקט רק תחלת לשון הרמ"א והטעם אולי הוא בגדר בטלה דעתו. אבל לבד שלא מסתבר זה דהא היראה בבית העכו"ם אינה על הקביעות לאכול יחד בשלחן אחד אלא מצד שלא יאמרו הרחמן יברך בעה"ב, וכן בערב ת"ב אין הקפידא על האכילה יחד אלא כדי שלא יתחייבו בזימון ע"י הקביעות, כמפורש בלשון הש"ע שם סעי' ח', וא"כ איך נימא שיתבטל דעתם ולא יתחשב קביעות לאכילה. אלא צריך לומר דכוונת הרמ"א כדבארתי שאף שודאי הוא קביעות להאכילה מ"מ לא סגי בזה להתחייב בזימון אלא צריך שיקבעו גם לברך ביחד ותלינן זה אף בסתם קביעות, ובבית עכו"ם יש לתלות בסתמא שהוא קביעות רק לאכול יחד ולא לברך יחד כמפרש הרמ"א דבריו בסוף, והוא באור על דבריו שבתחלה. והוכיח מזה המג"א גם באכלו ביחד בערב ת"ב שאף שג"כ הוא קביעות לאכילה דאין מזמנין משום דבעי גם קביעות לברך יחד וזה ליכא בסתמא בערב ת"ב שליכא מעלה בזימון. וא"כ כ"ש בפירש שאינו רוצה לקבוע עמהן לברך יחד שלא יתחייב בזימון".
2. שלא נחשב קביעות אף לאכילה.
- א) מחה"ש (סי' תקנ"ב ס"ק ט') – "עסי' קצ"ג ס"ג. מביא ראי' אף שיושבים יחד מכל מקום לפעמים אמרינן דדעתן לא היה לקבוע יחד ולא מיקרי קביעות ואין מזמנין דשם כתב רמ"א דהמנהג שלא לזמן בבית גוי. משום דלא יוכלו לקבוע עצמם בבית גוי משום יראת גוי והוי כאלו אכלו בלא קבע עכ"ל. וה"ה הכא כיון דאין נכון מצד הדין לקבוע יחד. א"כ אפי' קבעו לא מקרי קביעות".
- ב) תורת הזימון (מילואים אות א') – "האג"מ ... אמנם לענ"ד מוכח מהמג"א כהמחצית השקל וז"ל המג"א שם ונ"ל הטעם דלא

חשים קביעות אלא א"כ הסיבו או ישבו בשלחן אחד כמ"ש בס"ז קס"ז ס"א [צ"ל סי"א] והכא אין דעתן לקבוע עסי"ק קצ"ג ס"ג, עכ"ל. ומוכח מהא דהמג"א צריך להביא מסי"ק קס"ז סי"א שצריך הסיבה באכילה [והתם לא איירי כלל לברך בהמ"ז ביחד] שטעם הרמ"א ז"ל בס"י קצ"ג שבבית עכו"ם אין זימון הוא כי אין הסיבה באכילה. וכן משמע מלשון הרמ"א ז"ל סי"ק קצ"ג ובדרכי משה בריש סי"ק קצ"ב דהוי כאכלו בלא קבע. ומשמע דטעם הרמ"א ז"ל דהוי כמו שאכלו בלא קבע".

3. אולי נ"מ.

(א) תנאי: אם יכול להתנות בהתחלת הסעודה שאם יצטרך לצאת אז לא מתכוון להצטרף עמהם.

1 (מראי מקומות – תורת הזימון (מילואים סוף אות א', "ואולי זה שייך לברירה ולהסוברים שזימון מן התורה לא מועיל תנאי, ואכמ"ל").

(ב) איזה נוסח: ברוך שאכלנו או ברוך ומבורך.

(ג) אם יכול לזמן.

ד. מראי מקומות – ביע אומר (ילקוט יוסף סי' ר' סוף הע' ג'), וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק י"ט אות ל"א, הע' ט'), ילקוט יוסף (סי' ר' סעי' ג', סעי' ד').

1. פמ"ג (סי' קצ"ז מש"ז ס"ק א') – "והוי יודע דאם גמרו סעודתן ובא השלישי, **אם אמרו בפירוש** שאין רוצין לקבוע אז אין זימון, אף על גב דלא שפיר עבדי דחייבין לחזור אחר זימון כבסימן קצ"ג [סעיף א']. אבל אם שתקו ובא השלישי ואכל כזית, מחויבין, דהוה קביעות. ומה שכתוב בסימן קצ"ג סעיף ב' שהם קבועים בגמר סעודה, זהו נמי בכלל, הואיל ומצי למיכל".

2. הגר"פ (דברי חכמים או"ח אות קנ"ט, אליבא דהלכתא גליון ל"ג עמ' ח' טור ב') – "דאם מתכוין כשנוטל ידיו שלא לקבוע סעודה אם כולם אינו מתחייב בזימון ויכול לברך ביחידות כמו שכתב הגר"ש קלוגר".

הגר"פ (חידושי בתרא על רמ"א סעי' ג') – "מכאן מדקדק בהגהות הגר"ש קלוגער ז"ל (שהוכיח דינו מהמג"א סקצ"ז סק"ח, עי' חידושי בתרא ברכות סרי"ט), הובא בבית ברוך כלל מ"ה ס"ו סק"ה, וכן באגרות משה, דמהני מה שלא מתכוונים עצמם, ליחשב שאינו קביעות לזימון, ולפי"ז יש עצה פשוטה לדין המג"א במ"ב סקט"ז, כדהעיר הבית ברוך בהערה, אבל נראה דבאמת לא מהני עצה זו, דשאני בדין הרמ"א, דיש סיבה חיובית שלא לקבוע, ולכן עצם הקביעות לא מיחשב, משא"כ במחשבה גרידא בלא סיבה חיובית שלא לקבוע, ממילא מצטרפין, ומטעם זה אין עצה אלא שלא ליטול הידים, ועוד דלולי זאת מתחייב בשבע ברכות, והבית ברוך אחרי סמ"ט כתב בשם הגר"ש קלוגער ז"ל, דאין חייב שבע ברכות עד שעת ברכת המזון, ויש..."

3. תשובות והנהגות (ח"ה סי' ס"ה) – "ובעיקר הדין אם רוצה להקדים ולברך ביחידות או בשלשה כשאין לו אפשרות לזמן בעשרה, אנו סומכין על כך שמעיקרא כשנוטל ידיו ומברך, מתנה שלא מצטרף להסוברים ומועיל, וכן מביא הגאון רבי שלמה קלוגער זצ"ל (סימן קצ"ג) שמועיל לזה כוונה שלא להצטרף, וכן משמע בשו"ע הגר"ז (סי' קצ"ג סעיף ב') ובמקור חיים' (לבעל ה'חות יאיר' זצ"ל) שמועיל אם רוצה להדיא לא להצטרף ולהתחבר. ומיהו **אין ראוי להקל** ע"י עצה זו שלא לזמן כלל, רק עדיף שלפני שמתחיל לאכול יודיע לשנים שמצטרף רק להם, וכשרוצה לצאת הביתה יזמן עם שנים אלו כדי לצאת מצות זימון".

ה. הגדר: **כוונה שלא להצטרף עם שאר האוכלים.**

1. כוונה בלב, מהני – שובע שמחות (פרק א' סעי' כ"ב), פשטות הפוסקים.

2. סתם דעת, אומדנא - לכאורה יש ראייה מסעודה המפסקת זימון בבית עכו"ם, שמהני.

3. לעשות תנאי [כגון שלומר בלב: שאם אחר זמן רציתי שלא לחכות עד גמר הסעודה, אין לי דעת להצטרף] - אולי תלוי במחלוקת המחזה"ש (וס' תורת הזימון) והאג"מ. האם היסוד, שחסרון בקביעות [המחזה"ש, ותורת הזימון], איך יכול לעשות תנאי. או אתה קובע ביחד, או לא. אבל לפי האג"מ, שהיסוד שצריך קביעות וגם דעת. אולי יכול לומר תנאי. וצ"ע.

יא שלשה: אינם רשאים ליחלק - סעיף ד'.

א. סוגיה.

1. משניות.

(א) משנה (דף מה.) – "שלשה שאכלו כאחת, חייבין לזמן".

(ב) משנה (דף נ.) – "שלשה שאכלו כאחת, אינן רשאים ליחלק".

2. גמרא: גירסא לפנינו.

(א) קשה: "מאי קא משמע לן. תנינא חדא זימנא: שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן".

(ב) תרץ א': "הא קמ"ל, כי הא דאמר רבי אבא אמר שמואל: שלשה שישבו לאכול כאחת ועדיין לא אכלו, אינן רשאים ליחלק".

(ג) תרץ ב': "לישנא אחרינא: אמר רבי אבא אמר שמואל, הכי קתני: שלשה שישבו לאכול כאחת, אף על פי שכל אחד ואחד אוכל מכסרו, אינן רשאים ליחלק".

(ד) תרץ ג': "אי נמי: כי הא דרב הונא, דאמר רב הונא: שלשה שבאו משלש חבורות אינן רשאים ליחלק. אמר רב חסדא: והוא שבאו משלש חבורות של שלשה בני אדם. אמר רבא: ולא אמרן אלא דלא אקדימו הנך ואזמון עלייהו בדוכתייהו, אבל אזמון עלייהו בדוכתייהו פרח זימון מינייהו".

ב. שאלות הגמרא.

1. שני גמרות.

(א) בבלי (ברכות דף נ.) – "מאי קא משמע לן. תנינא חדא זימנא: שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן".

(ב) ירושלמי (ברכות ריש פרק ז') – "הכא איתמר אין רשאים ליחלק. וכה איתמר חייבין לזמן. שמואל אמר כאן בתחלה כאן בסוף".

2. פשט בירושלמי.

(א) **רא"ש** (ברכות פרק ז' סי' כ"ט) – "ובירושלמי גרס בריש פירקין הכא את אמרת חייבין בזימון והכא את אמרת אין רשאין ליחלק **כלומר מאי קמ"ל היינו רישא**".

(ב) **תוס'** (ברכות דף מה. ד"ה שלשה) – "שלשה שאכלו כאחת. בירושלמי פריך הכא את אמרת אין רשאין ליחלק והכא את אמרת חייבין לזמן ועתה לכאורה אין זה קשה וכן לקמן (דף נ.) פריך תנינא חדא זימנא שאין רשאין ליחלק היינו משום דחייבין לזמן **ול"ג דהכי פריך** הכא את אמרת דאין רשאין ליחלק דמשמע אם גמרו אכילתן יחד אינן רשאין ליחלק אבל האחד רשאי לגמור סעודתו ולברך קודם חברו וחייבין לזמן משמע דחובת זימון עליהם ואינן רשאין לגמור סעודתן זה בלא זה".

(ג) **פמ"ג** (מש"ז ס"ק ו') – "עיינן תוספות ברכות מ"ה א' ד"ה שלשה, ירושלמי [ברכות ריש פ"ז] הכי את אמרת חייבין לזמן והכי את אמרת אין רשאין לחלק (בדף נו"ן). בתחלה פירשו כרא"ש [שם סימן כט] דהיינו כקושית בבלי מאי קא משמע לן, לא קושיא ורומיא (וזה שכתבו ואין זה קשה, כלומר רומיא). אח"כ פירשו דירושלמי **פריך אהדדי**, והעלו חילוק זה שכתב הט"ז משמם. אבל הרא"ש בריש שלשה שאכלו [סימן א] ודף נו"ן א' [סימן כט] פירש ירושלמי כבבלי, מאי קא משמע לן ומשני כו".

ג. **שבא אחד לאכול אצל שנים אחר שכבר התחילו לאכול, וגם גמרו סעודתן שלא בזמן אחד** - ט"ז (ס"ק ו').
1. עי' לעיל סעי' ב'.

ד. **כשכל אחד אכל מככרו, וגם עדיין לא אכל כל אחד כזית.**

1. רשאין ליחלק, איכא תרתי לריעותא – **ב"ה** (ס"ק ו'), **מג"א** (ס"ק י'), "וב"ה פסק דבאיכא תרתי לריעותא רשאין ליחלק ע"ש", **א"ר** (ס"ק ט', א"ז ס"ק ו'), **מקור חיים** (חו"י, קיצור הלכות על סעי' ד'), **מגן גבורים** (אלף המגן ס"ק ט').

2. אינם רשאים לחלק – **מחבר** (סעי' ד'), **לבוש** (סעי' ד'), **מאמר מרדכי** (ס"ק ו'), **בה"ל** (סעי' ד' ד"ה אפילו, "אין לזוז מפסק השו"ע"), **מסגרת השלחן** (על שלחן שלמה סי' קצ"ג ס"ק ב'), **כה"ח** (ס"ק כ"א).

3. מראי מקומות – **עולת תמיד** (ס"ק ו'), **ערה"ש** (סעי' ט"ו).

(א) **גר"א** (ברכות דף נ.) – "גמ' ל"א אמר ר' אבא. נ"ב כאן גי' **מתחלפות** הרא"ש ל"ג לה ורי"ף ל"ג לראשונה".

(ב) **בה"ל** (סעי' ד' ד"ה אפילו) – "וכן מוכח לענ"ד ממתניתין ר"פ שלשה שאכלו **אכל טבל** וכו' הרי דמיירי באוכל מככרו ואעפ"כ דוקא בהא דא"א כלל לאכול ביחד אין מצטרפין הא לא"ה לא".

1) **צל"ח** (ברכות דף נ. ד"ה לישנא) – "לישנא אחרינא וכו' אף על פי שכל אחד אוכל מככרו. ולכאורה קשה אכתי מאי קמ"ל תנינא [לעיל מ"ה ע"א] אכל טבל אין מזמנין עליו, וכיון דאיהו אוכל טבל א"כ הם לא אכלו מככרו, ואפ"ה אי לאו דטבל הוא דבר האסור היה מצטרף. ודוחק לומר דלעיל איכא למימר שאכלו כולם טבל וא"כ אכלו מככר אחד ואפ"ה הכי אין מצטרפין דאכילת דבר האסור לא מיקרי קביעות, דלשון אכל טבל משמע שאחד אכל טבל".

2) **הגרשז"א** זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף נ.), בית יצחק הלוי ח"ב עמ' כ"א ד"ה ל"א) – "הצל"ח ... ועי' בבה"ל ... וצ"ע דא"כ אכתי קשה דמאי קמ"ל תנינא חדא זימנא כפי שהקשה הצל"ח. ובעיקר קושיית הצל"ח נלענ"ד דשאני התם שאינו מקפיד דנותן להם רשות לאכול מטבל שלו רק הם אינם רוצים, אבל הכא התחדש שאפילו אם מקפידים שלא יאכלו מככרם מצטרפים".

יב שלשה שבאו משלש חברות - סעיף ה'.

ברכות (סוף דף נ.) – "אי נמי: כי הא דרב הונא, דאמר רב הונא: שלשה שבאו משלש חברות אינן רשאין ליחלק. אמר **רב הסדא**: והוא שבאו משלש חברות של שלשה בני אדם. אמר **רבא**: **ולא אמרן אלא דלא אקדימו הנך ואזמון עלייהו בדוכתייהו**, אבל אזמון עלייהו בדוכתייהו פרח זימון מינייהו".

א. **שיטה א'**: **רש"י** (ברכות דף נ: ד"ה אבל) – "אבל אזמון עלייהו. דהני, כגון: שנצטרפו אלו עמהם לזימון, כדאמרין לעיל **קורין לו ומזמנים עליו**, וברכו החבורות, ואלו לא היו שם אלא כדי נברך וברוך הוא, ועכשיו הם באים לברך לא מזמני, דפרח מינייהו חובת זימון, ותו לא הדר עלייהו".

1. קשה: **מה חידוש**, שאם זימנו כל אחד ואחד בחבורתו שלא יזמנו אח"כ שזה פשוט הוא שאין אדם מזמן ב' פעמים בעבור פעם אחת שאכל.

2. **ב' תירוצים**.

(א) **י"ל ר' יונה** (ברכות דף לז. ד"ה ומפני) – "ומאי דקשיא לן א"כ למה הוצרך רבא לאומרו שזה פשוט הוא שמאחר שזימן פעם אחת אינו חוזר ומזמן פעם אחרת ופירש דמיירי כהיא דאמרין לעיל שלשה שאכלו ויצא אחד מהן קורין לו ומזמנין עליו ואמר אביי והוא דקרו ליה ועני ונראה שזה אף על פי ששמע ברכת הזימון **לא יצא מזימון שלא נתכוין לצאת** אלא שקרא אותו האחרים שישמע הזימון כדי לפטור את עצמן".

(ב) **י"ל הרא"ש** (ברכות פרק ז' סי' כ"ט) – "ומה שהקשה הר"י דמלתא דפשיטא הוא שלא יזמנו עוד שהרי כל אחד יצא ידי זימון עם חברתו לא קשיא מידי דרבנותא קמ"ל שאע"פ שאכלו אלו השלשה ביחד אח"כ וגמרו סעודתן שהתחילו עם חברתן בלא נט"י ובלא המוציא כדמשמע לישנא דמשנה דשלשה שאכלו כאחת דמינה דייקי הך דרב הונא אפילו הכי אינם יכולים לזמן דפרח זימון מינייהו **אפי' על מה שאכלו אחר מכן** כיון דזימנו כבר על תחלת סעודה וכל אחד חוזר למקום שפסק".

(ג) **ביאור הדבר**: (1) לר' יונה, לא יוצא זימון. להרא"ש, יוצא זימון. (2) שאכל אח"כ, לר' יונה יש זימון, משא"כ להרא"ש. (1) השני מחלוקתים, **תלוי זה בזה** – **שעה"צ** (ס"ק כ"ט), "דהרא"ש לשיטתו אזיל דסבירא לה שם מקודם דאף בדקרו לה ועני יצא ידי חובת זימון [דמשום הכי הקשה הר"י מפרי"ש על רש"י פשיטא, עיינן שם], ולכך לא מהני אחר כך אפילו אם אכל, מה שאין כן להרבנו יונה דסבירא לה דבזה לא יצא ידי חובת זימון הואיל שלא נתכוון לצאת בזה, לכך אם נועדו עתה יחדו מתחלת חיוב

זימון מחדש. ומינה נמי לענינו, דלכולי עלמא לא יצא הרביעי ידי חובת זימון במה שהשלשה זימנו, ורק שפרח ממנו הזימון דמעיקרא, לכך אם אכלו אלו הג' עתה ביחד מתחיל חיוב זימון מחדש [כן נראה לי ברור, שזהו טעם הגאון ר' עקיבא איגר שאינו מביא דעת החולקים על תלמידי רבנו יונה, דסבירא לה דבזה כלי עלמא מודים, כמו שכתבנו].

ד) **להלכה: קוראין לו מהשוק, יוצא ידי חובת זימון – מאמר מרדכי** (סי' קצ"ד ס"ק ד'), **מ"ב** (סי' קצ"ד ס"ק ז').
 3. **תוס'** (ברכות סוף דף נ.), **טור** (סעי' ה') – "אבל אי אקדימו ואזמינו עלייהו בדוכתייהו. פי' שאכל כל אחד מהשלשה **והפסיק לשתיים** שהיו מסובין עמו עד הזון כדאיתא לעיל (דף מה:): פרח חובת זמון מעליהם כלומר פטורין מן הזמון ורשאין עתה ליחלק ורש"י לא פירש כן".

א) לכו"ע יוצא הזימון, ולכן אם אכל אח"כ לא מצטרף לזימון – **שעה"צ** (ס"ק כ"ט), "נראה לי פשוט, דמה שלא צייר המחבר בסעיף ה כגון דקרו לה ועני, וצייר באחד מפסיק לשנים, משום דבדקרו לה ועני לא היה יכול לסיים, ואפילו אכלו אחר כך יחד, דזהו רק להרא"ש מה שאין כן לרבנו יונה, וכנ"ל, ולא רצה להכניס דבריו בפלוגתא לכך נקט כגון שאחד מפסיק לשנים, **דזה לכולי עלמא** יצא ידי חובת זימון על ידי זה, ולכך לא מהני אפילו אכלו אחר כך יחד".

ב. **שיטה ב': רמב"ן** (ריטב"א סוף דף נ.), **ר' יהודה** (בר' יונה, והרא"ש) – "דמיירי כגון שנפרדו מג' חברות שהיה בכל אחד ואחד שלשה בני אדם מלבד זה וזה **הלך לדרכו** והאחרים זימנו לעצמן אי נמי כגון שהיו שלשה בכל חבורה וחבורה והלך האחד קודם הזימון ובא אחר ואכל כזית ונצטרף עם אלו השנים הראשונים וזימנו שלשתם אף על פי שעדיין **לא זימנו אלו** (אלא) שהלכו לדרכם אפ"ה כיון שכבר זימנו חבורתם פרח זימון מינייהו שאינם יכולים לעולם לזמן בחבורתם שמאחר שזימנו השנים אינם יכולין לחזור ולזמן עם השלישי שלא זימן שאינם מזמנים שתי פעמים ולפיכך עכשיו כשנתחברו ביחד אף על פי שהם שלשה אינם מזמנים".

1. **ר' יונה** (ברכות דף לז. ד"ה אמר) – "ואף על פי שלענין מעשה נראים ד"ר יהודה ז"ל אפ"ה לענין פירוש ההלכה קשה להוציא הלשון ממשמעותו ולומר דעלייהו אינו ר"ל שזימנו עמהם אלא שזימנו חבורתם".

2. **רע"א** (על סעי' ו'), **בה"ל** (סעי' ו' ד"ה כיון) – "**נלע"ד דזהו דוקא אם זימנו הם קודם שנתחברו** אלו הג' יחד דאז אין להאחד ממקום שיצא לצאת בפ"ע ידי זימון בזה חל הזימון שזימנו הג' הנשארים בביתם גם עליו ופרח זימון ממנו אבל אם נתחברו אלו הג' למקום א' ואח"כ זימנו האחרים הנשארים בביתם יכולים אלו הג' לזמן ולא פרח זימון מינייהו וכיון דיש כאן מקום להם לזמן יחד בפ"ע נתפרדו לגמרי מחבורתם ולא קאי הזימון עלייהו וקצת ראי' מהג"ה כאן אבל אם היה בכל חבורה ד' מותר ליפרד ולא התנו שזימנו הם תחלה כנלע"ד".

שלשה שאכלו כאחד ונפרדו

סימן קצ"ד

[א] ג' שאכלו כאחד, ושכחו וברך - סעיף א'. [ג] יצא אחד מהם לשוק - סעיף ב'. [ה] ג' שאכלו, ואין יודע הבהמ"ז - סעיף ג'. [ב] בעשרה. [ד] עמידה בשעת הזימון בעשרה.

א] שלשה שאכלו כאחד, ושכחו וברך - סעיף א'.

ברכות (דף מה:): – "יהודה בר מרימר ומר בר רב אשי ורב אחא מדפתי כרכי ריפתא בהדי הדדי, לא הוה בהו חד דהוה מופלג מחבריה לברוכי להו; אמרו הא דתנן: שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן. הני מילי היכא דאיכא אדם גדול, אבל היכא דכי הדדי נינהו, חלוק ברכות עדיף. בריך איניש לנפשיה, אתו לקמיה דמרימר, אמר להו: ידי ברכה יצאתם, ידי זימון לא יצאתם. וכי תימרו ניהדר ונזמן, אין זימון למפרע".

א. שכח אחד מהם וברך, השנים יכולים לזמן עם השלישי – מחבר (ס"ק א'), פוסקים.

1. השלישי לא צריך לשמוע עד הזן – **תזונ"א** (או"ח סי' ל"א ס"ק ב' ד"ה אינהו, "שם אינהו נפקי בזימון דידי", כתב הרא"ש דלא גרע מאכל עלה של ירק, ונראה מכאן דלא בעינן כזית שיתחייב בשום ברכה דאלא"ה גרע כאן שאיננו חייב עוד בשום ברכה ומשמע עוד דהכא [וכן כשמצטרף באכילת ירק] א"צ לשמוע עד הזן דבאמת איננו בכלל בה"ז אלא שבה"ז בשנים היכי דיש להם שלישי המצטרף עמהן שיכול לומר ברוך שאכלנו, ובוזה נדחה מש"כ לעיל סי' ל' ס"ק י"ג ראי' מאכל ירק דא"צ לצאת בבה"ז ומש"כ שם ססק"ד ראי' מסוגין וכן מש"כ במ"ב דאינו מצטרף בשתה מים הובא שם").

ב. א' זימן עם אחרים, אף ב' הנשארים אינן יכולים לזמן: נזדמן להם אחד מן השוק, אם יכולין לזמן עליו כשיטעום עמהם.

1. יכול לזמן עמהם.
 (א) **לבוש** (סעי' א') – "אבל אם צירף עצמו עם אחרים וזימן עמהם הרי יצא זה ידי זימון ואז אף שנים הנשארים לא יוכלו לזמן עליו אלא אם כן יצטרף אחד עמהם".
 (ב) **א"ר** (סי' קצ"ג ס"ק י"א) – "בלבוש סימן קצ"ד סעיף א' דמבואר להדיא דמהני להם צירוף אחד מן השוק. וכן נראה לי דמשום אחד לא יתבטלו ב' מזימון, מידי דהוי כשבירך אחד לעצמו דאפ"ה מזמנין עליו, ושנים שברכו לעצמם אין מזמנין, וכן נראה מלשון ב"י סימן קצ"ד [סעיף א'] שכתב אם זימון כבר פרה הזימון מבני חבורתו ולא נפקו תו בזימון דידיה, עכ"ל, משמע דוקא בזימון דידיה לא נפקו, אבל יוכלו להצטרף אחד מן השוק".
 (ג) **פמ"ג** (א"א ס"ק א') – "מה שכתב הר"ב בהג"ה שנים הנשארים אינם יכולים לזמן, היינו עליו, הא עם אחר משוק רשאים, עיין אליה רבה [סימן קצ"ג ס"ק] י"א ולבוש כאן [סעיף א']".
 (ד) **רע"א** (על הרמ"א סעי' א') – "אין יכולים לזמן עליו. לבוש. אבל אם נזדמן להם אחר יכולים לזמן עליו דמינייהו לא פרה זימון דבשביל א' לא פרה הזימון מ"ב א"ר ססי' קצ"ג".
 (ה) **מ"ב** (ס"ק ד') – "מיהו אם נזדמן להם אחד מן השוק יכולין לזמן עליו כשיטעום עמהם דחויב זימון שלהם לא נפקע בשביל אותו שזימן".

2. לא יכול לזמן עמהם.

(א) **ת"א** (כלל מ"ח סעי' ד') – "ג' שאכלו יחד והלך אחד מהם וזימן עם חבורה אחרת, אין יכולין לצרפו עוד לב' הנשארים. ויש אומרים דעל כל פנים יכולין לצרף עמהם אחד מן השוק (לבוש וא"ר סי' קצ"ד). אבל מרשב"א משמע דפרח לגמרי מהם הזימון ולא יועיל אפילו לצרף עמהם אחר. ועיין בב"י ס"ס קצ"ג בשם רשב"א, ויש להקל".

ג. אחד מהשלשה התחיל לברך בלי זימון.

1. שיזמנו עליו לאחר יסיים ברכת המזון – **ת"א** (כלל מ"ח סעי' ג'), "שכחו ובירך כל אחד לעצמו או אפילו בירכו רק ב' מהם, אינם יכולים לזמן עוד. אבל אם שכח אחד ובירך בפני עצמו, יכולים לזמן עליו אחר שיגמור ברכת המזון, ויכול לענות 'ברוך שאכלנו משלו'. והם יוצאים ידי זימון, אבל הוא אינו יוצא (סי' קצ"ד)", **כה"ח** (סי' קצ"ב ס"ק י"ז, "ואם טעה המזמן והתחיל בא"י אמ"ה וכו'. יש ליקח הכוס מידו ויזמן אחר והוא פרה מיניה הזימון כי אינו יכול להפסיק באמצע בהמ"ז ולענות דדינא כתפלת י"ח").
 (א) דהיינו אחר "על יחסרנו" – **וזאת הברכה** (עמ' קל"א אות ד').
 2. **הגריש"א** זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"א אות ד') – "שלא להפסיק, אך הוסיף שהנהגים להפסיק אחרי הזן אינם צריכים לשנות ממנהגם".

ד. שכח שלש: אם התחילו רק בא"י אמ"ה הזן את העולם כולו.

1. יש להסתפק.
 (א) **פמ"ג** (א"א ס"ק א') – "ויש להסתפק אם התחילו ברוך אתה יי' אלקינו מלך העולם הזן כו' ושכחו ברכת הזימון, די"ל דחוזרים ומזמנים, אבל כשסיימו ברכת הזן שוב אין זימון למפרע".
 (ב) **בה"ל** (סעי' א' ד"ה ובירך) – "ובירך כ"א לעצמו. ואפילו לא גמרו רק ברכת הזן ג"כ איבדו הזימון אבל אם התחילו רק בא"י אמ"ה הזן את העולם כולו יש להסתפק וכו' [פמ"ג]".
 2. מראי מקומות.
 (א) **קצות השלחן** (סי' מ"ה ס"ק ל"ה) – "ועל פמ"ג בא"א סי' קצ"ד א' שמסתפק דאם התחילו הזן ושכחו ברכה הזימון שיחזרו ויזמנו

כ"ז שלא סיימו הזון, ולא ביאר אם יתחילו אח"כ מתחלת ברכת הזון, דאפשר שקדימת תחלת ברכת הזון להזימון אינו מעכב, ומסתבר דכוונתו שלא יצטרכו להתחיל אח"כ מתחלת הזון דאל"כ נמצא שבשביל מצות זימון שכ' הפמ"ג דלרוב הפוסקים היא דרבנן יוגרם שברכת הזון היתה לבטלה, ועכ"פ בזימון ב' וא' שכח והתחיל לברך ועומד באמצע הזון בודאי מסתבר שרשאי לענות דאולי יצא בזה י"ח זימון ולא הוי זימון למפרע, וגם הוי דבר שבקדושה, וגם ההפסק הוא מעין הברכה, ולצאת מידי ספק אם צריך לחזור אח"כ לתחלת הזון ישמע מהמברך תחלת הזון עד המקום שפסק".

(ב) הגר"ח פ"ז צ"ל (חידושי בתרא על בה"ל ד"ה וברוך) – "וספק ברכות להקל וצריך לגמור הברכה, ואם הדין שלא הפסיד הזימון, צריך להפסיק ולענות הזימון באמצע הברכה".

ה. נתחייב בזימון ושעה והתחיל בא"י אם יסיים בברכה אחרת.

1. הגר"ח ק"ז צ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות מ"ח) – "ג' שאכלו ושעה אחד מהם והתחיל לברך אתה... מלך העולם' לפני הזימון ועדיין לא המשיך ואמר הזון... האם יסיים 'שהכל נהיה בדברו' וישתה משהו. ש"א שזימון דאורייתא (ואם יסיים ברכת הזון, הפסיד הזימון). תשובה: צ"ע".

ו. אם יש להמתין לזימון למי שמתעכב: האם שלשה ימתינו על רביעי שנצטרף עמהם והלך.

1. הגר"ח ק"ז צ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות מ"ט) – "ג' שאכלו פת והאחד נסתלק לזמן ממושך כגון לעשיית צרכיו, האם יש להמתין עליו או יכולים לצרף איש אחר, ומהו בד' שאכלו והאחד מאריך כנ"ל אם צריכים להמתין עליו. תשובה: אין לעשות כן".

ז. מראי מקומות.

1. הגר"ש א"ז צ"ל (בית אהרן וישראל גליון י"ט עמ' פ"ד, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ד אות ט') – "סעודה גדולה שאכלו בה פת, ושניים הוצרכו לצאת בהיתר לפני סוף הסעודה, מותר לשלישי לענות לזימון שלהם, מאחר וחובת הזימון שחלה עליו יוצא בשלשה, ואת ההידור של הזכרת השם, יצא כשיענה בזימון הכללי בסוף הסעודה, ואף שאז אינו יוצא יד"ח זימון במה שעונה בסוף הסעודה, שהרי כבר פרח זימון מיניה, אבל עכ"פ יוצא ידי הזכרת השם, ולפ"ז השלישי הזה יצטרך להשאר עד סוף הסעודה כדי לענות זימון בשם".

2. רבבות אפרים (ח"א סי' קמ"א) – "נשאלתי מאחד שאכל במזומן של ג' ונודע לו שבחדר השני יש ט' שאוכלים ורוצה להצטרף עמהם כדי שיוכל לברך בעשרה האם יכול לעזוב המזומן ויפקיע את ה' ממזומן, או היות שכבר נתחייב עמהם אין הוא יכול להפקיע עצמו ואותם ממזומן. ותוכן השאלה נראה לי דיהי' תלוי אם יכול לעזוב מצוה קטנה שנתחייב בה כדי שיתחייב לעשות מצוה גדולה..."

ב] בעשרה.

א. שכח אחד ומברך לעצמו.

1. אם היה עשרים, ואחד מהם בירך ברכת המזון לעצמו: יש להחמיר.

(א) ב"י (סי' קצ"ג ס"ק א' ד"ה ומ"ש וכן) – "כתוב בתוספתא דברכות פ"ה (ה"כ) בעשרים נחלקו ובלבד שלא יהא בהם אחד שמפטירין אותו מן הזימון ע"כ ונראה לי דהכי פירושו הא דעשרים נחלקים דוקא כששום אחד מהם לא זימן כלל אבל אם אחד מהם קדם וזימן בשלשה או בירך ברכת המזון לעצמו אינם נחלקים דאז ששמו אינם יכולים לזמן בשם כיון שהוא קדם וזימן פרח זימון מיניה ואינו מצטרף עמהם".

(ב) מאמר מרדכי (סי' קצ"ג ס"ק א') – "ב"י ... ואע"ג דקי"ל לקמן סי' קצ"ד דאעפ"י שקדם א' ובירך לעצמו מצטרף עם השנים והם יוצאים ידי זימון אע"ג דאיהו לא נפיק ופרח זימון מיני' והוא ש"ס ערוך צ"ל דהיינו דוקא בג' אבל בעשרה דאיכא הזכרת ה' לא ... דדוקא התם מקלינן כדי שלא להפסיד מצות זימון מהשנים שלא בירכו עדיין אבל הכא הרי הם יותר מ' בלא זה ולמה נתיר להם ליחלק כדי להצטרף עם מי שכבר בירך כנ"ל".

2. אינו יכול לזמן עליו.

(א) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' א') – "יכול לומר ברוך שאכלנו וכו'. נ"ל דבכה"ג בעשרה לא מהני השם".

3. יכול לזמן עליו, ואפילו שכחו ג' וברכו כ"א בפני עצמו יכולין לצרפן ולזמן בשם.

(א) דרישה (סי' קצ"ג סוף ס"ק א') – "מה שכתב ב"י או בירך ברכת המזון לעצמו וכו' זה אינו דהא נתבאר בדברי רבינו בסימן קצ"ד והוא מהגמרא דשלשה שאכלו דאם קדם אחד ובירך יכולים השנים לזמן עליו ודוחק לומר ...".

(ב) פנים מאירות (ח"ב סי' ו') – "וכתב הב"י ... ולא זכיתי להבין דבריו במה שכתוב או בירך ברכת המזון לעצמו דאמאי אינם יכולים לזמן עליו בשם דהלוא בג' שאכלו וקדם אחד מהם ובירך לעצמו יכולים לזמן על שלישי אף על פי שכבר בירך יכול לומר ברוך שאכלנו משלו ... ונראה ברור דה"ה בעשרה אם אחד בירך לבד אינהו מיזמני בשם ונפקי בזימון דידיה והוא אינו נפיק".

(ג) א"ב (ס"ק א') – "נ"ל דבעשרה אם שכחו שלשה ובירכו מברך נברך לאלוקינו כדלקמן סימן קצ"ז [סעיף ב] באכל ירק".

(1) ומפרש התהלה לדוד (לשונו לקמן), הא"ר שמדבר כשאכל אחד מברך לעצמו ולא ע"ז זימון. משא"כ השע"ת (לשונו לקמן).

(ד) פמ"ג (סי' קצ"ג מש"ז ס"ק ד').

(ה) קצות השלחן (סי' מ"ה ס"ק כ"ה) – "ועי' בפמ"ג מש"ז סי' קצ"ג סק"ד וש"א דה"ה בעשרה ושכחו ג' וברכו כ"א בפני עצמו יכולין לצרפן ולזמן בשם".

4. מראי מקומות – שע"ת (סי' קצ"ה ס"ק א').

ב. שכח ארבעה, וברכו.

1. קצות השלחן (סי' מ"ה ס"ק כ"ה) – "וצ"ע דגם בשכחו ד' וברכו היו צריכין להצטרף, דמי ששכח וברך עדיף מאוכל ירק דהא באוכל ירק י"א שאין מצטרף לג' ושכח וברך מצטרף לד"ה כמבואר בסי' קצ"ד הנ"ל. וצ"ל כיון דעכ"פ בטל הזימון מאלו שברכו דהא הם אינם יוצאים כבר י"ח זימון כמבואר שם ואנן בעינן דוקא שבעה שחייבים בזימון ושיוצאים י"ה זימון בזימון זה".

ג. שכח שלש ומזמן ביחד.

1. אינם יכולים לחזור ולזמן עם השבעה הנשארים.
 - (א) ב"י (סי' קצ"ג ד"ה ומ"ש וכן) - לשונו מובא לעיל.
 - (ב) פנים מאירות (ח"ב סי' ו').
 - (ג) פמ"ג (סי' קצ"ג מש"ז ס"ק ד') – "אבל באם זימנו שלשה, אף שמחויבין בשם, מודה הפרישה [דרישה הנ"ל] להב"י דשוב אין מזמנין בעשרה עליהם ... ואף שלשה שבירכו כל אחד לעצמו מזמנין שבעה עליהו, מטעם דלא גרע מעלה של ירק".
 - (ד) תהלה לדוד (ס"ק א') – "הפנים מאירות ... אבל דעת הב"י ... ודעת הא"ר ... ונראה דהיינו דוקא שלא זימנו אלה השלשה. אבל אם זימנו אלו השלשה או אפילו אם אחד זימן עם שנים אחרים שוב אינן יכולין לזמן בשם. ומהשע"ת סי' קצ"ה נעלם כל זה".
 - (ה) אבן ישראל (זימון כהלכתו פרק ה' הע' כ"א) – "ולכאורה אף אם ענו רק מיעוט מהמסובין שוב אינם חוזרים לזמן כיון דכבר לא נשארו עשרה, וכן אפי' אם נשארו עשרה, וענה אפילו רק אחד מהמסובין, אין המזמן יכול לחזור להיות המזמן כיון דהוא זימן כבר".
 - (ו) הגרח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות מ"ד) – "ציבור שאוכל ביחד ונתחייבו לזמן עם 'אלקיננו', ושלשה (שהתנו מקודם או שהיו צריכים לילך לדבר מצוה) זימנו בלי שם קודם גמר הסעודה, האם מי ששומע אותם ודעתו להשאר עד הסוף יענה ברוך שאכלנו. תשובה: לא יענה".
2. מראי מקומות.
 - (א) שע"ת (סי' קצ"ה ס"ק א') – "ועיין בשו"ת פנים מאירות ... ודלא כא"ר שהרי מסיק שם על הב"י סי' קצ"ג בפירוש התוספתא ... דלדעת הב"י בכל גוונא אין מצטרף".
 - (1) עי' הא"ר (לשונו מובא לעיל), ותהלה לדוד (לשונו מובא לעיל).

ג. יצא אחד מהם לשוק - סעיף ב'.

ברכות (דף מה:): – "אמר רב דימי בר יוסף אמר רב: שלשה שאכלו כאחת ויצא אחד מהם לשוק - קוראין לו ומזמנין עליו. אמר אביי: והוא דקרו ליה ועני. אמר מר זוטרא: ולא אמרן אלא בשלשה, אבל בעשרה - עד דנייתי. מתקיף לה רב אשי: אדרבה, איכא מסתברא. תשעה - נראין כעשרה, שנים אין נראין כשלשה. והלכתא כמר זוטרא. מאי טעמא - כיון דבעי לאדכורי שם שמים, בציר מעשרה לאו אורח ארעא".

א. קוראין לו מהשוק, האם יוצא ידי חובת זימון.

1. עי' סי' קצ"ג סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ב. מראי מקומות.

1. פמ"ג (א"א ס"ק ב') – "ומשמע דרואין זה את זה בעינן, כבסימן קצ"ה".

ד. עמידה בשעת הזימון בעשרה.

א. שאין צריך לעמוד.

1. חת"ס (או"ח סי' נ"א ד"ה והרמב"ם) – "מ"מ ס"ל לרמב"ם כל שצריך ציבור בעי עמידה לכתחלה מפני כבוד הציבור, ולא דמי למזמן בעשרה נברך אלקינו בהסיבה וישיבה התם עיקור מצוה כך הוא אבל זולת זה כל שהוא בי עשרה צריך עמידה".
2. סידור צלותא דאברהם (ח"ב עמ' תק"ה אות ב') – "יש מקפידים לעמוד עם הזכרת השם 'אלוקנו'. בעל ליקוטי מהרי"ח ז"ל מביא זאת בשם ספר אשל אברהם, שכך היה נוהג הרב הצדיק רבי משה ליב זצ"ל מססוב, ומביא בשם אשל אברהם תנינא לסימן קצב שמפקפק בזה. ומתשובת חתם סופר תשובה נא נראה להדיא שאין צריכים. ויש להוסיף ראי', מכח קל וחומר, מספר לקט יושר, המכיל מנהגי בעל תרומת הדשן, ושם כותב המחבר ז"ל - 'ואינו עומד כשאמר ש"ץ ברכה, אפילו כשאמר השם'. ואבוהון דכולהו הוא ר"י ברצלונה ז"ל הכותב בספר העתים עמ' רנ: והא מילתא נוהגין בכל בתי כנסיות לישב בכבוד ראשיהן כפופין בשעה שהש"ץ אומר ברכו".
3. הגר"א קוטלר זצ"ל (במחיצת רבינו עמ' נ"ז הע' ל"ז) – "וכן אמר לי אחי הרב יהודה שגם הרה"ג ר' אהרן קוטלר זצ"ל לא עמד מעולם בעת אומר 'ברוך אלוקינו'".
4. גרי"ז (תשובות והנהגות ח"א סי' קמ"ב) – "וכן בשם הגר"ח מבריסק לענין זימון בעשרה עם ברוך אלוקינו דעתו שאין צריך לעמוד, אך שם יש לפרש דכיון דברהמ"ז מצותה בישיבה וזימון הוא חלק מברהמ"ז לכן מצותה בישיבה".
5. נפש הרב (עמ' כ"ו) – "שא"צ לעמוד בשעת עניית הזימון בשם".
6. נפש הרב (עמ' קמ"ח) – "רבנו אמר שבליטא היה המנהג שלא לעמוד כשענו לברכת הזימון בעשרה, והסביר היטב במה תלויים שני המנהגים בזה [עי' ארץ הצבי עמ' צח.]".
7. אמת ליעקב (במחיצת רבינו עמ' נ"ז) – "רבינו אמר שבמדינת ליטא לא נהגו לעמוד בשעת אמירת 'ברוך אלוקינו' שאכלנו משלו ובטובו חיינו, כיון שתקנו חז"ל ברהמ"ז בישיבה דוקא".
8. הלכה ברורה (סעי' י"ב) – "אין צריך לעמוד בשעה שמזכיר 'אלוקינו' בזימון בעשרה".

ב. לעמוד בעת הזימון בעשרה.

1. חי' הרמ"ל (מנהגים אות צ"ב) – "הי' נוהג לעמוד על רגליו, בעת אמירת הזימון בעשרה".
2. אשל אברהם (בוטשאטש, ריש סי' קצ"ב), הו"ד בטעמי ומנהגים (עניני ברכת המזון ד"ה ובספר), ובאר יעקב (ס"ק ה') – "אודות קימה ארגליו בעת אמירת הזימון בעשרה, שראיתי מהמפורסם בשם טוב מוהר"ר משה יודא ליב ע"ה מנוחתו כבוד בק"ק סאסיב יצ"ו, שהיה נהוג כן. ויש בזה כבוד שמים ודאי כמו שאמרו חז"ל גבי אהוד ע"ה. ויש לזה פנים בהלכה גם כן, מצד שכל דבר שבקדושה צריך להיות בעמידה, והרי כל דבר שבקדושה אין אומרים כי אם בעשרה, וכן הוא זימון בעשרה שנוסח נברך לאלקינו אין אומרים כי אם בעשרה, והרי זה כדבר שבקדושה ונכון לקום ... ולכולי עלמא הוא טוב על פי מדת חסידות, שגם בעת קריאת התורה הק', מדת חסידות לעמוד, והנהגים לישב סבירא להו דהוה ליה כמו ברכת חתנים שבעשרה דוקא וכדומה, ומכל מקום אין חיוב לעמוד. ודוקא כשקראו חז"ל להדיא בגדר דבר שבקדושה נכון לעמוד, ומ"מ מדת חסידות נכון ודאי לעמוד לכבוד השם הק'".
3. הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא סי' קצ"ב על המחבר סעי' א') – "לכן יש לעמוד במלא קומה באמירת אלקינו דלדבר שבקדושה חייבים לעמוד".
4. במחיצת רבינו (עמ' נ"ז) – "ורב יוסף דוב העס ז"ל סיפר שבמדינת אויבערלאנד נהגו לעמוד מלא קומתו. וכן סיפר הרב יוסף עליאש שליט"א שכן נהגו באשכנז".
5. מבשר טוב (ח"א סוף סי' י"ג) – "אשל אברהם ... חת"ס ... ומ"מ כך מנהגינו לעמוד".

ג. לקום רק קימה מועטת.

1. דרכי חיים ושלום (אות ש"ה) – "כשברכו בזימן בעשרה לא עמד על רגליו בעת שאמרו ברוך אלקינו שאכלנו וכו' רק קצת הגביה עצמו לכבוד השם".
2. עי' עתים לבניה (על ס' העתים, עמ' ר"נ הע' כ"ז) – "ומזה נראה לקיים המנהג לעשות הידור בקימה קצת גם בברהמ"ז אם מברכין בשם כשאומר נברך לאלקינו וכן העונין ברוך אלקינו כיון דהוי דבר שבקדושה שהרי אין אומרים כן בפחות מעשרה".
3. ויען אברהם (או"ח סי' י"ט, סי' כ') – "באשל אברהם ... מהחת"ס ... ועוד נראה ליתן טעם להנהגין לעמוד, כדי לעורר את המסובין שצריכין להזכיר את השם הנכבד ולענות נברך אלקינו, בשמיעה גרידא אפשר שלא ירגיש שהמברך הזכיר את השם. ועל כן לכל הנ"ל אם מגביה עצמו קצת די וכן נהיגי עלמא ודו"ק".
4. הגה"ק מסאטמאר זצ"ל (ישראל במעמדם פרק י"ז הע' כ"ח) – "ובקונטרס תמר יפרח (אות צא, נדפס בסוף ספה"ק נועם מגדים עם פי תדרוש נועם) כתב שכן נהג הגה"ק מסאטמאר זצ"ל".

ד. כריעה בברכת הזימון: כשמזכירים את שם ה'.

1. אור לציון (ח"ב פרק ה' הע' י"ג ד"ה ומאותו) – "אין לכרוע ג"כ כשמזמנים בברכת המזון בעשרה, אף שיש נוהגים לכרוע כשמזכירים את שם ה', כיון שאין לכרוע אלא במקום שאמרו חכמים".
2. ישראל במעמדם (פרק י"ז סעי' כ') – "יש נוהגים לכרוע מעט כשמזכירים את שם ה'. ויש מי שכתב שאסור לנהוג כן, לפי שאסור לכרוע במקומות שלא תיקנו חז"ל בהם לכרוע. אבל לא נקטינן כן להלכה, כיון שכריעה בישיבה וכריעה מועטת אינו בגדר כריעה, ולא אסרו באופן זה".

ה. האם ברכת המזון "בעשרה" דבר שבקדושה.

1. הוי דבר שבקדושה.
 - (א) לבוש (סי' קצ"ט סעי' ו') – "אבל בעשר להזכיר את השם אינן יכולות, דהזכרת השם הוא דבר שבקדושה וכל דבר שבקדושה לא נמסר אלא לאנשים גדולים ובני חורין".
 - (ב) גר"ז (סי' קצ"ט סעי' ז') – "וכן אם ט' אנשים בני חורין ואשה אחת או עבד אכלו יחד אינן מצטרפין להשלים לעשרה לזמן בשם אף על פי שהם חייבים בזימון שכל דבר שבקדושה אינו אלא בעשרה אנשים בני חורין כמ"ש בס"י נ"ה".
 - (ג) עתים לבניה (על ס' העתים, עמ' ר"נ הע' כ"ז) - לשונו מובא לעיל.
 - (ד) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא סי' קצ"ב על המחבר סעי' א') - לשונו מובא לעיל.
2. מראי מקומות – ארחות חיים (ס"ק א', לשונו מובא לקמן), רבבות אפרים (ח"א סי' קל"ז, סי' ק"מ אות ד', לשונם לקמן), ישראל במעמדם (פרק י"ז סעי' י"ז, לשונו מובא לקמן).
 - (א) אשל אברהם (בוטשאטש, ריש סי' קצ"ב), הו"ד בטעמי ומנהגים (עניני ברכת המזון ד"ה ובספר), ובאר יעקב (ס"ק ה') - לשונו מובא לעיל.
 - (ב) בה"ל (סי' נ"ה סעי' ד' ד"ה ולא) – "ולא נראין דבריהם. ואף על גב דלקמן בסימן קצ"ט ס"י לענין זימון סתם המחבר כדעת המקילין בזה דבר שבקדושה חמיר טפיל".
 - מ"ב (סי' קצ"ט ס"ק ט"ו) – "דהזכרת השם הוא דבר שבקדושה וכל דבר שבקדושה איננו בפחות מעשרה זכרים ובני חורין וכדלעיל בס"י נ"ה".
 - (ג) ארץ צבי (סי' י"ב הע' י"ז) – "ועי' רמב"ם פ"ה מברכות ה"ז, שהנשים מזמנות לעצמן, ובלבד שלא יזמנו בשם, ועיי"ש בכס"מ שהבין בדעתו, דלברך ברהמ"ז בשם בעשרה דינו כדבר שבקדושה, ואין הנשים מצטרפות למנין עשרה לכל דבר שבקדושה. ובאמת ד"ז מח' בין הראשונים היא, אי ברהמ"ז בעשרה דינו כדבשב"ק, או דבעינן יוד - משום דלאו אורח ארעא לאדכורי שמא דשמיא בבציר מעשרה, וכלשון הגמ' בברכות (מה:): ובמגילה (כג:). ובאלו ב' הדיעות תלוי חילופי המנהגים אם יש לענות

לזימון בעשרה בעמידה או בישיבה, דלכל דבר שבקדושה בעיני תמיד עמידה [כן העיר בזה רבנו].

1. מראי מקומות – ילקוט הגרשוני (ס"ק א'), ארץ צבי (סי' י"ב הע' י"ז, לשונו מובא לעיל), באר משה (ח"א סי' ב' ד"ה ומצאתי), כיצד מזמנין (ח"א פרק ט"ז סעי' ט"ו), תורת הזימון (פרק ד' סעי' ג', סי' ל' ד"ה וי"ל), רץ כצבי (ח"א או"ח סי' ה' אות ה'), שערי הברכה (פרק ה' הע' ק"מ), זימון כהלכתו (פרק ה' הע' ח').

1. רמ"א (סי' רע"א סעי' י') – "ונוהגין לישב אף בשעה שאומר 'ויכלו', רק כשמתיילין עומדין קצת לכבוד השם, כי מתחילין 'יום הששי ויכלו השמים' ונרמז השם בראשי תבות".

2. ארחות חיים (ס"ק א') – "אשל אברהם ... אודות קימה ארגליו בעת אמירת הזימון בעשרה שראיתי מהמפורסם בש"ט מו"ה משה יודא ליב ע"ה מ"כ בק"ק סאסיב שהיה נהוג כן. ויש בזה כבוד שמים ודאי כמו שאחז"ל גבי אהוד ע"ה. ויש לזה פנים בהלכה גם כן. מצד שכל דבר שבקדושה צריך להיות בעמידה והרי כל דבר שבקדושה אין אומרים כ"א בעשרה. וכן הוא זמון בעשרה ונכון לקום וכו'. והנוהגים לישב סבירא להו דהוה כמו ברכת חתנים שבעשרה דוקא וכדומה ומ"מ אין חיוב לעמוד ודוקא כשקראו חז"ל להדיא בגדר דבר שבקדושה נכון לעמוד".

3. לקוטי מהרי"ח (סדר ברכת המזון ד"ה והנה) – "אשל אברהם ... ודעביד כמר עביד וכו'".

4. רבבות אפרים (ח"א סי' קל"ז, סי' ק"מ אות ד' [לשונו מובא לקמן]) – "מדוע אין עומדים כשמזמנים בעשרה הלא הו"ל דבר שבקדושה ולכאורה צריך להיות בעמידה, ואולי י"ל ...".

5. פסקי תשובות (אות ד') – "וצדיקי הדורות נהגו לעמוד בעת הזימון בעשרה, ואינו חיוב מדינא אלא יש בזה משום כבוד שמים ומידת חסידות היא, ורבים נוהגים רק להגביה עצמם מעט בשעה שמזכירים השם".

6. ישראל במעמדם (פרק י"ז סעי' י"ז) – "יש נוהגים שבשעה שמברכים ברכת הזימון בעשרה, קם ועומד המזמן ממקומו בשעה שאומר 'אלהינו' מפני כבוד הזכרת שם ה' ומפני כבוד הציבור, ומטעם שכל דבר שבקדושה צריך להיות בעמידה (ועי' בהערה). אולם מעיקר הדין אין צריך לעמוד, כיון שעיקר מצות זימון הוא בישיבה ובהסיבה, אלא שנוהגים כן להדר ולכבד כבוד שמו יתברך. ויש שנהגו לקום רק קימה מועטת".

ז. זימון בשלשה.

1. אין ענין לקום ולעמוד בשעה שמזכיר את שם ה'.

א) רבבות אפרים (ח"א סי' ק"מ אות ד') – "נשאלתי מאחד שעומד בזמן שאומר בברכת המזון ברוך אלוקינו שאכלא משלו וגערו בו שישב הנה אם נוהג כן יכול להמשיך ולעמוד. ומעיקר הדין אין צריך לעמוד וכמו שכתב בשו"ת חתם סופר אור"ח סי' נ"א אבל אם רוצה משמע דיכול לעמוד. ועי' בס' לקוטי מהרי"ח ח"א עמוד קט"ו דהביא דיעות בזה וסיים ודעביד כמר עביד. והובא כ"כ בס' ילקוט הגרשוני סי' קצ"ב וא"כ יכול להמשיך ולעמוד כשאומר ברוך שאכלנו משלו והוא כי מטעם דדבר שבקדושה שיש י' יש לעמוד וכו' בעשרה אבל כשמזמן רק בג' בודאי אין טעם לעמידה ולכו"ע אז ישב".

ב) ישראל במעמדם (פרק י"ז סעי' י"ט) – "כשמזמנים בשלשה אין ענין לקום ולעמוד בשעה שמזכיר את שם ה', אף לא מענין כבוד והידור".

ה) ג' שאכלו כאחד, ואין אחד מהם יודע כל בהמ"ז - סעיף ג'.

א. האם הברכות מעכבות.

1. מחמיר, שהברכות מעכבות זו את זו.

א) מג"א (ס"ק ג', עי' סי' קפ"ח ס"ק ח') – "דאם אין יודעין א' משאר הברכות אין יכולין לברך דמעכבות זה את זה ובספק ברכות ראוי להחמיר".

1) אמנם עי' תוס' שבת (על המג"א ס"ק ג', לשונו מובא לקמן), הו"ד בשעה"צ (ס"ק י"א) – "ולדעת התוספות שבת בלקוטיו, גם המגן אברהם מודה לזה במסקנתו, דאיהו מפרש דהמגן אברהם המחמיר שלא לברך מיירי בשאינו שבע".

ב) א"ר (ס"ק ה') – "ואם אין שם מי שיודע אלא ברכה אחת לא יברך כלום דמעכבות זו את זו. ועיין לעיל סימן קפ"ח סעיף ו' דאם טעה חוזר לראש משמע קצת הכי, ועיין במג"א [כאן סק"ג]".

ג) באה"ט (ס"ק ב') – "דמעכבות זו את זו, עיין מגן אברהם".

ד) פמ"ג (א"א ס"ק א' [לשונו מובא לקמן], ס"ק ג') – "ולענין אי ברכות מעכבות זו את זו או לאו, העלה דראוי להחמיר בספק ברכות. ואף על גב דספק תורה לחומרא, לא שייך כאן, בשלמא אכל ואינו יודע אם בירך חוזר ומברך כבסימן קפ"ד סעיף ד' דמתקן וודאי, מה שאין כן כאן דספק הוא, שמא מעכבות. ולא מבעיא למאן דאמר לא תשא דין תורה, אלא אפילו למאן דאמר דרבנן (עיין סימן רט"ו מ"א ס"ק וי"ו). ואפילו למאן דאמר ספק תורה מן התורה לחומרא, כאן לא שייך זה, כדכתיבנא. ועיין חולין פ"ו [ע"א] שכר מצוה או שכר ברכה למאי נפקא מינה לברכת המזון, משמע לכאורה מעכבות, דאי לאו הכי ארבע מצות הן דומיא דהתכלת במנחות [כח, א. לז, ב] למאן דאמר אין מעכבות ארבע מצות הן".

ה) מאמר מרדכי (ס"ק ה').

ו) ערה"ש (סעי' ד') – "ומזה מוכח דכל הג' ברכות הם מן התורה דאל"כ למה מעכבים והרי הטוב והמטיב שהוא דרבנן ואינו מעכב [וכ"כ המג"א סק"ג וע"ש מ"ש בשם הרמב"ן דאין ברכות מעכבות זא"ז והשיג עליו מכאן ולפמ"ש אין זה השגה דכאן רק לענין ברכת זימון נאמרה ודו"ק]".

ז) הליכות עולם (ח"ב עמ' ע"א אות ח').

2. מיכל, שאין הברכות מעכבות זו את זו.

א) אבן העזר (על סעי' ג') – "כתב המג"א ... וכל דבריו תמוהים בעיני, אדרבא מהרי"ף מוכח להיפך ... אלא ודאי דאין מעכבות זו

- את זו. וראיה ברורה לזה, דהא ... ותימה על המג"א שכתב דאזלינן לחומרא בספק ברכות, דהא מבואר בסימן קפ"ד [סעיף ד] דספק ברכת המזון חייב לברך מהספק".
- (ב) מור וקציעה (ד"ה אחר) – "ואם לענין יחיד או יחידים שאכלו אמר כן, טעותא היא דהאי חומרא קולא היא, שכן בכל ספק ברכות דעלמא נקטינן ספק ברכות להקל, ואמרינן ליה דלא יברך. והשתא דאמרת שאנו הני ברכות המזון דאורייתא, הא ודאי בעי ברוכי מספק, דא מילתא ברירא בס"ד לית בה ספיקא, דלא כמ"א דאזיל בתר אפכא".
- (ג) ע"י מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ד', ע"י שלטי הגבורים ס"ק א' [ע"י שעה"צ ס"ק י"א, וצ"ע]) – "ואם אין שם אלא מי שיודע ברכה אחת, אם אפשר לו לקרא לא' שיברך בהמ"ז להוציאם יקראהו ואם לאו יותר טוב לברך אחת שיודע כמ"ש האהעו"ז דלא כמ"א וכמ"ש בשה"ג".
3. אם אכל כדי שביעה, דחייב בהמ"ז שלו הוא מן התורה יש להחמיר ולברך אותה.
- (א) תוס' שבת (על המג"א ס"ק ג') – "ובספק ברכות ראוי להחמיר. נ"ב, היינו כשלא שובע, עיין סימן קפ"ד ס"ד".
- (ב) גר"ז (סעי' ג') – "אבל אם כל המסובים אינם יודעים איזו ברכה משלש ברכות של תורה לא יברכו כלל מה שיודעים כי שלשתן מעכבות זו את זו ... ויש אומרים שג' ברכות של ברכת המזון אין מעכבות זו את זו ויש לחוש לדבריהם להחמיר בשל תורה".
- (ג) מ"ב (ס"ק י"ג, ע"י שעה"צ ס"ק י') – "ולענין דינא אם אכל כדי שביעה דחייב בהמ"ז שלו הוא מן התורה יש להחמיר כשיטה זו ולברך אותה".
4. מראי מקומות – דגול מרבבה (על המג"א ס"ק ג'), שעת' (ס"ק א'), בגדי ישע (על המג"א ס"ק ג'), כה"ח (ס"ק ט"ו), חדושים ובאורים (סי' קצ"ד על סעי' ג', ברכות דף נ: אות כ"א).

ב. האם סדר הברכות מעכב.

1. מחמיר.
- (א) רוקח (סי' של"ז) – "סדר ברכת המזון. ראשונה מברך הזן. שנייה על הארץ. שלישית בונה ירושל'. רביעית הטוב והמטיב. שלא יברך למפרע הברכות כי אם על הסדר".
- 1) ציץ אליעזר (חי"ג סי' ט"ז אות ב') – "הרי לנו בהדיא דהרוקח פסק שלא יברך למפרע הברכות, ונראה בהבנת דבריו, דכדי שלא נטעה לחשוב שכוונתו רק על לכתחילה ובדיעבד לא מעכב, לכן כפל הרוקח ולהוסיף ולכתוב מילים כי אם על הסדר, והיינו כדי לאשמיענו שמעכב אפילו בדיעבד, דאל"כ כפילות זו למה? וגם בכלל למה לו להרוקח לכתוב הך שלא יברך למפרע הרי נדע זאת מעצם הסדר הזה שכתוב בגמ' ופירטן לפני כן בדבריו, אלא ודאי כוונת הרוקח להשמיענו בדבריו שגם בברהמ"ז ישנו הדין של שלא יברך למפרע כי אם על הסדר דייקא, ומעכב זה אפילו בדיעבד, ודלא כהערוה"ש".
- (ב) דבר שמואל (סי' קמ"ז) – "בדין ברכת המזון אם סדר שלש ברכות ראשונות מעכב ואם אמרן למפרע יצא ידי חובתו בדיעבד ...".
- (ג) יד אהרן (הג' הטור ריש סי' קפ"ז) – "דבר שמואל".
- (ד) באה"ט (ס"ק ב') – "דבר שמואל".
- (ה) ובחרת בחיים (סי' נ"ב) – "דהנה נסתפקתי בסדר ברכות הללו אם יברך אותם מהיפוך שהקדים ברכת הארץ ובונה ירושלים לברכת הזן אם יוצא או לא ... מיהו מלשון הרמב"ן שהביא המג"א שם שכתב דכך תקנו חכמים לאמרן על הסדר וכו' משמע דס"ל דאף סדרן מעכב וכן נראה קצת ממ"ש המג"א סי' קפ"ח ס"ק ח' בשם הרא"ש ...".
- (ו) כה"ח (סי' קפ"ז ס"ק ב') – "דב"ש סימן קמ"ז. י"א בהגה"ט. וכ"מ ברוקח הלכות ברכות רס"י של"ד והב"ד הבי"מ אות א".
- (ז) ציץ אליעזר (חי"ג סי' ט"ז) – "לאור כל האמור נלפענ"ד לפסוק בזה דלא כהערוה"ש אלא לפסוק דצריך לחזור לראש ולברך ברהמ"ז כסדרן כדיוצא לן מהרוקח וכדבריהם של המר"ש אבוהב והר"י אלגזי ז"ל. וכדכתב גם הגרש"ק ז"ל שנראה כן מהרמב"ן והרא"ש ז"ל, ואין להאריך יותר".
- (ח) פסקי תשובות (סי' קפ"ז אות ג') – "ואם נזכר כשהוא בברכה שניה או שלישית שטעה ודילג בברכה הקודמת לה (באופן שצריך לחזור) לדברי הסוברים שסדר ברכות אין מעכב יוכל לסיים אותה ברכה שנמצא בה ולומר שוב רק אותה ברכה שטעה בה, אבל עפ"י דברי רוב הפוסקים סדר ברכות מעכב וצריך לחזור לתחילת הברכה שטעה בה ולומר שוב על הסדר, ואם התחיל ברכה רביעית לכו"ע ובכל ענין חוזר לראש ברכת המזון, וכמו שנתבאר".
2. מיקל, שסדר הברכות אין מעכב.
- (א) ערה"ש (סי' קפ"ח ס"ק ט') – "ובעיקר ברכות המזון אם הקדים ברכה המאוחרת כגון שהקדים ברכת הארץ לברכת הזן או בונה ירושלים קודם ברכת הארץ יש להסתפק אם יצא אם לא יצא ונ"ל דיצא וראיה דברפ"ב דמגילה תנן הקורא למפרע לא יצא ותניא בברייתא וכן בהלל ובק"ש ובתפלה ע"ש ומדלא חשיב גם ברהמ"ז ש"מ דכסדרן לא מעכב ברהמ"ז ועוד דהא בברכות [מ"ח:] ילפינן סדר ברהמ"ז מקרא וברכת זו ברכת הזן את ה' אלהיך זו ברכת הזימון והרי זימון קודם לזן אלא וודאי דאין הסדר מעכב ולכן הקדים זן לזימון אף על גב דזימון וודאי קדים להורות שאין הסדר מעכב [כנלע"ד]".
- (ב) ע"י תהלה לדוד (סי' קפ"ג ס"ק ו') – "משמע דסדר בהמ"ז אינה מעכבת לדעתו ז"ל ... דבר שמואל ... אין זה מוכרח כלל ...".
3. מראי מקומות – מגן גבורים (אלף המגן סוף ס"ק ד').
- (א) פמ"ג (א"א ס"ק א') – "גם יש להסתפק אף על גב דברכות מעכבות זו את זו כדבעינן למימר לקמן אי"ה באות ג', אפשר סדר ברכות אין מעכבות זו את זו, אם אמר בונה ירושלים או ברכות הארץ קודם ואח"כ הזן אין מעכב. אבל הטוב והמטיב אפשר דסדרו מעכב יותר, דהקדימו דרבנן לדין תורה, וצ"ע בכל זה".
- (ב) חזו"א (או"ח סי' כ"ח ס"ק ח' ד"ה סדר) – "סדר בה"מ ראשונה כו', צ"ע אם סידורן מעכב דיעבד, למאן דסבר ברכות מעכבות זא"ז, ואפי' אם אינם מעכבות זא"ז מדאורייתא מ"מ מדרבנן מעכב, ויש להסתפק בסידורן".

חבורות שאוכלים בהרבה מקומות

סימן קצ"ה

[א] רואים אלו את אלו - <u>סעיף א'</u> .	[ד] דעת להצטרף.	[ז] הפסקה בין הרשויות.
[ב] שמש ביניהם.	[ה] אם יש חיוב זימון.	[ח] ציורים.
[ג] שני בתים.	[ו] מצטרפות לזימון.	[ט] צריך שישמעו דברי המברך - <u>סעיף ג'</u> .

[א] שתי חבורות: רואים אלו את אלו - סעיף א'.

משנה (ברכות דף נ.) – "שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד, בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזמון, ואם לאו אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן".

א. מחיצת זכוכית.

1. חשיב ראייה לצירוף זימון.

(א) פתח הדביר (ס"ק א') – "יש להסתפק אם מפסיק בין ב' החבורות מחיצה של זכוכית אם מצטרפות מי אמרי' כיון דהמחיצה של זכוכית מפסיק ביניהם אע"ג דרואים זא"ז ראייה מעליא דרך הזכוכית אינן מצטרפות וכדאמרי' לענין צואה דצואה בעשיית קורא ק"ש כנגדה משום דהזכוכית הוי כיסוי הה"נ הכא מיקרי הפסק. או"ד כיון דרואין זא"ז אע"ג דאיכא מחיצה ראייתן זא"ז מצרפן ... נר' דתלוי במחלוקת הרשב"א והרא"ח ז"ל לענין ברכת בורא מאורי האש כשהאור מונח בתוך פנס של זכוכית הביאו מרן בב"י לקמן סס"י רצ"ח וע"ש דלפי הירוש' אפילו עשית חשיבא הפסק ולא חשיב רואה את השלהבת ... ועיין לקמן סי' רכ"ד בס"ד ואוקי באתרין דכיון דמסתכל בדבר עצמו לא הוי הפסק ... אבל דרך זכוכית נר' דחשיב ראייה וה"ה לצירוף ובלבד שישמעו שתיהן דברי המברך ברכת זימון".

(ב) רוח חיים (על סעי' א') – "פתח הדביר נר"ו דדרך זכוכית חשיב ראייה לצירוף זימון ובלבד שישמעו שתיהן דברי המברך ברכת זימון".

(ג) ארחות חיים (ס"ק ב') – "לב חיים ... פתח הדביר ... שדי חמד".

(ד) מ"ב (סי' נ"ה ס"ק נ"ב) – "דאף דיש הפסק מחיצה ביניהם כיון דמראה להם פניו דומה למה שמבואר לקמן בסימן קצ"ה לענין זימון דאם מקצתן רואין אלו את אלו דמצטרפין וא"כ לפ"ז פשוט העומדים בעזרת נשים ובמחיצה המפסקת יש חלון ומראה להם פניו משם מצטרף עמהם לעשרה".

(ה) שערים מצויינים בהלכה (סי' מ"ה ס"ק ח').

(ו) תורת הזימון (פרק י' סעי' ב').

2. אין לסמוך על צרוף ראיית עשיית, אלא דוקא לזמן בלתי הזכרת השם.

(א) כה"ח (ס"ק א') – "הפתח"ד ... והשד"ח ... ונראה כיון דאיכא פלוגתא בזה בין הראשונים וכן נראה מסתמיות הש"ע דדעת מרן ז"ל לפסוק כס' הא"ח דצריך להוציא האור מתוך העשית ולברך עליו מדלא הביא חילוק של הרשב"א בש"ע וגם כי אפשר דיש לחלק בין ראיית האור לראיית צירוף וע"כ אין לסמוך על צרוף ראיית עשיית אלא דוקא לזמן בלתי הזכרת השם".

3. מראי מקומות – שד"ח (אסיפת דינים מערכת ז' אות ו', "פתח הדביר ...").

ב. מראה (mirror).

1. אין צירוף, שלא הוי ראייה – פתח הדביר (ס"ק א'), "דאם דרך מראה שאנו קורין איספיו"ו בלעז חזו ב' החבורות אהדדי לא מצטרפין", שד"ח (אסיפת דינים מערכת ז' אות ו', "פתח הדביר ..."), ארחות חיים (ס"ק ב'), כה"ח (ס"ק א'), "הפתח"ד", שערים מצויינים בהלכה (סי' מ"ה ס"ק ח').

ג. נקבים במחיצות.

1. יש להסתפק.

(א) רוח חיים (על סעי' א') – "ואני מסתפק בכותל המפסיק בין שלחן לשלחן ובלתי שום חלון כ"א מציץ מן החרכים בחורין ובסדקין ונשמעין בטוב כאילו הם על שלחן אחד אי מצטרפי או לא".

2. אין צירוף, שלא הוי ראייה.

(א) אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ב) – "רואים זה את זה להצטרפות לזימון דרך סדק, מסברא אינו בכלל ראייה, וכן דרך נקבים שבין החוטים באריגה. וכן ראייה דרך דקות הבגד, כל שהיא מחיצה קבועה יכולה לעמוד ברוח ומחיצה כן רק ברוח היה קצתה נודד והיו רואים זה את זה, כיון דעתה אין רואין זה את זה, אין צירוף".

(ב) אבן ישראל (זימון כהלכתו פרק ט' ס"ק ב') – "דאם רואים אלו את אלו דרך נקבים שבמחיצה, לא הוי ראייה".

ד. מראי מקומות.

1. הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן הגריש"א זצ"ל ברכות דף נ., ריש עמ' תקס"ה) – "דכל היכא דבעינן רואין אלו את אלו, א"צ שיהיו אלו רואין את אלו ואלו את אלו. אלא סגי באלו רואין את אלו, אע"פ שאין אלו רואין את אלו. וכגון שאחת החבורות מפנה את הגב אל החבורה השניה".

ב] שתי חבורות: שמש ביניהם.

ברכות (דף נ:): – "שתי חבורות וכו'. תנא: אם יש שמש ביניהם שמש מצרפן".

א. כשהשמש אינו אוכל עמהם.

1. תצטרף שני חבורות.
 - (א) גר"ו (סעי' א') – "ואם יש שמש אחד לשתייהן הוא מצרפן אף על פי שלא אוכל עמהם".
 - (ב) מ"ב (ס"ק ד') – "ואם יש שמש. היינו אפילו אינו אוכל כלל".
 - (ג) הגרשז"א זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף נ:; בית יצחק הלוי ח"ב עמ' כ"ב ד"ה תנא) - לשונו מובא לקמן.
 - (ד) בית ברוך (כלל מ"ה ס"ק ל').
2. מראי מקומות.
 - (א) **אשל אברהם** (בוטשאטש, ריש הסימן) – "לא ראיתי אם נתפרש שכן הוא גם כשהשמש אינו אוכל עמהם...".

ב. שמש אשה.

1. תצטרף שני חבורות.
 - (א) **אשל אברהם** (בוטשאטש, ריש הסימן) – "כיון שהיה ראוי שנשים יצטרפו לזימון, ורק מפני צניעות של נשים אין מצרפים להן לזימון, מה שאין כן לגבי שתצטרף שני חבורות".
 - (ב) הגרשז"א זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף נ:; בית יצחק הלוי ח"ב עמ' כ"ב ד"ה תנא) - לשונו מובא לקמן.
2. לענין צירוף לזימון בשם יש להחמיר.
 - (א) **פסקי תשובות** (אות א', הע' א') – "ויש להסתפק באשה או קטן ונכרי אם מצרפים החבורות יחד. [באשל אברהם בוטשאטש, ובשו"ת בנין שלמה (למהר"ש מוילנא זצ"ל) ח"ב סי' י"ב דן בזה הרבה וכותב שהוא ספק גדול שראוי להסתפק בו ומסיים בצ"ע, ולכן לענין צירוף לזימון בשם יש להחמיר]".
 3. מראי מקומות.
 - (א) **בנין שלמה** (ח"ב או"ח סי' י"ב) – "ויש להסתפק אי בעינן שיהיה השמש בר חיובא בבהמ"ז ובברכת הזימון באופן שיהיה ראוי להצטרף בהדי חבורות אז מצטרפין משום דהוי כמו שמקצתם רואים אלו את אלו, אבל אשה או קטן שמתמשיך לשני החבורות לא מצטרפי, או דילמא דעיקר הטעם דהשמש מצרפן משום דכיון דשמש אחד משמש לשניהם אינן נחשבות רק כחבורה אחת והלכך אפשר דאין נ"מ כלל אם הוא בר חיובא או לא וזהו באמת ספק גדול שראוי להסתפק בו ... דין זה צל"ע".

ג. שמש עכו"ם.

1. אין מצרף.
 - (א) **אשל אברהם** (בוטשאטש, ריש הסימן) - לשונו מובא לעיל.
2. מצרפם.
 - (א) הגרשז"א זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף נ:; בית יצחק הלוי ח"ב עמ' כ"ב ד"ה תנא) – "כתבו הפוסקים [מ"ב סי' קצ"ה ס"ק ד בשם הגר"ו] שהשמש מצרפן אע"פ שאינו אוכל כלל. ונראה דה"ה שמש גוי או אשה מצרפן כיון שבלא"ה אינו אוכל עמם".
 - (ב) **אבן ישראל** (זימון כהלכתו פרק ט' ס"ק ב') – "דאין השמש צריך להיות בר חיובא, אלא אף שמש עכו"ם מצרפם".
 3. לענין צירוף לזימון בשם יש להחמיר.
 - (א) **פסקי תשובות** (אות א', הע' א') - לשונו מובא לעיל.

ד. שמש קטן.

1. מצרפם – לפי הגרשז"א זצ"ל (לשונו מובא לעיל), ו**אבן ישראל** (לשונו מובא לעיל).
2. לענין צירוף לזימון בשם יש להחמיר – **פסקי תשובות** (אות א', הע' א'), לשונו מובא לעיל).
3. מראי מקומות – **בנין שלמה** (ח"ב או"ח סי' י"ב, לשונו מובא לעיל).
- (א) **אשל אברהם** (בוטשאטש, ריש הסימן) – "הגם שמסברא אין מצרף קטן שלא הגיע לחינוך, או נכרי, כיון שאינו בכלל המצוה כלל, מ"מ קטן שהגיע לחינוך ראוי שיצרף מצד שעונה ג"כ ברכת הזימון".

ה. מראי מקומות.

1. הגרשז"א זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף נ:; בית יצחק הלוי ח"ב עמ' כ"ב ד"ה צ"ע) – "צ"ע כשהשמש אחד משמש מקצת מכל חבורה ולא את האחרים האם מהני לצרפן".
2. **פסקי תשובות** (אות א', הע' ד') – "ושמש זה המצרף כל החבורות יחד היינו דווקא שמשמש אותם תוך כדי סעודתם, ואפילו התבשילים מונחים כבר לפניהם, אלא שמגיש כלי האכילה לכל מאן דבעי ככוסות וסכו"ם וכדו' נמי הוי בגדר שמש המצרפן. **אבל אם הכל כבר מונח לפניהם**, ושוב אין השמש משמשם, אפילו הוכן הכל על ידו מקודם, אינו מצרפן לזימון. [גם שאם יש שלחן מרכזי שמשם לוקחים הסועדים את מאכלם ותבשילם, וכל חבורה לוקחת לעצמה ואין שמש המביא לכולם, או שיש לכל חבורה שמש נפרד, שודאי אין החבורות מצטרפים יחד]".

ג] שני בתים.

ירושלמי (ברכות פרק ז' ריש הל' ה') – "רבי יונה ור' אבא בר זימנא בשם ר' זעירא **לשני בתים** נצרכה".

א. ראשונים.

1. אפילו שני בתים – תוס' (ברכות דף נ: ד"ה שמש), רא"ש (ברכות פרק ז' סי' ל', תוס' הרא"ש ברכות דף נ: ד"ה תנא), טור (סעי' א'), אור"ז (ח"א סי' ר"ד), פוסקים.

ב. הגדר: שני בתים.

1. אבן ישראל (זימון כהלכתו פרק ט' ס"ק ו') – "דשני חדרים הרי הם כשני בתים".

ג. מאי שנא מהדין "ג' שבאו מג' חבורות של שלש שלש בני אדם, ונתחברו אלו השלשה": סי' קצ"ג סעי' ה'.

1. חזו"א (או"ח סי' ל"א ס"ק ט') – "ובעיקר דינא דג' שבאו מג' חבורות דמשמע אף שלא אכלו בבית אחד, וצריך תלמוד, מאי שנא מב' חבורות שאין מקצתן רואין אלו את אלו דקתני מתנ' דאלו מזמנין לעצמן, ואם הכא הטעם כיון שהם במקום אחד בשעת בה"מ, יהי' דינא דמתנ' דוקא כשלא נועדו יחד בשעת בה"מ, ואי הכא דוקא משום דצריכין זל"ז לקיים מצות זימון מצטרפין, אפשר דבב' חבורות שנועדו בשעת בה"מ, צריכה כל חבורה לזמן לעצמה, וכן נראה, דהלא קי"ל דאין אחד מוציא את חברו בבה"מ עד שיסבו שניהן יחד בשעת אכילה, [ועי' מש"כ סי' ל'] וכל היכי שאין א' מוציא את חברו, אין ברכת זימון ביניהן, ומשמע דג' הבאין מג"ח מוציאין זה לזה בבה"מ, וע"כ ה"ט כיון דנתחייבו בברכת זימון ואין יכולין לזמן זבל"ז הוי קביעות כשנועדין יחד בבה"מ, והלכך ב' חבורות שלמות של ג' ג' שנצטרפו יחד בבה"מ, אלו מזמנין לעצמן ואלו לעצמן, כדתנן במתנ', וא' שבא לחבורה של ג' נמי מזמן עמהן כיון שכבר נתחייב בחבורתו, ואינו יכול לזמן לעצמו מצטרף עמהן".

ד [דעת להצטרף.

ירושלמי (ברכות פרק ז' ריש הל' ה') – "רבי יונה ור' אבא בר זימנא בשם ר' זעירא לשני בתים נצרכה. א"ר יוחנן והן שנכנסו משעה ראשונה על מנת כן".

א. הגדר.

1. גר"ז (סעי' ב'), כה"ח (ס"ק ז') – "ואם נכנסו זו אחר זו אף על פי שהשנייה נכנסה על דעת להצטרף עם הראשונה אם הראשונה לא היה בדעתה כלל בשעת כניסתה על השנייה להצטרף עמה אלא נכנסה סתם אינן מצטרפות לפיכך בסעודות גדולות במקומות שנכנסים בזה אחר זה יזמנו כל חבורה לעצמה".

ב. רק בשני בתים, או אפילו בבית אחד: ראשונים.

1. אף בית אחד בעינן שנכנסו על דעת להצטרף.
- (א) רשב"א (ברכות ריש דף נ:): – "ונראה דאפ"ל לשתי חבורות שהיו בבית אחד נמי קאמר דדוקא כשנכנסו משעה ראשונה לכך דהוה ליה כהסבו יחד, וכן כתב הראב"ד ז"ל".
- (ב) השלמה (ברכות סוף דף ג'): – "ומסתברא דאפילו בבית אחד ומקצתן רואין זה את זה צריך שיסבו על מנת כן".
- (ג) המאורות (ברכות סוף דף ג'): – "ומסתברא דאפילו בבית אחד ומקצתן רואין זה את זה צריך שיסבו על מנת כן, השלמה".
- (ד) נמוקי יוסף (ברכות דף נ:): – "נראה דאפ"ל שתי חבורות בבית אחד בעינן שנכנסו משעה ראשונה לכך וכן כתב הראב"ד ז"ל".
- (ה) ס' הבתים (הל' ברכות שער שישי סעי' י"ג): – "השלמה".
2. בית אחד לא בעינן שנכנסו על דעת להצטרף.
- (א) אור זרוע (ח"א סוף סי' ר"ד) – "ונראה בעיני שיש חילוק בין בית אחד לשני בתים דבשני בתים בעינן שיהיו נכנסין משעה ראשונה על מנת כן כדי להצטרף ולזמן יחד ובבית אחד אף על פי שלא נכנסו יחד".
3. מראי מקומות – ריטב"א (הל' ברכות פרק ז' הל' ט"ו [ע"ש במגיה הע' ז']), לשונו מובא לקמן).
- (א) מכתם (ברכות דף ג'): – "כתב בהשלמה ... אבל הרמ"ז ל' לא הביא דין זה כלל בשני בתים כפשט דגמ' דילן".

ג. רק בשני בתים, או אפילו בבית אחד: פוסקים.

1. אף בית אחד בעינן שנכנסו על דעת להצטרף.
- (א) ב"ח (ס"ק א') – "ודוקא כשנכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד דאפילו אוכלים בבית אחד בעינן שנכנסו מתחלה לכך וטעמא דמילתא דכיון דשתי החבורות לא נקבעו יחד להתחבר בסעודתן לא בתחלת ברכת המוציא ולא בגמר סעודה לא נקבעו לזמן ולהצטרף אלא אם כן נכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד הא לאו הכי אינן יכולין לזמן דשלשה שאכלו כאחד שנינו וכן כתב הרשב"א על שם הראב"ד הביאו ב"י ... והכי משמע בירושלמי הביאו בית יוסף וכך הוא משמעות השלחן ערוך (ס"א)".
- (ב) ט"ז (ס"ק א') – "כאן מיירי שכל חבורה יושבת במקום אחר כגון מפניה לפינה בזה אמרינן לעיל שאין חיוב זימון בזה אלא משום הדרת מלך כמ"ש ב"י ס"ק צ"ג בשם מצאתי כתוב כו' וכאן מיירי מחויב לזמן ביחד כגון אם אין ג' במקום אחד או לענין צירוף י' בזה בעינן אפ"ל בבית א' תנאים הכתובים כאן שיהיו רואין אלו כו' או ע"י שמש ובתנאי שיכנסו תחלה ע"ד להצטרף אז חל עליהם חיוב הצירוף אף על פי שאינם סמוכים במקום א' וזהו בעצמו כונת הרשב"א".
- (ג) מג"א (ס"ק ב') – "מדסת' הרב"ש"מ דס"ל דאפ"ל בבית א' אם לא נכנסו ע"ד להצטרף אין מצרפין דג' שאכלו כאחד שנינו וכמ"ש הרשב"א ... וכ"כ הב"ח דלא כמ"ש הרב"י".
- (ד) גר"ז (סעי' ב') – "וכל זה כשנכנסו מתחילה לשם על דעת להצטרף אבל בסתם אינן מצטרפות אפ"ל רואים אלו את אלו והם בבית אחד ושמש אחד לשתייהן שהרי אינן מצטרפות לזימון".

ה) קיצור שו"ע (סי' מ"ה סעי' י"ט) – "שתי חבורות שאוכלות בבית אחד או בשני בתים, אם מקצתן רואין אלו את אלו מצטרפות לזימון, ואם לאו אלו מזמנין לעצמן, ואלו מזמנין לעצמן. ואם יש שמש אחד לשתיהן הוא מצרפן, וכגון שנכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד".

ו) מגן גיבורים (שלטי גיבורים ס"ק א') – "לא ראיתי אם נתפרש שכן הוא גם כשהשמש אינו אוכל עמהם".
ז) ערה"ש (סעי' ד').

ח) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות ל"א, פרק י"ג הע' י') – "אם אוכלים שתי קבוצות בשני חדרים נפרדים, ויש מלצר אחד לשתי הקבוצות, מצטרפים כולם לזימון אחד, אם נכנסו על דעת להצטרף".
2. בית אחד לא בעינן שנכנסו על דעת להצטרף.

א) עי' ב"י (ס"ק א') – "לפי מסקנת הרא"ש (סי' א) שכתב רבינו בסימן קצ"ג שאע"פ שלא ברכו ברכת המוציא ביחד נקבעו לזימון בשתי חבורות נמי לא בעינן שיכנסו מתחלה על מנת להצטרף יחד ואם כן לא הוה ליה לרבינו לכתוב סתם וכגון שנכנסו מתחלה להצטרף יחד ואפשר שהוא סובר שיש לחלק בין צירוף דחבורה אחת לצירוף דשתי חבורות ומיהו אפשר שמה שכתב רבינו וכגון שנכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד לא קאי אלא לצירוף שני בתים על ידי ראייה או על ידי צירוף שמש דשתי חבורות בבית אחד אף ע"פ שלא נכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד מצטרפין וכן נראה מפשט הירושלמי".

1) דעת המחבר - מחלוקת ב"ח מג"א מ"ב ואור לציון [שמפרש לשון המחבר כפשטות, שאף בבית אחד בעינן נכנסו על דעת כך] כנגד הט"ז [שמפרש כמו הב"י, וכ"כ בהלכה ברורה הע' ד' ד"ה ולענין (ומ"ש השעה"צ ס"ק ד', צ"ע)]. ועי' הפמ"ג (א"א ס"ק ב'), שהב"י "שם לא החליט".

ב) דר"מ (ס"ק א') – "וכ"כ באור זרוע (ח"א סי' רד) בהדיא דבבית אחד לא בעינן שנכנסו תחלה לשם כך".

ג) לבוש (סעי' א') – "ואפילו בשני בתים, דווקא כגון שנכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד".

ד) פרישה (ס"ק ב') – "וכגון שנכנסו מתחלה וכו'. זה קאי אצירוף שתי חבורות בשני בתים על ידי ראייה או על ידי צירוף שמש אבל בבית אחד אין צריך כמו שנתבאר לעיל סימן קצ"ג בשם הרא"ש שאפילו לא ברכו תחלה יחד ברכת המוציא מכל מקום חייבים בזימון. ב"י".

ה) נחלת צבי (ס"ק א') – "כך נראה עיקר".

ו) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' א') – "אשני בתים קאי, ב"י, ובנ"ץ דכ"כ בד"מ בשם א"ז ודלא כב"ח".

ז) א"ר (ס"ק א') – "בשני בתים וכו'. משמע דוקא בשני בתים, אבל בבית אחד אף שלא נכנסו מתחלה להצטרף מצטרפין לזימון כיון שכבר נתחייבו בזימון. וכ"כ בדרכי משה [סק"א] בשם אור זרוע [ח"א סימן רד], וכן פסק בנחלת צבי [סק"א], דלא כב"ח [סעיף א] ומג"א [סק"ב]. ועוד שראיתי דר"י (בי"ד) וצדה לדרך [מאמר ראשון כלל שלישי פרק כג] לא הזכירו כלל הא דנכנסו מתחלה".

ח) עי' פמ"ג (א"א ס"ק ב') – "עיין מ"א ... אבל בלבוש [סעיף א] משמע דווקא שני בתים בעינן הוקבעו כו', וכן כתב הדרכי משה [אות א] בשם אור זרוע [ח"א סימן רד] בבית אחד (כל שיש שלשה בכל חבורה) אין צריך הוקבעו כו', וכן כתב נחלת צבי [ס"ק א], ועיין אליה רבה [ס"ק א]".

ט) גר"א (על סעי' א'), על משניות פרק ז' משנה ה' – "ועמ"א וכ"כ הרשב"א אבל ב"י וד"מ בשם א"ז כ' דבבית א' א"צ וכ"מ בירושלמי ... בבית אחד א"צ שיכנסו מתחילה".

י) ח"א (כלל מ"ח סעי' ח') – "אבל דעת הרבה אחרונים דבבית א' מצטרפין אפילו לא נכנסו מתחילה לכך, ונראה לי לסמוך עליהם שלא לבטל מצות זימון".

יא) ישועות יעקב (ס"ק א') – "בט"ז ... אינו נראה בעיני ...".

יב) נהר שלום (ס"ק א').

יג) עי' מ"ב (ס"ק ו') – "וכגון שנכנסו וכו'. מסתימת המחבר משמע דאפילו בית אחד ורואין זה את זה ג"כ לא מצטרפי שתי החבורות יחד אא"כ שנכנסו מתחלה ע"ד זה אבל הרבה אחרונים כתבו דבבית אחד לא בעינן כלל שיכנסו מתחלה ע"ד זה".

יד) עי' הלכה ברורה (סעי' ג'), לכאורה כך דעת המ"ב) – "ולענ"ד נראה שאף על פי שמדברי רבים מהראשונים הנ"ל מתבאר דסבירא להו לחחמיר דאפילו בבית אחד בעינן שיכנסו מתחלה על דעת להצטרף לזימון, מכל מקום כהאי גוונא דאיכא תרתי לטיבותא, חדא שהם בבית אחד, ועור שיש שיעור זימון בכל חבורה, יש לסמוך על דברי הט"ז והמגן אברהם".

3. מראי מקומות.

א) כה"ח (סי' קצ"ה ס"ק ו') – "נראה לענין דינא בין דאיכא פלוגתא בזה אפילו אם יושבין ב' או ג' חבורות בבית א' אם כל אחת ואחת יושבת בשלחן אחד באחת מפינות הבית צריך ליהזר לכתחלה ליתן דעתם מתחלה כדי להצטרף לזימון ואז מצטרפין לזמון בין לג' בין לעשרה אבל אם לא נתנו דעתם מתחלה כדי להצטרף ואח"כ רוצים לזמן אז אם יש בכל חבורה ג' או עשרה יזמנו כל אחת לעצמה ואם לא יש כ"א שנים בכל חבורה יש לצרפם דוקא לענין לזמן בלא הזכרת השם אבל לא לענין להזכיר השם כי הזכרת השם חמיר לן ויש לחוש לדברי המחמירין".

ה) אם רצו יכולין להצטרף או יש חיוב זימון.

א. אם לא היה שיעור זימון [בין כל חבורה יש פחות מג', בין חד חבורה יש פחות מג'].

1. יש חיוב להצטרף ולזמן.

א) סידור רש"י (סי' פ"ט), מחזור ויטרי (סי' ס') – "ושתי חבורות דיתבו בחד דוכתא בתרי כיתי אי חזו מקצתן אהדי מצטרפן לחדא ואי לא לא מצטרפי: ומברכין כל חבורא חדא לחדא. ואי איכא שמש בינייהו דמשמש הכא והכא מצטרפין לחדא. ולית להו רשותא לאיפלוגי אלא מזמני תרוויהו כחדא".

ב) ט"ז (ס"ק א', עי' פמ"ג שם) – "כאן מיירי שכל חבורה יושבת במקום אחר כגון מפניה לפינה בזה אמרינן לעיל שאין חיוב זימון

בזה אלא משום הדרת מלך כמ"ש ב"י ס"ס קצ"ג בשם מצאתי כתוב כו' וכאן מיירי מחויב לזמן ביחד כגון אם אין ג' במקום אחד או לענין צירוף י' בזה בעינן אפ"ל בבית א' תנאים הכתובים כאן שיהיו רואין אלו כו' או ע"י שמש ובתנאי שיכנסו תחלה ע"ד להצטרף אז חל עליהם חיוב הצירוף אף על פי שאינם סמוכים במקום א' וזהו בעצמו כונת הרשב"א."

(ג) ערה"ש (סעי' ד').

(ד) הלכה ברורה (סעי' ה') – "בדין האמור לעיל ששתי חברות מצטרפות יחדיו לפי התנאים שנתבארו, היינו שאם ירצו רשאים לעשות כן, אבל אינם חייבים להצטרף יחדיו, ויכולים לזמן כל חבורה בפני עצמה. ומכל מקום אם לא היה בשתי החבורות או באחת מהן שיעור זימון, חייבים להצטרף יחדיו".

ב. כשיש שיעור זימון בכל אחת מהחבורות.

1. יכולים לזמן כל חבורה בפני עצמה.

(א) ב"ח (ס"ק ב') – "ודע דהאי מצטרפין לזימון פירושו יכולים להצטרף ולזמן יחד אבל ודאי דרשאין ליחלק וכל חבורה תזמן לעצמה ואין בזה משום ברוב עם הדרת מלך אלא היכא דרשאין ליחלק לברך כל אחד לעצמו בלא זימון כגון שלשה שאכלו כל אחד בזוית בפני עצמו כדלעיל בסוף סימן קצ"ג (עמ' תפח ב"י ד"ה מצאתי) התם הוא דעדיף לזמן יחד משום ברוב עם הדרת מלך אבל בשתי חבורות דבכל חבורה איכא זימון בשלשה או בעשרה התם איכא ברוב עם הכא והכא ויכולין ליחלק וכדלעיל סימן קצ"ג ששה נחלקין עשרים נחלקין".

(ב) ערה"ש (סעי' א', סעי' ג') – "המשנה דנקטה בית אחד קמ"ל דאפילו בבית אחד יכולין לזמן אלו לעצמן ואלו לעצמן כשיש בכל חבורה עשרה או שגם ביחד לא יהיו עשרה דהא דתנן הרי אלו מצטרפות לזימון וודאי אינו בהכרח שיצטרפו ואם ירצו יכולין לזמן כל חבורה וחבורה בפ"ע [וכ"כ הב"ח] ולזה קמ"ל דאף בבית אחד יכולין להתחלק וכמ"ש בס"י קצ"ג".

(ג) הלכה ברורה (סעי' ה') – לשונו מובא לעיל.

ג. אם רצו יכולין להצטרף. [ויש לדון אם דברו רק כשיש שיעור זימון, או אפ"ל כשאין שיעור זימון].

1. דברי מנחם (הג' הטור ס"ק א') – "ופ"ל הוא יכולין להצטרף אם ירצו ולא חיוב ועי' בב"ח אות ב. וי"ל אם יש בב' החבורות אלו ה' בכל חבורה אם יש להם חיוב להצטרף לברך ביו"ד בהזכרת ש"ש דומית דיו"ד שאוכלין כאחד דאין רשאין ליחלק אפ"ל דמזמנין ג' ג' או"ד כיון דכשאין יו"ד יכולין לחלק כו' יש להתישב בזה. הרב יצחק ירנן בדו"ך ע"ג".
2. ישועות יעקב (ס"ק א', כדאי' בשעה"צ ס"ק א') – "כאן דאנו דנין אם יכולין להצטרף".
3. מ"ב (ס"ק ב', שעה"צ ס"ק א') – "ר"ל אם ירצו יכולין להצטרף ולהוציא אחד את כולן בבהמ"ז. [ב"ח וישועות יעקב ופשוט]".
4. כה"ח (ס"ק ג').
5. מראי מקומות.

(א) אור חמה (ריש סי' קצ"ה) – "ומהיכן פשוט לו לשעה"צ כ"כ, הניחא לשיטת הרשב"ש שמביא בבה"ל דבאמת אין זה צירוף גמור דהרי אינו מועיל להביאם לידי חיוב ולכך מסתבר נמי דאינו אלא רשות אבל לשיטת הרשב"א דהוי צירוף גמור מנלן להפליגו לענין זה ובב"י משמע דנקט כהרשב"א דהרי לא הביא בכלל את שיטת הרשב"ש, ותו ...".

(ב) מורשת משה (ברכות ח"ב דף נ. ד"ה שתי, עמ' תתל"ד) – "משנ"ב ... אולם הט"ז ... דמיירי באין בחבורה שיעור זימון, אינן רשאין לחלק ... לפ"א ש"ד דהט"ז ושאר האחרונים לא פליגי. וצ"ע מסתימת דבריהם, דמשמע שבכל גונא אינם חייבים להצטרף".

(ג) הר"מ ברגר (אליבא דהלכתא גליון ל"ג עמ' ל"ה סוף טור א') – "הב"ח נקט דמיירי ביש בכל חבורה שיעור זימון, וכשיטת הרשב"ש בזה, ולפי"ז נמצא דלהרשב"ש אין הדבר חיוב אלא רק רשות, והביאור מובן, דכיון דבלאו הכי יזמנו כל אחד בפנ"ע על כן אין עליהם חיוב להצטרף יחדיו אלא רק רשות בידם, אך מעתה יל"ד לדעת הרשב"א בזה דמיירי אף באין בכל חבורה שיעור זימון האם כיון דבהצטרפותם יהיה שיעור חייבים הם להצטרף ולזמן ככל חבורה של ג', או"ד כל דין צירוף ברואין זה את זה הוא רשות בלבד. ואי נימא דלהרשב"א הוא חיוב, א"כ סתימת המשנ"ב כאן כשיטתו בביאור"ל דהלכה כרשב"ש".

ד. מראי מקומות.

1. רמב"ן (ברכות דף מה. ד"ה לפיכך) – "בשתי חבורות שהם בבית אחד שאפ"ל רואין אלו את אלו או שיש שמש ביניהם אינן מצטרפין לברכה דהמוציא, שחובת זימון קובעתן, ואפ"ל (יש) [אין] בכל חבורה כדי זימון מתוך שאינן רשאין ליחלק קבועין הם אפ"ל מחבורה לחבורה שאם רצו לזמן ביחד מזמנין".

(א) מורשת משה (ברכות ח"ב סי' קמ"ב אות ב' ס"ק א' [עמ' ש"ח], דף נ. ד"ה שתי [עמ' תתל"ד]) – "הרמב"ן ... ממש"כ שאינן רשאין ליחלק, ואם יש שיעור זימון בכל חבורה, ודאי שרשאין לחלק, וכדכתבו הב"ח משנ"ב וערוה"ש, כנ"ל. אלא דצ"ע מהא דכתב בהמש"ד 'שאם רצו לזמן ביחד מזמנין', משמע שאינם חייבים לזמן ביחד".

(ב) מראי מקומות – דברי שלום (מזרחי, או"ח ח"ב סי' ס"ד אות ה' [עמ' רכ"ב]), ברכת שמואל (סי' ב' ד"ה עוד, עמ' כ"ה).

ו] מצטרפות לזימון.

א. האם מיירי ביש בכל חבורה כדי זימון, או אפילו במקום שצריך להצטרף כדי להתחייב בזימון: ראשונים.

1. מהני להצטרף להתחייב בזימון.

(א) סידור רש"י (סי' פ"ט), מחזור ויטרי (סי' ס') – לשונו מובא לעיל.

(ב) רמב"ן (ברכות דף מה. ד"ה לפיכך) – "בשתי חבורות שהם בבית אחד שאפ"ל רואין אלו את אלו או שיש שמש ביניהם אינן מצטרפין לברכה דהמוציא, שחובת זימון קובעתן, ואפ"ל (יש) [אין] בכל חבורה כדי זימון מתוך שאינן רשאין ליחלק קבועין הם

אפי' מחבורה לחבורה שאם רצו לזמן ביחד מזמנין".

(1) בה"ל (סעי' א' ד"ה שתי) – "בח"י הרמב"ן ריש פ' ג' שאכלו ... וט"ס יש בדבריו שם וצ"ל ואפי' אין בכל חבורה וכו'".
 (2) עינים למשפט (ברכות דף נ: אות ב' ד"ה ומבואר, עמ' קי"ד) – "ובבה"ל כ' שכ"נ מד' הרמב"ן ... וט"ס בד' ובמקום אפי' יש' בכל חבורה כו' צ"ל אפי' אין ע"ש, ולא משמע כן שם ע"ש".
 (ג) רשב"א (דף ברכות ריש דף נ: [כדאי בהבה"ל סעי' א' ד"ה שתי], שו"ת הרשב"א ח"א סי' צ"ו [כדאי ברע"א על מחבר סעי' א']) – לשונו מובא לעיל.

2. לא מהני להצטרף להתחייב בזימון.

(א) רא"ה (ברכות דף נ, כדאי בה"ל) – "דבכל חזא איכא חבורה ראויה לזימון".

(1) אמנם עי' עינים למשפט (ברכות דף נ: אות ב', עמ' קי"ד), לשונו מובא לקמן.

(ב) ריטב"א (הל' ברכות פרק ז' הל' ט"ו) – "שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד או בשני בתים שיש פתח ביניהם לעבור מזה לזה והן סמוכין ששומעין אלו ברכתן של אלו, כל זמן שיש בכל חבורה וחבורה כדי זימון יוצאין כולם בזימון אחד אף על פי שלא ישבו מתחילה על דעת להצטרף, ולעולם צריך שיהיו מקצת אלו רואין למקצת אלו או עד שיהא השמש עומד ביניהן ורואה את כולם".

(1) אמנם עי' עינים למשפט (ברכות דף נ: אות ב', עמ' קי"ד) – "והריטב"א ... הרא"ה ... ומבואר מדבריהם שאף אם אין בכל חבורה שעור זימון אלא א' או שיניים אפשר להצטרף אם ישבו מתחלה לכך וכ"נ מד' הרשב"א".

(ג) רשב"ש (סי' ל"ז) – "ששינוי בפרק שלשה שאכלו שתי חבורות שהיו בבית א' בזמן שאלו רואין את אלו מצטרפים, וטעה בזה בשנים. האחד שאלו אמר חמשה שהיו אוכלים בבית זה וחמשה בבית אחר בזמן שאלו רואים את אלו הרי אלו מצטרפים היתה ראייה לזה, אבל המשנה לא דברה אלא בשתי חבורות ובכל חבורה יש כדי לברך בזמון או בשם וכל חבורה היתה חייבת בפני עצמה בלי שום צירוף ואלו רצו לברך לעצמם וכל אחת היתה יכולה לברך לעצמה ... והראיה שצירוף בה"מ הוא לענין שאחד מברך לכולם, ולא להשלים העשרה או השלשה כל חד וחד בדיניה, שהרי שנינו ב' חבורות, וחבורה היא כל שהיא חייבת בזמון והכי סוגיין בכלהו פרקין רהטין וכן פירש הר"מ ז"ל (בפ"ד) [בפ"ה] מהלכות ברכות".

ב. האם מיירי ביש בכל חבורה כדי זימון, או אפילו במקום שצריך להצטרף כדי להתחייב בזימון: פוסקים.

1. מהני להצטרף להתחייב בזימון.

(א) ט"ז (ס"ק א') – "וכאן מיירי מחויב לזמן ביחד כגון אם אין ג' במקום אחד או לענין צירוף י' בזה בעינן אפי' בבית א' תנאים הכתובים כאן שיהיו רואין אלו כו' או ע"י שמש ובתנאי שיכנסו תחלה ע"ד להצטרף אז חל עליהם חיוב הצירוף אף על פי שאינם סמוכים במקום א'".

(ב) ח"א (כלל מ"ח סעי' ח') – לשונו מובא לעיל.

(ג) תפארת ישראל (ברכות פרק ז' משנה ה' אות כ"ז) – "לעצמן. קשה דמדיוקא דרישא שמעינן לה, ותו דהול"ל כלישנא דרישא, "ואם לאו אין מצטרפין", וי"ל דרישא לרבנות בליכא ג' כהדדי זולת צרופן, אפ"ה מצטרפי, וסיפא אפילו בג' ג', דחיוב לכל חבורה, אפ"ה אין אחד מוציא כולן יד"ח בברכתו, כ"כ ע"ר אאמ"ו הגאון זצוק"ל".

(ד) בן איש חי (שנה א' פ' קרח אות ג') – "בעלי בתים הדרים כל אחד בחדר בפ"ע ובימות הקיץ זה דרכם לקבוע כולם שלחנם בחצר או על הגג לרוח היום וכל אחד אוכל על שלחן שלו, הגה אם הם ישבו מתחלה ע"ד להצטרף יחד הרי אלו מצטרפים לזמון".

(ה) עי' מנחת יצחק (ח"ח סי' כ"א אות ג') – "כפי מה שהביא בבאיור הלכה (סי' קצ"ה) את הרשב"ש ... אמנם הביא שם מדברי הרשב"א והרמב"ן דלא ס"ל כהרשב"ש אלא היכא דבתחילת סעודה נכנסו ע"ד כן אף על פי שיחלקו במקומות מצטרפים זע"ז אף על פי שאין שיעור זימון בכל או"א היכא דרואין זא"ז ... ובודאי יש על מי לסמוך, בישיבות להצטרף אף בשתי שלחנות כיון שנכנסו תחילה ע"ד כן".

(ו) להורות נתן (ח"א סי' י"א) – "ולדינא, היכי שהתכוונו מתחילה להצטרף ודאי דמצטרפין, אבל היכי שלא התכוונו להצטרף אין לצרף, דהרי מפשטות לשון המחבר (סי' קצ"ה ס"א) נראה דדין צירוף לא נאמר אלא כשנכנסו מתחילה אדעתא דהכי, עיין במג"א וטו"ז שם, ועיין באור הלכה שם".

2. לא מהני להצטרף להתחייב בזימון.

(א) גר"א (נדמ"ח במשניות זכר חנוך ברכות פרק ז' משנה ה' על הדף) – "פי' אם היו שלשה בכל חבורה וחבורה רואין זא"ז אז מצטרפין וכמו דקתני ואם לאו אלו מזמנין לעצמן ואלו לעצמן הרי דמיירי שיש זימון לכל או"א ואז אם רואין זא"ז יכולין להצטרף אבל היו רק א' בזה וב' בזה או ב' וב' אין מצטרפין אפילו ברואין וכן מוכח בגמ'".

(ב) משכנות יעקב (סי' ע"ה) – "הא תנן במשנה ב' חבורות שהיו אוכלים בבית א' כו' משמע שכל א' לבדה יש בה שיעור חבורה לזימון רק דנ"מ אם כאחד או כל חבורה בפ"ע כדאי' במשנה אלו מזמנין לעצמן ...".

(ג) עי' בה"ל (סעי' א' ד"ה שתי) – "הרשב"ש ... וכן הוא ג"כ דעת הגר"א ... ובאמת יותר מסתברא כדבריהם דהא אפילו בניכול לחמא בדוך פלן פסק המחבר שם בסי"ב [והוא מדברי תר"י] דדוקא שלא היו מפוזרין בשעת אכילתם ולא חילק שם כלל בין רואין זה את זה לאין רואין אלמא דכל שלא ישבו עכ"פ ביחד לא מהני תנאי דניכול לחמא בדוך פלן להצטרף להתחייב בזימון ואיך מהני בכאן במה שנכנסו מתחלה לכך וכן מוכח בחידושי הרא"ה בסוגיא זו דמיירי בשיש בכל חבורה כדי זימון ע"ש".

(ד) הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן הגריש"א זצ"ל ברכות דף נ, עמ' תקס"ג) – "העיקר לדינא שאם אין בכל שולחן שיעור זימון אין מצטרפין אע"פ שרואים אלו את אלו".

(ה) תשובות והנהגות (ח"ד סי' נ"א) – לשונו מובא לעיל.

(ו) זימון כהלכתו (פרק ט' סעי' ה').

3. מראי מקומות – פמ"ג (מש"ז סוף ס"ק א'), ערה"ש (סעי' ד', סי' קצ"ג סעי' י"ג), שובע שמחות (פרק ו' ס"ק א', ס"ק ב', לשונו

מובא לקמן), מעדני אשר (ברכות סי' ס"ג), תורת הזימון (פרק י' סעי' ז').
 (א) רע"א (על סעי' א') – "אם מקצתם רואים אלו את אלו. בתשו' הרשב"ש סי' ק"ז כתב דוקא כשיש זימון לכל חבורה וחבורה בפ"ע בזה מצטרפים לזמן יחד אבל שיהיה שיעור זימון ע"י צירוף לא ועיין לעיל בב"י סי' נ"ה דמ"ש עליה דהרא"ש בש"ץ תוך הפתח דלמד דין דהכא משמע דס"ל דהכא מהני רואים זא"ז לצרף השיעור זימון. וכ"מ בתשו' הרשב"א סי' צ"ו הובא במגן אברהם שם סי"ד וכ"כ הפר"ח שם סי"ג".

(ב) אבן האזל (ברכות פרק ה' הל' י"ב) – "יש לעיין בהא דאמרינן דמצטרפין לזימון אחד בכגון שמקצתן רואין זא"ז אי כשיש שמש ביניהם אם מצטרפין דוקא בשיש בכל חבורה וחבורה כדי זימון או דמצטרפין לחבורה אחת אף דאין בכל חבורה כדי זימון, ומצאתי שהאריך בזה בביאור הלכה במ"ב בסי' קצ"ה ע"ש, ויש להוכיח דמצטרפין לגמרי מדאמר בגמ' בערכין דף ד' ע"א גבי הכל מצטרפין לזימון כגון שאכלו כהנים קדשים וזר חולין וע"כ שאכלו כל אחד בפני עצמו דהא אסור להביא חולין בעזרה וע"כ דכיון דרואין זה את זה מצטרפין, אך בתוס' בב"ב דף פ"א ע"ב כתבו דמותר להביא חולין בעזרה בדבר שאין בו משום הקרבה, ועו"ל דכהנים שאכלו קדשים היינו חזו ושוק דנאכלין בכל העיר".

ג. מה הדין להצטרף לעשרה: למחמירים לעיל, שלא מהני להצטרף להתחייב בזימון.

- עדיין מחמיר, ושלא מהני להצטרף לזמן בשם.
 (א) רשב"ש (סי' ל"ז), הו"ד בבה"ל (סעי' א' ד"ה שתי) - לשונו מובא לעיל.
 (ב) שובע שמחות (פרק ו' הע' א') – "ולהרשב"ש הנ"ל גם אם היו בכל שלחן שלשה אין מצטרפין לעשרה לזמן בשם, וגם הנ"ל נראה דמודו לזה, וגם הרמב"ן שהינו מכלל המתירים להצטרף לגבי שלשה כדלקמן מו"ה ב, כתב בפסחים פה ב' בד"ה ויש דרך אחרת, דלענין עשרה אין מצטרפין, וגם דעת הבאה"ל נוטה להכריע כן ובין לשלשה או לעשרה".
- מיקל, מצטרפין לזימון עשרה.
 (א) גרא"א (תוספת מעשה רב אות כ"ד, הו"ד במעשה רב מהד"ח אות פ"ה סוף לקוטי הגר"א) – "שנים שאכלו על שולחן אחד, והשלישי אכל בהפסק מפה אחרת, אינו מצטרפין לזימון שלשה, אבל מצטרפין לזימון עשרה, וראייתו הוא מב' חבורות שאכלו וכו' בזמן שמקצתם רואים כו' ואם לאו אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן, מדאמר ב' חבורות ואילו מזמנין לעצמן ש"מ דמתני' לאו בשלשה קמיירי כו'".
 (ב) עי' תורת הזימון (פרק ט"ו הע' ט"ז) – "אמנם הרשב"ש ז"ל יחיד בזה דגם הגר"א ז"ל הסובר כוותי' כשאין שלשה בשלחן אחד, מ"מ סובר שלא צריך עשרה בכל שלחן כמש"כ במעשה רב החדש סקכ"ד. וכ"כ הר"י מלוניל והמאירי בד"נ דב' חבורות מצטרפי לזימון עשרה גם כשאין בכל חבורה עשרה".

ד. כשאין בכל חבורה כדי זימון, ולא נכנסו בבית אחד על דעת להצטרף: לצרף השני קולות הנ"ל.

- לכו"ע לא מהני להצטרף להתחייב בזימון.
 (א) מג"א (ס"ק ב') – "ולסברא הראשונה צ"ל כיון שיש בכל חבורה זימון מצרפין אף על פי שאין קבועים יחד".
 (ב) בה"ל (סעי' א' ד"ה שתי) – "ודע עוד דאפילו לרשב"א שמקיל מ"מ היינו דוקא בנכנסו מתחלה לכך אבל בלא זה לא מהני ואפילו ברואין זה את זה ובבית אחד וכדמבואר בחי' הרשב"א להדיא. ואפילו להני דמקילי בבית אחד ולא בעו שיכנסו מתחלה כמו שכתבנו במ"ב היינו דוקא בשתי חבורות שיש בכל אחד כדי זימון ולא בשאין בהם כדי זימון כמו שכתב המ"א".
 (ג) מעדני אשר (ברכות סי' ס"ג) – "העולה מדברינו, מה דמהני צירוף ראייה לשתי חבורות למרות שלא הסיבו יחד יש בזה ב' שיטות. שי' הרשב"א וסיעתו דאם נכנסו ע"ד כן מצטרפים אפילו אין כדי זימון בכל חבורה, ומסתימת דבריו משמע דאם לא נכנסו ע"ד כן לא מצטרפים אפילו אם יש בכל חבורה כדי זימון. שי' הרא"ה וסיעתו דאם יש בכל חבורה כדי זימון מצטרפים אפילו לא נכנסו ע"ד כן. ואם אין כדי זימון בכל חבורה נראה דלא מהני לשיטה זו אפילו אם נכנסו ע"ד כן, שהרי ... וע"פ מש"ב יש להעיר ע"ד הח"א (כלל מ"ח ס"ח), בן איש חי (פ' קרח אות ג') וכה"ח (קצ"ה סק"ו) שכתבו דאם ישבו מתחילה ע"ד לזמן יחד ודאי מצטרפים לזימון, ואם לא ישבו מתחילה ע"ד כן תליא בפלוגתת הפוסקים אם גם בחדר אחד בעינן נכנסו ע"ד כן. ומפורש בדבריהם דכן הדין גם כשאין בכל חבורה כדי זימון. ולפמש"ב הסוברים שבחדר אחד לא בעינן נכנסו ע"ד כן דיברו דווקא בשיש בכל חבורה כדי זימון ואל"ה לא מצטרפי שהרי לא הסיבו יחד וכמש"כ המג"א והא"ר, וכן הדגיש הבה"ל (סוד"ה שתי) דלמקילים בבית אחד שלא להצריך שיכנסו מתחילה ע"ד לזמן היינו דווקא בשיש בכל חבורה כדי זימון, וא"כ בתרתי לריעותא דהיינו שאין כדי זימון בכל חבורה וגם לא נכנסו ע"ד כן לכו"ע אינם מצטרפים לזימון".
- מהני להצטרף להתחייב בזימון.
 (א) ח"א (כלל מ"ח סעי' ח') – "אבל דעת הרבה אחרונים דבבית א' מצטרפין אפילו לא נכנסו מתחילה לכך, ונראה לי לסמוך עליהם שלא לבטל מצות זימון".
 (1) בית ברוך (כלל מ"ח ס"ק ל"ב) – "ומדברי הרב משמע דבכל אופן מצטרף".
 (ב) אבן ישראל (זימון כהלכתו פרק ב' סעי' ג' בהג"ה) – "דמצטרפין אף באין בכל חבורה כדי זימון ואף בלא נכנסו ע"ד להצטרף, ולכן אפי' שלשה שיושבים כ"א על שולחן בפני עצמו חייבים בזימון".
 (3) מראי מקומות – שובע שמחות (פרק ו' ס"ק ב', לשונו מובא לקמן).
 (א) בן איש חי (שנה א' פ' קרח אות ג') – "בעלי בתים הדורים כל אחד בחדר בפ"ע ובימות הקיץ זה דרכם לקבוע כולם שלחנם בחדר או על הגג לרוח היום וכל אחד אוכל על שלחן שלו, הנה אם הם ישבו מתחלה ע"ד להצטרף יחד הרי אלו מצטרפים לזמן, אבל אם לא ישבו מתחילה ע"ד להצטרף יחד יש להסתפק בזה, אשר על כן כל כהאי טוב לזימון שישבו מתחילה ע"ד להצטרף לברכת הזימון ואז מברכים ברכת זימון לכ"ע".

ז' הפסקה בין הרשויות.

א. ראשונים.

1. אינם מצטרפין.

(א) ר' יונה (ברכות ריש דף לז:) – "ואם רשות הרבים מפסקת ביניהם נראה שאינם מצטרפות בשום ענין".

(ב) ארחות חיים (הל' ברכת המזון אות ל"ד) – "ואם רשות הרבים מפסקת ביניהם נראה לכאורה שאין מצטרפין בשום ענין".

(ג) כל בו (סי' כ"ה) – "ואם רשות הרבים מפסקת ביניהם נראה לכאורה שאין מצטרפין בשום ענין".

(ד) ספר הפרדס (נביו, תרומת הפרדס שער תיקון הברכות הל' ברכת המזון) – "ולא תהיה רשות הרבים מפסקת ביניהם".

ב. י"א רשות הרבים מפסקת בין שני הבתים אינם מצטרפין – מחבר (סעי' א'), לבוש (סעי' א').

1. כה"ח (ס"ק ח') – "ויש מי שאומר וכו'. הא דכתב זה בשם יש מי שאומר לאו משום דאיכא פלוגתא, אלא כי כן דרך מרן ז"ל דסברא יחידית שלא מצאה כי אם בפוסק אחד כותב אותה בשם יש מי שאומר, וזו הסברא לא הזכיר אותה בבית יוסף כי אם רק בשם ה"ר יונה כמבואר בבית יוסף".

(א) מראי מקומות – הלכה ברורה (בירור הלכה ס"ק ב').

2. מראי מקומות.

(א) הלכות קטנות (ח"ב סי' קמ"ח) – "מה שהביא הב"י (באו"ח) סי' קצ"ה (ועי"ש בבאה"ט ס"ק ב') בשם הר"ר יונה שאם רשות הרבים מפסקת ביניהם נראה דאין מצטרפין בשום ענין צ"ע במכות (ו'): שנים [רואין אותו] מחלון [זה] שנים רואין אותו מחלון זה לענין עדות מצטרפין".

(1) ערוך לנר (סוכה ריש דף ו:ו) – "במתניתין ושנים רואין אותו מחלון זה. ראיתי בשו"ת הל' קטנות ח"ב סי' קמ"ח שהקשה מזה על מה שכתב הב"י א"ח (סי' קצ"ה ס"א) בשם ר"י דאם ר"ה מפסיק אין מצטרפים לזמון, שהרי הכא מצטרפים, והניח בצ"ע. ולענ"ד לק"מ, דמלבד ש"ל דאיירי שהמעשה הי' בחצר ולא הי' הפסק רשות הרבים, אכן בלא"ה י"ל דלא איירי שהב' חלונות היו זה כנגד זה ור"ה מפסיק ביניהם, אלא שהי' בבית א' או בב' בתים סמוכים זה לזה באופן שאין הפסק כלל ביניהם, רק שלא היו זה אצל זה בחלון א'. אבל בשיש ר"ה ביניהם י"ל דבאמת לא מצטרפים".

(2) נשאל דוד (סי' ג'), הו"ד בארחות חיים (ס"ק ג'), הו"ד בדף על הדף (מכות דף ו:ו) – "בשו"ת נשאל דוד (סי' ג') תירץ דיש לחלק בין עדות לזימון, דבעדות כתיב או ראה ואנו צריכים שיראו ביחד, וע"כ אם רואין אלו את אלו אף דרה"ר מפסקת, מ"מ הראיה נחשבת לראיה אחת ושפיר מצטרפין לעדות אחת, משא"כ לגבי זימון אנו צריכים שיצטרפו לאכילה וחבורה אחת, ובוזה אם רה"ר מפסקת לא סגי במה שרואין אלו את אלו להיחשב כמו שאכלו ביחד, ושפיר לא מצטרפין לזימון, עיין שם".

(3) חשוקי חמד (מכות דף ו:ו) – "נאמר במכות דף ו' ... והקשה ההלכות קטנות ... ויעיין בערוך לנר ... ולולי דבריו אפשר היה לחלק בין עדות לזימון, דבעדות צריך להיות כת אחת שרואה את המעשה, ולכן אם רואים אלו את אלו הרי הכת אחת. משא"כ בזימון שצריך להיות "שלושה שאכלו כאחד" (ברכות דף נ' ע"א) ואם רשות הרבים מפסקת, אין כאן 'אכלו כאחד'".

(4) מראי מקומות – יד אהרן (הג' ב"י), באה"ט (ס"ק ב'), לשונו מובא לקמן), אוצר מפרשי התלמוד (מכות ריש דף ו: ד"ה יש, עמ' רס"ה), שיעורי הלכה (בענין צירוף למנין אות ד', לשונו מובא לקמן).

(ב) יעב"ץ (בסידור, ח"ב עמ' תתק"צ אות ח' ס"ק א') – "ואם רשות הרבים מפסקת בין שני הבתים או שתי הכתות. אפילו רואין זה את זה הדבר ספק (סימן קצה). ונראה לי לכתחלה יזמנו אלו לעצמן ואלו לעצמן. ואם זמנו יחד יצאו בדיעבד. ואם אין להם כדי זמן אלא על ידי צירוף שתי הכתות. לא יזמנו בתחלה. וכל שכן שלא יצטרפו שתי חבורות כטלו לזמון דעשרה".

ג. שביל היחיד מפסק ביניהם.

1. מחמיר, אינם מצטרפין.

(א) ט"ז (ס"ק ב') – "שאם רה"ר מפסקת כו'. נראה דלאו דוקא רה"ר ממש שהוא רחב י"ו אמות אלא אפי' שביל היחיד מפסיק ביניהם כדתנן ריש פאה ומייתי לה בחזקת הבתים דף נ"ה דזה מפסיק בין הרשויות לפאה ולשבת וא"כ ה"ה נמי כאן דחד טעמא הוא עם רה"ר".

(ב) יד אהרן (הג' ב"י) – "ט"ז ... ועיין בספר הלק"ט ח"ב סי' קמ"ח מה שהקשה מההיא דמכות. שלע"ד אין משם ראייה".

(ג) א"ר (ס"ק ב').

(ד) באה"ט (ס"ק ב') – "רה"ר. לאו דוקא רה"ר שהוא רחב י"ו אמות אלא אפילו שביל היחיד ט"ז. ועיין בהלק"ט ח"ב סימן קמ"ח מה שהקשה מההוא דמכות. ואין משם ראייה יד אהרן".

(ה) פמ"ג (סי' נ"ה א"א ס"ק י"ב) - לשונו מובא לקמן.

(ו) דרך החיים (סי' ע"ב [דיני קידוש במקום סעודה] סעי' א') - לשונו מובא לקמן.

(ז) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב') – "רשות הרבים. ולא דוקא אלא אפי' שביל היחיד מפסיק, ט"ז, וכמו בפאה".

(ח) ערה"ש (סעי' ב') – "ולאו דוקא רה"ר אלא אפילו שביל היחיד מפסיק ביניהם אין מצטרפין [ט"ז סק"ב]".

(ט) מ"ב (ס"ק ז', עי' סי' רע"ג ס"ק ז' [לשונו מובא לקמן]) – "רשות הרבים וכו'. כתב הט"ז לאו דוקא רה"ר ממש שהוא רחב ט"ז אמות דה"ה כשיש שביל היחיד מפסיק ביניהם".

(י) כה"ח (ס"ק ט') – "ט"ז".

(יא) מנחת יצחק (ח"ב סי' מ"ד) - לשונו מובא לקמן.

(יב) תשובות והנהגות (ח"א סוף סי' קס"ג) – "ועיין בשו"ת 'מנחת יצחק' (ח"ב - מ"ד) שאם מתפללין מחוץ לביהכנ"ס ויש שביל לרבים מפסיק ביניהם לבין ביהכנ"ס, ולא דוקא רה"ר אלא אפילו שביל יחיד, אין מצטרפין. וקצ"ע אצלי באוירון שנהגנו להתפלל בסוף האוירון סמוך לבתי הכסא, ויש שביל לרבים לעבור והמתפללין משני צדדי השביל אם מצטרף, שזכותם לעבור בשביל

תמיד, ומיהו יש לצדד כיון שעשוי רק לאנשי האוירון קיל טפי".

ג) חשוךי חמד (ברכות דף כא; פאה פרק ב' משנה א') – "והנה בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סימן מד) כתב שכיון שמקור דין הפמ"ג שרה"ר מפסקת לענין צירוף למנין הוא מהלכות זימון, וכיון שלענין זימון מבואר במשנ"ב (סימן קצה סק"ז בשם הט"ז) שלא דוקא רה"ר אלא ה"ה שביל היחיד מפסיק, אם כן הוא הדין לענין צירוף למנין, אם יש שביל היחיד בין המתפללים אינם מצטרפים. ויתכן שאם מפסיק שביל של בית העלמין ביניהם, אין הוא מפסיק ויכולים הפועלים להצטרף למנין, כגון שביל העשוי רק למטרתו של בית העלמין כדי לאפשר גישה נוחה לכל חלקותיו. דוקא שביל החוצה מקום ומשמש מעבר למקומות שמעבר לו, כגון כביש הנכנס לבית הקברות כדי לקשר בין מקומות שמחוץ לבית הקברות, הוא שמחלק את המקום לשנים ולא בשביל העשוי למטרתו של המקום, וכל שכן כשהשביל אינו חוצה את בית העלמין לגמרי מעבר לעבר אלא מסתיים עד הגדר, ששביל כזה אינו מפסיק את המקום לשנים. וטעם החילוק הוא מכיון שמקור הדין שבביל היחיד מפסיק, נלמד מהלכות 'פאה', שבביל היחיד העובר באמצע שדה, מפסיק לפאה וצריך ליתן פאה לכל צד וצד, ויעויין בפירוש המשניות לרמב"ם (פאה פרק ב' משנה א) 'שיהיה דרך בין שתי השדות אם לאיש אחד שעובר משם לגנו או לשדהו...!'. ואם כן שביל של בית העלמין שאין מטרתו אלא לאפשר גישה נוחה לחלקות השונות, אינו מפסיק לענין צירוף למנין, וצ"ע. [ועיין בלקט הקמח החדש (סימן נה אות עד) שדן ביושבים ברכבת או בספינה חלק מהמנין בתא אחד, וחלק בתא ממול, ושביל מפסיק ביניהם ורואים אלו את אלו אם מצטרפים או לא]".

יד) הלכה ברורה (סעי' ב').

2. מראי מקומות.

א) מנחת אשר (קורונה, סי' כ"ה אות ב') – "והט"ז ... ולכאורה דבריו תימה, דהלא מקור הדברים בתלמידי רבינו יונה ... וכך העתיק הבית יוסף, וכן הוא גם לשון השלחן ערוך, ואם איתא דכך הדין גם בשביל היחיד, תימה למה לא כתבו אלא ברשות הרבים ועדיפא מיניה הו"ל לאשמעינן, ומדשתקי רבנן שמע מינה לא ניחא להו. ומה שכתב הט"ז שמקור הלכה זו במס' פאה, לא ידעתי זו מנין לו ...".

ד. שביל היחיד הקבוע רק בימות החמה.

1. מיקל [מצטרפין], שדוקא כשהוא קבוע גם בימות הגשמים.

א) דרך החיים (סי' ע"ב [דיני קידוש במקום סעודה] סעי' א') – "וכן מבית לבית אם רואה מקומו ואין שביל היחיד הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים מפסיק ביניהן א"צ לקדש פעם אחרת (ט"ז סי' קצ"ה ועי' א"ר שם) אם היה בדעתו לאכול בבית אחר".

2. אפשר יש להקל.

א) א"ר (ס"ק ב') – "וברמב"ם פ"ג מהלכות מתנות עניים [ה"ג] דאם אינו קבוע בימות הגשמים אינו מפסיק, עי"ש וצ"ע".

ב) פמ"ג (מש"ז ס"ק ב') – "ועיין אליה רבה אות (ג') [ב] ברמב"ם פרק ג' מהלכות מתנות עניים [הלכה ג] דאם אין קבוע בימות הגשמים אין מפסיק, והניח בצ"ע".

ג) מ"ב (ס"ק ז') – "ואפשר דדוקא כשהוא קבוע גם בימות הגשמים [א"ר]".

מ"ב (סי' רע"ג ס"ק ז') – "וה"ה מבית לבית אם רואה מקומו ואין שביל היחיד קבוע בימות החמה ובימות הגשמים מפסיק ביניהן".

ד) הלכה ברורה (סעי' ב') – "ויש אומרים".

3. מחמיר [אינן מצטרפין].

א) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב') – "ובא"ר כתב וברמב"ם פ"ג ממתנות עניים הלכה ג' מבואר דאם אינו קבוע בימות הגשמים אינו מפסיק וצ"ע עכ"ל ולפע"ד אין עניינו לשם דכאן הקפידה בשביל שהוא רשות אחרת כנ"ל ועיין בהשגות הראב"ד שם".

ה. בני החופה.

1. מצטרפין בכל ענין.

א) עי' ט"ז (ס"ק ג') – "בשום ענין. נראה דיש ענין שאין רה"ר מפסיק דהיינו מ"ש הטור בשם הרא"ש כאן בבני החופה שנתחלקו לחבורות שכולן חשובות כאחד אפי' אין השמש מצרפן כיון שאוכלין מסעודה שתקנו לחופה דבזה אין הדבר תלוי ברשויות כלל ומ"ה כשמביא בש"ע בא"ע סי' ס"א דין זה לא זכר שם לחלק מענין הפסק רה"ר".

ב) באה"ט (ס"ק ב') – "ובני החופה מצטרפין בכל ענין. ט"ז".

ג) ערה"ש (סעי' ב') – "אבל בסעודת נשואין אין רה"ר מפסיק כיון דכולהו סעודת נשואין הוי [שם סק"ג]".

2. לענין זימון, הבני חופה צריך התנאים המבוארים בסימן זה.

א) פרישה (ס"ק ד') – "כולן מברכין ברכת חתנים וכו'. אבל ודאי שאינן יוצאין בזימון אחד כיון שאין שמש מצרפן".

ב) א"ר (ס"ק ד') – "ונ"ל דכל זה לענין ברכת חתנים, אבל לענין זימון אף בסעודות חופה בעינן רואין או שמש כמו בשאר חבורות, וכן הוא בירושלמי [ברכות פ"ז ה"ה] והרא"ש [ברכות פ"ז סימן ל] והאגודה פ"ג שאכלו [סימן קפד] ורוקח [סימן שלד ד"ה שנים]".

ג) פמ"ג (מש"ז ס"ק ג') – "עיין ט"ז. ועיין מ"א בזה אות א'. ומכל מקום דווקא לענין ברכות החופה, אבל לענין זימון אף בני החופה אין מצרפין אלא בתנאים בסעיף א', ועיין אליה רבה [ס"ק] ד' בזה, יע"ש".

ד) דרך החיים (סי' רכ"ה סעי' י', כדאי' בבה"ל) – "בני החופה שנתחלקו לחבורות הרבה אפילו אם אכלו בבתים שאינן פתוחות למקום שהחתן שם כולם מברכין שבע ברכות כיון שהתחילו לאכול אותן שבשאר בתים כשהתחילו אותן של בני החופה ואוכלין מסעודה שהתקינו לבני החופה חשבים כולם כאחד לברך ברכת חתנים וכ"ש כשהשמש מצרפן (שם)".

ה) בה"ל (סעי' א' ד"ה משום) – "והנה מהט"ז משמע דלענין בני החופה להצטרף יחד לבהמ"ז אין ר"ה מפסיק ומשמע מניה דה"ה אין צריכין לצירוף שמש ואפילו אין רואין זה את זה אבל בא"ר ובפרישה איתא דדין הרא"ש לא נאמר כלל לענין צירוף לבהמ"ז דגם לבני החופה בעינן התנאים המבוארים בסימן זה ולא נאמר דין הרא"ש כ"א לענין ברכת חתנים וכן פסק בדה"ח".

(ו) כה"ח (ס"ק ג' א'), (ס"ק י') – "הפרישה ... א"ר ... מש"ז".

ו. לענין תפילה.

1. מ"ש בזימון שרה"ר מפסקת, ה"ה לענין תפילה.

(א) פמ"ג (סי' נ"ה א"א ס"ק י"ב) – "וכן מה שכתוב שם רשות הרבים מפסקת אין מצטרף, הוא הדין כאן".

(ב) משנה שכיר (סי' י"ב, דפו"ח או"ח ס' ל"ד) – "בקדיש שאחר קידוש לבנה שעומדים בחוץ ... ועוד תנאי יש להטיל בדבר, היינו שלא יהי' רשות אחר מפסיק ביניהם, עיין שם סי' קצ"ה (ס"א) וגם בדברי טו"ז (ס"ק ב') דגם שביל היחיד מפסיק בין הרשויות ועיין שם בטו"ז ס"ק ג', וכיון דדין צירוף דעשרה ברשויות תלוי כמבואר לעיל בסי' נ"ה (סעי' יד-כ) ממילא דגם הכא מפסיק שביל היחיד, וגם צריך להשיגח שלא יפסיק ביניהם צואה ודבר שאינו נקי כמבואר שם".

(ג) מנחת יצחק (ח"ב סי' מ"ד) – "באנשים המתפללים בקיץ מנחה ומערב בשדה, כמה יכולים להיות רחוקים זה מזה בשטח, שיכולים לצרפם למנין, אם הדבר תלוי ברואים זה את זה, או כדי שמיעת הש"ץ ... אולם לדעתי יש לזהר, דכמה פעמים המתפללים בשדה כגון במקומות שנוסעים לשאיפת אויר, שכיח שיש שם ג"כ שביל להילוך בני אדם, וברצונם שלא לעכב את ההילוך, מתחלקים המתפללים, איזה אנשים מעבר אחד של השביל ואיזה מעבר השני של השביל, והשביל ביניהם, דאז י"ל דאינם מצטרפים, לפי מה דאיתא (באו"ח ס' קצ"ה סעי' א'), לענין זימון, בשם יש מי שאומר (והוא הר' יונה) שאם רשות הרבים מפסקת בין שני הבתים, אינם מצטרפים בשום ענין, והפמ"ג (בסי' נ"ה א"א ס"ק י"ב) כתב, דמ"ש שם רה"ר מפסקת ה"ה כאן לענין תפילה עיין שם, והרי הטו"ז (שם סי' קצ"ה ס"ק ב') כתב דנראה דלאו דוקא רה"ר ממש שהוא רחב י"ו אמה, אלא אפילו שביל היחיד מפסיק ביניהם כדתנן (ריש פאה) ומייתי לה בחזקת הבתים (דף ל"ה) דזה מפסיק בין הרשויות לפאה ולשבת, וא"כ ה"ד כאן דחד טעמא הוא עם רה"ר עיין שם, ומבואר שם בש"ס, דשביל זוטא טובא דשקיל כרעא ומנח כרעא, וא"כ כ"ז מפסיק גם לתפילה, ויש לזהר בזה".

(ד) חשוקי חמד (ברכות דף כא:), פאה פרק ב' משנה א') – "אם רשות הרבים מפסקת ביניהם כתב הפמ"ג (שם אשל אברהם ס"ק יב) שלא מצטרפים למנין אלו שמצד זה של השביל עם אלו שמעברו השני, אפילו שרואים אלו את אלו, ולא ברור מדוע השמיט המשנ"ב דין זה של הפמ"ג ...".

(ה) ילקוט יוסף (סי' צ' סעי' ט') – "יש להזהר שלא לעמוד משני צידי רשות הרבים, שאז אין העשרה יחד בצד אחד, מפני שהכביש מפסיק ביניהם".

2. מראי מקומות – מנחת אשר (קורונה סי' כ"ה אות ב', לשונו מובא לקמן).

(א) שיעורי הלכה (בענין צירוף למנין אות ד') – "דבאמת יש לדון על מה שכתב הפמ"ג (הנ"ל) דכמו דשביל מפסיק לענין צירוף לזימון ה"ה דמפסיק לענין מנין, דהנה עי' בבאר היטב (סי' קצה ס"ק ב') שצ"ע לעיין בספר הלכות קטנות (ח"ב סי' קמח) שהקשה על הא דרה"ר מפסיק לענין זימון מהא דמצינו בגמ' מכות (דף ו:): לענין עדים דמצטרפים ע"י שרואים זה את זה אף כשיש רה"ר באמצע. והרבה תירוצים נאמרו לבאר החילוק בין צירוף זימון לצירוף עדים. ויש מתרצים דלענין זימון צריך אכילה יחד, ובהפסק רה"ר לא נחשב אכילה יחד, אבל בעדות אין צריך רק צירוף לעדות אחת ובזה סגי כששניהם רואים, דנחשבת עדות אחת. ולפ"ז י"ל דצירוף דתפלה דומה לצירוף עדים, דאין צריכים שיהיו יחד, רק שיש עשרה המתפללים בבת אחת, ואין לדמות צירוף תפלה לצירוף זימון".

3. מנין במטוס – תשובות והנהגות (ח"א סוף סי' קס"ג, לשונו מובא לעיל).

(א) שיעורי הלכה (בענין צירוף למנין הע' ט"ו) – "ובלא"ה להקל בזה, שהרי הם נמצאים תחת גג אחד ובתוך חדר אחד, ושפיר הם מצטרפים".

ז. לענין קורונה.

1. מצד רואין אלו את אלו – חשוקי חמד (ווי העמודים גליון ע"ט [ניסן תש"פ] סי' כ"ד), הגר"צ שכטר (פסקי קורונה, תפילה), מנחת אשר (קורונה, סי' כ"ה), ויען דוד (קורונה, סי' ג'), עיטורי מרדכי (קורונה פרק ח', ע"ש במילואים), הגר"ש פעלדער שליט"א (שיעורי הלכה), כתר מלוכה (קורונה סי' ד', עמ' י"ד), שו"ת קורונה (ענייני או"ח תפילה בציבור אות א'), הר"א כהן (גם אני אודך ח"ב סי' ב'), עומק הפשט (גליון רס"ב).

2. מצד הפסקה בין הרשויות – ויען דוד (קורונה, סי' ד'), כתר מלוכה (קורונה סי' ד' אות ב', עמ' ל"ז), הר"א כהן (גם אני אודך ח"ב סי' ב' אות ח').

(א) תשובות והנהגות (שו"ת קורונה ענייני או"ח תפילה בציבור הע' קי"א) – "והרב שטרנבוך (במכתב לעיל) מציע שדרך הרבים אינו מפסיק לגבי מרפסות שנמצאים מעל י' אמה גובה, וצ"ע בזה".

(1) מראי מקומות – שיעורי הלכה (בענין צירוף למנין אות ג', לקמן).

(ב) מנחת אשר (קורונה, סי' כ"ה אות ב') – "אמנם כל זה לגבי דין זימון בברכת המזון, אך לגבי הלכות תפילה לא מצינו בכל דברי הפוסקים בהלכה זו שבסימן נ"ה דכל שרואין זה את זה מצטרפין שיחלקו אם יש רשות הרבים ביניהם או לא. ויתירא מזו משמע בדברי המחזיק ברכה דאף אם יש רשות הרבים ביניהם מצטרפים, והביאו בשערי תשובה (ס"ק ט"ו) ... מ"מ למעשה לא מלאני לבי להקל שיצטרפו אף אם יש ביניהם רשות הרבים, דאם מזימון למדנו, דיו לבא מן הדין להיות כנידון, אך אם אין ביניהם אלא שביל היחיד יש להקל, כיון שגם לגבי זימון דברי הט"ז מחודשים. ואם אין בין המרפסות אלא מעבר או מדרגות או מגרש משחקים המשמש את דיירי הבנין בלבד יש להקל טפי שבודאי אינו חוצץ".

(ג) עיטורי מרדכי (קורונה פרק ח' סעי' ד', הע' צ"א) – "אם יש ב' בנינים ויש כביש באמצע, אין לעשות צירוף למנין ע"י שיש עשרה שכנים שעומדים במרפסת, אפילו שכל העשרה רואים אלו את אלו, כיון שיש באמצע כביש, הרי הוא מפקיע את הצירוף בין ב' הקבוצות, אבל אם יעמדו מתפללים גם על הכביש, מסתבר שרשות הרבים אינה מפקיעה את הצירוף בין ב' הקבוצות. [והנה

יש שטענו לומר סברא חדשה דכמו שמצינו לגבי שבת שאין רשות הרבים למעלה מעשרה טפחים, והיינו משום שלמעלה מעשרה טפחים היא רשות אחרת, א"כ כל מה שמבואר בשו"ע (סימן קצה, א) שרשות הרבים מונעת צירוף, דוקא למי שגר בקומת קרקע, אבל לגרים בקומה עליונה רשות הרבים אינה מונעת את הצירוף, כיון שנמצאים מעל רשות הרבים, ונראה שסברא זו אינה נכונה ונקדים הקדמה אחת [...]."

(ד) שיעורי הלכה (בענין צירוף למנין אות ג') – "וגדול אחד שליט"א כתב בתשובה לחדש דדין הנ"ל הוא רק כשעומדים על הקרקע, דבזה רה"ר מפסקת ביניהם, אבל אם עומדים ע"ג מרפסת למעלה מ'ל, אין רה"ר מפסקת כיון שאינה תופסת למעלה מ'ל. ולכאורה כוונתו גם לענין שביל, דההפסק הוא משום שהוא מקום הילוך, ואין ההילוך למעלה מ'ל. ויש לדון בסברא זו, דאף שאין הילוך למעלה מ'ל, מ"מ בעינן צירוף בין הרשויות, ואם יש הפסק למטה בארץ זה מעכב חיבורן גם למעלה. וגם אותו גדול שליט"א עצמו כתב דיש לדון בסברא זו, רק דיש להקל כיון שהוא שעת הדחק. אמנם כיון דההיתר לצרף עשרה למנין באופן זה אינו דבר פשוט כמו שכתבנו, קשה להוסיף קולות עליו, ונראה שאין להקל לצרף הציבור כשיש הפסק שביל ביניהם. ונראה דשביל מפסיק דוקא כשאינו מיוחד להשתמשות הבתים, אבל אם הבתים בנויים בצורת ח' וכדומה, ויש מגרש חניה (parking lot) באמצעם, אינו נחשב שביל המפסיק כיון שהוא מיוחד לשימוש הבתים, ודומה לחצר ומבוי שעשוין להשתמשות הבתים ואינן מפסיקין ביניהם".

שיעורי הלכה (בענין צירוף למנין אות ד') – "הפסק רחוב מבוי סתום (dead end / cul de sac) הנה לפום ריהטא היה נראה דכשיש רחוב מבוי סתום (dead end / cul de sac) המפסיק ביניהם, דנחשב הפסק אפ"ל אם סוגרין אותו כדי שישחקו הילדים שם, כיון שהוא רחוב של העיר ורשות לכל העולם. אמנם יש לדון בזה שהרי אין רחוב זה הולך ממקום למקום, ונמצא שמשתמשים שם רק עבור בתים אלו. ובאמת עיקר הדין דרה"ר ושביל מפסיק לענין צירוף נלמד מהא דמצינו (פאה פ"ב מ"א) דשביל מפסיק לענין פאה, וע"ל בספר חשוקי חמד (שם) שדן אם שביל מפסיק בבית הקברות, וכתב שי"ל דדין זה דשביל מפסיק דהוא רק באופן שהשביל נעשה כדי לילך ממקום למקום, אבל שביל בתוך הבית הקברות אינו נחשב שביל מפסיק כיון שלא נעשה אלא לילך בתוך בית הקברות, וסיים בצ"ע. וע"ל בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' קסג) שכתב כע"ז לענין אלו שעושים מנין באירון (airplane), דאין המעבר (aisle) נחשב הפסק כיון שלא נעשה לילך ממקום למקום. ונראה דאף שאין סברא זו מוכרחת מ"מ יש לסמוך עליה להקל בנידון דידן. דהנה ע"ל סידור היעב"ץ (פרק המזמן סי' ח), שכתב דעיקר דין רה"ר מפסיק הוא ספק ואינו לכו"ע. ועוד, דמ"ש הט"ז (הנ"ל) דהדין דרה"ר מפסיק הוא לאו דוקא וגם שביל מפסיק, באמת ע"ל במגן גיבורים (סי' קצה שם) שחולק עליו דאין מפסיק אלא רה"ר ממש. ועוד, דבאמת יש לדון על מה שכתב הפמ"ג (הנ"ל) דכמו דשביל מפסיק לענין צירוף לזימון ה"ה דמפסיק לענין מנין, דהנה [לשונו מובא לעיל] ... ומאחר שיש כמה צדדים להקל שעכ"פ אין שביל מפסיק לענין תפלה, נראה דבמקום שיש סברא לומר שאין הרחוב נחשב שביל כלל בודאי יש להקל, ולכן במבוי סתום (dead end / cul de sac) יש להקל בצירוף סברא הנ"ל, דאינו נחשב שביל כיון שאין משתמשים בו לילך ממקום למקום. אמנם שכח שאף במבוי סתום יש מעבר (pathway) המחברו לרחוב אחר, ודרך הולכי רגל להשתמש בו להגיע לרחובות אחרים, ובכה"ג המעבר נחשב שביל העשוי להרבים ולא שייך סברא הנ"ל, ומפסיק לענין צירוף תפלה".

(ה) הר"מ שוורצבורד (עומק הפשט גליון רס"ב ריש עמ' ב') – "שאלה: במקום מגורי יש מנין שמתאסף במרפסות הצד האחורי של הבנין, ויש מנין נוסף בצד אחר שבו מתאספים השכנים שבבנין מולנו מעבר לכביש. האם ניתן להצטרף למנין עם השכנים שמעבר לכביש. תשובה: מבואר בסי' נ"ה סי"ד שניתן להצטרף למנין ע"י שרואים אלו את אלו, ומבואר במשנ"ב שיש דעות בזה בפוסקים, אך כשא"א באופן אחר ניתן לסמוך על הכרעת השו"ע. ומקור דין זה נובע מהלכות זימון בסי' קצ"ה, לפיכך כתב הפמ"ג בסי' נ"ה שכאשר רשות הרבים מפסיקה אינם מצטרפים כמבואר בה"ל זימון, ושם במשנ"ב הביא בשם הט"ז שאף שביל היחיד מפסיק, לפיכך יש להצטרף עם אותם שבצד האחורי, שאין ביניהם רחוב מפסיק. ויש להבחין בין צירוף לעשרה, שבזה רחוב או שביל מפסיקים, לבין אופן שכבר יש עשרה והוא מתפלל עמהם מעבר לכביש, שבזה יתכן שמצטרף, ועכ"פ יכול לענות קדיש וקדושה אם אין פח אשפה שמפסיק ביניהם. אמנם גם באופן זה יעדיף להתפלל עם המצטרפים בלי הפסק, כיון שבזה נחשב תפלה בצבור, וכשיש הפסק יש פוסקים שאינם נחשב תפלה בצבור. אך כשאין לו מנין רק מעבר לכביש, יתפלל עמהם, וגם אם אינו חשוב תפלה בצבור יש מעלה שמתפלל בשעה שהצבור מתפללים ועונה קדיש וקדושה. וראיתי בבנין אחר שיש שביל מפסיק ביניהם לבנין שני ומשמש למעבר מרחוב אחד לשני, ושמו שם מחסום בהסכמת השכנים שבשעת התפלות לא יעברו בשביל, כדי לצרף את שני הבניינים".

(ו) שו"ת קורונה (ענייני או"ח תפילה בצירוף סוף אות א') – "השו"ע בה"ל זימון (סי' קצה, א) מביא דעה שסוברת שדרך הרבים מפסיקה את הצירוף ע"י ראייה, וכן פסק הפרמ"ג (ס"ק יב) לגבי צירוף לתפילה במניין. ולכן, יש להיזהר שכל המרפסות יהיו בצד אחד של הרחוב, ואין לצרף אנשים העומדים על מרפסות משני צידי רחוב".

(ז) ג' צדדים להקל.

(1) יש מפסקים על דין של הפסקה רשויות, מג' צדדים - אולי לא פסק כר' יונה שהו"ד החמחבר רק בשם יש מי שאומר, יש לפקפק על הט"ז שה"ה בשביל של יחד (מנחת אשר, לעיל), וגם השמיט המשנ"ב דין זה בה"ל תפילה (חשוקי חמד, לעיל). ע"ל והר"א כהן.

(2) י"א למעלה מעשרה אינו שייך למרפסת, [ע"ל תשובות והנהגות, ועיטור מרדכי].

(3) י"א אם מתפלל גם ברה"ר אינו מבטל המנין, [ע"ל עיטורי מרדכי].

ת] ציורים.

א. הצטרפות לזימון בחדרי אוכל שבישיבות וכדו': כשאוכלים בשני שלחנות.

1. נחשב ע"ד לאכול ביחד.

(א) מנחת יצחק (ח"ח סי' ח' אות ג') – "וא"כ נראה דבישיבות דעתם מתחילה ע"ד להצטרף כי כן ידעו כולם מתחילה מי ומי ההולכים ואוכלים ביחד, ומצטרפים אפילו אוכלים שלחנות נפרדים, ואין כשיעור זימון בכל שלחן ושלחן, משא"כ במסעדות ומלונות לא

הוי צירוף אם אינן אוכלים על שלחן אחד, והנראה דבמקום ספק אף דמצטרפים לזימון, מ"מ אין לברך בשם מספק".
 (ב) בית ברוך (כלל מ"ח ס"ק כ"ד) – "ואפשר דה"ה בישיבה שרגילין לאכול ביחד מצטרפין אפילו שלא בשלחן אחד והוי כנקבעו מתחלה לכך".

אז נדברו (ח"ז סי' נ"ו אות א') – "מה שהסתפק אם בישיבה אפשר לצרף משני שלחנות ביחד יהי מנין לזמן בשם. הנה מה שהסתפק בזה בטח יודע מה שהובא במ"ב סימן קצ"ג ס"ק י"ח דקביעות נקרא כשיושבים ואוכלין על שלחן אחד או במפה אחת אפי' כל אחד אוכל מכרו כמו לענין ברהמ"ז, ולפי דעת האחרונים שם בס"ק כ"ד דכל מקום שרשאיין לחלק אסור לזמן בשם כשאין חייבין. ונראה לפי מה דמוכא במ"ב בשם הגר"א דבעה"ב עם בני ביתו שישבו לאכול הוי קביעות ומצטרפי אפי' בלא שלחן אחד ה"נ להא דמ"א, ונראה פשוט דבעה"ב עם בני"ב לאו דוקא דכן הדין אם קובעים ביחד בלא בעה"ב כיון שכולם שייכים להדדי בהוצאות ובשאר דברים מצטרף גם בלא שלחן אחד".

(ג) אבן ישראל (זימון כהלכתו פרק ב' סעי' ג' בהג"ה) – "דמצטרפין אף באין בכל חבורה כדי זימון ואף בלא נכנסו ע"ד להצטרף, ולכן אפי' שלשה שיושבים כ"א על שלחן בפני עצמו חייבים בזימון".

(ד) הגר"ח ק"צ"ל (דולה ומשקה עמ' קי"ד) – "שאלה: בחדר אוכל בישיבות, שאוכלים בשולחנות נפרדים כל ששה בחורים, האם מצטרפין לזימון משולחן לשולחן. תשובה: מצטרפין".

הגר"ח ק"צ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שנו"ז אות ר"ד) – "בחורי ישיבה האוכלים בחדר אחד ושמש א' משרת את כולם, האם יזמנו כולם יחד או כל שולחן בפני עצמו. כולם יחד".

הגר"ח ק"צ"ל (דרך אכילה ריש עמ' מ"ד) – "שאלה: בחורים האוכלים בישיבות האם מצטרפין לזימון כשיושבים בכמה שולחנות. תשובה: מצטרף, כי כל הטעם ששולחנות לא מצטרף, למה אוכלים בשולחנות נפרדים, בזמן שהם לא רוצים להצטרף, אבל אם בישיבה שאין מקום מוכרחים לאכול בשולחנות נפרדות, אז זה לא מפסיק".

הגר"ח ק"צ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ד) – "שאלה: בישיבות שכל השולחנות מצטרפים לזימון האם צריך כונה. תשובה: 'לא צריך כונה', ושאלתי גם בלי כונה מצטרפים. וענה לי 'כן', ושאלתי אז שלש שנטלו וכ"א התיישב במקום אחר, יתחייבו בזימון. וענה לי 'מה זה משנה אבל זה לא שרוצים להיפרד', ושאלתי אם זה חיוב, אם הוא מתחייב. והוא ענה לי 'מתחייב כן כיון שאין מקום, הוא יושב פה, יושב פה אבל לא שהם רוצים להתחלק', ושאלתי הם לא רוצים להתחלק, אבל הם גם לא רוצים להתחבר כל אחד יושב במקום אחר בחדר אוכל. וענה לי 'כל הענין ששולחנות מחלקים, למה עשו שתי שולחנות כי רוצים להתחלק, אבל זה הכל אם רוצים להתחלק עשו בכונה שולחנות נפרדים אבל אם לא רצו אז זה כמו אותו שולחן', ושוב שאלתי ומתחייב אפילו בלי כונה. וענה לי 'כן'".

עי' הגר"ח ק"צ"ל (תורת הזימון פרק י' הע' כ') – "דבישיבות ... די"ל דגם בב' שולחנות מצטרפין גם לדעת המג"א החולק על הגר"א ז"ל וסובר דבעה"ב עם בני ביתו אינם מצטרפין אלא בשלחן אחד, דהתם טעמא דכיון דאין כולם אוכלים על שלחן אחד מוכח דאין דעתם לקבוע יחד כמש"כ הבה"ל בס"ק קס"ז ד"ה א"כ, אבל בישיבות דהא דאין אוכלים בשלחן אחד הוא כי אין שלחן בגודל שיספיק לכל הבחורים י"ל דמצטרפי דהוי כמו בשדה שגם למג"א מצטרפין בלא שלחן אחד. אמנם אמר דזה שייך רק בישיבות אבל כגון בחתונות הרבה פעמים יש הקפדה באיזה שלחן לשבת כמו הזקנים ביחד וכיו"ב וכל שלחן היא חבורה בפני עצמה".

(ה) מגדל צופים (ח"ח סי' כ"א) – "הטעם דבישיבות אין מצטרפין היושבים ליד ב' שלחנות להצטרף בזימון בשם הוא מכיון שאין מתכונים להצטרף ביחד".

2. תלוי בצורת האכילה: תלוי אם הוא שבת או ימות החול, תלוי אם יש מקום פנוי בשלחן, וכדו'.

(א) הגר"ש ז"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ג אות ד') – "אך אם מתכוונים שלא להצטרף יחד, כגון שיושבים קבוצות קבוצות ואין קשר בין הקבוצות, מורים מפוסקי זמנינו שאין שני שולחנות מצטרפים לזימון".

(ב) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ג עמ' ז' טור ב') – "דבמסעדות וכדו' אין מצטרפין לזימון משלחן לשלחן אבל בישיבות מצטרפין לזימון כיון שכולם כמשפחה אחת. ובשבת שעושים קידוש ביחד ומזמרים זמירות שבת ביחד חייבים לזמן בעשרה ובימות החול אף דמצטרפין לזימון של עשרה משלחן לשלחן מכל מקום אין חייבין לזמן דוקא בעשרה ויכולים לזמן בשלשה רק אם אלו היושבים באותו שלחן כיון שאין אוכלים בימות החול כולם ביחד כמו בשבת".

(ג) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ג אות ד'), אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ד אות י"ט) – "בישיבה שסועדים יחד בארוחה - בני הישיבה המסובים סביב שולחן אחד מצטרפים לזימון ... והיושבים בשולחנות נפרדים - אם דעתם מתחילה להצטרף יחד לזימון - חייבים לזמן יחד".

הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן הגריש"א זצ"ל ברכות דף ג, סוף עמ' תקס"ג) – "אם יש מקום נוסף פנוי בשולחן זה, והאחר לא התיישב במקום הפנוי, אלא בשולחן אחר בפ"ע, אינו מצטרף (כשאינו מתיישב במקום הפנוי, מוכח שאינו רוצה להצטרף). אבל אם השולחן מלא ואין מקום לעוד מסובים נוספים, מצטרפים. ובזה שונה שולחנות חדר אוכל של ישיבה, משולחנות אחרים שכל שולחן בפ"ע לגמרי, לכן אינן מצטרפים (אפי' כשהשולחנות מלאים). משא"כ בחדר אוכל של ישיבה וכיו"ב. והוסיף רבינו שליט"א [זצ"ל]: זה דבר פשוט מסברא (שכשהשולחנות מלאים) אין כאן חילוק חבורות, כיון שרק מחוסר מקום נחלקו לשולחנות נפרדים. והרי כדי להצטרף לא בעינן דוקא שולחן, אלא אפי' אוכלים בלא שולחן כלל, אלא כל אחד מחזיק את פיתו בידו ואוכלים יחד ג"כ מצטרפים (כדאיתא קס"ז, י"ב). וכן כאן כיון שרק מחמת שאין מקום אינן אוכלין על שולחן אחד, לא גרע מאכלו בלא שולחן כלל".

הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן הגריש"א זצ"ל ברכות דף ג, עמ' תקס"ד) – "יש ישיבות קטנות שהנהלת הישיבה קובעת את מקומות הישיבה בחדר האוכל, ולכל בחור יש את מקומו הקבוע, האם בכ"ג מצטרפים לזימון כשיושבים בשולחנות נפרדים אע"פ שנשאר מקום פנוי בשולחן האחר. כיון שיש ישיבתו בשולחן נפרד אינה מחמת חילוק חבורות אלא שכבר קבעה הנהלת הישיבה מקומם. תשובה: אין כאן קפידיא (של הנהלת הישיבה שלא ישבו ביחד), והואיל ונשאר מקום פנוי יש בזה חילוק חבורות,

ואינם מצטרפין".

1) אמנם ע"י הגריש"א זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות קנ"ז) – "האם נכון לזמן בשם כשחמשה יושבים בשולחן אחד וחמשה יושבים בשולחן אחר סמוך. כמו שנוהגים בחדר אוכל בישיבות. תשובה: הגריש"א פסק שיכולים לזמן מכיון שעכ"פ אוכלים ביחד ונחשב כסעודה אחת".

ד) הגר"פ ש"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ג אות ד') – "אך אם מתכוונים שלא להצטרף יחד, כגון שיושבים קבוצות קבוצות ואין קשר בין הקבוצות, מורים מפוסקי זמנינו שאין שני שולחנות מצטרפים לזימון".

ה) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ג עמ' ז' טור ב') – "דבחורים האוכלים בחדר אוכל של הישיבה בשבתות שרגילים שמקדשים יחד וסועדים יחד ומזמרים זמירות ביחד הרי הם מצטרפים לזימון אף כשיושבים בשלחנות נפרדים ואין בכל שולחן עשרה ובימות החול שכל אחד נכנס ואוכל והולך אין מצטרפים לזימון משולחן לשולחן אך היושבים באותו שולחן מצטרפים לזימון אף כשלא ישבו על דעת להצטרף".

1) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ט אות כ"ה).

3. מראי מקומות – הגר"נ מילר (תחומין חט"ו עמ' תנ"ג).

א) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' שפ"ד אות י"ג) – "לדעת הבא"ח (קורח ג) אף שתי קבוצות נפרדות שישבו יחד בחדר אחד (כל אחד בנפרד), אם הם ישבו מתחילה על דעת להצטרף יחד – הרי אלו מצטרפים לזימון. אבל אם לא ישבו מתחילה על דעת להצטרף יחד יש להסתפק בזה (- ע"ע כה"ח קצה ו, ח). בישיבות וכן בחתונות שיש שמש שמצרפם ורואים אחד את השני, הדרך הטובה ביותר שראש הישיבה יקבע על לוח המודעות שאע"פ שאוכלים בשלחנות נפרדים הם כקבע, או שיקבע שמאחר ואוכלים בשלחנות נפרדים הם כאילו לא קבעו, ולא מצטרפים. וכך ידע כל בחור ישיבה שזה מן הסתם אא"כ הוא חשב אחרת".

ב) הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ג עמ' ז' טור ב') – "דבישיבות היושבים באותו שולחן מצטרפים לזימון ואינם רשאים ליחלק אבל היושבים בשני שולחנות יכולים לזמן בשם אם רוצים אבל אינם חייבים. ויכולים לזמן בלי שם רק עם היושבים אתם באותו שולחן".

ג) תשובות והנהגות (ח"ה סי' ס"ה) – "ובבחורי ישיבה שיש בחדר האוכל שולחנות קטנים, וכל אחד מקומו קבוע בשולחן נפרד, נחשב שאין רצונו להיות כפוף ומחובר לאוכלים בשולחן אחר ופטור מלחפש מנין לזימון. ומיהו אף שלדברינו אינו חייב לזמן בעשרה, בכל זאת בישיבות שיש מלצר שמחלק את המנות, הרי זה מצרפם, וכן כשמונח האוכל בשולחן אחד וכולם לוקחים משם, הרי זה מצרפם מדינא. אבל באופן הרגיל פטור מלזמן בעשרה, ואם אפשר לו להשיג עשרה ולברך, זוכה למצוה מיוחדת לזמן בעשרה, אבל אין בזה חובה, כיון שהוקבע לאכול לעצמו ולא עם כולם וכמ"ש".

4. מראי מקומות – תורת הזימון (פרק י' סעי' ט', "צ"ע").

ב. אכול בכתה.

1. נחשה חבורה אחת.

א) הגרש"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות כ', תניינא ב- ג) סי' ס' אות ה') – "בדבר שאלתו בענין ארוחה הנאכלת בכתה, וכל שני תלמידים אוכלים על שולחן בפנ"ע, וכולם אוכלים באותו זמן, האם נקרא שקבעו לאכול יחד (ע"י ביה"ל בסי' קצ"ה). אם נהוג להקפיד שהתלמידים יאכלו ארוחתם יחד בתוך הכתה, ובשעה שהם אוכלים אינם מפוזרים אחד הנה ואחד הנה, מסתבר דאע"ג שכל אחד אוכל מכרו, מ"מ כיון שכל אחד מביא מאכלו כדי לאכלו ביחד עם כל תלמידי הכתה, ה"ז חשיב כהתנו מעיקרא שדעתם להסב יחד ומצטרפין שפיר לברך בשם אף על גב שאינם אוכלים ממש על שלחן אחד, דכיון שדעתם לישב ולאכול יחד שפיר מצטרפים לברך בשם, כן נלענ"ד".

ג. הצטרפות לזימון בחתונה וכדו'.

1. חושש, אין לחלק מהדינים הנ"ל.

א) שובע שמחות (פרק ו' סעי' א', הע' א', הע' ב') – "שבמקומות שיושבים סביב לשלחנות קטנים צריכים להזהר שלפחות בשלחן אחד ישבו עשרה איש ביחד. [לדעת הריטב"א בהל' ברכות פרק ז סעי' טו, והרשב"ש סי' לו הו"ד בחידושי רעק"א ובבאה"ל סי' קצה ד"ה שתי, ומשמעות חידושי הרא"ה בברכות ג, והגר"א באמרי נועם שם והו"ד בבאה"ל הנ"ל, אין מצטרפין לזימון שלשה, אם אין בכל שלחן שלשה, והמשנה שאמרה שמצטרפין, מדברת כשיש בכל שלחן כדי זימון, דאז מצטרפים לענין להוציא זה את זה, ולהרשב"ש הנ"ל גם אם היו בכל שלחן שלשה אין מצטרפין לעשרה לזמן בשם, וגם הנ"ל נראה דמודו לזה, וגם הרמב"ן שהינו מכלל המתירים להצטרף לגבי שלשה כדלקמן מו"ה ב, כתב בפסחים פה ב' בד"ה ויש דרך אחרת, דלענין עשרה אין מצטרפין, וגם דעת הבאה"ל נוטה להכריע כן ובין לשלשה או לעשרה. והנה אם אין מצטרפין לעשרה גם שבע ברכות אין לברך דאין לברך רק אם בירכו בעשרה, וע"כ לכתחילה יש לחוש לכל הנ"ל ולעשות אליבא דכו"ע]. ואם לא עשו כן מברכים ברכהמ"ז ושבע ברכות ע"י צירוף כל השלחנות. [דמחידושי הרשב"א כפי שמפרש הבאה"ל הנ"ל, ומהרמב"ן ברכות מה א' יוצא דמועיל צירוף גם אם אין בכל חבורה כדי זימון, וכ"כ להדיא המאירי ברכות דלענין י' מצטרפים, וכ"מ מדברי הבי"י בסי' קצז במ"ש, דאפשר שהוא וכו', וכ"מ מהט"ז שם ס"ק א', ויע' מג"א ס"ק ב, וברעק"א הנ"ל הביא שכ"ה ג"כ משמעות דעת הרא"ש והרשב"א בתשובה ושכ"כ גם הפר"ח. וגם שאר האחרונים כשו"ע הרב, החי"א והקצושו"ע לא הביאו חילוק זה בין יש לאין בכל חבורה שיעור זימון, וכן הם פשוט דברי מרן הבי"י בשו"ע סעי' א' שלא הזכיר חילוק כזה, ומשמע דס"ל דבכל אופן מצטרפין, וכ"כ בא"ח קרח סעי' ג, ויע"ע כה"ח ס"ק ו, וגם מנהג העולם הוא כן. ויע"ע מ"ב ס"ק ו דיש דעות דגם בבית אחד צריך שיכנסו ע"מ להצטרף, וכאן הרי נכנסו ע"ד כן. וממילא מברכים ג"כ ז' ברכות, ויע"ע לעיל פרק א סעי' כג, ובמו"ה שם. ובכמה אולמות נהוג שלאחר אכילת האורחים בכל צורה שהיא מתאספים עשרה אנשים או יותר סביב שלחן אחד ושם מברכים ברכהמ"ז בעשרה וז' ברכות, וכפי הדין, אם אכלו מקודם בעמידה צריכים כעת לאכול עשרה ביחד כזית פת, או שבעה פת ושלשה גם שאר דברים,

ואם אכלו מקודם בישיבה סביב שלחנות נפרדים צריכים ג"כ כעת לאכול ביחד כנ"ל לחוש לדעות הנ"ל דבעינן שלחן אחד, אך אם נמנע מהם לחזור ולאכול יכולים לסמוך על מה שאכלו מקודם בשלחנות נפרדים שלפי הדעות במו"ה ב כבר נתחייבו בזימון, והרי מותר לאכול בפניה זו ולברך בפניה זו, וכמ"ש המ"ב סי' קפד ס"ק א' ושעה"צ שם ס"ק ד"ל".

(ב) תורת הזימון (פרק ט"ו סעי' ט) – "במקום שיושבים סביב לשלחנות קטנות יש ליהדר לכתחילה שלפחות בשלחן שמברכין יהיו עשרה שישבו ואכלו ביחד".

2. נחשב חבורה אחת.

(א) הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן הגריש"א זצ"ל ברכות דף נ, עמ' תקס"ד) – "נתנו לי לזמן בחתונה, ולא היה בכל שולחן זימון עשרה, האם מצטרפים [ובפרט שבשלחן המזמן לא היו עשרה]. תשובה: בזה לא שייך חילוק (חבורות) כיון שכולם נמצאים ביחד בחתונה אחת. שאלה: הרי כל קבוצה רוצה לשבת בנפרד [בני משפחה זו אינם רוצים לשבת יחד עם משפחה שאינם מכירים, צעירים לא עם מבוגרים]. ולכן יושבים בשלחנות חלוקים. תשובה: בזה לא שייך חילוק, כולם באו לדבר אחד. שאלה: **האם כך גם בשאר שמחות** כגון שמחת סיום מסכת שכולם באו להשתתף בה. שמצטרפים אפי' בחילוק שולחנות. תשובה: כן".

(ב) הגר"ח זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ג אות ב', מעיין הברכה פרק י"ט אות כ"ד) – "נמצא שבעל הבית עם בני ביתו, או ציבור הסועדים בסעודת חתונה, שבע ברכות וכדומה ויושבים באיזור אחד - ואינם פזורים אחד הנה ואחד הנה - מצטרפים לזימון, אף שאינם יושבים בשולחן אחד, שהרי בעצם היו רוצים לשבת ביחד".

הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ו') – "יש לדון מה נקרא שנכנסו מתחלה ע"ד כן, בסעודה גדולה שאין הכל יושבים על שלחן אחד, ונראה דבכה"ג שהמניעה לאכול בשלחן אחד הוא משום שא"א להושיב כולם בשלחן אחד, כסברת הגר"א דבבעה"ב האוכל עם אנשי ביתו אפי' ב' שלחנות מצטרפים, ומש"ה בחתונות מצטרפים כולם לזימון אע"פ שאין אוכלים על שלחן אחד, וכן בישיבה בחדר האוכל אם כוונתם להצטרף אלא שאין יכולים לאכול בשלחן אחד, וכ"כ בבית ברוך כלל מ"ח ס"ו סק"ד, אבל מסתבר דבימי חול שאין כוונתם להצטרף, מכיון שצריכים (ורוצים) למהר, אין כאן צירוף לזימון, אבל הרוצים להצטרף יחד ומדברים ביניהם וכדומה, אע"פ שאין אוכלים על שלחן אחד מצטרפים".

הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא סי' קצ"ג על מ"ב ס"ק י"ח) – "וה"ה בסעודת חתונה שכולם מעונינים להיקבע עם החתן והכלה".

(ג) שבט הלוי (ח"י סי' ל"ח אות ב') – "בסעודת נשואין או בשבע ברכות אמאי אין מקפידין שבשלחן המזרח שבו מזמנים יהיו עשרה, לפי מש"כ בביה"ל סי' קצ"ה ד"ה שתי חבורות לדעת הרשב"ש דביושבין בשתי שולחנות אין מצטרפין גם לענין זימון בעשרה גם ברואין אלו את אלו. תשובה: הדבר פשוט דלא נחשבו ב' חבורות אלא חבורה אחת ע"ד נאכל נהמא בדרך פלן ע"ד שמבואר סי' קס"ז, ואפי' למש"כ המחבר ומג"א שם ס"ק כ"ו דבעינן על שולחן אחד, היינו מטעמא שכ' מג"א דבבית דאיכא שולחן ואין כולם אוכלין על שולחן אחד מוכח דאין דעתם לקבוע יחד, אבל בדין דהדרך דאיכא כמה שולחנות, וסעודת נשואין שבאו לכבודה מצטרפים לחבורה אחת אפילו אוכלים בכמה שולחנות מצטרפים וז"פ".

(ד) וזאת הברכה (עמ' קל"ג אות ב', מעיין הברכה פרק י"ט אות כ"ד) – "נמצא שבעל הבית עם בני ביתו, או ציבור הסועדים בסעודת חתונה, שבע ברכות וכדומה ויושבים באיזור אחד - ואינם פזורים אחד הנה ואחד הנה - מצטרפים לזימון, אף שאינם יושבים בשולחן אחד, שהרי בעצם היו רוצים לשבת ביחד".

3. נחשב ע"ד לאכול ביחד.

(א) אור לציון (ח"ב פרק י"ג הע' י') – "ובאולם חתונות אף אם אוכלים בשולחנות נפרדים ולא אמרו בואו נאכל, מ"מ מצטרפים לזימון, כיון שבאו על דעת בעל הסעודה, ובודאי דעתו שיאכלו כולם יחד, ולכן אינם יכולים לצאת קודם שיזמנו. והרוצה לצאת קודם שיזמנו, יכנס לאכול באופן שלא יצטרף לזימון, והוא שלא יתחיל לאכול עם המסובים יחד, אלא יקדים או יאחר, והיינו שלא יטול ידיו בשעה שכולם נוטלים ידיהם, וכן לא יסיים עמהם, ועי"ז לא יצטרף לזימון, כמבואר בשו"ע בסימן קצ"ג סעיף ב'. וכן אם נכנס לכתחילה על דעת שלא להצטרף מהני, וכמו שכתב הגר"ז בסימן קס"ז סעיף י"ח לענין צירוף בברכת המוציא, ע"ש. וכן לענין הדין שאחד מברך ברכת המוציא לכולם, שהוא דוקא בקבעו עצמם יחד, וכמ"ש בשו"ע בסימן קס"ז סעיף י"א, מעיקר הדין בעינן בשולחן אחד וכמו שנתבאר, אלא שנראה שבזה אפשר להקל בשני שולחנות ולסמוך על הגר"א, ויכול אחד לברך לכולם, שהרי אף בלא קבעו, מ"מ אם אחד בירך לכולם בדיעבד יצאו אם כיוונו לצאת ידי חובה".

4. מראי מקומות – הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' שפ"ד אות י"ג, לשונו מובא לעיל), מעדני אשר (ברכות סי' ס"ד).

(א) הגר"ח זצ"ל (תורת הזימון פרק ט"ו הע' ט"ז) – "שבחתונות הרבה פעמים יש הקפדה באיזה שלחן לשבת כמו הזקנים ביחד וכיו"ב, ואז חשיב כל שלחן כחבורה אחרת, וא"כ לדעת הרשב"ש ז"ל המובא בבה"ל סי' קצ"ה אינם מצטרפין ברואין זא"ז עד שיהא בכל שלחן עשרה".

הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ה) – "שאלה: בסעודת נשואין או בשבע ברכות וכדו' אמאי אין מקפידין שבשולחן המזרח שבו מזמנים יהיו עשרה, לפי מה שכתב בביאור הלכה סי' קצ"ה ד"ה שתי חבורות לדעת הרשב"ש דביושבין בשתי שולחנות אין מצטרפין גם לענין זימון בעשרה גם ברואין אלו את אלו. תשובה: אם יושבין בב' שולחנות מפני שאין מקום בשולחן אחד, אינו מחלקו".

(ב) תשובות והנהגות (ח"ד סי' נ"א) – "אמנם זאת צ"ע טובא דמצוי בחתונות שרגילין לקבוע שלחן לרבנים והורים, ומצוי שלמעשה אין שמה עשרה אוכלים שנתחייבו בזימון, ובבאה"ל ר"ס קצ"ה איתא שרואים זה את זה לא מועיל רק כשבכל שלחן עשרה, שלגוף החיוב צריך עשרה ביחד ולא מועיל רואין זה את זה, ואף שמש לא מצרף לזה כמבואר שם בשו"ת רשב"ש, וע"כ נראה דטוב ליהדר שבאמת יהיו עשרה אנשים בשלחן אחד, שאוכלין ביחד דוקא כדי שיוכלו לזמן כדיון, אבל לא נהגו כן, והעיר ע"ז בספר 'תורת הזימון' ש"ל לאחרונה, ומ"מ אפשר דשאני סעודת נישואין דשם סעודת נשואין אחת היא בכל השלחנות וזה גופא מחברם יחד, ועדיף מרואים או שמש וצ"ב. (וע"ע בבאה"ל סימן קס"ז ד"ה א"כ ישבו, אמנם שם מיירי לענין לצרף להוציא בברכה ולא דמי לצירוף דזימון)".

תשובות והנהגות (וזאת הברכה עמ' קל"ג אות ב') – "נמצא שבעל הבית עם בני ביתו, או ציבור הסועדים בסעודת חתונה, שבע

ברכות וכדומה ויושבים באיזור אחד - ואינם פזורים אחד הנה ואחד הנה - מצטרפים לזימון, אף שאינם יושבים בשולחן אחד, שהרי בעצם היו רוצים לשבת ביחד".

ד. הצטרפות לזימון בבית מלון או מסעדה.

1. אין דעת להצטרף.
 - (א) מנחת יצחק (ח"ח סי' ח' אות ג') - לשונו מובא לעיל.
 - (ב) אור לציון (ח"ב פרק י"ג הע' י') - "דעת מרן בשו"ע בסימן קצ"ה סעיף א', ששתי חבורות שאוכלות בבית אחד אינן מצטרפות לזימון, אפילו נמצאים באותו הדר ורואים אלו את אלו, אא"כ נכנסו מתחילה על דעת להצטרף, וכמפורש בב"י שם בשם הראשונים, וכן ביארו בדעתו במג"א שם ובעוד אחרונים, ושלא כדעת הטור שם שבבית אחד אין צריך שיכנסו מתחילה על דעת להצטרף, וכן היא דעת הגר"א שם ועוד אחרונים. וא"כ לדעת מרן מי שנכנס לאכול בבית מלון או במסעדה, אף אם יושב עם עוד אנשים באותו שולחן והתחיל וסיים עמהם, מ"מ כיון שלא קבעו עצמם להצטרף, אינם מצטרפים לזימון".
 - (ג) הגר"ש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ג אות ג', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ד אות י"ח) - "אך במלון או במסעדה, אם שתי משפחות התיישבו בשני שולחנות נפרדים, וכל אחת מהן רוצה להיות דוקא בחוג המשפחה, אינם מצטרפים לזימון".
 - (ד) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ט אות כ"ג).
 - (ה) מעדני אשר (ברכות סוף סי' ס"ד) - "היכא שכל חבורה אוכלת לעצמה ומסיימת לעצמה ואין קשר ביניהם דינם כשתי חבורות. ולכן במסעדה או בית מלון שכל אחד אוכל לעצמו והולך לדרכו כל שולחן נידון כחבורה בפ"ע, וכן הדין בישיבה ביום חול, ובזה בסתמא אם לא נכנסו ע"ד להצטרף אין לצרף לזימון משני שולחנות".

ה. מראי מקומות.

1. הגר"ש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ג אות א'), אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ד אות י"ז) - "נמצא שאם ציבור ישבו סביב שולחנות נפרדים אינם מצטרפים לזימון. אך הורו הפוסקים שאם היו יושבים בעצם יחד, אך עתה הם יושבים ליד שולחנות נפרדים מפאת חוסר מקום - מצטרפים (בבית אחד) לזימון. לעומת זאת, אם הם יושבים בנפרד כי רוצים לאכול בשולחן פרטי, ולא מחוסר מקום, אין מצרפים את האנשים בשולחנות האחרים לזימון".

ט) אם המברך יושב על מפתן הבית, הוא מצרפן - סעיף ב'.

א. אם המברך צריך לאכול שם.

1. מיקל.

- (א) פסקי תשובות (אות ב', הע' ח') - "ואז מצטרפין ע"י המברך אפילו לא אכל המברך במקום ישיבתו במפתן הבית. [כן הוא סתימת דברי הטור והשו"ע וכל הפוסקים שלא הזכירו כלל שצריך המזמן לאכול שם]".

י) החבורות צריך שישמעו דברי המברך ברכך הזימון - סעיף ג'.

- א. מ"ב (ס"ק י"א) - "ובדיעבד אם לא שמע דברי המזמן שאמר נברך רק שמע להעונים שעונים ברוך שאכלנו משלו וכו' מותר גם כן לענות עמהם ביחד".
1. פסקי תשובות (סי' קצ"ב הע' י"ג) - "ומש"כ במשנ"ב סי' קצ"ה סקי"א דמי שלא שמע דברי המזמן רק שמע להעונים שאומרים ברוך שאכלנו וכו' יכול לענות עמהם ביחד, אין הכוונה שבזה יוצא ידי חובתו, אלא כוונת המשנ"ב לאפוקי מדברי המג"א שם שכתב שיענה 'אמן' אחר העונים ותו לא (ומש"כ בשונה הלכות שם סעי' ג' דיוצא ידי חובתו לאו דווקא הוא, וכפי שכ' בס' זימון כהלכתו מילואים לפ"ד סק"ו בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל])".

מי שאכל דבר איסור אם מצטרף לזימון

סימן קצ"ו

- [א] אכל דבר איסור - סעיף א'.
 [ב] לענין ברכה ראשונה ואחרונה.
 [ג] דמאי.
 [ד] איסור קל.
 [ה] מאכל היתר בזמן אסור או באופן האסור.
 [ו] אכל דבר איסור: במקום סכנה - סעיף ב'.
 [ז] איסור שהזמן גורם: במקום סכנה.
 [ח] יש נזהרים, האם מצטרפים - סעיף ג'.
 [ט] פחות מכזית - סעיף ד'.

[א] אכל דבר איסור - סעיף א'.

א. משנה (ברכות דף מה.) – "אכל טבל, ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו, ומעשר שני והקדש שלא נפדו, והשמש שאכל פחות מכזית, והנכרי, אין מזמנין עליו".
 1. גמרא (ברכות דף מז.) – "אכל טבל ומעשר וכו'. טבל, פשיטא. לא צריכא, בטבל טבול מדרבנן. היכי דמי, בעציץ שאינו נקוב".

ב. ספק דאורייתא.

1. כמו איסור ודאי – פמ"ג (מש"ז סוף ס"ק א', "אם אכל ספק איסור תורה אין מברך, דלו יהא וודאי דרבנן אין מברך, ולא שייך ספק תורה לחומרא"), כה"ח (ס"ק ה'), פסקי תשובות (אות א').

ג. ספק דרבנן.

1. מיקל – כה"ח (ס"ק ה', "מש"ז ... אבל אם אכל ספק איסור דרבנן משמע דמברך"), פסקי תשובות (אות א').

ד. חצי שיעור.

1. מחמיר – משנה הלכות (חי"ח סי' קכ"ה), הו"ד בשערי הברכה (פרק ה' הע' כ').

[ב] אכל דבר איסור: ברכה ראשונה ואחרונה.

א. ראשונים.

- אינו מברכין עליו לא בתחלה ולא בסוף.
- (א) רמב"ם (הל' ברכות פרק א' הל' י"ט) – "כל האוכל דבר האסור בין בזדון בין בשגגה אינו מברך עליו לא בתחלה ולא בסוף, כיצד הרי שאכל טבל של דבריהם או שאכל מעשר ראשון שלא נטלו תרומותיו או מעשר שני והקדש שלא נפדו כהלכתן אינו מברך, ואין צריך לומר אם אכל נבלות וטרפות או שתי יין נסך וכיוצא בו".
 1. הגרשז"א זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף מה., בית יצחק הלוי ח"ב עמ' ב' אות א', מעדני ארץ תרומה פרק ה' הל' ח' אות ו' ד"ה אולם [עמ' תכ"ח]) – "כתב הרמב"ם פ"א הי"ט כל האוכל דבר האסור בין בזדון בין בשגגה אינו מברך עליו לא בתחילה ולא סוף כיצד הרי שאכל טבל של דבריהם וכו מתבאר מדברי הרמב"ם שאין מברכים אפילו על איסור דרבנן ומוכח שסובר שאיסור דרבנן בשוגג צריך כפרה ודלא כמ"ש הנתיבות (סי' רל"ד ס"ק ג')."
 2. מראי מקומות – הרי"ל קגן (ספר זכרון להגאון רבי שמואל דוד עמ' כ"ט), מנחת פרי (ח"ג סוף סי' מ"ג אות א', בסכמה לס' שערי שלום), ברית הלוי (ח"א סוף סי' ל"ט), אהבתי תורתך (סי' י"א ענף ו' אות י"א, עמ' קע"ב), הר"נ הרצל (מאורות ירושלים גליון ח' עמ' רנ"ד).
- (ב) רא"ה (ברכות דף מה. ד"ה אכל) – "ולא תימא דוקא זימון הוא דקאמר דהא קתני בהדיא בהדייהו והשמש שאכל פחות מכזית מי איכא למימר דזימון הוא דליכא אבל ברכה מברך בפחות מכזית אלא ודאי דאינו מברך כלל, דאם איתה בהני דלעיל דאכלי איסור דמברכי כלל פירושי הוה מפרשינן לה בגמרא, והדין נותן דאיך יברך אין זה מברך אלא מנאץ ואין זה אלא מזכיר עון, תדע לך הרי שהיה אוכל חזיר ונבלה יברך".
- (ג) רישב"א (הל' ברכות פרק ה' הל' י"ב) – "מי שאכל או שתי דברים האסורים מן התורה או מדבריהם אינו מברך לפניהם ולא לאחריהם כלל שאין זה הנאה, ועל המברך נאמר (תהלים י') ובוצע ברך נאץ ה'".
- (ד) ר' ירוחם (נתיב ט"ז סוף ח"א) – "שתה שום דבר לרפואה או אכל לא יברך עליו שאם הוא דב' אסו' ואכלו שלא במקום סכנה לא יברך ואם הוא במקום סכנ' כמו כן לא יברך וזה הכלל כל מידי דלרפואה לא יברך עליו כדאמרינן האי מאן דחנקתיה אומצא כך כתב הרמ"ה בתשו".
 1. עי' ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ג, קמ"ד-ב') – "אכל דבר האסור כתב הרמב"ם שאין מברך עליו לא בתחלה ולא בסוף והראב"ד השיג עליו דדוקא לזמון אמרי' אכל טבל אין מזמנין עליו אבל ברכת הנהני' יברך תחלה וסוף. והר"אש כתב כהרמ"ם כדאמרי' דאם גזל אינו מברך משום ובוצע ברך נאץ יי' וכן כתב הרמ"ה וכתבתיו בח"א אמר הכותב לא כן דעת הרא"ש אלא כהראב"ד כפי הספרים שלנו".
 2. מראי מקומות – דרישה (סי' ר"ד ס"ק ב').
- (ה) ספר הפרדס (שער תקון הברכות אות א') – "האוכל דברים אסורים, כגון חזיר או כדומה להן, שגופן טמא, אינו מברך עליהן כלל. ועליו הכתוב אמר הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך. הגע עצמך, היאך יברך ויזכיר השם הגדול וידיו מלוכלכות בשקץ ובטומאה. ועליו נאמר לא תגע בו יד כי סקול יסקל. ולא דוקא שלא יברך עליו, אלא אפילו רוצה לאכול לאחור מכן דברים המותרים אינו מברך לעולם עד שירחץ ידיו במים הרבה פעמים".
 2. רק אין מזמנין עליו, אבל מברכין עליו תחילה וסוף.

- (א) ראב"ד (השגות ברכות פרק א' הל' י"ט) – "כל האוכל דבר האסור כו' עד לא בתחלה ולא בסוף עד סוף הפרק. כתב הראב"ד ז"ל טעה בזה טעות גדולה שלא אמרו שאין מברכין אלא שאין מזמנין עליהם לומר שאין להם חשיבות קביעות הואיל ואוכלין דבר האסור והוא כעין אכילת פירות שאין להם קבע לזימון אבל ברכה תחלה וסוף למה לא יברכו הואיל ונהנו".
- (ב) רא"ש (ברכות פרק ז' סי' ב', תוס' הרא"ש ברכות דף מה. ד"ה אכל) – "כתב רבינו משה ... והראב"ד ז"ל השיג עליו ... ונ"ל כדבריו וכן מוכח מהא דאמר' בפ"ק דסנהדרין (דף ו ב) ובפ' הגוזל קמא (דף צד א) הרי שגזל סאה חטים מחבירו טחנה אפאה והפריש ממנה חלה אין זה מברך אלא מנאץ משמע שחייב לברך אלא שברכתו היא ניאוך".
- (ג) טור (סעי' א') – "והראב"ד ... וכ"כ א"א הרא"ש ז"ל".
3. באיסור דרבנן: מברך עליו ברכה שלאחריהן.
- (א) ספר הפרדס (שער תקון הברכות אות ג') – "והאוכל דברים שאיסורן מדבריהם, כגון שמנו של גיד הנשה או גבינה של גוים או סתם יינם או בשר טרפה [מדבריהם] או פת של בעלי בתים וכדומה להם, מברך עליהן ברכה שלאחריהן, לפי שברכה אחרונה היא מן התורה, ואי אפשר לעקור דבר הכתוב בתורה".
4. דעת הרשב"א.
- (א) רשב"א (ברכות דף מה. ד"ה מתני') – "וכתב הראב"ד ... ולי נראה כדברי הרמב"ם ז"ל מדתניא ומייתי' לה בפ' במה מדליקין [כ"ג א'] הדמאי מערבין בו ומשתתפין בו ומברכין עליו ומזמנין עליו ומפרישין אותו ערום בין השמשות, דאלמא דמאי הוא דמברכין עליו הא טבל אין מברכין עליו, ודוחק הוא לומר מברכין כדי נקטי' ואגב גררא דמזמנין".
- (ב) רשב"א (ח"א סי' תשצ"ד) – "חולה שצריך לאכול ביום הכפורים. אם מברך המוציא וברכת המזון אם לאו. ואמרת שראית אחד מן האחרונים שהכריע שאין מברך. וכתב דאף על גב דלא אפשר דלא מתהני על ידי אונס הוא ואין מברכין על כי הא. והוא כאשה שנאנסה ותחלתה באונס וסופה ברצון דחשבינן כאונס. תשובה: איני רואה בדברי זה האחרון כלום ודברי' של תהו הם. ושלא אמרו באוכל טבל אלא שאין מזמנין עליו כלומר שאינו ראוי להתחבר ולהצטרף. אבל הוא לעצמו מברך תחלה וסוף. דמי שאכל שום לא יאכל שום אחר. ובודאי הר"מ במז"ל כתב באוכל טבל שאינו מברך. אבל מניין לו. אבל הראב"ד ז"ל תפש עליו בזה וזו אחת מהשגותיו".
- 1) מראי מקומות – כנה"ג (הג' ב"י ס"ק ג'), יד אהרן (הג' ב"י ריש סי' קצ"ו).

ב. פוסקים.

1. אינו מברכין עליו לא בתחלה ולא בסוף.
- (א) מחבר (סעי' א') – "אכל דבר איסור, אף על פי שאינו אסור אלא מדרבנן, אין מזמנין עליו ואין מברכין עליו לא בתחלה ולא בסוף".
- (ב) לבוש (סעי' א') – "אכל דבר איסור, אף על פי שאינו אסור אלא מדרבנן אין מזמנין עליו ואין מברכין עליו לא בתחלה ולא בסוף".
- (ג) ב"ח (ס"ק א').
- (ד) באר עשק (סי' ק"ט) – "הסכימו רוב הפוסקים".
- (ה) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ד').
- (ו) ערה"ש (סעי' ג', סעי' ד') – "ויש מי שפסק דבאכל דבר איסור בשוגג מברך עליו [ט"ז סק"א] ... והדברים תמוהים דבשוגג נהי שהוא אינו חייב בזה מ"מ סוף סוף איסורא קאכיל ואין זה בכלל ברכה".
- (ז) כת"ס (או"ח סי' כ"ב) – "דעיקר להלכה כרמב"ם דאוכל דבר איסור בין בשוגג בין במזיד אינו מברך לא ברכה שלפני' ושלאחרי'".
2. חילוק בין שוגג [שמברכין] למזיד [שאינו מברכין], אבל אין לזמן עליו אפילו בשוגג.
- (א) ט"ז (ס"ק א') – "לענין הלכה נר' שפיר להכריע כן דאוכל איסור בשוגג יברך אחריו כיון שכבר פסק דבמקום סכנה חייב לברך ודא ודא א' היא".
- (ב) א"ר (ס"ק ב') – "דעת הט"ז [סק"א] דאפילו שלא במקום סכנה אם הוא שוגג, ויש לסמוך עליו כיון דהרבה פוסקים ס"ל דמברך באיסורין. עיין בלחם משנה [הלכות ברכות פ"א הי"ט] וכןסת הגדולה [הגהות ב"י] וקצרת".
- (ג) גר"ז (סעי' א') – "ולענין הלכה יש להכריע שאם אכל איסור בשוגג יברך אחריה אבל המזיד לא יברך לא בתחילה ולא בסוף שאין זה מברך אלא מנאץ".
- (ד) מ"ב (ס"ק ד') – "ואם אכל בשוגג ונזכר אחר אכילתו דעת הט"ז ועוד כמה אחרונים דבזה יוכל לברך בסוף [והיינו אפילו לא אכל כדי שביעה] דבזה לא שייך נאוך אלא דלענין זימון אפילו בשוגג אין לזמן ע"ז דאכילת איסור לא חשיבא קביעות".
3. מראי מקומות – כה"ת (ס"ק ג').
- (א) מור וקציעה (סי' קצ"ו) – "בט"ז ... ואני רואה דבריו טובים ונכוחים במ"ש שיברך על השוגג ולא על המזיד, אף על פי שבדאי אינו מוכרח שיסברו הראב"ד והרא"ש כך, ופשטא דמילתא ודאי לא משמע הכי, מדסתמו דבריהם, ועכ"פ ודאי אין כל השוגגים, ולא כל המזידין שוים, אטו כוליהו בחזא מחיתא מחיתנהו. על כן נראה להכריע בין הדעות, דבשוגג ואונס באיסור דרבנן, לכולא עלמא יברך תחלה וסוף. ודקאמר הר"מ כל איסור אפילו דרבנן בין בזדון בין בשגגה לא יברך תחלה וסוף, לצדדין קאמר ... אמנם במזיד באיסור תורה, נראה שכדאי הרמב"ם לסמוך עליו שלא לברך אפילו לאחריה, דאפשר לומר ג"כ, שהר"א והרא"ש מודים לו בכך ...".
- שאלת יעבץ (ח"א סי' מ"ה) – "אתמהה מה זו שאלה, שכבר שולחן ערוך לפניך (בס"א קצ"ו) שפסק בפשיטות כהרמב"ם ז"ל שאין מברכין על דבר איסור אפי' דרבנן. לא בתחלה ולא בסוף. ומי יבא אחר המלך. וביחוד שפשטי השמועות וסוגיות התלמוד מסייעות לרמב"ם ז"ל ... שאין זה מברך אלא מנאץ אף לדברי הראב"ד ז"ל, שלא נחלק להצריך ברכה על הנאת החיך, אלא באוכל ושותה דבר איסור בשוגג ובאונס, וכמ"ש בט"ז ז"ל וברור הוא, ובעל תשו' הנ"ל טעה גם בזו, ואין ספק בדבר שלד"ה אסור אפי' לברך עליו".

(ב) עולת שמואל (סי' ג' ד"ה וראיתי) – "להט"ז ... ז"א דהא רבינו לא כתב כ"א בשוגג או במזיד ...".
 (ג) ח"א (כלל מ"ח סעי' י"ח) – "האוכל דבר איסור אף על פי שאין איסורו אלא מדרבנן, נחלקו הפוסקים אם מברכין עליו. מכל מקום לכולי עלמא אין אכילתו נחשבת לקביעות, ולכן אין מזמנין עליו".
 (ד) פסקי תשובות (אות א') – "הכרעת המשנ"ב (סק"ד) בשם הט"ז ועוד אחרונים שיברך עליהם ברכה אחרונה, שבשוגג אכל, וכיון שנהנה מהאכילה יש לו להודות להשי"ת על מאכלו, אך בכמה מגדולי הפוסקים מצינו שהחמירו בזה, ולכן יש להשתדל מאד לאכול עוד כזית דבר מאכל המותר (שחייב ברכה אחרונה שלו כהדבר מאכל האסור) ויברך ברכה אחרונה ויכוין לפטור הכל".

ג. מי שהתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה: כגון מי שאינו חושש לאיסורי ערלה שעלה בידו דבר היתר, וכדו'.
 1. הגרשז"א זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף מה. [בית יצחק הלוי ח"ב עמ' ב' אות ג', הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב ס"ק כ"ט]) – "יש להסתפק איך הדין בנתכוין לאיסור והיה היתר, דלפי מחשבתו התורה ואוסרת הוי איסור כמו שאמרו 'וה' יסלח לה זה שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה' (נזיר כ"ג, א), ואין זו אכילה חשובה, ואף שאכל כדי שביעה דחייב בברה"מ מן התורה, אפשר דלהרמב"ם דאין מברכים על אכילת איסור, ה"ה דאין מברכים על אכילת מחשבת איסור שאין הקב"ה רוצה בתורתו והוא כעין ניאוף כיון דמוטב היה שלא היה אוכל אכילה זו. ונפ"מ אם יודע שחבירו מתכוון לאכול חזיר ויודע שהוא טלה אם צריך לענות אמן, ומשכחת לה במי שאוכל ואינו חושש לערלה וטבל וכדומה".

ד. המאכל מותר, ואסור לאכול רק מפני תערובת האיסור.
 1. הגרשז"א זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף מה. בית יצחק הלוי ח"ב עמ' ב' אות ד') – "יש להסתפק אם לברך על בשר שיש בו דם או בשר שאינו מנוקד, שהבשר עצמו מותר ואסור לאוכלם רק מפני התערובת, דאולי שייך לברך מפני היתר".

ה. אכל לחם עם בשר של איסור.
 1. מברכין עליו תחילה וסוף.
 (א) ערה"ש (סעי' ג') – "ונ"ל דאם אכל לחם עם בשר של איסור גם הרמב"ם מודה שיברך על הלחם תחלה וסוף דבלחם אין איסור ולמה לא יברך עליו".
 (ב) שבט הקהתי (ח"ב סי' פ' אות א') – "שאלה: שלשה בנ"א שאכלו כאחד ואחד אכל פת היתר עם פת איסור ג"כ, מי אמרינן כיון דאכל גם איסור אין מזמנים עליו, או דלמא כיון דאכל עכ"פ היתר דל מה שאכל האיסור ויכולין לזמן עליו. תשובה: (א) דבר זה מפורש ברבינו המאירי במס' ברכות (מ"ז ע"ב) וז"ל ויראה לי בכל מה שאמרו דאין מזמנין עליו דוקא בשהאיסור הוא בעיקר הדבר שעליו הוא קובע סעודתו ושבהמ"ז בא עליו כגון פת, אבל אם אכל פת של היתר ואכל ליפתן של איסור עמו בשוגג או שאכל במקרה ובשוגג איזה דבר של איסור בתוך סעודתו, נראה לי שמזמנין עליו שאין הכונה אלא במה שבהמ"ז באה עליו ע"כ, ונראה דה"ה אפילו אם אכל פת של איסור מ"מ כיון שאכל כזית פת של היתר ג"כ מזמנין עליו, דמכח הפת של היתר נתחייב בזימון".
 2. מראי מקומות.
 (א) הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי).

A talmid continues to grow and is working on keeping Kosher. The family uproar holds him back from being complete in this, but he has been successful at getting them to eat at Vegetarian places.

Should he be making brachos on:

~non-cooked foods that are quite certainly buggy?

~cooked foods (some nechal chai, some taaruvos of nechal chai, but cooked in assur pots)?

If the Ikar is real treif, and tafel is kosher, does one make a brocha on the kosher?

If this is a real case of "chatei" would a brocha be in order mima nafshoch?

R' Y. Berkovits wrote: When you have a תערובת of kosher and non-kosher, you would make a beracha on the kosher food.

a. Pashtus we don't look at buggy lettuce as a תערובת of lettuce and bugs, rather we would say that anything that is חזקת מתולע is issur and you would not make a beracha.

b. Regarding bishul akum, you would need some shita to rely on, otherwise we don't make berachos on issur d'rabonon. If the only issue is kelim, we assume stam kelim are eino b'nei yomo.

c. Yes. For example, if the only thing in a salad not מתולע are onions, you'd make a shehakol on the onions.

d. For sakana we make a beracha on issur, for oines not. B'pashtus, this is more similar to oines than sakana, and one would not make a beracha.

ג' דמאי

א. ברכות (דף מז.) – "אכל דמאי וכו'. הא לא חזי ליה. כיון דאי בעי מפקר להו לנכסיה והוי עני, וחזי ליה".
 1. רמב"ם (הל' ברכות פרק א' הל' כ') – "אבל אם אכל דמאי אף על פי שאינו ראוי אלא לעניים או מעשר ראשון שנטלה תרומתו אף על פי שלא ניטל ממנו חשבון תרומה גדולה והוא שהקדימו בשבלין או מעשר שני והקדש שנפדו אף על פי שלא נתן את החומש, הרי זה מברך תחלה וסוף וכן כל כיוצא בהן".

ב. החילוק בין דמאי וטבל.

1. חזו"א (או"ח סי' ל' ס"ק ט"ו) – "ומיהו דוקא דמאי דיש לו תקנה ע"י הפקר נכסי, אבל אם אין תקנה לעשותו היתר, אלא ע"י שיתקן הדבר בעצמו, אף שהוא איסור דרבנן אינו מצטרף כדמוכה באכל טבל, דמוקים לה בגמ' בטבול מדרבנן, ואף שיש תקנה בהפרשה אינו מצטרף".

ג. קשה, אכתי הוה ליה ברכה הבאה בעבירה.

1. פני יהושע (ברכות דף מז.) – "דקשיא לי בגווה א"כ מאי משני כיון דאי בעי מפקיר נכסי והוה עני וחזי ליה ומאי דאי בעי שייך הכא כיון דסוף סוף לא הפקיר נכסיו ולא חזי ליה ואוכלן באיסור דמאי אם כן אכתי הוה ליה ברכה הבאה בעבירה ובוצע בריך קרינן ביה ובשלמא לשיטת הראב"ד וסייעתו דמפרשי דהא דמקשה והא לא חזי ליה לענין זימון לחוד קשיא ליה דלא שייך צירוף זימון בכה"ג אם כן משני שפיר דשייך ביה קצת צירוף כיון דאי בעו כולהו בני חבורה מפקרי נכסייהו וחזיא להו משא"כ לשיטת הרמב"ם וסייעתו קשיא, ויש ליישב בדוחק".

2. י"ל, כיון א' שהוא איסור קל ויש לו תקנה לעשותו היתר, מצטרף.

א) חזו"א (או"ח סי' ל' ס"ק ט"ו) – "ואין להקשות מהא דאמר, מ"ז א', באכל דמאי דמצטרף משום דאי בעיא מפקיר נכסי, דהתם הוי צירוף מעליא משום דהוא יכול לאכול מהן, אלא משום דאכילת איסור לא חשיבא, ולא קבע, וכיון שהוא איסור קל ויש לו תקנה לעשותו היתר, מצטרף, אף שהוא אכילת איסור".

3. י"ל, דמעשה העבירה בעצמה אינה מעכבת את המצוה רק מטעם דהחפצא לא חזי, ו"דמאי" הוי חסרון בהגברא.

א) משנת ר' אהרן (ח"א סי' י' אות ה') – "ונראה סיוע חזק לסברא זו מהא דמבואר במתני רפ"ז דברכות (שם) דאכל דמאי מזמנין עליו. ומקשי בגמ' מ"ז ע"א, והא לא חזי ליה, ופירש"י, דהוה מצות זימון הבאה בעבירה. ומשני כיון דאי בעי מפקיר לנכסי והוה עני וחזי ליה. ותמוה דמה בכך דאי בעי מפקר לנכסיה והא מ"מ השתא עבר עבירה, והלא אין סברת הגמ' מטעם קלות העבירה רק דהשתא נמי חזי ליה, ותמוה טובא דהא השתא עבר. אך הביאור נראה, דמעשה העבירה בעצמה אינה מעכבת את המצוה, רק מטעם דהחפצא לא חזי, היינו דהאוכל אינו ראוי לברכה משום דאי אפשר שתעשה בו ברכה בהיתר, וכמו שהוא עתה טבל אינו ראוי. ולזה משני דכיון דאי בעי מפקר לנכסיה חזי ליה אין זה חסרון בהחפצא ומקרי אוכל ראוי, וזה שעבר השתא באכילתו אין זה עיכוב בהברכה. וסוגיא זו איתא בפסחים דף ל"ה ע"ב שיוצאים במצה של דמאי מטעם זה עצמו, והביאור כנ"ל".

4. י"ל, סימן שהוא חומרא בעלמא ואינו איסור גמור.

א) קהלות יעקב (ברכות סי' כ"ז אות ה') – "וצ"ל דא"כ מה משני הגמרא כיון דאי בעי מפקר נכסי וחזי ליה מ"מ עכשיו קעביד מצוה הבא בעבירה וצ"ל דכוונת תירוץ הגמרא הוא דמאחר דהדמאי שרי לעניים אלמא שאינו אלא חומרא בעלמא מה שאסור לעשירים וכל כה"ג אינו עבירה כ"כ לענין שהבהמ"ז יהא נחשב מהב"ע".

ב) הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן הגריש"א זצ"ל ברכות דף מה., עמ' תצ"ו) – "ונראה שהטעם שמצטרף לזימון הוא משום שהדמאי אינו נחשב איסור גמור, ואע"פ שגם כשאכל איסור דרבנן אינו מצטרף לזימון, כדמוכה להלן במשנתנו, שאני איסור דמאי שהוא קל יותר משאר איסורים דרבנן, וזהו שהביאו מ'מאכלין את העניים דמאי היינו ממה שהתירו לעניים לאכול דמאי, מוכח שלא עשאוהו איסור גמור. ומה שאמרו כאן 'כיון דאי בעי מפקיר נכסיה' הוא לאו דוקא, שהרי העיקר הוא ממה שהתירו לעניים לאכול דמאי. ורק משום שבשאר דוכתי הוצרך לנקוט האי לישנא נקט לה נמי הכא".

ג) פשט ועיון (ברכות דף מז., עמ' תק"ב) – "וקשה הלוא לא הותר לו לאכול אלא בעני וכאן אכילתו באיסור ולמה מזמנין עליו. ונראה בכוונת הגמרא להוכיח שאינו איסור ממש שהלוא התירו לאכסנאי, ורק לכתחילה לא יאכל, אבל כשאכל לא מיקרי אכילת אסור ליפטר מזימון. ועיין פרש"י (ד"ה אוכלים) דהוי חומרא בעלמא ופשיטא דמשום זה לא פקע חיוב זימון מיניה".

5. מראי מקומות – שואל ומשיב (קמא ח"א סי' חק ריש ד"ה וגם), תורת הזימון (סי' ד' ד"ה והנה הפנ"י).

ד. תוצאה: יש מחלוקת הפוסקים אם "דאי בעי מפקר להו לנכסיה" הוא סיבת ההיתר, או סימן שהוא חומרא בעלמא.

1. שיטה א': החזו"א והגר"א קוטלר זצ"ל, שהוא איסור קל וגם יש לו תקנה, לכן יש להקל.

2. שיטה ב': הקה"י והגריש"א זצ"ל, כיון שהוא חומרא בעלמא (והראיה, שבידו לתקנו) יש להקל.

3. לכאורה הנ"מ יהיה מה הדין באיסור בישול עכו"ם [ואולי פת שנילושה בחלב או בשומן, עי' לקמן].

א) לפי החזו"א והגר"א קוטלר זצ"ל יש להחמיר, כיון שאין לו תקנה. וכן פסק הפמ"ג, ונראה ממ"ב, [עי' רע"א].

ב) לפי הקה"י והגריש"א זצ"ל אולי יש להקל, שהוא איסור קל. וכן פסק הערה"ש.

ג) עי' לקמן למחלוקת הפוסקים.

4. לכאורה עוד נ"מ, הלמדות של "דמאי", ומה הוספה של "פת עכו"ם" בסעי' ג'.

א) לפי החזו"א והגר"א קוטלר זצ"ל ומ"ב, הגם שהפת עכו"ם אין היתר מצד שיש תקנה, אבל יכול לצטרף לזימון משום "כיון שאותו שאינו נזהר יכול לאכול עם הנזהר".

ב) אבל לפי הקה"י והגריש"א זצ"ל והערה"ש, לכאורה ה"פת עכו"ם" הוא ממש הדין של "דמאי", ששניהם איסור קל ולכן יש להקל.

1) ולכן פריך הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן הגריש"א זצ"ל ברכות דף מז., עמ' תקכ"ו), "ויש לעיין מש"כ הפוסקים (הנ"ל) דאם

הכהן (האוכל פת של תרומה) נזהר מפת עכו"ם אינו מצטרף לזימון עם הישראל. וצ"ע אטו פת עכו"ם חמור יותר מדמאי,

והרי אין איסור באכילת פת עכו"ם אלא הנהגה של זהירות היא, ומדינא מותר (כדאיתא בשו"ע שם). ורק בעשיל"ת איתא

(בשו"ע או"ח סי' תר"ב) שיזהר ממנה. ואילו דמאי איסור הוא. ולמה אכל דמאי מצטרף, ואילו אכל פת עכו"ם אינו מצטרף.

וצ"ע".

- (2) לכאורה הגריש"א זצ"ל לשיטתו. שהיסוד שיש להקל אצל דמאי משום שהוא איסור קל. אמנם אם היסוד מצד שהוא איסור קל **וגם יש לו תקנה לעשותו היתר**. אין זה קושיה.
- (3) אולי לתרץ, שהוספה "כיון שאותו שאינו נזהר יכול לאכול עם הנזהר" הוא הטעם **בין** לדמאי ובין לפת עכו"ם, למה יכול לזמן ביחד. וצ"ע.
5. **לכאורה עוד נ"מ, מי שאכל פת עכו"ם של בעל הבית וגם מי שאכל פת עכו"ם באיסור** [כגון שהוא ממקום שנהגו איסור או שהוא בעצמו נהג איסור], שהם איסור קל.
- (א) לפי החזו"א והגר"א קוטלר ופמ"ג ומ"ב, יש להחמיר. וכן פסק הריטב"א **וברכת הבית**.
- (ב) לפי הקה"י והגריש"א זצ"ל והערה"ש, לכאורה יש להקל [בין לזימון ובין לברכות].
6. **ראשית דרכו** (מכתב) – "שכל הקשיא על תירוץ הגמ' של דמאי דהא אכתי הוי ברכה הבאה בעבירה, הוא רק לדעת הרמב"ם שלומד הגמ' לענין ברכה, אבל לדעת הראב"ד שלומד הגמ' לענין צירוף לזימון, י"ל בפשיטות שתירוץ הגמ' הוא שכיון שבידו לאכול אתו יכול להצטרף עמו (היינו שבידו הוי סיבה), וכ"כ הפני יהושע. ולפי"ז, כל הנ"מ בין אם הוא סיבה או סימן (כמו בישול עכו"ם) הם רק לדעת השו"ע שפסק כהרמב"ם, אבל הט"ז ומ"ב שפסקו כדעת הראב"ד, לכאורה יסברו שהוא סיבה. ע' שות שואל ומשיב (קמא ח"א סי' ח ריש ד"ה וגם) שביאר תירוץ הגמ' לענין דמאי, שמה שאין מברכים ואין מזמנים על איסור הוא משום מצוה הבאה בעבירה, וא"כ לפי מה שהביא מתוס' שהיכא שאין המצוה מחמת העבירה לא אמרינן מצוה הבאה בעבירה, ביאר הגמ' שכיון שיכול להפקיר נכסיו א"כ אין המצוה מחמת העבירה שהרי יכולים לקיים המצוה בלי העבירה. -מבואר שלמד שהוא סיבה. ע' 'הערות' להגריש"א שמתרץ קושייתו איך פת עכו"ם יותר חמור מדמאי, שהטעם שאין מזמנים על פת עכו"ם הוא משום שאינם יכולים לאכול מפת אחת, ולא משום חומר האיסור".

ה. מראי מקומות.

1. **חזו"א** (דמאי סי' ד' אות ט"ז, מועד השמטות סי' קנ"ו לסי' קצ"ו) – "דמאי פ"א מ"ד הדמאי כו' מברכין עליו ומזמנין עליו, פי' הר"ש ומברכין עליו בהמ"ז דטעונה כוס, נראה דלא יתכן לפרש מברכין עליו בתחלה דודאי לא שייך לברך בתחילה על אכילת איסור דאף אחר שבירך מצוה שלא יאכל ואין כאן פת לפניו כלל ואיך יודה לפניו ית' על שנתן לו פת איסור, ולא נחלקו בטור סי' קצ"ו אלא בבמה"ז דהשתא שכבר אכל הוא שב, ורוצה לברך על מה שכבר נהנה, ואי איירי בענין פשיטא שהרי אוכל בהיתר ועוד סתם מברכין עליו משמע בכל אדם, ולפיכך פר"ש דמברכין בהמ"ז על כוס של דמאי ומשום מיגו דאי בעי מפקיר נכסיו ואף שהמברך עשיר ...".

ד] איסור קל.

א. פת שנילושה בחלב או בשומן.

1. מיקל: מזמן ומברכין עליו.
- (א) עי' **רע"א** (על המחבר סעי' א') – "אכל דבר איסור. ואם אכל פת שנילוש בחלב או בשומן שאסור מדרבנן שמא יבא לאכול עם בשר י"ל דלא מקרי כ"כ איסור ובפרט למ"ש הכרתי סי' צ"ז דרשאי לחלק הפת לברכה כ"א בענין שיהיה לכל א' דבר מועט א"כ י"ל דדמי לדמאי דמברכין כיון דאי בעי מפקיר לנכסיה ואכל בהיתר ה"נ **אי בעי מחלקו** ואוכל כזית בהיתר ועיין באשל אברהם סי' קס"ח סט"ז".
- (ב) **שערי הברכה** (פרק ה' הע' כ') – "רעק"א".
2. מחמיר: אין מזמנין ומברכין עליו.
- (א) **פמ"ג** (סי' קס"ח א"א סוף ס"ק ט"ז) – "ואם ליש עיסה בחלב בלא שינוי ואפה הרבה ממנו, ביו"ד [סימן] צ"ז [סעיף א] אסור לאוכלה לבדה, הוה דינו כבסימן קצ"ו [סעיף א] איסור דרבנן אין מברכין אפילו כדי שביעה, יע"ש".
3. מראי מקומות – **פסקי תשובות** (אות א', הע' ד').
- (א) **כה"ח** (ס"ק ז') – "מי שאכל פת שנילוש בחלב או בשומן שאסור מדרבנן שמא יבא לאכול עם בשר י"ל דלא מקרי כ"כ איסור. הגרע"א. ועיין ביו"ד סימן צ"ז סעיף א' מיהו הפתה"ד אות ה' כתב בשם מוהריט"א דכל דבר שאסרו חז"ל מאיזה טעם שיהיה חשוב איסור גמור וע"כ כתב דאם ביטל איסור במזיד כיון דקנסוהו רבנן לאסרו עליו אם עבר ואכלו במזיד אין מברכין עליו ואין מזמנין עליו יעו"ש. והביאו השד"ח אס"ד מע' ז' אות ג' יעו"ש. ונראה דבכ"ז כיון דהמאכל עצמי מותר ודבר אחר גרמא לו האיסור יש להרהר בתשובה על מה שעשה ולברך כדי שלא יהא מוסיף על חטאו ר"ל".
- (ב) אם יכול לחלק פת זו להרבה בני אדם שיעור מעט - עי' יו"ד סי' צ"ז סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ב. בישול עכו"ם.

1. מיקל: מברכין עליו.
- (א) **ערה"ש** (סעי' א') – "וכתב הרמב"ם ספ"א ... אבל אם אכל דמאי וכו' ה"ז מברך תחלה וסוף **וכן כל כיוצא בהן** עכ"ל ביאור דבריו דוודאי אף באוכל איסור דרבנן אין לו לברך אך כמו איסור קל דדמאי מברך וכיון שכתב וכן כל כיוצא בהן משמע להדיא דיש שארי איסורים קלים דרבנן דמברכין עליהן ונ"ל דהיינו בישולי עכו"ם וחלב שחלבו עכו"ם שהקילו בהן להגעיל כלי חרס כמ"ש ביו"ד סי' קי"ג ע"ש".
- (ב) **פסקי תשובות** (אות א') – "וכן בדברי אכילה האסורים באיסור קל (וכגון חלב עכו"ם ובישולי עכו"ם) וכל שכן כל מיני חומרות ופרישות ממיני מאכלים עקב חששות שונים שמדינא אין איסור לאכלם ונהגים היתר בדבר, בכל אלו אם אכלם מברך תחילה וסוף, והאוכלם מצרפין אותו לזימון".
- (ג) **שערי הברכה** (פרק ה' הע' כ') – "בערה"ש ... האוכלו מצטרף לזימון".
2. מחמיר: אין מברכין עליו.

- (א) ראש יוסף (ברכות דף מה:): – "ועיין בזה"ר חלת האור כמו שלנו אם אכלו בלא חלה אין מצטרפין יע"ש ואף על גב דאי בעי מבטלה ברוב לכתחלה עי"ד שכ"ד מ"מ השתא איסורא אכיל וה"ה לדידן דלא מברך תחלה וסוף וה"ה תבשיל עכו"ם וכיוצא בזה אף על גב שהוא איסור דרבנן כמו שכל דרבנן דיש בידו לתקן עיין סימן קצ"ו ור"ד בענין אכילת איסור".
- עי' פמ"ג (סי' שכ"ח מש"ז סוף ס"ק ו') – "ולענין ברכה באכילת איסור, עיין סימן קצ"ו ט"ז [ס"ק] א' וסימן ר"ד אות י"ב ומ"א אות כ"א, בסכנה מברך עליו, ומשמע בישולי עכו"ם בשבת לחולה שאין סכנה או יין נסך סתם בזמן הזה, להר"ב בתשובה דמתיר לחולה שאין סכנה, דמברך עליו גם כן, דחד טעמא הוא הואיל ובהיתרא קאכל. אבל מאכל איסור דרבנן לחולה שאין סכנה שלא כדרך אכילה, כבסימן קנ"ה ביו"ד בש"ך [ס"ק] י"ד, אין מברך כלל, יע"ש".
- (ב) עי' מ"ב (סי' שכ"ח ס"ק ס"ג) – "וגם החולה מברך עליו דבהיתרא קאכיל".
- (ג) בישול ישראל (סי' ק"ו אות י"ט, מילואים סי' י"ז).
3. מראי מקומות.
- (א) לכאורה תלוי בהלמדות של "דמאי", עי' לעיל.

ג. פת עכו"ם של בעל הבית. [לענין פת פלטר, עי' לקמן סעי' ג'].

1. מברך עליו ברכה שלאחריהן.
- (א) ריטב"א (הל' ברכות פרק ה' הל' ט"ז) – "האוכל פת של גוי בעל הבית באיסור אינו מברך לפניו, אבל לאחריו מברך שאין איסורו מוחלט ומקומות מקומות יש".
2. מראי מקומות.
- (א) לכאורה תלוי בהלמדות של "דמאי", עי' לעיל.
- ד. פת עכו"ם שאכלו באיסור. [בהיתר, עי' סעי' ג' ל'מן].
1. מחמיר.
- (א) ברכת הבית (שער י"ח סעי' כ"ח, ס"ק ל') – "ואם אותו שאכל פת עכו"ם אוכלו באיסור אינו מצטרף. כנ"ל. [כגון אם אוכלו באיסור כגון שהוא ממקום שנהגו איסור או שהוא בעצמו נהג איסור הו"ל כאוכל איסור דרבנן דאינו מצטרף]".
2. מראי מקומות.
- (א) לכאורה תלוי בהלמדות של "דמאי", עי' לעיל.

ה. חלב עכו"ם.

1. מיקל: מברכין עליו.
- (א) ערה"ש (סעי' א') – "וכתב הרמב"ם ספ"א ... אבל אם אכל דמאי וכו' ה"ז מברך תחלה וסוף וכן כל כיוצא בהן עכ"ל ביאור דבריו דוודאי אף באוכל איסור דרבנן אין לו לברך אך כמו איסור קל דמאי מברך וכיון שכתב וכן כל כיוצא בהן משמע להדיא דיש שארי איסורים קלים דרבנן דמברכין עליהן ונ"ל דהיינו בישולי עכו"ם וחלב שחלבו עכו"ם שהקילו בהן להגעיל כלי חרס כמ"ש ביו"ד סי' קי"ג ע"ש".
- 1 (ל) לענין הגעלת כלי חרס של חלב עכו"ם - עי' יו"ד סי' קט"ו סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
- (ב) פסקי תשובות (אות א') – "וכן בדברי אכילה האסורים באיסור קל (וכגון חלב עכו"ם ובישולי עכו"ם) וכל שכן כל מיני חומרות ופרישות ממיני מאכלים עקב חששות שונים שמדינא אין איסור לאכלם ונוהגים היתר בדבר, בכל אלו אם אכלם מברך תחילה וסוף, והאוכלם מצרפין אותו לזימון".
- (ג) שערי הברכה (פרק ה' הע' כ') – "בערה"ש ... האוכלו מצטרף לזימון".
2. מחמיר: אין מזמנין ומברכין עליו.
- (א) ריטב"א (הל' ברכות פרק ה' הל' י"ד) – "האוכל איסורין של דבריהם כגון שומנו של גיד הנשה וגבינה [של גוים] אינו מברך כלל שהרי ברכה זו מדבריהם ולא קבעוה על האיסור ... כל שאין מברכין עליו הדבר פשוט שאין מזמנין עליו כלל".
- (ב) עי' חת"ס (יו"ד סי' ק"ז) - לשונו מובא לקמן.
- (ג) כת"ס (או"ח סי' כ"ב) – "משקה (מאלקען) שהוא מחלב שחלבו נכרים ... יוצא מרמב"ם פ"א מהלכ' ברכות".
- (ד) עי' דברי יציב (או"ח סי' ר"א אות ב') - לשונו מובא לקמן.
3. מברך עליו ברכה שלאחריהן.
- (א) ספר הפרדס (שער תקון הברכות אות ג') – "והאוכל דברים שאיסורן מדבריהם, כגון שמנו של גיד הנשה או גבינה של גוים או סתם יינם או בשר טרפה [מדבריהם] או פת של בעלי בתים וכדומה להם, מברך עליהן ברכה שלאחריהן, לפי שברכה אחרונה היא מן התורה, ואי אפשר לעקור דבר הכתוב בתורה".
4. מראי מקומות.
- (א) לכאורה תלוי בהלמדות של "דמאי", עי' לעיל.

ו. דבר שאסור משום קנס.

1. אין לו לברך – פתח הדביר (ס"ק ה', "דאין לו לברך"), שד"ח (אסיפת דינים מערכת ז' אות ג', "פתח הדביר").
2. מראי מקומות – כה"ח (ס"ק ז', לשונו מובא לעיל).
- (א) הגרש"א זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף מה., בית יצחק הלוי ח"ב עמ' ב' אות ב') – "כתב בשטמ"ק דאין מברכים על אכילת איסור אפילו כשהוא בהיתר כגון במקום סכנה, ואפילו ביוהכ"פ אינו מברך כיון שמצטער באכילתו, ואע"פ שנתרצה לבסוף דינו כסופו

ברצון דאזלינן בתר ההתחלה. אולם בשו"ע (סי קצ"ו סעי' ב' ור"ד סעי' ט') פסק דמברכים מפני שמותר לו לאכול עכ"פ נראה מדברי השטמ"ק שאפילו מעשה שבת הוי אכילת איסור ואין מברך עליו כשאכלו באיסור, ונפ"מ בנתבשל ע"י החשמל, ובפרט אם כבה באמצע וחזר ונדלק, אם ננקוט דאסור אין לענות אמן על ברכת המברך, וצ"ע בדבר זה".

ז. סתם יינם.

1. מיקל: מברכין עליו.
 - א) באר עשק (סי' ק"ט) – "סתם יינם ... דדברי האוסר חדים וחריפים, נוקבים ויורדים על התהום מדברי המתיר ... הברכות תקנת נביאים ... ותקנת סתם יינם היא מי"ח דברים שגזרו בו ביום כשעלו ... ונמנו ורבו ב"ש על ב"ה כדאיתא בשבת פ"ק א"כ הרי קדמה תקנתן וגזרתן של ברכות בזמן, לתקנת סתם יינם, היא הנותנת שיעלו הברכות על תקנת סתם יינם שהרי קבלו עליהם הברכות קודם גזרת סתם יינם כדברי הרא"ז שם, וא"ת והרי טבל דרבנן נמי תאין מברכי' ... י"ל דלא דמי טבל דרבנן נמי תקנת קדומים הוא משעת כיבוש וחילוק משום דמי עציץ לארץ ...".
 - ב) באר היטב (ס"ק א', עי' סי' רע"ב ס"ק ב') – "באר עשק".
2. מחמיר: אין מזמנין ומברכין עליו.
 - א) ריטב"א (הל' ברכות פרק ה' הל' ט"ו) – "השותה סתם יינם של גויים אין צריך לומר שאין מברך לפניו ברכה של דבריהם אלא אפילו לאחריו אינו מברך, אף על פי שאיסורו מדבריהם וחיוב ברכה מן התורה, לא אמרה תורה לברך על אוכל באיסור וכל שכן זה שאיסורו משום סרך עבודה זרה ... כל שאין מברכין עליו הדבר פשוט שאין מזמנין עליו כלל".
 - ב) הלכות קטנות (ח"א סי' י') – "אמר המני"ח עיין בש"ת באר עשק סי' ק"ט דפסק דיכולים לברך ולקדש ולהבדיל על סתם יינם מאחר דשותים אותו ועברי איסורא חזא לא יעשו שנים ויכולים לענות אמן אחר ברכתם. ולדעת רבותי ואבותי ודעתי אין זה מברך א"מ".
 - ג) שאלת יעבץ (ח"א סי' מ"ה) – "מ"ש בתשו' נקרא באר עשק שנתעסק בדין זה. (בסי' ק"ט) וכתב שיש לברך ולקדש עליו. מחמת טעם טפל ואפל לפי שתקנת הברכות לדעתו קדמה לתקנת סתם יינם ע"ש ... והוכיח מזה דתקנת הברכות דוחה ומבטלת לתקנת סתם יינם המאוחרת. ושרי ליה מאריה שנתן מכשול לרבים אשר לא יחכמו. כי בודאי היודעים ספר לא יטעו מכח דברים בטלים הללו. כי המה מהבל יחד וכלים מאליהם, ומי זה מחשיך עצה במלין בלי דעת ולא חש לקמחיה כלל. ונראה דלא ידע בשותא דרבנן. דידוע לכל בר בי רב דחד יומא שיפה כחן של חז"ל לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה אפי' באיסורי כרת ... הילכך אין תקנה לדבר זה. אלא אין לך אלא כפסק עמודי ההוראה שאין מברכין עליו לא בתחלה ולא בסוף".
 - ד) ברכי יוסף (ס"ק ג') – "בספר באר עשק סי' ק"ט התיר לברך למי ששותה סתם יינם, וכבר הושג בשו"ת הלכות קטנות ח"א סי' יו"ד ובשו"ת בית יהודה י"ד סי' כ"ב ובשו"ת שאלת יעבץ סי' מ"ה".
 - ה) תפארת ישראל (ברכות פרק ו' אות ד') – "נ"ל בסתם יינם, אף שאין מקדשין עליו, דאין זה מברך אלא מנאץ [וכתשו' הלק"ט ודלא כבאר עשק]".
 - ו) יהודה יעלה (או"ח סי' ק"ס ד"ה וע"ד) – "הברכי יוסף ... א"כ הלכה כרבים שלא לברך עליו וכסתומת הש"ע רס"י קצ"ו כדעת הרמב"ם אפי' דבר שאינו אסור אלא מדרבנן אין מברכין עליו וכו' והספרים הנ"ל אינם תח"י לראות טעמם ונימוקם".
 - ז) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב') – "שו"ת בית יהודה סי' כ"ג דלא כבאר עשק, וכ"כ דודנו הגאון בשו"ת יעבץ סי' מ"ה".
 - ח) ערה"ש (סעי' א') – "ובבאה"ט כתב בסתם יינם ע"ש ולא נ"ל ודו"ק".
3. מברך עליו ברכה שלאחריהן.
 - א) ספר הפרדס (שער תקון הברכות אות ג') – "והאוכל דברים שאיסורן מדבריהם, כגון שמנו של גיד הנשה או גבינה של גוים או סתם יינם או בשר טרפה [מדבריהם] או פת של בעלי בתים וכדומה להם, מברך עליהן ברכה שלאחריהן, לפי שברכה אחרונה היא מן התורה, ואי אפשר לעקור דבר הכתוב בתורה".
4. מראי מקומות – חשוקי חמד (ע"ז דף לו:).

ה) מאכל היתר בזמן אסור או באופן האסור.

א. מי שאכל סעודה שלישית אחר הזמן.

1. אין לזמן עליו.

- א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס"ט אות ו') – "מי שהצטרף לסעודה שלישית אחר השקיעה בשוגג אם מצטרף למנין י' לזימון בדבר התשעה שאכלו בסעודה שלישית ונכנס עשירי עשרים מינוטין אחר שקיעה ונתנו לו יין להצטרף למנין הנה באחד שאכל במזיד בשעה שאסור מצד איסור קודם הבדלה אף של"ד לאכל דבר איסור ממש דסימן קצ"ו מאחר שהוא בעצם דבר היתר שלכן אפשר שמברך עליו אחר ששתה שכבר נהנה ואולי גם קודם מ"מ לזמן עליו מסתבר שאין לזמן ובפרט לצרפו להזכיר השם בשביל עבירה שעשה, אבל איש הזה שנתנו לו התשעה לשתות כדי שיצורף לעשרה הרי ודאי לא חשידי התשעה לעבור אלפני עור ולומר לו שישתה היין אלא שחשבו שהוא מותר הרי הנכנס ששתה ודאי הוא שוגג מאחר שנתנו לו סמך עלייהו שמסתמא מותר וכיון שהיה שוגג יש לזמן עליו, דהרי באכילת איסור ממש נמי סובר הט"ז שם ס"ק א' דכמו דמברכין באכל במקום סכנה כן מזמנין על מי שאכל איסור בשוגג כ"ש בזה. והנה דעת המ"ב בסימן רצ"ט ס"ק א' שיש להקל להתחיל לאכול סעודה שלישית עד חצי שעה קודם צה"כ אף שתמוה לי דבר זה להתחיל לאכול סעודה שלישית בשעת שלשיטת הגאונים והגר"א הוא כבר לילה גמורה, עכ"פ אין לומר על מי שעשה כמותו שהוא עבריין וכאוכל איסור ובודאי יש לזמן עליו, ורק שהמ"ב אינו מיקל אלא בלא אכל סעודה שלישית ולא לשתות יין, אבל מ"מ שייך שיטעו בשביל זה ויש לדנו כשוגג אבל אם ידע שאסור ולא חש להאיסור אין לזמן עליו".
- ב) הגר"ח ק"צ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' כ"ג טור א') – "שאלה: האם מצטרף לזימון מי שאכל סעודה שלישית אחר שקיעה,

או לא, וצ"ע. תשובה: אין לצרפו לזימון, (מענה ר"ח שי"ח).
 הגר"ח ק"צ"ל (עלי שי"ח עמ' קי"א אות ט') – "שאלה: האוכל בשבת סעודה שלישית אחרי השקיעה, האם יכולין לצרפו לזימון או שהוי כאכל דבר אסור. תשובה: אין לצרפו לזימון".
 עי' הגר"ח ק"צ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ס"ט טור ד') – "שאלה: מובא בשם החזו"א (ספר דינים והנהגות פ"י) שאין להתחיל סעודה ג' אחר השקיעה אף אם לא אכל כלל, ויל"ע כשמצטרף אדם ג' לסעודה ג' אחר השקיעה (ומסתמכים על דעות האחרונים שיכול להתחיל בסעודה עד י"ב דקות אחר השקיעה) האם לשיטתו אפשר לצרפו לזימון. והאם יש לחוש בכגון דא לכבוד הבריות [ונ"מ אליבא דהחזו"א (סי' ר"ס, ל"א) דמפקפק על המ"ב דאפשר דברכת זימון הוא מה"ת]. והאם יש חילוק בזה בין זימון בשלושה לזימון בעשרה. תשובה: אם הם סומכים על שיטות הנ"ל אפשר לצרפם אף לעשרה".
 עי' הגר"ח ק"צ"ל (בית מתתיהו ח"ה סי' ח' ד"ה ואכן, גם אני אודך ח"ה סי' ד' ד"ה ואכן [עמ' כ"ח]) – "האוכל קודם קידוש והבדלה אם מצטרף לזימון, או שהוי כאוכל איסור, והשיב ע"ז אין ראוי אם אכל איסור".

2. מצטרף לזימון.

א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק כ"ג סעי' ח') – "מי שעבר במזיד ונטל ידיו באיסור אחר זמן צה"כ דר"ת, מצטרף לזימון".
 קובץ הלכות (שבת ח"א פרק כ"ג סוף הע' ט') – "בנידוד דכיון דאי בעי מבדיל חזי לי, א"כ דמי לדמאי דשפיר מזמנין עליו, ואפי' אכל במזיד לכאוי דינא הכי, וכן צידד בספר דע"ת (סי' רע"א סעי' ה' ד"ה אע"פ) דאכילה קודם קידוש [והבדלה] דמי לדמאי כיון דאי בעי מקדש. וראיתי בשו"ת אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס"ט סק"ו) שכתב שבכה"ג אין מזמנים עליו, וע"כ ס"ל לחלק בין אכילה קודם הבדלה לבין הך דדמאי, וצ"ע"ג".

3. צריך לברך.

א) משנה הלכות (ח"ו סי' כ"ח) – "בדבר שאלתו שקרה בסעודה שלישית שישבו ט' אנשים אוכלי פת ולאחר האכילה נכנס העשירי כעשרים דקות אחר שקיעת החמה והי' קודם תפלת ערבית ומאן דהוא ע"ד עצמו נתן לו כוס יין ושתהו לצרפו לזימון עשרה וכו"ת פסק שלא לצרפו וטעמו דבמ"ב סימן רצ"ט פסק דאסור להתחיל חצי שעה קודם צה"כ ובסימן קצ"ו פסק המחבר ז"ל דאם אכל דבר אסור אפילו מדרבנן אין מזמנין עליו ובמ"ב שם הוסיף דאף שאין האיסור בעצם וכגון שאסר על עצמו ע"י נדר או שבועה ועוד לפימ"ש הריטב"א ברכות פ"ה סי"ג דאפילו אכל דבר איסור בשוגג אין מזמנין עליו. ועוד דאיכא דס"ל דאפילו אכל איסור במקום סכנה אינו מצטרף עכ"ל. ולפענ"ד נראה דמצטרף דהגם דלכתחלה אין להתחיל לאכול בשעה מאוחרת שאסור באכילה אבל אם כבר נתנו לו ושתה יין הרי זה מצטרף לזימון ולברכת עשרה ואומר אני ומטונך הנה מה שהביא ממשנה ברורה סי' קצ"ו דאין מזמנין עליו וס"ל דדין נמי דינא הכי א"כ הרי סיים שם המחבר דאין מברכין עליו לא בתחלה ולא בסוף וכן פסקו המ"ב ואפילו אכל כדי שביעה נמי אינו מברך בסוף עכ"פ במזיד ומעתה מי שאכל לאחר השקיעה הכ"נ דלא יברך לא בתחילה ולא בסוף וכן מי שאוכל קודם הבדלה לא יברך לא בתחלה ולא בסוף זה ודאי אינו ועיין מג"א א"ח סימן רע"א ס"ק י"ב. אבל נראה דלא דמי הני אהדדי דהתם המאכל הוא אכילת איסור וכיון שהמאכל הוא אסור באכילה שפיר אמרו דאין מברך, דאין מברך אלא מנאץ אבל הכא המאכל הוא היתר גמור אלא שהזמן הוא זמן שאסרו לאכול בו מפני הבדלה או תפילת ערבית ופשוט דאפילו האוכל קודם קידוש צריך לברך תחילה וסוף אלא שעושה איסור באכילתו שאסור לאכול קודם קידוש שהוא איסור צדדי ולא איסור בעצם המאכל".

ב) פסקי תשובות (אות ג') - לישנו מובא לקמן.

4. מראי מקומות.

א) להורות נתן (ח"ב סי' י"ד) – "וע"ד מי ששתה כוס יין בשבת קודש כ"ב דקות אחר השקיעה, אם רשאי לצרפו לזימון עשרה לומר נברך אלקינו ... ולדעת כמה פוסקים מותר אז לאכול סעודה שלישית וכו"ל ואף להנהוגים כשיטת הגאונים. ומכש"כ שלדעת ר"ת וסייעתיה והמחבר בשו"ע והמג"א ושאר פוסקים דלעיל ס"ל דבאותה שעה הוי יום גמור, ופשיטא שאינו בגדר אוכל דבר איסור וראוי לצירוף זימון אף לכתחילה".

ב) פסקי תשובות (אות ג') [לשונו מובא לקמן], דפו"ח סי' רצ"ט אות ג') – "ואם בכוונה לא חשש לאיסור ועבר ואכל, אסור לצרפו לזימון שלשה או עשרה".

5. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ה' הע' כ'), בית מתתיהו (ח"ה סי' ח' ד"ה ואכן, גם אני אודך ח"ה סי' ד' ד"ה ואכן [עמ' כ"ח]).

ב. מאכלי חלב בתוך שש שעות לאכילת בשר.

1. הגרשז"א זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף מה, בית יצחק הלוי ח"ב עמ' ג' אות ו') – "וכן צ"ע במי שאוכל בשר ובתוך שש שעות שותה חלב האם יכול לברך על זה".

ג. צום גדליה, וכדו': שאכל באיסור.

1. מטה אפרים (סי' תר"ב סעי' כ"ד, עי' אלף המגן ס"ק י') – "מי ששכח ואכל כזית פת חייב לברך בהמ"ז אבל מ"מ אם יש שם אנשים אחרים שאכלו בהיתר אין מזמנין עליו לומר ברכת הזימון רק כ"א מברך לעצמו. אבל אם אכל במזיד באיסור אם לא אכל רק כזית אבל לא כדי שביעה אין מברך אחריו. אבל אם אכל כדי שביעה חייב לברך אחריו בהמ"ז".

2. הגרשז"א זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף מה, בית יצחק הלוי ח"ב עמ' ג' אות ו') – "צ"ע מי שאוכל בתענית דרבנן באיסור האם יכול לברך, דהרי סו"ס עבירה".

3. פסקי תשובות (אות ג') – "אבל מאכל שהוא היתר גמור אלא שהוא בזמן האסור באכילה או באופן האסור באכילה, וכגון האוכל ביום תענית ציבור, האוכל לפני תפלת שחרית וערבית, לפני קידוש והבדלה, לפני קיום מצוה זמנית (נר חנוכה, קריאת מגילה, בדיקת חמץ וכדו'), וכן האוכל ללא נטילת ידיים, ללא ברכה לפנייה, או בסוכות חוץ לסוכה וכיוצא"ז, בכל אלו אף על פי שחטא וצריך לעשות תשובה על חטאו, מ"מ מברך על המאכל לפנייה ולאחרייה, כי המאכל היתר גמור הוא, ורק אופן או זמן אכילתו

באיסור. ולענין לצרפו לזימון אזי יש להבדיל בין האוכל ביום תענית ציבור שאינו מצטרף לזימון אפילו אכל בשוגג, כי יום הוא שאסרוהו באכילה, ואין ביד האדם למלט נפשו מאיסור זה, משא"כ האוכל לפני קידוש והבדלה וכל שאר הדברים המנויים לעיל שביד האדם היה היכולת לאכול מאכל זה בזמן זה בלא איסור, ואין האיסור תלוי במאכל או באיזה זמן קבוע וקיים, לכן מצטרף לזימון, ויש אומרים שאם אכל במזיד ובשאת נפש אין מצרפין אותו לזימון. ובכל ענין נכון שיתקן עצמו, ויאכל עוד שיעור כזית באופן המותר ואח"כ יברך ברכה אחרונה וגם יהיה ניתן לצרף אותו לזימון לכו"ע".

ד. אוכל בלי נטילת ידיים.

1. הגרשז"א זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף מה. [בית יצחק הלוי ח"ב עמ' ג' אות ז']), הליכות שלמה תפילה פרק ב' הע' פ"ה) – "וכן צ"ע באוכל בלא נטילת ידיים אם יש לענות אמן כשמברך המוציא. וראיתי בספר לב חיים (סי' ב') שהאריך בזה, ומסיק דאינו חשוב מברך על אכילת איסור מטעם אחר, מפני שעל פחות מכזית פטור מנטילה ומברך המוציא, ונמצא שהברכה קאי גם על פחות מכזית דאינו אכילת איסור. ולענ"ד אין זה ברור, כיון שבדעתו עכ"פ לאכול הרבה, אסור מתחילת האכילה בלא נט"י".
2. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ג', לישונו מובא לעיל).

ה. מסוכן לבריות.

1. מהר"ם שיק (או"ח סי' ר"ס) – "בחולה שאמרו לו הרופאים באזהרה גדולה. שלא יאכל מצה ומרור. ואם יאכל יהא בסכנה גדולה. והחולה רוצה להחמיר על עצמו ולאכול. אי רשאי לברך ... ולפי ענ"ד פשוט דאינו רשאי לאכול. ואינו רשאי לברך".
2. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ט' ס"ק ל"א) – "הרי מבואר בסי' ר"ד שאין מברכים על אכילת איסור, וכן אם אסר על עצמו בקונם או נזיר ששותה יין אינו מברך כמ"ש במ"ב שם, וא"כ בנד"ד נמי הרי עבר על ונשמרתם מאד לנפשותיכם וא"כ הו"ל כאכילה איסור. ברם נראה שבדבר שרגילין אנשים לעבור על דברי הרופאים הו"ל כעין מה שאמרו בגמ' לענין הקזת דם (שבת קכ"ט ע"ב) ומילה ביומא דעיבא (יבמות ע"ג ע"א) דהאידידא כיון דדשו בי רבים שומר פתאים ד', תדע שהרי מבואר בגמ' על הרבה מיני אוכלין שהם מזיקים, כמו קמח שעורים דקשים לקוקיאני ואפ"ה מברכין על אכילתן ...".
3. פסקי תשובות (אות ב') – "ובכלל דבר איסור" גם מאכלים המסכנים חייו של אדם, ובכלל זה חולה האוכל מאכלים שונים אשר כתוצאה מאכילתם נשקפת לו סכנה לחייו, שהרי עובר על ציווי התורה "ונשמרתם מאד לנפשותיכם", אך אין בכלל זה דבר מאכל המזיק לבריאות הבריא או החולה אך אינו בחשש סכנת נפשות מוחשית".
4. מראי מקומות.

א) מנחת יצחק (ח"ד סי' ק"ב אות ב') – "על דבר מי שנחלה על הלב, והרופא אמר לו, שאסור לו להיות בעל תוקע, והוא לא שמע לקול הרופא, ובאמת גרע מצב בריאותו, שנתאשר אחר ר"ה ע"י מכונת הקאטיאגראם. אם הוי כעין מצוה הבאה בעבירה, כי עבר על לא יחבול עצמו. הנה כבר כתבו בזה בתשו' מהרי"א אסאד (או"ח סי' ק"ס), ובתשו' מהר"ם שיק (או"ח סי' ר"ס), בחולה שהזהירו אותם הרופאים מומחים שלא יאכל מצה ומרור בליל פסח, שאם יאכל יהי' בסכנה, דאין לך מצוה הבאה בעבירה גדולה מזה, ובתשו' מהר"ם שיק הוסיף לומר, דלא הוי אף מצוה הבאה בעבירה, דאין כאן אלא עבירה ולא מצוה עיין שם, וא"כ מכ"ש בנד"ד דאפשר לקיים המצוה על ידי שמיעה, דודאי יש כאן עבירה ואין כאן מצוה, ועי' תשו' אבני צדק (חלק יו"ד סי' מ"ט), ועי' עוד בשו"ת טטו"ד (מהדו"ק סי' ק"צ) וצ"ע".

ו. חולה סוכרת (diabetes), וכדו'.

1. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק י"ג הע' ב').
- א) שד"ח (פאת השדה מער' ברכות סי' כ"ח) – "במאי דקי"ל דאין לברך על דבר המזיק לו נסתפקתי במי שאנו שותה יין מפני שמזיקו וחייב לדחוק עצמו לקיים מצות ארבע כוסות בפסח כמבואר בסימן תע"ב סעיף יו"ד אי יברך או דילמא כיון שמזיקו אינו מברך ובאמת מסתמיות דברי הפוסקים נראה דשותה ומברך כדרך כל אדם וטעמא בעי אמאי יברך ברכת הנהנין במה שמזיק לו ואין סברא לומר דדוקא לדבר המזיק לכל אדם הוא דאין לברך אבל דבר שבטבעו אינו מזיק ורק הגרעון הוא מצד האוכל או השותה דמזיק לו אינו פוטרו מברכה דסוף סוף כיון דברכת הנהנין הוא ואין לו בזה הנאה של כלום ואדרבא מזיק לו אמאי יברך ואולי יש לחלק דיין אף למי שמזיק לו בשתייתו מכל מקום יש לו הנאה ממנו כמו בחומץ שאינו חזק כל כך שכתב המגן אברהם בסימן ר"ד שיש לברך דודאי אית ליה הנאה מיניה וכלומר דאף על גב דמזיקו כיון שנהנה ממנו יש לברך ולא אמרו שלא לברך על דבר המזיק אלא אם כן הוא רק מזיקו ואינו נהנה כלל כשמין זית וכשקדים המרים וחומץ חזק דקים להו לרז"ל דמזיק ואינו נהנה כלל ואם כן יש לומר דאם אוכל ושותה דבר שמזיק לו ואינו נהנה אף שאכילתו הוא מצוה לא יברך ואין ראייה מיין של ארבע כוסות וממ"ש הרב פרי חדש בליקוטיו בסימן ר"ב בדעת הרמב"ם שכתב בפרק ח' מהלכות ברכות לברך על שמן לבדו שהכל שהוא משום דאף על גב דמזיק כיון שנהנה ממנו בעי ברכה כמו בקמחא דשערי דקשה לקוקיאני וכן חומץ וכו' מברך שהכל וכו' עיין שם. מתבאר דלמאי דקימא לן דלא כרמב"ם ואינו מברך כלל הוא אפילו בדבר שנהנה ממנו מכל מקום כיון שגם מזיק לו אינו מברך. ולפי זה צריך לומר דמאי דמוכח מדברי הפוסקים לברך על ארבע כוסות הוא משום שהוא מצוה וכיון דבמצות לאו ליהנות ניתנו לא משגחינן בזה אם מזיקו או לא אלא דאין זו סברא נכונה לקוצר עניות דעתי דטעמא דמצות לאו ליהנות ניתנו יועיל לחייבו ברכת המצוה אבל מה טעם לחייבו ברכת הנהנין והוא אינו נהנה כלל וצריך עיון. שוב מצאתי בספר בתי כנסיות ...".

ב) הגרשז"א זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' רי"ד, הע' ד', שלמי ברכה עמ' ע"ה, הליכות שלמה פסח פרק ט' ס"ק ל"א) [לישונו מובא לעיל] – "ויש לדון במי שהרופא אסר עליו לשתות יין מפני שזה מזיקו, ונראה שבדאי חייב לברך כיון דסו"ס הוא טוב וטעים לכל אדם וכדמצינו אצל ר"י בר אילעי בגמ' נדרים מט: דשתה ד' כוסות וחגר ראשו מפסח ועד עצרת. אך צ"ע קצת הרי לאכול דבר שמזיק לבריאות הגוף הו"ל עבירה, וכמו שאין מברכין על מאכלות אסורות כמו"כ לכאורה היה צ"ל שלא נברך על מאכל

שמזיק, וכי אם אדם יקח פרי שיש בו תערובת סם המזיק לבריאות האדם וכי יברך ע"כ (במק"א כתב רבינו זצ"ל שהוא מסופק בדין זה כיון שסו"ס הוא נהנה), ונראה שאם רגילים אנשים לעבור הו"ל כהאידינא דדשו בי רבים, שהרי מבואר בגמ' דיש הרבה מאכלים שמזיקים כמו שעורים לקוקיאני וכן טחול וירקות וכדומה ואפ"ה ודאי מברכינן. כשאוכל מאכלות אסורות ... לענין ברכה אחרונה במאכל המזיק להרמב"ם יש להסתפק, ואף שמברך לפניו עכ"פ לאחריו צ"ע אם מברך כיון שמזיק לו, וכן בד' כוסות מי שמזיק לו ולבריאותו צ"ע אם מברך ברכה אחרונה. דברכה ראשונה מברך על ההנאה, ולכך אף ששתית השמן מזקת עכ"פ כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי משא"כ ברכה שלאחריה היא על התועלת הבאה מהאכילה (שביעה וכדו'), והכא כיון שמזיקו אין זה נחשב לתועלת כלל".

הגרש"א זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף מה, בית יצחק הלוי ח"ב עמ' ג' אות ה') – "צ"ע באוכל דבר שמזיק לו איך מברך הרי עובר על 'ונשמרתם מאוד לנפשותיכם', וא"כ הו"ל כאכילת איסור. ונראה שאם רגילים אנשים לאכול דבר זה הו"ל כהאידינא דדשו ביה רבים ששומר פתאים ה', שהרי מבואר בגמ' שיש הרבה מאכלים שמזיקים כמו שעורים לקוקיאני (לו, א) וכן טחול וירקות (מד, ב) וכדומה ואפילו הכי ודאי שמברכים עליהם".

(ג) הגרש"א זצ"ל (חשוקי חמד ברכות דף לו, קב ונקי ח"א או"ח סי' ס"ב, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות ט"ו, שיעורי הגרש"א ברכות עמ' שע"ח) – "שאלה. אדם הסובל ממחלת סכרת קשה ולא יכול להתאפק ואוכל עוגה למרות שהיא מסכנת את חייו האם יברך. תשובה. מו"ח מרן הגר"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] השיב לי ברכה ראשונה יברך, וברכה אחרונה אל יברך. וטעמו הוא, שברכה אחרונה אל יברך, כי המאכל מסכן חייו והוא איסור גמור עבורו, ואין זה מברך אלא מנאץ ... יש להעיר מברכות (דף לו ע"א) שמבואר שם ... אכל קמחא דשערי הואיל וקשה לקוקיאני לא לברך עליה כלל, קמ"ל כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי, יעו"ש. הרי שגם על דברים המזיקים מברכים. ויש לחלק דקוקיאני פרש"י 'תולעים שבמעיים'. ואין זה מסוכן אלא קשה, על זה מברכים, משא"כ על עוגה לחולה סכרת קשה, שעלולה להפר לו את כל האיזון בגוף ולסכן חייו על זה לא מברכים בסוף. וכעין זה כתב הנחלת דוד ('דברי דוד' ברכות לה ע"ב ד"ה שם היכי דמי) לבאר החילוק בין השותה שמן זית בפני עצמו שכתב הטור דלא מברכים עליו כלל כיון שהוא מזיק ואילו קמח שעורים מברכים עליו, וכתב 'דלא דמי לקמחא דשערי, דהתם אינו קשה אלא לדבר אחד ... וגם לא אמר לישנא דמזיק רק לישנא דקשה וכדומה איכא הרבה מאכלים דקשה לדבר אחד ... משא"כ שמן זית כיון דאמר בסתם אזוקי מזיק ליה משמע דמזיק לכל הגוף ולית ליה הנאה כלל ... וי"ל דאם יכוין לברך על כל המזון עשה איסור, ובירך ברכה שאינה כתיקונה, ומו"ח שליט"א [זצ"ל] התכוין שיברך ויכוין רק על הגרגיר הראשון שאינו מזיק לו".

(ד) חוט שני (ברכות, סוף ס"ק כ') – "ומ"מ מכאן אין ראיה לבני אדם שאסור להם מבחינה רפואית לאכול מאכלים מסויימים מפני שהם מזיקים להם, כגון שאסור לו לאכול מיני דגן, או לחולי סכרת שאסור לו לאכול מאכלים ממותקים, מסתברא דאף אם יאכל מהם הרי בשעת מעשה של האכילה הוא נהנה באופן רגיל ואין בזה חסרון של אכילה, ואם מאכלים אלו יהיו של תרומה ודאי שישלם קרן וחומש, רק דאח"כ זה ישפיע על גופו שיזיק לו, ודאי דמברך ברכתו הראויה לו, ולא דמי לקמחא דשערי דאינו מברך פרי האדמה אלא שהכל, וכן לא דמי לשמן דלהרמב"ם מברך שהכל, דאם מצד ההנאה של אכילה זה הנאה רגילה ממילא הברכה שלו הוא כברכת הפרי, אבל אם זה מפריע לו בשעת אכילה דינו כנ"ל".

ז. חוץ לסוכה.

1. אינו מצטרף לזימון.
 - (א) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה תקע"ח) – "שאלה: מי שאכל בשוגג חוץ לסוכה שנסגר הגג, אם מצטרף לזימון עם האוכלים בסוכה. תשובה: לכאן לא".
 - (ב) כיצד מזמנין (פרק ח' הע' י"ז) – "וה"ה אם אכלו בסוכות אכילת קבע ושכחו להסיר הגג מעל הסכך דהוי כאכלו חוץ לסוכה, ג"כ אין מצטרפין לזימון דהוי כאכילת היתר בזמן איסור. ואפי' אם רק א' מהג' אכל סעודתו תחת הגג יש להסתפק אם אפשר לצרפו במה שאכל שאר דברים בתורת אוכל ירק, דעי' סי' תרל"ט שה"צ סקכ"ט שכ' דאע"פ דמותר לשתות חוץ לסוכה מ"מ מים שבתוך הסעודה אין כדאי לשתות חוץ לסוכה, וא"כ כל אכילתו הוי באיסור חוץ לסוכה. אולם פירות הבאים לקינוח סעודה דמברך עליהם ולא נפטרו בברכת הפת י"ל דאין עליהם תורת אכילת קבע, וא"כ מצטרף ע"י אכילה זו בתורת אוכל ירק, וצ"ע".
 - (ג) תשובות ישראל (ח"ד סי' נ"ג) – "וכן אם אכלו מחוץ לסוכה אפי' שוגגים דיכולים לברך ברה"מ מ"מ אינם מזמנים דליכא קביעות דזה אכילה אסורה".
2. שמצטרף לזימון.
 - (א) משנת יוסף (מה טובו גליון י"ז עמ' פ"א, בית מתתיהו ח"ה סי' ח' אות ו' ד"ה ובמועדי) – "ע"ד השאלה במי שאכל בשוגג חוץ לסוכה, וכגון שלא ידע שנסגר הגג שעל הסוכה, אם ניתן לצרפו לזימון, שלפי המבואר בשו"ע (או"ח סי' קצו) אין מזמנין על מי שאכל דבר איסור, ובמשנ"ב (סק"א) כתב שאף כשאין איסור בעצם המאכל, רק האדם אסור על עצמו, ג"כ אין מזמנין עליו. ולהלן (סק"ד) כ', שגם כשאכל בשוגג אין לצרפו לזימון. ולפי"י יצאת לדון, דהואיל שמדברי המג"א (סי' תרמ) מבואר דאכילה חוץ לסוכה הוי איסור, אולי אין לזמן על מי שאכל בשוגג חוץ לסוכה. לענ"ד נראה דרק באופן שהמאכל עצמו אסור עליו, או שזמן אכילתו הוא באיסור כגון ביום תענית ציבור, אין מזמנין עליו, כיון דהוי אכילת איסור שאין בידו לאכול בהיתר כלל. אבל בנדו"ד שהמאכל כשר ואין איסור בזמן אכילתו, והיה בידו לאכול בהיתר, אלא שבשוגג מחסרון ידיעה אכל חוץ לסוכה, בכה"ג אין זה חשיב אכילת איסור, ושפיר מזמנין עליו".
 - (ב) פסקי תשובות (אות ג' [לשונו מובא לעיל], הע' כ') – "וכן בסוכות אי בעי נכנס לסוכה ואוכל, ושאיני מאכילה ביום תענית ציבור דהזמן אסור".
3. מראי מקומות – אבני דרך (חי"ז סי' ל"ב), דברי בניהו (חל"ד סוף סי' י"א), בית מתתיהו (ח"ה סי' ח' אות ו' ד"ה ובמועדי).
 - (א) רבבות אפרים (ח"ד סי' נ"ד אות י"ח) – "איך הדין אם בסוכת אחד אכל תחת סכך פסול ושנים האחרים אכלו תחת סכך כשר אי

מזמנין ביחד, וכן באכל בלי נטילת ידים, וצ"ע בזה".

ח. מראי מקומות.

1. הגרשו"א צ"ל ('חי' למסכת ברכות דף מה, בית יצחק הלוי ח"ב עמ' ג' אות ח') – 'ולפ"ז צ"ע ברב המסדר קידושין **איך מברך בפה"ג עבור חתן שלא הבדיל** והרי אסור לו לשתות בלי הבדלה עד יום ג' (או"ח סי' רצ"ט במ"ב ס"ק ט"ז). ואולי אפשר לומר דעיקר ברכת בפה"ג בכוס של ברכה אינה על השתיה, כמו שמצינו בברית ביוה"כ שנותנים רק לתינוק הנימול לטעום מן הכוס (שו"ע סי' תרכ"א סע' ג' ברמ"א), וע"כ דאין הברכה על שתיה זו דלא הגיע לחינוך (ועי' במג"א רס"ט) דהשתיה אינה כ"כ מעכבת".

ו] אכל דבר איסור: במקום סכנה - סעיף ב'.

א. האם מברך עליו: ראשונים.

1. אינו מברך.

א) רא"ה (ברכות דף מה. ד"ה אכל) – "ולא עוד [אלא] אפילו אוכל אותן בהיתר כגון חולה שיש בו סכנה וצריך להן אין לברך על אכילתו זאת, וכן כתב הרב ר' משה ז"ל. וכן הדין בודאי באיסורין דרבנן באוכל אותן באיסור, אבל אוכל אותן בהיתר כגון חולה שיש בו סכנה, או מעשה שבת על ידי גוי בחולה שאין בו סכנה, נראה ודאי שמברך שכיון שהתירוהו והוא טעון ברכה מן התורה ודאי מברך לפי [ש]היום מותר הוא לאכילה ומאכל זה מותר הוא אלא שנעשה בו מלאכת איסור ומלאכה הותרה לגבי האי. ומכאן למי שהוצרך ואכל ביום הכפורים אע"פ שאכל בהיתר אין לו לברך לא לפניו ולא לאחריו, דכיון דיום זה אסור הוא לאכול הוה להו כולהו מאכלות לגבי האי יומא כחזיר ונבלה, ותו דלאו מידי דהנאה הוא אלא דצערא, ואע"ג דלא סגיא דלא מתהני, הנאתו על ידי אונס ולא שייך לברוכי בהא, וזה כדין אשה שנאנסה ותחלתה באונס וסופה ברצון דחשבינן לה אונס [כתובות נא, ב]".

ב) ריטב"א ('הל' ברכות פרק ה' הל' י"ב, הל' י"ג) – "ואין צריך לומר כשאכלם באיסור אלא אפילו אכלם בהיתר מפני חליו שהיה מסוכן אינו חשוב נהנה ואינו מברך עליו כלל, שכל הנאה שתחילתה באונס וסופה ברצון אינה הנאה ואשת ישראל שנאנסה מותרת לבעלה אף על פי שסופה לרצון (כתובות נ"א ב'). לפיכך חולה האוכל ביום הכפורים אינו מברך כלל, שהלחם וכל מאכל אסור הוא לו ביום הכפורים כחזיר בשאר ימים אלא שהותר לו מפני חליו כשאר איסורין, אבל חולה שבשלו לו בשבת על ידי גוי או על ידי ישראל בהיתר דברים המותרין מכיון שאין בגופן איסור אלא במעשה שבת ומעשה זה נעשה בהיתר מברך לפניו ולאחריו כדינו, וכן דעת מורי נ"ר".

ג) ר' ירוחם (נתיב ט"ז סוף ח"א) – "שתה שום דבר לרפואה או אכל לא יברך עליו שאם הוא דב' אסו' ואכלו שלא במקום סכנה לא יברך ואם הוא במקום סכנ' כמו כן לא יברך וזה הכלל כל מידי דלרפואה לא יברך עליו כדאמרינן האי מאן דחנקתיה אומצא כך כתב הרמ"ה בתשו".

ד) ספר הפרדס (שער תקון הברכות אות ב') – "וכן חולה שיש בו סכנה, שאינו יכול להתרפאות אלא בדברים אסורים, כגון חזיר או שקצים ורמשים. דאמרינן בכל מתרפאין בשעת סכנה חוץ מע"ז וג"ע וש"ד. נראה לי שאע"פ שהותר לו היתר גמור אינו מברך עליו כלל".

2. מברך עליו.

א) כל הראשונים שמברך על כל דבר איסור [עי' לעיל] – ראב"ד, רא"ש, טור.

1) וכן הב"י ('ס"ק ב', סי' ר"ד ס"ק ט'), שאפילו החולקים שם י"ל "ומיהו היכא שאוכל דבר איסור לרפואת חולי נראה דלהרמב"ם נמי מברך עליו".

ב. האם מברך עליו: פוסקים.

1. אינו מברך.

א) ב"ח ('סי' ר"ד ס"ק ז') – "כתב ה"ר ירוחם על שם ה"ר מאיר הלוי בתשובה שתה או אכל דבר איסור לרפואה בין שלא במקום סכנה בין במקום סכנה לא יברך עליו כלל והבית יוסף דחה דבריו ופסק בשלחן ערוך לעיל סימן קצ"ו ('ס"ב) וכן כאן ('ס"ט) דבמקום סכנה מברך עליו תחלה וסוף ותלה עצמו במה שכתב הרא"ש דחולה שאכל ביום הכיפורים מברך ומזכיר של יום הכיפורים בברכת המזון עד כאן לשונו ולא נהירא דגם ה"ר ירוחם מודה למה שפסק הרא"ש שהאוכל ביום הכיפורים מברך ברכת המזון אלא דשאני התם דאכל היתר בשעת איסור אבל על אכילת איסור בשעת היתר אפילו אכלו לרפואה מפני הסכנה אין לברך על אכילת איסור כלל והכי מוכח בירושלמי (חלה פ"א ה"ה) להדיא הילכך דברי ה"ר ירוחם בשם ה"ר מאיר הלוי עיקר ודלא כשלחן ערוך".

ב) ברכי יוסף (שיורי ברכה ס"ק א') – "אם אכל דבר איסור במקום סכנה מברכין וכו'. בבית יוסף כתב משם הרמ"ה שאינו מברך. וכתב מרן דכל כי האי גונא מודה הרמב"ם דיברך. וכ"כ סי' ר"ד, ע"ש. ואין דבריו מוכרחים. ובספר הפרדס לרבינו אשר בר חיים כ"י שער עשירי כתב משם הרא"ה שסבר כהרמב"ם וכתב בפירוש דאף אם אכל דבר איסור מפני חליו שהוא מסוכן לא חשיבא הנאה ואינו מברך עליו כלל. ושם כתב משם הרשב"א שסבר כהראב"ד, והוא הפך מ"ש הרב ב"י משם הרשב"א שהכריע כהרמב"ם. ושוב ראיתי בספר יד אהרן שהקשה מהרשב"א בתשו'. ע"ש".

ג) עי' כה"ח ('ס"ק ח', ס"ק ט') – "דכיון דאיכא פלוגתא בזה וק"ל סב"ל יש לפוטרו בדבר המותר ואם א"א לו אז יש להרהר הברכה בלבד".

2. מברך.

א) מחבר (סעי' ב', סי' ר"ד סעי' ט') – "אם אכל דבר איסור במקום סכנה, מברכים עליו".

ב) לבוש (סעי' ב', סי' ר"ד סעי' ט') – לשונו מובא לקמן.

ג) ט"ז (סוף ס"ק א', סי' ר"ד ס"ק י"ב) – "וכן במקום סכנה יברך תחילה וסוף כיון שאכילה זו חשובה לו כהיתר".

ד) מג"א (סי' ר"ד ס"ק כ"א) – "ז"ל הג"מ פ"ב חולה שאכל ביה"כ וכו' דבר פשוט הוא והתיר' קאכיל ואדרבה מצוה קעביד עכ"ל, וא"כ ה"ה לאוכל איסור במקום סכנה דמצוה קעביד להציל נפשו דלא כב"ח שנדחק לחלק, ועוד נ"ל דאף רי"ו לא מיירי אלא באוכל דבר לרפואה שאין עושה להנאתו ע"ש".

ה) א"ר (סי' ר"ד ס"ק י"ב) – "והב"ח [סעיף ז] חולק בזה דלא מברך כלל על דבר איסור, וכ"כ הדרישה [סק"ב ד"ה ומ"ש נמי] דאכילת איסור צער הוא לו ולא הנאה כדאיתא בחשן משפט סימן רל"ד [סעיף א ב], אבל הט"ז [ס"ק יב] ומג"א [ס"ק כא] הסכימו לברך. ויש לסמוך עלייהו כיון דלהרבה פוסקים אף באין סכנה מברך, ועוד שאחר [ש] דין זה כתב ב"י [בסימן קצו סעיף ב] בשם רבינו ירוחם [קמג ע"ב] בשם רמ"ה, ואני דקדקתי בספר אדם וחיה דף [קמ"ז] [קמ"ד] ע"ב שלא פסק לתשובת רמ"ה אלא לפי מה שסבר דהרא"ש פסק כרמב"ם שאין מברך על דבר איסור, אבל לפי האמת דס"ל כראב"ד כמ"ש הכותב שם לא [הוה] פסק רבינו ירוחם לתשובת רמ"ה".

ו) פמ"ג (סי' ר"ד א"א ס"ק כ"א, סי' שכ"ח מש"ז ס"ק ו') – "הסכנה. עיין מ"א. לדידן אין חילוק אכל מאכל היתר בזמן איסור, אף מאכל איסור, כל במקום סכנה מצוה קעביד ומברך".

ז) מור וקציעה (ד"ה ואולם) – "האחת כשאוכל דבר איסור מפני הסכנה (ובזה אין חילוק כלל בין דאורייתא לדרבנן לכ"ע). ובזו ודאי, אין לנו אלא דברי הרב בש"ע [סעיף ב], שפסק להלכה קבועה שמברך תחלה וסוף, וכן נכון בלי ספק גם לדעת הרמב"ם כמ"ש הרב"י ז"ל".

ח) חמד משה (ס"ק ב').

ט) מאמר מרדכי (ס"ק ג', סי' ר"ד ס"ק ט') – "כן נראה לי ברור בלי פקפוק".

י) גר"ז (סעי' ה', סי' ר"ד סעי' ט"ו) – "אם אכל איסור במקום סכנה לדברי הכל מברך עליו תחלה וסוף שהיתר הוא אוכל ומצוה הוא עושה להציל נפשו".

יא) ח"א (כלל מ"ח סעי' י"ח) – "אבל אם אכל דבר איסור במקום סכנה, מברכין (סימן קצ"ו)".

יב) כת"ס (או"ח סי' כ"ב) – "חולה שצריך לאכול דבר איסור מברך לפני ולאחריו ואפי' אוכל ד"א מה"ת וכן חולה האוכל דבר היתר לרפאות מחלתו ביה"כ, וכ"ש כשאוכל מאכל בריאי שאוכלים בכ"י למלאות נפשו כי יערב ואוכל ביה"כ מפני שהתענית סכנה לו שמברך לפני ולאחריו כמו שפסק בשלחן ערוך, וערכנו שולחנו וסלקנו חיצו השגות הט"ז והבאים אחריו, והרוצה להחמיר ע"ע לחוש לדעת רי"ו בשם רמ"ה ולשוואל בתשובת רשב"א, יברך תחלה על דבר המותר ויכוין גם על ד"א שאוכל לרפואתו, וכן ברכה אחרונה יוכל לברך עד"ז שישתה או יאכל כשיעור מדבר המותר".

יג) ערה"ש (סעי' ד', סי' ר"ד סעי' י"ט).

יד) שעה"צ (סי' ר"ד ס"ק מ"א, ע"י סי' שכ"ח ס"ק ס"ג) – "ועיין בשערי תשובה בסימן קצ"ו מה שהביא בשם הפנים מאירות שמצדד שלא לברך באוכל דבר איסור אף במקום סכנה, ולא העתקתיו משום דהרבה והרבה אחרונים סתמו כוותיה דהמחבר בזה, הלא המה הט"ז ומגן אברהם והאליה רבה והחמד משה והמאמר מרדכי והיעב"ץ והגר"ז והחיי אדם ובתשובת כתב סופר, וכן משמע מביאור הגר"א, וכל אלו סוברים אפילו באיסור שהוא מן התורה".

טו) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ו' אות כ"ג).

3. מראי מקומות – פנים מאירות (ח"ב סי' ז'), הו"ד בשע"ת (ס"ק ב'), ומגן גבורים (אלף המגן ס"ק ד').

ג. נפשו קצה מלאכול, בענין שאין זו הנאה כלל.

1. לכ"ע אינו מברך, אין החיך נהנה ממנו – מג"א (סי' ר"ד ס"ק כ'), "וא"ל דמיירי דנפשו קצה מלאכול והאכילוהו בעל כרחו דא"כ אין החיך נהנה ממנו", גר"ז (סי' ר"ד סעי' ט"ו), מ"ב (סי' ר"ד ס"ק מ"ח), "ואם הוא דבר שנפשו קצה בזה א"כ אין החיך נהנה ממנו ואין צריך לברך ע"ז", פוסקים.

ד. אם אנסוהו לאכול.

1. ע"י סי' ר"ד סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

ה. האם מזמין עמהם.

1. כן.

א) לבוש (סעי' ב') – "ואם אוכל דבר איסור במקום סכנה הרי זה פיקוח נפש ואין זה עבירה, דוחי בהם אמר רחמנא [ויקרא יח, ה] ולא שימות בהן [יומא פה ע"ב], ומברכין עליו ומזמנין עליו כעל היתר גמור".

ב) מור וקציעה (ד"ה ועדיין) – "אינהו לא מזמני עליה. אבל איהו מזמן עליהו, דלא מפטר מזימון בודאי, דאם אכל מפני האונס או סכנה דבעי ברוכי, ודאי מיחייב נמי בזימון, ולא שאני לן בין ברכה לזימון".

ג) ע"י תורת חיים (ס"ק ג') – פמ"ג ... ומסברא נראה דעיקר כמק"צ ... ולכתחילה בודאי לא ישבו ג' לאכול יחד דדלמא קביעתן לאו קביעות, אבל בדיעבד בודאי יזמנו, ועוד דלמא גם ברכת זימון בג' מה"ת, ועוד האידנא בלא"ה כל א' וא' מברך לעצמו".

2. לא.

א) פמ"ג (מש"ז סוף ס"ק א') – "ואם שלשה אכלו איסור במקום סכנה, או אחד מהם, אין מזמנין עליו, וכן משמע משו"ע [סעיף ב] דמברכין ולא כתב מזמנין ג"כ, כן כתבנו בחדושינו [ראש יוסף שם] ריש פרק שלשה שאכלו [ד"ה אם ג']".

3. יזהרו לכתחילה שלא לאכול כאחד.

א) כה"ח (ס"ק ט') – "מברכין עליו. ומזמנין עליו כעל היתר גמור. לבוש. אבל המש"ז סוף אות א' כתב דדוקא מברכין ולא מזמנין וכתב שכ"מ בש"ע יעו"ש. ונ"מ לדידן דיש לזוהר לכתחלה שאין לאוכלו אצל האוכלין כדי שלא יתחייבו בזימון למ"ד אבל אם כבר אכל אצל אחרים אין לזמן עליו דהא אפילו לענין ברכה כתבנו באות הקודם דאין לברך יעו"ש".

(ב) פסקי תשובות (אות ו') – "ולענין אם מצטרף לזימון כשאכל פת של איסור מחמת חולי או סכנה, נחלקו דיעות הפוסקים בזה, והנכון לכתחילה ליהדר שלא לאכול שניים ושלושה בקביעות, ואם אחד חייב לאכול פת איסור יוכל להצטרף לכל הדיעות לשניים אחרים ע"י אכילת ירק וכדו".

ז. איסור שהזמן גורם: במקום סכנה.

א. אוכל ביו"כ במקום סכנה: אכל מאכל היתר בזמן איסור.

1. מברכים – מג"א (סי' ר"ד ס"ק כ"א), מ"ב (סי' ר"ד ס"ק מ"ו), פוסקים.

ב. יהודי שהוצרך לשתות ביום הכיפורים: ואינו שותה לצמא, כיון שיש לו צער גדול שזקוק לשתות ביום קדוש זה.

1. עי' סי' ר"ד סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ג. צום גדליה, וכדו': שאכל בהיתר.

1. מצטרף לזימון.

(א) פסקי תשובות (אות ו', עי' הע' ל"ג) – "וכל זה במאכל שאסור בעצמותו, אבל האוכל מאכל היתר בזמן איסור מפני חולי או סכנה, וכגון בתעניות ציבור, או לפני התפילה, לפני קידוש והבדלה, חוץ לסוכה וכו' (כנ"ל אות ג'), לכו"ע מצטרף לזימון ללא פקפוק".

2. שלא לזמן.

(א) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה שס"ה) – "שאלה: שלושה חולים האוכלים בתעניות אם יעשו זימון. תשובה: חלילה".

3. מראי מקומות – מטה אפרים (סי' תר"ב סעי' כ"ד, לשונו מובא לקמן), תורת הזימון (פרק ט' סעי' ב').

(א) שבט הקהתי (ח"ב סי' ע"ט) – "ונראה אף להפרמ"ג דס"ל דאין מזמנים עליו זה רק כשאכל דבר איסור מפני הסכנה אבל כשאכל דבר היתר בזמן האיסור שפיר מזמנים עליו וכה"ג מחלק הב"ח ... העולה להלכה: ג' שאכלו בתענית ציבור כאחד יכולין לזמן, אבל לכתחלה לא יאכלו ג כאחד".

ד. תשעה באב: האם מזמן.

1. אין דין זימון.

(א) יד מרדכי (סי' ו' אות ג') – "דלדעתי לא עדיף סעודה שאכלו בת"ב מסעודה שאכלו בערב תשעה באב בסעודה המפסקת שכתב המגן אברהם סימן תקנ"ב סק"ט שאם אירע שאכלו שלשה ביחד דאין מזמנין, דמאחר שאמרו שלא יאכלו שלשה יחד בסעודה המפסקת אפילו קבעו לאכול יחד לא מקרי קביעות".

(ב) רבבות אפרים (ח"ו סי' ע"ד אות ב', עי' ח"ד סי' קל"ה אות ט"ו) – "ועניתי דלא יהי' יותר מערב ט"ב דכתיב בסימן תקנ"ב דבסעודה המפסקת לא יאכלו ג' ביחד כדי שלא יזמנו וא"כ ט"ב עצמן מסתבר דלא יזמנו, כך עניתי זה כשלישים שעניתי".

(ג) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"א תשובה שנ"ד) – "שאלה: שלושה חולים שאוכלים בתשעה באב אם יעשו זימון. תשובה: לא".

(ד) נהרות איתן (ח"ג סי' כ"א) – "שלשה שאכלו כאחד בהיתר בתשעה באב, כשמברכים ברכת המזון אין מזמנין יחדיו משום אבילות, דלא גרע מערב תשעה באב שאין מזמנין, דסעודתם אינה נחשבת קביעות, מחמת האבילות דת"ב".

2. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ב סי' ל"ב אות ג', אליבא דהלכתא גליון ק"ו עמ' קע"ז).

(א) לענין סעודה המפסקת - עי' סי' תקנ"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ה. יום כיפור: האם מזמן.

1. יזהרו לכתחילה שלא לאכול כאחד.

(א) ששכ"ה (פרק ל"ט סעי' ל"א [דפו"ח, סעי' ל"ג]) – "שלושה שצריכים לאכול ביום-הכיפורים, יזהרו לכתחילה שלא לאכול כאחד כדי שלא יתחייבו בחובת זימון".

(ב) נהרות איתן (ח"ג סי' כ"א) – "שלשה חולים שיש בהם סכנה שאכלו ביחד ביוהכ"פ, שיעור המחייב בברכת המזון, מסתבר יותר שסעודתם נחשבת לקביעות סעודה, ומזמנין ביחד כשמברכים ברכהמ"ז, אע"פ שהאונס גורם למעט מהנאת החיך והגרונן, וחייבים בזימון, מ"מ לכתחילה ראוי שלא ישבו לאכול יחד באופן שיתחייבו בזימון, כיון שלכתחילה יש לחוש לסברא שבכה"ג שהוא שמח לצום ומצטער על ביטול המצוה אפשר שלא נחשב קביעות סעודה".

2. אין דין זימון.

(א) שית יצחק (סי' ד"ש) – "יש לדמות דבר זה, למ"ש מג"א (סי' ת"ע), שהכה"ג ס"ל, י' בכורים המתענים בערב פסח יזכיר ש"ץ ענינו בין גואל לרופא, ומג"א חולק על זה, באשר אין רשאים להתענות בצבור בחודש ניסן, כן לא יעשה לעשות פרסום לדבר, ע"ש. וכמו כן לענ"ד בזה, מאחר שהיום הזה צומא רבא יום הק' הכפורים אם שמחמת שהם בסכנה הותר להם לאכול, אבל מהיכי תיתי להזדמן ביחד דהוי פרסום, כשלטי גבורים במס' מגילה, דגם בג' נקרא פרסום, ולהזדמן ביחד, והרי דינא יתיב במי שהוצרך לאכול בתענית ציבור שיאכל בצינעה ובמקום שלא יראו אותו, ועשו"ת מנחת אלעזר ח"ג כזה, ובהגהות הג' דבערזאן ז"ל בסוס"י תרי"ח, מביא משיטה מקובצת ברכות [מ"ה ע"א ד"ה אכל טבל], ג"כ כהט"ז שלא יזכירו ענין היום. ובשו"ת הגאון דבריסק ז"ל [מהרי"ל דיסקין בקו"א אות ס"ח] מירושלים עיה"ק תוב"ב, חוקר אם מחוייבים בנטילת ידיים הצריכים לאכול ביו"כ [עיין סי' הקודם], ועפ"י"ז שב ואל תעשה עדיף ולא יזמנו ביחד".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה יו"כ פרק ו' הע' ס"ה) – "ולמעשה הורה רבנו שלא יזמנו".

- ע'י הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק ל"ט הע' ק"ה [דפ"ח, הע' קי"א], הליכות שלמה יו"כ פרק ו' סעי' י"ג) – "דיש להסתפק, דהואיל והתורה אמרה ועניתם, אלא שמפני ההכרח הם צריכים לעבור ולאכול, אפשר דאין ראוי לקבוע יחד, ואף אם קבעו, אולי אין זה חשיב קביעות, ואף דלא דמי כלל לסעודה המפסקת, ס' תקנב סע' ח ובמ"ב ס"ק יט, מ"מ אין זה כ"כ פשוט דבכה"ג שהיה שמח לצום ומצטער על ביטול המצוה, אם זה קרוי קביעות".
- ג) הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן הגריש"א זצ"ל ברכות דף מה, עמ' ת"ק) – "ביום כיפור אין צירוף לזימון, אפי' כשאכלו בהיתר, כגון שלשה חולים שאכלו יחד, דכיון שהוא יום האסור באכילה אין אכילתם חשובה להצטרף".
- ד) משנת יוסף (חי"ג סי' ר') – "המשנ"ב".
- ה) שבת שבתון (סעי' קל"ה) – "אל יזמנו ויברכו יחד".
- ו) תורת הזימון (פרק ט' סעי' ב').
3. לעשות זימון.
- א) יד מרדכי (סי' ו' אות ג') – "דאמינא דאפילו לדעת הט"ז מזמנים ביום הכפורים, ולא דמי ברכת הזימון להזכרת יעלה ויבא".
- ב) באר שרים (ח"ו סי' מ"ח אות ב') – "פשיטא דג' חולים מזמנים".
- ג) נהרות איתן (ח"ג סי' כ"א) – לשונו מובא לעיל.
4. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ד סי' ק"נ אות ו', ח"ז סי' ע"ד אות ב', "יש לעיין בזה"), פסקי תשובות (סוף אות ו'), רץ כצבי (ירח האיתנים סי' ט"ו), בית מתתיהו (ח"ב סי' ל"ב, אליבא דהלכתא גליון ק"ו עמ' קע"ז).
- א) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"א תשובה תע"ה, ע' ח"ב תשובה תס"ו [לשונו מובא לעיל], בית מתתיהו ח"ב סי' ל"ב סוף אות ב') – "שאלה: שלושה חולים שאוכלים ביוה"כ אם יעשו זימון. תשובה: אולי וצ"ע".

ו. מראי מקומות.

1. דעת תורה (סי' רע"א על סעי' ה') – "ועי' בשו"ע סי' קצ"ו ס"א באכל דבר איסור [אפי' איסור דרבנן] אין מברך עליו, ועי' תשו' הרשב"א שרמז הט"ז שם באיסור שהזמן גורם אי מברכין, וכתב הרשב"א שם דחולה שאכל ביוה"כ פ' מברך ודלא כהרמב"ם דס"ל דבדבר איסור אין מברכין ע"ש, והרי דהרשב"א דימה אכילה ביוה"כ פ' שהזמן גורם, לאכילא טבל, וא"כ הדרא הקו' בנ"ד אמאי מברכין], וי"ל דדמי לדמאי דהואיל ואי בעי מפקיר נכסי' [וחזי לי' מברך ומזמנין עליו] וה"נ אי בעי מקדש".

ח' יש נזהר ויש אינו נזהר, האם מצטרפים – סעיף ג'.

א. הלכה.

1. מצטרפים – מחבר (סעי' ג'), פוסקים.
2. מראי מקומות.
- א) הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ט') – "משום שענין הצירוף לזימון משום שמחשבין את הנאתם כהנאה אחת, לכך אם אין יכולים לאכול ביחד, יש מפריד בהנאתם ואין מצטרפים".

ב. פת שנילש עם חלב עכו"ם: יש נזהרים ויש אינו נזהרים, האם מצטרפים.

1. מצטרפים.

א) חת"ס (יור"ד סי' ק"ז) – "מה שנוהגים שמה אפילו הכשרים בישראל שנוהרים מחלב שחלבו נכרי ואין ישראל רואה מ"מ פשוט להם והיתר גמור לאכול פת שנילש עם חלב הנ"ל ולוקחים מנחתום גוי להדל' ואם אין לזה שום היתר שאלת אם יש לצרפם לזימון הואיל ואוכלים דבר אי' דרבנן ... ואתה בני שמור נפשך ולא תטוש תורת אמך ומכל מקום לצרף בזימון כיון דפר"ח העיד דספרדים אוכלים להדיא אינהו מיכל אכלי לדידן מיסתם נמי לא סתים ועוד איכא משום איבה וגדול השלום ושלום לך ולתורתך הכ"ד א"נ".

2. מראי מקומות.

א) דברי יציב (או"ח סי' ר"א אות ב') – "אולם בתשובות חת"ס יור"ד סו"ס ק"ז, במה שנהגו כשרים שבישראל שאוכלים פת שנילש עם חלב עכו"ם שאין ישראל רואהו, ולאחר שסיים שם לאיסור מסיק, כיון דפר"ח העיד דספרדים אוכלים להדיא, אינהו מיכל אכלי לדידן מיסתם נמי לא סתים, ועוד איכא משום איבה וגדול השלום עיין שם. אך בארחות חיים סי' קצ"ו אות ב' הביא משו"ת לב חיים ח"ג סי' י"ח, אם לענות אמן אחר ברכת האוכל דבר שהשומע נוהג איסור כגון קאיימאק ויגורטי של עכו"ם, ומביא ראיה מהברכ"י או"ח שם אות ד' דהוה כמו בזימון עם אחד שאוכל פת עכו"ם, ושוב כתב שבנו דחה ראיה זו דאין דומה פת עכו"ם לאיסור יגורטי עיין שם. ובכתב סופר גופא באו"ח סי' כ"ב, לגבי חולה ששותה מאלקען מחלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו, מסיק שם להלכה דאוכל איסור בשוגג אין מברך לא בשוגג ולא במזיד כהרמב"ם, ורק חולה דאונס עיין שם, ולא הביא כלל להקל מכח דברי הפר"ח שמיכל אכלי ונאמר אינהו מיכל אכלי ואנן לא נברך. וכיון שכן, בזימון בעשרה שהוא מזכיר השם דחמיר טובא, היאך נסמוך על הפר"ח. ואולי החת"ס מתיר להצטרף רק בזימון שלשה שבלא הזכרת השם, משא"כ שהוא יאמר ברכת הזימון בשם, שזה לדידיה כברכה לבטלה. או דחלב עכו"ם אסור מדרבנן. ובפרט שהחת"ס בעצמו הזכיר שלבני אשכנז שקבלנו עלינו כדעת האוסרים קרוב בעיני להיות נדר דאורייתא עיין שם, א"כ מכ"ש הכא דהוה לאיסור תורה דהוה נדר תורה וז"ב".

ג. הנזהרים מלאכול מצה שרוי' (געבראקט) בפסח, אם מצטרפים לזימון עם האוכלים.

1. מצטרפים.

א) משנה הלכות (חי"א סי' ק"ס) – "מה שמעכ"ת יצא לדייק אם יאכל על שלחן אחד אנשים שנוהרים במצה שמורה משעת קצירה ואין אוכלין מצה שרוי' במים געבראקס עם אנשים שאין נזהרים בחומרא זו אם יכולין לזמן עמהם. ולפענ"ד הנה עיין בתוס'

ברכות הנ"ל ד"ה אכל ובמאירי ברכות הנ"ל וז"ל שיטת הר"א אלשבילי בערכין אמרו הכל חייבים בזימון כו' פשיטא לא צריכא דכהן אכיל תרומה וקדשים לא מצטרף קמ"ל כיון דכהן מצי אכיל חולין שפיר דמי יש ללמוד מכאן דשלשה שאכלו ושנים מהן מודרין מן האחד מנכסיו כיון שזה יכול לאכול משלהם מצטרפי אהדדי ועיין רא"ה ובר"ן שם ובש"ע א"ח ובמקום אחר כתבתי דכל שיכול לאכול עמהם אף שהם אין יכולין לאכול עמו מברך ועיין ר"ן כאן מה שהאריך במי שאכל פת עכו"ם להצטרף עם שאינן אוכלין, ועיין א"ח סי' קצ"ו ובמ"ב שם ובאחרונים כי אין הז"ג להאריך כעת ואת מעכ"ל הסליחה. ומבואר דהיכי דאחד יכול להצטרף עם האחרים מזמנין וכ"ש דכאן לא הוי אלא חומרא".

(ב) הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון פ"ו עמ' מ"ח טור ב') – "שאלה: המקפידים במצה שרויה אם מצטרפים לזימון עם שאינם מקפידים. תשובה: מצטרפים".

(ג) רבבות אפרים (ח"ז סי' שע"ה) – "דכאן דהוי רק חומרא אז בודאי מצרף לזימון, וחפשי בספרים שלפני, ומצאתי בשו"ת משנה הלכות ... ולכאורה הדין פשוט אלא היות שנשאלתי אמרתי לכתוב בזה".

2. מראי מקומות – בית מתתיהו (אליבא דהלכתא גליון פ"ו עמ' צ"ג טור א').

(א) כיצד מזמנין (ח"א פרק ח' סעי' מ"ד) – "וכן כשאוכל בפסח מצה שרוי' עם בשר, והאוכלי מצה עם חמאה וחלב מקפידים שלא לאכול מצה שרוי', מסתבר דלא הוי צירוף".

ד. צירוף לזימון אוכלי קטניות ומקפידים לאוכלם.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"א תשובה פ"ב) – "שאלה: אם יושבים בפסח אוכלי קטניות ושאינם אוכלים קטניות אם יעשו זימון. תשובה: אם מקפידים מחמת חומרא אפשר".

2. הגר"א נבנצל שליט"א (בית מתתיהו ח"ג סי' כ"ח סוף אות א') – "שמצטרפים לזימון אוכלי קטניות עם המקפידים".

3. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ג סי' כ"ח אות א', גם אני אודך ח"ב סי' א' אות א', אליבא דהלכתא גליון פ"ו עמ' צ"ב טור ב').

ה. מי שמקפיד לאכול רק מצות יד וחבירו מקפיד בדוקא רק על מצות מכונה, האם יכולים לזמן יחדיו.

1. אין מצטרפים.

(א) הגריש"א זצ"ל (תל תלפיות חס"ג עמ' ז' אות ד', חס"ו עמ' א' אות ג', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ד אות ט"ז, ח"ג פרק ס' אות צ"ה) – "במי שמקפיד לאכול רק מצות יד וחבירו מקפיד בדוקא רק על מצות מכונה האם יכולים לזמן יחדיו, והשיב שאף שאי"ז

אלא רק בדרך חומרא ולא מדינא, מ"מ לכתחילה א"א לזמן יחדיו".

(ב) ברכת ראובן (ח"א סי' ס"ב).

2. מראי מקומות – פסקי תשובות (הע' ל"ז, לישונו מובא לקמן).

(א) הגר"א"ל שטיינמן זצ"ל (ימלא פי תהלתך, עיונים בתפילה ברכת המזון עמ' ע"ר) – "ויל"ע בשלשה שאכלו יחד בפסח ואחד מהם מקפיד לאכול דוקא מצות עבודת יד ויש אחד המקפיד לאכול דוקא מצות מכונה, האם הם מצטרפים לזימון".

(ב) רץ כצבי (בירורי הלכה פסח סי' כ"ד) – "תלויה מדוע הם אינם אוכלים האחד מהשני - 'בתורת איסור' או 'בתורת חומרא'..."

ו. האוכל רק מצות יד בפסח: האם מצטרפים עם האוכל מצות מכונה (שהם אוכלים גם מצות יד).

1. אין מצטרפים.

(א) עי' דברי יציב (או"ח סי' ר"א) – "ולאכול בשלחן אחר ולהצטרף לזימון. זה נוגע לכאורה לדין אכל דבר האסור, כשיטת האוסרין לזמן עליו באו"ח סימן קצ"ו סעיף א', שאפילו באכל בשוגג אין מזמנין, וא"כ אף דהאוכלין אינם מזידיים ח"ו, הרי שוגגים המה

באיסור תורה דחמור טובא. ועיין בטו"ז שם ס"ק א' שעיקר פלוגתת הרמב"ם והראב"ד בפ"א מברכות הל' י"ט בשוגג, ולענין ברכת הזימון גם הראב"ד מודה שאין להם חשיבות קביעות. אולם בתשובות חת"ס יור"ד סו"ס ק"ז [המשך לישונו מובא לעיל]

... ולזה כיון שבעוה"ר הרבה שנהגו בו אבותיהם איסור מקדמת דנא (ואולי גם הם בעצמם) כשלא נפרצה הפירצה הזאת, וקבלו עליהם דעת האוסרים, והוה לגביהו איסור תורה עכ"פ מטעם נדר, א"כ לא יוכל להצטרף עמהם לזימון עכ"פ לעשרה. והטעם

משום איבה, זה רק לגבי דרבנן ולא לגבי איסור תורה, והכא מכח חשש לא תשא מן התורה פטור מן הזימון, דלא הוה קביעות. וגם יש לומר דאדרבא אם יאכל בשלחן אחר הוה איבה יותר טובא".

(1) צ"ב, מה החילוק בין זה, לפת עכו"ם.

2. מצטרפים.

(א) שבט הלוי (ח"ח סי' קי"ז אות ג') – "ג' אנשים שאכלו ביחד ואחד אוכל מצות יד ושניהם אוכלים מצות מכונה, והאחד מקפיד לא לאכול מהשני, האם הוא יכול לברך ברכת הזימון או דוקא אחד מאלו שאוכלים מכולם, כמבואר באו"ח סי' קצ"ו סעיף ב'. וי"ל

דשאני התם משום פת עכו"ם או מודרים זה מזה שזהו איסור מדינא, משא"כ בזה שהוא חומרא. תשובה: כן נראה להלכה דגם בזה יברך מי שאוכל משני מיני המצות, לא זה שמקפיד שלא לאכול מצות מכונה, ועי' בדעת או"ח סי' קצ"ו מביא בשם תשובת

מהר"ם רוטנבורג אחרון סי' ו' דגם אם אין אוכל מחבירו מחמת רפואת חולשת המזג היא סבה להלכה שלא לברך הזימון".

(ב) תשובות והנהגות (ח"ד סי' ק') – "וע"כ נראה למעשה שבאופן שכ"א מקפיד לאכול מצות שלו דוקא, שמדמה שמצותיו הם המהודרים ביותר ולא יאכל בפסח בשום אופן משל אחר - יש לחשוש שאין מצטרפין לזימון, ואם אחד אוכל מצות מכונה וגם יד,

והשני אוכל רק יד, מכבדים בזימון את האוכל מצות מכונה דוקא וכמ"ש".

(ג) ברכת ראובן (ח"א סי' ס"ב) – "פשוט".

(ד) שואלין ודורשין (ח"ה סי' ל"ה אות א') – "הדבר פשוט אצלי דשפיר יכולין להצטרף ולזמן".

3. מראי מקומות – משנת יוסף (ח"ו סי' ס"ז), פסקי תשובות (הע' ל"ז, לישונו מובא לקמן), בית מתתיהו (ח"ג סי' כ"ח אות ב', גם אני

אודך ח"ב סי' א' אות ב', אליבא דהלכתא גליון פ"ו עמ' צ"ב טור ג').

(א) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"א תשובה פ"ה) – "שאלה: מי שמקפיד לא לאכול מצות מכונה, אם מצטרף לזימון עם מי שאכל מכונה. תשובה: אם מקפידים מחמת חומרא בעלמא אפשר לצרף".

ז. כל אחד מקפיד לאכול מצות שלו דוקא, שמדמה שמצותיו הם המהודרים ביותר ולא יאכל בפסח בשום אופן משל אחר. 1. אין מצטרפים.

(א) עי' תשובות והנהגות (ח"ד סי' ק) – "וע"כ נראה למעשה שבאופן שכ"א מקפיד לאכול מצות שלו דוקא, שמדמה שמצותיו הם המהודרים ביותר ולא יאכל בפסח בשום אופן משל אחר - יש לחשוש שאין מצטרפין לזימון, ואם אחד אוכל מצות מכונה וגם יד, והשני אוכל רק יד, מכבדים בזימון את האוכל מצות מכונה דוקא וכמ"ש". 2. מראי מקומות.

(א) פסקי תשובות (הע' ל"ז) – "ולמעשה כמעט שאין מצוי דבר זה כי בדרך כלל כשיש מחמיר שלא לאכול מאחרים, אחרים אוכלים משלו, כי הלא הלה מחמיר וכשרותו מדוקדקת, אך בפסח יכול להיות מציאות כזו כשיושבים כמה אנשים בסעודה שכל אחד מקפיד לא לאכול מהשני, וכל אחד ומצותיו שלו בידו, ואין מתערבים זה בזה. והנה אין מנהג העולם לדקדק בזה (ולעין אם יש שם לכל הפחות עשרה שאינם מקפידים) ויש למנהג העולם שלא לדקדק על מי לסמוך, הלא הוא השלחן הטהור סעי' ט' שכותב 'מי שאוכל דבר אשר לחבירו הוא איסור וכו' כגון מחלוקת הפוסקים וכו' מזמנין יחד ומברכין יחד, ועונין אמן זה אחר זה (עיין ביה"ל סוס"י רט"ו) כי דרכיה דרכי נועם ואלו דברי אלהים חיים, ואין טעות בין אנשי עצתו של יוצר בראשית וכולם מרועה אחד ניתנו מאל אחד ב"ה וב"ש", ולענין חומרות בעלמא שאנשים מחמירים על עצמם שלא לאכול מאחרים בתורת חומרא ולא בתורת איסור ניתן לסמוך סמיכה של ממש גם על דברי המשנ"ב בכיה"ל סי' רצ"ו סעי' ב' ד"ה אה, עיין שם".

ח. אוכלים מהכשרים שונים אם מצטרפים.

1. אם כל אחד אינו יכול לאכול כלל משל חבירו, אין מצטרפים.

(א) הגר"ח זצ"ל (גם אני אודך עניינים שונים ח"ג אות ס') – "שאלה: אנשים שמקפידים על הכשרים מסויימים, האם מצטרפין לזימון כשכל אחד אוכל מהכשר אחר. תשובה: אם כל אחד אינו יכול לאכול כלל משל חבירו אין מצטרפים".

(ב) פסקי תשובות (אות ז', עי' הע' ל"ז [לשונו מובא לעיל]) – "ולכן קבוצת אנשים שחלוקים ביניהם ע"י חומרות שונות שאנשים מחמירים לעצמם ואינם אוכלים מאחרים וגם אחרים אינם אוכלים משלהם, וכן אם מחמת חולי ואזהרת הרופא אסור לו לאכול מפתו של האחרים וגם האחרים אינם יכולים לאכול מפתו, אינם מצטרפים לזימון".

2. מראי מקומות – אבני דרך (ח"ט סי' כ"ז).

(א) שערי הברכה (פרק ה' הע' כ') – "ועיין בערה"ש ... בישולי עכו"ם וחלב חלב ... רעק"א ... פת שנילושה בחלב ... אפשר לצרף את האוכלה לזימון. ולפי"ז פשוט שה"ה במי שאוכל יחד עם אנשים שאוכלים מאכלים שיש עליהם הכשר שאינו מקובל עליו, שאעפ"כ רשאי להצטרף עמהם יחד לזימון".

1) לכאורה אין שייכות להערה"ש או רע"א [עי' לעיל], אלא להסוגיה של פת עכו"ם.

ט. פסח: נוהגים לא לאכול אצל אחרים.

1. אם כל אחד אינו יכול לאכול כלל משל חבירו, אין מצטרפים.

(א) אבן ישראל (זימון כהלכתו סי' י"ג ס"ק א') – "שאם אין דבר שמעכב אכילתם, אלא שבמציאות אינם יכולים לאכול זה משל זה, מצטרפים, אבל אם אינם יכולים לאכול זה משל זה משום דבר מעכב, אינם מצטרפים, ולכן בפסח שיש שלשה שאוכלים מזה ואין כל אחד אוכל משל האחרים משום חומרא, אינם מצטרפים, אבל אם אינם יכולים לאכול זה משל זה רק משום שיש לכל אחד בצמצום, מצטרפים, וכן לענין להצטרף בפירות, שנים שאכלו פת ורוצים לצרף אחד ע"י אכילת פירות ונגמר הפת, אע"פ שאינם יכולים לאכול פת זה משל זה מצטרף עמהם, אבל אם יש דבר המעכב שאינם יכולים לאכול לחם זה משל זה (וכדלקמן סעי' ג), אינו מצטרף אפילו בפירות, כיון שצריך שיהיו יכולים לאכול יחד פת".

2. מראי מקומות – פסקי תשובות (הע' ל"ז, לשונו מובא לעיל).

י. הצטרפות אוכלי גבינה ואוכלי בשר יחד לזימון אחד.

1. צריך היכר.

(א) ערה"ש (סעי' ח') – "אמנם בזה הקשו מה לנו לבשר ולחלב הא אוכלין פת דאל"כ לא שייך זימון והרי הפת יכולין לאכול זה עם זה ובאמת ל"ק כלל דהא עיקר זימון הוא ההתחברות יחד ושנים שאוכלין זה בשר וזה גבינה מוכרחים לאכול בפירוד שהרי אסור להעלותן על שלחן אחד או שצריכין לעשות היכר כגון בשני מפות וכיוצא בזה כמ"ש ביו"ד סי' פ"ח ע"ש וא"כ איך יתחברו לזימון ואם תאמר דא"כ אפילו זה אוכל חלב וזה בשר אין חיבור דאינו כן שהרי בעל החלב יכול תיכף להתחבר לבעל הבשר ואפילו אם באמת אינו מתחבר כיון שיש בידו להתחבר כחיבור דמי משא"כ כששניהם אין יכולין לאכול זה מזה".

(ב) אבן ישראל (זימון כהלכתו סי' י"ג ס"ק ב') – "ואע"פ שאם אוכלים על שולחן אחד צריך שיאכלו כל אחד על מפה שלו או יתנו הפסק ביניהם משום בשר וחלב, מ"מ אינו מעכב לענין שיחשב שאוכלים על שלחן אחד".

ג) תורת הזימון (פרק ט' הע' כ"ח).

2. הנוהגים שלא לאכול בשר אחרי חלב חצי שעה.

א) אין מצטרפין.

1) אבן ישראל (זימון כהלכתו סי' י"ג ס"ק ד') – "דה"ה הנוהגים שלא לאכול בשר אחרי חלב חצי שעה, אינם מצטרפין עם אוכלי

בשר".

(2) פסקי תשובות (אות י') - לשונו מובא לקמן.

(ב) לענין הנהגה זו - עי' סי' פ"ט סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

3. הנוהגים שלא לעבור מחלב לבשר ללא ברכה אחרונה על החלב.

(א) אין מצטרפין.

(1) פסקי תשובות (אות י') - "וכהיום שמנהג רבים שאפילו מגבינה רגילה מקפידים להמתין חצי שעה (ויש נוהגין להמתין שעה),

וכמו"כ מקפידים שלא לעבור מחלב לבשר ללא ברכה אחרונה על החלב, לכן בכל ענין אין מצטרפין אוכלי חלב ואוכלי בשר

לזימון אלא אם כן אכלו בתחילת סעודתן פת לפני שהביאו החלב והבשר".

(2) מראי מקומות - שלחן הטהור (סוף ס"ק ב').

(ב) לענין הנהגה זו - עי' סי' פ"ט סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

4. מראי מקומות.

(א) בצל החכמה (ח"ד סי' קס"ט) - "העולה להלכה: (א) בלילי סדר של פסח קצתם אוכלים בשר וקצתם חלב, שוים לענין זימון (אות

ג'). וה"ה כל היכי שבתחילת סעודתם אכלו פת נקי' מבשר ומחלב (אות ב'). - (ב) ערב יוה"כ בסעודה המפסקת שנים אכלו בשר

ואחד חלב, אפי' גמרו סעודתם בסוף זמן היתר אכילה ממש, יזמן זה שאכל חלב (אות ד'). - (ג) בתחילת הסעודה אכלו שנים בשר

וא' חלב, אף שבסוף הסעודה אכלו כולם פת נקי' גם מבשר וגם מחלב, יזמן מי שאכל חלב (אות ד'). - (ד) כהנים נוהרים מפת

עכו"ם ואוכלים חלה והזר אוכל פת עכו"ם, אם אכלו הכהנים כזית פת חולין או שאכל הזר הישראל פת של ישראל בין בתחילת

הסעודה בין באמצעיתה ובין בסופה, מצטרפין לזימון (אות ו')."

יא. לענות אמן: על דבר שהשומע נוהג בו איסור.

1. עי' סי' רט"ו סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

ט פחות מכזית - סעיף ד'.

א. האוכל פחות מכזית: לענות לזימון.

1. עי' סי' קצ"ה, לשיטות ומראי מקומות.

צירוף לזימון שלשה או עשרה

סימן קצ"ז

[א] בא שלישי בסוף הסעודה - סעיף א'.

[ד] אכל ירק: מצטרפין - סעיף ב'.

[ז] מצטרפים לשלשה - סעיף ג'.

[ב] הב לן ונברך.

[ה] שתיית מים: האם מצטרף.

[ח] קצתם אכלו כדי שביעה - סעיף ד'.

[ו] ציורים: הגדר של "מים".

[ט] אכילה בלא שתייה.

[א] בא שלישי בסוף הסעודה - סעיף א'.

ברכות (דף מז.) – "רב ושמואל הוו יתבי בסעודתא, אתא רב שימי בר חייא הוה קמסרהב ואכיל. אמר ליה רב: מה דעתך, לאיצטרופי בהדן. אנן אכילנא לן. אמר ליה שמואל: אלו מייתו לי ארדיליא, וגוזליא לאבא, מי לא אכלינן".

א. אי בעינן דמצי למיכל כזית דווקא או אפילו כל שהוא.

1. אפילו כל שהוא.

(א) רמב"ם (ברכות פרק ה' הל' ט') – "שנים שאכלו וגמרו מלאכול ובא שלישי ואכל, אם יכולין לאכול עמו כל שהוא ואפילו משאר אוכלין מצטרף עמהן".

(ב) גר"ן (סעי' א') – "יכולים לאכול ממנה אפילו כל שהוא לא נגמרה סעודתם עדיין".

(ג) עי' מ"ב (ס"ק ב', שעה"צ ס"ק ב') – "ואפילו מעט מהם. [רמב"ם שכתב, ואפילו כל שהוא]".

(ד) כה"ח (ס"ק ב') – "כל שהוא. ר"ז".

(ה) שובע שמחות (פרק ו' סעי' ג', הע' י"א) – "ולפי"ז דין זה הוא תמיד, דלא ימלט דלא מצו למיכל כל שהוא מדברים המושכים את הלב".

2. בעינן דמצי למיכל כזית דווקא.

(א) תורת חיים (סוף ס"ק א', "ומהסברא נראה דצריך כזית דבפחות מכזית לא נחשב אכילה ובמה יקבעו ויצטרפו שיהי' נחשב ג' שאכלו כא").

3. מראי מקומות.

(א) פמ"ג (מש"ז סוף ס"ק א', א"א ס"ק א') – "ואני מסופק אי בעינן דמצי למיכל כזית דווקא או כל שהוא, ועיין ר"מ פרק ה' מהלכות ברכות הלכה ט' ואפילו כל שהוא ואפילו משאר אוכלין, י"ל כל שהוא משאר אוכלין קאי. גם מה שכתוב מצי למיכל, ולא מצי למשתי, וצ"ע".

ב. אם הם אמרו שאין רוצין לקבוע.

1. אז אין זימון.

(א) פמ"ג (מש"ז ס"ק א', ראש יוסף ברכות דף מז. ד"ה רב) – "אם אמרו בפירוש שאין רוצין לקבוע אז אין זימון, אף על גב דלא שפיר עבדי דחייבין לחזור אחר זימון כבסימן קצ"ג [סעיף א]".

(ב) פסקי תשובות (אות א').

ג. אחר שאכל השלישי: האם יש חיוב לזמן, או רק רשות.

1. יש חיוב, כיון שהם קבועים בגמר סעודה.

(א) פמ"ג (מש"ז ס"ק א', ראש יוסף ברכות דף מז. ד"ה רב) – "אבל אם שתקו ובא שלישי ואכל כזית, מחויבין, דהוה קביעות. ומה שכתוב בסימן קצ"ג סעיף ב' שהם קבועים בגמר סעודה, זהו נמי בכלל, הואיל ומצי למיכל. וכן כתב רש"י ברכות מ"ז א' ד"ה אכילנא, ואי אתה 'מחייבנו' בזימון. והוכרח לפרש כן, דרב בדף מ"ה ב' סובר שנים רשות לזמן, ואי דיהא רב שימי בר חייא נמי בהדייהו לומר ברכת זימון אי נמי אין מצטרף יכול לענות ברוך שאכלנו משלו, כמו שכתב רש"י מ"ה ב' [ד"ה ברוך ומבורך] בא ומצאן [אומר ברוך] כיון שלא אכל, ועיין סימן קצ"ה במ"א [ס"ק א'] (ואי לפטור עצמו בברכת המזון שלהם לא הוה רב שימי בר חייא מסרהב בשביל זה), שמע מינה לחייב בזימון לכולהו, וגדול המצווה [קידושין לא, א] כו'. וקשיא להר"ר יונה דסובר כל שלא הוקבעו בהמוציא אין חייבין, עיין סימן קצ"ג בטור, מכאן. ועיין ר"מ פרק ה' מהלכות ברכות הלכה ט' כתב ובא שלישי ואכל כו' לחייב בזימון, ובשו"ע כתב לכתחלה. ומכהן זור י"ל דהוה כאלו אמרו בפירוש שאין רוצים לקבוע, מה שאין כן כאן בשתקו, כל זה בחדושינו [ראש יוסף] שם [מז, א ד"ה רב]".

(ב) בה"ל (סעי' א' ד"ה מצטרף) – "מצטרף בהדייהו. היינו שחייבין בזימון [ולא שהוא רשות] וכמו שפסק המחבר בסי' קצ"ג דתלוי בגמר סעודה וזה ג"כ גמר סעודה מקרי כן משמע מכמה פוסקים דנקטו כן לדינא ודלא כשיטת רבינו יונה דלדידה האי סוגיא רק לענין רשות וכן משמע שם ברש"י ד"ה אכילנא דחייבין בזימון".

2. מראי מקומות – הגר"ח ק"צ"ל (הליכות חיים ח"ב אות קי"ז, עמ' ס"ז, לשונו מובא לקמן).

ד. האם השלישי יכול לזמן.

1. בה"ל (סעי' א' ד"ה מצטרף) – "ודע עוד דמשמע מהראשונים דזה השלישי יכול לזמן ולהוציאם ידי זימון ג"כ".

2. בה"ל (סי' ר"א סעי' א' ד"ה בא) – "בא לבסוף. בגמרא איתא דאיכא מ"ד דאם בא גדול לבסוף אינו מברך דעיקר שבסעודה מברך [אחז מאותן שהיו בתחלת הסעודה רש"י] והגמרא מסיק דהלכתא גדול מברך אפילו בא לבסוף ולכאורה משמע דהיינו עכ"פ רק בגדול משום חשיבותו אבל בסתם אנשים כ"ע מודים דעיקר שבסעודה מברך ולא מי שבא בסוף הסעודה וצ"ע".

ה. במקום ספק: הכלל.

1. בה"ל (סעי' א' ד"ה עמהם) – "ענין בפמ"ג שמצדד לומר דברכת זימון של שלשה כל היכא שיש ספק לדינא מצטרפין [היינו דרשות להם לזמן] אבל בברכת זימון של עשרה שיש הזכרת השם מסתפק שם אי מותר בזה משום חומר לא תשא וכן נוטה בח"א".
2. עי' סי' קצ"ב סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ו. אם אחד גמר סעודתו מתחילה ואח"כ באו שניים אצלו ואוכלין.

1. גם כן מצטרף בהדייהו לזימון – מאמר מרדכי (ס"ק א', "דפשיטא"), מ"ב (ס"ק ג'), כה"ח (ס"ק א'), פסקי תשובות (אות א', לשונו מובא לקמן), תורת הזימון (פרק ח' הע' ו', לשונו מובא לקמן).

ז. הסברא "אילו מייתו", האם הרוב גופא צריך לאכול ביחד ממש.

1. מחמיר, ואינם מצטרפים.
 - א) אבן ישראל (זימון כהלכתו פרק ב' הע' ז') – "דמסתברא אי אפשר לומר אם היו מביאים וכו' כמה פעמים, ולכן כשאוכלים ארבעה וגמרו ובאו עוד ג' וגמרו ואח"כ באו עוד ג', אינם מצטרפים, וכן ה"ה לזימון שלשה".
 - ב) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ד אות כ"א, בית אהרן וישראל גליון י"ט סוף עמ' צ"א) – "ומוכח מספר מאמר" (והמ"ב בסק"ג מעתיק מסקנתו לדינא) דמה שנאמר בגמ' ופוסקים הוא דוקא, ודהיינו שדוקא הרוב לגבי המיעוט יכול להצטרף עפ"י סברת אילו מייתי, אבל הרוב גופא צריך לאכול ביחד ממש כדי שע"ז יוצר הרוב. ויש לזהר בסעודות שבע ברכות, או לאלו שבאו לאחר סעודתם בליל ש"ק להצטרף יחד לברכת המזון ששבעה מהם יאכלו כזית פת ביחד ... ולא מהני להו סברת אילו מייתי. אבל השלשה אחרונים יכלו לאכול אח"כ ומצטרפים דנחשב להם כאילו אכלו ביחד משום סברת אילו מייתי. וכן פסק לדינא הרה"ג י. ש. אלישיב שליט"א [זצ"ל] ... וכן פסק הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] כנ"ל דבעי ז' שיאכלו ביחד ולא מהני להו סברת אילו מייתי לי כ"ש בלי אכילה ביחד כלל דלא מצטרפין".
 - ג) פסקי תשובות (אות א') – "ודע, שאין דין זה אמור אלא כשיש שניים שאכלו יחד, שאז אפשר לשלישי להצטרף להם כל עוד לא נטלו מים אחרונים, או שאחד גמר סעודתו ובאו שניים ואכלו פת יחד, אבל אם אחד גמר סעודתו, ואח"כ בא אחד ואכל פת, וכשהלה ג"כ גמר בא שלישי, אין הם מצטרפים לזימון".
2. מיקל, מצטרפים.

- א) תורת הזימון (פרק ח' הע' ו') – "בספר שובע שמחות ... ולכאן כיון דהטעם הוא שכל שראוים עוד לאכול לא נחשב שגמרו סעודתו א"כ לא משנה אם היה רוב ואח"כ בא השלישי או שבא אחד ואח"כ הגיעו עוד, וכ"מ במאמר שהביא במ"ב שם יע"ש".
3. מראי מקומות.

א) שובע שמחות (פרק ו' הע' י"ד) – "ויש להסתפק אם מה שנאמר בגמרא הוא בדוקא, ודהיינו שדוקא הרוב לגבי המיעוט יכול להצטרף עפ"י סברת אילו מייתי, אבל הרוב גופא צריך לאכול ביחד ממש כדי שע"ז יוצר רוב, או דילמא גם הרוב גופא יכול להיעשות עפ"י סברת אילו מייתי, כגון שאכל אחד וגמר סעודתו ובא השני ואכל וגמר, ובא השלישי ואכל, וכן עד שבעה, דאז בהכרח להזדקק לסברת אילו מייתי גם לעשיית רוב אוכלי הפת, ומה שנאמר בגמרא היה רק מעשה שהיה כך היה. כמו כן יש להסתפק, אם המיעוט המצטרפים על ידי שאר דברים צריכים לאכול ביחד, או דילמא גם הם יכולים לטעום בזה אחר זה, והראשון והשני מהמיעוט יצטרכו להזדקק לסברא זאת, האם נאמר דדוקא כשאכלו פת שחל עליהם חיוב גמור של ברכהמ"ז אז אפשר להמשיך את זמן שעת הסעודה עפ"י סברא זאת, אבל אם רק טעמו שאר דברים בכדי להצטרף אולי לא נאמר בהם אי מייתו, להיחשב כאילו עדיין לא גמרו טעימתם, דדיינו שאנו מקילים ע"י טעימה גופא ולא יותר, או דילמא לא שנא בכל זה. ומנהג העולם להקל בכל זה, דהיינו שבאים בליל שב"ק וכדומה לגמור סעודתם בבית החתן, ולפעמים אין שם אז רק כארבעה שכבר גמרו סעודתם ובאים אליהם עוד שלשה שהתחילו סעודתם בביתם ואוכלים כאן כזית פת, אף שהארבעה כבר גמרו סעודתם וצריכים הארבעה להזדקק לסברת אילו מייתי להצטרף עם השלשה ואח"כ נכנסים שלשה טועמי שאר דברים בזה אחר זה וגם הם מזדקקים לסברא זאת. ומשמע דבכל אופן אומרים כן, וצ"ע, כי לא ראיתי בשום ספר ראשון או אחרון שידבר בזה ויעורר שאלה מצויה זאת. ודע, דכל נידון זה הוא אם אלה שלא אוכלים באותו רגע כבר גמרו סעודתם ממש וצריכים להזדקק לסברת אילו מייתי, אבל אם עוד יביאו להם בפועל מנות מהסעודה אף שבאותו רגע שאוכלים שאר המצטרפים אין אלו אוכלים כלום זה בודאי נקרא שאכלו ביחד ממש. וברש"י שם ד"ה מי, כתב, לגבי אילו מייתי, דחשבינן אז כאילו לא גמרה סעודתא, ומשמע דאם בפועל לא גמרה סעודתא הוי זה בודאי כאכלו ממש ביחד".

ח. מראי מקומות.

1. אבן ישראל (זימון כהלכתו פרק ב' הע' ז') – "דמסתברא באוכל פירות אי אפשר לומר סברת אילו היו מביאים וכו', ולכן אם אחד אכל פירות וגמר לאכול ואח"כ באו אוכלי פת, אינם מצטרפים, אבל שלשה המצטרפים לעשרה בפירות אחר שאכלו האוכלי פת, יכולים להצטרף בזה אחר זה, כיון דאין צריכין להצטרף זה עם זה אלא עם השבעה אוכלי פת".

ב) הב לן ונברך.

א. לדעה שניה [ר' יונה, והר"ן] בס"י קע"ט סעי' א', דהב לן ונברך לא הוי הסח הדעת לגמרי לענין "אכילה" - הדין כאן.

1. כאן מצטרפי. [וקשה על המחבר].

- א) דרישה (ס"ק א') – "מיהו צריך לומר מה שכתבו התוספות ורבינו והרא"ש דאם אמרו הב לן ונברך אינו מצטרף עמהן היינו לשיטתייהו שנתבאר לעיל בסימן קע"ט דאינן מחלקין בין אכילה ושתייה מה שאין כן להר"ן [חולין כט. ד"ה ומודה] וה"ר יונה

- (ל. ד"ה אלא) שכתב שם ב"י (עמ' ריג ד"ה ודעת) בשמן דאף דאסורין לשתות כשאומר הב לן ונברך מכל מקום אינן אסורין לאכול עד שנטלו ידיהן עיין שם".
- (ב. עולת תמיד (ס"ק א') – וילעיל בסימן קע"ט [ס"א] כתב המחבר לדעת הר"ר יונה והר"ן אף על פי שסלקו השלחן אם רצו לחזור לאכילתם אין צריך לברך כל שלא נטלו ידיהם ע"ש, ולכאורה נראה דהכי סבירא ליה מדמביא דיעות הללו באחרונה וכאן סתם שלא כדבריהם".
- (ג. מג"א (ס"ק ב') – "בא השלישי. ועסי' קע"ט דלהר"ן מצטרף כל שלא נטל ידיו".
- (ד. א"ר (ס"ק ג') – "והוא הדין כשנטל הכוס לברך אף שלא אמרו הב לן וכו' כדלעיל סימן קע"ט סעיף ג' (שיירי כנסת הגדולה הגהות טור אות ג). אך קשה למה פסקו השולחן ערוך ולבוש הכא בסתם, ובסימן קע"ט סעיף א' כתבו דלרבינו יונה [ל ע"א ד"ה אלא] ולר"ן [חולין כט ע"א] מותר לאכול בלא ברכה אף שאמר הב לן ונברך, ואם כן גם הכא מצטרף".
- (ה. עי' גר"א (סי' קע"ט על סעי' א' ד"ה ואכילה) – "ואכילה כו'. וכ"ד תוס' שם ד"ה תיכף וד"ה אתכא ושם מ"ז א' ד"ה אילו וע"ל סי' קצ"ז ס"א ...".
- (ו. מאמר מרדכי (ס"ק ד') – "וא"כ לא היה לו לפסוק כאן בסתם דאם אמרו הב לן ונברך אינם מצטרפין וכבר מצאתי להאחרונים ז"ל שהעירו בזה עיין ע"ת ומ"א ועיין דרישה אבל לא מצאתי יישוב בדבריהם ז"ל".
- (ז. מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ב') – "ואח"כ בא וכו'. ולהר"ן בסי' קע"ט מצטרף כל שלא נטל ידיו, מ"א וכבר קדמו הדרישה".
- (ח. מ"ב (סי' קע"ט ס"ק ט') – "ואף באכילה אסור בלא ברכה וכן סתם המחבר לקמן בסימן קצ"ז ס"א ע"ש".
- (ט. כה"ח (ס"ק ו').
2. אינו מצורפי.
- (א. גר"ן (סעי' א') – "ואין צריך לומר אם הסיחו דעתם בפירוש מלאכול עוד ואף להאומרים שהיסח הדעת מאכילה אינו זקוק לחזור לברך המוציא אם נמלך לחזור ולאכול מפני שדרכו של אדם להיות נמלך בסעודתו להמשך מסעודה קטנה לגדולה **מכל מקום כל זמן שאינו נמלך וחוזר ואוכל נגמרה אכילה הראשונה בהיסח דעתו** כיון שעומד בדעתו ואינו חוזר ממנה".
3. מראי מקומות – בה"ל (סעי' א' ד"ה אבל).
- (א. פמ"ג (א"א ס"ק ב') – "באמת קשה למה סתם השו"ע כאן ובסימן קע"ט סעיף א' לא הכריע. וא"כ להר"ר יונה [ברכות ל, א ד"ה אלא] ור"ן דמצי אכלי, מצטרפי ... ואפשר אף להר"ר יונה ור"ן מכל מקום הוה גמר סעודה ולא אכלו עוד תו אין מצטרפין. וצ"ע בכל זה".

ב. אכלו כזית יאחר שאמרו 'הב לן ונברך' אם מצטרפין.

1. אם אוכלין כזית מצטרף.
- (א. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות נ') – "שנים שאכלו ובא שלישי והצטרף והם כבר אמרו 'הב לן ונברך' שעפ"י דין אינו מצטרף, אבל הם עברו ואכלו, האם נתחייבו בזימון, ומהו אם אכלו אז פחות מכזית. תשובה: אם אוכלין כזית מצטרף".
- (ב. וכן מוכח מהפוסקים הנ"ל.

ג. אחרי מים אחרונים – האם מצוה שיטלו ידיהם ויברכו המוציא ויאכלו מעט.

- א. מצוה שיטלו ידיהם ויברכו המוציא ויאכלו מעט.
1. ב"ח (ס"ק א') – "מיהו נראה דמצוה היא שיחזרו לאכול ונטלין ידיהם ויברכו המוציא דרשאינן לעשות כן כדלעיל סימן קע"ט ויצרפו השלישי עמהם כדי שיזמנו עמו".
2. מג"א (ס"ק ג') – "וב"ח כ' דבכאן מצוה שיטלו ידיהם ויברכו המוציא ויאכלו מעט וכן עיקר".
3. באה"ט (ס"ק א') – "וב"ח".
4. שלחן שלמה (סעי' א').
5. גר"ז (סוף סעי' א') – "ומכל מקום אפי' נטלו ידיהם מים אחרונים מצוה שיחזרו ויטלו מים ראשונים ויברכו המוציא ויאכלו כזית כדי לברך בזימון ואפי' אם זה אינו חפץ לאכול כלל מצוה שיתנו לו לאכול מעט כדי לזמן עליו שכל שנים שאכלו כאחד מצוה עליהם לחזור אחר זימון כל מה שיכולים כמ"ש בסי' קצ"ג".
6. ת"א (כלל מ"ח סעי' א') – "ומכל מקום מצוה שיטלו ידיהם ויברכו המוציא כדי לצרפן לזימון, אף על גב דבלאו הכי אין לעשות כן, כדלעיל כלל מ"ד סי' א', משום מצוה שאני (וצריך עיון דבסימן קע"ט כתב דדוחק לחלק משום מצוה)".
7. שלחן הטהור (סעי' ג').

ב. הוי כאכילה אחרת לגמרי.

1. ט"ז (סי' קצ"ג ס"ק ח', כדאי' בבה"ל סעי' א' ד"ה ונטילת).
2. מקור חיים (חוי', על סעי' א') – "הב"ח ... ולא נהירא".
3. א"ר (ס"ק ד', אמנם עי' א"ז ס"ק ג') – "ומ"מ עיקר דין זה שכתב הב"ח דמצוה לחזור ולאכול, וכ"כ מג"א [סק"ג], אינו ברור בעיני, כי לא מצאתי לזה שורש ומשמע [ות] בש"ס ובפוסקים, ומסתבר דזה הוי כאכילה אחרת לגמרי כיון שצריך לברך לפניו, ואם אוכלין עוד ומזמנין הוי כמו שאוכלין מחדש ומזמנין, וכן משמע בדרישה [סק"א]".
4. שע"ת (ס"ק א') – "ועיין בא"ר שכתב שאין לזה שורש ומשמעות בש"ס ופוסקים שיהיה מצוה לחזור ולאכול ומסתבר דזה הוי כאכילה גסה כו' ע"ש".
5. ערה"ש (סוף סעי' ד') – "ויש מי שכתב דמצוה ליטול ידיו ולברך המוציא ולאכול מעט [שם בשם ב"ח] ודברים תמוהים הם וקרוב לאכילה גסה [א"ר] ולא שמענו מעולם מי שיעלה על דעתו לעשות כן".

6. בה"ל (סעי' א' ד"ה ונטילת) – "עיין במ"א סק"ג מה שהביא בשם הב"ח ולא העתקתיו דכבר השיגו בא"ר והובא בשע"ת ועיין בט"ז סימן קצ"ג סק"ח שגם הוא סובר כסברת הא"ר".
7. תורת חיים (ס"ק ב') – "ודברי הב"ח ומג"א צ"ע למעשה דמה מצות זימון איכא כיון שכבר גמרו מלאכול, ואטו משום מצוה להדר לאחר זימון יכניסו עצמם לספק דין דשמא אסורי' לאכול קודם שיברכו בהמ"ז, וגם הא"ר כ' דכיון שצריכי' לברך מקודם הוה כאכילה אחרת".
8. עי' כה"ח (ס"ק י"א) – "הב"ח ... המ"א ... אבל הא"ר ... וע"כ נראה כיון דלא יש חיוב בזה לחזור ולאכול שב ואל תעשה עדיף".

ג. בלשון יש אומרים.

1. חסד לאלפים (ס"ק ח') – "ויש מי שכתב דמצוה שיטלו ידיהם ויברכו 'המוציא' ויאכלו מעט משום זימון, צא ולמד כמה חביבה מצות זימון".
2. בן איש חי (שנה א' פר' קורח אות ז') – "ויש מי שכתב דאם נטלו ידיהם או אמרו הב לן ונבריק דאינו מצרף, מ"מ מצוה שיטלו ידיהם ויברכו ויאכלו מעט משום זימון, צא ולמד כמה חביבה מצות זימון וכנז' כל זה בחס"ל ז"ל יע"ש".
- ד. מראי מקומות.
1. שובע שמחות (פרק ו' הע' י"ג) – "והמג"א ס"ק ג כתב, דבנטלו ידיהם מצוה שיחזרו ויטלו מים ראשונים ויברכו המוציא ויאכלו כזית כדי להצטרף לזימון, וכ"כ הב"ח ושו"ע הרב סע' א ועוד אחרונים, והמ"כ לא הביא זה, מחמת תמיהת הא"ר בשע"ת ס"ק א. ובסעודות שבע ברכות בודאי כדאי לעשות כמותם כדי שיוכלו לברך שבע ברכות. ונראה פשוט דחשבינן לאכילה חדשה זו כמו מעצם הסעודה ולא כסעודה חדשה, לכל הדינים, דהיינו שלא נאמר שהפ"ח שהיו בסעודה נעשו באכילה זו פנים ישנות, וכמו כן אם קרה כן בסעודת שבת הראשונה או השניה חשבינן לאכילה זו ג"כ כסעודה ראשונה ושניה לברך בלי פ"ח ממש, וכל זה מפני שעדיין לא בירכו ברכהמ"ז".

ד] אכל ירק: מצטרפין - סעיף ב'.

ברכות (דף מה.) – "אמר רבי יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: תשעה אכלו דגן ואחד אכל ירק מצטרפין. אמר רבי זירא, בעאי מיניה מרב יהודה: שמנה מהו. שבעה מהו. אמר ליה: לא שנא. ששה ודאי לא מיבעיא לי. אמר ליה רבי ירמיה: שפיר עבדת דלא איבעיא לך, התם טעמא מאי משום דאיכא רובא, הכא נמי איכא רובא. ואיהו סבר: רובא דמינכר בעינן".

א. ד' להצטרף בששה.

1. ראשונים.
- א) מצטרף – או"ז (ח"א סי' קצ"ז), האגור (סי' רמ"ח).
- ב) מחמיר: ד' אין מצטרפין, דבעינן רובא דמינכר טובא – רמב"ם (ברכות פרק ה' הל' ח'), האשכול (הל' סעודה), ראבי"ה (ח"א סי' קכ"ט), רשב"א (ברכות דף מה. ד"ה תשעה), רא"ש (ברכות פרק ז' סי' כ"א), טור (סעי' ב'), המאורות (ברכות דף מה.), ריטב"א (הל' ברכות פרק ז' הל' ה'), רוקח (סי' של"ד), ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ז), מאירי (ברכות דף מה.), ספר הבתים (הל' ברכות שער שישי סעי' י"ב), פסקי ריא"ן (ברכות דף מה.), רשב"ץ (ברכות דף מה. ד"ה אבל), כל בו (סי' כ"ה), צורר החיים (דרך שני סי' ט"ו), תניא רבתי (סי' כ"ו).
2. פוסקים.
- א) מחמיר: ד' אין מצטרפין, דבעינן רובא דמינכר טובא – מחבר (סעי' ב', ב"י ס"ק ב'), לבוש (סעי' ב'), ב"ח (ס"ק ב'), דרישה (ס"ק ב'), גרי"א (סוף סעי' ב'), גרי"ו (סעי' ב'), ח"א (כלל מ"ח סעי' י"ג), דרך החיים (דין צירוף לזימון ומתי אינן רשאים לחלק, סי' רי"ד סעי' ה'), קיצור שו"ע (סי' מ"ה סעי' י"ד), חסד לאלפים (ס"ק ט'), ערה"ש (סעי' ה'), בן איש חי (שנה א' פר' קורח אות ח'), כה"ח (ס"ק י"ז), פוסקים.
3. מראי מקומות.
- א) הגרשז"א זצ"ל (ח"י למסכת ברכות דף מה.), בית יצחק הלוי ח"ב עמ' י"ג ד"ה ואיהו) – "צ"ע למה בברהמ"ז בעינן רובא דמינכר ואילו בתפילה סגי ברוב רגיל".
- ב) הגרשז"א זצ"ל (חידושי בתרא על מחבר סוף סעי' ב') – "הא דבעינן רובא דמינכר כאן, ואילו בתפלה, קבעו האחרונים דלא בעינן רובא דמינכר, משום דהיא עיקר שביעת האדם ובעינן שתהא ניכר שאכלו פת שהוא עיקר שביעת האדם ולא שאר מאכלים, והנאת פת שיש לו חשיבות מיוחדת צריכא היכרא טפיל".

ב. האם יש לו חיוב לעשות זימון או רק רשות: האוכל ירק.

1. רשות.
- א) פמ"ג (א"א ס"ק י"א, סי' קצ"ד א"א ס"ק א'), ראש יוסף ברכות דף מה. ד"ה ודוקא) – "דבעלה של ירק נמי אין מחויב ברכת המזון".
- ב) קצות השלחן (סי' מ"ה ס"ק י' ד"ה והנה, ס"ק י"א) – לשונו מובא לקמן.
- ג) מנחת צבי (זימון, סי' כ"ד אות ד') – "הפוסקים".
2. חיוב, אא"כ ישארו י'.
א) מקור חיים (חו"י, על סוף סעי' ב') – "וגם השותה הכוס אסור לברך ברכה אחרונה ולצאת, אא"כ ישארו י' אזי מותר".
3. מראי מקומות.

(א) הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מחבר סוף סעי' ב') – "ויש לחקור אם יש חיוב זימון על שאר שאכלו ירק, או שהוא רק רשות שיכולים להצטרף".
 (ב) לכאורה תלוי 'אם כבר בירך ברכה אחרונה', מה דינו. עי' לקמן.

ג. האם יש להם חיוב לעשות זימון או רק רשות: האוכל פת.

1. רשות.
 (א) קצות השלחן (סי' מ"ה ס"ק י' ד"ה והנה) – "והנה פשוט דהאוכל ירק אינו חייב בזימון וכן מפורש בפמ"ג בא"א סי' קצ"ד א' וסי' קצ"ז י"א ובשו"ע אדמו"ר שם, ולפ"ז גם על השנים שאכלו פת אין חיוב זימון כיון שהג' אינו מחויב ובידו לבטל הזימון איך אפשר לחייב את השנים וצריך לומר דבצירוף אוכל ירק הזימון הוא רשות".
 (ב) אבן ישראל (זימון כהלכתו פרק ג' הע' ה').
2. מראי מקומות – ברכת ראש (ברכות דף מח.), חדושים ובאורים (סי' קצ"ז ד"ה לכאורה), מנחת צבי (וידר, סי' כ"ד אות ד'), מעדני אשר (ברכות סי' ס"ה), שערי הברכה (פרק ה' הע' י"ז).
 (א) לכאורה תלוי בהשאלה לעיל, כדאי בקצות השלחן.
 (1) אמנם צ"ב למה בסעי' ג' כ' ש"לא יתנו לו לשתות ולא מאכל אחר". תן לו לאכול ולשתות, ולא מזמן, כיון זימון הוי רק רשות.
 (2) על צד השני, ראינו ש'אם כבר בירך ברכה אחרונה', הפוסקים סוברים שאינו יכול לזמן עליו. וצ"ע.
 (ב) לענין זימון בשלשה - הגר"ח"ק זצ"ל ([לענין שלשה] הליכות חיים ח"ב אות קי"ז [עמ' ס"ז]), מילי מעלייתא אות י"ט, שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות מ"ג, לשונם לקמן).

ד. האם המצטרפים באכילת פירות צריך לישב.

1. לא צריך.
 (א) חזו"א (או"ה סי' ל' סוף ס"ק י') – "דהיכי דאוכל שדרך להסב וכיון שאינו מיסב אינו קבע, אבל כשאוכלין פירות דלא מהני הסבה משום שאין אכילת פירות קבעתן בזה מצטרף הג' באכילת פירות ונגרר שפיר אחר השנים שקבעו".
 (ב) אבן ישראל (זימון כהלכתו פרק ב' הע' ג') – "דאין המצטרף בפירות צריך לשבת, דהרי אין מועיל קביעות לפירות, ולכן יכול להצטרף אף בעמידה".
2. צריך.
 (א) גר"ז (סעי' ב') – "והוא שאכל כזית זה או שתי רביעית זו לאחר שעלה והיסב עמהם על המטה בימי חכמי התלמוד שכך היתה דרך קביעות סעודתם ובזמן הזה בישיבה בשלחן אחד שאל"כ אף מי שאוכל פת אינו מצטרף כמ"ש בסי' קצ"ג ומכל מקום א"צ לישב אלא בשעת אכילתו או שתייתו אבל בשעת הזימון יכולים לזמן עליו אפילו עומד בחוץ לפני הפתח כמ"ש בסי' קצ"ד".
 (ב) פסקי תשובות (אות ב') – "והאכילה או השתיה של אלו צריכה להיות בישיבה על יד השלחן של אוכלי הפת".
 3. מראי מקומות – שובע שמחות (פרק ו' סעי' ג', ס"ק י"ד).

ה. עד כמה צריך לשמוע: האוכל ירקות או פירות.

1. צריך לשמוע עד הזון.
 (א) גר"ז (סעי' ה') – "עד היכן הוא הזימון עד סיום ברכת הזון שכל המצטרפים לזימון צריכים לכוין ולשמוע ברכה ראשונה מברכת המזון מפי המזמן כמ"ש בסי' קצ"ג ואף על פי ששמע ברכת הזון לא נפטר בה מברכה אחרונה על אכילתו".
 (ב) קיצור שו"ע (סי' מ"ה סעי' י') – "ולאחר שסיימו הזון את הכל, אז יברך הוא ברכה אחרונה על מה שאכל או שתה".
 (ג) קצות השלחן (סי' מ"ה ס"ק ז') – "וצריך לכוין ולשמוע ברכת הזון מפי המזמן עד נודה לך ולברך אח"כ ברכה אחרונה על אכילתו כמ"ש בסי' קצ"ז ה'".
 (ד) פסקי תשובות (אות ב', עי' הע' ט"ז) – "וימתנו אח"כ לשמוע מפי המזמן כל ברכת זמן עד גמירא ('הזון את הכל'), ואח"כ יברכו ברכה אחרונה, וילכו לדרכם".
2. השלישי לא צריך לשמוע עד הזון.
 (א) חזו"א (או"ה סי' ל"א ס"ק ב' ד"ה אינהו) – "שם אינהו נפקי בזימון דידי, כתב הרא"ש דלא גרע מאכל עלה של ירק, ונראה מכאן דלא בעינן כזית שיתחייב בשום ברכה דאלא"ה גרע כאן שאיננו חייב עוד בשום ברכה ומשמע עוד דהכא [וכן כשמצטרף באכילת ירק] א"צ לשמוע עד הזון דבאמת איננו בכלל בה"ז אלא שבה"ז בשנים היכי דיש להם שלישי המצטרף עמהן שיכול לומר ברוך שאכלנו".
 (ב) בית ישראל (לנדא, ח"א או"ה סי' כ"ט) – "בקיצור שו"ע ... ודבריו של הקיצו"ש"ע הזה תמוהים כמו שאבאר ... וכן באמת מנהג העולם שאין מדקדקין להמתין עד שסיים המזמן ברכת הזון רק תיכף לאחר שאמרו ברוך שאכלנו משלו וכו' מתחילין לברך בהמ"ז וגם המצטרף מתחיל תיכף לברך ברכה אחרונה וכן נלע"ד נכון לדינא ב"ה".
 3. מראי מקומות.
 (א) לכאורה תלוי במחלוקת לקמן, אם יכול לצרף לזימון מי ששתה רק מים. שהחמד משה (ס"ק א', לשונו מובא לקמן) סבר, שלא יכול כיון שהוא חסרון בהזון. והו"ד בשעה"צ (ס"ק י'). ולכאורה החולקים (שם) סבר, כמו החזו"א כאן.

ו. שיעור.

1. צריך כזית – מחבר (סעי' ב'), לבוש (סעי' ב'), גר"ז (סעי' ב'), כה"ת (ס"ק ט"ז).
 (א) מ"ב (ס"ק ח') – "כזית ירק. טעמו דכיון שאומר שאכלנו ואין אכילה פחותה מכזית או משום דבעינן שיתחייב עכ"פ בשום ברכה

ובפחות מכזית אין חיוב בשום ברכה אחר אכילתו כמבואר לקמן סי' ר"י".

2. קשה.

(א) קצות השלחן (סי' מ"ה ס"ק ז') – "והטעם דבעינן דוקא כזית לצירוף כ' אדמו"ר משום שפחות מכזית אינו נקרא אכילה וכ"כ הפמ"ג, והמשנ"ב כ' טעם מהרשב"א דבעינן שהמצורף יהא חייב בב"א וצ"ע ע"ז דהא לדעת רב בברכות דמ"ד ע"ב אין מברכין שום ב"א על ירק ובדמ"ח ע"א ס"ל לרב דמצרפין אוכל ירק לזימון, ולפום ריהטא לא מצאתי זה ברשב"א".

(ב) חזו"א (או"ח סי' ל' ס"ק י"א) – "מ"ח א' אפי' לא טבל עמהן אלא בציר ולא אכל אלא גרוגרת א' מצטרף, בשו"ע סי' קצ"ז ס"ב איתא דדוקא כזית, והגר"א שם הקשה דהלא גרוגרת הוא פחות מכזית, וכן מל' אכל עלה של ירק משמע אע"ג דליכא כזית ואע"ג דליכא ברכה אחרונה בפחות מכזית מ"מ יכול לזמן ברכת זימון עמהן, וכ' הגרי"מ (שליט"א) [ז"ל] בשו"ע צ"ע אות י"ד דאף לדעת הגר"א דוקא בצירוף ל' לא בעינן כזית אבל בצירוף לג' לכו"ע בעינן כזית, דהא תנן השמש שאכל פחות מכזית א"מ עליו, ולא נראה כן, דהא לדעת הפוסקים דבאכילת ירק מצטרף לג' מימרא דר"ח ב"י משמ"י דר"ח הוא לדין צירוף ג' והלכה כרשב"ג, וכיון שהוכיח הגר"א מהא דקאמר גרוגרת אחת ועלה ש"י דלא בעינן כזית מוכח מזה דגם לצירוף ג' ל"ב כזית, והא דתנן השמש שאכל כו' א"מ עליו, נראה הטעם כמש"כ לעיל דבאכילת פת בעינן הסיבה דוקא וקביעות גמור שאין דרך לאכול כזית פת בלבד והלכך אם אכל כזית שנתחייב בבה"מ נקבע עמהן בברכה, אבל אם אכל פחות מכזית כיון דלא נתחייב בברכה וגם לא נקבע עמהן דאין אכילת פחות מכזית פת קבעתן אינו מצטרף עמהן ובאמת לטעמא שאין השמש נקבע בפחות מכזית לג' ונקבע לעשרה, קשה הא דפריך לעיל מ"ז ב' פשיטא ומאי פשיטותי' כיון דמצטרף לעשרה, ואין לומר דפריך דמדיוקא דרישא שמעינן ל', דאין זה קושיא שכן דרך המשנה, ועוד דקמשני אידי דתנא רישא משמע דאי לאו רישא לא הו"ל למתני סיפא וכן לדעת הרא"ה [הובא בבה"ל שם ד"ה כזית] דלג' אינו מצטרף באכילת ירק ופחות מכזית פת לא עדיף מירק, מ"מ קשה מאי פשיטותי' הלא רשב"ג פליג וס"ל דמצטרף בירק וה"ה לפחות מכזית דהרא"ה ס"ל דבכ"מ מצטרף בירק ל"ב כזית וכדעת הגר"א כמש"כ בבה"ל שם וצ"ע".

חזו"א (או"ח סי' ל' ס"ק י"ב) – "במ"ב שם סק"ח כתב בשם הרשב"א הטעם דבעינן כזית, דבעינן שיתחייב בב"א, צ"ע דהא רב דאמר אכל ירק מצטרפין ס"ל לעיל מ"ד ב' אבל ירקא לא ומשמע שם דריב"א הוא תלמיד רב ומשום רבנו הוא רב מדפליג התם ר"י ומדפריך ל' ממתנ' וקאמר בשלמא כו' יעו"ש, ועי' תו' ב"ב פ"ז א"י".

3. מראי מקומות – בה"ל (סעי' ב' ד"ה כזית).

(א) אבן ישראל (זימון כהלכתו פרק ג' הע' ה') – "דפירות שאוכלים לקינוח סעודה, עם מימיהם, מצטרפים לכזית".

(ב) הגרה"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון לג עמ' ס"א טור ד') – "שאלה: כ' השו"ע (סי' קצ"ז) ס"ב ט' שאכלו דגן ואחד אכל כזית ירק או שתה עמהם כוס אחד שיש בו רביעית מצטרפין להזכיר השם, וכ' המ"ב (סק"ח) הטעם דבעי כזית לפי שאומר שאכלנו ואין אכילה פחות מכזית, ובחזו"א (או"ח סי' ל' סק"י"ב) תמה ע"ז דהא כתב בברכות (מד): סבר רב דאין מברכין ברכה אחרונה על ירקות, ועוד האריך (שם סי' ל"א) דאין חובת הזימון תלוי בברכה אחרונה אלא בעלה של ירק, ויל"ע לדעתו האם דוקא ירקות אפי' פחות מכזית או"ד גם משקים (יין וכדו') פחות מרביעית מהני. תשובה [בע"פ]: מהני אף שתיה".

ז. בריה: למשל, אוכל גרעינים ליד השולחן וכדו'.

1. אינו מצטרף – אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ת סוף סי' קצ"ו), "שלגבי ברכה אחרונה יש סברא שבריה כל שהיא הוה ליה כשיעור כזית, מ"מ לגבי זימון משמע דצריך להיות כזית ממש, ואין בבריה ספק לזמן על עדיו", שערי הברכה (פרק ה' הע' ט"ז).

ח. אם כבר בירך ברכה אחרונה.

1. אין יכולין לזמן עליו, דכבר נסתלק מהם.

(א) מג"א (ס"ק ד') – "ואם כבר בירך ברכה אחרונה שוב לא יכול לזמן עמהם דכבר נסתלק מהם (הג"ה אגודה) ול"ד לסי' קצ"ד ס"א דהתם עכ"פ אכל לחם".

(ב) א"ר (ס"ק ו') – "כתב באגודה [ברכות פ"ז סימן קפז בהג"ה] אם כבר בירך ברכה אחרונה שוב לא יכול לזמן עמהם דכבר נסתלק מהם ע"כ. ולא דמי לסימן קצ"ד [סעיף א], דהתם עכ"פ אכל לחם".

(ג) באה"ט (ס"ק ב').

(ד) שלחן שלמה (סעי' א').

(ה) גר"ן (סעי' ד') – "המצטרף צריך ליזהר שלא לברך ברכה אחרונה עד שיזמנו עליו שאם בירך ברכה אחרונה על אכילתו או שתייתו שוב אינו יכול לזמן ולענות עמהם שכבר נסתלק מהם".

(ו) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ז') – "מ"א בשם אגודה".

(ז) ערה"ש (סעי' ה') – "וכן דווקא שלא בירך ברכה אחרונה דאחר ברכה אחרונה לא שייך שיצטרף".

(ח) מ"ב (ס"ק ט') – "ואם כבר בירך ברכה אחרונה שוב אין יכולין לזמן עליו דכבר נסתלק מהם [מ"א וש"א]".

(ט) כה"ח (ס"ק י"ב, ס"ק כ"ג).

(י) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' שפ"ד אות י"ב) – "וכן אם שניים אכלו פת ואחד אכל ירק, ובירך האוכל הפת או האוכל ירק, לא מצטרפים".

(יא) פסקי תשובות (אות ב') – "אך לא יברכו ברכה אחרונה כל זמן שלא זימנו עליהם, ואם בירכו ברכה אחרונה פרח מהם הזימון ואי אפשר לצרפם".

2. יכול לזמן עליו.

(א) אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ב) – "פשוט שגם אם שתה ובירך ברכה אחרונה מצורף לזמון, כמו שלשה שאכלו לחם ובירך אחד, שהשנים מזמנים עמו ויוצאים ידי חובה".

ט. איזה נוסח: ברוך אלקינו שאכלנו, או ברוך אלקינו ומבורך.

1. ברוך אלקינו שאכלנו – גר"ז (סעי' ב'), "להצטרף לעשרה שכבר יש מאוכלי הפת שיעור הראוי לזימון אלא שאינן רשאים להזכיר השם בפחות מעשרה לכן די בצירוף ג' אוכלי ירק או שותים איזה משקה שהם יכולים ג"כ לענות עמהם ברוך אלהינו שאכלנו משלוי", עי' מ"ב (ס"ק ז'), תורת הזימון (פרק י"ג סעי' א').
2. אמנם אם יש זימון בלי האוכל ירק, והוא מזמן עם עשרה – עי' סי' קצ"ח, לשיטות ומראי מקומות.

י. האם האוכל ירק יכול לזמן.

1. לא – מ"ב (ס"ק ג'), שעה"צ ס"ק י"א).
 2. מראי מקומות – קצות השלחן (סי' מ"ה ס"ק י"א, "צ"ע"), מנחת צבי (זימון, סי' כ"ד אות ה').
- א) חזו"א (סי' ל' ס"ק י"ג ד"ה שו"ע) – "שו"ע סי' קצ"ז ס"ב והוא שיהי' המברך אחד מאוכלי פת, ובס' מ"ב שם נראה דאפי' ברכת זימון לחוד אין מברך אלא האוכל פת ואפי' לר"נ דברכת זימון עד נברך, ומיהו אינו לעיכובא לר"נ דברכת זימון עד נברך [וכן לר"ש היכי דמברכין בעשרה דאז גם לר"ש א"צ לשמוע ברכת הזן כמבואר בטור וב"י סי' ר'] רק לכתחלה המזמן מברך כל בה"מ להוציא כל המסובין ולזה אמר שיהי' אחד מאוכלי פת ולא יברך האוכל ירק בשבילן".

יא. מראי מקומות.

1. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ד אות כ') – "אכל מזונות, לא צריך לחכות למזמנים".

ה) שתיית מים: האם מצטרף.

א. אינו מצטרף.

1. מחבר (סעי' ב') – "כוס אחד שיש בו רביעית מכל משקה חוץ מן המים, מצטרף עמהם".
2. לבוש (סעי' ב') – "מכל משקה שיהיה חוץ מן המים, מצטרף עמהם להזכרת השם".
3. פרישה (ס"ק ב') – "וכתב ב"י מאיזה משקה שיהיה חוץ מן המים משום דלא זייני כדאיתא בריש פרק בכל מערבין".
4. נחלת צבי (עטרת צבי ס"ק ג') – "דלא זייני".
5. עי' חמד משה (ס"ק א') – "אבל למ"ד ברכת הזימון עד הזן מידי דזיין בעינן, וכיון דמים לא זייני אינו מצטרף. ועל המחבר ודאי יש לתמוה כיון דפסק בס"י ר' ... אבל לרמ"א דפסק שם שם עד הזן נראה דאינו מצטרף, כן נ"ל".
- א) לכאורה תלוי במחלוקת "עד כמה צריך לשמוע", עי' לעיל.
6. בגדי ישע (על מג"א ס"ק ו') – "והסברא נותנת כדעת הרב"י".
7. מגן גבורים (שלטי הגבורים ס"ק א', אלף המגן ס"ק ו', סי' קצ"ח אלף המגן ס"ק א').
8. שלחן שלמה (סעי' א') – "חוץ ממים".
9. קיצור שו"ע (סי' מ"ה סעי' י') – "ויש אומרים עוד דאפילו אינו אוכל רק שותה רביעית מאיזה משקה חוץ מן המים מצטרף, וכן נוהגין".
10. חסד לאלפים (ס"ק ט') – "חוץ מן המים".
11. ערה"ש (סעי' ה') – "ויש מי שרוצה לומר דגם מים מצטרף משום דשתייה בכלל אכילה [מג"א סק"ו] ונראה עיקר כרבינו הב"י שפסק בסעיף ב' דאינו מצטרף והטעם דבעינן עכ"פ דבר שיש בו חשיבות קצת ולפ"ז אפשר דהמים המתוקנים כמו סעלצע"ר לימאנא"ד או מיני קוואסי"ן מצטרף וכן נראה עיקר לדינא".
12. בן איש חי (שנה א' פר' קורח אות ח') – "חוץ מן המים מצטרפים לזימון".
13. עי' מ"ב (ס"ק י"ב) – "חוץ מן המים. דמים לא זייני ואינו חשוב להצטרף אפי' הוא צמא ורוצה לשתות ומ"א חולק ופסק דמצטרף דכל שתיה בכלל אכילה היא והעתיקהו איזה אחרונים להלכה אכן בספר בגדי ישע ובמגן גבורים הסכימו להמחבר וכן מצדד בספר חמד משה".
14. בית מנוחה (ס"ק ד') – "המג"א ... ואנו אין לנו אלא דברי מרן הש"ע ואינו מצטרף בשתיית מים כיון דמים לא זייני דאף דגם שתיית מים בכלל אכילה מ"מ הכא דאין עיקר הזימון אלא על אכילת מזון א"כ הו"ל האי שאכלנו דאמרי' בזימון אכילה דמידי דמיזן זיין וא"כ גם השתיה דהיא בכללה בעי שתהא משקים דזייני לאפוקי מים דלא זיין כלל".
15. כה"ח (ס"ק ט"ו) – "וכן עמא דבר".
16. בני ציון (ס"ק ו') – "וכן עיקר כדעת המחבר".
17. מהרי"ץ (דושינסקי, ח"א סי' כ"א ד"נה אבל) – "ומ"מ לא ראינו מי שנהג כן כמג"א לצרף לזימון ע"י שתית מים".
18. אור לציון (ח"ב פרק מ"ו הע' ל"ב) – "והטעם שבשתה מים אינו מצטרף, הוא משום דמים לא זייני ואינם חשובים להצטרף, כמבואר בב"י שם. ואמנם במג"א שם ס"ק ו' כתב שגם בשתה מים מצטרף, מ"מ הסכמת האחרונים כדברי מרן".
19. הלכה ברורה (ס"ק ז') – "אבל אם שתו השלשה מים, אינם מצטרפים לזימון. ואפילו שתה רק אחד מהם מים אינו מצטרף לזימון כלל, ואפילו שתה המים מחמת שהיה צמא".
20. פסקי תשובות (אות ב') – "אך לא מים גרידא או מי סודה".

ב. מצטרף.

1. מג"א (ס"ק ו') – "חוץ מן המים. משום דלא זייני כדאי רפ"ג דערובין (ב"י) וצ"ע דהא מ"מ יכול לומר שאכלנו משלו דאפי' שתיה דמיא בכלל אכילה היא וכ"מ בי"ד סי' רל"ח ס"ב והתוס' כתבו דהטעם משום דשתי' בכלל אכילה הוא ואף על גב דבגמ' נקט כוס יין ע"כ הוא לאו דוקא דהא איכא שאר משקין אלא נקט יין לאשמועינן דאפ"ה אינו מוצי' אחר' ע"ש וגם כל הפוסקים כתבו סתם

- ששתה לכן נ"ל שיצטרף".
2. הו"ד בא"ר (ס"ק ה') – "חוץ מן המים וכו'. כ"כ ב"י, ומג"א [סק"ו] חולק דאף דלא זייני מ"מ הוא בכלל אכילה".
 3. פמ"ג (א"א ס"ק ו') – "חוץ. עיין מ"א. ועיין פרק קמא דמעשר שני משנה ה' ממעט מים, דגמר פרי מפרי [עירובין כז, ב], הא לאו הכי הוה בכלל ואכלת [דברים יד, כו]".
 4. באה"ט (ס"ק ד').
 5. יד אהרן (הג' ב"י ס"ק א') – "מג"א".
 6. מחצית השקל (ס"ק ו') – "לכן נראה לי שיצטרף. ובספר חמד משה [אות א] כתב דלרמ"א [סימן ר סעיף ב] דברכת הזימון עד הזון, א"כ מים דלא זייני אינו ראוי להצטרף. ולענ"ד אפילו להרמ"א דינו של מ"א אתי שפיר, דברכת (הזון) [המזון] הוה כשאר ברכת המצות, דעיקר קפידא במה שאומר שאכלנו דאם לא אכל עמהם עכשיו הוה דובר שקרים, מה שאין כן ברכת הזון שהוא שבח שהשם יתברך ברחמיו זון לכל העולם ואפילו לא אכל ושתה כלל הוה מצי להוציא בברכת הזון. ומהאי טעמא נקטו התוספות והרא"ש [פ"ז סימן כא] שאכלנו דוקא".
 7. גר"ז (סעי' ב') – "ואפילו לא אכל כלום אלא שתה רביעית מאיזה משקה ואפילו מן המים מצטרף עמהם".
 8. ח"א (כלל מ"ח סעי' י"ג) – "או ששתו כל אחד רביעית משקין אפילו מים בענין שמחוייב לברך ברכה אחרונה, יכולין לזמן בשם ויכולים לומר 'שאכלנו', דשתיה בכלל אכילה".
 9. שלחן הטהור (סעי' ה') – "אפילו ע"י שתיית רביעית מים ... די בשתיית מים כפסק האדון הקדוש מג"א".
 10. קצות השלחן (סי' מ"ה סעי' ג') – "ואפילו לא אכל כלום אלא שתה רביעית מאיזה משקה שהוא ואפילו מן המים [כיון שחייב בברכה אחרונה] מצטרף עמהם ועונה ברוך שאכלנו משלו".

ג. מראי מקומות – תורת חיים (ס"ק ד').

1. חזו"א (סי' ל' ס"ק י"ג ד"ה שו"ע) – "ומש"כ במ"ב בשה"צ בשם ח"מ דבשתה מים אין מצטרף לדעת הרמ"א דפסק כר"ש דב"ז עד הזון ואע"ג שא"צ לצאת בברכת הזון כמש"נ לעיל [וכ"מ בסוגין דאלא"ה איך מצטרף באכילת ירק אף שצריך לברך בנ"ר לעצמו כמבואר בשו"ע שם ס"ג] מ"מ צריך שיהי' שייך ברכת הזון לאכילתו, ומיהו אין טעם זה אלא בפחות מי' אבל בי' לכו"ע ב"ז עד נברך כמש"כ לעיל, ומיהו כיון דבגמ' לא נזכר אלא ירקא ולעיל מ"ד ב' דקאמר אבל מיא לא משמע דמיא פחות מירקא י"ל דאין מצטרף וצ"ע ועי' מש"כ לקמן סי' ל"א סק"ב".
- א) לענין 'עד היכן צריך לשמוע מהמזמן כשמזמנים בעשרה' - עי' סוף סי' ר', לשיטות ומראי מקומות.

ו) ציורים: הגדר של "מים".

א. מה הגדר.

1. תלוי אם הם מזינים – ע"פ הב"י (ס"ק ב'), מהרש"ג, מהרי"ץ, הגר"מ אליהו זצ"ל.
2. תלוי בחשיבות – ערה"ש (סעי' ה').
3. תלוי אם עיקרו מים – אבן ישראל, אור לציון, עי' הגריש"א זצ"ל.
4. מ"ב (ס"ק י"ב) – "דמים לא זייני ואינו חשוב להצטרף".

ב. שתיית לימונדה (lemonade).

1. מצטרף, שיש קצת חשיבות ומזינים.
- א) ערה"ש (סעי' ה') – "והטעם דבעינן עכ"פ דבר שיש בו חשיבות קצת ולפ"ז אפשר דהמים המתוקנים כמו סעלצער לימאנא ד"ד או מיני קוואסי"ן מצטרף וכן נראה עיקר לדינא".
2. אינו מצטרף, שעיקרו מים.
- א) אבן ישראל (וזאת הברכה עמ' ק"ל אות ד') – "אך לגבי בים ממותקים (כגון לימונדה, טמפו וכדומה) כיון שעיקרם מים, הרבה הורו שאינם חשובים דיים לענין צירוף".
- ב) תשובות והנהגות (וזאת הברכה עמ' ק"ל אות ד') – "אך לגבי בים ממותקים (כגון לימונדה, טמפו וכדומה) כיון שעיקרם מים, הרבה הורו שאינם חשובים דיים לענין צירוף".
- ג) הלכה ברורה (ס"ק ז') – "וכן אם שתו משקה קל כגון לימונדה או קולה, אינם מצטרפים לזימון".
3. מראי מקומות – מהרש"ג (ח"ב סי' ק"פ אות ג'), לשונו מובא לקמן, תורת הזימון (פרק י"ג סעי' א').
- א) וזאת הברכה (עמ' ק"ל אות ד') – "ולמעשה מאחר שהרבה מחמירים בדבר נראה שאין לזמן בשם [בעשרה], מספק הזכרת השם לבטלה, אך לענין זימון בשלשה אפשר להצטרף לזימון, כמבואר במ"ב קצג כו".

ג. שתיית סודה: קולה (pepsi, coke).

1. אינו מצטרף, שעיקרו מים.
- א) אבן ישראל (וזאת הברכה עמ' ק"ל אות ד') [לשונו מובא לעיל], זימון כהלכתו פרק ג' הע' ו') – "דמשקין ממותקים, כגון משקאות קלים המצויים, וכן מי סודה, עיקרן מים ואין מצטרפין בהם".
- ב) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות ל"ב, הע' ל"ב) – "שבעה שאכלו פת ושלשה שאכלו כזית פירות או ירקות או שתו רביעית יין או מיץ פירות טבעי, מצטרפים לזימון בעשרה, אבל אם שתו קפה ותה או משקאות ממותקים בלבד, אינם מצטרפים לזימון בעשרה. [והטעם שבשתה מים אינו מצטרף, הוא משום דמים לא זייני ואינם חשובים להצטרף, כמבואר בב"י שם ... ונראה שדוקא אם

- שתה רביעית יין או מי פירות יכול להצטרף לזימון בשם, אבל אם שתה קפה או תה או שאר משקאות ממותקים, כיון שעיקרם מים לא חשיבי להצטרף].
- ג) תשובות והנהגות (וזאת הברכה עמ' ק"ל אות ד') – "אך לגבי בים ממותקים (כגון לימונדה, טמפו וכדומה) כיון שעיקרם מים, הרבה הורו שאינם חשובים דיים לענין צירוף".
- ד) הלכה ברורה (ס"ק ז') – "וכן אם שתו משקה קל כגון לימונדה או קולה, אינם מצטרפים לזימון".
2. מצטרף, שיש קצת חשיבות ומזינים.
- א) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' שפ"ד אות י"א-ב') – "מאחר ומרן פסק כל משקים חוץ ממים, משמע שכולל טמפו וכדומה, כי יש בהם דברים נוספים חוץ מהמים אשר הם מזינים, ובלבד שישתה רביעית שיש חיוב של ברכה אחרונה".
3. מראי מקומות – הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ג עמ' ס"א טור ד', לשונו מובא לקמן).

ד. שתיית מי סודה (seltzer).

1. מצטרף, שיש קצת חשיבות.
- א) ערה"ש (סעי' ה') – "והטעם דבעינן עכ"פ דבר שיש בו חשיבות קצת ולפ"ז אפשר דהמים המתוקנים כמו סעלצער לימאנא"ד או מיני קוואסי"ן מצטרף וכן נראה עיקר לדינא".
2. אינו מצטרף, שעיקרו מים ואינו מזינים.
- א) מהרש"ג (ח"ב סי' ק"פ אות ג') – "אם יש לצרף לזימון מי ששתה סאדא וואסער, דעתי נוטה דדומה לגמרי למים בעלמא. ובאומר כל הזן עלי דקיי"ל דמותר במים ומלח, לענ"ד דאף בסאדא וואסער מותר, דאין בו שום ענין של הזנה יותר מבמים ומלח. (הכוונה דהה"ד לענין ברהמ"ז דומה לגמרי למים בעלמא. דיש פוסקים דסוברים כי כמו לימאנאד או קוואסין, טוב מן המים ויש להצטרף. וכן פסק הערוך השלחן בס"ז סעי' ה', ונראה דסאדא וואסער דינו כמים לגמרי ותלי' בשיטת הפוסקים החולקים במים)".
- ב) אבן ישראל (זימון כהלכתו פרק ג' הע' ו') – "דמשקין ממותקים, כגון משקאות קלים המצויים, וכן מי סודה, עיקרן מים ואין מצטרפין בהם".
- ג) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות ל"ב, הע' ל"ב) – "שבעה שאכלו פת ושלושה שאכלו כזית פירות או ירקות או שתו רביעית יין או מיץ פירות טבעי, מצטרפים לזימון בעשרה, אבל אם שתו קפה ותה או משקאות ממותקים בלבד, אינם מצטרפים לזימון בעשרה. [והטעם שבשתה מים אינו מצטרף, הוא משום דמים לא זייני ואינם חשובים להצטרף, כמבואר בב"י שם ... ונראה שדוקא אם שתה רביעית יין או מי פירות יכול להצטרף לזימון בשם, אבל אם שתה קפה או תה או שאר משקאות ממותקים, כיון שעיקרם מים לא חשיבי להצטרף]."
- ד) פסקי תשובות (אות ב') – "המקילים גם בשאר משקאות ממותקים שבזמננו יש להם על מי לסמוך, אך לא מים גרידא או מי סודה".
3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ה' הע' י"ח), בית מתתיהו (ח"ד סי' מ' אות ב', גם אני אודך ח"ה סי' ב' אות ב' [עמ' י"ז]).

ה. שתיית תה (tea).

1. מצטרף, שיש קצת חשיבות ומזינים.
- א) מהרי"ץ (דושינסקי, ח"א סי' כ"א) – "אבל בקאו' או טעה נראה דמודה ב"י דכיון דנתבשל ויש בו טעם העשבים או הקאו' הוי כאלו אוכל העשבים גופי' וזן שפיר דכל מידי זיין רק מים ומלח לא והרי בשלכות מברכין בפה"א ... היוצא עפ"י דברינו דיש לצרף השותה טעה או קאו' ולא מבעי' כששותהו בב"א או עכ"פ בלי הפסק הנאה [אלא] אפי' בהפסיק קצת יש סניפים הרבה ...".
- ב) תשובות והנהגות (וזאת הברכה עמ' ק"ל אות ד') – "שאף תה או קפה עם סוכר מועילים לענין צירוף לזימון (ואם שתו בכדי שתיית רביעית כשהתקרר)".
- ע' תשובות והנהגות (ח"א סי' קפ"ג) – "אבל נראה שאף למי שנוהג כמ"א ואחרונים אין לתת לשתות תה חם שעיקר ברכה אחרונה בו בספק ומחלוקת הפוסקים, וכללא היא דתרי קולי לא מקילינן, והיינו להקל שמצטרף בלי פת רק בשתייה, ועוד שמקילין גם על טה חם, ואף שאפשר שלא שתה הרביעית בשיעור צירוף, שלמחבר צריך רביעית דוקא ובכדי צירוף, אין להקל כולי האי ולזמן, וצריך לתת לו לאכול כזית פרי או עכ"פ לשתות רביעית בתוך שיעור שתיית רביעית ואז סומכין לזמן".
- 1) צ"ב, שהוא סבר שמי ששותה לימונדה וטמפו וכדו' אינו מצטרף לזימון, כיון שעיקרו מים. א"כ ה"ה קפה וטה, כמו האור לציון והגריש"א זצ"ל. וצ"ע מה המחלק.
- ג) ע' וזאת הברכה (עמ' ק"ל אות ד', מעיין הברכה פרק י"ט אות י"ח) – "ונראה שמאחר שרבו המקילים אפשר לבן אשכנז לסמוך עליהם, בצירוף דעת המ"א [המובא במ"ב קצ"ז יב], הסובר שאף מים מועילים לענין צירוף וכדבריו פסקו הגר"ז והח"א".
- ד) פסקי תשובות (אות ב') – "ואפילו בשתיית כוס משקה חשוב כיון, תה או קפה או מיץ טבעי".
2. אינו מצטרף, שעיקרו מים.
- א) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות ל"ב, הע' ל"ב) – "שבעה שאכלו פת ושלושה שאכלו כזית פירות או ירקות או שתו רביעית יין או מיץ פירות טבעי, מצטרפים לזימון בעשרה, אבל אם שתו קפה ותה או משקאות ממותקים בלבד, אינם מצטרפים לזימון בעשרה. [והטעם שבשתה מים אינו מצטרף, הוא משום דמים לא זייני ואינם חשובים להצטרף, כמבואר בב"י שם ... ונראה שדוקא אם שתה רביעית יין או מי פירות יכול להצטרף לזימון בשם, אבל אם שתה קפה או תה או שאר משקאות ממותקים, כיון שעיקרם מים לא חשיבי להצטרף]."
- ב) הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סי' כ"ב אות א') – "שו"ע או"ח קצ"ז סעיף ב' מכל משקה חוץ מן המים מצטרף עמהם, יל"ע אי כוס תה מיהשיב לגבי דין זה כמים והיינו דמקור הד' דמים אין מצטרף כ' בב"י משום דאיתא בפרק בכל מערכין דמים לא

זיינו, והתם הא מבואר בגמ' עירובין כ"ז א' דמים המעורבין עם מלח משתתפין בהן טעמא משום דחזי לטבל בהם פתו לפיכך מחשיב למידי דזיינו, ויש לדון אי זה דווקא במלח משום דחזי לטבל בו פתו ומחשיב כאוכל או גם אי ערבו בדבר מתוק, שעי"ז נחשב יותר למידי דזיינו מאשר מים בלבד, גם נסתפקתי אם המיץ שנמכר בזמננו בשוק [שאינו מיץ טבעי] אי השותהו הזי לאצטרופי. תשובה: קיי"ל דמעורבין בשמן עי' שעה"צ סי' שפ"ו אות כ"ח אף דעל שמן לחוד אין מברכין כלל עי' סי' ר"ב, וכמו"כ מערבין בחומץ הואיל וראוי לטבל בו בסי' ר"ד דעל חומץ אין מברכין ובוודאי בכל הני לא יצטרף לכה"מ ומי מלח כיוצא"ב".

ג) הלכה ברורה (ס"ק ז') – "וכן אם שתו תה או קפה, אפילו שתו רביעית בבת אחת באופן שחייבים לברך ברכה אחרונה (עיין לעיל סימן קצ סעיף ז') אינם מצטרפים לזימון".

3. מראי מקומות – הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ג עמ' ס"א טור ד', לשונו מובא לקמן), כיצד מזמנין (ח"ב סי' קצ"ז ס"ב אות ו' ס"ק ט"ז, עמ' רי"ג).

1. שתיית קפה (coffee).

1. מצטרף, שיש קצת חשיבות ומזינים.
 - א) מהרי"ץ (דושינסקי, ח"א סי' כ"א) – לשונו מובא לעיל.
 - ב) תשובות והנהגות (וזאת הברכה עמ' ק"ל אות ד') – "שאף תה או קפה עם סוכר מועילים לענין צירוף לזימון (ואם שתו בכדי שתיית רביעית כשהתקרר)".
 - 1) עי' הערה הנ"ל, על התשובות והנהגות.
 - ג) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ט אות י"ח).
 - ד) פסקי תשובות (אות ב') – "ואפילו בשתיית כוס משקה חשוב כיון, תה או קפה או מיץ טבעי".
2. אינו מצטרף, שעיקרו מים.
 - א) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות ל"ב, הע' ל"ב) – "שבעה שאכלו פת ושלושה שאכלו כזית פירות או ירקות או שתו רביעית יין או מיץ פירות טבעי, מצטרפים לזימון בעשרה, אבל אם שתו קפה ותה או משקאות ממותקים בלבד, אינם מצטרפים לזימון בעשרה. [והטעם שבשתה מים אינו מצטרף, הוא משום דמים לא זייני ואינם חשובים להצטרף, כמבואר בב"י שם ... ונראה שדוקא אם שתה רביעית יין או מי פירות יכול להצטרף לזימון בשם, אבל אם שתה קפה או תה או שאר משקאות ממותקים, כיון שעיקרם מים לא חשיבי להצטרף]".
 - ב) הגר"ש"א זצ"ל (וישמע משה ח"א עמ' פ') – "האם אפשר לצרף לזימון מי ששתה קפה, או נימא דדינו כמים שנחלקו בה הפוסקים אם אפשר לצרפו. והשיב: שדינו כמים".
 - ג) הלכה ברורה (ס"ק ז') – "וכן אם שתו תה או קפה, אפילו שתו רביעית בבת אחת באופן שחייבים לברך ברכה אחרונה (עיין לעיל סימן קצ סעיף ז') אינם מצטרפים לזימון".
3. מראי מקומות – הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ג עמ' ס"א טור ד', לשונו מובא לקמן), כיצד מזמנין (ח"ב סי' קצ"ז ס"ב אות ו' ס"ק ט"ז, עמ' רי"ג).

2. שתיית מיץ טבעי (natural fruit juice).

1. מצטרף, שיש קצת חשיבות ומזין ועיקרו מיץ.
 - א) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות ל"ב, הע' ל"ב) – "שבעה שאכלו פת ושלושה שאכלו כזית פירות או ירקות או שתו רביעית יין או מיץ פירות טבעי, מצטרפים לזימון בעשרה, אבל אם שתו קפה ותה או משקאות ממותקים בלבד, אינם מצטרפים לזימון בעשרה. [והטעם שבשתה מים אינו מצטרף, הוא משום דמים לא זייני ואינם חשובים להצטרף, כמבואר בב"י שם ... ונראה שדוקא אם שתה רביעית יין או מי פירות יכול להצטרף לזימון בשם, אבל אם שתה קפה או תה או שאר משקאות ממותקים, כיון שעיקרם מים לא חשיבי להצטרף]".
 - ב) הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ג עמ' ס"א טור ד') – "שאלה: כ' השו"ע (סי' קצ"ז ס"ב) ט' שאכלו וא' אכל כזית ירק וכו' או לא שתה עמהם אלא כוס א' שיש בו רביעית מכל משקה חוץ מן המים, מצטרף. האם שנים שאכלו פת יכולים לצרף אדם שלישי ע"י שתיית כוס תה או קפה או מיץ טבעי. ובערוה"ש (סי' קצ"ז ס"ה) כ' דאפשר לצרף אדם ג' אם שתה עמהם לימוני"ד [משקה העשוי מלימון], ולכאן לדבריו ה"ה שאפשר לצרף כל מיני משקאות ממותקים ומוגזים. ובסברת המ"ב דמים א"א לצרף לפי שאינו מידי דזיין ואינו חשוב, יל"ד האם דוקא מים או סודה אבל כל השאר מהני, או"ד כל משקה העשוי מן המים א"א לצרף. תשובה: מיץ (אפשר לצרף)".
 - ג) וזאת הברכה (עמ' ק"ל אות ד',) – "רביעית יין או מיץ פירות טבעי ודאי נחשבים למשקים חשובים לענין צירוף לזימון. והרבה פוסקים מוסיפים שאף תה או קפה עם סוכר מועילים לענין צירוף לזימון (ואם שתו בכדי שתיית רביעית כשהתקרר)".
 - ד) הלכה ברורה (ס"ק ז') – "והוא הדין אם שתו השלושה משקה חשוב אחר, כגון שכר או מי סחיטת פירות או חלב וכיוצא בזה".
 - ה) פסקי תשובות (אות ב') – "ואפילו בשתיית כוס משקה חשוב כיון, תה או קפה או מיץ טבעי".

3. שכר (beer).

1. מצטרף.
 - א) הלכה ברורה (ס"ק ז') – "והוא הדין אם שתו השלושה משקה חשוב אחר, כגון שכר או מי סחיטת פירות או חלב וכיוצא בזה".
2. מראי מקומות.
 - א)

ט. מראי מקומות.

1. בה"ל (סי' ר"ד סעי' ז' ד"ה השותה), קצות השלחן (סי' מ"ה סעי' ז') – "ולפ"ז אם שתה מים רק כדי להצטרף לבהמ"ז [להמ"א דפסק בסימן קצ"ז דמהני לענין צירוף] או שיש לו ספק בברכה אם מחוייב ברכה אחרונה ורוצה לשתות רביעית מים כדי להתחייב בב"א **אם יודע בעצמו שאין לו אז שום הנאה** מהמים אין חייב עליהם לברך וממילא גם לענין צירוף לא נחשב צירוף כלל".
2. הגרח"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' ש"ע אות דש"מ) – "מי ששתה מים עם סוכר, האם מצטרף לזימון. תשובה: לא".

ז. מצטרפים לשלשה - סעיף ג'.

א. ראשונים.

1. רק לעשרה.
 - (א) רבינו האי (פסקי רי"ד סוף דף מח., שבולי הלקט סי' קנ"ב).
 - (ב) רמב"ם (ברכות פרק ה' הל' ח') – "במה דברים אמורים בעשרה, אבל בשלשה צריך שיאכלו כל אחד ואחד מהן כזית פת ואח"כ מזמנין".
 - (ג) רי"ף (ברכות דף לה:).
 - (ד) האשכול (הל' סעודה).
 - (ה) ר"ת (פסקי רי"ד סוף דף מח., שבולי הלקט סי' קנ"ב).
 - (ו) יראים (סי' רנ"ג).
 - (ז) שר מקוצי (תוס' ברכות דף מח. ד"ה תשעה) – "והשר מקוצי מפרש דאין הלכה כאותה ברייתא דירושלמי חדא שהרי מסיק עלה התם מתני' כרבן שמעון בן גמליאל כלומר ורבנן פליגי דלא מצטרפי ואין הלכה כיחיד ועוד דא"כ קשה דרבי יוחנן אדר' יוחנן דהכא א"ר יוחנן דלעולם אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן הא מצטרף שפיר אפי' לא טעם אלא שתיה כעובדא דר"ש בן שטח ובירושלמי קא"ר יוחנן לעולם אין מזמנין עד שיאכל כזית ומשמע אפי' מצטרף אלא ש"מ כאן לעשרה ובירושלמי איירי בזמון שלשה".

(ח) סמ"ג (עשין כ"ז).

(ט) רשב"א (ברכות דף מח. ד"ה ולענין, אמנם עי' ח"ז סוף סי' תקל"א).

(י) ריטב"א (הל' ברכות פרק ז' הל' ג').

(יא) ריב"ש (סי' תנ"א) – "דלזמון של עשרה הקלו, כמו שהקלו בו בשבעה שאכלו פת ושלשה שאכלו ירק, שמצטרפין. ובזמון של שלשה בעינן שיאכלו כל אחד כזית פת".

(יב) פסקי רי"ד (סוף דף מח.).

(יג) שבולי הלקט (סי' קנ"ב).

(יד) מאירי (ברכות דף מח.).

(טו) ספר הבתים (הל' ברכות שער שישי סעי' י"ב).

(טז) צרור החיים (דרך שני סי' ט"ו).

(יז) תניא רבתי (סי' כ"ו).

(יח) המנהגות (ברכות דף מח.).

2. אפילו לשלשה.

(א) ר"י (תוס' ברכות דף מח. ד"ה תשעה) – "ומיהו בירושלמי תני שנים שאכלו פת ואחד ירק מזמנין וכן פסק ר"י בתוספתו".

(ב) ר' יונה (ברכות דף לה: ד"ה ואפי').

(ג) סמ"ק (מצוה ק"ט).

(ד) ראבי"ה (ח"א סי' קכ"ט).

(ה) רא"ש (ברכות פרק ז' סי' כ"א, תוס' הרא"ש ברכות דף מח. ד"ה תשעה).

(ו) טור (סעי' ג') – "ור"י פ' ה"ה נמי ב' דגן ואחד ירק אבל איפכא לא וכן דעת א"א הרא"ש ז"ל".

(ז) ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ז).

(ח) רוקח (סי' של"ד).

(ט) ראב"ן (סי' קפ"ד).

(י) המכתם (ברכות דף מח.).

3. יש להחמיר: לא יתנו לו לשתות ולא מאכל אחר; ואם אירע שנתנו לו לשתות או מאכל אחר, יזמנו עמו.

(א) ר"מ (תשב"ץ קטן סי' ש"ז), הו"ד בהגהות מיימוניות (ברכות פרק ה' הל' ח' אות ז').

4. מראי מקומות – המאורות (ברכות דף מח.), אהל מועד (שער הברכות דרך שביעי), כל בו (סי' כ"ה), רשב"ץ (ברכות סוף דף מח.).

ב. יש להחמיר: לא יתנו לו לשתות ולא מאכל אחר; ואם אירע שנתנו לו לשתות או מאכל אחר, יזמנו עמו.

1. מחבר (סעי' ג') – "בד"א דסגי בכל מאכל, להצטרף לעשרה; אבל לג', אינו מצטרף עד שיאכל כזית פת. וי"א דבכזית דגן מהני אפי' אינו פת; וי"א דבירק ובכל מאכל, מהני; הלכך שנים שאכלו ובה שלישי, אם יכולים להזקיקו שיאכל כזית פת, מוטב; ואם אינו רוצה, לא יתנו לו לשתות ולא מאכל אחר; ואם אירע שנתנו לו לשתות או מאכל אחר, יזמנו עמו אף על פי שאינו רוצה לאכול פת".

2. דר"מ (ס"ק ד') – "ולי נראה לענין הלכתא לנהוג כמו שנהג הר"מ כדברי הגהות מיימוני".

3. לבוש (סעי' ב') – "הילכך שנים שאכלו ובה שלישי ורוצים לצרפו, אם יכולין להזקיקו ליטול ידיו ושיאכל כזית פת מוטב שאז יצאו ידי כולם, ואם אינו רוצה לאכול כזית פת מוטב שלא יתנו לו לא לשתות ולא מאכל אחר שלא לחייבם לצירוף לפי דעת היש אומרים

- כדי שלא יכניסו עצמם למחלוקת לכתחלה, מיהו בדיעבד אם נתנו לו לשותת או מאכל אחר יזמנו עמו אף על פי שאינו רוצה לאכול פת".
4. ב"ח (ס"ק ג') – "דלכתחלה קאמר דנקטינן כהרי"ף והרמב"ם אבל אם אירע שנתנו לו לשותת יזמנו עמו דדברי ר"י עיקר והכי נקטינן".
5. גר"א (תשובות והנהגות ח"א סי' קפ"ג ד"ה אמנם) – "ששמעתי ומקובל במשפחתנו דור אחר דור מזקנינו הגדול רבינו הגר"א זצ"ל, נהגו אצלם לא לתת לשלישי להצטרף ע"י מאכל אחר בכדי לא ליכנס לבית הספק וכהכרעת הש"ע, [שדעת הרמב"ם, הרי"ף, סמ"ג, והרשב"א ועוד שלשלה לא מצטרף אלא באכל פת], ורק לעשרה צירפו אפילו יאכל ירק או משהו אחר".
6. שלחן הטהור (סעי' ד') – "טוב יותר שלא יאכל ולא יצטרף עמהם אבל מים אין לו צירוף בשלשה כלל כלל".
- ג. מנהג להקל, שאם לא רצה לאכול פת נותנים, לתת לכתחלה לשלישי שיאכל רק ירק וכדו' כדי להצטרף לזימון.
1. עי' כנה"ג (הג' ב"י ס"ק ב') – "ולענין מעשה, ראיתי לרבותי ולא"א זלה"ה ורבים מגדולי הדור נוהגים, שאם היו שנים אוכלין ובא שלישי, אם היו יכולין להזקיקו וליטול ידיו ולאכול עמהם כזית דגן היו עושים, ואם לא היו יכולין להזקיקו שיאכל כזית דגן, היו נותנין לו כזית ירק או כוס של יין והיו מזמנים עמו. וכן נהגנו אחריהם. ומכל מקום, הרוצה לנהוג לכתחלה כדברי התוספות והרא"ש ז"ל לא אמחה בידו".
 2. מג"א (ס"ק ט') – "וכ"ה כתב שרבותיו נהגו ליתן לו לשותת אם לא רצה לאכול ומצטרף וכן נוהגים עכשיו".
 3. א"ר (ס"ק ו', א"ז ס"ק ד') – "ומהר"ש נתן לכתחלה לשותת, כ"כ בדרשותיו [סימן קיט], מלבושי יום טוב [ס"ק ג'], וכ"כ במהרי"ל [הלכות סעודה אות ז], וכ"כ כנסת הגדולה [הגהות ב"י] שכן נהגו רבותיו כשלא היו יכולין להזקיקו ליטול ידיו ולאכול עמהם כזית".
 4. שלחן שלמה (סעי' א').
 5. גר"ז (סוף סעי' ב') – "וייש לחוש לדבריהם לכתחלה שאם אכלו ב' ובא שלישי אצלם ויכולים להזקיקו שיאכל כזית פת יתנו לו פת אבל אם אינו רוצה נוהגין ליתן לו לשותת או לאכול מיני מגדים ומזמנים עליו כסברא הראשונה".
 6. מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ט') – "הכה"ג העיד שרבותיו נהגו לשותת אם לא רצה לאכול, מ"א".
 7. קיצור שו"ע (סי' מ"ה סעי' י') – "ויש אומרים עוד דאפילו אינו אוכל רק שותה רביעית מאיזה משקה חוץ מן המים מצטרף, וכן נוהגין".
 8. חסד לאלפים (ס"ק י') – "וכבר נהגו לצרף בכל דבר וגדול כח המנהג".
 9. ערה"ש (סעי' ז') – "וגדולי האחרונים כתבו שגם לכתחלה עושין כן לפי שהעיקר לדינא כדברי הרא"ש [מג"א ס"ק ט' וב"ח וכנה"ג]".
 10. מ"ב (ס"ק כ"ב) – "ועכשיו נוהגים שאם לא רצה לאכול פת נותנים לו לכתחלה לשותת או לאכול איזה דבר וכדעה האחרונה [אחרונים]".
 11. הליכות עולם (ח"ב עמ' נ"ה) – "שנים שהיו אוכלים פת ובא שלישי ומוכן להצטרף לזימון עמהם, רשאים ליתן לו לאכול פירות או ירקות שיעור כזית, או כוס יין, ויצטרף עמהם לזימון".
 12. ילקוט יוסף (סי' קצ"ו סעי' ה') – "אין מזמנין על מי שאכל פחות מכזית פת. ויש אומרים שאם השלישי אכל כזית דגן אפילו אינו פת מצטרף לזימון. ויש אומרים שבירק ובכל מאכל מהני. הלכך שנים שאכלו ובא שלישי, אם יכולים להזקיקו שיאכל כזית פת, מצוה שיעשו כן, כדי שיצטרף עמהם לזימון, ואם אינו רוצה, לכתחלה לא יתנו לו לשותת ולא מאכל אחר. אבל אם אירע שנתנו לו לשותת או מאכל אחר, יזמנו עמו, אף על פי שאינו רוצה לאכול פת. /הערה/: ובהליכות עולם ח"ב עמ' נו כתב בשם כנה"ג והמג"א, **דבזה"ז שכל אחד מברך לעצמו, מותר לתת לכתחלה לשלישי שיאכל רק ירק כדי להצטרף לזימון**".
 13. כיצד מזמנין (פרק ב' סעי' י"ד).
 14. שערי הברכה (פרק ה' סעי' י').
- א) הגריש"א זצ"ל (הערות במסכת ברכות סוף דף מח.) – "והנה, בשו"ע סימן קצ"ז הביא בענין מחלוקת הראשונים לגבי צירוף זימון באכילת ירק אם ד"ז נאמר אף בזימון של ג' או רק בזימון של עשרה, ובזימון של ג' צריך כזית פת דוקא. וע"ש שכתב שבזימון של ג' ישתדלו לכתחילה שיאכל השלישי פת ואם אינם יכולים לא יתנו לו לאכול ירק וכדו' כדי שלא ליכנס לספק. ולכאורה נראה שדברי המחבר הנ"ל שייכים בזמן התלמוד שהיה אחד מוציא את כולם בברה"מ, ולכך אין להם להכניס עצמם בספק אם אחד יוציא את חבריו, אבל בזמנינו שאין נוהגים כן אין לחשוש לכך שיאכל ירק ויזמנו אלא אדרבה עדיף לעשות כן כיון שאם יזמנו בג' אף אם אין הם צריכים לזמן אין בכך שום חסרון שהרי אין הם מזמנים בשם. ועי"ש מ"א ס"ק ט. וכן נראה מבואר בדברי המ"ב שם סק"ב שכתב שעכשיו נותנים לו 'לכתחילה' לאכול ולשתות. ע"ש. אמנם, יש להעיר בדבריו שכתב שם "וכדעה אחרונה", ומשמע מדבריו שהמנהג הוא משום הכרעה כדעה זו, ובאמת אינו כן אלא משום שאיב"ז שום חשש ברכה לבטלה. וכמוש"נ ריש פירקין".
- ד. יש להחמיר: לא יתנו לו לשותת או מאכל אחר, חוץ מכזית דגן; ואם אירע שנתנו לו לשותת או מאכל אחר, יזמנו עמו.
1. חקרי לב (או"ח סי' מ"ז) – "לענין הלכה נראה ודאי דנקטינן דלכתחילה לא יתנו לשותת והיינו לעשות מעשה נגד דעת הרי"ף והגאונים בדיעבד הנ"ל. ומיהו נ"ל דשפיר דמי לתת לו לכתחילה כזית דגן אע"פ שאינו פת אע"ג דמלשון הש"ע יש לדון קצת דלאו שפיר דמי דכיון דאיכא תרי ספקי יש להקל במקום צורך מצות זימון".
 2. חיים שא"ל (ח"א סי' ט') – "כתב הרב כנה"ג ... וראה זה חדש דהגם דבגלילותנו קבלו עליהם הוראות מרן בזה נטו גדולי הדור קצת דהיו נותנין לג' כזית ירק לכתחילה הפך דברי מרן. ונראה שטעמם דמאחר דהלכה כהרא"ש והתוספות ורבינו יונה וראב"ן דף מ"ה וכמה גדולים דעמיהו והראיה שבנתנו לו לשותת מזמנין עליו וכמו שפסק מרן לא ראו לחוש כל כך לדעת הרי"ף והרמב"ם ותיסגי לומר לו שיאכל ואם לא רצה תכף זה יתנו כזית ירק או כוס של יין והוא הפך מרן שפסק כמנהג מהר"ם שכתב בהגהות מיימוניות

ובתשב"ץ לתלמיד מהר"ם סי' ש"ז והאגודה ... ואי לאו דמסתפינא הו"א דב' שאכלו פת ובא ג' שלא יזקיקוהו ליטול ולאכול פת שהוא נכנס בספק ברכה לבטלה דמי שאוכל פחות מכביצה יש מי שאומר שלא יברך על נט"י ... אך במקומינו שמצוי פת הבב"כ יכול לאכול כזית ולא יקשה עליו ולא יכנס בס' ברכה. ויכול להצטרף לזמון ככל אשר דברנו".

3. בית מנוחה (ס"ק ו') – "כנה"ג ... חק"ל ... ולכן אסיק הרב לענין הלכה ודאי נקטינן דלכתחלה לא יתנו לשתות לעשות נגד דעת הרי"ף והגאונים אלא בדיעבד. ומיהו לתת לו לכתחלה כזית דגן אע"פ שאינו פת שפיר דמי אע"ג דמלשון הש"ע יש לדון קצת דלאו שפיר דמי דכיון דאוכל תרי ספיקי יש להקל לכתחלה במקום מצות זמון. וכ"כ הרב חיד"א בחיים שאל ח"א סי' ע' דאפי' לכתחלה יש ליתן כזית פת הבאה בכיסנין לאחד כדי לצרפו לזמון וכ"ש אם שנים אכלו פת גמור ואחד אכל עמהם יחד כזית פת הבאה בכיסנין דלכ"ע מברכין בזימון".

4. כה"ז (ס"ק כ"א) – "מיהו החק"ל ... וכ"כ החיד"א ...".

ה. מראי מקומות – הלכה ברורה (ס"ק י"ב).

ו. אם אסור לומר סתם ברוך שאכלנו וכו'.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות מ"ב) – "לכאורה משמע במשנ"ב שאסור לומר המילים 'ברוך שאכלנו משלו וכו' סתם, דכתב שלכתחילה לא יכנס לספק חיוב זימון. תשובה: אינו נכון".

ז. צירוף שלישי לזימון.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות מ"ג) – "שנים שאכלו ובא שלישי והצטרף עמהם במיני תרגימא, האם יש לו חיוב לזמן, או רק רשות ואם רוצה יכול לילך לדרך. תשובה: יתכן שנתחייב בזימון וצ"ע".

הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"ב אות קי"ז, עמ' ס"ז) – "אם ב' אנשים אכלו ביחד סעודה, ובסוף סעודתם קודם שבירכו ברהמ"ז בא להם אורה וכיבדו אותו במזונות ואכל, מה דינם לענין זימון. האם חייבים לזמן, או רשאים לזמן, או אסור להם לזמן. תשובה: מצוה שיזמנו".

הגר"ח זצ"ל (מילי מעלייתא אות י"ט) – "שאלה: שנים שאכלו פת וא' אכל ירק ביחד האם יש להם חיוב לעשות זימון או רק רשות. תשובה: לכאור' יש חיוב וצ"ע".

ח [רק קצתם אכלו כדי שביעה - סעיף ד'.

א. האם ברכת המזון ברכת המצוות או ברכת הנהנין: נ"מ אם יש ערבות והיצא מוציא - מ"ב (ס"ק כ"ד).
1. עי' סי' קפ"ו סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ט [אכילה בלא שתייה.

א. ראשונים שכתבו מי שאכל ולא שתה אין חייב לברך מן התורה על אכילתו.

1. יראים (סי' רנ"ג) – "ואחרי דקיי"ל כר"מ דאמר כזית דאורייתא דפסיק רבא הלכתא א"כ קיימא ושבעת זו שתיה ולא מחייב דאורייתא אלא א"כ ישתה אם הוא צריך לשתיה אבל אם אינו צריך לשתיה לא אמרינן שישתה שלא לתיאבון. הלכך האוכל עם אחרים שאכלו ושתו הוא ואוכל וצריך לשתיה ואם לא שתה לא יכול למפטר אחרים שאכלו ושתו ידי חובתן דאיהו מחייב מדרבנן ואינהו מדאורייתא ולא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא".

2. רשב"א (ח"ו סוף סי' תקל"א) – "בעל ספר יראים כתב מי שאכל ולא שתה אינו חייב לברך מן התורה אלא מדרבנן והני מילי בשצריך ולא מצא אבל אם אינו צריך חייב".

3. מרדכי (ברכות רמז קע"ז) – "כתב בס"י [בספר יראים] אחרי דקיימא לן כרבי מאיר דאמר כזית דאורייתא כדפסיק רבא הלכתא א"כ קי"ל ושבעת זו שתיה א"כ לא מחייב מדאורייתא אא"כ שתה אם הוא צריך לשתות אבל אם אינו צריך לא אמרה תורה שישתה (*אלא) [*שלא] לתיאבון והלכך מי שאכל ולא שתה לא מצי להוציא אחרים י"ח שאכלו ושתו דלא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא".

4. מהר"ם (ברכות סוף סי' כ"ח בהג"ה) – "כתב (בספרים) [בספר יראים] קיימא לן כרבי מאיר דקאמר כזית דאורייתא כדפסיק רבא הילכתא, א"כ קיימא לן ושבעת זו שתיה, א"כ לא מחייב מדאורייתא אלא אם כן שתה אם צריך לשתיה, אבל אם אין צריך לא אמרה תורה שישתה שלא לתיאבון. והילכך [מי] שאכל ולא שתה לא מצי להוציא אחרים ידי חובתם שאכלו ושתו, דלא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא".

5. האגודה (ברכות פרק ז אות ק"פ) – "והילכתא מי שאכל ולא שתה לא יוציא אחרים ידי חובתן שאכלו ושתו, דלא אתי דרבנן ומפיק מדאורייתא".

6. עי' מהרי"ל (סי' קנ"ג) – "ולדברי הרא"ם בספר יראים [אפ"ה] נראה אם שתה פחות מכביצה וספק ליה דקרינן [בי'] ואכלת ושבעת, אף על גב דלענין ברכה אחרונה אין מברך פחות מכביצה או רביעית דלא חיישינן לקבוע ברכה על פחות מכדי שביעה למר כדאית ליה, [וק] [וקל] [ל] [להבין]".

א) פוסקים: הו"ד בשם י"א – רמ"א (סעי' ד'), לבוש (סעי' ד', לשונו מובא לקמן).

ב. שיעור שתייה.

1. שתה עד שאינו צמא.

א) לבוש (סעי' ד') – "יש אומרים שאין חייב אדם לברך מן התורה על אכילתו אלא כששתה גם כן עד שאינו צמא, אבל מי שהוא צמא ותאב לשתות אינו חייב לברך, שאין אכילה בלא שתייה כלומר לא נקרא שביעה אלא אם כן שתה ולא יצמא".

- (ב) ע"י מור וקציעה (ד"ה והא), הו"ד בתורת חיים (ס"ק ט"ו) – "אבל היכא דצריך לשתות לצמא ולא שתה היכי נימא שאכלנו והא לא אכיל כפי הראוי לו, מאחר שחסרה לו השתיה שהיא מכלל האכילה, ולא נתקיים ושבעת, ובהא לא נפיק קרא ממשמעותיה, דאכילה שיש בה שביעה היא אפילו לר"מ, וכל שכן לר"י. ולכן לענ"ד דברי המרדכי נכונים להלכה, ולא ירדתי לסוף דעת הרב"י בכאן ... וא"כ כשנאמר (דפשיטה) [דפשיטה] דקרא מאכילה שיש בה שביעה ממש משתעי, כל שכן שאי אפשר לו בלי שתיה, **ואם לא ישתה כשצריך לה**, הרי ודאי אין זו אכילה של שביעה. וכמו שהאכילה כוללת השתיה, כן מקרה השביעה, לא יתכן מציאותו, אלא עם רוות הצמאון, ההוא יקרא שביעה בכולל. וזה ברור לענ"ד".
2. שתה שיעור שתיה מתחייב מה"ת, אף אם עדיין תאב לשתות.
- (א) עולת תמיד (ס"ק ד') – "שיברך מי ששתה. כלומר ואינו תאב לשתות או י"ל אפילו תאב לשתות אם כבר שתה כשיעור שתיה יכול להוציא אחרים ידי חובתן אפילו לכתחלה וכן נראה ממ"ש אם לא שתה והוא תאב לשתות משמע **דתרוייהו בעינן** ובאחד מהם או ששתה או שלא תאב לשתות חייב לברך מן התורה ויכול להוציא אחרים י"ח גם לכתחלה".
- (ב) א"ר (ס"ק י') – "אינו צמא וכו'. משמע דאף ששתה אם עדיין צמא אינו חייב, ובעולת תמיד [ס"ק ד'] מסתפק בזה, ודעתו נוטה דאם שתה אף שעדיין צמא חייב ע"ש. וכן נראה לענ"ד מוכח מספר יריאים [סימן רנג] ומרדכי [סימן קעז] ואגודה [סימן קפ] מקור דין זה דבשתייה בעלמא סגי, אלא שכתבו דהא דבעינן שתייה היינו כשצמא ותאב אבל אם אינו צמא אף שלא שתה כלל חייב. ועוד דהא באכילה אף שאכל כזית עדיין רעב לאכול, ואפ"ה מחויב משום **דשביעת גרון סגי** כמ"ש ספר יריאים שם, וודאי לא עדיף שתייה מאכילה".
- (ג) שע"ת (ס"ק ט') – "וע"ב בא"ר דמוכח מהפוסקים דאם שתה אף על פי שעדיין צמא חייב וכן נוטה דעת הע"ת אבל אם אינו צמא אף על פי שלא שתה כלל חייב ע"ש".
- (ד) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י"ב) – "ואם אינו צמא חייב מדאורייתא, ובשתייה בעלמא סגי אף שעדיין צמא, א"ר".
- (ה) דעת תורה (על סעי' ד') – "ואם שתה רק שעדיין צמא חייב [מדאורייתא], וכמ"ש הע"ת וכן פסק בא"ר".
- (ו) כה"ח (ס"ק ל"ב).
- (ז) אז נדברו (ח"י סי' כ"ב אות א') – "ועיין בשע"ת שם בשם א"ר דכל ששתה אע"פ שעדיין צמא חייב לכו"ע (ויש לי לדון בדברי א"ר ואכ"מ) לפ"ז מספיק בשותה כחצי כוס".

ג. מהו שיעור השתיה הנצרך לחיוב ברהמ"ז: לפי העולת תמיד וסעייתו, לעיל.

1. ביצה.
- (א) האגודה (ברכות פרק ז' אות ק"פ) – "ולענין שתיה יש להסתפק דילמא מודה רבי מאיר לרבי יהודה **דהוי כביצה**, דדריש ושבעת זו שתיה א"כ לא מחייב מדאורייתא בברכת המזון אא"כ שתה ומיירי דצריך הי' לשתיה, אבל אם אינו צריך לשתיה לא אמרה תורה שישתה והילכתא מי שאכל ולא שתה לא יוציא אחרים ידי חובתן שאכלו ושתו, דלא אתי מדרבנן ומפיק מדאורייתא".
2. רביעית.
- (א) תורת חיים (ס"ק ט"ו) – "א"ר) ר"ל דליראי' כיון דמחויב בכזית לברך מה"ת ה"ה בשתי' בשתה רביעית דבזה ג"כ שבע הגרון סגי הגם שעדיי' תאב לשתות".
- (ב) ע"י הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' כ"ט טור ג') – "שאלה: הובא בהלכה שיטות הפוסקים, שבשביל להתחייב בחיוב דאורייתא של ברהמ"ז, של 'ואכלת ושבעת', צריך שיהיה גם 'שתיה', (חוץ מאכילת הפת), ונסתפקו מהו שיעור השתיה שצריך, האם כמו שיעורי שתיה 'ברביעית', או שסגי בפחות, וצ"ע. תשובה: יתכן ברביעית".
3. מראי מקומות – אז נדברו (ח"י סי' כ"ב אות א'), לשונו מובא לעיל).
- (א) הגרא"ל שטיינמן זצ"ל (ימלא פי תהלתך, עיונים בתפילה ברכת המזון עמ' רס"ט) – "ויל"ע אם שיעור שתיה לענין זה הוא רביעית, והנה במגילה (י"ב א') אמרינן דת של תורה אכילה מרובה משתיה, ובפ"ה הגר"א (אסתר א' ח') כתב דה"פ דאמרו באבות (ו' ד') כך הוא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ואמרינן משורה היא אחד מל"ג בלוג והוא קטן מאד וכו' ע"ש, הרי **שיעור שתיה זה מעט מאד**, (ובשערי תשובה ס"ק ט' מביא מהא"ר דמוכח מהפוסקים דאם שתה אע"פ שעדיין צמא חייב וכן נוטה דעת הע"ת וכו'). ויל"ע אם סגי לזה בשתיית מרק של תבשיל שמצמא, וגם יש לדון כשמאכל מעורב במשקה, וכן יל"ע אם מספיק לזה היין **ששתה בקידוש לפני הסעודה** או שצריך לשתות דוקא בתוך הסעודה".

ד. בזמן הזה: כשמברכין לעצמן.

1. מותר לזמן לכתחילה, אף מי שאינו חייב מדאורייתא [כמו מי שלא אכל כדי שביעה] – א"ר (ס"ק י'), שלחן שלמה (סעי' ב'), שע"ת (ס"ק ט'), גר"ז (סעי' ח'), דעת תורה (על סעי' ד'), כה"ח (ס"ק ל"ג).
- ה. ברך בהמ"ז בעודו צמא, וישתה אחר ברהמ"ז: אם מתחייב שוב בברכת המזון.
1. מתחייב בברכת המזון.

- (א) חזו"א (או"ח סי' כ"ח ס"ק ב') – "מיהו צ"ע דכשישתה הכוס אחר בה"מ, יתחייב בבה"מ מה"ת, דהא מה"ת אין שום קביעות לסעודה שאין צריך לברך על המזון לפני מה"ת ולא נט"י, וא"כ הדין נותן, דכל שאכל והוא צמא לשתות, חייב לברך בה"מ מה"ת אחרי שתיתו, ואף שלא שתה מיד אלא לאחר זמן מפני איזה דבר שעכבו משתי' לאלתר, וכש"כ הכא שדעתו לשתות תיכף אחר בה"מ ואינו מתעכב רק משום תקנת חכמים, ודאי יתחייב בבה"מ אחר שתי' מה"ת, ואין בה"מ שברך קדם שתי' פוטרנו, שעדיין לא נתחייב בה מה"ת, וא"כ ע"כ יברך אח"כ בלא כוס, ועדיף טפי לשתות קדם, ועוד, לא מצינו כלל שיתחייב בבה"מ מדרבנן בלא שביעה לדידן, ובלא שתי' לר"מ, אלא כשאין דעתו לגמור אכילתו ושתיתו עתה, אבל כשדעתו לגמור, אין עליו חיוב כלל אפ"י מדרבנן ...".

2. צריך ליהרהר.

א) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קכ"א) – הרמ"א (ס"ס קצ"ז) חושש לשיטת הרא"מ דמי שצריך לשתות אחרי אכילתו ולא שתה אינו חייב בבהמ"ז מה"ת, ולכן מצריך כשאוכלים כמה אנשים יחד, דמי ששתה דוקא הוא יברך להוציא ע"ש, ובמועדים וזמנים (ח"ח ס"ס שכ"ג) כתבתי עפ"י **לחוש** בכל אחד כשצמא ושותה טה לאחר בהמ"ז שנתחייב בכך לברך בהמ"ז מה"ת ולא יצא מה"ת במה שבירך קודם".

ב) הגרח"ק זצ"ל (שונה הלכות סי' קפ"ד סעי' ב') – "וע"ל סי' קצ"ז שי"א שאם צמא לשתות אין חייב מה"ת בברהמ"ז עד שישתה ולפ"ז אם ישתה אחר ברהמ"ז יתחייב לברך אח"כ מה"ת עיין חזו"א או"ח סי' כ"ח סק"ב ויש ליהרהר שלא יבא לידי כך".

הגרח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קי"ב) – "שאלה: י"א שבאכל פת ולא שתה ובירך ברהמ"ז ואח"כ שתה מים. חייב עכשיו, מחדש, ברהמ"ז, האם קי"ל כן. תשובה: לכתחילה נזהרים".

3. הלכה: לא מברך עוד פעם. [חושש להחזו"א].

א) הגר"ש זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סי' כ"ב אות ב') – "בשו"ע או"ח קצ"ז סעיף ד' הביא הרמ"א דעת המרדכי דברכה"מ דאורייתא הוא רק בשתה [אם הוא צמא] א"כ להמבואר לעיל בביאור"ל סי' קפ"ד ד"ה בכזית בסוף ד' דהאכל פחות מכדי שביעה ובירך ברהמ"ז, ואח"כ אכל עוד כזית ושבע בזה חייב בברהמ"ז מה"ת, ומשום דלא נוכל לפטרו מה"ת ע"י ברהמ"ז שבירך קודם לזה בשעה שהי' פטור מה"ת, א"כ לכאו"ה דלדעת המרדכי צריך להקפיד שלא ישתה אחר ברהמ"ז מי שלא שתה בסעודה, דא"כ יחול עליו שוב חיוב ברהמ"ז דאורייתא, וזה חידוש לכאו". תשובה: באמת הירא את דבר ד' לא יברך ברה"מ בעוד שהוא צמא אמנם עי' חזו"א ברכת הפירות סי' ל"ד דאי צריך שיאכל פת שיעור שביעה [ואמנם כך דעתו נוטה] אם גמר סעודתו בלא שביעה והסיח דעתו מלאכול אח"כ כשיאכל כזית אשר בזה הגיע לכדי שביעה אינו חייב ברהמ"ז מן התורה דאינו חייב בבה"מ מה"ת עד שיאכל שיעור שביעה בסעודה אחת ע"ש".

ב) הגרח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קי"ב) – "שאלה: אכל פת ובירך בהמ"ז ואח"כ שתה, האם יחזור ויברך ברהמ"ז, שע"ז ששתה נתחייב מה"ת, שבתחילה רק אכל ולא שתה, ושמעתי דנים בזה, ואיך קי"ל בזה להלכה. תשובה: לא".

4. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' ס"ו).

א) ציץ אליעזר (ח"ב סי' ב' אות ב') – "ולכאורה יש לחקור חקירתנו זאת גם להסוברים שחיוב ברהמ"ז מדאורייתא בכזית, והוא להי"א שמובא ברמ"א או"ח (סי' קצ"ז סעי' ד') שסובר שאינו חייב לברך מדאורייתא אם לא שתה והוא תאב לשתות [עיין שם במג"א סקי"ב, ועיין בב"ח ובפר"ח שסוברים כן לעיקר, ועיין במשנה ברורה בסי' קצ"ז בשער הציון סקי"ח. ולפי מה שמביא שם מהרמב"ן והש"ט"מ בביאור ושבעת זו שתיה מתיישב תמיהת הפר"ח שם על הרשב"א עיין שם] איך יהא הדין היכי דאכל ותאב לשתות ולא שתה ובירך ברהמ"ז שלא היה מחויב אז אלא מדבריהם, ואח"כ שתה, אם מצטרפת האכילה הקודמת להשתיה של עכשיו להתחדש עליו חיוב ברהמ"ז מדאורייתא, או לא, וכנ"ל. אך בזה מסתבר יותר לומר דהשתיה מצטרפת להאכילה **ויש לה שייכות אליה דוקא כשבאה בתוך האכילה** שאזי שתיה בכלל אכילה ואין לה אפילו ברכה בפני עצמה, אבל מכיון שבירך ברהמ"ז, אז הבדיל הברהמ"ז בין האכילה להשתיה ותו השתיה הזאת שבאה אח"כ אין לה שום שייכות לאכילה הקודמת שתוכל לחזור ולעורר חיוב מחדש, והו"ל כשתיה בפ"ע שמברכין לפניה שהכל ולאחריה בורא נפשות".

ו. אכל ושתה אם מותר להמתין מלברך עד שיצמא.

1. הגרח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות ל"ד) – "לפי הדעות שברהמ"ז דאורייתא רק כשאינו צמא, א"כ כשיושב בחתונה והיה כבר שבע ולא צמא והתחילו לרקוד באמצע, אסור להמתין עד שיהיה שוב צמא (כדרך הרוקדים) שע"ז ביטל חיוב דאורייתא של ברהמ"ז, וגם אם ישתה אח"כ מחדש, רק מביא עצמו לידי חיוב חדש והמ"ע כבר ביטל. תשובה: מותר".

ז. אם הוא צמא לשתות, מה עדיף: כוס בשביל ברכה המזון, או שישתה קודם כדי לצאת גם דעת המרדכי.

1. מקור חיים (ח"ו, על סעי' ד' בהג"ה) – "וני"ל דאפילו אין לו רק כוס יין מצומצם ולא מים והוא תאב שותה תוך סעודתו, אף דלכ"ע מצוה מן המובחר לברך ב"ה על כוס כבהגה סי' קפ"ב".

2. מ"ב (סי' קע"ד ס"ק ה') – "מניחו וכו'. דאפילו למ"ד בהמ"ז אינה טעונה כוס מ"מ מצוה מן המובחר יש בזה אם יוכל לעשות בכוס כדלקמן סימן קפ"ב ס"א ומ"מ אם הוא צמא לשתות ואין לו שאר משקין מוטב שישתה קודם כדי לצאת גם דעת המרדכי [שהובא ברמ"א לקמן סימן קצ"ג] שסובר דכשתאב לשתות אינו חייב מה"ת לברך בהמ"ז עד שישתה".

א) שעה"צ (סי' קע"ד ס"ק י"א) – "וכתב הפרי מגדים, **דכשהוא בשלשה אפשר דאפילו צמא יותר טוב להניחו לאחר המזון**".

ח. מראי מקומות.

1. אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ"א) – "אבל להמרדכי בשם יראים דדוקא על אכילה ושתיה יחד מברכין, לא מובן מה שמחלקינן דואכלת הוא מפת שבקרא והשבעת שהוא השתיה הוא גם מכל משקה, וצע"ג בשיטתו".

2. הגרא"ל שטיינמן זצ"ל (ימלא פי תהלתך, עיונים בתפילה ברכת המזון סוף עמ' רס"ט) – "והנה בשו"ע (סימן קע"ד סעיף ז') כתב שי"א שצריך לברך על שתית מים שבסעודה וכו', ויל"ע אם לראשונים דס"ל שאין חיוב ברכת המזון מדאורייתא בלא שתיה, שייך לומר שייסברו שצריך לברך על שתית מים בסעודה, שהרי לדעתם השתיה זה חלק מהסעודה, ואע"פ שהשותה יין בתוך הסעודה לכו"ע צריך לברך, היינו לפי שזה דבר חשוב המצריך ברכה, אבל לדין זה שצריכים לשתות בסעודה אין צריך לשתות דוקא יין".

3. יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק ט' סי' י"ב) – "שאלה: לדעה הסוברת ש'ושבעת' זה שתייה. האם מרק נחשב לשתיה (היה רב מסוים שאמר שלא נחשב). תשובה: נחשב כשתייה".

4. הגרח"ק זצ"ל (עלי שי"ח עמ' ק"ט אות ב') – "שאלה: מי שלא שתה מסעודה, האם חייב לשתות לפני שמברך ברכת המזון. תשובה: עי' רמ"א סי' קצ"ז סעי' ד' ובמ"ב ס"ק כ"ז".

אחד נכנס אצל שלשה שאכלו

סימן קצ"ח

[א] אחד שלא אכל ולא שתה - סעיף א'. [ב] שתה.

[א] אחד שלא אכל ולא שתה - סעיף א'.

ברכות (דף מה:): – "בא ומצאן כשהן מברכים, מהו אומר אחריהם. רב זביד אמר: ברוך ומבורך; רב פפא אמר: עונה אמן. ולא פליגי: הא דאשכחינהו דקא אמרי נברך, והא דאשכחינהו דקא אמרי ברוך; אשכחינהו דקא אמרי ברוך ומבורך, אשכחינהו דקא אמרי ברוך עונה אמן".

א. שנכנס כשאומר המברך "נברך [אלקיננו] שאכלנו משלו", או קודם.

1. שמע מהמזמן "רבתי נברך".

(א) אין צריך לענות "יהי שם" – וזאת הברכה (עמ' קכ"ט אות ט', מעיין הברכה פרק י"ט אות כ"ט, "אם שמע רק 'רבתי נברך...' אין צריך (נראה שזו הזמנה בלבד)").

2. כשמע מהמזמן "ברשות מרנן ורבנן ורבתי נברך שאכלנו משלו".

(א) עונה ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד – מחבר (סעי' א'), לבוש (סעי' א'), ח"א (כלל מ"ה סעי' י"ז), שלחן שלמה (סעי' א'), קיצור שו"ע (ס' מ"ה סעי' כ'), פוסקים.

3. כשמע מהמסובין "ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו".

(א) עונה אמן.

(1) נחלת צבי (ס"ק א').

(2) הו"ד בפמ"ג (מש"ז ס"ק א') – "ועיין נחלת צבי דקא משמע לן דאע"פ שהיה מתחלה ועד סוף, עונה תרתי, על נברך אומר ברוך "הוא" ומבורך שמו לעולם ועד, ועל העונים, אמן. דלא תימא דווקא כשבא באחד מהם, יע"ש".

(3) מקור חיים (חוי"י, קיצור הלכות ד"ה עונה).

(4) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב', שלטי הגבורים ס"ק א') – "דאשכחינו דאמרו נברך אז שפיר אומר ברכה מתחלה ובאמת עונה גם אחר העונים אמן משום דאף העונים עצמם היו ראויים להיות עונים אמן ורק משום דיבינו וישמענו כמ"ש הלבוש".

(5) מ"ב (ס"ק ז', שעה"צ ס"ק ו') – "ואחר העונים. ר"ל אף שאמר מתחלה עם המסובין ברוך ומבורך וכו' צריך לענות לבסוף אמן ג"כ אחר העונים. [נחלת צבי המובא בפרי מגדים ופרי חדש בלקוטיו ומגן גבורים, דלא כלחם חמודות ושיירי כנסת הגדולה]".

(6) וזאת הברכה (עמ' קכ"ט אות ט', מעיין הברכה פרק י"ט אות כ"ט).

(7) תורת הזימון (פרק ו' סעי' א') - לשונו מובא לקמן.

(8) שערי הברכה (פרק ה' סעי' נ"ט) - לשונו מובא לקמן.

(ב) שלא יענה אמן.

(1) דברי חמודות (על הרא"ש ברכות פרק ז' סי' ט' אות י"ח).

(2) שכנה"ג (הג' טור ס"ק א') – "דמתוך הסוגיא והפוסקים מתבאר דכל שהיה שם בעת שאמרו נברך עונה אחריו ברוך הוא ומבורך, ואין צריך להשיב אחר כך כשאומר המברך ברוך, ואם כן איך כתב הרב דעונה אחר המברך והמברכים. ונ"ל שאין כונתו לומר שעונה אחר שניהם אחר המברכים והעונים, אלא ה"ק עונה אחר המברך אם היה שם כשאמר המברך נברך, ועונה אחר העונים אם לא היה שם בשעה שאמר המברך נברך".

(3) א"ר (ס"ק ב', א"י ס"ק א') – "פירוש באם עונה אחר המברך ברוך ומבורך תו לא צריך לענות אמן על העונים, דהרי (עניותו) [ענייתו] ברוך ומבורך הוא במקום ברוך שאכלנו של העונים והרי הוא בכללם, ואם שכח ולא היה אדעתיה כשאמר המזמן נברך וכו' ולא אמר ברוך ומבורך, אזי צריך שיענה אמן אחר העונים. וכן פירש לחם חמודות [פ"ז אות יח] ושיירי כנסת הגדולה [הגהות טור אות א] דברי ש"ע, ואפשר דגם עונה אמן אחר שחזור המברך ואומר ברוך שאכלנו כדלקמן".

(4) גר"ז (סעי' א') [לשונו מובא לקמן], סי' קצ"ב סעי' ב') – "אמן ... שלא אמרו לענות אחר ברוך שאכלנו אלא באחד מן השוק שנכנס אצל חבורה כשעונין ברוך שאכלנו והוא שומע מן המסובין ולא אחר ברוך שאכלנו של המברך וכן כשבא אצלם בשעה שאומר המברך נברך שאכלנו א"צ לענות אחר ברוך שאכלנו של המסובין אלא די במה שעונה ברוך ומבורך אחר נברך של המברך כמו שיתבאר בסי' קצ"ח ואף על פי שהשומע ברכה אחת ב' פעמים חייב לענות ב' פעמים מכל מקום כיון שבברוך שאכלנו היא ענייה על נברך והוא ענה כבר אחר נברך מה שראוי לו לענות שוב א"צ לענות אחר ענייתם אף על פי שלא ענה כענייתם".

(5) ערה"ש (סעי' ב') - לשונו מובא לקמן.

(6) כה"ח (ס"ק ו').

(7) קצות השלחן (סי' מ"ה סעי' ט"ו) – "שלשה שמברכים בזימון ונכנס א' שלא אכל כשאומר המברך נברך שאכלנו משלו חייב לענות אחריו 'ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד' ושוב אינו עונה אמן אחר ברוך שאכלנו משלו".

(ג) מראי מקומות – עולת תמיד (ס"ק ב').

(1) פרי חדש (על סעי' א', עי' שעה"צ ס"ק ו' [וצ"ע]) – "והוא הדין אם היה שם כשגמרו מלאכול ולא אכל עמהם כך הוא עונה אחר המברך ואחר העונים. מה שכתב שצריך לענות אמן אחר העונים הם דברי תימה, דדוקא כשלא היה שם ולא ענה ברוך ומבורך עונה, אבל כשהוא שם וענה ברוך ומבורך למה צריך לענות אמן. ויש לדחוק ולומר דהכי קאמר או אחר העונים אמן היכא דאיתיה ולא ענה ברוך ומבורך, ודוק".

4. כשמע מהמברך חוזר ואומר "ברוך [אלקינו] שאכלנו משלו ובטובו חיינו".

- (א) שלא יענה אמן.
- 1) שכנה"ג (הג' טור ס"ק א') - לשונו מובא לעיל.
 - 2) גר"ז (סעי' א') - "שלשה שאכלו והם מברכים בזימון ונכנס אחד שלא אכל אם נכנס כשאמר המברך נברך שאכלנו משלו חייב לענות אחריו ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד ושוב אינו עונה אמן אחר ברוך שאכלנו כמ"ש בסימן קצ"ח".
- (ב) עונה אמן.
- 1) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות ד"ה עונה).
 - 2) דרך החיים (דין מי שלא אכל ושמע ברכת הזימון היאך עונה אחריהם, סי' רי"ג סעי' א') - לשונו מובא לקמן.
 - 3) ערה"ש (סעי' ב') - "ועוד נ"ל דגם הנכנס בעת שאומר נברך ועונה ברוך ומבורך מ"מ האמן אחר ברוך שאכלנו צריך לענות שהרי על כל ברכה ששומע חייב לברך אמן וזה שבגמ' ופוסקים חילקו בין נכנס לנברך ובין נכנס לברוך ה"פ דאם נכנס לנברך צריך לומר גם ברוך ואם נכנס לברוך לא יענה רק אמן".
 - 4) מ"ב (ס"ק ד') - לשונו מובא לקמן.
 - 5) וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק י"ט אות כ"ט).
 - 6) תורת הזימון (פרק ו' סעי' א') - "ואח"כ אחרי שהמסובין אומרים ברוך שאכלנו כו' עונה אמן, וכן אחר שחוזר המזמן ואמר ברוך שאכלנו כו' צריך לענות עוד פעם אמן".
 - 7) שערי הברכה (פרק ה' סעי' נ"ט) - "ולאחר שעונים המסובים, וכן אחר שמסיים המזמן - יענה אמן".

ב. שנכנס כשאחרים עונים "ברוך [אלקינו] שאכלנו משלו ובטובו חיינו".

1. כשמע מהמסובין "ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו".
- (א) יענה אמן.
- 1) מחבר (סעי' א').
 - 2) שלחן שלמה (סעי' א').
 - 3) גר"ז (סעי' א') - "ואם לא ענה אחריו כך או שנכנס כשהמסובין עונים ברוך שאכלנו שאינו יכול לענות ברוך ומבורך כיון שלא שמע שאמר המברך נברך (ואף לדברי האומרים שמי שלא שמע ברכו מש"ץ יכול לענות עם הציבור כאן אינו יכול לענות עם המסובין שהם עונים ברוך שאכלנו והוא לא אכל ולענות בפני עצמו ג"כ אינו ראוי כיון שלא שמע) יענה אחריהם אמן ושוב אינו עונה אחר ברוך שאכלנו שחוזר המברך".
 - 4) דרך החיים (דין מי שלא אכל ושמע ברכת הזימון היאך עונה אחריהם, סי' רי"ג סעי' א') - לשונו מובא לקמן.
 - 5) מ"ב (ס"ק ד') - לשונו מובא לקמן.
 - 6) תהלה לדוד (ס"ק א') - "ולכאורה לדעת הלבוש גם בנכנס כשאחרים עונים עונה אחריהם אמן. וחוזר ועונה אמן אחר שיאמר המברך ברוך שאכלנו. דזה דומה לשומע ברכה אחת שני פעמים. והרב ז"ל ... וצ"ע טעמו מאי".
 - 7) קצות השלחן (סי' מ"ה סעי' ט"ו) - לשונו מובא לקמן.
 - 8) תורת הזימון (פרק ו' סעי' ג') - "ואם נכנס כשאחרים עונים 'ברוך שאכלנו משלו' לא יאמר עמהן ברוך ומבורך כו' אלא עונה אחריהם אמן וכן אחר המזמן".
- (ב) שלא יענה אמן.
- 1) ערה"ש (סעי' ב') - "אבל אם נכנס כשהמסובין עונים ברוך שאכלנו וכו' עונה אחריהם אמן וא"צ לומר ברוך כיון שלא שמע כשאמר נברך ויראה לי דעניית אמן הוא אחר שחוזר המברך ואומר ברוך שאכלנו משלו וכו' דוודאי כל עניית אמן הוא בסוף העניין ואיך לא יענה בסוף ואם נאמר שיענה עליהם וגם על המברך הוא דבר תמוה לענות שני אמנים על דבר אחד ברגע אחת כמעט ולכן נ"ל כמ"ש".
2. כשמע מהמברך חוזר ואומר "ברוך [אלקינו] שאכלנו משלו ובטובו חיינו".
- (א) שלא יענה אמן.
- 1) גר"ז (סעי' א') - לשונו מובא לעיל.
 - 2) קצות השלחן (סי' מ"ה סעי' ט"ו) - "ואם לא ענה או שנכנס כשהמסובין עונים ברוך שאכלנו משלו יענה אחריהם אמן ושוב אינו עונה אחר ברוך שאכלנו שחוזר המברך".
- (ב) יענה אמן.
- 1) דרך החיים (דין מי שלא אכל ושמע ברכת הזימון היאך עונה אחריהם, סי' רי"ג סעי' א') - "ואם באו לשם כשהמסובין עונים אחר המברך ברוך שאכלנו כו' עונים אחריהם אמן וכן אחר שחוזר המברך ואומר ברוך שאכלנו כו' עונים האחרים שלא אכלו אמן".
 - 2) ערה"ש (סעי' ב') - לשונו מובא לעיל.
 - 3) מ"ב (ס"ק ד') - "ואם שמע אח"כ מפי המזמן שחוזר ואמר ברוך שאכלנו משלו וכו' צריך לענות עוד הפעם אמן ככל הברכות שאדם שומע מפי אחד וחוזר ושמע אותה הברכה מפי השני".
 - 4) תהלה לדוד (ס"ק א') - לשונו מובא לעיל.
 - 5) תורת הזימון (פרק ו' סעי' ג') - לשונו מובא לעיל.

ג. שנכנס כשהמברך חוזר ואומר "ברוך [אלקינו] שאכלנו משלו ובטובו חיינו".

1. עונה אמן.

(א) לבוש (סעי' א') – "ואם הנכנס נכנס כשהמברך חוזר ואומר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו ברוך הוא וברוך שמו, יש להסתפק ולומר שאף על פי שהוא סיום ברכה של ברכת הזימון כמו שכתבתי לעיל סימן קצ"ב סעיף א' אין צריך לענות כלום אפילו אמן, כיון שהמברכין עצמן אין עונין שם כלום, או דילמא כיון שאמרו שאם נכנס כשהאחרים עונים וכו' יאמר הוא אמן אף על פי שהמברך שומע גם כן ואין המברך צריך לענות אמן אפילו הכי יאמר הוא אמן, שמא הכא נמי אף על פי שהמברכין היוצאים בזימון אין צריכין לענות אמן, מכל מקום הנכנס יאמר אמן על סיום ברכתו של המברך. ונראה לי שיש לו לענות אמן, אף על פי דאינהו אין צריכין לענות אמן, לא תקנו להו לומר אמן כדי שיכינו לבם שלא יפסיקו ויצרפו עם ברכת הזימון גם ברכת הזן, אבל הוא הא יכול לצאת קודם ברכת הזן, ועכשיו ששומע סיום ברכת הזימון למה לא יאמר אמן, נ"ל".

(ב) דברי חמודות (על הרא"ש ברכות פרק ז' סי' ט' אות י"ט).

(ג) שכנה"ג (הג' טור ס"ק ב').

(ד) עולת תמיד (ס"ק א') – "בלבוש ... ונכונים הם".

(ה) א"ר (ס"ק ג', א"ז ס"ק ב') – "ונ"ל שיש לו וכו'. וכן הסכימו אחרונים דלא כט"ז [סק"א]".

(ו) ניירות שמשון (על הט"ז סוף ס"ק א') – "ואינו נכון. ונ"ל שנכון הוא".

(ז) על גר"ז (סעי' א') – "ואם נכנס כשהמברך חוזר ואומר ברוך שאכלנו יש אומרים שצריך לענות אחריו אמן ויש אומרים שא"צ שכיון שהמסובים שאכלו הם שותקים אין עליו שום חיוב כלל (ויש לחוש לסברא הראשונה)".

(ח) מגן גבורים (שלטי הגבורים ס"ק א') – "הדין אמת שעונה אמן וכמ"ש הלבוש".

(ט) כה"ח (פאלאג"י, סי' כ"ה סעי' כ"ח) – "ודלא כהטורי זהב".

(י) ערה"ש (סעי' ב') – "וכן אם בא בעת שהמברך חוזר ואומר ברוך שאכלנו וכו' עונה ג"כ אמן ויש מי שחולק בזה ואינו עיקר [עט"ז ולא נתבררו דבריו וגם הא"ר השיג עליו ע"ש]".

(יא) מ"ב (ס"ק ד', שעה"צ ס"ק ג') – "כתב הט"ז אם נכנס אחר שכבר התחיל המברך לומר ברוך שאכלנו אין צריך לענות אמן אבל כמה אחרונים חולקין ע"ז".

(יב) כה"ח (ס"ק ג').

(יג) קצות השלחן (סי' מ"ה סעי' ט"ו) – "ואם נכנס כשהמברך חוזר ברוך שאכלנו יענה אחריו אמן".

(יד) ברכת ה' (ח"ב פרק ו' סעי' מ"א).

(טו) פסקי תשובות (אות ג').

2. ל"צ לענות.

(א) ט"ז (ס"ק א') – "ומ"ה נראה פשוט אם בא אחר סיום העונים וכבר התחיל המברך לומר ברוך שאכלנו לא יענה זה כלום כי אין שם שייכות לומר שום דבר כיון שאחרים שאכלו הם שותקים אין עליו שום חיוב כלל. ובלבוש כ' שגם בזה יענה אמן ואין נכון לפענ"ד".

3. מראי מקומות – בית מנוחה (ס"ק ב').

ד. מי שאכל וכבר זימון.

1. עונה "ברוך ומבורך" – אבן ישראל (זימון כהלכתו פרק ה' הע' כ"ז, "דמי שאכל וזימן כבר, ושומע שמזמנים, עונה כמי שלא אכל").

ה. שומע שמזמנים בבית אחר.

1. לא צריך לענות.

(א) הגרח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות ל"ט) – "מי שאכל פת ושומע שמזמנים בבית אחר האם יענה עמהם 'ברוך שאכלנו' וכו', כיון שגם הוא אכל, או יאמר רק 'ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד' כיון שלא אכל עמהם. תשובה: לא יענה".

(ב) הגרח"פ זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ב') – "וז"ל דאין מן הראוי שיהיה אדם אצל חבורה שמזמינין עצמן ליתן שבח והודיה לו יתברך, והוא ימנע מזה ע"כ. הג"ה - משמע דוקא אצלם, וכן משמע לשון המחבר ש'נכנס', וטעמא משום דמה שצריך לענות כאן הוא משום שנחשב כחולק על ברכת הציבור אם אינו עונה עמהם, אבל בשמע מבחוץ אין קפידא, שהרי אינו שייך למה שהם אומרים, ואינו דומה לדבר שבקדושה שכל ישראל מחוייבים בו, ואינו תלוי בהנאת האכילה, ונראה דאפילו אכל בשלחן אחר, אין חייב לענות עמהם, דאין לו קשר עם המזמנים".

2. מראי מקומות.

(א) אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ק ד"ה ונכנס) – "גם בחדר שאינו רואה משם המזמנים אומר ברוך ומבורך כו', והלשון שבשו"ע נכנס, היינו שהוא קרוב ושומע, שהרי אומר בלא הצטרפות עם המזמנים. וכמו שבחדר אחד הוא ראוי לצירוף אילו היה אוכל עמהם, כן בחדר מופלג ראוי להצטרף ע"י שמש אחד".

ו. במקום שלא נצטף עמהם, כגון שאכל במקום אחר.

1. עונה הנוסח הרגיל שעונים המסובים האחרים, דהיינו ברוך שאכלנו משלו.

(א) גר"ז (סעי' ב') – "וכל זה כשהוא לא אכל ולא שתה אבל אם אכל כזית ירק או דבר אחר או שתה רביעית מאיזה משקה ולא בירך עדיין ברכה אחרונה ונכנס אצלם יכול לענות עמהם ברוך שאכלנו משלו אף על פי שלא אכל עמהם בחבורה אחת אלא בבית אחר".

(ב) מ"ב (ס"ק א') – "ואם שתה אפילו לא נצטרף עמהם כלל יכול לומר ברוך שאכלנו וכו' דשתיה בכלל אכילה".

(ג) כה"ח (ס"ק ה') – "ואם היו עשרה ונטלו ידיהם ובא אחד אח"כ ואכל כזית קודם שאמר המזמן נברך אלקינו שאכלנו וכו'. נראה דיכול לענות כמו שהם עונים דאע"ג דאחר נטילה אין מצטרף כמ"ש לעיל רס"י קצ"ז הכא שאני כיון דבלאו הכי יש זימון וצריך

- לענות עמהם בשם אלא משום דלא אכל אינו יכול לענות כמו שהם עונים אבל השתא דאכל עונה כמותם וכן אם היו ג' ואח"כ בא רביעי אחר שנטלו ידיהם או אמרו הב לך ואכל כזית יכול לענות כמותם כיון שבל"ה צריך לענות".
- ד) וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק י"ט סוף אות כ"ט) – "אוכל (כזית) או שתה (רביעית) ולא ברך ברכה אחרונה, אף שלא אכל עם המסובים בקביעות אחת - כגון שאכל בבית או חדר אחר, או שאכל באותו חדר על שלחן נפרד, או שהתחיל לאכול אחרי שכבר נטלו המסובים מים אחרונים, ונכנס ושומע את ברכת המזון - עונה הנוסח הרגיל שעונים המסובים האחרים, כיון שאכל או שתה יכול לומר 'ברוך שאכלנו משלו...' (מ"ב קצח א)".
2. מראי מקומות.
- א) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות מ') – "אם התנה בתחילת הסעודה שאינו רוצה להצטרף עם האחרים לזימון שדעתו היה ללכת מוקדם, ולבסוף נשאר שם עד גמר סעודתם, האם יכול לומר ברוך שאכלנו או רק ברוך ומבורך שמו וכו'. ושואל רק אם כיוון בכזית האחרון לזמן עמהם. תשובה: אם רצה להצטרף בכזית האחרון מצטרף".
- ב) לענין עשרה - עי' לקמן.

ז. ברכת נישואין: למשתתף בשמחת נישואין ללא אכילה ושתייה.

1. לומר "ברוך אלוקינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד שהשמחה במעונו – עטרת זקנים (על מחבר סעי' א'), יד אהרן (הג' הטור ס"ק א'), באה"ט (ס"ק ג'), בית מנוחה (ס"ק ג'), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ד'), מ"ב (ס"ק ו'), כה"ח (ס"ק ד'), בית ברוך (כלל מ"ח ס"ק נ"ד), נטעי גבריאל (נישואין פרק מ"ג סעי' ח', עי' פרק צ"ד סעי' ב'), ילקוט יוסף (הע' א').
2. לומר "ברוך אלוקינו שהשמחה במעונו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד" – מאמר מרדכי (ס"ק ב'), חסד לאלפים (ס"ק י"ג), לקוטי מהרי"ח (סדר ברכת המזון ד"ה ועיין), גנזי חיים (ס"ק א'), הגרא"י אולמן (זימון כהלכתו פרק ה' סעי' י"ג בהג"ה, מילואים), הגרר"י רייכמן (מבקשי תורה ח"כ סי' רצ"ח), כיצד מזמנים (פרק ט' סעי' ל"ט), פסקי תשובות (אות ג').
3. מראי מקומות – שובע שמחות (פרק ד' סעי' י"ב, הע' ל"ו), הלכה ברורה (סעי' ד'), תורת הזימון (פרק ו' סעי' ב', הע' ג'), שערי הברכה (פרק ה' הע' קמ"ה), ברכת חתנים (סוף סי' ל'), שיח החיים (סי' י"ט סעי' א').

ב] אכל.

א. שיעור אכילה: כדי שעונה הנוסח "ברוך שאכלנו".

1. כזית – גר"ז (סעי' ב'), קצות השלחן (סי' מ"ה סעי' ט"ו), הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות מ"א, "האוכל פחות מכזית וחבריו מזמנים האם יכול להגיד ברוך שאכלנו (או רק ברוך ומבורך שמו תמיד לע"ו). תשובה: לא"), רבבות אפרים (נהוראי תשמ"ה עמ' ק"נ ד"ה והנה), ברכת ה' (ח"ב פרק ו' הע' קנ"ח), פסקי תשובות (אות ב').

ב. עשרה.

1. ספק: אם "ברוך אלוקינו ומבורך", או "ברוך אלוקינו שאכלנו".
- א) פמ"ג (א"א ס"ק א') – "שלא אכל. עיין מ"א. דאפילו שתה ולא נצטרף עמהם כלל יכול לענות ברוך כו', וליכא ברכה לבטלה ולא הזכרת השם. אבל בעשרה אני מסופק, עיין מה שכתבתי בסימן קצ"ז במ"א אות א' מזה. ומיהו ממה שכתב המחבר בעשרה כו' אין ראייה, די"ל שמשבח לה', אבל שיאמר ברוך ה' שאכלנו, דמשמע דרך חיוב, אפשר דלא יאמר כן, וצ"ע".
- ב) מ"ב (ס"ק א') – "ואם שתה אפילו לא נצטרף עמהם כלל יכול לומר ברוך שאכלנו וכו' דשתייה בכלל אכילה. ומיהו בעשרה לענין הזכרת השם שיאמר ברוך אלהינו שאכלנו משלו וכו' נשאר הפמ"ג בספק ע"ש".
- 1) יש להסתפק רק בשתייה – תורת חיים (ס"ק א'), שערי הברכה (פרק ה' הע' קמ"ח), כוס של אליהו (סי' י"ד סוף אות י"ג, עמ' פ"ז), עי' הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק א', לשונו מובא לקמן), מ"ב עם פ"י עוז והדר (על מ"ב ס"ק א', ציונים ס"ק ד').
- 2) יש להסתפק גם באכילה – דעת אורח (סי' קצ"ט סעי' ח' אות ב', עמ' רכ"ז), ראשית דרכו (ברה"מ פרק י"א סעי' כ"ג).
- 3) מראי מקומות – ברכת אליעזר (סי' כ"ו).
2. לומר "ברוך אלוקינו ומבורך".
- א) עי' אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ת) – "מספק יכולים לומר ברוך אלוקינו ומבורך כו', הגם שהט"ז ז"ל כתב ברוך אתה ה' כו' בלא מלכות, הוה ליה ברכה לבטלה, גם קיי"ל שבלא שם ומלכות אינו ברכה. מכל מקום ברוך אתה ה' הוה ליה מטבע ברכה בהברכות הסמוכות זו לזו דאין צריך מלכות, משא"כ ברוך אלוקינו אינו מטבע ברכה בשום מקום, והוה ליה רק אומר שבח להשי"ת".
- ב) אבן ישראל (זימון כהלכתו פרק ה' הע' י"ט) – "דמסתבר לענות ברוך ומבורך בשם".
- ג) כיצד מזמנים (פרק ו' סעי' מ"ד, פרק ז' סעי' ט"ו).
3. לומר "ברוך אלוקינו שאכלנו".
- א) תורת חיים (ס"ק א').
- ב) בית ברוך (כלל מ"ח ס"ק מ"ט) – "כתב המ"ב ... והעיקר דגם לענין הזכרת השם הדין כן, וכן משמע מהגר"ז".
- ג) פסקי תשובות (אות ב') – "ומיהו בעשרה לענין הזכרת השם וכו' נשאר הפמ"ג בספק. ובכמה מגדולי הפוסקים [שו"ע הרב סעי' ב' (מסתימת לשונו - בית ברוך על חיי"א כלל מ"ח סקמ"ט)], אשל אברהם (בוטשאטש מהדו"ק, שלחן הטהור סעי' ה', כה"ח סק"ה דאפילו התחיל אכילתו או שתייתו אחרי שכבר נטלו הם מים אחרונים) מצינו שסתמו דבריהם שכל שאכל או שתה אפילו בלא קביעות וצירוף עם המזמנים, אלא אכל ושתה לעצמו, ואפילו שתה מים גרידא (ואפילו בחדר אחר ובדירה אחרת), כששומע אחרים מזמנים אומר אחריהם כפי הנוסח שהם אומרים, ואפילו בהזכרת השם".

4. **לכאורה נ"מ:** מי שאכל בשבע ברכות או חתונה וכדו', ומתכוין שלא להצטרף לזימון. אם יהיה שם בשעת הזימון, איזה נוסח עונה.
 5. **אם שתה משקה מצטרף להיות העשירי בזימון עשרה, ויכול לענות ברוך שאכלנו משלו – עי' מ"ב (קצ"ז ס"ק ז).**
 (א) **ראשית דרכו** (ברה"מ פרק י"א הע' ל"ו) – "מאידיך, התורת חיים (סופר, ס"ק א) העיר דהא פסק השו"ע (סי' קצז סעי' ב) שאם שתה משקה מצטרף להיות העשירי בזימון עשרה, ובפשטות התם ודאי אומר 'ברוך אלקינו שאכלנו' (וכן מפורש בגר"ז סי' קצז סעי' ב, וכן נראה מהמ"ב שם ס"ק ז), וא"כ מ"ש אם הוא העשירי או שיש כבר עשרה והוא עונה עמהם. **ויש לחלק, שהתם כיון שהוא משלים הזימון עשרה באמת מחויב לזמן ולכן שפיר אומר 'ברוך אלקינו שאכלנו' שמשמע דרך חיוב, משא"כ אם יש עשרה בלעדיו אין חיוב, וע' לקמן (פרק יב הע' קו) מש"כ בזה אם יש חיוב. וכן נראה מהכף החיים (ס"ק ה) שעונה 'ברוך אלקינו שאכלנו'.**

6. **מראי מקומות.**

(א) **הגרחפ"ש זצ"ל** (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק א') – "וז"ל ומיהו בעשרה לענין הזכרת השם שיאמר ברוך אלקינו כו' נשאר הפמ"ג בספק ע"כ. הג"ה – משום שאין זה דבר ברור שיכול להצטרף אליהם לאחר האכילה, וצ"ע מ"ש אכילה משתיה, ושאינו לעיל קצ"ז סקי"א שאכל עמהם. ועי' בפמ"ג א"א וז"ל יכול לענות ברוך כו' וליכא ברכה לבטלה ולא הזכרת שם, אבל בעשרה אני מסופק כו' ומיהו ממ"ש המחבר בעשרה [אומר ברוך אלקינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד] אין ראיה, די"ל שמשבח לה, אבל שיאמר ברוך ה' שאכלנו דרך חיוב אפשר דלא יאמר כן ע"כ. אבל כשקבע הזימון עמהם אחר ששתה נטפל להם, משא"כ כשלא שתה אלא אחר שגמרו יש חשש הזכרת ה', בתורת חיוב ודילמא לא הצטרף בשתיה דאח"כ והוי שם לבטלה".

ג] שתה.

א. שלשה.

1. **ברוך שאכלנו:** שתיה בכלל אכילה – **רמ"ע מפאנו** (סי' קי"ב), "שלשה שאכלו דגן ורביעי שתה כוס אחד מהו לענות אחר ברכת זמון כמו שהם עונים. תשובה, בפרק בתרא דיומא ע"ו פשיט לן דשתייה בכלל אכילה ובמס' שבועות כ"ג ע"א ה"נ וילפינן לה מקרא, לפיכך אף על פי שאינו מצטרף לג' מ"מ עונה אחר זמון שלהם כמו שהם עונים, ועוד הרי הוא מצטרף לי' ועונה עמהם", **מג"א** (ס"ק א'), **ח"א** (כלל מ"ח סעי' י"ג, לשונו מובא לקמן), **שלחן שלמה** (סעי' א'), **גר"ז** (סעי' ב'), **סי' קצ"ז סעי' ג'**, לשונו מובא לקמן), **קיצור שו"ע** (סי' מ"ה סעי' כ'), **מגן גבורים** (אלף המגן ס"ק א'), **ערה"ש** (סעי' ב'), **מ"ב** (ס"ק א'), **לקוטי מהרי"ח** (סדר ברכת המזון ד"ה ועיין), **קצות השלחן** (סי' מ"ה סעי' ג', סעי' ט"ו, לשונו מובא לקמן), **פוסקים**.

ב. שיעור שתיה: כדי שעונה הנוסח "ברוך שאכלנו".

1. **רביעיית – גר"ז** (סעי' ב'), לשונו מובא לקמן), **ח"א** (כלל מ"ח סעי' י"ג, לשונו מובא לקמן), **קצות השלחן** (סי' מ"ה סעי' ט"ו, לשונו מובא לקמן), **ברכת ה'** (ח"ב פרק ו' הע' קנ"ח), **פסקי תשובות** (אות ב').

ג. מים.

1. אף בשתה מים נמי יוכל לומר שאכלנו, דאף שתיית מים בכלל אכילה.
 (א) **גר"ז** (סעי' ב'), **סי' קצ"ז סעי' ג'** – "ואפילו לא אכל כלום אלא שתה רביעיית מאיזה משקה ואפילו מן המים מצטרף עמהם ועונה ברוך שאכלנו ששתיה בכלל אכילה".
 (ב) **ח"א** (כלל מ"ח סעי' י"ג) – "או ששתו כל אחד רביעיית משקין אפילו מים בענין שמחוייב לברך ברכה אחרונה, יכולין לזמן בשם ויכולים לומר 'שאכלנו', דשתייה בכלל אכילה".
 (ג) **מגן גבורים** (אלף המגן ס"ק א') – "ונראה דאף בשתה מים נמי יוכל לומר שאכלנו דאף שתיית מים בכלל אכילה וע' מ"א סי' קצ"ז ס"ק ו', **ואף דשם כתבנו דלענין צירוף אינו מועיל** אבל לומר שאכלנו מועיל כנ"ל".
 (ד) **ערה"ש** (סעי' ב') – "ואם שתה מים וכ"ש שאר משקין ולא בירך עדיין ברכה אחרונה יכול לענות ברוך שאכלנו משלו דשתייה בכלל אכילה כמ"ש".
 (א) **קצות השלחן** (סי' מ"ה סעי' ג') – "ואפילו לא אכל כלום אלא שתה רביעיית מאיזה משקה שהוא ואפילו מן המים [כיון שחייב בברכה אחרונה] מצטרף עמהם ועונה ברוך שאכלנו משלו".
 (ה) **פסקי תשובות** (אות ב').

על מי מזמנים

סימן קצ"ט

- [א] שמש - סעיף א'.
 [ב] עם הארץ - סעיף ג'.
 [ג] עוברי עבירות.
 [ד] אונן - סעיף ה'.
 [ה] נשים, עבדים: מזמנים עליהם - סעיף ו'.
 [ו] אנשים ונשים ועבדים: מזמנים ביחד.
 [ז] נשים מזמנות לעצמן - סעיף ז'.
 [ח] נשים מזמנות לעצמן: פוסקים.
 [ט] נשים שאכלו עם אנשים, חייבו בזימון.
 [י] אנדרוגינוס - סעיף ח'.
 [יא] קטנים - סעיף י'.
 [יב] שיכור.

[א] שמש - סעיף א'.

- א. משנה (ברכות דף מה.) – "והשמש שאכל כזית ... מזמנים עליו".
 1. גמרא (ברכות דף מז:) – "השמש שאכל כזית פשיטא. מהו דתימא שמש לא קבע, קא משמע לן".

ב. בזמן הזה.

1. תלוי במנהג המקום.
 (א) שד"ח (אסיפת דינים מערכת זי"ן אות ח) – "פתח הדביר".
 (ב) כה"ח (ס"ק א') – "מיהו הפתה"ד בסימן קצ"ז כתב דאין דין זה נוהג בשמש הנהוג בינינו דהטעם שהשמש מצטרף אף שלא קבע משום דדרך אכילתו בכך והוא שדרך השמש היה ליטול ידיו ולברך המוציא ולעמוד לשרת למסובין אבל השמש בזה"ז אין זה דרך אכילתו בכך לאכול משלחן המסובין אלא אח"כ מיסב על שלחנו כדרך כל הארץ ואין דרך לתת לו שום דבר מהשלחן כמו שהיה בזמן התלמוד וכיוצא לזה כתב השל"ה דף פ"ב וא"כ הדר דיניה כשאר כל אדם שכתב הרא"ש דאדם אחר שהוא אוכל כעין השמש לא היה מצטרף כיון דאין לו קבע יעו"ש. והביאו השד"ח אס"ד מע' ז' אות ח' וע"כ יש לילך בזה אחר מנהג המקומות דאם נוהגין כזמן התלמוד מצטרף אף בלא קבע ואם נוהגין כמ"ש הפתה"ד אין מצטרף עד שיקבע עמהם".
 2. אפילו בזמן הזה.
 (א) אבן ישראל (זימון כהלכתו פרק ב' הע' י"א) – "דאין חילוק בזה בין שמש בזמנם לשמש בזמנינו אלא אף שמש בזמנינו מצטרף בלא קביעות".
 (1) אולי אין מחלוקת. והנהגה בארץ ישראל, שהוא דרך אכילתו לאכול משלחן המסובין.
 3. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות א').

ג. אדם שיש לו ב' שמשים.

1. תורת חיים (ס"ק א') – "דכיון דדרכו בכך זו היא קביעתו (לבוש). ובשטמ"ק כ' דכיון דאינהו קבעו משמש שלהם נמי חשבי קביעותא ע"כ. ונראה דנפ"מ אם א' אוכל ויש לו ב' משמשי' לטעם הלבוש שפיר מזמני' דכיון דדרך השמש לאכול כשהוא הולך ומשמש אין חילוק בין שמש א' לב' שמשי' דזו היא קביעתם. משא"כ לשטמ"ק אפשר דרק שמש א' נגרר בתר רובא דהיינו ב' אוכלי' אבל לא ב' שמשי' בתר א' האוכל, ולכן דווקא הי' משמש על שנים הר"ז אוכל עמהם אעפ"י שלא נתנו לו רשות עסי' ק"ע סכ"א, אבל אם היו ב' שמשי' לא' אינם אוכלי' עמו, ואם נתן להם רשות צ"ע אם מצטרפי', אמנם ז' אוכלי' דגן פשיטא דג' שמשי' מצטרפי' דכיון דרוב המברכי' אוכלי' בקבע, שמשי' שלהם נמי חשבי' כקבעו".
 2. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה ריש עמ' קט"ו) – "שאלה: יש דין מיוחד, שמשמש מצטרף לזימון אפ"י באופנים שאדם רגיל לא מצטרף. האם דינים אלו נאמרו גם באדם שיש לו ב' שמשים, או לא. תשובה: אם השמש לא אכל אתם, י"ל דאין מצטרפין".

[ב] עם הארץ - סעיף ג'.

ברכות (דף מז:) – "ותניא, אין מזמנים על עם הארץ ... דתניא; איזהו עם הארץ. כל שאינו אוכל חוליו בטהרה, דברי רבי מאיר; וחכמים אומרים: כל שאינו מעשר פירותיו כראוי ... תנו רבנן: איזהו עם הארץ. כל שאינו קורא קריאת שמע ערבית ושחרית, דברי רבי אליעזר, רבי יהושע אומר: כל שאינו מניח תפילין, בן עזאי אומר: כל שאין לו ציצית בבגדו, רבי נתן אומר: כל שאין מזוזה על פתחו, רבי נתן בר יוסף אומר: כל שיש לו בנים ואינו מגדלם לתלמוד תורה, אחרים אומרים: אפילו קרא ושנה ולא שמש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ. אמר רב הונא: הלכה כאחרים. רמי בר חמא לא אزمין עליה דרב מנשיא בר תחליפא דתני ספרא וספרי והלכתא. כי נח נפשיה דרמי בר חמא, אמר רבא: לא נח נפשיה דרמי בר חמא אלא דלא אزمין ארב מנשיא בר תחליפא. והתניא, אחרים אומרים: אפילו קרא ושנה ולא שמש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ. שאני רב מנשיא בר תחליפא דמשמע להו לרבנן, ורמי בר חמא הוא דלא דק אבתריה. לישנא אחרינא: דשמע שמעתתא מפומיהו דרבנן וגריס להו כצורבא מרבנן דמי".

א. עם הארץ גמור: שאינו קורא ק"ש.

1. אין מזמנים עליו.
 (א) ריא"ז (שלטי גבורים ברכות דף לה. אות ד') – "ונראה בעיני שהעולם סמכו בזה על דברי המיקל שאמרו איזהו עם הארץ כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית ואם אינו קורא קריאת שמע שחרית וערבית אפילו בזמן הזה אין מזמנים עליו, שאין לנו על מי לסמוך".
 (ב) עולת תמיד (ס"ק ב') – "ריא"ז".
 (ג) מג"א (ס"ק א') – "ול"נ דל"ש שיהא כל אחד בונה במה לעצמו כיון דרוב ע"ה קורין ק"ש וביחיד לא איכפת לן".

(ד) א"ר (ס"ק ב', אמנם ע"י א"ז ס"ק א') – "עם הארץ גמור וכו'. משמע אפילו אינו קורא ק"ש שחרית וערבית, וכ"כ בכנסת הגדולה [הגהות טור], ועולת תמיד [סק"ב] ומג"א [סק"א] כתבו דאין מזמנין עליו, דלא שייך שיהא כל אחד בונה במה לעצמו כיון דרוב עמי הארץ קורין ק"ש, וביחיד לא איכפת לן".

(ה) גר"ז (סעי' ג') – "מכל מקום מי שאינו קורא קריאת שמע שחרית וערבית אין מזמנים עליו שכיון שרוב עמי הארץ קוראים לא שייך לומר שיהא כל אחד הולך ובונה במה לעצמו אם יפרשו מיחידים שאינם קוראים".

(ו) קיצור שו"ע (סי' מ"ה סעי' כ"ג) – "מי שאינו קורא קריאת שמע שחרית וערבית, או שהוא עובר עבירות בפרהסיא אינו מצטרף לזימון".

(ז) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ג').

(ח) ערה"ש (סעי' א') – "ועם הארץ מעיקרא דדינא אין מזמנין עליו לפי שלא נאה חברתו אמנם אנן קיי"ל דמזמנין על עם הארץ וסמכינן על הני תנאי דס"ל איזהו עם הארץ כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית או אינו מניח תפילין [מ"ז:]: ואין אצלנו עם הארץ כאלו ואף על גב דקיי"ל בגמ' שם דאפילו קרא ושנה ולא שמש ת"ח ה"ז עם הארץ מ"מ א"א לקיים עתה כן דא"כ ילכו ויבנו במה לעצמן [תוספות שם] וכה"ג אמרו חז"ל בחגיגה [כ"ב.]. וסמכינן על זה ומ"מ מי שאינו קורא ק"ש או אינו מניח תפילין אין מזמנים עליו דזהו רשע".

(ט) מ"ב (ס"ק ב') – "ואם אינו מקיים מצות התורה בדבר המפורסם בכל ישראל כגון שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית י"א שאעפ"כ מזמנין עליו ודעת המ"א שבזה אין מזמנין עליו דבזה כיון דכלל ישראל קוראין ק"ש לא חיישינן לקלקולא במה שנפרוש עצמנו מיחידים שאין קורין וכן סתמו כמה אחרונים".

(י) תורת חיים (ס"ק ה').

(יא) קצות השלחן (סי' מ"ה סעי' ח').

(יב) כה"ח (ס"ק ז').

2. מזמנין עליו.

(א) כנה"ג (הג' הטור ס"ק א') – "ואם אינו קורא קריאת שמע שחרית וערבית, אפילו בזמן הזה אין מזמנין עליו, שאין לנו על מי לסמוך. ריא"ז, הובאו דבריו בשלטי הגבורים פרק שלשה שאכלו [ל"ה ע"א אות ד']. ולפי הטעם שנתן [ר"י], נראה לי דבכל עם הארץ מזמנין".

(ב) באה"ט (ס"ק א') - שהשמיט דין זה.

ב. שלשה עם הארץ.

1. מחוייבים לזמן - ע"י לקמן.

ג. מראי מקומות.

1. שולחן הטהור (סעי' א', ס"ק א') – "בימות החול אם הם שנים לא יהדר אחר השלישי אחר זימון אפילו ליתן לו פת שיאכל ומכש"כ במשקה. [דהלכתא פסיקא בגמ' דאין מזמנין על עם הארץ, דהלכה כאחרים אפילו קרא ושנה ותני ספרי וספרא ומשניות והלכתא ולא שימש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ ואין מזמנין עליו, אף שכל הנביאים מתנבאים בסיגנון אחד דבזמן הזה אין דין זה נוהג כלל אבל העיקר שלא ירבה מחלוקת בישראל, אבל על כל פנים אין להדר אחריו אם לא בשבת ויום טוב כולם חברים. אבל אם הם כבר שלשה לצירוף השכינה לומר אלקינו כל ישראל ראויים וראוי להדר אף בחול לזה כי כיון שכבר הם שלשה וחייבין בזימון מן הראוי להדר לברך בשם. ויזהר לומר חדושי תורה על השלחן כי שלשה שאכלו חייבים לחדש חידושי תורה שיהי' השלחן אשר לפני ה' בזמן הזה]".

ג] עוברי עבירות.

א. רשע ועובר עבירות בפרהסיא.

1. אין מזמנין עליו.

(א) מג"א (ס"ק ג') – "ופשוט דמי שהוא רשע בפרהסיא ועובר עבירות וכ"ש מומר דאין מזמנין עליו דלא גרע מע"ה בזמן התלמוד".

(ב) א"ר (ס"ק א') – "מי שהוא רשע בפרהסיא ועובר עבירות וכל שכן מומר לעכו"ם אין מזמנין עליו [מג"א סק"ב]".

(ג) באה"ט (ס"ק א').

(ד) גר"ז (סעי' ג') – "ואצ"ל מי שהוא רשע ועובר עבירה בפרהסיא שאינו מעולה מעם הארץ בזמן התלמוד".

(ה) קיצור שו"ע (סי' מ"ה סעי' כ"ג) - לשונו מובא לעיל.

(ו) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב').

(ז) ערה"ש (סעי' א') – "ומ"מ מי שאינו קורא ק"ש או אינו מניח תפילין אין מזמנים עליו דזהו רשע וכ"ש דמין ואפיקורס דאין מזמנין עליהן".

(ח) מ"ב (ס"ק ב') – "וכ"ש מי שהוא רשע ועובר עבירות בפרהסיא דאין מזמנין עליו [מ"א וש"א]".

בה"ל (סעי' א' ד"ה ע"ה) – "ועיין בפמ"ג שכתב דאין סתירה לזה מסי"א דמבואר שם דדוקא כשנידוהו על עבירה הא לא"ה מזמנין עליו דהתם בעבירה אחת וכאן בעבר על כמה עבירות ולענ"ד נראה דאין חילוק בדבר אלא ... מסתברא שאפילו עבר עבירה אחת בפרהסיא במזיד [כגון שאכל חזיר או נבלה וטרפה שהוא דבר המפורסם בישראל לאיסור]".

(ט) קצות השלחן (סי' מ"ה סעי' ח').

2. מראי מקומות.

(א) מחצית השקל (ס"ק ג') – "דלא גרע מעם הארץ בזמן התלמוד. אלא דעכשיו מזמנים על עם הארץ שלא יפרוש מן הציבור לגמרי,

כמו שכתב בס"ק א', ואלו בלאו הכי פורשים מן הציבור".

(ב) תורת חיים (ס"ק ו' ד"ה ולי) – "כיון דהאידינא מזמני' על ע"ה כדי שלא יהא כ"א הולך ובונה בימה לעצמו, למה לא ניקל לזמן גם על עוברי עבירה כדי שלא יפרשו מן הציבור לגמרי... דדינם של עוברי עבירה הוא רק כמו ע"ה בזמן הגמ' שמצוה להרחיק מהם ולא נאה לת"ח ליסב בחבורה של ע"ה וכן בחבורה של עוברי עבירות. אבל האידינא משום שלא יפרשו מהציבור מזמני' על ע"ה וה"ה על עוברי עבירה, זולת עם מחלל שבת בפרהסי' שהוא כגוי".

(ג) הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Lkovod HaRov Shlita, My Chabura in Yeshiva is currently learning Hilchos Zimun, and we were wondering if the Rov could help us clarify something. The Biur Halacha ["קצ"ט ג' ד"ה ע"ה"] says: " שאפ' " עבר עבירה אחת בפרהסיא במזיד אין מזמנים עליו, דלזימון צריך חיבור מתחילה, ואין נכון להתחבר איתו לזמן? For example, if someone was at a seuda where someone begins to speak Lashon Hora, and he tells that person to stop speaking Loshon Hora, and even so the person still says it, would you then be able to use that person for a Zimun? Thank you. Yehuda Blaustein

Shalom Rebbe, What is the answer? (would Rebbe use the Chazon Ish that no one has the din rasha even if they were rebuked)? Thanks Yehonasan

R' Y. Berkovits wrote: We do rely on the Chazon Ish for this (as well as the same hetter for doing zimun with an am ha'aretz.)

ב. מזמור.

1. כ"ש שאין מזמנין עליו – מג"א (ס"ק ג', לשונו מובא לעיל), א"ר (ס"ק א', לשונו מובא לעיל), באה"ט (ס"ק א'), ערה"ש (סעי' א', לשונו מובא לעיל), פוסקים.
2. הגדר - עי' יו"ד סי' קי"ט סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ג. חילוני: בזמן הזה, אשר מקטנותם נתגדלו ע"י מגדליהם בלא חינוך תורני.

1. אינם מצטרפים. [כדי שלא להתחבר אתו, א"נ שנחשבים מזידיים].

(א) פני מבין (או"ח סי' מ') – "ונאמר לי שבס' תו"ח חדש דכתב דכיון דמזמנין על ע"ה ניקל ג"כ לגבי עוברי עבירה כדי שלא יפרשו, ובענ"ד הלא מפורש ממג"א דאינו כן ועל כרחך דטובה הוא לנו שיפרשו המחללים שבת בפרהסיא להכעיס וה' יצילינו מיצר רע ומחבר רע ומפגע רע ויברכינו בשלום בתורה ובגוף ובמאודינו יחד ויתרומם קרן תוה"ק וקרנינו בב"א".

(ב) בצל החכמה (ח"ה סי' ע"ח) – "מעשה מחללי שבת דזמנינו, אלה שחיינו פעם או שהם חיים כעת במקומות שנמצאים שם יהודים חרדים שומרי תורה ומצוות המקפידים ומדקדקים בשמירת שבת, על כרחך יודעים הם שיש שבת בתורה, אלא שהם בהפקירא ניהא להו ומתפתים ליצרם לחלל את השבת, נמצא הם מזידיים גמורים. ואף שגם אבותיהם ואבות אבותיהם חללו את השבת, הרי אלה לא הטעו את בנייהם ללמדם שמה"ת אין צריכין לשמור את השבת, אדרבה הבנים יודעים כי אבותיהם לא חללו את השבת רק יען עזבו דרכי התורה ופנו עורף לחוקי' ומצוותי'. נמצא גם הם גם אבותיהם מזידיים הם לחלל את השבת ואינם אנוסים, ממש כבני דורו של נחמ"ל בן חכל"י שהוכיחם על כך. והגם כי גם היום רביי"ם רפורמי"ם מורים היתר לחלל שבתות והם מטיפים על כך בפמבי, מ"מ הרי גלוי וידוע לכל וגם לשומעי לקחם, כי רביי"ם אלו הם בורים וריקים ואין להם כל מושג בהבנת התורה ומצוותי' להורות היתר או איסור באיזה דבר עפ"י התורה. ובאמת שגם הם - רביי"ם אלה - בעצמם אינם אומרים שאין איסור לחלל שבת עפ"י חוקי התורה אלא שבהפקירא ניהא להו ופורקים עול. לכן כל העושים מלאכה בשבת על פיהם הם מחללי שבת במזיד כאמור. וממילא שאין לצרפם לשום דבר שבקדושה לא לצירוף ג' ולא לצירוף עשרה - גם משום שלא ילכו ויבנו במה לעצמם אין מקום בזה להתיר כמש"כ (אות ב'). ונראה כי גם הגאון בתשו' בנין ציון יודה לכל הנ"ל, שהרי אינו כותב שמחללי שבת שבזמנו אינם נחשבים מזידיים, רק יען הם 'אומר מותר', שכך ה' במידת מה בדור הראשון של הרפורמים, או בבניהם 'אשר לא ידעו ולא שמעו דיני שבת' עיי' בדבריו שם, כי אלה דומים קצת לצדוקים ולא בזולת אלו והבן. - ואולי נמצאים כאלה גם בזמנינו בקצת מקומות".

(ג) הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א זצ"ל ברכות דף מז:, עמ' תקכ"ח) – "מחלל שבת, האם מצטרף לזימון שלשה. תשובה: אינו מצטרף".

2. מצטרפים, אפילו לעשרה. [שמומרים מצטרפים למנין, א"נ הם תינוקים שנשבה].

(א) הגרש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ב אות ו', מעיין הברכה פרק י"ט אות ט"ז) – "שהורו כי חילוני שהוא בגדר 'תינוק שנשבה' מותר לצרפו לזימון, אך אין ראוי לכבדו לזמן בעצמו".

(ב) קנין תורה בהלכה (ח"א סי' נ') – "וכן בשו"ת בנין ציון סי' נ"ה מובא בשו"ת מהרש"ם מבערזאן ח"א סי' קכ"א דמח"ש בזה"ו נחשבים קצת כתינוק שנשבה ואין דעתם לכפור ח"ו באמונתנו ונוהגים בגיטין וקידושין בישראל, וע"ע בס' מלמד להועיל או"ח סי' כ"ט דבכמ"ק נהגו להקל לצרפם ועכ"ז מיעיץ למי שיוכל לילך לביהכ"נ אחר מבלי שיכלים איש מהיות טוב לא יסמוך על היתר זה ע"ש, ועכ"פ כיון שגם אצלכם כן המנהג לצרפם למנין לתפילה אינו רואה שום סברה שלא לצרפם לעשרה בבהמ"ז וכמש"ל אחר שהגבאי יזהירם שיברכו כראוי או יקריאם מלה במלה, ובאמת אפי' אם לא עונים אחר המברך י"ל דלא גרע מהא דמבואר בס' נ"ה ס"ו דאפי' ישן מצטרף, ובזה ג"כ נראה דעדיף בעשרה".

(ג) הגרש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ב אות ו', מעיין הברכה פרק י"ט אות ט"ז) – "שאפשר לצרפו".

הגרש"א זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב סוף ס"ק ב') – "מיהו תינוק שנשבה אינו בכלל זה, וכתב החזו"א ז"ל דכל שלא שנה

ופירש בכלל זה, שאילו היה מוכיח כראוי, שמא היו מקשיבים, וכ"כ הגר"ח ע"ל בשם שו"ת בנין ציון (בעל ערוך לנר), ואין כאן פסק גמור, וצריך ליזהר בדבר, ואם יכול למנוע המצב, כגון שלא יטול ידים, עדיף".

(ד) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ט אות ט"ז).
 (ה) פסקי תשובות (אות ב') – "וכתבו פוסקי זמננו שאין הדברים אמורים אלא לענין רשע להכעיס, ופשע ולא למד תורה ומצוותיה, ומחלל שבת בפרהסיא, אבל רבים מאחינו בני ישראל בזמננו אשר מקטנותם נתגדלו ע"י מגדליהם בלא חינוך תורני, והמה בגדר תינוקות שנישבו, כל שהאמונה הבסיסית קבועה בלבם ואינם מחללים שבת בפרהסיא להכעיס, אף על פי שאינם שומרים תורה ומצוות, אפשר לצרפם לזימון שלשה או עשרה".
 3. לדלג בזימון על תיבת "אלקינו".

(א) באר משה (ח"ה סי' צ"ד) – "וסהדי במרומים שהרבה פעמים כשישבתי אצל חתונה או סעודה ולא היה עשרה אנשים שומרי שבת רק עם מחללי שבת ביחד מעולם לא אמרתי בברכת זימון 'נברך אלקינו שאכלנו משלו' ותמיד דלגתי תיבת 'אלקינו' וגם במקום איבה עשיתי באופן שלא ירגישו ואת השומרי שבת הזהרתי על זה שבל יאמרו תיבת 'אלקינו' ועיין היטב סי' קצ"ט מג"א סק"ב ומה שהחמירי לעצמי כאן יותר מלעלות לס"ת שא"א להעמיד הדת על תלו, כי כאן אפשר לעשות באופן שלא ירגישו ועוד אינם מבינים הדבר כ"כ ועוד דכאן המזמן אומר את השם 'אלקינו' לבטלה ומאוד צריך להיות נזהר בזה ועיין היטב בביאור הלכה (סי' קצ"ט שבמשנה ברורה) והבן".

ד. ג' חילונים.

1. מחוייבים לזמן.

(א) בה"ל (סעי' ג' ד"ה מזמנין) – "וכל זה הוא לענין אם אנו מצרפין אותו לזמן עליו והטעם דמשום שפשע שלא למד לכך מדינא דגמרא אין מתחברין אתו לצרפו לזימון וכמו שכתב הרא"ש וכ"ש אם אינו מקיים מצות התורה דשייך טעם זה אבל הוא בעצמו בודאי חייב בזימון כשאר ישראל [ונ"מ לענין אם היו שלשה כה"ג בודאי מחוייבים לזמן או אם יש בחבורה של אנשים כשרים שהיו שלשה בלתו בודאי אין רשאי להפרד מהם ויזמן אתם] דכי מי שאכל שום וריחו נודף וכו' וכמו שכתב הרמב"ם בתשובה דאפילו ירבעם בן נבט שבלא"ה עבד ע"ז אעפ"כ יענש גם על קלות כגון עירובי תבשילין וכדומה וכן מוכח בתוספות חגיגה כ"ב ד"ה כמאן בסה"ד עי"ש אח"כ מצאתי שכ"כ בשיטה מקובצת ברכות ע"ש".

(ב) תורת חיים (ס"ק ו' ד"ה ולי) – "פשוט הגם דאין מזמני' על ע"ה מעיקר הדין, מ"מ הם בעצמם מחוייבי' בזימון ומזמני' יחד. וכן נמי בעוברי עבירות למג"א הנ"ל שדין א' להם עם ע"ה בזמן התלמוד, דלא מיבעי אם זימון מה"ת אלא אפי' אם הוא רק מדרבנן, דאטו המה אינם מחוייבי' במצות דאורייתא ודרבנן, דמהכ"ת דיפטרו חכז"ל אותם מברכת זימון".

(ג) פסקי תשובות (סוף אות ב') – "ודע, דכל האמור הכא הוא לצרפם לשלשה או לעשרה, אבל אם יש שלשה או עשרה בלעדם, כבר ביאר היטב בביה"ל (ד"ה מזמנין) שחייבים הרשעים והאפיקורסים לענות אחר זימון, וכן כשהם שלשה האוכלים יחדיו חייבים בזימון".

ה. לענין קירוב רחוקים: כמה טעמים שצריך לזמן בהם.

1. לפי כמה פוסקים, מצטרף חילונים בזמן הזה. [הגרשז"א זצ"ל, קנין תורה בהלכה, הגר"חפ"ש זצ"ל].
2. חד צד להחמיר, כדי שלא להתחבר אתו [הפני מבין]. בצורה של קירוב, לכאורה רוצה שהם מחברים אתי.
3. עוד צד להחמיר, שנחשבים מזידים [בצל החכמה]. בצורה של קירוב, שהם פותחים המוח לצד של האמת, אולי יש לדון מה דרגתו.
4. ועיקר, אם יש ג' חילונים, יש חיוב זימון [עי' הנ"ל]. ואם לא עושה זימון, גורם שלבטל החיוב זימון שלהם.

1. מראי מקומות – תקנת השבים (סי' י"ח).

ד [אונן] - סעיף ה'.

א. אבל: סעודת הבראה.

1. גשר החיים (ח"ב פרק י"ח אות א') – "בסעודת הבראה רצוי שמלכתחילה לא ישבו לאכול שלשה יחדיו שלא יתחייבו בזימון, כדי לצאת גם הדעה הנראה מלשון הש"ך (יו"ד שע"ט סק"ו) שכפיה"נ הבין (הש"ך) מדברי המרדכי והרוקח שאין האבלים מברכים בזימון כלל. בפרט שסעודה זו דומה קצת לסעודה המפסקת בערב ת"ב שאין יושבין יחדיו כדי לזמן (ראה טוש"ע תקנ"ב ח'). אולם אם ישבו לאכול שלשה ביחד, בין אם האבל הצטרף לשנים אחרים ובין אם שלשתם היו אבלים - כן יברכו ברכת הזימון, וכמ"ש הדג"מ (שם שע"ט) ... ומ"מ לזימון עשרה אין האבל מצטרף בסעודת הבראה (וזהו לכו"ע, וכמ"ש גם הדג"מ בשם המרדכי)".
2. קיצור דברי סופרים (פרק כ"ה אות כ"ח) – "כשמברין את האבל ... דעת הגר"ש"ק דהא דאחרים אוכלים עמו היינו דוקא כשמברין אותו בלא פת אבל כשאוכלים פת אין לאכול שלשה יחד כדי שלא יתחייבו בזימון [ורק בדיעבד אם אכלו יחד מזמנים]. אבל במגן אברהם מוכח דאף לכתחלה מותר לאכול יחד ולהתחייב בזימון".
3. קיצור דברי סופרים (פרק כ"ה אות פ"ט, פרק כ"ז אות ט"ז) – "אע"פ שבכל שבעת ימי האבלות האבל מצטרף לזימון ולעשרה, אבל כשמברכין ברכת המזון בשעת הבראה אין אבלים מן המנין. ועי' בדגול מרובה סימן שע"ט דהיינו דוקא לעשרה אבל לזימון של שלשה מצטרף".

ב. אבל.

1. האלף לך שלמה (יו"ד סי' שי"ח אות ג') – "לענין לאכול בזימון ודאי לכתחלה אין לאכול ג' ביחד שיתחייבו בזימון אך אם כבר אכלו ביחד אין לבטל זימון מכה חשש אבלות הנ"ל".

2. גשר החיים (ח"ב פרק י"ח אות א') – "ובשאר הסעודות, ובשאר ז' ימי אבלות, לכו"ע מזמן ומזמנין עליו. ואף גם כשאכל בעשרה מזמנין בעשרה, ובלשון שהעשרה מזמנין. ומובן שזוהי דוקא כשאין שם סעודת מריעות, כי אם אכלים או קרובים ומקורבים מצטרפים לאכילה יחד עם האבלים בתור בני בית. ואע"ג שמזמנין עליו אפי' בעשרה מ"מ בהרבה בנ"א, בשעור שאפשר להם להחלק לב' מקומות, אין האבל מסב עמהם ואינו מזמן ואין מזמנין עליו בכל ז' ימי אבלות, דברבוי אנשים כזה כבר נראה הסעודה כעין סעודת מריעות האסורה לאבל (ירושלמי מו"ק פ"ג והג"מ וטוש"ע שע"ח י')."
3. אבן ישראל (זימון כהלכתה פרק י"ג הע' כ') – "האלף לך שלמה ... וכן שמעתי מהגרי"י פישר שליט"א [זצ"ל]".
4. קיצור דברי סופרים (פרק כ"ו אות א) – "כתב הגרש"ק דלכתחלה אין לאכול שלשה יחד בבית האבל עם האבל להיות מתחייבין בזימון, אלא כל אחד ישב לבדו ויברך לעצמו. ורק אם עברו וישבו יחד צריכים לזמן. אבל במגן אברהם מוכח דאף לכתחלה מותר לאכול יחד כדי להתחייב בזימון. וכן נראה מדברי הראשונים בכתובות דף ח' ב'. וכן עיקר. וכן משמע בליקוטי מהרי"ל".

ה) נשים ועבדים וקטנים: אין מזמנין עליהם - סעיף ו'.

- א. משנה (ברכות דף מה.) – "נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן".
1. ברייתא (ברכות דף מה:) – "נשים ועבדים וקטנים אם רצו לזמן אין מזמנין".
- ב. אנשים עם נשים: אין מזמנין עליהן.
1. משום שאין הנשים אומרות ברית.
- א) רש"י (ערכין דף ג. ד"ה מזמנות) – "אבל אין שתי נשים או שני עבדים מצטרפין עם (שני) אנשים לפי שיש באנשים מה שאין בנשים ובעבדים שאין הנשים אומרות ברית ואין העבדים אומרים על נחלתנו".
- ב) תוס' (ערכין דף ג. ד"ה מזמנות).
משום פריצותא.
2. א) מהר"ם מרוטנבורג (ב"ח ס"ק ז' ד"ה וה"ר) – "והר"ם מרוטנבורג (תשו' ד"פ סי' רכז) השיב דפשיטא דאין מצטרפות לזמן משום פריצותא וכדמוכח מדתנן נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן".
- 1) אמנם עי' מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סי' רכ"ז), לשונו מובא לקמן. וצ"ע.
- ב) לבוש (סעי' ז') – "מיהו אף על פי שחייבות בברכת הזימון אין מזמנים עליהם לצרף אותם להיות מן השלשה, כגון אם הם שנים אנשים ואשה אחת, שאסרוהו חכמים לזמן יחד, משום שנראה כפריצות לזמן אשה לצרף אותה עם אנשים, ואפילו עם בעלה אינו נאה לזמן".
- ג) פמ"ג (מש"ז ס"ק ב', ראש יוסף ברכות דף מה. ד"ה נשים) – "כפשוטו משום פריצותא נשים עם אנשים כשירים".
- ד) גר"ז (סעי' ז') – "ואפילו אם רצו לצרפן אינם רשאים מפני שנראה כפריצות כשניכר צירוף נשים עם אנשים בזימון שאומר המברך נברך בצירוף כולנו".
- 1) מראי מקומות – תורת חיים (ס"ק ט' ד"ה והנה).
3. משום שאין חברותן נאה, לרבות אפי' עם בעלה.
- א) ר' יונה (ברכות דף לג. ד"ה נשים) – "פי' רש"י ז"ל דנשים אינן מצטרפות מתוך כך לזימון ואפי' עם בעליהם מפני שאין חברתם נאה".
- ב) לבוש (סעי' ז') - לשונו מובא לעיל.
- ג) פמ"ג (מש"ז ס"ק ב', ראש יוסף ברכות דף מה. ד"ה נשים) – "אבל אנן סוברים דנשים עם אנשים משום פריצותא או אין חברתן נאה אפילו עם בעלה".
- ד) גר"ז (סעי' ז') – "ואפילו באשה עם בעלה ובנה אין חברתן נאה כשמצטרפין יחד".
- ה) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ז').
- ו) מ"ב (ס"ק י"ב, ס"ק י"ז, ס"ק כ"א) – "משום שאין חברתן נאה שיהיה הצירוף של שלשה ע"י הנשים".
- ז) תזו"א (או"ח סי' ל' אות ח') – "שאיין חברתן נאה ואינם נקבעין זע"ז לחבורה אחת".
4. משום שאינן בני קביעות.
- א) ראב"ד (תשובות ופסקים סי' י"ב, תמים ודעים סי' א') – "אין מזמנין עליהן לפי שאינן בני קביעות וכל שכן קטן ואף על פי שיודע למי מברכין".
5. משום חיובה דרבנן.
- א) עי' ראש יוסף (ברכות דף מה. ד"ה והנה) – "ולכאורה לדידן אין נ"מ דאשה מדרבנן וכבר פסק הרב בקצ"ט בקטן שהגיע לחינוד אין מצטרף וה"ה אשה עם בעלה ומיהו י"ל דהוה ס"ס שמא נשים בבהמ"ז ד"ת ואת"ל דרבנן שמא קטן הגיע לחינוד מצטרף וה"ה כאן ומיהו פסק הרב אין בו ספק לדידן כמ"ש בה"ג בי"ד ומ"ש כאן ואין לשנות ומ"מ צ"ע".

ג. אנשים עם עבדים: אין מזמנין עליהן.

1. משום שאין עבדים אומרים על נחלתנו.
- א) רש"י (ערכין דף ג. ד"ה מזמנות) - לשונו מובא לעיל.
- ב) תוס' (ערכין דף ג. ד"ה מזמנות).
2. משום חסרון של פריצותא, משכב זכר.
- א) ר' יונה (ברכות דף לג. ד"ה נשים) – "ועבדים מפרש בגמ' (דף מה ב) טעמא משום פריצותא דעבדים דשטופים בזמה הם וכיון שעם האנשים חשודים משום חשש פריצותא כל שכן עם הנשים דאיכא למיחש טפי לפריצות".

- (ב) ראש יוסף (ברכות דף מה. ד"ה נשים) – "עבדים נמי עם אנשים כשירים משום פריצותא משכב זכור".
 (ג) גר"ז (סעי' ז') – "וכן בעבדים שצירופן ניכר יש בזה משום פריצות שהעבדים הם שטופי זימה ופרוצים ביותר ואין לבני חורין לצרפם עמהם צירוף הנראה וניכר כשמזמנין עליהם".
 (ד) מ"ב (ס"ק י"ב) – "וכן ע"י העבדים שהם פרוצים בזמה".
 3. משום שאינן בני קביעות.
 (א) ראב"ד (תשובות ופסקים סי' י"ב, תמים ודעים סי' א') – "אין מזמנין עליהן לפי שאינן בני קביעות וכל שכן קטן ואף על פי שיודע למי מברכין".
 4. מראי מקומות.
 (א) שעה"צ (ס"ק ג') – "ודע, דלענין עבדים לא נמצא בשארי ראשונים שלא יהיה רשות לזמן עם האנשים, רק ברבנו יונה הנ"ל".
 (1) צ"ב: המשנה כ' "נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן", ופשט שלא יהיה רשות לזמן עמהם, כמו שאר ציורים במשנה שם. וכן ע"י תורת חיים (ס"ק ט' ד"ה ומה). וצ"ע.

ד. אנשים עם קטנים: אין מזמנין עליהן.

1. משום שלא בני דעה.
 (א) ר' יונה (ברכות דף לג. ד"ה נשים) – "בקטנים שאינם בני דעה מיירי ולפיכך אינן מצטרפין".
 2. משום שאין יודעין, או שחיוב רק מדרבנן.
 (א) ראש יוסף (ברכות דף מה. ד"ה נשים) – "וקטנים דאין יודעין או שאין מחויבין מ"ה".
 3. משום שאינן בני קביעות.
 (א) ראב"ד (תשובות ופסקים סי' י"ב, תמים ודעים סי' א') – "אין מזמנין עליהן לפי שאינן בני קביעות וכל שכן קטן ואף על פי שיודע למי מברכין".

ה. נשים עם עבדים: אין מזמנין.

1. משום פריצותא – גמרא (ברכות דף מה.; "נשים ועבדים אם רצו לזמן אין מזמנין, אמאי לא. והא איכא דעות. שאני התם, משום פריצותא"), מחבר (סעי' ו'), גר"ז (סעי' ז'), פוסקים.
 2. מראי מקומות.
 (א) הגרש"א זצ"ל (ח"י למסכת ברכות ריש דף מה.; בית יצחק הלוי ח"ב עמ' ד') – "נשים ושבחות ודאי מצטרפי אהדדי".

ו. נשים עם קטנים: אין מזמנין.

1. הטעמים כנ"ל.

ז. עבדים עם קטנים: אין מזמנין.

1. משום חשודין על משכב שכר – רש"י (ברכות דף מה: אס, "אם רצו אין מזמנים. כדמפרש טעמא לקמן: שאין קביעותן נאה משום פריצותא, בין דנשים בין דמשכב זכור דעבדים בקטנים"), גר"ז (סעי' ז'), מ"ב (ס"ק י"ד), פוסקים.
 2. קשה, למה לא מספיק הטעמים הנ"ל. י"ל, להשיטות שמזמין על קטנים שיודע למי מברכין. אמנם עם עבדים, עדיין אין מזמנים.

ח. הבנת שיטות רש"י ותוס' בערכין. "אבל אין שתי נשים או שני עבדים מצטרפין עם (שני) אנשים לפי שיש באנשים מה שאין בנשים ובעבדים שאין הנשים אומרות ברית ואין העבדים אומרים על נחלתנו".

1. מראי מקומות – עולת שלמה (עירוכין דף ג. ד"ה רש"י), תורת חיים (ס"ק ט').

(א) צ"ח (ברכות דף מז: ד"ה והנה) – "והנה ראיתי לרש"י בערכין דף ג' ע"א לא פירש הטעם משום פריצותא לא בנשים ולא בעבדים, וז"ל רש"י שם בד"ה מזמנות לעצמן וכו', אבל אין שתי נשים או שני עבדים מצטרפין עם (שני) אנשים לפי שיש באנשים מה שאין בנשים ועבדים שאין הנשים אומרות ברית ואין עבדים אומרים על נחלתנו, עכ"ל ... שמעינן מדברי רש"י דדוקא שתי נשים או שני עבדים אינן מצטרפין אבל אשה אחת עם שני אנשים וכן עבד אחד עם שני ישראלים שפיר מצטרפין. והטור בס"י קצ"ט הביא בשם ר"י הכהן דאשה אחת מצטרפת לזימון, ולפי הנראה זהו ג"כ דעת רש"י ... וגוף הטעם שפירש רש"י בערכין שם שלכך אין נשים ועבדים מצטרפים עם האנשים לפי שאינן שוים עם האנשים בנוסח הברכה, שהנשים אינן אומרות ברית ואין העבדים אומרים על נחלתנו, קשה לי דמה ענין זה לענין צירוף לזימון, והלא לכ"ע אין ברכת הזימון יותר מעד הזון ואחר ברכת הזון יכולים להתפרד ... ועוד קשיא דלטעמיה דרש"י א"כ גם נשים עם עבדים אינן שוים בנוסח, דברית שייך בעבדים ולא בנשים ועל נחלתנו שהנחלת לאבותינו שייך בנשים ולא בעבדים, וא"כ קשה למה הוצרך לעיל בריש פרקין למיהב טעמא בנשים ועבדים משום פריצותא ותיפוק ליה משום דאינן שוים בנוסח הברכה ... וכעת צריך עיון".

(ב) הג' הגר"א (עירוכין דף ג.) – "צ"ע א"כ נשים ועבדים נמי לא ליצטרפו מה"ט ואמאי קאמר גמ' בפ"ז דברכות (מ"ה ב') משום פריצותא. ול"נ דנשים אין קפידא בברית כיון דלא שייך בהו אלא ג"כ משום נחלה וכ"כ רש"י בברכות דף כ' (ב') ד"ה או דרבנן".
 (ג) הג' הגר"א חב"א זצ"ל (עירוכין דף ג.) – "רש"י ... צ"ע דבש"ס שם מפרש הטעם משום פריצותא ואפשר דמ"ש לפי כו' מילתא באפי' נפשי' הוא ור"ל דלכך ס"ד דנשים ועבדים אין מזמנים כלל ולכן צריכא לאתויא בת"י הכל".

(ד) חת"ס (או"ח סי' מ"ח) – "בעירוכין ג' ע"א נשים מזמנות לעצמן ועבדים מזמנים לעצמם פירש"י ג' נשים או ג' עבדים אבל אין ב' נשים או ב' עבדים מצטרפים עם אנשים לפי שיש באנשים מה שאין בנשים [ובעבדים] שאין הנשים אומרים ברית ואין העבדים אומרים על נחלתנו עכ"ל, וצ"ע ג' שהוא דלא כשיטתו בברכות כ' ע"ב דאיבעיא להו אי נשים בבהמ"ז דאורייתא ופירש"י משום

דלא נטלו חלק בארץ ותוס' פליגי וכ' משום ברית ע"ש וא"כ סתר רש"י עצמו, וי"ל "...".
 (ה) הפלאה שבערכין (רבינוביץ, דף ג.) – "חת"ס ... צל"ח ... ולדידי קשי' דרבינו יונה בברכות הביא שם בשם רש"י בטעמא דאין הנשים מצטרפין עם אנשים משום פריצותא וא"כ דברי רש"י סותרים. אמנם כן יש ליישב דברי רש"י בטעמא דברי...".
 (ו) שלמי תודה (ערכין דף ג.) – "תוס' ד"ה מזמנות וכו' שאין הנשים אומרות ברית ועבדים אין אומרים על הארץ וכו' וק"ל לפ"ז מאי פריך הגמ' בברכות דף מ"ה א"ה אימא סיפא נשים ועבדים אם רצו לזמן אין מזמנין והא איכא דיעות ומאי פריך נימא דה"ט משום שיש בנשים שאין בעבדים ויש בעבדים שאין בנשים וצ"ע".

ו' אנשים ונשים ועבדים: מזמנין ביחד.

א. נשים עם ג' עבדים.

1. מחמיר, אין מזמנים ביחד משום פריצות העבדים.
 (א) מג"א (ס"ק ד') – "משום פריצותא דעבדי. ולכן אפי' יש ג' עבדים אין מזמנין עם הנשים בחבורה א".
 (ב) ראש יוסף (ברכות דף מה. ד"ה והנה) – "והנה לדידן נשים ועבדים אין עושין חבורה היינו אף שיש ג' עבדים וג' נשים כמ"ש המ"א קצ"ט אות ד' דאל"כ אף כשרים עם נשים לא".
 (ג) גר"ן (סעי' ו') – "ולא תהא חבורה של נשים ועבדים מזמנים יחד משום פריצות העבדים אלא נשים לעצמן ועבדים לעצמן".
 (ד) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ח').
 (ה) מ"ב (ס"ק י"ד) – "פריצותא דעבדים. שחשודים על הזנות ועל משכב זכור ולכן אפילו יש ג' עבדים אין מזמנין עם הנשים בחבורה אחת דאכתי איכא פריצותא".
 (ו) כה"ח (ס"ק י"ז).

ב. עבדים עם ג' נשים.

1. מחמיר, אין מזמנים ביחד משום פריצות העבדים.
 (א) ראש יוסף (ברכות דף מה. ד"ה והנה) - לשונו מובא לעיל.

ג. עבדים עם ג' אנשים.

1. מיקל, מזמנים ביחד.
 (א) גר"ן (סעי' ז') – "אף שהנשים והעבדים מצטרפין לצאת ידי חובתן בשמיעה מהמברך ולענות אחריו בברכת הזימון אין בזה משום פריצות כיון שאין צירופן ניכר כלל בברכת המברך".
 (ב) מ"ב (ס"ק י"ז) – "אף שהנשים ועבדים מצטרפין לצאת ידי חובתן בשמיעה מהמברך ולענות אחריו ברכת הזימון אין בזה משום גנאי".

ד. אנשים עם ג' עבדים.

1. צ"ע.

ה. נשים עם ג' אנשים.

1. לשיטות הסמ"ג וסעייתו.
 (א) חייבות בזמן - עי' לקמן.
 2. לשיטות רש"י ותוס' [וכן לכאורה לר' יונה].
 (א) מחמיר, אין מזמנים ביחד.
 (1) ב"י (ס"ק ח') – "כתב ה"ר יונה (שם) בשם רש"י דנשים אין מצטרפות לזימון אפילו עם בעליהן מפני שאין חבורתן נאה ומשמע לכאורה שאע"פ שיש שלשה אנשים אין הנשים מצטרפות עמהן לזימון".
 (ב) מחמיר, חייבות הן ג"כ לשמוע ולענות ברכת הזימון.
 (1) ערה"ש (סעי' ב') – "אמנם גם לשיטת רש"י ותוס' ניהא דוודאי חייבות כשאכלו עם ג' אנשים חייבות הן ג"כ לשמוע ולענות ברכת הזימון אבל לעצמן אין חובה".
 (ג) מיקל, יש רשות לזמן ביחד.
 (1) שבט הלוי (ח"א סי' ל"ח) – "הנה דעת התוס' ברכות מ"ה ע"ב דנשים מזמנות רשות, ונראה מדבריהם בין לעצמם, בין עם אנשים, ואפילו עם בעליהם, וכן יראה דעת רש"י שם ... לענין נשים דבלא"ה איכא דעות דגם עם האנשים אינן חייבות מן הדין ...".
 3. מראי מקומות.
 (א) תורת חיים (ס"ק י"ב) – "ומדברי הר"ן אין הכרע שיהי' מחויבי' לזמן אם אוכלי' עם אנשי' רק אז רשות להן לזמן עם אנשי' דליכא משום פריצותא יען דאינו ניכר, ובתרי"ג בשם רש"י משמע דגם אז אין להן רשות לזמן עם אנשים דאין חבורתן נאה".

ו. אנשים עם ג' נשים: איש שאכל עם ג' נשים אם יכול לזמן עמן.

1. יכול לזמן עמן.
 (א) עי' הגרשז"א וצ"ל (מכתב בס' ועלהו לא יבול ח"א עמ' ר"ס אות א', הליכות ביתה סי' י"ב הע' י"ד [לשונו מובא לקמן]) – "קראתי בחוברת בשמך שכאשר פחות משלשה אנשים אוכלים עם שלשה נשים, שיש לנשים לזמן ולאנשים לענות לזימון. אמנם לא

ראיתי נוהגים כן ואני שיש בענין הזה הרבה שיטות, ורציתי לדעת אם באמת ככה יש לנהוג למעשה. תשובה: הושבני שאמנם כך הוא מעיקר הדין ומ"מ למעשה נלענ"ד שבחוג המשפחה כגון אבא עם אמא ובנות או אח ואחיות **צריכים באמת לומר להן לברך בזימון ולענות** משא"כ לנשים אחרות לא כדאי לבקש אותן על כך".

(ב) הגר"ק זצ"ל (עלי ש"ח עמ' קי"א אות י') – "שאלה: איש ששומע ג' נשים המזמנות האם יכול לענות להזימון. תשובה: יכול".
(ג) **תורת היולדת** (פרק ס"ב הע' ד') – "ג' נשים האוכלות כאחד רשאיות לזמן לעצמן, אך אינם מצטרפות לזימון עם איש, אף לא לאשה עם בעלה או בניה, כמבואר בסימן קצ"ט ו', ובמשנ"ב שם, וב'חזון איש' או"ח ל'. ונראה, שאם איש שומע ג' נשים המזמנות לעצמן (כגון בבית יולדות), יכול גם הוא לענות על הזימון ורק להצטרף לשתי נשים אינו יכול".

(ד) **הליכות ביתה** (סי' י"ב סעי' ז', הע' י"ד) – "שלש נשים שאכלו ביחד עם איש אחד או שנים, נכון שאחת מהן תברך ברכת הזימון ולא האיש, אבל וודאי רשאי האיש לענות אחריו. [דלכאורה לפ"מ שכתבו הראשונים דמצד דין תורה גם מי שלא אכל כלל יכול להוציא חבירו בברכת המזון מדיו ערבות אלא מפני שאומר שקר במה שאומר ברוך שאכלנו והוא לא אכל משו"כ הצריכוהו חכמים שיאכל כזית (ראה מ"ב סי' קצז ס"ק כב), וא"כ בנד"ד הרי גם האיש אכל ול"ש טעם הנ"ל, וגם טעם האמור שאין חברתו ואחדותן נאה נאמר רק היכא דבעינן צירוף הנשים לאנשים להתחייב בברכה"ז משא"כ הכא אין אמירתו בשביל עצמו אלא אך ורק להוציא את הנשים (למ"ד שהוא רשות או חובה) ושפיר יוכל להוציאן דומיא דשאר ברכות המצוות וכדו', אך מדודי הגרש"ז שליט"א [זצ"ל] שמעתי דאם הנשים בקיאות לזמן לעצמן הרי אין נכון לכתחילה להוציא למי שהוא בקי לברך בעצמו (עי' מ"ב סי' רעג ס"ק כ), ואם אינו בקיאות לזמן בעצמו הרי נראה הדבר כאילו שהמזמן מצטרף עמהן וזה לא נאה. אבל נראה פשוט שגם האיש אע"פ שאין עליו חובת זימון וכנ"ל מ"מ יכול לענות אחריו] (שהרי אפילו אם לא אכל כלל אלא שתה ולא נצטרף יכול לומר ברוך שאכלנו וכו' וכמש"כ המ"ב סי' קצח ס"ק א] ואין בזה משום גנאי וכדלעיל הערה ח לגבי אשה שיכולה לענות אחר הזימון של ג' אנשים דרק לענין צירוף איכא משום גנאי וכנ"ל, וכן שמעתי מדודי הגרש"ז שליט"א [זצ"ל]).

(ה) **תורת הברכות** (פרק י"ט אות י"ט, הע' ס"ט) – "ורשאי האיש שאכל עמהם לענות עמהם כשיש כבר שלש נשים, אבל לא עם שני נשים. [אף שאין אשה מצטרפת לאנשים לזמן משום פריצותא כדלק" ס"ק ע', זה דוקא שרק ע"י הצירוף יש חיוב זימון, אבל הכא שהן כבר צריכות לזמן וא"צ לצירוף שלו, לא שייך בזה פריצותא כדלק" ס"ק ע"א. א"נ לפי רוב הראשונים ורמב"ם ושו"ע שאינן בתורת חיוב לזמן, לא שייך תקנת חכמים שלא לעשות כן משום פריצותא, ולכן רשאי לזמן עמהן. והאשה תזמן ולא האיש כיון שהזימון מחמת הנשים]".

(ו) עי' הגר"י וינר שליט"א (צהר חי"ד סוף עמ' ע') – "יל"ע אם איש שומע ג' נשים המזמנות אם יכול לענות על הזימון והדעת נוטה דמותר דרק לצירוף אינו יכול".

2. לא יכול לזמן עמן.

(א) **תשובות והנהגות** (ח"ד סי' נ"א) – "באכלו ג' נשים כאחד, וגם הבעל של אחת מהן (או אדם אחר) ... ושאלתו בנשים שרצונם להחמיר כגרא"א ולזמן בפני עצמן ... ונראה דצירוף נשים עם האנשים אפילו אם הנשים תזמנה לא מצטרפי שזהו פריצותא, וע"כ אשה לא תזמן לאנשים, ועוד נלע"ד לצדד דאף לדעת הגר"א דנשים מברכות לעצמן חובה, **היינו כשהן 'לעצמן' כלומר שאין אנשים עמהם**, אבל כשהם עם אנשים, כשם שאנשים לא נתחייבו לזמן עם הנשים משום פריצותא ה"ה הנשים אינן חייבות בזימון. דחיוב זימון הוא חל על כל האוכלים כחדא, אבל בהיותם יחד עם האנשים דבעי צניעותא כיון דלא חשיבי ככולם שאכלו כאחד, תו לא מחייבו בזימון. ואף דהכא איכא ג' נשים לבד וא"צ לצירוף האנשים, מ"מ לא חילקו חכמים לומר שהנשים יהו חייבות ואנשים פטורים, אלא כיון שהפקיעו דין זימון מן האנשים משום פריצותא, תו אפקעו תורת זימון מעיקר החבורה בכללה, ואין הנשים יכולות להתחלק ולהתחייב בפנ"ע ... ולא חילקו בזה ואפילו האב או אחר בין האנשים, נמצא לפי זה דגם לגר"א הא דנשים מזמנות לעצמן היינו כשהן לעצמן לבד ולא כשהן ביחד עם גברים, אבל ד"ז צ"ב ולא מצאתי מבואר כן בפוסקים".

(ב) **מעדני אשר** (ברכות סי' ס"ז אות ג') – "בס' הליכות ביתה ... ולכאורה יש לתלות הדבר במחלוקת הריטב"א והיד הקטנה, דהנה הריטב"א בה' ברכות (פ"ז ה"ב) כתב דאשה מברכת לאיש ע"י זימון להוציא ידו חובה אבל אינה מצטרפת עם הזכרים להשלים להם לזימון משום פריצותא. וכנראה כוונתו לסברת הר"ן הנ"ל שרק היכא שצירוף האשה יוצר חיוב זימון איכא פריצותא אבל היכא דבלא"ה יש חיוב זימון אין פריצותא אפילו אם האשה היא המזמנת. אמנם בס' יד הקטנה (סוף ה' ברכות סקע"ג) כתב דנשים לא יענו לזימון אלא רק ישמעו מהאנשים, ואף אם רוצות לענות ודאי שלא יהיה אלא בלחש שלא יראה כחבורה אחת של אנשים ונשים. ולדבריו ודאי שאסור שאשה תהא המזמנת, וכ"כ בשמו הבה"ל (ד"ה ויוצאות). וכנראה הבין בד' הר"ן שליכא פריצותא כשיש ג' אנשים מלבדן כיון שאין צירוף הנשים ניכר לא ע"י המנין ולא ע"י עניינתן, אבל היכא שעונה בקול רם ניכר הצירוף ואיכא פריצותא, וכ"ש היכא שהיא המזמנת שמוציאה את כולם י"ח. ונראה דבזה תליא נד"ד, דלדברי הריטב"א אין פריצותא במה שהאיש יענה לזימון הנשים דל"ג מזימון חובה דשרי לאשה לזמן, ואילו לדברי היד הקטנה שהסכים עמו המשנ"ב יש בזה משום פריצותא שאשה תוציא איש בזימון [ונראה דלשיטתו יש פריצותא גם אם האיש יענה בלחש]. ושיזמנו הנשים והאיש לא יענה ג"כ לא נראה נכון כיון שאכל עמן, ולכן נראה דבכה"ג עדיף שלא יזמנו כלל, ומה שאמרו 'נשים מזמנות לעצמן רשות' הוא רק כשאכלו לעצמן ללא שום איש".

3. מראי מקומות.

(א) **הגרש"א זצ"ל** (חי' למסכת ברכות דף מה: ד"ה נשים, בית יצחק הלוי ח"ב עמ' ד') – "נשים מזמנות לעצמן. צ"ע אם איש עונה כשיש ג' נשים שמזמנות לעצמן, דאפשר שיש בזה פריצותא".

(ב) **הגר"י וינר שליט"א** (צהר חי"ד סוף עמ' ע') – "יש להסתפק **לפי הרא"ש** ודעמיה שנשים מזמנות חובה מה הדין אם איש אוכל עם שלש נשים אם הוא נתחייב בזימון כמו שאשה חייבת כשאוכלת עם ג' אנשים. והלשון 'מזמנות לעצמן' משמע קצת שדוקא הנשים חייבות ולא הוא וצ"ע".

ז' נשים מזמנות לעצמן - סעיף ז'.

א. סתירות הסוגיות.

1. ברכות (דף מה:): – "אתמר: שנים שאכלו כאחת; פליגי רב ורבי יוחנן, חד אמר: **אם רצו לזמן מזמנין**; וחד אמר: אם רצו לזמן – אין מזמנין ... תא שמע: **נשים מזמנות לעצמן**, ועבדים מזמנים לעצמן, נשים ועבדים וקטנים אם רצו לזמן אין מזמנין; (והא נשים אפילו מאה) והא מאה נשי כתרי גברי דמיין, וקתני: נשים מזמנות לעצמן ועבדים מזמנין לעצמן. שאני התם, דאיכא דעות. אי הכי אימא סיפא: נשים ועבדים אם רצו לזמן אין מזמנין, אמאי לא. והא איכא דעות. שאני התם, משום פריצותא".
2. עירובין (דף ג.): – "**הכל חייבין** בזימון לאתווי מאי. לאתווי נשים ועבדים, דתניא: נשים מזמנות לעצמן, ועבדים מזמנין לעצמן".

ב. יש רשות.

1. רש"י (דף מה: ד"ה דאיכא) – "דאיכא דעות. דאף על גב דלענין חובה אינן חייבות; לענין רשות דעות שלשה חשיבי להודות טפי משני אנשים, דאיכא משום גדלו לה' אתי".
2. תוס' (ברכות דף מה: ד"ה שאני, ערכין דף ג. ד"ה מזמנות) – "והא דקאמר בריש ערכין (דף ג. ושם) **הכל מחוייבין בזימון לאתווי נשים לענין רשות קאמר** ולא לענין חובה".
3. אגודה (ערכין פרק א' אות ג') – "הכל חייבין בזימון לאתווי נשים, דתניא נשים מזמנות לעצמן, ועבדים מזמנים לעצמם. פירש ר"י הכא משמע דנשים חייבות בזימון. וקשה למנהג שלנו שאין הנשים מזמנות, ומפרש ר"י דנשים מזמנות דהכא לא לחייבינהו אלא רשות קאמר".

ג. שחייבות הן לזמן.

1. ר' יונה (ברכות דף לג.): – "ונראה למורי הרב נר"ו שחייבות הן לזמן משום דבמסקנא מתרצים בגמ' (שם) שאני התם דאיכא דעות ונראה לומר אף על פי שהן נשים כיון שהן שלש דין הוא שיזמנו דהא איכא ג' דעות אבל בשני בני אדם דליכא ג' דעות לא וכיון דבמסקנא תלינן הדבר בדעות מסתמא משמע שהן חייבות לזמן כשהם שלש".
2. רא"ש (ברכות פרק ז' סי' ד') – "ונ"ל ההיא דערכין ע"כ לחיובא הוא דמרביתו הוה מדקתני הכל חייבין ועוד דומיא דכהנים ליום וישראלים ועוד כיון דנשים חייבות בבהמ"ז או מדאורייתא או מדרבנן למה לא יתחייבו בזימון כמו אנשים ומה שהביא רבינו מסיפא דברייתא רצו לזמן אין מזמנין משמע דרישא נמי רשות קאמר לאו ראייה היא דלעולם רישא חובה קתני וסיפא אשמעינן דאפי' אם רצו מוחין בידם משום פריצותא והא דמדמי להו לתרי בתר דמסיק דעות שאני ויצא מכלל שני אנשים חזרו נמי לענין חובה כשלשה".

ד. דלעצמן דווקא רשות, אבל כשאוכלין עם האנשים חייבות.

1. סמ"ג (עשה סי' כ"ז) – "ונשים מזמנות לעצמן כדגרסינן בפ"ק דערכין (ג, א ע"ש בתו') הכל חייבין בזימון לאתווי נשים ועבדים דתניא נשים מזמנות לעצמן ועבדים לעצמן, ותימא דבריש שלשה שאכלו מסיק דנשים מזמנות לעצמן רשות ואומר ר"י דלעצמן דווקא רשות אבל כשאוכלין עם האנשים חייבות ויוצאות בזימון שלנו ואין מברכות לעצמן".

2. הטעם.

(א) לבוש (סעי' ז'), הו"ד בשעה צ' (ס"ק ו', ס"ק ט'), כה"ח (ס"ק כ"ב) – "וכשאוכלות עם האנשים חייבות בזימון, מגו דחל חובת הזימון על האנשים בסעודה זו חל גם כן עליהן".

(1) תורת חיים (ס"ק י"ב) – "והלבוש כ' דמגו ... ולא הבנתי הדבר".

(ב) מ"ב (ס"ק ט"ז) – "י"ל הטעם דלא רצו חכמים להטיל עליהם חיוב ברכת הזימון כשהם בפ"ע משום שאינו מצוי כ"כ שיהיו בקיאות בברכת הזימון".

שעה צ' (ס"ק ו') – "ואפשר עוד משום דלכתחלה מצוה מן המובחר בשלשה לברך על הכוס, וכדלעיל בסימן קפ"ב סעיף א בהג"ה, ובאשה גנאי הדבר, ולפי דברינו נחא מה שחייבום בזימון כשהם עם האנשים".

(ג) חזו"א (או"ח סי' ל' סוף אות ח') – "אבל בב"י כתב בשם הסמ"ג דנשים פטורות מזימון ואפ"ה אם יש ג' אנשים בלעדן חייבות ונראה הטעם שבאמת חייבות בזימון אלא שאין זימון רק בג' אנשים וכמו דבר שבקדושה דבעינן י' אנשים דוקא ולא נשים וצ"ע".

(ד) תורת הזימון (סי' ה' אות ב') – "ובמ"ב סי' קצ"ט סקט"ז כתב די"ל הטעם דלא רצו חכמים להטיל עליהם חיוב ברכת זימון כשהם בפנ"ע משום ... אמנם כל זה אי נימא דזימון דרבנן אבל להסוברים דזימון דאורייתא צ"ע. ולכאן י"ל דהטעם הוא כמש"כ בחי' הריטב"א ז"ל הטעם למה שנים אין מזמנים שהזימון דבר שבקדושה הוא ואינו נוהג בפחות משלשה ונשים לאו בני מנין כמש"כ בתד"ה והא מאה [וע"ע באו"ש פ"ה מהל' ברכות ה"ג ד"ה אולם]. ולא נחלק רש"י ז"ל עם תוס' אלא בפירוש הגמ' דמלשון הגמ' כתרי דמיין לא משמע לי' לפרש כמו שפירשו התוס'. ושו"ר מש"כ בחזו"א סי' ל' סק"ח".

(ה) מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' ס"ז אות א').

(ו) ביאור הדבר: יש לחקור, מה הסברא חיצונה. שנשים בעצם מחיוב בזימון, אבל כשהם אכלה בעצמן, יש טעם מיוחד לפטור מהן מזימון. [כנראה מהמ"ב, שעה צ', וחזו"א]. או להפוך, בעצם חז"ל לא מחיובה נשים, אבל במקום שיש אנשים יש דין מיוחד לחיובה. [כנראה מהלבוש. אמנם ע"י המעדני אשר שמפרש הלבוש ע"י החזו"א].

ה. נשים מצטרפים לזימון.

1. ר' יהודה הכהן (טור סעי' ז') – "וה"ר יהודה הכהן היה מורה הלכה למעשה להצטרף אשה לזימון והיה מביא ראייה מדבעי תלמודא בפ' מי שמתו נשים בברה"מ דאורייתא או דרבנן וקאמר למאי נפקא מינה להוציא אחרים י"ח מכלל דפשיטא ליה דמצטרפות דאי לא תימא הכי אדמיבעיא ליה אם יכולות להוציא תיבעי ליה אם מצטרפות".

2. ר' שמחה (מרדכי ברכות רמז קנ"ח) – "גם רבינו שמחה היה עושה מעשה לצרף אשה [לי'] לזימון ואפילו אם תמצא לומר לא מחייבא האשה אלא מדרבנן דבעיא היא פ' מי שמתו (דף כ ב) ה"מ לאפוקי אחרים י"ח אבל לצירוף בעלמא להזכרת שם שמים

שפיר מצטרפת".

1. **לשיטות ר' יהודה הכהן ור' שמחה:** קשה מהמשנה (ברכות דף מה.), "נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן".

1. י"ל, עשרה שאני.

(א) ב"ח (ס"ק ז' ד"ה וה"ר) – "הר"י הכהן שעשה מעשה לצרף אשה לזימון משמע דמצרף אשה לשני אנשים לזימון קשה ממתניתין דאין מזמנין עליהן ואפשר ליישב ולומר דהר"י הכהן לא עשה מעשה אלא לצרף אשה לעשרה לזמון בשם אבל לא לצרף לשלשה והכי איתא במרדכי וזה לשונו ורבינו שמחה היה עושה מעשה לצרף אשה לזמון ואפילו אם תמצי לומר דלא מיחייבא האשה אלא מדרבנן דבעיא היא פרק מי שמתו הני מילי לאפוקי אחרים ידי חובתם אבל לצירוף בעלמא להזכרת שם שמים שפיר מצטרפות עכ"ל ומשמע להדיא דמעשה דה"ר יהודה הכהן ומעשה דרבינו שמחה דא ודא אחת היא ומוצא משא ומתן דהלכה אחת לשתיהם נ"ל".

(ב) **מור וקציעה** (ריש סי' קצ"ט) – "וה"ר יהודה הכהן היה מורה להצטרף אשה לזימון. צריך לומר דאיירי השתא בזמון דעשרה".
 (1) **קשה**, שכתב להדיא דיכולה לצרף אפילו לג' – מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סי' רכ"ז, "ה"ר יודא כהן אמר דיכולה אשה לצרף בג' בברכת המזון והביא ראי' מק"ו דירקות ומה מי שאוכל ירקות מצטרף ואף על גב דאם הי' אוכלו בפני עצמו הי' פטור מלברך בזימון אשה אם תאכל בפני עצמה לחם חייבת מדרבנן לברך בזימון אינו דין שתצטרף לזימון לג' באכילה גמורה ועוד הביא ראי' [מדמספקא] לי' תלמודא (ברכות כ' ע"ב) אי מדא' או מדרבנן [ונ"מ] להוציא את הרבים משמע דהא פשיטא לן דמצטרפי דאי לא תימא הכי א"כ אדמבעי לי' אם יכולה להוציא תבעי לי' אם יכולה להצטרף. והשיב לו מוהר"ם דמה לאוכל ירק שכן בא לידי חיוב דא' כגון אם אכל כזית דגן תאמר באשה שאינה יכולה לבא לידי חיוב דא' לעולם ועוד מה לאוכל ירק שכן שלשה שאכלו מצטרפי לעשרה תאמר בזאת שמאה נשים כאיש אחד דמיין והא דאמר [למה לא] מבעי לי' לתלמודא גם על זאת השיב דעדיפא נקיט דאי מוציא אחריני א"כ דא' הוא ופשיטא דיכולה להצטרף אבל אי הוי מבעי לענין צירוף [הו"א] אבל לא תוציא את הרבים אף על גב דמצטרף), **האגור** (סי' רמ"ט, "וכן רבינו שמחה בין לעשרה בין לג' מרדכי"), **ט"ז** (ס"ק ב', "אבל דברי ר"י בטור לא משמע לפרושי כן מסידור דבריו והפלוגתא שמבי' ע"ז"), **א"ר** (ס"ק ג').

2. י"ל, דמשנה אין מזמן שתברך היא ברכת הזימון.

(א) **ט"ז** (ס"ק ב') – "ונראה דיש לומר המשנה דאין מזמנין על הנשים פירושו שיתן להם לברך בכוס הזימון דומיא דעד כמה מזמנין פירש"י דקאי על המברך בזימון וא"כ בצירוף שיברך איש עמהם אפשר דשרי ואף על גב דכלל התנא עמהם עבדים וקטנים והני אפי' לצירוף אסור מ"מ בהאי מילת' שוין שלא יברכו בזימון".

3. י"ל, רק עם בעלה.

(א) **א"ר** (ס"ק ג') – "י"ל דר"י הכהן ס"ל דעם בעלה מותרת ובהכי [היתר] [היתר]".

(ב) **פמ"ג** (מש"ז ס"ק ב', ראש יוסף ברכות דף מה. ד"ה נשים [לשונו מובא לקמן]) – "והר"ר יהודה הכהן מיירי באשה עם בעלה ובנה, דלא שייך הנך טעמי".

4. י"ל המשנה הוא עבדים עם נשים, או עם קטנים.

(א) **דרישה** (ס"ק ה') – "ואם תאמר הא תנן נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן וכמו שכתב רבינו לפני זה י"ל שהוא מפרש דהכי קאמר כשהן בצירופן יחד נשים ועבדים וקטנים אז אין מצטרפין משום פריצות דעבדים עם נשים וכן פריצות דעבדים עם קטנים משום משכב זכור".

(ב) **ראש יוסף** (ברכות דף מה. ד"ה נשים) – "ומתני' או נשים עם עבדים או כמ"ש א"ר נשים עם אנשים כשרים פריצותא אבל עם בעלה ליכא פריצותא".

5. י"ל, לענין שתצאנה ידי חובת זימון על ידי שמצטרפות לזימון האנשים ויוצאות על ידיהם.

(א) **מור וקציעה** (ריש סי' קצ"ט) – "אי נמי הך צירוף דהר"י לאו להצטרף להשלים לג' או לי' קאמר, אלא לענין שתצאנה ידי חובת זימון על ידי שמצטרפות לזימון האנשים ויוצאות על ידיהם (לאפוקי דלא נימא דאינן יוצאות בזמון דגברי כלל, אלא בשל עצמן דווקא, כדתניא מזמנות לעצמן, קמ"ל דמתוקמא ההיא ברייתא דמזמנות לעצמן רשות, הא בדגברי כ"ש דנפקי להו) אף על גב דאינן מזמנין עליהן דהיינו לצרפן להשלים, דבדין הוא דאפילו עליהן נמי לצטרפי למנין ג' ועשרה, אלא משום פריצותא לכתחלה לא. מכל מקום ודאי דיעבד אפילו עליהן נמי שפיר דמי, ונפקי י"ח זימון הני והני, כל שכן שיוצאות הנשים ע"י האנשים, וזה נראה לי ברור. ובט"ז [ס"ק ב] נדחק בכאן ופירש המשנה שלא כהלכה ודאי".

ת) נשים מזמנות לעצמן: פוסקים.

א. **דלעצמן דווקא רשות, אבל כשאוכלין עם האנשים חייבות בזמון** – כשיטת הסמ"ג.

1. **מחבר** (סעי' ז') – "נשים מזמנות לעצמן, רשות. אבל כשאוכלות עם האנשים, חייבות ויוצאות בזמון שלנו".

2. **לבוש** (סעי' ז') – "וכשאוכלות עם האנשים חייבות בזימון, מגו דחל חובת הזימון על האנשים בסעודה זו חל גם כן עליהן, מיהו אף על פי שחייבות בברכת הזימון אין מזמנים עליהם לצרף אותם להיותם מן השלשה, כגון אם הם שנים אנשים ואשה אחת, שאסרוהו חכמים לזמן יחד, משום שנראה כפריצות לזמן אשה לצרף אותה עם אנשים, ואפילו עם בעלה אינו נאה לזמן, אבל כשיש שלשה אנשים בלא הן חייבות גם הם בזימון ויוצאות בזימון האנשים".

3. **ב"ח** (ס"ק ז') – "והכי נקטינן".

4. **ראש יוסף** (ברכות דף מה. ד"ה והנה) – "אבל כשיש ג' חוץ אשה בכשרים מחויבת כו' וצריך לשמוע ברכת הזימון מן המברך כמ"ש בש"ע".

5. **שלחן שלמה** (סעי' א').

6. **גר"ז** (סעי' ו') – "נשים האוכלות עם ג' אנשים שחייבים לזמן חייבות גם הם לזמן עמהם ואם הם שלש ורצו ליחלק לזמן לעצמן

- הרשות בידם (אם האנשים הם פחות מ' שאינם מזמנים בשם ואם צריכות להבין לשון הקודש נתבאר בסי' קצ"ג). אבל נשים האוכלות בפני עצמן פטורות לזמן ואם רצו לזמן הרשות בידם וה"ה לעבדים ולא תהא חבורה של נשים ועבדים מזמנים יחד משום פריצות העבדים אלא נשים לעצמן ועבדים לעצמן ובלבד שלא יזמנו בשם".
7. ח"א (כלל מ"ה סעי' כ') – "נשים ועבדין וקטנים, אין מזמנין עליהם. ואם רצו נשים לזמן בפני עצמן, רשות בידם. ואם אכלו עם אנשים, חייבות, ויוצאות בזימון שלנו".
8. קיצור שו"ע (סי' מ"ה סעי' כ"ב) – "נשים שאכלו עם אנשים שנתחייבו בזימון, נתחייבו גם הנה וצריכות לשמוע ברכת הזימון".
9. ערה"ש (סעי' ב') – "ומנהג העולם".
10. שולחן הטהור (סעי' ב') – "המנהג שאין הנשים מזמנות כלל ואין מצרפין אותן כלל ובפרט לעשרה אסור לצרף אותם מדינא".
11. קצות השלחן (סי' מ"ה סעי' ט').
12. הגרשז"א זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף מה: ד"ה בשו"ע, בית יצחק הלוי ח"ב סוף עמ' ד') – "ונראה שהנשים צריכות לענות ברוך שאכלנו וכן כשיש מניין של גברים הן עונות גם אלקינו, ומה שמשמע בביאור הלכה (ד"ה ויוצאת בזימון) שאינן עונות כלל אלא יוצאות בשמיעה, התם מיירי בנשים שאינן יודעות וצריכות לשמוע, אבל כשיודעות מהיכי תיתי שלא יענו ומ"ש מעניית אמן על ברכה".
- ב. **חייב בזימון** - כשיטת ר' יונה והרא"ש.
1. גר"א (על סעי' ז') – "ודברי הרא"ש עיקר וכ"כ תר"י ע"ש".
- גר"א (אמרי נועם ברכות דף מה:): – "תוס' ... והסמ"ג רצה לתרץ ... ואינו כן ... לכך אמר רבינו **שאיין נכון שישב** שלשה נשים יחד לאכול שמא חייבין בזימון ואם אוכלין עם אנשים אין רשאים לצאת עד שיזמנו ויהיו יוצאין בזימון של אנשים".
- (א) **תשובות והנהגות** (ח"ד סי' נ"א) – "והלוא לדעת הגר"א (סימן קצ"ט ס"ו) נשים בפני עצמן חייבות לזמן, ומה עוד שלדבריו הן **צריכות להחמיר שלא לאכול ג' נשים כאחד** ולהתחייב בזימון".
- ג. **מנהג בזמן הזה: נשים יזמנו לעצמן**.
1. אינן מזמנות לעצמן.
- (א) ערה"ש (סעי' ב') – "ומנהג העולם כרש"י ותוס' ולא שמענו מעולם שנשים יזמנו לעצמן".
- (ב) **תשובות והנהגות** (ח"ד סוף סי' נ"א) – "הנה כבר זכרנו דעת הגר"א דנשים חייבות בזימון בפני עצמן, וע"ע בליקוטי חידושי הגר"א על ברכות שנשים שלא נהגו לזמן, יקפידו לא לישב ג' יחד לאכול, שלדעת הגר"א מחוייבות בזימון ואינן מברכות, ונשאלתי אם רוצות להחמיר ולזמן כדי לצאת מכל ספק אי שפיר עבדי. ולענ"ד יש לחוש בזה מכמה פנים, חדא, שמא איכא בזה חשש ויהרא, ועוד דג' נקרא רבים, וא"כ אולי יש בזה 'לא תתגודדו' כשמקצתן נוהגין להחמיר נגד מנהג העיר, ומה עוד שלע"ד יש לחשוש כאן לאיסור ברכה לבטלה, שברכת זימון נקרא ברכה אף שאין בה שם, שחז"ל צירפו ברכת הזימון לברכת הזון שהשם של ברכת הזון קאי גם על ברכת הזימן דלעיל, ומפני זה החשיבוהו בברכות מ"ו א' לברכה, ע"ש. ואדעתא דחיובא אסור לברך שום ברכה אפי' בלא הזכרת שמו ית' להדיא כמבואר בחו"ד סי' ק"י בבית הספק, ועיין בתשו' הגרע"א קמא סי' נ"ה וע"ש דיש בזה איסור דברכה לבטלה, ע"ש. והנה כי כן כי מזמני אדעתא דחיובא א"כ להצד שאין שם דין זימון יש בזה איסור דברכה לבטלה, וע"כ אני אומר שיקבלו שכר על הפרישה יותר מעל הדרישה, ואין להן לפקפק במנהג ישראל, וכיון שלא נתקבל בזה פסק הגר"א, מי שמורה בביתו לנשים להתחסד בזה ולזמן ידם על התחתונה וכמש"נ".
- (ג) **וזאת הברכה** (עמ' קל"ב אות א') – "אך ג' נשים רשאיות לזמן לעצמן, ובלבד שלא תזמנה בשם (שם). ונהגו שאף ג' נשים שאכלו יחד אינן מזמנות לעצמן".
2. מראי מקומות.
- (א) **קהלות יעקב** (צהר ח"ד עמ' ע') – "והגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] אמר לי **דפעם אחותו שאלה את אביה הסטייפלר זצ"ל** בעת שישבה לאכול עם עוד נשים האם מותר להן לזמן וענה שמותר ודעתו והן זמנו לעצמן".
- (ב) הגרשז"א זצ"ל (מכתב בס' ועלהו לא יבול ח"א עמ' ר"ס אות א') [לשונו מובא לקמן], עמ' רפ"ד אות י"א) – "פעם שאלתי את הרב לגבי זימון נשים כשיש פחות מג' אנשים נוכחים, והוא השיב לי במכתב: 'חושבני שאמנם כך הוא מעיקר הדין (שיש להן לזמן) ומ"מ למעשה נלע"ד שבחוג המשפחה כגון אבא עם אמא ובנות או אח ואחיות צריכים באמת לומר להן לברך בזימון ולענות משא"כ לנשים אחרות לא כדאי לבקש אותן על זה'. מתי הוא 'לא כדאי' - רק אם לא תרצינה ולא תרגישנה נוח, או גם אם רוצות האם עדיין עדיף שלא כשיש שאינם מהמשפחה. ובמשפחת ארוסתי יש רק שלוש בנות, בלי בנים. ארוסתי מרגישה אי-נוח בזימון עם אמה ואחיותיה, מפני שזה מזכיר לה את ה'מניינים' של נשים שעושים הרפורמים. האם אעפ"כ יש להן לזמן. תשובה: למעשה אין הדרך של נשים לזמן אע"פ שודאי מותרות לזמן לעצמן ומ"מ **חושבני שכדאי לזמן לפעמים** הואיל וכך הדין".
- (ג) הגריש"א זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות קנ"ג, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ד אות ט"ו) – "ולמעשה אף שכתב בשו"ע שחייבות בזימון, מנהגינו שאינן מזמנות".
- הגריש"א זצ"ל (צהר ח"ד עמ' ע') – "טעם למנהג העולם כיון דאפילו עשר נשים לא יכולות לזמן בשם ולכן לא מזמנות בכלל".
- (ד) הגרחפ"ש זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות קנ"ג) – "שאעפ"י שנשים חייבות בזימון, מנהגינו שנשים אינן מזמנות".
- (ה) הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' כ"ג טור ב') – "שאלה: קיי"ל שנשים מזמנות לעצמן, ומאידיך לא שמענו שנוהגים כן, האם מי שרוצה להנהיג כן בביתו יכול, או לא. תשובה: **יכולות**, (תשו' בכת"י)".
- הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' כ"ב טור ג') – "שאלה: כשנשים מזמנות לעצמן, ואיש שומע את הזימון שלהם, האם יכול לענות על הזימון, או לא. תשובה: יכול, (מענה ר"ה, ש"כ)".

ד. בני ספרד.

1. נשים לעצמן יכולות לזמן, משלש ומעלה, ובלבד שלא יזמנו בשם.
 - (א) חסד לאלפים (ס"ק י"ח), בן איש חי (שנה א' פר' קורח אות י"ג), כה"ח (ס"ק כ"א) – "נשים אף על גב דאין מזמנין עליהם לכ"ע, מ"מ יש אומרים דחייבות לזמן לעצמן, וי"א שהוא רשות אם רצו מזמנות לעצמן, הנה כי כן ראוי שכל אדם ילמד לנשי בני ביתו שיהיו מזמנות לעצמן כשהם אוכלים בשלשה, אבל לא יזמנו בשם אפילו הם מאה".
 - (ב) עי' הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ב אות ב') – "מנהגנו, ג' נשים שאכלו לעצמן מזמנות. אכלו עם הגברים חייבות לשמוע זימון מהאנשים ואינן מזמנות לעצמן. וי"א שאם אכלו לבדן חייבות בזימון (עיין בא"ח קורח יג, שו"ע קצט סע' ו ז). ובעשרה אינן מזמנות בשם (שם)".
 - (ג) ילקוט יוסף (סעי' ד') – "נשים וקטנים אין מצטרפים לזמן עליהם, ונשים שאכלו עם האנשים, צריכות לענות לזימון, ויוצאות בזימון שלהם. ונשים לעצמן יכולות לזמן, משלש ומעלה, ובלבד שלא יזמנו בשם".

ה. נוסח: כנשים מזמנות לעצמן.

1. אבן ישראל (צהר חי"ד עמ' ע') – "דג' נשים יכולות לזמן לעצמן אם הם רוצות וכנוסח הרגיל 'רבותי נברך'".
2. הגר"ח פ"ש זצ"ל (צהר חי"ד עמ' ע') – "דג' נשים יכולות לזמן לעצמן אם הם רוצות וכנוסח הרגיל 'רבותי נברך'".
3. תשובות והנהגות (ח"ד סי' נ"א) – "והיינו שאשה אחת תאמר 'ברשות נברך שאכלנו משלו' והן יענו אחריה 'ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו' (מה שאומרים 'רבותי נברך', ועונים 'יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם' אינו מעיקר הזימון) ויענו ביחד אמן על כל ברכה וברכה כדין זימון".

ט] נשים שאכלו עם אנשים שנתחייבו בזימון - שיטות הסמ"ג [לשיטת רש"י ותוס', עי' לעיל].

א. ג' נשים שאכלו עם ג' גברים, אם יכולות ליחלק ולזמן לעצמן.

1. לא יכול.

- (א) יד הקטנה (סוף הל' ברכות ס"ק ע"ב) – "ויוצאין בזימון שלנו. וכלומר דאף בענין זה שהרי כבר הם חייבים בזימון בחיוב מ"מ צריכין דוקא לצאת בזימון שלנו ולא לזמנן לעצמן וכן הוא בהדיא בהסמ"ג בשם ר"י הנ"ל וז"ל אבל כשאוכלין עם האנשים חייבות ויוצאות בזימון שלנו ואין מברכות לעצמן ופעמים שהיה אומר ר"י לנשים שלא לברך ולצאת בזימון האנשים עכ"ל".
- (ב) תורת חיים (ס"ק י"ב) – "ששה ... לסמ"ג דבפ"ע רשות ועם אנשי חיוב, אינן רשאי' לחלוק בפ"ע דאז יהי' להן רק רשות לזמן, ועכשיו מחויבת לזמן".

2. רשות בידם.

- (א) גר"ז (סעי' ו') – "נשים האוכלות עם ג' אנשים שחייבים לזמן חייבות גם הם לזמן עמהם ואם הם שלש ורצו ליחלק לזמן לעצמן הרשות בידם".

- (ב) מ"ב (ס"ק י"ח, שעה"צ ס"ק ט') – "ועיין בשו"ע הגר"ז שדעתו שאם רצו הנשים להתחלק מחבורת האנשים ולזמן בפ"ע הרשות בידן. [וביד הקטנה לא כתב כן, עיין שם. ונראה שטעם הגר"ז, דכיון דאחייבו להו בזימון מחמת שאכלו בחבורה של ג' אנשים וחל ממילא עליהו גם כן חיובא, כמו שכתב הלבוש, אפילו לאחר שנפרדו מהם לא פקע חיובייהו ועדיין הן מחויבות בזימון ולא רשות. ולא שייך בזה סברת הש"ס גבי ד' שאכלו אין רשאים לחלק לשתי חבורות [אף למאן דאמר דשנים מזמנין רשות], משום דאקבעו להו בחובה מעיקרא, דהתם החיוב היה מעיקרא משום שהיו ד' [לפירוש התוספות שם], ואם יתחלקו לשתיים על כרחו פקע חיובייהו, מה שאין כן הכא דנמשך עליהם החיוב משום מגו וכנ"ל, ולכן אף לאחר שיפרדו גם כן לא פקע מהם. ואף דאין מוכרח, מכל מקום מסתברא כוותיה, דאין לנו לכופן שישבו דוקא בחבורה אחת עם גברים, ובפרט להגר"א שפסק לעקור דנשים מזמנות לעצמן חוב, בודאי לא יפסידו כלום על ידי פרידתן]".

- (ג) קצות השלחן (סי' מ"ה סעי' ט') – "ואם הם שלש ורצו ליחלק לזמן לעצמן הרשות בידן".

ד) כה"ח (ס"ק כ"ג).

ה) הליכות ביתה (סי' י"ב סעי' ח').

ו) תורת הזימון (פרק י"ד סעי' ג').

3. מראי מקומות – שבט הלוי (ח"א סי' ל"ח, לשונו מובא לקמן), מנחת צבי (סוף סי' כ"ז), מעדני אשר (ברכות סי' ס"ז אות ב').

- (א) תשובות והנהגות (הלכות הגר"א ומנהגיו אות קנ"ו ד"ה ומצאתי) – "ומצאתי דבר פלא בש"ע הגר"ז (מובא להלכה במ"ב קצ"ט ס"ק י"ז) שאם נשים אכלו עם ג' אנשים שנתחייבו בזימון, רשאיין גם לכתחילה להתחלק ולזמן בפני עצמן, ומבאר במ"ב דבנשים לבד אין חיוב, אבל כשאכלו עם אנשים ונתחייבו, מזמנין נמי בפני עצמן דהוה זימון של חיוב ע"ש, ולע"ד דבריו תמוהין, דכשם שאסור להתחלק מזימון של עשרה לזימון של שישה, והיינו מזימון מעולה לזימון שחיובו פחות, ה"נ אין להתחלק מזימון של חיוב לזימון של רשות, וכיון שלדידן נשים בפני עצמן רשות דלא מעולה צירופן לחייבן בכך, וגדלו לה' אתי היינו ג' אנשים דוקא, ולכן כשאנשים מזמנים דמעולה ונשים נצטרפו לאכול עמהם חייבים לזמן עמם זימון מעולה, ואסור להו ליפרד בפני עצמן דאין הזימון דלא מעולה כשל ג' אנשים כנלע"ד, ואמנם בשער הציון סק"ט באמת נדחק לבאר סברת הגר"ז, אך מבואר שסמך על דבריו לדינא הואיל ולרבינו בלאו הכי יש חיוב זימון לנשים בפנ"ע, ויש ע"ז שם זימון של חיוב, וגם מחמת שאין לכופן שישבו דוקא בחבורה א' עם גברים עי"ש".

ב. הסבר מנהג חסידים ואנשי מעשה: שבסוף סעודת שבת הולכים לשולחן רבם ומברכים שם ומפקיעים נשותיהם מחובת זימון.

1. עי' סי' ר' סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. אם זימנו כבר האנשים לאחר שנפרדו הנשים, אי אמרינן דפרח זימון מינייהו.

1. זרע יעקב (זאלאזניק, סי' קצ"ט על סעי' ז') – "וח"א נסתפק אם האנשים כבר זימנו טרם זימנו הנשים אם פרח כבר זימון מהנשים (ע"י סי' קצ"ג ס"ו) או לא להא הן ג בעצמן. והנה הגם דאז"ל דמאה נשים כתרי או כחל חשיבי (ברכות מ"ה ע"ב יבמות פ"ח ע"ב) ובפחות מג' שפרשו פרח זימון מנייהו כבסימן קצ"ג סעיף ו' אבל כבר כתב הגר"ז ז"ל דיכולין ליחלק ולברך בזימון בפנ"ע וכמו שהטעים המ"ב בשעה"צ אות ט' וז"ל ונראה שטעם הגר"ז דכיון דאיתחייבו להו בזימון מחמת שאכלו בחבורה של ג' אנשים וחל ממילא עלייהו ג"כ תיובא כמ"ש הלבוש (מגו דחל החיוב על האנשים חל ג"כ עלייהו) אפי' אחר שנפרדו מהם לא פקע חיוביהו ועדיין הן מחויבות בזימון ולא רשות וכו' ובפרט להגר"א שפסק לעיקר דנשים מזמנות לעצמן חוב בודאי לא יפסידו כלום ע"י פרידתן עכ"ל השעה"צ שם, וא"כ כיון דהן כבר ג אף אם זימנו האנשים מקודם לא יפרח הזימון מינייהו, וע"י בבה"ל בסי' קצ"ג ס"ו בשם הגרעק"א ז"ל והכא טוב יותר שכבר נתחברו יחד בעת האכילה. אמנם היד הקטנה כתב וז"ל נשים אינן מצטרפות לזמון האנשים ואפי' באוכלין לעצמן אינן חייבין בזימון אלא רשות לזמנן לעצמן אבל כשאוכלים עם האנשים בסעודה א' הרי הן חייבין בזימון ויוצאין בזימון שלנו ע"ש עכ"ל א"כ אפשר דכאן גרע דהגם דכשאוכלות בפ"ע יש להן רשות לזמן אבל כאן שנתחייבו ע"י האנשים א"כ כיון דזימנו האנשים כבר פקע הזימון שלהם לגמרי אפי' הרשות".

ד. בשנים שאכלו נשים אכלו עמם ובסוף סעודתם בא שלישי והצטרף אליהם, אם בכה"ג חייבות הנשים להצטרף.

1. התעוררות בתשובה (ח"א סי' צ') – "נסתפקתי במה דאיתא בשו"ע או"ח (סי' קצ"ט ס"ז) שנשים אם הן שלש בסעודה יכולות לברך ברכת הזימון, אבל אם אוכלות עם אנשים יחד הן חייבות בזימון. והספק אם שני אנשים ישבו לאכול וגם נשים עמהם ועדיין לא התחייבו בזימון כי המה רק ב' ואח"כ בא השלישי ואכל עמהם כדי שיתחבו בזימון אם גם באופן זה הנשים חייבות לזמן עמהם כיון שבתחלת הסעודה לא היה חל חיוב הזימון על הנשים".

ה. נשים אצל חתונות.

1. אינן חייבות בזימון, שאין כוונתן להצטרף לאנשים.

א) הגרע"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב סוף ס"ק י"ח) – "אבל כשיושבות בזימון של עשרה אסור להן להפרד לזמן לעצמן שהרי מחויבות בזימון בשם ואינן יכולות לזמן לעצמן בשם כדלעיל במ"ב סק"ט, ומיהו בחתונות שיש מחיצות להבדיל בין הנשים להאנשים, אין כוונתן להצטרף כלל לאנשים ואינן חייבות כלל בזימון".

ב) תשובות והנהגות (ח"ד סי' נ"א) – "והנה לפמ"ש לכאורה בחתונות שנשים בחדר אחר אבל מקצתן רואים את האנשים הוה להו להתחייב לאצטרופי לזימון דאנשים הואיל ורואין אלו את אלו, וצ"ל מפני מה לא נהגו כן, וצ"ל דבחתונות וכו"ב אזי האנשים והנשים מתכוונים בדוקא שלא להצטרף כאחד ולהכי אין מצטרפין. (ועיקר דין זה שבמתכוונים שלא להצטרף אם מועיל, דנו בזה האחרונים, אבל כשהם בחדר אחר ודאי מועיל וא"ש כמ"ש)".

ג) וזאת הברכה (עמ' קל"ב אות א') – "ובמקרה שאכלו לעצמן באופן שלא הצטרפו לגברים, אינן חייבות בזימון, כגון כשאכלו בחדר אחר בנפרד ואין רואים אלו את אלו ואיך מגישה להם אוכל במשותף, או בחתונה ובה מחיצה גמורה (כן הורה הגר"צ ובר)".

2. מראי מקומות – וכוס של אליהו (סי' י"ד אות כ').

א) תורת הזימון (פרק י"ד הע' ה') – "א"כ כשהנשים יושבות בפני עצמן כגון בשמחות שיש מחיצה ביניהם, מ"מ אם יש נשים שיכולות לראות את האנשים או שיש שמש שמשמש לכולם הן חייבות לזמן, ואם לא שמעו את הזימון יש להן לזמן בעצמן נוסח הזימון של שלשה, וצ"ע דלא נהגו כן. ואולי י"ל דיש כאן ספק ספיקא, חזא דמסתבר דגברים ונשים הם כב' חבורות וי"א (ע"י סי' קצ"ה במ"ב סק"ו) דגם בבית אחד צריך שיכנסו ע"ד להצטרף (ומסתמא נשים לא נכנסו ע"ד להצטרף יחד). ועוד שיש מחלוקת אם מועיל רואין זה את זה לייצר חיוב זימון (שם בסי' קצ"ה בבה"ל ד"ה שתי חבורות) וכיון שנשים לא חייבות בלי האנשים י"ל דנקרא לייצר חיוב זימון, א"כ י"ל דכה"ג לא חייבות בזימון. וי"ל יותר דאחרי שיש בזה מחלוקת אז ממילא הוה כנכנסות אדעתא שלא להצטרף לזימון כעין מה שכתב הרמ"א ז"ל בסי' קצ"ג ס"ג. אלא שיל"ע דא"כ אם ישמעו ברכת הזימון יהיה אסור להם לענות הזימון עם השם ע"י סי' קצ"ח במ"ב סק"א, וי"ל. ועכ"פ כשאנשים את האנשים ואין שמש ביניהם יל"ע על מה שמכו הנשים לענות הזימון בשם".

ב) יש לדון:

(1) כיון שהן לא יודעין ההלכה, מי אמרינן שכוונתן שלא להצטרף לזימון.

(2) ואם כוונתן שלא להצטרף, ועונה להזימון, איזה נוסח יש לענות. שהמ"ב (סי' קצ"ח, ע"פ הפמ"ג) מסתפק אם לענות בשעת הזימון "ברוך אלקינו שאכלנו" או רק לענות "ברוך אלקינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד". והספרים כ' שלענות "ברוך אלקינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד". [שו"ר התורת הזימון, לשונו מובא לעיל]. אמנם גר"ז ובית אחר .

(3) ומה דעת של הכלה, ואיך היא לענות, באיזה נוסח. שלכאורה דעתה להצטרף לשבע ברכות שלה, ועונה לברכת המזון.

(4) וכן כמה קרובים שלה [אמה של הכלה ושל החתן, אחותה ואחותה, וכהנה], דעתם שלהן להצטרף עם הכלה. ומה גדרם. צ"ע.

(5) ולולי דמסתפינא, דעתן של נשים שיהיה חלק מהשמחה. ויש חיוב זימון. וא"ת, לא ראינו שהן עונה להזימון. גם יש להקשות ברוב סעודת שבת (ע"י אג"מ או"ח ח"ה סי' ט' אות י', לשונו מובא לקמן). אלא י"ל שהלימוד זכות, שהנהגה הוא ע"פ שיטות רש"י ותוס', שאין חיוב זימון אפילו כשאכלו עם אנשים (דלא כהחידוש של הערה"ש, אלא כהשבט הלוי [בהבנת רש"י]). ממילא, ה"ה כל חתונה. וצ"ע.

ו. מראי מקומות.

1. מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' ז') חייבות ויוצאות וכו'. שאין חילוק בין פנויה לנשואה, ותמה על שאין נוהרין נשים בזה".

2. אג"מ (או"ח ח"ה סי' ט' אות י') – "בדבר נשים כשאכלו בשלחן עם ג' אנשים, חייבות לענות ברכת הזימון, כמפורש בסימן קצ"ט סעיף ז'. אבל בחול, שליכא ברוב המקומות סעודה קבועה לאכול כולן ביחד, והיא טרודה בעשיית האוכלין ובהגשתן להשלחן לכל אחד, אין כוונתה לישב לאכול ביחד. וכ"ש כשיש לה ילדים קטנים שמטרידין אותה, ואין לה פנאי לקבוע אכילתה אפילו בפני עצמה, וכ"ש שלא עם אחרים, בחול שכל אחד ממהר באכילתו, שא"כ הא לא שייכא כלל לאכילתו. ומזה נמשך שאף אם אירע לפעמים שגם האשה היה לה פנאי לאכול בקביעות, לא הורגלו הנשים לענות לזימון. אבל על הבעל וודאי מוטל שיקרא לה כאשר היא חייבת, ולא להניח להאינשי לברך קודם שהיא באה להשלחן לברך יחד בזימון, או לכה"פ שתשיב ברוך שאכלנו, ותחכה עד שיגמור המברך ברכת הזון. ובשבת שהכל אוכלין יחד, ואין לשום אחד למהר לברך, מוכרחין לקרוא לה לברך יחד בברכת הזימון. ולא שייך לבקש זכות על הנשים, כי מה יש לה לעשות אם הנשים זימנו בלעדיה, ולא חיכו עליה. אבל הנשים בשבת כשממהרין לברך בזימון, ואין רוצין לחכות על הנשים, וגם אין קוראין להנשים, זה וודאי אסור בשבת, וגם בימי החול הרבה פעמים".

3. תורת הזימון (פרק י"ד אות ה', הע' י"א) – "יש להסתפק כגון דאיכא בחבורה ג' אנשים וג' נשים שאז כולם התחייבו בזימון של חובה, אם אחד מהאנשים קדם ויצא בלי לזמן האם יכולים לזמן ביחד האנשים ונשים, וכן יל"ע את"ל דכה"ג מזמנין, מי יזמן א' מן האנשים או א' מן הנשים, וצ"ע. (דהנה הטעם למה ב' אנשים לא מצטרפין עם אשה לחיוב זימון כתב הר"ן ז"ל [הביאו הב"י] דעל ידי הצירוף איכא שינוי במטבע הברכה דאיכא זימון וניכר צירופן עם הנשים, ויש לדון א"כ אם מסובים ביחד ב' אנשים וג' נשים שכיון דמ"מ יהא כאן זימון דג' נשים מזמנות רשות, א"כ מותר להצטרף וממילא הב' אנשים יתחייבו בזימון דאין פריצות די"ל דהא דמזמנים אינו משום צירופן אלא בגלל הג' נשים שהן יכולות לזמן רשות. ואפ"ל את"ל דמ"מ אסור דהוי פריצות כיון שע"י הנשים מתחייבים בזימון של חובה, עדיין יש להסתפק כגון דאיכא בחבורה ג' אנשים וג' נשים שאז כולם התחייבו בזימון של חובה, אם אחד מהאנשים יצא בלי לזמן [דאז פשיטא שהנשים חייבות לזמן כמש"כ במ"ב סקי"ח], האם יכולים לזמן ביחד האנשים ונשים, דלכא"ל כיון שחיובם אינו ע"י הנשים יכולים לזמן ביחד. וי"ל. ועוד יל"ע כה"ג מי יזמן א' מן האנשים או א' מן הנשים)".

י' אנדרוגינוס - סעיף ח'.

א. איש שהפך עצמו לאשה [ע"י ניתוח] או אשה שהפכה עצמה לאיש [ע"י ניתוח].

1. דור תהפוכות (סיכום ההלכות אות י"ח) – "שני אנשים שאכלו פת, אינם יכולים לצרף עמהם לזימון איש שהפך עצמו לאשה. אך נראה שיכולים לצרף עמהם אשה שהפכה עצמה לאיש, אולם אין לצרף איש זה לזימון בעשרה בשם ה'. ושלושה אנשים או עשרה שאכלו פת ונתחייבו בזימון, יכול להצטרף אליהם לזימון איש שהפך עצמו לאשה או אשה שהפכה עצמה לאיש, ולצאת ידי בזימון של האנשים".

2. לכאורה נחשב "רשע ועובר עבירה בפרהסיא" - עי' לעיל סעי' ג'.

יא' קטנים - סעיף י'.

א. סוגיות.

1. ברכות (דף מז:): – "אמר רבי יוסי [אסי]: קטן המוטל בעריסה מזמנין עליו. והא תנן: נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם. הוא דאמר כרבי יהושע בן לוי, דאמר רבי יהושע בן לוי: אף על פי שאמרו קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו, אבל עושין אותו סניף לעשרה".
2. ברכות (סוף דף מז:): – "אמר רבי יוחנן: קטן פורח מזמנין עליו. תניא נמי הכי: קטן שהביא שתי שערות מזמנין עליו, ושלא הביא שתי שערות אין מזמנין עליו, ואין מדקדקין בקטן. הא גופא קשיא. אמרת: הביא שתי שערות אין, לא הביא לא, והדר תני: אין מדקדקין בקטן, לאתויי מאי. לא לאתויי קטן פורח".
(א) רש"י - שאם הביא שתי שערות, אין מדקדקין בגילו.
(ב) ר"ח (תוס' ברכות דף מז: ד"ה קטן), רי"ף (ברכות סוף דף לה.) - שאם הביא שתי שערות כשיעורן, אין מדקדקין אחריו, אך אם עדיין לא צמחו כשיעור, בודקים אחריו, שאם יודע למי מברכין, מצטרף לזימון.
3. ברכות (דף מח:): – "ולית הלכתא ככל הני שמעתתא אלא כי הא דאמר רב נחמן: קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו".

ב. ראשונים.

1. נכנס בשנת י"ג ולא הביא ב' שערות ידועות, אם הוא יודע למי מברכין מזמנין עליו - פסק כר' יוחנן, ורב נחמן.
(א) ר"ח (תוס' ברכות דף מז: ד"ה קטן, טור סעי' י') – "דמיייר שנכנס בשנת י"ג ולא הביא ב' שערות ידועות שעדיין הוא קטן אף על פי שהוא בשנת י"ג ואם הוא יודע למי מברכין מזמנין עליו".
2. אפילו בן תשע [או שבע ושש] - פסק רק כרב נחמן.
(א) רי"ף (ברכות סוף דף לה.) – "אמר רב נחמן קטן שיודע למי מברכין מזמנין עליו וכן הלכתא ואמרי רבואתא והוא שנכנס בשנת שלש עשרה שנה ואף על גב דלא פרח אבל קטן שלא הגיע לשלש עשרה שנה אף על גב דפרח אין מזמנין עליו ואנן לא סבירא לן הכי דכיון דקרי ליה קטן אפי' בן עשר ובן תשע כשהוא יודע למי מברכין מזמנין עליו והכין חזינא לגאון".
(ב) רמב"ם (ברכות פרק ה' הל' ז') – "קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו ואף על פי שהוא כבן שבע או כבן שמונה, ומצטרף בין למנין שלשה בין למנין עשרה לזמן עליו".
3. קטן מצטרף לעשרה - הל' כר' יהושע בן לוי.
(א) רב האי (טור סעי' י', עי' הב"ח ס"ק ח' ד"ה ומ"ש וכ"כ) – "וכ"כ רב האי שמצטרף ל' ולא לג".
(ב) ר"ת (תוס' ברכות דף מח: ד"ה ולית, אמנם עי' הפרישה ס"ק כ"א) – "ואומר ר"ת אף על פי דלית הלכתא ככל הני שמעתתא מיהו הלכה כריב"ל דאמר קטן ממש עושין אותו סניף לעשרה".

4. קטנים היודע למי מברכין מזמנין עליו, רק לעשרה - פסק כר' נחמן רק בעשרה.
 (א) **ראב"ד** (תשובות ופסקים סי' י"ב, תמים ודעים סי' א') - "וכולן אני אומר שלא אמרו חכמים אלא לעשרה ולאפוקי מדר' יהושע בן לוי ודר' אסי דקאי כוותיה דאמר אפילו קטן המוטל בעריסה עושין [אותו] סניף לעשרה, ולא כר' יוחנן דאמר בעינין פורח, אלא כרב נחמן דאמר קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו, ודוקא לעשרה דמקילינן בהן באכילת ירק ובכוס של יין, אבל לשלשה בעינין הביא שתי שערות".

(ב) **ר' פרץ** (טור סעי' י', לפי הב"ח ס"ק ח') - "וה"ר פרץ חילק שמצטרף לי' ולא לג'".
 5. **צריך ב' שערות**.

(א) **רא"ש** (ברכות פרק ז' סי' כ') - "המחזור שבכולן אין עושין קטן סניף לעשרה לברכת המזון ולתפלה ולשלשה עד שיביא שתי שערות".

(ב) **טור** (סוף סעי' י').

(1) פירוש, אפי' אם הוא לא מגיה ל"ג שנה - **ב"י** (ס"ק י', "אין עושין קטן סניף עד שיביא שתי שערות אלמא דאם הביא שתי שערות אף על גב דקטן הוא מזמנין עליו וכשיודע למי מברכין כדאמר רב נחמן. ולפי זה הא דתניא בברייתא אין מדקדקין בקטן היינו לומר דאע"ג דקיימא לן בעלמא דקטן שהביא שתי שערות לא חשיב גדול דהנך שערות שומא בעלמא נינהו לענין צירוף דזימון אין מדקדקין בכך אלא כגדול שהביא שתי שערות חשבינן ליה").

(2) פירוש, רק אם הוא י"ג שנה - **מהרי"ק** (שורש סי' מ"ט, לשונו מובא לקמן). **דר"מ** (ס"ק ד', "והמנהג שלא כדבריו אלא נוהגים כדברי הרא"ש דאין מצרפין קטן אלא עד שנעשה בן י"ג שנה ואז אין מדקדקין בשערות אלא מוקמינן אחזקתיה דאית ליה שערות אבל קודם לזה אין מצרפין אותו גם המרדכי ע"א פרק ג' שאכלו (סי' קעב) כתב בשם ראב"ה (סי' קכח) כדברי הרא"ש דכיון דפליגי בזה גאוני עולם אין לצרפו לתפילה ולברכת המזון עד שיביא שתי שערות ואין לשנות המנהג וכן כתב מהרי"ל (הל' תפלה סעי' ח').

ג. **מנהג בני אשכנז: אין מצרפין אותו כלל, עד שיהא בן י"ג שנה** - פסק כרא"ש, ע"פ מהרי"ק.

1. **מהרי"ק** (שורש סי' מ"ט) - "על דבר הסניף אשר שאלתם אם יש לסמוך על דברי המחכים ולצרף קטן פחות מ"ג שנים לעשרה לתפילה אנכי עיינתי בשאר ספרי המחכים ולא מצאתי בו כלל שיצטרף קטן פחות מ"ג לעשרה ושגגה היא זו מלפניכ' כי מה שכתב המחכי' דסוגיא דעלמא לא עבדי כך היינו להצריך שתי שערות אבל מכל מקום צריך להיות בן י"ג שנה לדברי החכמי' והפוסקים אחרוני' כמו רבינו אשר ובנו הר"ר יעקב בטור אורח חיים לכך נלע"ד (א) שאין ראוי לעשות כלל קטן סניף לעשרה לתפלה מאחר שר"ת לא רצה לעשות מעשה ורבינו יצחק כמו כן הלך לשיטתו והאחרוני' גם הם הסכימו לדבריה' וכן כתב רבינו יהודה מפאר"ז וכן בסמ"ג כתבו שאין לעשות פחות מ"ג סניף לעשרה לכן **אין להקל בדבר**".

2. **רמ"א** (סעי' י', דר"מ ס"ק ד') - "וי"א דאין מצטרפין אותו כלל עד שיהא בן שלש עשרה שנה דאז מחזקינן ליה כגדול שהביא ב' שערות (הרא"ש והמרדכי פ' ג' שאכלו וטור) **וכן נוהגין ואין לשנות**".

3. **לבוש** (סעי' י') - "קטן אין מנהגינו לצרף לא לזימון של שלשה ולא לעשרה בין לתפלה בין לברכת המזון להזכיר את השם אפילו הוא מבין ויודע למי מזמנין ומברכין, עד שיהא בן שלש עשרה שנה ויום אחד ואז מחזיקין אותו לגדול שהביא שתי שערות ומצרפין אותו לכל דבר שבקדושה, ואין בודקין אחר שתי שערות אם יש לו או אין לו, דאזלינן בתר רובא ומסתמא סמכינן דיש לו, **כן המנהג ואין לשנות**".

4. **ב"ח** (ס"ק ח') - "ולענין הלכה למעשה נקטינן לחומרא דאין מצטרפין אלא אם כן יהא לו (בן) י"ג שנה ויום אחד דאז עולין למנין עשרה ואפילו הם שבעה ושמונה ומחזיקין ליה בגדול שהביא שתי שערות ואין צריך לבדקו אחר השערות ויכול אפילו לברך ולהוציא אחרים ידי חובתם והכי נהוג".

5. **פמ"ג** (א"א ס"ק ו', ראש יוסף ברכות דף מה. ד"ה והנה [לשונו מובא לעיל]) - "ולהלכה קיימא לן כמו שכתב הר"ב בהג"ה, דקיימא לן דאין מזמנין עד שיהא בן י"ג שנה".

6. **שלחן שלמה** (סעי' א').

7. **גר"ז** (סעי' ט') - "ויש מחמירין ואומרים שאפילו הוא בן י"ג שלימות ויודע למי מברכין אם ידוע שלא הביא ב' שערות ארוכות כשיעורן אין לצרפו לא לג' ולא לי' אבל בסתם מזמנין עליו שזימון הוא מדברי סופרים וסומכין על החזקה שמן הסתם הביא ב' שערות כשיעורן בתשלום י"ג שנה כדרך רוב בני אדם וכן נוהגין במדינות אלו שלא לזמן על קטן פחות מבן י"ג ויום אחד ואין לשנות".

8. **ח"א** (כלל מ"ח סעי' כ') - "אבל אנו נוהגין דאין מצטרף כלל עד שיהיה בן י"ג שנים, ואז אין צריך לבדוק אחר שערות, דסמכינן על החזקה כיון שהגיע לשנים מסתמא הביא שערות".

9. **קיצור שו"ע** (סי' מ"ה סעי' כ"ב) - "קטן נוהגין שאין מצרפין לזימון, עד שהוא בן שלש עשרה שנה ויום אחד, אז מצטרף ויכול לברך גם הוא בזימון, אף על פי שלא נבדק אם הביא שתי שערות".

10. **ערה"ש** (סעי' ד') - "אבל רבינו הרמ"א כתב די"א דאין מצרפין אותו כלל עד שיהא בן י"ג שנה דאז מחזקינן ליה כגדול שהביא שתי שערות וכן נוהגין ואין לשנות".

11. **קצות השלחן** (סי' מ"ה סעי' ח').

ד. **מנהג בני ספרד: היודע למי מברכין מצטרף בין לשלשה בין לעשרה** - פסק כרי"ף ורמב"ם, כר' נחמן.

1. **מחבר** (סעי' י') - "קטן שהגיע לעונת הפעוטות ויודע למי מברכין, מזמנין עליו ומצטרף בין לשלשה בין לעשרה".

2. **בן איש חי** (שנה א' פר' קורח אות י"א) - "קטן שהגיע לעונת הפעוטות שהוא כבן תשע, הנה מרן ז"ל פסק דמצטרף לזימון ומור"ם כתב דנהגו שלא לצרפו עד שיהיה גדול ממש, ופה עירנו בגדאד נהגו כסברת מרן ז"ל ומ"מ טוב שישתדלו לצרף גדול ממש היכא

דאפשר".

3. אור לציון (ח"ב פרק י"ג אות י"א, הע' י"א) – "שאלה. מאיזה גיל אפשר לצרף קטן לזימון בעשרה. תשובה. אפשר לצרף קטן מגיל שש שנים לזימון בשלשה, אבל אין לצרף קטן לזימון בעשרה אלא מגיל תשע שנים ומעלה. [בשו"ע בסימן קצ"ט סעיף י' כתב, קטן שהגיע לעונת הפעוטות ויודע למי מברכין, מזמנין עליו, ומצטרף בין לשלשה ובין לעשרה. ובב"י כתב שם, ומש"כ הרי"ף בן ט' או י', נראה דלאו דוקא, שהרי הרמב"ם כתב בן ז' או ח', ולא משמע דפליגי בהכי, אלא ודאי כל תינוק שיודע למי מברכין מזמנין עליו, והוא שהגיע לעונת הפעוטות, דהיינו בן ז' או ח', כל חד וחד לפום חורפיה, ע"כ. ובמג"א שם ס"ק ו' כתב להחמיר דהיינו דוקא כבן ט' או כבן י', ע"ש, ובמחצית השקל וכן בברכ"י שם אות ד' כתבו, שאף שדעת מרן שכל שהוא מבן שש ויודע למי מברכין מזמנין עליו, מ"מ יש להחמיר עד שיהא בן ט', וכן כתבו עוד אחרונים. ונראה שכיון שיש שחולקים ואומרים שקטן אינו מצטרף כלל עד שיהא בן י"ג שנה, וכמבואר בב"י וברמ"א שם, א"כ די לנו לצרפו מגיל תשע ומעלה לזימון בעשרה, שהוא זימון בשם, ורק בזימון בלא שם יש לסמוך על דעת מרן, ולצרף קטן מגיל שש לזימון בשלושה]".
- ע"י אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות כ', הע' כ') – "יש להשתדל שכל שיש זימון של שלשה גדולים בברכת המזון שיזמנו על הכוס. [ואם אין ג' לא יברכו על הכוס כלל, כיון שלפי הקבלה אין לברך על הכוס בפחות מג', כמובא בזוה"ק ובשער המצוות שם. ומכל מקום אם יש זימון על ידי שני גדולים וקטן, כיון שיש סוברים שאין הקטן מצטרף לזימון, וכמו שנתבאר לעיל בפרק י"ג בבאורים לתשובה י"א, ולפי הקבלה אין לברך על הכוס בפחות מג', יש לחוש לדבריהם, ולא יברכו על הכוס]".
4. הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ב אות ג') – "מנהגו כדעת מרן, שאם יודע למי מברכין תצטרף הן לג' והן לעשרה. וכל ילד וילד לפי חכמתו. אבל לז' ברכות לחתן וכלה אינו מצטרף".
5. יחיה דעת (ח"ד סי' י"ג, ע"י יביע אומר ח"ד או"ח סי' ט' אות ב') – "קטן מבן שש ומעלה שיודע למי מברכים מצטרף לזימון בין לשלשה בין לעשרה. ומכל מקום גם לענין זימון בעשרה, אין לצרף אלא קטן אחד, ולא יותר, וכמבואר במאירי ורי"א ז"ל. וכמו שפסק מרן החיד"א בברכי יוסף ובמחזיק ברכה. וכן פסק הגאון רבי יצחק טאייב בספר ערך השלח. וכן עיקר".
6. ילקוט יוסף (סעי' ה') – "קטן מבן שש ומעלה שיודע למי מברכים, ויודע לברך, מצטרף לזימון, בין לשלשה ובין לעשרה. ומכל מקום אין לצרף לזימון אלא קטן אחד, ולא יותר. בין לזימון בשלשה ובין לזימון בעשרה. וקטן ביותר שלימדוהו למי מברכים, אין לצרפו לזימון, כיון שהוא קטן ביותר, ואפילו אם הוא חריף בשכלו. ומנהג האשכנזים שאין מצרפים קטן לזימון אלא עד שנעשה לבר מצוה".
7. הגדר.
- (א) אור לציון - י"א מגיל שש שנים לזימון בשלשה, מגיל תשע שנים לזימון בעשרה.
- (ב) יביע אומר, ילקוט יוסף - י"א מגיל שש שנים בין לזימון בשלשה ובין לזימון בעשרה.
- (ג) ע"י בן איש חי - י"א מגיל תשע שנים בין לזימון בשלשה ובין לזימון בעשרה.

ה. בני אשכנז עם בני ספרד.

1. שלשה שהסבו יחד: בן ספרד בן אשכנז וקטן.
(א) יזמנו יחד, ויכבדו את בן הספרד לומר את ברכת הזימון.
- (1) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ב אות ד') – "שאנן סהדי שהוא [הבן אשכנז] מסכים לזכות אותם במצות ולפיכך הוא מצטרף".
- (2) הגר"חפ"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ב אות ד') – "יזמנו יחד, ויכבדו את בן הספרד לומר את ברכת הזימון".
- (3) וזאת הברכה (עמ' קל"ב אות ד').
- (4) פסקי תשובות (אות ה') – "וכן בשלשה שאחד ספרדי עם קטן ואחד בן אשכנז, יכול להצטרף עמהם לזימון, ובשני האופנים לא יהיה הוא המזמן".
2. עשרה שהסבו יחד: שמונה אנשים מבני ספרד, איש אחד מבן אשכנז וקטן.
(א) יכבדו את אחד מבני הספרד לזמן בשם: ושיענה האשכנזי לזימון **שלהם בלחש**, בלי הזכרת אלקינו.
- (1) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ב אות ה') – "יכבדו את אחד מבני הספרד לזמן בשם, והבן אשכנז יענה לזימון בלחש, ולא יזכיר את השם 'אלוקינו' (בשם הגרשז"א, וכעין זה הורה לי הגר"ח"פ שיינברג, והטעם שיענה בלחש, כדי שלא ירגישו שאינו אומר 'אלוקינו')".
- (2) הגר"חפ"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"ב אות ה') - לשונו מובא לעיל.
- (3) שבט הלוי (ברכת שם פרק ח' הע' שע"ה).
- (4) וזאת הברכה (עמ' קל"ב סוף אות ד', אות ה').
- (5) פסקי תשובות (אות ה') – "ובן אשכנז שאוכל עם בני ספרד והם עשרה אנשים בצירוף קטן, יכול בן אשכנז להצטרף לזימונם, אך יענה אחריהם בלחש ולא יזכיר השם ... ובשני האופנים לא יהיה הוא המזמן".
3. מראי מקומות.

(א) תורת הזימון (פרק ט' אות ט', הע' כ') – "ויל"ע אם אוכלים ביחד אחד הנוהג כהשו"ע ואחד הנוהג כהרמ"א ז"ל ואחד קטן, האם יכול הנוהג כהשו"ע לצרף את הקטן ולזמן, ועכ"פ בזימון עשרה אם אין עשרה בלי הקטן לא יענה הנוהג כהרמ"א ז"ל בשם. [לכאן י"ל דכיון דלנוהג כשיטת השו"ע היינו דכך האמת דקטן מצטרף א"כ לשיטתו כולם חייבים דהיינו גם הנוהג אחרת (ובפרט דהרמ"א ז"ל סמך על השיטה הזאת בשעת הדחק בסי' נ"ה ס"ד לגבי צירוף בתפילה יע"ש), אבל י"ל דגם לנוהג כהשו"ע כיון דהנוהג כהרמ"א ז"ל כך צריך לנהוג א"כ גם לשיטתו מיקרי אינו מחוייב בדבר. ושו"מ בעה"י הדבר מבואר בשו"ת חיים שאל ח"א סי' צ"ט שכתב לגבי ברכת הלל בר"ח שיש נוהגים שלא לברך, שאם אחד מהנוהגים שלא לברך בירך בשביל הנוהגים לברך לגביהם חשיב מחוייב בדבר כיון דלסברתם הם מחוייבים יע"ש. ומה שכתבנו דבעשרה לא יענה בשם היינו טעמא דכיון דהאשכנזי

אינו מחוייב אין לו לענות דלכא' כיון דאינו מחוייב לא שייך חיוב ערבות בזה, ועי' מש"כ בע"ה בס"י ל"ה ובמש"כ הקה"י במגילה סי' א'. (ואע"ג דמסתבר דמי ששומע מזמנין ע"י צירוף קטן יכול לענות עמהם אפי' אם הוא נוהג כהרמ"א ז"ל, מ"מ הכא דעונה ברוך שאכלנו חמיר טפי עי' בס"י קצ"ח במ"ב סק"א).

ו. האם יש חינוך בקטנים על זימון.

1. שבט הלוי (ח"י סי' רמ"ד אות ב') – "ואשר נסתפק להלכה בקטן לשיטת הרמ"א סי' קצ"ט דליכא בהו צירוף עם הגדולים, וכן פטורים בזימון לעצמם אם יכולים לענות עם הגדולים בהזכרת ה', כיון דבכלל חינוך הוא שלא יברכו לבטלה כמבואר שו"ת משיב דבר סי' מ"א, דכיון דאין מצטרפין הרי עניתם רק רשות שכ' הפמ"ג ומובא במ"ב סי' קצ"ג וקצ"ח, דלא יענה אלקינו אם אינו חייב בזימון. לענ"ד, הנה הפמ"ג כ' זה דוקא דרך ספק ויש פנים לכאן ולכאן, וכן המ"ב העתיק הלשון סי' קצ"ח דרך ספק ועוד דלא גרע ענית קטנים מכל ברכות ותפילות שהם פטורים מעיקר הדין ומברכים בשם מטעם חינוך, כי כלל גדול בחינוך שכל דבר שיהי' בו כשיהי' גדולים חל חינוך בקטנים כמבואר בראשונים פ"ק דהגיגה ואעפ"י שאין מצטרפים יכולים להתחבר ולענות בגדר חינוך".
2. הגר"ח ק"צ"ל (דולה ומשקה עמ' קי"ד) – "שאלה: האם יש חינוך בקטנים על זימון. כשאכלו יחד עם גדולים, יצטרכו לשמוע זימון. (או כשאוכלים לעצמם שיעשו זימון). תשובה: לא תיקנו חינוך ע"ז".
3. פסקי תשובות (אות ה') – "וקטן שהגיע לחינוך השומע גדולים המזמנים, והוא אכל ג"כ, עונה אחריהם כפי שהם עונים, וכשלא אכל עונה כברכת הנכנס ברוך ומבורך שמו וכו' המבואר בס"י קצ"ח".
4. מראי מקומות – כיצד מזמנין (פרק י"ג סעי' כ"ה, הע' כ"ז [עמ' קפ"ה]).

ז. ילד בר מצוה - להיות המזמן.

1. כיון שהוא בן י"ג שנה, סמכינן בזה על חזקה.
 - (א) ערה"ש (סעי' ד') – "ואף על גב דבדאורייתא לא מוקמינן קטן בן י"ג שנה בחזקה שהביא שתי שערות וצריך בדיקה מיהו לצרפו לזימון אין חשש אמנם שהוא יוציא אחרים צריך בדיקה דווקא [שם] אך אם כולם מברכים בפ"ע והוא אינו אומר רק ברכת הזימון אין חשש [שם] וכן המנהג הפשוט שמי שנעשה בר מצוה ועושה סעודה הוא מברך".
 - (ב) מ"ב (ס"ק כ"ז, שעה"צ ס"ק י"ט) – "מיהו אם המזמן אינו אומר כי אם נברך וכל בהמ"ז מברך כ"א ואחד לעצמו כמנהגנו [וכמבואר בסימן קפ"ג ס"ז] לית לן בה דכיון שהוא בן י"ג שנה סמכינן בזה על חזקה. [דזימון לרוב פוסקים הוא מדרבנן, עיין בחידושי הרשב"א והרא"ה פרק ג' שאכלו]".
 - (ג) קצות השלחן (סי' מ"ה ס"ק ט') – "והמנהג הוא שבן י"ג שנה מזמן".
 - (ד) הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א זצ"ל ברכות דף מז: [סוף עמ' תקל"ב], אשרי האיש או"ח ח"א פרק י"ב אות א') – "חתן בר מצוה בסעודה שבלי לבר מצוה, האם יכול לזמן. תשובה: כן. שאלה: הרי יש דעות בפוסקים שזימון דאורייתא. תשובה: סומכים על רוב הפוסקים דזימון דרבנן (כמבואר בשעה"צ שם קצט, י"ט). בסעודת בר מצוה של אחד מנכדי רבינו שליט"א [זצ"ל], כיבדו את חתן הבר מצוה לזמן, וישב שם הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] [דוד החתן] והעיר שלא כדאי שיזמן חתן כי עדיין אין לו אלא חזקה דרבא. ושאלו לרבינו שליט"א [זצ"ל] (סב החתן), ואמר שהמנהג הוא שחתן הבר מצוה מזמן".
 - (ה) כיצד מזמנין (פרק י"ג סעי' כ"ח) – "והמנהג".
2.
 - (א) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ו אות פ"ב) – "בסעודת הבר מצוה של נכדו ר' משה שיחי' מו"ר (שליט"א) זצוק"ל בעצמו זימן ולא נתן לזמן לחתן הבר מצוה וכדעת מרן החזו"א זצוק"ל בחזו"א או"ח סי' ל"א סע' א' שברכת זימון מדאורייתא ואין לסמוך על החזקה שהביא ב"ש וזה לא כפי שנוהגים העולם עפ"י המ"ב דלהלן ולפי"ז נותנים לנער הבר מצוה לזמן. (עי' סי' קצ"ט במ"ב ס"ק כ"ז)".
 - (ב) הגר"ח זצ"ל (שיעורי הגריש"א זצ"ל ברכות דף מז: [סוף עמ' תקל"ב]) – לשונו מובא לעיל.
3. מראי מקומות – כיצד מזמנין (פרק י"ג סעי' כ"ט, עמ' קפ"ט).
 - (א) שבט הלוי (ח"ח סי' נ"ו אות ב') – "ואשר שאל בקטן שהגיע לבר מצוה במוצאי שבת האם רשאי לזמן על הכוס בסעודה שלישית האם אזלינן בתר שעת אכילה שהיתה בשבת או דילמא אזלינן בתר שעת זימון דאז הוא גדול. הנה בעצם החקירה בקטן שהגדיל בלילה ואכל לפני זה ביום כדי שביעה ועדין לא נתעכל, הלא מסופק הגרעק"א באו"ח סי' קפ"ו ובתשובת כתב סופר או"ח סי' כ"א יע"ש באורך, ואם מסברא יראה יותר כצד ההוא דחייב לברך מה"ת אעפ"י שבשעת סוף אכילה עדין הי' קטן מכ"מ נהנה משביעתו ואכילתו כשהגדיל, אבל אין סברא מכריעה, ועדין הספק במקומו עומד, מכ"מ מדרבנן יראה דעכ"פ חייב כיון גם כשהי' עוד קטן חייב מדרבנן ואם כי הוא מצד חינוך מכ"מ חיוב זה נשאר גם עכשיו בגדר חייב מדרבנן ממש, וא"כ אין טעם שלא יכול לברך על הכוס, ואולי אפילו להוציא בבהמ"ז, דהא קיי"ל או"ח סוס"י קפ"ו דאם לא אכלו אחרים כדי שביעה יכול להוציא, ורוב רובם פעמים אין אוכלים בשלש סעודות כדי שביעה. מכ"מ למעשה אין אנו צריכים לכך דהא בזה"ז כל אחד מברך עיקר בהמ"ז לעצמו וא"כ הנדון רק לענין זימון וכיון שעכשיו הוא בר חיובא הא מצד הרא"ש פ"ז דברכות סי' כ"א דמה"ת יכול אפילו להוציא בלי אכילת כזית דגן, והטעם שיאכל כזית דגן כדי שיוכל לומר שאכלנו משלו, ואפילו לפי מה דאסיק הרא"ש מירושלמי משום ואכלת ושבעת וברכת, הא נוטה דרך מדרבנן וקרא אסמכתא. וכאן דהקטן א"צ להוציא דכולם מברכים לעצמם, ויכול לומר בשפע שאכלנו משלו דהא אכל באמת ועכ"פ מדרבנן צריך לברך פשיטא לענ"ד דיכול לברך על הכוס".
 - (ב) שונה הלכות (סעי' ו') – "ולדעת החזו"א יש להחמיר בזה אם היו ג' גדולים בלעדו (... וחזו"א או"ח סימן ל"א סק"א)".

ח. מראי מקומות.

1. אור שמח (פרק ה' סוף הל' ג') – "ומיהו קטן שיודע למי מברכין דמזמנין היינו רשות ולא חובה, ורשאיין ליחלק, וטעמא דהוי רשות, כמו דאמרינן בדף מ"ה ע"ב שאני התם דאיכא דיעות, ופרש"י (ד"ה דאיכא) אף על גב דלענין חובה אינן חייבות, לענין רשות דיעות שלשה חשיבא טפי להודות משני אנשים, דאיכא משום גדלו לד' אתי, וה"נ טעמא דאיכא קטן היודע למי מברכין ואיכא דיעות, והוי רשות לזמן, ומזמנין דקאמר ר"נ הוי כמזמנין דקאמר גבי נשים תמן דהוי רשות ודו"ק, ולפ"ז אם אכלו ששה ובתוכם קטן היודע למי מברכין אינן רשאיין ליחלק, כיון דאיבעו בחובה מעיקרא, ואם יחלוקו הוי רשות להשנים וקטן עמהם, ועוד נפ"מ טובה ודו"ק".
2. הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' קצ"ט אות א', פרק י"ז הע' כ"ב) – "מנהג העולם ללמד קטנים ברכות מגיל שתיים, שלש - מנהג טוב הוא, ומה שכותב המשנה ברורה בסי' רס"ט וסי' קצ"ט אין ללמוד משם לא לחנך פחות מגיל ו' או ז' דשם מדובר כדי להציל הגדול מברכה לבטלה מחמירים לא לברך בשביל קטן פחות מגיל ח' אבל פשוט שמחנכים אף פחות מגיל זה - והכל לפי הקטן".
3. שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה על סי' קצ"ט) – "סימן קצ"ט מג"א סק"ו מחלק בין תפלה לבהמ"ז דבתפלה לא מצטרף קטן ובבהמ"ז מצטרף שאין חיובו גדול כ"כ דאי בעי לא אכיל, ונראה לחלק בפשטות מטעם אחר דבתפלה יש גדר של עשרה ומטעם דבר שבקדושה על כן בעינין י' גדולים, משא"כ בהמ"ז דיש כבר דין זימון בג', ממילא אפי' בעשרה כדי לומר נברך אלקינו סגי בצירוף קטן".
4. הגרשז"א זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ה) – "שאלה: קטן השומע זימון של עשרה, האם יכול לענות ולהזכיר את השם. תשובה: כן".

יב] שיכור.

א. באופן שאינו יכול לדבר לפני המלך.

1. אפשר דמצטרף לזימון שלשה – מגן גבורים (אלף המגן סי' צ"ט ס"ק ה'), "אבל אין מצרפין אותו למנין עשרה ולענין ג' לזימון אפשר דשרי, שו"ת בית דוד סי' ה'"), מ"ב (סי' צ"ט ס"ק י', "אבל אין מצרפין אותו למנין עשרה ולענין ג' לזימון אפשר דשרי").
 2. מצטרף לזימון – פסקי תשובות (סי' קצ"ט סוף אות ז', הע' ל"ח, "ובכל אופן שיותר לו לברך ברהמ"ז אפשר גם לצרפו לזימון, וחייב הוא בזימון. [ועיין במשנ"ב סי' צ"ט סק"י ובכה"ח שם סקט"ו]).
- א) מי שסובר שמצטרף למנין עשרה [עי' סי' צ"ט, לשיטות ומראי מקומות], לכאורה ה"ה לזימון של עשרה.

ב. הגיע לשכרותו של לוט.

1. הרי הוא כשוטה, ואינו מצטרף – עי' מ"ב (סי' צ"ט ס"ק י"א).

ג. חרש.

1. הגרשז"א זצ"ל (עלי שי"ח עמ' קי"א אות י"א) – "שאלה: חרש השומע ע"י מכשיר שמיעה האם יכול להצטרף לזימון. תשובה: יכול".

המפסיק כדי לברך

סימן ר'

[א] להפסיק לזימון - סעיף א'.
[ב] ר' האי גאון.

[ג] עד היכן ברכת המזון - סעיף ב'.
[ד] להיכן הוא חוזר.

[ה] להפסיק לעשרה.
[ו] עד היכן צריך לשמוע: כשמזמנים ב'.

[א] להפסיק לזימון - סעיף א'.

ברכות (דף מה:): – "אמר רבא, הא מילתא אמריתא אנא, ואיתמרה משמיה דרבי זירא כוותי: שלשה שאכלו כאחת **אחד מפסיק לשנים** ואין שנים מפסיקין לאחד. ולא. והא רב פפא אפסיק ליה לאבא מר בריה, איהו וחד. שאני רב פפא דלפנים משורת הדין הוא דעבד".

א. אחד מפסיק לשנים: מדין דרך ארץ או חייב להפסיק - ראשונים.

1. דרך ארץ.

(א) רש"י (ברכות דף מה: ד"ה אחד) – "דרך ארץ הוא שיהא האחד מפסיק את סעודתו עד שיזמנו עליו עד ברכת הזן, דהיינו ברכת זימון".

(ב) ר' משולם (ארחות חיים הל' ברהמ"ז סי' ל"ב, כל בו סי' כ"ה) - לשונו מובא לקמן.

(ג) פסקי רי"ד (ברכות דף מה: ד"ה אמ') – "פי' אם גמרו השנים סעודתן ורוצין לזמן, דרך ארץ היא שיהא יחיד מפסיק סעודתו עד שיזמנו עליו עד הזן".

(ד) ההשלמה (ברכות דף מה:): – "שמה שאמרו אחד מפסיק לשנים, מדעתו הוא ולא בעל כרחו, [ואשמעינן שדרך ארץ הוא להפסיק אחד לשנים]".

(ה) או"ז (ח"א סי' קפ"ז) - לשונו מובא לקמן.

(ו) שיטת ריב"ב (על הרי"ף ברכות דף לג.) – "אם גמרו השנים סעודתן ורוצין לזמן דרך ארץ היא שיהא היחיד מפסיק סעודתו".

(ז) שבולי הלקט (סי' ק"ג) – "פי' רבינו שלמה זצ"ל ...".

(ח) המכתם (ברכות דף מה:): – "אך הרב בהשלמה ז"ל כתב ...".

(ט) תניא רבתי (סי' כ"ו) – "כתב רבינו שלמה ז"ל ...".

(י) נמוקי יוסף (ברכות דף מה:): – "פירו' אחד מפסיק לשנים. דרך ארץ שיפסיק אחד שלא גמר סעודתו לשנים שגמרו סעודתן".

(יא) ר"י מלוניל (ברכות דף מה:): – "דרך ארץ הוא שיהא היחיד מפסיק סעודתו עד שיזמנו".
2. חייב להפסיק.

(א) ר"ח (ברכות דף מה:): – "כלומר, דאחד חייב להפסיק לשנים".

(ב) ראב"ד (רשב"ץ ברכות דף מה: ע"י פמ"ג א"א ס"ק א').

(ג) ר' יונה (ברכות סוף דף לג.) – "הא' חייב להפסיק בעבור הב' ולאחר שיענה לזימון יחזור לאכילתו".

(ד) רא"ה (ברכות דף מה:): – "אחד מפסיק אכילתו על כרחו ומזמנין עליו ועונה עמהם ברכת זמון".

(ה) רשב"א (ברכות דף מה: ד"ה אחד) – "על כרחו".

(ו) ריטב"א (ברכות דף מה: ד"ה שלשה) – "האחד מפסיק אכילתו על כרחו ומזמנין עליו ועונה עמהם".

3. מראי מקומות – רא"ש (ברכות פרק ז' סי' ז'), טור (סעי' א'), ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ז).

(א) ארחות חיים (הל' ברהמ"ז סי' ל"ב), כל בו (סי' כ"ה) – "פירוש, אם אכלו ג' כאחד ויש לשנים נחץ לצאת חוץ ועדיין לא גמר

האחד מלאכול, חייב אותו האחד להיות מפסיק בשביל השנים ויענה לזמון, ואח"כ יחזור ויאכל, אבל אם האחד רוצה לצאת

והשנים לא גמרו עדיין לאכול אינן חייבין להפסיק ... והר' משולם ז"ל כתב דכבוד הרב מונח במקומו דנהגו העם להיות אחד

מפסיק עד נברך, וחוזר ואוכל בלי נטילת ידים ובלי המוציא, וטעמא דמלתא משום דהא דאמרינן אחד מפסיק לשנים מדעתו

קאמרינן, ולא בעל כרחו, שדרך ארץ הוא שיפסיק מדעתו, ולא הוי הפסק אותו הזמן שיהיה מדעתו".

ב. אחד מפסיק לשנים: מדין דרך ארץ או חייב להפסיק - פוסקים.

1. חייב להפסיק – מחבר (סעי' א'), לבוש (סעי' א'), לשונו מובא לקמן, גר"ז (סעי' א'), ח"א (כלל מ"ח סעי' ט'), שלחן שלמה (סעי' א'),

קיצור שו"ע (סי' מ"ה סעי' י"ז), חסד לאלפים (ס"ק י"ד), בן איש חי (שנה א' פר' קורח אות ט'), ערה"ש (סעי' א'), ילקוט

יוסף (סעי' א'), וזאת הברכה (עמ' קל"א אות ה'), פוסקים.

2. מראי מקומות.

(א) לבוש (סעי' א') – "ואפילו לא רצה להפסיק מזמנין עליו בעל כרחו בין עונה בין אינו עונה כיון שהוא עומד שם, מפני שמדינא

דדרך ארץ הוא ראוי לו להפסיק והוא אינו רוצה לקיים הדרך ארץ, כופין אותו בעל כרחו, ואם ישמע הזימון ולא יענה חטאו

בראשו ורשע בעונו ימות, והם יוצאין ידי זימון".

(1) פמ"ג (א"א סוף ס"ק א') – "ולבוש [סעיף א] הרכיב דרך ארץ עם חוב וכופין אותו, צ"ע, יע"ש".

ג. אחד מפסיק לשנים: האם הוא רק כהשנים היו נחוצים לצאת.

1. רק כהשנים היו נחוצים לצאת.

(א) ר' יונה (ברכות סוף דף לג.) – "והא' יש לו דבר נחוץ לצאת ...".

(ב) רא"ה (ברכות דף מה:): – "לפי שצריך לצאת".

- ג) ר"י מלונגיל (ברכות דף מה:): – "ואין דרך ארץ ששנים יפסיקו בעבור האחד, אם יש לו לעשות דבר נחוץ, אלא ימתין אותן עד שיאכלו כולן או השני".
2. מראי מקומות – מגיה ריטב"א (ברכות דף מה: הע' נ"א).
- א) אר"ז (ח"א סי' קפ"ז) – "אמר רבא האי מילתא [אמרייתא אנהו] איתמר במערבא משמי' דר' זירא כוותי שלשה שאכלו [כאחת] אחד מפסיק לשנים שנים אינם מפסיקין לאחד פי' רבינו שלמה אם גמרו שנים סעודתן ורוצים לזמן דרך ארץ הוא שיהא היחיד מפסיק סעודתו עד שיזמנו עליו עד הזון דהיינו ברכת הזימון וחוזר וגומר סעודתו אבל שנים אין להם להפסיק בשביל היחיד וימתין עד שיגמרו. משמע מלשוננו אף על פי שלא הוצרכו לצאת דרך ארץ הוא שיפסיק האחד לשנים שלא ישבו וימתינו וחוזר וגומר סעודתו וא"צ לברך ברכת המוציא. אבל יש מרבתינו שפירשו אחד מפסיק סעודתו לצורך שנים אם הוצרכו לצאת קודם שגמר האחד המפסיק אם רוצה לאכול אחר מיכן מברך המוציא כתחל' סעודה. ושנים אין מפסיקין סעודתן לצורך אחד לזמן עמו אלא אם רוצה לצאת מברך לעצמו בלא זימון ויוצא וכמדומה אני שבפי' ר"ח יש כן".
- ב) בה"ל (סעי' א' ד"ה שאכלו) – "היוצא מכל זה דהיכא דהשנים אינם נחוצים לצאת צ"ע אם יכולים להכריח להאחד שיפסיק מסעודתו לענות אך ממדת ד"א אפשר דלכו"ע צריך להפסיק בכל גווני וכמו שכתב באור זרוע דלרש"י שסובר דהאי אחד מפסיק הוא ממדת ד"א מפסיק בכל גווני ע"ש ואפשר דשאר פוסקים נמי לא פליגי עליה בזה".
- 1) מהר"י מלונגיל (ברכות דף מה:; לשונו מובא לעיל) נראה, שבמקום שאינם נחוצים לצאת אין אפילו מידת דרך ארץ להפסיק.

ד. רבו או אביו: אם השנים הללו בניו או תלמידיו.

1. חייבים להפסיק לכבוד רבם או אביהם.
- א) ברכי יוסף (ס"ק ב') – "נ"ל דאם השנים הללו בניו או תלמידיו של השלישי חייבים להפסיק לכבוד רבם או אביהם. וקצת ראה ממה שראיתי בשיטה כ"י קדמונית שכתב אהא דרב פפא אפסיק לאבא מר בריה וז"ל, ואף על גב דבריה הוה איהו עבוד משום יקרא דאורייתא. וכן הרא"ש היה קם לפני בנו רבינו יחיאל שהיה חכם גדול, עכ"ל. הרי שכתב דמשום יקרא דאורייתא אפסיק רב פפא איהו וחד לאבא מר, ואף שהיה בנו, עבד לפנים משורת הדין. וממנו נקח היכא דהני בי תרי חייבים בכבודו, דהשלישי רבם או אביהם דצריכים להפסיק".
- ב) שע"ת (ס"ק ב') – "וכתב בבר"י עוד נ"ל אם השנים הללו בניו או תלמידיו של הג' חייבים להפסיק לכבוד רבם או אביהם וקצת ראה כו".
- ג) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ג') – "ואם השנים הללו בניו או תלמידיו של השלישי חייבין להפסיק לכבוד רבם או אביהם, בר"י".
- ד) חסד לאלפים (ס"ק י"ד).
- ה) בן איש חי (שנה א' פר' קורח אות ט') – "שלשה שאכלו כאחד אין השנים חייבין להפסיק לאחד כדי לזמן אא"כ הוא אביהם או רבם".
- ו) שערי שלום (על קיצור שו"ע סי' מ"ה ס"ק מ"ד).
- ז) כה"ח (ס"ק ח') – "ברכ"י".
- ח) באר משה (ח"ג סוף סי' ל"ג) – "הברכ"י".
- ט) בית ברוך (כלל מ"ה ס"ק ל"ד).
- י) וזאת הברכה (עמ' קל"א אות ו') – "כה"ח".
2. אב או רבו אין צריך להפסיק להם.
- א) פתח העינים (ברכות דף מה:): – "דאף דקי"ל אחד מפסיק לשנים כי יקרה הלא אב אחד ושני בניו מסובין ובניו השלימו אף דבעלמא דינא הוא להפסיק מסתברא דאבא לגביה בניה אין צריך להפסיק להם כי הם מצווין בכבודו".

ה. גדול בחכמה.

1. מ"ב (סי' ר"א ס"ק ב') – "ומסתברא דאם משהה בסעודתיה אין מחוייבין להמתין עליו עד שיגמור סעודתו כדי שיהיה הוא המברך אלא מברך אחר והוא יענה".
- ו. להפסיק לזימון באמצע ק"ש.
1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות ל"ה) – "מי שמחוייב בזימון ועומד באמצע ק"ש (ומצוי בליל שבת) האם יפסיק לזימון. תשובה: לא יפסיק".

ז. להפסיק לזימון באמצע ברכת אשר יצר.

1. קצות השלחן (סי' מ"ה ס"ק ל"ה) – "מי שאכל עמהם שחייב בזימון אלא שבשעה שמזמנין הוא עומד במקום שאסור להפסיק כגון באמצע ברכת אשר יצר אפשר דרשאי לענות עמהם דלדידי' הוי דבר שבקדושה, ואע"פ שיצטרך לסיים ברכת א"י אחר שיענה והוי הפסק בין הזימון לבהמ"ז מ"מ זה עדיף משלא יזמן כלל, והרי גם בא' המפסיק לב' עונה הזימון וחוזר לסעודתו".
2. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות ל"ו) – "ד' שאכלו והא' בירך אשר יצר והתחילו לזמן, האם עונה ברוך שאכלנו באמצע א"י, דהחיי אדם (כלל ה' סי' יג) כתב שמותר להפסיק לאיש"ר וקדושה באמצע אשר יצר. תשובה: כמדומה שלא וצ"ע".
3. הגר"ח זצ"ל (מילי מעלייתא אות כ') – "שאלה: מי שאכל עם עשרה אנשים והוא עומד באמצע ברכת אשר יצר והם התחילו ברכת הזימון האם יש לו להפסיק באמצע ברכת אשר יצר לענות עמהם. תשובה: לא".

ח. השלישי אכל ירק: האם יכולים לזמן עליו, אף שאינו עונה.

1. קצות השלחן (סי' מ"ה ס"ק י"ד) – "ויש להסתפק בדין זה דאע"פ שהג' אינו עונה עמהם מזמנין עליו, אם הוא דוקא בג' אוכלי פת שכלם חייבים בזימון, לפיכך מצטרף בע"כ אף שאינו עונה, אבל אם הג' אכל ירק שאינו חייב בזימון והוא מצטרף לפי שיכול לענות ברוך שאכלנו, א"כ כל עיקר צירופו הוא ע"י שעונה עמהם ואם אינו עונה אינו מצטרף, או דלמא כל שיכול לענות מצטרף אע"פ שאינו חייב בעני' ואינו עונה".
2. הגרח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ה) – "שאלה: האם דין זה שאף אם אינו עונה מצטרף לזימון [כמבואר בסי' ר'] נאמר אף באופן שהשלישי אכל ירק שיכולים לזמן עליו אף שאינו עונה. תשובה: יתכן".

ט. מראי מקומות.

1. הגריש"א זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות קנ"ח) – "במשנה ברורה (ס"ס ר') פסק שאחד יכול להפסיק סעודתו ואפי' כמה פעמים לשנים אחרים להצטרף לזימון, וצריכים להבין הלא איה"נ דמחויב לזמן עם הראשונים שהתחיל סעודתו עמהן או עם האחרונים שסיים עמהן, אך למה יפסיק להאמצעים שאינו מחויב לזמן עמם. תשובה: הגריש"א ביאר דברי המ"ב דמכיון שכל פעם שמפסיק סעודתו ומצטרף לזימון, כשהוזר לסעודתו מקרי שמתחיל עכשיו סעודה מחדש עם השנים החדשים, ולכן יכול לזמן (והסברא של הגריש"א צריכה ביאור דאם מקרי סעודה חדשה יצטרך נט"י וברכת המוציא כמבואר בפוסקים)".

ב] ר' האי גאון.

ר' האי גאון (רשב"א ברכות דף מה:): – "שנים אין מפסיקין לאחד ... אם לא רצו להפסיק אף הוא אינו רשאי לברך ולצאת לשוק עד שעה שייגמרו השנים ויזמן עמהם שהרי כבר נתחייב הוא בזימון והיאך יברך בלא זימון, אבל ראיתי לרב האי גאון ז"ל שכתב אם בקש אחד מהן לצאת אין השנים מפסיקין סעודתן ומזמנין עמו אלא הוא מברך לעצמו בלא זימון ויוצא והם גומרין סעודתן וצריכא עיונא".

א. פשטים.

1. פי', רק כשהדבר נחוץ.
(א) ב"י (ס"ק א') – "ראיתי לרב האי גאון שכתב אם בקש אחד מהם לצאת אין השנים מפסיקין סעודתן ומזמנין עמו אלא הוא מברך לעצמו בלא זימון ויוצא והם גומרים סעודתן וצריכא עיונא עכ"ל ולע"ד נראה שהגאון לא איירי אלא כשהדבר נחוץ לו לצאת ואי אפשר לו להתעכב אבל היכא דאפשר לו להתעכב גם לדברי הגאון אינו רשאי לברך ולצאת לשוק עד שייגמרו השנים ויזמן עמהם".
2. פי', בכל ציורים ואפילו אינו נחוץ.
(א) ב"ח (ס"ק ב') – "ולע"ד הדין עם הגאון משום דלשון משנתנו שלשה שאכלו כאחד חייבין לזמן משמע דכשאכלו וגמרו סעודתן כאחד חל עליהם חובת זימון אבל אם האחד ביקש לצאת לשוק באמצע הסעודה לא חל עדיין עליהן חובת זימון כלל ועל כן רשאי לברך לעצמו בלא זימון ויוצא והם גומרין סעודתן והא דכתב רבינו בסימן קצ"ג שלשה שישבו לאכול וברכו ברכת המוציא ועדיין לא אכלו שיעור ברכה אין רשאיין ליחלק וכן כתב רב האי גאון הביאו ב"י לשם (עמ' תפט סוף דיבור ראשון) על שם הרשב"א היינו דוקא כשהתחילו לאכול קצת יחד ואח"כ החזירו פניהם זה לכאן וזה לכאן וגמרו סעודתם התם הוא דאין רשאיין ליחלק דכיון דלא יצא אחד מהם אלא כולם נשארין בבית וגמרו סעודתם אף על פי שלא נצטרפו יחד בגמר סעודה שכל אחד החזיר פניו מחבירו מכל מקום כיון שנצטרפו בתחלה חל עליהם חובת זימון בגמר סעודתן למפרע משעת התחלת הסעודה ואינן רשאיין ליחלק בשעה שגמרו סעודתן אבל ביצא אחד מהם באמצע הסעודה לא חל עליו חובת זימון כיון שלא היו ביחד בשעת גמר סעודה זהו הנראה לפע"ד לדעת רב האי גאון אבל ב"י כתב ... ותימה רבה דאם הדבר נחוץ מפני הפסד ממון אין לו רשות לעבור על דברי חכמים אפילו יגיע לו הפסד ואם איכא ספק סכנה אין צריך לאמרו דפשיטא הוא דאפילו איסור דאורייתא יכול לעבור ועוד דלשון הגאון שאמר אם ביקש אחד מהם לצאת וכו' משמע כל שביקש לצאת יוצא אפילו אינו נחוץ אלא העיקר כדפירשתי והכי נקטינן כרב האי גאון והכי נהיגי עלמא".

(ב) מג"א (ס"ק ב') – "וב"ח".

3. פי', דהתחילו כל אחד בפני עצמו ואז תליא אם גמרו סעודתן יחד.

(א) ט"ז (ס"ק א') – "ב"י הביא בשם רשב"א שכת' בשם רב האי גאון אם ביקש א' מהם לצאת אין הב' מפסיקין סעודתן ומזמנין עמו אלא הוא מברך לעצמו בלא זימון ויוצא והם גומרין סעודתן וצ"ע עכ"ל. וכ' ב"י ע"ז נר' דהגאון לא מיירי אלא כשהדבר נחוץ לו לצאת וא"א לו להתעכב אבל היכא דאפשר לו להתעכב גם לדברי הגאון אינו רשאי לברך ולצאת לשוק עד שייגמרו הב' ויזמן עמהם עכ"ל וכ"כ רבינו יונה בזה ולפי מ"ש בסי' קצ"ג בשם התוס' דאם התחיל א' קודם לחבירו אף על פי שאכלו אח"כ ביחד א"צ להמתין על המאוחר בשביל הזימון נוכל ג"כ לו' דמיירי באופן זה שהאחד התחיל בכזית תחלה אבל בלא"ה פשיטא שאין רשות לא' מהם לצאת ולבטל הזימון כנ"ל פשוט ומאן דעביד הכי עובר על מצות חכמים".

(ב) מגן גבורים (שלטי הגבורים ס"ק א') – "נראה עיקר כפירוש הט"ז דבתרתי לטיבותא מיירי דהיינו שלא התחילו לאכול יחד וגם אינו גומר סעודתו עמהם ובכה"ג שפיר רשאי וכמבואר בתוס' שם לפי פירושם בירושלמי עיין שם וכו'".

ב. הלכה: דבר דאינו נחוץ.

1. מיקל.

(א) ב"ח (ס"ק ב'), לשונו מובא לעיל) – "העיקר כדפירשתי והכי נקטינן כרב האי גאון והכי נהיגי עלמא".

(ב) שכנה"ג (הג' ב"י ס"ק א') – "אבל הב"ח כתב דנהוג עלמא כר' האי גאון ז"ל, והכי נקטינן".

(ג) מג"א (ס"ק ב') – "וב"ח פסק כרב האי דרשאי לצאת דאין חזיב זימון חל עד שייגמרו סעודתן ומ"ש בסי' קצ"ג ס"ב שאין רשאיין לחלק מיירי כשגמרו סעודתן כאן אלא שהפכו פניהם זה לכאן וזה לכאן והכי נהיגי עלמא עכ"ל וכ"מ בפירש"י גבי פרה זימון

שכתב והפורשים היו צריכים לצאת לשוק קודם שגמרו החבורות סעודתן עכ"ל".

1) מ"ב (סי' קצ"א ס"ק ב'). [ומה שמפרש הדרשו וכן העוז והדר, לא נראה].

2. מחמיר.

א) מחבר (סעי' א') – "שלשה שאכלו כאחד ... שנים אין חייבים להפסיק לאחד, והלכך אין חיוב זימון חל עד שיתרצו להפסיק ולברך, ואם לא רצו להפסיק וזימן הוא עליהם, לא עשה כלום; ואם לא רצו להפסיק, אף הוא אינו רשאי לברך ולצאת לשוק, עד שיגמרו השנים וזימן עליהם, שהרי כבר נתחייב הוא בזימון והיאך יברך בלא זימון.

ב) לבוש (סעי' א') – "וכל זמן שלא יתרצו השנים לזמן גם הוא אסור לו לברך לעצמו ולצאת לשוק, מפני שמבטל גם את השנים מברכת הזימון שחל עליהם, והרי הוא חוטא ומחטיא, אלא ימתין עד שיגמרו השנים וזימן עמהם שהרי כבר נתחייב הוא בזימון ואיך יברך בלא זימון".

ג) ט"ז (ס"ק א') - לשונו מובא לעיל.

ד) א"ר (ס"ק ג', ע"א א"ז ס"ק ב') – "דלעיל סימן ק"ח סעיף ח' [מבואר] דבהפסד ממונו הוי אונס, ובפרט הכא דאמרינן דכיון שלא גמרו הסעודה לא חל עלייהו חיוב זימון, ומ"מ כשאין הדבר נחוץ צריך להמתין ... מיהו בראב"ן שם משמע לי כדברי הב"ח דאף הולך לרצונו מותר כיון דלא גמרו סעודתייהו, מ"מ אין להקל אלא בדבר נחוץ כדברי ב"י, ואף דבכלבו [סימן כה ע"ד] משמע שגם זה אסור, מ"מ כדאי הפוסקים המקילין להקל בזה".

ה) מאמר מרדכי (ס"ק ד') – "ואיך ניקל ראש נגדם".

ו) גר"ז (סעי' ב') – "ואף הוא אינו רשאי לברך עד שיגמרו השנים סעודתם וזימן עליהם שהרי כבר נתחייב בזימון מתחלת הסעודה אם התחילו שלשתם יחד כמ"ש בסימן קצ"ג".

ז) ח"א (כלל מ"ח סעי' ב') - לשונו מובא לקמן.

ח) מגן גבורים (שלטי הגבורים ס"ק א') [לשונו מובא לעיל], אלף המגן ס"ק ד') – "ואף אם הדבר נחוץ אינו בדין שיבטל מצות זימון, ורק אם התחיל לאכול קודם לחברו, ט"ז דלא כב"ח".

ט) מהר"מ בנעט (באור מרדכי פרק ז' אות ז').

י) ערה"ש (סעי' ב') - לשונו מובא לקמן.

יא) מ"ב (ס"ק ה') – "הב"ח חולק ע"ז ודעתו דאין חיוב זימון חל עד שיגמרו כל השלשה את סעודתם ועל כן קודם שגמרו השנים רשאי האחד לברך בפני עצמו ולצאת והעתיקו המ"א להלכה אבל כל האחרונים חולקין עליו ודעתם כהשו"ע דמכיון שהתחילו לאכול ביחד חל מיד חובת זימון עליהם ואין שום אחד מהם שגמר סעודתו קודם רשאי לברך בפ"ע ולצאת".

ג. הלכה: דבר נחוץ, כגון אונס והפסד ממון וכדו' - לפי המחמירים לעיל.

1. מיקל.

א) א"ר (ס"ק ג') - לשונו מובא לעיל.

ב) ח"א (כלל מ"ח סעי' ב') – "ואם היה אונס או מתירא מהפסד ממון, אפילו קבע עצמו עמהם בתחלה, מותר לגמור סעודתו קודם להם ויברך (א"ר דלא כט"ז בסי' ר'). אבל אם אין הדבר נחוץ, צריך להחמיר (עי' מ"א סי' ר')."

ג) ערה"ש (סעי' ב') – "אבל כל שלא גמרו הסעודה רשאי לברך בפ"ע וכן פסקו גדולי האחרונים [ב"ח ומג"א סק"ב וא"ר סק"ג בשם ראב"ן ע"ש] וזהו וודאי דבלא צורך אין לעשות כן אך אם נחוץ לעסקיו או איזה צורך אחר יכול לעשות כן [א"ר שם]."

ד) ע"א מ"ב (ס"ק ה') – "מיהו אם היה דבר נחוץ מאד שנוגע להפסד ממון וכדומה אפשר שיש להקל להאחד לברך בפ"ע קודם שגמרו השנים סעודתם ולצאת. אך באופן זה טוב יותר שהשנים יתנהגו בזה לפני משורת הדין ויפסיקו מסעודתם וזימן עליהם". ע"א מ"ב (סי' קצ"ג ס"ק ל"א) – "א"נ לפי מה דמבואר לקמן בסי' רי"ש בא"ר ושי"א דבמקום שיש אונס או הפסד ממון מותר לאחד לגמור סעודתו מקודם שגמרו השנים ולברך בפני עצמו מיירי הכא ג"כ ככה"ג שהיו אלו השלשה מוכרחין למהר ולגמור סעודתן מקודם ולכן אם נזדמנו אלו השלשה ביחד יזמנו בפני עצמן".

ה) וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק י"ט סוף אות ל"א).

2. מחמיר.

א) מגן גבורים (שלטי הגבורים ס"ק א', אלף המגן ס"ק ד') - לשונו מובא לעיל.

3. מראי מקומות – ט"ז (ס"ק א'), [מחלוקת בדעת הט"ז. ע"א פמ"ג (שם), משא"כ המגן גבורים (שלטי הגבורים ס"ק א', אלף המגן ס"ק ד', לשונו מובא לעיל)], לשונו מובא לעיל.

ד. הלכה: דבר נחוץ, כגון מצוה.

1. ע"א סי' קצ"ג סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ה. הסבר מנהג חסידים ואנשי מעשה: שבסוף סעודת שבת הולכים לשולחן רבם ומברכים שם ומפקיעים נשותיהם מחובת זימון.

1. שבט הלוי (ח"א סי' ל"ח) – "הנה דעת התוס' ברכות מ"ה ע"ב דנשים מזמנות רשות, ונראה מדבריהם בין לעצמם, בין עם אנשים, ואפילו עם בעליהם, וכן יראה דעת רש"י שם, אמנם הרא"ש חולק עליהם דמשמעות הסוגיא עירוכין ג' ע"א דחייבות ממש, ומשמע לדידי' אין חילוק בין עם האנשים שנתחייבו ע"ג האנשים בין לעצמן כדמשמע בעירוכין שם מדהביא הגמ' הבריית' דנשים מזמנין לעצמן לראי' על הא דמרבין מהכל חייבין בזימון ואפילו נשים, וזה כוונת הגר"א באו"ח שם, ודברי הב"ח בהשגתו על הרא"ש דחוקים בזה. אמנם להלכה פסק המחבר כדעה שלישית, דעת הסמ"ג עשין כ"ז, דנשים מזמנות לעצמן רשות, ואם אוכלות עם האנשים חייבות ויוצאות בזימון האנשים, ובש"ע הרב בעל התניא הוסיף חדות דבכה"ג דנתחייבו הנשים עם האנשים הרשות ביד הנשים להחלק לעצמן ולברך לעצמן, ור"ל דכיון דנתחייבו דינם כאנשים דששה נחלקים, ובזה שוב אינם בכלל הדין דנשים מזמנות

לעצמן רק רשות, ועכשיו אין נוהגין כן, דזה דוקא כשכל הזימון שלהם רשות בזה לא נהגו נשים עכשיו, אבל כשנתחייבו עם האנשים כבר חל חיוב זימון, ומזמנות לעצמן מן הדין, (ולשון רשות בש"ע הרב בזה קאי על רשות לחלק לא רשות של בהמ"ז), ואם כן היה הדין נותן כשאוכלים ג' אנשים וג' נשים כולם גדולים בסעודה אחת והאנשים הולכים לשלחן רבם, **שהנשים יזמנו לעצמן מן הדין**, והגאון משנה ברורה בשער ציון הסכים לדעת הגר"ז ע"ש, איברא היות אין עושין כן, וגם כשלא נשארו ג' נשים, א"כ מפקע לגמרי הזימון מן הנשארות כשאלת כבודו נ". מזה נראה לי שסומכים עצמם על דעת הב"ח שבמג"א סימן ר' ס"ק ב', שכתב בשיטת רב האי גאון, דקודם גמר הסעודה אפילו היו יחד בתחלת הסעודה עדיין רשאי לצאת, והאי דסי' קצ"ג ס"ד מיירי שגמרו סעודתן כאן, ע"ש, וא"כ הכא בנ"ד, שיוצאים קודם גמר סעודה, דהא גומרים סעודתן על שלחן רבם, הרי יש לנו עמודי ברזל הב"ח והמג"א לסמוך עליהם. ונהי דלהלכה לענין אנשים, גדולי פוסקי האחרונים דחו דברי הב"ח מהלכה, וגם קביעות תחלת הסעודה אוסר הפקעת הזימון, מ"מ הכא לענין נשים דבלא"ה איכא דעות דגם עם האנשים אינן חייבות מן הדין כנזכר לעיל, **בדאי כדאי הם גדולי הפוסקים** הב"ח והמג"א לסמוך עליהם, בפרט שהב"ח מעיד דהכי נהיגי עלמא, ועיין במ"ב שכתב דלצורך גדול יש לסמוך על הב"ח, וכנראה דאנשי מעשה האלה, מחשבים זה לצורך גדול. ואם היינו אומרים דדינא דסימן קצ"ג סעיף ד' דקביעות דתחלת סעודה מחייב הוא דוקא באנשים דיש להם כל דיני זימון בין לעצמן בין עם אחרים, משא"כ בנשים דקילי דעכ"פ לעצמן אינן חייבין, ולא מתחייבי רק מגו דאנשים כלשון הלבוש סימן קצ"ט, בכה"ג לכ"ע רק סוף סעודה קובע, וכיון שהלכו האנשים קודם סוף הסעודה, אין כאן הפקעת חיוב הנשים, אם כנים הדברים היינו מרויחים לישב המנהג גם לדעת החולקים על הב"ח הנ"ל, אמנם הפרט הזה עדיין צל"ע, אבל מש"כ למעלה נראה פשוט".

(א) מש"כ "ועיין במ"ב שכתב דלצורך גדול יש לסמוך על הב"ח", צ"ב. שלכאורה במקום צורך גדול יש להקל, שזה פשט ברב האי גאון. ואולי י"ל, שהרשב"א חולק ברב האי גאון, והב"ח כ' שאנו פוסקים כרב האי גאון. ובמקום צורך גדול "יש לסמוך על הב"ח" שפסק כרב האי גאון. אבל הפשט ברב האי הוא כהב"י ולא כהב"ח. וצ"ע.

2. הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה ריש עמ' מ"ה) – "שאלה האם יש מקום להצדיק את מנהג החסידים שאוכלים עם משפחתם והולכים לברך בשולחנם של האדמורי"ם ובכך הם מפקיעים מהנשים את חובת הזימון. תשובה: **לכתחילה אין דעתם להצטרף עמהם**".
3. **שבט הקהתי** (ח"ד סי' נ"ג) – "בשבט הלוי ... אבל נראה להקל דאי' בשו"ת **אגרות משה** או"ח (ח"א סי' נ"ו) שהאריך להוכיח דאפילו אם קבעו לאכול יחד אבל כיונו דאין רוצים להצטרף לברך יחד ג"כ מהני עיי"ש שהוכיח כן מדברי הרמ"א. א"כ ה"נ כיון דהבעל **מכוין שלא יצטרף עם ב"ב** לזמן מהני לפוטרים מזימון".

ג] עד היכן ברכת המזון - סעיף ב'.

ברכות (דף מו.) – "עד היכן ברכת הזמון. **רב נחמן** אמר: עד נברך; **ורב ששת** אמר: עד הזן".

א. האם פסק כרב נחמן או כרב ששת: ראשונים.

1. פסק כרב נחמן, עד נברך.
 - (א) **ר"ח** (פסקי הרי"ד ברכות דף מו.) - לשונו מובא לקמן.
 - (ב) **רמב"ם** (ברכות פרק ה' הל' ב').
 - (ג) **רי"ף** (ברכות דף לד.) – "וקיימא לן כרב נחמן עד נברך **וכן עמא דבר**".
 - (ד) **האשכול** (הל' סעודה) – "והלכתא כרב נחמן".
 - (ה) **ריטב"א** (ברכות דף מו. ד"ה לא).
 - (ו) **או"ז** (הל' סעודה סי' קצ"א) – "אע"ג דקיי"ל הלכה כרב ששת באיסורי וברכות איסורי נינהו הלכתא כרב נחמן חדא ...".
 - (ז) **ראבי"ה** (סי' קכ"ד) – "רבינו אלפסי".
2. פסק כרב ששת, עד הזן.
 - (א) **בה"ג** (ר' יונה ברכות דף לד.) – "ובה"ג ז"ל פסק הלכה כרב ששת".
 - (ב) **תוס'** (ברכות דף מו. ד"ה עד) – "קיימא לן כרב ששת באיסורי".
 - (ג) **רא"ש** (ברכות פרק ז' סי' י"ב) – "דקיי"ל כרב ששת באיסורי".
 - (ד) **טור** (סעי' ב') – "והלכה כרב ששת. וכמו שהיחיד אינו יכול לצאת קודם שיגמור ברכת הזן ה"ה נמי אם מפסיק לב' אינו יכול לאכול קודם".
 - (ה) **פסקי הרי"ד** (ברכות דף מו.) – "ורבינו חננאל זצ"ל פסק כרב נחמן, ולא מסתבר. ובהלכו' גדולו' פוסק כרב ששת, וכך נראה לי".

ב. פשטים: "עד היכן הזמן".

1. פי', דקאי אמתני' דקתני ג' שאכלו כאחד חייבין לזמן, הא ב' אין מזמנין, וכשהן שנים לא יאמרוהו – **רש"י** (ברכות דף מו. ד"ה עד, "עד היכן ברכת הזמון. שצריכין להיות שלשה, וכשהן שנים לא יאמרוהו").
2. פי', דקאי אדלעיל דקאמר אחד מפסיק לשנים, ובעי עד היכא צריך להמתין עד שיברכו השנים – **תוס'** (ברכות דף מו. ד"ה עד), **ב' יונה** (ברכות דף לד.).
3. פי', דקאי בג' שאכלו והוצרך אחד מהם לצאת, עד היכן הזימון שצריך לישב – **רי"ף** (ברכות דף לג:), **האשכול** (הל' סעודה), **רשב"א** (ברכות דף מו.), **רא"ש** (ברכות פרק ז' סי' י"ב), **ר' ירוחם** (נתיב ט"ז ח"ז), **טור** (סעי' ב').
- (א) **ב"י** (ס"ק ב') – "ומינה יליף לרוצה לאכול שדין היוצא ודין האוכל שוים הם".
4. פי', דקאי בין אשלשה שאכלו ויצא א' מהן לשוק קוראין לו ומזמנין עליו – **ר"מ מאיבר"א** (תוס' ברכות דף מו: ד"ה להיכן), **רשב"א** (ברכות דף מו.).

ג. פוסקים.

1. עד נברך, כרב נחמן – מחבר (סעי' ב' [ע"י ס' קצ"ג סעי' ה', ומג"א שם ס"ק י"א]), ילקוט יוסף (סעי' ב', ע"י ס' קצ"ד סעי' ד').
 2. עד הזן, כרב ששת – רמ"א (סעי' ב', דר"מ ס"ק א', **וכן נוהגין**), לבוש (סעי' ב', ס' קצ"ד סעי' א'), מג"א (ס' קצ"ג ס"ק ד'), גר"ז (סעי' א', סעי' ב', ס' קצ"ה סעי' ד'), ח"א (כלל מ"ח סעי' א', סעי' ט', סעי' י"ד), קיצור שו"ע (ס' מ"ה סעי' י"ז), שלחן שלמה (סעי' א'), **בן איש חי** (שנה א' פר' קורח אות ט'), ערה"ש (סעי' ג'), "ורבינו הרמ"א פסק עד הזן את הכל וכן המנהג הפשוט ואין לשנות וכן פסק הבה"ג", מ"ב (ס' קפ"ג ס"ק כ"ח, ס' קצ"ג ס"ק י"ז).
 3. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ד').
 4. (א) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קל"א אות ה') – "שטוב שגם בני ספרד ימתינו עד אחרי ברכת הזן (ע"פ בא"ה קורח ט)".
4. צריך לשמוע כל ברכת המזון.
- (א) **דרך החיים** (דין צירוף לזימון ומתי אינן רשאים לחלק, ס' רי"ד סעי' י"ב [הו"ד בשעה"צ ס' קצ"ג ס"ק י"ד]) – "אם רבים הם המסובין ורחוקין מן המברך ואינן יכולין לשמוע כל בהמ"ז מפי המברך כדי שיוכלו לענות אמן מוטב שהרחוקים יזמנו לעצמן אפילו בשלשה כדי שישמעו ויוכלו לענות אמן משיזמנו עם חבורתם בשם ולא יוכלו לענות אמן על כל ברכה וברכה".

ד. הטעם: עד הזן.

1. רא"ש (ברכות פרק ז' ס' י"ב), הו"ד בב"י (ס"ק ב') – "רב ששת אמר עד הזן והזן בכלל וטעמו משום דכיון דנברך אינה ברכה הילכך מסתבר שיפסיק אכילתו בשביל ברכה אחת **כדי שיהא ניכר** שמזמנין עליו ולא משום דחשיב ברכת הזן ברכת זימון דהא כל יחיד נמי אומר הזן אלא לענין זה שיפסיק עד שיברכו ברכה אחת".
2. מ"ב (ס"ק ח) – "וי"א שצריך להפסיק. ס"ל דאף דברכת הזן לאו לגמרי מברכת זימון היא דהרי היחיד אומר אותה ג"כ אפ"ה שייכא לברכת זימון **דנברך לבד אינה ברכה** שאין בה שם ומלכות וקאי על מה שמברך המזמן אח"כ ברכת הזן".
3. הגרשז"א זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף מו:; בית יצחק הלוי ח"ב עמ' ז') – "הרמ"א (בס"ר' סעי' ב') פוסק כר"ש דאחד המפסיק לשנים צריך להפסיק עד הזן, ואם היה דעתו לחזור ולאכול פת אע"פ שלא אכל אחר כך כשרוצה לברך מתחיל מהזן. וצ"ע דכיוון ששמע עד הזן למה חוזר ואומר פעם שניה, ואם בתחילה הוא רק שומע ואינו יוצא איזה ערך יש לשמיעה אם אין כוונתו לצאת. ובפרט למה שכתבו התוס' (מ"ו, א ד"ה ולמאן דאמר) דלר"ש נברך והזן הם ברכה אחת ואין מחלקים אותם לשני אנשים, וא"כ איך יוצא בנברך ואינו יוצא בהזן. ונראה **דברכת הזן חשיב עיקר ברהמ"ז וחשיב נמי זימון**, ולכן בתחילה יוצא ידי חובת זימון בלבד ואח"כ כשמברך בעצמו יוצא ידי ברהמ"ז".

ד] להיכן הוא חוזר.

ברכות (דף מו:): – "להיכן הוא חוזר. רב זביד משמיה דאבבי אמר: חוזר לראש, ורבנן אמרי: למקום שפסק. **והלכתא: למקום שפסק**".

א. פשטים: "להיכן הוא חוזר".

1. פי', דקאי לאחד דפסיק לשנים וממתין לאחרים עד הזן והיכן חוזר לאחר סעודתו, לפי **רב ששת** שברכת זימון עד הזן. (א) **רש"י** (ברכות דף מו: ד"ה להיכן) – "להיכן הוא חוזר. מי שנצטרף לזימון, ואמרן לעיל אליבא דרב ששת: ברכת זימון עד הזן, והוצרך זה להיות מפסיק אכילתו עד שיגמור המברך ברכת הזן, וחזר זה שהפסיק לשנים וגמר סעודתו, להיכן הוא חוזר לברך לאחר שיגמור סעודתו".
- (ב) **ר"י** (מרדכי ס' קס"ג).
2. פי', דקאי אהא דאמרין לעיל דהמברך אומר נברך שאכלנו משלו והמסובין עונים ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו להיכן הוא חוזר המברך לאחר שיענו המסובין. (א) **רי"ף** (ברכות סוף דף לד.).
- (ב) **תוס'** (ברכות דף מו: ד"ה להיכן) – "דקאי אהא דאמרין לעיל דהמברך אומר נברך שאכלנו משלו והמסובין עונים ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו להיכן הוא חוזר המברך לאחר שיענו המסובין חוזר לראש שהמברך חוזר ואומר נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו ורבנן אמרי למקום שפסק שאומר ברוך שאכלנו משלו **וכן הלכתא**".
- (ג) **האשכול** (הל' סעודה).
- (ד) **ר' יונה** (ברכות דף לד:).
- (ה) **רא"ה** (ברכות דף מו: ד"ה להיכן).
- (ו) **מהר"ם מרוטנבורג** (נדמ"ח מכת"י, הל' ברכות).
- (ז) **ריטב"א** (ברכות דף מו: ד"ה להיכן).
- (ח) **ס' הפרדס** (שער עשירי).
- (ט) **ראבי"ה** (ס' קכ"ד).
- (י) **סמ"ג** (עשין ס' כ"ז).
- (יא) **נמוקי יוסף** (ברכות דף מו:).
- (יב) **שיטת ריב"ב** (על הרי"ף ברכות דף לד.).
- 1) **וכן פסק** – המחבר (ס' קצ"ב סעי' א'), לבוש (ס' קצ"ב סעי' א'), ושאר פוסקים.
3. פי', דקאי בין אשלשה שאכלו ויצא א' מהן לשוק קוראין לו ומזמנין עליו.
- (א) **ר"מ מאיבר"א** (תוס' ברכות דף מו: ד"ה להיכן).

- (ב) בעל המאור (ברכות דף לד.).
 (ג) השלמה (ברכות דף מו:).
 (ד) פסקי רי"ד (ברכות דף מו:).
 4. מראי מקומות – ר"ב"ד (על הרי"ף ברכות דף לד:).

ב. בה"ל (סעי' ב' ד"ה לחזור) – "לחזור ולאכול פת. אבל אם לא היה בדעתו לאכול רק פרפרת או בשר ודגים וכיו"ב יצא ידי חובת ברכת הזון וא"ל להתחיל מתחלת ברכת המזון רק מברכת נודה לך ואילך ויזהר לכתחלה שלא ישיח בינתים ואחר בהמ"ז יברך מעין ג' שהיא ברכה אחרונה על הפרפרת שהיא מחמשת המינין כי לא נפטרה בברכת המזון הואיל ולא בירך בה ברכת הזון [מ"א וא"ר]...".

1. הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן הגריש"א זצ"ל ברכות דף מה; עמ' תקי"ג) – "הבה"ל ... כיצד יש לנהוג לכתחילה בזמנינו, המפסיק ת"ח ושואל האם לכוון לצאת. תשובה: לא יכוון לצאת, ואח"כ יתחיל מתחילת ברהמ"ז. שאלה: א"כ מה יהיה עם הזימון ששלו. תשובה: לא יצא ידי זימון. [אבל המזמנים יצאו יד"ח, דלא גרע מאם לא הפסיק שמזמנים עליו בעל כרחו אע"פ שאינו עונה עמהם כמבואר ר', א']. שאלה: אם כן זה לא רצוי להפסיק לענות לשניים כי הוא מפסיד מצות זימון. תשובה: נכון. נכון."
2. מעדני אשר (ברכות סי' ס"ח אות א') – "ולדינא העתיק הרמ"א את דברי תר"י שאפשר לזמן מבלי לצאת י"ח ברכת הזון, והגם שהמג"א (קפ"ג סקי"ב) הכריע כתשב"ץ שצריך לשמוע מהמזמן את ברכת הזון כתב המשנ"ב (שם סק"ח) דאין המנהג כן. וממילא אין נ"מ במחלוקת המג"א והחזו"א אם במתכוין להמשיך ולאכול שאר דברים יוצא בסתמא ידי ברכת הזון, שהרי מנהגנו תמיד שלא לצאת בברכת המזמן [ונראה דהמשנ"ב (ר' סק"ט) נתכוין לרמוז לזה במה שציין לסי' קפ"ג ס"ז]".

ג. מ"ב (ס"ק ט') – "אבל אם היו ז' או ח' והפסיק לשנים מהם יכול אח"כ להפסיק עוד הפעם להשאר דלא שייך בזה פרח זימון מינייהו כיון שהיה בהן כדי זימון".

1. ה"ה אם היו מתחילה ששה – א"ר (ס"ק ט'), "אבל אם היו ז' או ח' והפסיק לשנים יכול אח"כ להפסיק פעם ב' ע"כ. והוא הדין אם היו ו', דהא נשארו תלתא זולתו", עי' לבושי שרד (על המג"א ס"ק ג'), כה"ח (ס"ק ו'), שונה הלכות (סעי' ג'), "ואם היו ו' או יותר והפסיק א' לב' יכול אח"כ להפסיק עוד הפעם להשאר לכו"ע כיון שנשאר כדי זימון לא שייך פרח זימון מהם (ס"ק ט')."

ד. האם ענה לזימון, ולא היתה לו קביעות אתם.

1. חייב הוא לזמן שנית כדי שיצא ידי חובתו.
 (א) הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ד סי' כ"ו סוף ענף ה') – "שאם באמת זימן עם שלשה שקבע אתם וכגון שהתחילו ביחד אין לו חיוב לחפש זימון שנית. אמנם אם בפעם הראשונה הוא ענה לזימון ולא היתה לו קביעות אתם, חייב הוא לזמן שנית כדי שיצא ידי חובתו".
- (ב) אבני ישפה (ח"ד סי' כ"ו סוף ענף ה') – "ולכן לדינא נראה שאם באמת זימן עם שלשה שקבע אתם וכגון שהתחילו ביחד אין לו חיוב לחפש זימון שנית. אמנם אם בפעם הראשונה הוא ענה לזימון ולא היתה לו קביעות אתם, חייב הוא לזמן שנית כדי שיצא ידי חובתו".

ה. מראי מקומות.

1. בה"ל (סי' קצ"ג סעי' ה' ד"ה כל) – "כל אחד לשנים. לכאורה נראה דה"ה אם אחד מהן הפסיק לשנים ג"כ אמרינן דכבר פרח זימון מניה ולא נשארו כאן אלא שנים וכן מצאתי בפסקי ריא"ו ובחידושי הרא"ה על הרי"ף אכן לפי מה דמבואר לקמן בס"ר' בטור והובא שם במ"א משמע דבאחד יכול להצטרף עוד הפעם עם השנים כשאכלו עתה ביחד אחרי שהם לא זימנו עדיין וצ"ל דלהראשונים הנ"ל מיירי שהם לא אכלו עתה אבל כשאכלו ה"נ דמצטרפי וצ"ע לדינא".
2. חזו"א (או"ח סי' ל"א ס"ק ה') – "והמתבאר לפי האמור לו"ד האחרונים ז"ל, ה' שאכלו כאחד והפסיק א' לב', ואוכל שוב עם הב', מצטרף, ואצ"ל כשא' הפסיק לב' ואח"כ באו אצלו ב' מן השוק, אבל זימן עמהן ולא אכל אח"כ, אף שבאו ב' מן השוק, א"מ עמהן, ואף שלא ברך בה"מ עדיין, ג' שאכלו כאחד והלך א' ונצטרף עם ב' וזימן עמהן, פקע זימון מניהו, ואם בא אחד מחבורה של ג' א"מ עמהן עד שיטעום, וכן הוא עצמו כששב אליהן וטועם עמהן מצטרף ואף שלא ברך בה"מ, וצ"ע בל' המ"ב סי' קצ"ד סק"ד שכ' דא' מן השוק מצטרף עמהן דבשביל אחד לא פקע זימון מניהו את"ד. ונראה דאף ב' הבאין מה' הדין כן וצ"ע".
- (א) שונה הלכות (סעי' ג') – "ודעת החזו"א שאם אכלו יחד יכול לענות להם וכן ב' הבאין מב' חבורות של ד' ד' שזימנו חבורתן בלעדן מצטרפין עם אחד שהפסיק לחבורתו אם אכלו יחד (חזו"א או"ח סימן ל"א סק"ג ה')."

[ה] להפסיק לעשרה.

א. האם המיעוט צריך להפסיק בשביל הרוב: בעשרה.

1. אינו צריך להפסיק.
 (א) ט"ז (ס"ק ג') – "אבל לעניות דעתי נראה מאוד תמוה דבר זה בענין ג' שמפסיקין לז' כי לפענ"ד נראה דמותר להם לברך בפ"ע בג' בזימון ולא אמרו חיוב שלא לחלק אלא בג' שאכלו כאחד חייבים לזמן. דהא אפי' אם רצה אחד לגמור סעודתו ולצאת אינו רשאי אלא ימתין על הזימון משא"כ בי' לענין הזכרת השם לא אמרו בזה חייבים לזמן אלא דאינו רשאי לחלק דהיינו ודאי כל זמן שהם יושבים יחד בשעת גמר סעודה אינם רשאים לחלק ולבטל הזכרת השם. אבל לא אם ירצו לגמור סעודתם קודם חבריהם. וראיה לזה מפרק ג' שאכלו דף נ' אמר רבא כי אכלינן בי ר"ג מברכינן ג' ג'. ופרכינן ולברכי י' י' שמע ר"ג ואיקפד כו'. ואי הוה איסור גמור לחלק ולבטל הזכרת השם ודאי לא מהני כאן מה דאיקפד ר"ג אטו מהני חשש זו לבטל זימון ג'. וכ"ת הכי נמי ומעשה

שהיה כך היה ב' והוא הדין בג' זה אינו דהא הטור סימן קצ"ג כתב לדינא אם היתה חבורה גדולה כו' ואינם רשאים לחלק לחבורות של י' כו' יכולים ליחלק לחבורות של ג' ג'. והיה לו לומר רבותא טפי שאם יש חשש זה דקפידת בעל הבית בזימון של ג' יכולים ליחלק לאחד אחד. אלא ודאי זה אינו מותר מפני קפידת בעל הבית וא"כ דוקא ב' מהני חשש זה כיון דאינו בכלל חייבים לזמן כמו בג' אלא בכלל אינם רשאים ליחלק דהיינו אם בא זמן ברכת המזון והם ביחד אבל לא בזמן שג' רוצים להקדים עצמן לאיזה צורך ודאי הרשות בידם לברך בג' וגם הרב לא הביא דברי הטור אלו בש"ע משמע שלא היה לו בירור בדברים אלו כנלע"ד".

2. צריך להפסיק.

(א) פרישה ().

(ב) א"ר (ס"ק ו') – "והט"ז ... נ"ל עיקר שצריכין להפסיק, ולדחות כל ראיות הט"ז, דהא מתניתין קאמר דף נ' [ע"א] ג' שאכלו כאחד אין רשאים לחלק, וששה נחלקין עד יו"ד, וי' אין נחלקין עד עשרים, הרי דבלשון אחד נאמרו. ועוד דבש"ס פריך עלה מאי קמ"ל תנינא חדא זימנא [מה ע"ב] ג' שאכלו כאחד חייבים לזמן, הרי דלשון אינו רשאי לחלק הוא הפירוש דמחייב בזימון, ואדרבה חמיר יותר כדמשני שם דאפילו כל אחד אוכל מכרו וכו', וכן מבואר מפרש"י [נ ע"א ד"ה עד עשרה] ורבינו יונה [לז ע"א] שפירשו אין נחלקין דמחייב להו בזימון, ועוד דכשם שאמרו מצוה לחזור אחר ג' כך אמרו מצוה לחזור אחר יו"ד כדלעיל סימן קצ"ג [סעיף א]. ומה שהביא ראיה מדף נו"ן לא דק, דהא כתב בחידושי רשב"א [שם ד"ה וליברכו] טעמא דאי שמע ריש גלותא היה מונעם עד שיברך הוא עמהם ולא הוי שמיעי דאשווי כ"ע, ואי נמי לא היה מונעם כיון דאיקפיד הוי זילותא דריש גלותא, וגדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה, והא דרבנן הוא ע"כ. וכל הנך טעמא שייכי נמי בזימון ג', אלא דבג' לא שכיח שישמע ריש גלותא ודו"ק".

(ג) חמד משה (ס"ק ב') – "בט"ז ... דברי תימא ... ומה שהביא ראיה מהא דרבא דף נ ע"א להוה מברכי בי ריש גלותא תלתא תלתא, אין ראיה מזה כלל ואין דנין אפשר אפשר, דכיון דהתם לא היה אפשר להם לשמוע ברכת המברך ולא לזמן י' בפ"ע, לכך הוצרכו לזמן ג' בפ"ע, ואין ה"נ אם לא הי' אפשר להם לזמן כלל, ואף בג' היו מברכין כל אחד בפ"ע, ורבינו שם בס"ל קצ"ג בהווה דיבר, ומלתא דפסיקא נקט דבעשרה מסתמא איכא קפידא דצריכין לברך בקול רם וישמע בעה"ב ויקפיד, כמו שפרש"י שם והטור והמחבר, אבל בג' לעולם אפשר לברך בלחש וליכא קפידא, ואין ה"נ אי משכחת לה חששא כי האי אף בג' רשאים לברך כל אחד בפ"ע ... ומכל זה נראה דאין כל אלו הראיות שכתב הרב כדאי הם לסמוך לבטל לכתחלה הזכרת השם, וישתקע הדבר ולא נאמר כן, אלא דכל י' דינם לענין הזכרת השם בענין חלוקה כמו ג' לענין זימון לכל דבר, כל זה נ"ל ברור, וכן משמע מסתימת לשון הרמב"ם והפוסקים כולם".

(ד) פמ"ג (מש"ז סוף ס"ק ג') – "ט"ז ... וראיה (מר"ב) [מריש גלותא] הקשה עליו באליה רבה אות ו' דטעמא דגדול כבוד הבריות (עיי' מ"א סימן קצ"ג ס"ק ו'), ואין הכי נמי בשלשה כהאי גוונא אלא דלא שייך, יע"ש שהאריך. וגם בספר חמד משה [אות ב] האריך, ולדינא ראוי להחמיר כמו בשלשה דחייבים הוא הדין בעשרה לפירוש תלמוד בבלי".

(ה) ברכי יוסף (ס"ק ג') – "ט"ז ... והרב אליה רבה (אות ו) דחה דבריו כי אף דמהטור אין ראיה, דבנתרצו איירי. מ"מ אין הדין דין אמת וכדמשמע שם ממשנה וגמרא דאין רשאים ליחלק היינו חייבין לזמן. ומאי דמייתי מההיא דשמע ר"ג לזה כבר כתב הרשב"א בחי' דלא שמעי ברכה דר"ג. ועוד דאי קפיד זילותא דר"ג וכו' ... אמנם לדינא נראה עיקר כהרב אליה רבה דראיות הט"ז אינן מכריעות כמ"ש הרב א"ר, ואדרבא מדברי הרשב"א בחידושי שהביא הרב א"ר מוכח הפך הט"ז. והרי הוא כמבואר ...".

(ו) קיצור שו"ע (סי' מ"ה סעי' י"ז) – "ה"ה שלשה או ארבעה צריכין להפסיק מסעודתם להשלים לעשרה ולברך בשם".

(ז) מ"ב (ס"ק ט') – "כתבו הפוסקים כשם שאחד מפסיק לשנים להצטרף לזימון ה"ה שלשה או ארבעה צריכין להפסיק מסעודתם להשלים לעשרה ולברך בשם אך דבזה לכו"ע אין צריכין להפסיק רק עד ברוך אלהינו שאכלנו וכו' ולא יותר".

(ח) כה"ח (ס"ק י"א).

ב. האם יש היתר, מצד הקפדה או מצוה וכדו', פחות משלשה.

1. תלוי בהנ"ל - עי' סי' קצ"ג סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. להפסיק ד' בשביל ו' - לפי הא"ר וסייעתו לעיל.

1. אפילו ד' צריכין להפסיק נגד ששה, דהאיכא רובא.

(א) א"ר (סוף ס"ק ו') – "וגדול מזו נ"ל דאפילו ד' צריכין להפסיק נגד ששה דהאיכא רובא, והא דבעינן בסימן (קצ"ג) [קצ"ז סעיף ב] רובא דמינכר היינו שיהיו מאוכלי פת, אבל הכא הרי כולם אוכלים פת, ואף דבטור לא נזכר אלא שלשה היינו דקאי אדינא שצריכין לחזור ולזמן, אבל באמת אפילו ד' מפסיקין, כנ"ל".

(ב) ברכי יוסף (ס"ק ד') – "ה"ה דארבעה מפסיקין לעשרה כיון דששה הוו רובא. כ"כ הרב אליה רבה (אות ט) עש"ב".

(ג) שע"ת (ס"ק א') – "וע"ש בא"ר דארבעה מפסיקין לעשרה כיון דששה הוי רובא ע"ש".

(ד) קיצור שו"ע (סי' מ"ה סעי' י"ז) – "ה"ה שלשה או ארבעה צריכין להפסיק מסעודתם להשלים לעשרה ולברך בשם".

(ה) מ"ב (ס"ק ט') – "ה"ה שלשה או ארבעה צריכין להפסיק מסעודתם להשלים לעשרה ולברך בשם".

(ו) מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק א').

(ז) כה"ח (ס"ק י"ב).

(ח) חשב האפוד (ח"ב סי' כ"ה) – "מצאנו הסבר נכון למה שהחליט הא"ר דאע"ג דבעינן שבעה אוכלי פת ולא סגי בששה מ"מ לענין דהמיעוט מפסיק להרוב בששה סגי. כי הא דשבעה אוכלי פת מזמנין בשם הוא מטעם רובו ככולו, אלא שחידוש חידשו חז"ל בזה דרובא דמינכר בעינן ולכן בעינן שבעה ולא סגי בששה. אבל הא דהמיעוט מפסיק להרוב הוא מטעם אחרי רבים להטות, ואם למדנו מדברי חז"ל דבעינן בזה רובא דמינכר לענין רובו ככולו, אין עדיין בידינו לומר דניבעי רובא דמינכר לענין אחרי רבים להטות, ולכן לענין דהמיעוט מפסיק להרוב שפיר החליט הא"ר דבששה סגי. והרי תראה דהברכ"י העמיד קושיתו ותירוצו על

דברי הא"ר דלענין מפסיקין בששה סגי".

ד. חמש על חמש: ואחד מהחמשה הנותרים הסכים להצטרף עמהם לברך.

1. שעל ידי הסכמת האחד לברך עם החמשה, אינם נעשה רוב.
(א) עי' ברכי יוסף (ס"ק ה') – "יש להסתפק אי הני בי עשרה דקיימי אתכא, פלגא גמרי סעודתייהו ובעו ברוכי, והחמשה אכתי בעו למיכל, רק דחד מינייהו נתרצה לפנים משורת הדין להפסיק. והשתא הני דבעו ברוכי אמרי לארבעה, ברוכי מברכינן ועל כרחם להפסיק דאנן רובא. וארבעה המה טוענים לא כי אלא אנן פלגא ופלגא, דחמשה הוינן דלא גמרינן סעודתין, ואלמלא הוו שיתא דגמרי סעודתייהו אז אנן ארבעה פסקינן, אבל השתא דחד מינן נתרצה להפסיק לא חשחין אנחנא, כיון דאף זה מן הדין אינו מחוייב להפסיק ולא מהני מה שנתרצה מרצונו להפסיק להשלים רוב ולחייבנו ...".
- (ב) שע"ת (ס"ק א') – "וכתב בבר"י היכא שאכלו עשרה וה' גמרו ובעי ברוכי וה' לא ואחד מהם נתרצה להפסיק אי מיקרי רובא לו' שצריכין הד' להפסיק די"ל כיון דלאו מדינ' רק שזה נתרצה מדעתו לא מקרי רובא ודעתו דבשביל שזה נתרצה אין הד' חייבים להפסיק כיון דבאמת חמשה לא גמרו סעודתייהו עיין שם".
- (ג) כה"ח (ס"ק י"ב).

ה. מיעוט רצה לברך: אם יכול להפסיק.

1. כן, אפילו שיפסיקו לאחד.
(א) עי' דעת תורה (על סעי' א') – "עד שיתרצו להפסיק וכו'. וגם בעשרה אם הרוב מרוצים לענות אחר המיעוט יכולים לזמן בשם, עמג"א סק"ג בסופו. ומחצה"ש שם ותבין. [יעו"ש במג"א שחידש דאפי' חמשה שהפסיקו לחמשה וזימנו בשם, יכולים להצטרף אחד"כ לעוד חמשה ולזמן שוב בשם וכו', דעל כל בי עשרה שכינתא שריא וכו', ודייק מחצה"ש דדוקא ה', אבל ו' שהפסיקו לד' שוב אין מצטרפין ע"ש. והרי עכ"פ דגם בעשרה יכולים הרוב להפסיק להמיעוט]".
- (ב) אז נדברו (ח"ב סי' ס"א) – "אבל דברי המ"ב הרי ברור מללו דה' הפסיקו לחמשה, ופשוט דה"ה ששה שהפסיקו לד', או שבעה לג' וכו' ... וש"ר בחג' מהרש"ם על ש"ע סי' ר' דכתב וז"ל וגם בעשרה אם הרוב מרוצים לענות אחר המיעוט יכולים לזמן בשם".
- (ג) פסקי תשובות (אות ז' ס"ק א', הע' ל"ה) – "סעודה שמשתתפים בה עשרה אנשים בדיוק, ואחד או שניים או שלשה או ארבעה ממהרים לדרכן ורוצים לזמן תוך כדי הסעודה: אם מסכימים כולם לענות אחריהם בזימון בהזכרת השם יעשו כן. [כן הוא בדעת תורה הכא עפ"י המחצה"ש סק"ג שאפילו שמונה או תשעה יכולים להפסיק לזימון בשם עם שניים או אחד שרוצה לזמן, אם כי כמובן שאין חייבים בכך, וכ"כ בשו"ת אז נדברו ח"ב סי' ס"א, אמנם בשו"ת חשב האפוד ח"ב סי' כ"ה כתב שאין כוונת הדעת"ת עפ"י המחצה"ש אלא לענין שבעה שיפסיקו לשלשה דשלשה יש להם עכ"פ חשיבות דשיעור זימון מצד עצמם, אבל שמונה או תשעה יפסיקו באמצע סעודתן לשניים או אחד זה לא שמענו]".
2. רק שיפסיקו לשלשה.
- (א) חשב האפוד (ח"ב סי' כ"ה) – "בענין אם הרוב יכול להפסיק להמיעוט בזימון עשרה, ואת"ל מפסיקין אם חוזרים ומזמנים אח"כ, וכמדומה שהראה מקום למשנה ברורה סי' ר', וכיון שכבר נשאלתי כמה פעמים בענין הזה והוא דבר הצריך בירור, אמרתי בין כך ובין כך אסורה ... דעת תורה ... אבל שיהיו ח' מפסיקין לב' לא שמענו, דודאי יש חילוק גדול בין ג' שיש בהם עכ"פ זימון מצד עצמם לב' שאין בהם מצד עצמם זימון כלל".

ו] עד היכן צריך לשמוע מהמזמן כשמזמנים בעשרה.

א. עד הזון.

1. עי' מג"א (סי' קצ"ג סוף ס"ק ד') – "ואפי' למ"ד דסגי בברכ' הזימון צ"ל עד הזון כמ"ש רמ"א ססי' ר' ולכתחלה יתנו לברך למי שקולו חזק שישמעו כל המסובין דברוב עם הדרת מלך ועמ"ש ס"ב".
2. ח"א (כלל מ"ה סעי' י"ד) – "אף על פי שבמקום שהם י' ויותר אינן רשאים ליחלק, מכל מקום בסעודות גדולות שיש הרבה בני אדם אם אינן יכולים לשמוע מן המברך על כל פנים עד "הזון את הכל", אף על גב שעכשיו כולם מברכין ברכת המזון, מכל מקום מוטב שיברכו ג' ג' משלא ישמעו ברכת הזימון (סי' קצ"ג)".
3. קיצור שו"ע (סי' מ"ה סעי' י"ח) – "בסעודות גדולות שהרבה מסובין שם, יש לבחור שיברך מי שקולו חזק, כדי שישמעו כל המסובין מן המברך לכל הפחות עד הזון את הכל. ואם אי אפשר בכך, יברכו בחבורות של עשרה עשרה".
4. מ"ב (סי' קצ"ג ס"ק י"ז) – "אף אם יכולין לשמוע ברכת זימון מפי המברך כל שאין יכולין לשמוע מלה במלה מפי המברך עד הזון את הכל מוטב להם ליחלק ג' ולברך בלא שם ממה שלא יצאו כלל ידי חובת זימון מדינא".
5. הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ד סי' כ"ו סוף ענף ו'), אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ד אות י') – "רק כאשר יש ספק אם יאמר עד הזון את הכל בקול, אבל אם בודאי לא יאמר בקול לא יענה בשם".
6. כיצד מזמנין (פרק ט"ז סעי' כ"א, הע' כ"א, עי' סעי' כ"ח) – "ומש"כ המג"א סי' ר' סק"ג בשם הטור, דג' מפסיקין באמצע סעודתם לענות לז' המברכין בשם רק להזכרת השם, היינו רק בג' שיכולים לזמן אח"כ לעצמן, ויקיימו אח"כ זימון גמור וישמעו מהמזמן על סוף ברכת הזון, ולכן סגי להם כשמפסיקים באמצע אכילתם בהפסקה רק להזכרת השם, כיון דאין יוצאין עמה י"ח זימון שלהם, רק חובת הזכרת השם, אבל ביחיד המפסיק שיוצא עתה ידי חובת זימון שלו במה שמפסיק לעשרה, צריך להפסיק לשמוע על סוף ברכה הזון".

ב. שדי לשמוע הזימון לבד.

1. קצות השלחן (סי' מ"ה ס"ק ה', ס"ק י"א) – "ובמשנ"ב סי' קצ"ג י"ז ... ומש"כ המשנ"ב שצריכין לשמוע עד סוף הזון צ"ע דהא כאן

- מידי זימון ב'י' שלכו"ע ברכת זימון נברך לבד עי' לקמן ס"ו ולפ"ז צ"ל או כדעת השו"ע שדי לשמוע זימון לבד או כהמג"א שצריך לשמוע כל בהמ"ז, ותמיה זו היא גם על המג"א הנ"ל שסיים שם וז"ל ואפילו למ"ד דסגי בברכת הזימון צ"ל עד הזן כמ"ש רמ"א סס"י ר' עכ"ל, ר"ל שאם אינן יכולין לשמוע עד הזן יתחלקו לג' ג', ומנהג העולם שאם רק יכולין לשמוע הזימון אין מתחלקין".
2. חזו"א (או"ח סי' ל' ס"ק י"ג ד"ה שו"ע, סי' ל"א ריש ס"ק ב') – "שם דאושי כו"ע לא שמעי, כ' בס' מ"ב סי' קצ"ג בשם אחרונים ז"ל דאם לא יוכלו לשמוע ברכת הזן אף שישמעו ברכת זימון מ"מ צריכין לחלוק כמש"כ רמ"א סי' ר' בהגה' דברכת זימון עד הזן וצ"ע דהכא כיון דאיכא עשרה ומברכין בשם לכו"ע אין ב"ז צריכה לברכת הזן כמש"כ הטור בס"ס [ר'] והובא במ"ב שם".
3. אבני ישפה (ח"ד סי' כ"ו ענף ו').

ג. מראי מקומות.

1. מעדני אשר (ברכות סי' ט"ט) – "המשנ"ב קצ"ג סק"ז ... המג"א ... והחזו"א ... וקצות השלחן ... ונראה ליישב דהטור מיירי בשלושה שהפסיקו לשבעה, ובזה חידש הטור שיכולים להמשיך לאכול מיד אחר שאמרו 'ברוך אלוקינו שאכלנו וכו'" כיון שהצטרפו רק לאמירת שם **ואח"כ יזמנו שוב לעצמם**. ואף דקי"ל בס"י קצ"ג ס"ה דאלו שענו לזימון אינם מזמנים שנית אפילו המשיכו לאכול, מ"מ כאן לא פרח זימון מינייהו דלא נצטרפו מעיקרא רק להזכרת השם, אבל ידי זימון לא יצאו ולכן חייבים לזמן שנית אח"כ, וכמש"כ המשנ"ב כאן בסוס"ק ט'. [ועיין מש"ב בזה לעיל סימן ס"ב אות ב']. ונמצא דכל מה שחידש הטור שא"צ לשמוע ברכת הזן היינו רק כשלא יוצאים ידי זימון אלא רק מצטרפים להזכרת השם, **אבל היכא שכל העשרה רוצים לברך עכשיו או היכא שרק אחד או שניים מפסיקים מאכילתם בכדי להצטרף לזימון בשם** (שמוכרחים לצאת עכשיו ידי זימון כיון שלא יהא להם זימון אח"כ) בזה ודאי דינו כזימון רגיל שצריך לשמוע עד 'הזן את הכל' לד' הרמ"א ...".
2. פסקי תשובות (הע' כ"א) – "אך לשיטת המשנ"ב אם יענו אחד או שניים לשמונה או תשעה, **ואין שם עוד סועדים יהיו הם חייבים לשמוע עד סוף הזן את הכל**, כיון דשוב לא יהיה להם זימון בסוף אכילתם, ועתה יוצאים ידי חובת זימון, ולדעת המשנ"ב אפילו בזימון עשרה יש לשמוע עד הזן את הכל, ומש"כ הכא בסק"ט דאין חייבים לשמוע עד הזן את הכל מיירי בשלושה שעונים לשבעה, שאין כוונת ענייתם אלא להצטרף לצורך הזכרת השם, ובסוף אכילתם מזמנים לעצמם שוב, אבל לשיטת החזו"א והקצוה"ש (שהזכרנו לעיל סי' קפ"ג אות ט"ו וקצ"ג הערה י') דבזימון עשרה א"צ כלל לברכת הזן, דהזימון ברכה בפני עצמה היא, אף אחד או שניים המפסיקים לענות לזימון עשרה אין צריכים להפסיק אלא ברכת הזמן גרידא ותו לא".

ד. **כמה יקשיבו לכתחילה עד הזן את הכל אם מזמנים בעשרה.**

1. רק שלשה.
- א) הגר"ש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ד סי' כ"ו סוף ענף י', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ד אות י') – "ולדינא, יוצא שמספיק שבזימון של עשרה יקשיבו ג' עד 'הזן את הכל', והשאר יברכו לעצמם".
- ב) אבני ישפה (ח"ד סי' כ"ו סוף ענף י') – "לדינא יוצא שמספיק שבזימון של עשרה יקשיבו שלשה עד הזן את הכל והשאר יברכו לעצמם".

ה. **לחזור ולאכול.**

1. מג"א (ס"ק ג'), וגר"ז (סעי' ב').
2. בה"ל (סי' קצ"ג סעי' ה').

מי הוא המברך

סימן ר"א

- [א] ברכת האורח - סעיף א'.
 [ב] האם הוא המשך לברכת הטוב והמטיב.
 [ג] מי אמר "ברכת האורח".
 [ד] מי נחשב "האורח".
 [ה] קדימה בברכת הזימון.
 [ו] כהן: וקדשתו - סעיף ב'.
 [ז] לויים.
 [ח] נותנין לו לברך ואינו מברך - סעיף ג'.
 [ט] מצוה לחזור אחר כוס - סעיף ד'.

[א] ברכת האורח - סעיף א'.

א. **ברכות** (דף מו.) – "דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: בעל הבית בוצע ואורח מברך, בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה, ואורח מברך כדי שיברך בעל הבית. מאי מברך **יהי רצון** שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא; ורבי מוסיף בה דברים: ויצלח מאד בכל נכסיו, ויהיו נכסיו ונכסיו מוצלחים וקרובים לעיר, ואל ישלוט שטן לא במעשי ידיו ולא במעשי ידיו, ואל יזדקר לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם".
 1. **דור המלקטים** - אורח מברך (רוט), **ברכת האורח** (קהן).

ב. הנוסח.

1. למה אנו משנים נוסח הברכה דבעה"ב ממה שנאמר בש"ס: שאומרים הרחמן הוא יברך את בעל הבית וכו'.
 (א) **מעדני יו"ט** (על הרא"ש ברכות פרק ז' סי' י"א אות ט', דברי חמודות שם אות כ"ג) – "מאי מברך יה"ר שלא יבוש כו'. מימי תמתי על שמשנין הנוסח בענין אחר".
 (ב) **מחה"ש** (ס"ק ב') – "ודע דבספר ל"ה [מעדני יום טוב ברכות פ"ז סימן יא אות ט] כתב שכל ימיו תמה למה אנו משנים נוסח הברכה לבעל הבית ממה שנאמר בש"ס [ברכות מו, א]".
 (ג) **מ"ב** (ס"ק ה') – "בספר לחם חמודות תמה למה אנו משנים נוסח הברכה דבעה"ב ממה שנאמר בש"ס".
 (ד) **כה"ח** (ס"ק ט"ו) – "ל"ה ... המחזה"ש".
 2. **ראוי לומר** "יהי רצון שלא יבוש ...", כנוסח שהובא בשו"ע.

(א) **הגרחה"ש** זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קמ"ג אות א') – "יהי רצון שלא יבוש ... שראוי לומר ברכה זו אע"פ שלא נהגו כולם לאומרה".
 (ב) **זה השולחן** (ח"א על סי' ר"א) – "מאד צריך לזהר לאמרה בנוסח שהובא בשו"ע כי הוא דינא דגמרא וראוי לכ"א ללמדה בע"פ כדי שתהיה שגורה על פיו".

(ג) **וזאת הברכה** (עמ' קמ"ג אות א') – "אורח הסועד אצל בעל הבית יש לו לברך את בעל הבית בתוך ברכת המזון (רא א). אף על פי שיוצא בנוסח שאומרים בברכת המזון: 'הרחמן הוא יברך את בעל הבית הוה ...', מכל מקום כתבו הפוסקים שלכתחילה ראוי שהאורח יאמר את הנוסח השלם המבואר בגמרא: 'יהי רצון שלא יבוש ...'.
 (ד) **פסקי תשובות** (אות א', אות ב').

3. ויוצא בנוסח של הרחמן.

(א) **שלחן הטהור** (סעי' ג') – "האידינא אין מברכין כלל ברכת בעל הבית המבואר בגמרא ובשו"ע כי סומכים על שאומרים הרחמן הוא יברך את בעל הבית כמו שנתברכו אבותינו והכל בכלל, ובזמן הגמרא לא היו אומרים כלל אלו הרחמן שאומרים בזמננו".
 (ב) **בית ברוך** (כלל מ"ו ס"ק נ"ב) – "ומשמע דיוצא מה שמצוה לברך הבעה"ב בנוסח זה הקצר וכן מבואר בשעה"צ ס"ק י"ד ואף שאינו מסמך לה לברכת המזון".

(ג) **תשובות והנהגות** (ח"ב סי' קכ"ב) – "ולזה העירוני שבברכת הרחמן הוא יוצא מדינא שמברך גם בעה"ב הזה וכו' בכל מכל כל וכו' ויוצא כבר עיקר החיוב מדינא דגמרא, ולכן רבים לא נהגו היום לברך בעה"ב בנוסח יהי רצון הנ"ל, ולא עברו דינא דגמרא, שמעיקר הדין יוצאין בבהמ"ז שלנו כשמברך בעה"ב בהרחמן וכמ"ש. (ואף שבמ"ב סימן ר"א סק"ה הביא שבלחם חמודות תמה למה משנים מנוסח ברכת בעה"ב שבגמרא מ"מ בשעה"צ ס"ק י"ד משמע שעיקר הדין יוצאין בהרחמן וכמ"ש). **ולפי זה בשבת שיש מסיימין בעולם אל יחסרנו שאין אומרים בקשות בשבת, חסר בברכת האורח שהיובו מפורש בגמרא וצריך להוסיף עכ"פ הרחמן הוא יברך בעה"ב הזה וכו'".**

4. מראי מקומות – דברי יעקב (מועד א' ברכות דף מו. ענף א', עמ' קס"ג), **כיצד מזמנין** (ח"א פרק י"ד סעי' ט'), **אורח מברך** (פרק א' סעי' ו').

(א) **הגרחה"ש** זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ה') – "ובערה"ש הזה נתיישב תמיהת הלחם חמודות, ולכן נהגו בנוסח אחר שאינו אלא משום הכרת הטוב".

(1) **ערה"ש** (סוף ס"ק ג') – "ואולי עתה לא אמרינן כלל דאורח מברך דזיל בתר טעמא ודו"ק".
 (2) **חידושי בתרא** (על מ"ב ס"ק ה') – "הג"ה ... וצ"ע דהערה"ש רק הסביר למה אין ענין של כיבוד של אורח מברך ברכת הזימון, והוא משום דכיון דבין כך כל אחד מברך לעצמו, וא"כ החיוב על כל אחד מהאורחים לברך לבעה"ב כנוסח הגמ' בבהמ"ז שלו, ואין בערה"ש שום טעם לבטלו לגמרי. דרק הכיבוד של אורח מברך נתבטל".

(ב) **הגרחה"ק** זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ח) – "שאלה: מדוע אין נוהגים היום לומר ברכת אורח בברכת המזון. תשובה: אורח צריך לומר".

ג. אורח שאינו אוכל דגן, אם יאמר ברכת האורח.

1. **הגרחה"ק** זצ"ל (תשובות הגר"ח דפו"ח אות תתתל"ד) – "מי שאסור לו לאכול דגן, וממילא אינו מברך ברכת המזון אף בסעודות השב"ק, ומתארח, האם יאמר ברכת אורח או"ד דזה חלק מברהמ"ז וכיון דאינו מברך ברהמ"ז א"כ גם אי"צ לומר ברכת אורח.

(ואם מברך ברכת מעין שלוש כגון על יין הקידוש אם צ"ל ברכת אורח). תשובה: יאמר".

ד. האם רק כשיש כוס יש חיוב על האורך לברך את בעל הבית.

1. עי' לקמן סעי' ג'.

ה. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות כ"ג) – "האם בעה"ב עונה אמן על ה'יהי רצון' של האורח כשעומד בברכת המזון בין ברכה לברכה. תשובה: לא".

[ב] האם ברכת האורח המשך לברכת הטוב והמטיב.

א. מקום להזכיר "ברכת האורח" בברכת המזון.

1. רמב"ם (הל' ברכות פרק ב' הל' ז-ט) – "ברכה רביעית צריך להזכיר בה שלש מלכיות, וכשמברך האורח אצל בעל הבית מוסיף בה ברכה לבעל הבית, כיצד אומר יהי רצון שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא וכו', ויש לו רשות להוסיף בברכת בעל הבית ולהאריך בה. וכשמברכין בבית האבל אומר בברכה רביעית ... בבית חתנים מברכין ברכת חתנים אחר ארבע ברכות אלו".

א) סמ"ג (עשין כ"ז) – "וכשמברך האורח מוסיף בברכה רביעית יהי רצון ...".

ב) ספר הבתים (שער חמישי) – "אורח המברך ברכת המזון מוסיף בברכת הטוב והמטיב יהי רצון ...".

ג) עי' ספר השלחן (הל' סעודה שער ה') – "כשמברך האורח אצל בעל הבית מוסיף בה ברכה לבעל הבית. כיצד מברכו, יהי רצון ... ועד עולם. הרחמן ישים ...".

ד) ספר מצוות זמניות (הל' ברכות השער השני) – "והאורח יברך ברכת המזון, כדי שיברך לבעל הבית, ויסדר [ברכה זו] בברכת הטוב והמטיב "הרחמן הוא יברך בעל הבית ואשתו ובניו וכל אשר לו".

2. אחר על יחסרנו.

א) אבן האזל (הל' ברכות פרק ב' הל' ז') – "ברכה רביעית צריך להזכיר בה שלש מלכיות, וכשמברך האורח אצל בעל הבית מוסיף בה ברכה לבעל הבית, כיצד אומר יהי רצון שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא וכו', ויש לו רשות להוסיף בברכת בעל הבית ולהאריך בה. מד' הרמב"ם מוכח דברכת האורח אצל בעה"ב הוא המשך לברכת הטוב והמטיב ולא ברכה בפ"ע, וכתב ויש לו רשות להוסיף בברכה בעה"ב ולהאריך בה, ולפי"ז נמצא שכל ברכות הרחמן שאנו אומרים אם יאמרו אותם אחר ברכת בעה"ב הם מצורפים לברכת הטוב והמטיב, ולפי"ז א"א לענות אמן אחר שאמר אל יחסרנו, וזה אין לומר דיהי הפסק בין היהי רצון ובין אל יחסרנו בתפלות הרחמן דא"כ אינה מצטרפת לברכה רביעית, וע"כ דצריך לומר היהי רצון תיכף אחר אל יחסרנו ושלא לענות אמן, אלא דאפשר דכשאינן אורח אין תפילות הרחמן מצטרפין".

ב) גרי"ז (הגדה של פסח עמ' רי"א אות ז') [לשונו מובא לקמן], בית הלוי על התורה החדשות סוף אות ס"ד, עי' תשובות והנהגות ח"ב ריש סי' קכ"ב) – "ושמעתי דהגר"ד אמר דגם ברכת האורח לבעל הבית דעת מרן היתה שיש לברכה תיכף אחר אל יחסרנו, וכן משמע ברמב"ם שכתב סדר ברכת המזון וכו' בשבת מוסיפין רצה וכו' ואורח מברך כך, ובבית אבל ואבל כך, ובבית חתנים כך".

גרי"ז (בעקבי הצאן סי' ט"ו אות ט') – "שמעתי מכב' מו"ר הג"ר ירוחם גארעליק ז"ל, שכמה פעמים שמעתי היאך שגמר הגרי"ז ז"ל לברך ברהמ"ז עד לעולם אל יחסרנו, וקודם שהמשיך בבקשות של הרחמן הפסיק ואמר לבתו שתגיש לו כוס של תה. הרי דהי' נוהג דלא כהטור הנ"ל, שלא הי' מחשיב לבקשות של הרחמן כהמשך מברהמ"ז. ולפי"ז מובן היטב מה שהובא בשם הגרי"ז ... שאורח האומר ברכת בעה"ב, יש לו לאומרה תיכף אחר לעולם אל יחסרנו, דהבקשות של הרחמן יהי' כהפסק בין ברהמ"ז לבין ברכת בעה"ב, שהיא (מדינא דגמרא) צריכה להאמר תומ"י - מבלי להפסיק - אחר גמר ברהמ"ז".

עי' גרי"ז (בית הלוי על התורה החדשות אות ס"ד, ליקוטי הגרי"ז ח"ב עמ' י"ג) – "מרן אמר דברכת חתנים [הברכה האחרונה משבע הברכות] אשר אחר הסעודה יש לו שייכות לברכת המזון. ודקדק מלשון הרמב"ם (פ"ב מהל' ברכות ה"י) ברכה זו 'שמוסיפין' בבית חתנים, ובמה שכתב מוסיפין נקרא שיש לה שייכות על ברכת המזון. וסיפר הגר"מ בדידיה הוי עובדא כאשר מרן ברך שבע ברכות ברך תיכף לאחר ברכת המזון קודם הרחמן, ומשום דיש לה שייכות לברכת המזון, ע"כ".

ג) זה השולחן (ח"א על סי' ר"א, דרך ישרה ח"א פרק כ"ב אות י"ח) – "נראה דיש להסמיך ברכת האורח תיכף לאל יחסרנו כדי להסמיך חיוב לחיוב ולא להפסיק ביניהם בהרחמן דרשות וכל שכן דאסור להפסיק בדבור (אפילו כשמברכים בלי כוס) מיהו בזה יש לומר שכמו שלא חששו להפסיק בהרחמן בין ברהמ"ז לשתית הכוס ה"ה בזה. וכ"כ המ"ב בסי' קפ"ח סק"ט שכיון שנהגו הכל לאמרם נעשה כטופס ברכה עי"ש. ומ"מ לכאורה אולי י"ל שברכת האורח היא מעיקר הנוסחא של ברכה רביעית (כמו שקבעו חז"ל נוסחא לברכה ד' בבית האבל) דאלת"ה אלא שאינה אלא הוספה ובקשה בעלמ' למה תקנו שאורח מברך אפילו אם יברך בעה"ב יוכל האורח לומר אח"כ הברכה הזו. אבל אם נאמר שהיא מעיקר הברכה אתי שפיר שתקנו שהאורח יברך, שלכתחילה אין לחלק ברהמ"ז שזה יברך ג' ברכות וזה ברכה אחת וכדאיתא בסי' קצ"ד ס"ג דדוקא באין יודעים כ"א הג' ברכות כולם מותר עי"ש ולומר דאחד יברך הכל אפי' ברכה ד' והאורח יאמר אח"כ נוסח הברכה ג"כ אי אפשר דא"כ יהיה אצל האורח ברכה ד' חציה בשמיעה (דהא בזמניהם אחד מברך וכולם שומעים) וחציה באמירה דזה לא יתכן אפי' בדיעבד כדאיתא התם. וא"כ כדאי להסמיך ברכת האורח לאל יחסרנו. שו"ר שגם לשון הרמב"ם בפ"ב מהל' ברכות הל"ז מורה כך דברכת האורח היא חלק מברכה רביעית, וז"ל: ברכה ד' צריך להזכיר בה שלש מלכיות וכשמברך האורח אצל בעל הבית מוסיף בה ברכה לבעה"ב, עכ"ל. ולכן בודאי צריך ליתור להסמיך אותה תיכף אחרי אל יחסרנו ולא להפסיק באמצע בשאר דברים. ולפי"ז י"ל שאין לענו' אמן אז, לאחר אל יחסרנו, אלא לאחר ברכת האורח, ששם הוא סיום הברכ' כנ"ל. ולכן אם אומר ברכת האורח לאחר שאמר הרחמן, יש לומר

דאינו יוצא אפי' בדיעבד התקנת חז"ל שתיקנו שאורח יברך לבעה"ב ברכה רביעית דוקא, ולא אחר כך, והסדורים שהדפיסו ברכת האורח לאחר כל הרחמן שגו בשמים. חזא דהדפיסו נוסח אחר מנוסח הגמר', וכבר תמה ע"ז הא"ר (הביאו המ"ב), ושנית שמקום הברכה צריך להיות לפני כל הרחמן וכנ"ל".

3. אחרי ההרחמן, כמו שכתוב בסידורים.

(א) מחזיר ויטרי (סי' פ"ג) – "הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד ... הר' הוא יברך בעל הבית הזה אותו ואת ביתו ואת בניו ואת כל אשר לו ... ונאמר אמן: יהי רצון מלפני אלקי השמים שלא יבוש בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא. ויצליח מאד בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסיו מצליחין וקרובין לעיר ואל ישלוט שטן במעשה ידיו ולא במעשה ידיו ואל יזדקק לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חט ועבירה ועון מעתה ועד עולם. ממרום ילמדו עליו ועלינו ...".

(ב) כה"ח (ס"ק י"ב) – "כדי שיברך וכו' בברכה שמברך האורח לבה"ב אחר שיאמר הרחמן הוא יברך את השלחן הזה וכו' ...".
(ג) הגר"ש"א זצ"ל (וישמע משה ח"א עמ' ע"ט) – "נשאל: יש הנוהגים לברך ברכת האורח לבעל הבית מיד אחרי על יחסרנו, האם אריך למעבד הכי. והשיב: צריכים לאמרו אחרי ההרחמן, כמו שכתוב בסידורים".

(ד) פסקי תשובות (אות ב') – "ומדברי הקדמונים משמע שנוסח ברכה זו היו אומרים מיד בגמר ברכה רביעית ('לעולם אל יחסרנו'), אך בסידור יעב"ץ ושאר סידורים מובא הנוסח לאחר הרחמן הוא ישלח לנו וכו' ישועות ונחמות, ומתחיל בברכת 'הרחמן הוא יברך את בעה"ב אשתו ובניו וכל אשר לו', וממשיך יהי רצון שלא יבוש וכו', וכן עמא דבר".

4. דעת הגר"ח זצ"ל.

(א) הגר"ח זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קמ"ג אות ג') – "נכון לומר ברכת האורח אחרי המילים 'אל יחסרנו' (בית ברוך קכה, וכך כתב הגר"ח קניבסקי ...".

(ב) הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ח) – "שאלה: ראיתי תשובות סותרות של רבינו מתי אומרים ברכת האורח, רציתי לדעת מהי דעת רבינו בזה, האם אומרים בסוף ממש אחרי יראו את ה', או אחרי אל יחסרנו. תשובה: כרצונו".

(ג) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' נ"ד טור א') – "בשו"ע דאורח מברך ברכה מ"ז ואומר יה"ר וכו' ולא מפורש היכן, ובשם הגר"י שדייק ברמב"ם שזה המשך ברכת אל יחסרנו, שו"ר בכל בו שכ' לאמרה אחר בברכה שלימה ונאמר אמן, ילמדנו רבינו היאך לנהוג. והשיב הגר"ח זצ"ל: המנהג כהלכה בו".

5. מראי מקומות – תשובות והנהגות (ח"ב ריש סי' קכ"ב), וזאת הברכה (עמ' קמ"ג אות ג'), ברכת אברהם (ברכת דף מו.), שערי הברכה (פרק ו' הע' ס"ה), קונו' שבע ברכות (קפלן, סי' ט' אות ד' ד"ה ובספר), הר"י רייכמן (צהר ח"ב עמ' ע"ו), הרמ"א ארלנגר (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' נ"ג טור א'), אורח מברך (פרק ד' סעי' א', סעי' ב').

(א) ברכת האורח (סי' ה' סעי' י"א) – "והיכן מברכו י"א דמיד בסיום ברכת הטוב והמטיב, לפני הרחמן יברך את בעה"ב, וי"א הלאחר שאמר הרחמן הוא יברך את בעה"ב וכו' אומר יהי רצון וכו'".

ב. לענין עניית אמן אחר "אל יחסרנו": בזמן שיש ברכת האורח.

1. רק אחר ברכת האורח.

(א) אבן האזל (ברכות פרק ב' הל' ז') - לשונו מובא לעיל.

(ב) גרי"ז (הגדה של פסח עמ' רי"א אות ז') – "מין הגר"י דקדק באורחיו שיאמרו 'ברכת האורח' שהיא הלכה בשו"ע מדינא דגמרא (מין היה תמה על שהעולם אין נוהרין בברכה זו, ועיין במשנ"ב סי' ר"א סק"ה מש"כ בשם הלחם חמודות), והיה מצוה לאמרה מיד בסיום הכרחה אחרי 'אל יחסרנו'. וכשהיה אורח מיסב לשולחנו לא היה עונה אמן אחרי אל יחסרנו' אלא בסיום ברכת האורח, דכן משמע מלשון הרמב"ם (פ"ב מה' ברכות ה"ז) שכתב: 'ברכה רביעית צריך להזכיר בה שלש מלכיות, וכשמברך האורח אצל בעה"ב מוסיף בה ברכה לבעה"ב, משמע דהיא נכללת בתוך הברכה הרביעית והיא חלק ממנה".

(ג) זה השולחן (ח"א על סי' ר"א, דרך ישרה ח"א פרק כ"ב אות י"ח) - לשונו מובא לעיל.

2. יכול לומר אמן על "אל יחסרנו".

(א) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קכ"ב) – "ולענין אמן אני מסופק, שהנהגה בסוף ברכת האורח בודאי ראוי לענות אמן, שעכ"פ שייך לברכה רביעית, אבל בסוף כשאומר אל יחסרנו, אולי כשיש אורח אינו ראוי לענות שם, דכשיש אורח אין זה סוף הברכה, אלא יענה בגמר כל הברכה דהיינו אחר סוף ברכה לבעה"ב, ולכן לכאורה ראוי רק אז לברך אמן בסוף ברכת האורח לבעה"ב ולא בלעולם אל יחסרנו אם מוסיף ברכה לבעה"ב, אבל המנהג שבכל אופן עונים גם אמן אחר לעולם אל יחסרנו, וצ"ל שנתקבל ברכת האורח כהוספה ולא מגוף הברכה ... ומיהו גם באורח כיון שאינו אומר בברכת האורח ויהי רצון אלא יהי רצון נראה שראוי לומר אמן בסוף אל יחסרנו וגם בסוף ברכת האורח שמברך מיד אחר כך כמו ברכה הסמוכה לחברתה".

(ב) עי' אורח מברך (פרק ד' סעי' ד') – "י"א ... והעולם לא מקפידים בזה".

3. מראי מקומות – הרמ"א ארלנגר (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' נ"ג טור א'), כיצד מזמנין (ח"א פרק י"ד סעי' ו').

ג. ברכת האורח בשבת.

1. יברך.

(א) ברכי יוסף (סי' קפ"ח שיורי ברכה ס"ק א') – "ובקובץ ישן נושן כתוב משם ר"י מלונדריש דמדלא בעי בירושלמי אלא רוענו זוננו מוכח דבשבת לא יאמר ברכה לבעל הבית, אבל הרחמן נראה שיאמר דצרכי רבים שאני, עכ"ד. וראיתו מהירושלמי אינה מכרעת כלל כמבואר, דבעי בעיקר נסח הברכה (ו)הקבועה תדיר לכל. והמנהג פשוט דגם בשבת אורח מברך לבעה"ב כמעשהו בחול, ואף זה בכלל טופס ברכות".

(ב) פתח הדביר (או"ח סי' ר"פ ד"ה וכיוצא, עמ' קי"ב) – "וה"ה לברכת האורח שמברך לבעה"ב דהוי ממש ברכה ולא נכנס זה בסוג שאלת צרכים שמתעם זה נהג כל אורח לברך לבעה"ב כמעשהו בחול ועיין להרב חיד"א ז"ל בשו"ב סי' פק"ח ודוק".

- (ג) כה"ח (סי' קפ"ז ס"ק ד' ד"ה ברכה ד') – "וכן האורח מברך לבה"ב בשבת דגם זה בכלל טופס ברכות ברכ"י סי' פק"ח בשיו"ב אות א".
- (ד) דברי שלום (מזרחי, ח"ב סי' מ"ט) – "וכן מותר לומר בשבת ויו"ט ברכת האורח לבעה"ב בבהמ"ז מטעם דטופס ברכות הוא וכן הוא המנהג וכמ"ש החיד"א בשיו"ב סי' קפ"ח".
- (ה) דברי שלום (קרויז, ח"ד סי' ט"ז) – "נראה לי דאם אוכל אצל בע"ב בשבת ורוצה לומר נוסח הזה שפיר יכול לאומרו ואין בזה איסור דשאלת צרכיו בשבת".
- (ו) זה השולחן (ח"א על סוף סי' ר"א, דרך ישרה ח"א פרק כ"ב אות י"ט) – "נראה דגם בשבת י"ל ברכה זו ואין בה משום שאלת צרכים, כמו שעושים מי שברך בביהכ"נ, מדלא אישתמיט שום א' לומר חילוק זה, ושישתנה הדין דאין אורח מברך בשבת".
- (ז) הגרח"ק זצ"ל (ברכת האורח סי' ה' ס"ק ט"ו, אש התורה [בראשית] תורת חיים עמ' ר"ח אות מ"ה, אשיחה עמ' של"ה) – "האם אומרים ברכת האורח בשבת שהרי זה תפילה ובקשה. תשובה: אומרים".
- הגרח"ק זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ"ט) – "שאלה: היאך אומרים ברכת האורח בשבת, הא אין מבקשין בקשות בשבת. תשובה: ברכה מותר".
- (ח) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קכ"ב) – "ולפי זה בשבת שיש מסיימין בלעולם אל יחסרנו שאין אומרים בקשות בשבת, חסר בברכת האורח שחיובו מפורש בגמרא וצריך להוסיף עכ"פ הרחמן הוא יברך בעה"ב הזה וכו'".
- (ט) ברכת יהודה (ח"ב או"ח סי' כ"א) – "נוהגים לומר ברכת האורח בברכת המזון בשבת, כ"כ מרן החיד"א בספר שיו"ב (או"ח סי' קפח אות א). הובא להלכה בספר שלמי חגיגה (דף קצה ע"א), ובספר שירי טהרה (מע' ש אות מו), ובספר כה"ח (סי' קפז סק"ד). ואע"פ שהג"ח פלאג"י כתב בספר חיים לראש (על ההגדה דף פב ע"א אות כג) דלפי שיש מפקפקים מלאומרה בשבת ויו"ט, כיון דאינו טופס ברכה, דבר השווה לכל נפש אדם בהווה [כוונתו לדעת ר"י מלונדריש החולק ע"ז, המובא בספר שיו"ב הנ"ל], לכן משכתי את ידי מלכותבה בתוך נוסח ברכת המזון. ע"כ. העיקר כדברי החיד"א שהעיד שכן המנהג".
- (י) בקשות בשבת (פרק ג' סעי' ז').
- (יא) שערי הברכה (פרק ו' הע' ס"ה) – "ומנהג פשוט".
- (יב) חמדת יוסף (פלבני, ח"ה סי' רל"ג) – "אין להימנע מלומר בקשות ותפלות שיש בהם בקשת צרכים פרטיים כגון ברכת האורח לבעה"ב בברכת המזון והבקשות להקפות שבשמח"ת ותפלת י"ר שבק"ש שעל המטה ואבינו מלכנו בשבת וכו'".
- (יג) הרי"ט זנגר (אורח מברך פרק א' הע' כ"ה, עמ' קל"ד אות ד').
- (יד) כיצד מזמנין (ח"א פרק י"ד סעי' ח') – "נוסח זה, המנהג פשוט לאומרו אפי' בשבת".
- (טו) אורח מברך (פרק ב' סעי' י') – "י"א שאין לו' ברכת אורח בשבת והמנהג הוא לו' בשבת".
2. שלא לברך.
- (א) ר"י מלונדריש (ברכי יוסף סי' קפ"ח שירי ברכה ס"ק א') - לשונו מובא לעיל.
- (ב) הגר"ח פלאג"י (חיים לרא"ש ברך אות כ"ג, עמ' פ"ב) – "בברכת האורח יש אתנו חלופי נוסחאות והיה ראוי להיות כותבה ומגיה' ולפי שיש מפקפקים מלאומרה בשבתות ויו"ט כיון דאינו טופס ברכה דבר השווה לכל נפש אדם כהווה לכן משכתי את ידי".
- (ג) אורח מברך (פרק ב' סעי' י') – "י"א שאין לו' ברכת אורח בשבת והמנהג הוא לו' בשבת".
3. מראי מקומות – מאיר עוז (ח"ח סי' ר"א על סעי' א', עמ' תת"ח), בית מתתיהו (ח"ד סי' ל"ו אות ד', גם אני אודך ח"ג סי' ה' אות ח' [עמ' נ"ה]), ח"ה סי' ה' אות ד' [עמ' מ"ו]).
- (א) כאיל תערוג (הלכה עמ' ע"ר, ימלא פי תהלתך עיונים בתפילה ברכת המזון עמ' רע"ו) – "לדעת הגר"א שלא מבקשים בקשות בשבת ... לכאורה גם ברכת האורח לבעל הבית לא אומרים בשבת וצ"ע".
- (ב) ברכת האורח (סי' ה' ס"ק ט"ו) – "... אבל לשיטות הסוברות דוהו תוספת ככל הרחמנים, א"כ לא יאמר בשבת".

ד. שכח ברכת האורח.

1. הגרח"ק זצ"ל (ברכת האורח סי' ה' סוף הע' כ"ג) – "דאף לשיטות הסוברות דברכת האורח הוא מעיקר נוסח ברכת הטוב והמטיב, אינו חוזר, דאין אומרים אותה כשאין אורח א"כ אינה מעכבת".

ג. מי אמר "ברכת האורח".

א. בזמנינו שכל אחד מברך ברכת המזון בנפרד.

1. שכל אורח מחויב לברך את בעל הבית בפני עצמו.
- (א) שאלת יעב"ץ (ח"א סי' ע"ד ד"ה ובזה) - לשונו מובא לקמן.
- (ב) ערה"ש (סעי' ג') – "ופשוט הוא דעכשיו שכל אחד מברך ברהמ"ז מחוייב כל אורח לברך ברכה זו אף שלא כיבדו בעה"ב בברכת הזימון".
- (ג) בן איש חי (שנה א' פר' שלח אות כ"ד) – "כל אחד מברך בעצמו וממילא כל או"א יברך ג"כ לבעה"ב ויתקיים בו ואברכה מברכך".
- (ד) ע"י שעה"צ (ס"ק י"ד) – "וכהיום שבלאו הכי המנהג אצל כל אורח לומר, הרחמן הוא יברך את בעל הבית וכו', איני יודע אם שייך כלל ענין זה".
- (ה) כה"ח (ס"ק י"ט).
- (ו) קהילת יעקב (תולדות יעקב ריש עמ' ש"ג) – "האם די בכך שהמזמן יברך לבעל הבית, או שכל אחד מהמסובין יברך את בעל הבית. והשיב, שדוקא בזמן הגמ' שאחד היה מברך לכולם, בירך המזמן לבעה"ב, אבל כיום שכל אחד מברך לעצמו, יברך גם ברכה לבעה"ה. [ע"י שה"צ סי' ר"א אות י"ד]".

(ז) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קמ"ג אות ב') – "מכל מקום בזמן הזה שכל אחד מברך בהמ"ז בעצמו, טוב שכל אורח יאמר את ברכת האורח בעצמו".

(ח) וזאת הברכה (עמ' קמ"ג אות ב') – "מכל מקום בזמן הזה שכל אחד מברך בהמ"ז בעצמו, טוב שכל אורח יאמר את ברכת האורח בעצמו".

(ט) משנת יוסף (ח"ה סי' נ"ג אות ב') [לשונו מובא לקמן], ח"ו סי' ס"ט אות א') – "לדידי הי' פשוט שברכת האורח שייכת בכל אורח, דמהיכ"ל רק המזמן יברך את בעה"ב, וכן הסברה הפשוטה, ומה שמשמע מהמ"ב (רא סקי"ד) דרק המזמן על הכוס יברך, אין זה מיעוט לאורחים האחרים, אלא בזמן הגמ' המזמן הוציא כולם יד"ח, וכן מ"ש 'על הכוס' הכונה למזמן שהוא נוטל הכוס, כרגיל אז שבירכו על הכוס תמיד (חוץ מהכוסות שבסעודה), ולא דוקא רק אם מברך על הכוס. - והדיוק מסוף ד' במג"א (רא סק"ה) אינו מוכרתח, ובספר 'אורח מברך' משאר בשרנו הרב ישראל רוט שליט"א מבני-ברק מביא ממקור ברוך ח"ג שחולק על דיוק זה, ומסיק שכן עיקר שכל האורחים מברכים, גם בלי כוס".

(י) שערי הברכה (פרק ה' הע' קי"ח, פרק ו' הע' ס"ד).

2. רק המזמן.

(א) גרי"ז (הגדה של פסח עמ' רי"א אות ח') – "ברכת האורח נאמרת ע"י האורח רק אם הוא המזמן, שכן הדין הוא שהאורח מברך ועל אופן זה נתקנה ברכה זו".

3. דעת הגר"ק זצ"ל.

(א) הגר"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות כ"ב) – "מה שאיתא בפוסקים שהבעה"ב יכבד את האורח בזימון כדי שיברך את בעה"ב ומשמע מזה דשאר האורחים אינם אומרים הי' רצון שלא יבוש בעה"ב וכו' ושמא כל זה היה בזמנם שמי שזימן היה מוציא את כולם. תשובה: נכון שבוזה"ז כולם אומרים".

הגר"ק זצ"ל (עלי ש"ח עמ' קי"ג אות י"ח) – "שאלה: על מי חל לברך ברכת האורח, דווקא על אורח המזמן או על כל האורחים, והאם הבנים אומרים על אביהם או לאם. תשובה: כל אורחים".

הגר"ק זצ"ל (עלי ש"ח עמ' קי"ג אות י"ט) – "שאלה: האם כל האורחים צריכים לומר ברכת האורח בברכת המזמן או רק אחד. תשובה: המנהג שהמזמן אומר ומוציא את כולן".

הגר"ק זצ"ל (לבנימין אמר סוף עמ' כ"ז) – "האם כל אורח צריך לברך ברכת האורח או רק המזמן. תשובה: רק המזמן מוציא כולם".

הגר"ק זצ"ל (לבנימין אמר ריש עמ' כ"ח) – "במש"כ לי מרן שרק המזמן מברך ברכת אורח והשאר יוצאין יד"ח ע"י, מה עושים כשאין זימון, האם צריך כל א' מהאורחים לברך או שגם אז מספיק ע"י אחד. תשובה: יכולים לברך כ"א".

הגר"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ל' טור א') – "שאלה: מי מברך ברכת אורח, האם רק המזמן, או כל בני הסעודה, וצ"ע. תשובה: המנהג שהמזמן אומר ומוציא כולם, (מענה ר"ח שי"ד). [א"ה: צ"ע האם כוונת מרן שליט"א מדין שומע כעונה, או אפי' בלי שומע כעונה, ע"י שאומר בקול מספיק, וצ"ע, והנה צע"ג שמצאתי בשאלת רב (עמוד רע"ב) שכותב תשובת מרן שליט"א [זצ"ל] הפוך מתשובתו כאן, שכותב בנוסח זה, נכון שבוזה"ז כולם אומרים, עד כאן, וצע"ג".

ב. אשה בברכת האורח.

1. תברך.

(א) הגר"ק זצ"ל (מה טובו גליון א' סוף עמ' מ"ח, אורח מברך פרק א' הע' כ"ו, עמ' קס"ו אות א') – "שאלה: אשה אורחת אם צריכה לברך ברכת האורח. תשובה: כן".

(ב) משנת יוסף (ח"ה סי' נ"ג אות ב'), אורח מברך פרק א' הע' כ"ו) – "שאלה הנוספת אם אשה מברכת 'ברכת האורח' שבברכת המזמן. - אם יש מי שמזמן, אשר זה נוהג רק באיש (ע"י שו"ע קצ"ט, ו), והמזמן אומר הברכה לבעה"ב בקול רם, אז אף א' אינו מברך, רק כל א' עונה אמן, וגם הנשים. כי בעיקר מסתבר שגם נשים צריכות לברך לבעה"ב עבור האכילה שאכלו אצלו. ואת"ל שחז"ל הטילו ברכת האורח רק על האיש המזמן (כברכות מו. הנ"ל), א"כ לפ"ד שו"ע הגר"ז (קצט, ו) מובא במשנ"ב (סקי"ח) שנשים רשאיות להתחלק מחבורת האנשים לזמן בפנ"ע, ובשעה"צ (סק"ט) החזיק בדעתו, והביא מהגר"א דנשים מזמנות לעצמן חוב, ויכולות להפרד מהאנשים לזמן לעצמן עכ"ד, לפ"ז גם האשה המזמנת לנשים מברכת ברכת האורח. ולפי מנהגינו שאינן מזמנות לעצמן אלא שומעות מהאנשים, א"כ אם האיש המזמן אומר ברכת האורח בקול, וכולם עונים אמן אחריו, כן גם הנשים. ואם אינו אומר בקול, כמו שיש שלא נהגו שאחד אומרה בקול, אלא כל א' אומרה לעצמו, גם הנשים יאמרוה כל אחת לעצמה [דברב עם הדרת מלך הוא רק למצוה לכתחילה, ולא לעכב]. ובפרט אלה שאין אומרים כלל ברכת האורח, וסומכים על הנוסח שבבהמ"ז הרתמן הוא יברך את בעה"ב הזה וכו', א"כ גם הנשים אומרות זאת".

(ג) דברי בנינו (ח"כ סי' ט) - לשונו מובא לקמן.

(ד) הר"י סופר (אורח מברך עמ' קנ"ה אות ג') – "בנוגע לאשה פשוט שהיא צריכה לברך".

(ה) באר שרים (ח"ז סי' כ"ד אות ד') – "הנה מפשטות לשון המג"א הנ"ל שכתב דאם נתן לאחד מב"ב פשיטא דגם הם אורחים לענין זה שמברכין לבעה"ב, נראה דכל ב"ב בכלל וגם נשים וקטנים שהגיעו לחינוך ... וכמו שחייבים בברכת המזמן כמבואר (בסי' קפ"ו) אי דאורייתא אי דרבנן גבי נשים, ובקטנים מדרבנן, מדוע יפקעו מברכה זו, שבמהותה היא ברכת הכרת הטוב כפי שכתב בחסד לאלפים".

2. לא תברך.

(א) שבט הלוי (ח"א סוף סי' נ"א, אורח מברך פרק א' הע' כ"ה, עמ' קכ"ח) - לשונו מובא לקמן.

(ב) תשובות והנהגות (אורח מברך פרק א' הע' כ"ה).

(ג) הגרי"ט ווייס שליט"א (אורח מברך עמ' ק"ל).

ד) הרי"ט זנגר (אורח מברך פרק א' הע' כ"ה, עמ' קל"ג אות ב').
3. מראי מקומות – אורח מברך (פרק א' סעי' ט"ו).

ג. קטנים: מצד הינוך.

1. יברך.
(א) הרי"י סופר (אורח מברך עמ' קנ"ה אות ג') – "דה"ה קטן צריך לברך".
(ב) באר שרים (ח"ז סי' כ"ד אות ד') - לשונו מובא לעיל.
2. לא נהגו.
(א) שבט הלוי (חי"א סוף סי' נ"א, אורח מברך פרק א' הע' כ"ה, עמ' קכ"ח) - לשונו מובא לקמן.
(ב) הגרי"ט ווייס שליט"א (אורח מברך עמ' ק"ל).
3. מראי מקומות – אורח מברך (פרק א' סעי' ט"ז), בית מתתיהו (ח"ד סי' ל"ו אות ו').
(א) הגר"ח ק"ק זצ"ל (אורח מברך עמ' קס"ו אות ב') – "האם מחנכים את הקטן לברך ברכת אורח. תשובה: אפשר לחנך".

ד) מי נחשב "האורח".

א. בני בית: בחורים הסמוכים אצל שולחן אביהם, וכדו'.

1. יברך.
(א) מג"א (ס"ק ב') – "קשה ממ"נ אם נותן לברך לאחד מב"ב פשיטא דגם הם אורחים לענין זה שמברכין לבע"ה ונ"ל דאם סמוך על שלחנו ומשלם לו דמי מזונו ואותו א"צ לברך לבע"ה".
(ב) א"ר (ס"ק א') – "גדול מברך וכו'. פירוש בשכולם אוכלים משלהן, דאל"כ יתן לאורח או לאחד מבני ביתו שהוא כאורח".
(ג) גר"ז (סעי' ד') – "ומכל מקום אם האורח אינו הגון בעיני בעל הבית רשאי להעביר ממנו הברכה וליתנו לאחד מבני ביתו אפילו לא יברכנו כגון שהוא סמוך על שלחנו בשכר שאין צריך לברך לבעל הבית".
(ד) מ"ב (ס"ק א', ע"י ס"ק ג') – "מבני ביתו ויברך ג"כ לבעה"ב".
(ה) כה"ח (ס"ק א', ס"ק י"ג, ס"ק י"ז, סי' קפ"ו ס"ק י"ב) – "ובניו ... אם הוא סמוך על שלחנו על חנם או סעד על שלחן אביו דמברך לאביו ברכת האורח כנהוג".
(ו) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קמ"ג אות ד') – "טוב שכל בני הבית הסמוכים על שולחן אביהם יברכו ברכה זו".
(ז) פסקי תשובות (אות א') – "וגם בני הבית הנשואים ושואנים הסמוכים על שולחן אביהם בכלל אורחים הם".
(ח) שערי הברכה (פרק ה' הע' קי"ח).
(ט) כיצד מזמנין (ח"א פרק י"ד סעי' ב') – "גם הבנים סמוכין על שולחן אביהם יש להם דין אורח לומר ברכת בעה"ב".
(י) תורת הישיבה (פרק ז' סעי' ט') – "בני ישיבה הסועדים על שולחן אביהם מעיקר הדין צריכים להוסיף בברכת המזון 'ברכת האורח', והרבה לא נוהרים בזה".
(יא) אורח מברך (פרק ג' סעי' א') – "רוב הפוסקים ... לא שנא נשואים לא שנא לא נשואים".
(יב) הרי"י ממן (קובץ שואל ומשיב גליון ח' עמ' רע"ד) – "בן סמוך לשולחן אביו מעל גיל ו' מברך ברכת האורח. מתחת לגיל ו' שנים לא צריך לברך".
2. רק האורח מברך.
(א) הגר"ח ק"ק זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' קי"ז [דפוח עמ' קל"ד]) – "שאלה: במג"א (סי' ר"א סק"ב) כתב שאף בני הסמוכים על שולחן אביהם, צריכים לומר ברכת האורח. וצ"ע שלא נהגו כן, והאם יש לנהוג כן. תשובה: אין נוהגין".
הגר"ח ק"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שנ"ב אות קנ"ח) – "בענין ברכת האורח בברכה"מ, האם בניו הלומדים בישיבה ובאים פעם בחודש לבית צריכים לברכה. תשובה: לא נהוג".
הגר"ח ק"ק זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ"ח) – "שאלה: בני הסמוכים על שולחן אביהם אם צריכים לומר ברכת האורח. תשובה: לא נהוג".
1) אולי כוונתו: שלא צריך להקפיד לומר הנוסח "יהי רצון שלא יבוש וכו'", שמספיק הנוסח של הרחמן. [דהיינו: שלא נוהגין לומר הנוסח "יהי רצון". רק אם הם אורחים ממש]. וצ"ע.
(ב) ע"י אבני דרך (ח"ז סי' ל"ד) – "שאנו סוברים שכן לא יברך את הוריו בברכה זו כיוון שהוא אינו מוגדר כאורח. מעצם זה שמצינו שיטות הסוברות דאפילו בן מברך את הוריו בברכה זו, על אחת כמה וכמה לגבי נכד. וכתב ...".
3. מראי מקומות.
(א) משנת יוסף (ח"ו סי' ס"ט אות ג') – "יברך הבן ברכת אורח לאביו (כדמשמע מהמ"ב ר"א סק"א), אלא שלא נזכר בגמ', ובעיקר שלא נזכר אשה על בעלה, ובעל על אשתו. - ולמעשה אם יש אורח, אליבא דגמ' צריך לתת לו לברך בזימון ולברך בעה"ב, דעליו תיקנו חז"ל (גם אם בן יכול ג"כ לברך)".

ב. בן נשוי המתארח אצל אביו.

1. יברך.
(א) הגריש"א זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קי"ז [דפוח עמ' קל"ג] הע' ש"ל) – "דיש לומר ברכת האורח".
(ב) ע"י דברי בנייהו (ח"ה סי' ד') – "בן נשוי המתארח אצל אביו, יש לו לברך ברכת האורח. ויאמר הרחמן הוא יברך את אבי מורי ואת אמי מורתי וכו'".
(ג) אמרות טהורות (מדר, ח"ב סי' כ"ו).

ד) פסקי תשובות (אות א') – "וגם בני הבית הנשואים ושאינם נשואים הסמוכים על שלחן אביהם בכלל אורחים הם".
ה) אורח מברך (פרק ג' סעי' א') – "רוב הפוסקים ... לא שנא נשואים לא שנא לא נשואים".

2. לא נהגו.

א) הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קי"ז [דפו"ח עמ' קל"ג]) – "שאלה: בן נשוי אצל אביו וכן חתן אצל חמיו, האם צריך לומר ברכת אורח, או לא. תשובה: לא נהגו, והאומרו תע"ב".

הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קי"ז [דפו"ח עמ' קל"ג]) – "פעם שאלנו את מרן שליט"א, על חתן או בן נשוי, שמגיעים לשבתות להורים האם צריכים לברך ברכת אורח, וענה לי מרן שליט"א, המנהג שלא לברך, והמחמיר תע"ב. ונסתפקו בחגים או אחרי לילה, שמצוי שבאים להתארח שבוע שלם או יותר, האם גם בזה יש המחמיר תע"ב. או שאז הוי ממש כבן בית. תשובה: לא נהוג".

הגר"ח זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שנ"ב אות קנ"ט) – "האם בניו הנשואים כאשר מתארחים בשבתות צריכים לברך ברכת האורח. תשובה: לא נהוג".

הגר"ח זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ"ח) – "שאלה: בניו הנשואים שמגיעים לביתו לשבת, אם צריכים לומר ברכת האורח. תשובה: לא נהוג".

1) אולי כוונתו: שלא צריך להקפיד לומר הנוסח "יהי רצון שלא יבוש וכו'", שמספיק הנוסח של הרחמן. [דהיינו: שלא נוהגין לומר הנוסח "יהי רצון". רק אם הם אורחים ממש]. וצ"ע.

ג. נכד האוכל אצל סבא.

1. יברך.

א) דברי בניהו (ח"כ סי' ט') – "נכד או נכדה שמתארחים אצל הסבתא שלהם יזכירו בברכת המזון ברכת האורח הרחמן יברך את בעלת הבית הזה וכו' ששה ושמה כל הימים בעושר וכו'. כי יש לברך ולהזכיר בברכת האורח לפי הענין".

2. לא נהגו.

א) הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה סוף עמ' מ"ח) – "שאלה: בהא דאמר רבינו שנכדים לא צריכים לומר ברכת האורח כי הם לא אורחים, 'נכון כמו ילדים', במג"א בס' ר"א סק"ב כתב שבני ביתו נחשבים אורחים לענין ברכת האורח. תשובה: 'מה אורחים? הילדים שלך צריכים לברך ברכת אורח?' שאלתי: ככה כתוב במג"א? והשיב לי רבינו לא נוהגים".

הגר"ח זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ"ח) – "נכד האוכל אצל הסבא אם צריך לברך ברכת האורח אם מקרי אורח. תשובה: לא".

1) אולי כוונתו: שלא צריך להקפיד לומר הנוסח "יהי רצון שלא יבוש וכו'", שמספיק הנוסח של הרחמן. [דהיינו: שלא נוהגין לומר הנוסח "יהי רצון". רק אם הם אורחים ממש]. וצ"ע.

3. מראי מקומות – אבני דרך (ח"ז סי' ל"ד [לשונו מובא לעיל], ע' ח"ד עמ' תקכ"ט).

ד. חתן המתארח אצל חמיו.

1. יברך.

א) אמרות טהורות (מדר, ח"ב סי' כ"ו) – "והוא הדין כשהחתן שלו מתארח אצלו שיאמר הנוסח הזה ובמקום אבי ואמי יאמר חמי וחמותי".

2. לא נהגו.

א) הגר"ח זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ"ח, דולה ומשקה עמ' קי"ז [דפו"ח עמ' קל"ג] [לשונו מובא לעיל]) – "חתן המתארח אצל חמיו אם צריך לומר ברכת האורח. תשובה: לא נהגו".

הגר"ח זצ"ל (לבנימין אמר עמ' כ"ח) – "האם אומרים ברכת האורח בברכהמ"ז אצל חמיו. תשובה: לא נהגי".

1) אולי כוונתו: שלא צריך להקפיד לומר הנוסח "יהי רצון שלא יבוש וכו'", שמספיק הנוסח של הרחמן. [דהיינו: שלא נוהגין לומר הנוסח "יהי רצון". רק אם הם אורחים ממש]. וצ"ע.

ה. מקום שאין בעה"ב מיסב עמהם, האם מברך ברכת אורח.

1. אין ברכת אורח.

א) נשמת אדם (כלל מ"ו ס"ק א') – "זוהר בלק (קפ"ז) [קפ"ו ע"א], ר' יצחק ור' יהודה מטו לכפר סכנין התארחו באתת רב המנונא סבא דהוה לה ברא זעירא כו' ההוא יומא סליק מבי ספרא ואתא לביתא כו' נטלו ידיהן וכריכו ריפתא כו'. ובדף קפ"ז ע"ב אמרו הבו ונברך, אמר איהו אני אברך כו' דמלחמא ומיכלא דאורייתא דילי אכלתון, אמר ר' יהודה הא תנינן בעה"ב בוצע ואורח מברך, א"ל אנא לאו בעה"ב ולא אתון אורחין ע"כ. והוא תמוה, ונ"ל ע"פ דאיתא בברכות ריש דף מ"ו תוס' ד"ה לא, שכתבו דדוקא בדאיכא בעה"ב שם אז בעה"ב בוצע ואורח מברך, אבל בדליכא בעה"ב שם הגדול מברך, והנה הינוקא לא היה בעה"ב כי היה סמוך על שלחן אמו, וא"כ ה"ק כיון דלאו אנא בעה"ב לאו אתון אורחין, ר"ל אין עליכם דין אורחים וא"כ חזר הדין להיות גדול מברך, וכיון דקרא אשכחנא טוב עין הוא יברך, דהא אנא טוב עין דמלחמא דאורייתא דילי אכלתון (שהוא גלה להם סתרי תורה כדאיתא שם) ולכן אקיים כמה שכתוב: טוב עין הוא יברך כי נתן מלחמו לדל".

ב) גי' (סעי' ד') – "במה דברים אמורים שהחכם קודם לכהן ולוי וכו' ולוי לישראל לברך ברכת המזון כשכל המסובין הם בעלי בתים ואין שם אורח או שכולם אורחים ואין שם בעל הבית מיסב עמהם אבל אורח ובעל הבית אפילו בעל הבית הוא כהן וגדול בחכמה האורח מברך כדי שיברך לבעל הבית".

2. יברך.

(א) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות ל"ג) - לשונו מובא לקמן.

(ב) כאיל תערוג (הלכה עמ' רס"ט) - "מסתבר דברכת האורח היינו לברך את בעל הפת אע"פ שאינו בעל המקום, אבל לבעל המקום שאינו בעל הפת אין צריך לברך, ועוד נראה שצריך לברך ברכת האורח גם אם בעל הפת לא אכל עמהם בסעודה (ימלא פי תהלתך עיונים בתפילה עמ' שכה)".

(ג) הגר"א נבנצל שליט"א (אבני דרך ח"ג סי' פ"ד ד"ה כתב) - "שיש לברך את ברכת האורח גם כאשר האורח משלם ובעל הבית אינו נמצא עמו".

(ד) עולת יצחק (ח"א סי' מ"ד שאלה ב') - "והוא דמוכח בגמרא עמו בסעודה, ממתברא דלאו דווקא, אלא שדיברו בהווה ... אבל למעשה ה"ה כשלא אכל עמו ואפי' אינו נמצא כלל בשעת ברמ"ז, מאחר דכלל גוונא שייכה ברכה זו".

(ה) דברי בנייהו (ח"ה סי' ד', ח"כ סי' ט') - לשונם מובא לקמן.

3. מראי מקומות - שבט הלוי (חי"א סי' נ"א, אורח מברך עמ' קכ"ה, לשונו מובא לקמן), באר שרים (ח"ו סי' כ"ד אות ה'), אורח מברך (פרק ב' סעי' י"ח), בית מתתיהו (ח"ד סי' ל"ו אות ב').

(א) אבני דרך (ח"ג סי' פ"ד, עי' חי"ד עמ' תקכ"ח) - "עולה מן הדברים, שטוב תמיד מצד המוסריות, להזכיר את מי שנתן לו את ארוחתו, אף אם שילם לו עבור ארוחתו או שהנותן (בעל הבית או המקום) אינו נמצא עמו כעת".

1. בחורים בישיבה לענין ברכת אורח.

1. יברך.

(א) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות ל"ג, הע' ל"ג) - "בחורים ואברכים שאוכלים בישיבה, צריכים לומר בברכת המזון ברכת האורח, ויאמרו הרחמן הוא יברך את השולחן וכו', וכן הרחמן הוא יברך את בעלי הסעודה וכו', ויכוונו לנדיבים שתרמו סעודה זו. [כן נראה פשוט שבחורי ישיבות ואברכים חשובים לענין זה כאורחים, ויש להם לברך ברכת האורח, אולם לא יאמרו הרחמן יברך את בעה"ב, כיון שאין מנהלי המקום נחשבים בעה"ב, **אלא כגבאים**, אלא יאמרו את בעלי הסעודה, והכוונה לנדיבים שתרמו סעודה זו. וראה בשו"ע בסימן ר"א סעיף ג' ובמג"א שם ס"ק ד' בגודל חיוב ברכת האורח]".

(ב) ביע אומר (תורת הישיבה פרק ז' הע' ט"ז) - "אור לציון ... וכן פסק הגר"ע יוסף שליט"א [זצ"ל], הביא דבריו בקונטרס 'יוסף ברכה' (עמ' כ"ו)".

(ג) דברי בנייהו (ח"ה סי' ד') - "בני ישיבה וכן אברכי כולל שנותנים להם סעודה ללא תשלום יש להם לברך את בעלי הסעודה והכוונה לנדיבים. (אור לציון ח"ב פרק מ"ו אות ל"ג)".

דברי בנייהו (ח"כ סי' ט') - "ולכן גם בני ישיבה יברכו את בעלי הסעודה שהם הנדיבים ולא את בעל הבית שהוא מנהל הישיבה או ראש הישיבה וכמבואר לעיל בפוסקים. וכן אדם שהוזמן לאולם יברך את בעלי הסעודה ולא את בעל הבית שהוא בעל האולם".

(ד) הר"י ממן (קובץ שואל ומשיב גליון ח' עמ' רע"ד) - "בן שנמצא בישיבה מברך ברכת האורח לאביו ולתורמים לישיבה, לאור לציון צריך לומר בעלי הסעודה שיש תורמים וגם שהאבות משלמים, וכשהבן מפרנס את הוריו יצטרפו לומר ברכת האורח".

2. לא יאמרו.

(א) הגר"ש"א זצ"ל (תורת הישיבה פרק ז' הע' ט"ו) - "כן יוצא לפי מש"כ בשו"ע הרב (סי' רא סעיף ד') שאין חיוב לאורח לברך את בעה"ב אא"כ בעה"ב מיסב עמו בסעודה, אך מ"מ טוב אם יברכהו מפני שאוכל מפתו. ולפי"ז ה"ה בני ישיבה דמעיקר הדין א"צ לומר ברכת האורח מפני שאין בעה"ב מיסב עמהם בסעודה. ועוד יש לומר, דמכיון שהבחורים משלמים מדי חודש בחודשו לישיבה עבור אש"ל, (ואף אם זה הסכום לא מספיק להחזקתם), אינם צריכים לומר ברכת האורח, וכמו שכתב המשנ"ב (סי' רא ס"ק ז'), דכאשר משלם לבעה"ב אין צריך לברכו. וכן השיב לי הגר"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל]".

(ב) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קמ"ג אות ד') - "שרק אורח עם בעה"ב מברך".

(ג) עי' שבט הלוי (חי"א סי' נ"א, אורח מברך עמ' קכ"ה) - "קבלתי מכתבו בשם בני הישיבה בענין ברכת האורח בבהמ"ז המבואר בש"ס ברכות מ"ו ע"א ואו"ח סי' ר"א. וספיקתכם, האם בן ישיבה שאוכל בישיבה צריך לברך ברכת האורח, והעירו גם ממה

שכ' הגאון חיי אדם בנשמת אדם סי' מ"ו והוא מזהו"ק פ' בלק שאם אין בעה"ב מיסב עמהם אין ברכת אורח. ואומר בעניי, כי הדבר נוטה להקל גם מטעם אחר, דדע והבן שכ' הגאון בשאלת יעבץ ח"א סי' ע"ד דלא שייך סדר ברכת אורח שבש"ס בזה"ז,

דדוקא בימיהם שהי' אחד מברך והאחרים יוצאים בברכתו, משא"כ האידנא דנהוג עלמא שכל ישראל חברים לברך כ"א לעצמו בהמ"ז, ואין מכוונין לצאת בברכת מי שמברך על הכוס, א"כ מה מפסיד בעה"ב אם יברך בעצמו בהמ"ז ולקח המצוה החביבה לעצמו, והאורח אם לבו עליו יברך את בעה"ב תוך בהמ"ז שלו, יעשה"ה בשאלת יעבץ"ן. ולפי"ז נולד שאלה בש"ס עצמו, דאם אפשר לעשות כאשר אנו עושים דבעה"ב מברך, והאורח יברך ברכת אורח לבעה"ב, א"כ אמאי חייבו לבעה"ב לוותר על מצות

בהמ"ז (על הכוס) להוציא כדי לגרום שהאורח יברך ברכת האורח, הרי אפשר שבעה"ב יברך להוציא, והאורח יעשה כמצווה ויברך את בעה"ב ברכת אורח, ומזה משמע דלא שייך עיקר ברכת אורח רק אם גם הוא מברך בהמ"ז להוציא ומברך בקול רם להוציא גם לבעה"ב ואגב זה מוסיף ברכת אורח וכדמשמע במג"א ג"כ. וכנראה זו היתה הסבה שכמה מדינות ודורות לא נהגו כלל

בברכת האורח בזה"ז, אלא שהמדקדקים במצות ממשיכים בברכת אורחים בנוסח חז"ל וכמבואר בש"ע, מכ"מ ספק גדול בידי אם יש בעה"ב אחד שנהנים ממנו מאה או אלף אורחים בזה"ז אם כולם נתחייבו בברכת אורחים, דהא בגמ' אין מציאות לזה רק באורח אחד המברך ומוציא כל הרבים כנ"ל. וגם בישיבה כשאלתו, שהישיבה כעין שליח מצוה לזון ולהנות תלמידי הישיבה,

ספק גדול אם שייך כלל תקנת חז"ל, ועכ"פ כיון דאיכא גם חידושו של החיי אדם דאין בעל הישיבה אוכל עמהם, **הדבר נוטה דמצד התקנה והלכה אין חייבים, אבל מצד המוסר והמדות כדאי מאד להחזיק טובה, כמו שמברכים אביו ואמו והמסובים.**

ודע דגם בשו"ע הגר"ז פסק בפשיטות דכשאין בעה"ב עמהם אין דין אורח כדי לברך, וע"ע במ"ב בשעה"צ דמשמע ממג"א דכשאין מברכים על הכוס אין דין להקדים לאורח והניח בצ"ע, וע"ע בא"ר ובשעה"צ אות י"ד דכהיום שבלא"ה מנהג אצל כל אורח לומר הרחמן הוא יברך את בעה"ב הזה קרוב שלא שייך כלל חיוב ברכת האורח. עכ"פ בנדון כב' בבני ישיבה הדבר נוטה

- שפטורים עכ"פ מנוסח של האורח (ורק ברכה בעלמא להחזקת טובה), ולענין נשים וקטנים פשיטא לי דפטורים".
- (ד) כאיל תערוג (הלכה עמ' רס"ט) – "בחורים האוכלים בישיבה א"צ לומר ברכת האורח. כי אינם אורחים אלא הם כבני הבית בישיבה".
- (ה) הגרת"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קי"ז [דפו"ח עמ' קל"ד]) – "שאלה: בחורים בישיבה, האם אומרים ברכת אורח, שהם אורחים של ראש הישיבה, או לא. (ויש לדון באופן שמשלמים ובאופן שאין משלמים משכורת). תשובה: לא".
- הגרת"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קי"ז [דפו"ח עמ' קל"ד]) – "בחורים האוכלים בישיבה האם יאמרו ברכת האורח, או הרחמן הוא יברך את בעה"ב. תשובה: לא יאמרו".
- הגרת"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שנ"ב אות ק"ס) – "האם בחורי ישיבה, כשאוכלים בישיבה, צריכים לברך ברכת האורח. תשובה: לא".
- הגרת"ק זצ"ל (שערי שיח עמ' צ"ט תשובה קצ"ב) – "בני ישיבות הסועדים בישיבתם האם צריכים לברך ברכת האורח. תשובה: לא".
- הגרת"ק זצ"ל (לחושבי שמו עמ' רי"ז תשובה י"ח) – "שאלה: האם בחור ישיבה צריך לומר 'ברכת האורח' בברכת המזון. תשובה: לא נהוג".
- הגרת"ק זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ"ז) – "שאלה: בחורי ישיבה שאוכלים בישיבה, אם צריכים לברך ברכת האורח. תשובה: לא נהוג".
- הגרת"ק זצ"ל (אורח מברך עמ' קס"ו אות ג') – "האם בני ישיבה מברכים ברכת אורח. תשובה: לא".
- 1) הגרי"ט ווייס שליט"א (אורח מברך עמ' ק"ל) – "כמדומה דהברכה שייכת רק אם בעה"ב הוא נותן את הסעודה משלו, ובישיבה זה בא מקופת הישיבה ולא מראש הישיבה באופן אישי ממילא לא שייך זה".
3. מראי מקומות – ביע אומר (שלחן יוסף אורח אות ע"ו), באר שרים (ח"ז סי' כ"ד אות ה'), תורת הישיבה (פרק ז' סעי' ח', תורת מאיר ח"א סי' ט"ו), אורח מברך (פרק ב' סעי' י"ט), בית מתתיהו (ח"ד סי' ל"ו אות ג', גם אני אודך ח"ה סי' ה' אות ג', עמ' מ"ה). (א) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קמ"ג אות ד') – "שאינן תלמידי ישיבה צריכים לשנות הנוסח המקובל ולומר ברכת האורח". (ב) משנת יוסף (ח"ה סוף סי' נ"ג, ח"ו סי' ס"ט אות ב') – "מה שכתבת לבחורי ישיבה שיברכו ברכת האורח, בכונה על הנדיבים שהם 'בעלי הסעודה', ושזו כונת המ"ב (סי' קצג סקכ"ז), ושאינן בעניי לא כתבתי כן - בס' אורח מברך בתשו' מרן שבט הלוי (שליט"א) [צ"ל], צידד לפטור תלמידי ישיבה, כיון שאין בעה"ב אוכל עמהם (ח"א, בנש"א סי' מו), אבל מצד המוסר ראוי לברך ברכה בעלמא, ולא הנוסח שבגמ'".
- ג) עולת יצחק (ח"א סי' מ"ד שאלה ב') – "שאלה ב: כשאוכלים בישיבה או כולל, סעודת צהריים, אם יוכל לומר ברכת האורח לבעל הבית, או שאין דין זה רק בבעה"ב שמארח אותו בביתו: תשובה: אם הישיבה או הכולל הם מכספו של אותו אדם, וכן הסעודה, ודאי מסתברא שאין לחלק בין ביתו עצמו או שמקדישו לציבור. אלא שאין זה מצוי, רק שהוא מנהל ענייני הכספים המתקבצים מכאן ומשם. עכ"פ באופן שהם רכושו ובבעלותו ממש, צריך לברך את בעל הבית. ואם גם הסעודה משלו, יוסיף לומר גם 'בעל הסעודה הזאת' [ומה שמצוי היום שעושים סעודה באולמות וכיוצא, שדמי הסעודה משלם המזמין כגון החתן או אבי הנימול וכיוצא, יאמר רק 'בעל הסעודה הזאת' וישמיט 'בעל הבית הזה']. והא דמוכח בגמרא עמו בסעודה, מסתברא דלאו דווקא, אלא שדיברו בהווה ... אבל למעשה ה"ה כשלא אכל עמו ואפי' אינו נמצא כלל בשעת ברמ"ז, מאחר דבכל גוונא שייכה ברכה זו. גם אין לדקדק מלשון 'אורח', דמשמע שהוא לזמן קצר, כדמוכח מדאשכחן שלשון 'אכסנאי' זהו המתעכב זמן הרבה אצל בעה"ב ... וא"כ כל שכן בנ"ד שאוכלים שם בקביעות בכל יום ויום מימות החול, כי הדעת נותנת שתקנת ברכה זו על החסד שעושה עמו ליתן לו מזונו, מהשתא מה לי פעם אחת מה לי פעמים רבות, ואדרבה. אלא כדי שלא להטריח בכל פעם, סגי לומר הנוסח העיקרי שהוא בקיצור, "יהי רצון שלא יבוש בעה"ב בעולם הזה ולא יכלם לחיי העולם הבא" כדמוכח בגמ' דף מו. וברמב"ם פרק ב'".
- ז. ברכת אורח בסועד בחתונה וכדו'.
1. צריך לברך.
- (א) עולת יצחק (ח"א סי' מ"ד שאלה ב') – "ומה שמצוי היום שעושים סעודה באולמות וכיוצא, שדמי הסעודה משלם המזמין כגון החתן או אבי הנימול וכיוצא, יאמר רק 'בעל הסעודה הזאת' וישמיט 'בעל הבית הזה'".
- (ב) דברי בנינו (ח"ה סי' ד', ח"כ סי' ט' [לשונו מובא לעיל]) – "גם המוזמן לחתונה או לבר מצוה או ברית מילה, יש לו לברך את בעל המעורה הזאת, אף שנותן מתנה לבעלי השמחה. (עיין עולת יצחק ח"א סימן מד אות ב)".
- ג) אבא ב"ם (ח"ג סי' ג').
2. לא צריך לברך.
- (א) הגרת"ק זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ"ח) – "המוזמן לסעודת מצוה ואוכל שם, אם צריך לומר ברכת האורח. תשובה: לא".
- ע"י הגרת"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שנ"ב אות קס"א) – "המוזמנים לסעודת בר מצוה או ברית מילה וכדו' ומביאים מתנה, האם צריכים לברך ברכת האורח. תשובה: לא".
- ע"י הגרת"ק זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' קט"ז [דפו"ח עמ' קל"ג]) – "שאלה: הנמצא בחתונה או בר מצוה, האם יאמר 'ברכת אורח' ויברך את בעל השמחה, או לא. תשובה: יכול לומר".

ח. אורח בתשלום, אם חייב לברך: האוכל במסעדה או בבית מלון, האם צריך לברך ברכת אורח.

1. אינו בגדר אורח, ואינו חייב לברך את בעל הבית.

(א) מג"א (ס"ק ב') - לשונו מובא לעיל.

- (ב) א"ר (ס"ק א') - לשונו מובא לעיל.
 (ג) גר"ז (סעי' ד') - לשונו מובא לעיל.
 (ד) ערה"ש (סעי' ב') - "ופשוט הוא דמי שמשלם מעות בעד סעודתו כמו באכסניא אינו נחשב כאורח אלא כבעה"ב".
 (ה) מ"ב (ס"ק ז') - "אם א' סמוך על שלחנו ומשלם לו דמי מזונו שאותו א"צ לברך לבעה"ב".
 (ו) כה"ח (ס"ק י"ז).
 (ז) הגר"ח זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ"ז) - "שאלה: אורח שמשלם על הסעודה אם חייב לומר ברכת האורח. תשובה: אין חייב".
 הגר"ח זצ"ל (שיח התורה ח"ב סי' תשמ"ו, עמ' ר"י) - "שאלה: מי שאוכל אצל חברו בתשלום האם צריך לברך ברכת האורח בברכה"ו. תשובה: אין חיוב".
 (ח) באר שרים (ח"ז סי' כ"ד אות ג') - "כאשר משלם עבור כך יש מקום זהסברא נותנת, דאין לו דין אורח גבי הברכה כמ"ש המג"א והיעבץ בתשובותיו ודלא כמ"ש בחיבורו מו"ק".
 (ט) כיצד מזמנין (ח"א פרק י"ד סעי' י"ד) - "מי שמשלם בעד מזונות אף שדר שם בחנם, אין צריך לברך ברכת אורח, ואפ"ה אינו שוה כבעה"ב לכבד האורח. וכן מי שסמוך על שלחנו בשכר או פועל כגון מלמד שאוכל בשכר אין לו דין אורח, [וגם אין לו דין בעה"ב לכבד האורח]".
 (י) פסקי תשובות (אות א') - "אבל במסעדות ובתי הארחה ומלונות ואף בבתי פרטיים אם האורח משלם עבור ארוחותיו ושהייתו שם אינו בגדר אורח ואינו חייב לברך את בעל הבית".
 (יא) אורח מברך (פרק ג' סעי' ה') - "רוב הפוסקים".
 2. צריך לברך.
 (א) מור וקציעה (ד"ה וכתוב) - "מג"א ... ומה שכתב הרב הנזכר, דאם האחד משלם דמי מזונו אינו צריך לברך בעל הבית. אינו נ"ל, דמאן יימר דאורח בדמי מזונותיו לאו שמיה אורח, וכי אמרו אורח האוכל בחנם דווקא הוא יברך לבעל הבית, אטו רובא דעלמא בכדי אכלי בי אושפיזא, וגם האושפיזא הטובה בעד דמים ראויה היא לברכה. ואיך שיהיה העושה כן מטיל קנאה בסעודה, ופוק חזי מאי עמא דבר, ולעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות".
 (ב) דעת תורה (על סעי' א') - "עי סידור רי"ע שגם אורח שמשלם דמי מזונו יש לו דין אורח בבהמ"ז, ואם הוא שכיר או מלמד או פועל, יש ספק בדבר ע"ש".
 (ג) הגר"א נבנצל שליט"א (אבני דרך ח"ג סי' פ"ד ד"ה כתב) - "שיש לברך את ברכת האורח גם כאשר האורח משלם ובעל הבית אינו נמצא עמו".
 3. מראי מקומות - דברי ישראל (ח"א סי' מ"ט, באר צבי [קינסטליכער] סי' י"א בהגהה), באר צבי (קינסטליכער, סי' י"א בהגהה [בן המחבר]), הר"מ בראנד (בית אהרן וישראל גליון ק"ט עמ' קי"ב), בית מתתיהו (ח"ד סי' ל"ו אות א'), גם אני אודך ח"ה סי' ה' אות א', עמ' מ"ב).
 (א) הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה ריש עמ' מ"ח) - "שאלה: במ"ב סי' ר"א סק"ז כתב 'אם אחד סמוך על שולחנו ומשלם לו דמי מזונו שאותו אין צריך לברך לבעל הבית...! האם כונת המ"ב לברכה המיוחדת שאורח מברך את בעה"ב, ולא למה שנהוג אצלנו שכל אחד אומר הרחמן הוא יברך את בעה"ב הזה. תשובה: ג"ז א"צ".
 (ב) חשוקי חמד (ברכות דף מו, עלינו לשבח ח"ב תשובה קי"ח, אוצרות הברכה ברכת המזון עמ' קנ"ח, קב ונקי ח"א או"ח סי' נ"ז) - "מסעדה ובית מלון - נסתפקתי אם ראוי לברך את בעל המסעדה [או בית מלון], שאוכל אצלו, שלכאורה הרי משלם לו, ומשום מה יתחייב לברכו. אך מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] פשט לי לברך, כי נהנה מבעל המסעדה, שהרי אם לא היה בעל המסעדה טורח לאורחיו, היו רעבים וכספם לא היה משביע אותם, ולכן ראוי להכיר לו טובה ולברכו, ומה שכתב המשנ"ב (סימן קצג ס"ק כז) 'אם כל אחד אכל משלו אז אפילו בבית ישראל אמורים 'הרחמן הוא יברך אותנו' הדברים אמורים כשאוכל משלו, אבל אם אוכל במסעדה ובעל הבית טרח עבורו והכין לו סעודתו יש לברכו. וקצת סמך לכך מדברי רש"י (במדבר כ' י"ז) 'מכאן לאכסנאי שאעפ"י שיש בידו לאכול, יקנה מן החנווני כדי להנות את אושפיזו, עכ"ל. הרי שהתורה הקפידה (על כך ודרשה) שיש להנות את בעל האושפיזא, ואם כן מסתבר שיש לברכו. יש להעיר מדברי המשנ"ב (סימן רא סק"ז) שכתב 'אם אחד סמוך על שלחנו (של בעל הבית) ומשלם לו דמי מזונו שאותו (אורח) אין צריך לברך לבעל הבית...!', הרי שהמשלם דמי מזונו אין צריך לברכו. י"ל שכוונת המשנ"ב היא לברכה המיוחדת שאורח מברך את בעה"ב אבל לא מה שנהוג אצלנו שכל אחד אומר הרחמן הוא יברך את בעל הבית הזה. או יש לחלק מדברי המשנ"ב אמורים כשיש הרבה אכסניות ובעה"ב לא עושה כל טובה לאורח כי אם לא יאכל כאן ימצא מקום אחר, אבל במקום כזה שבעל הבית עושה טובה לאורחים שמחזיק אכסנאי במקרה זה גם כשמקבל תשלום מגיע לו עדיין ברכה".
 (ג) אבא ב"ם (ח"ג סי' ג') - "אודות שאלתו: האם אדם המגיע לאירוע באולם עליו לומר ברכת האורח או מאחר והמנהג היום הוא שכל בא"ה לא ישובין מבלי לתת מעטפה מכובדת הרי שנתן שכר סעודתו והרי זה כקונה את סעודתו ואוכל בביתו. תשובה: אדם הסועד באולם שמחות עליו לברך ברכת האורח ואף אם נתן מעטפה מכובדת אין זה נחשב כקונה את סעודתו אלא כשושבינות".
 (ד) אבני דרך (ח"ג סי' פ"ד, עי' ח"ד עמ' תקכ"ח) - "עולה מן הדברים, שטוב תמיד מצד המוסריות, להזכיר את מי שנתן לו את ארוחתו, אף אם שילם לו עבור ארוחתו או שהנותן (בעל הבית או המקום) אינו נמצא עמו כעת".

ט. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (עלי ש"ח עמ' קי"ג אות כ') - "שאלה: האם יש מקור דבעל מברך ברכת האורח על אשתו. תשובה: לא שמעתי".
 הגר"ח זצ"ל (עלי ש"ח עמ' קי"ד אות כ"א) - "שאלה: אמר 'הרחמן הוא יברך את (אבי מורי) בעל הבית הזה' וכו', האם האורח מותר לומר ברכת האורח. תשובה: יכול".

הגרח"ק זצ"ל (לבינימין אמר עמ' כ"ח) – "האם צריך לומר ברכת האורח בקול רם דוקא כדי שישמע בעה"ב (ויענה אמן). תשובה: אין צריך".

2. ויצבור יוסף (ח"א סי' כ"ט) – "אנשים האוכלים סעודה שלישית בשבת בבית הכנסת האם צריכים לומר ברכת האורח, או לא, מכיון שאין שם בעל הבית ... והנה הגם שבבית הכנסת אין בעה"ב קבוע שנותן את המזון. מ"מ כיון שבדרך כלל ישנם כמה משתתפים בהוצאות סעודה שלישית לע"נ הוריהם וכדו', ובודאי זכאים הם לברכה. ובנוסף הברכה יאמר 'בעלי הסעודה הזאת' ולא 'בעל הסעודה' מאחר שאין בעה"ב מיוחד לכך ומן הראוי לברך את כולם שטרחנו ועמלו שהכינו את כל הסעודה. זאת ועוד י"ל שאף אם גם ההוצאות היו ע"ה בית הכנסת, מ"מ יש לברך את העמלים והטורחים למען סעודה שלישית, וראויים הם לברכה. והמנהג אצלנו לומר נוסח הברכה המקובלת והרגילה ובמקום 'בעל הבית הזה' אנחנו אומרים 'את כל המתעסקים והמשתדלים בסעודה זו', ועי"כ כולם נכללים בכלל הברכה".

ה) קדימה בברכת הזימון.

א. גדול, בזמן הזה: האם יש קדימה.

1. אין מקפידין בזמן הזה.

(א) לבוש (סעי' א') – "והאידינא אין מקפידין בכל זה דלא לייתי לאינצוי עם בעל הבית ולומר לו זה הוא גדול או הגון, והבעל הבית נותן לברך למי שירצה במקרה בעלמא בלי שום הקפדת גדול או קטן או הגון או אינו הגון".

(ב) שכנה"ג (הג' הטור ס"ק א') – "נ"ב: האידינא אין מקפידין בזה, דלא לייתו לאנצוי עם בעה"ב ולומר לו זהו גדול או הגון, ובעה"ב נותן למי שירצה במקרה בעלמא, בלי שום הקפדת גדול או קטן הגון או אינו הגון. ספר הלבוש".

(א) דברי חמודות (על הרא"ש ברכות פרק ז' סי' י"ט אות מ"ה).

(ב) עולת תמיד (ס"ק א') – "לבוש".

(ג) עי' מקור חיים (הו"י, קיצור הלכות על סעי' א' ד"ה ורמ"י) – "ורמ"י כתב שבזמנינו אין מקפידין שיברך האורח".

(ד) קצות השלחן (סי' מ"ה סוף ס"ק מ"ב) – "כ' הלבוש ... והביאו הל"ח, וצ"ע על ש"פ שלא הזכירו מזה".

(ה) פסקי תשובות (אות ג') – "והא לך לשון הלבוש 'האידינא אין מקפידים בכל זה (בדיני הקדימות בכיבוד דברכת הזימון, כשיש בעל הבית) דלא לייתי לאנצוי עם בעל הבית ולומר לו זה הוא גדול והגון, והבעה"ב נותן לברך למי שירצה במקרה בעלמא בלי שום הקפדת קטן או גדול, הגון או שאינו הגון', ואף כשיש כהן במסיבה נוהגים להקל שבעל הבית מכבד אחד משאר המשתתפים, או נוטל כיבוד הזימון לעצמו, ואף לא הקפידו ליטול מהכהן רשות".

2. מראי מקומות – מאמר מרדכי (ס"ק ב'), בה"ח (ס"ק ג').

ב. אורח, בזמן הזה: האם יש קדימה.

1. אין מעלה: כיון כולם מברכים ה'ברכת האורח'.

(א) שאילת יעב"ץ (ח"א סי' ע"ד ד"ה ובזה) – "יש לך לידע דההוא טעמא דאורח מברך, לא שייך גבי דידן, דדוקא בימיהם שהי' א' מברך והאחרים יוצאין בברכתו. שייך האי טעמא, משא"כ האידינא דנהוג עלמא להחזיק עצמן כל ישראל חברים, שמברך כל א' לעצמו ואינן מתכוונין לצאת בברכת המברך על הכוס. א"כ מה מפסיד בעה"ב בכך אם יברך בעצמו, הרי מקיים המצוה החביב' ולא הפסיד ברכה. ועולה מזה שהבעה"ב קודם לכוס של ברכה מכל שאר המסובין אפי' שיהיו אורחים. ואפי' בימיהם כנז', כ"ש עכשיו שאעפ"כ כל א' מברך לעצמו ובעה"ב ממילא מתברך, שיש לו לבעה"ב עצמו לברך ולזכות במצוה. וכן נאה למדקדקים יראי ה' וחרדים אל דברו. שלא להניח מצוה הבאה לידם לעשות' ע"י אחרים, ולא עוד אלא שכחו של בעה"ב יפה ליתנה לכל מי שירצה. ואינו צריך לחוש לאורח. אפי' האורח אבל ב"מ".

(ב) עי' ערה"ש (סעי' ג') – "ופשוט הוא דעכשיו שכל אחד מברך ברהמ"ז מחוייב כל אורח לברך ברכה זו אף שלא כיבדו בעה"ב בברכת הזימון [ואולי עתה לא אמרינן כלל דאורח מברך דזיל בתר טעמא ודו"ק]".

(ג) כה"ח (ס"ק י"ט) – "יעב"ץ".

2. יש מעלה.

(א) קהילת יעקב (תולדות יעקב סוף עמ' ש"ב) – "בגמ' (ברכות מו.) אמרינן שאורח מברך כדי שיברך לבעל הבית. ונשאל אם בזמנינו שכל אחד מברך לעצמו, יש ענין שהאורח יזמן. והשיב, שאפ"ה יש ענין שהאורח יזמן, כדי שהמזמן יברך לבעל הבית. [ועי' בשה"צ סוף סי' ר"א]".

3. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' ע', לשונו מובא לקמן).

(א) שעה"צ (ס"ק י"ד) – "וכהיום שבלאו הכי המנהג אצל כל אורח לומר, הרחמן הוא יברך את בעל הבית וכו', איני יודע אם שייך כלל ענין זה, ועיין באליה רבה שפקק גם כן".

ג. מחבר (סעי' א'): "ואם בע"ה רוצה לוותר (פירוש שאינו רוצה להקפיד) על ברכתו, ולברך ברכת המזון בעצמו, רשאי".

1. רמ"א (סעי' א'): "והוא הדין שיכול ליתן לברך למי שירצה".

(א) קשה: דהא כהאי גוונא אינו מוותר, דגם הם צריכים לברך בעל הבית.

2. י"ל, דאם סמוך על שלחנו ומשלם לו דמי מזונו ואותו א"צ לברך לבע"ה רשאי ליתן לו לברך.

(א) מג"א (ס"ק ב') – "ונ"ל דאם סמוך על שלחנו ומשלם לו דמי מזונו ואותו א"צ לברך לבע"ה רשאי ליתן לו לברך".

(ב) הו"ד במ"ב (ס"ק א').

(ג) א"ר (ס"ק א') - לשונו מובא לעיל.

(ד) גר"ז (סעי' ד') - לשונו מובא לעיל.

(ה) כה"ח (ס"ק י"ז).

3. י"ל, קמ"ל דבעה"ב יכול לכבד גם אורח קטן על פני אורח גדול.

(א) מור וקציעה (ד"ה וכתוב) – "מג"א ... ולא ידענא מאי קשיא ליה, דהכא במאי עסקינן בשאורחים רבים מסובים אצל בעל הבית, סלקא דעתך אמינא הדר דינא דגדול שבאורחים הוא יברך, קא משמע לן דמצי ליתן למי שירצה אפילו לקטן שבהם, כיון דבדידיה תליא מילתא וכעובדא דרבי ור"ח ורב הנ"ל".

(ב) עי' פמ"ג (א"א ס"ק ד') – "אפשר כמה אורחים רשאי בעל הבית לכבד למי שירצה, אפילו קטן נגד גדול".

(ג) מאמר מרדכי (ס"ק ב') – "דהכי פירושו דהרשות לבעל הבית ליתן לברך למי שירצה ... ועיין להרב מ"א ז"ל שנתקשה בדבריו ונדחק".

(ד) הו"ד במ"ב (ס"ק ד', שעה"צ ס"ק ד') – "ואם יש שם כמה אורחים תלוי לפי דעתו של בעה"ב ואפילו ליתן לקטן שבהם. [מאמר מרדכי, וכעין זה מצדד הפרי מגדים, וכן משמע מהא דרבי ור"ח ורב דהווי יתבי בסעודתא ונתן רבי רשות לרב לברך [מ"ו ע"ב] אף דר"ח היה גדול ממנו]".

(ה) ערה"ש (סעי' ב') – "אבל כשיש בעה"ב שכולם אוכלים משלו הוא קודם לכל כיון שהסעודה שלו אך הוא יכול לכבד למי שירצה ונראה דעליו מוטל לכבד את הגדול שבמסובים וכך אמרו חז"ל [מ"ו]. בעה"ב בוצע ואורח מברך כדי שיברך לבעה"ב אפילו אם הבעה"ב גדול ממנו וזהו לטובתו של בעה"ב כדי שיברכנו ואין זה חובה על הבעה"ב אלא עצה טובה ודרך ארץ ואם הבעה"ב מוותר על ברכתו ולברך ברהמ"ז בעצמו הרשות בידו וכן יכול לכבד למי שירצה אפילו אינו גדול שבאורחים [זהו כוונת הרמ"א בסוף סעיף א' ומתורץ קושית המג"א ס"ק ב' ע"ש ודו"ק]".

ד. האם מותר לבעה"ב לכבד הקטן בזימון.

1. במקום שהם אורחים.

(א) מיקל - עי' הפוסקים הנ"ל [מור וקציעה, פמ"ג, מאמר מרדכי, ערה"ש, מ"ב].

2. למי שאינו אורח.

(א) מחמיר.

(1) בה"ל (סעי' א' ד"ה ואם) – "אבל אם האורח אינו מברך שפיר נראה דקיימא זכות הברכה להגדול ולמה יהיה זאת ברשות בעה"ב להעביר מהגדול וכ"ש אם האורח הוא הגדול שבכולם ג"כ בודאי לכאורה אין לו רשות להעביר ממנו".

(ב) יש להקל.

(1) מעדני אשר (ברכות סי' ע') – "ואם ננקוט כן דבזה"ז אין שום מעליותא לאורח היות ובין כך יברך לבעה"ב, נמצא דפלוגתא הבה"ל עם ערוה"ש ומאמר"ר נוגעת למעשים דבכל יום, דכל מה שאמרנו שבשני אורחים מודה הבה"ל שיש רשות לבעה"ב לתת לקטן לברך זה רק משום שיכול לומר שלדידו עדיפא ליה ברכת הקטן וגם זה נכלל בהא דברכת האורח עדיפא על גדול, אבל בזה"ז שאין שום מעליותא לברכת האורח הדר דינא דצריך לכבד את הגדול דווקא. אבל לד' ערוה"ש ומאמר"ר דיש רשות לבעה"ב לכבד למי שירצה גם ללא שיקול של ברכת האורח א"כ גם בזה"ז יכול לכבד לקטן. ולדינא נראה דיכול לכבד למי שירצה, דאפילו לפי הבה"ל יש את סברת הלבוש שכתב דהאידינא לא קפדינן לתת לגדול לברך דלא ליתי לאינצויי עם בעה"ב שהחשיב את האחד יותר מהשני (הו"ד בכמה אחרונים, עיין כה"ח ס"ק ג', קצות השולחן מ"ה סוס"ק מ"ב). ולפי מילתא בטעמא דערוה"ש ומאמר"ר גם בלי להגיע לדברי הלבוש יכול לכבד למי שירצה".

ה. מראי מקומות.

1. שעה"צ (סי' קס"ז ס"ק ס"ה) – "ולענין ברכת המזון כשגדול מברך גם כן אין צריך ליטול רשות מכהן, דגדול עדיף מכהן וכנ"ל, אך כשבעל הבית רוצה בעצמו לברך, יש לעיין אם צריך לרשות מהכהן אם לא. ועיין בסימן ר"א, בביאור הלכה שם, אם בעל הבית עדיף מאורח כשהאורח הוא גדול, ולכאורה תלוי זה בזה".

2. הגר"ח (דרך אכילה עמ' מ"ג) – "שאלה: איתא במ"ב סי' קצ"ג ס"ק י"ז: כתבו האחרונים היכא שיש מסיבה גדולה יש ליתן לברך ברכת הזימון למי שקולו חזק כדי שישמעו כל המסובין, עכ"ל. (א) האם גם בכה"ג שיש כהן או זקן יש לתת לברך דווקא למי שקולו חזק. (ב) האם גם בכה"ג שמי שקולו חזק הוא לא טוב עין יש לתת לו לברך. תשובה: 'צריך לתת למי שקולו חזק שישמעו כולם'. ושאלתי: האם אפילו שיש כהן. וענה לי 'אפילו שאחרים, אם לא שומעים אז לא שוה כלום, צריך שישמעו זה הדבר הראשון', ושאלתי אפילו אם הוא לא טוב עין. וענה לי 'מי שלא שומעים את קולו הוא לא יכול לברך'".

3. הגר"ח (ק"צ"ל) (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ב אות פ"ח, מה טובו גליון א' עמ' מ"ט) – "שאלה: כשיש כהן ואורח שאינו כהן בסעודה, למי נכון יותר לברך לברך ברכת המזון על הכוס, לכהן או לאורח שאינו כהן. תשובה: אם שניהם אורחים, כהן קודם, ואם בעל הבית כהן ואורח ישראל, יכול בעל הבית לכבד את האורח".

ו] כהן: וקדשתו - סעיף ב'.

א. פ' אמור (פרק כ"א פסוק ח') – "וקדשתו פייאת לתם אלקיך הוא מקריב קדש יתנה לך פי קדוש אני יקנך מקדשכם".

1. גמרא (מו"ק דף כח; נדרים ריש דף סב; גיטין דף נט; הוריות דף יב); – "תנא דבי רבי ישמעאל: וקדשתו לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון, ולברך ראשון, וליטול מנה יפה ראשון".

2. דור המלקטים - כבוד הכהן (שנת תשס"ה), קדושת כהנים כהלכתה (גרס).

ב. דרבנן או דאורייתא: ראשונים.

1. דרבנן, אסמכתא בעלמא – תוס' (חולין דף פז. ד"ה וחייבו), רא"ש (חולין פרק ו' סי' ח'), נמוקי יוסף (חולין דף פז.), טוב (יו"ד סי'

כ"ח סעי' כ"א).

2. דאורייתא – רמב"ם (עשה ל"ב, כלי המקדש פרק ד' הל' א'), חינוך (מצוה רס"ט), סמ"ג (עשה סי' קע"א), סמ"ק (מצוה נ"ו), ריב"ש (סי' צ"ד).

ג. דרבנן או דאורייתא: פוסקים.

1. דאורייתא – עי' מג"א (ס"ק ד'), גר"ז (סעי' ג'), ערה"ש (סי' קל"ה סעי' ח'), עי' מ"ב (ס"ק י"ג, חפץ חיים עשה ט').
2. מראי מקומות – דעת תורה (על סעי' ב' ד"ה וע"ע).

א) תומים (סי' ט"ו ס"ק ג' ד"ה ובהכי) – "והא דהקשה המג"א [או"ח] סימן ר"א (סק"ד) הא בגמ' (גיטין נט ב) אמרינן דאורייתא, י"ל דס"ל הני מילי בזמן הבית וקרנן כדכתיב את לחם וכו', אבל לאחר חורבן בעוונותינו הרבים בטלה קדושתן של תורה, וכ"כ בהגהת מרדכי גיטין (סי' תסא) בשם ר"ת דבזה"ז אין קדושת כהנים דאין בגדיהם עליהם היינו אין ראוי לבגדיהם".

ד. מג"א (ס"ק ד') – "לפתוח ראשון. בקריאת התורה (רש"י ור"ן) והרא"ש כ' להיות ראש המדברים בכל קבוץ עם לדבר ולדרוש תחלה וה"ה בישיבה ידבר בראש (רש"י גיטין)".

1. הגר"ח זצ"ל (דרך שיחה ח"ב עמ' קמ"ו) – "שאלה: בחורים שואלים בלימוד השיעור, וביניהם כהן, אם יש עניין להקדים לענות כהן. תשובה: אם הישראל שואל קודם - כבר זכה קודם, ואם שווים - כהן קודם. ומה שהרמב"ם (הלכות סנהדרין פרק כ"א ה"ו) כתב לענין קדימה ב'דין' שהת"ח קודם לע"ה ולא הזכיר דין קדימת 'כהן' קודם - כי הרמב"ם העתיק רק מה שנזכר בגמ' ובגמ' איתא כן על ת"ח (ועי' תומים סי' ט"ו ס"ק ג' ובספר נחל יצחק שם)".
הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קט"ז [דפו"ח עמ' קל"ב]) – "שאלה: כשיש שמחה משפחתית (בשבע ברכות וכיו"ב), ויש הרבה דרשנים מהמשפחה, האם צריך לכבד את הכהן לומר ראשון דרשה. תשובה: אם שוין".

ה. חקירה: וקדשתו - דוקא לדבר שבקדושה או לכל דבר. [האם וקדשתו הולך על החפצא (שהחפץ מקדוש), או כל דבר מצוה להקדים וע"י זה מקדש הכהן (הגברא)].

1. הולך על החפצא, שהחפץ מקדוש.

א) רש"י (מפרש, נדרים דף סב: ד"ה וליטול) – "ולייטול מנה יפה ראשון. כשחולק עם אחיו הכהנים בלחם הפנים".
1) מהרש"א (שם) – "בפירש"י ליטול מנה כו' כשחולק עם אחיו הכהנים בלחם הפנים עכ"ל. פי' הת"ח שבכהנים וכהן דקרא וקדשתו מיירי נמי בת"ח הנקרא כהן כמו ובני דוד כהנים אבל הרא"ש והר"ן פירשו כפשטי' דנוטל מנה יפה בחולק עם ישראל ובכהן דעלמא איירי ואפשר שרש"י דדקדק לפרש כן מלישנא דקאמר לכל דבר שבקדושה ובחולק עם ישראל ליכא בדבר ההוא שחולק דבר קדושה וק"ל".

ב) עי' תוס' (גיטין דף נט: ד"ה וליטול), הו"ד במג"א (ס"ק ד') – "ולייטול מנה יפה ראשון. כגון במעשר עני או בצדקה אם הוא עני או בחברים המסובין בסעודה".

1) פמ"ג (סי' קל"ה מש"ז ס"ק א') – "וקדשתו לכל דבר שבקדושה, (וקדושה מנה יפה מעשר עני וצדקה, עיין תוספות שם ד"ה וליטול. ומה שכתבו בסעודה, איני יודע מהו קדושה, ואפשר סעודת מצוה, 'חבירים' כו)".

ג) חינוך (מצוה רס"ט) – "וכן להקדימם לכל דבר שבקדושה".
ד) תומים (סי' ט"ו ס"ק ג' ד"ה ובאמת) – "ודאי דהעטרה לכהן יהיה בדבר שבקדושה, ומה דבר שבקדושה יש בהקדמת דברי ריבות, ולכך השמיטו הגמרא, אבל לת"ח ילפינן על כל פנים בהיקש לדבר שבקדושה יש לו משפט קדימה, ולגבי ת"ח הוי הקדמת משפט דבר שבקדושה שלא יבטל מלמודו".

ה) מהר"ם שיף (גיטין דף נט:): – "ולייטול מנה יפה. אינו נכלל בכל דבר שבקדושה".

2. שלכל דבר הכהן קודם, וע"י זה מקדש הכהן [הגברא].

א) רש"י (גיטין דף נט: ד"ה וליטול) – "ולייטול מנה יפה ראשון. אם בא לחלוק עם ישראל בכל דבר לאחר שיחלקו בשוה אומר לו ברור וטול איזה שתמצא".

רש"י (ויקרא פרק כ"א פסוק ח') – "קדש יהיה לך. נהוג בו קדושה לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה".

ב) רא"ש (נדרים דף סב: ד"ה ולברך) – "ולברך ראשון. בתורה ובברכת המזון וכשיושב בסעודה יביאו לו מנה יפה תחלה".

ג) ר"ן (נדרים דף סב: ד"ה וליטול, מגילה דף יד:): – "ולייטול מנה יפה ראשון. אם בא לחלוק דבר עם ישראל עושה ישראל ממנו שני חלקים שוים וכהן בורר אי זו מהן שירצה".

ד) נימוקי יוסף (נדרים דף סב: ד"ה וליטול) – "ולייטול מנה יפה ראשון. אם בא לחלוק דבר עם ישראל עושה ישראל ממנו ב' חלקים שוין וכהן בורר איזו מהם שירצה".

ה) גר"ז (סעי' ג') – "שנאמר וקדשתו ודרשו חכמים לכל דבר שבקדושה כלומר בכל דבר שיראה גדול הוא מקודש".

ו) הגר"ח זצ"ל (דרך שיחה ח"ב עמ' קמ"ה) – "טען הגאון הנ"ל דוקדשתו שייך רק על דבר שבקדושה, כלשון הגמ' (גיטין נ"ט, ב'), וקבורה זו מצוה ולא דבר שבקדושה. תשובה: הרי כתוב גם ליטול מנה ראשון, ולא משמע דהיינו דוקא בסעודת מצוה. ועי' בספר דרך אמונה (פ"ח ממתנ"ע ס"ק ק"ח) שלכל דבר כהן קודם, גם להלוואה וצדקה. ומה שאמרו הלשון לכל דבר שבקדושה - היינו אפי' דבר שבקדושה".

עי' הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קט"ז [דפו"ח עמ' קל"ב]) – "בארוחות שבת משפחתיות או במסיבה משפחתית, כשמחלקים אוכל, האם צריך לחלק דבר ראשון לכהן. תשובה: טוב לעשות כן אם כולן שוין".

עי' הגר"ח זצ"ל (שערי שיח עמ' כ"א תשובה מ') – "שאלה: האם בדין וקדשתו כלול גם דין כבוד בדברים שאינם מצוה, [כגון להקדימו בכניסה לבית וכדומה]. תשובה: אם שניהם שווים יש ליהרר".

3. מראי מקומות – ריטב"א (מו"ק דף כה:; לשונו מובא לקמן), הר"י ראטטענבערג (קול התורה חנ"ג עמ' ר"ו), מעדני אשר (פר' אמור תשע"א עמ' ג'), בית מתתיהו (ח"ג סי' ח' אות א', גם אני אודך ח"ב סי' א' אות ב').

א) קובץ שיעורים (ב"ב אות רע"ז) – "שאלתי להר"מ (מרוטנברג) ז"ל, אם חובה ליתן ללוי לברך ברהמ"ז במקום שאין כהן, והשיב לי לא, דבמקום שאין כהן, יש דין לישראל כמו ללוי לכל דבר, והנה בהוריות דף י"ב תנן, כל המקודש מחבירו קודם. מנ"ל, דאמר קרא וקדשתו לכל דבר שבקדושה ואף דהאי קרא כתיב גבי כהנים, זה בנה בנין אב לכל התורה, דכל המקודש מחבירו קודם לו, ולקמן שם י"ג, כהן קודם ללוי מנ"ל, דכתיב ובני עמרם וכו' וקשה, אמאי לא יליף מוקדשתו, והיה נראה מזה, דקרא דוקדשתו לא איירי אלא להקדימו לדברים שבקדושה, והתם איירי לענין להחיותו, אבל הא בברייתא קתני ליתן לו מנה יפה ראשון, דאינו דבר שבקדושה דוקא, כמ"ש בתוס' גיטין דף נ"ט, ועוד קשה, דהכא ילפינן דמקודש קודם מקרא דוקדשתו, ובר"פ כל התדיר זבחים פ"ט, יליף מקרא אחרינא, ול"ל תרי קראי, ושמא חד קרא איירי לענין קדימה היכא שאפשר לקיים שניהם ואידך קרא איירי לענין דחיה במקום שא"א לקיים שניהם, ולא ילפינן חדא מאידך".

ו. למה לא נוהג בזה"ז.

1. מג"א (ס"ק ד') – "וצ"ע למה אין נזהרין עכשיו להקדים הכהן לכל הנך מילי ויש ליוהר בזה מאחר שמדאורייתא הם, ואפשר דאין אנו בקיאין ביחסי הכהונה".
2. חת"ס (תורת משה פר' אמור ד"ה וקדשתו) – "המחבר בשו"ע אהע"ז סימן ג' פסק דמי שבא ואמר כהן אני אינו נאמן לקרות בתורה ראשון והרמ"א מקיל יעוין שם בח"מ וב"ש הטעם יען כי אין איסור בדבר לכן יכולין לקראו ראשון וקשה הא תינה במקום שאין שם כהן אלא הוא אבל במקום שיש כהנים אחרים מוחזקים וודאי למה נאמינהו לבטל מצות וקדשתו וודאי מכהנים אחרים ובפרט להפוסקים דסוברים דוקדשתו לקראו בתורה ראשון דאורייתא וודאי הוא ולא אסמכתא ונ"ל ליישב דהנה אם קרא להנ"ל ראשון יען שהוא סבור שהוא כהן אם גם קמי שמיא גליא שאיננו כהן מ"מ למה קרא אותו ראשון יען שהיה סבור שהוא כהן אם כן נתקיים הכבוד של וקדשתו בכללות שבט הכהנים דבא כבודו משום מה שהיו סוברים שהוא מזרעו של אהרן הכהן משא"כ במתנות כהונה ושאר מצות המוטלות על בני אהרן שכוונת התורה שיהי' להכהן המתנות אלו ושגופן יקיים המצות האלו ואם אינו מזרע אהרן לא קיימו בזרעו מצות נתינה והוא לא עשה כהוגן בגופו משא"כ מה שחייבנו התורה משום כבודם זה נתקיים שפיר אם מכבד אותו שסבורים שהוא כהן ונתכבד כללות השבט".
3. מנ"ח (מצוה רס"ט ס"ק א', ס"ק ה') – "ומהגהות רמ"א מפורש דאף בזה"ז אף שאין לנו כהן מיוחס אסור להשתמש בו ... דהמ"ל וכן המג"א הביאו דאפשר כיון דהאידינא לאו כהני מיוחסים הם אין מקפידין והמ"א פקפק ע"ז כיון דהוא ס' הו"ל ספיקא דאורייתא. ואפ"ל דהאידינא אף אם כהן חולק עם כהן מצוה לכ"א שיאמר לחבירו שיטול מנה היפה דלמא הוא לאו כהן וחבירו כהן ואפשר דהוי ס"ס שמא חבירו לאו כהן ואת"ל כהן שמא גם הוא כהן אך הס"ס הוא בתרי גופי".
4. מ"ב (ס"ק י"ג) – "וצ"ע למה אין נזהרין עכשיו להקדים לכהן לכל הנך מילי [מ"א וע"ש שמצדד למצוא קצת טעם למנהג ומ"מ לכתחלה בודאי יש ליוהר בזה]".
5. ערה"ש (סי' קכ"ח סעי' ע"ב) – "וכן יש כתב להקל משום דהאידינא ליכא מיוחסי כהונה וחלילה לומר כן ולהטיל דופי בקדושת כהנים וכבר צווחו על זה ככרוכיא [עכנ"י ס"ס נ"ו] ועיקרא דדינא כן הוא דשלא ברצון הכהן אסור להשתמש בו וברצונו מותר".
6. מראי מקומות – משנה הלכות (ח"ג סי' כ"ח), שבט הלוי (ח"ג סי' ק"ס, "בענין יחוסי כהונה בזמן הזה ...").

ז. עשיית תור במשפחה בזימון, והראשון יתחיל "הכהן".

1. הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון י"ט עמ' י"ט טור ד', חל"ב עמ' כ"ג טור ג') – "שאלה: בדין שצריך להקדים כהן בזימון, מדין וקדשתו, האם יועיל שיעשו 'תור' במשפחה, שמזמנים זה אחר זה, (שבוע אחר שבוע), לפי הסדר, והראשון יהיה הכהן, ואז יקיימו דין וקדשתו, וגם כולם יזמנו כל אחד בתורו, וצ"ע. תשובה: כרצונם, (תשובה בכת"י)".
- הגר"ח"ק זצ"ל (דרך שיחה ח"ב ריש עמ' קמ"ו) – "אמר מו"ר שליט"א לאחד מנכדיו, שהוא כהן, אשר סעד אצלו בסעודת שחרית בשבת, שאף שיש מצוה ליתן לכהן ראשון, אבל אטו בכל ברהמ"ז יצטרכו לכבד לזמן דווקא לכהן, ובוודאי שיש בזה תור והראשון נותנים לכהן, ורק שהיות והנכד הנ"ל אינו בא בקביעות אצלו - נותן לו היום לברך מדין כהן. ומה שבקריאה"ת תמיד הכהן הוא הראשון - כי יש הרבה כהנים ולא רק אחד".

ח. דין הנהגת המזמן שכיבדוהו בזימון ויש כהנים בסעודה.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות ל"ז) – "כתב המשנ"ב 'כשיש שם כהן שמצוה להקדימו... וה"ה לבהמ"ז צריך ליטול ממנו רשות, ולא מהני מה שיאמר ברשות הכהן אם לא נתן לו הכהן רשות'. ולפי"ז כשמכבדים ישראל לברך ברהמ"ז בשבע ברכות וכדומה, חייב לשאול לכל כהן ואל"כ לא יברך. תשובה: המנהג להקל".
- הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' מ"ד) – "שאלה: בישיבה שנותנים לזמן לבחורים המבוגרים, האם צריך לשאול את כל הכהנים רשות. תשובה: אומרים ברשות הכהנים זה מספיק, ואם הם לא מסכימים שילכו".

ט. אביו או כהן: מי קודם.

1. אביו קודם.
- א) הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ס"ט טור ד') – "שאלה: כ' השו"ע (סי' ר"א ס"ב) כהן ת"ח מצוה להקדימו שנא' 'וקדשתו' לפתוח ראשון ולברך ראשון [וכ"כ הרמ"א סי' קפ"ז ס"ד דמצוה להקדים הכהן] וכל"המ"ב לברך ראשון בסעודה ברכת המוציא ובהמ"ז. נסתפקו הלומדים, מה הדין כשאביו וחמיו מתארחים אצלו בסעודה וא' מן המזומנים כהן, האם משום מצוות כיבוד יקדימם לפני הכהן או מצות 'וקדשתו' קודם לכל שאר החיובים [ומשכח"ל בסעודות מצוה ובפרט בסעודת ברית שיש ברכה

מיוחדת בזימון ורוצה לכבד בזה את אביו לברך עם כוס של ברכה]. תשובה: אביו קודם רק יאמר ברשות הכהן".
(ב) ע"י הגר"ז נ' גולדברג זצ"ל (תחומין חכ"א עמ' שע"ב) – "בברכת המזון, ששם יש לאדם בעל הסעודה טובת הנאה, ויכול לכבד למי שרוצה, ושם לא ברור אם המנהג להקדים כהן ע"ה לת"ח – לכן גם אם בברכת המזון יש מנהג להקדים כהן, נראה שיש להקדימו גם לאביו. אבל כל שאין מנהג, יקדים לאביו".

(ג) חשוך חמד (בכורות דף ו.ו.), מאיר עוז (ח"ח עמ' תתמ"ג) – "שאלה אדם שעשה שמחה לבנו, ויכול לכבד בברכת המזון, או את אביו או את הכהן, את מי יכבד, את אביו מפני כיבוד אב, או את הכהן, משום מצות 'וקדשתו'. תשובה: הנה מצד כיבוד אב צריך לכבד את אביו בברכת המזון, וראיה לזה, דכתב הרמ"א (יו"ד סימן רמב סט"ז) היה רבו יושב בסעודה עם אחרים, נוטל רשות מרבו ואח"כ מאחרים. וכתב הש"ך (ס"ק כז) ונראה דה"ה אם היה אביו יושב בסעודה עם אחרים, נוטל רשות מאביו ואחר כך מאחרים, וכן הוא בנוסחאות ברכת המזון, וכן נוהגין, עכ"ד. הרי שצריך ליטול רשות מאביו כדי לברך, משמע שמדינא היה צריך לכבדו. וכעין זה כתב הערוך השולחן (יו"ד סימן רמ סעיף יא) כשהבן לוקח את אביו הזקן לביתו, החובה עליו ליטול ידיו ראשון, וליתן לו החלק הראשון, וגם שארי חלוקי כבוד שבשולחן נותנים להאב, עכ"ד. כמו כן מצוה להקדים את הכהן, כמו שכתב השו"ע (או"ח סימן רא ס"ב) אבל כהן ת"ח מצוה להקדימו, שנאמר 'וקדשתו' לפתוח ראשון ולברך ראשון. ונראה שצריך להקדים את אביו על פני הכהן, ואף שזה עשה של כיבוד אב, וזה עשה של 'וקדשתו', מ"מ עשה של כיבוד אב עדיף, כמבואר במהר"ם שיק (או"ח סימן נט) שעשה של כיבוד אב אפשר עדיף מעשה של וקדשתו, כדאמרין בירושלמי (פאה פ"א). ולא ביאר היכן מצינו זאת בירושלמי. ויתכן שכוונתו להא דמבואר בירושלמי שכיבוד אב חיובו הוא גם משום פריעת חוב לאביו שהטיב עמו. ופריעת חוב, קודם לשאר המצוות, כדי שלא יהא בבחינת רשע ולא ישלם. עוד יש לומר שלכן יש להעדיף את אביו על הכהן, כיון שיש אומרים שוקדשתו הוא אסמכתא בעלמא כמבואר בתוס' בחולין (דף פז ע"א ד"ה וחיבו) וכן כתב הטור (יו"ד סימן כח). אמנם המג"א (סימן רא סק"ד) מצדד לומר שהוא דאורייתא. עוד טעם שיש לתת לאביו, שהרי כיבוד אב חמור יותר מהשווה כבודם לכבוד המקום, וכן המקללם חייב מיתה כמו המברך השם, משא"כ מקלל כהן. כמו כן יש להביא ראיה שכיבוד אב חמור יותר מכבוד הכהן, דבהוריות (דף יג ע"א) מבואר שלגבי הצלה מהשבי, אביו קודם לכהן גדול, הרי שמוכח שכיבוד אב, גדול לגבי מכיבוד קדושת הכהונה. ועוד שכהיום אין אנו בקיאים ביחוס כהונה, ועל פי זה תירץ המג"א (שם) למה אין אנו מדקדקים כהיום לכבד את הכהן בכל דבר, ויעוין גם בשו"ת מהרש"ם (חלק א סימן ריד) בשם שו"ת מהר"י לבית לוי (כלל ד סימן כט) שסברא זאת חזי לאיצטרופי, שלא להקדים את הכהן".

(ד) הגר"ז קופשיץ (משנת כהן כיבוד אב ואם סי' ד' אות ז', עמ' קצ"ב) – "שהדבר פשוט שאביו קודם לכהן, ומכמה טעמי, חדא שאין חיוב על הבעה"ב לכבד את הכהן...".

(ה) דברי בנינו (ח"ל סי' ח') – "יש להקדים את אביו לכהן הן לענין ליתן לו מנה ראשונה או לכבדו בזימון על פני הכהן הסועד בסעודה. ואף שהוא ואביו...".

(ו) רץ כצבי (אבילות סי' י"ז) – "ואם כן לא רק שזכותו של הבן להעדיף את אביו מאחר והוא בעל הבית וזכותו לתת למי שיחפוץ [וכפי שנתבאר לעיל [אות ב] ע"פ דברי המרדכי] – אלא מן הראוי לעשות כן ולכבד את אביו מאחר וחיובו פרטי והוא דין בגברא לעומת חיוב 'וקדשתו' שהוא דין כללי של כיבוד הכהונה".

(ז) שערי הברכה (פרק ה' הע' ק"כ, רץ כצבי אבילות סוף סי' י"ז [עמ' קפ"ה]) – "שעל הבן לכבד את אביו בזימון ולא את הכהן ואין לכהן דיני קדימה מדין 'וקדשתו', כי כל דין הקדימה לכהן נאמר רק כשאין חיובים אחרים, וכגון שכולם שווים, אך אם יש חיוב אחר וכגון חיוב כבוד אב ואם, אין דנים באופן זה דיני קדימה, כיון שהכיבוד משועבד לחיוב הקודם המוטל על בעל הבית".

(ח) הרש"י אברהמי (משנת כהן כיבוד אב ואם סי' ד' אות ז', עמ' ק"צ) – "מסקנא דדינא שיש לבן להקדים את אביו לפני הכהן לענין זימון וכן לענין שאר כיבודים, וכמבואר בכמה אחרונים להדיא, וכן הורו גדולי המורים שליט"א".

2. כהן קודם.

(א) אילת השחר (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ס"ח טור ד') – "להסתפק כשאביו וכהן נזדמנו לסעודה אחת ורוצה לכבד את אביו בזימון האם רשאי לכבדו, או"ד כיון שהוא ואביו מחויבים בכבוד הכהן, מדין 'וקדשתו' א"כ כבוד הכהן קודם. וא"ל בעל איילת השחר דאה"נ כיון שהוא ואביו מחויבים בכבוד הכהן, ולא מצינו שום דין לכבד את אביו בסעודה בברכת הזימון על כן צריך לכבד את הכהן תחילה. ושוב אמר לי דבכדי שאביו לא יפגע במה שלא מכבדו על כן יכבד לאביו תחילה ויאמר לו שיש כהן בסעודה ואביו יכבד לכהן כיון שחזר עליו הדין לכבד הכהן מדין וקדשתו. ודנתי לפניו בקרקע דלכא' אחר שכיבד לאביו שוב אסור לו לכבד לאחר כנפסק בשו"ע (סי' ר"א ס"ג) דמי שנותנים לו לברך ואינו מברך מקצר ימיו, ואפי' למג"א דה"מ בכוס של יין מ"מ כ' המ"ב דבדאי אין נכון לאדם לדחות מצוה הבאה לידו. והשיבני דלא נאמר דין זה באופן כזה שמכבד לכהן מדין וקדשתו, או כל כה"ג שאינו רוצה לברך משום שרוצה לכבד אחר במצוה דאין זה בכלל מעבירין על המצוות כשיש לו ענין בדבר אבל כשאין לו ענין וסתם אינו רוצה לברך ע"ז נאמר דאין לדחות ודו"ק".

י. כשלומד שו"ע עם ט"ז וש"ך, אם צריך להקדים ללמוד את דברי הש"ך מדין וקדשתו או דילמא אינו צריך.

1. אינו צריך.

(א) שלמת חיים (יו"ד סי' ק"ה) – "בכהן שיש מצוה להקדימו משום 'וקדשתו', צ"ע כשלומדים ש"ך וט"ז האם צריך להקדים לימוד הש"ך שהיה כהן. והרב זבולון ברח"י חרל"פ נ"י [זצ"ל] העיר דאפשר דוקא בחייו שייך דין קדימה ולא אח"כ, ויש להביא ראיה לדבריו מיו"ד (סי' שנ"ד ס"א) דלא נזכר קדימה לכהן בהוצאת בר מינן. ובכיבוד אב מצינו דמכבדו בחייו ומכבדו במותו, ואולי שם דוקא, אבל בכהן להכהן בעצמו צריך להקדים אבל לספרו לא מצינו. וחילוק כזה נמצא בפ"ק דסנהדרין (י' ע"א) לענין לדון דיש חילוק בינו לבין ממונו. תשובה: נראה פשיטא דאין בזה קפידא".

יא. וקדשתו בתור (line).

1. להקדימו.

(א) רישב"א (מו"ק דף כח: בשם תוס') – וליטול מנה יפה ראשון. פירשו בו כשבא לחלוק עם השותפים, ואף על פי שאמרו (פסחים נ' ב') כל הנותן עיניו במנה יפה אינו רואה סימן ברכה לעולם, הכא הוא אינו נותן בו עיניו אלא שנותנין לו, ובתוספות פירשו וליטול מנה יפה ראשון בכל מתנות עניים וכן למישרי ליה תגריה ברישא".

(ב) הגרח"ש זצ"ל (דולה ומשקה הע' שכ"ז, נשיאת כפיים כהלכתו פרק כ"ג סעי' י"ב, הע' ל"ב) – ויש להסתפק אם צריך לכבדו גם בכל מקום שיש לישראל הפסד ממון או הפסד זמן וכן שאר הפסדים. [שאלתי את פי הגרח"פ שיינברג שליט"א [זצ"ל] ואמר לי דפשיטא דיש בזה האופן דין וקדשתו ככל דיני מצוות התורה].

(ג) חוט שני (דולה ומשקה הע' שכ"ז) – "דיש בזה משום וקדשתו".

2. אין דין קדימה.

(א) הגריש"א זצ"ל (דולה ומשקה הע' שכ"ז, אשרי האיש או"ח ח"א פרק כ"ג אות כ') – "והעומדים בתור, אין דין וקדשתו בכהן שעומד שם".

(ב) הגר"נ קופשיץ (נשיאת כפיים כהלכתו פרק כ"ג סעי' י"ב, הע' ל"ב) – ויש להסתפק אם צריך לכבדו גם בכל מקום שיש לישראל הפסד ממון או הפסד זמן וכן שאר הפסדים. [אבל הגר"נ קופשיץ שליט"א הורה דאין צורך לקיים מצוה זו באופן שיש הפסד ממון או זמן, וכן שמעתי מהר"צ שפיץ].

3. מראי מקומות – על פי התורה (שמות פרק כ"ג אות כ"ה), בשבילי הפרשה (עמ' שמ"ה), בית מתתיהו (ח"ג סי' ה' אות ג' ד"ה ולכאו', גם אני אודך ח"ב סי' ב' אות ג' ד"ה ולכאו' [עמ' ט"ז]).

(א) הגרח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"א פרק כ"ב אות ד') – "כשיש תור אצל הרב או בבית הוראה, האם כהן שהגיע אח"כ יש חיוב להקדימו משום וקדשתו, די"ל שבמקום שיש תור הרי זה כאילו שכ"א קיבל כבר זכות מסויימת כפי תורו ואי"צ להקדימו. תשובה: צ"ע".

הגרח"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"ב פרק י"ב אות צ"א, עמ' נ"ו) – "אם יש כמה אנשים שממתינים בתור, למשל כדי לקנות איזה דבר או כדי לשתות מים, ובא כהן ואומר דצריך אני להיות קודם לכולכם, מפני שאני כהן וראשון לכל דבר, אם הדין עמו או לא. תשובה: באורח משפט חו"מ סי' ט"ו (ד"ה ויצא) כתב דיש בזה מחלוקת".

הגרח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קט"ז [דפו"ח עמ' קל"ב]) – "כשעומדים בתור, האם צריך לתת לכהן לעמוד ראשון. תשובה: אם באו כולם יחד יש ענין".

(ב) אבני חשן (להגר"י זילברשטיין שליט"א, ח"ג עמ' תק"ב) – "יש גם לדון כהן וישראל שהגיעו יחד לבנק האם חייבים להקדים את הכהן. ואולי אפשר לומר על פי מה שפירש רש"י בגיטין נ"ט: וליטול מנה יפה ראשון 'אם בא לחלוק עם ישראל בכל דבר, לאחר שיחלקו בשוה, אומר לו ברור וטול איזה שתמצא. כלומר יש תחלה לברר חלקים שוים, ואח"כ אומרים לכהן שיטול ראשון, אבל לא אומרים לישראל שיוותר על שלו כגון בגוד או איגוד. ובימינו מאחר והזמן נדון כממון והפסד זמן כמוהו כהפסד ממון יתכן שלכן אין חיוב להקדים כהן לישראל בבנק כאשר הציבור העומד בתור, לחוץ ודחוק בזמן ולכל אחד איבוד הזמן כמוהו כאיבוד ממון. וכך יתכן שגם הדין בבית דין שהרי אנשים משלמים ממון רב כדי להקדימם בתור בבית דין, ואם כן נחשב הדבר כמוותר על חלקו, ולא חייב. אבל כשאנשים ממתינים בבית דין או בתור לבנק ואינם לחוצים בזמן יתכן שמצוה עליהם להקדים את הכהן, וצ"ע".

יב. וקדשתו לדונו תחילה.

1. למה כהן לא תחילה בדין – שואל ומשיב (מהד' ד' ח"ב סי' ר"י עמ' ס"ה טור ג'), אורח משפט (סי' ט"ו ד"ה עיין, ל"א - א'), חשן אהרן (סי' ט"ו ס"ב ד"ה והנה בתאומים), בית מתתיהו (ח"ג סי' ח' אות ג', גם אני אודך ח"ב סי' ב' אות ג').

2. נראה כהן תחילה בדין – חקרי לב (חו"מ ח"א סי' ח'), עי' נחל יצחק (חו"מ סי' ט"ו, "מוכח מהתם דכהן אין לו דין לדונו תחילה, רק תלמיד חכם שאני, ושפיר השמיטו הפוסקים זה. ומכל מקום מן הראוי להקדים לכהן לדונו תחילה, דלפי מה שכתב המגן אברהם (בסי' ר"א [שם]) הוא מן התורה דין חשיבות הכהן. ועיין ביו"ד (סי' רמ"ו סעיף ט"ו) ברמ"א דמשמע דגם בכעין זה יש חשיבות לכהן וקצרת").

3. אבני חשן (להגר"י זילברשטיין שליט"א, ח"ג עמ' תק"א) – "שאלה: כהן וישראל הבאים לדין האם חייבים להקדים את הכהן. תשובה: בשו"ע חו"מ ט"ו ב' נאמר: היו לפניו (לפני הדיין) דינים הרבה, מקדימין דין היתום לדין האלמנה ודין האלמנה לדין ת"ח, ודין ת"ח לדין ע"ה, ודין האשה קודם לדין האיש. וכתב החכמת שלמה לכאורה קשה, למה סתמו כל האחרונים והראשונים ולא ביארו באם אחד הוא כהן צריך הוא להקדימו תחלה. כמו דמקדימין דין של ת"ח ובפרט בכהן כיון שאמרו חז"ל וקדשתו לפתוח ראשון וא"כ להקדימו ולהתחיל בדינו תחילה הוי בכלל ולפתוח ראשון. וכמדומה לי שראיתי כן באיזה ספר שמפרש כן באמת מה שכתב הש"ס לפתוח ראשון היינו לענין דין שצריך להקדים דין של כהן תחילה, ואף בלי פירוש זה, נראה דמוכח להדיא מן הש"ס נדרים דף סב. דקאמר שם שרי ליה לצורבא מרבנן לומר צורבא מרבנן אנה שרי לי תגראי ברישא, שנאמר ובני דוד כהנים היו מה כהן נוטל חלק בראש אף תלמיד חכם, א"כ מוכח להדיא דלא נשמע דין דת"ח ראוי להקדים רק מכח דנקרא כהנים, וכהן נוטל חלקו בראש, אם כן מכל שכן דכהן ממש דיש חיוב להקדימו לדין של אחר... ואפשר לומר דלכך השמיטו זה, משום דאין אנו בקיאים ביחוסיה כהונה, כמו שכתב המג"א אור"ח ר"א, אך א"כ גם דין ת"ח אינו נוהג בזמן הזה ועדיין צ"ע, עכ"ל".

יג. האם יש עדיפות לקנות [הלואה, שאלה, לשכור, וכדו'] מכהן קודם ישראל.

1. כהן קודם.

(א) שו"ת רמ"א (סי' י' יסוד ב') – "היסוד השני הוא חד קל ההולך קדמת יושר והוא ג"כ בפרק לא יחפור דגרסינן שם: רב דימי מנהרדעא אייתי גרוגרות בספינה, א"ל ריש גלותא לרבא פוק חזי אי צורבא מרבנן הוא נקוט ליה שוקא. והופיע לנו אור גדול

רש"י ז"ל בפירושו, שמפרש: נקוט ליה שוקא, הכרז שלא ימכור אדם גרוגרות בעיר עד שימכור הוא שלו. וכן גרסינן בנדרים: אמר רבא שרי לצורבא מרבנן לאודועי נפשיה ולמימר צורבא מרבנן אנא שרו לי תגראי ברישא, דכתיב ובני דוד כהנים היו וכי כהנים היו, אלא מה כהן נוטל חלק בראש אף ת"ח נוטל חלק בראש. אם כן ג"כ נוכל ללמוד מזה, באם דשניהם ישראלים דינא הכי הוא שהגאון הנ"ל ימכור שלו בראשונה. אך עתה אף ע"פ שדינו נמי הכי הוא מ"מ היענטילומר לא יקבל עליו הדין, ולכן צריכין לגדור גדר שלא יקנה כו'. ואין לפקפק ולומר, הרי אמרינן במסכת אבות כל המשתמש בתגא חלף כו', וא"כ בודאי הגאון בעי חיי ואינו רוצה ליהנות מתורתו. הנה זה הבל, כי כבר קדם לנו הנשר הגדול הרמב"ם והשפיע לנו משכלו בפירוש המשניות שלו, כי דבר זה שימכור סחורתו בראשונה הוא חלקו ונחלתו משלחן גבוה, כתרומה מן הגורן לכהן ומעשר ללוי ולכן נפסוק הדין כדלעיל. ועוד ראוי על כל אדם להנות הגאון הנ"ל מנכסיו ולהטיל מלאי לכיסו כדי לקיים מצות והגית בו יומם ולילה, דכן פסק בטור י"ד סימן רמ"ו, דמי שמספיק לאחרים מנכסיו מקיים בו והגית וגו'."

(ב) אהבת חסד (ח"א פרק ו' סעי' ו', סעי' י"ד) – "אם באו לפנינו אנשים הרבה ללות, בין שהם עשירים או עניים, ואין יכול ללות לכלם, מקדים הביהן ללוי, והלוי לישראל ... כל דיני הקדימה הנאמר למעלה, הוא לאו דוקא על הלואה ושאלת כלים, שהוא גם כן כעין הלואה, דהוא הדין על איזה שום טובה אחרת, דהינו לשכר אחד להרויח וכיוצא בזה".

2. מראי מקומות – אבני נזר (יו"ד סי' רצ"א אות כ"ט).

י.ד. האם צריך לעמוד בפני כהן בזמן הזה.

1. מיקל, לא צריך.

(א) עי' נחל יצחק (חו"מ סי' ט"ו) – "דסבירא ליה להש"ס דכהן אין לו דין קדימה לדונו תחילה רק לאותן דברים דמנו התם לפתוח ראשון כו'".

(ב) שיח יצחק (סי' ע') – "אבל לגבי כהנים בזה"ז דאינם עסוקים במצוה דעבודת המקדש, מהיכא תיתי לעמוד בפניהם. ואף שאסור להשתמש בהם כירושלמי (פ"ח דברכות הלכה ה'), המשתמש בכהונה מעל".

טו. אם בשותפות יששכר וזבולון יש קדימה לתלמיד חכם גדול יותר או כהן.

1. אג"מ (יו"ד ח"ד סי' ל"ז אות ט') – "וגם מסתבר שאף באיכא שני ת"ח, ואחד מהן כהן, הרוצים לעשות עמו שותפות, אם ת"ח הישראל נוח לו יותר מאיזה טעם לא יהיה עליו חיוב לעשות שותפות זה דווקא עם הכהן. ורק אם גם הכהן נוח לו כמו ת"ח השני יצטרך לעשות עם הכהן".

טז. קטן.

1. מיקל.

(א) מג"א (סי' רפ"ב ס"ק ו') – "ול"נ דמ"ע דוקדשתו לא נאמר על כהן קטן דהא כתיב כי את לחם אלקיך הוא מקריב וקטן לאו בר עבודה הוא".

(ב) תוספת שבת (סי' רפ"ב ס"ק ז') – "והמג"א ...".

(ג) ח"א (כלל ל"א סעי' ל"ט) – "ואפילו אין שם כהן אלא קטן, אין קורין אותו, דמצות עשה "וקדשתו" אינה אלא בגדול, אלא קורין אותו למפטיר ואפילו בד' פרשיות".

(ד) עי' מ"ב (סי' רפ"ב ס"ק י"ב, שעה"צ ס"ק ט"ו) – "ודעת המ"א שאין אנו מחוייבין לקרותו דמ"ע דוקדשתו לא נאמר על כהן קטן דהא כתיב כי את לחם אלהיך הוא מקריב וקטן לאו בר עבודה. [ובחידושי הגאון ר' עקיבא איגר דחה זה דהא בעל מום מצוה לקדשו כדאיתא בספרא אף על גב שאינו ראוי גם כן לעבודה]".

(ה) עי' הגר"ח ק"צ"ל (דולה ומשקה עמ' קט"ו [דפו"ח עמ' קל"א]) – "האם בכהן 'קטן' יש מצוות וקדשתו. (דיש בזה נידון במ"ב מ"א ורעק"א עיי"ש). תשובה: לכאן לא".

1. אבני דרך (ח"ו סי' י"ד) – "מקובלנו דאין לחוש בזה".

2. מחמיר.

(א) רע"א (סי' רפ"ב על מג"א ס"ק ו') – "וקטן לאו בר עבודה. לענ"ד הא איתא בספרי הובא בחינוך להרא"ה מצוה רס"ט דקדושים יהיו לאלקיהם אתי לרבווי דמחוייבי לקדש כהן בע"מ אף על גב דאינו בכלל את קרבן ד' אלקיך הוא מקריב ע"ש".

(ב) כתב סופר (או"ח סי' ט"ו) – "לשמש עם כהן קטן או בעל מום לפע"ד פלוגתא ראשונים הוא ומאחר שבארנו והוכחנו דשימוש עם הכהן איסור דאורייתא הוא צריכים אנו להחמיר".

(ג) מנ"ח (מצוה רס"ט ס"ק א') – "והנה המ"א סימן רפ"ב כתב מסברתו דכהן קטן אינו מצוה לקדשו דאינו ראוי לעבודה ובאמת כאן מבואר להיפוך אף דאינו ראוי לעבוד מצוה לכבדו וגם קטן אוכל קדשים כמו בע"מ אך שאינו בחלוקה כמבואר בזבחים ובר"מ ע"כ נ"ל לפי דעת הרה"מ"ח דגם קטן וחרש מצוה לכבדם".

3. וישמע משה (פר' פקודי תשפ"ב אות ב') – "שאלה: נשאלנו ע"י מלמד שיש בכיתתו ילד כהן, והוא מסתפק האם חל עליו דין וקדשתו ועליו להקדים אותו בכל ענין. ותוכן השאלה, שבמסגרת הכיתה הרבה פעמים יש פעמים שהדירוג נקבע לפי ההצטיינות וההשקעה - האם יש מקום לתת לכן דרגה גבוהה מכפי הראוי לו לפי הצטיינותו בשל היותו כהן. ואף אם נאמר שהכהונה אינה סיבה לתת לו מה שלא מגיע לו, מכל מקום הרבה פעמים גם סדר קריאת שמות הזוכים וכדו' נקבע לפי ההצטיינות, האם בזה יש להקדים את הכהן, וזה בגדר 'לפתוח ראשון ולברך ראשון', או שגם כבוד אין ליתן לו יותר מן המגיע לו. ואולי עכ"פ בחלוקה שנקבעת לפי סדר א' ב' יש להקדים את הכהנים, או שמכיון שהסדר נקבע לפי א' ב' עדיין לא הגיע זמנו של הכהן וא"צ להקדימו קודם זמנו.

(א) תשובה: הגאונים רבי יעקב מאיר שטרן ורבי שמאי גרוס שליט"א אמרו לי שבעיקר השאלה האם יש מצות וקדשתו בכהן קטן

מצאנו מחלוקת האחרונים, דהמג"א בסימן רפב סק"ו הביא מחלוקת האחרונים בביהכ"ס שיש שם רק כהן קטן האם יעלה ראשון וז"ל: אם אין שם כהן אלא קטן קוראין אותו, אבל בלוי אני מסופק אם יקראו לכהן פעמים [רי"ט סי' קמ"ה]. ורדב"ז כתב דאין קורין לכהן קטן למנין ג' אבל קורין למנין ז' (כ"ה סי' קל"ה). ולי נראה דממצות עשה דוקדשתו לא נאמר על כהן קטן דהא כתיב כי את לחם אלקיך הוא מקריב וקטן לאו בר עבודה הוא, ע"כ. והגאון רע"א שם כתב על דבריו: לענ"ד הא איתא בספרי הובא בחינוך להרא"ה מצוה רס"ט דקדושים יהיו לאלקיהם אתי לרבווי דמחוייבים לקדש כהן בעל מום אף על גב דאינו בכלל את קרבן ד' אלקיך הוא מקריב ע"ש, ע"כ.

(ב) והגאונים רבי שמואל אליעזר שטרן ורבי מנדל שפרן שליט"א אמרו שהעיקר להלכה כדעת המג"א שאין מצות וקדשתו בכהן קטן, והכי נהוג שלא להעלות כהן קטן ראשון אלא מפטיר וכדברי מג"א שם. והוסיף הגרש"א שטרן דמכל מקום הנכון שהמלמד יכבד את הכהן כדי לחנך את התלמידים לקיים מצות וקדשתו לכשיגדילו. [והוספתי דא"כ אין צריך להקדימו בכל פעם, אלא די בזה שמפעם לפעם יכבדנו כדי לחנך התלמידים].

(ג) והגאון רבי נפתלי נוסבוים שליט"א אמר לי שיש לחוש לדעת רעק"א שיש מצות וקדשתו גם בכהן קטן, וגם המלמד צריך לכבד קצת את הקטן. והנכון שיבקש ממנו מחילה, ויסביר לו שלטובתו ולטובת הכיתה עליו להיות כאחד התלמידים לכל דבר, ובטח יאמר שמוחל ודי בזה.

(ד) והגר"ש גרוס אמר לי שדין וקדשתו הוא רק בדברים שבציבור אבל בביתו הפרטי הרשות ביד כל אדם לעשות כרצונו, ואם כמה מסבים על שולחנו יכול לכבד בזימון את מי שירצה ואינו מחוייב לכבד את הכהן, ורק בענייני ציבור על הכהן להיות ראשון מתוך הקהל. ולפ"ז י"ל שהכיתה נחשבת כמקום פרטי של המלמד והוא מנהיג אותה כהבנתו לטובת כלל התלמידים והרשות בידו לעשות את הנראה בעיניו הטוב והנכון ביותר עבור סדרי הכיתה.

(ה) והגאון ר"ע פריד שליט"א אמר שעיקר דין וקדשתו מבואר בגמ' בהרבה מקומות הוא וקדשתו, לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון. והיינו דוקא כשיש כמה עליות והכהן עולה ראשון ואחריו עולים האחרים, וכן כשיש כמה מנות והוא נוטל ראשון והשאר אחריו, אבל בדבר שיש ממנו רק אחד לא מצאנו שצריך לתת לכהן את אותו אחד. ונראה שבמקום שעושים סדר ותור קבוע וכל אחד מתכבד בתורו, כגון שעושים בבית הכנסת תור של זימון בסעודה שלישיית וכדו' לא שייך דין וקדשתו שהרי התור חוזר חלילה וכל אחד יקבל בהגיע תורו. וא"כ גם בכיתה כאשר המלמד קובע תור בין הילדים וכל אחד מקבל בתורו לא שייך בזה דין וקדשתו.

4. מראי מקומות – נהר שלום (סי' רפ"ב ס"ק א'), ערה"ש (סי' רפ"ב סעי' א'), חקי חיים (ח"ה או"ח סי' ל'), רץ כצבי (קטן בהלכה ח"א סי' ח').

(א) פמ"ג (מש"ז סי' קל"ה ס"ק ח') – "ועיין מ"א סימן רפ"ב אות וי"ו קטן לית ביה וקדשתו דלאו בר עבודה הוא, ולפי זה בעל מום נמי לאו בר עבודה הוא, וכי תימא לחם אלקיך מקריב [ויקרא כא, ח] אכילה בכלל, קטן נמי אוכל, ומה בכך דאין חולק, עיין ר"מ [מעשה הקרבנות] פרק עשירי הלכה י"ז, יע"ש. ואם כן צ"ע מאי שנא קטן מבעל מום".

(1) כתב סופר (גיטין דף נט.) – "וקדשתו לכל דבר שבקדושה כו'. עיין פמ"ג בפתיחה לסי' קל"ה שמסופק בבעל מום דפסול לעבודה אי אית ביה משום וקדשתו כיון דכתיב 'כי את לחם אלוך הוא מקריב', כמו שכתב המג"א (או"ח סי' רפב סק"ו) בקטן דליכא עשה דוקדשתו, והניח בצ"ע. ונראה לי דיש לחלק בין קטן לבעל מום, דבעל מום על כל פנים איכא בנשיאת כפים ופדיון, מה שאין כן בקטן בקטנותו לית ביה שום ענין מכהן כלל חוץ דמצוה להפרישו מטומאה, וזה על גדולים ולא עליו, כנ"ל".

(ב) דעת תורה (סי' רפ"ב על סעי' ג') – "ועמג"א סק"ו [מ"ש דוקדשתו לא נאמר על כהן קטן וכו'], ועי' בס' מנחת חינוך מ' רס"ט שדחה דברי מג"א וכתב דגם בקטן איכא מ"ע דוקדשתו ע"ש, ועמש"ל עה"ג סי' ר"א בזה [ממהרי"ט ופר"ח], ועי' במש"ז סי' קל"ה סק"ח [שנסתפק בכהן פ"ד אי בקדושתו קאי, וכן כהן בעל מום וכו', והביא מדברי מג"א הנ"ל, וכתב דלפי"ז גם כהן בע"מ אין בו מ"ע דוקדשתו, דהא הוא נמי לאו בר עבודה כמו קטן וכו' ע"ש].

(ג) פשט ועיון (ברכות ע"מ תשל"ז) – "ואגב ראיתי מובא בהנהגות הגה"צ הגר"ד בהר"ן שדקדק לכבד בגלילה לכהן קטן, שחש לדעת הגרעק"א (סי' רפ"ב) שמצוין ב'וקדשתו' גם על כהן קטן אף שאינו ראוי לעבודה, (ודלא כמ"א שם). ולענ"ד נראה דאף לדעת הגרעק"א שגם על כהן קטן מצוין בוקדשתו, היינו דוקא לענין להקדימו לשאר לקטן ישראל, אבל לא לענין לכבדו יותר מישראל גדול, דישראל גדול שחייב בכל המצוות עדיף מכהן קטן שעדיין אינו מחוייב כלל במצות".

יז. שוטה.

1. מיקל.

(א) עי' הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה ע"מ קט"ו [דפו"ח ע"מ קל"א]) – "האם בכהן 'שוטה' יש מצוות וקדשתו. (ואפי' אם קטן כן יתכן ששוטה גרע טפי). תשובה: לכאן לא".

(ב) כבוד הכהן (הע"מ) – "דשוטה לא שייך לענין הכבוד והבושה".

2. מראי מקומות – קדושת כהנים כהלכתה (פרק ט' סוף סעי' ב', הע"ט, ו"ילע"ע), בית מתתיהו (ח"ג סי' ח' אות ד').

(א) משנת יוסף (חי"ג סי' ל"א) – "תלוי באיזה דרגה של שוטה הוא ... מדברי הרמב"ם (הל' עדות ט, ט) שיש חמשה חלוקות, שהן: (א) מהלך ערום ומשבר כלים. (ב) מי שדעתו משובשת אפילו בדבר מן הדברים, אע"פ שמדבר ושואל כענין בשאר הדברים. (ג) הנכפה בעת כפייתו. (ד) הפתיים ביותר. (ה) הנבהלים ומשתגעים ביותר ... נמצא שיש כאן חיוב עלינו לכבד את שבט הכהונה, וכבוד הכהן שמתכבד בכהונתו. אמנם שוטה כזה רח"ל שהוא במדרגה א' של הרמב"ם הנ"ל, לכאורה אינו בגדר וקדשתו, כיון שאינו בר ציווי כלל ואינו בגדר אדם ששייך לכבדו, וגרע ממת שגופו היה נרתיק לכהונה".

יח. שיכור.

1. מחמיר.

א) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה תשס"ח) – "שאלה: שיכור כהן בפורים אם יש מצות וקדשתו ליתן לו מנה יפה ראשון. תשובה: כן".

ב) הג"א ונבצל שליט"א (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה תשס"ח) – "שיש וקדשתו בשיכור בפורים".

ג) תשובת הגר"מ חליוה (גם אני אודך ח"ה סי' ל"ב) – "לפענ"ד נראה דיש ליתן לו מנה יפה ראשון והגם דיתכן והכהן אינו מרגיש בזה לצד שכרותו מ"מ דינא דוקדשתו קאי אישראל דמצווה הוא לכבד להכהן. והכא ודאי לא קחשיב כשוטה גרידא, ולפי דזה דנשתכר הוא מדס"ל כהפ"ו דהצריכו להשתכר בכדי לקיים מצות עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, וא"כ חשיב לי' דעוסק במצות היום וכל דיאכל המנה שפיר שייך הוא בדינא דוקדשתו. ברם בהיכא דהגיע הכהן לשכרות כזו דיש לחוש שיבזה האוכלין כדרך השיכורים לכאורה אין מצוה בזה ויתכן דפתיך בי' איסורא דעד כאן לא אמרו אלא לכבדו בעבור שיאכל, ופשוט. ואף בגונא דהגיע לכלל שכרותו של לוט דפטור מן המצוות כמ"ש בכ"מ מ"מ כל דיאכל המנה י"ל דיש ליתן לו ראשון ומטעם שכתבנו דמצוה דוקדשתו רמיא אישראל והכהן קעסיק במצות היום, ודוק. ול"ד לשוטה דלעמא וכעין מש"כ מע"כ נ"י דהכא השכרות ארי' הוא דרביע עלי' משא"כ בכל כהן שוטה דיל"ד אי יש בו מצוה דוקדשתו. אמנם לכבדו לברך בהמ"ז כל דנשתכר יש להתיישב בזה לדינא ממ"ש בשו"ע או"ח סימן קפ"ה (סעיף ד') ובנו"כ דשם. ואי הגיע לשכרותו דלוט לכא' ודאי אין לכבדו לברך בהמ"ז וכמ"ש במ"ב (קפ"ה, ו') מהפ"ח והפ"ג ז"ל דכל דהגיע לשכרותו של לוט כשוטה יחשב ופטור מכל המצוות וחייב לכו"ע לחזור ולברך, ע"ש, ודוק בזה".

2. מיקל.

א) כבוד הכהן (סוף הע' מ') – "ונראה דשיכור דינו כשוטה לענין זה".

3. מראי מקומות – לקדשו לכהן (עמ' כ"ז), פרדס יוסף החדש (פורים אות תקנ"א, עמ' ת"ה), בית מתתיהו (ח"ג סי' ח' אות ד').

א) משנת יוסף (ח"ג סי' ל"ב) – "דאם השיכור הזה אין שכרותו כשכרותו של לוט, אלא פחות מזה ומתהלך על רגליו ככל אדם, י"ל דשפיר שייך במצות וקדשתו".

ט. וקידשתו בבת כהן.

1. הגר"ח זצ"ל (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ג אות א', דולה ומשקה עמ' קט"ו [דפו"ח עמ' קל"א]) – "שאלה: האם מצות וקדשתו שייך גם בבת כהן, או לא. תשובה: כמדומה שלא".

2. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ג סי' ח' אות ה', גם אני אודך ח"ב סי' ב' אות ה').

כ. אשת כהן.

1. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קט"ו [דפו"ח עמ' קל"א]) – "האם ב'אשת כהן' ישראל, יש מצוות וקדשתו. תשובה: לכא' לא".

כא. מראי מקומות – בצל החכמה (ח"ה סי' ס').

1. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ס"ט טור ד') – "שאלה: האם יש ענין להזכיר בברכת הזימון 'ברשות הכהן' כשאין הכהן בעל הסעודה אלא אחד מן האורחים [ובפרט כשכבדו בעה"ב לזמן דאין עליו חיוב לכבד את הכהן כמבואר בשו"ע שם ס"ג]. תשובה: כמדומה שנהוג לומר".

הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קט"ו [דפו"ח עמ' קל"א]) – "שאלה: האם כהן מצווה על כהן חברו, במצוות וקדשתו. (בדבר שלא נוגע לכהן הראשון ולא יהיה על חשבונו), ששמא רק ישראל מצוה בזה. תשובה: לא.

הגר"ח זצ"ל (זימון כהלכתו מילואים פרק ו' על ס"ק ו') – "בשו"ע שם מבואר דאורח קודם לגדול לברך בהמ"ז, וגדול יכול לברך במקום כהן, לפי זה אורח וכהן מי קודם [כשאין הכהן אורח]. תשובה: אורח קודם".

הגר"ח זצ"ל (זימון כהלכתו מילואים פרק ו' על ס"ק י"ב) – "בשו"ע סי' רא סע' ב כהן ת"ח מצוה להקדימו וכצב המ"ב ס"ק יב ואפי' אם הת"ח גדול ממנו דאין עליו חיוב לכבדו מחמת מצות וקדשתו מ"מ טוב שיקדים הכהן לפניו וכו' והעושה כן מאריך ימיו. לפי"ז האם צריך לתת לכהן לברך לכתחילה או שנותנים לגדול ואם רוצה נותן לכהן. תשובה: נותנים לגדול".

הגר"ח זצ"ל (זימון כהלכתו מילואים פרק ו' על ס"ק ט"ו) – "במ"ב שם ס"ק ד דאם יש כמה אורחים תלוי בדעת בעה"ב ואפי' ליתן לקטן שבהם, לפי"ז כשיש כמה אורחים וכהן ביניהם האם יכול בעה"ב לתת אפי' לאינו כהן. תשובה: יכול".

ז' לויים.

א. להחיותו: כגון צדקה לעניים, לפרנס, פדיון שבויים, השבת אבידה, וכדו'.

1. מקדימים לוי לישראל – משנה (הוריות דף דף יג.), מחבר (יו"ד סי' רנ"א סעי' ט'), מחה"ש (ס"ק ד'), פוסקים.

א) דרישה (י"ד סי' רנ"א ס"ק ג'), הו"ד במחה"ש (ס"ק ד') – "מקדימין הכהן ללוי והלוי לישראל. קשה דבאורח חיים סימן ר"א כתב רבינו ז"ל גרסינן בירושלמי (ברכות פ"ה ה"ד) אמר רבי יהושע בן לוי מימי לא ברכתי לפני כהן ולא בירך ישראל לפני ורבי יהושע בן לוי הוי ויראה דיש ללוי דין קדימה על ישראל לברך לפניו וה"ר מאיר מרוטנבורק (תשב"ץ קטן סי' שיב) כתב שאין לו דין קדימה אלא שמצד גדולתו לא בירך ישראל לפניו עכ"ל והכא כתב דברי הרמב"ם בסתם דיש ללוי דין קדימה ונלע"ד דכאן דאיירי לענין להחיותו ודאי יש ללוי דין קדימה לכולי עלמא דהיום או מחר יבנה בית המקדש ויחזור הלוי לעבודתו ולדוכנו מה שאין כן לעיל באורח חיים דאיירי לענין לכבדו לפי שעה ואין החיות תלויה בזה סבירא ליה לר"מ מרוטנבורק דאין לו קדושה. ונראה דגם בזמן שבית המקדש קיים סבירא ליה דאין מצוה לכבד הלוי יותר מישראל כי אם לענין חיותו חייבה התורה להקדימו בזמן הבית וה"ה בזמן הזה לדעת רבינו".

ב. האם יש עדיפות לקנות [הלואה, שאלה, לשכור, וכדו'] מלוי קודם ישראל.

1. לוי קודם.

א) אהבת חסד (ח"א פרק ו' סעי' ו', סעי' י"ד) – "אם באו לפנינו אנשים הרבה ללות, בין שהם עשירים או עניים, ואין יכול ללות לכלם, מקדים הביהן ללוי, והלוי לישראל ... כל דיני הקדימה הנאמר למעלה, הוא לאו דוקא על הלוואה ושאלת כלים, שהוא גם כן כעין הלוואה, **דהוא הדין על איזה שום טובה אחרת**, דהינו לשכר אחד להרויח וכיוצא בזה".

ג. שאר כיבודים.

1. מיקל, אין דין קדימה.

א) מהר"מ מרוטנבורק (טור סעי' ב') – "גרסי' בירושל' אמר ריב"ל מימי לא ברכתי לפני כהן ולא בירך ישראל לפני וריב"ל לוי היה ויראה לכאורה שיש ללוי דין קדימה לברך לפני ישראל במקום שאין שם כהן והר"מ מרוטנבורק כתב שאין לו דין קדימה והוא דקאמר שלא בירך ישראל לפנינו מצד גדולתו ולא מצד לויה".

ב) ערה"ש (סעי' ד') – "וללוי אין דין קדימה".

ג) בן איש חי (שנה א' פר' קורח אות י"ד) – "ויש אומרים שגם ללוי יש להקדימו על ישראל ולא נהגו בכך".

2. מחמיר.

א) ב"ח (ס"ק ג') – "והכי נקטינן".

ב) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' ב' ד"ה אבל) – "ה"ה לוי באין כהן. טור וכ"פ ב"ח, וגם ב"ש פ"ג דהוריות דכ"ג ע"ג תמה על מהר"ם".

ג) א"ר (ס"ק ג') – "כשאין כהן יש ללוי הקדימה לפני ישראל במוציא ובברכת המזון. (וכ"מ) [וכ"כ] ב"ח [סעיף ג] ופרישה [פרישה סק"ב]".

ד) פמ"ג (א"א ס"ק ד') – "ויש לכבד לוי בהמוציא וברכת המזון".

ה) כה"ח (ס"ק כ"ה, ס"ק ק"א) – "יש להחמיר".

3. טוב.

א) גר"ז (סוף סעי' ג') – "ובמקום שאין כהן טוב להקדים גם כן הלוי לישראל בכל אלו אם הם שוין בחכמה (והעושה כן מאריך ימים אבל אין חיוב בדבר שלא נאמר וקדשתו אלא בכהן כי את לחם אלהיך הוא מקריב וגו')".

ב) מ"ב (ס"ק י"ג) – "טוב להקדים הלוי ג"כ לישראל אם הם שוין בחכמה בכהמ"ז ובהמוציא וכן בנתינת הצדקה דהא מקדימין אותו בקריאה ג"כ לפני ישראל".

4. מראי מקומות – באר שבע (הוריות דף יג., "וצריך לי עיון"), מג"א (ס"ק ד'), שדי חמד (מערכת ו' כלל כ"ט ד"ה ואם לוי).

ד. מראי מקומות – על פי התורה (שמות פרק כ"ג אות ע"א-ע"ד).

1. חת"ס (סוכה דף מא: ד"ה נתנו), הו"ד בדעת תורה (על סעי' ב' ד"ה ועי' ח"ס) – "נתנו לר' יהושע וכו'. יש לתמוה על הסדר הזה שהקדים ר' יהושע בן חנניה הלוי לפני ראב"ע הכהן ואי משום הפלגתו של ריב"ח בתורה וזקנה א"כ מ"ט הקדי' ראב"ע לר"ע וצריך לומר הפלגת תורה וזקנה מהני להקדים לוי לכהן שהוא מדרגה א' אבל לא להקדים ב' מדרגות ר"ע ישראל לפני ראב"ע הכהן זה לא אמרי' והוא חידוש דין".

2. הגריש"א זצ"ל (הערות במסכת גיטין דף נט:, עמ' שמ"ז) – "אלא כהן ברישא והדר לוי וכו'. הנה מצינו בהוריות (י"ג ע"א) שיש ללוי דין קדימה לישראל לגבי להחיות ולפדותו וכד', ולגבי דיני כבוד דסוגיין נחלקו הפוסקים (עי' מג"א או"ח סי' ר"א סק"ד) אי יש ללוי דין קדימה, ובזה פי' הפוסקים את ב' הנוסחאות בברכת המזון בברית מילה, שי"א ברשות הכהנים הלויים, דהיינו שללויים אין דין קדימה וי"א הכהנים והלויים, והיינו שגם ללויים יש דין קדימה, ויל"ע קצת מהא שפירש"י גבי נתפרדה החבילה שאין ללוי דין קדימה אלא לפי מקומו הראוי לו, ויל"ע".

3. הגר"ח זצ"ל (זימון כהלכתו מילואים פרק ו' על ס"ק י"ט) – "במ"ב סי' ר"א ס"ק א דיש מקומות שנהגין שנותנים לאבל לברך ובס"ק יג דטוב להקדים הלוי ג"כ לישראל, מי קודם אבל או לוי. תשובה: לפי המנהג אבל קודם ללוי".

ה) נותנין לו לברך ואינו מברך, מקצרים ימיו - סעיף ג'.

א. ברכות (דף נה.) – "ואמר רב יהודה, שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם: מי שנותנין לו ... כוס של ברכה לברך ואינו מברך דכתיב ואברכה מברכך".

1. רש"י (שם) – "ואברכה מברכך. והמברך ברכת המזון מברך לבעל הבית".

א) "ומכלל הן אתה שומע לאו" – גר"ז (סעי' ה'), מ"ב (ס"ק י"ד).

2. מחבר (סעי' ג') – "מי שנותנים לו לברך ואינו מברך, מקצרים ימיו".

ב. הקפידיא בכוס, או בברכת המזון.

1. רק כשמברכין על הכוס.

א) מג"א (ס"ק ה') – "דוקא באורח הדברים אמורים ובכוס ב"ה".

ב) עי' חכם צבי (סי' קס"ח) – "אמרי' בפ' ערבי פסחים ג' דברים מקצרין ימיו של אדם מי שנותנין לו כוס של ברכה לברך וכו' משמע דבנתינת הכוס תליא ברכה".

ג) א"ר (ס"ק ד') – "והמברך ברכת המזון וכו'. וא"כ דווקא באורח הדברים אמורים ובכוס ברכת המזון, מג"א [סק"ה]".

ד) ערה"ש (סעי' ד') – "ומי שנותנים לו לברך ואינו מברך מקצרין ימיו וזהו רק כשיש כוס של ברכה [מג"א סק"ה]".

ה) עי' מ"ב (ס"ק י"ד, שעה"צ ס"ק ט"ו) – "וכתב המ"א ודוקא כשמברכין על הכוס דאז החיוב על האורח לברך את בעה"ב. ונ"ל שר"ל שבלא זה אין גורם קללה אבל בודאי אין נכון לאדם לדחות מצוה הבאה לידו. [איני יודע מנין לו למגן אברהם שבלא כוס כשמברכין אין החיוב לברך את הבעל הבית, ואולי דהמגן אברהם דייק מלשון הגמרא דקאמר מי שנותנים לו כוס]."
 ו) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"ד) – "דוקא בכוס של ברכה משום שאין אומרים שירה אלא על היין, והו"ל חלות לברכה, והברכה גורמת אורך ימים לבעה"ב, נמצא שמה שסירב לברך לבעה"ב גורם שאין לבעה"ב אריכות ימים, ומענישים האורח המסרב מדה כנגד מדה ומקצרין לו ימיו, ובלא"ה כל אשר יאמר לך בעה"ב עשה".
 2. כל ברכת המזון.

א) קצות השלחן (סי' מ"ו ס"ק כ"ג) – "מצינו בסי' ר"א ה' כל אדם יש לו לחזור שיתנו לו כוס של ברכה לברך בהמ"ז בזימון והוא מגמ' ברכות נ"ג ועפ"י הטעם המבואר שם משום דממהרין ליתן שכר למברך יותר מן העונה אמן ע"כ דאין חילוק בין מברך על הכוס למברך בלי כוס, ובגמ' שם דנ"ה מי שנותנים לו כוס של ברכה ואינו מברך (מקצרין ימיו) ובשו"ע סי' ר"א איתא סתם מי שנותנים לו לברך ואינו מברך ולא הזכירו כוס משום דלפי הטעם המבואר שם דהמברך בהמ"ז מברך לבעה"ב אין חילוק בין בכוס לבלא כוס, (וראיתי להמשנ"ב בסי' ר"א סקי"ג שמביא מהמג"א שדוקא כשמברכין על הכוס דאז החיוב על האורח לברך את בעה"ב ובשעה"צ שם תמה על המג"א וכו' דאולי דייק זה המג"א מל' הגמ' דקאמר מי שנותנים לו כוס, והנה במג"א אין מפורשים הדברים וז"ל דוקא באורח הדברים אמורים ובכוס בהמ"ז עכ"ל, ונראה פשוט שגם המג"א לא כיון בדוקא על כוס ועיקר כוונתי הוא הבהמ"ז, ובודאי שהאורח צריך לברך הבעה"ב אפי' בלי כוס ומל' הגמ' אין לדייק כמ"ש לעיל)."
 3. מראי מקומות – בית אהרן וישראל (גליון י"ט עמ' צ"ז).
 א) הגר"צ"י אברמוביץ (קובץ זכר יהודה [וייסבום] עמ' ס' אות ו') – "ובמשנ"ב ... ובשער הציון ... וכוונתו כמ"ש 'ובכוס ב"ה', היינו לאפוקי שאר כוסות, כגון כוס במילה או באירוסין (הערה זו על דברי המשנ"ב ראיתי בפנקס מאמרים לחתונה מכ"ק מרן אדמו"ר זצ"ל, שנכתב בשנת תרצ"א ע"י ה"ב אשר שמעון אמזעל הי"ד מלאדז)."

ג. בזמן הזה.

1. לא שייך דין זה.
 א) חסד לאלפים (ס"ק י"ז) – "דלדידן שאין יוצאין בשמיעה אלא כל א' מברך לעצמו ליכא קפידא שהרי כל אחד צריך לברך לבעה"ב בברכות, ואפילו אוכל שם יחידי שלא בפני בעה"ב שאין הדבר תלוי בכוס".
 ב) דעת תורה (על סעי' ג') – "ונ"ל דבזה"ו שכל א' מברך בפ"ע לא שייך ד"ז [דמי שנותנים לו וכו'], שוב מצאתי בכר"ש שכ"כ".
 ג) כה"ת (ס"ק כ"ו) – "ונראה דלדידן דגם באיכא כוס כל אחד מברך לעצמו כמ"ש סימן קפ"ג אות ל"ז ליכא חששא דהא גם אם יקח אחר הכוס יכול הוא ג"כ לברך את בעה"ב. וכו"כ החס"ל אות י"ז".
 ד) הליכות עולם (ח"ז עמ' קצ"ה הע' י') – "אע"פ שמרן הש"ע א"ח (סי' רא ס"ג) הביא דבר זה לדינא, מ"מ החסד לאלפים ... אין שום חשש בזה, שהרי אפילו אם אחר יקח הכוס לברך, יכול האורח ג"כ לברך את בעה"ב בלחש, ואינו נמנע מלברך בעה"ב. וכו"כ בכף החיים (סי' רא ס"ק כו)".
 ה) פסקי תשובות (אות ו') – "וכבר העירו כמה פוסקים שאין דברים אלו אמורים בזמננו שכל אחד מברך לעצמו, וכל יחיד ויחיד בברכת המזון מברך את בעל הבית (לאפוקי מזמניהם שאחז היה מברך ברכת המזון ומוציא את כולם ידי חובתן), ולכן גם כשמכבדים אותו לברך על הכוס מותר לסרב כשיש לו סיבה לכך".
 2. מראי מקומות – א"ר (ס"ק ד'), אשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' ג').
 א) שעה"צ (ס"ק י"ד) – "וכהיום שבלאו הכי המנהג אצל כל אורח לומר, הרחמן הוא יברך את בעל הבית וכו', איני יודע אם שייך כלל ענין זה, ועיין באליה רבה שפקפק גם כן".
 ב) שבט הקהתי (ח"ד סוף סי' נ"ו) – "עי' סי' ר"א דמי שנותנים לו לברך ואינו מברך מקצר ימיו ר"ל ועיי"ש במג"א ר"ל אורח כיון דצריך לברך הבעה"ב וכן פסק המ"ב אבל בבעה"ב לא שייך ועי' בכרם שלמה דבזמן הזה דכל אחד מברך בהמ"ז בפנ"ע ומזכיר שם ברכה לבעה"ב לא שייך הך דין ועי' בשעה"צ ס"ק י"ג שם ועי' בתורת חיים סי' ר"א. ולפי"ז ל"ק כלל מה דאי' בס' אמרי אמת על ליקוטים במס' פסחים קי"ט ע"ב דאי' שם דנותנים לעתיד לבוא לאאע"ה כוס של ברכה לברך ואומר להן איני מברך והק' הה"ק מאוסטראבצה זצ"ל הלא ג' דברים מקצרים ימיו של אדם וכו' ואיך ידחו כולם לברך על כוס ועיי"ש שתי' האמרי אמת דדוקא בעה"ז שייך לקצר שנים משא"כ בעה"ב חיים לעולם ע"כ, וצ"ב דמה בכך דלא שייך העונש לעה"ב אבל עבירה מיהו הוי וצ"ע. אבל להנ"ל ניהא דלע"ל הוי כל המסובין כבעה"ב ואין שם אורח ובעה"ב, אלא הקב"ה הוא שם בעה"ב וא"כ לא שייך הך דין. ועי' במאירי ברכות (נ"ה ע"א) דפי' דהא דאם נותנים ס"ת או כוס לברך ואינו רוצה נתקצר ימיו, היינו כשאינו רוצה מחמת גאוה עיי"ש א"כ בלא"ה ניהא דאלו שחשב הגמ' בפסחים דלא ירצו היינו מתוך ענוה שבהם וא"כ ליכא שום חשש".

ד. מגמגם שסירב לזמן מחמת בושה.

1. מראי מקומות – חשוקי חמד (ברכות דף נה, לשונו מובא לעיל).
 א) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ס"ט טור ד') – "שאלה: כ' השו"ע (סי' ר"א ס"ג) מי שנותנים לו לברך ואינו מברך מקצרים ימיו [וכ' המ"ב (ס"ק י"ד) אורח שנותנים לו לברך הרי בדין הוא שמברך לבעה"ב ובוזה שנמנע מלברך את בעה"ב שהוא מזרע אברהם שנא' בו 'ואברכה מברכך' הרי מכלל הן אתה שומע לאו נמצא גורם קללה לעצמו, וכו' המ"א, ה"מ כשמברכין על הכוס, וכו' המ"ב ר"ל שבלא זה אין גורם קללה אבל בודאי אין נכון לדחות מצוה הבאה לידו עכ"ל]. יל"ע האם כשמכבדים אותו לזמן ומסרב או שמכבד לאחר היושב בצידו, אך לא משום שאין רצונו לברך לבעה"ב אלא שאינו רוצה ליטול העטרה לעצמו

ולברך קודם לאחרים ולגדולים ממנו, ואדרבה בזה שמסרב הוא כביכול מגדיל את הברכה שמראה גודל החשיבות בברכת הזימון, או באופן שמתבייש להרים קולו וכדו'. תשובה: צ"ע."

- ה. מראי מקומות – שיעורי מרן הגריש"א זצ"ל (ברכות דף נה., עמ' תרמ"ה), הר"מ בראנד (בית אהרן וישראל גליון ק"ט עמ' ק"י).
1. מאירי (ברכות דף נה. ד"ה מי) – "מי שמזמינים לו ספר תורה לקרות ואינו קורא מתוך גאוה שבו או שנותנין לו כוס של ברכה לברך ואינו מברך וכן בדרך כלל כל המנהיג עצמו ברבנות אי אפשר להתקיים בכך לפיכך ראוי לו לאדם להשפיל עצמו נגד השם ונגד עמו ומ"מ מלך או נשיא שבדור ראוי לו להטיל אימתו על הבריות..."
 2. אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ב) – "וכדי להנצל ממכשול דזולתי בצד מה הרי כוונתי בנותני כוס לברך לשום אדם רק ע"ד השאלה. ולא בדרך החלט. וכשנותן אח"כ הכוס לי הר"ז כאלו לא נתתי לו הכוס מעיקרא. ויש עפ"י"ז תיקון טוב שע"י"ז מסתלק כל חשש בזה. כי לפי כוונת הלב הם הדברים ואני מתנה מפורש שכשלא יקבלנו הרי לא נתתי לו מעיקרא רק ע"מ שיושיטהו..."
 3. אילת השחר (אליבא דהלכתא גליון ל"ב עמ' ס"ה טור ד') – "דבכדי שאביו לא יפגע במה שלא מכבדו על כן יכבד לאביו תחילה ויאמר לו שיש כהן בסעודה ואביו יכבד לכהן כיון שחזר עליו הדין לכבד הכהן מדין וקדשתו. ודנתי לפניו בקרקע דלכאו' אחר שכיבד לאביו שוב אסור לו לכבד לאחר כנפסק בשו"ע (סי' ר"א ס"ג) דמי שנותנים לו לברך ואינו מברך מקצר ימיו, ואפי' למג"א דה"מ בכוס של יין מ"מ כ' המ"ב דבדואי אין נכון לאדם לדחות מצוה הבאה לידו. והשיבני **דלא נאמר דין זה** באופן כזה שמכבד לכהן מדין וקדשתו, או כל כה"ג שאינו רוצה לברך **משום שרוצה לכבד אחר במצוה** דאין זה בכלל מעבירין על המצוות כשיש לו ענין בדבר אבל כשאין לו ענין וסתם אינו רוצה לברך ע"י נאמר דאין לדחות ודו"ק".
 4. הגרח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ז אות ל"ח) – "כתב השו"ע: 'מי שנותנים לו לברך ואינו מברך, מקצר ימיו'. וכתב המשנ"ב (ס"ק יד) דזה דוקא באורח, ומסיים המשנ"ב: 'ונראה לי דר"ל שבלא זה [-כשמי שאינו אורח המסרב לברך], אין גורם קללה, אבל בודאי אין נכון לאדם לדחות מצוה הבאה לידו'. ולכאורה אם נדמה לו שהשני גדול ממנו, כן יש ענין שלא לברך בעצמו ולכבד השני רכן איתא בברכות (מו ע"א) 'נברייך לן מר, אמר ליה לא סבר לה מר להא דרב הונא דמן בבלי דאמר בוצע מברך' [חזינן שבמקום שיש סיבה לדחות מותר לדחות]. תשובה: יתכן".
 5. שאלת שלמה (ח"א סי' ט"ז) – "הייתי מסיב בסעודת נשואין והיו שם ז' רבנים נ"י וכדי שלא להטיל קנאה בסעודה עמד הרב בעה"ב וכיבד אחר בהמ"ז לכל א' מהרבנים המסובין ברכה אחת מברכות ז' של נשואין על כוס של ברכה שהגיש לפנייהם וכן עשו הרבנים, ואף כי זה הדבר הי' אז זר בעיני כי לא ראיתי כזאת מימי בכ"ז חששתי לכבודם ולא דברתי דבר ואמרתי אני בלבי בדרבנן עבדינן עובדא והדר מותבינן תיבתא, וגם אני הייתי א' מן המברכ' ולא סרבותי כי חששתי למ"ש ברכות נ"ה למי שנותנין לו כוס של ברכה ואינו מברך דכ' ואברכה מברכיך וזה הטעם שייך גם במי שנותנין לו כוס של ברכה לברך את התתן ואת הכלה כמובן. ואחר הגמר אמרתי הנה ז' הברכות יש מהן שאינן פותחות בברוך והטעם משום דהוי ברכה הסמוכה לחברתה ואותן הברכות מהן שפותחות בברוך כבר כ' תוס' פסחים ק"ד ב' טעם לכל א' מהן מדוע פותחות בברכה ע"ש..."

ט מצוה לחזור אחר כוס - סעיף ד'.

א. בזמן הזה.

1. שעה"צ (ס"ק ט"ז) – "ובזמננו שכל אחד ואחד מברך לעצמו, איני יודע אם שייך דין זה, ואולי מה שעונים ברוך שאכלנו וכו' לא נחשב זה רק כעניית אמן, והמזמן הוא חשוב עיקר המברך, וצריך עיון".

ברכת פירות האילן

סימן ר"ב

כז] שומשמין.	יד] שמן זית - <u>סעיף ד'</u> .	א] חשיבות ללמוד ה' ברכות.
כח] נובלות - <u>סעיף ט'</u> .	טו] שקדים המרים - <u>סעיף ה'</u> .	ב] ברכה ראשונה: דרבנן או דאורייתא.
כט] מיץ פרי: <u>סעיף ח'</u> - <u>סעיף י"א</u> .	טז] צלף - <u>סעיף ו'</u> .	ג] אסור שיהנה בלא ברכה.
ל] מיץ תפוזים (orange juice).	יז] קליפות הפרי.	ד] יין: בורא פרי הגפן - <u>סעיף א'</u> .
לא] שער ציורים.	יח] רסק פירות - <u>סעיף ז'</u> .	ה] יין מבושל.
לב] פירות חיים ומבושלים - <u>סעיף י"ב</u> .	יט] ציורים.	ו] יין: עיקר וטפל.
לג] אגוז גמור המטוגן בדבש - <u>סעיף י"ג</u> .	כ] תפוחי אדמה: שלא נשאר בה חתיכות.	ז] ארופי.
לד] אגוז רך שמבשלים בדבש - <u>סעיף י"ד</u> .	כא] נימוח הפרי לגמרי, וחזר לקדמותו.	ח] מיץ ענבים או יין הקרוש בקור.
לה] סוכר (sugar) - <u>סעיף ט"ו</u> .	כב] פרי שלם, אבל צורתו אינו ניכר.	ט] מיץ ענבים שלא חזי לתסוס (ferment).
לו] מוצץ פרי.	כג] עיקר אכילת אותן פרי הוא ע"י ריסוק.	י] בוסר: מאיזה זמן חשיב "פרי" - <u>סעיף ב'</u> .
לז] תבלינים - <u>סעיף ט"ז</u> , <u>סעיף י"ח</u> .	כד] במבה (bamba).	יא] ראוי לאכילה ע"י הדחק.
לח] כללים.	כה] חמאת בוטנים (peanut butter).	יב] שאינו ראוי לאכילה אפ"י ע"י הדחק.
	כו] שוקולד (chocolate), וכדו'.	יג] גרעיני הפרי - <u>סעיף ג'</u> .

ספרים - ח"א (כלל נ"א, ועוד), **קיצור שו"ע** (סי' נ"א, ועוד), **ברכת ישראל** (אורבאך), **עוללות אפרים** (מרגליות), **ברכות ישראל** (יאנובסקי), **ברכת הבית** (שער ב', ועוד), **עבודת אהרן השלם** (פיינזילבר), **ברכות שמים** (סתהון), **קצות השלחן** (סי' מ"ט, ועוד).

דור המלקטים.

1. אוצר הברכות (פרץ, ב' חלקים).
2. אוצרות ההלכה (זכאי).
3. אליבא דהלכתא (חוברת ל"ד, ועוד).
4. ברכה אחרונה (אייזנשטיין).
5. ברכה כהלכה (קליקשטיין, ב' חלקים).
6. ברכה כהלכתה (פולק).
7. ברכות כהלכתן (ינאי).
8. הברכות כהלכתן (ינאי, דפו"ח).
9. ברכת ה' (לוי, ה' חלקים).
10. ברכת השם (וענונו).
11. ברכת ים (שטרן).
12. ברכת מאיר (טודר).
13. דברי הלכה (ובר).
14. דיני ברכות (פרץ).
15. דרכי הלכה (ברכות הנהנין, שמרלר).
16. דרשו (על משנה ברורה).
17. הבאר (חלק י"א, קובץ צאנז).
18. הברכה והלכותיה (זכאי).
19. הברכה והשבח (שושנה).
20. הברכות כהלכתן (שטרנבוך).
21. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה - פרק מ').
22. הגרש"א זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' ר"ז - ר"ס, שלמי ברכה).
23. וזאת הברכה (מנדלבוים).
24. זעירין הברכה (מנדלבוים).
25. זעירין הברכה (מנדלבוים).
26. ויאמר אברהם (ברכת הפירות, עדס).
27. ותן ברכה (אנגלית, בדנר).
28. חוט שני (ברכות, קרליץ).
29. חזון עובדיה (ברכות, מעין אומר ח"א פרק י', יוסף).
30. יבקש תורה (ברכות, קויפמן).
31. ילקוט יוסף (ברכות, יוסף).
32. כוס של אליהו (פאלק).
33. כיצד מברכים (הכהן).
34. כיצד מברכין (ניימן).
35. כתונת פסים (גליק).
36. לה' ארץ ומלואה (אריאל, ג' חלקים).
37. לקט הפוסקים והתשובות (ברכות, שטיינהויז).
38. מאיר עון (ערבה).
39. מגילת ספר (ברכות, איזנטל).
40. מילי דברכות (שוורץ).
41. מנחת פרי (ברכות הנהנין, רוטנברג).
42. מעדני אשר (ברכות, לונצר).
43. מעדני דניאל (ח"ג, פלבני).
44. מקור הברכה (קרואס).
45. משנת הברכה (ויספיש).
46. משנה ערוכה (עיקר וטפל, פולק).
47. נתיב ברכה (פר' כיצד מברכין, ספרקה).
48. ספר הלכה (ברכות הנהנין, הופנר).
49. פניני הלכה (ברכות, מלמד).
50. פני השלחן (ברכות הנהנין, ויטמן).
51. פסקי תשובות (חלק ב', רבינוביץ).
52. פתחי הלכה (פארסט, וגם באנגלית).
53. צהר (אהל ברוך).
54. רב ברכות (בן שושן).
55. רועה בשושנים (ברכות, ישראל).
56. שבט הלוי (מבית לוי ח"ד עמ' קל"ט-קמ"ב, ח"ד עמ' מ"ז-נ"ו, חט"ו עמ' נ"ב-ע"ה, ח"ז עמ' כ"ג-פ"ה).
57. שיעורי הגרי"ש אלישיב (ברכות).
58. שלמי ניסן (קפלן).
59. שערי הברכה (שטיצברג).
60. תורת הברכה (פלדמן).
61. תורת הברכות (עובד).

א] חשיבות ללמוד הל' ברכות.

א. **ברכות** (סוף דף לה.) – **"וכל הנהגה מן העולם הזה בלא ברכה מעל.** מאי תקנתיה ילך אצל חכם. ילך אצל חכם מאי עביד ליה. הא עביד ליה איסורא. אלא אמר רבא: **ילך אצל חכם מעיקרא וילמדנו ברכות,** כדי שלא יבא לידי מעילה. אמר רב יהודה אמר שמואל: כל הנהגה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו נהגה מקדשי שמים, שנאמר: לה' הארץ ומלוואה. רבי לוי רמי: כתיב לה' הארץ ומלוואה, וכתיב: השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. לא קשיא, כאן קודם ברכה, כאן לאחר ברכה".

1. **רש"י** (ברכות דף לה. ד"ה מעל) – "מעל. כנהגה מן ההקדש".
2. **הגר"ש"א זצ"ל** (הערות במסכת ברכות דף לה.) – "חכם מאי עביד ליה הא עביד ליה איסורא. כתב הנתיב"מ סי' רלד שהלוקח בטעות טריפה דרבנן ואכלו משלם דמיהם ככשרים כיון שנהגה, וחלוק הוא מהלוקח טריפה ממש שהלוקח בשוגג פטור מלשלם. ובטעם החילוק ע"ש שכתב, כיון שעבירה דרבנן בשוגג אינה עבירה כלל ואי"צ כפרה לכך אין פגם בהנאתו, משא"כ בעבירה דאורייתא בשוגג הוי עבירה וצריך כפרה וא"כ לא נהגה, ולכך אי"צ לשלם, ע"ש. וממה שאמרינן הכא 'עביד איסורא' אף שהוי שוגג דרבנן, **מוכח שאיסור דרבנן בשוגג חשיב איסור וצריך כפרה ולא כדברי הנתיב"מ הנ"ל.** וכבר חלקו עליו הרבה מן האחרונים (עי' מ"ב של"ד סקע"ח ובשעה"צ שם סקס"ה). ונראה ליישב דבריו, שמה שאכילה בלא ברכה בשוגג הוי איסור הוא משום שהוי כמעילה וע"כ חלוק הוא משאר איסורים דרבנן, שהרי ס"ס מעל ומעילה בשוגג הוי מעילה, ולכן אמרינן הכא דעביד איסורא. וביותר נראה, שלא זו בלבד שאין כאן קושיא לדברי הנתיב"מ, אלא אפשר אף להביא סמך לדבריו מהכא, שהרי הליכה לחכם דאמרינן הכא היינו שילך ללמוד כיצד לא יכשל להבא, ואם איסור דרבנן בשוגג הוי איסור ממש, אמאי לא אמרינן שילך אצל חכם שילמדו סדר תשובה על העבר, אלא ע"כ שאי"ז איסור".

ב. **ברכות** (ריש דף לה.): – "אמר רבי חנינא בר פפא: כל הנהגה מן העולם הזה בלא ברכה **כאילו גוזל להקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל,** שנאמר: גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית; ואין אביו אלא הקדוש ברוך הוא, שנאמר הלא הוא אביך קנן; ואין אמו אלא כנסת ישראל, שנאמר: שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אבך..."

1. **רש"י** (ברכות ריש דף לה.): – "גוזל להקדוש ברוך הוא. **את ברכתו**".
- א) **מהרש"א** (חידושי אגדות ברכות דף לה. ד"ה ל"ק) – "ומה שפירש"י גבי כאלו גוזל להקב"ה את ברכתו כו' א"צ אלא גוזל ממש להקב"ה אותו דבר שאוכל ונהגה ממנו דקודם הברכה שלו הוא".

ב) **אמרי אמת** (ליקוטים ברכות ריש דף לה.; הע' לס' פרדס יוסף פר' בשלח אות פ"ב) – "מה שהבאת בפרשת בשלח בשם בני יששכר דחקר איזה ברכה ברכו ישראל על המן, ובברכות (דף לה.): איתא דבלא ברכה הוי כגוזל ומועל, **וקשה על זה דא"כ יהיה בן נח מחוייב בברכת הנהגין,** דעל גזל בן נח מחוייב מיתה דהוי מז' מצוות, וגם יהיה אסור לכבד לנכרי מצד לפני עיוור, וזה לא מצינו בשום מקום. וי"ל כי באמת כתיב באדם הראשון (בראשית א, כ"ט) הנה נתתי לכם וגו' לאכלה, וכן בנח (ט, ג) כל רמש וגו' לכם יהיה לאכלה, ובמדרש והארץ נתן לבני אדם מבלי צורך ברכה, אולם איתא במדרש [שמו"ר י"ב, ג] הובא בילקוט יתרו [רמז רע"ג] ותהלים [סימן קט"ו] כי כשנתן תורה לישראל נתבטל הגזירה של והארץ נתן לבני אדם, משל למלך שגזר שבני רומי לא ירדו לסוריא ובני סוריא לא ירדו לרומי, וכיון שהשיא את בתו התיר, כך עד שלא נתנה התורה, השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם, ומשנתנה תורה וכו' וזה רק לבני ישראל וכו', ולכן צריכים בני ישראל ברכה ולא בני נח, כי רק לבני ישראל במתן תורה בטל הגזירה".

ג) **פרדס יוסף** (על האמרי אמת שם) – "ובפשוט י"ל דרק גזל בגשמיות בן נח מחוייב ולא שגוזל מהקב"ה, וגם ברש"י ברכות [ל"ה: ד"ה גוזל] כי גוזל להקב"ה ברכות, וכתב במהרש"א [ח"א ד"ה לך] דאין צורך לפשט זה, אלא גוזל ממש להקב"ה אותו דבר שאוכל ונהגה ממנו, עיין שם, וי"ל שזה כוונת רש"י דלא הוי גזל ממש, דא"כ היה בן נח מחוייב לברך ברכת הנהגין ולא מצינו כן..."

2. **רמב"ן** (ויקרא פרק כ' פסוק ג') – "שאמרו (ברכות לה ב) כל הנהגה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו גזל להקב"ה וכנסת ישראל, שנאמר (משלי כח כד) גוזל אביו ואמו וגו', אין אביו אלא הקדוש ברוך הוא ואין אמו אלא כנסת ישראל, חבר הוא לאיש משחית, חכם הוא לירבעם בן נבט שהחטיא את ישראל לאביהם שבשמים. כי החפץ ביצירה שיברכו עליה לשמו הגדול, משם יהיה קיום העולם, ואם לאו יתעלה בשמו הגדול ומסתלקת השכינה מישראל, וכל שכן כשיקריב הפרי למולך שהוא מתעב את גאון יעקב ומשכנו".

א) **גור אריה** (ויקרא פרק כ' פסוק ג') – "ולפי הנראה מדברי הרמב"ן, שהוא מפרש 'כל הנהגה מן העולם בלא ברכה גוזל הקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל' נאמר על הברכה, שהוא גוזל הברכה מן הקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל, כמו שאמר החפץ ביצירה לברך עליה לשמו הגדול, ואז יהיה קיום בעולם, כי תהיה השכינה בארץ על ידי הברכה, שממשיך הברכה והשפע אל היצירה, ואז השכינה בארץ. וכשאינו נותן הברכה, אז תתעלה השכינה בשמו הגדול, כי אין כאן מי שממשיך אותו בארץ, ואז אין קיום בעולם כאשר חסר השכינה מן הארץ, כך הוא דעת הרמב"ן. **ואני אומר כי לא כווננו רבותינו ז"ל בגזילת הברכה כלל, רק בגזילת הפרי,** כמו שאמרו שם (ברכות סוף לה.) מכה קושיות המקראות אהדי; דכתיב (תהלים כד, א) "לה' הארץ ומלוואה", וכתב (תהלים קטו, טז) "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני האדם", ומשני כאן קודם ברכה וכאן אחר ברכה. ולפיכך אמרו כל הנהגה מן העולם בלא ברכה מעל מפני שכתב "לה' הארץ ומלוואה". והטעם הזה ידוע, כי..."

ב) **להורות נתן** (חט"ו סי' כ', עי' סוף סי' ל"ה אות א') – "והא דרש"י ורמב"ן מפרשים דגוזל את הברכה ולא את הפרי, **י"ל דהרי חזינון שמונתר להאכיל את הפרי לבהמתו או לעכו"ם אף בלא ברכה,** ואם נימא דקודם ברכה לא הוי שלו אלא של גבוה א"כ איך רשאי להאכיל פרי לבהמתו ולעכו"ם טרם שבירך, הלא הפרי אינו שלו, אלא ודאי אין הגזילה בעצם הפרי, רק אם רוצה לאוכלו אז נתחייב הגברא בברכה, ואם אינו מברך הרי הוא גוזל הברכה מהקב"ה".

3. מראי מקומות – **אג"מ** (או"ח ח"ו סי' י"ח אות י"ב).

א) ילקוט שמעוני (תהלים רמז תש"כ) – "טעמו וראו כי טוב ה'". אמר הקדוש ברוך הוא הוי מקיים כל מצות שנתתי לך בתורה, אם אכלת מפירות הארץ או מן האילן הוי מברך עליהם, שאם אכלת ולא ברכת אתה **גוזל את הפירות** ואת האילן ואת הארץ, ולמי שהוא מגדלן, ואם אכל אדם וברך הוא ממליך לבוראם, הוי טעמו וראו כי טוב ה'".

1) מראי מקומות – אפרקסטא דעניא (ח"א סי' ס"א הע' א').

ב) רבינו בחיי (כד הקמח ערך ברכה) – "אין התועלת והריבוי כי אם אלינו כי מי שמברך על מה שנהנה הוא מעיד על ההשגחה שהוא ית' המציא מזון לשפלים כדי שיחיו ובזכותם התבואה מתברכת והפירות מתרביין, והנהנה ואינו מברך הנה הוא **גוזל ממנו ההשגחה** ומוסר הנהגת השפלים לכווכבים ומזלות, כענין שכתוב (הושע ב) אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי, קרא הכחות ההם מאהבי ואמר כי הם הנותנים להם מזונותם, והנה אלה רשעים שוללים ההשגחה מיוצר בראשית. ומזה אמרו ז"ל (ברכות פ"ו דף ל"ה ב) כל הנהנה מן עוה"ז בלא ברכה כאלו גוזל להקב"ה ולכנסת ישראל שנא' (משלי כח) גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע ואין אביו אלא הקדוש ברוך הוא ואין אמו אלא כנ"י והנה גוזל ההשגחה להקב"ה וגוזל מפירות לכנ"י כי הפירות יתמעטו בסבתו ... מכאן יש ללמוד שיש על האדם **חובה עצומה להזהר בברכות** החובה וגם בברכת הנהנין וכל הזהיר בהם הלא זה מופת על אמונתו הטובה ועל זכות לבו והוא מעיד על עצמו שיש ליהדותו שרש ועיקר והוא חסיד וירא חטא".

ג. ברכות (ריש דף לה:): – "אמר רבי חנינא בר פפא: כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו גוזל להקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל, שנאמר: גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית ... מאי **חבר הוא לאיש משחית**. אמר רבי חנינא בר פפא: חבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים".

1. ברכת הבית (הקדמה ד"ה ובזה נ"ל לפרש מאמרם) – "ופי' רש"י לפי שהוא מיקל אחרים רואים ולמדים ממנו וי"ל מאי הגדיל העבירה בזה יותר מבשאר מצות ומדמה אותו לירבעם ב"נ שהשחית את ישראל לעבוד ע"ז ולכפור בכל התורה. וגם אמאי לא אמר גם בתחילה שהוא חבר לירבעם ב"נ כמו שהביא מהפסוק אח"כ. ולא אמר רק שהוא גוזל להקב"ה וכנס"י. וגם על רש"י ז"ל י"ל אמאי אחרים ילמדו ממנו וכי מה שרואה שחבירו עושה איזה איסור ילמוד הימנו ומ"ש זה משאר איסורים. וגם היכא למד מהפסוק דהוי כגוזל להקב"ה וכנס"י. ולפי הנ"ל א"ש. דבתחילה מיירי שאינו מברך כלל בזה הוא רק גוזל להקב"ה וכנס"י אבל אין אחרים למדים ממנו ואינו חבר לירבעם אבל בקרא מיירי שמברך רק **שאינו נזהר לברך כראוי** ואינו מטריח עצמו להיות בקי בדיני ברכות ואומר אין פשע דסובר כיון דהוא מברך כדעתו ואינו אוכל בלא ברכה אין פשע ואחרים רואים שהוא מיקל גם הם מקילים בזה לעשות כן. ובאמת הוא פשע גדול דהוי כמזיד דהיה לו ללמוד ולא למד וחטא הוא בכפלים שנהנה בלא ברכה דכל שלא בירך כתיקון חכז"ל הוי כאלו לא בירך ומה שבירך הוי ברכה לבטלה. ועי"ז **גורם עניות** שמעביר את האדם ע"ד קונו לזה הוא חבר לאיש משחית שמשחית את ישראל לאביהם שבשמים. וגוזל להקב"ה שמונע אותו מרצונו הטוב שרצונו להטיב לבריותיו".

ד. ריטב"א (הל' ברכות פרק א' הל' א') – "חייב כל ישראל הבא ליהנות מן העולם, לברך על כל מה שנהנה לשם הגדול מלך העולם, ואם לא בירך מעל בקדשים והבדיל בין מי"ם למי"ם, ופרק עול מלכות שמים, וגזל אביו ואמו, ונאץ לרוכב בערבות ביה שמו, לכן בארץ ישולם ומספר החיים ימחה וילך עירי, ועל זה נאמר (משלי י"א) ועוכר שארו אכזרי, והמברך יבורך ומשך לכל העולם חן וחסד, ועליו נאמר (שם) גומל נפשו איש חסד, לכן **תחילת כל דבר ראוי אדם ללמוד וללמד לבניו ותלמידיו סדר ברכות** כדי שלא יבאו לידי מעילה וישחיתו ויתעיבו עלילה מפני שזה דבר חמור מאד".

1. קהלות יעקב (קריינא דאגרתא ח"ב מכתב א') – "בודאי כל ת"ח צריך ומוכרח ללמוד כל חלקי התורה והחלק הנוגע למעשה היינו, סדר מועד **וברכות חובה יותר** ויותר ללמוד בעיון והעמקה עד שיהא ראוי להוראה בענינים אלו. וזהו עיקר מצות לימוד התורה דצריך שתהא ללמוד ע"מ לעשות ולקיים וכדתנן באבות ואין בזה ספק כלל וכלל, והצדק עם כתר"ה במאה אחוז ואל ישגיח כלל על האנשים אשר יניאו אותו מזה ח"ו. ומה שנהגו בישיבות ללמוד המסכתות מנשים ונזיקין בלבד הוא מפני שאותן מסכתות המה מסוגלים יותר לפתח את הכשרון וישרות העיון וכל זה שייך רק לגבי צעירים בערך כחמש שנים הראשונים אחרי שגמרו ישיבה קטנה, אבל כשכבר פיתח כשרונו כהוגן בודאי חובה עליו **אז יותר ללמוד ברכות** וסדר מועד וחולין ונדה. [וגם קדשים מה"ט דהלומד כאילו מקריב כמשאחז"ל וכמו שהאריך מרן הח"ח זללה"ה]. ואשרי חלקו שלומד במה שמעטים הם העוסקים בו ויקבל שכר כנגד כולם כמש"כ בספר חסידים".

ה. ב"ק (דף ל). – "אמר רב יהודה: האי **מאן דבעי למהוי חסידא**, לקיים מילי דנזיקין; רבא אמר: מילי דאבות; ואמרי לה: **מילי דברכות**".

1. א"ר (ס"ק א'), הו"ד בשע"ת (סוף סי' ר"ב) – "גרסינן [ב"ק ל' ע"א] האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דברכות. ולכאורה תמוה דמשמע מי שלא קיים אותן חסיד הוא דלא מקרי אבל רשע נמי לא מקרי, הא כתיב [משלי כח, כד, ועיין ברכות לה ע"ב] חבר הוא לאיש משחית, אלא ר"ל שלא יסמוך על הכלל שאמר שהכל יצא אלא ילמוד מילי דברכות לברך על כל מין ברכה השייך לו, וכתב בכתבי האר"י [עי' שער המצות פ' עקב] זה לשונו, **הפוסט עצמו בברכת שהכל הרי זה בכלל בור שקללוהו חז"ל** [ברכות כ ע"ב] ע"כ".

א) וכן עי' הגריש"א זצ"ל (הערות במסכת ברכות סוף דף לה:).

2. תוס' ר' יונה (ברכות דף כה. ד"ה מאי), הו"ד בשע"ת (סוף סי' ר"ב), ריטב"א (ברכות סוף דף לה:). – "וה"ה שאפילו שאם לא ידע אלא ברכת שהכל יצא בה מידי מעילה דתנן (ד' מ א) ועל כולם אם אמר שהכל יצא אלא שצריך ללמוד כדי שיברך הברכה הראויה לכל דבר ודבר".

ו. פמ"ג (פתיחה להל' ברכות סוף אות י"ח) – "**דיני ברכות ארוכים ועמוקים**, וצריך כל אחד לזהר בהם, ואמרו בברכות ל"ח א' דאדם גדול הוא ובקי בברכות הוא, וצריך כל אחד ללמוד, ישמע חכם ויוסף לקח [משלי א, ה]".

1. יערות דבש (ח"א דרוש י"א ד"ה ולכן, ע"י דרוש ב' סוף ד"ה ואם) – "ואז יתן אל לבו מבלי לעבור פי ה', וללמוד דיני תורה ולהשמר מעבירות שדש בעקביו, ובפרט הלכות שבת ויום טוב, וברכות ברכת הנהנין, מי שאינו בקי בהן ממש אינו בתורת אדם ישראלי".
2. כוס של אליהו (ריש הפתיחה) – "הרבה בני אדם חושבים שהם יודעים הלכות ברכות, ורק כשמתחילים ללמוד ההלכות אז מכירים שבאמת אינם יודעים, וכפי ריבוי ידיעותיהם בהלכות ברכות ירבו להבין שבאמת אינם יודעים..."

ז. מראי מקומות – פס"ת (סי' ר"ב אות א').

1. מהרש"א (חידושי אגדות מסכת נזיר דף סו:) – "לפי שמזונותיו של אדם קשים כקריעת ים סוף וע"כ צוה הקדוש ברוך הוא להאוכל ושבע לברך עליו כמ"ש ואכלת ושבעת וברכת וגו' שע"י זה הקדוש ברוך הוא משפיע ברכותיו להיות לו בריוח מזונות כי יש לאדם מקטרגים בדבר מלתת לו מזונותיו הקשים בריוח ואלו הברכות הם המליצים יושר וסנגורים טובים לנגד המקטרגים".

ב] ברכה ראשונה: דרבנן או דאורייתא.

א. קדוש הלולים לה'.

1. ברכות (דף לה.), הו"ד ברי"ף (ברכות דף כד:) – "דתנו רבנן: קדש הלולים לה' מלמד שטעונים ברכה לפנייהם ולאחריהם, מכאן אמר רבי עקיבא: אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך".
(א) רשב"ץ (ברכות דף לה. ד"ה מכאן) – "מכאן אר"ע, דכיון דגלי לן קרא [ד] בתחלת אכילה של נטיעה זו צריך לברך לפנייה מינה ללפינן דאסור ליהנות וכו' דמאי שנא נטיעה זו משאר הנאות".
(ב) ר"ע לשיטתיה: משנה (דף מד.), "רבי עקיבא אומר: אפילו אכל שלק והוא מזונו מברך עליו שלש ברכות".
(1) רש"י (ברכות ריש דף לה.) – "נ"ל דר"ע לשיטתיה לקמן (מ"ד א') במשנה דאפילו אכל שלק כו' מברך אחריו ג' ברכות, דס"ל ואכלת ושבעת קאי אכל מיני אכילה, וא"כ ברכה דלאחריהם נלמד משם. ומכאן א"צ ללמוד רק הברכה דלפניהם".
(2) ראמ"ה (ברכות דף לה.) – "בצל"ח נדחק למה נקט ר"ע דוקא ברכה שלפניה דתרווייהו הא נדרש מהלולים ע"ש. ונראה דר"ע לטעמיה לק' (מד.) אפי' אכל שלק והוא מזונו חייב לברך ג' ברכות. והיכא דלא זיין דליכא בהמ"ז וודאי פטור דלא עדיף מלחם, ולהכי לא בעי קרא לאחרין ונקיט אלפניו ואידך לאחלי' והדר אכלי'".
(ג) מראי מקומות – גר"א (ברכות דף לה. ד"ה מכאן, לשונו מובא לקמן).

ב. קל וחומר: (ברכות דף לה.), "דאיתא בקל וחומר: כשהוא שבע מברך, כשהוא רעב לא כל שכן" – האם הוא ק"ו גמור.

1. לאו ק"ו גמור.

- (א) תוס' (ברכות דף לה. ד"ה לפניו), כס"מ (פרק א' הל' ב', פרק ג' הל' י"ב) – "לפניו לכ"ש. לאו ק"ו הוא דאם כן תהא ברכה דלפניו מדאורייתא ולעיל פרק מי שמתו (דף כא.) משמע גבי בעל קרי דלאו דאורייתא הוא ואפי' רבי יהודה לא פליג אלא משום דעשאן כהלכות דרך ארץ".
(ב) תוס' הרא"ש (ברכות דף לה. ד"ה לפניו) – "... אלא ודאי לאו ק"ו גמור הוא דאיכא למיפריך כדפרכינן בפ' מי שמתו מה למזון שכן נהנה".
(ג) רשב"א (ברכות דף לה. ד"ה קל) – "ולאו קל וחומר ממש הוא דאלו כן שבעת המינין יהיו טעונין ברכה לפנייהן מן התורה ואנן תנן לעיל בפ' מי שמתו..."
(ד) ריטב"א (ברכות דף לה. ד"ה הא).
(ה) רשב"ץ (ברכות דף לה. ד"ה ובגמרא) – "וק"ו פריכא הוא דאיכא למימר דכשהוא שבע יש לו לברך על ספוק צרכיו אבל לפניו למה יברך, דומה למה שאמרו (תענית כ"ו רע"א) שאין אומרין הלל הגדול אלא בכרס מלאה, כנ"ל. ואחר כך מצאתי לרשב"א ז"ל שכתב זה לשונו..."

2. הוי ק"ו גמור.

- (א) ר' חננאל (סוף דף לה.) – "ואסיקנא למאן דתני כרם רבעי, שבעת המינין טעונין ברכה לפנייהם ולאחריהם, לאחרייהם מן התורה ולפניהם מקל וחומר. ולמאן דתני נטע רבעי, כל גידולי קרקע טעונין ברכה מן התורה ושאר דברים סברא הוא שאסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך".

3. י"ל: המשנה דבעל קרי דוקא בכה"ג שיאכל כדי שיעור שביעה.

- (א) צ"ח (ברכות דף לה. ד"ה תד"ה לפניו) – "במה שחייבה התורה ברכה לאחריה איכא למימר ק"ו לפנייה ולמימר ק"ו גמור הוא, ומשנה דבעל קרי מתוקמא כפי מה שכתבתי [בד"ה תינה] שלפניו לכך אינו מברך לפי שיכול לאכול מעט מעט, אף שיש מקום לומר כן אבל אין לנו הכרח לומר כן ואולי לחלוטין החליטו התוספות שאין זה ק"ו..."
(ב) גר"א (ברכות דף לה. ד"ה מכאן) – "מכאן אמר ר"ע אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך לכאורה קשה מה הוסיף לנו התנא בדברי ר"ע על מה שכתב ברישא... וי"ל משום דקשה ליה למה צריך לדרוש מפסוק זה על ברכה הא אמרינן ק"ו לקמן כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לכ"ש לכך הביא דעת ר"ע שאסור לאדם שיטעום כלום דאי מקל וחומר ה"א דיו לבא מן הדין להיות כנדון כמו שכשהוא שבע אית מברך אלא בכזית כך בתחלה אין צריך לברך אלא על כזית לכך למדין מפסוק זה שאסור שיטעום כלום דהיינו אפילו פהוק הכזית (וכן כתב הצ"ח)".

- (ג) ע"י הגריש"א זצ"ל (הערות במסכת ברכות דף לה.) – "והנראה ליישב בזה, שהנה, מה שבעו למימר שברכה שלפניה תהא מדאורייתא הוא דוקא בכה"ג שיאכל כדי שיעור שביעה, כמו שמצינו לגבי ברכה שלאחריה ששיעור אכילה הוא בכה"ג שאכל כדי שביעה כדיליף מ'ואכלת ושבעת וברכת'. ולפי"ז, לס"ד דגמ' מה שאמרו לעיל שבעל קרי אינו מברך לפנייה אבל מברך לאחריה איירי בכה"ג שאינו מחשב בדעתו בשעת הברכה לאכול כדי שביעה ולכך אינו מברך לפנייה כיון שאי"ב שיעור אכילה כשיעור להתחייב מדאורייתא, ומה שמברך לאחריה הוא משום שאחריה, מצא בעצמו והרגיש שהוא שבע. וא"כ שפיר איירי נמי התם

בבע"ק במי שאכל כדי שיעור שביעה שברכתו מדאורייתא, אלא שלפניו כיון שלא ידע שישבע אין לו חיוב מדאורייתא לברך. וכ"ז הוא רק לס"ד, אבל למסקנא דילפינן מק"ו, כבר כתבו התוס' להלן (ד"ה לפניו) שברכה לפניו היא מדרבנן בלבד, והוכיחו כן מהא דבע"ק, שהרי דוחק הוא להעמיד הסוגיא דבע"ק כהנ"ל. ומה שמברך בברכה לפניו שהיא דרבנן אף אם אינו אוכל כשיעור, אף שבברכה לאחריה שהיא מדאורייתא אינו מברך אם אינו אוכל כשיעור, כבר כתב הכס"מ (בפ"ג מהל' ברכות הי"ג) שתיקנו כן משם שחיישינן שמא ימלך".

4. מראי מקומות – שלמי ניסן (סי' ז').

א) פני יהושע (ברכות דף לה. ד"ה תד"ה לפניו) – "דבאמת סתמו דבריהם בזה דמעיקרא מאי קסבר דהוי ק"ו ולבסוף מאי קסבר דלא הוי ק"ו, ועוד שכבר כתבתי דבפרק שלשה שאכלו משמע להדיא בברייתא דק"ו גמור הוא ולפי"ז תו לא תקשה הך מתני' דלעיל דבעל קרי אין מברך לפניו כיון דהאי ק"ו גופא פלוגתא דתנאי היא והא דאסקינן לעיל בפרק מי שמתו [לעיל כ"א ע"א] לדרב יהודה בתיובתא היינו למאי דבעי רב יהודה למימר דברכת המזון שלפניו מן התורה מק"ו דתלמוד תורה בהא שפיר איתותב ממתני' דבעל קרי דהא בהך קל וחומר דתלמוד תורה לא אשכחן פלוגתא דתנאי דלא פליגי אלא לענין ק"ו דמזון גופא לפניו מלאחריו, כן נראה לי נכון ודו"ק".

ג. סברא: (ברכות סוף דף לה.), "תנו רבנן: אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה" – האם הוא דאורייתא.

1. הו"ד בטור (סי' מ"ו סעי' ג'), עי' לבוש (סי' מ"ו סעי' א'), ערה"ש (סי' מ"ו סעי' ג'), מ"ב (סי' מ"ו ס"ק א', סי' קפ"ד ס"ק כ"א).
2. דאורייתא.

א) פני יהושע (ברכות סוף דף לה.) – "אלא סברא אסור לו לאדם כו'. משמע מלשון כל הפוסקים דלפום הך מסקנא דהכא כל ברכת הנהנין הן מדרבנן לבר מברכת המזון לחוד ולרשב"א ברכת ז' מינין דלאחריו נמי מדאורייתא אבל בשאר ברכות מודה. ולענ"ד לכאורה יש לתמוה דהא בכל הש"ס משמע דמידי דאתיא מסברא הוי מדאורייתא ואדרבה מקשה הש"ס הא למה לי קרא סברא הוא ובאמת מלשון התוס' אין הכרע דאפשר דמה שכתבו וקרא דנסיב לעיל היינו אסמכתא בעלמא אפשר דנתכוונו לזה הענין עצמו דכיון דסברא הוא תו לא איצטריך קרא. מיהו נראה לענ"ד דאפילו אם תמצי לומר דסברא זו הוי נמי מדאורייתא אפ"ה אתי שפיר הא דקיי"ל דספק ברכות להקל משום דלא שייך להחמיר דכיון דאסור לברך ברכה שאינה צריכה מש"ה ממילא אזלה לה הך סברא ומהאי טעמא גופא נמי אתי שפיר דבעל קרי על המזון אינו מברך לפניו דכיון דלא מחייב אלא מסברא והוא מונע עצמו משום כבוד השם אינו שייך הך סברא. ועוד דעל המזון מברך מיהו לאחריו אם כן אינו נהנה מן העולם הזה בלא ברכה, כן נראה לי ועדיין צ"ע".

3. דרבנן.

א) רא"ה (ברכות דף לה. ד"ה מכאן) – "וברכה דלפניו נמי סברא הוא ומדרבנן דאסור לו לאדם ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה".
 ב) רשב"א (ברכות דף לה. ד"ה הכי, סוף דף מח:) – "הכי גרסינן בכל הספרים סברא הוא אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה, כלומר בכולהו בין מידי דבר נטיעה ובין מידי דלאו בר נטיעה ובין למאן דתני נטע רבעי ובין למאן דתני כרם רבעי ליכא דטעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו מן התורה אלא שבעת המינים בלבד שהן טעונין לאחריהן מן התורה הא שאר מינין בין לפנין בין לאחריהן אין טעונין כלל אלא מסברא וקרא אסמכתא בעלמא".

ג) ריטב"א (ברכות דף לה. ד"ה אלא סברא, עי' שבת דף כג. ד"ה אמר) – "אם כן כל ברכת פירות לפנייהם מדרבנן".

ד) רשב"ץ (ברכות דף לה. ד"ה ובגמרא).

ה) צ"ח (ברכות דף לה. תד"ה לפניו) – "ומה שכתב הגאון בעל פני יהושע דכיון דמסיק דסברא הוא ממילא הוא מן התורה, דהרי אשכחן שאמרו הא למה לי קרא סברא הוא, שמע מינה שסברא מועיל כמו קרא. ואומר אני שזה שייך רק בדין מן הדינים כמו בכתובות דף כ"ב [ע"א] מנין שהפה שאסר הוא הפה שהתיר, ובבבא קמא דף מ"ו ע"ב מנין להמוציא מחבירו עליו הראיה וכו', שבאלו המקומות מקשה הגמרא קרא למה לי סברא הוא, אבל לומר על דבר שהוא מסברא שהוא חשוב מצוה דאורייתא, זה לא שמענו. ואם הדבר כן לחנם נכתבו כל המצות שהם שכליות, ועוד שסברא זו שאסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה סברא זו שייכא בכל באי עולם, וא"כ יהיה ברכת הנהנין חובה גם על בני נח, אתמהא. אלא ודאי הכוונה הוא שכיון שהוא סברא לכך תקנו חכמים ברכות הנהנין, וזהו בכל שאר ברכות הפירות, אבל על הפת יש מקום לדון אם זהו הק"ו הוא ק"ו גמור ויהיה חייב מן התורה או לא".

ו) נשמת אדם (כלל ה' ס"ק א') – "והנה ליהנות מהעולם הזה בלא ברכה הוא אסור דרבנן, כדאמרינן בהדיא ריש כיצד מברכין, אסור לאדם ליהנות כו".

ז) הגריש"א זצ"ל (הערות במסכת ברכות דף לה.) – "עייין פנ"י שהקשה, כיון דילפינן חיוב ברכה לפניו מסברא מפני מה אין סברא זו מחייבת מדאורייתא כדאמרינן בשאר דוכתי, וע"ש שנשאר בצ"ע. ונראה ליישב קושיתו, שכל מה שאמרינן שסברא מחייבת מדאורייתא בדיני ממונות, הוא משום שבדיני ממונות הסברא קובעת למי שייך הממון, וכיון שהממון שייך לאדם, פשוט שהוא שלו מדאורייתא (שהגוזלו או המזיקו עובר על איסור דאורייתא). ולכך אמרינן בפרק שור שנגח את הפרה (ב"ק מו ב) 'ל"ל קרא לגבי המוציא מחבירו עליו הראיה סברא הוא' שמכח הסברא נקבע דין הממון. וכן מה שאמרינן בפרק האשה שנתארמלה (כתובות כב א) שהאב נאמן להתיר את ביתו מכח הפה שאסר הוא הפה שהתיר שאף זה הוא ענין של נאמנות, שמצד הסברא יש נאמנות לאב. אבל בסוגיין איירי לגבי מצוה, ולכך לא שייך להמציא מצוה דאורייתא מכח סברא מבלי שהקב"ה ציוונו לקיים מצוה זו. אלא שרבנן תיקנו לקיים המצוה, ומקור תקנתם הוא מסברא".

4. מראי מקומות – דף על הדף (ברכות דף לה.).

א) בית אפרים (אה"ע סוף סי' נ"ח ד"ה ועתה) – "בענין השגת כ"ת על הפ"י בברכות שר"ל דהא דאמרינן סברא היא אסור לאדם שיהנה בלא ברכה הוא דאורייתא כדאמרינן בעלמא ל"ל קרא סברא הוא כו' והנה ודאי יש לתמוה על הפ"י בזה בפרט מה שרוצה להעמיד כן גם דברי התוספות וז"א כמבואר בתוספות דיומא דף ע"ט ובתוספות דסוכה דף מ"ו ובחולין דף ק"ז שמבואר מדבריהם

דס"ל לדינא דברכה שלפניו דרבנן וכן שם בריש פרק כיצד מברכין גופיה כתבו התוספות כן בד"ה לפניו לא כ"ש והביאו ראיה מהא דבעל קרי אינו מברך ודוחק לפרש שכתבו כן לפי הס"ד דמק"ו אתי עלה משא"כ למסקנא דסברא הוא י"ל דבעל קרי שמונע עצמו מפני כבוד השם לא שייך הך סברא וכמ"ש הפ"י שם דאין זה במשמע והתוס' כאן קוצרים ובמקומות שהבאתי לעיל הביאו גם כן ראיה מהא דפועלים אינם מברכין לפנייהם וכ"כ הרא"ש בברכות דף ל"ט (ועל הרא"ש צ"ע שלעיל דף י"ז מבואר דגרס גרסת הרי"ף דמברכין לפניו ע"ש ברמזים וגם צ"ע על ראיית התוספות והרא"ש מהא דפועלים לפי מ"ש התוספות גופייהו ד"ה וחותרם דיש כח לחכמים לעקור דבר מה"ת הואיל וטרודים במלאכת בעה"ב א"כ אין ראיה משם אך לפי מ"ש הב"ש והמ"א סימן קצ"א א"ש ע"ש) וכתב שם דהוי מדרבנן דלאו ק"ו גמור הוא דשאני כשהוא שבע שנהגה כבר וכוונתו למה שאמר שם דף כ"א והפ"י שם כתב ג"כ כזה וצ"ע שלא מדברי הרא"ש ז"ל) אבל משום שאמר בש"ס סברא הוא לא חיישו לומר שהוא דאורייתא וכ"כ הרמב"ם בריש הלכות ברכות ומד"ס לברך על כל מאכל תחלה והכ"מ בפ"ג ה"ל י"ב כתב ואכתי קשיא לי מה ראו חכמים להחמיר בברכה שלפניו שהוא מדרבנן יותר מברכה אחרונה שהוא מדאורייתא ונ"ל שלכך אמרו שבתחלה יברך על כל שהוא שמא ימלך ויאכל כשיעור כו' ע"ש. ולענ"ד אינו צריך לזה דלענין ברכה שלפניו דמטעם אסור לאדם להנות כו' והנאת גרונו בכל שהוא נמי איתא דהא חצי שיעור אסור מה"ת ועכ"פ מדרבנן משא"כ בברכה שלאחריו שלא חייבתו תורה רק על אכילה כשיעור ותיקנו דוגמתו ג"כ בשאר מינין וכעין דאורייתא תיקנו דוקא כשיעור וכן דעת כל הפוסקים דברכות דרבנן. ואיך לא הרגישו בל' הש"ס דקאמר סברא הוא כו' אך מ"מ הדין בזה עם הפ"י **דעל הרוב לשון זה סברא הוא הוא מלתא דאורייתא** וכדאמרינן בריש הזורק אשכחן הוצאה הכנסה מנלן סברא הוא מכדי מרשות לרשות היא מה לי אפוקי מה לי עיולי כו' ובתוס' שם כתבו דבזריקה נמי איכא סברא כו' ואי לא הוי במשכן לא הוה עלה מסברא דמלאכה גרועה היא ועיין בתוס' ריש שבת ד"ה פשט בעה"ב כו' ובתוס' בשבועות דף כ"ב ד"ה אב"א קרא כתבו ותימא כיון דאיכא סברא קרא ל"ל דהכי פריך בכתובות ל"ל קרא סברא היא איהו אסרה ויש לחלק דיש דברים דאין הסברא פשוטה כ"כ וצריך הפסוק להשמיענו הסברא עכ"ל והוא ע"ד שכתבו בהזורק כמש"ל ועכ"פ דבר ברור הוא דמה דאמרינן סברא הוא דאורייתא וכל הש"ס מלא מסברת התנאים והאמוראים וסומכים על זה בדאורייתא בין להקל ובין להחמיר וכן אשכחן חזקה אין אשה מעיזה וחזקה אין אדם פורע ת"ז כו' שהם מצד הסברא ומהני אף להוציא מחזקת א"א ומחזקה ממון ומ"מ א"ש הא דאמרינן סברא הוא אסור שיהנה כו' **הוא סברא שאינה פשוטה כ"כ** שנאמר שהוא ד"ת רק דרבנן דתיקון זה מחמת הסברא וכמש"ל בשם התוספות דלפעמים צריך קרא להשמיענו הסברא וכה"ג כתבו התוס' בכתובות דף ט' לענין רוב ברצון שאינו רוב גמור רק מדרבנן וכן חזקה אין אדם תובע אא"כ יש לו שאינו מועיל רק לחייב שבועה דרבנן וה"נ דהוי סברא דאסור שיהנה סברת חכמים הוא ויותר נלענ"ד דבמקום שצריך הדבר מבואר בתורה אלא שיפול ספק בענין אז יש לילך אחר הסברא מדאורייתא וכגון הך דכתובות דגלי קרא דנאמן האב לאוסרה וא"כ יש לספק אם נאמן ג"כ לחזור ולהתירה בכה"ג אמרינן סברא הוא וכן בהך דהכנסה דחזינן דהתורה אסרה מרשות לרשות בהוצאה ויש לספק בהכנסה ובה אמרינן סברא הוא וכן כל כיוצא בזה אבל במקום שהענין מחודש לגמרי ולולי הסברא לא הי' מקום לספק שיהי' זה מה"ת וחכמים החזיקו הענין מצד סברתם וכגון ברכה שלפניו שלולי הסברא שאין להנות מהעה"ז בלא ברכה לא היה מקום לספק שיצטרך ברכה לפניו דהק"ו אינו ק"ו גמור כמש"ל ולכן כשהחזיקו החכמים הסברא זהו שנקרא מדברי סופרים והרבה דברים שתקנו חכמינו ז"ל שהם מצד סברא כגון נר חנוכה וכיוצא שחייבה סברתם שראוי לעשות זכר לנר בהדלקה וכן שאר תקנות חז"ל ודאי שדרכיהם דרכי נועם מצד הסברא הישרה ומ"מ אינן ד"ת רק דברי סופרים לבד".

(ב) **הגרח"ק** זצ"ל (שיח התורה ח"א אות קע"ו) – "שאלה: בר"פ כיעד מברכין אמרינן דברכות הוי סבדא דאסור לו לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה. וצ"ע א"כ אמאי ברכות דרבנן, דבכל דוכתא אמרינן דסברא חשיב דאורייתא דל"ל קרא - סברא הוא [כתובות כב']. תשובה: זה סברא על דרבנן".

ד. הלכה.

1. דרבנן – **מחבר** (סי' ר"ט סעי' ג'), **לבוש** (סי' ר"ט סעי' ג'), **יעב"ץ** (סידור ח"ב עמ' תקע"ב אות א'), **פמ"ג** (ריש פתיחה להל' ברכות, "דע דכל הברכות כולן הם מדרבנן, לבד ברכת המזון אחר פת מחמשת מיני דגן הוא דין תורה..."), **גר"א** (סי' ר"ט על סעי' ג'), **מ"ב** (סי' ר"ט ס"ק ט'), **פוסקים**.
 2. מראי מקומות.
- (א) **פני יהושע** (ברכות סוף דף לה, כל לשונו מובא לעיל) – "מיהו נראה לענ"ד **דאפילו אם תמצוי לומר דסברא זו הוי נמי מדאורייתא** אפ"ה אתי שפיר הא דקיי"ל **דספק ברכות להקל** משום דלא שייך להחמיר דכיון דאסור לברך ברכה שאינה צריכה מש"ה ממילא אזלה לה הך סברא".
- (ב) האם מעין שלש דאורייתא - עי' סוף סי' ר"ט, לשיטות ומראי מקומות.

ג] אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה.

רש"י (ברכות דף לה. ד"ה אלא) – "סברא הוא דכיון שנהנה צריך להודות למי שבראם".

א. האם זה שייך לברכה אחרונה.

1. כן.

(א) **רשב"א** (ברכות דף לה. ד"ה הכי) – "סברא הוא אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה, כלומר בכולהו בין מידי דבר נטיעה ובין מידי דלאו בר נטיעה ובין למאן דתני נטע רבעי ובין למאן דתני כרם רבעי ליכא דטעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו מן התורה אלא שבעת המינים בלבד שהן טעונין לאחריהן מן התורה הא שאר מינין בין לפנייהן בין לאחריהן אין טעונין כלל אלא מסברא וקרא אסמכתא בעלמא".

(ב) **ב"ב** (ריש סי' תפ"ו) – "ואם אינו מברך אחריו נהנה מהעולם הזה בלא ברכה לאחריו".

כסף משנה (ברכות פרק א' הל' ב') – "וכן מד"ס לברך אחר כל מה שיאכל וכו'. בראש פרק כיצד מברכין אמרינן דילפינן ברכה לאחריו בכל הדברים משבעת המינין. ופירש"י דכתיב חטה ושעורה וכו' וכתיב בתריה ואכלת ושבעת וברכת ודחי התם בגמרא ראייה זו ואסיקנא אלא סברא הוא אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה".

(1) **קול בן לוי** (הל' ברכות פרק א' הל' ב') – "וכן מדברי סופרים לברך אחר כל מאכל וכו'. בפרק כיצד מברכין אמרינן דילפינן ברכה לאחריו בכל הדברים משבעת המינים ודחינן התם בגמרא ראייה זו ואסיקנא אלא סברא הוא אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה וכו' עכ"ל. וקשה דסברא זו אמורה לענין ברכה ראשונה וכדמשמע מההיא דגרסינן התם תנו רבנן אסור לאדם שיהנה בעולם הזה בלא ברכה וכו' ילך אצל חכם מאי עביד הא עבר ליה איסורא ע"כ ואם כדברי מרן הקדוש מאי קשה חכם מאי עביד וכו' הא עדיין לא עבר איסורא והוא הולך אצל חכם ומלמדו ברכה. ודוחק לומר דהא דאמרי סברא הוא וכו' קאי אברכה ראשונה ואחרונה אלא עיקר הסברא הוא לברכה ראשונה שכשהוא רעב מברך ושוב שפיר קא מתהני ברשות וכולה שמועה אברכה ראשונה היא. ואולי יש לומר שלא נחית הרב ז"ל אלא לומר שכבר נדחה אותו לימוד וכו' וממילא דהכל מדרבנן ודוק".

(2) **עי' בן ידיד** (הל' ברכות פרק א' הל' ב'), לשונו מובא לקמן.

(ג) **עי' ט"ז** (סי' רי"ב ס"ק ז') – "י"ל דאסור ליהנות בלא ברכה וא"כ פחות מכשיעור הי' לנו לומר שלפחות יברך בנ"ר".

(1) **עי' פמ"ג** (סי' רי"ב מש"ז ס"ק ז'), לשונו מובא לקמן.

(ד) **עי' פני יהושע** (ברכות סוף דף לה.) – "שפיר דבעל קרי על המזון אינו מברך לפניו ... דעל המזון מברך מיהו לאחריו אם כן אינו נהנה מן העולם הזה בלא ברכה".

(ה) **בן ידיד** (הל' ברכות פרק א' הל' ב') – "כתב מרן דבפרק כיצד מברכין אמרינן דילפינן ברכה לאחריו משבעת המינין ודחי ראייה זו ואסיקנא אלא סברא הוא אסור לאדם וכו' עי"ש והקשה בעל קול בן לוי דסברא זו אמורה לענין ברכה ראשונה וכדמשמע מההיא דגרסינן התם אסור לאדם וכו' עיין שם באורך ותרוצו אין לו שחר וגם קושיתו איני מכיר דמי גלה לו דסברא זו לענין ברכה ראשונה אמורה דהסוגיא להיפך דמעיקרא הוה ס"ל להש"ס דילפינן לאחריו מז' המינין ולפניו בק"ו ודחינן מה שרצה ללמוד לאחריו מז' המינין וקאמר דסברא היא א"כ אדרבא לברכה דלאחריו הוא דקאמר הסברא אלא דהאמת הוא דגם לברכה שלפניו הוא הסברא יען הק"ו אינו ק"ו גמור דאיכא למיפך מסוגיא דפ' מי שמתו כמ"ש התוס' ושלפניו ואחריו הוא הסברא ולכן לא פריך הש"ס על הק"ו ומאי דקתני הברייתא אח"כ ת"ר אסור לו לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה וכו' היינו ברכה דלפניו ואחריו אלא דאברכה דלפניו הוא דפריך חכם מאי עביד ליה וזה פשוט. וכדברי אלו מצאתי להרשב"א ז"ל בפ"י שכתב וז"ל סברא הוא אסור לאדם וכו' כלומר בכלהו בין מידי דבר נטיעה ובין מידי דלאו בר נטיעה ובין למאן דתני וכו' ליכא דטעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו מן התורה אלא ז' המינין בלבד שהן טעונין לאחריהן מן התורה הא שאר מינין בין לפניו בין לאחריהן אין טעונין כלל אלא מסברא עכ"ל גם גבי הק"ו כתב שם הרשב"א דלאו ק"ו ממש הוא [וכו'] אלא משום דלא סלקא הא שמעתא לא דייקינן בה כולי האי אלו דבריו עי"ש הרי בהדיא כמו שכתבתי ושמתתי בו גם מרן עצמו בפ"ג הי"ב כתב בהדיא דלאו ק"ו גמור הוא אלא מדרבנן הוא שצריך לברך לפניו כדי שלא יהנה מן העוה"ז בלא ברכה ושכך כתבו התוס' והרא"ש עי"ש נמצא דס"ל דסברא זו איתמר בין לברכה שלפניו בין לברכה שלאחריו וברור".

(ו) **כף החיים** (ס"ק ע"ט) – "היכא דלא אפשר לברך מעין ג' כמו בנידון דידן דמשום די"א בנ"ר מברך בנ"ר ויוצא כדי שלא ליהנות מעוה"ז בלא ברכה".

2. לא.

(א) **פמ"ג** (סי' רי"ב מש"ז ס"ק ז') – "עיין ט"ז. מה שכתב בורא נפשות רבות אסור להנות בלא ברכה איני יודע דברכה ראשונה בכל שהוא דאסור להנות אבל אחרונה שבה והודאה הוא בכשיעור".

(1) **לענין "שיעור"** – **צל"ח** (ברכות דף לה. ד"ה תד"ה לפניו, לשונו מובא לעיל), **גר"א** (ברכות דף לה. ד"ה מכאן, לשונו מובא לעיל).

3. מראי מקומות – **מועדי ישראל** (שוורץ, פסח סי' פ"ד אות ח'), **מרגניתא טבא** (פסח עמ' רל"ז).

ב. אכל מצה בלי ברכת המוציא.

1. אינו יוצא ידי חובתו, כמו במצה גזולה.

(א) **האלף לך שלמה** (או"ח סי' שכ"א) – "נלפענ"ד שאם אכל מצה בלי ברכת המוציא תחילה דאינו יוצא בו כיון דאסור לאכול בלי ברכה ואחז"ל כל הנהגה מעוה"ז בלי ברכה כאלו גוזל את אביו וכו' נמצא דהאכילה באיסור הוי מה"ב **כמו במצה גזולה** שאינו יוצא בה ואף באיסור דרבנן אמרינן מה"ב כמו שמשמע בכמה דוכתא וכו' כן נראה בדעתי פשוט".

2. יצא ידי חובתו.

(א) **לבושי מרדכי** (מהדורה רביעאי סי' קל"ז אות א') – "האלף לך שלמה ... וכת"ה השיב עליו **דזה דוקא באכילת רשות, אבל במצות חובה דעליו החיוב, לית לן למימר כל הנהגה וכו',** וסברא ישרה היא. ואפשר להביא ראייה ...".

(ב) **הגרש"א זצ"ל** (מנחת שלמה תניינא (ב - ג) סי' י"ד סוף אות א') – "אגב נלענ"ד דהמקדש על יין שאינו שלו שלא יצא קידוש משום דה"ל מהב"ע וכמו"ש בקידוש על יין נסך, ובפרט בשבת בבקר שעיקר הקידוש הוא השתייה ולא אמרינן דהשתייה נחשבת רק כתנאי בעלמא, משא"כ בנדו"ד דהברכה לבטלה לא הוי מצוה הבאה בעבירה, אף על גב שהנהגה מהעוה"ז בלא ברכה כאילו מעל וגזל מ"מ עיקר העבירה היא מפני שלא עשה כדין לברך על מה ששתה, שהרי אונן ובעל קרי שותים ואין מברכין אף על גב שאסור להם לעשות עבירה, וגם מי שאכל כזית מצה בלא ברכת המוציא ג"כ יוצא ידי חובתו, אבל כשזה ממש גזול אשר השתייה עצמה היא עבירה, אפשר דאפילו בשוגג לא יצא ידי קידוש".

(ג) **להורות נתן** (חט"ו סי' כ'), מאור התורה קדושים פרק כ' פסוק ג' אות י"ג) – "האלף לך שלמה ... ויש לתמוה ...".

- ד) משנה הלכות (ח"ו סי' ק') – "באלף לך שלמה ... ולפענ"ד דברי הגאון ז"ל תמוהים ... והנראה מכל הני פוסקים מפורש דיצא בלי ברכה ידי מצה וזה פשוט ודברי הגאון ז"ל צע"ג".
- משנה הלכות (ח"ט סי' ס') – "על כל פנים מצינו מפורש מכל הני פוסקים, דאוכל מצה בלא ברכה לפניו ולא בירך לא ברכת הנהנין ולא ברכת אכילת מצה, אפילו הכי יצא בה ידי חובתו, ולא מקרי מצוה הבא בעבירה בשביל ברכה זו שלא בירך".
- ה) ביע אומר (ח"א או"ח סי' כ"ח אות ט', חזון עובדיה פסח סי' כ"ו) – "דלא כהגאון מהר"ש קלוגר, שכ' שהאוכל המצה בלי ברכת המוציא לא יצא ידי חובתו משום מצוה הבאה בעבירה, שזה אינו, דמניעת ברכת המוציא לא חשיבא כאיסורא ממש, אלא כמניעה ממצות הברכה, ומ"ש חז"ל שהאוכל בלי ברכה כאילו מעל, וכן כגזול להקב"ה וכנסת ישראל, לאו דוקא הוא. וכמ"ש בשו"ת הריב"ש".
- ו) דברי שלמה (ח"ד סי' תמ"ד) – "דאין כאן עבירה כ"א ביטול מצוה דרבנן לברך, ואין לדמות הא דברכות לה: כאילו גזול להקב"ה, לגזול ממש".
- ז) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' תע"ה מוציא מצה סעי' ג') – "מי שטעה ואכל מצה בלי ברכת "המוציא" וברכת על אכילת מצה, יצא ידי חובתו, ואין בזה משום מצוה הבאה בעבירה. ומכל מקום אם יש לו עוד מצה, ראוי שיחזור לאכול עוד כזית עם ברכת המוציא, אבל לא יברך על אכילת מצה, ואפילו שח והפסיק בינתיים. ואם מה שלא בירך המוציא היה בשוגג ולא במזיד, יש להקל, ואין צריך לחזור ולאכול עוד כזית. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שצח. חזון עובדיה ח"א סי' כו. ודלא כהגר"ש קלוגר. ושם האריך בדין מצוה הבאה בעבירה בדרכנן. ועיין עוד בזה בשו"ת יביע אומר ח"א סי' כח אות ז' והלאה. ובשו"ת חזו"ע ח"א מהדורא בתרא כרך ב' עמ' שצח, וחזו"ע החדש על פסח מהדורת תשסג, עמ' פה]".
3. מראי מקומות – ראשי בשמים (פולאק, מערכת הב' אות רע"ד), דברי יציב (או"ח סי' פ"ד, סי' פ"ה), הגר"ש זצ"ל (הערות במסכת ברכות דף לה. ד"ה אלא), שבט הקהתי (ח"א סי' קמ"ז), מועדי ישראל (שוורץ, פסח סי' פ"ד), משנת יוסף (ח"ז ריש סי' קכ"ה), שואלין ודורשין (ח"ח סי' ס"ו, לענין שלא בירך על אכילת מצה), עקדת משה (ח"ד סי' ט' אות ג'), הר"י פרידמן (קול התורה גליון ס"ז עמ' קפ"ח), מרגינתא טבא (פסח עמ' רל"ט), פרדס יוסף חדש (הגדה של פסח אות תקנ"ו).
- א) פסקי תשובה (סוף סי' ל"ח) – "אגב י"ל באוכל מצה לביל פסח בלא ברכה, מי נימא דאינו יוצא דלא מיחשב מצתכם וי"ל הרבה ואכ"מ".
- ב) לב אברהם (סי' נ"ה) – "ועכ"פ מידי ספיקא לא נפקינן ע"כ נראה שאם אכל מצה בלא ברכה ראשונה ודאי נכון להחמיר ולאכול עוד כזית בברכה ראשונה כדי לצאת מכל ספק מצהב"ע, אבל לא יברך עליה ברכת אכילת מצה דספק ברכות להקל".
- ג) הגרח"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה קס"ו) – "שאלה: אם יצא יד"ח מצה כשאוכל ולא בירך המוציא דהנהנה ולא בירך הוי כמעילה והוי מצעה"ב. תשובה: יצא מדאורייתא".

ג. אונן: יהא חייב לברך על אכילה ושתייה דאסור להנות מעוה"ז בלי ברכה.

1. מברך, מפני שאסור לאכול בלא ברכה.
- א) כל בו (סי' קי"ד) – "יש מי שאומר שאבל כשמתו מוטל לפניו ועליו לקברו שפטור מכל המצות האמורות בתורה שאינו מברך המוציא ולי נראה שמברך מפני שאסור לאכול בלא ברכה".
2. מיקל, פטור מן הברכה.
- א) גשר החיים (ח"א פרק י"ח הע' ט') – "והשד"ח אנינות ט"ו התקשה א"כ מה"ט יהא חייב לברך על אכילה ושתייה דאסור להנות מעוה"ז בלי ברכה, ומצא אח"כ בס' מעם לועז שאמנם מה"ט כשחפץ לאכול או לשתות ישמע ברכה מפי אחר ויכוון לצאת ע"ש. ברם ששיטה כזו נמצאת בר"ש דמאי (פ"א ד') שהברכה לפני אכילה אמנם צריך לברך, וכבר העיר יד אפרים או"ח ריש קצ"ט שלא נזכרה דעה זו בפוסקים. ולענ"ד כיון שהוא פטור מלברך הרי מותר לו להנות בלי ברכה שוב ל"ש בו אסור לו ליהנות בלי ברכה, משא"כ בנט"י שהוא איסור צדדי".
- ב) הגר"ש זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' י"ח אות ח' [לשונו מובא לקמן], תניינא (ב - ג) סי' י"ד סוף אות א' [לשונו מובא לעיל], עץ השדה סי' כ' הע' כ"ג, מכתב בסוף ס' עץ השדה, שולחן שלמה סי' רצ"ו ס"ק ג') – "דעיקר חיוב ברכת הנהנין הוא משום דחייבו חכמים להודות ולהלל לה' קודם שאוכל ושותה, ויסוד חיוב זה הוא סברא משום מדת דרך ארץ, וכמו שמצינו שחייבו לברך ברכת המצות, אלא דאלמוהו רבנן לחיוב ברכה זה ואמרו דכל זמן שלא בירך הוי כאילו מעל או גזל וכדאי' ר"פ כיצד מברכין, ועכ"פ אי"ז שהברכה באה להתיר את האכילה, אלא עיקר איסור הנאה בלא ברכה אינו כלל איסור עצמי אלא מסתעף ממה שחייבוהו חכמים בברכה, ולכך כל שהוא פטור מן הברכה אינו עובר כלל באיסור, ומטעם זה בעל קרי ואונן שפיר מותר להם לאכול ולשתות בלא ברכה, שכיון שאינם מחוייבים בברכה אינם עוברים באיסור".
3. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"א סי' א' אות ל"ה).
- א) כל בו (על אבילות פרק ב' סי' א' הע' מ"א) – "פלא מה שנמצא בפירוש הר"ש פרק ראשון דדמאי הלכה ד' שאונן חייב לברך, רק אי אפשר לו להוציא אחרים ידי חובתו, וראיותיו שהביא אינן מוכרחות, כי מפורש בברכות י"ז ע"ב 'ואינו מברך' וברש"י שם ובמפורשים, וביד אפרים אורח חיים קצ"ט העיר על דברי הר"ש הנ"ל 'ולא ראיתי שנזכר דעה זו בפוסקים', וכן כתב במנחת פתים יור"ד שמ"א דיהידיא הוא בזה, והלום ראיתי בשו"ת בית דוד שהביא גם מכלבו שצריך לברך ברכת המוציא מפני שאסור להנות בלי ברכה, וכן בשבולי הלקט ה' שמחות סימן ו' הביא דברי הר"ש, וחזו מה עמא דבר. ועיין בשדי חמד אנינות ט"ו שיותר טוב שישמע הברכה מפי אחרים ויכוון השומע ומשמיע לפי שאסור להנות מעולם הזה בלי ברכה. ועיין בספר בית שלמה (תולדות הגאון ר' שלמה שפירא הגאבד"ק מונקאטש) דף כו שהגאון ר"ש שפירא כשהיה אונן אחר אביו שנפטר בווי' לא אכל ולא שתה מאומה כמעט ד' ימים מטעם שאסור להנות בעוה"ז בלא ברכה, ולא רצה לסמוך על שום הותר לשמוע ברכה מפי אחרים או כיוצא בזה".

ד. בן נח.

1. מראי מקומות – צל"ח (ברכות דף לה. תד"ה לפניו, לשונו מובא לעיל), אמרי אמת (ליקוטים ברכות ריש דף לה.; הע' לס' פרדס יוסף פר' בשלח אות פ"ב, לשונו מובא לעיל), פרדס יוסף (על האמרי אמת שם, לשונו מובא לעיל), להורות נתן (חט"ו סי' כ', לשונו מובא לעיל).

ד' יין: בורא פרי הגפן – סעיף א'.

א. הטעם.

1. ברכות (דף לה.): – "חוץ מן היין וכו'. מאי שנא יין. אילימא משום דאשתני לעלויא, אשתני לברכה. והרי שמן, דאשתני לעלויא ולא אשתני לברכה ... אלא: חמרא סעיד, ומשחא לא סעיד ... ומי סעיד כלל, והכתיב: ויין ישמח לבב אנוש ולחם לבב אנוש יסעד וגו' נהמא הוא דסעיד, חמרא לא סעיד. אלא: חמרא אית ביה תרתי סעיד ומשמח, נהמא מסעד סעיד, שמוחי לא משמח".

2. משום דאשתני לעלויא, אשתני לברכה.

(א) פי', דאית בהו צד למזבח – פני יהושע (ברכות ריש דף לה.; "לכאורה משמע דעלויא דין היינו דין חשיב עלויא לגבי ענבים אלא דאכתי קשה דמאי ענין הך עלויא לקבוע בשביל כך ברכה מיוחדת מאי דלא אשכחן בשום פירי דאטו בפירות גופייהו לא מצינן באחד מהם עלויא הרבה יותר מבחבירו ואפ"ה לא קבעו בשום מקום ברכה מיוחדת. ונראה לענ"ד בזה ... ואפשר לפרש עוד בדרך אחר דעלויי דין היינו שיש בו צד מזבח לנסכים מש"ה מקשי בשמן נמי שייך ביה הך עלויא דצד מזבח למנחות").

1) מראי מקומות – צל"ח (ברכות דף לו. ד"ה ואמנם, "אלא ודאי דליתא לפירושו של הפני יהושע").

(ב) פי', דזהו עיקר פריו שנוטעין את הגפן בשביל יינו – חי' מהר"ם בנעט (ברכות דף לה: ד"ה מ"ש, "דשינוי זה לעלויא, כלומר דזהו עיקר פריו שמיום ברוא אדם על הארץ אין נוטעין את הגפן אלא לשתות את יינו ... אבל אין לפרש דין נשתנה לעלויא שטוב יותר, או שהוא משמח ... וגם אין לומר משום דאית בהו צד למזבח").

ג) מראי מקומות – צל"ח (ברכות דף לה: ד"ה דאמר).

3. משום שסועד הלב.

(א) מאירי (ברכות דף לה: ד"ה כבר) – "על היין שמתוך חשיבותו קבע לו ברכה בפני עצמו וחשיבותו הוא שהוא זן וסועד את הלב כפת עצמו".

(ב) צל"ח (ברכות דף לה: רד"ה סעיד) – "ואין לומר משום דין משמח ג"כ, דודאי השמחה אינה שייכא להברכה, וכן משמע מפירושו רש"י בד"ה אי הכי, דזיין וסעיד וכו'. הרי שלא פירש דמשמח וסעיד, שהשמחה אינה מועיל להברכה ...".

4. משום שסועד הלב ומשמחו.

(א) ר' יונה (ברכות דף כד: ד"ה חוץ) – "חוץ מן היין מפני שהיין כיון שמחמת השינוי חשוב יותר קובע ברכה לעצמו כדמפרש בגמרא דחמרא סעיד ומשמח".

(ב) תוס' יו"ט (ברכות פרק ו' משנה א' ד"ה היין) – לשונו מובא לקמן.

(ג) גר"ן (סעי' י') – "שהיין מפני חשיבותו שסועד ומשמח הלב כמ"ש ויין ישמח לבב אנוש הוציא והו מכלל פירות העץ וקבעו לו ברכה לעצמו והיא בורא פרי הגפן".

(ד) מ"ב (ס"ק ב') – "חוץ מהיין וכו'. מפני שהוא סועד הלב ומשמחו קבעו לו ברכה בפני עצמה".

1) חי' מהר"ם בנעט (ברכות דף לה: ד"ה סעיד) – "בתר"י משמע קצת דאיצטריך סברא דמשמח לענין ברכה, וצ"ע דהא הש"ס קא' לעיל טעמא משום סעיד, ולא נעדו מזה לענין ברכה וצ"ע".

5. מצד חשיבותו – רש"י (ברכות ריש דף לה., "כיצד מברכין וכו' חוץ מן היין. שמתוך חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו, וכן הפת"), רע"ב (ברכות פרק ו' ריש משנה א', "חוץ מן היין. שמתוך חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו. וכן הפת").

(א) פי', שחשוב מצד שסועד הלב ומשמחו.

1) תוס' יו"ט (ברכות פרק ו' משנה א' ד"ה היין) – "היין. פי' הר"ב שמתוך חשיבותו וכו'. דכתיב (תהלים קד) ויין ישמח לבב אנוש ועוד אי שתי פורתא סעיד נמי".

(ב) פי', דאשתני לעלויא.

1) עי' פמ"ג (א"א ס"ק ב') – "וסבור הייתי לומר דה"ר שמעיה בשם רש"י לשיטתיה שפירש בריש פרק כיצד מברכין ל"ה א' [ד"ה כיצד מברכין] יין חשיבותיה, כי י"ל בגמרא עמוד ב' לבתר דמסיק שמן ע"י 'אניגרון' ל"ק מ"ש משמן הלכך מבושל נשתנה לגרירותא, אבל אינך סבירא להו הטעם כמו שכתוב בגמרא [שם] חמרא סעיד ומשמח אף מבושל נמי, אלא שראיתי להתוספות יום טוב שם [פ"ו משנה א] על מה שכתב הר"ע ברטנורא [שם] חשיבותיה, דסעיד ומשמח, יע"ש".

א. מראי מקומות – תוס' הרא"ש (ברכות דף לה: ד"ה הרי, לשונו מובא לקמן), רע"א (ברכות ריש דף לה.; לשונו מובא לקמן).

6. מראי מקומות – מעדני אשר (סי' ע"א אות ב').

(א) לבוש (סי' רי"א סעי' ד') – "יין שקובע ברכה לעצמה והיא בורא פרי הגפן, היא חשובה יותר וקודמת לתמרים ואפילו לזתים שהוא ראשון לארץ בתרא והגפן הוא שלישי לארץ קמא, אפילו הכי ברכת בורא פרי הגפן קודמת מפני חשיבותו בין בברכה ראשונה בין בברכה אחרונה".

ב. יין מסוג ענבים שנטעי על דעת לאכול.

1. בורא פרי הגפן.

(א) הגר"ח זצ"ל (אסיפת יצחק כ"א אדר א' תשס"ח) – "שאלה: אם נעשה יין מסוג ענבים שנטעי על דעת לאכול, איזה ברכה מברך על היין. תשובה: בפה"ג".

(ב) הגר"א בנצל שליט"א (אסיפת יצחק כ' אדר א' תשס"ח) – "שאלה: אם נעשה יין מסוג ענבים שנטעי על דעת לאכול, איזה ברכה מברך על היין. תשובה: בורא פרי הגפן".

(ג) אבני ישפה (אסיפת יצחק ט"ו כסלו תשס"ח ענף ג') – "גם חקרת מה הברכה על מיץ ענבים שנעשה מענבים שעומדים לאכילה. פשוט שמברכים בורא פרי הגפן, שהרי אינו תלוי למה הוא עומד. ומה שהוא תלוי למה הוא עומד הוא לענין מעשרות וכמבואר ברמב"ם פירוש המשניות תרומות פרק א' משנה ט', אבל מיץ ענבים דינו כיון לברכה וכמו שאמרו בגמ' ב"ב צ"ז ב' סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום, ולא חלקו איזה ענבים, וממילא על גם על ענבים שעומדים לאכילה אין ספק ויברך בורא פרי הגפן".

ג. זב מעצמו.

1. בורא פרי הגפן.
 - (א) פמ"ג (א"א ס"ק א') – "יין אפילו זב מעצמו בלא דריכה פרי הגפן, וכן שמן פרי העץ כן משמע בסעיף ח' ואי"ה לקמן בט"ז [אות] ה' ומ"א [אות] י"ט יבואר, דלא כמשמע בספר חמד משה סימן ר"ה [ס"ק ג'], יע"ש".
 - ראש יוסף (ברכות ריש דף לה.) – "והוי יודע דלפסק המחבר והוא דעת הר"מ ז"ל דכל מי פירות חוץ מיין ושמן הן ביוצא מעצמן או ע"י סחיטה מברך שהכל דזיעה הוה חוץ מיין וענבים אף יוצא מעצמו נמי מברך פה"ג ושמן פה"ע אלא שראיתי לספר חמד משה בסימן ר"ה כתב בפשיטות דיוצא מעצמן אף ביין ושמן שהכל וא"י הא מנא ליה וכל לשונות הפוסקים אינו כן וכן מבואר בחה"ר לקמן ל"ח א' בהא דדובשא דמדברי כולם דבש הזב מתמרים שהכל משמע הא יין ושמן כה"ג פה"ג ופה"ע וכן לענין ערלה ותרומה נמי יין ושמן היוצא מעצמן נוהג דין תרומה וערלה ולקמן אבאר עוד ובפריי אי"ה סימן ר"ב ור"ה אבאר עוד".
 - (ב) מ"ב (ס"ק ג') – "בורא פה"ג. ואפילו זב מעצמו מהענבים בלי דריכה [פמ"ג]".
2. שהכל.
 - (א) חמד משה (סי' ר"ה ס"ק ג') – "והיוצא מאיליו אף מהזתים וענבים לאו משקה הוא".
 3. ענבים המונחים בקערה וזב מהן רוטב האם יש לו דין יין.
 - (א) בורא פרי הגפן.
 1. שבט הקהתי (ח"א סי' צ"א) – "ענבים המונחים בקערה וזב מהן יין, יש לענבים דין כדבר שטיבלו במשקה, ומברך עליו בפה"ג. ובמקום שהמשקה היוצא הולך לאיבוד, אין לו דין יין".
 2. שערי הברכה (פרק י"ח הע' א').
 3. פסקי תשובות (אות ד') – "מ"ב ס"ק ג': ואפילו זב מעצמו מהענבים בלי דריכה. ובכלל זה גם מה שמצוי בענבים הנמצאים בקערה אשר משקה זב מהם בתחתית הקערה, והשותה מיץ זה בכונת שתיה מברך בורא פרי הגפן".
 - (ב) אבל אם אוכל הענבים ונשאר משקה שזב מהענבים, הרי זה נטפל לענבים.
 1. הגרשז"א וצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' קי"ד אות קמ"ט) – "מה מברכים על מיץ של אבטיח שנשאר בצלחת אחרי שגומרים לאכול את האבטיח. וענה: לא צריך לברך על זה, כי ברכת בורא פרי האדמה שמברכים על האבטיח פוטר גם את המיץ, למרות ששותים את המיץ בפני עצמו".
 2. חיי הלוי (ח"א סי' כ"ו).
 3. פסקי תשובות (אות ד') – "אבל אם אוכל הענבים ובגמר אכילת הענבים מכניס לפיו גם מהרוטב המעט שיצא לתחתית הקערה, הרי זה נטפל לענבים ולברכת בורא פרי העץ שבירך עליהם".
 - (ג) מראי מקומות – שרגא המאיר (ח"ג סוף סי' ל"ב).
 - ד. הסוחט ענבים לתוך פיו, האם מברך על המשקה היוצא בורא פרי הגפן.
 1. בורא פרי העץ.
 - (א) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק ו' סעי' ט') – "מענבים שהמוצץ אפילו היין לבדו הבלוע בתוכם מברך בורא פרי העץ".
 - (ב) ברכת ישראל (סי' כ"ב ס"ק ד', סי' כ"ח ס"ק ו').
 - (ג) אורח ישראל (סי' ט"ו) – "אם מוצץ ענבים או תפוזים מברך בורא פרי העץ".
 - (ד) קצות השלחן (סי' נ"ג סעי' א') – "וכן המוצץ מכל הפירות המשקה הבלוע לבדו ולא גוף הפרי מברך שנ"ב, חוץ מענבים שמברך בפה"ע".
 - (ה) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות ז') – "הסוחט ענבים לתוך פיו אינו מברך על המשקה היוצא בורא פרי הגפן, אלא בורא פרי העץ, ורק אם סחט את הענבים לתוך כוס ושותה את המשקה מן הכוס מברך עליו בורא פרי הגפן".
 - (ו) רבבות אפרים (ח"ב סי' פ' אות נ').
 - (ז) הגרח"ק וצ"ל (דרך שיחה ח"ב עמ' רנ"ג) – "ברכתו בורא פרי העץ".
 - (ח) חיי הלוי (ח"א סי' כ"ו אות ד').
 - (ט) ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' מ"ז).
 - (י) וזאת הברכה (עמ' קכ"ג אות ז', מעיין הברכה פרק ו' אות ה') – "חוץ מענבים שאפילו מחזיקו ביד ומוצצו - יברך 'העץ'".
 - (יא) שערי הברכה (פרק י"ח סעי' ג').
 - (יב) תורת הברכות (פרק י' סעי' ו').
 - (יג) פסקי תשובות (אות ד') – "והמוצץ בפיו המשקה מהענבים, לא מיבעיא אם הענבים בתוך פיו ממש שודאי מברך בופה"ע, אלא אף אם מחזיקו חוץ לפיו ומוצץ המשקה לתוך פיו הכרעת שו"ע הרב (בסדר ברכה"נ פ"ו) ג"כ לברך בורא פרי העץ, ולאחריו על העץ ועל פרי העץ".

2. בורא פרי הגפן.

- (א) צפנת פענת (וורשא, סי' ק"ג) – "תליא אם כ"ז שלא יצא המשקה אם יש עליו שם משקה, עי' תורת כהנים פרשת שמיני פ"ב פ"ג גבי יין בענבים הוי בגופן ר"ל דחל עליהם שם משקה בגופן".
 (ב) שבט הקהתי (ח"א סי' צ"א) – "והמוצץ ענבים יברך בפה"ג".
 3. מראי מקומות – שרגא המאיר (ח"ג סי' ל"ב).

ה. רסק ענבים.

1. שהכל.

- (א) פסקי תשובות (סוף אות ג', עי' הע' כ"ד) – "וכל זה בין או מיץ ענבים, אבל ענבים שבישלו (עם או בלי סוכר) עד שנעשו כקונפיטורה (ריבה) כבר כתב הבית יוסף (סוסי"ר ר"ד) שאם יש בהם תואר ענבים מברכים בורא פרי העץ ואם אין בהם תואר ענבים מברכים שהכל דלא נטעי אינשי אדעתא דהכא, ולפי"ז הוא הדין רסק ענבים (בבלנדר וכדו') שאין בהם תואר פרי ברכתו שהכל [כדלהלן אות י"ח דפרי שנתרסק לחלוטין ע"י מכונה ואבד תואר הפרי נשתנה ברכתו לשהכל, ועיי"ש שירא שמים יחמיר לברך בופה"ע על פרי שלם ולפטור הרסק, ושור"ר בס' ברכה אחרונה פ"ב הערה ק"ו בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] דלענין ענבים יש לברך בופה"ע אף שנתרסק, כי מחמת חשיבות הפרי לא נשתנית ברכתו, וע"ע שו"ת וישב משה ח"א סי' ט"ו שג"כ נוטה לומר שברכתו בופה"ע, ולענין ברכה אחרונה כשאכל כשיעור בודאי יש להורות לברך מעין שלש (ואפילו אם בירך שהכל לפנייה) וכפי הכרעת המשנ"ב להלן סקמ"ב], ואם סיננו המיץ מרסק זה ברכת המיץ בורא פרי הגפן".
 2. בורא פרי העץ.
 (א) וישב משה (ח"א סי' ט"ו).
 3. דעת הגריש"א זצ"ל.
 (א) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קט"ז אות א', שבות יצחק ח"ד סוף עמ' ככ"ד, ברכת שמואל סוף עמ' רנ"ב) – "וכיון שנהגו לברך על מיץ פרי שהכל אפילו במיץ תפוזים שרובו לשתייה והפרי מרוסק במשקה, ה"ה על רסק זה **כשלא** נפרד המיץ".
 (ב) הגריש"א זצ"ל (ברכה אחרונה פרק ב' הע' ק"ו) – "שברסק ענבים מברך בפה"ע ולא שהכל כי לא בטל חשיבותו כשנתרסק".
 4. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק י"ז הע' ס"ה).

ו. ווערמיט וויין, יין לענה (vermouth).

1. אף שהכל נהיה בדברו אין ראוי לברך עליו – פמ"ג (א"א סוף ס"ק א', "ויין וורמי"ט שקורין פאלי"ן עיין הלכות פסח דיש אומרים דיוצא בו וצ"ע ביין וורמיט שלנו דיש בו הרבה כמעט אין החיך נהנה ממנו כי אם לרפואה אף שהכל נהיה בדברו אין ראוי לברך עליו").
 2. הגפן – ח"א (כלל נ"ה סוף סעי' א'), קיצור שו"ע (סי' מ"ט סעי' א'), אשל אברהם (בוטשאטש ס"ק א'), "הפרי מגדים ... נראה שאין זה המצוי במדינות אלו ששותים אותו כל ההמון במדינות וואליחיי, והמנהג לברך עליו בורא פרי הגפן", הו"ד בארחות חיים (ס"ק ג'), פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' שכ"א).
 3. מראי מקומות – בה"ל (סעי' א' ד"ה שהוא), כה"ח (ס"ק י"ט), ותן ברכה (עמ' תמ"ט).
 (א) הנאת מעיו בלי הנאת גרונו - עי' סי' ר"ד סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ז. "קוניאק" או כוהל המופקים מקיטור של היין (Brandy, Cognac).

1. בורא פרי הגפן – חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ו אות פ"ה), קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ו אות פ"ה), "שקוניאק הוא יין שנעשה מאדים של יין מבושל ודינו כיון גמור".
 2. שהכל – כה"ח (ס"ק ט"ו), תורת הברכות (פרק י' סעי' ה'), ותן ברכה (עמ' תמ"ז), פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' שכ"א), ילקוט יוסף (סעי' י', קיצור שו"ע סעי' י"ט), ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' מ"ח).
 3. מראי מקומות – כה"ח (ס"ק ט"ו), הר צבי (או"ח ח"א סי' צ"ז), אור לציון (ח"ג פרק כ"ו אות ח' ד"ה ומכל).

ח. אם בירך על היין בפה"ע.

1. ספק ברכות להקל.
 (א) מ"ב (סי' ר"ח ס"ק ע') – "ואם בירך על היין בורא פה"ע יש דעות בין הפוסקים יש אומרים דיצא בדיעבד וי"א דלא יצא וספק ברכות להקל".
 (ב) הגריש"א זצ"ל (הערות במסכת ברכות דף לה.) – "ולמעשה קיי"ל שיצא, משום ספק ברכות להקל".

ט. אם בירך על הענבים בורא פרי הגפן.

1. יצא.

- (א) מחבר (סי' ר"ח סעי' ט"ו) – "אם בדיעבד בירך על הענבים בפה"ג או אחריהם על הגפן, יצא".
 (ב) הגריש"א זצ"ל (הערות במסכת ברכות דף לה.) – "פרי הגפן קאי על העץ ששמו הוא גפן, ולכך אם בירך על הענבים בורא פרי הגפן **פשיטא שיצא שהרי הזכיר את העץ** (כמבואר להדיא בסי' ר"ח סעי' טו)".

[ה] יין מבושל.

א. ראשונים.

1. שהכל.

(א) **שע"ת** (סי' ד') – "שאלה היין אשר ימזוג בו יין מבושל אם יש לברך עליו בורא פרי הגפן אם לאו: תשובה אם יהיה הרוב מן היין שאינו מבושל מברכין עליו בפ"הג, אבל אם הרוב הוא מן היין המבושל מברכין עליו שהכל, וזה אינו ראוי לקידוש היום מפני שאין אומרים קידוש היום אלא על היין הראוי לנסך ע"ג המזבח וכיון שיש בזה מן המבושל אינו ראוי לגבי מזבח ואין אומרים עליו קידוש היום".

(ב) **שו"ת הרי"ף** (סי' רצ"ה) – "היין אשר ימזוג בו יין מבושל אם נוכל לברך עליו בורא פרי הגפן או לא. תשובה אם יהיה הרוב מן היין שאינו מבושל מברכין עליו בורא פרי הגפן אבל אם יש הרוב מן היין המבושל מברכין עליו שהכל וזה אינו ראוי לקידוש היום מפני שאין אומרים קידוש היום אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח וכיון שיש בזה מן המבושל אינו ראוי לגבי המזבח".
(1) מגיה על הרי"ף שם – "עיינן מאה שערים לרי"צ גאות הל' קידוש ויצחק ירנן אות ט"ז רוקח סימן שס"ח, ריקנטי סימן ע"ז, ולא הזכיר שהוא תשו' הרי"ף, ועיין מחזיק ברכה א"ח סימן ר"ב אות ג' **איני יודע למה לא כתבה בשמו גם כמדומה שהראשונים לא הזכירו הרי"ף בדין יין מבושל**. עיין ערך השלחן יו"ד סימן קכ"ג ועיין רביד הזהב פרשת פנחס ע"פ רביעית ההי"ן".

(ג) **ר"ש** (תוס' ב"ב סוף דף צז.) – "והר"ש שכתבו דין מבושל מברכין עליו שהכל דאישתני לגרעיותא".
(1) אולי הוא ר' שמעיה, כדאי' במגיה לטור במכון ירושלים (ס"ק א'). אולי הוא ר' שמחה, כנראה מהג' מיימוניות, עי' לשונו מובא לקמן. אולי הוא הרשב"ם.

(ד) **רי"ץ גיאת** (הל' קידוש עמ' ג') – "[ויין שנתבשל אפילו היכא שנתנו לתוכו דבש אין מברכין עליו בפ"ה] דתנן (מנחות פ"ח מ"ו) אין מביאין לא מתוק ולא מבושל ואם הביא פסול".

(ה) **מהרי"ל** (מנהגים, הל' נטילת ידים, סעודה וברכות אות ט') – "נשאל למהר"י סג"ל מה מברכין על היין מבושל, והשיב י"א כה וי"א כה. והוא ודודו מה"ר יעקב לוי גיילנהויזן איקלעו לבית אחותו והביאה להן יין מבושל. דודו היה מברך פרי הגפן והוא אמר שיש לברך שהכל נ"ב".

2. בורא פרי הגפן.

(א) **תוס'** (ברכות דף לח: ד"ה משכחת, ב"ב דף צז. ד"ה אילימא, עי' פסחים דף קט: ד"ה ארבעה) – "מברכין נמי על היין מבושל בורא פרי הגפן שכל כך הוא **טוב אחר הבישול כמו קודם לכן**".

(1) **מהרש"ם** (ברכות דף לח: על תד"ה משכחת, ח"ג סי' של"ז ד"ה ומה שהקשה בתוס' ברכות) – "ומה שהקשה בתוס' ברכות ל"ח ע"ב ד"ה משכח"ל וכו' ומטעם זה מברכין נמי על היין מבושל בפה"ג שכ"כ הוא טוב אחר הבישול כמו קודם. שהוא נגד משנה פ"ב דתרומות מ"ו דשאינו מבושל יותר טוב. זה כמה העירותי בזה ופרשתי דכונת תוס' דעכ"פ אינו בגדר מקולקל שלא יהא ראוי לשתיי' אחר הבישול. והוא טוב לשתיי' ר"ל שהוא ראוי לשותותו כמו החי אף שהחי משובח יותר מ"מ גם זה בכלל טוב".
(2) מראי מקומות – **רע"א** (גליון הש"ס ברכות דף לח: דל תד"ה משכחת).

(ב) **ר"ת** (רא"ש ב"ב פרק ו' סי' י') – "אור"ת ז"ל דמברכין עליו בפה"ג וגם מקדשין עליו".

(ג) **ר"י** (האגודה ב"ב דף צז., עי' טור סי' ער"ב סעי' ח') - לשונו מובא לקמן.

(ד) **רמב"ן** (ב"ב דף צז: ד"ה למעוטי) – "ועוד מצינו מפורש בפ' ערבי פסחים בירושלמי יוצאין ביין מבושל, שמע מינה שמקדשין עליו קדוש היום ואין צריך לומר בורא פרי הגפן".

(ה) עי' **עליות דר' יונה** (שיטה מקובצת ב"ב דף צז:) – "ויין מבושל מקדשין עליו".

(ו) **רשב"א** (תוה"ב הארוך בית ה' שער ג' נ"א-ב', שו"ת ח"א סי' כ"ד, סי' תשס"ו, עי' סי' תתי"ג, ח"ז סי' תקכ"ט, מיוחסות להרמב"ן סי' ק"צ, ב"ב דף צז: ד"ה ויין) – "ובהדיא אמרו בירושלמי שיוצאין ביין מבושל בפסח בארבע כוסות דאלמא אומר עליו קדוש היום ואומר עליו בורא פרי הגפן ואומר עליו את השירה".

(ז) **רא"ש** (ב"ב פרק ו' סי' י', תוס' הרא"ש ברכות דף לח: ד"ה וכי) – "ומטעם זה נמי מברכין על יין מבושל בורא פרי הגפן, מלבד טעמים אחרים שפירשתי בבבא בתרא פ' המוכר פירות".

(ח) **ריטב"א** (ב"ב דף צז: ד"ה אי, הל' ברכות פרק ב' אות י"ט) – "ואומרים עליו בפה"ג ומקדשין עליו כדעת ר"י ז"ל ורוב הפוסקים, תדע...".

(ט) **ר"ן** (פסחים דף כב: ד"ה אין, חי' הר"ן ב"ב דף צז. ד"ה אין) – "שמקדשין עליו ואין צריך לומר שמברכין עליו בפה"ג".

(י) **רוקח** (סי' שמ"א ד"ה פרי, סי' שס"ח) – "על יין מבושל בין בבשמים בין שלא בבשמים פרי הגפן. כדמשמע בפ' ע"פ ובשקלים יוצאין בפסח בקונדיטון וביין מבושל".

(יא) **מהר"ם** (תשב"ץ קטן סי' שכ"ב ד"ה כללא) – "יין מבושל מברך עליו ב"פ הגפן. כדמשמע בירושלמי דמסכת תרומות שמשביחו".
(יב) **נמוקי יוסף** (ב"ב מ"ז: ד"ה תרי) – "ועוד מפורש בירושלמי דערבי פסחים יוצאין ביין מבושל ש"מ שמקדשים עליו קדושת היום ואין צ"ל בפה"ג".

(יג) **או"ז** (ח"א הל' סעודה סי' קס"ב) – "מעתה למדנו דלר' אלעזר יין מבושל לכולא עלמא אשתני לעילויא והלכך מברכין עלי' בפה"ג. ולר' יוחנן לר' יהודה אשתני לגרעיותא ולרבנן אשתני לעילויא ומסתמא יחיד ורבים הלכה כרבים הלכך מברכין עליו בפה"ג".

(יד) **תוס' רי"ד** (בס' המכריע סי' כ"ד, פסקי רי"ד ב"ב דף צז:) – "וגם הנה בירושלמי אומר שיוצאין בארבעה כוסות של פסח אין לפרכס בדבר שלא נברך על המבושל בורא פרי הגפן שאין לעקור דברי תלמוד ירושלמי אלא כשחולק על תלמוד בבלי שלנו ודבר זה לא נמצא בכל התלמוד שלא נברך על המבושל בורא פרי הגפן".

(א) עי' **פסקי ריא"ן** (פסחים פרק י' הל' א' אות כ"ט) – "וכן היין המבושל ראוי לקדש עליו ולהבדיל עליו, ויוצאין בו בארבע כוסות".
(טו) **שבולי הלקט** (סי' קמ"ה) – "שיין מבושל לא בטל מתורת יין ואין לפרכס בדבר שלא נברך על המבושל בורא פרי הגפן שאין לעקור דברי הירושלמי אלא כשחולק על תלמוד בבלי שלנו ודבר זה לא נמצא בכל התלמוד שלא נברך על המבושל בורא פרי הגפן".

- (טז) עי' סמ"ק (מצוה רפ"א) – "ואמר בפרק המוכר פירות (דף צ"ז) דאין מקדשין אלא על יין הראוי לנסך ע"ג המזבח ויש שהיו רוצים להוכיח מכאן דאין מקדשין על יין אם הוא מבושל וכן אם יש דבש מעורב בו וטעות הוא דלאו כללא הוא".
- (יז) עי' ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"א, קמב-ג') – "יין מבושל או שערב בו דבש רוב הפוסקים הסכימו שמברכין עליו ב"פ הגפן. ורש"י כתב בתשובה שאין מברכין וכן כתב מר צמח גאון והרמ"ם ב"פ ולראשון הסכימו בתוס".
- (יח) טור (סעי' א') – "חזן מהיין שמברך עליו בפה"ג בין חי בין מבושל".
- (יט) מרדכי (ברכות רמז קכ"ב) – "וכן יין חי ומבושל בורא פרי הגפן".
- (כ) מ"מ (פרק כ"ט הל' י"ד) – "ויש מהן מי שכתב שאין מברכין עליו אלא שהכל ואין כן דעת רבינו שלא הזכיר כן בה' ברכות והאחרונים הסכימו שמקדשין עליו משום דעלויי עלייה ואף המעושן הכשירו וכן דעת הרמב"ן והרשב"א ז"ל".
- (כא) הג' מיימוניות (הל' ברכות פרק ח' אות ד', דפוס קושטא פרק ח' הל' ב') – "ואין חילוק בין חי למבושל שהרי המבושל משתנה לעילויא וכן פרי"י וכן שמע מר"ת וראיה ממסכת תרומות פ"ב דתנן אין מבשלים יין של תרומה מפני שממעטו ור' יהודה מתיר מפני שמשביחו וכן פסק ראבי"ה ודלא כשערי רבינו שמחה שכתב לברך עליו שהכל נהיה".
- (כב) מאירי (ע"ז דף כט: ד"ה יין) – "ויין מבושל מברכין עליו בורא פרי הגפן".
- (כג) תרה"ד (ח"א ס' ל') – "יראה, דיינ מבושל אין צריך כ"כ לדקדק לצאת בו ידי כולם דהתוס' פ' כיצד מברכים, ופ' המוכר, ובהגה"ה במיימוני בשם ראבי"ה, וכל רבותינו האחרונים מהר"ם בהלכות ברכות שלו, ומרדכי ואשירי, כולם מסקי דיינ גמור הוא, דמשתני לעילויי בבישולא. אף על גב דרש"י ושאר גאונים דכתבו דמשתני לגריעותא הוא, ולכך לא חשיב יין, ואין מברכין לפניו בפה"ג, ולא לאחריו מעין ג', דדברי התוספות ומסכימיהם נכוחים וברורים בהא, דהאיך ראייה דמיימי מירושלמי דערבי פסחים, ודמסכת שקלים, דיוצאין ידי ד' כוסות ביין מבושל, ובהנך ד' כוסות אית בהו כוס של קדוש ושל ברהמ"ז, דבעי יין, א"כ, ע"כ יין חשיב, ולית נגר ובר נגר דפרקינה להך ראייה".
- (כד) האגודה (ב"ב דף צז.) – "אומר ר"י יין מבושל מברכין עליו בורא פרי הגפן ומקדשין עליו".
- (כה) עי' כל בו (ס' ל"א) – "וביין מבושל מקדישין עליו לכתחלה דהכי אמרינן בארבע כוסות של פסח דיוצאין ביין מבושל אעפ"י שאומר עליו קדוש היום".
- (כו) אבודרהם (דיני הקידוש ד"ה גרסינן) – "וכן כתב ר"ת ור"י שמקדשין על המבושל ולזה הסכים הרא"ש ובהדיא אמרינן בירושלמי דפסחים (פ"י ה"א) ושקלים (פ"ג) יוצאין ידי ארבע כוסות ביין מבושל אלמא יין הוי".

ב. פוסקים.

1. בורא פרי הגפן – מחבר (סעי' א'), לבוש (סעי' ח'), ב"ת (ס"ק א'), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ג'), גר"ן (ס' ר"ד סעי' ז'), לוח ברכת הנהנין פרק י' סעי' ה', סדר ברכת הנהנין פרק ז' סעי' ה'), ת"א (כלל נ"ה סעי' א'), קיצור שו"ע (ס' מ"ט סעי' א'), מאמר מרדכי (ס"ק ב'), ערה"ש (סעי' י"ג), שלחן הטהור (סעי' ב'), פוסקים.
 2. שהכל – מור וקציעה (ריש ס' ר"ב), "שאין מברכין עליו בפה"ג אלא שהכל, כדעת כמה גאונים ופוסקים קדמונים ורש"י מכללם וכך נ"ל עקר").
 3. מראי מקומות – דבר יהושע (ח"א ס' י"א, ח"ה או"ח ס' ה').
- (א) שע"ת (ס"ק ב') – "וע' בפנים מאירות ח"ג ס' כ"א כ' דיש לפקפק למה לא ניהוש להנך גאונים דאין לברך על מבושל רק שהכל וע"ש שכתב קצת תקנה לזה".

ג. יסוד המחלוקת.

1. פמ"ג (א"א ס"ק ב') – "וסבור הייתי לומר דה"ר שמעיה בשם רש"י לשיטתיה שפירש בריש פרק כיצד מברכין ל"ה א' [ד"ה כיצד מברכין] יין חשיבותיה, כי י"ל בגמרא עמוד ב' לבתר דמסיק שמן ע"י אניגרון' ל"ק מ"ש משמן הלכך מבושל נשתנה לגריעותא, אבל אינך סבירא להו הטעם כמו שכתוב בגמרא [שם] חמרא סעיד ומשמח אף מבושל נמי, אלא שראיתי להתוספות יום טוב שם [פ"ו משנה א] על מה שכתב הר"ע ברטנורא [שם] חשיבותיה, דסעיד ומשמח, יע"ש".
- (א) תוס' הרא"ש (ברכות דף לה: ד"ה הרי) – "הרי שמן זית דאשתני לעלויא. תימה מאי אשתני לעלויא איכא כיון ששותהו נקרא מזיק ופטור מן החומש, וי"ל כיון דאשתני לעלויא ע"י אניגרון ומי שחש בגרונו נהנה ממנו לרפואה אשתני לעלויא קרינן ביה".
- (ב) רע"א (ברכות ריש דף לה:): – "ק"ל כיון דבאמת לא משכחת ברכה בשמן כ"א ע"י אניגרון ולרפואה, א"כ דלמא מה"ט לא קבעו עליו ברכה חשובה כ"כ, דהרי הס"ד היה דלא לברך עליה כלל כיון דהוא לרפואה, אלא דמסיק כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי, אבל מ"מ י"ל נהי דמברך מ"מ אינו חשוב, לקבוע לו ברכה ביחוד, (ובכת"ק סיים ע"ז: ויש ליישב)".

ד. לענין קידוש.

1. עי' ס' ער"ב סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

ה. יין מפוסטר.

1. לכו"ע ברכתו בפה"ג.
- (א) הגרשז"א זת"ל (מנחת שלמה ח"א סוף ס' כ"ה) – "מסתבר שלכו"ע יש לברך בפה"ג על יין מפוסטר אפי' להסוברים שמברכים שהכל על יין מבושל, וגם מותר לבשלו בשביעית ... מ"מ מכל הלין טעמי דאמרן אינני יודע איך אפשר להקל ולסמוך על פיסטור שרק ממית את החיידקים לחושבו כמבושל אף על גב שלא ניכר בו שום שינוי ולא נחסר כלל מהמדה וגם לא נשתנה כלל טעמו וריחו וכולם קורין אותו בשם יין סתם ולא יין מבושל, וגם יין כזה הרי שכיח ומצוי מאד".

(ב) תשובות והנהגות (ח"ה סי' ס"ג אות ז') – "ביין מבושל נחלקו הפוסקים אם לברך בפה"ג או שהכל, (עיין סי' רמ"ב וסי' תע"ב ס"ק ל"ט), ופסק השו"ע (סי' ר"ב סעיף א') להלכה דמברך בפה"ג, ונראה **דביין מפוסטר** כשהפיסטר נעשה בבקבוקים סגורים, כיון שאינו ניכר בטעמו או בריחו שהוא מבושל ונראה ככל יין והוא בטעמו הרגיל, **ברכתו בפה"ג לכו"ע**, וכן נפסל במגע עכו"ם (ואינו כיון מבושל שאינו נפסל במגע עכו"ם), ועיין בח"ג (סי' רס"ב) שבי' הדבר היטב".

ו] יין: עיקר וטפל.

א. יין ושכר.

1. הולך אחר הרוב – **רמ"א** (סעי' א'), "אם נתערב יין בשכר, אזלינן אחר הרוב, אם הרוב יין, מברך: בפה"ג, ואם הרוב שכר, מברך: שהכל", שלחן שלמה (סעי' א'), **ח"א** (כלל נ"ה סוף סעי' א'), ערה"ש (סעי' י"ד).
- (א) שכר אין דרך למזוג – **מ"ב** (ס"ק י'), בה"ל ד"ה מברך, "ולא דמי להא דקי"ל לקמן בסימן ר"ד ס"ה בהג"ה דדי שיש ביין מעט יותר מאחד בששה נגד המים ע"ש דהתם דרך מזיגת יין הוא במים וע"כ לא שייך לומר דיתבטל היין נגד המים שנמזגו במ דנעשה הכל כמין אחד משא"כ בשכר דאין דרך למזוג במ וכשני מינים בעלמא דמי דכל מין שהוא הרוב הוא העיקר".
2. כמו שנתערב יין עם מים.
- (א) **גמ"א** (על סעי' א') – "ואם נתערב כו'. מתניתין מ"ד א' כל שהוא עיקר כו' ועסי' ר"ד סי"ב אבל לא נראה דהא קי"ל כל חמרא דלא דארי עלי' תלת מיא לאו חמרא הוא והרי הוא רוב מים ואפ"ה מברכין בפה"ג אלמא דלא אזלינן בזה אחר רובו וממתני' אין ראי' דמתני' לא איירי כלל בנתערב אלא שאוכל כ"א בפ"ע ואינו אוכל הטפל אלא בשביל העיקר".
3. מראי מקומות.
- (א) **מ"ב** (ס"ק י'), בה"ל ד"ה מברך) – "לענין ברכה ראשונה **בודאי מהנכון** לכתחלה לברך שהכל [ואם בירך בפה"ג יצא] ולענין ברכה אחרונה ...".

ב. שכר עם יין.

1. רק שכר של תאנים, אבל שאר משקין מיד מברכין שהכל – ערוך הלחם (על סעי' א'), **ש"ב**, הו"ד במג"א (ס"ק ג'), "תאנים [ש"כ] דעתו דהרשב"ץ דוקא נקט שכר תאנים דאינו מפסיד טעם היין אבל שאר משקין מיד כשנתערב בהן כל כך עד שנפסד טעם היין מברכין שהכל", **באה"ט** (ס"ק ג'), שלחן שלמה (סעי' א'), **גר"ז** (סי' ר"ד סעי' ח'), **ח"א** (כלל נ"ה סוף סעי' א'), ערה"ש (סעי' י"ד).
- (א) קשה, **מג"א** (סי' ר"ד ס"ק ט"ז) – "ול"נ דדוקא מים שמפסדין ופוגמין היין אבל שאר משקין אפשר שאין פוגמין וכ"כ האו"ה ע"ש".
- (1) י"ל, כאן נתערב ממילא – **פמ"ג** (מש"ז ס"ק א'), "ועדיין צ"ע מסימן ר"ד סעיף ו' ומ"א [ס"ק] י"ו דיין במים כל שאין ששה חלקים מים מברך פרי הגפן וכל שכן בשאר משקין כל שיש טעם יין ולט"ז [שם ס"ק יא] עכ"פ שוה למים ולמה זה כתב כאן הולכין אחר הרוב אם לא שנחלק בין נתערב ממילא לנותן בכוונה יין ליתן טעם במים כל שיש טעם יין והוא א' מחמשה במים מברך פרי הגפן".
- (2) י"ל, תלוי אם דרך העולם לערב אותן משקין ביין להשביח טעמו – **בה"ל** (סעי' א' ד"ה ואם, "נראה שיש חילוק בזה דלא כל המשקין שוין לענין ברכה דאם דרך העולם לערב אותן משקין ביין להשביח טעמו אז אפ"ה הם רובא נגד היין [כ"ז שאינם ששה נגדו] נמי אינם מבטלין היין ואפילו נשתנה טעם היין עי"ז מכמות שהיה מקודם וכמו ההיא דקונדיטון שמבואר בירושלמי שהוא שלישי דבש ושליש פלפלין הרי דהיין הוא מיעוט לגבי הבשמים והדבש ואפ"ה מברכין בפה"ג והטעם כמש"כ הרשב"א בתשובה והעתיקו התשב"ץ שהרי עלויו בו ולא שייך בזה לומר דהיין הוא טפל דאדרבה הם טפלים לגבי היין להשביח טעמו ודברי הרמ"א מיירי בשכר וכיו"ב שאין דרך העולם לערב אותן ביין כדי להשביח טעמו דהגם דמשמע דשכר מחזק כח היין מ"מ אין דרך העולם לערב בזה כדי להשביחו ולכן לא הוי טפל לגבי היין וע"כ תלוי הדבר ברובא".
2. כל שכר – **רמ"א** (סעי' א'), **לבוש** (סוף סעי' א'), "ואם נתערב ביין משקה אחר כגון שכר וכיוצא בו, הולכין אחר הרוב", עי' ט"ז (ס"ק א'). כדאי' בפמ"ג, מחה"ש, שעה"צ, ועוד), **מגן גיבורים** (שלטי גיבורים ס"ק ב', אלף המגן ס"ק ד'), **מ"ב** (ס"ק ז', שעה"צ ס"ק ח'), שלחן הטהור (סעי' ז').
3. מראי מקומות – **א"ר** (ס"ק ב').

ג. הטעם שהולך אחר הרוב.

1. **ט"ז** (ס"ק א') – "משמע דלא אזלינן בתר הטעם אלא אחר הרוב וק"ל **מ"ש מחלה** דאי' בי"ד סי' שכ"ד העושה עיסה מחיטה ואורז אם יש טעם דגן חייבת בחלה אף על פי שרובה אורז וה"ל יברך על מה שנהנ' מטעם יין ומה מהני רוב שכר. וא"ל דדגן הוא מה' המינים שיש להם מעל' יתירה כדאי' ר"ס ר"ה לא אזלינן בהו בתר רובא דא"כ ל"ל טעם [דרובא שכר], הא לענין במ"מ אי' ר"ס ר"ה אפ"ה אם עירב עמהם דבש הרבה כו' נמצא דלא אזלי' בתר טעמא **אלא נ"ל** דשם יש מין חיוב ומין פטור ואין כח בפטור לפטור את החיוב משא"כ כאן שיש חיוב ברכה לשכר ויש חיוב ברכה ליין ע"כ אזלינן בתר העיקר כדקי"ל כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר ופוטור הטפילה ומטעם זה בכל תבשיל שנותנין בו שומן אפ"ה הרבה מ"מ אין מברכין על השומן אף על גב דיהב טעמ' הרבה".
- (א) **המקור חיים** (נתיבות) והנזירות שמשון גורס "טעם דרובא שכר". לכאורה הם מפרש המילה "טעם", למה לי **הסברא** של רובא שכר. וכן לכאורה הם מפרש שה"א שהדגן מה' מינים גורם **שהשכר** הוי עיקר. אבל אם לא גורס "דרובא שכר". א"כ המילה "טעם" פ"י למה לי **הטעימה** של דגן כזי לחייבת החלה. ומפרש שה"א שהדגן מה' מינים גורם שהדגן הוא העיקר לענין חיוב חלה.

(ב) פמ"ג (מש"ז ס"ק א') – "ולכאורה הטעם דרוב עדיף מטעם דהרי שורפין וסוקלין על רובא כו' וטעם כעיקר הוה כמו חצי שיעור ליש אומרים".
 2. פמ"ג (מש"ז ס"ק ב', פתיחה להל' ברכות ס"ק י"א) – "וממרוצת דברי הט"ז [סימן] ר"ב [ס"ק] א' ומבואר יותר באות ב' שם דכי אזלינן בתר הרוב היכא דלא בירך עליו, אבל אם כבר בירך שהכל על שכר שעורים וכדומה ונתערב מעט יין ברוב שכר לא אזלינן בתר רובא, רק בתר טעמא, כיון דאם ניזיל בתר רובא והיה פטור לגמרי הוה דומיא דחלה [יו"ד סימן שכד סעיף ט], כמו שכתב בסיומן ר"ב אות א'. ויש לי לדון בדבר זה, עיי' מ"א [סימן] קע"ד אות ט' האנוס"י תוך הסעודה משקה עיקר ואנוס"י טפל, ופת פוטר למשקה, אלמא אף על גב דאין צריך כלל עתה לברכה, פטר מכל".

ז] ארופי.

א. ארופי.

1. בית יוסף (ס"ק א') – "כתוב בארחות חיים על ארופי מברך שהכל ופשוט הוא".
2. פי', שהוא מי ענבים [מבושלים עד] שנקפא, כעין דבש.
 (א) ערך להם (למהריק"ש, על סעי' א') – "על ארופי שהיא מי ענבים מבושלים עד שנקפא מברך שהכל".
 (ב) פרח"ח (סי' תמ"ז על סעי' ה') – "וארופי (הוא דבש שעושין מתירוש)".
 (ג) בן איש חי (שנה א' פר' מטות אות י') – "ארופי שהוא מי ענבים שנקפאו, וקורין אותו בערבי דבס, מברך עליו שהכל ולאחריו בורא נפשות".
- ד) מנחת יצחק (ח"ח סי' י"ד ד"ה והנה תרתי) – "והנה תרתי שמ"מ בדבריהם הנ"ל, (א) דבהמציאות עשיית ארופי הנ"ל, יש ב' שלבים, א' שבעוד שהוא יין ישימו בו עפר ואפר הנ"ל, ב' שאח"כ מבשלים אותו עד שנעשה כמו דבש. (ב) שבשלב א', היינו קודם שבישלו, אף ששמו בו העפר ואפר הנ"ל שיעמוד במתיקותו ... והנה ז"ל הב"י (או"ח סי' ר"ב) שעליו נבנה דברי הכנה"ג בתשו' הנ"ל, כתוב בא"ח על ארופי מברך שהכל ופשוט הוא עכ"ל, והנה כתוב סתם ארופי, ולא פי' באיזה שלב, אם קודם שנעשה דבש, או אחרי שנעשה דבש, אמנם נראה דהשם ארופי נקרא כשכבר נשלם עשייתו, והיינו אחר שכבר נעשה כמו דבש, וכן נראה ממש"כ ופשוט הוא דאם קודם בעת שעדיין משקה, רק ניתן בו החומר הנ"ל, כמו שנראה מהכנה"ג, א"כ אף דנאמר דס"ל דאף בכה"ג יש לברך שהכל, ולא כמו שמוכח מדברי הר"ן והכנה"ג בתשו' בעי חיי הנ"ל, מ"מ לאו פשוט הוא כל כך, וכן כתוב באמת בברכי יוסף שם (אות ג'), וז"ל על ארופי שהוא מי ענבים שנקפא מברך שהכל וכו' מר זקנינו הרב החסיד מהר"א אזולאי זלה"ה בהגהותיו כת"י עכ"ל, הרי דייק וכתב שנקפה, ש"מ כנ"ל".
3. פי', משימין העפר לבן בתירוש כדי שיהיה מתוק ולא יהיה בו טעם קיוהא.
 (א) כנה"ג (שו"ת סוף סי' א') – "שראיתי לרב ז"ל בב"י א"ח סי' ר"ב מחודשין א' כתב כתוב בא"ח על הארו"פי מברך עליו שהכל ופשוט הוא וענין הארופי הוא שדורכין הענבים ואחר דריכתם משימים בתירוש עפר לבן ידוע שעה אחת או יותר מעט כדי שיצול היין היוצא מהם מהרה ויעמוד במתיקותו ואח"כ מחממין אותו בכדי שאין היד סולדת בו גם השירביט שעושין בשוק השירביטג"יש משימין העפר בתירוש כדי שיהיה מתוק ולא יהיה בו טעם קיוהא וא"כ מ"ש מהארופי דבין בזה ובין בזה אותו העפר גורם שהתירוש לא יעשה יין אלא יעמוד במתיקותו ולכן דעתי מסכמת לברך עליו שהכל".
 (1) מנחת יצחק (ח"ח סי' י"ד ד"ה והנה ז"ל) – "דיש איזה חיסור לשון שנשמט בהדפסה בכנה"ג".
4. כ' השני פירושים בחדא מחתא.
 (א) ברכי יוסף (ס"ק ב') – "ואם נתערב יין וכו' מברך שהכל. על ארופי שהוא מיץ ענבים שנקפא, מברך שהכל. וכן הענבים המבושלים הנקרא טראנקופי"ט. וכן קאמא"ר הידי"ן שעושין מהמשמיש"ם. ועיין תשובת הרב מהר"י קולון שרש מ"ג הביאו ב"י סי' ר"ד. מר זקנינו הרב החסיד מהר"א אזולאי זלה"ה בהגהותיו כ"י. וכן ראיתי בתשובות הרב כנה"ג הנדפסות סי' א' שכתב דאם נתן עפר ידוע למתק מברך שהכל. וכן על הארופי".
 (1) מנחת יצחק (ח"ח סי' י"ד ד"ה והנה ז"ל) – "אך צ"ע מש"כ אח"ז בברכ"י שם, וז"ל וכן ראיתי בתשו' הרב כנה"ג הנדפסות (סי' א') שכתב דאם נתן עפר ידוע למתוק מברך שהכל, וכן על הארופי, וע"ש מש"כ בב"י בשם ארחות חיים עכ"ל, וכן הועתק בספר כה"ח שם (אות ט"ז). ומדכתב על דברי מהר"א אזולאי שדייק וכתב על הארופי שנקפה, דכן כתב בכנה"ג כנ"ל, משמע דתרווייהו בחדא מחתא מחתינהו, ולהנ"ל בכנה"ג גבה טורא ביניהם, אמנם כדי שלא יהי' דברי כנה"ג סותרים עצמם צ"ל דיש איזה חיסור לשון שנשמט בהדפסה בכנה"ג, וצריכים לאחדם עם הכתוב בעי חיי כנ"ל".
 (ב) כה"ח (ס"ק ט"ז) – "על ארופי מברך שהכל ופשוט הוא. ב"י בשם או"ח. וענין הארופי הוא שדורכין הענבים ואחר דריכתן משימין בתירוש עפר לבן ידוע שעה א' או יותר כדי שיציל היין היוצא מהם במהרה ויעמוד במתיקותו ואח"כ מחממין אותו בכדי שהיד סולדת בו. וגם השרביט עושין כן ודעתי מסכמת לברך עליו שהכל וכדומה שבקושט"א נוהגין כן. כנה"ג בתשו' ח"ב סימן א' י"א שם בהגב"י או"א' וכ"כ הברכ"י או ב' בשם מהר"א אזולאי דעל ארופי שהוא מי ענבים שנקפא מברך שהכל וכן הענבים המבושלים הנקרא טראנקופי"ט וכן קאמר"ן דין מהמשמיש"ם שהכל יעו"ש".
 (1) מנחת יצחק (ח"ח סי' י"ד ד"ה הנה נאמר) – "כנה"ג בתשובה ... ואח"כ מחממין אותו בכדי שאין היס"ב (בכה"ח העתיק בכדי שהיס"ב)".

ב. יין המבושל שנתעבה ונעשה אוכל.

1. מברך בורא פרי הגפן.

(א) בית יהודה (או"ח סי' ס"א) – "ביין המבושל שנתעבה ונעשה אוכל אם תשתנה ברכתו מטעם דמעיקרא היה לך דהוי משקה והשתא נעשה עב והוי אוכל והנה מצינו סי' ר"ב ובמשקין היוצאין מהפירות ע"י סחיטה מברכין שהכל ואמרו הטעם משו' דזיעה בעלמא הוא משמע דאי לאו הכי הוה מברכין עלייהו ברכת הפרי אף על פי שהם עתה לחים והווי משקין וכן בפירות שבשולן

שטעם הפרי נכנס במים לדעת הרא"ש ברכתו כמו הפרי דמשוי להו כמיא דשלקי דברכינן בפ"הא וכן בשמן ע"י אניגרון ברכתו בפ"הע אף על גב דהוי משק' ועוד דייך גופיה דאי לאו דאישתני למעליותא דקבעו לו ברכ' בפני עצמו הוה מברכינן בפ"הע ואף על גב דאישתני הרי מזכירין שם פרי על דבר שהוא משקה א"כ נלמוד מזה דאין הדבר תלוי בצלול ועב אלא בעקר הפרי והיין עצמו אם נקרא ונתבשל ונתעבה לא תשתנה ברכתו ומברכינן עליו בפ"הג וכן נראה מפסק הש"ע ר"ס ר"ב דייך מבושל אפילו קונדיטון מברכינן עליו בפ"הג יעויין שם".

(ב) יד אהרן (מהדורא בתרא הגה"ט אות א') – "בית יהודה".
(ג) כה"ח (ס"ק י"ד) – "יין המבושל שנתעבה ונעשה אוכל מברכינן עליו בפ"הג. בית יהודה חא"ח סי' ס"א. י"א מ"ב בהגה"ט אות א".

2. מראי מקומות – מנחת יצחק (ח"ח סי' י"ח ד"ה הנה הפמ"ג, לשונו מובא לקמן), פסקי תשובות (אות ג').
(א) שערי הברכה (פרק י"ח סעי' ח', הע' ט') – "וע"ע בס' תורת הברכה עמ' ק"ז שחילק בין יין קפוא ליין שהתבשל עד שנעשה עבה וראוי למאכל, ואין חילוקו ברור".

ה) מיץ ענבים או יין הקרוש בקור (ice-lollies). א. שהכל.

1. ציץ אליעזר (ח"ג סי' ז') – "נראה ברור שברכת הגפן ממרקחת זו פקעה בכל אופן שהוא, ואם לא ניכר בקרבה ממשות הענבים פקעה ממנה גם חיוב ברכת העץ. וחיוב ברכתה הוא איפוא ברכת שהכל".
2. יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י' סי' ד') – "שאלה: מה מברכים על 'קוביות קרח יין'. תשובה: שהכל. ושאלתי את רבינו מדוע. וענה מו"ר נר"ו: שהכל, פוטר הכל. (דהיינו שיש בזה ספק ולכך יברך שהכל)".
3. שבט הלוי (ח"ט סי' ל"ט) – "יראה דהדבר נוטה דאין לברך פרי הגפן ועכ"פ מגדר ספק לא יצא, וכ"ז אם הוא יין טהור אבל חוששני בלא"ה דבררים כאלה נעשים בתערובת שאר דברים, ויתכן דבלא"ה ברכת פה"ג ספק, ע"כ דעתי העני' שלא לברך פה"ג".
4. שרגא המאיר (ח"ג סי' ל"ב, ח"ח סי' קי"ג) – "לכולי עלמא על מי ענבים שנקפא צריך לברך שהכל".
5. פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' שי"ג) -

Frozen grape juice (i.e., grape ices) or wine may have lost its status as wine once it was transformed into solid food. One should therefore recite shehakol on grape juice that was either frozen or thickened into a solid form (e.g., grape jelly).

6. דברי בנייהו (חכ"ה סי' י"ג) – "אם הקפואו מיץ ענבים עד שנעשה ארטיק פקע ממנו דין יין ויש לברך עליו שהכל ואם אוכל ממנו שיעור של כזית בכדי אכילת פרס בערך ארבע חמש דקות יברך נפשות, אבל אם שוהה יותר לא יברך ברכה אחרונה, וכן אין לקדש עליו וכן לא להבדיל עליו כיון שאינו חמר מדינה ודינו כאוכל ולא משקה".
7. יורו משפטיך (ח"א סי' ג') – "מסקנה דדינא: סוף דבר הכל נשמע, דעל יין או מיץ ענבים קפואים יש לברך שהכל נהיה בדברו, ואפילו יש עליהם טופח על מנת להטפיה. [וכ"ש אם מערבים בהם מים או חומרי טעם אחרים (כגון במפעלים וכדומה)], דיברך שהכל. ובדיעבד אם טעה וברך עליהם בורא פרי הגפן או בורא פרי העץ, לא יחזור לברך".

ב. בורא פרי הגפן.

1. עי' אג"מ (מסורת משה ח"א או"ח אות ק"י) – "איזה ברכה יש לברך על מיץ ענבים, או יין עצמו, שנקרא. והשיב רבינו שברכתו הגפן".
2. הגרשז"א זצ"ל (ועלהו לא יכול ח"א עמ' ק"י) – "שאלה: קרטיב העשוי ממיץ ענבים או יין ואוכלים אותו - מה מברכים עליו. תשובה: בורא פרי הגפן. דין זה נלמד מיין קרוש הנזכר בגמרא".
3. הגר"ש זצ"ל (קב ונקי ח"ב סי' נ"ב) – "שלגון עשוי מיין. וזה מעשהו: נוטלים יין ושופכים אותו לתוך תבנית ומכניסים לתוכו קיסם, ומקפואים אותו, לאחר זמן מה נוצר שלגון עשוי מיין והקיסם בית יד לו ומלקקים אותו ... אמר לי שברכתו בורא פרי הגפן. שכל זמן שאינו נאכל כאוכל, דינו כמשקה. ולכן בשלגון שהדרך ללקקו, ובפיו נעשה מים, דינו כמשקה".
4. שבט הקהתי (ח"ו סי' קכ"ג) – "דיברך בפ"הג דאפילו על ענבים אם בירך בפ"הג יצא".
5. הגר"ח זצ"ל (אסיפת יצחק י"ב חשון תשס"ח) – "יין או מיץ ענבים שמקפואין ואח"כ מלקקין אותו, האם מברך עליו שהכל או בורא פרי הגפן. תשובה: לכאן הגפן".

הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ' אות קפ"ח, עמ' ס"ט) – "אם נתן יין במקרר (מקפוא) ונעשה קרה ועדיין יש לו טעם יין, אי מברך עליו בורא פרי הגפן או שהכל משום שנשתנה הצורה. תשובה: לכאן מברך הגפן".

עי' הגר"ח זצ"ל (אשיחה ח"א עמ' שע"ט) – "מיץ ענבים קפוא או ארטיק העשוי ממיץ ענבים מהי ברכתו. תשובה: עי' סוכה י"ב ע"א יין קרוש הבא משנר".

6. מקור הברכה (ח"ב סי' ב', לוח הברכות ערך יין).
7. אבני ישפה (אסיפת יצחק ט"ו כסלו תשס"ח ענף א', ענף ב') – "בענין יין או מיץ ענבים שהם קפואים ומלקקים אותם, מה הברכה שלהם. כיון שכתבת שמלקקים את המאכל הזה, הרי צורת האכילה נחשבת שתיה שהרי כאשר מלקקים דבר שהוא קפוא הוא נמס בלשון ורק שתיה נכנסת לתוך הגוף שלו. ולפי זה ודאי שיברך בורא פרי הגפן עליו כאשר הוא מלקק אותו, שהרי הוא יין והוא שותה יין ... אמנם אם לא ילקק אלא ילעס היין או המיץ ענבים הקפואים, בזה יש לדון אם יכול לברך בורא פרי הגפן שהרי שמא הברכה נתקנה רק על משקה ולא על אכילה. בשולחן ערוך אורח חיים סימן רח סעיף טו כתב וז"ל: אם בדיעבד בירך על הענבים בפ"הג או אחריהם על הגפן, יצא. ואם כן ע"כ הטעם משום שגם הענבים הם יוצאים מן הגפן שהרי כל הענבים גדלים על הגפן. וכתב המשנה ברורה סימן רח ס"ק ע"ז"ל: (ע) על הענבים בפ"הג וכו' - ואם בירך על היין בורא פה"ע יש דעות בין הפוסקים יש

אומרים דיצא בדיעבד וי"א דלא יצא וספק ברכות להקל עכ"ל. ואם כן יוצא שגם אם יברך על היין הקפוא בורא פרי הגפן וגם אם יברך בורא פרי העץ, בשניהם יצא ידי חובתו, שהרי גם אם נחשיב את זה כפרי וגם אם נחשיב את זה כיון, בשניהם יצא עם שתי הברכות. ולמעשה נ' לברך בורא פרי הגפן שהרי שמא עדיין שמו יין וזוהי הברכה שלו. ואף שהוא ספק אבל כיון שברכת בורא פרי הגפן ודאי יוצאים גם על הענבים, יש לברך בורא פרי הגפן אף שהוא קפוא, ואין לברך על העץ שהרי זה מחלוקת אם הוא יוצא על יין".

8. עי' חשוקי חמד (יומא דף עו:): – "ולכן נראה שאף כשהיין קרוש דינו כיון וברכתו בורא פרי הגפן, וצ"ע".
9. ברכת ראובן שלמה (ח"ג סי' ז') – "אולם נראה לומר דכיון דלאחר סחיטתן עלה על היין ברכת בורא פרי הגפן, שוב אינו יורד שם פרי ממנו ע"י הקפאה. דכיון דגם לאחר שהקפואו יש בו טעם יין ותורת גפן עליו".
10. אמרי מרדכי (גראסס, סי' ח') – "דאיי"ס לאל"ס שנעשו ממיץ ענבים והתינוקות מלקקין אותם, יברך עליהם בורא פרי הגפן, אמנם אם רוצה להחמיר על עצמו יברך בורא פרי הגפן על מעט יין ויוצא עי"ז, ולענין ברכה אחרונה אינו יברך על הגפן אלא א"כ אכל ממנו כשיעור רביעית".

ג. בורא פרי העץ.

1. הגר"ד פיינשטיין זצ"ל (קוני' יד דודי דפו"ח עמ' מ"ב).

ד. מראי מקומות – קהלות יעקב (אגרות ורשימות קה"י ח"א אגרת י"ח), קנין תורה בהלכה (ח"ב סי' ק"ח אות א'), פסקי תשובות (אות ג'), אבני דרך (ח"א סי' ל'), הגר"מ חליוה (גם אני אורך ח"ה סי' י"א).

1. פמ"ג (פתיחה להל' ברכות ס"ק י"א ד"ה השני) – "יין הקרוש בקור וכדומה, מהו מברך, אם פרי הגפן או פרי העץ, עיין ר"מ הלכות טומאת אוכלין פרק א' [הלכה יט] וט' [הלכה א - ב] שמן הקרוש, [פ"א] הלכה יט ובהשגות הר"א ז"ל ובכסף משנה, וצ"ע כעת".

2. מנחת יצחק (ח"ח סי' י"ח ד"ה הנה הפמ"ג) – "הנה הפמ"ג בפתיחה הובא בתו"ח שם (אות ד' ד"ה ועיין) הניח בצ"ע ביין שנקרש אם מברכין בפה"ע או בפה"ג עיין שם, והנה מדכתב דספק אם בפה"ע או בפה"ג, משמע אבל לא שהכל, ובתו"ח שם כתב, ועי' ביו"ד שם (קכ"ג ס"ה ברמ"א) ובש"ך (י"ב) ביין שנקרש דכל זמן שנקרש אין בו משום מגע עכו"ם, א"כ י"ל דינו כאוכל, עי' באו"ח (סי' קנ"ח) במשקה שנקרש ואין בו טופח ע"מ להטפיה, לכ"ע מקרי אוכל, ועי' מג"א (סי' פ"ב סק"ב), ואם בנוגע היין, הגם שלאחר שחזרה לקדמותה דין יין שיש לו, מ"מ בזמן שנקרש דין מאכל יש לו (ומותר לשתותו אף בשעה שחזרה לקדמותה), ק"ו לענין ברכה שאכל כשהוא קרוש ודו"ק עכ"ל, והנה כ"ז כשאכלו כשהוא קרוש, אבל אם חזרה לקדמותה, פשיטא דדין יין לו ומברך בורא פרי הגפן, אמנם בספר כף החיים שם (סי' ר"ב אות י"ד), כתב בשם ס' בית יהודה (או"ח סי' ס"א), דיין המבושל שנתעבה ונעשה אוכל מברכין עליו בפה"ג עיין שם, הרי יש בזה מחלוקת הפוסקים, ולדברי התו"ח הנ"ל, י"ל דפליגי דוקא היכא דיש טופח ע"מ להטפיה, דבאין טופח ע"מ להטפיה לכו"ע מקרי אוכל".

3. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ט' סוף הע' פ"א) – "הורה רבנו לענין מיץ ענבים (ולכאורה ה"ה יין) שנקפא, ואח"כ כשהופשר נותר גוש של קרח, וכידוע שחלק המים שבהענבים נשאר בקפאונם גם בדרגת חום שחלק היין נפשר בה, והפרידוהו והפשיר בפני עצמו, וטעמם כמים, דמסתבר שברכת אותן המים היא שהכל, דהו"ל ממש כמים אע"פ שיצאו מהענבים (ודוגמא לדבר מי חלב דמדאורייתא מותר לאוכלן בבשר, כמבואר בחולין קי"ד ע"א)".

4. הגר"א בנבצל שליט"א (אסיפת יצחק י"ז חשוון תשס"ח) – "שאלה: יין או מיץ ענבים שמקפאין ואח"כ מלקקין אותו, האם מברך עליו שהכל או בורא פרי הגפן. תשובה: נ' לדעת הרמב"ם ברכתו שהכל, ויש חולקין".

5. עיין בשו"ת מראות ישרים ח"ג ס' מה שהביא בשם הגריש"א זצ"ל.

ט מיץ ענבים: כשיש חומר המונע אותו מלהיות יין - בזמן שלא חזי לתסוס (ferment).
ב"ב (ריש דף צז:): – "דאמר רבא: סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום".

א. ברכה על מיץ ענבים: שיש חומר המונע אותו מלהיות יין.

1. מברך בורא פרי הגפן.

(א) הגאון ממטרסדורף (כבוד ועונג שבת פרק ט' הע' י"ב).

(ב) הגאון מצעלהים זצ"ל (כבוד ועונג שבת פרק ט' הע' י"ב).

(ג) אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק ט' הע' י"ב).

(ד) מנחת יצחק (ח"ח סי' י"ד ד"ה אמנם) – "אמנם אף אם נותנים בתוכו כמין עפר הנ"ל, אשר לפי דברי כנה"ג הנ"ל אין מברכין בפה"ג, ולפי"ז בתירוש שנתנו בו העפר הנ"ל שיעמוד במתיקותו, אין מברכין בפה"ג, ונודע דלמעשה עושין כן בכל תירוש, שנותנין בו כמין חומר הנ"ל, שיעמוד במתיקותו, וכ"ע מברכין כעת בפה"ג, ולא שמענו מי שיפקפק בזה. והטעם נראה...".

(ה) דברי שלום (קרויז, ח"א סי' י"ח).

(ו) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ד' אות א' ד"ה הן) – "נראה דאף שמיץ ענבים מבושל או מפוסטר אפשר דתו לא חזי לתסוס ולהיות ממש יין, מ"מ כיון דמיד כשנסחט כבר חל עליו שם יין לענין קידוש וברכה וגם כשר בדיעבד אפי' לנסכים לכן שפיר נשאר בברכת הגפן שהיה עליו קודם כיון שגם עכשיו הוא טוב לשתיה".

(ז) שבט הלוי (ח"ט סי' נ"ח, מבית הלוי גליון י"ז עמ' מ"ח הע' ד') – "לענ"ד אינו משכר אינו פסול לקידוש כמבואר במאירי בתנאי שאין עוד ריעותא ביין עצמו".

(ח) כוס של אליהו (סי' כ"א אות ג') – "דגם על יין מבושל מברך בפה"ג ... ומוכה מזה דאף מיני יין שא"א להיות תוסס - ferment, וכגון מיץ ענבים, נמי הוי יין, דיין מבושל א"א שיהיה תוסס, ודלא כמו שכתב בשו"ת כנסת הגדולה (א"ח סי' א') שמיץ ענבים ברכתו שנ"ב".

(ט) וזאת הברכה (בירור הלכה אות ל"ד, ליבון הברכה ח"א סי' י"ד סעי' ב', מעיין הברכה פרק ה' אות כ"ג) – "עיקר הכרעת הפוסקים".

(י) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' מ"ה).

(יא) שלמי ניסן (ברכות סי' י') – "נראה דשפיר יש לברך אף על מיץ ענבים שלנו בפה"ג, דכיון דביארנו דדעת הרבה ראשונים דעיקר מה דיין קובע ברכה לעצמו הוא משום דסעידי, ונתבאר דמיץ ענבים סעידי, א"כ אף שאין סופו לשמח חשיב שפיר נשתנה לעלויא ומברכין עליו בפה"ג".

(יב) פסקי תשובות (אות ב').

2. מברך שהכל נהיה בדברו.

(א) עי' הגרי"א הנקין זצ"ל (גבורות אליהו סי' קמ"ה, הסכמה לס' שאילת ישורון) – "ע"ד גרייפ דזוס קבלתי ידיעות מרבנים העוסקים בזה ואמרו לי שאם מניחים אותו באויר שאינו קר נעשה יין והרבה מיני יין הנמכרים בשוק היו מתחלתם גרייפ דזוס. אנכי כתבתי ב'הפרדס' בשם כנה"ג תשובה א שכתב בשם הב"י שאותם המשימים מין עפר לבן על הענבים קודם הסחיטה אז ברכת המשקה שהכל, ואין דינם כסוחט אשכול ענבים שראוי להיות יין וע"כ ברכתו בפה"ג אף שאין בו חזק היין עדיין וכ"ז אינו ענין לגרייפ דזוס של עכשיו".

(ב) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ד עמ' קכ"ז ד"ה ומהגרי"ש, ברכת שמואל עמ' רמ"ג, שיעורי הגריש"א ברכות עמ' ש"ע, אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות ט"ז, עי' ח"ב פרק ז' אות נ"ט, אות ס"א, אות ס"ג, קול התורה גליון מ"ח עמ' רמ"א) – "שעל מיץ ענבים המצוי בחנויות שכבר אין בכחו לתסוס אין לברך בפה"ג, ולא מיבעיא במיץ כזה שלא הי' לו שעת הכושר דבזה גם הגרש"א זצ"ל מסכים שלא לברך, אלא אפי' הי' לו שעת הכושר אין לברך בפה"ג. ומה שיין מגתו מברכים עליו היינו מפני שעדיין יכול ליהפך ליין גמור וכלשונו של הרשב"ם ... דנוכל לערבב קצת יין ממש עם מיץ הענבים כנגד שלושה חלקים, דאף שביינות שלנו החלשים הרי מזיגת מים בשיעור זה מבטלת מהם שם יין, מ"מ עירוב מיץ ענבים לא יבטל מהם שם יין ויוכל לברך עליו בפה"ג".

(1) עי' הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה אות ל"ד ד"ה לעומת) – "בדיעבד אם נמצא במקום ... ואין לו יין אחר, אפשר לסמוך שיצא ידי חובת קידוש".

3. מראי מקומות – שאילת ישורון (סי' ה' ד"ה נידון), מועדים וזמנים (ח"ג סי' רנ"ה בהג"ה).

(א) באר משה (ח"ו סי' נ"ג) – "מיץ כשר לקידוש אפילו לכתחילה לעת צורך".

ב. לענין קידוש.

1. עי' סי' ער"ב סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ג. מציות: בזמן הזה המיץ ענבים ראוי להיות יין, שיכול לתסוס!!

1. הגרי"א הנקין זצ"ל (גבורות אליהו סי' קמ"ה, הסכמה לס' שאילת ישורון) - לשונו מובא לעיל.

2. ויען יוסף (או"ח סי' קי"א, ניסן תשל"ה) – "חג כשר ושמח לכבוד ידידי הרה"ג המפורסם חו"ב בחד"ת וכו' מוהר"ר שלמה זלמן פריעדמאן האבדק"ק טענקע שליט"א [זצ"ל]. על דבר השאלה בענין ברכת בורא פרי הגפן בגרעיפ זשוס. הנה גם אני שמעתי מפפקין מחמת שהוא מבושל, ורק ביין מבושל מבואר (סי' ר"ב ס"א) שמברכין בורא פרי הגפן, משא"כ במה שלא בא לכלל יין, והא דמבואר בגמרא (בבא בתרא צ"ז ע"ב) סוחט אדם אשכול ענבים ואומר עליו קידוש היום, היינו משום שראוי להיות יין, משא"כ האי תירוש שהוא מבושל אין ראוי להיות עוד יין, כך שמעתי טעם המפקפקין, ושאלתי את בעל מסחר היין ואמר שהוא טעות, שהוא בעצמו עושה מהגרעיפ זשוס יין כשחסר לו, שאינו מבושל כל כך שלא יהא נעשה יין, ועל זה אני סומך לקדש עליו בשבת ויו"ט".

3. פסקי תשובות (סי' ער"ב אות ו' ד"ה והנה, הע' ל"ז) – "וחומר הגפרית (ביסולפיט) שמניחים בו, מתנדף ממנו עם הזמן, ואינו גורם שלא יתסוס לעולם".

4. עי' שבות יצחק (ברכת שמואל עמ' רמ"ג) – "כיום כמה מפעלים שבעבר השתמשו בחומר משמר הראוי לשתיה משתמשים בחומר שאינו ראוי לשתיה שמבטיח יותר עמידות המיץ בפני תסיסה, וקודם המילוי בבקבוקים מוציאים את החומר ומשיריים ממנו כמות מזערית, ושוב יכול המיץ להיות יין, ולכן ברכתו ב"פ הגפן. גם פיסטור המיץ אינו מונע אותו מלהיות יין אחר פתיחת הבקבוק, וברכתו ב"פ הגפן".

ד. מיץ ענבים: שאר שאלות.

1. האם מיץ ענבים פוטר כל מיני משקין, כמו יין - עי' סי' קע"ד סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

2. האם ברכת המזון פוטרת מיץ ענבים - עי' סי' קע"ד סעי' ו' [סי' ר"ח סעי' י"ז], לשיטות ומראי מקומות.

3. הטוב והמטיב על מיץ ענבים - עי' סי' קע"ה, לשיטות ומראי מקומות.

4. מזיגת מים במיץ ענבים - עי' סי' ר"ד סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

5. מיץ ענבים משוחזר (concentrate) - עי' סי' ר"ד סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

6. מיץ ענבים בשביל קידוש, מצד בישול - עי' סי' ער"ב סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

7. מיץ ענבים בשביל קידוש, מצד שיש בתוכו סוכר - עי' סי' ער"ב סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

8. האם מיץ ענבים נחשב כקידוש במקום סעודה - עי' סי' רע"ג סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

9. מיץ ענבים לד' כוסות ליל הסדר - עי' או"ח סי' תע"ב סעי' י"ב, לשיטות ומראי מקומות.
10. מיץ ענבים לשמחת יו"ט - עי' או"ח סי' תקכ"ט סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
11. לענין ט' ימים - עי' או"ח סי' תקנ"א סעי' ט', לשיטות ומראי מקומות.
12. לענין שמחה בפורים - עי' או"ח סי' תרצ"ה סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.
13. לענין גדה: לשלוח לה כוס יין - עי' יו"ד סי' קצ"ה סעי' י"ג, לשיטות ומראי מקומות.

י' בוסר: מאיזה זמן חשיב "פרי" הארץ - סעיף ב'.

ברכות (דף לו:): – והתנן: מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית. **בית שמאי** אומרים: כל האילנות משיוציאו; ובית הלל אומרים: החרובין משישרשו, והגפנים משיגרעו והזיתים משיניצו, ושאר כל האילנות משיוציאו; ואמר רב אסי: הוא בוסר, הוא גרוע, הוא פול הלבן.

א. הגדר - ראשונים.

1. תלוי באיסור קציצת אילנות בשביעית – תוס' (ברכות דף לו: ד"ה שיעורו), מהר"ם (תשב"ץ קטן סי' שכ"ב), רא"ש (ברכות פרק ו' סי' ה', תוס' הרא"ש ברכות דף לו: ד"ה הוא), רשב"א (ברכות דף לו: ד"ה ואמר), סמ"ג (עשה סי' כ"ז), ריטב"א (ברכות דף לו: ד"ה אלא), טור (סעי' ב'), הג' מיימוניות (דפוס קושטא ברכות פרק ח' סוף הל' ו'), ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ב, קמ"ג-ג'), נימוקי יוסף (ברכות דף לו.), אבודרהם (ברכות השער הרביעי ד"ה הבוסר, השער החמישי ד"ה גרעיני), תוס' ר"י החסיד (ברכות דף לו: ד"ה והגרעינין).
2. תלוי משיגיעו לעונת המעשרות - ל"מ [עי' בה"ל ד"ה ושאר, שי"א שהוא דעת הרמב"ם].

ב. הגדר - פוסקים.

1. תלוי באיסור קציצת אילנות בשביעית – מחבר (סעי' ב'), רמ"א (סעי' ב'), לבוש (סעי' ב'), ט"ז (שלא חולק), מג"א (שלא חולק), פמ"ג (סי' ר"ד א"א ס"ק ו'), שלחן שלמה (סעי' ב'), דה"ח (דיני ברכת הנהנין, סי' רי"ח סעי' ו'), רוח חיים (ס"ק ב'), גר"ז (סעי' ד', כתב כלשון השו"ע), ערה"ש (סעי' י"ז), רב פעלים (ח"ב או"ח סי' כ"ט), תהלה לדוד (סי' ר"ד ס"ק א'), קצות השלחן (סי' מ"ט סעי' ז'), כה"ח (סי' ר"ד ס"ק י"ב), ברכת הבית (שער ב' סעי' ב'), חזון עובדיה (ברכות עמ' קכ"ב, הליכות עולם ח"ב עמ' צ"ד), ברכת ה' (ח"ג פרק ז' הע' צ"ה), העיקר בזה למעשה כדעת מרן כיון שזוהי דעת כל הראשונים), ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' ח').
2. תלוי משיגיעו לעונת המעשרות.
 - א) פנים מאירות (ח"א סי' ס"ה ד"ה אכן) – דלא מסתבר' להו האי דינא כלל דלענין שביעי' וערלה איתמר בגמרא ולא לענין ברכה".
 - ב) גר"א (על סעי' ב' ד"ה ו"א) – "צ"ע על עיקר הדין דמה ענין זה לשביעית דהא אפ"ל בשביעית אסור לאכול עד שיעשה אוכל דהיינו שיבואו לעונת המעשרות דאז הוי פרי אבל שביעית אינו תלוי בפרי ויותר נראה שתלוי בזמן חיוב מעשר דהוי פרי אף לענין ברכה".
 - ג) עי' מ"ב (ס"ק כ"א, בה"ל ד"ה ושאר, שעה"צ ס"ק י"ה, אמנם עי' סי' רכ"ה ס"ק י"ב) – "ויש לנהוג כן למעשה לכאורה דבזה יוצא ממ"נ ומ"מ הנהוג כפסק האחרונים שנמשכו אחר השו"ע אין למחות בידו דיש לו על מי לסמוך".
 - ד) ותן ברכה (עמ' תכ"א).
3. מראי מקומות – נשמ"א (כלל נ"א ס"ק ה'), נהר שלום (ס"ק א'), שלחן הטהור (סעי' ח', סעי' ט', ס"ק ב'), מעדני אשר (ברכות סי' ע"ב).

ג. חרובים.

1. מראי מקומות – בדק הבית (ב"י ס"ק ב'), מאמר מרדכי (ס"ק ו'), בגדי ישע (על המג"א ס"ק ו'), תורת חיים (סוף ס"ק ח').
2. גירסת מג"א (ס"ק ו') – "והבד"ה כתב דאין ללמוד זה משביעית דהרי חרובין אפ"ל אחר שישרשו מרין הם ואין ראויים לאכילה, **לכן (אין) מברכין עליהם בורא פרי העץ** וכן נראה דעת הר"ף והרמב"ם ור"י, ולי' נרא' דלא יהא אלא ספק וראוי לברך בורא פרי האדמה".
- א) גורס "ולכן מברכין עליהם בורא פרי העץ" – נתיב חיים (על המג"א ס"ק ו'), מחה"ש (ס"ק ו'), מקור חיים (על מג"א ס"ק ו').
- ב) גורס "ולכן אין מברכין עליהם בורא פרי האדמה" – נהר שלום (ס"ק א').
- ג) גורס "ולכן אין מברכין עליהם בורא פרי העץ" – פמ"ג (א"א ס"ק ו'), שו"ת מגידות סי' נ"ה [עי' מגד יהודה שם ס"ק ג'], לבושי שרד (על הרמ"א סעי' ב'), שמן המאור (על מג"א ס"ק ו').
- ד) מחק הכל – תוס' שבת (על מג"א ס"ק ו'), "ולכן אין מברכין עליהם בורא פרי העץ. כ"ז הוא נמחק. ובבדק הבית ליתא".

ד. טעמו שענבים יש גדר של בוסר, משא"כ שאר פירות: לשיטות שתלוי באיסור קציצת אילנות בשביעית.

1. שעיקר הפרי הוא רק כדי שלעשות ממנו יין.
 - א) לבוש (סעי' ב') – "וענבים בעודם בוסר, כל זמן שלא הגיעו לכפול הלבן אעפ"י שראויין לאכילה כיון שאינם עיקר הפרי שאין עיקר פרי הגפן אלא כשראוי לעשותו יין, אינם נחשבים עדיין לפרי העץ אלא כשאר פרי האדמה ומברכין עליהם בורא פרי האדמה".
 - ב) ערה"ש (סעי' י"ח) – "וטעמו של דבר מפני שענבים עיקרן הם לעשות מהם יין א"כ כל זמן שלא הגיעו לשיעור הזה אינם ראויים לעשות מהם יין ואין ברכתם העץ אלא האדמה כשאר פרי האדמה דבטל שם ענבים מעליהם".

1) קשה, הרובים.

ה. יין מבוסר.

1. מברך עליו שהכל – שע"ת (ס"ק ד'), כה"ח (ס"ק כ"ה), ברכת הבית (שער ג' סעי' ט"ז), חזו"א (מעשרות סי' א' ס"ק ה' ד"ה איתא), חשוני חמד (ע"ז דף כט:), פתחי הלכה (ארטסקרול, פרק ט' הע' ל"ו), שערי הברכה (פרק י"ח סעי' ד'), פוסקים.
2. מראי מקומות – פמ"ג (א"א סוף ס"ק כ'), "ומשקה מבוסר כעת לא ידענא אם יברך שהכל או פרי האדמה כמו על הבוסר בעצמו".

ו. ספק בוסר: ברכה ראשונה.

1. בורא פרי האדמה, משום דביעבד אם בירך בפה"א על פה"ע יצא – רא"ש (ברכות פרק ו' סי' ה', "ואם מסופק בבוסר מתי הוא כפול הלבן יברך בפה"א דקי"ל כמתני' אם בירך על פירות האילן בפה"א יצא ואף על גב דבגמ' (מ א) מוקי ליה כר' יהודה מ"מ קי"ל הכי כיון דסתם לן תנא כר' יהודה"), ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ב, קמ"ג-ג'), טור (סעי' ב'), אבודרהם (ברכות השער הרביעי ד"ה הבוסר), מחבר (סעי' ב'), לבוש (סעי' ב'), גר"ז (סעי' ג'), שעה"צ (סי' ר"ו ס"ק א', לשונו מובא לקמן), ערה"ש (סעי' י"ח), קצות השלחן (סי' מ"ט סעי' ט'), פוסקים.
(א) קשה: דביעבד ג"כ יוצא אם בירך בורא פרי העץ – מג"א (סי' ר"ו ס"ק א'), מ"ב (סי' ר"ו ס"ק ג').
(ב) להתירוצים – עי' סי' ר"ו סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
2. בורא פרי העץ – פנים מאירות (ח"א סי' נ"ח, "ולי נראה דראוי לברך פרי עץ לצאת אליבא דהרמ"ם דפסק דאם מברך על פרי עץ פרי אדמה דאינו יוצא ומתניתין יחידאה היא א"כ גבי בוסר אם הוא מסופק ראוי לברך פרי עץ").
(א) לתרץ למה לא חושש לשיטת הרמב"ם, עי' המחה"ש (סי' ר"ו ס"ק א').
3. דירא שמים לא יאכל ענבים אלא תוך סעודה – אבן העזר (על סעי' ב', "פסק הש"ע בענבים מתוך שלא נודע לנו שיעורו, לעולם צריך לברך על הענבים בפה"א. וכן פסק הב"ח. ונלע"ד דירא שמים לא יאכל ענבים אלא תוך סעודה, כיון דאנו מברכין עליהם מספק בפה"א ע"כ שמא נגמר הפרי, וצריך לברך אחריו מעין ג', והוי ליה ממש דין אוכל דגן חי כו' והגרעינין שלמים, דפסק שו"ע סימן ר"ח ס"ד שלא לאכלו אלא תוך הסעודה ע"ש. וזה נ"ל פשוט דאף החולקים שם מודים כאן ע"ש"), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ז').
4. מראי מקומות – עוללות אפרים (דין ז'), כה"ח (ס"ק כ"ז), ברכת הבית (שער ב' סעי' ב').

ז. ברכה אחרונה: בנ"ר או מעין שלש.

1. אין לאכול מהם כשיעור שחייב ברכה אחרונה, אלא בתוך הסעודה.
(א) אבן העזר (על סעי' ב') – לשונו מובא לעיל.
(ב) גר"ז (סעי' ג').
(ג) מאמר מרדכי (ס"ק ד').
(ד) מ"ב (ס"ק י"ד) – "אין לאכול מהם כשיעור שחייב ברכה אחרונה אלא בתוך הסעודה כיון שהוא ספק אם יברך אחריהם מעין ג' או בנ"ר".
(ה) קצות השלחן (סי' מ"ט סעי' ט').
(ו) ברכת הבית (שער ט"ז סעי' כ"ה).
(ז) יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ב אות ג').
(ח) תשובות והנהגות (ח"ה סי' סג) – "בתחילת עונת הענבים מגיעים לשוק ענבים קטנים, ובאותה תקופה כולם קונים מהם, ומברכים לפניהם בורא פרי העץ ולאחריהם מעין ג', אבל האמת שיש לספוקי בהם טובא, מפני שאין הגרעינים נראים בהם ושיעור בוסר לא ידענו, ואולי זהו בוסר שברכתו בורא פרי האדמה, אבל בדיעבד נראה שיוצאין בבורא פרי העץ כיון שגם בבוסר יוצאין בדיעבד, וכמבואר במ"ב בסי' ר"ו (סק"ב). מיהו יש לזהר לאוכלם רק תוך הסעודה, שלגבי בוסר מבו' במ"ב (סי' ר"ב ס"ק י"ד) דאין לאוכלם רק תוך הסעודה כיון דיש להסתפק אם יברך אחריהם מעין שלש או בנ"ר, דדומה לכוסס את החיטה שברכתו בפה"א שנסתפקו בזה התוס' בברכות (דף לז א) אי מברך בנ"ר, או דמברך מעין ג' ומסיים על האדמה ועל פרי האדמה, ולכן כתבו דראוי לאוכלו תוך הסעודה, וכן פסק השו"ע (סי' ר"ח סעיף ד'), (ועיין במ"ב שם ס"ק י"ח דאם אכלם שלא בסעודה יברך בנ"ר דמעיקר הדין מברך בנ"ר). וביותר יש לזהר בבוסר לאוכלו תוך הסעודה כדי שלא יכנס לחשש שמבטל ברכת מעין שלש שיש הרבה ראשונים שסוברין שהוא מדאורי' וכדמשמע בפ"ו דברכות (ועיין מ"ב סי' ר"ט ס"ק י' ומה שצידדנו בזה בח"ב סימן קע"ט), וע"כ נראה שבענבים קטנים כאלו צריך להחמיר שדינם כבוסר, ואין לאוכלם רק תוך הסעודה, ותמהני שלא נהגו כן ונכנסים לחשש ברכה לבטלה".
2. בנ"ר.
(א) כה"ח (ס"ק ל') – "וי"ל דס"ל דברכת בנ"ר בדיעבד פוטרת מעין שלש".

ח. אם כבר נגמר בישולו.

1. מברך עליו בפה"ע.
(א) מאמר מרדכי (ס"ק ה') – "וכן המנהג פשוט".
(ב) עוללות אפרים (דין ז' ד"ה ועיין).
(ג) מ"ב (ס"ק ט"ו), שעה"צ (ס"ק ט"ו) – "ואם לפי מראית עין כבר נגמר בישולו אין נ"מ כלל בגדלו ובכל אופן מברך עליו בפה"ע".
(ד) קצות השלחן (סי' מ"ט סעי' ט', ס"ק י"ג).

ה) חזו"א (מעשרות סי' א' ס"ק ה' ד"ה נראה) – "נראה דענבים משיבאישו לא משגחינן בגודלן ואפי' לא הגיעו לפול הלבן הרי הן פירות גמורין, ולכן אם נראין הגרגרים מבחוץ שזה פלי יבאישו כמש"כ הר"מ עושין מהן יין לקידוש ומברכין עליהן בפה"ע וברכת מעין ג'".

2. מראי מקומות.

א) ב"ח (ס"ק א' ד"ה ואם) – "נראה דהאידינא אין לברך על הענבים בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה דאין אנו בקיין בשיעורא דפול הלבן גם אין אנו בקיין בשיעורא דענבים דגדלו עד גמר בישולן ובשלחן ערוך (ס"ב) כתב לעולם מברך בורא פרי האדמה עד שיהיה גדול ביותר עד כאן".

ט. אשכול ענבים שיש בו ענבים גדולים וגם ענבים קטנים.

1. מברך עליו בפה"ע.

א) חזו"א (מעשרות סי' א' סוף ס"ק ה') – "ונראה דענבים שרובן הבאישו אף שנמצא ביניהן שאין הגרעינין נראין כשרין לייך קידוש אף שאפשר שלא הגיעו לפול הלבן כיון שכולן שוין בגודלן חזינן שמתבשלים בקטנן וכדאמרין עירובין כ"ה ב' בדניסחני".

ב) שבת הלוי (ח"י סי' מ"ז אות ב') – "ואשר שאל בענין אשכול ענבים שיש בו ענבים גדולים וגם ענבים קטנים באופן שברכתן בורא פה"א האיך מברך עליהם, הנה פשוט דלא שייך בזה סברת רוב ומיעוט כיון דטעם קטנים פה"א משום דחוששים לבוסר, מכ"מ למעשה רוב פעמים אין קטנים הללו בוסר כלל רק כך דרך גידול האשכול כאשר ראיתי ה"פ, ומברך רק פרי העץ".

ג) הגרח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ג עמ' ס"א טור ד') – "שאלה: כתב השו"ע (סי' ר"ב ס"ב) הבוסר כ"ז שלא הגיע לכפול הלבן מברך עליו בופה"ע וכו' וכ' המ"ב (ס"ק ט"ו) אם לפי מראית עין נגמר בישולו אין נ"מ בגדלו וכן אם החרצנים שלהם נראה מבחוץ בודאי קרוב להתבשל ומברך עליהם העץ. ויל"ע בדבר המצוי באשכול ענבים, שהענבים הנמצאים בסוף האשכול הם קטנים ולא הבשילו כל צרכם ויש מהם שהם חמוצים קצת ולא נראים החרצנים בתוכם (ובפרט בענבים שחורים שלא נראה מבחוץ) מה דינם לענין ברכה האם נימא דכיון שכך דרך גידולו שהעליונים גדולים והענבים שלמטה קטנים ולא שייך להניחם על העץ עד שיבשלו הקטנים כל צרכם. תשובה [בע"פ]: מברך עליהם העץ דכבר עומד להתבשל".

ד) פסקי תשובות (סוף אות ו', עי' הע' ל"ח) – "מה שמצוי באשכול ענבים אשר ענביו הגיעו לכלל הבשלה וראויים לאכילה היטב אך מצוי בו גם מעט ענבים אשר המה קטנים וחמוצים מעט, מכל מקום הרי הם כשאר ענבים ומברכים עליהם בופה"ע ומעין שלש".

י. ירקות [פירות האדמה]: האם תלוי באיסור קציצת אילנות בשביעית או תלוי משיגיעו לעונת המעשרות.

1. לכו"ע הגדר הוא עונת המעשרות – פמ"ג (סי' ר"ד א"א ס"ק ז', עיין מ"א. לכאורה מחלק בין פרי האדמה בלא נגמר פרי שהכל, א"כ הוא הדין כל פרי האדמה, מה שאין כן פרי העץ חשוב הוא ומשיוציא פרי פרי העץ), עי' כה"ח (סי' ר"ד ס"ק י"ב), ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' כ"ה, הע' ק"א [לשונו מובא לקמן]).

2. עדיין נשאר המחלוקת לעיל – עי' אור לציון (ח"ב פרק י"ד הע' ט', לשונו מובא לקמן).

3. מראי מקומות.

א) עי' סי' ר"ד סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ב) נ"מ: הציון לקמן.

יא. עגבניות ירוקות שנכבשו בחומץ (pickled green tomatoes).

1. מברך שהכל נהיה בדברו.

א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות ט', הע' ט') – "שאלה. מה מברכים על עגבניות ירוקות שנכבשו בחומץ (ורגילות למוכרם בקופסאות שימורים). תשובה. על עגבניות ירוקות שנכבשו בחומץ מברך שהכל נהיה בדברו. [נחלקו הפוסקים מאימתי מברך על הפירות ברכת בורא פרי העץ, דעת מרן בשו"ע בסיומן ר"ב סעיף ב', שכל פירות האילן משיוציאו פרי מברכין עליהם בורא פרי העץ, ובלבד שיהא ראוי לאכילה אפילו ע"י הדחק, מלבד ענבים, דבעינן שיגיעו לשיעור כפול הלבן. ודעת הרמ"א שם, שהשיעור תלוי בשיעור איסור קציצת אילנות בשביעית, שבחרובים שיעורו משייראה בהם כמין שרשראות של חרובין, ובזיתים עד שיגדל הנץ סביבם. ודעת הגר"א שם ועוד פוסקים שהשיעור תלוי בעונת המעשרות, שבחרובים שיעורו משייראה בהם נקודות שחורות, ובזיתים משיבאישו שלישי. והנה כיון דקי"ל ספק ברכות להקל, אין לברך על הפירות את ברכת הפרי עד שיגיעו לעונת המעשרות. ושיעור עונת המעשרות מבואר ברמב"ם בפרק ב' מהלכות מעשר, ע"ש. וכיון שעונת המעשרות בעגבניות הוא משיתחילו להתאדם ואפילו בכל שהוא, וכמ"ש הרמב"ם שם בהלכה ה', שכל הפירות שדרכם להאדים עונת המעשרות שלהם היא משיאדימו, על כן אין לברך על עגבניות ירוקות אלא שהכל נהיה בדברו]."

ב) ברכת ה' (ח"ג פרק ז' הע' ק"א) – "ומטעם זה על עגבניות ירוקות שכובשים אותם ונעשים ראויים לאכילה צריך לברך שהכל שהרי בעודן ירוקות עדיין לא הגיעו לעונת המעשרות וכדמוכח מ"ש הרמב"ם (פ"ב מהל' מעשר הל' ה) שכל הפירות שדרכן להאדים, משיאדימו באו לעונת המעשרות. ע"ש. וכ"פ בספר אור לציון ... הנה לעיל בהערה צה כתבתי בס"ד שאין צריך לחוש בזה להגר"א וסיעתו משום דלכו"ע אינו מברך ברכה לבטלה כשמברך עליהם בורא פרי העץ, וא"כ נקטינן בזה כמרן ורוב הראשונים. אלא הטעם בזה הוא כמ"ש בס"ד דבפירות האדמה שעומדים למזון לכו"ע בעינן שיגיעו לעונת המעשרות".

ג) וזאת הברכה (לוח ברכות ערך עגבניה) – "... האל"צ פי"ד ט. ויש להוסיף שלפי המידע שקבלנו העגבניות שמשמשים בהן לכבישה, הן אומנם ירוקות ואינן ראויות לאכילה כלל, ואינן דומות לעגבניות בשלות הנמכרות בשוק אשר מקבלות גוון אדום זמן קצר אחרי לקיטתן".

2. אם הם מזון מיוחד אשר מיועד לצורך זה מברך בופה"א.

(א) שדה יחזקאל (ח"ב סי' י"ז) – "סח לי ידידי הגרש"ז רווח שליט"א, שהעגבניות העומדות לכבישה והחמצה **הם גדלין בגידול מיוחד בשביל כך**, ולא אוכלין אותן כשהתבשלו, אלא עומדים להילקט בעודם קטנים ובוסר, ולכך לכו"ע חייבין בתרו"מ ומברכין עליהן בפה"א, ודו"ק".

(ב) בירורי הלכה (ברכות דף לו.; עמ' רצ"ו) – "אור לציון ... אם לא שהוא זן מיוחד אשר מיועד לצורך זה ואז מברך בורא פרי האדמה".

(ג) פסקי תשובות (אות ח' ד"ה אבל, הע' מ"ג) – "עגבניות ירוקות קטנות הנכשרים לאכילה ע"י כיבושן במי מלח וכדו', ברכתן שהכל, כי נקטפים לפני גמר הבשלתן, בעוד שהדרך לזרוע על מנת שיגיע להבשלה. [אור לציון ... והנה אם ידוע שהעגבניות הם מזן מיוחד אשר מיועד לצורך זה מברך בופה"א, וכל שכן אם אין באפשרות העגבניות מזן זה להגיע לידי הבשלה]".

(ד) ברוך אומר (או"ח ח"א סי' כ"ו).
3. בורא פרי האדמה.

(א) הגריש"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ב הע' ע"ב, פני השלחן סי' ר"ב אות ב') – "שמעתי מהג"ר עזריאל אויערבאך שליט"א בשם חמיו הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] דעונת המעשרות בעגבניות הוא כשנגמר הפרי ואפי' קודם שהתחיל להתאדם כיון שזרכם להתאדם מעצמן אחר הלקיטה, ועגבניות ירוקות כבר באו לעונות המעשרות שלהם, ולפ"ז צריך לברך בפה"א על עגבניות ירוקות שנכבשו בחומץ".

(ב) דבר משולם (ח"א סי' רצ"ג) – "דידוע דעגבניות אף אחר שנתלשו מאדימות וע"כ לא אמרו האדומים משיאדימו רק בפירות שמאדימים במחבור וכ"ז שלא התחילו להאדים זה סימן שעדיין לא הגיעו לשליש גידולם אבל עגבניות אפי' שכבר נגמר גידולם אם לא יבא עליהם השמש לא מאדימות ואף אחר שתלשם ג"כ מאדימות בשמש, בזה אין שעור עונת המעשרות משיאדימו אלא בשליש גידולם, וע"כ העגבניות הכבושות מסוג זה של עגבניות כבר הגיעו לגודלם הרגיל אף שלא האדימו ברכתם בופה"א, אף לגר"א".

(ג) שערי הברכה (פרק כ"ג "עגבניות ירוקות חמוצות", הע' תפ"ז) – "בורא פרי האדמה".
4. מראי מקומות.

(א) תורת הברכות (ח"א פרק ח' סעי' י"ד) – "על עגבניות ירוקות וחצילים קטנים שנכבשו בחומץ מברך שהכל, אם לפני שנכבשו לא היו ראויים **לאכילה אפילו ע"י הדחק**, אבל אם היו ראויים לאכילה ע"י הדחק לפני שנכבשו, ברכתו בפה"א לאחר שנכבשו".

יא] ראוי לאכילה ע"י הדחק.

א. מברך בורא פרי העץ.

1. מחבר (סעי' ב') - כדאי' במ"ב ס"ק י"ח.
2. לבוש (סעי' ב') - כתב כלשון השו"ע.
3. שלחן שלמה (סעי' ב').
4. דה"ח (דיני ברכת הנהנין, סי' רי"ח סעי' ו').
5. גר"ז (סעי' ד') - כתב כלשון השו"ע.
6. ערה"ש (סעי' י"ז) – "כל פרי העץ מיד שהפרי נתגדלה קצת ורוצה לאכלה מברך עליה בורא פרי העץ אף על פי שלא נגמר בישולה אם רק ראוי לאכילה אפילו ע"י הדחק שהרי היא עומדת לאכילה והוא אוכלה".
7. קצות השלחן (סי' מ"ט סעי' ז') - כתב כלשון השו"ע.
8. יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ב אות כ"ג) – "הילכך המברך על זה בפה"ע כדעת מרן, שפיר דמי".
9. ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' כ"ד).
10. ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' ח').

ב. מברך שהכל.

1. עוללות אפרים (דין ז', כדאי' במ"ב ס"ק י"ח ובה"ל ד"ה ושאר).
2. ח"א (כלל נ"א סעי' ז') – "ונראה לי דאין מברכין אלא שהכל אם לא שבשלן או מתקן באור".
3. מ"ב (ס"ק י"ח, בה"ל ד"ה ושאר, סעי' ט' ד"ה שבשלם, ד"ה מברך) – "אמנם אם לא היו ראויין לאכול רק ע"י הדחק אין לברך בפה"ע רק כשבשלן או מתקן באור".
4. רב פעלים (ח"ד או"ח סוף סי' ג', בן איש חי שנה א' פר' מטות אות י"א) – "וכן הבוסר שקורין בערבי חוצר"ם אם אינו חמוץ הרבה שנאכל ע"י הדחק יברך שהכל מפני המחלוקת".
5. מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק א').
6. כה"ח (ס"ק ל"ד, סי' ר"ד ס"ק כ"ד) - לשונו מובא לקמן.
7. אור לציון (ח"ב פרק י"ד הע' ט' [לשונו מובא לקמן], פרק מ"ו סעי' ל"ה, הע' ל"ה) - לשונו מובא לקמן.

ג. קשה: על הצד שהוא בורא פרי העץ, מה החילוק בין כאן ולסעי' י"ב, שדבר שאין דרך לאוכלן חייך מברך שהכל.

1. עי' סעי' י"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ד. ראוי לאכילה ע"י הדחק, ומתקן ע"י אור או דבר אחר.

1. לכו"ע מברך בורא פרי עץ – ח"א (כלל נ"א סעי' ז', לשונו מובא לעיל), מ"ב (ס"ק י"ח, לשונו מובא לעיל), כה"ח (ס"ק ל"ד, סי' ר"ד ס"ק כ"ד, לשונו מובא לקמן).

2. למ"ד הגדר הוא משיגיעו לעונת המעשרות.

- (א) קודם שיגיעו לעונת המעשרות, לא מהני – שעה"צ (ס"ק י"ח, בה"ל ד"ה ושאר, "ולדעת הפנים מאירות והגר"א דלא הוי פירא לענין ברכה עד שיגיע לעונת המעשרות, מסתברא דאפילו מיתקן אינו מועיל").
- (ב) אחר שיגיעו לעונת המעשרות, לכו"ע מברך בורא פרי עץ – בה"ל (ד"ה ושאר, "ודע דלענין תפוחים שיעורן לעונת המעשרות אפילו כשהן קטנים ורק משנעשו עגולים כמבואר ברמב"ם שם וא"כ בזה גם הגר"א והפמ"א מודים לדעת השו"ע דמברכין אז עליהם בפה"ע ואם היו ראויין אלו הקטנים לאכול רק ע"י הדחק ומתקן ע"י בישול ג"כ מברך עליהם בפה"ע לכו"ע").

ה. אם נגמר בישולן ועדיין מרים וחמוצים וכדו' למשך מספר ימים עד שמתרככים עקב השמש או החום – כמו בננות, ואבוקדו. 1. בורא פרי העץ.

- (א) פסקי תשובות (סוף אות ו', הע' ל"ה, הע' ל"ו) – "אך יש לדעת, שאין הדברים אמורים הכא אלא בפרי שנקטף (או נשאר מהאילן) לפני שנגמר בישולן, אבל הפירות המצויים בינינו שקונים אותן בשוק, שנגמר בישולן (אפילו לפי השיעורים דעונת המעשרות), אלא שמצוי שהם קשים עדיין [ומצוי בפירות קיץ ובננות ואבוקדו וכדו'] ומרים וחמוצים וכדו' למשך מספר ימים עד שמתרככים עקב השמש או החום וכדו', מברכין עליו בורא פרי העץ כל שראוי לאכילה אפילו ע"י הדחק, כי פרי גמור הם. [ושאני מהחיי"א והעוללות אפרים דס"ל דבמר ועפוף וראוי ע"י הדחק מברך שהכל, דדבריהם אמורים על דברי השו"ע דמיירי בפירות שגלקטו או נשרו מהאילן כשעדיין הם קטנים ולא הגיעו לכלל בישולן המוחלט]."
2. שהכל [לפי הח"א הו"ד במ"ב] – כיון שלא ראוי לאכול אלא בשעת הדחק, ולכאורה לא תלוי בסוגיא אם יגיעו לעונת המעשרות. וכן מוכח לקמן, לגבי לימונים. שהפוסקים שם כ' שהדין בהלימונים הוי כמו הדין כאן, שכיון שאוכל בשעת הדחק יש לברך שהכל. [ויביע אומר שם כ' שיברך העץ, הוא לשיטתו שפסק כדעת המחבר כאן].

יב] שאינו ראוי לאכילה אפילו ע"י הדחק.

א. פרי שאינו ראוי לאכילה אפילו ע"י הדחק, ומתקן ע"י האור או דבר אחר.

1. שהכל – דברי חמודות (ברכות פרק ו' ס"ק ט'), שכנה"ג (הג' הטור ס"ק ד'), עולת תמיד (ס"ק ב'), מג"א (ס"ק ה'), א"ר (ס"ק ד'), באה"ט (ס"ק ה'), שלחן שלמה (סעי' ב'), דה"ח (דיני ברכת הנהנין, סי' רי"ח סעי' ו'), גר"ז (סעי' ד'), מ"ב (ס"ק י"ט, ע"י שעה"צ ס"ק י"ט), ערה"ש (סעי' י"ז), קצות השלחן (סי' מ"ט סעי' ז'), כה"ח (ס"ק ל"ג, ס"ק ל"ד), ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' כ"ד).
2. בורא פרי העץ – עוללות אפרים (דין ז'), ע"י גר"א (על סעי' ג', כדאי בשעה"צ ס"ק י"ט).

ב. גרעינים שאינו ראוי לאכילה אפילו ע"י הדחק, ומתקן ע"י האור או דבר אחר.

1. מברך שהכל – ע"י לקמן, סעי' ג'.

ג. שקדים מרים גדולים שאינו ראוי לאכילה אפילו ע"י הדחק, ומתקן ע"י האור או דבר אחר.

1. מברך העץ – ע"י לקמן, סעי' ה'.
2. מה בין סעי' ב' לגבי פרי [שמברך שהכל] ובין סעי' ה' לגבי שקדים מרים גדולים [שמברך העץ].
(א) יש לחלק בין אם הוא נגמר הפרי.
(1) ע"י פמ"ג (א"א ס"ק ה') – "כמו גרעיני פירות בסעיף ג', ולא דמי לסעיף ה', דהתם עיקר הפרי נטעי אדעתא דהכי מה שאין כן כאן, שהכל".
(2) שעה"צ (ס"ק מ') – "ולא דמי לסעיף ב' דהלחם חמודות סובר שם [והובא במגן אברהם] דאף במתוק לא מהני לברך בורא פרי העץ, שאני התם שלא נגמר הפרי, מה שאין כן הכא דאיירינן בפרי גמורה ודמי ממש לשקדים".
3. מה בין סעי' ג' לגבי גרעינים [שמברך שהכל] ובין סעי' ה' לגבי שקדים מרים גדולים [שמברך העץ].
(א) יש לחלק אם הוא עיקר הפרי.
(1) מג"א (ס"ק ז') – "שהכל. צ"ע דהרשב"א לשיטתיה אזיל דס"ל דגרעינין לאו פרי נינהו אבל להרא"ש דקיי"ל כוותיה אם כן ה"ה כשמתקן ע"י האור מברך בפה"ע וכמ"ש ס"ה גבי שקדים וצ"ל דכשהן מרים לאו פרי נינהו משא"כ בשקדים וכ"מ בלבוש עס"א".
(2) שלחן שלמה (סעי' ו').
(3) ערה"ש (סעי' כ"ב) – "והגדולים כשמתקן ע"י האור או ע"י דבר אחר ג"כ מברך עליהם בפה"ע ולא דמי לגרעינין שבסעיף י"ט דבכה"ג מברכין שהכל דהתם אין הגרעין עיקר הפרי ולכן כשאין ראויין רק ע"י האור אינן בכלל הפירי אבל הכא עיקר פירי הוא ואכילתן הוא ע"י האור ונוטעין אותן לכך להמתיקן ע"י האור וזהו עיקר אכילתן ושפיר מברכין בפה"ע [לבוש וזה כוונת המג"א סקי"ג] הא למה זה דומה לירקות שאכילתן הוא רק ע"י בישול ומברכין עלייהו בפה"א כמ"ש בסי' ר"ה וה"נ כן הוא".
(4) מ"ב (ס"ק כ"ה) – "ויש מתרצים דאפילו לדעה זו לא עדיפא גרעינין כשקדים גופא שהם עיקר הפרי משא"כ בגרעינין ולהכי אם הם מרים לא מקרי פרי כלל ולא מהני במה שממתקן אח"כ".
(ב) ע"י לקמן.

יג] גרעיני הפרי – סעיף ג'.

ברכות (דף לו:): – "ותנן גבי ערלה: קליפי רמון והנץ שלו, קליפי אגוזים והגרעינין חייבין בערלה".

1. בורא פרי העץ, כמו ערלה.
- (א) **תוס'** (ברכות ריש דף לו:): – "קליפי אגוזים והגרעינים חייבין בערלה. דפירי נינהו מכאן שיש לברך על הגרעינים של גודגניות וגרעיני אפרסקין ושל תפוחים וכל מיני גרעינים של פירות בורא פרי העץ".
- (ב) **ר' יונה** (ברכות דף כה: ד"ה ומדלגבי).
- (ג) **מהר"ם** (תשב"ץ קטן סי' שכ"ב).
- (ד) **רא"ה** (ברכות דף לט., עמ' קט"ו) – "ומיהו לענין גרעיני פירות באוכל מה שבתוכן לענין ברכה במה שראוי לאכול מברך עליו תחלה וסוף כפרי עצמו, במה שאין דרכו להאכל שאינו ראוי יפה לאכילה מברך עליו שהכל".
- (ה) **רא"ש** (ברכות פרק ו' סי' ד', תוס' הרא"ש ברכות דף לו: ד"ה והגרעינים) – "על כל גרעיני פירות דמברכין עליהם בורא פרי העץ ובלבד שלא יהו מרים שיהא נהנה מהן".
- (ו) **ר' פרץ** (כל בו סי' קמ"ו ד"ה כתב).
- (ז) **סמ"ג** (עשה סי' כ"ז ד"ה כתב) – "כתב מורי שמברכין על גרעיני פירות בורא פרי העץ כדאמרין בפרק כיצד מברכין (לו, ב ותד"ה קליפי) שהגרעינים חייבין בערלה".
- (ח) **סמ"ק** (מצוה קנ"א).
- (ט) **טור** (סעי' ג') – "ועל גרעיני הפרי כתב ר"י שמברכין עליהן בורא פה"ע דלענין ערלה חשיבי כפרי ורשב"א כתב שאין לברך עליהן בפה"ע דאדרבה לא חשיבי כפרי לענין ערלה אלא דמרבה להו מאת פריו את הטפל לפריו וא"א הרא"ש ז"ל כתב כר"י ובלבד שלא יהו מרים שנהנה באכילתן".
- (י) **ר' ירוחם** (נתיב ט"ז ח"ב, קמ"ג-ג') – "גרעיני פירות מברכין עליהם ב"פ העץ".
- (יא) **או"ז** (ח"א סי' קס"ג).
- (יב) **מרדכי** (ברכות רמז קי"ד) – "אגוזין והגרעינים חייבין בערלה דפרי הם מכאן משמע שיש לברך על גרעיני גודגניות ועל גרעיני אפרסקים ושל תפוחים וכל מיני גרעינים של פירות בורא פרי העץ".
- (יג) **מהר"ח או"ז** (דרשות סי' כ"ג ד"ה וגרעינים).
- (יד) **הג' מיימוניות** (דפוס קושטא ברכות פרק ח' הל' א').
- (טו) **האגודה** (ברכות פרק ו' סי' קכ"ח).
- (טז) **כל בו** (סי' כ"ד).
- (יז) **אהל מועד** (שער הברכות דרך ד' נתיב ז').
- (יח) **אבודרהם** (ברכות השער החמישי ד"ה גרעיני) – "והרשב"א כתב שאין לברך עליהן ב"פ העץ אלא ב"פ האדמה דאדרבה לא חשיב פרי לענין ערלה אלא דמרבה להו מאת פריו את הטפל לפריו. והרא"ש שכתב כר"י...".
- (יט) **תוס' ר"י החסיד** (ברכות דף לו: ד"ה והגרעינים).
- (כ) **ספר הנייר** (סי' כ"ז הל' שאר ברכות ד"ה גרעיני) – "גרעיני שריזא"ש ופרונ"ש בורא פרי העץ".
2. אינו מברך עליהם לכל היותר רק בורא פרי האדמה.
- (א) **רשב"א** (ברכות ריש דף לו:): – "כתבו בתוספות ... ואינו מחזור בעיני כלל שאלו **אין חייבין בערלה משום פרי אלא מרבו** **דאת דדרשינן את הטפל לפריו**, והיינו דערבינהו ותננהו בהדי קליפי אגוזים וכולהו מאת מרבינן להו ואדרבה בשל גודגניו' ואפרסקין שגרעיניהן מרין משמע דלא מברך בהו כלום ולא אדעתא דידהו נטעי להו כלל, ואי ממתק להו על ידי האור מברך עליהו שהכל כנ"ל".
- (ב) **ח"י רשב"ץ** (ברכות דף לו: ד"ה גרסינן, לשונו מובא לקמן) – "והרשב"א ... ואפילו בורא פרי האדמה לא מברכין עליהו דלאו אדעתא דהכי נטעינהו והוה להו כקורא ... ודברי נכונים הם".
- (1) **פי', בורא פרי האדמה** – **אבודרהם** (ברכות השער החמישי ד"ה גרעיני, לשונו מובא לעיל).
- (2) **פי', שהכל נהיה בדברו** – **ח"י רשב"ץ** (ברכות דף לו: ד"ה גרסינן, לשונו מובא לעיל).
3. מראי מקומות – **ס' הפרדס** (תרומת הפרדס שער פירות העץ ד"ה על), **ס' השולחן** (הל' סעודה שער ג' ד"ה גרעיני), **האגור** (סי' רס"ו), **אורחות חיים** (הל' ברכות אות כ"ד).

ב. פוסקים.

1. בורא פרי העץ.
- (א) **מחבר** (סעי' ג') – "גרעיני הפירות, אם הם מתוקים מברך עליהם: בורא פרי העץ".
- (ב) **לבוש** (סעי' ג').
- (ג) **שלחן שלמה** (סעי' ד').
- (ד) **גר"ז** (סעי' ח'), סדר ברכת הנהנין פרק ו' סעי' ג', לוח ברכת הנהנין פרק ט' סעי' ג') – "גרעיני הפירות אם הם מתוקים וראוים לאכילה בכלל הפרי הם ושם פרי עליהם ומברכין עליהם בורא פרי העץ".
- (ה) **ח"א** (כלל נ"א סעי' ו') – "גרעינים של פירות אם הם מתוקים מתחלה, בש"ע הכריע לברך בורא פרי העץ".
- (ו) **מאמר מרדכי** (ס"ק ז'). ומאריך למפרש שהפשט בהרשב"א, שמברך האדמה) – "ולענין מה שפסק מר"ן ז"ל כתוס' והרא"ש ז"ל דכשהם מתוקים מברך בפה"ע נראים דבריו שהרי לזה הסכימו הר' יונה והסמ"ג ורי"ו וסמ"ק וש"פ".
- (ז) **יד הקטנה** (ברכות פרק ד' סעי' ד').
- (ח) **שלחן הטהור** (סעי' י') – "כל גרעיני הפרי הראויים לאכילה מברך עליהם בפה"ע כי הם עיקר פרי ואי אפשר לומר בעיקר הפרי נטעי אדעתא דהכי או לא נטעי אדעתא דהכי שהרי בהכרח הפרי א"א לגדל בלתי גרעין והוא הכל פרי אחת וא"א כלל לומר טפל או עיקר בפרי אחת והכל בפה"ע".

ט) קצות השלחן (סי' מ"ט סעי' י"ב).

2. בורא פרי האדמה.

א) ג' המלך (סי' ל') – "נלע"ד שאין לברך על הגרעינין רק בפה"א ואין לומר שיברכו עליו שהכל כברכת הקורא דשאני קורא לפי שיש שם הפסד לאילן אבל הגרעין דינו שנורידהו מברכת בפה"ע לברכת בפה"א".

ב) פנים מאירות (ח"א סי' ס"ה) – "ועל גרעיני פירות אפילו הראוים לאכילה אין לברך אלא פרי אדמה".

ג) אבן העזר (על סעי' ג').

ד) צל"ח (ברכות דף לו: תד"ה קליפי) – "והרשב"א בחידושו נחלק עליהם ודעתו שגם הגרעינין שחייבים בערלה מן את אתרבו שהם ג"כ טפל לפרי, אבל הם עצמם אינם חשובים פרי ולהכי אינו מברך עליהם רק בפה"א, והב"י בשלחנו סי' ר"ב סעיף ג' פסק כפסק התוס'. ואני בעניי נלע"ד כדברי הרשב"א...".

ה) גר"א (על סעי' ג') – "והעיקר נראה כדעת הרשב"א דכן סתם מתני' דפי"א דתרומות ובבכורים ובעוקצין דגרעינין אינו פרי כלל ועוד ראייה דהא מותר ברבעי וע"כ הא דאסור בערלה מכה ריבויא דקרא את כו' וכן עיקר".

גר"א (ערלה פרק ג' משנה א') – "ומשמע מכאן שגרעין עצמה אינה פרי כו' ומזה ראייה להרשב"א שפסק לברך על הגרעינין בפה"א ולא כתוספות בס"פ כיצד מברכין שכתבו לברך על הגרעינין בפה"ע שהוא פרי וכאן הוא בהדיא שאינו פרי כלל".

ו) רע"א (על המחבר סעי' ג', הג"ה על האבן העזר) – "ובאבן עזר פסק דמברך בפה"א וכן העלה בתשו' פנים מאירות ח"א סי' ס"ה ובפר"ח כ' לברך שהכל ולא ידעתי למה".

ז) דה"ח (דיני ברכת הנהנין, סי' רי"ח סעי' ד') – "מברך עליהם בפה"א".

ח) מ"ב (ס"ק כ"ג, שעה"צ ס"ק כ"ב).

ט) ערה"ש (סעי' י"ט) – "וטוב לברך האדמה דבזה אנו יוצאים גם דעת התוס' והרא"ש שהרי יוצאין בדיעבד בהאדמה גם על פרי העץ".

י) הגרשו"א זצ"ל (מנחת שלמה תנינא ב - ג) סי' ס' אות ז') – "דהכרעת האחרונים דמברכים עליהם בפה"א ולא בפה"ע".

יא) חזון עובדיה (ברכות עמ' קכ"ג) – "גרעיני הפירות המתוקים יש לברך עליהם בורא פרי האדמה".

יב) שבט הלוי (מבית לוי חי"ד עמ' מ"ז אות ג', חי"ז עמ' ל"ז אות ד').

3. שהכל נהיה בדברו.

א) פר"ח (על סעי' ג') – "ובכל גוונא לא מברך על הגרעינין אלא שהכל".

ב) ברכי יוסף (ס"ק ג') – "לאפוקי נפשינ מפלוגתא יברך שהכל, כמ"ש הפר"ח. ואף שבספר גן המלך ואבן העזר כתבו דיברך פה"א. מאחר דבאנו לחוש לחולקין ראוי לברך שהכל".

ג) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק י').

ד) יד אפרים (על מג"א ס"ק ז').

ה) עוללות אפרים (דין ו').

ו) מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק ב').

ז) כה"ח (ס"ק ל"ז).

ח) עי' ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' י"א) – "גרעינים מתוקים של פירות הארץ, ואוכל אותם בפני עצמן, אף שברכתם 'בורא פרי האדמה', נהגו לברך עליהם שהכל. והמברך עליהם האדמה הרשות בידו אפילו שנהגו לברך שהכל".

4. מראי מקומות – ברכת הבית (שער ב' סעי' י"ז, עי' שער ד' סעי' ל"ז).

א) דרישה (ס"ק ב') - שכ' דהרשב"א סבר שצריך לברך פה"א, ולא דוקא פסק כן.

ב) א"ר (ס"ק ז') - שכ' דהרשב"א סבר שצריך לברך שהכל, ולא דוקא פסק כן.

ג) חזו"א (שונה הלכות סעי' ח') – "ובחזו"א מצדד שכל הגרעינים שראוי למוץ אותם מברכים עליהם בפה"ע (או"ח סימן ל"ג ס"ק ג' ובסימן קנ"ה ס"ק ג').

ד) יביע אומר (ח"ז או"ח סי' ל"א, ח"ח או"ח סי' כ"ג אות ח') – "שהמברך עליהם בורא פרי העץ כדעת מרן השלחן ערוך, שהיא סברת רוב הפוסקים, הרשות בידו".

ג. פשט במחבר (סעי' ג') – "גרעיני הפירות, אם הם מתוקים מברך עליהם: בורא פרי העץ; ואם הם מרים, אינו מברך עליהם כלל; ואם מתקן ע"י האור, מברך עליהם: שהכל".

1. קשה – עי' דרישה (ס"ק ב'), פר"ח (על סעי' ג'), גר"א (על סעי' ג').

2. שקדים עיקר הפרי, משא"כ גרעינין מרים – מג"א (ס"ק ז', לשונו מובא לעיל), אבן העזר (על סעי' ג'), הו"ד במ"ב (ס"ק כ"ה, לשונו מובא לעיל), ערה"ש (סעי' כ"ב, לשונו מובא לעיל).

א) שבכלל דברי המג"א דבריו של האבן העזר – ברכי יוסף (ס"ק ד', "ואם מתקן על ידי האור וכו'. הרב אבן העזר האריך לישב מה שדקדק הרב מגן אברהם, ע"ש באורך. והרואה יראה שבכלל דברי המג"א דבריו וכבר המג"א רמז לדברי הלבוש. ע"ש ודוק"), שעה"צ (ס"ק כ"ה).

3. פסק כהמחבר – לבוש (סעי' ג'), שע"ת (ס"ק ז'), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק י"א), ערה"ש (סעי' י"ט), מ"ב (ס"ק כ"ה).

ד. אם אוכל הגרעין אחר שאוכל הפרי.

1. נפטר בברכת בפה"ע שבירך על הפרי, משום דהוי טפל לפרי – מ"ב (ס"ק כ"ג, "ואם אוכל הגרעין אחר שאוכל הפרי מסתברא דלכו"ע נפטר בברכת בפה"ע שבירך על הפרי משום דהוי טפל לפרי"), קצות השלחן (סי' מ"ט סעי' י"ב), כה"ח (ס"ק ל"ז).

- (א) שעה"צ (ס"ק כ"ג) – "היינו, אפילו לדעת הרשב"א דלא הוי כפרי, על כל פנים לדידה מתרבי גרעינין בערלה מדהוי טפל לפרי, וממילא בענינו הלא בכל מקום קיימא לן דמברך על העיקר ופוסט הטפל, וכן מצאתי בספר שדי חמד בשם איזה פוסקים".
- (ב) חוט שני (ס"ק י"ט) – "ובשאר הציון ... וצ"ע מה הסברא דמזה דאתרבי לענין ערלה מאת הטפל לפריו, ה"ה דלענין ברכות הוי טפל לגבי עיקר הפרי. וצ"ל דמ"מ אף שהוא ענין אחר, כיון שיש לזה דין טפל לענין ערלה, חזינן שבמציאות הוא טפל, ולכן הכי נמי לענין עיקר וטפל של הלכות ברכות".
2. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות י').

ה. גרעיני דלעת (pumpkin seeds) ואבטיח (watermelon seeds).

1. שהכל נהיה בדברו.
- (א) קצות השלחן (סי' מ"ט ס"ק י"ח) – "אפשר שגרעיני דלעת ואבטיחים (שקורין פופיטיס) יש לברך עליהם שנ"ב, לפי שאין הגרעינים הללו נאכלים יחד עם הפרי, כמו גרעיני פלומן ומישמישן וכיוצא דהדלעת מבשלים אותה ומפרידים הגרעינים מהם וכן גרעיני אבטיחים אינם נאכלים יחד עם הפרי דהדרך לאכלם ע"י קליה בתנור, ע"כ לא שייך לומר עליהם מש"כ אדמו"ר שהם 'בכלל הפרי' אלא הם פרי בפני עצמם וכיון שאין הם עיקר הפרי ירדו מדריגה לברך עליהם שנ"ב, ומיהו אם בירך בפה"א יצא".
- (ב) ישכיל עבדי (ח"ח השמטות סי' ט"ו אות א') – לשונו מובא לקמן.
- (ג) יצחק ירנן (ח"ב או"ח סי' י"א) – "אבל גרעינים לבנים של קרעא (דלעת) או אבטיח מברך עליהם שהכל נהיה בדברו".
2. תלוי אם גודלו במיוחד לשם גרעיניהם.
- (א) באר משה (ח"ב סי' י"ב אות ב').
- (ב) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה תשובות לסי' ר"ב אות א', וזאת הברכה לוח הע' כ"א) – "ונראה להסביר שכאן הפרי שמשמש בו לגרעינים שונה במהותו מהפרי שאוכלים, שהרי הפרי שעומד לאכילת הגרעינים אין לו כמעט בשר, מה שאין כן הפרי שעומד לאכילה הוא מלא בשר ונראה אחרת לגמרי ובודאי נחשב לסוג אחר".
- (ג) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות י') – "על גרעיני דלעת הנמכרים בחנויות לממכר קטניות מברך בורא פרי האדמה, מלבד גרעיני דלעת שהוציאום בבית מהדלעת, או שקנה אותם מהירקן המוכר דלעת לאכילה ויכשו אותם בשמש, שמברך עליהם שהכל נהיה בדברו. ועל גרעיני אבטיח מברך עליהם שהכל נהיה בדברו. ואם הגרעינים באו מאבטיחים שגודלו במיוחד לשם גרעיניהם, מברך עליהם בורא פרי האדמה".
- (ד) הגר"שז"א זצ"ל (אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות ח') – "גרעיני אבטיח הנקנים בחנות, ברכתם 'בורא פרי האדמה'".
- הגר"שז"א זצ"ל (אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות ט') – "גרעיני דלעת, אם זורעים את הדלעת בתור דלעת, ולא בשביל הגרעינים, ברכתם 'שהכל'. אך אם זורעים את הדלעת בשביל הגרעינים, אז ברכתם 'בורא פרי האדמה'".
- (ה) חוט שני (רבית עמ' קנ"ב) – "נראה דאם הפרי [הדלעת] הוא טוב לאכילה הרי שנוטעים אותו אדעתא דאכילת הדלעת וממילא ברכת הגרעינים הוא שהכל, אך ישנם סוגי דלעת שאינם ראויים לאכילה כ"כ ועיקר נטיעתם הם לצורך אכילת הגרעינים וממילא ברכתם בורא פרי האדמה".
- (ו) וזאת הברכה (לוח הע' כ"א).
- (ז) ותן ברכה (עמ' תי"ב).
- (ח) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' י') – "גרעיני אבטיח, בזמנינו שנוטעים את האבטיח לצורך הגרעינים, יש לברך על הגרעינים בורא פרי האדמה. וכן הדין בגרעיני חמניות".
- (ט) מעדני אשר (ברכות סי' ע"ג) – "שגרעיני דלעת הנמכרים בחנויות באים מזן מיוחד שפיתחו שעיקרו גרעינים ובשר הפרי הוא מועט ודל, בזה נראה שהגרעינים חשיבי כעיקר הפרי וברכתן בפה"א. אולם בדלעת רגילה שבשר הפרי הוא העיקר נראה שיש לברך על גרעיניו שהכל".
- (י) פסקי תשובות (אות ט') – "בזמננו יש לברך על גרעיני דלעת (גרעינים לבנים) וגרעיני אבטיח בורא פרי האדמה, כי זנים מיוחדים הם הניטעים במיוחד לצורך הגרעינים, ובשר הפרי של זנים אלו מועט ודל ואין ראוי כל כך לאכילה. אבל אלו שבבתיהם יקחו גרעיני הדלעת או האבטיח (העומדים לאכילה), ולא ניטעו לצורך גרעיניהם) ויקלו אותם ויכינום לאכילה, ברכתן 'שהכל נהיה בדברו', ואם בירך בפה"א יצא".
- (יא) דבר משולם (ח"א סי' רצ"ה).
3. מראי מקומות – תורת הברכה (שער ד' פרק ה' סי' א').
- (א) ביע אומר (ח"ז או"ח סי' ל"א אות ד', ח"ח או"ח סי' כ"ג אות ח', ח"ט או"ח סי' ק"ח אות צ"ה) – "שאף שנהגו העם לברך על גרעיני דלעת ועל גרעיני אבטיח ומילון ברכת שהכל, הרוצה לברך עליהם לכתחלה בורא פרי האדמה, כדעת רוב הראשונים ומרן השלחן ערוך, הרשות בידו, ואין בזה חשש כלל משום ספק ברכות להקל".

ו. גרעיני חמניות (עין השמש, sunflower seeds).

1. שהכל נהיה בדברו.
- (א) ישכיל עבדי (ח"ח השמטות סי' ט"ו אות א') – "לכאורה אם צריכים לברך עליהם בורא פרי האדמה כמו על פירות האדמה, אלא שכפי הנראה המנהג לברך עליהם שהכל, כמו שאר הגרעינים של אבטיח וכדומה. ונראה דטעמם ונימוקם מפני שאינם חשובים כל כך כמו שאר פרי האדמה שכל הפרי עצמו נאכל, כמו חצילים קישואין עגבניות וכדומה, אבל אלו צריכים לפרקם מהגרעינים ולאכול הפנימי ע"י קלייה שאחר שקולים אותם הם נאכלים, ולכן לא מברכים עליהם אלא שהכל, דהרי זה בכלל דברים המסופקים בברכתם, שמברכים עליהם שהכל. דהרי גם הגרעינים של אבטיח אף שעל האבטיח מברכים אדמה, על הגרעינים מברכים שהכל".

- מפני שהם תפלים לעיקר הפרי הוא האבטיח, גם ואלה לא עדיפי מגרעיני אבטיח או גרעיני הקרא, שהמהג לברך עליהם שהכל, ולכן למעשה אין לברך עליהם אלא שהכל".
2. בורא פרי האדמה.
- (א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה תשובות לסי' ר"ב אות א') – "כיון שמגדלים את הפרח בשביל הגרעים שפיר נקרא פרי".
- (ב) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות י') – "על גרעיני חמניות וכן על גרעיני דלעת הנמכרים בחנויות לממכר קטניות מברך בורא פרי האדמה".
- (ג) ביע אומר (ח"ז או"ח סי' ל"א אות ה', ח"ח או"ח סי' כ"ג אות ח', ח"ט או"ח סי' ק"ח אות צ"ה) – "ישכיל עבדי ... דבריו תמוהים מאד, כי הרי המנהג הפשוט בכל ישראל לברך על השקדים בפה"ע, ועל הבטנים (פיסטוק) בפה"א, אף על פי שצריכים לפרקם מקליפתם ולקלותם לפני אכילתם, וא"כ מה בין גרעיני החמניות לאלו, והא ודאי שכשם שמברכים על הבטנים אחר פירוקם מקליפתם וקלייתם בפה"א, כן יש לברך על גרעיני החמניות בפה"א. וההשוואה שהשוה את גרעיני החמניות לגרעיני אבטיח ודלעת, אינה נכונה כלל, ולא קרב זה אל זה, שגרעיני האבטיח והדלעת אינם עיקר הפרי אלא תפלים לפרי, לכן יש מקום לומר שברכתם שהכל, לדעת הרשב"א והאחרונים, אבל גרעיני החמניות שכל עיקר הזריעה בשבילם בלבד, ואין שם פרי אחר שיהיו תפלים אליו, בודאי שראוי לברך עליהם בפה"א, ואם יש שנהגו לברך עליהם שהכל, הא ודאי שטועים הם שחשבו להשוותם לגרעיני דלעת ואבטיח, ולא היא, כי רב המרחק ביניהם ... ומ"ש שם שאמרו לו שרוב גרעיני החמניות נזרעים לצורך התעשייה של שמן, ולא לאכילה כמות שהם, ולכן יש שמברכים עליהם שהכל, הנה מלבד שיודעי דבר אמרו לנו דרובא של גרעיני החמניות משווקים לאלפים ולרבות לצורך פיצוחים, שאוכלים אותם כמות שהם אחר קלייתם, ועוד שאפילו גרעיני פירות, דלאו אדעתא דידהו נטעי להו, אלא בשביל הפירות, כל שאין הפסד לעיקר הפרי, יש לברך עליהם כברכתם ...".
- (ד) יצחק ירנן (ח"ב או"ח סי' י"א סוף אות ג') – "האוכל גרעינים שחורים (חמניות) מברך עליהם בורא פרי האדמה".
- (ה) הגר"ד פיינשטיין זצ"ל (קונ' יד דודי עמ' ל"ב, דפו"ח עמ' מ"ב).
- (ו) ותן ברכה (עמ' תי"ב, לוח הברכות עמ' פ"ו).
- (ז) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' י') - לשונו מובא לעיל.
- (ח) פסקי תשובות (סוף אות ט') – "שגרעיני חמניות (גרעינים שחורים) לכל הדיעות ברכתן בורא פרי האדמה ללא פקפוק כלל, כי הם עיקר הפרי".
3. במקומות שעיקר נטיעתן עבור ייצור שמן חמניות.
- (א) ביע אומר (ח"ז או"ח סי' ל"א אות ה') - לשונו מובא לעיל.
- (ב) מעדני אשר (ברכות סי' ע"ד) – "בענין ברכה על גרעיני חמניות (גרעינים שחורים), הנה כיום כמדומה שבהרבה מקומות רוב גידול החמניות הוא עבור אכילת הגרעינים בעין ושם פשוט שברכתן בפה"א. אולם יש לעיין מה ברכת גרעיני חמניות במקומות שעיקר נטיעתן עבור ייצור שמן חמניות ולא עבור אכילתן בעין. והנידון בזה הוא על גוף הפרי שניטע לשם מטרה אחרת, האם גם בזה אמרינן דמה שלא ניטע אדעתא דהכי נחית דרגא ... וצ"ע".
- (ג) המציאות בארצות הברית [www.sunflowernsa.com] - שקרוב ל-90% בשביל שמן.
- יד [שמן זית - סעיף ד']**
- ברכות (סוף דף לה:) – "גופא: אמר רב יהודה אמר שמואל, וכן אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן: שמן זית מברכין עליו בורא פרי העץ. היכי דמי. אילימא דקא שתי ליה, אוזוקי מזיק ליה ... אלא: דקא אכיל ליה על ידי פת. אי הכי, הויא ליה פת עיקר והוא טפל ... אלא: דקא שתי ליה על ידי אניגרין; דאמר רבה בר שמואל: אניגרין מיא דסלקא, אנסיגרין מיא דכולהו שלקי. אם כן, הוה ליה אניגרין עיקר ושמן טפל ... הכא במאי עסקינן בחושש בגרונו ... מהו דתימא; כיון דלרפואה קא מכיין לא לברייך עליה כלל, קמשמע לן: כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי".
- א. השותה שמן זית לבדו - ראשונים.
1. אין מברך עליו כלל.
- (א) רש"י (ברכות דף לה: ד"ה אוזוקי) – "אוזוקי מזיק. לגופיה, ואין זו אכילה שטעונה ברכה, דגבי ברכה ואכלת כתיב".
- (ב) רב האי גאון, הו"ד ברשב"א (ברכות דף לו.).
- (ג) רי"ף (ברכות דף כה.) – "ואי שתי ליה משתיא אוזוקי מזיק ליה ולא מברך עליה".
- (ד) אשכול (הל' ברכת מיני מזונות ופירות).
- (ה) סמ"ג (עשין כ"ז).
- (ו) רא"ש (ברכות פרק ו' סי' ב') – "ואי שתי ליה משתא אוזוקי מזיק ליה ולא מברך עליה".
- (ז) רא"ה (ברכות דף לה:): – "ואי שתי ליה מישחא בעיניה, אוזוקי מזיק ליה ולא בריך, כלומר מפסיד הוא השמן, פ"י דלא חזי כלל ואינו אלא מפסידו ובטלה דעתו אצל כל אדם ובהא לא חזי לברוכי".
- (ח) ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ב, קמ"ג-ב') – "ואם שותהו לבדו לא יברך כי מזיקו כך פשוט וכן כתב רי"ף".
- (ט) טור (סעי' ד') – "ואי שתי ליה בעיניה אוזוקי מזיק ליה ולא יברך עליו כלל".
- (י) ריטב"א (הל' ברכות פרק א' אות כ"א) – "לא אמרו שמברכין על השמן בששותהו בפני עצמו, שהרי מזיקו ואין מברכין עליו כלל".
- (יא) ראבי"ה (ח"א סוף סי' צ"ח).
- (יב) המאורות (ברכות דף לה: ד"ה שמן).
- (יג) המכתם (ברכות דף לה: ד"ה שמן).

- (יד) מהר"ם (תשב"ץ קטן סי' שכ"ב).
 (טו) ר' פרץ (כל בו סי' קמ"ו).
 (טז) הג' מיימוניות (ברכות פרק ח' הל' ב' אות ה', דפוס קושטא פרק ח' הל' ב').
 (יז) פסקי רי"ד (ברכות דף לה: ד"ה גופא).
 (יח) פסקי ריא"ז (ברכות פרק ו' הל' א' אות ט"ז) – "היה שותה השמן בעינו אינו מברך עליו כלום, שהרי אינו נהנה ממנו אלא מזיקו".
 (יט) ריבב"ן (ברכות דף לה:).
 (כ) ר"י מלוניל (ברכות דף לו. ד"ה קמחא).
 (כא) נימוקי יוסף (ברכות דף לה:).
 (כב) האגור (סי' רס"ח).
 (כג) האגודה (ברכות פרק ו' סי' קכ"ה).
 (כד) אהל מועד (שער הברכות דרך רביעי).
 (כה) ס' השלחן (הל' סעודה שער שלישי).
 (כו) אבודרהם (ברכות ריש השער החמישי).
 2. מברך עליו שהכל.

- (א) רמב"ם (ברכות פרק ח' הל' ב') – "אבל אם שתה השמן לבדו או שלא היה חושש בגרונו מברך עליו שהכל, שהרי לא נהנה בטעם השמן".
 (ב) בה"ג (ברכות פרק ו' ד"ה זיתי [כמו הנהר שלום (ס"ק ג'), ועוד. ודלא כמשנה הלכות (חי"ג סי' כ"ו ד"ה גלפענ"ד)]) – "משח זיתי בעיניו או דשתי ליה ולא כלום, דהוא שהכל. ואי חש בגרונו ...".
 3. מראי מקומות – מאירי (ברכות דף לה: ד"ה השותה), ציידה לדרך (מאמר ראשון כלל ג' פרק כ"ז).

ב. השותה שמן זית לבדו - פוסקים.

1. אין מברך עליו כלל.
 (א) מחבר (סעי' ד') – "שמן זית, אם שתאו כמות שהוא אינו מברך עליו כלל, משום דאזוקי מזיק ליה".
 (ב) לבוש (סעי' ד') – "אין לברך עליו כששותהו לבדו דהאיך יברך והוא מזיקו, טוב היה לו שלא לשתותו".
 (ג) ב"ח (ס"ק ד') - לשונו מובא לקמן.
 (ד) שלחן שלמה (סעי' ה').
 (ה) גר"ז (סעי' י') – "והשמן אין מברכין עליו בורא פרי העץ כששותהו לבדו כמות שהוא שהרי הוא מזיק לגופו ואינו נהנה כלל בשתייתו ואין לברך ברכת הנהנין כלל על שתיה זו".
 (ו) ח"א (כלל נ"א סעי' ט"ז) – "השותה שמן זית כמו שהוא, אינו מברך עליו כלל, משום שמזיק".
 (ז) קיצור שו"ע (סי' נ"ד סעי' ח') – "השותה שמן זית כמו שהוא, אינו מברך עליו כלל מפני שהוא מזיק לו".
 (ח) ערה"ש (סעי' כ') – "דאם שותה שמן כמו שהוא הלא אזוקי מזיק ליה ואין מברכין עליו כלל ... והרמב"ם פ"ח פסק דשותה שמן מברך שהכל וצ"ע וכבר השיג עליו הטור".
 (ט) אג"ט (טוחן סוף ס"ק ס"ב).
 (י) שעה"צ (ס"ק כ"ז) – "ברמב"ם ... שכתב דמברך עליו שהכל בזה פליגי עליו הפוסקים".
 (יא) שד"ח (פאת השדה מער' ברכות סי' כ"ח, כל לשונו מובא לקמן) – "דקימא לן דלא כרמב"ם ואינו מברך כלל".
 (יב) הגרשז"א וצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ט' ס"ק ל"א) - לשונו מובא לקמן.
 (יג) שבט הלוי (מבית לוי חי"ז עמ' ל"ז אות ה').
 (יד) ושאר פוסקים.
 2. נכון להחמיר.
 (א) פר"ח (על סעי' ד') – "אבל הרמב"ם [ברכות ח, ב] כתב שמברך עליו שהכל, ויראה דהיינו טעמא דאע"ג דמזיק ליה כיון שנהנה ממנו בעי ברכה, כדאמרינן בגמרא [שם לו, א] גבי קמחא דשערי, דאע"ג דקשה לקוקייאני מברך עליו שהכל, ותנן נמי [שם מ, ב] על החומץ מברך עליו שהכל, אלמא דאע"ג דאזוקי מזיק מברך עליו. ולא דמי לפלפלי וזינגבילא יבישי [סעיף טז] דהני לאו בני הנאה נינהו וכעץ דעלמא דמי. זהו מה שנראה בדין זה וראוי לחוש לדבריו ז"ל, ודוק".
 (ב) עוללות אפרים (דין ג').
 (ג) דברי דוד (ברכות דף לה: ד"ה והרמב"ם) – "והסברא היה נוטה יותר לדעת הרמב"ם, מ"מ אין בזה הכרע כ"כ לכך כיון דקי"ל ספק ברכות להקל על כן לא יברך עליו, וכן פסק בשו"ע (או"ח סי' ר"ב ס"ד). מ"מ קשה מאד להקל נגד דעת בה"ג שכתבו הפוסקים דדבריו דברי קבלה ובפרט דמסתברין מיליה, והרמב"ם נמי קאי בשיטתיה, לכך נכון שלא לשתותו בעין כלל אם לא שיברך על דבר אחר שהכל מקודם ולכוון לפטור גם את השמן כנלע"ד".
 (ד) כה"ח (ס"ק מ').
 3. מראי מקומות – אור לציון (ח"ב פרק י"ד הע' א', לשונו מובא לקמן).
 (א) בזמן הזה - עי' לקמן.

ג. ברכות על תרופות (medicine).

1. עי' סי' ר"ד סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

ד. קשה: מה החילוק בין השותה שמן זית לבדו דאזוקי מזיק ליה, לקמחא דשערי דקשה לקוקיאני.

1. אה"נ, זה דעת הרמב"ם.

(א) ב"ח (ס"ק ד') – "ואם תאמר ומאי שנא משקדים המרים דגדולים אין מברך עליהם כלל משום דאזוקי מזיק ליה ויש לומר דשמן זית שאני דבשעה ששותהו נהנה ממנו אף על גב דמזיק ליה בסוף חייב לברך על מה שנהנה בשעת שתייה מה שאין כן בשקדים דכיון דבשעת אכילה אינו נהנה דמרים הם ולבסוף נמי אזוקי מזיק ליה אין מברך כלל והכי איתא להדיא בגמרא (דף ל"ו א) אקימחא דשערי דקאמר שמואל דמברך שהכל ודחטי נמי שהכל אלא דשערי איצטריכא ליה מהו דתימא דשערי הואיל וקשה לקוקיאני לא ליברך עליה כלל קא משמע לן כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי אלמא אף על גב דאזוקי מזיק ליה לבסוף אפילו הכי כיון דאית ליה הנאה מיניה בשעת אכילה מברך עליה שהכל ומכאן ראייה לדברי הרמב"ם בחומץ ושמן זית דמברך עליהם שהכל אף על גב דאזוקי מזיק ליה ודו"ק. ולענין הלכה ספק ברכות להקל ובשמן בעינו אינו מברך עליו כלל".

(ב) פ"ח (על סעי' ד') – "אבל הרמב"ם [ברכות ה, ב] כתב שמברך עליו שהכל, ויראה דהיינו טעמא דאע"ג דמזיק ליה כיון שנהנה ממנו בעי ברכה, כדאמרינן בגמרא [שם לו, א] גבי קמחא דשערי, דאע"ג דקשה לקוקיאני מברך עליו שהכל, ותנן נמי [שם מ, ב] על החומץ מברך עליו שהכל, אלמא דאע"ג דאזוקי מזיק מברך עליו".

(ג) נחלת דוד (ברכות דף לה: ד"ה והרמב"ם) – "והרמב"ם ס"ל שאין לחלק ביניהו מסברא, וכיון שהוא שותה מסתמא אית ליה הנאה מזה, דאי לאו הכי למאי הוא שותה אותו, אלא ע"כ דאית ליה הנאה מיניה וכיון שכן בעי ברוכי, אפילו אם מזיק לכל הגוף לית לן בה, דברכה בהנאה תליא מילתא כדאמרינן (לה, א) אסור ליהנות מהעולם הזה בלא ברכה".

(ד) אבן האזל (הל' ברכות פרק ח' הל' ב') – "ונראה דסובר הרמב"ם דכיון דעכ"פ יש לו תועלת מכיון ששותה אותו ואפשר שותה אותו בשביל שיש דברים דשמן מעלי לזה ולכן אף דאזוקי מזיק ליה ואין דרך לשותתו מברך שהכל והוי כמו קמחא דשערי שם ל"ו ע"א ומצאתי שכ"כ הב"ח ופר"ח והחמד משה, והחמד משה הביא ממה דפסק הרמב"ם דכוסס את השעורה פטור מחומש לפי שהזיק את עצמו, ומוכח דאף היכי דמזיק ליה מברך, אכן שם אמר בגמ' קמ"ל כיון דאית ליה הנאה בעי ברוכי, וכאן כתב הרמב"ם שהרי לא נהנה בטעם השמן וצריך לומר דהא דכתב שהרי לא נהנה הוא רק לומר דלא יברך ב"פ העץ משום דלא נהנה כדמתהני אינשי וכמו דכתב הרי"ף דלא רגילי אינשי לספויי קמחא והוי נשתנה לגריעותא לענין זה וכמו שכ"ש בה"ג להדיא אבל כיון ששתה עכ"פ בשביל איזה תועלת חייב לברך".

2. י"ל דקמחא דשערי בשעת אכילה יש לו הנאה.

(א) דברי דוד (ברכות דף לה: ד"ה היכי) – "והטור (סי' ר"ב) פסק דלא בעי ברוכי כלל כיון דקא מזיק ליה, ולדבריו צ"ל דלא דמי לקמחא דשערי, דהתם אינו קשה רק לדבר אחד היינו לקוקיאני אבל מ"מ אית ליה הנאה מיניה, וגם לא אמר לישנא דמזיק רק לישנא דקשה, וכדומה איכא הרבה מאכלים דקשה לדבר אחד כדאמרינן לקמן (מד, ב) טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים כרשין כו', וכן נמי אמרינן ללע"ט יפה לרמ"ת קשה לקמן (נא, א), וה"נ גבי קמחא דשערי אף על גב דקשה לקוקיאני מ"מ אית ליה הנאה מיניה כשאר אכילות ומשום הכי בעי ברוכי, משא"כ שמן זית כיון דאמר בסתם אזוקי מזיק ליה משמע דמזיק לכל הגוף ולית ליה הנאה כלל, ולכך לא בעי לברוכי כלל אפילו שהכל".

(ב) עי' שד"ח (פאת השדה מער' ברכות סי' כ"ה, כל לשונו מובא לקמן) – "כמו בחומץ שאינו חזק כל כך שכתב המגן אברהם בסימן ר"ד שיש לברך דודאי אית ליה הנאה מיניה וכלומר דאף על גב דמזיקו כיון שנהנה ממנו יש לברך ולא אמרו שלא לברך על דבר המזיק אלא אם כן הוא רק מזיק ואינו נהנה כלל כשמן זית וכשקדים המרים וחומץ חזק דקים להו לרז"ל דמזיק ואינו נהנה כלל...".

(ג) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ט' ס"ק ל"א, צהר אהל ברוך עמ' רי"ד ד"ה ויש [לשונו מובא לקמן]) – "מי שאסרו עליו הרופאים לשתות יין אבל הוא אינו מרגיש חולשה ע"י כך ואינו שומע לקולם, דהן אמנם דכיון שלכו"ע ה"ז משקה טוב, ורק לדידי' מפני חליו מזיק הוא, מסתבר שגם אם אסר הרופא עליו לשתות ועבר ושתה חייב לברך, דסו"ס יש כאן הנאת אכילה (ורק במאכל טוב שמעורב בו סם המזיק צ"ע אי מברך, דסו"ס נהנה מהחלק הראוי לאכילה, או לא), אבל הרי מבואר בסי' ר"ד שאין מברכים על אכילת איסור, וכן אם אסר על עצמו בקונם או נזיר ששותה יין אינו מברך כמ"ש במ"ב שם, וא"כ בנד"ד נמי הרי עבר על ונשמרתם מאד לנפשותיכם וא"כ ה"ל כאכילת איסור. ברם נראה שבדבר שרגילין אנשים לעבור על דברי הרופאים הו"ל כעין מה שאמרו בגמ' לענין הקזת דם (שבת קכ"ט ע"ב) ומילה ביומא דעיבא (יבמות ע"ג ע"א) דהאידין כיון דדשו בי' רבים שומר פתאים, תדע שהרי מבואר בגמ' על הרבה מיני אוכלין שהם מזיקים, כמו קמח שעורים דקשים לקוקיאני ואפ"ה מברכין על אכילתן כמבואר בברכות ל"ו ע"א, וכן טחול וירקות וכדומה, וע"כ כדאמרן דכיון דדרך בני אדם שלא להשוש לכך ואוכלין אותן לפעמים מפני שמשיעין ונהנין מהן לכן מברכין (משא"כ שמן זית כיון דכמות שהוא אינו נהנה ממנו לכן קי"ל דאין מברכין עליו כמ"ש בסי' ר"ב ס"ד)".

(ד) חוט שני (ברכות ס"ק כ' ד"ה והנה [עמ' קפ"ג]) – "וי"ל דהאוכל קמחא דשערי בשעת אכילה הוא נהנה כדרך אכילה בעלמא, רק דאח"כ זה משפיע על גופו דקשה לקוקיאני, משא"כ שמן בשעת מעשה אינו נהנה מן השמן ומזיק לגופיה וכו"ל לכן אינו מברך כלל. ואזוקי מזיק ליה פירושו שאדם לא יכול לסבול כשהשמן בפיו, ולא רק שאין לו הנאה בזה אלא אדרבה זה מפריע לו, וזה המזיק שמפריע לו האכילה, ולא משום שהשמן מזיק לדבר מסויים בגופו".

3. מראי מקומות – הגר"ש זצ"ל (חשוקי חמד ברכות דף לו, לשונו מובא לקמן), שמירת הגוף והנפש (מבוא פרק י').

ה. האם יש לו הנאה בזמן ששותה שמן זית לבדו.

1. אין לו הנאה – המאורות (ברכות דף לה: ד"ה שמן), מאירי (ברכות דף לה: ד"ה השותה, "השותה שמן זית לבדו הן לרפואה כגון חושש בגרונו הן שלא לרפואה אינו מברך כלל שאין כאן שום הנאה ואדרבה לענין הזנה מיהא מזיק הוא לגוף ויש מפרשים אזוקי מזיק ליה האדם לשמן ר"ל שהוא מפסידו אחר שאינו נהנה ממנו"), מ"ב (ס"ק כ"ז, לשונו מובא לקמן), שבט הלוי (מבית לוי ח"ז עמ' ל"ז הע' ט').

2. יש לו הנאה – ב"ח (ס"ק ד', לשונו מובא לעיל).
 3. מחלוקת רמב"ם עם שאר ראשונים – דברי דוד (ברכות דף לה: ד"ה היכי, לשונו מובא לעיל).
 4. פתחי הלכה (ארטסקול, פרק ד' הע' כ"ז) -

Apparently, the damage referred to is of an aesthetic rather than a physical nature; the taste of olive oil is offensive and repugnant ... This leads us to conclude that the term 'mazik' as used by Poskim is meant in an aesthetic not a physical sense.

(א) אמנם ע"י הב"ח (ס"ק ד', לשונו מובא לעיל), פ"ח (על סעי' ד', לשונו מובא לעיל), ופמ"ג (א"א ס"ק י"א, "י"ל מה שכתב הר"מ מברך שהכל בחושש [בגרונו], דרפואה יותר ממה שיזיק אח"כ"). ואולי הם דברו רק בשיטת הרמב"ם. וצ"ע.

1. השוטה שמן זית לבדו: ויש חושש בגרונו.

1. י"ל דכוונת הרמב"ם במש"כ "אבל אם שתה מן השמן לבדו". היינו באופן שמדבר הרמב"ם קודם, כשהי' חושש בגרונו, רק אז מברך שהכל. (אמנם ע"י בה"ג [ברכות פרק ו' ד"ה זיתי, לשונו מובא לעיל]).

(א) בית יהודה (או"ח סי' כ' ד"ה אבל) – "הרמב"ם ... ור"ל דאם שתה השמן לבד אע"פ שחושש בגרונו או ששתאו עם האניגרון ולא היה חושש בגרונו מברך שהכל דס"ל לרבינו דהא דשותהו עם האניגרון אינו להכרח הרפואה דבלא אניגרון נמי אית רפואה בשמן לבד".

(ב) חמד משה (סוף ס"ק ד').

(ג) עוללות אפרים (דין ג') – "הרמב"ם ... מזה נראה דברישא מיירי דוקא בחושש בגרונו והוא הדבר אשר דברנו דכיון שחושש בגרונו א"כ קעביד לרפואה אפילו בשמן לבדו מברך שהכל וכן נראה ממה שסיים שם שהרי לא נהנה בטעם השמן ...".

(ד) זיו משנה (הל' ברכות פרק ח' הל' ב') – "לענ"ד דתמיה מעיקרא ליתא, דהרי רבינו בעצמו כתב ג"כ האי דינא בהלכה ז' דאוכלין שאין ראויין לאכילה ומשקין שאינן ראויין לשתיה אינן טעונין ברכה לא לפנייהם ולא לאחרייהו, והרי אית ליה לרבינו ג"כ דהשמן שאינו ראוי לשתיה אינו מברך עליו כלל, ואיך א"כ יסתור רבינו דברי עצמו בתוך כדי דבור, אבל הלא יש לדייק בלשון רבינו דמתחלה אמר 'שהרי נהנה בשתיתו', ולבסוף דייק בלשונו 'שהרי לא נהנה בטעם השמן', גם דייק בלשונו לומר 'אבל אם שתה השמן לבדו', והיה לו לומר אבל אם שתה שמן לבדו, ומאי 'השמן' דאמר, אבל פשוט הוא דבבא השניה הזאת דאמר אבל אם שתה השמן לבדו וכו', קאי אבבא הראשונה שהיה חושש בגרונו, דמתחלה אמר דאינו מברך על השמן בורא פרי העץ אלא בשני תנאים דוקא, אחד, שהיה חושש בגרונו, והשני, שלא שתה אותו לבדו אלא עם מי השלקות, והדר אמר לפרש כוונתו זאת, דאם לא קיים שני התנאים הללו בין שקיים תנאי האחד דהיינו שהיה חושש בגרונו, אבל לא קיים תנאי השני שלא שתה אותו עם מי השלקות אלא שתה השמן לבדו, או שקיים תנאי השני ששתה אותו עם מי שלקות אבל בלא תנאי הראשון שלא היה חושש בגרונו, בכה"ג כיון שיש בזה תנאי אחד עכ"פ, מברך עליו שהכל, וכתב בכל אחד מהבבות טעמו ונימוקו, בבבא הראשונה כשקיים שני התנאים דמברך עליו בורא פרי העץ אמר בטעמו 'שהרי נהנה בשתיתו', לא אמר בזה שהרי נהנה בטעם השמן, אלא שהרי נהנה בשתיתו, והוא דמי השלקות ודאי מעלימין טעם השמן לגמרי כדי שלא ירע לחכו, ואינו נהנה אלא מטעם מי השלקות, דטעם ההוא הוא שערב לו לחכו ואי אפשר לומר בטעמו שנהנה מטעם השמן, אבל אמר שנהנה בשתיתו, והוא הנאה שנהנה מהרפואה הנעשית לו מהשמן, וטעמו ג"כ לא הזיק לו בחכו, ולכן בעינן ביה שני התנאים הללו, התנאי האחד שיהיה חושש בגרונו ואז יהנה מהשמן ברפואתו, והתנאי השני שישתה אותו עם מי השלקות ואז לא יזיק לו לחכו, ולכן מברך עליו אז בורא פרי העץ, כי ההנאתו שלמה בלא פגם, ובבבא השניה כשאין בו אלא תנאי אחד לבדו, אמר בטעמו שהרי לא נהנה בטעם השמן, ור"ל דאם היה ביה תנאי האחד שהיה חושש בגרונו ונהנה מהרפואה, אבל לנגד זה לא נהנה בטעם השמן אלא פגם והזיק לחכו, ולכן א"א לו לברך ברכת בורא פרי העץ, אבל מ"מ כיון שעכ"פ נהנה מרפואתו מברך עליו שהכל, ואם היה ביה תנאי השני ששתה אותו עם מי שלקות, וחסר לו תנאי הראשון שלא היה חושש בגרונו, א"כ כיון שאין בו הנאת הרפואה, הרי לא נהנה מן השמן כלל, דגם לחכו היה ערב לו רק טעם המי שלקות ולא טעם השמן, ולכן מברך עליו רק שהכל על הנאת המי שלקות, אבל אם היה חסר ביה שני התנאים לגמרי שהיה שותה שמן לבדו, וגם לא היה חושש בגרונו, שאין בו שום הנאה, לא הנאת רפואה ולא הנאת טעם, זה כתב רבינו בהלכה ז' שכיון שאינו ראוי לשתיה אינו מברך עליו כלל, ולפ"ז הלא אתי שפיר דברי רבינו בטוב טעם ודעת בפשיטות מאד בס"ד ודו"ק".

(ה) אמת ליעקב (על סעי' ד') – "לשון הטור ... אבל תמהני, דלפע"ד המדייק בלשון הרמב"ם יראה דלא פליג ארבו הרי"ף, דז"ל הרמב"ם בפ"ח מברכות הל"ב: ועל השמן מתחלה מברך בפ"ה ע, בד"א שהי' חושש בגרונו ושתה מן השמן עם מי השלקות וכי"ב שהרי נהנה בשתיתו, אבל אם שתה מן השמן לבדו או שלא הי' חושש בגרונו מברך עליו שהכל, שהרי לא נהנה בטעם השמן עכ"ל. הרי בהדיא פירש דבריו - דאם שתה מן השמן לבדו לרפואה דאז מברך שהכל, משא"כ אם שתה שמן לבדו וגם אינו חושש בגרונו לא יברך כלל ומטעם דאזוקי מזיק לי', אלא דאם חושש בגרונו יכול לברך עליו שהרי נהנה ממנו אלא שלא נהנה בטעם השמן ולפיכך מברך עליו שהכל, ודו"ק".

2. עדיין אין מברך.

(א) פמ"ג (א"א ס"ק י"א) – "והנה י"ל מה שכתב הר"מ מברך שהכל בחושש בגרונו, דרפואה יותר ממה שיזיק אח"כ, ומהמחבר אין הכרע בזה, ומכל מקום ספק ברכות להקל, וכל ששותה בעין אף לרפואה אין מברך כלום. ואין להאריך יותר".

(ב) מ"ב (ס"ק כ"ז, שעה"צ ס"ק כ"ז) – "דאזוקי מזיק ליה. ואפילו [כן מוכח ממחבר לקמיה, וכן מבואר ברמב"ם בהדיא, עיין שם, ומה שכתב דמברך עליו שהכל בזה פליגי עליו הפוסקים] חושש בגרונו נמי אינו מברך דשמן כמות שהוא אין נהנה ממנו".

(ג) הלכה ברורה (ס"ק י"ח).

2. בזמן הזה: שמן זית.

1. מברכים בורא פרי העץ.

- (א) קשו"ע השלם (טולידאנו, סי' צ' סעי' כ"א) – "ולי נראה בס"ד דבזמן הזה שאנו רואים מעשים בכל יום שהשמן אינו מזיק אדרבה הרופאים אומרים טוב לבריאות לשתות כף שמן בכל יום יש לברך עליו בפה"ע כברכתו (המאסף)".
2. אינו מברכין.
- (א) ביע אומר (ח"ו או"ח סי' מ"ח אות ו', הליכות עולם ח"ב עמ' צ"ט אות ד') – "כמהר"ר רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל, בצירוף ספרו קיצור שלחן ערוך השלם ... ומה שחידש מר ... שבזמן הזה שאנו רואים מעשים בכל יום ששותים שמן זית ואינו מזיק יש לברך עליו בורא פרי העץ, **אנא דאמרי שאין לסמוך על זה**, שמאחר שהרי"ף והרא"ש הביאו להלכה דברי הגמ' (ברכות לה:): שהשותה שמן זית אינו מברך עליו מפני שמזיקו, וכ"פ הטוש"ע (סי' רב ס"ד). וכ"כ בש"ע הגר"ז שם, ובחיי אדם (כלל נא סי' טז), ובקיצור ש"ע (סי' נד ס"ח), ושאר אחרונים, איך נוכל לסמוך על חילוקים כיו"ב מדעתנו ולעשות מעשה במקום איסור ברכה לבטלה. וגם הרמב"ם (בפ"ח מה' ברכות ה"ב) שפסק שמב' שהכל, אודוי מודי שהוא מזיק, וע"כ אינו מברך עליו ברכתו שהיא בפה"ע, וכדמוכח ג"כ ממה שפסק (בפ"י מה' תרומות ה"א) שהשותה שמן זית של תרומה משלם את הקרן ואינו משלם את החומש, וכ' בכ"מ, דה"ט משום דמזיק ליה ולא חשיבא אכילה, וכמ"ש בברכות (לה:). וע"ע בב"ח ובפר"ח בליקוטיו (סי' רב ס"ד). ואף על פי שיש סיוע לד' מר, ממ"ש בבן איש חי (פר' פינחס סעיף ט) שמב' על שמן זית בפה"ע, ולכא' נראה דס"ל דבזה"ז נשתנו הטבעים ואינו מזיק, אבל אין זה מוכרח, שי"ל דמיירי בשותה ע"י אניגרון, ומזמן רב תמתי עליו שהיה לו לפרש דבריו ולא למסתם סתומי. ועכ"פ למעשה זה כלל גדול בידנו ספק ברכות להקל, והשותה שמן זית בזה"ז אינו מברך כלל".
- (ב) שבט הלוי (מבית לוי חי"ד עמ' מ"ז הע' ה', חי"ז עמ' ל"ז הע' ט', שער הברכה פרק י"ח הע' פ"ח, פרק כ"ג הע' תשכ"ד) – "ואף בזמנינו שהשמן עובר תהליך של זיקוק, עדיין שמן זית בעין מזיק".
- (ג) ילקוט יוסף (סעי' י"א) – "השותה שמן זית בפני עצמו, אינו מברך עליו כלל, ואף בזמן הזה הדין כן".
3. יש לברך שהכל על דבר אחר ולפטור את השמן זית.
- (א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות א', הע' א') – "השותה שמן זית בלא תערובת, אין לו לברך עליו, ועל כל פנים יברך שהכל נהיה בדבר על דבר אחר ויכוין לפטור שמן זה. [והנה מדברי הבן איש חי בפרשת פנחס אות ט' משמע שמברך על שמן זית לבדו בורא פרי העץ. ודבריו צריכים עיון, שהרי מדינא דגמרא אין מברכים על שמן זית, כמבואר בברכות ל"ה ע"ב. ויש שרצו לומר **שנשתנו הטבעים**, וכיום אין שמן זית מזיק, ולא נראה שנשתנו הטבעים מזמן מרן שהעתיק דין זה, ואף על פי שנראה שאינו מזיק, אין זה ראייה כלל, שאפשר שמזיק באופן שאינו ניכר. ולכן אין לברך על שמן זית. ועכ"פ הרוצה לשתות שמן זית, יברך ברכת שהכל על דבר אחר, ויפטור את השמן זית, וכך יוצא מידי כל ספק, ועוד שלשיטת הרמב"ם בפרק ח' מהלכות ברכות הלכה ב', יש לברך על שמן זית לבדו שהכל נהיה בדברו, והביאו הטור בסימן ר"ב, וא"כ יש לברך שהכל על דבר אחר ולפטור את השמן זית, כדי לצאת ידי חובת דעת הרמב"ם, וכן כתב בכה"ח שם אות מ', שמטעם זה יש לברך שהכל על דבר אחר ולפטור את השמן זית, ע"ש"]".
4. מראי מקומות.
- (א) ערה"ש (סעי' כ"א) – "מכל זה מבואר שיש הנאה בשתיית שמן ואצלינו אינו ידוע זה ואולי השמן שלהם היה טוב משלנו וצריך עיון".
- (ב) בן איש חי (שנה א' פר' פנחס אות ט') – "וכן משקה היוצא מהזיתים חשוב כגוף הפרי ומברך בפה"ע כברכתו של פרי".
- (ג) שלחן הטהור (סעי' י"ב) – "הרגיל בשמן זית ואינו מזיק לו מברך עליו שהכל כפסק רבינו הרמב"ם".
- (ד) ברכת הבית (שער ג' סעי' כ"א, ס"ק כ"ד) – "מי שזרכו לשתות שמן זית כמות שהוא ואינו מזיק לו בגרונו ונהנה ממנו מברך עליו **שהכל** אבל אם אינו נהנה ממנו אף שאינו מזיק לו ושותה לרפואה אינו מברך כלל. כל נ"ל. [אם נהנה ממנו צריך לברך כיון דאינו מזיק לו ואסור להנות מעוה"ז בלא ברכה אבל אינו מברך בפה"ע כיון דלרוב העולם מזיק להם **בטלה דעתו** אצל כל אדם ואם אינו נהנה אינו מברך כלל כמו השותה מים שלא לצומאו רק לרפואה]".
- (ה) פסקי תשובות (אות י"א, הע' נ"ו, ע"י הע' קצ"ו) – "אבל **אדם שטבעו משונה** ונהנה משתיית שמן מברך על השמן 'שהכל', כיון שסוף סוף הנאה אית ליה ואסור ליהנות מעולם הזה בלא ברכה, אבל אינו מברך בופה"ע (בשמן זית) כיון שלרוב העולם אין הנאה כלל משתיית שמן וגם מזיק הוא, בטילה דעתו, ושאר שמנים פשוט שברכתו 'שהכל' למי שנהנה משתייתו. [שלחן הטהור סעי' י"ב ... ברכת הבית שער ג' סעי' כ"א] (ומסתבר דה"ה לענין ברכה לאחריה לא יברך מעין ג' אף בשותה כשיעור, אלא בור"ג), וכדברי הרמב"ם המובא בטור, ובכה"ח סק"מ כתב שהנכון לברך שהכל על דבר אחר ולפטור השמן]".
- ה. **טועם מעט שמן זית.**
1. מברך שהכל.
- (א) ע"י שלחן הטהור (סוף סעי' י"ב) – "וכן שתה מעט שמן בעינא לערער גרונו לרפואה מברך שהכל כיון שהוא לרפואה ומעט אינו מזיק".
- (ב) ויאמר אברהם (על סעי' ד' אות ו', שו"ת סי' ב') – "הטועם שמן זית, צריך לברך שהכל".
- (ג) פסקי תשובות (הע' נ"ו) – "שלחן הטהור סעי' י"ב (ועיי"ש דה"ה אם שותה מעט שמן זית לערער בגרונו לרפואה, כיון שהוא מעט אינו מזיק ומברך עליו שהכל)".
2. אין לחלק.
- (א) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק י"ז חשון תשס"ח) – "שאלה: אם רק טועם מעט שמן זית האם מברכים עליו ואם כן איזה ברכה. תשובה: אין הבדל בין מעט להרבה".
3. מראי מקומות.
- (א) שערי הברכה (פרק י"ח הע' פ"ח) – "בס' ויאמר אברהם ... אך מסתימת הפוסקים לא משמע לחלק בכך אלא בכל גווי הריהו פטור מברכה, וצ"ע למעשה".

ט. פת עם שמן, בשביל רפואה - ואוכל רק מעט פת שלא יזיקנו בגרונו.

1. בורא פרי העץ.

(א) מג"א (ס"ק ג') - "דאם מתכוין לרפואה ואוכל רק מעט פת שלא יזיקנו בגרונו אין ה"נ דמברך על השמן".

(ב) עולת תמיד (ס"ק ד') - "ומה שכתב אם הוא חושש בגרונו וכו' הוה ליה שמן עיקר. כלומר אפילו לא נתן אלא מעט שמן מברך על השמן, ואפילו אכל עם פת כיון שאינו אוכל הפת אלא משום השמן הוה ליה כהדא שכתב המחבר בסימן רי"ב [ס"א] אפילו הפת מעורב עם העיקר אינו מברך על הפת, והב"ח [ס"ג] פסק בשאכל ע"י הפת אפילו בחושש בגרונו מברך על הפת, וזה אינו כמו שמבואר שם [ס"א]".

(ג) באה"ט (ס"ק ח') - "ואם מתכוון לרפואה ואוכל רק מעט פת שלא יזיקנו בגרונו מברך על השמן וה"ה אם שותהו עם שאר משקין לרפואה כגון עם שכר או יין שרף מברך על השמן בפה"ע. מ"א".

(ד) שלחן שלמה (סעי' ה').

(ה) גר"ז (סעי' י') - "ואפילו אם אוכל שמן עם פת אין צריך ליטול ידיו ולברך המוציא אם אינו מתכוין אלא לרפואה שאף הפת נעשה טפילה אם אינו מתכוין באכילתה אלא בשביל השמן שיוכל לאכלה עמו ולא יזיק לו **אבל אם הוא רעב ותאב לאכול פת** אף על פי שאוכל עמה השמן לרפואה הפת עיקר ומברך עליה ברכת המוציא ופוטרת את השמן כמו כל הדברים הבאים מחמת הסעודה כמ"ש בסי' קע"ז".

(ו) ערה"ש (סעי' כ') - "כששותה השמן לרפואה ואוכל עמו מעט פת שלא יזיקנו השמן דאז מברך על השמן כיון דעיקר כוונתו על השמן [שם ס"ק ח']".

(ז) אג"מ (או"ח ח"א סי' נ"ח) - "נמצא שליכא אף שיטה אחת מהראשונים שיסבור דמברך על הפת כשעיקר אכילתו בשביל השמן לרפואה דלא כהב"ח ולכן יש להורות שיברך על השמן כהמג"א".

2. המוציא.

(א) ע"י ב"ה (ס"ק ב') - "דאתא לאורויי דאפילו בחושש בגרונו לא אמרינן דהשמן עיקר והפת טפל אפילו בשמן הרבה ופת מועט והכי מוכח בסוגיא מדקא מהדר לאוקמי להא דרבי יוחנן בחושש בגרונו וקא שתי ליה על ידי אניגרונ ולא מוקי ליה בחושש בגרונו וקאכיל ליה על ידי פת אלמא דלא אמרינן כלל דשמן עיקר בחושש בגרונו אלא אם כן דשתי ליה על ידי אניגרונ אבל לא על ידי פת אפילו שמן הרבה ופת מועט והכי משמע לי מלשון הרי"ף דמפרש כך עיין שם **אלא דלפי זה קשיא** מאי שנא הך דחושש בגרונו וקאכיל ליה לשמן על ידי פת אף על גב דאין כוונתו לאכול פת ואפילו הכי הפת עיקר ובסימן רי"ב באוכל דג מליח ואין צריך לאכול פת אלא כדי שלא יזיק המלח בגרונו קאמר דהפת טפל וצריך עיון".

(ב) נחלת צבי (ס"ק ד') - "יכול לאכול הדג בלא פת ונהנה ממנו רק כדי שלא יזיק בגרונו אוכל פת הוי דג עיקר ומברך עליו, אבל כאן שמן לבדו בלא פת אזוקי מזיק ליה ואינו יכול לאכול ואף האוכל אינו נהנה שאין אוכלין אלא על הפת הוי הפת עיקר".

(ג) א"ר (ס"ק ח', א"ז ס"ק ז') - "ולענ"ד לתרץ דכיון דאין דרך להתרפא באכילת שמן ופת, **בטלה דעתו אצל כל אדם** והוי פת עיקר ... וכן עיקר".

(ד) שע"ת (ס"ק ח') - "עבה"ט ועיין ב"ח וע"ז נ"ץ והא"ר שדעתם שהפת עיקר ועיין ביד אפרים".

(ה) מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק ד').

3. מראי מקומות - פמ"ג (א"א ס"ק ח'), מ"ב (ס"ק כ"ט).

(א) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק י"ב) - "ואם שותה עם שאר משקין לרפואה כגון עם שכר או יין שרף או שמתכוין לרפואה ואוכל מעט פת שלא יזיקנו בגרונו מברך על השמן בפה"ע, מ"א, אבל בט"ז וא"ר לא כתבו כן".

י. רפואה, ורק מעט שמן.

1. פמ"ג (מש"ז ס"ק ב') - "דעת ה"ב"ח ז"ל [ד"ה ומ"ש ופירש] לרפואה אף שמן מעט 'באניגרונ' כולי עלמא (הר"ר יוסף ובעל הלכות גדולות) מודים דשמן עיקר ומברך רק פרי העץ ... אבל ה"ט"ז סובר דלרפואה נמי דווקא כשנותן שמן הרבה יותר משיעור אז מברך פרי העץ הא לאו הכי לא, ויש ראייה לזה דאם לא כן למה ...".

יא. אינו חושש בגרונו: ושותה הרבה שמן עם מי אניגרונ.

1. בורא פרי העץ, העיקר השמן - ר' יוסף (טור סעי' ד'), טור (סעי' ד').

2. שהכל, העיקר האניגרון - בה"ג (ברכות פרק ו' ד"ה זיתי, "אבל ודאי קא שתי ליה על ידי אניגרונ כי לא חש בגרונו הוה ליה אניגרונ עיקר ושמן טפל ומברך על אניגרונ בורא פרי האדמה ושמן מיפטר"), רמב"ם (ברכות פר' ח' הל' ב', "או שלא היה חושש בגרונו מברך עליו שהכל, שהרי לא נהנה בטעם השמן"), מהר"ם (תשב"ץ קטן סי' שכ"ב), רשב"א (ברכות ריש דף לו.), מחבר (סעי' ד'), דר"מ (ס"ק א').

3. יסוד המחלוקת - ט"ז (ס"ק ב').

יב. ברכה על מי אניגרונ.

1. שהכל - רמב"ם (ברכות פר' ח' הל' ב', לשונו מובא לעיל), ב"י (ס"ק ד', ע"י מגיה מהדורת שירת דבורה ס"ק ח'), רמ"א (סוף סעי' ד'), לבוש (סוף סעי' ד'), מהר"ם בנעט (ברכות דף לו.), ערה"ש (סעי' כ"א).

2. בורא פרי האדמה - בה"ג (ברכות פרק ו' ד"ה זיתי, לשונו מובא לעיל), ריטב"א (שבועות דף כג.), ריא"ז (ברכות פרק ו' הל' א' אות ט"ז, על הרי"ף ברכות דף כז. אות א' [כדאי בשעה"צ ס"ק ל"ו]), אבודרהם (ברכות פורא פרי העץ, השער החמישי), מג"א (ס"ק י"א), באה"ט (ס"ק י"א), גר"ז (סעי' י').

- (א) י"ל, נתיב חיים (על מג"א ס"ק י"א) – "משום דמספקא להרמ"א כמאן אי כדעת רבינו יוסף או כבה"ג מ"ה מספק מברך שהכל".
 1) לא נראה, עי' דר"מ (ס"ק א'), וכן עי' רע"א (על מג"א ס"ק י"א, רק במהדורת פריעדמאן) מטעם אחר.
 (ב) י"ל, דהכא שמתקנו לשתיה הרי הוא כמשקה וברכתו שהכל – גר"א (סוף סעי' ד'), הו"ד במ"ב (ס"ק ל"ד, "והגר"א מיישבו דהכא שמתקנו לשתיה הרי הוא כמשקה וברכתו שהכל").
 1) מראי מקומות – אג"מ (יו"ד ח"ב סוף סי' כ"ה, לשונו מובא לקמן).
 3. תלוי ברוב: רובא סלקא מברך בורא פרי האדמה, רובא דהשמן מברך שהכל – א"ר (ס"ק ט'), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק י"ד, "הא"ר").
 4. מראי מקומות – שעת"ת (ס"ק י"א), שעה"צ (ס"ק ל"ו).
 (א) הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות ב') – "השותה שמן זית באניגרון לרפואה שברכתו העץ ומעין שלש, האם מצטרף האניגרון לברך מעין שלש. תשובה: צ"ע".

יג. שמן שומשמיין (sesame oil).

1. בורא פרי האדמה.
 (א) בה"ג (ברכות פרק ו' ד"ה שושמי, בחיותיהו בורא פרי האדמה, טחנונין שהכל, על משחיהוון וכוספיהוון בורא פרי האדמה).
 (ב) ב"י (סוף סי' ר"ד) – "כתב ה"ר דוד אבודרהם (עמ' שלג) השומשמיין מברכין עליהם בורא פרי האדמה טחנונין מברכין עליהם שהכל על שמן ופסולת שלהם מברכין בורא פרי האדמה".
 2. שהכל.
 (א) אבן העוזר (סי' ר"ח סעי' ז' [בדפוס מכו"י סי' ר"ה על מג"א ס"ק ח']) – "ותמה אני על הב"י והאחרונים שלא הרגישו דיש טעות דמוכה בר"ד אבודרהם הנזכר לעיל, דקשה טובא ... איך פסק על שמן שומשמיין לברך בפה"א, והוא נגד מסקנת הש"ס וכל הפוסקים, הלא מבואר בש"ס [ברכות] דף ל"ח מדתנן אין חייב חומש על כל המשקין תרומה חוץ מיין ומשמן, מזה למד הש"ס דעל כל המשקין מברך שהכל, וכן פסק הרמב"ם והרא"ש וטור סימן ר"ב. ובודאי שמן שומשמיין בכלל כל המשקין הנ"ל, דבמתניתין לא הוציא זולת יין ושמן".
 (ב) מגן גבורים (סי' ר"ד שלטי הגבורים ס"ק ט').
 (ג) ברכת הבית (שער ג' סעי' ל"ה) - לשונו מובא לקמן.
 (ד) כה"ח (סי' ר"ד ס"ק ס"ד) – "ב"י ... נ"ל דט"ס היא".
 3. מראי מקומות – פתח הדביר (סי' ר"ד ס"ק ט"ז ד"ה ומשתכל), מנחת ירושלים (תפארת ח"ז עמ' ס"ד), קצות השלחן (סי' נ"ג סוף ס"ק ח'), פסקי תשובות (הע' נ"ח).

יד. שאר שמנים: אם דינם כמו שמן זית, שאם שותה אותם לבדם כמות שהם אינו מברך עליהם, כיון שאינם דרך אכילה.

1. ברכת הבית (שער ג' סעי' ל"ה) – "שמן שומשמיין מברך שהכל. אבן העוזר בסי' ר"ח וה"ה בשאר השמני' אפילו יוצאי' ע"י כתישה מברך שהכל. כן נ"ל".
 2. שבט הלוי (שערי הברכה פרק כ"ג הע' תשכ"ו, מבית לוי ח"ז עמ' ל"ז הע' ט') – "שיש להסתפק בשאר השמנים אם דינם כמו שמן זית שאם שותה אותם לבדם כמות שהם אינו מברך עליהם כיון שאינם דרך אכילה".
 3. הגר"ח"ק זצ"ל (אסיפת יצחק כ"א חשון תשס"ח) – "שאלה: במחבר ס' ר"ב סעיף ד' כתב שאין לברך על שמן זית, האם ה"ה שאר שמנים כמו שמן אגוזים. תשובה: אינו מוכרח".
 4. הגר"א ובנצל שליט"א (אסיפת יצחק י"ז חשון תשס"ח) – "שאלה: במחבר ס' ר"ב סעיף ד' כתב שאין לברך על שמן זית, האם ה"ה שאר שמנים כמו שמן אגוזים. תשובה: צ"ע אם דרך בני אדם לשתות זה".
 5. שערי הברכה (פרק כ"ג הע' תשכ"ו) – "ונראה שכיון שספק ברכות להקל, אם אינו נהנה לא יברך עליהם אך יראה לפוטרים בדבר אחר מברכה".

טו. מראי מקומות – הגרש"פ שוסטל שליט"א (ישורון ח"ב עמ' שמ"ח), הר"ש בוקשפן (בית אהרן וישראל גליון פ"ז עמ' נ"ג).

טז. חולה סוכרת (diabetes), וכדו'.

1. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק י"ג הע' ב').
 (א) שד"ח (פאת השדה מער' ברכות סי' כ"ח) – "במאי דקי"ל דאין לברך על דבר המזיק לו נסתפקתי במי שאנו שותה יין מפני שמזיקו וחייב לדחוק עצמו לקיים מצות ארבע כוסות בפסח כמבואר בסימן תע"ב סעיף יו"ד אי יברך או דילמא כיון שמזיקו אינו מברך ובאמת מסתמיות דברי הפוסקים נראה דשותה ומברך כדרך כל אדם וטעמא בעי אמאי יברך ברכת הנהנין במה שמזיק לו ואין סברא לומר דדוקא לדבר המזיק לכל אדם הוא דאין לברך אבל דבר שבטבעו אינו מזיק ורק הגרעון הוא מצד האוכל או השותה דמזיק לו אינו פוטרו מברכה דסוף סוף כיון דברכת הנהנין הוא ואין לו בזה הנאה של כלום ואדרבא מזיק לו אמאי יברך ואולי יש לחלק דיין אף למי שמזיק לו בשתייתו מכל מקום יש לו הנאה ממנו כמו בחומץ שאינו חזק כל כך שכתב המגן אברהם בסימן ר"ד שיש לברך דודאי אית ליה הנאה מיניה וכלומר דאף על גב דמזיקו כיון שנהנה ממנו יש לברך ולא אמרו שלא לברך על דבר המזיק אלא אם כן הוא רק מזיקו ואינו נהנה כלל כשמן זית וכשקדים המרים וחומץ חזק דקים להו לרז"ל דמזיק ואינו נהנה כלל ואם כן יש לומר דאם אוכל ושותה דבר שמזיק לו ואינו נהנה אף שאכילתו הוא מצוה לא יברך ואין ראייה מיין של ארבע כוסות וממ"ש הרב פרי חדש בליקוטיו בסימן ר"ב בדעת הרמב"ם שכתב בפרק ח' מהלכות ברכות לברך על שמן לבדו

שהכל שהוא משום דאף על גב דמזיק כיון שנהנה ממנו בעי ברכה כמו בקמחא דשערי דקשה לקוקיאני וכן חומץ וכו' מברך שהכל וכו' עיין שם. מתבאר דלמאי דקימא לן דלא כרמב"ם ואינו מברך כלל הוא אפילו בדבר שנהנה ממנו מכל מקום כיון שגם מזיק לו אינו מברך. ולפי זה צריך לומר דמאי דמוכח מדברי הפוסקים לברך על ארבע כוסות הוא משום שהוא מצוה וכיון דבמצות לאו ליהנות ניתנו לא משגחינן בזה אם מזיקו או לא אלא דאין זו סברא נכונה לקוצר עניות דעתי דטעמא דמצות לאו ליהנות ניתנו יועיל לחייבו ברכת המצוה אבל מה טעם לחייבו ברכת הנהנין והוא אינו נהנה כלל וצריך עיון. שוב מצאתי בספר בתי כנסיות "...

(ב) הגרשז"א זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' רי"ד, הע' ד', שלמי ברכה עמ' ע"ה) – "ויש לדון במי שהרופא אסר עליו לשתות יין מפני שזה מזיקו, ונראה שבודאי חייב לברך כיון דסו"ס הוא טוב וטעים לכל אדם וכדמצינו אצל ר"י בר אילעי בגמ' נדרים מט: דשתה ד' כוסות וחגר ראשו מפסח ועד עצרת. אך צ"ע קצת הרי לאכול דבר שמזיק לבריאות הגוף הו"ל עבירה, וכמו שאין מברכין על מאכלות אסורות כמו"כ לכאורה היה צ"ל שלא נברך על מאכל שמזיק, וכי אם אדם יקח פרי שיש בו תערובת סם המזיק לבריאות האדם וכי יברך ע"כ (במק"א כתב רבינו זצ"ל שהוא מסופק בדין זה כיון שסו"ס הוא נהנה), ונראה שאם רגילים אנשים לעבור הו"ל כהאידידא דדשו בי רבים, שהרי מבואר בגמ' דיש הרבה מאכלים שמזיקים כמו שעורים לקוקיאני וכן טחול וירקות וכדומה ואפ"ה ודאי מברכין. כשאוכל מאכלות אסורות ... לענין ברכה אחרונה במאכל המזיק מהרמב"ם יש להסתפק, ואף שמברך לפניו עכ"פ לאחריו צ"ע אם מברך כיון שמזיק לו, וכן בד' כוסות מי שמזיק לו ולבריא אותו צ"ע אם מברך ברכה אחרונה. דברכה ראשונה מברך על הנהנה, ולכך אף ששתית השמן מזקת עכ"פ כיון דאית ליה הנהה מיניה בעי ברוכי משא"כ ברכה שלאחריה היא על התועלת הבאה מהאכילה (שביעה וכדו'), והכא כיון שמזיקו אין זה נחשב לתועלת כלל".

(ג) הגרישז"א זצ"ל (שיעורי הגרישז"א ברכות עמ' שע"ח) – "שאלה. אדם הסובל ממחלת סכרת קשה ולא יכול להתאפק ואוכל עוגה למרות שהיא מסכנת את חייו האם יברך. תשובה. מו"ח מרן הגרישז"א אלישיב שליט"א [זצ"ל] השיב לי ברכה ראשונה יברך, וברכה אחרונה אל יברך. וטעמו הוא, שברכה אחרונה אל יברך, כי המאכל מסכן חייו והוא איסור גמור עבורו, ואין זה מברך אלא מנאץ ... יש להעיר מברכות (דף לו ע"א) שמבואר שם ... אכל קמחא דשערי הואיל וקשה לקוקיאני לא לברך עליה כלל, קמ"ל כיון דאית ליה הנהה מיניה בעי ברוכי, יעו"ש. הרי שגם על דברים המזיקים מברכים. ויש לחלק דקוקיאני פרש"י 'תולעים שבמעיים'. ואין זה מסוכן אלא קשה, על זה מברכים, משא"כ על עוגה לחולה סכרת קשה, שעלולה להפר לו את כל האיזון בגוף ולסכן חייו על זה לא מברכים בסוף. וכעין זה כתב הנחלת דוד ('דברי דוד' ברכות לה ע"ב ד"ה שם היכי דמי) לבאר החילוק בין השותה שמן זית בפני עצמו שכתב הטור דלא מברכים עליו כלל כיון שהוא מזיק ואילו קמח שעורים מברכים עליו, וכתב 'דלא דמי לקמחא דשערי, דהתם אינו קשה אלא לדבר אחד ... וגם לא אמר לישנא דמזיק רק לישנא דקשה וכדומה איכא הרבה מאכלים דקשה לדבר אחד ... משא"כ שמן זית כיון דאמר בסתם אזוקי מזיק ליה משמע דמזיק לכל הגוף ולית ליה הנהה כלל ... וי"ל דאם יכוין לברך על כל המזון עשה איסור, ובירך ברכה שאינה כתיקונה, ומו"ח שליט"א [זצ"ל] התכוין שיברך ויכוין רק על הגרגיר הראשון שאינו מזיק לו".

הגרישז"א זצ"ל (חשוקי חמד ברכות דף לו., קב ונקי ח"א או"ח סי' ס"ב, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות ט"ו) – "חולה הסובל ממחלה מסויימת שבגללה אסור לו לאכול מאכל מסויים המסכן את חייו, ברכה ראשונה צריך לברך וברכה אחרונה לא יברך. דברכה ראשונה צריך לברך אף על פירור, ומסתבר שפירור אינו סכנה עבורו, אך ברכה אחרונה שהוא מסכן את עצמו, אין זה מברך אלא מנאץ, וכדכתב השו"ע על כע"ז (סי' קצו ס"א)".

(ד) חוט שני (ברכות, סוף ס"ק כ') – "ומ"מ מכאן אין ראייה לבני אדם שאסור להם מבחינה רפואית לאכול מאכלים מסויימים מפני שהם מזיקים להם, כגון שאסור לו לאכול מיני דגן, או לחולי סכרת שאסור לו לאכול מאכלים ממותקים, מסתברא דאף אם יאכל מהם הרי בשעת מעשה של האכילה הוא נהנה באופן רגיל ואין בזה חסרון של אכילה, ואם מאכלים אלו יהיו של תרומה ודאי שישלם קרן וחומש, רק דאח"כ זה ישפיע על גופו שזיק לו, ודאי דמברך ברכתו הראויה לו, ולא דמי לקמחא דשערי דאינו מברך פרי האדמה אלא שהכל, וכן לא דמי לשמן דלהרמב"ם מברך שהכל, דאם מצד הנהנה של אכילה זה הנהה רגילה ממילא הברכה שלו הוא כברכת הפרי, אבל אם זה מפריע לו בשעת אכילה דינו כנ"ל".

טו] שקדים המרים - סעיף ה'.

א. שקדים מרים גדולים שאינו ראוי לאכילה אפילו ע"י הדחק, ומתקן ע"י האור או דבר אחר.

1. מברך העץ – מחבר (סעי' ה'), שלחן שלמה (סעי' ו'), פוסקים.
2. מה בין סעי' ב' לגבי פרי [שמברך שהכל] ובין סעי' ה' לגבי שקדים מרים גדולים [שמברך העץ] - עי' לעיל.
3. מה בין סעי' ג' לגבי גרעינים [שמברך שהכל] ובין סעי' ה' לגבי שקדים מרים גדולים [שמברך העץ] - עי' לעיל.

ב. לימון (lemon).

1. על לימון מתוק מברך בפה"ע, ועל לימון חמוץ מברך שהכל, אא"כ הוא חמוץ ביותר שאינו מברך עליו כלל.
- (א) כה"ח (סי' ר"ד ס"ק כ"ד) – "ונראה דבזה הולכין כפי המקומות דאם הם חמוצין ביותר דאין נאכלין אפ"י ע"י הדחק אין לברך עליהם כלל ואם נאכלין ע"י הדחק יש לברך שהכל ואם הם מתוקים פה"ע כמ"ש לעיל סי' ר"ב סעי' ב"ו".
- (ב) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו סעי' ל"ה, הע' ל"ה) – "על לימון מתוק מברך בורא פרי העץ, ועל לימון חמוץ מברך שהכל נהיה בדברו, אלא אם כן הוא חמוץ ביותר, שאינו מברך עליו כלל. [בשו"ע בסימן ר"ב סעיף ב' מבואר, שפרי עץ שאינו ראוי לאכילה אפילו על ידי הדחק, אין מברכין עליו כלל, אבל אם נאכל על ידי הדחק, מברך עליו בורא פרי העץ. אולם האחרונים פקפקו בזה, וכתבו שאם לא נאכל אלא על ידי הדחק, מברך שהכל נהיה בדברו, וכמ"ש בספר חיי אדם כלל נ"א סעיף ז', וראה גם בשו"ת רב פעלים להגאון רבנו יוסף חיים ח"ד חאו"ח סימן ג', וכן בספרו בן איש חי פרשת פנחס אות ב', ע"ש. וראה בשו"ת רב פעלים שם

במש"כ לענין ברכת לימון חמוץ, וכן בבא"ח בפרשת מטות אות י"א כתב, שעל לימון אם אינו חמוץ מאוד מברך שהכל, ע"ש. ונראה שהלימונים המצויים כיום חשובים מתוקים, וברכתם בורא פרי העץ".

ג) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך לימון) – "אם הוא חמוץ מאד ואינו ראוי לאכילה - אינו מברך עליו כלל. ואם הוא ראוי קצת לאכילה - מברך עליו 'שהכל', ואין ברכתו 'בורא פרי העץ' כיון שהוא משמש בדרך כלל כתבלין או כטפל ותוספת לדבר אחר ... ולימון שהוא מתוק מטבעו [לימה] וראוי לאכילה - מברך עליו 'בורא פרי העץ'".

2. מראי מקומות – ותן ברכה (לוח הברכות, שהכל), פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' רפ"ט), דבר משולם (ח"א סי' רצ"ד).

א) ערך לחם (מהריק"ש, סי' ר"ד על סוף סעי' א') – "לימון אם אכלן כמות שהם הם מזיקין, ואם אכלן עם סוכר או דבר אחר שחוק כדרך קצת בני אדם לרפואה, כיון דלא נטעי להו אלא לתת טעם במימיהם מברך שהכל כיון שהם עיקר".

ב) רב פעלים (ח"ד או"ח סי' ג') – "האוכל לימוני חמוץ יפטור אותו בברכה דפרי אחר ולא יאכלנו בלא ברכה כסברת מהריק"ש וגם לא יברך עליו להדיא הפך דברי מהריק"ש ודבר זה לפטור אותו בפרי אחר יוכל לעשות האדם בנקל. מיהו אותם הלימוני בעודם קטנים שמביאים פה עירנו למכור באב ואלול ותשרי זה ודאי יברך עליהם שהכל כי באלו גם מהריק"ש ז"ל יודה לברך".

בן איש חי (שנה א' פר' מטות אות י"א) – "לימוני" חמוצים וכן המין שקורין בערבי נארנ"ג אם אין חמוצים כ"כ ונאכלין ע"י הדחק יברך שהכל, אבל החמוצים הרבה שאין דרך לאכלן אפילו ע"י הדחק אין מברך עליהם".

ג) קצות השלחן (סי' מ"ט סעי' ט"ז) – "לימוני חמוצים ביותר לא יברך עליהם כלל, ואם אינם חמוצים כל כך יברך שהכל".

ד) הגרשז"א זצ"ל (מאור השבת ח"ב מכתב ל' אות ג', עמ' תר"ג) – "לשון הפסק ששמעתי: לימון ברכתו שהכל נהיה בדברו, (אף לאחר שהכניסו לתוך כוס תה ממותק). תשובה: וכשברך על התה לא נתכוין לאכול הלימון".

ה) ביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ב אות כ"ג) – "הילכך המברך על זה בפה"ע כדעת מרן, שפיר דמי ... ועכ"פ מה שסיים מהריק"ש שאם ממתיק את הלימון בצוקר יברך עליו שהכל, דלא נטעי אינשי לימון אלא למימו לאחר סחיטה, והביאו הרהמ"ח, לפע"ד אפשר לברך עליו בפה"ע, כיון שאינו מזיק עוד, והוא פרי עץ, יש לברך עליו ברכה מבוררת".

טז | צלף - סעיף ו'.

א. קליפה של צלף: קפריסין.

1. ראשונים.

א) בורא פרי העץ – ר' אליעזר (ברכות דף לו.), הערך (ערך צלף), תוס' (ברכות דף לו: ד"ה לשון), ראב"ד (רשב"א ברכות סוף דף לו.), רא"ה (ברכות דף לו:), רא"ש (ברכות פרק ו' סי' ג'), תוס' הרא"ש (ברכות דף לו: ד"ה ומדלגבי), ריטב"א (הל' ברכות פרק א' אות י', אמנם עי' ברכות דף לו. ד"ה ר', ודף לו: ד"ה אלא), אבודרהם (ברכת בורא פרי האדמה ד"ה הבוסר).

ב) בורא פרי האדמה – ר' עקיבא (ברכות דף לו.), בה"ג (תוס' ברכות דף לו: ד"ה לשון, אמנם עי' בה"ג בפנים [והג' והע' על שו"ע של מהדו' פרידמן ס"ק מ"ו]), רי"ף (ברכות דף כה:), רמב"ם (ברכות פרק ח' הל' ו'), רמב"ן (ברכות סוף דף לו.), רשב"א (ברכות סוף דף לו.), ס' האשכול (הל' ברכת מיני מזונות ופירות), ס' השולחן (הל' סעודה שער ג' ד"ה גרעיני), ס' האורה (ח"א אות מ"ה), פסקי רי"ד (ברכות ריש דף לו:), פסקי ריא"ז (ברכות פרק ו' אות ה'), טור (סעי' ו'), מאורות (ברכות דף לו.), כפתור ופרח (פרק נ"ד ד"ה פרק), מנורת המאור (פרק ו' המצוות עמ' ת"נ), ראבי"ה (ברכות סי' ק' ד"ה על), או"ן (ח"א סי' קס"ג), האגודה (ברכות פרק ו' סי' קכ"ז), האגור (הל' ברכת הפירות סי' ר"ע), אורחות חיים (הל' ערלה ונטע רבעי ד"ה העלין), תוס' ר"י החסיד (ברכות דף לו: ד"ה והלכתא).

ג) שהכל – ס' הבתים (הל' ברכות שער ז' סי"ב).

ד) מראי מקומות – מכתם (ברכות דף מג:), ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ב, קמ"ג-ג').

2. פוסקים.

א) בורא פרי האדמה – מחבר (סעי' ו'), לבוש (סעי' ו'), של"ה (שער האותיות אות הקו"ף קדושת האכילה (ב) סוף אות רצ"ו), שלחן שלמה (סעי' ז'), קיצור שו"ע (סי' נ"ב סעי' ט').

ב) מראי מקומות – שאגת אריה (סי' כ"ג), עונג יו"ט (סוף סי' י"ד).

ב. בזמן הזה: העלין, והתמרות. [חקירה: האם היסוד שלא נטעי אדעתא, אפי' משום דלא חשיב להו (מחשבה פרווה). או צריך דעת וקפידא שלא להשתמש בדרך זו, כגון דמפסיד האילן וכדו'].

1. שהכל נהיה בדברו.

א) ברכי יוסף (ס"ק ה') – "הצלף בזמנינו ישתנה דינו. והנה הקפרסין כשהם קטנים הם סגורים והאביונות בתוכן אינם נראות, וכשהקפרסין גדלים נפתחים ונעשים פרחים גדולים ובתוך הפרח נראה גיד ובראש אותן הגידין הנראין בתוך הפרחים - האביונות, וגדלין אותם הגידיים ובראשם האביונות, גדלים והולכים עד שגדלים כמו זית וכשמלקטין הקפרסין מלקטין אותן ומה שמוצאים שנעשו אביונות, ובוררים הקפרסין הקטנים מן הגדולים שכל מה שהם קטנים הם החשובים וקורין אותם קאפ"ר סולטאנ"י, ובזמן הזה אין עיקר הפרי אלא הקפרסין, ושני להם האביונות, וצריך לברך על הקפרסין בורא פרי העץ. והעלים והתמרות אין מי שיאכל אותם ולא נטעי הצלף אדעתא דעלין ותמרות, וצריך לברך לפי הזמן שהכל, מידי דהוה אקורה הוא ראש הדקל כשהוא רך, דמטעם זה דלא נטעי אותו מברך שהכל. הרב מהר"ר יעקב פראג"י מהמה בתשובותיו כ"י סי' פ"ה".

ב) שעה"צ (ס"ק מ"א) – "ועיין בברכי יוסף שכתב, דכהיום לא נטעי להו אינשי כלל אדעתא דעלין ותמרות ויש לברך עליהן שהכל".

ג) חזו"א (או"ח סי' ל"ג אות ב', מעשרות סי' א' אות ל') – "והא דכ' רש"י בקורא דלא נטעי אדעתא דקורא משום דמפסיד האילן קושטא קאמר אבל ה"ה בלא נטעי אדעתא דידי' משום דלא חשיב להו וכמש"כ ב"י סי' ר"ב בשם הרשב"א דעל הגרעינים מברך שהכל משום דלא נטעי אדעתא דגרעינים".

2. בורא פרי האדמה.

א) אג"מ (או"ח ח"א סי' נ"ט) – "ובענין העלין והתמרות דצלף שבגמ' איתא שמברך עלייהו בפה"א וכן איפסק גם בש"ע סי' ר"ב סעי' ו' ובשער הציון אות מ"א הביא בשם ברכי יוסף דכהיום לא נטעי אינשי אדעתא דעלין ותמרות יש לברך עלייהו שהכל. הנה למה שבארתי דלא פליגי המקשה ור"נ בר יצחק במציאות אלא שבעצם לא נטעו אדעתא דעלין ותמרות גם בזמן הגמ' כדאמר המקשה ור"נ בר יצחק מתרץ רק שאין קפידא לנוטע שיהיה דוקא שלא לאכול העלין והתמרות שכיון שאין ממעטין את האילן בכך לא איכפת לנוטע גם שיתלוש העלין והתמרות כשירצה לכן לא בטלה דעתו אח"כ כשיחשוב לתולשן לאוכלן ונחשב לאוכל בעודו מחובר שזה סגי לחשיבות פרי האדמה, אין מקום לחדוש הברכי יוסף, שגם בזמן הגמ' היה כן ומ"מ היה מברך בפה"א שמחשבתו עתה לתולשם לאכילה מחשיבם לפרי האדמה לברכה ולכן יש להורות אף בזמננו שיברך בפה"א כמו דאיפסק בגמ' ובש"ע".

3. מראי מקומות.

א) אולי נ"מ בזה": עלי גפן grape leaves - שאינו עיקר הפרי, ויורד דרגה א'. דהפרי העץ, והעלים הוי בורא פרי האדמה.

ג. מראי מקומות.

1. הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה תנינא (ב - ג) סי' ס' אות ז') – "יש לחלק בין עשבי דדברא דליכא כלל פירי אחריתי שפיר סובר האר"י ז"ל (מובא בכף החיים סימן ר"ג ס"ק ט"ו) שצריכים לפרט את השבח ולהודות לד' על פרי העץ ועל פרי האדמה, משא"כ בגרעינים [דהכרעת האחרונים דמברכים עליהם בפה"א ולא בפה"ע] היינו טעמא דאיכא פירות ממש שמברכים עליהם העץ, וכמו כן דבר שדרכו לאכול מבושל אם אכלו חי ג"כ מודה האר"י וכדאמרן, שהרי לענין צלף וכדומה מפורש בגמ' ל"ו ע"ב שרק על האביונות וקפריסין מברכין העץ ולא על העלים והתמרות. וסברא זו שאמרנו יש לה בית אב בכמה מקומות, ואזכיר לדוגמא לענין קטף שאם אין לו פרי אחר אמרינן קטפו הוא פרי [ע' נדה ח' ע"ב], וכן לענין זיעה בעלמא שרק המשקה היוצא מהפרי חשיב זיעה ולא היוצא מהקליפין, עיין בב"ק ק"א ע"א לענין ערלה [כיון שלקליפין אין פרי אחר]."

יז] קליפות הפרי.

א. קליפת תפוזים (oranges) שטוגנין בדבש.

1. בורא פרי האדמה.

א) ט"ז (סי' ר"ד ס"ק ט"ו) – "נראה דקליפת מראנצין שמרקחין אותו בדבש יש לברך עליה בפה"א".

ב) פני יהושע (ברכות דף לו: תד"ה קליפי) – "בקליפות קפריסין ומרנצין אף על גב דנטעי נמי אדעתא דהכי כדאיתא בשמעתין מ"מ עיקר הנטיעה הם בשביל עיקר הפירי ממש והם האביונות והמרנצין עצמן, כן נראה לי ברור".

ג) עי' שלחן שלמה (סעי' ז').

ד) בגדי ישע (ס"ק י"ד).

ה) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק י"ח, שלטי הגבורים ס"ק ז').

ו) גר"ן (סעי' ט'), סדר ברכת הנהנין פרק ו' סעי' ד') – "ולענין הלכה לכתחלה יברך בורא פרי האדמה שאז יוצא לדברי הכל ואם בירך בורא פרי העץ יצא שספק ברכות להקל וכן בכל דבר שברכתו ספק".

ז) יד הקטנה (ברכות פרק ד' סעי' ו' ס"ק ט') – "כאן בקליפת מראנצין דג"כ אינו חשוב כמו הפנימי עצמה כנלע"ד ובפרט שכבר קיימא לן דבספק פה"ע או פה"א מברכין פה"א. לכן הברור לברך על קליפת מראנצין מראנצין המרוקחין פה"א".

ח) קצות השלחן (סי' נ"א סעי' ז').

2. בורא פרי העץ.

א) מג"א (ס"ק י"ז) – "ויש רוצין ללמוד מכאן דקליפה של פרי כגון של מראנצין שמרקחין אותם מברך בפה"א ול"ד דהכי אמרינן בגמרא כשמגיע להתבשל הקליפה נופלת ממנו וגם אפילו אי שקלת ליה לא מיית פירא אבל הקליפה הזאת מגוף הפרי הוא ועוד דלגבי ערלה פרי הוא כמ"ש בי"ד סי' רצ"ד וכ"ה בגמ' קליפי רמון וכו' והגרעין חייבין בערלה וכתבו התוס' מכאן שמברכין על הגרעין בפה"ע וכמ"ש ס"ג א"כ ה"ה לקליפין ול"ד לשקדים הרכים ברסי' ר"ד דהתם לא נטעי אינשי אדעתא לאוכלן בקליפיהם דעדיין לא גמר הפרי וא"ל משום דלא חזי לאכילה בלא רקוח הלא ורדין ג"כ לא חזי לאכילה בלא רקוח ואפ"ה לית לן בה כיון דעיקר תיקונו על ידי כך וכמ"ש הרב"י סימן ר"ד סי"א וע"ש ועוד דמ"מ ראויים לאוכלן חיינן אלא שאינו טוב כ"כ דגם תוך הפרי אינו טוב בלא תיקון ותערובות צוק"ר לכן נ"ל דמברך בפה"ע דגם בקפריסין י"א דמברכין בפה"ע".

ב) פנים מאירות (ח"א סי' ס"ה) – "יוצא לנו מזה דעל קליפת מראנצין יש לברך בפ"הע".

ג) מקור חיים (חו"י, ריש סי' ר"ב) – "נראה כדעת המג"א".

ד) ח"א (כלל נ"ג סעי' ו', נשמ"א ס"ק ב') – "על קליפת מראנצין [תפוזים], הט"ז וא"ר כתבו בורא פרי האדמה. והמ"א כתב בורא פרי העץ, וכן נראה לי".

ה) עי' דברי דוד (ברכות דף לו: ד"ה ובמג"א) – "בעיקר דין קליפת מראנצין נראה כמג"א לברך עליהם בורא פרי העץ, ועיין".

ו) ערה"ש (סעי' ל'. צ"ב איך הוא מפרש המציות) – "ואני לא באתי להכריע אלא ששמעתי על בירור שרובי מאראנצין שלנו הבאות מאיטליא אינם קליפות של לימונע"ס או עפליצין כמו שרגילין לומר אלא שהם עיקרי הנטיעות והם כהפירות עצמן שגידולם כך כקליפות ותולשין הפירות ומחתכין אותן למאראנצין וא"כ וודאי מברכין עליהו בפה"ע ומיום ששמעתי זה אני מברך עליהם בפה"ע ובפרט שדיעה ראשונה סוברת כן אפילו אם הם קליפות של פרי".

3. שהכל נהיה בדברו.

א) עולת תמיד (סי' ר"ג ס"ק ד') – "דמברכין שהכל".

- (ב) א"ר (סי' ר"ג ס"ק ב') – "לענ"ד קליפת בומרנצי"ן נמי לא נטעי להו אדעתא לאוכלן [ברוקח] אלא על הרוב משליכין אותו אחר שמריחין בו כיון שאין ראוי לאוכלו כלל בלי ריקוח, גם עינינו רואות שאי אפשר לאוכלן חייך כלל דלא כדברי מג"א, אלא כותשין אותו אחר שנתייבשו ומערבין אותן בבשמים, הילכך ע"י ריקוח נ"ל לברך שהכל ולסמוך על הכלל".
- (ג) פמ"ג (א"א ס"ק י"ז) – "ואליה רבה בריש גימ"ל אות ב' הסכים לעולת תמיד שהכל, דקליפת מרנצי"ן נמי לא נטעי אדעתא למיכל הקליפה ומשליכין אותו ודובשא עיקר כמו אגוז רך המוזכר בסעיף י"ד שהכל במטוגן בדבש, וכן ראוי לענ"ד להורות שהכל".
- (ד) דה"ח (דיני ברכת הנהנין, סי' ר"ח סעי' ה' [א"נ סי' קי"ט סעי' ה'], וקונ"א שם) – "שהכל".
- (ה) מ"ב (ס"ק ל"ט) – "ולענין קליפת פאמערנצי"ן שטוגנין בדבש יש דעות בין האחרונים אם לברך עליהן שהכל או פה"ע ופרי האדמה וע"כ יש לברך עליהן שהכל ובדיעבד אם בירך פה"ע או פה"א יצא".
- (ו) ברכת הבית (שער ב' סעי' י"ח, ס"ק י"ז) – "פמ"ג".
- (ז) ביע אומר (הליכות עולם ח"ב עמ' צ"ז אות ב', מעין אומר ח"א פרק י' סי' מ"ט) – "שאלה: קליפות תפוז מרוקחות בסוכר עם החלק הלבן של הקליפה, מה ברכתם. תשובה: שהכל. ולא דומה ל(קליפות) אתרוג, ששם זה עיקר אכילתם".
- (ח) שבט הלוי (מבית לוי ח"ד עמ' מ"ז אות ב', ח"ז עמ' ל"ו אות ג').
- (ט) פתחי הלכה (פרק ט' סעי' מ"א).
- (י) ותן ברכה (עמ' תט"ז).
4. מראי מקומות – באה"ט (ס"ק י"ג), פסקי תשובות (אות י"ג).
- (א) ח' רשב"ץ (ברכות דף לו: ד"ה ויש) – "ונראה דלא נטעי להו אדעתא דקלפתן אלא אדעתא דמה שבתוכן הילכך האוכל קלפתן במרקחות מברך עליו בורא פרי האדמה כמו שכתבתי במרקחת האגוזים, ואם אכלן חיים נראה שמברך עליהן שהכל".
- (ב) כה"ח (ס"ק נ"ד) – "ונראה דכ"ז אם אין דרך אותו מקום נוטע האילן משום ריקוח הקליפות אלא בשביל הפרי ואגב יש איזי בני אדם שמרקחין הקליפות אבל אם דרך אותו מקום ליטע האילן העיקר משום ריקוח הקליפות והפרי הוא טפל לקליפה לכ"ע יש לברך על הקליפה פרי העץ".
- (ג) מעדני אשר (ברכות סי' ע"ה) – "והיוצא מהדברים דהיכא דלא נטעי אדעתא דקליפות כו"ע מודו דאין דינם כעיקר הפרי וברכתן שהכל, כדמוכח מקליפת שקדים המתוקים. ונראה דכיום המציאות ודאי כזאת, ולכן יש לברך עליהן שהכל לא בתור הכרעה מעשית בין השיטות אלא לכו"ע".

ב. קליפת אתרוגים.

1. שהכל.
- (א) בן איש חי (שנה א' פר' פינחס אות ד') – "קליפת אתרוגים או קליפת פרי שקורין בערבי פרטקא"ל שדרכם לבשלם בסוכ"ר, י"א שמברך בפה"ע וי"א בפה"א וי"א שהכל, ומן הדין יברך שהכל משום ספק".
2. בורא פרי העץ.
- (א) ח' רשב"ץ (ברכות דף לו: ד"ה ויש) – "אבל האתרוגים ודאי אדעתא דקלפתן נטעי להו והוא הוה עיקר הפרי ועליו מברכין בורא פרי העץ ... ומשמע נמי מהכא שעל הבשר שבפנים גם כן מברכין בורא פרי העץ שהוא נמי מעקר פרי האתרוג דומיא דביצה ועל שניהן מברכין בורא פרי העץ".
- (ב) ט"ו (סי' ר"ה ס"ק ג') – "אתרוג המטוגן בדבש וכן כל דבר שגדל על העץ ועושין מהם קונפיקט"א שקורין בל"א איין גמאכטס יש לברך בפה"ע".
- (ג) מור וקציעה (סי' ר"ה על הב"י) – "אתרוג שאינו ראוי לאכילה אלא ע"י טיגון וריקוח, דפשיטא דמברך עליו בפה"ע".
- (ד) פנים מאירות (ח"א סוף סי' ס"ה) – "ועל האתרוג המטוגן בדבש אף שבלא דבש אינו ראוי לאכילה כלל מ"מ כיון דהוי פרי למעשרו' דהילכתא כרבנן דאמרו דאתרוג' חייבי גדולי' וקטני' ראוי לברך בפ"ע כאגוז גמור המטוגן בדבש ואף אם מבשלי' בלא דבש ישתנה לגרעות' מ"מ פרי עיקר וכן שומשמי' שמטגני' ראוי לברך פרי אדם' דלא כקצת הטועי' ומברכי' שהכל".
- (ה) קיצור שו"ע (סי' נ"ב סעי' י"ב) – "על אתרוג מטוגן בדבש או בסוכר יש לברך בורא פרי העץ".
- (ו) אשל אברהם (בוטשאטש, סי' רכ"ה על סעי' ו') – "ושמעתי מפקקין שאולי האתרוג הוא כעין בוסר שאין לברך עליו בורא פרי העץ גם בטיגון, ואין זה מוכרע, כי הפנימיות שבו ראוי לאכילה עם צוקר כמו לימינא או מאראנץ, ואין קפידיא בספיקות בזה, כיון שעל כל פנים הוא פרי עץ חשוב וטוב".
- (ז) שלחן הטהור (סוף ס"ק ב').
- (ח) כה"ח (ס"ק נ"ה, עי' ס"ק נ"ו).
- (ט) חזון עובדיה (ברכות עמ' קכ"ח אות ח', הליכות עולם ח"ב עמ' צ"ו, מעין אומר ח"א פרק י' סי' ד' [לשונו מובא לעיל]) – "אתרוג שנעשה מרקחת בדבש או עם סוכר, ברכתו בורא פרי העץ".
- (י) שבט הלוי (שערי הברכה פרק י"ז הע' ל"ז, מבית לוי ח"ד עמ' ל"ז הע' ו') – "בשם החת"ס שכל מחלוקת הט"ז והמג"א היא רק בקליפות מרנצי"ן אך בקליפות אתרוג עיקר הפרי הוא הקליפה, וכמו שמצוי באתרוגים לא מורכבים".
- (יא) חוט שני (ברכות סוף ס"ק כ"א [עמ' קפ"ה]) – "וקליפות של אתרוגים שהדרך היחידה של אכילתו הוא ע"י שמרקחין אותו, וכיון שזה עיקר האוכל של הפרי, לכו"ע מברכים עליו בורא פרי העץ".
- (יב) פתחי הלכה (פרק ט' סעי' מ"ב).
- (יג) וזאת הברכה (לוח הברכות 'אתרוג') – "אתרוג (מרקחת או מבושל בסירופ והחתיכות ניכרות) - העץ".
- (יד) פסקי תשובות (אות ח' ד"ה ולכן, עי' הע' מ"ב) – "האתרוג שאינו ראוי לאכילה אלא ע"י בישול וריקוחו בסוכר וכדו', ברכתו לאחר הבישול והריקוח בורא פרי העץ, מפני שהדרך לקטוף האתרוגים למצוה לפני הבשלתן המוחלטת, ולהכשירן לאחר החג לאכילה ע"י בישולן וריקוחן".

3. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ו סי' צ').
 (א) לענין שהחיינו - עי' סי' רכ"ה סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

ג. קליפת תפוחים, קליפת אגסים: שבדרך כלל נאכלות עם הפרי.

1. בורא פרי העץ.
 - (א) מקור חיים (ח"ו, ריש סי' ר"ב) – "נראה לי דאפילו אם בקפריסין מברכין בורא פרי האדמה, מכל מקום בקליפת צטרוני לאכלו עם פנימי דינו כקליפת תפוח והוי בכלל פרי".
 - (ב) ברכת הבית (שער ב' ס"ק י"ח).
 - (ג) שבט הלוי (שערי הברכה פרק י"ז הע' ל"ח) – "שקליפות שנטעו אדעתא לאוכלם מברכים עליהם בפה"ע כמו בשקדים המרים".
 - (ד) חוט שני (ברכות ס"ק כ"א ד"ה קליפות [עמ' קפ"ה]) – "קליפות של פירות כגון תפוחים ואגסים, שנאכלים עם הפד, והוא קילפס, כיון שבדרך כלל כשמקלפים הרי שגם חלק מן הפרי מחובר לקליפה וא"כ כשאוכל הרי אוכל גם את הפרי, הרי הוא מברך על זה כברכת הפרי. אבל אם קילף רק את הקליפה בלי הפרי כלל, אם אפשר לקלף כך, הרי זה ספק אם מברך עליהם כברכת הפרי, כיון שאין דרך בני אדם לאכול רק קליפות לבד, ולפי"ז בטלה דעתו, או מאידך כיון שאוכלים את הקליפות עם הפרי, אפשר דגם קליפות לבד מברך עליהם כברכת הפרי. וכך מסתברא דמברך על זה בורא פרי העץ".
 - (ה) הגרח"ק זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קמ"ב אות י"ב, הברכות כהלכתן עמ' ר"ג אות י"א) – "מה מברכים על קליפות שראויות לאכילה כמו קליפת תפוח או אגס. תשובה: כמדומה שמברכים בפה"ע".
 - (ו) שבט הקהתי (ח"ד סי' נ"ט) – "קליפת תפוחים ואגסים וכדומה דאוכלין הפרי עם הקליפה א"כ ודאי דהקליפה הוי ממש גוף הפרי, ולא מבעיא אם אכל ביחוד הפרי עם הקליפה דנפטר בברכת העץ שבירך עליו אלא אפילו אכל הקליפות בפנ"ע נמי מברך עליו בפה"ע".
 - (ז) ותן ברכה (עמ' תט"ז).
 - (ח) שערי הברכה (פרק י"ז סעי' כ').
 - (ט) פסקי תשובות (אות י"ד) – "קליפות שרגילים לאכלן עם הפרי וטובים הם, כקליפות תפוחים ואגסים ופירות קיץ למיניהם ברכתן בורא פרי העץ אפילו אכלן לבדן לאחר קילופם מהפרי".
2. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ו סי' צ' ד"ה וראיתי), פתחי הלכה (פרק ט' הע' קכ"ד, "וצ"ע"), תורת הברכה (שער ד' פרק ה' סי' ב' אות ג').

יח] רסק פירות - סעיף ז'.

דור המלקטים - Halachically Speaking (שנה י"ב מספר ד').

- א. ברכות (דף לה.) – "אמר ליה ההוא מרבנן לרבא: טרימא מהו ... דאמר רב אסי: האי תמרי של תרומה מותר לעשות מהן טרימא, ואסור לעשות מהן שכר. והלכתא: תמרי ועבדינהו טרימא, מברכין עלויהו בורא פרי העץ. מאי טעמא, במלתיהו קיימי כדמעיקרא".
1. רש"י (ברכות דף לו. ד"ה טרימא) – "טרימא מהו. מה מברכין עליו, ושם טרימא, כל דבר הכתוש קצת ואינו מרוסק".
2. רמב"ם (ברכות פרק ח' הל' ד') – "אבל תמרים שמעכן ביד והוציא גרעינין שלהן ועשאן כמו עיסה מברך עליהן תחלה בורא פרי העץ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש".

ב. הגדר.

1. ג' ציורים: הדרגות לפי המ"ב. [הדרגות לפי התרה"ד (א) קצת, (ב) הרבה, (ג) לגמרי].
 - (א) נתרסק קצת - טרימא לפי רש"י, הו"ד בטור.
 - (ב) נתרסק לגמרי - טרימא לפי הרמב"ם, הו"ד במחבר.
 - (ג) נימוחו לגמרי - ציור של התרה"ד, הו"ד ברמ"א.
2. שאלה: אם יש מחלוקת, ועל איזה ציור יש מחלוקת.
 - (א) אין מחלוקת בין רש"י להרמב"ם, ולא חושש לשיטת התרה"ד [ממילא בכל ציורים יש לברך העץ] - ט"ז (ס"ק ד').
 - (ב) יש מחלוקת אפ"ל בנתרסק לגמרי [ממילא יש לחוש ולברך שהכל, אפ"ל בנתרסק לגמרי] - תרה"ד (ח"א סי' כ"ט), ב"י (ס"ק ז'), גר"א (על סעי' ז').
 - (ג) יש חולקים רק אם נימוחו לגמרי [ממילא יש לברך העץ על נתרסק לגמרי] - מג"א (ס"ק י"ח), א"ר (ס"ק י"א).

ג. הלכה למעשה.

1. רמ"א (סעי' ז') – "ויש אומרים לברך עליהם שהכל, וטוב לחוש לכתחלה לברך שהכל אבל אם בירך בפה"ע יצא, כי כן נראה עיקר".
 - (א) הי"א חולק רק על נימוחו לגמרי – לבוש (סעי' ז'), מג"א (ס"ק י"ח), א"ר (ס"ק י"א, ס"ק י"ב), באה"ט (ס"ק י"ד).
 - (ב) הי"א פליג גם אדין המחבר [נתרסק לגמרי] – מלבושי יו"ט (ס"ק ג'), לחם תמודות (ברכות פרק ו' אות מ'), שכנה"ג (הג' ב"י ס"ק ט'), נחלת צבי (ס"ק ז'), עולת תמיד (ס"ק ו'), גר"א (על סעי' ז').
 - (ג) מראי מקומות – מ"ב (ס"ק מ"ב).

2. מ"ב (ס"ק מ"ב, בה"ל ד"ה תמרים, מ"ב ס"ק ס"ה, סי' ר"ד ס"ק נ"ב) – "להלכה קי"ל כדעת המחבר דהיכא שממשן קיים לא נשתנית ברכתך ורק בפאוולדלא שאבד כל צורתו ולא ניכר כלל מה הוא אז לכתחילה מברך שהכל וכהכרעת הרמ"א דבברכה זו יוצא על הכל בדיעבד".

ד. לפי רש"י, אם בירך בפה"ע.

1. יצא.

(א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' צ"א אות ג') – "בדבר רסק של פירות העירותי כמה פעמים לאלה שנוהגים להחמיר וליקח מעט מאותו המין ולברך בפה"ע וכוונתם בכך לאפוקי נפשייהו מפלוגתא, ואמרתי מדברי הרמ"א סי' ר"ב סעי' ז' משמע שלדעת רש"י הטור ותה"ד אם בירך בפה"ע גם בדיעבד לא יצא, אך חזרתי מזה, כי יותר נראה לומר שהרמ"א כתב את האמת שהעיקר לדינא הוא דמברכין בפה"ע ובדיעבד הרי זה חשיב כאילו לא טעה כלל ובירך כדין, אבל איה"נ שגם לרש"י וכו' אם בירך בפה"ע יצא כי מהיכ"ת נימא שגם בדיעבד לא יצא אף שהוא אוכל ממש גוף הפרי, ולא דמי למשקין היוצאין מהפירות דחשיבי כזיעה בעלמא גם לענין ערלה וכלאים וכדומה, משא"כ בפרי עצמו שנתמעך דשפיר יצא לכו"ע וכמו"ש גם החיי - אדם בכלל נ"א סעי' י"ב".

(ב) ששכ"ה (מכתב לר' ישראל טרטנר, טבת תשס"ח) – "שאלת מדוע נפסק ברמ"א לברך על רסק תפוחים 'שהכל' שזו ברכה בדיעבד ולא לברך העץ שהרי לשיטת הרמב"ם זה לכתחילה וגם רש"י מודה שבדיעבד יצא. נראה להסביר דניחא דיעבד של 'שהכל' על פני דיעבד לשיטת רש"י של העץ. דברכת 'שהכל' כוללת הכל [גם רסק פרות] אלא דלכתחילה צריך לברך ברכה מבוררת, אולם ברכת העץ לפי שיטת רש"י היא לא מתאימה ולכתחילה אינה כוללת רסק, אלא דביעבד יצא. (אומנם אם בירך על פרי גמור העץ פטר גם הרסק דסו"ס בדיעבד גם לרש"י יצא, [וכאן שברכתו על הפרי היה לכתחילה, פטר את הרסק לכו"ע])."

ה. דעת בני ספרד: מיעכן לגמרי, שלא ניכר צורתו כלל.

1. שהכל נהיה בדברו.

(א) רב פעלים (ח"ב או"ח סי' כ"ח) – "ובאמת המנהג פשוט וברור פה עירינו בג'אד לברך שהכל, וכ"כ ברכ"י סי' ר"ב סק"ב בשם מהר"א אזולאי ז"ל, הקמ"ר דין שעושין מן משמ"ש יברך עליו שהכל ע"ש".

(ב) כה"ח (ס"ק נ"ז) – "וע"כ כיון דדין זה לא נפיק מפלוגתא לכן לכתחילה על כל דבר שנתרסק לגמרי ואין צורת הפרי נכרת בין שהוא מין עץ או אדמה אין לברך לפניו אלא שהכל ולאחריו בנ"ר רק בדיעבד אם בירך עליו ברכה הראויה לו יצא".

(ג) אור לציון (ח"ב פרק י"ד הע' ב') – "בשו"ע בסימן ר"ב סעיף ז' כתב, תמרים שמיעכן ביד ועשה מהם עיסה והוציא מהם גרעיניהם, אפילו הכי לא נשתנית ברכתך, ומברך עליהם בורא פרי העץ, ולבסוף ברכה מעין שלש. והוא לשון הרמב"ם בפרק ח' מהלכות ברכות הלכה ד'. והנה מלשון שמיעכן ביד, משמע דוקא אם מיעכן ביד, שאינו מתמעך לגמרי, הוא שמברך עליהם בורא פרי העץ, אבל אם מיעכן לגמרי במכתשת, נחשב נשתנית צורתו, ומברך שהכל נהיה בדברו. וכן כתב רש"י בברכות ל"ה ע"א ד"ה טרימא, שהם כתושים קצת ואינם מרוסקים, ע"ש, וכן כתב בתרומת הדשן בסימן כ"ט, והובא בב"י שם, וכן כתב הטור שם".

2. ברכתו כפרי שלם.

(א) יביע אומר (ח"ז או"ח סי' כ"ט, ח"ט או"ח סי' ק"ח אות צ"ב, הליכות עולם ח"ב עמ' ק', חזון עובדיה ברכות עמ' קל"ב) – "המורם מכל האמור שעל כל פירות המרוסקים אפי' הם מרוסקים לגמרי עד שלא ניכרת צורתם ותוארם כלל, וכן על מרקחות של חבושים ושאר פירות אפילו הם כתושים ביותר ע"י מיקסר ונמחית צורתם, צריך לברך בפה"ע, כדעת מרן שקבלנו הוראותיו. ועל תפוחי אדמה מרוסקים (פירה) צריך לברך בפה"א. וכן על צנון המרוסק ע"י פומפיה דקה או מיקסר, וכן ירקות שנחתכו דק מאד, מברך בפה"א, וכן על גזר שנתרסק ע"י פומפיה דקה מב' בפה"א".

(ב) ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' כ"ו) – "ולמעשה יש להורות לספרדים כסברא ראשונה שהיא דעת רוב רבותינו הראשונים ומרן".

(ג) ילקוט יוסף (סעי' י"ג) – "תמרים שנתמעכו לגמרי, ברכתם בורא פרי העץ. ואין חילוק אם מיעכן ביד, או מיעכן במכונה. וכן כל שאר מיני פירות או ירקות שנתרסקו, מברך עליהם כברכתם".

ו. ברכה אחרונה: במקום שאין לו כי אם "טרימא" זו.

1. שלא לברך.

(א) עי' פמ"ג (מש"ז ס"ק ד') – "והנה כל זה ברכה ראשונה יש תקנה שהכל, וברכה אחרונה קשה אי טרימא עיסה שמיעך ביד פרי העץ הוא הדין ברכה אחרונה מעין שלש, ואי שהכל ברכה אחרונה בורא נפשות רבות, ובסימן ר"ח מבואר סעיף י"ג דבורא נפשות רבות ומעין שלש אין אחד פוטר חבירו 'בבשר' וכדומה, ויש תקנה לאכול פרי העץ מזו מינים, ודבר שהכל, ויצא אח"כ בברכה אחרונה עיין סימן ר"ח [סעיף יח] ותרומת הדשן [סימן] למ"ד. אבל אם אירע שאין לו כי אם 'טרימא' זו, לטור בסימן ר"ט מעין שלש דין תורה יברך מספק, ולדידן (לו) [לא] דספק הוה, עיין מ"א [סימן] קע"ב [ס"ק ג] מכל מקום אין לברך כלל מספק לא בורא נפשות רבות ולא מעין שלש, וצ"ע".

2. מעין שלש.

(א) מ"ב (ס"ק מ"ב) – "אכן לענין ברכה אחרונה אין עצה אי אתרמי לענין דברים שהוא משבעה מינים וכדאיתא בסימן ר"ח סי"ג דברכת בנ"ר אינה פוטר מעין ג' ולא מעין ג' פוטר בנ"ר אם לא שיאכל גם פרי משבעת המינים וגם דבר שברכתו בנ"ר לפטור גם את זה ממ"נ [פמ"ג] ואם אין לו נראה לי שיוכל לברך מעין שלש כי כן משמע מלשון הרמ"א דתופס לעיקר הדין שברכתו פה"ע".

(ב) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ו' אות א').

3. בורא נפשות.

(א) כה"ח (ס"ק נ"ז) - לשונו מובא לעיל.

4. מראי מקומות.

(א) אג"מ (יו"ד ה"ב סי' כ"ה ד"ה ובדבר) – "ובדבר פירות המבושלים אם הם טובים לבשול ודרך לאוכלן גם מבושלים, כשלא נתמעכו לגמרי לכו"ע הוא בפה"ע, ואם נתמעכו לגמרי איכא שתי שיטות ברמ"א סימן ר"ב סעיף ז' ומסיק שנראה עיקר לברך בפה"ע ומ"מ יש לחוש לכתחלה לברך שהכל, ועיין במ"ב שבניכר צורתן אף שנתמעכו לגמרי מברך בפה"ע ורק בלא ניכר צורתן כלל בזה יש לעשות כהרמ"א שלכתחלה יברך שהכל ואם בירך בפה"ע יצא, ואם היה משבעת המינים מסיק במ"ב שאם אין לו פירי מז' המינים יברך ברכה אחת מעין שלש באחרונה, אבל הא היה סתירה למה שבירך תחלה שהכל, וכנראה שלא חש לזה במ"ב משום דאינו סתירה כ"כ משום דבדיעבד אם בירך שהכל יצא אף על פירות שלמים. אבל ודאי צריך ליהזר שלא יזדמן לו באופן שיהיה סתירה".

(ב) עי' סי' ר"ח סעי' י"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ז. הגדר של "נימוח לגמרי".

1. לשון המ"ב.

(א) מ"ב (ס"ק מ"ב) – "ורק בפאוידלא שאבד כל צורתו ולא ניכר כלל".

(ב) מ"ב (סי' ר"ד ס"ק נ"ב) – "אבל אם נימוח לגמרי עד שנפסד צורתו העצמי מברך לכתחלה שהכל כמבואר לעיל סי' ר"ב ס"ז בהג"ה ע"ש ועיין לעיל סי' ר"ג ס"ז ובמ"ב שם".

(ג) מ"ב (סי' ר"ח ס"ק ל"ח) - לשונו מובא לקמן.

2. דקין מאוד כקמח.

(א) מג"א (סי' ר"ח ס"ק י"ג) – "נתמעכו לגמרי. שאין דרך אכילתן בכך [ב"י] ודוקא כשנתמעכו דרך כלי מנוקב שהן דקין מאוד ... אבל כשמיעך אותו בכף עיקר דרך אכילתן בכך, ועוד שממשן קיים ומברך בפ"הא ועסי' ר"ב ס"ז".

(ב) א"ר (סי' ר"ח ס"ק י"ב) – "מג"א".

(ג) באה"ט (סי' ר"ח ס"ק י"א) – "נתמעכו לגמרי. דוקא כשנתמעכו דרך כלי מנוקב שהן דקין מאוד או שעשה תבשיל מקמח של קטניות אבל כשמיעך אותן בכף עיקר דרך אכילתן בכך וממשן קיים מברך פה"א. מ"א ושל"ה".

(ד) ת"א (כלל נ"א סעי' י') – "אין מברכין בורא פרי העץ ובורא פרי האדמה אלא כשניכר במקצת שהוא פרי. אבל אם רסקו עד שאינו ניכר כלל מה הוא, מברכין שהכל. ואם רוב דרך אכילת אותן פרות הוא על ידי ריסוק, אף לכתחלה מברך ברכתו הראויה. ולכן המאכל שמבשלין מדלועין שקורין קערבעש, וכן אינגבער [זנגביל] ושאר בשמים שחוקים שאוכלין עם צוקר [סוכר], כיון שדרכן בכך, מברכין בורא פרי האדמה או כדין אותן בשמים (ר"ג). וכן קטניות שרסקן לגמרי ואינו ניכר כלל, וכל מיני גרויפן [גריסים] שעושים מן רעצקע [כוסמת] שקורין בל"א טאטערקין] וקורין "היידליך" והוא דק כקמח, וכן רעצישניקעס שעושים מקמח זה, מברך שהכל. אבל קטניות שמיעכן בכף וכן רעצקי קאשע [דייסת כוסמת], כיון שניכר תארו, מברכין בורא פרי האדמה (ר"ב ור"ח)".

(ה) מ"ב (סי' ר"ח ס"ק ל"ח) – "שמיעך אותן דרך כלי מנוקב שהן דקין מאוד כקמח ... אבל כשבישיל הקטניות שלמין ומיעך אותן בכף ... שממשן קיים ומברך בפה"א".

(ו) הגריש"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ב הע' ל"א, עי' הע' ל"ח) – "שאם נתרסק הפרי עד שאין בו חתיכות מוצק קצת (solid pieces) כלל, נחשב אינו ניכר ואבד ברכתה".

(ז) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' ש"ג) -

fruits that were ground so finely that they lost any solid form. For example: A sauce ground in a colander or stained in a strainer.

3. עד שנעשה כמשקה.

(א) דרישה (ס"ק ד') – "דגם הרמב"ם לא קאמר אלא כשלא נימוח ונשתנה משם אוכל וגם מראית תמרה יש לו במקצת מה שאין כן בגודגדניות שנימוחו ושם משקה עליו וק"ל".

(ב) רע"א (על מג"א ס"ק י"ח) – "ונ"ל דוקא בגדגדניות שנתבשלו ונמוחו לגמרי. עד שאין שם אוכל עליהם ונעשה כמשקה פרישה".

(ג) ערה"ש (סעי' כ"ז) – "נ"ל כמ"ש בעל הדרישה דאין כאן סתירה כלל וזה שכתב אין מרוסקין לגמרי ה"פ שאינו מרוסק עד שנעשה כמשקה או דבש דבזה וודאי מודה הרמב"ם כיון שנתבטל שם אוכל מעליו והרמב"ם מיירי שמראה אוכל עליו אלא שנעשה כעיסה ונתבלבל מראיתו אבל מ"מ מאכל הוא כמו פאוידל"א שלנו ובזה גם רש"י מודה שמברכין עליו העץ ... ולשון ריסוק הוא שנעשה כמשקה כמו אין מרוסקין את השלג".

4. תלוי אם הוא ניכר או לא [הגם שאין שם חתיכות מוצק קצת כלל].

(א) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ו) – "מה גודל החתיכות שעני"ז יהא נקרא שניכר הפרי, וענה לו שאם תינוק שלא חכים ולא טפש יכיר בחתיכות את הפרי. (עי' סי' ר"ב סעי' ז' ובמ"ב)".

(ב) הגרש"א זצ"ל (ותן ברכה תשובות לסי' ר"ב אות ג' [לשונו מובא לקמן], פרק כ"ב הע' ל"א, הע' ל"ח) – "דתלוי רק באם הוא ניכר או לא, דהיינו אם ניכר הפרי, אז אפי' אם נתרסק לגמרי עד שאין שם חתיכות מוצק קצת (solid pieces) כלל, מ"מ מברכים בפה"ע או בפה"א, ואם אינו ניכר אז מברכים שהכל, ואם הם מסופקים אז מברכים שהכל".

(ג) עי' הגריש"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ב הע' ל"א, הע' ל"ח).

(ד) ותן ברכה (עמ' ת"ד) - neither the physical form nor the appearance of the original fruit -

5. אבד צורתם או דקין מאוד כקמח.

(א) וזאת הברכה (ריש פרק י"ב, עמ' צ"ט) – "כלל: פירות או ירקות שנתרסקו ונימוחו לגמרי, ואבדה כל צורתם ולא ניכרת כלל מהותם, או שמיעך אותם דרך כלי מנוקב והם דקים מאוד כקמח, אין הם נקראים 'פרי' וברכתם 'שהכל'. (רב ז ברמ"א שם, מ"ב מב מג, רח מ"ב לה)".

6. מראי מקומות.

(א) שערי הברכה (פרק י"ז הע' ס"ה) – "ולגבי גדר הריסוק המפקיע את הפרי מברכה, עיין ...".

ה. מסופק אם ניכר צורותו.

1. בורי פרי האדמה.

(א) פתחי הלכה (פרק ט' סוף הע' קס"ה) – "ואף אם יש ספק בדבר, מ"מ הלא מעיקר הדין ברכתו בפה"א אלא שנוהגים לברך שהכל וכדברי הרמ"א, וא"כ כל שיש ספק, הדין נותן דנברך בפה"א".

2. שהכל.

(א) הגרשז"א צ"ל (ותן ברכה פרק כ"ב הע' ל"א) – "ואם אינו ניכר אז מברכים שהכל, ואם הם מסופקים אז מברכים שהכל".
(ב) הגרשז"ק צ"ל (אסיפת יצחק י"ג כסלו תשס"ח) – "שאלה: במשנה ברורה (ס' ר"ב ס"ק מ"ב) פסק שדבר שנימוח לגמרי ואינו ניכר צורתו כלל מברך שהכל, אם מסופק אם ניכר צורתו איזה ברכה מברך שהכל או ברכה הראוי (העץ או האדמה). תשובה: מספק מברך שהכל".

(ג) ע"י הגר"א בבבצל שליט"א (אסיפת יצחק כ' כסלו תשס"ח) – "שאלה: במשנה ברורה (ס' ר"ב ס"ק מ"ב) פסק שדבר שנימוח לגמרי ואינו ניכר צורתו מברך שהכל, אם מסופק אם הוי ניכר צורתו איזה ברכה מברך, שהכל או ברכה הראויה. תשובה: אולי שהכל".

(ד) אבני ישפה (אסיפת יצחק ט"ו כסלו תשס"ח) – "אם יש לו ספק אם נימוח הפרי לגמרי או לא, הרי זה ספק אם יברך על הפרי או יברך שהכל, ולכן יש לברך שהכל ממה נפשך, שמא זו הברכה הנכונה, ואם תמצא לומר שהברכה היא בורא פרי העץ אבל כיון שהדבר אצלי ספק הרי ספק ברכות להקל".

(ה) חוט שני (ברכות ס"ק כ"ג ד"ה ולענין ברכת [עמ' קצ"ב]), אליבא דהלכתא גליון י"ד עמ' י"ד טור ב') - לשונו מובא לקמן.

(ו) וזאת הברכה (ליבון הברכה ח"ב סי' י"ב, עמ' רע"א).

(ז) וכן נראה מכמה ספרים. [וכמו באצל קורנפלקס, הפוסקים כ' שבמקום שמתפק אם נעשה ע"י קמח תירס או לא (ע"י לקמן), ברכתו שהכל].

3. מראי מקומות.

(א) תרה"ד (ח"א סוף סי' כ"ט) – "ואף על פי שאין אלו החילוקים ברורים לי, מ"מ לא יעשו אלא ספק בדבר, ופסקו רבוותא דכל היכא דאיכא ספיקא בברכה ראשונה, מברך שהנ"ב, שעל הכל שאמר שהכל נהיה בדברו יצא".

יט' ציורים.

א. רסק פירות.

1. מראי מקומות – הגרשז"א צ"ל (צהר אהל ברוך עמ' ר"ל).

2. הגרשז"א צ"ל (ותן ברכה תשובות לסי' ר"ב אות ג', פרק כ"ב הע' ל"ב) – "פירות כגון תות שדה שמרוסק היטב מברך בפה"א אפי' ריסקו עד שאין שם חתיכות מורגשות, דהרי לפעמים אוכלים תות שדה כשהיא מרוסק לגמרי וניכר לכל שהוא תות שדה, ולא דמי ל'פאווידלא' (הובא ברמ"א) דהתם מבשלים את הריסוק ומערבים בו סוכר או שאר תבלינים ונעשה ע"י זה דבר חדש ומש"ה נחשב אינו ניכר".

3. אור לציון (ח"ב פרק י"א אות ב') – "על רסק פירות מברך שהכל נהיה בדברו, ואם בירך עליו בורא פרי העץ יצא".

4. שבט הלוי (ח"י סי' מ"ו אות א') – "בענין כשיש לפניו פרי שלם עם פרי שנתרסק שמברכים עליו שהכל כמבואר ברמ"א סי' ר"ב ס"ז ודעתו לאכל שניהם האם יברך על הפרי השלם ויכוין לפטור הפרי שנתרסק, כיון שמעיקר הדין ברכתו בפה"ע, או שקודם יברך שהכל על פרי שנתרסק ואח"כ על העץ. אומר כי ממשוטן של הפוסקים ומדברי רמ"א עצמו מוכח דודאי לכתחלה הלכה שייברך שהכל, א"כ צריך להקדים ברכת שהכל, ובברכה אחרונה בז' המינים ימציא לעצמו חיוב ברכה אחת מעין ג' וברכת בורא נפשות, ויראה לכאורה דאם הפרי שלם דמצוה להקדים שלם דיברך קודם על הפרי ויכוין שלא לפטור המרוסק ממש, ויברך אח"כ שהכל".

5. חוט שני (ברכות ס"ק כ"ב אות א' [עמ' קפ"ח]) – "תפוחי אדמה, בננות, תפוחי עץ, גזר וכיוצא"ב, כל זמן שניכר תוארן וצורתן לאחר ריסקום, מברך עליהם ברכתו הראויה. ואם לא ניכר תוארן וצורתן, ברכתן שהכל, וכל שכן אם ע"י הריסוק לא ניכר כלל הפרי כגון שעושה מהם ריבות וכיוצא"ב".

ב. לדר (fruit leather).

1. שהכל.

(א) אור לציון (ח"ב פרק י"א הע' ב') – "יש לברך ברכת שהכל נהיה בדברו על משמש מעוך לגמרי (לדר), וכן כתב בברכ"י כאן אות ב', וכן כתב ברב פעלים חלק ב' סימן כ', וכתב שכן המנהג, ע"ש. וכל שכן לדר המצוי כיום העשוי ממחית משמש יש לברך עליו שהכל נהיה בדברו. ועכ"פ אם בירך על הלדר בורא פרי העץ יצא, כיון שכן דעת מרן".

(ב) הגרשז"א צ"ל (וישמע משה ח"א עמ' פ"ב) – "מברכין עליו ברכת שהכל, דכיון שריסקו אותו לגמרי, נתבטל צורת הפרי ונהיה לדבר אחר".

ג) ילקוט יוסף (סעי' ט"ו, דפו"ח קיצור שו"ע סי' ר"ד סעי' י"ח) – "נהגו לברך גם על הלדר שהכל, מפני שיש לו טעם שונה מהמשמש, ושם חדש ופנים חדשות באו לכאן. וכל שנשתנה שמו, נשתנה טעמו, והוא על ידי בישול, וכן על ידי תערובת, נהגו לברך עליו שהכל".

ד) ותן ברכה (לוח הברכות עמ' מ"ד).

ה) פתחי הלכה (ארטסקרול, לוח הברכות עמ' שס"ח).

ו) כוס של אליהו (סי' כ"ד אות י' ד"ה וראיה).

ז) פסקי תשובות (אות כ"א, עי' הע' קט"ו) – "מיני ארגע"ס וכו' שסוחטין אותן ומרקחים אותם בדבש וצוקע"ר מברך שהכל כיון שהם מרוסקים ונימוחים לגמרי ואבד מהן צורתן. ובכלל זה כל מיני פירות וירקות הסוחטין אותם ממימיהן ומייבשים אותן וטוחנים אותן לגרגירים או לקמח, ולאחר מכן מדבקין אותם בסוכר או דבש (באפייה בתנור או ללא אפיה) וכיוצא בזה, ואף על פי שנראה כחזר תוארו של הפרי, מכל מקום ברכתו שהכל נהיה בדברו. ובכלל זה שביבי תפוחי אדמה, רדידי לְךָ הנעשה מריסוק פירות קיץ. [אבל נכבש בחום (ואפילו בתוספת סוכר או תבלין אחר) ללא ריסוק קודם הכבישה ברכתו כברכת הפרי וכדלעיל אות ט"ז]."

2. בורא פרי העץ.

א) ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' ל"ט) – "לדר' שעשוי ממשמשים מרוסקים שערכו בהם מיץ לימון ומיני תבלין וייבשום עד שנעשו גוד אחד, צריך לברך עליו 'בורא פרי העץ'..."

ג. רסק תפוחים (apple sauce).

1. תלוי אם ניכר.

א) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ו) – "בנוכחותי שאל אחד את מו"ר (שליט"א) זצוק"ל איזה ברכה מברכים על רסק תפוחי"ע וענה ככתוב בשו"ע אם ניכר הפרי מברכים בפה"ע, וחזר ושאלו מה גודל החתיכות שע"ז יהא נקרא שניכר הפרי, וענה לו שאם תינוק שלא חכים ולא טפש יכיר בחתיכות את הפרי. (עי' סי' ר"ב סעי' ז' ובמ"ב)".

ב) שבט הלוי (שערי הברכה פרק כ"ג הע' תרפ"ה) – "שרסק תפוחי"ע עפ"י רוב יש בו חתיכות ויש לברך עליו בפה"ע, אא"כ התרסק בבגד נדר שאז הריהו מרוסק לגמרי וברכתו שהכל".

ג) פתחי הלכה (פרק ט' סעי' נ"ד, הע' קס"ג, ארטסקרול עמ' שנ"ט).

ד) ותן ברכה (עמ' ת"ט).

2. שהכל.

א) הגרשו"א זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' ר"ל ד"ה על) – "על רסק תפוחי"ע נוהגים לברך שהכל אך אם אפשר טוב לברך על דבר שברכתו בפה"ע ואף שמפשות לשון הרמ"א בסימן ר"ב ס"ז משמע שלדעת האומרים שצריכים לברך שהכל אין יוצאים בפה"ע שהרי כתב דטעמא דדיעבד יצא הוא 'כי כן נראה עיקר' מ"מ בארתי פעם [ראה מנ"ש סי' צ"א אות ג'] דאין זה כ"כ בדוקא, וכיון שכן הכי עדיף טפי".

3. מראי מקומות.

א) אג"מ (מסורת משה ח"א או"ח סוף אות קי"ח) – "ברכה על דבר שהוא מוסיף בשביל להזין אבל הוא טפל: ורבינו השיב להרב ליפא איידלמאן שסובין רק שנוהג לשימו בתוך הרסק תפוחים כדי לאוכלו, דאין לו טעם, מ"מ בעצם בטל להרסק תפוחים, ובין כך אולי ברכתו של הסובין הוא שהכל. ובבוקר נהוג שרבינו אוכל בנות עם רסק תפוחים עם גבינה, וראיתי שרבינו בירך האדמה [וכבר ברך שהכל על המיץ] ולא בירך העץ, אף שברגיל על רסק תפוחים של הסבתא היה מברך העץ. ושאלתי רבינו אם כך עשה בכונה, מצד שחושבו כטפל, והביט עליו ואמר, שבאמת זה טפל, מסתמא, אך חשבונו היה, שהרסק תפוחים הוא נראה כדבר שברכתו שהכל".

ב) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' כ"ב) – "כל שאר מיני פירות או ירקות שנתרסקו, כגון רסק תפוחי עץ, מברך עליהם כברכתם... והאשכנזים נהגו לברך על פרי מרוסק בורא פרי האדמה. וברור שאם טעה ובירך עליהם שהכל לכולי עלמא יצא".

ד. ריבה (מרקחת פירות, jam): לבני ספרד.

1. תלוי אם ניכר.

א) אור לציון (ח"ב פרק י"א אות ג') – "על ריבה העשויה בבית, שאין הפירות מרוסקים לגמרי, מברך כברכת הפרי שממנו נעשתה הריבה, ואם הפירות מרוסקים לגמרי, או שהריבה נעשתה מקליפות הפירות, מברך שהכל נהיה בדברו".

1) לשיטתו, בדעת המחבר.

2. בורא פרי העץ.

א) יביע אומר (ח"ט או"ח סי' ק"ח אות צ"ג) – "[אור לציון] ... זוהי בודאי שגיעה ... מברך בפה"ע".

ה. כדורי פלאפל [מחמוס טחון].

1. בורא פרי האדמה.

א) עי' אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות י"ט) – "לענין כדורי פלאפל, אם נתן בהם לחם או קמח לתוספת טעם או לשבוע, מברך עליהם בורא מיני מזונות, ואם נתן רק לדבק, מברך שהכל נהיה בדברו, אלא אם כן טחן את החמוס טחינה גסה כגודל השומשום, שמברך עליהם בורא פרי האדמה, ורוב כדורי הפלאפל שמוכרים כיום ברכתם בורא מיני מזונות".

ב) עולת יצחק (ח"ב סי' ס"ו אות ג') – "ועל פלאפל, דהיינו כדורים מטוגנים בשמן, העשויים מגרעיני חמוס, שמשרים אותם תחילה במים ואח"כ טוחנים במטחנת-בשר ומוסיפים עליהם קצת פירורי לחם או קמח, נלע"ד שברכתו בורא פרי האדמה, כי הרואה

יראה שלא נשתנה צורת החומוס לגמרי ע"י הטיגון רק בקליפתו החיצונה, אבל בתוכו הן ניכרין קצת. [ופירורי הפת או הקמח לא חשיבי, כיון שלא באו אלא לדבק]."
 (ג) אבני ישפה (ח"ה סי' ל"ח אות ב') – "שה"ה לכדורי פלאפל שעשוי מחומוס טחון שיש לברך בפה"א, דעיקר אכילת החומוס הוא באופן זה פה בארץ ישראל".

(ד) פתחי הלכה (לוח הברכות ערך פלאפל, ארטסקרול לוח ברכות עמ' שס"ז) – "האדמה".
 (ה) על מילי דברכות (רשימת המאכלים וברכותיהם אות רט"ז) – "פלאפל - מאבקת פלאפל - 'שהכל'. פלאפל מחומוס טחון - חתיכות גדולות - 'אדמה', חתיכות קטנות - 'שהכל' [ואם מבניסים בפלאפל חתיכות לחם - אם ניתנו לדבק אין הפירורים קובעים לברכה, אך אם ניתנו כדי שתהיה הכמות רבה יותר ראה לעיל סע' נ"ה בענין קציצות בשר]".
 2. שהכל.

(א) יביע אומר (ח"ו או"ח סי' כ"ט סוף אות ט"ו, הוספות ומילואים שם [עמ' תכ"ז], הליכות עולם ח"ב עמ' ק"א, חזון עובדיה ברכות עמ' קל"ו) – "פלאפל ברכתו שהכל, ומכל מקום המברך עליו בורא פרי האדמה יש לו על מה לסמוך".

(ב) וזאת הברכה (לוח הברכה ערך פלאפל, עמ' רס"ב אות ד') – "פלאפל: בדרך כלל מעורב בקציצות הפלאפל כמות חשובה של קמח חיטה, והקמח משפיע ומשנה את טעם הקציצה. אכן נראה שדינו כמו שכתבנו לעיל בענין קציצת דגים (-שעיקרן על שם הדג), שעיקר שם המאכל הוא החומוס, והקמח בא רק להטעימו, ובכך אין הוא נחשב לעיקר. לפי זה נראה שיש לברך על הפלאפל - שהכל. (אף שהחתיכות חומוס ניכרות קצת, מכל מקום נראה לפי הגדרים שאמר לי הגרשז"א - שאין הם בגדר ניכר. ועוד נראה שעדיף לברך שהכל ולא האדמה - לצאת ידי שיטת הרשב"א הנ"ל - שכל שניתן לטעם ברכתו מזונות, ואם יברכו האדמה לא יצאו ידי חובה לשיטתו)".

(ג) ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' מ').

(ד) קול מנחם (או"ח ח"ב שאלה קל"ח [על סי' ר"ח סעי' ב'], עמ' ס"ח) – "שאלה: איזה ברכה מברכים על כדורי פלאפל. תשובה: יש לברך כיצד הם נעשים, ואם זה רק חומוס טחון ומעורב בו קמח או לחם רק לדבק, מברכים עליו שהכל נהיה בדברו".

(ה) ברכת הנהנין (עמ' קמ"ב) – "קציצות דגים או קציצות בשר או פלאפל המעורב בו קמח מצה או פירורי לחם, מברכין עליו ברכת שהכל נהיה בדברו".

(ו) מעדני אשר (סי' פ"ג סוף אות ב') – "נראה דגם ממרח חומוס ברכתו שהכל (אף אם רוב החומוס נטחן לצורך זה) כיון שדרך לאוכלו בתור טפל ללחם וכדומה. וממילא כן הדין לגבי כדורי פלאפל היות שאין רוב החומוס נטחן לצורך פלאפל".

(ז) הברכה והלכותיה (סי' כ"ג סעי' י"ד) – "על כדורי פלאפל (העשוי מחומוס מרוסק עם תערובת פתית לחם), יש לברך 'שהכל נהיה בדברו', כיון שמערבים בו תבלינים וקמח לדבק, ומטגנים אותו בשמן, ומלבד שנשתנה צורתו נשתנה גם טעמו, וכן המנהג לברך עליו שהכל".

(ח) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך פלאפל).

(ט) ילקוט יוסף (דפו"ה, קיצור שו"ע סי' ר"ד סעי' י"ח) – "ולדינא, מאחר שהפלאפל יש בו תבלין ופירורי פת ומטוגן, ונשתנה טעם האפונים, וגם נשתנה שמו וצורתו, וגם נעשה על ידי בישול, ויש בו תערובת ואינו חומוס מרוסק בפני עצמו, לכן נהגו לברך שהכל".

(י) אמרי יעקב (על חכ"א דיני אר"י סי' א' ליקוטים ס"ק מ"ה).

(יא) תורת הברכות (פרק ז' סעי' י"ג) – "כדורי פלאפל שנתן בהם פירורי לחם או קמח לתוספת טעם או לשבוע, מברך עליהם בורא מיני מזונות, ואם נתן הקמח רק לדבק, מברך עליהם שהכל נהיה בדברו".

(יב) פסקי תשובות (סי' ר"ח הע' מ"ז) – "וברכתו שהכל אף על פי שעיקרה תערובת חומוס ואפונה, מ"מ הרי הם כתושים ומעוכים ואין ניכר עליהם כלל צורת הפרי, וכדלעיל סי' ר"ב אות ט"ו".

3. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ז סי' ס' אות ב', ח"ח סי' ת"ט, סי' תפ"א אות כ"א), הלכה ברורה (סעי' כ"ו, עי' סי' ר"ח סעי' י"א), פני השלחן (סעי' ב' אות ט' ס"ק ג' [עמ' רכ"ו], "וצ"ע").

(א) הגרשז"א זצ"ל (וישמע משה ח"א סוף עמ' פ"ב) – "שאלתי: איזה ברכה יש לברך על מאכל 'חומוס טחון'. והשיב: מברכין ברכת האדמה. שאלתי: מה ההבדל בין 'חמס' ל'לדר', שאצל הלדר כיון שנתרסק לגמרי מברכין עליו שהכל. והשיב: הלדר אוכלין אותו בלא בישול, וכיון שלקחו את הפרי החי ונתרסק לגמרי, נהיה ברכתו שהכל, משא"כ חמס שמבשלים אותו בעת שהוא עדיין שלם, וא"כ בשעת הבישול עדיין ברכתו האדמה אף שכבר נשתנה מראהו, ועל כן אף שאח"כ נתרסק נשאר ברכתו האדמה".

(ב) אם נתן בהם לחם או קמח: האם מברכים מזונות - עי' סי' ר"ח סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

כ] תפוחי אדמה: במקום שלא נשאר בה חתיכות, האם עדיין ניכר שהוא תפוחי אדמה.

א. לביבות, לטקס (latkes).

1. בורא פרי האדמה [כיון דניכרים לכל מה שהיא].

(א) באר משה (ח"ב סי' י"ב אות ה') - לשונו מובא לקמן.

(ב) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה תשובות לסי' ר"ב אות ו', פרק כ"ב הע' מ'א) – "לאטקעס' או 'קוגל' מת"א טחונים שלא נשאר בה חתיכות מברך בפה"א דניכרים לכל מה שהיא - אבל אם עשויים מירקות כגזר וכדומה מברך שהכל דהרי אינו ניכר כ"כ מה היא וגם אין הדרך לאוכלם מרוסקים".

1 (א) אמנם עי' הגרשז"א זצ"ל (וזאת ברכה בירור הלכה סי' ט"ז ד"ה וכן, עמ' רנ"א) - לשונו מובא לקמן.

(ג) הגרשז"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' ל"ב, אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות י"ז, אבני ישפה ח"א סי' מ"ד סוף ענף א', ח"ה סי' ל"ח אות ב') – "פשוט להלכה במרסק תפוחי אדמה ועושה מהם לביבות דמברך בורא פרי האדמה, שלפי מה שכתבו האחרונים במרסק לגמרי נקטינן כדעת הרמב"ם וכהמחבר, וכמו שכתב המשנה ברורה להלכה ד'ערד עפ"ל' שמיעכן ועשאן כעיסה מברך

בורא פרי האדמה, או שגם הרמ"א מודה לזה, ורק בפוידלא שאבד כל צורתו ולא ניכר כלל מה הוא, כתב דלכתחילה יברך שהכל".

1. אמנם עי' כהגריש"א זצ"ל (קב ונקי ח"ב סי' נ"א) – "שליכות הנעשות מתפוחי אדמה מרוסקים, יש לברך עליהם לפני אכילתם 'שהכל נהיה בדברו' כיון שלא ניכר שהם תפוחי אדמה".
2. תלוי: שאם מרוסק כל כך עד שאין ממשו ניכר, אז ברכתו שהכל.
 - (א) חוט שני (ברכות ס"ק כ"ב אות ד' [עמ' קפ"ח]) - לשונו מובא לקמן.
 - (ב) כוס של אליהו (סי' כ"ד אות י"ה ס"ק א', ס"ק ג').
 - (ג) וזאת הברכה (לוח הברכות ערך לביבות, בירור הלכה סי' ט"ז ד"ה וכן [עמ' רנ"א], מעיין הברכה פרק ו' אות א').
 - (ד) ותן ברכה (לוח הברכות עמ' ע"ג).
 - (ה) פתחי הלכה (לוח הברכות ערך לטקס).
3. מראי מקומות – ותן ברכה (עמ' ת"ז).

ב. פשטידת תפוחי אדמה, קוגל העשוי מתפוחי אדמה (potato kugel).

1. בורא פרי האדמה [כיון דניכרים לכל מה שהיא].
 - (א) באר משה (ח"ב סי' י"ב אות ה') – "נשאלתי הרבה פעמים על תפוחי אדמה מרוסקין ותפוח"א קוגל ולאטקעס קוגל, איזה ברכה מברכין. והשבתי מאחר שרוב תפוחי אדמה אוכלים דרך ריסוק באופני' שונים וכן לעשות מהם מאכלים שונים ע"י אפיה כמו 'תפוחי קוגל' הנקרא בלשונינו "פאטעטא קוגל", וא"כ אדעתא דהכי זרעו יש לברך עליהם בופה"א. ודבר זה מפורש יוצא מהתה"ד (סימן כ"ט) שהוא מקור לדברי הרמ"א (סימן ר"ב ס"ז) שכתב: והך דהומלתא (דינו מבואר בסימן ר"ג ס"ו וס"ז ומקורו בגמרא ברכות ל"ו ויומא פ"א) הטעם משום דאורחיהו בהכא לכתוש ולשחוק כל הבשמים משום הכי חשיבי' קיימא במילתיהו וכו', וכ"כ המ"ב (סימן ר"ג אות י"ב ובשעה"צ שם אות י"ט, ובביאור הלכה שם, ד"ה על זנגביל), וראה בשע"ת (סק"ג) ומג"א (סימן ר"ד סק"ב) בשם השלה"ק, ואין סתירה לדברינו מאחר שכן רוב ורובא דרובא דרך אכילת התפוחי אדמה בשינוי צורה ובשינוי תואר דרך ריסוק וכיוצ"ב. ועיין בט"ז (סימן ר"ב סק"ד) ובמשב"ז וישו"י על דברי הט"ז, ובתשו' ג"וו (ח"א סימן כ"ו). ומצאתי בדעת (סימן ר"ב ס"ז) שפסק ג"כ דעל תפוחי אדמה מרוסקין מברכין בפה"א, אבל פסק כן מטעמא אחרינא לגמרי, ולפי טעמו בתפוחי אדמה 'קוגל' או 'לאטקעס' היה צריך לברך שהכל, אבל לפי מה שביארתי מהתה"ד מקור דינו של הרמ"א שפיר יש לברך על תפוחי אדמה 'קוגל' ו'לאטקעס' בפה"א ולזה יודה גם הדעת לפי דברי התה"ד, והדעת לא בא על ריסוק תפוחי אדמה רק מכח דברי המשב"ז, אבל להתה"ד יודה ויעלה דברינו להלכה ולמעשה אליבא דכו"ע, כנ"ל בעזיה"ת. גם ראיתי בערך שי (סימן ר"ח ס"ח בהג"ה) שפסק לברך על תבשיל מחיטי תוגרמא בפה"א וכתב הרבה מכעין דברינו, ושמחתי. (וע' היטב בביאור הלכה סימן ר"ב סעי' ט"ו ד"ה על הסוקר). והמברך על תפוחי אדמה 'קוגל' או 'לאטקעס' שהכל כמנהג 'סתם בנ"א' ואינו רוצה לשנות ממנהגו מחמת דברינו אין מזניחין אותו. אבל תפוחי אדמה מרוסקין בודאי יש לברך בפה"א. ועיין מאירי (ברכות ל"ו א' ד"ה פירות האילן ושם דף ל"ח א' ד"ה תמרה המרוסקת וד"ה ולענין זה) ראבי"ה (סי' ק"ו) ושטמ"ק (דף ל"ט א' ד"ה הני וד"ה והאי ובדף ל"ח א' ד"ה תמרים)".
 - (ב) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה תשובות לסי' ר"ב אות ו') - לשונו מובא לעיל.
 1. אמנם עי' הגרשז"א זצ"ל (וזאת ברכה בירור הלכה סי' ט"ז ד"ה וכן, עמ' רנ"א) - לשונו מובא לקמן.
 2. תלוי: שאם מרוסק כל כך עד שאין ממשו ניכר, אז ברכתו שהכל.
 - (א) שבט הלוי (ח"י סי' מ"ו סוף אות א', מבית לוי ח"ד עמ' מ"ה אות ה', ח"ז עמ' ל"ח אות ו', עמ' נ"ד אות י"ג, שערי הברכה דפו"ח פרק כ"ג אות פ' הע' פ') – "בענין קיגל מתפוח אדמה שמרסקין תפוח אדמה בבלנדר, ויוצא כמו חתיכת לוקשן וניכר אחר אפ"י, אם זה בגדר ניכר שיברך בפה"א. לדידי פשוט שעכ"פ ניכר עדין קצת, ואיננו כמו פובידל שברמ"א, דיברך על הקיגל בפה"א, דהא גם באינו ניכר לגמרי ברכת שהכל רק חומרא כמ"ש רמ"א".
 - (ב) חוט שני (ברכות ס"ק כ"ב אות ד' [עמ' קפ"ח]) – "קוגל העשוי מתפוחי אדמה, וכן לאטקעס העשוי מתפוחי אדמה, המטוגנים או האפויים, כיון שמקבל באופן כללי צורה של דבר אחר שנראה כמין מאפה, ונראה בו צורה מחודשת, ברכתו שהכל, אך אם ניכרים בהם חתיכות תפוחי אדמה, מברך כברכתו הראויה".
 - (ג) כוס של אליהו (סי' כ"ד סוף אות י').
 - (ד) ותן ברכה (לוח הברכות עמ' ע"ג).
 - (ה) פתחי הלכה (לוח הברכות ערך קוגל).
 - (ו) וזאת ברכה (בירור הלכה סי' ט"ז ד"ה וכן, עמ' רנ"א) – "וכן לביבות תפוחי אדמה או קוגל תפוחי אדמה - אם הם נעשו מחתיכות ניכרות של תפוחי אדמה (שגירדו התפו"א בפומפיה באופן שניכרים החתיכות) - מברך עליהם - האדמה, כיון שניכר צורת הפרי אך אם הם עשויים מקמח תפו"א או מפירה תפו"א - באופן שעתה לא ניכר שהוא תפו"א (מחמת האפיה והטיגון) - מברך שהכל (כך הורה לי הגרשז"א, ודומה לדין פאוידלא של הרמ"א - שאם אין ניכר מברך שהכל, ונראה שאף שיודעים שהוא עשוי מתפו"א, כיון שנתרסק לגמרי עד שלא ניכר הפרי, מברך שהכל)".
 3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק כ"ג ערך פשטידת תפוחי אדמה, מחלוקת).

ג. פירא (mashed potatoes) העשוי מתפוחי אדמה מרוסקים.

1. מ"ב (ס"ק מ') – "שמיעכן ביד ועשה וכו'. פ"א אף שנתרסק עי"ז לגמרי אפ"ה מברכין פרי העץ משום דכיון דעדיין ממשן קיים שייך לברך עליהם פרי העץ וה"ה לענין פה"א כגון ער"ד עפ"י"ל שמיעכן ועשאן כעיסה".

- א) יש לדון אם הולך רק במקרה של נתרסק לגמרי, כלשונו. או אפילו נימוח לגמרי, כיון שהוא ניכר, ולכן בכל אופנים נחשב רק נתרסק לגמרי.
2. שהכל.
- א) אור לציון (ח"ב פרק י"א אות ב') – "ואף על רסק תפוחי אדמה (פיר'ה) יש לברך שהכל נהיה בדברו".
ב) הגר"ד פיינשטיין זצ"ל (קונ' יד דודי סוף עמ' ל"א, דפו"ח סוף עמ' מ"א).
3. בורא פרי האדמה [כיון דניכרים לכל מה שהיא].
א) באר משה (ח"ב סי' י"ב אות ה') – לשונו מובא לעיל.
ב) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ב הע' ל"ח) – "שאע"פ שאין שם חתיכות הפרי הרי ניכר לכל שזה תפ"א ולפיכך ברכתו בפה"א".
ג) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ב הע' ל"ח, שיעורי הגריש"א ברכות עמ' תי"ב ד"ה ונראה) – "שכן יש להורות שבכל אופן מברכים עליהם בפה"א".
ד) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ב הע' ל"ח).
ה) אבני ישפה (ח"א סי' מ"ד ענף א').
ו) וזאת ברכה (עמ' ק', בירור הלכה סי' ט"ז ד"ה תפוחי אדמה [עמ' רנ"א]), לוח ברכות ערך תפוח אדמה, מעיין הברכה פרק ו' אות ב').
ז) ותן ברכה (לוח הברכות עמ' נ"ח, עי' בספרו עמ' ת"ו).
ח) פתחי הלכה (לוח הברכות ערך פירה תפוחי אדמה).
ט) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' כ"ב) – "על תפוחי אדמה מרוסקים [פיר'ה], מברך 'בורא פרי האדמה'. שהעיקר כדעת מרן השלחן ערוך. ואין לחוש לספק ברכות, כיון דלכולי עלמא אין כאן ברכה לבטלה".
י) שערי הברכה (פרק י"ז סעי' ל"ה, עי' פרק כ"ג ערך פירע).
יא) פסקי תשובות (אות י"ט) – "ואף על פי שכתבנו (לעיל אות ט"ו) שלכמה מן הפוסקים דברי המחבר בתמרים דווקא שהמה ללא בישול, ולכן מיעוכן אינו מוחלט, מכל מקום ס"ל למשנ"ב שגם תפוחי אדמה בכללם, אף על פי שמבושלים המה, מ"מ אין מיעוכן מוחלט כשמרסקין אותו במזלג ואף במועד המיוחד לכך, ואף אם יהיה המיעוד חזק ובאופן מוחלט מכל מקום תהיה ברכתן בופה"א משום שיש לצרף הסברות שעדיין נשאר גוש (כעיסה דביקה) ואינו נירוק ונוזל, וגם כי הדרך נפוץ מאד לאכול תפוח"א בצורה כזאת (פיר'ה), ואף אם מערבבים בה שמן ומעט תבלינים וכדו' לית לן בה ולא נשתנית ברכתה".
4. תלוי: שאם מרוסק כל כך עד שאין ממשו ניכר, אז ברכתו שהכל.
א) שבט הלוי (שערי הברכה פרק כ"ג הע' תקס"ח, מבית לוי חי"ד עמ' מ"ח אות ה', חי"ז עמ' ל"ח אות ו') – "שעל פירע שהתרסק לגמרי עד שנעשה מימי מברכים שהכל, ועל מרוסק מעט בלבד מברכים בפה"א".
ב) חוט שני (ברכות ס"ק כ"ב ד"ה כללא [סוף עמ' קפ"ז], אות ה' [עמ' קפ"ח]) – "תפוחי אדמה מרוסקים, ישנם פעמים שהריסוק שלהם אף שאין בו חתיכות, עדיין ניכר ממשו ותוארו, וניכר שהוא תפוח אדמה, ויש פעמים שהוא מרוסק כל כך, וכגון שהוא מרוסק הרבה במכונת ריסוק (בלנדר) שאין ממשו ניכר, והיינו שאין ניכר לעין שזה הפרי הזה, ואז ברכתו שהכל ... תפוחי אדמה מרוסקים ע"י מכתש ידני, עדיין חשיב שניכר הפרי".
5. מראי מקומות.
א) פירא (mashed potatoes) הנעשה מאבקת תפוחי אדמה (instant potatoes) - עי' לקמן.

ד. 'ברכת קוגל יאפצ'יק': **אופים 2 שכבות של קוגל תפוחי אדמה, בשילוב שכבה אמצעית של חתיכות בשר קצוץ.**

1. מראי מקומות – עומק הפשט (גליון תי"ב).

ה. **רסק חצילים** (eggplant).

1. בורא פרי האדמה, כיון דניכרים לכל מה שהיא.
א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ב הע' ל"ז).
ב) וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק ו' אות ב').
ג) ותן ברכה (לוח הברכות עמ' מ"א, עי' בספרו עמ' ת"ו).
2. תלוי: שאם מרוסק כל כך עד שאין ממשו ניכר, אז ברכתו שהכל.
א) חוט שני (ברכות ס"ק כ"ב אות ג' [עמ' קפ"ח]) – "רסק חצילים, אם לא ניכר הפרי כלל [כגון אם מרסקין ע"י בלנדר וכדו'] ברכתו שהכל, ואף שניכר רק ע"י הגרעינים שבו, לא מיקרי ניכר כל שלא ניכר הפרי בעצמותו".
ב) מנחת פרי (ברכת פרי ערך חציל).
ג) פסקי תשובות (סוף אות י"ט) – "ומכאן נלמד גם לענין חצילים שצולים או מטגנים אותן ומרסקין אותן בשיני המזלג או במגרדת או סכין וכדו', שברכתן עדיין בורא פרי האדמה, שגם בזה אין הריסוק מוחלט ויש בהם עדיין כעין חוטי הפרי, וגם כי הדרך נפוצה לאוכלם באופן כזה, אבל אם ריסקו החצילים ע"י מכונה (בלנדר) שהוא ריסוק מוחלט (ממרח חצילים), ברכתה שהכל".

כא | נימוח הפרי לגמרי, וחזר לקדמותו.

א. וזאת הברכה (עמ' ר"ג) – "ויש לחקור האם 'נשתנה צורתו' היא סימן או סיבה. במלים אחרות, האם דין זה שיורד הברכה ל'שהכל' הוא משום שהפרי נתרסק לגמרי עד לשיעור שאינו ניכרת צורת הפרי - שאז זה סימן שהפרי נתרסק לגמרי בריסוק חמור המבטל שם הפרי. או שאינו ניכר' הוא סיבה - שכיון שאין ניכרת צורת הפרי הקודם, לכן נתבטלה שם הפרי ממנה, וממילא דינו לברך עליו

שהכל. ונפקא מינא בחקירה הנ"ל - אם החזירו פרי מרוסק לגמרי למראהו הקודם בתחבולה, כגון בפתיתי תפוחי אדמה (פירה אינסטנט), שבמצב של פתיתים לא היתה ניכרת צורת הפרי הקודם. אך כאשר הוסיפו להן מים, הן שוחזרו למראה שלהן הקודם - פירה תפוח אדמה, וניכר בה רושם תפוחי אדמה. שאם נאמר ש'אינו ניכר' הוא סימן לריסוק חמור, אז אף שעתה נראה העיסה כתפוחי אדמה מרוסקות, כיון שהוא נטרסק לגמרי ברכתו שהכל. אך אם נאמר שהדין מבוסס על הסברא של 'אינו ניכר' אם עתה שוחזרה המראה המקורי, ברכתו האדמה".

1. נ"מ: הציורים לקמן.

ב. פירא (mashed potatoes) הנעשה מאבקת תפוחי אדמה (instant potatoes).

1. בורא פרי האדמה, נחשב כניכר.
 - א) אג"מ (שירת שלמה קונ' תפלה למשה עמ' כ"ז אות צ"ט) - לשונו מובא לקמן.
 - ב) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה תשובות לסי' ר"ב אות ה', פרק כ"ב הע' ל"ט, הליכות שלמה פסח פרק י' הע' מ"א) - "על תפ"א שעושים מאבקת תפ"א מברכים עליו בפה"א, דכיון שמאחר שמערבים בו מים חזר לקדמותו נחשב כניכר. (הראתי למרן אבקת תפוחי אדמה 'אינסטנט' וגם אחר שנתתי בו מים והוא מוכן)".
 - ג) הגריש"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ב הע' ל"ט).
 - ד) הגרחפ"ש זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ב הע' ל"ט).
 - ה) ילקוט יוסף (סעי' י"ג) - "ולכן על המאכל הנקרא 'פירי' שהוא תפוח אדמה מרוסק, מברך עליו בורא פרי האדמה".
 - ו) הלכה ברורה (סעי' כ"ה) - "ובזמנינו נמכרים תפוחי אדמה שמרסקים אותם ומייבשים אותם עד שנעשים כקמח, ולאחר מכן חוזרים ומוסיפים עליהם מים חמים ונעשים כשאר תפוחי אדמה מרוסקים (פירה), וברכתם 'בורא פרי האדמה' בין למנהג הספרדים ובין למנהג האשכנזים".
2. שהכל.
 - א) עי' אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ת סעי' ז') - "לא מצאנו רק בפירר לחם ואח"כ הדביק. שע"י תואר עתה כנהמא הו"ל כלחם. משא"כ בזולת לחם מכיון דע"י פירור נעשה ברכת שהכל גם אם אח"כ הדביק ועי"ז עליו כל תואר הפרי ברכתו שהכל".
 - ב) יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י' סי' ד') - "שאלה: מה לברך על 'פיריה' הנעשה מאבקת תפוחי אדמה. תשובה: שהכל, כי אבקה, זה פנים חדשות באו לכאן".
 - ג) חוט שני (ברכות ס"ק כ"ב אות ו' [עמ' קפ"ח]) - "אבקת תפוחי אדמה שבטל ממנה טעם ומראית תפוח אדמה, ואחר כך כשנותן בה מים חוזר להיות כמראה תפוח אדמה ובטעמו, מברך עליהם שהכל, כיון שהתפוחי אדמה שהיה כבר התבטלו, ועכשיו שנותנים בו מים זה דבר חדש, ואין זה שמחזירו למצבו הראשון אלא פנים חדשות באו לכאן".
 - ד) ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' מ"ב).
 - ה) הגר"ד פיינשטיין זצ"ל (קונ' יד דודי ריש עמ' ל"ב, דפו"ח עמ' מ"ב).
 - ו) וזאת הברכה (ליבון הברכה ח"ב סי' י"ב [עמ' רע"ב], וחוזר ממ"ש בספרו עמ' ק', עמ' רנ"א, ולוח ברכות ערך תפוח אדמה, עי' מעיין הברכה פרק ו' הע' ב').
 - ז) פתחי הלכה (לוח הברכות ערך פירה תפוחי אדמה).
 - ח) פסקי תשובות (אות י"ט, אות כ"א) - "וכן פירה הנעשה מאבקת תפ"א (שביבים) ברכתו שהכל".
 - ט) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך פירע).
3. מראי מקומות - ותן ברכה (עמ' ת"ז, לוח הברכות עמ' ע"ד).

ג. צ'יפס העשוי מאבקת תפוחי אדמה (למשל פרינגלס, Pringles).

1. בורא פרי האדמה, נחשב כניכר.
 - א) אג"מ (שירת שלמה קונ' תפלה למשה עמ' כ"ז אות צ"ט, halachically speaking ח"ב מספר ל"ב הע' כ"ט, דף הכשרות חכ"ג מספר ז' עמ' ל"ג [לשונו מובא לקמן]) - "אומר מרן שעל instant potatoes וגם על pringles שהוא potato chips שנעשה ע"י instant potatoes הברכה היא בורא פרי האדמה, (שהרי עשוי בתחילה להיות לה טעם ומראה כתפוחי אדמה [וזה הטעם אינו ברור לין] וגם) שעכשיו יש לה טעם ונראה כתפוחי אדמה".
 - ב) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה תשובות לסי' ר"ב אות ז', פרק כ"ב הע' ל"ט.ב) - "צ'יפס העשוי מפרוסות דקות של תפ"א, פשוט שמברכים בפה"א דהרי הוא חתיכת פרי ממש - וגם על העשוי מאבקת תפ"א מברכים בפה"א כיון שבעת אכילה חזר וניכר שהוא תפ"א. (הראתי למרן שני מינים אלו)".
 - ג) הגר"י בעלסקי זצ"ל (halachically speaking ח"ב מספר ל"ב הע' כ"ט, דף הכשרות חכ"ג מספר ז' עמ' ל"ג) - "בענין pringles וכן כל תוצרות העשיות מתפ"א שנעשו לאבקה בתחילה ואח"כ למאכלים אחרים. הנה בתחילה נתקבל אצל הציבור שדינים של אלו הוא ממש כתמרים שמיעכם המבואר בשו"ע או"ח סי' ר"ב סעי' ז' ושם נתבאר דמנהג בני אשכנז הוא כדעת ספר תרומת הדשן שבמקום שנתרסקו לגמרי עד שלא ניכר צורתן אזדא לה ברכה ידידיה ויש לברך שהכל אא"כ רוב אכילתן הוא ע"י ריסוק כזה ע"ש היטב בס"ק מ"ו בס' מ"ב, ונקטו דלפי"ז הרי pringles שונה מסתם potato chips שהם נעשים תפ"א שלימים שנחתכו מפרוסות דקות שלימות (slices) בלי ריסוק אבל (פרינגלס) pringles נעשים מאבקה המשוחזר שלכאן ברכתו כפרי שנתמעך לגמרי כלעיל, וכן היה עמא דבר דברכתם שה"נ ואף נתפרסם כן בהוצאת דף הכשרות שיוצאים ע"י הרה"ג מוהרה"ה יוסף גרוסמן שליט"א שנתקבלו בכל התפוצות. מיהו לאחרונה נתוודע הוראת מרן רש"י מוהר"ר משה פיינשטיין זצ"ל ששינה דעתו בזה אחרי שהציבור משתמשים באבקה ותוצרות דידה כתפ"א טריים כי מתחלפם הם זב"ז כי טעמם וצורתו אחד עפ"י הרום וכך יצאה הוראה בישראל וכבר נתחדש המנהג לעשות כן וכן העידו תלמידי ר' אלימלך בלוטה שליט"א

וכן הסכים לזה בני הגאון מוה"ר ראובן שליט"א, וכן יצא הוראה בישראל ומהשתא יש לברך על pringles ('פרינגעלס') וכו"כ בפה"א ואין לזוז מזה. יום ג' לחדש סיון שנת תשע"ה. (תוספת על הנ"ל). יש להדגיש כי מה שנעשה מעמילן של תפוז"א potato starch אינו בכלל מה דאיתא שם ובודאי ברכתי שה"נ מטעמים פשוטים ובע"ה יתבאר כראי. הנ"ל".

(ד) פתחי הלכה (ארטסקרול לוח הברכות עמ' שע"ז, הע' מ"ג) – "האדמה [Pringles are made from dried potatoes not from potato flour]".

1. **אמנם** לענין צ'יפס העשוי מאבקת תפוחי אדמה, "שהכל" - פתחי הלכה (לוח הברכות ערך צ'יפס מקמח תפוח אדמה). שהכל.

(א) **כוס של אליהו** (סי' כ"ד סוף אות א') – "אופן עשייתו הוא שבתחילה מרסקין תפוחי אדמה לגמרי עד שנעשים לקמח ואח"כ עושין אותם לפרינגל"ס, נמצא דנאבד צורתו וג"כ חומרתו וברכתו שהכל".

(ב) ודרשת וחקרת (ח"ד או"ח סי' מ"ו אות ה') – "כיון שנעשו מקמח תפוז"א שנתמעך לגמרי".

(ג) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך פרינגלס, הע' תקפ"ו [דפו"ח, הע' ס"ד]) – "כיון שעשוי מקמח תפוז"א וזה נחשב כפרי שאבד צורתו".

3. מראי מקומות – ותן ברכה (עמ' ת"ז).

כב) פרי שלם, אבל צורתו אינו ניכר.

א. קורנפלקס (cornflakes).

1. הברכה תלוי באיזה דרך שעושה הקורנפלקס.

(א) **אג"מ** (קובץ לתורה והוראה ח"ב סוף עמ' י"ג, ח"ו עמ' כ"ז אות ג') – "ואותן הנעשים מקאר"ן שלנו, שהוא שלם ויבש, אעפ"י שנשתנה מראיתו ממה שהיתה מתחילת בריאתו ע"י החום והדוחקא, מברכים בורא פרי האדמה, אפילו מכוסה בצוקע"ר, **ואפילו צורתו אינו ניכר לעינים**, כל זמן שאינו נטחן או מעוך כאו"ח סי' ר"ב ס"ז ובמג"א ס"ק י"ח, דדווקא דבר שאין דרך להיות מעוך ומרוסק או שנימוחו לגמרי מברכים שהכל לכה"פ משום ספיקא דדינא. משא"כ בקאר"ן שלנו הנעשה סיריע"ל יבש או פא"פ קאר"ן דלא נתבטל עצם צורתו ע"י אחד ממעשים הנ"ל, רק נשתנה לאופן שאינו ניכר לעינים, נחשב כאילו עדיין בצורתו ומברכין עליו בורא פרי האדמה, ואחריו בורא נפשות רבות".

ע"א **אג"מ** (אה"ע ח"א סי' קי"ד) – "בענין הברכה על מין סיריעל שנקרא קארן פלעיקס, כיון שלא ניכר הפרי יש לברך שהכל".
(ב) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות מ"א) – "על קורנפלקס העשוי מגרעיני תירס יש לברך בורא פרי האדמה, ועל העשוי מקמח תירס יש לברך שהכל נהיה בדברו. ואם מערבו בחלב, הרי הוא טפל לחלב, ומברכים עליו שהכל נהיה בדברו".

(ג) הברכות כהלכתן (עמ' כ"ז).

(ד) אבני ישפה (ח"ח סי' ל"ד ענף ב').

(ה) שלחן הלוי (פרק ג' אות י"ג).

(ו) מקור הברכה (עמ' קט"ו אות פ').

(ז) וזאת הברכה (עמ' ר"ה, לוח ברכות ערך פתיתי תירס, ליבון הברכה ח"ב סי' י"ב, מעיין הברכה פרק ח' אות ט"ז).

(ח) ותן ברכה (סוף עמ' קצ"ט, עמ' תכ"ד, לוח הברכות עמ' ל"א).

(ט) פתחי הלכה (ארטסקרול עמ' ש"ד, לוח הברכות עמ' ש"ה).

(י) הברכה והלכותיה (סי' כ"ט סעי' ד').

(יא) ויאמר אברהם (לוח ברכות ערך קורנפלקס).

(יב) ברכת הנהנין (עמ' ק"כ).

(יג) פסקי תשובות (אות כ"א, הע' קט"ז) – "שו"ת אג"מ אבהע"ז ח"א סי' קי"ד, שו"ת שבה"ל ח"ח סי' ל"ו. ודווקא כשנעשה מקמח תירס, אבל אם גרגירי התירס נכבשים ונעשים לקורנפלקס ע"י חום תנור וכדו' ללא לטחנם קודם לכן לכעין קמח, ברכתו בורא פרי האדמה, וכדלעיל אות ט"ז".

(יד) אוצר תשובות לשאלות המצויות (סי' קע"ז).

(טו) הלכה ברורה (סעי' כ"ט).

2. שהכל.

(א) משנה הלכות (ח"י סי' ס') – "בדבר שאלתו עוד מה שראה במדריך הכשרות פסק מאת הרב הגאון ר' משה שטערן אבדק"ק דעברעצין שליט"א שעל קארין פלעקס מברכים בורא פרי האדמה כשאוכלים אותו בפני עצמו ואם אוכלין אותו בחלב מברכין שהכל ולא ידע מעכ"ת טעם לדבר. הנה אולי כוונתו שכל שאוכלין אותו עם החלב עיקר והקורין פלעקס טפל ולכן מברך על העיקר שהכל. האמנם לפענ"ד נראה דגם האוכל עם חלב מברך בורא פרי אדמה דהאוכל קארען פלעקס כוונתו על המאכל ולא על החלב והחלב הוא טפל כדי שיאכל לו טוב המאכל והרוצה לשתות חלב שותהו בכוס, ומיהו אם מי שהוא כונתו באמת לשתות החלב רק כדי שלא תהא החלב רק נותן קצת פלעקס בתוכו אז ודאי מברך שהכל כנלפענ"ד. איברא דבעצם קארען פלעקס אני מסתפק מה דינו לברכה, דבאג"מ א"ע סי' קי"ד כתב לברך שהכל וכ"כ הבארית מים מהד"ת אמנם בפסק והלכות קי"ץ תשל"ג נראה דס"ל לברך בפה"ד ולכאורה נראה דיש לברך שהכל ועכ"פ לא יצאנו מידי ספק ועל הכל אם בירך שהכל יצא".

(ב) הגר"מ אליהו (וזאת הברכה הערות ומקורות ללוח הברכות סוף ס"ק ק"ג) – "שיש לברך על פתיתי תירס שהכל - אף על העשוי מחתיכות כיון שאינו ניכר".

(ג) ילקוט יוסף (הוספות על ברכות הע' ס"ק ה') – "לכאורה מברכים על קורנפלקס שהכל, שהרי מעורב עם חומרים אחרים, ודמי לפאלפל, ודלא כמ"ש בשו"ת אגרות משה, והובאו דבריו בילקוט יוסף חלק ג' (עמוד תכב הערה ה)".

3. מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה סוף עמ' קצ"ט, שלמי ברכה עמ' תמ"ב), משנת יוסף (ח"י סי' מ"ט אות ו'), ודרשת וחקרת (ח"ד או"ח סי' מ"ו), כוס של אליהו (סי' כ"ד אות ט"ו), שערי הברכה (פרק כ"ג ערך קורנפלקס).
 א) באר משה (ח"ב סי' י"ב אות ה', ח"ג סי' מ"ב) – "לכתחלה בפה"א והמברך שהכל כדרך העולם אינו משתבש".
 ב) שבט הלוי (ח"ח סי' ל"ו, מבית לוי ח"ז עמ' ל"ח אות ז') – "בענין מאכל הקורנפלייקס שהוא חתיכות קטנות של תירס נאפה בתנור ובתחלה מרדדים התירס לגמרי עד שאין ניכר כלל שהוא בא מתירס וגובלים מזה חתיכות קטנות בערך ו' על ו' מ"מ ונסתפק מר אם ברכתו שהכל או ב"פ אדמה, והספק בידו אם דומה להמבואר ר"ח ס' ח' ברמ"א דאם נתמעך לגמרי מברך כה"ג שהכל, או דילמא סו"ס ממשן קיים רק שנעשו דקין אולי שפיר ברכתן אדמה אעפ"י שאינו ניכר. הנה בהא דסי' ר"ד סי"א לענין פירות ועשבים שמרקחים בדבש הפירות והעשבים הם עיקר וכו' אפילו הם כתושים ביותר, משמע לכאורה דאע"ג דכתושים ביותר מכ"מ ברכתם אדמה, איברא הפוסקים כתבו שם דדוקא אם ניכר מהותו ותוארו אבל נמוח לגמרי עד שאבד צורתו העצמי מברך שהכל, ואינו דומה להמבואר סי' ר"ג ס"ז לענין בשמים שחוקים דאע"ג דשחוקים לגמרי ואין מהותם כלל קיים דמברך ברכתם הראוי, דזה דין מיוחד בבשמים כמבואר בפוסקים דדרכן בכך, וכן כ' ג"כ מג"א סי' ר"ב ס"ק י"ח יעש"ה, ע"כ אם באמת אין צורתו קיים כלל ברכתו שהכל".

ב. פריכיות אורז (rice cakes).

1. י"א שהכל: שאין צורתן ניכרת. י"א בורא פרי האדמה. י"א בורא מיני מזונות, שהוי תבשיל.
 א) ע"י סי' ר"ח סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ג. פופקורן (גרגירי תירס התופחים בחום, popcorn).

1. בורא פרי האדמה - ג' טעמים. א) עדיין ניכר. ב) שהוא פרי שלם. ג) שהוי זן מסוים של תירס שזו דרך אכילתו.
 א) אג"מ (קובץ לתורה והוראה ח"ב סוף עמ' י"ג) – "בקאר"ן שלנו הנעשה סיריע"ל יבש או פא"פ קאר"ן דלא נתבטל עצם צורתו ע"י אחד ממעשים הנ"ל רק נשתנה לאופן שאינו ניכר לעינים נחשב כאילו עדיין בצורתו ומברכין בפה"א ואחריו בנ"ר".
 ב) באר משה (ח"ב סי' י"ב).

ג) הגרשז"א זצ"ל (חכו ממתקים ח"א ריש עמ' ק', ברכת הנהנין עמ' קי"ג הע' א', שלמי ברכה עמ' תמ"ב).
 ד) אז נדברו (ח"י סי' ח' אות ג') – "באר משה".

ה) הגריש"א זצ"ל (אבא באהל ביתי עמ' רמ"ט, אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות מ"ד) – "פופקורן ברכתו 'האדמה'. דלא שייך בפופקורן נשתנה צורתו, משום שכל דבר שדרכו לאכול בריסוק לא נשתנה ברכתו המיוחדת, ולכן כהיום שמגדלין תירס מיוחד לפופקורן, וכל דנטעי אדעתא דהכי מברכים הברכה הראויה להם".

ו) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות י"א, הע' י"א) – "על פופקורן מברך בורא פרי האדמה. [נראה פשוט שפופקורן חשיב צורתו קיימת, אף שהחליף צורה, שהרי זו הצורה של תירס התופח בחום, וכמו פרוסות תפו"א המטוגנות בשמן (צ'יפס), שאעפ"י שאין עליהם את צורתם הראשונה, מ"מ חשיב צורתם קיימת, וברכתן בורא פרי האדמה, ולא דמי לפרי מרוסק שאין עליו כלל צורת הפרי, שמה שמתבאר מהגמ' בברכות דף ל"ח ע"א שפרי שנשתנית צורתו שהכל, פירושו שבטלה חשיבות צורתו, וכגון שנתמעך, וכלשון שהביא מרן בשו"ע בסימן תמ"ב סעיף א' לענין קילור וכו' שנתן לתוכו חמץ, שמותר בשהייה בפסח, שהרי נפסד צורת חמץ, והפירוש שם שחשיבות החמץ בטלה, והוא הדין לכאן, ולכן אף שנשתנה מצורתו הראשונה, חשיב צורתו קיימת, ומברך עליו בורא פרי האדמה, וראה להלן בבאורים לתשובה י"ז לענין שיעור ברכה אחרונה של פופקורן]".

ז) פסקי בושם (פרק י' סעי' א').

ח) יביע אומר (ח"ז או"ח סי' כ"ט אות ט"ו, חזון עובדיה ברכות עמ' קפ"ד אות ג') – "ועל תירס קלוי (פופקורן) מב' בפה"א, אף שנשתנית צורתו המקורית. וכן כתב בשו"ת קרן לדוד (סימן נב). וכ"כ בשו"ת באר משה ח"ב (סימן יב). ע"ש. וכתב הרה"ג נאמ"ן בשו"ת איש מצליח ח"א (בסוף הספר דף ע"ד) שכן מנהגם. ע"ש. וכ"כ הרה"ג ר"ש חיררי בשו"ת שערי צדק (סימן מו), שכן פסק הגר"מ פיינשטיין זצ"ל. ע"ש. ודלא כמ"ש בשו"ת שערי עזרא בצרי (חאו"ח סימן יד) דלכתחלה יברך עליו שהכל, ורק בדיעבד אם בירך בפה"א יצא. ע"ש".

ט) שבט הלוי (מבית לוי ח"ד עמ' נ"ב אות ה', הע' ה', ח"ז עמ' מ"ג אות ו', הע' ו') – "פופקורן ברכתו בורא פרי האדמה [הפופקורן הינו זן מסוים של תירס שזו דרך אכילתו שע"י הטיגון בשמן הוא מתנפח]".

י) חוט שני (ברכות סוף ס"ק ל"ד) – "ואף פופקורן שעשוי ע"י פיצוץ גרעין התירס על האש, אינו אלא הפיכת צל הפנימי של הגרעין לחוץ, אבל אינו שינוי בהפרי כמי שטוחן הפרי או שעושה ממנו משקה, ועל כן ברכתו בורא פרי האדמה".

יא) הגר"ח זצ"ל (עלי שי"ח עמ' קי"ח אות כ') – "שאלה: איזה ברכה יברך על תירס קלוי. תשובה: האדמה".
 יב) הברכות כהלכתן (סעי' כ"ה, עמ' כ"ז).

יג) ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' ל', הע' קט"ז) – "גרעיני תירס קלויים [פופקורן] מברכים עליהם לכל הדעות 'בורא פרי האדמה' אע"פ שהשתנה מראה התירס לגמרי. [הואיל וגרעיני תירס שעומדים לקליה מגדלים אותם בזמננו במיוחד לשם כך מזן מסויים של תירס שגרעיניו ראויים בעיקר לקליה, יוצא איפוא שגרעינים אלו נזרעו על דעת לאוכלם בשינוי מראהם ע"י קלייתם, לפיכך אין שום חסרון בזה שהשתנה מראהם בקלייתם, שהרי זוהי דרך אכילתם]".

יד) וזאת הברכה (ליבון הברכה ח"ב סי' י"ב, מעיין הברכה פרק ו' אות ג').

טו) ותן ברכה (עמ' ת"ט).

טז) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' ר"ג סעי' ה') – "על 'פפוקורן' שהוא תירס מנופח, מברכים בורא פרי האדמה".

יז) כוס של אליהו (סי' כ"ד אות א', אות י"ח ס"ק א') – "משום דצורת הגרעין לא נשתנה דהא לא נימוח הרכבת הגרעין וצורתו קיימת".

יח) ברכת הנהנין (עמ' קי"ג) – "פופקורן העשוי מגרעיני תירס מברך עליהן בורא פרי האדמה".
 יט) מילי דברכות (סי' ר"ב אות ח' ס"ק ב') – "נתעוות צורתן מחמת חום וקליה, כגון פופקורן, אם ניכר בהן מהותן הראשון כגון שניכרין גרעיניהן שראויים לאכילה, ברכתן בפה"א".
 כ) שערי הברכה (פרק י"ז סעי' ל"ד, פרק כ"ג ערך פופקורן).
 כא) פסקי תשובות (סוף אות ט"ז) – "וכן כשנתעוות צורת הפרי עקב חום או קליה וכגון פופקורן ותירס תפוח ברכתן בורא פרי האדמה".

כג) עיקר אכילת אותן פרי הוא ע"י ריסוק.

- א. הלכה: אם רוב דרך אכילת אותן פירות הוא ע"י ריסוק אף לכתחלה מברך ברכתו הראויה.
1. גר"ז (סעי' י"ז) – "וכן פירות שנכתשו ביותר עד שאין תארם עליהם אם הוא דרך אכילתם לא נשתנית ברכתם כגון (זנגביל) או בשמים שחוקים ומעורבים עם (צוק"ר) או מרוקחים בדבש לא נשתנית ברכתם מפני שדרך אכילת הבשמים היא ע"י שחיקה. וכן ורדים וכיוצא בהם מפירות שדרך אכילתם הוא לחתכם ולרקחם מברכים עליהם ברכתם אפילו הם כתושים ביותר שאין תארם ניכר עליהם כלל כי גם זה דרך אכילתם מאחר שאין דרכם להאכל כשהם שלמים בלא ריקוח".
 2. ח"א (כלל נ"א סעי' י') – "ואם רוב דרך אכילת אותן פרות הוא על ידי ריסוק, אף לכתחלה מברך ברכתו הראויה. ולכן המאכל שמבשלין מדלועין שקורין קערבעש, וכן אינגבער [זנגביל] ושאר בשמים שחוקים שאוכלין עם צוקר [סוכר], כיון שדרכן בכך, מברכין בורא פרי האדמה או כדין אותן בשמים (ר"ג)".
 3. מ"ב (ס"ק מ"ד, סי' ר"ג ס"ק י"ב, בה"ל שם סעי' ו') – "ואם רוב דרך אכילת אותן פירות הוא ע"י ריסוק אף לכתחלה מברך ברכתו הראויה בין לענין פה"ע או פרי האדמה כגון מאכל שמבשלין מדלועין שקורין קירבעס וכן אינגבע"ר ושאר בשמים שחוקים שאוכלין עם צוקער מברכין בפה"א".
 4. מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק ה').
 5. פוסקים.

ב. הגדר.

1. מ"ב (ס"ק מ"ד) – "ואם רוב דרך אכילת אותן פירות הוא ע"י ריסוק אף לכתחלה מברך ברכתו הראויה".
2. מ"ב (סי' ר"ג ס"ק י"ב, שעה"צ ס"ק י"ט) – "היינו אף כשהם שחוקין ונימוחים לגמרי עד שאין ניכר בהם תארן הראשון כלל אפ"ה לא נשתנית ברכתן ע"י לכו"ע דדרך הבשמים לכתוש באופן זה. [רוצה לומר, ואינו דומה למה שמבואר בסימן ר"ד סעיף קטן נ"ב צריך שיהא ניכר מהותו ותארו, דהכא לענין הבשמים שדרכן בכך מודו כולי עלמא, היינו, אפילו לדעת הגה"ה שבסימן ר"ב סעיף ז, וכמבואר בהדיא בתרומת הדשן סימן כ"ט]".
3. וזאת הברכה (בירור הלכה סי' י"ז) – "ויתכן שדין 'דרכם לכך' לא נקבע לפי הרוב אלא אף מיעוט שהוא בכמות חשובה מספיק ...".
4. מעדני אשר (סי' פ"א) – "גדר 'אורחיהו בהכי' להאכל מרוסק ... אם כוונתו במש"כ 'דרך אכילתו' ל'רוב דרך אכילתו' ה"ז מובן, דכיון דרוב אכילתו חי מברכין עליו שהכל. וכנראה שכך הבין גם המשנ"ב, דבסי' ר"ב סקמ"ד העתיק את לשון הח"א הנ"ל 'ואם רוב דרך אכילת אותן פירות הוא ע"י ריסוק אף לכתחלה מברך ברכתו הראויה' ובשעה"צ שם סקנ"א ציין לגר"ז וח"א, אלמא ס"ל דגם הגר"ז מודה לזה, ועכ"פ כך ד' המשנ"ב לדינא. [ובסי' וזאת הברכה (בירור הלכה י"ז) הסתפק להפך, אם גם הפוסקים שנקטו לשון רוב כוונו לדרכו בכך. אמנם בדברי הנשמ"א מבואר להדיא לא כך כמש"ב לעיל, ומכך שהמשנ"ב העתיק לשונו נראה דגם הוא ס"ל כן לדינא]".

ג. נתגדל לכך: מה מברכים על רסקים תעשייתיים (רסק עגבניות [tomato sauce], רסק תפוז [apple sauce] וכדומה). מצד אחד הפירות או הירקות נתמעכו לגמרי ולכל הדעות מברך שהכל. אך מצד שני, בהרבה מקרים הפירות או הירקות נתגדלו כדי לרסקם, והרי הכלל הוא שאם נתגדלו לכך מברך הברכה המקורית.

1. שהולכים אחרי המין הכללי, ואם עיקר אותו המין לאכילה מברך שהכל – הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' י"ז אות א').

א) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' י"ז אות א') – "ונראה לבאר טעמם, שהסברא של הדין נתגדל לכך היא, שמאחר שהפרי הזה עומד לרסק, רואים את הרסק כעיקר הפרי וממילא שם הפרי נשאר אע"פ שנתרסק. אך אם המין בכללותו אינו עומד לריסוק, אין זה קרוי פרי אע"פ שהפירות הבודדות האלו נטעו לריסוק, כיון שעיקר צורת הפרי הזה הוא בלי ריסוק".

ב) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה הערות ומקורות ללוח אות כ"א, עמ' שצ"ט) – "שיש חילוק בין גרעין האבטיח לרסק עגבניות. שברסק עגבניות אע"פ שהרסק נעשה מזן מיוחד של עגבניה הגדלה רק לרסק, בכל אופן הולכים אחרי המין כולו שלא גדל לריסוק (עיי' בירור הלכה יז). משא"כ באבטיח, הולכים אחרי הזן הזה ולא אחרי המין הכללי. ונראה להסביר שכאן הפרי משתמשים בו לגרעינים שונה במהותו מהפרי שאוכלים, שהרי הפרי שעומד לאכילה הגרעינים אין לו כמעט בשר, מה שאין כן הפרי שעומד לאכילה הוא מלא בשר ונראה אחרת לגמרי ובודאי נחשב לסוג אחר. לעומת זאת לגבי עגבניות, אין שינוי מהותי בין הסוג העומד לאכילה לבין הסוג העומד לרסק. כל ההבדל הוא שאלה המיועדים לריסוק הם רכים יותר ומלאים מיץ. ומאחר שנראים כעגבניות רגילות יש לומר שהם מאותו סוג".

כד) במבה (bamba).

א. שהכל: שלא ניכר צורתו.

1. אבני ישפה (ח"ה סי' ז' ענף ד', ח"ח סוף סי' ל"ג אות ל"ג) – 'במבה' – ברכתו שהכל, כי הוא עשוי מקמח בוטנים ותירס, ע' שו"ע סי' ר"ח סעי' ח"י.
 2. משנת יוסף (ח"י סי' מ"ט אות ה') – 'גם חיוב הברכה על חטיפי הילדים' 'במבה' שמברכים עליו שהכל, דעשוי מתירס, אבל התירס נטחן לקמח, ומערבים קמח בוטנים, וקולים או אופים בחום תנור ונותנים לו צורתו הרצויה – שג"כ כיון שאין כלל תוארו וצורתו עליו, שמתירס הוא, כי פנים חדשות באו לו, לכן ברכתו שהכל".
 3. מקור הברכה (לוח הברכות ערך במבה).
 4. וזאת הברכה (לוח ברכות ערך במבה, ערך חטיפים העשויים מקמח תירס או מקמח תפוז"א).
- וזאת הברכה (ליבון הברכה ח"א סי' ט"ו סעי' ב' אות ב', עמ' נ"ה) – "תירס שנתרסק עד שלא ניכר צורתו, וכל כל סוגי החטיפים העשויים מקמח תירס – ברכתם שהכל [כתבנו שאף שהתירס נתגדל לעשות ממנו קמח, אין אומרים דין 'נגדל לכך', כיון שהרבה תירס עשויים לאכלם כמו שהם, והולכים אחרי המין הכללי כיון שכל התירס סוג אחד, כמו שהורה לי הגרשו"א לענין רסק עגבניות...".
- וזאת הברכה (ליבון הברכה ח"ב סי' י"ב סעי' ג', עמ' רע"ו) – "כבר התבאר, שפרי או ירק שנתרסק דינו לברך עליו 'שהכל'. אבל אם נתגדל לכך, שהדרך לאכול אותו פרי מרוסק, ברכתו כברכתו המקורית. ויש לדון מה היא ברכת חטיפים ומאכלים העשויים מקמח תירס, כ'במבה' וכדומה, האם ברכתם 'שהכל' מאחר שהתירס, או שברכתם 'האדמה' אחרי שדרכם בכך... ויש לדון במציאות של ימינו, שהדרך לעשות חטיפים מקמח תירס, יש לומר שברכתו 'האדמה', כיון שנתגדל לכך. אמנם יש לומר שהולכים אחרי המין הכללי. שהרבה מהתירס עשוי לאכול כמות שהוא, ואין עיקרו לאכלו טחון לקמח. ואף אם ישנו סוג תירס שנתגדל דוקא לעשות ממנו קמח תירס, אבל מאחר שהמין הכללי נאכל כמות שהוא, מברך על המוצרים של קמח 'שהכל'".
- (א) עי' "רסק עגבניות", והחילוק בין רסק ופיצוחים.
5. ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' ל"ו) – "במבה' צריך לברך עליה 'שהכל' נהיה בדברו' ובדיעבד אם בירך עליה 'בורא פרי האדמה' יצא".
 6. מילי דברכות (סי' ר"ב אות ח' ס"ק ז').
 7. פני השלחן (לוח מילי דברכות ערך במבה).
 8. תורת הברכות (פרק ט' סעי' י').
 9. הברכה והלכותיה (סי' ל"ב סעי' י"ד) – "על במבה (נעשית מתירס גרוס וחמאת בוטנים), מברכים 'שהכל' נהיה בדברו', ובדיעבד אם בירך בורא פרי האדמה, יצא ידי חובה".
 10. שערי הברכה (פרק כ"ג ערך במבה, הע' פ"ה) – "שהכל. [אף שדרך לרסק את הבוטנים ולעשות מהם מוצרי מזון, מ"מ אין רוב המין עומד לריסוק, ובפרט לפי דעת האומרים שדבר שנהפך למהות אחרת אין מברכים עליו את ברכת הפרי בכל אופן]".
 11. תורת הברכה (לוח הברכות השלם ערך במבה).
 12. ויאמר אברהם (ערך במבה) – "שהכל, ואם בירך האדמה יצא".
 13. מעדני דניאל (ח"ג לוח ברכות ערך במבה).
 14. בד"ץ (על השקית).
 15. הגרד"א שלזינגר (משנת יוסף ח"ט עמ' שצ"ב).
 16. הר"י פריץ (ברכת ה' ח"ג מאמרים שונים סי' ו' [עמ' תקס"ה - עמ' תר"ד], אור תורה גליון תר"י סוף עמ' תע"ב) – "לכן נראה ברור שיש לברך על הבמבה 'שהכל' נהיה בדברו', ולא 'בורא פרי האדמה', ואין להכנס לחשש ברכה לבטלה".

ב. בורא פרי האדמה.

1. הגריש"א זצ"ל (ילקוט יוסף או"ח ח"ד ברכות תשובה בהלכה ריש עמ' קצ"ה, אבא באהל ביתי פתיחה ד"ה והנה, עמ' ה', עמ' של"ד, עמ' שצ"ח, סוף עמ' תט"ו, עמ' תמ"ט [לשונו מובא לקמן], עמ' תע"ד ד"ה וכן, עמ' תצ"ג אות י"ג) – "הוצעתי הדברים לפני מוריני ורבינו הגאון האדיר תורה לרבים מאדיר פאר הדור והדרו הגאון רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א [זצ"ל] והסכים עימנו לדינא אף לבני אשכנז, וטעמו משום שהוא שאין התירס הלזה נאכל חי".
- (א) אמנם עי' הגריש"א זצ"ל (הל' יום ביום ברכות ח"ב פרק ט"ז סוף הע' מ"ז, עמ' תק"ז).
2. אבא באהל ביתי (עמ' ס"א - עמ' תקנ"ה) – "דפשוט וברור הוא שיש לברך על ה'במבה' בורא פרי האדמה ללא שום ספק בין לספרדים ובין לאשכנזים, ומה שנהגו עד היום לברך עליו שהכל היינו משום שלא ידעו את מרכיביו ואת תהליך עשייתו. ומה שכתבו כמה רבנים בדורינו לברך עליו שהכל הוא או מחוסר ידיעה או מטעות בהלכה. והסכים עמנו הגאון הגדול מעוז תפארת ומגדול, אשר בספריו כל העולם עוסקים ולשמוע דבריו כולם נדחקים, ה"ה הגאון הרב יצחק יוסף שליט"א אשר בדק הדברים לעומקם הם במפעל והם במחקרים שהמצאנו לפנינו. ואף הציע הדבר לפני מר אביו שר התורה והיראה גאון הדור מר"ן הראשל"צ הגאון רבינו עובדיה יוסף שליט"א [זצ"ל] ועל"ה בהסכמ'ה בפה מלא שכן ראוי לברך על זה ה'במבה'. וכן הסכים עמנו פאר הדור הגאון רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א [זצ"ל], לאחר שהצענו לפניו תהליך עשיית ה'במבה' ומרכיביו. ואצ"ל שכן הוא העיקר".
3. ילקוט יוסף (סי' ר"ד סעי' ו', קיצור שו"ע סי' ר"ג סעי' ו', סי' ר"ד סעי' י"ח) – "על ה'במבה' מברכים בורא פרי האדמה. והרבה נהגו לברך עליו שהכל, מפני שאינם יודעים שהוא נעשה מזן מיוחד של תירס הנזרע במיוחד לשם הבמבה. וגם אין עושים את הבמבה כעיסה עם תערובת מרובה של דברים אחרים, אלא רובו ככולו הוא מגרגירי תירס דקים כמות שהן, המתנפחים בחום התנור. [ועדותי נאמנה דחזי הוית למרן אאמו"ר שליט"א בליל פסח האחרון [תשס"ו] שבירך על הבמבה בפרהסיא 'בורא פרי האדמה'. וראה במה שכתבנו בירחון יתד המאיר תמוז תשס"ה. ושם דחינו דברי הסוברים לברך על במבה שהכל. וע"ע באורך בספר אבא באהל ביתי, וכיוצא בזה ראה בילקוט יוסף ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תכב, ובמילואים שבסוף הספר]".

4. עולה מן המדבר (סי' ר"ד על סעי' י"ב ס"ק א') – "נראה שהוא הדין אם בא לעבות המאכל, וכגון 'במבה' שהתירס רק בא לעבות המאכל ואין לו טעם כלל, וא"כ הציפוי בוטנים הוא העיקר ומברכים עליו בורא פרי האדמה. וכן מוכח ממה שקוראים לחטיפ זה בוטנים, הרי שהבוטנים עיקר".
5. ברכת ישראל (סי' מ"ח) – "א"כ לכו"ע יש לברך על חטיפי ה'במבה' ברכת בורא פרי האדמה, בין לספרדים ובין לאשכנזים".
6. הר"י אלול (משנת יוסף חי"ח סי' קי"ח, ח"כ עמ' ק"ז) – "על במבה יש לברך 'אדמה' מכמה טעמים..."
7. הר"י בן דוד (משנת יוסף חכ"א עמ' ס"ד).

ג. דעת יביע אומר.

1. בורא פרי האדמה.

- (א) ילקוט יוסף (סי' ר"ד סעי' ו', קיצור שו"ע סי' ר"ג סעי' ו') [לשונו מובא לעיל], סי' ר"ד סעי' י"ח, הסכמה לס' אבא באהל ביתי, עמ' תצ"ה אות י"ג, ועוד כמה פעמים בספרו) – "והלך לאביו מר"ן מאור ישראל שליט"א [זצ"ל] עם החומרים והרכיבים ותיכף לאחר שגאון עוזינו שמע הכל לקח 'במבה' בירך עליו בורא פרי האדמה".
- (ב) אבא באהל ביתי (עמ' תקמ"ב הע' ע"ב [לשונו מובא לקמן], עמ' תקמ"ו) – "וכתבנו שהיינו אצל גאון ישראל מרן הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א ביום י"ב סיון תשס"ט לפ"ק יחד עם בנו מו"ר הגאון האדיר ראש הישיבה הרב יצחק יוסף שליט"א והצענו לפניו שוב את טעמי ההלכה שיש לברך על ה'במבה' בורא פרי האדמה. ומרן ענה שבמה שחתם לבנו הרב דוד לא נתכוין כלל ל'במבה' והוא לא חזר בו מאז שהודיע ועשה מעשה שיש לברך על ה'במבה' בורא פרי האדמה. וכל מה שנתכוין הוא דווקא לחטיפי תירס הנעשים עיסה בתוספת מרכיבים כגון דוריטוס וכדומה. ע"כ. ובאמת הרב דוד לא כתב בספרו ולא מילה אחת שיש לברך על ה'במבה' ברכת שהכל, אלא כל מה שכתב הוא 'חטיפי תירס' ורק לאחר צאת ספרו הודיע שהתכוין לבמבה ובכך פירסם ברבים [ותמוה מה נשתנה]. וברור ופשוט שאם היה רושם בספרו 'במבה' לא היה מקבל הסבמה ממרן הראש"ל שגילה דעתו לפני ואחר הוצאת ספרו שיש לברך על חטיפי זה האדמה ואף עשה מעשה ברבים".
2. יביע אומר (הסכמה לס' הלכה ברורה ח"י, אוצרות יוסף סי' י' ד"ה ואחר [עמ' ס"א]) – "ולחבת הקודש ציין כי עיינתי בתשובתו שבאוצרות יוסף חלק י' (סימן י') בדין פת שנשית מקטניות אשר נטחנו, וכן מיני חטיפים הנעשים מתירס, והעלה להלכה שברכתם 'שהכל נהיה בדברו' מכמה טעמי הריצי, ודבריו נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת ע"פ רבותינו הפוסים ראשונים ואחרונים, וסמך סמיכה בכל כחו על מה שכתבתי בשו"ת יביע אומר ח"ז (חאו"ח סי' כט), והמעין ישר יחזו פנימו שיפה דן יפה הורה ודבריו נכונים לאמתה של תורה בלי שום פקפוק, חדאי נפשאי, יישר כחו וחילו".
- (א) אבא באהל ביתי (עמ' תקמ"ב הע' ע"ב, עמ' תקמ"ו) [לשונו מובא לעיל] – "שמרן גאון ישראל רשכבה"ג נתן הסכמתו לבנו הרב דוד והיה זה ביום י"ב סיון תשס"ט לפ"ג וביארנו דברינו ומרן שליט"א אמר **שכל מה שכתב היינו על חטיפי תירס כעין צ'יטוס וכדומה שנעשו עיסה**. ובאמת הרב דוד לא כתב בכל התשובה הלזו וגם בפנים הספר (עמ' רכ"ב) ולא מלה אחת על 'במבה' וכל מה שהערנו לעיל שהוכחות ודחיות רבות ומרובות על נושא ה'במבה' היינו רק משום שאחר שהוציא ספרו אמר שנתכוין על ה'במבה' ולא דמי כי אוכלא לדנא, ועל זה שייכנו במשך כל המאמר הלזה דבריו לדין ה'במבה'. ובאמת פלא שאם כן למה לא כתב כן בכל המאמר ולא פעם אחת והרי היום החטיפי הזה נקרא 'במבה' לגבי כל החברות, וגם הוא קרא לו כן לאחר שהוציא ספרו בריש גלי. אתמהה. ואם היה כותב 'במבה' מרן רבי אבה'ו לא היה נותן לו הסכמה מאחר וכבר הביע דעתו באופן גלוי דעתו להיפך ושלא נשתנה שום דבר בינתיים וגם אח"כ אמר לנו שלא פסק בדין ה'במבה' ושמע דברינו מריש ועד גמירא. ובאותו מן שמחה גדולה היתה לנו שנכנסנו אל הקודש פנימה באהבה וברוב חיבה".

3. מראי מקומות.

- (א) מעין אומר (ח"א פרק י' סי' ל"ג במקורות) – "רבנו בשיעורו במוצאי שבת בבית הכנסת 'תפארת ירושלים' לעדת היזדים פסק שיברך בפה"א על 'פירה', וכן כל הפירות המרוסקים שיברכו עליהם כברכתם העיקרית. ובאותו שיעור הזכיר גם את ה'במבה' שיברך 'בורא פרי האדמה'. אח"כ היה כל מיני שמועות שמו"ר נר"ו חזר בו, ושאלתי לאמת את הדבר, והתשובה ככתוב. במשך הזמן היו שוב טענות שלא הסבירו למו"ר נר"ו כיצד עושים זאת וכן שהוא חזר בו, ובמשך תקופה ארוכה שאלנו שוב ושוב, כדלהלן: שאלה מה מברכים על 'במבה' שעשויה מקמח תירס ברובה עם קצת חמאת בוטנים, וכן על חטיפים שעשויים מקמח תפוחי אדמה. תשובה: בורא פרי אדמה, אבל אם ברך שהכל, גם טוב. שאלה: (הרה"ג אברהם יוסף שליט"א אמר בשם רבנו לברך על 'במבה' 'שהכל') וחזרתי ושאלתי את רבנו. תשובה: תברך אדמה. (כשאמרתי להרה"ג אברהם יוסף שליט"א תשובת מו"ר נר"ו, אמר לי שגם הוא שמע מרבנו כדברי, אך אמרו לו שרבנו חזר בו. ומ"מ בקשתי ממנו שישאל את מו"ר נר"ו בעצמו שוב פעם). שאלה: הרה"ג אברהם יוסף שליט"א שאל את רבנו לגבי ברכת ה'במבה'. תשובה: אפשר אדמה, ואפשר שהכל".

- ד. מראי מקומות – הלכה ברורה (ח"י סי' ר"ח ס"ק ל'), אבני דרך (ח"ו סי' ר"ד תפילה ורכות אות ט', עמ' תקס"א).

כה] חמאת בוטנים (peanut butter).

א. שהכל.

1. הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה תשובות לסי' ר"ב אות ח', פרק כ"ב הע' מ"ה) – "על חמאת בוטנים יש להורות לברך עליו שהכל, דלא עדיפא מ'פאווידלא' שברכתו שהכל, כ"ש חמאת בוטנים שהפרי ניכר עוד פחות, ואף אם רוב בוטנים עומדים לריסוק, וא"כ ברכתו בפה"א כבשמים שחוקים, מ"מ לא דמי לבשמים שחוקים דהתם אינם טובים בלי ריסוק אבל בוטנים אורחיהו לאוכלם שלמים וטובים יותר כשהם שלמים ולפיכך אף אם נטעו לריסוק אין מברכים עליו אלא שהכל".

- א) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ט"ז ד"ה ממרח, הערות ומקורות ללוח אות י') – **"שאף אם נשארו חתיכות דקות מהבוטנים**, כמו בסוג חמאת בוטנים הנקרא 'קרנצ'ל', שיש בו חתיכות בוטנים, מברך עליו שהכל, כיון שאותן חתיכות לא נחשבות לניכר צורת הבוטן (כדין חיטה שלא נטחנה לגמרי, שברכתה שהכל כדלעיל)".
2. חוט שני (ברכות כהלכתן פרק ד' אות מ"א, הברכות כהלכתן פרק י' הע' ל"ח).
3. וזאת הברכה (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ט"ז ד"ה ממרח, לוח ברכות ערך חמאת בוטנים).
- א) וזאת הברכה (הערות ומקורות ללוח אות י') – "ויש להוסיף שאף על חמאת בוטנים 'קרנצ'ל' - Crunchy נראה שמברכים עליו שהכל מאחר שאינו בגדר ניכר והחתיכות של הבוטנים בטלים לרוב הטחון כמו שביארנו בכירור הלכה שם. העולה לדינא, שעל כל מיני חמאות בוטנים מברך שהכל אם אוכלן בנפרד".
4. ותן ברכה (עמ' ת"י).
5. ויאמר אברהם (לוח ברכות ערך חמאת בוטנים).
6. פסקי תשובות (אות י"ח, סוף אות כ"א).
7. שערי הברכה (פרק כ"ג ערך חמאת בוטנים).

ב. בורא פרי האדמה - ב' טעמים. א) שעדיין ניכר צורתו. ב) רוב בוטנים נטעי אדעתא דהכי.

1. הברכות כהלכתן (הוספה למהדו' תש"ס עמ' כ"ז) – "חמאת בוטנים. האדמה".
2. מקור הברכה (לוח הברכות ערך חמאת אגוזי אדמה).
3. פתחי הלכה (פרק ט' אות נ"ה, ארטסקרול עמ' ש"ד, פרק ט' הע' קל"ט, לוח הברכות עמ' שע"ה) - שעדיין ניכר צורתו.
4. כוס של אליהו (סי' כ"ד אות ב' [לשונו מובא לקמן], אות י"ח ס"ק ב', סי' כ"ה אות י"א) – "וכן חמאת בוטנים ברכתו בפה"א מאחר דלפי הנשמע רוב בוטנים נטעי אדעתא דהכי לעשות מהם חמאת בוטנים (ולכה"פ בארה"ב המציאות כך) ואינם נאכלים כמות שהן".
5. יבקש תורה (ברכות סי' ט"ו) – "נלענ"ד לברך על ממרחים את ברכתן המיוחדת והיינו בחמאת בוטנים בפה"א, ובריבת תות בפה"א וכדו', וכן הכריעו הלכה למעשה המקור הברכה ושערי הברכה בריבת אתרוגים וחמאת בוטנים".

ג. תלוי עם יש חתיכות.

1. כוס של אליהו (סי' כ"ד אות ב') – "ואם נתרסק לגמרי ונאבדו צורתו וחומרותו, אלא שעדיין נשארים חלקים קטנים של המאכל בעין, לא אבד ברכתו, כגון חמאת בוטנים - crunchy peanut butter שנשארו בה חתיכות של בוטנים בעין. ואף חלק החמאה שהוא נתרסק ממש ברכתו בפה"א משום שהוא טפל להבוטנים. אבל אם אוכל חמאת בוטנים הנקרא smooth peanut butter (בפנ"ע, בלי פת או דבר אחר) מברך שהכל דנשתנה צורתו וחומרותו לגמרי (א"א"כ רוב בוטנים נטעי אדעתא דהכי דבכה"ג ברכתו בפה"א כמו שיתבאר באות ו').
2. פני השלחן (לוח מילי דברכות ערך בוטנים).

ד. מראי מקומות.

1. הגר"ש זצ"ל (וזאת הברכה הערות ומקורות ללוח אות י') – "על חמאת בוטנים רגילה מברך שהכל, כיון שנתרסקו לגמרי ורוב הבוטנים בארץ אינם גדלים בשביל תעשיית חמאת בוטנים אלא גם על מנת לאוכלם בצורה קלויה".

כ"ו שוקולד (chocolate), וכדו' - קשה, כיון שהדרך הוא לכתוש ולשחוק הרי הם חשובים כקיימי במילתיהו.

א. שהכל נהיה בדברו.

1. שערי תשובה (ס"ק ט"ז) – "על שעקלאדי כתב בדברי יוסף סי' י"ד לברך שהכל **וכן עמא דבר**".
2. אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"א, רשומי אהרן ח"א עמ' כ"ד אות ל"ה, שירת שלמה קונ' תפלה למשה סוף עמ' כ"ו אות צ"ח) – "יברך על השאקאלאד שהכל".
3. הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ק"א, ותן ברכה תשובות לסי' ר"ב אות ט', פרק כ"ב הע' ס"א, קונ' תשובות לסי' ר"ב אות ט').
- הגרשז"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון י"ד עמ' י"ד טור א') – "**ולמעשה ראיתי פעם אחת** שהובא למרן זצוק"ל כוס קפה והסתפק אם צריך לברך על זה ברכת שהכל והיה על השולחן שוקולד ובירך על זה שהכל כדי לפטור את הקפה".
- הגרשז"א זצ"ל (מאור השבת ח"ב מכתב ל') – "נכון הוא שכן אני מורה למעשה (לברך שהכל נהיה בדברו)".
- עי' הגרשז"א זצ"ל (ביצחק יקרא על סעי' ז', ועלהו לא יבול ח"א עמ' ק"י ד"ה הערת) – "דעת אדמו"ר זללק"ל מעיקר דינא צריך לברך 'בורא פרי העץ', אלא שלמעשה הורה לברך 'שהכל נהיה בדברו' כמנהג העולם, אבל אם אכל תחילה דבר שברכתו 'בורא פרי העץ', הורה לברך תחילה 'שהכל נהיה בדברו' על משהו אחר ולפטור השוקולד".
- א) הגר"י טרגר שליט"א (בעל הליכות שלמה, מכתב במייל) – "אין שום סתירה".
- ב) עי' לקמן סי' ר"ג סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.
4. אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות ה') – "על שוקולד מברך שהכל נהיה בדברו".
5. אז נדברו (ח"ג סי' נ"א אות ג') – "על שוקולד אין לברך רק שהכל ועל קאקאו קלוי מביא כה"ח דעות בזה ומסיק לברך שהכל וכ"ש בשוקולד שנשתנה למציאות אחרת בתערובות עוד מינים, ולפיכך אינו דומה לפירות מרוסקין. ומסתברא דאפילו יש חתיכות בטנים ניכרים וכו' הם טפלים להשוקולד".
6. הגר"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ק"א, אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות ס', אליבא דהלכתא גליון י"ד עמ' י"ד ריש טור ב', מקור הברכה סי' כ"א אות י"ב ד"ה אחר) – "דעל שוקולד יש לברך שהכל נהיה בדברו [ואמר שאינו נכון מה שכתב בשמו השואל בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סימן כ"ז אות ב') שיש לברך על שוקולד בורא פרי העץ]".

7. הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ס"ח, סי' ר"ג על מ"ב ס"ק י"ג, סי' ר"ד על מ"ב ס"ק י"ט) – "והנה רוב הלכות ברכות תלויים באדעתא דמאי נטעי, ועשבים שאינן חשובים אין מברכין בפה"א אלא שהכל, ואפשר דלגבי שוקולדה, ע"ל סר"ב סק"ח, ובסר"ג סקי"ג, כיון שהסוכר חשוב בו כהשוקולד, א"כ אין חשיבות לשוקולד כפרי בפני עצמו, אלא כזה וזה גורם, (וכן טוען במשנה הלכות מדור התשובות חלק ו' סל"ח), ואין מברכין אלא על העיקר, ואם אין עיקר אין ב' ברכות, ולפיכך מברכין שהכל".
8. יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י' סי' כ"ב).
9. שבט הלוי (ח"ז סי' כ"ז אות ב', מבית לוי ח"ד עמ' מ"ח אות ז', ח"ז עמ' ל"ח אות ט') – "מה דעת רבינו שליט"א על ברכת שוקולד, כי דעת הגר"ש ז"ל אירבאך שליט"א [זצ"ל] והגר"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] לברך בורא פרי העץ עפ"י המבואר במ"ב סי' ר"ב סק"ד שאם רוב דרך אכילת אותן פירות הוא ע"י ריסוק אף לכתחילה מברך ברכתו הראויה ע"ש, ולמה העולם נוהג לברך שהכל. תשובה: בענין ברכת שוקולד הרבה כבר מדובר, ולפום הדין א"כ כ"ת בשם שני ידידי הגאונים שליט"א הם דברים של טעם – איברא בכ"ז אין דעתי לשנות מנהג העולם לברך שהכל, דנראה דאין שוקולד דומה להמבואר בפוסקים דאם דרך הפרי לאכול בריסוק דמברך ברכה הראויה לפי אותה פרי וכמבואר ג"כ במ"ב סי' ר"ב ס"ק מ"ד, ועיין בשו"ע סי' ר"ג ס"ז לענין בשמים שחוקים מעורבים, ועיין היטב מש"כ באורך בשו"ת שבט הלוי ח"ד סי' י"ט ומה שנו"נ בזה בדברי המשכנות יעקב, דשוקולד אינו קאקאו טחון נקי בלבד, אלא תעשי' של קאקאו עם הרבה חמאת קאקאו ועוד מינים שנעשה מהם תבשיל כזה שכשיקרא יש לו צורת השוקולד, דטחינת קאקאו עצמו הוא **קצת מר**, ובכזה לא דברו הפוסקים, ונוטה יותר לברכת שהכל ואם אינם נביאים הם, בני נביאים הם, ועיין בשו"ת סי' ר"ג ס"ק ג' דונגביל אפ"י שחוק בפה"א היינו כשאין שחוק לגמרי, אבל אם הוא מעוך וכתות עד שאין ניכר אעפ"י שידוע שהוא זנגביל מברך שהכל, וא"כ הה"ד לענין שוקולד, ואעפ"י שבביאור הלכה מפקפק קצת מ"מ אינו מדחה לגמרי יע"ש".
10. משנה הלכות (ח"ו סי' ל"ח, ח"ה סי' כ"ב) – "וכיון דנהוג עלמא לברך שהכל אמרינן כל היכי דהלכה רופפת בידך פוק חזי מאי עמא דבר".
11. רבבות אפרים (ח"ה סי' קל"ד, רבבות ויבולות ח"ב סי' ש"נ) – "ונתקבל המנהג שעל שוקולד כולם מברכים שהכל נהיה בדברו".
12. חוט שני (ברכות ס"ק כ"ב אות ז' [עמ' קפ"ח], אליבא דהלכתא גליון י"ד עמ' י"ד טור ב' [לשונו מובא לקמן]) – "שוקולד, ברכתו שהכל, מאחר שעבר עיבודים ושינויים רבים, ודאי דאין הפרי ניכר בו. ולא דמי לפרי שדרכו בריסוק, כיון שעבר עיבודים רבים ושונים".
13. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ד אות ז', אליבא דהלכתא גליון י"ד עמ' י"ד טור ב') – "דעל שוקולד המנהג לברך שהכל נהיה בדברו, רק טוב להזהר שאם בירך מקודם בורא פרי העץ שיעשה היסח הדעת או יצא החוצה לרחוב".
14. הגר"ח ק"ק זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קמ"ג אות י"ד, הברכות כהלכתן עמ' ר"ג אות ח') – "המנהג לברך שהכל".
15. עין מקור הברכה (סי' כ"א, לוח הברכות ערך שוקולד) – "נראה נכון לברך העץ. אכן המנהג לברך שהכל".
16. תשובות והנהגות (ח"א סי' קפ"ז) – "ראיתי בספר על ברכת הנהנין מהרה"ג רבי גבריאל קרויס שליט"א מאנגליה דמסיק כיון שעיקרו מפרי העץ היינו פולי הקקאו ודרכו בכך לשוקולדה, עיקר הברכה בורא פרי העץ, ותמה על שנוהגין לברך שהכל, ובמקור הברכה מביא מפחד יצחק שבעל יד מלאכי הורה באמת לברך על קיקולאטה בורא פרי העץ, רק בספר הנ"ל מסכים לברך שהכל כיון שהמנהג כן, אבל רצינו כאן לסדר עשיית שוקולדה עם הכשר, וביררנו התערובות שנותן **ועירבו שם כט"ו מיני תבלין** וכדומה. לכן כפי הנראה בשאקאלדע אוכלים רק בשביל הטעם הטוב דוקא, וצורת פרי הקקאו משתנית לגמרי על ידי התערובות שנותן טעם וחשוב ולא בטל, ואף אם רובו פרי מעץ, בשוקלדע **חשוב יותר התערובות שמטעים ומשנה צורה וטעם**, לכן ראוי לברך שהכל דאזלינן בתר טעם וצורה, ולא דמי לשוקלדע לבד העשויה בלי תערובת, שהתערובות שנאכל בשבילו משנה צורתה לגמרי כמ"ש ... ומיהו אם אוכל שאקאלדע המיוחד רק לעצירות ולא בשביל הטעם, ולא מעורב בו הרבה דברים המטעמים, נראה שראוי לברך בורא פרי העץ, שהמברך שהכל על דבר שנתייחד לו ברכה בורא פרי העץ הלא הוא בורא אף שיוצאין בו בדיעבד, אבל כמדומני שנהגו לברך תמיד שהכל דווקא, שעל מה שאוכל לרפואה כשאינו נהנה אינו מברך וכמבואר בשו"ע סימן ר"ד סעיף ח', ועל הטעם שמברך עיקרו התבלין מהתערובות ושפיר ראוי לברך שהכל אבל ד"ז צ"ב, ועיין ברמ"א סוף סימן ר"ב שאם אוכל טפל לפני העיקר, אף שברכתו בורא פרי העץ, אינו מברך אלא שהכל, שלא חשוב שאינו אלא טפל, וגם כאן השוקולדה לא חשוב כ"כ ואוכלין רק בשביל הטעם הטוב דתבלין שמערבין, ולכן בלא חשוב שפיר ברכתו שהכל".
17. הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא גליון י"ד עמ' ט"ו טור א') – "דהמנהג לברך שהכל נהיה בדברו על שוקולד".
18. אבני ישפה (ח"ה סי' ל"ח ענף א') – "יש לחשוש שדמי למרקחת שבשמים בטלים, ולכן נהגו העולם לברך שהכל".
19. וזאת הברכה (פרק י"ב [עמ' ק"א], עי' מעיין הברכה פרק ו' הע' ג') – "וכן על שוקולד הורו מפוסקי זמננו לברך שהכל".
20. ותן ברכה (סוף עמ' תט"ו).
21. ויאמר אברהם (עמ' ט"ו סעי' ז', סי' כ"א) – "על שוקולד יש לברך שהכל".
22. שערי הברכה (רשימת המאכלים ערך שוקולד, עי' פרק כ"ג הע' תרצ"ט) – "שהכל נהיה בדברו".
23. פסקי תשובות (אות כ"ט) – "ואין לשנות".

ב. בורא פרי העץ.

1. אור יצחק (או"ח סוף סי' ס') – "הנה דרכי לברך על מיץ תפוזים או אשכוליות טבעי בורא פרי העץ, וכן דרכי לברך העץ על שוקולד, וכן אני פוסק ובה לשומעים דברי. ולענ"ד לאלה המחמירים מפני הספק אם לברך העץ או לברך שהכל, יש להם להזהר בזה מאוד, כי לפעמים יגרמו ברכה לבטלה, ולפעמים אוכלים ושותים בלא ברכה, ואבאר את דברי: למשל, אם אכל תפוז או תפוח ובירך העץ, ואח"כ רוצה לשתות מיץ תפוזים או תפוחים, אם יברך שהכל על המיץ הרי ברכתו ספק ברכה לבטלה דאפשר שכבר יצא בברכת העץ על התפוז או התפוח. וכן להיפך אם מקודם שתה מיץ תפוזים ואמר שהכל ובדיעבד אם בירך שהכל יוצא על פרי העץ, ואם ירצה לאכול לאחר מכאן תפוז אסור לו לברך עליו מספק. וכן בשוקולד יש לאותה בעיה, וזה מצוי מאוד. וכן לפעמים

מברך שהכל על מים וכיוצא בזה, ואח"כ שותה מיץ תפוזים או אוכל שוקולד, ואינו אומר ברכה, ובודאי שברכת שהכל לא פטרה את מיץ התפוזים והשוקולד אם ברכתם בורא פרי העץ. וכן מצוה להודיע כי גם על סוכר יש ספק מהברכתו, ואף שאנו מברכים עליו שהכל, זה רק מטעם ספק, וא"כ יצטרך להזהר שלא לגרום ברכה לבטלה או שיאכל בלי ברכה".

ג. אם בירכו על שוקולד בורא פרי העץ.

1. לא יצא.
 - (א) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון י"ד עמ' י"ד טור ג') – "דאף בדיעבד אם בירכו על שוקולד בורא פרי העץ לא יצא".
 2. יצא.
 - (א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ב הע' נ"ה).
 - (ב) הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא גליון י"ד עמ' י"ד טור א') – "דזה פשוט שאם בירך בורא פרי העץ על שוקולד יצא".
 - (ג) הגר"ש זצ"ל (וזאת הברכה פרק י"ב עמ' ק"ג אות ג', ותן ברכה פרק כ"ב הע' נ"ה, מקור הברכה סי' כ"א אות י"ב ד"ה אחר) – "ובודאי אם בירך על שוקולד בפה"ע יצא והרי גם בפאוידל"א יוצא בזה (ע' רמ"א סי' ר"ב ס"ז)".
 - (ד) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון י"ד עמ' י"ד טור ב') – "דשוקולד זה ספק אם ברכתו שהכל נהיה בדברו או בורא פרי העץ ולכן מספק מברכין שהכל נהיה בדברו ואם בירך על שוקולד בורא פרי העץ יצא".
 - (ה) ותן ברכה (ריש עמ' תט"ז).
 - (ו) ויאמר אברהם (עמ' ט"ו סעי' ז') – "על שוקולד יש לברך שהכל, ואם בירך האדמה או העץ יצא".
 - (ז) מעדני אשר (סי' פ"ג אות ג') – "ולמרות שלא מצאתי מקור לסברא זו, מ"מ נלע"ד דכמו שגבי סוכר (גם העשוי מסלק סוכר) מברכים שהכל ולא מתחסדים לברך על משהו אחר בפה"א אלא אדרבא מברכים עליו שהכל גם כשרוצים לפטור מאכלים מסופקים (וכמש"כ לעיל סימן ע"ח אות ד') כן ה"ה לגבי שוקולד ושאר מילי דכוותה".
3. מראי מקומות.
 - (א) הגר"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קכ"ז אות ב', אשרי האיש ח"א פרק ל"ה אות ס"א) – "הרוצה לאכול שוקולד ופרי העץ, יקדים לברך שהכל על השוקולד ורק אח"כ יברך בפה"ע על הפרי כי יתכן שהשוקולד נפטר בברכת בורא פרי העץ".

ד. מראי מקומות – כוס של אליהו (סי' כ"ד אות ז', אות י"ב), halachically speaking (ח"ה מספר י"ט עמ' ב').

1. הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' צ"א אות ב') – "בענין שוקולד שנהוג לברך עליו שהכל, נו"נ בזה עם גדולי תורה, דבשלמא על משקה של קקאו ניחא מה שמברכין שהכל כמבואר בשע"ת סי' ר"ב ס"ק י"ט, אבל שוקולד הרי הוא ממש אוכל גמור ומבואר להדיא בשו"ע או"ח סי' ר"ג סעי' ז' שעל 'בשמים שחוקים ומעורבים עם סוכר הבשמים עיקר ומברך עליהם כדין ברכת אותם בשמים' ועי' במג"א סי' ר"ב ס"ק י"ח שכתב דכיון שהדרך הוא לכתוש ולשחוק הרי הם חשובים כקיימי במילתייהו, וא"כ הרי גם קקאו דרך אכילתם רק ע"י כיתוש וריסוק ויש לברך ע"ז בורא פרי העץ אם הקקאו הוא עיקר וכ"ש כשהוא רוב, והפליאה היא ביותר על אחינו הספרדים שנוהגים כהמחבר בסי' ר"ב סעי' ז' לברך בפה"ע גם על תמרים שנתמעכו ונשתנה צורתן. וחשבתי לומר דכיון שהקקאו עצמו אינו נאכל כלל כמו שהוא לא חי ולא מבושל ועומד כרגיל להתערב עם דברים אחרים באופן שהוא רק מיעוט, ולכן אפשר דאפי' בכה"ג שאינו מיעוט אבל כיון שאינו ראוי לאכילה אלא ע"י תיקון ותערובת עם דברים אחרים אפשר דאין זה כ"כ חשוב ואף שדרך אכילתו תמיד ע"י ריסוק אפי"ה מברכין ע"ז שהכל, ולא דמי לשמן דאם חושש בגרונו ונותן שמן הרבה לתוך אניגרון שמברך עליו בפה"ע אף על גב דבשום ענין אחר לא משכחת דמברכין עליו בפה"ע כמבואר בריש פרק כיצד מברכין, דשאני שמן שלא נשתנה ממה שהיה קודם משא"כ קקאו שהוא פרי כזה אשר כמו שהוא אינו נאכל וגם צריך כיתוש וריסוק עד שנהפך לדבר אחר לכן מברכין שהכל, אך עדיין תמוה שהרי מבואר שגם על אינגבע"ר שחוקים שאוכלים עם צוקער מברכים בפה"ע כמו"ש הט"ז וכן הוא במשנ"ב סי' ר"ב ס"ק מ"ד אף על גב שגם אינגבע"ר אינו נאכל כלל אלא ע"י שחיקה ונטפל לדברים אחרים ממש כמו קקאו ולכן **צע"ג**. ועכ"פ אותם שמעריבים קקאו עם סוכר יחד ואוכלין נראה שאם הרוב הוא קקאו צריכים ודאי לברך בפה"ע שהרי לא נהפך לדבר אחר ודומה ממש לאינגבע"ר וכדומה".
2. ששכ"ה (משנה הלכות ח"ו סי' ל"ח) – "בענין הטשוקאלאד שיצא לו להלכה בעת לימודו שיש לברך עליו פרי האדמה או העץ והסתייע לו ממ"ב סי' ר"ב ס"ק מ"ד".
3. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות י"ד) – "כתב השערי תשובה (ס"ק טז) דעל שוקולד מברך שהכל, האם כוונתו על שוקולד שאוכלים או רק כששותים אותו עם מים, דלפני זה דיבר מקאו"י וטי"ע. תשובה: שניהן".

ה. סויה (soy).

1. שהכל.
 - (א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה תשובות לסי' ר"ב אות י"א, וזאת הברכה עמ' ק"א ד"ה אף [לשונו מובא לקמן]) – "על תוצרות מסויה כמו נקניקיות ו'בשר צמחי', אף שנטעו אדעתה דהכי, מ"מ כל המוצרים של סויה הם דברים חדשים ו'פנים חדשות באו לכאן' ואף שלא נשתנה שינוי גמור כסוכר מ"מ כיון שאינו ניכר כלל שיצאו מהפרי מברך עליהם שהכל".
 - (ב) שבט הלוי (ח"י סי' מ"ו אות ב') – "ואשר שאל, דאיזה ברכה מברכים על נקניק שעושים מסויה, וכב' מדמה לפת קטניות שכ' בשו"ע סי' ר"ח ס"ח. הדבר פשוט בעיני שמברכים רק שהכל וק"ו מפת קטניות שכולו קטניות וכאן יש עוד תערובת מינים, ונעשית כעין תבשיל וכולו טחון היטב".
 - (ג) תשובות והנהגות (וזאת הברכה עמ' ק"א ד"ה אף) - לשונו מובא לקמן.
 - (ד) וזאת הברכה (עמ' ק"א ד"ה אף, עי' מעיין הברכה פרק ו' הע' ג') – "אף על פי שעל פולי סויה (קלויים או מבושלים) מברכים 'האדמה', בכל אופן על מאכלים העשויים מסויה מעובדת, כגון קציצות מן הצומח, נקניקים מן הצומח, שניצל סויה וכדומה -

מברך 'שהכל', **כי לא ניכר כלל שיצאו מפרי כלשהו** (אפשר היה לומר שסויה נחשבת עומדת לאכילה באופן של ריסוק, ואף על פי שנתרסקה מברך 'האדמה', כיון שמייצרים כמויות גדולות של סויה מעובדת. אך נראה שברכתה 'שהכל'. כיון שהסויה נטחנה ונשתנתה צורתה למאכל אחר, ודומה בתוארה לבשר ולא לירק, לכן לפי סברת הביאור הלכה ורבינו יונה דלעיל מברך 'שהכל'. וכן הורה לי הגר"מ שטרנבוך והגרש"ז אויערבאך".

(ה) **כוס של אליהו** (סי' כ"ד אות י"ה ס"ק ג').

2. מראי מקומות.

(א) **הגרש"א זצ"ל** (וזאת הברכה עמ' ק"א ד"ה אף, עמ' של"ז אות ב' ס"ק א', אשרי האיש ח"א פרק ל"ה אות ס"ב) – "אדם שהיו לפניו נקניק בשר צמחי העשוי מסויה, וירק, **יברך תחילה** 'שהכל' על הנקניק ורק אחר כך יברך בפה"א על הירק. שאם יקדים את הירק בגלל דין הקדימה, יתכן שבפה"א יפטור את המוצר העשוי מסויה, כדין ירק שנשתנה צורתו".

כז] שומשמיין.

א. שומשמיין שטחנן.

1. שהכל.

(א) **ב"י** (סוף סי' ר"ד) – "כתב ה"ר דוד **אבודרהם** (עמ' שלג) השומשמיין מברכין עליהם בורא פרי האדמה טחנן מברכין עליהם שהכל על שמנן ופסולת שלהם מברכין בורא פרי האדמה".

(ב) **מג"א** (סי' ר"ה ס"ק ט') – "שומשמיין מברך בפ"ה טחנן מברך שהכל (אבודרהם) וצ"ל מפני שאין צורתן עליהם כלל".

(ג) **מגן גיבורים** (אלף המגן סי' ר"ה ס"ק ט') – "שומשמיין מברך בפה"א טחנן מברך שהכל, רד"א ב"י ומ"א".

(ד) **עי' אג"מ** (או"ח ח"א סי' ס"ה) – "ומה שהקשה ידידי מרעטשנע קאשע שמברך בפה"א אף על פי שנתמעך כדאיתא בשע"ת סי' ר"ה סק"ז, על הא דשומשמיין שטחנן שמברך שהכל מפני שאין צורתן עליהם כלל, הנה הטעם הוא דברעטשנע קאשע הא הוא משום שכן דרכן לאכול כמפורש בשע"ת שם ובשומשמיין אין דרך לאוכלן כך דהטחינה הוא לעשות שמן ולא בשביל אכילה ולכן כיון שאין צורתן עליהן מברך שהכל להמג"א. אבל לדינא הוא ספק, דאבן העוזר פליג וסובר דמברך גם בשומשמיין שטחנן בפה"א, ולכן **טוב למנוע** מלאכול שומשמיין שטחנן בלא פת, ואם צריך לאכול יש לברך שהכל מספק".

2. בורא פרי האדמה.

(א) **אבן העוזר** (סי' ר"ה על מג"א ס"ק ח') – "והעיקר מה שיש לתמוה תמיה גדולה על ר"ד אבודרהם איך כתב בשומשמיין טחנן מברך שהכל, הרי דקודם שסחט מן הפרי שומשמיין את השמן דיש בו עדיין טעם ועיקר הפרי, אפילו הכי מברך עליהם שהכל, ואחר כך אחר שעצר וסחט השמן מהם ונשאר רק הפסולת לבד יברך על הפסולת בורא פרי האדמה, זהו [דבר] שאי אפשר לאמרו כלל. מזה לבד מוכרח הוא שטעות דמוכה נפל בספרי ר"ד אבודרהם, וכן צריך להיות טחנן מברך עליהם פרי האדמה, על שמנן ופסולת שלהם מברך שהכל וכו'. וזה ברור דהיפוך דברים יש כאן. ועתה דבריו הם עולין לדינא כדעת כל הפוסקים. ומתורץ נמי מה שהקשה הב"י [שם] מה טעם יש לפסולת לברך עליהם בורא פרי האדמה, משמע דאם הוי מברך שהכל הוי ניחא ליה. והיינו כיון שאוכלן לרעבון נפשו למלא בטנו, הוי ליה דין שותה מים לצמא דאסור להנות בלא ברכה. סוף דבר נתברר על כל הפירות שנתרסקו ונתמעכו לגמרי, אם הוא דרך הנאתן בכך, לא נשתנה ברכתן".

(ב) **שע"ת** (סי' ר"ה ס"ק ז') – "ומ"ש המג"א בשם אבודרהם בדין שומשמיין שאם טחנן מברך שהכל ובאה"ע שם השיג ע"ז וכ' שאף שנתמעך ונתרסק אם הוא דרך הנאתן לא נשתנה ברכתו".

(ג) **ערה"ש** (סי' ר"ה סעי' ז') – "ועל שומשמיין מברך בפה"א אפילו טחנן כיון שדרך הנאתן בכך [ש"ת סק"ז בשם אע"ז] ויש מי שאומר דבטחנן מברך שהכל [מג"א שם] ונראה עיקר כדיעה ראשונה".

3. מראי מקומות.

(א) **פמ"ג** (סי' ר"ה א"א ס"ק ט') – "ומה שכתב (שומשין) [שומשמיין] אין צורתן "כלל" כו' עיין סימן ר"ב במ"א אות י"ח וסימן ר"ח [ס"ק] י"ג וסימן ר"ד [ס"ק] כ"ב".

(ב) **מ"ב** (ס"ק י"ז) – "ושומשמיין שטחנן נשתנית ברכתן מפה"א לשהכל מפני שאין צורתן עליהן כלל [מ"א] ודעת האע"ז דאפי' טחנן מברך בפה"א אם לא שעשה מהן משקין דאז ברכתן שהכל והובא בשע"ת".

ב. טחינה.

1. שהכל.

(א) **חזון עובדיה** (ברכות עמ' קל"ו אות י"א) – "טחינה ברכתה שהכל".

(ב) **וזאת הברכה** (מעין הברכה פרק ו' אות א').

(ג) **מעדני אשר** (סי' פ"ג אות ב') – "נראה דאפילו אם רוב השומשום נאכל כטחינה יש לברך על הטחינה שהכל כיון שדרכה להאכל בתור טפל למאכלים אחרים, ודמי לבצל וכדומה שנאכלים רק עם פת או סלט דהכרעת המשנ"ב לברך עליהם שהכל כשאוכלם לבד, עמש"כ בזה לקמן סימן פ"ה. ולפ"ז י"ל דגם על חלווה יש לברך שהכל, דלכאורה אין רוב אכילת השומשום בצורה של חלווה, ומה שנאכל כטחינה מסתבר שלא מצטרף להקרא רוב אכילתו טחנן כיון שנאכל בתור טפל למאכלים אחרים [וזכר לדבר פלפלין (משנ"ב סי' ר"ב סקפ"ב), דמה שנוטעים אדעתא לאוכלם בתערובת מקרי לא נטעי אדעתא דהכי]. ועוד יש לדון בחלווה מדין פנים חדשות כמו בשוקולד כפי שיבואר באות הבאה".

(1) לשיטתיה למש"כ בסי' פ"ח אות ב'. אמנם עי' **יבקש תורה** (ברכות סי' ט"ו ד"ה ויעיין) שחולק עליו, ואינו דומה לבצל כדאי

במקור הברכה (סי' כ"ז ס"ק ב') "דדווקא בבצל וכדומה דהוא חריף ומחמת זה לא טעים לאכול בלא פת לכן אבד חשיבות ברכתו הראויה".

(ד) **פסקי תשובות** (סוף אות כ"ב) - לשונו מובא לקמן.

ה) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך טחינה).
2. בורא פרי האדמה.

א) ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' מ"א) – "אבל 'טחינה' שעשויה משומשומין מרוסקים צריך לברך עליה 'בורא פרי האדמה' אם אוכל אותה לבדה בלי לחם".

ג. חלווה.

1. שהכל.

א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה תשובות לסי' ר"ב אות י') – "על 'חלווה' (משומשמים) אף אם נאמר שהשומשמים נטעו אדעתא לרסקם מ"מ אינו מברך על החלווה אלא שהכל דהוא דבר חדש ואינו ניכר כלל שזה בא משומשמים והרי לענין שוקולד ידוע שנטעו הקקאו אדעתא דהכי וגם יותר ניכר שהוא בא מהקקאו, ועם כל זה אנו נוהגים לברך שהכל, כל שכן שאין לברך על החלווה אלא שהכל".

ב) ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' מ"א) – "'חלווה' שעשויה משומשומין טחונים שנילושו בדבש וסוכר צריך לברך עליה שהכל נהיה בדברו".

ג) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ו' אות א').

ד) מעדני אשר (סוף סי' פ"ג) – "ובזה מובן גם מנהג העולם לברך שהכל על חלווה ועל ממתק קוקוס וכן על עוגיות קוקוס גם אם מאכלים אלו רובן עומד לטחינה כיון שאין זו טחינה גרידא אלא צורה חדשה ולכן כלתה חשיבות הפרי וברכתן שהכל".

ה) פסקי תשובות (סוף אות כ"ב) – "ובכלל זה גם מוצרי חילבה ומוצרי שומשום טחון (חלווה וטחינה וכיוצב"ז) אף שרוב גרגרי החילבה והשומשום מיועדים לריסוק וטחינה או לכתושה לשמן וכיוצ"ב, מכל מקום מיועדים לאכילה כתבלין וכטפילה ע"י מריחה על לחם ומיני מאפה וכדו', ולכן אפילו כשאכלם שלא כטפילה מברך שהכל, אבל כשאוכל גרגרי החילבה או שומשום כשאינם טחונים (וכגון ממתק שומשום שהוא גרגרי שומשום הדבוקים במי סוכר וכדו') מברך בורא פרי האדמה".

ו) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך חלווה).

2. מראי מקומות.

א) וזאת הברכה (עמ' של"ז אות ב' ס"ק ג') – "אדם שלפניו חלוה (ממתק העשוי משומשומים טחונים) וירק, יברך 'שהכל' על החלוה ואחר כך 'האדמה' על הירק [שיתכן שהחלוה נפטרת ב'אדמה', עיין שערי תשובה (רה ז)"]".

ד. שמן שומשומין (sesame oil).

1. עי' לעיל, סעי' ד'.

כת] נובלות - סעיף ט'.

א. משנה (ברכות דף מ:): – "ועל הנובלות ... שהכל נהיה בדברו; רבי יהודה אומר: כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו".

1. גמרא (שם) – "מאי נובלות. רבי זירא ורבי אילעא, חד אמר: בושלי כמרא. וחד אמר: תמרי דזיקא".

ב. תמרי דזיקא, דהיינו תמרים שנופלין מן האילן מחמת הרוח.

1. מברך בורא פרי העץ.

א) או"ז (ח"א סי' קע"ה) – "כתב רבינו יצחק אלפס ... אבל תמרי דשדי להו זיקא דברי הכל בורא פרי העץ דפירא מעליא הוא עכ"ל. גובאי פ'י חגבים טהורים. זמית פ'י בערוך מרק שכן קורין בלשון יון למרק זומא ויש מפר' שלימ"א וכן פ'י ר"ח זמית מרק".

1) מש"כ השעה"צ (ס"ק נ"ז) "ואור זרוע בשם רבנו חננאל". לא נראה.

ב) פר"ח (על סעי' ט').

ג) גר"א (על סעי' ט' ד"ה שבשלם) – "וב"ח בסי' ר"ד והביאו מ"א שם ס"ק ב' שגה בזה שסובר שרמב"ם וטור פ'י תמרי דזיקא והוא טעות גדול דבגמרא אמרינן דלכ"ע בפה"ע".

2) בה"ל (סעי' ט' ד"ה מברך) – "דע דמבואר בש"ס למסקנא דתמרים שנופלין מן האילן מחמת רוח פירי מעליא נינהו ומברך עליהו בפה"ע וכ"כ ר"ח מובא באו"ז [ודברי רש"י באלפסי במשנה שם אינו מדוקדק עי"ש] וכ"כ הגר"א ואם נפלו קודם שנתבשלו עיין מה שכתבנו מקודם דתלוי זה בדעות. ולכתחלה יותר טוב לברך שהכל אם ראוי לאכילה קצת ובדיעבד אם בירך בפה"ע יצא".

מה "בושלי כמרא".

ג. שהם תמרים שמבשלם ושרפם החום ויבשו [ונשתנו לקלקולא].

1. רש"י (ברכות דף מ: ד"ה ד"ה פרי בושלי) – "בושלי כמרא. כמו שרופי חמה, שבשלם ושרפה החום ויבשו ותמרים הם, כמרא חום, כמו: מכמר בשרא (פסחים דף נ"ח א) ... פרי העץ בעי ברוכי. שהרי לא נשתנו לקלקול".

2. ר"ש (פאה פרק א' משנה א' ד"ה נובלות [פירוש ראשון]), כדאי בשעה"צ ס"ק נ"ז) – "בושלי כמרא כלומר מניחין אותו באילן להצטמק מל' עורנו כתנור נכמרו (איכה ה)".

3. רא"ה (ברכות דף מ:): – "מאי נובלות בושלי כמרא. פ'י תמרים שרופי חמה".

4. פסקי רי"ד (ברכות דף מ:): – "מאי נובלות, בושלי כמרא. פ'י תמרי' שרופי חמה, ששרפם החום ויבשו. כמרא חום, [כמו] מיכמר בישראל".

5. רי"ז (ברכות פרק ו הל' ג' אות ג') – "ועל הנובלות, שהם פירות שנשרפו בחום החמה ונתבשלו בלא עתם והם מין קללה, מברך עליהם שהכל נהיה בדברו".

6. מחבר (סעי' ט', סי' ר"ד סעי' א').
7. לבוש (סעי' ט', סי' ר"ד סעי' א').
8. שלחן שלמה (סעי' י', סי' ר"ד סעי' א').
9. גר"ז (סעי' ו').
10. ערה"ש (סעי' ל"א).

ד. שהם מן תמרים שאין מתבשלין על האילן [וניותנין אותן בעפר או בתבן להתחמם עד שיתבשלו].

1. ערוך (ערך כמר) – "שהן תמרין פגין שאין נכשרין לאכילה כלל וכומרין אותן בעפר להתבשל".
2. ר"ח (תוס' הרא"ש ברכות דף מ: ד"ה בושלי, תוס' ר' יהודה ברכות דף מ: ד"ה בשלי) – "בושלי כומרא. פר"ח תמרים שאינן נגמרין לאכילה באילן וכומרין אותן בתבן או בעפר ומתחממין ומתבשלין כמו מכמר בשרא (פסחים נ"ח א'), כומר של ענבים (ב"מ ע"ד א')".
3. רש"י (ישעיהו פרק ל"ד פסוק ד') – "וכנובלת מתאנה. כמושה באילן קרויה נובלת וזהו שפירשו רבותינו (ברכות מ) מאי נובלות בושלי כומרא שנתבשלו בכומר לאחר לקיטתן צוברן ומתחממות ומתבשלות".
4. ר"ש (פאה פרק א' משנה א' ד"ה נובלות [פירוש שני], ערלה פרק א' משנה ח') – "ויש מפרשין שאין מתבשלין באילן אלא תולשן ועושה אותן כומר בארץ ומתבשלין".
5. ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ב קמ"ג-ג) – "נובלות שהוא מין פרי ולא נגמר בישולו שהכל נ"ב כך פשוט".
6. טור (סי' ר"ד סעי' א').
7. אור"ז (ח"א סי' קע"ה) – "כתב רבינו יצחק אלפס ... ונובלות הוא דמברכין עליהן שהכל אסיקנא דאינון פגין שאינן נכשרים לאכילה כלל אלא כומרין אותן בעפר להתבשל אבל תמרי דשדי להו זיקא דברי הכל בורא פרי העץ דפירא מעליא הוא עכ"ל. גובאי פי' חגבים טהורים. זמית פי' בערוך מרק שכן קורין בלשון יון למרק זומא ויש מפר' שלימ"א וכן פי' ר"ח זמית מרק".
8. (א) מש"כ השעה"צ (ס"ק נ"ז) "ואור זרוע בשם רבנו חננאל". לא נראה.
9. רע"ב (דמאי פרק א' משנה א', פירוש ראשון).
10. ב"ח (ס"ק ו').
11. עולת תמיד (ס"ק ז'*).
12. גר"ז (סעי' ו').

ה. שהם הפירות שנפלו מן האילן [פגים] קודם שיתבשלו.

1. רמב"ם (פירוש המשניות ברכות פרק ו' משנה ג') – "ונובלות, הם הפירות הנובלים מן העץ כשהם פגים לפני שיבשלו".
2. אשכול (ח"א סי' כ"ט) – "ועל הנובלות, פי' שהשירן או נפלו קודם שבשלו".
3. תוס' ר' יונה (ברכות דף כח:): – "פירוש נובלות הפירות שנפלו קודם בישולן".
4. כל בו (סי' כ"ד) – "ועל הפירות שנשרו קודם בשולן והם נקראין נובלות".
5. אורחות חיים (ח"א הל' ברכות אות כ"ב) – "ועל הפירו' שנשרו קודם בישולן והן הנקראות נובלות".
6. רע"ב (ברכות פרק ו' משנה ג', ערלה פרק א' משנה ח') – "נובלות. פירות שנפלו מן האילן קודם שנתבשלו כל צרכן".
7. שלחן שלמה (סי' ר"ד סעי' א').

ו. מראי מקומות – א"ר (ס"ק י"ג), פמ"ג (א"א ס"ק כ', ס"ק כ"א), מ"ב (ס"ק מ"ט, בה"ל שם ד"ה שבלם), איש מצליח (ח"א סי' כ"ט ד"ה עוד הביא).

כט [מיץ פרי] (סעיף ח' - סעי' י"א).

א. החילוק בין מי פירות למי שלקות.

1. עי' סי' ר"ה סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ב. המעלה של זיתים וענבים.

1. ז' משקין.
2. שהתורה מחשיב לגבי תרומה וביכורים וערלה, חשבינהו חז"ל לענין ברכה.
 - א) ריטב"א (פסחים דף כד:): – "דמשקה היוצא מן האוכל לא חשיב אוכל כלל ובדין הוא דאפילו בשל זיתים וענבים נמי אלא דרבינהו קרא לגבי תרומה וביכורים וערלה למיהוי כפרי (חולין ק"כ ב'), ומשום הכי חשבינהו חז"ל לענין ברכה חשובה כדאיתא בדוכתה (ברכות ל"ה ב'), אבל שאר פירות אין מברכין על משקה שלהם אלא שהכל וכדאמרין פרק כיצד (שם ל"ח א') גבי דובשא דתמרי, ולא סוף דבר ביוצא מאליו אלא אפילו על ידי סחיטה".
 - ב) תוס' (ב"ב דף צו: ד"ה אחד) – "ואפי' היוצא מן הזיתים וענבים הוי זיעה בעלמא אי לא דמפיק בהעור והרוטב (חולין דף קכ:): שסופג את הארבעים על היוצא מהן ועוד דמייתי עלה ברייתא דתרומה דקאמר כמאן כי האי תנא דתניא דבש תמרים ויין תפוחים כו' חייב קרן וחומש דברי ר"א ור' יהושע פוטרי".
3. שעיקר נטיעתן הוא לשמן וליין.
- א) גר"ז (סעי' י') – "חוץ מזיתים וענבים שהיוצא מהם כמותם שאף שנשתנו נשתנו לעילוי שבשנינויים הם באים לכלל דרך אכילתם שעיקר הפרי לכך נטעוהו וענבים להוציא מהן יין וזיתים להוציא מהן שמן לפיכך פרי הוא וראוי לברך עליו בורא פרי העץ..."

(ב) ערה"ש (סעי' כ') – "לבד זתים וענבים שעיקר נטיעתן הוא לשמן וליין באלו ברכתן העץ וליין קבעו ברכה לעצמו הגפן מפני חשיבותו".
4. מראי מקומות – רא"ה (ברכות דף לה.).

ג. מי בישול פירות, בתוך הסעודה – בה"ל (סעי' י"א ד"ה בתוך).
1. עי' סי' קע"ד סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ל) מיץ תפוזים (orange juice).

א. חזו"א (או"ח סי' ל"ג ס"ק ה', שביעית סי' כ"ה ס"ק ל"ב, יו"ד סי' רי"ד) – "ויש לעי' לדעת הרשב"א אם זהו דין מוכרע שאין כל הפירות עומדין לסחיטה ואף אם ישתנה הדבר בדור מן הדורות בטלה דעתם או דיינינן הדבר בכל דור ומהא דפריך עירובין כ"ח א' ובבל הוי רובא דעלמא וכן שבת קמ"ד ב' משמע דאין מתחשבין בדורות עברו וא"כ אם נשתנה הדבר נשתנה הדין ולפ"ז י"ל לדעת הרשב"א דמיץ של תפוז"ז הוי בכלל עומד לסחיטה בזמננו ... ובתפוז"ז לעולם הנאת אכילתו הוא כעין שתי' ולא מקרי משנה מברייתו ... מן האמור נלמד דסחיטת תפוז"ז הנהוג שמערין כל האוכל לתוך הכוס ואינו נשאר רק הפסולת הדעת נוטה שיש לו דין ריסוק של פוידל"א שנחלקו בו הפוסקים או"ח סי' ר"ב ס"ו ודעת רמ"א שם דהעיקר דברכתו בפה"ע ... עוד יש לומר דגם הרא"ש מודה להרשב"א דהיכי דעיקר דרכו בסחיטה חשיב פירי והא דהוצרך הרא"ש למיהב טעמא במי שליכא משום טכ"ע דהתם אין דעתו על המשקין היוצאין אלא לאכול את הירק המבושל והמשקין הן רק טפל אצלו אבל אם כל דעתו על המשקין חשיב פירי תדע שהרי בסוכר ס"ל להטור בפה"ע משום דזהו עיקר פירי ולא חשבינן לי' זיע דאע"ג די"ל דשא"ה שאין שם פירי אחריתא אבל לא מסתבר לחלק שהרי מה שעיקרו פירי אינו פוגם את המשקה היוצא ממנו אלא כל שעיקר האכילה הפירי והמשקה היוצא אין בני אדם דעתם עלי' חשיב זיע אבל כשרוב בני אדם יהבי חביבותם על המשקה ונהנין בה כהפירי לא גריעי היוצא מהפירי מהיוצא מקנים וכיון דהרשב"א הכריע הדבר ואין לנו הכרח שהרא"ש חולק למעוטי בפלוגתא עדיף. ואמנם במ"ב סי' ר"ה ס"ג כתב בשם אחרונים ז"ל דהרא"ש חולק אף בדרך למסחטינהו אבל לא מצינו הכרח לזה ובתה"ד סי' כ"ט מבואר בהדיא דכל שדרכן לרסקן לגמרי מברך עליהן בפה"ע אף שדעת התה"ד דבנתרסקו לגמרי חשיבי כמשקין היוצאין ומבואר דבדרכן למסחטינהו נמי חשיבי פירי".

1. עי' חזו"א (חסד אברהם מנחם עמ' ט"ז ד"ה ואחרי, מעשה איש ח"ג ריש עמ' קכ"א) – "ואמר לי הלכה: הרוצה יכול לברך גם על מיץ תפוזים בורא פרי העץ, והמברך ברכת שהכל הוא מטעם שאין הפרי ניכר במשקה, אולם לא אמר לי שברכת שהכל על מיץ תפוזים הוה מטעם ספק ברכה".

ב. בורא פרי העץ.

1. אור יצחק (או"ח סוף סי' ס') – לשונו מובא לעיל.

ג. שהכל.

1. חזו"א (קונ' בעניני ברכת הנהנין עמ' ה') – "אולם למעשה הורה לי הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] שהגם שהחזו"א כתב כן בספרו מ"מ למעשה הוא לא נהג כן אלא בירך עליו על מיץ תפוזים שנמעך כל בשר הפרי בתוכו שהכל נהי' בדברו".
2. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות כ"ה) – "דאף שגם הוא הבין בדברי החזו"א שמברך העץ, עכ"פ מנהגינו לברך על כל המיצים 'שהכל' משום שהם זיעה בעלמא".
3. אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות ו', פרק מ"ו אות ל"ז [לשונו מובא לקמן]) – "על מיצי פרי הדר מברך שהכל נהיה כדברו".
4. משנה הלכות (חי"א סי' קס"א).
5. חזון עובדיה (ברכות עמ' קכ"ה).
6. שבט הלוי (ח"ד סי' י"ט, מבית לוי ח"ד עמ' קמ"א אות ט', עי' ח"ד עמ' מ"ט אות ח', עי' ח"ז עמ' ל"ט אות י') – "דלכתחלה ראוי לברך גם על סחיטת תפוזים פרי הדר ברכת שהכל".
7. חוט שני (ברכות ס"ק כ"ג ד"ה ולענין ברכת [עמ' קצ"ב]) – "ולענין ברכת הנהנין על מיץ תפוזים, מברך שהכל מחמת הספק. ואם בירך בורא פרי העץ, יצא. וכל שכן אם יש שם חתיכות תפוזים".
8. הגר"ח זצ"ל (גלאט חכ"ה הג"ה בעמ' קי"ב, ברכות כהלכתן עמ' קמ"ב אות י"ג, הברכות כהלכתן עמ' ר"ג אות י"ב) – "ביקש מרן שליט"א להביא לפני הגר"ח ק"ש שליט"א [זצ"ל] כוס מיץ תפוזים, ובירך עליו הגר"ח ק"ש שליט"א [זצ"ל] שהכל נהיה בדברו".
9. ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' י"ג).
10. פתחי הלכה (לוח הברכות ערך מיץ תפוזים) – "מיץ תפוזים (גם עם פירווי הפרי) שהכל".
11. ויאמר אברהם (שו"ת סי' ד', לוח הברכות ערך מיץ תפוזים).
12. ותן ברכה (עמ' תכ"ז, לוח הברכות עמ' ס"ה).
13. ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' מ"ה).
14. דברי בנייהו (ח"ח סי' י') – "יש לברך על מיץ תפוזים מבעי שנסחט במיקמר ואף אם נסחט בפומפיה ויש חלקי הפרי ג"כ בתוך המשקה אפילו הכי ברכתו שהכל".
15. דבר משולם (ח"א סי' רצ"ח).
16. אור דוד (ח"ב סי' ט') – "מסקנה דדינא: הסוחט תפוז לצורך עשיית מיץ תפוזים, אין מברך עליו אלא ברכת שהכל נהיה בדברו, כיון דהוי זיעה בעלמא, והרוצה להחמיר ...".
17. שערי הברכה (פרק כ"ג ערך מיץ פירות וירקות) – "ואפילו אם נסחט המיץ מפרי העומד לסחיטה כגון מיץ תפוזים, ברכתו שהכל. ואפילו יש בתוכו מעט חתיכות של הפרי או הירק, בטלים הם אל המיץ".

ד. תלוי אם סנן, ומכוון לשתות כשקצת פרי בתוכו.

1. תשובות והנהגות (ח"א סי' ק"פ, ח"ב סי' ק"נ, הברכות כהלכתן סעי' כ"ג, מועדים וזמנים ח"ה סי' ר"ד הג"ה ס"ק א') – "וברם עיקר הדברים שהיום רובם עומדים למיץ, וחשיב 'דרכן למיסחטיניהו', ולכן בפלוגתא, היינו אם נימא דתלוי למה נטעו אותם וכמבואר במ"א (ר"ב ס"ק י"ב), אבל אם לא תלוי למה נטעו אותם אלא למה עומדים, הלוא רוב בני אדם כשיש להם פרי תפוז אוכלים ולא סוחטים ושותים, רק שמיעוט בתי - חרושת סוחטים את רוב התפוזים, וא"כ עיקרו לאכילה ואף לרשב"א הברכה שהכל בסחיטה למיץ. (ועיין עוד בדברינו במועו"ז ח"ח סימן ר"ד). אמנם כשעיקרו מיץ ומכוון לשתות כשקצת פרי בתוכו, ולא לסנן יפה, נראה שראוי לברך בורא פרי העץ גם על המיץ בפרי וכמ"ש. ולמעשה נהגו לברך על מיץ שהכל, רק אם לא סינן מברכים בורא פרי העץ כמ"ש".

ה. מראי מקומות – שלחן הלוי (פרק ג' אות י').

ו. האוכל תפוז ושותה מיץ תפוזים טבעי, מברך על התפוז ואינו מברך על המיץ.

1. אור לציון (פרק מ"ו אות ל"ז) – "האוכל תפוז ושותה מיץ תפוזים טבעי, מברך על התפוז ואינו מברך על המיץ, ולכתחילה יש לברך על המיץ שהכל נהיה בדברו לפני שמברך על התפוז, אך ודאי שאין ברכת התפוז פוסלת משקה קל בטעם תפוזים".
2. וזאת הברכה (פרק י"ב עמ' קכ"ז אות ב', עי' מעיין הברכה פרק י"ח אות י"ח).

לא] שאר ציורים.**א. מיץ לימון (lemon juice).**

1. בורא פרי העץ.

(א) חזו"א (או"ח סי' ל"ג ס"ק ה', שביעית סי' כ"ה ס"ק ל"ב, יו"ד סי' רי"ד) – "ולימון עדיף טפי שאין דרכו לאכול כולו אלא לעולם המיץ שלו עיקר".

(ב) חוט שני (ברכות ס"ק כ"ג ד"ה ולענין לימון, עמ' קצ"ב) – "ולענין לימון, כתב בחזו"א וז"ל, ולימון עדיף טפי שאין דרכו לאכול כולו אלא לעולם המיץ שלו עיקר, עכ"ל. ולפי"ז לענין ברכת הנהנין, יש לברך על מיץ לימון בורא פרי העץ, אם מוסיף סוכר כדי למתקו, הלימון הוא העיקר והסוכר טפל".

2. שהכל.

(א) אבני ישפה (אסיפת יצחק ט"ו כסליו תשס"ה ענף ב') – "טענת שצריך לברך בורא פרי העץ על מיץ לימון כיון שכולם נוטעים על דעת לעשות מיץ. קשה לומר כן אחר שבגמ' ברכות ל"ח א' מבואר שהמיץ נחשב זיעה חוץ מן המיץ שיוצא מן הענבים וזיתים. וכבר הסתפק החזו"א בספרו לענין התפוזים בספק זה, והכריע שיש לברך על המיץ שהכל, ובדיעבד שהוא בורא פרי העץ יצא".

(ב) שערי הברכה (פרק כ"ג סוף ערך מיץ פירות וירקות, הע' כ"ג) – "ולגבי מיץ לימון - בדרך כלל הוא חמוץ מאד ואינו ראוי לשתיה, אך אדם שרגיל להנות מטעמו ושותהו בכמות סבירה שאינה מזיקה, מברך 'שהכל'. [לפי מה ששמעתי יש אנשים שרגילים לשתות מיץ לימון כמות שהוא ללא תערובת, ואף שעושים כן בעיקר למטרת בריאות מ"מ נהנים מטעמו, וא"כ נראה שאם שותים אותו בכמות שאינה מזיקה יש לברך עליו שהכל. אולם פשוט שאי"ז נכנס בכלל דעת החזו"א לגבי פרי שרגילים לסוחטו, **משום שאין רגילים לסחוט את הלימון לשתיה אלא לתיבול או לעירוב יחד עם משקאות אחרים, ובוודאי שאין לו חשיבות כשל פרי**"]".

3. לימונדה (lemonade): שהכל.

(א) וזאת הברכה (לוח הברכות ערך לימונדה).

(ב) ותן ברכה (לוח הברכות עמ' נ"ה).

(ג) פתחי הלכה (לוח הברכות ערך לימונדה, ארטסקרול עמ' שע"ב).

(ד) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך לימונדה).

4. מראי מקומות.

(א) עי' סי' ר"ה, שכמה פוסקים חושש לשיטת תוס'. שכל משקה מברכים שהכל.

ב. מיץ אשכוליות (grapefruit juice).

1. שהכל.

(א) חזו"א (ארחות רבנו ח"א הוספות עמ' י"א) – "אף שמרן החזו"א זצוק"ל בספרו או"ח סי' ל"ג ס"ק ה' נוטה לברך בופה"ע על מיץ פרי הדר אבל למעשה ברך שהכל על מיץ אשכוליות שסחטו לו, כך אמרו לי הגר"ח ק שליט"א [זצ"ל], הגרש"ג שליט"א".

ג. מיץ גזר (carrot juice).

1. שבט הלוי (שערי הברכה פרק כ"ג הע' שמ"ו) – "שמיץ גזר דינו כמיץ תפוזים לענין זה".

2. שהכל.

(א) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' י"ג).

(ב) ותן ברכה (עמ' תל"א).

(ג) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך מיץ פירות וירקות).

ד. מיץ עגבניות (tomato juice).

1. שהכל.

א) הגרישז"א זצ"ל (וזאת הברכה הערות ומקורות ללוח אות כ"א, אות מ"ה) – "שיש חילוק בין גרעין האבטיח לרסק עגבניות. שברסק עגבניות אע"פ שהרסק נעשה מזן מיוחד של עגבניה הגדלה רק לרסק, בכל אופן הולכים אחרי המין כולו שלא גדל לריסוק (עייין בירור הלכה יז). משא"כ באבטיח, הולכים אחרי הזן הזה ולא אחרי המין הכללי. ונראה להסביר שכאן הפרי שמשמשים בו לגרעינים שונה במהותו מהפרי שאוכלים, שהרי הפרי שעומד לאכילת הגרעינים אין לו כמעט בשר, מה שאין כן הפרי שעומד לאכילה הוא מלא בשר ונראה אחרת לגמרי ובודאי נחשב לסוג אחר. לעומת זאת לגבי עגבניות, אין שינוי מהותי בין הסוג העומד לאכילה לבין הסוג העומד לרסק. כל ההבדל הוא שאלה המיועדים לריסוק הם רכים יותר ומלאים מיץ. ומאחר שנראים כעגבניות רגילות יש לומר שהם מאותו סוג".

ב) הגרישז"א זצ"ל (וזאת הברכה הערות ומקורות ללוח אות מ"ה, אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות כ"א) – "על מיץ עגבניות, מברך 'שהכל'. דהולכים אחר כלליות מין העגבניות, ומאחר שרובם לאכילה מברך 'שהכל'".

ג) ותן ברכה (עמ' תכ"ט).

ד) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך מיץ עגבניות).

ה. מיץ שאוכל עם הפרי.

1. ברכת הפרי פוטרתו – בן איש חי (שנה א' פר' פנחס אות ט'), "אבל אם אוכל מן הפרי עצמו ג"כ אין צריך לברך דברכת הפרי פוטרתו", כה"ח (ס"ק ס"ב).

ו. מיץ ענבים לא מסונן.

1. מראי מקומות – וישמע משה (פר' פנחס שנת תשפ"א אות א').

ז. מראי מקומות.

1. אג"מ (יו"ד ח"ב סוף סי' כ"ה) – "בענין משקה היוצא מן הפירות, הנה בלא בשול הא דין כל מי פירות לברך שהכל חוץ מזיתים וענבים משום דנחשבו זיעה בעלמא כדאיתא בברכות דף ל"ח בדבש תמרים וה"ה בכל פירות כדאיתא בפסחים דף כ"ד. וע"י בשול פליגי הראשונים והביאם המחבר בסעיף י' וכתב הט"ז חלוק בין אלו שדרך לבשלם או שאין הדרך לבשלם וכן הוא במג"א ס"ק כ"ב ולכן יש לעשות כן וכן פסק במ"ב ס"ק נ"ב. ועייין בספרי על או"ח סימן ס"א. **אבל העולם נוהגין לברך שהכל** כיון שהוא באופן שתיה כתוס' דף ל"ח ד"ה האי בסופו והובא בהגר"א סימן ר"ב סעיף ד'".

לב] פירות חיים ומבושלים - סעיף י"ב.

ברכות (דף לה:): – "ואני אומר: כל שתחלתו בורא פרי האדמה, שלקו שהכל נהיה בדברו; וכל שתחלתו שהכל נהיה בדברו, שלקו בורא פרי האדמה. בשלמא כל שתחלתו שהכל נהיה בדברו שלקו בורא פרי האדמה משכחת לה בכרבא וסלקא וקרא; אלא כל שתחלתו בורא פרי האדמה שלקו שהכל, היכי משכחת לה. אמר רב נחמן בר יצחק: משכחת לה בתומי וכתתי".

א. לענין ירקות, ושאר כללים.

1. עי' סי' ר"ה סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ב. הגדר.

1. עי' סי' ר"ה סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. חבושים (quince): בזמן הזה.

1. טור (סעי' י"ב) – "והר"ם מרוטנבורג כתב ערמונים וחבושים כיון שאין דרך לאוכלן חיינן אלא מבושלין חיינן שהכל מבושלין בפה"ע וערמונים וחבושים שלנו אינם כן אלא ראויין חיינן ומבושלים".

2. כשנאכל חי.

א) בורא פרי העץ.

1) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות ל"ח, הע' ל"ח) – "נראה שהחבוש נחשב נאכל חי, ולכן כשאוכלו כשהוא חי מברך עליו בורא פרי העץ, כמבואר בשו"ע בסימן ר"ב סעיף י"ב".

ב) שהכל.

1) שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה, מבית לוי חי"ד עמ' נ"א אות י"ג, חי"ז עמ' מ"א אות ט"ו) – "סימן ר"ב סי"ב ואם אין דרך לאוכלם חיים אלא מבושלים אכלם כשהם חיים מברך שהכל. עייין בטור בשם מהר"ם מרוטנבורג שכתב לברך על חבושים בפה"ע כיון שטובים ג"כ חיים וכ"ה בלבוש וצ"ע על חבושים שבזמנינו שלכאורה אינם ראויים חיים כלל ואין דרך לאוכלם חיים".

2) ותן ברכה (עמ' שצ"ח).

3) פסקי תשובות (סוף אות ל"א).

3. כשנאכל מבושל.

א) בורא פרי העץ - לכו"ע.

ד. ערמונים (chestnut): בזמן הזה.

1. טור (סעי' י"ב) – "והר"ם מרוטנבורג כתב ערמונים וחבושים כיון שאין דרך לאוכלן חיינן אלא מבושלין חיינן שהכל מבושלין בפה"ע וערמונים וחבושים שלנו אינם כן אלא ראויין חיינן ומבושלים".
2. כשנאכל חי.
 - (א) שהכל.
 1. משנה הלכות (ח"א סי' קס"ה) – "הנה כן קבלתי על ערמונים מבושלים לברך בפה"ע וחיים שהכל, ומצאתי בסדר ברכות למהר"ם מרוטנבורג וז"ל ערמונים וחבושים מבושלים בפה"ע חיים שהכל עכ"ל, וכן נהוג עלמא. שוב נאמר לי שהגרמ"פ פסק לברך שהכל, ומ"מ לפענ"ד עלמא נהוג כמהר"ם מרוטנבורג ואין לשנות".
 2. ותן ברכה (עמ' שצ"ח).
 3. פסקי תשובות (סוף אות ל"א).
 - (ב) אינו מברך.
 1. הגרשו"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' קכ"ב אות קס"ד) – "על ערמונים ... וקודם שמבשלים אותם הם בכלל לא ראויים לאכילה, ואפילו 'שהכל' לא צריך לברך עליהם".
3. כשנאכל מבושל.
 - (א) בורא פרי העץ.
 1. הגרשו"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' קכ"ב אות קס"ד) – "על ערמונים אמר שפשוט לו שאצלם היו מברכים עליהם 'בורא פרי העץ', וזה דוקא אחרי שמבשלים".
 2. משנה הלכות (ח"א סי' קס"ה) - לשונו מובא לעיל.
 3. ותן ברכה (עמ' שצ"ח).
 4. פסקי תשובות (סוף אות ל"א).
 - (ב) שהכל.
 1. אג"מ (משנה הלכות ח"א סי' קס"ה) - לשונו מובא לעיל.
4. מראי מקומות – ברכת הבית (שער ב' סעי' ל"ט), יביע אומר (ח"ה או"ח סי' כ"ב אות ל'), פתחי הלכה (ארטסקרול עמ' רצ"ב), שערי הברכה (פרק כ"ג ערך אגוז ערמון, הע' י"ח).

ה. פירות יבשים.

1. בורא פרי העץ, אא"כ נשתנו לגרועותא.
 - (א) משנת יוסף (ח"ד סי' קל"ה, סי' קל"ו) – "הנה אף שהדרך לאכול רוב אלו הפירות חיים ולא יבשים, וא"כ לכאורה ברכתן שהכל כמבואר בשו"ע (סי' רב, יב). מ"מ זהו דוקא כשנשתנו לגרועותא ע"י הייבוש או הבישול, וכדמשמע ברמ"א (סי' רה, א), אבל כשלא נשתנו לגרועותא, ואדרבה כאן הסוכר ממתיקן, וגם צורתן קיימת, מברך עליהן ברכתן הראויה".
 - (ב) ותן ברכה (לוח הברכות עמ' ל"ט).
 - (ג) פתחי הלכה (עמ' שס"ז).
 - (ד) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך פירות יבשים) – "אם הדרך לייבש את הפרי - ברכתו כברכת הפרי. ואם אין דרכו בייבוש, ונגרע טעם הפרי על ידי הייבוש - יש והוא מאבד את ברכתו".
2. מראי מקומות.
 - (א) מ"ב (ס"ק נ"ב) – "אבל בפירות שדרכן לאוכלן חיים רק שיש שמיבשין אותן ואח"כ מבשלין אותן אין מברך על רוטבן לעולם רק שהכל אף על גב דדרך כולן לבשולן כשהן יבשין מ"מ תחלת נטיעתן לא נטעי להו אדעת ליבשן אלא לאוכלן חיינן".

ו. כוסס חטה, אכל דגן חי.

1. עי' סי' ר"ה סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ז. קשה: בין כאן [שדבר שאין דרך לאוכלן חיינן מברך שהכל] ולסעי' ב' [שלגבי בוסר מברך האדמה, ופרי שראוי ע"י הדחק מברך ברכה הראויה לאותו המין (לפי המחבר)].

1. עי' סעי' י"ב, לשיטות ומראי מקומות.
2. י"ל, לבוש (סעי' י"ב) – "דשאני בוסר שהרבה בני אדם אוכלים אותם בעודם בוסר וחשיבי להו לפרי ולא גרע משאר פרי האדמה, אבל הכא אין דרך לאוכלן חיינן ובטלה דעתו אצל כל אדם".
3. י"ל, בה"ל (סעי' י"ב ד"ה מברך) – "ולא דמי לדלעיל בס"ב דמוכח שם מהשו"ע דאם ראוי לאכול אפילו רק ע"י הדחק דמברך ברכה הראויה לאותו המין נ"ל משום דהתם הלא מיירי בפרי שבגדלותה יהיה ראוי לאכול חי לכל אדם לכך אמרינן דאף עתה בקטנותה משצמחה עד שהיא ראויה לאכול אפילו רק ע"י הדחק שם פרי עלה משא"כ בזה שאף בגדלותה אינה ראויה לאכול לרוב בני אדם כשהיא חי אין עלה שם עיקר פרי כלל".
4. י"ל, אג"מ (או"ח ח"א סי' נ"ז ענף א) – "ויש לתרץ שיטת המחבר דהתם שיכולים לתקנם ע"י האור הרי עומדים בסתם לאוכלן דוקא כשיתקנם ולכן בטלה דעת האוכלן בלא תיקון ... אבל כשאין יכולים לתקנם כהא דלא נגמר הפרי שאיירי המחבר הוא שאף בבשול ובשום דבר לא יותקנו יותר מכשהן חיים רק שמאחר שאין ראויין לאוכלן כראוי אין תולשים אותן קודם שנגמרו אבל עכ"פ אחרי שכבר נתלשו אין להם אכילה אחרת אלא אכילה דשעת הדחק בין כשהן חיינן בין כשיתבשלו ונמצא שעתה עומדין רק לאכילה

דשעה"ד, יש להן החשיבות לברך ע"ז ברכה המפורטת אף רק מצד אכילה זו כיון דלית להו אכילה טובה מזו. והוא כמו שמברכין על מיני פירות גרוועים שיש מינים אחרים טובים מהם ברכה המפורטת, אף אם לא היו אוכלין אותם כשיהיו לו מינים הטובים, כיון דמינים אלו אין להם אכילה אחרת טובה יותר לא אבדו חשיבות הברכה המפורטת".

לג] אגוז גמור המטוגן בדבש - סעיף י"ג.

א. מראי מקומות.

1. שבט הלוי (ח"ד סי' קס"א ד"ה ומה) – "ומה ששאל כבודו בענין דגים המטוגנים בקמח מצה עם ביצים, כיון דלא הוי לדבק בלבד אלא גם ליתן טעם אם לברך במ"מ והראה לתשובת אבני נזר סי' ל"ח ואינו לפני, לדידי פשוט דלא יברך במ"מ וברכתו רק שהכל דאע"פ שאינו לדבק מ"מ דבר מצופה מברך ככרכת העיקר ולא כציפוי עיין או"ח סי' ר"ב סי"ג ובפוסקים שם".

לד] אגוז רך שמבשלים בדבש - סעיף י"ד.

א. לא נטעי להו אדעתא למיכל כשהם רקים בקליפתן.

1. הכללים - עי' סוף הסימן.

לה] סוכר (sugar) - סעיף ט"ו.

א. ברכתו: סוכר הנעשה מקני סוכר - ראשונים.

1. בה"ג (ברכות פרק ו'), הו"ד באשכול (ח"א סי' כ"ט, עמ' ס"ז) – "סוכר, קנה דיליה ודאי עץ הוא וכי נטעי ליה אינשי נמי אדעתא דסוכר נטעי ליה ומברכין עליה בורא פרי העץ ועל סוכר נמי בורא פרי העץ. ואית רבנן דאמרי סוכר וקניא דסוכר בורא פרי האדמה, ולא משום דסבירא להו דקנה לאו עץ הוא אלא הכין סבירא להון אף על גב דעץ הוא כיון דלאו פירא קא מפיק ולא פיריה קא אכלין לא מתאמר לן בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה מידי דהוה אשוחא דפרחא".

א) יהודה יעלה (ח"א או"ח סי' מ') – "מה שהרגשת סתירה בבה"ג בדין ברכת הסוק"ר שהרא"ש ד' ל"ו ע"ב כתב בשמו מברך בפה"ע. והר"י יונה כתב בשמו מברך בפה"א. הנה הרגשת בעצמך כי בחידו' אנשי שם אצל הר"ף עמד ע"ד הר"י יונה שם בזה וכתב דשניהם נמצא בבה"ג שלפנינו. וכוונתו דבה"ג הביא השני השיטות ולא כמו שחשבת דמ"ש חידו' אנשי שם ולשון שניהם קאי על תוס' והרא"ש..."

2. בורא פרי העץ.

א) ר"ח (ברכות דף לו: ד"ה ועל) – "ועל דבש קנים שנקרא צוקר מברכין בורא פרי העץ, לפי שמוציאו מבשול הקנים המתוקים".
 ב) תוס' (ברכות דף לו: ד"ה ברטיבא) – "ועל צוקר"ו מברכין בורא פרי העץ כי יערי עם דבשי (שיר ה) זה צוקר"ו".
 ג) מהר"ם (הג' מיינויות פרק ח' אות ט') – "וכן פסק מורי רבינו שיחי' בשם ה"ג וכשספרתי לפניו דברי רבינו המחבר אמר דלא דמי דהאי אישתני לעילויא".

ד) רא"ש (ברכות פרק ו' סי' ו'), תוס' הרא"ש דף לו: ד"ה פלפלי) – "ועל הסוק"ר כתב בעל ה"ג בפה"ע והוא יערת הדבש".

ה) ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ב, קמ"ג-ג') – "על הסוכר כתב בה"ג בורא פרי העץ שהיא יערת הדבש".

ו) טור (סעי' ט"ו) – "ועל הסוכרא כתב בה"ג בפה"ע והרמב"ם ז"ל כתב ... ואפשר להשיב על דבריו שאינו דומה לדבש תמרים שהתמרים הן פרי ונטעי להו אדעתא לאוכלם הלכך כשנשתנו נשתנית ברכתן מידי דהוה אכל הפירות שמברכים על משקין היוצאין מהם שהכל חוץ מהיין והשמן אבל אלו הקנים שאינן ראויין לאכילה ועיקר נטיעתן על דעת הדבש ודאי זה פריין ומברכין עליו בפה"ע".

ז) נמוקי יוסף (ברכות דף לו:): – "וכתבו בתוספות דבסוקרי ואגוז נוסקדא מברכין עליהו פרי העץ".

ח) אור זרוע (ח"א הל' סעודה סי' קס"ד) – "ועל הצוקרא מברך עליו בורא פרי העץ כך כתוב בהלכות גדולות".

ט) מרדכי (ברכות רמז קי"ז) – "ועל צוקרי ומושקא"ט בפה"ע כי יערת הדבש הוא".

י) האגודה (ברכות פרק ו' סי' קכ"ט) – "אגוז מושקט וצוקר מברכין בורא פרי העץ".

יא) לקט יושר (ח"א עמ' ל"ט סוף ענין ג') – "על הצוקרא כתב בעל הג' בפה"ע. וזכורני שאמר שיש לברך על הצוקרא בפה"ע".

3. בורא פרי האדמה.

א) רש"י (ס' האורה סי' מ"ה) – "סוכר וקניא דסוכר בורא פרי האדמה, כללא דמילתא כל שהוא פרי מברכין עליו בורא פרי העץ, וכל שאינו פרי, אף על גב דמעץ קא נפקי, או מאן דאכיל קליפי עציים, לא מברכין אלא בורא פרי האדמה".

ב) רמב"ן (ברכות סוף דף לו:): – "וראיתי בהלכות גדולות ואית רבנן דאמרי סוכ"ר וקנה דסוכ"ר בורא פרי האדמה, ולא משום דס"ל דקנה לאו עץ הוא, אלא הכי ס"ל אף על גב דעץ הוא כיון דלאו פירא קא מפיק ולא קא אכלין פירא (אלא) לא מיתמר לן בפה"ע אלא בורא פרי האדמה, מידי דהוה אשיתא דפירחא (ל"ו א)".

ג) ס' הפרדס (שער הסממנים ד"ה אבל) – "וא"ת שהסוכור הוא עיקר, ראוי הוא לברך עליו בפה"א כנ"ל".

ד) עי' סמ"ק (מצוה קנ"א) – "צוקר"א פסקו הלכות גדולות ור"ח (בתוס' שם ל"ט דלא כה"ג וכרבינו) בורא פרי העץ (ש"ע צוק"ר שהכל) ולולי הקבלה ה' נראה לברך בפה"א".

ה) ריא"ז (ברכות פרק ו' הל' א' אות י"ח), על הרי"ף ברכות דף כז. אות א') – "ונראה בעיניי שהדבש היוצא מן הקנים, שעושין ממנו הצוקרו, מברכין עליו בורא פרי האדמה, שאינו דומה לדבש תמרים ומי פירות, שאין דרכן בכך, [אלא למי שלקות שדרכן בכך], ואין נוטעין הקנים אלא בעבור הדבש שלהם, כמו שנוטעין הזתים בעבור השמן שלהם והרי שמן זית כזית. וכן הדבש והצוקרו שלקנים הרי הוא כקנים עצמן".

ו) ר' פרץ (כל בו סי' קמ"ו ד"ה תנן).

4. שהכל.

(א) **רמב"ם** (ברכות פרק ח' הל' ה') – "הקנים המתוקים שסוחטין אותן ומבשלין מימיהן עד שיקפא וידמה למלח, כל הגאונים אומרים שמברכין עליו בורא פרי האדמה, ומקצתם אמרו בורא פרי העץ, וכן אמרו שהמוציא אותם קנים מברך בורא פרי האדמה, ואני אומר שאין זה פרי ואין מברכין עליו אלא שהכל, שלא יהיה דבש אלו הקנים שנשתנה על ידי אור גדול מדבש תמרים שלא נשתנה על ידי האור ומברכין עליו שהכל".

(ב) **סמ"ג** (עשה סי' כ"ז) – "ורבינו משה ... ורואה אני את דבריו".

(ג) **במכתם** (ברכות דף לח.) – "כתב הרמ' ...".

(ד) **ס' הבתים** (הל' ברכות שער שביעי סעי' י').

(ה) **צרוור החיים** (דרך שני סי' י"ח) – "על הסוקרא כתבו בתוספות דמברכין בורא פרי העץ, אבל המסקנא שאין מברכין עליו רק שהכל".

5. מראי מקומות – כפתור ופרח (פרק נ"ו ד"ה ומזה), **ס' השולחן** (הל' סעודה שער שלישי), **אהל מועד** (שער הברכות דרך ד' נתיב ז'), **כל בו** (סי' כ"ד), **אורחות חיים** (הל' ברכות אות כ"ה), **אבודרהם** (ברכת שהכל ד"ה והקשה).

(א) **ר' יונה** (ברכות דף כה: ד"ה וכתבו) – "וכתבו רבני צרפת ז"ל ... ועל הסוק"ר מברך בפה"א כמו שהוא בהלכות גדולות ע"כ לשונם ז"ל ולזה נוטה דעת הרב מורי נר"ו אמנם הרמב"ם ז"ל כתב שעל הסוק"ר אינו מברך אלא שהכל".

(ב) **האגור** (הל' ברכת הפירות סי' רע"א, סי' ער"ב) – "ועל הצוקרו ואגוז מוסקט ב"פ העץ, מרדכי ברכות. על הצוקרו כתב בה"ג בורא פרי העץ, ולולי הקבלה היה נראה בורא פרי האדמה, סמ"ק".

ב. ברכתו: סוכר הנעשה מקני סוכר - פוסקים.

1. בורא פרי העץ – **ע"י ט"ז** (ס"ק י"ג, דדעת הטור עיקר"), הו"ד **בבאה"ט** (ס"ק כ"ד), **גר"א** (על סעי' ט"ו, "ודעת הגאונים עיקר").

2. בורא פרי האדמה – **דברי דוד** (ברכות דף לו:).

3. שהכל – **מחבר** (סעי' ט"ו), **לבוש** (סעי' ט"ו), **ב"ח** (ס"ק ט'), **א"ר** (ס"ק כ'), **שלחן שלמה** (סעי' י"ד), **גר"ז** (סעי' כ'), **ח"א** (כלל נ"א סעי' ט"ו), **מ"ב** (ס"ק ע"ו, בה"ל ד"ה על), **ערה"ש** (סעי' מ"ד), **בן איש חי** (שנה א' פר' פנחס אות ט"ז), **קצות השולחן** (סי' מ"ט סעי' ט"ו), **פוסקים**.

4. מראי מקומות.

(א) **רדב"ז** (סי' אלף תקלא) – "בעל הטורים לא ראה מימיו הקנים שלא היו נמצאים בארצו והרב ז"ל חבר חיבורו במצרים אשר שם גדלים אלו הקנים יותר מכל העולם ונטעי להו לדעת הדבש ולמוץ אותם כאשר הם וזורקין את הקליפות כאשר עושין בכל הפירות שזורקין את הפסולת ואוכלין את האוכל ובין כך ובין כך לדעת המים היוצאים מהם נטעי להם ופשיטא דמברך עליו שהכל ולא הוצרך הרב ז"ל לטעם זה אלא לאחר שנתייבש ונעשה סוכר כעין פרי ולזה נתן טעם שלא יהיה זה שעיקרו מים וסופו דבש גדול מתמרים שעקרו פרי והיה ראוי ללכת אחר עיקרו ולברך בורא פרי העץ ואפילו הכי מברכין עליו שהכל וכ"ש זה שתחלתו משקה. ולענין מחלוקת הגאונים יש מקומות שהקנים מחליפין שנה ראשונה ושנייה ולא עוד ולפיכך מברכין עליהם בורא פרי האדמה ויש מקומות שמחליף הגזע שלהם עד ג' שנים וכן הוא במצרים ולפיכך מברכין עליהם בורא פרי העץ והרב ז"ל נסתלק מזה המחלוקת כי תחילתו מים צלולים וסופו מים קרושים ע"י האור".

ג. ברכתו: סוכר הנעשה מסלק סוכר - פוסקים.

1. שהכל – **בה"ל** (סעי' ט"ו ד"ה על), **פוסקים**.

ד. במקום ספק ברכה.

1. נכון שלא יברך על הסוכר כדי שיפטור דבר השני.

(א) **כת"ס** (או"ח סי' כ"ב ד"ה וזאת) – "ומעלת י"נ נ"י שם עצות בנפשו לברך תחלה על צוקר להוציא נפשו מכל ספק והכניס עצמו לספק ברכה הראוי על הצוקר עיי' טור או"ח ב"י סי' ר"ב וט"ז ס"ק נ"ג, ומהיות טוב טוב לו ביותר לברך על מים או שארי משקי' להוציא נפשו מכל ספק".

2. אפשר לקחת גם סוכר כדי לפטור דברים אחרים, שזה נחשב כודאי שהכל.

(א) **ח"א** (כלל ס' סעי' א') – "ובמקום שיש ספק ברכה, יש לתקן שיברך על מעט צוקר 'שהכל' ויפטור גם אותו הדבר, דאפילו בתוך הסעודה צריך לברך על צוקר".

ח"א (כלל נ"ה סעי' ו', נשמת אדם סוף ס"ק א') – "המקדש על היין ודעתו לשתות יי"ש או קאווע, המ"א כתב דאין צריך לברך על המשקין. ולי נראה דצריך לברך. ולכן הנכון שיכוין שלא לפטור המשקין, ואף על פי כן יברך שהכל על מעט צוקר ויכוין לפטור גם המשקין".

(ב) **קיצור שו"ע** (סי' מ"ג סעי' ז') – "אם לאחר גמר הסעודה קודם ברכת המזון שותה קפה, כדי לעכל המזון שאכל צריך לברך עליו ברכה ראשונה, כי מה שהוא בא לעכל אינו נחשב מצרכי הסעודה. ומכל מקום טוב לברך על מעט סוכר ברכת שהכל לפטור את הקפה".

(ג) **מ"ב** (סי' קס"ח ס"ק ס"ה) – "לפ"ז לענין שתיית קאווי' הנהוג בינינו שטובלין בו פת כיסנין ושם הלא כונתו ג"כ בשביל שניהם נראה ג"כ דנכון הוא שקודם שבירך על הפת כיסנין יברך על הקאווי' שהכל וישתה מעט ויותר טוב שיברך מתחלה על הפת כיסנין לבד בלא שרייה ואח"כ יברך מתחלה על מעט צוקער ברכת שהכל להוציא הקאווי' [מאמר מרדכי]".

מ"ב (סי' קע"ד ס"ק ל"ט) – "כתב הח"א דאם שותה אחר גמר סעודתו קאפ"ע הוא רק כדי לעכל המזון ולא דמי לשאר משקין וע"כ צריך לברך ברכה ראשונה ואינו מוכרח ונכון שיברך מתחלה על מעט צוקער לפטור את הקאווי' ע"פ".

בה"ל (סי' קע"ד סעי' ב' ד"ה יין) – "יין פוטר כל מיני משקין. ולפ"ז השותה קאו"ע אחר שתיית יין א"צ לברך עליו ואף על הצוקע"ר שנוטל בפיו למתק השתיה ג"כ א"צ לברך שהוא נטפל להקאו"ע והקאו"ע להיין [ת' ח"ס או"ח סימן מ"ז] ועיין בח"א בכלל נ"ה בנשמת אדם שכתב דאינו פוטר אא"כ שתה תחלה ואח"כ לקח הצוקע"ר בפיו דאם יהנה תחלה מן הצוקע"ר לא יהיה טפל להמשקין ודעתו שם דיותר טוב שיקח תחלה מעט צוקע"ר ויברך עליו ויכוין לפטור המשקין ע"ש טעמו".

ד) קצות השלחן (סי' מ"ט ס"ק כ"ו, סי' ל"ז ס"ק כ"ד, ס"ק ל"ד) – "והנה לעיל בבדה"ש סי' ל"ז וסי' מ"ב כתבנו דבמקום שאוכל בלא ברכה משום סב"ל טוב שיברך שהכל על צוקר ויכוין לפטור בהברכה, **ועלה ע"י שיש יפקפק קצת בזה שכיון שברכת שני"ב על צוקר אינה פשוטה לכל הדעות** רק משום ספק מברכין שהכל ע"כ זה דוקא ברוצה לאכול צוקר שבאין ברירה מברך שני"ב, אבל שיאכל לכתחלה צוקר ויכניס עצמו בספק ברכה אינו פשוט כל כך דלדעת האומרים דברכתו פה"ע אינו כדאי לברך לכתחלה שני"ב ומ"מ הדעת נוטה שכיון שכבר נהוג עלמא לברך על צוקר שני"ב ובזה ינצל מספק אכילה בלא ברכה צריך לעשות כן, וש"מ מן מפורש בח"א ... וכ"כ בקישו"ע".

ה) שבט הלוי (שערי הברכה פרק כ"ג הע' תס"א) – "שאף שלכאורה דין הסוכר בספק והיה ראוי לקחת פרי האדמה ומים ולפטרו מברכה, ואכן החת"ס היה נמנע מלאכול סוכר מטעם זה, אמנם העולם לא נהגו כן ואין מחשיבים זאת לספק משום דהוי ס"ס, ולכן אפשר לקחת גם סוכר כדי לפטור דברים אחרים שזה נחשב כוודאי שהכל".

ה. ברכת הסוכר שמברך שהכל משום ספק, אם צריך להקדימו על פרי עץ.

1. יקדים לברך שהכל על הסוכר בכדי שלא יהיה ספק שמא הסוכר נפטר מברכה.
א) א"ר (ס"ק כ') – "וגדולה מזו כתב הט"ז [ס"ק יג] דאם יש לפניו פרי אחר יברך עליו ויוצא גם בצוקר. ולענ"ד אין להקל בזה לכתחלה, אלא טוב שיברך בתחלה אצוק"ר שהכל ואח"כ אפרי".
ב) בן איש חי (שנה א' פר' פנחס אות ט"ו, רב פעלים ח"ב או"ח סי' כ"ז) – "כתב אליה רבא סי' ר"ב סע"ק כ' לברך תחלה על הסוכר שהכל ואח"כ יברך על הפרי ולא יעשה להפך. אמנם הרב פרי מגדים בפתחה להלכות ברכות דף י"ב ע"א כתב אם יש לפניו פרי העץ ועוד יש פרי שהוא ספק אם הוא פה"ע או פה"א שיברך תחלה על הודאי ויכוין לפטור את הודאי דוקא ולא הספק ואח"כ יברך בפה"א על הספק ע"ש, ובסה"ק רב פעלים העליתי בתשובה כאליה רבא לברך על אותו של ספק תחלה. מיהו אם שכח וברך על הודאי תחלה יברך על הסוכר אח"כ, דודאי כשבירך על הודאי לא היה בדעתו לפטור הסוכר ודוקא לכתחילה עבדינן להקדים הסוכר על צד היותר טוב".
ג) וזאת הברכה (עמ' של"ז אות ב' ס"ק ב') – "אדם שלפניו פרי וסוכריה (וכל מוצר אחר העשוי בעיקרו מסוכר כגון ז'לי), יקדים לברך 'שהכל' על הסוכר לפני שמברך על הפרי או הירק [על פי בא"ח ...]".
2. יברך תחילה בופה"ע על הפירות ואח"כ שהכל על הסוכר.
א) בצל החכמה (ח"ב סי' ה') – "מה שנוהגים לברך תחילה על הפירות פה"ע ואח"כ על הסוכריות שהכל, אומר אני הנח להם לישראל שאם אינם נביאים, בני נביאים הם וכתורה הם עושים".

ו. מראי מקומות – אור יצחק (או"ח סוף סי' ס', לשונו מובא לעיל), מעדני אשר (סי' ע"ח).

1. **חת"ס** (חוט המשולש דף ב' ע"א ד"ה והנער) – דהגה"ק החת"ס זצ"ל "ובהיותו בן שש שנים כבר למד כל דיני ברכות לפני ולאחר' באר היטב וכאשר התבונן כי על 'צוקער' יש ספק ברכה והגם שטל ילדות עליו ואהב את הצוקער כטבע הילדים בכ"ז **מנע עצמו מלאכול צוקער לבדו** וכן עשה עד יום אחרון של ימי חייו".
 2. **שבט הלוי** (ח"ד סי' י"ט) – "ולענין סוכר עצמו ע"ש בתשב"ץ ל"ו ע"א מביא מחלוקת הגאונים עם הרמב"ם ואסיק לברך בפה"א ומדחה שם סברת הרמב"ם כמו שדחה אותה הטור וסיים אבל לחוש לדברי הרמב"ם ז"ל אין נראה וכ"ש שדברי הגאונים ז"ל קבלה הם. עכ"פ נתחזק בזה פסק המ"ב בביאור הלכה סי' ר"ב ע"פ הסכמת כמה מגדולי הפוסקים דאם ברך על צוקר שלנו בפה"א (שנעשה בעיקרו ממין לפת של צוקר) שיצא, ולכתחלה ברכתו שהכל".
- שבט הלוי** (ח"י סי' מ"א, מבית לוי ח"ד עמ' נ' אות י"א, ח"י עמ' מ"א אות י"ג) – "ולהלכה לפמש"כ בבה"ל **הי' עלינו לחשוש מכח דקדוק המצוה לקחת פרי אדמה וכן דבר שברכתו שהכל לפטור סוכר** שלנו הנעשה מלפת סוכר, ושמעתי שישנם מדקדקים שעושים כן, אבל מה אעשה שבני ישראל בני נביאים הם וסוגיא דעלמא לברך שהכל לבד, והיינו כיון דישאל בני נביאים ראו דברי הרמב"ם עיקר בזה, מטעם השני דנשתנה כ"כ ונעשה כמלא (כלעיל) עד שזה גורם שמנותק לגמרי מברכת אב הפרי וברכתו שהכל לכתחלה ודו"ק. מיהו ודאי היו מחמירים לחשוש בסוכר גם ספק פלוגת רבוותא הבה"ג והגאונים וכן נאמר בשם מרן הח"ס זי"ע".

לו] מוצץ פרי.

א. הלכה.

1. שמברך ברכת הפרי, שדין מציצה כאכילה.
א) פר"ח (מים חיים או"ח סי' ז') – "דמציצה לא חשבינן לה אלא כאכילה וכל פרי שמוצץ מימיו כאכילה חשבינן לה ומברך עליו ברכת הפרי".
ב) רע"א (על סעי' ח') – "על משקין היוצאין. מוצץ פירות מברך ברכת הפרי פר"ח בספרו מים חיים הא"ח סי' ז".
ג) נשמת אברהם (סי' נ"א ס"ק א') – "בדבר שהוא באמת פרי רק שמוצצין אותו בפיו למה לא יברך ברכתו הראויה".
ד) דעת תורה (על סעי' ח', ע"י מגיה שם) – "פר"ח ... רעק"א".
ה) רש"ש (ב"מ סוף דף פז:) – "נ"ל דלענין ברכה נמי במוצץ פרי מברך עליה בפה"ע ולא הוה כמו שותה משקה היוצא מהן דמברך שהכל".

- (ו) ברכת הבית (שער ב' סעי' נ"ה, ס"ק נ"ג).
- (ז) אורח ישראל (גרוסמן, סי' ט"ו) – "אם מוצץ ענבים או תפוזים מברך בורא פרי העץ".
- (ח) משנה הלכות (ח"ה סי' ל"ח, ח"י סי' ל"ח, ח"א סי' קע"א).
- (ט) שבט הלוי (מבית לוי ח"ז עמ' ל"ח אות ח') – "המוצץ את הפרי בפיו מברך ברכת הפרי".
2. שהכל.
- (א) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק ו' סעי' ט') – "וכן המוצץ המשקה הבלוע לבדו ולא גוף הפרי מכל הפירות חוץ מענבים שהמוצץ אפילו היין לבדו הבלוע בתוכם מברך בורא פרי העץ אבל על דבש תמרים בין על הבלוע בין על הזב מהם מברך שהכל נהיה בדברו לפי שכל משקה היוצא מהפירות אין שם פרי עליו חוץ מהיוצא מהזיתים וענבים רק שהשמן היוצא מזיתים אינו ראוי לאכילה בלי תערובות ואין מברכין עליו כלל בלי תערובות כמ"ש בפ"ז".
- (ב) ברכת ישראל (סי' כ"ב ס"ק ד', סי' כ"ח ס"ק ו') – "וה"ה המוצץ המשקה הבלוע לבדו מכל מיני פירות ולא אוכל גוף הפרי מברך שהכל".
- (ג) עי' אמרי בינה (או"ח סי' ט"ז ד"ה וראיתי) – "פר"ח ... הנה מדברי המג"א (סי' רג סק"א) מבואר להיפך שכתב ... הרי מבואר דאף בפירות שאינן ראויים לאכילה כלל רק למצוץ השרף מ"מ אינו מברך רק שהכל, ומכ"ש בלימונ"ס מתוקות דראוין לאכילה כשמוצץ לא הוי רק כשותה ממשקה היוצא, וכן משמע מפשטות דברי תוס' ב"מ ... ותמהני ותמהני על מאורינו רבינו עק"א ז"ל בגליון או"ח שהעתיק פעמים דברי הפרי חדש הנ"ל סי' רב (ס"ה) לענין ברכת בפה"ע וסי' ר"י (ס"א) לענין ברכה אחרונה ולענ"ד צ"ע למעשה".
- (ד) קצות השלחן (סי' נ"ג סעי' א') – "וכן המוצץ מכל הפירות המשקה הבלוע לבדו ולא גוף הפרי מברך שנ"ב, חוץ מענבים שמברך בפה"ע".
- (ה) יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ב אות כ"ד, עי' ח"א או"ח סי' י"א אות י"ב) – "בדין המוצץ את המשקה שבתוך הפרי, הביא דברי הפרי חדש בשו"ת מים חיים (סימן ז) שמברך ברכת הפרי, משום שדין מציצה כאכילה. נ"ב, בתשובה כתבנו בזה, והבאנו דברי הרב יבא הלוי בחידושו לאו"ח (סימן רה) שחלק על הפרי חדש, והעלה שדין מציצה כשתיה, ושצריך לברך שהכל. ע"ש. וכן העלה בשו"ת אמרי בינה (ס"ס טז דף יב ע"ד) שיש בזה דין ספק ברכה, הילכך צריך לברך שהכל. ע"ש. וכן הסכים הגאון ר' יוסף ידיד בספר ברכת יוסף ח"א (עמוד עט - פ). ע"ש. ואף על פי שהרש"ש בחי' לב"מ (פז ב) כתב להוכיח מהתוס' שם שהמוצץ מן הפרי מברך בפה"ע. ע"ש. הנה אין דבריו מוכרחים, והאחרונים הנ"ל הוכיחו להיפך מדברי התוס'. וכן העלה לדינא בספר עמק ברכה החדש (עמוד נ). אלא שלא זכר מדברי האחרונים. והזרינו לכללא דספק ברכות להקל, ולכן יש לברך שהכל, ולא יברך ברכה אחרונה כלל, משום דבעינן שישתה רביעית בבת אחת, וזה אי אפשר בשום פנים. ואכמ"ל".
- (ו) תשובות והנהגות (ח"ה סי' ס"ג אות י"ג) – "מיץ התפוז, אפילו כשמכניס התפוז לתוך פיו ומוצץ לא חשיב כאוכל הפרי שברכתו העץ, אלא כשותה מיץ הפרי שברכתו שהכל. (עיין ח"ב סי' ק"נ). (ואף שלענין איסור מפרק בשבת דינו כאוכל (עיין מ"ב סי' ש"כ ס"ק י"ב), מ"מ לענין ברכה דינו כשתיה)".
3. שהכל, אא"כ מוצצם ע"י לעיסה.
- (א) בן איש חי (שנה א' פר' מסעי אות ח') – "המוצץ פירות חשיב אכילה ושיעורו בכזית, והיינו דוקא במוצצם ע"י לעיסה שנותנם בפיו דכיון שצריך הוא ללעוס בשניו דיינין ליה כאוכל ושיעורו בכזית, אבל מציצה שאין בה לעיסה כגון המוצץ פארטקא"ל או נארנ"ג וכיוצא שתופס הפרי בידו ומוצצו דאין בזה לעיסה הרי זה דינו כשתיה, ואפילו אם מצץ שיעור רביעית לא יברך ברכה אחרונה יען כי בשתיה בעינן שלא ישתה מתחלה וע"ס שיעור שתיית רביעית, והמוצץ א"א שימצוץ שיעור רביעית ולא ישתה יותר מכדי שתיית רביעית, ועל כן כל פרי שאין מוצצו ע"י לעיסה אין מברך ברכה אחרונה אפילו אם מוצץ הרבה ועיין קול אליהו סי' ז' יע"ש".
- (ב) כה"ח (ס"ק ס"ג) – "בן איש חי".
- (ג) וואת הברכה (עמ' קכ"ג אות ז', מעיין הברכה פרק ו' אות ה', פרק י"ב אות ט"ו) – "המוצץ פרי בלי לאכול את בשר הפרי: אם מכניסו לפיו ומוצץ המשקה ומוציא השאר - ברכתו 'העץ'. אם רק מחזיקו בידו ומוצצו, מברך 'שהכל', חוץ מענבים שאפילו מחזיקו ביד ומוצצו - יברך 'העץ' (כה"ח רב סג, גר"ז, סדר באכת הנהנין ו, ט)".
- (ד) ילקוט יוסף (סי' ר"ז סעי' ז', קיצור שו"ע שם סעי' י') – "המוצץ מיץ שבפירות, בשיעור רביעית, במציצה שאין בה לעיסה, מברך עליו שהכל ... ואם מוצץ את המיץ שבתפוז או הענב על ידי לעיסה בשיניו, ואחר כך זורק את התפוז או את הענב, מברך בורא פרי העץ".
4. מראי מקומות – הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' ל"ג), שערי הברכה (פרק י"ח סעי' נ"ד).
- (א) צפנת פענח (וורשא, סי' ק"נ) – "תליא אם כ"ז שלא יצא המשקה אם יש עליו שם משקה ...".
- ב. מוצץ מפרי שאינן ראויים לאכילה.
1. שהכל.
- (א) מג"א (סי' ר"ג ס"ק א') – "ואותן אדומי הנמצאים בתמוז וגם יש שם מין הנמצאים בחורף אין בהם אלא שרף בעלמא כנוס בתוך החרצנים ומוצצין אותן וזורקין אותן א"כ ראוי לברך שהכל כמ"ש סימן ר"ב ס"ח וסט"ו אף שיש בולעין אותן עם הקליפין והגרעין מ"מ עינינו רואות שהקליפ' וגרעין אינן ראויין לאכילה כלל א"כ אין לברך אלא על המשק' שבתוכו".
- (ב) א"ר (סי' ר"ג ס"ק א') – "ואותן האדומים הנמצאין בתמוז וגם יש מין הנמצאים בחורף ואין בהם אלא שרף בעלמא ומוצצין אותן וזורקין אותן מברך שהכל אף שיש בולען עם הקליפה".

ג) גר"ן (סי' ר"ג סעי' ג') – "אותן תותים אדומים הנמצאים בתמוז (וגם) יש (מין) הנמצאים בחורף ואין בהם אלא שרף לבד כנוס בתוך החרצנים ומוצצים אותן וזורקין אותן מברכין עליהם שהכל כעל שאר מי פירות ואף אם בולען עם הקליפה והגרעין מכל מקום עינינו רואות שהקליפה והגרעין אין ראויים לאכילה א"כ אין לברך אלא על המשקה שבתוכה".

ד) אג"מ (או"ח ח"א סי' פ"ו) – "הזורעווינעס הוא מין יאגדש אדום ואין ראוי הקליפה לאכילה לסתם בנ"א רק מוצצין השרף הכנוס בהם וטעם השרף הוא חמוץ מאד, ופירוש שלו בשפה המדוברת בכאן לא ידוע לי, ובודאי גם בפה נמצאים מינים כאלו ובאין מנהג ידוע יש לברך שהכל כהמג"א".

2. מראי מקומות – מ"ב (סי' ר"ג ס"ק ג', שעה"צ ס"ק ה').

א) ח"א (כלל נ"א סעי' ח', נשמת אדם ס"ק ו') – "מיני יאגדעס וזורעווינס [מין תות הגדל על שיח] שמוצצין מהן המשקה וזורקין הקליפה, כתב המ"א סי' ר"ג ס"ק א' לברך שהכל, ולי צ"ע. ומנהג העולם לברך בורא פרי האדמה. אבל אותן הגדלים באילן ומוצצין אותן, נראה לי דיברך שהכל, שאין האוכל שלהן ראוי כלל, כמו אלו שקורין קאלינעש [תות שדה] וכיוצא בו. (כתב המ"א בסי' ר"ג ס"ק א' דעל מיני יאגדעש שאין בהם אלא שרף כנוס בתוך החרצן ומוצצין אותן וזורקין אותן, ראוי לברך שהכל אף שיש בולעין עם הקליפה והגרעין, מ"מ עינינו רואין שהקליפה אינה ראוייה כלל א"כ אינו מברך רק שהכל, ומביא ראיה ממי פירות ומצוקר. ולא הבנתי כלל, חדא שכבר הארכתי לקמן בסי' י' דראייתו מצוקר אינה ראיה דהתם לא מטעם דמוצצין, אלא משום דלרמב"ם וש"ע זה לא מקרי פרי כלל, משא"כ בדבר שהוא באמת פרי רק שמוצצין אותו בפיו למה לא יברך ברכתו הראויה. ואינו דומה כלל למי פירות, שהרי אוכל כל מה שיש בו, ואטו ענבים, החרצן ראוי לאכילה, וכך כתבו תוספות בנזיר (כ"ה) [לה, א] ד"הבין הביניים, וה"ה אלו היאגדעס. ואפשר שכוונתו מין יאגדעס שהאוכל אינו ראוי לכלום, כמו 'קאלינעש' או 'וואלד עפיל' שאין האוכל ראוי לכלום רק למצוץ. אבל היאגדעס במדינתנו שקורין ברושניצעס וזורעווינעס וכדומה לו פשוט דמברכין בפה"א, וכן נוהגין העולם)".

ג. הסוהט ענבים לתוך פיו, האם מברך על המשקה היוצא בורא פרי הגפן.

1. עי' לעיל סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ד. מראי מקומות.

1. הר צבי (או"ח ח"א סי' צ"ח) – "ובחיי אדם (כלל נא אות טו) כתב: ועל צוקר נהוג עלמא לברך שהכל, אבל במוצץ קני צוקר נ"ל דמברכין בפה"א עכ"ל. וקצת פלא, דנראה כאלו מזכה שטרא לבי תרי, שהרי לפי פסק הרמב"ם והשו"ע תרווייהו, בין צוקר ובין מוצץ קני הצוקר, ברכתן שהכל, ולהגאונים והטור תרווייהו בפה"ג, והחיי אדם דמפריד בין הדבקים הוא דלא כחד מנהגו".

2. שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה) – "סימן ר"ב סט"ו וכן המוצץ קנים מתוקות שהכל. לענין מוצץ פירות עיין בס"ח בהגהות רעק"א שהביא הפ"ח בס' מים חיים שכ' שדינו לברך בפה"ע כדון המאכל ולא שהכל כדון המשקה היוצא ממנו ועיין בכף החיים שם שהביא בשם בן איש חי לחלק בין מוצץ דרך לעיסה שמכניסו לפה שמברך בפה"ע, משא"כ מוצץ דרך שתייה שהכל".

3. משנה הלכות (ח"ה סי' ל"ה) – "לפענ"ד דהלכה כהגר"ע וראשונה עלינו לדעת דהגר"ע לאו יחידאה הוא אלא דבריו לקוחים מהפ"ח במים חיים סי' ז' וכן פסק עוד בדעת תורה להגמרה"ש ז"ל בס"ר ר"ב וחוט המשולש הוא ולא במהרה ינתק, והטעם נראה דכל שהפרי עומדת לאכילה מברך בפה"ע ולא דמי למשקה היוצאת מהפירות דמברך שהכל דהתם הטעם משום דאין טעם המשקה כטעם הפרי כמ"ש הרא"ש ז"ל וגם חסר מעיקר הפרי והוה רק כזיעה בעלמא עיין פסחים כ"ד ע"ב אבל הכא הרי מכניס הפרי בפיו וטעם פרי בפיו הוא טועם ועיין נשמ"א סי' נ"א אות ו' דפשיטא ליה ג"כ בדבר שהוא באמת פרי רק שמוצצין אותו בפיו מברך ברכה הראויה ואינו דומה למי פירות שמברך שהכל שהרי אוכל כל מה שיש בו ואטו ענבים החרצן ראוי לאכילה ע"ש מה שהאריך ...".

ה. לועס גומי לעיסה, מסטיק (gum).

1. עי' סי' ר"י סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

לז] תבלינים - סעיף ט"ז, סעיף י"ח.

א. ברכות (דף לו:): – "פלפלי רב ששת אמר: שהכל; רבא אמר: לא כלום. ואזדא רבא לטעמיה, דאמר רבא: כס פלפלי ביומי דכפורי פטור, כס זנגבילא ביומי דכפורי פטור. מיתיבי: היה רבי מאיר אומר, ממשמע שנאמר: וערלתם ... לא קשיא: הא ברטיבתא, הא ביבשתא. אמרי ליה רבנן למרימר: כס זנגבילא ביומי דכפורי פטור. והא אמר רבא: האי המלתא דאתיא מבי הנדואי שריא, ומברכין עליה בורא פרי האדמה. לא קשיא: הא ברטיבתא, הא ביבשתא".

1. הגרשז"א זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' ר"כ, שלמי ברכה עמ' תקכ"ג) – "ואינו מברך על פלפלין יבשים ... ולא דמי לשום ובצל שלכה"פ מברך עליהו שהכל כשאוכלם לבדם ... כיון שגם כשנאכלים יחד עם שאר ירקות הם נאכלין כמו שהם חיים, לכך מברכים עליהם שהכל כשהם בפ"ע, משא"כ פלפל שהדרך לשוחקו ולערבו, לכך כשהוא בפ"ע אינו מברך עליו כלום".

ב. פלפלין רטיבתא - ראשונים.

1. בורא פרי העץ.

א) ראב"ד (רשב"א ברכות סוף דף לו:).

ב) ר' יונה (ברכות דף כה:): – "פלפלי רטיבתא בפה"א ויבישתא ולא כלום זהו לשון הרי"ף ז"ל וכן כתבו הגאונים ז"ל ואינו נכון שבפ"א נראה בגמ' דבפלפלי רטיבתא מברך בפה"ע דמקשינן התם מהא דאמרינן הפלפלים חייבין בערלה וכי היכי שהם פה"ע לענין ערלה הה"נ לענין ברכה".

ג) רא"ה (ברכות דף לו:): – "דפילפלא רטיבתא כיון דאוכלא הוא פרי העץ נמי הוא ובעי לברוכי בורא פרי העץ".

ד) סמ"ק (מצוה קנ"א) – "הפלפל זנגביל גיניבר"א בלע"ז יבישים אין מברכים עליהם לחין בורא פרי העץ".
ה) רא"ש (ברכות פרק ו' סי' ו', תוס' הרא"ש ברכות דף לו: ד"ה פלפלי) – "רב אלפס ז"ל כתב פלפלי רטיבתא בפה"א ולא נהירא מדפריך מערלה ומשני הא ביבשתא והא ברטיבא מכלל דרטיבתא פרי העץ הוא ומברכין עליו בורא פרי העץ".

ו) טור (סעי' ט"ז).

ז) אבודרהם (ברכות ריש השער החמישי) – "הפלפלין כשהן רטובים מברך עליהם ב"פ העץ דבגמרא חשיב להו בכלל פרי העץ לענין ערלה".

ח) אורחות חיים (הל' ברכות אות כ"ה).

ט) כל בו (סי' כ"ד ד"ה ועל פלפל).

2. בורא פרי האדמה.

א) ר' האי גאון (רשב"א ברכות סוף דף לו:).

ב) בה"ג (ברכות פרק ו' ד"ה זנגבילא) – "והיינו זנגבילא רטיבא, דלא חיישינן דפסיק בסכין של גוים משום שמנונית, דקים להו לרבנן דנותן טעם לפגם הוא ושרי, ומברכין עליה בורא פרי האדמה".

ג) רמב"ם (ברכות פרק ח' הל' ז') – "הפלפלין והזנגביל בזמן שהן רטובין מברך עליהן בורא פרי האדמה".

ד) רי"ף (ברכות דף כה:) – "פלפלי רטיבתא בפה"א".

ה) אשכול (ח"א סי' כ"ח, עמ' ס"ד) – "פלפלי רטיבתא בפה"א".

ו) ר' יהונתן (על הרי"ף ברכות דף כה:) – "פלפלא רטיבתא ב"פ האדמה, ולא ב"פ העץ, אעפ"י שהוא הפרי עצמו, לפי שלא נטעוהו אדעתא שיאכלם רכים. וכשהן יבשים, לאו אוכלא הוא אלא למתוקי טעמי עבידי, וכן בזנגבילא. אבל שהכל לא מברכין לכתחילה, כדעבדינן בקורא, כיון דלא נטעי ליה אינשי אדעתא דקורא, משום שהפלפלי והזנגביל פרי גמור הוא".

ז) סמ"ג (עשין סי' כ"ז ד"ה הפלפל) – "ויש גירסא אחרת בספרים שפלפלין והזנגבילא רטובין מברכין עליהם בורא פרי האדמה וכן פוסק רבינו משה (פ"ח ה"ז) וכן יש בהלכות גדולות (דף ח, ב) ועיקר".

ח) ראבי"ה (ח"א ברכות סי' ק"א) – "פלפלי רטיבתא זנגבילא רטיבתא וכל מיני בשמים וכן המלתא רטיבתא מברך עליהם בורא פרי האדמה".

ט) האגודה (ברכות פרק ו' סי' קכ"ט) – "פלפלי זנגבילא רטיבתא וכו' פרי האדמה".

3. מראי מקומות – רמב"ן (ברכות דף לו:), רשב"א (ח"א סי' ת' [לשונו מובא לקמן], ברכות סוף דף לו:), ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ב, קמ"ג-ג'), ר' פרץ (סמ"ק (מצוה קנ"א הג"ה ס"ק ט"ו), מאירי (ברכות דף לו:), כפתור ופרח (פרק י"ט, פרק נ"ד), המכתם (ברכות דף לו:), צרור החיים (דרך שני סי' י"ח).

ג. פלפלין רטיבתא - פוסקים.

1. בורא פרי האדמה – מחבר (סעי' י"ח), ח"א (כלל נ"א סעי' י"ד), גר"ז (סעי' כ"א), ערה"ש (סעי' מ"ה).
2. בורא פרי העץ – מהרש"א (ברכות דף לו:), גר"א (ריש סעי' י"ח).
3. מראי מקומות – פר"ח (על סעי' י"ח), שעה"צ (ס"ק פ"ט).

ד. למה מברך בורא פרי האדמה, הוא פרי העץ [שחייב בערלה].

1. דעתיה עליה קצת – רשב"א (ח"א סי' ת'), "כיון שאין נוטעין אותן אלא על דעת שיתייבשו ויאכלו רובן ביבשותן שחוקין בתבלין בלבד. ואינן נאכלין כן בפני עצמן אלא מיעוטן לפעמים. אין מברכין עליהן בורא פרי העץ אלא פרי האדמה. וקרוב היה שלא יברכו עליהן אלא שהכל כקורא. אלא לפי שנאכלין המעט מהם ברטיבותן ואדעתא דהכי נמי נטעי קצת מברכין עליהם בורא פרי האדמה", ב"י (ס"ק ט"ז), עטרת צבי (ס"ק כ'), עולת תמיד (ס"ק ט"ו), מג"א (ס"ק ל"ה), אבן העוזר (על סעי' ג'), פמ"ג (מש"ז ס"ק י"ד, סי' ר"ד א"א ס"ק ה'), גר"ז (סעי' כ"א), מ"ב (ס"ק פ"ב).

א) דברי דוד (ברכות דף לו: ד"ה והרשב"א) – "והרשב"א יישב ... ואני בעניי לא זכיתי להבין תירוץ זה ופשרה זו אינני מכיר, דמי הכריחו לכך לפרש בדין זה דממ"נ או שהכל או בורא פרי העץ בעינן לברוכי, לכך דברי הרי"ף והרמב"ם נפלאו ממני ... וצ"ע".

ה. זנגביל: רטובים ויבשים.

1. עי' סי' ר"ג סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

לח [הכללים: פירות האילן].

א. על כל פירות האילן מברך בתחלה. [חוץ ... - עי' לקמן].

1. בורא פרי העץ - משנה דף לו., מחבר סעי' א'.

ב. יין מענבים.

1. בורא פרי הגפן - ברכות דף לה., סעי' א'.

ג. בוסר שלא הגיע לכפול לבן [לפי הגר"א הו"ד במ"ב, תלוי משיגיעו לעונת המעשרות].

1. בורא פרי האדמה - ברכות דף לו:, סעי' ב'.

2. מ"ב (ס"ק י"ב) - מצד שאינו עיקר הפרי.

ד. משיוצואו פרי מאילנות.

1. י"א בורא פרי העץ [ראשונים ברכות דף לו; מחבר סעי' ב']. י"א בורא פרי האדמה [גר"א הו"ד מ"ב, שתלוי משיגיעו לעונת המעשרות].

ה. שלא ראוי לאכילה אלא בשעת הדחק.

1. י"א בורא פרי העץ [מחבר סעי' ב'], י"א שהכל [ח"א הו"ד במ"ב].

ו. פרי אינו ראוי לאכילה כלל, כגון שהוא מר ועפוץ ביותר.

1. אינו מברך - ברכות דף לו; סעי' ב', סעי' ג'.

ז. מתקן הפרי: פרי מר ועפוץ ביותר (שאינו ראוי לאכילה כלל), ומתקן ע"י אור.

1. שהכל - סעי' ג', מ"ב (ס"ק י"ט).

ח. גרעינים.

1. י"א בורא פרי העץ [ראשונים בברכות דף לו; מחבר סעי' ג']. י"א בורא פרי האדמה [רשב"א, גר"א הו"ד במ"ב].

ט. פרי דאזוקי מזיק ליה, כגון שמן זית.

1. אינו מברך - ברכות דף לה; מחבר סעי' ד', סעי' ה'.

י. יש הכללים של עיקר וטפל.

1. אם הפרי טפל, כגון שמן זית עם פת: אינו מברך - ברכות דף לה; מחבר סעי' ד'.

2. אם ההפרי עיקר, כגון אגוז עם דבש: מברך רק בורא פרי העץ - מחבר סעי' י"ג.

יא. קליפות הפרי: עיקר הפרי, ודעתיה עלויה - כמו שקדים המרים קטנים.

1. בורא פרי העץ - מחבר סעי' ה'.

יב. פרי שלא ראוי לאכילה, אבל פרי גמור: ומתקן.

1. בורא פרי העץ - מחבר סעי' ה'.

יג. אינו עיקר הפרי: בוסר, קליפה לצלף, י"א גרעינים - מצד אינו עיקר הפרי.

1. בורא פרי האדמה - ברכות דף לו; מחבר סעי' ב', סעי' ו', רמ"א (סעי' י"ח).

2. נאכל חי פרי דרך לאכלם מבושל, מברך שהכל - סעיף י"ב [עי' מ"ב ס"ק ס"ד].

יד. פרי שלא נטעי אינשי אדעתא: לגמרי - כגון שקדים מתוקים שאוכלים אותם כשהם רכים בקליפיהם.

1. שהכל - שעה"צ (ס"ק מ"א), מחבר סי' ר"ד סעי' א' [מ"ב (שם ס"ק י"ב, סי' ר"ב ס"ק ל"ה, ס"ק ע"א)].

2. שלא נטעי אינשי אדעתא: קצת - עי' לקמן.

3. על עיקר הפרי [שראוי לאכילה], העץ - מ"ב (סי' ר"ד ס"ק ט', שעה"צ שם ס"ק ז').

טו. פרי שמשנה צורתו, אין ממשו קיים.

1. שהכל - סעי' ז'. [ג' דרגות - וחושש לשיטת התרה"ד].

טז. מיץ מפירות: משקין היוצאין מכל מיני פירות, כגון מדובשא דתמרא.

1. שהכל - ברכות דף לח; סעי' ח', עי' סעי' י'.

א) מחלוקת הגדר - רשב"א/ורא"ש.

2. לענין יין מענבים - עי' לעיל.

יז. פרי מקולקל, כגון תמרים שבישלם ושרפם החום ויבשו.

1. שהכל - ברכות דף מ; סעי' ט', סי' ר"ד סעי' א'.

2. נתקלקל לגמרי, לא שייך לברוכי - מ"ב סי' ר"ד ס"ק ב'.

יח. פרי שאינו אוכל בדרך זו (דלא נטעי להו אדעתא למיכל בדרך זה): כגון חי/מבושל, [או תערובות/בלי תערובות].

1. שהכל - ברכות דף לה; סעי' י"ב, סעי' י"ד. [מ"ב ס"ק נ"ב, דלא נטעי להו אדעתא למיכל בדרך זה].

2. דרך לאכלם בתערובות, ואכלם לבדן בלי הנאה: אין מברך עליהם - סעי' ט"ז.

יט. מתקן הפרי: פרי גמור, ותיקון.

1. בורא פרי העץ - סעי' י"ג, אגוז גמור.

כ. מתקן הפרי: לאו אדעתיה ותיקון.
1. שהכל - סעי' י"ד, אגוז רך, בשביל הקליפה.

כא. שאינו פרי, אלא עץ.
1. סוכר - סעי' ט"ו.

כב. פרי שלא נטעי אינשי אדעתא: קצת.
1. האדמה, כגון פלפל רטיבתא - רשב"א, ב"י, מ"ב (ס"ק פ"ב).
2. שלא נטעי אינשי אדעתא: לגמרי - עי' לעיל.

כג. אילן סרק.
1. שהכל - סי' ר"ג סעי' ד'.

כד. היכא דכי שקלת ליה לפירי ליתיה לגוואזא - ברכות (ריש דף מ:), עי' מחבר (סי' ר"ג סעי' ב').
1. חיטה: לפי רבי יהודה - ברכות (סוף דף מ.).

ברכת פירות הארץ

סימן ר"ג

[א] עציץ שאינו נקוב - <u>סעיף א'</u> .	[ז] כלל ד': שמוציא פירות תוך שנה.	[ג] תותים.
[ב] גידולי מים, הידרופוניק (hydroponic).	[ח] כלל ה': אילן שאינו קיים ה' שנים.	[ד] מאוזי"ש - <u>סעיף ג'</u> .
[ג] תפוחי אדמה (potatoes).	[ט] כלל ו': עצו חלול בפנים.	[טו] אילן סרק - <u>סעיף ד'</u> .
[ד] כלל א': ליתיה לגוואז - <u>סעיף ב'</u> .	[י] כלל ז': משנה ראשונה הולך ומתקלקל.	[טז] זנגביל - <u>סעיף ו'</u> .
[ה] כלל ב': אילן נמוך.	[יא] כלל ח': סימנים נאמר רק במקום ספק.	[יז] בשמים - <u>סעיף ז'</u> .
[ו] כלל ג': פירות יוצאים מהעץ האמצעי.	[יב] ציורים.	[יח] צנון - <u>סעיף ח'</u> .

א. עציץ שאינו נקוב - סעיף א'.

א. לחם.

1. ירושלמי (כלאים פרק ז' הל' ו') – "תני עציץ שאינו נקוב מעשרותיו מהלכה ותרומתו אינה מדמעת ואין חייבין עליה חומש. רבי יוסי בעי מהו לומר על פיתו המוציא לחם מן הארץ".
(א) פני משה (שם) – "מהו לומר על פתו. שבא מתבואה הנזרעת בו אם לענין ברכה נמי כארץ מחשבי ליה רבנן".
2. בורא מיני מזונות.
- (א) ח"א (כלל נ"א סעי' י"ז, נשמת אדם סי' קנ"ב ס"ק א') – "אחד מחמשה מיני דגן שגדל בעציץ שאינו נקוב ועשה ממנו פת, אינו מברך עליו המוציא לחם מן הארץ, דאינו נקרא ארץ (כדאי' בירושלמי כלאים ספ"ז), אלא מברך עליו בורא מיני מזונות. ומכל מקום מברך עליו ברכת המזון (כדאי' בברכות ריש פרק ג' שאכלו באכל טבל דמוקי דנזרע בעציץ שאינו נקוב ועי' במ"א סי' קס"ח ס"ק ט"ז)".
- (ב) עי' חקת הפסח (סי' תע"ג ס"ק א', כל לשונו מובא לקמן) – "כתב ה"ר מנוח בהלכות סוכה, דהזרע בעציץ שאינו נקוב לא יברך עליו המוציא לחם מן הארץ דלא מיקרי ארץ ע"ש".
(ג) חזו"א (טעמא דקרא פר' קרח פרק י"ז פסוק כ"ג) – לשונו מובא לקמן.
3. שהכל נהיה בדברו.
- (א) תורת חיים (סי' ר"ב ס"ק א') – "ראיתי בחיי אדם ... ולענ"ד יותר מסתבר דיאכל מקודם פת גמול ולברך עליו המוציא ולפטור גם א"ז ואם אין לו פת אחר יברך שהכל דבזה יוצא אליבא דכ"ע משא"כ אם יברך במ"מ או בפה"א אינו ברור כל כך דיוצא די"א דאינו יוצא בבירך על פת במ"מ או בפ"א".
4. המוציא לחם מן הארץ.
- (א) פתח הדביר (סי' ר"ג ס"ק א') – "כלל העולה דלע"ד נר' דעל פת מה' מיני דגן הגדל בעציץ שאינו נקוב המונח בארץ מברך המוציא לחם מן הארץ, דגם לחם זה גדל בארץ מיקרי".
5. מראי מקומות – מקרא קודש (פסח ח"ב סי' י"ב ד"ה וח"ב), באר המלך (על הרמב"ם הל' חמץ ומצה פרק ז' הל' י"ב אות ב' ד"ה והנה, עמ' ק"ו), משנה הלכות (ח"ד סי' ר"ז), מחזה אליהו (ח"א סי' כ"ז, לשונו מובא לקמן).
- (א) גליוני הש"ס (ירושלמי, ברכות פרק א' הל' ה') – "ועי' ירושלמי כלאים פ"ז ה"ו מהו לומר על פתו המוציא לחם מן הארץ ע"ש ברידב"ז דפי' הספק אם יסיים מן הארץ או יאמר המוציא לחם לבד או יסיים בנוסח אחר ע"ש ואינו נ' דאחרי דיש חיוב ברכת המוציא ראוי לו גם לסיים מן הארץ אף דזה אינו מן הארץ דמ"מ טופס הברכה כך הוא ואין לו לשנות נוסחה וגם גוף פירושו שם דקאי אעציץ נקוב אין נלענ"ד כלל רק קאי אעציץ שאינו נקוב דאיירי מיני' ע"ש וקבעי דנהי דעציץ שא"נ הוי מדרבנן כמחובר לעניין איסורא מ"מ אפשר דלעניין ברכה לא תיקנו והוי ברכתו שנ"ב כדן דבר שאין גידולו מן הארץ א"ד גם לעניין ברכת המוציא דינו כמחובר מדרבנן וע"כ לא איבעי לי' לעניין ביהמ"ז אם חייב בביהמ"ז דזה פשיטא דאינו חייב דכיון דביהמ"ז מה"ת ולא מצינו ביהמ"ז מדרבנן [זולת בכזית וכביצה דחזיין לאיצטרופי בנ"י מדקדקין על עצמן לברך גם בפחות משיעור הדאורייתא אבל לא מצינו ביהמ"ז דרבנן במין הפטור מה"ת] וזה הרי אין בו חיוב ביהמ"ז מה"ת וע"כ גם מדרבנן פטור ורק אברכת המוציא הוא דאיבעי לי' דברכת המוציא עיקרה רק דרבנן וע"כ כיון דמדרבנן חשיב עציץ שא"נ מחובר שפיר יש לברך א"ד רק מה שמה"ת גידולו מן הארץ הוא דחייבי בי' רבנן ברכת המוציא משא"כ אעציץ שא"נ מברך שהכל כעל דבר שאין גידולו מן הארץ".
(ב) הגרח"ק זצ"ל (שיח התורה ח"ב סי' תשל"ד, עמ' ר"ז) – "שאלה: להירושלמי סוף פרק המברך בכלאים דנסתפק אם על לחם מעציץ שאין נקוב מברכים המוציא, א"כ מה כן יברכו עליו וכן מספק למעשה מה יברכו. תשובה: לא יאכל".

ב. פירות האילן.

1. בורא פרי העץ.

- (א) נשמת אדם (סי' קנ"ב ס"ק א') – "אבל לברך בורא פרי העץ נ"ל דלא מספקא כלל דודאי נקרא עץ כיון שיש לו כל הסימנים שאמרו היכא דשקלי לפירא כו'. והא דפטור מערלה אין הטעם דלא נקרא עץ אלא משום שאינו דרך נטיעה וכתוב ונטעתם כמ"ש הרא"ש שם דדרך נטיעה בכך. אבל ודאי היכא דלא כתיב ארץ נקרא עץ".
- (1) עי' ח"א (כלל נ"א סעי' י"ז) – "ואמנם על פירות האילן, צריך עיון אם מברך בורא פרי העץ, אם מקרי פרי וגם אם נקרא עץ (ועיין מה שכתבתי בנ"א סוף הלכות לולב)".
- (2) ציץ אליעזר (ח"ט סי' י"ב ד"ה ולפני) – "וכמו"כ בנוגע לפירות האילן במקום שבכאן בח"א נשאר בצ"ע אם לברך בפה"ע, בשם בנ"א הכריע הדבר, דלא מספקא כלל דודאי נקרא עץ כיון שיש בו כל הסימנים שאמרו וכו' יעו"ש".
- (ב) קרן אורה (מנחות דף ע. ד"ה ואידי) – "ונרא' דגם בורא פרי העץ יכול לברך".

ג) חזו"א (ארחות רבנו ה"ג עמ' רכ"ג אות כ"א, חוט שני ברכות סוף ס"ק י"ח ד"ה והיינו, טעמא דקרא פר' קרח פרק י"ז פסוק כ"ג [לשונו מובא לקמן]) – "וכן הורה מרן לברך בפה"ע על פירות העץ שגדל בו. (הח"א שם מסתפק בזה ומציין שם גם לבנת אדם סוף הל' לולב)".

ד) יחוד דעת (ח"ו סי' י"ב, חזון עובדיה ברכות עמ' קי"ב) – לשונו מובא לקמן.

ה) שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה, מבית לוי חי"ד עמ' נ"ב אות ז', חי"ז עמ' מ"ג אות ז') – לשונו מובא לקמן.

ו) מחזה אליהו (ח"א סי' כ"ז) – "והעיקר העולה מזה הוא שיש שם 'עץ' על האילן ושם 'פרי' על פירותיו לדעת רוב הפוסקים וראיותיהם מוכרחות. ולכן לדינא איה לן למנקט כדכתב הנשמת אדם והקרן אורה שיש לברך על פירות הגדלים בעשא"נ 'בורא פרי העץ'. ויש גם לצרף לזה דעת הפני משה והאגלי טל שזכרנו לעיל דס"ל דאפילו 'המוציא לחם מן הארץ' יש לברך על הגדל בעשא"נ ק"ו 'בורא פרי העץ', ודו"ק".

ז) ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' נ"ה) – לשונו מובא לקמן.

ח) ילקוט יוסף (סי' ר"ד סעי' ד', קיצור שו"ע סי' ר"ד סעי' ד') – לשונו מובא לקמן.

ט) תורת הברכות (פרק ח' סעי' כ"א).

2. מראי מקומות – תורת חיים (סי' ר"ב ס"ק א' ד"ה יש).

ג. ירקות.

1. שהכל.

א) ח"א (כלל נ"א סעי' י"ז, נשמת אדם סי' קנ"ב ס"ק א') – "אחד מחמשה מיני דגן שגדל בעציץ שאינו נקוב ועשה ממנו פת, אינו מברך עליו המוציא לחם מן הארץ, **דאינו נקרא ארץ** (כדאי' בירושלמי כלאים ספ"ז), אלא מברך עליו בורא מיני מזונות. ומכל מקום מברך עליו ברכת המזון (כדאיתא בברכות ריש פרק ג' שאכלו באכל טבל דמוקי דנזרע בעציץ שאינו נקוב ועל' במ"א סי' קס"ח ס"ק ט"ז. ונראה לי דהוא הדין דאינו מברך בורא פרי האדמה **דלא נקרא אדמה** אלא המחובר כדאיתא בחולין קל"ט במצא קן בראשו של אדם כו' ע"ש ברש"י)".

ב) ע' חקת הפסח (סי' תע"ג ס"ק א'), ארחות חיים (סי' תע"ג ס"ק י"ד) – "כתב ה"ר מנוח בהלכות סוכה, דהזרע בעציץ שאינו נקוב לא יברך עליו המוציא לחם מן הארץ דלא מיקרי ארץ ע"ש. ולפי זה דה"נ הזרע ירקות בעציץ שאינו נקוב לא יברך עליהם בורא פרי האדמה דלא מקריא אדמה. וקצת קשה, דהא תנן (ברכות מה ע"א) אכל טבל אין מזמנין עליו, ופי' בגמ' (מז מ"ב) בטבל טבול דרבנן כגון שזרעו בעציץ שאינו נקוב ע"ש".

ג) ברכת הבית (שער ד' סעי' מ"א) – "פרי הגדל בכלי שנותני' בה עפר ועומדת על הקרקע, אם היא נקובה מברכין בפה"א ואם אינה נקובה מברכין שהכל כן נ"ל".

ד) מחזה אליהו (ח"א סי' כ"ז) – "העולה מכל זה דקמה גס נצבה דברי הח"א והקרן אורה שברכת ירקות כאלו שהכל היא וכדמוכח מהראיות הגדולות שזכרנו".

2. בורא פרי האדמה.

א) ע' קרן אורה (מנחות דף ע. ד"ה ואידי) – "רק בורא פרי האדמה למאי דקי"ל דיצא גם על פירות האילן בעציץ שאינו נקוב איכא לספוקי, כמו המוציא לחם מן הארץ, אבל מלשון המשנה בברכות (מ' ע"ב) דתנן על דבר שאין גידולו מן הארץ כלל מברך שהכל, משמע דיכול לברך בפה"א על הגדל בעציץ שאינו נקוב, דמ"מ בכלל גידולו מן הארץ הוא, ועל' בס' חיי אדם (כלל נ"א סי"ז)".

ב) פתח הדביר (סי' ר"ג ס"ק א') – "כלל העולה דלע"ד נר' דעל פת מה' מיני דגן הגדל בעציץ שאינו נקוב המונח בארץ מברך המוציא לחם מן הארץ, דגם לחם זה גדל בארץ מיקרי, ועל פרי הגדל בו מברך בורא פרי האדמה מכח כל הטעמים הנז"ל".

ג) חקר הלכה (אות ל [הל' לולב וד' מינים] ס"ק א') – "לפענ"ד ואדרבא נ"ל דאפי' בפרי האדמה הגדילה בעציץ שא"נ דמברכין בפה"א דעיקר משגיחין על המקור והכח הראשון ממה בא וראי' ברורה מהא דאיתא במשנה ברכות בירך על פרי האילן בפה"א יצא והטעם משום שגם פרי האילן הוא מארעה ולדברי הח"א "...".

ד) שדי חמד (כללים מערכת כ' כלל ק' ד"ה גם, אסיפת דינים פאת השדה מערכת בברכות סי' ה').

ה) חזו"א (ארחות רבנו ה"ג עמ' רכ"ג אות כ"א, שיעורי הגריש"א ברכות עמ' תקכ"ט הע' צ"ח) – "אמר לי הגר"ק שליט"א [זצ"ל] מש"כ בח"א בכלל נ"א סי' י"ז פת הנעשה מן הגדל בעציץ שאינו נקוב אין לברך עליו המוציא למה"א משום דאינו נקרא ארץ כדאיתא בירושלמי (כלאים ספ"ז) וה"ה דאין מברך בורא פרי אדמה (על פירות האדמה) ואמר מרן החזו"א זצוק"ל שהירושלמי שם רק מסתפק אפשר זה לא נקרא מהארץ אבל מקרי שפיר אדמה ויש לברך על הגדל בו בורא פרי אדמה".

חזו"א (וזאת הברכה בירור הלכה סי' כ"ד-א' ד"ה ומפי) – "ומפי השמועה נמסר ששאלו את החזו"א על ברכת ירק הגדל בעציץ שאינו נקוב (שנת השמיטה), והשיב שברכתו בפה"א מאחר שהוא מין אדמה".

חזו"א (טעמא דקרא פר' קרח פרק י"ז פסוק כ"ג) – "והנה בירו' כלאים ספ"ז מיבעיא לי' מהו לברך על הזרע בעציץ שאינו נקוב המוציא לחם מן הארץ ופסק בחיי אדם שא"א לברך וכן בפה"ע ובפה"א א"א לברך עליהן מספק, אבל החזו"א זצ"ל אמר דדוקא מן הארץ א"א לברך עליהן שאינן ארץ (ע' ירו' ערלה פ"א סוף ה"ב) אבל בפה"ע ובפה"א יכול לברך שגם בעציץ שא"נ יש בו אדמה ועץ ואפי' בגידולי מים התיר לברך שג"ז כמו אדמה".

חזו"א (מעשה איש ח"ב עמ' קי"ב, מעשה איש ח"ז עמ' קצ"ג הע' א') – "שמענו מהג"ר דוד לנדוי שליט"א, כי בשנת השמיטה תשי"ב התיר לו החזו"א לזרוע בעציץ שאינו נקוב בתוך בית, אף שבספרו מפקפק בזה (עיין חזו"א שביעית סי' כ"ב סק"א). גידלתי ירק בעציץ שאינו נקוב בבית הורי ז"ל, ולפני פסח באתי לחזו"א ושאלתי: היות וברכת הכרפס פוטר את המרור, כיצד תפטור את המרור אם אין מברכים 'בורא פרי האדמה' על הגדל בעציץ. ועל זה השיב שאמנם כן מברכים עליה בפה"א. ונטה בזה מדברי החיי אדם (הל' ברכת הפירות כלל נ"א דין י"ז) שדימה דבר זה לנידון הירושלמי לענין ברכת המוציא. ואמר חילוק בזה,

- ואינני זוכר אם החילוק היה בין לשון 'ארץ' ל'אדמה', או דברכת בורא פרי האדמה מתייחסת לסוג הפרי הגדל מאדמה, [ונפק"מ לגידולי מים שאין בהם אדמה], וכמדומה טפי שאמר כאופן א', עכ"ד".
- (ו) שרגא המאיר (ח"ה סי' ב').
- (ז) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סוף סי' כ"ד-א'), שיעורי הגריש"א ברכות עמ' תקכ"ח, ישא יוסף או"ח ח"א סי' צ"ד תבנא לדינא אות ג').
- (ח) עי' קנין תורה בהלכה (ח"ד סי' נ"ד).
- (ט) יחזה דעת (ח"ו סי' י"ב, חזון עובדיה ברכות עמ' קי"ב) – "פירות או ירקות שגדלו בעציץ שאינו נקוב, מברך עליהם ככרכתם, בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה. ופירות או ירקות שידוע שהם גידולי מים, מברכים עליהם שהכל. ואם בירך עליהם ברכתם בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה, יצא ידי חובתו בדיעבד".
- (י) שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה [לשונו מובא לקמן], מבית לוי ח"ד עמ' נ"ב אות ז', ח"ז עמ' מ"ג אות ז') – "פרי שגדל בעציץ שאינו נקוב מברך עליו ברכה הראויה לו בורא פרי העץ, או בורא פרי האדמה. וכן הגדל בגידולי מים מברך עליו ברכתו הראויה לו (אף שאין שם קרקע כלל, רק חציץ ומים)".
- (יא) ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' נ"ה) – לשונו מובא לקמן.
- (יב) הגרה"ק זצ"ל (ישא יוסף או"ח ח"א סי' צ"ד תבנא לדינא אות ג').
- (יג) ילקוט יוסף (סי' ר"ד סעי' ד', קיצור שו"ע סי' ר"ד סעי' ד') – "פירות או ירקות שגדלו בעציץ שאינו נקוב, מברך עליהם ככרכתם. 'בורא פרי העץ', או 'בורא פרי האדמה'".
- (יד) תורת הברכות (פרק ח' סעי' כ"א).
- (טו) פסקי תשובות (סי' ר"ד אות ב') – "הנה, בחיי אדם (כלל נ"א סעי' י"ז) כותב עפ"י הוכחה מהירושלמי (סופ"ז דכלאים) שכל גידולי קרקע הגדלים בעציץ שאינו נקוב דינם כדברים שאין גידולם מן הארץ, אלא שמכל מקום מסיק לברך על חמשת מיני דגן שעשאו פת 'בורא מיני מזונות', וברכה אחרונה ברכת המזון כיון שסועד ומזין. אמנם האחרונים שאחריו נשאו ונתנו בדבריו, ומסקנת ההלכה שלא כדבריו אלא כיון שגדל כדרך שאר גידולים וכמעט לא ניכר שום שינוי על הפרי או הירק והקטניות וכדו' שגדל בעציץ שאינו נקוב, מברך עליהם ברכתן הראויה להם, וגם המוציא כשעשה מחמשת המינים פת. ולכן על כל גידולי מצע מנותק שמצוי היום הרבה, מברכין עליהם ברכתן הראויה להם".
- (טז) הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי).
- (יז) עי' שדה מדרכי (פרק י"ב סעי' ז') – "פרי אדמה הגדל בחממות בעציץ שאינו נקוב, להלכה ברכתו בורא פרי האדמה. ויש לירא שמים להחמיר, לאכלו בתוך הסעודה, שלא להכנס לספק אם ברכתו 'שהכל' או 'בורא פרי האדמה'".
- (יח) הלכות יום ביום (ח"ג פרק ב' סעי' י') – "ירק הגדל בעציץ שאינו נקוב מברך עליו בורא פרי האדמה".
- (יט) וישב יוסף (סי' ל"א) – "ובכן נראה גם בנידון דידן בטאמאיטע"ס הגדלים בעציץ שאינו נקוב, דנקטינן להלכה שמברכים עליהם ברכתן הראויה לאותו המין, דהיינו בורא פרי האדמה".
- (כ) שיעורי הלכה (גליון כ', תשפ"ג) – "חסה הנזרעת בעציץ שאינו נקוב, הגם שהוא מנותק מהקרקע ברכתה בורא פרי האדמה".
3. דעת הגרש"א זצ"ל.
- (א) הגרש"א זצ"ל (ותן ברכה תשובות לסי' ר"ב אות י"ד, פרק כ"ב הע' ס"ג) – "יש להורות לברך שהכל על ירקות של עציץ שאינו נקוב כהח"א (כלל נ"א סעי' י"ז)".
- (ב) הגרש"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סוף סי' כ"ד-א', הערות ומקורות ללוח ס"ק נ"א) – "שאפשר לברך בופה"א".
- (ג) הגרש"א זצ"ל (מנחת שלמה תנינא (ב - ג) סי' ט' ד"ה באות, שלמי ברכה עמ' קט"ו) – "באות ג' מביא כ"ת מהח"א כלל נ"א סי"ז שעל פת מעציץ שאינו נקוב מברכין מזונות, ועל פרי האדמה מברכין שהכל, וידוע שתמהו עליו, דבירושלמי ר' יונה פליגי ולא סובר הכי, ועכ"פ בגמ' שלנו בפסחים ל"ה ע"ב אמרו הא דיוצאין במצה בשל דמאי, דמירי אף בעציץ שאינו נקוב, [דאין יוצאין במצה שהיא טבל מיירי בטבל טבול מדרבנן והוא שזרעו בעציץ שאינו נקוב. ומוכח דלולא הא דהוי טבל יוצא י"ח במצה שנאפתה מחיטין שזרעו בעציץ שאינו נקוב] וכן גם במשנה הסמוכה לענין מרור. ובדף ל"ט ע"א אמרו שם דמצה ומרור צריכים להיות גדולי קרקע וגם צריכים להיות ראוי ליקח בכסף מעשר שני דמצרכינן דוקא גדולי קרקע".
- (ד) הגרש"א זצ"ל (שלמי ברכה עמ' שפ"ה).
- (ה) הגרש"א זצ"ל (נתיבות ההלכה גליון ל"ה עמ' רצ"ו) – "ולמעשה הורה מרן זצוק"ל דלא נקטינן כדעת החיי אדם ומברכים על גידולי עציץ שאינו נקוב ברכתן הראויה".
4. מראי מקומות – משנה הלכות (ח"ד סי' ר"ז), וזאת הברכה (בירור הלכה סי' כ"ד-א'), ארבעת המינים השלם (עמ' רמ"ד אות ג').
- (א) ברכת הפסח (סי' י"ב סעי' ח', פתחא זוטא אות ב') – "ירקות שיוצאין בהם ידי חובת מרור, אם זורעין אותם בבית בתוך עציץ נקוב כהלכתו כשרים, ומברכים עליהם בורא פרי האדמה אולם אם אין העציץ נקוב יש להסתפק בזה [אור"ח תע"ג י"ד]".

ב] גידולי מים, היידרופוניקס (hydroponics).

א. שהכל.

1. הגרה"ז גרוסברג זצ"ל (קונ' מצות התלויות בארץ עמ' כ"ו, בשם מנחת ירושלים עמ' של"ד [מכתבו בסידור מנחת ירושלים עמוד רצט ?]) – "מכיוון שאינם גידולי שדה, יש אומרים שאין הם חייבים בתרומות ומעשרות, ולכן מפרישים מהם בלי ברכה, והאוכל מהם מברך שהכל נהיה בדברו ולא בורא פרי האדמה".
 2. עי' מנחת יצחק (ליקוטי תשובות סי' ל"ח אות ג') – "מחזה אליהו ... במקור הברכה ...".
- (א) מנחת ירושלים (ח"א עמ' ס"ד אות ע"א) – "וכעת ראינו ב'דבר-השמיטה' תשכ"ו שנערך ע"י הגבד"ץ זצ"ל טרם עלה המנח"י לא"י ושם כתוב בזה"ל: ירקות הגדלים על מים (בלי עפר) מותרים ואין עליהם דיני שביעית, ברכתם: שהכל. חסא מגידולי מים

- ספק אם יוצאים בה מצות מרור, ע"כ. ומאז שהופיע מרן בעל המנח"י בארצנו, הורה שלא להדפיס סעיף זה, ולא הצלחנו לברר אם היה חולק על עצם הדין גידולי מים וס"ל שדינם כעציץ שא"נ, או משום דמאחר שבדרך כלל מכניסים שם גם מיני חומרים וכדו' לכן דינם כעפר וצ"ב".
3. יחזה דעת (ח"ו סי' י"ב [לשונו מובא לעיל], חזון עובדיה ברכות עמ' קי"ב) – "ופירות או ירקות שידוע לו שהם גידולי מים, מברך עליהם שהכל".
4. מחזה אליהו (ח"א סי' כ"ח) – "העיקר לדינא הוא לברך שהכל על ירקות כאלו".
5. עי' מקור הברכה (סי' ו') – "ולמעשה נראה דעדיף לברך שהכל, דאם קיי"ל לברך שהכל לכאן' אינו יוצא בברכת האדמה, וגם ברכתו לבטלה, אבל בברכת שהכל יוצא בכל אופן, דעל כולם אם אמר שהכל יצא. [שוב ראיתי גם דברי ילקוט יוסף ... עולת יצחק ... וזאת הברכה ...]".
6. עולת יצחק (סי' ל"ט) – "נקיטינן לדינא שברכת גידולי מים שהכל. ואם בירך בורא פרי האדמה, ספק אם יצא, לפיכך יחזור לברך שהכל בתנאי שלא יוציא שם שמים בשפתיו".
7. מילי דברכות (רשימת המאכלים וברכותיהם אות ס"ה, אות קמ"ח) – "ירקות ופירות - שהכל".
8. שמע שלמה (ח"ג סי' ז').
9. וזאת הברכה (בירור הלכה סי' כ"ד-א', לוח ברכות ערך נבטים הגדים במים, מעיין הברכה פרק ה' אות א', עי' הע' ב') – "שהכל".
10. פתחי הלכה (ארטסקרול עמ' רפ"ד).
11. הברכה והלכותיה (סי' ל' סעי' כ"ד).
12. ילקוט יוסף (סי' ר"ד סעי' ד', קיצור שו"ע סי' ר"ד סעי' ד') – "אבל פירות או ירקות שידוע שהם גידולי מים, מברך עליהם שהכל. שמכיון שאין שום יניקה מהקרקע, שהמים מפסיקים בין הזרעים לקרקע, אין לברך עליהם ברכת הפירות או הירקות, אלא ברכת שהכל. ואם בירך עליהם כברכתם, בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה, **בדיעבד** יצא ידי חובת הברכה".
13. הלכה ברורה (סי' ר"ד סעי' י"ב, סי' רכ"ה סעי' מ"ז).
14. פסקי תשובות (סי' ר"ד אות ב') – "אמנם לענין גידולי מים (שאינן במצע הזרעים שום עפר או אדמה, אלא חצץ או כל חומר אורגאני אחר), וכגון נבטים המצויים בשוק, יש להסתפק אם נלך אחר המין, והוא מין אדמה, או שמא נלך אחר פשטות לשון הברכה בורא פרי האדמה וירק זה לא צמח מן האדמה, ומספק יברך שהכל, או יפטור ע"י ברכת האדמה ושהכל על דברים אחרים".
- א) אמנם עי' פסקי תשובות (סי' תע"ג הע' פ"ו) – "אמנם רוב פוסקי זמננו הסכימו שמברכין עליהם ברכתן הראויה, ה"ה שו"ת שבה"ל ח"א סי' ר"ה בהערות על השו"ע סי' ר"ד, שו"ת קנין תורה ח"ד סי' נ"ד, תשובות והנהגות ח"ב סי' קמ"ט, שו"ת שרגא המאיר ח"ה סי' ב' ועוד ועיקר נימוקם כיון שהשרשים או הגרעין בא מן האדמה, אף שעששו גדלים במים לית לן בה, ואף אם יעלה לנו חשש דשהכל, הלא איתא בערוה"ש סי' ר"ד סעי' ה' וכה"ח שם סק"ב על כמהין ופטירות שודאי ברכתן שהכל מ"מ בדיעבד אם בופה"א יצא".
15. (Kashrus Kurrents Fall 2006) Star-K.
16. הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי).
17. הלכות יום ביום (ח"ג פרק ב' סעי' י', הע' י"ד) – "אבל הגדל בגידולי מים מברך עליו שהכל, ואם בירך האדמה יצא וטוב שיקח דבר אחר לברך עליו שהכל".

ב. בורא פרי האדמה.

1. חזו"א (חוט שני ברכות סוף ס"ק י"ח ד"ה וה"ה, טעמא דקרא פר' קרח פרק י"ז פסוק כ"ג [לשונו מובא לעיל], ישא יוסף או"ח ח"א סי' צ"ד תבנא לדינא אות ד') – "וה"ה בירקות או פירות הצומחים לא בקרקע אלא במים, שנקראים גידולי מים, דלהחיי אדם צ"ע אם מברך בורא פרי העץ, כמו שמסתפק לגבי הצומח מעציץ שאינו נקוב, אך להחזו"א הרי הוא מברך על המין שצומח מן האדמה או על העץ".
- א) עי' חזו"א (מעשה איש ח"ב עמ' קי"ב, מעשה איש ח"ז עמ' קצ"ג הע' א'), לשונו מובא לעיל.
- ב) עי' חזו"א (אהל מרדכי עמ' קל"ד, אבן ציון עמ' תקי"ט, ארחות איש עמ' רנ"ח) – "אני אומר שמושג פרי מצד השפה והלשון אין לו שום הגדרה לענין ברכה, שאינו מורה לה' על החתיכה שהוא אוכל אלא על המין שברא בעולמו, וכל שמה שהוא אוכל הוא תולדת המין שפיר מברך, מה שמגדיר את הברכה הוא מהות החשיבות של אכילתו אם זה שהוא אוכל הוא בתכנית זיעה אין זו השעה שהוא ראוי להודות על המין".
2. אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות י"ג) – "על ירקות שגדלו במים מברך בורא פרי האדמה".
3. שרגא המאיר (ח"ה סי' ב') – "ושפיר מברכין עליהם בפה"א".
4. קנין תורה בהלכה (ח"ד סי' נ"ד).
5. משנה הלכות (ח"ד סי' ר"ז) – "נראה דהצמחים על המים הגם שלא נזרעו על הקרקע ואינם משורשים מ"מ כיון דחייטן מן הקרקע שא"א זולת זה ולכן ברכתן בפה"א ולא גרע מכשות שמברכין עליהן בפה"א".
6. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות ד') – "גידולי מים וגידולי קרקע הנפרדים מהקרקע, מברך 'בורא פרי האדמה'".
7. רבבות אפרים (ח"ב סי' ע"ז ד"ה ונשאלתי, ח"ה סי' קל"ז, עי' סי' קנ"ה אות ב' ד"ה ובעמוד פ"ז).
8. שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה, מבית לוי ח"ד עמ' נ"ב אות ז', ח"ז עמ' מ"ג אות ז' [לשונו מובא לעיל]) – "סימן ר"ד מג"א סק"ד כמהין ופטירות מן האויר הן גדלים. הנה צ"ע להלכה לענין ברכת גידולי מים, ומסברא דאינו דומה לכמהין ופטירות, דשם כל המין הוא מן האויר אבל כאן מין זה הלא הוא פרי האדמה, ובחיי"א סוף כלל נ"א נסתפק בברכת הגדל בעציץ שאינו נקוב, ובנשמת אדם בהל'".

- ד' מינים כלל קנ"א נסתפק לגבי כל הדינים ומאריך שם לפלפל, וא"כ ספק גדול הוא בגידולי מים אך למעשה אין לפסוק שיברך עליו שהכל, ויותר מסתבר לברך ברכתו הראויה".
9. עי' הגר"ח זצ"ל (עומק הפשט גליון של"ג, במענה לשאלת רבני 'הילכתא' כ"ה כסלו תשפ"ב) – "יכול להיות שברכת גידולי מים הַאֲדָמָה כהכרעת החזו"א ודלא כהחיי אדם, גם יכול להיות שיוצאים בהם ידי חובת מרור, כיון שהם ממין שגדל באדמה".
10. תשובות והנהגות (ח"ב סי' קמ"ט, עי' ח"ה סי' קכ"ו ד"ה לכרפס, עי' ח"ו סי' ק"ט אות י"ב) – "אף שלע"ד ראוי לברך עלה בורא פרי האדמה, החושש לשיטות שברכתו שהכל ולא יצא בבורא פרי האדמה, ורצה לצאת לכ"ע אין מזניחין אותו שיש לו על מי לסמוך".
11. ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' נ"ה) – "פירות האדמה שגדלו בעציץ שאינו נקוב, או באדניות של מים או בצמר סלעים, דינם כפירות שצמחו באדמה ומברכים עליהם 'בורא פרי האדמה'. וכן לחם ... וכל שכן שעל פירות העץ ...".
12. תורת הברכות (פרק ח' סעי' כ"א).
13. וישב יוסף (סי' ל"א) – "אשר על כן נראה להלכה שירקות הגדלים על מים בלי עפר, מברך עליהם ברכת אותו המין, דהיינו בורא פרי האדמה".
14. עי' נתיבות הברכה (פרק יד הל' ח') – "דנו הפוסקים ... ויותר מסתבר לברך בורא פרי האדמה".
15. שיעורי הלכה (גליון כ', תשפ"ג) – "וכן חסה הגדילה בגידולי מים ללא עפר כלל, ברכתה בורא פרי האדמה, אך החושש לשיטה הסבורה לברך עליה שהכל אין מוחין בידו".
16. הגר"צ ובר שליט"א (עומק הפשט גליון של"ג, בהוראה לרבני הילכתא כסלו תשפ"ב) – "גידולי מים ברכתם הַאֲדָמָה, ואפשר לקיים בהם לכתחילה מצות מרור".

ג. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק י"ז סעי' ו', פרק כ"ג ערך גידולי מים).

1. פמ"ג (סי' ר"ב מש"ז ס"ק י"ב) – "הנה במדינות אלו מרקחין שורש נקרא טטירזעל"י קלמס"ין ואין זורעין אותו רק גדל במים ועליו ארוכים והשורש יש לו ריח טוב והותכין חתיכות ומייבשין ורוקחין בדבש או בצוק"ר, יראה שהכל, כמו שכתוב בסימן ר"ד סעיף א' ובט"ו ומ"א [ט"ז ס"ק] ח' [מ"א ס"ק] י' עשבי דברא שאין נזרעין לא חשיבי ומברך שהכל והוא הדין זה, וכי תימא ע"י דבש חשוב הוא, הא בורכא, פשיטא דדבש עיקר לענין זה ושהכל, דהני עישבי נינהו ולא פירי".
2. הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה תשובות לסי' ר"ב אות י"ד, פרק כ"ב הע' ס"ג, הע' ס"ד, עי' שלמי ברכה עמ' שפ"ה) – "יש להורות לברך שהכל על ירקות של עציץ שאינו נקוב כהח"א (כלל נ"א סעי' י"ז) וגם על גדולי מים שאינו מחובר לקרקע מברכים שהכל. אכן אם המים שבצינור ששם מגדלים הירק מחובר בכל עת להמים שבחריץ חשוב כאילו מגדל במים שבחריץ, והמים שבחריץ דינו כקרקע, ובכה"ג מברכים בפה"א".
- הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סוף סי' כ"ד א') – "להעדיף לברך שהכל".
- הגרשז"א זצ"ל (חיכו ממתקים ח"א עמ' קנ"ז).

ד. נבטים הגדים במים (הנבטים המצויים בשוק).

1. שהכל.
- א. וזאת הברכה (לוח ברכות ערך נבטים הגדים במים, מעיין הברכה פרק ה' אות א', עי' הע' ב').
- ב. פסקי תשובות (סי' ר"ד אות ב') - לשונו מובא לעיל.
- ג. שערי הברכה (פרק כ"ג ערך גידולי מים, עמ' תקס"ו) – "אך נבטים וכדומה שגדלים רק בגידולי מים - מברכים עליהם 'שהכל'".

ה. אצות ים (seaweed).

1. שהכל.
- א. וזאת הברכה (לוח הברכות ערך אצות ים, מעיין הברכה פרק ה' אות א').
- ב. ילקוט יוסף (לוח הברכות ערך אצות ים) – "שהכל".
- ג. שערי הברכה (פרק כ"ג ערך אצות ים, הע' פ"ט) – "ואם אוכל אותם בפני עצמם - אם הם ראויים וטובים למאכל, ברכתם 'שהכל'. [אין מברכים עליהם בפה"א, אף שלמראית עין הריהם נראים כנטועים במקומם, כיון שבאופן גידולם דומה לפטריות שאינם יונקים מהקרקע, וכמבואר בערך פטריות. וה"ה באצות אלו, שהשורשים הנראים בהם אינם אלא מחזיקים אותם במקומם בתוך המים, אבל אינם יונקים לצורך גידולם. ונראה שאף במקום שרגילים לגדלם מ"מ נחשבים הם כגידולי מים שאין במינם נזרע. וכמו שהתבאר בערכם]".

ו. הנדסה גנטית: כגון עגבניה שגדל על עץ.

1. מברך בורא פרי העץ.
- א. הגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם ח"ד חו"מ סי' תכ"ה עמ' קפ"ב ד"ה עוד, מנחת שלמה ח"ב סי' צ"ז סוף אות כ"ז, תנינא (ב - ג) סימן ק' סוף אות ז', שלמי ברכה עמ' פ"ז) – "ומ"מ כל זה לא נוגע כלל לעגבניה על עץ שיצטרכו לברך בורא פרי העץ על 'עגבניה' כזו, הואיל וזה ממש גדל על עץ, אף על גב שאותו המין גדל בעיקר מהאדמה ולא מעץ ואף שזה גם נעשה רק ע"י אדם".
1. ששכ"ה (נשמת אברהם ח"ד חו"מ סי' תכ"ה עמ' קפ"ב ד"ה עוד) – "ויש בו דין ערלה כי הוא עץ בצבע של עגבניה".

ז. מראי מקומות – הגר"ח זצ"ל (אגרות וכתבים מכתב קנ"ב), נתיבי המנהגים (עמ' קצ"ז, מרגניתא טבא פסח עמ' רע"ח), עומק הפשט (גליון של"ב).

1. שדה מדרכי (פרק י"ב תורת השדה סוף אות כ"ח) – "ירקות הגדלים על מצע מנותק, אם המצע הוא אדמה, כגון חול ים או כבול, מברך בפה"א. ואם הוא מצמר סלעים, פרלייט וכיו"ב, מברך שהנ"ב, ע"י שו"ת חלקת השדה ח"א קונ' עציצים ערלה סי' ב או"ד. וע"י שו"ת כרם שלמה ח"א קונ' גידולי עציצים סי' ז ת. וע"י במנחת ירושלים עמ' סג. בברכת גידולי מים".

ח. מרור ליל הסדר.

1. ע"י סי' תע"ג סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ג. תפוחי אדמה: קארטאפל, ערד עפל (potatoes).

א. שהכל [וגדלים מהאוויר כפטריות, א"נ ספק מזונות].

1. שלחן הטהור (סי' ר"ד סעי' ג', ס"ק ב').

2. דרכי חיים (ענינים שונים אות ק"ל, הע' תס"ד [עמ' קפ"ג]) – "בירך ברכת שהכל על תפוחי אדמה. (כמנהג רבו הק' מראפשיץ. (כ"ק אדמו"ר מפשעווארסק זצ"ל). א"ה, בענין הסברא במנהג הרה"ק מראפשיץ לברך ברכת שהכל על תפוחי אדמה, מסופר: אין הטעם מפני החשש שאין גידולו מן הארץ כמו כמהין ופטריות שמאוויר גדלים, שהוא דבר שאינו, ששפיר המה גדלים מן הארץ כמו כל ירקות, אלא הטעם הוא שהחשש לשיטת הגאון המובא ברבינו יונה בפרק כיצד מברכין, וכן נוטה הרב"י גופיה לזו הסברא, שהטעם באורו שמברכין בורא מיני מזונות מפני שהוא מזין, א"כ ה"ה כל מידי שהוא מזין מברכין עליו במ"מ, ולפי"ז יש לברך גם על קארטאפל במ"מ שהוא ג"כ מזין, שיש מקומות שאוכלין זאת למזון במקום פת, ע"כ להוציא עצמו מפלוגתא (בשיטת הגאון הנ"ל) היה מברך שהכל, דקיי"ל על כולם אם אמר שהכל יצא. (כ"ק הגה"צ הרמ"א פריינד זצ"ל גאב"ד ירושת"ו בשם זקינו כ"ק הגה"צ מנאסויד זצ"ל בשם הגה"ק משינאווא זצ"ל)".

3. דברי יציב (או"ח סי' פ"ב, ע"י סי' ר"ט אות א') – "הנה בתהלה למשה [בתחלת ישמח משה ח"ג דף י"ב ע"א] מביא שהגה"ק מוה"ר נפתלי צבי מראפשיץ זל"ה היה נוהג לברך גם על תפוחי אדמה מבושלים שהכל, וזקה"ק הישמח משה זי"ע בתחלה היה מברך עליהם בורא פרי האדמה, וכששמע שהגה"ק מראפשיץ מברך עליהם שהכל חשב איזה רגעים ולקח והראה בספר הערוך דשם נאמר כמהין ופטריות שקורין טארטאפל"ל ומובן אשר נתחלף מה שאנחנו קורין קארטאפל"ל עיין שם. ובספר זכרון יהודה [דף כ"ג ע"ב ד"ה על אתרוג] מביא שגם האמרי אש היה נוהג כן. ובימי נעורי שמעתי ראייה לזה, דכשתולשים הראש של התפוח"א אי אפשר לצמוח עוד, ומוכח דמאורא קא ינקי, והיינו כמהין דמבואר בש"ס ברכות דף מ' ע"ב דמברך עליהם שהכל דיונקים מן האוויר, [ועיין אוצר החיים להגה"ק מקאמרנא זי"ע סוף פרשת וילך מצות ברכת הנהנין]. ולפי זה פשיטא דכשאוכלו חי מברך עליו ג"כ שהכל. ואולם שמעתי מפה קדוש ההגה"צ מנאסאד זצ"ל עוד טעם נחמד למנהג א"א"ז מצאנו זי"ע לברך שהכל על תפוח"א, דהנה בתר"י ברכות דף ל"ז ע"א הביא שיטת הגאון שבדוחן וכן בכל מידי דמיון אף אם אינו מחמשת המינים ברכתן בורא מיני מזונות, ושכן דעת הרר"י נוטה עיין שם, וכן איתא בתוס' הרא"ש שם דף ל"ו ע"ב בד"ה רב ושמואל, ועיין בב"י סי' ר"ח שנסתפק בזה בדעת הרא"ש עיין שם, ועיין בבה"ל שם ס"ח [בד"ה על פת] שלא היה לפני הב"י התוס' הרא"ש ועוד כמה ראשונים עיין שם. ובמשנ"ב שם ס"ק כ"ה ובשעה"צ אות ל"א שבאורו יברך במ"מ אף דהוי ספק שמא הוא דוחן דברכתו שהכל, כיון שגם בכל מילי דמיון יש הרבה שיטות דיברך במ"מ עיין שם. וא"כ הוי כספק ברכה, שלדעת המחבר שם סעיף ח' שבדוחן לא יברך בורא מיני מזונות צריך לברך על תפוח"א בפה"א אף על גב דמיון, ולדעת הני ראשונים מברך עליהם בורא מיני מזונות כיון דזייני, ולכן מספק מברכין שהכל שפוטר את הכל, אתוד"ק".

4. ע"י פסקי בשם (פרק י' סעי' ב', סעי' ג') – "על תפוחי אדמה היה מברך ברכת שהכל, אמנם לא היה מוסר זאת כהוראה לאחרים. אך בליל הסדר דשנת השמיטה תשס"ח, כשלא השיג לכרפס צנון שאין בו חששות של איסורי שביעית, לקח תפוח אדמה לכרפס, וברך עליו בורא פרי האדמה, ואמר שכך נהג הגה"ק מצאנו זל"ה שבלייל פסח היה מברך בפה"א על תפוח אדמה שאכל לכרפס ואף שכל השנה היה מברך עליו שהכל".

ב. בורא פרי האדמה.

1. ארחות חיים (סי' ר"ד ס"ק ב') – "בספר מאורי אור ...".

2. מ"ב (סי' ר"ב ס"ק מ') – "וה"ה לענין פה"א כגון ער"ד עפ"ל שמיעכן ועשאן כעיסה".

3. דרכי חיים ושלם (אות רצ"ג) – "על תפוחי אדמה בירך בורא פרי האדמה ולא שהכל".

4. ע"י קהלות יעקב (קריינא דאגרתא ח"ב סי' פ"ח [דפו"ח, ח"ב סי' של"ז], אוצרות ירושלים חקכ"ד סי' קכ"ח, צהר ח"ד עמ' מ"א) – "בדבר איזו ברכה על תפוחי אדמה, ומעכ"ת כתב בשם כמה צדיקים לברך שהכל, מפני שמאורא רבו ואין צריכים לקרקע כן הוא לשון מעכ"ת, ומאד מאד תמינה על זה, וקורא אני על מעכ"ת כעין שאמרו חז"ל מדבריו של בריבי ניכר שאינו בקי בתרגולים, כי אני עני נתגדלתי בעיר קטנה בילדותי והיתה מלאה שדות שלמות של תפוח"א, והמה נזרעים ממש ככל ירקות, וגדלים בתוך הארץ ככל ירקות מסוג זה, כמו רעטאך מייערין ובצלים וכיוצ"ב שהפרי גדל ומונח בעומק הקרקע כשני טפחים, וממנו יוצאים עלין גדולים ככל שאר ירקות. ומאד מאד תמוה מש"כ בשם גאון אחד שזוהו כמהין ופטריות, [לפי שמצא בהאידיש שעשה מדפיס אחד בהערוך שפירש כמהין ופטריות טארטאפל וחושב שזה קארטאפל], ותימה גדולה ונוראה היאך יתכן להעלות כן על הדעת, הלא כמהין ופטריות ידוע שהן שני סוגי שוואמין והם גדלים על הארץ בלי שום השרשה כלל וכידוע, וכמבואר בגמרא ברכות (דף מ') דלא ינקי מהקרקע, כלומר אינם בהשרשה כלל, רק מירבא רבי מארעא כלומר ע"י לחלוחית הקרקע עיין שם בגמ' וכידוע, ומה זה שייך לתפוח"א שהוא בהשרשה גמורה, וכל זה עיני ראו ולא זר שהוא בהשרשה ככל שאר ירקות בלא שום שינוי כלל. והדבר פשוט וברור שברכתו בורא פרי האדמה, ובנסתרות אין לי ידיעה, אבל ההלכה לפי שורת הדין פשוט מאד שהוא בורא פרי האדמה, גם בורא מיני מזונות אין לברך עליו דאין לנו אלא מה שאמרו בגמ' דהיינו על אורז ולא שאר מינים, והראיה דהא על קטניות מברכין עליו בורא פרי האדמה, ואעפ"י שרגילים לעשות ממנו קמח וכמש"כ האחרונים ז"ל ומשביעין יותר ויותר מתפוחי אדמה, ובאמת

- אין צריך ראייה לזה דודאי אין ביכלתנו לחדש מה שלא מבואר בגמ', ובגמ' מבואר דעל הירקות בורא פרי האדמה, וגם זה הלא הם ירקות גמורים וכו'. ומ"מ אני אינני מורה הוראה, רק כתבתי הנראה לענ"ד פשוט, אבל לא עיינתי בפוסקים בדין זה, ואינני בקי בטור וש"ע בראוי למורה הוראה. שוב נתיישבתי שעוד צריכים לברר אולי יש מ"מ איזו שינויים בגידולי התפוחי אדמה ובהשרשתן משאר ירקות, אשר עפ"י"ז אולי ישנתה הדין, וגם כי אין לסמוך על מה שראה בקטנותו כדאיתא במגילה (דף כ').
5. אג"מ (מסורת משה ח"א או"ח אות קי"א) – "מישהו סיפר לרבינו שהצאנזער רב זצ"ל (בעל הדברי חיים) פסק שיש לברך שהכל על תפוחי אדמה. ותמה רבינו ואמר, שגם אם נאמר שיש איזה סברא לזה, ובאמת אין, מ"מ הלא ידוע להצאנזער רב שנהגו עלמא כבר לברך האדמה, ומה שייך לפסוק אחרת מהנהגת העולם, וזה כעין הענין של 'נהוג עלמא כולת סבי כרב עלאי בראשית הגז'".
6. אז נדברו (חי"א סי' מ"ח ד"ה סימן קכ"ד) – "הדין אם על תפוחי אדמה מברכין בפה"א מתוך האריכות והזכר שם גם המ"ב אפשר לקבל רושם כאילו יש איזה ספק, וכאילו אצל המ"ב ג"כ הי' ספק, הדבר יצא מפי צדיק אחד ונמשכו אחריו כמה מתלמידיו בתור אמונת חכמים, ובטח שהערוך לא התכוון לזה, וכתבתי פעם להגהמ"ח משנה הלכות שליט"א [זצ"ל] בלשון כזה: דהלא אנו לא נמצאים על הארץ העליונה רק למטה ויודעים היטב מה זה פרי האדמה".
7. בצל החכמה (ח"ו סי' פ"ג) – "מנהג העולם לברך על תפוחי אדמה, ברכת בורא פרי האדמה (אות א'). - ב) גם מי שאבותיו נהגו לברך עליו שהכל, רשאי לברך עליו בופה"א כמנהג העולם".
8. משנה הלכות (ח"ו סי' ל"ט, סי' מ') – "וכיון דתפוחי אדמה יונקין מן הקרקע ברכתן בפה"א לכ"ע כנלפענ"ד ברור בס"ד".
9. רבבות אפרים (ח"ג סי' קכ"ד) – "הנה יודע שעד כה ברכו האדמה ואין לשנות".
10. שבט הלוי (מבית לוי חי"ז עמ' מ"ג אות ה') – "תפוחי אדמה ברכתם בורא פרי האדמה".
11. פתחי הלכה (ארטסקורול לוח הברכות עמ' שע"ו).
12. ותן ברכה (לוח הברכות עמ' ע"ב).
13. שערי הברכה (פרק כ"ג ערך תפוח אדמה).
14. פסקי תשובות (אות ב') – "ותפוחי אדמה לכל זניה וסוגיה בכלל פרי אדמה הוא ומברכין עליה בורא פרי האדמה, ואם כי מצינו לכמה מגדולי עולם שבירכו 'שהכל' על תפוחי אדמה, אין לנהוג כן אלא למי שקיבל כך מרבותיו, ואם ירצה גם הוא יוכל לברך בורא פרי האדמה ואין בזה משום אל תיטוש וכו'".

ג. מראי מקומות – שרגא המאיר (ח"ד סי' קי"א אות ג', ח"ו סי' קי"ט), מנהג ישראל תורה (סי' ר"ד ס"ק א').

1. אג"מ (או"ח ח"א סי' ס') – "ובדבר ערד עפל / תפוח אדמה / שהקשה ידידי שכיון שהם גדלים בשורש אין להחשיבם עיקר הפרי, איני רואה קו' דכיון דכל הנטיעה היא אדעתא דהכי הוא עיקר הפרי בכ"מ שהוא גדל אם בענף או בשורש".
2. הגרמ"א פריינד זצ"ל (מרא דשמעתתא אות ס"ה) – "נהג בכל ימיו לברך על 'קארטאפעל' שהכל, אמנם בסוף ימיו שינה מנהגו והתתיל לברך עליהם בורא פרי האדמה, ואמר שגם אביו זיע"א התחיל בסוף ימיו לברך עליהם בורא פרי האדמה".

ד] כלל א': היכא דכי שקלת ליה לפירי ליתיה לגוואז דהדר מפיק, מברכינן בורא פרי האדמה - סעיף ב'.
א. מקורות.

1. ברכות (סוף דף מ.) – "היכא מברכינן בורא פרי העץ היכא דכי שקלת ליה לפירי איתיה לגוואז דהדר מפיק, אבל היכא דכי שקלת ליה לפירי ליתיה לגוואז דהדר מפיק לא מברכינן עליה בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה".
2. תוספתא (רא"ש ברכות פרק ו' סי' כ"ג) – "כל שמוציא עליו מעיקרו עשב הוא ומברך עליו בורא פרי האדמה וכל שמוציא עליו מענפיו אילן הוא ומברכין עליו בורא פרי העץ".
3. ירושלמי (כלאים פרק ה' הל' ז') – "הקני' והאגין והוורד והאטדין מין אילן ואינן כלאים בכרם. השיפה והאיטן והגמי ושאר כל הגדלים באפר מין דשאים ואינן כלאים בכרם. והתני רבי הושעיה אילו הן מיני דשאים הקינרס והחלמה והדמוע והאטד. תמן לברכה וכן לכלאים".

ב. **שיטה א': שכל כמה שנשארו השרשים וא"צ לזרעו מחדש כל שנה, נקרא פרי העץ – ר"י** (טור סעי' ב'), מהר"ם (תשב"ץ הקטן סי' שכ"ב ד"ה על התותים), רא"ש (ברכות פרק ו' סי' כ"ג), ר' מאיר (הג' אשרי על הרא"ש שם), ר"ת (מרדכי רמז קל"א, הג' אשרי על הרא"ש שם).

ג. **שיטה ב': שלא די שישארו השרשים, אלא בעינן שישארו גם הגזע עצמו – גאונים** (מרדכי רמז קל"א, טור סעי' ב'), "כתב בתשובות הגאונים כל אילן דיבש בסיתוא וכלו גוויזי וטרפי לגמרי בחורף והדר פארי משרשיו מברכין על פירותיו בפה"א וכל היכא דאי שקלי לפירא איתא לגוואז דהדר מפיק פירא זהו פרי העץ מכאן פסק ה"ר יוסף וראב"י דאותן תותים ופריז"ש ובישונ"ש וכיוצא בהן שיש לברך בפה"א והביא הר"מ מנוח אליהו ראייה מירושל' דמסכת כלאים דמברכין על כל מיני אטד בורא פרי האדמה דקאמר התם ההיגין והאטדין מין אילן הם ואינם כלאים בכרם ופריך והתניא אלו הן מיני דשאים הקונדס והאטדין ומשני תמן לברכה והכא לכלאים אלמא דלענין ברכה מיני דשאים הם אבל הר"ם אומר שנהגו העם לברך עליהם בורא פרי העץ שהרי דרך הענף להתקיים ימים רבים בשנה זו והדר אתי פרי בשנה האחרת ועצו מתקיים משנה לשנה וכן נהג ר"ת בשם אביו וכל פרי שספק לו אם פרי העץ אם פרי האדמה יברך בפה"א דתנן בירך על פירות האילן כו"ו), ר' יוסף (מרדכי רמז קל"א, טור סעי' ב'), לשונו מובא לעיל).

1. וכן דעת רש"י – רדב"ז (סי' תקל"א), ב"ת (ס"ק א'), ופירש"ש יגוואז הענף של עץ עד כאן לשונו משמע דאם הענף כלה לגמרי בחורף אף על פי דבשנה האחרת חזר וגדל הענף מן השורש שנשא בארץ משנה שעברה ומוציא הענף פירות אין מברכין עליו בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה וזהו דעת הר"ר יוסף וכמו שמצא בתשובת הגאונים וכלו גוויזיה וטרפיה לגמרי והדר פארי משרשיו מברכין עליו בורא פרי האדמה כלומר דכל העץ שלמעלה מן הקרקע הכל כלה ולא נשאר אלא השורש שתחת הקרקע

וממנו חזר וגדל לשנה האחרת והכי משמע מלישנא דתלמודא בפרק אין מעמידין (ע"ז דף ל"ה ב) דלישנא דגוויזיה פירושו העץ שלמעלה מן הקרקע דקאמר התם עד כאן לא פליג רבי יהושע עליה דרבי אליעזר אלא בקטפא דגוויזא ופירש רש"י שרף היוצא מן העץ עד כאן לשונו"). פרי האדמה (ברכות פרק ח' הל' א', "ופירש"י גוויזא הענף של עץ ע"כ. נראה דאע"ג דישאר העץ של גוף האילן מכל מקום כל שלא נשאר הענף של העץ מיקרי עשב אמנם אינו כן אלא נקט ענף של עץ כיון שכן דרך הפרי ליגדל בענפים ושקלי לפירי ונשאר גם הענף אמנם במציאות דליכא ענף רק גוף העץ שיש לו השורש בארץ כיון דכי שקלי לפירי נשאר גוף העץ הנזכר סגי ולזה דייק רש"י לומר ענף של עץ ר"ל של העץ עצמו דהיינו דנשאר גוף העץ עצמו דאי לא תימא היה לו לומר ענף סתם"), מחלה"ש (ס"ק א'), שבט הלוי (ח"ו סי' קס"ה).

2. אם נשאר מן השורש למעלה בקרקע - ע"י לקמן.

ד. שיטה ג': דבעינן שישאר הענף של העץ כדי להיחשב פרי העץ – י"א פשט ברש"י (דף מ. ד"ה גוויזא, "גוויזא. הענף של עץ". ע"י ערה"ש סעי' ג', תשובות והנהגות ח"ג סי' של"ג ד"ה והנה).

1. תהלה לדוד (ס"ק א') – "אבל המרדכי כתב בשם הר"ם שנהגו העם לברך על תותים בפה"ע שהרי דרך הענף להתקיים ימים רבים ע"כ. וכן הביא המ"א בשם אגודה שכן דרך הענף להתקיים הרבה ... משמע דבעי שגם הענף ישאר בחורף. וכפי הנראה הן הג' דעות שהביא הרב ז"ל בסידור וכן להלכה לכתחילה ...".
2. קצות השלחן (סי' ס"ב ס"ק ג') – "והנה בפ"ו ס"ו לענין ברכת בופה"ע כ' אדמו"ר ג' דעות י"א שאינו נקרא אילן אלא כשאין הענפים נושרים בחורף (ואדמו"ר ה"צ"ז ז"ל במשניות ד"י ע"ד כ' ע"ז שסברא זו לא מצא עדיין, ועתה נזדמן לידי ס' הלכות ברכות להריטב"א ובפ"א ס"ט כ' וז"ל ואיזהו נקרא פרי אילן לברכה כל שגוף האילן נשאר קיים כו' לפיכך תותים הנעשים בשדות פרי עץ הם שהרי הענפים נשאר קיים, אבל לא השומר, שהענף שנותן פרי עכשיו אינו חוזר לעשות פרי ואינו אלא פרי האדמה עכ"ל. מזה מוכח דס"ל דבעינן שהענפים ישארו קיים בחורף וזהו הי"א שכ' אדמו"ר").

ה. הלכה.

1. פסק כגאונים – ע"י מחבר (סעי' ג'), רמ"א (סעי' ב'), ב"ח (ס"ק א'), דה"ח (דיני ברכת הנהנין, סי' רי"ח סעי' א'). (א) נ"מ: אונס, בננות, תות שדה, תות יער, שומשום.
2. חושש לשיטת י"א פשט ברש"י – גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק ו' סעי' ו'), וסימן לידע איזהו פרי העץ ואיזהו פרי האדמה בעצים הנמוכים כמיני סנה וכיוצא בו. יש אומרים שכל עץ העושה פירות משנה לשנה אף אם בחורף כלה כל העץ שלמעלה מהקרקע העיקר והענפים ולא נשאר אלא השורש בארץ שחוזר ומצמיח העיקר וענפיו ועליו ופירותיו בשנה השניה הרי זה אילן גמור ומברכין על פירותיו בורא פרי העץ. ויש חולקים בזה ואומרים שמאחר שכלה כל העיקר בחורף וחוזר וצומח משרשו נקרא פרי האדמה לענין ברכה. ויש אומרים שאפילו העיקר נשאר קיים כל החורף רק שענפיו נושרים בחורף וחוזרים וצומחים בקיץ מהעיקר ומוציאין עליו ופירותו אין פירותיו חשובים לברך עליהם בורא פרי העץ ויש לחוש לדבריהם לכתחלה לברך בורא פרי האדמה ואם בירך בורא פרי העץ אף על פירות עץ שכלה כל העיקר וענפיו בחורף ולא נשאר אלא השורש יצא בדיעבד"), ערה"ש (סעי' ד'), וכן מפרש הגאונים והבעלי שו"ע), שערי הברכה (פרק י"ז סעי' ב', הע' ג'), פסקי תשובות (אות ג' ס"ק ד'). (א) נ"מ: פאפיה, הצילים.
3. מראי מקומות – ת"א (כלל נ"א סעי' ט').

ו. בדיעבד.

1. מחמיר – מ"ב (סי' ר"ו ס"ק ב'), "ואפילו כשהפירות גדילין על העץ אך שאין העץ מתקיים בחורף לא יצא דהוי בכלל פרי האדמה וכדלעיל בסי' ר"ג בהג"ה").
2. מיקל – גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק ו' סעי' ו'), "ואם בירך בורא פרי העץ אף על פירות עץ שכלה כל העיקר וענפיו בחורף ולא נשאר אלא השורש יצא בדיעבד"), קצות השלחן (סי' מ"ט ס"ק ו', ס"ק ל').
3. ע"י לקמן, סעי' ג' - לעוד שיטות ומראי מקומות.

ז. בדיעבד: במקום נשאר מן השורש למעלה בקרקע, כמו פאזימקעש הגדלים בגנות [פסקי תשובות (אות ב', הע' י', הע' י"ב)] - יאכול רק מעט.

1. ת"א (כלל נ"א סעי' ט') – "ובדיעבד שבירך על אלו מינין בורא פרי העץ, יאכל א' כדי שלא יברך בודאי ברכה לבטלה, אבל לא יאכל יותר עד שיברך על דבר אחר שברכתו בורא פרי האדמה או דבר שברכתו שהכל. ופאזימקעש שגדלים ביערים, פשיטא דאסור לאכול יותר עד שיברך על דבר אחר".
2. מ"ב (ס"ק ג') – "ובדיעבד כשבירך בפה"ע יאכל רק מעט כדי שלא תבטל הברכה ולא יותר".

ה) כלל ב': אילן נמוך, שאינו גבוה מן הארץ ג' טפחים.

ר' מנחם (תוס' דף מ. ד"ה איתיה) – "מיהו הרב רבי מנחם הביא ראיה מירושלמי דמסכת כלאים דמברכין על כל מיני דאטד בורא פרי האדמה דקאמר התם ההגין ואטדין מין אילן הם ואינון כלאים בכרם ופריין והתניא אלו הן מיני דשאים הקונדס והאטד ומשני תמן לברכה והכא לכלאים אלמא לענין ברכה מיני דשאין".

א. בורא פרי העץ, שאין לחלק.

1. מג"א (ס"ק א') - לשונו מובא לקמן.

2. דה"ח (דיני ברכת הנהנין, סי' רי"ח סעי' א').
 3. גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק ו' סעי' א') – "כל האילנות משיוציאו פרי אף על פי שהוא קטן מאד שם פרי עליו ומברכין עליו ברכתו הראויה לו דהיינו בורא פרי העץ".

ב. המנהג לברך בורא פרי האדמה.

1. ת"א (כלל נ"א סעי' ט) – "ומה שגדל על אילנות קטנות אף שגבהן פחות מג' טפחים כמו יאגדעס שחורים, כתב המ"א לברך בורא פרי העץ. והעולם נוהגין לברך בורא פרי האדמה, דלא חשיבי כל כך פרי".
 2. מ"ב (ס"ק ג') – "ופירות שגדילין על אילנות קטנות אף שגבהן פחות מג' טפחים כמו יאגד"ש שחורים דעת המ"א ועוד כמה אחרונים לברך עליהן בפה"ע אך העולם נוהגין לברך בפה"א ואפשר דטעמם דלא חשיבי כ"כ פרי".

ג. מציאות.

1. פתחי הלכה (ארטסקרול עמ' רפ"ב) – "approximately eleven inches".
 2. ותן ברכה (עמ' שצ"ד, פרק כ"ב הע' ה'א) – "9 inches high [ועיין באג"מ ... (ובגלל זה כתבנו שיעור של 9 inches שהוא שיעור של ג' טפחים הקטנים ביותר)]".

ד. המקור של חשיבות.

1. גר"ז (סי' ר"ב סעי' א') – "על כל פירות האילן בין מז' המינים בין משאר מינים ברכה ראשונה שלהם היא בורא פרי העץ שמפני חשיבותם הוציאו מכלל פירות הארץ אף על פי שגידולם מן הארץ וקבעו להם ברכה מיוחדת פרטית ומבוררת שמבררת ופורטת חשיבותם שהם פרי העץ ולא גדלים באדמה כדי להרבות בכבוד המקום בהזכרת שבחו בפרטות שברא פירות חשובים כפרי העץ.
 (א) גר"ז (סי' ר"ב קונ"א ס"ק א') – "שמפני חשיבותם כו'. רש"י דף ל"ט (גבי בפה"א נגד שהכל נהיה בדברו וה"ה לבפה"ע נגד בפה"א דלכ"ע חשיבא טפי אלא דלא חשיבא כ"כ כפה"א נגד שהכל נהיה בדברו כמ"ש הרא"ש ע"ש ובגמ' דף ל"ה גבי יין דכל דחשיב טפי פורטין אותו יותר והיינו טעמא דפת)".
 2. בה"ל (סי' ר"ב סעי' א' ד"ה פה"ע) – "פה"ע. ואף על גב דגידולם מן הארץ לא רצו לפוטרום בברכת פרי הארץ כשאר פירות הארץ מתוך שהם חשובים ביותר וקבעו ברכה מיוחדת להזכיר שבחו של מקום שברא פירות חשובים כאלה".

ה. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ג' ס"ק ה').

1. אג"מ (או"ח ח"א סי' פ"ה) – "וגם על יאגדש השחורים שבמדינותינו אף שהמ"ב כתב שהעולם נוהגין לברך בפה"א, וכן איתא בח"א, לא היה מנהג זה בכל העולם דבהרבה מקומות וכן בסביבותינו היו מברכין בפה"ע כהמג"א, לכן במקום שלא ידוע המנהג יש לברך בפה"ע וכן כשיש ספק אם גדלים על אילנות פחותין מג"ט או גבוהין יש לברך בכ"מ בפה"ע".
 2. נ"מ: אוכמניות (blueberry).

ו] כלל ג': שהפירות יוצאים מהעץ האמצעי (trunk) ולא מן הענפים (branches).

א. בעצים רכים (ונמוכים), בורא פרי האדמה.

1. גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק ו' סעי' ז') – "וכל זה כשחוזרים וצומחים ענפים מהעיקר והענפים הם שמוציאים עליו ופירות ולא העיקר שהוא קשה אבל מיני עצים רכין שהעליו והפירות יוצאין מהעיקר עצמו אינו נקרא אילן כלל לדברי הכל לענין ברכת בורא פרי העץ (ואף שנקרא אילן לענין ברכת בורא עצי בשמים על ריחו וכמו שיתבאר בפי"א וכמו שנקרא אילן לענין כלאי הכרם).
 ואף אם אינו כלה כלל בחורף אלא כל העיקר נשאר קיים כל החורף וחוזר ומתלחלח ומוציא עליו ופירות בשנה השנית מברכין עליהם בורא פרי האדמה כגון מיני תותים שקורין במדינתנו מאלניע"ס".
 (א) לכאורה לשיטתיה, דבעינן שישאר הענף של העץ כדי להיחשב פרי העץ. ממילא, רק אם יוצא מהענפים [שמשתמש בהענפים להוציא הפרי], ולא מן העץ האמצעי.
 2. קצות השלחן (סי' מ"ט סעי' ו', ס"ק ו') – "אבל מיני עצים רכין שהעליו והפירות יוצאים מהעיקר עצמו בלא ענפים, ואף אם אינו כלה כלל בחורף אלא כל העיקר נשאר קיים כל החורף וחוזר ומתלחלח ומוציא עליו ופירות בשנה השניה מברכין עליהם בורא פרי האדמה לד"ה כגון מיני תותים שקורין במדינות רוסיא מאלניע"ס. [דגם תמרים אע"פ שיש לו ענפים מ"מ הפירות אינם גדלים על הענפים שהם הלולבים אלא יוצאים מראש העיקר עצמו כידוע, ועוד דחטה אין לה ענפים כלל והחטים גדלים על השבולת עצמה ובגמ' ברכות ד"מ איתא שחטה בפה"א לפי שאינו מתקיים משנה לשנה, ע"כ נראה שכוונת אדמו"ר ז"ל הוא כמ"ש בריש סעי' ו' וז"ל וסימן לידע איזהו פרי העץ ואיזהו פרי האדמה 'בעצים הנמוכים' כמיני סנה וכיוצא מו עכ"ל וכן כאן דיין וכתב מיני 'עצים רכין' שהעליו והפירות יוצאים מהעיקר עצמו, דדוקא בעצים נמוכים ורכים יש חילוק זה שאם הפירות יוצאים מהעיקר עצמו הוא פה"א אבל לא באילנות הגמורים שניכרים לעין כל בקומתם ובגדלם, וכן בח"ש על התוס' ברכות ד"מ כ' ההגין ואטדין מיני קיצים ואילנות נמוכים הן. ובגמ' עירובין דל"ד ע"ב מצינו חילוק בקנים עצמן דכשהן קשין מין אילן הן ובעודם רכים הם כירק]".
 3. שערי הברכה (פרק י"ז סעי' ב').

ב. מראי מקומות.

1. נ"מ: פטל (raspberry).

ז] כלל ד': שמוציא פירות תוך שנה.

א. נחשב ירק, ומברך בורא פרי האדמה.

1. רדב"ז (סוף סי' תקל"א) – "כשעליתי לא"י ראיתי כולם נהגו בו היתר משמע דפשיטא להו דהוי ודאי ירק דאי הוי ספק הא קייל"ן ספק ערלה בא"י אסור ונתחדש לי טעם אחר שאין בכל מיני אילן שזורעין הגרעין ועושה פרי בתוך שנתו כזה הילכך ירק הוא".

ב. נחשב פרי, בורא פרי העץ.

1. עי' הלכות קטנות (ח"א סי' פ"ג) – "והרדב"ז ... שאין לך אילן שמוציא הגרעין שלו פרי תוך שנתו הילכך ירק הוא ... וטעם חלוש הוא זה להתיר איסור תורה כפי הספק הראשון שלו".

2. שבט הלוי (ח"ו סי' קס"ה ד"ה וע"כ) – "ומש"כ בתשובת הלכות קטנות ... בעניותי קשה לומר כן וכי יש עץ חלול בפנים יותר מקש של חטה ואעפ"כ לא מצאו חז"ל להכירו בתור פרי האדמה אלא ע"י שאין גוואז שלו מתקיים, וכן הקנים דקאמר בירושלמי ובתוספתא וברמב"ם הל' כלאים שהם אילנות ולא ירקות, אף על פי דידוע שכמעט רוב הקנים חלולים מבפנים, וא"כ אין מה שעץ פאפיא חלול מבפנים מכריע בזה, דכבר כתבתי דלא כתיב בתורה אילן אלא עץ אלא שאנחנו מפרשים עץ אילן כרגיל דשוב מה שנקרא מיסודי התורה עץ ולא ירק נכנס בגדר אילן".

ג. מראי מקומות – מאמר מרדכי (ס"ק ג'), רב פעלים (ח"ב או"ח סי' ל' ד"ה והנה), חזו"א (ערלה סי' י"ב ס"ק ג' ד"ה ונראה דגזע, לשונו מובא לקמן).

1. עי' הכלל לקמן.

2. נ"מ: פאפיה (papaya).

ת) כלל ה': כל אילן שאינו קיים יותר מג' או ד' שנים, לאו אילן הוא, דאין סברא שיש אילן שפירותיו לעולם אסור.

א. בצירוף שכל שהגרעין מגדל פירי בשנה ראשונה, וגם הגזע אין מתקיים יותר משלש שנים, מברך בורא פרי האדמה.

1. חזו"א (ערלה סי' י"ב ס"ק ג' ד"ה ונראה דגזע) – "ונראה דגזע המתקיים שנתים או שלש שנים ואח"כ הגזע כלה והשרש קיים ומוציא גזע אחר או שגם השרש כלה וחוזר וצומח מזרע הנופל כל שאין מתקיים עד אחר ערלה ואחר רבעי ודאי לאו אילן הוא, דאין סברא שיהא אילן שפירותיו לעולם אסורין ... ונראה לדינא דכל שהגרעין מגדל פירי בשנה ראשונה וגם הגזע אין מתקיים יותר משלש שנים אין בו משום ערלה וכדברי אחרונים ז"ל [ומש"כ שהולך ומתקלקל אחר שנה אין טעם זה עיקר אלא העיקר שאין מתקיים שנים הרבה] ואף שפירותיו כעין פרי עץ ומוציא מן הגזע. וכן לענין ברכה מברכין עליו בפה"א".

ב. מראי מקומות.

1. נ"מ: חצילים.

ט) כלל ו': דכל שהעץ שלו חלול בפנים, שאינו דומה לעצי אילנות הוי ירק.

א. מקור.

1. הלכות קטנות (ח"א סי' פ"ג) – "ואצלי נתחדש טעם אחר להתיר דאיתא התם דגזרו על הגפנים שאינן גבוהין טפח שיהיו כירק (עי' סוטה מ"ג) משום שהם שפלים ונראין כירק א"כ כל דבר שמינו שפל וקצר יש לדונו שהוא ירק ובטעמים אלו עם הספק הראשון שלא ראיתי בו ממש שאין העץ של הבראינגאן דומה לעץ אילנות שחלול מבפנים וראיתי דעמא דבר לנהוג בהם היתר אזי אמרתי אין לחוש".

2. נ"מ: פאפיה (papaya).

ב. מראי מקומות.

1. ת"א (כלל נ"א סעי' ט') – "לא נקרא עץ אלא מה שנשאר הענף גם בחורף, ואחרי זה מוציא עליו מן ענף זה שנשאר ואפילו הוא דק רק כגבעול של פשתן".

י) כלל ז': כל שמשנה ראשונה ואילך האילן הולך ומתקלקל אינו אלא ירק.

א. מקור.

1. מהר"ם אלשיך (ברכי יוסף יו"ד סי' רצ"ד ס"ק ד') – "דהבדינגאן ... גם העידו לי שהחכם השלם מהר"ם אלשיך ז"ל היה אוכל אותם, והיה אומר שהוא ירק לפי שכל אילן שעושה פירות בכל שנה הולך ומשביח, וזה האילן של הבאדינגאן שנה ראשונה היא טוב ומתוק, ובשנה שנית גורע מעט והוא מר קצת, ובשנה השלישית הוא מר הרבה, שאינו ראוי לאכילה אלא ע"י הדחק, וזה מורה שהוא ירק".

2. מהרש"ם (ח"א סי' קצ"ו) – "דהנה מצאתי בברכ"י ליו"ד סי' רצ"ד אות ד' שהביא בשם ר"מ אלשיך בדין הבדאנגאן ... ויש סמוכין לזה מדברי רמב"ן עה"ת פ' קדושים שכתב דכל האילנות עד ג' שנים פירותיהן מועטים ובלא טעם וריח טוב ורובן רקובין ע"ש".

יא) כלל ח': דלא נאמר סימן זה אלא במקום שיש להסתפק, אבל בודאי ירק אף שעולה מגזעו ה"ז ירק.

א. מקור.

1. חזו"א (ערלה סי' י"ב ס"ק ג') – "זה הכלל כל המוציא עליה מעיקרו ה"ז ירק וכל שאין מוציא עליה מעיקרו ה"ז אילן, בירו' ספ"ד דמעשרות תני את שהוא עולה מגזעו מין אילן משרשיו מין ירק והכל אחד, ובירו' שם פריך הרי כרוב עולה מגזעו ומשני כאן בודאי כאן בספק, ופי' הגר"א דלא נאמר סימן זה אלא במקום שיש להסתפק, אבל בודאי ירק אף שעולה מגזעו ה"ז ירק, וצריך תלמוד

מהו המכריע העושה ודאי ירק, ואפשר דממשו של ירק יש לו סוג מיוחד שאין כיו"ב בפרי אילן כמו כרוב ובצל וכיו"ב, אבל יש בירקות הגדילים כעין פרי העץ ובהן צריך בירור".

ב. מראי מקומות.

1. נ"מ: כרוב, בצל.

יב] ציורים.

א. **אננס** (pineapple).

1. בורא פרי האדמה: כמו בונה.

(א) פתחי הלכה (ארטסקרול עמ' רפ"ג).

(ב) ותן ברכה (עמ' שצ"ו).

(ג) תורת הברכה (עמ' קכ"ט אות ב', לוח הברכות השלם ערך אננס).

(ד) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך אננס) – "בורא פרי האדמה".

ב. **הצילים** [הבדינגא"ן] (eggplant).

1. בורא פרי האדמה: **משום** דבעינן שישאר הענף של העץ כדי להיחשב פרי העץ [כלל א', לפי הגר"ז], ושמוציא פירות תוך שנה [כלל ד'], ואילן שאינו קיים יותר מג' או ד' שנים [כלל ה'], והעץ שלו חלול בפנים [כלל ו'], והפרי מתקלקל משנה לשנה [כלל ז'].
(א) ברכי יוסף (ס"ק א', יו"ד ס"ר צ"ד ס"ק ד') – "על הבדינגא"ן בורא פרי האדמה. רבינו אברהם בן הרמב"ם בחידושים שבראש מעשה רקח. וכ"כ מרן בבית יוסף משם תשובת הגאונים דעל הברנסאן בורא פרי האדמה. וממילא רווחא דאין להחמיר בבדינגא"ן משום ערלה".

(ב) בן איש חי (שנה א' פר' פינחס אות ח') – "פרי שקורין בבנגא"ן שהם פירות אדמה אם אכלם חיים מברך שהכל, אכלם מבושלים מברך בפה"א אם אוכלם לבדם".

(ג) כה"ח (ס"ק ב') – "על הבדינגא"ן בורא פרי האדמה ... וכן עמא דבר".

(ד) שבט הלוי (מבית לוי חי"ד עמ' נ"א אות ג', חי"ז עמ' מ"ב אות ג') – "הצילים אין בהם איסור ערלה וברכתן בורא פרי האדמה".

(ה) ותן ברכה (עמ' שצ"ו, לוח הברכות עמ' מ').

(ו) תורת הברכה (עמ' ק"ל אות ז').

(ז) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך הצילים).

(ח) פסקי תשובות (אות ג' ס"ק ד') – "אם נשאר הגזע כולו, ורק הענפים נושרים לאחר הוצאת הפרי ושוב צומחים מחדש ומוציאים עוד פרי וחוזר חלילה, ג"כ נקטינן בכלל פרי האדמה הוא. ובכלל סוג זה הוא הפפאיה והצילים".

2. מראי מקומות.

(א) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ר"ה אות ב', דפו"ח עמ' ש"ס אות ב') – "אינו אוכל הצילים מחשש ערלה אף שבספרו קה"י מתיר".

ג. **לבבות דקל בזה"ז**.

1. עי' ס"ר ר"ד סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ד. **פאפיה** (papaya).

1. בורא פרי האדמה: **משום** דבעינן שישאר הענף של העץ כדי להיחשב פרי העץ [כלל א', לפי הגר"ז], ומוציא פירות תוך שנה [כלל ד'], והעצו חלול בפנים [כלל ו'].
(א) רב פעלים (ח"ב או"ח ס"ל ל') – "בא ידיעה במכתב מן השואל אשר שאל שאלה הנז', וכתב בזה"ל: זה האילן של פאפיי"א אין בו ענפים, והוא מוציא עליו דוקא, והפרי יוצא מן העץ, ומקום שמוציא העץ את הפרי בשנה זו לא יוציא פרי בשנה השניה, אלא זה העץ הוא גדל יותר בשנה השנית, ומוציא הפירות במקום שגדל מחדש, והזרע של זה האילן הוא כמו זרעים של ירקות. וכותב עוד שהוא בעצמו זרע בחצירו אחר סוכות מן הזרעונים של מין זה, וצמח העץ והוציא פירות באדר שאחר סוכות, אחר שגדל העץ גובה קומה, וזה יתקיים שלש שנים דוקא, והעץ תוכו חלול, עכ"ד השואל במכתבו, על כן יפה כתבנו והעלינו, שזה הוא מין ירק, ואין נוהג בו דין ערלה ומברכים עליו בפה"א וברור".

(ב) כה"ח (ס"ק י"ג) – "פאפייא ... מברכין עליו בפה"א ואין בו משום ערלה".

(ג) אור לציון (פרק מ"ו אות מ') – "על פרי הפאפיה יש לברך בורא פרי האדמה. [כיון שעץ הפאפיה תוכו חלול, הרי זה סימן שאין הוא אילן, ויש לברך עליו בורא פרי האדמה. וראה עוד באורך בשו"ת רב פעלים ח"ב סימן ל' שהאריך בזה, והעלה שהעיקר לברך על פרי זה בורא פרי האדמה, ע"ש, וכן המנהג]".

(ד) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה הערות ומקורות ללוח הברכות אות ס"ו, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות מ"ג) – "על פרי הפאפיה, מברך 'האדמה'".

(ה) יחוו דעת (ח"ד ס"ב נ"ב) – "פרי הפאפיה אין דין ערלה נוהג בו אף בארץ ישראל, ומברכים עליו בורא פרי האדמה".

(ו) פתחי הלכה (ארטסקרול עמ' רפ"ג, לוח הברכות עמ' שע"ה).

(ז) ותן ברכה (עמ' שצ"ה, לוח הברכות עמ' ס"ו) – "botanical anomalies".

- (ח) **וזאת הברכה** (עמ' צ"ט, עי' הערות ומקורות ללוח הברכות הע' ס"ו) – "הערה מעשית: כיון שהפאפיה ספק העץ, אם לפני האדם פרי עץ ופאפיה, יקדים ויברך בפה"א על הפאפיה, שאם יברך בפה"ע תחילה יתכן שנפטר הפאפיה בברכתו".
- 1) **אמנם עי' וזאת הברכה** (מעייין הברכה פרק ה' הע' ג') – "שמעתי מהגר"י אפרתי שליט"א שבימינו בארץ ישראל אין עץ השעונית (פסילורה) ועץ הפאפיה נותנים פירות תוך שנה, וממילא ברכת פירות הפאפיה והשעונית הגדלים בארץ ישראל היא 'העץ' לכל השיטת. אמנם על סוגי פאפיה בתוצרת חוץ לארץ (כגון הנמכרת יבשה או מסוכרת) שיתכן שהעץ כן נותן פירות תוך שנה – עדיף לברך 'האדמה', מספק".
- (ט) **תורת הברכה** (עמ' קכ"ט אות ה').
- (י) **פסקי תשובות** (אות ג' ס"ק ד') – "אם נשאר הגזע כולו, ורק הענפים נושרים לאחר הוצאת הפרי ושוב צומחים מחדש ומוציאים עוד פרי וחוזר חלילה, ג"כ נקטינן בכלל פרי האדמה הוא. ובכלל סוג זה הוא הפפואה והחצילים".
- (יא) **שערי הברכה** (פרק כ"ג ערך פאפיה) - לשונו מובא לקמן.
2. בורא פרי העץ.
- (א) **שבט הלוי** (מבית לוי חי"ז עמ' מ"ב אות י"ז) – "על פרי הפאפיה יש לברך בורא פרי העץ".
3. **חושש לערלה**.
- (א) **הגר"ש** זצ"ל (מפרי הארץ ח"ג עמ' פ"ה אות ד', ישא יוסף ח"ב זרעים סוף סי' א', וזאת הברכה הערות ומקורות ללוח הברכות אות ס"ו, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו הע' ק"מ) – "לחושש שהפאפיה חשיב עץ ויש למנות ג' שנות ערלה".
- (ב) **שבט הלוי** (ח"ו סי' קס"ה, שערי הברכה פרק כ"ג הע' תקמ"ז, מבית לוי חי"ז עמ' מ"ב אות י"ז).
- (ג) **עי' שערי הברכה** (פרק כ"ג ערך פאפיה) – "אף שיש פוסקים הסוברים שהפאפיה - דינו כפרי לגבי ערלה, מכל מקום, לענין ברכה יש לברך מספק 'בורא פרי האדמה'".
4. **הגר"י אפרתי** (מפרי הארץ ח"ג עמ' ע"ו).

יג] תותים.

א. **בלו ברי: יאגדעס שחורים, אוכמניות** (blueberry).

1. שלהם (wild blueberries).
- (א) בורא פרי העץ.
- 1) **מג"א** (ס"ק א') – "יברך בפ"ה הע שכן הענף מתקיים ימים הרבה וכי שקיל פרי הדר אתי מאותו ענף עצמו עכ"ל וכן עיקר וכ"כ פסקי התוס' בברכות פ"ו וכן אותם שקורין בפולין יגידע"ס השחורים".
- 2) **דה"ח** (דיני ברכת הנהנין, סי' רי"ח סעי' א') – "מג"א".
- 3) **גר"ז** (סעי' ב') – "ומברכין עליהם בורא פרי העץ וכן פרי שקורין ברומבער"ן ופרי אדום שקורין ערפור"ט וכן אותם שקורין יאגידע"ס השחורים".
- (ב) המנהג, בורא פרי האדמה.
- 1) **ח"א** (כלל נ"א סעי' ט') – "ומה שגדל על אילנות קטנות אף שגבהן פחות מג' טפחים כמו יאגדעס שחורים, כתב המ"א לברך בורא פרי העץ. **והעולם נוהגין** לברך בורא פרי האדמה, דלא חשיבי כל כך פרי".
- 2) **מ"ב** (ס"ק ג') – "ופירות שגדלין על אילנות קטנות אף שגבהן פחות מג' טפחים כמו יאגד"ש שחורים דעת המ"א ועוד כמה אחרונים לברך עליהן בפה"ע אך **העולם נוהגין** לברך בפה"א ואפשר דטעמם דלא חשיבי כ"כ פרי".
2. **שלנו**, הם גדלים על עץ יותר מג' טפחים וברכתן בפה"ע.
- (א) **אג"מ** (או"ח ח"א סי' פ"ה) – "היאגדעס שחורים שכתב המ"ב בסי' ר"ג סק"ג שדעת המג"א ועוד אחרונים לברך בפה"ע ומ"מ נוהגין לברך בפה"א הם רק אלו שגדלין באילנות קטנות שגובהן פחות מג' טפחים שהיו מצויין במדינותינו אבל היאגד"ש השחורים שבפה גדלים על אילנות גבוהות הרבה יותר מג"ט ועל אלו צריך לברך בפה"ע לכו"ע. וגם על יאגדש השחורים שבמדינותינו אף שהמ"ב כתב שהעולם נוהגין לברך בפה"א, וכן איתא בח"א, לא היה מנהג זה בכל העולם דבהרבה מקומות וכן בסביבותינו היו מברכין בפה"ע כהמג"א, לכן במקום שלא ידוע המנהג יש לברך בפה"ע וכן כשיש ספק אם גדלים על אילנות פחותין מג"ט או גבוהין יש לברך בכ"מ בפה"ע".
- (ב) **וזאת הברכה** (מעייין הברכה פרק ה' אות א' העץ')
- (ג) **פתחי הלכה** (ארטסקרול, עמ' רפ"ב).
- (ד) **ותן ברכה** (עמ' שצ"ד, לוח ברכות עמ' ט"ו).
- (ה) **שערי הברכה** (פרק כ"ג ערך אוכמנית).
3. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ג' ס"ק ה').
- (א) **וזאת הברכה** (לוח ברכות הע' ו') – "המכונה 'בלו ברי' אשר גדל על עץ גבוה - מברכים בפה"ע. יש סוג 'בלו ברי' הגדל פרא על שיחים נמוכים מג' טפחים וברכתם בפה"א (סי' רג מ"ב ג')."

ב. **מאלינע"ס, פטל** (raspberry).

1. בורא פרי העץ.
- (א) **דה"ח** (דיני ברכת הנהנין, סי' רי"ח סעי' ג', כדאי' במ"ב ס"ק א') – "אבל פירות הגדלים מאליהן וטובים לאכלן חיינן כגון יאגדע"ס ומאלינע"ס ותפוחי יער וכן פירות שאינן טובים לאכול חיינן וגדלין ע"י זריעה ונטיעה מברך על של עץ בפה"ע".
- (ב) **ח"א** (כלל נ"א סעי' ט', נשמ"א ס"ק ז') – "ועל מאלינע"ס, כתב הט"ז לברך בורא פרי האדמה. ואני ראיתי בעיני שהראו לי העצים שגדלים עליהם והם אילנות ממש ומתקיימים כמה שנים, ואם כן אין ספק שמברכין בורא פרי העץ. [ומעלינע"ס ראיתי בעיני

- שהוא אילן ממש ומתקיים משנה לשנה, וכמדומה שגם 'ברומבר' מתקיים משנה לשנה, ולכן ראוי לברך על מאלינעס בפה"ע, והט"ז כתב בפה"א **ומסתמא לא ראה גידולן**].
- (ג) הו"ד **במ"ב** (ס"ק א') – "על התותים הגדלים בסנה. שקורין מו"ל בע"ר ומאלינע"ס ויש מיני מו"ל בע"ר שגדילים באילן ומברכין עליו בפה"ע וכן מאלינע"ס **שלנו** ג"כ ידוע שגדילין באילן שמתקיים משנה לשנה ומברכין עליו בפה"ע [דה"ח וח"א]."
- (1) **ותן ברכה** (פרק כ"ב הע' ז' אות ב') – "ויצ"ע אם המין הנמצא אצלנו הוא המין שדן עליו המ"ב והח"א".
- (ד) **ערה"ש** (סעי' ה', יו"ד סי' רצ"ד סעי' י"ח) – "אבל על וויינפערלא"ך וסמארדינע"ש ואגרעס"ן ומאלינע"ס מברכין העץ דהם אילנות גמורים ומתקיימים בטוב כל ימות החורף וראיתי מי שכתב דעל מאלינע"ס מברכין האדמה ודבר תמוה הוא וכן אנו נוהגין לברך עליהם העץ".
- (ה) **מהרש"ם** (ח"א סי' קצ"ו) – "מסתבר לברך עליהם בורא פרי העץ וכן המנהג".
- (ו) **מסגרת השלחן** (על שלחן שלמה ס"ק א').
- (ז) **ציץ אליעזר** (ח"א סי' י"ז) – "שהואיל והעד העיד לנו בערוך השלחן שכן נוהגין לברך עליהם העץ אין לשנות המנהג שודאי הוקבע מפי רבנים גדולים בישראל".
- (ח) **הגרחה"פ זצ"ל** (ותן ברכה פרק כ"ב סוף הע' ז') – "שיש לברך בפה"ע".
2. בורא פרי האדמה **[משום שהפירות יוצאים מהעץ האמצעי, כלל ג']**.
- (א) **ט"ז** (סי' ר"ד ס"ק ח') – "אבל פירות טובות כגון יאגדי"ש מלונ"ש יש לברך עליהם בורא פרי האדמה".
- (ב) **גר"ז** (סדר ברכת הנהנין פרק ו' סעי' ז') – "וכל זה כשחוזרים וצומחים ענפים מהעיקר והענפים הם שמוציאים עליו ופירות ולא העיקר שהוא קשה אבל מיני עצים רכין שהעלין והפירות יוצאין מהעיקר עצמו אינו נקרא אילן כלל לדברי הכל לענין ברכת בורא פרי העץ (ואף שנקרא אילן לענין ברכת בורא עצי בשמים על ריחו וכמו שיתבאר בפ"א וכמו שנקרא אילן לענין כלאי הכרם). ואף אם אינו כלה כלל בחורף אלא כל העיקר נשאר קיים כל החורף וחוזר ומתלחלח ומוציא עליו ופירות בשנה השנית מברכין עליהם בורא פרי האדמה כגון מיני תותים שקורין במדינתנו מאלינע"ס".
- (ג) **דברי מלכיאל** (ח"ה סי' קמ"ג) – "ולזה נראה עיקר שעל מאלאינעס צריך לברך בפה"א כמ"ש הט"ז סי' ר"ד ושאינו נוהג בו דין ערלה".
- (ד) **תו יהושע** (הל' ברכות הנאות אות מ' ערך מאלינעס) – "יש לברך עליהם בורא פרי האדמה".
- (ה) **מסגרת השלחן** (סי' נ"ב ס"ק ב') – "רז"ש בסידור".
- (ו) **קצות השלחן** (סי' מ"ט סעי' ו', ס"ק ו' [לשונו מובא לעיל]) – "אבל מיני עצים רכין שהעלין והפירות יוצאים מהעיקר עצמו בלא ענפים, ואף אם אינו כלה כלל בחורף אלא כל העיקר נשאר קיים כל החורף וחוזר ומתלחלח ומוציא עליו ופירות בשנה השניה מברכין עליהם בורא פרי האדמה לד"ה כגון מיני תותים שקורין במדינות רוסיא מאלינעס".
- (ז) **הגרשז"א זצ"ל** (ותן ברכה תשובות לסי' ר"ג אות ב', פרק כ"ב הע' ז' אות ד', שלמי ברכה עמ' פ"ו) – "על מאלינאס (פטל) כיון שנסתפקו הפוסקים בזה ויש מהם הרבה שהכריעו שעץ הוא ואין בידינו להכריע, **לכן מספק** מברכים בפה"א. ולענין ערלה בחו"ל שספק ערלה מותר אפשר להקל אבל בא"י שספק ערלה אסור צ"ע ואין לנו הכרעה לא לקולא ולא לחומרא".
- (ח) **הגר"ש זצ"ל** (ותן ברכה פרק כ"ב סוף הע' ז').
- (ט) **פתחי הלכה** (לוח הברכות ערך פטל, ארטסקרול עמ' רפ"ב, ושמעתי שחוזר ממש"כ בפו"י ישן).
- (י) **ותן ברכה** (עמ' שצ"ה) – "botanical anomalies".
- (יא) **וזאת הברכה** (עמ' צ"ט, לוח ברכות ערך פטל, מעיין הברכה פרק ה' אות א') – "האדמה".
- (יב) **שערי הברכה** (פרק כ"ג ערך ערך פטל-פרי) – "ומספק לברך 'בורא פרי האדמה'".
3. מראי מקומות – **פסקי תשובות** (אות ג' ס"ק ה').

ג. בלאק ברי (blackberry).

1. בורא פרי העץ.
- (א) **ותן ברכה** (עמ' שצ"ו, לוח ברכות עמ' י"ד).
- (ב) **פתחי הלכה** (ארטסקרול עמ' רפ"ב).
- (ג) **וזאת הברכה** (לוח ברכות הע' ו') – "כל מיני אוכמניות, גם המכונה 'בלאק ברי' בלע"ז והוא יאגרש שחורה שמוכא בשו"ע סי' רג מ"ב ג, וגם המכונה 'בלו ברי' אשר גדל על עץ גבוה - מברכים בפה"ע".
2. מראי מקומות – **שערי הברכה** (פרק כ"ג ערך אוכמנית, אמנם ע"י ערך פטל-פרי).

ד. תות שדה (strawberry).

1. בורא פרי האדמה.
- (א) **אג"מ** (או"ח ח"א סי' פ"ו) – "הפאזימקעס הם כמו הסטראבערעס אך קטנים מהם וגדלים בתוך היערות על עשבים ומברכין עליהם ועל הסטראבערעס בפה"א".
- (ב) **שבט הלוי** (מבית לוי ח"ד עמ' נ"א אות ד', ח"ז עמ' מ"ג אות ד') – "תות שדה ברכתו בורא פרי האדמה".
- (ג) **וזאת הברכה** (לוח ברכות ערך תות שדה, מעיין הברכה פרק ה' אות א').
- (ד) **פתחי הלכה** (ארטסקרול עמ' רפ"ב).
- (ה) **ותן ברכה** (עמ' שצ"ו).
- (ו) **תורת הברכה** (עמ' קכ"ט אות ג').
- (ז) **שערי הברכה** (פרק כ"ג ערך תות שדה).

ה. **המוצית** (cranberry, craisins).

1. בורא פרי העץ.

(א) **הגריש"א זצ"ל** (ישא יוסף ח"ג זרעים סי' נ') – "צמח החמוציות מבנהו כעץ, עם גזע, וענפיו דקים וקשוחים, נמוך מאד (כ-10 ס"מ), אשר חי במשך שנים רבות, ומניב פירות רק אחרי כמה שנים זריעתו. וראיתי בספרי מחברי זמנינו שכתבו לברך עליו בורא פרי האדמה, ולכאורה כוונתם, הואיל והוי אילנות נמוכים ... אמנם לגבי מנהג זה כתב בשו"ת אג"מ (ח"א סי' פה) 'שבהרבה מקומות, וכן בסביבותינו היו מברכים בופה"ע כהמג"א' וסיים דבמקום שלא ידוע המנהג יש לברך בופה"ע. וא"כ בנידון דידן לדעת האג"מ יש לברך על החמוציות בופה"ע. ובפרט שהטעם שהביא המ"ב למנהג העולם לברך בופה"א הוא משום 'דלא חשיבי כ"כ פרי', ואם כן פרי החמוציות שמגדלים אותם לאלפים ורבות **ודאי שחשיבי פרי**, ולכן אף לדעת המ"ב מסתבר דצריך לברך בופה"ע, וכן הבנתי ממרן שליט"א [זצ"ל]".

(1) יש לדון הרבה אם זה הפשט בהטעם של "דלא חשיבי כ"כ פרי".

(ב) **פתחי הלכה** (לוח הברכות ערך חמוצית, ארטסקרול עמ' רפ"ג, לוח הברכות עמ' שס"ד) -

Cranberry plants reach a height of **twelve inches** when fully grown.

- Cranberry, From Wikipedia (1)

Cranberries are low, creeping shrubs or vines up to 2 meters (7 ft.) long and 5 to 20 centimeters (**2 to 8 in**) in height.

(ג) **וזאת הברכה** (עמ' צ"ט, לוח ברכות **דפו"ח** ערך חמוצית, מעיין הברכה פרק ה' אות א' ד"ה פרי) – "העץ".

ליבון הברכה (עמ' שכ"ד) – "נראה שהמנהג שהזכיר ה'משנה ברורה' מתייחס רק על אותו מן יאגד'ש, שהניב פרי שלא היה חשוב כל כך, שכנראה שלא היה טעים ולא היו רגילים כל כך לאכלו, אבל פרי החמוצית הוא פרי חשוב בימינו [מסוכר], ואוכלים אותו הרבה, ולכן גם לפי אותו מנהג יברכו עליו 'העץ' בודאי ... ולמסקנה, כיון שלכל הדעות העיקר לברך על פרי הגדל על אילן נמוך 'העץ', וגם אותו מנהג אינו מנהג ברור, והוא לא התקבל בכל מקום, והוא רק נאמר על פרי מסוים שלא היה חשוב, לכן הדבר ברור שיש לברך 'העץ' על פרי החמוצית, בפרט שיכול לבוא תקלה אם יברכו עליו 'האדמה', שיכשלו בברכות לבטלה ח"ו".

(ד) **בד"ץ** (ליבון הלכה עמ' שכ"ה) – "וכן הורו לאחרונה הבד"ץ העדה החרדית, לברך על החמוצית 'העץ', כיון שעכשיו נחשב לפי חשוב".

(ה) **הגרמ"ש קליין שליט"א** (שערי הברכה פרק כ"ג ערך חמוצית הע' מ"ט) – "שהתברר לו ע"י אדם העוסק בגידול חמוציות שהעץ יכול להתקיים כעשר שנים ויותר, ולכן פשוט שמברכים עליה בפה"ע".

(ו) **ספר אב בברכה** (מורה ברכות ערך חמוצית) – "העץ".

2. בורא פרי האדמה: העץ מתקיים משנה לשנה אבל העץ פחות מג' טפחים, וממילא המנהג לברך עליהם האדמה.

(א) **הגרש"א זצ"ל** (ותן ברכה תשובות לסי' ר"ג אות א', פרק כ"ב הע' ה'ב') – "על פרי 'חמוצית' מאילן שגבתו פחות מג' טפחים מעל הקרקע אבל ארוכים הרבה יותר מג"ט יש לברך עליהם בפה"א כיון שגבתו פחות מג"ט, **דאזלינן בתר גובהו ולא בתר ארכו**, דסדנא דארעא חד הוא. (דבסי' ר"ג כתב המ"ב מנהג לברך בפה"א על אילנות פחות מג"ט)".

(ב) **ותן ברכה** (עמ' שצ"ד).

(ג) **פני השלחן** (ס"ק ד' אות ג', לוח מילי דברכות ערך חמוצית).

(ד) **תורת הברכה** (עמ' ק"ל אות ט', לוח הברכות השלם ערך חמוצית).

(ה) **שערי הברכה** (פרק כ"ג ערך חמוצית, לוח ברכה מקוצר ערך חמוצית) – "בפה"א".

(ו) **פסקי תשובות** (סוף הע' כ"ז) – "בורא פרי האדמה: ארטישוק, במיה, קרנברי (חמוצית)".

1. מראי מקומות.

1. **אג"מ** (או"ח ח"א סי' פ"ו) – "הזורעווינעס הוא מין יאגדש אדום ואין ראוי הקליפה לאכילה לסתם בנ"א רק מוצצין השרף הכנוס בהם וטעם השרף הוא חמוץ מאד, ופירוש שלו בשפה המדוברת בכאן לא ידוע לי, ובודאי גם בפה נמצאים מינים כאלו ובאין מנהג ידוע יש לברך שהכל כהמג"א ... **ומין ערפערט לא ידוע לי**, אבל בנשמת אדם כלל נ"א אות ז' תמה על המג"א בערפערט משום שהוא מין יאגדש האדומים הגדלים בעשבים שכתב המ"א לברך בפה"א. והעיקר לדינא כשמזדמן פרי מעץ כזה שהענף מתקיים וכי שקיל פרי הדר מאותו ענף עצמו אולי יש לברך בפה"ע כאגודה שהסכים לו המג"א. דהנשמת אדם סובר שכיון שהוא מחלוקת הפוסקים יש לברך בפה"א, אבל המ"ב פסק כהמג"א".

יד [מאזי"ש - סעיף ג'.

א. **תרגום**.

1. בנה.

(א) **קצות השלחן** (סי' מ"ט סעי' י"ח, ס"ק כ"ט), הו"ד **במלקטים** – "באנאניס ברכתן בורא פרי האדמה [סי' ר"ג, וקורא אותן השו"ע מאזי"ש כי כן נקראים בל' ערבי]".

(ב) **יחזק דעת** (ח"ו סי' י"ג בהג"ה) - לשונו מובא לקמן.

2. מראי מקומות.

(א) **ערה"ש** (סעי' ה') – "וכתב רבינו הב"י בסעיף ג' דעל המאזינו"ש מברכין בפה"ע ואין אנו יודעים מה זה וכן על ברומבע"ר וערפער"ט [מג"א] וגם זה לא נודע לנו מה המה".

(ב) אג"מ (או"ח ח"א סוף סי' פ"ו) – "המין מאוויז שנזכר בסי' ר"ג סעי' ג' שמברכין בפה"א לא ידוע לי פירושו, ולדינא תלוי בהכללים".

ב. הברכה על בננה (banana), בורא פרי האדמה - בתורת ודאי או בתורת ספק.

1. בתורת ודאי.

(א) עי' מ"ב (סי' ר"ו ס"ק ב') – "ואפילו כשהפירות גדילין על העץ אך שאין העץ מתקיים בחורף לא יצא זהו בכלל פרי האדמה וכדלעיל בסי' ר"ג בהג"ה".

(ב) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות ל"ט, הע' ל"ט) – "בננה ברכתה בורא פרי האדמה בתורת ודאי, ולכן מברך עליה בורא פרי האדמה אף לאחר שבירך בורא פרי העץ על פרי עץ. [בשו"ע בסימן ר"ג סעיף ג' כתב, על המאוויז"ש (מברך) בורא פרי האדמה. ומאוויז"ש הוא פרי הבננה, הרי שהבננה ברכתה בורא פרי האדמה. ואין לומר שמרן כתב לברך בורא פרי האדמה רק מספק, שהרי אם ספק הוא אם הבננה היא פרי עץ או פרי אדמה א"כ יש לאוסרה משום ערלה, שהרי ספק ערלה בארץ אסור, כמבואר בשו"ע יו"ד סימן רצ"ד סעיף ח', וראה עוד בשו"ת רב פעלים ח"ב סימן ל'. ואף שהדבר תלוי במחלוקת הראשונים שהביא הטור שם לענין תותים הגדלים בסנה, וכמו שכתב בב"י שם, מ"מ כיון שנהגו לברך בורא פרי האדמה יש לומר שנהגו כן בתורת ודאי, ולכן לא אסרו משום ערלה, וכמו שנתבאר באורך במבוא הספר בענף ג' בכוחו של מנהג, ומשום כך מי שטעה ובירך בורא פרי העץ על פרי הבננה, חוזר ומברך בורא פרי האדמה".

2. בתורת ספק.

(א) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק ו' סעי' ו') - לישנו מובא לעיל.

(ב) קצות השלחן (סי' מ"ט סעי' י"ח) – "באנאניס ברכתן בורא פרי האדמה ואם בירך בופה"ע יצא".

(ג) שבט הלוי (מלבושי מרדכי סי' ו' הע' ח').

3. מראי מקומות.

(א) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' ל"א-ב' [עמ' ש"ב], עמ' של"ז אות ב' ס"ק ו', אשרי האיש ח"א פרק ל"ה אות ס"ג) – "לפניו בננה ופרי הגדל בעץ, יכול להקדים מין העץ אם הוא חביב, אבל יכוון בפירוש שלא לפטור את הבננה".

(ב) יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ו) – "מסקנא דדינא שהאוכל פרי שברכתו ודאית, והפרי השני שנוי במחלוקת הפוסקים, יכוין בברכתו הראשונה על הפרי שברכתו ודאית, ויכוין בפירוש שלא לפטור הפרי המסופק, ואז יוכל לברך עליו, כגון שהביאו לפניו תפוח ובננה, יכוין בברכת בפה"ע על התפוח שלא לפטור הבננה, שיש ספק בברכתה אם בפה"ע או בפה"א, ואז יוכל לברך על הבננה בפה"א, כמו שנוהגים העולם, וכמו שפסק מרן בשו"ע (סי' ר"ו ס"א) שפרי שיש בו ספק אם ברכתו בפה"ע או בפה"א, מברכים עליו בפה"א".

(ג) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' ל"א-ב') – "השו"ת מים חיים (נו) מסביר שסיבת הכרעתו של השו"ע לברך עליו בפה"א הוא מחמת ספק, ובספק מברכים בפה"א שיוצאים בזה בדיעבד ממ"נ. וכ"כ הגר"ז סבה"נ פ"ו ו, שמברכים האדמה על בננה רק מדין ספק. וכ"כ הקה"ש מט יח ביחס לבננה, ובבדי השולחן מבואר טעמו, שכיון ששורשיו מתקיימים משנה לשנה הרי לר"י ברכתו העץ, ולכן יוצא בזה בדיעבד - שסב"ל. וכ"כ היביע אומר ח"ח עמ' קכג בהערה, וע"ע במאמר מרדכי רג שכתב תחילה שברכת הבננה היא האדמה מתורת ודאי אך בסוף כתב שאפשר שהוא מדין ספק. וע"ע ילקוט יוסף רג ג' מש"כ בזה. אך לעומת זאת דעת הרבה פוסקים שברכת בננה וכה"ג היא בפה"א מדין ודאי - כך מוכח דעת המ"ב ר"ו ב, וכ"כ החי"א כלל גט ט ע"ש בנ"א, וכן הוא בעה"ש רג ד, וכן משמעות החזו"א דיני ערלה סי' לה, וכ"כ האור לציון ח"ב עמ' שו אות לט".

ג. המברך על בננה בורא פרי בננה.

1. לא יצא.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' ל"ט טור ב') – "שאלה: איך הדין מי שבירך על בננה, במקום בורא פרי האדמה, בורא פרי בננה, האם יצא או לא, האם נחשב משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות, ולא יצא, או שיצא, (שיש מקום לומר שכמה שמפרט יותר עדיף יותר), וצ"ע. תשובה: לא יצא".

ד. מראי מקומות.

1. יחווה דעת (ח"ו סי' י"ג בהג"ה, יביע אומר ח"ח או"ח סי' כ"ו אות ה') – "והנה המנהג פשוט לברך על פרי הבננה בורא פרי האדמה, וכמו שפסק מרן בשלחן ערוך (סימן רג סעיף ג'): על המאוויז מברך בורא פרי האדמה. (והיינו פרי הבננה שנקרא מוז בלשון ערבי). ובבית יוסף שם הביא כן בשם הגאונים בתשובה: והני מוזי כיון שכלו עצי לגמרי והדר פארי משרשיו מברכים עליהם בורא פרי האדמה. אבל מדברי רבינו יצחק שהביא הטור שם, מוכח שאם שרשיו נשארים בארץ ואין זורעים אותו בכל שנה, מברכים עליו בורא פרי העץ, ושכן היה נוהג הרא"ש. אלא שרבינו יוסף חולק וסובר כדברי הגאונים הנ"ל. נמצא שפרי הבננה שנוי במחלוקת אם מברכים עליו בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה, וכבר האריך בדין זה הגאון רבי אברהם חיים נאה בספר קצות השלחן (בבדי השלחן סימן מט אות ו' ואות ל'), והעלה שעל כל פנים בדיעבד אם בירך על הבננה בורא פרי העץ יצא. ע"ש. והרה"ג רבי יוסף משאש בשו"ת מים חיים (סימן נו) כתב, שמרן השלחן ערוך שכתב לברך על הבננה בורא פרי האדמה, לשטתיה שפסק בסימן רו שפרי מסופק אם ברכתו בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה מברך עליו בורא פרי האדמה, שאם בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא. אבל לנוסחא הישנה ברמב"ם שלא יצא, צריך לברך על בננה שהכל נהיה בדברו. ע"ש. ובאמת פוק חזי מאי עמא דבר, שהכל נוהגים לברך על הבננה בורא פרי האדמה. וכבר השיגו עליו בשו"ת פרחי כהונה (סימן כח), ובשו"ת בנפש דוד (סימן קפד), ממה שכתבו האחרונים, שהעיקר כנוסחא הנכונה שבכסף משנה, שאם בירך על פרי העץ בורא פרי האדמה יצא. וכן כתב בשו"ת

מקוה המים חלק ג' (סימן מז אות ג'). והאריכו בזה על דברי המים חיים הנ"ל. ע"ש. (וראה עוד להרה"ג רבי שלמה הכהן בשו"ת לך שלמה חלק אורח חיים סימן ד'. וי"ל ע"ד). וכן עיקר".
 2. שבט הלוי (מבית לוי חי"ד עמ' נ"א אות ב', חי"ז עמ' מ"ב אות ב') – "בננות ברכתך בורא פרי האדמה".

טו [אילן סרק] - סעיף ד'.

א. הלכה.

1. עי' סי' ר"ד סעי' א', לגבי "עשבי דדברא שאינם נזרעים", לשיטות ומראי מקומות.

ב. פירות הגדלים על אילני סרק אם טובים הם בלי תיקון.

1. בורא פרי העץ – ט"ז (ס"ק א', סי' ר"ד ס"ק ח'), שלחן שלמה (סעי' ב'), נשמת אדם (כלל נ"א ס"ק ב'), מ"ב (ס"ק ה', בה"ל ד"ה אילנו, סי' ר"ד ס"ק י"ט), ערה"ש (סי' ר"ד סעי' י"א), כה"ח (ס"ק ט"ו), פוסקים.
 2. נ"מ: הציורים לקמן.

ג. סברס (צבר, sabra)

1. בורא פרי העץ.

א) ברכי יוסף (סי' ר"ב ס"ק א') – "על הסאברא"ס מברך בורא פרי העץ. הרב פרי האדמה והסכים עמו הרב קרית מלך רב ח"א סי' יו"ד".

ב) כה"ח (סי' ר"ב ס"ק ו') – "פרי אדמה ח"א ...".

ג) קצות השלחן (סי' מ"ט סעי' י"ז) – "סאברעס ברכתך בורא פרי העץ".

ד) הר צבי (או"ח ח"ב סי' ק"ח ד"ה ולע"ד) – "וכן נהוג בפעיה"ק בפרי הצבר הגדל על נטיעות הנטועים לסייג שנוהגים כהוראת הגאון מבריסק לברך עליהם בופה"ע".

ה) הגרשו"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"ב עמ' ש"נ) – "הנוטה לסייג פטור מערלה וחייב במעשר אם אינם הפקר, ולכן הסברעס חייבין במעשר וברכתך פרי העץ".

ו) יחזק דעת (ח"ב סי' כ"א, יביע אומר ח"ז או"ח סי' כ"ט אות י"א, חזון עובדיה ברכות עמ' קמ"ז אות ב') – "וכן עיקר להלכה ולמעשה".

ז) שבט הלוי (ח"ד סי' כ"ג אות א' ד"ה בשאלה, מבית לוי ח"ד עמ' קמ"א אות י"א, חי"ד עמ' נ"א אות י"ב, חי"ז עמ' מ"א אות י"ד) – "איזה ברכה מברך על הסאבר"ת - הדבר מבואר בברכי יוסף או"ח ריש סי' ר"ב בשם הגאונים בעמח"ס פרי האדמה וקרית חלק רב דמברכים בורא פרי עץ - וכן נוהגין".

ח) מקור הברכה (לוח הברכות ערך צבר).

ט) ברכת ה' (מדריך לברכות הנהנין עך סאברס) – "העץ".

י) וזאת הברכה (לוח ברכות ערך צבר) – "העץ".

יא) ילקוט יוסף (סי' ר"ב סעי' ל').

יב) פני השלחן (ס"ק ה') – "הסברס שהם פירות טובים לאכילה חשיבי כפרי. וגם בצורתם נכללים הם בגדרי אילן ולכן מברך עליהם בפה"ע".

יג) תורת הברכה (עמ' קכ"ז אות ב', לוח הברכות השלם ערך צבר).

יד) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך צבר).

טו) מעדני אשר (סי' פ') – "מסקנת הדברים דנראה לברך על פרי הצבר בפה"ע, ועדיף טפי מפרי האטד הן משום ששיח הצבר הוא שיח חשוב והן משום שפרי הצבר הוא פרי חשוב, ובפרט דיש לצרף גם את הדעות דגם על אטד עצמו מברכים בפה"ע. וכן הביא כה"ח סי' ר"ב סק"ו בשם ברכ"י ועוד אחרונים דברכת הסברע"ס בפה"ע, ואין לפקפק בזה".

טז) פסקי תשובות (אות ד').

2. בורא פרי האדמה.

א) הגר"ש סלאנט זצ"ל (אוצרות ירושלים חט"ו עמ' נ') – "הורה לברך על הפרי הנקרא 'צבר' (סברס) בורא פרי האדמה".

ב) חוט שני (ברכות ס"ק כ"ד אות ב' [עמ' קצ"ג]) – "סאברעס [צבר] מקובל בירושלים לברך עליהם בורא פרי האדמה, דכיון דדרך בני אדם לטעת אותם לגדר ולסייג נחית חד דרגא ואין מברך עליהם בורא פרי העץ".

ד. גרעיני צנובר (pine nuts).

1. בורא פרי העץ.

א) חזון עובדיה (ברכות עמ' ק"נ) – "פירות אילני סרק מברכים עליהם שהכל. ופירות חשובים שבהם כגון פניונס וכיו"ב ברכתם בורא פרי העץ".

ב) ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' י"ח) – "על פירות של עצי אורן שנמכרים בשוק, [שנקראים 'צנובר' בלשון ערבי ו'פניונס' בלשון ספרדי] צריך לברך בורא פרי העץ".

ג) פני השלחן (ס"ק ה' אות ד') – "גרעיני צנובר גדלים הם על עצי אורן גבוהים שהעלים שלהם כעין מחטים, הגרעינים יוצאים בתוך תרמיל הנקרא אצטרובל, ויש עליהם קליפה עבה שחורה. גרעינים אלו טובים לאכילה גם כשהם חיים בלא קליה או בישול, ולכן פרי חשוב הוא, ואפילו שגדלו על אילנות שלא ניטעו לשם גידול הפירות, מברך עליהם בפה"ע".

ד) עי' ילקוט יוסף (מהדורה תשס"ז ח"ד הקדמה עמ' ז' אות ו', סי' ר"ג סעי' י"א) – "על פירות הגדלים באילני סרק, מברכים עליהם שהכל. ואם בירך בורא פרי העץ יש לו על מה לסמוך. ופירות חשובים שבהם כגון פניונס [צנובר] וכיו"ב ברכתם בורא פרי העץ. [הנה בילקו"י ברכות עמוד תכד, וכן בהליכות עולם חלק ב' עמוד קיח, מבואר, דברכת הצנובר שהכל. אבל בחזון עובדיה על הלכות ברכות עמ' קנ כתב, דברכה מבוררת עדיפא טפי, וכיון שאין כאן ספק ברכה לבטלה, אחר שניט משקר בברכתו כשנומר בורא פרי העץ, כן העיקר לברך בורא פרי העץ. וע"ש עוד]."

ה) תורת הברכה (עמ' קכ"ח אות ד', לוח הברכות השלם ערך צנוברים) – "ברכתם בפה"ע".
ו) הלכה ברורה (סעי' ו') – "ומכל מקום פירות הגדלים על אילנות סרק שהם חשובים וטובים וראויים לאכילה שלא מדוחק, וכגון פרי הצנובר הגדל באיצטרובלים שבעץ הארז, מברך עליהם 'בורא פרי העץ'".

ז) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך צנובר).

2. מראי מקומות.

א) פסקי תשובות (הע' כ"ז) – "והנה להשלמת הענין נכון לציין כאן כמה מינים שאין העולם בקיין כ"כ אם ברכתו בופה"ע או בורא פרי האדמה, בורא פרי העץ: אנונה, ליצי, צנובר, אגוזי קשיו, קיו, קרמבולה. בורא פרי האדמה: ארטישוק, במיה, קרנברי (חמוצית)".

ה. שטעניל נוסל.

1. אג"מ (או"ח ח"א סי' פ"ג) – "ובדבר השטעניל נוסל כיון שאין ראוי לאכול אלא לאחר הבשול, וגדל על עצי יער שאין נוטעין יש לברך שהכל. ולא מובן הצ"ע שכתב המ"ב ר"ס ר"ג דמ"ש מפירות של אילני סרק ובני אסא שהוא שהכל, ועיין במ"ב שם סק"ה ואף אם הוא ספק נמי צריך לברך שהכל. ומהו השטעניל נוסל לא ידוע לי אך למעשה אין זה נוגע, דכל מין שאין ראוי לאכול לסתם בנ"א אלא אחר הבשול וגדל על עצי יער צריך לברך שהכל".

טז] זנגביל - סעיף ו'.

א. זנגביל רטובים.

1. בורא פרי האדמה – מחבר (סי' ר"ב סעי' י"ח), גר"ז (סי' ר"ב סעי' כ"ב), ערה"ש (סי' ר"ב סעי' מ"ה).
א) מ"ב (סי' ר"ב ס"ק פ"ב) – "דזנגביל לאו פירא הוא אלא שרשים מן העץ תחת הקרקע".

ב. זנגביל יבשים.

1. אין מברכין עליו כלל – מחבר (סי' ר"ב סעי' ט"ז), ערה"ש (סי' ר"ב סעי' מ"ה), מ"ב (ס"ק ט').
א) מ"ב (סי' ר"ב ס"ק ע"ט) – "כיון שאין הנאה באכילתו כשהם יבשים".

ג. זנגביל שמרקחין אותו בדבש תמרים - בין זנגיל רטובים ובין זנגביל יבשים.

1. בורא פרי האדמה – מחבר (סעי' ו').

א) מ"ב (ס"ק ט') – "דע"י ריקוח נעשה ראוי לאכילה, חוזר לברכתו הראויה".

ד. זנגביל עם סוכר - בין זנגיל רטובים ובין זנגביל יבשים.

1. בורא פרי האדמה – פמ"ג (סי' ר"ב מש"ז ס"ק י"ד), מ"ב (סי' ר"ב ס"ק מ"ד, ס"ק ע"ט).

ה. צולין זנגביל ואוכלין אותו לרפואה - בין זנגיל רטובים ובין זנגביל יבשים.

1. בורא פרי האדמה, כיון דחזי לאכילה – מ"ב (ס"ק י').

ו. זנגביל ששחוקים לגמרי [אינו ניכר צורתו כלל] ואוכלין עם סוכר - בין זנגיל רטובים ובין זנגביל יבשים.

1. בורא פרי האדמה. כיון דאורחיה בהכי – מ"ב (סי' ר"ב ס"ק מ"ד, סי' ר"ג ס"ק י"א).

2. מראי מקומות – בה"ל (סעי' ו', "וצ"ע").

ז. ערה"ש (סעי' ז') – "אבל לפי ידיעתינו בזמה"ז פשיטא שאין עשויים רק לטעמא ומימינו לא שמענו שיהא מרקחין את הפלפלין ואולי במקומות שהם גדלים טעמם טוב ועושים כן ואין אנו יודעים מזה".

1. מעדני אשר (סי' פ"ב) – "ולענין תערובת זנגביל יבש עם סוכר כתב המשנ"ב ר"ב סק"ט בשם הפמ"ג דברכתו בפה"א, והוא בעצם שו"ע מפורש כאן בר"ג ס"ו. אמנם נראה דכל זה הוא רק בזמנא שהיתה רגילות לאוכלו בעין, אבל כיום שאין רגילות כלל לאכול זנגביל עם סוכר לכאורה ברור שצריך לברך עליו שהכל בכל גוונא, דלא עדיף מציטווא"ר שכתבו האחרונים (מג"א ר"ג סק"ד, משנ"ב שם סק"י) שברכתו שהכל, וביאר הגר"ז ... ונראה דה"ה בקנמון דאין כיום רגילות לאוכלו עם סוכר ... ולפ"ז לכאורה גם תערובת קפה עם סוכר צ"ל ברכתו שהכל, ואף אם יש מיעוט קטן שאוכלים כן מ"מ נראה דזהו מיעוט קטן מאד ולא חשיב כנטעי אדעתא דהכי. ובמנחת שלמה (סי' צ"א אות ב') כתב דעל תערובת קקאו וסוכר צריך לברך בפה"ע, ולכאורה גם לזה אין רגילות כלל. אך יתכן דמה שיש רגילות לאכול שוקולד חשיב כנטעי אדעתא לאוכלו בעין (הגם שנוהגין לברך עליו שהכל)".

ח. בישול עכו"ם: דבר הנאכל חי רק עם מאכלים אחרים.

1. עי' יו"ד סי' קי"ג סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

[יז] בשמים - סעיף ז'.

א. עיקר אכילת אותן פרי הוא ע"י ריסוק, מברך ברכתו הראויה.

1. במבה, חמאת בוטנים (peanut butter), שוקולד (chocolate), פופקורן (גרגירי תירס התופחים בחום, popcorn), וכדו'.
2. עי' סי' ר"ב סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות..

[יח] צנון - סעיף ח'.

א. הלכה.

1. מ"ב (ס"ק י"ד) – "ועי' בח"א ובנ"א שמצדד דבצנון שלנו שהוא מר [ואין דרך לאכול בלא פת] לא חשיבא כ"כ ומברך עליו שהכל אמנם הגר"ז בס"ר ר"ה מוכיח מהח"י דמ"מ מברך עליו בפה"א".
2. אג"מ (או"ח ח"א סי' ס"ב) – "על הצנון במדינתנו שהוא הרעטאך שהוא מר ואין דרך לאכול בלא פת שחידש הח"א שאין לברך אלא שהכל יש לעשות כן אף שהגר"ז פליג עליה, משום שעכ"פ הוא ספקא דרבוואתא, וטוב יותר שלא לאכול בלא פת לכתחלה".

ב. מרור, קריין, חזרת: כשאוכלים בפני עצמו - בזמן הזה.

1. שהכל.

- (א) שבט הלוי (שערי הברכה פרק כ"ג הע' ר') – "שסוגיין דעלמא לברך שהכל על החזרת, ומ"מ אם בירך בפה"א יצא".
(ב) פתחי הלכה (ארטסקרול עמ' רצ"ג).

2. בה"ל (סי' תע"ה סעי' ב' ד"ה בטיבול) – "דעת מג"א דאם אין לו ממיני מרור רק תמכא שקורין אצלנו חריי"ן אין מברך עליו ברכת הנהנין כלל רק על אכילת מרור גם בנידון דידן שאוכלו קודם הסעודה משום דאין דרך לאוכלו כמות שהוא וחק יעקב כתב דמברך עליו מדראוי לאכול בחומץ וכיוצא בו [וכן כתב בחת"ס בהגהותיו סימן תע"ג עיין שם] ולדעתו יש לברך עליו שפיר גם בפה"א משום זה ובאמת דברי מג"א הם מוקשים קצת דאי אינו ראוי לאכילה כלל א"כ אמאי יוצאין בהם ידי חובת מרור לפי מה שכתבנו לעיל בסימן תע"ג בשם הפוסקים דבעינן במרור דבר הראוי לאכילה [ואפשר משום דראוי לאכילה ע"י איזה תיקון מיקרי בר אכילה] וכ"ש לפי מנהגנו כהיום שאנו אוכלים אותו מפורר מיקרי שפיר ראוי לאכילה ואנו רואין כמה ב"א טובלין בו פתם בכל השנה וא"כ עכ"פ מכלל שהכל לא יצא וכדלעיל בסימן ר"ה במ"ב סק"ה עיין שם ואפשר עוד מדחייבו רחמנא לאוכלו בלילה הזה הוי אכילה חשובה דהא אחשביה רחמנא לאוכלו כמות שהוא וע"כ יש לברך עליו ברכה הראויה לו דהיינו בפה"א ועכ"פ שהכל בודאי צריך לברך עליו וכן נוטה דעת הגאון רעק"א בחידושו עיין שם".

ג. צנון אדום (red radish): כשאוכלים בפני עצמו - בזמן הזה.

1. בורא פרי האדמה.

(א) פתחי הלכה (ארטסקרול ריש עמ' רצ"ג).

ד. צנון שחור (black radish): כשאוכלים בפני עצמו - בזמן הזה.

1. שהכל.

(א) פתחי הלכה (ארטסקרול סוף עמ' רצ"ג) – "normally not eaten alone".

2. בורא פרי האדמה.

(א) כן נראה המציאות.

ה. צנון לבן (white radish): כשאוכלים בפני עצמו - בזמן הזה.

1. בורא פרי האדמה.

(א) כן נראה המציאות.

ו. מרקחת של חזרת - בזמן המ"ב.

1. בורא פרי האדמה.

(א) עולת תמיד (ס"ק ד') – "נ"ל דמרקחת קריי"ן מברכין עליו בורא פרי האדמה, אף על גב דאינו ראוי לאכילה קודם הריקוח כי אם ע"י תערובת חומץ, מכל מקום כיון דנטעי הפירי בשביל כך דומה ממש להא דזנגבילא יבישה דכתב המחבר".

2. שהכל.

(א) א"ר (ס"ק ב', א"ז ס"ק ג') – "כתב עולת תמיד [סק"ד] מרקחת קריי"ן נראה לי דמברכין עליו בורא פרי האדמה, אף על גב דאין ראוי לאכילה קודם הריקוח כי אם ע"י תערובת חומץ, מ"מ כיון דנטעי לשם כך דומה ממש לזנגביל"ל יבש ע"כ. ולי צ"ע דלא דמי לזנגביל"ל דאפשר לאוכלן בעינייהו ברטיבותא, אלא דמי לעני"ס ואלייאנד"ר שכתבתי בסימן ר"ד סעיף א' [סק"ה] דמברכין שהכל".

(ב) פמ"ג (מש"ז ס"ק א') – "כתב אליה רבה אות ב' בשם עולת תמיד [ס"ק ד] מרקחת קריי"ן פרי האדמה, אף על גב דאין ראוי בעיניה כי אם על ידי חומץ, דומה לזנגביל"ל יבש כיון דנטעי אדעתא דכך, וכתב אליה רבה [שם] זנגביל"ל ראוי ברטיבא, וקריי"ן דומה לעני"ס ואליינד"ר בסימן ר"ד סעיף א' שהכל. ולא הבינותי כלל דקריי"ן חי בפסח מברכין דראוי הוא לאכילה עיין סימן תע"ג סעיף ה' מ"א [ס"ק] י"א, גם מה שכתב אליה רבה דאין ראוי לאכילה וורדים יוכיחו בסימן ר"ד סעיף י"א, (וי"א) [ומ"א] [ס"ק]

- כ"ג, גם קרי"ן כמדומה אין נזרעים ורוב ראיתי (גדול) [גדל] מאליו דינו כעשבי דדברא בסימן ר"ד סעיף א' ושהכל, ולא דמי לפירות שאין נזרעין עיין ט"ז בסימן ר"ד [ס"ק] ח' וכבר כתבתי בסימן ר"ב בט"ז [אות] י"ב בענין מרקחת, יע"ש".
- ג) יד אפרים (עף המג"א ס"ק ד' בסוף) – "בענין מרקחת קריי"ן, שהעיקר כאליה רבה [ס"ק ב] לברך שהכל ולא מטעמיה, אלא מטעם דמעיקרא נטעי ליה על דעת טיבול ולא על דעת רקוח, ע"ש".
- ד) שע"ת (ס"ק ג') – "וע' בע"ת דמרקחת חזרת שקורין קריי"ן מברך בפה"א ובא"ר כ' דמברך שהכל וע' בי"א שעיקר כא"ר".
- ה) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ג') – "ומרקחת חזרת שקורין חריי"ן שהכל, א"ר דלא כע"ת".
- ו) מ"ב (ס"ק י') – "מרקחת של חזרת (שקורין קריי"ן) ברכתו שהכל".
3. טעמים שמברך שהכל.
- א) לא ראוי לאכול כלל כאשר הוא לא מרוקח, וממילא גם אם עכשיו ראוי לאכילה הוא דומה לאניס - שמברך 'שהכל' – א"ר (ס"ק ב', לשונו מובא לעיל), הו"ד במגן גבורים (אלף המגן ס"ק ג').
- ב) כיון שהמציאות היא שהחרי"ן אין נזרעים, והוא גדל מאליו, ודינו כעשבי דדברא שמברך 'שהכל', כיון שהוא אינו מאכל חשוב – פמ"ג (מש"ז ס"ק א', לשונו מובא לעיל), הו"ד בשעה"צ (ס"ק ט"ו, ס"ק ט"ז).
- ג) כיון דמעיקרא נטעי ליה על דעת טיבול ולא על דעת רקוח – יד אפרים (עף המג"א ס"ק ד' בסוף, לשונו מובא לעיל), הו"ד בשע"ת (ס"ק ג').
- 1) הנ"מ: הציור לקמן.

ז. חזרת עם סלק (horseradish) - בזמן הזה.

1. בורא פרי האדמה.
- א) שבט הלוי (שערי הברכה פרק כ"ג הע' ר"ב) – "[מרקחת חזרת בתערובת סלק] שאפשר לברך בפה"א כיון שהיא ראויה כך למאכל ורבים אוכלים אותה כך בפ"ע".
2. תלוי בהחריפות של המרקחת.
- א) וזאת הברכה (ליבון הברכה ח"א סי' י"ב סעי' ה') – "לסיכום חזרת המעורבת בסלק - אם ראוי לאכלה כמות שהיא - ברכתה 'האדמה', ואם היא חריפה שאינה ראויה לאכילה רק עם מאכל אחר - ברכתה 'שהכל' [מ"ב רד שער הציון ז]".
- וזאת הברכה (ליבון הברכה ח"ב סי' י"א סעי' ג', עמ' ר"ס) – "והא"ר אומר שכאן לא ראוי לאכול כלל כאשר הוא לא מרוקח, וממילא גם אם עכשיו ראוי לאכילה הוא דומה לאניס - שמברך 'שהכל'. הפמ"ג שואל על הא"ר שהרי פסח ... ובסוף אומר הפמ"ג לברך 'שהכל', כיון שהמציאות היא שהחרי"ן אין נזרעים, והוא גדל מאליו, ודינו כעשבי דדברא שמברך 'שהכל', כיון שהוא אינו מאכל חשוב ... במציאות שזרעים את החזרת לאכילה, והוא תבלין חשוב ככל התבלינים – דינו לברך עליו 'האדמה' ...".

הברכות מיתר מאכלים

סימן ר"ד

[טו] אנסוהו לאכול - רמ"א סעי' ח'.	[ח] הנאת מעיו והנאת גרונו - <u>סעיף ז'</u> .	[א] מברך שהכל - <u>סעיף א'</u> .
[טז] סכנה - <u>סעיף ט'</u> .	[ט] השותה מים.	[ב] שאינו גדול מן הארץ.
[יז] דבש דבורים - <u>סעיף י'</u> .	[י] יש הנאה: מדבר צדדי של המים.	[ג] ציורים של "שהכל".
[יח] עשבים שמרקחים בדבש - <u>סעיף י"א</u> .	[יא] מי מעיין (spring water).	[ד] שמערב מים עם יין - <u>סעיף ה'</u> .
[יט] עיקר וטפל - <u>סעיף י"ב</u> .	[יב] מי סודה (seltzer) להעביר האומצא.	[ה] הלכה: שיעור מזיגה.
[כ] ספק ברכה, יברך שהכל - <u>סעיף י"ג</u> .	[יג] ברכה אחרונה: על שתיית מים.	[ו] מזיגת מים במיץ ענבים.
	[יד] תרופה - <u>סעיף ח'</u> .	[ז] משוחזר (concentrate).

[א] מברך שהכל - סעיף א'.

משנה (ברכות דף מ:) – "ועל דבר שאין גדול מן הארץ אומר: שהכל נהיה בדברו".

א. נוסח הברכה: שהכל "נהיה" בדברו, עם סגול או עם קמץ.

1. עם סגול: נהיה.

- (א) חכמת מנוח (מג"א ס"ק י"ד) – "ש"ל שהכל נהיה בסגול תחת ה"ו"ד שהוא ל' בינוני ולא בקמץ שהוא ל' עבר דרוב הברכות נתקנו בל' בינוני ויש לילך אחר הרוב".
- (ב) ע"י מעיל צדקה (סי' מ"ב), ה"ו"ד רע"א (על מג"א ס"ק י"ד) – "לכן טוב הדבר גם בזה לומר בסגול ... דל' בינוני היא עדיף לברך בו אבל שמעתי כי גם נהיה בקמץ פירושו בינוני ואדרבה בסגול הוא מלשון בקשה כמו ונהי' אנחנו וצאצאינו כו' ויש לחלק".
- (ג) גר"א (שערי רחמים דיוקים בנוסחי התפלה והברכות, עמ' א'-ב).
- (ד) שלחן שלמה (סעי' א').
- (ה) חיי אדם (כלל מ"ט סעי' א') – "וצריך לומר נהיה בסגול"ל שהוא לשון בינוני, וכן הם כל הברכות, ולא בקמץ תחת ה"ו"ד, שהוא לשון עבר (סי' ר"ד מ"א ס"ק י"ד)".
- (ו) ערה"ש (סעי' א', סי' קס"ז סעי' ז') – "וזהו שאומרים שהכל נהיה בדברו ונהיה ה"ו"ד בסגול"ל שהוא לשון הוה ולא בקמץ שהוא לשון עבר דכל הברכות אנו תופסין לשון בינוני הכולל העבר והעתיד מפני שהשגחתו יתברך היא תמידית בלי הפסק רגע".
- (ז) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ז אות פ"ו).
- (ח) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ד אות י"א).
- (ט) הגר"ח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב אות ט"ו) – "בברכת שהכל, אומר נהיה בסגול תחת ה"ו"ד".

2. עם קמץ: נהיה.

- (א) שאילת יעב"ץ (ח"א סי' צ"ד, סי' צ"ה, סידור יעב"ץ עמ' שע"ו, מור וקציעה סי' קס"ז) – "אין ספק שצ"ל נהיה בקמץ".
- (ב) ברכי יוסף (ס"ק ב') – "יש מי שכתב שצ"ל נהיה בסגול ה"ו"ד, וכמ"ש הרב מגן אברהם לעיל סי' קס"ז ס"ק ח'. ואינו מחזור אלא העיקר כמנהג העולם. וכ"כ שאלת יעב"ץ סי' ק"ד וסי' ק"ה".
- (ג) חת"ס (על מג"א ס"ק י"ד) – "וכן שמעתי מאמור"ר הגאון זצ"ל".
- (ד) גר"ז (סעי' י"ח) – "שהכל נהיה בדברו צריך לומר נהיה בקמץ ה"ו"ד שכל הברכות נתקנו בלשון עבר כמ"ש בסי' קס"ז ולכן אומרים בורא ולא הבורא מפני שבורא הוא יותר מבורר על העבר כמו שנתבאר שם".
- (ה) קיצור שו"ע (סי' נ"ב סעי' ב') – "ותיבת נהיה יש - לומר ה"ו"ד בקמץ".
- (ו) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק י"ג) – "המ"א ס"ק י"ד הביא בשם חכמת מנוח לומר נהי' בסגול תחת ה"ו"ד ולא בקמץ וכתב ע' מ"ש בסי' קס"ז ס"ב, וכוונתו דשם חולק עליו ע"ש וע' בשו"ת מעיל צדקה סי' מ"ב ובשו"ת יעב"ץ סי' ק"ד וק"ה הסכים לומר בקמץ וכן עמא דבר".
- (ז) מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק א') – "ובכר"י".
- (ח) ברכת הבית (שער ה' סעי' י"א).
- (ט) כה"ח (ס"ק כ"א).
- (י) הגרשז"א זצ"ל (שלמי ברכה עמ' תק"כ) – "ובתחילה היה רבינו נוהג לברך 'שהכל נהיה' בסגול"ל. אולם אח"כ התחיל לברך 'נהיה' בקמץ. וביאר רבינו ...".

(יא) שבט הלוי (מבית לוי ח"ד עמ' נ"ה אות ט', ח"ז עמ' מ"ו אות י').

3. דעת מג"א (ס"ק י"ד, סי' קס"ז ס"ק ח').

- (א) מסקנתו עם קמץ: נהיה – שע"ת (ס"ק כ'), חת"ס (על מג"א ס"ק י"ד), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק י"ג, לשונו מובא לעיל), ברכת הבית (שער ה' סעי' י"א), כה"ח (ס"ק כ"א).
- (ב) מסקנתו עם סגול: נהיה – ברכי יוסף (ס"ק ב'), לשונו מובא לעיל, מחה"ש (סי' קס"ז ס"ק ח').
4. מראי מקומות – באה"ט (ס"ק כ'), שע"ת (ס"ק ח'), הגר"א ונבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על באה"ט ס"ק כ'), מציון מכלל יפי פרי' שמיני פרק ט' פסוק ד'), פסקי תשובות (אות א').
- (א) הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' ל"ט טור ג') – "שאלה: המברך ברכת שהכל ושינה הנוסח, ובמקום לומר שהכל נהיה בדברו, אמר שהכל נהיה מדברו, האם יצא, או לא, האם בשינוי קטן כזה נחשב משנה ממטבע שטבעו חכמים, וצ"ע. תשובה: צ"ע".

ב. שו"ע (סעי' א') – "על דבר שאין גדולו מן הארץ, כגון: בשר בהמה, חיה ועוף, דגים, ביצים, חלב, גבינה, ופת שעפשה, ותבשיל שנשתנה צורתו ונתקלקל, ונובלות שהם תמרים שבשלם ושרפם החום ויבשו, ועל הגובאי, ועל המלח, ועל מי מלח, ועל המרק, ועל כמהין ופטריות, ועל קורא הגה: (שהוא) הרך הנתוסף באילו בכל שנה שקורין (פלמיטו) (טור), ועל לולבי גפנים, ועל שקדים מתוקים שאוכלים אותם כשהם רכים בקליפיהם, ועל חזיו והוא שחת, ועל קרא חיה, ועל קימחא דשערי, ועל שכר תמרים ושכר שעורים, ועל מי שעורים שמבשלים לחולה, ועל עשבי דדברא שאינם נזרעים, ועל שבת שקורין אניט"ו (ר"ל אני"ס), ועל כמון וכסבור (דלטעמא עבידי ולא לאכילה), ועל החומץ שעירבו במים עד שראוי לשתות מברך: שהכל".

1. בהמה.	11. גובאי.	21. קרא חיה.
2. חיה.	12. מלח.	22. קימחא דשערי.
3. עוף.	13. מי מלח.	23. שכר תמרים.
4. דגים.	14. מרק.	24. ושכר שעורים.
5. ביצים.	15. כמהין.	25. מי שעורים שמבשלים לחולה.
6. חלב.	16. ופטריות.	26. עשבי דדברא שאינם נזרעים.
7. גבינה.	17. קורא.	27. שבת שקורין אניט"ו (ר"ל אני"ס).
8. פת שעפשה.	18. לולבי גפנים.	28. כמון.
9. שנשתנה צורתו ונתקלקל.	19. שקדים מתוקים, אוכ' רכים בקליפיהם.	29. כסבור.
10. נוכלות.	20. חזיו, והוא שחת.	30. חומץ שעירבו במים, שראוי לשתות.

ב] שאינו גדולו מן הארץ.

א. בשר חי.

1. אין לברך עליו – ס' החיים (ס' תרי"ב סוף סעי' ב', לשונו מובא לקמן), ברכת הבית (שער ה' סעי' א', ס"ק א'), פסקי תשובות (אות ג').
2. מראי מקומות – ותן ברכה (עמ' קצ"ט), סדר ברכות (ח"א פרק י"ד אות ד'), שערי הברכה (פרק כ"ג הע' ק"ד, "וצ"ע למעשה בזמנינו").
- א) מחזור ויטרי (ס' ע"א) – "חיה ועוף ודגים אי אכיל להו בלא פת שהכל נהיה בדברו בין חיין בין מבושלין ולבסוף בורא נפשות".
- ב) שדי חמד (מער' יוה"כ אסיפת דינים ס' ג' אות ח' ד"ה והשגתי, אות כ"ב) – "ספר החיים ... דמי יימר דבשר שכתבו הפוסקים לענין ברכה היינו מבושלת והרי שלחן הלכה פסוקה בס' ש"ח סעיף ב' השוחט לחולה בשבת מותר בריא לאכול ממנו חי בשבת וכן מבואר בס' ש"ח סעיף ל"א דבשר חי מותר לטלטלו משום דחזי לאומצא והיינו אפילו בשר בהמה כאשר ביאר ... דעת מרן היא כן דכל שנאכל על ידי הדחק טעון ברכה ואם כן לשיטתו ודאי הדין הוא באוכל בשר חי שראוי לאוכלו על ידי הדחק צריך לברך וכיון דחשיב אוכל לענין ברכה חשיב נמי אוכל לגבי יום הכיפורים ולכן לדעתי הקצרה אינו פשוט לומר כמו שכתב הגאון הנ"ל לא לענין ברכה ולא לגבי יום הכיפורים".

ב. בשר בהמה חיה ועוף: שבירך עליהם בורא פרי האדמה - לענין דיעבד.

1. מיקל, שיצא בדיעבד.
- א) עי' כה"ח (ס"ק ב'), וכ"כ שבט הלוי בשערי הברכה סוף פרק י"א הע' נ"א).
2. מחמיר, אף בדיעבד לא יצא.
- א) פתח הדביר (ס"ק ב').
- ב) ברכת יוסף (אות ג' ס' ל"א).
- ג) ביע אומר (ח"ח או"ח ס' כ"ג אות כ"ב, חזון עובדיה ברכות עמ' קנ"ג).
- ד) שבט הלוי (ח"י ס' מ"ב אות א', מבית לוי חי"ד עמ' נ"ב אות א', חי"ז עמ' מ"ג אות א') – "ס"א, כגון בשר בהמה חיה ועוף וכו', הנה מינים אלה אעפ"י שנקראים בחז"ל גדולי ארץ היות שגדלים על הארץ מכ"מ פשוט מאד שלענין ברכה גם אם ברך פרי אדמה דיעבד לא יצא ומברך עו"פ שהכל, וזה דלא כמש"כ בס' כף החיים כאן היות שנקראים בחז"ל גדולי קרקע דיצא בפה"א, ודעת שו"ת הלכות קטנות שהובא שם ח"א ס' רל"ח דלא יצא נראה לדינא".
- ה) שערי הברכה (סוף פרק י"א הע' נ"א).

ג. הגומע ביצה חיה (raw egg) לצחצח הקול, האם מברך לפניה.

1. לשונו לקמן.

ד. חלב וגבינה: שבירך בורא פרי האדמה - לענין דיעבד.

1. מיקל, שיצא בדיעבד.
- א) כה"ח (ס"ק ב').
2. מחמיר, אף בדיעבד לא יצא.
- א) הלכות קטנות (ח"א ס' רל"ח) – "שאלה מי שברך על הגבינה בורא פה"א מהו. תשובה אי אפשר דיצא דא"כ היה להם לתקנה לכתחילה שהיא ברכה יותר פרטית".
- ב) באה"ט (ס"ק א').

- (ג) פתח הדביר (ס"ק ב').
 (ד) ברכת יוסף (אות ג' סי' ל"א).
 (ה) יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ג אות כ"ב, חזון עובדיה ברכות עמ' קנ"ג).
 (ו) שבט הלוי (ח"י סי' מ"ב אות ב', מבית לוי ח"י"ד עמ' נ"ב אות א', ח"י"ו עמ' מ"ג אות א', שערי הברכה סוף פרק י"א הע' נ"א) – "ולענין חלב וגבינה כ' ג"כ בס' הנ"ל דיצא דיעבד בפה"א, ומה שהביא ראי' לזה מגמ' עירובין כ"ז אינו ראי' דגדלים על הארץ נקראו, אבל לא גדולי הארץ כמש"כ תוס' שבת ע"ג ע"ב ד"ה מפרק, ועיין ב"מ פ"ט ע"א לענין מה דיש גדולי קרקע יצא חולב ומגבן, ובתוס' שם ד"ה גידולי, ומנ"ל לחדש דגם מה שאינו גדל מן האדמה ורק גדל וניזן מן האדמה שיהי' בכלל נוסח בורא פרי האדמה, ועיין בט"ז יו"ד סי' רי"ז סכ"ג דאפילו לענין המבואר שם דלענין נדרים אם אמר גדולי קרקע עלי דגם כמהין ופטירות בכלל מכ"מ בהמות ובע"ח ושאר דברים שרבים על הקרקע ואינם יונקים מקרקע אינם בכלל, יעש"ה".
 (ז) שערי הברכה (סוף פרק י"א הע' נ"א).

ה. כמהין ופטירות (mushrooms).

- מ"ב (ס"ק ז') – כמהין. אותן שמצויים תחת הקרקע ונבראין משומן הארץ ופטירות גדילים על העצים.
- בדיעבד, שבירך בורא פרי האדמה.
 (א) יצא.
 (1) ערה"ש (סעי' ה') – "ונלע"ד דביעבד אם בירך עליהם האדמה יצא כיון שיניקתם מן הארץ".
 (2) שמח נפש (אות כ' ערך כמהין) – "פתח הדביר ... ולעניות דעתי אין הדבר ברור אצלי כן דהא כתב המפ"ה ז"ל ביו"ד סימן פ"ד סק"ו תולעים הגדלים בכמהים ופטירות דינן כמו בשאר פירות, ולא אמרינן דלא חשיבי מחובר לקרקע הואיל ואין מברכין עליהם 'בורא פרי האדמה'. ועיין להרב פרי חדש ז"ל שם. ואם כן, איכא למימר דכל כי האי בדיעבד שברך 'בורא פרי האדמה' יצא, כיון דהוי מחובר לקרקע ככל הפירות, הגם שלכתחילה מברך 'שהכל', על שאינו ניזון ויונק מן הקרקע בדיעבד יש לומר דמחמירין כמו שמחמירין בתולעים".
 (3) כה"ח (ס"ק ב').
 (4) ארץ החיים (ברכות סוף דף מ.). – "יצא לנו מזה דין חדש שלא נזכר בפוסקים דהיינו שאם בירך על כמהין ופטירות אדמה שיצא בדיעבד הואיל וגדל מן הארץ".
 (5) שרגא המאיר (ח"ד סי' קי"א אות ג', ח"ה סי' ב' ד"ה דבספרי) – "ארץ החיים ... בערוך השלחן ... וכן פסק בכף החיים".
 (ב) מחמיר, לא יצא.
 (1) פתח הדביר (ס"ק ד') – "אם בירך על כמהין ופטירות בפה"א אע"ג דגידולן מן הארץ לא הווי פירות הארץ דמאורא קא רבו ולא יצא הרב מוהר"י אשכנזי ז"ל בכ"י".
 (2) חזון עובדיה (ברכות עמ' קנ"ד) – "העיקר להלכה ... לא יצא".
 א. וחזר ממ"ש ביביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ג אות כ"ב, יחזה דעת ח"ו סי' י"ב הג"ה ד"ה אולם).
 (3) שבט הלוי (ח"י סי' מ"ב אות ג', מבית לוי ח"י"ד עמ' מ"ד אות ג') – "ולענין כמהין ופטירות עצמן אם בירך עליהם בפה"א ראיתי בס' ערוך השולחן כאן דיצא דיעבד בפה"א מכה ש"ס דברכות דינק מארעא אלא דלא גדלי מארעא, ובמחכ"ת שגה בזה, דשם מבואר ההיפך מירבא רבו מארעא מינקי לא ינקי מארעא וא"כ אינם פרי האדמה, ומדין נדרים שם אין להביא ראי' על דיעבד דאזלינן בנדרים בתר לשון בני אדם וכוונת הנדר משא"כ תיקון ברכה דהוציאו בפירוש כמהין ופטירות ומנ"ל לחדש דמועיל דיעבד, וצ"ע בזה".
 (4) ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' נ"ד, פרק ח' סעי' ו') – "לא יצא ידי חובת הברכה, ויאמר מיד: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' ויברך 'שהכל נהיה בדברו'".
 (5) ילקוט יוסף (מהדורה תשס"ז ח"ד הקדמה עמ' ח' אות ז', סי' ר"ד סעי' ג') – "ואם טעה ובירך על כמהין ופטירות 'בורא פרי האדמה', לא יצא. [הנה בילקו"י (עמו' תכה) כתבנו, שבדיעבד אם בירך האדמה על כמהין ופטירות יצא, וחששנו לדעת הרב שמח נפש, וערוך השלחן, והכף החיים, ובספר ארץ חיים על מס' ברכות, ובשו"ת שרגא המאיר, שכתבו שיצא, וכן מבואר ביחזה דעת חלק ו' סימן יב, ובשו"ת יביע אומר חלק ח' סימן כג. אך בחזון עובדיה על ברכות (עמוד קנה) לא חשש לדבריהם, ופסק דלא יצא".
 (6) הלכה ברורה (סעי' ו') – "ואם טעה ובירך 'בורא פרי האדמה' על כמהין ופטירות, לא יצא אפילו בדיעבד, וצריך לחזור ולברך עליהם 'שהכל'".
- בזמן הזה.
 (א) שבט הלוי (ח"ח סי' רמ"ח, מבית לוי ח"י"ד עמ' מ"ד אות ג') – "ואף בזמנינו שהפטירות נזרעות כשאר פרי האדמה לא נשתנתה ברכתם".
 (ב) תפוחי אדמה.
 (א) עי' סי' ר"ג, לשיטות ומראי מקומות.
- גידולי מים.
 1. עי' סי' ר"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ג. ציורים של "שהכל".

א. פת שעפשה.

1. אז נדברו (חי"ג סי' ל"ו ס"ק ו') – "נראה שפת שנתקשה בודאי אינו בכלל פת שעטיפשה שהרי אפשר לרכך אותו בצורות שונות".
2. בדיעבד: שברך המוציא.
(א) מחמיר, לא יצא.
- 1) קצות השלחן (סי' נ' ס"ק ב') – "ואם בירך על פת שעפשה המוציא מסתבר דלא יצא כמו בבירך המוציא על מעשה קדירה דלא יצא ... ואם בירך במ"מ מסתבר שיצא כיון דעכ"פ מיוזן זיין".
- (ב) מיקל, שיצא בדיעבד – שבט הלוי (שערי הברכה פרק כ"ג הע' ש"ט) – "שמסתבר שאם בירך המוציא יצא בדיעבד דמ"מ הוא פת ולא גרע מחרי"ן שאם בירך עליו בפה"א יצא אף שברכתו שהכל".

3. ברכה אחרונה.

- (א) מסופק.
1) בה"ל (סעי' א' ד"ה ופת) – "ואולי י"ל דדוקא כשלא אכל כדי שביעה דחויב בהמ"ז שלו הוא מדרבנן בעלמא אבל כשאכל כדי שביעה דבהמ"ז שלו הוא מדאורייתא חייב לברך בהמ"ז כיון דע"י הדחק חזי לאכילה ואף דמתחלה בירך שהכל לית לן בה וכעין מה שפסק השו"ע לענין פת כיסנין בסימן קס"ח ס"ו ע"ש וצ"ע למעשה".
- (ב) בורא נפשות.
1) שבט הלוי (ח"ה סי' קס"ו אות א', ח"י סי' מ"ב אות ה', מבית לוי חי"ז עמ' מ"ג אות א') – "ופת שעפשה, עיין בבה"ל כאן מסופק הרבה בברכה אחרונה של פת שעפשה אם יוצא בבורא נפשות, כיון דעצם פת חיוב מה"ת בברכת המזון, וכ' לחדש דאם באמת אכל מזה כדי שביעה דיברך בהמ"ז והניח בצ"ע, ולדידי פשוט דאין לגטות מפשטות ההלכה שכ' הרמב"ם פ"ח ה"ח מה' ברכות בהלכה זו של משנתינו במאכלים הגרועים כל שמכרך לפניו שהכל מברך אחריו בורא נפשות, ומשמע ודאי גם אם כדי שביעה, והבה"ל עצמו מביא דברי הרמב"ם בתחלת הדבור ולא ידעתי מה עלה ע"ד להסתפק בזה, והטעם לכאורה יראה דכל הימנים שבפ' עקב שעליהם כ' ואכלת ושבעת וברכת הם בגדר שבה ארץ כמ"ש בש"ס מנחות (פ"ד ע"ב) ועוד, וקים להו דגם אכילתם בגדר שבה ארץ, ופת שעפשה אינו בגדר שבה ארץ (גם אם נימא שהוא בגדר לחם)".
- (ג) מראי מקומות – הרא"א שקלאר (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' נ' טור ד').

ב. נתקלקל: הגדר.

1. עבודת אהרן השלם (ברכות פרק ו' חי' ס"ק פ') – "ובעניי נראה דאם ניתן בתבשיל מלח יותר מדאי עד שבני אדם נמנעים לאכלי מחמת רוב מלחו [כמו באות הקדים גבי יין] מברך ג"כ שהכל דמה לי אם נתקלקל מעצמו או אם נתקלקל בידי אדם, ובאם לא נאכל לגמרי בשום אופן מחמת רוב מלחו הוה כנתקלקל לגמרי ואינו מברך עליו כלל, ואולי לא גרע ממי מלח המבואר לעיל".
2. הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה תשובות לסי' ר"ד) – "תבשיל שנשרף קצץ ועדיין ראוי לאכילה רק שאינו טעים כל כך, או שקלט ריח העשן, מברך ברכה הראוי לו, דמש"כ הפוסקים שמברכים שהכל על התבשיל שנתקלקל 'קצת' ר"ל שנתקלקל הרבה אלא שעדיין יכול לאוכלו ע"י הדחק דומה לפת שעפשה דמיירי שעפשה ממש אלא שראוי לאכול ע"י הדחק, אמנם אם רק קלט הטעם או הריח, או שרק אינו טעים כ"כ כמו אם נתן בו הרבה מלח או פלפל, לא נחשב נתקלקל ולא אבד ברכתו".
- הגרשז"א זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' רמ"ג ד"ה שעבר, שלמי ברכה עמ' תקכ"ב) – "נראה שגם אם יש יותר מדי מלח באופן שלגבי כולם חשיב כקלקול או יותר מדי סוכר, אע"פ שהאוכל מצד עצמו לא נתקלקל, אך כיון שלמעשה אינו נאכל אלא ע"י הדחק יברך רק שהנ"ב, וכ"ה בס' 'עבודת אהרן השלם'".
3. אז נדברו (חי"ג סי' ל"ו ס"ק ו') – "בסימן ר"ד פת שעפשה ותבשיל שנשתנה צורתו ונתקלקל מברך שהכל. ובב"י דוקא אם לא נתקלקל לגמרי דאל"כ אין מברכים עליו כלל. וצ"ע אם דין זה נוהג גם בפירות וירקות רקובים שהושחרו מחמת רקבון אך עדיין נאכלים קצת, וגם בבגנות ותפוחים שפתחם ומשחירים מחמת האויר אם מברך שהכל ... תשובה: ... ותבשיל שמסריח אפי' מעט בודאי הוי כמקולקל לגמרי ואין לברך ע"ז כלל, ומה שמסתפק עוד לענין פירות כעת אין גדר ברור בזה כמדומה שהמנהג לברך כל שראוי לאכילה קצת".

ג. נובלות.

1. עי' סי' ר"ב סעי' ט', לשיטות ומראי מקומות.

ד. מלח.

1. בה"ת (ס"ק ו') – "וכגון שזה המלח ראוי לאכילה שאינו מר ועפוף ביותר".
2. מראי מקומות – וזאת הברכה (ליבון הברכה ח"ב סי' י"א).

ה. מי מלח.

1. בה"ת (ס"ק ו') – "וכן במי המלח כגון שנתן לתוכו מים הרבה בענין שראוי דאי לאו הכי אין לברך עליו כלל".

ו. זמית: ברכות (דף מ:). "על המלח ועל הזמית ועל כמהין ופטריות אומר שהכל".

1. פ"י, מי מלח – רש"י (ברכות דף לו. ד"ה זמית, [עי' הג' הב"ח שם ס"ק א'], נדרים דף נה: ד"ה זמית), ס' התרומה (סי' רמ"ב), טור (סעי' א').

(א) ב"ח (ס"ק ג') – "בפרק כיצד מברכין (דף ל"ו א) כתב רש"י וזה לשונו זמית שלמייר"א וכתב בהגהת סמ"ק (סי' קנא אות יד) דהיינו מים ומלח ואיכא לתמוה דכיון דעל המים לבדן שהכל ועל המלח לבדו שהכל למה יגרע מים עם מלח ולא היה צריך למיתנייה בברייתא ונראה ודאי דאי הוי תני מלח לחוד הוה אמינא מאי מלח מי מלח דאילו מלח לחוד לא הוי דרך אכילה ופטור

- מברכה לגמרי דבטלה דעתו אצל כל אדם וכדאמר התם ומי גרע ממלה וזומית וכו' מהו דתימא מלח וזומית עביד איניש דשדי לפומיה וכו' השתא דתני זומית אלמא דמלח מלח ממש קאמר ואפילו הכי צריך לברך עליו שהכל".
2. פי', קצף העולה על רתיחת הקדירה – ר' האי (טור סעי' א', "ורבינו האי פי' זומית שהוא הקצף העולה על רתיחת הקדירה").
3. פי', מרק – ערוך (ר' יונה ברכות דף כח:; "על הזומית ועל כמהין ופטריית אומר שהכל נהיה בדברו פי' בערוך שהמרק נקרא זומית שכן בלשון יון קורין למרק זומי"), הו"ד בפרישה (ס"ק ז').
- א) פי', מרק של בשר – מג"א (ס"ק ג'), מ"ב (ס"ק ו'), פוסקים.
4. מראי מקומות.
- א) ר' פרץ (כל בו סי' קמ"ו) – "זומית שלמויירא בלעז, ור"ה פירש שהוא מרך בלשון יונית".
- ב) מאירי (הקדמה לבית הבחירה ד"ה וממה שאני משלים) – "ומלת זמית ענינה מרק שנקרש או שאניח מלת זמית מכל וכל".
- ג) שיטה מקובצת (ברכות דף לו. ד"ה מי) – "מי גרע ממלה וזומית דתנן על המלח ועל הזמית. פירוש זמית מרק שנקרש ודומיא דזומן של צבעים שפירשו בגמרא מיא דחזרא והוא כמו זומית על שם שמתקבץ בו זומית התבשיל והתם נמי מתקבץ בו זומית הצבעים. ויש לפרש ציר מלח".

ז. קורא.

1. ברכות (דף לו.) – "קורא רב יהודה אמר: בורא פרי האדמה; ושמואל אמר: שהכל נהיה בדברו. רב יהודה אמר בורא פרי האדמה - פירא הוא, ושמואל אמר שהכל נהיה בדברו הואיל וסופו להקשות ... דקלא לא נטעי אינשי אדעתא דקורא. וכל היכא דלא נטעי אינשי אדעתא דהכי לא מברכינן עליה. והרי צלף, דנטעי אינשי אדעתא דפרחא, ותנן: על מיני נצפה על העלין ועל התמרות אומר: בורא פרי האדמה ועל האביונות ועל הקפריסין אומר: בורא פרי העץ. אמר רב נחמן בר יצחק: צלף נטעי אינשי אדעתא דשואל, דקלא לא נטעי אינשי אדעתא דקורא. ואף על גב דקלסיה שמואל לרב יהודה, הלכתא כותיה דשמואל".
2. מראי מקומות – אג"מ (או"ח ח"א סי' נ"ז ענף ב').
3. פאלמיטו: לבבות דקל (hearts of palm) - בזמן הזה.
- א) שהכל נהיה בדברו.
- 1) הגר"א נבצל שליט"א (אסיפת יצחק ד' כסלו תשס"ח) – "שאלה: איזה ברכה מברך על 'פאלמיטו' (לבבות דקל, קורא בלשון הגמ') בזמן הזה. תשובה: לכאורה שהכל".
- ב) בורא פרי העץ.
- 1) הגר"מ היינעמאן (star k).
- ג) בורא פרי האדמה, כשמגדלים דקלים מיוחדים לצורך אכילת הקורא.
- 1) הגר"י בעלסקי זצ"ל (ou).
- 2) וזאת הברכה (עמ' צ"ט אות ה', בירור הלכה אות ל"ו, לוח ברכות ערך קורא, מעיין הברכה פרק ה' אות א') – "הרי נחשב הדבר לנטע אדיתא [אדעתא] דהכי גם כן, ובכך ברכתו בפה"א".
- 3) אבא באהל ביתי (עמ' תקנ"ז - עמ' תשס"ט) – "ברכתם בורא פרי האדמה בוודאות, ואם בירך עליהם בורא פרי העץ לא יצא, אך אם בירך ברכת שהכל נהיה בדברו אף שלא כדין הוא יצא ידי חובתו".
- 4) הלכה ברורה (סעי' ד') – "אבל לבבות דקל המצויים בימינו (והם בקופסאות שימורים), הוברר הדבר שנוטעים ומגדלים את האילן במיוחד לשם לבבות הדקל, ולא לשם התמרים, ולכן מברך עליהם בורא פרי האדמה".
- 5) שערי הברכה (דפו"ח, פרק כ"ג ערך קורא) – "המוריד מדקל רגיל את הגזע הראוי לאכילה - ברכתו 'שהכל'. ובארצות שמגדלים דקל במיוחד לצורך אכילת הקורא - ברכתו 'בורא פרי האדמה'".
- 6) אבני דרך (חט"ו סי' ל"ז).
- ד) תלוי בהמקום, אם דרכם לנטוע אילני דקל בעבור הקורא שלהם.
- 1) הגריש"א זצ"ל (אבא באהל ביתי עמ' תשי"ט) – "בקובץ 'לוח הברכות' (פיסקא קנ"ב) בזה"ל 'בדין לבבות דקל, הורה לי אחד מגדולי הדור [הוא ניהו רבה הגרי"ש אלישיב שליט"א זצ"ל] וכאשר כתב שם בהקדמה שבאומרו 'אחד מגדולי הדור' כוונתו אליו, ע"ש]. שבמקום שהרגילות לאוכלו (כגון בברזיל וכדומה, שדרכם לנטוע אילני דקל בעבור הקורא שלהם, והם חשובים יותר מהתמר עצמו, ומצוי מאד שם, ונחשב למאכל חשוב ודמיו יקרים) - ברכתו כדין פרי, אכן במקומות שאין הרגילות לאכול, כגון בארץ ישראל, אף שמייבאים אותו מברזיל, ברכתו שהכל". עכ"ל".

ח. קטניות: לאכול חיין.

1. תלוי אם דעתו לאכול חיין או לאכול מבושלין [ואז אם אכלן חיין מברך שהכל].
- א) ט"ז (ס"ק ד') – "ונ"ל דבשרביטין של קטניות שקורין ערבי"ז שוטיין יש חילוק דאיתן שהן נזרעים בגנות ע"מ לאוכלן חיים בשרביטיהן יש לברך בפה"א אפי' על השרביטין דע"מ כן נזרעו אבל אותם שזרעים בשדות להניח עד שיתקשו ויבשלו אותם אין לברך עליהם בפה"א מה שעוקרין מהם כשעודם רטובים ולחים דלא נטעי אדעתא דהכי אלא יש לברך עליהם שהכל אפילו אם יתקשו דאז הם טובים במבושלים דוקא ע"כ לא יברך רק שהכל עד אחר בישולם כנלע"ד".
- ב) א"ר (ס"ק ב') – "כתב הט"ז [סק"ד] שרביטין של קטניות שקורין ערבי"ז שוטיין הנזרעים בגינה בורא פרי האדמה, אבל בשדה זרעים להניחם שיתקשו אף מה שעוקרין כשעודן רטובין מברך שהכל".
- ג) שלחן שלמה (סעי' ב').
- ד) גר"ז (סי' ר"ה סעי' ד') – "וכן קטניות יבשים האוכלים חיים מברך שהכל שאין זו דרך אכילתם אבל בעודם רטובים מברך בורא פרי האדמה אפילו על השרביטין הראויים לאכילה במה דברים אמורים בשל גנות שהן נזרעים על דעת לאכול חיים אבל הנזרעים

בשדות דרכם להניחם ולהאכל מבושלים ולפיכך אין מברכים עליהם כשהם חיים אפילו בעודם רטובים אלא שהכל בין על הקטניות בין על השרביטין".

(ה) ערה"ש (סעי' ז) – "האוכל שרביטין של קטניות בעודן לחין וירוקין מברך ג"כ שהכל דעיקר נטיעתם כדי שיתייבשו השרביטין והקטניות".

2. אין לחלק, ומברך האדמה.

(א) אבן העזר (על סעי' א') – "פסק הט"ז ... ואשתמיט מיניה תשובת הרשב"א [ח"א] סימן תכ"ח, כל שזרעי אדעתא למיכל הן עצמן בברכתן הראויה להם, אף שלא הגיע זמנן כמו בוסר, או בשאר אילנות משיציאו, מברך בברכתן הראויה, ושאיני שקדים [המררים] דלא נטעי אינשי כי אם לאכול בקטנותן הקליפות, דאז הקליפות הן העיקר. עיין שם בתשובה. וכן פלפלין דתשובת הרשב"א [שם סימן ת] הובא בב"י סימן ר"ב [קעט, ב ד"ה פלפל], היינו דלא נטעי להו אדעתא למיכל בברכתן, אלא ע"י תערובת אחר שמתייבש, ואז בטלין לשאר המאכלים. אבל בנידון דידן דנטעי אינשי אדעתא למיכל אותן עם ברכתן, מה בכך שלא הגיע זמנן שעדיין לחים, אעפ"י כן לא הפסידו משום הכי ברכתן, זה פשוט. ותו דלאו בדעתיה הדבר תלוי, אלא כל דעבידי אינשי לנטעי אדעתא דהכי מברך ברכתן. ותדע דהרי ענבים וזיתים, במקום שנטועין שדות שלמות כדי לעשות ממנו יין ושמן, אפילו הכי מברך עליהם כשאוכלין בעינן בורא פרי העץ".

(ב) חמד משה (ס"ק ג') – "בט"ז ... לע"ד אין הדבר כן דלאו ככוונת הזורע או הנוטע תליא מלתא, דא"כ נתנו דבריהן לשיעורן שכל אחד יאמר לדעת כן נטעתי או זרעתי, ועוד אין ספק שכל הזורע השרביטין דעתו נמי לאכול מהם בעודן לחים עם שרביטיהן, ואם לא הרבה מעט, וגם אין המקום גורם, ולפעמים יזרע בגינה הרבה או בשדה מעט, אלא המין גורם, ואזלינן בתר רובא דעלמא שכל שהדרך לנטוע או לזרוע משום זה הדבר לבד כל אותו המין, אפילו מי שלא זרע או נטע לשם זה, יברך עליו ברכה הצריכה לו, אבל אם אין דרך עולם בכך לזרוע משום זה, אפילו מי שזרע או נטע בשבילו בטלה דעתו, ואין שם פרי העץ או האדמה ע"ז וברכתו שהכל, וזה נראה ברור מכל הפוסקים לכל מעיין, וזה ודאי שלא יזרע אדם בשביל זה השרביטין כי אם בשביל הקטניות".

(ג) פנים מאירות (ח"א סוף סי' ס"ה) – "וראיתי לט"ז ... ותמיל לי דבסי' ר"ה ס"ק ב' כתב לענין שומים ובצלים ומחלק כשהו' צעיר מברכין בפ"א וכשהזקין מברכין שהכל ולאחר בישולו בפ"ה הא משום דאמרינן דתחילת זריעתו היתה לכוונה זו ולמה לא נאמר בקטניות כן ועוד איך יעלה על דעת לומר דל' נטעי אדעת' דהכי דהא עינינו רואות אלו היו רוצים ליקח מבעלי השדו' בעודם ירוקי' הי' מוכר הכל ביוקר יותר מיבש' אלא דמין זה הוא לרוב מאד ואי אפשר לאכול הכל בעוד שהם ירוקי' ורטובי' ומניחין אותן לגורן ליבש ונטעי אדעת' דהכי ולהכי וא"כ ראוי לברך עליה' בפ"הא בלי שום פיקפוק בעולם וכן בכוסס חיטה דמברך בפ"א אף על גב דלא נטעי להכי אלא לגורן לעשו' קמח".

1) לענין כוסס חטה [אכל דגן חי] - עי' סי' ר"ה סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ד) מהר"ם בנעט (ביאור מרדכי על המרדכי פרק ו' אות ז').

ה) מחצית השקל (ס"ק כ"ו) - לשונו מובא לקמן.

ו) מ"ב (ס"ק ט') – "כתב הט"ז דקטניות רטובין בשל גנות שזרעין ע"ד לאכול חיינ מברך בפה"א אפילו על השרביטין לבד דע"מ כן נזרעו אבל של שדות שדרכן להניחן עד שיתייבשו ולאוכלן מבושלין מברך על הקטניות כשהן חיינ אפילו כשהן רטובין שהכל ואם בשלן בפה"א ובפמ"ג מפפק מאד על דבריו וכן דעת הרבה אחרונים דאין לחלק בין קטניות לקטניות ולעולם מברך עליהן כשהן רטובים בפה"א וכן מנהג העולם [שע"ת]".

ז) מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק ג') – "וכן עמא דבר".

ח) אג"מ (או"ח ח"א סי' נ"ז) – "ובקטניות לחים גופייהו דהיא הפרי עצמה בזה יש לברך בפה"א כרוב האחרונים דלא כט"ז וכדהביא בשע"ת בר"ס ר"ד בשם היד אפרים שכן עמא דבר וכן כתב המ"ב שם בסק"ט".

3. מראי מקומות – פמ"ג (מש"ז ס"ק ד'), באה"ט (ס"ק ה').

ט. שרביטין [קליפות של הקטניות] כשזרעו בגנות: כשאוכלן לבדן.

1. מברך האדמה.

(א) ט"ז (ס"ק ד') - לשונו מובא לעיל.

(ב) עי' חמד משה (ס"ק ג') – "בט"ז ... והנראה דדין השרביטין כדין הקפריסין או שאר קליפת הפרי הנאכלת, ועיין סי' ר"ב בקפריסין דנחתין בה דרגא מבפה"ע לבפה"א, והכא מבפה"א לשהכל, או אפשר כיון דכאן אי שקלת לשרביטין מיית פירא ברכתן בפה"א כקטניות עצמן, כן נ"ל".

(ג) גר"ז (סי' ר"ה סעי' ד') - לשונו מובא לעיל.

(ד) אג"מ (או"ח ח"א סי' נ"ז) – "ולמה שבארתי ניהא שיטת הט"ז בסי' ר"ד סק"ד שעל השרביטין של קטניות כשזרעו בגנות יש לברך בפה"א, ולא קשה כלום משה"ק בנש"א ובאבן העזר שכיון שבפרי העץ כמו בקפריסין דצלף כיון שאינו עיקר הפרי נחית דרגא לברך בפה"א יש לברך בשרביטין שהן פרי האדמה רק שהכל, דהט"ז לא סבר כלל סברא דחוקה זו אלא כדבארתי דבחזונו בטלה דעתו אבל היכא שלא בטלה דעתו כהא דגנות שזרעים ע"מ לאכול חיים בשרביטיהם הוא אוכל בעודו במחובר שיש לברך בפה"א ... ולענין שרביטי קטניות לע"ד יש להורות כהט"ז דבשל גנות מברכין בפה"א ובשל שדות שהכל, דדבריו נכונים מאד דלא כהח"א ואבן העזר".

2. אם אירע שאוכל השרביטין לבד יברך שהכל.

(א) אבן העזר (על סעי' א') – "אך על שרביטין עצמן מברך שהכל, דהא בקפריסין [בטור] בסימן ר"ב יש פלוגתא אי עיקר פרי הוא אי לאו, וכל דלאו עיקר פרי בפרי האדמה מברך שהכל, כמו בשחת סימן זה [סעיף א] דלא נגמר פריו ע"ש. והעולם אוכלין תחלה הקטניות דפרי האדמה קודם לשהכל, וע"כ מספק אין חוזרין לברך על השרביטין, אבל אם אוכל השרביט לבדו ברכתו שהכל נהיה בדברו, וזה פשוט".

- (ב) **מחצית השקל** (ס"ק כ"ו) – "ודע דמה שכתב הט"ז בס"ק ד' לברך על ערב"י שוטינ הנזרעים בשדה, אין לברך עליהם חיינ בורא פרי האדמה. והנזרעים בגנה כתב לברך בורא פרי האדמה, אפילו על השרביטים. ובשניהם חולק בספר אבן העזר ובספר חמד משה [ס"ק ג] ע"ש".
- (ג) עי' **נשמת אדם** (כלל נ"א ס"ק ג') – "הט"ז סי' ר"ד ס"ק ד' כתב לברך על שרביטים של קטניות הגדלים בגנות שקורין צוקר שויטן בפה"א דנטעי אדעתא דהכי, וצ"ע, דלענ"ד דמי ממש לקפריסין דכולי עלמא נטעי אדעתא דהכי ואפ"ה כיון שאין עיקר הפרי נחית דרגא, וכן עלי ורדים כיון שאינו עיקר נחית דרגא כדאיאתא סימן ר"ד ובמ"א ס"ק כ"ג ובסי' ר"ב במ"א ס"ק ד' וצ"ע".
- (ד) **ערה"ש** (סעי' ז') – "אבל שבגינה שזורעים מעט קטניות לאוכלן בעודן רכים מברכין על השרביטים ג"כ האדמה כמו על הקטניות לפי דנטעי אדעתא דהכי [ט"ז ס"ק ד] וי"א דכשאוכלין השרביטין בפ"ע מברכין רק שהכל [עש"ת ס"ק ה] וכן נראה דאף אם נאמר דנטעי לאוכלם מ"מ אינם אלא כקפריסין שבצוף שהרי עיקר הכוונה הוא בשביל הקטניות ולא בשביל השרביטין ולכן יש לברך שהכל דיוצא בזה לכ"ע מיהו אם אוכלן ביחד עם הקטניות מברך האדמה ויוצא גם עליהם דהמה כטפל אל הקטניות".
- (ה) **מ"ב** (ס"ק ט') – "אמנם לענין השרביטין יש דעות בין האחרונים כשאוכלן לבדן בלא הקטניות אם יברך עליהן בפה"א או שהכל וע"כ טוב לכתחלה ליהרר שיאכלן עם הקטניות ויברך על הקטניות לבד בפה"א ולא יברך עוד על השרביטין ואם אירע שאוכל השרביטין לבד יברך שהכל".
- (ו) **כה"ח** (ס"ק י').

י. לולבי גפנים.

1. **תוס'** (דף לו. ד"ה לא) – "לא נטעי אינשי אדעתא דקורא. וסבר גמ' כוותיה דשמואל וא"כ אותן לולבי גפנים דלא נטעי אינשי אדעתא דהכי מברכין עלייהו שהכל נהיה בדברו ואותן שקדי' כשהם רכים אוכלים קליפתם החיצונה ולא נטעי להו אדעתא דהכי למיכל להו כשהן רכים כי אם לאכול הגרעינין שלהן כשיתבשלו מברך עלייהו נמי שהכל".
- (א) **רש"י** (ב"ק דף נט. ד"ה בזמן) – "בזמן שאכלה לולבי גפנים. האשכולות נראה בחניטת הגפנים וניכר ועדיין לא פרח להיות הענבים גמורים והוא לולב וכן יחור בתאנים".

יא. שקדים מתוקים, שאוכלים אותם כשהם רכים בקליפיהם.

1. **מ"ב** (סי' ר"ב ס"ק ל"ה) – "ואף על גב דבמתוקים קטנים אינו מברך אלא שהכל וכדלקמן סימן ר"ד שאני התם דאינו גמר פירא ובודאי לא נטעי להו אדעתא לאכלם קודם שיתבשלו".

יב. חזיו, והוא שחת: שהכל.

1. וה"ה לכל פרי האדמה דלא גמר פירא וחזי לאכילה שהכל.
- (א) **מג"א** (ס"ק ז') – "שחת. תבואה שלא הביאה שלישי משום דלא גמר פרי מברכין שהכל דנחית חד דרגא ועסי' ר"ב ס"ב וא"כ ה"ה לכל פרי האדמה דלא גמר פירא שהכל".
- (ב) **מ"ב** (ס"ק י"ג) – "שחת. תבואה שלא הביאה שלישי וחזי לאכילה ומשום דלא גמר פירא נחית חד דרגא מפה"א לשהכל וה"ה לכל פרי האדמה דלא גמר פירא וחזי לאכילה שהכל [מ"א וש"א]".
- (ג) **כה"ח** (ס"ק י"ב).
2. רק שחת שהוא מאכל בהמה.
- (א) **ערה"ש** (סעי' ח') – "ועל חזיו והוא שחת תבואה שלא הביאה שלישי מברכין שהכל משום דלא נגמר הגידול [עירובין כ"ח:] ואף על גב דבפרי העץ מברכין העץ אף בבוסר בכל הפירות כמ"ש בסי' ר"ב סעיף י"ז אפשר לומר דכל שלא גדל שלישי אינו אפילו כבוסר בפרי העץ וכן משמע מלשון הטור וש"ע סעיף א' שכתבו על זה לשון שחת ע"ש ואינו בגדר תבואה כלל ובב"ב [ל"ו.] מבואר דשחת הוא מאכל בהמה ע"ש ולפ"ז אם יצא מכלל שחת אפילו כשלא נגמר בישולו מברכין האדמה ולכן תמיהני על מי שכתב דבכל פרי האדמה שלא נגמר בישולם מברכין שהכל [מג"א ס"ק ז'] ולפענ"ד ברור שאינו כן וזהו כבוסר בפרי העץ שמברכין העץ וכמו כן בפרי האדמה לענין שמברכין האדמה ואין סברא לחלק בין פרי העץ לפרי האדמה [עפמ"ג] דמגלן לומר כן [ודברי המחזה"ש תמוהין ע"ש ודו"ק]".

3. פשט במג"א ומ"ב.

- (א) לחלק בין פרי האילן לפרי האדמה.
1. **פמ"ג** (א"א ס"ק ז'), **כה"ח** (ס"ק י"ב), **ברכת ה'** (ח"ג פרק ז' הע' ק"א) – "עייני מ"א. לכאורה **מחלק** בין פרי האדמה בלא נגמר פרי שהכל, א"כ הוא הדין כל פרי האדמה, מה שאין כן פרי העץ חשוב הוא ומשויצא פרי פרי העץ".
2. **ברכת ה'** (ח"ג פרק ז' הע' ק"א) – "וצריך לומר דס"ל להרב מגן אברהם דתבואה וקטנית וירקות הואיל ועומדים למזון א"כ כל שעדיין לא נגמר פריים כיון שאינם ראויים למזון לא חשיבי עיקר הפרי ואינם פרי מצד צורתם הטבעית. ודמו לבוסר דלא חשיב עיקר הפרי כיון שעדיין אינו ראוי לעשות ממנו יין שהוא עיקר פרי הגפן, וכמ"ש הלבוש (סימן רב סעיף ב). משא"כ שאר פירות האילן שאינם עומדים למזון אלא לקינוח ואכילת עראי בעלמא, א"כ מיד כשיוצאים הם ראויים לזה, והו"ל פרי. ודו"ק".
- (ב) **צ"ע**, **מנא ליה לחלק בין פה"א לפה"ע**.
1. **נשמת אדם** (כלל נ"א ס"ק ה') – "ועוד ראייה בסי' ר"ד בחזיו דמברך שהכל משום שלא נגמר פירי, והיא גמ' ערוכה בעירובין כ"ח ע"ב והמ"א שם הרגיש בזה ולכן כתב דה"ה לכל פרי אדמה דנחית דרגא, ולא ידעתי **מנא ליה לחלק** בין פה"א לפה"ע כיון דחזינן בהדיא בגמ' כיון דלא נגמר פירא מברכין שהכל וא"כ אדרבה בודאי ה"ה לפה"ע, ובערובין שם אמרינן דגנותא מברכין בפה"א, ופרש"י שהכל אוכלין אותה וא"כ אדרבה משמע דהכל תליא אם אוכלין אותו כך".
2. **ערה"ש** (סעי' ח') - לשונו מובא לעיל.

3) תהלה לודד (ס"ק א') – "כתב המ"א ... וטעם החילוק בין פרי העץ לפרי אדמה צ"ע".

4) אג"מ (או"ח ח"א סי' נ"ז ענף ב' ד"ה ועיין).

ג) מראי מקומות – יד אפרים (על מג"א ס"ק ז').

1) מחצית השקל (ס"ק ז') – "שחת. דנחית חד דרגא. דאי היה נגמר פריו היה מברך בורא פרי האדמה, כשלא נגמר מברך שהכל: ועיין סימן ר"ב סעיף ב'. דבוטר אלו היה נגמר, מברך בורא פרי העץ, השתא דלא נגמר נחתינן חד דרגא לברך בורא פרי האדמה".

2) לענין עגבניות ירוקות שנכבשו בחומץ (pickled green tomatoes) - עי' סי' ר"ב סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

4. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק י"ז הע' י"ז), הר"א שפירא (ברכת ישראל עמ' ס"א).

א) יד הקטנה (הל' ברכות פרק ד' ס"ק ל"ז) – "המ"א ... ולענ"ד נראה דהטעם הוא משום דלא נטעי להו אדעתא דהכי כלל. וכן מפורש שם בעירובין כ"ח דבורען לאכלן ירק בטלה דעתו אצל כל אדם עכ"ל הגמ' אבל פרי האדמה דנטעי להו קצת ואע"ג דעיקר הנטיעה אינה אדעתא דהכי נראה דמ"מ מברכינן בפה"ע דלא מחלקינן בין נטעי לנטעי ולומר דנחתי לה חד דרגא אלא דוקא בפרי העץ דהוא חשיב אבל בפרי האדמה דלא חשיבי כ"כ ואי אמרינן בהו דנחתי להו חד דרגא הרי ברכתה שהכל והא אפ"ל לא נטעי לה כלל ג"כ ברכתה שהכל הלכך אפ"ל במקום דנטעי לה רק קצת להכי מ"מ יש לה חשיבות קצת לברכתה שהיא פה"א ...".

יג. סובין (bran) בשביל ארוחת בוקר, סיריעל.

1. שהכל.

א) אג"מ (אה"ע ח"א סי' קי"ד ד"ה בענין) – "בענין הברכה על מין סיריעל ... ועל אלו שנעשו מחטים ומכל ה' המינים מברך ב"מ מזונות וגם לבסוף על המחיה, ואם מהקליפות גם מה' המינים מברך שהכל ובנ"ר".

ב) עי' הגרשז"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' קי"א אות קמ"ב) – "מה מברכים על סובין (שהינם מהפסולת של החיטה). תשובה: יש מחלוקת האם לברך בורא פרי האדמה או שהכל, ויותר נראה לברך על זה שהכל. וכל שכן כשמערבים אותו עם לבן וכדומה, שהוא טפל, ויש לברך עליו שהכל. ואפילו אם מבשלים אותו, אין מברכים עליו בורא מיני מזונות (אלא שהכל)".

ג) הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ג סי' כ"ב ענף ב' ד"ה אמנם, עי' ח"ד סי' כ"ט ד"ה אמנם, עי' אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות ל"ה) – "שמעתי מפיו בט"ו אלו תשל"ט וז"ל: סובין בלי תערובת מאכל אחר לא מברכים עליו, אמנם כעת נתרבו האוכלים סובין, ולכן יש להסתפק שמא ברכתו בפה"א כי נהפך דינו כחיטים ... אמנם שוב חזר בו גאון אחד שליט"א [זצ"ל] ופסק בשנת תשמ"ג לברך על הסובין שהכל כיון שאיננו החטה עצמה".

ד) עי' אבני ישפה (ח"ג סי' כ"ב ענף ב', ח"ד סי' כ"ט) – "ולמעשה נראה לברך מספק שהכל ואם בירך בפה"א יצא בדיעבד".

ה) פתחי הלכה (פרק ח' סוף סעי' נ"ג, מכתבים סי' י"ז ד"ה הנה, סי' ל"ב, לוח הברכות ערך בראן, ערך סובין, ארטסקרול עמ' ר"ע, לוח הברכות עמ' ש"ס, אבני ישפה ח"ד סי' כ"ט) – "למעשה נראה דאפילו נימא דנטעי היום דגן אדעתא דקליפתה (כן אפשר בשבולת שועל שראוי לאכילה אבל החטים שכמעט אינו ראוי לאכילה לכאורה אין אכילתו נפוץ כל כך) מ"מ לכאורה ברכתו שהכל דמ"מ אינו עיקר הפרי וירד דרגא אחת כמו בפירות האילן דירד מברכת העץ לברכת האדמה, כמו כן פירות הארץ ירדו מהאדמה".

ו) וזאת הברכה (עמ' ר"ב, לוח ברכות ערך סובין, מעיין הברכה פרק ח' אות כ"ב) – "סובין - ברכת סובין היא 'שהכל', כיון שהוא רק קליפה המחוברת לגרעין החיטה (אגרות משה ח"א סימן קי"ד, טהרת מים עמ' של"א). לכן על מוצר הקרוי 'אול בראן' (All Bran) מברך 'שהכל', כי המרכיב העיקרי שבו הוא סובין. אכן על פתיית דיסה העשויה מתערובת סובין יחד עם קמח מה' מיני דגן - מברכים במ"מ (כשהקמח ניתן לטעם). - דוגמא לתערובת סובין עם קמח חיטה, שברכתה 'מזונות': 'בראן פלקס' Bran Flakes".

ז) ותן ברכה (עמ' תקל"א, לוח הברכות עמ' ט"ז).

ח) Star-K (בלוח שלהם).

ט) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך סובין) – "אם הכשירם לאכילה - מברך עליהם 'שהכל'. ואם ...".

2. בורא מיני מזונות.

א) הגרשז"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ג סוף סי' כ"ב) – "שאם זה פת סובין מברך המוציא אם זה תבשיל או דייסא במ"מ. אם אוכל את זה כמות שהוא אז אם זה לרפואה יש לעיין בספר מקור הברכה. ואם זה בשביל טבעונות אז יברך בפ"א בתנאי שיש לו טעם לסובין".

3. מראי מקומות.

א) מנחת יצחק (ח"ט סי' ט"ו) – "לכן מכל הטעמים הנזכרים יש מקום לומר דאף ברכה ראשונה שהכל ולא במ"מ, לכן לענ"ד נכון או לאוכלו תוך הסעודה, או לאכול דבר שברכתו בודאי במ"מ ודבר שבודאי שהכל ויפטר את זה".

ב) הגר"נ גולדברג זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' קי"א הע' לאות קמ"ב) – "לענ"ד קשה למה יש לברך על סובין והרי רואין שאינו מאכל, שפטור מחלה ...".

יד. קימחא דשערי.

1. מה החילוק בין השותה שמן זית לבדו דאוזוקי מזיק ליה, ואין מברך עליו כלל. לקמחא דשערי דקשה לקוקיאני, שמברך שהכל.

א) עי' סי' ר"ב סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

טו. עשבי דברא שאינם נזרעים, אילני סרק (סי' ר"ג סעי' ד').

1. שהכל.

- (א) טור (סעי' א') – "כתב הראב"ד עשבא דדברי שאין נזרעין מברכין עליהם שהכל כיון דלא זרעי להו אינשי לא חשיבי פרי".
- (ב) שבולי הלקט (ברכות סי' ק"ס) – "והאוכל ממה שמוציאין אילן סרק אין מברכין עליהן אלא שהכל דלא חשיבי פירות לברוכי בהו בורא פרי העץ".
- (ג) אורחות חיים (הל' ברכות אות כ"ח).
- (ד) מחבר (סעי' א', סי' ר"ג סעי' ד') – "עשבי דדברא שאינם נזרעים ... מברך: שהכל".
- (ה) לבוש (סעי' א', סי' ר"ג סעי' ד') – "עישבא דדברא שאינם נזרעים מברכין עליהן שהכל דכיון דלא זרעי להו אינשי לא חשיבי פירי".
- (ו) פמ"ג (סי' ר"ב מש"ז ס"ק י"ב, סי' ר"ג מש"ז ס"ק א', אגרות אגרת ב' אות ג') – "הפרש יש בין זרעוני גנה ובין עשבא דדברא לענין ברכת אכילה".
- (ז) תפארת ישראל (ברכות פרק ו' בועז אות ה' ס"ק ה') – "כל הגדל בלי זריעה כשרשי קאלמוס. [וכעשבא דדברא ר"ד ס"א] ומכ"ש ב' לריעותא אינו עיקר הפרי ולא נטעי אדעתא דהכי [כקורא ולולבי גפני' ר"ד ס"א] מברך שהכל".
- (ח) ח"א (כלל נ"א סעי' ד', כלל נ"ג סעי' ד', עי' נשמת אדם כלל נ"א ס"ק ב') – "עשבים הגדלים בלא זריעה אפילו הם טובים לאכול, כמו עשב שקורין 'שצאווע' שהן עלין חמוצים ובל"א קורין זורימפ, ואפילו לאחר שבישולם שהוא מאכל שרים, מברכין שהכל, דאינו חשוב כל כך לפרי".
- (ט) קיצור שו"ע (סי' נ"ב סעי' ח') – "עשבים הגדלים מאליהם בלי זריעה, אף על פי שהם ראויין לאכול חיינן, ואפילו בישולם והוא מאכל חשוב, מכל מקום כיון שאין זורעין אותם אינם חשובים פרי ומברכין עליו שהכל".
- (י) מ"ב (שלא מביא החולקים).
- (יא) ברכת יוסף (אות ב' סי' כ"ז).
- (יב) יביע אומר (ח"ב או"ח סי' כ"ה אות ט"ו, ח"ט או"ח סי' ק"ח אות ט', ילקוט יוסף סי' ר"ג הע' ט') – "שעל פירות הגדלים באילני סרק הראויים לאכילה, יש לברך לכתחלה שהכל, ואם בירך העץ או האדמה יצא. דספק ברכות להקל".
- (יג) ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' י"ח).
- (יד) ילקוט יוסף (סי' ר"ג סעי' ט').
- (טו) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך עשבים, עי' פרק י"ז אות ה').
2. בורא פרי האדמה, בורא פרי הארץ.
- (א) אריז"ל (שער המצות סוף פר' עקב ד"ה ברכת) – "עשבי דדברא כתבו הפוסקים האחרונים שכיון שלא נזרעו בידי אדם יברך עליהם שהכל. ומורי זלה"ה לא היה חושש לסברא זו אמנם אף אם הם מדבריות אם היו פרי העץ היה מברך עליהם בורא פרי העץ ואם הם עשבים מדבריות היה מברך בורא פרי האדמה".
- (ב) מג"א (ס"ק י') – "עשבי דדברא. לא חשיבי, והארי" בירך על של עץ בפ"ה ועל של אדמה בפ"ה (הכוונות)".
- (ג) הו"ד בבאה"ט (ס"ק ז').
- (ד) ברכי יוסף (סי' ר"ג ס"ק ב') – "על פירות שמוציאין אילני סרק שהכל. והארי" זצ"ל היה מברך בורא פרי העץ. וכן עמא דבר".
- (ה) הו"ד בשערי תשובה (סי' ר"ג ס"ק ב') – "וכן עמא דבר".
- (ו) בן איש חי (שנה א' פר' מטות אות ז') – "פירות אילני סרק שאין נזרעים בידי אדם מברך בפה"ע, וה"ה עשבי דדברא שאין נזרעין ע"י אדם יברך בפה"א, כן הוא סברת רבינו הארי"ז ז"ל וכן עיקר, ודלא כהפוסקים דס"ל על זה ועל זה יברך שהכל".
- (ז) פרי צדיק (ברכות אות כ"ד) – "מאילני סרק כתב מרן ז"ל בשולחנו הטהור שברכתם שהכל ורב הארי"ז ז"ל כתב בפה"ע ואף דקי"ל היכא דאיכא פלוגתא בין הפשט והקבלה אזלינן כמו הפשט אבל באילני סרק נהגו לברך בפה"ע ומנהג מבטל הקי"ל".
- (ח) כה"ח (ס"ק י"ז, סי' ר"ג ס"ק ט"ו).
3. מראי מקומות – גר"ז (סעי' ה'), ערה"ש (סעי' י"א).

טז. שבת: אונים.

1. ברכות (דף לט.) – "אמר רב פפא: פשיטא לי, מיא דסלקא כסלקא, ומיא דלפתא כלפתא, ומיא דכולהו שלקי ככולהו שלקי. בעי רב פפא: מיא דשיבתא מאי, למתוקי טעמא עבדי, או לעבורי זוהמא עבדי לה. תא שמע: השבת, משנתנה טעם בקדירה אין בה משום תרומה ואינה מטמאה טומאת אוכלים. שמע מינה: למתוקי טעמא עבדי לה, שמע מינה".
2. אם שלק את האנים.
- (א) מברך על מימיו בפה"א – רי"ף (ברכות דף כז:), רא"ש (ברכות פרק ו' סי' י"ח), רשב"א (ברכות דף לח.), מג"א (ס"ק י"ד), באה"ט (ס"ק ח'), מור וקציעה (ד"ה כתב), גר"א (על סעי' א' ד"ה ועל עשבי), מחה"ש (ס"ק י"ד), בית מאיר (סי' ר"ה על סעי' ב'), גר"ז (סי' ר"ב סעי' י"ב), מ"ב (ס"ק כ"ב).
- (ב) מברך על מימיו שהכל – רא"ה (ברכות דף לט.).
- (ג) מראי מקומות – מגילת ספר (ברכות סי' י"ד אות ח'), שערי הברכה (פרק כ"ג הע' תט"ז, דפו"ח ערך מרק הע' קכ"א).
- (ד) לענין קפה ותה – עי' סי' ר"ה סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ד' שמערב מים עם יין או שמרים – סעיף ה'.

ב"ב (דף צו:) – "ת"ר: אחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים ואחד שמרי יין, מברכין עליהם שהכל נהיה בדברו. אחרים אומרים: שמרים שיש בהם טעם יין, מברך עליהן בורא פרי הגפן. רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו: אין הלכה כאחרים. אמר רבא: דכולי עלמא, רמא תלתא ואתא ארבעה חמרא הוא, רבא לטעמיה, דאמר רבא: כל חמרא דלא דרי על חד תלת מיא לאו חמרא הוא; רמא תלתא ואתא תלתא ולא כלום הוא, כי פליגי דרמא תלתא ואתא תלתא ופלגא".

א. מחלוקת: המחבר תולה בשיעור מנהג המזיגה [כר' יונה], והרמ"א תולה אם נרגש טעם היין [כר"ת].

1. עולת תמיד (ס"ק ז') – "יש לתמוה קצת על מה שכתב הרב ובלבד שלא יהא היין א' משה וכו' דמשמע דאם הוא יותר מחלק שישית דמברכין עליו, וז"א עכשיו ביינות שלנו שהם חלושים מאוד, ואע"פ שהאגור כ"כ בשם רבינו תם, היינו משום דר"ת לא ס"ל הא דכתב המחבר שמשערין לפי מה שנוהגים למזוג, אלא ס"ל דכל שעדיין נרגש טעם היין היטב מברכין עליו פרי הגפן אע"פ שנוהגים למזוג בפחות, אבל לדעת המחבר דפסק דמשערים בשיעור מזיגה, א"כ פשיטא הוא שאין מברכין כשהיין הוא רק חלק ששית שלא מציינו מזיגה כזאת גם בימים הקדמונים כי אם על חד תלת, וצ"ל להבין בפירוש דברי ר"ת דבעי ג"כ שנוהגים בכך לשתות על דרך זה אבל בלאו הכי אין מברכין עליו בפה"ג, וז"ל האגור בשם מהר"י מולין אע"ג דבעלמא פסק ר"ת דטעם כעיקר דאורייתא אפילו לקולא, מ"מ לענין ברכה הוכיח ר"ת סוף פרק קמא דחולין דחד בשיתא בטל דלא חשיב טעמא לענין ברכה, ואי הוי יותר מחד בשתא הולכין אחר הטעם אי רגילי אינשי למשתה במקום יין מברך עליו, וס"ל להרב מדכתב אם רגילי אינשי למשתה במקום יין משמעות הדברים הוא שנוהגים למזוג בדרך זה ולפיכך מברך עליו בורא פרי הגפן, אבל אם נוהגים למזוג בפחות אין מברכין כי אם כשיעור מזיגה וק"ל".
2. כה"ח (ס"ק ל"א) – "ומ"ש מור"ם ז"ל בהגה בשם האגור ... כתב עליו שם העו"ת היינו משום דלא ס"ל הא דכתב המחבר ...".

ב. אין מחלוקת בין המחבר לרמ"א, דהמחבר מיירי בשמרים והרמ"א ביין.

1. גר"א (על סעי' ה' ד"ה נתן) – "ואף על גב דלענין יי"נ קי"ל בששה התם ביין גמור ולמדו מהא דע"ג פ"ה שני כוסות כו' וז"ש בהג"ה ובלבד כו' וקאי איין גמור ועב"י בשם אגור ועמ"ש בס' ער"ב ס"ז".
2. גר"ז (סעי' ט') – "יין שמזוגו במים אפילו המים הם הרוב מברך עליו בורא פרי הגפן אם הוא יין חזק שראוי לשתיה ע"י מזיגה גדולה כזו ודרך בני אדם לשתותו במקום יין ע"י מזיגה זו שאל"כ בטלה דעתו אצל כל אדם ואם היין הוא אחד משה במים שיש במים ו' פעמים כמותו אין מברכין עליו בורא פרי הגפן בכל ענין שאע"פ שיש בו טעם יין אינו חשוב כלום בששה חלקים מים".
3. גר"ז (סעי' י') – "שמרי יין שבמשמרת שנתן עליהם מים ג' מדות ויצא מהם ד' שנתמצה לתוכם מדה אחת יין מהשמרים הרי זה כיון מזוג שכן היה דרך מזיגת היין בימי חכמי התלמוד שהיו יינותיהם חזקים למזוגו בג' חלקים מים ולפיכך מברכים עליו בורא פרי הגפן ואם יצא פחות מד' אף על פי שיש בהם טעם יין קיוהא בעלמא הוא ואין מברכין עליו אלא שהכל ויינות שלנו שאינם חזקים כל כך משערים בשיעור מזיגת היין שבאותו מקום ואם יצא פחות מזה מברך שהכל אבל שמרים שלא נתן עליהם מים (אין היוצא מהם נחשב כקיוהא בעלמא) אלא יין גמור הוא ומברכים עליו בורא פרי הגפן".
3. ח"א (כלל נ"ה סעי' ב') – "שמרי יין שנתן עליהם מים, אף על גב שבזמניהם שהיה יינם חזק אם נתן בו ג' מדות ומצא ד' מדות מוכחא מילתא שהיה עדיין בשמרים יין והוי כיון מזוג ומברכין בורא פרי הגפן, אבל יינות שלנו שאינן חזקים לעולם מברכין שהכל. והוא הדין אם עצרו החרצנים בבית הבד ואחר כך נתנו עליהם מים, דינן כשמרים. אבל אם לא נדרכו אלא ברגל, אפילו אם לא מצא מים יותר ממה שנתן או אפילו בפחות, אפילו הכי מברך בורא פרי הגפן, דיין הוא, והמים נבלעים בזגים. ובמה שיצא, יש בו הרבה יין (ר"ד)".
4. ח"א (כלל נ"ה סעי' ג') – "יין שנתערב במים, אם אין בו אלא א' מו' במים, ודאי בטל, דאף על גב דקיימא לן טעם כעיקר דאורייתא, מכל מקום לא חשיב טעם לברך בורא פרי הגפן. ואם יש בו יין יותר, אם דרך אנשי מקומו למזוג אותו כל כך, מברך בורא פרי הגפן. ואם לאו, בטלה דעתו. וכן אם נתערב בשאר משקין, אם נתערב כל כך עד שנפגם טעם היין, מברך שהכל. ובשכר תאנים שאינו מפסיד כל כך, אזלינן אחר הרוב (ר"ב)".
4. קיצור שו"ע (סי' מ"ט סעי' ג') – "יין שנתערב במים, אם אין ביין אלא אחד מששה חלקים שבמים, ודאי בטל היין ואינו רק כמים, ואם יש בו יין יותר, אם דרך אנשי המקום למזוג אותו כל כך ולשתותו במקום יין מברך עליו בורא פרי הגפן ולאחריו על הגפן, ואם לאו, בטלה דעתו".
5. מ"ב (ס"ק כ"ט, ס"ק ל"א) – "דברי הג"ה אין לו ביאור דהמחבר הלא בא להחמיר דביינות שלנו לא סגי שיהיה רק רביעית יין ואפילו אם הדרך באותו מקום לעשות מזיגה גדולה הלא פחות מרביעית יין בודאי לא מהני אפילו ביינות שלהם שהיו חזקים ומהרמ"א משמע דמהני עד קרוב לששה חלקים מים ובאמת דדברי האגור לא קאי על שמרים דבשמרים השיעור כמו שכתב המחבר והוא מיירי ביין ענבים גופא כשמוזגו עם מים דעד קרוב לששה שם יין עליו וכו"ל".
6. מנחת יצחק (ח"ח סי' י"ד ד"ה הנה בש"ס) – "דיש חילוק בין רמא מים על השמרים, דבזה יותר מג' חלקים מים בודאי ל"מ אפילו ביין חזק, ובין יין גופא דמהני עד קרוב לששה חלקים מיד, אם יש טעם היין, וכמ"ש המ"ב שם (ס"ק כ"ט)".
7. מעדני אשר (ברכות סי' פ"ד) – "העולה מדברינו דמדברי הב"י גם באו"ח וגם ביו"ד מוכח כדברי הגר"א ר"ד סקט"ו והמשנ"ב סקל"א דנקטו דאין מחלוקת בין המחבר לרמ"א, דהמחבר מיירי בשמרים והרמ"א ביין, וביין גם למחבר שיעורו גדול יותר. וזה דלא כדברי העולת תמיד סק"ז (הו"ד ככה"ח סקל"א) דנקט דהמחבר והרמ"א פליגי אם השיעור א' בתלת או בשש, ולא חילק בין יין לשמרים".

ג. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' פ"ו אות ד').

1. ערה"ש (סעי' ט"ו) – "מיהו עיקר דברי רבינו הרמ"א תמוהים מאד והא אפילו ביינות שלהם שהיו חזקים מאד אין מברכין בפה"ג כשיש יותר מג' חלקים מים וק"ו ביינות שלנו ואיך כתב עד ששה חלקים והלבוש באמת השמיט זה ע"ש ... ולכן נ"ל דבאמת המהרי"ל ורבינו הרמ"א המציאו דין חדש בזה בשנדקדק הלא בכל הש"ס הוא דיין צריך להיות עכ"פ חלק רביעי מהמים אפילו בהיינות היותר חזקים ובפחות מזה שם מים עליהם א"כ למה קיי"ל ביו"ד סי' קל"ד דעד ששה חלקים עושה יין נסך והא מיא בעלמא נינהו ושמא תאמר דטעם כעיקר דאורייתא א"כ נאסור עד ששים האמנם ברור העניין כן הוא דמהות היין מה נקרא יין אין על זה הלכה למשה מסיני אלא הכל לפי מנהג המדינה דכשבני המדינה תופסים זה לשם יין הוה יין כיון שיש בזה טעם יין עכ"פ ובזמן

הש"ס תפסו דכל שהוא פחות מחלק רביעי אין שם יין על זה אבל יש מקומות דעד ששה חלקים מחזיקים לייין ולכן החמירו לעניין יי"נ עד הקצה האחרון וזה שכתב המהרי"ל דשתי ליה אינשי במקום יין כלומר שהרבה תופסין שגם עד שיעור זה הוי יין ואיננו יחיד שנאמר בטלה דעתו אצל כל אדם אבל ביותר משיעור זה אין שום מקום שיחזיקו זה לייין ולכן אף אם היחיד מחזיק זה לייין בטלה דעתו אצל כל אדם והן הן דברי רבינו הרמ"א כמובן".

2. תהלה לדוד (ס"ק ג') – "כתב המחבר ... וכתב ע"ז ברמ"א ... ומבואר דפי' דברי המחבר שמשערין כשיעור שמוזגין יין שבאותו מקום. אף דקאי על יינות שלנו שאינם חזקים כ"כ דלא דרי על חד תלתא מים. מ"מ גם להיפך אם היין חזק ומוזגין אותו ביותר משלשה מים. משערין ג"כ כשיעור שמוזגין יין שבאותו מקום. ובלבד שלא יהי' היין אחד משהה".

ה) הלכה: שיעור מזיגה.

א. מחמיר [אין לברך עליו בורא פרי הגפן], אפילו אם יש רוב יין.

1. עי' עולת תמיד (ס"ק ז') – "ולפ"ז נראה דעכשיו שאין נוהגים כלל למזוג היין במים, כי היינות שלנו רפויים מאוד, אם נתערב מעט מים בו אפילו המים שנתערב בו הוא פחות מהיין, אפ"ה אין מברכין עליו בפה"ג, מיהא למעשה צ"ע".
2. הו"ד בא"ר (ס"ק י') – "ובכל מקום וכו'. רמ"א סיים ובלבד שלא יהא היין אחד משהה במים כי אז וודאי בטלי ע"כ, וכתב עולת תמיד [ס"ק ז'] ונראה דעכשיו שאין נוהגין כלל למזוג יינות רפויים במים, אם נתערב מעט מים בו אפילו המים שנתערב בו הוא פחות מיין אפ"ה אין מברכין עליו בפה"ג, מיהו למעשה צ"ע ע"כ. ונראה דלהכי השמיט הלבוש דברי רמ"א וק"ל, ועיין תשובת ר' יום טוב צהלון [ח"א] סימן כ"ב".
3. מחה"ש (סוף ס"ק ט"ז) – "ומיהו ביינות שלנו ודאי בטל. ובספר אליה רבה [ס"ק י'] כתב, דאפילו הרוב יין אינו מברך בורא פרי הגפן".
4. בית שערים (או"ח סוף סי' פ') – "ובגוף הדין נראה דביינות שלנו אין חילוק בין רמי תלתא ואתי ג' ובין רמי ב' ואתי ג' דאין דרך למזוג כך יינות שלנו ולשתות במקום יין ועיי' מג"א סקט"ז והא דנקיט בשו"ע רמי ג' ואתי ד' משום דכך הי' דרך מזיגה ביינות חזקי' שלהם אבל הה"נ רמי ב' ואתי ג' אם אין דרך מזיגה בכך אין מברכין בפה"ג וכמו שסיים בשו"ע שם ונראה שמשערין בשיעור שמוזגי' יין שבאותו מקום ולפ"ז מסברא הי' נר' אפי' אין בו רק מעט מים לא יברך בפה"ג כיון שאין דרך כלל למזוג יינות רפויים שלנו ולשתות במקום יין וכן הביא האלי' רבה סי' ר"ד אות י"ד בשם עולת תמיד אלא שהניח בצ"ע למעשה אבל המחזה"ש שם תופס עיקר כדעת הא"ר דאפי' רוב יין אינו מברך בפה"ג וכמו שהוכיח א"ר מדברי הלבוש שהשמיט דברי רמ"א וכ"ז ברוב יין אבל ברוב מים ודאי נראה דמברך רק שהכל וכן הסכים פמ"ג ד באשל סי' ר"ד סקט"ז ע"ש לכן נ"ל בנ"ד לברך רק שהכל נהי' בדברו".
5. שבות יצחק (ח"ד עמ' קע"ה, פרק י"ז הע' ז', ברכת שמואל עמ' רל"ז ד"ה והתהלה) – "אפילו נימא דהפמ"ג חולק על הא"ר והעולת תמיד, מידי ספק ברכות לא יצא, ובספק אין לברך בורא פה"ג אלא שהכל וכמ"ש הלבוש. [יש ועדי כשרות שמקילים ברוב. וצ"ע כמש"נ]".

(א) הטעם: הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ד עמ' קע"ז ד"ה וכן, ברכת שמואל עמ' רל"ז, אשרי האישי או"ח ח"ב פרק ז' אות מ"ג), "דשאני ברכת הגפן שנתקנה מפני חשיבות היין, וכשטעמו נחלש ע"י המים ואין רגילים לשתותו כיון במזיגה כזו, איבד חשיבותו אפילו במיעוט מים ואין כאן יין. [וכאמר במשנ"ב מבואר דלכו"ע אין הולכים אחר הרוב בדבר שמפסיד את היין ואין דרך לשתותו כיון במזיגה כזו]".

ב. תלוי, אם יש רוב יין יש להקל [ולברך בורא פרי הגפן].

1. עי' מקור חיים (חו"י, קיצור הל' על סעי' ה') – "ובתערוב' מים ביין להדיא, שאין מוזגין רק לרפואה מים חמוצין, נ"ל דג"כ אזלינן בתר הרוב כבהגה ר"ס ר"ב".
2. פמ"ג (א"א ס"ק ט"ז) – "ועיין סימן ר"ב סעיף א' דהולכין אחר הרוב יש לומר יין דרכו למזוג ובכך מיתקן, ולפי מה שכתב הט"ז בסיומן ר"ב [ס"ק] ט' י"ל יין בשאר משקין אפילו יש ביין יותר מא' בששה הולכין כאן אחר הרוב, ודווקא לגבי מים לא חשיבי, ומיהו כל שמוזגו כך יש לעיין. ויינות שלנו אין חזקים, כל שיש רוב מים ראוי לברך שהכל, עיין אליה רבה אות יו"ד, יע"ש מזה".
3. עי' תהלה לדוד (ס"ק ג') – "וכתב הע"ת ... ולכאורה נראה באם היין רוב לא עדיפא המים משאר משקין. כגון שכר שאינו מפסיד טעם היין. דאזלינן בהו אחר הרוב כמ"ש בסי' ר"ב ס"א בהגה וע"ש במ"א ס"ק ג'. אף שאין דרך למזוג בהן את היין אפילו ביינות חזקים. וכן נראה דעת הא"א ס"ק ט"ז דדוקא ברוב המים ראוי לברך שהכל וצ"ע".
4. פני האר"י החי (סי' ל"ח) – "לכבוד הרב המאוה"ג הצדיק המפורסם, מ' ישראל מאיר הכהן, בעל המחבר ספר משנה ברורה על או"ח. מ"ש מר במשנה ברורה סי' רע"ב ס"ק ט"ז ... ולדעתי העניה עדיין יש לדון הרבה בזה ... להלכה נראין דברי האשל אברהם, דהא זה כלל גדול בברכות דאם עירב שני דברים הולכין אחר הרוב, וא"כ ה"נ אם עירב מים ביין והרוב הוא יין מברכין עליו בפה"ג. ואף שהמים מחלישין כח היין, מ"מ אין היין בטל אחר שהוא הרוב ... אם המים הם יותר מהיין היוצא מהצמקים אין לברך עליו בפה"ג".
5. כה"ת (ס"ק ל"ב) – "העולת תמיד ... והביאו א"ר ... והא"א אות ט"ז ... ומשמע הא אם המים כמו היין מדה כנגד מדה יש לברך פה"ג ונראה כי כן יש לזהר ואין למזוג יותר אפי' בשעת הדחק שאין לו כי אם מעט יין".
6. אם לבינה (או"ח סי' כ"ז) – "ומ"מ לדינא מאחר שדעת הא"א דדוקא בשוין וכ"ד הכה"ח ז"ל והע"ת מחמיר טפי אפילו במעט מים וכן הרב משכנות יעקב הביאו המשב"ר בביאור הלכה ס"ל דצריך אחד מד' במים ע"ש א"כ כוונתה דהכה"ח ז"ל נקטינן דספק ברכות להקל".
7. שמש ומגן (ח"ב או"ח סי' ע"ג אות ז') – "על שאלתו מהו מנהג מרוקו לגבי אחוז היין כדי לברך פה"ג זה לא תלוי במנהג. וזהו מה"ד להצריך לספרדים שיהיה לפחות רובו יין. ומקפידים על זה שאין כותבין תעודת כשרות עד שמתברר לנו ע"י המשגיח הראשי לכשרות שרובו יין. ולענין מזיגה לקידוש, טוב למעט כל מה שאפשר. וגם תלוי לפי כח היין שכתוב עליו".

8. חזון עובדיה (שו"ת ח"א סי' ו' סעי' ב', חזון עובדיה פסח ח"ב עמ' י"ג, ברכות עמ' קנ"ו, שבת ח"ב עמ' פ"ז) – "... העלה שצריך שיהיה הרוב יין ... וכן עיקר להלכה".
- חזון עובדיה (ח"א סי' ו' סעי' ב' בהגה) – "אמר המחבר, מדי דברי בזה אספדה וירוח לי, הנה זה למעלה משלשים שנה בא אלי אחד משומעי לקתי איש ישר ונאמן ויראת ה' היא אוצרו, לאחר ששמע מפי בשיעור תוכן הדברים הנ"ל, שדעת מרן והאחרונים שהיינות שלנו רפויים מאד ולא מהני בהו אפילו על חד תלת, בא וסיפר לי כי הוא עובד כמנהל יקב בירושלים, והוא בהשגחת ה**בד"ץ**, ועל כל בקבוק יין שלו מופיעה חותמת ה**בד"ץ** המעידה על כשרות היין, והוא כמנהל היקב יודע בבירור כי היין שם הוא רק **כשבועה עשר אחוז** מכללו, והשאר הוא תערובת של מים עם סוכר וצבע מאכל ותומד משמר וכיוצא בזה, ומדברו הבנתי שמקפידים הם לצאת ידי חובת הרמ"א שיהיה היין אחר משה מן המים המעורבים בו, והעלימו עיניהם מדעת מרן והאחרונים שביינות שלנו לא מהני אפילו על חד תלת, והיטב חרה לי על המכשלה הזאת, כי רבים מהספרדים ועדות המזרח סומכים לתומתם על חותמת ה**בד"ץ** בחשבם שזהו היין היותר כשר אף למהדרין, ואילו עתה מתברר שברכת בורא פרי הגפן על היין הזה היא ברכה לבטלה למרן והאחרונים. וה**בד"ץ** נתנו מכשול בנותנם הכשר על יין מפוקפק כזה, והכרזתי ברבים שאסור לברך על היין הנ"ל ברכת בורא פרי הגפן. ואחד מן השומעים מפי אזהרתי זאת פנה אז בשאלה אל הגאון ר' דוד יונגרייז זצ"ל חבר ה**בד"ץ**, שאם זה אמת מדוע הם מכשילים את הספרדים לברך נגד דעת מרן שקבלו הוראותיו, והשיב לו: בחותמת ה**בד"ץ** כתוב: **'בד"ץ לכל מקהלות האשכנזים'**, ואין אחריות הספרדים עלינו. ותמיהני מאד על תשובה זו אם נאמרה מפה קדוש, שלכאורה הוא מאשר בעקיפין שהמציאות היא כאמור, ומאחר שלא פורש בדבריהם רק ההכשר, ולא פירשו מהות היין האמיתי שבו, מכלל כל התערובת, הם גורמים מכשול לצבור הספרדים החרדים לדבר ה' שיברכו נגד דעת מרן והאחרונים. והרי אף רבים מגאוני אשכנז הסכימו כן להלכה, ומהם ה**לבוש והאליה רבה והפרי מגדים והמחה"ש**. ואם כן גם האשכנזים חייבים לחוש להוראת כל הגדולים האלה בספק איסור ברכה לבטלה, וכמו שהעלה גם כן כשו"ח פני האריה החי (סימן לח). והרי ידוע מ"ש המאירי יבמות (יד): שכל ששנים חולקים בהלכה האחד אוסר והאחד מתיר, אסור למתיר להעלימו מן האוסר, ולתת לו מן האסור לשיטתו, ואפילו הוא סבור שהאוסר טועה בדין, אלא צריך שיודיעהו שזהו דבר האסור לו לפי שיטתו, לפיכך כל שאינו מודיעו מותר לאוסר לסמוך עליו ולהתארח אצלו. ע"ש. וכיוצא בזה כתב ... ולכן המלצתי לכל שומעי לקתי בשיעורי חורה שהשמעתי ברבים בכל רחבי הארץ שלא לקדש ולהבדיל ולברך בורא פרי הגפן אלא על יין של יקבי 'כרמל מזרחי'. שהיין שלהם הוא יין אמתי, כפי עדות הרב המשגיח שם שעליו סמכו כל גדולי ישראל המפורסמים, באשר שמענו מפי מגידי אמת. (ופעם אחת הוזמנתי לסדר קידושין אצל אחר מתלמידי, ולא נמצא באולם אלא היין של בד"ץ, ובירכתי עליו שהכל נהיה בדברו, וכן בברכות הנישואין פתח בהם ידידי הגר"י צדקה נר"ו, והחרה החזיק אחרי ובירך שהכל, ונעשה רעש מזה). ולענין שאר ברכות החשבנוהו כחמר מדינה, וכמ"ש בשו"ת פני האריה החי סימן לח. והנה לאט לאט נתפרסמו הדברים הנ"ל כמשך השנים הרבות ונכנסה תודעה זו בקהל עדת ישראל, שלא לקדש ולהבדיל ולברך בורא פרי הגפן אלא על יין אמתי, ולא על היין המזויף הנ"ל, ומאז יצאו כמה יקבים כשרים על פי דעת מרן הבית יוסף, שכולם יינות אמתיים, שמענה ואתה דע לך".
9. ילקוט יוסף (סעי' ח', סי' ער"ב סעי' ה', קיצור שו"ע סעי' ח', ער"ב סעי' ח', שובע שמחות ח"א פרק ו' סעי' כ"ו) – "יין שיש בו תערובת של רוב מים, לדידן יש לברך עליו שהכל. ואין לקדש עליו. [ומכל מקום ספרדי השומע קידוש מאשכנזי המקדש על יין שיש בו תערובת של רוב מים, יוצא ידי חובת הקידוש]. ולכן אין לסמוך על חלק מההכשרים הניתנים כיום ליינות, אלא לאחר בירור היטב אם אכן הכשר זה הוא גם לדעת הפוסקים המצריכים שיהיה רוב יין".
- א) לענין "מי שסבר שאסור לקדש בחד אופן, אם יוצא במי שפסק שמתור למקדש כדרך זה" - על ס' ער"ב סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
10. עי' ותן ברכה (עמ' תמ"ז).
11. עי' ה' שבת בשבת (פרק ז' סעי' כ"ח) – "מזיגת מים ביינות שלנו - אף שמן הדין יין מזוג במים יש לו דין יין, [י"א רביע, וי"א אף ששית], וכן דעת רבנו הגר"א והרבה אחרונים שכל שדרך לשתות כך באותו מקום בתורת יין חשוב יין, וכן פסק המ"ב, יש אומרים שביינות חלשים שלנו צריך שיהא לכל הפחות רוב יין לקדש עליו ולברך בפה"ג. ודע דאין חילוק בכ"ז בין ספרדים לאשכנזים ולמעשה בזמנינו שייך מצוי יש להחמיר שלא לברך בפה"ג אא"כ יש רוב יין".
- ג. מיקל, בלבד שלא יהא היין אחד מששה במים: אם דרך לשתות כך באותו מקום בתורת יין חשוב יין.
1. גר"ז (סעי' ט', סעי' י') - לשונו מובא לעיל.
 2. ח"א (כלל נ"ה סעי' ב', סעי' ג') - לשונו מובא לעיל.
 3. קיצור שו"ע (סי' מ"ט סעי' ג') - לשונו מובא לעיל.
 4. מ"ב (סי' ער"ב ס"ק ט"ז, בה"ל ד"ה מקדשין) – "ולעיל בסימן ר"ד ס"ה בהג"ה דבטלו באחד מששה במים וסתם יין שלנו יש בו בודאי שיעור הזה ויכול לקדש עליו".
- ח"ח (החפץ חיים חייו ופעלו ח"א עמ' ר"ז, ארטסקרול עמ' רע"ג) – "כידוע היה היהודים בפולין וליטא, לרגלי יוקר מציאותם של הענבים, משתמשים ביין צמוקים לקידוש ולהבדלה. נוסף לזאת, גם יין הענבים שהיה מגיע אליהם אף הוא היה מהול במים (יין מזוג). לפי פסק ה'משנה ברורה' (סימן רע"ב) יוצא, שכל שהוא מכיל יין טהור משהו יותר מששית, כבר מותר על פי דין לברך עליו 'בורא פרי הגפן'. משראה הגאון ר' חיים ליב מסטוויסק פסק-הלכה זה, ערך מיד תשובה ושגרה למחברנו (ראה ספר 'פני האריה החי', סימן ל"ח). לפי דעתו יש להחמיר, שכל עוד שאין היין יתר על המים אין לקדש עליו ולברך ברכת הגפן. לא התרשל החפץ-חיים ונסע בעצמו סטוויסקה, על מנת לשכנע בנמוקיו את גדול המקום. ברם ר' חיים ליב עמד בתוקף על דעתו, כי בנוגע לקיומו של דין יש לחפש את הדרך הבטוחה, כדי לצאת ידי כל הדעות. נענה אליו החפץ חיים לבסוף: 'אך הן לא כל יהודי הוא רבה של סטוויסק, שמתכר, ב"ה, 25 רובל לשבוע ויכול להרשות לעצמו לקנות יין מהודר לקידוש. ומה יעשה יהודי עני, ברצותו אף הוא לקדש על יין, כדי לקיים 'זכרהו על היין'".

5. אג"מ (שמעתתא דמשה סי' תע"ב ס"ק ח') – "אם מזג היין במים עד שיעור של יותר מא' מששה במים, אף ביינות שלנו נחשב עדיין ליין".
6. שבט הלוי (חי"א סי' נ"ג אות ב') – "בענין שיעור לברך פרי הגפן, הלא ידועים דברי הרמ"א או"ח סי' ר"ד על ששה חלקים, אמנם הוא דיבר ביין עצמו, אבל גם תירוש מיין ענבים לא גרע מזה, וידעתי דאיכא מחמירים, ע"ש בעו"ת ופמ"ג, **אמנם למעשה אין לזוז מדברי רמ"א**, אף על פי שהיינות נחלשו ורוב פעם א"א עד ו' חלקים מים, מכ"מ האמת דהכל הולך אחרי טעם יין שמרגישים, ובוה צריך לזוהר מאד שיתברר שהוא טעם יין אמיתי".
- ע"י שבט הלוי (חי"א סי' מ"ב אות ט') – "עיין בא"ר בשם עו"ת דאפילו רוב יין ומיעוט מים ביינות שלנו צריך לברך שהכל, ופמ"ג כ' דוקא רוב מים ומיעוט יין מברך שהכל ביינות שלנו. ובאמת אין ליתן כלל בזה, דגם בתקופתנו ישנם יינות די חזקים דאפילו רוב מים אין מבטלים מהם תורת יין, וזה ענין דברי רמ"א כאן שהזכיר גם בדין עד ו' חלקים מים, מיהו מאד צריך לזוהר בזה שלא לבא לברכה לבטלה".
- ע"י שבט הלוי (מבית לוי חי"ד עמ' נ"ה אות א', חי"ז עמ' מ"ז אות ב') – "מותר להוסיף ליין מים רק בכמות כזו שישאר בו טעם היין [ואם שם ששה פעמים מים כנגד היין, לרוב לא נשאר בו טעם יין]".

ד. דעת הגריש"א זצ"ל.

1. הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ז' סוף הע' מ"ט, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות מ"ו) – "ביינות שלנו שהם חלשים מאוד אין להקל במזיגת אחד מששה או רוב ניכר של מים, ובפרט בזמנינו שיין מצוי לרוב. אלא רק כדעת הא"ר ופמ"ג ברוב יין, (הא"ר בס"י רד ס"ק ו', והפרמ"ג בא"א ס"ק טז), וכהיום מקפידים בזה מאוד בדרך כלל היקבים למזוג לכל הפחות ברוב יין, ובפחות מזה אין להקל בין לספרדים בין לאשכנז, **ועכ"פ ברוב יין בודאי שפיר דמי**, וכן נשאתי ונתתי הרבה בדבר קמיה רבינו, ואף הראיתו תשובת פני הארי החי (שאף שהשיג טובא על המשנ"ב, מ"מ דעתו שברוב יין בודאי שפיר דמי כמש"כ הפרמ"ג). והסכים רבינו שלמעשה ברוב יין בודאי שפיר דמי לברך עליו בפרה"ג ולקדש עליו".
2. הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ד עמ' קע"ה ד"ה ועוד, ברכת שמואל עמ' רל"ז ד"ה והתהלה, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות מ"ג, לשונו מובא לעיל) – "אפילו נימא דהפמ"ג חולק על הא"ר והעולת תמיד, מידי ספק ברכות לא יצא, ובספק אין לברך בורא פה"ג אלא שהכל וכמ"ש הלבוש. וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל]".

ה. מראי מקומות – צמח צדק (או"ח סי' כ"ז), הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' ל"ד), מעדני אשר (ברכות סי' פ"ו).

1. לבוש (סעי' ה') – "שמרי יין כל זמן שלא נתן בהם מים הרי הם כיון, דעיקרם יין ומברכין עליהם בורא פרי הגפן, ואם נתן בהם מים אם נתן בהן שלש מדות מים ומצא ארבע הוי ליה כיון מזוג ומברך בורא פרי הגפן, ואם מצא פחות אף על פי שיש בו טעם יין אינו אלא קיוהא בעלמא ומברך עליה שהכל. וזהו דווקא ביינות שלהם שהיו חזקים, אבל יינות שלנו שאינם חזקים כל כך אפילו רמא תלתא ומצא ארבע אינו מברך עליו בורא פרי הגפן אלא שהכל, מיהו משערים בכל מקום בשיעור שמוזגין היין באותו המקום כל מקום ומקום לפי חזק היין שגדל שם, ובכל מקום שיש ספיקא מברכין שהכל".
2. חזו"א (ארחות רבנו ח"ג עמ' רכ"א אות י"ג) – "אמר לי הגר"ח ק שליט"א [זצ"ל] מרן החזו"א זצוק"ל אמר לו יינות שלנו אפשר להוסיף עד שליש מים בודאי ולברך עליהם בורא פה"ג ולקדש עליהם ואמר מרן שביקבים לא מוסיפים עליהם מים".
- חזו"א (מעשה איש ח"ז עמ' קמ"א) – "אמר שאפשר להוסיף שליש מים על יינות שלנו, [וכמובן שאין כל היינות שלנו שוין]".
- חזו"א (דרור יקרא עמ' תל"ב ד"ה דעת מרן) – "דעת מרן החזו"א שאם המים פוגמים בטעם היין [או מיץ הענבים] הרי שהיין פסול לקידוש, ואמר לי הגר"ח ק כמה פעמים שאין הדבר תלוי ברוב ומיעוט, אלא במציאות אם נפגם טעם המיץ או לא [ולא כפי שפורסם במקום אחר]".
3. אור לציון (ח"ב פרק כ' אות י"ח, הע' י"ח) – "שאלה. מהי כמות המים שאפשר למזוג ביין חי, באופן שיהיה היין עדיין כשר לקידוש. תשובה. ביין חי רגיל אפשר למזוג חצי מים וחצי יין, ואם הוא יין חי חזק, אפשר למזוג שלושה חלקים מים וחלק אחד יין. ובפחות מזה אין לקדש עליו ויש לברך עליו שהכל נהיה בדברו. [ובכל אופן עיקר הבדיקה אם יש בו מספיק יין היא, שאם יש ביין טעם יין ממש ולא מתיקות בעלמא יכול לקדש עליו, ואם לאו, אפילו אם יש בו רוב יין אין לקדש עליו]".
4. הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ז' הע' ס"א, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות מ"א) – "דגם אותן יינות שיש פקפוק עליהן בברכת בפה"ג, מ"מ בדיעבד אינו מעכב לקידוש, דכיון שרגילין בני המדינה לשתותם לא גריעי מחמר מדינה שהרי שותין אותן במקום יין, וכל הנידון רק לברכת בפה"ג, אבל בדיעבד בודאי יוצאין בהן. [דבידעבד סמכ"ל על הרא"ש שמתיר חמר מדינה אף לקידוש הלילה]".

ו. מראי מקומות – אג"מ (יו"ד ח"ג סי' י"ט), שבט הלוי (ח"ו סי' נ"ה, חי"א סי' כ"ו, סי' מ"ב אות י"א), שערי הברכה (פרק י"ח סעי' י"ז).

1. ערה"ש (סי' ר"ב סעי' י"ג) – "וכן יין מזוג מברכין בפה"ג ודווקא יינות שלהם שהיו חזקים אבל יינות שלנו כשנתערב בהם מעט מים נתבטל טעם היין ומברכין שהכל אך לא כל היינות שוות בזה".
2. מ"ב (סי' ע"ב ס"ק ט"ז) – "והנה יש פוסקים שסוברים דכ"ז שיש בו טעם יין יין מקרי [עיין ביו"ד סימן קכ"ג ס"ח בהג"ה] מ"מ כל י"ש יזוהר בזה דכבר נפסק ביו"ד סימן קל"ד ס"ה ולעיל בסימן ר"ד ס"ה בהג"ה דבטלו באחד מששה במים".
- (א) מעדני אשר (ברכות סי' פ"ה) – "סוף דבר דברי המשנ"ב צ"ע, דלא מצאנו אף אחד מהראשונים שיכתוב להדיא דביותר מחז על שיש לו שם יין, וממילא לכאורה לא שייך לצרף שיטה כזו להלכה".

ז. שיעור המזיגה בזמנינו.

1. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות מ"ג, שבות יצחק ח"ד עמ' ק"פ אות א', ברכת שמואל עמ' רל"ט אות ג') – "יין מזוג במים אם אין דרך לשתותו כ"יין במזיגה כזו, ומחמת הוספת חומרים טעמו כ"יין, אינו בחשיבות יין לענין הברכה וברכתו שהכל, ואין חילוק אם נותנים החומרים קודם המים או עם המים דסו"ס טעמו כ"יין הוא מפני התוספת ולא מחמת עצמו".
2. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות מ"ד, שבות יצחק ח"ד עמ' קפ"א אות ה', ברכת שמואל עמ' רל"ט אות ה') – "שיעור המזיגה תלוי במקום שבו הוא שותה את היין ולא במקום הייצור, ולכן הנוסע מארץ ישראל לצרפת וכדומה ולוקח עמו יין שיש בו מעט מים בשיעור שאפשר למזוגו בארץ ישראל ולברך עליו בפה"ג, באותם המקומות אינו יכול לברך עליו בפה"ג".
3. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות מ"ד, שבות יצחק ח"ד עמ' קפ"א אות ו', ברכת שמואל עמ' ר"מ אות ו') – "כתב בכף החיים דלפי דברי האריז"ל צריך למזוג היין במים, ועל כן הגם שכתב הרמ"א דיינות שלנו יותר טובים הם בלא מזיגה, מ"מ יש למזוג אותם מעט דהיינו שיתן רק ג' טיפין מים כדי לקיים מצות המזיגה. ושמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] דהנהגים במזיגה זו יכולים למזוג כן גם במקום שאין דרך להוסיף מים כלל. כי מסתבר שתוספת מועטת כזו שאינה מורגשת אפשר להוסיף".
4. הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ד עמ' קפ"א אות ז', ברכת שמואל עמ' ר"מ) – "יין קל [דל כוהל] בדרך כלל הוא תערובת של הרבה מים עם יין ועם מיץ ענבים וברכתו שהכל, אלא א"כ הוא יודע בודאות שהוא דל כוהל לא מחמת תוספת. ולכן הרוצה להחליש היין יעשה זאת בעצמו ע"י שיערב בו מיץ ענבים שאין בו מים דבזה בכל אופן אינו יוצא מברכת בורא פה"ג".

ה. "כשר לברכת הגפן לדעת הב"י".

1. הל' שבת בשבת (פרק ז' הע' מ"ט) – "ידוע שיש מפרסמין יין 'בית יוסף' ומפרסמים שלדעת הבית יוסף אין מועיל מזיגה במים וצריך לכה"פ רוב יין. וכל היקבים העתיקו מהם אם לאמת ואם לאו שיינם כשר ע"ד הבית יוסף. וע"ז אינו אמת וראוי להרחיק ממנו עם כל אהבתינו לבני ספרד אחי ורעי, האמת אהובה מכל דלא נמצא כזה 'בית יוסף' שמחמיר בזה, אדרבה בבית יוסף הביא תשו' מהרי"ל ללא חולק כלל, שע"ז בנה הרמ"א וכל האחרו', ואם משום השמטת הש"ע דין זה, אטו לזה יין בית יוסף יקרא הלא בספרו הגדול הביאו בשתיקה ללא שום ערעור, ומי עמד בסודו לידע למה לא הביאו בש"ע. אך האמת יורה דרכו, שמרן הב"י כבר כלל בס"ר ר"ד ס"ב לגבי השמרים ... והנה אף אי נימא דהמחמירין כן משום דעת העו"ת וא"ר ופמ"ג שהובאו בכה"ח מה ענין כ"ז לדעת הב"י שהביא לדעת המהרי"ל בשם האגור ללא חולק, והיה להם לקרוא לו יין פמ"ג, או ע"ש הכף החיים שהביאו אבל דעת הבית יוסף ברור מללו וכמשנ"ת, ולא נמצא לא' מהפו' שיאמר שהמחבר אין דעתו בזה כהרמ"א ומהרי"ל ושאר כל האחרו' שנקטו כן וע"י גם ...".
2. שבות יצחק (ח"ד פרק י"ז הע' ד', ברכת שמואל עמ' רל"ו הע' ז') – "ההדגשה על הבקבוקים כשר לברכת הגפן לדעת הב"י כאילו יש בזה מחלוקת אינה מובנת".

ו [ז] מזיגת מים במיץ ענבים.

א. מחמיר.

1. הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ד' ד"ה הן, שולחן שלמה סי' ער"ב ס"ק ב' ד"ה הן, ס"ק ב' ג', הע' שם, שלמי ברכה עמ' של"ו) – "על מיץ טבעי אין להוסיף מים מפני שטעמו חלש מאד".
- הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד סוף אות כ"ד, תנינא (ב - ג) סוף סי' י"ג) – "נלענ"ד דשאני יין שכך דרכו תמיד דבתחלתו הוא חי ולא ראוי כ"כ לשתייה וטעון מזיגה אפילו לחכמים שמברכים 'הגפן' גם על חי, ולכך יש שמוזגין על חד תלת ויש שמוזגין על חד שית, ולכן מברכין על שניהם הגפן מבלי להתחשב בטעמי המזיגה. משא"כ מיץ ענבים אינו שייך כלל למזיגה".
- הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קט"ז) – "לפי זה, כמות המים שניתן להוסיף למיץ ענבים מועטת מאוד, ויתכן שאפילו אם הוסיף למיץ ענבים כמות קטנה של מים, דין המשקה שנוצר הוא כדין מים ממותקים וברכתו שהכל".
- הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ט' הע' צ') – "וזאת הברכה ... וכן הורה רבנו לרבני היקבים שאין למזוג מיץ ענבים במים. ואף אם מוסיפים בו תמציות שונות לחיזוקו עדיין אין למזוג במים, דסוף סוף כשלעצמו אינו ראוי למזיגה והחיזוק על ידי התמציות הוא סיוע חיצוני גרידא. ופעם אמר רבנו דמיץ ענבים 'טבעי' (100%), אם עירב בו שליש מים ברור הדבר שברכתו שהכל".
2. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קט"ז, מעיין הברכה פרק ה' אות כ"ה, אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' ט"ו טור א') – "דבמיץ ענבים אפילו מאה אחוז טבעי אין להוסיף מים דלא שייך בזה מזיגה רק כמה טיפות מים אפשר להוסיף".
- הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ז' הע' נ', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות נ"ה) – "שכל דין מזיגה לא נאמר ביין ולא במיץ ענבים, ולא שייך בו דין מזיגה כלל וכן אין לילך בו אחר הרוב כיוון שנאבד טעמו בקל, ואף שמדינא אזלינן בתר הרוב כמבואר בס"ר ר"ב ס"א, כיון דמתקלקל בקל טעם היין והעיקר שיהא נרגש היטב טעם היין או המיץ ענבים ואין להוסיף אלא מעט מים באופן שלא יתקלקל ויפגם טעמו".
- הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות נ"ד) – "ומיץ ענבים העשוי מענבים מתוקים מאוד אין להוסיף בו מים, שהרי ברכתו הגפן אינה מחמת טעמו, אלא מחמת שכמות שהוא מצינו שתקנו לו ברכה כברכת היין, ובכל שינוי מכמות שהוא, צ"ע אם נשאר בברכתו, ומיץ שלנו הוא חלש, וביותר מכמה טיפות משתנה טעמו".
- הגריש"א זצ"ל (דרור יקרא עמ' שכ"ב הע' ד') – "שאין להוסיף אף מעט מים למיץ ענבים כיון דטעמו נפגם בכך".
- הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ד סוף עמ' קפ"ו, ברכת שמואל סוף עמ' רמ"ג) – "דמיץ שלנו הוא חלש וביותר מכמה טיפות משתנה טעמו, והנהגים במזיגה לצורך הקידוש יכולים להוסיף כמה טיפות מים במיץ ענבים שאין מעורב בו מים".
- הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף לה, עמ' שע"א) – "מיץ ענבים שמוסיפים לו מעט מים, מה ברכתו. ת: ברכתו שהכל, כמה טיפות מים אינו מתקלל ...".

3. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' ט"ו טור א') – "דאין להוסיף מים למיץ ענבים מאה אחוז טבעי רק מעט מאוד אפשר להוסיף".
4. תשובות והנהגות (ח"ה סי' ע"ז, דרור יקרא עמ' שכ"ב אות ו') – "דאם בא לערב מים במיץ ענבים מוכן, ראוי שלא להתיר כלל או על כל פנים רק מעט מאוד, שרק ביין מתירין להוסיף מים מפני שזהו לטובת היין למזיגה שיהא ראוי לשתייה לכל אחד, ולא כנוהגין להתיר עירוב כל זמן שיהא רובו מיץ ענבים, דראוי להדר לצאת כל הפוסקים, כיון דיש כאן ביטול מצוה להאוסרין לערב וכמ"ש, ואם מבשל הענבים במים, תלוי אם יש טעם יין גמור או לא".
- מועדים וזמנים (ח"ג סי' רנ"ה סוף הג"ה) – "ומיהו יש לזהר אם מזגו המיץ במים, דאף דשרי למזוג עד ד' או ו' פעמים מים כפי המנהג, היינו ביין גמור לאחר תסיטה. אבל ביין מבושל אין להתיר אלא אם מתוקה ביותר שצריכה מים למזיגה, אבל בלאו הכי אין להתיר ביינות אלו".
5. הגר"א ובנצל שליט"א (ירושלים במועדיה שבת ח"ב עמ' פ"ד).
6. הגר"ע אורבאך שליט"א (יתד נאמן פר' מצורע תשע"ו, wine & wisdom עמ' קפ"ט) –
- Question: What is the brachah for grape juice or wine that has less than 50 percent water added to it?
 Rav Auerbach: There is a halachah that one can add water to wine and the water becomes part of the wine (Shulchan Aruch 204:5), but we do not find such a halachah in regard to grape juice. Therefore, one may add a few drops of water into grape juice in order to fulfill the words of the Arizal that one should do so before reciting Kiddush, but one should not add any more than this. As far as wine is concerned, one may add up to six parts water if people normally drink wine that is diluted that much (see Aruch Hashulchan 204:16).
7. נשמת שבת (סי' ער"ב סימן צ"ה) – "יש להחמיר שלא להוסיף לה מים (כי אם מעט מזעיר)".
8. עי' וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ה' אות כ"ה) – "טוב להמנע מהוספת (אפילו מעט) למיץ ענבים".
9. ותן ברכה (עמ' תמ"ח).
10. הל' שבת בשבת (פרק ז' סעי' כ"ח) – "מיץ ענבים שאין בו דין מזיגה של יין ומתקלקל טעמו בקל שיזהר ביותר שלא יאבד טעמו ע"י תוספת מעט מים".
- ב. יכול למזוג [ותלוי בטעם, או רוב].
1. חזו"א (חוט שני שבת ח"ד פרק פ"ה שעה"צ ס"ק ע"ט, רבית עמ' ק"מ שעה"צ ס"ק ד', דרור יקרא עמ' שכ"ב אות ו', הברכות כהלכתן עמ' ר"ד אות י"ד) – "ושמענו מהגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א [זצ"ל] שהרה"ג זרח שפירא העיד שמרן החזו"א התיר במיץ ענבים להוסיף עד מחצית מים".
- חזו"א (מעשה איש ח"ה עמ' ט"ז ד"ה סבר, שבות יצחק בס' ברכת שמואל סוף עמ' רמ"ג) – "סבר שאפשר להוסיף קצת מים למיץ ענבים, ולהיזהר שישאר טעמו".
- חזו"א (מעשה איש ח"ז עמ' קמ"א) – "ועל מיץ ענבים - אפשר להוסיף קצת מים, אך יזהר שלא יתבטל הטעם".
2. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א הוספות עמ' ט"ו) – "אמר לי ג"א שליט"א מגדולי הפוסקים, שאין למזוג מים כלל אפי' מעט במיץ ענבים שאדם סוחט מאשכול לפני שתסס ונהי' יין, אמרתי את זה למו"ר (שליט"א) זצוק"ל, ואמר לי שאלה דברים מחודשים ואין להחדש דברים".
3. אור לציון (ח"ב פרק כ' הע' י"ח ד"ה והנה) – "והנה אף שגם במיץ ענבים יש דין מזיגה, ומותר להוסיף בו מים ולברך עליו ברכת בורא פרי הגפן, מכל מקום אין למזוג בו מים באותה מידה שמוסיף ביין, שפעמים שטעמו פג אף כשמוסיף בו מעט מים, והכל תלוי בטעם, שכל שטעמו עמו מברך עליו בורא פרי הגפן, ובלבד שלא נוספו בו חומרים לשפר טעמו".
4. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' ט"ו טור ב') – "דאפשר למזוג מים במיץ ענבים והעיקר שיהא חמישים ואחד אחוז מיץ ענבים".
5. שבט הלוי (חי"א סי' נ"ג אות ב' [לשונו מובא לעיל], מבית לוי חי"ז עמ' מ"ט) – "אבל מותר להוסיף למיץ מים בכמות כזאת שנשאר מורגש הטעם היטיב, והכל לפי הענין, (וכמובן שאין זה באותה כמות שניתן להוסיף ליין שיש בו טעם חזק יותר)".
6. עי' הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"נ) – "שאלה: נתפרסם לאחרונה בשם מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל], שמיץ ענבים שמהול בו מים נפסל מדין יין, האם מי שלא נהג כן צריך לשנות ממנהגו, וצ"ע. תשובה: כמדומה שהחזו"א הקל בזה, אם יש לו טעם מיץ ענבים".
- הגר"ח"ק זצ"ל (דרור יקרא עמ' שכ"ב אות ו', עי' עמ' תל"ב ד"ה דעת) – "דעתו שאין מקלקל".
7. חוט שני (ברכות עמ' קפ"א אות א', שבת ח"ד עמ' ק' אות א', אות ג', רבית סוף עמ' קל"ו) – "מיץ ענבים שמהול בתוכו מים, אם רובו מיץ ענבים ומיעוטו מים, דינו כיון וברכתו בפה"ג ... שיעור מיעוט המים במיץ ענבים, יש לכלול בו גם את שאר התוספות שמוסיפים למיץ ענבים כמו סוכר, ושאר חומרים".
- חוט שני (שבת ח"ד פרק פ"ה שעה"צ ס"ק פ') – "ובקבוקי מיץ ענבים שנמכרים בחניות, אי אפשר לסמוך ולהוסיף עליהם מים לפני הקידוש, כיון דאפשר שכבר הוסיפו להם מים וכיוצ"ב".
8. הגרי"ט וויס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' ט"ו טור א') – "דאפשר למזוג מים במיץ ענבים כשיעור שלא ישתנה טעמו ואין בזה שיעור ברור כמה מים אפשר להוסיף".
- הגרי"ט וויס שליט"א (דרור יקרא עמ' שכ"ב הע' ד', עי' עמ' תל"ב ד"ה דעת) – "שמותר להוסיף מים עד מחצית".
9. הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' ט"ו טור א') – "דמסתבר דעשרים וחמש אחוז מים בודאי אפשר להוסיף".

ג. אם המים מצטרף להשיעור.

1. מחמיר.

(א) הגרש"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ד', שולחן שלמה סי' ער"ב ס"ק ב').

2. מיקל.

(א) חוט שני (ברכות עמ' קפ"א אות ב', שבת ח"ד עמ' ק' אות ב') – "מיעוט המים שמהול במיץ ענבים, גם הם נחשבים כחלק מן המיץ ענבים ודינם כמותם, הן לענין שיעור ברכה אחרונה מעין ג', הן לענין שיעור רביעית לקידוש, זהכל מצטרף לשיעור, והן לענין שברכת המזון פוטרותו, וחשיב כקידוש במקום סעודה".

ד. מראי מקומות – מנחת יצחק (ח"ח סימן י"ד), וזאת הברכה (עמ' קט"ז, ליבון הלכה סי' י"ד סעי' ה'), הרמ"א ארלנגר (אליבא דהלכתא גליון נ"ד עמ' פ"ז טור ג'), שערי הברכה (פרק י"ח סעי' י"ח).

1. הגר"ש"א זצ"ל (דרור יקרא סוף עמ' שמ"ט, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ל"ט) – "וכל מה שמוסיף יין למיץ ענבים יש בזה ענין, אפי' אם אינו מוסיף שלישי, כיון שמרגישים אותו".

ז. משוחזר (concentrate).

א. מיץ ענבים משוחזר.

1. ברכתו שהכל, ואין לקדש עליו.

(א) אור לציון (ח"ב פרק כ' אות כ"א) – "מיץ ענבים משוחזר ברכתו שהכל ואין לקדש עליו".

(ב) הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות ט"ז, שבות יצחק בס' ברכת שמואל עמ' רמ"ו) – "שאין לברך עליו ברכת בפה"ג".

(ג) דברי דוד (ח"ד או"ח סי' ט').

(ד) עי' שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ד עמ' נ"ו אות ד', ח"ז עמ' מ"ח אות ד') – "יין משוחזר שנעשה מִרְפָּז, שמאיידים את מיץ הענבים ונשאר כעשירית מהכמות, ואח"כ מוסיפים עליו את המים שהוציאו כתשעה חלקים, קשה לומר שיחשב כיון לענין ברכה".

(ה) הגר"א ובנצל שליט"א (ביצחק יקרא סי' ער"ב על סעי' ח').

(ו) וזאת הברכה (לוח הברכות ערך מיץ ענבים משוחזר, עמ' קי"ז אות ה', ליבון הברכה ח"א סי' י"ד סעי' א', מעיין הברכה פרק ה' אות כ"ו) – "עיקר הכרעת הפוסקים".

(ז) שערי הברכה (פרק י"ח סעי' ט"ו) – "אך מיץ ענבים שנעשה על ידי תרכיז, דינו כמים בלבד".

(ח) תורת הברכות (פרק י' סעי' ד').

2. דין יין גמור עליו, הן לברכה הן לקדש עליו קידוש היום.

(א) עי' מנחת יצחק (ח"ח סי' י"ד) – "היות שיצא קול בעיר שהמיץ ענבים הנעשה מרכז של תירוש מענבים שמבשלים את התירוש כל כך עד שהתירוש עומד על רבע, אח"כ מוזגין את הרכז עם מים ויין כפי הוראת הבי"ד, ונעשה תחת השגחה עוד מגו"צ הביד"צ זצלה"ה שלפנינו, ומברכין עליו בפה"ג, ועכשיו אומרים בשם רב גדול אחד שליט"א שאין לו דין יין ומברכין עליו שהכל, ובאשר שלענ"ד לא כן הוא וכבר נהגו כן בכמה מדינות לעשות מיץ ענבים כנ"ל, ומברכין בפה"ג, ואין פוצה פה ומצפצף, לכן הנני לבאר שאין לענ"ד לחשוש כלל בזה...".

(ב) שלחן הלוי (פרק ג' אות ז', בירורי הלכה סי' ה') – "כבר הוחזקו ע"פ גאוני ישראל להשתמש במדינתנו במיץ ענבים משוחזר אף לקידוש. ואף זאת יראה, דהמיץ ענבים המשוחזר המצוי לפנינו, יכשר אף לדעת המחמיר בזה, חכימא דיהודאי רבנן דמערבא מרן ר' שלמה זלמן זצוק"ל, שהוא לא פסל אלא מה שנגרע ונפגם (כמבואר בתשובתו) מה שאינו במיץ המשוחזר דידן, שאין טעמו נפגם כלל".

3. ברכתו הגפן, ויש לדון לקידוש.

(א) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' שט"ז).

4. מראי מקומות – נשמת שבת (סי' ער"ב סימן צ"ו), פסקי תשובות (אות י', סי' ער"ב אות ב' [דפו"ח, אות ח']).

(א) הגרש"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ד', תנינא (ב - ג) סוף סי' י"ג, שולחן שלמה סי' ער"ב ס"ק ב', הליכות שלמה פסח פרק ט' סעי' י"ב, הע' ע"ב, הע' פ"ו, שלמי ברכה עמ' של"ז) – "מיץ ענבים משוחזר, נראה שאין דינו כיון לענין קידוש. ויש להסתפק אם ברכתו 'בורא פרי הגפן' או 'שהכל', אולם לאחרי מסתבר שברכתו בורא נפשות".

(ב) ששכ"ה (פרק נ"ג סעי' ב') – "יין משוחזר, כלומר מיץ ענבים שממעטים אותו על-ידי אידויו ושוב מוסיפים לו מים, לא יקדש עליו (וגם ספק יש אם לברך עליו 'בורא פרי הגפן'), ואמנם לדעה אחרת - דין יין גמור עליו, הן לברכה הן לקדש עליו קידוש היום".

ב. יין משוחזר.

1. שהכל.

(א) הגר"ש"א זצ"ל (דרור יקרא עמ' רע"ד) – "יין משוחזר שמאיידים היין ונשאר רק תמצית היין, ואח"כ מוסיפים ע"ז מים הרבה מאוד. אמר דלדעתו אי"ז יין כלל (לבפה"ג ולקידוש וכל דבר)".

הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות ט"ז, ח"ב פרק ז' אות מ"ז) – "יין משוחזר אין זה יין כלל (לברכת בורא פרי הגפן, לקידוש ולכל דבר)".

(ב) תשובות והנהגות (ח"ג סי' פ"ז) – "בענין יין המכונה 'גריפ מיסט' או 'גריפ טייזער', אופן עשיית יין זה, תחילה מבשלים אותו בחום גבוה מאד עד שממש משתנה ונעשה מרוכז כעין דבש, אח"כ מוסיפים מים כפי שיעור מזיגה דיינות החזקות שבזמן חז"ל, ונראה

שלא מועיל אז מזיגה מאחר שנשתנה כבר, ותו אין עלה שם פרי הגפן אף שטעמו יין, ומאי דמוסיף מים זהו פנים חדשות באו לכאן, וכבר חששו כן גאוני אה"ק שאינו מועיל שאין עליו בשעתו שם יין ושוב א"א לברך עליו בפה"ג. וע"כ היין אינו כשר לקידוש או ד' כוסות, הואיל ואין לו תואר פרי גפן כפשוטו שצריך לייין".

2. הגפן.

(א) וזאת הברכה (לוח הברכות ערך יין משוחזר, הע' קמ"א) – "המנ"י ח"ה סי' יד כתב לברך גם על מיץ ענבים משוחזר בפה"ג אם מזגו במים בשיעור הדרוש. המנחת שלמה סי' ד מפסקת אם שייך דין מזיגה במיץ ענבים, אך נראה שגם לדעתו ביין שייך מזיגה ומברך בפה"ג על יין משוחזר, בתנאי שמזגו כשיעור מזיגה - ראה מנ"י שם בשיעור למעשה".

3. דין יין גמור עליו, הן לברכה הן לקדש עליו קידוש היום.

(א) מנחת יצחק (ח"ה סי' י"ד) - לשונו מובא לעיל.

(ב) עי' יסודי ישורון (ח"ג עמ' רי"ט) – "... הרי לך מכאן ראייה גם גמורה דיין שנתייבש והוציאו מאתו תמצית המים ואח"כ עירבו אותו במים שחוזר למעמדו להיות תורת יין עליו ... כ"ז כתבתי רק להעיר להלכה אבל למעשה הדבר צ"ע".

4. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק נ"ג סעי' ב', לשונו מובא לעיל).

(א) שערי הברכה (פרק י"ח סעי' ט"ו) – "יין משוחזר ... יש הסוברים שכל זמן שטעמו כיון דינו כיון גמור".

ת) דרך אכילה: הנאת מעיו והנאת גרונו - סעיף ז'

א. הנאת מעיו בלי הנאת גרונו.

1. מברך.

(א) אגלי טל (טוחן ס"ק ס"ב אות ב', אות ג', עי' אבני נזר או"ח סי' קכ"ד אות ג') – "מ"מ לר' יוחנן נראה פשוט דכל אכילה תליא בהנאת גרון לחוד. אך לענין בהמ"ז דכתיב ושבעת תלוי בהנאת מעיו. וראי' שהרי אם נתעכל המזון שוב אינו מברך שעבר השביעה. הרי שאינו מברך על מה שהיה שבע תחילה דא"כ אפי' נתעכל נמי. וע"כ דאינו מברך רק על הנאתו של עכשיו והרי הנאת גרונו כבר עברה. ומה"ט אינו מברך על הריח לאחרי כיון שכבר עבר הנאתו כמ"ש הכלבו הובא במג"א רט"ז סק"א. ולענין ברכה שלפני תלוי ג"כ בהנאת מעיו לבד שהרי מטעמת אין צריך ברכה בטועם ופולט. וכתב המג"א סי' ר"י סק"ט משום דאינו נקרא הנאה אלא בתוך מעיו. וכן פירש הרב בסידור בספר ברכות הנהנין ספ"ח וז"ל לא מיקרי הנאה אלא הנאת מעיו ולא הנאת החיך ע"ש. ואף דבכל אכילות שבתורה קי"ל כר' יוחנן דבהנאת גרונו לבד מחייב דהיינו הנאת החיך לבד. כדכתיב [איוב י"ב י"א] חיך אוכל יטעם עי"ש ס"פ גיד הנשה. מ"מ לענין ברכה אינו חייב על הנאת החיך. והטעם בזה ברור שהרי ברכה שלפני למדו בקל וחומר מברכה שלאחרי וברכה שלאחרי חיובה על הנאת מעיו כנ"ל. וממילא מוכח דחיוב ברכה שלפני על הנאת מעיו לבד אפי' כשלא נהנה גרונו. כיון שלמדו בקו"ח מברכה שלאחריה שחיובה רק על הנאת מעיו דהנאת גרונו כבר עברה".

(ב) פתחי הלכה (עמ' ס"ד, פרק ד' סעי' י', ארטסקרול עמ' קל"ד) – "לא כל האוכל והשותה צריך לברך, כי לא תקנו ברכה אלא על האוכל ובולע ונהנה וגם מכוון לאכילה, והיינו שמכוון להנות באכילתו, או הנאת החיך או הנאת מעיים".

(ג) הגר"י רובין שליט"א (דרשת שבת תשובה תשפ"א) - לשונו מובא לקמן.

(ד) הגרמ"ש קליין שליט"א (עיטורי מרדכי הלכות מגיפת קורונה פרק ה' סעי' י') – "נחלקו הפוסקים בחולה שלא מרגיש טעם במאכל, האם יברך ברכה ראשונה על הנאת השביעה, או שלא יברך כיון שאין לו הנאת גרון, ויש להורות למעשה שיברך ברכה ראשונה על הנאת מעיו".

(ה) כתר מלוכה (סי' ח') - לשונו מובא לקמן.

2. אינו מברך.

(א) חלקת יעקב (ח"ג סי' ס"ח, או"ח סי' נ"ב) – "וכן מבואר במנ"ח מצוה ש"ג ומצוה ת"ל דלענין ברכה הנאת מעיו לחוד אינו כלום רק צריך גם להנאת החיך, וכן ... חזינן באכל לרפואה דאין לך הנאת מעיו יותר מזה, דהא לרפואה אוכל מאכלים שונים שמסתמא יש בהם כח הזנה, רק כיון דאין החיך נהנה אי"צ ברכה תחילה וסוף ...".

(ב) וזאת הברכה (סוף עמ' קי"א, מעיין הברכה פרק ו' אות י"ט) – "אכל מאכל, ונהנה ממנו הנאת מעיו, אך לא נהנה ממנו הנאת החיך, ואוכלו למטרת רפואה וכדומה - כגון הבולע ביצה חיה לצחצוח קולו ולא נהנה מטעמה, או השותה לרפואה משקה שיש לו טעם מר והמשקה מרווה מצמאוננו, או האוכל מאכל עטוף בנייר או קפסולה (וי"א אף הבולע מאכל שדרכו ללעוס (רבבות אפרים ח"א קלא)) - יש להסתפק בדינו. מחד, יש לומר, שמברך עליו כיון שנהנה ממנו במעיו כדרכו. ומאידך, יש לומר, שאינו מברך עליו כיון שלא נהנה ממנו בגרונו, אינו נחשב אכילה (השע"ת רד יז כתב לגבי השותה ביצה לצחצוח קולו ... החלקת יעקב ...). ולמעשה נראה שאין לברך מספק, אך טוב לפטור עצמו על ידי מאכל אחר כדי לחוש לפוסקים המחייבים ברכה. וכשפוטרו על ידי מאכל אחר ישתדל לצאת בברכת 'שהכל' ולא בברכה הראויה לאותו מאכל, כי אפילו לסוברים שמברך על הנאת מעיו נראה שהברכה היא 'שהכל'".

3. מראי מקומות – בה"ל (סי' ר"ב סעי' א' ד"ה שהוא), מהרש"ג (ח"א סי' כ'), שערים מצויינים בהלכה (סי' נ' ס"ק ח'), שבט הלוי (קובץ מבית לוי חט"ו עמ' ע"ב אות ט"ו, לשונו מובא לקמן), שערי הברכה (סי' י"ג הע' ב', הע' ה').

(א) ברכת הבית (שער א' סעי' נ"ו) – "חולה שאוכל ואינו נהנה מהמאכל כלל א"צ לברך, ואפילו אינו חולה רק שנתקלקל האיציטומכא שלו עד שאינו מרגיש שום טעם במאכל אינו מברך. כמו שית' בפ' נ"ח. כן נ"ל. וצ"ע בזה דאפשר כיון דנהנה במזונו ששבע ממנו מברך. כמבואר בפ' נ"ה".

(ב) בה"ל (סי' ער"ב סעי' ט') - שהיין אינו מקובל ונהנה ממנו ?

4. לענין ביצה חיה - עי' לקמן.

ב. ברכה על אכילה למי שאיבד את חוש הטעם (למשל, מצד קורונה corona).

1. מברך.

- (א) הגר"א נבנצל שליט"א (אבני דרך חט"ז סוף סי' ל"ח) – "לענ"ד כל מה שאוכל יברך לפניו רק שהכל".
- (ב) סדר ברכות (ח"א פרק ט"ו סעי' י"ב) – "מאכל שאין נפשו קצה בו אלא שאינו ערב לחיכו ואוכלו רק כדי לשבוע או למטרת בריאות וכדו' נראה דצריך לברך, וכן אדם שאין לו חוש טעם צריך לברך על מה שאוכל כל שאינו מואס באכילתו".
- (ג) הגר"י רובין שליט"א (דרשת שבת תשובה תשפ"א) – "לא נתפרש בדברי הפוסקים להדיא מה דינו של מי שבולע מאכל מבלי ללעוס אותו וכן מי שאיבד את חוש הטעם לגמרי, האם מברך על אכילתו תחילה וסוף. אמנם ריהטת הדברים זהו שבליעה נחשבת כאכילה לכל דיני התורה והפוסקים סתמו בזה ולא חילקו בזה, נראה שיש לברך עליה תחילה וסוף, וכך גם מבואר ברשב"ץ בפירושו למסכת ברכות וכך משמע מדברי כמה אחרונים. וכן מסתבר שחיוב הברכה על ההנאה מהעולם הזה היא אפילו אם רק נהנה הנאת מעיו [כל שאכל את המאכל בדרך אכילה] דגם זה מקלל ההנאות שאסור לעשותם בלי ברכה. וה"ה למי שאוכל כדרכו אלא שאיבד את חוש הטעם לגמרי".
- (ד) הגרמ"ש קליין שליט"א (עיטורי מרדכי הלכות מגיפת קורונה פרק ה' סעי' י' [לשונו מובא לעיל], הע' נ"ה) – "שמורה למעשה שחולה שלא מרגיש טעם באוכל, חייב לברך על הנאת השביעה".
- (ה) כתר מלוכה (סי' ח') – "ולגבי ברכת הנהנין, הגם שאין הנאת חוש הטעם, אולם אין מדובר בבליעה או אכילה שלא כדרכה, אלא בלעיסה ובבליעת החיך, ובוודאי שיש הנאת המעיים שהוא שבע לאחר אכילתו. ולכן נלענ"ד, שהעיקר להלכה, שהוא חייב בברכת הנהנין".
- (ו) אבני דרך (חט"ז סי' ל"ח) – "לענ"ד כיוון דהוא בגדר אכילה ואוכל כדרכו, אף שאינו נהנה בחיך, יברך ברכות הנהנין".
2. מראי מקומות.
- (א) הגרש"ז זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' רי"ב ד"ה שיהנה, שלמי ברכה עמ' ע') – "ומסופקני באדם שאין לו חוש הטעם ואוכל רק כדי לשבוע ולהשקיט רעבונו, אבל אינו נהנה כלל האם יברך, ושמעתי שיש נהגו לברך בכה"ג על כל דבר כדינו, וצ"ע".
- (ב) מגילת ספר (ברכות סי' ד') – "יש לעיין איך הדין במי שאוכל ואינו מרגיש שום טעם במאכל וכגון שניטל ממנו חוש הטעם מחמת חולי או זקנה האם צריך לברך על אכילתו ... ולעת עתה אין לנו הכרע ברור בשאלה זו, ועדיין צריך תלמוד".
- (ג) עי' לעיל.

ג. הגומע ביצה חיה (raw egg) לצחצח הקול, האם מברך לפניו.

1. אין לברך.

- (א) מקור חיים (חו"י, על סעי' ח') – "גמיעת ביצה להנעים הקול אע"פ דשרי בשבת אין מברכין עליו".
- (ב) ס' החיים (סי' תרי"ב סוף סעי' ב') – "אף שהכל אין לברך על ביצים חיים. ואף שכתב שם בשו"ע סתם, כוונתו רק למבושלין, דהרי גם בשר נקט שם ועל בשר חי ודאי אין לברך שהכל, דהרי כתב הרמ"א ביו"ד דאינו נאכל כלל ע"י הדחק, ובע"כ זהתם לא בא רק לחלק בין דברים דשייכים בהם בורא פרי האדמה ובין דברים דשייך בהם רק שהכל, אבל זה דלא הוי דרך אכילתו לא מיירי שם מזה, לכך הן על בשר הן על ביצים חיים אין לברך כלל אף שהכל".
- (ג) עי' וזאת הברכה (סוף עמ' קי"א [לשונו מובא לעיל], לוח ברכות ערך ביצה חיה, מעיין הברכה פרק ו' אות י"ט) – "ספק".
2. מברך שהכל.
- (א) מחזיק ברכה (ס"ק א') – "האוכל חלמון ביצה כמות שהוא חי לצחצח הקול יברך כיון שהוא מזוניי אף שאינו נהנה בטעם אכילתו ... חלמון ביצה אף שאינו נהנה בטעמו הוא נהנה במזונו".
- (ב) שע"ת (ס"ק י"ז) – "מחזיק ברכה".
- (ג) חסד לאלפים (סי' ר"י ס"ק ז') – "וכן הגומע ביצה חיה מברך שהכל ובנ"ר, דחשיב אוכל ושיעורו בכזית".
- (ד) קיצור שו"ע (סי' נ' סעי' ח') – "השותה ביצה חיה לצחצח קולו, אף שאינו נהנה מטעמו, נהנה הוא ממזונו דמיון זיין ומברך עליו".
- (ה) דעת תורה (ריש סעי' א', מהרש"ם ח"ו סי' פ"ח ד"ה ובדין) – "ובדין הגומע ביצה חי, מבואר ביור"ד סי' קי"ג ס"ד ובט"ז סקי"ד דאינו נאכל אלא ע"י דוחק גדול וכמ"ש ר"מ מדברי בעה"ת פ"ק דביצה, ובאמת שבס' החיים להג' מהרש"ק ז"ל פסק שאין לברך כלל אם גומעה חי אבל בתוס' שבת קמ"ג ב' ד"ה הלכה כתבו דדרך לגומעה חי ועומדת לכך".
- (ו) ברכת יוסף (ח"ב אות ב' סי' כ') – "כלל העולה בזה לפום דינא דהגומע ביצה חיה באיזה אופן שיהיה אם לרפואה אם למזון אם לצחצח את הקול בתחילה מברך שהכל ולבסוף בנ"ר ודברים פשוטים הם ומי שרוצה לפקפק בזה אינו אלא טועה".
- (ז) כה"ח (ס"ק א').
- (ח) באר משה (ח"ד סי' ק"ב) – "מפורש בשע"ת ...".
- (ט) חזון עובדיה (ברכות עמ' קנ"ה, עי' יביע אומר ח"ד או"ח סי' י"ב אות י"ז).
- (י) שבט הלוי (ח"י סי' מ"ב אות ד', מבית לוי ח"ד עמ' נ"ג אות ב', חי"ז עמ' מ"ד אות ב') – "ביצים, עיין תשובת מהרש"ם ח"ו סי' פ"ח, מביא מהגאון ס' החיים שאין לברך כלל על הגומע ביצה חיה, והגאון מהרש"ם עשה סמוכין מתוס' שבת קמ"ג ד"ה הלכה דדרך לגומעה ועומדת לכך ומברכים עליה, ולענין גומע להצליל את קולו עיין בדע"ת כאן להגאון מהרש"ם מביא כמה פוסקים לברך שהכל, והכי נראה לענ"ד".
- (יא) פתחי הלכה (פרק ד' אות י', ארסקרול עמ' קל"ט, פרק ד' הע' י').
- (יב) ברכת ה' (ח"ג פרק ז' אות נ"ז) – "הגומע ביצה חיה צריך לברך לפניו 'שהכל נהיה בדברו' אפי' אם גומעה לרפואה או לצחצח גרונו".
- (יג) יצחק ירנן (ח"ב או"ח סי' י"א) – לשונו מובא לקמן.
- (יד) עי' ילקוט יוסף (מהדורה תשס"ו ח"ד הקדמה עמ' ז' אות ג', סי' ר"ד סעי' כ"ד) – "הגומע ביצה רכה חיה, או ביצה שנתנוה במים חמים, מברך עליה שהכל נהיה בדברו. [ילקו"י דיני ברכות עמוד תמ. ואמנם שם נתבאר שאם נגעל ממנה אינו מברך, וחששו

למה שכתב מהר"ש קלוגר דהוי שלא כדרך אכילה ולא יברך כלל. וכ"כ בעל חות יאיר במקור חיים. וכן הוא בשדי חמד. גם בשו"ת יביע אומר ח"א האו"ח סי' יב אות ה, וח"ד האו"ח סימן יב אות יז העלה, שלא לברך על ביצה חיה. אך בחזון עובדיה (ברכות עמוד קנו) דייק מהתוס' שבת קמג: שיש לברך על ביצה חיה, וכ"פ מהרש"ם, האור שמה, ובשו"ת שבט הלוי, וכיון שכן נראה עיקר מדברי הראשונים, לא חשש לסב"ל. **והדר ביה** ממ"ש ביביע אומר. ומ"מ העושה כדברי הילקו"י ואינו מברך בודאי דלא משתבש].

טו) **שערי הברכה** (פרק כ"ג ערך ביצה, עי' סי' י"ג הע' ב').

3. מראי מקומות – **שדי חמד** (מער' יוה"כ אסיפת דינים סי' ג' אות כ"ב), **אור שמח** (הל' תומאת אוכלין פרק ח' הל' י"ג), **ותן ברכה** (פרק י"ג הע' ד', פרק כ"ה הע' ז'), **דברי שלמה** (ח"ב סי' קפ"ד ד"ה והנה מצאתי בס'), **פסקי תשובות** (אות ג', "דיעות בפוסקים").
א) **ברכת הבית** (שער ה' סעי' ב', ס"ק ב') – "ואם שותה ביצה חיה לרפואה ואינו נהנה ממנה אין מברך כלל. [דכל שעושה לרפואה ואינו נהנה מהם אינו מברך כמבואר בש"ע ס"ח, ובש"ת ס"ק י"ז כתב האוכל חלמון ביצה לצחצח הקול מברך עליו אף שאינו נהנה בטעמו וכו', ותמוה לי דהוא נגד הש"ע הנ"ל ואפשר דמיירי שהוא רעב ג"כ ונהנה ממזונו כמ"ש אח"כ"].

ד. **האוכל דבר חם מאוד, שיעור שנכוה גרונו. או דבר קר מאוד, שיעור שאינו נהנה כלל מחמת קרירותו.**

1. אין לברך.

א) **אור לציון** (ח"ב פרק י"ד סוף הע' כ"ז) – "ואולם נראה שהשותה וכן האוכל דבר חם מאוד או דבר קר מאוד שיעור שנכוה גרונו או שיעור שאינו נהנה כלל מחמת קרירותו, אינו מברך עליו אפילו ברכה ראשונה. וכמו שמצינו לענין איסורים, שאם אכלם כשהם חמים ביותר אינו חייב עליהם, וכמ"ש הרמב"ם בפרק י"ד מהלכות מאכלות אסורות הלכה י"א, וא"כ הוא הדין לענין ברכה, שאין מברך עליהם".

ב) **וזאת הברכה** (עמ' קי"ב אות ב', מעיין הברכה פרק ו' אות י"ט) – "לפי האמור, אין לברך על מאכל חם כל כך עד שיעור שנכוה גרונו, ולא על משקה קר כל כך בשיעור שאינו נהנה כלל מחמת קרירותו. ויש להמתין עד שיתקרר (או עד שהמשקה לא יהיה קר כל כך), או לפוטרו על ידי הברכה שמברך על מאכל אחר (ע"ע אל"צ פי"ד כז, רבבות אפרים ח"א קלא)".

2. מראי מקומות – **רבבות אפרים** (ח"א סי' קל"א).

א) **הגר"ש ברזם זצ"ל** (זכרון שאול ח"א ברכות עמ' ו' אות ו') – "צ"ע בירך על מאכל שחם ביותר עד שא"ר לאכול כך, לרוב העולם, (וגם הוא נדחק ואכל, כגון שלא להפסיק עד שיתקרר) אם יצא ידי ברכה, דהוי שלא כדרך אכילה".

3. לא יברך על מאכל או משקה שהוא חם או קר ביותר, **משום חשש הפסק** – **א"ר** (ריש סי' ר"ב), **בן איש חי** (שנה א' פר' בלק סוף אות ג'), "ויש לזהר שלא יברך על מאכל ומשקה חם ביותר משום דחוששין שמא ישהה מפני החום ועיין חס"ל", **מ"ב** (סי' ר"ו ס"ק י"ב), "לא יברך על מאכל או משקה שהוא חם או קר ביותר משום חשש הפסק", **כה"ח** (סי' ר"ו ס"ק כ"ב).

ה. **השותה תה בלי סוכר וכדו'.**

1. אם אינו נהנה, אינו מברך [כמו מים].

א) **גר"א** (אמרי נועם ברכות ריש דף מה.) – "וכן אם שותה טיי בלא צוקער אין לו לברך אפי' ברכה ראשונה אם שותה שלא לצמא [כונתו כששותה רק כדי שלא לצאת אליבא ריקנא ואית צמא ואין לו הנאה בלא צוקער] אבל שאר משקין אפי' אם אינו שותה אלא לרפואה צריך לברך שיש לו הנאה מהם".

ב) **הגר"ש זצ"ל** (שיעורי הגרי"ש א" ברכות עמ' תפ"ב הע' רע"ז) – "תה ללא סוכר כששותה לצמא, תלוי בכמות של הסענס שנתן במים. קפה ללא סוכר, תלוי בבנ"א. יש שנהנים ממנו כך ולהם יש לברך עליו, אבל מי שאינו נהנה אין לו לברך עליו".

ג) **הגרא"ל שטיינמן זצ"ל** (שיעורי שלמי תודה ברכות עמ' י"ח ד"ה ולהלכה) – "שלא יברך מאחר ששותה שלא לצמא [ותה בלא סוכר אין לזה שום טעם טוב מצד עצמו]".

ד) **שבט הקהתי** (ח"א סי' צ"ו ס"ק ח', העולה להלכה אות ז') – "אם שותה תה וקפה בלי צוקר אפילו חם ואינו לצמא ואינו נהנה מזה כלל, אינו מברך, משא"כ מי שרגיל כן או אפי' אינו רגיל ונהנה, מברך".

ה) **וזאת הברכה** (עמ' קי"ד אות ד', מעיין הברכה פרק ה' אות כ"ב) – "אך אם לא נהנה מהתמצית כלל, כגון שרגיל לשתותה עם סוכר ועתה שותה אותה בלי סוכר, ואין לו הנאה ממנה, דינה כמים, ואינו מברך עליה אם אינו צמא (שבט הקהתי ח"א צו)".

ו) **חזון אליהו** (ח"א סי' ה' אות ז') – "השותה תה או קפה ללא סוכר יברך עליהם ברכה ראשונה ואחרונה ומ"מ אם הוא שותה להתעורר מעייפות וכיו"ב נראה שלא יברך כלל אם אין בו סוכר ואין בו טעם כנזכר מדברי האחרונים ע"כ וכן עיקר".

ז) **סדר ברכות** (ח"א פרק ט"ו הע' כ"ט, עמ' קצ"ג) – "תה בלי סוכר וכן קפה בלי סוכר וחלב נחשב כמים כיון שאין בהם טעם טוב כלל, והשותה אותם כשאינו צמא לא יברך כמ"ש בספר אמרי נועם ברכות סוף פ"ו בשם הגר"א".

2. מראי מקומות.

א) אם בא להתחמם הגוף - עי' לקמן.

ו. **יין שרף (whisky) וכדו': אם יודע בעצמו שלא נהנה כלל.**

1. אין לברך.

א) עי' **בן איש חי** (שנה א' פר' נשא אות ו') – "הברכה על השכר אינה ברורה אצל כל אדם יען כי הוא שורף הגרון, ויש כמה בני אדם הוא להם כקוץ מכאיב ומחמת כן נוהגים לשתות אחריו מים תכף ומיד, ועל כן טוב להזהר לאכול דבר שברכתו שהכל כמו סוכ"ר וכיוצא קודם שישתה השכר ויכוין לפטור השכר".

- (ב) האדמו"ר מבעלזא (תשובות והנהגות ח"ב סי' קל"ד, סי' קמ"א, ח"ג סוף סי' רצ"ב) – "והאמת שאני חושש בברכת הריח במוצאי שבת שנוהגין לברך בהבדלה, אם מריח רק למצוה ולא להנאה, שאינו נהנה מריח הבשמים הנאה גמורה, אינו ראוי לברך, ובמק"א הבאתי דברי הקדוש האדמו"ר מבעלזא רבי אהרן רוקח זצ"ל לחוש לא לברך על יין שרף כששותה משהו ולא נהנה".
- (ג) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות ס"א, וזאת הברכה עמ' קי"ב אות ג') – "אם יודע בעצמו שלא נהנה כלל משתיית שכר, י"ל שאינו מברך".
- (ד) ע"י וזאת הברכה (עמ' קי"ב אות ג') – "וכן השוטה שיכר וכדומה, ואינו נהנה מטעמו כלל, יש להסתפק אם מברך עליו, וראוי לפטור אותו במאכל אחר שברכתו 'שהכל'".
2. מברך.

- (א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד הע' כ"ז) – "ואף שבבן איש חי בפרשת נשא אות ו' כתב לפקפק שלא לברך ברכה ראשונה משום שאינו ראוי לשתייה, מ"מ פוק חזי מאי עמא דבר, ששותים משקאות אלו ומברכים עליהם, ולא חשיב אינו ראוי לשתייה".
- (ב) ויען דוד (ח"א סי' ל"א) – "בעצם הענין יש שני נושאים מצד השוטה ומצד המשקה, המשקה מצד עצמה חייב בברכה אפילו אם אינו נהנה ממנה, מכיון שרוב בני אדם שותים ממנה, וכדאיתא ... השוטה י"ש רק כדי לומר לחיים ואינו נהנה, מברך ברכה ראשונה. כשנפשו קצה במשקה אינו צריך לברך".
- (ג) שערי הברכה (סי' י"ג הע' ב') – "אך יש לציין שמה שאין מברכים על מאכלים אלו, זה דווקא כשהמאכל אינו ראוי לאכילה, אך אם המאכל ראוי אלא שהאדם האוכלו אינו נהנה ממנו, פשוט שיש לברך עליו ובטלה דעתו אצל כל אדם, מלבד אם הוא חולה שקץ במזונו, ועיין להלן בהע' ה'. ועיין בבא"ח ... אף לפי מש"כ לעיל יל"ע בזה שהרי איכא הרבה אנשים שגרונם נהנה מחריפות המשקה ולכך הוא עשוי, וא"כ לכאורה אין מתחשבים במה שיש אנשים שאינם נהנים ממנו ... וכ"כ בשו"ת ויען דוד (ל"א) שצריך לברך בכה"ג".
3. מראי מקומות.
- (א) מ"ב (סי' ר"ד ס"ק מ"ח) – "ואם הוא דבר שנפשו קצה בזה א"כ אין החיך נהנה ממנו ואין צריך לברך ע"ז".
- (ב) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קמ"א) – "אבל כשטועם רק למצוה ולא להנאה כלל ואינו שותה אלא כל שהו אולי אין ע"ז ברכת הנהנין".

ז. הכולע אוכל: האם צריך לברך.

1. מברך – הגר"י רובין שליט"א (דרשת שבת תשובה תשפ"א, לשונו מובא לעיל).
2. מראי מקומות.
- (א) רבבות אפרים (ח"א סי' קל"א) – "איך הדין אם בולע אוכל אם צריך לברך. ותוכן השאלה אם בליעת נחשב כאכילה או לא. והנה ...".
3. לענין תרופות - ע"י לקמן.

ח. מי שאוכל על ידי צינורית המחוברת לגופו: האם חייב בברכה.

1. אינו מברך.
- (א) חלקת יעקב (ח"ג סי' ס"ח, או"ח סי' נ"ב) – "ולפע"ד דומה ממש להא דמבואר בס"ר ר"ד ס"ח דכל האוכלין ומשקין שאדם אוכל ושותה לרפואה, אם טעמם טוב והחיך נהנה מהם מברך עליו תחילה וסוף, ובמג"א שם מתוספות ברכות ל"ו א' ד"ה כיון במשקין רעים לשתות דלית ליה הנאה מיניה (ובכל בו הל' ברכות הלשון, כיון דליכא הנאה לגרוננו) אי"צ ברכה תחילה וסוף, חזינן באכל לרפואה דאין לך הנאת מעיו יותר מזה, דהא לרפואה אוכל מאכלים שונים שמסתמא יש בהם כח הזנה, רק כיון דאין החיך נהנה אי"צ ברכה תחילה וסוף, וני"ד נמי כן שבאכילה שלו יש כח הזנה והנאת מעיו, רק שהחיך אינו נהנה, ועדיף עוד יותר שלא מקרי כלל אכילה, א"כ ברור שאי"צ ברכה תחילה וסוף ...".
- (ב) הגרי"א הנקין זצ"ל (משנה הלכות ח"ב סי' ס"ו אות ד') – "שכתב המנ"ח סי' שי"ג והאחיעזר ועוד לענין מי שמאכילים אותו דרך נקב הבטן או דרך גידי הדם אף שע"כ הוא שבע אפ"ה פטור לענין יוה"כ ואין כאן דין בהמ"ז והנאה".
- (ג) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות י"ד, וזאת הברכה ריש עמ' קי"ג) – "על הזנה מלאכותית, אין לברך לא בתחילה ולא בסוף, דאינה נחשבת לדרך אכילה".
- (ד) הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"ח טור א') – "שאלה: נסתפקו בבי מדרשא האוכל דרך 'זונדה', (שהוא צינור שנכנס ישר למעינים), האם צריך לברך לפניו או לא, שאין הנאת גרוננו, אבל אולי יברך שנהיה שבע, וכן יש להסתפק לענין ברכה שלאחריה, האם מברך או לא, וצ"ע. תשובה: לא ראשונה ולא אחרונה, (תשובה בכת"י)".
- (ה) הגר"א נבנצל שליט"א (מציון תצא תורה ח"א אות פ"ב, מה טובו גליון ט"ז עמ' קפ"ב) – "שאלה: חולה האוכל דרך צינור אם צריך לברך קודם שאוכל. תשובה: לא".
- ע"י הגר"א נבנצל שליט"א (מציון תצא תורה ח"א אות פ"א) – "שאלה: חולה שאוכל פת דרך צינור ישירות לוושט אם צריך נטילת ידים קודם שאוכל. תשובה: לא".
- (ו) שבת הקהתי (מה טובו גליון ט"ז עמ' קפ"ב) – "שאלה: חולה האוכל דרך צינור לוושט אם צריך לברך קודם שאוכל. תשובה: אינו מברך דל"ה דרך אכילה".
- (ז) הגר"א שלזינגר (מציון תצא תורה ח"א או"ח הע' פ"ב).
- (ח) לב אברהם (פרק ב' סעי' י', הע' ל"ו) – "חולה שמאכילים אותו באמצעות צינור הנכנס דרך הבטן או הגרון לתוך הקיבה, אינו מברך תחילה וסוף, כי בלא הנאת גרון אין זאת נחשבת כאכילה. (מנחת חינוך מצוה שיג; שו"ת מהר"ם שיק סימן רן; שו"ת דברי

- מלכיאל ה"ה סו"ס רמא; שערי תשובה סימן קצו סוס"ק ה; שו"ת חלקת יעקב ח"ג סימן סח; שו"ת מחזה אברהם או"ח סימן קכט; וראה הערה של הגרא"י וולדינברג שליט"א [זצ"ל] עמ' כ).
- ט) וזאת הברכה (עמ' קי"ב אות ה', מעיין הברכה פרק ו' אות י"ח) – "הזנה מלאכותית: הורו הרבה פוסקים שאין חיוב ברכה על הזנה מלאכותית ('זונדה') - אע"פ שניזון ונהנה במעיו באמצעות שפופרת המעבירה לשם אוכל - כיון שלא אכל בדרך אכילה. כל שכן שאין דין ברכה על הזנה מלאכותית דרך הורידים ('אינפוזיה') שאף במעיו לא נהנה, ולכו"ע אין לברך עליה".
2. ירא שמים, יש להחמיר.
- א) לבושי מרדכי (או"ח קמא סי' ל"ב) – "דירא שמים אם אפשר יצא לידי כולן, דבין בברכה ראשונה ובין באחרונה יהדר אחר מי שישתה או יאכל מאותו מין המשקין או מין שברכותיהם שוות, והאיש השותה יברך בקול רם ויתכוון להוציא, והאיש החולה יכוון לצאת בברכתו ויענה אמן ויוצא בברכתו. ואם כי בסי' רי"ג סעיף א' פסק הרמ"א שעכשיו נוהגים שלא להוציא בברכה אלא כל אחד מברך לעצמו, כבר כתבו הט"ז [סק"א] והאחרונים [עי' משנ"ב ס"ק ט'] דבדיעבד יוצאים, ואין לך דיעבד גדול מזה".
- ב) מנחת יצחק (ח"ג סי' י"ח) – "ובתשו' לבושי מרדכי (חאו"ח סי' ל"ב) לענין נדון זידן ממש, בנוגע לברכה ראשונה ואחרונה, והביא מכל הנ"ל. ולהלכה סיים די"ש אם אפשר יוצא ידי כולו ...".
- ג) פתחי הלכה (פרק ד' אות י"ח, ארטסקרול עמ' קל"ז).
3. מראי מקומות – שערים מצויינים בהלכה (סי' נ' ס"ק ח'), משנה הלכות (ח"ב סי' ס"ו אות ד', ח"ג סי' ר"כ ד"ה גמ).
- א) שע"ת (סי' קצ"ז ס"ק ח') – "ולענין אכילה גסה בענין שיהיה נהנה גרונו בכל אותה האכילה של כדי שביעה ואם נפשו קצה עליו ואין גרונו נהנה אין ראוי לברך לא לפניו ולא לאחריו".
- ב) דברי מלכיאל (ח"ה סוף סי' רמ"א) – "ומה שנסתפק אם אכל לחם שכרכו בסיב עד כדי שביעה אם פטור מבהמ"ז כמו דקיי"ל בסי' תע"ה שלא יצא ידי מצה. לכאורה משמע כן דהא כתיב ואכלת ושבעת. משמע שיהא דרך אכילה. וכבר האריכו האחרונים בדין אוכל לחם שלא כדרך אכילה. אם צריך לברך בהמ"ז. ובאשר אין זה נצרך למעשה כעת אין לי פנאי להאריך בזה. וכדקיי"ל נזקקין למעשה תחילה".
- ג) ציץ אליעזר (חי"ג סי' ל"ה אות ג') – "לב אברהם ... כותב דחולה שמאכילין אותו דרך צינור הנכנס לבטן פטור מלברך תחילה וסוף, ובין המקורות לכך מציין גם לשו"ת מחזה אברהם סי' קכ"ט. וכדאי איפוא להוסיף ולציין שהמחזה אברהם שם מחמיר מיהת בזה, דמה טוב שישמע ברהמ"ז מאחר המחויב בברהמ"ז ויוציאו יד"ח יעו"ש. ובבית חולים הא מצוי זה שישכב באותו חדר עוד אחד שאוכל בדרך טבעי ושיוכל להוציאו בברהמ"ז, ולא פעם יחיו עי"כ חולה שמאכלו כנ"ז, ומדקדק ומחזר אחר מצוות לקיימן, ומצטער כשאין בידו לקיים".
- ד) שבט הלוי (קובץ מבית לוי חט"ו עמ' ע"ב אות ט"ו) – "מי שאוכל ע"י צינור אם מושך ע"י פיו לתוך הפה ואח"כ בולע, מסתבר דהוה אכילה. אך כשנכנס רק למיעו ע"י זונדה אין כאן אלא הנאת מעיו בלי הנאת גרון ודנו האחרונים אם הנאת מעיו לבד מחייב ברכה. וכשמכניסים האוכל דרך הצינור לתוך המעיים שלא דרך הפה יש לדון שאין כאן אכילה. ואם מכניסים דרך הוריד ודאי שאינו דרך אכילה".

ט. ווערמיט וויין, יין לענה (Vermouth).

1. עי' סי' ר"ב סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

י. הנאת החיך בלי הנאת מעיים: שטעם מאכל ופלטו.

1. עי' סי' ר"י סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ט) השותה מים.

א. משנה (ברכות דף מד.) – "השותה מים לצמאו. מברך שהכל נהיה בדברו; רבי טרפון אומר: בורא נפשות רבות וחסרונן".

1. גמרא (ברכות סוף דף מד:) – "והשותה מים לצמאו וכו'. לאפוקי מאי. אמר רב אידי בר אבין: לאפוקי למאן דחנקתיה אומצא. רבי טרפון אומר: בורא נפשות רבות וחסרונן. אמר ליה רבא בר רב חנן לאביי, ואמרי לה לרב יוסף: הלכתא מאי. אמר ליה: פוק חזי מאי עמא דבר".

ב. כדי להצטרף לבהמ"ז.

1. אם יודע בעצמו שאין לו אז שום הנאה מהמים, אין חייב עליהם לברך וממילא גם לענין צירוף לא נחשב צירוף כלל – בה"ל (סעי' ז' ד"ה השותה, "ולפ"ז אם שתה מים רק כדי להצטרף לבהמ"ז [להמ"א דפסק בסימן קצ"ז דמהני לענין צירוף] או שיש לו ספק בברכה אם מחוייב ברכה אחרונה ורוצה לשתות רביעית מים כדי להתחייב בב"א אם יודע בעצמו שאין לו אז שום הנאה מהמים אין חייב עליהם לברך וממילא גם לענין צירוף לא נחשב צירוף כלל"), פוסקים.

ג. שיש לו ספק בברכה אם מחוייב ברכה אחרונה [או ברכה ראשונה], ורוצה לשתות רביעית מים כדי להתחייב בב"א.

1. אם יודע בעצמו שאין לו אז שום הנאה מהמים, אין מברך עליהם – בה"ל (סעי' ז' ד"ה השותה [לשונו מובא לעיל], סי' קע"ד סעי' ז' ד"ה ויברך), פוסקים.

ד. שותה מים בבוקר לרפואה.

1. לא יברך, אא"כ יש הנאה – מ"ב (ס"ק מ"ב, "כששותה מים בבוקר לרפואה לא יברך ואם גם לצמאו יברך [סי' ר"י יעב"ץ]"), פוסקים.

2. מראי מקומות.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (שערי שיח עמ' ק' תשובה קצ"ד) – "השותה מים [מסיבות רפואיות] שלא לצמאו כלל, האם צריך לברך ע"ז. תשובה: טוב שימתיק המים".

ה. השותה מים לשרות האוכל במעיו (assist digestion), אם צריך לברך.

1. מברך.

(א) בה"ל (סעי' ז' סוף ד"ה השותה) – "דאם שותה מים לשרות האכילה שבמעיו מקרי זה שותה לצמאו ואף דאנן פסקינן בסימן קע"ד דבתוך הסעודה אין לברך על מים ששותה נ"מ מזה להיכא דשותה אחר בהמ"ז כדי לשרות".

(ב) יצחק ירנן (ח"ב או"ח סי' י"א).

(ג) פתחי הלכה (פרק ד' אות ט', ארטסקרול עמ' קל"ה).

(ד) שלמי ניסן (ברכות סי' פ"ט אות ד' ס"ק ד').

2. אינו מברך.

(א) משנה הלכות (חי"א סי' קס"ד) – "בביאור הלכה ... ומיהו נראה דכוונתו שהעולם לא נהגו כן ואמנם נלפענ"ד דיפה מנהג העולם דאין לברך אם אינו שותה לצמאו אפילו הוא שותה לשרות האכילה דלא הוה שתיה זו אלא כאלו לוקח איזה תרופה לשרות מאכל שבמעיו שכל שאין לו הנאה בלקיחתו והיינו הנאת גרון אינו מברך ומה שכתב בשם הרשב"א ...".

ו. שותה מים כדי להוריד המזון למקומו.

1. לא יברך – בה"ל (סעי' ז' ד"ה חנקתיה, ונראה דה"ה אם שותה מים כדי להוריד המזון למקומו (דפעמים אירע שהמאכל עומד באמצע ונראה לו כמי שדוחק לו כנגד לבו) הוא ג"כ בכלל זה כיון שאינו שותה להנאה"), פוסקים.

ז. שותה מים לבלוע תרופה.

1. אינו מברך [אא"כ הוא נהנה, צמא].

(א) בן איש חי (שנה א' פר' מטות אות י"ב) – "אם שותה מים כדי לבלוע סם של רפואה כיון דאינו תאב למים לא יברך".

(ב) הגר"שז"א זצ"ל (שולחן שלמה ערכי רפואה ח"ב עמ' ר"ו ד"ה האוכל) – "והשותה מים כדי להפיג טעם תרופה או כדי להקל על בליעתה - לא יברך עליהם, אבל השותה שאר משקין, או אפילו שותה מים וכוונתו גם להרוות את צמאונו - יברך את הברכה הראויה להם".

הגר"שז"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' קי"א אות קמ"א, שלמי ברכה עמ' תקכ"ד) – "ואדם שלוקח תרופה עם מים לא צריך לברך על המים בכל ענין - הוא אינו צריך לחשוש שמא הוא שותה קצת גם לצמאו, ולכן אינו צריך גם לדקדק לשתות את המינימום שבמינימום של מים הנצרך ללקיחת התרופה".

(ג) הגרי"שז"א זצ"ל (נשמת אברהם ס"ק א' אות א') – "... שאין לברך דומיה לשותה מים אחרי תרופה שאינו מברך".

(ד) ששכ"ה (פרק מ' סעי' פ"ד [דפו"ח, סעי' ז']) – "השותה מים כדי להפיג טעם תרופה או כדי להקל על בליעתה - לא יברך עליהם, אבל השותה תרופה עם שאר משקין, או אפילו שותה מים וכוונתו גם להרוות את צמאונו - יברך קודם השתיה את הברכה הראויה להם".

(ה) שבט הלוי (מבית לוי חי"ז עמ' מ"ה אות ה') – "הנוטל תרופה עם מים א"צ ברכה אך אם צמא צריך לברך".

1) אמנם עי' שבט הלוי (חי"י סוף סי' פ"ג) – "מי שצריך לשתות מים בתשעה באב כדי לקחת כדור, האם מברך עליו 'שהכל', דסו"ס בודאי גם נהנה ממנו או לא. תשובה: היות כי השותה רק לשתות לבלוע הכדור אינו מברך, כל זמן שאין הוא רוצה להינות א"צ לברך".

ו) הגרא"ל שטיינמן זצ"ל (שיעורי שלמי תודה ברכות עמ' י"ז ד"ה ולפ"ז) – "ולפ"ז הלוקח כדור גלולה לרפואה וכדי שיוכל לבלוע שותה מים בכה"ג כיון שאינו נהנה מהמים אינו צריך לברך עליהם. ושמעתי מהגרא"ל שטיינמן שליט"א [זצ"ל] דכל זה בשותה מים אבל בשותה מיץ או מים עם פטל וכיו"ב דיש לו טעם עצמי אזי אף ששותה לבלוע כדור וכדו' יברך שהכל קודם שישתה למיץ".

ז) שבט הקהתי (ח"א סי' צ"ו ס"ק ג') – "ונראה דאם רוצה לבלוע כדור וע"כ לוקח מעט מים לבלוע. אם אינו צמא אינו מברך כיון שאינו שותה להנאה וכה"ג אי' בביאור הלכה שם, שכ' דה"ה אם שותה מים להוריד המזון למקומו וכו' כיון שאינו שותה להנאתו, אבל אם הוא צמא, אף דעכשיו אינו שותה משום צמאו אלא משום דרוצה לבלוע הכדור, נראה דשפיר מברך דהרי התוס' כ' בברכות (מ"ה ע"א) דהשותה שאר משקין לרפואה כגון דתנקתיה אומצא צריך לברך דהא ג"כ נהנה וע"כ ה"ה בשותה מים משום דחנקתיה אומצא כיון דעכ"פ נהנה כיון שהוא צמא מברך".

ח) חיי הלוי (ח"ג סי' י"ד אות א') – "וכן כה"ג כשצריך לאכול כדורי רפואה וכדומה ושותה מים כדי להורידו להגוף, דזה דומה ממש לחנקתיה אומצא דאינו נהנה מהשתיה שום הנאה להגוף".

ט) ילקוט יוסף (סעי' י', קיצור שו"ע סי' ר"ד סעי' י"א) – "השותה מים כדי לבלוע איזה תרופה, אינו מברך על המים, אלא - אם - כן היה צמא, ונהנה בשתיית המים. וטוב שקודם שיבלע התרופה יברך בתחלה על המים [אם הוא צמא], ואחר שיטעם מעט מהמים, ישתה התרופה עם המים".

י) כוס של אליהו (סי' כ"ו אות ה') – "ולכן אם שתה מים לרפואה כגון להבליע תרופות - tablets או לעצור hiccoughs או משום דיאטה - diet (ששותה הרבה קודם הסעודה שלא לאכול הרבה בתוך הסעודה), אין מברכין לא לפניו ולא לאחריו".

(יא) פתחי הלכה (פרק ד' אות ח', ארקסקרול עמ' קל"ה).

(יב) וזאת הברכה (עמ' קי"ד אות א').

(ג) ותן ברכה (עמ' ר"א).
 (ד) שלמי ניסן (ברכות סי' פ"ט אות ד' ס"ק ז') – "שותה מים לבלוע תרופה אין צריך לברך. (דהוי כמו שותה מחמת דחנקתיה אומצא)".
 (טו) שערי הברכה (סי' י"ח סעי' מ"ט).
 (טז) הגר"ש פעלדער שליט"א (שיעורי הלכה גליון כ"ה).

ה. השותה מים כדי להעביר את מרירות התרופה, להעביר הטעם החריף שבפיו, וכדו'.

1. לא מברכינן.

(א) ערה"ש (סעי' י"ח) – "אבל אם אינו רוצה לשתות אלא שותה בשביל סיבה אחרת כגון דחנקתיה אומצא ושתה מים להעביר האומצא או להטעים איזה רפואה מרה או מלוחה וכיוצא בזה א"צ ברכה לא לפניו ולא לאחריו משום דבמים אין שום טעם אם אינו צמא ואין החיך נהנה מזה".

(ב) פסקי תשובות (סוף הע' ס"ד) – "וכן אם שותה מים כדי לבטל איזה טעם מר בפה ואינו צמא אינו מברך".

(ג) כוס של אליהו (סי' כ"ו אות ה' ד"ה אה) – "אם אכל מאכל שיש בו תבלינים הרבה וצריך לשתות מים להעביר הטעם החריף שבפיו, אינו מברך עליו, כיון ששותהו שלא לצמאו".

(ד) שערי הברכה (סי' י"ח הע' ע"ו).

2. מראי מקומות.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות ה') – "הבולע תרופה עם מים, ואח"כ שותה עוד קצת כדי להפיג טעם המרירות שנשאר בפיו מהתרופה, האם טעון ברכה. תשובה: אולי".

ט. לשתות מים הרבה בכדי למלאות בטנו מים שלא יהיה רעב לאכול, בשביל דיאטה [diet].

1. אינו מברך.

(א) רבבות אפרים (ח"ז סי' ס"ד, סי' ע"ה) – "מי ששותה הרבה מים לא להנאה אלא להפסיד משקל לדיאטה נראה דלא צריך לברך כי לפי שעה אין לו הנאה מהם וא"כ לא צריך לברך".

(ב) עי' פתחי הלכה (פרק ד' הע' כ"ט) – "ויש להסתפק עוד במי שרגיל לשתות מים הרבה שלא מחמת צמאו אלא בכדי למלאות בטנו מים שלא יהיה רעב לאכול, ויש הרבה העושים כן כיום בשביל דיאטה. והסברא החיצונה היא שלא יברכו כי אין זה שותה לצמאו, ולמעשה צ"ע עדיין".

(ג) ותן ברכה (עמ' ר"ב).

(ד) כוס של אליהו (סי' כ"ו אות ה') – "ולכן אם שתה מים לרפואה כגון להבליע תרופות - tablets או לעצור hiccoughs או משום דיאטה - diet (ששותה הרבה קודם הסעודה שלא לאכול הרבה בתוך הסעודה), אין מברכין לא לפניו ולא לאחריו".

(ה) שערי הברכה (סי' י"ח הע' ע"ג) – "ואם המים מזינים, כגון השותה מים בגלל דיאטה למלאות את בטנו כדי שלא יהיה רעב, בפתה"ל פ"ד הע' כ"ט הסתפק בזה, ולכאורה זה תלוי בדין 'הנאת גרונו או מעיו' המבואר בפרק י"ג הע' ב'. אך למעשה נראה שבדיאטה אין המים מזינים אלא שלדברי העוסקים בכך זה נותן תחושה של בטן מלאה ואינם שונים מדין שתיית שאר מים שלא לצמאו, וע"כ מי ששותה הרבה מים לפני הסעודה בכדי שלא יוכל לאכול הרבה ואין לו הנאה מהמים א"צ לברך".

(ו) תזון אליהו (ח"א סי' ח' אות ג') – "אדם שציוה עליו הרופא לשתות כל יום כעשרה כוסות מים לדיאטה ושותה שלא לצמאו אין לו לברך עליהם".

(ז) הגר"ש פעלדער שליט"א (שיעורי הלכה גליון כ"ה) – "המרבה לשתות מים מטעמי דיאטה (diet) אך שלא לצמא, אין לו לברך עליו".

2. מראי מקומות.

(א) שלמי ניסן (ברכות סי' פ"ט אות ד' ס"ק י"א) – "יש להסתפק".

י. הנאה רוחנית: כגון מקבל שיררים של מים מהאדמו"ר, שיש הנאה רוחנית אבל אינו שותה לצימאון.

1. לא יברך.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות ד') – "האם יש לברך שהכל על הנאה רוחנית בשתיית מים, כגון אם מקבל שיריים מהאדמו"ר אבל אינו שותה לצימאון. תשובה: לא יברך".

הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות ב') – "הנוהג במוצ"ש לילך לבאר לשתות שם מים משום בארה של מרים, האם יברך שהכל שהרי אינו צמא ואינו נהנה בגשמיות. תשובה: אם אין נהנה כלל לא יברך".

יא. מינקת ששותה מים כדי להרבות חלב.

1. לא מברכינן.

(א) תורת היולדת (פרק ס"ב סעי' ג') – "מינקת השותה מים בשעה שאינה צמאה, כדי שיהיה לה אח"כ חלב להניק, צ"ע אם תברך שהכל. ונראה שמעיקר הדין פטורה וטוב שתקח קצת סוכר ותברך עליו ותפטור גם שתיה זו".

חשוקי חמד (יומא סוף דף פ:): – "כמו כן יש גם לדון אם המינקת השותה מים בימות השנה כדי להרבות חלב האם מברכת ברכת שהכל. ויעוין מש"כ בתורת היולדת (סימן סב סעיף ג) שמעיקר הדין פטורה, אבל טוב יותר שתברך על מין אחר שהכל, ותפטור גם את השתיה הזו".

(ב) פסקי תשובות (הע' ס"ד) – "וכן מינקת שאינה צמאה כלל ושותה רק כדי שיהיה לה חלב להניק (תורת היולדת פס"ב סעי' ג)".

ג) חזון אליהו (ח"א סי' ח' אות ד') – "וה"ה למינקת השותה מים בכדי להרבות החלב שלה שאין לה לברך באותה שעה ששותה שזה הכלל כל ששותה שלא לצמא אין לברך על אותם מים".

ד) הגר"ש פעלדער שליט"א (שיעורי הלכה גליון כ"ה) – "המרבה לשתות לרפואה או מינקת השותה להרבות חלב אך לא לצמא, אינם מברכים עליו".

יב. יהודי שהוצרך לשתות ביום הכיפורים: ואינו שותה לצמא, כיון שיש לו צער גדול שזקוק לשתות ביום קדוש זה.

1. הגרח"ק זצ"ל (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ג אות קל"א) – "שאלה: יהודי שהרופאים אמרו לו ביום כיפור שחייב לשתות, ואינו שותה לצמא, כיון שיש לו צער גדול שזקוק לשתות ביום קדוש זה, האם מברך על השתיה. תשובה: אם אין נהנה כלל אין מברך".

2. חשוני חמד (כתובות דף נא; שבת שבתון עמ' ז', אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות י"ט) – "והנה חולה זה לא המיס את הגלולה מערב יו"כ, ואין לו מים חמים להמיס את הכדור ואין לו עיצה אלא לקחת את הכדור עם מים, ויש להסתפק האם יברך 'שהכל' על שתיית המים או לא. צדדי הספק הם: יש צד שיברך מאחר והוא צמא ונהנה מהמים, והשותה מים ביו"כ מברך עליהם כמבואר בשו"ע (או"ח סו"ס תריח). מאידך יש מקום לומר שאינו מברך דמבואר ברמ"א (סימן תריג) שנוטל אדם ידיו שחרית, ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר רוח רעה מעל הידים. ומסתבר שחולה זה שדנים עליו, גם הוא צריך לכווין שלא להנות מהשתיה, שהרי אינו זקוק לעצם השתיה אלא לבלוע את התרופה, [אמנם יתכן ורק ברחיצה יש לכוון לא להנות, כדי שתהיה רחיצה שלא לתענוג, אבל בשתיה שמוסיפה בריאות לחולה להחיות את נפשו, מותר לחולה להנות, וכך כתב בחכמת שלמה (סימן תריג), יעו"ש, אולם הני מילי כשהחולה זקוק לשתיה, משא"כ כשזקוק לדחוף את הגלולה ואין גופו זקוק לעצם השתיה, אסור לו להנות מהמים וצריך לכוון שלא להנות], ואם כן אולי לא יברך? וכן יש להסתפק בהכישו נחש שצריך לשתות חלב כדי לבטל את הארס האם יברך על החלב. תשובה שאלה זו שאלתי את מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] והראה לי את הנאמר במדרש רבה (נשא ט', י') ובירושלמי סוטה (פ"ד ה"ד) כהדא איתתא אתת לגביה רבי יוחנן אמרה ליה נאנסתי אמר לה ולא ערב לך? [ואם כן נתרצית, ואינו אונס, פירוש מהרז"ו], בסוף אמרה ליה ואם יטבול אדם אצבעו בדבש ויתנגה לתוך פיו ביום הכיפורים שמא אינו רע לו ובסוף אינו ערב לו? וקיבלה. ופירש מהרז"ו כוונת האשה, שמא אינו רע לך? שאינך רוצה שיתן לך דבר הנאה שאסרה תורה, ואם כל זאת הטבע עושה את שלו, ומתיקות הדבש אינו בטל, וכן בנמשל שהנאה הוא בטבע ולא בהסכם הרצון, וכל עיקר התורה על הבחירה והרצון ולא על הטבע וההנאה, עכ"ל. לאור זאת אמר מו"ח שליט"א שלכאורה חייבים לברך על הדבש, וה"ה בשתיה אחר נטילת הגלולה, כי הטבע עושה את שלו, ולכן גם כאשר ההנאה מנוגדת לרצון, בכל זאת שם הנאה עליה, ומה שרבי התיר את האשה, הוא משום שאין בזה 'רצון' והאשה נאסרת לבעלה רק על הרצון ועל המעל באישה, ולא בהנאה".

יג. מראי מקומות – halachically speaking (ח"ב מספר ח').

1. יעב"ץ (שבת דף מא.) – "רחץ בחמין ולא שתה מהן כו' ... אבל צ"ע היאך שתה שם בבית הפנימי מקום שעומדים שם ערומים והא אסור לברך שם, דילמא לא חשיבא לשתיה, כיון שאינה אלא להסקת פנים, לא עדיפא ממאן דשתי מיא משום דתנקתיה אומצא [ספ"ו דברכות וע"ש בשנות אליהו] כיון דלא להנאת שתיה לא בעי ברוכיא".

2. ח"ח (הצדיק ר' שלמה עמ' קי"ט אות י"א) – "סיפר שרבו החפץ חיים באשר רצה לשתות מים, לא רצה לברך שהכל על המים כי אם על דבר אחר. כי אמר שאין לברך כי אם לצמאות, ואינו יודע מה היא שיעור צמיאות".

3. הגר"י בעלסקי זצ"ל (halachically speaking ח"ב מספר ח' הע' כ"ד) –

If one has a sore throat and he drinks water to clear his throat, it would seem that a *beracha* is not recited.

4. שלמי ניסן (ברכות סי' פ"ט אות ג') – "ויל"ע האם דוקא בשותה מים לרפואה מהני **שגם נהנה מהם**, אבל כשחנקתיה אומצא ושותה מים להעביר האומצא לא מהני שיש לו גם הנאה מהמים, דמ"מ כיון ששתית המים הוא להעביר האומצא הוי ככוונה אחרת ואין צריך לברך, או דילמא לא שנא".

י [יש הנאה: מדבר צדדי של המים.

א. שותה מים משום הפה יבש.

1. מברכינן.

א) ששכ"ה (נשמת אברהם ס"ק א' אות א') – "שמרצה שמרגיש יובש בפה בזמן הרצאתו ושותה קצת מים להרטיב את פיו, חייב לברך על אף שאינו צמא כלל ובולע את המים בעל כרחו, כי החיך נהנה".

ב) הגרח"ק זצ"ל (אסיפת יצחק כ"א חשון תשס"ח) – "שאלה: מי ששותה מים משום הפה שלו יבש (אבל אינו צמא) האם צריך לברך. תשובה: מסתמא צריך".

ג) עי' הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק י"ז חשון תשס"ח) – "שאלה: מי ששותה מים משום הפה שלו יבש (אבל אינו צמא) האם צריך לברך. תשובה: אולי גם זה סוג של צמא".

ד) הגר"י בעלסקי זצ"ל (halachically speaking ח"ב מספר ח' הע' ל"ה) –

It would seem that one should recite a *beracha* in this situation.

ה) שערי הברכה (סי' י"ח הע' ע"ג) – "ועיין בפתה"ל פ"ד הע' כ"ט שהסתפק ... ולענ"ד שכיון שבברכת הנהנין הולכים אחר הנאת גרונו א"כ מה בכך שאינו צריך לשתית המים להרבות נוזלים בגופו, הלא סו"ס הוא נהנה עכשיו משתיית המים בגרונו, ולא גרע מלעיסת דברים שיש בהם טעם שאף שאינו בולעם צריך לברך עליהם כיון שנהנה בפיו מטעמם, וא"כ גם כאן צריך לברך עליהם".

ו) שלמי ניסן (ברכות סי' פ"ט אות ד' ס"ק ט') – "ולענ"ד נראה דבכה"ג שפיר יכול לברך דנחשב שנהנה קצת".

2. אינו מברך.

- (א) הגריש"א זצ"ל (נשמת אברהם ס"ק א' אות א') – "שמרצה שמרגיש יובש בפה בזמן הרצאתו ושותה קצת מים להרטיב את פיו ... שאין לברך דומיה לשותה מים אחרי תרופה שאינו מברך".
- (ב) אבני ישפה (אסיפת יצחק ט"ו כסלו תשס"ח ענף ג') – "בשולחן ערוך אורח חיים סימן רד סע' ז' כתב וז"ל: השותה מים לצמא, מברך שהכל ולאחריו בנ"ר; אבל אם חנקתיה אומצא, ושתה מים להעביר האומצא, אינו מברך לא לפניו ולא לאחריו עכ"ל. הרי ההלכה היא שהשותה מים לצמא מברך, אבל כל שעושה משום סיבה אחרת וכגון שחנקו עצם, אז אין לו לברך. וכאן זה כמו סיבה אחרת, שהרי אינו צמא אלא הוא רוצה להקל על היובש בפה. ורק צריך התבוננות שמא היובש בא מחמת צמאון וכמו שמצוי הדבר. רק השאלה שלך יתכן בחולי סוכר ר"ל שהם סובלים מיובש בפה אבל אינם צמאים כלל".
- (ג) עי' שבט הקהתי (ח"א סי' צ"ו ס"ק ו'), העולה להלכה אות ד') – "ורבים טעים וחושבים דאם הפה יבש הוי שותה לצמא, אבל לענ"ד נראה דיבשות הפה אינו בגדר צמא, וצ"ע למעשה".
- (ד) כוס של אליהו (סי' כ"ו סוף אות ה') – "ופתחי הלכה (שם) דן אם בעל דרשן שפיו נתייבש וצריך לשתות אם מברך, ונראה שאינו מברך, ששותה שלא לצמא".
- (ה) פסקי תשובות (הע' ס"ד) – "ועיין בס' פתחי הלכה פ"ד הערה כ"ט שנסתפק למי שדורש לרבים ומרגיש יובש בפה, אך אינו צמא למים, אם יברך על המים ששותה, והנה בדברי השעה"צ סקל"ד מתבאר דכל שהוא מרגיש הנאה מהשתיה צריך ברכה **דמסתמא צמא הוא קצת**, וה"ה לנידו"ד, אך מכל מקום אם מחמת מחלה מסוימת מרגיש יובש בפיו אף שקיבתו מליאה במים, ושותה מעט כדי להקל על הרגשת הצמאון".
3. מראי מקומות.
- (א) פתחי הלכה (פרק ד' הע' כ"ט) – "ויש להסתפק ... וכן במי שדורש ברבים ומרגיש יבשות בחיך, אם מברך על המים ששותה".

ב. שותה מים בערב תענית: השותה כדי שלא יצמא אח"כ.

1. מברכין.
- (א) אמרי אמת (ליקוטים ברכות דף מד. ד"ה השותה) – "השותה מים לצמא מברך שהנ"ב, ואי' בגמ' לאפוקי למאן דחנקתיה אומצא, ועי' גם בפ' המשניות להרמב"ם שכתב: אבל השותה מים כדי לבלוע בו שום דבר או להטעים מה שיש בפיו אינו חייב ברכה, יש להסתפק האם בא לאפוקי ג"כ מי ששותה כדי שלא יהיה צמא לאחר זמן ועתה אינו צמא, כמו שבעי"כ שותים הרבה כדי שלא יהיו צמאים למחרת, וכמו שמצינו בפסוק ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא וגו' או דזה ג"כ מיקרי לצמא, ונראה דגם בכה"ג צריך לברך".
- (ב) שבט הלוי (ח"ט סי' מ"ב, ח"י סי' מ"ב אות י"ב, מבית לוי ח"ד עמ' נ"ד אות ז', ח"ז עמ' מ"ה אות ח'), שערי הברכה פרק י"ח הע' ע"ז) – "ולבי נוטה דגם השותה כדי שלא יצמא אח"כ שצריך לברך".
- (ג) עי' הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק י"ז חשוון תשס"ח) – "שאלה: מי ששותה מים בערב תענית כדי שלא יהיה צמא מחר (אבל כעת אינו צמא) האם צריך לברך. תשובה: לענ"ד כן, ויש חולקין".
- (ד) שערי הברכה (פרק י"ח סעי' נ') – "כיון שיהיה לו הנאה מהם לאחר זמן, שלא יהיה צמא, הרי זה כשותה לצמא, וצריך לברך".
2. אינו מברך.
- (א) כתבי הד"ק (דעת תורה על סעי' ז') - לישנו מובא לקמן.
- (1) אמנם עי' אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ת על סעי' ז') – "ואולי לצמא כולל גם כשכוונתו בסגנון עד דצחית שתה, כיון דבשביל צמאון שותה ואינו בסגנון שתיה גסה, ושלא לצמא היינו כשלא יועיל לצמאון גם אח"כ מצד שמופלא מצמאון".
- (ב) דעת תורה (על סעי' ז') – "בכתבי הד"ק ז"ל כתב דגם אם שותה כדי שלא יצמא אח"כ י"ל דצריך לברך, וכמו שאחז"ל (ברכות ס"ב ב.) עד דצחית שתה, והעיקר נוטה לברך רק כשהוא צמא כבר עכ"ד".
- (ג) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קי"ד אות ב', אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות י"ח) – "השותה מים בערב תענית בכדי שלא יהיה צמא אח"כ, אבל כעת אינו צמא כלל, אינו מברך".
- (ד) חוט שני (רבית סוף עמ' קל"ה, ברכות ס"ק כ"ה ד"ה השותה [עמ' קצ"ד]) – "השותה מים לרוב לפני צום יום הכיפורים, נראה שכל עוד מרגיש בשתייתו קצת הנאה בפיו משתית המים חייב בברכה, ובפרט כאן בארץ ישראל לפני צום יום הכיפורים או צום תשעה באב שהימים חמים, שבדרך כלל מרגיש קצת הנאה בפיו. והשותה מים לצמא' לא בא לאפוקי שצריך להרגיש ממש 'לצמאון', אלא לאפוקי שאין לו כלל הנאה בפיו בשתייתו, ולפי"ז אם שותה רק כדי למלאות את מעיו במים אבל אינו מרגיש כלל הנאה בפיו פטור מברכה".
- חוט שני (בשיח בחוקך פר' בלק תשע"ז עמ' ב') – "שאלה: מי ששותה הרבה מים לפני הצום, באופן שאינו מרגיש צורך לשתות כעת, רק שותה בשביל הצום, האם יש לחוש שזה אינו לצמא ולא יברך שהכל. תשובה: כל זמן שעדיין נהנה מחמת המים מברך על שתייתם".
- (ה) הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' ס"ה טור ד') – "ומעתה יל"ע באדם השותה מים קודם הצום ואינו צמא כלל, אך יש לו הנאה עכשיו במה שמיקל עליו קושי הצום. תשובה: (בע"פ) לא יברך כי אין לו הנאה מהשתיה".
- עי' הגר"ח"ק זצ"ל (אסיפת יצחק כ"א חשוון תשס"ח) – "שאלה: מי ששותה מים בערב תענית כדי שלא יהיה צמא מחר (אבל כעת אינו צמא) האם צריך לברך. תשובה: אולי".
- הגר"ח"ק זצ"ל (לקט שאלות המצויות ח"ה עמ' ל"ד אות ד') – "שאלה: השותה מים בערב תענית, ועכשיו לא צמא אבל יודע שזה יעזור שמחר לא יהיה צמא, האם גם זה נחשב שותה לצמא שחייב לברך עליו. תשובה: אם אין נהנה עתה כלל לא יברך".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה שס"ג) – "שאלה: השותה הרבה מים לפני הצום כדי שיוכל לצום ולא משום צמא, אם יברך כשותה. תשובה: אם אין נהנה כלל אין לברך".

ע"י הגר"ח זצ"ל (אב בברכה עמ' שמ"ז) – "האם בכל פעם ששותים מים לפני הצום יוכלו לברך שהכל או שנחשב שאין זה לצמא של עכשיו ולא יוכלו לברך לפי הגמ' שצריך לצמא דוקא. תשובה: אם לא הסיח דעתו".
ע"י הגר"ח זצ"ל (שיח התורה סי' אלף קמ"ה, עמ' ר"צ) – "שאלה: בשותה מים לפני צום ואינו צמא כעת אלא שחושש שבסוף הצום יהיה צמא האם מברך. תשובה: צ"ע".

(ו) ע"י הגר"י בעלסקי זצ"ל (halachically speaking ח"ב מספר ה' עמ' ב') -

one recites a *shehakol* on something else and have in mind to exempt the water.

(ז) הליכות עולם (ח"א עמ' שנ"א) – "וכן השותה מים בערב התענית, כגון סמוך לתחלת תענית יום הכפורים או תשעה באב, על מנת שלא יצמא ביום התענית, ובשעה ששותה אינו צמא כלל, אינו מברך ברכת הנהנין".

(ח) כוס של אליהו (סי' כ"ו אות ה') – "וכן השותה מים למנוע הצימאון מלבוא כגון קודם ליל הסדר וקודם תענית אינו מברך כלל".

(ט) שבט הקהתי (ח"א סי' צ"ו העולה להלכה אות ב') – "אינו מברך".

(י) תפארת אדם (ח"ב סי' ו') – "שכאשר שותה מים אף אם שותה אותם משום צמא שלאחר זמן, אין מברך עליהם כלל".

(יא) שלמי ניסן (סי' פ"ט אות ד' ס"ק ו') – "שותה מים כדי שלא יצמא אח"כ אין צריך לברך".

(יב) וזאת הברכה (עמ' קי"ד אות ב') – "אינו מברך".

(יג) שבות עמי (ח"א סי' ז') – "שמעינן שכל שאינו צמא לא חשיב הנאה ואינו מברך, ולא אכפת לך מכונתו כלל ועיקר".

(יד) ע"י ג' שבועות (ארטסקרול, עמ' קט"ו).

(טו) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' ר"ד סעי' י') – "וכן השותה מים בערב התענית, כגון סמוך לתחלת יום הכפורים, או תשעה באב, על מנת שלא יצמא ביום התענית, ובשעה ששותה אינו צמא כלל, אינו מברך ברכת הנהנין. [הליכות עולם חלק א' עמוד שנא]".

(טז) פסקי תשובות (אות ט"ו) – "מי שאינו צמא עכשיו כלל אלא צריך לצאת לדרך או בערב יום תענית וחושש שלאחר זמן יצמא, ומלא קיבתו בשתית מים, לא יברך לפניו ולאחריה".

(יז) חזון אליהו (ח"א סי' ח' אות ד') – "וכמו כן השותה לפני הצום כמה כוסות בכדי שלא יצמא שאין לו לברך עליהם, דכיון שאינו לצמא".

(יח) דברי בניהו (חט"ז סי' ד') – "וה"ה אם שותה רק שלא יתייבש, אבל הוא לא צמא אין לו לברך. וה"ה אם שותה סמוך לתענית כדי שלא יהיה צמא במשך הצום אין לו לברך עליהם, כיון שהוא לא צמא ורק שותה מטעמים אחרים. וה"ה השותה כדור וצריך להבליעו על ידי שתיית מים והוא אינו צמא אין לו לברך על המים".

(יט) אדרת תפארת (ח"ב סי' ו'), בית אהרן וישראל גליון צ"ג עמ' קי"ט) – "והמורם מן האמור שכאשר שותה מים אף אם שותה אותם משום צמא שלאחר זמן, אין מברך עליהם כלל".

(כ) הגר"ש פעלדער שליט"א (שיעורי הלכה גליון כ"ה) – "להלכה, לאחר שראינו מחלוקתם של הפוסקים, מידי ספק לא יצאנו, וספק ברכות להקל, לכן השותה שלא לצימאון כדי למנוע צימאון עתידי, אינו מברך לא לפניו ולא לאחריה. והרוצה לחוש לדעת הפוסקים המצריכים ברכה, יחייב עצמו בברכה ע"י שיערב במים קצת משקה אחר בשיעור שיתן טעם במים, ואז לכו"ע יהא חייב עליו ברכה".

3. מראי מקומות – הרש"ז מרק (בית אהרן וישראל גליון צ"א עמ' צ"ה, גליון צ"ג עמ' קי"ח), הרא"ש אמיתי (בית אהרן וישראל

גליון צ"ג עמ' קי"ח), מאיר עוז (ח"ט עמ' רע"ט), בית מתתיהו (ח"ה סי' ט', גם אני אודך ח"ה סי' ו' [עמ' נ"א]).

(א) הגרא"ד רוזנטל זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' קמ"ו ד"ה ולפי, אב בברכה עמ' רצ"ב) – "יש לומר בזה, שישנם אנשים שסמוך ממש לצום אחרי אכילת סעודת המפסקת שותים עוד קצת מים למלאות גופן עם מים, דמצד צמאון לא הי' שותה עכשיו עוד, ועיקר שתייתו היא מצד למלאות הגוף עם מים, דלפשוט דברי הגר"א בשנו"א דכתב דבעינן לצמא דוקא, וכאן אין לו צמאון ממילא איננו טעון ברכה, אבל לפי מה שהביא המשנ"ב דאם הוא מתהנה קצת מהמים טעון ברכה צ"ע, אם זה הוי ככלל מתהנה מהמים, וצ"ע לדינא".

ג. השותה מים כדי להרבות נוזלים בגוף ואינו צמא כלל.

1. אינו מברך.

(א) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קי"ד אות ב', אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות י"ח) – "השותה מים כדי להרבות נוזלים בגוף ואינו צמא כלל ... אינו מברך".

(ב) הליכות עולם (ח"א עמ' שנ"א) – "וכן השותה מים ביום חם מאד, והוא אינו צמא כלל, אלא שותה על מנת שלא יצמא, ושלא יאבד נוזלים בהליכתו בדרך כחום היום, אינו מברך ברכת הנהנין".

(ג) ששכ"ה (נשמת אברהם ס"ק א' אות ב') – "גם אדם שצריך לשתות כמות מסוימת של נוזלים ביום עפ"י פקודת רופא ושותה מים (דוקא, כי אם שותה כל משקה אחר צריך לברך) על אף שאינו צמא, פשוט שאינו מברך ברכה ראשונה".

(ד) חוט שני (ברכות ס"ק כ"ה ד"ה השותה [עמ' קצ"ד]) – "ולפי"ז אם שותה רק כלי למלאות את מעיו במים אבל אינו מרגיש כלל הנאה בפיו, פטור מברכה. ובוזה יש לדון מי שעל פי פקודת הרופאים צריך לשתות כמות מסוימת של מים כל יום, וכן מי שצריך לשתות מים לפני בדיקה רפואית וכיוצ"ב, דינו כנ"ל".

(ה) וזאת הברכה (עמ' קי"ד אות ב', מעיין הברכה פרק ה' אות כ') – "אינו מברך".

(ו) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' ר"ד סעי' י') – "השותה מים ביום חם מאד, והוא אינו צמא כלל, אלא שותה על מנת שלא יצמא, ושלא יאבד נוזלים בהליכתו בדרך כחום היום, אינו מברך ברכת הנהנין".

2. מברך.

(א) ע"י הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"ב פרק ט"ז אות קט"ז [עמ' ס"ו], צהר ח"ב עמ' ק"ס אות ב') – "שאלה: אם שותה מים בימים חמים ואינו צמא כלל אלא רק שיהא לחות בגופו, אם צריך לברך שהכל או לא. תשובה: יתכן דגם זה חשוב נהנה".

- (ב) הגר"א בנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ז') – "שותה מים לא לצמאו אלא כדי שלא יאבד נוזלים מגופו, יש בזה מחלוקת בין פוסקי זמננו. ולענ"ד מקרי לצמאו ויברך, דזה עיקר מטרת כל אכילה ושתייה, לספק לגוף את צרכי קיומו".
- (ג) שבט הקהתי (ח"ו סי' קכ"ד) – "נראה לכאורה דכששותה בשביל שהגוף צריך הנוזלים יכול לברך".
3. מראי מקומות – הגר"א רוזנטל זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' קמ"ה), שלמי ניסן (ברכות סי' פ"ט אות ד' ס"ק י"ב, "צריך עיון"), בית מתתיהו (ח"ה סי' ט' אות ג').
- (א) שבט הלוי (ח"י סי' מ"ב סוף אות י"ב) – "וכהיום שעצת הרופאים גם לבריאים לשותה הרבה בכל יום, אם אינו צמא כלל ושותה מים לכאורה אינו מברך, איברא למש"כ במ"ב כאן דגם אם אינו צמא אם יש הנאת חיך עכ"פ דמסתמא הוא צמא קצת יברך, אולי גם בזה יכול לברך, וצ"ע למעשה".
- שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ד עמ' נ"ד אות ה', ח"ז עמ' מ"ה אות ו) – "הרופאים ממליצים היום לשותה הרבה כדי להרבות נוזלים בגוף, וכששותה רק לצורך זה ולא לצמאו יש לעיין אם יברך. ואם החיך נהנה קצת נראה דחשיב לצמאו וכמ"ש בסעיף הקודם בשם המ"ב".

ד. אינו מרגיש צמא, אבל כשהוא מרגיש כאב ראש הוא יודע שגופו זקוק למים והוא שותה כדי שלא יתייבש.

1. וישמע משה (פר' אחרי-קדושים שנת תשע"ח עמ' ג') – "שאלה: יהודי אחד אינו מרגיש צמא ואינו מתאוה אף פעם לשותה מים ואף אינו נהנה בשתייתם, אלא שבכל עת שהוא מרגיש כאב ראש הוא יודע שגופו זקוק למים והוא שותה כדי שלא יתייבש, האם אדם זה חייב ויכול לברך על שתיית המים או שמא אינו בגדר שותה לצמאו ואסור לו לברך. תשובה: הגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א [זצ"ל] השיב שאין לו לברך מכיון שאינו מרגיש צמא. וכן הסכימו הגאונים רבי יצחק זילברשטיין ורבי שמעון בעדני שליט"א. ואמר לי הגר"ש בעדני שחיילים המוצבים בעמדות שמירה ופעמים שעומדים ימים שלמים תחת השמש הקופחת על ראשם, חייבים על פי ההוראות לשותה מים מדי רבע שעה כדי שלא יתייבשו חלילה, וזאת אף אם אינם מרגישים כלל צמא. ובודאי שאין להם לברך על שתיה זו כיון שאינה לצמאון כלל. והגר"י זילברשטיין אמר שמכל מקום מן הראוי להביא את עצמו לידי חיוב ברכה כגון שימתיק את המים קצת או שיברך על סוכר וכדו' קודם השתייה, וכך יוציא את עצמו מידי ספק. והגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א הראה לי מה שכתב בזה רבו הגאון בעל שבט הלוי (ח"י סימן מב אות יב) וז"ל: וכהיום שעצת הרופאים גם לבריאים לשותה הרבה בכל יום, אם אינו צמא כלל ושותה מים לכאורה אינו מברך, איברא למש"כ במ"ב כאן דגם אם אינו צמא אם יש הנאת חיך עכ"פ דמסתמא הוא צמא קצת יברך, אולי גם בזה יכול לברך, וצ"ע למעשה, ע"כ. וא"כ בנידון דידן אם יש לו הנאת חיך בודאי אין לו לשותה בלא ברכה, ואם אין לו הנאת חיך כלל לכאורה לא יברך. וכן הסכימו הגאונים רבי מרדכי גרוס ורבי משה שאול קליין שליט"א. ואמר הגר"מ גרוס דבמים קרים יש קצת הנאת חיך ואין לשותתם בלא ברכה. והגאון רבי חיים מאיר וואזנר שליט"א אמר דמכיון שאדם זה זקוק לשתייה זו ממש וכבר כואב ראשו מחוסר שתיה, לא גרע מהנאת חיך ושפיר צריך לברך על שתייתו. [א.ה. ואין זה דומה למה שדיבר אביו הגאון זצוק"ל, דהתם מיירי באדם בריא שכשגופו זקוק למים הוא מרגיש צמאון, וכעת אינו צמא, אלא שעצת הרופאים להרבות בשתייה אף אם אינו מרגיש צמא, וע"ז אמר שלא יברך בלא הנאת חיך. אבל כאן שגופו זקוק לזה ממש יכול לברך]. וכעין זה אמר לי הגאון רבי שמאי גרוס שליט"א שראה בספר של ת"ח אחד מבני דורנו, שדן לומר שכל שגופו שזקוק לשתייה יש לברך עליה, דהגמ' ברכות מד, ב מבארת דהא דתנן השותה מים לצמאו דוקא אתא לאפוקי חנקתיה אומצא, וי"ל דהיינו דוקא בכהאי גונא שאין גופו זקוק למים כלל אלא כדי להעביר את האומצא מגורו וברצונו שלא ייכנסו המים לתוך מעיו כלל, אבל בנידון דידן שהוא זקוק למים עבור גופו דינו כשותה לצמאו וחייב לברך. ואמנם זה דבר חידוש ומכל מקום יש טעם בדבריו. ואמר לי הגר"ש גרוס שהוא היה אתי אצל גאון ישראל הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ושאלנוהו אודות שאלה דומה לזו והשיב שאין לברך על שתיית המים. וכבר כתב בנידון זה בשו"ת שבט הקהתי, ע"ש".
2. הגר"י בעלסקי זצ"ל (halachically speaking ח"ב מספר ח' עמ' ב) –
3. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות ו') – "בקיץ, כשבעצם אינו צמא אבל אם לא ישתה מים יקבל כאב ראש, לכאורה א"צ לברך, דכתב הב"י (סי' קעט): 'שתה כל משקה ולא שתה מים ידא... כיון דאי לא אכל... הוה סכנה א"צ לברך מידי דהוה אשוחה משקה לרפואה שא"צ לברך', עכ"ל. תשובה: אם אין נהנה לא יברך".

ה. השותה מים קרים בכדי לקרר עצמו: השותה מים חמים בכדי להמים אותו.

1. מברך, אם נהנה.
- (א) פר"ח (פעולת צדיק ח"א סי' פ"ג) – "ומיהו השותה מים בימות החמה לקרר גופו אעפ"י שאינו לצמאו ה"ז מברך עליו דהא נהנה ממנו וראיה מסעי' ח' (כך מצאתי בכ"י הרב פר"ח ז"ל בגליון ע"ת). ותדע שכן הוא דהא בגמ' קאמר לאפוקי מאי לאפוקי האי מאן דחנקתיה אומצא הרי שלא הוציא הגמ' אלא האי כיון דלא נהנה כלל".
- (ב) שושנת המלך (הגהות על הספר שתיילי זיתים בסי' ר"ד) – "ומיהו השותה מים בימות החמה לקרר גופו אעפ"י שאינו לצמאו ה"ז מברך עליו דהא נהנה ממנו (ח"א סי' ס"ב) (כן מ"ס וכו"כ פר"ח בש"ע מים חיים)".
- (ג) עי' אגלי טל (האופה ס"ק י"ט אות י"ב) – "וידוע שמים צוננים אין אדם נהנה מהם אלא כשהוא צמא. [ומה"ט אם חונקתו אומצא ושותה להוריד המאכל לבני מעיים אינו מברך אף דבעלמא האוכל לרפואה כיון דמ"מ מתהני מיני' בעי ברוכי. מים בשאינו צמא אינו נהנה מהם]. ואלו החמין אין שתייתן לצמאו...".
- (ד) ששכ"ה (נשמת אברהם ס"ק א' סוף אות ג') – "שכיון שנהנה מהמים החמים כן מברכין עליהם (שהכל נהיה בדברו)".
- (ה) חוט שני (שיעורי שלמי תודה ברכות עמ' י"ח ד"ה ולהלכה) – "שיברך דגם זה חשיבא הנאה מה שמתחמם עי"ז גופו".
- (ו) הגר"ח זצ"ל (נור החיים עמ' ק"פ אות נ"ו) – "אדם השותה מים חמים ללא סוכר שלא לצמאו האם צריך לברך. תשובה: צריך לברך כי שתיית מים חמים גם זו הנאה, אך אם לא נהנה לא צריך".

הגרה"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' ל"ט טור ג') – "שאלה: בשותה מים קיי"ל שרק לצמאו מברך, ונסתפקו איך הדין בשותה מים קרים, שאולי גם שלא לצמאו יברך, שיש הנאה מקור המים, [וכמו שידוע שאפי' כשאין צמאים, שותים מים קרים בשביל הנאת הקור], אבל אולי אין דין ברכה על הנאת הקור של המים, וצ"ע. תשובה: אם נהנה, (תשו' בכת"י)".

ז) שבט הקהתי (ח"ו סי' קכ"ד אות ה') – "מצאתי בהגהות שושנת המלך על הספר שתילי זיתים (בסי' רד) שכתב ...".

ח) שבות עמי (ח"א סי' ז' ד"ה וכעבור, עמ' נ"א) – "שרוצה לצנן גופו בלבד ... שצריך לברך שהיו הנאה מעצם השתיה ולא גרע משאר משקין. וכמו כן השותה מים חמים בחורף כדי להתחמם".

ט) סדר ברכות (ח"א פרק ט"ו הע' כ"ח, עמ' קצ"ב) – "מי שאינו צמא אבל שותה מים קרים כדי לקרר את גופו מהחום, או להיפך שותה מים חמים (או תה וקפה בלי חלב וסוכר דנחשב כמים כדלהלן הערה כט) כדי להתחמם, מסתבר שצריך לברך דסו"ס נהנה גופו משתיה זו, ולעיל (הערה יח) הוכחנו דכל שגופו נהנה מהאכילה באיזו הנאה שהיא צריך לברך (ועיין בספר שיעורי שלמי תודה הל' ברכות עמ' ט"ז). ומטעם זה השותה מי סודה ונהנה צריך לברך אף אם אינו צמא כיון שנהנה בשתייתו, וכ"כ בספר פתחי הלכה פ"ד הערה כ' בשם מרן הגרשז"א ז"ל (אבל שותה קפה בלי סוכר כדי לעורר את גופו נראה דאינו מברך דאי"ז נחשב הנאת הגוף)".

2. אינו מברך.

א) גר"א (הגר"מ שטרנבוך שליט"א בספרו הלכות הגר"א ומנהגיו אות קס"ד) – "והובא בכת"י 'אור חדש' שמביא נמי דכששותה להתחמם או לעכל המזון אין צריך לברך, וראוי ליזהר מאד בכ"ז לדקדק בדבר. [ומיהו עיין בביה"ל סימן ר"ד ס"ז דכתב דמשמע מדברי הפוסקים דלשרות אכילה שבמעיו הוי בכלל לצמאו אבל להוריד המזון למקומו תשיב שלא לצמאו ע"ש]".

ב) הגרא"ל שטיינמן זצ"ל (שיעורי שלמי תודה ברכות עמ' י"ח ד"ה להלכה) – לשונו מובא לקמן.

ג) שבט הלוי (מבית לוי ח"ז עמ' מ"ה אות ה') – "השותה מים בבוקר כדי שיוכל לפנות לצרכיו ואינו צמא אינו מברך וכן כששותה מים חמים לפני התפלה ואין בהם הנאה".

ד) כוס של אליהו (סי' כ"ו אות ה') – "השותה מים חמין כדי לחמם את גופו או שותה מים קרים כדי לקרר גופו (כגון ביום חם), אף שאינו שותה כלל רק משום שהמים קר מאד לכך שותה, בשני אופנים אלו אינו מברך כלל משום שאינו צמאו, ואף דבספר פתחי הלכה [להרה"ג ר' בנימין פורסט שליט"א] (פרק ד' הערה כט) נסתפק בזה מ"מ נראה פשוט דאין לברך עליו".

ה) הגר"ש פעלדער שליט"א (שיעורי הלכה גליון כ"ה) – "להלכה, אף בזה לא יצאנו מידי מספק וממילא מספק אין לברך, וכפי שאמרנו בנידון הקודם אף כאן נאמר שהרוצה לחוש לדעת הפוסקים המצריכים ברכה, יחייב עצמו בברכה ע"י שיערב במים קצת משקה אחר בשיעור שיתן טעם במים, ואז לכו"ע יהא חייב עליו ברכה, או שיברך על דבר אחר ויפטרנו. מיהו ... השותה מים חמים כי ערב לו שתייתם אך אינו למצאו, מנהג העולם לברך עליו".

3. מראי מקומות – קול סופר (על משניות שבת פרק י"ד אות ס"ח), שערי הברכה (פרק י"ח סעי' נ', "יש להסתפק"), בית מתתיהו (ח"ה סי' ט' אות ד').

א) חסד לאלפים (סי' ר"ה סעי' ד') – "השותה מים 'לצמאו', יש מסתפקים בשותה מים קרים בימות הקיץ שלא לצמאו, אלא מפני כי יחם לבבו, שאין ראוי לברך".

ב) אשל אברהם (בוטשאטש, ברכת אברהם עמ' ה' ד"ה אמר שצריך) – "אמר שצריך ליזהר באם הוא אינו צמא ושותה מים להקר שיברך על מעט יין ויפטרנו כי חיוב ברכה על המים אינו ברור כי אם בשותה לצמאו (והגם שלא אמרו רק לאפוקי דחנקת' אומצא י"ל דסובר רבינו דנקיט הא וה"ה לשותה בלא צמיאה)".

ג) חיי הלוי (ח"ג סי' י"ד) – "דלמעשה יש בזה ספק ברכה".

ד) פתחי הלכה (פרק ד' הע' כ"ט) – "ויש להסתפק עוד במי ששותה מים קרים בקיץ לא מחמת צמאון אלא לקרר את גופו".

ה) שלמי ניסן (ברכות סי' פ"ט אות ד' ס"ק ח') – "יש להסתפק בשותה מים קרים בקיץ לא מחמת צמאון אלא לקרר גופו. (ואם נהנה קצת ודאי צריך לברך)".

ו) תורת הברכה (שער ו' פרק ה' אות ט"ו ס"ק ד', עמ' רס"א) – "עדיף לפטור הכל בדבר שברכתו שהכל וצריך עיון".

1. השותה תה בלי סוכר.

1. עי' לעיל.

יא מי מעיין (spring water), מים מינרליים שיש להם טעם - כמו מים או שאר משקים.

א. מברכינן.

1. בנין ציון (סי' י', שומר ציון הנאמן ח"א חוברת כ"ב [עמ' מ"ב-ג], חוברת כ"ט [עמ' נ"ט-ד]) – "נראה לי לחלק ששותה מים מר או מים במארות שאין להם טעם כלל לרפואה אינו מברך עליהם אבל השותה מאותן מים שיש להם טעם טוב והחיד נהנה מהם צריך לברך עליהם אף ששותה לרפואה שדינם כשאר משקים ששותה לרפואה שמברך עליהם אם טעמם טוב והחיד נהנה מהם כמבואר בש"ע הנ"ל".

ב. לא מברכינן.

1. עי' יד הלוי (ח"א או"ח סי' ל"ה, שומר ציון הנאמן ח"א חוברת כ"ב [עמ' מ"ב-ב], ח"ב חוברת ל"ב [עמ' ס"ד-ב]) – "לכל הפחות מספק ברכה לא יצאנו".

2. ששכ"ה (נשמת אברהם ס"ק א' אות ב' ד"ה מי סודה) – "שגם על מי-סודה אינו מברך לא ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה אם שותה אותם לשם רפואה וה"ה מי-מעיונות".

3. עי' שערי הברכה (פרק י"ח סוף הע' ע"ה) – "אך נראה שהשונה בזמנינו מים מינרליים וכדומה אף שיש אנשים המרגישים בהם טעם טוב לעומת מים רגילים, מ"מ אי"ז נחשב טעם טוב לענין זה, דכל טעמם הוא שהם זכים וצלולים יותר משאר מימות אך אין בהם טעם עצמי כלל".

ג. השוטה תה בלי סוכר.

1. עי' לעיל.

ד. מראי מקומות – תהלה לדוד (ס"ק ז', וצ"ע"), דרכי חיים ושלם (אות הצ"ר), אבני חפץ (סי' ל"ו), חזון אליהו (ח"א סי' ה' אות ב' ד"ה וראיתי), תורת הברכה (שער ו' פרק ה' אות ט"ו ס"ק ב', עמ' ר"ס).

1. שעה"צ (ס"ק ל"ו) – "בירושלמי סוף פרק כיצד מברכין, דהשוטה מי דקרים [הוא מי מעינות שמשלשלין], אם שוטה אותם גם לצמאו מברך עליהן".

2. ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ו פרק טו אות י"ז ד"ה אסמכתא) – "ובענין דינא אי יש לברך על מים - מינעראליים ששותם לרפואה. מצינו שכבר ישבו על מדוכא זאת עוד כמה גדולים בדור שלפנינו בשומר ציון הנאמן. דבמחברת כ"ב העיר ראשונה על כך הרב ר' יצחק דוב הלוי באמבערגער, דלפי מ"ש הגר"א בשנות אליהו דז"ש השוטה מים לצמאו וכו' פירוש דוקא לצמאו אבל שלא לצמאו אין לברך כלל, לפי"ז השוטה מי מעינות שקורין מינעראל - וואססער לרפואה לא היה לו לברך. והרב ר' יעקב עיטטלינגער (בעל ערוך לנר) חוה בשם את דעתו דכיון שיש להם טעם שהחיד נהנה ממנו דינם כשאר משקים וצריך לברך עליהם אף ששוטה לרפואה, והוסיף לחזק דעתו במחברת כ"ט. סתר דברי שכנגדו שם שכתב לומר שלא יברכו בשום גוונא והעלה שנית שהכל תלוי בטעם והנאת חיד ולכן המים החמוצים שיש להם טעם שהחיד נהנה ממנו מברך עליהם שהכל אף ששוטה לרפואה, ורק בשוטה מים קרים שאין להם טעם לרפואה וכש"כ אותם שטעמם רע מר וגפרית אין לברך עליהם. (והדפיס דעתו זאת גם בספרו בנין ציון סי' י' ע"ש). ובמחברת ל"ב חזר הרב באמבערגער לחזק דעתו שלא לברך דלכה"פ מספק ברכה לא יצאנו. ובמחברת מ' כתב עוד גדול דעתו לעמוד לימינו וכפסק דינו של הרב עטטלינגר עיין שם. ועוין בשו"ע או"ח בסי' ר"ד סעיפים ה' ט' ובנו"כ ובמ"ב ובהמובא בזה בספר ארחות חיים החדש שם עיין שם ואכמ"ל יותר".

3. וזאת הברכה (עמ' קי"ד אות ה', מעיין הברכה פרק ה' אות כ') – "נחלקו הפוסקים בשוטה מי מעין (מים מינרליים) שיש להם טעם, האם דינם דומה למים, או שדינם כשאר משקים (לפי הבנין ציון סי' י' - מברך, ולפי היד הלוי לה - אינו מברך אם אינו צמא). ולמעשה - אם ברור לו שהחיד נהנה מהם - מברך (שנראה שאז גם במים ממש מברך, כי 'לצמאו' לאו דוקא, כיון דאית ליה הנאה מיניה, הרי זו דרך שתיה, ובעי ברוכי ...) **אך אם לא ברור לו אם יש לו הנאה מהם (באינו צמא) לא יברך**, שספק ברכות להקל (שגם השיטות שאומרות לברך זה רק אם נהנה)".

4. פסקי תשובות (אות י"ז, הע' ס"ט) – "ובכלל זה גם מים מינרליים ומי מעינות (שטעמם כמים רגילים אלא זכים הם או יש בהם ריכוז יתר של מינרליים שונים) אין מברכין עליהם כשאינו צמא כלל. [וכדמשמע בדברי השעה"צ סקל"ו, וכ"ה בהדיא בס' באר יצחק דהגאון מהר"י שמעלקיס זצ"ל בעל הבית יצחק אמר דא"צ לברך על מים מינרליים ומי מעינות ששותים לרפואה אך בכל זאת הוא נהג לברך על חתיכת צוקע"ר קודם השתיה ולפטור המים ובשו"ת שואל ומשיב מהדו"ה סי' כ"ג מצינו שכתב לברך על מים מינרליים (ואפשר שהיה להם טעם לוואי טוב, וכדכתב בשו"ת בנין ציון סי' י' באותם מי מעינות שיש להם טעם טוב והחיד נהנה שמברך אף שכוונתו לרפואה), ובדרכי חיים ושלום אות רצ"ח דהגה"ק ממונקאטש זצ"ל היה מברך על מי מעינות ששתה לרפואה 'ברוך אתה מלך העולם שברא מי רפואות' עפ"י הירושלמי (ברכות פ"ו ה"ח, וע"ע לקמן סי' ר"ל אות ד') ותו לא מיד"י".

יב] השוטה מי סודה (seltzer) להעביר האומצא.

א. לא מברכין.

1. עי' קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ח אות פ"ט) - לשונו מובא לקמן.
2. הגרש"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק מ"ב) – "נראה דמי סודה (סעלצער בלע"ז) דינו כמים לענין זה, כיון שהוא מים בעלמא, ואין הנאת החיד מתוספת הגז".
3. ששכ"ה (נשמת אברהם ס"ק א' אות ב' ד"ה מי סודה) – "שגם על מי-סודה אינו מברך לא ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה אם שוטה אותם לשם רפואה וה"ה מי-מעינות".
4. הגרא"ל שטיינמן זצ"ל (שיעורי שלמי תודה ברכות עמ' י"ז ד"ה ולפ"ז) – "ולגבי שוטה סודה שלא לצמאו שמעתי מהגרא"ל שליט"א שאין מברך מאחר שאין לו טעם עצמי [דהא לו יצויר אם יהיה שייך להפריד את הסודה (הגזים) מהמים לא היה שוטה את הגזים לבד וא"כ העיקר זה המים]".
5. הגרא"ל שטיינמן זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ס"ז עמ' קל"ב טור ד', פרדס יוסף החדש (שבת עמ' שפ"ב ד"ה ועתה) – "בספר שיעורי שלמי תודה ... ועתה שאלתי ממו"ר מרן הגרא"ל שטיינמן שליט"א [זצ"ל] אם מה דמובא בשמו דבשוטה סודה שלא לצמאו אינו מברך, השיבני 'נכון', וביאר לי דמה יש בסודה, וחשיב מים, ושאלתיו אם סודה כמים, והשיבני שכן".
6. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק כ"ג הע' ז') – "ויותר הי' נראה לתלות בגדר מים לענין ברכה בדין השוטה מים לצמאו בסי' רד סעי' ז, ומי סודה דינו כמים [כ"פ מו"ר שליט"א בשוטה מי סודה שלא לצמאו]".
7. הגר"ח זצ"ל (אסיפת יצחק כ"א חשוון תשס"ח) – "שאלה: במחבר ס' ר"ד סעיף ז' כתב 'שתה מים להעביר האומצא אינו מברך', האם ה"ה מי סודה. תשובה: לא מסתבר".

הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות ז') – "השוטה מי סודה לרפואה האם יברך. תשובה: אם אין צמא אין לברך".
הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ס"ז עמ' קל"ב טור ד') – "וסיפר לי הגאון רבי אברהם יצחק ליפקוביץ שליט"א ר"מ בישיבת בית מדרש עליון, דפ"א בא מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] לקנות אצל מר אביו רבן של ישראל רבינו מיכל יהודה

זלה"ה אתרוגים (כמדו' עם אביו מרן הקה"י זיע"א), והגיש לו מרן הגרמ"י זלה"ה כוס סודה, ונסתפק מו"ר שליט"א אם לשתות, דילמא אינו לצמאו והיאך יברך. ואמר לו מרן הגרמ"י זלה"ה דבקיץ ובדרך שכזו ודאי הוי לצמאו, ובירך מו"ר שליט"א ושתה, וחזינו לדעתו דמו"ר שליט"א דאף בסודה אם אינו לצמאו אינו מברך".

עי' הגרמ"ק זצ"ל (ברכות כהלכתו עמ' קמ"ג אות י"ז) – "שאלה: סודה האם דינה כמשקים ולא כמים שמברכים עליה גם אם אינו צמא. תשובה: הסתפקנו בזה כיון שיש בזה הנאה אבל לא כ"כ".

עי' הגרמ"ק זצ"ל (הברכות כהלכתו פרק ט' הע' י"ד, עמ' ר"ג אות י') – "שאלה: סודה האם דינה כמשקין ולא כמים שמברכים על מים רק כשצמא. תשובה: הסתפקנו בזה כיון שיש בזה הנאה".

עי' הגרמ"ק זצ"ל (שיח התורה ח"ב סי' תשמ"ז, עמ' ריא) – "שאלה: האם מי סודה דינה כמים דשלא לצמאו אינו מברך עליהם או לא, וכן במים חמים האם ישנה דינם לברך בכ"ג. תשובה: נסתפקנו בזה".

(א) אמנם עי' הגרמ"ק זצ"ל (חזון אליהו ח"א סי' ח' אות ח'), הו"ד בדברי בניהו (חט"ו סי' ד' אות ח').

7. הגר"א נבנצל שליט"א (תפארת אדם ח"ג סי' ז' אות ו', סי' ח' אות ב') – "דאם אינו צמא אינו נהנה משתיית המים אלא מהדקירות, וזה אינו טעון ברכה ... יתכן שתבא לאדם הנאה גם אם יחזיק מי סודה בפיו ולא יבלעם ואין זו שתי"ל".

8. הגר"י בעלסקי זצ"ל (halachically speaking ח"ב מספר ח' ריש עמ' ב') –

that one should take food that is a *shehakol*, and recite a *beracha* on that food, and have in mind to exempt the *beracha* on the seltzer.

ב. מברכין.

1. שבט הלוי (קובץ מבית לוי חי"ז עמ' מ"ו סוף אות ט') – "מי סודה נחשב למשקה כיון דמ"מ יש לו טעם".

שבט הלוי (שערי הברכה פרק י"ח הע' ע"ה) – "שמי סודה יש בהם טעם חמיצות וצריך לברך עליהם אף שאינו שותה לצמאו".

2. עי' פתחי הלכה (פרק ד' הע' כ"ט) – "יש להסתפק כאשר אין טעם בעצם המים אלא ששותה מי סודה שנהנה מן האבעבועות אבל אינו צמא, אם זה נחשב הנאת גרונו, ומסתבר שכן הוא".

3. חידושי בתרא (על מ"ב ס"ק מ"ב) – "החוש מעיד שאינו כן, דאפילו אנשים וקטנים שבשום אופן לא ישו שותה מים מפיונוק ומהרגלים רעים, מ"מ בתשואות חן ישו מי סודה משום שנעים להם שתייתו, וע"כ צירוף הגז מנעים הליכת המים דרך החיך, ואין מקום לבקש מהחיך לבאר למה נהנה מתוספת הגז, כשכך המציאות".

4. תפארת אדם (ח"ב סוף סי' ו', ח"ג סי' ז' אות ב') – "נראה דאה"נ שאם היינו מסתכלים לפרטות ומחלקים את השתיה של הסודה לגורמים היה יותר מסתבר לומר שלא יברך בכה"ג, אולם נראה שהעיקר להסתכל לכלל השתייה של הסודה ויש כאן שתיה שיש בה הנאה, וההנאה היא מגוף הדבר, ולפי"ז שפיר הו"ל מכלל הנהנה מהעוה"ז שתקנו ע"ז ברכה אף בשותה שלא לצמאו כבשאר משקים".

5. הגר"מ מאזוז שליט"א (חזון אליהו ח"א סי' ח' אות ח') – "שהשותה סודה אף שלא לצמאו יברך".

6. שבט הקהתי (ח"ד סי' קכ"ד) – "והנה עלי מי סודה כיון דיש לו טעם נראה דמברך עליו אפילו אין שותה לצמאו כמו שכ' המחבר (בסי' ר"ד) כל המשקין שאדם שותה לרפואה אם טעמם טוב והחיך נהנה מברך עליהם, וה"נ מי שתיית סודה דהחיך נהנה מהם. ועל כן מברך עליהם ואפילו אינו צמא".

7. שערי הברכה (פרק י"ח הע' ע"ה) – "פשוט שהשותה מי סודה שהחיך נהנה מהם אף ללא צימאון, צריך לברך עליהם שהכל בכל אופן".

8. שלמי ניסן (ברכות סי' פ"ט אות ד' ס"ק י') – "השותה מי סודה ואינו נהנה מן המים רק מן האבעבועות כתב בפתחי הלכה שצריך לברך. וכן מסתבר שנחשב למשקה וכל שנחשב למשקה צריך לברך עליו".

9. חזון אליהו (ח"א סי' ח' אות ח') – "השותה מי סודה אע"פ שאינו צמא מברך עליו ועוד שידוע שהרבה נהנים משתיית מי הסודה אף כששותים שלא לצמאם ודלא כמי שדימה את הסודה למים לגמרי".

10. דברי בניהו (חט"ו סי' ד' אות ח') – "אמנם בשותה מי סודה אף שלא לצמאו יש לו לברך כיון שנהנה בשתייתם".

11. סדר ברכות (ח"א פרק ט"ו הע' כ"ח, עמ' קצ"ב) – לשונו מובא לעיל.

12. תורת הברכה (שער ו' פרק ה' אות ט"ו ס"ק ג', עמ' רס"א) – "יש לברך גם כשאינו צמא".

ג. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ט"ז), פרדס יוסף החדש (שבת אות תקכ"ב, עמ' שפ"א), בית מתתיהו (ח"ד סי' מ' אות ה', גם אני אודך ח"ה סי' ב' אות ה').

1. מש"כ השלמי ברכה (ריש עמ' תקכ"ד) בשם הגרשז"א זצ"ל "הורה רבינו, שהשותה מי סודה ונהנה משתייתו, צריך לברך אע"פ שאינו צמא, כיון שנהנה בשתייתו".

(א) מקורו פתחי הלכה (פרק ד' הע' כ'), וזה לשונו שם "דבר שאין בו אלא הנאת גרון ולא הנאת מעים ד.מ. משקים שאינם זנים את הגוף כלל ויש להם טעם טוב (כגון מי סודה לדיאטה - diet soda), צריך לברך עליהם מצד טעמם הטוב אף שאינו צמא כלל".

(ב) לא לענין "מי סודה" מה שנקרא באנגלית סלצר (seltzer), אלא סודה לדיאטה.

2. בית ברוך (כלל מ"ט הע' ל"ה) – "משקין - ונראה דמיני מצים, קפה, תה, קאקאו, גוזו, לענין זה הוי כמשקין כיון שהחיך נהנה אפי' שלא לצמאו חייב בברכה ואפשר דכן הדין במי סודה".

3. משנה הלכות (ח"ו סי' מ"ד) – "ובדבר שאלתו משותה מי סודה לרפואה כגון להוריד כדור אספרין וכיוצא בו אי מברך עליו כעל אוכלין או פטור כשותה מים שלא לצמאון נראה פשוט דאם נהנה מהמתקנות של המי סודה אז מברך ואי לא נהנה הו"ל בכלל שותה לרפואה שאינו מברך כמו בחנקתו אומצא עכ"פ לא גרע משותה רפואות דג"כ דינא דכל שנהנה מהרפואה מברך עליה".

4. חוט שני (רבית עמ' קל"ו, ברכות סוף ס"ק כ"ה [עמ' קצ"ד]) – "מי סודה שאין להם טעם עצמי אלא שיש בהם גזים וכדו', אם שותה אותם שלא לצמאו, נראה שאין כל בני אדם שווים בזה ולא כל העיתים שווים בזה, דישנם בני אדם שמרגישים בשתייתם נעימות אף אם שותה אותם שלא לצמאו, ומסתברא שצריך לברך על זה שהכל דברכת הנהנין אינו תלוי דוקא אם יש טעם עצמי כגון סוכר וכדו', אלא כל שהאדם שותה אותם ומרגיש בשתייתם נעימות, הרי זה חשיב שנהנה מן המים, דאין חילוק אם נהנה מן המים מפני שיש בהם סוכר או שיש בהם דבר אחר שנהנה מהם, וכל שנהנה מהמים אף ששותה אותם שלא לצמאו צריך לברך על זה ברכת הנהנין".

ד. שאר ענינים: לענין מי סודה.

1. מים אחרונים: האם יכול ליטול ידיים במי סודה - עי' סי' קפ"א סעי' ט', לשיטות ומראי מקומות.
2. זימון: האם השותה מי סודה מצטרף לזימון - עי' סי' קצ"ז סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.
3. חמר מדינה: האם מי סודה נחשב חמר מדינה [לענין קידוש, הבדלה, וכדו'] - עי' סי' ער"ב סעי' ט', לשיטות ומראי מקומות.
4. אסור לשתות מים ביה"ש: האם מי סודה נחשב מים - עי' סי' רצ"א סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.
5. הבדלה: לשתות מי סודה לפני הבדלה - עי' סי' רצ"ט סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
6. שבת: לעשות מי סודה בשבת - עי' סי' שי"ח סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.
7. שבת: להפשיר מי סודה קפוא בשבת - עי' סי' שי"ח סעי' ט"ז, לשיטות ומראי מקומות.
8. פסח: שתיית מי סודה אחר אפיקומן - עי' סי' תפ"א סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
9. פורים: האם יוצא ידי חובת משלוח מנות במי סודה - עי' סי' תרצ"ה סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.
10. סכנה: י"א שלא נכון לשתות מים אחר דגים, האם ה"ה מי סודה - עי' יו"ד סי' קט"ז סעי' ב' [ערך סכנה], לשיטות ומראי מקומות.
11. נדה: האם רשאית להושיט לו כוס של מי סודה - עי' יו"ד סי' קצ"ה סעי' י', לשיטות ומראי מקומות.

יג. ברכה אחרונה: על שתיית מים.

א. השותה מים שלא לצמאו, חיובו בברכה אחרונה.

1. מברך עליו – רב עמרם (תוס' ברכות ריש דף מה), "ורב עמרם פירש דדוקא לפניו לא בעי ברוכי אבל לאחריו חייב".
2. אינו מברך עליו – ר' משה (תוס' ברכות ריש דף מה), "ורבינו משה פירש דלא היא דהואיל ואינו נהנה אפילו לאחריו לא בעי ברכה", טור (סעי' ח'), מחבר (סעי' ח'), שלחן שלמה (סעי' ה'), פוסקים.

ב. השלמת שיעור רביעית.

1. שלא יברך ברכה אחרונה.
- (א) גרא (אמרי נועם ברכות ריש דף מה). – "אמר רבינו דכששותין מים יש ליהזר בברכה אחרונה שמא די לו בפחות מרביעית ומה ששותה אח"כ אינו לצמאו ואין לו הנאה ואיך יברך ברכה אחרונה דברכה אחרונה צריך שיעור דגבי מים דוקא כששותה לצמאו צריך לברך".
- (ב) ברכת הבית (שער ג' ס"ק מ') – "אבל אם לא שתה רק מעט להנאתו והשאר שלא להנאתו אינו מברך אחריו, דבעינן שישתה רביעית להנאתו".
- (ג) ששכ"ה (נשמת אברהם ס"ק ב') – "וכן כששתה מים כדי לבלוע כדור ומיד אחרי כן הרגיש בצמאון ושותה יותר, גם כי עכשיו צריך לברך ברכה ראשונה על המים ששותה משום צמאון, אינו מברך ברכה אחרונה אלא אם כן שתה כשיעור מהמים ששתה עקב צמאון בלבד".
- (ד) שבט הלוי (מבית לוי חי"ד עמ' נ"ד אות ו', חי"ז עמ' מ"ה אות ז') – "השותה רביעית וצמא רק למקצת שיעור אינו מברך ברכה אחרונה".
- (ה) חוט שני (ברכות ס"ק כ"ה ד"ה אם [עמ' קצ"ד]) – "אם שתה חצי רביעית מים לצמאו ואחר כך שותה עוד חצי רביעית שלא לצמאו אע"פ שהיה בשתיה אחת ממש מ"מ אינו מוכרח לומר שהחצי שאינו לצמאו יצטרף לברכה אחרונה, אמנם אין זה מצוי כלל, דמי שהיה צמא והלך לשתות אע"פ שמסתפק בחצי רביעית מ"מ אם שותה עוד חצי שפיר מיקרי לצמאו, למסתמא קצת צמאו עדיין איכא".
- (ו) עי' הגרח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' מ' טור ב') – "שאלה: מי ששתה רביעית מים, וחצי היה לצמאו, וחצי שלא לצמאו, האם מברך ברכה אחרונה, או לא, שבפשוט אי"צ לברך ברכה אחרונה כשחסר לו שיעור של שתייה המחייבת, אבל אולי בתורת צירוף מועיל השתיה שלא לצמאו להצטרף לשתיה של לצמאו, להתחייב בברכה אחרונה, וצ"ע, [ששמא גם שלא לצמאו יש לו שם שתיה, ונותן חשיבות שתיה בחצי שיעור של לצמאו, (כעין שמצאנו בענין דין היתר מצטרף לאיסור שאומרים סברא זו) וצ"ע]. תשובה: לכאורה לא, (תשו' בכת"י)".
- (ז) תשובות והנהגות (ח"ה סוף סי' ג') – "אבל ברכה אחרונה על התה אינו מברך כלל, שלברכה אחרונה צריך ליהנות מכל הרביעית, וכן מביא ב"אמרי נועם" (ליקוטים מרבינו הגר"א), "אמר רבינו דכששותים מים יש ליהזר בברכה אחרונה שמא די לו בפחות מרביעית ומה ששותה מים לאח"כ אינו לצמאו ואין לו הנאה והיאך יברך ברכה אחרונה".
- (ח) שבט הקהתי (ח"א סי' צ"ו ס"ק ה'), העולה להלכה אות ח', ח"ו ריש סי' קכ"ד) – "אם שותה רביעית ותיכף כששתה מעט הלך צמאו אין לו לברך אח"כ בר"נ".
- (ט) כוס של אליהו (סי' כ"ו אות ו') – "הגר"א ... וצריכים ליהזר בזה".
- (י) וזאת הברכה (עמ' קי"ד אות א').

יא) תפארת אדם (ח"ב סי' ו') – "ואף כאשר שותה לצמאו ומברך עליהם ברכה ראשונה כדין שותה מים לצמאו, אינו מברך עליהם ברבה אחרונה כל זמן שלא היה צמא לרביעית מים".
 יב) שלמי ניסן (ברכות סוף סי' פ"ט) – "הגר"א".
 יג) פסקי תשובות (אות י"ד) – "ואם חלק מהרביעית שותה לצמאו וחלקו שלא לצמאו, לפניו מברך מפני החלק ששותה לצמאו ולאחריו אינו מברך כי לא שותה שיעור רביעית שלם לצמאו".
 2. מראי מקומות.

א) הגרשז"א זצ"ל (מאור השבת ח"ב מכתב כ"ז אות ג', שלמי ברכה עמ' תקל"ד) – "צ"ע קצת דמכל מקום הרי זה להנאתו".
 ב) הגר"ש זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות עמ' תצ"ב) – "שאלה: במ"ב (ר"ד מ') כתב 'נראה דלאו דוקא לצמאו ממש אלא בסתמא כל שהחיד נהנה מהמים מסתמא הוא צמא קצת וצריך לברכה. דאם אינו צמא כלל לא היה החיד נהנה ממנו'. וע"ש בשעה"צ דיסוד הפטור כשאינו לצמאו משום 'דבמים אם אינו צמא אין לו הנאה כלל מהם. וא"כ כל שהוא מרגיש הנאה מהשתיה צריך לברך דמסתמא צמא הוא קצת'. וא"כ לדבריו א"צ 'להזהר בזה' כדברי הגר"א, שבדרך כלל כשצמא בתחילת שתית הרביעית, עדיין החיד נהנה בסוף הרביעית. תשובה: רבינו שליט"א [זצ"ל] הסכים שמדברי הגר"א מבואר שחולק על המ"ב".

ג. אין מפסיקין באמצע שתיית כוס מים, בשביל ברכה אחרונה.

1. עי' סי' ר"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ד. מראי מקומות.

1. שבט הקהתי (ח"א סי' צ"ו ס"ק א') – "שיטת ר' עמרם ... ויש להסביר דס"ל לר"ע דאע"ג דהגרון לא נהנה מ"מ המעיים נהנו ומברך לאחריו על הנאת מעיים. וכן אי' במור קציעה (סי' קצ"ו) דלגבי ברהמ"ז העיקר הוא הנאת מעיו ... ואנן דס"ל דאין מברכין לאחריו משום דאם אינו צמא אין זה נחשב להנאת מעיו, ודו"ק".
 2. פסקי תשובות (אות י"ד, הע' ס"א) – "ויש הכותבים שבכל ענין נכון להחמיר כששותה שיעור רביעית ויותר של מים שלא לצמאו לברך על משקה או מאכל אחר כשיעור ולברך בור"ג ולכוין לפטור המים, או שיניח במים איזה משקה אחר או תמצית. [קונטרס ברכת הנהנין לא"ז זצ"ל סעי' ט"ז לחשוש לפסקו של האשל אברהם מבוטשאטש (הו"ד להלכה גם באורחות חיים סק"ד) שכותב שברכה אחרונה לכו"ע מברכים אף כששותה שלא לצמאו. והנה רבים ראו כן, תמהו על דברי האשל אברהם איך נעלמו ממנו דברי השו"ע שכתב בהדיא שפטור מברכה אחרונה, וגם הוא בעצמו בספרו במהדו"ת כתב דמים ששתאן שלא לצמאו א"צ ברכה לפניה ולאחריה, והנה כד דייקנין בלשונו 'ברכה אחרונה משמע דלכו"ע מברכין על המים גם שלא שתאן לצמאו ולא כתב 'ששתאן שלא לצמאו', אפשר שמירי בשתה מים בכוונת סתמא, לא לצמאו ואף לא שלא לצמאו (וכפי דברי המשנ"ב סק"מ), ובוזה נהי שלענין ברכה ראשונה לא חייבו לברך כיון דלא היה כוונה לצמאו, אבל לענין ברכה אחרונה כיון ששתה כשיעור חייבו לברך, ולפי"ז מתבאר סוף דבריו כמין חומר "שאחר אכילה אמרינן הרי זה כבר אחשביה", והיינו דכיון דשתה בכוונת סתמא, בשתייתו כשיעור גילה דעתו שאחשביה לשתיה הוגנת לחייב ברכה אחרונה, אך באופן שבדאי שותה שלא לצמאו (וכלשונו במהדו"ת) פשיט"ל דאינו מברך לאחריה, והנה אא"ז זצ"ל בקונטרסו (שם) כתב בהדיא לחשוש לברך על משקה או מאכל אחר אף כששותה על מנת להבליע המאכל וכדו', ואפשר דכיון ששותה כשיעור ויותר יש לחשוש שאפשר אין כוונתו רק לצורך הבלעת המאכל אלא שותה גם בסתמא (ולדברי המשנ"ב בסתמא חייב גם בברכה ראשונה). ובפרט בימינו שאין לנו דעת מוחלטת (עיין לעיל סי' קע"ט אות ו') ונכון לחשוש שמא נהנה משתיית המים, ולכן נהי דבשותה מעט רק כדי להבליע המאכל או לבלוע תרופה אין לחשוש דדעתו גם לסתמא ולהנאה, מ"מ בשותה כשיעור יש לחוש לסברת הא"א דאחשביה".

[יד] תרופה - סעיף ח'.

תוס' (ברכות דף לו. ד"ה כיון) – "כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי. ונראין הדברים דאם אדם שותה משקין אם המשקין רעים לשתות דלית ליה הנאה מיניה לא בעי ברוכי ואי אית ליה הנאה מיניה בלא הרפואה בעי ברוכי".

א. אוכלין ומשקין [מאכל בריאים] שאדם אוכל ושותה לרפואה, ואינו תאב להם כלל ואינו אוכלם אלא מחמת אונס חליו.

1. מברך עליהם תחילה וסוף – מחבר (סעי' ח'), גר"ז (סעי' י"ד), ערה"ש (סעי' כ"ב), פוסקים.

2. לענין מאכל חולים ואיזה ברכה - עי' לקמן.

ב. מאכל שאין הבריאים רגילין לאכול אותו בכך, שעומד רק לרפואה - ונהנה (לפי המ"ב ס"ק נ"ד, עי' שעה"צ ס"ק מ"ה).

1. שהכל – רמ"א (סעי' י"א), שלחן שלמה (סעי' ה'), מגן גיבורים (שלטי גיבורים ס"ק ז', אלף המגן ס"ק כ"ב), ערה"ש (סעי' כ"ב).
 2. מברך ברכה הראויה – עי' ב"י (בדק הבית סוף ס"ק ט'), מג"א (ס"ק כ"ד), פ"ח (על סעי' י"א), גר"א (סוף סעי' י"א), מ"ב (ס"ק נ"ה, בה"ל סי' רי"ב סעי' א' ד"ה ואינו).

ג. הבולע (swallow) תרופה מתוקה האם צריך לברך.

1. יברך, שהחיד נהנה מעט.

א) עי' הגר"ח זצ"ל (ברכות כהלכתן פרק ו' הע' י"ג, עמ' קמ"ג אות ט"ז, הברכות כהלכתן פרק ט' הע' י"ח, עמ' ר"ג אות ט') – "כדורים של תרופה שרק בולעים ולא לועסים האם מברכים. תשובה: כנ"ל שאם נהנין מברכים".

ב) הגרי"ט וויס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' ט"ו טור ב') – "דאף הבולע כדור מתוק יש לו לברך על זה כיון שאף בזה החיד נהנה מעט".

2. אינו מברך, שאינו נהנה מהם כלל.

- (א) הגרש"א זצ"ל (שולחן שלמה ערכי רפואה ח"ב עמ' ר"ו ד"ה האוכל) – "האוכל תרופות, אם אינן מרות והחיד נהנה מהן, יברך עליהן תחילה. ואם מרות הן, לא יברך, וכן לא יברך, אם רק בולע את התרופות, כגון גלולות, גם אם אינן מרות".
- (ב) ששכ"ה (פרק מ' סעיף פ"ד [דפו"ח, סעי' צ"ז]) – "לא יברך, אם רק בולע את התרופה, כגון גלולה, גם אם אינה מרה".
- (ג) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' ט"ו טור ב') – "דהבולע תרופה מתוקה אין צריך לברך עליה".
- (ד) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' ט"ו טור ב') – "דהבולע תרופה מתוקה אין צריך לברך על זה".
- (ה) פתחי הלכה (פרק ד' הע' ל"ט.א) – "וכל זה בסממנים וכדומה שנהנה קצת מטעמם אבל הבולע גלולי רפואה אף שמצופות בסוכר מסתבר שלא יברך עליהם, שאינו נהנה מהם כלל, מכיון שאינו לועסם אלא בולעם".
- (ו) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' ט"ו טור א') – "דהבולע תרופה מתוקה אין צריך לברך עליה".
- (ז) עי' משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' ט"ו טור ב') – "דלכתחילה מי שצריך לבלוע תרופה מתוקה שיברך על דבר אחר ויכוין גם על התרופה ובדיעבד כשאין לו דבר אחר לברך על זה יבלע את התרופה בלי ברכה".

3. מברך רק אם שותה רביעית או אוכל כזית.

- (א) שבט הקהתי (ח"ב סי' פ"ד) – "אם רוצה לבלוע כדור מתוק צריך לברך לפניו".
- שבט הקהתי (ח"ג סי' פ"ד) – "דהא דאמרינן דהשותה או אוכל לרפואה דמברך איירי באוכל כזית או רביעית דבכה"ג אפילו בטועם מברך אבל אם אוכל ושותה פחות מכשיעור לרפואה אינו מברך דהוי כטועם דאינו מברך. והנה רפואות דלוקחים הם פחות משיעור אכילה ואין לברך עליהם".

4. מראי מקומות.

- (א) שבט הלוי (מבית לוי חט"ו עמ' ע"ג אות ט"ז) – "הבולע כדור (ויטמינים) נחלקו האחרונים אם נחשב שלא כדרך אכילה וכבלע מצה".

ד. ברכה על תרופה מתוקה: האם מברכים על תרופות שטעמם מר ומערבים בהם דבר מתוק כדי להמתיקו.

1. מברכין.

- (א) האלף לך שלמה (או"ח סי' צ') – "ולכך הדין אם החיד נהנה ממנו יברך עליו בלי ספק".
- (ב) אג"מ (או"ח ח"א סי' פ"ב) – "ובדבר מרקחת שאין רגילין בו אלא לרפואה והוא דבר שנהנין בו יש להורות לברך ברכה הראויה לו כיון שהמג"א והגר"א סוברין כן בס"ר ר"ד, ולהמג"א אפשר סובר כן גם הרמ"א עיין שם בס"ק כ"ד, וכן משמע החלטת המ"ב".
- (1) ודלא כאג"מ (שירת שלמה קונ' תפלה למשה עמ' כ"ז אות ק"ב) – "אין מברכין על vitamins ואפ"ל אם יש בו טעם יפה".
- (ג) עי' משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' ט"ו טור ג') – "דהלועם תרופה מרה שמעורבב עם חומר ממתק מעיקר הדין יש לברך על זה. וראוי לברך על דבר אחר ולכוין אף על התרופה".
- (ד) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קי"ג אות א', אות ב', ברכות כהלכתן פרק ה' הע' י"ב, ותן ברכה פרק י"ג הע' ט"ו, אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות ס"ח) – "שתרופה גם אם אין לה טעם עצמי, וכל מתיקותה מחומר ממתק דינה לברך עליה. וכן תרופה (כדור סירופ וכו') שיש רק מעט מתיקות ואלמלא היה נזקק לתרופה לא היה אוכלה צריך לברך עליה מכיון שנהנה".
- הגריש"א זצ"ל (ברכות אפרים ח"ד סי' נ"ד אות ל"ט עמ' קל"ה, אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות ס"ח) – "לענין האוכל תרופה מרה שאין נהנה ממנה וממתקה ע"י דבר אחר שהוא טפל לרפואה דחייב לברך על טפל זה, משום שדין זה שהעיקר פוטר את הטפל הוא רק בשני מיני 'אוכלין', משא"כ הכא דהרפואה עצמה לא מקריא אוכל מאחר ואין נהנה ממנה, ממילא שפיר חייב לברך גם על טפל זה".

הגריש"א זצ"ל (הערות במסכת ברכות דף לו.) – "והנה, בזמנינו ישנם תרופות וויטמינים הבאים בתוך סירופ, ומערבין בהם טעם מתוק. ובאמת בלא סיבת התרופה אין בהם טעם טוב כ"כ כדי שישתם, אך מ"מ כיון שיש בהם טעם מתוק חייב לברך ע"ז, ולא גרע מאניגרון".

(ה) הגר"ע יוסף זצ"ל (ילקוט יוסף סוף הע' י', עי' חזון עובדיה ברכות עמ' קנ"ח).

(ו) חוט שני (ברכות כהלכתן פרק ה' הע' י"ב, הברכות כהלכתן פרק ט' הע' י"ז, אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' ט"ו טור ג') – "שתרופה גם אם אין לה טעם עצמי, וכל מתיקותה מחומר ממתק דינה לברך עליה. וכן תרופה (כדור סירופ וכו') שיש רק מעט מתיקות ואלמלא היה נזקק לתרופה לא היה אוכלה צריך לברך עליה מכיון שנהנה".

(ז) הגר"ח זצ"ל (אסיפת יצחק ד' סיון תשס"ט) – "שאלה: תרופה ששותה משום רפואה ויש לו טעם טוב האם צריך לברך עליו, או כיון שאם אינו חולה לא היה שותין אותה אינו צריך לברך. תשובה: צריך לברך".

הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות ט') – "האם מברך כשאוכל תרופה לרפואה, אבל גם נהנה מזה (עי' סי' רד במשנ"ב ס"ק נה). תשובה: יברך".

הגר"ח זצ"ל (ברכות כהלכתן פרק ו' הע' י"ב, עמ' קמ"ג אות ט"ו, הברכות כהלכתן פרק ט' הע' י"ז, עמ' ר"ג אות ט', תשובות הגר"ח דפו"ח אות תתתל"ו) – "תרופות שיש להם טעם מברכים עליהם. תשובה: אם נהנין מהם מברכים".

הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קצ"ג, עמ' ע') – "אם אחד לוקח איזה דבר של רפואה, וכגון אספרין או טאמס', ויש לו טעם טוב ונהנה ממנו, אם צריך לברך עליו או לא. תשובה: אם נהנה צריך לברך".

(ח) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק ד' סיון תשס"ט) – "שאלה: תרופה ששותה משום רפואה ויש לו טעם טוב האם צריך לברך עליו, או כיון שאם אינו חולה לא היה שותין אותה אינו צריך לברך. תשובה: צריך".

(ט) הגר"ט וויס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' ט"ו טור ג') – "דהלועס תרופה מרה שמעורבב עם חומר ממתק יש לברך על זה".

- (י) חשוקי חמד (סנהדרין דף פז., עמ' תפ"א ד"ה תשובה) – "והרי הוא דומה לתרופות שלא יעלה על הדעת שיקדש עליהן ואע"פ שמברכים עליהם".
- (יא) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' ט"ו טור ג') – "דהלועס תרופה מרה שמעורבב עם חומר ממתק יש לברך על זה".
2. **אינו מברך, אם לולי החולי לא היה אוכלו בשביל טעמו הטוב.**
- (א) הגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם ח"ד סי' ר"ד ס"ק א' [מהד"ת, ס"ק ה' אות ב' ד"ה אך], ח"ה סי' ר"ד סוף ס"ק א', הליכות שלמה תפילה פרק י"ג הע' ס"ו, שולחן שלמה ערכי רפואה ח"ב ריש עמ' ר"ז) – "שאם התרופה מצופה בסוכר צריך לברך עליו שהכל כי אז נהנה מהסוכר לפני שטועם את התרופה, אך אם הסוכר מעורב עם התרופה, כגון בכדורי מציצה או בסירופ אינו מברך עליו כי אדם בריא לא ישתמש בו להנאתו ... אדם שצריך לעשות צילום קיבה צריך לשתות בריום וכדי שיוכל לשתותו מערבבים סירופ או דבר מתוק אחר אתו. וכן לפעמים צריך לאכול דבר מוצק כגון חתיכת עוגה או פרוסת לחם שטבולה בבריום ... שאינו מברך כי הכל טפל לבריום שאינו מאכל בריאים. לעומת זאת כשעושים צילום כיס מרה שותים דבר שומני כגון שמנת או חלבון של ביצה עם חלב כדי שכיס המרה יתכווץ ... שודאי צריכים לברך כי סוף סוף נהנה מהאוכל".
- הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קי"ג אות ב') – "תרופה (כדור, סירופ וכו') - שיש בה רק מעט מתיקות, ואלמלא היה נזקק לתרופה לא היה אוכלה ... שלא לברך עליה, **שאינו זה דרך אכילה**".
- ע"י הגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם הע' י"א [מהד"ת, הע' כ"ב]) – "[ואם חומר המרפא בעצמו מר אולם מעורב בו סוכר להמתיקו, אינו מברך כי הסוכר הוא טפל לרפואה]. לא מובן, וכי על כפית מזון המלכות פטורים מלברך".
- הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ' הע' קצ"א [דפו"ח, הע' רל"א], מילואים, שולחן שלמה ערכי רפואה ח"ב סוף עמ' ר"ו) – "שיתכן דבכה"ג שאינו מברך כלל על העיקר, מברך שפיר על הטפל (וכן מסתבר, שהרי אסור ליהנות מעוה"ז בלי ברכה), כמו"ש סי' קד במ"ב ס"ק לט, שיברך על מעט סוכר לפטור את הקפה, ע"ש, ומשמע דכוונתו על הסוכר הבא להמתיק את הקפה והוא הטפל לקפה - ואע"ג שאת הסוכר הוא טועם קודם הקפה בפני עצמו, לא זה הוא המחייב אותו בברכה, דמ"מ הרי אין כונתו בשביל הנאה מועטת זו ... ודוגמא לתרופה מעורבת כזו, מזון המלכות שהעיקר הוא ודאי רק התרופה, והדבש הוא רק טפל, ומ"מ מסתבר דודאי מברכים אע"פ שהכל ביחד, עכ"ד. וראה בנשמת אברהם ח"ד או"ח סי' רד (א), **שחזר בו** הגרשז"א אויערבך זצ"ל וכתב שאינו מברך על תרופה המעורבת עם סוכר, וע"ש".
- הגרשז"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' ט"ו טור ג') – "שרק על תרופה שמוצאים את זה כסוכריה יש לברך אבל על תרופה שלוקח רק משום רפואה והסוכר שבו זה כדי להקל על המרירות אין צריך לברך".
- הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה פרק י"ג הע' ט"ו. א') – "דאין לברך עליהם משום דלולי החולי לא היה אוכלו בשביל טעמו הטוב".
- ע"י הגרשז"א זצ"ל (פתחי הלכה פרק ד' הע' ל"ט. א') [לשונו מובא לקמן] – "שסמי רפואה אף שטעמם מתוק קצת אין זו אכילה. **אבל גלולי רפואה לתינוקות** שטעמם כטעם סוכריה מברך עליהם. ודבר מאכל ממש שאוכלו לרפואה הגם שאינו נהנה בגרונו וכונתו רק לרפואה מ"מ מברך עליו שהרי מאכל הוא, ע"כ".
- (1) הגר"י טרגר שליט"א (בעל הליכות שלמה, מכתב במייל) – "החזרה הוא רק על תערובות סוכר באופן שלולי הרפואה לא היה מוצצה בכלל אבל תינוקות שאני".
- (ב) ששכ"ה (פרק מ' סעי' פ"ד [דפו"ח, סעי' צ"ז], הע' קצ"א [דפו"ח, הע' רל"א]) – "ונ"ל דכל שהתרופה עצמה מרה אלא שמעורב בה דבר מתוק על מנת להמתיקה, דלא יברך, שהרי הוא טפל לעיקר שהוא התרופה".
- ששכ"ה (נשמת אברהם הע' י"א [מהד"ת, ס"ק ה' אות א'], ע"י ח"ד סי' ר"ד ס"ק א') – "ואם חומר המרפא בעצמו מר אולם מעורב בו סוכר להמתיקו, אינו מברך כי הסוכר הוא טפל לרפואה [מהא דמי סילקא, ברכות ל"ו ע"א]".
- ששכ"ה (קובץ נר ליחזקאל עמ' קי"ז, נשמת אברהם ח"ה סימן ר"ד ס"ק א' [מהד"ת, ס"ק ה' אות א']) – "ואמנם המקור להלכה זאת, דיש לברך על רפואה אם איננה מרה, הוא בברכות דף ל"ו ע"א לגבי הדין של הנותן שמן לתוך אניגרון, מהו דתימא כיון דלרפואה קא מכיין לא ליברך עליה כלל, קמ"ל כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי. וכ"ה שם ל"ח ע"א, לגבי הדין של שתיתא, אבל הכא כיון דלכתחילה לרפואה קמכוין לא ליברך עליה כלל, קמ"ל כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי. ולכאורה יש ללמוד מכאן, שאם אדם שותה מיני סירופ לרפואה, או מוצץ כדור של רפואה, שיהיה חייב לברך עליו. וכן שמעתי רבים נוהגים כן. אמנם לא כן אתי, די"ל דאין הראיה עולה יפה. ואמנם שמן זית אם שותים אותו כמו שהוא מזיק, ולכן לא מברכין כלל לרש"י, או מברכין שהכל לרמב"ם פ"ח מהל' ברכות ה"ב וע"ש בכ"מ. אבל אם מכניסין שמן זית לתוך אניגרון יש לו טעם, ולכן אמרינן שאם כוונתו לאניגרון מברך האדמה, ואם כוונתו לרפואה, ושותה אותו שמן זית מעורב באניגרון לשם רפואה, מברך העץ ... אמנם בנידון שלנו, סם הרפואה המעורב בתוך הסירופ או בתוך כדור המציצה, הוא בעצמו מר, וגם אם מערב אותו עם שאר חומרים שממתקים את חומר הרפואה, הרי אין האדם רגיל לשתות רפואה זו ולא לשם רפואה. ואם כן סם הרפואה הוא העיקר, והוא מר, ואין רגילים לערב עם שאר חומרים רק לשם רפואה ולמה יברך עליו, הרי על העיקר לא מברכים, כיון שמר הוא, ולמה נאמר שהטפל, המתיקות, היא תחייב בברכה, הלא אין רצונו במתיקות בכלל, אלא רק להטעים את חומר הרפואה. דברים אלו נאמרו אפילו במקום שסם הרפואה הוא המועט והסוכר שמכניסים בו הוא הרוב, אעפ"כ אין לברך עליו, כיון שסו"ס סם הרפואה הוא העיקר, והראיה משמן זית מעט שהכניסו לתוך אניגרון מרובה, אם כוונתו לרפואה, דאמרינן לברך בורא פרי העץ, אף שהוא המועט, וכפי שמבואר בסימן ר"ב סע' ד ובמ"ב ס"ק לא. וכן הוא גם כן לגבי הראיה השניה, שתיתא רגילים לאכול, בין הבריאים ובין האדם החולה, ולכן משמיע לנו שמברכים עליו ברכה גם אם כוונתו לשם רפואה. אבל אין זה דומה לדין שלנו, שאין אדם שיאכל את הסם המר ולא לשם רפואה. ולכן נ"ל ברור שאין לברך על הסירופ הנ"ל, וכן גם על כדורי מציצה".

3. מברך רק אם שותה רביעית או אוכל כזית.

(א) שבט הקהתי (ח"ג סי' פ"ד אות ג') - לשונו מובא לעיל.

(ב) מראי מקומות – מקראי קודש (פסח ח"ב סי' מ').

4. מראי מקומות – תורת חיים (סי' ר"י ס"ק י"ג ד"ה ולע"ד), פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' ק"מ), ותן ברכה (עמ' ר'), שערי הברכה (פרק י"ג הע' ז').

א) דעת תורה (על סעי' ח') – (תרופה) ואם מתקנו עם צוקער וכדומה יברך רק שהכל אפ"א אם הוא מצד עצמו [ברכתו בורא פרי האדמה] כמיא דסילקא וכדומה, עשו"ת בשמים ראש סי' קע"א ותבין, [יעו"ש שנשאל על מי שעורים שמבשלין לחולים לשתותן וכו', והשיב דאם הוא מתוקן בסוכרא ומיני בשמים אין מברכין עליו אלא שהכל ולא דמי לשמן זית (דמברך עליו בורא פרי העץ אם מתקנו ע"י אנגרון) דבתערובת הזה חפץ בו ובטעמו אבל הכא טעם השעורים פוגם וכו' ועוד דהתם השמן הוא בעינו וחשיבותו, ולא כן הכא וכו' יעו"ש"ה].

1) הגר"ש שבדרון זצ"ל (הג"ה על דעת תורה שם) – "לא ידעתי אמאי הוצרך אזמור"ר ז"ל להביא ממרחק לחמו, הא מפורש כן בס"י שלא"ח ז' סעיף א' ברמ"א בשם הרבינו יונה בתומי וכתתי, דלאחר בישולם אין מברכין עליהם אלא שהנ"ב משום דנשתנו לגריעותא, וכתב רמ"א דאפילו בישראל עם בשר ונשתבחו, מ"מ אינו מברך אלא שהנ"ב, שאין השבח מצד עצמן אלא מחמת הבשר שבהם ע"כ. וק"ו הוא ברפואה בנ"ד שאינו מברך עליו כלל מצד עצמה, ודאי דנתינת הצוקער בתוכה לא יועיל לברך עליו כברכת עצמה וז"ב".

2) הגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם ס"ק ד' [מהד"ת, ס"ק ה' אות א' ד"ה אך]) – "[בדעת תורה] לא מובן, התם התומי עצמם נשתנו לגריעותא משא"כ הכא".

ב) ציץ אליעזר (נשמת אברהם ס"ק ד' [מהד"ת, ס"ק ה' אות א' ד"ה וא"ל]) – "כשהחולה אומר יהי רצון (עיין להלן סי' ר"ל סעי' ד) לפני לקיחת התרופה, נקרא זה כעין ברכה על התרופה ואינו נקרא גזלן כי נהנה רק אחרי הודאה להש"י, וממילא פוטר בזה את החומר הממתק הטפל".

ג) פתחי הלכה (פרק ד' הע' ל"ט א', עי' ארטסקרול פרק ד' הע' ל"ח) – "דמלשון המחבר משמע דמיירי דוקא בדבר שהוא מאכל אלא שאוכלו לרפואה ועל כן אם נהנה קצת מטעמו צריך לברך עליו. והנה תרופות וסממנים אלו טעמם רע בעצמם אלא שנותנים בהם דבר מתוק להעביר רוע טעמם, ולכן יש להם קצת מתיקות אבל אין הנאה גמורה באכילתם, ואין מי שיאכלם לולי הכרח הרפואה, ואפשר לומר שאין זה מאכל כלל ולא נקרא אכילה. אולם מצאתי במאירי ברכות ל"ה: וז"ל וכן כל מה שנעשה לרפואה אם יש בו הנאת טעם קצת כגון מרקחת העושים לחולה מברך על העיקר שבו, והרפואות המרות שאין שום הנאה באכילתן אינו מברך כלל, עכ"ל. והנה ממה שהדגיש טעם קצת, וכן לשון רפואות המרות שאין שום הנאה, משמע דבהני דידן צריך לברך, וכן משמע קצת מדברי הרמ"א סי' ר"ד סעיף י"א. אמנם למעשה שמעתי מהג' רש"ז אויערבאך שליט"א [זצ"ל] שסמי רפואה אף שטעמם מתוק קצת אין זו אכילה. אבל גלולי רפואה לתינוקות שטעמם כטעם סוכריה מברך עליהם. ודבר מאכל ממש שאוכלו לרפואה הגם שאינו נהנה בגרונו וכונתו רק לרפואה מ"מ מברך עליו שהרי מאכל הוא, ע"כ".

ד) יצחק ירנן (ח"ב או"ח סי' י"א) – "המוצץ כדור לרפואה אפילו שיש מעט מתיקות בכדור אינו מברך כלל. אבל אם המתיקות קיימת כל הזמן עד שגומר למצוץ כל הכדור. ודאי שמברך עליה כמו על סוכריה. וכן אם שותה סירופ לרפואה נגד שיעול מברך שהכל נהיה בדברו, וכן הגומע ביצה חיה לצחצח קולו מברך שהכל, אבל אם נגעל מהם אינו מברך כלום".

ה) הגר"ד פיינשטיין זצ"ל (ודברת במ' סי' ל') – "לכאורה נראה דצריך לברך על כה"ג אבל המנהג שלא לברך עליהם ואולי מפני סברת הגרש"ז זצ"ל, מכ"מ למעשה אינו מנהג לברך עליהם ולא ברור טעם הדבר".

ה. שאם התרופה מצופה בסוכר.

1. מברכין.

א) הגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם ח"ד סי' ר"ד ס"ק א' [מהד"ת, ס"ק ה' אות ב' ד"ה אך]), שולחן שלמה ערכי רפואה ח"ב ריש עמ' ר"ז) – לשונו מובא לעיל.

1. לענין התפילה לפני ולאחר כל מידי דרפואה.

1. עי' סי' ר"ל סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

2. חתיכת נייר דק ומשימים אותו על הלשון ומרגישים מחמת זה ריח וטעם טוב [®] Listerine Pocketpaks, breath strips.

1. בלי ברכה.

א) קנה בושם (ח"ד סי' ט"ז, פסקי בושם פרק י' סעי' י') – "בנוגע לדבר העשוי לרענן הפה ונראה כמו חתיכת נייר דק ומשימים אותו על הלשון ומרגישים מחמת זה ריח וטעם טוב בתוך הפה והגרונ, אם יש בזה איזה צד חיוב לברך כדן האוכל פחות מכזית או שותה פחות מרביעית, דמכיון שהוא נהנה בזה מחויב הוא לברך, וכדאיתא בברכות (ל"ה ע"א) אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלי ברכה, וכן נפסק בשו"ע או"ח (סי' ר"י סע"א), ובמשנה ברורה (שם סק"ג), דאפילו על כל שהוא בין מדבר אוכל בין ממשקה צריך לברך תחלה, דאסור להנות מהעולם הזה בלא ברכה יעו"ש. והנה שאלת חכם חצי תשובה ושפיר כתבת בזה דבדואי לא עדיף זה מטעימה דמבואר בשו"ע (שם סע"ב) דהטועם את התבשיל אינו צריך לברך עד רביעית, וס"ל להדעה הראשונה בשו"ע שם והוא דעת הרמב"ם דאפילו אם הוא בולעו אינו צריך לברך דאעפ"י שאסור להנות מהעולם הזה בלא ברכה אפילו כל שהוא מכל מקום היינו דוקא כשהוא מכויין לאכול ולשתות אבל כשאין כוונתו רק לטעום כדי לידע אם המאכל טוב וטעים אם הוא חסר מלח או יתיר מלח וכדומה לזה אינו צריך לברך, ולדעה השניה בשו"ע (שם) לא פטרו את הטועם מלברך אלא כשאינו בולע היינו כשחוזר ופולט מתוך הפה ומסיק שם הרמ"א בזה דספק ברכות להקל, ויעו"ש במשנה ברורה (ס"ק י"ט) דהמג"א חולק על המחבר והרמ"א וסבירא ליה דבבולע לכו"ע צריך לברך, אבל כמה מגדולי האחרונים החליטו כפסק הרמ"א דהוא ספק ברכה ולא יברך, ומסיק בזה החי"א דלכתחילה טוב לזהר כשרוצה לבלוע שיתכוין להנות ממנו בתורת אכילה ויברך עליו יעו"ש, ועל כל פנים בנוגע לנידון דידן פשוט דלכו"ע אין כאן שום צד שיתחייב לברך מכיון דאין כאן שום ממשות הראוי לבלוע, ואין כאן שום

צד חיוב לברך. ועוד הוספת בזה טעם לשבח לפוטרו מברכה דבודאי לא עדיף הנאה זו שנהנין מהריענון והריח טוב בפה ובגרון מהריח טוב ששואבין בעישון הטאבאק שהחליטו והכריעו גם כן האחרונים בפשיטות שלא לברך על עישון הטאבאק כמבואר בשע"ת (שם סק"ט) ובמשנה ברורה (שם סקי"ז), ויפה צדקו דבריד בכל מה שכתבת והעלית בזה. ופשוט דהוא הדין והוא הטעם במשחת שניים העשוי עם ריח טוב ונעים בתוך הפה שאין שום צד חיוב לברך על זה".

(ב) רבבות אפרים (לקמן).

(ג) ותן ברכה (לקמן).

(ד) הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Does one say a brocha on the breath strips that melt in your mouth?

R' Y. Berkovits wrote: No. Ikkur is made for te'ema. Although, the halacha is that if you taste food, you should not swallow it without a beracha. That's with food. Here, the the whole thing is just made for te'ema - it's not a food. The fact that you swallow it, is just a way to get rid of it without the tircha of spitting it out. Could be that it doesn't even need a hechsher.

2. צריך ברכה.

(א) הגר"י בעלסקי זצ"ל (לקמן).

(ב) הגר"א פארכהיימער שליט"א (לקמן).

(ג) הגר"ד נויסט (לקמן).

3. מראי מקומות.

(א) Halachically Speaking (שנה ה' גליון ג' עמ' ד') -

For years people have been erroneously consuming Listerine Pocketpaks® without a hechsher, but obviously this product needs a hechsher, especially since it is digested in the stomach. Recently, this product became available with a hechsher. The question arises if this product requires a beracha prior to placing it in one's mouth. Many people do not recite a beracha. However, even though this product melts in the mouth, it is swallowed and therefore, according to some poskim a beracha of shehakol should be recited before placing it in the mouth. [Harav Yisroel Belsky Shlita, opinion of Harav Forscheimer Shlita (personal telephone conversation), and Harav Doniel Neustadt Shlita]. Others maintain that a beracha does not need to be recited. [Opinion of Harav Pinchus Bodner Shlita, Harav Ephraim Greenblatt Shlita (Personal telephone conversations). Harav Forst Shlita says if one is taking it for flavor then a beracha is recited, but if it is for fresh breath but not for the flavor in the mouth then no beracha is recited. The opinions of Rabbi Wikler Shlita, Harav Felder Shlita, Harav Fuerst Shlita (personal telephone conversations with the aforementioned rabbonim). This is the opinion of Harav Yisroel Reisman Shlita (as related by Rabbi Shimon Newmark)]. The company says that there is nothing unsafe with swallowing it since there is no alcohol in the product. If one uses a breath mist (with a hechsher) then one does not recite a beracha on it, instead one should make a shehakol on a different food. [Harav Yisroel Belsky Shlita].

(ב) לענין כשרות - עי' יו"ד סי' צ"ח סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

טו [אנסוהו לאכול או לשתות - רמ"א (סעי' ה').

א. ראשונים.

1. אינו מברך – רא"ה (ברכות דף מה, "הנאתו על ידי אונס ולא שייך לברוכי בהא, וזה כדין אשה שנאנסה ותחלתה באונס וסופה ברצון דחשבינן לה אונס").

2. מראי מקומות – אהל מועד (שער הברכות דרך ז' נתיב ז').

ב. הלכה.

1. מברך.

(א) ט"ו (ס"ק י"ב) – "דקי"ל כהראב"ד באוכל איסור בשוגג יברך אחריו וכן במקום סכנה יברך תחיל' וסוף כיון שאכילה זו חשוב' לו כהיתר ופסק הרב רמ"א שפסק באנסוהו לאכול דאינו מברך והוא דעת אוהל מועד בב"י ואח"כ פסק הש"ע דהאוכל איסור מפני הסכנה מברך עליו לא כת' רמ"א ע"ז כלום והוא תמו' מאוד בעיני דדא ודא אחת היא ומאן דאמר הא לפטור לא אמר הא לחיוב כנלע"ד".

(ב) מג"א (ס"ק כ') – "מאחר דקי"ל האוכל ביה"כ חייב לברך אף על פי שהוא באונס א"כ למה פסק רמ"א כאן באנסוהו דפטור ומה לי אנסוהו אחרים או אנסוהו מן השמים ומיהו אפשר לחלק בזה אך קשה דבסי' תע"ה ס"ד פסק אנסוהו ואכל מצה יצא, וכהרב"י שם בשם המ"מ והר"ן הטעם דאמרינן המתעסק בחלבים ובעריות חייב שכן נהנה ע"ש וא"כ ש"מ דחשיב הנאה וא"כ למה לא יברך עליו".

(ג) פ"ח (על סעי' ה') – "ודאי שצריך לברך".

(ד) מטה יהודה (ס"ק א') – "... ובכך נלע"ד אין שום קושייא על מור"ם ז"ל. ומ"מ לפסק הלכה אין לנו אלא מ"ש הש"ע דחייב לברך ברכת הנהנין לעולם וכ"כ הפר"ח ז"ל בליקוטי א"ח סימן זה יע"ש ודו"ק".

(ה) גר"א (על סעי' ח') – "הואיל כו'. כבר תמהו ט"ז ומ"א ע"ז ע"ש".
2. אינו מברך.

(א) רמ"א (סעי' ח') – "אם אנסוהו לאכול או לשתות, אף על גב דהחייך נהנה ממנו אינו מברך עליו, הואיל ונאנס על כך".
(1) אמנם עי' מאמר מרכזי (ס"ק ח', לישונו מובא לקמן), נהר שלום (ס"ק ה', לישונו מובא לקמן), הו"ד בשעה"צ (ס"ק ל"ט), וכה"ח (ס"ק מ"ט, לישונו מובא לקמן). **מהם נראה** בדעת הרמ"א להפוך, שע"י אנס מברך, אא"כ שהאכילוהו בעל כרחו.

(ב) לבוש (סעי' ט') – "אבל מי שאנסוהו לאכול או לשתות אף על גב דסוף סוף החייך נהנה ממנו אינו צריך לברך עליו, דאין זה מיקרי הנאה הואיל ונאנס".

(ג) א"ר (ס"ק י"ג) – "אבל מי שאנסוהו וכו'. ה"ט"ז [ס"ק יב] חולק בזה דדמי לאוכל מפני סכנה, ויש לחלק. ומג"א [סק"כ] תמה מסימן תע"ה [ס"ד] אנסוהו ואכל מצה יצא. ולענ"ד דאף דמקרי הנאה מ"מ לא מברכין על הנאות אונס".

(ד) חמד משה (ס"ק ו') – "לק"מ על הרב רמ"א דכיון דלא רצה לאכול יהי מאיזה טעם שיהי והאכילוהו בע"כ, למה לו לברך ולהודות להשם על אכילה זו, והוא נתרצה יותר אם לא אכל. ובזה נסתלקה נמי קושית המ"א סק"כ, ולא קשה נמי מה שהקשה ממצה, לאף שיוצא באכילת מצה בע"כ י"ח מטעם דנהנה, מ"מ לא שייך לברך על אכילה בע"כ ולהודות להשם שהמציא לו אכילה".

(ה) בית מאיר (על סעי' ח') – "החילוק פשוט דבאנסוהו לא שייך לברך שהוא שבח לבורא שברא דבר זה שהרי עדיף לו שלא הי' בעולם לאנסו בו משא"כ אונס דרפואה דודאי יש מקום לשבח בורא על בריאתו. ובחילוק זה מיושב נמי אכילת מצה באונס".

(ו) מגן גבורים (שלמי גבורים ס"ק ה') – "לפע"ד דברי הרא"ה והרמ"א כאן נכונים".

(ז) גר"ז (סעי' ט"ו) – "וספק ברכות להקל".

(ח) בגדי ישע (על סעי' ח') – "כתב המג"א ס"ק כ' אך קשה דבסי' תע"ה פסק אנסוהו ואכל מצה יצא וכו' ומתורץ בסברת הרמב"ם מ"ש על גט מעושה שהיא כשר ע"ש".

(ט) ערה"ש (סעי' י"ט, עי' סי' ר"ב סעי' ד') – "דדברי רבינו הרמ"א צודקים דהתם התורה צותה עליו לאכול והוי ממש כהיתר ולכן אפילו לדעת הרמב"ם שם דבאוכל איסור לא יברך אבל במקום סכנה אין איסור משא"כ באנסוהו לאכול דאין כאן לא חובה ולא רשות והוא אינו רוצה לאכול א"כ ממילא אינו נהנה מזה דאלו היה נהנה היה אוכל ברצון לפיכך לא חשיבא הנאה וא"צ לברך וכן עיקר דינא ולא דמי לאנסוהו ואכל מצה דיצא דהתם עביד מצוה [וכ"נ דעת הא"ר סקי"ג ואין זה דמיון למתעסק בחלבים ועריות דנהנה מרצונו משא"כ הנאת אונס לאו הנאה היא]".

(י) בן איש חי (שנה א' פר' מטות אות י"ג) – "ואם אנסוהו לאכול או לשתות אף על גב דהחייך נהנה ממנו אינו מברך עליו הואיל ונאנס על כך".

(יא) שלחן הטהור (סעי' ט"ז) – "אנסוהו לאכול או לשתות לא יברך עליו כדעת מרן".

(יב) שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ז עמ' מ"ו אות י"ב).

(יג) ילקוט יוסף (סעי' י"ג, קיצור שו"ע סעי' י"ד) – "מי שאנסוהו לאכול או לשתות, אף - על - פי שהחייך נהנה אין לו לברך עליו ברכת נהנין ... ולדינא, שב ואל תעשה, ולא יברך ברכת המזון אף באכל ושבע בעל כורחו. דלא שייך לילך כאן אחר חזקת חיוב".

(יד) שערי הברכה (פרק י"ג סעי' ט', עי' הע' כ"א) – "אינו צריך לברך".

3. דפת, אם אכל כדי שביעה דברכת המזון שלו הוא מן התורה, יברך.

(א) ח"א (כלל מ"ט סעי' ח') – "ואם אנסוהו לאכול, אף על גב דהחייך נהנה ממנו, מחלוקת בין הפוסקים אם יברך (שם במ"א). ונראה לי דבפת וכיוצא בו דברכת המזון היא מן התורה, יברך".

(ב) מ"ב (ס"ק מ"ה).

4. מראי מקומות – האלף לך שלמה (או"ח סי' צ'), פתחי הלכה (פרק ד' אות י"ב, ארטסקרול עמ' קל"ו).

(א) פמ"ג (או"ח פתיחה כוללת ח"ג אות ה') – "ועיין סימן ר"ד סעיף ח' בהג"ה אם אנסוהו לאכול אין מברך. ותמהו שם ה"ט"ז [ס"ק יב] ומ"א [ס"ק כ] הא נהנה, וסבור הייתי לומר דברכות דרבנן [ו] לא תקנו אלא בנהנה מרצונו, הא ברכת המזון דבר תורה אם אנסוהו לאכול כדי שביעה מחויב לברך ברכת המזון. ועיין בספר חמד משה בסימן קצ"ו וסימן ר"ד [אות ו] דברכות יהודות לשם שזימן לו יתברך, ובאנסוהו טוב היה לו שלא לאכול, **אפשר אף ברכת המזון כהאי גוונא אין מברך**, ובפנים דברנו מזה".

(ב) כה"ח (ס"ק נ') – "ונראה כיון דאיכא פלוגתא בזה אם יברך והוא יש לו הנאה מן המאכל ההיא יש לו להתרצות בדעתו באכילה ההיא כדי שיוכל לברך אליבא דכ"ע".

(ג) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' י"ח אות ה') – "דהנה בשו"ע או"ח סי' ר"ד סעיף ח' כתב הרמ"א ... ועיין במג"א שחולק ... והנה במה שהכריע המג"א שמחוייב לברך תמיהני, שהרי בסימן ר"י סעיף ב' פסק המחבר 'הטועם את התבשיל אינו צריך לברך עד רביעית אפי' אם הוא בולעו', והוא כהרמב"ם, דסובר, שלא חייבו חכמים בברכה אלא כשמכוין לאכול או לשתות,

משא"כ ככה"ג שאין כוונתו אלא לטעום לידע אם צריך מלח או תבלין אין צריך ברכה לא לפנייה ולא לאחריה, ועיין שם בב"ח שכתב דאסור להחמיר ולברך, כי המברך עובר בלא תשא. ואליבא דהרמב"ם נלענ"ד פשוט דמה שכתבו התוס' בשו"ת לרפואה או חנקת' אומצא, דהיינו דוקא בשו"ת מים משא"כ שאר מיני משקים שלעולם הגוף נהנה מהם בכל ענין מברך אפילו אם דעתו רק לרפואה או חנקתיה אומצא, היינו דוקא לשיטתם, דהא דמטעמת אינה צריכה ברכה הוא דוקא ככה"ג שחוזר ופולט ולא בבולע,

משא"כ להרמב"ם גם ככה"ג לא בעי ברכה, משום דמה לי אם שותה כדי לדעת טעם התבשיל או שותה לרפואה, ואף על גב שהרמב"ם מחייב בשו"ת שמן לרפואה ע"י אניגרון, וכמו"ש בגמ' ברכות ל"ו ע"א, כיון דאית לי' הנאה מיניה בעי ברוכי, נראה דהיינו דוקא כשמכוין גם להנאה, דככה"ג גם מטעמת צריכה ברכה, משא"כ במכוין רק לרפואה שפיר פטור לברך. וא"כ הרי ק"ו הוא, ומה אם מטעמת אינה צריכה ברכה אף על גב שמכוין היטב להנאת החיך כדי לדעת את טעם התבשיל, ואפי"ה כיון דלא מכוין לאכילה לא בעי ברכה, כ"ש ככה"ג שהוא אוכל רק מפני שאחרים אונסים אותו, דלא קא מכוין כלל להנאת מאכל אלא כדי להציל עצמו מן האנסים, דודאי לא גרע ממשעמת דלא בעי ברכה. ולכן יותר נראה לומר, דמה שהשמיט המחבר דין זה, הוא משום

דסמך על מה שפסק בסימן ר"י כהרמב"ם, דמטעמת אינה צריכה ברכה אפי' אם בולע ממש, וכ"ש כאן, ואף על גב שדין מטעמת

הוא רק בפחות מרביעית, היינו משום דטעימת רביעית חשובה כבר הנאה גמורה, ומסתמא דעתו גם להנאה, משא"כ בשותה לאנסו. אך בעיקר ההשגה של המג"א ראיתי במשנ"ב סי' ר"ד ס"ק מ"ה, דמחלק חלוק יפה דלא דמי לאוכל איסור מפני הסכנה, דשאני התם שהאונס איננו על האכילה גופא, משא"כ הכא שהאכילה גופא היא ע"י אונס שאונסים אותו לאכול, ולכך אין מחייבין אותו בזה לברך על ההנאה הואיל ואנוס הוא על גוף האכילה. **ונלענ"ד ליתן דוגמא נכונה לזה**, (1) מהא דפסק הרמב"ם בפ"ה מיסוה"ת ה"ד, דכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ועבר ולא נהרג, הרי זה מחלל את השם, ואעפ"י"כ מפני שעבר באונס אין מלקין אותו ואין צ"ל שאין ממיתין אותו, ובהלכה ו' שם פסק דמתרפאין בכל איסורין שבתורה במקום סכנה חוץ מעכו"ם וגלוי עריות ושפיכת דמים שאפי' במקום סכנה אין מתרפאין בהן ואם עבר ונתרפא עונשין אותו בי"ד עונש הראוי לו'. וראיתי ביד המלך ובהגהות טורי אבן שתמהו על מפרשי הרמב"ם שלא שמו לב להני תרי מילי סתראי כיון דהכא ג"כ הרי עשה מתוך אונס החולי, והביאו מהפ"ח דמפרש כונה רחוקה בדעת הרמב"ם דעונש הראוי לו היינו לא מיתה ולא מלקות עייש"ה, (2) ולענ"ד נראה דלא קשה מידי דהנה ברמב"ם פ"ח מחובל ומזיק ה"ד פסק שאם נשא ממון חברו בידו ונתנו לאנס חייב לשלם אף על פי שהמלך אנסו להביא, והראב"ד השיג ע"ז וכתב שאין לך דבר עומד בפני פקוח נפש ופטור מדין אונס, ועיין בש"ך חו"מ סי' שפ"ח ס"ק כ"ד שכתב לדחות את הראיות שהביאו נגד דעת הראב"ד והעלה דאם אנסוהו על ממון סתם אז אף שאנסוהו להביא חייב כשנשא ונתן ביד דזה מיקרי מציל עצמו בממון חברו משא"כ אם אנסוהו להביא ממון פלוני שהאונס הוא מתחלה על אותו הפלוני שפיר חשיב אונס ופטור, והיינו ממש כההיא דהכא דמחלק הרמב"ם בין אנסוהו על אחת משלוש העבירות לבין ה' חולה וריפא את עצמו באחת מהם, ונהניתי כשמצאתי באבן האזל שם שהרגיש בזה [גם ראיתי באור שמח שכתב כדברינו] אבל פלא גדול שלא ראה שדבריו הם דברי הש"ך על אתר, ומ"מ אין הרמב"ם סותר כלל את שיטתו ביסוה"ת משום דשאני תשלומי ממון דכל כמה דאפשר לתקן אמרינן דישלם ולא יפסיד את ממון חברו ואינו אנוס כלל להיות פטור מתשלומין, (3) וכן מצינו שאמרה אסתר כאשר אבדתי אבדתי ואמרו בגמ' מגילה ט"ו ע"א כאשר אבדתי מבית אבא כך אאבד ממך משום דעד עכשיו באונס ועכשיו ברצון ואף על גב שהיתה אנוסה משום מצוה להצלת כלל ישראל ובדין הוא דקא עבדה מ"מ הזנות מיהו הוה ברצון, וכההיא דע"י נפשות אסורה אפי' לבעלה ישראל כמבואר בכתובות כ"ו ע"ב, והיינו משום דכדי להציל עצמה נתרצית היא לזנות, כמבואר שם בתוס', ואף שיש חולקים ע"ז כמבואר באה"ע סי' פ' מ"מ י"ל דשאני התם דעכ"פ לא קרינן בה בכה"ג מעילה בבעלה".

(ד) הגרשז"א זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' רט"ז ד"ה הנאה) – "לאונסו מבואר ברמ"א סי' ר"ד סעיף ח' דפטור מברכה, ונראה דהיינו מפני שאינו חייב להודות הואיל והיה מעדיף שזה לא יהא בעולם כלל ... ועוד דק"ו הוא מטועם את התבשיל בשו"ע סי' ר"י ס"ב דאינו מברך אפי' אם בולעו כיון דלא מכוין לאכילה וכ"ש בכה"ג שהוא לאונסו ממש".

ג. שהאכילוהו בעל כרחו.

1. זה הציוור כאן – מאמר מרדכי (ס"ק ח', "ומיירי כגון שהאכילוהו בע"כ"), נהר שלום (ס"ק ה'), "ואפשר דהכא בהלעיטוהו בעל כורחו והוא לא היה רוצה לאכול וכהאי גוונא לא חשיב הנאה אלא דקשה מה שהקשה הרמג"א מאנסוהו ואכל מצה בסימן תע"א דיצא שמע מינה דחשיב הנאה ולע"ד הכא על הנאת החיך הוא מברך הראיה שעל אוכלים שהם מרים אינו מברך עליהם וכשהאכילוהו בעל כורחו לא חשיב הנאה", כה"ח (ס"ק מ"ט, "ומיירי כגון שהאכילוהו בעל כרחו").
2. מראי מקומות – שעה"צ (ס"ק ל"ט).

ד. נפשו קצה מלאכול, בענין שאין זו הנאה כלל.

1. עי' סי' קצ"ו סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ה. הורים שמכריחים ילד לאכול (Parents forces a child to eat).

1. הגרשז"א זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' רט"ז ד"ה הנאה) – "לאונסו מבואר ברמ"א סי' ר"ד סעיף ח' דפטור מברכה ... [צ"ע איך מחנכין לילד לברך אע"פ שכופין אותו, ונראה שגם בגדול בכה"ג חייב לברך מפני שלאחר מעשה הוא נהנה. ואולי על כל מה שגדול מברך חייב הקטן משום חינוך]".
2. שבט הלוי (קובץ מבית לוי חי"ז עמ' מ"ו הע' כ') – "וילד שמכריחים אותו לאכול אינו בכלל אונס, כיון דהאכילה נצרכת לו ומועילה לו".
3. שבט הלוי (שערי הברכה פרק י"ג הע' כ"א) – "שילד שמכריחים אותו לאכול אי"ז בכלל כפתוהו לאכול, כי בדרך כלל מאכילים אותו מפני שרואים שהוא רעב וצריך זאת ואכן לאחר שהוא אוכל הוא נהנה ושבע, ופשוט שאי"ז בכלל כפתוהו לאכול והוא צריך לברך".
3. וזאת הברכה (עמ' קי"ב אות ד') – "מה שכתבנו שאינו מברך על מאכל שאינו נהנה ממנו, מתייחס למאכל שהנפש קצה מאכילתו, שהוא מעורר גועל וכדומה, שאז אכילתו של האדם איננה נחשבת לאכילה כלל. אך מאכל שאינו דוחה, אף שהאדם אינו אוהב אותו, ואינו תאב לו, מברך עליו ... לדוגמא, חולה שאין לו תיאבון מחמת חוליו ואוכל, או קטן שהכריחו אותו לאכול - חייב לברך".

טז [סכנה - סעיף ט']

- א. עי' סי' קצ"ו סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

יז [דבש דבורים: שהכל - סעיף י']

- א. מאי קמ"ל.

1. אע"ג דהדבורים מכניסין מי פירות לתוך גופן ומוצצין מהן ועי"ז נעשה הדבש מ"מ אין טעם הפירות נרגש כלל בהדבש – ב"ח (סוף ס"ק ז', "ומה שכתב דבש דבורים מברך עליהם שהכל. הכי משמע ממה שכתבו התוספות בפרק כיצד מברכין (דף ל"ח א) בדיבור

המתחיל האי דובשא דמשקין מכל מיני פירות בר מתירוש ויצהר מברכים עליהן שהכל ואפילו שכר שעורים דידן דשמא יש בו כזית בכדי אכילת פרס אם כן כל שכן דבש דבורים **דאף על פי דלא מימצצי מגופייהו אלא מכניסין לתוך גופן מי פירות אין טעם הפירות נרגשין באכילת הדבש** אלא טעם אחר לגמרי"), עולת תמיד (ס"ק י"א), מור וקציעה (ד"ה דבש), מ"ב (ס"ק נ').

א) פמ"ג (מש"ז ס"ק י"ג) – "עיינ ט"ז. אף על גב דמביאין מפירות, מכל מקום מי פירות בלא בישול לכולי עלמא אף לרא"ש [ברכות פ"ו סימן יח] שהכל, ועיין ב"ח [ד"ה ומ"ש דבש] סיים דמי לשכר תמרים ואפשר זה כוונת הט"ז".

2. לא אמרינן כיון שזה מתחדש תמיד יברך בורא הכל בדברו – ערה"ש (סעי' כ').

ב. מראי מקומות.

1. אג"מ (או"ח ח"א סי' ס"ג) – "ומה שהקשה יידי בדבר דבש דבורים דכיון דאין טעם הפירות נרגש בהדבש כדאיתא במ"ב בשם הב"ח בסי' ר"ד סק"נ, **מ"ט לא נאסר מדין דבר היוצא מן הטמא**, איני רואה שום קושיא דאף שאין ממצות אותו מגופן כדאמר בטעם ההיתר דדבש בבכורות דף ז', מ"מ ע"י שהיו עכ"פ בגוף הדבורים נאבד טעם הפירות שמצצו מהן. וראיה גדולה דאף דנאבד הטעם ע"י שהיו בגוף אינו משום שנכנס שם איזה טעם בגופו דהא בגמ' שם איתא במי רגלים של חמור שאף שודאי אין לו טעם המשקין ששתה מהם וגם נוסף בהו ע"י שבאו מגופן החמור שמעלו לירקונא, ומ"מ אמר שם לחד טעמא שלאו מגופיה מימצצי, ולכן גם בדבש דבורים אף שלכו"ע אין ממצות אותו מגופן עשה מה שהיו בגוף הדבורים לשנות טעם המי פירות. אך בכלל תמוה למה הוצרך לומר שאין טעם הפירות נרגש הא בכל מי פירות אף כשהן בעין מברך רק שהכל כדאיתא בסי' ר"ב סעי' ח' וא"כ אף אם היה נרגש טעם הפירות לא היה אלא שהכל, ואולי מדמה לפירות שבשלן להרא"ש אבל לא מסתבר כלל וצ"ע".

יח] מיני פירות ועשבים שמרקחים בדבש – סעיף י"א.

א. קליפות תפוזים (oranges) שמתוקן.

1. ט"ז (ס"ק ט"ו) – "נראה דקליפת מראנצי"ן שמרקחין אותו בדבש יש לברך עליה בפה"א".
2. עי' סי' ר"ב סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

ב. רסק פירות.

1. תרה"ד (סי' כ"ט), הו"ד בב"י (ס"ק י"א.ב).
2. עי' סי' ר"ב סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ג. שמן שומשמיין (sesame oil).

1. ב"י (סוף סי' ר"ד) – "כתב ה"ר דוד אבודרהם (עמ' שלג) השומשמיין מברכין עליהם בורא פרי האדמה טחנן מברכין עליהם שהכל על שמנן ופסולת שלהם מברכין בורא פרי האדמה".
2. עי' סי' ר"ב סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

ד. רמ"א: **מאכל שאין הבריאים רגילין לאכול אותו בכך, שעומד רק לרפואה, ונהנה**.

עי' לעיל, סעי' ח'.

יט] עיקר וטפל – סעיף י"ב.

א. עי' סי' ר"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ב. מראי מקומות.

1. שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה) – "סימן ר"ד סי"ב ברמ"א לכן נוהגין שלא לברך רק על המרקחת ולא על הבשמים שבהן הלשון רק צ"ע כי מלשון זה משמע דאם מערב לתת טעם צריך לברך על שניהם ובאמת מלשון המחבר ומדברי הפוסקים מוכח דהנותן טעם הוא העיקר ואין צריך לברך רק עליו".

כ] ספק ברכה, יברך שהכל – סעיף י"ג.

א. ספק מזונות ספק העץ, האם מברך שהכל.

1. מברך שהכל.

א) ט"ז (סי' ר"ח ס"ק ה') – "וטוב להחמיל ולגומעו כו'. כ"כ התו' בפ' כ"מ דף ל"ז ותמוה לי טובא למה כתבו שיצ' ידי הספק במה שאוכלים תוך הסעודה ממילא לא יברך עליהם כלל ואמאי לא אמרו שיברך עליהם שהכל דהא על הכל שאמר שהכל יצא. וכן אי' בס"ס ר"ד כל דבר שהוא מסופק בברכתו מברך שהכל וכן אי' בטור סי' זה לענין ברכה מעין ג' שהביאו בש"ע ס"ד שהתו' מסתפקי כו' וסיים בטור שאם אדם מסופק בברכה ראשונה יברך שהכל אבל ברכה אחרונה אין לו' אלא כפי שנתקנה ע"כ לא יאכל אלא תוך הסעודה וכאן דקאי אברכה ראשונה הוי להם לומר שהכל וצ"ל דגם כאן הוה הספק משום הברכה אחרונה דאם יצטרך לו' במ"מ יצטרך ג"כ לברך אחריו מעין ג' ולפי זה אם רוצה לאכול דבר זה וכן הלעקי"ך שזכרנו פחות מכזית וא"צ ברכה אחרונה כמ"ש סי' ר"י אז א"צ תוך הסעודה אלא יאמר לפניו שהכל ולאחריו ולא כלום כנ"ל פשוט".

2. יותר טוב להחמיר.

א) נהר שלום (סי' ר"ח ס"ק ג') – "כתב הרט"ז ... ולע"ד דעת התוספות והפוסקים שאף משום ברכה ראשונה טוב לצאת ידי ספק לאכלה תוך הסעודה מלברך בספק שהכל וכ"כ המג"א ס"ס ר"ד וכן מתבאר מדברי הב"ח ...".

(ב) מאמר מרדכי (סי' ר"ח ס"ק י"ג) – "ומ"ש הרב ב"ח ז"ל דצריך לאכלו תוך הסעודה דוקא אינו מוכרע דדוקא בדבר שיש ספק לענין ברכ' אחרונ' הדין כן אבל הכא שאינו אלא לענין ברכה ראשונה מברך שהכל ויוצא ממ"נ וכ"מ לעיל בס"ד בדברי התוס' וש"פ י"עושו ועיין להאחרוני' ז"ל ושמא לאו בדוקא כתבו הב"ח ז"ל אלא משום דעכ"פ עדיף טפי לעשות כן לצאת אפי' לכתחלה ולא לסמוך על שהכל דנהי דקי"ל דעל הכל שאמר שהכל יצא. מ"מ יותר טוב לומר ברכתו הראויה. וכשפוטר אותו תוך הסעודה אין כאן ספק כלל והוי כמברך ברכה הראויה. וכ"מ לעיל ס"ג ועיין ט"ז שם והרב ע"ת תפס על הרב ב"ח ז"ל בזה ול"נ כמ"ש דוק".

(ג) שעה"צ (סי' ר"ח ס"ק ט"ז) – "והשמטתי קושית הט"ז דלמה לא יברך שהכל, דכבר תירץ במאמר מרדכי דעל כל פנים עדיף טפי לעשות כן לצאת אפילו לכתחלה ולא לסמוך על שהכל, דנהי דקיימא לן דאם אמר שהכל יצא על כל דבר, מכל מקום יותר טוב לומר ברכתו הראויה, וכשפוטר אותו תוך הסעודה אין כאן ספק כלל והוי כמברך ברכתו הראויה".

ב. בירך מזונות על דבר שברכתו שהכל וכדו': האם יצא - עי' סי' ר"ח סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

1. וזאת הברכה (בירור הלכה סי' נ' אות ב') – "יש לשאול על הפוסקים שכתבו שבספק בפה"א או במ"מ מברך שהכל ... מדוע לא כתבו לברך מזונות - מספק, שהרי יש על כל פנים צד שזהו עיקר ברכתם משא"כ שהכל. והרי במ"מ פוטר בדיעבד כל המאכלים חוץ ממים ומלח, כמבואר בבה"ל קסז י' ד"ה במקום ברכת המוציא. אכן נראה בביאור שיטתם - שהעדיפו לברך ברכת שהכל ולא ברכת במ"מ - שברכת מזונות אינו יוצא רק בדיעבד, אך מכל מקום אסור לעשות כן לכתחילה, כיון שיתכן שאין זו הברכה הנכונה. משא"כ בברכת שהכל - שהיא ברכה כללית ונתקנה שיכול לברכה על כל דבר שמסופק בו - ראה ט"ז (רח ה), ומעדני יום טוב (ברכות פ"ו על הרא"ש סי' י"א - הע' א). וכן מבאר הט"ז בס' ריב ז שבעצם שהכל היא ברכה כוללת אך לכתחילה תקנו לומר ברכה מבוררת יותר אך במקרה שאי אפשר לברך ברכה מבוררת סומך על העיקר שגם זה נחשב לברכה שלו. וזה כמשמעות דברי הנשמת אדם (ח"א כלל נח ס"ק ב' עי"ש) ודלא כהא"ר בשם הזרישה שבמ"מ היא ברכה כללית כ'שהכל' - מובא בבה"ל קסז י' ד"ה במקום ברכת. על דרך זה ניתן לומר שהוא הדין בברכת בפה"א שמבואר בגמרא (ברכות מ ע"א) שהטעם אם בירך על עץ בפה"א יצא כי 'עיקר אילן ארעא היא'. זאת אומרת שייך על פרי העץ התואר בפה"א, אמנם תקנו לכתחילה לברך ברכה יותר מבוררת אך במקרה שכבר בירכו בפה"א הרי זה מקרה של בדיעבד וזו הברכה שלו (ע"ע ח"א נא יב שכתב כעין סברא זו). משא"כ במ"מ עיקרה רק על דברים מזינים, אך יוצא גם במינים אחרים ששייך לומר עליהם שהם מזינים - אך ברכת במ"מ איננה ברכה כללית, ולכן אין לסמוך עליה על יתר דברים רק במקרה של בדיעבד".

ג. ספק העץ ספק האדמה.

1. בורא פרי האדמה – מחבר (סי' ר"ו סעי' א'), פוסקים.

ברכת ירקות מבושלים

סימן ר"ה

טו] הכללים: שמי שלקות מברך האדמה.	ח] בצלים (onions).	א] ירקות חיים ומבושלים - <u>סעיף א'</u> .
טז] ציורים: מרק.	ט] שאר ציורים.	ב] גדר.
יז] מרק עם בשר.	י] החילוק בין מי פירות לשלקות - <u>סעיף ב'</u> .	ג] נשתנו לגריעותא ע"י בישול, ונתקן.
יח] מרק עם מזונות.	יא] פוסקים: דמי השלקות כשלקות.	ד] כיצד נמדד רוב בזה.
יט] תה, וקפה.	יב] החילוק בין "שכר" למי שלקות	ה] תלוי באיזה מקום.
כ] חתכן לחתיכות קטנות - <u>סעיף ד'</u> .	יג] פוסקים: דמי השלקות כשלקות.	ו] שנאכל חי בחו"ל ולא בא"י, או להפוך.
כא] לפת - <u>סעיף ה'</u> .	יד] שיטת הרמב"ם.	ז] מזונות: כוסס חטה, אכל דגן חי.

א] ירקות חיים ומבושלים - סעיף א'

א. משנה (ברכות דף לה.) – "ועל פירות הארץ הוא אומר: בורא פרי האדמה, חוץ מן הפת, שעל הפת הוא אומר: המוציא לחם מן הארץ; ועל הירקות הוא אומר: בורא פרי האדמה".

1. ברכות (דף לח:) – "ועל הירקות אומר וכו'. קתני ירקות דומיא דפת מה פת שנשתנה על ידי האור, אף ירקות נמי שנשתנו על ידי האור. אמר רבנאי משמיה דאביי, זאת אומרת: שלקות מברכין עליהן בורא פרי האדמה. דרש רב חסדא משום רבינו, ומנו רב: שלקות מברכין עליהם בורא פרי האדמה; ורבתינו היורדין מארץ ישראל, ומנו עולא משמיה דרבי יוחנן אמר: שלקות מברכין עליהן שהכל נהיה בדברו; ואני אומר: כל שתחלתו בורא פרי האדמה, שלקו שהכל נהיה בדברו; וכל שתחלתו שהכל נהיה בדברו, שלקו בורא פרי האדמה. בשלמא כל שתחלתו שהכל נהיה בדברו שלקו בורא פרי האדמה משכחת לה בכרבא וסלקא וקרא; אלא כל שתחלתו בורא פרי האדמה שלקו שהכל, היכי משכחת להו. אמר רב נחמן בר יצחק: משכחת לה בתומי וכתתי. דרש רב נחמן משום רבינו, ומנו שמואל: שלקות מברכין עליהם בורא פרי האדמה; וחברינו היורדים מארץ ישראל, ומנו עולא, משמיה דרבי יוחנן אמר: שלקות מברכין עליהן שהכל נהיה בדברו; ואני אומר: במחלוקת שנויה ... אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: שלקות מברכין עליהם בורא פרי האדמה, ורבי בנימין בר יפת אמר רבי יוחנן: שלקות מברכין עליהם שהכל נהיה בדברו. אמר רב נחמן בר יצחק: קבע עולא לשבשתיה כרבי בנימין בר יפת. תהי בה רבי זירא: וכי מה ענין רבי בנימין בר יפת אצל רבי חייא בר אבא. רבי חייא בר אבא דייק וגמיר שמעתא מרבי יוחנן רביה, ורבי בנימין בר יפת - לא דייק; ועוד, רבי חייא בר אבא כל תלתין יומין מהדר תלמודיה קמיה דרבי יוחנן רביה, ורבי בנימין בר יפת לא מהדר; ועוד, בר מן דין ובר מן דין, דההוא תורמסא דשלקי ליה שבע זמנין בקדרה ואכלי ליה בקנוח סעודה, אתו ושאלו לרבי יוחנן, ואמר להו: מברכין עלויה בורא פרי האדמה; ועוד ...".

ב. ראשונים.

1. פסק כר' חסדא, שום חי האדמה ושום בישול שהכל – ר' יהודה (תוס' ברכות דף לח: ד"ה משכחת), רא"ש (פרק ו' סי' ט"ו).
 2. פסק כל שלקות [אפילו שום] מברך בורא פרי האדמה – רי"ף (ברכות דף כז.), "דשלקות במלתייהו קיימי ומברכין עליהו בורא פרי האדמה ואפילו תומי וכתתי".
- (א) פ"י, כמו שמברך עליהם בפה"א כשהם חיים הה"נ כשהם מבושלים – תוס' (ברכות דף לח: ד"ה משכחת), ר' יונה (ברכות דף כז. ד"ה אפילו), ב"י ("ס"ק א'), פרישה ("ס"ק א').
- (ב) פ"י, כשהם חיים וכל האחר בישולם בפה"א – טור (סעי' א'), ב"ח ("ס"ק א').
- (ג) מראי מקומות – ט"ז ("ס"ק ב').

ג. הלכה.

1. כשהם חיים, בורא פרי האדמה; לאחר שבישולם, שהכל – מחבר (סעי' א'), מג"א ("ס"ק ד'), פוסקים.
2. לגבי שום וכתתי בין חיים בין מבושלין לא יברך עליהן בורא פרי האדמה אלא שהכל – ב"ח ("ס"ק א'), "ולענין הלכה נראה מספיקא בפלוגתא דרבוותא בתומי וכתתי בין חיים בין מבושלין לא יברך עליהן בורא פרי האדמה אלא שהכל ודלא כמו שפסק בשלחן ערוך (ס"א) חיים בורא פרי האדמה מבושלין שהכל ונמשך לדעתו שכתב כאן דרבינו טעה אבל נראה לפע"ד דדרך רבינו יש לו פנים בהלכה".

ב] גדר.

א. השיטות.

1. מחלוקת ראשונים אם תלוי במה שדרכו ליאכל [רמב"ם, רש"י, סמ"ג, סמ"ק, שבה"ל, תניא, רשב"א], או מה שראוי לאכול [טור]. (א) נשמת אדם (כלל נ"א ס"ק א') – "שהטור סובר דאין תלוי באם דרך לאכלן ... ר"ל שאינן ראויין, או שר"ל שאין דרך מחמת שהם טובין יותר מבושלים. אבל לשון הרמב"ם בפ"ה מהל' ברכות, פירות או ירקות שדרכן לאכלן חיים וירקות שדרכן לאכלן שלוקין וכו', עכ"ל. הרי שלדעתו הכל תלוי אם דרך לאכלן מבושלים אף על גב שהם טובים חיים כמו מבושלים אעפ"כ מברך רק שהכל, ופשוט שזה ג"כ כוונת מהר"ם ... ומצאתי כן בהדיא בסמ"ג ... וכו"נ שזה דעת רש"י ... וכן מצאתי בשיבולי הלקט ... ובתניא ... סמ"ק ... וכו"כ הרשב"א ... וכן משמע מירושלמי ... הרי דכל אלו הפוסקין כתבו אם דרך, ודוחק לומר דכולם לא דקדקו בלשונם, וכו"כ א"ר דתליא באם דרך".
2. לענין חי תלוי אי דרכו בכך [וכן אם טובים חיים כמבושלים], ולענין בישל תלוי אי נשתנה לגריעותא.

א) גר"ן (סי' ר"ב סעי' ט"ז, סעי' י"ז, סדר ברכת הנהנין פרק ו' סעי' י') [לשונו מובא לקמן] – "כל הפירות בין פירות העץ בין פירות האדמה אין מברכים עליהם ברכתם אלא בדרך אכילתם שעל דעת כן נוטעים אותם ואם דרכם לאכלם מבושלים מפני שהם טובים יותר מבושלים מחיים אף על פי שהם טובים וראויים לאכילה גם כשהם חיים אין מברכים עליהם ברכתם אלא לאחר הבישול אבל כשהם חיים מברכים עליהם שהכל נהיה בדברו אבל פירות שדרך אכילתם הוא ג"כ לאכלם חיים אפילו הם טובים מבושלים יותר מחיים מברכין עליהם ברכתם בין חיים בין מבושלים. ואפילו פירות שדרך אכילתם הוא כשהם חיים ולא מבושלים שאין דרך רוב העולם לבשלם לא נשתנית ברכתם בשביל שבישולם שכיון שהגיעו לכלל פרי כשהם חיים אין הבישול מבטל תורת פרי מהם והוא שלא נשתנה טעמם לגריעותא שהם טובים מבושלים כמו חיים אבל אם הם טובים יותר חיים מבושלים כיון שנשתנו מדרך אכילתם לגריעותא בטעמם ירדו ממעלתם ומברכים עליהם שהכל נהיה בדברו כשהם מבושלים".

ב) תהלה לדוד (סי' ר"ב סעי' ח', סעי' ט') – לשונו מובא לקמן.

3. תלוי במה שדרכו ליאכל.

א) ת"א (כלל נ"א סעי' א', ע"י נשמת אדם כלל נ"א ס"ק א') [לשונו מובא לעיל] – "ואין מברכין ברכה זו אלא על פי ששה תנאים. א) שיהיה דרכו לאכול כך. אם חי, חי. ואם מבושל, מבושל. אבל אם אין דרך לאכלן חיין ואכלן חיין, וכן במבושל, מברך 'שהכל'..."

4. דעת המ"ב.

א) מ"ב (סי' ר"ב ס"ק ס"ה) – "כשהם מבושלים בפה"ע. וה"ה אם היה להיפך שדרך אכילת בני אדם אותן הפירות הוא רק כשהם חיין כגון אגוזים וכה"ג אינו מברך ברכת פה"ע כ"א כשהם חיים וכשהם מבושלים שהכל".

1) נראה שהגם שלא השתנו לגריעותא, צריך שיהא דרך אכילתן בכך. דלא כמו הגר"ז, אלא כמו הח"א.

ב) מ"ב (סי' ר"ב ס"ק ס"ז) – "ואף על גב דאגוזים דרכן לאכול חיים ואם היה מבשלם במים משתנים לגריעותא אפ"ה כשמתקנין אותו ע"י טיגון בדבש הרי הם משתנים למעלותא ע"י הדבש והו"ל כדבר שטובים חיין ומבושלין. וגם קמ"ל דלא אמרינן בזה דהדבש עיקר וליברך עליה ברכת שהכל כברכת הדבש וכדמבואר כעין זה לקמן בסימן ר"ה ס"א בהג"ה דבזה דאין הדבש בא בשביל עצמו כ"א בשביל ליתן טעם בהאגוז הו"ל האגוז עיקר והדבש טפל ומברכין בפה"ע וה"ה כל מיני פירות כה"ג [פה"ע או פה"א] שדרכן להאכל רק חיים ואם היה מבשלו במים היה משתנה ברכתו לשהכל אם טיגנן בשמן או בדבש מברך ברכתו הראויה להן".

1) נראה הגם שדרך לאכול חיים (ולא מבושלים), אם לא השתנו לגריעותא מברך ברכה הראויה. כמו הגר"ז.

ג) בה"ל (סי' ר"ב סעי' י' ד"ה על) – "ואולי דלהרשב"א אף בשדרכן לאכול מבושלין כמו חיין בשוה ג"כ מודה להרא"ש דמהני לברך בפה"ע ולא נחלק רק כשטובין לאכול מבושלין אבל דרכן לאכול רק חיין משא"כ בזה".

1) נראה ג"כ הגם שדרך לאכול חיים (ולא מבושלים), אם לא השתנו לגריעותא מברך ברכה הראויה. כמו הגר"ז.

ד) מראי מקומות – מנחת פרי (ר"ב על סעי' י"א ד"ה הבאה"ל), הגר"נ קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' ח' טור ב' אות י'), מאיר עוז (ח"ט סי' ר"ב סעי' י"ב אות ו', עמ' קס"ה).

ב. שנאכל כשהם חיים ונאכל כשהם מבושלים.

1. מברך תמיד העץ/האדמה.

ג. שאינם ראויים כלל בחיותן [כגון תפוח האדמה].

1. כשהם חיים אינו מברך כלום, העץ/האדמה לאחר בישולן – בה"ל (סי' ר"ב סעי' י"ב ד"ה לאכלם), פוסקים.

ד. שאינם ראויים כלל בחיותן כי אם לאכילה ע"י הדחק [כגון קישואים (באר"י)].

1. מברך שהכל בחיותן, העץ/האדמה לאחר בישולן – בה"ל (סי' ר"ב סעי' י"ב ד"ה לאכלם), פוסקים.

ה. שראויים בחיותן אך טובים יותר ע"י בישול – וכן הוא דרך רוב העולם לבשלם.

1. מברך העץ/האדמה בחיותן, וגם העץ/האדמה לאחר בישולן.

א) ע"י מג"א (ס"ק ג', ס"ק ט') – "ז"ל תר"י שאין נאכלין חיין מברך כשהן חיין שהכל וכ"מ סימן ר"ב סי"ב אבל כשהן טובים חיין אף על פי שהן יותר טובים כשהן מבושלים מ"מ יברך חיין בפה"א וכן המנהג לברך בליל פסח על פעטרזי"ל בפה"א אף על פי שטוב יותר מבושל מחיים וכ"מ סימן ר"ב סי"ב".

1) ע"י שעה"צ (ס"ק ב') [שמחלוקת גר"ז וא"ר דעת המג"א], אמנם ע"י סי' ר"ב ס"ק ע"ד [שלמד כמו הא"ר].

2. מברך שהכל בחיותן, העץ/האדמה לאחר בישולן.

א) א"ר (ס"ק א') – "ובכל אלו צריך לומר אף שהן טובים נמי חיין, מ"מ אין דרך לאוכלן לרוב בני אדם חיין וכמ"ש בסימן ר"ב סעיף י"ב, ובזה נדחה דברי מג"א בס"ק ג' ע"ש ובס"ק ט' ע"ש ודו"ק".

ב) דרך החיים (סי' ר"ה סעי' ט') – "דברים שאינם נאכלין חיין לרוב ב"א רק ע"י בישול ובישול במים לבד יותר טובין או אפילו שמשיבין ע"י בישול עם דבר אחר והן עיקר בבישול זה כמו מערי"ן וריבי"ן קרוי"ט בוריקע"ס וקטניות יבשים חיין שהכל. בישולן בפה"א (עקו"א)".

ג) גר"ן (סדר ברכת הנהנין פרק ו' סעי' י"א) – "אבל פירות שדרך אכילתם היא לאכלם מבושלים מפני שהן טובים מבושלים יותר מחיין אף על פי שהם טובים וראויים לאכילה גם כשהן חיין רק שאין רגילין רוב בני אדם לאכלן חיין אלא לבשלן תחלה מחמת שהם טובים יותר כשהם מבושלים מברכין עליהם כשהן חיין שהכל נהיה בדברו ולאחר הבישול מברכין ברכתם הראויה להם

- כגון מיני לפתות שקורין (ריב"ן ומערי"ן) שדרך אכילתם היא לאכלם מבושלים מברך עליהם בורא פרי האדמה כשהם מבושלים אבל כשהן חייין מברך עליהם שהכל נהיה בדברו".
- (ד) ח"א (כלל נ"א סעי' ב', נשמת אדם ס"ק א' [לשונם מובא לקמן]).
- (ה) מ"ב (ס"ק ג', בה"ל סעי' א' ד"ה שטובים חיים, מ"ב סי' ר"ב ס"ק ס"ג [עי' מ"ב שם ס"ק ס"א], שעה"צ ס"ק ע"ב).
- (ו) וזאת הברכה (עמ' קצ"א אות א').
- (ז) הלכה ברורה (סעי' ג', אוצרות יוסף סי' ז').
- (ח) נתיבות הברכה (פרק י"ג סעי' ל"ח).
3. מראי מקומות – שעה"צ (ס"ק ב').

ו. **שראויים בחיותן אך טובים יותר ע"י בישול – ודרך רוב העולם לאכלם ג"כ כשהם חייין [כגון גזר].**

1. מברך העץ/האדמה בחיותן, וגם העץ/האדמה לאחר בישולן.
- (א) מג"א (ס"ק ג').
- (1) מחה"ש (ס"ק ג') – "צ"ל דלשון השו"ע כאן הוא לאו דוקא".
- (ב) גר"ן (סדר ברכת הנהנין פרק ו' סעי' י"ב) – "אבל אם דרך רוב בני אדם לאכלם גם כשהן חייין כמו מיני ירקות וקטניות אפילו טובים מבושלים יותר מחייין מברך עליהם בורא פרי האדמה בין חייין בין מבושלים ואפילו מיני ירקות שאין דרך רוב בני אדם לאכלם חייין אלא עם פת או דבר אחר כגון בצלים וכיוצא בהם מברך עליהם בורא פרי האדמה כשהן חייין".
- (ג) מ"ב (ס"ק ג', בה"ל סי' ר"ב סעי' י' ד"ה על) – "יותר מחיים. מלשון זה משמע דאף כשהם טובים חייין ג"כ כיון שהם יותר טובים כשהם מבושלים מברך שהכל ומ"מ **אם דרך רוב ב"א לאכלם ג"כ כשהם חייין** מברך בפה"א".
- (ד) שערי הברכה (פרק י"ז סעי' כ"ג).
- (ה) הלכה ברורה (סעי' ג').
- (ו) נתיבות הברכה (פרק י"ג סעי' ל"ח).

ז. **שטובים חיים כמו מבושלים, אך דרך רוב בני אדם לאכלם מבושלים.**

1. מברך שהכל בחיותן, העץ/האדמה לאחר בישולן.
- (א) ח"א (כלל נ"א סעי' ב', עי' נשמת אדם ס"ק א' [מחלוקת ראשונים, לשונו מובא לקמן]) – "אבל על דבר שאין דרך בני אותו מקום לאכלן חייין אף שהן טובים לאכול אף שלא על ידי הדחק, נראה לי דמברכין 'שהכל', דאינו חשוב לקרות פרי".
- (ב) תהלה לדוד (סי' ר"ב סעי' ח') – "ומשמע דאם אינם טובים מבושלים יותר מחיים אף שאין דרך לאוכלם חיים אעפ"כ מברך עליהם חיים בפה"ע. (אלא דלכאורה לא משכחת לה. דאם אינם טובים מבושלים יותר למה רוב העולם מבשלים אותם ואין דרך לאוכלם חיים. הא אינם טובים יותר מבושלים מחיים ועסק"ט)".
- (ג) מ"ב (סי' ר"ב ס"ק ס"ג, ס"ק ס"ד, בה"ל סי' ר"ה סעי' א' ד"ה שטובים חיים) – "ואם אין דרך וכו'. ר"ל שרוב בני אדם אוכלים אותו כשהם מבושלים".
2. מברך העץ/האדמה בחיותן, וגם העץ/האדמה לאחר בישולן.
- (א) גר"ן (סי' ר"ב סעי' ט"ז [לשונו מובא לעיל]), סדר ברכת הנהנין פרק ו' סעי' י' [לשונו מובא לקמן], סעי' י"א [לשונו מובא לעיל]).
- (ב) הלכה ברורה (סעי' ג', אוצרות יוסף סי' ז').

ח. **שטובים חיים כמו מבושלים, אך דרך רוב בני אדם לאכלם חייין.**

1. מברך העץ/האדמה בחיותן, וגם העץ/האדמה לאחר בישולן.
- (א) גר"ן (סי' ר"ב סעי' ט"ז [לשונו מובא לעיל], סעי' י"ז, סדר ברכת הנהנין פרק ו' סעי' י') – "כל הפירות בין פירות האדמה שטובים חייין ומבושלים מברכין עליהם ברכתם בין חייין בין מבושלים ואפילו אם דרך אכילתם היא כשהם חייין מפני שאין דרך רוב העולם לבשולם לא נשתנית ברכתם בשביל שבשלם שמכיון שהגיעו לכלל פרי כשהם חייין אין הבישול מבטל תורת פרי מהם. והוא שלא נשתנה טעמם לגריעותא מחמת הבישול שטובים מבושלים כמו חייין אבל אם הם טובים חייין יותר מבושלים כיון שעל ידי הבישול נשתנה לגריעותא מברכים עליהם שהכל כשהם מבושלים".
- (ב) תהלה לדוד (סי' ר"ב סעי' ח') – "כשאין דרך לאוכלם מבושלים וטובים מבושלים כחיים מברכין מבושלים בפה"ע. ודוקא בנשתנו לגריעותא כמ"ש הרמ"א ז"ל בס"ר ר"ה ס"א ... וז"ב".
- (ג) וזאת הברכה (עמ' קצ"ב אות ב') – הגר"ז ... לפי זה קוקוס מסוכר וכן זנגביל מסוכר שטובים לאכלם כך, אף שאין דרך רוב בני אדם לאכלם כך, מברך עליהם 'העץ' והאדמה".
- (ד) הלכה ברורה (סעי' ג').
- (ה) שערי הברכה (פרק י"ז סעי' מ"ב) – "בשועה"ר".
2. מברך העץ/האדמה בחיותן, ושהכל לאחר בישולן.
- (א) נשמת אדם (כלל נ"א ס"ק א') - לשונו מובא לעיל.
- (ב) נראה דעת המ"ב - עי' לעיל.
- (ג) מאיר עוז (ח"ט סי' ר"ב סעי' י"ב אות ו', עמ' קס"ה) – "ומ"מ למעשה נראה כמו שסתם כאן המ"ב כדברי הח"א שכאן הוא עיקר ההלכה, וכמו שכתב מעצמו לדייק מהרמב"ם לגבי אגוזים".
3. מראי מקומות – הגרפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ו', לשונו מובא לקמן), חוט שני (ברכות ס"ק כ"ו אות א' [עמ' קצ"ה]), לשונו מובא לקמן).

ט. **שראויים חיים יותר ממבושלים, וכן הוא דרך רוב בני אדם לאכלן חיים.**

1. מברך העץ/האדמה בחיותו, ושהכל לאחר בישולן [אמנם י"א בדעת הרי"ף, דגם לאחר בישולן בפה"א] – גר"ז (סי' ר"ב סעי' ט"ז, סדר ברכת הנהנין פרק ו' סעי' י', לשונם מובא לעיל), מ"ב (סי' ר"ב ס"ק ס"ה), וזאת הברכה (עמ' קצ"ב אות ב'), הלכה ברורה (סעי' ג', אוצרות יוסף סי' ז'), פוסקים.

י. **מחמת יוקרו.**

1. חוט שני (ברכות ס"ק כ"ו אות א', עמ' קצ"ה) – "פרי שדרך בני אדם לאוכלו חי, אמנם הוא טוב נמי מבושל, ומה שאין אוכלין אותו מבושל הוא מחמת שהוא יקר, ברכתו מבושל כמו בחי, וכדחזינן לגבי רימונים שאם אין להם הרבה וממילא הם יקרים ולכן לא סוחטים אותם, אבל במקומות שיש להם הרבה אז סוחטים מהם ולא בטלה דעתו".

יא. **אם היה להם פנאי לבשל כך.**

1. הגר"ח (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ו') – "נראה דאפילו אם במציאות רוב בני אדם אוכלים אותו באופן זה, מ"מ די בזה שכולם היו אוכלים בדרך זה אם היה להם פנאי לבשל כך, דהא דאזלי בתר רוב בני אדם שבמקום זה, משום דבלא"ה בטלה דעת יחיד אצל כל אדם, ע"ל מש"כ סר"ב סק"ג, אבל כאן אין הולך נגד דרך רוב בני אדם, משום דאף הם היו אוכלים אותו כך כנ"ל".

יב. **מזן מסוים, כמו תפוחי גרנד (cooking apples).**

1. חוט שני (ברכות ס"ק כ"ו אות ב', עמ' קצ"ה) – "תפוחי גרנד, שרוב העולם מבשלים אותם, מ"מ הם מין תפוחים, ותפוחים נאכלין חיים ומבושלים, ואין בהן גריעותא מיוחדת דלא להוי נאכלין חיין".

ג. **נשתנו לגריעותא ע"י בישול, ונתקן על ידי דבר אחר.**

א. **במיני ירקות מברך שהכל, אבל דבר שתחלתו בפה"ע לא הפסיד ברכתו.**

1. עי' ט"ז (ס"ק ג') – "אין השבחה מצד עצמן כו'. קשה דגבי אגוז המטוגן בדבש אמרי' לעיל שברכתו בורא פרי העץ אף על גב שנשתנה לגריעותא כשבישלו בלא דבש מ"מ הולכין עכשיו אחר התיקון ומברך בפה"ע וצ"ל דוקא במיני ירקות שברכתן תחלה בורא פרי האדמה אמרו שאחר כך אם נשתנו לגריעותא ע"י בישול אבד ברכתו העיקרית אפי' אם נתקן על ידי הבשר אבל דבר שתחלתו בפה"ע לא הפסיד ברכתו זאת כל זמן שנתקן אח"כ על ידי דבש ונראה שלמדו כן מדאמרי' בגמרא דין זה דשלקות דוקא בירקות אלא דקשה ממ"ש התו' בכ"מ ד' ל"ח בפשט דשלקות דערמונים וחבושים כשהם חיים ברכתן שהכל ובישולם בפה"א שטובים יותר מבושלים כו' משמע שגם זה הוא בכלל שלקות כדין נשתנה לגריעותא וע"כ לומר דמכל מקום אם תקנה על ידי שום דבר אחר יש חילוק ביניהם ... ועדיין צ"ע".

ב. **ברכה הראויה לאותו המין [שאינו לחלק בין פירות לירקות].**

1. א"ר (ס"ק ג') – "וראייתו שגם הט"ז [סק"ג] האריך לתרץ בענין אחר ומתוך כך מחדש איזה דינים. ואין להורות כן, דפשוט דירקות שמטגנין בשומן או בדבש מברך בורא פרי האדמה שהן עיקר".
2. צל"ח (ברכות דף לו.), תהלה לדוד (סי' ר"ב סוף ס"ק ז') – "לא תפלוג עליה דרב יהודה דר' יוחנן ושמואל קיימי כותיה וכו'. מכאן סתירה לדברי הט"ז באו"ח סי' ר"ה ס"ק ג' ... ולפי דבריו מה ראייה מר' יוחנן ושמואל דאמרי בשמן שברכתו בפה"ע לקמחא דחיטי שהיה מתחלתו ברכתו בפה"א, ולכך שמן אינו יורד מברכתו בפה"ע אף על פי שנשתנה, וקמחא שפיר יורד מבפה"א לשהכל. אלא ודאי דליתא לסברת הט"ז ואין לחלק כלל בין בורא פרי העץ לבורא פרי האדמה. ומחזורתא כמ"ש המג"א שם בס"ר ר"ה ס"ק ה', עיין עליו".

א) לכאורה לפי הבה"ל (סי' ר"ב סעי' י"ב ד"ה ואם, לשונם מובא לעיל) אין ראייה.

3. גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק ו' סעי' י') – "אם הם טובים חיין יותר ממבושלים כיון שעל ידי הבישול נשתנה לגריעותא מברכים עליהם שהכל כשהם מבושלים. ואם חזר וטגנם בדבש ונשתבחו מברך ברכה המיוחדת להם בורא פרי האדמה או בורא פרי העץ".
4. שעה"צ (ס"ק ט', מ"ב סי' ר"ב ס"ק ס"ז [לשונם מובא לעיל], שעה"צ שם ס"ק ג') – "ודע, דמה שכתבתי לענין ירקות שבשולן עם בשר, הוא לדעת המגן אברהם ושאר הרבה אחרונים שהסכימו עמו, ודלא כט"ז בסעיף קטן ג".

ג. מראי מקומות.

1. חי' מהרי"ץ (ברכות פרק ו' אות כ"ד) – "והקשה בצל"ח ... ולכאורה הקושיא צ"ע, אבל לפענ"ד היה נראה דלכאורה דברי הט"ז הם כהלכתא בלא טעמא [מדלא הביא שום סברא אמאי יש לחלק בזה בין פירות העץ והאדמה], וע"כ היה נראה סברתו דבפה"ע דהו ברכה חשובה, וע"כ אנו אומרים בפרי העץ [אפילו] אם רקחו במרקחת הוי הפרי העיקר והמרקחת הוי כטפל לגבי העיקר משום דפרי העץ חשוב הוא, לכן פסק בס"ר ר"ב סי"ג לברך בפה"ע על אגוז המרוקח בדבש, אבל גבי בפה"א כגון בהאי דסימן ר"ה ס"א ברמ"א בירקות שנתבשלו עם בשר אין חשיבות יותר [בירקות] מבשר דכמאי נחשבי, בפרט לפי הסברא שהבאנו [עיין באות ב'] די"ל במסקנא דברכת בפה"ע הוי כד"ת ולכל הפחות הוי יותר סברא מבפה"א דאף למ"ד נטע רבעי [וכל הפירות חייבין בברכה] אין לה לברכת בפה"א שום חשיבות [דהא אינה בכלל נטע], וע"כ לא בטל הבשר לגבי' ושפיר אזלינן בתר מאי דהשביח הדבר והיינו בס"ר ר"ה דשם קאי שבשל ירקות בבשר. ומעתה אם זה כוונת הט"ז הא תינח אם בשלו בהדי דבר אחר שפיר יש לחלק בין ברכת בפה"ע שהיא הוי עיקרית נגד האחר [משא"כ בפה"א שאין כאן עיקר ואזלינן בתר המשביח], אבל בנשתנה [גרידא] אי במילתא קאי [באנפי נפשה] מאי נפ"מ בין פה"ע לפה"א ושפיר מקשה מר' יוחנן ושמואל על רב נחמן, כנלפענ"ד נכון".

ד] כיצד נמדד רוב בזה.**א. לשון המ"ב.**

1. מ"ב (ס"ק ג') – "ומ"מ אם דרך רוב ב"א לאכלם ג"כ כשהם חיינ מברך בפה"א".
2. מ"ב (סי' ר"ב ס"ק ס"א) – "שטובים חיים ומבושלים. ואפילו הם טובים יותר כשהם מבושלים כיון שכשהם חיים טובים ג"כ והרבה ב"א אוכלים אותם כן".
3. מ"ב (סי' ר"ב ס"ק ס"ב) – "ויש מיני תפוחים שהם חמוצים ואין ראויין לאכול לרוב בני אדם כשהם חיינ רק ע"י בישול מברך שהכל כשהם חיינ".
4. מ"ב (סי' ר"ב ס"ק ס"ג) – "ואם אין דרך וכו'. ר"ל שרוב בני אדם אוכלים אותו כשהם מבושלים".
5. מראי מקומות – בה"ל (סי' ר"ב סעי' י' ד"ה על, לשונו מובא לקמן).

ב. פתחי הלכה (פרק ט' הע' ס"ה, ארטסקרול פרק ט' הע' מ"ד) – "לכאורה הכונה שרוב בני"א יאכלוהו כך אם הובא לפניהם, ויש להשוותה קצת למש"כ החזו"א סי' ל"ג ס"ק ה' ד"ה ובכל, אבל אין הכונה שרוב אכילת סוג זה הוא באופן זה דא"כ לא יתכן שיהא רוב בין חי ובין מבושל, וכן מפורש בבית"ל סי' ר"ב סעיף י' עיי"ש, דלא בעינן רוב ממש לגבי הפרי. ויש בזה סתירות במשמעות לשון המ"ב שבסי' ר"ב ס"ק ס"א כתב "...".

ג. מראי מקומות – פסקי תשובות (סי' ר"ב אות ל' כלל א', הע' קע"ז).

1. שבט הלוי (מבית לוי חט"ו עמ' נ"ג הע' ז') – "ולהלכה נראה דסגני במיעוט בני"א שאוכלין חיים דכשיש שאוכלים חי כבר יש לו חשיבות, וגם אפילו אם ברכתו שהכל מ"מ אם בירך בופה"א יצא".
2. וזאת הברכה (עמ' קצ"א אות א') – "גם אם אין הרוב אוכלים כך אלא ציבור גדול אוכלים כך, ואפשר אפילו מיעוט קטן אך הם הרבה בני אדם - נחשב הדבר לדרך לאכול כך - ראה סי' רב בה"ל ד"ה על אותם מים, ח"א נא ב, שם נשמת אדם א ודוק, לבוש".

ה] תלוי באיזה מקום.**א. תלוי בדרך בני אותו מקום.**

1. ח"א (כלל נ"א סעי' ב') – "אין מברכין 'בורא פרי העץ' או 'בורא פרי האדמה' אלא על דבר שטוב לאכול אותו חי וגם שדרך בני אותו מקום לאכול כך חיינ, אבל על דבר שאין דרך בני אותו מקום לאכול חיינ אף שהן טובים לאכול אף שלא על ידי הדחק, נראה לי דמברכין "שהכל", דאינו חשוב לקרות פרי".
2. בה"ל (סעי' א' ד"ה שטובים חיים) – "כתב הח"א דוקא אם דרך בני אותו מקום לאכול כך חיינ אבל אם אין דרך בני אותו מקום לאכול כך חיינ אף על פי שהן טובים לאכול אף שלא ע"י הדחק יברך שהכל דאינו חשוב לקרותו פרי".
3. שעה"צ (ס"ק ג', מ"ב ס"ק י"ח [לשונו מובא לקמן]) – "היינו, באותו מקום, כן משמע בחיי אדם".
4. וזאת הברכה (עמ' קצ"ב אות ו').
5. ותן ברכה (פרק כ"ב הע' ט"ז א').
6. הלכה ברורה (סעי' ג', אוצרות יוסף סי' ז').

ב. תלוי בדרך בני אדם של אותו מדינה.

1. דרך החיים (קוטקובסקי, גרעיני פירות ח"א חלקי בחיים ס"ק א' ק"א-ב') – "הנה בספר נ"א כלל נ"א ... אמנם מ"ש בני"א דתלוי בדרך של בני"א מאותו המקום לא נהירא דהא הטעם דתלוי בדרך של רוב בני"א הטעם משום דנטעו אינשי אדעתא דהכי כמ"ש בס' או"ז הגדול עיי"ש וכ"כ הלבוש וכ"כ הט"ז בס"ר ר"ה ס"ק א' וא"כ מה מהני אם דרך מקום אחד לאכלם חיינ כיון דרוב העולם אין דרכם בכך אטו מקום אחד רובא דעלמא היא דנימא דנטעו אינשי אדעתא דמקום אחד וכמ"ש בש"ס עירובין ד' כ"ה ובבל רובא דעלמא הוא עיי"ש לכן צ"ל דגם כוונת הנ"א דרך של אותו מדינה וקרי' למדינה משום עיי"ש".
2. הו"ד בארצות חיים (סי' ר"ב סעי' י"ט) – "ועי' ח"א ונ"א כלל נ"א שהאריך להוכיח דהעיקר תלוי אם דרך רוב בני אדם של אותו המקום לאוכלם חיים ומביא בשם הרבה פוסקים דכתבו לשון דרך ולא מהני מה שראויים לאוכלם חיים אם אין דרך בני"א לאוכלם חיים עיי"ש. ועי' בספר דרכי חיים דף ק"א ע"ב שכ' דמ"ש בני"א הנ"ל דתלוי בדרך של רוב בני"א מאותו המקום לא נהירא וכ' דדוקא שדרך של רוב בני"א של אותה מדינה לאכלם ג"כ חיינ יעו"ש".
3. הו"ד בשערי שלום (על קיצור שו"ע סי' נ"ב ס"ק ח').
4. הו"ד בכה"ת (סי' ר"ב ס"ק צ"ב) – "ארצות חיים".

ו] שנאכל חי בחו"ל ולא בא"י, או להפוך: איזה ברכה מברך בן חו"ל בא"י.

נ"מ: קישואים חי (raw zucchini, raw squash), שעועית (raw string beans), סלרי חי (raw celery), אולי כרובית חי (raw cauliflower), וכדו'.

א. שיטה א': תלוי במנהג המקום.

1. הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קצ"ב אות ו') – "שאף הנוהג לאכלם חי, אם הוא נמצא במקום שאין אוכלים אותם חי, בטלה דעתו ומברך "שהכל".

2. הגר"ק זצ"ל (אסיפת יצחק כ"ז כסלו תשס"ח) – "שאלה: ירק שדרכו בחוץ לארץ לאכול חי, ובארץ ישראל הדרך רק לאכול ע"י בישול, איזה ברכה מברך בן חו"ל בא"י. תשובה: הכל כמנהג המקום".
3. אבני ישפה (אסיפת יצחק ט"ו כסלו תשס"ח ענף א') – "ונראה שחשבת שהולכים אחר המקום שלו, לפי מה שמצאנו לענין יום טוב שני שהרי אם הוא בן חו"ל הוא צריך לשמור יום טוב שני גם בארץ ישראל וכמבואר במ"ב סי' תצ"ו ס"ק י"ג, ואם כן מוכח שהוא נקבע לפי מקומו הקבוע. וכן מצאנו לענין עשיית מלאכה בשו"ע סי' תס"ח סעי' ד' שאם הוא בא ממקום שנהגו שלא עושים מלאכה בערב פסח, הוא צריך להמנע ממלאכה, גם כאשר הוא במקום שעושים שם מלאכה בערב פסח. והסברא שכאן שונה היא משום שהברכה אינה תלויה במנהג של האדם אלא ברכה תלויה במנהג המקום. כי המקום קובע את הברכה של צורת האכילה, וכך נקבע הברכה. ולכן לא משנה לנו מנין הוא בא, אלא הכל תלוי במקום שהוא נמצא בעת הברכה. לכן בענין הברכה נראה לי שהכל תלוי במקום שהוא אוכל את הירק, וכיון שהוא אוכל במדינה שאוכלים אותו רק מבושל, אם אכלו חי יברך שהכל. כי מה שקובע כאן הוא המקום שהוא נמצא בו בזמן הברכה ולא לאן הוא שייך באופן אישי".

ב. שיטה ב': תלוי אם דעתו לחזור.

1. הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קוני' התשובות לסי' ר"ב אות ב', פרק כ"ב הע' כ"ה.א') – "דכל שדעתו לחזור מברך כבני המקום שיצא משם, וכל שאין דעתו לחזור מברך כבני המקום שבא לשם, ואף שהוא בעצמו רגיל לאכול הירק חי מ"מ בטלה דעתו לבני המקום שבא לשם".
2. ותן ברכה (עמ' ת"א).

ג. שיטה ג': אזלינן בתר המדינה שניטעה בו.

1. הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ג') – "נראה דאין תלוי בדרך האכילה, אלא משום דמחמת זה, דרך נטיעתו לך, דע"ל סר"ב סקנ"ב דכוונת נטיעתו, היא הקובעת, ולפי"ז אם הפירות מיובאים ממדינה אחרת, לכאורה יברך כמדינה שבהן נטעו, מיהו ז"א, שהרי לכתחילה נוטעים אותם ע"ד לייצא אותם למדינה אחרת, ולפי"ז אם לא בא ממדינה למדינה דרך ייצוא וייבוא, אלא שבארעי נטל א' פרי מדינה אחת לחברתה, אזלינן בתר המדינה שניטעה בו".

ד. שיטה ד': תלוי אם אורחיה לאכול בצורה זו.

1. הגר"י ברקוביץ שליט"א (שיעור על הל' ברכות ח"ב ברכת הפירות אחר י"ח דקות) -
It goes by your society, your society means the ones whose eating habits you share ... So if you eat like whatever country you're from we do not say Butlah Datei, even though now you are in Eretz Yisrael.

ה. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק י"ז הע' מ"ג).

1. הגר"א בנבצל שליט"א (אסיפת יצחק ה' טבת תשס"ח) – "שאלה: ירק שדרכו בחוץ לארץ לאכול חי, ובארץ ישראל הדרך רק לאכול ע"י בישול, איזה ברכה מברך בן חו"ל בא"י. תשובה: כא"י, כי נראה שזה תלוי בטיב הירק".

ז. מזונות: כוסס חטה, אכל דגן חי.

א. שאני מיני זרעים חשיבי.

1. פסקי רי"ד (ברכות סוף דף לח:) – "ואי אכל סילקא וכרובא וקרא חיין שאין דרכן בכך להיאכל חיין, מברך עליהן שהכל. ואי קשיא, מאי שנא מהכוסס את החיטה ואת האורז וקמחא דחיטי, דאע"ג דאין דרכן בכך מברך עליהן בורא פרי האדמה. יש לומר דמיני זרעים חשיבי, אף על פי שאין דרכן בכך מברך עליהן בורא פרי האדמה. אבל ירקות, דלא חשיבי ואין דרכן בכך, מברך שהכל".
2. ספר הפרדס (נביו, שער השלישי ד"ה כלל) – "וא"ת מ"ש מהכוסס את החטה ואת הקמח ואת האורז דמברך עליו בפה"א ואף על גב שאין דרכן לאכול חיין. וי"ל דשאני זרעונים שהוא דבר חשוב וראוי לברך עליהן בפה"א ואפילו בחיין, משא"כ בירקות שאינן חשובין כ"כ".
3. ברכי יוסף (סי' ר"ב שיוירי ברכה ס"ק ד') – "כשהם חיים מברך שהכל וכו'. אף על גב דכוסס חטה ואורז וקמחא דחטי אף דאין דרכן בכך מברך בורא פרי האדמה, יש לומר דמיני זרעים חשיבי אף דאין דרכן בכך מברך בורא פרי האדמה, אבל הני לא חשיבי ואין דרכן בכך מברך שהכל. רבינו ישעיה הראשון בפסקיו כתיבת יד".
4. מגן גיבורים (אלף המגן סי' רב ס"ק כ"ד) – "אין דרך לאכלם חיים. אף דכוסס חטה ואורז וקמחא דחטי מברך בפה"א אף שאין דרכם בכך מיני זרעים חשיבי אכל הנהו לא חשיבי, שיו"ב בשם ר"י הראשון בפסקיו כת"י".
5. כה"ח (סי' ר"ב ס"ק צ"ג).
6. ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' י"ט).

ב. שאני מיני דגן שהוא מוכן למזון חשיבי.

1. בה"ל (סי' ר"ב סעי' י"ב ד"ה ואם, עי' שעה"צ סי' ר"ד ס"ק ז') – "ואם אין דרך וכו'. צ"ע מלקמן סימן ר"ח ס"ד אכל דגן חי וכו' ודין זה נובע שם ממה דאיתא בגמ' ל"ז הכוסס את החטה וכו' ואולי משום זה שינה הרמב"ם בפ"ג דברכות ה"ב ולא העתיק הברייתא הנ"ל כדרכו בכל מקום אלא כתב אכל דגן שלוק לאשמועינן דדוקא שלוק אבל לא חי ומשום דאין דרכו לאכול חי ודלא ככ"מ שם. ואולי יש לתרץ גם לפסק השו"ע דמיני דגן כיון שהוא מוכן למזון חשיבי יותר ועיין במגן גבורים מש"כ בשם שיו"ב בזה".
- (א) עי' צל"ח (ברכות דף לו.), תהלה לדוד (סי' ר"ב סוף ס"ק ז') לקמן - שלכאורה הם חולקים.

(ב) עי' ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעי' י"ט, הע' פ"א) שלמד שמיני זרעים והבה"ל היינו הך. וצ"ע.

ג. מראי מקומות – דרך החיים (סי' רי"ב קונ"א על סעי' ט' [א"נ סי' קי"ט סעי' ט']).

1. אבן העזר (סי' ר"ח על סעי' ז') – "הכוסס את האורז מברך עליו בורא פרי האדמה. כן הוא בש"ס [שם לז, א]. וכתב הר"ד אבודרהם [עמוד שלב] הביאו ב"י [קפד, א ד"ה כתב הכלבו], הכוסס אורז או דוחן מברך בורא פרי האדמה, וכן כתב הגהות מיימוני פרק ג' [מברכות אות ח], ולא מצינו חולק על זה. אבל באמת נראה לי לדדידן דין זה בדוחן ליתא, משום דקשיא לי מאי שנא מלפת וסילקא חיין בסימן ר"ה סעיף ה', כיון דטובים מבושלים יותר מחיין, מברך על חיין שהכל. ואם כן הוא הדין כאן, דודאי אין דרך לאכול כל כך אורז ודוחן חי כמו שיכולין לאכול לפת חי, ואמאי מברך בכוסס בורא פרי האדמה. ותו דאי אורז ודוחן נאכל כמות שהוא חי, לא היה בו משום בשולי גויים, וביו"ד סימן קי"ג מבואר דיש באורז ודוחן משום בשולי גויים. ועל כרחך אין נאכל כמו שהוא חי, ואמאי מברך בורא פרי האדמה בכוסס אורז ודוחן חי. תו קשה לכאורה דהא סילקא חיאי ראוי יותר לאכילה מחטים ושעורים חיין, דהא קי"ל [או"ח] סימן (שס"ו) [שפן] [סעיף ה' ובמ"א ס"ק ה'] מערבין בסילקא חיאי, ואין מערבין בחטין ושעורים חיין, ע"ש. ואפילו הכי בסילקא חיאי מברך שהכל כמבואר סימן ר"ה [סעיף א], ואלו כוסס חטה מברך בורא פרי האדמה כמו שכתב סעיף ד', והוא ש"ס ערוך [ברכות לז, א]: על כן נראה לענ"ד פשוט טעם הדברים, דלפת וסילקא דאחר בישולן, והוא דרך אכילתו והנאתו, ברכתו בורא פרי האדמה, משום הכי בחיין נחתינן חד דרגא לברך שהכל, אבל חטא ושעורה ואורז, דאחר בישולן, דהוא דרך אכילתו והנאתו, ברכתו בורא מיני מזונות, לכן כשאוכלן חיין או מבושל שלם שלא כדרך הנאתו, ברכתו בורא פרי האדמה. ודומה לזה מצינו בפירי שלא נגמר עדיין פריו כמו בענבים דהיינו בוסר, קי"ל ריש סימן ר"ב [סעיף ב] דפחות מכפול ברכתו בורא פרי האדמה, הואיל ולא נגמר פריו, ואילו בפרי האדמה קי"ל בסימן ר"ד [סעיף א] בתבואה שלא נגמרה מברך שהכל, ועל כרחו הטעם משום דפרי האדמה דברכתו בורא פרי האדמה, לכן כל שלא נגמר הפרי נחתינן דרגא לברך שהכל, אבל פרי העץ דלא נגמר הפרי, נחתינן חד דרגא לברך בורא פרי האדמה. לכן גם בנידון דידן נמי כן הוא, ובכוסס חטה ואורז דברכתו בורא פרי האדמה, לפי שאחר בישולו והנאתו ברכתו בורא מיני מזונות, לכן כל שלא אכלו כדרך הנאתו נחתינן דרגא לברך בורא פרי האדמה. והוסיף ר"ד אבודרהם [שם] דגם בכוסס דוחן מברך בורא פרי האדמה, היינו משום דר"ד אבודרהם לשטתו דפסק שם [עמוד שכט] כהרא"ש [שם פ"ו סימן ח] דגם דוחן ברכתו בורא מיני מזונות אחר בישולו, וכן פסק ג"כ ההגהות מיימוני שם [ברכות ג אות ח], אבל אנן דקי"ל כדעת הרי"ף דדוחן אחר בישולו ברכתו בורא פרי האדמה, על כן בכוסס דוחן חי מברך שהכל נהיה בדברו, כמו בלפת וסילקא חי".

2. פנים מאירות (ח"א סוף סי' ס"ה) – "וראיתי לט"ז ... ותמי' לי דבסי' ר"ה ס"ק ב' כתב לענין שומים ובצלים ומחלק כשהו' צעיר מברכין בפ"א וכשהזקין מברכין שהכל ולאחר בישולו בפ"הא משום דאמרינן דתחילת זריעתו היתה לכונה זו ולמה לא נאמר בקטניות כן ועוד איך יעלה על דעת לומר דל' נטעי אדעת' דהכי דהא עינינו רואות אלו היו רוצים ליקח מבעלי השדו' בעודם ירוקי' הי' מוכר הכל ביוקר יותר מיבשי' אלא דמין זה הוא לרוב מאד ואי אפשר לאכול הכל בעוד שהם ירוקי' ורטובי' ומניחין אותן לגורן ליבש ונטעי אדעת' דהכי ולהכי וא"כ ראוי לברך עליה' בפ"הא בלי שום פיקפוק בעולם וכן בכוסס חטיה דמברך בפ"א אף על גב דלא נטעי להכי אלא לגורן לעשו' קמח".

ח [בצלים] (onions).

א. בזמן המ"ב.

1. בצל רכים.
2. (א) חיים ומבושלין, שהכל – מ"ב (ס"ק ה').
3. בצל זקנים.
4. (א) חיים ומבושלין, שהכל – מ"ב (ס"ק ה').
5. בצלים שנתבשלו בשול רב עד שמצטמקין ויפין לאכילה.
6. (א) בפה"א – מ"ב (ס"ק ו').
7. מטיגן בצלים בשמן או בחמאה.
8. (א) בפה"א – מ"ב (ס"ק ז').
9. מטיגן בצלים בשומן אוז.
10. (א) בפה"א – שעה"צ (ס"ק י"א).
11. חותכין בצלים לחתיכות דקות ונותנין אותן לתוך שומן אווז כשמטגנין אותן.
12. (א) שהכל – שעה"צ (ס"ק י"א), "דאותן הבצלים אינם באין כי אם להשביח השמן, אלא דממילא קולטין הם השמנונית מהשמן ודומין למה שמבואר בהרמ"א".

ב. בזמן הזה.

1. אג"מ (או"ח ח"א סי' ס"ד) – "ובדבר שומים ובצלים שבמדינותינו אין דרך לאכול אף כשהם רכים בלא פת יש להורות לברך שהכל על חיים בין רכים בין זקנים וכן במבושלין שמפורש בש"ע בשומים וה"ה בצלים לברך שהכל. ונמצא שלעולם מברך שהכל על שומים ובצלים בין חיים בין מבושלין לבד מטיגן בצלים בשמן או בחמאה מברך בפה"א שהוא כדי להשביח הבצלים כדאיתא במ"ב סי' ר"ה סק"ז, וכן איתא במ"ב סק"ו בנתבשלו בשול רב עד שמצטמקין ויפין לאכילה נמי מברך בפה"א. ואם נתן בצלים לתוך שומן אוזים כשמטגנין אותן אף שמשבחין כיון שאינם באים אלא להשביח השומן מברך שהכל כדאיתא בשעה"צ אות י"א".
2. יביע אומר (שלחן יוסף או"ח אות פ"ט) – "האוכל בצל חי בימינו ברכתו שהכל, היות ואין נוהגים לאוכלו חי סתם".

ג. בצלים בתוך דג מלוח.

1. בורא פרי האדמה.

(א) הגר"י בעלסקי זצ"ל (דף הכשרות חכ"ה מספר י' עמ' נ"ז) -

Twice I witnessed Rav Belsky take a fork of onions from pickled herring and make a ho'adomo. Rav Belsky explained that since we follow the Mishnah Berurah's ruling (205:5) that onions are shehakol both when they are raw and when they are cooked, the only time one may make a ho'adoma on them is when they are kavush (pickled). He explained that he is therefore very much mechavev the (pickled) herring onions {because it gives him the opportunity to show when one can make a ha'adoma on onions}.

(ב) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך בצל הע' נ"ג [דפו"י הע' צ"ה], ע"י ערך דג מלוח הע' ד' [דפו"י הע' קמ"ז]) - "בטבעות בצל הכבושים יחד עם דג מלוח או דג כבוש, שבד"כ נהנים גם מאכילת טבעות הבצל בפני עצמם, ולצורך זה הם ניתנים בכמות גדולה, לכן כיון שהשתבחו לאכילה מברך עליהם בפה"א".

(ג) פני השלחן (על סעי' א' ענף ב' אות ג') - "ובבצלים שנכבשו עם דג מלוח נראה שיברכו עליהם בפה"א, דהרבה מאד בנ"א נהנים גם מהבצלים עצמם לאחר שקלטו את הטעם של הכבישה עם הדג, והוי שנוי לעילויא".

ד. בצלים שבמרק.

1. מעדני אשר (סי' פ"ז אות ד' ד"ה אמנם) - "אמנם כל זה היכא שמטרת נתינת הבצלים היא רק כדי ליתן טעם במרק, דבזה אף שהבצלים מקבלים טעם טוב ונאכלים מברכים עליהם לפי הכרעת המשנ"ב שהכל, אבל כיום יש אנשים הנהנים מאכילת בצלים מבושלים ונותנים אותם מראש ע"ד להנות מטעמם [ולכן נותנים בצלים שלמים וגדולים במרק], ובזה גם המשנ"ב יודה דיש לברך עליהם בפה"א וכמש"כ המשנ"ב בסק"ז דכשמבשל ירקות עם בשר וכוונתו גם עבור אכילת הירקות מברך עליהם בפה"א (גם אם היו משתנים לגריעותא אילו היה מבשילן בלא בשר) כיון שכוונתו גם עבור הירקות. וזה **דלא** ככמה מספרי זמנינו שכתבו באופן מוחלט דרק בצלים שטגנו לעצמן ברכתן בפה"א ולא בצלים שבמרק".

(א) יש לדון אם זה נחשב "דרך".

2. מרק בצל (onion soup) - ע"י לקמן.

ה. בצל ירוק (scallion).

1. האדמה - פתחי הלכה (ארטסקרול עמ' שע"ט), ותן ברכה (לוח הברכות עמ' ע"ט).
2. שהכל - ע"י וזאת הברכה (לוח הברכות ערך בצל ירוק, הע' קכ"ג, "מבואר בשע"ת" (רה ב, מובא במ"ב שם ס"ק ה) שעל בצל רגיל מברכים שהכל כיון שאוכלים אותו רק כטפל לפת ואז אין חיוב ברכה עליהם כלל. ונראה שה"ה בבצל ירוק שאין אוכלים אותם בנפרד אלא כטפל למאכל אחר (סלט ביצים וכיו"ב). אך במקומות שנוהגים לאכול חי בפני עצמו ברכתו בפה"א".
3. מראי מקומות - שערי הברכה (פרק כ"ג ערך בצל ירוק), פני השלחן (על סעי' א' ענף ב' סוף אות א', "וצ"ע").
(א) ברכת הבית (שער ד' סעי' ל"ב) - "עלין הירוקים של בצלים כשהוא חי מברכין בפה"א ומבושל שהכל. כן נ"ל. וכשלא נטעו להו אדעתא לאכול העלין אין לברך בפה"א רק שהכל".

ו. בצל טבעות (onion rings).

1. מזונות - ותן ברכה (לוח הברכות עמ' ס"ה).

2. תלוי אם מטוגן עם קמח או בלי קמח - פתחי הלכה (ארטסקרול לוח הברכות עמ' שע"ה).

ט] שאר ציורים.

א. בוטנים חיים (raw peanuts): **בזמן הזה**.

1. בורא פרי האדמה.

(א) חוט שני (ברכות ס"ק כ"ו אות ד' [עמ' קצ"ה]) - "שאלה: שקדים ובוטנים קלויים, שרוב בני אדם אוכלים אותם קלויים ולא חיין, האם הם נחשבים לשקדים ובוטנים יוחר טובים משאר חיין, או שזה לא מוגדר לדבר אחר והרי בשבת אם הוא עושה אותם קלויים הרי הוא חייב סקילה. תשובה: אולי קלוי זה יותר טוב, אבל אין זה דבר אחר, שאפשר לאכול כך ואפשר לאכול כך, ומברך בין שהם חיין בין קלויים כברכתם, אם העץ אז ברכת העץ, ואם האדמה אז ברכת האדמה".

(ב) ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סעיף כ"א).

2. שהכל.

(א) הגרשו"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ב הע' י"ז.א, וזאת הברכה עמ' קצ"ב אות ד') - "שבטנים חיים מברך שהכל".

(ב) ותן ברכה (עמ' שצ"ח).

(ג) וזאת הברכה (עמ' קצ"ב אות ד').3. מראי מקומות - שערי הברכה (פרק כ"ג הע' נ"ט).ב. גזר חי (raw carrots): **בזמן הזה**.1. מחבר (סעי' ה') - "הלפת כשהוא חי מברך עליו שהכל, אבל אם הוא מבושל או כבוש בחומץ או בחרדל, בורא פרי האדמה".

א) מ"ב (ס"ק י"ח) – "הלפת כשהוא חי וכו'. הלפת טוב שיותר מבושל מחי [טור] ולפת הוא מה שאנו קורין מייארי"ן וריבי"ן ועיין במ"א שמפקפק בדין זה ועיין בטור שמביא ג"כ שיש גאונים שסוברין לברך על חי בפה"א ועיין בח"א שכתב **זתלוי אם דרך בנ"א באותו מקום** לאוכלן חיין ועיין בנ"א שהאריך בזה".

2. גזר חי בזמנינו ברכתו בורא פרי האדמה.

א) אג"מ (אור"ח ח"א סי' ס"ו) – "בדבר לפת מעריין וריבן הנה במדינתנו אוכלים אותם הרבה גם כשהם חיים ולכן יש לברך עליהו אף כשהן חיים בפה"א וכן כשהן מבושלין בפה"א, וגם במדינה שבאתי משם, ג"כ היו מברכין עליהו בין חיים בין מבושלים".
 ב) **שבת הלוי** (מבית לוי חט"ו עמ' נ"ב אות ב') – "גזר חי בזמנינו ברכתו בורא פרי האדמה, וכן קולורבי, ושאר ירקות שרגילים בזמנינו לאכול חיים".

ג) **הגרחהפ"ש זצ"ל** (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ד') – "אצלנו נשתנה המציאות וכן בגזר".

ד) פתחי הלכה (לוח הברכות ערך גזר, ארטסקרול עמ' שס"א) – שלא מחלק בין חי למבושל.

ה) **מעדני אשר** (סי' פ"ז אות ג') – "וכיום בא"י ברור שרגילות לאוכלן חיים וברכתן בפה"א".

ו) **פסקי תשובות** (סוף אות א').

ז) **שערי הברכה** (פרק י"ז סעי' כ"ג).

ג. **חסה חי** (raw lettuce): **בזמן הזה**.

1. מ"ב (ס"ק ד') – "שלאטי"ן מעורב עם שמן וחומץ בפה"א אף בחיין".

2. האדמה.

א) **הגרחהפ"ש זצ"ל** (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ד') – "אצלנו נשתנה המציאות".

ב) **ותן ברכה** (סוף עמ' שצ"ט).

ג) **מעדני אשר** (סי' פ"ז אות ב') – "המשנ"ב שם סק"ד הביא בשם אחרונים דשלאטי"ן (חסה) מעורב עם שמן וחומץ בפה"א אף בחיין. משמע דדווקא עם שמן וחומץ הא לא"ה מברכין על חסה שהכל. ובס' מקור הברכה סי' ט"ז כתב בשם ס' אור החמה דף קנ"ט דאפשר דהמשנ"ב אורחא דמילתא נקט, אך ה"ה אם אוכלו בעינו ברכתו בפה"א. אמנם המשנ"ב ציין בזה לאחרונים [עיין באה"ט (סק"ז), פמ"ג (משב"ז סק"א), א"ר (סק"ז)], ומקור דבריהם הוא בס' עמק ברכה (כלל ה' סימן י') שכתב בזה"ל (הו"ד בשלה"ק שער האותיות אות ק) 'ואם הם טובים מבושלין יותר מחיין כמו ירק שקורץ גרי"ן קרוי"ט (=כרוב ירוק) וכיו"ב ואוכלן שלא מתוך הסעודה, חיין מברך עליהן שהכל כי עדיין לא נגמר פריין, ולאחר בישולן בפה"א דאשתנו לעילוי ועכשיו בא לכלל דרך אכילתו והשתא נגמר פריין דמתחילה אדעתא דהכי זרעו להו. אבל אותן הירק שדרך כל אדם לאוכלן חיין עם שמן זית וחומץ וקורין אותן שלאטי"ן (=חסה) מברכין עליהם בפה"א אפילו כשהן חיין אם אכלן שלא מתוך הסעודה כשהם מתוקנין בתיקון הנזכר וכו' עכ"ל. הרי דדווקא כשמתוקנין בשמן וחומץ מברך עליהן בפה"א. ולכאורה הדבר תלוי במחלוקת האחרונים שהבאנו לקמן סימן פ"ח לגבי ירקות הנאכלים רק ע"י טיבול, אבל לדינא אין נפקותא בנד"ד, דכיום בא"י יש רגילות לאכול חסה בעין ללא שמן וחומץ וברור שברכתה בפה"א".

ד) **שערי הברכה** (פרק כ"ג ערך חסה הע' נ"ב) – "נראה שהמציאות השתנתה והיום אוכלים אותה כשהיא חיה ... ויש האומרים שבזמנינו נשתנתה ההלכה בזה להיפך מבזמניהם, שאדרבה החסה רגילה להיאכל רק כשהיא חיה בסלטים וכדומה וכשהיא מתבשלת היא מאבדת מעט מטעמה, ולפי"ז יש לברך עליה שהכל כשהיא מבושלת, ויש לדון בזה ...".

ד. **כרוב** (cabbage).

1. **ברכות** (דף לח:): – "כל שתחלתו שהכל נהיה בדברו שלקו בורא פרי האדמה משכחת לה **בכרוב** וסלקא וקרא".

א) **מחבר** (סעי' א') – "אבל קרא וסילקא ו**כרוב** וכיוצא בהם, שטובים מבושלים יותר מחיים, כשהם חיים מברך שהכל, לאחר בישולם בורא פרי האדמה".

ב) **כה"ח** (ס"ק ח') – "**ודע שיש שני מיני כרוב** דאלו הקטנים הנמצאים אצלנו בירושלים ת"ו ובקיץ ובחורף יהיו אלו אינם ראויים לאכילה חיים ולא נטעי להו אלא אדעתא לבשלם, וזה המין הרוצה לאוכלו חיים אינו מברך אלא שהכל ומבושלים בלא תוך סעודה פרי האדמה. אבל אותם הכרוב המביאים בימות החורף המגדל עלין רבים וגדולים נוהגין בכל ארץ בכל ואגפיה לברך עליהם כשהם חיים פרי האדמה ושהחינו, מפני שהם מתוקים ורוב בני אדם אוכלים אותם שם כשהם חיים ונטעי להו אדעתא דהכי".

2. **בזמן הזה: אכל חי מברך בורא פרי האדמה**.

א) **מעדני אשר** (סי' פ"ז אות א') – "והנה כיום בא"י ברור **שהמציאות שונה ודרך בנ"א לאכול כרוב חי** לא פחות מאשר מבושל או כבוש, וברור א"כ שכיום גם כרוב חי ברכתו בפה"א. שו"ר בכה"ח סק"ח שכתב דהכרוב שהיה מצוי בזמנו בירושלת"ו לא היה ראוי לאכילה ללא בישול, אבל הכרוב שהיה מצוי בבבל היה מתוק יותר והיו אוכלים אותו חי ומברכים בפה"א. וכנראה זהו הסוג המצוי כיום אצלנו, ופשוט דברכתו בפה"א".

ב) **פסקי תשובות** (אות א') – "והנה בזמננו נשתנה הדבר עקב כי גידולי הכרוב והחסה נעשים באופן שעלי הכרוב והחסה דקים ונוחים לאכילה וכמעט אין בהם מרירות כלל ולכן אפילו אכלן חיים ללא תערובת שמן ומלח חומץ וכדו' ג"כ מברך עליהם בורא פרי האדמה. **וכשהם מבושלים** במים או במרק וכדו' מברכין עליהם שהכל, כי אין הדרך לאוכלם מבושלים".

ג) **שערי הברכה** (פרק כ"ג הע' רפ"ד, דפו"ח ערך כרוב הע' כ"ו) – "אך בזמנינו אוכלים את הכרוב גם כשהוא חי".

3. מראי מקומות – **פתחי הלכה** (פרק ט' אות ל', ארטסקרול עמ' רצ"ב).

ה. **כרובית חי** (raw cauliflower): **בזמן הזה**.

1. שהכל.

א) ילקוט יוסף (סעי' א', קיצור שו"ע סעי' א') – "אבל ירקות שדרך אכילתם הוא על ידי בישול, אף אם נאכלים על ידי הדחק כשהם חיים, כגון דלעת, כרובית, וכיוצא באלה, אם אוכלם כשהם חיים מברך עליהם שהכל, ואם אוכלם כשהם מבושלים, מברך עליהם בורא פרי האדמה".

ב) פסקי תשובות (אות א') – "אבל כרובית נשאר בדין כבזמניהם, חי שהכל. מכושל בורא פרי האדמה".
1) לא נראה לי [אולי רק בארצות הברית].

2. האדמה, ולא מחלק בין חי או מבושל.

א) פתחי הלכה (לוח הברכות ערך כרובית, ארטסקרול עמ' שס"ב).
ב) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך כרובית).

ו. סלרי חי (raw celery): בזמן הזה.

1. שהכל.

א) להורות נתן (ח"ג סי' כ"ד אות ד') – "והנה פעטרזי"ל וצעלי"ר אין דרך בני אדם בזמנינו לאכלן חי, וא"כ אין מברכין עליהן בורא פרי האדמה ואיך יוצאין בו ידי כרפס, דהא בעינן דוקא ירק שמברכין עליו בורא פרי האדמה להוציא בברכה זו את המרור. ומתוך כך נראה שיש לבשל את הצעלי"ר במרק של בשר ובכ"ג שפיר מברכין עליו בורא פרי האדמה".

ב) מעדני אשר (סי' פ"ז אות ה') – "סלרי שכיום אינו נאכל חי לרוב בנ"א ברכתו שהכל".
1) לא נראה לי [אולי רק בארצות הברית].

2. האדמה.

א) ותן ברכה (לוח הברכות עמ' כ"א).

ב) פתחי הלכה (ארטסקרול עמ' שס"ב).

3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק כ"ג הע' ר"צ, דפו"ח ערך כרפס הע' ל"ב).

ז. קולורבי חי: בזמן הזה.

1. בורא פרי האדמה.

א) שבט הלוי (מבית לוי חט"ו עמ' נ"ב אות ב') – "גזר חי בזמנינו ברכתו בורא פרי האדמה, וכן קולורבי".
ב) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ו' אות ח').

ג) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך קולורבי הע' ה') – "בין כשהוא חי ובין כשהוא מבושל".

ח. קישואים חי (raw zucchini, raw squash): בזמן הזה.

1. שהכל.

א) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך קישוא, הע' כ"ח).

2. אר"י מברך שהכל, ארה"ב מברך האדמה.

א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' ר"ב אות ב', פרק כ"ב הע' כ"ה) – "על ירקות חיים כמו שעועית וקישואים בארה"ב כיוון שנאכלים לפעמים גם חיים מברכים ברכה הראויה להם, ובא"י מברכים שהכל".

ב) ותן ברכה (עמ' ת', עמ' שצ"ז הג"ה k) -

String beans and zucchini are normally eaten cooked or steamed. However, in many American cities most people will, on occasion, also eat raw string beans and zucchini (either plain, or with a dip, or added to a salad). Therefore, in America, the brocha is borei pri hoadoma both when eaten raw or cooked. In countries such as Israel, where string beans and zucchini are not eaten raw, if eaten raw the brocha is shehakol.

3. מראי מקומות.

א) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ו' אות ט') – "על אפונה טריה ירקה בתרמילה - בארץ ישראל מברך עליה 'שהכל' (כי אין הדרך לאכלה כך), ובארצות הברית (וכן בכל מקום שהדרך לאכלה כך) - מברך עליה 'האדמה' (כי שם הדרך לאכלה חיה) (הגרשז"א)".

ט. קליפת אתרוג.

1. ט"ז (ס"ק ג') – "וע"כ אתרוג המטוגן בדבש וכן כל דבר שגדל על העץ ועושין מהם קונפיקט"א שקורין בל"א איין גמאכטס יש לברך בפה"ע דומיא דאגוז".

2. עי' סי' ר"ב סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

י. שום (garlic).

1. גר"א (שנות אליהו ברכות פרק ו' משנה א' ד"ה ועל הירקות) – "בגמרא אמרו זאת אומרת שלקות מברכין בפה"א ואני אומר כו' בשלמא כל שתחלתו שהכל כו' אלא כל שתחלתו בפה"א שלקו שהכל היכי משכחת לה אר"נ ב"י בתומי וכתתי. וצריך להבין הלא הרבה דברים יש שמחמת בישולן יתקלקלו ואין לברך אלא שהכל. ונראה שהכי פריך היכי משכחת ליה פירוש כאשר נתקלקל מחמת בישול בודאי לא יבשל להתקלקל ואם מחמת בישול נתקלקל אך שנותן דבר אחר ומחמת אותו דבר ישיבח מ"מ צריך לברך

ברכה הראויה לה ומכרכין בפה"א ומשני כתומי וכתומי שנותנין להשביח התבשיל והיא עצמה אינה נשבת כלל וצריך לברך עליהם שהכל".

א) נחלת דוד (ברכות דף לה: ד"ה ועוד) – "רבינו יונה ... תומי וכתומי שהם גרועים ע"י בישול בפני עצמו אף שמשיחין ע"י הבשר מ"מ הבשר עיקר וכיון דעל הבשר לא מברך רק שהכל לזה גם על תומי וכתומי ג"כ לא מברך רק שהכל ... ודע דמ"ש התוס' והרא"ש ותלמידי רבינו יונה דאם משביח ע"י דבר אחר לאו כלום הוא והוכיחו כן מתומי וכתומי דהא חזינן דמשביחין ע"י בישול והוכרחו לתרץ דההשבה הוא ע"י בשר ולא חשיב השבה, עי' בשנות אליהו להגר"א פירוש אחר בתומי וכתומי ותוכן פירושו הוא תומי וכתומי משביחין התבשיל אבל הם עצמם מגרעים (והוי כמו בצלים במדינתנו) עי"ש במה שכתב, לפי פירושו ליתא כלל להך דינא דמשביח ע"י דבר אחר רק דאפילו אם משביח ע"י דבר אחר ג"כ חשיב השבה עיין היטב בכל זה".

2. בזמן הזה: בין חי ובין מבושל שהכל.

א) אג"מ (או"ח ח"א סי' ס"ד) – "ובדבר שומים ובצלים שבמדינותינו אין דרך לאכול אף כשהם רכים בלא פת יש להורות לברך שהכל על חיים בין רכים בין זקנים וכן במבושלין שמפורש בש"ע בשומים וה"ה בצלים לברך שהכל. ונמצא שלעולם מברך שהכל על שומים ובצלים בין חיים בין מבושלין".

ב) וזאת הברכה (לוח הברכות ערך שום, מעיין הברכה פרק ו' אות י"ב).

3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק כ"ג ערך שום).

א) שום מטוגן - צ"ע.

י' מרק: החילוק בין מי פירות למי שלקות - ראשונים - סעיף ב'.

א. סוגיות.

1. ברכות (דף לה:). – "ואמר מר בר רב אשי: האי דובשא דתמרי מברכין עלויה שהכל נהיה בדברו. מאי טעמא. זיעה בעלמא הוא. כמאן. כי האי תנא, דתנן: דבש תמרים, ויין תפוחים, וחומץ ספוניות, ושאר מי פירות של תרומה, רבי אליעזר מחייב קרן וחומש, ורבי יהושע פוטר".

2. ברכות (דף לט:). – "אמר רב פפא: פשיטא לי, מיא דסלקא כסלקא, ומיא דלפתא כלפתא, ומיא דכולהו שלקי ככולהו שלקי".
א) תוס' (ברכות דף לט: ד"ה מיא) – "מיא דסלקא כסלקא. מברכין עליה בורא פרי האדמה אף על פי שאין בה אלא מים וטעם הירקות מברך עליהן כאשר יברך על הירקות אף על גב דאמרינן לעיל דמי פירות זיעה בעלמא הוא יש לחלק".

ב. שיטה א': דיותר נכנס טעם הפרי במים ע"י בישול מאלו סחט הפרי עצמו.

1. רא"ש (ברכות פרק ו' סי' י"ח, תוס' הרא"ש ברכות דף לט: ד"ה מיא) – "ומיא דסלקא ומיא דליפתא ומיא דשבתא בפה"א דקיימא לן מיא דכולהו שלקי כשלקי ומברכין עליהו בורא פרי האדמה אף על פי שאין בו כ"א המרק וטעם הירקות מברך עליהן כמו שמברך על הירקות עצמן ולא דמי למי פירות דאמרינן לעיל דזיעה בעלמא הוא לפי שמשקה אין לו טעם הפרי ואפשר שאם בשל הפרי ונכנס טעם הפירות במים מברך עליהן ב"פ העץ".

ג. שיטה ב': מיני ירקות שדרך אכילתם ע"י בישול מי בישולם כמותם, שעל דעת כן נוטעים אותם לאכול גם מימיהם.

1. רשב"א (ברכות דף לה: ד"ה דבש) – "דלא חשוב משקה אלא זיעה בעלמא וחומץ סתוניות נמי כטעמא דאמרן, ולא דמיא למיא דשלקי ומיא דשיבתא דהנהו כיון דרוב אכילתן הוא ע"י שליקה מי שליכתן כמותן הא כל מידי דלית דרכיה למשלקי' ולא למסחטי' אלא למיכלי' בעיניה בהנהו לא אמרינן שיהיו מימיהן כהן, והא דקא כאיל הכא ושאר כל מי פירות לאו פירות שדרךן לישלק קאמר אלא כעין תפוחים ותמרים שדרךן ליאכל חיים ובעיין קאמר כרמונים וענבים וכיוצא בהן".

ד. שיטה ג': הא דקאמר רב פפא מי סלקא כסלקא קאי על דבר זה שאוכל ושותה ביחד [אפי' אם אכל מן השלקות תחילה בברכה, ואח"כ המים שלהם], דנעשה המים טפלים להם.

1. רא"ה (ברכות דף לט:), הו"ד בשעה"צ (סי' ר"ב ס"ק ס"ו, לשונו מובא לקמן) – "ודאי פירושא דהא מילתא דר"פ לאיפטורי בברכה דידהו קאמר דאי מברך אסילקא או אליפתא או אשאר שלקי דברכה דידהו בפה"א מ' מיפטרי מיא דידהו ואע"ג דשלקי דליפתא וסילקא בורא פרי האדמה ומימיהן שהכל וברכת בורא בפה"א מ' אינה פוטרת שהכל אפ"ה כיון דמגופיהו היא דינא הוא לאפטורי בברכה דידהו".

רא"ה (ריטב"א פסחים סוף דף כד:). – "הכי קאמר דמיא דשלקי חשיב דבר אחד עם השלקות שאם אכל מן השלקות תחילה בברכה ואח"כ אכל מים שלהם בטפלתם שנפטרין בברכתן".

2. ריטב"א (ברכות דף לט: ד"ה פשיטא) – "דאם בירך על השלקות בורא פרי האדמה נפטרו מימיהן באותה ברכה, ואפילו בשאין המים טפלים להם, ודין הוא שאם יש כאן פירות ויש כאן סחיטתן ובירך על הפירות שיפטרו מימיהן, כיון דמגופיהו נינהו".
ריטב"א (הל' ברכות פרק א' הל' ל"ו) – "וכן האוכל מרק הירקות לבדו מברך שהכל כאוכל משקה פירות, ואם אכלו עם הירקות הדבר פשוט שנפטרו שהרי הירקות הם עיקר, ולא עוד אלא אפילו אכל הירקות תחילה בברכתם בורא פרי האדמה ואחר כך המרק, נפטרו בברכת הירקות כיון שהיו מגופן ממש, ואף על פי שאין ברכתיהן שוות וברכת בורא פרי האדמה אינה פוטרת ברכת שהכל, בכאן נידונין כגוף אחד וממין אחד, וזהו שאמרו (ברכות ל"ט א') מיא דכולהו שלקי ככולהו שלקי".

3. מאירי (ברכות דף לט: ד"ה מים, פירוש שני) – "להודיע שהמים טפלין והתבשיל עקר ואין צריך לברך עליהם כלל אבל אם שותה מהם בלא תבשיל נראה לי שמברך עליהם שהכל".

ה. שיטה ד': בדובשא דתמרא אשתנו לגריעותא ולפיכך מברכין עליהו ברכה גרועה יותר, אבל בירקות לעילויא אישתנו.

1. ר' יונה (ברכות דף כז: ד"ה ומיא) – "וא"ת בדובשא דתמרא (לעיל דף לח). אמאי מברכינן עלייהו שהכל כשהוא בעין דכי היכי דאמרי' הכא מיא דכולהו שלקי ככולהו שלקי ה"נ הוה לן למימר דמשקה התמרי דיינינן כמו התמרי וי"ל דהתם אשתנו לגריעותא ולפיכך מברכינן עלייהו ברכה גרועה יותר אבל הכא לעילויא אישתנו ומברכינן עלייהו ב"פ האדמה".

ו. **שיטה ה': דוקא ירקות שהמשקה שיוצא ממנו עיקרו לטבול בו קאי וחשיב מאכל כמקודם.**

1. מרדכי (ברכות רמז קכ"ה), הו"ד בדר"מ (ס"ק ג') – "מיא דכולהו שלקי כשלקי פי' בין אם סוחט המשקה מהם בין אם בישלן במים ודוקא ירקות שהמשקה שיוצא ממנו עיקרו לטבול בו קאי וחשיב מאכל כמקודם דהא אמרינן פ' חבית (שבת קמד א) משקה הבא לאוכל כאוכל דמי אבל מי תותים ויין תפוחים שעומדין אחר סחיטתם לשתיה (מתחלה) מברך שהכל נהיה בדברו ואחר כך בורא נפשות רבות וכן פירש ר"י בריש פסחים דמיא דסילקא משבחה אבל שכר מי שעורין לא משבחה".
- (א) מג"א (ס"ק ו'), כה"ח (ס"ק י"א) – "והמרדכי כתב ודוקא ירקות שהמשקה היוצא ממנו עיקר לטבול קאי וחשוב מאכל כמקודם (פי' ואף על פי ששותיהו מברך בפה"א) אבל מי תותים ויין תפוחים שעומדים לשתיה מברך שנ"ב ובנ"ר עכ"ל".
2. אגודה (ברכות פרק ו' אות קל"ז, כדאי' במג"א ס"ק ו') – "מיא דליפתא דסילקי כסילקין ודוקא ירקות מברך בורא פרי האדמה אבל מי פירות כגון מי תותים ומי תפוחים שעומדים לשתיה מברך לפנייהם שהכל נהיה בדברו, ולאחריהם בורא נפשות רבות".

ז. **שיטה ו': דרק בדבר שזב מעצמו קיימא לן דהוי כזיעה בעלמא, אבל מים שיוצאו ע"י כתישה או בישול דינו כפרי עצמו.**

1. ראב"ד (הו"ד ברשב"א ברכות דף לח. ד"ה דבש) – "דאפשר דמר בר רב אשי סבר לה כותיה בהיכא דהוי זיעה אבל היכא דכתשן לא דעיקר הוי ולא גרע ממיא דסילקא".
2. מאירי (ברכות ריש דף לח., פירוש ראשון) – "דבש התמרים שזב מאליו והוא הדין לכל מי פירות שאין עיקרן למשקה כגון תפוחים ורמונים מברך עליו שהכל ולבסוף בורא נפשות אבל אם כתשן והוציא מהן משקה הרי הן כעיקר הפרי ומברך ברכה הראויה לפרי עצמו שהרי מי סחיטת הסלקא המבושלת מברך עליה ב"פ האדמה כסלקא עצמה".

יא] פוסקים: דמי השלקות כשלקות - אפילו אם אוכלם ללא פירות והירקות.

א. **האם חוששים לדעת הרא"ש** (שיטה א', עי' לעיל): **שרק אם בישלן במים או ששראן במים.**

1. חוששים – מחבר (סי' ר"ה סעי' ג'), שאר פוסקים.
- (א) **בדיעבד:** אם חסר שיטת הרא"ש ויש שיטת הרשב"א [שרוב אכילתן הוא ע"י סחיטה, וסחטן], יצא – שעה"צ (ס"ק כ"א, עי' שעה"צ סי' ר"ב ס"ק נ"ד וקצ"ב), "דאפילו בשדרכו למיסחטה נמי דינא הכי ... ולפי זה לכאורה בדיעבד אם בירך בורא פרי האדמה יצא".

ב. **האם חוששים לדעת הרשב"א** (שיטה ב', עי' לעיל): **שרק אם דרך למשלקיה או למסחטיה.**

1. חוששים – מחבר (סי' ר"ב סעי' י'), שאר פוסקים.
- (א) **בדיעבד:** אם חסר שיטת הרשב"א אבל יש שיטת הרא"ש [דלאו דרכיהו למשלק, ושלקן], יצא – מ"ב (סי' ר"ב ס"ק נ"ג, "ולענין הלכה פסקו האחרונים דלכתחלה יברך שהכל ובדיעבד אם בירך בפה"ע יצא").

ג. **האם חוששים לדעת הרא"ה** (שיטה ג', עי' לעיל): **שרק על דבר שאוכל ושותה ביחד** [אפי' אם אכל מן השלקות תחילה בברכה].

1. חוששים.
- (א) כה"ח (ס"ק י"א) – "הרמב"ם ... והרא"ש ... והמרדכי ... הריטב"א פסחים כ"ד ע"ב כתב בשם הרא"ה ... וא"כ כיון דרבו הדעות בזה אין לברך כ"א שהכל דעל הכל אם בירך שהכל יצא. אך אם רוצה לאכול הירק ולשתות ג"כ המים מברך על הירק ופוסט המים דנעשה טפל אליו".
- (ב) אור לציון (ח"ב פרק י"ד הע' ל"א) – "בשו"ע בסימן ר"ה סעיף ב' כתב, על המים שבישלו בהם ירקות, מברך הברכה עצמה שמברך על הירקות עצמן, אעפ"י שאין בהם אלא טעם הירק. וכן היא דעת הרמב"ם והרא"ש וכמובא בב"י שם. אולם הריטב"א בפסחים כ"ד ע"ב כתב בשם הרא"ה, שעל מי שלקות אין לברך אלא שהכל, ע"ש. ולכן נקטינן ספק ברכות להקל, ומברך עליהם ברכת שהכל נהיה בדברו, וכן כתב בכה"ח שם אות י"א, ע"ש".
2. אינו חוששים – שעה"צ (סי' ר"ב ס"ק ס"ו), "הרא"ה שמפרש הא דקאמר רב פפא מי סלקא כסלקא קאי על דבר זה שאוכל ושותה ביחד, דנעשה המים טפלים להם, עיין שם, ואף שפירושו הוא **דלא כשיטת כל הפוסקים** ...", סתימות בני אשכנז.
- (א) וואת הברכה (בירור הלכה סי' כ"א אות ד') – "השה"צ (רב טו) הביא דעת הרא"ה ... לפי דבריו במי ירקות צלולים מברך שהכל, וכ"כ האל"צ והכה"ח. למעשה השה"צ שם חולק על הרא"ה, וכתב שהוא שלא כשיטת כל הפוסקים. אך בימינו מצאנו עוד ראשונים העומדים בשיטתו: והרי הם: הריטב"א פסחים כד ע"ב (וכ"כ הריטב"א בחי' לברכות ובהלכות ברכות שלו סוף פ"א), המאירי ברכות לט והאלשבילי. **ואולי שייך לומר** שאילו המ"ב היה רואה שיטת הראשונים האלו היה חושש לשיטתם".
3. מראי מקומות – מגילת ספר (ברכות סי' י"ד אות ג').

ד. **האם חוששים לדעת רבינו יונה** (שיטה ד', עי' לעיל): **שרק אם לעילויא אישתנו.**

1. לכאורה הוא היסוד של שיטת הרא"ש (לעיל). וכדאי' בטור (סעי' ג'), הו"ד בלבוש (סעי' ג'), ומג"א (ס"ק ח'), ועוד. "דודאי כסוחטין אותם משתני לגריעותא וראיה לדבר משקין היוצאין מן הפרי שמברכינן עליו שהכל ואם בשלם מברך על המרק כברכת הפרי לפי מה שכתבתי למעלה בשם א"א הרא"ש ז"ל".
2. מראי מקומות – מגילת ספר (ברכות סי' י"ד אות ו').

ה. **האם חוששים לדעת המרדכי** (שיטה ה', ע"י לעיל): **שרק אם המשקה היוצא ממנו עיקרו לטבול בו.**

1. חוששין – ע"י מג"א (ס"ק ו', ו'המרדכי כתב ודוקא ירקות שהמשקה היוצא ממנו עיקר לטבול קאי וחשוב מאכל כמקודם (פ"א ואף על פי ששותיהו מברך בפה"א) אבל מי תותים ויין תפוחים שעומדים לשתייה מברך שנ"ב ובנ"ר עכ"ל וכ"כ האגודה וכ"מ ביומא דף פ' ע"ב ועמ"ש רס"י ר"ו וכ"מ בתוס' דף ל"ח וכ"ה לעיל סימן ר"ד גבי שכר תמרים הלכך המשקה שעושין בפסח מתפוחים מברך שהכל לד"ה").
2. מהסתמות שאר פוסקים נראה שלא חושש לשיטה זו. וממילא, אפ"ל שאין עומדין לטבול בו מברך בפ"א.
3. **אמנם** אם עיקרו לטבול בו, יצטרך לברך בורא פרי האדמה, אף כששותה המשקין לבד, הגם ששלק הירקות שלא לשותות מימיהן – **ת"א** (כלל נ"ב סעי' ב', "ובמקום שדרך לטבול בו פת במי אוגערקעס ורוצה לשותותו, מברך על המים בורא פרי האדמה"), **מ"ב** (ס"ק ח', "ובמקום שמנהג רוב אנשי העיר לטבול בו פת במי האוגערקעס יצטרך לברך פה"א אף כששותה המשקין לבד").

ו. **האם חוששים לדעת הראב"ד** (שיטה ו', ע"י לעיל): **שרק ע"י כתישה או בישול דינו כפרי עצמו.**

1. ע"י **חזו"א** (או"ח סי' ל"ג ס"ק ה' ד"ה אמנם, שביעית סי' כ"ה ס"ק ל"ב, חולין סי' רי"ד) – "ויש עוד לצרף דעת הראב"ד דלא נאמר זיע בעלמא אלא ביוצא מאליו ולא בסוחט וכוננו ז"ל דלר"י דלא החשיבה תורה משקין היוצאין ע"י סחיטה פירי מסתבר דהיוצא מעצמו זיע הוא אפ"ל לענין ברכה ואפשר דאף ר"א מודה בו והוי דברי הר"א כדברי הרשב"א דמדרשא דקראי ילפינן טעמא אלא דלדעת רשב"א ילפינן דגם הנסחטין חשיבא זיע ולדעת הר"א דוקא ביוצאין מעצמן ומיושב קו' רשב"א שם אלא שעדיין קושית רשב"א מתוספתא קיימת".

ז. **האם הרא"ש חולק ברשב"א: דבר שדרכו לסחוט מה דינו.**

1. חולק – **מ"ב** (ס"ק י"ד, סי' ר"ב שעה"צ ס"ק נ"ד, "אפילו בפירות שדרכו למיסחטינהו גם כן ברכתן שהכל"), **הגרשז"א** זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ג הע' ה').
2. אינו חולק – **חזו"א** (או"ח סי' ל"ג ס"ק ה', שביעית סי' כ"ה ס"ק ל"ב, יו"ד סי' רי"ד, לשונו מובא לקמן).

ח. **לשיטת הרשב"א, האם צריך רוב ממש: האם דרוש רוב ממש או שמספיק רגילות אע"פ שאינו רוב ממש.**

1. **רשב"א** (ברכות דף לה. ד"ה דבש) – "דלא חשוב משקה אלא זיעה בעלמא וחומץ סתוניות נמי כטעמא דאמרן, ולא דמיא למיא דשלקי ומיא דשיבתא דהנהו כיון דרוב אכילתן הוא ע"י שליקה מי שליקתן כמותן הא כל מידי דלית דרכיה למשלקי ולא למסחטי' אלא למיכלי' בעיניה בהנהו לא אמרינן שיהיו מימיהן כהן, והא דקא כאיל הכא ושאר כל מי פירות לאו פירות שדרכן לישלק קאמר אלא כעין תפוחים ותמרים שדרכן ליאכל חיים ובעין קאמר כרמונים וענבים וכיוצא בהן".
2. **בה"ל** (סי' ר"ב סעי' י' ד"ה על) – "על אותם המים וכו'. משמע דעל הפירות גופא מברך עליהן ברכה הראויה להן וכן מוכח במ"א בשם הרשב"א וע"כ דמיירי שטובים לאכול בין חיים בין מבושלין דאל"ה מברכין גם עליהן רק שהכל וכמבואר לקמן בס"ב ע"ש במ"ב ואפ"ה לענין הרוטב לא אמרינן שיהא מימיהן כמותן אם לא שיהא רוב אכילת אותן הפירות ע"י הבישול כן צריך לבאר דברי השו"ע וראיה ברורה לדבר דהרי תפוחים איתא בס"ב דטובים לאכול בין חיים בין מבושלין ואפ"ה כתב הרשב"א בהדיא לענין מימיהן דמברכין שהכל משום דדרכן ליאכל חיים ולא לישלק ע"ש והוא בע"כ משום דלענין מימיהן צריך **שיהא רובן עומדין** לכך דוקא [ואולי דלהרשב"א אף בשדרכן לאכול מבושלין כמו חיים בשוה ג"כ מודה להרא"ש דמהני לברך בפה"ע ולא נחלק רק כשטובין לאכול מבושלין אבל **דרכן לאכול רק חיים** משא"כ בזה ועי"ש ברשב"א בחידושו בענין מי שלקות בכל הסוגיא שם דמשמע קצת כדברינו אלה"]".
- א) **וזאת הברכה** (בירור הלכה סי' כ"א ס"ק ב' ד"ה והסברא) – "**והסברא היא**, שבדין דרכו להיות נאכל באופן מסויים לא צריך רוב, כי כל עוד שהדרך להאכל כך, אופן ההגשה לא נחשב לשינוי שיריד ויבטל את השם פרי מהמאכל. לעומת זאת **כדי להדש** דין של מי שלקות כשלקות צריך שיהיה רוב - כדי שיחשב שעיקר הנטיעה היא לשם המים, או אז גם המים נקראים בשם פרי. וכן משמעות המ"א (רב כב) שכ' שהטעם של הרשב"א שהפירות נטעו אדעתא למשלקינהו".
3. שמספיק דרכו בכך, אף בלא רוב.
- א) **אג"מ** (או"ח ח"א סי' ס"א) – "על הרוטב של גיפרעגעלטע קארשן בהמדינות שעיקר אכילתן הם חיים **אבל גם מבושלין** אותן לעשות גיפרעגעלטע קארשן כדי שיעמדו כל השנה וגם בשביל שהן מוטעמים ביותר מסתבר שיש להחשיבם גם כניטעו אדעתא דבשול ויש לברך גם על הרוטב בפה"ע".
- ב) **הגרשז"א** זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ג הע' ג', ע"י הע' ט"ז ס"ק ב') – "דלאו דוקא כשרוב פירות נטעו למיץ (כמו תפוזים) אלא אפ"ל אם מיעוטם נטעו למיץ אם דרך לעשות מהרבה מהם מיץ, או **נוטעים מין מיוחד שטוב למיץ**, גם זה חשוב נטע אדעתא דהכי".
4. צריך רוב ממש.
 - א) **הגהתפ"ש** זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' כ"א סוף ס"ק ב') – "שצריכים רוב ממש כדברי הבה"ל".
 - ב) **הגר"צ וובר** שליט"א (וזאת הברכה בירור הלכה סי' כ"א סוף ס"ק ב') – "שצריכים רוב ממש כדברי הבה"ל".
 - ג) **וזאת הברכה** (בירור הלכה סי' נ"ג סוף ס"ק ד') – "ונראה למסקנה: שכל שאין רוב פירות עומדים לכך הדבר נשאר בגדר ספיקא דדינא, ויש צדדים לכאן ולכאן, ותמיד יש לברך על המשקה שהכל".
5. מראי מקומות – **שערי הברכה** (פרק י"ז הע' פ"ב).
 - א) **חזו"א** (או"ח סי' ל"ג ס"ק ה' ד"ה ויש לעיין, שביעית סי' כ"ה ס"ק ל"ב, יו"ד סי' רי"ד) – "ואפשר דמיעוט המצוי סגי אבל בגמ' פסחים כ"ד נקט תותים ורמונים משום דאיכא דסחיט להו ומשמע דהוא מיעוט המצוי ואפשר דא"צ רוב תשמישו אלא רוב בני אדם משמשין למשקה ואף אם הוא מיעוט ואפשר דכל שרוב בני"א ניהא להו במשקין כמו בפירי מקרי עומד לסחיטה, וצ"ע".

ט. סיכום: שמברך על המים כהפרי עצמו.

1. רק אם בישלן במים או ששראן במים.
2. רק אם דרך [י"א רוב] למשלקיה או למסחטיה.
3. י"א שרק על דבר שאוכל ושותה ביחד [כה"ח, אור לציון]. אמנם השעה"צ [וכן נראה משאר פוסקים בזמנינו] חולק.
4. רק אם לעילויא אישתנו.
5. ואם המשקה שיוצא ממנו עיקרו לטבול בו, מברך כהפרי עצמו. הגם ששלק הירקות שלא לשתות מימיהן.
6. עי' לקמן, לעוד כללים. [לסיכום הכללים].

יב] החילוק בין "שכר" למי שלקות - למה מברך שהכל על שכר, ולא מברכין עליו בורא מיני מזונות [או בורא פרי האדמה].

- א. ב"ב (דף צו:): – "ת"ר: אחד שכר תמרים, ואחד שכר שעורים, ואחד שמרי יין מברכין עליהם שהכל נהיה בדברו".
1. הו"ד להלכה – טור (סי' ר"ד סעי' א'), מחבר (סי' ר"ד סעי' א'), ושאר פוסקים.

ב. תרץ א': במי שלקות עיקר בישולם בשביל אכילת הירקות, הלכך כיון שנתנו הירקות טעם בהם, הולכים אחר הטעם.

1. רא"ש (שו"ת כלל ד' סוף סי' ט"ו) – "מי שעורים ... ולא דמי למיא דשלקי; דהנך עיקר בישולם בשביל הירקות, הלכך, כיון שנתנו הירקות טעם בהם, הולכים אחר הטעם. ואפ"ל אם בשלו הירקות לצורך מימיהם, לרפואה, כיון שכל העולם מבשלים אותם לאכילה, לא נשתנית ברכת המים בשביל זה שמבשלים עתה לרפואה, ואין החולה צריך לאכילת הירקות".
2. דרישה (ס"ק ב') – "ואין להקשות מאי שנא מפירות שנתבשלו שמברכין על המרק שלהן בורא פרי העץ כמו שכתב רבינו בסימן ר"ב (עמ' שא) ור"ה (עמ' שטז) בשם הרא"ש דשאני התם דעיקר הבישול הוא בשביל הפירות והמרק טעם הפרי ניכר בו לכך המרק טפל ובטל ונמשך אחר ברכת הפרי מה שאין כן בשכר שאין השעורין נתבשלו מצד עצמן כי אם עבור ליתן טעם במים ומשום הכי נתבטלו אגב המים וחילוק זה מבואר גם כן בבית יוסף עיין שם (עמ' שטו ד"ה ועל)".
- א) הו"ד בפמ"ג (א"א ס"ק ט') – "ובדרישה [אות ב] תירץ דמי פירות עיקרן הפירות והמרק ע"י בישול טפל להם הלכך מברך פרי העץ, מה שאין כן בשכר שעורים ושכר תמרים הפירות נפסדים ועיקר השכר שהכל".
3. גר"ז (סי' ר"ב סעי' י"ב) – "וכן בשאר פירות אם שראם או בשלם לשתות מימיהם לבד אין שם מרק עליהם אלא שם משקה ולדברי הכל מברך עליהם שהכל נהיה בדברו ובורא נפשות רבות ולכן מברכין על שכר תמרים שהכל נהיה בדברו ולא בורא פרי העץ ... וכן מרק של כל מעשה קדרה מחמשת המינין ... אין המרק נחשב כתבשיל לברך עליו בורא מיני מזונות אם בא לשתותו בפני עצמו אלא א"כ בשלו בשביל לאכול התבשיל שאז הוא בטל לגבי התבשיל אבל אם עיקר הבישול בשביל המרק לבדו כמו שמבשלים שעורים לחולה לשתות המרק לרפואה וכן מקמח עושים לפעמים מעט לביבות ומשימים ג"כ מעט קמח לתוך המרק ועיקר הכוונה על שתיית המרק ולא על אכילת הלבבות מברכין עליו שהכל נהיה בדברו שאינו בטל לגבי התבשיל ושם משקה עליו ומטעם זה מברכין על שכר שעורים שהכל נהיה בדברו ולא בורא מיני מזונות".

ג. תרץ ב': דמי שלקות דרך לאכול בהן הפת, לא יצאו מתורת אוכל לגמרי. אבל השכר יצא מתורת אוכל לגמרי.

1. ר' יונה (ברכות דף כז: ד"ה ומיא) – "א"ת בשכר של שעורים אמאי לא מברכין עליה בפה"א כמו על השעורים עצמן מפני שאם נשתנו לעילויא אישתנו וי"ל דלא דמי למי השלקות דמי השלקות דרך לאכול בהן הפת כמו בשלקות עצמן ולפיכך חשיבו להו כמו השלקות שעדיין לא יצאו מתורת אוכל לגמרי אבל השכר יצא מתורת אוכל לגמרי ולפיכך יצא מדינו הראשון ואין מברך עליו אלא שהכל".

ד. תרץ ג': משום שיש בו עלויה אחרינא בפת.

1. ר' יונה (ברכות דף כז: ד"ה ומיא) – "ועוד נוכל לומר שהשעורין כיון שיכול להיות להם מעלה אחרת גדולה שהיינו יכולין לעשות מהן פת ויברכו עליהם המוציא ועכשיו על ידי שעשו מהן שכר יש להם גריעות יותר משאר שעורים שאינם יכולין להגיע למעלת הפת לעולם שכבר יצאו מתורת שעורים לפיכך אין מברכין עליהם אלא שהכל".

ה. תרץ ד': דוקא ירקות שהמשקה שיוצא ממנו עיקרו לטבול בו קאי וחשיב מאכל כמקודם.

1. עי' מרדכי (ברכות רמז קכ"ה, כדאי' במג"א ס"ק ו').

ו. תרץ ה': בשכר אין טעם התמרים והשעורין נרגשין כלל אלא טעם אחר, משא"כ בשלקות שנרגש טעם הפרי עצמו בהמים.

1. ב"ה (סי' ר"ד ס"ק ה') – "איכא להקשות ומאי שנא תמרים ושעורים שבשלו במים ועשו מהם שכר משאר פירות שבשלו במים דכתב הרא"ש (סי' יח) דכיון שנכנס טעמם במים מברך עליהם בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה כדין הפירות עצמם כדלעיל בסימן ר"ב סעיף ז' ואפשר דשאני פירות שנתבשלו דטעם הפירות עצמם נכנסו במים ובשתייתן טועם טעם הפירות אבל בשכר אין טעם התמרים והשעורים נטעמים ונרגשין בשתייה כלל אלא טעם אחר לגמרי ואף על גב דאשתני לעילויא כתב הרא"ש דאין מברכין עליו אלא שהכל כיון דאית ליה עילויא אחרינא בפת: ועיין בתוספות פרק כיצד מברכין (דף ל"ח א) בדיבור המתחיל האי דובשא ובד"ה והתניא כל האוכלים ועיין עוד במה שכתב ה"ר יונה גבי מיא דשלקי בד"ה ומיא דשיבתא (כז ב)".
2. ט"ז (סי' ר"ד ס"ק ז', עי' פמ"ג שם).
3. מג"א (סי' ר"ד ס"ק ט') – "ואפשר דשאני התם שנרגש טעם הפירות במים משא"כ בשכר אין טעם התמרים והשעורין נרגשין כלל אלא טעם אחר לגמרי (ב"ח)".

ז. תריך ו': כאן הוי צלול, אבל במי שלקות המים עבים ביותר ויש בהן ממשות.

1. מהר"ם (דפוס פראג, סי' קנ"ד) – "תימה איך נהגו לשתות שכר של גוים הא איכא איסור בישולי של גוים וי"ל דמיא עיקר שהרי מברכי עליה שהכל נהיה בדברו ומים הוי בכלל דברים הנאכלי כמו [שהן] חייין ואף על גב דאמר מיא [דשילקא] כשילקי בברכות (ל"ט ע"א) ההוא מיירי כשהמים עבים ביותר ויש בהן ממשות מחמת השלקות".
2. מג"א (סי' ר"ד ס"ק ט') – "ובתשובת מהר"ם ...".
3. מור וקציעה (סי' ר"ד ד"ה ע"ג בב"י) – "דאפילו לדעת הרא"ש לעיל בסימן ר"ב, דמי שריית פירות דינן כפירות עצמן, הא לא קאמר אלא במימי בשולן. אלא שהרב"י הוסיף להשוות ולעשות מי שרייתן כמי בשולן, ואפילו אליביה, על כרחך צ"ל דמיירי כשהמים עבים ביותר, שיש בהן ממשות מן הפרי, דאל"ה תקשי עליה הא דשכר תמרים דברכתו שהכל, דצ"ל ודאי מפני שהוא צלול, כדכתב הרא"ש שם בטעמא דמילתא גבי שכר שעורים".

ח. תריך ז': דשאני שכר, דיש במים יותר משה חלקים נגד השעורים.

1. עולת תמיד (ס"ק ב') – "ולפי מה שכתב בהג"ה סעיף ה' י"ל דשאני שכר דיש במים יותר משה חלקים נגד השעורים ולפיכך מברכין על המים".

ט. מראי מקומות – פנים מאירות (ח"ב סי' ק"צ).

1. עולת תמיד (ס"ק ב') – "ויש להקשות דכאן ס"ל להרא"ש דמברכין שהכל על שכר ... ולעיל גבי פירות שבשולן במים כתב ... ואפשר לחלק דשאני התם דהפירות מונחים במרק וניכרים דמהם יצא הטעם ולפיכך יש לו לברך בורא פרי העץ, אבל הכא שאין השעורים מונחים בשכר ואינו ניכר כלל שמהם יצא הטעם וע"כ יש לו לברך שהכל, ועדיין צ"ע. והב"ח תריך ... עכ"ד".
2. פמ"ג (סי' ר"ב א"א סוף ס"ק כ"), עי' הגהות והערות שם (במכון ירושלים) – "ועלנ"ד עוד חילוק בין שכר דהפירות נימוחים לגמרי מה שאין כן מי פירות שהוציא בעודן פירות קיימות".

י. שכר שעורים: למה לא מברכין עליו בורא מיני מזונות, והלא שעורים עיקר.

1. מים עיקר, שהמשקה צלול - מהלך א'.
(א) עי' תוס' (ב"ב דף צו: ד"ה ואחד) – "דמי יימר דשערי עיקר דלמא מיא עיקר".
(ב) רא"ש (ברכות פרק ו' סי' י"ב, שו"ת הרא"ש כלל ד' סי' ט"ו, תוס' הרא"ש ברכות דף לח. ד"ה חומץ) – "כיון שהמשקה צלול עיקרו על שם המים".
1. א"ת: לרב ושמואל דאמרי כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות.
(2) י"ל: אין שכר אלא טעמא בעלמא.
א. תוס' (ברכות דף לח. ד"ה האי [תריך א']) – "הכא לא הוי בהו ממש שעורים ואין שכר אלא טעמא בעלמא".
ב. רא"ש (ברכות פרק ו' סי' י"ב, שו"ת הרא"ש כלל ד' סי' ט"ו).
2. משום שיש בו עלויה אחרינא בפת - מהלך ב'.
(א) תוס' (ברכות דף לח. ד"ה האי [תריך ב']), ב"ב דף צו: ד"ה ואחד) – "משום שיש בו עלויה אחרינא בפת".
(ב) רא"ש (ברכות פרק ו' סי' י"ב, שו"ת הרא"ש כלל ד' סי' ט"ו, תוס' הרא"ש ברכות דף לח. ד"ה חומץ).
(ג) פוסקים – ב"י (ס"ק א.ג.), ט"ז (ס"ק ז').
(ד) רק לענין שכר שעורים, ולא שכר תמרים – פמ"ג (א"א ס"ק ט').
3. בשתיה אומר שהכל - מהלך ג'.
(א) תוס' (ברכות דף לח. ד"ה האי [תריך ג']), ד"ה והא) – "ועוד בשתיה אומר שהכל".
(ב) גר"ז (סי' ר"ד סעי' ד') – "וכן כל מיני פירות שבישולם במים ועשה מהם משקה כגון שכר תמינים ושכר תמרים מברכין עליהם שהכל ואפילו שכר שעורים מברכין עליו שהכל ולא בורא מיני מזונות הואיל והוא צלול ועומד לשתיה ואין מברכין בורא מיני מזונות אלא על מאכל כמ"ש בס"ר ר"ח".
- (ג) מ"ב (סי' ר"ד ס"ק ט"ז) – "הואיל והוא צלול ועומד לשתיה אינו נחשב בכלל תבשיל של ה' מיני דגן שיברך בורא מיני מזונות שאין מברכין במ"מ אלא על מאכל כמ"ש בסימן ר"ח ס"ו ומשמע בתוספות דף ל"ח ד"ה האי דאפילו יש בהן כזית בכדי אכילת פרס ג"כ לא מברכין עליה אלא שהכל נ"ב".
4. כיון דלא עבדי ליה לאכילה ולמיזון.
(א) רשב"א (דף לח. ד"ה שתיתא), אסיקנא דבעבה מיני מזונות משום דלאכילה קא עבדי לה אבל רכה שהכל משום דלרפואה עבדי לה, ק"ל ואפילו עבדי ליה לרפואה מאי הוי לברכיך עליה ב"פ האדמה, דבשלמא מיני מזונות לא מברכין עליה כיון דלא עבדי ליה לאכילה ולמיזון".

[ג] פוסקים: דמי השלקות כשלקות - אפילו אם אוכלם ללא פירות והירקות.

א. האם חוששים לדעת הרא"ש (תריך א', עי' לעיל): שרק אם עיקר בישולם בשביל אכילת הירקות.

1. חוששים.

- (א) מג"א (ס"ק ו'). כדאי בשעה"צ ס"ק ט"ו, ובה"ל סי' ר"ב סעי' י' סוף ד"ה על) – "וז"ל הרא"ש מיא דסלקי כסלקי כיון דעיקר בישולם בשביל הירקות הלכך כיון שנתנו הירקות טעם בהן הולכים אחר הטעם ואפ"ל אם בישל הירקות לצורך מימיהם לרפואה כיון שרוב העולם מבשלין אותו לאכילה לא נשתנית ברכת המים בשביל זה עכ"ל".

(ב) שבות יעקב (ח"ב סי' ה').
 (ג) ח"א (כלל נ"ב סעי' ד') – "ועל עפיל קוואס [משקה תפוחים] או יאגדע קוואס [משקה אוכמניות], לכולי עלמא אינו מברך רק שהכל, דהא אין עושיין רק לצורך מימיהן וגם אין עומדין לכך, ובזה לכולי עלמא מברך שהכל".
 (ד) גר"ן (סי' ר"ב סעי' י"ב) – "וכן בשאר פירות אם שראם או בשלם לשתות מימיהם לבד אין שם מרק עליהם אלא שם משקה ולדברי הכל מברך עליהם שהכל נהיה בדברו ובורא נפשות רבות ולכן מברכין על שכר תמרים שהכל נהיה בדברו ולא בורא פרי העץ וכן על מים מבושלים עם עלים שקורין (טי"א) אין מברכין עליהם בורא פרי האדמה מטעם זה אלא שהכל נהיה בדברו. וכן מרק של כל מעשה קדרה מחמשת המינין (בין שהגרעינים שלימים רק שאינם עומדים בעינם שנתבשלו כל כך עד שנתמעכו וברכתם בורא מיני מזונות בין שנחלקו במכתשת לשנים או לשלשה ויותר בין תבשיל מקמח של חמשת המינים) אין המרק נחשב כתבשיל לברך עליו בורא מיני מזונות אם בא לשתותו בפני עצמו אלא א"כ בשלו בשביל לאכול התבשיל שאז הוא בטל לגבי התבשיל אבל אם עיקר הבישול בשביל המרק לבדו כמו שמבשלים שעורים לחולה לשתות המרק לרפואה וכן מקמח עושים לפעמים מעט לביבות ומשימים ג"כ מעט קמח לתוך המרק ועיקר הכוונה על שתיית המרק ולא על אכילת הביבות מברכין עליו שהכל נהיה בדברו שאינו בטל לגבי התבשיל ושם משקה עליו ומטעם זה מברכין על שכר שעורים שהכל נהיה בדברו ולא בורא מיני מזונות כמו שיתבאר בסימן ר"ד ...".

(ה) קיצור שו"ע (סי' נ"ג סעי' ג') – "פירות ששראם או בשלם רק בשביל הרוטב מברך עליו שהכל".
 (ו) מ"ב (ס"ק י', בה"ל סי' ר"ב סעי' י' סוף ד"ה על) – "מברך וכו'. ודוקא כששלקן כדי לאכול גם את הירקות דאלו בישל הירקות או שראן לצורך מימיהן לבד לשתות אותן אין מברך עליהן אלא שהכל ולכן המשקה שעושיין בפסח מתפוחים וכל כה"ג אין מברך עליהן אלא שהכל".

(ז) שערי הברכה (פרק י"ז סעי' מ' תנאי ב', סעי' מ"ג).

(ח) שאר פוסקים.

2. לענין תה, וקפה - עי' סי' ר"ב סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

ב. האם חוששים לדעת ר' יונה (תריץ ב', עי' לעיל): שרק אם דרך לאכול בהן הפת.

1. מהסתימות הפוסקים נראה שלא חושש לשיטה זו.

ג. האם חוששים לדעת ר' יונה (תריץ ג', עי' לעיל), ותוס' (מהלך ב', לשונו מובא לעיל): שרק במקום שאין עלויה אחריו.

1. מהציור של לביבות, נראה שהפוסקים חולק.

ד. האם חוששים לדעת המרדכי (תריץ ד', עי' לעיל): שרק אם המשקה שיוצא ממנו עיקרו לטבול בו.

1. מהסתימות הפוסקים נראה שלא חושש לשיטה זו. וממילא, אפי' שאין עומדין לטבול בו מברך בפ"א.

2. אמנם, אם עיקרו לטבול בו, יצטרך לברך בורא פרי האדמה, אף כששותה המשקין לבד – ח"א (כלל נ"ב סעי' ב', "ובמקום שדרך לטבול בו פת במי אוגערקעס ורוצה לשתותו, מברך על המים בורא פרי האדמה"), מ"ב (ס"ק ח', "ובמקום שמנהג רוב אנשי העיר לטבול בו פת במי האוגערקעס יצטרך לברך פה"א אף כששותה המשקין לבד").

ה. האם חוששים לדעת הב"ח (תריץ ה', עי' לעיל): שרק אם שנרגש טעם הפרי עצמו בהמים.

1. חוששים – ט"ז (סי' ר"ד ס"ק ז', עי' פמ"ג שם), עי' מג"א (סי' ר"ד ס"ק ט', לשונו מובא לעיל).

ו. האם חוששים לדעת מהר"ם (תריץ ו', עי' לעיל), ותוס' (מהלך א', לשונו מובא לעיל): שרק אם המים אינו צלול.

1. חוששים – עי' ב"י (סי' ר"ד ס"ק א' ג'), עי' ט"ז (סי' ר"ד ס"ק ז'), עי' מג"א (סי' ר"ד ס"ק ט', לשונו מובא לעיל), מור וקציעה (סי' ר"ד ד"ה ע"ג בב"י, לשונו מובא לעיל).

2. אינו חוששים – סתימות שאר הפוסקים.

3. מראי מקומות – שע"צ (סי' ר"ד ס"ק י"ד).

ז. האם חוששים לדעת עולת תמיד (תריץ ז', עי' לעיל): שרק אם במים יש פחות מששה חלקים.

1. אינו חוששים – מג"א (סוף ס"ק ט', "והע"ת כתב ונתבטלו השעורים בששה חלקים ולא דק דדוקא גבי יין אמרינן כן"), שאר פוסקים.

2. מראי מקומות.

(א) פמ"ג (א"א ס"ק ט') – "ומה שכתב בשם עולת תמיד דנתבטל בששה חלקים מים והראה לאות י"ו דדוקא יין בטל טעמו במים לא שאר משקין. ולענ"ד י"ל אף דנאמר דיש לחלק בין יין לשאר משקין, מכל מקום עולת תמיד סובר דבתר רוב אזלינן אף במים, וכבר הוקשה זה להט"ז בסימן ר"ב אות ט', וסובר העולת תמיד דסימן ר"ב סעיף י"א פלוגתת הרא"ש [ברכות פ"ו סימן יח] והרשב"א [שם לח, א ד"ה דבש] מיירי בבישול פירות בלא מים שיצאו משקין מעצמן או במעט מים באופן שאין המים רוב, הא לאו הכי בטל הוא אף ברוב מים, ואתי שפיר שכר תמרים. וההיא דסעיף ה' דפחות מששה חלקים לא בטל ע"י מזיגה ויין שאני עיין מה שכתבתי בסימן ר"ב בט"ז [אות] א' וט' והבן זה".

ח. האם חוששים לדעת תוס' (מהלך ג', עי' לעיל): שרק במקום שאינו עומד לשתיה.

1. ברכה על מי אניגרון עם שמן זית.

(א) שהכל – רמ"א (סי' ר"ב סוף סעי' ד').
 (1) מג"א (סי' ר"ב ס"ק י"א), באה"ט (סי' ר"ב ס"ק י"א) – "שהכל. צ"ע דהא בגמרא דף ל"ט איתא בהדיא דמברך על מי סלקא בפה"א וכמ"ש סימן ר"ה ס"ב ועמ"ש שם".
 (2) י"ל, דהכא שמתקנו לשתייה הרי הוא כמשקה וברכתו שהכל – גר"א (סי' ר"ב סוף סעי' ד', "שהכל. אף על גב דשם ל"ט א' אמרינן מיא דסילקא כסילקא מ"מ כיון דלשתי' מברך שהכל כמ"ש תוס' שם ל"ח א' סד"ה האי ובד"ה יהא כו"י), הו"ד במ"ב (סי' ר"ב ס"ק ל"ד, שעה"צ ס"ק ל"ו, "והגר"א מיישבו דהכא שמתקנו לשתייה הרי הוא כמשקה וברכתו שהכל").
 (3) אבן האזל (ברכות פרק ח' הל' ב' ד"ה ויותר) – "העיר כזה המ"א על ד' הרמ"א ... וכו' הגר"א ... אכן ברמב"ם פ"ח ה"ד מוכח להדיא דלית ליה האי כללא ... ויותר נראה דגם התוס' לא נחתו כלל להאי כללא דבשתייה מברך שהכל דבאמת דחוק מאד לחלק ממאי דסילקא ולד' הגר"א יהיה צריך לומר דדוקא ששלקם לאכול וגם עכשיו אוכל הסילקא ביחד עם מי הסילקא ולא נזכר זה לא בגמ' ולא בתוס' ורא"ש, ובתוס' שם ...".

(ב) עי' סי' ר"ב סעי' ד', לעוד שיטות ומראי מקומות.
 2. חוששים.

(א) גר"א (סי' ר"ב סוף סעי' ד') - לשונו מובא לעיל.
 (ב) גר"ן (סי' ר"ד סעי' ד') - לשונו מובא לעיל.
 (ג) מ"ב (סי' ר"ב ס"ק ל"ד, סי' ר"ד ס"ק ט"ז) - לשונו מובא לעיל.
 (ד) אג"מ (יו"ד ח"ב סוף סי' כ"ה) – "בענין משקה היוצא מן הפירות, הנה בלא בשול הא דין כל מי פירות לברך שהכל חוץ מזיתים וענבים משום דנחשבו זיעה בעלמא כדאיתא בברכות דף ל"ח בדבש תמרים וה"ה בכל פירות כדאיתא בפסחים דף כ"ד. וע"י בשול פליגי הראשונים והביאם המחבר בסעיף י' וכתב הט"ז חלוק בין אלו שדרך לבשלם או שאין הדרך לבשלם וכן הוא במג"א ס"ק כ"ב ולכן יש לעשות כן וכן פסק במ"ב ס"ק נ"ב. ועיין בספרי על או"ח סימן ס"א. אבל העולם נוהגין לברך שהכל כיון דהוא באופן שתייה כתוס' דף ל"ח ד"ה האי בסופו והובא בהגר"א סימן ר"ב סעיף ד"ו".

3. מראי מקומות – פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' שכ"ח), וזאת הברכה (עמ' שמ"ז), מגילת ספר (ברכות סי' י"ד אות י"א).

ט. סיכום: שמברך על המים כהפרי עצמו.

1. רק אם עיקר בישולם בשביל הירקות.
2. רק אם נרגש טעם הפרי עצמו בהמים.
3. י"א רק אם המים אינו צלול.
4. רק במקום שאינו עומד לשתייה.
5. ואם המשקה שיוצא ממנו עיקרו לטבול בו, מברך כהפרי עצמו. הגם ששלק הירקות שלא לשותות מימיהן.
6. עי' לקמן, לעוד כללים. [לסיכום הכללים].

יד] שיטת הרמב"ם.

א. שיטת רמב"ם (ברכות פרק ח' הל' ד') – "ירקות שדרכן להשלק שלקן מברך על מי שלק שלהן בורא פרי האדמה, והוא ששלקן לשותות מימיהן שמימי השלקות כשלקות במקום שדרכן לשותות".
 1. הרמב"ם דרוש ג' תנאים כדי שהמים יקבלו דין הירק - א) שהדרך לשלק הירק. ב) שהדרך לשותות המים. ג) ששלק הירקות לשותות מימיהן.
 2. מראי מקומות – וזאת הברכה (בירור הלכה סי' נ"ג ס"ק ג').

ב. תנאי א': האם חוששים לדעת הרמב"ם שרק אם הדרך לשלק הירק.

1. חוששים, כדברי הרשב"א (לעיל).

ג. תנאי ב': האם חוששים לדעת הרמב"ם שרק אם דרך לשותות המים.

1. חוששים – מ"ב (ס"ק י"א, שעה"צ ס"ק י"ז, "אבל לביבות שבשלן במים [פארפיל לאקשין קניידליך] ואינו רוצה לאכול הלביבות רק לשותות המים לבד הוא ספק אם יברך עליהן במ"מ כהלביבות או שהכל וע"כ יקח מעט מהלביבות ויברך במ"מ וגם יברך על ד"א שברכתו שהכל. [עיין במגן אברהם דתלוי בסברת הרמב"ם והרא"ש, דלהרמב"ם ברכתו שהכל"], פוסקים.

ד. תנאי ג': האם חוששים לדעת הרמב"ם שרק אם שלק הירקות לשותות מימיהן.

1. חוששים.

(א) ט"ז (סי' ר"ב סוף ס"ק י').

(1) מפרש הפמ"ג (א"א ס"ק ו', סי' ר"ב מש"ז ס"ק י'), שזה לדעת הרמב"ם.

(ב) א"ר (סי' ר"ב סוף ס"ק ט"ו) – "כתב הט"ז [סק"י] ציר של פירות שנכבשו כגון קישואים שקורין אוגרק"ס או קומפס"ט אין לברך רק שהכל, דהא לא נכבשו להוציא מימיהן".

(ג) ח"א (כלל נ"ב סעי' ב') – "ועל ראסיל [ציר] שהוא הרוטב של אוגערקעס [מלפפונים] וכיוצא בו שאין דרך כלל לשותות הרוטב אלא שכובשין רק לצורך האוגערקעס שיחמיצו ושופכין הרוטב, אם רוצה לשותות, אינו מברך אלא שהכל, דבטלה דעתו".

(ד) גר"ן (סי' ר"ב סעי' י"ב) – "ואם עיקר הבישול הוא רק בשביל התבשיל ולא כדי לשותות או לאכול המרק עם התבשיל כלל כמו שרגילים לעשות במיני עיסה שמבשלים אותם קודם הטיגון שלא לאכול המרק כלל אין מברכין עליו אלא שהכל נהיה בדברו אם

בא לשותתו בפני עצמו לפי סברא הראשונה שאין מברכין על מרק של ירקות כברכת הירקות עצמן אלא משום שדרך אכילתם הוא עם הירק לפיכך נחשב פרי כמותם והוא הדין כאן אין המרק נחשב מזון כהתבשיל אלא א"כ דרכו להאכל עמו ולכך נתבשל אבל לסברא אחרונה נהפוך הוא כיון שעיקר בישול המרק בשביל התבשיל והתבשיל נתן בו טעם נחשב כמותו שנעשה טפל אליו".

(ה) ערה"ש (סעי' ו', סי' ר"ב סעי' ל"ו) – "ולדינא אין לברך על שום מרק האדמה כי אם כשבשלו לצורך המשקין דזהו שיטת הרמב"ם ז"ל".

(ו) מ"ב (ס"ק ח') – "ומ"מ ברוטב של אוגערקעס שהכבישה הוא רק בשביל האוגערקעס לבד שיחמיצו ואין כונתו בשביל מי הכבישה כלל מברך על הרוטב שהכל [ט"ז בר"ב ס"ק י"ו וכ"כ הא"ר] ... עוד כתב שם א"ר דה"ה ברוטב של קומפוש"ט ובמדינותינו קורין אותן קרוי"ט שמברך שהכל [ואין זה נראה לפי מנהג מדינותינו שאוכלין הרוטב כמו הקומפוש"ט עצמו]".

(ז) מסגרת השלחן (על שלחן שלמה סי' ר"ב ס"ק ז').

(ח) שערי הברכה (פרק י"ז סעי' מ' תנאי ב', סעי' מ"ד).

(ט) פוסקים.

טו] הכללים: שמי שלקות מברך האדמה - אפילו אם אוכלם ללא פירות והירקות.

א. אם בישראל במים שיש בהן טעם בפני עצמן: כגון הירק בחומץ או במשקה העשויה ממי סובין וקמח.

1. אין נגזר המשקה אחר הירק, ומברך עליו שהכל כששותה אותם בפני עצמו.

(א) ט"ז (ס"ק ה', סי' ר"ב סוף ס"ק ט') – "וא"ל על מ"ש בס"י זה דלא אזלי' בתר טעמא רק בתר הרוב דהכא מיא בעלמא הוא ואין שם חשיבות נגד הטעם של פירות כנ"ל עד"ז ועמ"ש סי' ר"ה ס"ב".

(ב) ת"א (כלל נ"ב סעי' ה') – "והוא הדין אם בישראל הירקות בחומץ או בבארשט [חמיצה], כיון שנשתנה טעם הירקות, מברך על הרוטב רק שהכל (ט"ז בס"י ר"ה). אף שדבריו שהקשה מאגוז אין לו הבנה, מכל מקום הדין אמת כפי שכתבתי (הטעם)".

(ג) מ"ב (ס"ק י"ב, ע"י שעה"צ ס"ק י"ט) – "ודוקא כשבישיל הירק במים בעלמא שאין בהם טעם בעצמו ונרגש בו רק טעם הירק אבל אם בישראל הירק בחומץ או במשקה העשויה ממי סובין וקמח [שקורין קוואס] שיש בהן טעם בפני עצמן אין נגזר המשקה אחר הירק ומברך עליו שהכל כששותה אותם בפני עצמו וה"ה במשקה בארש"ט שהוא מי שריית בוריקעס חמוצין שבישיל בהם ירקות עם בשר ורוצה לשותת אותם לבדו אין מברך על הבארש"ט שהכל משום טעם בשר שנקלט בו וכדלקמיה אלא בפה"א כיון שיש להמשקה טעם עצמו מבלתי הבשר [ט"ז]".

(ד) שעה"צ (ס"ק כ') – "ואפשר עוד לומר דגם האליה רבה יודה לזה מטעם אחר, דבזה דהיה על הרוטב שם מי שלקות מקודם אין

סברא דבשביל שנשתבח הרוטב על ידי שקלט גם טעם הבשר יגרע ברכתו, ומכל מקום למעשה נראה שיותר טוב שיברך

בורא פרי האדמה על מעט ירק מתחלה".

(ד) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' של"ה).

(ה) שערי הברכה (פרק י"ז סעי' מ' תנאי ה').

2. אג"מ (או"ח ח"א סי' פ"א), פתחי הלכה (ארטסקרול פרק י"א הע' מ"ז) – "הסתירה שהקשה כתר"ה במ"ב סי' ר"ה מס"ק י"ב אס"ק

י"ג, ל"ק כלום דמחלק דנתבשלו מתחלה הירקות עם בשר בהמים שהוא דינא דהש"ע דטעם הבשר שבמרק חשוב יותר ונעשה על המרק דין ברכת הבשר, אבל כשנתבשלו ירקות לבד שנעשה על המרק דין ברכת הירקות כמפורש בש"ע לא נסתלקה מהמרק דין הברכה שנעשה כבר עליו בזה שבשלו אה"כ במים אלו בשר ונקלט בהם גם טעם בשר, דאין סברא דבשביל שנשתבח הרוטב ע"י שקלט גם טעם הבשר יוגרע ברכתו כדאיתא טעם זה בשעה"צ ס"ק כ'. ובט"ז כתב טעם אחר כיון שיש לו טעם שלו, וכוונתו דשוב לא נסתלק דין ברכתו מאחר שיש בו עכ"פ טעם עצמו שכבר קלט מתחלה קודם שבשל עם הבשר. וא"כ יש להורות כן לדינא, והרוצה להחמיר לברך מתחלה על דבר אחר בפה"א ועל דבר אחר שהכל יש לו מקום. ומש"כ בשה"צ שם שיותר טוב שיברך בפה"א על מעט ירק מתחלה לא מתוקן כלום עדיין אם לא יברך גם על בשר מתחלה שהכל, ואולי גם כוונת שעה"צ כן, אך הוא רק לחומרא בעלמא כי לדינא יש להורות כהט"ז כדחורה במ"ב".

3. מראי מקומות – א"ר (ס"ק ו').

ב. רק אם ניכר היטב הטעם של הירק בהמים: לאפוקי מרק עם גזר, מרק עם תפוחי אדמה, וכדו'.

1. ע"י מ"ב (סי' ר"ב ס"ק נ"ג) – "שאם נכנס וכו'. ר"ל בשטועמין ומרגישין שיש טעם הפרי במים המבושלין או השרויין מברכין בפה"ע ולא אמרינן שאינו אלא טעם קלוש וזיעה בעלמא כדאמרינן בס"ח לענין סחיטת פירות דיותר נכנס טעם הפרי במים ע"י בישול מאלו סחט הפרי בעצמו כשהוא חי".

2. הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונו' התשובות לסי' ר"ה אות ה', פרק כ"ג סוף הע' ט"ז, וזאת הברכה עמ' קי"ט אות ג', בירור הלכה סי' כ"א אות ג') – "מה שמברכים על מי ירקות כברכת הירק הוא דוקא אם ניכר במים טעם הירק עצמה כגון מי סלק שניכר היטב טעם הסלק בהמים או כגון מי עגבניות שניכר טעם העגבניות בהמים, אבל אם אינו ניכר כ"כ טעם הירק בהמים לא מברכים ברכת הירק עצמה אלא שהכול ולפיכך אם בישראל מרק מגזר וסלרי או מתפוחי אדמה ושותה המים לבד אינו מברך אלא שהכול".

3. הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קי"ט אות ג', בירור הלכה סי' כ"א אות ג', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות ל"א) – "מרק ירקות המצוי (כגון העשוי מגזר, תפו"א, קישואין וכדומה) שהפרידו ממנו את הירקות, ושותה המרק הצלול, מברך 'שהכל'".

4. חוט שני (ברכות ס"ק כ"ז ד"ה מי [עמ' קצ"ו]) – "מי שלקות, בעינן שעיקר הטעם יהיה במים, ולכן צריך להרגיש הטעם היטב. ואמנם אין צריך שיהא ניכר במים מאיזה פרי זה, ואע"פ דכפרי עצמו בעינן, מ"מ הכא שאני דקאתינן עליה מדין טעם כעיקר, וכמו שחילקו הראשונים ז"ל בין מיץ היוצא מהפרי למי שלקות".

5. מראי מקומות.

א) מ"ב (סוף ס"ק י"א) – "ואם בישל רק מעט לביבות בהרבה מים ועיקר כונת תבשילו הוא רק בשביל המים שהרוטב כמעט צלול בזה בודאי אין המים בטלים ללביבות ומברך על המים שהכל ועל הלביבות במ"מ [מ"א וש"א] ובה"א כתב שגם בזה יותר טוב שיברך שהכל על ד"א וכן"ל".

ג. מרק ירקות במקום שאין הדרך לאכול הירקות מבושלים.

1. לדעת הרשב"א - דלא נטעי להו אדעתא דהכי.
 - א) מג"א (סי' ר"ב ס"ק כ"ב) – "ומיהו בפירות יבשים כגון תפוחים ואגסים וגדגדניו' ופלומי"ן ד"ה דמברך אמימיהן בפה"ע דהא אין דרכן אלא למשלקינהו לא למכלינהו בעינייהו וכן אני נוהג ועיקר (ב"ח) וצ"ע דמשמע דטע' הרשב"א משום דדרכן למשלקינהו מעיקרא נטעי להו אדעתא דהכי למשלקינהו ואם כן פירות דלא נטעי להו אדעת' דהכי אף על פי שיבשן אח"כ לא מהני וכ"כ הלבוש דדוק' פירות שרוב אכילתן ע"י בישול מברך בפה"ע (עסט"ו) וכן מ"כ בשם רש"ל".
 - ב) א"ר (סי' ר"ב ס"ק ט"ו) – "הב"ח ... וסיים מיהו בפירות יבשים כגון תפוחים אגסים אפרסקין וגודגניות ופלומ"ן יבשים וכיוצא בהן כו"ע מודים דמברך אמימיהן בורא פרי העץ כיון דאין דרך לאוכלן בעינייהו אלא למישלקינהו ע"כ, ובלבוש בסעיף שאחר זה משמע דוקא בפירות שרוב אכילתם ע"י בישול דאז נטעי להו אדעתא דהכי כמו פלומ"ן וכיוצא בו, וכן נראה מאחרונים [מג"א ס"ק כב]".
 - ג) מאמר מרדכי (סי' ר"ב ס"ק י"ז) – "וכתב הרב ב"ח ז"ל דבפירו' יבשים כגון תפוחים אגסין אפרסקין גודגניות ופלומי"ן יבשים וכיוצא בהם אף הרשב"א ז"ל מודה דמבר' על מימיהן בפה"ע דהא טעמיה הוי משום דלית דרכיה למשלקיה והני פירו' לית דרכיהו למיכלינהו בעינייהו אלא למשלקינהו הילך לד"ה מברך בפה"ע וכתב שכך היה נוהג ועיקר וכ"ד הרב ט"ז ז"ל ע"ש ס"ק ח'. ולי הצעיר צ"ע בהוראה זו דנלפק"ד ברור לדעת הרשב"א ז"ל דאזלינן אחר רוב אכילתם בין לחים בין יבשים דאם רוב אכילתם בשליקה מברך על מימיהן כמו הן ואם לאו אינו מברך אלא שהכל וממילא הני פירות נהי דכשהם יבשים רוב אכילתם ע"י שליקה מ"מ רוב אכילת אותם פירות לחים ויבשים שלא ע"י שליקה ולא דיינינן פירות יבשים כמין בפה"ע אלא אזלינן בתר רוב אכילתן הן לחים הן יבשים וא"כ צריך לברך עליהם שהכל. גם מצאתי להר"מ ז"ל שפקק בדברי הרב ב"ח ז"ל י"ע עוש".
 - ד) מ"ב (סי' ר"ב ס"ק נ"ב, שעה"צ שם ס"ק ס"ג, בה"ל שם סעי' י' סוף ד"ה על).
2. לדעת הרא"ש - שהכל, שמימהן לא עדיף מגופן.
 - א) בה"ל (סי' ר"ב שם סעי' י' סוף ד"ה על) – "ודע עוד דגם הרא"ש דסובר דלעולם מברכין על מימיהן בפה"ע היינו דא"צ שיהיה רוב אכילתן ע"י בישול אבל עכ"פ בעינן שיהיו טובים לאכול בין חיין ובין מבושלין דאי טובים לאכול רק חיין גם על הפירות גופא אין מברכין רק שהכל כשאוכלן כשהן מבושלין וכדלקמיה בסי"ב במ"ב. ולפ"ז פשוט דעל מי שריית תפוחים [שקורין עפי"ל קווא"ס] אין לברך עליהו לכו"ע רק שהכל דהתפוחים גופא אין דרך אכילתן כשהן שרויין דמתקלקלים עי"ז ומברכין עליהן שהכל ומימיהן לא עדיף מהן".
 - ב) פתחי הלכה (ארטסקרול עמ' ש"ל).
 - ג) שערי הברכה (פרק י"ז סעי' מ' תנאי א', סעי' מ"א) – "הדרך לאכול את הפרי כשהוא מבושל".
- ד. מרק ירקות העשוי מירקות מרוסקים לגמרי עד שלא ניכר תוארם כלל: מרק אגבניות, וכדו'.
 1. שהכל.
 - א) תהלה לדוד (סי' ר"ב ס"ק ז') – "ואם באמת גוף הפרי נשתנה ונימוח ע"י בישול גם על מי בישולו מברך שהכל. דמי בישולם לא עדיף מהם עצמם".
 - ב) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' ר"ה אות ד', פרק כ"ג הע' י"ט, הע' ל"ה, וזאת הברכה עמ' ק"כ [לשונו מובא לקמן]) – "על מרק עגבניות או מרק בפ"א או מרק ברוקולי או מרק אפונה שמרסקים כל הפרי ועושים ממנו מרק סמך, ואין בו חתיכות מורגשות, מברכים שהכל שאין מברכים בפה"א על המים אלא כשהיה הבישול לצורך אכילת הירקות משא"כ בנידון זה שריסקו כל הפרי".
 - ג) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ק"כ, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות ל"ד) – "מרק ירקות העשוי מירקות מרוסקים לגמרי, עד שלא ניכר תוארם כלל, כגון העשויים מאבקות מרק או אפילו שאין הירקות בצורת אבקה אלא שנימוחים בבישול עד שאין תוארם ניכר, כגון שמצוי במרק אפונה או במרק שנתרסקו הירקות במעבד מזון (בלנדר), או מרק עגבניות העשוי מרסק עגבניות ברכתו 'שהכל'. ומרק ירקות שרוב הירקות נימוחו אך שיש בו תפו"א, בצל מטוגן, ירק חשוב שניכר צורתו מברך עליו 'בורא פרי האדמה' ופוטר בברכתו את המרק".
 - ד) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות י"ד) – "איזו ברכה מברכים על מרק אפונה אם האפונה נימוח לגמרי האם דינו כמי שלקות שמברכים עליהן האדמה והרי אם מברכים אדמה יש סוברים דגם בנימוח מברכים האדמה וכאן זה ידוע שהוא מרק אפונה. תשובה: אם ניכר ממה זה מברכין האדמה".
 - ה) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות ט"ו, אות ט"ז [לשונו מובא לקמן]) – "ומהו אם נשאר מעט אפונות בודדות שלימות. תשובה: אם ניכר ממה זה מברכין האדמה".
 - ה) ותן ברכה (סוף עמ' תל"ד).
 - ו) וזאת הברכה (לוח ברכות ערך, מעיין הברכה פרק ח' אות כ"ח) – "מרק ירקות, ירקות מרוסקים לגמרי בבלנדר".
 - ז) פסקי תשובות (אות ו' ד"ה ואם הכניס).
 - ח) שערי הברכה (פרק י"ז סעי' מ' תנאי ג') – "אחר הבישול עדיין הפרי עומד בעינו, ולא נימוח או אבד טעמו".
 2. מראי מקומות.

(א) הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י') – "החילוק הוא דמי שלקות נעשו לאכילה, ולכן ברכתך כברכת הפרי, משא"כ כשעשהו שלא ע"מ לאכול הירקות, כוונתו למשקה, ומשקה ברכתו שהכל, כגון בירור".

ה. מרק, שאחר הבישול מיעכו הירקות: בישלו ירקות שלם במרק, ואחר הבישול מיעכו הירקות עד שאינו ניכר צורתו.
1. בורא פרי האדמה.

(א) שבת הלוי (מבית לוי חט"ו עמ' נ"ה אות י"ב, הע' י"ח, עי' שערי הברכה פרק י"ז הע' צ"ה) – "מרק ירקות שערכבו בבלנדר ונתרסק לגמרי ונעשה נוזל כמשקה שלאחר הבישול ערכבו כיון שכבר נקבע דין הנוזל במרק שברכתו בורא פה"א לא יאבד את ברכתו כשמתרסק. [דכיון דכבר נקבע ברכת בופה"א על המים כשנתבשל, וגם דעת המג"א סי' ר"ח ס"ק י"ג דבעבה דינו כתבשיל, וע"כ יברך בופה"א]."

(ב) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק כ' כסלו תשס"ח) – "שאלה: אם בישלו ירקות שלם במרק, ואחר הבישול מיעכו הירקות (עד שאינו ניכר צורתו) איזה ברכה מברך על המרק. תשובה: בפה"א".

הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק כ' כסלו תשס"ח) – "שאלה: אם הפריד הירקות ורק שותה המים איזה ברכה מברך. תשובה: בפה"א".

2. שהכל [לבני אשכנז].

(א) הגר"א שליזינגר שליט"א (אסיפת יצחק ה' טבת תשס"ח) – "שאלה: אם בישלו ירקות שלם במרק ואחר הבישול מיעכו הירקות (עד שאינו ניכר צורתו) איזה ברכה מברך על המרק, והאם יש חילוק אם הפריד הירקות ורק שותה המים. תשובה: מרק ירקות מברכים בורא פרי האדמה, ואפילו אם אוכל רק המים, אבל אם הירקות מעוכין לגמרי כמו רסק ברכתם שהכל, ולדעת הספרדים בורא פרי האדמה".

(ב) הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי).
3. מראי מקומות.

(א) חיי הלוי (אסיפת יצחק כ"ה שבט תשס"ח) – "שאלה: אם בישלו ירקות שלם במרק ואחר הבישול מיעכו הירקות (עד שאינו ניכר צורתו) איזה ברכה מברך על המרק, והאם יש חילוק אם הפריד הירקות ורק שותה המים. תשובה: נראה דיש בזה ספק ע' בספר שלחן הטהור ס' ר"ב סעיף כ"ד, וע' בתהלה לדוד שם סק"ז, וע"כ למעשה יש לברך שהכל בין אם הפריד אח"כ הירקות בין אם נשאר שם, אכן אם סלקו והפרידו הירקות כשהיו שלמים בזה לכאור' צריך לברך בפה"א".

(ב) הגר"ח זצ"ל (שערי הברכה פרק י"ז סוף הע' צ"ה) – "עדיף לברך על ירק אחר ולפטור בו את המרק המסופק".

1. שיעור כבישה.

1. מ"ב (סי' ר"ב ס"ק נ"א, שעה"צ שם ס"ק ס') – "פירות ששראן. מעל"ע דבזה רגילין ליתן טעם במים. [עולת תמיד, וכן מצדד באליה רבה וכן מוכח בהגר"א, ומכל מקום נראה לי דתלוי לפי טבע דבר הנכבש, דאנו רואין כמה דברים נכבשין שאינם נותנים טעם גמור במים במעת לעת, ובהם בודאי שצריך יותר ממת לעת, דאז דעת הרא"ש הוא דמברך בורא פרי העץ, ועיין באליה רבה]."

2. כה"ח (ס"ק ז') – "ודע דשיעור כבוש ומליח של כאן אינו תלוי כמו לענין איסורין במעת לעת או עד שיתנו על האור וירתיה כמ"ש ביו"ד סי' ק"ד וק"ה אלא הכא בשנויית תליא מילתא ועד שישתנה טעמו ממה שהיה והיה טוב למאכל אז מברכין עליו ברכה הראויה לו. ופעמים בא בארוכה ופעמים בקצרה דהיינו כשעושיין סלאט"ה שמחתכין את הפרי ונותנין עליו מלח ומעצרין אותו ונותנין עליו חומץ אז הוא תיכף כמו חצי שעה ישתנה טעמו שמחת שמהלחו אותו ועצרו אותו הוא מקבל תיכף טעם החומץ ומשתנה טעמו אבל כשנותנין הפרי לתוך המי מלח או לתוך החומץ כמו שהוא אז ימשך שנים או שלשה ימים עד שיתבשל וישתנה טעמו כידוע בחוש הראות".

ז. סיכום הכללים: שמברך על המים כהפרי עצמו.

1. רק אם בישלן במים או ששראן במים - רא"ש, מחבר (סעי' ג').
2. רק אם דרך [י"א רוב] למשלקיה או למסחטיה - רשב"א, מחבר (סי' ר"ב סעי' י'), שעה"צ (שם ס"ק נ"ד).
3. י"א שרק על דבר שאוכל ושותה ביחד [כה"ח, אור לציון]. אמנם השעה"צ [וכן נראה משאר פוסקים בזמנינו] חולק - רא"ה.
4. רק אם לעילויא אישתנו - ר' יונה, טור (סעי' ג'), מג"א (ס"ק ח').
5. רק אם עיקר בישולם בשביל הירקות - רא"ש, מ"ב (ס"ק י').
6. רק אם נרגש טעם הפרי עצמו בהמים - ב"ח, ט"ז (סי' ר"ד ס"ק ז'), עי' מג"א (סי' ר"ד ס"ק ט').
7. י"א רק אם המים אינו צלול - מהר"ם, עי' ט"ז (סי' ר"ד ס"ק ז'), עי' מג"א (סי' ר"ד ס"ק ט').
8. רק במקום שאינו עומד לשתיה - תוס', מ"ב (סי' ר"ב ס"ק ל"ד, שעה"צ ס"ק ל"ו).
9. רק אם דרך לשתות המים - רמב"ם, מ"ב (ס"ק י"א, שעה"צ ס"ק י"ז).
10. ואם המשקה שיוצא ממנו עיקרו לטבול בו, מברך כהפרי עצמו. הגם ששלק הירקות שלא לשתות מימיהן - מרדכי, מ"ב (ס"ק ח').
11. רק אם שלק הירקות לשתות מימיהן - רמב"ם, מ"ב (ס"ק ח').
12. רק אם בישל במים שאין לה טעם בפני עצמו - ט"ז, מ"ב (ס"ק י"ב, עי' שעה"צ ס"ק י"ט).
13. רק ניכר היטב טעם הירק בהמים - פוסקים.
14. רק אם הירקות העשויו מירקות אינם מרוסקים לגמרי - פוסקים.

דור המלקטים - Halachically Speaking (חי"ג מספר ד').

א. מרק ירקות.

1. בורא פרי האדמה.

(א) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' של"ב).

2. שהכל.

(א) על וזאת הברכה (לוח ברכות עמ' קי"ט, ערך מרק ירקות - צלול, מעיין הברכה פרק ח' אות כ"ז) – "על מרקירקות המצוי (כגון העשוי מגזר תפוא קישואים וכדומה), שהפרידו את הירקות ושותה את המרק צלול - מברך 'שהכל' (הירקות אינם נותנים טעם מספיק חזק במים להקרא 'מי שלקות' - כן הורה אחד מגדולי הדור והגרש"ז אויערבאך - מבואר בבירור הלכה כא עי"ש. יש לציין: שכל זה מדובר במרק ירקות רגיל, **אך פעמים** ששמים הרבה מאד ירקות במרק עד שנותנים בו טעם עיקרי וחזק, ובמקרה זה ברכת המרק היא - 'האדמה', אף בצלול. ובני ספרד מברכים על כל מרק ירקות צלול 'שהכל', כמבואר בעמוד הקודם - כה"ח רה יא, אל"צ פי"ד לא").

3. עם מעט ירקות.

(א) שהכל – פתחי הלכה (ארטסקרול עמ' ש"ל).

ב. מרק בצל (onion soup).

1. בורא פרי האדמה.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' ר"ה אות ב', פרק כ"ג הע' מ"ב) – "על מרק בצל העשוי מבצלים מטוגנים, מברך בפה"א, אע"פ שיש בו הרבה מים ותבלינים מ"מ כיון שיש בו בצלים מטוגנים הו"ל הבצלים עיקר ומברך על המרק בפה"א".

(ב) ותן ברכה (עמ' תי"א).

(ג) מעדני אשר (סי' פ"ז אות ד' ד"ה אמנם) - לשונו מובא לעיל.

(ד) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך מרק בצל).

2. שהכל.

(א) פתחי הלכה (ארטסקרול עמ' רצ"ד, פרק ט' הע' ע"ה, עמ' ש"ל, פרק י"א הע' כ"ז, עמ' שפ"א) -

since most onions are not cooked to produce soup.

(ב) וזאת הברכה (עמ' קי"ט אות ג', מעיין הברכה פרק ח' הע' י"ג) – "דהיינו שעל הבצל במרק מברך 'שהכל' (כי על ידי הבישול הבצל מאבד את חשיבותו לריעותא)".

(1) על וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק ח' הע' י'), שאם טגנו את בצל תחילה ואח"כ בשלו את הבצל, מברך 'האדמה'.

ג. מרק גזר (carrot soup).

1. שהכל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' ר"ה אות ה', פרק כ"ג סוף הע' ט"ז, וזאת הברכה עמ' קי"ט אות ג', בירור הלכה סי' כ"א אות ג', מעיין הברכה פרק ח' אות כ"ז) - לשונו מובא לעיל.

(ב) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קי"ט אות ג', בירור הלכה סי' כ"א אות ג', מעיין הברכה פרק ח' אות כ"ז, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות ל"א) - לשונו מובא לעיל.

(ג) וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק ח' אות כ"ז).

2. מראי מקומות.

(א) חוט שני (ברכות סוף ס"ק כ"ו [עמ' קצ"ה]) – "וכן כשאוכל הגזר עם המרק דבעלמא דינו דאם אוכל הרוטב עם הירק הוי המרק טפל לירק, ה"ה הכא ויברך רק בורא פרי האדמה. ואין נראה לומר דכיון שמכניסים רק כמה חתיכות בקדירה גדולה דלא יאה המים טפל להירק, אלא דמ"מ טפל המרק להירק ומברך רק בורא פרי האדמה".

ד. מרק סלרי (celery soup).

1. שהכל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' ר"ה אות ה', פרק כ"ג סוף הע' ט"ז, וזאת הברכה עמ' קי"ט אות ג', בירור הלכה סי' כ"א אות ג') - לשונו מובא לעיל.

2. בורא פרי האדמה.

(א) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' ש"פ).

ה. מרק קישואים (quash soup).

1. שהכל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קי"ט אות ג', בירור הלכה סי' כ"א אות ג', מעיין הברכה פרק ח' אות כ"ז).

(ב) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קי"ט אות ג', בירור הלכה סי' כ"א אות ג', מעיין הברכה פרק ח' אות כ"ז, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות ל"א) - לשונו מובא לעיל.

(ג) וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק ח' אות כ"ז).

ו. מרק תפוחי אדמה (potato soup).

1. שהכל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' ר"ה אות ה', פרק כ"ג סוף הע' ט"ז, מעיין הברכה פרק ח' אות כ"ז) - לשונו מובא לעיל.

(ב) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קי"ט אות ג', בירור הלכה סי' כ"א אות ג', מעיין הברכה פרק ח' אות כ"ז, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות ל"א) - לשונו מובא לעיל.

(ג) וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק ח' אות כ"ז).

(ד) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך מרק תפוחי אדמה).

2. בורא פרי האדמה.

(א) פתחי הלכה (ארטסקרול עמ' של"ג, עמ' שפ"א).

ז. מרק אפונה מרוסק (blended pea soup).

1. שהכל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' ר"ה אות ד' [לשונו מובא לעיל], פרק כ"ג הע' י"ט, הע' ל"ה, וזאת הברכה עמ' ק"כ) - "במרק אפונה שרוב האפונים נימוחו, אף אם נשארו אפונים בודדות שלמות, הן בטלות ליתר המרק, ומברך על המרק 'שהכל' ופותר בזה האפונים".

(ב) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ק"כ, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות ל"ד) - לשונו מובא לעיל.

(ג) וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק ח' אות כ"ח, הע' י"א) - "במרק אפונה מרוסק, מברך 'שהכל' אף אם נשארו גרגרי אפונה אחרים שלא נימוחו כי הם בטלים לשאר המרק, וכל כיוצ"ב".

2. בורא פרי האדמה.

(א) עי' הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות י"ד [לשונו מובא לעיל], אות ט"ו [לשונו מובא לעיל], אות ט"ז) - "הרב שליט"א השיב דמרק אפונה מברך עליה האדמה אם עדיין ניכר 'ממה זה', האם גם מספיק כשניכר על פי הצבע (צהוב/ירוק) שהוא אפונה, שהרי עדיין הוא כממשות שאינו משקה ממש אלא קצת עבה והצבע הוא כאפונה. תשובה: אם הרואה יודע ממה זה".

1) אמנם, עי' שערי הברכה (פרק י"ז הע' צ"ה, פרק כ"ג ערך מרק אפונה הע' צ"ו), לשונו מובא לקמן.

(ב) פתחי הלכה (ארטסקרול עמ' שפ"א).

3. מראי מקומות.

(א) שערי הברכה (פרק י"ז סעי' מ"ו, הע' צ"ה, פרק כ"ג ערך מרק אפונה, הע' צ"ו) - "ואם כולם נימוחו - ברכתו 'שהכל', אך כיון בדין מרק זה ספק [כמבואר בהערות], לכן מן הראוי שיקח מין אחר שברכתו 'בורא פרי האדמה' ומין אחר שברכתו 'שהכל', ויכוין לפטור בהם את המרק. (כן הורה הגר"ח קנייבסקי שליט"א לאחר שעיין במשא ומתן בדין זה)".

ח. מרק עגבניות (tomatoes soup).

1. בורא פרי האדמה.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' ר"ה אות ה', פרק כ"ג סוף הע' ט"ז) - לשונו מובא לעיל.

2. שהכל.

(א) פתחי הלכה (פרק י"א אות ה', ארטסקרול עמ' של"א) - "מרק ומיץ עגבניות מברכים עליהם שהכל כי עיקר כוונת הבישול היא בשביל המרק ולא בשביל הפרי אשר לא נותר ממנו דבר לאכול".

(ב) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך מרק עגבניות).

3. אם עשוי מרסק עגבניות.

(א) מברך שהכל - הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' ר"ה אות ד', פרק כ"ג הע' י"ט, הע' ל"ה, וזאת הברכה עמ' ק"כ), הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ק"כ, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות ל"ד).

ט. אבקת מרק.

1. שהכל.

(א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד הע' ל"א) - "ואם נתן אבקת מרק במרק, אף שבישול במרק ירקות, אף לדעת מרן מברך שהכל, שכיון שאין טעם הירקות בלבד במים, אין מברך ברכת הירקות, שהרי כל הטעם שמים שבישלו בהם ירקות מברך בורא פרי האדמה, הוא משום שנכנס בו טעם הירקות, כמבואר בטור, וכאן הרי מעורב טעם אבקת המרק, וכעין זה כתב במ"ב שם ס"ק י"ב, ע"ש, ולכן אזלינן בזה בתר העיקר".

(ב) שבט הלוי (ח"ד סי' כ"ג אות ד') - "על מרק שנותנים אבקה כהיום שעושים כן מברכים שהכל".

(ג) ותן ברכה (עמ' תל"ה).

(ד) וזאת הברכה (לוח ברכות ערך מרק נמס, מעיין הברכה פרק ח' אות כ"ט).

י. מרק עם ירקות ופטריות (mushrooms).

1. תלוי ברוב - ותן ברכה (עמ' תל"ז).

א. מרק עם בשר וירקות, ולשתות רק המים.

1. שהכל, שהבשר עיקר – מחבר (סעי' ב', "וה"מ כשבשלם בלא בשר, אבל בישראל עם בשר, מברך עליו שהכל").
2. אא"כ יש רק מעט בשר – פתחי הלכה (ארטסקרול עמ' של"ד), פוסקים.

ב. מרק עם בשר וירקות, ולשתות המים וגם לאכול הירקות.

1. מ"ב (ס"ק י"ג) – "ומ"מ אם אוכל הירק עם המרק ביחד אין צריך לברך כ"א על הירק דהמרק נעשה טפל גם להירק ודע עוד דהירק גופא בודאי לא נעשה טפל להבשר כיון שבא למזון ולשובע [פמ"ג]."
 2. ואם עיקר כוונתו הוא לאכול הגזר כדי ללפת המרק, מברך רק שהכל.
- (א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ג הע' ל"ב, הע' ל"ג, וזאת הברכה פרק י"ב הע' ח' [לשונו מובא לקמן], מעיין הברכה פרק ח' אות ל"ה) – "ומ"ש המ"ב סי' ר"ה ס"ק י"ג לא מיירי במקרה כזה שעיקר כוונתו הוא לאכול הגזר כדי ללפת המרק".
- (ב) וזאת הברכה (ריש עמ' קי"ט אות א', פרק י"ב הע' ח', מעיין הברכה פרק ח' אות ל"ה) – "על מרק עוף או בשר מברך 'שהכל' אע"פ שנתבשלו בו ירקות, כי טעם הבשר עיקר מכיון שהוא חשוב יותר מהירקות (רה מ"ב יג). [ואע"פ שהמ"ב כתב שאם אכל הירק עם המרק – מברך על הירק ופותר את המרק, אך נראה שהמ"ב דיבר על מרק ירקות ובו בשר שעיקר הטעם מן הירקות, אך באן במקרה שלנו עיקר הטעם הוא העוף (עם התבלינים), והירקות נותנים טעם קלוש במרק, ואין שייך לומר שהמרק נעשה טפל לירק. וכן הורו לי הגר"צ ובר, והגרש"ז אויערבאך. ועיין שם מ"ב יב בענין אם בישראל הירקות תחילה ואח"כ בישראל בו הבשר (רה מ"ב יב)]."
- ג) ותן ברכה (עמ' תל"ט) – "to enhance the flavor of the soup - as is the case for most people ...".

ג. מרק ירקות עם עוף.

1. אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות ל"א, הע' ל"א) – "וחתיכות עוף או בשר גדולות, נראה שאינם בטלות למרק, ומברך עליהם בנפרד, ואם הם קטנות, דינם כדין הירקות, ואם הם מרובים על הירקות, מברך שהכל נהיה בדברו, ואם הירקות מרובים, מברך בורא פרי האדמה. ואעפ"י שבשול"ת רב פעלים ח"ב סימן ל"ג כתב שאם הביאו לפניו אורז ובשר מברך על האורז ופותר את הבשר, משום שהאורז הוא העיקר, כבר נתבאר בבאורים לתשובה הקודמת דהיינו דוקא בחתיכות בשר קטנות, שבטלות לאורז, אבל כיום שמביאים מנת עוף שלימה יחד עם האורז, ודאי שאין העוף בטל לאורז, והוא הדין לשאר דברים. [ועוף או בשר הנתון במרק אינו בטל למרק, ומברך עליו בנפרד, אלא אם כן החתיכות קטנות, שאז דינם כדין ירקות במרק]."
 2. הגרש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קי"ט אות ג', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות ל'), וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק ח' אות ל"ו) – "אם עיקר כוונתו בירקות אינה ללפת בהם את המרק, אלא לאכול אותם בעצמם למזון ושובע, אין הם בטלים למרק, ויש להפרידם, ולברך עליהם על כל אחד ברכתו הראויה".
 3. מראי מקומות.
- (א) הגרש"פ זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"ג) – "והא דהביא המ"ב לעיל ססק"ד מהפמ"ג וז"ל אם אוכל השלאטין עם בשר נעשה נטפל לבשר, התם אינו בא אלא לתת טעם בהבשר ואינו כמזון עצמו, משא"כ הכא".

[ית] מרק עם מזונות.**א. מרק עם לביבות [פארפיל לאקשין קניידליך]: וגם אכל הלביבות.**

1. מזונות, אפילו אם יש רוב ירקות.
 - (א) מג"א (ס"ק ו') – "אם אוכל הלביבות עצמן מברך במ"מ וא"צ לברך על הרוטב".
 - (ב) ת"א (כלל נ"ד סעי' ט"ו) – "אם אוכל הלביבות עם המרק, יברך רק על הלביבות, דהרוטב בטיל לגבייהו".
 - (ג) מ"ב (ס"ק י"א) – "אבל אם רוצה לאכול גם הלביבות עצמן כדרך העולם מברך על הלביבות במ"מ ופותר בזה את הרוטב ג"כ לכו"ע מטעם טפל".
 - (ד) כה"ח (סוף ס"ק י"א).
 - (ה) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ג הע' כ"א).
 - (ו) הגרש"א זצ"ל (מעיין הברכה פרק ח' אות ל"ט).
 - (ז) הגרש"פ זצ"ל (מעיין הברכה פרק ח' אות ל"ט).
 - (ח) וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק ח' אות ל"ט).
 - (ט) ותן ברכה (עמ' תל"ו).

ב. מרק עם לביבות [פארפיל לאקשין קניידליך]: ואינו רוצה לאכול הלביבות רק לשתות המים לבד.

1. יקח מעט מהלביבות ויברך במ"מ וגם יברך על ד"א שברכתו שהכל.
 - (א) ת"א (כלל נ"ד סעי' ט"ו, נשמ"א ס"ק ה') – "ואם אינו אוכל הלביבות ורוצה לשתות המים לבד, נראה לי דהוא ספק, וראוי לברך על מעט לביבות בורא מיני מזונות, וגם יברך על דבר אחר שברכתו שהכל, ויאכל על כל פנים מזית מן הלביבות, וגם מן הדבר אחר יאכל או ישתה כשיעור, כדי שיברך על המחיה וגם בורא נפשות רבות. ואם אין לו דבר אחר, יברך על הרוטב שהכל".
 - (ב) מ"ב (ס"ק י"א) – "אבל לביבות שבשולן במים [פארפיל לאקשין קניידליך] ואינו רוצה לאכול הלביבות רק לשתות המים לבד הוא ספק אם יברך עליהן במ"מ כהלביבות או שהכל וע"כ יקח מעט מהלביבות ויברך במ"מ וגם יברך על ד"א שברכתו שהכל ויאכל משני המינים כשיעור כדי שיוכל לברך על המחיה וגם בנ"ר".
- (1) ואם אין לו דבר אחר יברך על הרוטב שהכל – ת"א (כלל נ"ד סעי' ט"ו, לשונו מובא לעיל), שעה"צ (ס"ק י"ז).

ג. מרק עם מעט לביבות [פארפיל לאקשין קניידליך]: ועיקר כונת תבשילו הוא רק בשביל המים שהרוטב כמעט צלול, ואכל גם הלבבות.

1. לברך על המים תחילה "שהכל", ואח"כ על האטריות "במ"מ".
 (א) מג"א (ס"ק ו', סי' ר"ח ס"ק ז') – "מיהו לפעמים עושין לזופ"א עם מעט קמח ונותנין לתוכו מעט לביבות א"כ עיקר כונתו לאכול הזופ"א ואינו טפל להלביבות אם כן ראוי לברך על המים ועל הלבבות".
 (ב) שלחן שלמה (סי' ר"ח סעי' ג').

2. גם בזה יותר טוב לברך שהכל על דבר אחר ויוציא את הרוטב.
 (א) ח"א (כלל נ"ד סעי' ט"ז, נשמ"א ס"ק ה') – "אם בישראל רק מעט לביבות ועיקר כוונתו רק בשביל המים, והרוטב כמעט צלול, בזה אין המים בטלים ללביבות, ומברך על המים שהכל ועל הלבבות בורא מיני מזונות. וגם בזה יותר טוב שיברך שהכל על דבר אחר (ע"ש בנ"א)".

(ב) אג"מ (או"ח ח"א סי' ס"ט) – "בדבר גרויפן זופא שנתן הרבה מים שראוי רק לשתיה ועיקר כוונתו רק להזופא טוב לעשות כהח"א שיברך במ"מ על הגרויפן והלביבות ועל דבר אחר שהכל לצאת את המים, ואם אין לו דבר אחר יברך על המים של הזופא שהכל וטוב יותר לברך תחלה במ"מ ואח"כ שהכל על דבר אחר. ומה שכתב במ"ב שיברך תחלה על המים ואח"כ על הגרויפן וכן איתא בנש"א סוף כלל נ"ד בשם המג"א, הנה הנש"א שם הקשה עליו שהרי בכ"מ במ"מ קודם לשהכל. ומה שדחק לתרץ ואפשר משום דמספקא ליה דכשיברך תחלה במ"מ יפטור גם המים ולכן מברך על המים תחלה, יקשה קצת דא"כ איך יברך שהכל הא אפשר שצריך לברך במ"מ, ואם משום דעל כל דבר יצא בשהכל הרי יצא גם על הגרויפן, וצריך לומר דכוונתו דיכוין בברכתו שהכל שלא לצאת אלא את המים ולא את הגרויפן. אבל האמת שצריך להגיה במג"א בסי' ר"ה סוף סק"ו להיפוך לברך על הלבבות תחלה ואח"כ על המים וכדגיה כן בנתיב חיים וביד אפרים, ויש ספרי מג"א שנכתב כן במג"א גופא. ואף שגם ברעק"א סי' ר"ח איתא בשם מג"א תחלה על המים ואח"כ על הלבבות אבל הוא תמוה ויותר נראה כנתיב חיים ויד אפרים. ואם יעשה כהח"א לברך על דבר אחר שהכל ודאי צריך לברך במ"מ על הגרויפן והלביבות תחלה".

ג) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ח' הע' ט"ו).
 3. מראי מקומות – מ"ב (ס"ק י"א, סי' ר"ח ס"ק כ"ג).

ד. מרק עם מעט מאוד לביבות [פארפיל לאקשין קניידליך]: עיקר כוונתו על הרוטב, ואכל גם האטריות כיון שהם שם.

1. רק שהכל.

(א) וזאת הברכה (עמ' קי"ז אות ב', מעין הברכה פרק ח' אות ל"ח) – "ונראה שכל זה בתנאי שמעונין לאכול גם את מיני המזונות. אך אם יש מעט מאוד מיני מזונות (אחת או שתיים אטריות וכדומה), והאוכל בעצם אינו מחשיבם אלא שאוכלם כיון שהם על כל פנים שם, הם בטלים למרק ואינו מברך עליהם כלל".

ה. מרק עם גריסים (barley) ופטריות (mushrooms): ואכל הגריסים ופטריות.

1. מזונות.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' ר"ה אות א', פרק כ"ג הע' כ"ב.א') – "על מרק ירקות שנתן בו גריסים והירקות הם הרוב, מברך בומ"מ ולא דמי למש"כ במ"ב סי' ר"ח ס"ק כ"ג שצריך לברך גם על המרק דהכא אע"פ שנתן בו רק מעט גריסים מ"מ כיון שנתן בו הגריסים לאכילה ולשביעה הו"ל עיקר ומברך במ"מ ופוסט הירקות והמים".
 (ב) ותן ברכה (עמ' תל"ז).

ו. מרק עם כופתאות, קניידלך.

1. שבט הלוי (מבית לוי חט"ו עמ' נ"ד אות י') – "דין זה שמים שנתבשל בהם ממיני מזונות ברכתם בומ"מ, הוא דווקא בנתבשל כדרך בישול, אבל אם מכניס ומוריד מיד מהאש אין כאן נתינת טעם. וכ"ש אם מכניסים למרק בצלחת. ואם בישראל המרק ואח"כ הכניס מזונות ושוב בישראל אפשר דנחשב ג"כ לבישול עם מזונות ונכנס טעם אף שכבר היה מבושל".

2. מעדני אשר (אסיפת יצחק) – "ראיתי מה שכתב הרב בספר החשוב מעדני אשר על הלכות ברכות בס' פ"ט, בענין מרק עם אטריות, והרב דן בענין עיקר וטפל, ורציתי לשאול אם אשתי עושה מרק עוף ומבשל בתוכו הקניידלך (כופתאות) אם אני רק אוכל את המרק איזה ברכה אני מברך (וכעין זה בענין מרק של גריסים ופטריות אם אני רק אוכל המרק איזה ברכה אני מברך). תשובה: היות שהמרק עשה לשם אכילתו ולא רק לשם בישול הקניידלך והגריסים לכן תליא במח' הראשונים, ולמעשה שברכתו שהכל".

ז. ברכה על מרק שיש בו מזונות וגם מינים אחרים.

1. משנה הלכות (חי"א סי' קס"ז) – "ובדבר שאלתו במרק שיש בה ממין מזונות שמברכין במ"מ שהוא עיקר אם לקח לפני עצמו מכל מין ומין אי צריך לברך על כל מין ומין או די בברכה שבירך מזונות על כלם. ולפענ"ד הנה בש"ע א"ח סי' ר"ח ס"ט כתב עירב קמח דוחן ושאר מיני קטניות עם קמח של חמשת מיני דגן ובשלו בקדירה מברך במ"מ ועל המח' ע"ש ועיין ס"ז שם ובמג"א סי' ר"ד סקכ"ה ובא"ר, ונראה דבעי שיהא בו טעם דגן עכ"פ ואז נקרא עיקר ופוסט הטפל ואם לא נרגש בו טעם דגן הרי הוא בטל במרק או כיוצא בו ומברך שהכל ועיין שע"ת ומ"ב שם סקמ"ה. והוא שאכלו כדרך האוכלים מרק הגם שעלתו לו בכפו ממין האחר הרי כבר נכלל בברכת במ"מ ואם הפרידם ואכלם זה בפני עצמו וזה בפני עצמו נראה דחוזר ומברך ברכה שלו דכיון שהפרידו בפני עצמו נעשה אוכל בפני עצמו וחייב לברך ברכתו הראוי לו כנלפענ"ד".

יט | תה, וקפה.

א. מדינו יש לברך בורא פרי האדמה, בורא פרי העץ.

1. עי' פנים מאירות (ח"א סי' צ"ה) – "ועיקר נטיעתן כדי ליתן טעם במים א"כ זה עיקר פריין וראוי לברך על מי הט"ע בפ"א וכן ראיתי הלכה למעשה מחכם אחד שברך על מי הט"ע בפ"א והעולם לא נהגו כן ואפשר דסברי כיון דנהי עלי אינם ראויים לאכילה כלל לא חשיבי עיקר הפרי וכמו גבי עלי הצלף דמברך עליהו בפ"א משום שאינו עיקר הפרי כן חשבו שהעלי הט"ע נמי אינו עיקר הפרי ונחית חד דרגא וראוי לברך עליה' שהכל אבל לעיקר דינא הי' ראוי לברך בפ"א כנ"ל".
- פנים מאירות (ח"ב סי' ק"צ) – "ראיתי בספר שבות יעקב חלק שני שאלה ה' ... וכבר כתבתי דאיכא למדחי בשתיית' אין המים מתקני' הקמח אלא הקמח מתקן למים לסעוד את הלב ואין דרכו של קמח לאכול בכך אבל בקאו"ע המים מתקנים את הקאו"ע דבלא מים אינו ראוי לכלום ודמי לוורדי' הדבש מכשיר לוורד להיות אוכל הוורד עיקר ה"נ בקאו"ע ואיך כתב שאין צריך לקאו"ע כלל מלבד שכל ראשונים לא חילקו בכך ואף שהעולם נהגו בכך דרצו לדמות לשכר שעורים ובברכת שהכל אנו יוצאים אליבא דכ"ע לכך מברכי' שהכל. וכן אני נוהג שלא להיות מן המתמיה' אבל לדינא יש לנו לחלק בחילוקים בין יין ובין שכר שעורי' בכמה גווני וכבר כתבתי שהרב הגדול החסיד מוהר"ר שמואל שאטין בירך על הד"ע בפה"א וזה נגד מנהג העולם ודבריו יש להם יסוד מן הש"ס כמו שכתבתי ואי אפשר לדחות בגילי דחית' רק מכה המנהג דנהגו לברך ועל כולם שהכל".
2. מסגרת השלחן (על שלחן שלמה סי' ר"ב ס"ק ז') – "ועל קאווע וטייא ושקאלאדי מדינא היה לברך בפה"א אלא שנהגו לברך שהכל. ש"ת".

ב. שהכל.

1. שבות יעקב (ח"ב סי' ה') – "כבר נתבאר בתשוב' פרח מטה אהרן חלק ראשון סי' מ' דמברכין עליה' שהכל שכן מבואר מדברי הרא"ש בתשוב' ושאר גדולי פוסקי' דל"ד למי שלקות דהתם אוכלין השלקות עצמן גם המי שלקות כמותן משא"כ הקאווי וטע אין אוכלין כלל בעין ושותין רק המים ואין טובלין בו ללפת את הפת א"כ דמי לשכר דמברכין שהכל ע"ש דבריו באורך גם בתשובת הלכות קטנות סי' ט' פסק לברך שהכל על הקאווי ושכן עמא דבר ע"ש וכן בטע ליכא מאן דפליג שמברכין שהכל כמשמעו' פוסקי' ראשונים ועיין בא"ח סימן ר"ה ובעולת תמיד שם ובמ"א והוא פשוט וברור דלא כמ"ש בתשוב' פנים מאירות סימן צ"ה לברך עליהם בורא פרי אדם' כמו מיא דשלקי ולא דק דשאני התם דמלפתין בו פת כמו שלקות עצמן וכמו שהאריך שם בפרח מטה אהרן בראיות ברורות ובודאי היה ממנו בהעלם דבר וכן נוהגין בפשיטות".
2. מור וקציעה (סי' ר"ד ד"ה ראיתי) – "ברכתו היא ודאי שהכל, ולא אדע טעמו של בעל ספר הלק"ט (סימן ט' חלק א) שכתב, ראוי היה לברך עליו בפה"א, הא פרי האילן הוא כנודע, (לכן מותר הוא בפסח גם להנוהגים איסור בקטניות) ואדעתא דהכי נטעי ליה, אי הכי אי ס"ד דמימו כמותו, בפה"ע בעי ברוכי עליה, בפה"א מאי עבידתיה. אך פשיטא דלא עדיף משכר תמרים ושעורים, זה אינו צריך לפנים".
3. באה"ט (סוף ס"ק י"ט, סי' ר"ד ס"ק ו').
4. פמ"ג (מש"ז ס"ק י"ג) – "ועל הקאו"ע שהכל נהיה בדברו עיין פרי חדש יו"ד [סימן] קי"ד אות ו', ופנים מאירות חלק שני סימן ס"ב, ואף על גב דמיא דשלקי בשלקי בעומדין לכך עיין מ"א [סימן] ר"ה אות וי"ו. וטע"י, פשיטא לרפואה שותין אותם, שהכל, דמיא עיקר".
5. בית מאיר (על סעי' ב') – "הנלענ"ד דקאפע טע אדרבה מדחיים אינם כלום הם בדומה דחומץ סתוניות דאיתא שם בהרשב"א ד"ה דבש וקשה תינה כולהו אלא חומץ סתוניות ודאי נשתנה לעלוי מקרי. ואולי נאמר דכיון שהסתוניות בעצמן שהן הענבים הגרועים שאינם מתבשלים מעולם הן גרועין מאוד ואינן ראויין גם היוצא מהן אעפ"י שהיא יותר ראוי מהן עצמן מ"מ הוא גרוע כל כך שאינו ראוי לקרות משקה אלא זיעה. וא"כ ה"ה קאפע טע שבעצמן אינן ראוי לכלום ואינן דומה לשבת דמ"מ ראוי לאכילה אלא שאין דרכו ומדהם גרוע כל כך אילו למשל הי' באפשרי להוציא מימיהן לשתי' דומיא דחומץ הנ"ל הא לא הי' נחשב אלא לזיעה ושהכל ברכתו מכ"ש שאף לזה אינו ראוי אלא להוציא ע"י שליקה טעמו די"ל אף טעמו אינו אלא זיעה ולהכי לכ"ע דינו בשהכל. ועיין תשו' הנ"ל ותשו' ש"י ופ"מ ב' חלקים ודוק".
6. קיצור שו"ע (סי' נ"ג סעי' ג') – "פירות ששראם או בישלם רק בשביל הרוטב מברך עליו שהכל, ולכן מברכין על תה או קפה שהכל, וכן על השכר, בין שהוא מתמרים בין שהוא משעורים".
7. ברכי יוסף (ס"ק ט') – "במשקה הקאהב"י והט"י אף שנחלקו קצת אחרונים, פשוט המנהג לברך שהכל".
8. כה"ח (סי' ר"ב ס"ק ע').
9. יחזו דעת (ח"ד ריש סי' מ"ב, עי' יביע אומר ח"ח או"ח סי' כ"ו אות ד') – "שהקפה טפל לגבי המים לענין שצריך לברך על שתיית הקפה שהכל נהיה בדברו, ולא כברכת הקפה שהיא ברכת בורא פרי העץ, וכמו שהסכימו האחרונים, ומהם ...".
10. פתחי הלכה (ארטסקורול עמ' של"א).
11. פסקי תשובות (אות כ"ח) – "וכן הצדיקו האחרונים המנהג לברך שהכל עפ"י הכללים שכתבנו (לעיל אות כ"ה) שכל שאין תכלית בישול הפרי אלא בשביל מימיו ולא לאכילת הפרי אין מברכין על המים אלא שהכל, וגם בקפה נמס שאבקת הפרי מהולה ונימסה בתוך המשקה, מ"מ הרי לנו התנאי החמישי (שם) שכל שהתכלית המכוון לעשותו כשתיה להרוות הציימאון או לתענוג ברכתו שהכל".
12. שערי הברכה (פרק י"ז סעי' מ"ד).

(א) הטעמים - עי' לעיל לגבי שכר.

ג. אם ברך העץ.

1. יצא – וזאת הברכה (ליבון הברכה ח"א סי' ט"ו סעי' ג' אות ב').

ד. מראי מקומות – שע"ת (ס"ק ט"ז), תהלה לדוד (ס"ק ו'), וזאת הברכה (ליבון הברכה ח"ב סי' י"ב סעי' ד'), מגילת ספר (ברכות סי' י"ד).

1. הלכות קטנות (ח"א ריש סי' ט') – "הקאוי אינו נאכל כשהוא חי אלא קולין אותו והוא ראוי לאכילה וכשדכין אותו מבשלו במים וראוי היה לברך עליו בפה"א אלא דעמא דבר לברך שהכל".
2. וזאת הברכה (ליבון הברכה ח"א סי' ט"ו סעי' ג' אות ד') – "לפי דרכנו, אדם שבא לאכול פרי או ירק ולפניו גם תה (שחור) או קפה שרוצה לשתות, יש לברך תחילה 'שהכל' על התה והקפה, ואחר כך יברך 'העץ' או 'האדמה' על הפרי או הירק. אם הפך את הסדר, יש ספק אם יכול לברך על התה והקפה, שמא כבר פטרו בברכת 'העץ' או 'האדמה'. ולמעשה אם כבר בירך 'העץ' או 'האדמה', לפני שבירך על התה או הקפה, יברך על מאכל אחר 'שהכל' (לא סוכר), ויפטור את התה והקפה, או יגמור לאכול את המאכלים הכלולים באותה ברכה, ויעשה 'שינוי מקום' לפני שתיית התה או הקפה ואז יכול לברך עליהם 'שהכל' בלי ספק. ואם כיוון להדיא, בעת ברכת הפרי או הירק, שלא לפטור את התה והקפה, יכול לסמוך על הפוסקים שודאי לא פטר את התה והקפה, ויכול לברך על התה והקפה 'שהכל' אחרי שבירך 'העץ' או 'האדמה'. ויש אומרים שגם אם לא כיון להדיא, יכול לברך על התה והקפה, ואף שיש להיזהר בזה לכתחילה, הנהוג כך אין למחות בידו".
3. לענין בישול עכו"ם – ע"י יו"ד סי' קי"ד סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

כ] סחטן - סעיף ג'.

א. כתשן.

1. דינו כבישול – ט"ז (ס"ק ו'), פמ"ג (מש"ז ס"ק ו'), באה"ט (ס"ק ו').
2. דינו כסחטן – חמד משה (ס"ק ג'), נהר שלום (ס"ק ו'), מגן גיבורים (שלטי גיבורים ס"ק ד'), מ"ב (ס"ק י"ד, שעה"צ ס"ק כ"ב), כה"ח (ס"ק י"ג).

כא] חתכן לחתיכות קטנות - סעיף ד'.

א. שומשמיין: חלווה, טחינה.

1. מ"ב (ס"ק י"ז) – "ושומשמיין שטחנן נשתנית ברכתן מפה"א לשהכל מפני שאין צורתן עליהן כלל [מ"א] ודעת האע"ו דאפי' טחנן במברך בפה"א אם לא שעשה מהן משקין דאז ברכתן שהכל והובא בשע"ת".
2. ע"י סי' ר"ב סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ב. עוגיות קוקוס (coconut cookies) העשויות מקוקוס טחון.

1. שהכל.

- א) הגרשז"א זצ"ל (הערות ומקורות ללוח ס"ק פ"ז-ב') – "הבאתי בפני הגרשז"א אויערבאך ממתק קוקוס, והוא הורה שאין זה נקרא ניכר ומברך שהכל. וכן הורה בענין עוגיות קוקוס אע"פ שניכרות החתיכות".
- ב) הגריש"א זצ"ל (הערות ומקורות ללוח ס"ק פ"ז-ב') – "וכך הורה אחד מגדולי הדור לגבי עוגיות קוקוס של פסח. ופשוט שה"ה בממתק קוקוס".
- ג) מעדני אשר (סוף סי' פ"ג) – "ובזה מובן גם מנהג העולם לברך שהכל על חלווה ועל ממתק קוקוס וכן על עוגיות קוקוס גם אם מאכלים אלו רובן עומד לטחינה כיון שאין זו טחינה גרידא אלא צורה חדשה ולכן כלתה חשיבות הפרי וברכתן שהכל".

כב] לפת - סעיף ה'.

א. גזר חי (raw carrots): בזמן הזה.

1. ע"י סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

הפסק ושעות בברכת הפירות

סימן ר"ו

- [א] בירך על פירות האילן בפה"א - סעיף א'. [ו] יד ימין - סעיף ד'. [יא] דעת.
 [ב] בירך על פירות הארץ בפה"ע. [ז] סכין.
 [ג] בפה"א ונתכוון על פרי העץ - סעיף ב'. [ח] יקבל ספרים ביד ימין.
 [ד] הפסק ע"י שתיקה - סעיף ג'. [ט] אוכל לפניו בשעת ברכה - סעיף ה'.
 [ה] שאר ענינים. [י] סתם דעת.

[א] בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה, יצא - סעיף א'.

א. משנה (דף מ.) – "בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא".

1. גמרא (שם) – "מאן תנא דעיקר אילן ארעא היא. אמר רב נחמן בר יצחק: רבי יהודה היא, דתנן: יבש המעין ונקצץ האילן מביא ואינו קורא; רבי יהודה אומר: מביא וקורא".

ב. בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה: ראשונים.

1. יצא, פסק כר' יהודה – תוס' (ברכות דף מ. ד"ה רבי), רי"ף (ברכות דף כח:), אשכול (הל' סעודה), ס' האורה (ח"א סי' מ"ה), רשב"א (ברכות דף מ.), רא"ש (ברכות פרק ו' סי' כ"ג, תוס' הרא"ש ברכות דף לו: ד"ה הוא, דף מ. ד"ה רבי), סמ"ג (עשה סי' כ"ז), סמ"ק (סי' קנ"א), ריטב"א (הל' ברכות פרק ב' אות י"ד), נמוקי יוסף (ברכות דף מ.), ריבב"ן (ברכות דף מ.), ראבי"ה (ח"א סי' קי"ג, סי' קט"ז), טור (סעי' א'), ראב"ן (ברכות סי' ק"צ), אהל מועד (שער הברכות דרך ד' נתיב ז'), האגודה (ברכות פרק ו' סי' קמ"ה), פסקי רי"ז (ברכות דף מ.), פסקי ריא"ז (ברכות פרק ו' הל' ג' אות א'), כל בו (סי' כ"ד), אבודרהם (ברכת בורא פרי האדמה).

2. לא יצא, פסק כחכמים – ר' פרץ (כל בו סי' קמ"ו ד"ה עוד).

3. גי' הרמב"ם (ברכות פרק ח' הל' י') – "בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא, ועל פירות האדמה בורא פרי העץ [לא] יצא".
 א) לא יצא, פסק כחכמים – רשב"א (ברכות דף מ.), הג' הרמ"ך (ברכות פרק ח' הל' י'), רבנו מנוח (ברכות פרק ח' הל' י'), ב"י (ס"ק א'), ר"י קורקוס (הל' ביכורים פרק ד הל' י"ב), ב"ח (ס"ק א'), פנים מאירות (ח"א סי' נ"ח), עולת תמיד (ס"ק א'), מחה"ש (ס"ק א'), דברי דוד (ברכות דף מ. ד"ה מאן).

- ב) יצא, פסק כר' יהודה – הג' מיימוניות (ברכות פרק ח' הל' י' אות פ'), פני יהושע (ברכות דף מ. ד"ה במשנה), צל"ח (ברכות דף מ. ד"ה מאן), שאגת אריה (סי' כ"ג), ברכי יוסף (ס"ק א', סוף ס"ק ב'), שע"ת (ס"ק א'), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק א'), משרת משה (ברכות פרק ח' הל' י').

- ג) מראי מקומות – כסף משנה (ברכות פרק ח' הל' י'), פרישה (ס"ק א').

ג. בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה: פוסקים.

1. יצא – מחבר (סעי' א'), ב"ח (ס"ק א'), שלחן שלמה (סעי' א'), כה"ח (ס"ק ב', ס"ק ד'), פוסקים.

2. תוך כדי דיבור, נכון לתקן דבריו

- א) ברכת הבית (שער י"ט סעי' י"א) – "היה לפניו פרי העץ וטעה ובירך בפה"א יצא כמבואר בשער ב', ואם נזכר ואמר אחר כך, בפה"ע, בין תוך כדי דיבור ובין לאחר כדי דיבור יצא, ולכתחילה לא יאמר אחר כדי דיבור בפה"ע, אבל אם יכול לומר תוך כדי דיבור בפה"ע יאמר, כן נ"ל".

- ב) קנה בושם (ח"ג סי' י"ב, פסקי בושם פרק י' סעי' ו') – "דמכיון דכל עיקר דין זה אינו אלא בדעיבד, והיינו דבדיעבד יצא גם בברכת בפה"א על פרי העץ, ואם כן כל זמן שאפשר לתקן שיהיה לכתחילה ודאי עדיף טפי, והיינו אם נזכר מיד ויכול לתקן ולסיים בתוך כדי דיבור בפה"ע ודאי עדיף, אבל לאחר כדי דיבור לא מועיל תיקון, וכעת הנני להוסיף דבזה ירויח עוד לצאת גם דעת הרמב"ם".

ד. בירך על פירות האילן בפה"א ויצא, מהו אם הביאו לפניו עוד מזה המין של בפה"ע אם חוזר ומברך בפה"ע או לא.

1. מחמיר, חוזר ומברך בפה"ע.

- א) ערה"ש (סעי' ג') – "יראה לי דאע"ג דקיי"ל אם בירך על העץ האדמה דיצא זהו לענין הפירות המונחים לפניו ולא להפירות שאינם לפניו כלומר דהנה האוכל תפוחים ובירך העץ והביאו לפניו עוד תפוחים יצא בברכתו הראשונה כמו שיתבאר וזהו כשבירך העץ אבל כשבירך האדמה ולא כיון מפורש לפטור התפוחים שיביאו אח"כ מברך על התפוחים שאח"כ העץ שהרי לכתחילה אין לברך על העץ האדמה אלא שבדיעבד יצא ואין לנו אלא על מה שלפניו ולא על מה שיביאו אח"כ וכ"ש כשבירך על הצנון והיתה כוונתו לפטור את הזית והביאו אח"כ זיתים אחרים דמברך עליהם העץ [והט"ז סק"ב רוצה לומר דגם בכה"ג פוטר ותמה על הש"ע ע"ש ודבריו תמוהים וכבר תמה עליו השאגת אריה סי' כ"ז ומהר"י והרשב"א אין ראייה כלל ע"ש וכן נלע"ד בכל הברכות שבדיעבד יוצאין בהן כמו שהכל אין זה אלא על מה שלפניו ודו"ק".

- ב) שערי הברכה (פרק י"א הע' פ"א, טבלה טעות בברכות הע' כ"ח, פרק י"ג הע' פ"ז).

2. מיקל, אינו חוזר ומברך.

- א) באר משה (ח"א סי' ח') – "נשאלתי מאחד שבירך בפה"א על בפה"ע בטעות דהדין דיצא, מהו אם הביאו לפניו עוד מזה המין של בפה"ע אם חוזר ומברך בפה"ע או לא. השבתי דאינו חוזר ומברך. בהשקפה הראשונה עלה בדעתי לפשוט ספקתינו מהא דאיתא

בשו"ע (סי' ר"ו ס"ג) היו לפניו פרי האדמה ופרי העץ וברך על פרי האדמה ונתכוין לפטור את פרי העץ יצא. והקשה הט"ז (סק"ב) דלמה לנו שהפרי העץ יהיה לפניו מאחר שכוון בברכת בפה"א לפטור גם את הפה"ע ומהני לפי השו"ע וא"כ למה צריך שיהי' הפה"ע לפניו דהלא הברכה עולה גם לפירות שמביאין אח"כ כמפורש (שם בס"ה) והא"ר (הובא בשע"ת ובמ"ב אות ח') מיישב היטב דברי השו"ע דכוונתו לרבותא דאפילו היה לפניו הפרי העץ כשבירך לא נפטר ממילא אא"כ נתכוון בהדיא לפטור, אבל באמת מודה השו"ע דהיכי דנתכווין בהדיא לפטור מהני אפילו לא היו הפרי העץ לפניו כשבירך בפה"א. וא"כ בנידון שלנו שכוון לפטור הפרי העץ בברכת בפה"א (נהי דבטעות אבל עכ"פ כוון לפטור) ובכה"ג לכו"ע בירך על פירות האילן בפה"א יצא א"כ אפילו הביאו לפניו עוד מזה המין יצא וא"צ לברך ברכת בפה"ע. שוב ראיתי בערוך השלחן ... ושוב כתב דמדברי הט"ז שכתב גבי פה"א ופה"ע דאף אם לא היו לפניו הפה"ע נמי מהני ברכת בפה"א אף עליהם מוכח דלא כדבריו עיין שם ואיני מביין איך מביין בעל ערוך השלחן דהט"ז לא ס"ל כדבריו דהלא הט"ז איירי במתכוון לפטור הפרי העץ ולא איירי כלל באופן דאיירי ביה הערה"ש. אבל לפי מה שכתבתי שפיר מוכח כמו שכתבתי".

(ב) דברי שלום (מזרחי, או"ח ח"ב סי' ע"ד אות ז') – "ערוה"ש ... נלע"ד שאפילו בכה"ג שבירך בסתמא כיון שבזה נפטרין גם התפוחים שמביאין לו לאחר מכן ונגררין לאחר מה שבירך על התפוחים שלפניו א"כ י"ל כמו דמהניא ברכת האדמה שבירך, על התפוחים שלפניו ה"נ מהניא לגבי התפוחים שביבאו לו אחר כך דמגרר גרירן בתרייהו וכמו דמהני אם כיוון מפורש לפוטורן ה"נ מהני אם בירך בסתמא כיון דקי"ל מגרר גרירן ומפטרן בברכה שמברך על התפוחים וחשיב דיעבד גם לגבי התפוחים שמביאין לו לאחר מכן, כן נלע"ד ודוק בזה".

ג) עי' פתחי הלכה (פרק י"ב סעי' כ"ב, הע' נ"ז) – "יש ספק אם צריך לחזור ולברך, ומסתבר שלא יברך שנית".
3. מראי מקומות – נשמת כל חי (ח"ה סי' נ"ד), נתיבות הברכה (פרק י"ג הע' ה').

ה. טעה וברך בורא פרי האדמה על פירות האילן, אם פטר גם פירות האדמה המונחים לפניו.

1. יכול לאכול שאר פירות האדמה שבדעתו היה לאוכלם כעת, אא"כ טעה בלשונו.
 - א) הר צבי (או"ח סי' ק"ו, עי' סי' ק"ז) – "דאם במזיד בירך ברכת פרי האדמה על פרי העץ, מסתברים דברי כת"ר דיצא ידי ברכה גם על פרי האדמה שלפניו. אבל אם בשוגג בירך ברכת פרי האדמה על פרי העץ, היה נראה לחלק ולומר, דדבר זה תלוי ועומד בתוכן שגגתו אשר שגג. ואם הוא טועה בדין או במציאותו של פרי עץ זה עד שטעותו גרמה לו לכוון ולברך ע"ז ברכת פרי האדמה, שוב מסתבר דשוגג זה דינו כמזיד, דזיל בתר טעמא, דמכיון דנתכוין לברך בורא פרי האדמה, הרי מסתמא כוונתו לפטור את שניהם, אבל אם טעותו היא בדרך זאת, דבאמת נתכוין לברך בורא פרי העץ ולישניה הוא דאיתקיל ליה וגמר בורא פרי האדמה, נהי דיצא ידי ברכה על פרי זה שבירך עליו, אבל שאר פרי האדמה הא יש כאן כוונה שלא לפוטורם בברכתו, דכוונתו לברך בורא פרי העץ הוי כאילו נתכוין שלא לפוטורם, דאדם יודע דהמברך בורא פרי העץ על פרי האדמה לא יצא".
 - ב) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות ט"ו) – "שאלה. מי שטעה וברך בורא פרי האדמה על פרי העץ, שהדין הוא שיצא, האם יכול לאכול פירות וירקות אחרים שברכתם בורא פרי האדמה או בורא פרי העץ. תשובה. אם טעה וברך בורא פרי האדמה משום שחשב שפרי זה ברכתו בורא פרי האדמה, יכול לאכול שאר פירות האדמה שבדעתו היה לאוכלם כעת, אבל שאר פירות העץ לא יאכל בלא ברכה, אבל אם טעה בלשונו, שרצה לומר בורא פרי העץ ואמר בורא פרי האדמה, רשאי לאכול שאר פירות העץ שהיה בדעתו לאוכלם כעת, אבל טוב שלא יאכל פירות האדמה, אלא יפטרם בפרי שלא היה בדעתו לאוכלו".
2. חשוקי חמד (נדרים דף נה, עמ' תקפ"א) – "שאלה מעשה ביהודי שהיו על שולחנו בליל ט"ו בשבט מינים רבים, של פירות העץ ופירות האדמה, וחפץ היה לטעום מכולם. נטל בידו תמר, ודעתו היתה לברך עליו בורא פרי העץ, ולפטור בברכתו את כל פירות העץ, ואחר כך לברך על פירות האדמה. והנה, בחתימת הברכה נתקל בלשונו, ובטעות חתם על התמר 'בורא פרי האדמה'. מאחר והדין הוא שבדיעבד יוצא ידי חובה כשבירך האדמה על פרי העץ, טעם מהתמר, ומשאר פירות העץ [שהתכוון לפוטורם בברכת האדמה]. לאחר מכן, כשעמד לברך על פירות האדמה, עלה ספק בליבו: הרי כבר בירכתי 'האדמה' על התמר, ואם כן יש לשאול, האם נפטור פירות האדמה בברכה זו, כיון שפירות האדמה היו לפני, ובדעתי היה לאוכלם, ולמעשה ברכתתי את הברכה הראויה להם; או שמא לא נפטרו פירות האדמה, כיון שבעת הברכה בכוונתי היה לפטור אך ורק את פירות העץ, ועל פירות האדמה חשבתי לברך בפני עצמן, ואם כן אולי עלי לחזור ולברך 'האדמה' על פירות האדמה.
 - א) תשובה: השאלה הובאה לפני הגאון רבי שלום בן ציון פלמן זצ"ל, ומופיעה בספרו הנפלא 'שלמי תודה' (ברכות, עמ' יא). והביא בשם מרן ראש הישיבה בעל ה'אילת השחר' שליט"א [זצ"ל], שהורה לחזור ולברך על פירות האדמה 'בורא פרי האדמה'.
 - ב) והעיר ה'שלמי תודה' מהמבואר בהגהות הגאון רבי עקיבא איגר (או"ח סימן רו ס"ה), שדן אודות אחד שהיו לפניו כמה מינים של פירות העץ, ובין השאר היו לפניו אגוזים, והאיש טעה לחשוב שעל האגוזים מברכים בורא פרי האדמה, וברך על אחד מפירות העץ, על דעת לפטור את כל פירות העץ, מלבד האגוזים, שעליהם חשב לברך בנפרד 'האדמה'. והנה, כשנטל את האגוזים על מנת לברך עליהם, הודיעו לו הנוכחים, שגם הם מין העץ, וברכתם בורא פרי העץ, והתעוררה השאלה, האם צריך לחזור ולברך העץ על האגוזים או לא. והביא הרע"א את התבואות שור (יו"ד סוף סימן יט), שדן לומר [במקרה דומה], שאין מקרה זה דומה לדין 'נמלך', כיון שכאן היה בדעתו לאכול את כל מה שלפניו על השולחן, ולא נתחדשה לו באכילת האגוזים אכילה חדשה, אלא שטעה לחשוב שאין זה פרי העץ; ומאחר ולמעשה בירך את הברכה הראויה, יש מקום לומר שחלה הברכה גם עליהם. לאור זאת, אומר ה'שלמי תודה', שלכאורה יש לומר כן גם בענייננו, שכיון שבירך 'האדמה', שהיא הברכה הראויה לפירות האדמה שלפניו, והיה בדעתו לאוכלם, לכאורה גם הם נפטרו בברכתו.

ג) אמנם, הביא שמרן ראש הישיבה בעל אילת השחר שליט"א [זצ"ל], חילק בין ב' הנידונים: בנידון האגוזים, האדם בירך בסתמא, ודעתו היתה שהברכה תועיל עד כמה שהיא יכולה להועיל, אלא שטעה וסבר שעל פרי זה הברכה אינה מועילה, ואם אליבא דאמת, הברכה כוללת גם פרי זה, הרי שעולה גם עבורו. בנידוננו לעומת זאת, המברך יודע שיש לפניו ב' מינים שאין ברכותיהן שוות, ודעתו לברך על כל מין בפני עצמו, וכשבירך על התמר, דעתו היתה רק לפירות העץ, אלא שאיתקיל מילוליה ובמקום

לומר בורא פרי העץ אמר האדמה, וכיון שכוונתו היתה רק לפירות העץ ולא לפירות האדמה, אין הברכה עולה עבור פירות האדמה, וצריך לחזור ולברך עליהם.

ד) עוד הביא השלמי תודה, את דברי כף החיים (סימן רו ס"ק יב) שדן במקרה שאלתנו, שהיו לפניו פירות העץ והאדמה, וטעה ובירך על פרי העץ ברכת בורא פרי האדמה, וכתב, שלא יטעם מפרי העץ, אלא יניחנו מידו, ויטול פרי האדמה ויאכל אותו, ואחר כך יחזור ויקח את פרי העץ, ויברך עליו בורא פרי העץ. והקשה על דבריו השלמי תודה: הלא כבר בירך בורא פרי האדמה על פרי העץ, שזו ברכה שיוצאים בה [בדיעבד], ואם כן, הרי שפטר את פרי העץ שבידו, והיאך יניחנו ושוב יחזור ויברך עליו בורא פרי העץ.

ה) ונראה ליישב את דברי קדשו של הכף החיים, שאמנם ברכת האדמה שבירך עולה לפרי העץ, אך זה רק בדיעבד, ואין זה השבח השלם והראוי, בו יש לשבח ולהודות לה' יתברך על פרי זה, אלא רק 'מקצת' שבחו [כי לא בירך את הברכה היותר פרטנית על מין העץ, אלא בירך ברכה כללית על כל היוצא מהאדמה], וממילא, אם ניתן להחיל את ברכת האדמה על פירות האדמה [שעליהם אכן זהו שבח ראוי], כך יש לעשות, וכעת, כשלוקח שוב את פרי העץ, עליו לברך את ה' יתברך בשבח המושלם - 'בורא פרי העץ'. ונראה שכל דברי הכף החיים אמורים כשעדיין לא טעם מפרי העץ, שאז יכול להחיל את הברכה על פרי האדמה שלפניו, אבל כשכבר טעם מפרי העץ, והברכה חלה עליו, כאשר יבוא לאכול מפרי האדמה יברך שוב 'האדמה', כי הברכה הראשונה חלה רק על פירות העץ, ולא על פירות האדמה, כפי שביאר מרן בעל אילת השחר שליט"א [זצ"ל].

ו) לסיכום: א. אם בירך 'בורא פרי האדמה' על פרי העץ, ולפניו גם פירות האדמה, יניח מידו את פרי העץ, ויאכל מפרי האדמה, ואחר כך יברך 'בורא פרי העץ' על פרי העץ. ב. אם כבר טעם מפרי העץ, כשיבוא לאכול מפירות האדמה, יברך עליהם 'בורא פרי האדמה'.

3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק י"א הע' מ"ד).

1. בירך מזונות על דבר שברכתו שהכל וכדו'.

1. עי' סי' ר"ח סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ז. טעה ובירך באופן שיצא בדיעבד, אם ראוי לאכול רק מעט.

1. מ"ב (ס"ק י') – יצא. ועיין בשע"ת דיש חולקין ע"ז וס"ל שאפילו נתכוין לפטור את פה"ע המונח לפניו לא יצא וצריך לחזור ולברך בורא פרי העץ וברכת בורא פה"א לא היתה לבטלה דנתקיימה על פרי האדמה לבד ומ"מ מסיק דבדיעבד אין לחזור ולברך וכדעת השו"ע דספק ברכות להקל ויותר טוב להיות נמלך שלא לאכול מיד הפרי העץ אלא לאחר זמן ויחזור ויברך עליהן".

2. מ"ב (סי' ר"ג ס"ק ג') – "ובדיעבד כשבירך בפה"ע יאכל רק מעט כדי שלא תבטל הברכה ולא יותר".
א) ח"א (כלל נ"א סעי' ט') – "ובדיעבד שבירך על אלו מינין בורא פרי העץ, יאכל א' כדי שלא יברך בודאי ברכה לבטלה, אבל לא יאכל יותר עד שיברך על דבר אחר שברכתו בורא פרי האדמה או דבר שברכתו שהכל. ופאזימקעש שגדלים ביערים, פשיטא דאסור לאכול יותר עד שיברך על דבר אחר".

3. מ"ב (סי' קס"ז ס"ק מ"ט) – "אינו חוזר ומברך. כשיאכל עוד דבר ברכה המוציא אינו אלא מדברבנן וספיקא לקולא ומטעם זה אפילו אם ירצה להחמיר ולברך ג"כ אינו רשאי משום ברכה שאינה צריכה מיהו אם נזדמן לפניו במסיבתו אחד שרוצה לאכול פת נכון שיוציאו בברכת המוציא".

4. מ"ב (סי' קע"ו ריש ס"ק ב', שעה"צ ס"ק ב') – "בירך על הפרפרת. דדרך הוא להביאם קודם הסעודה לתענוג או להמשיך הלב לאכילה ולא פטר את הפת כיון דברכתן במ"מ. וכתב בשיטה מקובצת שאף אם כוון בפירוש לפטור לא מהני. [וכתב שם, שאף דבעלמא פוטר בדיעבד ברכת בורא מיני מזונות לפת, היינו, היכא שבירך רק על אותו פת דאין להברכה על מה לחול, אבל כאן שבירך על הפרפרת אלא דבמחשבתו חשב לפטור הפת, אינו פוטר עד כאן דבריו, עיין שם]".

5. מ"ב (סי' רע"א ס"ק י"ח) – "אינו מברך המוציא. דס"ל דקידוש לא הוי הפסק. וכיון דספק ברכות להקל יש לתפוס כהי"א [אחרונים]".

ב בירך על פרי הארץ בורא פרי העץ, לא יצא.

משנה (דף מ.) – "בירך ... ועל פירות הארץ בורא פרי העץ לא יצא".

א. אם תוך כדי דיבור אמר בפה"א.

1. יצא – ברכת הבית (שער י"ט סעי' י"א).

ב. פירות הגדלים על האילן שלא נגמר הפרי או שאינן עיקר הפרי, וממילא מברך בורא פרי האדמה: אם בירך בפה"ע.

1. יצא, כיון דעכ"פ מין פרי עץ הוא – מג"א (ס"ק א'), שלחן שלמה (סעי' א'), ברכי יוסף (ס"ק ב'), ח"א (כלל נ"א סעי' י"ב, לשונו מובא לקמן), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק א'), מ"ב (ס"ק ג', שעה"צ ס"ק א', לשונו מובא לקמן), שבט הלוי (מבית לוי ח"ז עמ' נ"ד אות ב').

2. לא יצא – אבן העזר (על מג"א ס"ק א'), א"ר (ס"ק א'), מאמר מרדכי (ס"ק א').

3. מראי מקומות.

א) שעה"צ (סי' ר"ב ס"ק מ"ב) – "ועל העלין ותמרות יש לעיין בדבר אף לפי מה שפסק המגן אברהם לקמן בריש סימן ר"ו דעל דבר שאינו עיקר הפרי יצא בדיעבד בברכת פרי העץ, דשמא אינן בכלל פרי עץ כלל, ובפרט על העלין שהם עלים בעלמא".

ג. פירות הגדלים על האילן ומחמת שנתרסק ירד ממעלתו ומברכין עליו לכתחלה שהכל: אם בירך בפה"ע.

1. יצא – ח"א (כלל נ"א סעי' י"ב), מ"ב (סי' ר"ב ס"ק מ"ג).

2. מראי מקומות – שעה"צ (סי' ר"ח ס"ק מ"ד).

ד. בוסר שמסופק אם הגיע לשיעור כפול הלשבו: ברכה ראשונה.

1. בורא פרי האדמה, משום דבדיעבד אם בירך בפה"א על פה"ע יצא – רא"ש (ברכות פרק ו' סי' ה', "ואם מסופק בבוסר מתי הוא כפול הלבן יברך בפה"א דקי"ל כמתני' אם בירך על פירות האילן בפה"א יצא ואף על גב דבגמ' (מ א) מוקי ליה כר' יהודה מ"מ קי"ל הכי כיון דסתם לן תנא כר' יהודה"), ר' ירוחם (נתיב ט"ז ח"ב, קמ"ג-ג'), טור (סי' ר"ב סעי' ב'), אבודרהם (ברכות השער הרביעי ד"ה הבוסר), מחבר (סי' ר"ב סעי' ב'), לבוש (סי' ר"ב סעי' ב'), ברכי יוסף (ס"ק ב'), גר"ז (סי' ר"ב סעי' ג'), שעה"צ (ס"ק א', לשונו מובא לקמן), ערה"ש (סי' ר"ב סעי' י"ח), קצות השלחן (סי' מ"ט סעי' ט'), פוסקים.
(א) קשה: דבדיעבד ג"כ יוצא אם בירך בורא פרי העץ [עי' לעיל] – אבן העוזר (על מג"א ס"ק א'), א"ר (ס"ק א').
(ב) י"ל, מסתבר יותר לברך בורא פרי האדמה שבכלל זה גם כן פרי העץ.

1 (1) ברכי יוסף (ס"ק ב') – "יש לישב דאע"ג דאם בירך על אלו בורא פרי העץ יצא כדעת הרב מג"א, מכל מקום יותר צודקת בורא פרי האדמה, כיון דאין זה עיקר פרי האילן, ובורא פרי העץ משמע כי הוא זה עיקר פרי האילן, ולכן כתבו דלכתחילה יברך עליהו בורא פרי האדמה דטפי עדיף שיברך בורא פרי האדמה מפרי העץ, אבל אין הכי נמי דאם בירך בורא פרי העץ עליהו יצא, וכדעת הרב מג"א. ודוק".

2 (2) ח"א (כלל נ"א סעי' י"ב) – "מה שהקשו על המ"א דאם כן למה כתבו הפוסקים דהיכא דיש ספק בפרי אם הוא עיקר הפרי יברך בורא פרי האדמה דיצא בדיעבד הא למ"א להיפך נמי יצא, נראה לי דלא קשה מידי דזה הוי כלכתחלה כיון שרוצה לברך ומסתבר יותר לברך בורא פרי האדמה שבכלל זה גם כן פרי העץ. אבל בדיעבד שטעה באמת, יצא, שהרי לא אמר שקר, שהרי הוא מן העץ".

(ג) י"ל, כיון דברכת פרי אדמה מפורש בש"ס דיצא על ברכת פרי עץ.

1 (1) פנים מאירות (ח"א סי' נ"ח) – "ואפשר דכיון דברכת פרי אדמה מפורש בש"ס דיצא על ברכת פרי עץ ולכך כתב דיברך פרי אדמה ולעולם לענין דינא י"ל דמודה הר"אש דאם מבר' בדעבד פרי עץ דיצא".

2 (2) מחה"ש (סוף ס"ק א') – "עדיף טפי לברך בורא פרי האדמה דזה מבורר להדיא בגמרא [שם] דאם בירך על פירות אילן בורא פרי האדמה יצא, מה שאין כן לברך בורא פרי העץ כיון שאין זה מבורר להדיא בגמרא דאי בירך על בוסר בורא פרי האדמה דיצא, ניהו דהדין דין אמת".
א. חולק – ברכי יוסף (ס"ק ב').

(ד) י"ל, שיש חולקים.

1 (1) מ"ב (ס"ק ג', שעה"צ ס"ק א') – "כתב מ"א ואותן פירות הגדלים על האילן ומברך בורא פרי האדמה משום דלא נגמר הפרי או שאינו עיקר הפרי וכדלעיל בסימן ר"ב ס"ב וס"ו אם בירך בפה"ע יצא כיון דעכ"פ מין פרי עץ הוא. [ואף דאבן העוזר ואליה רבה ומאמר מרדכי חולקין עליו ומביאין ראיה נגדו, יש כמה אחרונים שהחזיקו בשיטתו ויישבו הקושיות שעליו, הלא המה הברכי יוסף והמגן גבורים והחיי אדם, וגם הפרי מגדים מיישב הקושיא שעליו, ולפי הנראה גם הפנים מאירות הולך בשיטתו (אך מה שחידש בבוסר שיברך פרי העץ, דחו האחרונים את דבריו), וספק ברכות להקל"]".

(ה) י"ל, מוקמינן ליה אחזקה קמייתא.

1 (1) ברכת הבית (שער ב' ס"ק ב').

2 (2) חזון עובדיה (פסח ח"א סי' ז', עמ' ק"ט) – "י"ל דשאני התם שיש לו חזקת קטנות דמעיקרא שמברכים עליו בורא פרי האדמה, אלא שיש ספק אם יצא מחזקה זו להכי מוקמינן ליה אחזקה קמייתא".

2. בורא פרי העץ.

(א) פנים מאירות (ח"א סי' נ"ח) – "וליי נראה דראוי לברך פרי עץ לצאת אליבא דהרמב"ם דפסק דאם מברך על פרי עץ פרי אדמה דאינו יוצא ומתניתין יחידאה היא א"כ גבי בוסר אם הוא מסופק ראוי לברך פרי עץ".

1 (1) לתרץ למה לא חושש לשיטת הרמב"ם, עי' המחזה"ש (סי' ר"ו ס"ק א').

3. דירא שמים לא יאכל ענבים אלא תוך סעודה.

(א) אבן העוזר (סי' ר"ב על סעי' ב') – "פסק הש"ע בענבים מתוך שלא נודע לנו שיעורו, לעולם צריך לברך על הענבים בפה"א. וכן פסק הב"ח. ונלע"ד דירא שמים לא יאכל ענבים אלא תוך סעודה, כיון דאנו מברכין עליהם מספק בפה"א ע"כ שמא נגמר הפרי, וצריך לברך אחריו מעין ג', והוי ליה ממש דין אוכל דגן חי כו' והגרעינין שלמים, דפסק שו"ע סימן ר"ח ס"ד שלא לאכלו אלא תוך הסעודה ע"ש. וזה נ"ל פשוט דאף החולקים שם מודים כאן ע"ש".

(ב) מגן גיבורים (סי' ר"ב אלף המגן ס"ק ז').

4. מראי מקומות – עוללות אפרים (דין ז'), ברכת הבית (שער ב' סעי' ב').

[ג] בירך על פרי האדמה ונתכוון לפטור את פרי העץ - סעיף ב'.

א. היו לפניו פרי האדמה ופרי העץ, ובירך על פרי האדמה ונתכוון לפטור את פרי העץ, אם יצא ידי חובת הברכה של פה"ע.

1. מיקל, אין צריך לברך אחר כך על פרי העץ.

(א) מחבר (סעי' ב') – "היו לפניו פרי האדמה ופרי העץ, ובירך על פרי האדמה ונתכוון לפטור את פרי העץ, יצא".

(ב) לבוש (סעי' ב') – "אם היו לפניו פרי אדמה ופרי עץ, יברך תחלה על פרי העץ ואחר כך על פרי האדמה. ואם בירך תחלה על פרי האדמה וכיוון לפטור גם את פרי העץ יצא ואין צריך לברך אחר כך על פרי העץ".

(ג) פ"ח (על סעי' ב') – "אבל אם נתכוון לפטור הזית יצא וכפסק מרן ז"ל שיפה כיון, כן נראה לי ודוק".

(ד) שלחן שלמה (סעי' א').

(ה) ברכי יוסף (ס"ק ה').

(ו) גר"ו (סעי' ב') – "היו לפניו פרי האדמה ופרי העץ ובירך תחלה על פרי האדמה ... אם נתכוין לפטור בברכתו גם פרי העץ יצא ואפילו לא היו פרי העץ עדיין לפניו כשבירך ואח"כ הביאוהו לפניו".

(ז) שבט הלוי (מבית לוי ח"ז עמ' נ"ד אות ג').

2. מחמיר.

(א) שאגת אריה (סי' כ"ג) – "הדבר ברור שרש"י ותוס' וודאי לית להו הא דהר"י שפי' דהא דתנן בירך כו' ה"מ בחד מינא וטעה כו' משמע דוקא בחד מינא הוא דמהני אבל בתרי מיני אפי' במתכוין אין ברכת הצנון פוטר את הזית. ותימה לי על הרב ב"י ... ולענין דינא הדבר ברור שראוי לפסוק כרש"י ותוספות וה"מ מסוגיית הגמ' וגם דברי הר"ר יונה יש לכוין כן ואפי' היו לפניו פה"א ופה"ע ובירך על פה"א בפה"א ונתכוין לפטור את פה"ע בברכה זו לא מהני וצריך לברך על של עץ ברכה בפ"ע".

(ב) חזו"א (או"ח סי' ל"ד אות ז') – "ובזה א"ש ג"כ הא דבברכה ראשונה אין ברכה כוללת פוטרת את הדבר שצריך לברך עליו בפרט, כגון אם הי' לפניו פה"ע ופה"א, וברך על פה"א וכיון לפטור את פה"ע, לא יצא משום ברכת פה"ע, וכש"כ בש"א סי' כ"ז, וכ"כ במ"ב סי' קע"ו בשם שטמ"ק, דאם ברך על הפרפרת לא פטר את הפת, אף אם כיון לפוטרו, ואילו כשבירך בה"מ פטר את התמרים והיין ומעשה קדירה, ואף היכי שצריך לברך עליהן לכתחלה ברכה המיוחדת להן, קדם בה"מ, וכש"נ לעיל, ואע"ג דבה"מ יש לו על מה לחול בלעדן, אלא שה"ט כיון שברכה ראשונה, מתיחסת יותר לטעימה ראשונה, יעוין בתו' ברכות ל"ט ב' ד"ה והלכתא, וכל הסעודה נטפל לברכה, לכן אין מין אחר נטפל לברכה, וכיון שאם טעם בתחלה את פה"א לא נפטר פה"ע, ה"ה כשיפרוס משניהן כאחת, וכ"ז בב"ר משא"כ בברכה אחרונה, מיהו בשו"ע סי' ר"ו סעי"ב סתם דגם בב"ר אף אם פרס את פה"א יצא ברכת פה"ע ג"כ, וצ"ע על המ"ב שסתם בסי' קע"ו דברי השמ"ק".

3. לכתחילה חושש.

(א) מ"ב (ס"ק י', שעה"צ ס"ק ט') – "ויותר טוב להיות נמלך שלא לאכול מיד הפרי העץ אלא לאחר זמן ויחזור ויברך עליהן [ומכל מקום הסומך עצמו על השולחן ערוך אין למחות בידו, כי הרבה אחרונים העתיקו דברי השולחן ערוך לדינא]".

1) הגרפח"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י') – "מ"ב ... צ"ע דהיכי משכחת לה נמלך, מאחר שיודע שרוצה לחזור ולברך,

וי"ל דמה שפוטר בברכה אחת אף מה שאכל אח"כ, הוא משום דאף דאינו חושב כל רגע על הברכה, מ"מ בתת-הכרתו, עדיין

כוונתו לכך, ומיקרי שאין כאן הפסק, אולם כשהחליט בדעתו דלמשך זמן מועט לא יאכל מפירות אלו, נפסק כוונתו, ונמצא

שיש הפסק בין הברכה לאכילה, ולא איכפת לן במה שרוצה לאכול בעתיד".

4. מ"ב (סי' קע"ו ס"ק ב', שעה"צ ס"ק ב') – "וכתב בשיטה מקובצת שאף אם כוון בפירושו לפטור לא מהני. [וכתב שם, שאף דבעלמא

פוטר בדיעבד ברכת בורא מיני מזונות לפת, היינו, היכא שבירך רק על אותו פת דאין להברכה על מה לחול, אבל כאן שבירך על

הפרפרת אלא דבמחשבתו חשב לפטור הפת, אינו פוטר עד כאן דבריו, עיין שם]".

(א) עי' סי' קע"ו, לשיטות ומראי מקומות.

ב. ה"ה דבר שברכתו שהכל – פמ"ג (א"א ס"ק ב'), מ"ב (ס"ק ט').

1. מראי מקומות.

(א) שבה"ל (ח"ח סוף סי' ל"ז) – "בעובדא שהיו לפניו מים וקיגעל ובירך על המים ברכת שהכל וכוונתו הי' לפטור הקיגעל בחשבו

שזה מתפוח אדמה ובצורתו דעכשיו גם כן ברכת שהכל ולאחר שהתחיל לאכל מהקיגעל הוברר לו שזה נעשה מאיטריות

שברכתו בורא מיני מזונות וספיקו אם מותר להמשיך לאכל עם ברכת שהכל, או שאסור לאכול עד שיברך בורא מיני מזונות, או

רק באופן שיהי' נמלך בינתים ואז לברך בורא מיני מזונות. לפי ענ"ד פשוט דכיון שמה שפטר את הקיגעל הי' בטעות גמור שלא

ידע שהוא מזונות א"כ פשיטא שחייב לברך מיד בורא מיני מזונות בלי שום המלכה".

ג. רק בפניו, או אפי' שלא בפניו.

1. אפי' שלא בפניו – ט"ז (ס"ק ב'), א"ר (ס"ק ב'), פמ"ג (מש"ז ס"ק ב'), ברכי יוסף (ס"ק ה'), נהר שלום (ס"ק א'), מאמר מרדכי

(ס"ק ג'), גר"ו (סעי' ב', לשונו מובא לעיל), מ"ב (ס"ק ח'), כה"ח (ס"ק ח').

2. רק לפניו – מור וקציעה (ד"ה ומיהו), ערה"ש (סעי' ג', לשונו מובא לעיל).

3. מראי מקומות – דברי שלום (מזרחי, או"ח ח"ב סי' ע"ד אות ז').

[ד] הפסק ע"י שתיקה – סעיף ג'.

א. הפסק ע"י דיבור.

1. עי' סי' קס"ז סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

ב. שיעור של תוך כדי דיבור.

1. שלום עליך רבי ומורי.

(א) שבולי הלקט (סי' קס"ו).

(ב) ב"י (ס"ק ו' ד"ה וזה [גירסא לפנינו], חו"מ סי' ל"ח סוף ס"ק י"ד).

(ג) לבוש (סעי' ג') – "והוא כדי שאלת שלום תלמיד לרב שיאמר לו שלום עליך רבי ומורי".

- (ד) לחם רב (ס"ק א') – "היינו לומר כדי שאילת שלום תלמיד לרב שיאמר לו שלום עליך רבי ומורי (ב"י שבולי לקט ומצאתי כתוב)".
- (ה) ט"ז (ס"ק ג') – "פ"י כדי דבור שאילת שלום תלמיד לרב דהיינו שלום עליך רבי ומורי".
- (ו) עטרת זקנים (ס"ק ב') – "היינו כדי שאילת שלום תלמיד לרב, שלום עליך רבי ומורי".
- (ז) מור וקציעה (ד"ה ומסתברא, ע"י סידור ח"ב עמ' תתקע"ג אות י').
- (ח) באה"ט (ס"ק ב') – "פ"י כדי דיבור שאילת שלום תלמיד לרב דהיינו שלום עליך רבי ומורי".
- (ט) פמ"ג (סי' תפ"ז א"א ס"ק א'), ע"י סי' ר"ו מש"ז ס"ק ג').
- (י) שלחן שלמה (סעי' ב').
- (יא) ערה"ש (סעי' ד') – "דהיינו שאילת שלום תלמיד לרב שלום עליך רבי ומורי".
2. רק שלום עליך רבי.
- (א) סמ"ע (סי' קצ"ה ס"ק י"ט).
- (ב) שכנה"ג (הג' ב"י ס"ק ה').
- (ג) עולת תמיד (סוף ס"ק ג') – "פירוש יותר מכדי שאילת שלום תלמיד לרב שהוא שלום עליך רבי".
- (ד) מג"א (ס"ק ד') – "דהיינו שלום עליך רבי".
- (ה) א"ר (ס"ק ה', א"ז ס"ק ג') – "בשיירי כנסת הגדולה [הגהות ב"י אות ה] האריך למחוק תיבת ומורי, דשלום עליך רבי לחוד הוי תוך כדי דיבור, וכן מצאתי (במע"מ) [בפלפולא חריפתא] פרק מרובה [ב"ק סימן ז אות ז]".
- (ו) פלפולא חריפתא (ב"ק פרק ז' סי' ז' אות ז').
- (ז) מחה"ש (ס"ק ד').
- (ח) גר"ז (סעי' ג'), סדר ברכת הנהנין פרק ט' סעי' ב') – "שהוא כדי שאילת שלום תלמיד לרב שהן ג' תיבות אלו שלום עליך רבי".
- (ט) ח"א (כלל נ"ח סעי' ז').
- (י) חסד לאלפים (ס"ק ג').
- (יא) נתיבות המשפט (סי' קצ"ה ס"ק ט"ז, [אמנם ע"י דרך החיים סי' ס"ז ס"ק א', וצ"ע]).
- (יב) תפארת ישראל (תמורה פרק ה' משנה ג' אות י"ד).
- (יג) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ד') – "והיינו שלום עליך רבי בלבד ולא תיבת מורי".
- (יד) בן איש חי (שנה א' פר' בלק אות ג') – "דהיינו כדי אמירת "שלום עליך רבי" שהוא שלשה תיבות".
- (טו) מ"ב (ס"ק י"ב, שעה"צ ס"ק י', סי' תפ"ז ס"ק ד', שעה"צ שם ס"ק ג', ע"י סי' קכ"ד ס"ק ל"ד, [אמנם ע"י סי' רס"ז ס"ק ט', וצ"ע]).
- (טז) ברכת הבית (שער ל' סעי' ב').
- (יז) כה"ח (ס"ק ט"ו).
- (יח) קצות השלחן (סי' ע"ז סעי' ד').
- (יט) אג"מ (או"ח ח"ו סי' י"ח אות כ"ח, עם התורה ח"ה שנת תשל"ז עמ' כ"ז).
- (כ) שבט הלוי (מבית לוי ח"ז עמ' נ"ה אות ד').
- (כא) הגרח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תמ"א אות ל"ג) – "ובהאי ענינא דתוכ"ד נסתפקתי בשיעורו, האם הוא כשיעור שלום עליך רבי, או שלום עליך רבי ומורי. דבמ"ב מצאנו בזה סתירות מסי' ר"ו סקי"ב דהזכיר רק רבי, ובסי' רס"ז סק"ט הוסיף גם תיבת מורי, וצ"ע. תשובה: הערת על הסתירה בשונה הלכות סי' רס"ז, אך העיקר נראה דשיעורו ג' תיבות, אחרי שהמ"ב סתם כן בב' מקומות ותמה על הפמ"ג שכתב לא כן, וכן פסק הרמב"ם בפ"ב משבועות ה"ז, לכאן כן עיקר וכדעת רוב האחרונים".
- (כב) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק כ"ג הע' ג').
- (כג) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' ס"ט, עמ' ע"ז).
- (כד) ותן ברכה (עמ' מ"ז).
- (כה) כוס של אליהו (עמ' ל' אות ג').
- (כו) שערי הברכה (פרק י"ג סעי' י"ג, פרק י"ד סעי' נ"ו).
- (כז) הלכה ברורה (סי' רכ"ז סוף סעי' ט"ו, עמ' תע"ב).
3. מראי מקומות – שד"ח (מערכת ת' אות ח' ד"ה ושיעור), אוצרות ירושלים (חרס"ו סי' תכ"ז).
- (א) שיח הלכה (ח"ב סי' קי"ח אות ג') – "המ"ב בסי' רס"ז ... ולכאורה פליאה עצומה היאך כתב שם המ"ב דשיעור כ"ד הוא שיעור ד' תיבות, הרי בכל המקומות הנ"ל כתב המ"ב דהשיעור הוא ג' תיבות בדווקא ובשעה"צ סי' תפ"ז סק"ג מתפלא על הפמ"ג שכתב ד' תיבות, עיי"ש. ועד כדי כך נקטינן שהשיעור ג' תיבות שאם שהה יותר אמרינן דיחזור ולא חיישינן לברכות לבטלה וכפי שמוכח בכל המקומות הנ"ל, א"כ היאך כתב שם המ"ב דהשיעור הוא ד' תיבות. ואולי י"ל בדעת המ"ב, דזה אה"נ נקטינן לעיקר כאותה שיטה שהשיעור הוא רק ג' תיבות, אבל ס"ל למ"כ דכ"ז יש לומר במקום שהדבר לעיכובא, ואי לא תיקן תכ"ד צריך לחזור, שם אמרינן כאותה שיטה שקימ"ל כוותיה שהשיעור הוא ג' תיבות וכיון שעבר שיעור זה מחייבינן ליה לחזור. [וכן בנידון של סי' ר"ו נקט המ"ב שיעור ג' תיבות כדי שנדע את השיעור ה'לכתחילה' שאין להפסיק יותר ממנו.]. כ"ז אמור במקומות הנ"ל שחייב לחזור, אבל כמקום שאי לא אמר כראוי אין צריך לחזור, בכה"ג כותב המ"ב דאמרינן ליה לתקן תוך כדי שיעור ד' תיבות דמה יפסיד בזה, דנהי דנקטינן לעיקר כאותה שיטה שהשיעור הוא ג' תיבות, מ"מ יש שיטות אשר ס"ל דהשיעור הוא ד' תיבות א"כ למה לא לתקן תוך שיעור ד' תיבות כדי שיצא י"ח לכתחילה עכ"פ לאותן שיטות שהשיעור הוא ד' תיבות, ומשו"ה כתב המ"ב דתוך שיעור ד' תיבות יוכל לתקן ולומר ופרוס עלינו. אבל יותר משיעור ד' תיבות תו אין מה לתקן דאין בזה תיקון כלל ...".
4. מציאות.

(א) יבשר טוב (סי' כ"א), שד"ח (מערכת ת' סוף אות ה') – "נסתפק אם תוכד"ד משערינן בכל אדם כפי דבורו או משערינן באדם בינוני ושקיל וטרי בזה ומסיק דמסתברא דכל אדם בדידיה משערינן כדאשכחן בירושלמי לענין אם שהה כדי לגמור את כולה דבקורא משערינן".

(ב) בערך שניה וחצי.

(1) כוס של אליהו (עמ' ל' אות ג') – "והוא בערך 11/2 שניות".

(2) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ר"ו) – "approximately 1-2 seconds".

(3) שער העינין (פרק ד' סוף הע' י"ד) – "ושיעור זמן זה לא נתבאר, ובמציאות בשניה אחת אומרים באופן הרגיל יותר מג' תיבות. אמנם מסתברא דשאלת תלמיד לרב הוא בהכנעה יותר וממילא אומר יותר לאט, אך גם בהכנעה הוא לא יותר משניה וחצי, ועדיין צ"ע".

(ג) פחות מג' שניות.

(1) פתחי הלכה (ארטסקרול עמ' ס"ט, עמ' ע"ז, ע"י פרק ו' הע' ה') – "somewhat less than three seconds".

(2) פסקי תשובות (אות ח', סי' רט"ו אות א', סי' רכ"ז אות ב', אות ו', אות ח') – "ויש איסתפקתא האם משערים כדיבור של אדם בינוני או כל אחד ואחד כפי דיבורו, ועכ"פ השיעור הוא בין שניים לשלש שניות".

(ד) מראי מקומות – שערי הברכה (פרק י"ד הע' ק"ז).

ג. שהייה שהיא לצורך אכילה.

1. אינה חשובה הפסק כלל, אפילו לכתחלה.

(א) א"ר (ריש סי' ר"ב) – "ויותר טוב להפסיק בזה ולברך על השלם".

(ב) גר"ז (סעי' ג') – "ושהייה שהיא לצורך אכילה אינה חשובה הפסק כלל אפילו לכתחלה לפיכך המברך על הפרי וחותר ממנו ואוכל לא יחתוך עד אחר הברכה כדי שיברך על השלם למצוה מן המובהר כמו שנתבאר בסימן קס"ח ואין לחוש להפסק שהיית החיתוך בין הברכה לאכילה הואיל והוא צורך אכילה".

(ג) קיצור שו"ע (סי' נ' סעי' ה') – "ולכן כשרוצה לאכול פרי גדול ולחתוך ממנו חתיכות, יברך כשהפרי שלם, משום דמצוה לברך על השלם, והשהיה לא הוי הפסק משום שהוא לצורך האכילה".

(ד) מ"ב (סי' קס"ז ס"ק י') – "ובשבת. וה"ה ביום טוב מפני שצריך לברך על לחם משנה חיישינן שמא תשבר כולה קודם הברכה או עכ"פ שמא יחתוך כ"כ בעומק שכשיאחזו בפרוסה לא יעלה הככר עמו והוי כפרוס לגמרי ואנן לחם משנה בעינן וע"כ טוב יותר שלא יחתוך כלל ואף דע"ז יצטרך ע"י החתיכה לשהות קצת בין הברכה לאכילה לא חשיבא הפסק כיון דהוא צורך אכילה".

(ה) כה"ח (ס"ק כ"א).

ד. לא יברך על מאכל או משקה שהוא חם או קר ביותר, משום חשש הפסק – א"ר (ריש סי' ר"ב), בן איש חי (שנה א' פר' בלק סוף אות ג'), "ויש ליוזר שלא יברך על מאכל ומשקה חם ביותר משום דחוששין שמא ישהה מפני החום ועיין חס"ל"), מ"ב (ס"ק י"ב, "לא יברך על מאכל או משקה שהוא חם או קר ביותר משום חשש הפסק"), כה"ח (ס"ק כ"ב), פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' ע"ז).

1. האוכל דבר חם מאוד, שיעור שנכוה גרונו. או דבר קר מאוד, שיעור שאינו נהנה כלל מחמת קרירותו.

(א) ע"י סי' ר"ד סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ה. בדיעבד.

1. מעכב.

(א) שבולי לקט (סי' קס"ו), הו"ד בב"י (ס"ק ו') – "והמברך על המצוה לעשותה או על דבר לאכלו ולא עלתה בידו לפי שעה ונתעכב מעט ועלתה בידו לאחר מכאן צריך לו לחזור ולברך דאמר בירושלמי ...".

2. אינו חוזר ומברך, אא"כ הסיח דעתו.

(א) אבודרהם (ברכת הלחם שער הראשון ד"ה כתב), הו"ד בב"י (סי' ק"מ ס"ק ג') – "דהלכתא כרבא דאמר מברך ואח"כ בוצע דלא חשבינן שתיקה להפסקה לא שנא הפסקה מרובה ולא שנה הפסקה מועטת".

(ב) מג"א (ס"ק ד') – "ונעכב יותר מכדי שאילת תלמיד לרב (דהיינו שלום עליך רבי) ועלתה בידו צריך לחזור ולברך עכ"ל ב"י בשם ש"ל ובסימן ק"מ כתב שהאבודרהם חולק על זה וכתב דשתיקה לא חשיב' הפסקה לא שנא מרובה לא שנא מועטת ולכתחלה ודאי לא מפסקינן אבל בדיעבד א"צ לחזור ולברך אא"כ דיבר בנתיים".

(ג) א"ר (ס"ק ד', ע"י א"ו ס"ק ב') – "אבל בדיעבד אין חוזר ומברך וק"ל, וכן פסק מג"א [סק"ד]".

(ד) באה"ט (ס"ק ב') – "ושתיקה לא הוי הפסק בדיעבד אפילו בזמן מרובה עיין מ"א".

(ה) גר"ז (סעי' ג') – "ואם שהה יותר א"צ לחזור ולברך".

(ו) ת"א (כלל ה' סעי' ט', נשמת אדם שם ס"ק ט') – "אסור להפסיק בין הברכה לעשיית המצוה או האכילה, אפילו בשתיקה יותר מכדי דיבור, וכל שכן שצריך ליוזר הרבה שלא ישהה כדי הילוך כ"ב אמה, דיש אומרים דצריך לחזור ולברך. ובדיעבד, נראה לי דאפילו שהה יותר משיעור הילוך כ"ב אמה, אף על פי שהיה שלא לצורך כלל, אינו צריך לחזור ולברך".

(ז) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ג') – "ואם הפסיק יותר מכדי דיבור בשתיקה אין צריך לחזור אא"כ דיבר בלסיים, מ"א וכ"כ בא"ר".

(ח) ערה"ש (סעי' ד') – "ואם הפסיק בשתיקה יותר מזה השיעור י"א שיחזור ויברך [ב"י] וי"א שאין לחזור ולברך [שם סי' ק"מ] וכן עיקר לדינא [מג"א סק"ד]".

(ט) מ"ב (ס"ק י"ב, שעה"צ ס"ק י"ג) – "אבל בשתיקה הוא רק לכתחלה אבל בדיעבד אפילו שהה הרבה יותר מכדי דיבור א"צ לחזור ולברך כל שלא הסיח דעתו בינתים. [מגן אברהם ואליה רבה ושאר אחרונים, מפני שיש בזה דעות בין הראשונים וספק ברכות להקל]".

(י) שלחן הטהור (סעי' ה') – "בירך על הפרי ושתיק לאיזה סיבה או לכיון איזה כוונה ולא הפסיק בדיבור אלא בשתיקה ודעתו על הפרי או על הלחם שרוצה לאכול **אפילו הפסיק הרבה שלש שעות** אם לא הסיח דעתו מן המאכל והמחשבה שמחשב הוא ג"כ מאותו הענין אין צריך לחזור ולברך כלל, אבל אם חישב ומן הברכה בחשבונית של מה בכך ודברים אחרים והסיח דעתו מן הפרי ומן הברכה..."

(יא) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' ע"ז).

(יב) פסקי תשובות (אות ט') – "אבל בדיעבד אם שתק אפילו משך זמן רב כל שלא הסיח דעתו לדברים אחרים לא הוי הפסק".

3. מראי מקומות – עולת תמיד (ס"ק ג').

(א) מור וקציעה (ד"ה ע"ד) – "וז"ל שבלי לקט ... כתב הרב במג"א ... ונ"ל עוד דאפילו מאן דס"ל שתיקה לא מפסקא, היינו דווקא בדלא קעביד מידי, **מיהו כי עסיק במידי ביני וביני, אף על גב דשתק ודאי דגרע משה**, ואפילו פורתא לא שפיר דמי".

(ב) אשל אברהם (בוטשאטש, על מג"א ס"ק ד') – "מה שכתב שי"א שהפסק שתיקה בין הברכה לאכילה יותר מכדי דיבור הוה ליה הפסק. נראה שאין זה רק **כשאירע לו טרדא והיסח הדעת גמור**, משא"כ זולת זה לא גרע מגביל לתורא, שגם דיבור אינו הפסק, וכל שכן שתיקה דלכולי עלמא אין חשש בזה בלי היסח הדעת".

ה] שאר ענינים.

א. צריך להשמיע לאזניו.

1. עי' סי' קפ"ה סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ב. בכל לשון.

1. עי' סי' קפ"ה סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. יכסה ערותו.

1. עי' סי' ע"ד, לשיטות ומראי מקומות.

ד. לבו רואה את הערוה.

1. עי' סי' ע"ד, לשיטות ומראי מקומות.

ה. גילוי ראש.

1. עי' סי' צ"א סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ו] יד ימין - סעיף ד'.

א. אחיזה ביד.

1. כדי שיכוין לבו.

(א) לבוש (סעי' ד') – "כדי שיכוין לבו שמברך על זה הפירי".

(ב) מ"ב (ס"ק י"ז) – "טעם האחיזה כדי שיכוין לבו על מה שמברך".

2. סמוך לעשייתו.

(א) מג"א (סי' קס"ז סעי' ט') – "קודם שיתפוס. דבעי' סמוך לעשייתו כמ"ש סי' תרנ"א".

(ב) גר"ז (סי' קס"ז סעי' ו') – "אין לברך המוציא קודם שיתפוס הלחם בידו כמו שאין מברכין על המצות אלא סמוך לעשייתו כשהמצוה מזומנת בידו לעשותה ולא קודם לכן כמו שנתבאר בסימן כ"ה (ואם בירך ואח"כ נטלו בידו א"צ לחזור ולברך אבל אם בירך ואח"כ הביאוהו לפניו צריך לחזור ולברך כמו שיתבאר בסי' ר"ו)".

(ג) ערה"ש (סי' קס"ז סעי' ט').

(ד) מ"ב (סי' קס"ז ס"ק כ"ב) – "קודם שיתפוס. שאין מברכין על המצות אלא סמוך לעשייתו כשהמצוה בידו לעשותה ולא קודם לכן ובדיעבד אם בירך ואח"כ נטלו בידו ג"כ אין צריך לחזור ולברך וכדלקמן בסימן ר"ו ס"ה ע"ש ובמ"ב".

3. מראי מקומות – ותן ברכה (פרק ב' הע' ב'), ימין משה (סי' ג' אות א').

(א) הגרח"ק זצ"ל (דולה ומשקה ח"א עמ' קי"ח הע' של"ד) – "על האוכל מרק עם 'כף', האם צריך קודם הברכה כבר להחזיק מרק בכף, וכתב לי שאין חיוב".

ב. כפפות (gloves): שלא ללבוש בתי ידיים בשעת ברכה.

1. עי' סי' קס"ז סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ג. יד ימין.

1. מראי מקומות.

א) הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה ח"א עמ' קי"ט) – "התחיל לברך על מאכל כשאוחזו ביד שמאל, ובאמצע הברכה שם לב לכך. האם יעבירונו באמצע הברכה ליד ימין או לא. תשובה: יעבירונו".
 הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"ח סוף טור ב') – "שאלה: הנה קיי"ל שצריך להחזיק האוכל ביד ימין בשעת ברכה, ונסתפקו באופן שיד ימין מוגבלת ולא יוכל להביא המאכל מיד ימין לפה, וחייב להעבירו לשמאל, ומשם לפיו, האם בכה"ג יש ענין להחזיק ביד ימין בשעת ברכה או לא. תשובה: צ"ע. (תשובה בכת"י)".

ד. האם הקפידא בזה שלא לאחוז בשמאל, או דסגי שאוחז גם בימין.

1. הגר"ח זצ"ל (דעת נוטה ח"ב תשובה כ"ג) – "שאלה: איתא בשו"ע סי' ר"ו ס"ד דכל דבר שמברך עליו לאכלו או להריח בו צריך לאחוזו בימינו כשהוא מברך, ובמ"ב שם סקי"ח כ' דכמו"כ בכל ברכה שמברך על איזה מצוה יש לו לאחוז הדבר ביד ימינו בשעת ברכה, האם הקפידא בזה שלא לאחוז בשמאל, או דסגי שאוחז גם בימין והעיקר שלא יחשיב את השמאל יותר, שהרי לענין טלית המנהג שאוחזין הטלית בשעת ברכה בשני הידים. תשובה: יתכן שאין קפידא".

ה. לענין הבדלה ואחיזת הבשמים.

1. ט"ז (ס"ב ב') – "צריך לאחוזו בימינו. מטעם זה במ"ש אוחז הכוס בימינו ובשמים בשמאלו ואח"כ מחליף כדאי' בסי' רי"ב".
 2. יביע אומר (ח"ה יו"ד סי' י"ז אות ד', טהרת הבית סי' י"ב הע' ל' ד"ה ומעתה) – "ומה שהעיר על מש"כ במשמרת הטהרה (עמוד קעה), שמן הדין מותר לאשתו נדה לקרב הבשמים שבידה לבעלה בהבדלה במוצ"ש, כדי שיברך עליהם, ומ"מ היכא דאפשר טוב שתניח הבשמים על השלחן, והוא יטלם לברך ולהריח בהם. ומהיות טוב אל תקרי רע. והעיר, דלכאורה אין זה מצד מהיות טוב, שהרי בש"ע א"ח (סי' ר"ו ס"ד) איתא, שכל דבר שמברך עליו לאוכלו או להריח בו צריך לאחוזו בימינו כשהוא מברך. יש לומר שכל שהיא אוחזת בבשמים שלה הו"ל כיד אריכתא, וכאילו אוחזו בימינו דמי, וכדין המבואר בירושלמי (פרק כיצד מברכין ה"א), וכן נפסק בטור וש"ע (סוף סי' ר"ו), שהעומד על אמת המים, מברך על המים ושותה, אף על פי שהמים ששותה לא היו לפניו כשברך, מפני שלכך נתכוין מתחילה. ולא הצריכוהו ליטול המים בידיו בשעת הברכה. וכיו"ב קי"ל שהנכנס לחנותו של בשם והריח ריח טוב שמברך בורא מיני בשמים, כמ"ש בש"ע (סי' רי"ז). וע' ביומא (מז א) נטל את המחתה בימין ואת כף בשמאל, יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא, זו מרובה וזו מועטת. וע' בד' הרמב"ם (פ"ד מהל' עבודת יוהכ"פ פ"ד ה"א), ובלחם משנה שם ד"ה כבר ביארנו. וע' בכף החיים (סי' ר"ו ס"ק לג ובר"ס רטז). ודו"ק".
 3. עי' סי' רצ"ו סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

ו. איטר יד (lefty).

1. ימין ידיה.
 א) מ"ב (ס"ק י"ח) – "ובאיטר יד אזלינן בתר ימין ושמאל ידיה ולא בתר דעלמא כן משמע מחי' רע"א וכ"מ במ"א סימן קפ"ג".
 ב) חשב האפוד (ח"ג סי' ל') – "שאלת בהא דצריך לאחוזו בימינו הדבר שמברכין עליו כמבואר באו"ח סי' ר"ו סעי' ד', אטר באיזה יד יאחוז הדבר שמברך עליו. דבר זה מבואר במשנה ברורה שם אות י"ח דיש לנהוג כהכרעת רמ"א גבי לולב דהיינו לאחוזו בימין ידיה שהיא שמאל כל אדם".
 ג) הגר"ח זצ"ל (קונ' איש איטר סעי' ל"ח, דרך אכילה עמ' ל"ד) – "שאלה: מי שהוא איטר באיזה יד יחזיק המאכל כשמברך, בימין ידיה או דעלמא. תשובה: ידיה".
 ד) שבט הקהתי (ח"ו סי' קכ"ו).
 ה) עי' וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק ב' אות י', לבני אשכנז).
 ו) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' ע').
 ז) ותן ברכה (עמ' ל"א).
 2. ימין דעלמא.
 א) דברי מרדכי (סי' ט"ו) – "גם האטר יאחוזו בימין דעלמא כיון דהוא משום חשיבותא ובפרט לפמ"ש הא"ר שבימין עיקר החיים. ע"כ ודאי דימין דעלמא הוא".
 ב) אורחות חיים (ס"ק ה') – "דברי מרדכי".
 ג) שדי חמד (אסיפת דינים מערכת ברכות סי' א' ס"ק כ"ה) – "דברי מרדכי".
 ד) כה"ח (ס"ק ל') – "ואטר יד עיין בא"א שם שנסתפק מיהו לדברי המקובלים משמע שצריך לאחוזו בימין דעלמא כמו שאר אדם וכן עמא דבר".
 ה) באר משה (ח"ב סי' ג' אות י"ח) – "וחידוש בעיני על המ"ב שכתב בפשיטות כ"כ שבאיטר אזלינן בתר ימין ידיה, ולא הזכיר דעת הפרמ"ג (סי' זה בא"א סק"ו) שכל: ואני מסופק באיטר יד אפשר בתר ימין דעלמא אזלינן כי החיים, [פי' האלי' רבה סק"ו כ' דלכך נוטלין בימין כי בימין עיקר החיים ולכן לא יתחוב סכין במאכל שבימינו בשעת הברכה כי הברזל מקצר ולא יעשה שני הפכיים בנושא אחד] ובלבוש כתב יקה בימינו שיכוין לבו שיברך ע"ז הפרי, משמע [שאיטר] יאחוז בימין ידיה, עכ"ל. אבל כנראה העיקר כטעם האלי' רבה וממילא לכאורה קם הדין להפרמ"ג שאיטר יאחוזו בימין דעלמא, וכן העלה בתשו' דברי מרדכי (סי' ט"ו)".
 ו) עי' אור לציון (ח"ב פרק כ' הע' י') – "וכתב במ"ב ... אולם בכה"ח ... ונראה שמחלוקתם זוהי מחלוקת מרן בשו"ע סימן תרנ"א סעיף ג' והרמ"א שם, שלדעת מרן יאחוז את הלולב בימין כל אדם, ולדעת הרמ"א יאחוז בשמאל כל אדם. ונראה שלמעשה דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, ומ"מ נכון יותר לעשות כדעת מרן, שיאחוז את הכוס בימין כל אדם".

3. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ח סי' פ'), שערי הברכה (פרק י' הע' ס"ב), ימין משה (סי' ג', עי' הע' על קונ' איש איטר סעי' ל"ח).
- א) פמ"ג (א"א ס"ק ו') – "ואני מסופק באטר יד אפשר בטר ימין דעלמא אזלינן כי ימין החיים".
- ב) הגרה"ק זצ"ל (לה' הארץ ומלוואה ח"א תשובה ס"ד) – "אני רגיל שאני אוכל פרי או איזה דבר אני נוטל את זה ביד ימין אבל כשאני אוכל דבר בכף או במזלג. אני נוטל בשמאל כך התרגלתי אני לא יודע למה. האם כשאני אוכל בכף בשעת הברכה צריך להחזיק ביד ימין כדמבואר בסי' רו ס"ד או כיון שהורגלתי לאכול בשמאל א"צ לשנות גם בשעת ברכה (אני כותב ביד ימין). תשובה: לכאורה הולכין אחר רוב המלאכות".
- ג) פתחי תשובות (אות ט"ו, הע' מ"ט) – "ובמשנ"ב (סקי"ח) לענין איטר יד שיש ללכת אחר ימין ידידה שהוא שמאל כל אדם (ושכן משמע מהמג"א והגרע"א), אמנם בפמ"ג (א"א ס"ק ו') מסתפק בזה, ובאליה רבה (סק"ו) נוטה לומר שיטול גם האיטר בימין דעלמא שהוא שמאל ידידה, וכן הוא עפ"י המקובלים שיש תמיד להעדיף ימין דעלמא שרומז להתגברות החסדים אף על פי שלדידה הוא יד כהה, ודעביד כמר עביד וכו'".

ז' סכין.

א. אל יתחוב בסכין.

1. מג"א (ס"ק ו') – "ואל יתחוב בסכין (ברכות רמ"מ)".
2. א"ר (ס"ק ו', א"ז ס"ק ד') – "ואל יתחוב הפרי שמברך עליו בסכין לפי שבימין עיקר החיים, ואז הוא שני הפכים בנושא אחד ע"כ".
3. באה"ט (ס"ק ג') – "ואל יתחוב בסכין רמ"מ".
4. בגדי ישע (על מג"א ס"ק ו') – "לאחוז בימינו. ואל יתחוב בסכין כי הימין עיקר החיים ואז הוא שני הפכים בנושא אחד".
5. שלחן שלמה (סעי' ב').
6. עי' גר"ז (סעי' ח') – "ויש מי שאומר שעל דרך הקבלה אין לתחוב הפרי שמברך עליו בסכין ולאחוז הסכין בימינו כי הם ב' הפכים בנושא אחד שהימין ממנה תוצאות חיים והסכין הוא של עשו המקצר חיים כמו שנתבאר בסימן ק"פ".
7. רוח חיים (ס"ק ב', סי' כ"ד סעי' ד') - לשונו מובא לקמן.
8. בן איש חי (שנה א' פר' בלק אות ד') - לשונו מובא לקמן.
9. ערה"ש (סעי' ז') – "ולכתחלה אל יתחוב סכין בהדבר שאוכל בשעת ברכה דאין ברכה בחרב".
10. מ"ב (ס"ק י"ח) – "וע"ד הקבלה אין לתחוב הפרי שמברך עליו בסכין אף שיאחוז הסכין בימינו".
11. כה"ח (ס"ק ל"א) - לשונו מובא לקמן.
12. וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק ב' אות י"ב).

ב. הטעם.

1. משום שמקצר החיים – א"ר (ס"ק ו', לשונו מובא לעיל), בגדי ישע (על מג"א ס"ק ו', לשונו מובא לעיל), פמ"ג (א"א ס"ק ו'), גר"ז (סעי' ח', לשונו מובא לעיל), רוח חיים (ס"ק ב'), בן איש חי (שנה א' פר' בלק אות ד'), כה"ח (ס"ק ל"א), פסקי תשובות (אות ט"ז).
2. חקירה: מצד "סכין" מקצר החיים, או מצד "ברזל" (iron) מקצר החיים.

 1. נ"מ: מזלג או כף של ברזל. על צד שהוא מדין "ברזל", יש צד להחמיר.
 2. נ"מ: סכין של נירוסטה (stainless steel). על צד שהוא רק "ברזל", יש צד להקל.
 3. נ"מ: סכין חד פעמי. על צד שהוא רק "ברזל", יש להקל.

א) לכאורה מזלג או כף של נירוסטה, יש להקל ממה נפשך.

- ד. כל כלי ברזל כגון מזלג (fork) וכף (spoon), או רק סכין.
 1. מחמיר, כל כלי ברזל.

א) רוח חיים (ס"ק ב') – "... א"כ כל מין ברזל אסור וכן נמי כשאוכל אדם על שלחנו במזלגות של ברזל ואירע דבר שצריך לברך עליו כגון איזה פירות שאוכל ע"י מזלגות של ברזל כי בודאי יאחוז בידו ויברך ... יש לאחוז המאכל ההוא בידו ... ואם יש לו מזלג של כסף מ"ט".

כף החיים (פאלאג'י, סי' כ"ד סעי' ד') – "ראוי שיזהר דלא יתחוב דבר מאכל שבא לאכול על ידי סכין ויברך עליו, וכן לא יקח במזלג של ברזל ויברך עליו, אלא או בידו או בשל כסף או בשל עץ וכיוצא בהם".

ב) בן איש חי (שנה א' פר' בלק סוף אות ד') – "וצריך להזהר שהמזלג יהיה של כסף ולא של ברזל, כי יש דבר דמוכרח לתחוב במזלג ולברך".

ג) כה"ח (ס"ק ל"א, ס"ק ל"ב) – "הרו"ח שם. בן א"ח שם ... רק אם דרך לאכול בכף שרי אם אינו של ברזל כנו".

ד) באר משה (ח"ח סי' כ"ח) – "ולאחוז במזלג א"א כי הברזל שהיא מתכות היא מקצר והברכה מאריך ואין מן הדין שיניף הברזל המקצר על המאריך ...".

ה) ספר הלכה (דיני ברכות הנהנין פרק א' אות א').

ו) ילקוט יוסף (הע' ד').

ז) רב ברכות השלם (סי' ב' אות ב').

- ח) עי' שערי הברכה (פרק י' סוף סעי' כ"ג, עי' הע' ס"ה) – "ועל פי הקבלה, אין לאחוז את המאכל על ידי סכין או מזלג של ברזל. [ומש"כ לגבי מזלג, כ"כ בכה"ח ... אמנם נראה שמנהג העולם שאין מקפידים בזה, וצ"ע]."
2. מיקל, רק להחמיר בסכין.
- א) משנה הלכות (חי"א סי' קל"א) – "באר משה ... גם בעיקר החידוש שאסור לברך שום ברכה כשמחזיק מזלג או כף בידו משום דברזל מקצר וכו' לפענ"ד לא זכיתי להבין דא"כ המקדש בכוס של מתכות האין יברך שהרי הכוס נמי של מתכות הוא והמל שאוחז הסכין בידו ומברך והשוהט בהמות אוחז הסכין בידו ומברך וכיוצא בו, וגם אמאי לא יורד גם כל מיני מתכות וכלי מתכות מהשלחן כמו הסכין שאמרו להטמין בשעת ברהמ"ז ולא אמרו כן על שאר מתכות להוריד או להטמין בשעת ברהמ"ז מה"ט דמאריך ומקצר, ולפענ"ד דלא אמרו כן אלא בסכין שהוא דומה לגרזן שמשחית ומקצר ימים ח"ו ולא מיבעיא לטעם ב' שהביא שם הב"י בשם הר"ש שפעם הגיע לבונה ירושלים, אלא אפי' לטעם שהשלחן דומה למזבח נמי פשוט דדוקא סכין הוא בכלל האיסור אבל שאר כלי מתכות אין בכלל זה, ואין שום איסור לברך על המאכל כשאוחזו בכף או מזלג וכיוצא בו ואדרבה זה הוא עיקר מצותו וכן ראינו אצל רבותינו כשאכלו מרק או מיני קדירה וכיוצא בו שאינו נאכל בידיים לקחו קצת בכף וברכו עליו ולא הקפידו אפי' אם הכף או המזלג של כסף או מתכות ואין בזה שום נדנוד איסור ... ובאמת גם בסכין לא החמירו רק לתחוב הסכין בפרי עיני מג"א ... הנה בכל מקום לא דברו רק מסכין ולא משאר כלי הבית, והבו דלא לסיף עלה עכ"פ כן ראינו מגדולי עולם וגאוני ארץ שברכו על כפות מרק וברכו במזלגות בידיהם".
- ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (וזאת הברכה פרק א' הע' ג') – "שמזלג מותר לתחוב".
- ג) עי' וזאת הברכה (פרק א' הע' ג') – "עיין בא"ח בלק ד שהוא הדין שאסור במזלג של ברזל. וכ"כ הכה"ח שם לא. ועי"ש בסעיף לב שה"ה בכף, אך לכאורה יש לחלק בין סכין, שהוא הפך החיים, לכף או מזלג. ומשמעות המ"ב שהזכיר רק סכין, שהבין שהאיסור חל על סכין (אפילו לא של ברזל) ולא על שאר כלים - אף העשויים מברזל. כעין זה כתב הגר"ח ק במכתב".
3. מראי מקומות – פתחי הלכה (פרק א' הע' צ"ח, ארטסקרול פרק א' הע' קל"ז), ותן ברכה (פרק ב' הע' ד'), פסקי תשובות (אות ט"ז), הכי איתמר (ברכת המצוות סי' י"ב סוף אות ג'), הר"י פרנקל (עדות חי"ד עמ' קט"ו), הר"א בן אדיבה (בית הלל ח"כ סוף עמ' קכ"ח).
- א) בשבילי המנהג (ח"א ריש עמ' קל"ב) – "עיין בספר דרכי הלכה (סי' י"ט) שמביא בשם הארמו"ר מקלויזנבורג שליט"א (נדפס בקובץ עץ חיים עמוד ע"ו), שיתכן שזאת הסיבה שנהגו הצדיקים לאכול בכפות של כסף ולא של ברזל, דאפשר דבשאר מתכות אין קפידא. וכן כתב בבן איש חי (פר' בלק ס"ד) דהמזלג יהיה של כסף ולא ברזל".
- ה. סכין של נירוסטלה (stainless steel).
1. הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה פרק א' הע' ג') – "שעל סכו"ם מנירוסטלה המצוי בימינו אפשר להקל בכל זה שרק גזרו על ברזל ממש ולא על שאר מתכות".
1. סכין חד פעמית מפלסטיק (plastic knife).
1. שערי הברכה (פרק י' הע' ס"ה) – "ויש להסתפק אם ה"ה בסכין שאינו ממתכת כגון בסכין חד פעמית מפלסטיק וכדומה, שלכאורה לא שייך בזה לא תניף עליהם ברזל, אך שייך הטעם השני שכתבו הפוסקים שהסכין היא היפך החיים".
2. אחיזת סכין בידו.
1. מחמיר.
- א) פסקי תשובות (סי' ר"ו הע' נ"ג) – "ועכ"פ מהכתוב בזה נלמד ליזהר במה שמצוי בשעה שאוכלים תפוח ושאר פירות ומיני מאכל ואוחזים הסכין ביד לחתוך מעט (כדי שיהיה שלם בשעת הברכה) ומברכין וגומרים החתיוך, דבשעת הברכה יש להניח הסכין מהיד, דבסכין האיסור בין עפ"י נגלה ובין עפ"י קבלה".
2. מיקל.
- א) מאיר עוז (על סעי' ד', עמ' שנ"ח) – "כאשר מברך על תפוח שלם, ורוצה אח"כ לחתוך אותו, אין איסור מצד דיננו להחזיק את הסכין ביד ימין, שכל הקפידא בזה היא כאשר הסכין נעוץ בתפוח ומחזיקו ע"י הסכין, אבל סתם להחזיק סכין בשעת ברכה אין לחוש בזה, ורק ברהמ"ז נתרבתה הלכה זו שיש להסיר בכלל את הסכין. [ומה שכתב בפסקי תשובות וז"ל: דבשעת הברכה יש להניח הסכין מהיד, דבסכין האיסור בין עפ"י נגלה ובין עפ"י קבלה, עכ"ל. דבריו תמוהים, ואולי כוונתו רק שלא ינעץ את הסכין קודם הברכה כתחילת לשונו שם, ובכלל הלשון שנקט שהוא 'איסור', הוא לשון מושאלת, שאין בזה איסור לא דאורייתא ולא דרבנן, רק שיש להקפיד שלא לעשות כן - ועיקר הקפידא בזה איננה כלל מצד הנגלה]."
- ח. המברך על מאכל שמלכלך את ידיו (רוגעלך, וכדו') כאשר יאחזו בידו, כיצד יעשה.
1. באר משה (ח"ח סי' כ"ח) – "הדבר פשוט שיאחזו הצלוחית (הטעלער) שבו מונח הבשר עוף ויברך כך וזה סגי, ויותר טוב מלכלך אצבעותיו ולברך, ולמה לנו להכניס עצמינו בדבר שהזוה"ק מחמיר כ"כ ולא באנו ביסוד קדושים אם לדקדק כ"כ כמו שכתב השואל או כחבירו החולק עליו שעל לכלוך לצורך אחיזת המאכל שעליו מברך אין לחוש ואינני רוצה להכריע אבל מסברא חיצונה דעת חבירו החולק קשה להבין מה לי לכלוך זה ומה לי לכלוך אחר החוב מוטל להיות נזהר שלא לכלוך, והגם שיש לחלק בסכינא חריפא אבל מי יימר לן שנכון להכניס סברה דקה מן הדקה בדבר שיסוד הטעם מהזוה"ק איננו מוסבר לנו עד היכן הדברים מגיעים, ובאמת בשו"ע ג"כ מפורש שלא לברך בידיים מזוהמות (עיין או"ח סי' קפ"א ס"ג וס"ד) ... קרוב מאד לעשות כדברי 'לאחוז הצלוחית (טעלער) שעליו המאכל מלוכלך מונח כמו בשר עוף וכיוצא ב', ולברך כך ואח"כ לאכלו כמו שירצה' וכמדומה לי שכן מנהג העולם

ואם אינם נביאים בני נביאים הם והרוצה להחמיר ע"ע ולאחוזו הבשר עוף ע"י נעפקין או מפה מה טוב ומה נעים יעשה כן, אבל אין צורך בזה".

2. משנה הלכות (חי"א סי' קל"א) – "באר משה ... ולפי שהדברים הללו כמו זר נחשבו ולא ראינו כה"ג אצל אבותינו ורבותינו אכתוב מה שנלפענ"ד, הנה ראשונה, מה דפשיטא ליה למעכ"ג דבמה שאחוזו המאכל בידו בשעת ברכה מקרי מברך בידיים מזוהמות ואסור לברך לדידי צ"ע טובא, חדא דהרי פשוט המקדש על כוס מלא וכן כוס של ברכה שממלאין הכוס ונוטל הכוס בידו וכמעט א"א שלא ישפוך מן היין באמצע הקידוש על כל גדותיו כוס ההבדלה או ברהמ"ז וכן בארבע כוסות וכיוצא בו וא"כ האיך מברכין ומקדשין עליו הא לפ"ד מעכ"ג שדימה זה למש"כ במג"א סי' קפ"א ... ובאמת גם בסכין לא הזמירו רק לתחוב הסכין בפרי ... א"כ פשוט נמי דאין נכון לברך ולאחוזו צלחתו בידו ולברך חזק דאין זה מדרך כבוד ואלא גם דרך רעבתנות, ועוד דלאחר שיברך לא ישתה מן הצלחת אלא יקח כף או מזלג לאכול והו"ל עובר דעובר לעשייתן ורק בדיעבד אינו חוזר ומברך כה"ג אבל לכתחילה ודאי אין לברך ולהחזיק הצלחת בידו אלא יקח מהאוכל או הרוטב בכף או במזלג ויברך ויאכל כנלפענ"ד פשוט".

ט. מראי מקומות – הר"י פרנקל (עדות גליון י"ד עמ' קט"ו).

ח) יקבל ספרים ביד ימין.

א. פוסקים.

1. ס"ח (סי' ק"ט) – "האומר לחבירו תושיט לי ספר יקחנו בימינו ולא בשמאלו לפי שהתורה ניתנה בימין שנאמר (דברים ל"ג ב') מימינו אש דת למו".
2. א"ר (ס"ק ו', א"ז ס"ק ד') – "וכתב ספר חסידים סימן ק"ט האומר לחבירו תושיט לי הספר יקחנו בימין ולא בשמאל".
3. פמ"ג (א"א ס"ק ו') – "אליה רבה ... גם כשאומר לחבירו להושיט לו ספר לא יקח ביד שמאל בשם ספר חסידים [סימן קט], יע"ש".
4. בגדי ישע (על מג"א ס"ק ו') – "האומר לחבירו תושיט לי הספר יקחנו בימין".
5. מ"ב (ס"ק י"ח) – "כשאומר לחבירו להושיט לו ספר יקבלנו ביד ימינו [ס"ח]".
6. בן איש חי (שנה א' פר' בלק אות ד') – "ובספר חסידים כתב אמר להושיט לו ספר צריך שיקחנו ביד ימין".
7. כה"ח (ס"ק ל').
8. באר משה (ח"ב סי' ג' סוף אות י"ח) – "כתב הפמ"ג (שם) בשם האלי' רבה משמיה דהס"ח כשאומר לחבירו להושיט לו ספר לא יקח ביד שמאל, ואיטר לכתחלה יקח בימין דידיה ואם יקחו ביד ימין דעלמא ג"כ שפיר עביד".

ב. איטר יד (lefty).

1. ימין דידיה – באר משה (ח"ב סי' ג' סוף אות י"ח, לשונו מובא לעיל).
 2. ימין דעלמא – עי' תורה לשמה (סי' כ"ב, לשונו מובא לקמן).
 3. מראי מקומות.
- א) הגר"ח זצ"ל (קונ' איש אטר [בתוך מסכת תפילין] אות ל"ט, צהר חי"א עמ' ס"ח אות י"ב) – "מ"ב סי' ר"ו סקי"ח כשחברו מושיט לו ספר יקבלנו בימין. לכאן אין חילוק בין איטר לאחר כמ"כ המ"ב סי' רפ"ב סק"א וצ"ע דמ"ב שם סמכו לדין ברכה ואולי דינו כנ"ל דין כ"ט".
- ב) הגר"א נבנצל שליט"א (גם אני אודך ח"ב סי' ס"ד אות י"ד) – "שאלה: וכן רציתי לשאול מה הדין באיטר יד, האם יקבל את הספר בימין דעלמא, או בימין דידיה. תשובה: איני יודע".

ג. רק המקבל ספרים או גם כשמושיט את הספר.

1. גם כשמושיט את הספר.
 - א) ס' חסידים (מהדורת מקיצי נרדמים סי' תרצ"ג) – "אדם שאומר לחבירו תושיט לי את הספר יקחנו בימינו ויושיט לו ולא בשמאלו".
 - ב) בית לחם יהודה (יו"ד סי' רפ"ב על הדף בשו"ע) – "האומר לחבירו תושיט לו ספר יתנו בימינו ולא בשמאל".
 - ג) ברית עולם (על ס' חסידים סי' ק"ט) – "ר"ל האי דמושיט לו הס' יקחנו בימינו ויושיט לי בימינו הספר וע"ז מסיים שפיר ולפי שהתורה נתנה בימין שנאמר מימינו אש דת למו שהקב"ה נתן בימינו התורה לישראל גם י"ל דהאי דנוטל מהמושיט לו יקחנו ג"כ בימינו משום דמצינו דנתן הקב"ה בימינו התורה ...".
 - ד) הגר"ח זצ"ל (צהר חי"א עמ' ס"ח אות י"א, גם אני אודך ח"א סי' פ"ו אות ס"ז) – "שאלה: במשנה ברורה (סימן ר"ו ס"ק י"ח) כתב, כשאומר לחבירו להושיט לו ספר יקבלנו ביד ימינו, עכ"ל. האם גם כשמושיט את הספר לחבירו צריך שיהיה ביד ימין, או רק לקבל צריך ביד ימין. תשובה: נראה גם כשמושיט".
 - ה) הגר"א נבנצל שליט"א (גם אני אודך ח"ב סי' ס"ד אות ט"ו) – "שאלה: במשנה ברורה (סימן ר"ו ס"ק י"ח) כתב, כשאומר לחבירו להושיט לו ספר יקבלנו ביד ימינו. עכ"ל. האם גם כשמושיט את הספר לחבירו צריך שיהיה ביד ימין, או רק לקבל צריך ביד ימין. והטעם. תשובה: הכל בימין, כי מימינו אש דת למו".
- 1) מראי מקומות – ימין משה (קונ' איש אטר הע' נ').
2. גם לישא אותם ביד ימין.
 - א) תורה לשמה (סי' כ"ב) – "ודאי ימין עדיף לענין זה דכתיב מימינו אש דת למו שהתורה ניתנה בימין ולכן צריך לישא אותה ג"כ בימין ולא מיבעיא ס"ת אלא אפילו שאר ספרי הקודש הן קטנים הן גדולים צריך להזהר לישא אותם בימין ... והנה אם הוא איטר יד אפ"ה ישא בימין דעלמא שהוא שמאל דידיה דבתר ימין דעלמא אזלינן בזה ... ואפילו ג"כ איטר אזלינן בזה בתר ימין דעלמא וזה פשוט".

ד. אי צריך לקבל כל דבר ביד ימין.

1. רק ספרים.

(א) הגר"ח זצ"ל (מוריה חש"ד עמ' ק"י אות י"ז, גם אני אודך ח"א סי' פ"ו אות ס"ט) – "שאלה: במשנה ברורה (סימן ר"ו ס"ק י"ח) כתב, כשאומר לחבירו להושיט לו ספר יקבלנו ביד ימין. ע"כ. מה הדין אם מושיט לחבירו חפץ אחר, לא ספר, האם צריך גם לקבל ביד ימין, או שזה דין רק בספרים משום כבוד הספרים. תשובה: רק בספרים".

(ב) הגר"א ונבנצל שליט"א (גם אני אודך ח"ב סי' ס"ד אות נ"ד) – "שאלה: במשנה ברורה (סימן ר"ו ס"ק י"ח) כתב, כשאומר להכירו להושיט לו ספר יקבלנו ביד ימין. ע"כ. מה הדין אם מושיט לחבירו חפץ אחר, לא ספר, האם צריך ג"כ לקבל ביד ימין, או שזה דין רק בספרים משום כבוד הספרים. והטעם. תשובה: רק בספר, כי מימינו אש דת למו".

ט] אוכל לפניו בשעת ברכה - סעיף ה'.

א. מונח בתיבה בעת הברכה.

1. א"ר (ס"ק ט') – "והנה בספר הזכרונות [הובא באור חדש שם סעיף ג] דקדק מלשון הש"ע שכתב אין מברכין עד שיביאווהו לפניו ולא קאמר עד שיהיו לפניו, אלא דמורה על דבר שתלוי בדעת אחרים שאפשר שלא יביאווהו לו. וכן הדעת נותנת, דאטו מי שהניח פרי בתיבה ויסגור אותה לא יוכל לברך עליו אעפ"י שאינו לפניו ואינו רואהו, דלמאי ניהוש ומאי חסר ע"כ, אבל בספר אור חדש [שם] השיג עליו דלעולם צריך לחזור ולברך, ומט"ז [סק"ט] משמע דנוטה כסברא ראשונה".
2. מ"ב (ס"ק י"ט) – "ואם היה הדבר שבירך עליו מונח בתיבה בעת הברכה ואחר הברכה לקחה משם אינו צריך לחזור ולברך כיון שהוא מוכן לפניו ואינו תלוי בדעת אחרים ... אך לכתחלה בודאי יש ליהזר בזה אחד מטעם הפסק ועוד דלכתחלה המצוה לאחוז בידו בשעת הברכה וכנ"ל בס"ד".

ב. בחדר הסמוך לו, ובידו.

1. ט"ז (ס"ק ט') – "וצריך לחלק דהביאו לפניו אח"כ אינו ברור כ"כ כמו אמת המים דודאי יבואו המים אבל בפירות אפשר שיבוא אונס ולא יבוא וכ"כ בלבוש וא"כ שייך לומר בזה נתת דבריך לשיעורין דא"כ אם זה המביא הוא סמוך לחדר של זה המברך עומד שם באופן שאין שייך שם אונס לא יצטרך לחזור ולברך ואי תימא לא פלוג רבנן זה אין שייך בברכה לברך בחנם".
2. פמ"ג (מש"ז ס"ק ט') – "ועיין אליה רבה אות זי"ן הביא ב' דיעות בזה אי מונח בביתו ולא לפניו וליכא אונס וספק ברכות להקל כל שוודאי הוא שיובא לפניו".
3. מ"ב (ס"ק י"ט) – "ובפמ"ג מצדד דה"ה כל כה"ג שהוא ודאי שיובא אצלו כגון שהוא בחדר הסמוך לו ג"כ אין צריך לחזור ולברך אך לכתחלה בודאי יש ליהזר בזה אחד מטעם הפסק ועוד דלכתחלה המצוה לאחוז בידו בשעת הברכה וכנ"ל בס"ד".

ג. מברך על אוכל שלפניו, אבל אינו בידו: המברך כדי שחבירו יתן לו. [למשל, לחבירו יש עוגה, והוא רוצה גם חלק מזה. וכדי שחבירו יתן לו מהעוגה, מברך בורא מיני מזונות]. יש לדון (חוץ מענין של גזילה, עי' ר' יונה) שאסור לתת לו, שהברכה לא חל, כיון שאינו בידו. שאם יתן לו, גורם לאכלו בלי ברכה.

1. מחמיר.

(א) הגר"י זילברשטיין שליט"א (והערב נא ח"א ריש פר' עקב, עמ' שצ"ב), וגם חשש אבק גזל.
(ב) הגר"מ ש"ש דיין (ט"ז שבט תשפ"ב) – "דינא שאדם שבירך על מאכל שביד חבירו, כדי לגרום לחבירו ליתן לו מהמאכל, וחבירו נתרצה ליתן לו (כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה), צריך לחזור ולברך עליו".

2. הברכה חל.

(א) אבני ישפה (ח"א סי' מ"ג) – "והנה כתב ספר הזכרונות הו"ד בא"ר סי' ר"ו ס"ק ז' דדבר שתלוי בדעת אחרים שאפשר שלא יביאו לו, צריך לחזור ולברך, ע"כ. ולכאורה לפי זה אף אם כבר הסכים הנותן לתת לו לאכול, גם לא יוכל לברך דהרי עדיין תלוי בדעת אחרים דאולי יחזור בו. אמנם נראה דלא בא לאפוקי אלא היכא דמצפה שיביאו לו פירות והפירות עדיין לא נמצאים כאן כלל, וא"כ אין לברכה על מה לחול, דכיון שאין הפירות לפניו, אין לברכה על מה להתפס, ואף שחושב שחבירו ימציא לו פירות, אין די בזה כיון דאין הפירות לפניו ואין הברכה יכולה לחול. אבל כל כה"ג שהפרי כאן, אף שהוא בבעלות חבירו, הרי עכ"פ הברכה חלה על הפרי. ואף דעדיין לא נתן חבירו רשות לאכול את הפרי, מ"מ כל זמן שהפרי נמצא לענין הברכה סגי בזה. ואם חבירו לא ירצה לתת לו בחנם, יוכל לקנות ממנו או לשחדו בממון רב, ואין זה סיבה לגרום שהברכה לא תחול כיון שעכ"פ הפרי נמצא על ידו, והוא חושב שחבירו יתן לו ... ולפי"ז יתכן אף אם חבירו מזהירו שאף אם יברך לא יתן לו לטעום כלום, ובכל אופן קפץ וברך, נראה דאין ברכתו לבטלה כיון שעכ"פ הפרי מונח לפניו והוא אכל לבסוף, והוא מכוין בהדיא לפטור, וחושב שחבירו יתן לו. אמנם כל דברינו בזה הוא רק לענין בדיעבד, אבל לכתחילה אסור לברך עד שלא יהיה האוכל בידו. ועוד שיש לחשוש שלא יתנו לו את האוכל ונמצא ברכתו לבטלה".

(ב) עי' הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ט אות כ"ה) – "אחד שהיה לו ממתק ובא חבירו ורצה שיתן לו מזה, וכדי להכריחו שיתן לו פתח מיד ובירך בלי להודיע לו מקודם וחשב שע"ז יתן לו [כדי שלא יכשל בברכה לבטלה], האם בכה"ג מחויב ליתן לו או אדרבה כדאי ללמדו דרך ארץ. תשובה: אינך מחויב אבל ראוי ליתן לו".

ד. ברכה על מים ישר מהברז, אם אין לו כוס (water fountain).

1. יראה קודם אם הולך מים מהברז.

- (א) הגר"ק זצ"ל (אסיפת יצחק כ"א אדר א' תשס"ח) – "שאלה: אם אין לו כוס ורוצה לשתות מים מהברז, האם צריך לפתוח הברז לפני הברכה או יכול לברך ואחר כך יפתח הברז. תשובה: יראה קודם אם הולך מים מהברז".
- (ב) וזאת הברכה (עמ' ח' אות ט') – "הרוצה לשתות מים מברז, ובדק שהברז תקין, יכול לברך על המים גם כאשר תברז סגור, כיון שהמים ודאי ייצאו, נחשב הדבר שהמים בפניו (רו מ"ב יט)".
- (ג) ותן ברכה (עמ' ל"ב).
2. יפתח הברז לפני שהתחיל לברך, כדי למעט את ההפסק ויהיה ניכר שמברך על המים.
- (א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ט' אות י') – "לכל הפחות יפתח הברז לפני שהתחיל לברך, כדי למעט את ההפסק ויהיה ניכר שמברך על המים".
- (ב) וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק ב' הע' ד').
3. יפתח לרגע ויקח קצת ביד ויסגור ויברך ויגמע.
- (א) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק כ' אדר א' תשס"ח) – "שאלה: אם אין לו כוס ורוצה לשתות מים מהברז, האם צריך לפתוח הברז לפני הברכה, או יכול לברך ואחר כך יפתח הברז. תשובה: יפתח לרגע ויקח קצת ביד ויסגור ויברך ויגמע ואח"כ אם רוצה עוד יפתח הברז".
- ע"ה הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ו') – "הרוצה לשתות מים מברז, צריך לפתח את הברז כדי שהמים יזרמו לפניו ויברך וישתה".
4. מראי מקומות.
- (א) רבבות אפרים (ח"ג סי' קכ"ט) – "בדבר שאלתך כששותה מים מודער פאָנטיען אם יכול לעשות ברכה כי אם פותח קודם המים הולכין ואין המים לפניו בעת הברכה. ובכל מאכל צריך שיהיה האוכל לפניו, כששותה כוס מים. נ"ל פשוט דדינו משותה מאמת המים, שמבואר בס"ר ר"ו ס"ו, דאם עומד על אמת המים מברך ושותה אע"פ שהמים ששותה לא היו לפניו כשבירך, מפני שלכך נתכוון כשבירך תחלה. ועיי"ש במ"ב סקי"ט, והו"ל כאמת המים. ואפשר לברך לפני שהמים יוצאים ופשוט".
- (ב) הגר"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' ס"ה טור ד') – "שאלה: כ' השו"ע (שם) כל דבר שמברך עליו ואכלו וכו' צריך לאוחזו בימינו כשהוא מברך, וכ' המ"ב טעם האחיזה כדי שיכוין ליבו על מה שמברך, וטעם ימינו משום חשיבות, וכן הדין בכל ברכה. יש לדון האם במתקן למים קרים (קולר) שהדרך לשתות ע"י שמקרב פיו או ידו למקום יציאת המים וכך שותה, האם להמבואר כאן יש ענין להדר ולשתות מתוך כוס בשביל הברכה (במקום שיש כוסות אבל צריך להדיחם וכדו'), ויעוין חולין סו: שוחה ושותה מהם, ודו"ק). תשובה: (בע"פ) יכול לשתות איך שירצה".
- הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' ס"ה טור ד') – "שאלה: בענין הנ"ל האם הנוהג לשתות ע"י שקומץ ידו כמין כוס ושותה ממנו, ודרכו ללחוץ בימין ולקומץ יד שמאל, האם יש ענין לשתות בימין. תשובה: אין ענין".

י' סתם דעת.

א. שחיטה: ראשונים.

1. אפילו ממין הראשונה צריך לברך – רא"ש (טור יו"ד סי' י"ט סעי' ו'), לשונו מובא לקמן).
- (א) וכן לענין פירות – מהר"ם (כל בו סי' כ"ד, "כתב הר"מ כשאוכלין שני מיני פירות או שלשה או אפילו מין אחד אם כולן לפניו בשעה אחת מברך על כל אחד ואחד לבדו ברכה ראשונה לבד מפני היסח הדעת, אבל לא ברכה אחרונה").
2. ממין הראשונה אין צריך לברך, משא"כ מין אחר.
- (א) ע"ה בעל העיטור (שער ב' הלכות שחיטה מ"ו-ג') – "והיכא דשחט ואח"כ אתרמי ליה בהמה אחריתי דלא הוה בעידנא דברייך אשחיטה מסת' לן דלא בעי מיהדר לברוכי עלה והא דגרסינן בפ' בא לו כהן גדול ולייתי ס"ת אחריתא וליקרו משום ברכה שא"צ משמע דאי מייתי אחריתא לא סגי דלא בריך התם תרתי פרשיות נינהו דלא דמי אבל הכא כולה שחיטה חדא מילתא היא ודעתו על כל בהמה דכוותיה אבל אי מייתי עופא או חיותא דלא הוה בהדי' מעיקרא איכא למימר דברייך זימנא אחריתא דתרי מיני נינהו דהנהו בעו כיסוי ולא הוי דעת' עליהו מעיקרא ואית מאן דבעי מיהדר ברוכי אפי' בהמה לבהמה".
3. אם כשמביאים לפניו האחרות יש עוד לפניו מאותם שהיו לפניו כשבירך א"צ לברך על אותם שמביאים לו.
- (א) סמ"ק (סי' קנ"ו) – "וכששוחט הרבה עופות (כל הסוגי' בתו' שם פ"ו) ומביאין לו עוד עופות אם כשמביאים יש לפניו עוד עופות שלא נשחטו נפטר בברכה אחת אך אם גמר לשחוט כל שהיו לפניו והביאו לו אחרים חייב לברך".
4. ב"י (יו"ד סי' י"ט סוף ס"ק ז') – "ולכתחלה טוב ליהדר ולהיות דעתו בשעת ברכה על כל מה שיביאו לו".

ב. שיטת הטור.

1. סתירה.
- (א) בהל' שחיטה, אפילו ממין הראשונה צריך לברך.
- (1) ע"ה טור (יו"ד סי' י"ט סעי' ו') – "ובעל העיטור כתב ... וא"א הרא"ש ז"ל לא חילק".
- (ב) בהל' בברכת פירות, ממין הראשונה אין צריך לברך.
- (1) טור (סעי' ה') – "מי שבירך על פירות שלפניו ואח"כ הביאו לו יותר מאותו המין א"צ לברך אף על פי שלא היו לפניו כשבירך".
2. תירוץ.
- (א) שאני פירות שיותר קבע מלשחיטה – ב"י (יו"ד סי' י"ט ס"ק ז'), "ואף על גב דלא קיימא לן התם הכי סעודה שאני דיש קבע לסעודה שלפעמים אדם יושב בסעודה קטנה ונמשך לסעודה גדולה אבל לענין ברכת שחיטה גמר הוי סילוק", פרישה (יו"ד סי' י"ט ס"ק ט'), ט"ז (יו"ד סי' י"ט ס"ק י"א), ש"ך (ס"ק ט').
- (1) דוחק – מג"א (ריש ס"ק ז').

(ב) י"ל, כאן דעתו על הפירות – מג"א (ס"ק ז', "הטור כאן מיירי שהיה דעתו על פירות השניים בשעת ברכת הראשונים וקמ"ל דאע"פ שלא היו לפניו א"צ לברך אבל בסתמא אין ה"נ דצריך וכמ"ש בי"ד סימן י"ט מי שבירך ע"ד לשחוט הרבה בהמות ואח"כ הביאו לו יותר אפי' מאותן המין ואפי' עדיין לפניו מהראשונים צריך לברך אא"כ היה דעתו על כל מה שיביאו לו עכ"ל הרי מיושב לך דעת הטור").

ג. שיטת המחבר.

1. סתירה.

(א) בהל' שחיטה, אפילו ממין הראשונה צריך לברך.

1) מחבר (יו"ד סי' י"ט סעי' ו') – "המברך על דעת לשחוט חיה אחת, ואח"כ הביאו לו יותר, יכסה דם הראשון ויברך עליו, ויברך על השחיטה שנייה".

(ב) בהל' ברכת הפירות, אפי' על מין אחר אין צריך לברך.

1) מחבר (סעי' ה') – "מי שברך על פירות שלפניו ואחר כך הביאו לו יותר מאותו המין, או ממין אחר שברכתו כברכת הראשון, אינו צריך לברך".

2. תירוצים.

(א) שאני פירות שיותר קבע מלשחיטה – כנ"ל.

(ב) י"ל, כאן דעתו על הפירות – מג"א (ס"ק ז', "דמירי כאן שדעתו עליו").

1) חולק – רמ"א (סעי' ה'), עי' שעה"צ (ס"ק כ').

3. למה חסר כאן הדין של הסמ"ק, שאם יש עוד לפניו מאותם שהיו לפניו כשבירך א"צ לברך על אותם שמביאים לו – השאלה רק לפי המג"א. [אמנם לפי הבנה במחבר, שאפילו בלי דעתו יש להקל אפי' על מין אחר. ממילא, אין נ"מ בהדין של הסמ"ק, שבין כך לא צריך לברך].

(א) י"ל, קבע לשחיטה [היפוך הפוסקים לעיל] – מג"א (ס"ק ז', "וצ"ל דס"ל דגבי שחיטה מסתמ' יש קבע לשחיטה וכמ"ש שם בי"ד").

1) ממילא מחדש, שיש דין קבע עצמו לאכילת פירות – מג"א (ס"ק ז', "ולכן נ"ל דאם קבע עצמו לאכילת פירות א"צ לברך דאין עושה היסח הדעת אא"כ נמלך ממש").

(ב) י"ל, שחיטה מונח לפניו – מג"א (ס"ק ז', "ועוד דשאני שחיטה דאע"פ ששחטן עדיין מונחים לפניו משא"כ באכילה דכבר אכל הראשונים").

ד. סתם דעת, ואכל כבר כולם [ואינו מין אחר לגמרי].

1. רק במין הראשונה אין צריך לברך.

(א) טור (סעי' ו').

(ב) ב"ח (ס"ק ד') – לשונו מובא לקמן.

(ג) דרישה (ס"ק ג').

(ד) ט"ו (ס"ק ז') [כדאי' בפמ"ג שם, ושעה"צ ס"ק כ"ג], עי' יו"ד סי' י"ט ס"ק י"א).

(ה) גר"ז (סעי' ט') – "ואם הביאו לפניו מאותו המין ממש אף אם כבר אכל הראשון כולו א"צ לחזור ולברך אלא א"כ הוא נמלך ממש אבל בסתם אינו עושה היסח הדעת ממין זה שהיה לפניו בשעת הברכה להיות נמנע מלאכלו עוד כשיביאו לפניו לפי שדרכו של אדם להמשך באכילה ולהרבות בה מאחר שהתחיל בה".

1) מ"ב (ס"ק כ', ס"ק כ"ב, שעה"צ ס"ק כ', ס"ק כ"ג).

2. אפי' על מין אחר אין צריך לברך.

(א) מחבר (סעי' ו') [שלא לפי המג"א, עי' שעה"צ ס"ק כ'].

3. אפי' ממין הראשונה צריך לברך.

(א) מג"א (ס"ק ז') – "ואם אין מונחים לפניו נ"ל דלכ"ע צריך לברך".

(ב) ת"א (כלל ס' סעי' א') – "ואם אכל כבר כולם ... ואם אכל רק בדרך עראי, צריך לברך לכולי עלמא. ואין חילוק בין אם הביאו לו ממין ראשון או מדבר שברכתן שוין, כגון אגוזים ותפוחים".

4. מראי מקומות.

(א) הגרח"ק זצ"ל (לה' הארץ ומלואה ח"א תשובה ס"א) – "שאלה: לגבי מש"כ בשו"ה בס"י רו ס"י דאם גמר את המין הראשון והביאו לו ממין אחר שברכתו כברכת הראשון דצריך לחזור ולברך נסתפקנו מה יהיה במשקין כה"ג אם למשל שתה תה וגמר ועשה כוס קפה האם צריך שוב לברך דמיקרי מין שני או דזהו נאמר רק לגבי מיני פירות. תשובה: יתכן".

הגרח"ק זצ"ל (לה' הארץ ומלואה ח"א תשובה ס"א) – "בפסח שאוכלים כל מיני אגוזים ובירכו בסתמא ונגמר מין אחד של אגוזים מהשלחן האם על מין שני של אגוזים מיקרי מין אחר וצריך ברכה נוספת או נימא כיון דדרך בפסח לאכול כל האגוזים כאחד ואחד גורר את חבירו מיקרו מין אחד וא"צ ברכה נוספת אף שנגמר מין אחד. וכן רציתי לשאול בפרי הדר כגון תפוז ואשכולית מה הדין בכה"ג. תשובה: לכאורה נחשבין מין אחר".

ה. סתם דעת, ועדיין עוסק באכילת הראשון [ואינו מין אחר לגמרי].

1. אפי' על מין אחר אין צריך לברך.

(א) עי' מג"א (ס"ק ז', ב' דיעות).

- (ב) עי' ח"א (כלל ס' סעי' א', ב' דיעות) – "ובסתם, כל זמן שמוטל לפניו עוד מהראשונים, יש פלוגתא, יש אומרים דצריך לברך, ויש אומרים דאין צריך לברך".
- (ג) גר"ז (סעי' ט') - לשונו מובא לקמן.
- (ד) מ"ב (ס"ק כ"ב, סי' רי"א ס"ק ל"א) – "וספק ברכות להקל".
- (ה) אג"מ (או"ח ח"א סי' ס"ז) – "ואם הביאו לו בעוד שלא כלה מה שהיו לפניו אף ממין אחר א"צ לברך".
2. על מין אחר צריך לברך.
- (א) ב"ח (ס"ק ד') – "לע"ד נראה עיקר דרכינו באכילת פירות לא אמר אלא דוקא כשהביאו לו ממין הראשון אבל משני מינין צריך לחזור ולברך כשהביאו לפניו מין השני אף על פי שלא גמר לאכול מין הראשון ודלא כמו שפסק בשלחן ערוך".
3. מראי מקומות.
- (א) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ס"ו אות ג') – "שמועלת החלטה להמשיך לפני שכלה".

ו. סתם דעת, ומין אחר לגמרי.

1. אפי' עוסק באכילת הראשון, צריך לברך – מג"א (ס"ק ז'), מ"ב (ס"ק כ"א), פוסקים.

ז. מין אחר לגמרי: הגדר.

1. אוכל ומשקה הוי שני מינים.
- (א) מג"א (ס"ק ז') – "אבל שתה שכר והביאו לו דגים אף על גב שהיא ברכה א' צריך לברך א"כ היה דעתו עליהם אף ע"פ שבאין למתק השתיה עמ"ש סימן רי"ב".
- (1) פי' המחזה"ש (סוף ס"ק ז') – "אבל שתה שכר כו' אף על גב כו' צריך לברך. וכדעת בעל העיטור לענין שחיטה, דעל מין אחר צריך לברך. ובפירות צריך לומר סבירא ליה למ"א אף על גב דשני מינים הם, כיון דעכ"פ הכל מין אוכל, כחד מין חשיב ליה".
- (ב) גר"ז (סעי' ט') – "אבל אם יש עדיין לפניו ממין הראשון כשהביאו לפניו מין אחר הדומה להראשון כגון ששניהם מיני פירות או ששניהם מיני משקין א"צ לחזור ולברך עליו שכל זמן שהוא עוסק באכילת או שתיית הראשון אינו עושה היסח הדעת מן הסתם אלא א"כ נמלך ממש לפי שכן דרכו של אדם כשהוא עוסק באכילה או בשתייה להמשך בה ולגרור מאכילה לאכילה ומשתיה לשתייה. אבל אם שותה שכר והביאו לו דגים למתק השתיה אף על פי שהכל ברכה אחת וגם הדגים הם טפלים להשכר שעל ידי כך שותה יותר אינם נפטרים בברכה אחת אלא א"כ היתה דעתו עליהם או שהיו לפניו בשעת ברכה כמ"ש בסימן רי"ב".
- (ג) קיצור שו"ע (סי' נ"ז סעי' ה') – "בירך על השכר ונתכוין לפטור כל מה שיביאו לו מברכת שהכל, והביאו לו דגים אינו צריך לברך על הדגים. אבל אם היתה דעתו סתם, אפילו אם בשעה שהביאו את הדגים עדיין היה שכר לפניו, מכל מקום צריך לברך על הדגים. ולא דמי לפירות, שאפילו אלו תפוחים ואלו אגוזים מכל מקום הכל מין אוכל הוא, אבל שכר ודגים המה לגמרי שני מינים מחולקים זה אוכל וזה משקה, ואינם פוטרים זה את זה, אלא אם כן היו לפניו בשעת ברכה או שהיתה דעתו עליהם".
- (ד) כה"ח (ס"ק ל"ח).
2. תלוי אם שני המאכלים משמשים לשתי מטרות אחרות.
- (א) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק ז' הע' ב' [עמ' ס"ז], אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות ג') – "אך למעשה קשה מאוד להגדיר מה נחשב למין אחר לגמרי. ונראה שאם שני המאכלים משמשים לשתי מטרות אחרות - כגון מין קינוח ומין מזון (לדוגמא: עוף וגלידה או דג ושוקולד) - הם נחשבים לשני מינים אחרים לגמרי - ע"פ הוראת אחד מגדולי הדור. לעומת זאת בשר וביצה או דג ועוף וכדומה נחשבים למין אחד לגבי דיו זה, מאחר שהם משמשים למטרה אחת שבאים למזון".
- (ב) וזאת הברכה (עמ' ס"ז) – "בירך על מאכל אינו פוטר שתייה, וכן בירך על דג אינו פוטר ממתק שוקולד, ששני המאכלים הללו משמשים למטרות שונות, זה בא למנה עיקרית לסעוד וזה משמש כמנה אחרונה למתיקות".
3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק י"ג הע' צ"א).
- (א) ערה"ש (סעי' י"א) – "וכל זמן שעדיין לא נאכלו פירות אלו אלא שישנם מקצתם עדיין והביאו פירות אחרים ובסתם שלא היה כוונתו לא לאכול יותר ולא שלא לאכול יותר הנה מאותו המין ודאי א"צ לברך וכשהביאו מין אחר יש מחלוקת כמ"ש וממילא מובן דספק ברכות להקל ודווקא כשהביאו מין אחר ומ"מ שניהם מין אילן הן אבל בברכת שהכל משני מינים נפרדים לגמרי כמו דגים ושכר וכיוצא בהם פשיטא שיש לברך בסתם א"כ היה דעתו בפירוש על זה".

ח. קבע בפירות.

1. מהני גם על מין אחר.
- (א) ח"א (כלל ס' סעי' א') – "ואם אכל כבר כולם, אם קבע עצמו לאכילת פירות, אין צריך לברך, דאינו מסיח דעתו כל זמן שמיסב על השלחן. ואם אכל רק בדרך עראי, צריך לברך לכולי עלמא. ואין חילוק בין אם הביאו לו ממין ראשון או מדבר שברכתו שוין, כגון אגוזים ותפוחים (סי' ר"ו)".
- (ב) עי' מ"ב (ס"ק כ"ב, שעה"צ ס"ק כ"ה) – "ויש מן האחרונים שכתבו עוד דאם קבע עצמו לאכילת הפירות אף שבירך בסתמא על הפירות שהיו לפניו והביאו לו מין אחר שכלה המין הראשון א"צ לחזור ולברך דכיון דקבע עצמו לאכילה אינו מסיח דעתו מזה. [חיי אדם, אף דמגן אברהם אין ראייה לזה, דאפשר דכוונתו דוקא במין אחד, וגם הגר"ז לא חילק בזה להקל במין אחר היכא שקבע, מכל מקום יש לצרף לזה דעת השולחן ערוך דמשמע דאין מחלק בין מין אחד למין אחר]".
2. מראי מקומות.
- (א) מג"א (ס"ק ו') – "נ"ל דאם קבע עצמו לאכילת פירות א"צ לברך דאין עושה היסח הדעת א"כ נמלך ממש".
- (ב) מדין גרירה ולא מדין כוונה - נ"מ, מין אחר לגמרי.

ט. סיכום: לפי דעת המ"ב.

1. אותו מין ממש - אפי' אכל כבר כולם, א"צ לברך.
 2. דומה לאותה מין - אם עדיין עוסק באכילת הראשון, א"צ לברך.
 3. מין אחר לגמרי - צריך לברך.
- (א) אא"כ היה דעתו בהדיא לפטור אותם בהברכה או שהיו לפניו עכ"פ על השלחן בשעה שברך - מ"ב (ס"ק כ"א).

יא] דעת.

רמ"א (סעי' ה') - "וטוב לזהר **לכתחלה** להיות דעתו על כל מה שיביאו לו".

א. לפניו.

1. נחשב כדעת - גר"ז (סעי' ט'), מ"ב (ס"ק כ"א, ס"ק כ"ג).
2. הגדר.

(א) **חוט שני** (ס"ק כ"ט ד"ה הא [עמ' קצ"ח]) - "הא דמונח לפניו מהני לפטור בברכות, היינו כעין סתמא דאינו נמלך גמור והראיה שבאמת אוכל מזה, אבל אם באמת יש כאן סיבה מחודשת כגון שקידש על היין ונשאר היין עומד לפניו ואין דעתו לשתות ואח"כ נשפך הכוס וצריך להביא יין אחר, מסתברא דצריך לברך עליו. הא למונח לפניו מהני לפטור בברכות, היינו שיודע שמונח לפניו, ואין צריך שידע באופן פרטי אלא אם יודע שמונחים כאן איזה מינים סגי, אבל אם אין יודע כלל שמונחים לפניו, או שלפי ידיעתו דבר זה אין לו להיות, שם לא מיקרי מונח לפניו".

(ב) הגר"ח"ק זצ"ל (לה' הארץ ומלואה ח"ב תשובה ב') - "האם בישיבה מברך על בשר ועומד בשלחן אחר שתיה האם זה נקרא שעומד לפניו על השלחן שיפטר בברכתו כיון שלפעמים שאין באותו שלחן שתיה לוקחים משלחן אחר. תשובה: כן".

ב. טוב לזהר לכתחלה להיות דעתו על כל מה שיביאו לו - רמ"א (סעי' ה'), פוסקים.

1. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות ל"ב) - "לכתחילה יש לזהר להיות דעתו, על כל מה שיביאו לו אח"כ (סי' ר"ו ס"ג). וזה מהני על כל מה שיביאו לו אפילו מינים אחרים וחשובים יותר, ואפילו גמר הפירות ולא היו לפניו, ואפילו לא קבע עצמו. וכן יש לכוין שהציאה מחזר לא תהיה הפסק".
2. נ"מ: דבר חשיב, שמהני רק בדעת מפורשת - עי' סי' רי"א סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ג. הזמן שצריך לכוון: הזמן המאוחר.

1. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ס"ה אות ב', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות ל"א) - "שיכוון לפטור את המאכלים האחרים בתחילת ברכתו, או בתוך כדי דיבור מתחילתה. אך אם בשעת הברכה לא כיוון לפטור אותם מאכלים, אף שבתוך כדי דיבור מסיום הברכה חשב לפטרם ולהכלילם בברכתו שברך - אין הם נפטרים בברכתו, אא"כ הם כלולים בדין סתם דעת כדלקמן".
2. הגר"א **בנבצל שליט"א** (ביצחק יקרא על ס"ק כ"ג, עי' סי' י"א על מ"ב ס"ק ו') - "אם לפני הברכה היה דעתו לפטר, אך בשעת הברכה לא כוון, אם היה סמוך לברכה או שנזכר באמצע הברכה, ואפילו נזכר לאחר הברכה תוך כדי דיבור, אולי די בכך ואינו צריך לברך".

3. מג"א (ס"ק ח'), באה"ט (ס"ק ד'), באה"ט (ס"ק ד'), גר"ז (סעי' י'), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ח'), מ"ב (ס"ק כ"ו), וזאת הברכה (עמ' ט'), ועוד - "כירך על פירות ובעודו מברך הביאו לו פירות יותר יפים יאכל מהראשונים תחלה כיון שברך עליהם אף שהיה דעתו לפטור היפים".

(א) משנה הלכה (על מ"ב ס"ק כ"ו, עמ' ש"ב) - "הנה מ"ש ובעודו מברך משמע דאפילו כשהביאו אותם באמצע ברכה יאכל הראשונים תחלה, אכן לכאורה אם עדיין לא הזכיר השם לא חשיב כלל שברך עליהם תחלה, דהא לכל הסברות בסי' ר"ט יכול לגמור בזה איזה ברכה שירצה, וממילא בודאי דבכה"ג יגמור הברכה על היותר יפים וצ"ע".

(1) מראי מקומות - ישועת דניאל (ס"ק כ"ח.ג', הע' ל"א).

(ב) לענין הביאו לו פירות יותר יפים, במקום שלא היה דעתו לפטור היפים.

(1) עי' סי' רי"א סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ד. הזמן שצריך לכוון: הזמן המוקדם.

1. אבן ישראל (וזאת הברכה עמ' ס"ז) - "וצריך לכוון כל פעם מחדש, כי לא ברור אם מועיל תנאי לכלול הכל תמיד בברכותיו".
2. עי' הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על בה"ל סעי' ו') - לשונו מובא לקמן.
3. הגר"ח"ק זצ"ל (לה' הארץ ומלואה ח"ב תשובה א') - "אם אחד אינו מכוין בהדיא לפטור אלא חושב בעצמו שלמשך שבוע זה בכל פעם שיאכל בשר או דגים דעתו לפטור כל מיני משקים שיובאו לפניו האם מחשבה זו מועילה לפטור המשקין מברכה או דל"מ מחשבה זו ובכל פעם צריך לכוין בהדיא לפטור. תשובה: יתכן דמהני".

4. פתחי הלכה (מכתבים סי' ל"ו) - "והנראה בזה דיש לחלק בסברא פשוטה בין דבר שצריך כונה באופן חיובית לבין דבר שהכונה באופן שלילית. ופשר הדברים הוא, שהנודר אינו צריך כוונה מפורשת על חלות נדרו אלא שלא ינגד דעתו להנדר, שיהא פיו ולבו שווין, וכן גבי שבועה בעיני האדם בשבועה, ולכן כאשר מוסר מודעה על נדר ושבועה וכן על מקח מהני לבטל הנדר וכו' דנחשב כנדר בלא דעת. אמנם היכא דבעינן דעת וכוונה באופן חיובי, שיכוון בפירוש לדבר מה כגון באפיית מצה וטוויית ציצית לא מהני

מה שיחשוב מקודם כי למעשה לא נתכוון בשעת מעשה. ולכן המברך על דבר מאכל מן הסתם נכלל בה רק מה שמונח לפניו אלא א"כ מכוון בהדיא על שאר דברים ג"כ. אמנם לפי"ז יש לחקור עדיין בדין היסח הדעת. דרך משל "...".

ה. אורח.

1. כיון שתלוי בדעת אחרים, דעתם על כל מה שיגישו בפניהם.
 - (א) ר"פ (כלבו סי' כ"ד) – "והגיה הר"ף ז"ל עליו, מיהו כשאדם אוכל בבית חבריו כגון בברית מילה ופורים די לו בברכה אחת על כולן, ואפילו כלה מין זה קודם שיביא לו מין אחר, דכיון שתלוי בדעת בעל הבית אינו עושה היסח הדעת כדאמרינן בברכות אנן אדעתא דריש גלותא סמכינן, עכ"ל הר"ף ז"ל".
 - (ב) דר"מ (ס"ק ג').
 - (ג) מג"א (ס"ק ז') – "והגיה הר"ף ז"ל כשאדם אוכל בבית חבריו כגון בבית מילה די לו בברכ' א' ואפי' כלה מין זה קודם שיביאו לו מין אחר כיון שתלוי בדעת בע"ה אינו עושה היסח הדעת ע"כ".
 - (ד) גר"ז (סוף סעי' ט').
2. מראי מקומות.
 - (א) עי' סי' קע"ט סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

יב] נפל מידיו - סעיף ו'.

א. מה נכלל בברכה [ולא בגרירה]: ראשונים.

1. רק מה שבידו.
 - (א) תוס' (ברכות ריש דף ל"ט:).
 - (ב) רא"ש (ברכות פרק ו' סי' כ') – "שאם היו פירות לפניו ודעתו לאכלם ונטל אחד מהם ובירך עליו ונפל מידו ונאבד צריך ברכה אחרת על הפירות שיאכל".
 - (ג) י"א ר' יונה (ברכות רש דף כח. [עי' בה"ל ד"ה רק]).
 - (ד) טור (סעי' ו') – "נטל בידו פרי לאוכלו ובירך עליו ונפל מידו ונאבד צריך לחזור ולברך אף על פי שהיה מאותו המין לפניו יותר כשבירך על הראשון".
2. כל מה שמכוון.
 - (א) ר"ת (הג' מימוניות ברכות פרק ד' אות ז') – "ובשם רבינו תם מצאתי שאם בירך על הכוס ונשפך והביאו לו כוס אחר דדי לו בברכה ראשונה כדאשכחן ברב אשי דאגיד בקידושא רבה וגחין ההוא סבא ושתי מה לי הוא מה לי אחר אבל לכתחלה הוא עדיף".
 - (ב) מהרי"ל (סי' צ"ב) – "[נשאל למהר"י סג"ל] אם ברך אדם על היין וכשטועם הוא מים, אם צריך לחזור ולברך ודעתו היה להוציא אחרים גם כן בברכתו. והשיב שאין צריך לחזור ולברך בפה"ג פעם שנית מאחר שהיה דעתו לשתות יין וגם לשאר האחרים שדעתו להוציא אם יש יין לפניהם או אם הם טועמים יין אחר כך".
 - (ג) עי' אבודרהם (הל' ברכת הלחם ד"ה ואמרינן) – "ומתוך אמרינן תמן לכך כיון דעתו מתחלה ברם הכא לא לכך כיון דעתו מתחלה".
3. אפי' רק מונח על השלחן.
 - (א) ראב"ד (אבודרהם הל' ברכת הלחם ד"ה ואמרינן הו"ד בב"י ס"ק ו') – "וכתב הראב"ד נראה לי דהאי בעי' לקולא דלא עדיף מכוס ביד כל אחד ואחד שכולם שותים בברכתו של מברך ותו אמרינן כולא נבגא דברכתא היא אלמא דכל דמנח קמיה חיילה ברכה עילויה ע"כ".
 - (ב) ר' גרשון ברבי שלמה (אבודרהם הל' ברכת הלחם ד"ה כתב) – "והטעם השני ג"כ בטל הוא לדעת הראב"ד דפסק לקולא והביא ראיות לדבריו דכל דמנח קמיה חיילה ברכה עליה. והכי נמי הא ספר תורה קמיה ודעתיה עליה לכל הפרשיות הכתובות בו".
 - (ג) עי' שבלי הלקט (סי' קס"ו [עי' בה"ל ד"ה רק]).

ב. מה נכלל בברכה [ולא בגרירה]: פוסקים.

1. רק מה שבידו – מחבר (סעי' ו').
2. כל מה שמכוון – רמ"א (סעי' ו'), ט"ז (סי' ר"ח ס"ק ב'), דרך החיים (סי' ע' סעי' י"ז, סי' רי"ח סעי' כ"ג), גר"ז (סעי' י"א, סדר ברכת הנהנין פרק ט' סעי' ח'), ח"א (שבת כלל ו' סעי' ט"ז), קיצור שו"ע (סי' נ' סעי' ד'), בן איש חי (שנה א' פר' בלק אות ה'), קצות השלחן (סי' נ"ו סעי' ד', סי' ע"ט סעי' ו'), ילקוט יוסף (סעי' ט"ז).
- (א) רק אם הוא בפניו – דרך החיים (סי' רי"ח סעי' כ"ג, עי' סי' ע' סעי' י"ז), גר"ז (סעי' י"א, סדר ברכת הנהנין פרק ט' סעי' ט'), עי' סי' רע"א סעי' כ"ח, קונ"א ס"ק ח'), קיצור שו"ע (סי' נ' סעי' ד'), קצות השלחן (סי' נ"ו סעי' ה', ס"ק ח'), ע"ט סעי' ו', ס"ק כ"ד), ילקוט יוסף (סעי' ט"ז).
- (ב) אפי' שלא בפניו – ח"א (שבת כלל ו' סעי' ט"ז), מ"ב (ס"ק כ"ו, שעה"צ ס"ק כ"ט, בה"ל ד"ה רק, סי' ר"ט ס"ק ח'), "פשוט".
3. אפי' רק מונח על השלחן – עי' מבי"ט (ח"א סי' רכ"ד, "שהיו לפניו סל תפוחים ונתן עיניו באחת לאכלה וברך ואחר כך נראה לו האחרת יותר טובה ולקחה דנראה דא"צ לחזור ולברך"), עי' מ"ב (ס"ק כ"ו, בה"ל ד"ה רק, סי' ר"ט ס"ק ח'), וספק ברכות להקל".

ג. היה עליו דעתו לאוכלו.

1. הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על בה"ל סעי' ו') – "ובעניני תנאים לכאורה א"צ להתנות כן אלא פעם אחת בחייו, כעין מודעה שמוסרים ער"ה על הנדרים שיעשו כל השנה, והאפיקי ים (בסוף ספרו) כתב להתנות כן בכל יום, ובביה"ל הל' אפיית המצה כתב להתנות בכל יום וצ"ע".

יג] ברכה לבטלה: צריך לומר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

א. בירך על המים ושמע שיש מת בעיר.

1. ישתה מעט מן המים וישפוך השאר.

(א) ספר חסידים (סי' תתנ"א) – "ואם בירך על המים ושמע שמת יש בעיר ישתה מעט מן המים וישפוך השאר".
 (ב) כנה"ג (סי' ר"ד הג' הטור ס"ק ו') – "בירך על המים ושמע שיש מת בעיר, ישתה מעט מן המים וישפוך השאר. ספר חסידים סימן תתנ"ד [תתנ"א]. אמר המאסף: זהו כפי הטעם שנתן הכלבו בשפיכת המים כשיש שם מת, שידעו הכל שיש שם מקרה מות, אבל לפי הטעם שכתב בשם י"א לפי שמלאך המות מטיל במים טפת סם המות, אין ראוי לשתות כלל, דחמירא סכנתא מאיסורא. ושמה אף לטעם זה ישתה מעט, דשומר מצוה לא ידע דבר רע, ומאחר ששתה מעט שאין כאן ברכה לבטלה ישפוך השאר".
 (ג) מג"א (ס"ק ח') – "בירך על המים ושמע שיש מת בעיר ישתה מעט מן המים וישפוך השאר ... ואפילו למ"ד שיש סכנה בדבר כי שומר מצוה לא ידע דבר רע (כ"ה)".

(ד) א"ר (סי' ר"ב סוף ס"ק א', א"ז שם ס"ק א') – "כתב במטה משה [סימן שנו] בשם ספר חסידים [סימן תתנד] אם בירך על המים ושמע שיש מת בעיר, ישפוך מעט מן המים וישתה השאר עכ"ל, אבל בכנסת הגדולה סימן ר"ד [הגהות טור] העתיק דברי הספר חסידים בזה הלשון, ישתה מעט מן המים וישפוך השאר ע"כ, ולא הזכיר מדברי מטה משה, וכן ראיתי בספר חסידים גופיה סימן תתנ"ד דישתה תחלה ואח"כ ישפוך, וכתב בכנסת הגדולה דאף ליש אומרים ב[טעם] שפיכת מים שהמלאך המות מטיל במים טיפת סם המות, מ"מ ישתה מעט ושומר מצוה לא ידע דבר רע, ומאחר ש(י)שתה מעט שאין כאן (ה)ברכה לבטלה ישפוך השאר".
 (ה) באה"ט (ס"ק ה') – "מ"א".

(ו) רע"א (יו"ד סי' של"ט על הש"ך ס"ק ט') – "בכנה"ג א"ח (סי' ר"ד) כתב דאם בירך על מים ושמע שיש מת בעיר ישתה מעט וישפוך השאר וע' א"ר א"ח (רס"י ר"ב)".

(ז) גר"ז (סעי' י"ד) – "בירך על המים ושמע שיש מת בשכונה ומנהג לשפוך כל מים שאובין שבשכונת המת ישתה מעט מן המים שלא תהא ברכתו לבטלה ואח"כ ישפוך השאר ואף להאומרים שטעם המנהג הוא מפני שמלאך המות מטיל טפת דם המות במים והשותה מהן מסתכן מכל מקום שומר מצוה לא ידע דבר רע ומאחר ששתה מעט שאין ברכתו לבטלה ישפוך השאר משום חשש סכנה".

(ח) קיצור שו"ע (סי' ו' סעי' ה') – "בירך על המים ושמע שיש מת בשכונה, והמנהג הוא לשפוך המים שבשכונת המת מפני הסכנה, מכל - מקום כיון שבירך ישתה מעט, שלא תהא ברכתו לבטלה. ואל ידאג מפני הסכנה, כי שומר מצוה לא ידע דבר רע ולאחר ששתה מעט ישפוך השאר".

(ט) ערה"ש (סעי' ט"ז) – "ואם בירך על המים ונתוודע שצריך לשפוך מפני מת או מפני התקופה מ"מ ישתה מעט כדי שלא תהא ברכתו לבטלה ושומר מצוה לא ידע דבר רע [מג"א שם]".

(י) מ"ב (ס"ק כ"ו) – "בירך על המים ושמע שיש מת בעיר ישתה מעט מן המים וישפוך השאר".

(יא) מסגרת השלחן (על שלחן שלמה סוף ס"ק א').

(יב) שבט הלוי (מבית לוי הי"ז עמ' נ"ח אות י"ד).

(יג) תורת היולדת (פרק ס' הע' ט') – "יש לעיין כיצד תנהג מעוברת הצריכה לצורך מצוה לדרוך על מקום שיש בו צפרנים, ואי אפשר לכבד את המקום) האם תדחה את המצוה מחשש הסכנה, דאפשר שיש לומר בזה שומר מצוה לא ידע דבר רע. והפוסקים כתבו לגבי מי שבירך על מים ונודע שיש מת בשכונתו, דישתה מעט כדי שלא תהיה הברכה לבטלה, ושומר מצוה לא ידע דבר רע".

2. שלא לשתות מפני הסכנה.

(א) עולת תמיד (ס"ק ה') – "כתב בספר חסידים ... אם בירך על המים ושמע שיש מת בעיר, ישתה מאותו המים וישפוך השאר ע"כ ... ולפי הנהגה דידן יש להחמיר שלא לשתות מפני הסכנה, והוא הדין לענין מת דקי"ל מפני דמלאך המות מטיל במים סם המות ולא מטעם שיתפרסם שיש מקרה מת, ועיין בכנסת הגדולה מהדורא קמא [הגהות טור סימן רד]".

3. מראי מקומות.

(א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב סוף ס"ק כ"ו) – "הא דשמיעת מת בעיר מיירי בג' בתים הסמוכים, והא דשומר מצוה לא ידע דבר רע, היינו כשאמרו לו אחר שבירך, אבל אסור לסמוך על זה לכתחילה לשתות המים, דאין סומכין על הנס. לכאורה כשבירך אחר הידיעה אין כאן שום מצוה לשתות מים אלו, ומה 'שומר מצוה' איכא לשומרו מדבר רע, ואין עושין נס לשוטה שאסור לרחם עליו, ואין צורך לסברא 'דאין סומכין על הנס' אף במקום מצוה".

(ב) טעמים: משום מלאך המות מפיל במים טפת דם מן המת, ומשום ומוציא דבה הוא כסיל - עי' יו"ד סי' של"ט סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ב. בירך על המים בזמן התקופה.

1. ישתה מעט.

(א) ערה"ש (סעי' ט"ז) - לשונו מובא לעיל.

2. ימתין מעט עד שתעבור התקופה ואח"כ ישתה.

(א) ספר חסידים (סי' תתנ"א) – "אם אמרו לאדם אל תשתה עתה מים כי התקופה נופלת ושמא עתה עת נפילתה וכבר בירך ימתין ואל ידבר עד שידע בטוב שעברה התקופה ואז ישתה ואל יברך פעם שניה".
 (ב) מג"א (ס"ק ח') – "בירך על המים ... אמרו לו שהתקופה נופלת ימתין מעט עד שעברה התקופה ואח"כ ישתה ולא יברך (ס"ח סימן תתנ"א) ואפילו למ"ד שיש סכנה בדבר כי שומר מצוה לא ידע דבר רע (כ"ה)".

(ג) באה"ט (ס"ק ה') – "מ"א".
 (ד) גר"ז (סעי' י"ד) – "ואם שמע שהתקופה נופלת ימתין מעט עד שעברה התקופה וישתה כי יש אומרים שאין סכנה בהם אלא לשתות בשעת התקופה ואף האומרים שכל שלא היה בהם ברזל בשעת התקופה יש סכנה לשתות מהם גם אח"כ מכל מקום שומר מצוה לא ידע דבר רע".

(ה) מ"ב (סוף ס"ק כ"ה) – "ואם אמרו לו שהתקופה נופלת ויש אז חשש לסכנה לשתות המים ימתין מעט עד שתעבור התקופה ואח"כ ישתה ואפילו למ"ד שיש חשש סכנה אף בכה"ג כיון שהיו אז המים תלושים מן הקרקע אפ"ה ש"ד כי שומר מצוה לא ידע דבר רע".

1) מסגרת השלחן (על שלחן שלמה סוף ס"ק א').

3. שלא לשתות מפני הסכנה.

(א) עולת תמיד (ס"ק ה') – "כתב בספר חסידים אם בירך אדם על כוס של מים ואמרו עתה התקופה נופלת, ימתין ואל ידבר עד שידע שעברה התקופה ואז ישתה, עיין שם סימן (תתנ"ד) [תתנ"א] ... נלמד מדבריו דסבירא ליה בתקופה דיכול לשתות המים אחר נפילת התקופה אף על פי שהיו המים תלושים בשעה שנפלה התקופה, ואין המנהג כן, ולפי הנהגה דידן יש להחמיר שלא לשתות מפני הסכנה".

4. מראי מקומות.

(א) עי' יו"ד סי' קט"ז רמ"א סעי' ה' [הל' סכנה], לשיטות ומראי מקומות.

ג. מי ששכח ובירך ביום התענית על דבר מאכל.

1. יש לטעם קצת - הלכות קטנות, יביע אומר, קובץ הלכות, ויען דוד, ילקוט יוסף, נתיבות הברכה.
 2. לא יאכל, ויאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד - דעת תורה, שערי עזרא, אור לציון, משנה הלכות, הגריש"א זצ"ל, רבבות אפרים, קרא עלי מועד.
- (א) עי' או"ח סי' תקמ"ט, לשיטות ומראי מקומות.

ד. בירך על גבינה בתוך שש שעות מבשר.

1. יש מחמירים, ויאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד - עי' אילת השחר, הגר"ח זצ"ל, ברכת ה', שואלין ודורשין, אבי הנחל.
 2. יש מקילין רק אחר ד' שעות - זכור לאברהם, הו"ד בדעת, זבחי צדק, שד"ח, דרכ"ת, כה"ח, עי' שבט הלוי.
 3. יש מקילין אחר שעה - חלק לוי, תשובות והנהגות, נועם הלכה, מעדני יו"ט, פני השלחן, פסקי תשובות, שערי תורת הבית.
 4. הרבה מקילין אפילו תוך שעה - גנזי יוסף, באר משה, אורח ישראל, הגריש"א זצ"ל, יחזק דעת, אבני ישפה, ריח הבשם, הגר"י בעלסקי זצ"ל, הגר"ש דבליצקי זצ"ל, הגר"א נבנצל שליט"א, מגילת ספר, הגר"ע אויערבאך שליט"א, ס' הכשרות, ילקוט יוסף, וישב משה, אבני דרך, הדר השלחן, על פי התורה, ודרשת וחקרת.
- (א) עי' יו"ד סי' פ"ט סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ה. טעה ובירך על משקין מגולין - למחמירים.

1. יטעם משהו.
- (א) שבט הלוי (שערי הברכה פרק י"ג הע' נ"ג) – "ישתה מעט כיון שהקפידא ע"ז בזמנינו הוא רק לדעת הגאון".
2. מראי מקומות.
- (א) עי' יו"ד סי' קט"ז סעי' א' [הל' סכנה], לשיטות ומראי מקומות.

ו. בירך על אוכלין שהיו תחת המטה.

1. יטעם משהו, שלא תהא ברכתו לבטלה.
- (א) שבט הלוי (שערי הברכה פרק י"ג הע' נ"ג), הבית בכשרותו פסקי דינים אקטואליים בעניני כשרות הבית עמ' צ"ד הע' ל"א) – "שהמברך בטעות על מאכלים שתחת המיטה, יאכל מעט, מאחר שהישועות יעקב ס"ל שדין זה הוא רק לכתחילה".
- שבט הלוי (מבית לוי גליון י"ז עמ' נ"ט) – "בבירך על אוכלין שהיו תחת המטה כיון שהוא רק לכתחילה יש לטעום מעט, ואם זה מאכל שאפשר לשטפו ג"פ מותר לשוטפו אחר הברכה קודם שיאכל".
2. חוט שני (הבית בכשרותו פסקי דינים אקטואליים בעניני כשרות הבית עמ' צ"ד הע' ל"א).
2. יאמר בשכמל"ו.

(א) הגר"ח זצ"ל (רבעון קרית ספר גליון כ"ב עמ' ק"ב אות ו') – "שאלה: בירך על פרי ונזכר שהיה הפרי בבית הכיסא, או שהיה הפרי תחת המיטה בלילה, מה יעשה, האם יאכל מזה קצת, או לא. תשובה: בבית הכסא אין איסור, ותחת המיטה יאמר בשכמל"ו".

הגר"ח זצ"ל (בנתיבות ההלכה חמ"ו סוף עמ' תט"ו) – "שאלה: התחיל לברך ברכה על מאכל מסוים ולפתע נודע לו באמצע הברכה או בסיום הברכה, שמאכל זה היה תחת המיטה ששורה עליו רוח רעה, מה יעשה. תשובה: יאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

3. מראי מקומות.

(א) עי' יו"ד סי' קט"ז סעי' ה' [הל' סכנה], לשיטות ומראי מקומות.

ז. בבירך על אוכלין שהיו בבית הכסא.

1. יטעם.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (רבעון קרית ספר גליון כ"ב עמ' ק"ב אות ו', דעת נוטה ח"א הנהגת בית הכסא תשובה רכ"ד) – "שאלה: בירך על פרי ונזכר שהיה הפרי בבית הכיסא, או שהיה הפרי תחת המיטה בלילה, מה יעשה, האם יאכל מזה קצת, או לא. תשובה: בבית הכסא אין איסור, ותחת המיטה יאמר בשכמל"ו".

2. מראי מקומות.

(א) עי' יו"ד סי' קט"ז סעי' ה' [הל' סכנה], לשיטות ומראי מקומות.

ח. בירך על שום בצל או ביצה ונזכר קודם אכילתו שעבר עליהם הלילה.

1. יטעם משהו.

(א) קונ' שום בצל וביצה (סעי' ל') – "ברך על שום בצל או ביצה ונזכר קודם אכילתו שעבר עליהם הלילה, יאכל מעט ויניח השאר משום שנאמר 'שומר מצוה לא ידע דבר רע'. [ולסוברים שאין לאסור בדיעבד (כנזכר לעיל סעיף ג') בלאו הכי מותר באכילה]".

2. מראי מקומות.

(א) עי' יו"ד סי' קט"ז [הל' סכנה], לשיטות ומראי מקומות.

ט. בירך בטעות על מאכלים שגורם לשכחה.

1. יאמר בשכמל"ו.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' פ"ג) – "שאלה: שכח ובירך על דבר הגורם לשכחה, ולאחר שגמר לברך, נזכר שהוא גורם לשכחה, האם נכון שיטעם משהוא כדי שלא יהיה ברכה לבטלה, או יאמר ברוך שם כבוד מלכותו כדי שלא יעבור על פן תשכח. תשובה: יאמר בשכמל"ו".

2. מראי מקומות.

(א) שמירת הגוף והנפש (מבוא פרק י') – "יש לחקור מה הדין במי שאוכל מהדברים שאסרו חז"ל משום סכנה או שאסרו משום שקשה לשכחה - האם חייבים לברך עליהם או דילמא אסור לברך...".

(ב) ברכת שמואל (זכאי, הל' ברכות סי' ר"ו על סעי' ו' [עמ' רמ"א]) – "מי שמחמיר על עצמו לא לאכול ממאכל שנתון בתוך כלי שבור (משום שיש מי שאומר שאכילה ממנו גורמת לשכחה), ובטעות בירך על מאכל זה, ורק לאחר שבירך הבחין שהכלי שבור, יש לטעום מעט מהמאכל כדי שלא תהא ברכתו לבטלה".

י. ברכה לבטלה: האם צריך לומר תיכף "ברוך שם".

1. מחמיר, צריך לומר תיכף.

(א) ח"א (כלל ה' סעי' א') – "המוציא שם שמים לבטלה חייב נידוי. ואפילו השומע, חייב לנדותו אם הוציא במזיד. ואם נכשל בלשונו והזכירו או שנזכר שכבר בירך ברכה זו, יאמר תיכף ומיד ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, או יאמר, 'אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ' [תהילים ח, ב], או 'גדול ומהולל מאד' [שם מח, ב] וכיוצא בו. ואם אמר ברוך אתה ה', יסיים 'למדני חוקיך' [שם קיט, יב], דמחזי כקורא פסוק. ואם כבר אמר 'אלקינו', יסיים 'אלקי ישראל מן העולם ועד העולם' [דברי הימים א, טז] ויאמר גם כן ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

(ב) מנחת יצחק (ח"ז סי' ז', עי' ח"י סי' י"ב) – "דאיתא בירושלמי שם, א"ר חייא בר ווא הדא אמרה אהן דנסב פוגלא וכו' צריך למברכה עילוי זמן תניינות, אר"ת בר יודן צריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שלא להזכיר שם שמים לבטלה וכו' עכ"ל, וכ"פ ברמב"ם שם ובש"ע שם (סי' ר"ו), הרי דאמירת בשכמל"ו הוי תיקון שלא להוציא שם שמים לבטלה, וכמ"ש בתשו' פמ"א (ח"ג סי' ט') עיין שם, וברמב"ם (פי"ב מה' שבועות הי"א) כתב וז"ל ולא שבועה לשוא בלבד וכו' ובכלל יראתו שלא יזכירו לבטלה, לפיכך אם טעה הלשון והוציא שם לבטלה ימהר מיד וישבח ויפאר ויהדר לו כדי שלא יזכר לבטלה וכו' עכ"ל, והכ"מ העיר מקורו מירושלמי הנ"ל, וכן הוא ברדב"ז שם, וא"כ מוכח דלתקן שלא יהי' ש"ש לבטלה צריך לומר מיד בשכמל"ו, וכ"כ בחיי אדם (כלל ה' סי' א') וז"ל והמוציא ש"ש לבטלה וכו' ואם נכשל בלשונו והזכירו או שנזכר שכבר בירך ברכה זו יאמר תיכף ומיד בשכמל"ו וכו' עכ"ל ותמיה על הא"א (בוטשאטש) (או"ה סי' כ"ה סעי' ד' ד"ה בהגה) שכתב שרק ממדת חסידות צריך לומר מיד בשכמל"ו, אבל גם כשהפסיק הרבה מהני אמירתו בשכמל"ו לכולי עלמא עיין שם".

(ג) עי' הגר"ח"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק ח' אות ס"ה) – "מה אם אחד טעה ואמר איזה ברכה שאינה צריכה באמצע פסוד"ז או בק"ש וברכותיה, אי רשאי לומר בשכמל"ו או לא, ואת"ל דאסור משום הפסק, אם צריך לאומרו אחר התפלה, דאפשר שאין בזה תועלת כיון שכבר הפסיק בין הברכה לאמירת בשכמל"ו (ואולי תלוי במחל' השל"ה הק' והא"א מבוטשאטש בסי' כ"ה). תשובה: רשאי לומר מיד בשכמל"ו".

(ד) נתיבות הברכה (פרק ו' סעי' ז').

2. מיקל, לא צריך לומר מיד.

(א) אשל אברהם (בוטשאטש, סי' כ"ה על סעי' ה' בהג"ה) – "אך גם היכא שבירך ברכה לבטלה והוא מוכרח לומר בשכמל"ו נראה שהוא רק מדת חסידות שלא להפסיק כדי שלא יבא לשכחה וכדי שיודע דקאי על זה וגם כשהפסיק הרבה ואומר אחר כך בשכמל"ו מהני לכולי עלמא".

(ב) אג"מ (מסורת משה ח"א או"ח אות קי"ט, עמ' נ"ג) – "והסביר רבינו שבכלל יש לידע ש'ברוך שם' אינו מבטל ברכה לבטלה, ורק, מאחר שהזכיר שם לבטלה, תיקנו שיאמר איזה שבח לתיקון, והנה בכלל אין צורך למהר כך להגיד, ולמשל, ת"ח שלומד אולי לימודו יספיק לשבח. ולמעשה תמיד טוב שלא ימהר, כדי שיהיה זמן לחשוב ולראות אם באמת טעה".

3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק י' סעי' י"ד, הע' ל"ח).

(א) קצות השלחן (סוף ח"א הע' על סי' ה' סעי' י"ג, עמ' פב:) – "אם יש איזה שיעור לקרב אמירת בש"כ אחר הזכרת ש"ש לבטלה, והנה דין זה לא מצאתי בפוסקים, ומה שנראה לומר בזה הוא דאמירת בש"כ שזה ממש למי שמברך על הפרי ואוכלה אח"כ דלכתחלה צריך לאכול הפרי תומ"י ולא יפסיק אפילו שיעור של כדי דבור, ובדיעבד יכול לאכלה אח"כ כל זמן שלא הפסיק בדבור כמ"ש בקצוה"ש ח"ב סי' ל"ז ס"ז, וה"נ אמירת בש"כ באה לתקן את הברכה לבטלה במקום אכילת הפרי, צריך לקרבה תומ"י להברכה, ובדיעבד יאמרנה אח"כ ... גם יל"ע אם לדמות אמירת בשכ"מ לאכילת פרי ביצא לחוץ דבאכילת פירות צריך לברך שנית, אם גם לגבי אמירת בשכ"מ נחשב הפסק ולא יועיל עוד אמירתו".

יא. ברך על מאכל ולפני האכילה בטעות אמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

1. צריך עוד ברכה.
 - (א) שעה"צ (סי' ר"ט ס"ק י"ב) – "ואם אמר בינתיים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד נראה דצריך לחזור ולברך, ולא מהני בזה מה שמוציא אחרים ברכתו לגבי דידיה".
 - (ב) ששכ"ה (פרק מ"ז הע' קצ"ט) – "ואם הפסיק באמירת 'ברוך שם כבוד וכו'" על ברכת קידוש שלו שהיתה לבטלה, ודאי דצריך לחזור ולברך על היין, עיין סי' רט בשעה"צ ס"ק יב (ולכאורה יל"ע, דמ"ש מהא דלהלן פמ"ח סוף הערה לט)".
 - (1) עי' ששכ"ה (פרק מ"ח סוף הע' ל"ט) – "וראיתי בסי' רט במ"ב ס"ק ו, דבמוצש"ק בהבדלה אם נתכוון על האש, ובירך על האש וסיים בבשמים, דיצא ידי ברכת האש, ואין ברכת הבשמים הפסק, ועיין מאירי ברכות יב א ד"ה פשיטא, דכל שהוא... שבח של הקב"ה שמברכים לו, אינו הפסק".
 - (ג) לקט הלכות חנוכה (סוף עמ' נ"ו) – "ושעה"צ".
 - (ד) נתיבות הברכה (פרק ו' סעי' י"ז).
2. אין זה הפסק.

(א) אג"מ (מסורת משה ח"א או"ח אות קי"ט, עמ' נ"ג) – "ושאלתי רבינו אודות רב אחד, שפעם לקח איזה אוכל, ולמשל תפוח, והתחיל לברך עליו, וחשב שזה תפוח וברכתו העץ, וסיים הברכה, ואז חשב שטעה, ואמר 'ברוך שם' ואז נזכר שלא טעה, האם נחשב זה כהפסק בין ברכה לאכילה, וצריך שוב לברך, או לא. והשיב רבינו שאין להחשיב זה כהפסק, דהפסק בטעות אינו הפסק. והזכרתי לרבינו דהנה בברכה על תפלה של ראש, מוזכר שאין לומר 'ברוך שם' עד אחר שתיקן התפלה במקומו, כדי שלא יהיה הפסק. ואמר רבינו שיש לחלק, דבשלמא בשאלה דין, אמר 'ברוך שם' אז בטעות. אבל בתפילין תיקנו חז"ל שיאמרו ברוך שם, וא"כ הוי הפסק אמיתי, דתיקנו שדוקא יאמר אותה ברכה אז. והסביר רבינו שבכלל יש לידע ש'ברוך שם' אינו מבטל ברכה לבטלה, ורק, מאחר שהזכיר שם לבטלה, תיקנו שיאמר איזה שבח לתיקון, והנה בכלל אין צורך למהר כך להגיד, ולמשל, ת"ח שלומד אולי לימודו יספיק לשבח. ולמעשה תמיד טוב שלא ימהר, כדי שיהיה זמן לחשוב ולראות אם באמת טעה".

(ב) אבני ישפה (מה טובו גליון ה' עמ' נ"ו ענף ג') – "במקרה שאדם ברך ברכה נכונה על מאכל וחשב שהיא ברכה לבטלה ולכן אמר ברוך שם וכו' ונודע לו שברכתו היתה נכונה, יש לעיין אם אמירת ברוך שם וכו' הוי הפסקה וממילא הוא צריך לחזור ולברך ברכתו על האכילה. כבר דנתי בשאלה דומה בשו"ת אבני ישפה חלק ג' סי' ט"ו ענף א' והמסקנה שם הוא לא לחזור לברך בשאלה דומה, והוא הדין כאן".

3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק י"ג הע' כ"ח ד"ה ואם אמר), משא המלך (סי' ר"ט סעי' ב' אות י"ב).

יב. תפילין.

1. עי' סי' כ"ה סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.
- יג. מראי מקומות.
 1. שלמת חיים (סי' קצ"ז, א"נ או"ח סי' קצ"ד) – "ובברכה שאינה צריכה אם יאמר אמן דאמרינן דהוי כמברך נראה כאילו הוא אמר ברכה שאינה צריכה פשיטא דלא יענה, ומהאי טעמא המברכים שתי ברכות בתפילין יאמר בלחש, והנה בסי' ר"ו שצריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו, והוא מירושלמי, ונראה דגם בסעי' א' שם שבירך בורא פרי העץ על האדמה צ"ל ברוך שם כבוד מלכותו, כיון דעכ"פ הוא נתכוין לברכה אלא שטעה".
 2. אמת ליעקב (הע' רי"ג) – "נראה דבשכמל"ו אינו תיקון גמור, אלא כיון שאמר ברכה לבטלה צ"ל דבר של שבח. וראיה לזה, שהרי קי"ל ספק ברכות להקל, ואי נימא דהו"ל תיקון גמור, אמאי לא אמרו שיברך מספק ואח"כ יאמר בשכמל"ו, אלא ע"כ דאינו תיקון גמור, ועדיין יש לחוש לברכה לבטלה. ואין לסתור זה מהא דמברכים על מצות תפילין ואח"כ אומרים בשכמל"ו, דשאני התם דמעיקר הדין קי"ל דצריך לברך שתי ברכות".
 3. הגרשז"א צ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ד' סעי' י"ז) – "המברך על של ראש וקודם שאמר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' הוצרך להפסיק בדבר אחר, כגון לענות קדיש או קדושה עם הצבור, כיון שכבר נסתלק מהענין שוב אין טעם לאמרו. אבל אם הוצרך להפסיק לאמירת אמן יהא שמיה רבא וכו', אפשר דטוב שיכוין בזה גם על הספק של ברכה לבטלה, ונחשב בכך כאומר בשכמל"ו. ואף שבלאו הכי חייב באמירת איש"ר, מכל מקום הרי זה עולה לכאן ולכאן".

בורא נפשות

סימן ר"ז

[א] בורא נפשות.

[ב] נוסח.

[ב] בורא נפשות.

ברכות (ריש דף מד:) – "אמר רב יצחק בר אבדימי משום רבינו [רש"י פ"א רב, תוס' פ"א רבי]: על הביעא ועל מיני קופרא בתחלה מברך שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות וכו'. אבל ירקא לא; ורבי יצחק אמר: אפילו ירקא, אבל מיא לא; ורב פפא אמר: אפילו מיא. מר זוטרא עביד כרב יצחק בר אבדימי, ורב שימי בר אשי עביד כרבי יצחק, וסימנך: חד כתרי ותרי כחד. אמר רב אשי: אנא זמנא דכי מדכרנא עבידנא ככולהו".

א. האם "בורא נפשות" רשות או חיוב.

1. רשות.

(א) **רש"י** (פרדס הגדול סוף סי' ע"ח) – "וחובה לית בה אלא ר' טרפון הוא דמברך אמיא בורא נפשות וכן נהיגי לברך אכולהו מיני דלא כתיבי בקרא לשבח ולהודות על הנייתו ושביעתו וכל דמדכר ליה בהלכה לאו משום דקבע לה חובה אלא לטפויי שבחא".
 (ב) **ריטב"א** (ברכות דף לה. ד"ה גמרא) – "ואי דשאר מינין לאחריה ולא כלום, ואפי' למ"ד דשאר מינין מברכין לאחריהם בורא נפשות רבות, רשות הוא **כדמוכח בגמ' לקמן**".
 (ג) **ש"מ** (ברכות דף לה.) – "ואפילו למאן דאמר דשאר מינין מברכין לאחריהם בורא נפשות רבות רשות הוא כדמוכח בגמרא לקמן".
 (ד) **הגרשז"א** זצ"ל (ביצחק יקרא סי' ק"צ על מ"ב ס"ק ט').
 (ה) **ביע אומר** (ח"א או"ח סי' י"ב אות ט"ז בהג"ה, ח"ה או"ח סי' י"ח אות ט', ח"ה או"ח סי' כ"ג סוף אות כ"ה, ח"ט או"ח סי' צ"א אות ג', סי' צ"ד אות ו', יחודה דעת ח"ג סי' ט"ו, ח"ד סוף סי' מ"א, ח"ה סי' כ"א סוף הג"ה).
 (ו) **ילקוט יוסף** (הע' א', הע' ג', סי' ר"ח הע' י"ד, סי' ר"ט הע' ז', סי' ר"ד סעי' י"ז, סי' ז' הע' ט', קיצור שו"ע סי' ר"ד סעי' כ', לשונו מובא לקמן).

2. מים הוי רשות [חזו"א, וכן תה. קה"י, וכן מי סודה].

(א) **חזו"א** (זכור לדוד ח"א עמ' שמ"ב אות ב', דינים והנהגות או"ח פרק ז' אות ד' [לשונו מובא לקמן]) – "אמר ר' דוד ז"ל, שהחזו"א היה דרכו בשתיית תה, שלא לברך ברכת בורא נפשות, אלא א"כ שתה את הכוס בבת אחת דוקא. אולם בשתיית חלב לא הקפיד ע"ז, ובירך בורא נפשות גם אם לא שתה בבת אחת. וטעמו משום דבגמ' ברכות דף מ"ד ע"ב מבואר, דברכת בורא נפשות על מים הוה רשות, דקאמר התם רב אשי אנא זמנא דכי מדכרנא עבידנא ככולהו, וכיון דאמר רק 'דכי מדכרנא' מבואר דברכת בורא נפשות דבתר שתיית מים הוה רק רשות, וא"כ רק אם שתה בבת אחת דאז מברכין לכל הדעות אז בירך ברכת בורא נפשות, אבל לא בדשתה פסקי פסקי. ומשא"כ בתר שתיית חלב, דהתם ברכת בורא נפשות הוי חיובא ולא רק רשות, התם בירך גם אם לא שתה בב"א וסמך על הדיעות שמצטרף".

(ב) עי' קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ח אות פ"ט) - לשונו מובא לקמן.

3. חיוב - סתימות שאר ראשונים ופוסקים.

4. מראי מקומות – רוקח (סי' שמ"ב, לשונו מובא לקמן), **הגרשז"א** זצ"ל (שלמי ברכה עמ' תקל"ב).

(א) **גר"א** (ברכות ירושלמי פרק ו' הל' ד' ד"ה אבל) – "ועל שאר מינים אינו מברך (הגאון לשיטתו בביאורו לאו"ח ובפי' המשניות דבזמן המשנה לא היו מברכין בנ"ר)".

גר"א (סי' ר"ח על סעי' ז') – "**ומנהג הראשונים** לא היה לברך אלא על ביעא וקופרא לבד והטעם שדייקו לשון נפשות מיני נפשות כמ"ש בירושלמי דברכות פ"ו רבי כשהיה אוכל בשר וביצה כו' מברך אשר ברא נפשות כו' ולכן בברייתא דאורז ודוחן תני ולא כלום דבאמת לא היו מברכין אחר פת אורז ודוחן כלל כמנהגם אך לדידן דנהגינן כרב אשי כל לבסוף ולא כלום דברייתא לדידן בנ"ר וז"ש וקיימא לך כל לבסוף כו' בנ"ר".

גר"א (ברכות דף לז.) – "מה שאמרו לקמן ולבסוף ולא כלום, ופירש הרי"ף וקיי"ל דכל ולבסוף ולא כלום בורא נפשות רבות, והוא תמוה 'ולא כלום' משמע דכלל אינו מברך. וי"ל במה שאמרו לקמן ד' מד: על ביעי ועל מיני קופרא אומר בורא נפשות רבות ור' יצחק אומר אפי' ירקא ורב פפא אמר אפי' מיא, נמצא דקודם לכן לא היה מברכין בנ"ר אלא על ביעי וקופרא דהיינו בשר והם הוסיפו עוד, לכך קאמר דכל ולא כלום בורא נפשות רבות, **כלומר דבימיהם היה ולא כלום ממש** שלא היה מברכין לבסוף כלל, אבל לדידן דפסקינן כר"י ור"פ שהוסיפו ירקא ומיא א"כ למה יגרע אורז ודוחן מהם. ומה שלא היו מברכין אלא על ביעי וקופרא, משום דהתוס' בד"ה בורא נפשות פירשו דבנ"ר קאי אדם ע"ש".

(ב) **הגר"ש** זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות עמ' תפ"ח, עי' הע' רצ"ז שם) – "בפשוטו היה נראה שברכה אחרונה ד'בורא נפשות' אינה מתקנת אנשי כנסת הגדולה, וגם לא היתה עדיין בזמן חכמי המשנה, שהרי איננה מוזכרת בשום דוכתא, אלא האמוראים הללו הם שתקנוה ... אכן מהגמ' דפריך ... ומוכח שפשוט לגמ' שהיא כבר ניתקנה בזמן המשנה, ורק חולקים האמוראים כאן על מה תיקונוה".

ב. "דכי מדכרנא עבידנא ככולהו".

1. כיון "בורא נפשות" הוי רק רשות - עי' לעיל.

2. נ"מ: אין מפסיקין באמצע שתיית כוס מים, בשביל ברכה אחרונה.

(א) עי' סי' ר"י סעי' א', לשיטת ומראי מקומות.

3. מראי מקומות – הפלאה (ברכות דף מד: ד"ה זימנא), צמח צדק (או"ח סי' ג' אות ח'), טל תורה (ברכות ריש דף מד:), ברכת ראש (ברכות ריש דף מה:), עבודת אהרן השלם (ברכות פרק ו' ח' ס"ק קל"ט), אור יצחק (ח"ב או"ח סי' פ"א ד"ה איתא), מנחת פרי (ברכות ריש סי' ר"ז), שערי הברכה (כיצד מברכין אות שע"א), ישורון (ח"ז עמ' תר"ג הע' י"א).

(א) רוקח (סי' שמ"ב) – "וכל דמדכר ליה כהלכה לאו משום דקבע לה חובה אלא לטפויי שבחא".
 (ב) שואל ונשאל (ח"ה או"ח סי' כ"ה) – "והנה מדקאמר זמנא דכי מדכרנא עבידנא ככלהו ג"כ משמע דאינו ברור לו כ"כ דכן ההלכה דא"כ היה ודאי שם לב לזכור לברך דאיך ח"ו רב אשי יהנה מהעוה"ז בלי ברכה כיון דברור לו שצריך לברך. א"ו דאינו ברור לו בודאי ואפ"ה כשיזכור יברך וא"כ בזה נפשט גם שאר הספיקות דאפילו אינו ברור לו בודאי רק דעתו נוטה להכי מברך וגם מורה לאחרים".

ג) חדשים וגם ישנים (ברכות דף מד: ד"ה דכי) – "דכי מדכרנא עבידנא ככולהו - נראה שע"י שנטרד בגירסתו נזדמן לו ששכח אם בירך לאחריו או לא, וספק ברכה שלאחריו אזלינן לקולא, וע"כ אמר אם מדכרנא שלא בירכתי אז בירך לאחריו - דע"י טירדת הלימוד שוכחים לעיל כ"א: הני בני בי רב דטעו ואדכרו".

ד) ילקוט יוסף (הע' א') – "והנה הגאון רבי מאיר אריק בספרו טל תורה (ברכות שם) כתב לתמוה, איך אמר רב אשי אי מדכרנא וכו', אם הוא מן הדין שצריך לברך לאחריו בורא נפשות, מאי קאמר אי מדכרנא. ע"ש. ונראה ליישב על פי מה שכתב הגר"א (סימן רח סעיף ו), והובא בספר פקודת אלעזר (סימן קסח, די"ז ע"ב), שברכת בורא נפשות רבות היא רשות, ובזמן המשנה לא היו מברכים עדיין ברכת בורא נפשות רבות. וכ"ה להדיא בספר הפרדס לרש"י (סוף סימן עח), הובא בגליוני הש"ס למהר"י ענגיל ז"ל, ובעינים למשפט (ברכות לז א) ע"ש. וכ"ד עוד ראשונים, כמו שהביאם בשו"ת יביע אומר חלק א' (חלק אורח חיים סוף סימן יב בהערה). ע"ש. ומשום הכי קאמר רב אשי אי מדכרנא. וע"ש בכיאו"ר הגר"א".

ג. אכל כמה מינים והתכוון בברכה אחרונה רק לאחד מהם, אם יצא ידי חובתו בכולם.

1. עי' סי' ק"צ סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ג] נוסח.

א. וחסרונן או וחסרונם.

1. וחסרונם.

(א) טור (סעי' א').
 (ב) לבוש (סעי' א') – "בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שברא להחיות בהן נפש".
 (ג) עטרת צבי (ס"ק א') – "בורא נפשות רבות וחסרונם".
 (ד) באה"ט (ס"ק ב').
 (ה) פמ"ג (א"א בהקדמה) – "אומר וחסרונם במ"ם הרבים בעברי וכן בהם, ועיין בטור כי הוא לא דק וחסרונן בנו"ן, כי ראוי בלשון הקודש כל ברכות ותפלות כמבואר לשון ארמי אין מלאכי השרת כו' [שבת יב, ב]".
 (ו) ערה"ש (סעי' ב') – "ומיהו בטור הגירסא וחסרונם וכן נדפס בסידורים וכן נראה עיקר".
 (ז) מ"ב (ס"ק ג', שעה"צ ס"ק ב') – "כן כתב הפרי מגדים, ולא וחסרונן".
 (ח) הגר"ח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב אות י"ז).

2. וחסרונן.

(א) ט"ו (ס"ק א') – "על הכרחים אומר וחסרונן ועל השאר יאמר כל מה שברא להחיות כו'".
 (ב) מג"א (הקדמה להסי') - לישונו מובא לקמן.
 (ג) גר"א (על סעי' א').
 (ד) יש סדר למשנה (ברכות פרק ו' משנה ח') – "ברוב גדולים ככולם ... ראיתי שכחבו וחסרונן בסיום הנו"ן וכן נכון, כי לכל הפרושים שכתבו תוס' והרא"ש והטור והר"ב מלת וחסרונן קאי על נפשות רבות שבלשון נקבה נאמרה".
 (ה) גר"ז (סעי' ב') – "וחסרונן הוא מלשון כל מחסוריק עלי כלומר צרכי סיפוקן שהם חסרים וצריכים להם לצורך קיום חיותם".
 (ו) הליכות עולם (ח"ב סוף פר' מטות).
 (ז) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' ט"ו).

3. מראי מקומות.

(א) פסקי תשובות (הע' ט') – "ואין הבדל במשמעות בין חסרונם לחסרונן אלא שזה בלשון עברי וזה בלשון ארמי, עיין פמ"ג א"א בריש סי' זה".

ב. שבראת או שברא.

1. שבראת.

(א) מג"א (הקדמה להסי') – "נוסח הברכה בא"י אמ"ה בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי ברור חי העולמים וכ"ה בכתבים לומר שבראת לנוכח".
 (ב) באה"ט (ס"ק ב') – "נוסח הברכה בא"י אמ"ה בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שבראת להחיות בהם נפש ...".
 (ג) שלחן שלמה (סעי' א').
 (ד) יש סדר למשנה (ברכות פרק ו' משנה ח') – "וכן בספרי רוב קדושים ראיתי נוסח שברא, מ"מ לא מפיהן אנו חיים אלא מפי הכתבים לומר שבראת לנוכח, כמו שהעיד המג"א, דאולי בכל הספרים נדפס בטעות. אבל בכתבים איתא להדיא לומר שבראת לנוכח".

- ה) גר"ן (סעי' ב').
 ו) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ז אות פ"ז) – "מו"ר (שליט"א) זצוק"ל אומר בברכת בורא נפשות 'בראת', וכן חי (בפתח), ולא מסיים בשם".
 ז) הגר"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב אות ט"ז) – "בבורא נפשות אומר על כל מה שבראת. ולא שברא, ועי' סי' ר"ז במ"ב סק"ג, והרא לי שכ"ד תוס' ברכות ל"ז ריש עמוד א".
 2. שברא.
 א) טור (סעי' א').
 ב) לבוש (סעי' א') – "בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שברא להחיות בהן נפש".
 ג) ט"ז (ס"ק א') – "על הכרחים אומר וחסרונן ועל השאר יאמר כל מה שברא להחיות כו".
 ד) עטרת צבי (ס"ק א') – "ועל כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי".
 ה) גר"א (על סעי' א', פי' משניות ברכות סוף פרק ו').
 ו) קיצור שו"ע (סי' נ"א סעי' י"א) – "בברכת בורא נפשות יש אומרים שבראת, ויש אומרים שברא וכן עיקר".
 ז) כאיל תערוג (ברכות עמ' רע"ח).
 ח) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ד אות י"ב).
 3. מראי מקומות – א"ר (ס"ק א'), ערה"ש (סעי' ג').
 א) מ"ב (ס"ק ג', שעה"צ ס"ק ג', ס"ק ה') – "ונהרא נהרא ופשטיה".

ג. חי.

1. חי, בצירי.
 א) מג"א (הקדמה להסי') – "חי העולמים הח' נקוד' בציר"י שהוא דבוק וכו"ה בתיו"ט סוף תמיד".
 ב) גר"א (על סעי' א') – "ומ"ש מ"א בשם תי"ט סוף תמיד לומר חי בצירי כן עיקר".
 ג) שלחן שלמה (סעי' א').
 ד) גר"ז (סוף סעי' ב') – "צריך לומר חי בצר"י".
 ה) ערה"ש (סעי' ג') – "ברוך חי העולמים חי בציר"י".
 ו) מ"ב (ס"ק ג') – "והחי"ת נקוד בצירי שהוא דבוק".
 ז) כאיל תערוג (ברכות עמ' רע"ח).
 2. חי, בפתח.
 א) א"ר (ס"ק א', א"ז ס"ק ב').
 ב) מור וקציעה (ריש הסי', שאילת יעב"ץ ח"א סי' קמ"א).
 ג) יפה ללב (ח"א סי' נ"ד ס"ק ב') – "וכן הנוסחא השגור בפי הכל למגדול ועד קטן לומר חי העולמים בפתח בין בברכת ב"ש ובין בישתבח ובין בברכת בורא נפשות".
 ד) קיצור שו"ע (סי' נ"א סעי' י"א) – "צריכין לומר החי"ת בפתח".
 ה) שלחן הטהור (סעי' ב').
 ו) כה"ח (ס"ק ג', סי' נ"ד ס"ק ט').
 ז) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ז אות פ"ז) – לשונו מובא לעיל.
 ח) ילקוט יוסף (סעי' ב').
 3. מראי מקומות – ברכי יוסף (ס"ק א'), שע"ת (ס"ק ב').
 א) באה"ט (ס"ק ב') – "חי נקוד בצירי שהוא דבוק וכן כתב התו"ט סוף תמיד. (ובספר אליהו רבה העיד ששמע שחזר בו וכן כתב בסימן (נ"ז) [נ"ד])."

ד. חתימה.

1. ברוך חי העולמים, בלי שם ומלכות – שאילתות (שאילתא נ"א), ר' יונה (ברכות דף לב. ד"ה ובירושלמי), כל בו (סי' פ"ז), מחבר (סעי' א'), ט"ז (ס"ק א'), יש סדר למשנה (ברכות פרק ו' משנה ח'), גר"ז (סעי' ב'), ערה"ש (סעי' ג', "וכן אנו נוהגין ואין לשנות"), כה"ח (ס"ק ב'), חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' רכ"א אות ט"ז), קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' רכ"א אות ט"ז), הגרשז"א זצ"ל (שלמי ברכה עמ' תקל"ג), כאיל תערוג (ברכות עמ' רע"ח), הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ד אות י"ב).
 2. ברוך אתה ה' חי העולמים – סידור רש"י (סי' ע"ה), הפרנס (סי' שע"ג), רא"ש (ברכות פרק ו' סי' ח', תוס' הרא"ש ברכות דף לו. ד"ה נפשות), טור (סעי' א'), או"ז (ח"א סי' קפ"ג), האגודה (ברכות פרק ו' סי' קל"א, סי' קס"ג), רע"ב (ברכות פרק ו' משנה ח' סוף ד"ה אפילו), אבודרהם (ברכת שהכל), גר"א (על סעי' א'), עי' שלחן הטהור (סעי' ג').
 א) ציץ אליעזר (ח"כ סי' י"ב אות ב') – "אודות רב פלוני שאמר סברא בקשר לדעת הגר"א ז"ל דס"ל לסיים ברכת בורא נפשות בשם, דלא שייך לומר בזה ספק ברכות להקל, מפני שאם הדין הוא שצריך לסיים בשם הרי אם לא נסיים כן נמצא שהשם שאמר בתחילת הברכה הוי לבטלה. אני מוצא שנכונה היא הסברא, ואני מוצא תנא דמסייעא לו בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ת חאה"ע סימן פ"א, דכותב שם להגאון ר' ישעיה ברלין ז"ל דאין מקום להקשות על נוסח ברכת אירוסין שאנחנו נוהגים ע"פ כל הפוסקים לחתום בסוף בברוך, דנימא ספק ברכות להקל בהיות דאיכא פלוגתא בזה בגמרא בכתובות ד' ז', מפני דכאן ממנ"פ לא ימלט מספק לא תשא, שאם הדין שיחתום והוא לא חתם הרי זה משנה ממטבע שטבעו חכמים ולא יצא בברכתו ונמצא ברוך אתה ה' שאמר בפתיחה עבר על לא תשא עיין שם. הרי לנו שהגאון הנו"ב ז"ל כתב לומר כסברא הנ"ז".

3. מראי מקומות – לבוש (סעי' א'), ערה"ש (סעי' ג').

(א) פמ"ג (מש"ז ס"ק א') – "וקיימא לן [ברכות מ, ב] כל המשנה ממטבע שטבעו חז"ל לא יצא, במקום שאמרו להאריך לא יקצר ולקצר לא יאריך [שם יא, א במשנה] והיינו לחתום או שלא לחתום, אלא דפסקינן כגמרא דילן. ומכל מקום מסיימין ברוך בלא שם, אז אין קפידא ולא הוה משנה כהאי גוונא, כיון שלא הזכיר שם לא הוה חותם, ונפקא מינה כל הברכות שאמרו שלא לחתום אם חתם בלא שם יצא ולא הוה משנה ממטבע שטבעו חז"ל כדחזינן כאן".

(1) מראי מקומות – אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ג על סי' ר"ז).

ה. זמן עניית אמן.

1. דעת האג"מ.

(א) אג"מ (עם התורה ח"ה שנת תשל"ז עמ' כ"ז, אג"מ או"ח ח"ו סי' י"ח אות כ"ח) – "מלשון התוס' שכתב ומסיים ברוך חי העולמים ואח"כ כתבו ובירושלמי ברוך אתה ה' חי העולמים דייק בני הרה"ג ר' דוד שליט"א ששיטת התוס' דברוך חי העולמים הוא מנוסח הברכה בעצם, דלא כהט"ז בסימן ר"ז סק"א וכן הוא בתר"י בדף מ"ד דכיון דבירושלמי חותם בה ובגמ' דידן ליכא החתימה אנו חותמין ברוך חי העולמים בלא שם כמו שנוהגין לחתום במודים דרבנן ברוך קל ההודאות בלא שם מטעם שבירושלמי חותם בא"י קל ההודאות כדאיתא בסימן קכ"ז בט"ז סק"ב, אבל בהרא"ש שכתב רק מה שבירושלמי מסיים בה בחתימה משמע שלא להירושלמי הוא גמר הברכה נפש כל חי, כהר"י יונה ופסק הט"ז ונ"מ הוא לענין עניית אמן, שלהתוס' יש לענות אמן אחר חי העולמים וכמדומה שכן נוהגין, ולהרא"ש והר"י יונה צריך לענות אמן אחר נפש כל חי ועניית אמן אחר חי העולמים הרי יהיה אחר ג' תיבות שהוא אחר כדי דבור שמסתבר שמש"כ הרמ"א בסימן קכ"ד סעיף ח' ולא ימתין עם עניית האמן אלא מיד כשכלה הברכה יענה אמן שהוא בשיעור תכ"ד, אך אם יענה ממש תיכף אחר ברוך חי העולמים יוצא בעניית אמן לב' השיטות אם המברך אמר בלא הפסק, וצריך לזיזהר בזה".

(ב) אג"מ (רבבות אפרים ח"ז סי' כ"ו אות א') – "כששמע שאחד מברך ברכת בורא נפשות הוא זצ"ל היה עונה אמן תיכף אחר נפש כל חי, דמעיקר הדין הרי קיי"ל דברכה קצרה הוא ואין בה חתימה".

(ג) אג"מ (שיעורים במסכת עירובין סוף אות רפ"ב, עמ' ס"ה) – "ובשם מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל הביאו שנהג לומר אמן קודם שאמר המברך ברוך חי העולמים, והיינו דס"ל דמזה דלא חותמין ממש ע"כ דנקטינן לעיקר שא"צ חתימה, ולכן אמר אמן אחר גמר הברכה קודם החתימה".

2. אחר חי העולמים.

(א) התעוררות תשובה (ח"א סי' צ"א) – "והנה לענין עניית אמן מה יעשה, דאם ההלכה כגמרא דידן והוא עונה אמן אחר חי העולמים מה שאין שייך לברכה לגמרא דידן אז הוה אמן יתומה, ואם יענה אחר נפש כל חי דילמא עדיין לא הוה סיום הברכה והוה אמן חטופה, ויען שכתבנו למעלה כי העיקר כגמרא דידן, הוה לן לענות אמן אחר נפש כל חי. וצריך לומר דשבח בעלמא הוסיפו על הברכה וזה מותר בדיעבד, דהא כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים אם אינו משנה עיקר טופס ותוכן הברכה יוצא בדיעבד ואינו אלא טועה, וכאן בסוף הברכה האריכו בשבח זה לצאת קצת ידי הירושלמי ויוכל לענות אחר חי העולמים אמן והנה על כרחינו צריכים לומר ...".

(ב) עמק הלכה (ח"א סי' ח') – "העיר לי הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל ... העולה מכל הנ"ל דלגבי ברכת בורא נפשות צריכים לענות אמן אחר ברוך חי העולמים".

3. מראי מקומות – פתחי הלכה (מכתבים סי' מ"ז).

(א) בה"ל (סוף סי' רט"ו) – "עיינ' במ"ב ומ"מ נראה דאם אחד נוהג כאיזה דעה ואותה דעה לא הודחה לגמרי מן הפוסקים [כגון מי שמברך בא"י חי העולמים כדעת הירושלמי] אף שמן הדין אין מחוייב לענות עליה אמן דספק אמן לקולא מ"מ אין איסור אם עונה עליה וכמו שכתב הפמ"ג באות א' דאין בו חשש דלא תשא".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' קנ"ג, שלמי ברכה עמ' תקל"ד) – "ולענין עניית אמן אחר ברכת בורא נפשות, אף דלכאורה צ"ע איך עונים עליה, שהרי לדידן דאין חותמין בשם, סיום הברכה הוא בתיבות 'נפש כל חי' (ועל תיבות אלו מצד עצמן אין לענות אמן, כמבואר), ואחר שאמר 'ברוך חי העולמים' הו"ל כבר אמן יתומה כיון דעל תיבות אלו אין עניית אמן דאין בהם הזכרת שם, נראה דמ"מ כיון שמספק נהגו לסיים כך אין זה הפסק (ועיינ' שו"ת התעוררות תשובה ... הגר"מ פיינשטיין ז"ל (...))."

(ג) פסקי תשובות (הע' י') – "ודבר חידוש כ' בשו"ת רבבות אפרים ח"ז סי' כ"ו בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שהיה נוהג כששמע ברכת בורא נפשות לענות אמן תיכף אחר 'נפש כל חי' לדלידן דחתמין בלי שם קיימ"ל דברכה קצרה היא שאין בה חתימה, ואם ימתין מלענות אמן עד אחר חי העולמים הו"ל לאחרי כדי דיבור והוא בכלל אמן יתומה, וש"מ שכיון בזה לדברי התעוררות תשובה ח"א סי' צ"א שדן בזה, והוא מסיק ליישב המנהג לענות אמן בסוף דאפילו שבח בעלמא שהוסיפו על ברכה כל שאינו משנה עיקר טופס הברכה הו"ל בכלל הברכה ושפיר דמי לענות אמן בגמר השבח וקאי על כל הברכה".

(ד) שיעורים במסכת עירובין (אות רפ"ב, עמ' ס"ד) – "וכ' המשנ"ב שמספק טוב שיחתום בלי שם, ובאמת אין כזה שיטה לחתום בלי שם, אלא זה אפשרה בין השיטות, ומרן הגר"א שליט"א [זצ"ל] אמר ששמע מהגרשז"א ריגר זצ"ל בשם מרן הגר"ח זצ"ל דכשחותם בלי שם יש ספק על האמן, דלהצד שא"צ חתימה ה"ז הפסק בין האמן להברכה, ואף דלכא' יכול להמשיך בברכה עם עוד שבחים, מ"מ כשאומרו בתורת הצד של חתימה, לכא' זה מקלקל. ומרן הגר"ח זצ"ל בשנותיו האחרונות נמנע מלאכול דברים שברכתם בורא נפשות מפאת הספק".

מזונות, ברכה מעין שלש

סימן ר"ח

א] מעין שלש בפירות אר"י - <u>סעיף א'</u> .	יג] אורז - <u>סעיף ז'</u> .	כה] הגדר.
ב] ה' מיני דגן: מעשה קדירה" - <u>סעיף ב'</u> .	יד] תבשיל של ריי"ז (rice): פוסקים.	כו] מעין שלש: נוסח - <u>סעיף י'</u> .
ג] מזונות: "כל שיש בו מה' מיני דגן".	טו] בירך מזונות על דבר שברכתו שהכל.	כז] פירות מארץ ישראל.
ד] קציצות בשר שנותנים בהם קמח.	טז] אם צריך לנתמך כדי לברך במ"מ.	כח] קמח מארץ ישראל.
ה] שניצל.	יז] ערב אורז עם תבשיל אחר.	כט] ברכה אחרונה על פירות א"י וחול"ל.
ו] שאר ציורים.	יח] פריכיות אורז (rice cakes).	ל] מזכירין בה מעין המאורע - <u>סעיף י"ב</u> .
ז] דגן חי - <u>סעיף ד'</u> .	יט] פצפוצי אורז (rice crispies).	לא] אכל פירות, ומזונות, ושתה יין.
ח] קליות: שלווה.	כ] אורז: ברכה אחרונה.	לב] אם מעין שלש נכלל ב"נ - <u>סעיף י"ג</u> .
ט] ברכה אחרונה.	כא] דוחן - <u>סעיף ח'</u> .	לג] יין פוטר כל מיני משקין - <u>סעיף ט"ז</u> .
י] גרנולה.	כב] תירס.	לד] ברכת המזון - <u>סעיף י"ז</u> .
יא] קמח - <u>סעיף ה'</u> .	כג] עירב מיני דגן עם קמח אחר - <u>סעיף ט'</u> .	לה] פחות מכשיעור - <u>סעיף י"ח</u> .
יב] שתייתא - <u>סעיף ו'</u> .	כד] עירב קמח של דגן עם שאר מינים.	

א] מעין שלש בפירות ארץ ישראל: ז' מינים - סעיף א'

א. האם הוא מדאורייתא.

1. עי' סוף סי' ר"ט, לשיטות ומראי מקומות.

ב. נוסח.

1. עי' סעי' י', לשיטות ומראי מקומות.

ב] חמשת מיני דגן: מה מוגדר "מעשה קדירה" - סעיף ב'.

א. מחבר (סעי' ב') - "דגן ששלקו".

1. פל', שנתעמכו יפה - מג"א (ס"ק ב', לשונו מובא לקמן), באה"ט (ס"ק ב').
2. טעות סופר וצ"ל שחלקן - אשל אברהם (אופנהיים, על מחבר סעי' ב', "תשובות בית דוד סימן תקל"ב ותל"ג"), גר"א (על גר"א סעי' ב'), ברכי יוסף (ס"ק ג'), יד אפרים (על מג"א ס"ק ב'), עי' מאמר מרדכי (ס"ק ב'), ערה"ש (סעי' י"ז), מ"ב (ס"ק ג'), כה"ח (ס"ק ו').

ב. אופן א': גרעינים שלמים בקליפתן ואף לאחר שבשילום נשארו הגרעינים שלימים - כפי שמצוי במאכלי הטבעונים.

1. בפה"א - דרך החיים (סי' רי"ט סעי' א'), מ"ב (ס"ק ט"ו), וזאת הברכה (עמ' רפ"ב).
2. מחמיר.

א) עי' גר"ז (לוח ברכת הנהנין פרק א' סעי' ז') - "אבל אם הוא שלם שלא הוסר קליפתו ולא נתמעך אינו מברך אלא בורא פרי האדמה ולאחריו בורא נפשות רבות ולא על המחיה ויש מסתפקים בזה ומספק זה אומרים שאין לאכול ממנו כשיעור כי אם בתוך הסעודה ונכון לחוש לדבריהם לכתחלה אבל אם אירע שאכל שלא בתוך הסעודה יברך בורא נפשות רבות".

3. מראי מקומות.

א) מצד ברכה אחרונה: נכון שלא לאכלם אלא בתוך הסעודה - עי' לקמן סעי' ד'.

ג. אופן ב': כנ"ל באופן א' [גרעינים שלמים בקליפתן], ונתמעכו קצת.

1. ספק - שעה"צ (ס"ק י"ח), וזאת הברכה (עמ' רפ"ב).

ד. אופן ג': כנ"ל באופן א' [גרעינים שלמים בקליפתן], אך נתמעכו יפה ע"י הבישול.

1. במ"מ.

א) לבוש (סעי' ד') - "דווקא כשכותשין או חולקין אותן או ממעכן ועושין מהם תבשיל שאז הוא חשיבותן שזנין ומשביעין את האדם".

ב) מג"א (ס"ק ב').

ג) עי' פמ"ג (א"א ס"ק ב') - "ואפשר דהכא מיירי ששלקו עד שנתמעך וכ"מ בלבוש ס"ד ע"ש".

ד) דרך החיים (סי' רי"ט סעי' א') - "וכן אם בישל דגן וחטין שלימות שהוסרו קליפתן כגון הריפות של שעורין ואפילו לא הוסרו קליפתן ונתבשל עד שנתמעך ונדבקו הגרעינים זה לזה מברך במ"מ".

ה) גר"ז (לוח ברכת הנהנין פרק א' סעי' ז') - "או אפילו לא הוסרה קליפתו אלא שנשלק עד שנתמעך יפה ונדבקו הגרעינים זה לזה מרוב הבישול".

ו) ערה"ש (סעי' י"ז).

- ז) מ"ב (ס"ק ג', ס"ק ו', שעה"צ ס"ק י"ח) – "אכן אם נתמעכו ע"י הבישול אף שמתחלה נתנן בקדרה שלמים לגמרי דהיינו כשהם בקליפתן מ"מ מברך במ"מ כיון שנתמעכו יפה".
- ח) כה"ח (ס"ק ו').
- ט) אג"מ (או"ח ח"א סי' ס"ח) – "ואם נתמעכו ע"י הבישול לגמרי אף אם היו בקליפתן מברך במ"מ כדאיתא במ"מ סק"ג ד' ט"ו".
- י) וזאת הברכה (עמ' רפ"ב).

ה. אופן ד': שלא הורידו מהן קליפתן ונתדבק.

1. אג"מ (או"ח ח"א סי' ס"ח) – "ואם נתדבקו ע"י הבישול אפילו שלמים או שחלקן אף בלא נתדבקו מברך במ"מ ולאחריו על המחיה לכו"ע".
- אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ"ה) – "הנה בא"מ או"ח ח"א סימן ס"ח כתבתי ואם נתדבקו ע"י הבישול אפילו שלמים מברך במ"מ ולאחריו על המחיה לכו"ע ומאחר שכמה הסתפקו בכוונת מילת שלמים, ראיתי להזכיר שפירושו אפילו עם קליפתו. דהא במ"מ א שם סימן ר"ח ס"ק ב' מפורש גבי שבישול חיטין שלימין כתבו תר"י שמברך בפה"א הוא שכיון שלא הסיר הקליפות א"כ הגרעינין עומדין שלימין שאין נדבקין ע"י בשול, הרי אם היה המציאות שהיו נדבקין סובר דיש לברך במ"מ, וא"כ כשחזינן שנדבקו משום שע"י הבישול נסדקו הקליפות באיזה מקומות ועי"ז נדבקו, יש לברך במ"מ".

ו. אופן ה': שכתשן [דהיינו שהסיר קליפתן ע"י כתישה], אך הגרעינים נשארו שלימים וגם ע"י הבישול לא נתמעכו או נדבקו.

1. ראשונים.
- א) במ"מ – רמב"ם (הל' ברכות פרק ד' הל' ד' [לפי המג"א (ס"ק ב'), הו"ד בשעה"צ (ס"ק ז', וס"ק י"ט)]. אמנם ע"י שעה"צ (ס"ק כ').
- ב) בפה"א – תר"י (כדאי' במג"א ס"ק ב', הו"ד במ"מ ופוסקים).
2. פוסקים.
- א) במ"מ.
- 1) מחבר (סעי' ב', לפי המג"א).
- 2) דרך החיים (סי' רי"ט סעי' א') - לשונו מובא לעיל.
- ב) ספק.
- 1) מ"ב (ס"ק ד', ס"ק ט"ו) – "ואם הוסר הקליפה ע"י כתישה יש אומרים דברכתן במ"מ כשנתבשלו דחשיב מעשה קדרה ויש אומרים דברכתן פ"א כיון שגרעינין עצמן שלמים והנכון שלא יאכלם כ"א בתוך הסעודה [לבד סברת התוספות דלקמיה]".
- 2) כה"ח (ס"ק ז').
- 3) אג"מ (או"ח ח"א סי' ס"ח) – "בדבר גרעינין שלמים שהוסרה קליפתן הוא ספק אם במ"מ או בפה"א כ"ז שלא נתדבקו וגם ממילא יש ספק איך לברך לאחריו כדאיתא בס"י ר"ח סעי' ד', לכן יש לאכלן דוקא בתוך הסעודה".
- 4) וזאת הברכה (עמ' רפ"ב).

ז. אופן ו': כנ"ל באופן ה' [שכתשן], אך הגרעינים נתמעכו יפה ע"י הבישול.

1. במ"מ - ק"ו מחיטה שאיננה קלופה [ע"י לעיל].

ח. אופן ז': כנ"ל באופן ה' [שכתשן], אך הגרעינים נדבקו זה לזה אף במקצת (דיבוק קל).

1. במ"מ – פמ"ג (א"א ס"ק ב'), מ"ב (ס"ק ט"ו), שעה"צ ס"ק ט', "דכשנתדבקו ע"י הבישול יש לסמוך לכתחלה לברך במ"מ ואחריו מעין שלש"), וזאת הברכה (עמ' רפ"ב).

ט. אופן ח': שתוך כדי הסרת קליפתן ליטשום היטב ונעשו קטנים ממה שהיו מקודם - גריסי פנינה: פער"ל גרויפ"ן (pearl)

(barley).

1. אין למחות.

א) מ"ב (ס"ק ט"ו, ע"י שעה"צ ס"ק כ"ב) – "אכן שעורים שהוסר קליפתן וגם מקצת מהן גופא ע"י טחינת הריחיים שנעשים קטנים ממה שהיו מקודם [ומצוי זה במין שקורין פער"ל גרויפ"ן] הנוהגין לברך עליהן במ"מ ולאחריו מעין שלש לכתחלה אף אם לא נתמעכו ע"י הבישול אין למחות בידן".

1) אמנם ע"י וזאת הברכה (סי' כ"ז אות ד' ס"ק ד', עמ' רפ"ו), הו"ד בפסקי תשובות (הע' ל"ב) – "אך בס' וזאת הברכה בירורים סי' כ"ז אות ד' שדי ביה נרגא כי מצוי סוג גריסי פנינה אשר הם שלימים ורק הורדה קליפתן מהן, ולדעתו אפשר להבחין בסוג זה ע"י שרואים בגרגירים את הצורה הטבעית של הגרעין (שאינם עגולים יפה ע"י ליטוש) ובשו"ת אג"מ (שם) אם ספק אצלו אם הוסר מהגרעין אם לאו יברך בומ"מ ועל המחיה".

2. במ"מ.

א) הגר"ח צאנזער (על מג"א ס"ק ב') – "פשוט".

ב) ערה"ש (סעי' י"ז).

ג) אג"מ (או"ח ח"א סי' ס"ח) – "ואף בלא חלקן אבל הסיר מהם יותר מקליפתן פשוט שדינו כחלקן ומברך במ"מ והם הפערל גרויפן הדקים. וזהו מש"כ המ"ב בס"ק ט"ו ומצוי זה במין שקורין פערל גרויפן, משום דלא כל הפערל גרויפן שוין דהגסים הם רק שהוסרה קליפתן. ולאחריו על המחיה".

ד) תשובות והנהגות (ח"ה סי' ס"ג אות ט') – גריסי פנינה (פרל ברלי). נראה לברך מזונות, דעל פי רוב נקלף עמו מקצת מהגרעין עצמו, ואף המיעוט שלא נקלף אלא הקליפה, יש לצדד שברכתו מזונות שדרכו כן לאכול בהסרת הקליפה וע"כ מברך מזונות, (עיין שעה"צ סי' ר"ח ס"ק כ"א שצייד בסברא זו).
 ה) פתחי הלכה (ארטסקרול, סוף עמ' רע"א, פרק ח' הע' קמ"ו).
 ו) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך גריסים).
 3. במקום ספק.
 א) במ"מ.

1) אג"מ (או"ח ח"א סי' ס"ח) – "ואף בלא חלקן אבל הסיר מהם יותר מקליפתן פשוט שדינו כחלקן ומברך במ"מ והם הפערל גרויפן הדקים. וזהו מש"כ המ"ב בס"ק ט"ו ומצוי זה במין שקורין פערל גרויפן, משום דלא כל הפערל גרויפן שוין דהגסים הם רק שהוסרה קליפתן. ולאחריו על המחיה. ואם ספק נראה לע"ד שיש לברך במ"מ מאחר שאף בודאי הוסרה רק קליפתן לבד יש שסוברין דמברך במ"מ לכן כשיש ספק שמא גם הוסר יותר שלכו"ע הוא בברכת במ"מ יש להורות לברך במ"מ ולאחריו על המחיה".

י. אופן ט': שהצויים וחלוקים לשניים ויותר ונתבשלו, אף שלא נמעכו ונדבקו כלל.

1. במ"מ.

א) גר"ז (לוח ברכת הנהנין פרק א' סעי' ז') – "או דגן עצמו שנחלק לשנים או לג' או יותר ונתבשל במים או בשאר משקים וזו היא הנקראת דייסא בכל מקום".

ב) מ"ב (ס"ק ג').

ג) אג"מ (או"ח ח"א סי' ס"ח) – "ואם נתדבקו ע"י הבשול אפילו שלמים או שחלקן אף בלא נתדבקו מברך במ"מ ולאחריו על המחיה לכו"ע".

יא. חמין.

1. שערי הברכה (פרק ט"ז סעי' ח', פרק כ"ג ערך טשולנט) – "ומיני גריסים שלמים שלא קולפו, אם נדבקו הגרגרים יחד על ידי הבישול וכמו שמצוי ב'חמין' [טשולנט] - ברכתה בורא מיני מזונות".

יב. סובין (bran) בשביל ארוחת בוקר, סיריעל.

1. עי' סי' ר"ד סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. מזונות: "כל שיש בו מה' מיני דגן".

א. סוגיות.

1. ברכות (סוף דף לו: - דף לז:). – "רב ושמואל דאמרי תרוייהו: כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות ... הוה אמינא משום דאיתיה בעיניה, אבל על ידי תערובות לא, קא משמע לן, כל שיש בו.
 2. ברכות (דף לז:). – "אמר רבא: האי ריהטא דחקלאי דמפשי ביה קמחא מברך בורא מיני מזונות. מאי טעמא דסמידא עיקר. דמחוזא דלא מפשי ביה קמחא מברך עליו שהכל נהיה בדברו. מאי טעמא דובשא עיקר. והדר אמר רבא: אידי ואידי בורא מיני מזונות; דרב ושמואל דאמרי תרוייהו: כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות".
 3. ברכות (דף לט:). – "אמר רב אשי, כי הוינן בי רב כהנא אמר לן: תבשילא דסלקא דלא מפשו בה קמחא בורא פרי האדמה, דלפתא, דמפשו בה קמחא טפי בורא מיני מזונות; והדר אמר: אידי ואידי בורא פרי האדמה, והאי דשדי בה קמחא טפי לדבוקי בעלמא עבדי לה".

ב. כדי להשביע, שישעוד הלב.

1. אפילו אם המזונות הוא המיעוט, מברך במ"מ – מחבר (סעי' ג'), פוסקים.

ג. כדי לדבק.

1. אינו נכלל בהכלל של "כל שיש בו" – ברכות (דף לט:), תוס' (דף לו: ד"ה כל), מחבר (סעי' ב', סעי' ג'), פוסקים.

ד. כדי ליתן לריח.

1. לא – רמב"ם (הל' ברכות פרק ג' הל' ו'), עי' מחבר (סי' ר"ד סעי' י"ב), גר"ז (לוח ברכת הנהנין פרק ד' סעי' ג', סדר ברכת הנהנין פרק ג' סעי' ג'), ערה"ש (סי' ר"ד סעי' כ"ג), פוסקים.

ה. כדי לצבוע התבשיל.

1. לא – רמב"ם (הל' ברכות פרק ג' הל' ו'), עי' מחבר (סי' ר"ד סעי' י"ב), גר"ז (לוח ברכת הנהנין פרק ד' סעי' ג', סדר ברכת הנהנין פרק ג' סעי' ג'), ערה"ש (סי' ר"ד סעי' כ"ג), פוסקים.

ו. מרקם של האוכל (texture).

1. אין שום מעלה או חשיבות של כל שיש בו מחמשת מיני דגן.

(א) אבני נזר (או"ח סי' ל"ח אות ב') - לשונו מובא לקמן.

(ב) חוט שני (ברכות ס"ק ל"ג ד"ה וכוזה [עמ' ר"ו]) - "אם כוונתם רק לרכך את המאכל שיהיה יותר פריך בלעיסתו, או קשיח בלעיסתו וכל כה"ג שאין ענינם במזון של הדגן, ואין לו ענין בסוג של מאכל אחר, בכה"ג אין שום מעלה או חשיבות של כל שיש בו מחמשת מיני דגן".

ז. כדי להגדיל את הכמות.

1. אין שום מעלה או חשיבות של כל שיש בו מחמשת מיני דגן.

(א) עי' אבני נזר (או"ח סי' ל"ח) - לשונו מובא לקמן.

(ב) חוט שני (ברכות ס"ק ל"ג ד"ה וכזאת [עמ' ר"ה]), ברכות כהלכתן פרק ב' הע' י', הברכות כהלכתן פרק ח' הע' כ' - לשונו מובא לקמן.

(ג) וזאת הברכה (עמ' ק"ח) - "וגם אם הפירורים באים להגדיל את נפח הקציצה הם נחשבים בבאים 'לדבק' וברכת הקציצה היא 'שהכל' (אבני נזר או"ח לח)".

2. מראי מקומות - מהרש"ג (ח"ב סי' ל"ב, לשונו מובא לקמן), חזו"א (קובץ זכרון מרדכי עמ' י"ז [לשונו מובא לקמן]), ארחות רבנו

ח"א עמ' פ"ח אות צ' [לשונו מובא לקמן], חוט שני ברכות ס"ק ל"ג ד"ה דגים [לשונו מובא לקמן], הגרשז"א זצ"ל (ברכת הנהנין סוף עמ' קמ"ד, לשונו מובא לקמן), מעדני אשר (ברכות סי' צ"ג, לשונו מובא לקמן), שלמי ניסן (ברכות סי' כ"ג אות ב').

(א) ט"ו (ס"ק ג'), באה"ט (ס"ק ג') - "דאין להקל בכך כיון שיש לו הנאה חשובה עכ"פ מצד הריבוי ודומה לזה אי' בי"ד סי' ק"ג בש"ע ויש מי שחוכך לומ' שאם הגדיל האיסור כו' והוא מטעם שעכ"פ הוא נהנה מצד הרבוי אף על פי שהוא לפגם ה"נ נימא כן שיש חשיבות לה' מיני' בזה אף על פי שאינן אלא לדבק".

ח. כדי שתראה המנה מכובדת.

1. אין שום מעלה או חשיבות של כל שיש בו מחמשת מיני דגן.

(א) חוט שני (ברכות ס"ק ל"ג ד"ה וכזאת [עמ' ר"ה]) - לשונו מובא לקמן.

(ב) תשובות ונהגות (ח"א סי' קפ"א) - לשונו מובא לקמן.

ט. לתבל.

1. מאירי (ברכות דף לז.) - "אבל אם עיקר התבשיל מדברים אחרים ומכניס בו קמח הרבה למתק את הטעם או לעבות התבשיל כדרך שעושים בתבשיל של גריסין אין הקמח עיקר ואין הולכין אחריו".

(א) מעדני אשר (ברכות סי' צ"א, סי' צ"ב אות א') - "העולה מדברינו דד' הרמב"ם, רי"ד, רא"ה וריטב"א כד' הרשב"א דכל שהקמח ניתן לטעם ברכתו במ"מ, ומד' הרא"ש אין ראייה שחולק ע"ז, ושיטת המאירי יחידאה היא. ולהלכה העתיקו הפוסקים את דברי הרמב"ם והרשב"א ולא הוכירו כלל משיטת המאירי. הב"י ...".

2. רשב"א (ברכות ריש דף לז:), הו"ד בב"י (ס"ק ב'), ומ"ב (ס"ק ז', שעה"צ ס"ק י"ב) - "דובשא עיקר, פי' רובו דבש ומיעוטו סולת וא"נ עיקרו מחמת דובשו וסולתו להטעימו ולהכשירו, ומ"מ כיון דסולתו מעורב בו להכשירו מברכין על הסולת כדאסיקנא מהא דרב ושמואל".

(א) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' י"ט אות ב') - "ואומנם נראה, שהשו"ע פסק כדעת הרמב"ם ... ביאורו כנ"ל, שאין אומרים 'כל שיש בו' על כל דבר שבא לטעם, רק על דבר ש'חשוב אצלו' ועיקרי', ולא שבא רק להטעים מאכל או משקה אחר - דלא כדעת הרשב"א. וכן יש להוכיח מדברי המ"א ... ולכאורה יש להתפלא על שיטת המשנה ברורה שנראה שהכריע כדעת הרשב"א ... ונראה שהפוסקים הללו הבינו שגם הרשב"א לא בא לחדש שיטה שונה מהראשונים האחרים, וגם לדעתו הכלל של 'כל שיש בו' איננו מתייחס למקרה של טפל, שהדבר ברור ומוכרח מסברא שאין טפל יכול להיות עיקר. אלא שתירוצו השני של הרשב"א מוסיף - שאף במקרה שמטרת התבשיל היא לטעם ולא לשבוע, ועיקר הטעם הרצוי הוא הדבש, בכל אופן אומרים את הכלל של 'כל שיש בו' כיון שגם המין מזונות ניתן להוסיף טעם. נמצא שהרשב"א לא דיבר במקרה שהמין מזונות מוגדר כטפל ממש, אלא כפחות חשוב בתערובת שני מינים הבאים לטעם ...".

3. שלחן הלוי (ח"א פרק ג' אות י"ד ס"ק ה') - "שברי עוגיות הנתונים בתוך גלידה, ניתנים שם לטעם, ולכתחילה יברך מזונות על דבר אחר, ואם אין לו על מה לברך, לא יברך על העוגיות שבגלידה. ושמה תאמר למה לא נדון על הגלידה והמזונות שבתוכו כתערובת מזונות עם שאר דברים, שאע"פ שהמזונות המיעוט הולכים אחריו כל שהוא בא לטעם, כמו שגזרו חכמינו ז"ל (ברכות לו ע"ב) 'כל שיש בו מחמשת המינים, מברכין עליו בורא מיני מזונות'. ועי' משנ"ב (סי' ר"ח ס"ק ז) וז"ל 'כיון שהוא בא להטעים ולהכשיר את התבשיל והוא מחמשת המינים דחשיבי הוא העיקר'. התשובה ע"ז, דשם מייירי בתערובת של מין מזונות שבא לטעם, אבל במקום שיש עיקר ברור הקובע את המאכל על שמו, המזונות טפלים לו ואינם באים אלא לשמשו ולהטעימו הולכים אחר עיקר וטפל ולא אחר דין כל שיש בו. וכן כל מקום שיש עיקר וטפל ואפילו אם הטפל הוא לחם גמור הולכים תמיד אחר הכלל הגדול דכל שהוא עיקר ועמו טפילה מברכים על העיקר ופוטר את הטפילה, והבן בזה כי הוא יסוד גדול ועיקרי בהלכות ברכות".

4. וזאת הברכה (עמ' ק"ח) - "כתבו מפוסקי זמנינו, שאם מין המזונות בא לתבל מאכל עיקרי, כמלח המתבל בשר וכדומה, ואין הוא מעיקר שם המאכל, אין אומרים את הכלל של 'כל שיש בו', ומברך על המאכל העיקרי ופוטר בזה את מין המזונות".

5. יש מבוכה בהמלקטים, מה הגדר והדין.

י. אינו לכוונת אכילה.

1. אין שום מעלה או חשיבות של כל שיש בו מחמשת מיני דגן.

(א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ"ג) – "כריכים דקים של גלידה (אייס קרים ווייפערס) ... אבל אלו שאין רצונם אלא בהמולא אך שאוכלין אותן מחמת שהן עכ"פ שם יברכו רק על הגלידה ועל הממולא ופטור מזונות הטפל להם".

(ב) וזאת הברכה (עמ' ק"ח) – "הדין 'כל שיש בו' מתייחס לתערובת שיש בה כמות חשובה של מיני דגן. אבל תערובת ובה גריסים בודדים או פתיתים בודדים וכדומה, בל שאין דעת האובל על מין המזונות והוא נאכל רק בגלל שהוא על כל פנים שם, לא נאמר בזה הדין של 'כל שיש בו', ומין המזונות (שהוא המיעוט) נחשב לטפל בלפי המאבל העיקרי (כך נראה, עיין רח מ"ב ז' שצריך שמין הדגן יטעים ויכשיר התבשיל, וכן כתב האג"מ ח"ד מג)".

יא. הדגן נעשה רק לדבק, אבל הדגן הוא רוב.

1. מסתפק.

(א) ט"ז (ס"ק ד') – "ואם לדבק בעלמא כו'. לכאורה נראה דאפילו אם החמשת מינים הם רוב כיון שאינם למאכל אין להם חשיבות מאכל לברך עליהם בורא מיני מזונות ואף על גב דבשאר דברים אזלי' בתר רובא כמ"ש רס"י ר"ח הכא גרע טפי שאינם בכלל מאכל כלל כיון שאינם אלא לדבק וא"כ אותן הלעקי"ך שהם עשויים בשביל הדבש והבשמים ממילא הוי הקמח רק לדיבוק בעלמא אין לברך עליהם במ"מ אלא דאין להקל בכך כיון שיש לו הנאה חשובה עכ"פ מצד הריבוי ודומה לזה אי' בי"ד סי' ק"ג בש"ע ויש מי שחוכך לומ' שאם הגדיל האיסו' כו' והוא מטעם שעכ"פ הוא נהנה מצד הרבוי אף על פי שהוא לפגם ה"נ נימא כן שיש חשיבות לה' מיני' בזה אף על פי שאינן אלא לדבק ונר' שזהו הספק שכתבו התוס' והביא' כאן בש"ע וטוב להחמיר לגומעם בתוך הסעודה ובס"ג כשזכר שנתנו לדבק ולהקפותו לא כ' שם להחמיר בזה דשם מיירי שאין מה' מינים רוב אז ברור דהם בטלים כל שהם לדבק משא"כ כאן שיש רוב כנלע"ד".

2. אינו בטל, דהדיבוק אינו מבטל אלא החשיבות ולא את רוב הדגן.

(א) מטה יהודה (ס"ק א') – "אבל אם לא היה עיקר התבשיל רוב אפילו שהדגן נעשה לדבק אינו בטל דהדיבוק אינו מבטל אלא החשיבות ולא את רוב הדגן וכ"כ הרב מג"ד ס"ק ד"ד".

3. כפי ברכתן של אותן המינים.

(א) ב"ח (ס"ק ב') – "ואם לא נתן הקמח בתבשיל אלא כדי לדבק אפילו הרוב הוא הקמח והמיעוט משאר דברים מברכין בורא פרי האדמה או בורא פרי העץ או שהכל כפי ברכתן של אותן המינים".

(ב) עולת תמיד (סוף ס"ק ב') – "ומה שכתב ואם לא נתן אלא לדבק וכו'. פירוש ואז אפילו הדגן הוא הרוב אין מברכין בורא מיני מזונות כי אם על התבשיל, אם מין אילן בורא פרי העץ ואם הוא מין האדמה בורא פרי האדמה, וכן מבואר בדברי הב"ח [ס"ב]".

(ג) אבני נזר (או"ח סי' ל"ח אות ה') – "אפילו הדגן הרוב מברך על שאר דברים ופטור הדגן. וכ"כ הב"ח [סי' ר"ח] [ודלא כט"ז [ס"ד] שכתב בלשון אפשר אם הדגן הרוב אפילו לדבק מברך בורא מיני מזונות. שאינו מיחזור כלל. ובפרט הראי' שהביא מיו"ד [סי' ק"ג] שאינו ענין לכאן כלל. מיהו דינו של הט"ז [שם] בלעקיד שמברך בורא מיני מזונות אמת אפילו אין רוב דגן. דלעקיד חשיב מתכוין לאכילת דגן גם כן. אף שעיקר הכוונה למתיקת הדבש וכמ"ש הרב בספר ברכת הנהנין פ"ג סעיף ד'"]".

4. מראי מקומות – מגן גבורים (שלטי הגבורים ס"ק ב'), כה"ח (ס"ק י"ב, ס"ק ט"ו), שלמי ניסן (ברכות סי' כ"ג אות א').

(א) שעה"צ (ס"ק י"ג) – "הט"ז ... שכתב דאפילו אם החמשת מיניו הוא הרוב, כיון שבא לדבק הוא בטל, השמטתיו, דאינו ברור דיש אחרונים מפקפקין, בזה עיין במטה יהודה ומגן גבורים, גם אינו מצוי שיתן בו כל כך קמח ולא יהיה רק לדבק ולא למאכל גופא".

יב. אם אזלינן בזה בתר העושה את המאכל, או בתר האוכל.

1. בתר העושה את התבשיל.

(א) חוט שני (ברכות הע' רנ"ז, עמ' ר"ה) – "ואם אזלינן בזה בתר העושה את המאכל, או בתר האוכל, מסתברא דאזלינן בתר העושה את התבשיל [הטבח או האחראי על הבישולים בבית, או המפעל המייצר אמ המאכל] והם הקובעים והאוכלים סומכים עליהם".

(ב) ברכת שמואל (על סעי' ב' ס"ק א').

2. בתר האוכל.

(א) שערי יושר (ח"ה סי' ל"ח אות א').

יג. כשמברך בפה"א על החמשת מינים, אם יש הכלל "כל שיש בו".

1. כן, החמשת מינים עיקר.

(א) מג"א (ס"ק ז') – "מ"מ אין הגרעי' בטלי' לרוטב דה' מינין חשיבי כמ"ש סס"י ר"ד".

(ב) שלחן שלמה (סעי' ג').

(ג) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק ז' סעי' ט"ו) – "ואפילו אם אוכל ג"כ התבשיל עם המרק (כגון שעושין תבשיל משעורים או שבולת שועל שקורין גר"יץ) ונותנים מים הרבה שאין ראוי רק לשורפו (שקורין זו"פ) אין המרק נפטר בברכת התבשיל שאינו טפל אליו כלל כיון שעיקר הבישול בשביל המרק. ומכל מקום כדי לעשות על צד היותר טוב ראוי לברך תחלה על המרק ולשתות ממנו בפני עצמו מעט ואחר כך יברך על התבשיל בורא מיני מזונות שגם התבשיל אינו נעשה טפל אל המרק אף על פי שעיקר הבישול בשבילו לפי שמין דגן הוא חשוב ואינו נעשה טפל להפסיד ברכתו כל שבא ליתן טעם בקדירה".

(1) מראי מקומות – תהלה לדוד (ס"ק ד', לשונו מובא לקמן), בנין שלום (על המג"א ס"ק ז' ד"ה וגם).

(2) גר"ז (סי' ר"ב סעי' י"ב) – "אבל תבשיל ממין דגן שהגרעינים עומדים בעינם שברכתו בורא פרי האדמה הרי המרק כמרק של שאר פירות שאפילו עיקר הבישול בשביל אכילת הפירות אין מברכין על המרק אלא שהכל נהיה בדברו לסברא הראשונה

הואיל ואין דרך אכילתם ע"י בישול ואף חמשת מיני דגן אין דרך אכילתם ע"י בישול כשהם שלמים ועומדים בעינם אלא

לעשות מהם פת או תבשיל לאחר שנכתשו או נטחנו שמפני זה אין מברכין עליהם בורא מיני מזונות אלא לאחר שנכתשו או נטחנו שהוא דרך אכילתם כמ"ש בס"י ר"ח מפני חשיבותם".

(ד) עי' מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ח', שלטי גיבורים סוף ס"ק ד') – "והרב בעל אהעו"ז השיג עליו ... ולפע"ד נראה דכיון שעושין מהם תבשיל זה ונתבשל עד שראויין לאכילה ע"י תבשיל זה א"כ ניהו דבשעה שנתנן לתוך התבשיל שלמים היו ואינן בכלל אכילה לרוב ב"א מ"מ כיון דכעת ע"י הבישול נתרככו וראוי לאכיל' בכך לרוב בני אדם לא בטיל מהם חביבות ה' מינים כיון דכל עיקר הטעם שנתמעט כוסס חטה הוא משום שאין דרך לאוכלן בכה"ג כמ"ש הרשב"א בדף מ"ד וכאן רק דרך לאוכלן ולכך אין בטלין ברוב, ובלא"ה הרי לפי הבנת הב"י והב"ח וט"ז לעיל סי' ר"ד סעי' י"ב כל שנתערב כדי ליתן טעם בתערובות הרי הוא העיקר אף שאינו מחמשת המינים ואף לדעת המ"א שם ווא"ז ה"ח"ז ז"ל סי' קכ"ט דאינו רק בחמשת המיני' עכ"פ אם אוכל מממשת הדבר בודאי מברכין עלי' כמ"ש הרמ"א שם וכן הסכים בשו"ת מים חיים להפ"ח סי' ח' וע' מ"ש לעיל בזה וא"כ כאן כיון דהגריץ הוא הגורם התבשיל היא העיקר ואינו בטל וניהו דאין המים בטלין לגביהו משום דעיקר כוונתו על המים כמ"ש הרא"ש אבל א"א שיתבטלו הם לגבי המים מפני שהם עיקר הגורם לעשות התבשיל כנ"ל".

2. לא, הולך בשאר כללים של עיקר וטפל.

(א) פסקי רי"ד (ברכות דף לו: ד"ה חביץ) – "וחמשת המינין נמי דווקא כשחשיבי ומברך עליהן בורא מיני מזונות בטל הדבש אצלן, אבל אם בישל חיטין שלימות עם הדבש, שלא נתבקעו, שהיה ראוי לברך עליהן בורא פרי האדמ', דובשא עיקר, ולא בטל אצלן ומברך עליהן שהכל".

(ב) פסקי ריא"ז (ברכות פרק ו' הל' א' אות י'), הו"ד בכנה"ג (הג' טור ס"ק ב') – "בישל החטים בעצם ולא נדבקו יחד כעין דייסא, הרי אילו מברך עליהם בורא פרי האדמה ולבסוף בורא נפשות רבות, וכן כל שאר המינין ואם בישולן בדבש מברך עליהם שהכל, שהדבש הוא העיקר, [* הואיל] ואין ראוי לברך עליהן בורא מיני מזונות".

(ג) אבן העזר (על מג"א ס"ק ז') – "פסק המ"א ... אך מה שכתב לברך על הגרעינין ג"כ, דה' מינין לא בטלין ברוב, זה אין נראה לי, דהא הטור ריש סימן ר"ח כתב ז' מינין שנשתבחה בהם ארץ ישראל מברכין לאחריהן מעין ג', ויש להם קדימה לשאר מינין, וה' מיני דגן ג"כ שנשתבחה בהם ארץ ישראל, ויש להם מעלה יתירה יתר מז' מינין הנזכר לעיל שעושין מהם פת שעליו יחיה האדם, לכן נתנו לה' מינין עוד עליו שאם נתערבו בתבשיל אין בטלין אף שהתבשיל הוא הרוב, עכ"ד הטור ע"ש, הרי דזה המעלה שנתנו חכמים לה' מיני דגן שלא יתבטלו ברוב התבשיל, לא נתנו חכמים לז' מינים, דודאי (לא) ז' מינין בטלים בתבשיל, רק ה' מיני דגן שעושים מהם פת נתנו להם מעלה זו דלא יבטלו בתבשיל שהוא הרוב, אבל מעלה זו לברך אחריו מעין ג', וגם לענין קדימה לשאר מינים, זה נתנו חכמים גם לז' מינים, וכיון שכן, זה הגנצי גרי"ץ דקי"ל בסימן זה דאין מברך אחריו מעין ג' מדינא שכן פסק הרמב"ם [ברכות ג', ב] ותלמידי רבינו יונה [שם לב, א ד"ה ונראה] ורשב"א [שם לו, א ד"ה קימחא] ובעל הלכות גדולות [ברכות פ"ו ז ע"ב], וכן פסק (רמ"א) [שו"ע] סימן רי"א [סעיף ה] דאין לגרעינין שלמים של דגן שום קדימה לשאר דברים, הרי דאפילו מעלות שיש לכל ז' מינין לא נתנו חכמים לגרעינין שלמים של דגן, אם כן כל שכן דמעלה זו שלא יתבטלו בתבשיל שלא ניתן לז' מינין, לא כל שכן דלא ניתן מעלה זו להגרי"ץ, כיון דהגרעינין הם שלמים, זה פשוט".

(ד) פמ"ג (מש"ז ס"ק ז') – "והוי יודע בגרעינים שלימים אזלי חשיבות דחמשת מיני דגן ואזלינן תו בתר הרוב, אם הרוב גרעיני קטניות וטטרק"י וכדומה אף שיש קרוב למחצה מחמשת מיני דגן מברך תו שהכל. וכן משמע קצת בלבוש סעיף ד' שעיקר חשיבותן שמשביעין וזנין בדייסא ולחם, הא שלימין שלוקין "כשאר פירות", יע"ש".

(1) מראי מקומות – תהלה לדוד (ס"ק ד', לשונו מובא לקמן), תורת חיים (סוף ס"ק י"א), בנין שלום (על המג"א ס"ק ז' ד"ה ובספר).

(ה) יד אפרים (על מג"א ס"ק ב') – "שיש לפרש מה שכתב (הרמב"ן) (הרמב"ם) [שם ג, ב] דגן שלוק כמות שהוא, היינו שלא עירב בתוכו דבש. דאילו עירב דבש והוא הרוב מברך שהכל, דכללא כל שיש בו מה' מינים אינו אלא במקום דמברך עליו בורא מיני מזונות, אבל בכהאי גוונא דמברכין עליו בורא פרי האדמה לא. והבאתי דברי השלטי גבורים [ברכות כה, ב אות ה] בשם ריא"ז [פסקי ריא"ז שם פ"ו ה"א אות י] בזה שלענ"ד הוא עיקר לדינא, ע"ש".

(ו) שעה"צ (ס"ק כ"ז) – "ואם הגרויפי"ן היה משעורים שלמים שהוסרו קליפתן בלבד, תלוי בהדעות אם מברכין עליהם בורא מיני מזונות או בורא פרי האדמה, דאם ברכתן פרי האדמה, אז בטלים לגבי המים [אבן העזר, וחולק בזה על המגן אברהם, עיין שם]".

(ז) כה"ח (סי' ר"ח ס"ק ל"א) – "באה"ע".

(ח) עמק התשובה (ח"א סי' י') – "המג"א ... לענ"ד דין דכל שיש בו לא נאמר אלא בחמשת מיני דגן שברכתן במ"מ דאז חשיבי מפני שהוא מזין ומסעידי ... שוב מצאתי אחר כך בפסקי רי"ד וריא"ז ז"ל שנדפס כעת מפורש דלא כהמג"א ז"ל בזה דז"ל ...".

(ט) פתחי הלכה (ארסקרול עמ' רכ"ה, פרק ז' הע' ס"ו).

3. מראי מקומות – באה"ט (ס"ק ז'), תורת חיים (ס"ק י"א ד"ה ועיי', ס"ק ט"ו ד"ה עוד), גנזי חיים (ס"ק א').

(א) תהלה לדוד (ס"ק ד') – "המ"א ... באהע"ו שחלק ע"ז ... וכ"כ המ"ו ס"ק ו' ופלא שלא זכר כלל דברי המ"א. והרב ז"ל פסק כהמ"א ... אבל ראה זה מצאתי בש"ג גבי חביץ קדירה. לשון ריא"ז בישראל החיטים ... הרי להדיא כדית האהע"ו. ועדיפא מיני' דעיקר תלוי בברכת במ"מ. וכיון שאין מברכין עליהם במ"מ לכו"ע בטלים בתבשיל וצ"ע".

יד. האם הכלל "כל שיש בו" שייך גם לברכה אחרונה.

1. מחלוקת ראשונים - עי' סי' קס"ח ריש סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

[ד] קציצות בשר (meatballs) שנותנים בהם לחם או קמח, וכן בדגים (גפילטע פיש, gefilta fish).

א. לדבק.

1. שהכל.

- (א) **אבני נזר** (או"ח סי' ל"ח אות ב') – "והנה אם הכוונה לדבק הבשר. הרי הדבר מפורש בש"ס ברכות ...".
- (ב) **מהרש"ג** (ח"ב סי' ל"ב) – "המילייתא של הקמח הוא רק כדי לדבק ולהקפות את המילייתא שיהיה עב יותר ובכה"ג שהוא רק לדבק אין צריך לברך עליו רק שהכל כמבואר באו"ח סימן ר"ח".
- (ג) **באר משה** (ח"ה סי' ס"ב) – "שמברכין עליהן שהכל ולא בורמ"מ, כי דרשתי וחקרתי אחר עשיית ומהות מאכלים אלו ונודע בבירור שהקמח והפרורי מצה או פרורי פת אין מערבין בתוך הבשר ודג טחון אלא כדי לדבק או כדי לעבותם שיהי' רך ולא קשה ובכה"ג כבר נתברר בארוכה בעיון הדק היטב שאין לברך עליהם בורמ"מ אלא כברכת העיקר מאכל שהכל נהי' בדברו, כי אין הכוונה ליתן טעם גם אם אפשר שנותן טעם קלוש. ועיין היטב במג"א (סי' ר"ה סקכ"ה). **וגם הבעלי קעיטערער** (היינו בעלי המסעדה) שמאוד היו רוצים לערב יותר ויותר פירורים בבשר ודג טחון כדי שירויחו ביותר (כי הפירורים בזול והבשר והדג ביוקר הרבה הרבה) עכ"ז אין עושים כן, כי ההרבה פרורים מחסרין הטעם הטוב ומה שירויחו בפעם אחת יותר הרבה יפסידו אם יתפרסם שעשה 'פאשירט בשר' או 'געפילטע-דגים' בלא טעם הגון וטעם הפירורים הי' נרגש באופן שבסתם פאשירט-פלייש או פאשירט דגים (געפילטע-פיש) **אין לחוש כלל** על תערובות הפרורין ומברך שהכל כי כמעט בכל מקום וכל בנ"א כן עושים".
- (ד) **הגרשז"א זצ"ל** (ברכת הנהנין סוף עמ' קמ"ד) – "שעל דגים שמערבין בו קמח מצה ופירורי לחם שיש לברך עליהם שהכל, שעיקר הכוונה הוא לדגים ולא להרבות במאכל".
- (ה) **אור לציון** (ח"ב פרק י"ד אות י"ט) – "אם מערב את הלחם או את הפירורים כדי לדבק את הבשר, או כדי שלא ידבק השניצל למחבת בשעת הטיגון, מברך עליהם שהכל נהיה בדברו".
- (ו) **תשובות והנהגות** (ח"א סי' קפ"א) – "אם מעט מאד רק לדבק אין מברכין אלא שהכל".
- (ז) **ונאת הברכה** (מעין הברכה פרק ז' אות ט"ו).

ב. מרקם של האוכל (texture), וכדו'.

1. שהכל.

- (א) **אבני נזר** (או"ח סי' ל"ח אות ב') – "וגם הכוונה שיהי' מרופף [לויז] נראה דחשוב גם כן כמו לדבק. שהרמב"ם פ"ג מהלכות ברכות [ה"ו] כתב דהא דמברכין בורא מיני מזונות היינו דווקא אם עירב מדגן כדי ליתן טעם בתערובת. ובתוס' (דף ל"ו ע"ב) בסוף העמוד כתבו אם עושין אותו. כדי שיסעוד הלב. אבל לא שיהי' לויז. קל לאכול. בלא שיניים. ודומה למ"ש הרמב"ם [שם] שאם נתנו כדי ליתן ריח או לצבוע התבשיל דלא חשיב עיקר ומברך שהכל".
- (ב) **תשובות והנהגות** (ח"א סי' קפ"א) – "נשאלתי כשמוסיפין פירורי לחם או מצה מעט יותר מלדבק לבד אם לברך בורא מיני מזונות, בפרט כמותן שעושין באולמות ומסעדות שמרבים בכך בכדי לחסוך בדגים, ולא שמענו שיברכו ע"ז מזונות. ונראה לקיים המנהג שמברכין ע"ז שהכל נהיה בדברו, מאחר שנשתנה צורת הקמח ולא נאכל לשיעור ונשתנה לגמרי תוארו, ושמו מוכיח עליו דנקרא רק 'געפילטע פיש' ורובו ועיקרו פיש, אין מברך עלה בורא מיני מזונות שלא נאכל אלא כדג ולא כמזונות ונתבטל, ולא אמרינן שאם מעורב בו מחמשת המינים ברכתו מזונות אלא כשניכר וחשוב ולא בטל, אז פוטר הכל, (דמשמעות השו"ע שם ס"ג דאף שאינו לדבק צריך שעכ"פ יבוא הקמח כדי לסעוד, וכאן לא בא לסעוד **אלא לייפות** הדג וכדומה) ולכן כאן נראה לברך שהכל".

ג. כדי להשביע.

1. בורא מיני מזונות.

- (א) **באר משה** (ח"ה סי' ס"ב) – "אולם אם **אשה עני'** עושה בביתה לבעלה ולבני ביתה דוקא עם תערובת הרבה הרבה פרורי פת כדי שיתרבה הפאשירט פלייש או פאשירט פיש (געפילטע-פיש) כדי שיהי' הרבה מאכל לאכול ודעתה בתערובת הפרורים כדי שיאכלו מהחמשת מיני דגן המעורב בבשר או דג טחון, בודאי יש לברך בורמ"מ, ואין לומר שבטלה דעתה א"צ כל אדם, כי במקום עניות בודאי גם שאר נשים הא עושות כן כן נראה לי נכון להלכה ולמעשה".
- (ב) **אור לציון** (ח"ב פרק י"ד אות י"ט) – "**אבל אם נותנם כדי לשבוע, או אף כדי לתת טעם בלבד**, מברך עליהם בורא מיני מזונות. וקציצות שנעשו מבשר ואורז, אם הבשר הוא הרוב, מברך שהכל נהיה בדברו, ואם הרוב הוא האורז, מברך בורא מיני מזונות".
- (ג) **על תשובות והנהגות** (ח"א סי' קפ"א) – "ומיהו במסעדות וכדומה מצוי שמערבים הרבה פרורי לחם וקמח לתוך טחינת דגים **כדי להשביע**, ואין כוונתם ליפות הדג וכדומה ובה וודאי שברכתו בורא מ"מ, וצ"ב".

ד. כדי להגדיל את הכמות.

1. שהכל.

- (א) **על אבני נזר** (או"ח סי' ל"ח) – "והכוונה בעירוב הלחם אמרו לי שהוא כדי לדבק הבשר ויהי' מרופף [לויז בלעז] קל לאכול. ואמרי תי' אמרה לי שהכוונה גם כן שיהי' הנפוח רב ...".
- (ב) **חוט שני** (ברכות כהלכתן פרק ב' הע' ט', הברכות כהלכתן פרק ח' הע' כ').
- (ג) **ונאת הברכה** (עמ' ק"ח, מעין הברכה פרק ז' אות ט"ו) – "וגם אם הפירורים באים להגדיל את נפח הקציצה הם נחשבים בבאים 'לדבק' וברכת הקציצה היא 'שהכל' (אבני נזר או"ח לה)".

2. דעת החזו"א.

- (א) **חזו"א** (קובץ זכרון מרדכי עמ' י"ז) – "והנה בדגים מקוצצין וכן בבשר מקוצץ יש שנותנין בתוכו פירורי לחם אם נותנים שם מעט כדי לדבקן ודאי הלחם טפל. אבל אם נותנים שם הרבה יותר מלאדבוקי לכאורה היה נראה דהלחם לא בטל וצריך לברך במ"מ. ושאלתי את מרן חזו"א זללה"ה (שליט"א) ואמר לי דבכל זאת דגים הוא. ונראה טעמא דמלתא משום שאין נותנין הלחם כדי שיסעוד הלב יותר אלא כדי שיתרבה לו הדגים והבשר ויהי' לו לחלק לכל אוכלי שולחנו".

(ב) חזו"א (מעשה איש ח"ב ריש עמ' ק') – "הגאון רבי משה דויטש זצ"ל שאלו, באוכל קציצת דג (או בשר), כשנותנים בה הרבה פירורי לחם, יותר מכדי לאדבוקי, אם הלחם טפל לקציצה או לא. והשיבו רבינו שבכל זאת דגים הוא. (ס' זכרון מרדכי עמ' י"ז). הוסיף הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] בכת"ו: ואני שאלתי למרן, ואמר לי: תשאל לאמך, אם מתכוונת רק שלא יתפורר - תברך שהכל, ואם מתכוונת להרבות - תברך מזונות".

(ג) חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ח אות צ') – "בנוגע לברכה על דגים טחונים שנותנים בהם לחם או קמח כדי לרבות (בכמות) ולא רק כדי לדבק יש עדות משנים מגדולי תלמידיו של מרן החזו"א זצוק"ל (ושניהם שאלו בדירתו האחרונה) אחד אמר לי שמרן אמר לו בודאות בלשון זה 'איז פארט פיש' (סוף סוף זה דגים) ולפי"ז ברכתו שהכל, ואחד אמר לי שמרן אמר לו בודאות 'בורא מיני מזונות' (ובזכרוני ששמעתי כמדומה כאחרון). ואמרו לי ב"ב של מו"ר, שמו"ר הי' מברך תמיד על דגים טחונים שהכל ואמרו שנתנו תמיד רק כדי לדבק, אמנם מו"ר לא שאל ע"כ אם נתנו כדי לרבות או רק כדי לדבק".

(ד) חזו"א (חוט שני ברכות ס"ק ל"ג ד"ה דגים [עמ' ר"ה]), ברכות כהלכתן פרק ב' הע' ח', הברכות כהלכתן פרק ח' הע' כ') – "דגים או בשר טחונים, שמניחים שם הרבה לחם, כדי להגדיל את הכמות, היה מעיל הגר"מ דויטש זצ"ל בשם החזו"א שהורה שאין ברכתם בורא מיני מזונות אלא רק כברכת הדגים או הבשר וכיוצא"ב, באומרו, שהרי קורין לזה פיש (דגים), עכת"ד. וביאור הדברים, כגון במשפחה גדולה שרוצים שלכל אחד מבני הבית יהיה מנת דגים או מנת בשר, ולכן מניחים ומוסיפים שם הרבה לחם, ועל ידי זה כל אחד מבני הבית מקבל מנה מכובדת, ולכן קורין לזה דגים, דהיינו שאין לו מטרה ותכלית במזון של החמשת מיני דגן אלא כוונתו הוא רק לעבות או להרבות את המבשיל, בזה אין לזה את המעלה והחשיבות של הדגן".

(ה) חזו"א (משנה ערוכה, אוצרות התורה שנת תשס"ד סיון עמ' ו') – "שאלתי את הגר"ח קניבסקי שליט"א בענין השמועה מהחזו"א על קציצות דגים (גפילטע פיש) שאמר שברכתו שהכל - ונתן טעם - כיון שזה בכל זאת דג (סיז פארט פיש) ואמר לי בזה"ל 'לא נכונה שמועה זו, החזו"א אמר על גפילטע פיש (קציצות דגים) שאם הקמח בא 'לטעם' - יש לברך מזונות. ואם זה 'לדבק' יש לברך שהכל עכ"ל".

3. מראי מקומות.

(א) מהרש"ג (ח"ב סי' ל"ב) – "ומש"כ מעכ"ת ששמע שבקצת סעודות נותנין הקמח והפרורים גם כדי שיהי' דגים הרבה. לדעתי אפי' אי מתרמי כן מ"מ הוא רק מיעוט שעושין כן וא"כ לפ"ז בסתמא אם מכבדין לאחד בדגים ממולאים יש לו לילך אחר הרוב ולכן יברך רק שהכל".

(ב) מעדני אשר (ברכות סי' צ"ג) – "והנראה בזה דבהוספת פירורי לחם מטעמי חסכון בכדי להגדיל את הנפח יש לחלק בין שני אופנים, יש אופן שהמאכל מיועד לשם שביעה (כגון קציצות בשר הניתנות כמנה עיקרית בכדי להשביע) ובוזה נראה דתוספת הנפח מטרתה לסייע לשביעה וא"כ דינו כמו לסעוד הלב שברכתו במ"מ, ויש אופן אחר שהמאכל אינו מיועד לשם שביעה (כגון קציצת געפילטע פיש הניתנת כמנה ראשונה בתוספת סלטים וכדומה דאין עיקר השביעה מהקציצה) ובוזה נראה דתוספת הנפח לא באה בכדי לסייע לשביעה דבין כך עיקר השביעה אינה מהקציצה, אלא מטרתה לשם מראית העין שיהיו החתיכות ראויות להתכבד, וזה הוי כניתן לריח או לצבע שכתב הרמב"ם דהוי טפל. [והמבחן לזה, לו יצוייר שהיה שייך לנפח את הקציצות ע"י אויר במקום לשים פירורי לחם, דאם היו מסתפקים בזה זו ראייה שמטרתם רק למראה ואם לא זו ראייה שמטרתם לשובע]".

ה. מראי מקומות – עמק התשובה (ח"א סי' ט').

1. משנה הלכות (ח"א סי' קמ"א) – "על דבר שאלתו בענין אכילת בשר טחן מעורב עם קמח שעושין כעין עגיות (שניצעל) כיצד מברכין. הנה נהוג עלמא לברך שהכל על שניצעל ולאחריו בורא נפשות והגם שיש שם מעורב קמח וגם נהנה מהקמח ואין בנו כח בזה לישנות ועיין אב"נ א"ח ח"א סי' ל"ח שהאר"ך בזה וכתב ג"כ לברך שהכל ובר"ג. עיין שו"ע או"ח סי' קס"ח סי"ג וסי' ר"ד סי"ג. וה"ה לענין דגים געפילט"ע פ"ש שנהג עלמא כן והגם שלפעמים מוסיפים חלה או קמח מ"מ קשה לעמוד על זה ולכן גם בזה יברך שהכל, ומי שאפשר לו שלא לאכול בלי נט"י תע"ב".
2. חוט שני (ברכות כהלכתן פרק ב' הע' ז') – "שאם זה בא ליתן טעם מברכים במ"מ וא"צ שירגישו בטעם שהפירורי לחם הוא הטעם העיקרי".

1. פלאפל.

1. הקמח רק לדבק, אינו מברך בורא מיני מזונות.
- (א) עולת יצחק (ח"ב סי' ס"ו אות ג') – "ועל פלאפל, דהיינו כדורים מטוגנים בשמן, העשויים מגרעיני חומס, שמשרים אותם תחילה במים ואח"כ טוחנים במטחנת-בשר ומוסיפים עליהם קצת פירורי לחם או קמח, נלע"ד שברכתן בורא פרי האדמה, כי הרואה יראה שלא נשתנה צורת החומס לגמרי ע"י הטיגון רק בקליפתו החיצונית, אבל בתוכו הן ניכרין קצת. [ופירורי הפת או הקמח לא חשיבי, כיון שלא באו אלא לדבק]".
- (ב) ברכת הנהנין (עמ' קמ"ב) – "קציצות דגים או קציצות בשר או פלאפל המעורב בו קמח מצה או פירורי לחם, מברכין עליו ברכת שהכל נהיה בדברו".
- (ג) הברכה והלכותיה (סי' כ"ג סעי' י"ד) – "על כדורי פלאפל (העשוי מחומס מרוסק עם תערובת פתית לחם), יש לברך 'שהכל נהיה בדברו', כיון שמעריבים בו תבלינים וקמח לדבק, ומטגנים אותו בשמן, ומלבד שנשתנה צורתו נשתנה גם טעמו, וכן המנהג לברך עליו שהכל".

2. ואם הקמח לשובע [או לתוספת טעם], מברך עליהם בורא מיני מזונות.

- (א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות י"ט) – "לענין כדורי פלאפל, אם נתן בהם לחם או קמח לתוספת טעם או לשובע, מברך עליהם בורא מיני מזונות, ואם נתן רק לדבק, מברך שהכל נהיה בדברו, אלא אם כן טחן את החומס טחינה גסה כגודל השומשום, שמברך עליהם בורא פרי האדמה, ורוב כדורי הפלאפל שמוכרים כיום ברכתם בורא מיני מזונות".

- 1) כיון שהוא סובר שעל תוספת טעם, יש הכלל של "כל שיש בו". ויש כמה חולקים.
 (ב) תורת הברכות (פרק ז' סעי' י"ג) – "כדורי פלאפל שנתן בהם פירורי לחם או קמח לתוספת טעם או לשבוע, מברך עליהם בורא מיני מזונות, ואם נתן הקמח רק לדבק, מברך עליהם שהכל נהיה בדברו".
 (ג) הגריש"א זצ"ל (הל' יום ביום ברכות ח"ב פרק ט"ז סעי' ל"ב, עמ' תקי"ג).
 3. האם עושה בורא פרי האדמה, או שהכל נהיה בדברו [שאבד צורתו].
 (א) עי' סי' ר"ב סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ה) שניצל: תבשיל של עוף או דג העטוף במיני מזונות.

א. פשטידא.

1. פסקי רי"ד (ברכות דף לז:): – "אמ' רבא האי ריהטא ... מהכי שמעי' דמלייתות הנאפות בתנור מבשר או מדגים או מגבינה, אף על גב דבשר ודגים וגבינה עיקר, מברכ' עליהו המוציא לחם מן הארץ, דבתר חמשת המינין אזלינן ולא בשר ודגים וגבינה דחשיבי לאינשי, דכי היכי דבמעשה קדירה חשיבי חמשת המינין ומברך עליהן בורא מיני מזונות, הם הכי נמי במאפה תנור חשיבי ומברך המוציא".
 2. שבולי הלקט (סי' קנ"ט).
 3. האגור (הל' סעודה סי' רט"ז) – "כתב הר"ר ישעיה המולייתות שקורין פשטיד"א או טורט"א הנאפת בתנור בבשר או דגים או גבינה אף על גב דבשר דגים וגבינה עקר מברכים עליהן המוציא דמין דגן חשיבי ליה אינשי".
 4. פסקי ריא"ז (ברכות פרק ו' הל' א' אות י"ג) – "ומז"ה ביאר, שהמלייתות הנאפות בתנור, שהן מליאות בשר או דגים או גבינה או ירקות, מברך עליהן המוציא. וכן נראה בעיני עיקר, שהן עשוין פת ולפתן [* כאחד], ולקביעות סעודה הן עשוין".
 (א) הו"ד – ב"י (סי' קס"ח ס"ק י"ז), דר"מ (סי' קס"ח ס"ק ג'), לבוש (סי' קס"ח סעי' י"ז), דברי חמודות (הל' חלה סי' ב' ס"ק י"ד), מאמר מרדכי (סי' קס"ח ס"ק ל').

ב. אם כדי לתת טעם, מברך בורא מיני מזונות.

1. אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות י"ט) – "אם מערב את הלחם או את הפירורים כדי לדבק את הבשר, או כדי שלא ידבק השניצל למחבת בשעת הטיגון, מברך עליהם שהכל נהיה בדברו, אבל אם נתנם כדי לשבוע, או אף כדי לתת טעם בלבד, מברך עליהם בורא מיני מזונות".
 2. חוט שני (ברכות ס"ק ל"ג ד"ה וכזאת [עמ' ר"ה], ברכות כהלכתן פרק ב' הע' י') – "וכזאת יש לדון לענין מה שקורין שניצל, שמטגנים או אופים חתיכות בשר או דגים, ומשימים סביבו קמח או פירורי לחם וכך מטגנים אותם, דינו, שאם כוונתו שיהיה מנת בשר, או מנת דגים, ומניחים בו הקמח כדי להרבות או כדי שתראה המנה מכובדת וכיוצא ב"ב, אבל אין לו ענין בסוג של מאכל אחר, וכך שמו בשר או דגים, חזינן מזה שאין כוונתו לאכול אלא רק דגים ובשר, ובזה אין לזה החשיבות והמעלה של כל שיש בו מחמשת מיני דגן אף שיש לו גם טעם של דגן. אבל אם כוונתו שירגישו באכילת הדגים גם טעם של דגן וכוונתו גם לאכול דגן, אז ודאי למברך רק מזונות אף שהוא מיעוט".
 3. הגר"ח זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קל"ט אות ב') – "שניצל בשר שהמעטה שלו מקמח מה ברכתו. תשובה: אם זה ניתן לטעם מברכים במ"מ ואין צריך שהקמח יהיה הטעם העיקרי, ועל הבשר אין מברכים כי הוא נפטר בברכת במ"מ".
 הגר"ח זצ"ל (הברכות כהלכתן עמ' ר"ב אות ד', אות ה') – "שניצל בשר שהמעטה מסביבו מקמח מה ברכתו. תשובה: אם הקמח ניתן לטעם מברכים במ"מ ואין צריך שהוא יהיה הטעם העיקר".
 4. פתחי הלכה (פרק ז' סעי' כ"ח, מילואים סי' ט"ו, ארטסקרול עמ' רי"ח, פרק ז' הע' מ"ד) – the proper b'racha is mezonos.
 5. משנה ערוכה (סי' כ') – "סוג שניצל שיש בו רק קמח - אם כוונתו לשניהם גם 'לדבק' וגם 'לטעם טוב', פשיטא שברכתו רק מזונות (כמבואר בשו"ע הרב) וכנראה כל שניצל הוא כך, ועכ"פ יש לספק שמא נחשב כוונתו לשניהם כיון שוודאי מוסיף הרבה טעם טוב".

ג. שהכל נהיה בדברו.

1. אג"מ (לתורה והוראה ח"ה עמ' כ"א ד"ה אותן) – "אותן דגים שקורין פלאונד"ר או בשר שקורין קאטליט"ס בין הנעשה מבשר בהמה ובין הנעשה מבשר עוף שמטגנים אותן בקמח או בפירורי לחם מברכים שהכל דודאי הדג והבשר העיקר וציפוי אפילו ממיני דגן אפילו נותן טעם אינו אלא להטעים אכילתו ולהקל הכנתו".
 (א) אמנם עי' אג"מ (רבבות אפרים ח"ג סי' קכ"ב ד"ה וידידי) – "וידידי רי"א פענפיל נ"י הוסיף לי בזה דברים, וז"ל: ר' שמואל פירסט נ"י משיקאגו אמר לי שהגר"מ פיינשטיין שליט"א אמר לו שאם ניתן הציפוי כדי ליתן טעם, אז מברך במ"מ. (דלא כמו שנדפס בשמו בקונטרס הנ"ל) אבל אם נותנו כדי שיטגן יותר טוב, אז מברך שהכל. ואמר ר"ש פירסט שבודאי הכל נותנים לטעם, ולכן הוא סובר שאם דגים מטוגנים בציפוי כנ"ל יש לברך רק במ"מ, והדג טפל, אבל סודרען פריי טשיקען (תרנגול מטוגן שעושין במערב) שיש הרבה בשר יש לברך רק במ"מ מזונות על הציפוי ולברך שהכל על דבר אחר לפטור הבשר, בי יש בזה ספק אם כל הבשר טעון לציפוי, עכ"ד רש"פ שליט"א".
 2. אמת ליעקב (הע' רי"ד, רבבות אפרים ח"ג סי' קכ"ב ד"ה ור' יעקב, ותן ברכה פרק ד' הע' ס"א) – "דג או בשר שמצפין אותו בפירורי מצה או מזונות מברכים עליו שהכל דאף שה' מיני דגן אינן בטלים, אבל מכיון שהציפוי אינו ניתן לטעם עצמו רק להטעים הדג מש"ה אינו חשוב".
 3. להורות נתן (ח"ד סי' ט', ח"ה סי' ו') – "בבשר מטוגן בשמן המצופה בפירורי לחם הנבללים בביצה, דמברך שהכל, כי הציפוי הוא בגדר טפל ונפטר בברכת שהכל שבירך על העיקר".

4. הגרש"ש זצ"ל (חידושי בתרא סי' ר"ב על מ"ב ס"ק ו', ותן ברכה פרק ד' הע' ס"א) – "בשניצל נראה דיש לברך שהכל מטעם הנ"ל אע"ג דיש בו מחמשת מיני דגן, כיון דאינו אלא להטעים את הבשר".
5. שבט הלוי (ה"ד סי' קס"א ד"ה ומה ששאל כבודו, ח"ו סי' כ"ד אות א' ד"ה והשתא, מבית לוי ח"י"ז עמ' ס"ג אות ה*) – "ומה ששאל כבודו בענין דגים המטוגנים בקמח מצה עם ביצים, כיון דלא הוי לדבק בלבד אלא גם ליתן טעם אם לברך במ"מ והראה לתשובת אבני נזר סי' ל"ח ואינו לפני, לדידי פשוט דלא יברך במ"מ וברכתו רק שהכל דאע"פ שאינו לדבק מ"מ דבר מצופה מברך כברכת העיקר ולא כציפוי עיין או"ח סי' ר"ב סי"ג ובפוסקים שם".
6. שלחן הלוי (ח"א פרק ג' אות ה') – "קציצות עוף ודג שיש להם ציפוי פירורי לחם, אם הציפוי הוא דק ברכתו שהכל".
7. מנחת פרי (ח"א סי' כ') – "שברכת השניצל (עוף או דג המטוגנים בפירורי לחם או מצה) שהכל, והמחמיר לברך על דבר אחר מזונות תבא עליו ברכה ואח"כ יברך שהכל על השניצל. ואם הפירורים ניתנו רק שלא ישרף וכדו' ולא לתוספת טעם לכו"ע ברכת השניצל רק שהכל".
8. מנחת אשר (ח"ב סי' ט"ז אות ג') – "מורה אני לגבי שניצל וקבוקים דאין מברכין עליהם במ"מ אלא שהכל ובפ"א".
9. ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' ר"ד סעי' ב') – "וכן על 'שניצל' מברכים שהכל. [אף שנתנו עליו מעט קמח עם ביצה קודם הטיגון, למראה]. ואין חילוק בזה בין שניצל הנעשה בבית, לבין שניצל הנעשה באולמות ובתי מלון, כיון שעיקר כוונת האוכל עבור העוף, והטיגון בקמח נועד בעיקר לדבק ולמראה".
10. וזאת הברכה (עמ' ק"ח אות ג', לוח ברכות ערך שניצל, מעיין הברכה פרק ז' אות ט"ז, אות י"ז).
11. שערי הברכה (פרק כ"ג ערך שניצל בשר או דגים) – "ומנהג העולם שבכל אופן מברכים שהכל בלבד ופוטרים את הציפוי".

ד. דעת הגרש"א זצ"ל.

1. הגרש"א זצ"ל (ברכת הנהנין עמ' ק"ל ד"ה ודודי) – "שמאחר שהציפוי נעשה רק לדבק, שהוא שהמאכל יטוגן היטב ולא יוקשה הבשר א"כ אף שבמציאות הוא נותן טעם בתבשיל אבל עכ"פ מטרתו אינו אלא שיטוגן היטב ממילא מברך עליו שהכל".
2. הגרש"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' קי"ג אות קמ"ח) – "מה מברכים על שניצל - שהכל או בורא מיני מזונות. תשובה: זה תלוי מהי המטרה עבורה מצפים את השניצל - 1. אם זה בשביל שהבשר לא יישרף תוך כדי טיגון - יברך 'שהכל'. 2. אם זה בשביל שהבשר יהיה טעים יותר - יברך 'שהכל', שהרי הציפוי טפל אל הבשר שהינו עיקר. 3. אם זה בשביל שהשניצל יהיה משיע יותר - ממילא יש ל'מזונות' (הציפוי) ערך עצמי, ומברכים 'בורא מיני מזונות', ואין מברכים 'שהכל' על הבשר בנפרד. תשאל את הנשים, שהן יודעות בשביל מה מצפים את השניצל. ושאלתי: למעשה כיצד נוהגים. וענה: בשניצלים רגילים מברכים 'שהכל', אמנם אם יש ציפוי עבה במיוחד, שאז יש חשיבות בפני עצמה לציפוי, מברכים בורא מיני מזונות, ואין מברכים 'שהכל' על הבשר בנפרד. [כך הבנתי מדבריו]. [שלחתי מכתב לחברת 'טבעול' כדי לברר מהי המטרה שבשבילה הם מצפים את השניצלים, וקבלתי את התשובה הבאה:]: לכבוד, מר נחום סטפנסקי, שלום רב, קיבלתי בתודה את מכתבך מיום... הרינו להודיעך שלא תיכשל בברכה לבטלה כי הברכה שיש לברך על השניצל מן הצומח היא ברכת 'שהכל נהיה בדברו', וזאת משום שהציפוי של השניצל אינו מוסיף ערך תזונתי, אלא טעם ושמירה על צורת השניצל. אי לכך ברכתו 'שהכל נהיה בדברו' ולא ברכה אחרת. בתשובתי זו הנני מסתמך על ידיעותי בשטח המפעל, ועל פסיקת רב' הרב הכרמי שליט"א מרא דאתרא בק. שמואל. בברכת כל טוב, חיים בן פורת, משגיח המפעל".
3. הגרש"א זצ"ל (מראה כהן, ישורון ח"ג עמ' תמ"ט) – "וכן נקט גם דו"ז מרן הגרש"א זצ"ל אויערבאך זצ"ל שיש לברך על מאכל זה שהכל [אף שלפני שנים הורה לברך במ"מ]."
1. מראי מקומות – הגרש"א זצ"ל (שלמי ברכה עמ' רפ"ח).

ה. דעת הגריש"א זצ"ל.

1. בורא מיני מזונות.
- (א) הגריש"א זצ"ל (חידושי בתרא סי' ר"ב על מ"ב ס"ק ו') – "סובר דיש לברך במ"מ".
- (ב) הגריש"א זצ"ל (פתחי הלכה פרק ז' הע' מ"ד) – "יש לברך במ"מ".
- (ג) עי' הגריש"א זצ"ל (משנה ערוכה סי' כ' הע' א') – "שאם בא לדבק ברכתו שהכל, ואם בא לטעם ברכתו מזונות".
2. לברך ברכת במ"מ על הציפוי ושהכל על הבשר.
- (א) הגריש"א זצ"ל (ברכת הנהנין עמ' ק"ל ד"ה אמנם) – "לברך ברכת במ"מ על הציפוי וכן שהכל על הבשר".
3. שהכל.
- (א) הגריש"א זצ"ל (מראה כהן, ישורון ח"ג עמ' תמ"ט) – "פתחי הלכה ... ומה שהביא שם בשם מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] כידוע חזר בו מרן שליט"א [זצ"ל] ודעתו דיש לברך על מאכל זה שהכל".
- (ב) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות ס"ג, הע' ק"ע) – "וכנודע שחזר בו רבינו ודעתו לברך 'שהכל'".
- (ג) הגריש"א זצ"ל (וישמע משה ח"א עמ' פ"ב) – "הפירורי לחם בטלים לגבי השניצל, דהשניצל הוא העיקר, ומברך שהכל ופותר את המזונות".
4. ראוי לברך מקודם במ"מ על משהו אחר.
- (א) הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות נ"ט, ברכות כהלכתן פרק ב' הע' ט') – "על שניצל מברכים שהכל, וראוי לברך מקודם במ"מ על משהו אחר. [לכתחילה רצוי להפריד ולברך בורא מיני מזונות על הציפוי ושהכל על הבשר]".
- (ב) הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות עמ' תכ"ב) – "לכאורה יש לברך עליו בורא מיני מזונות, משום ציפוי הקמח שיש עליו שאינו בא לדבק אלא כדי לתת טעם. ורבינו צידד בזה לכאן ולכאן. אמנם לדינא אמר שהעיקר הוא שברכתו היא שהכל ... עיקר

החשיבות שלו בעיני בני"א היא הבשר ... הירא את דבר ה' יקח דבר אחר לברך עליו מזונות ויכוין לפטור את השניצל, ודבר אחר לברך עליו שהכל ...".

(ג) הגריש"א זצ"ל (הערות במסכת ברכות סוף דף לו:): – "כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות". אך אם עשוי הוא לדבק, כתבו התוס' שברכתם שהכל, ומקור הדבר הוא מלקמן (לט א) כמו שכתב הגרעק"א, ע"ש. וכללו של דבר הגדיר האו"ש בפ"ג מהל' ברכות ה"ו. שכל תבשיל שאם ירבה בו מיני דגן עד שיהא רוב התבשיל מן הדגן, יהא התבשיל ראוי לאכילה כפי רצונו, חשוב הדגן ואינו מתבטל. אך התבשיל שאם ירבה בו דגן לא יהיה התבשיל טוב כפי רצונו, הרי לנו שהדגן פוגם לתערובת, ולכך כאשר הדגן הוא מיעוט מתבטל הוא ברוב ואינו מברך עליו בורא מיני מזונות. ולפי דבריו י"ל גם לגבי 'שניצל' שמסתבר שאין לברך עליו בורא מיני מזונות, שהרי בריבוי הדגן יתקלקל טעם המאכל מרצונו. אך מאידך גיסא י"א סברא אחרת בענין זה. והוא שרק בתבשיל אמרינן ד"ז שכל שיש בו מחמת מיני דגן וכו'. אבל כאשר אוכל אדם בשר או דגים וכדו' בנפרד מדבר שהוא מחמשת מיני דגן, בכה"ג כל דבר חשוב הוא לעצמו לברך עליו ברכתו ולא נתבטלה הברכה על המאכל שאינו מחמשת מיני דגן. ובאמת נראה שאין סברא זו נכונה, כיון שהסברא לגבי דגן היא שמפני מעלתו שמיזן נחשבת ברכת בורא מיני מזונות לברכה כוללת הפוטרת את הכל, וא"כ אין סברא לחלק בין מקום שאוכל באותו תבשיל או שאוכל כ"א בפ"ע. אך מ"מ לפי סברא זו, כיון שהצפוי של ה'שניצל' קאי לעצמו והבשר קאי לעצמו אם נהנה מאכילת כ"א בפ"ע ושבע גם מהציפוי. אפשר לצרף סברא זו ולומר שיתחייב בברכת מזונות על השניצל. ולכך בכה"ג הירא את דבר ה' יקח מן הציפוי לבדו ויברך בורא מיני מזונות ויקח מן הבשר לבדו ויברך ברכת שהכל".

ו. אם הציפוי עבה.

1. בורא מיני מזונות.
 - (א) אג"מ (ותן ברכה פרק ד' הע' ס"ב) – אם הציפוי עבה, מברכים בורא מיני מזונות.
 - (ב) הגרש"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' קי"ג אות קמ"ה) – "אמנם אם יש ציפוי עבה במיוחד, שאז יש חשיבות בפני עצמה לציפוי, מברכים בורא מיני מזונות, ואין מברכים 'שהכל' על הבשר בנפרד".
 - (ג) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה סוף עמ' ק"ח, בירור הלכה סי' י"ט ס"ק ג' אות א' ד"ה יש, אשרי האיש או"ה ח"א פרק ל"ו אות ס"ג) – "דין השניצל הנזכר מתייחס למקרה השכיח, שהמעטה העוטף אינו עבה ואינו נחשב רק כמתבל את הפנים. אך אם לשניצל מעטה עבה המוסיף טעם עיקרי לתבשיל הבשר וכדומה ... לברך מזונות".
 - (ד) הגריש"א זצ"ל (וישמע משה ח"א עמ' פ"ב) – "ואם מניחים שכבה עבה עד שאפשר להפרידו ולאכלו בפני עצמו יברך גם מזונות על הפירורי לחם".
 - (ה) שלחן הלוי (ח"א פרק ג' אות ה') – "קציצות עוף ודג שיש להם ציפוי פירורי לחם, אם הציפוי הוא דק ברכתו שהכל. ואם הציפוי עבה עד שיש בו כדי להשביע, ברכתו מזונות".
2. שהכל נהיה בדברו.
 - (א) שבט הלוי (שערי הברכה פרק כ"ג הע' תש"ל) – "שאף אם הציפוי עבה ונותן טעם אעפ"כ מברך שהכל, כיון שאין אומרים 'כל שיש בו מין דגן אינו בטל' כשהדגן הוא טפל בעצם ולא היה נאכל בלעדי העיקר, ואף שמעתי ממנו שהמברכים במ"מ על הציפוי נכנסים בחשש ברכה לבטלה".
 - (ב) מראי מקומות – שערי הברכה (פרק כ"ג ערך שניצל בשר הע' ס' ד"ה אמנם).
 - (א) הגרש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ק"י) – "אך אם לשניצל מעטה עבה המוסיף טעם עיקרי לתבשיל הבשר וכדומה ... יברך שתי ברכות".
 - (ב) הגרש"א זצ"ל (ותן ברכה פרק ד' הע' ס"ב) – אם הציפוי עבה, מברכים בורא מיני מזונות.
 - (ג) הגרש"א זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ס"ב) – "לכאורה 'שניצל' דומה לזה, ולכאורה אה"נ אם אין אלא מעט פירורים שנדבק, דינא הכי דאינו אלא להטעים ומברך שהכל, אך אם יש שכבה עבה, שיש לה חשיבות בפנ"ע, מברך עלה במ"מ, וגם שהכל על העוף דאינו בטל".
 - (ד) וזאת הברכה (עמ' ק"ח אות ג', לוח ברכות ערך שניצל, מעיין הברכה פרק ז' הע' ט') – "דין השניצל הנזכר מתייחס למקרה השכיח, שהמעטה העוטף אינו עבה ואינו נחשב רק כמתבל את הפנים. אך אם לשניצל מעטה עבה המוסיף טעם עיקרי לתבשיל הבשר וכדומה, הסתפקו הפוסקים בברכתו. וטוב להפריד תחילה חלק מהמעטה לעצמו וחלק מהבשר לעצמו, ויברך 'מזונות' על המעטה, ואחר כך 'שהכל' על הבשר (ואם יש לו מאכלים אחרים שברכתם 'מזונות' ו'שהכל' עדיף לברך עליהם ולכוון לפטור את השניצל ממ"נ. ואם יש לו רק מאכל שברכתו 'שהכל' יפריד את המעטה ויברך עליו 'מזונות', ואח"כ יברך 'שהכל' על המאכל האחר לפטור את השניצל ממ"נ".
3. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' צ"ב), שלמי ניסן (ברכות סי' כ"ב אות ד').
 1. ברכת הנהנין (עמ' קכ"ט) – "במאכל שניצל או פילה מטוגן שמערבים בציפוי קמח מצה או פירורי לחם ומטגנין אותו, נהוג עלמא לברך עליהם שהכל, ויש שמברכין ברכת שהכל על הבשר ואח"כ מברכים ברכת מזונות על הציפוי".
 2. מעדני אשר (ברכות סי' צ"ב) – "אך עכ"פ מנהג העולם לברך על שניצל שהכל ואף אם לא מצאנו מקור ברור לכך אין לשנות המנהג (וכעין שכתבנו לעיל סימן פ"ג אות ג' בענין שוקולד). אמנם לכאורה אם ברך כבר במ"מ על דבר אחר יש להחמיר שלא לברך שהכל על השניצל (שמא נפטר כבר בברכת במ"מ) אלא יפטור אותו ע"י מאכל אחר".

ה. שניצל ירקות, שניצל תירס, וכדו' (העשוי מפרורי לחם מטוגנים בשמן שברכתם 'מזונות').
1. שהכל.

- (א) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך שניצל צמחי, הע' ס"ו) – ואם יש עליו ציפוי ממין דגן – עיין לעיל בדין שניצל בשר שיש המצרכים לברך עליו 'בורא מיני מזונות', אך מנהג העולם לברך עליו 'שהכל' בלבד".
2. מזונות.
- (א) ברכת ה' (ח"ה מדריך לברכת הנהנין ערך שניצל תירס, עמ' של"ט) – "מזונות".
3. מראי מקומות.
- (א) וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק ד' אות ח') – "בדרך כלל ברכתם 'מזונות', כיון שלמעטה יש חשיבות יותר מאשר תבלין בלבד (ואינו דומה לשניצל עוף ששם עיקר דעת האדם על העוף וכדומה). אבל אם עיקר דעת האדם האוכל הוא על פנים השניצל (שרוצה בעיקר את התירס וכדומה), והמעטה משמש רק כדי להטעים את הפנים – מברך רק על הפנים (על תירס 'האדמה' וכדומה, כדי שניצל שמברך רק על הפנים). אם המברך מסופק מה היא עיקר כונתו – יפריד כל מין לעצמו ויברך שתי ברכות".

ו] שאר ציורים.

א. קבוקים - בוטנים מצופים בקמח: בוטנים אמריקאים.

1. מזונות.
- (א) הגרש"א זצ"ל (חכו ממתקים ח"א סוף עמ' צ"ט, וזאת הברכה הערות ומקורות ללוח הברכות ס"ק י"ב) – "שיש לברך עליו במ"מ מאחר שהציפוי נותן טעם חשוב, כדין תערובת קמח לטעם שמברך במ"מ מדין כל שיש בו, וכך כתבנו לגבי שניצל עם מעטה עב".
- (ב) חוט שני (ברכות ס"ק ל"ג ד"ה אמנם [עמ' ר"ו]) – "בוטנים שלמים שמצפים אותם סביבם במעט קמח, מסתברא דהבוטנים הם העיקר והקמח הוא הטפל, ומברך רק בורא פרי האדמה ופטר בזה את הדגן, ולא שייך בזה כל שיש בו מחמשת המינים, דעיקר כוונתו לאכול את הבוטנים, ושמים שם דגן כדי שיחזיק יותר יפה וכדו', ואף שהדגן נותן טעם, מ"מ לא מתייחסים שבא לאכול כאן דגן, וכל שיש בו מחמשת המינים היינו שמעניין אותו לאכול את הדגן, אבל כאן בא לאכול בוטנים, ומברך רק עליהם. אמנם מה שאומרים שישנם בוטנים שמצפים אותם סביבם בהרבה דגן, בזה פשיטא דהעיקר הוא הדגן, וזהו דינא דכל שיש בו מחמשת המינים מפני שזה הכוונה שלו לאכול דגן עם בוטנים, ומברך מזונות ופטר בזה את הבוטנים".
- (ג) תשובות והנהגות (ח"ה סי' ס"ג אות ב') – "בוטנים מצופים בקמח ('בוטנים אמריקאים'). נראה שכיון שהקמח שסביב הבוטנים טעים מאד ואוכלו בשביל טעמו, הרי הוא חשוב מאד, והבוטנים גם כן חשובים אצלו, ע"כ שניהם חשובים ומברך בורא מיני מזונות, דכל שיש בו מחמשת המינים מברכים על מין המזונות לבד, ומכוון להדיא שהברכה תועיל גם על הבוטנים, וכפי שהבאנו בסעיף הקודם, ומה שפירשו מרבני זמנינו להלכה שלא לברך על הקמח מפני שהוא רק מטעים את הבוטנים, או לברך על שניהם מפני ששניהם חשובים וראוי לברך על כל אחד, לא נראה לי, רק כיון שנהנה בקמח מצד עצמו, הוא העיקר כיון שהוא מחמשת המינים, ומברכים רק עליו והברכה חלה על הכל, וע"כ ראוי לברך בורא מיני מזונות ולכוין בזה לפטור הבוטנים".
- (ד) וזאת הברכה (לוח ברכות ערך בוטנים אמריקאים, מעייין הברכה פרק ז' אות י"ג) – "מזונות".
2. האדמה.
- (א) מנחת אשר (ח"ב סי' ט"ז אות ג') – "מורה אני לגבי שניצל וקבוקים דאין מברכין עליהם במ"מ אלא שהכל ובפה"א".
3. מראי מקומות.
- (א) הגרש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ד סי' ל', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות ב') – "שתלוי אם הקמח הוא עיקר הטעם אז ברכתו בורא מיני מזונות **אבל אם הוא תוספת טעם**, אז העיקר הוא הבוטנים ויברך בורא פרי האדמה, והוסיף שצריך להיות טעם קמח ולא טעם מלח ולכן אם הטעם שבצפוי הוא עיקר מצד הקמח שבו ולא מצד המלח שבו, באופן זה הוי הצפוי העיקר. ומסברא נראה לו שהמציאות היא שהבוטן הוא העיקר, ע"כ".
- (ב) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך בוטנים מצופים בקמח) – "וכיון שיש בזה מחלוקת, לפיכך ראוי להפריד את אחד מהבוטנים, ולברך 'בורא מיני מזונות' על הציפוי, ו'בורא פרי האדמה' על הבוטן, או...".

ב. לקריץ, שוש (licorice).

1. בורא מיני מזונות.
- (א) אג"מ (מקור הברכה סי' ל"ח אות ב', דברי חכמים או"ח אות קע"ח ס"ק ד') – שמעריבם קמח בלקריץ שלהם, וז"ל התשובה: Paskesz Candy Co. ולמפעל Bloom packing Corp. ופניתי למפעל" Please be advised that the flour added to licorice is for taste and body I have discussed the ברכה for this with Rabbi דובער ליווי Sincerely Your מזונות. and he said it was for taste and body I have discussed the ברכה for this with Rabbi Bernard Levy, Kashruth Administrator ... כמה – הגר"מ ביקש אותו שנים למרן הגר"מ זצ"ל, כדי לשאול אותו אודות הוראתו לברך מזונות על לאקריץ, והביא עמו סוג לאקריץ. הגר"מ ביקש אותו "לטעום הלאקריץ, והשיב כי הוא טועם טעם דגן, ואמר הגר"מ שא"כ ברכתו מזונות".
- (ב) הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי).
2. שהכל.
- (א) אמת ליעקב (סוף הע' רי"ד, דברי חכמים או"ח אות קע"ח ס"ק ד', שלחן הלוי ח"א פרק ג' אות י"ד ס"ק א' [לשונו מובא לקמן]) – "וכן מאכל הנקרא licorice מברכין עליו שהכל, שהקמח שנתוסף בו אינו חשוב".
- (ב) שלחן הלוי (ח"א פרק ג' אות י"ד ס"ק א') – "ממתק ליקוריץ ברכתו שהכל. ואף שהוא מכיל קמח, אין הקמח הנמצא בו אלא כדי לגבש את הממתק, ואין מברכים מזונות. (כן פסק מרן הגר"י קמנצקי זצ"ל)".
- (ג) מקור הברכה (סי' ל"ח, לוח הברכות ערך שוש) –

Trebor Bassett ... The wheat flour is added particularly as a binding agent. The recipe contains approx. 30% wheat flour. During the cooking process the gluten content of the flour is partially cooked to give the product its unique texture and bind the mass together. As you will appreciate, the taste of the flour is **rather bland** in any form and it is a combination of the dark treacle and liquorice that gives the major flavor impact.

ד) אבני ישפה (מה טובו גליון ב' עמ' מ"ד ענף י"ז) – "הממתק שנקרא ליקוריץ עשוי מקמח ועוד טעמים וממתיקים. ויש לעיין אם יברך עליו אם אוכלו לקינוח סעודה. נראה לי שיש לברך עליו אף שהוא עשוי מקמח כיון שאין בו חשש של פת הבאה בכיסנין, שהרי אינו אפוי, והוא בא כקינוח וממתק ולא אוכלים אותו לשבוע כלל. ומסתבר שברכתו שהכל אף שיש בו קמח, משום שהקמח בא רק לדבק את המאכל ואינו עיקר המאכל".

ה) פתחי הלכה (מכתב כ"ז, ארטסקרול עמ' שע"ב) – "מה שכתב כבודו בענין שוש (לאקריץ - licorice) שיש והקמח ניתן בה למזון ושובע, לא נלע"ד. ונימוקי שאם לפי דברי המכתב ששלחתי לו ממפעל Hersheys אין הקמח מכילה אלא עשירים אחוז ואינו נתון שם רק לדבק, לא מסתבר כלל לומר שבבית חרושת אחרת שונה תכונתה לגמרי ושניתן שם למזון ולשובע, ואם בבית חרושת אחרת יהיה כעשירים וחמש אחוז או כשלישים אחוז או אפילו כשלישים וחמש לא תשתנה הדין אבל עכ"פ לא מסתבר שיהיה הרוב. מה שכ' כבודו שיש לברך כמות עפ"י סדרם ברשימת המרכיבים (ingredients) נכון הוא אבל **בדקתי אצל כל הסוגים** בין הכשרים ובין אותם בלי הכשר ולא מצאתי א' שיהיה הקמח נמנה ראשון. ובכולם העיקר הוא עמלן תירס (corn starch) והוא הראשון להננות. יש מהם שהסוכר נמנה לאחריו ואח"כ הקמח ויש (והוא המיעוט) שהקמח שנית ואח"כ הסוכר. ומה שכ' כ' שיש שהקמח נמנה ראשון או שני, כאמור לא מצאתי שיהיה נמנה ראשון, ואם נמנה שני מה בכך הרי אין ראייה שניתן לטעמא אלא שהוא יותר מן הסוכר ועדיין אין הכרח שברכתו מזונות. ואפילו לו יצויר סוג שהקמח נמנה ראשון עדיין לא יהיה הכרח שהוא הרוב אלא שהוא יותר מכל שאר המינים כשהם לעצמם אבל אפשר עדיין שאין בה אלא כשלישים אחוז ולא יותר, ובוזה לכאורה אין דינו כרוב ואין הכרח שניתן לטעמא או למזון. ואפילו אם יהיה הקמח רוב ממש אם לא ניתן לטעמא יש בזה ג"ב ספק גדול אם ברכתו מזונות עיין שעה"צ סי' ר"ח ס"ק י"ג בדעת הט"ז ובאב"נ או"ח סה"ל"ה אות ה'. ואם יהיו כל דברים אלו רק בגדר ספק (שלדעתי אין בזה אפי' ספק) מ"מ ברכתו מספיקא שהכל.

ו) וזאת הברכה (עמ' ק"ח אות ב', בירור הלכה סי' י"ט אות ג' ס"ק י', לוח ברכות ערך ליקוריץ, מעיין הברכה פרק ז' אות ט"ו) – "שהכל".

ז) ותן ברכה (לוח ברכות עמ' נ"ה).

ח) פני השלחן (לוח מילי דברכות ערך לקריץ) – "שהכל".

ט) משנה הברכה (ברכת פרי ערך לקריץ) – "שהכל".

י) מעדני דניאל (לוח ברכות ערך ליקוריץ) – "שהכל".

יא) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך לקריץ) – "שהכל".

13. מראי מקומות.

א) שלמי ניסן (ברכות סוף סי' כ"ג) – "ולפ"ז ב'ליקוריץ' היה מקום לומר דיברכו עליו במ"מ, אלא דמ"מ בכלל ספק ברכות הוא ומברכין עליו שהכל דספק ברכה לקולא. ומ"מ לענין ברכה באופן שאכל כל כך שיש בו כזית דגן בכדי אכילת פרס הוי ספק לענין ברכה אחרונה, וראוי להחמיר שלא לאכלו שלא בתוך הסעודה. [וצ"ע על ספר ותן ברכה שסתם בזה לקולא]."

ז' דגן חי - סעיף ד'.

א. ברכות (דף לו.) – "והתניא: הכוסס את החטה מברך עליה בורא פרי האדמה; טחנה אפאה ובשלה, בזמן שהפרוסות קיימות בתחלה מברך עליה המוציא לחם מן הארץ ולבסוף מברך עליה שלש ברכות, אם אין הפרוסות קיימות - בתחלה מברך עליה בורא מיני מזונות ולבסוף מברך עליה ברכה אחת מעין שלש".

1. ערה"ש (סי' ר"ח סעי' ט') – "בחמשת מיני דגן שהם חטים ושעורים ושכולת שועל ושיפון וכוסמין כשעושה מהם פת מברך המוציא וכשילשם על מי פירות או ביצים מברך מזונות ובסופם על המחיה אם אינו אוכל מהם כדי קביעת סעודה כמבואר בסי' קס"ח בדין פת הבאה בכיסנין ע"ש אבל אם אכל דגן חי אחד מחמשת המינים או שעשאן קליות צלוי על האש או אפילו בשלן בקדירה עם מים רק הגרעינים שלימים כמו שבאים מהגורן שלא הוסרה קליפתן [מג"א סק"ה] אינו מברך אלא בורא פרי האדמה ואחריו בורא נפשות כדתניא [ל"ז]. הכוסס את החטה מברך עליה בפה"א טחנה אפאו ובשלו מברך במ"מ **והטעם דבאוכלם כה"ג אין עליהם שם פת ולא שם מזון ולא מיירי קרא דואכלת ושבעת וברכת בהאי גוונא** ואינם אלא ככל פרי האדמה דלא אשתנו לעילויא כפת ומיני מזונות".

ב. כוסס חטין חי, מברך בפה"א: מ"ש מפירות וירקות דמברך שהכל כשאין הדרך לאכול חיין.

1. בה"ל (סי' ר"ב סעי' י"ב ד"ה ואם) – "ואם אין דרך וכו'. צ"ע מלקמן סימן ר"ח ס"ד אכל דגן חי וכו' ודין זה נובע שם ממה דאיתא בגמ' ל"ז הכוסס את החטה וכו' ואולי משום זה **שינה הרמב"ם** בפ"ג דברכות ה"ב ולא העתיק הברייתא הנ"ל כדרכו בכל מקום אלא כתב אכל דגן שלוק לאשמועינן דדוקא שלוק אבל לא חי ומשום דאין דרכו לאכול חי ודלא ככ"מ שם. ואולי יש לתרץ גם לפסק השו"ע דמיני דגן כיון שהוא מוכן למזון חשיב יותר ועיין במגן גבורים מש"כ בשם שו"ב בזה".

א) שעה"צ (סי' ר"ד ס"ק ז') – "האבן עוזר והחמד משה ופנים מאירות, עיין שם בדבריהם שהחליטו בפשיטות דלא שייך הסברא דלא נטעי אדעתא דהכי על עיקר הפרי, עיין באבן העזר [ולכאורה יש ראייה מהא דאיתא בסימן ר"ח לענין כוסס חטה חי דמברך בורא פרי האדמה, ובודאי גם כן לא נטעי על דעת לאכלה חיה, אפילו הכי לא נשתנית ברכתה. אמנם יש לדחות כמו שכתבנו בביאור הלכה בר"ב סעיף י"ב דיבור המתחיל ואם, עיין שם]."

2. עי' סי' ר"ה סעי' א', לשאר שיטות ומראי מקומות.

ג. כוסס שעורים חי.

1. בפה"א.

(א) סמ"ק (מצוה קנ"א) – "כוסס חטה ושעורה (ש"ע דוקא חטין וכיוצא בו דראוין לאכול כך אבל האוכל שעורין שלימין אפ"ל קלוין באש הוי אכילה ע"י הדחק ומברך שהכל) בתחלה מברך בורא פרי האדמה".

(ב) עי' מחבר (סעי' ד', וב"י ס"ק ד').

(ג) מאמר מרדכי (ס"ק ז') – "מה שהביאו הרב דרכי משה ז"ל והרב ב"ח ממה שאמרו בש"ס כוסס את החטה משמע חטה דוקא אינו נראה די"ל דנקטו חטה לרבותא. ועוד דמצינו שם חטה כולל לכל ה' מינין כמו שאמרו לענין תרומה חטה אחת פוטרת כל הכרי ועוד קשה דהרי מבואר מדברי רמב"ם ז"ל ריש פ"ה מה"ב ומדברי ש"פ בדין זה דכוסס את החטה שהוא דין כולל לכל ה' מינים הנקראים בשם דגן י"עושי. וכן מצאתי בלח"מ שדקד' כן מדברי הרמב"ם ז"ל. וזה מכוון לדברי מרן ז"ל. שוב אחרי כתבי זה מצאתי בסמ"ק סי' קנ"א הל' שאר ברכות שאינם בסעודה שכתב ז"ל אבל כוסס חטה ושעורה בתחלה מברך בפה"א ולבסוף בעי בירושלמי וכו' ואין ספק דהיה זה בהעלם דבר מעיני מור"ם ז"ל והרב ב"ח ז"ל".

2. שהכל.

(א) כל בו (סי' כ"ד) – "והוא הדין לכוסס את החטים שמברכין עליהן בורא פרי האדמה, והכוסס שעורים שהכל, וכן הורה רבינו יצחק הזקן ז"ל".

(ב) רמ"א (סעי' ד', דר"מ ס"ק ד').

(ג) ב"ח (ס"ק ג') – "אם כן יש לנו לתפוס מילתא מציעתא דהיינו לברך שהכל וכן כתב בהגהת שלחן ערוך (ס"ד) והוא הנכון".

(ד) ערה"ש (סעי' י').

3. אינו מברך.

(א) אבודרהם (ברכת בורא פרי האדמה ד"ה הצנון) – "וכוסס את השעורים אינו מברך עליהם כלום מפני שהוא מאכל בהמה. ולכן האוכל אותם בי"ה פטור. ופ"ל כוסס שאוכלם חיים שלא כדרך בני אדם".

(ב) מור וקציעה (על הב"י) – "לענ"ד נראין דברי הרד"א בשעורים חייין בקליפתן, דודאי בטלה דעת האוכל ואינה חשובה הנאה, כדאמרינן [פסחים ג, ב] צא ובשר לסוסים וחמורים. ומי שלקה ושנה מאכילין אותו שעורים [סנהדרין פא, ב]. ור"י שפסק שעורים לאשה, שהיה סמוך לאדום [כתובות סד, ב], לא פסק אלא למעשה קדרה. ואיברא הך סברא דקאמר הרב"י מאחר שנהנה למה לא יברך, הא קאמר לה תלמודא בהדיא גבי קימחא דשערי. ברם מהתם מוכח דלאו מילתא היא, וסברא דהרד"א עדיפא, אלא גבי קימחא דאע"ג דאית ליה הנאה מניה, סד"א דלא בעי ברוכי ומשום דקשי לקוקייני, קמ"ל כיון דאית ליה הנאה, ודאי בעי ברוכי, דהנאה גמורה היא, לא סגי לה בלי ברכה. משא"כ שערי בעינייהו דפשיטא לאו מאכל אדם נינהו, וקשיאן לכולא גופא, והנאה דידהו ודאי לאו הנאה אלא לבהמה, קיימא הך סברא דאין לברך עליהם כלל. זה נ"ל ברור בס"ד".

(ג) אבן העזר (על המחבר סעי' ד') – "ואני ראיתי שדברי הר"ד אבודרהם ברורים ודבריו מוכחים בש"ס, שהרי איתא [יומא] פרק יום הכפורים דף פ"א [ע"א], זר שכוסס שעורים [של] תרומה פטור מחומש דכתיב [ויקרא כב, יד] כי יאכל, פרט למזיק, וכיון דהוא אזוקי מזיק פשיטא דאין לברך עליו, שהרי שמן יליף הש"ס ריש פרק כיצד מברכין [ברכות] דף ל"ה ע"ב, דאין מברכין על השמן כלום משום דאזוקי מזיק, דהא תנן דשותה שמן של תרומה פטור מחומש, על כן פסקו סימן ר"ב סעיף ד' דאין מברכין כלום על השמן. ועל כן כתב הר"ד אבודרהם בכוסס שעורים דהוא מאכל בהמה, ואינו מאכל אדם מפני שמזיקו, לכן אין מברכין כלום עליהם".

4. מראי מקומות – לבוש (סעי' ד', סי' ר"ד סעי' א'), פרישה (ס"ק ג'), א"ר (ס"ק ו'), ראש יוסף (ברכות דף לו. ד"ה קמחא), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ז', שלטי גיבורים ס"ק ג').

(א) תוס' יום הכיפורים (יומא סוף דף פ:) – "אר"י זר שכוסס שעורין של תרומה כו' ומשמע דוקא שעורין אבל כוסס חטים חייב לשלם את החומש וכ"פ הרמב"ם פ"ו דתרומות דין ז' ה' דיש חילוק בין חטים לשעורין ובדין כוסס את החטים בירושלמי תני הכוסס את החטה של תרומה משלם קרן ואינו משלם חומש רבי אומר משלם קרן וחומש והראב"ד השיג על הרמב"ם דקי"ל כרבנן וכתב שם מרן בכ"מ דמהר"י קורקוס ז"ל כתב דטעמו מדנקט הכא ר' יוחנן זר שכוסס שעורין כו' יע"ש ולפי חילוק זה בין כוסס חטים לשעורים ק"ל דברי מרן הבית יוסף א"ח סימן ר"ח דכתב דהר"ד אבודרהם כתב דכוסס שעורים אינו מברך עליהם כלום מפני שהוא מאכל בהמה עכ"ל וכתב עליו מרן ואין זה טעם כלל דכיון דנהנה אף על פי שהוא מאכל בהמה למה לא יברך עכ"ל גם על הפוסקים שנראה מדבריהם דכוסס שעורין חייין מברך בפה"א וא"ד שהכל דמשמע דהם סוברים דכוסס שעורין חייין יש בהם הנאה ולפיכך כתבו דיברך והם דברים תמוהים בעיני דהרי הכא בגמרא אמרי' דכוסס שעורים אזוקי מזיק ואינו משלם חומש וא"כ ראוי הוא שלא לברך עליהם ובכוסס חטים דפסק הרמב"ם דמשלם חומש משמע דס"ל דכוסס חטין חייין שמה אכילה קשה אמאי לענין ברכות ריש פ"ב דברכות כתב אכל דגן שלוק מברך בפה"א הול"ל דאפי' חי מברך בפה"א וכ"ל דנקט שלוק משום דאיירי בכל דגן אפ"ל שעורים דשעורים שלוקים מברך עליהם אבל חייין לא מכל מקום תקשי אמאי לא אשמועינן דכוסס חטין חייין מברך בפה"א וצ"ע".

ד. דרשו (הע' י').

[ח] קליות: שלוה [puffed wheat]: דייסא של חטה תפוחה מכוסה בסוכר, שוגר קריספ (Kellogg's Honey Smacks and Post) Golden Crisp).

א. חקירה: האם כל הכללים אצל "גרינין שלמים" שייך כאן, כגון שהוסר קליפתו וכדו', מברך במ"מ. או לא, שכל דבר קלוי מברך בורא פרי האדמה. ועי' מבקשי תורה (לשונו לקמן) שכל דבר שלא מבשל מברך בפה"א. אבל עי' שלמי ניסן (לשונו לקמן) שר"ל שאם אינו שלם אף שהוא קלוי יש לברך במ"מ. וכן נראה שחולק קצת המראי מקומות כאן.

1. לכאורה תלוי אם התיבה "והגרעינים שלמים" חוזר על 'עשוי קליות'. וכן שו"ר כוס של אליהו (עמ' קל"א אות ד'), "והוסיף הרמ"א שם דאף קלוי באש אינו חשיב כבישול, דאין זה אלא נתינת טעם להגרעין (וכמו שנקרא באנגלית toasted) ואין הגרעין עצמו נתרכך כלל ואינו מברך במ"מ אפי' אם חתכו. (ולפי"ז צריך לקרות דברי המחבר בפסוק זה: 'אכל דגן חי או עשוי קליות', (פסיק) או שלוק והגרעינים שלימין'.) וכן מבואר בסוף סע' ה' [וזה דלא כמו שדנו פוסקי זמנינו בענין זה]."

ב. בורא פרי האדמה.

1. הגרשז"א זצ"ל (צהר אהל ברוך עמ' רכ"א ד"ה ונראה, עי' עמ' רנ"ו ד"ה ע"ד, וזאת הברכה עמ' ק"ג אות ג', ותן ברכה עמ' תקכ"ז הע' ו', ברכת הנהנין עמ' קי"ח הע' א') – "בפה"א".
2. אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות כ"א) – "שאלה. מה מברכים על חיטה תפוחה (שלווה) או על אורז תפוח (פריכות אורז). תשובה. על חיטה ואורז תפוחים מברך בורא פרי האדמה".
3. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ק"ג אות ג', אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות ס"ב, אמנם ע"ש הע' קס"ז).
4. הגרש"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ק"ג אות ג').
5. הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ק"ג אות ג').
6. שבט הלוי (מבית לוי חי"ז עמ' ס"ב אות ג').
7. חוט שני (ברכות ס"ק ל"ד ד"ה שלוה [עמ' ר"ח]) – "שלווה, שהיא חיטה תפוחה, ברכתו בורא פרי האדמה, דשפיר מיקרי צורתו עליו, אלא שהוא מיופה, אבל ניכר שהוא גרעין".
8. פתחי הלכה (ארטסקורול עמ' שפ"ב).
9. וזאת הברכה (עמ' ק"ג אות ג', מעיין הברכה פרק ה' אות י"א, פרק ח' אות כ"ג) – "הורו הרבה מפוסקי זמננו הברכה על חיטה שתפחה בחום ולא נתבשלה (מוצר הקרוי 'שלוה' (sugar crisp)) - היא 'האדמה'".
10. ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' ר"ג סע' ה') – "וכן על חטה מתוקה (הנקרא 'שלוה') מברכים בורא פרי האדמה. והמברך שהכל יש לו על מה שיסמוך".
11. ותן ברכה (עמ' תקכ"ז, לוח הברכות עמ' ע"ה ערך Puffed Wheat Cereals).
12. ברכת הנהנין (עמ' קי"ח) - האדמה.
13. יבקש תורה (ברכות סי' כ"ו) – "וכמו כן יש להקשות במאי דנסמכו על דברי המגן אברהם דדרכן לאכלו כך דיברך במ"מ. והרי התם מיירי שבישלוה, אבל בלא בישול לא מצינו להייבו במ"מ. וזהו אותו השגה על מה שנסמכו ע"ד המשנ"ב סי' ר"ח סקט"ו באם הוסר קליפתו ומקצת מהגרעין, והרי גם שם מיירי דבישלוה אבל בלי בישול לא מצינו שזה יחייב במ"מ והסברא כמו שנבאר לקמן שקמח דגן, וגרעינייהו שנחלקו הרי שתוספת מים ובישול משווה אותו למעלת סעידה וחמוץ, כדמצינו בריב"נ דאורז ודוחן לברך במ"מ וברהמ"ז ומעין ג' משום דמחמיצים אשר פשוט שאין זה אלא עם מים. ולהקדמת יסוד במ"מ כתב הלבוש מלכות בס"ד: בד"א שקבעו לה' מינין ברכה בפנ"ע לפנייהם ולאחריהם היינו דווקא... עושין מהם תבשיל שאז הוא חשיבותן שזנין ומשביעין את האדם אבל אם אכל אותן בעין כגון חיין או קליות או אפילו שלוקות והגרעינים שלימין אז אינו אלא כשאר פרי האדמה. וכ"כ שם בס"ה קמח של חטיף... ג"כ אינו חשוב שאינו זן ומשביע יותר מגרעיני דגן. ובעקבות זה כתב בסעיף ז' לענין אורז: אינו מה' מיני דגן אבל הוא זיין ומשביע וסועד הלב כמו הה' מינין ... פשיטא הלכה ולמעשה שיש לברך על פריכות, שלוה, כריות, להיט וכדו' בפה"א".
14. מעדני אשר (סי' צ"ד אות ד').
15. שערי הברכה (פרק ט"ז סע' י"א, עי' פרק כ"ג ערך שלוה).

ג. מראי מקומות – כוס של אליהו (עמ' קל"ב אות ז'), שערי הברכה (פרק כ"ג ערך שלוה).

1. אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ"ד) – "נוטה דעתי לברך בפה"א, ולאחריו בנ"ר".
- אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ"ה) – "והנה בדיוסא של חטה תפוחה מכוסה בסוכר (שוגר קריספ) שהגרעינים עדיין שלימים הם, אף שראוי לומר שברכתו האדמה, מ"מ מסברא היה מקום להסתפק מאחר דהוא נעשה למזון, אבל ודאי העילוי היותר גדול הוא ע"י בשול, אם גם נטעי אדעתא דעשיית שוגר קריספ, ולכן קשה להחליט, ומכיון שהוא ספק אין להוציאו מברכת בפה"א שהיה תחלה לברכת במ"מ אם רוצים לאכלו שלא בתוך הסעודה כדרך דברים אלו שאוכלים אותן שלא בתוך הסעודה, ומ"מ מאחר שעכ"פ הוא זן יכול גם לברך במ"מ דהא שיטת הכ"מ בפ"ד מברכות ה"ו שבמ"מ פוטר כל מה דזון ועיין בנש"א כללי ברכות שהאריך בזה בשאר דברים ומשמע שלא נראה לו כן לדינא מ"מ בשוגר קריספ מסתבר כהכ"מ שלכן יכול לברך בין בפה"א בין במ"מ, אבל לאחריו יש לו לברך בנ"ר".
2. שבט הלוי (חי"א סי' נ"ה) – "שאלה: נסתפקנו בחיטה נפוחה שמיצרים בארה"ב, ודרך עשייתה, שלוקחים חטים ומדקדקים שיהיה בהם אחוז לחלונית ומשימים בסיר לחץ ואח"כ מתייבש. תשובה: לענ"ד, דמבואר בכמה מקומות דלשון וענין בישול הוא גדר גמר, כמו בתבואה לענין תרו"מ שלישי בשולו, ואף דאיכא מקומות בהלכה דבעינן בשול במים דוקא, הכא נראה פשיטא כיון דהפעולה שכב' הציע סיר לחץ וזיעה ואופן מעשהו עושה פעולת בשול וגמר לאכילה, א"כ פשוט דמברכים מזונות, כיון דהכל מוכן לסעודה ורבים סועדין מזה, וגם לענין שבת חייב בזה משום מלאכת מבשל".
3. שלמי ניסן (ברכות סי' כ"ט) – "באג"מ ... ולכאורה דבריו צ"ע דבשו"ע סימן ר"ח סעיף ד' איתא 'אכל דגן חי או עשוי קליות או שלוק והגרעינים שלמים אינו מברך אלא בפה"א', ומשמע דאם אינו שלם אף אם הוא קליות שאינם מדובקין יחד ואינם מבושלים

אלא קלויים, וגם אין דרך הקליה להדבק יחד, אפ"ה אין מברכין עליו בפה"א אלא במ"מ ולאחריו מעין שלש. וא"כ הך חיטה תפוחה אף אם נימא דאין זה נחשב לדרך בישול, מכל מקום כיון שהם חלוקין או לכה"פ מקולפים ברכתם בורא מיני מזונות ולאחריהם מעין שלש. וצ"ע".

4. Star-k (באתר) - או בורא מיני מזונות, או בורא ברי האדמה (ע"פ האג"מ הנ"ל).

ד. לענין ברכה אחרונה.

1. וזאת הברכה (עמ' ק"ג אות ג') - "לענין ברכה אחרונה, מעיקר הדין מברך 'בורא נפשות'. אך התוספות כתבו שראוי לא להכנס לכלל ספק ולאכלם בתוך סעודת פת (כמבואר לעיל ע"ש. והאל"צ פי"ד כא כתב שאין לברך אחריהם מספק שמא דינם כמעשה קדירה. ולדבריו יש להזהר שלא לאכול חיטה תפוחה כשיעור ברכה אחרונה או שיפטור אותם על ידי דבר אחר".
2. שערי הברכה (פרק כ"ג ערך שלוה) - "וראוי לאוכלה בתוך הסעודה כדי להימנע מהספק לגבי ברכתה האחרונה".

ט] ברכה אחרונה.

א. ראשונים.

1. בורא נפשות.
1. (א) בה"ג (ברכות עמ' ס"ג) - "וחיטי ושערי דאמרינן דוקא דעבידן מידי דמשבח להון כגון דייסא וחביצא [עמוד סד] וחושלא אבל כיסאני כיון דתחילתן בורא פרי האדמה סופן בורא נפשות רבות".
- (ב) רמב"ם (ברכות פרק ג' הל' ב') - "אכל דגן שלוק כמו שהוא מברך לפניו בורא פרי האדמה, ולאחריו בורא נפשות רבות, אבל קמח מברך לפניו שהכל ולאחריו בורא נפשות רבות".
2. נסתפקו, ולכן נכון שלא לאכול אלא בתוך הסעודה ויפטרו בהמ"ז.
- (א) ר"י (תוס' ברכות דף לז. ד"ה הכוסס).

ב. הלכה.

1. יש לזהר שלא לאכול מהם כזית אלא בתוך הסעודה - שלחן שלמה (סעי' ב'), דרך החיים (סי' רי"ט סעי' א'), ת"א (כלל נ"ד סעי' א'). ותן ברכה (עמ' תק"ה, "יראי שמים"), וזאת הברכה (עמ' ק"ג אות ג', לשונו מובא לעיל), פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' רע"ג), שערי הברכה (פרק כ"ג ערך שלוה, לשונו מובא לעיל).
2. בדיעבד: אם אכל, מברך בורא נפשות - מג"א (ס"ק ז'), א"ר (ס"ק ה'), שלחן שלמה (סעי' ב'), דרך החיים (סי' רי"ט סעי' א'), ת"א (כלל נ"ד סעי' א'), מ"ב (ס"ק י"ח, "ואם אירע שאכלו שלא בתוך הסעודה יברך אחריהם בנ"ר כי כן הוא מעיקר הדין"), ערה"ש (סעי' ט'), בה"ח (ס"ק כ"ט), וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ה' הע' ז'), ותן ברכה (עמ' תק"ה), פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' רע"ג), פוסקים.
- (א) מראי מקומות - שלמי ניסן (ברכות סי' כ"ט ד"ה וי"ל).
- (ב) הגרש"ז "זצ"ל (ברכת הנהנין עמ' קמ"ז) - "ודודי הגרש"ז אויערבאך שליט"א [זצ"ל] אמר לי שמה שהשו"ע הביא דעת התוס' הוא לא שהלכה הוא כך אלא שיש הידור לא לאכלו מחמת שיטת התוס' אבל לא שמחמת זה הוכרע ההלכה שאסור לאכול".

ג. ציורים שנכלל בספק ברכה אחרונה.

1. שלוה (puffed wheat) - עי' לעיל.
2. גרנולה (granola) - עי' לקמן.
3. גם על שעורין חיון - מג"א (ס"ק ו', עי' יד אפרים שם), מאמר מרדכי (ס"ק י"א), שעה"צ (ס"ק כ"ג).
4. קמח.
- (א) ג"כ נכון לזהר לאוכלו בתוך הסעודה - פר"ח (על סעי' ה'), כה"ח (ס"ק ל"ג).
- (ב) בורא נפשות - מג"א (ס"ק ו'), מאמר מרדכי (ס"ק י"א).
- (ג) מראי מקומות - נהר שלום (ס"ק ו').

י] גרנולה (granola).

- א. ע"י בישול: ישנם מפעלים שמבשלים את הגרנולה לפני ששמים אותן בתנור, ומבשלים ממש את הפתיתים בישול רגיל. בורא מיני מזונות.
1. (א) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' כ"ז אות ד' ס"ק ה' [עמ' רפ"ח]) - "ולכו"ע ברכתם מזונות כדין גרעינים חצויים שנתבשלו אף שלא נתמעכו יפה ולא נדבקו.
- (ב) ותן ברכה (עמ' תק"ו).
- (ג) שערי הברכה (פרק ט"ז סעי' ט').
- (ד) הלכות יום ביום (ח"ב פרק ט"ז סעי' ג').
- (ה) בד"ץ העדה החרדית (מדריך הכשרות פסח תשפ"א עמ' ע"א).
- (ו) עומק הפשט (גליון שמ"ג) - "וכתבו בזאת הברכה ובשערי הברכה, שדרך ההכנה במפעל B&D הוא בבישול מקדים ולכן ברכתו 'מזונות' ועל המחיה".

ב. ע"י קליה בתנור.

1. בורא פרי האדמה.

(א) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' כ"ז אות ד' ס"ק ה' [עמ' רפ"ז]).
 (ב) הגרישז"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' כ"ז אות ד' ס"ק ה' [עמ' רפ"ז]), אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות ו', ע"י אות ז', מעיין הברכה פרק ה' אות י"א) – "על גרנולה, שהוא תערובת שיבולת שועל קלוי (שהוא הרוב), עם מיני פירות יבשים וכדומה, מברך 'האדמה'".

(ג) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' כ"ז אות ד' ס"ק ה' [עמ' רפ"ז]).
 (1) אמנם ע"י הגרשז"א זצ"ל (חידושי בתרא סי' קס"ח על מ"ב ס"ק ס"ה, עמ' כ"ט) – "על 'גראנולה' מברכין במ"מ משום דאפוי הוא".

(ד) אבני ישפה (ח"ט, כת"י) – "עוד יש מאכל שהוא נקרא גרנולה, והוא שבולת שועל קלוי באש מעורב באגוזים וצמוקים. ויש לעיין מה הברכה על גרנולה. פשוט בעיני שיש לברך בורא פרי האדמה כיון שהוא לא התמעך ולא נדבק אם כן הוא כמו הכוסס את החטה קלוי שדינו לברך בורא פרי האדמה. ואף שלא מוכנים לאכול אותו בלי הדבש ושאר הפירות שבפנים, אבל ודאי שהרוב הגדול של המאכל הוא הקווקר ושאר הדברים באים לתת טעם טוב לגרנולה, וממילא הולכים אחר הרוב, וכמו שכתב המ"ב סי' ר"ד ס"ק נ"ו".

(ה) בד"ץ העדה החרדית (מדריך הכשרות פסח תשפ"א עמ' ע"א).

(ו) וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק ה' אות י"א, הע' ח', פרק ח' אות כ"ג).

(ז) ותן ברכה (עמ' תק"ה, עמ' תקל"א).

(ח) שערי הברכה (פרק ט"ז סעי' ט').

ג. ע"י איזוי (steam): הוא פתיתי שבולת שועל שנתבשלו באדי מים לכמה דקות בחום גבוה ואח"כ נאפו בתנור. ישנם מפעלים שעושים זאת להמית את האנזימים שבשיבולת שועל, ויש שעושים זאת לצורך הכנתו לאכילה.

1. עומק הפשט (גליון שמ"ג) – "דרך הרבה יצרני הגרנולה שתהליך הכנת הגרנולה מתבצע באופן הבא, וכן דרך הכנת חטיף גרנולה הנקרא GRANOLA BAR של חברת NATURE VALLEY, שתחילה מקלפים את הגרעינים מקליפתם החיצונית (לא הקליפה הדקה הדבוקה לגרעין). בשלב שאחרי מבשלים את הגרגרים למשך כמה דקות באדי מים על ידי קיטור בחום גבוה על מנת לרכך אותם, כדי שלא יתרסקו על ידי הרידוד. בשלב נוסף מכניסים את גרגרי שיבולת שועל לתוך כלי מיוחד שנקרא 'אקסטורדר' הכובש ומרדד ומרכך את הגרעינים. מתחילת התהליך ועד שלב זה הכל מתבצע במפעלי הייצור בחו"ל, בשלב זה הגרעינים מיובאים לארץ בצורת קוואקר. מערבים את הגרעינים היבשים על ידי מיקסר במי סוכר פושרים עם חומרי טעם, בשלב הבא קולים את הגרעינים בתנור, במהלך התהליך מוסיפים לגרנולה את הפירות. ונחלקו הפוסקים מה ברכתו, ושורש השאלה האם ההרתחה של הקיטור נחשב בישול שמכינו לאכילה וברכתו מזונות, או שלא נחשב בישול כי עיקר המטרה היא להמית את האנזימים שבדגן ולא להכינו לאכילה וברכתו האדמה.

2. בורא מיני מזונות.

(א) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות מ"ג, הע' מ"ג) – "על גרנולה יש לברך בורא מיני מזונות. [הגרנולה המצויה כיום עשויה בעיקרה משיבולת שועל שבורה שנתבשלה מעט באדי מים חמים ואח"כ נאפית בתנור, בתוספת כמה מיני פירות, ונראה דכיון דקי"ל שכל שיש תערובת מה' מיני דגן אפילו אם הוא רק מעט חשוב עיקר, ומברך בורא מיני מזונות ופותר את השאר, כמבואר בשו"ע בסימן ר"ח סעיף ב', והרי דגן שבור ומבושל מברך עליו בורא מיני מזונות, וכמו שנתבאר מדברי השו"ע שם בסעיף ד' ומהאחרונים שם, וראה עוד לעיל בפרק י"ד בבאורים לתשובה כ"א, ע"ש, לכן בגרנולה מברך בורא מיני מזונות, ובוזה נפטרים כל שאר הדברים שבתערובת. וכן כשנותן גרנולה במשקה, אף שהוא מעט, המשקה טפל אליו, ואינו מברך אלא על הגרנולה בלבד]."

(ב) הגרישז"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' כ"ז אות ד' ס"ק ה' [עמ' רפ"ח]) – "שברכת הגרנולה היא במ"מ, כדין תבשיל מזונות (אף על פי שספק אם נתבשל בגרעינים עד כדי שיהיה ראוי לאכילה, ונראה שזה בצירוף שיטתו שאפיה בחום כדין בישול, והרי הם הגרעינים נאפו כשהם אינם שלימים, כנ"ל)".

(ג) הגר' היינמן (באתר, star-k) -

However, Rav Heinemann is of the opinion that General Mills Nature Valley Granola Bars and Quaker Granola Bars are processed enough to make their brocha rishona a Mezonos and brocha achrona Al Hamichya (i.e. they are a maaseh kdaira.).

3. בורא פרי האדמה.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קוני' התשובות לסי' ר"ח אות א', פרק כ"ז הע' ס"ג) – "גרנולה' - והוא שיבולת שועל שבבית חרושת מרככים אותו קצת באידיים ואח"כ קולים אותו בתנור ומערבים אותו עם דבש ואגוזים, והוא נאכל לא מבושל עם חלב, אינו נחשב כמבושל בגלל מאידיים כיון שפעולת האידיים אינה מרככת כמו פעולת הבישול, וגם אחר ששורים אותו בקערה עם חלב לזמן קצר אינו חשוב כנתבשל - דינם כקליות (שעל קליות מברכים בפה"א ונכון שלא לאכול אלא תוך הסעודה כמבואר בסי' ר"ח סעי' ד'). (הראתי 'גרנולה' למרן שליט"א [זצ"ל])."

הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קוני' התשובות לסי' ר"ח אות ב', פרק כ"ז הע' ס"ג) – "עוד בענין הנ"ל, עוגיות גרנולה עשויים מתערובת, גרנולה, סוכר, מרגרינה, וכו' ואופים בתנור, נחשבים כקליות וברכתם בפה"א, אם ניכר צורת הפרי, ונכון לאוכלם תוך הסעודה".

(ב) שלחן הלוי (ח"א פרק ג' אות ד') – "וכן 'גרנולה בר' [ממתק גרנולה] הנעשה מגרעינים שלמים של שיבולת שועל, (ואפילו במקרים נדירים שיש גרעיני שיבולת שועל מחולקים, אין זה ממש בישול). ואפילו אם הוא נדבק ביחד (שאז לכאורה הוי בישול וברכתו מזונות, ע"י משנ"ב סי' רח ס"ק טו), אין השבולת שועל עושה את ההדבקה, אלא הסוכר המעורב בו הוא העושה את ההדבקה.

ואף אם הקמח (שבשכולת שועל) עושה את ההדבקה, אינו אלא כדבק בעלמא והרי הוא בטל, שהוא טפל. דלא גרע מכל מאכל שנתנו בו מין דגן רק כדי לדבק העיסה".
 (ג) ותן ברכה (עמ' ת"ה, לוח ברכות עמ' מ"ו).
 (ד) באתר (ou) -

If one does not understand the process involved in creating a granola bar, one could study the ingredient panel a hundred times and still not be able to answer the above question. However, through our access to the companies that produce these bars we are privy to information that is important in resolving this issue. In the late nineteenth century "Granola" was a trademark for foods consisting of whole grains that were crumbled and baked until crispy. Today, granola bars are made from whole grain oats that are first cooked until softened and then rolled into flat flakes. They are then combined with sugars, oils and syrups and baked. The Mishna Berura (Orach Chaim 208:3) states that if grains are reduced and broken down in the cooking process, even if they were introduced whole, one should recite Mezonos. The granola bar grains appear to remain whole. The Shulchan Aruch (Orach Chaim 208:4) says that on whole toasted grains the proper Beracha is Borei Pri Hoadoma. In many granola bars the oats actually comprise less than fifty percent of the volume of the bar. The majority of the ingredients are those on which one would recite a Shehakol. Never the less, Rabbi Belsky and Rabbi Schachter have said that the proper Beracha Rishona to be recited when eating a granola bar is Borei Pri Haodoma. The oats (granola) are clearly considered the ikar, and all the other ingredients are considered tofel. We should therefore follow the regular rules of ikar vitofel and recite Hoadoma. Some poskim, however ...

4. תלוי אם הפתיתים ראויים לאכילה אחרי הבישול.
 (א) הגרחהפ"ש זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' כ"ז אות ד' ס"ק ה' [עמ' רפ"ח]) – "שהדין תלוי אם הפתיתים ראויים לאכילה אחרי הבישול".
 (ב) תשובות ונהגות (וזאת הברכה בירור הלכה סי' כ"ז אות ד' ס"ק ה' [עמ' רפ"ח]) – "שהדין תלוי אם הפתיתים ראויים לאכילה אחרי הבישול".
 5. מראי מקומות – וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ה' הע' י"א), ודברת במ (סי' ל"ח).
 (א) הלכות יום ביום (ח"ב פרק ט"ז סעי' ד') – "גרנולה וקווקאר ... בישול שע"י אידוי - ישנם סוגי קווקאר שעוברים תהליך אידוי וראויים לאכילה ע"י וי"א שדינן כבישול וברכתו מזונות וי"א שאין דינו כמעשה קדרה וברכתו אדמה, ולכן יר"ש לא יאכלם אלא בתוך הסעודה או יפטור בב' ברכות מזונות ואדמה".

- ד. מראי מקומות – פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' שס"ט), עומק הפשט (גליון שמ"ג).
 1. הברכות כהלכתן (סעי' כ"ה) – "גרנולה דרובו שכולת שועל ולא נתבשל לגמרי במים ולא מטוגן, מברך בפה"א ולאחריו בורא נפשות, והמחמיר שרוצה לברך ברכה אחת מעין ג' גם על דבר שברכתו פרי האדמה, ולא מסתפק בבורא נפשות, יאכלנו תוך הסעודה דוקא (ש"ע בשם התוס' ובמ"ב ס"ק י"ז, י"ח), ויש חולקין שברכתו מזונות, דאפשר דחשוב שנתמעך הואיל והוסרה הקליפה, ע"ש במ"ב (סקט"ו). ונראה למעשה העיקר להורות בגרנולה לברך בורא פרי האדמה ובורא נפשות".

- ה. ברכה אחרונה [על הצד שהברכה ראשונה היא בורא פרי האדמה].
 1. וזאת הברכה (עמ' ק"ג אות ד', הע' ג') – "לדעת פוסקים אלו מעיקר הדין הברכה האחרונה על גרנולה, היא 'בורא נפשות'. אך לדעת התוספות, לכתחילה כדי להסתלק מכל ספק ראוי לאכול ממנו רק בתוך סעודת פת. [יש להעיר שהרוב בתערובת הגרנולה חייב להיות משיכולת שועל כפי שכתבנו, כי מאחר שברכתה 'האדמה' לא אומרים 'כל שיש בו' כמבואר בסוף הסעיף. ואם שיכולת השועל היא המיעוט, הולכים אחר הרוב]".
 2. באתר (ou) -

The amount of oats by weight in a Nature Valley granola bar is about 50%. The serving size is 2 bars, which is 42g. This means that one serving contains 21g of oats. However, grams are measures of weight and kezaysim are measures of volume. For halachic purposes we must convert from weight into volume. The bulk specific density of rolled oats is approximately .304 g/cc (.304 grams per cubic centimeter). Therefore, 21g of rolled oats take up the volume of 69 cc. However, bulk specific density includes all the air spaces trapped between the oats. For our purposes, we must exclude all those air pockets and measure the volume of just the oats. To measure the volume of just the oats, One can devise the following experiment. Fill a measuring cup with 2 oz. (1/4 cup) of oats and add 4 oz. (1/2 cup) water. The water and the oats together should fill 6/8 of a cup. However, the resulting mixture will fill only 5 oz. (5/8 cup). We see that the airspaces between the oats puff the oats to twice their true volume, so that 2 oz. of oats in reality only takes up 1 oz. of volume. Our 69 cc of oats in a serving size of 2 granola bars in reality only comprise 34.5 cc of true volume. Thus one granola bar would contain 17.25 cc of oats. There is a dispute amongst the Rishonim as to how to measure the size of a kezayis. It is either half a kibaya or one third. Rabbi Belsky and Rabbi Schachter both agreed that in this situation we could be lenient and accept the larger size kezayis for

evaluating our granola bar. According to Rav Chaim Naeh this larger kezayis equals 27 cc. Converting back into granola bar units at 17.25 cc of oats per bar, this is slightly more than 1 ½ Nature Valley granola bars. Based on the above **as long as one consumes less than 1 ½ granola bars every kdei achilas pras**, one has avoided the safek of Tosfos.

יא [קמח - סעיף ה'.

א. ברכות (דף לו.) – "קמחא דחיטי, רב יהודה אמר: בורא פרי האדמה; ורב נחמן אמר: שהכל נהיה בדברו ... הכא אית ליה עלויא אחרינא בפת".

1. תוס' (ברכות דף לו. ד"ה קמחא) – "קמחא דחיטי. נראה דלא מיירי בקמחא ממש דאם כן לא שייכא ביה ברכה דבורא פרי האדמה אלא מיירי בקמחא שקורין אישקלא"טיר או בקמח שעושין משבולת שועל שמייבשין בתנור".

ב. קמח של ה' מיני חיטיין: שמברך האדמה.

1. יצא בדיעבד.

(א) כה"ח (ס"ק ל"ה) – "ואינו משקר בברכתו".

(ב) קצות השלחן (סי' נ"ב ס"ק ז') – "ומסתבר דאפי' בקמח גמור של חטים אם בירך בפה"א יצא דהא דנשתנה תארם לא גרע מפירות שנתבשלו ונשתנה טעמם לגרועותא שכ"כ בסק"ג דאם בירך ברכת הפירות יצא וה"ה לנשתנה תארם. וקצת סמך לזה מל' שו"ע אדמו"ר סי' ר"ב שבס"ס ט"ז כ' בפירות שטובים חיים יותר כיון שנשתנו מדרך אכילתם כו' ומברכים עליהם שנ"ב כו' וסעי' י"ז מתתיל וכן אם נשתנה תארם לגמרי וכו' ומברכים עליהם שנ"ב, משמע דמזמנה דין נשתנה תארם לנשתנה טעמם בבישול, ואין לומר דבנשתנו אין כבר שם פרי עליהם דהא אם בירך בפה"א על הפת יצא אלמא דשם פרי עליו א"כ ה"ה לקמח".

(ג) בנין שלום (ס"ק ה' ד"ה טעה, עמ' ר"מ) – "כף החיים".

(ד) לקט שכחה וטעות (עמ' ש"ל) – "ובכה"ח".

2. מחמיר.

(א) ברכת הבית (שער י"ט סעי' כ', הע' כ"ג) – "אם בירך בפה"א על קמח או תבשיל מה' מיני דגן לא יצא, אבל אם בירך בפה"א על קמח או תבשיל משאר מין שהוא בא מפרי האדמה יצא, כן נ"ל. [מה' מיני דגן שיש עלויא אחרינא בפת לא יצא, כיון דנטחן יצא מכלל פרי ולכלל דרך אכילתו לא בא כמבואר ברש"י ברכות ל"ו ד"ה הכא, אבל בשאר מינים יצא כמו בפאווידיל (מרקחת שזיפים) שבירך עליו בפה"ע דיצא כמבואר ברמ"א סימן ר"ב ואף שנשתנה צורת הפרי מ"מ כיון דאין לו עלויא אחרינא יצא".

3. מראי מקומות.

(א) מצד הסברא "אינו משקר בברכתו".

1) עי' מ"ב (ס"ק כ"ו) – "ומ"מ אם בירך בפה"א משמע שם דיוצא בזה עי"ש".

2) ומ"ב (ס"ק מ', שעה"צ ס"ק מ"ד) – "ובדיעבד שבירך בפה"א כתב בח"א דיצא [בכלל נ"א אות י"ב, ומשמע דקאי על כל מה שזוכר באות י' שם. והנה על מל"ך גרופין שזוכר באות י' וכן על רעצניקע"ס שעושין מקמח רעצקי או על לביבות שעושין מקמח רעצקי", מסתברא דיצא בדיעבד, דהרי לפעמים דרך לעשות זה מרעצקי", ולכן אף דאינו ניכר כלל תוארן וצורתן הראשונה, בדיעבד יצא, כמו שפסק הרמ"א סימן ר"ב סעיף ז בהג"ה, אבל בקמח קטניות, שאין דרך בני אדם כלל לעשות מזה תבשיל כזה, יש לעיין אי מהני בדיעבד]".

(ב) שערי הברכה (סוף פרק י"א הע' נ"א) – "בכה"ח ... בקצה"ש ... ובברכת הבית ... ועיין במאמ"ר (ר"ח סקי"ב)".

ג. קמח של קליות: שמברך האדמה.

1. יצא בדיעבד – נהר שלום (ס"ק ו'), מאמר מרדכי (ס"ק י"ב, "פשוט"), כה"ח (ס"ק ל"ה).

ד. קמח: ברכה אחרונה - אם יש חומר שנכון לאכול בתוך הסעודה.

1. עי' לעיל.

ה. בצק.

1. שהכל – וזאת הברכה (עמ' ק"ב, לוח ברכות ערך בצק חי), שערי הברכה (פרק כ"ג ערך בצק), פסקי תשובות (אות ז', סי' קס"ח הע' קע"ז).

2. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ה סי' קנ"ה אות ב' ס"ק י"א), שבט הקהתי (ח"ה סי' ער"ה).

(א) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ה' הע' ו') – "ונראה שגם במקום שמוכרים בצק או עוגיות למילוי גלידה וכדומה, ברכת הבצק היא 'שהכל' כיון שאין זה נחשב כאכילה עיקרית, אלא כתבלין להטעים מאכל אחר".

ו. בצק עוגיות (cookie dough, batter).

1. שהכל נהיה בדברו.

(א) שערי הברכה (פרק כ"ג הע' צ"ח) – "ולכאורה נראה שאף בצק המעורב בסוכר או בשוקולד ותבלינים שונים, כגון הבצקים שבלילתם עבה המוכנים לעשיית עוגות וכדומה, אף שיש הנאה מועטת באכילתם וילדים נהנים ללקק מעיסות אלו, מ"מ כיון שאי"ז דרך אכילה לרוב בנ"א מברכים ע"ז שהכל בלבד".

(ב) פסקי תשובות (אות ז') – "ואף אם יש בתערובת הבצק סוכר ושאר מיני מתיקה, מכל מקום אין הדרך לאכול בצק חי אלא אפוי או מבושלה".

(ג) הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי).

(ד) הגר"ש פעלדער שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשפ"א) – "רצייתי לשאול לפי מה שהרב שליט"א ענה שיש שני מיני עיסה של עוגיות, והעיסה של עוגיות שמוכרים לאכילה בלי אפיה הוא מין אחר מהעיסה שאופים אותו, שהרי העיסה לאכילה אין לו ביצים וגם מבושלים הקמח תחילה. לפי זה, האם יוצא שהעיסה שמוכרים לאכילה בלי אפיה ברכתו מזוונות. שהרי הוא מין מיוחד לאכילה בלי אפיה והשולחן ערוך (סי' רח סע' ה) כתב וז"ל 'קמח אפילו של חטים מברך עליו שהכל' וביאר המשנה ברורה (שם ס"ק כ) וז"ל 'כיון שנשתנה החטה שנטחן, עומד להתעלות ולעשות ממנו פת, וקדם לזה יצא מכלל פרי ולדרך אכילתו לא בא'. הרי שהברכה על קמח הוא שהכל מטעם שיצא מכלל פרי ולדרך אכילתו לא בא, ולכן עם העיסה הזוה הוא מין אחר לגמרי שאינו עומד לאפיה כלל, וכבר בא לדרך אכילתו, האם ברכתו מזוונות. תשובה: ז"ל אבי מורי שליט"א, בגדר דרך אכילתו לא תלוי במה שמעט בני אדם אוכלין כן, אלא מצד עצם הדבר, ובוודאי עיקר תכלית עיסה הוא לאפות ולא לאכול כך, וגם בלי ביצים בוודאי לא מיקרי מין אחר שכל מי שרוצה יכול לערב ביצים ולאפות".

(ה) הגר"ש רייזמאן שליט"א (מכתב להר"ר בכרך) – "אני זוכר שלפני שנתיים למדנו הלכות ברכות ואמרתי שהברכה על עיסה של עוגיות (cookie dough) הוא שהכל נהיה בדברו ושאלו אותי כנ"ל שהיום זה דרך אכילה לאכול העיסה בלי אפיה ואולי ישתנה ברכתו להיות מזוונות. מה חושב הרב שליט"א בזה. תשובה: עיסה שלא נאפה ולא נתבשל אינו מזוונות אפילו דרך לאוכלו".

(ו) הגר"א פארכהיימער שליט"א (מכתב להר"ר בכרך) – "אני זוכר שלפני שנתיים למדנו הלכות ברכות ואמרתי שהברכה על עיסה של עוגיות (cookie dough) הוא שהכל נהיה בדברו ושאלו אותי כנ"ל שהיום זה דרך אכילה לאכול העיסה בלי אפיה ואולי ישתנה ברכתו להיות מזוונות. מה חושב הרב שליט"א בזה. תשובה: שהכל".

(ז) מנחת חן (מכתב להר"ר בכרך) – "ולענין השאלה לגבי איזה ברכה מברכין על עיסה של עוגיות מאחר שהיום זה דרך אכילה לאכול העיסה בלי אפיה, אולי ישתנה ברכתו להיות מזוונות, - הנה הך שאלה מובא ג"כ בספר מילי דברכות (שורץ, עמ' צ"ט), וכתב 'בצק של עוגה שטעמו טוב אף לפני האפיה, לכאורה יש לברך 'מזוונות', ולמעשה צריך עיון, ע"כ. - ולענ"ד נראה פשוט דהברכה לא ישתנה בזה, ועדיין מברך עליו שהכל, - ויסוד לדבר זה, מהא דאיתא בשו"ע או"ח (סי' ר"ח סע' ה) 'קמח אפילו של חטים מברך עליו שהכל', וכתב המשנה ברורה (בס"ק כ), 'דאף דאכל את החיטה כשהוא בעין, ברכתו בורא פרי האדמה, כנ"ל בסעי' ד', הכא כיון שנשתנה החטה שנטחן, עומד להתעלות ולעשות ממנו פת, וקודם לזה יצא מכלל פרי, ולצורך אכילתו לא בא', עכ"ל - ולפי"ז ה"ה עיסה חי של עוגיות, אעפ"י שטעמו טוב, מ"מ כיון שנעשה מקמח (חטה שנטחן), הרי קמח עומד להתעלות ולעשות ממנו פת, ולכן מברך עליו שהכל, - שוב ראיתי בס' מעדני דניאל ח"ג (פלדני, עמ' קפ"ג) דהאוכל בצק חי וטעמו טוב מברך שהכל, - והטעם דבזה עדיין לא הגיע למדרגתו, וגם לא שייך לברך עליו אדמה, דחשיב כקמח דנחית תרי דרגי לברך שהכל, ע"כ".

יב] שתיתא - סעיף ו'.

א. ברכות (דף לה.) – "שתיתא, רב אמר: שהכל נהיה בדברו, ושמואל אמר: בורא מיני מזוונות. אמר רב חסדא: ולא פליגי, הא בעבה הא ברכה; עבה לאכילה עבדי לה, רכה לרפואה קא עבדי לה".

1. רש"י (שבת דף קנה: ד"ה קלי) – "קלי. קמח של תבואה שנתייבשה כשהן קליות בתנור, ואותו קמח לעולם מתוק, והוא קמחא דאבשונא, ועושיין ממנו שתיתא משמן ומים ומלח שמערבין בו".
2. רש"י (עירובין דף כט: ד"ה שתיתא) – "שתיתא. מאכל שעושיין מקמח קלי שנתייבש בתנור, ונותנין דבש לתוך התבשיל".

ב. עבה: מברך בורא מיני מזוונות.

1. אפילו עב קצת – מג"א (ס"ק ח'), באה"ט (ס"ק ח'), גר"א (על סעי' ו'), ו"ללועסו. לאו דוקא רק שאינו לשתייה כמ"ש תוס' שם"), גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק א' סעי' ט'), לוח ברכת הנהנין פרק א' סעי' ח'), מגן גבירים (אלף המגן ס"ק ט'), ערה"ש (סעי' י"א), מ"ב (ס"ק כ"ב), כה"ח (ס"ק ל"ו).

ג. דבר רכה, אבל אוכל אותו בכף.

1. אינו מברך במ"מ כיון שתערובת זו ראויה לשתייה ולא לאכילה.
- (א) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה הוספה ה' הע' י"ז) – "שאף אם אוכל אותו בכף כדרך שאוכל דייסא עבה מ"מ כיון שהוא רכה וראוי לשתייה דינו כשתיתא רכה (שו"ע סי' ר"ח סעי' ו') דמברכים שהכל".
- (ב) פתחי הלכה (פרק ז' סעי' כ"ט בהערות אות כ"ט, עמ' שע"ד).
- (ג) שערי הברכה (פרק ט"ז הע' ל').

ד. נבט חטה (wheat germs).

1. אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ"ו), פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' רע"ז) – "דין נבט חטה (וויט דזערם) הנדבקין יחדיו ע"י עירוב דבש והם עבה שראויים לאכלן וללועסן נראה הי' לומר במבושלים מברכים במ"מ ואחריו על המחיה דנחשב כמזוונות כדאי' בס"ח סעי' ו' דקמח ופתיתין שאינן שלמים שעירבו במים ובשאר משקין מברכים במ"מ כל זמן שאינן רך כדי שיהא ראוי לשתייה. ויש להסתפק בזה כי בסעי' ו' איתא קמח של אחד מה' מיני דגן ששלקו, והרמ"א כתב ע"ז פ' בשלו הרבה, עכ"פ אף אם נימא שלא דוקא בשלו הרבה אלא שכן הוא דרך עשיות מאכל זה מ"מ לא שמעינן אלא בבשלו, וא"כ צריך לחקור איך עושים הנבט חטה דזער"ם אם ע"י בשול המים או באש דאם בבשול צריך לברך במ"מ ואם באש הוא האדמה אף שהודבקו בדבש".

ה. מרק – מ"ב (ס"ק כ"ג).

1. עי' סי' ר"ה סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ו. כשמברך בפה"א על החמשת מינים, אם יש הכלל "כל שיש בו" – שעה"צ (ס"ק כ"ז).

1. עי' לעיל, סעי' ב'.

יג] אורז - סעיף ז'.

ברכות (דף לז.) – "רב ושמואל דאמרי תרוייהו: כל שהוא מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות ... קמשמע לן: כל שהוא מחמשת המינים הוא דמברכין עליו בורא מיני מזונות; לאפוקי אורז ודוחן, דאפילו איתיה בעיניה לא מברכין בורא מיני מזונות. ואורז [ודוחן] לא מברכין בורא מיני מזונות. והתניא ... הכוסס את האורז מברך עליו בורא פרי האדמה; טחנו אפאו ובשלו, אף על פי שהפרוסות קיימות בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות ... ותיבתא דרב ושמואל תיבתא".

א. אורז.

1. פי' מ"ל (millet) – רש"י (ברכות דף לז. ד"ה אורז).

2. פי' ר"יזו (rice) – עי' תוס' (ברכות דף לז. ד"ה רש"י, "רש"י פי' אורז מ"ל. ויש מפרשים ר"יזו ולהאי פירוש יש לפרש דדוחן היינו מ"ל").

3. מראי מקומות – של"ה (שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה (ב) אות רס"ז, לשונו מובא לקמן).

יד] תבשיל של ריי"ז (rice): פוסקים.

א. שלא יאכלו אלא תוך הסעודה.

1. עמק ברכה (כלל ג' סעי' ב' ד"ה ע"כ) – "הואיל ויש חילופי פירושים במלות אורז ודוחן יכוין כל אדם שלא לאכלן כי אם בתוך הסעודה אחר ברכת המוציא, שאז אין צריכין ברכה כל עיקר, ויצא לכל הדיעות".

2. של"ה (שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה (ב) אות רס"ז) – "ואורז, הוא מה שקורין בלשון אשכנז היר"ז, ודוחן הוא, מה שקורין ריי"ז, וזהו לפירוש רש"י בפרק כיצד מברכין (ברכות לז א) שפירש, אורז - מ"ל. ודוחן - (פנ"י) [פנ"ץ]. והתוספות כתבו שם (ד"ה רש"י), ויש מפרשים אורז - (רייז"י) [רייז"ו], ולהאי פירוש יש לפרש דדוחן היינו מ"ל, עד כאן. וכתב הבית יוסף על זה בסימן הנזכר, וסוגיין דעלמא כהאי פירושא, (עכ"ד). וכן שמעתי אומרים בשם חכם אחד שהיה מחכמי זמנינו ז"ל, שהיה מפרש, אורז ריי"ז, דוחן היר"ז, והיה נותן בהם סימנים, פת הדרא"ה, פירוש: היר"ז דוחן ריי"ז אורז. ובספר מהרי"ל [נמצא כתוב היפך זה, דאורז הוא מה שקורין בלשון אשכנז היר"ז, ודוחן ריי"ז, וכן הוא בליקוטי מהרי"ל (דף פ"ה ע"ב)], והביא שם הרבה מחברים דסבירא להו הכי. על כן נראה לי, הואיל ויש חילופי פירושים במלות אורז ודוחן, יכוין כל אדם שלא לאכלן כי אם בתוך הסעודה אחר ברכת המוציא, שאז אין צריכין ברכה כל עיקר, ויצא לכל הדיעות".

3. ב"ה (ס"ק ז') – "מיהו כל ירא שמים לא יאכל לא היר"ז ולא ריי"ז שהוא אורז או דוחן מבושל בין שהוא שלם בין נתמעך יפה אלא בתוך הסעודה".

4. א"ר (ס"ק ט', עי' א"ז ס"ק ב') – "עמק ברכה ... ושל"ה ... וכן החמיר הב"ח מטעם [זה]. ולענ"ד ליתן עוד טעם לחומרא זו, כי מצאתי בשבלי לקט [סימן קנט] וספר תניא [סימן כח] שכתבו בשם ר"ש גאון ורב יהודאי גאון דאין מברכין בורא מיני מזונות אלא על חמשה מינים דווקא ולא על אורז ודוחן עי"ש".

5. שלחן שלמה (סעי' ו') – "וטוב לאכול בתוך הסעודה".

6. ח"א (כלל נ"א סעי' ט') – "ובעל נפש לא יאכל תבשיל או פת של אורז ודוחן שנתמעכו אלא בתוך סעודה, דיש אומרים דעל תבשיל של אורז שנתמעך, מברכין בורא מיני מזונות, אלא דיש אומרים דאורז הוא רייז, וכן הסוגיא דעלמא. ויש אומרים שהוא הירז. ולכן אין לאכול אלא בתוך הסעודה (ר"ח)".

7. גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק א' סעי' י"א) – "מנהג העולם שמפרשים אורז ריי"ז דוחן היר"ז, אבל יש מפרשים אורז היר"ז דוחן ריי"ז. לפיכך ירא שמים לא יאכל בין אורז בין דוחן (מבושל) בין שלם בין נתמעך כי אם בתוך הסעודה".

8. קיצור שו"ע (סי' נ"ב סעי' י"ז) – "לכן ירא שמים לא יאכל בין הירז בין רייז שנתמעכו אלא בתוך הסעודה".

9. בה"ח (ס"ק ל"ח).

ב. שהכל.

1. עמק ברכה (כלל ג' סעי' ב' ד"ה ואם) – "ואם צריך אדם לאכול אורז או דוחן בלא סעודה, נלע"ד שיברך מספק על שניהם שהכל נהיה בדברו כמו שפסקו הפוסקים בכמה מקומות".

2. של"ה (שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה (ב) אות רס"ז) – "אם צריך אדם לאכול אורז או דוחן בלא סעודה, נראה לע"ד שיברך מספק על שניהם שהכל נהיה בדברו, כמו שפסקו הפוסקים בכמה מקומות (טור או"ח סי' ר"ח) דכל היכא דאיכא ספיקא בברכה מברך שהכל נהיה בדברו, שעל הכל שאמר שהכל יצא כמו שהבאתי בכלל זה סימן א' (אות רסד) בשם התוספות, וסברא זו כתובה גם כן בתרומת הדשן (חלק א') בסימן כ"ט. עייין לקמן (בעמק ברכה) כלל ה' סימן (י"ג) [ט'] (לקמן אות רצ)".

3. ט"ז (ס"ק י"א, עי' ס"ק ט') – "ול"נ כיון דעכ"פ אין באלו ברכות מעין שלש ואין כאן ספק רק בברכה ראשונה אם תהיה שהכל או במ"מ יש לברך על רייז והיר"ז שהכל ואחריו בנ"ר".

4. גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק א' סעי' י"א, לוח ברכת הנהנין פרק א' סעי' י') – "וכשאוכל שלא בתוך הסעודה יברך שהכל על כולם".
5. קיצור שו"ע (סי' נ"ב סעי' י"ז) – "ובשעת הדחק שאין לו פת מברך בין על הירו בין על ריזו שהכל, ולאחריהם בורא נפשות".
6. בה"ח (ס"ק ל"ח).

ג. בורא פרי האדמה.

1. ח"א (כלל נ"א סעי' ט', נשמ"א סעי' ט') – "בתבשיל של אורז ודוחן נ"ל דאין ספק דעל כל פנים יברך בורא פרי האדמה".

ד. בורא מיני מזונות.

1. ב"י (ס"ק ח') – "והוי יודע שרש"י פירש בפרק כיצד מברכין (לז. ד"ה אורז) אורז מי"ל דוחן פני"ץ והתוספות (לז. ד"ה רש"י) כתבו שיש מפרשים אורז רי"ש ודוחן מי"ל. וסוגיין דעלמא כהאי פירושא".
2. לבוש (סעי' ז') – "אורז שהוא מה שאנו קורין בל"א ריזו...".
3. עי' מג"א (ס"ק ט').
4. גר"א (מעשה רב אות ע"א) – "אורז הוא ריזו מברך לפניו במ"מ ולאחריו בנ"ר (ע' מ"א סי' ר"ח ס"ק ט' וי' ובאורי הגאון ס"ק כ"א)".
5. ערה"ש (סעי' כ"א) – "אורז הוא ריזו ודוחן הוא היר"ז ואף שיש שנסתפקו בזה אך עכשו נתברר הדבר שכן הוא ואין שום ספק בדבר ושניהם מין זרעים וראוי שברכתן של שניהם תהיה האדמה כמו על כל הזרעים אך רבותינו ז"ל פסקו דעל אורז מברכין בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף בורא נפשות [ל"ז]. דמפני שהוא משביע וסועד הלב אמרו כן לעניין ברכה הראשונה [רא"ש שם] וכן אם אפה פת מאורז מברך במ"מ ואחריו בורא נפשות ודעת הרא"ש שגם בדוחן הדין כן שגם הוא משביע וסועד אבל אין כן דעת הרי"ף והרמב"ם ודוחן הוי ככל הזרעים והכי נהיגא עלמא".
6. מ"ב (ס"ק כ"ה, שעה"צ ס"ק ל"א) – "והנה לפי מה שהבאתי לקמן בסימן זה דעל הכל [חוץ ממים ומלח] אם בירך בורא מיני מזונות יצא, בודאי יש לסמוך ולברך בורא מיני מזונות על ריזו, ובפרט לפי המבואר בביאור הלכה בשם כמה פוסקים שסוברין דכל דבר שאנו רואין דזיין, מברך בורא מיני מזונות, בודאי ריזו בכלל זה".

ה. פוסקים בזמננו.

1. בורא מיני מזונות.
- (א) חזו"א (דינים והנהגות פרק ז' אות א', תשובות והנהגות ח"א סי' קפ"ו, ארחות רבנו ח"ג עמ' ר"כ אות י"א) – "על ריזו היה מברך בומ"מ ובונ"ר (וכ"כ במע"ר)".
- (ב) שבט הלוי (ח"י סי' מ"ג אות ד', אות ה', מבית לוי ח"י"ז עמ' ס"ד אות ח') – "יפה עשה הגה"צ בעל משנה ברורה שכ' אורז ריזו להלכה, כדעת מג"א וכסוגיא דעלמא. והיות כי אם אנו חוששים כאן לספיקות, ישנם לפעמים ג' ספיקות, או בורא מיני מזונות או פרי האדמה, או שהכל כי אולי הוא דוחן, וכל המכיר דרכי הוראה יודע שאין למסור הוראה כזאת לרבים דהיינו להמוני בית ישראל ויצא מזה הפסד נגד הרווח, ע"כ כל הרוצה להחמיר יחמיר לעצמו, אבל הוראה למעשה ברורה כנ"ל. ומזה שאנו ראים שמדינות שלמות וגדולות בעולם עיקר אכילתם ולחמם הוא אורז ריזו כידוע מזה עצמו הוכחה להכרעת מג"א כנ"ל".
- (ג) שלחן הלוי (ח"א פרק ג' אות ה' ד"ה אמנם).
- (ד) הגר"ח זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קל"ט אות ג', הברכות כהלכתן עמ' ר"ב אות ו') – "... איך נקט החזו"א. תשובה: ממנו לא שמעתי, אבל בבית נהגו לברך מזונות, ומסתמא הוא ע"פ מרן זצ"ל".
- (ה) מקור הברכה (סי' נ"ח, לוח הברכות ערך אורז).
- (ו) וזאת הברכה (עמ' ק"ו) – "המנהג המקובל".
2. שהכל נהיה בדברו.
- (א) משנה הלכות (ח"ח סי' כ"ו) – "מקור הברכה ... ראיתי שפסק בסתם אורז מזונות וכן כתב בריזו קריספיס ולפענ"ד אינו נכון ועכ"פ ה' לו לציין דדבר זה מחלוקת גדולה בין הפוסקים ולכתחלה יש למנוע לאכלו לבדו רק באמצע הסעודה, כמ"ש כמעט כל הפוסקים בזה על לכתחלה שאין לאכלו לבדו ... ואם לאו יברך שהכל".
3. מראי מקומות.
- (א) אג"מ (רבבות אפרים ח"ז סי' כ"ו אות ה') – "לא עשה ברכה על אורז אלא עשה מזונות על מזונות והאדמה על ירק ואח"כ אכל את האורז".
- (ב) פסקי בושם (פרק י' סעי' ד') – "היה מורה על אורז מבושל, שנכון להחמיר לברך תחילה ג' ברכות על דברים אחרים, מזונות, האדמה, שהכל, ולפטור בהם את האורז".

ו. לחם העשוי מאורז (rice bread), ואין בפנים קמח חיטה.

1. מברך בורא מיני מזונות – מחבר (סעי' ז'), פוסקים.
2. שהכל – דרך החיים (סי' רי"ח סעי' ט"ז).
3. אם בירך המוציא, אפי' בדיעבד לא יוצא.
- (א) ריטב"א (הל' ברכות פרק א' אות ח') – "וכיצד מברכין על הפירות לפניהן, על הפת הוא אומר המוציא, ובלבד שיהא מחמשת המינין, אבל אם אינו מחמשת המינין כגון פת אורז ופת דוחן אין מברכין עליו אלא בורא מיני מזונות ולבסוף בורא נפשות, ואם בירך עליו המוציא לא יצא".

(ב) חשוקי חמד (ברכות ריש דף לז.) – "שאלה. יהודי ביקר בסין, וקנה שם מיהודי שומר תורה ככר לחם, ובירך עליו המוציא לחם מן הארץ, לאחר שטעם נוכח לדעת שהלחם עשוי מאורז ולא מחמשת מיני דגן. ונסתפק האם בדיעבד יצא בברכתו, או שמא יברך שנית בורא מיני מזונות כפי הדין. תשובה. נאמר במסכת ברכות דף לז ע"א הביאו לפניו פת אורז מברך עליו תחילה וסוף כמעשה קדרה (בורא מיני מזונות) וכך נפסק בשו"ע (סימן רח ס"ז). כל זאת לכתחילה, אבל בדיעבד אם בירך עליו 'המוציא', אולי יצא, כיון דלשיטת רבי יוחנן בן גוריון (שם) מברכים עליו המוציא. ואף שאין הלכה כמותו. בכל זאת בדיעבד אולי יצא, וכעין מה שכתב רע"א במשניות (ברכות פ"ו מ"א ד"ה בורא מיני דשאים) שאם בדיעבד בירך על ירקות בורא מיני דשאים יצא, כיון דלר"י לכתחילה מברכים כן, (הביאו גם השע"ת). ואולי אפשר לחלק דשאני התם, שברכת בורא מיני דשאים יותר מבוררת, ואינה שקר, משא"כ כשבירך על אורז המוציא לחם, לדעת חכמים אינו נכון כי אינו לחם, וגם שעלול לצאת מכך תקלה, שיחשוב שכשר למצה, אמנם מצינו בתורה שכל דבר מאכל קרוי לחם, (כמבואר ברש"י בראשית פרק לא נד, והוכיח כן מדניאל פ"ה א, וירמיה פרק יא יט) וא"כ אולי בדיעבד יצא כשבירך על אורז המוציא לחם, ובפרט בסין שהוא מאכל המדינה. אך כבר הורה זקן, רבינו הריטב"א (בהלכות ברכות פרק ראשון סעיף ח) שאם בירך על פת אורז המוציא לחם, לא יצא, הביאו גם השערי תשובה (סימן רז סק"א), וקשה לומר דשאני מדינת סין משאר המדינות".

ז. מרק עם אורז.

1. הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' ר"ה אות ג') – "על מרק עגבניות עם אורז מברך ברכה אחת (אם אוכל האורז ללפת את המרק או יש בו רוב אורז מברך על האורז ופוסט המרק, ואם אוכל המרק ללפת את האורז או יש בו רוב מרק מברך שהכל) שדנין אותו כמאכל אחד ולא דמי לאורז וזופ"א המובא במ"א סי' קס"ח ס"ק ל' דהכא מיירי שנתבשרו יחד וגם רוצה לאכול האורז והמרק בתורת מאכל אחד".
2. הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קכ"א אות ב') – "ואם עיקר כוונתו לשניהם, גם למרק וגם לאורז, הולכים אחרי הרוב בתערובת: אם האורז הוא הרוב מברך על האורז 'מזונות', ופוסט את המרק. ואם המרק הוא הרוב מברך 'שהכל' על המרק ופוסט את האורז. ואין אומרים (במקרה זה שהמרק הוא הרוב) שהאורז הוא העיקר, כדין מרק עם כופתאות וכדומה, כיון שאין הוא מה' מיני דגן, ולא נאמר עליו הדין 'כל שיש בו', ודינו כמאכל אחר שהולכים בו אחרי הרוב".
3. אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות ל"א, הע' ל"א) – "וחתיכות עוף או בשר גדולות, נראה שאינם בטלות למרק, ומברך עליהם בנפרד, ואם הם קטנות, דינם כדין הירקות, ואם הם מרובים על הירקות, מברך שהכל נהיה בדברו, ואם הירקות מרובים, מברך בורא פרי האדמה. ואעפ"י שבשו"ת רב פעלים ח"ב סימן ל"ג כתב שאם הביאו לפניו אורז ובשר מברך על האורז ופוסט את הבשר, משום שהאורז הוא העיקר, כבר נתבאר בבאורים לתשובה הקודמת דהיינו דוקא בחתיכות בשר קטנות, שבטלות לאורז, אבל כיום שמביאים מנת עוף שלימה יחד עם האורז, ודאי שאין העוף בטל לאורז, והוא הדין לשאר דברים. [ועוף או בשר הנתון במרק אינו בטל למרק, ומברך עליו בנפרד, אלא אם כן החתיכות קטנות, שאז דינם כדין ירקות במרק]".
4. הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קכ"א אות ב'), מעיין הברכה פרק ח' אות מ"ה, אשרי האיש או"ה ח"א פרק ל"ו אות ל"ג) – "אך מרק עם אורז שאין אורז מה' מיני דגן, אם עיקר כוונתו לשניהם גם למרק וגם לאורז, הולכים אחרי הרוב בתערובת. וכשאינו יודע איזה מין הוא הרוב, יוציא קצת אורז בנפרד, וקצת מרק בנפרד, ויברך על כל מין ויפסור את המרק".
4. וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק ח' אות מ"ה).

טו] בירך מזונות על דבר שברכתו שהכל וכדו'.

א. יצא (חוץ ממים ומלח).

1. דרישה (סי' קס"ח ס"ק ב'), הו"ד בא"ר (סי' קס"ח ס"ק ט"ז) – "בב"י ד"ה ולענין הלכה כתב הב"י להקל. אפשר משום שהדין שברכת בורא מיני מזונות היא ברכה כוללת כמו ברכת שהכל ולכן יש לברך על כולם בורא מיני מזונות".
2. ח"א (כלל נ"ח סעי' ג', נשמת אדם ס"ק ב') – "נראה לי דאם בירך בורא מיני מזונות על כל דבר, יצא, דבלשון תורה הכל נקרא מזון, חוץ ממים ומלח".
3. שעה"צ (ס"ק ל"א, בה"ל סעי' ז' סוף ד"ה עד, סי' קס"ז סעי' י' ד"ה במקום) – "וא"ר בשם הדרישה בסימן קס"ח כתב דברכת בורא מיני מזונות היא ברכה כוללת כמו שהכל ויוצא על כל דבר דכל מילי מיוזן זיין (חוץ ממים ומלח) וכן כתב הח"א בכלל נ"ח עי"ש בב"א".
4. בן איש חי (שנה א' פר' בלק אות י"ג) – "טעה ובירך על הלחם במ"מ. יצא. ואפילו שאר מיני מאכל ומשקה אם טעה ובירך עליהם במ"מ, יצא, דבלשון תורה הכל נקרא מזון חוץ ממים ומלח".
5. הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ו הע' י', שלמי ברכה עמ' תקל"ב) – "שיש להורות כהח"א הנ"ל".
6. הגרשז"א זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ע"ז) – לשונו מובא לקמן.
7. וזאת הברכה (עמ' ר"ח אות ז', מעיין הברכה פרק כ"ו אות ז').
8. ותן ברכה (עמ' תס"ד).

ב. לא יצא.

1. רע"א (גליון על ברכות דף לו: תד"ה כל) – "לישנא קייטא הוא מה דנקטו א"צ לברך הא אף אינו רשאי לברך במ"מ דהוי כמברך על שקדים במ"מ דהוי ברכה לבטלה".
2. נהר שלום (סי' קס"ח ס"ק ה') – "כתב הרט"ז דבורא מיני מזונות פוסט הכל משום הכי כל שאין ברור יש להקל ע"כ ולא ידענא מנא ליה הא וכי היכי דאם בירך על הענבים בורא פרי הגפן לא יצא הביאו המג"א סימן ר"ח הכא נמי לא שנא ומצאתי להרב מהרר"י עייאש בספר בית יהודה תשובה מ"א כתב בפשיטות דאם בירך על הפת בורא מיני מזונות לא יצא".

3. הו"ד בדעת תורה (סי' קס"ח ריש סעי' ז').
4. עי' ערה"ש (סי' קס"ז סעי' י"ט) – "אבל אם בירך בורא מיני מזונות או האדמה לא יצא ויש מי שאומר דיצא בברכת בורא מיני מזונות [ש"ת סקי"ג בשם ברכ"י ואבן העזר] והטעם נראה משום דפת וודאי הוא מזון ולענ"ד נראה דלא יצא כיון דאינה ברכה מבוררת ואינה על הפת מתקון חכמים לא יצא ולא דמי לשהכל שהיא כוללת הכל ואי משום דפת הוי מזון דהא מברכין בברה"מ"ז על הארץ ועל המזון הא כל מילי איקרי מזון [עירובין ל']. ועכ"ז אם בירך על פרי העץ או פרי האדמה במ"מ לא יצא וה"נ בפת כן הוא וצ"ע".
5. אמת ליעקב (הע' קצ"ג) – "שאלה: האם קיי"ל לדינא כהה"א שברכת במ"מ היא כברכת שהכל ויוצא עמה על כל דבר מאכל. תשובה: מסתימת כל הפוסקים נראה שלא קיי"ל כן הלכה למעשה, ואף שהובא לדינא בביה"ל, מ"מ הרבה פעמים מובא דברי איזה פוסקים בביה"ל אף שלא קיי"ל כוותיהו".
- ג. מראי מקומות – יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ג אות י"ב).

- ד. על צד שיוצא, **האם יש ענין שלא להמשיך באכילתו ויאכל מעט רק בשביל הברכה** כדי שלא יאכל בלי ברכה הראויה לה.
1. מחמיר, נכון למעט.
- א) אג"מ (או"ח ח"ד ריש סי' מ') – "ברך מזונות על דבר שברכתו שהכל הנה תלוי באיזה דברים דאם אינם בשם מזון כלל לא יצא אבל בדברים שאיקרו מזון דהם כל דברים שנאסרו בנוזר מן המזון דהוא בכל דבר חוץ מן המים ומלח כדתנן בעירובין דף כ"ו יוצא בדיעבד כשברך במ"מ אף שהברכה שתיקנו עליה הוא רק שהכל, וכדכתב בנש"א כלל נ"ח סימן ג' וכתב זה בבאור הכ"מ ומסתבר כדבריו שלכן יש להורות כן אף אם נמצא חולקים עליו. אבל מ"מ נראה לע"ד **שלא יאכל על ברכה דמזונות אלא רק חתיכה קטנה** שהדרך להניחה בפעם אחת לפיו ולא יותר דמאחר שהוא רק לבדיעבד שיצא וכל פעם הרי הוא חיוב אחר בהברכה ואין לו לאכול על מה שיצא רק בדיעבד, ולכן יש לו לחכות ולא לאכול יותר עד שיצא מרשות זה לרשות אחר ויתחייב בברכה אחרת ואז יברך ברכת שהכל הראויה לזה ויאכל השאר שרוצה".
2. מיקל, אין ענין.
- א) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות י"ג) – "אם בירך שהכל על מזונות שיצא בדיעבד, אבל לא קיים תקנת חז"ל לברך ברכתה הראויה לה, האם יש ענין שלא להמשיך באכילתו ויאכל מעט רק בשביל הברכה כדי שלא יאכל בלי ברכה הראויה לה. תשובה: אין ענין".
- הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' ס"ה סוף טור ד') – "שאלה: כתב הבה"ל (סי' ר"ח ס"ז ד"ה עד שנתמעך) לענין ברכת אורז שנתמעך, דהמברך עליהם במ"מ לא הפסיד, ובפרט בדדיעבד יוצא בברכת במ"מ על כל מילי דזיין. עכ"ל [והוא מהח"א עי"ש במ"ב סק"מ, והביאו הבה"ל לעיל סי' קס"ז ס"י ד"ה במקום]. ויל"ע האם דין זה הוא לכתחילה אף על מה שממשיך לאכול, או דמהני רק בדיעבד על מה שכבר אכל, אך מכאן ואילך יעשה טצדקי לברך ברכתו הראויה, כגון שיצא לחדר אחר או יבקש מאחר להוציאו, וצ"ע. תשובה: (בע"פ) מהני אף מלאן ולהבא, ויכול להמשיך לאכול ע"ד ברכה זו".
- ב) תשובות והנהגות (ח"ה סי' ס"ג אות כ"א) – "**מתפלא אני** על הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שפוסק (אג"מ ח"ד ר"ס מ') שאם בירך מזונות על דבר שברכתו שהכל יצא בדיעבד אבל כדאי שיאכל ממנו רק מעט שלא תהא ברכה לבטלה שכיון שכל חתיכה וחתיכה שאוכל הוא מחויב ברכה ע"ז אלא שיוצא בברכה הקודמת, וא"כ לא כדאי שיצא בברכה של דיעבד, (שה"ה כמי שאוכל ומברך ברכה דדיעבד) ולכן לא ימשיך לאכול אלא ילך ויעשה שינוי מקום כדי שיתחייב בברכה חדשה ויחזור ויברך ברכה הראויה (דבכה"ג שאינו יכול להמשיך לאכול מחמת שרוצה לעשות כדן הלכתחילה, אי"ז נקרא שגורם ברכה שאינה צריכה). ולענ"ד נראה דבברכת הנהנין אין הגדר שכל חתיכה וחתיכה שאוכל מחויב לברך ע"ז ורק שממשיך לצאת בברכה הקודמת על כל מה...".
3. מראי מקומות – וזאת הברכה (עמ' ר"ח אות י"א, בירור הלכה סי' נ"א, מעיין הברכה פרק כ"ז הע' ב').
- א) וקשה, בס"ד ר"ד סעי' י"ג כ' שבספק ברכה יברך שהכל. ולמה לא יברך מזונות - עי' סי' ר"ד סעי' י"ג, לתרץ.

טז] תבשיל של אורז: אם צריך לנתמעך כדי לברך במ"מ.

א. ראשונים.

1. צריך שנתמעך כמו חטיין.
- א) רא"ש (ברכות פרק ו' סי' ח') – "על אורז אם אפאו ועשה ממנו פת או שבשלו **ועשאו כעין דייסא** מברכין עליו תחלה בורא מיני מזונות".
- ב) רבינו ירוחם (נתיב ט"ז ח"ה, קמ"ו-א') – "אורז ... שבשלו ועשאו כעין דייסא אף על פי שהפרוסות קיימות בתחלה בורא מיני מזונות".
- ג) תוס' ר' יהודה (ברכות סוף דף לו:): – "ואפי' בישלו ואינו בעין אלא הוי טחון [או] כעין דייסא דאפ"ה מברכ"י עליה בתחלה במ"מ ולבסוף בנ"ר".
- ד) הו"ד באו"ז (סי' קס"ה) – "וכתב מורי רבינו יהודה ב"ר יצחק שיר"לאון ... אפי' בישלו ואינו בעין אלא הוי טעמא או כעין דייסא ואפי' לרבנן מברכין עליו בתחלה במ"מ ולבסוף בנ"ר והא דאמר מעשה קדירה לגבי אורז דהיינו לענין במ"מ תחלה ולבסוף בורא נפשות רבות. עכ"ל".
- ה) פסקי ריא"ז (ברכות פרק ו' הל' א' אות י"א) – "האורז ... בישלו ועשאו כעין דייסא, או שעשה ממנו פת, מברך עליו בורא מיני מזונות".

2. דעת ר' יונה (רבינו יונה על הרי"ף מסכת ברכות דף כו. ד"ה והפת) – "מיהו נראה למורי הרב נר"ו שיש הפרש בין האורז והדוחן שעל האורז מברך עליו בורא מיני מזונות ואפי' כשהוא שלם אבל על הדוחן אינו מברך עליו כשהוא שלם חזא שאין דרכו אלא על ידי כתישה או טחינה אבל האורז דרכו לאכלו אפילו שלם ועוד..."

(א) מסתפק.

1. ב"י (ס"ק ז') – "ומכל מקום נראה דהיינו דוקא כשנתמעך האורז יפה דהוי כמו דייסא הא לאו הכי אף על פי ששלקו אינו מברך אלא בורא פרי האדמה דבכלל כוסס הוא וכמו שכתבתי בסמוך גבי אוכל חטים שלוקים והכי דייק לשון הרא"ש שכתב על אורז אם אפאו וכו' או שבשלו ועשאו כעין דייסא ואף על פי שכתב ה"ר יונה (כו. ד"ה והפת) שיש הפרש בין האורז והדוחן שעל האורז מברך בורא מיני מזונות אפילו כשהוא שלם יש לומר דהאי שלם לאו למימרא דלא בעינן שיתמעך אלא לומר דלא בעינן שיהיה כתוש וכן מוכיח סוף לשונו שכתב אבל על הדוחן אינו מברך עליו כשהוא שלם חזא שאין דרכו אלא על ידי כתישה או טחינה אבל האורז דרכו לאכלו שלם עד כאן אלמא דשלם דנקט גבי אורז אינו אלא לאפוקי כתוש אבל לעולם בעינן שיהא ממועך כדי שיברך עליו בורא מיני מזונות. ומיהו יש לחלק בין חטין לאורז שדרך האורז לבשלו כשהוא שלם בלא שום כתישה והילכך אף כשלא נתבשל הרבה לא תשתנה ברכתו מה שאין כן בחטין שאין דרך לבשלו אלא חלוקים או כתושים כגון הריפות והילכך כשמבשל אותם שלמים בלא כתישה הוי כאילו כוסס אותם חיים".

(ב) אפילו שלמים ממש מברך במ"מ.

1. א"ר (ס"ק ט') – "ואני מצאתי בכלבו דף י"ט [ע"א] בשם רבינו יונה זה לשונו, ואפילו אכלו שלם כמות שהוא וכו' ע"כ, הרי להדיא דאין חילוק באורז בין שלם ממש או נתמעך, וזה מן התימה על ב"י וכל אחרונים".

2. גר"א (על סעי' ז', וכדאי' בכה"ל) – "ובזה דחה הר"י דברי הרי"ף שכ' דוקא אורז אבל דוחן לא מדנקט אורז לבדו כמ"ש בס"ח וע' מ"א".

3. מראי מקומות.

(א) ברכי יוסף (ס"ק ו') – "וכן נראה מסתמות דברי הרי"ף (כו א) והרמב"ם (הל' ברכות פ"ג ה"י) והסמ"ג (עשין כז, דף קיא) והרשב"א בחידושי (לז א ד"ה תיובתא) והרב צידה לדרך דף נ"ז (מאמר א כלל ג פרק כב) והרב ספר הזכרון דכתבו בשלו סתם, ומשמע אף שלא נתמעך. וכן נראה שהבין הטור בדעת הרא"ש דכעין דייסא דנקט לאו דוקא ולא בעינן עד שנתמעך, מדחזינן דבקיצור פסקי הרא"ש והטור כתב בשלו סתם, וכפשט דברי רבינו יונה. וכן כתבו ארחות חיים דף ל"ז (הל' ברכות אות ה) וכלבו דף י"ט (סי' כד) משם רבינו יונה שהאורז שדרכו לאכלו שלם מברך עליו בורא מיני מזונות ואפי' אכלו שלם כמות שהוא, עכ"ד. אלא דבספר ארחות חיים יש חיסור לשון..."

פוסקים:

ב. שלא יאכלו מבושל שלמים אלא תוך הסעודה.

1. ב"ח (ס"ק ו') – "ונראה דמפני הספק אין לאכול אורז מבושל שלם אלא בתוך הסעודה ודלא כהרב בהגהת שלחן ערוך (ס"ז) שכתב בשלו עד שנתמעך ודו"ק".

2. א"ר (ס"ק ט') – "לכן ראוי להחמיר בדבר כדברי הב"ח, ואפשר דלהכי סתם בש"ע ולא חילק בין נתמעך, אלא שרמ"א ולבוש חילקו ולא כיוונו יפה".

3. עי' מאמר מרדכי (ס"ק י"ג) – "הלכך נראה שאין לאכול אורז שנתבשל ולא נתמעך אלא בתוך הסעודה או יברך עליו שהכל".

4. עי' ישועות יעקב (סוף ס"ק ז') – "של"ה ... ואמנם הב"ח..."

ג. אף כשהם שלמים ממש מברך במ"מ.

1. עי' מחבר (סעי' ז')

(א) כדאי' במטה יהודה (ס"ק ב'), גר"א (על סעי' ז'), באה"ט (ס"ק י'), ברכי יוסף (ס"ק ו'), ועוד.

(ב) אמנם עי' המאמר מרדכי (ס"ק י"ג).

2. מג"א (ס"ק י') – "וא"כ דעת הרב"י אפי' לא נתמעך מברך במ"מ וצ"ע על רמ"א למה חלק עליו".

3. מטה יהודה (ס"ק ב') – "ומ"מ מנהג העולם כסתם דעת הש"ע דלעולם מברכין בורא מ"מ".

4. עי' הלכות קטנות (ח"א סי' מ') – "שאלה אורז מבושל שלא נתמעך כיצד מברכין עליו. תשובה: ברכתו הראויה כפי מסקנת הרוב היא במ"מ והמברך עליו שהכל כדברי ההגה (בסי' ר"ח ס"ז ושע"ת שם) לא שכר ולא הפסד".

5. עי' באה"ט (ס"ק י') – "ובספר אליהו רבה כ' דאין חילוק באורז בין נתמעך או שלם ממש. ולכן סתם בש"ע ולא חילק בין נתמעך או לא וכן הסכים הב"ח ע"ש".

6. ברכי יוסף (ס"ק ו'), מחזיק ברכה ס"ק א') – "ועלה בידינו דהמברך על אורז שלם מבושל שלא נתמעך בורא מיני מזונות טעמו ונימוקי עמו דהכי דהטי דברי הראשונים וכסתם הש"ע וכמ"ש רבינו יונה וארחות חיים וכלבו בפירוש. והכי נהוג עלמא באתרין בדורות שלפנינו, כמדובר. וכן ראיתי שכתב הרב הלקט ח"א סי' מ' דאורז שלא נתמעך ברכתו הראויה לפי מסקנת הרוב בורא מיני מזונות".

7. בן איש חי (שנה א' פר' פינחס אות י"ח) – "אורז מבושל בין תבשיל שקורין בערבי פלא"ו בין תבשיל שקורין בערבי שורב"א שנתמעך האורז, מברכין תחלה במ"מ ואח"כ בנ"ר, ואף על גב ד"א שאם לא נתמעך לגמרי עד שיהיו נדבקים זב"ז מברך בפה"א כבר נתפשט המנהג לברך במ"מ בכל גוונא".

8. עי' כה"ח (ס"ק ל"ט) – "היכא דנהוג נהוג".

ד. רק כשיתמעכו מברך במ"מ.

1. רמ"א (סעי' ז') – "עד שנתמעך".
2. לבוש (סעי' ז') – "ואם בשלו עד שנתמעך".
3. עמק ברכה (כלל ג' סעי' ב') – "ומיירו שבשלו עד שנתמעך יפה דהוי כמו דייס' אבל אם הוא בעין בין חי בין שלוק והגרעין שלם מבר' בפה"א כדלעיל".
4. הגר"י לוי (עמק ברכה כלל ג' סעי' ב' ד"ה ע"כ, של"ה שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה (ב) אות רס"ז) – "וחומרא זו לא שייכא כי אם שנתמעכו בתבשיל יפה, אבל אם לא נתמעכו והגרעין שלמים בין של אורז ובין של דוחן, יכול לאכול מהם לכתחילה בלא תוך הסעודה, ומברך עליו בתחילה בורא פרי האדמה ולבסוף בורא נפשות רבות, יעקב לוי".
5. עולת תמיד (ס"ק ו') – "ודוקא כשנתמעך אבל אם הוא שלם אחר הבישול מברכין עליה פרי האדמה כמו שמבואר לעיל בסעיף ד' לענין דגן".

6. מאמר מרדכי (ס"ק י"ג) – "הלכך נראה שיש לחוש שלא לברך עליו במ"מ אלא כשנתמעך".
7. ח"א (כלל נ"א סעי' י"א).
8. קיצור שו"ע (סי' נ"ב סעי' י"ז).
9. בה"ל (סעי' ז' ד"ה עד) – "והעיקר לדינא נ"ל כדברי הרמ"א והאחרונים הנמשכין אחריו דכשיתמעכו מברך במ"מ אבל אם הם שלמים מברך בפה"א דאף אם נפרש בדעת רבינו יונה שסובר דאף בשלמים במ"מ מ"מ בהרא"ש משמע להדיא דדוקא כשבשלו ועשאו כמין דייסא מברך במ"מ וכמו לענין חטין בס"ד וכן העתיק רי"ו ומצאתי עוד חבל ראשונים שסוברים כן הלא המה תוספות רבינו יהודה והעתיק דבריו גם האו"ז וכ"כ הריא"ז והובא בש"ג דדוקא כשעשאו כעין דייסא מברך במ"מ אבל כשהגרעין שלמים מברך בפה"א".
- א) ערה"ש (סעי' כ"ב), מנחת יצחק (ליקוטי תשובות סי' י"ז אות ג') – "וכתב על זה רבינו הרמ"א בסעיף ז' בישלו עד שנתמעך עכ"ל וכוונתו דאלו לא נתמעך כיון שאוכלם שלימים לא עדיפי מחטים שלימים דלא מהני להו בישול לברכת מזונות אלא ברכתן האדמה כמ"ש בסעיף ט' וה"נ כן הוא ומיהו לא דמי דהאורז כן דרך אכילתם ולא דמו לחטין וכ"כ הכלבו בשם הר"י וכן נראה דעת רבינו הב"י בספרו הגדול דבאורז תמיד ברכתו במ"מ ונ"ל דגם כוונתו של רבינו הרמ"א אינו בנתמעך לגמרי עד שאינה עומדת כל אחת בפ"ע אלא כלומר שנתבשלה לגמרי שכל אורז ואורז נתנפח כדרך הבישול היפה וכמדומה לי **ישכן מנהג העולם שכל שנתבשל יפה מברכין במ"מ** וכן הוא עיקר לדינא [האר"ר סק"ט השיג על הרמ"א וגם המג"א סק"י דעתו כן וכן הגר"א בסק"א והט"ז סק"ח נדחק בזה ולפענ"ד גם כוונת הרמ"א אינו לנתמעך לגמרי ודו"ק"]".

ה. מראי מקומות – דרך החיים (סי' רי"ח סעי' ט"ז), ברכה הבית (שער י"א סעי' ג').

1. הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונו' התשובות לסי' ר"ח אות ה', הוספה ד' הע' ג') – "על אורז שלם מבושל, אם נעשה האורז גוש אחד כגון 'קוגל' מברך במ"מ, אכן בשלמים שאינם מתדבקים יחד יש נוהגים לברך בפה"א ויש נוהגים לברך במ"מ כהמ"ב - **ודעביד כמר עביד, ודעביד כמר עביד**".

ו. כתשן: הוסר קליפתו.

1. יש לברך מזונות.
 - א) עי' בה"ל (סעי' ז' ד"ה עד, מ"ב ס"ק כ"ו) – "אכן מדברי הפמ"ג משמע שכ"ז בשלמים לגמרי אבל אם הוסר קליפתן כמו אורז שלנו יש לצדד דאין זה בכלל שלמים אף אם לא נתמעכו ע"י הבישול דבלא"ה אפילו בחטים דעת הרמב"ם לפי מה שביארו המ"א בסק"ב דבהוסר קליפתו יוכל לברך במ"מ ואף דמדברי רבינו יונה משמע דהוא סובר שם דדוקא כשנדבקו ע"י הבישול וכמו שהעיר שם המ"א הא באורז דעתו בלא"ה דאפילו בשלמים מברך במ"מ וע"כ נראה דהמברך עליהם במ"מ **לא הפסיד** [ובפרט דבדיעבד ויצא בברכת במ"מ על כל מילי דזיין]".
 - 1) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה הוספה ד' הע' ג') – "שדעת המ"ב הנ"ל **שגם לכתחלה** יכול לברך במ"מ".
 - ב) שלחן הלוי (ח"א פרק ג' אות ה' ד"ה אמנם).
2. מראי מקומות.
 - א) **שבט הלוי** (שערי הברכה פרק ט"ז הע' כ"ה) – "שהאורז שלנו יתכן שאינו נחשב כאורז חצוי, משום שלא קילפוהו וחצוהו כדי לעשותו קטן אלא כל קילופו הוא רק על מנת להסיר ממנו את הפסולת, וכן דרך כל דבר להסיר ממנו את הפסולת, אבל הגרעין עצמו שלם, ונפק"מ גדולה לפי"ז האם זה נחשב ככוסס את האורז או לאו".

ז. אורז חום (brown rice) שלא קילפו ממנו את הקליפה הצמודה לאורז.

1. בורא פרי האדמה.
 - א) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' רע"ד).
 - ב) **כוס של אליהו** (עמ' קל"ב אות ו') – "אורז חום - brown rice הוא שלם ורק אם נתבשל לגמרי עד שנתמעך או נתדבק מברך במ"מ, ואם לאו מברך בפה"א".
2. בורא מיני מזונות.
 - א) הגריש"א זצ"ל (ותן ברכה הוספה ד' הע' ד') – "ראיתי במחקרים מדעיים ממומחים שאורז מלא (brown rice) הוא אותו מוצר כמו אורז לבן ובשניהם מורידים את הקליפה אלא שבאורז לבן משפשפים יותר את הגרגר, ולפי מה שהבאנו בשם הפמ"ג בהערה הקודמת, כל שהוסר קליפתן המברך במ"מ לא הפסיד, ושמת את שני מיני אורז אלו לפני הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] ופסק **שאין שום חילוק** בין אורז לבן ואורז מלא לענין ברכתם".
 - ב) **תשובות והנהגות** (וזאת הברכה בירור הלכה סי' י"ה סוף אות ד').

(ג) הגר"צ ובר שליט"א (וזאת הברכה ברור הלכה סי' י"ח סוף אות ד').
 (ד) וזאת הברכה (ברור הלכה סי' י"ח אות ד', לוח ברכות ערך אורז) – ונראה ברור שהאורז הנקלף שעליו דיבר המ"ב הוא האורז המלא החום המצוי בינינו – שהוסרה הקליפה החיצונית, והקליפה הפנימית (הסובין והנבט) נשארה – ועליו קבע המ"ב שיכול לברך במ"מ. נראה לבסס הנחה זו מכמה טעמים ... ג) המציאות שאורז חום מתבשל היטב ומתמעך ונדבק. ולכן אין להגדירו כ'לא הוסרה קליפתו' – שאז 'אין מתמעכין ומתדבקין', ואין דינם כמבושל (מחצית השקל רח ה, וכס"מ שם). ד) ועוד, אפילו אם נאמר שאורז חום שלנו מוגדר כמו אורז עם קליפה, עדיין יש לצדד לברך בורא מיני מזונות למעשה, מכמה טעמים: א. בדרך כלל האורז נדבק אחד לשני אחרי בישול רגיל. ב. לדעת ערוך השלחן (רח כב) גם לדעת הרמ"א – כל שנתבשל לגמרי, שכל אורז ואורז התנפח כדרך הבישול היפה – מברך מזונות, ומסיים שם העה"ש, 'וכמדומה לי שכך מנהג העולם שכל שנתבשל יפה מברכין במ"מ, וכן עיקר לדינא'. נמצא שכל זמן שנבקעה הקליפה החומה והאורז ראוי לבישול, אפשר לסמוך על דעת הערוך השולחן שדינו כנתמעך. ג. בדרך כלל כשמבשלים אורז חום, האורז מתמעך ממש, הגם שלפעמים נשארו שלמים שלא נתמעכו, אך ישנם תמיד הרבה גרעינים שנתמעכו, ויש לשער שהם הרוב".
 (ה) ותן ברכה (הוספה ד' עמ' תקי"ח).

יז] ערב אורז עם תבשיל אחר.

א. מברך עליו כברכת אותו תבשיל בין שהתערובת הוא ברובו בין שהוא במיעוטו.

1. ב"ח (ס"ק ז') – "ולענין הלכה נראה לפע"ד דברי הרמב"ם עיקר דמאי דאמר בגמרא כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות ודייקינן מיניה אבל אורז ודוחן על ידי תערובת לא מברכין עליה בורא מיני מזונות משמע לי בכל גווני דתערובת קאמר בין ברובו בין במיעוטו והכי דייקנן דבחמשת המינין על ידי תערובת אפילו רובו ממין אחר מברכין עליו בורא מיני מזונות אבל באורז על ידי תערובת אפילו רובו אורז אין מברכין בורא מיני מזונות אלא אם כן בשלו אורז לבדו ואף על פי דאיכא ספק לנו באורז ודוחן ואין לאכלן אלא בתוך הסעודה היינו בבשלו אורז או דוחן לבדו בין שהוא שלם בין נתמעך יפה אבל על ידי תערובת בתבשיל אחר מברך עליו כברכת אותו תבשיל בין שהתערובת הוא ברובו בין שהוא במיעוטו".
2. עי' ט"ז (ס"ק ט').
3. עי' עולת תמיד (סוף ס"ק ו') – "והב"ח [ס"ז] חולק על זה ופסק דבתערובת אפילו הרוב הוא אורז אין מברכין בורא מיני מזונות".

ב. אם האורז הרוב, מברך במ"מ. ואם התבשיל הרוב, מברך עליו כברכת אותו תבשיל.

1. מחבר (סעי' ז') – "ואם עירב ממנו בתבשיל אחר והתבשיל האחר הוא הרוב, מברך עליו כברכת אותו תבשיל".
2. לבוש (סעי' ז') – "אבל אם עירב ממנו בתבשיל אחר והתבשיל האחר הוא הרוב, מברך עליו כברכת אותו התבשיל, שאינו חשוב לגרר התבשיל אחריו כיון שאינו מחמשת המינין".
3. שכנה"ג (הג' ב"י ס"ק ו').
4. מג"א (ס"ק י"א) – "הוא הרוב. כ"כ הרא"ש וכ"ד הרמב"ם וכ"מ בכ"מ וחזר בו מ"מ"ש בב"י דלא כב"ח שעשה ספק מזה דאטו אם יש באורז מעט ממין אחר יתבטל ברכתו זה דבר שאינו עולה על הדעת ועססי' ר"ד ואף בב"י לא כ' אלא דמשמע מדברי הרמב"ם ע"ש".
5. מטה יהודה (ס"ק ג').
6. א"ר (ס"ק י') – "אף שהב"ח [סעיף ז] חולק בזה ועולת תמיד [סק"ו] הביאו, מ"מ בשיירי כנסת הגדולה [הגהות ב"י אות ו] הסכים לש"ע ולבוש, וכן פסק מג"א [ס"ק יא], ומה שתמה הט"ז [סק"ט] אינה תמיה כלל ואין להאריך. ונ"ל דאף כשהוא מחצה על מחצה מברך בורא מיני מזונות, דבהרא"ש והטור לא הזכיר [ו] אלא כשרובה ממין אחר אין מברכין בורא מיני מזונות דלא חשיב כחמשה מינים, אבל במחצה על מחצה משמע דמברכין בורא מיני מזונות".
7. מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י"ב) – "הוא הרוב. ע"ט"ז מ"ש בזה אבל באמת אין הכרע לדבריו והמ"א הסכים לדברי הש"ע וכ"כ בשכנה"ג ואף במחצה על מחצה מברך במ"מ, א"ר ס"ק י"ד, וכן נראה דאיכא תרי צדדים שמא האורז הם הרוב ושמא מע"מ".
8. ערה"ש (סעי' כ"ג).
9. מ"ב (ס"ק ל"ב, שעה"צ ס"ק ל"ד) – "הרי יש לנו ד' ראשונים שסוברים כן בהדיא, והם האשכול והרא"ש והטור ורבנו ירוחם, ומפרשים כן גם דעת הרי"ף, ולמה לנו לעשות מחלוקת ביניהם".
10. כה"ח (ס"ק מ"ג).

ג. מחצה על מחצה – לפוסקים שהולך אחר רוב האורז, עי' לעיל.

1. מברך במ"מ – א"ר (ס"ק י'), לשונו מובא לעיל), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י"ב, לשונו מובא לעיל).
 2. מברך שהכל – ערך השלחן (קו"א [תיקון] ס"ק ב'), כה"ח (ס"ק מ"ג).
- א) דרישה (ס"ק א') – "ואם עירב ממנו בתבשיל אחר והתבשיל האחר הוא הרוב מברך עליו כברכת התבשיל. משמע הא שוה בשוה מברך עליו בורא מיני מזונות משום דכל שוה בשוה ואי אפשר לצמצם חיישינן שמא הוא הרוב ואפשר דבשוה בשוה אין מברכין עד שמוסיף עליו ממין אחר".
- ב) פמ"ג (מש"ז סוף ס"ק ז') – "ושוה בשוה, עיין פרישה [דרישה אות א] דאי אפשר לצמצם על כן יוסיף מהמין שירצה עד שיהיה רוב. עיין מה שאכתוב א"ה באות יו"ד מבוסר, יע"ש".
- פמ"ג (א"א ס"ק י"א) – "ועיין אליה רבה אות יו"ד מחצה [על מחצה] בורא מיני מזונות, ובט"ז [אות ז] כתבנו דלא יברך כן ועוד דאי אפשר לצמצם, יע"ש בזה".

ד. מראי מקומות – מאמר מרדכי (ס"ק י"ד).
1. נ"מ: שושי (sushi).

יח פריכיות אורז (rice cakes).

א. האורז אינו ניכר.

1. אין לחלק, בורא מיני מזונות.

א) אג"מ (אה"ע ח"א סי' קי"ד ד"ה בענין) – "ומיני סיריעל מבושלין אם מה' המינים אפילו לא ניכר מברך במ"מ ואחריו כשהיה כזית על המחיה ואם לא היה כזית מהסיריעל אלא בצירוף מינים אחרים מברך אחריו בנ"ר והתבשיל לא מצטרף וכשהיה בשיעור רביעית מהתבשיל מברך בנ"ר. ומאורז נמי מברך אף בלא ניכר במ"מ ולאחריו בנ"ר. ומשאר מינים בניכר מברך בפה"א ואחריו בנ"ר ובלא ניכר שהכל ובנ"ר".

ב) הגר"חפ"ש זצ"ל (עמ' ק"ו ד"ה וכן).

ג) וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק ו' סוף אות ג').

2. לענין פריכיות אורז (rice cakes) – אבן ישראל (וזאת הברכה עמ' ק"ו, לשונו מובא לקמן), חוט שני (ברכות ס"ק ל"ה, לשונו מובא לקמן).

א) הטעם לחלק בין אורז שהוא מעשה קדירה שמברך במ"מ, ולאורז [חי או קלי] שמברך עליו בורא פרי האדמה: שמסתמא היסוד שלא יכול לברך 'בורא פרי' העיץ' או 'בורא פרי' האדמה' אחר שנתרסק הצורה, כיון שלא ניכר ה'פרי'. אבל הברכה "בורא מיני מזונות", לא נזכר התיבה "פרי", וא"כ אפילו נתרסק הצורה, עדיין הוא מיזן ויכול לברך במ"מ. ע"פ זה י"ל, שאם האורז לא ניכר לענין הברכה במ"מ, עדיין יכול לברך במ"מ. אבל באורז שצריך לברך בפה"א, אחר שנתרסק הצורה אינו ניכר האורז, א"א לברך בפה"א אלא שהכל.

ב. שהכל: שאין צורתן ניכרת.

1. אבן ישראל (וזאת הברכה עמ' ק"ו ד"ה על פריכיות) – "שברכתן 'שהכל' כיון שאין צורתן ניכרת".

2. חוט שני (ברכות ס"ק ל"ה) – "כיון שלא נודע לן מהו ההגדרה בזה של תבשיל שמשנה את ברכתו לברכת מזונות, לכן אי אפשר לברך על זה מזונות, וכן אי אפשר לברך בורא פרי האדמה בזמנינו וכנ"ל, דאם אין זה תבשיל הרי זה אורז חי ובאורז חי שאין הדרך לאוכלו, הרי נתברר לעיל שברכתו שהכל, לפיכך כשלא יודעים מברכים על זה שהכל נהיה בדברו. ואין זה דומה לשלוה, שהיא חיטה תפוחה, שברכתו בורא פרי האדמה, דהתם זה הפרי עצמו רק שהוא תפוח, משא"כ בפריכיות אורז יש שינוי צורה וגם גיבוש כל הגרעינים יחד".

3. חיי הלוי (ח"ב סי' כ' אות ז) – "נראה דמי שאין לו מיני מזונות, וגם פרי האדמה לברך עליהם יש לו לברך על הריי"ז קעי"ק שהכל".

4. מילי דברכות (סי' ר"ב אות ח' ס"ק ב') – "ואם איבדו תוארן לגמרי [וכגון פריכיות אורז] מברך שהכל".

ג. בורא פרי האדמה.

1. הגר"שז"א זצ"ל (ותן ברכה תשובות לסי' ר"ח אות ד', הוספה פרק ד' הע' י"ז, ברכת הנהנין עמ' קמ"ז הע' א', וזאת הברכה עמ' ק"ו ד"ה על פריכיות, מעייין הברכה פרק ה' אות י"ח, שלמי ברכה עמ' ער"ה) – "על פריכיות אורז, יש פוסקים לברך במ"מ (כמו על אורז מבושל שנבדקו ע"י בישול) ויש פוסקי' לברך שהכל (כמו על דבר שנשנה) ואני סובר שמברכין עליו בפה"א, אף שנתפוזץ ע"י חום ואדים, מ"מ אינו חשוב בישול. ואף אם יש לו מין בפה"א ודאי אינו צריך להטריח עצמו ולברך עליהם כדי לפטור הפריכיות אורז".

הגר"שז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ק"ו) – "כיון שלא נתבשלו ורק נתפחו בחום".

2. אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות כ"א) – "על חיטה ואורז תפוחים מברך בורא פרי האדמה. ולענין ברכה אחרונה ... ועל אורז תפוח מברך לבסוף בורא נפשות רבות".

3. פסקי בושם (פרק י' סעי' ה').

4. הגר"חפ"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ק"ו ד"ה על פריכיות, מעייין הברכה פרק ה' אות י"ח).

5. יביע אומר (ילקוט יוסף סי' ר"ח הע' ט', חזון עובדיה ברכות עמ' קפ"ד אות ד') – "וגם בפריכיות אורז, יש לברך בורא פרי האדמה. וכן מורה ובה מרן אאמו"ר שליט"א [זצ"ל]".

6. שבט הלוי (מבית לוי ח"ז עמ' ס"ה אות י', הע' י"ד, חט"ו עמ' ס"ה אות י', הע' י"ד, שערי הברכה פרק ט"ז הע' כ"ו, ע"י מלבושי מרדכי סי' ג' סוף הע' ד') – "פריכיות אורז שמתנפח ונדבק ע"י לחץ אויר, ברכתו בורא פרי האדמה. [דאין זה כנתמעכו ע"י הבישול אלא כגרעינים שלמים]".

7. ע"י דברי שלום (ח"ו סי' כ"ג) – "פסקתי לברך על רייז קעיק בפה"א, ומ"מ מי שפוסק לברך עליו במ"מ יש לו על מי לסמוך".

8. הרי"ק ברנדסדורפר (עדות ח"ב עמ' ק"ג) – "יש לברך עליו בורא פרי האדמה".

9. עולת יצחק (ח"ב סי' ס"ו אות ב') – "שברכתן בורא פרי האדמה".

10. וזאת הברכה (לוח ברכות ערך אורז, פריכיות אורז, ע"י מעייין הברכה פרק ה' אות י"ח).

11. ברכת הנהנין (עמ' ק"צ) – "פריכיות אורז מברך עליהן בורא פרי האדמה. ולאחריו מברך בורא נפשות".

12. ילקוט יוסף (סי' ר"ח סעי' ט', קיצור שו"ע סי' ר"ח סעי' י') – "אם אוכל פריכיות אורז מברך בורא פרי האדמה".

13. ותן ברכה (עמ' תק"כ, לוח הברכות עמ' ע"ז).

14. ברכת ה' (ח"ג פרק ז' סוף סעי' מ"ד, מדריך לברכת הנהנין ערך פריכיות אורז).

15. תורת הברכות (מדריך לברכת הנהנין ערך אורז, ערך פריכות אורז).
16. תורת הברכה (שער ב' פרק ב' אות ב', לוח הברכות השלם ערך פריכות אורז).
17. ברכה כהלכה (פרק ט"ז סוף הע' כ"ב) – "פריכות אורז ג"כ ברכתן בפה"א".
18. עי' אוצר תשובות לשאלות המצויות (סי' קנ"ט אות ג') – "פריכות אורז (ריי"ז קעיקס) י"א שברכתה בומ"מ, אך דעת הרבה פוסקים לברך עליה בורא פרי האדמה, וכן נכון לנהוג".
19. יבקש תורה (ברכות סי' כ"ו) – "פשיטא הלכה ולמעשה שיש לברך על פריכות, שלוה, כריות, להיט וכדו' בפה"א".
20. פסקי תשובות (סי' ר"ח אות י"ב ד"ה אבל).
21. הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי, כמה פעמים).

ד. בורא מיני מזונות, שהוי תבשיל.

1. באר משה (ח"ה סי' נ"ד) – "אלו המברכין בורמ"ז על רייז מבושל שנתמעך קצת יברכו כמו כן על הרייז-קעיק בורמ"ז...".
 2. הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות עמ' שצ"ג, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות מ"ט, וזאת הברכה עמ' ק"ו ד"ה על פריכות, מעיין הברכה פרק ה' אות י"ח, ותן ברכה הוספה פרק ד' הע' י"ז, שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות מ"ו [לשונו מובא לקמן], ברכות כהלכתן עמ' ק"מ אות ד', הברכות כהלכתן עמ' ר"ב אות ז' [לשונו מובא לקמן]) – "כיון שהם מדובקים מברך מזונות".
 3. אבני ישפה (ח"ה סי' ז' ענף ד') – "פריכות אורז - דינן לברך במ"מ, כיון שדומה לפת אורז ע' סי' ר"ח סע' ז'. ולאחריו יברך בנ"ר".
 4. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות מ"ו) – "שמעתי שהרב שליט"א נוהג לברך מזונות על פריכות אורז, האם שמועה זו נכונה. תשובה: כן הורה מו"ח שליט"א [זצ"ל]".
 - הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' מ' טור א') – "שאלה: איזה ברכה מברכים על פריכות אורז, האם מזונות, או אדמה, או שהכל, וצדדי הספק, שקיי"ל לענין אורז, שאורז מבושל שאינו מדובק ברכתו אדמה, ובאורז מבושל ומדובק, ברכתו מזונות, [ולאחריו בורא נפשות], ואורז שנשתנה מראיתו [ולא מדובק] ברכתו שהכל, ועכשיו יש לדון על ברכת פריכות אורז, שע"י חום בלי מים כלל, מפוצצים את גרעיני האורז, ומדביקים אותם, (בלי בישול כלל), ויש להסתפק האם דנים אותם כאורז מבושל ומדובק, וברכתם מזונות, או שמכיון שאין כאן מים ובישול, רק חום בעלמא, דינו כאורז מבושל שאינו מדובק, וברכתו אדמה, או דלמא שמכיון שנשתנה צורתו לגמרי ברכתו שהכל, וצ"ע איך לנהוג למעשה. תשובה: מו"ח שליט"א הורה מזונות, (תשו' בכת"י). [א"ה: שמעתי שבתחילה נהג מרן שליט"א לברך ברכה אחרת, (או אדמה או שהכל), ואח"כ חזר בו מכח פסק מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א]".
 5. הגר"ח זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' ק"מ אות ד', הברכות כהלכתן עמ' ר"ב אות ז') – "חמי אומר לברך מזונות".
 - תשובות והנהגות (ח"ה סי' ס"ג אות א') – "נחלקו הפוסקים בברכה על פריכות אורז, ולפי הרבה פוסקים כיון שלא נתבשל רק נדבק בלחץ ע"י חום הוי ככוסס אורז וברכתו בורא פרי האדמה, וכן פסקו הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל והגר"ש ואזנר שליט"א שהברכה היא בורא פרי האדמה, וכן נהגתי, (וכן כתבתי בספרי 'ברכות כהלכתן' סי' כ"ה), אבל **כעת הדרני בי** ואני מברך בורא מיני מזונות. וטעם הדבר שהתפחה מועילה כמו בישול ועדיף מינה, דעי"ז מיחשיב מזון וראוי לברך עלה בורא מיני מזונות, כי בכך הוא דרך תיקונו כמזון, וכן דעת הגר"מ פיינשטיין שלא נקרא בזמנינו כוסס, ומה עוד שאפילו אי נימא שדינו לברך בורא פרי האדמה, הרי אם אמר בורא מיני מזונות יצא להרבה מגדולי הפוסקים משום שמיזן, (עיין ביאור הלכה סי' קס"ז ס"י בד"ה במקום, בשם הדרישה, דעל כל מילי יוצא בברכת במ"מ חוץ ממים ומלח), ואפילו להפוסקים דלא יצא, היינו כשמברך על פירות וירקות ברכת מזונות, אבל בפריכות אלו אף אי נימא דלא חשיב כמעשה קדירה, מ"מ זייני יותר מאורז מבושל, אבל אם ברכתו בורא מיני מזונות ומברך בורא האדמה הנה אף דהט"ז (סי' ר"ח ס"ק כ [לכאורה צ"ל ח']) כתב דיצא בדיעבד, אבל לע"ד יש לצדד שכיון שאינו ניכר כפרי או ירק לא יצא בדיעבד, ולכן החלטתי לברך מזונות".
 - (א) וחזר ממש"כ בספרו הברכות כהלכתן (סעי' כ"ה), ובשמו בוזאת הברכה (עמ' ק"ו ד"ה על פריכות).
 6. מקור הברכה (לוח הברכות ערך פריכות אורז).
 7. חקי חיים (דברי שלום ח"ו סי' כ"ג).
 8. ספר הלכה (מדריך ברכת הנהנין עמ' ט"ז ערך אורז, עמ' מ"ה אות ב').
 9. ויעמוד פינחס (עמ' קפ"ט) – "פריכות אורז ופיצפוצי אורז: ברכתם הראשונה - בורא מיני מזונות".
 10. הגר"ד פיינשטיין זצ"ל (ודברת במ סי' מ"א) – "דיש לברך בורא מיני מזונות מטעם דלכאורה הוי כבישול ולא נראה כאורז כמו שהיא בברכות (לז). ובש"ע (סימן רח, סעיף ז), ומסתמא דכיון דנעשה כגוש אחד ממילא הוי כנתמעך מחמת הבישול דעיקר הנקודה בכל זה תלוי במה דלא ניכר כ"כ כמו האורז כמו שהיה בתחילה אלא דנשתנה ונתמעך ע"י 'steam' (אדים), ולכן לענין דין זה מסתמא הוי מזונות וכן עמא דבר".
 11. כוס של אליהו (סי' כ' סוף אות ז') – "קרקר אורז - rice cake, האורז מבושל באדים, וברכתו במ"מ וכו"ל. ואפ"ל להפוסקים דבישול ע"י אדים לא חשיב בישול, מ"מ הכא בודאי יש לברך במ"מ כיון שהם נדבקים היטב ע"י הבישול".
 12. פתחי הלכה (פרק ח' הע' קל"ד, ארטסקרול עמ' רע"ח, לוח הברכות שע"ט).
- ה. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ז סוף סי' רס"ה ד"ה על), מנחת פרי (סי' ר"ח על סעי' ד' ד"ה ויש, אמנם עי' קונ' ברכת פרי ערך אורז), שערי הברכה (פרק ט"ז סעי' י"א, פרק כ"ג ערך פריכות אורז), מעדני אשר (ברכות סי' צ"ד אות א'), ברכות כהלכתן (פרק ב' סעי' כ', הברכות כהלכתן פרק ח' סעי' כ"ב).
1. הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' שפ"ה אות כ"ד) – "פריכות אורז: אם ניכר האורז מברך מזונות. אם לא ניכר - שנמעך, מברך שהכל".

2. וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק ה' אות י"ח) – "המחלוקת הנ"ל, מתיחסת לפריכות אורז העשויות מגרעינים שלמים, אבל פריכות או פריכונים העשויים מקמח אורז, לכל הדעות דינן כתבשיל מזונות וברכתן 'מזונות' ו'בורא נפשות' (על פי הוראת הגריש"א)".

יט] פתיית אורז, פצפוצי אורז (rice crispies).

- א. בורא מיני מזונות, [כיון שנתבשל].
1. אג"מ (אה"ע ח"א סי' קי"ד ד"ה בענין) – "ועל רייס קריספעיס, אם הוא מגוף האורז מסתבר שיש לברך ב"מ מזונות אף בלא ניכר הפרי, ואם הוא מהקליפות צריך לברך שהכל".
2. שערים מצויינים בהלכה (סי' מ"ח ס"ק ד') – "ורייז קריספעיס", שנעשה מאורז יברך עליו 'בורא מיני מזונות' כמש"כ במשנה ברורה (סי' ר"ח ס"ק כ"ה)".
3. מקור הברכה (סי' נ"ט, לוח הברכות ערך אורז קלוי (רייז קריספיס)).
4. אבני ישפה (ח"ח סי' מ"ב ענף ה') – "רייז קריספיס הוא מאכל שנראה כמו חתיכות של אורז, ושמים עליו חלב וסוכר ואוכלים אותו כך כי הוא כבר אפוי בבית חרושת. ונראה לי שברכתו בורא מיני מזונות, שהרי אם הוא אורז טחון הרי כבר למדנו שברכת הפת שעשוי מאורז טחון הוא בורא מיני מזונות. וגם אם הוא לא נטחן, אבל ודאי שירד ממנו הקליפה, וא"כ גם כן דינו לברך עליו בורא מיני מזונות".
5. הברכות כהלכתן (עמ' כ"ז) – "רייז-קריספיס. מזונות כאורז".
6. פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' רע"ה).
7. ותן ברכה (עמ' תקכ"ו).
8. וזאת הברכה (עמ' ק"ו ד"ה על פתיית אורז, לוח ברכות ערך אורז) – "כיון שנתבשלו".
9. כוס של אליהו (עמ' קל"ב אות ז') – "נעשה מאורז לבן ואינו שלם וכנ"ל, אבל אינו מבושל או נאפה אלא שהוא מבושל באדים - steam וזה הוה ריכוך אפי' אי אין בישול (עי' בסמוך) באדים חשיב בישול, ולכן ברכתו במ"מ".
10. ברכת הנהנין (עמ' קצ"ב) – "פתיית אורז [רייז קריספיס] מברך עליהן בורא מיני מזונות".
11. ויעמוד פינחס (עמ' קפ"ט) – "פריכות אורז ופיצפוצי אורז: ברכתם הראשונה - בורא מיני מזונות".
12. מנחת פרי (קונ' ברכת פרי ערך אורז).
13. מעדני אשר (ברכות סי' צ"ד אות א').
14. פסקי תשובות (אות י"ב, הע' צ"ד) – "שעובר תהליך בישול במים לפני פקיעת גרגירי האורז ע"י אפיה".

ב. בורא פרי האדמה.

1. באר משה (ח"ה סוף סי' נ"ד) – "ועל רייזקריספעיס בחלב, יברכו על הרייזקריספעיס בפה"א לכו"ע ועל החלב שהכל".
2. הגריש"א צ"ל (ברכות כהלכתן פרק ב' הע' כ"ט, הברכות כהלכתן פרק ח' הע' ל"ה) – "שאף שהאורז מבושל מ"מ החתיכות לא נדבקו יחד".

ג. שהכל נהיה בדברו.

1. משנה הלכות (ח"ח סי' כ"ו) – "מקור הברכה ... ראיתי שפסק בסתם אורז מזונות וכן כתב ברייז קריספיס ולפענ"ד אינו נכון ועכ"פ הי' לו לציין דדבר זה מחלוקת גדולה בין הפוסקים ולכתחלה יש למנוע לאכלו לבדו רק באמצע הסעודה, כמ"ש כמעט כל הפוסקים בזה על לכתחלה שאין לאכלו לבדו ... ואם לאו יברך שהכל".
- ד. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ה סי' קמ"ד).

כ] אורז: ברכה אחרונה.

א. הלכה.

1. ברכות (ריש דף לז:): – "כל שאינו לא משבעת המינין ולא מין דגן, כגון פת אורז ודוחן רבן גמליאל אומר: ברכה אחת מעין שלש, וחכמים אומרים: ולא כלום".
- א) לא כלום, פי' בורא נפשות – רש"י (ברכות דף לז. ד"ה ולא, "ולא כלום. כלומר אין טעון מברכות פירות ארץ ישראל ולא כלום, אלא בורא נפשות רבות, ככל מידי דליתיה משבעת המינין"), רי"ף (ברכות דף כו.), רמב"ם (ברכות פרק ג' הל' י'), רא"ש (ברכות פרק ו' סי' ח'), מחבר (סעי' ז'), פוסקים.
- 1) הפשט - עי' סי' ר"ז, לשיטות ומראי מקומות.
2. הטעם.
- א) רש"י (ברכות דף לז. ד"ה ולא, לשונו מובא לעיל), ב"י (ס"ק ז'), כה"ח (ס"ק מ') – "דלא נתקנה ברכה מעין שלש כי אם על שבעת המינים".
- ב) מ"ב (ס"ק כ"ט) – "בנ"ר. דבהמ"ז או ברכה מעין שלש אינם אלא בחמשה מינין מפני חשיבותן".
- ג) מראי מקומות – פתחי הלכה (ארטסקרול, פרק ח' הע' קנ"ה [צ"ב, שלכאורה זה כוונת המ"ב]).

ב. על המחיה: בדיעבד.

1. יוצא.

(א) ברכי יוסף (ס"ק ז') – "מי שאכל אורז מבושל ובירך אחריו על המחיה או שאכל לחמניות ואורז ובירך על המחיה, כיון דאורז מסעד סעידי וגידולו מן הארץ ברכת על המחיה פוטרנו, אף אם לא אכל אלא אורז בדיעבד נפיק בברכת על המחיה, דמקרי שפיר מחיה וכלכלה. הרב החסיד מהר"ר יעקב מולכו בתשובה כ"י סי' ל"ד. וכ"כ הרב הלק"ט ח"א סי' מ"א."

(ב) שע"ת (ס"ק ט') – "בבר"י."

(ג) בן איש חי (שנה א' פר' פינחס אות י"ח) – לשונו מובא לקמן.

(ד) ברכה הבית (שער י"א סעי' ז') – "ש"ת".

(ה) כה"ח (ס"ק מ"א) – "בן א"ח".

(ו) הליכות עולם (ח"ב עמ' ק"ח) – לשונו מובא לקמן.

(ז) הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' נ' [לשונו מובא לקמן], שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות מ"ה) – "האם מה שכתב השע"ת (ס"ק ב) שעל המחיה פוטר אורז הוא להלכה, די"ל שמאחר שהמשנ"ב לא הביאו אולי אין הלכה כוותיה. תשובה: להלכה".

(ח) פתחי הלכה (ארטסקרול, פרק ח' הע' קנ"ו).

(ט) ילקוט יוסף (סעי' י"ד) – "מי שאכל אורז וטעה ובירך ברכה אחרונה על המחיה או ברכת המזון, בדיעבד יצא ידי חובה".

(י) ותן ברכה (עמ' תקי"ט).

2. מראי מקומות.

(א) הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ע"ז) – "משמע אפילו אורז [אינו נפטר בבהמ"ז], ואע"ג דכתב בסקכ"ה דפת שלו או תבשילו משביע וסועד הלב כמו מה' מיני דגן, וברכת במ"מ פוטר הכל כמ"ש בבה"ל סקס"ז אס"י ד"ה במקום, מ"מ אינו משביע כה' מינים, ושאינו ברכת במ"מ שכל שיש לו שם מזון נכלל בזה, ואורז עדיף משאר מינים, אבל לא עדיף כה' מינים".

ג. באכל עוגה ואורז: האם האורז נפטר בברכת 'מעין שלש' שמברך על הדגן אף לכתחילה.

1. מברך רק מעין שלש.

(א) בן איש חי (שנה א' פר' פינחס אות י"ח) – "ואם אכל אורז זה ואכל ג"כ פת כיסנין אף על פי שאכל זה לחוד וזה לחוד יברך מעין שלש על כיסנין ויפטור האורז ג"כ בזה הברכה, ודלא כהרב המגיה בחס"ל סי' ר"ח אות י"ט דכתב לברך בנ"ר תחלה על אורז ואח"כ מעין שלש על כיסנין דיש לפקפק בזה משום ברכה שאינה צריכה".

(ב) כה"ח (ס"ק מ"א).

(ג) הליכות עולם (ח"ב עמ' ק"ח) – "יברך ברכת 'על המחיה' על הפת הבאה בכסנין, ויכוין לפטור גם את האורז בברכה זו".

(ד) ילקוט יוסף (סעי' י"ב) – "האוכל אורז כשיעור, וגם עוגה כשיעור, יברך על המחיה, ויכוין לפטור את האורז. [ולא יברך נפשות על האורז]".

(ה) כוס של אליהו (עמ' קל"ב סוף אות ו').

2. לכתחילה צריך לברך גם בורא נפשות.

(א) שבט הלוי (ח"ט סי' ס"ה אות ב') – "ואשר שאלתם בענין מזונות ואורז ריזי אם לברך על המחיה על הלחמניות ובורא נפשות על האורז, או אפשר דלכתחילה אפשר לברך על המזונות ולפטור גם האורז (משום דמזין) והערתם מדברי הברכי יוסף סי' ר"ח שכ' בשם מהר"י מולכו זי"ע ובעל הלכות קטנות דיוצא בכה"ג אבל משמעות הלשון דוקא דיעבד כמש"כ ג"כ בשע"ת שם ס"ק ט' וכב' ר"ל דגם לכתחילה. ולענ"ד דגם מה שיוצא דיעבד הוא חידוש להלכה דהא חז"ל קבעו דאורז הוא סוג ברכת בורא נפשות, והם שקבעו ברכות והוציאו אורז בברכה אחרונה מסוג בהמ"ז ועל המחיה, אבל לכתחילה ודאי הנלענ"ד לברך גם בורא נפשות, ומלשון הבן איש חי שהביא בס' כף החיים סי' ר"ח בענין זה משמע אפילו לכתחילה אבל אין לי ספר זה, וגם צל"ע לדינא".

(ב) הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) –

If I made a mezonos on cake and also ate a shiur of rice. Do I make a borei nefoshos on the rice?
R' Y. Berkovits wrote: Yes. The al hamichya will not cover the rice. Unlike if you eat grapes and an apple, the al haetz on the grapes would also cover the apple.

3. יש להקפיד לברך תחילה בורא נפשות.

(א) הגר"ש"א זצ"ל (שיעורי הגרי"ש א ברכות ריש עמ' תפ"ח) – "ולכן כשאכל עוגה ואורז יש להקפיד לברך תחילה בורא נפשות, ורק אח"כ מעין ג' שאם יקדים המעין ג' הרי לא יוכל עוד לברך בורא נפשות".

4. מראי מקומות – ותן ברכה (הוספה ד' הע' ט"ז).

(א) בה"ל (סעי' ט' ד"ה עירב) – "ולענין קמח אורז כשמעורב עם קמח חטים יש לעיין ונראה שתלוי זה בשיטת הפוסקים המבוארים בסימן תנ"ג ס"ב וע"ש בחק יעקב ועיין בפמ"ג ובדה"ח שמצדדים דלינא יש לתפוס דאורז שוה לדוחן לעניננו אמנם במגן גבורים חולק ע"ז ע"ש".

(ב) הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות מ"ד) – "השערי תשובה כתב (ס"ק ב) שעל המחיה פוטר אורז. האם זה רק במכוין להדיא או אפילו בסתמא [וכגון שאכל גם עוגה] שעיקר כוונתו היתה לפטור העוגה שאכל ולא חשב גם לפטור האורז. תשובה: צ"ע".

הגר"ח"ק זצ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' תקכ"ו) – "נסתפק הרב שליט"א באכל מזונות ואורז, שברכת מעין ג' על המזונות פוטר את האורז, מהו כשלא היה בדעתו בעת ברכת מעין ג' על האורז, אם יצא יד"ח, ואמנם כב' מיני פירות ממין שבעה יצא בכה"ג כי שניהם שוים, אבל כאן שאורז ברכתו בורא נפשות ורק דינא הוא שבאוכל מזונות פוטר גם את האורז, אולי בכה"ג לא יצא. והעירו להרב כי יש שדנו כבר בזה, ויש שהוכיח ממה שברכת בפה"א פוטר את העץ, אבל כיון שזה רק בדיעבד, אם היה סתמא אינו פוטר. ואמר הרב שאין לו הכרעה בזה, כי אפשר דאינו דומה לשם, דיתכן שבאורז הוא בדיעבד רק כשאכל אורז בלבד, אבל אם אכל מזונות אפשר שהוא לכתחילה, לכן אין הדבר ברור, וצ"ע".

הגר"ח"ק זצ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' תקכ"ו) – "נסתפק הרב שליט"א באכל מזונות ואורז, שברכת מעין ג' על המזונות פוטר את האורז, מהו כשלא היה בדעתו בעת ברכת מעין ג' על האורז, אם יצא יד"ח, ואמנם כב' מיני פירות ממין שבעה יצא בכה"ג כי שניהם שוים, אבל כאן שאורז ברכתו בורא נפשות ורק דינא הוא שבאוכל מזונות פוטר גם את האורז, אולי בכה"ג לא יצא. והעירו להרב כי יש שדנו כבר בזה, ויש שהוכיח ממה שברכת בפה"א פוטר את העץ, אבל כיון שזה רק בדיעבד, אם היה סתמא אינו פוטר. ואמר הרב שאין לו הכרעה בזה, כי אפשר דאינו דומה לשם, דיתכן שבאורז הוא בדיעבד רק כשאכל אורז בלבד, אבל אם אכל מזונות אפשר שהוא לכתחילה, לכן אין הדבר ברור, וצ"ע".

הגר"ח"ק זצ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' תקכ"ו) – "נסתפק הרב שליט"א באכל מזונות ואורז, שברכת מעין ג' על המזונות פוטר את האורז, מהו כשלא היה בדעתו בעת ברכת מעין ג' על האורז, אם יצא יד"ח, ואמנם כב' מיני פירות ממין שבעה יצא בכה"ג כי שניהם שוים, אבל כאן שאורז ברכתו בורא נפשות ורק דינא הוא שבאוכל מזונות פוטר גם את האורז, אולי בכה"ג לא יצא. והעירו להרב כי יש שדנו כבר בזה, ויש שהוכיח ממה שברכת בפה"א פוטר את העץ, אבל כיון שזה רק בדיעבד, אם היה סתמא אינו פוטר. ואמר הרב שאין לו הכרעה בזה, כי אפשר דאינו דומה לשם, דיתכן שבאורז הוא בדיעבד רק כשאכל אורז בלבד, אבל אם אכל מזונות אפשר שהוא לכתחילה, לכן אין הדבר ברור, וצ"ע".

הגר"ח"ק זצ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' תקכ"ו) – "נסתפק הרב שליט"א באכל מזונות ואורז, שברכת מעין ג' על המזונות פוטר את האורז, מהו כשלא היה בדעתו בעת ברכת מעין ג' על האורז, אם יצא יד"ח, ואמנם כב' מיני פירות ממין שבעה יצא בכה"ג כי שניהם שוים, אבל כאן שאורז ברכתו בורא נפשות ורק דינא הוא שבאוכל מזונות פוטר גם את האורז, אולי בכה"ג לא יצא. והעירו להרב כי יש שדנו כבר בזה, ויש שהוכיח ממה שברכת בפה"א פוטר את העץ, אבל כיון שזה רק בדיעבד, אם היה סתמא אינו פוטר. ואמר הרב שאין לו הכרעה בזה, כי אפשר דאינו דומה לשם, דיתכן שבאורז הוא בדיעבד רק כשאכל אורז בלבד, אבל אם אכל מזונות אפשר שהוא לכתחילה, לכן אין הדבר ברור, וצ"ע".

הגר"ח"ק זצ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' תקכ"ו) – "נסתפק הרב שליט"א באכל מזונות ואורז, שברכת מעין ג' על המזונות פוטר את האורז, מהו כשלא היה בדעתו בעת ברכת מעין ג' על האורז, אם יצא יד"ח, ואמנם כב' מיני פירות ממין שבעה יצא בכה"ג כי שניהם שוים, אבל כאן שאורז ברכתו בורא נפשות ורק דינא הוא שבאוכל מזונות פוטר גם את האורז, אולי בכה"ג לא יצא. והעירו להרב כי יש שדנו כבר בזה, ויש שהוכיח ממה שברכת בפה"א פוטר את העץ, אבל כיון שזה רק בדיעבד, אם היה סתמא אינו פוטר. ואמר הרב שאין לו הכרעה בזה, כי אפשר דאינו דומה לשם, דיתכן שבאורז הוא בדיעבד רק כשאכל אורז בלבד, אבל אם אכל מזונות אפשר שהוא לכתחילה, לכן אין הדבר ברור, וצ"ע".

הגר"ח"ק זצ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' תקכ"ו) – "נסתפק הרב שליט"א באכל מזונות ואורז, שברכת מעין ג' על המזונות פוטר את האורז, מהו כשלא היה בדעתו בעת ברכת מעין ג' על האורז, אם יצא יד"ח, ואמנם כב' מיני פירות ממין שבעה יצא בכה"ג כי שניהם שוים, אבל כאן שאורז ברכתו בורא נפשות ורק דינא הוא שבאוכל מזונות פוטר גם את האורז, אולי בכה"ג לא יצא. והעירו להרב כי יש שדנו כבר בזה, ויש שהוכיח ממה שברכת בפה"א פוטר את העץ, אבל כיון שזה רק בדיעבד, אם היה סתמא אינו פוטר. ואמר הרב שאין לו הכרעה בזה, כי אפשר דאינו דומה לשם, דיתכן שבאורז הוא בדיעבד רק כשאכל אורז בלבד, אבל אם אכל מזונות אפשר שהוא לכתחילה, לכן אין הדבר ברור, וצ"ע".

הגרה"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' ש"מ אות נ"א) – "אם בירך מזונות על אורז כמו שצריך, ואכל עוגה כמו כן, האם על המחיה פוטר גם את הבורא נפשות שצריך לברך על האורז. תשובה: כמדומה שפוטר".

הגרה"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' נ') – "שאלה: האוכל אורז כשיעור, וגם עוגה כשיעור, האם יברך נפשות על האורז, או שיפטר את האורז בברכת על המחיה על העוגה. תשובה: כמדומה שעל המחיה פוטר וצ"ע [עי' שע"ת סי' ר"ח סק"ט]".

כא) דוחן - סעיף ח'.

א. ראשונים.

1. במ"מ, דינו כמו אורז.
- (א) רש"י (שבלי הלקט סי' קנ"ט) – "ואורז דוחן כתב רבי ישעיהו זצ"ל בין אם עשאן פת בין מעשה קדירה כגון אם הפרוסות קיימין מברך עליהן בורא מיני מזונות ולאחריהן ולא כלום וכן כתב רבי שלמה ז"ל".
- (ב) האשכול (סי' כ"ח, עמ' ס"ד) – "ה"ה דוחן".
- (ג) ראב"ד (רשב"א דף לו. ד"ה תיובתא) – "אבל הראב"ד ז"ל כתב דדוחן ואורז חדא ברכתא אית להו ובודאי דכולה סוגיא הכי מכרעא לכאורה".
- (ד) תלמידי ר' יונה (ברכות ריש דף כו.) – "וגאון אחד אמר ... הנה למדנו מברייתא זו שהאורז והדוחן דינן שוה ועל שניהם מברך מתחלה בורא מיני מזונות כמו על מעשה קדרה שהרי הברייתא הזכירה את שניהם".
- (ה) רא"ה (פקדת הלויים דף לו: על הרי"ף) – "וכתב רבנו ז"ל ופת דוחן לכתחלה מברך שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות, פ"א ולא מסתבר, דבגמ' משמע בהדיא דאורז דוחן שוין הן, ובפתן ובתבשילן מברך בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף בורא נפשות".
- (ו) רא"ש (ברכות פרק ו' סי' ח') – "והכי מסתבר דדוחן מזין זיין וסועד את הלב כמו אורז הלכך מברכין לפניו במ"מ ולבסוף בנ"ר".
- (ז) תוס' הרא"ש (ברכות סוף דף לו:) - לשונו מובא לקמן.
- (ח) טור (סעי' ח') – "וא"א הרא"ש".
- (ט) תוס' ר' יהודה (ברכות דף לו:) – "וגבי אורז דוחן בתחלה במ"מ ובסוף בורא נפשות רבות".
- (י) הו"ד באו"ז (סי' קס"ה) – "וכתב מורי רבינו יהודה ב"ר יצחק שיר"לאון ... וגבי אורז דוחן בתחלה מברך במ"מ ולבסוף בנ"ר כדמסיק לקמן גבי אורז".
- (יא) ריטב"א (הל' ברכות פרק א' אות ח') – "אם אינו מחמשת המינין כגון פת אורז ופת דוחן אין מברכין עליו אלא בורא מיני מזונות ולבסוף בורא נפשות, ואם בירך עליו המוציא לא יצא".
- (יב) סמ"ק (מצוה קנ"א) – "והעושה פת מאורז ומדוחן (רמב"ם שם פ"ג טו"א ח' סי' ר"ח תוספת שם מ"ה) מברך בתחלה במ"מ (ש"ע פת דוחן מברך שהכל) ולבסוף ולא כלום".
- (יג) פסקי רי"ד (ברכות דף לו., שבלי הלקט סי' קנ"ט [לשונו מובא לעיל]) – "והכי היל' דמברכ' על האורז ועל הדוחן בורא מיני מזונות בין על הפת שלהן בין על התבשיל שלהן שעשאן מעשה קדירה כעין דייסא".
- (יד) רוקח (סי' שמ"א) – "והילכתא פת אורז דוחן מעשה קדירה נינהו בורא מיני מזונות. ולבסוף בורא נפשות רבות".
- (טו) פסקי ריא"ז (ברכות פרק ו' הל' א' אות י"א) – "... מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף בורא נפשות רבות, וכן בדוחן".
- (טז) הג' מיימונית בשם מורי (הל' ברכות פרק ג' אות ח') – "אורז דוחן בתחלה מברך עליה ב"פ האדמה והיכא דבשלו מברך במ"מ ולבסוף קאמר תלמודא לא כלום פירש"י ולא כלום שאינו צריך לברך עליה מעין שלש אלא בר"נ לאפוקי מה"ג שכתב שאורז דוחן מברך עליהן בתחלה שהכל עכ"ל מורי".
- (יז) אבודרהם (במ"מ) – "אורז דוחן שטחנן ובשלקן בקדירה, או שאפאן ועשה מהם פת, מברך תחלה בורא מיני מזונות".

2. שהכל.

- (א) רי"ף (ברכות דף כו.) – "ופת דוחן בתחלה מברך שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות".
 - (ב) רמב"ם (הל' ברכות פרק ג' הל' י') – "אבל פת דוחן או פת של שאר מיני קטניות בתחלה מברך שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות".
 - (ג) ר' אברהם בן הרמב"ם (הל' ברכות פרק ג' הל' י') – "וברור מן התלמוד שההלכה בפת דוחן בתחילה שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות".
 - (ד) אהל מועד (שער הברכות דרך ד' נתיב ב') – "ומיהו הגאון ר"ת והר"מ פסק לברך שהכל בפת דוחן".
 - (ה) האגודה (ברכות פרק ו' אות קל"א) – "ופת דוחן בתחילה מברך שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות".
 - (ו) אורחות חיים (הל' ברכות אות ה', אות ו') – "כתב הרי"ף ...".
3. מראי מקומות – האגור (סי' רי"ט).

ב. פוסקים.

1. במ"מ, דינו כמו אורז.
 - (א) רע"א (ברכות דף לו.) – "לא מצינו מאן דפליג על ר"ג לענין ברכה בתחילה בדוחן דמברך במ"מ, והוי לן לפסוק כמותו".
 2. שהכל.
 - (א) מחבר (סעי' ח') – "על פת דוחן ופליז"ו או של שאר מיני קטניות מברך שהכל ואחריו בורא נפשות".
 - (ב) רמ"א (סעי' ח').
 - (ג) ערה"ש (סעי' כ"א, סעי' כ"ד) – "ודעת הרא"ש שגם בדוחן הדין כן שגם הוא משביע וסועד אבל אין כן דעת הרי"ף והרמב"ם דדוחן הוי ככל הזרעים והכי נהיגא עלמא".
 - (ד) שאר פוסקים.
3. שלא יאכלו אלא תוך הסעודה.

- (א) עמק ברכה (כלל ג' סעי' ב' ד"ה ע"כ) - לשונו מובא לעיל.
 (ב) של"ה (שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה (ב) אות רס"ז) - לשונו מובא לעיל.
 (ג) ב"ח (ס"ק ז') - לשונו מובא לעיל.
 (ד) א"ר (ס"ק ט', עי' א"ז ס"ק ב') - לשונו מובא לעיל.
 (ה) שלחן שלמה (סעי' ו') - "וטוב לאכול בתוך הסעודה".
 (ו) ח"א (כלל נ"א סעי' ט') - לשונו מובא לעיל.
 (ז) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק א' סעי' י"א) - לשונו מובא לעיל.
 (ח) קיצור שו"ע (סי' נ"ב סעי' י"ז) - לשונו מובא לעיל.
 (ט) כה"ח (ס"ק ל"ח).

4. מראי מקומות.

(א) בה"ל (סעי' ח' ד"ה על) - "**וצ"ע על המחבר** שסתם כן לדינא נגד הרא"ש וכל הני ראשונים העומדים בשיטתו ואולי שלא היו לנגד עיניו מאחר שלא הביאם בב"י. ולפ"ז אף דלא נפיק מזה חורבא דבברכת שהכל יוצא על כל דבר בדיעבד עכ"פ מי שרוצה לברך במ"מ אין מוחין בידו כנלענ"ד ... ומ"מ מי שמברך שהכל על דוחן וכל אלו **בודאי יש לו על מה לסמוך**".

ג. כל מידי דמזון.

1. מברך במ"מ.

(א) תלמידי ר' יונה (ברכות דף כו. ד"ה וגאון) - "**וגאון אחד** אמר ... והוא הדין נמי לכל דבר שהוא מזון ודרך לאכלו למזון כמו הפניצ"ו שמברך עליו תחלה בורא מיני מזונות".

(ב) תוס' הרא"ש (ברכות סוף דף לו:) - "והכי מסתבר משום דמיון זיין כמו אורז, וכן דייסא כיון שסועד הלב נראה שמברכין עליו בורא מיני מזונות".

2. שהכל.

(א) סתימות שאר ראשונים, ופוסקים.

3. מראי מקומות - חת"ס (או"ח סי' נ').

(א) בה"ל (סעי' ח' ד"ה על, שעה"צ ס"ק ל"א) - "שאר מינים שאנו יודעין דזיין ... ומ"מ מי שמברך שהכל על דוחן **וכל אלו** בודאי יש לו על מה לסמוך".

(ב) ליבון הברכה (עמ' נ"ח אות ד', אות ז', אות ט') - "אם בירך על אותם מאכלים המשביעים 'מזונות' במקום 'האדמה' - יצא. וכן אם לפני האדם שני מינים: א. מיני קטניות המשביעות (**כדוחן קינואה** או כוסמת); ב. ומיני מזונות (פתיתים, אטריות וכדומה) - יש לו להקדים ולברך 'האדמה' על הקטניות, ואחר כך יברך 'מזונות' על מיני המזונות, שאם יברך 'מזונות' תחילה, יש ספק אם פטר את המינים האחרים ... הקטניות שכתבנו שיש בהם ספק אם ברכתן 'מזונות', הן קטניות שמטבען משביעות, ורגילים לפעמים לשבוע מהם. אמנם על שעשועית, חומוס, אפונה, בוטנים וכדומה, נראה שאין הם נכללים בספק זה (שאינן הרגילות לשבוע מהן). לענין תפוחי אדמה ... אם בירך על מאכל אחר 'מזונות', **והיו לפניו גם תפוח אדמה**, יש ספק אם פטר את תפוח האדמה [מידי ספק לא יצא, כמו שכתב הדברי יציב' לעיל]. ולמעשה טוב בכה"ג להשתדל לכתחילה לפטור אותם ב'האדמה' שמברך על מאכל אחר, או שיעשה שינוי מקום ואז יברך עליהם 'האדמה'. והמברך האדמה' על תפוח"א אחרי שבירך 'מזונות' על מאכל אחר, יש לו על מה לסמוך, כדלעיל במאכלים המשביעים".

ד. קינואה (quinoa).

1. האדמה.

(א) וזאת הברכה (לוח הברכות ערך קינואה, מעיין הברכה פרק ה' הע' ה') - "האדמה".

(ב) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך קינואה, הע' כ"ה) - "מין קטנית המשמשת **בתחליף לדגנים** ... ברכה ראשונה: אם הגרעינים ניכרים ולא הסרסוק - מברך 'בורא פרי האדמה' ... קינואה תפוחה: 'שהכל'. (בד"כ הקינואה תפוחה באופן שלא ניכר בה צורת הפרי, ולכן דינו כפרי שהתרסק. וע"ע בערך פופקורן. וצ"ע למעשה)".

2. מראי מקומות - ליבון הברכה (עמ' נ"ח אות ד', לשונו מובא לעיל).

ה. תפוחי אדמה.

1. מראי מקומות - ליבון הברכה (עמ' נ"ח אות ד', לשונו מובא לעיל).

(א) עי' ריש סי' ר"ג, לשיטות ומראי מקומות.

כב [תירס.

א. גרגרי תירס שלמים: **ברכה** (כשנטעי אדעתא לאכילת אדם).

1. בפה"א - הגרשז"א וצ"ל (שלמי ברכה ריש עמ' תמ"ב), וזאת הברכה (ערך תירס), פתחי הלכה (ארטסקורול, עמ' שס"ה), ותן ברכה (עמ' שצ"ו, לוח הברכות עמ' ל"ב), שערי הברכה (פרק כ"ג ערך תירס), פוסקים.

ב. פופקורן (גרגירי תירס התופחים בחום, popcorn).

1. עי' סי' ר"ב סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ג. **קורנפלקס** (cornflakes).

1. עי' סי' ר"ב סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ד. **במבה** (bamba).

1. עי' סי' ר"ב סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ה. **לחם העשוי מתירס** (corn bread), **ואין בפנים קמח חיטה**.

1. **חת"ס** (או"ח סי' נ') – "מ"מ היינו בודאי שאיננו מין דגן אבל אפשר שהוא מין אורז ... ויען כי אין בידינו דבר ברור ואין דעתינו מכרעת אפילו כדעת הנמלה לא יאכלנו אלא בתוך הסעודה לא אותו הטירקשי ווייץ ולא הטיטרקי עד יבוא מי שדעתו רחבה מדעתנו ויעמד הדבר על בריו ותל"מ".

2. **מ"ב** (ס"ק ל"ג, שעה"צ ס"ק ל"ו) – "במדינות שדרכן לעשות פת מטערקע"שי ווייץ לכאורה ברכתן בפה"א כיון שדרכן בכך [פמ"ג] אבל בתשובת ח"ס סימן נו"ן מסיק דבכל מקום אין מברכין בפה"א מטעם דלא נטעי אדעתא דהכי אלא לעופות ופטום אווזות וע"ד הדוחק בני אדם עושין מהן פת ואין זה עיקר פריין ואין לברך עליהן בפה"א ע"ש. אך מסתפק שם דאולי הוא בכלל אורז שברכתו על הפת ועל התבשיל הוא במ"מ וע"כ הנכון לכתחלה שלא יאכלם אלא תוך הסעודה. [ואם אי אפשר לו לעשות כן יברך **שהכל**]".

3. **שהכל** – **ברכה הבית** (שער י"א סעי' י', ס"ק א'), **חוט שני** (ברכות ס"ק ל"ו, "וגם בזמנינו שיותר נפיץ לעשות לחם מקמח תירס ומקמח חומוס ומקמח אורז, ברכתם שהכל"), **פתחי הלכה** (ארטסקרול, לוח ברכות עמ' שס"ה), **וזאת הברכה** (ערך תירס), **שערי הברכה** (פרק כ"ג ערך לחם תירס, עי' פרק ט"ז סעי' ד'), **הגר"י ברקוביץ שליט"א** (שמעת, לא רגיל).

4. **טורטייה** (tortilla).

א) **שהכל** – **וזאת הברכה** (ערך תירס), **שערי הברכה** (פרק כ"ג ערך טורטייה).

ב) בזמן שעשוי מקמח של מיני דגן – עי' סי' קס"ח סעי' י"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ו. **בירך בפה"א על תבשיל מקמח של תירס** (corn flour): **בדיעבד**.

1. יצא [גם קמח של תפוחי אדמה (potato starch)].

א) **הגרשז"א זצ"ל** (ותן ברכה קונ' התשובות לסי' ר"ח אות ג', שלמי ברכה עמ' תמ"ב) – "בירך בפה"א על תבשיל מקמח של תירס או מקמח של תפוחי אדמה בדיעבד יצא, ואפ"ל בירך בפה"א על עוגות שעושים בפסח מקמח תפ"א יצא".

ז. **גרגיר של תירס: האם הוא נחשב "בריה"**.

1. עי' סי' ר"י סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

כג] עירב קמח של ה' מיני דגן עם קמח אחר – סעיף ט'.

א. **עירב קמח של ה' מיני דגן עם קמח דוחן או קטניות: ועשה פת** – במקום שיש פחות מכזית בכדי אכילת פרס של דגן.

1. מברך על המחיה.

א) **לבוש** (סעי' ט') – "אבל לבסוף אינו מברך ברכת המזון כיון שאין בו כזית דגן בכדי אכילת פרס, אלא מברכין ברכה אחת מעין שלש".

ב) **דברי חמודות** (ברכות פרק ו' אות י"ט) – לשונו מובא לקמן.

ג) **שכנה"ג** (הג' הטור ס"ק א').

ד) **עולת תמיד** (ס"ק ז').

ה) **מטה יהודה** (ס"ק ד').

ו) **א"ר** (ס"ק י"ג) – "במג"א [ס"ק טו] תמה למה לא יברך מעין שלש כמו בפת. ולענ"ד טעמא דנחתין חז דרגא, דבפת ראוי לברך ברכת המזון מברך מעין שלש, והכא ראוי לברך (בורא מיני מזונות) [מעין שלש] מברך בורא נפשות רבות כיון דליכא כזית בכדי אכילת פרס, ועוד דפת חשוב, ועיין לעיל ס"ק ג' מ"ש שם. ועתה מצאתי בדרישה [סק"א] שכתב דלעיל מיירי אפילו בכל דהו משום דנתנו הקמח של חמשה מינים בכיוון לטעם וכיון שנתכווין חשוב הוא, מה שאין כן הכא דנתערב שלא בכונה, ויותר נראה דכאן דתערובות היה מתחלה קמח בקמח ואין לו טעם, משום הכי בעינן כזית בכדי אכילת פרס, משא"כ התם מתחלה במאכל ותבשיל שנתנין בו טעם עכ"ד".

ז) **שלחן שלמה** (סעי' ו').

ח) עי' **מאמר מרדכי** (ס"ק ט"ז) – "ולבסוף על המחיה איכא למידק דמאחר דאינו מברך ג' ברכות משום דכיון שאין בו כזית בכדי א"פ בטל הוא בתערובת לענין ברכה אחרונה דצריכה שיעור א"כ גם על המחיה לא לברך וא"ת דכיון שהוא מה' מינים חשוב הוא מיהא לברך אחריו מעין ג' א"כ גם בעשה ממנו תבשיל נימא הכי ולמה אמר שאינו מברך אלא בנ"ר ואם התם אינו מברך מעין שלש משום דתערובת המין דגן שבתוכו בטל ולכן מברך כברכת שאר המינים גם בעשאו פת היה לו לברך כן. ושמא י"ל דנחתין חז דרגא דמאחר שמברך המוציא בתחלה כעל פת גמור לא נחתין תרי דרגי בברכ' אחרונה לברך בנ"ר אלא מברך על המחיה דחשובה יותר כיון דעשה ממנו פת שהוא חשוב מכל הדברים ועמ"א".

ט) **גר"ז** (סדר ברכת הנהנין פרק ח' הל' ד' [לשונו מובא לקמן], לוח ברכת הנהנין פרק ב' סעי' ד') – "אבל אם תערובת קמח הדגן הוא פחות משיעור זה אפילו אכל הרבה אינו מברך ברכת המזון אבל מברך מעין ג' אפילו לא אכל אלא כזית כיון שיש טעם פת בכולן אף שאין בו ממשות הפת אלא כל שהוא".

(י) שע"ת (ס"ק י"ב) - לשונו מובא לקמן.

(יא) מגן גיבורים (שלטי גבורים ס"ק ו').

(יב) ערה"ש (סעי' י"ד) - "וזה שכתב בפת באין כזית בכדי אכילת פרס דמברך לבסוף על המחיה ולכאורה היה לברך בורא נפשות כמו בבשלו בקדרה ויש שהקשה עליו כן [מג"א סקט"ו] אמנם טעמו הוא דכשאין כזית בכדי אכילת פרס נחתינן חד דרגא ולא יותר ולכן בפת דביש כזית בכדי אכילת פרס צריך ברהמ"ז לכן כשאין כזית בכדי אכילת פרס נחתינן לעל המחיה ובתבשיל דכשיש כזית בכדי אכילת פרס צריך על המחיה ולכן כשאין כזית בכדי אכילת פרס בורא נפשות [א"ר סקי"ג ובדרישה תירץ באופן אחר ודוחק ע"ש"].

(יג) כה"ח (ס"ק נ"ד).

2. ראוי לירא שמים שלא יאכל פת כזה אלא בתוך הסעודה.

(א) מ"ב (ס"ק מ"ז) - "על המחיה. רבים מהאחרונים נתקשו בזה דלא מצינו כיוצא בזה בברכות דמתחלה המוציא ולבסוף על המחיה ועוד דמאי שנא מהא דכתב לענין בישול בקדרה דאין מברך לבסוף רק בנ"ר מחמת דאין בו כדי אכילת פרס וה"נ לענין פת ומחמת זה באמת הגיה הגר"א דצ"ל גם כאן ולבסוף בנ"ר והרבה אחרונים טרחו ליישב דברי השו"ע [עיין בא"ר ובמטה יהודה] ומחמת זה ראוי לירא שמים שלא יאכל פת כזה אלא בתוך הסעודה ומ"מ הנוהג כדברי השו"ע אין למחות בידו דכן סתמו הרבה אחרונים לדינא ודע עוד דה"ה אם בהפת היה מעורב קמח דגן כזית בכדי א"פ אלא שהוא לא אכל רק מקצת מהפת שלא היה שיעור כזית דגן מכל הזיתים שאכל ג"כ אינו מברך בהמ"ז אלא על המחיה לדעת השו"ע או בנ"ר לדעת הגר"א".

3. מברך בורא נפשות.

(א) גר"א (על סעי' ט') - "ולבסוף על המחיה. ט"ס הוא וצ"ל בורא נ"ר וכמ"ש בסיפא ואם בשלו כו' דמאי שנא וכן עיקר דבכל הברכות בסוף צריך כזית בכא"פ".

(ב) אג"מ (אור"ח ח"א סי' ע') - "בפת מקמח קטניות מעורב עם קמח מה' מיני דגן ואין בו כזית בכא"פ יש להורות כהגר"א סי' ר"ח ס"ק ל"ד דבתחלה המוציא ולבסוף בורא נפשות והגיה כן גם בש"ע. ולע"ד יש למחות באלו שמברכין אחריו על המחיה דודאי ט"ס הוא בש"ע דמ"ש מבשולם בקדירה שבליכא בכא"פ מדגן מברך רק בורא נפשות כדכתב הגר"א".

4. מראי מקומות.

(א) מג"א (ס"ק ט"ו) - "ומ"מ קשה כיון דאינו מצרף א"כ גם על המחיה לא יברך דעל שאר המינין אינו מברך רק ב"נ".

ב. עירב קמח של ה' מיני דגן עם קמח של אורז - האם צריך כזית בכדי אכילת פרס של דגן בשביל על המחיה.

1. אפילו אין כזית כדי אכילת פת, דינו כמו ה' מיני דגן.

(א) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק ח' הל' ה', לוח ברכת הנהנין פרק ב' סעי' ו') - "קמח חטים שעירבו עם קמח אורז מברך אחריו ברכת המזון אם עשה ממנו פת או מעין שלש אם עשה ממנו תבשיל אפילו אין בו כזית בכדי אכילת פרס כל שיש בו טעם דגן לפי שהחטים גוררים את האורז להיות בכולו טעם חטים".

(ב) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק י"ד, שלטי גבורים ס"ק ו') - "ע' במ"א מה שהאריך בזה ובשה"ג הארכנו בזה ולדינא דברי הש"ע עיקר ובכוונה השמיט המחבר אורז משו' לדעת הרמב"ן יש בזה מעלה יתירה שנגרר אחר החטים וע' בס' תנ"ג ובשה"ג וע' בביאורי הגאון מוהרא"ו ז"ל".

2. שוה לדוחן.

(א) פמ"ג (א"א ס"ק ט"ו) - "ולענין דינא אנו אין לנו אלא פסק המחבר והר"ב אודי ליה, ואף בעירב דגן עם אורז באין כדי אכילת פרס דינה כמו בדוחן לפי מה שכתב המ"א בסימן תנ"ג אות ד', יע"ש".

(ב) שלחן שלמה (סעי' ו').

(ג) דרך החיים (סי' רי"ח סעי' י"ז) - "וקמח אורז יש לו דין קמח קטניות (אף שהמ"א הביא בס' ר"ח שיש חולקין דאורז אפילו בפחות מכזית בכא"פ מברך בהמ"ז מ"מ בס' תנ"ג הכריע לחומרא דבעינן כזית בכא"פ אפילו באורז)".

3. מראי מקומות - מג"א (ס"ק ט"ו), ערה"ש (סעי' כ"ג), בה"ל (סעי' ט' ד"ה עירב).

ג. לחם העשוי ממורסן וסובין.

1. שבט הלוי (ח"ו סי' כ"ב) - "אבל באמת לבי מהסס אם אין בו תערובת כלל מחלקי החטה עצמה דלפום רהיטא יראה דאם ה' כזה לא ה' מצליח כ"כ בצורת וטעימת לחם, וחוששני שאין הדברים כמש"כ כב', וממילא נשתנה גם הדין לענין ברכה כמובן, ועד שאדע עוד ברור דברים בהא אסתגר בזה".

2. חוט שני (ברכות סוף ס"ק ל"ו) - "לחם שעושין מסובין אם מעורב בו קמח שע"ז ראוי לאכילה, הו"ל פת שהרועין אוכלין אותה ושם פת עליה, אבל סובין עצמם אם יעשה באופן שיהא ראוי לאכילה כגון ע"י תערובת אורז וכדו', צ"ע אם אית ליה ליה חמשת מיני דגן".

ד. האם צריך לאכול הפרס או רק הכזית.

1. צריך לאכול הפרס.

(א) פ"ח (סי' תמ"ב) - "ואי איכא כזית בכדי אכילת פרס ואכל פרס מן התערובת מחייבי רבנן אף על גב דלא דרשי כל משום שהרי אכל כזית חמץ. וזו היא השיטה יותר מחוורת והכי נקטינן".

(ב) גר"א (על סעי' ט'). שעה"צ (ס"ק מ"ה), כדמפרש הברכת אליהו (ס"ק ל"ב הע' ב') - "כדי שיאכל. ר"ל ודוקא שיאכל ג"כ בכא"פ".

- ג) דרך החיים (סי' רי"ח סעי' י"ז) – "אם יש מהקמח של ה' מינים כזית בכדי אכילת פרס ואכל כל הפרס מברך המוציא וברכת המזון".
- ד) שע"ת (ס"ק י"ב) – "בית אפרים ... ואם אוכל פת מהתערובות הנזכר פחות משיעור פרס שהוא שלש ביצים שוחקות ואין לו כזית מפת אחר אז אם שבע ממנו מברך אחריו בהמ"ז ואם אינו שבע אינו מברך רק ברכה אחת מעין ג".
- ה) מ"ב (ס"ק מ"ג, ס"ק מ"ז, ס"ק מ"ח, שעה"צ ס"ק מ"ה).
- ו) דברי יואל (ח"א סי' י"ג אות ד').
- ז) וזאת הברכה (עמ' מ"ה אות ז').
2. די הכזית.

- א) מאמר מרדכי (ס"ק ט"ו) – "ולכן נלפק"ד דכל שיש בו כזית בכא"פ הרי הוא כפת גמול ורואין כאילו אין שם אלא מה' מיני' בלב' דהא מצינו לענין תערובת איסור דכל שיש כזית בכא"פ הוי ממשו ממש כמבואר ב"ד סי' צ"ח (ונהי דהתם איירי במין בשאינו מינו מ"מ הכא נמי מטעם חשיבות ה' מינים אמרינן הכי דבתרייהו גררינן והוי נמי מין בשאינו מינו) ולכן כל שאכל כזית מפת זה מברך ג' ברכות כמו שמברך על כזית פת דעלמא אבל כשאין שם כזית בכדי א"פ הוי כאילו אינו ודוקא לענין ברכה אחרונה דצריכה שיעור ומש"ה כל שאין שם שיעור חשוב אינו מברך ג' ברכות אבל לברכה ראשונה שא"צ שיעור כל שיש בו טעם דגן מברך המוציא".
3. מחמיר [לאכול בתוך הסעודה, או לאכול פחות מכזית, או לאכול יותר מפרס, או לאכול עוד כזית שברכתו האחרונה היא על המחיה בודאי ועוד כזית שברכתו היא בורא נפשות רבות בודאי].
- א) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק ח' הל' ד', לוח ברכת הנהנין פרק ב' סעי' ג') – "אבל אם תערובת קמח הדגן הוא פחות משיעור זה מברך המוציא ואינו מברך ברכת המזון אפילו אכל הרבה אבל מברך מעין ג' אפילו לא אכל אלא כזית כיון שיש טעם פת בכולן אף שאין בו ממשות הפת אלא כל שהוא ויש מסתפקים בזה ולכן נכון למנוע שלא לאכול מפת זו כי אם תוך הסעודה".
4. מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א מילואים לסי' צ"א אות ד', לשונו מובא לקמן), וזאת הברכה (עמ' מ"ה אות ז').
5. סדרירה בדברי המ"ב.
- א) מ"ב (סי' תנ"ג ס"ק י"ד, שעה"צ ס"ק ט"ז) – "אבל אם עירב קמח חטין עם קמח דוחן וכה"ג או אם עירב קמח של שאר מיני דגן עם קמח אורז ועשה ממנו מצה אינו יוצא בה ידי חובתו בשיש בה טעם דגן אא"כ יש בה קמח דגן שיהא כזית בכדי אכילת פרס דהיינו שבכל פרס ממנה יהא בה כזית מקמח דגן שבשיעור כזה חשבינן כל העיסה כולה כדגן ויוצא ידי חובתו בשאוכל כזית מן העיסה. [היינו דלא בעינן שיאכל כל אכילת פרס, דסברא זו לא נזכרת אלא בראב"ד, ושאר הפוסקים לא הזכירוהו]".
- 1) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות מ"ז) – "המשנ"ב (ס"ק מח) מביא דעות המחמירים שבעינן שיעור קמח כדי לברך על המחיה, האם זה גם כשיש רוב קמח ומיעוט שאר תבלינים, דלענין פסח מבואר (סי' תנ"ג ס"ק יד) שברוב קמח ומיעוט אורז או שאר מינים, יוצאים יד"ח מצה, וא"צ לאכול בכא"פ של הדגן. תשובה: יש בזה דעות".
- 2) הגר"ח זצ"ל (שלמי ניסן ברכות סי' כ"ד ענף ג') – "בשונה הלכות סימן ר"ח סעיף כ"א כתב, דהך דינא דאוכל דבר שיש בו מחמשת המינים, אם יש בו כשיעור אכילת כזית בכא"פ מברך על המחיה, הוא דוקא שאכל בפועל כזית מן הדגן ולא סגי בכזית מהתבשיל, אם לא בפת הבאה בכיסנים שמתבטל התבלין לדגן, והוא ממשנ"ב. וצ"ע דבשונה הלכה סימן תנ"ג סעיף ט' נקט בפשיטות באוכל מין דגן המעורב עם שאר מינים, אם יש בו שיעור שיכול לאכול כזית דגן באכילת פרס, אם אכל שיעור כזית מהעיסה יצא ידי אכילת מצה. הרי נתבאר דלגבי דאורייתא סמך שכל שהתבשיל יש בו דגן שאפשר לאכול כזית בכדי אכילת פרס חשיב כל המאכל כמין דגן, ואילו גבי ברכה כתב שאין לברך על המחיה. תלמידו השותה בצמא את דבריו. ניסן שלמה הכהן קפלן. וזה אשר השיב לי מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל]: כנראה דלענין ברכה לא מהני טעם כעיקר, ועי' בבה"ל בסי' ר"ח, עכ"ל".
- 3) מראי מקומות – שלמי ניסן (ברכות סי' כ"ד ענף ג').

כד) עירב קמח של ה' מיני דגן עם שאר מינים - האם צריך כזית בכדי אכילת פרס של דגן בשביל על המחיה.

א. לא צריך, ומברך על המחיה.

1. מג"א (ס"ק ט"ו) – "ומיהו אם לא עירבו עם קמח רק עם שאר מינים מברך במ"מ ועל המחיה אפילו ליכא בכא"פ כמ"ש ס"ב".

ב. צריך, ופחות מכזית בכדי אכילת פרס מברך בורא נפשות.

1. דברי חמודות (ברכות פרק ו' אות י"ט) – "וכתב הר"ד אבודרהם בשם הר"ר יונה דדוקא כשיש בו מאחד מה' המינים כדי שיאכל ממנו כזית דגן בכדי אכילת פרס אבל אם אין בו זה השיעור מה' המינים אינו מברך לבסוף ג' ברכות אלא בתחלה מברך המוציא כיון שיש בו טעם דגן אף על פי שאין בו כזית דגן בכדי אכילת פרס ולבסוף מעין שלש וה"ה כשבשלוהו בקדירה שמברך תחלה במ"מ אבל לבסוף מברך בנ"ר ע"כ ואף על פי שדבריו אמורים שם על העירוב עם קמח אחר של דוחן וכיוצא בו אין נ"ל דדוקא בעירוב עם קמח קאמר אלא דיבר ברגיל והווה וה"ה בכל דבר שעירב ה' מינין והם עיקר".
2. שכנה"ג (הג' הטור ס"ק א') – "דברי חמודות".
3. א"ר (ס"ק ג') – "גם על (מ"ו) [מגן] אברהם יש לי תימא בענין זה שכתב בס"ק ט"ו בפשיטא שאבודרה"ם דוקא בערבו עם קמח קאמר אבל בשאר מינים מברך בורא מיני מזונות ועל המחיה אפילו ליכא בכדי אכילת פרס כמ"ש ס"ב עכ"ל, ואישתמטייה דברי לחם חמודות דף מ"ה [אות יט] דאפילו בשאר מינים קאמר והביאו שירייר כנסת הגדולה [שם] דאבודרה"ם דיבר ברגיל והווה, וכ"כ עולת תמיד [סוף סק"ז], ואי חולק עליהם היה לו להזכירם ולחלוק".
4. עי' ח"א (כלל נ' סעי' כ"א, נשמת אדם ס"ק ו').

5. מאמר מרדכי (ס"ק י"ז) – "גם הרב מ"א ז"ל נראה שמחלק בין נתערב א' מה' מינים עם קמח אחר לנתערב עם דברי' אחרים ולא פ' הטעם. ולפק"ד נראה דקושיא מעיקרא ליכא. דגם בס"ב מיירי בשיש בו כזית בכדי א"פ אלא שהתערובת הרבה והרבה יותר מה' מינים דאיכא תרי ותלת וארבע רובין משאר המינים. ושוב מצאתי און לי מדברי הרב ל"ח פ' כ"א אות י"ט שדימה דין דס"ב לדין זה והזכרתי דבריו לעיל ריש ס"ב י"עושו. ותמהני מהרב מ"א ז"ל שלא הזכירו. ומצאתי בא"ר שהעיר בדברים אלו".
6. מ"ב (ס"ק מ"ח, בה"ל ד"ה בקדרה) – "ועיין בביאור הלכה שביארנו דלאו דוקא תערובות קמח בקמח דאינו מנכר כ"כ המיני דגן דה"ה אם עירב ה' מיני דגן עם דבש ותבלין או שאר מינים וכההיא דס"ב הנ"ל ג"כ בעינן שיהא מהחמשה מיני דגן כזית בכדי א"פ ואי לא"ה אינו מברך ברכה אחרונה אלא כנ"ר".
7. וזאת הברכה (עמ' מ"ה אות ז').

ג. **מחמיר: לאכול עוד כזית שברכתו האחרונה היא על המחיה בודאי ועוד כזית שברכתו היא בורא נפשות רבות בודאי.**

1. גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק ג' אות ב') – "מין דגן הואיל ונקרא מזון הוא חשוב עיקר לעולם שאפילו רוב התבשיל דבש או מינים אחרים ומיעוטו מאחד מחמשת המינים אפילו עיקרו מחמת הדבש או מינים אחרים והדגן אינו אלא להטעימו ולהכשירו הוא נעשה עיקר ומברך עליו בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין ג' והוא שיש ממשות הדגן במה שאוכל אבל אם אין בו אלא טעמו בלבד אינו מברך בורא מיני מזונות. ויש אומרים שאין לברך לאחרי מעין ג' על תערובות ה' מיני דגן אלא אם כן יש בתערובות כזית דגן בכדי אכילת פרס ויש לחוש לדבריהם לאכול עוד כזית שברכתו האחרונה היא על המחיה בודאי ועוד כזית שברכתו היא בורא נפשות רבות בודאי כמו שנתבאר למעלה (ספ"א)".
- ע"י גר"ז (לוח ברכת הנהנין פרק ב' סעי' ד') – "במה דברים אמורים בתערובת קמח בקמח שהם נבללים זה בזה ואין קמח הדגן ניכר כלל אבל תערובת קמח דגן או דגן עצמו במינים אחרים אפילו אין בו כזית בכדי אכילת פרס מברך על המחיה אפילו על כזית מהתערובת כיון שממשות הדגן ניכר".

ד. מראי מקומות – מחה"ש (ס"ק ט"ו), מגן גיבורים (שלטי גבורים ס"ק ו').

1. עולת תמיד (סוף ס"ק ז') – "לפי זה צריך לומר לעיל בסעיף (א') [ב'] דאם עירב בשאר מינים דמברך בסוף על המחיה בדאיכא כזית בכדי אכילת פרס, וצ"ע".

כה] עירב דגן עם שאר דברים: הגדר.

א. עוגה עם מילוי: עוגת גבינה, שטרודל, וכדו'.

1. אינו מצטרף לשיעור כזית.

(א) ערה"ש (סי' ר"ב סעי' י') – "ונ"ל דהממולאים בבשר או בביצים או בגבינה אין הבשר והביצים והגבינה מצטרפין לכזית לענין ברכת על המחיה כיון שעומדין בפני עצמן וכל שאין מהקמח כזית מברך בורא נפשות אם אלו ממלאין לכזית וכן הטח חמאה על הפת או על רקיקין אין החמאה מצטרף כיון שהוא גוש ועומד בפ"ע אבל הטח שמן או שומן מצטרף דהוא נבלע בהם והוי כציר שעל הירק [כנלענ"ד בדינים אלו]".

(ב) ע"י חזו"א (או"ח סי' כ"ו ס"ק ח') – "ואולי אף לברכת מעין ג' אין המוליא אתא מצטרף כה"ג".

(ג) הגרש"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' צ"א אות ד', מילואים, הליכות שלמה פסח פרק י"ב, מנחת שלמה ברכות דף מ"א: ד"ה ונראה נדפס בס' הזכרון צהר אהל ברוך סוף עמ' רמ"ד, כזית השלם [עיברית] הע' מ"ב) – "בנוגע לעוגת גבינה או כרוכית (הנקרא שטרודל), כיון שהגבינה והפירות שבתוך הכרוכית ניכרין בפני עצמן, לכן אף אם השיכבה של הדגן היא עבה וחייב לברך מזונות, מ"מ לאחריהם יש לברך בורא נפשות כיון דאין רגילים לאכול מהם כזית בכדי אכילת פרס, ולא דמי 'ללעקאך' שהסוכר מעורב יפה ונעשה כגוף אחד עם הדגן משא"כ באותם הדברים שהזכרנו אף שהגבינה והפירות נטפלים לקמח אבל הרי הם נפרדים. [כל זה כפי הכרעת המשנ"ב כהחיי אדם בס"ר סעיף ט', אך העירו לי שבשו"ע הרב סי' רי"ב ובעוד מקומות מבואר שסובר דאם נאפה או נתבשל ביחד ויש בכל התערובת כזית דגן בכא"פ, שאף אם אכל רק כזית בלבד מהתערובת אפי"ה מברך לאחרי מעין שלש]".

(ד) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות כ"ג) – "שאלה. האוכל עוגיות ממולאות בבוטנים וכדומה, ואין בעוגיות שאכל שיעור ברכה אחרונה אלא בצירוף הבוטנים, האם מברך ברכה אחרונה. תשובה. אם אין שיעור כזית (דהיינו כשיעור עשרים ותשעה גרם) בעוגיות בלא הבוטנים אינו מברך ברכת מעין שלש. ועל כל פנים אם יש בבוטנים כשלעצמם שיעור כזית, מברך לבסוף בורא נפשות רבות. וכן אם יש מהמזונות פחות מנפח של שמונה עשרה גרם, ועל ידי הבוטנים יש צירוף לכזית, מברך בורא נפשות רבות, אבל אם יש יותר משמונה עשרה גרם במזונות ואין בבוטנים לבד כשיעור, אינו מברך כלל ברכה אחרונה".

(ה) הגרש"א זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק מ"ח) – "ולא הזכיר המ"ב כלל מילויים של פשטידא (פאיי בלע"ז) וכדומה, שהוא מילתא באפי נפשי לגמרי, ובודאי אינו מצטרף לשיעור כזית, דאין נקרא אכשורי אוכלא אלא מה שהוא בתוך העיסה גופא, וספק המ"ב הוא דוקא מצוקערלעקיך שיש שם סוכר מרובה ביותר".

(ו) חוט שני (ברכות כהלכתן פרק י"ב הע' י"ב).

(ז) הגרש"א זצ"ל (ברכות כהלכתן פרק י"ב הע' י"ב).

(ח) ילקוט יוסף (סעי' ט"ז) – "אבל הקרם או המילוי של אגוזים וכדו' שבתוך העוגה, אינם מצטרפים לשיעור כזית".

(ט) ותן ברכה (עמ' רנ"ז, כזית השלם [עיברית] עמ' כ"ו).

(י) וזאת הברכה (עמ' מ"ז אות י"ב, מעיין הברכה פרק י"ב אות כ"א, אות כ"ב) – "לפי זה יוצא, שכדי לברך 'על המחיה' על ופלים רגילים (בגודל 7.5 על 2.5 ס"מ בעובי 1 ס"מ), יש לאכול כארבע ופלים בארבע דקות, שאז יש כזית בוופל בעצמו בלי צירוף השוקולד (ובפחות מזה, יש ספק שיעור 'על המחיה' וטוב להימנע מזה עד שיעור פחות מכזית)".

ב. לענין המים, וכדו'.

1. מצרף המים להשיעור כזית.
 - (א) עצי חיים (או"ח סי' ל"ד) – "דהמים מצטרף לשיעור כזית".
 - (ב) הגריש"א זצ"ל (כזית השלם [עיברית] הע' מ"ה, אשרי האישי או"ח ח"א פרק ל"ה אות ט"ז) – "מצרף המים להשיעור".
 - (ג) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק מ"ח) – "הנה המלח או מים או ביצים ואפילו קצת סוכר כנהוג בכל העולם, אין להסתפק דבודאי אכשורי אוכל הוא, דאין מנהג העולם לאכול בלעדיהם".
 - (ד) שבט הלוי (כזית השלם [עיברית] הע' מ"ה) – "מצרף המים להשיעור".
 - (ה) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' י"ד אות א') – "ובודאי מצרפים אותו לשיעור הכזית כיון שעושה את העיסה לעיסה".
2. מראי מקומות – ותן ברכה (הוספה א' הע' מ"ה.ב').
 - (א) הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות מ"ח) – "המשנ"ב (ס"ק מח) כתב דיש להחמיר בפת כיסנין עם הרבה צוקר שיאכל כזית מהדגן. האם לכתחילה צריך גם כזית מהדגן עצמו בלי המים או שמא המים עדיף מצוקר, ולמה באמת המים עדיף מצוקר. תשובה: גם על מים אין ברור".
 - (ב) שערי הברכה (פרק י"ד סעי' כ"ג), פסקי תשובות (הע' ק') – "שמעתי מהבקיאים בדבר שרוב כמות המים שמערבים במיני המאפה מתאדה בשעת האפיה, ולכן למעשה א"א לצרף את המים לשיעור כזית, אלא צריך לשער את המאפה לאחר אפייתו".

ג. הוספה מרובה, תבלין הרבה.

1. מיקל, שהתערובת מצטרף לשיעור כזית.
 - (א) עי' ח"א (כלל נ' סעי' כ"א, נשמת אדם ס"ק ו') – "אף על גב שבכל דבר שיש בו מה' מיני דגן מברכין בורא מיני מזונות כמבואר לקמן כלל נ"ד סי' ט', אבל ברכת על המחיה היה ראוי להחמיר אלא אם כן שיש באותו מאכל כל כך שיאכל כזית קמח בכדי אכילת פרס. והעולם לא נהגו לדקדק בזה, ומברכין על המחיה, ויש להם על מי לסמוך".
 - (ב) אור לציון (ח"ב פרק י"ד הע' כ"ג) – "וכל זה לענין מילוי, אבל תערובת בלישה, דעת מרן שמצטרף לשיעור, ובלבד שיש בתערובת קמח כדי שיאכל כזית דגן בכדי אכילת פרס, וכמבואר בשו"ע בסימן ר"ח סעיף ט'. ואף שיש אחרונים שכתבו שלא לברך אלא א"כ אכל כל כך מן התערובת עד שבודאי אכל כזית דגן, וכמ"ש בזר"א סימן א', וכן כתב בספר זבחי צדק סימן קי"ב ס"ק כ', שאף מעיקר הדין היה ראוי לפסוק כדברי מרן, מ"מ ראוי להנהיג להחמיר שלא לברך א"כ אכל כזית דגן, אף על פי כן אין צריך להמנע מלאכול מיני מזונות שאין בהם כזית דגן, כיון שהמנהג הוא לצרף הכל לשיעור כזית, וראה גם במ"ב שם ס"ק מ"ח, ואין לחוש לספק ברכות במקום מנהג. ודוקא כשעירב בלישה עצמה דברים אחרים מצטרף לדעת מרן לשיעור ברכה אחרונה, אבל אם נתן שקדים ובוטנים בתוך הבצק, אף שמעורבים שם, לא חשיב תערובת בלישה, אלא פת הבאה בכיסנין, ואינו מצטרף".
 - (ג) חזון עובדיה (ברכות עמ' ק"ז) – "עוגה שהרוב שלה סוכר וביצים, והמיעוט קמח, מ"מ מברכים עליה בורא מיני מזונות. ומיהו לענין ברכה אחרונה איכא פלוגתא דרבוותא, ולהלכה אם על כל פנים היה בה כזית דגן בכדי אכילת פרס (דהיינו שלשה ביצים), ואכל ממנה שיעור כזית, מברך לאחריה ברכה מעין שלש, שהיא ברכת על המחיה. והוא הדין לאוכל ממתק שנקרא בלשון ערבי זנגולא, או רחת חלקום העשוי מעמילן של חטה. (ומיהו כעת הרחת חלקום נעשית מעמילן של תפוחי אדמה, וברכתה שהכל, ולבסוף בורא נפשות רבות)".
 - (ד) שבט הלוי (כזית השלם [עיברית] הע' מ"ז, עי' מבית לוי ח"ז סוף עמ' ס"ו) – "שראוי לסמוך על מנהג העולם כמבואר במ"ב, והמחמיר - יחמיר לעצמו".
 - (ה) עי' וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק י"ב אות כ"א, עי' הע' י"ב).
 - ו) ילקוט יוסף (מהדורה תשס"ז ח"ד הקדמה עמ' ח' אות י', סי' ר"ח סעי' כ"א, עמ' קנ"ו אות א') – "עוגה שהרוב שלה סוכר וביצים, והמיעוט קמח, מ"מ מברכים עליה בורא מיני מזונות. ומיהו לענין ברכה אחרונה איכא פלוגתא דרבוותא, ולהלכה אם על כל פנים היה בה כזית דגן בכדי אכילת פרס (דהיינו שלשה ביצים), ואכל ממנה שיעור כזית, מברך לאחריה ברכה מעין שלש, שהיא ברכת על המחיה. והוא הדין לאוכל ממתק שנקרא בלשון ערבי זנגולא, או רחת חלקום העשוי מעמילן של חטה. (ומיהו כעת הרחת חלקום נעשית מעמילן של תפוחי אדמה, וברכתה שהכל, ולבסוף בורא נפשות רבות). [ילקוט"י ברכות עמ' תצא, תקה, ובמהדורת תשס"ד גם בעמוד תשלו. והשינוי כאן הוא על פי המבואר בחזו"ע ברכות עמוד קצ. ואמר לנו מרן אאמו"ר פ"פ, שאף שראה כל מה שנתבאר בילקוט יוסף, וכך היה מורה ובה במשך שנים, שיאכל תוך כדי אכילת פרס את כל שיעור ג' ביצים של תקרובת העמילן, מאחר שבכל התערובת יש רק כזית דגן. מכל מקום לאחר התבוננות נוספת הדר הוא לכל חסידיו, וכמו שביאר טעמו בחזון עובדיה הנז', דאיכא ס"ס וגם דעת מרן הש"ע לברך. וע"ע בחזון עובדיה ברכות עמ' קלה רע"א, ועמוד קעז ע"ב, שהביא כלל זה בשם הרב מכתב לחזקיהו דמהני ס"ס בברכות כשדעת מרן לברך. ולכן די באכל כזית מכל התערובת כדי לברך על המחיה. ובטלה דעתינו מפני מי שגדול".
 - ז) כזית השלם (הקדמה עמ' כ"ח) – "כל שיעור כזית של עוגה וכדומה המופיע בספר, מחושב לפי כל מרכיבי העוגה ולא רק לפי מרכיב הקמח שבה".
- 1) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה הוספה ה' הע' י"ב.א) – "דאף לפי מה שמביא המ"ב אין לברך על המחיה, דמש"כ המ"ב שמצטרף תבלינים עם האוכל גופא לשיעור הוא דוקא אם יש רוב דגן, אבל אם אין בו רוב דגן לכו"ע אין מצטרף לשיעור".
- 2) חוט שני (ברכות כהלכתן פרק י"ב הע' י"ג) – "שאם הם רוב אינם מצטרפים כיון שאז הם לא בטלים לקמח".

2. מחמיר, שצריך לאכול כזית דגן.

(א) ע"מ"ב (ס"ק מ"ח, בה"ל ד"ה בקדרה) – "ומ"מ לענין פת כיסנין שמעורב בתבלין הרבה [כגון צוקע"ר לעק"ך] **נוהגין העולם לברך עליו לבסוף על המחיה כשיש בו כזית אף שבמין דגן לבדו שנמצא בו אין בו שיעור כזית ואולי שטעמם מפני שהתבלין בא להכשיר את האוכל מצטרף עם האוכל גופא לשיעור וכדאיתא כעין זה במ"א סימן ר"י. ולכתחלה טוב ליהדר לשער שיהיה בהקמח שיעור כזית".**

(ב) אג"מ (או"ח ח"א סי' ע"א) – "בדבר פת כיסנין שמעורב בתבלין הרבה כגון צוקער לעקאך שכתב המ"ב בסי' ר"ח ס"ק מ"ח שנוהגין העולם לברך לבסוף על המחיה אף רק בשעור כזית אף שהדגן שבו אין בו כזית, הוא תמוה קצת דאיך יצטרפו לדגן. ומה שתירץ שטעמם מפני שהתבלין באו להכשיר את האוכל מצטרף עם האוכל לכשעור והביא ראיה מהמג"א ... אין ראיה משם דנחשב אותו האוכל דוקא באם היינו צריכין שיהיה דוקא אותו האוכל כגון הכא לענין ברכה דעל המחיה דצריך דוקא שיהיה דגן אין לנו ראיה משם דמצטרף ... ולכן אף שהמ"ב כתב שנוהגין העולם לברך לבסוף על המחיה בכזית ממנו אף שאין שם כזית דגן תמוה לי מלתא ויש להחמיר לאכול כשעור שיהיה שם כזית דגן וכדמסיק גם במ"ב שטוב ליהדר, ולע"ד מוכרחין לעשות כן דמאחר שעכ"פ נוהגין לברך בכזית לבד על המחיה אין גם להקל לברך בורא נפשות נגד המנהג, **ולעשות כהמנהג כיון שהוא דבר תמוה** אולי נוהגין בטעות כי בפוסקים לא הוזכר מנהג זה וא"כ לא ידוע אם היה מנהג ברור. לכן מוכרח לאכול עד שישער שיש שם כזית מהדגן".

(ג) דברי יואל (ח"א סי' י"ג אות ט').

(ד) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' מ"ו אות י', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות כ"א) – "יש ליהדר שלא ליכנס לספק שיעור כזית, ויש לאכול או כשיעור שבו הדגן והתבלינים גם יחד אינם מגיעים לכזית, או שיאכל כמות עוגה שניתן לשער כי מרכיב הקמח מגיע לשיעור כזית בלי התבלינים".

(ה) הגר"ח פ"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' מ"ו אות י') – "שאינן לסמוך על מנהג זה ויאכל כזית דגן".

(ו) ע"י פסקי בושם (פרק י' סעי' י"ג) – "על ופלים, שהם ממולאים בהרבה שוקולד, אין לברך על המחיה אלא אם אכל מהם הרבה ובמהירות, באופן שאוכל כזית מן הדגן בתוך שיעור כדע אכילת פרס".

(ז) ע"י תשובות והנהגות (ח"ב סי' קל"ג) – "שלענין לכתחילה ראוי להזהיר ירא שמים להחמיר לא לאכול אלא אם יאכל כשיעור כזית מדגן לבד, אבל בדיעבד אם אכל ואינו וכול לאכול יותר, הנוהגין כמנהג העולם לברך הברכה מעין ג' דס"ל שיוצאין בדיעבד, יש להם על מה לסמוך, וכנראה גם בתשובה הנ"ל לא בא לעקור מנהג העולם בזה. ומרן הגרי"ס זצ"ל (הגאב"ד דבריסק) ג"כ החמיר במזונות שצריך כזית דגן וכמ"ש".

3. מראי מקומות – מנחת יצחק (ח"ט סי' ט"ו), שבט הקהתי (ח"ב סי' צ"ג), פסקי תשובות (אות י"ד).

(א) חזו"א (או"ח סי' כ"ו סוף ס"ק ח') – "ובנלושות בתבלין ובשמים נראה דבטלין אגב עיסה ומצטרפין אף לכזית וצ"ע".

(ב) הגר"ח זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קמ"ח אות ל"ה, הברכות כהלכתן עמ' ר"ו אות כ"ד) – "המ"ב בסי' ר"ח ס"ק מ"ח כתב לגבי ברכה אחרונה על מיני מזונות שהתבלינים מצטרפים לכזית קמח כי הם באים להכשיר את הקמח ובטלים לו. האם זה דוקא תבלינים או שגם עוגה שמעורב בה פירות או שוקולד וכדו' הם מצטרפים. תשובה: כל מה שמעורב עם הקמח מצטרף וגם הגבינה אם היא מעורבת עם הקמח מצטרפת".

(ג) ילקוט יוסף (סעי' ט"ז) – "אם עירב בקמח הרבה דבש בשיעור יותר מהקמח, עם מינים אחרים, אם יש בתערובת כזית דגן בכדי אכילת פרס, וגם אכל כשיעור כדי אכילת פרס, ואוכל כל כך מן התערובת עד שמשער בעצמו שבדאי אוכל כזית דגן, מברך 'בורא מיני מזונות' ומעין שלש. אבל אם לא היה בתערובת כזית דגן בכדי אכילת פרס, אינו מברך ברכה אחרונה כלל, דספק ברכות להקל. ועוגה שרובה מקמח, ונילושה עם דבש וסוכר וכדומה, אף אם אכל כזית מהעוגה בלבד, הסוכר והדבש שבקמח מצטרפים לשיעור כזית לברכה מעין שלש. [כיון שנילושו יחד עם הקמח ונבלעו בו]".

(ד) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' י"ד אות ג') – "ונראה, שגם אם נחמיר כדעה הסוברת שאין מצרפים מה שנילוש לשיעור כזית, מכל מקום אין צורך לשער לפי שיעור הכזית הגדול, ודי לשער בכזית הקטן, כשליש ביצה - 17 סמ"ק (שליש מחמשים סמ"ק), והסכים לזה הג"ר עזריאל אויערבאך. נמצא לפי זה, בעוגות שמרים וכדומה (בלילה עבה), יש בכמות של 27 סמ"ק עוגה (כקופסת גפרורים רגילה), שיעור של כזית קמח לפי 17 סמ"ק, ובעוגות שעושים מבלילה רכה, מוסיפים יותר תבלינים (שוקולד רגיל דבש), וצריך כארבעים ושלוש סמ"ק שהוא קצת פחות מהנפח של שתי קופסאות גפרורים. ובעוגות ששמים בהן הרבה תבלינים וביצים וכדומה, יזהר לאכול הנפח של 68 סמ"ק (נפח של כשנים וחצי קופסאות גפרורים). (ואנו כתבנו בפנים הספר את שיעורים לפי השיעור הרגיל, שיש לחוש לזה לכתחילה.) נמצא שאף לפי השיטה המחמירה, די בהוספת עוד כזית, או בזית וחצי לכל היותר, כדי לברך 'על המחיה'".

כ"ו מעין שלש: נוסח - סעיף י'.

א. משנה (ברכות דף מד.) – "אכל ענבים ותאנים ורמונים - מברך אחריהם שלש ברכות, דברי רבן גמליאל; וחכמים אומרים: ברכה אחת (מעין שלש). רבי עקיבא אומר: אפילו אכל שלק והוא מזונו - מברך עליו שלש ברכות".

1. גמרא (ברכות דף מד.) – "מאי טעמא דרבן גמליאל. דכתיב: ארץ חטה ושעורה וגו', וכתיב: ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם וגו', וכתיב: ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך. ורבנן. ארץ הפסיק הענין ... אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי חנינא: כל שהוא מחמשת המינין בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף ברכה אחת מעין שלש. אמר רבה בר מרי אמר רבי יהושע בן לוי: כל שהוא משבעת המינין בתחלה מברך בורא פרי העץ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש. אמר ליה אביי לרב דימי: מאי ניהו ברכה אחת מעין שלש. אמר ליה: אפירי דעץ על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שהנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה, רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל מקדשך ועל מזבחה ותבנה ירושלים עיר קדשך במהרה בימינו והעלנו לתוכה ושמחנו בה כי אתה טוב ומטיב לכל. דחמשת המינין על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה כו' וחותם על הארץ ועל המחיה".

ב. רחם נא".

1. צרוּר החיים (דרך שני סי' י"ט) – "ולשבוע מטובה, רחם נא ה'..."
2. עמק ברכה (ברכת הנהנין כלל י"ב אות א' ד"ה והא) – "רחם נא ה'..."
3. שלחן שלמה (סעי' ח') – "ולשבוע מטובה, רחם נא ה'..."
4. הגרח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות ל"ט) – "מי שנהג לומר תמיד בעל המחיה 'רחם נא' וכו', ועכשיו ראה שאין שום מקור לא מש"ס ולא מפוסקים לומר מילת 'נא', האם יפסיק לאומרה. תשובה: **איך לשנות מנהג**."

ג. האם מסיים "ועל הכלכלה": ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה.

1. לומר, מסיים ועל הכלכלה.
 - (א) טור (סעי' ח').
 - (ב) אבודרהם (הל' ברכות שער שני).
 - (ג) לבוש (סעי' י', אמנם עי' סעי' י"ג) – "ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה".
 - (ד) מג"א (ס"ק ט"ז) – "ונודה לך על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה".
 - (1) מקור חיים (נתיבות, על מג"א ס"ק ט"ז), הו"ד בשעה"צ (ס"ק נ"ב, לשונו מובא לקמן) – "ס"ק ט"ז ונודה לך על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה בא"י על הארץ ועל המחיה כצ"ל (ותיבת ועל הכלכלה שבחתימת הברכה היא ט"ס)".
 - (ה) באה"ט (ס"ק י"ג).
 - (ו) קיצור שו"ע (סי' נ"א סעי' ח') – "וחותם ונודה לך על הארץ ועל המחיה, ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה".
 - (ז) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ח אות צ"ב) – "מו"ר (שליט"א) זצוק"ל מברך על המחיה כנוסח הכתוב בסדור ספרד ואומר ונאכל מפרי' ונשבוע מטובה וכו' וחותם על המחיה ועל הכלכלה אמנם כשמברך בקול בצבור אומר בקול על המחיה ומסיים בלחש ועל הכלכלה שלא ישמעו".
 - (ח) דברי ישראל (ח"ג סימן קנ"ט אות א' ס"ק א').
 - (ט) הגריש"א זצ"ל (וישמע משה ח"ב עמ' פ"א) – "שאלתי את הרב: בענין הנוסחאות של ברכת על המחיה, שיש המסיימים רק בעל המחיה, ויש המסיימים גם בעל הכלכלה, איזה נוסח הוא העיקר. והשיב שיש לומר גם ועל הכלכלה".
 - (י) שבט הלוי (מבית לוי ח"ז עמ' ס"ז) – "על מיני מזונות חותם על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה".
2. שלא לומר.
 - (א) ב"י (ס"ק ט' ד"ה כתב) – "סמ"ג ... רבינו משה ... הלכות גדולות".
 - (ב) שלחן שלמה (סעי' ח').
 - (ג) ח"א (כלל נ' סעי' ג') – "ומסיים על הארץ ועל המחיה".
 - (ד) גר"ז (פסקי הסידור נוסח ברכה אחרונה מעין שלש [הו"ד בשעה"צ סוף ס"ק נ"ב]), לוח ברכת הנהנין פרק א' סעי' י"א, סדר ברכת הנהנין פרק א' סעי' י"ג).
 - (ה) ערה"ש (סעי' א') – "ובטור נוסף עוד ועל הכלכלה ולא הסכימו לזה הפוסקים וכ"כ הרמב"ם והסמ"ג [ב"י] וכן מנהגינו ואין לשנות".
 - (ו) מ"ב (ס"ק נ', שעה"צ ס"ק נ"ב) – "הנה אף שבמגן אברהם מסיים בנוסח הברכה ברוך אתה ה' על המחיה ועל הכלכלה, וכמו שהובא נוסח זה בטור ואבודרהם, לא העתקתיו, דכבר כתב הבית יוסף על דברי הטור שמה"ג והרמב"ם וסמ"ג מוכח בהדיא שלא לחתום רק בועל המחיה, וכן הוא גם כן נוסחת הרי"ף והרא"ש, וכן נמצא בשם רבנו חננאל, הובא בשבלי לקט ואור זרוע, וכן הביא בשבלי לקט בשם רש"י מספר הפרדס, וכן כתב הרי"א ז' שנוסח זה עיקר, וכן הוא ברוקח וכל בו ורבנו ירוחם, וכן משמע גם כן בחידושי רשב"א, ותמהני על המגן אברהם והלבוש שהעתיקו נוסח הטור **שהיא דעת יחידאה** וכבר השיג עליה הבית יוסף. והנה באמת בספר מקור חיים להגאון מליסא כתב שטעות סופר הוא במגן אברהם במה שסיים ועל הכלכלה".
 - (ז) דרכי חיים ושלום (אות שי"א) – "ולא אמר על הכלכלה".
 - (ח) חזו"א (דינים ונהגות או"ח פרק ז' אות ב', ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ח אות צ"ב) – "ומרן החזו"א זצוק"ל לא חתם על הכלכלה והוי עובדא שאחד חתם לפני מרן החזו"א בהאי לישנא יועל הכלכלה לא צריך לומר' ואמר לו מרן אם לא צריך מדוע אתה אומר'".
 - (ט) כה"ח (ס"ק נ"ז).
 - (י) פסקי בושם (פרק י' סעי' י"ב) – "ולא הוסיף ועל הכלכלה".
 - (יא) יביע אומר (ח"ח או"ח סי' י"א אות ל"א) – "בנוסח ברכת על המחיה, יש לחתום בא"י על הארץ ועל המחיה, ולא יותר, וכדאיתא..."
 - (יב) הגרח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות מ"ב) – "האם האומרים 'ועל הכלכלה מוז מען נישט זאגן' (על הכלכלה אין צריכים לומר), עושים כדין והם מתכוונים ממ"נ שאם צריכים לומר ועל הכלכלה הרי שפיר אמרו, ואם לא הרי אמרו 'מוז מען נישט זאגן'. תשובה: החזו"א לעג לזה".
 - (יג) הגרח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ב אות י"ד) – "ומסיים על המחיה, ואין אומר ועל הכלכלה".
 - (יג) ילקוט יוסף (סעי' כ"ה) – "בחתימת הברכה צריך לומר: על הארץ ועל המחיה. ואין להוסיף 'ועל הכלכלה' כפי שמודפס בכמה סידורים. ואף מי שהורגל לחתום 'על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה', נכון **שישנה מנהגו** כאמור. וגם בסמוך לחתימה נכון לומר: ונודה לך על הארץ ועל המחיה ברוך אתה ה' וכו'. ומכל מקום בזה הרוצה לומר ונודה לך ה' אלוקינו על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה, רשאי לומר כן".

3. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' צ"ז), פסקי תשובות (אות ט"ז).
 (א) דברי חכמים (או"ח אות קס"ח) – הפוסקים אומרים דטוב לסיים 'על המחיה' ולהוסיף 'ועל הכלכלה יש שאומרים שלא לומר' אך אין בזה שום קפידא ומכיון שיש שתי נוסחאות ויש להם מקור באחרונים, מה שיאמר לא הפסיד".
 (ב) שבט הלוי (שערי הברכה פרק י"ד הע' ס"ח) – "שכן היה מנהג כמה מקומות בפולין לומר 'על הכלכלה זאגט מען נישט'".
 (ג) תשובות והנהגות (ח"ג סי' ע"ה) – "ראיתי נוהגין בעל המחיה שחותמים 'על הארץ ועל המחיה' ומפסיקים משהו ומוסיפין 'ועל הכלכלה ספק', כדי לצאת מכל חשש".
 (ד) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות מ"ג) – "הנהוג לברך על המחיה בלי להזכיר ועל הכלכלה בסיומה וחבירו מוציא, והנ"ל נוהג להוסיף ועל הכלכלה, האם יענה אמן מיד אחר שאמר 'על הארץ ועל המחיה' או שימתין עד שיסיים 'ועל הכלכלה'. תשובה: אחר על המחיה".

ד. האם מסיים המעין החתימה אם 'ועל הכלכלה': ונודה לך על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה.

1. שלא לומר – טור (סעי' ח'), לבוש (סעי' י'), מג"א (ס"ק ט"ז, לשונו מובא לעיל), באה"ט (ס"ק י"ג), קיצור שו"ע (סי' נ"א סעי' ח', לשונו מובא לעיל).
 2. לומר – אבודרהם (הל' ברכות שער שני), מקור חיים (נתיבות, על מג"א ס"ק ט"ז, לשונו מובא לעיל).
 3. מראי מקומות – יד אפרים (על מג"א ס"ק ט"ז), ילקוט יוסף (סעי' כ"ה, לשונו מובא לעיל).
 (א) צ"ב: י"א שלומר מעין החתימה 'ועל הכלכלה', ולא בהחתימה עצמה [מקור חיים, יד אפרים, ילקוט יוסף]. וצ"ב, שהא אינו 'מעין החתימה'.

ה. מראי מקומות.

1. ב"ה (ס"ק ח') – "וכתב עוד ויש אומרים ונאכל מפריה ונשבע מטובה ואין לאמרו וכו'. תימה הלא קדושת הארץ הנשפעת בה מקדושת הארץ העליונה היא נשפעת גם בפירותיה שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ כי על כן הזהיר ואמר בסוף פרשת מסעי (במדבר לה לד) ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל ואמר אם תטמאו את הארץ נמשכת הטומאה גם בפירותיה היונקים ממנה וכבר נסתלקה השכינה מקרב הארץ אשר אני שוכן בתוכה ממש בגוף הארץ נסתלקה מפני הטומאה שטימאתם אותה ונמשך מזה כי גם כן אנכי מסלק שכינתי מתוך בני ישראל כי עד עתה היכל ה' המה היו בני ישראל לפי שהשכינה היתה שורה בקרבם ממש ועתה באכלם פירות היונקים מטומאת הארץ נסתלקה השכינה כי כשהטומאה נכנסת עם אכילת פירות בתוך בני ישראל יוצאת כנגדה הקדושה מקרב ישראל ועל כן ניהא שאנו מכניסין בברכה זו ונאכל מפריה ונשבע מטובה כי באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובה".
 2. הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' נ') – "שאלה: אם אינו נוטל ידיו לסעודה אלא אוכל אחר שקידש על היין פת הבאה בכיסנין וכדו', שהדין שצריך לשתות המקדש לכה"פ רביעית יין, האם נפסק בכה"ג מש"כ בשו"ת שואל ומשיב [מהדורה ה' סי' י"ח] דבכה"ג יש להקדים בברכת מעין שלוש, את הזכרת הגפן לעל המחיה, כיון דהאכילה באה ע"י היין של הקידוש בדין הוא להקדימו. תשובה: במ"ב לא חילק".

[כז] פירות מארץ ישראל.

ברכות (דף מד.) – "רב חסדא אמר: על הארץ ועל פירותיה; ורבי יוחנן אמר: על הארץ ועל הפירות. אמר רב עמרם: ולא פליגי, הא לך, והא להו. מתקיף לה רב נחמן בר יצחק: אינהו אכלי ואנן מברכין. אלא איפוך: רב חסדא אמר: על הארץ ועל הפירות; רבי יוחנן אמר: על הארץ ועל פירותיה.

- א. מעין החתימה סמוך לחתימה: האם יש להזכיר בברכת מעין שלוש בפירות ארץ ישראל, 'ונודה לך על הארץ ועל פירותיה'.
 1. כן, דיש לומר מעין החתימה סמוך לחתימה.
 (א) בן איש חי (שנה א' פר' מסעי סעי' א') – "חותם ונודה וכו', על הארץ ועל פירותיה, ברוך אתה ד' על הארץ ועל פירותיה".
 (ב) כה"ח (ס"ק נ"ח) – "וכן בברכת הפירות נוהגין לאמר ונודה לך על הארץ ועל פירותיה ובברכת היין ונודה לך על הארץ ועל פרי גפנה. וחותמין בא"י על הארץ ועל פרי גפנה".
 (ג) ארץ ישראל (סי' ג' סעי' א') – "ומכיון שצריכים לסיים מעין חתימה סמוך לברכה (פמ"ג וטור רט וכ"ה בט"ז יג ומג"א ט"ז), צריכים לסיים 'ונודה לך על הארץ ועל פירותיה' או 'ועל גפנה' או 'ועל מחיתה' (כף החיים רח נח)".
 (ד) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ד טור א') – "דעל פירות ארץ ישראל יש לומר על פירותיה גם סמוך לחתימה".
 (ה) הגר"ח זצ"ל (וזאת הברכה עמ' נ"ד אות ג'), מעיין הברכה פרק י"ב אות ל"ה) – "שאומר פעמיים על פרי גפנה".
 (ו) יביע אומר (ח"ז או"ח סי' ל' אות ד') – "בספר בירך את אברהם (דף עא רע"ב) כתב, שאין חילוק בין א"י לחו"ל במה שסמוך לחתימה, אלא כולם אומרים ונודה לך על הארץ ועל הפירות. ע"ש. אולם המנהג לומר בא"י גם בסמוך לחתימה ועל פירותיה".
 (ז) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ה אות ה'), אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ד טור א') – "דעל פירות ארץ ישראל יש לומר על פירותיה גם סמוך לחתימה".
 (ח) הגריט ווייס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ד טור א') – "דיש לומר על פירות ארץ ישראל סמוך לחתימה 'ועל פירותיה' כעין החתימה".
 (ט) וזאת הברכה (פרק ה' סוף עמ' נ"ד אות ג'), מעיין הברכה פרק י"ב אות ל"ה).
 (י) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' ר"ח סעי' י"ט) – "וכן על היין שנעשה בארץ ישראל מן הענבים שבכרמים של ארץ ישראל, צריך לחתום ועל פרי גפנה, בין כששותים אותו בארץ ישראל, ובין כששותים אותו בחוץ לארץ".

יא) שערי הברכה (פרק י"ד הע' ע"א) – "וכן מנהג העולם".
2. לא.

- א) ערה"ש (סעי' ו') – "וזהו בגמר חתימה אבל קודם גמר חתימה הכל מודים דצ"ל ונודה לך על הארץ ועל פרי הגפן ובפירות יאמר על הארץ ועל הפירות אפילו בא"י דדי בגמר חתימה לומר פירותיה [נ"ל]".
ב) הגרשז"א זצ"ל (ביצחק יקרא על סעי' י') – "דדוקא בחתימה חלוקין פירות הארץ מפירות חוץ לארץ אבל לא סמוך לחתימה".
ג) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ד טור א') – "דסמוך לחתימה אין נוהגין לומר בארץ ישראל ועל פירותיה".
ד) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ד טור א').
3. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ט"ו, הע' קי"ט).

ב. פירות אר"י שאכל בחו"ל: אומרים "על הפירות" או "על פירותיה" – האם תלויה במקום האכילה או במקום גידול הפירות.
1. תלוי במקום האכילה, אומרים "על הפירות".

- א) כל בו (סי' כ"ד) – "אך אם פירש מן ארץ ישראל לחוצה לארץ אין צריך לשנות מטבע חוצה לארץ אבל [צריך] להפריש מהן מעשר וכן עשה הר' יונה ז"ל להורות הלכה למעשה".
1) מאמר מרדכי (ס"ק כ') – "בב"י ... פרישה ... ועוד מצאתי ראייה ברורה לדברי מרן ז"ל בארחת חיים ... הנה שפתיו ברור מללו שיש מחלוקת בזה בין הר"ר יונה והרשב"א ז"ל ושה"ר יונה ז"ל מיירי באוכל ודאי פירות שהובאו מארץ ישראל. ואין ספק שזה היה בהעלם דבר מעיני האחרונים ז"ל שהרי היא ראייה שאין עליו תשובה".
2. תלוי במקום גידול הפירות, אומרים "על פירותיה".

א) רשב"א (ברכות סוף דף מד.) – "ומסתברא שאפילו בחוצה לארץ אי אכיל פירות הבאין מן הארץ מברך על הארץ ועל פירותיה, דהא למאי דס"ל מעיקרא דרב חסדא אמר על הארץ ועל פירותיה לא הוה קשיא לן אלא אינהו אכלי ואנן מברכין, אלמא כל היכא דאכלין אנן מברכין על פירותיה".

ב) רא"ה (ברכות דף מד.) – "הילכך בפירות ארץ ישראל ואפילו הבאים משם לכאן מסתברא דחתימנין על הארץ ועל פירותיה".
ג) נמוקי יוסף (ברכות דף מד.) – "כתב הרשב"א ז"ל שאפי' בחוצה לארץ אי אכיל מפירות הבאין מן הארץ מברכין כר' יוחנן על פירותיה דהשתא ליכא למימר טעמ' דאינון אכלי ואנן מברכין".

ד) מחבר (סעי' י') – "ואם בח"ל אוכל מפירות הארץ, חותם ג"כ על פירותיה".
ה) לבוש (סעי' י') – "לפיכך מי שאוכל פירות של הארץ בחוץ לארץ חותם גם כן על הארץ ועל פירותיה".
ו) ח"א (כלל נ' סוף סעי' ג') – "ואם אוכל מפירות האלו שגדלו בארץ ישראל, בין שאכלן בארץ ישראל או שהביאן לחוץ לארץ, מסיים על הארץ ועל פירותיה".

ז) גר"ו (סדר ברכת הנהנין פרק א' סעי' י"ב) – "ואפילו פירות ארץ ישראל שיצאו לחוץ לארץ חותמין לאחריהם על הארץ ועל פירותיה".

ח) יד הקטנה (הל' ברכות אות כ"ו).

ט) קיצור שו"ע (סי' נ"א סעי' ח') – "ובארץ ישראל או אפילו בחוץ לארץ אם אכל מפירות ארץ ישראל אומר על הארץ ועל פירותיה".

י) ערה"ש (סעי' ו') – "וכן אם אוכל פירות של א"י בח"ל יסיים ג"כ ועל פירותיה".
יא) קצות השלחן (סי' ס' סעי' ב').

יב) הר צבי (או"ח ח"א סי' ק"ח) – "רמב"ם הלכות ברכות פ"ח הי"ד: ואם היה בא"י חותם על הארץ ועל פירותיה. מלשון הרמב"ם שכתב ואם היה בא"י ולא כתב ואם היה בא"י ואכל פירות א"י, לכאורה משמע שהעיקר תלוי במקום האכילה, ואם אכל בא"י פירות חמשת המינים שגדלו בחו"ל נמי חותם על פירותיה, וכן אם היה בחו"ל אף שאוכל פירות א"י אינו חותם על הארץ ועל פירותיה. אבל בשו"ע (סימן רח סעיף י) פסק כדעת הרשב"א, שאם אוכל בחו"ל מפירות הארץ חותם ג"כ על פירותיה".

יג) משנה הלכות (ח"ו סי' מ"א ד"ה ועיין) – לשונו מובא לקמן.
יד) יביע אומר (ח"ז או"ח סי' ל') – "על היין של א"י צריך לחתום ועל פרי גפנה, בין כששותים אותו בא"י ובין כששותים אותו בחו"ל".

3. מראי מקומות.

א) ארחות חיים (הל' ברכות סי' ט') – "ורבני ארץ ישראל כיון שיושבין בא"י מפני שבח הארץ חותמין על הארץ ועל פירותיה אך אם באו פירות הארץ בחוצה לארץ אין צריך לשנות מטבע חוצה לארץ אבל צריך להפריש מעשר וכן עשה הר' יונה הלכה למעשה והרשב"א ז"ל כתב דחותמין בה על הארץ ועל פירותיה".

ג. פירות חו"ל שאכל באר"י: אומרים "על הפירות" או "על פירותיה" – האם תלויה במקום האכילה או במקום גידול הפירות.

1. תלוי במקום גידול הפירות, אומרים "על הפירות".
א) עולת תמיד (ס"ק ח') – "ומ"ש חותם גם כן. ונראה דה"ה אם אוכל בארץ ישראל מפירות דחוץ לארץ חותם גם כן סתם על הארץ ועל הפירות".

ב) אדמת קודש (ח"א או"ח סוף סי' ג') – "לכבי מהסם בפסק מו' המג"ן דפסיק ותני בפירות ח"ל הבאים לארץ שיחתום על הארץ ועל פירותיה ומשמע מדבריו דאיירי כשאוכל הפירות עצמן בד"מ אם באו ענבים או זתים מח"ל לארץ וקנה מהם ישראל ואכלן כמו שהן שיחתו" על הארץ ועל פירותיה ודבר זה ק' הוא בעיני דמאיזה צד נעשו פירותיה כדי שיחתום כן ומה ראייה מבי' מדברי הר"מ הא הר"מ ל"ק אלא כשנקבעו ר"ל כשגמרן היש' הקונה אחר שנכנסו לארץ לפי' הרב הנז' אבל כשאכלן כמו שהם מ"ש יחתום על פירותיה. אלא דע"כ מהראיה שהביא הרמב"ם צ"ל דאיירי בפירות שבאו מח"ל לארץ וקנאם הישר' ונעשה גמר מלאכתן ביד

- ישר' מאחר שבאו לארץ אף על גב דאכתי ק"ל דלא היה לחתום אלא לפ' כן צ"ל על צד הדחק וכמ"ש שבקיה לקרא דאיהו דחיק ומוקי אנפשיה".
- ג) **א"ר** (ס"ק י"ח) – "ולדינא נ"ל דבוודאי באו מחו"ל לארץ ישראל יברך על הפירות".
- ד) **מ"ב** (ס"ק נ"ב, ס"ק נ"ד) – "שאינן יכול לומר פירותיה כיון שאינם מפירות של א"י ואפילו הובאו לא"י ואכלן שם כיון שגדלו בחו"ל [ע"ת וא"ר]".
- ה) **ערה"ש** (סעי' ו') – "וכן להיפך כשאוכל פירות חו"ל בא"י יאמר ועל הפירות".
- ו) **קצות השלחן** (סי' ס' סעי' ב') – "ובחוץ לארץ על הארץ ועל הפירות וכן על פירות חו"ל שהובאו לארץ ישראל".
- ז) **משנה הלכות** (חו"ס סי' מ"א ד"ה ועיין) – "כתבו האחרונים ז"ל דתלוי במאכל ולא במקום כלומר שאם אוכל פירות א"י בחו"ל נמי אומר ועל פירותיה וכן להיפוך".
- ח) **שערי הברכה** (פרק י"ד סוף סעי' ל"ט, הע' ע"ד).
- ט) **פסקי תשובות** (אות ט"ו).
2. תלוי במקום האכילה, אומרים "על פירותיה".
- א) **מור וקציעה** (עמ' קפ"ה ב') – "אבל הרשב"א כתב מסתברא שאפילו בחו"ל אי אכיל פירות הבאין מן הארץ מברך על הארץ ועל פירותיה. וכן קבע בש"ע [סעיף י] להלכה. א"כ י"ל ק"ו לפירות חו"ל שבאו לארץ, דהא בבא דרישא פלוגתא היא לענין חלה, ובבא דסיפא דידן לכ"ע חייבין כדתנן ריש פ"ב דחלה, אף על פי שיש לחלק, אינו נ"ל".
- ב) **דבר יהושע** (ח"ב סי' כ"ח, ח"ד סי' ט') – "וצריך להבין דברי רב עמרם דלכאורה נראה דפליגי בהא בניי בבל עם בני א"י ואמאי קאמר ולא פליגי. אבל באמת נכון הדבר דרב עמרם ס"ל דלכו"ע צריך לברך רק על פירות א"י שנשתבחה בהן הארץ ואפי' הדר בחו"ל מברך על פירותיה של ארץ ישראל, ולכך הדריש בחו"ל אם יאמרו 'על הפירות' בלבד נראה כמברך על הפירות שאוכל במקומו לכך צריך לפרש 'על פירותיה' לומר שמברך על פירות א"י, אבל הדריש בא"י אף אם יאמרו על הפירות סתם יהי' משמע דעל פירות הארץ קמברך על הארץ ועל פירותיה. אבל רנב"י ס"ל דאין הברכה על פירות א"י דוקא אלא **על כל הפירות שאוכל** מהן, לפיכך בן חו"ל שאוכל פירות חו"ל אינו יכול לומר 'על פירותיה' של הארץ דהא הוא אינו אוכל מהם, רק בן א"י אפי' הביאו לו פירות חו"ל מברך 'על פירותיה' דלשטמע טפי שמברך על פירות א"י דלא שייך אתקפתא דרנב"י דהא באמת הוא רגיל לאכול פירות א"י הדריש לסברת רב עמרם. לפי"ז יצא לנו דאין הדבר תלוי בפירות שאוכל עכשיו אם הם מא"י או מחו"ל אלא העיקר אם הוא דר בא"י ואוכל פירותיהן או לאו אע"פ שעכשיו אכל פירות חו"ל".
3. מראי מקומות.
- א) **הר צבי** (או"ח ח"א סי' ק"ח) – "ולענין פירות חו"ל שבאו לארץ לא הוזכר בשו"ע. אולם בספר אליה רבה העלה שאם בודאי באו מחו"ל לא"י חותם על הפירות, ולעומת זאת העלה בספר מור וקציעה, שלדעת הרשב"א שסובר שהאוכל בחו"ל פירות הבאים מן הארץ מברך על פירותיה, ק"ו לפירות חו"ל שבאו לארץ, דהא בבא דרישא פלוגתא היא לענין חלה ובבא דסיפא דידן לכו"ע חייבין כדתנן רפ"ב דחלה, עיין שם. ומדקדוק לשון הרמב"ם יוצא שלענין חתימת על פירותיה הוי בשני הצדדים כמו לענין חלה".
- ב) **ציץ אליעזר** (ח"א סימן ט אות ח') – "בספר אדמת קדש ... שבחאו"ח (סימן ג') נשאל ע"ד צמוקים שהביאו אותם מחו"ל לארץ ישראל ושרו אותם במים ועשו מהם יין. אי בחתימה ברכה אחרונה יחתום על הארץ ועל פרי גפנה כפירות א"י עצמם מאחר שחייבים הם בתרומה ומעשר, או לא יחתום כי אם דווקא על הארץ ועל הפירות כדמעיקרא. דבתר עיקר הפירות אזלינן. והשיב. דמאחר שהגמר מלאכה היה מאחר שנכנסו הפירות לארץ יחתום על פירותיה, דמכיון שבכה"ג חייבין במעשר מן התורה, כפירות הארץ ממש הוו, עיין שם באריכות תשובות".

ד. ספק פירות ארץ ישראל.

1. חותם על הפירות, אפי' כשאוכל בארץ ישראל.
- א) **א"ר** (ס"ק י"ח).
- ב) **מ"ב** (ס"ק נ"ד) – "אבל בספק כגון בחו"ל הסמוכה לא"י יאמר על הפירות וה"ה כשאוכל בא"י ואינו יודע אם הם מפירות הארץ או שהובאו מחו"ל יברך ג"כ על הארץ ועל הפירות".
- ג) **קצות השלחן** (סי' ס' ס"ק ה').
- ד) **וזאת הברכה** (מעין הברכה פרק י"ב אות ל"ו).
- ה) **פסקי תשובות** (אות ט"ו, הע' קי"ד) – "ובספק אם הפירות מארץ ישראל או מחו"ל יאמר 'על הפירות'. [משנ"ב סקנ"ד, ועיין בכה"ח סקנ"ט שבכלל הספק הוא בפירות ותבואה שגדילה בשטח שכבשוהו עולי מצרים אך לא כבשוהו עולי בבל, בשם הברכ"י ועו"פ. ובשו"ת דברי יוסף (להגר"י שוורץ זצ"ל) סי' י"א כותב **שלענין עבר הירדן המזרחי (והגולן בכלל זה)** הגם שנחלקו הפוסקים אם יש לו דין אר"י, מ"מ לענין חתימה על הפירות יש לו דין ארץ ישראל לכו"ע".
2. בארץ ישראל מסיים על פירותיה.
- א) **עולת תמיד** (ס"ק ח') – "וכתב הב"ח בפירוש הר"ר יונה דאם אוכל בחוץ לארץ ומסתפק אם הפירות הם מארץ ישראל חותם גם כן סתם ואינו משנה הברכה מחמת ספק וה"ה אפכא בארץ ישראל ג"כ אינו משנה מספק וחותם על הארץ ופירותיה".
3. מראי מקומות.
- א) **תשובות הנהגות** (ח"ג סי' ע"ה) – "ובפירות הארץ כשלא ידוע המקור אני נוהג בס"ד לעצמי לומר 'על הארץ ועל פירותיה' ומפסיק קצת ואומר 'ועל הפירות ספק'".

ה. אם בירך על פירות חוץ לארץ "על פירותיה": **בדיעבד**.

1. יצא.

- (א) דבר יהושע (ח"ב ריש סי' כ"ח) – "אף אם בירך על פירות חו"ל ואמר 'על פירותיה' יצא".
- (ב) על הגרר"ק זצ"ל (דרך אכילה ריש עמ' נ) – "שאלה: מה הדין אם אכל פירות חו"ל ובירך 'על פירותיה'. תשובה: יצא, וצע"ק".
- (ג) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ב אות ל"ו) – "אינו חוזר".
- (ד) משמרת המועד (ברכות דף מד, עמ' קע"ט) – "ודאי אף אם ישנה ויברך על פירותיה על פירות חו"ל יוצא יד"ח, וכל הנידון רק במטבע הברכה, ותו לא מידי".
- (ה) פסקי תשובות (אות ט"ו) – "וכל זה אינו לעיכובא, דבדעיבד אם אמר על פירות ארץ ישראל 'על הפירות' או על פירות חו"ל 'על פירותיה' יצא ידי חובתו".
2. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק י"ד הע' ע"ד).
- (א) קצות השלחן (סי' ס"ק ה') – "אבל בודאי מחו"ל אם חתם 'ועל פירותיה' צ"ע אם יצא כיון שמברך 'ועל פירותיה' של א"י ואלו שאכל הם מחו"ל נמצא שלא בירך עליהם ועי' בגמ' אינהו אכלי ואנן מברכינן וברש"י שם, אך מלשון המג"א סי' ר"ח סקט"ז משמע קצת דיצא בדיעב' וצ"ע".
- (ב) הגרר"ק זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק נ"ב) – "יש להסתפק אם בירך על פירות חו"ל 'פירותיה' אם יצא בדיעבד, ומסתבר דיצא בדיעבד. וצ"ע, דאיך שייך לצאת, בשקר מוחלט".

1. יין מענבי ארץ ישראל.

1. יסיים ועל פרי גפנה.
- (א) אדמת קודש (ח"א או"ח סי' ג') – "שאלה פירות חו"ל שבאו לארץ כגון צימוקים ושרו אותם במי' ועשו מהם יין מספקא לן בחתימת ברכה אחרונה אם יחתום על הארץ ועל פרי גפנה כפירות א"י עצמה מאחר שחייבים הם בתרו' ומעשר כמ"ש "...".
- (ב) הו"ד בפרי הארץ (ח"ג, סוף מפתחות).
- (ג) הו"ד בברכי יוסף (ס"ק י"ב) – "גם אם הביאו צימוקים מחו"ל לארץ ועשו מהם יין בארץ ישראל אף שבארץ ישראל נגמר היין, יחתום על פרי הגפן. הרב פרי הארץ שם".
- (ד) הו"ד בשע"ת (ס"ק י"ד).
- (ה) כה"ח (ס"ק נ"ח) – לשונו מובא לעיל.
- (ו) הר צבי (או"ח ח"א סי' ק"ח) – לשונו מובא לקמן.
- (ז) ארץ ישראל (סי' ג' סעי' א') [לשונו מובא לעיל], עיר הקודש והמקדש ח"ג פרק כ"ה סעי' ג' אות א') – לשונו מובא לקמן.
- (ח) משנה הלכות (ח"ו סי' מ"ו).
- (ט) שבט הלוי (שערי הברכה פרק י"ד הע' ס"ח, מבית לוי ח"ז עמ' ס"ז) – לשונו מובא לקמן.
- (י) יביע אומר (ח"ז או"ח סי' ל') – לשונו מובא לעיל.
- (יא) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ד טור א') – לשונו מובא לקמן.
- (יב) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ב אות ל"ה).
- (יג) שערי הברכה (פרק י"ד סעי' ל"ט) – לשונו מובא לקמן.
- (יד) פסקי תשובות (אות ט"ו, הע' קי"ז) – "והמנהג בארץ ישראל לחתום גם על יין מענבי ארץ ישראל 'על הארץ ועל פרי גפנה'. [הנהגה, בראשונים והטור וש"ע עפ"י הגמ' (ברכות מ"ד א) לא מוזכר השינוי בנוסח בין ארץ ישראל לחו"ל אלא לענין פירות, אך בברכ"י (המובא בקצרה בשע"ת הכא) מוזכר מנהג זה, וכן מפורש בס' אדמת קודש ח"א סי' ג' ושדה הארץ ח"ג סי' ו' וכה"ח סקנ"ח וכן המנהג פשוט וכמ"ש בשו"ת משנה הלכות ח"ו סי' מ"ו, ובשו"ת קנין תורה ח"ד סי' כ"א מביא בשם האדמור"ר מסאטמאר זצ"ל שהיה חותם בארץ ישראל 'על הארץ ועל פרי הגפן' וכתשובה לשאלה אמר שלא מוזכר בטוש"ע ובראשונים לומר על פרי גפנה, ובתשובות והנהגות ח"ג סי' ע"ה מביא בשם האדמור"ר מבעלזא זצ"ל שגם בפירות היה מסיים 'על הפירות' וכנראה משום שהיה חושש שמא הפירות אינם מגבולות הארץ]".
2. יסיים על פרי הגפן.
- (א) על קצות השלחן (סי' ס"ק ה') – לשונו מובא לקמן.
- (ב) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ט אות צ"ג ד"ה ושמעתי) – "ושמעתי את מו"ר מסיים על הארץ ועל המח' ועל פרי הגפן ברוך וכו' ועל הגפן ולא אמר על פרי גפנה".
- (ג) אדמו"ר מסאטמאר זצ"ל (קנין תורה בהלכה ח"ד סי' כ"א) – "ות"ח א' העיד לי בפה שבהיות רביה"ק מסאטמאר זי"ע בא"י חתם על הארץ ועל פרי הגפן והי' מי שהעיר לו דכאן חותמין עה"א ועל פרי גפנה ועז"א כי אין מזוה זכר בגמ' רק ועל פירות' בלבד עכ"ק".
- (ד) קנין תורה בהלכה (ח"ד סי' כ"א).
3. מראי מקומות – הלכה קטנות (ח"ב סי' נ"ה, לשונו מובא לקמן), הגרי"ט ווייס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ד סוף טור ג', לשונו מובא לקמן).

ז. מראי מקומות.

1. הגרר"ק זצ"ל (דרך אכילה סוף עמ' מ"ט) – "שאלה: פירות שצמחו במקומות שנכבשו רק בימי יהושע בן נון ולא ע"י עולי בבל, האם מברכים עליהם על הארץ ופרותיה, או על הארץ ועל הפירות. תשובה: יתכן".

[כת] קמח מארץ ישראל.

- א. האוכל מאכל העשוי מקמח של ארץ ישראל: יסיים על הארץ ועל המזון או יסיים על הארץ ועל מזונותיה.

1. יסיים על הארץ ועל מזונותיה.
- (א) תוס' ר' יהודה החסיד (ברכות סוף דף מד.) – "ר' יוחנן אמר על הארץ ועל פירותיה. נראה דהכי נמי יש לברך בברכת המזון לבני ארץ ישראל על הארץ ועל מזונותיה במקום על הארץ ועל המזון".
- (ב) נמוקי יוסף (ברכות דף מד.) – "וכתבו בתוספות שבני ארץ ישראל נמי כשמברכין ברכת המזון יש להם לברך על הארץ ועל מזונותיה".
- (ג) אגודה (ברכות פרק ו' אות קס"א) – "רבי יוחנן אומר על הארץ ועל פירותיה ולא פליגי הא להו לן מכאן הוכיח ר"י דבארץ ישראל אין לברך על הארץ ועל המזון כמו שאנו מברכין אלא יש לברך על הארץ ועל מזונותיה".
- (ד) כפתור ופרח (פרק י', נוסח ברכה אחרונה) – "ואם בארץ ישראל ועל פירותיה, ועל מחיתה, ועל מזונותיה".
- (ה) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' י' ד"ה ובא"י) – "אגודה".
- (ו) פאת השלחן (הל' ארץ ישראל סי' ב' סעי' י"ד) – לשונו מובא לקמן.
- (ז) באר משה (ח"ו דיני בני א"י והו"ל סי' קפ"ז).
2. יסיים על הארץ ועל המזון.
- (א) הלכה קטנות (ח"ב סי' נ"ה) – "שאלה: מה שמסיימים בא"י על הארץ ועל מחייתה (ועל כלכלתה) וכן על הארץ ועל פרי גפנה אי שפיר עבדי. תשובה: צריך לראות שבברכת מזון מסיימין על הארץ ועל המזון ולמה א"א ועל מזונה. והיה נראה ששבח א"י בשבעה מינין אלו לפי שהם מזון ואור ומשמחין את העולם לפי שברוב מקומות אין נמצאין כולם ביחד יש איקל'י שאינו מוציא חטים ויש שאין בו תמרים ויש שאין בו גפנים וזתים ומכלל שבחי א"י דמלבד כל שאר פירות שידועים בעולם אלו השבעה שהם ראשים וטובים מן הכל נמצאים יחד ולכן יש לשבח על הארץ ועל כל פירותיה יחד אבל גפנה או על מחיתה שהם דברים פרטים אין בהם שבח כל כך ולפי זה על היין יותר טוב שיחתום ועל פירותיה כמו שפסק בש"ע סי' ר"ח ולענין על מחייתה אין לשנות מנהג ראשונים (עי' יד אפרים שם) דאע"ג דאם בדיעבד סיים על הפירות במקום על המחיה נראה דאפשר דיצא מ"מ לכתחילה לא ידענא. וצ"ע בש"ע דין י"א עם דין י"ב סי' ר"ח (עי' מג"א שם ס"ק כ'). ומ"ש בב"י משם רמב"ם (פ"ח דברכות הלכה י"ד) שאינו בנוסח שלנו".
- (ב) ברכי יוסף (ס"ק י') – לשונו מובא לקמן.
- (ג) ליקוטי מהרי"ח (סדר ברכת הנהנין ד"ה והנה) – לשונו מובא לקמן.
- (ד) אדר"ת (הג' על ס' פאת השלחן סי' ב' סעי' י"ד, סוף הוצאת לונץ) – "לא נהגו כן, ואולי מפני שלא נודע בכירור אם הם מא"י מה לעת הזאת שמביאים הרבה לאה"ק מחו"ל משא"כ בפירות שנוח יותר להכיר ולהודע, וגם מדנקיט הגמ' בברכות מ"ד מחתם במאי חתים על הארץ ועל הפירות או ועל פירותיה, ולא נקיט על הארץ ועל מחייתה הקודמים בתורה וקודמים לברכה, ש"מ דעיקר קפידת ההכרה בברכות הוא דוקא על הפירות דנאכלים על פי רוב כמו שהם ויש בהם היכר יותר שהם מארץ ישראל".
- (ה) עיר הקודש והמקדש (ח"ג פרק כ"ה סעי' ג' אות א', ארץ ישראל סי' ג' סעי' א') – לשונו מובא לקמן.
- (ו) אג"מ (יו"ד ח"ג סי' קכ"ט אות ד') – לשונו מובא לקמן.
- (ז) הגרשו"א (צ"ל (מנחת שלמה על פרק כיצד מברכים, נדפס בקובץ תורני צוהר אוהל ברוך עמ' רנ"ט) – לשונו מובא לקמן.
- (ח) קנין תורה בהלכה (ח"ד סי' כ"א).
- (ט) ציץ אליעזר (חי"א סי' י"ב) – "ברור הדבר להלכה שאין לשנות ממטבע חתימת ברכת הארץ אשר יהושע בן נון תיקנה, וגם כשידוע שהלחם נעשה מקמח של א"י בכל זאת יש לחתום רק: על הארץ ועל המזון".
- (י) ביע אומר (ח"ז אות סי' ל') – "אבל בבהמ"ז החתימה על הארץ ועל המזון אין לשנותה כלל".
- (יא) זרע יעקב (על סעי' י') – "ובברכ"י ... ולא נהגו כן משום דעל מזונותי יוכל להשתמע על מזונות שמזינה את הארץ ולא על מה שמוציאה וכמדומני ששמעתי בשם הגה"ק מבריסק צללה"ה נימוק זה על המחיתה שמשמעה מחית הארץ משא"כ פירותי משתמע שפיר שמוציאה הפירות, וי"ל עוד טעם מה שאין אומרים על מזונותי משום דבהמ"ז שכיח שאחד מזמן ומוציא אחרים ויתכן שאחד מהמסובין אוכל פת מתבואת א"י ואחרים אכלו פת מתבואת חו"ל שהם אינם יכולים לומר מזונותי לכן לא נהגו לשנות מנוסח ועל המזון עי"ל סי' קפ"ז ס"ק ג' במ"א בסופו".
- (יב) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ב אות ל"ה).
- (יג) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' ר"ח סעי' י"ט) – "אבל בברכת המזון החתימה על הארץ ועל המזון אין לשנותה כלל".
- (יד) משמרת מועד (ברכות דף מד. ד"ה מיחתם, עמ' קע"ח) – לשונו מובא לקמן.
- (טו) פסקי תשובות (סי' קפ"ז סוף אות א') – "ונוהגין לומר על הארץ ועל המזון, ואף בארץ ישראל אין משנים לומר על הארץ ועל מזונותיה".
3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק י"ד הע' ס"ח).

ב. האוכל מאכל העשוי מקמח של ארץ ישראל האם חותם בברכה מעין ג' על מחייתה.

1. כן.

- (א) כפתור ופרח (פרק י', נוסח ברכה אחרונה) – "ואם בארץ ישראל ועל פירותיה, ועל מחיתה, ועל מזונותיה".
- (ב) חכמת אדם (שערי צדק, שער משפטי הארץ פרק י"א סעי' י') – "האוכל ממינים שנשתבחה ארץ ישראל מסיים על הארץ, על ה' מיני דגן ועל פירותיה. ובכפתור ופרח דף לו ע"ב [פ"י] כתב דמסתברא דגם יסיים על הארץ ועל מחייתה (שם רח [סעי' י])."
- (ג) ברכי יוסף (ס"ק י') – "נשאל הרב הלכות קטנות ח"ב סי' נ"ה אמאי דנהגין בארץ ישראל לחתום על המחיתה ועל כלכלתה מעין דוגמא דעל פירותיה, ולא מצא הרב סמך למנהג, ומ"מ כתב דאין לשנות מנהג ראשונים, עכ"ד. וימצא כתוב בספר כפתור ופרח דף ל"ו ע"ב (ריש פרק י) כתב בהדיא בארץ ישראל חותם על המחיתה כמו ברכת הפירות. ומיהו שם כתב דחותם ג"כ על הארץ ועל מזונה. וגם באגודה פרק כיצד מברכין כתב בשם ר"י דבארץ ישראל יברך על הארץ ועל מזונותיה, ע"ש. ולא נהגו כן".

(ד) פאת השלחן (הל' ארץ ישראל סי' ב' סעי' י"ד) – "פסק רבינו יצחק בעל התוספות וספר האגודה דבארץ ישראל בברכת המזון לא יסיים על הארץ ועל המזון אלא יסיים על הארץ ועל מזונותיה. וכן בברכת מעין ג' על הארץ ועל מחייתה כמו בברכה דפירות שמסיים על הארץ ועל פירותיה וכן פסק ספר כפתור ופרח פרק י"א."

(ה) בן איש חי (שנה א' פר' מסעי סעי' א') – "ואם אוכל מיני מזונות שגדלו בארץ ישראל עצמה, חותם על הארץ ועל מחייתה ועל כלכלתה."

(ו) כה"ח (ס"ק נ"ח) – "וכן בברכת על המחיה נוהגין לחתום ברוך אתה ה' על הארץ ועל מחייתה, וכ"כ הברכ"י אות יו"ד וגם אחר כי אתה טוב ומטיב לכל נוהגין לומר ונודה לך על הארץ ועל מחייתה כדי שיהיה מעין חתימה סמוך לחתימה כנו' באות הקודם."

(ז) עיר הקודש והמקדש (ח"ג פרק כ"ה סעי' ג' אות א') – "על פירות ארץ ישראל משבעת המינים מסיימים בברכה אחרונה 'על הארץ ועל פירותיה' (ברכות מ"ד וטוש"ע ר"ח). ויש להוסיף שכן גם במיני מזונות, מדגן שגדל בארץ ישראל, שמסיימים 'ועל מחייתה', וביין מענבי הגפן שבארץ ישראל מסיימים 'ועל פרי גפנה' (ראה פאת השלחן סימן ב' אות ב'). אולם מה שהביא חו"ז גאון ישראל בעל פאת השלחן (שם סעי' י"ד) בשם רבינו יצחק בעל התוס' ובעל האגודה שגם בברכת המזון מסיימים 'על הארץ ועל מזונותיה' - לא נהגינו כן."

ארץ ישראל (סי' ג' סעי' א') – "ברכת מעין שלש ... ויש להוסיף (מה שלא הזכירו שם), שגם על מיני מזונות מדגן הגדל בארץ ישראל מסיימים 'ועל מחייתה'."

(ח) באר משה (ח"ז דיני בני א"י וחול' סי' קפ"ז).

(ט) משנה הלכות (ח"ו סי' מ"א) – "אפשר כיון דבא"י כעת רובא דרובא מהקמח הוא מה שמביאים מארה"ב ושאר מקומות בחו"ל ואולי משום זה לא ידוע כל כך מהמנהג עכ"פ מבואר דאין נפ"מ בין פירות ומיני קמח."

1) אמנם עי' משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ד סוף טור ג') – "דאין אומרים על דבר העשוי מקמח ארץ ישראל על מחייתה."

י) ביע אומר (ח"ז או"ח סי' ל') – "וכן עיקר להלכה ולמעשה, שאם הדבר ברור שהדגן מא"י צריך לחתום 'ועל מחייתה'."

יא) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ד טור א') – "דמסתבר דכמו שאומרים על פירות ארץ ישראל 'על פירותיה ונוהגים לומר על יין מענבי ארץ ישראל 'על פרי גפנה' אף שלא כתוב כן להדיא בגמ' כן יש לומר על דבר העשוי מקמח של ארץ ישראל כגון דבר העשוי מקמח מצה של פסח שזה בודאי קמח של ארץ ישראל 'ועל מחייתה'."

יב) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' י') – "האוכל עוגות או תבשיל מקמח מצה שמורה מברך 'על הארץ ועל מחייתה', כי קמח מצה שמורה בארצנו כלו מארץ ישראל ולא מיבוא'."

יג) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' ר"ח סעי' י"ט) – "אם הדבר ברור שהדגן בא מארץ ישראל צריך לומר בחתימת ברכת מעין שלש 'ונודה לך על הארץ ועל מחייתה, ברוך אתה ה' על הארץ ועל מחייתה'."

2. לא.

א) רא"ה (ברכות דף מד.) – "ובחמשת המינין חתימין על המחיה ועל הכלכלה ובהא לא ידעין לאפרושי בין דידן לדידהו".

ב) הלכה קטנות (ח"ב סי' נ"ה) - לשונו מובא לעיל.

ג) נצי"ב (העמק שאלה שאילתא נ"א ס"ק ט"ו) – "משום דעל הפירות אין מברכין אלא על שבח הארץ ולא על מינים שאינם משבח הארץ ... משא"כ על המזון מברכין על לחם הבא מחמשת המינים, היינו גם כוסמין שפון שבולת שועל שאינם בכלל שבח הארץ וכדתניא בתוספתא והביא הרא"ש פ' כיצד מברכים סי' כ"א ... וזה פשוט דא"א לברך אותה ברכה בארץ ישראל עצמה בשני נוסחאות ... בספר פאת השלחן בשם האגודה והכפתור ופרח, אבל לא נראה הכי דעת הפוסקים ז"ל."

נצי"ב (מרומי שדה ברכות סוף דף מד.) – "דוקא בפירות שנשתבחה בהן ארץ ישראל יש לומר הכי (על פירותיה). משא"כ במזון ומחיה ..."

ד) לקוטי דינים וביאורים (בסידור הגר"א בנגלה ובנסתר, עמ' קס"ב-ב) – "מה שכתב [במעשה רב] וחותם על הארץ ועל המחיה - אפשר שכולל ג"כ שלא לומר ועל מחייתה אפילו בא". וכן נ"ל דמנ"ל לשנות המטבע הנזכר בגמ' דבגמ' לא נזכר רק אצל פירות שבא"י אומר על פירותיה ולא בברכת על המחיה."

ה) אור שמח (הל' ברכות פרק ח' הל' י"ד) – "ואם היה בארץ ישראל חותם על הארץ ועל פירותיה. לפי שעקר הברכה נתקן על הפרי שלא נשתנה וניכרת גידולו, אבל מזון ומחיי דאשתנו, דכוסס חיטה מברך בורא פרי האדמה (ברכות לז, א), לא אמרי ועל מחייתה, או על מזונותיה, אפילו אוכל בארץ ישראל, ופשוט, ועיין פאת השלחן."

ו) ליקוטי מהרי"ח (סדר ברכת הנהנין ד"ה והנה) – "ולכאורה לפ"ז בברכת על המחיה צריך בארץ ישראל ג"כ לומר (על הארץ ועל מחייתה) ובאמת כ"כ בשע"ת בשם הלק"ט ועיין בתוס' ר"י החסיד שגם בברכת המזון בארץ ישראל יסיים (על הארץ ועל מזונותיה) ע"ש וצ"ע שלא נמצא מכל זה שום רמז בכל הפוסקים ובטוש"ע ולולי דמסתפינא הייתי אומר שזה לא ניתקן אלא דוקא בברכת הפירות משום דאין מברכין אותה אלא על פירות שנשתבחו בהם ארץ ישראל משא"כ בברכת המחיה או ברכת המזון שנתקנה על כל חמשת מיני דגן ואף שכל חמשת מיני דגן בכלל חטה ושעורה הם מ"מ כיון דאינם מבוררים בפסוק בהדי' לא נחשב מז' מינים כמ"ש בשו"ע סי' קס"ח ובמג"א ס"ק ב' ע"ש."

ז) אדר"ת (הג' על ס' פאת השלחן סי' ב' סעי' י"ד, סוף הוצאת לונץ) - לשונו מובא לעיל.

ח) עי' קצות השלחן (סי' ס' ס"ק ה') – "ועי' בברכ"י סי' ר"ח דבא"י חותמין ועל מחייתה וכן מוכח שם רעל היין חותם 'ועל פרי גפנה', אולם מסידור אדמו"ר בנוסח הברכה מעין ג' דלא הזכיר מזה משמע דס"ל דאין חילוק בין א"י לחו"ל רק בברכת הפירות."

ט) אג"מ (יו"ד ח"ג סי' קכ"ט אות ד') – "הזכרת על מחייתה בברכה מעין שלש לענין ברכת מעין שלש במיני מזונות בא"י אם יש לשנות ולומר על הארץ ועל מחייתה כמו שמשנים במעין שלש על הפירות לומר על הארץ ועל פירותיה וכן בברכת המזון לשנות על פת מתבואת א"י בברכה שניה על הארץ ועל מזונותיה, בודאי אין בידנו לשנות בנוסח הברכות כלום וממילא אין לשנות, ואף

שראית בספר פאת השלחן דהר"י בעל התוס' פסק כן כיון דבתוס' ורא"ש לא מצינו זה אין לסמוך ע"ז וכן על האגודה וכפתור ופרח כיון שהפוסקים המפורסמים לא כתבו זה אין לשנות הברכה בא"י, וכמזומה לי שהמנהג גם בא"י שלא לשנות".
 (י) הגרש"א זצ"ל (מנחת שלמה על פרק כיצד מברכים, נדפס בקובץ תורני צוהר אוהל ברוך עמ' רנ"ט ד"ה על) – "כתב בס' כפתור ופרח וכן הוא בשיטה מקובצת הכא דכמו שמשנים בפירות א"י ובמקום 'על הפירות' אומרים 'על פירותיה' לרמוז שבח א"י, הכי נמי בעל המחיה אומרים 'על מחיתה' וכן בברכת המזון כשאומרים בברכה שניה 'על הארץ ועל המזון' הרי שבארץ ישראל חותמין 'ועל מזונותיה' ועיי"ש. מ"מ אין נוהגין כן משום דלא מינכר 'פרי ארץ ישראל' **דהא נשתנה** ללחם".

(יא) קנין תורה בהלכה (ח"ד סי' כ"א).
 (יב) שבט הלוי (שערי הברכה פרק י"ד הע' ס"ח) – "שעל היין אומרים 'על גפנה' משום שזה מיוחד ליין הגדל בא"י, משא"כ 'מחיה' שאינו מיוחד למין הגדל בא"י, דלשון מחיה הוא שם כולל למזון כמו שכתוב כי למחיה שלחני אלוקים לפניכם, ובפרט שמיני המאפה המצויים בא"י מעורבים בדרך כלל מקמח של חו"ל, ולכן אין לומר בהם 'על מחייתה'".

(יג) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ה ריש טור א', דרך ישרה ח"א פרק כ"ה אות ז') – "דעל תבשיל העשוי מקמח מצה מחיטה של ארץ ישראל יש לדון אם לברך על הארץ ועל מחייתה אבל כבר כתבו שאין המנהג כן".

(יד) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ה טור א') – "דאין נוהגים לומר על דגן של ארץ ישראל על מחייתה".
 (טו) הגר"ט ווייס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ד סוף טור ג') – "דלגבי יין של ארץ ישראל יש בזה מנהגים שונים אם לומר על פרי גפנה אולם על מיני דגן של ארץ ישראל בודאי יש לומר על המחיה ולא על מחייתה דמחיה פירושו מזון ואינו מיוחד לארץ ישראל".

(טז) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ה טור א') – "דחמיו הגאון רבי שרגא פייבל פראנק זצ"ל נהג לומר על דגן של ארץ ישראל על מחייתה. אולם מנהג העולם אינו כן".

(יז) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ב אות ל"ה).

(יח) משמרת מועד (ברכות דף מד. ד"ה מיחתם, עמ' קע"ח) – "צ"ע אמאי לא קאמר נמי על הארץ ועל מחייתה בה' מיני דגן. וי"ל דעל המחיה הוי דומיא דמזון, והלא גם בברה"מ לא חתמין על הארץ ועל מזונותיה, והטעם דברכת המזון והברכה היא על המזון עצמו דהיינו השובע הנגרם והבא ע"י מזון והרי נשתנית צורת החטה עצמה באפייתה ללחם כדי להביא לידי דבר שדרכו להאכל לשובע דהיינו הלחם, ולא שייך לברך על הלחם בתור המין שיוצא מהארץ שהרי נשתנה, ורק הברכה על המזון והשובע שבא מפירות הארץ לפיכך אין מקום להזכיר את גוף הפרי עצמו רק את המזון שבא על ידו, וממילא אין אומרים על מזונה, דרק כשהברכה היא על עצם הפרי עצמו אמרי' על פירותיה. ולכן בעל המחיה נמי שהברכה אינה על גוף הפרי שהרי נשתנה במעשה קדירה או האפיה רק על המזון והמחיה שבא על ידו לפיכך לא מברכי' על מחייתה, וכ"נ מפשטות הגמ' וסתומת כל הראשו' ז"ל בזה, ודברי פאת השלחן בזה לברך על מחייתה צ"ע. ושור"ר באור שמח הל' ברכות שכבר כ' כן והנאני, וכן המנהג".

3. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' צ"ה), שערי הברכה (פרק י"ד הע' ס"ח).

(א) הלכות קטנות (ח"ב סי' נ"ה) – "ולענין על מחייתה אין לשנות מנהג ראשונים דאע"ג דאם בדיעבד סיים על הפירות במקום על המחיה נראה דאפשר דיצא מ"מ לכתחילה לא ידענא".

(ב) הר צבי (או"ח ח"א סי' ק"ח) – "דאפשר שלכן לא תקנו לומר בארץ ישראל על מחייתה כמו שתקנו על פירותיה בחמשת מיני פירות, משום שעיקר הדבר שתקנו בפירות של חמשת המינים לחתום בא"י על פירותיה הוא משום שבח א"י שבפירות אלו נשתבחה א"י, וזה שייך רק בברכת על הארץ ועל הפירות שנתקנה רק בחמשת מיני פירות אלו האמורים בשבח הארץ. משא"כ לענין ברכת על המחיה שלא נתקנה רק במעשה קדירה של חטה ושעורה האמורים בשבח הארץ, אלא על כל ה' מיני דגן הכולל גם כוסמין, שכולת שועל ושיפון שלא נאמרו בשבח הארץ, ולכן לא תקנו בברכה זו לומר בא"י על מחייתה ... ואני ברכתי לפניו (בח' סיון תרע"ד) על המחיה ועל פרי גפנה, מפני שהמזונות לא ברורים לי אם הם מאה"ק ...".

(ג) ציץ אליעזר (ח"א סי' י"ב) – "וכידוע אנו האשכנזים חותמים בכל גוונא רק: על הארץ ועל המחיה, ורק אחינו הספרדים חותמים על מחייתה. (וככתוב בספריהם)".

(ד) הגר"ש זצ"ל (שיעורי הגר"ש"א ברכות עמ' תפ"ח) – "ואולי מפני שמצוי אצלנו הרבה קמח המיובא מחו"ל, ואין אנו יודעים מהיכן הוא הקמח. משא"כ בפירות או ביין יודע הוא בודאות שהם מפירות א"י".

כט [ברכה אחרונה על פירות א"י וחז"ל.

א. חותם "על פירותיה" [כשאכל שיעור מפירות אר"י].

1. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ח אות צ"א) – "דחותם על הארץ ועל פירותיה משום דזו חתימה יותר חשובה ויש בכלל מאתים מנה".

קהלות יעקב (אסיפת יצחק י' אדר ב' תשס"ח [לשונו מובא לקמן], דרך שיחה ח"א עמ' תקכ"ו) – "שאלתי מאבי זצ"ל, איך הדין באכל פירות ארץ ישראל וחז"ל, איזה נוסח יאמר בחתימת ברכת מעין ג', וסבור הייתי לומר 'פירות', אך אבא ז"ל אמר 'ועל פירותיה' משום שבכלל מאתיים מנה, שממילא משבח שיש פירות כאלו בעולם. ושוב שמעתי שגם מו"ח שליט"א פסק כן".

2. דבר יהושע (ח"ב סי' כ"ח) – "דודאי צריך לברך 'על פירותיה' ויוצא גם על פירות חז"ל".

3. הגר"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' נ"ה אות ד' עמ' נ"ה, מעין הברכה פרק י"ב אות ל"ו, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ז אות י"ד, דרך שיחה ח"א עמ' תקכ"ו [לשונו מובא לעיל], אמנם עי' מעדני אשר (ברכות סי' צ"ו [לשונו מובא לקמן])).

4. הגר"ח זצ"ל (אסיפת יצחק י' אדר ב' תשס"ח, דרך שיחה ח"א עמ' תקכ"ו [לשונו מובא לעיל]) – "שאלה: אם אוכל פירות חז"ל ופירות הארץ ביחד, האם חותם הברכה האחרונה 'על פירותיה' או 'על הפירות'. תשובה: אמור"ר זצ"ל פסק לי על פירותיה".

5. הגר"א בנצל שליט"א (אסיפת יצחק ד' אדר ב' תשס"ח) – "שאלה: אם אוכל פירות חו"ל ופירות הארץ ביחד, האם חותם הברכה האחרונה 'על פירותיה' או 'על הפירות'. תשובה: ועל פירותי".
6. וזאת הברכה (סוף פרק ה' אות ד', בירור הלכה סי' ט"ו) – "משום שזו חתימה יותר חשובה ויש בכלל מאתים מנה".
7. חשוקי חמד (ברכות דף מד.) – "שמענו בשם הקהילות יעקב זצ"ל שהאוכל מפירות הארץ וחו"ל, יסיים בברכתו על הארץ ועל פירותיה. משום שיש בכלל מאתים מנה, וכשמודים להשי"ת על ארץ ישראל ופירותיה, כולל שבח זה גם הודיה על המתנה הקטנה יותר דהיינו פירות חו"ל. אולם אם יברך רק על הארץ ועל הפירות. תהי' ברכתו רק על הדבר הקטן ולא על פירות הארץ שהם מתנה גדולה יותר מאשר סתם פירות".
8. וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ב אות ל"ו).
9. שערי הברכה (פרק י"ד סעי' ל"ט) – "ועל פירותיה ... ועל פרי גפנה ... וכך גם יאמר כשאוכל פירות ארץ ישראל ופירות חוץ לארץ יחד".
10. פסקי תשובות (אות ט"ו) – "אם היה מפירות ארץ ישראל כשיעור יאמר על 'פירותיה' ואם לאו יאמר 'על הפירות'".

ב. חותם 'על הפירות'.

1. הגרשז"א זצ"ל (חכו ממתקים ח"א עמ' ק"ג, מעדני אשר ברכות סי' צ"ו [לשונו מובא לקמן]) – "אכל משבעת המינים, כזית מארץ ישראל, וכזית מחוץ לארץ, מברך על הארץ ועל הפירות".
2. שבט הקהתי (ח"ד סי' ס"ד) – "ונראה דמסתברא דאינו מסיים אלא הפירות סתם דלשון זה כולל הכל".
3. מעדני אשר (ברכות סי' צ"ו) – "ועל כן נראה יותר דיהתום רק 'על הארץ ועל הפירות'. וכן העידו לי עדים נאמנים שכך הורו למעשה מרנן הגרש"ז אויערבך זצ"ל ולבחל"ח הגר"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] [ודלא כמש"כ בס' וזאת הברכה סוף פ"ה (עמ' נ"ה)]".

ג. חותם 'ועל פירותיה ועל הפירות'.

1. עי' קצות השלחן (סי' ס' ס"ק ה') – "ואם אכל ח"ש מפירות א"י וח"ש מחו"ל פשוט דיהתום 'ועל הפירות', ואם אכל שיעור שלם משניהם היה נראה לכאורה שיחתום ועל פירותיה ועל הפירות, ולמעשה צ"ע".
2. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ה אות ב', הע' ב') – "ולמעשה נהג רבינו לומר 'ועל פירותיה ועל הפירות'".

ד. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ז סי' רס"ה, וע' בח"ח סי' ת"פ אות ד'), הר"מ אדלשטיין (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' ס"ג טור א').

1. הגרשפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק נ"ג) – "יש להסתפק אם אכל תערובת פירות, מקצת מא"י ומקצתן מחו"ל, מה מברך, ומסתברא דאזלינן בשוה (?), ואם אכל שיעור מכל אחד, יש להסתפק".
2. מקור הברכה (אסיפת יצחק י"ג אדר ב' תשס"ח) – "שאלה: אם אוכל פירות חוץ לארץ ושל ארץ ישראל, במה צריך לסיים הברכה אחרונה, 'על הפירות', או 'על פירותיה'. תשובה: ע' בארחות רבינו ח"א עמ' פ"ח אות צ"א דנקט שיברך ועל פירותיה משום זו חתימה יותר חשובה ויש בכלל מתאים מנה, ומובא בוזאת הברכה עמ' 55 ס"ד, וציין למקור, 'בית דוד, ארחות רבינו וכן הורה אחד מגודלי הדור'. ועיי"ש בבירור הלכה עמ' 236 אות ט"ו. וכן מובא בספר שערי ברכה פרק י"ד ס' ל"ט, ומביא בשם שו"ת דבר יהושע ח"ב ס' כ"ח, וח"ד ס' ט'. אבל מביא שם (ס"ק ע"ג) בשם קצות השלחן (ס' ס' ס"ק ה' דף פ') שלכאו' יש לברך ועל פירותיה ועל הפירות, ונשאר בצ"ע למעשה, ובשם שו"ת שבט הקהתי מביא (ס' ס"ד חלק ד') שחולק על כל זה ופוסק שיחתום ועל הפירות, וסיים בשבט הקהתי שדברי הארחות רבינו הם פלא, ואין בידי להכריע".

ל' מזכירין בה מעין המאורע במעין שלש: חנוכה ופורים - סעיף י"ב.
א. עי' סי' תרפ"ב, לשיטות ומראי מקומות.

לא] אכל פירות מז' מינים, ואכל מיני מזונות, ושתה יין.

א. אם אכל מזונות ושתה יין ובירך על המחיה, ושכח להזכיר על הגפן.

1. אין צריך לחזור.
- א) קרן ישי (ברכות דף מא.) – "נשאלתי באחד שאכל מזוני ושתה יין ובברכת מעין שלש שכח והזכיר רק עהמ"ח, אם חייב לברך מעין שלש על היין אח"כ בלחוד, והשבתי דמדברי העט"ז בס' ר"ח שהביא בשם ס' לחם רב דברכת על המחיה פוטר את היין והתמרי לכן אף בנתחייב על כלם ג"כ פוטרת ברכת על המחיה אותם".
- ב) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות נ') – "אם אכל מזונות ושתה יין, וכשבירך 'על המחיה', שכח להזכיר על הגפן וגם לא היה דעתו לפטור היין, האם צריך לחזור ולברך (ומה שכתב בבאר היטב ס"ק כג שא"צ לחזור, שמא כוונתו כשדעתו לפטור היין). תשובה: א"א לחזור".
- עי' הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קפ"א, עמ' ס"ז) – "מי שאכל מזונות ושתה יין ובירך ברכה אחרונה והזכיר רק על המחיה ושכח על הגפן, אם יצא יד"ח גם בשביל היין או צריך לחזור ולברך מעין ג' בשביל הזכרת הגפן. תשובה: יש דעות בזה".
- עי' הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קפ"ב, עמ' ס"ז) – "אם אחד אכל מיני מזונות ושתה יין ובירך אחריהם רק על המחיה ולא כלל בה על הגפן, האם צריך לחזור ולברך על הגפן או יצא במה שאמר על המחיה לחוד וע"ד שכתב הבאה"ט בס' ר"ח ס"ק כ"ג דעל המחיה פוטרת יין, או אפשר שיש לחלק בין יין לחוד כההיא דבאה"ט לנ"ד שאכל מיני מזונות וגם שתה יין, וצ"ע. תשובה: יתכן".

2. אינו יוצא.

א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' צ"א אות ו', שולחן שלמה סי' רצ"ט ס"ק י"ג) – "בס' קרן ישי' להגר"י זילברמן ז"ל עמ"ס ברכות דף מ"א פסק ... ולענ"ד נראה ... והיינו משום דדוקא אם שתה רק יין וברוך ברהמ"ז כיון שאם נאמר דלא יצא ויתחייב לברך שנית מעין ג' על היין הרי יהיו כל השלש ברכות לבטלה רק אז הוא דאמרינן דיצא בדיעבד, משא"כ בכה"ג שהברהמ"ז הוא על עיקר סעודתו ולא הוי כלל לבטלה שפיר חוזר ומברך מעין ג' על היין, אך כיון דמצינן כע"ז בכמה דוכתי דאם נתכוין להדיא דשפיר נפטר בכך אף בכה"ג שברכתו לא תהי' כלל לבטלה, נראה שגם בס"ט רצ"ט צריכים לדחוק קצת ולומר דמייירי דוקא בסתמא ולא כשנתכוין בפירוש לפטור גם את היין, וכיון שכן נראה דכמו שאין ברהמ"ז פוטרת בסתמא את היין של הבדלה כך גם אין על המחיה שעל מזונות פוטרת יין ותמרים אלא א"כ נתכוין להדיא ולא בסתמא".

ב) שבט הלוי (שערי הברכה פרק י"ד הע' ע"ח) – "ואם אכל מזונות ושתה יין וברוך על המחיה ושכח להזכיר על הגפן ... שאינו יוצא בדיעבד ... שכיון שכאן חלה ברכתו על מיני המזונות לכן אינה פוטרת את היין ושאינו ממי שברך על היין בטעות על המחיה".

3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק י"ד הע' ע"ח).

א) באה"ט (ס"ק כ"ג) – "פוטרתו. וה"ה ברכת על המחיה פוטרת יין ותמרים. לחם רב עטרת זקנים".

לב) אם ברכה מעין שלש נכלל בורא נפשות - סעיף י"ג.

א. אם אכל פירות (תפוח) עם ז' מינים (רימונים).

1. נכלל – מחבר (סעי' י"ג), פוסקים.

ב. אם אכל בשר עם ז' מינים.

1. לא נכלל – מחבר (סעי' י"ג), פוסקים.

2. איזה קודם - עי' סוף סי' רי"א, לשיטות ומראי מקומות.

ג. אם אכל פרי אדמה עם ז' מינים: האם מעין שלש על שבעת המינים (על העץ) פוטרת גם פרי האדמה.

1. עי' סוף סי' רי"א, לשיטות ומראי מקומות.

ד. אם אכל פרי אדמה עם ה' מיני דגן: האם מעין שלש על הדגן (על המחיה) פוטרת גם פרי האדמה.

1. עי' סוף סי' רי"א, לשיטות ומראי מקומות.

ה. באכל עוגה ואורי: האם האורי נפטר בברכת 'מעין שלש' שמברך על הדגן אף לכתחילה.

1. עי' סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ו. האוכל מפירות שבעת המינים ומברך בורא נפשות [ולהפוך].

1. לא יצא.

א) אלפסי זוטא (ברכות ריש פרק ו') – "אבל בורא נפשות אינה פוטרת כלום מברכה לאחריהן, לא במקום ג' ברכות ולא במקום מעין ג', אפילו דפרי".

ב) אבן העזר (על סעי' ב').

ג) פמ"ג (סי' ר"ב מש"ז ס"ק ד', עי' סי' ר"ח א"א ס"ק כ"ו) – "וברכה אחרונה קשה אי טרימא עיסה שמיעך ביד פרי העץ הוא הדין ברכה אחרונה מעין שלש, ואי שהכל ברכה אחרונה בורא נפשות רבות, ובסימן ר"ח מבואר סעיף י"ג דבורא נפשות רבות ומעין שלש אין אחד פוטר הבירו 'בבשר' וכדומה".

ד) שירי ברכה (סי' ר"ז ס"ק א') – "אלפסי זוטא ...".

ה) גר"ן (סי' ר"ב סעי' ג') – "ומכל מקום אין לאכול מהם כשיעור שחייב ברכה אחרונה אלא בתוך הסעודה כיון שהוא ספק אם יברך מעין ג' או בורא נפשות רבות".

ו) מאמר מרדכי (סי' ר"ב ס"ק ד') – "מ"מ לענין ברכה אחרונה לא יצא דאם הגיע לפול הלכן שצריך לברך עליו בפ"הע ולאחריו מעין שלש הנה כשיברך בנ"ר לא נפטר וגם אם יברך מעין שלש לא נפטר אם היה צריך לברך עליו בנ"ר".

ז) מ"ב (סי' ר"ב ס"ק י', ס"ק י"ד, ס"ק מ"ב, ס"ק נ"ה, בה"ל סעי' א' ד"ה מברך, עי' סעי' י"א ד"ה ובורא, מ"ב סי' ר"ח ס"ק ס"ב, ס"ק פ') – "אכן לענין ברכה אחרונה אין עצה אי אתרמי לענין דברים שהוא משבעה מינים וכדאיתא בסימן ר"ח סי"ג דברכת בנ"ר אינה פוטרת מעין ג' ולא מעין ג' פוטרת בנ"ר אם לא שיאכל גם פרי משבעת המינים וגם דבר שברכתו בנ"ר לפטור גם את זה ממ"נ [פמ"ג] ואם אין לו נראה לי שיוכל לברך מעין שלש כי כן משמע מלשון הרמ"א דתופס לעיקר הדין שברכתו פה"ע".

ח) קצות השלחן (סי' מ"ט סעי' ט').

ט) ברכת הבית (שער ט"ז סעי' כ"ה).

י) ביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ב אות ג', יחזה דעת ח"ב סי' כ"ב) – "ראיתי להגאון רבי משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (חלק או"ח סימן עד), שפסק ... ודבריו תמוהים, שהם נגד הראשונים הנ"ל ופסק הטור והשלחן ערוך והאחרונים, שלדבריהם יוצא שזוהי ברכה לבטלה ... ולכן כשאינו יודע לברך ברכת מעין שלש בעל פה, לא יברך ברכת בורא נפשות רבות, כי שב ואל תעשה עדיף".

(יא) הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' נ') – "שאלה: מה הדין האוכל מפירות שבעת המינים כשיעור, וטעה וברך בורא נפשות במקום מעין שלש. תשובה: לא יצא".
 (יב) תשובות ונהגות (ח"ה סי' ס"ג אות ג').
 (יג) שערי הברכה (סוף פרק י"א הע' י"ז).
 2. יצא.

(א) כה"ח (סי' ר"ב ס"ק ל', ס"ק נ"ז, ס"ק ע"ט, סי' ר"ד ס"ק ל"ו, סי' ר"ח ס"ק צ"ב) – "וי"ל דס"ל דברכת בנ"ר בדיעבד פוטר מעין שלש".

(ב) אג"מ (או"ח ח"א סי' ע"ד) – "וזה נראה לע"ד להורות למעשה שיברך בנ"ר על חצי רביעית יין וחצי רביעית שאר משקין. וכן נראה לע"ד דאם הוא במקום שאין לו סדור ואינו יכול לברך בעל פה ברכת מעין שלש ועד שיוכל להשיג סדור יעבור הזמן שיוכל לברך אחריו יש לו לברך בנ"ר אף על שיעור שלם מיון. ולכתחלה ודאי אין לו לשתות יין כיון שאינו יכול לברך אחריו מעין שלש אבל בעבר ושתה יש לו לברך בנ"ר משום דבורא נפשות שייך גם על כשיעור אם לא יברך מעין שלש שאינו לבטלה".

ז. האוכל מפירות האילן שברכתו ב"נ, ומברך על העץ ועל פרי העץ.

1. יצא – שיורי ברכה (סי' ר"ז ס"ק א'), שעת (סי' ר"ז ס"ק א'), מ"ב (סי' ר"ז ס"ק א'), עי' סי' ר"ח ס"ק ס"ג, ס"ק פ"א), שערי הברכה (סוף פרק י"א הע' ל"ב).

לג] יין פוטר כל מיני משקין - סעיף ט"ז.

א. יין פוטר כל מיני משקין.

1. עי' סי' קע"ד סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ב. ברכה אחרונה לגבי היסח הדעת.

1. עי' סי' קע"ט, לשיטות ומראי מקומות.

לד] ברכת המזון - סעיף י"ז.

א. האם ברכת המזון פוטר מזונות (כגון דייסא [לאפוקי פת הבאה בכיסנין, עי' לקמן]).

1. אין ברכת המזון פוטר.

(א) מחבר (סעי' י"ז) – "אין ברכת המזון פוטר".

(ב) ט"ז (ס"ק י"ח, סי' קע"ד ס"ק ט').

(ג) מג"א (ס"ק כ"ה).

2. פוטר.

(א) פ"ח (על סעי' י"ז) – "וסוף דבר שעל חמשת מיני דגן או יין או תמרים אם בירך ברכת הזן יצא".

(ב) באר הגולה (ס"ק ו') – "ולעניות דעתי הוא רחוק דודאי הדיסא מיון זיין יותר מן התמרים שהרי...".

(ג) רע"א (על הבאר הגולה) – "ה"ה בדייסא ולא בא להוציא. וכן הסכים הפר"ח ובר"ן פסחים בדף קנ"ז מפורש להדיא דבדייסא בהמ"ז פוטר".

(ד) מ"ב (ס"ק ע"ה, סי' קע"ו ס"ק ב', בה"ל סי' קע"ז סעי' ב' סוף ד"ה שאין, עי' מ"ב סי' קע"ז ס"ק י"ג) – "ודע דלדינא הסכימו כמה אחרונים שלא כדעת המחבר אלא דדייסא וכן כל שהוא ממיני דגן בדיעבד בהמ"ז פוטר דכיון דהוא זיין לא גריעא מתמרים".

3. מראי מקומות – א"ר (ס"ק כ"ה, "וצ"ע"), פמ"ג (א"א ס"ק כ"ה, "וצ"ע לדינא").

ב. האם ברכת המזון פוטר פת הבאה בכיסנין.

1. פוטר.

(א) רע"א (סי' ר"ח על סעי' י"ז) – "אבל פת הבא בכסנים דהוי לחם גמור אלא דבלא קבע לא חייבו חז"ל לברך בהמ"ז. דמה"ת בפת גמור ג"כ אין חיוב בבהמ"ז אא"כ אכל כדי שביעה ע' אבן העוזר סי' קס"ח בזה ברהמ"ז פוטר כיון דבאמת הוא לחם וכ"כ בגנת וורדים הא"ח סנ"ג".

(ב) מ"ב (סי' ר"ח ס"ק ע"ה, בה"ל סי' קע"ו ד"ה ברך) – "וכן כל שהוא ממיני דגן בדיעבד בהמ"ז פוטר דכיון דהוא זיין לא גריעא מתמרים [וכ"ש בפת כיסנין דודאי בהמ"ז פוטר]".

(ג) הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות דף מא, עמ' תנ"א) – "כמבואר ברעק"א".

ג. ברכת המזון פוטר יין, ואם פוטר מיין ענבים.

1. עי' סי' קע"ד סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

ד. ברכה אחרונה על היין של קידוש.

1. עי' סי' קע"ד סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

ה. טעה וברך על המחיה אחר אכילת תמרים או ענבים.

1. מראי מקומות – וישמע משה (פר' במדבר תשע"ט עמ' א').

לה] פחות מכשיעור: אכל כזית מזונות או פירות מז' מינים, ושתה יין פחות מכשיעור [או להיפך] האם יש להזכירו בברכה מעין ג' - סעיף י"ה.

א. יכול להזכירו בברכה מעין ג', וספק שיעור צריך להזכירו.

1. הגר"א קוטלר זצ"ל (דולה ומשקה ח"א עמ' ק"כ הע' של"ו, אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ה טור א') – "שמעתי מהגאון רבי אברהם קופשיץ שליט"א דהיה אצל מרן הגר"א קוטלר זצוק"ל כשהיה בירושלם וראה שכלל בברכה מעין שלש פחות מכשיעור ממין אחר ושאל אותו על זה והשיב לו שאם אכל ממין אחד כשיעור ומברך ברכה מעין שלש יכולים לכלול בו מין אחר שאכל פחות מכשיעור [וזכיתי להיות נוכח פעם כשנפגשו יחד רבותינו מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל ומרן הגרי"ש אלישיב שליט"א זצ"ל] וכתוך דברי התורה שדיברו ביניהם דנו גם בשאלה זו ותמהו על דברי האגרות משה (יעוין להלן דעתם) והתבטא באמצע מרן זצוק"ל שהגאון רבי חיים פינחס שיינברג שליט"א [זצ"ל] אמר לו שגם מרן הגר"א קוטלר זצוק"ל ס"ל כאגרות משה".
2. אג"מ (או"ח ח"ב סי' ק"ט) – "בדבר אחד שאכל כזית ממיני מזונות ושתה יין חצי שיעור אם יזכיר על הגפן בברכה אחרונה, הנה יכול לברך ואין בזה משום הפסק, דגדולה מזו סובר הט"ז סימן ר"ח ס"ק י"ט דאף בשתה ספק אם הוא יין או שאר משקה דיוסיף גם על הגפן כשאכל אח"כ מיני מזונות כיון שאין כאן ברכה לבטלה, ובה פליג הרמ"א משום דאולי אין שייך פה שם גפן כלל כדאיתא במ"ב סק"פ, אבל בפחות מכשיעור ששייך שם גפן לכו"ע יכול להוסיף, וממילא טוב להוסיף. ואם שתה יין כשיעור כזית שהוא שלישי רביעית כדאיתא במ"ב סימן ר"ח ס"ק י"א שהוא ספק שמא מברכין על כזית כדאיתא שם בש"ע סעיף א' מחוייב להוסיף".
- א) אמנם עי' וזאת הברכה (עמ' מ"ח אות ה') – "וראה אג"מ ח"ב קט ... אך שמעתי ממקור נאמן שהגר"מ פיינשטיין חזר בו ממה שכתב, ואם שתה שיעור שודאי לא חייב ב"א אין לכלול אותו".
3. אבן ישראל (דולה ומשקה ח"א עמ' ק"כ הע' של"ו, אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ה טור א') – "דהטועם מעט יין בקידוש ואכל פת הבא בכיסנין כשיעור משום קידוש במקום סעודה יכולול בברכת על המחיה על הגפן אף ששתה רק מעט יין שהוא בודאי פחות מכשיעור לכל הדעות".
4. הגר"חפ"ש זצ"ל (דולה ומשקה ח"א עמ' ק"כ הע' של"ו, אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ה טור א') – "דהטועם מעט יין בקידוש ואכל פת הבא בכיסנין כשיעור משום קידוש במקום סעודה יכולול בברכת על המחיה על הגפן אף ששתה רק מעט יין שהוא בודאי פחות מכשיעור לכל הדעות".
- הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא סי' קפ"ח על ס"ק ל') – "יש מכאן לכאורה סמך להזכיר בעל המחיה גם 'על הגפן', אף שלא שתה אלא משהו, ובודאי אין חייב בברכה אחרונה, שאין זה לבטלו או הפסק, כיון שעכ"פ שתה יין, ואין זה שקר, ומה שכתב דבלא"ה הרבה פוסקים כו', אין זה עיקר הטעם להתיר דהא לא קיי"ל כמותם. אלא העיקר כדמסיים המ"ב 'דבלא"ה חותם בברכה בשביל שבת".
5. הגרי"ט ווייס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ה טור א') – "דהטועם מעט יין בקידוש ואכל פת הבא בכיסנין כשיעור משום קידוש במקום סעודה יכולול בברכת על המחיה על הגפן אף ששתה רק מעט יין שהוא בודאי פחות מכשיעור לכל הדעות".
- א) וכן יש ראייה כדרך זה מהדרה"ח הגר"ז והקצות השלחן - עי' סי' ר"י [לגבי 'אם אכל כחצי זית מפירות שמברכין לאחריהן על העץ, וכחצי זית ממין שמברכין לאחריהן על המחיה"], לשיטות ומראי מקומות [ובמיוחד הגרש"ז זצ"ל] (הליכות שלמה פסח פרק י"ב הע' ל"ט) שם].

ב. לא להזכירו: אבל ספק שיעור צריך להזכירו.

1. אשל אברהם (בוטשאטש, סי' רפ"ט סעי' א') - לשונו מובא לקמן.
2. עי' קצות השלחן (סי' נ"ט ס"ק א') – "ומסתבר שאם אכל פירות מז' המינים פחות מעט מכחצי ביצה שהוא ספק אם חייב בברכה אחרונה ושתה יין כשיעור או שאכל מיני מזונות ומברך מעין ג' יכולול גם הפירות בהברכה משום ספק".
3. עי' קהלות יעקב (דרך שיחה ח"א עמ' תקכ"ז) – "ראיתי שאבא זצ"ל אכל מזונות ושתה קצת יין פחות מרביעית, ואמר גם 'על הגפן', ושאלתיו אם ס"ל שגם קצת מצטרף, ואמר לי שיש פלוגתא אם סגי לגפן בכזית וי"א שכזית שיעורו קטן מאד, וכיון שהיה מן היין כזית לפי השיעור הקטן וכתב המ"ב שספיקות יש להכליל בברכה, לכן אמרתי גם על הגפן".
- עי' קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ט אות צ"ג) – "אמר לי מו"ר (שליט"א) זצוק"ל כשאוכל מזונות ושותה יין כשיעור גודל זית של זמנינו (שזה הרבה פחות מרביעית) מ"מ יכול לצרף בברכה אחרונה על המחיה ועל פרי הגפן ולא הוי הפסק וכן הוא נוהג בעצמו ואמר לי הטעם מאחר שיש פוסקים שסוברים ששעורי משקה בכזית (עי' סי' ק"צ ס"ג) ולענין שיעור כזית העיקר כפסק הגר"ח מואלין זצוק"ל שמשערים כזית ממש של זמנינו ורק לחומרא אומרים כחצי ביצה או שלישי ביצה".
4. הגרש"ז זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ד הע' ע"א, מלואים, מוריה חק"ב עמ' צ"א, ביצחק יקרא על ס"ק פ"ב, דולה ומשקה ח"א עמ' קי"ט הע' של"ו) – "דכמו שהמברך על מזונות אינו מזכיר בברכתו 'על העץ' על פחות מכזית תפוח (ואף לא על ספק אם אכל כזית), ואע"ג שאם אכל משבעת המינים ומברך 'על העץ', שפיר פוטר גם שאר פרי העץ (עיין סי' רח סעי' יג), כך גם כאן, וכן הוא המנהג, כי לא מצאנו שמזכירים אלא בספק שמא אכל כשיעור, ולא נזכר כלל שטוב להזכיר גם בודאי אכל פחות מכשיעור. גם נראה, דלכאורה הרי זה דומה קצת להדין שבסי' קפח סעי' ז, לגבי ר"ח שחל בשבת ושכח בברכת המזון של שבת ושל ר"ח ונזכר קודם שהתחיל 'הטוב והמטיב', דפסק שם שאומר בפתיחה 'שבתות למנוחה וראשי חודשים לזכרון' וחותם רק בשל שבת ולא בשל ר"ח, ואע"ג שבלאו הכי הרי מזכיר את השם בחתימה משום שבת, מ"מ אין להזכיר גם של ר"ח, אע"ג דספיקא הוא בגמרא, ברכות מט א, דשמא צריכים לחתום בשל ר"ח גם בחול, והרבה פוסקים סוברים להלכה דמספק צריכים להזכיר (עיין בטור וב"י סי' קפח), ואפ"ה פסק השו"ע לא להזכיר, וע"ש במ"ב ס"ק ל, שהוא משום 'דהזכרת השם קאי על שניהם' ... וה"נ גם כאן הרי זה חשיב כאילו הזכרת השם היא גם על פחות מכשיעור דודאי פטור מברכה. ולדעת האג"מ נראה לכאורה שהאוכל חצי כזית עוגה וחצי כזית של

- תאנה, צריך להזכיר בברכה שלאחריה 'על המחיה ועל הפירות', כיון דודאי חייב בברכה אחרונה אין כאן הזכרת שם לבטלה, אולם בקיצור שו"ע סי' נ"א סע' ד' כתב שיברך 'בורא נפשות' על האוכל".
5. הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ה טור ב', דולה ומשקה ח"א עמ' קי"ט הע' של"ו, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ז אות ה', עי' וזאת הברכה עמ' מ"ח אות ה', עי' וישמע משה ח"א עמ' פ"ג ד"ה דין) – "דאם אכל מאכל או שתה יין שברכתו מעין שלש אך מסופק אם אכל ממנו כשיעור או שהוא בכלל פלוגתת הפוסקים אם הכמות שאכל או שתה יש בו שיעור ברכה אחרונה יכול להזכיר בברכת מעין שלש שמברך בלאו הכי על מאכל אחר שאכל ודאי כשיעור אבל אם אכל או שתה ודאי פחות משיעור לא יצרפנה לברכת מעין שלש שמברך על מאכל אחר".
6. שרגא המאיר (ח"ג סימן ד' ד"ה ולפע"ד) – "ובודאי לא אכל רק פחות משיעור, נהי שאם יכלול לא יהי הפסק, אבל עכ"פ לא יחעשה כן לכתחלה..."
7. משנה הלכות (ח"ד סימן כ"ט, ח"ה סי' ל"ה, סי' ל"ו) – "ומ"ש מדברי יד"נ הגמ"פ שליט"א [זצ"ל] באגרות משה ונימוקו עמו דהתם אולי אין שייך גפן כלל אבל הכא בפחות משיעור שייך שם גפן לכו"ע ויכול להוסיף, ולפענ"ד הגם שאיני כדאי לחלוק מ"מ מסברא נראה להיפוך **דבשלמא התם איכא חיובא** ודאי ולא הוה אלא חדא לריעותא שמא לאו גפן הוא שפיר ס"ל הט"ז דמ"מ יכלול דאף דאין להזכיר ואסור להפסיק בשאינו מעין המאורע מ"מ בספיקא כה"ג ס"ל דלא חיישינן משום הפסק אבל באכל ח"ש או שתה ח"ש דליכא חיוב ברכה ודאי א"כ כשיכלול הו"ל דבר רשות שהרי ליכא עליו חיוב ברכה כלל והו"ל הפסק ממש, ואף דיש כאן שם גפן אבל אין עליו חיוב להזכיר השם גפן כיון דליכא עליו ברכה א"כ מזכיר מה שאין שייך לאותה ברכה כלל והו"ל הפסק וז"ב בס"ד ... אבל בח"ש שליכא חיוב כלל לפענ"ד אין לכלול אותו בברכה מעין ג' כלל ושוא"ת עדיף כנלפענ"ד".
8. חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ה טור ב') – "דרק כשאכל או שתה ספק שיעור אפשר לכלולו עם מין אחר בברכה מעין שלש".
9. יחווה דעת (ח"ו סי' י"ד, יביע אומר ח"ח או"ח סי' כ"ב אות ז') – "בפחות מעשרים גרם לא יכלול על העץ ועל פרי העץ בברכת על המחיה".
10. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ה טור ב') – "דהאוכל כזית מזונות ושותה קצת יין שאין בו שום ספק שיעור לאף שיטה אין לו להוסיף על הגפן בברכת על המחיה אבל אם יש ביין ספק שיעור יש לו להוסיף בברכת על המחיה גם על הגפן".
11. הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' קי"ט) – "אכל כזית דגן ויין פחות ממלא לוגמיו, האם יכול להזכיר בעל המחיה, גם על הגפן. תשובה: אם שתה כזית יכלול".
- הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' נ') – "שאלה: האם נפסק מש"כ באגרות משה או"ח ח"ב סי' ק"ט, שאלה הטועמים מעט יין מן הקידוש ואוכלים מזונות טוב להזכיר בברכת 'על המחיה' גם 'על הגפן'. תשובה: לא ראינו נוהגין".
12. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על ס"ק פ"ב) – "וכן אם ספק אם אכל או שתה כשיעור יכול לכלל, אבל אם ודאי אכל או שתה פחות משיעור הורה אדמו"ר זללה"ה שלא יכלל".
13. וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק י"ב אות ל"ב, הע' ט"ז).
14. ילקוט יוסף (עי' כ"ז, סעי' כ"ח) – "מי שאכל עוגה שיעור כזית, ואכל פרי משבעת המינים יותר מעשרים גר', רשאי להוסיף בברכת על המחיה על העץ ועל פרי העץ, ובחתימה יאמר 'ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה ועל פירותיה'. אבל בפחות מ- 19 גרם [הערה: צ"ל 17 גרם], אין לו לכלול 'על העץ ועל פרי העץ' בברכת על המחיה. וה"ה אם מלבד העוגה שתה יין יותר משיעור כזית, ופחות משיעור רביעית, יכול לכלול 'על הגפן ועל פרי הגפן' בברכת על המחיה. ויחתום: 'ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה ועל פרי גפנה'".
15. פסקי תשובות (אות כ"ד, הע' קפ"א) – "באופן שאכל מאכל שברכתו מעין שלש אך מסופק אם אכל ממנו כשיעור, או שהוא בכלל פלוגתת הפוסקים אם הכמות שאכל יש בו שיעור ברכה אחרונה, יוכל להזכיר בברכת מעין שלש שמברך בלאו הכי על מאכל אחר שאכל ודאי כשיעור. אבל אם אכל ודאי פחות משיעור לא יצרפנה לברכת מעין שמברך על מאכל אחר".

ג. האם יכול לשתות [או לאכול] ספק שיעור לכתחילה.

1. אפילו לכתחילה.
- (א) הגר"חפ"ש זצ"ל (וזאת הברכה פרק ה' הוספה בברכה אחרונה אות ה') – "שאף לכתחילה יכול לשתות ספק שיעור יין על מנת שיכלול את הגפן בברכת על המחיה".
- (ב) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ה טור ב' ד"ה וכן) – "דבקי צור שו"ע (סימן ע"ז סעיף י"ד) כתב: ביום אף שאינו רוצה לאכול מיד סעודה קבועה, יכול לקדש ולאכול קצת פת כיסנין, ואז צריך לשתות מן הכוס רביעית כדי לברך ברכת על המחיה ועל פרי הגפן משמע מזה שלכתחילה אין לשתות ספק שיעור יין על מנת שיכלול את הגפן בברכת על המחיה, אולם נוהגים להקל בזה אף לכתחילה לשתות ספק שיעור יין וכוללים את זה בברכת על המחיה".
- (ג) תשובות והנהגות (וזאת הברכה פרק ה' הוספה בברכה אחרונה אות ה') – "שאף לכתחילה יכול לשתות ספק שיעור יין על מנת שיכלול את הגפן בברכת על המחיה".
- (ד) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ה טור ב' ד"ה ובספר).
2. רק בדיעבד.

(א) קהלות יעקב (קריינא דאגרתא ח"ב מכתב פ"ט) – "ובדבר מי שיש לו ספק אם מחוייב בברכת מעין ג' על היין למשל והוא חייב בברכת מעין ג' על פת הבאה בכיסנין אם יכול לכלול בו גם ספיקא דיין ולומר על הארץ ועל המחיה ועל הגפן כו'. אנו אין לנו אלא כמסקנת הט"ז בסוף סי' ר"ח דאם כבר ספיקא הוא אצלו, ראוי לכלול גם הספק בברכת מעין ג' שמברך בלא"ה וכל דברי

- התה"ד הם רק שלכתחילה לא יכניס עצמו לספק ברכה על סמך שיכלול אותו בהברכה שבלא"ה מחוייב בה [וכדמוכח מהראיה שהביא התה"ד דמיירי בכה"ג] וכן פסק המשנה ברורה שם סו"ס ר"ח והלכה כבתראי".
- (ב) משנה הלכות (ח"ד סימן כ"ט, ח"ה סי' ל"ה, סי' ל"ו) – "דלכתחלה לא יאכל אפילו כשיעור כדי שיכלול בברכה אחרת היכא דמספקא ליה בברכה אחריתי ומיהו בדיעבד הרוצה לסמוך על הט"ז כדאי הוא לסמוך עליו וכן הסכים הא"ר כדבריו אות כ"ז והמאמ"ר אות ל"ז וכתב שם דגם הב"י רק לכתחלה קאמר ובמש"ז כתב דגם לרמ"א בדיעבד גמור יכול לכלול".
- (ג) הגר"ע אייערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ה עמ' כ"ה טור ב') – "שאף שהשותה יין שיש בו ספק שיעור (כגון כזית או מלא לוגמיו) וכזית מחמשת מיני דגן או פירות משבעת המינים יש לו לכלול בברכת מעין שלש או על הגפן מכל מקום לכתחילה אין לשתות ספק שיעור על מנת לכלול את זה בברכת מעין שלש עם מין אחר".
- (ד) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ב הע' ט"ז).
3. מראי מקומות – קרא עלי מועד (פרק ה' הע' ב').

ד. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק נ"ד הג"ה לסעי' כ"ב, הע' ע"א).

1. אשל אברהם (בוטשאטש, סי' רפ"ט סעי' א') – "כשאני אוכל כסנין אחר קידושא רבא שעל יין איני אומר רק על המחיה ואינני כולל בהברכה גפן גם כן. כיון שלא היה שתיה רק רוב כוס. שיש ספק בזה לברכה אחרונה. לפעמים אני שותה כל הכוס כדי לכלול עם על המחיה וזה כשהסעודה מתאחרת עד חשש עיכול דשתיית היין, אך כשהסעודה היא תיכף אינני שותה רק רוב הכוס ואינני כולל והספק דגפן דהיין אני יוצא ידי חובתי על ידי ברכת המזון. כי קידוש טפל להסעודה תמיד ונגרר להברכת המזון לכולי עלמא".
2. שרגא המאיר (ח"ג סימן ד') – "ולהלכה נלפע"ד אם מסופק אם אכל כשיעור מזונות, ואכל בודאי כשיעור אחד משאר ז' מינים שצריך לברך אחריו מעין שלש, יכול לכלול גם על הספק שאכל כשיעור, רק יאמר קודם על מה שאכל בודאי כשיעורו, דמה שצריך להקדים על המחיה מעל יין כת' הב"י והט"ז בס"י ר"י ס"ק ט"ו הוא הטעם שבורא מיני מזונות היא ברכה חשובה ומבוררת, וגם קודמין בברכה וכיון שהרמ"א בס"י ר"י סעי' ה' כתב שזהו רק לכתחילה, ובכאן יש לומר כיון דמזונות לא אכל רק פחות מכשיעור והיין כשיעורו, בודאי הא דאכל בודאי כשיעור, חשוב הברכה יותר ממה שרק אכל ספק כשיעור, ואז בודאי יין מוקדם, דהיא ברכה מבוררת שבודאי חייב לברך, משא"כ על המזונות שאכל רק ספק כשיעור אינו מבורר שחייב לברך עליה בכה"ג בודאי אין להקדים קודם על המחיה מעל היין".
3. הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות מ') – "כתב השו"ע שאין לכלול על הספק במעין ג', ופי' הרמ"א, שאם שתה ספק יין לא יכלול על העץ. וכתב ע"ז המשנ"ב (ס"ק פ) וז"ל: 'ורוצה ליקח דבר שברכתו ג"כ מעין ג' ויכלול ג"כ באמצע הברכה מספק על הגפן' וכו'. ולכאורה על הגפן קודם להעץ. ומשמע דכיון שהיין ספק הוא, א"א להתחיל עמו, ורק לכלול אותו באמצע, וה"ה בספק על המחיה, ישתה יין ויתחיל על הגפן ועפ"ה ג' ואח"כ על המחיה ועל הכלכלה. תשובה: אינו מוכרח".

ה. מי שמברך על המחיה ועל הגפן האם יכול להוציא מי שחייב בעל המחיה בלבד.

1. מראי מקומות – וישמע משה (גליון פר' שלח תשפ"ג אות ב').

דיני טעות וספק

סימן ר"ט

- [א] טעות בברכה: סוגיה - סעיף א'.
 [ב] הלכה: מסיים בטעות.
 [ג] הלכה: פתח אדעתא בטעות.
 [ד] אחרי שאמר שם ומלכ' נזכר שכבר בירך.
 [ה] מתקן לשונו תוך כדי דיבור - סעיף ב'.
 [ו] תוך כדי דיבור מקלקל הברכה.
 [ז] ספק ברכות: מעין ג' דאורייתא - סעיף ג'.
 [ח] ספק ברכות: האם יכול לאכול.
 [ט] עצות: איך לברך בספיקות.

[א] טעות בברכה: סוגיה - סעיף א'.

א. ברכות (דף יב.) – "פשיטא, היכא דקא נקיט כסא דחמרא בידיה וקסבר דשכרא הוא ופתח ומברך אדעתא דשכרא וסיים בדחמרא - יצא, דאי נמי אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא, דהא תנן: על כולם אם אמר שהכל נהיה בדברו - יצא. אלא, **היכא דקא נקיט כסא דשכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא, פתח וברך אדעתא דחמרא, וסיים בדשכרא, מאי**. בתר עיקר ברכה אזלינן, או בתר חתימה אזלינן. תא שמע...".

1. ח"א (כלל ה' סעי' י"ד, כלל נ"ח סעי' ו'), קיצור שו"ע (סי' ו' סעי' א'), בן איש חי (שנה א' פר' בלק אות י"ג) – "קודם שיברך צריך לידע ולכוין איזה ברכה צריך לברך, כדי שכשיזכיר השם שהוא עיקר הברכה יהיה ידוע לו מה שייסיים".

ב. הגרסא.

1. גורס "אדעתא" – רש"י (ברכות דף יב. ד"ה אלא, ד"ה בתר, ד"ה שאני, ד"ה הכי, לשונו מובא לקמן), רמב"ם (ברכות פרק ח' הל' י"א, לשונו מובא לקמן), תוס' (ברכות דף יב. ד"ה פתח), רשב"א (ברכות דף יב. ד"ה אלא, לשונו מובא לקמן).
2. לא גורס "אדעתא" – גאונים (רשב"א ברכות דף יב. ד"ה אלא, לשונו מובא לקמן), רי"ף (ברכות דף ו. לשונו מובא לקמן), רמב"ן (מלחמת ברכות דף ו:), רא"ש (ברכות פרק א' סי' י"ד, לשונו מובא לקמן).

ג. שיטה א' - **פתח אדעתא בטעות**: לקח כוס של שכר בידו ופתח **אדעתא** דחמרא, כדי לסיים בפה"ג, וכשהגיע למלך העולם נזכר שהוא שכר וסיים שהכל, מאי.

1. רש"י (ברכות דף יב. ד"ה אלא) – "פתח אדעתא דחמרא, כדי לסיים בורא פרי הגפן, וכשהגיע למלך העולם נזכר שהוא שכר וסיים שהכל".
2. תוס' (ברכות דף יב. ד"ה פתח).
3. ר' יונה (ברכות דף ו. ד"ה פתח).
4. רשב"א (ברכות דף יב. ד"ה אלא) – "ודרכו של רש"י ז"ל נכון".

5. **פשיטא שיצא** – השגות הראב"ד (על הרי"ף ברכות דף ו: אות ד', "שלא מצאנו מעולם פגם בברכה משום כוונה אחרת"), הו"ד ברא"ש (ברכות פרק א' סי' י"ד), רמב"ן (מלחמת ברכות דף ו:), "שלא מצינו פסול במחשבה כגון זו".

6. **פשיטא שלא יצא** – רמב"ם (לפי המג"א "ס"ק ב'), בן איש חי (שנה א' פר' בלק אות י"א) [לשונו מובא לקמן].
 א) אמנם עי' הגר"א (עי' א', וכן מפרש הדמשק אליעזר שם) – "לקח כו'. הרמב"ם **ומפ' כפי' רש"י ולמד מזה דה"ה להיפך** והבעיא לקולא ומ"מ צ"ע למה השמיט עיקר הדין וגם ל"ד לזה וכבר השיגו הראב"ד ועכ"מ פ"א מה' ק"ש שנדחק מאוד".

ב) ילקוט יוסף (הע' ב') – "והנה מרן השלחן ערוך (סימן רט סעיף א) הביא סברא זו בשם יש אומרים, וכתב במגן אברהם (שם סק"ב), שהוא משום דלהרמב"ם לא יצא, משום שהיה דעתו לומר שלא כהוגן בעת שאמר את עיקר הברכה, בשם ומלכות. [ראה לעיל]. אך העלה שם דהעיקר שיצא. וכן כתבו שאר האחרונים שם. ובאמת, שיש מקום לומר בד' הרמב"ם, שיודה לרש"י ז"ל שבכהאי גוונא יצא ידי חובה, שהרי בגמרא לא איפשיטא הך בעיא, (וכמו שכתב הרי"ף), ומצד הספק אזלינן בברכות שהם דרבנן לקולא, ככל ספק דרבנן דאזלינן בהו לקולא. ולכן היכא שבעת הזכרת שם ומלכות חשב לברך הברכה הנכונה, יצא. ועל זה כתב הרמב"ם משום שבעת הזכרת שם ומלכות היתה כוונתו וכו', והיינו מצד הספק. ולכן גם היכא שבעת הזכרת שם ה' סבר לברך ברכת אחרת, אם חתם נכון יצא. שהוא צד ב' שבגמרא. ודו"ק. גם בכך איש חי (פרשת בלק אות יא) כתב, שאם לקח כוס משקה שברכתו שהכל, וסבור שהוא יין, יצא. אך לדעת הרמב"ם ז"ל לא יצא, כיון שבעיקר הברכה היה בדעתו לומר שלא כהוגן. ע"ש. **ויש להעיר, שאין זה מוכרח בדעת הרמב"ם**. שוב ראיתי שמרן אאמו"ר שליט"א [זצ"ל] העיר כן בגיליון הבן איש חי, וציין שכן כתב בשו"ת בית יהודה חלק א (אורח חיים סימן נד) ד"ה מכל מקום אין נראה. ע"ש".

ד. שיטה ב' - **מסיים בטעות**: לקח כוס של שכר בידו ופתח **אדעתא** דשכר, כדי לסיים שהכל, וטעה ואמר בורא פרי הגפן, מאי.

1. רמב"ם (ברכות פרק ח' הל' י"א) – "לקח כוס של שכר בידו והתחיל הברכה על מנת לומר שהכל וטעה ואמר בורא פרי הגפן אין מחזירין אותו, וכן אם היו לפניו פירות הארץ והתחיל הברכה על מנת לומר בורא פרי האדמה וטעה ואמר בורא פרי העץ אין מחזירין אותו, וכן אם היה לפניו תבשיל של דגן ופתח על מנת לומר בורא מיני מזונות וטעה ואמר המוציא יצא, מפני שבשעה שהזכיר את השם והמלכות שהן עיקר הברכה לא נתכוון אלא לברכה הראויה לאותו המין, והואיל ולא היה בעיקר הברכה טעות אף על פי שטעה בסופה יצא ואין מחזירין אותו".

א) רמב"ם (פאר הדור סי' כ"ה) – "לקח כוס של ברכה בידו והתחיל על מנת לומר שהכל וטעה וכו' יורנו מורינו אם שכר של שעורים הוא היאך יצא. ומרנא ורבנא הרב אלפסי זצ"ל הולך על זה הדרך, וחתרנו להוציא אל היבשה ולא יכולנו, שהרי פירות השכר אינם יוצאים מן הגפן, ודמי לפותח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור דלא יצא. הראנו רבינו את האור כי טוב וכי תאוה הוא לעינים בפירוש מרווח כיד ה' הטובה והרחבה עליך. תשובה, יראה לי שאין הדבר נאמר אלא בשכר היוצא מן הגפן כמו שנאמר בניזר' מיין ושכר יזיר', ובאותו השכר שאין נראה בכוס אם שכר הוא אם יין שייך אדם ליטול ויפתח על מנת שהוא שכר

ויסיים בבורא פרי הגפן, אבל בשכר של שעורים וכיוצא בו שהוא ניכר לא דברו חכמים בדבר כלל. וכי יש מי שיאמר שלקח בידו תמרה והתחיל לברך בא"י אמ"ה על דעת לברך בורא פרי העץ וסיים המוציא לחם מן הארץ, וכי בשופטני עסקינן, ומה מקום לשגגה זו, אלא ודאי בשכר העשוי מן הגפן הן הן הדברים (פ"ח הלכה י"א), וכתב משה".

(ב) ערה"ש (סעי' ה') – "ודבריו תמוהים עד מאד איך קאמר שלא היה בעיקר הברכה טעות הלא כולה טעות כיון שסיים בברכה אחרת והרי עיקר הברכה היא הסוף וכי אם יאמר אדם רק ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם ולא יותר מקרי ברכה והרי אין זה רק שם שמים לבטלה וכבר השיגוהו הקדמונים ולפענ"ד נראה דהרמב"ם הכי קאמר והולך לשיטתו בפ"א דכל הברכות יוצאין בהרהור בלב בלבד ע"ש ולפ"ז שפיר קאמר שבשעה שהזכיר את השם והמלכות שהן עיקר הברכה לא נתכוין אלא לברכה הראויה וכו' כלומר כיון דבשעת אמירת השם והמלכות היה בלבו לומר כהוגן והרי הוא כאלו גמר הברכה בלבו ויצא וא"כ מה איכפת לנו מה שסיים בפיו שלא כהוגן כיון שכבר יצא בהרהור הלב [ומה שבברכות ק"ש הולכין רק אחר החתימה כמ"ש בעצמו בפ"א מק"ש זהו מפני שהן ארוכות הרבה ולא שייך שכיון כל הנוסח הראוי בלבו כמובן משא"כ ברכת הנהנין שהן קצרות וכבר האריכו הכ"מ שם והלח"מ בכאן וכמה מהמפרשים ובתשובתו לחכמי לונ"ל התמוהים ולענ"ד כפמ"ש זהו הדרך היותר נכון ליישב דבריו ודו"ק"]".

1) מראי מקומות – אור לציון (ח"ב פרק ד' הע' ג', לשונו מובא לקמן).

ג) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב ס"ק י"א) – "וגם נראה דאף לדעת הרמב"ם (פ"ח מהל' ברכות הי"א, הובא בשו"ע סי' ר"ט ס"א) שאם אמר שם ומלכות ע"ד לומר הברכה הראויה וסיים בדבר אחר יצא, מ"מ בדלא סיים כלום גרע טפי, ואין לומר דאדרבה הא טעמי דהרמב"ם ז"ל ביאר הוא עצמו בתשובתו לחכמי לונ"ל (הביאה הלח"מ שם והכס"מ בפ"א מק"ש ה"ח) דשאני פתח אדעתא דיוצר אור וסיים המעריב ערבים דהוה כשקר מפני שאומר על יום שהוא לילה משא"כ במקום שאינו שקר גמור, וא"כ לכאורה כשלא סיים כלל עדיף טפי, זה אינו, דמ"מ בכה"ג אין זה נוסח ברכה כלל ולא יצא".

2. פשיטא שלא יצא – ראב"ד (על הרמב"ם הל' ברכות פרק ח' הל' י"א, "כל מה שכתב באלו הענינים הכל הבל שאין הולכין אלא אחר הפירוש שהוציא בפיו").

ה. שיטה ג' - תוך כדי דיבור מתקן הברכה: לקח כוס של שכר בידו ופתח בדחמרא (בפה"ג) וסיים בדשיכרא (שהכל נהיה), מאי.

1. רי"ף (ברכות דף ו.) – "אלא היכא דנקיט כסא דשכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא פתח בדחמרא וסיים בדשיכרא מאי".
2. רא"ש (ברכות פרק א' סי' י"ד) – "אלא היכא דנקיט כסא דשיכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא פתח בדחמרא וסיים בדשיכרא מאי. בתר פתיחה אזלינן או בתר חתימה אזלינן. ולא איפשיטא".
3. פשיטא שיצא – גאונים (רשב"א ברכות דף יב. ד"ה אלא, לשונו מובא לקמן), רמב"ן (מלחמת ברכות דף ו:).
4. פשיטא שלא יצא [בזמן שבתחילת הברכה היה סבור שהוא יין] – לפי הרמב"ם (מג"א ס"ק ג', שעה"צ ס"ק ב').

ו. שיטה ד' - תוך כדי דיבור מקלקל הברכה: לקח כוס של שכר בידו ופתח בדשיכרא (שהכל נהיה) וסיים בדחמרא (בפה"ג), מאי.

1. גאונים (רשב"א ברכות דף יב. ד"ה אלא) – "אבל הגאונים ז"ל גרסי נקיט כסא דחמרא בידיה וקסבר דשיכרא הוא פתח וברוך בדשיכרא וסיים בדחמרא יצא וכו' אי נמי נקיט כסא דשיכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא פתח בדחמרא וסיים בדשיכרא יצא, אלא פתח בדשיכרא וסיים בדחמרא מאי".
2. רמב"ן (מלחמת ברכות דף ו:).
3. פשיטא שיצא – רשב"א (ברכות דף יב. ד"ה אלא, "אבל הגאונים ... וזה דבר רחוק מאד שיהא הפסד בתוספת שהוסיף לאחר שסיים ברכתו ואפילו אמר לאחר מכן כמה דברים, ועוד ...").
4. פשיטא שלא יצא – בעל המאור (ברכות דף ו:).

ז. מראי מקומות – ח' רבי ארי לייב (סי' ג' אות ז').

1. הגרשז"א זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ט אות ד') – "האם הספק של רש"י הוא דוקא במי שכיון בשעת בא"י אמה"ע אדעתא דמשהו אחר, או אפילו אם בשעה שאמר בא"י לא חשב כלום הוי בעיא דלא איפשטא לרש"י. תשובה: אם לא חשב כלום סתמא דעתו על מה שסיים".

ב] הלכה: מסיים בטעות.

לקח כוס של שכר בידו ופתח אדעתא דשכר, כדי לסיים שהכל, וטעה ואמר בורא פרי הגפן, מאי - שיטה ב' [ע"ל לעיל], רמב"ם.

א. יצא.

1. מחבר (סעי' א').
2. ע"ל כה"ח (ס"ק א') – "ואם לא נזכר תוך כדי דיבור יש לברך כל הברכה כתקנה בלבנו".
3. אור לציון (ח"ב פרק ד' הע' ג') – "ואמנם הרבה תמהו על דעת הרמב"ם בזה, שכיון שלא סיים את הברכה שהיתה בדעתו, איך יצא ידי חובה במה שהיה בדעתו בלא לסיים. ונראה לבאר, שהרמב"ם סובר שעיקר תקנת חכמים לברך, הוא לומר ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם ודי בכך, שבזה משבח לקב"ה על מה שדעתו לשבח עליו, ולא היה צריך לפרט על מה משבח, אלא שראו חכמים לתקן נוסח מיוחד על כל ברכה, א"כ אם מתחיל ברכה על דעת לומר שהכל נהיה בדברו, כיון שאמר שם ומלכות הרי בירך את עיקר הברכה על הדבר הראוי, ואף אם לבסוף סיים בורא פרי הגפן אין זה מקלקל את הברכה, שהרי גם זה אמת שהקב"ה בורא פרי הגפן, ולכן יצא ידי חובת מה שהיה בדעתו לברך. כן נראה בביאור דעת הרמב"ם, ומ"מ למעשה קי"ל סב"ל, ואינו חוזר לא על הברכה שהיתה בדעתו לומר ולא על מה שסיים".

4. ילקוט יוסף (סעי' א') – "לקח בידו כוס שכר או של מים ואמר ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם על דעת לומר שהכל, וטעה ואמר בורא פרי הגפן, אם לא נזכר בתוך כדי דיבור, **אין מחזירין אותו**, מפני שבשעה שהזכיר שם ומלכות, שהם עיקר הברכה, לא נתכוין אלא לברכה הראויה לאותו המין. ומכל מקום אם נזכר בתוך כדי דיבור, יתקן מיד ויאמר 'שהכל נהיה בדברו'. [ואם לא נזכר תוך כדי דיבור, יש אומרים שנכון שיהרהר הברכה בלבו קודם שיטעם]".
(א) מראי מקומות – ערה"ש (סעי' ה'), לשונו מובא לעיל).

ב. לא יצא.

1. ט"ז (ס"ק א') – "הכי קי"ל שכן ס"ל לרוב הפוסקים".
2. מג"א (ס"ק א') – "וכן יש להורות".
3. א"ר (ס"ק ב').
4. פמ"ג (מש"ז ס"ק א').
5. ברכת ישראל (סי' ט' סעי' א').
6. מ"ב (ס"ק א') – "דכן יש להורות".
7. בני אשכנז.

ג. מראי מקומות.

1. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב הע' כ"ד) – "**ובפתח אדעתא דשהכל נהיה בדברו וסיים שהכל ברא לכבודו, נראה שאף להרמב"ם לא יצא**, ואע"ג דלא הוה כשקר גמור כמו יום ולילה, מ"מ כיון דסו"ס אינו נוגע כלל לענין ברכת הנהנין, הוה עכ"פ כשקר לענין ברכה זו. ובעיקר הדין נראה, דכיון שהפוסקים הרבו לתמוה על שיטת הרמב"ם עיין במ"ב סי' ר"ט סק"א, מסתבר דגם הספרדים אין להם לחוש לדעה זו, וצ"ע".

ג] הלכה: פתח אדעתא בטעות.

לקח כוס של שכר בידו ופתח **אדעתא** דחמרא, כדי לסיים בפה"ג, וכשהגיע למלך העולם נזכר שהוא שכר וסיים שהכל, מאי - שיטה א' [ע"ל לעיל], רש"י.

א. יצא.

1. ט"ז (ס"ק א') – "היא שמביא אח"כ דבעי' שיאמר עכ"פ הברכה כהוגן הכי קי"ל שכן ס"ל לרוב הפוסקים".
2. מג"א (ס"ק א', ס"ק ב') – "אבל העיקר דיצא".
3. פמ"ג (א"א ס"ק ב', מש"ז ס"ק א').
4. שלחן שלמה (סעי' א') – "יצא".
5. ח"א (כלל ה' סעי' י"ד, כלל נ"ח סעי' ו') – "בדיעבד אם לקח כוס בידו וסבר שהוא יין ובירך השם על דעת לסיים בורא פרי הגפן ונזכר שהוא מים וסיים שהכל, אינו צריך לחזור ולברך, דמשום טעות בכוונה אין צריך לחזור ולברך".
6. ברכת ישראל (סי' ט' סעי' א').
7. קיצור שו"ע (סי' נ"ו סעי' ה').
8. מ"ב (ס"ק ב') – "וכן הלכה".
9. ברכת הבית (שער י"ט סעי' ב').
10. פוסקים (בני אשכנז).

ב. בני ספרד.

1. בן איש חי (שנה א' פר' בלק אות י"א) – "אם לקח דבר שברכתו בפה"א וחשב שהוא פרי העץ ובירך אדעתא דעץ שאמר בא"י אמ"ה ע"ד לומר העץ ונזכר וסיים בפה"א, יצא. וכן ה"ה אם לקח דבר שברכתו שהכל וחשב שהוא עץ ופתח ובירך ע"ד לומר העץ ונזכר ואמר שהכל, יצא. וכן ה"ה אם לקח כוס משקה שברכתו שהכל וסבור שהוא יין, ג"כ דינא הכי דיצא. אך לדעת הרמב"ם ז"ל לא יצא כיון דבעיקר הברכה היה בדעתו לומר שלא כהוגן. כיצד יעשה משום ספק ברכות, יטעום מזה שבידו שבירך עליו כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה לכ"ע, **ומשום חששת** סברת הרמב"ם ז"ל יתן לאחרים שיברכו ויאכלו ממנו ויכוונו לפטרו ואז יאכל כרצונו".
2. ילקוט יוסף (סעי' ב', הע' ב' [לשונו מובא לעיל]) – "אם לקח כוס שכר בידו וסבור שהוא יין ופתח ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם על דעת לסיים בורא פרי הגפן, ונזכר שהוא שכר או מים וסיים שהכל נהיה בדברו, יצא".

ג. בספק דאורייתא.

1. בה"ל (סעי' ב' ד"ה ותוך) – "ודע עוד דאף דלדעת רש"י והרשב"א והרבינו יונה היכא דבשעת אמירת שם ומלכות היתה על דעת שלא לסיים כהוגן ואח"כ נזכר וסיים כהוגן [והוא הי"א שבסעיף א'] הוא בעיא בגמרא ומשום דלא איפשטא אזלינן לקולא כמו שכתבו הפוסקים וא"כ לפ"ז אי איתרמי כה"ג במלתא דאורייתא [כגון בבהמ"ז שבשעה שאמר בא"י אמ"ה היתה דעתו לומר על העץ ועל פה"ע ונזכר וסיים בפיו הזן את העולם כהוגן] הכי נמי דלא יצא וצריך לחזור לראש דהא ספיקא דאורייתא הוא וכן כתב באמת הרי"א ז"ל שהובא בשלטי הגבורים ובמ"א מ"מ לדינא צ"ע דמכמה ראשונים משמע דפליגי על רש"י [הראב"ד והרמב"ן ופירשו כן דעת הרי"ף ג"כ] וסברי דפשיטא דלא אזלינן כלל בתר מחשבה לבד כיון שבפיו אמר כהוגן וא"כ לדידהו בודאי אף בדאורייתא יצא וצ"ע לדינא".

2. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ט אות ג') – "הביה"ל בס"י רט (ד"ה ותוך כדי דיבור) כתב שאם טעה בשעת אמירת בא"י מלך העולם בברהמ"ז שהוא דאורייתא שחשב לברך הגפן ונזכר והתחיל הזן לרוה"פ יצא ולרש"י הוה בעיא דלא איפשטא וספק דאורייתא לחומרא, אלא דלדינא צ"ע אם נקטינן שיטת רש"י לעשות מזה ספק דאורייתא כיון דרוה"פ חולקים עכת"ד. מהו לפי"ז אם נזכר מיד אחר שאמר בא"י מה"ע לפני שהמשיך הזן, (ויהיה לו אח"כ הצ"ע לדינא) האם ככה"ג כדאי להפסיק מיד ולהתחיל עוד פעם או שמא גם ככה"ג צריך להמשיך הזן ויהיה לו אח"כ הצ"ע לדינא אם יצא (דלכאורה י"ל שהביה"ל מיירי בדיעבד שהתחיל הזן). תשובה: ימשיך".

ד. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ט אות ב') – "התחיל בא"י אדעתא דחמרא ונמצא שכרא אבל עדיין לא אמר אלקינו מה"ע, האם יסמוך על הפוסקים שספק ברכות לקולא ויגמור, או עדיף לסיים למדני חוקיך לחוש להחולקים. תשובה: יגמור".
 הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ט אות ז') – "אם התחיל ברוך אתה ה' אדעתא דלמדני חוקיך, ונמלך לברך על משהו, לכאורה לא יצא לכו"ע, דדומה לכוונה הפוכה. תשובה: צ"ע".
 הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ט אות ח') – "אם התחיל ברכה בטעות ואמר ברוך אתה ה' שעפ"י דין צריך לסיים למדני חוקיך, וטעה והמשיך מלך העולם ודילג אלקינו האם עדיין יכול לסיים למדני חוקיך. תשובה: לא".

ד מי שאחרי שאמר שם ומלכות נזכר שכבר בירך על מין זה - לא טעה בלשונו, האם יכול לשנות לברכה אחרת.
 א. תגמור שהכל ותטעום מעט מים, וכדו'.

1. **אשל אברהם** (בוטשאטש, על סעי' א'), **ברכת ישראל** (סי' ט' ס"ק א'), **ארחות חיים** (ס"ק א'), **שערי שלום** (על קיצור שו"ע סי' נ"ו ס"ק י"א), **שלחן מלכים** (על קיצור שו"ע סי' ו' ס"ק נ"ד, ס"ק נ"ה), **ברכת הבית** (שער י"ט סעי' כ"ו) – "לדקיימא לן בסיומן ר"ט דפתח אדעתא דחמרא כיון דסיים בדשכרא יצא ידי חובתו, לזאת **כשטועה ואומר ברוך אתה ה' אלקינו ונזכר ויש לפניו דבר מאכל או ריח יסיים הברכה ויאכל או יריח**, אך כשלא אמר כי אם בא"י אז יותר טוב לסיים למדני חוקיך כיון דסיום ברכת הנהנין להרמב"ם ע"ה צריך להיות גם ההתחלה על דעת כן, וגם אם נאמר להרמב"ם ע"ה גם סיום למדני חוקיך לא יועיל כיון שלא פתח אדעתא דהכי עכ"פ ינצל מחשש הנה מעולם הזה בלא ברכה ולזה יותר טוב לומר למדני חוקיך כשלא אמר כי אם ברוך אתה ה'".
אשל אברהם (בוטשאטש סי' נ"א על סעי' ג' ד"ה היום) – "היום קודם תיבת הללו את ד' מן השמים הגיע הש"צ לקדיש וברכו ועניתי אחריו ועל ידי אשגרא דלישנא דהש"צ עניתי עמו ברכו והתחלתי עמו ברוך א"י אמ"ה התחלת יוצר אור שהתחיל ונזכרתי תיכף ושהיתי להתבונן אם אפשר שיהיה לי במה לסיים ברכה ההיא ולא היה לפני כי על מים אין לברך כי אם לצמאו ולהביא מחדרי הסמוך איזה ריח טוב או טעימה כדי לקבוע על זה סיום הברכה היה צריך הפסק יותר מכדי סיום הברכה וכהנה וכהנה וזה כאונס כיון שאי אפשר לסיים ברכה זו בתכיפות שיהיה על מה לחול. ונזכרתי שיש לי ספק ברכת שהחיינו על בתים חדשים שתקנם לי בקרוב לתפלין וגם שעל הבתים חדשים של רש"י ז"ל ברכתי שהחיינו בתיבת רחמנא כמ"ש במק"א בגדר הספיקות ובהרהור השם הק' כי הם נקנו לי בסך מסויים ט' רייניש והם מיופים ... ומכל מקום אמרתי אחר כך בשכמל"ו. ואמרתי גם כן בא"י למדני חוקיך והוא לחנם כיון שכבר סיימתי בשהחיינו ... והתקנה הנ"ל היא טובה".

2. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ט אות א', לה' הארץ ומלאה ח"א תשובה כ"ג, תשובה כ"ד) – "התחיל בטעות בא"י אלקינו מה"ע ונזכר שכבר ברך כל ברכות השחר אבל היה לו חתיכת מזונות (ולא היה לו מים), האם כדי להנצל מברכה לבטלה צריך לסיים בורא מ"מ אע"פ שעוד לא התפלל. תשובה: יסיים ויטעום משהו".

הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ט אות ה') – "התחלתי בבוקר בטעות בא"י אלוקינו מלך העולם' על דעת להמשיך באיזה ברכה (בכוונה שלילית בלי דעת מפורש על שום ברכה מסוימת), ועוד לא התחלתי ברוך שאמר אבל גמרתי כל ברכות השחר, ויש לי שתי עצות להנצל מברכה לבטלה, או מיד להתחיל (להמשיך) יוצר אור ובורא חושך וכו' ולדלג ברוך שאמר וכל פסוד"ז, או להתחיל באמצע ברוך שאמר 'הק-ל האב הרחמן' וכו' איזה עדיף. תשובה: תגמור שהכל ותטעום מעט מים".

הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ט אות ו', הג"ה שם, דעת נוטה ח"ב הע' ר"ע [קי"ג]) – "הרב שליט"א השיב שמי שאוחז לפני ברוך שאמר ובטעות התחיל מיד ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם (ואין לו שום ברכה שצריך לברך, ואם יתחיל ב'הק-ל האב הרחמן' יפסיד כל ההתחלה של ברוך שאמר) שיגמור 'שהכל נהיה בדברו' וישתה מים. ולכאורה מגמ' ברכות (יב ע"א) **משמע שדוקא בבירך אדעתא דחמרא ונמצא שכרא דהיינו שכיון על המאכל שהיה לפניו** ורק טעה כסבור שהוא מאכל אחר, בזה הוה בעיא דלא איפשטא [שעכ"פ כיוון על הדבר שמונח לפניו], אבל לא באופן שבכלל לא כיון על מאכל מסויים, וגם הפוסקים לא הזכירו דמי שבירך לבטלה בא"י אמה"ע יעשה העצה כנ"ל לסיים שהכל ולשתות מים. תשובה: **הפוסקים נקטו דמהני**. [בעל פה הביא לי הרב שליט"א ב' ראיות לזה. ראיה אחת ממה שאיתא בס"י רעא סעי' טו (ועי"ש במשנ"ב), שאם בירך ונשפך הכוס (והיה דעתו לשתות יותר) אי"צ לברך עוד פעם אלא ישתה תיכף כוס אחר, ושם לא כיוון על כוס זו. ועוד ראיה הראה לי הרב שליט"א, ממה שציין אצלו בשער המשנ"ב שלו, דעי' בס"י ח"ב ס"ק מא בשם הארצה"ח, **שאם לקח טלית** והתחיל לברך עליו, וקודם שסיים הברכה לקחוהו ממנו ויש לפניו תפלין, יכול לסיים הברכה אקב"ו להניח תפלין. ויוצא בזה ושם דומה ממש לשאלה שלנו. עכ"ד]."
 הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קצ"ב, עמ' ע') – "מי שטעה ובירך בלא סיבה והגיע למלך העולם ונזכר, אם עדיף לו לגמור איזה ברכה ואז יאמר בשכמל"ו או יאמר בשכמל"ו במקום שזכר. תשובה: אם יכול לגמור ברכה על איזה מאכל ולאכלו עדיף".

הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קצ"ו, עמ' ע"א) – "מי שיצא מבה"כ ולא עשה צרכיו כלל, ושכח והתחיל לברך אשר יצר וכשהגיע למלך העולם נזכר שלא עשה צרכיו, ושוב סיים שהכל נהיה בדברו ושתה מים, אם עשה כדן או לא. תשובה: עשה כדן".
 הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קצ"ז, עמ' ע"א) – "מי שהיה מברך על איזה פרי וכשהגיע למלך העולם נזכר שכבר בירך עליו, ושוב סיים שהכל נהיה בדברו ושתה מים, אם עשה כדן או לא, דלכאו' יש לדמותו להיכא שיצא מבה"כ והתחיל לברך אשר

יצר וכשהגיע למלך העולם נזכר שלא עשה צרכיו וסיים שהכל ושתה מים שהשיב הדר"ג דעשה כדן מה דעתו בזה. תשובה: כדן עשה".

הגרח"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קצ"ט, עמ' ע"א) – "אם טעה וחשב שעשה צרכיו והתחיל לברך אשר יצר ואחר שהגיע למלך העולם נזכר שא"צ לברך, אם מותר לו לאכול איזה מאכל ולגמור ברכתו וכגון לומר בורא פרי העץ וכדומה, או אין לו תקנה וצ"ל ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. תשובה: מותר".

ב. אין לו לסיים את ברכתו בברכה על מאכל אחר ממה שהתכוון לפטור, אלא יאמר בשכמל"ו.

1. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' רי"ט, והג"ה שם) – "ואין להקשות מהמבואר במשנה ברורה (סימן ח מ"ב מא) - שמי שלקח טלית לברך והתחיל לברך עליה, וקודם שסיים הברכה לקחו ממנו, ותפילין לפניו - יכול לסיים הברכה עליהם. ולכאורה דין זה סותר דין השו"ע בס"ו ר"ו, שא"א לשנות את הברכה מדבר לדבר. והסביר לי אחד מגדולי הדור - ששם יכול לשנות את הברכה כיון שהוא מחוייב להניח את התפילין. מה שאין כן במקרה שלנו אין הוא מחוייב לאכול עוד. ועוד יש לחלק בין ברכת המצוות שענינן שבח והודיה לה, ולא חלו הברכות על המצוה עצמה. ולכן יכול לשנות למצוה אחרת, **משא"כ ברכות הנהנין** הרי הברכה חלה על המאכל להתיר אותו באכילה, ולכן אינו יכול לשנות את הברכה לברכה אחרת, כיון שהברכה חלה כבר על המאכל הראשון".
2. תשובות והנהגות (וזאת הברכה סוף עמ' רי"ח) – "אם התכוון לברך על מאכל מסויים, וכבר אמר בא"ה 'אלקיני מלך', ושם לב שטעה, שכבר בירך והוא לא צריך היה לברך, אין לו לסיים את ברכתו בברכה על מאכל אחר ממה שהתכוון לפטור, ויאמר מיד בשכמל"ו".
3. וזאת הברכה (עמ' רי"ט, מעיין הברכה פרק א' הע' ג').

ג. מראי מקומות – שבט הלוי (בסוף ס' מלבושי מרדכי שו"ת סי' ג' ד"ה ובמק"א), בנין שלום (על סעי' א' ד"ה ויש, עמ' רצ"ט), מראה דבר (ח"ב סי' ח'), מלבושי מרדכי (שו"ת סי' ג'), פסקי תשובות (אות ב'), הרמ"צ גרינפלד (הבאר ח"א עמ' נ"ח), הרא"צ הכהן (הבאר ח"ב עמ' ס"ח), שערי הברכה (פרק י"א הע' ל"א).

1. נהר שלום (סי' ק"מ ד"ה ומידי עברי) – "חזיתיה שכתב שם בשם חד מדרבנן שפקפק על מ"ש הרב הלק"ט סימן קנ"ג ח"ב במי שנטל טלית על מנת להניחו ובירך עליו וקודם סיום הברכה נאבד מידו שימשוך בברכה וילך במקום טלית או תפילין ויסיים אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין או ציצית ותמה דאם איתא להא כל שבירך ברוך אתה ה' ונאבד הפרי ל"ל לומר למדני חוקיך ישלים ברכתו בשאר פירות אלא ודאי...".
2. שלחן הטהור (סעי' ו') – "אם התחיל בברכה שסובר שחייב בה כגון ברכת בנ"ר או אשר יצר וכיוצא ואמר בא"ה ונזכר שכבר בירך לא יסיים שנ"ב או בפה"ג וכיוצא ויאכל וישתה אותו דבר שמונח לפניו, אלא יאמר בשכמל"ו ויכוין שמברך ומשבח לבוראו בשבח והלל ולא לשום ברכה ואזי ניצול מעונש ברכה לבטלה. ואם בירך על הפרי אדעתא דפרה"ע ואחר שאמר בא"ה ראה שהוא פה"א טוב שיסיים למדני חקיך. אבל ראה אחר שאמר בא"ה יסיים (בפה"ג) [בפה"א] ויאכל מעט ויביא עצמו לידי חיוב ברכה ויברך כתיקונה ויאכל כי העיקר כדעה זאת שלא יצא ברכתו".
3. חי הלוי (ח"ד סי' י"ח) – "בענין השאלה שפלפלו הלומדים במי שלקח בידו הלולב ואתרוג והתחיל לברך ואמר ברוך אתה ה' אלקיני מ"ה ואח"כ ראה שהאתרוג או הלולב הם פסולין, ויצטרך להפסיק הפסק גמור עד שיזדמן לו ד' מינים כשרים, וכן כה"ג בכל הברכות כגון שהתחיל לברך ברכת הנהנין בכוונה על מאכל, ואח"כ ראה שאין המאכל ראוי לאכילה, אי מותר לגמור את הברכה על מה שלא נתכוין מתחילה כדי שלא יהא ברכתו לבטלה, כגון אם יש לו בשמים אי מותר לומר בורא מיני בשמים. תשובה: נראה דכדי שלא יכנס לאיסור ברכה לבטלה מותר לו לסיים הברכה גם על מה שלא נתכוין מתחילה, ויש לו להתחיל הברכה שנית ע"י הרהור, אמנם גם מי שאינו מסיים הברכה יש לו על מה לסמוך, ויאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".
4. שיח הלכה (סי' ח' סוף אות ע"א) – "וצ"ע לדינא".
5. אוצר תשובות לשאלות המציות (ח"א סי' קע"ח אות ה') – "וצ"ע למעשה".

ה) מתקן לשונו תוך כדי דיבור - סעיף ב'.

א. תוך כדי דיבור מתקן הברכה - שיטה ג' [עי' לעיל], רי"ף ורא"ש.

1. יצא – שלחן שלמה (סעי' א'), ח"א (כלל נ"ח סעי' ז'), קיצור שו"ע (סי' נ"ו סעי' ו'), פוסקים.
(א) אפילו שהיה תחלת הברכה וסופה שלא כהוגן – לבוש (סעי' ב'), פרי"ח (סי' תפ"ז על סעי' א'), וכן עיקר ("א"ר" (ס"ק א'), מאמר מרדכי (ס"ק ב'), נהר שלום (ס"ק ג'), גרא"א (סי' תקפ"ב על סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ה'), שעה"צ (ס"ק ג'), ובירך בא"י וכו'. היינו אפילו בעת תחלת הברכה היה סבור שהוא יין ונמצא שהיה תחלת הברכה וסופה שלא כהוגן אפ"ה כיון שעקר תוך כ"ד וסיים כהוגן יצא"), כה"ח (ס"ק ט'), פוסקים.
- (ב) רק אם ידע שהוא מים וטעה בדיבורו יש להקל – שלחן שלמה (סעי' א'), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ג'), שלטי גיבורים ס"ק ב').
- (ג) מראי מקומות – מג"א (ס"ק ג'), עי' שעה"צ (ס"ק ב').

ב. זמן.

1. מתחיל מסיום המלים שנאמרו בטעות – מ"ב (סי' נ"ט ס"ק ו'), סי' תפ"ז (ס"ק ד'), סי' תפ"ט (סוף ס"ק ל"ב), וזאת הברכה (בירור הלכה סי' ל"ט אות ז'), שערי הברכה (פרק י"א הע' ל"ה).
2. מראי מקומות.

א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז הע' קצ"ה*) – "ואם נזכר שטעה וחושב לרגע מה הדין ואיך לתקן, ובינתיים כבר עבר הזמן של 'תוך כדי דיבור', חייב לחזור על ברכת הקידוש, ולא אמרינן דלא הסיח דעתו מן הברכה, כיון שסוף סוף א"א לקשר את סיום הברכה עם התחלתה, שאמר ברוך אתה ה'".

ג. טעם, שמהני לחזור תוך כדי דיבור.

1. ערה"ש (סעי' ו') – "ולדינא פסק הרי"ף דבספק ברכות הולכין להקל ולא מהדרינן ליה והרמב"ן והרא"ש הסכימו לפירושו וגירסתו אבל הרשב"א תמה בזה דמה מועיל מה שיאמר אחר סיום כל הברכה ע"ש ונראה דכיון דהסיום היתה בטעות לא חשבינן זה כסיום אלא כהפסק בעלמא ואף על גב דאסור להפסיק באמצע הברכה בדיבור אחר מ"מ בדיעבד לא אמרינן דההפסק תבטל הברכה כיון שחזר בו תוך כדי דיבור ואמר כהוגן וגם אין זה הפסק כשארי הפסקות שהוא אומר שהקב"ה ברא זה וזה [רמב"ן במלחמות]".
2. שבט הלוי (שערי הברכה פרק י"א הע' ל"ב) – "שאם טעה בברכה ובתוכ"ד תיקן את הברכה אף שלכאורה התיבות של הטעות הוי הפסק, מ"מ כיון שזה תיקון בתוך הברכה אי"ז הפסק, וכדמצינו בהל' תקיעת שופר בס' תק"צ שאם תקע שלא כדין ותיקן את עצמו ל"ה הפסק מה שתקע שלא כדין".

ד. דאורייתא.

1. מחמיר – מג"א (סוף ס"ק ג'), מ"ב (ס"ק ו').

ה. מראי מקומות.

1. מ"ב (סי' תפ"ז ס"ק ד', שעה"צ ס"ק ב') – "תוך כדי דיבור. היינו שלא שהה משגמר מקדש השבת רק כדי ג' תיבות ואם שהה יותר משיעור זה לא מהני חזרתו וצריך לחזור לראש הברכה כיון שהחתימה היתה שלא כהוגן אף שהזכיר של יום טוב באמצע. [ואף דבסימן ר"ו פסקו כמה אחרונים בדדיעבד שהיה לא הוי הפסק אפילו יותר מכדי דיבור, שאני התם שלא קלקל בהברכה רק ששהה בין הברכה להמצוה, אבל הכא שקלקל וצריך לתקן, ואם שהה יותר לא מהני תקונן]".

ו] תוך כדי דיבור מקלקל הברכה - שיטה ד' [עי' לעיל], גאונים ורמב"ן.

א. הלכה.

1. פשוט שמהני – פמ"ג (מש"ז ס"ק א', וכל שכן אם הקדים שהכל נהיה בדברו ואח"כ פרי הגפן זכבר יצא בשהכל נהיה בדברו כו").
 2. מראי מקומות – תהלה לדוד (ס"ק א', "הגאונים ... הרשב"א ... ואנכי לא ידעתי דהא הוי הפסק בין ברכה לעשי' ... וצע"ג"), ברכת הבית (שער י"ט סעי' י"ד, ס"ק ט"ז), פסקי תשובות (אות ד').
- א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות כ"א) – "במקום שמסתפק אם לברך הגפן או שהכל, לכאורה אפשר שיברך שהכל ובתוכ"ד יאמר הגפן, אבל נראה דא"כ הוי כמכון לכתחלה להפסיק באמצע הברכה כיון שמכון לכך כמו יעלה ויבוא וכדומה דבכונה הרי זה מגרע [ע' מ"ב ק"ח סקל"א, ק"ו סקכ"ה]".

ב. יסוד: הולכין רק אחר מחשבתו ודעתו, דהואיל ולא הסיח דעת אין זה קרוי הפסק.

1. בצל החכמה (ח"ג סי' ק"ל ד"ה והנה הרעק"א) – "הרעק"א בהגהותיו לשו"ע הקשה על דברי המג"א דהרי הקידוש שהיה בטעות הוי הפסק וצריך לחזור ולקדש וז"ל כיון דנוסח הקידוש שאמר על הכוס של מים לא הוי קידוש זהו הוי הפסק בין בפה"ג לשתית יין אחר. חזינן דאיכא כאן מחלוקת בין המג"א לרעק"א אי הוי הפסק בכה"ג. ונראה כי דעת המג"א הוא דכיון דהיה סבור שהוא חייב לקדש והוי לצורך קידוש א"כ לא אסח דעתיה מברכה והוי כמו שאמר גביל לתוריה ונמצא שכבר נתן אוכל לבהמתו דודאי דאין צריך לחזור ולברך דכיון דהפסיק לצורך סעודה אף על גב דהתברר הדבר שהיה שלא לצורך מכיון ולא הפסיק והסיח דעתו מברכה לא הוי הפסק. והנה המשנה ברורה פסק כדברי המג"א וכן שאר הפוסקים דל"ה הפסק אעפ"י שהקידוש הראשון הי' לבטלה ממש כל שכן באותה אשה שענתה אמן אחר ברכת שהחיינו שחשבה שחייבת לענות אמן דהוי מצורכי הקידוש שעכ"פ ענתה אמן אחר ברכה דהוי מצוה בפני עצמה, ודאי דלא הוי הפסק, לכן נראה דאותה אשה אין צריכה לחזור לברך בפה"ג ובפרט לאחר שהבאנו לעיל דברי הפוסקים שאמן לא הוי הפסק ודעת הבה"ט בס' כ"ה שאפילו הדעות שסוברים דאמן הוי הפסק דוקא למברך אבל לא למי שיוצא בברכתו".

2. הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' י"ח אות ב', סי' כ' ד"ה ונלענ"ד, שולחן שלמה ס"ק ל"ג ב') – "במג"א ... רע"א שחולק ע"ז ... נלענ"ד ליישב דעת המג"א, דכיון שלפי מחשבתו שהקידוש הוא כדין הרי היה זקוק לאמירה זו לצורך היתר שתיה כיון שבלא קידוש אינו רשאי לשתות, לכן אין זה חשוב כלל הפסק אף אם טעה באמירתו ונתברר דנוסח הקידוש היה לבטלה ולא הוי כלל קידוש, שהרי מבואר בגמ' ובשו"ע או"ח סי' קס"ז סעיף ו' דאם בירך ברכת המוציא והפסיק בין הברכה והטעימה ע"י זה שאמר להביא מלח על השלחן, או שאמר ליתן מאכל לבהמתו דאין זה חשיב הפסק, הואיל והמלח הוא מצרכי הסעודה, וכן גם האכלת הבהמה הוי נמי מצרכי הסעודה משום דכתיב ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת, הרי חזינן מהכא שאף הפסקת דברים לא חשיב הפסק א"כ איכא נמי בהדיה היסח הדעת, וכיון שכן נראה דה"ה נמי אם אמר הבא מלח ואמרו לו אתה בעצמך כבר הבאת מלח והרי הוא לפניך, או אמר גביל לתורי ונזכר שהשור כבר מת או שהוא עצמו מכרו לאחרים, ג"כ לא חשיב הפסק אף על פי שנתברר שדבריו היו לבטלה, כיון שלפי מחשבתו לא הי' בזה שום היסח הדעת, וכיון שכן אף גם בנד"ד הקידוש שאמר בשוגג לא גרע מאומר גביל לתורי בטעות ... ונמצא לפי"ז שאין הולכין כלל אחר האמת שברכתו היא לבטלה ופטומי מילי בעלמא, אלא הולכין רק אחר מחשבתו ודעתו דהואיל ולא הסיח דעת אין זה קרוי הפסק ... וכמו כן נלענ"ד במי שהסיח דעתו בין ברכה לטעימה או באמצע אכילתו מפני שאמרו לו שכבר קידש היום ונתחייב בקידוש, או שאמרו לו שהמאכל אסור באכילה, דאף אם

- נתברר אח"כ שאין זה נכון וההיסח הדעת היה בטעות אפי"ה חשיב שפיר הפסק ואם רוצה לאכול צריך לחזור ולברך. **כללא דמילתא** הוא שלגבי היסח הדעת אין מתחשבין כלל אם זהו אמת או שהוא רק טעות וכמו שאמרנו שאם לפי טעותו חשב שצריך להפסיק בדברים אין זה חשיב הפסק, ה"נ אם לפי טעותו הסיח דעתו שפיר מיקרי היסח הדעת אף על פי שהוא טעות".
- הגרשז"א זצ"ל** (ששכ"ה פרק מ"ז הע' רי"ח, ותיקונים, הליכות שלמה תפילה פרק ד' ס"ק כ"ו, שולחן שלמה סי' רע"א ס"ק ל"ג) – "דיל"ע במי שבירך ברכת היין ובטעות חזר ובירך ברכת היין בפעם השניה, אי ברכה שניה הוה הפסק ויצטרך לחזור ולברך, או דילמא אמרינן דהברכה השניה נהפכת להיות עיקר, אך לא מסתבר שברכה לבטלה תוכל להחשב לעיקר ברכה. ויותר נראה דכיון שזו ממש אותה הברכה, אפשר דאין זה חשיב הפסק, אע"פ שהיא ממש לבטלה, מ"מ מה שחזר ע"ז עוד פעם, הפסק מיהו לא הוי. **וכ"ש בכה"ג** שטעה וחשב שאסור לו לשתות אם לא יברך, ולפי טעותו לא עשה שום הפסק ומותר שפיר לשתות".
3. **הגרשז"א זצ"ל** (פסקי הלכות קרול או"ח אות מ"ט, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות ז') – "אמר ברכה ועדיין לא התחיל לאכול, **ושכח שבירך והתחיל שוב 'ברוך אתה' ואז נזכר**, לא הוי הפסק ואין צורך לברך שוב".
4. **הגר"ד פיינשטיין זצ"ל** (ודברת במ ריש סי' ע"ה ד"ה ושמעתי).
5. **פתחי הלכה** (מכתבים סי' מ"ח) – "בענין מה ששאל על מה שקרה ביום שמיני עצרת באשר קידש בסוכה ולאחר ברכת בפה"ג טעה והתחיל לברך ברכת לישוב בסוכה, ולאחר שאמר בא"י אלקינו מלך העולם נזכר שאין לברך לישוב בסוכה. ועמד במבוכה מה לעשות. וחשב בדעתו שודאי הפסיק בין ברכת היין לבין שתייתו ... אמנם כל זה לפי שיטתו כי מה שבירך לישוב בסוכה נחשב להפסק, אבל האמת אינו כן. ושמעתי מעשה כעין זה מה שאירע אצל הגאון ר' **יצחק הוטנר זצ"ל**, שא' מתלמידיו קידש ביום שמיני עצרת והתחיל לברך 'לישב בסוכה' אבל הפסיקוהו מיד אחר שאמר בא"י. ונתעורר השאלה אי יצא ידי ברכת בפה"ג היות שהפסיק בה בדבר שאין בו צורך. ופסק הגאון הנ"ל בטו"ט שאין זה הפסק דדומה למי שאמר 'הביאו מלח' בחשבו שהמאכל צריך מלח, ושוב נתברר שיש בו די מלח, שאין בה דין הפסק היות דלפי דעתו היה בדיבורו צורך האכילה. וה"נ דכוותא, הרי לפי דעתו היה חייב לברך לישוב בסוכה ויש בו צורך האכילה, **ומה שהאמת אינו כן אינו מוציא מידי 'צורך אכילה'**. אולם אח"כ נתברר שהמקדש אמר בלחש 'למדני חוקיך' כדי להנצל מהזכרת השם לבטלה. והורה הגר"א א"כ זה ודאי הפסק וצריך לקדש שנית, ודפח"ח ...".
- א) **שגיאות מי יבין** (ח"ב סי' נ' סעי' כ"ו, הע' ל"ז, הע' ל"ח) – "התחיל לברך ברכת 'שהחיינו' בקידוש של ליל שביעי של פסח: א) אם נזכר אחר שאמר 'ברוך אתה ה' - יפסיק מיד, וישתה מן היין (ולא יאמר 'למדני חוקיך'), ואחר שתיתו יאמר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'. [כי אמירת 'למדני חוקיך' הוי הפסק (ראה לעיל סעיף י' אות א)]. וראה בשער הציזון (סימן ר"ט אות י"ב)].
- ב) נזכר אחר שסיים ברכת 'שהחיינו' - ישתה מן היין, ואין ברכה לבטלה זו נחשבת להפסק בין ברכת 'בורא פרי הגפן' לשתית היין. [שמירת שבת כהלכתה (פרק מ"ז סעיף מ"ג) בשם הגרשז"א אויערבך, דלי טעותו הוי צורך הסעודה, עע"ש].
6. עוד נ"מ: אשה אשר בירכה שהחיינו בשעת הדלקת נרות ביו"ט ובשעת הקידוש כשבעלה בירך שהחיינו ענתה אמן.

ג. מראי מקומות.

1. **הגרשז"א זצ"ל** (הליכות שלמה פסח פרק י"א סעי' ה', ס"ק ח') – "ספר ספירת העומר כהוגן, וסבר שטעה וחזר בו תוך כדי דיבור, וספר שלא כהוגן, מסתבר שיצא בספירתו הראשונה [ואף לפי מש"כ במק"א (-ראה הליכות שלמה תפלה פ"ז סי"ג בארוכה) לדון דמהני חזרה תוכ"ד מכוונה לצאת, שאני הכא דהחרטה היתה בטעות, ולכן מסתבר דיצא"].
2. קידוש: סבור בכוס יש יין והיה מים או חומץ, ויש דעתו בתחילה לשתות יין אחר - עי' סי' קס"ז סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

ז) ספק ברכות: האם מעין שלש דאורייתא - סעיף ג'.

א. ראשונים.

1. דאורייתא.

- א) **רשב"א** (ברכות דף לה. ד"ה הכי, דף מד. ד"ה ורבנן) – "ליכא דטעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו מן התורה אלא שבעת המינים בלבד שהן טעונין לאחריהן מן התורה".
- ב) **ריטב"א** (שבת דף כג. ד"ה וכן) – "אבל אם נסתפק בקדוש היום או בברכת המזון או בברכה אחת מעין שלש חוזר ומברך כיון דהויא דאורייתא".
- ג) **מאירי** (ברכות דף לה. ד"ה כל) – "אבל ברכה לאחריה חיובה מן התורה בז' המינים ובשאר כל המינים מדרבנן".
- ד) **פסקי ריא"ז** (ברכות פרק ו' הלכה ו' אות ג') – "וברכה אחרונה שלפת, שהיא ברכת המזון, וכן ברכת שבעת המינים, שהיא ברכה אחת מעין שלש, ברכה זו מן התורה היא, שנ' ואכלת ושבעת וברכת. ואם נסתפק לו אם בירך אם לא, חוזר ומברך מספק, מפני דהיא מן התורה".
- ה) **טור** (סעי' ג') – "כתב הרמב"ם ז"ל כל הברכות כולן אם נסתפק אם בירך אם לאו אינו חוזר ומברך לא בתחלה ולא בסוף מפני שהם מדברי סופרים ונראה דוקא ראשונה שהיא מדרבנן דנפקא לן מסברא שאסור ליהנות מהעה"ז בלא ברכה אבל ברכה אחרונה מעין ג' דז' המינים דאורייתא היא דמסמיך ליה אקרא חוזר וכן נראה מדברי הג"ג".
- ו) **כל בו** (סי' כ"ד) – "ספק בריך לאחריו ספק לא בריך לאחריו, בכל ז' המינים שהן מן התורה חוזר ומברך, אבל בשאר המינים אינו חוזר ומברך".
2. דרבנן.

- א) **רמב"ם** (הל' ברכות פרק ח' הל' י"ב) – "כל הברכות האלו אם נסתפק לו בהם אם בירך או לא בירך אינו חוזר ומברך לא בתחלה ולא בסוף, מפני שהן מדברי סופרים".
- ב) **סמ"ג** (עשין כ"ז) – "כתב רבינו משה (פ"ח הי"ב) כל הברכות האלה אם נסתפק אם בירך אם לא בירך אינו חוזר ומברך לא בתחילה ולא בסוף מפני שהם מדברי סופרים. ומתוך הג"ג (דף י', ד) משמע שברכה אחת מעין שלש מן התורה, דקאי וברכת אף

על התאנים ורמונים הנכתבים במקרא ואין נראה לי דאם כן יברכו עליהם שלש ברכות ממש אלא וודאי וברכת לא קאי אלא אלחם כאשר פירשתי בתחילת המצוה".

ג) ר' יונה (ברכות דף לב.) – "ונראה למורי הרב נר"ו דברכת מעין שלש אינה אלא מדרבנן ומביא ראיה מדאמרי' (ד' יב א) שאם בירך על התמרים ברכת הזן יצא דתמרי נמי מיון זייני ואם איתא דברכה אחת מעין שלש היא מן התורה האיך היה אומר שאם אמר במקומה ברכת הזן יצא אלא ודאי אינה אלא מדרבנן לפיכך".

ד) ר' פרץ (כל בו סי' קמ"ו) – "כתב הר"מ ז"ל כל הברכות האלו אם נסתפק אם ברך אם לא ברך אינו חוזר ומברך לא בתחלה ולא בסוף לפי שהם מדברי סופרים ומתוך הגמרא משמע שבכרה אחת מעין שלש מן התורה, וברכות אף על התאנים ורמונים הנכתב במקרא ואין נראה לי דא"כ יברכו עליהן שלש ברכות ממש, אלא ודאי ברכת המזון לא קאי אלא על הסעודה כדמסקינן בפרק שלשה שאכלו".

ה) מרדכי (ברכות רמז קפ"ה) – "כתב בספר המצות האלו חוץ מלחם אם נסתפק אם בירך אם לאו אינו חוזר ומברך לא בתחלה ולא בסוף מפני שהן מדברי סופרים".

ו) אורחות חיים (ח"א הל' סעודה אות יט) – "והר"ם ז"ל כתב שאם נסתפק לו אם בירך אם לאו אינו חוזר ומברך לא בתחילה ולא בסוף".

3. מראי מקומות.

א) האגודה (ברכות פרק ז' סוף סי' קפ"ח) – "כתב רבינו משה כל הברכות חוץ מברכת המוציא וברכת המזון אם נסתפק אם בירך אם לאו אינו חוזר ומברך לא בתחילה ולא בסוף מפני שהן מדברי סופרים, ומתוך הלכות גדולות משמע דברכה אחת מעין שלש נמי מדאורייתא בספר רבינו אבי"ה".

ב) ספר הבתים (ברכות שער ט' אות ד') – "כתב הרב בעל השלמה ברכה אחת מעין שלש מן התורה, ולפי הפסק שלו אם נסתפק לו אם ברך אם לא ברך [לכאן] צ"ל, דבדאורייתא חוזר ובדרבנן אינו חוזר ומברך. וכן דעת הר"ם שכתב באותו פרק שבארנו ולבסוף ברכה אחת מעין שלש: כל הברכות האלו אם נסתפק לו אם ברך אם לא ברך אינו חוזר ומברך לא בתחלה ולא בסוף מפני שהם מדברי סופרים, ובברכת המזון כתב חוזר ומברך".

ב. פוסקים.

1. דרבנן.

א) מחבר (סעי' ג') – "כל הברכות אם נסתפק אם בירך אם לאו, אינו מברך לא בתחלה ולא בסוף, חוץ מבה"מ מפני שהוא של תורה".

ב) תזו"א (או"ח סי' ל"ד סוף ס"ק א', סוף ס"ק ה' [לשונו מובא לקמן]) – "מיהו נראה דברכת מעין ג' לרבנן, לאו דאורייתא, והא דאמר, ברכות ל"ה, אתיא מז' המינין, היינו שנימא דוברכת קאי עלי', אבל למסקנא אינו כן, ומש"כ בדרישה סי' ר"ט, דברכת מעין ג' הוא מדרשא אחרינא, או הלל"מ, צ"ע, דאיה מצינו, דהוא מה"ת, עד שנימא דהוא מדרשא או מהלכה, וגם לא יתכן שלא יביאו רז"ל בגמ' אותה דרשא או הלכה, וכ"מ בביאור הגר"א סי' ר"ט, שהסכים דברכת מעין ג' לא"ד, כסתימת השו"ע, ומשמע שם דגם לר"ג אינו אלא אסמכתא עיי"ש".

1) שונה הלכות (סוף סעי' א') – "ובחזו"א משמע דהעיקר כהפוסקים דברכת מעין ג' מדרבנן (או"ח סימן ל"ד)".

2. חושש.

א) עי' ט"ז (ס"ק ג'), שלחן שלמה (סעי' ב'), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ו'), ערה"ש (סעי' י"ב) – "ובטור כ' דברכת מעין ג' הי' דאורייתא על ז' המינים וכ"כ ב"י בשם הרשב"א והרא"ש ע"כ ראוי לכל ירא שמים שיאכל עוד מאותו מין ויברך אחריו ויוצא גם על ספק שלו".

ב) מ"ב (ס"ק י') – "והנה מהמחבר משמע שסתם כהרמב"ם וסמ"ג שסוברין דברכה מעין שלש שמברכין על שבעת המינים הוא מדרבנן אבל באמת יש הרבה ראשונים שסוברין שהוא מדאורייתא וע"כ כתבו האחרונים דמי שאכל כדי שביעה מפירות או תבשיל של שבעת המינים ונסתפק לו אם בירך אחריו יאכל עוד מאותו המין שיעור כזית ויברך אחריו ויוציא עי"ז גם הספק שלו ועיין בפמ"ג שמצדד דאם אין לו מאותו המין יקח ממין אחר שהוא משבעת המינים כגון שאכל פרי עץ יקח מיני מזונות ויכלול בהברכה".

1) תזו"א (או"ח סי' ל"ד ס"ק ה') – "מיהו בפירות מז' מינין, צ"ע, לדעת הסוברין שטעונין ברכה מה"ת, אי בעינן שיעור שביעה, כיון שאין אוכלין אותן לשביעה, ונראה שאם אוכלן, כדרך האוכלין, מקרי שביעה, כמו ביין דשיעורן כדי שביעה מצמאו, ושיעורן ברביעית, [כ"מ בס' ח"א] והאחרונים ז"ל בס"ס ר"ט סתמו גם בפירות כדי שביעה, וצ"ע, ועיין בגמ' מ"ד ב' ומי איכא מידי דהוי שלק מזונו כו', וגם יש להסתפק בפירות, אם אוכלן אחר בה"מ, כמבואר לעיל בפ"כ, גם י"ל דאם שבע קדם אכילתן אינו חייב עוד ברכה עליהן, ואף דלא הוו אכילה גסה, וכבר נתבאר סתימת השו"ע דגם פירות מז"מ אינן טעונין ברכה מה"ת, ואין נ"מ בכ"ז".

ג) וזאת הברכה (עמ' פ"ח אות ד', מעיין הברכה פרק כ"ו אות ו', הע' ה').

ג. מראי מקומות.

1. שעה"צ (סי' ר"ח ס"ק א', עי' בה"ל סעי' י"ז ד"ה אלא) – "ואפילו למאן דאמר דברכה מעין שלש הוא דבר תורה [עיין בסוף סימן ר"ט בטור ובית יוסף], אפשר דמן התורה די בברכה אחת לשבעת המינים חוץ מפת, ומתוך חשיבותן קבעו להם מעין שלש [פרי מגדים]".

2. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות מ"א) – "המברך מעין שלש ובאמצע נזכר שספק הוא אם בכלל היה מחוייב לברך, האם צריך להפסיק כדין ספק ברכות להקל וא"כ ממ"נ הוציא ש"ש לבטלה, או שמא כדאי להמשיך שעכ"פ לפי הצד שהיה חייב לברך עשה כראוי וגם יש לו סמך לפי הפוסקים שמעין ג' דאורייתא. תשובה: צריך להפסיק".

ד. כשאכל פת הבאה בכיסנין ושבע.

1. חייב בברכת המזון מן התורה.

(א) ע"י שעה"צ (ס"ק י"ד) – "ובפת הבאה בכיסנין לא יצויר זה, דאם אכל מהם כדי שביעה, הוא כמו לחם גמור וחייב לברך עליו ברכת המזון, וכדלעיל בסימן קס"ח, ולכאורה משמע דהוא מן התורה אם אכל כדי שביעה כמו בשאר לחם [ובפרי מגדים בסימן קס"ח במשבצות זהב נסתפק שם בזה בסעיף קטן ו, ועיין מה שכתבנו שם בביאור הלכה]".

מ"ב (סי' קס"ח ס"ק ע"ה, שעה"צ ס"ק ע"א) – "להקל. כתב המ"א דזה דוקא בלא אכל כדי שביעה דחייב בהמ"ז שלו הוא רק מדרבנן לכך נקטינן כדעה הראשונה להקל אבל **באכל כדי שביעה דחייב בהמ"ז הוא מדאורייתא** צריך לברך בהמ"ז מספק וכן משמע מהגר"א. [ואף דהדגול מרבבה שדי בה נרגא, דהא מדאורייתא מסתברא דיוצאים במעין ג' במקום ברכת המזון, ואם כן שוב אינו אלא מדרבנן, יש לומר, כיון דעל כל פנים מחוייב לברך מן התורה היכא דיש ספק ממילא מחוייב לברך כל הברכות כתקונם ואף על פי שאינם מדאורייתא ממש, כמו אם היה מחוייב בודאי דאין לו לפטור עצמו במעין ג' במקום ג', ודומיא מה שכתבו הפוסקים בסימן ס"ז לענין ספק קרא קריאת שמע דחוזר וקורא עם ברכותיה, וכל שכן הכא שנוסה ברכת המזון הוא ממש רבנו עליו השלום ויהושע, כדאיתא בברכות מ"ח, עיין שם. ובאמת יש ראייה לזה מברכות ל"ז, שקפץ רבי עקיבא ובירך מעין ג', אמר לה רבן גמליאל, עד מתי אתה מכניס ראשך בין המחלוקת (פירוש, דרבן גמליאל סבר דצריך לברך על שבעת המינים ג' ברכות), אמר לה, למדתנו רבנו יחיד ורבים הלכה כרבים, וקשה, מה היה דעתו של רבן גמליאל בשאלתו, הלא על כל פנים מחלוקת הוא ובכלל ספק הוא, ואם כן יותר טוב לברך ברכה אחת מעין ג' מלהרבות בברכות, וצריך לומר, דאכל כדי שביעה דמחוייב מן התורה לרבן גמליאל לברך ברכת המזון, ועל כן היה לו לרבי עקיבא להחמיר בספקו ולברך ג' ברכות, ועל זה השיב לו רבי עקיבא, דאין זה בכלל ספק, דהלכה כרבים. הרי מוכח מכאן דהיכא דיש ספק בכדי שביעה אם לברך ג' ברכות או מעין ג' צריך לברך ג' ברכות, אף שמן התורה יוצא במעין ג' במקום ג'. אף שמצאתי שם בסוגיא בדברי הרשב"א דלא מיירי שם בכדי שביעה מכה איזה קושיא שהקשה שם, אין זה מוכרח, דיש לתרץ קושייתו באופן אחר כמו שת"ר שם בעצמו, ועוד אפשר, דרבן גמליאל היה סובר דמן התורה חייב ברכת המזון בכזית, וכדעת איזה ראשונים שסבירא להו כן לדעת ר"מ]."

(ב) ביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ב אות י"ב).

ה. ספק ברכות: האם יכול לאכול.

א. מחמיר, אסור לאכול.

1. ע"י מהרי"ל (מנהגים, סדר ההגדה אות כ"ח) – "ואף על פי שהרא"ש כתב שלא לברך התוס' פשיטא להן דמברכין. והרא"ש כתב דאסור ליהנות בלא ברכה וספק איסור לחומרא".

(א) ערה"ש (סי' תע"ד סעי' ג') – "ולענ"ד נראה דהנה במהרי"ל כתוב דצריך לברך על כל כוס וכוס אף על פי שהרא"ש פסק שלא לברך התוס' פסקו שיברך ואסור ליהנות בלא ברכה וספק איסור לחומרא עכ"ל ואינו מובן כלל הא אדרבא ספק ברכות להקל [וכבר הקשה עליו הח"י ונשאר בתימה ע"ש] ולכן נ"ל דה"פ דהנה זהו וודאי שיש ספק אם ההגדה הוי הפסק אם לאו דלכן פסקנו בסי' הקודם לענין כרפס שלא יאכל כזית ואם אכל לא יברך ברכה אחרונה דספק ברכות להקל כמ"ש שם וא"כ פשיטא שלא יברך ברכה אחרונה אך א"כ למה ישתה מספק לא ישתה ולא יברך ולמה לו ליכנס לספק נהנה בלא ברכה אלא מאי אית לך למימר שהוא מוכרח לשתות מפני מצות חכמים שתקנו ד' כוסות וא"כ איך נאמר לאדם תשתה איסור מספק והרי יכול לומר לא ניהא לי ליכנס בספק איסור ליהנות בלא ברכה אלא דאמרינן ליה שתה וברוך ונמצא דאנו מרשים אותו לברך וממילא דלפי תקנת חכמים בהכרח שאין הכוונה לפטור את הכוס השני מברכה ראשונה אבל לענין ברכה אחרונה כיון שיש ספק ברכות להקל".

2. מהרש"א (פסחים ריש דף קב.) – "ואני אומר דלא שייך הברכות אינן מעכבות אלא בברכת המצות אבל בברכת הנהנה כי הכא אסור לאכול בלא ברכה דכאלו מעל ולהכי הוה קולא דלא יברך כרבנן ודו"ק".

(א) רע"א (גליון הש"ס ברכות דף יב. על תד"ה לא) – "תוס' ד"ה לא כו' לחומרא כו'. ולא שייך הכא לומר ספק ברכות לקולא [ובמג"א סימן ר"ט ס"ק ג' הקשה כן] דכבר כתב הרש"א בפסחים ק"ב ע"א בפ' רשב"ם ד"ה להודיעך כחו, דל"ש כן אלא בברכת המצות דהברכות אינן מעכבות. אבל בברכת הנהנה אסור לאכול בלא ברכה ע"ש. ולא הוי כאן חשש ברכה לבטלה, דאם לא יברך יהא אסור לו לשתות. אח"ז ראיתי באבן העוזר (סימן רי"ד) שכ"כ מסברא דנפשיה ולא הביא דברי הרש"א. ועיין מ"ש לקמן (מ"ט ע"ב) בתוס' ד"ה ר"מ".

רע"א (על מג"א ס"ק ג') – "הא קיי"ל ספק ברכות להקל. לענ"ד למה דהוציא המהרש"א פסחים ק"ב א' מדברי הרשב"א שם דס"ל ס' ברכות להקל והיינו בברכת המצות אבל בברכת הנהנה אם מסופק אם נפטר המאכל בברכה או לא אסור לאכול וכאלו מעל א"כ בעלמא במסופק אם ברך על המאכל א"א לו לחזור ולברך דשמא כבר ברך וגם אסור לאכול דשמא לא ברך והכא אם נפסקו דלא יברך שנית יהא אסור לאכול ויהיה הברכה שברך בוודאי ברכה לבטלה. ואם נפסקו דמברך שנית ג"כ לא הוי רק ברכה א' לבטלה. ואין הפרש בין יחזור ויברך בין שלא יחזור ויברך דבין כך ובין כך הוי ברכה א' לבטלה. שפיר הדין דיברך שנית ויאכל והרי"ף והנך פוסקים דפסקו בהך דינא ס' ברכות להקל וישתה בלא ברכה. צ"ל דגם ברכת הנהנה ס' ברכות לקולא. היינו דמותר לאכול בלא ברכה שנית ודלא כהרשב"א ועכ"פ אין כאן תימא על הר"י ד"ל כו'. אח"כ ראיתי באבן עוזר לקמן רי"ד שכ' במלות קצרות דר"י לשתתיה דפסק בשכרא דאזלינן לחומרא בס' ברכות הנהנה ואפשר דכוונתו למה שכתבנו".

(ב) שדי חמד (אסיפת דינים מערכת ברכות אות י"ח ס"ק ט') – "רע"ק איגר ... נלע"ד דאפשר דאין כונת מוהרש"א אלא לומר דמה"ט חשיב קולא מה שאוכל בלא ברכה ואינו חושש לספק איסור נהנה מעוה"ז ולדינא אפשר דמודה להרב זל"א דלמאי דקיי"ל סב"ל לא משגיחין בחשש איסור הנאה".

1) שבט הלוי (ח"ז סוף סי' כ"ט) – "ומש"כ בשדי חמד במער' ברכות אות ח"י, ט', דאין הכרח להבנת הגרעק"א בברכות שם במהרש"א הנ"ל דס"ל בברכת נהנין ספק להחמיר ולברך די"ל דאין כוונת המהרש"א אלא דמה"ט חשיב קולא מה שאוכל בלי ברכה ואינו חושש לאיסור ספק נהנה מעוה"ז, אבל לדינא אפשר דמודה מהרש"א דלמאי דקיי"ל ספק ברכות להקל גם בנהנה אינו מברך מספק, א"ד. ולדידי זה אינו, וצודק הגרעק"א ואהעו"ו בהבנת מהרש"א דדיוקם ממש"כ מהרש"א דלא שייך ברכות אין מעכבין אלא ברכת המצוות אבל ברכת הנהנה וכו', ובמאי איירי אם כשיש חיוב ודאי לברך במה ניכר עיכוב החיוב יותר בברכת נהנין מברכת המצוות דהא בשניהם החיוב לברך לפניהם, ויש דעות הסוברים דהוא מה"ת, ואם לא בירך עליהם בשניהם עבר על דרבנן או דרבנן שעשה מצוה בלא ברכה או דרבנן שנהנה בלי ברכה, ואם אסור ליהנות בלא ברכה כן אסור לעשות מצוה בלי ברכה, אבל כוונת המהרש"א על הספק דבכל אופן מעכב שלא ליהנות בלי ברכה מחשש מעילה דרבנן, משא"כ במצוות דמשכחת לפעמים שהותר לעשות מצוה בספק בלי ברכה דאין הברכה מעכב אז העשיה לכתחילה".

ב. מיקל [והטעם].

1. מחבר (סי' קס"ז סעי' ט') [עם מ"ב ס"ק מ"ט], סי' קע"ד סוף סעי' ד') – "אם הוא מסופק אם בירך המוציא אם לאו, אינו חוזר ומברך. [כשיאכל עוד דברכת המוציא אינו אלא מדרבנן וספיקא לקולא]".

2. אבן העזר (סי' רי"ד) – "דר"י לשטתו דפסק בספ"ק דברכות דף י"ב גבי בעיא דפתח בשיכרא דאזלינן לחומרא בספק ברכת הנהנין, וע"כ טעמו כיון דאסור להנות מעולם הזה בלא ברכה לכן אסור להנות עד שיחזור ויברך ברכה גמורה ... אבל אנן דקי"ל ספק בברכת הנהנין ג"כ לקולא אזלינן לכן פסקו הפוסקים הנ"ל דלא כהתוספות".

3. ערה"ש (סי' תע"ד סעי' ג') - לשונו מובא לעיל.

4. קהלות יעקב (ברכות סי' ה') – "ולענין הלכה דעת כ"פ דבכל אופן אין לברך מספק כמו שכתבו התוס' כאן בשם רב אלפס ז"ל וכן ראיתי שרמז החק יעקב לתשובת הרא"ש ז"ל ומדברי הש"ע בסימן ר"י וראיתי בשד"ח באסיפת דינים הלכות ברכות סי' א' אות י"ח אות ט' שהביא בשם כמה אחרונים ז"ל שלהלכה אין לברך מספק אפילו בברכת הנהנין וכנראה שעיקר סמיכתם הוא אפסק הטור בסימן קס"ז והב"י והרמ"א ז"ל בסימן ר"י".

5. הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' י"ח אות ח', מנחת שלמה ח"ב סי' ג' סוף אות א', תנינא (ב - ג) סי' ז' סוף אות א', ששכ"ה פרק ס"ד הע' פ', הליכות שלמה פסח פרק ט' ס"ק ע"ו, הע' רס"ב, מילואים עמ' תקי"ב אות ט') – "ידוע ומפורסם דעת המהרש"א בפסחים ק"ב ... וכ"כ גם האבן העזר בסי' רי"ד ועיין גה"ש ברכות י"ב ע"א ... **אולם להלכה לא קיי"ל הכי** וכמבואר בשו"ע או"ח סי' קס"ז סעיף ט' 'אם הוא מסופק אם בירך המוציא אם לאו אינו חוזר ומברך' וכן הוא גם בסי' ר"ט סעיף ג' עיין שם שלא נזכר כלל דאסור לאכול מספק, ונלענ"ד ליתן טעם נכון ולהוכיח שכן הוא דהרי תנן בברכות כ' ע"ב **בעל קרי** מברך על המזון לאחריו ואינו מברך לפניו, והיינו משום דכיון דברכה שלפניו לאו דאורייתא היא לכן לא אצרכוהו רבנן, ופשוט הוא דבכה"ג מותר לו לאכול ולשתות כמה שירצה ולא אמרינן דעבר על איסור גזל של נהנה מן העוה"ז בלא ברכה ויאסר באכילה ושתיה עד שיטבול, ומצינן נמי **גבי אונן** דפטור מכל המצוות דאינו מברך כלל לא ברכת המוציא ולא ברכת המזון, ואפ"ה כתבו האחרונים ביו"ד סי' שמ"א שחייב עכ"פ בנטילת ידים משום דכיון דהוי גזירה משום סרך תרומה לכן חייב בנטילה כיון דכולהו לאווין דאורייתא ודרבנן האונן שפיר מוזהר עליהם דרק מן המצוות הוא דפטור אבל אינו רשאי כלל לעבור על איסורין, וכיון שכן קשה דלדעת המהרש"א שעיקר חיוב הברכה הוא להתיר את האיסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה, א"כ גם אונן אמאי אוכל בלא ברכה ותפ"ל דפטור רק מן המצוות אבל לא לעבור על איסורין ומה טעם רשאי לאכול כמה שירצה בלא ברכה, אלא ודאי דעיקר חיוב ברכת הנהנין הוא משום דחייבו חכמים להודות ולהלל לד' קודם שהוא אוכל ושותה, וחיוב זה סברא הוא משום מדת דרך ארץ וכדמצינן שחייבו לברך בברכת המצוות, אלא ההבדל הוא רק בזה דאילו גבי מצוות לא אלמוהו כ"כ את החיוב עד כדי כך שיהא אסור לעשות מצוה בלא ברכה ושפיר מותר להניח טלית ותפילין באמצע התפלה ולברך אח"כ, משא"כ גבי ברכת הנהנין **אלמוהו רבנן** לחיוב הברכה ואמרו דכל זמן שלא בירך הוי כאילו מעל או גזל וכדאיתא בברכות ל"ה ע"א, ונמצא לפי"ז **דטעמא דחשיב גזל הוא רק משום דמחוייב לברך אבל לא שהברכה באה להתיר את האכילה**, ומשו"ה בעל קרי ואונן כיון דלא מחייבי בברכה שפיר מותר להם לאכול ולשתות בלא ברכה כיון שעיקר איסור הנאה בלא ברכה אינו כלל איסור עצמי אלא מסתעף רק ממה שחייבוהו חכמים בברכה ולכן כל שהוא פטור מן הברכה אינו עובר כלל בשום איסור והרי זה דומה להא דאסור לאכול ולשתות קודם התפלה או קודם קדוש והבדלה דאין הקידוש בא להתיר את האכילה אלא אדרבה הוא דכיון דרמיא עליה מצוות קידוש והבדלה לכן אסרו חכמים לאכול ולשתות קודם שיקדש או יבדיל וכמו כן הכא ... נלענ"ד דכיון דכללא הוא דספק ברכות לקולא לכן גם לענין ברכת הנהנין שפיר אמרינן הכי, כיון דנתבאר דמה שאסור לאכול בלא ברכה הוא רק משום חיוב הברכה וממילא אמרינן שפיר דבכה"ג דהוי ספיקא ואינו מחוייב לברך דשפיר מותר לאכול גם בלא ברכה וגם אסור להחמיר ולברך משום חשש עבירת לא תשא".

א) מגילת ספר (ברכות סי' ב') – "בסימן ס"ב ... והמ"ב שם סק"ח ... דהשותין בבית המרחץ שלא כדין עושיין ... והנה מסברא בעלמא הדעת היתה נוטה יותר לדברי המנחת שלמה, אבל אין די בזה להכריע כנגד דעת המ"ב כיון שעל ראיות המנחת שלמה יש להשיב וכמושנ"ת לעיל".

ב) הגרשז"א זצ"ל (מכתב בסוף ס' עץ השדה) – "... ומבואר מזה דעיקר חיוב ברכת הנהנין הוא משום דחייבו חכמים להודות ולהלל לה' קודם שאוכל ושותה, ויסוד חיוב זה הוא סברא משום מדת דרך ארץ, וכמו שמצינו שחייבו לברך ברכת המצוות, אלא דאלמוהו רבנן לחיוב ברכה זה ואמרו דכל זמן שלא בירך הוי כאילו מעל או גזל וכדאי"ר ר"פ כיצד מברכין, ועכ"פ אי"ז שהברכה באה להתיר את האכילה, אלא עיקר איסור הנאה בלא ברכה אינו כלל איסור עצמי אלא מסתעף ממה שחייבוהו חכמים בברכה, ולכן כל שהוא פטור מן הברכה אינו עובר כלל באיסור, ומטעם זה בעל קרי ואונן שפיר מותר להם לאכול ולשתות בלא ברכה, שכיון

שאינם מחוייבים בברכה אינם עוברים באיסור, ומטעם זה כיון דבעלמא ספק ברכות להקל ממילא שפיר אמרי' דבכה"ג דאינו מחוייב לברך רשאי לאכול בלא ברכה, ואדרבה אסור לו להחמיר ולברך משום חשש עבירת לא תשא ... [ואמנם באופן שיוכל לברך אח"כ, כגון אם הוא במרחץ או במקום מטונף, יש להחמיר מפני שיכול להמתין, משא"כ בהנך דלא יוכל אח"כ לשתות בברכה], ודו"ק".

6. דברי יציב (או"ח סי' רס"א אות י"ד) – "ועכ"פ לדינא ודאי נקטינן דספק ברכות להקל גם בברכת הנהנין, וכמ"ש גם באבן העוזר או"ח סי' רי"ד אחר שהביא שיטת התוס' שם בברכות, וכתב דאנן דקיי"ל ספק דברכת הנהנין ג"כ להקל לכך פסקו הפוסקים דלא כהתוס' עיין שם, ומכ"ש בברכה אחרונה וכנ"ל ודו"ק, ועיין תוס' ברכות דף ל"ט ע"א ד"ה בצר ודו"ק".

7. הגר"ש א"צ (שיעורי הגרי"ש"א ברכות דף יב. תד"ה לא, "עמ' צ"ח) – "ובגליון הש"ס ... מהרש"א בפסחים, ואמנם לדינא לא קי"ל הכי, וגם בספק בברכות הנהנין אמרינן להקל".

8. שבט הלוי (ח"ז סי' כ"ט) – "ואשר שאלת לענין ספק ברכות להקל דאיך יש לנהוג להלכה כשיטת מהרש"א דספק ברכות להקל ר"ל ומברכים (ברכת נהנין) ולא חיישינן משום לא תשא, או כשיטת הראשונים האחרים שלא לברך. הנה להלכה אעפ"י שלשון תוס' ברכות י"ב ע"א נראה לכאורה כמהרש"א דברכת נהנין אזלינן בספק להחמיר, וכאשר העיר רבינו רעק"א שם בגליון, ובאבן העוזר או"ח סי' רי"ד, מכ"מ למעשה סוגיית הפוסקים דגם בברכת נהנין אזלינן לקולא שלא לברך וכמ"ש באבן העוזר שם. וטעם הדבר שלא חששו לסברת מהרש"א בפסחים ק"ב ע"א שכתב בלשון קדשו ואני אומר דלא שייך הברכות אין מעכבות אלא בברכת המצות, אבל ברכת הנהנה אסור לו לאכול בלי ברכה דכאילו מעל וכו', הנה בכל זאת סברת מהרש"ל שם שכ' גם בברכת הנהנה דברכות אין מעכבות מובנת, דהא האי דכאילו נהנה מקדשי שמים בלא בירך ריש פ"ו דברכות הוא רק גדר דרבנן דכידוע גם ברכת נהנין בין מלפניו בין מלאחריו מלבד ברכת המזון כולם דרבנן, וא"כ מה זה חידוש דהם אמרו לברך כדי שלא יהנה מעוה"ז בלא ברכה והקילו ואסרו לברך בספק כיון דפוגע בקום ועשה בלא תשא דאורייתא או דרבנן דהיינו הוצאת שם שמים לבטלה שהוא חמור מאד, ובמקרה זה העמידו הדבר על ד"ת שאי"צ לברך".

9. מחזה אליהו (בשבילי הרפואה ח"ו עמ' ס"ג) – "... הוכחות גדולות דהאוכל בלא ברכה עובר בביטול מצוה אבל אינו נחשב כעובר 'איסור דרבנן' ודומה ממש להלוש בגד (המחוייב בציצית מדרבנן) בלי ציצית, דביטול מצות חז"ל אבל לא עבר איסורא".

10. וזאת הברכה (ריש פרק י', מעיין הברכה פרק כ"ו אות ב').

ג. מראי מקומות – אפיקי ים (ח"ב סוף סי' ג'), קהלות יעקב (ברכות סי' ה'), אג"מ (או"ח ח"ה סי' י"ג אות ח'), אבי עזרי (ברכות פרק ד' הל' ב'), באר שרים (ח"ה סי' ה' אות ד'), שלמי ניסן (סי' א', סי' ב', קובץ קול התורה חמ"ג עמ' ר"ב).

1. ריטב"א (שבת דף כג. ד"ה אמר) – "אמר אב"י ודאי דדבריהם בעי ברוכי ספק דדבריהם לא בעי ברוכי רבא אמר רוב עמי הארץ מעשרין הם. והא כתיבנא בפרק קמא (י"ג א') דאב"י נמי מודה בהא דרוב עמי הארץ מעשרים הם, והא דנקט אידך טעמא משום דבעי למימר דבכל דוכתא נמי דאיכא ספיקא ברכה דרבנן כגון שנסתפק אם ברך ברכת הנהנין או ברכת המצות שהם דרבנן, אינו חוזר ומברך על הספק דשב ואל תעשה עדיף מספק שיברך לבטלה ויעבר על לאו דלא תשא, ואפי' בההיא דרבנן היא כדפירש ר"ת ז"ל, מ"מ איסורא דשב ואל תעשה עדיף מאיסורא דקום עשה. ורבא דנקט טעמא דרוב עם הארץ מעשרים הם משמע משום דלית ליה טעמא דאב"י וסבירא ליה דבעלמא אפילו על ספק ברכה של דבריהם בעו ברוכי, וכן כתבו מקצת רבותינו ז"ל ופסקו כן הלכה משום דאב"י ורבא הלכה כרבא, אבל דעת גאונים ז"ל קצתם וקצת רבותינו אינו כן שלא יכניס ראשו ועצמו לספק ברכה לבטלה, אבל כשהספק אינו מחמת המברך אלא מפני שהתקנה על ספק, דין הוא לתקן בו ברכה ודומיא דיום טוב שני של דבריהם, אלא דשאני דמאי שאינו ספק גמור ורוב עמי הארץ מעשרים הם. וכן הלכה שכל שנסתפק בעשיית המצוה חוזר ועושה אותה על הספק, אבל אם נסתפק בברכה שלה או בברכת הנהנים שלפני אכילה אינו אומרה על הספק, אבל אם נסתפק בקדוש היום או בברכת המזון או בברכה אחת מעין שלש חוזר ומברך כיון דהויא דאורייתא, וכדאמרינן התם (ברכות כ"א א') ספק קרא ק"ש ספק לא קרא חוזר וקורא ספק אמר אמת ויציב אינו חוזר ואומר מ"ט ק"ש דאורייתא אמת ויציב דרבנן, וכן הלכה לדעת הגאונים ז"ל והוא הנכון, ומיהו תמהני בברכת הנהנין לפניו היאך חוזר ואוכל בלא ברכה מפני ספק, והרי מכניס עצמו בקום עשה לאכול במה שהוא כנהנה מקדשי קדשים כדאיתא בפרק כיצד מברכים (ברכות ל"ה א') והיה ראוי שיחזור יברך על הספק או שלא יאכל יותר".

2. אורחות חיים (הל' סעודה אות י"ט) – "נסתפק לו אם בירך המוציא כתב הרמב"ם ז"ל דאינו חוזר ומברך שאינה של תורה אבל בברכת המזון מברך אם לא נתעכל המזון שבמעיו. והבעל התוס' כתב דכיון דברכת הנאה אסמכוה רבנן אקרא דקדש הלולים כשאז"ל אסור ליהנות מן העה"ז בלא ברכה ואמרו ג"כ שנהנה מן העה"ז בלא ברכה כאלו נהנה מקדשי שמים שנא' לה' הארץ ומלואה וכיון שכן האי מאן דמספקא ליה אם בירך אם לאו ועדיין הוא אוכל חוזר ומברך בכל דבר הנאה וכ"ש שכח ולא בירך שחוזר ומברך ואפילו בהנאה פחות מכזית צריך לברך לפניו. והר"ם ז"ל כתב שאם נסתפק לו אם בירך אם לאו אינו חוזר ומברך לא בתחילה ולא בסוף".

א) נשמת אדם (כלל ה' ס"ק א') – "וי"ל דגם ר"י בעל תוס' ס"ל כשיטת הפוסקים דאיבעיא דלא איפשטא אזלינן לחומרא אפילו בדרבנן, וכיון דברכת הנהנין הוא איסור דרבנן ליהנות בלא ברכה, כתב דאזלינן לחומרא, כדן כל איסור דרבנן באיבעיא דלא נפשטא. משא"כ באמת ויציב שהיא ברכת הודאה וכיוצא בו, דלא שייך איסור, נקטינן לקולא דאינו מחוייב לברך, אבל אינו איסור. ומצאתי באורחות חיים הלכות סעודה סי' י"ט וז"ל, נסתפק לו אם בירך המוציא, תוס' כתבו כיון דברכת הנהנין אסמכוה אקרא דקודש הלולים, ואמרו שהנהנה מעולם הזה מעל ואסור להנות בלא ברכה, וכיון שכן, אם מסופק ועדיין אוכל, חוזר ומברך בכל דבר הנאה, עכ"ל, הרי להדיא כמש"כ. ומ"מ אפשר דאסור משום בל תוסיף מדרבנן, כמש"כ רשב"א בתשובה. ובדף כ"ט תוס' ד"ה מפני, משמע דבספק מותר לברך, ואפילו שלא לצורך כלל. אלא אחר תחנונים, אינו אלא מגונה".

אורחות חיים (הל' אבל אות י"א) – "ואינו מברך פי' שאינו צריך לברך ברכת המוציא ולי נראה שמברך מפני שאסור לו לאכול בלא ברכה כך כתב הבעל הלכות ז"ל".

3. כל בו (סי' כ"ד) – "וכתב הר"ם מקוצי ז"ל נסתפק לו אם בריך אם לא בריך, אינו חוזר ומברך לא בתחלה ולא בסוף, מי שאכל ולא בריך המוציא אם לאחר סעודתו נזכר אינו חוזר ומברך קודם לכן חוזר ומברך, וכתב הרב בעל התוספות ז"ל דכיון דברכת הנאה לפניו אסמכוה רבנן אקרא דקדש הלולים כמו שאמרו רז"ל אסור ליהנות מן העולם בלא ברכה וכל הנהגה בלא ברכה כאלו נהנה מקדשי שמים משום לה' הארץ ומלואה, כיון שכן האי מאן דמספקא ליה אם בריך אם לא בריך ועדיין הוא אוכל, חוזר ומברך, וכל שכן שכח ולא בריך דחוזר ומברך, ואפילו בהנאה פחות מכזית צריך לברך לפניו".
- כל בו (סי' קי"ד) – "יש מי שאומר שאכל כשמתו מוטל לפניו ועליו לקברו שפטור מכל המצות האמורות בתורה שאינו מברך המוציא ולי נראה שמברך מפני שאסור לאכול בלא ברכה".
4. מג"א (ס"ק ג') – "ומ"מ קשה למה פסקו התוס' לחומר' הא קי"ל ספק ברכות להקל וכן הקשה במ"צ ח"ב ס"ב ואפשר לומר דס"ל מצות צריכות כונה והכא נתכוין למין אחר כמ"ש התוס' שם".
5. יד אפרים (סי' קצ"ט) – "עיין בר"ש פרק א' דממאי (מ"ד) שכתב לפרש הא דאין מברכין עליו וכו' היינו לענין להוציא לאחרים או אחרים יוציאו אותו ידי חובתו בזה אמרו אינו מברך ואינו מזמן ואין מברכין עליו וכו', אבל הוא לעצמו חייב לברך עליו המוציא וברכת המזון ודוקא מק"ש ותפלה ותפילין פטור עי"ש. ולא ראיתי שנזכר דעה זו בפוסקים".
- א) עמק ברכה (ברכת הנהגין אות ב') – "לקמן ברפ"ג תניא: מי שמתו מוטל לפניו אינו מברך ברכת המוציא. ולכאורה קשה, דהא משום דטרוד טירדא דמצוה אינו נפטר אלא ממצות, אבל לא הותר לו משום זה לעבור על איסורין, וא"כ למה מותר לאכול בלי ברכה, הא זה הוי איסור. ונראה **דאיסור זה נמי נובע הוא מכח המצוה דברכה**, וכיון לנפטר ממצות ברכה ממילא שוב אין כאן איסור ליהנות בלי ברכה".
- ב) גשר החיים (ח"א פרק י"ח הע' ט'), הו"ד בששכ"ה (פרק ס"ד הע' פ') – "והשד"ח אנינות ט"ו התקשה א"כ מה"ט יאה חייב לברך על אכילה ושתייה דאסור להנות מעוה"ז בלי ברכה, ומצא אח"כ בס' מעם לועז שאמנם מה"ט כשחפץ לאכול או לשתות ישמע ברכה מפי אחר ויכוון לצאת ע"ש. ברם ששיטה כזו נמצאת בר"ש דמאי (פ"א ד') שהברכה לפני אכילה אמנם צריך לברך, וכבר העיר יד אפרים או"ח ריש קצ"ט שלא נזכרה דעה זו בפוסקים. ולענ"ד כיון שהוא פטור מלברך הרי מותר לו להנות בלי ברכה שוב ל"ש בו אסור לו ליהנות בלי ברכה, משא"כ בנט"י שהוא איסור צדדי. ומ"מ אפ"ל של"א כן אלא רק באכילה ושתי' שבכלל הכרחיים הם, אבל בהנאה כגון ריח וכדומה שאפשר לו דלא לתהני ולא לברך - יתכן שלא התירו לו ליהנות בשעת הפטור בלא ברכה".
6. בה"ל (סי' ס"ב סעי' ד' ד"ה שלא, עי' מ"ב סי' פ"ד ס"ק ז') – "עיין במ"ב במה שכתב לענין השתייה במרחץ שלא כדין הוא ולישנא דהח"א גרם להם לטעות בזה ובאמת לענ"ד דבר זה פשוט מאוד דאין להתיר משום שהוא אנוס על הברכה שאינו יכול לברך דזה היה שייך לומר רק אם היו אומרים חז"ל דהוא מצוה לברך ובאמת הלא אחז"ל ברכות דף ל"ו דאסור להנות בלי ברכה וכעין זה מוכח ממ"א בסיומן י"ג עי"ש ולבד זה הלא יכול לצאת מהמרחץ ולברך ולשתות או עכ"פ לכנוס בבית אמצעי של המרחץ ויהרהר שם הברכה".
- א) שבט הלוי (ח"ו סי' כ"ג) – "בחולה המאושפז בבית חולים ונמצא בזמן ומקום שאסור לו לברך - שמונה ע"י מ"ר או ריח רע או שגופו אינו נקי האם מותר לו לאכול ללא ברכת נהנין מאחר שהוא אנוס לענין מצות ברכה או שאסור במקום שהמניעה איננה פקו"נ ויסוד שאלתו כיון דיש להוכיח מכמה דוכתא שענין ברכת נהנין אינו דין מצוה בלבד אלא גם דין איסור - וכלשון הש"ס ריש פ"ו דברכות דאסור ליהנות מעוה"ז בלי ברכה, וכל הנהגה כאלו מעל מקדשי שמים, ופסקה הרמב"ם פ"א מברכות, והעיר מכמה מקומות בזה, וגם ממש"כ הביאור הלכה סו"ס ס"ב דאסור לשתות בבית המרחץ בלי ברכה מטעם הנ"ל. ולי העני אין הדברים פשוטים כ"כ דאין ודאי דאסור ליהנות וכאלו מעל, אבל במקום אונסא תנן ברכות כ' לענין בע"ק ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו, הרי דהתירו לו לאכול אפילו פת בלי ברכה שלפני, ואין לומר דשאני התם דעכ"פ מברך לאחריו, דדבר פשוט דגם באוכל שאר מינים שגם לאחריהם מדרבנן פטור בין מלפני בין מלאחרי' דזיל בתר טעמא משום דהברכה דרבנן לא העמידו דבריהם במקום אונסא, ועוד דאם נימא כנ"ל א"כ יצא מזה דבאוכל כשיעור שמברך לאחריו אסור בע"ק לברך לפניו, ובאוכל פחות מכשיעור דאין ברכה לאחריו יברך לפניו וע"כ הכל טעם אחד דבמקום אונסא לא חייבו, וממילא אין גם איסור שאסור ליהנות, כמו שלא הו' איסור זה קודם שתקנו ברכות דרבנן, ולהעמיד משנתינו דבע"ק במקום שיש חשש פקו"נ בהעדר המזון איננו אמינתה של תורה מסתימת כל הענין שם. ואמנם כדי שלא יקשה הוראת הגאון הצ' בעל מ"ב בס"ב שם שכ' לענין שתית מים בבית המרחץ דאין טענת אונס בזה דאסור ליהנות מעוה"ז בלי ברכה צ"ל דהעיקר מש"כ שם בסו"ד דהא יכול לצאת מהמרחץ או להכנס עכ"פ בבית האמצעי של המרחץ ויהרהר שם הברכה. וצריכים להוסיף קצת על דבריו דודאי זמן מועט כזה לצאת מהמרחץ או בבית האמצעי **אינו בגדר אונס כלל לפטורו**, אבל זמן ממושך אפ"ל אינו נוגע כלל לפקו"נ שפיר נקרא אונס, והגדר בזה יראה בעניי הוא בטול מזון יום אחד דהיינו צום שלם דזה ודאי בגדר אונס גמור וצער ולרוב גם בגדר המזיק, והיינו האי דבעל קרי בברכות שם".
7. שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה על סי' קס"ז) – "סימן קס"ז ס"ט אם הוא מסופק אם בריך המוציא אם לאו לא יברך. עיין רי"ף סוף פ"ק דברכות גבי פתח בדחמרא וסיים בדשיכרא שכ' ולא יברך דספיקא דרבנן לקולא משמע מדבריו דזה קולא דלא יברך אף על גב דאסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה מ"מ כיון דספיקא דרבנן הוא לא הצריכוהו לברך וכן סברת המהרש"א בפסחים ק"ב ע"א אבל המהרש"ל שם כ' דזה דלא יברך הוא משום חומרא דלא תשא ע"כ מספיקא לא יברך שלא יעבור על לא תשא ועי' בגה"ש ברכות י"ב ע"א שהביא מחלוקת זו".

ט] עצות: איך לברך בספיקות.

א. הרהור בלבו.

1. עי' סי' קפ"ה סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ב. לומר כבודך לימוד בגמ' או ברמב"ם וש"ע את נוסח הברכה שחייב בה [או כשיש אצלו קטן בגיל שמתלמד לברך ילמדו את נוסח הברכה שחייב בה ובדרך לימוד לקטן מותר אף להזכיר השם].

1. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ז' ס"ק ד').
(א) הגרשו"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ג', תנינא (ב - ג) סי' ז' אות ב' ד"ה אך) – "צ"ע גם באומרו דרך לימודו בגמ' ומכיון לברכה, או באמירת 'ויברך דוד' במקום ספק ברכה ומכיון בזה לברכה (כמו שהובא בפת"ש יו"ד סי' שכ"ח סק"א)".

ג. ויברך דוד.

1. יאמר הפסוק (דברי הימים פרק א' פסוק כ"ט), "ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל ויאמר דוד ברוך אתה ה' אלקי ישראל אבינו מעולם ועד עולם", ויסיים מענין הברכה שצריך לברך.

(א) פת"ת (יו"ד סי' שכ"ח ס"ק א') – "בתשובת פרי תבואה סי' ס"ו ... והרוצה להחמיר להפריש גם בברכה יעשה כאשר קבלתי מרבתי בכל כה"ג שיאמר דרך תפלה פסוקים של ויברך דוד בא"י אלקי ישראל כו' לך ה' הממלכה דאית ביה שם ומלכות ולסיים אח"כ ברוך אשר צונו להפריש חלה דבכה"ג ליכא חשש ברכה לבטלה".

(ב) ברכת הבית (שער י"ט סעי' כ"ד) – "אבל יכול לומר ויברך דוד וכו' עד לך ה' הממלכה דאית ב' ברכה בשם ומלכות ויסיים ברכתו הראוי, פ"ת ביו"ד סי' שכ"ח".

(ג) הגרשו"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות כ"א) – "במקום שמסתפק אם לברך הגפן או שהכל, לכאורה אפשר שיברך שהכל ובתוכ"ד יאמר הגפן, אבל נראה דא"כ הוי כמכון לכתחלה להפסיק באמצע הברכה כיון שמכון לכך כמו יעלה ויבוא וכדומה דבכונה הרי זה מגרע [ע' מ"ב ק"ח סק"א, ק"ו סק"ה], וכיון שכן נראה דיאמר ויברך דוד ואח"כ יאמר מלך העולם שהכל נהיה בדברו, ושוב יאמר עוד פעם כל הנוסח ויברך הגפן דנראה שאין זה הפסק בין ברכה לשתיה כיון שהוא עושה כן לתועלת כמו גבל לתורא וכמו"ש התוס' בפסחים דמטעם זה אין הקדוש חשיב הפסק".

(ד) עי' הגרשו"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב סעי' כ"ב, ס"ק ל"ו, עי' מנחת שלמה ח"ב סי' ג', תנינא (ב - ג) סי' ז' אות ב' ד"ה אך [לשונו מובא לעיל]) – "בכל ספק ברכה גמור, נכון לנהוג כעצתו של הפת"ש (יוד סי' שכ"ח סק"א) בשם רבותיו, לומר דרר קריאה 'ויברך דוד וגו' ברוך אתה ה' אלקי ישראל אבינו מעולם ועד עולם (דברי הימים א, כ"ט), ולסיים מענין הברכה, ועונים אחר ברכה זו אמן. [אולם במקום שהכריעו הפוסקים להדיא דלא יברך, משום ספק ברכות להקל, לא יעשה עצה זו, וגם לא ירגיל עצמו לעשות כן אלא בדלית ברירה (וכמו כן בספק אם בירך בורא נפשות לא יעשה כן, אלא בברכה ראשונה דחמירא טפי), דאע"פ שבידו להתנות שאם פטור מברכה יחשב לו כאמירת פסוקים גרידא, מ"מ יש בזה כעין זלזול ח"ו, וכדאשכחן שהחמירו ביותר באיסור ברכה שאינה צריכה אע"פ שסו"ס שיבח בה לד', והיינו משום דמ"מ אמירת ברכה שלא בזמן חיובה זלזול הוא, וה"נ הוי קצת כזלזול, ונראה דמהאי טעמא גופא לא תקנו כן בכל ספק ברכה, אלא אמרו דספיקא לקולא ולא יברך כלל, ולכן במקום שהוכרעה ההלכה שלא יברך, אם עושה כן הריהו כמזלזל בשם שמים]".

(ד) אבן ישראל (ח"ח סי' ז', סוף סי' כ"ד, על מ"ב סי' קס"ז אות ב') – "בכל ספק ברכה יש לומר, ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל ויאמר דוד ברוך אתה ה' אלוקי ישראל אבינו מעולם ועד עולם, ואח"כ להגיד או אשר קדשנו במצוותיו, או כל ברכה אחרת אשר נסתפק לו ... ובברכה אשר יש בה חתימת שם יאמר החתימה בלא הזכרת השם".

2. לא לומר.

(א) הגר"ח זצ"ל (דרך אמונה הל' בכורים פרק ה' ציון ההלכה ס"ק קס"ב) – "ועי' בפ"ת סי' שכ"ח סק"א שנתן עצות איך לברך בספקות אבל במ"ב לא העתיק עצות אלו בשום מקום משמע דלא ס"ל משום שנראה כמברך לבטלה".

(ב) מעדני אשר (ברכות סי' ק"י) – "מסקנה דמילתא, דעל כל אחת מהעצות יש פקפוקים. ומכך שלא מוזכרת עצה זו בגמ' וראשונים נראה לכאורה דלא ס"ל כעצות אלו או משום דגם בכה"ג חשיב ברכה לבטלה או משום דלא חשיב ברכה ואינו מרויח כלום".

3. מראי מקומות – וזאת הברכה (עמ' פ"ז אות ד', מעיין הברכה פרק כ"ו הע' ג'), פסקי תשובות (אות ז' ס"ק ג').

ד. המסתפק אם בירך, אם יכול לחזור ולברך בלע"ז: בריך רחמנא.

1. עי' לקמן.

י. המסתפק אם בירך, אם יכול לחזור ולברך בלע"ז: בריך רחמנא.

א. מיקל.

1. לקט יושר (או"ח סוף עמ' מ') – "כשקרא בנו בתחלה בס"ת כשהתחיל ברכו, אומר בריך רחמנא מלכא דארעא שפוטריני מעונש זה. וכן אמר כל הברכות בלא מלכות, כיון שלא הזכיר בפירוש בתלמוד מלכות".

2. ט"ז (או"ח סי' רי"ט ס"ק ג'), [ע"ש בפמ"ג, משא"כ השעה"צ ס"ק ט"ו].

3. פני יהושע (ברכות דף יב. ד"ה ויותר) – "דהא לכו"ע יכול לברך בלא הזכרת שם אלא בלשון תרגום ובכה"ג לא שייך איסורא דלא תשא ואפ"ה יצא שפיר ידי ברכה כדאשכחן בפרק כיצד מברכין [דף מ' ע"ב] מבנימין רעיא דאמר בריך רחמנא מרא דהאי פיתא וקיי"ל דיצא דבריך רחמנא היינו הזכרת השם".

4. אשל אברהם (בוטשאטש, סי' רי"ט ס"ק ד', סי' מ"ו ס"ק ט', ובספרי הגאון ראב"ד מבוטשאטש עמ' מ"ו).

5. דעת קדושים (יו"ד סי' י"ט סעי' ט"ו).

6. ערה"ש (סי' ר"ב סעי' ג', סוף סעי' ח') – "ונראה לפע"ד שיש תקנה מדינא להוציא עצמו מכל ספק ברכה אחרונה כגון שיש אצלו ספק אם בירך ברכה אחרונה אם לאו או אם צריך לברך ברכה אחרונה אם לאו יש דרך להוציא א"ע מכלל הספק והיינו דהא קיי"ל דאם אמר בריך רחמנא מרא מלכא דעלמא דהאי פיתא יצא בברכת המוציא כמ"ש בס"י קס"ז וא"כ יכול לומר בריך רחמנא מרא מלכא דעלמא בורא נפשות וכו' ואם חייב בברכה זו הרי יצא בזה ואם א"צ ברכה הרי לא הוציא שם שמים לבטלה דאין כאן הזכרת

- השם כלל והוא יכול לומר רחמנא מאה פעמים וכיוצא בזה בשארי ברכות ויהשוב בלבו אם צריך ברכה ה"ז לשם ברכה ואם לאו ה"ז אמירה בעלמא וכן אני נוהג כמה פעמים בשתיית חמים [וראיתי מי שכתב דגם זה הוי כברכה לבטלה ולא נ"ל כלל וכלל].
7. מהרש"ם (ח"א סי' ר"ה, ח"ג סוף סי' י"ז, אבל ע"י דעת תורה סוף סי' רט"ו) – "ועכ"פ אם אינו עושה הפסק יש לברך בריך רחמנא דלשי' כמ"פ אין בזה חשש ברכה לבטלה וע' תשו' מהרש"ם ח"א סי' ר"ה מ"ש בזה".
 8. דרך פיקודיך (סוף מ"ע ד' בהגה"ה).
 9. בית שערים (או"ח סי' פ"ג).
 10. רב פעלים (ח"ג או"ח סי' ז', בן איש חי שנה א' פר' נשא אות ה') – "ומה ששאלתם היכא דאיכא ספק ברכות ולא מצי לברך אי צריך למימר בריך רחמנא וכו', נראה דשפיר דמי למימר הכי, וכ"כ הרב חסד לאלפים סי' קס"ז סעיף י"ב אם הוא מסופק אם בריך המוציא אינו חוזר ומברך ולצאת ידי ספק יקח פת אחר וכו' או יברך בהרהור, או ימתין עד שיבא אחר ויברך ויכוין להוציאו וכו' או יאמר בריך רחמנא מרן מלכא דעלמא מריה דהאי פיתא, או ימשוך ידי מלאכול עוד וכו' ע"ש".
 11. אפיקי ים (ח"ב סי' ג').
 12. משמרת שלום (סי' ה' סעי' ב').
 13. נימוקי או"ח (סי' קס"ז ס"ק א').
 14. מנחת יצחק (ח"ה סוף סי' כ"א) – "וע"כ נראה לברך בלשון בריך רחמנא וכו', ואף דגם בזה יש פוסקים שחששו לברכה לבטלה, מ"מ הגאון המהרש"ם בספרו דעת תורה (או"ח סי' רט"ו) כתב בשם ס' ברכת משה, שהעיד משום ג' גאונים שברכו בספק ברכה, בריך רחמנא וכו', ובתוכם ה' הגאון החת"ס ז"ל, ודלא כרעק"א ז"ל עיין שם".
 15. משנה הלכות (ח"ז סי' ל"ט, ח"ח סי' ל', ח"י"ח סי' שי"ט) – "יש לנהוג כהני פוסקים דכה"ג ליכא משום ברכה לבטלה, ונראה להוסיף נמי שיטת המהרש"א ודעימי' דס"ל דספק ברכות להקל היינו להקל ולחזור ולאומרם".
 16. ע"י הגרפח"ש זצ"ל (חי' בתרא סי' קס"ז על מ"ב ס"ק מ"ג, על מ"ב ס"ק נ"ג [לשוננו מובא לעיל], ע"י דברי חכמים או"ח אות ק"ס) – "צ"ע דבשעתו היתה כאן ברכה, וע"י ברכה זו יצאו, ומה בכך שקלקל המברך את הברכה, ומסתבר דיוצא, ועכ"פ ממה שסיים המ"ב וצ"ע לדינא, א"כ ספק ברכות להקל, וכ"כ הכף החיים ססקנ"ט, ולא יאמר כאן בריך רחמנא, כיון דמסתבר דיצא, דאין לומר בריך רחמנא אלא במקום שמסתבר ע"פ דין שיש קיום אע"ג דיש פקפוק, דבזה יש לסמוך אמש"כ הערה"ש סר"ב דלא הוי לבטלה, אבל בלא"ה לא יאמרנה לחשוש לדעת החו"ד דהוה ברכה לבטלה, ובעל נפש לא יאכל עוד או שיסיח דעתו אם כבר אכל".
 17. הגר"מ ביק (אורח ישראל סי' א' הע' ע"א ד"ה ובאמת, עמ' ט"ז) – "דמותר לברך בריך רחמנא במקום ספק ברכות וכמ"ש הדעת קדושים ודלא כרע"א".

ב. מחמיר.

1. פמ"ג (או"ח סי' רי"ט מש"ז ס"ק ג'), הו"ד בשעה"צ (שם ס"ק ט"ו) – "ולוי העני יש בכאן קצת קושיא איך אומרים על שאין חביב בריך רחמנא דיהבך לן ולא לעפרא, הא רחמנא שם הוא כמו שכתוב בסימן קס"ז [סעיף י'] ובט"ז אות י"א ואסור להזכיר שם לבד ג"כ, וכי תימא דווקא כשמזכיר השם באדנ"י אבל ברחמנא אין קפידא, א"כ יאמר כל הברכה רחמנא מלכא כו', וכי תימא דמלכות אסור להזכיר זה אינו, עיין אה"ע סימן ל"ד בחלקת מחוקק [ס"ק ו'] ובית שמואל אות ו' משמע לכאורה דעיקר קפידה השם לא מלכות, וכי תימא אין הכי נמי, חדא דמשמע כאן מט"ז דאסר, ועוד א"כ למה חרדו כל החרדה בספק ברכות לקולא משום לא תשא, הא אפשר שיברך ארמית ויוצא, דברכות נאמרות בכל לשון ולא תשא ליכא, אם לא שנאמר כשאומר רחמנא לבד אין קפידא, אבל כשאמר מלכא דעלמא מורה שפירוש רחמנא ה' אסור, וצ"ע".
2. משיבת נפש (שו"ת סי' מ"ד).
3. חוות דעת (סי' ק"י כללי ס"ס ס"ק כ').
4. רע"א (ח"א סי' כ"ה).
5. חתם סופר (נדריים דף ב.) – "הנה מבואר עכ"פ דלענין שבועה בשם אין חילוק שמזכיר השם בלה"ק או בלשון אחר דהרי הר"ן מייתי ממאי דאמר רב יוסף מארי כולא לא אכילנא, וא"כ כיון דמבואר ס"פ שבועת העדות דהמשביע ברחום הוה משביע בשם, ה"ה אם משביע בלשון תרגום רחמנא הוה שם וממילא כיון דרחמנא מארי כולא הוה שם לענין לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא ה"ה לענין מוציא ש"ש לבטלה או ברכה לבטלה דהא תרוויהו מחד קרא נפקא לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא, וכן מוכח ממ"ש הר"ן דאי ס"ד בעי שם א"כ מה הועילו במה שבדו להם לשון שביתה הלא אכתי צריך להזכיר השם ע"ש, ולכאורה מאי קשיא ליה דלמא תקנו שביתה לרחמנא דלענין שבועה הוה שם ומ"מ אינו מוציא ש"ש לבטלה אע"כ אין חילוק, ולפ"ז מבואר דבכל ספק ברכה אסור לומר בריך רחמנא מרא דעלמא דזה הוה נמי ברכה לבטלה כמו אלקינו מלך העולם, ועיין ב"ש כ"א עס"י ל"ד".
6. מהר"ם שיק (מצוה ס"ט).
7. בגדי ישע (או"ח סי' קפ"ח ס"ק י"א).
8. העמק שאלה (שאילתא נ"ג ס"ק ב').
9. ע"י פת"ת (יו"ד סי' שכ"ח ס"ק א') – "בתשובת פרי תבואה סי' ס"ו ... דמדברי הפ"י בברכות דף י"ב נראה דיכול לומר בריך רחמנא מרא אשר צונו להפריש חלה דג"כ ליכא הזכרת שם ומלכות לבטלה כיון שהוא בלשון תרגום ואפ"ה יצא ידי ברכה אך דאין דבריו מוכרחים די"ל דאפילו בלשון חול ג"כ שייך הזכרת שם לבטלה".
10. דעת תורה (סי' רט"ו, אבל ע"י מהרש"ם ח"א סי' ר"ה).
11. בנין ציון (ח"א סי' ס"ח).
12. מהר"ם בריסק (ח"א סי' נ"ח).
13. ברכת הבית (שער י"ט סעי' כ"ד) – "ולומר בריך רחמנא וכו' על הספק אסור, פמ"ג בסי' רי"ט במ"ז ס"ק ג"ג".
14. כה"ה (סי' קס"ז ס"ק ע').

15. ברכת יהונתן (שם).
16. חלקת יעקב (ח"ב סי' ט', או"ח סי' נ"ה).
17. אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ' אות כ"ז) – "אם יכול לברך בריך רחמנא לצאת מספק ברכה ועתה אכתוב דבר קצר למעשה. הנה ראיתי בערוך השלחן בסימן ר"ב סעי' ג' שיש תקנה מדינא להוציא עצמו מכל ספק ברכה אחרונה דיאמר בריך רחמנא מרא מלכא דעלמא בורא נפשות עד גמירא שאם חייב בברכה זו הרי יצא בזה ואם א"צ ברכה הרי לא הוציא שם שמים לבטלה דאין כאן הזכרת השם כלל, ולע"ד פשוט שאין לסמוך ע"ז כלל שהרי הוא תמוה מאד דברכה הא צריכה דוקא שם המפורש כמו שאמרינן בכל הברכות לפי מה שהותרנו לקרא בגבולין שם המפורש בשם אדנות, וכשיאמר ברוך אתה שקי או צבקות אלקינו אף שהם מהשמות שאין נמחקין לא יצא משום דתיקנו שיאמר דוקא שם המפורש, וכ"ש שלא שייך שיצא כשיאמר ברוך אתה רחום או חנון אלקינו שאינו שם כלל, וא"כ בהכרח מה שבברוך רחמנא יצא הוא משום דכיון דמברך בכל לשון יצא ורחמנא בלשון ארמי הוא עיקר השם, שא"כ לא שייך לצאת אלא כשאומר כל הברכה בלשון ארמית כדאיתא כן בעובדא דגמ', ולא כשמברך בלה"ק בלשון הקודש רק שאמר על השם בלשון רחמנא וכי רחמנא בלה"ק עדיף מרחום שלא יצא. ואף אם יאמר גם כל נוסח הברכה בלשון ארמי הרי שייך מה שחידש שאז ליכא חשש ברכה לבטלה ... ולכן למעשה אין לברך מספק בשם בריך רחמנא אף כשיאמר כל הברכה בלשון ארמית דלא כעה"ש. והעה"ש כתב שם וראיתי מי שכתב דגם זה הוי כברכה לבטלה ולא נראה לי כלל וכלל, ולפ"מ שכתבתי מהחז"י ומש"ע הגר"ז והמ"ב וגם שנוהגין כן נכון כמי שכתב דהוא ברכה לבטלה".
18. הגרשז"א זצ"ל (ביצחק יקרא סי' קס"ז על סעי' י').
19. הגריש"א זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות ק"ס, שבות יצחק נר שבת פרק כ' הע' כ"ד) – "דבמקום ספק ברכות לא יברך אפילו בנוסח זה".
- הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' י"ג ענף א', אשרי האיש או"ח ח"א פרק י"ז אות ה') – "שרק בנוסח של ברכה שייך ברחמנא שם ה' לבטלה, אבל בסתם דיבור אין בזה חשש".
20. יחזקאל דעת (ח"ו סי' ט"ו, יביע אומר ח"ו או"ח סוף סי' ל"ח) – "במקום שיש ספק או מחלוקת הפוסקים בדיני ברכות, אין לברך אפילו בלשון תרגום בריך רחמנא מלכא דעלמא וכו', שגם בזה יש חשש איסור ברכה לבטלה".
21. סדר ברכת הנהנין להרב (פרק י"ג סעי' ד').
22. הגרשז"א זצ"ל (דרך אמונה הל' בכורים פרק ה' ציה"ל אות קס"ב) – "ועי' בפ"ת סי' שכ"ח סק"א שנתן עצות איך לברך בספקות אבל **במ"ב לא העתיק עצות אלו בשום מקום משמע דלא ס"ל משום שנראה כמברך לבטלה**".
23. מעדני אשר (ברכות סי' ק"ט) – "המורם מכל האמור דבכדי לומר 'ברוך רחמנא' במקום ספק צריך להכריע לקולא בג' נידונים שבכל אחד מהם רבו האחרונים האוסרים: א) שאין איסור באמירת שם לעז לבטלה, ב) דברכה לבטלה אינה אסורה מלאו ד'לא תשא', ג) כשאומר בתורת ספק ברכה אין לזה שם ברכה לבטלה. והיות שקי"ל שספק ברכות לקולא ואם לא יברך לא יעבור שום איסור, ומאידיך גיסא אם יברך באופן כזה לד' הרבה מאד פוסקים יעבור איסור ממש, לכן נראה דלא ראוי לעשות כן דעלול לצאת שכרו בהפסדו".
- ג. מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ג', מנחת שלמה תנינא (ב - ג) סי' ז'), אורח ישראל (עמ' ט"ז ד"ה אכן, הע' ע"א), פסקי תשובות (אות ז' ס"ק א').
1. הגרשז"א זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קצ"ח, עמ' ע"א) – "הנה הרבה פוסקים (רע"א, חו"ד, בעל התומים, פמ"ג, בגד"י, נצי"ב ועוד) כתבו דאמירת בריך רחמנא אינה עצה בספק ברכות משום ברכה לבטלה ולא תשא. אולם יש לתמוה לכאן מדברי הריב"ש וכל סיעתו דברוך אתה השם מהני, ולא חששו לברכה לבטלה. ולכאן מ"ש אמירת 'רחמנא' מאמירת 'השם', שהרי שניהם כינויים להשיות, ולמה יש לחוש לענין רחמנא יותר מהשם. תשובה: רחמנא הוא כינוי ממש וה' הוא רמז".
2. ששכ"ה (פרק ס"ב הע' ק"כ) – "בשו"ת משנה הלכות ד"ה אלא דלפ"ז, ויל"ע בדבריו שם ד"ה ומיהו, שמייעץ לאשה להבדיל בלי שם ומלכות, או שתאמר 'ברוך רחמנא' וכו' (ובכלל יל"ע בעצה זו לומר 'ברוך רחמנא' דאינה לכו"ע, עיין שו"ת רע"א סי' כה ד"ה ואחרי, חי' ח"ס ריש נדרים ב א - וע"ע שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' יא ס"ק ג ו-ה בשם הח"ס - סי' ריט בפמ"ג מ"ז ס"ק ג, שלדעתם יש בו משום 'לא תשא'. לעז"ז מצאנו בפני יהושע לברכות יב א סוד"ה ויותר נראה, שסובר שאין בו איסור ד'לא תשא', ועיין יו"ד סי' שכח בפ"ת ס"ק א, ערוה"ש סי' רב סע' ג, ועיין גם טהרת ישראל סי' ר ס"ק א, ועיין שו"ת אג"מ או"ח ח"ד סי' מ ס"ק כז, ועיין לעיל פמ"ח הערה מה)".

שיעורים

סימן ר"י

א] מצטרפין לכזית - סעיף א'.	ז] כדי אכילת פרס: הזמן.	ג] יין שרף: שיעור לברכה אחרונה.
ב] שיעורים.	ח] אם משערים האויר.	יד] ציורים.
ג] שיעור ביצה בזמנינו.	ט] שיעור לשתייה.	טו] ברכה אחרונה על משקה חם.
ד] האם נתקטנו הביצים.	י] רביעית, לענין קידוש ליל שבת.	טז] בריה: כללים.
ה] שיעור כזית: לענין ברכה אחרונה.	יא] שיעור צירוף השתיית רביעית.	יז] בריה: ציורים.
ו] כדי אכילת פרס.	יב] הפסק מעט.	יח] טעימה - סעיף ב'.

א] מצטרפין לכזית - סעיף א'.

ברכות (דף לח:)- "אמר רבי חייא בר אבא: אני ראיתי את רבי יוחנן שאכל זית מליח ובריך עליו תחלה וסוף ... אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא: רבי יוחנן היכי מברך על זית מליח. **כיון דשקילא לגרעיניה בצר ליה שיעורא**. אמר ליה: מי סברת כזית גדול בעינן. כזית בינוני בעינן (והא איכא), והוא דאייתו לקמיה דרבי יוחנן - זית גדול הוה, דאף על גב דשקלוה לגרעינותיה פש ליה שיעורא. דתנן: זית שאמרו לא קטן ולא גדול אלא בינוני, וזהו אגורי. ואמר רבי אבהו: לא אגורי שמו אלא אברוטי שמו, ואמרי לה: סמרוסי שמו, ולמה נקרא שמו אגורי ששמנו אגור בתוכו".

א. האוכל חצי זית משבעת המינים וחצי זית משאר מינים: לענין ברכה אחרונה.

1. מצטרפים לכזית, ויברך בורא נפשות רבות - **כנה"ג** (הג' הטור ריש הסי'), **מג"א** (ס"ק א'), **א"ר** (ס"ק ח'), **דרך החיים** (דיני ברכת הנהנין סי' ר"ח סעי' כ"ו, לשונו מובא לקמן), **ח"א** (כלל נ' סעי' ט"ז), **גר"ז** (מסדר ברכת הנהנין פרק ח' אות ז'), **קיצור שו"ע** (סי' נ"א סעי' ד', לשונו מובא לקמן), **מ"ב** (ס"ק א'), **ערה"ש** (סוף סעי' א', סי' ר"ב סעי' י'), **בן איש חי** (שנה א' פר' מסעי אות ה', לשונו מובא לקמן), **כה"ת** (ס"ק ד'), **קצות השלחן** (סי' נ"ט סעי' ו'), **אור לציון** (ח"א סי' י"ט), **וזאת הברכה** (מעין הברכה פרק י"ב אות י"ט), **ברכה אחרונה** (פרק ד' סעי' י"ח), **פוסקים** (בני אשכנז).

2. אינו מצטרפים.

א) **נצי"ב** (מרומי שדה ברכות דף מא: ד"ה שאין) - "משא"כ אלו אין טעונים ברכה כלל, משום שאין כזית בכדי אכילת פרס ממין אחד, אלא בצירוף חמשת המינים עם שקדים. ומשום שאין ברכתן שוה אין מצטרפים. ולא כמוש"כ המג"א בשם כנה"ג ריש סי' ר"י. דכלל גדול הוא לענין כמה דברים, שכל שאין ענין שלהן שוה אין מצטרפין אפילו חמור לקל. ה"נ אין מצטרף דבר הטעון ברכה מעין ג' עם דבר הטעון בורא נפשות רבות".

ב) **ביע אומר** (ח"א או"ח סי' י"ב, הליכות עולם ח"ב עמ' קכ"ג) - "המורם מכל האמור כי מכיון שאין בנ"ר פוטרת מעין ג', לכן אם אכל חצי חצי זית משבעת המינים, וחצי כזית בשר ודגים ושאר פירות האדמה, לא יברך אחריהם בנ"ר, וה"ה שאינו מברך ברכה מעין ג'. וכן האוכל חצי כזית פת וחצי כזית מיני מזונות לא יברך מעין ג' ולא בהמ"ז. ולכן לכתחלה לא יאכל כן כדי שלא יכנס בספק. והנה אף על פי שרבים אומרים לברך בנ"ר ...".

3. מראי מקומות - רע"א (על מג"א ס"ק א', "מברך אחריהם בנ"ר. ע' מג"א לעיל סי' ר"ח וצל"ע. ועמ"ש לעיל סי' ר"ו בגליון").

א) **פעולת צדיק** (ח"ב סי' מ"ה) - "במי שאכל חצי זית וחזר ואכל חצי זית בתוך אכילת פרס ולא היה בדעתו כשבירך על הראשון אפשר כיון שיש שיעור אכילה במעיו יברך באחרונה (הלק"ט סי' קמ"ז). וכ' **לקט הקמח** ועיין כנה"ג סי' ר"י שנחלקו זוגא דרבנן במי שאכל חצי זית מז' המינים וחצי זית מדבר שברכתו אחרונה בנ"ר מה יברך אחריו, י"א דלא יברך כלל וי"א לברך בנ"ר וכן דעתו ע"ש עכ"ל".

1) אכל חצי זית ולא היה בדעתו לאכול יותר, ונמלך לאכול עוד חצי זית - עי' סי' קס"ח סעי' ט', לשיטות ומראי מקומות.

ב. הטעם שמצטרפים.

1. **מחה"ש** (ריש ס"ק א') - "האוכל כו'. אכל חצי זית מז' מינים כו' בורא נפשות רבות. כיון דאין שיעור בז' מינים, ומצד הדין גם על ז' מינים הוה ליה לברך בורא נפשות רבות. אלא מצד חשיבותו קבעו לו ברכה מיוחדת, וכיון דאין בו כשיעור ואי אפשר לברך ברכה המיוחדת לו, עכ"פ לא גרע משאר אוכלים שאינן מז' מינים, ומצטרף לחצי זית ממין אחר, והוי כאלו אכל כשיעור מפרי שאינו מז' מינים דמברך בורא נפשות רבות. גם יש דעות בפוסקים [כנה"ג שם] דאפילו אכל חצי שיעור מין ז' ולא אכל שום פרי אחר, אפילו הכי מברך על אותו חצי שיעור מז' מינים בורא נפשות רבות. וניהו דלא קימא לן הכי, מכל מקום כהאי גונא דאיכא שיעור בצירוף ודאי מברך בורא נפשות רבות לכולי עלמא".

2. **שעה"צ** (ס"ק ב') - "ספק שמא קיימא לן כר"י דאפילו בפחות מכזית מז' מינים לבד נמי מברך בורא נפשות רבות, ואפילו להחולקין עליו, מכל מקום כאן שאכל כזית בין הכל, שפיר מברך בורא נפשות רבות [כנסת הגדולה, עיין שם]".

3. **אור לציון** (ח"א סי' י"ט) - "והנראה לפע"ד בזה דיש ליישב דעת המ"א שהוא גדול הפוסקים האחרונים, וגם אין הכרח לומר שהרע"א חולק על דברי המ"א אלא שתמה ע"ד, והנה מלבד שמצד הסברא נראה שמצטרפין מין ז' עם שאר מינים לברכת בנ"ר, דסוף סוף נהנה במעיו בכזית, עוד י"ל דע"כ לא אמרינן דברכת בורא נפשות רבות לא פוטרת חיוב מעין ג'. אלא בגוונא שהתחייב לברך מעין ג' ובה לפטור עצמו בבנ"ר. אבל בגוונא שמעולם לא התחייב בברכת מעין ג', וכגון שאכל חצי כזית מז' המינים. שפיר י"ל שמצטרף לעוד חצי זית משאר מינים לברך בנ"ר, ולא משום שבנ"ר פוטרת במקום מעין ג'. ובאמת שהמעין היטב בדברי המחזה"ש (רס"י ר"י) יראה שכך כוונתו לבאר בדעת המ"א, וכן נ"ל עיקר. וכדברינו יש להוכיח מהרשב"א בחידושו לברכות ...".

4. הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק א') – "דלא גרע ז' המינים ממילתא אחריתא ומחויבים בבנ"ר, אלא שיש להם עילויא אחריתא במעין שלש".

ג. האוכל חצי כזית פת וחצי כזית מיני מזונות.

1. מצטרפים לכזית, ויברך על המחיה.
 - (א) קיצור שו"ע (סי' נ"א סעי' ד') – "ואם אכל כחצי זית ממין שמברכין לאחריו על המחיה, וכחצי זית פת, מברך לאחריו על המחיה".
 - (ב) אפיקי מגינים (ס"ק א').
 - (ג) כה"ח (ס"ק ד') – "קיצור ש"ע".
 - (ד) באר משה (ח"ג סי' ל"ט אות י"ז ס"ק ג') – "אכל חצי זית פת וחצי זית מזונות מברך ברכה א' מעין שלש".
 - (ה) הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קפ"ג, עמ' ס"ז) – "מי שאכל חצי כזית פת וחצי כזית מזונות, לכאול צריך לברך על המחיה לבסוף, האם זה נכון או לא. תשובה: נכון (עי' מ"ב ר"ס ר"י)".
 - (ו) פסקי תשובות (אות ו').
 - (ז) נתיבות הברכה (פרק י"ח סעי' מ"ו) – "האוכל חצי זית פת וחצי זית מחמשת מיני דגן (היינו פת הבאה בכיסנין או מעשה קדירה) מברך על המחיה".
2. אינו מצטרפים.
 - (א) יביע אומר (ח"א או"ח סי' י"ב, הליכות עולם ח"ב עמ' קכ"ג) – לשונו מובא לעיל.
 - (ב) מראי מקומות – וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ב סוף הע' י', "צ"ע").
 - (א) אם יצא כשברך על לחם "על המחיה" – עי' סי' קס"ח סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ד. אם אכל כחצי זית מפירות שמברכין לאחריו על העץ, וכחצי זית ממין שמברכין לאחריו על המחיה [או כחצי זית פת].

1. מצטרפים לכזית, ויברך בורא נפשות רבות.
 - (א) קיצור שו"ע (סי' נ"א סעי' ד') – "ונראה לי דהוא הדין אם אכל כחצי זית מפירות שמברכין לאחריו על העץ, וכחצי זית ממין שמברכין לאחריו על המחיה, או כחצי זית פת (דהשתא אין כאן שום מין שברכה אחרונה שלו בורא נפשות רבות מכל מקום) מברך לאחריו בורא נפשות רבות".
 - (ב) בן איש חי (שנה א' פר' מסעי אות ה') – "וה"ה אם אכל חצי זית מחמשת המינים וחצי זית מזונות או חצי זית פת אין מצטרפין ויברך בנ"ר".
 - (ג) כה"ח (ס"ק ד') – "קיצור ש"ע".
 - (ד) באר משה (ח"ג סי' ל"ט אות י"ז ס"ק א', ס"ק ב', ס"ק ד') – "אכל חצי זית משבעת המינים וחצי זית אחר שלא משבעת המינים מברך אחריו בורא נ"ר. אכל חצי זית פת וחצי זית מדבר שמברכין בנ"ר מברך בנ"ר ... אכל חצי זית מזונות או פת ושוב אכל חצי זית מפירות שמברכין עליהן ברכה א' מעין שלש מברך ברכה אחרונה בנ"ר".
 - (ה) הגריש"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק י"ב סוף הע' ל"ט) – לשונו מובא לקמן.
 - (ו) הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קפ"ד [עמ' ס"ז], ברכות כהלכתן עמ' קמ"ט אות מ') – "אם אכל חצי זית מחמשת המינים וחצי זית משבעת המינים, אם מברך לאחריו מעין שלש או בורא נפשות, ואת"ל מעין שלש, מהו מזכיר - על המחיה או על העץ או שניהם יחד, וצ"ע. תשובה: ב"נ. (מ"ב סי' ר"י סק"א)".
 - (ז) וזאת הברכה (עמ' מ"ד, מעין הברכה פרק י"ב הע' י') – "קשו"ע ...".
2. מצטרפים לכזית, ויברך מעין שלש.
 - (א) דרך החיים (דיני ברכת הנהנין סי' רי"ח סעי' כ"ו) – "ואם אכל חצי זית פת וחצי זית מז' מינים מברך אחריו מעין ג' כי הצירוף הוא להקל שבשניהם".
 - (ב) גר"ז (מסדר ברכת הנהנין פרק ח' אות ז') – "ואם אכל כחצי זית פת וכחצי זית משבעת המינים מברך לאחריהם מעין שלש".
 - (ג) קצות השלחן (סי' נ"ט סעי' ו') – "ואם אכל כחצי זית פת וכחצי זית מז' המינים מברך לאחריהם מעין ג'".
 - (1) קצות השלחן (סי' נ"ט ס"ק י"א) – "וצ"ע איזה ברכה יברך על זה, דאם יברך על העץ וכו' זה לא שייך לפת כלל ועל המחיה לא שייך לז' המינים, ובמג"א סי' ר"י שהוא מקור הדין לא נזכר אופן זה כלל. ואם ה' אומר שעל חצי זית פת וחצי זית מה' מיני דגן יברך על המחיה אתי שפיר אבל לצרף פת עם ז' המינים זה אינו מובן ואם לומר שיברך מעין ג' ויזכיר שניהם על המחיה ועל העץ לפי ש"ע" הצירוף חל שם אכילה ע"ז ונתחייב לברך הברכה שלהם דהיינו מעין ג' ואע"פ שמזכיר זה בפני עצמו וזה בפ"ע מ"מ רק ברכה אחת הוא מברך ושפיר דמי, כל כי האי הו"ל לאדמו"ר ז"ל לפרושי וצ"ע, ובקישו"ע כ' דכה"ג יברך בנ"ר".
 - (2) דעת הגרשו"א זצ"ל.
3. דעת הגרשו"א זצ"ל.
 - (א) הגרשו"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ד תיקונים הע' ע"א) – "ולדעת האג"מ נראה לכאורה שהאוכל חצי כזית עוגה וחצי כזית של תאנה, צריך להזכיר בברכה שלאחריה 'על המחיה ועל הפירות', כיון דודאי חייב בברכה אחרונה אין כאן הזכרת שם לבטלה, אולם בקצשו"ע סי' נא סע' ד כתב שיברך 'בורא נפשות' על האוכל".
 - (ב) הגרשו"א זצ"ל (ששכ"ה מוריה חק"ב עמ' צ"ב) – "ומכל מקום שמעתי ממו"ר הגר"ש ז"א א"ע רבך שליט"א [זצ"ל] בענין השאלה הנ"ל, דלכאורה יל"ע בדברי הקצשו"ע, באכל חצי כזית כסנין וחצי זית מפירות מז' המינים, דסוף סוף הוא חייב בברכה מעין שלוש, אלא דאנחנו לא יודעים איך להתחיל ואיך לסיים, איך נפטור אותו בברכת בורא נפשות. ולכן לפי דעתו של מו"ר שליט"א, יש לברך ברכה מעין שלוש, ובתחלה יאמר על המחיה ועל הכלכלה ועל העץ ועל פרי העץ וכו'".

(ג) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק י"ב הע' ל"ט) – "ודע דאף באכל חצי זית ממיני דגן וחצי זית מפירות של ז' המינים היתה דעת רבנו נוטה כהקצש"ע (סי נ"א ס"ד) שמברך אחריהם בורא נפשות, וכן נראה גם מדבריו בתקונים ומלואים לשמירת שבת כהלכתה פנ"ד הע' ע"א, ורק לדעת האגרות משה (או"ח ח"ב סי' ק"ט) שהמברך מעין שלש מזכיר בה גם על מין שאכל ממנו פחות מכזית כתב שם שבכה"ג יברך על המחיה ועל הפירות, אבל דעת רבנו אינה כהאגרות משה כמבואר בשמירת שבת כהלכתה שם (ובע"פ אמר רבנו **דלסברת האגרות משה יש לדון ג' צדדים בדבר**, או שיזכיר רק על המחיה ויכלול בכך גם הפירות משום דאינהו נמי זייני, או שיזכיר רק על הפירות ושפיר הוי גם הדגן בכלל דחטה נמי פרי הוא, או שיזכיר שניהם כמו שהכריע בתקונים ומלואים שם. ועיין קצות השלחן סי' נ"ט אות י"א שהביא מסדר ברכת הנהנין להשו"ע הרב פ"ח ס"ז ומסידור דרך החיים דיני ברה"נ ס"ו שכתבו בסתם לברך בבה"ג ברכת מעין שלש, ונסתפק לדידהו בג' צדדים אלו וסיים בצע"ג). ופעם כשנסבה השיחה בין רבנו ליבדלחט הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] בענינים אלו הסכימה דעת שניהם דדברי הקצש"ע אם כי מחודשים הם מ"מ יש לקבלם, אבל דברי האגרות משה צ"ע טובא".

(ד) הגרשז"א זצ"ל (מכתב בס' ועלהו לא יבול עמ' רפ"ג אות י"ג) – "יתכן שצריך להזכיר שניהם, אך הושבני שעדיף לומר על הפירות כי גם תבואה נקרא בשם פירות כדתנן פירות חו"ל שבאו לארץ לענין חלה וגם עכ"פ זה כלול בתנובת השדה".

(ה) הגרשז"א זצ"ל (מכתב בס' ועלהו לא יבול עמ' רפ"ג הע' ב) – "אמנם ראיתי אח"כ בקצור שו"ע כלל נ"א הל' ד' שכותב לברך בורא נפשות, אך מציין למחצית השקל ושם לא כתוב כלל אופן זה. ולענ"ד יותר נראה לברך על הפירות, כי גם חטה בכלל פירות".

4. מראי מקומות – ששכ"ה (מוריה חק"ב עמ' צ"א), פסקי תשובות (אות ו' ד"ה אך), שערי הברכה (פרק י"ד סעי' י"ב, הע' כ').

ה. אכל ח"ז ענב וח"ז תפוח ובירך בורא נפשות, וחזר ואכל ח"ז ענב.

1. לא יברך מעין ג' כשיאכל עוד חצי כזית ענב.

(א) הגראי"ל שטיינמן זצ"ל (שיעורי שלמי תודה הל' ברכות סוף עמ' מ"ו) – "דמדחזינן שאם אכל רק חצי כזית תפוח וחצי כזית תאנה דמברך ב"נ, אף שאין כזית שלם בתפוח, א"כ חזינן שהברכה של ב"נ 'פוטור' גם את התאנה, וא"כ כשאכל אח"כ עוד חצי כזית תאנה לא מברך מעין ג' כיון שהחצי כזית (תאנה) הראשון שאכל כבר נפטר ע"י ברכת ב"נ".

(ב) הגר"ח זצ"ל (שיעורי שלמי תודה הל' ברכות ריש עמ' מ"ז) – "גם שהברכה דבר"נ חתך את האכילה ותו לא יברך מעין ג' כשיאכל עוד חצי כזית תאנה, והביא ראיה דאיתא בפוסקים (עי' חזו"א סי' ל"ד סק"ד) דמי שאכל כזית ובירך ואח"כ אכל עוד פת ונעשה שבע דתו לא מברך ברהמ"ז אף דמדאורייתא עדיין לא יצא כ"ש הכא שהכל הם ברכות דרבנן דתו לא יברך".

2. מראי מקומות – זאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ב הע' י').

(א) הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א אות קפ"ה, עמ' ס"ח) – "אם אכל פרי ושתה מעט מים פחות מכשיעור לברכה אחרונה, ושוב בירך בורא נפשות בשביל הפרי, נסתפקנו אם מותר לשתות עוד מים בלא ברכה ראשונה מאחר דלא קאי הבורא נפשות על המים כיון דלא שתה כשיעור, או דילמא שפיר מהני הבורא נפשות בשביל המים ג"כ אע"פ דהו"ל פחות מכשיעור, ושוב יצטרך לברך שהכל על המים, וצ"ע. תשובה: לא ישתה".

ו. חצי רביעית יין וחצי רביעית שכר: האם מצטרפי.

1. שעה"צ (ס"ק ד') – "אבל חצי רביעית יין וחצי רביעית שכר יש לעיין אם מצטרפי לבורא נפשות רבות, דהא יש ספק שמא צריך ביין לברך על כזית ברכה הראויה לה".

(א) הגראי"ל שטיינמן זצ"ל (שיעורי שלמי תודה הל' ברכות עמ' מ"ח) – "דמשמע דס"ל לשעה"צ דגדר דינא דיין פוטור כל מיני משקין היינו דלא חייל כלל חובת בר"נ, אלא נטפל הכל לברכת היין, ואם מאיזה טעם אינו מברך על היין תו אינו מברך כלל, וכמו מי שאכל בתוך הסעודה ענבים ובירך בפה"ע, ודאי דכלפי ברכה אחרונה לא חייל כלל חובת ברכה בפני עצמה רק נטפלת אכילת הענבים לברכת הסעודה, ואם מאיזה סיבה אינו מברך ברהמ"ז ודאי שלא יברך על העץ וה"נ בזה".

2. אג"מ (או"ח ח"א סוף סי' ע"ד) – "שמסתפק בשער הציון סי' ר"י סק"ד בחצי רביעית יין וחצי רביעית שכר אם מצטרפין לבורא נפשות מאחר דאפשר שעל חצי רביעית שהוא יותר מכזית מברך מעין ג' א"כ לא נפטר לדידהו בבורא נפשות ולכן אף שלא יברך עכ"פ מעין ג' מ"מ אפשר לא יוכל לברך גם בנ"ר שאפשר שלא נפטר והויא לבטלה. ומקום הספק הוא דמאחר דחזינן ששייך בנ"ר על כל דבר בעצם דהא אף פחות מכשיעור פת ויין מצטרפין להתחייב בורא נפשות, א"כ שייך בעצם ברכת בנ"ר גם בשתה כשיעור אך מאחר שיצטרך לברך אח"כ גם מעין שלש ימצא דבנ"ר היה לבטלה ששתי ברכות אינו יכול לברך, לכן בידוע שלא יברך מעין ג' כהא דשתה כזית ורוב רביעית, דאף אם הדין שחייב עכ"פ לא יברך כיון שלא מבורר לנו ולחוש שמא יבא חכם גדול ויברר לנו שצריך לברך ודאי אין לחוש מאחר שבדורנו אין מי שיכריע, ולחוש שמא יבא אליהו ויברר הדין שחייב לברך הרי נפסק כרבי בתענית דף י"ז שתקנתן קלקלתן ולא חיישינן לזמן קצר דאיזה שעות לשמא יבנה המקדש וכ"ש הכא דהוא רק שעה קלה הזמן שיוכל לברך מעין ג' אחר שתיתו שאין לחוש לשמא יבא אליהו ויברר הדין לכן יש לו לברך בורא נפשות. וזה נראה לע"ד להורות למעשה שיברך בנ"ר על חצי רביעית יין וחצי רביעית שאר משקין. וכן נראה לע"ד **דאם הוא במקום שאין לו סדור ואינו יכול לברך בעל פה** ברכת מעין שלש ועד שיוכל להשיג סדור יעבור הזמן שיוכל לברך אחריו יש לו לברך בנ"ר אף על שיעור שלם מיין. ולכתחלה ודאי אין לו לשתות יין כיון שאינו יכול לברך אחריו מעין שלש אבל בעבר ושתה יש לו לברך בנ"ר משום דבורא נפשות שייך גם על כשיעור אם לא יברך מעין שלש שאינו לבטלה. וכן יהיה הדין במיני מזונות ופירות דז' המינים ואף בפת אם אין לו סדור ואינו יכול בעל פה לברך אף ברכת הזן אם עבר ואכל כשיעור יצטרך לברך בורא נפשות".

1. פוסקים - הגר"ח נאה זצ"ל (שיעורי תורה), חזו"א (קונ' השיעורים, או"ח סי' ל"ט), קהלות יעקב (שיעורין של תורה).
2. דור המלקטים - מידות ושיעורי תורה (בניש), הידורי המדות (מרגולין), כזית השלב (באדנער), בית מלא (ח"ב סי' פ"ז, לוי), שיערי ההגדה (עמ' רל"א - עמ' רל"ד, שטיצברג), עומק הפשט (גליון ש"ב), פסח כשר ושמח (עמ' כ"ט - עמ' ל"א, ויא), שבות יצחק (ח"ד פרק כ"ב - פרק כ"ז, דרוזי), קונ' שיעורי המצוות לליל הסדר (מרגולין).

ב. השבון.

1. סמ"ק - ר"ת סנטי מטר קוב (centimeter cubed, cc), כלומר ריבוע של ס"מ על ס"מ.
2. 29.5 סמ"ק = פלואיד אונס אחד (29.5 cc = volume of 1 fl. oz.).
3. לוג = 6 ביצים, רביעית הלוג = 1.5 ביצים.

ג. רביעית הלוג [שהוא ביצה וחצי], האם מעשרינן הביצה עם הקליפה.

1. עם הקליפה.
 - (א) א"ר (סי' ר"י ס"ק ח', א"ז ס"ק ו').
 - (ב) פמ"ג (סי' תע"ב א"א ס"ק י"א).
 - (ג) פנים יפות (פר' נשא סוף פרק ה') - "ושיעור רביעית הוא ביצה ומחצה עם הקליפה".
 - (ד) בנין ציון (החדשות סי' ל') - "ודאי דפשיטא לי דאם מזכיר כביצה פירושו עם הקליפה כמו בכל מקום".
 - (ה) מ"ב (סי' רע"א ס"ק ס"ח, סי' תפ"ו ס"ק א', עי' סי' תרי"ב ס"ק ב', ושעה"צ שם ס"ק ג') - "והוא שיעור ביצה ומחצה עם הקליפה דלוג הוא ששה ביצים".
 - (ו) ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' ט').
 - (ז) ותן ברכה (עמ' רמ"ו, ע"ש הע' ו').
2. בלי הקליפה.
 - (א) קצות השלחן (סי' נ"ט ס"ק א', שיעורי תורה סי' ג' אות י"ב [לשונו מובא לקמן], שיעורי ציון עמ' ס"ט אות ח', הע' ד', עמ' ע' אות י') - "דכ"ז מיירי מביצה בלא קליפתה".
 - (ב) הר"ה מרגולין (וזאת הברכה עמ' שס"ז אות ז', הע' ג').
 3. מראי מקומות - שיערי הברכה (פרק י"ד סעי' צ"ב*).

ג. שיעור ביצה בזמנינו: משקלו מן המים.

א. משקלו 45-50 גרם [1.53-1.69 fl. oz.]

1. קהלות יעקב (שיעורין של תורה, שיעורין המצוות אות כ"א) - "ביצה בינונית שלנו דלחומרא אנו מודדין בה כביצה, תפסו האחרונים ז"ל, שמשקלה ערך 45 - 50 גרם [שגם לדעת כמה אחרונים ז"ל שחשבו הביצה ערך 41 גרם היינו מים ככמות של ביצה בינונית אבל הביצה עצמה כבדה קצת יותר ממים וכידוע], ולענין כשיעור ביצה הוא להקל צריך לחשוב כשני ביצים שלנו לשיעור כביצה".
- (א) פרי אליעזר (ח"א קונ' שיעורי הכזית והכביצה פרק ה' אות ז') - "ולכאורה תמוהים דבריו מה איכפת לי כלל כמה 'משקל' הביצה ממש הרי כל השיעורים הם בנפח ... שו"ר שכבר עמד על תמיהה זו הרב בניש במדות ושיעורי תורה פרק י"ג עמ' רכז הערה נ"ט ...".

ב. 55 סמ"ק [1.86 fl. oz.]

1. קובץ הלכות (פסח פרק כ' הע' ל"ג) - "והנה מדדתי עם מו"ר שליט"א בדרך הנ"ל ועלה בידנו הביצה 1.87 אנס (cc55)".
2. כזית השלב (פרק א' הע' כ"א, באנגלית הע' כ"ד) - "בקונטרס לתורה והוראה (שם) מובא שהשיעור הוא 2.2 'פלואיד אונס' (שהוא 65 סמ"ק, דהיינו 65 centimeters cubed) ושאלתי הג' רב דוד פיינשטיין שליט"א שמדדתי ועלה רק לנפך של 1.87 'פלואיד אונס' (שהוא נפח של 55 סמ"ק), וענה שמרן זצ"ל לא מדד הביצים בעצמו, רק אמר שצריך למדוד ביצה הנקרא 'large' וחצי ממנו הוא שיעור כזית, והתלמיד טרח ומדד ועלה לחשבון זה ואם המדידה שלנו יותר מדויק זהו שיעור ביצה, וחצי מזה הוא שיעור כזית (יוצא לנו שלדעת מרן זצ"ל שיעור כזית של חצי ביצה הוא 93. של 'פלואיד אונס')".

ג. 56.05 סמ"ק [1.9 fl. oz.]

1. הגר"מ היינעמאן שליט"א (מה נדבר שבת פרק ב' הע' קמ"ז) - "ואמר הרב שליט"א שהוא בעצמו מדד שיעור ביצה שלנו ומצא שיש לו נפח (volume) של 1.9 fl. oz."

ד. 57.6 סמ"ק [1.95 fl. oz.]

1. הגר"ח נאה זצ"ל (שיעורי תורה סי' ג' אות ז') - "שיעור כביצה כמות שהיא בקליפתה, הוא שני שלישי שיעור רביעית, ומשקלו מן המים (18 דרהם) 57.6 גרם, וגודל השטח הוא 57.6 סנטימטר (כל סנטימטר מעוקב)".

ה. 59.1 סמ"ק [2 fl. oz.]

1. הגר"ש איידר זצ"ל (פסח ח"ב עמ' רכ"ט).

ו. **60 סמ"ק** [2.03 fl. oz.].
1. עלה יונה (עמ' קנ"ד, "ביצה (בלי גודש) 60 סמ"ק").

ז. **65 סמ"ק** [2.2 fl. oz.].

1. **אג"מ** (לתורה והוראה ח"א עמ' ס"ב, "ומה היא הנקראת ביצה בינונית, שיער הגר"ד פיינשטיין שליט"א [זצ"ל] בספר קול דודי על הלכות הסדר של פסח סי' ב' אות ו' שהיא ביצה שאנו קוראין לארדז, כי יש ג' סוגים קטנים ממנה וב' יותר גדולים וגם רובא דרובא ביצים הנולדים הם בסוג זה, ומצא שמפלת מים (היינו שאם ישימר את הביצה בכלי של מים ישטוף המים לחוץ) בשיעור פלואיד אנצזעס 2.2").

(א) אמנם, עי' **כזית השלם** (פרק א' הע' כ"א, באנגלית הע' כ"ד), לשונו מובא לעיל.
(ב) וכן שו"ר **אג"מ** (לתורה והוראה ח"ט עמ' י"ב אות ג', ח"י עמ' י"ח אות י"ח, שמעתתא דמשה סי' תרי"ב אות א' ס"ק ב') – "עפ"י חשבון ביצה בינונית שהוא שני אנסי"ס פחות מעט יותר מחצי ביצה הוא בערך אנ"ץ אחד דמאכל כדמשוער במפולת מים ולמעשה הוא כחצי חתיכת לחם מחתיכות בינונית בערך".

(ג) ושו"ר **הגר"ד פיינשטיין זצ"ל** (לתורה והוראה ח"י עמ' ל"א אות י"ז) – "הנה בספר קול דודי סימן ב' ס"ו כתבתי שביצה בינונית היא מה שקוראין 'לארדז' ומדדתי כמה פעמים ומצאתי שיש ביצים מזה הסוג שהם 2.2 פלואיד אנס. ולכן כתבתי שיעור זה, וכתבו לי כמה אנשים שהם מדדו ומצאו רק 1.9 פלואיד אנס. וחשבתי שאולי נזדמנו לי ביצים שהיו באמת גדולים מלארדז רק שנמכרו בתורת לארדז וא"כ נתתי דעתי לעיין בזה עוד הפעם וזהו מה שהעליתי עוד פעם – הנה הביצה שנקרא 'לארדז' משקלה 2 אנס. של משקל ומים שמשקלם כן הם פחות משתי פלואיד אנס. וק"ו לביצה שהיא כבדה מן המים ולכן בדרך אמצעי צריך להיות שביצה היא פחותה משתי פלואיד אנס. ולכן למעשה בודאי יש להקל בשיעור 1.9 פלואיד אנס. אם יש לו כלי כזה ולא יותר, אבל יש לדעת שביצה שהיא בסוג לארדז יכולה להיות משקלה עד מעט פחות מן 2.25 אנס. משקל וא"כ יגיע מדידתה יותר מעט מן 2.1 פלואיד אנס. כי יש כמה ביצים שכמעט הם כמשקל המים ולכן לא טעיתי מכל וכל כי אזלתי לחומרא אבל אני מודה שאולי הוא חומרא יתירה כי צריך לילך בדרך אמצעי. והנה שאלתי לסוחרים של מי ביצים ואמרו לי שמשקלה של 9.5 לארדז ביצים יכולו 16 פלואיד אנס. וא"כ ביצה תכיל 1.68 פלואיד אנס. ושתי ביצים יכולו 3.35 פלואיד אנס. והמשנה ברורה בסימן רע"א אות ס"ח כתב שמשקלה של שתי ביצים הן רביעית עיי"ש, ולכן מה שכתבתי שביצה היא 2.2 פלואיד אנס. ורביעית היא 3.3 פלואיד אנס. יש לה על מה לסמוך ג"כ".

(ד) שו"ר **הגדה קול דודי** [באנגלית, עמ' ט"ו], והוא מתקן וכ' שהשיעור הוי פחות מן 2 פלואיד אנס. ורביעית הוי 2.9 פלואיד אנס.
(ה) עכשיו קבלתי **קול דודי** (הל' ליל הסדר סי' ב' אות ו') – "ואני מדדתי על פי האגרות משה א"ח ח"א סימן קל"ו שכתב שהאמה היא כ"א אינטשזעס ורביע והוספתי עליו חצי אצבע שצריך לחומרא ובוה שיערתי כלי של רב חסדא ומצאתי שמחזיק פלואיד אנצזעס 4.42 ולענין ביצה שצריך בינונית שיערתי במה שקורין לארדז, כי יש ג' סוגים קטנים ממנה וב' יותר גדולים וגם רובא דרובא ביצים הנולדים הם מסוג זה ומצאתי שמפלת מים כשיעור פלואיד אנצזעס 2.2 ונמצא שרביעית על פי הביצים הוא 3.3.
הגה: השיעור של 2.2 היא לחומרא אבל יותר מסתבר שהוא מעט פחות משתי פלואיד אנצזעס והרביעית תהיה 2.9 פלואיד אנצזעס".

Chicken eggs are graded by size, for the purpose of sales. The United States Department of Agriculture sizing is based by weight per dozen. The most common US size of chicken egg is 'Large' and is the egg size commonly referred to for recipes. The following egg masses have been calculated on the basis of the USDA sizing:

Modern Sizes (USA)

Size	Mass per egg (משקל)	Cooking Yield (Volume)
Jumbo	Greater than 2.5 oz. or 71 g	
Very Large or Extra-Large (XL)	Greater than 2.25 oz. or 64 g	56mL (4 tbsp)
Large (L)	Greater than 2 oz. or 57 g	46mL (3.25 tbsp)
Medium (M)	Greater than 1.75 oz. or 50 g	43mL (3 tbsp)
Small (S)	Greater than 1.5 oz. or 43 g	
Peewee	Greater than 1.25 oz. or 35 g	

In Canada, modern egg sizes are defined as follows:

Modern Sizes (Canada)

Size	Mass per egg
Jumbo	70g or more
Extra Large	63-69g
Large	56-62g
Medium	49-55g
Small	42-48g
Peewee	Less than 41g

In Europe, modern egg sizes are defined as follows:

Modern Sizes (Europe)		Traditional Sizes
Size	Mass per egg	Size 0 Greater than 75g
Very Large	73g and over	Size 1 70g - 75 g
Large	63-73g	Size 2 65g - 70 g
Medium	53-63g	Size 3 60g - 65 g
Small	53 g and under	Size 4 55g - 60 g
		Size 5 50g - 55 g
		Size 6 45g - 50 g
		Size 7 less than 45 g

ד) האם נתקטנו הביצים ושצריך לכפול השיעור.

א. שנתקטנו הביצים ושצריך לכפול השיעור, אפילו לדבר שהוא דרבנן.

1. צל"ח (פסחים סוף דף קטז:): – "והואיל וחביבא מצוה בשעתה ובליילה זו צריכין לאכול כזית מצה וכן מרור ולשתות מן ארבע כוסות רביעית של תורה, צריך אני לברר שיעור הכזית ושיעור הרביעית מה שעולה לדעתי שנתברר לי במופת שהוא שלא כדברי הש"ע, כי באמת מבואר בש"ע סימן תפ"ו ששיעור כזית הוא חצי ביצה. ואמנם לפי שנתברר לי עפ"י מדידה שהביצות המצויות עתה בימינו, הנה הביצה שלימה שבזמנינו הוא רק חצי ביצה מביצים שבהם שיעורי התורה. והמופת הזה כי שיעור חלה הוא מ"ג ביצים וחומש, והתיו"ט מדד שהוא פינט מדה ישנה שמצאתי כאן בבואי לפראג, ואני מדדתי ומצאתי שהוא פחות מפינט, ושוב עשיתי כלי המחזיק שבע אגודלים פחות ב' תשיעית באורך ורוחב ורום מרובע שהוא שיעור חלה המפורש בש"ע בי"ד סימן שכ"ד, והוא על פי חשבון של שיעור מקוה, והכלי זה מחזיק מעט יותר משמנה זיידלך שהוא שני פינט, ואם כן שני שיעורי חלה מכישים זה את זה, ושניהם הלכה למשה מסיני, כי שיעור מ"ג ביצים וחומש הוא הלכה למשה מסיני, ועל כרחך שנשתנה בזמנינו, או שהאגודלים נתגדלו והמה גדולים יותר מהאגודלים שהיו בימי התנאים, או שהביצים נתקטנו והמה בזמנינו קטנים ממה שהיו בימי התנאים. וידוע שהדורות הולכים ומתמעטים ואי אפשר שאגודל שלנו גדול יותר מאגודלים שהיו בימי חכמי ש"ס. ועל כרחך הביצים בזמנינו נתמעטו. ולכן אני מזהיר שעל פינט קמח יקה החלה בלי ברכה, כי לא באתי להקל על שיעורא של התיו"ט, אבל ברכה לא יברכו עד שיהיה שני פינט קמח מחוקים ומעט יותר. וכיון שנתברר שהביצים שלנו נתקטנו על מחציתם, אם כן שיעור זית שהוא חצי ביצה הוא כביצה שלנו. וכזה אשער באכילת מצה ומרור בכל שיעורי התורה. ושיעור רביעית של תורה על פי מדה זו הוא יותר מרובע זיידל של הזיידל הישן שמצאתי פה ק"ק פראג, ובזיידל יש ג' רביעית ומחצה מרביעית של תורה לערך, ופורתא לא דייקנין לחומרא".

א) תשובה מאהבה (ח"ג סי' ת"ז, על יו"ד סי' שכ"ד סעי' א') – "צל"ח ... אבל חלילה וחלילה להקל בעבור חשבון הזה בשיעור אכילה בי"כ שהיא כביצה כי מ"ו הגאון כ"ע לא בא להקל על של תורה אלא להחמיר ולענ"ד מ"ו הגאון כ"ע חשב לפי אגודל שלו והוא הי' ארוך בדורו משכמו ומעלה גבוה מעל כל גבוהים ואגודלו הי' כפול משל אדם בינוני כנודע לכל מי שהי' זוכה להכירו ובאגודלו הי' ראוי לחשוב שיעור כתם וכדברים אלה אמרתי למ"ו נ"ע והי' מנענע בראשו ושחק".

ב) חת"ס (או"ח סי' קכ"ז) – "והלום ראיתי בתשובה מאהבה ח"י"ד סי' שכ"ד שכתב שהגאון צל"ח ז"ל ארוך בדורו היה ואין ללמוד מאבריו, והא ליתא דהרי מדדתי ע"פ ז' שעורים בינונים כנ"ל ...".

2. גר"א (מעשה רב אות ע"ד) – "עד לא יאכל לכתחלה דבר שהוא שלישי ביצה שהוא בספק ברכה אחרונה. ואם אכל חובה עליו להוסיף עוד לאכול עד שיהא כביצה (ר"ל ביצה דידן שהוא חצי ביצה שבדורות חז"ל לפי מה שנמדד לפניו ז"ל שיעור חלה לקמן סי' ק"ה) לברך אחריו".

גר"א (מעשה רב אות ק"ה) – "מדדנו לפניו שיעור חלה ונמצא זי"ן קווארט. ויש לשער לחומרא לפי חשבון זה לענין רביעית וכזית בפסח".

3. חזו"א (או"ח סי' ל"ט, קונ' השיעורים).

4. עי' חוט שני (חנוכה עמ' שצ"ז ד"ה ולמעשה, אליבא דהלכתא גליון כ"ה עמ' י' טור א') – "דמארבעה ביצים יש לברך המוציא וברכת המזון והיינו כשיעור הגדול דנתקטנו הביצים דזה 400 גרם בנפח או בפחות מזה אם זה כבר שיעור סעודת ערב ובוקר וממאתים גרם בנפח דזה שיעור ד' ביצים בזמנינו יש להחמיר לא לאכול מספק והאוכל בקביעות סעודת ערב ובוקר פחות ממאתים גרם פת הבאה בכיסנין יש לו לברך בורא מיני מזונות וברכה מעין ג' דבטלה דעתו".

ב. הולך לפי ביצים בזמנינו, אפילו במילתא דאורייתא.

1. בן איש חי (שנה א' פר' צו אות כ"ט, פר' שמיני אות י"א).

2. עי' ערה"ש (סי' קס"ח סעי' י"ג, יו"ד סי' שכ"ד סעי' ה') – "ששלושה גדולי עולם אמרו לכפול עתה כל השיעורים מפני שמצאו בשני שיעורי חלה שכתבו רבותינו והיינו שיעור אחד בביצים ושיעור אחד באצבעות והמה סותרים זא"ז ולכן אמרו דביצים שבזמנינו נתקטנו עד מחצה מהביצים שהיה בזמן חכמי הש"ס ולכן עתה שיעור כזית כביצה ורביעית כפי שג' ביצים מטילים מים [נוב"י והגר"א והגר"ז] וכן נוהגים כל היראים לדקדק בכוס קידוש והבדלה ולפ"ז גם כזית הי' כביצה ואחד מגדולי הדור חלק עליהם [שו"ת חתם סופר סי' קכ"ז] ... ראייה מהחוש שא"א לומר כלל דכזית הי' כביצה שלנו שהרי חז"ל אמרו דבית הבליעה מחזיק כביצת תרנגולת ולדבריהם הוה כשני ביצים שלנו והחוש מכחיש זה אלא וודאי דגם עתה כחצי ביצה בינונית הוה שיעור כזית וכן עיקר".

3. הגר"ח נאה זצ"ל (שיעורי תורה שער ג', שיעורי ציון עמ' ד') – "ועיקרן של דברים שהביצים לא התקטנו, אלא שאין הביצים שוות בכל המקומות ...".

4. אור לציון (ח"ג מבואות שיעורי המצוות ענף ג') – "הרי שהעידו שהביצים לא התקטנו. ובארצות אשכנז לא היה מצוי הדרהם, ולכן יש שסברו שהדרהם נשתנה עד כדי מחצית, אך בארצות המזרח שהשתמשו בדרהם ידעו שלא השתנה כן".
5. יחיה דעת (ח"ד סי' נ"ה) – "הגאון החזון איש (מועד, בקונטרס השיעורים סימן ל"ט) סמך סמיכה בכל כחו על דברי הצ"ח, שהביצים נתקטנו עד למחצית, ושהנוהגים להפריש חלה בברכה על תק"כ דרהם קמח טועים הם וכו'. וגיסו הרה"ג ר"י קנייבסקי בספר שיעורין דאורייתא האריך גם כן בזה, והעלה ששיעור חלה ברכה הוא משיעור אלפיים מאתים וחמשים גרם. (ושם העלה גם כן ששיעור רביעית מן המים מאה וחמשים גרם, במקום שאנו נוהגים שהשיעור כ"ז דרהם, שהוא שמונים וששה גרם וחצי). ולדעתו אין לסמוך על שיעור הדרהם, כי מי יכול לשער המון תמורות הזמן במשך שנה מאות שנה מזמנו של הרמב"ם עד ימינו וכו'. ע"ש. ובמחכ"ת אין דבריהם נכונים, שהדבר ברור למעלה מכל ספק שלא היה שום שינוי במשקל הדרהם במשך כל הדורות".

ג. תלוי אם הוא דרבנן או דאורייתא.

1. בה"ל (סי' רע"א סעי' י"ג ד"ה של, סי' תפ"ו ס"ק א') – "ולמעשה נראה דלענין דאורייתא כגון כזית מצה בליל פסח בודאי יש להחמיר כדבריהם וכן לענין קידוש של לילה דעיקרו הוא דאורייתא ג"כ נכון לחוש לכתחלה לדברי הצ"ח הנ"ל וכן בחתם סופר מחמיר ג"כ לענין רביעית כדבריו [ומיהו לענין קידוש שחרית ולשאר כוס של ברכה יש לסמוך על מנהג העולם שנוהגין כמבואר במ"א ופמ"ג ושי"א] ועכ"פ יראה לכתחלה שיחזיק הכוס כשני ביצים עם הקליפה וכנ"ל".
2. שבט הלוי (ח"ו סי' ס' אות א') – "דכבר ידוע בין הפוסקים דאין להכחיש דסתירת הטור ושו"ע בכמה דוכתא דלא נתקטנו השיעורים עיין או"ח סי' תנ"ו בטור ושו"ע דדי במ"ג ביצים לענין שיעור חלה, וכ"ה ביו"ד סי' שכ"ד בשו"ע ורמ"א, וכ"ה לפי חשבון הדרהמים שנתבאר שם, וכ"ה במג"א ופמ"ג והפוסקים או"ח סי' ר"י דשיעור רביעית ביצה ומחצה להלכה למעשה, וזה פשוט השו"ע כאן סי' תפ"ו דדי עכ"פ בחצי ביצה, ואין לומר בשום אופן שמימות סתימת השו"ע עד היום נתקטנו הביצים שזה דבר שהחוש ודעת מכחיש, וע"כ שכל גדולי הפוסקים והשו"ע לא נחתי לזה, ואם כי שאנחנו ג"כ מחמירים לכתחילה כדעת רבותינו הצ"ח והח"ס והחזון איש היינו לכתחילה בדאורייתא, וכמ"ש ג"כ בבאיור הלכה סי' רע"א ד"ה של רביעית, לא כן בקדוש שחרית, וכן לא כל שאר דרבנן כמרוך וכדומה אף על פי שמברכים עליו, משא"כ לענין שיעור כחצי ביצה שהוא להלכה בשו"ע כדעת התוס' בודאי ישר הוא לחוש כן גם במרוך דרבנן לכתחילה עכ"פ".
3. קובץ הלכות (פסח פרק כ' סעי' י"ט) – "ולמעשה במצות דרבנן אפשר להקל למדוד בביצים של זמנינו, ובמצות דאורייתא יש להחמיר".

א) לענין יו"ט שני.

1. הגרשז"א זצ"ל (יו"ט שני כהלכתו פרק א' הע' קצ"ה, מעדני שלמה עמ' י"ז, דפו"ח עמ' קמ"ב) – "דאף שאין צריך להחמיר לאכול השיעור הגדול הנ"ל בליל יו"ט שני, דאדרבה רצון חכמים בתקנת יו"ט שני שיידעו שרק עושים יו"ט דרבנן ואינו מן התורה, מ"מ נראה דכיון שהשיעור הוא חשוב מאד כעיקר קיום המצוה לכן אף שפטור מלהחמיר מ"מ אינו מן המתמיהין".

ד. מראי מקומות – לקראת שבת (סי' י"ז סעי' ט').

1. חת"ס (או"ח סי' קכ"ז [רק לענין הפרשת חלה דינו כמו הצ"ח, אבל לא מטעמיה]) – "לכן נ"ל להלכה ולמעשה כמ"ש הגאון בצ"ח דהכלי המחזיק מים שנפלו ממ"ג וחומש ביצה יטול חלה בלא ברכה, ומה שמפילים פ"ו וחצי ביצה יברך, ורביעית לכל דברים הנצרכים הוא כלי המחזיק מים הנופלים משלשה ביצים, ואמנם הזיתים נשארו בשיעור חצי ביצה בינונית שבזמנינו, וכן שיעור אתרוג הוא כביצה שלנו, וכן אכילת יה"כ לחולה שיש בו סכנה הוא פחות קצת מכותבת שלנו שהוא פחות מביצה שלנו".
- א) חזו"א (זרעים ליקוטים סי' ה' ס"ק א', או"ח השמטות לסי' קס"ח ד"ה ושיעור, יו"ד סי' קצ"ד ס"ק ב', עוקצין סי' ג' ס"ק ז') – "אמנם מש"כ הח"ס או"ח סי' קכ"ז דהביצים לא נתקטנו אלא שהיו קטנים גם בימי חז"ל ומה שאמרו לענין שיעור חלה מ"ג ביצים היינו אם היה הקמח מתעבה על עובי ביצה היה שיעורו מ"ג ביצים אבל כשהקמח על מהותו שיעורו כמדת פ"ו ביצים, והולך ומתמיל על כל הראשונים והאחרונים ז"ל שכתבו מ"ג ביצים בפשוטו ודוחה אותם ומגיה אותם, אין כל הדברים האלו ראויין להכתב כלל וכלל, הלא בהדיא מבואר עירובין פ"ג א' דחצי פרס ב' ביצים ופרס ד' ביצים והכרך משלש לקב ח' ביצים והקב כ"ד ביצים והיינו ביצים שלהם אלמא שהקב המשוער ע"פ האצבעות היה מחזיק כ"ד ביצים, וכן מודיא דקונדיס היה סאה צפורית ממש ומצא בו רבי רי"ז ביצים ולדברי הח"ס היה לה להחזיק תל"ד ביצים, ומה שתמה על מדידת המ"ג ביצים ע"י המים שכתבו ראשונים והחליט הדבר לטעות, ישתקע הדבר, שלא נאמר מעולם שיהי' קמח אצור בתוכו אכל כשיעור אכל האצור במ"ג ביצים [דאז היה צריך לשער בקמח מעובה כעובי הגשם של הביצה] וכן לא נאמר שיעור קמח האצור בתוכו אכל כשיעור אוכל האוצרים מים הנופלים ממ"ג ביצים [דאז היה סגי בקמח פחות ממדת המים] אלא אמרה תורה זה העומר הוא מדה לקמח שיעור חלה, ואילו היה העומר בידינו היינו מודדים בו, וע"י הפלת המים במ"ג הביצים אנו מוצאים את העומר האבוד ממנו, ואחרי שמצאנוהו אנו מודדים בו, וכל הנאמר בפוסקים בזה הוא בפשוטו, ואין כאן לא טעות ח"ו, ולא תמיל, אלא פשוט ואמת, וברוקה שהביא שם יש ט"ס קל שכתוב ברישא מ"ח וצ"ל מ"ד ונתחלף הד' בח', ובסיפא נתחלף המ' בכ' וצ"ל מ"ד, ולפיכך אין שום סניף להקל בדברי הח"ס בשיעור כזית דמצוה, ולא בשיעור אתרוג".
2. מהרש"ם (ח"ט סי' ח') – "וכיון דקידוש על היין הוא רק מדרבנן דמה"ת יוצאים בהזכרה בתפלה ... לכן המיקל יש לו ע"מ שיסמוך".
3. אג"מ (יו"ד ח"ג סי' ס"ו, או"ח ח"א סי' קל"ו) – "ובדבר מדת הרביעית ידוע שיטת הצ"ח שהשיעורים לפי האצבעות ולפי הביצים שבזמן הגמ' היו שוין ובזמנינו שיעור האצבעות גדול משיעור הביצים ערך כפלים ועיין בחת"ס שם מש"כ ע"ז עכ"פ גם החת"ס מסכים שהרביעית הוא כלי המחזיק מים הנופלים משלש ביצים וכן צריך לנהוג למעשה".
4. הגרשז"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ב סי' ל') – "כבר הודעת דעתי שהשיעור המקובל ושכך נהגו ונוהגים הוא השיעור של ר"ח נאה ז"ל, ואף הוא בקונטרס אשר הוציא לאור העיד שהוא כתושב ירושלים ומעורב בעניני העיר לא שמע שאי פעם הכשירו בירושלים פירצה לפי השיעור של החזו"א זצ"ל (וזה בניגוד למה שמע החזו"א)".

הגריש"א זצ"ל (הלילה הזה עמ' כ"ד) – "ודע דלדעת המ"ב תפ"ו א' לענין ד' כוסות א"צ להחמיר ויכול לשתות כשיעור הקטן - שהוא כשמונים ושש גרם - מאחר שחיובי מזבח. וע"ע בס' רע"א סעיף י"ג בה"ל 'רביעית' שכן מנהג העולם. וכן מנהג עדות הספרדים כמובא בשיעורין של תורה בהקדמתו ועוד. והורה לי הגרי"ש אלישיב שאמנם המהדר תבוא עליו ברכה, אך מי שרוצה יכול לסמוך על השיעור הקטן, בפרט מי שקשה לו או נשים שאינן רגילות ביין".

הגריש"א זצ"ל (עומק הפשט גליון ש"נ עמ' ב', עמ' ג') – "מאיךך לדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל יש לנהוג כמנהג המקובל 86 סמ"ק ולא לשתות. וכאשר אמרו לפניו שמצאו שמידות המטבע הדרהם קטנות יותר, לא הסכים לקבל, והתבטא שלפני זמן העידו בפניו להיפך, ולא ניתן לסמוך על בירורים כאלו ... ולדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל (קובץ תשובות חלק ב סימן ל, הגדה של פסח הלילה הזה עמוד כ"ד, הגדת מרן הגרי"ש אלישיב עמוד מו הערה פג ועמוד קג, עדות בנו לרבני הילכתא) יש לנהוג כמו שכתב הביאור הלכה שבחיוב שתיה דאורייתא צריך את השיעור הגדול, ובחיוב שתיה דרבנן מספיק השיעור הקטן, ולכן לד' כוסות שחיובו מזבח (משנ"ב סימן תפ"ו סוף ס"ק א), יכול ליקח ד' כוסות בשיעור הקטן של הגר"ח נאה 86 סמ"ק שכך היה מנהג ירושלים, ובפרט אם קשה לו כגון נשים שאינן רגילות לשתות יין, והמהדר כשיעור הגדול של החזו"א 150 סמ"ק תבוא עליו ברכה".

ה) שיעור כזית: לענין ברכה אחרונה, וכדו'.

א. **רמב"ם** (פירוש המשניות עדיות פרק א' משנה ב') – "וכבר עשיתי אני מדה בתכלית הדיוק שיכולתי ומצאתי שהרביעית האמורה בכל התורה מחזקת מן היין קרוב לעשרים וששה דרהם, ומן המים קרוב לעשרים ושבעה דרהם, ומן החטים קרוב לעשרים ואחד דרהם, ומקמח החטים קרוב לשמונה עשר דרהם. ומצאתי שיעור חלה באותה המדה חמש מאות ועשרים דרהם בקירוב מקמח החטים. וכל הדרהמים האלו מצריים, וכן גם כל אלו הדברים שמדדתי מצריים".

1. שיעור רביעית משקל כ"ז דרהם – **בן איש חי** (שנה א' פר' מסעי אות ב'), **כה"ח** (סי' ק"צ ס"ק ט"ו).

א) **דרהם שוה 3.205 סמ"ק**, וממילא רביעית הוי 86.5 סמ"ק וכזית הוא 28.8 סמ"ק – **קצות השלחן** (שיעורי תורה סי' ב' סעי' י"א, סי' ג' הע' א'), **אור לציון** (מבואות יסודות בדרכי הוראה ענף א' אות ט', ח"ג פרק ט"ו הע' ג').

ב) **דרהם שוה 3 סמ"ק**, וממילא רביעית הוי בערך 80 סמ"ק וכזית הוא 27 סמ"ק – **ילקוט יוסף** (סעי' ב', הע' ב', מכתב בסוף ס' הידורי המידות).

ג) **דרהם שוה 2.8 סמ"ק**, וממילא רביעית הוי בערך 75 סמ"ק (ולפ"ז כזית הוא 25 סמ"ק) – עי' **מידות ושיעורי תורה** (פרק ד' סעי' ח', פרק ה' סעי' י', פרק י"ג סעי' ז', "אמנם יש להעיר, שאע"פ שבעקרון צדק הראה"ג, שכן שנויים גדולים לא חלו במשקל הדרהם, מ"מ התברר לנו שדרהמי הגאונים והרמב"ם היו קטנים מהדרהם הנ"ל בכ"ז-12 אחוזים ומשקלם 2.83-2.97 גרם, גרם ראה להלן פרק ל' סעיפים ה', ו', א"כ הרביעית כ-76-74 גרם והאגודל 1.91-1.99 ס"מ"), **הידורי המידות** (שער ב' פרק ו').

ד) מראי מקומות – **תשובות והנהגות** (ח"ה סי' קכ"ט).

ב. י"א כשליש ביצה (רמב"ם), י"א כחצי ביצה (תוס') - עי' **שו"ע** (סי' תפ"ו, ונו"כ שם).

1. **לכתחילה נכון ליזהר שלא יכניס עצמו בספק ברכות ויאכל כחצי ביצה או פחות הרבה משליש ביצה.**

א) **פמ"ג** (סי' תפ"ו א"א) – "והוא הדין ברכה אחרונה בנהנין ראוי או שיאכל פחות משליש ביצה או כחצי".

ב) **גר"ז** (סי' תפ"ו ס"ק א') – "לענין ברכה אחרונה וברכת המזון ששיעורו בכזית ספק ברכות להקל ולא יברך עד שיאכל כחצי ביצה ולכתחילה יש ליזהר שלא להכניס עצמו לידי ספק ברכה ויאכל כחצי ביצה או הרבה פחות משליש ביצה בדבר שאין צריך כזית".

ג) **מ"ב** (סי' תפ"ו ס"ק א') – "ולענין בהמ"ז ששיעורו מד"ס בכזית [וכן לענין ברכה אחרונה] ספק ברכות להקל ולא יברך עד שידע שאכל כחצי ביצה. ולכתחילה נכון ליזהר שלא יכניס עצמו בספק ברכות ויאכל כחצי ביצה או פחות הרבה משליש ביצה [פמ"ג]".

ד) **ערה"ש** (סי' ר"ב סעי' ה', סי' תפ"ו סעי' א') – "אבל ברכה אחרונה באוכלים צריך כזית ופחות מזה א"צ ברכה אחרונה והוא שיעור חצי ביצה וי"א שלישי ביצה ואנו תופסים לעיקר חצי ביצה וממילא דהחסידי יאכל או פחות משליש או כחצי ביצה".

ה) **שערי הברכה** (פרק י"ד סעי' מ"ט).

ג. **האם צריכין לחשוש לחומרא של נתקטנו הביצים: לענין ברכה אחרונה.**

1. אין צריכין לחשוש כלל לחומרא של נתקטנו הביצים.

א) **הגריש"א זצ"ל** (כזית השלם הע' כ"ז ד"ה ולהלכה, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ז אות ד') – "ולענין ברכה אחרונה אין לחשוש כלל לחומרת הנוב"י שנתקטנו הביצים, ואפשר לסמוך לכתחילה על השיעור של הגר"ח נאה דהיינו 28.8 סמ"ק".

ב) **הגר"פ זצ"ל** (כזית השלם הע' כ"ז ד"ה ולהלכה).

ג) **שבט הלוי** (ח"ו סוף סי' ס', שערי הברכה פרק י"ד הע' צ"ד) – "וכן מה שנסתפק כב' לענין שיעור ברכה אחרונה שפסק המ"ב סי' תפ"ו דלכתחילה חצי ביצה האם לכתחילה צריכים לחוש שלא לברך עד שאוכל כביצה בזמנינו לחוש להצל"ח וח"ס דמחצי ביצה נעשה ביצה - הנה סתימת הפוסקים ואחרונים ודאי משמע דבחיוב ביצה עכ"פ די, וגם אם ה' מקום להחמיר ה' ענין לומר דדי בשני שלישי ביצה ובוזה כבר נכפל השיעור של הסוברים שכזית הוא שלישי ביצה, ומה גם שהרבה סוברים שנתקטנו הביצים עד שיעור מחצה הוא לאו דוקא, ע"כ לבי נוטה דבחיוב ביצה מרווחת אפשר לברך ברכה אחרונה, כפשטות דברי המ"ב סי' תפ"ו. ובדרך חומרא עד ב' שלישים".

2. מחמיר.

א) **חזו"א** (לענין ברכה אחרונה של שיעור שתיה, רביעית).

ד. **לפי ביצים בזמנינו – כזית השלם** (פרק א').

1. הנפח של 28.8 סמ"ק [98 fl. oz.], שהוא חצי ביצה (שיעור למעלה).
- (א) הגר"ח נאה זצ"ל (שיעורי תורה סי' ג' אות י"ב) – "שיעור כזית י"א שהוא כחצי ביצה בלא קליפתה, וי"א שהוא פחות מעט משליש ביצה בקליפתה, ולכן לכל דבר שהוא מן התורה כגון אכילת כזית מצה, ואכילת כזית בסוכה, וכן לשיעור ברכה אחרונה [דספק ברכות להקל] אזלינן לחומרא דכזית הוא כחצי ביצה בלא הקליפה, ושיעורו במים משקל 25.6 גרם, ובשטח 25.6 סנטימטר מעוקב, וכן השיעור במצה ובלחם, אבל במיני פירות בשר ודגים, יש לשער לפי ערך שינוי משקלם ממשקל המים, או לשערם בשטח של 25.6 ס"מ כנ"ל, ואם הם דברים שצפים על פני המים אז במשקל של 25.6 גרם הוא ודאי כזית, ומכל מקום **צריך להוסיף קצת נגד מה שנשאר דבוק בין השיניים** דאינו מצטרף לשיעור הכזית לא במצה ולא לסוכה ולא לברכה אחרונה. על כן טוב לקחת לכזית מצה (9 דרהם) 28.8 גרם, (משקל 9 מיל יחידים של א"י), וכן לברכה אחרונה".
- (ב) **אור לציון** (מבואות שיעורי המצוות) – "מעיקר הדין די באכילת תשעה עשר סמ"ק (דהיינו פחות מששה דרהם, כשיעור שלישי ביצה בקליפתה) כדי לברך ברכה אחרונה. ולכל היותר היה די בכעשרים ואחד סמ"ק (פחות משבעה דרהם, כשיעור חצי ביצה קלופה). אולם למעשה אין לברך ברכה אחרונה אלא באכילת כעשרים ותשעה סמ"ק (תשעה דרהם, כשיעור חצי ביצה בקליפתה). ולכתחילה יש להמנע מלאכול קרוב לתשעה עשר סמ"ק אם אין בדעתו לאכול עשרים ותשעה סמ"ק, כדי שלא להכנס לספק ברכות".
- (ג) **הגריש"א** זצ"ל (כזית השלם פרק א' הע' ל', באנגלית הע' ל"ב, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ז אות ד', עי' הע' קפ"ה, אמנם עי' מעיין הברכה עמ' כ"ב הע' א' [לשונו מובא לקמן] דהוי 27 סמ"ק) – "דיש לסמוך לכתחילה לברך ברכה אחרונה על שיעור שכתב הגרא"ח נאה זצ"ל (דהיינו 28.8 סמ"ק כמובא בהע' הקודמת)".
- (ד) **כזית השלם** (פרק א' עמ' כ"ד) – "על מאכל הנפח של 28.8 סמ"ק, מותר לכתחילה וצריך לברך ברכה אחרונה".
- (ה) **שיעור למטה**.
- 1 (14.4 סמ"ק [49 fl. oz.]) – הגר"ח נאה זצ"ל (שיעורי תורה סי' ג' אות י"ב, ויש ליזהר שלא לאכול ספק כזית כדי שלא יכניס עצמו בספק ברכה אחרונה, ובגדר ספק כזית נחשב מן (4.5 דרהם) 14.4 גרם, עד (8 דרהם) 25.6 גרם, לבד מה שנשאר בין השיניים".
- 2 (15 סמ"ק [51 fl. oz.]) הוא הרבה פחות משליש ביצה – הגריש"א זצ"ל (כזית השלם פרק א' הע' ל"ו, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות י"ד, "פחות הרבה משליש ביצה" די ב-15 סמ"ק). [בדפו"י של הענגלית, כתוב בהג"ה לעמ' כ"ז, "ומש"כ שם הרבה פחות משליש, די 16 סמ"ק"].
- א. אמנם עי' **הגריש"א** זצ"ל (שבות יצחק פסח [דפו"ח, תשע"ב] עמ' רנ"ו) – "שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] דלכתחילה לא יכניס עצמו לספק ברכות גם לא באכילת כזית של זמנינו שהוא פחות הרבה משליש ביצה".
- 3 (קרוב 19 סמ"ק [64 fl. oz.]) – **אור לציון** (מבואות שיעורי המצוות, לשונו מובא לעיל).
2. הנפח של 25 סמ"ק [85 fl. oz.] - לפי הקהלות יעקב.
- (א) **הגר"ח פ"ש** זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"א) – "לכן יש להקפיד לשתות רק עד 25 סמ"ק שהוא בערך 'אונז' אחד".
- (ב) **הרבה מורי הוראה** (וזאת הברכה מעיין הברכה עמ' כ"ב בהג"ה) – "ולמעשה מקובל אצל הרבה מורי הוראה להכריע לברך ברכה אחרונה על כמות של 25 גרם מאכל (הנפח של 25 גרם במים)".
3. הנפח של 27 סמ"ק [92 fl. oz.].
- (א) **הגר"ח נאה** זצ"ל (שיעורי ציון עמ' ע' אות י') – "וכזית מצה, וכזית לחם בסוכה, וכזית לחם לברכה אחרונה, משקלו 27 גרם, ומיני פירות ובשר ודגים שהם כבדים מן המים הוי משקל הכזית 30 גרם".
- 1 (1) **שערי הברכה** (פרק י"ד הע' צ"ד) – "עיין בשיעורי תורה (עמ' קצ"א-קצ"ג) שכתב שהשיעור הוא 28.8 סמ"ק. אך למעשה בס' שיעורי ציון (עמ' ע') **חזר בו** וכתב שהשיעור הוא 27 סמ"ק".
- 2 (2) מש"כ "משקלו" צ"ב, כיון שהוא נפח.
- (ב) **עלה יונה** (עמ' קנ"ד) – "כזית (לרמב"ם) 18 סמ"ק (לשו"ע) 27 סמ"ק".
- (ג) **וזאת הברכה** (עמ' ו', עמ' מ"ב אות ה', עי' עמ' רכ"ו אות א' ס"ק ב', מעיין הברכה פרק י"ב אות א').
- (ד) **ילקוט יוסף** (סעי' ב') – "לכתחלה יש ליזהר שלא לאכול עוגה או פירות כ - 18 גרם, כדי שלא יכנס בספק ברכה אחרונה, אלא יאכל פחות מ - 18 גרם, או יותר מ - 27 גרם. ואם אכל כ - 18 גרם, ישתדל לאכול עוד עד שיעור 27 גרם, ואז יברך ברכה אחרונה, ואם אי אפשר לו לאכול עוד, לא יברך ברכה אחרונה".
- (ה) **שערי הברכה** (פרק י"ד סעי' מ"ט).
- 1 (1) **שיעור למטה**.
- 1 (1) 15 סמ"ק [51 fl. oz.] – **וזאת הברכה** (מעיין הברכה פרק י"ב הע' ב', "וליהידור אין לאכול נפח שבין 15 ל-27 גרם כי זה ספק כזית, ויר"ש יחוש גם מנפח של 5 גרם, כי י"א שכזית נמדד לפי הזיתים של היום").
- 2 (2) 18 סמ"ק [61 fl. oz.] – **ילקוט יוסף** (סעי' ב' [לשונו מובא לעיל], הע' ב', "כבר ביארנו מחלוקת הראשונים מהו שיעור כזית לחייב בברכה אחרונה, שדעת ר"י בעל התוספות הכזית הוא כחצי ביצה, דהיינו תשעה דרהם, שהוא כ - 27 גרם, ולדעת הרי"ף והרמב"ם (פרק א' מהלכות עירובין הלכה ט), שהכזית הוא כשליש ביצה. דהיינו כ - 6 דרהם, שהוא כ - 18 גרם. ונמצא שהאוכל שיעור כ - 18 גרם נכנס בידים לספק מחלוקת הפוסקים אם יברך ברכה אחרונה או לא, ואף על פי שבדאי דנקטינן לדינא שלא לברך, וכדעת מרן השלחן ערוך (סימן תפו), וכמו שכתב בשלחן ערוך הגאון רבי זלמן (סימן תפו), דלענין מצוה מן התורה יש להחמיר לאכול שיעור כ - 27 גרם, ולענין ברכת המזון וברכה אחרונה שהשיעור הוא בכזית, ספק ברכות להקל, ולא יברך עד שיאכל כחצי ביצה, מכל מקום לכתחלה אין ראוי לאכול שיעור זה, אלא יאכל פחות משיעור זה, או עד שיגיע לשיעור 27 גרם. ע"ש. וכן כתב להזהיר על זה בספר שערי רחמים, מנהגי הגר"א. וראה בכל זה בשו"ת יחווה דעת חלק א' (סימן טו), וחלק ו (סוף סימן יד). ע"ש").

4. הנפח של 27.5 סמ"ק [93 fl. oz.].

(א) לפי ס' כזית השלם.

5. הנפח של 32.5 סמ"ק [1.1 fl. oz.].

(א) לפי האג"מ (אמנם עי' כזית השלם [פרק א' הע' כ"א, באנגלית הע' כ"ד] והוספות שם, לשונו מובא לעיל).

ה. לפי זיתים בזמנינו.

1. תשובות הגאונים (הרכבי סי' רס"ח) – "כמה שיעור גרוגרת הגסה וגרוגרת בינונית וכן זית גדול וזית קטן וזית בינוני. הרי אילו שיעורין ואיך יהי שיעור לשיעור. ואם תאמר במשקל לא פירשו רבותינו משקל ולא דיקדק הקדוש ברוך הוא עמנו במשקל וכל אחד ואחד בעשותו לפי דעתו הרי יצא ידי חובתו. ואין צריך ללמוד שיעור מאחר דתנן ר' יהודה אומ' מביא גדולה שבגדולות וקטנה שבקטנות ונותן לתוך המים וחולק את המים אמ' ר' יוסי מי מודיעני אי זו היא גדולה שבגדולות ואי זו היא קטנה שבקטנות אלא הכל לפי דעתו שלרואה".

2. חזו"א (או"ח סי' ל"ט ס"ק ו') – "ראיתי תשובת גאון ... וממה שכתב דביצים ופירות לפי שהביצים והפירות נמצאים בכל מקום וקיימין בכל עת למדנו דכל מקום משער בפירות מקומו וכל דור בזמנו דאם צריך ביצה שבימי משה ופירות של מתן תורה אכתי נפל שיעורא בבירא".

חזו"א (ארחות רבנו ח"ב עמ' ע"ה אות ס"ה) – "מו"ר (שליט"א) זצוק"ל אמר לי מרן החזו"א הי' מחלק למסובים עמו בסדר מרור (חריין) שגודלו לפני שפררו הי' בערך כשליש ביצה של היום ואינו זוכר מו"ר אם מרן החזו"א לקח עבור עצמו קצת יותר ואמר לו מרן מו"ר שמעיקר הדין כזית הוא כגודל זית בינוני של היום, וכן היו נוהגים בדורות הקדמונים, רק אח"כ התחילו למדוד כזית לפי חלקי ביצה ומזה נתעוררו החומרות של גודל הזית ... שיהי' כגודל ביצה שלנו לסוברים שנתקטנו הביצים וביצה שלנו כחצי ביצה שלהם והוסיף מו"ר שכן הוא נוהג כמרן זצוק"ל לחלק שיעור מרור חריין לבני ביתו, אבל מו"ר לעצמו לוקח כזית יותר גדול (שני שלישי ביצה של היום) ולכורך נותן לב"ב חריין פחות מהשיעור הנ"ל במרור ונותן להם כשיעור כזית בינוני שלנו כג"ח מואלזין זצ"ל, וכן מו"ר לוקח לעצמו לכורך שיעור קטן".

עי' חזו"א (הגרה"ק זצ"ל, כזית השלם) – "שאלה: מהו השיעור כזית לדעת החזו"א זצ"ל בנוגע לברך ברכה אחרונה, שהרי כידוע שסובר מרן החזו"א זצ"ל שנהתקטנו הביצים ושצריך לכפול השיעורים בזמנינו, ולכאורה מה שפסק מרן החזו"א זצ"ל דשיעור כזית הוא שלישי ביצה צריך לכפול ולשער בשני שלישי ביצה של זמנינו. תשובה: קבלה בידניו ממרן החזו"א זצ"ל שעל שלישי ביצה של זמנינו מברכים ב"א ובאמת ס"ל להחזו"א זצ"ל דמעיקר הדין משערים בכזית של זמנינו שהוא פחות משלישי ביצה אמנם היות שיש זיתים בזמנינו שמגיעים לגודל של שלישי ביצה של זמנינו לכן יש להחמיר לברך ברכה אחרונה על שיעור של שלישי ביצה של זמנינו".

עי' חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' קע"ד אות י"ג) – "אמר לי מו"ר שמרן החזו"א אמר לו שמעיקר הדין שיעור הכזית הוא כזית של זמנינו וכן בשיעור הגרוגרת הדבר כן לענין עירובי חצרות דבעינן ח"י גרוגרות אלא שלמעשה אנו מחמירים בשיעור יותר גדול ולוקחים לפי השיעור של ביצים".

(א) **אמנם** עי' חזו"א (או"ח סי' ל"ט ס"ק י"ז) – "אבל אפשר לסמוך על דעת הר"מ שהכזית ב' שלישי ביצה שלנו עם קליפתה".
(ב) **ושיעורין של תורה** (סי' י"א ד"ה והנה) – "והנה באמת בחזו"א עירובין סי' ל"ו נראה דעת מרן ז"ל נוטה יותר לפסוק כהש"ע סימן תפ"ו שהכזית הוא כחצי ביצה [בלא קליפתה], ובקונטרס השיעורים כנראה שחזר והכריע שאפשר לסמוך על שיטת הרמב"ם ז"ל לשער הכזית בכשליש ביצה, ולא קיבלתי ממרן זצלה"ה טעמו ונימוקו בזה".

(ג) **מדות ושיעורי תורה** (פרק ב' הע' ל"א) – "צ"ע שבקוה"ש אות י"ז כתב החזו"א להכפיל את שיעור הכזית ... שאלתי את פי הגר"ח קנייבסקי שליט"א בזה ואמר לי שהחזו"א כתב כן מחומרא בלבד אבל בעיקר הדין סבר שאין צורך להכפיל את שיעור הכזית".

(ד) **הידורי המידות** (פרק י"ג) – "הרי שבכל הספרים שנכתבו עבור הרבים באופן של פרסום - חזו"א, שש"ת, שונה הלכות - לא הביאו שום צד לסמוך על שיעור כזית של זמנינו להקל ...".

3. **קהלות יעקב** (ארחות רבנו ח"א סוף עמ' פ"ט, ח"ב עמ' ע"ה אות ס"ה [לשונו מובא לעיל]) – "סיפר לי הגרה"ק שליט"א [זצ"ל] שאכל ג' ענבים גדולים, ופסק לו אביו מו"ר שיברך מעין ג', והסתמך על זה שמעיקר הדין הכזית שיעורו כזית של זמנינו כשיעור הגר"ח מואלזין זצ"ל".

עי' **קהלות יעקב** (מכתב סוף ס' הל' חג בחג פסח) – "לכבוד הרב היקר התצויין בתורה ויו"ש ר' שמעון שיהי'. נודע לי בבירור שכבודו סובל על אולקוס ואשתקד כשאכל חריין למרור הזיק לו, וא"כ ע"פ דין אסור לך לאכול חריין למרור, דכתיב ושמרתם את נפשותיכם. וצריך ליקח סלאטא למרור כנהוג אצל הרבה ת"ח וכן תשתדל שיהי' להסאלאט עכ"פ משהו טעם של קצת מרירות וסגי אפי' בקצת נטי' של משהו מרירות, וכפי המשוער יכולים להשיג את זה. וכן השיעור תוכל לסמוך בהחלט על הוראת מרן הגר"ח מואלזין זצ"ל שהכזית הוא רק כשליש כף בינוני שהוא לכל היותר לא גדול משליש ביצה, וכמו שביארתי באריכות בספרי על יבמות סי' ל"ה ע"ש, וכן ידוע שמרן החזו"א זצ"ל הי' סובר שמעיקר הדין סגי לכזית בשיעור הנ"ל רק שלכתחילה הי' אומר להחמיר לדאורייתא כפסק האחרונים ז"ל אבל מע"כ שהוא חולה ובפרט במרור דרבנן פשיטא שאסור לו להחמיר יותר מהנחוץ".

עי' **קהלות יעקב** (הל' חג בחג פסח סוף עמ' ש"ט) – "ויש בידי קיפול בדף מחברתי שקיפל מרן זצ"ל שער הכזית שחילק להם החזו"א בליל פסח, והוא כשליש דף מחברת וכהגדרתו כגודל כף היד, ולשאלתי שהרי צריך ב' כזיתים בכזית דאכילת מצה, השיב מרן זצ"ל בלחש מסתמא היה בזה ב' כזיתים".

4. 6 סמ"ק [2 fl. oz.].

(א) עי' **כזית השלם** (פרק א' הע' ל"ב) – "והוא בערך 6 סמ"ק [רגילים לדרג את הזיתים בשבעה גדלים, שהקטן שבהם 'Small' נפחו 3 סמ"ק, והגדול שבהם 'Super Colossal' נפחו 15 סמ"ק. הגודל הממוצע 'Extra Large' הוא בנפח של כ-6 סמ"ק (נמסר מ'מועצת הזיתים' בארה"ב)]."

17.5 סמ"ק [58 fl. oz.].

(א) הגרשז"א זצ"ל (חכו ממתקים ח"א עמ' ק"ד) – "השיעור הוא שבעה עשר גרם".
 עי' הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תשרי פרק ו' הע' מ"ז) – "שעיקר ההוראה היא כמו שבירר הגר"ח נאה ז"ל בספריו ... ובשנותיו המאוחרות נהג לברך ברכה אחרונה על אכילת 17-20 סמ"ק. וכ"ה בנשמ"א ח"ה סי' תרי"ב אות א'. ומ"מ ראה בנשמת אברהם ח"ד סו"ס תע"ה שכתב: ואמר לי הגרשז"א אויערבאך (שליט"א) שמכיון שיש מחלוקת הפוסקים, מחזר גיסא לגבי אכילת מצה עם ברכה (על אכילת מצה) ומאידיך לגבי ברכת המזון וברכת על נטילת ידים, אדם בריא צריך בכל מקרה ומקרה לאכול עד שיצא הספק מלבו עכ"ל".

אמנם עי' הגרשז"א זצ"ל (מעייני הברכה עמ' כ"ב הע' א') – "המנהג המקובל לשיעור כפי שיעורו של הגר"ח נאה – כן הורה לי הגרי"ש אלישיב ובגרשז"א אויערבאך".

(ב) הגר"ח זצ"ל (כזית השלם) – "שאלה: מהו השיעור כזית לדעת החזו"א זצ"ל בנוגע לברך ברכה אחרונה, שהרי כידוע שסובר מרן החזו"א זצ"ל שנהתקטנו הביצים ושצריך לכפול השיעורים בזמנינו, ולכאורה מה שפסק מרן החזו"א זצ"ל דשיעור כזית הוא שלישי ביצה צריך לכפול ולשער בשני שלישי ביצה של זמנינו. תשובה: קבלה בידינו ממרן החזו"א זצ"ל שעל שלישי ביצה של זמנינו מברכים ב"א ובאמת ס"ל להחזו"א זצ"ל דמעיקר הדין משערים בכזית של זמנינו שהוא פחות משלישי ביצה אמנם היות שיש זיתים בזמנינו שמגיעים לגודל של שלישי ביצה של זמנינו לכן יש להחמיר לברך ברכה אחרונה על שיעור של שלישי ביצה של זמנינו".

הגר"ח זצ"ל (כזית השלם) – "שאלה: האם יש להחמיר כדעת המשנה ברורה שלא לברך עד שידע שאכל כחצי ביצה. תשובה: העיקר כהחזו"א זצ"ל שיש לברך על שלישי ביצה ואין שום צורך להחמיר, ומי שרוצה להחמיר תע"כ".

הגר"ח זצ"ל (כזית השלם) – "שאלה: האם משום ספק של לא תשא נחשב כספק של תורה שמשום זה ראוי להחמיר בב"א כבמצוה של תורה. תשובה: ברכה לבטלה נחשב רק כספק דרבנן".

הגר"ח זצ"ל (כזית השלם) – "אחדשוכט"ס, ראיתי בשיעורין של תורה סי' י"א שאף שס"ל מרן החזו"א איש זצ"ל שמעיקר הדין צריך לשיער בזית של זמנינו אכן בכל זאת לענין הלכה למעשה לא הקל מרן החזו"א לחשוב השיעור בזית זמנינו אלא כתב לנהוג כהרמב"ם ולשער בשלישי ביצה (דהיינו שלישי ביצה של זמניהם שהוא שני שלישי ביצה של זמנינו) שהוא 30 - 33 סמ"ק. אמנם שמעתי מאחד מבני משפחת מרן שליט"א כשגמרו השידוך נתן לו מרן שליט"א ארבע שקידים לאכול ואח"כ צוה לו לברך ברכה אחרונה, שלכל היותר זה שלישי ביצה של זמנינו שהוא 17 סמ"ק, ואם נכון שמעתי משמע שס"ל למרן שליט"א שלכתחלה מותר לברך ברכה אחרונה על שיעור כזית זמנינו או על כל פנים על שיעור שלישי ביצה הרגיל בזמנינו. ורציתי לידע בבירור דעת מרן שליט"א בזה אם מותר לברך ב"א לכתחלה דוקא על 33 סמ"ק או 17 סמ"ק או אפ"י על שיעור של זית זמנינו (בערך 6 סמ"ק). אצפה מאוד לתשובתו בקרוב, ומביע את ברכותי שימשיך בעבדת הקודש אשר מסר נפשו עליה מתוך בריאות הגוף, עד כי יבא שילה בקרוב. ישראל פינחס באדנער. תשובה השיב מרן שליט"א בכתב וז"ל: **נכון שעל שלישי ביצה של זמנינו יש להקל ולברך ברכה אחרונה עכ"ל**".

עי' הגר"ח זצ"ל (מכתב להר' מרדכי שטרנברג שליט"א) – "לכבוד הגר"ח שליט"א [זצ"ל]. (1) החזו"א בקונטרס השיעורים אמר שכדי לצאת שיעור אכילת מצה צריך שני שלישי ביצה זמנינו שהוי בערך 33 סמ"ק. וכן ראיתי בשש"ת שאומר שצריך שני שלישי מצה מכונה שהוי 50 סמ"ק. ושמעתי בשם הגר"ח שליט"א [זצ"ל] שיכול לאכול שיעור 17 סמ"ק לאכילת מצה. רציתי לדעת איך מישבים הסתירה מן החזו"א ושש"ת וכן מה השיעור הראוי לאכול לצאת חובת מצה (דאורייתא). (2) וכן מה השיעור של מרור. (3) ואם מותר להצטרף חסה וחרין לשיעור מרור. תשובה: א) כל השעורים כמ"ד בשיעורים של תורה. ב) מצטרף".

ג) הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

I have been on a wheat-free program due to stomach issues, and have been eating only spelt. [This is the current attempt at finding a solution, although not clear that this is the issue.] Occasionally, I have been eating wheat products when in a bind (somewhere for shabbos and forgot to bring spelt rolls). Regarding Pesach - the only spelt matzos available aren't chabura matzos (not sure the hechsure). There's also on the market Rav Kestenbaum gluten free oat matzos. How important is chaburah matzos? Would shiurim effect this shaila in any way? Is spelt better than oats?

R' Y. Berkovits wrote: I've recommended people in similar situations, where there is no sakana involved, to eat 10 grams of chaburah matzah for each of the three achilos. [Relying on the deys that hold that a k'zayis equals a shlish k'beitza.] I don't think 30 grams a year will be too harmful for you. Weigh it before Yom Tov. Personally, I am on a diet that excludes bread. For the Shabbos seudos I eat a k'sayis (my wife is motsai me with the al netilas yadayim). For Pesach, I'll bl'n eat chabura matza with normal shiurim for the seder. It throws me off a few days, I suffer but nothing terrible. I will also bl'n try to have a kesayis a day, for Chol Hamoad seudah – but it's not necessary. [Agav - The normally accepted shiur is 17 grams for Korech (k'zayis as half beitza), and 34-35 grams for Matzah and Afikomen (k'beitza).]

6. מראי מקומות.

(א) הידורי המידות (שער א') – "בחיבור זה יוצג בס"ד שיעור כזית שנפחו 17-20 סמ"ק, (ומעיקר הדין אף קטן יותר - כגודל זית של זמנינו)".

1. מראי מקומות.

1. גר"ח (שערי רחמים מנהגי הגר"ח אות נ"א, עמ' י"א) – "ראיתי לרבינו שנתן לאחד לקדש בביתו שחרית של יו"ט שלישי כף מצה מבושלת בחלב לאכול משום קידוש במקום סעודה ואמר שיש בזה כזית והכף היתה של מתכת בינונית".
- גר"ח (שערי רחמים אות קס"ה בהג"ה, עמ' ח"א) – "ואני שמעתי מפי הגאון המפורסם מו"ה יוסף ז"ל אב"ד דק' סלוצק. כי הגאון מהר"ח מוואלאזין הי' מיקל מאוד בשעור כזית אף לענין מצה בליל א' דפסח".
2. תשובות והנהגות (מכתב בס' אאלפך בינה) – "ויש לסמוך לברך ברכה אחרונה אחר אכילת השיעור 20 סמ"ק".

ז. סיכום: לכתחילה לאכול פחות הרבה פחות משליש ביצה או יותר מחצי ביצה.

1. לפי ס' כזית השלם: בין 15 סמ"ק [51 fl. oz.] - ל-28.8 סמ"ק [98 fl. oz.].
2. לפי הגר"ח זצ"ל: 5 סמ"ק [17 fl. oz.] - ל-17 סמ"ק [58 fl. oz.].
3. וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ב הע' ב') – "וליהידור אין לאכול נפח שבין 15 ל-27 גרם כי זה ספק כזית, ויר"ש יחוש גם מנפח של 5 גרם, כי י"א שכזית נמדד לפי הזיתים של היום".
4. כזית השלם (הע' ל"ז) – "אך אם רוצה לחשוש לשיטה זו נכון שלא לאכול בין 5 סמ"ק עד 29 סמ"ק".

ו. כדי אכילת פרס.

א. לענין ברכה אחרונה, אם מצרף גם ביותר מכדי אכילת פרס.

1. מצרף.

(א) פנים מאירות (ח"ב סי' כ"ז) - לשונו מובא לקמן.

(ב) מוצל מאש (סי' ט"ז) – "ומעתה מ"ש מרן ז"ל בא"ח בס"ר רח משם מהר"ד אבודרהם שאם עירב קמח מה' המיני' עם מין אחר ועשה פת מברך המוציא וג' ברכות כו' ואח"כ כתב משם ה"ר יונה דדוקא שיש באותו קמח מה' המינים כדי שיאכל ממנו כזית בכדי אכיל' פרס אבל אם אין בו כזה השיעור מה' המינים אינו מברך כו' ע"כ א"כ אף אנו נאמר דגם לענין צירוף שהיות לברך ברכה אחרונה הדין כן שאם אכל א"פ כשיעור רב כיון ששהה בכל כזית וכזית מתחלה ועד סוף יותר מכדי א"פ אין לברך ברכת המזון. אמנם עדין יש לחלק דאין לדמות זה לזה דשאני התם דמעיקרא לא אכל שיעור דבר הצריך לברך ברכת המזון כיון שהיה מעורב וכל כי האי עירוב לא מיקרי בעיניה ולכך לא הצריך לברך רק כדין ברכה של הרוב שהיה בו אבל מי שאכל דבר בעינו כמו פת ונהנה ממנו ומילא כריסו בשיעור רב אלא שלא אכלו לק בשהיות אותו פת לא נתבטל ולא נשתנה ברכתו מש"כ כשנתערב דאעיקרא דדינא נתבטל ברוב ואין כאן פת וזה חילוק ברור ועוד דזה לא אמרו הרב אלא לשנוה מברכה לברכה דס"ס מברך מעין ג' אבל לפטור אותו מברכה מכל וכל לית דין ולית דיין".

2. אינו מצטרף.

(א) מג"א (ס"ק א') – "ואם אכל מעט וחזר ואכל מעט אם שהה יותר מכא"פ נ"ל דאין מצטרף וכמ"ש סי' תרי"ב וכ"מ ביומא דף פ' דלא מיתב' דעתיה בהכי וכ"מ מפירש"י דפירש דטעמא דבעי כזית בברכה אחרונה היינו משום דכתיב אכילה ואכילה בכזית ואם כן בחלב ודם ובכל איסורין נמי כתיב אכילה ואם שהה בכא"פ לא מיקרי אכילה וה"ה לענין ברכה וכ"מ מ"ש סי' ר"ח ס"ט ועסי' תע"ה ס"ו".

(ב) א"ר (ס"ק ח') – "אכל מעט וחזר ואכל מעט, אם שהה יותר מכדי אכילת פרס נ"ל דאין מצטרפין כדלקמן סימן תרי"ב, ולא כעולת תמיד [סימן רז סק"א] בשם כנסת הגדולה דמחלק בין יום הכיפורים לברכת הנהנין עכ"ל".

(ג) באה"ט (ס"ק א') – "מ"א ואם אכל מעט וחזר ואכל מעט אם שהה יותר מכא"פ אין מצטרף לברכה אחרונה".

(ד) ח"א (כלל נ' סעי' י"ג) – "אכל מעט ושהה וחזר ואכל, אם אין מתחילת האכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה בכדי אכילת פרס שהוא שיעור ג' ביצים, מצטרף ומברך. ואם לאו, אינו מצטרף (סימן ר"י במ"א)".

(ה) דרך החיים (דיני ברכת הנהנין סי' רי"ח סעי' כ"ו) – "אם אכל כזית ולא שהה יותר מכדי אכילת פרס שהוא שיעור ג' ביצים מלחם חטין ואוכל בליפתן מהר אפילו שינה מקומו בנתיים וצירוף שתיה ג"כ כשיעור אכילת פרס ואף שיש חולקין מ"מ ספק ברכות להקל".

(ו) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק א') – "ואם אכל מעט וחזר ואכל מעט אינו מצטרף כי אם בכדי אכלת פרס וכל לענין שתי' ברביעית, מ"א דלא כע"ת בשם כ"ה וכוונתו לדברי השכנה"ג סי' ר"ד לענין קאפע ועשה"ג שכתבנו דבקאפע יכול לברך בנ"ר דרך שתי' בכך, ומ"א אם אפשר להמתין עד שתצטנן עדיף טפ"י".

(ז) קיצור שו"ע (סי' נ"א סעי' ה') – "אכל כחצי זית ושהה, וחזר ואכל כחצי זית, אם מתחלת האכילה הראשונה עד סוף האכילה לא היה זמן יותר כי אם כדי אכילת פרס, מצטרפין שתי האכילות ומברך ברכה אחרונה, אבל אם שהה יותר אין מצטרפין".

(ח) ערה"ש (סי' ר"ב סעי' ו') – "שיעור האכילה בכזית אינו אלא כשאוכל הכזית בכדי אכילת פרס אבל כשאוכלו ביותר משיעור זה א"צ ברכה אחרונה".

(ט) בן איש חי (שנה ראשונה פר' מסעי סעי' ז') – "אכל חצי זית ושהה וחזר ואכל חצי זית, אם אין מהתחלת חצי זית הראשון עד סוף חצי זית האחרון שיעור אכילת פרס שהוא שיעור ג' ביצים דהיינו נ"ד דרהם הרי שתי אכילות אלו מצטרפין ומברך ברכה אחרונה, ואם לאו אין מצטרפין ולא יברך. ואף על גב דיש חולקין וס"ל באכילה של רשות אם אכל כשיעור אפילו אם שהה כדי אכילת פרס מברך ב"א, דלא אתמר האי דינא אלא באכילת חובה כגון מצה דליל פסח או כזית פת דלילה ראשונה דחג בסוכה, מ"מ הא קי"ל סב"ל ועיין זכור לאברהם ח"ג בקונטרס אחרון ועוד שאר אחרונים שלא הוזכרו שם. ומיהו נ"ל שיברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבד, ואם אירע לו כך ואפשר לו להשלים שיעור בלא שהיה ולברך תע"ב".

(י) מ"ב (ס"ק א', שעה"צ ס"ק ט') – "אכל הכזית מעט ונשתהה הרבה באכילתו אם יש מתחלת האכילה עד סוף האכילה יותר מכדי אכילת פרס אינו מצטרף".

(יא) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות י"ז).

(יב) ברכת ה' (ח"ב פרק א' סעי' ו') - לשונו מובא לקמן.
(יג) פוסקים.

3. מראי מקומות – מטה יהודה (ס"ק א', אמנם ע"י בית יהודה ס"י ז'), דעת תורה (על סעי' א' ד"ה ומ"ש), שבט הלוי (ח"ד סי' כ"ב, ה"י סי' מ"ד אות ב'), נשמת אברהם (סי' ר"י ס"ק א' ד"ה אך, עמ' ק"ט), דברי בניהו (ח"ל סי' ז').

(א) עולת תמיד (סי' ר"ז ס"ק א') – "ודע דשיעור לברך ברכה אחרונה באכילה בכזית ובשתיה כדי רביעית. ואם צריך שלא לשהות בנתיים כדי אכילת פרס איכא פלוגתא בין רבוותא. ועיין בספר כנסת הגדולה מהדורה קמא דמחלק בין ברכת הנהנין לאכילה ביום כיפור לקמן בסימן תרי"ב, דהתם ביתובי דעתא תליא מלתא וביותר מכדי אכילת פרס לא מתיתבי דעתא, אבל הכא בהנאה תליא כיון שהחיד נהנה רביעית או כזית גם ביותר מכדי אכילת פרס מצטרף, ולמעשה צ"ע".

(ב) כה"ח (ס"ק ז') – "כיון דיש פלוגתא בזה יש לזיזהר שלא ישנה באכילתו ויכנס בפלוגתא דרבוותא, ואם שהה יש לאכול עוד כזית בלא שהייה ולפטור גם מה שאכל מקודם, ואם אי אפשר לו יש להרהר הברכה בלב".

(ג) אכל מעט מעט ושהה יותר מכדי אכילת פרס, אבל היה כדי שביעה - ע"י סי' קפ"ד סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

ב. איך משערים: לפי אדם בינוני או לפי כל אדם.

1. שמשערים זאת בכל אדם לפי מה שהוא.

(א) מ"ב (סי' תרי"ח ס"ק כ"א) – "וכן ישער מעיו"כ ויביט על המורה שעות (זייגער) כמה מינוטין הוא שוהא בשיעור אכילת ד' ביצים וכשיעור הזה ישאא ביוה"כ בין אכילה לאכילה וכן בין שתיה לשתיה".

2. לפי אדם בינוני, ובאכיל בינוני.

(א) חזו"א (או"ח סי' ל"ט ס"ק י"ח) – "בשו"ע סי' תרי"ח ... המ"ב שם ס"ק כ"א ... מש"כ שישער אכילת ד' ביצים בעצמו, אין זה אלא אם הוא בינוני דשיעור פרס אינו בדידי' אלא בבינוני, ובתנאים שאמרו בבית המנוגע, [דכל דלא תני לי' במתנ' פי"ז דכלים דבדידי' משערינן שיעורו בבינוני כדאמר עירובין מ"ח א', וכן בגמ' כריתות י"ג א' אמר דבתינוק יונק נמי משערינן בכדי אכילת פרס, ואע"ג דאינו יכול לאכול ד' ביצים פת חטים]".

(ב) שיעורי תורה (סי' ג' הע' ל"ה אות ד' [עמ' ר"ז]), פתחי שערים סי' ג' ס"ק י"ג [סוף עמ' ל"ט]) – "ופלא גדול ראיתי במשנה ברורה (סי' תרי"ח סק"א) ... ותמוה מאד מש"כ לשער המינוטין של אכילת פרס באכילת החולה עצמו בעיוכ"פ כמה שוהא באכילתו, הלא אין השיעור של אכ"פ משתער בכל אדם לפי אכילתו כמו מלא לוגמיו, אלא השיעור הוא באדם בינוני ואופן אכילה בינונית, והדבר פשוט מאד, ומבואר לעיל סי' ב' הערה י"ב מתוספתא רש"י ורמב"ם ... ואין ספק שהוא פליטת הקולמוס".

(ג) דברי יציב (או"ח סי' רס"א אות ט') – "ובמשנ"ב סי' תרי"ח ס"ק כ"א הביא מאחרונים שהחולה יבדוק בעצמו בעיוהכ"פ כמה מינוטין הוא שוהא בשיעור אכילת ד' ביצים, וכשיעור הזה ישנה ביוה"כ בין אכילה לאכילה וכו' עיין שם, ולא ראיתי כן באחרונים זולת בחיי אדם כלל קמ"ה סעיף ל' עיין שם. אך תמוה דהרי תליא בשיעורא דאדם בינוני ולא בדידיה וכו"ל. ובעירובין דף ד' ע"א בבית המנוגע, פת חטיין ומיסב ואוכל בליפתן עיין שם, ובתוספתא נגעים פ"ז ה"י הוסיף בבינונית של כל אדם, ועיי"ש בחסדי דוד. ובמנ"ח מצוה שי"ג הנ"ל הביא עוד מדלא חשיב בכלים פי"ז מי"א וכן מסוכה מ"ב ע"ב עיין שם. אך כיון דגברא רבא אמר מילתא ורבים ילכו לאור פסקיו, אין מזניחין אותו ומצוה ליישב דברי המשנ"ב בכל מה דאפשר ... ועכ"פ היה אפשר דס"ל להמשנ"ב דלענין יוהכ"פ דתליא ביתובי דעתיה, משערינן בדידיה. ולפי"ז משערינן לפי האדם היינו לא לפי ענינו הטבעי אלא לפי מצבו דעכשיו, ואם הוא חולה והוא אוכל במתינות, השיעור הוא לפי מצבו להמשנ"ב, וזה משום דבעינן יתובי דעתיה דיליה, כן היה אפשר אולי ליישב דבריו".

ג. מהתחלת אכילה.

1. מ"ב (ס"ק א', סי' רע"א ס"ק ס"ה, סי' תע"ה ס"ק מ"ב, סי' תרי"ב ס"ק ו', בה"ל על סעי' י' ד"ה אם, אמנם ע"י סי' תרי"ח ס"ק י"ט, ס"ק כ"א, "אם יש מתחלת האכילה עד סוף האכילה"), חזו"א (או"ח סי' ל"ט ס"ק י"ח, "בעינן מהתחלת אכילה עד סופה לא יותר מאכילת פרס ... והא דאיתא בשו"ע סי' תרי"ח ס"ז וישנה כדי אכילת ד' ביצים היינו מתחלת אכילה והיינו כדי אכילת ג' ביצים ושליש אחר אכילה [אם היתה אכילתו פת חטיין בכל התנאים] ולשון המ"ב שם ס"ק כ"א בין אכילה לאכילה אינו מכוון").

2. משעת הלעיסה או משעת הבליעה.

(א) משעת הבליעה: לענין ברכה אחרונה.

(1) אג"מ (הגדת קול דודי פרק י"ד אות ז' [באנגלית, עמ' ס"א]).

(2) אור לציון (ח"ג פרק ט"ו אות י"ג) – "ומונים זמן זה מרגע הבליעה, ואין הלעיסה בכלל חשבון זמן זה".

(3) שבט הלוי (ח"ט סוף סי' קע"ג) – "ואשר שאל דמאימתי מחשבין שעורא דאכילת פרס באכילת מצוה ואיסור אם משעת לעיסה או רק משעת בליעה. לענ"ד הדברים ברורים, דבאיסורים שמשערים בהנאת גרון דהלכה כר' יוחנן בחולין ק"ג ע"ב וכאשר פסק הרמב"ם פי"ד מה' מאכלות איסורות, וקאמר הש"ס שם דמה שבין החיניכם מצטרף לשיעור כזית, וז"ל המאירי שם אבל מה שעל החנכיים והוא החיד והוא המקום שטועם מצטרף למה שבלע שאין חיוב אלא בהנאת גרון וכו' יע"ש, א"כ פשיטא כיון דהתחיל משם אכילת האיסור מתחיל משם גם דין צירוף אכ"פ, וכן הוא באכילת מצוה דההסכמה ג"כ הנאת גרון, ודברי מחצית השקל סי' תע"ה תמוהים בזה, כאשר העיר בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' ר"ג, איברא בבהמ"ז או באכילת יוה"כ דדעת מרן הח"ס הנאת מעיים משום יתובי דעתא ודאי מתחיל השיעור אח"כ ועיין ח"י ח"ס חולין ק"ג שם דעתו דגם הנאת מעיים מתחיל מיד אחרי הבליעה עוד לפני הקיבה יע"ש וא"כ משם מתחיל אכ"פ באותם שדינים הנאת מעיים, ובגוף ח"י של הח"ס אין המדובר כאן כנלענ"ד".

(ב) משעת הלעיסה.

(1) פסקי תשובות (אות א' ד"ה ובמדת, ע"י הע' י"א).

ג) מראי מקומות – שבט הקהתי (ח"ה סי' ר"ס).
 1) הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אמונה, הקדמה להגדה של פסח) – "שיעור כדי אכילת פרס מחשיבים מתחילת הלעיסה או מתחילת הבליעה. תשובה: לחומרא".

ז) כדי אכילת פרס: הזמן - לכתחילה בשביל ברכה אחרונה, בלי מקום הצורך.

א. עד ב' ד' דקות.

1. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ז אות ד', ח"ב פרק ז' אות י"ב) – "והנה למעשה, כדי שכזית מאכל יצטרף יחד לשיעור להתחייב בברכה אחרונה, יש לאוכלו תוך ארבעה דקות. ולכתחילה יש לגמור עד שתי דקות".
הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות מ', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' הע' י"ט) – "שיעור אכילת פרס קרוב ל-4 דקות, ולכתחילה יש להחמיר כמו השיטה הסוברת 2 דקות".
עי' הגריש"א זצ"ל (כזית השלם הע' מ', הע' מ"א) – "המרחשת (סי' י"ד) שהוא בערך שלשה מינוטין (דקות) ... וגם מהגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] שצעתי שהעיקר כשיעורו של המרחשת וכן יש להורות. [בדיעבד, אם אכל 'כזית' תוך ארבעה דקות, הוא עדיין רשאי (וחייב) לברך ברכה אחרונה]".
עי' הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה ריש פרק ט"ו) – "ארבע דקות".
2. ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' י', פרק נ"ד סעי' ל') – "שהוא שתי דקות, ולכל היותר ארבע דקות".

ב. עד ג' דקות.

1. מרחשת (ח"א סי' י"ד אות ה') – "ולענין הלכה לפ"ד יש לנו לתפיס מציעתא בידנו היינו 3.06 מכח ס"ס: ספק שמא הלכה כדברי הסוברים ששיעור מיל הוא י"ח מינוט, א"כ אפי' אם שיעור כא"פ הוא ד' ביצים שיעור זמנו הוא 3.06, ואף את"ל שהם כ"ד מינוטין מ"מ ס' שמא הלכה כמ"ד שהם ג' ביצים יהי' ג"כ שיעור א"פ 3.06 מינוט".
2. אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ"א ד"ה עכ"פ, שמעתתא דמשה סי' תע"ה ס"ק ו', סי' תרי"ב ס"ק ב') – "וצריך להחמיר בשיעור אכילת פרס דספר מרחשת שהוא פחות משלשה מינוטין, דהשיעור של תשעה מינוטין אף שמחמירין למי שצריך לאכול ביו"כ הוא שיעור שלא מסתבר כלל ואף ביו"כ כשמצטער החולה לחכות הפסק דט' מינוטין יש להקל על החצי זמן מזה שהוא ד' מינוטין וחצי, אבל כשראיתי תשובת המרחשת סי' י"ד שהוא ערך שלשה מינוטין הוא מסתבר לי, ולכן יש להחמיר שיאכל הכזית פת בפחות מג' מינוטין כדי שיוכל לברך בהמ"ז".
אג"מ (תורה והוראה ח"ט עמ' י"ב, ח"י עמ' י"ח אות י"ז) – "הנה מדדנו שיעור אכילת פרס והוא חמש דקות פחות מעט אבל לכתחילה אין להקל באכילת פחות מכשיעור בהפסק כדי אכילת פרס פחות מתשע דקות כשיטת הח"ס בתשובות ח"ו סי' ט"ז שהוא כחצי מיל דהיינו ט' מינוטין דבכשיעור כזה במשך היום די והותר לצרכיו. אמנם בשתיה אין להחמיר כל כך ולכתחילה סגי להמתין חמש דקות פחות מעט בין שתיה לשתיה. ואם צריך ליותר משקה מחמת חליו יש להקל בהפסק שלש דקות דבזה צדק מאד המרחשת בח"א סי' י"ד. ואם הוא חולה במחלת הכליות ר"ל וכדומה וצריך לשתיה הרבה ביותר יש לסמוך אשיטת הרמב"ם דבעינן הפסק דכדי שתית רביעית שהוא לא יותר מחצי דקה".
עי' אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' תרי"ח אות א') – "מי שיש לו צורך לאכול פחות משיעור ביו"כ יש להמתין ד' דקות בין אכילה לאכילה ובין שתיה לשתיה ימתין ב' דקות".
3. הגר"ח"ק זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קמ"ח אות ל"ו, הברכות כהלכתן עמ' ר"ו אות כ"ה) – "תשובה: זה מחלוקת הפוסקים י"א ג' דק' וי"א אפילו ט' דק' ובברכה מחמירים".

ג. עד ג' ד' דקות.

1. ערה"ש (סי' ר"ב סעי' ח') – "דכדי אכילת פרס וודאי הוי כג' או ד' מינוטין".
עי' ערה"ש (סי' תרי"ח סעי' י"ד) – "ושיעור אכילת פרס אנו משערים לששה ושבעה מינוטין".
2. חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' צ' אות צ"ז) – "שמעיקר הדין ארבע מינוט הוי כדי אכילת פרס".
חזו"א (ארחות רבנו ח"ב עמ' ע' אות נ') – "ועוד אמר לי הגר"ח"ק שליט"א [זצ"ל] ששאל את מרן לענין אכילת כזית מצה מה השיעור של כדי אכילת פרס וענה לו שלוש מינוט בערך".
חזו"א (מעשה איש ח"ה עמ' י"ט) – "שיעור כדי אכילת פרס אמר לי שהוא ג' דקות לחומרא, והשיג על החת"ס שאמר משתי דקות ועד תשע".

ד. עד ד' דקות.

1. כה"ח (ס"ק ח') – "עשינו נסיון לזה פעם ושתים ושקלנו פת שיעור ג' ביצים דהיינו נ"ד דראה"ם ונמשך זמן אכילתן פעם ד' מינוטין ופעם ד' וחצי ופעם חמשה מינוטין וכל מנוט הוא חלק מששים בשעה כידוע ולכן לענין אכילה יש לחוש ולהחמיר לאכול כזית בתוך זמן ד' מינוטין אבל לענין חולה שמאכילין אותו ביו"כ כמ"ש בסימן תרי"ח יש להחמיר ולשער בה' מינוטין ולפי מה שמשערין חולה לחומרה וחושבין כדי אכילת פרס ד' ביצים כמ"ש שם בסימן תרי"ח א"כ הוי שיעור כדי אכילת פרס של חולה ז' מינוטין ועי"ש ודוק".
2. עי' קצות השלחן (שיעורי תורה סי' ג' סעי' ט"ו, ס"ק ל"ה, שיעורי ציון עמ' ע' הע' ד', אות י"ג, אות י"ד) – "שיעור אכילת פרס בזמן לענין צירוף ב' אכילות. באכילת מצוה כגון כזית מצה ומרור, יש לחשוב 4-מינוטין, שאם שהה באכילת הכזית מתחלתו ועד סופו 4-מינוטין מצטרף, שהה יתר על כן אינו מצטרף, וכן לברכה אחרונה יאכל הכזית במשך של 4-מינוטין. [ומ"מ כיון דבשיעור כזית יש ב' דעות כמ"ש בפנים סי"ג ע"כ אם אכל 17.3 גרם במשך 4 מינוט, ואח"כ השלים עד 25.6 גרם ונמשך כל הזמן 6 מינוט,

רשאי לברך ברכה אחרונה, דמעיקר הדין הוי כזית פחות משליש ביצה כמ"ש בסי' ב' ס"ד, ואליבא דהזוהר הוי 17.3 גרם כמ"ש שם, והרי אכל הכזית בשיעור אכילת פרס הכי פחות, ובודאי חייב ב"א, וגם לדעת התוס' דזית הוא 25.6 גרם הרי אכלו במשך 6 מינוט, שהוא לכ"פ שיעור אכ"פ ג' ביצים לדעת אדמו"ר ז"ל שכל ביצה שיעורה 2 מינוט, וגם במכ' אדמו"ר הצ"צ לענין ת"ב כ' 6 מינוט, וחייב בברכה אחרונה, ולא עוד אלא אפילו השלים עד 25.6 גרם במשך 8 מינוט ג"כ יכול יברך ב"א כיון דמעיקר הדין חייב כבר ב"א על הכזית שאכל במשך 4 מינוט, וגם לדעת התוס' שכזית הוא 25.6 גרם לעומת זה הרי דעת כ"פ דאכ"פ הוא 4 ביצים שהוא 8 מינוט, לחשבון אדמו"ר ז"ל, ולכ"פ אחרים אכ"פ עוד יותר מזה, ויש לצרף גם דעת הפוסקים דסברי דלענין ברכה אחרונה אם אכל כשיעור אפי' שהה יותר מכדי אכ"פ מברך ב"א [...]."

3. הגדה של פסח (מבית לוי עמ' קצ"ג אות ד') – "ועכ"פ יזהר לאכלם בכדי אכילת פרס (ארבעה רגעים)".
4. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' צ' סוף אות צ"ז) – "שמעיקר הדין כפוסקים ששתיים רביעית בתוך 4 רגעים מצטרף".
5. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ט' ס"ק פ"ו) – "וה"ה לענין חולה וזקן, דאף שאם אפשר ודאי ראוי שיאכלו בתוך ארבע דקות, שהוא השיעור שרגילים לנהוג בו הבריאים, מ"מ אם קשה הדבר יש להקל להם לשער כא"פ בשיעור זה של תשע דקות". עי' הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ד הע' ק"ל, הליכות שלמה פסח פרק ט' ס"ק פ"ו) – "דאצל הקטן יש להקל בשיעור כדא"פ (אף לענין אכילת מצה בליל הסדר) ולשער ע"צ הקל ביותר, דהיינו עד תשע דקות".
- עי' הגרשז"א זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות תי"ב) – "אחד שיש לו חולה בטן, וכשאכל מצה, נופל לחולי, מה תיקון יש לו בפסח באכילת מצת מצוה. תשובה: שמעתי מהגרשז"א שיכול להשרות המצה במים (עד שנעשה רך) ואח"כ לאכול כשיעור זמן של הקולה שבשיטות (בערך יש לו 9 מינוט לאכילה) וכזה יוצא מצוותו".
- עי' הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תשרי פרק ה' הע' כ"ו) – "ולענין שיעור זמנו הורה רבנו דלכתחלה אם אין חשש כלל יש להחמיר לחושבו תשע דקות, כדעת החת"ס שהביא המ"ב סי' תרי"ח סקכ"א. ומ"מ למורי ההוראה הוסיף שיש להקל בזה במדת הצורך עד שש וחמש דקות, לפי ראות עיני המורה".
6. הליכות אבן ישראל (מועדים ח"א עמ' קע"ה אות ט'), אבן ישראל ח"ז סי' ל"ו אות ד') – "שיעור אכילת פרס הוא ארבע דקות".
7. עי' יחזה דעת (ח"א סי' י"ז) – "ובשיעור כדי אכילת פרס, נחלקו האחרונים, שבליקוטי החתם סופר (חלק ו' סי' ט"ז), כתב שהוא תשע דקות. והגאון בעל ערוך לנר בס' ביכורי יעקב (סי' תרל"ט ס"ק י"ג) כתב שהוא כשמינית שעה, (שבע דקות וחצי). וכן כתב הגאון ר' חיים פלאג'י בספר מועד לכל חי (סי' כ' אות ל"ג). ובשו"ת צמח צדק מליובאוויטש (בשער המילואים סי' ט') כ' ששיעורו כשש דקות. ובהערה שם כתב שהוא כשבע דקות. ובשדי חמד (באסיפת דינים, אכילה, אות ג') כתב בשם דרכי הוראה, ששיעור כדי אכילת פרס כשמונה דקות. ובשו"ת תורת חסד מלובלין (חאו"ח סי' ל"ב) כתב שאין השיעור שיהיה בכל המאכלים, וכל מין יש לו שיעור לעצמו. ובשו"ת מהרי"א הלוי ח"א (סי' קמ"ג) נראה שחולק על זה. ובשו"ת מלמד להועיל (או"ח סי' קי"ג אות ה) כתב, שקיבל מרבו הגאון ר' יצחק דוב גאב"ד וירצבורג שהוא כשמינית שעה, וטוב שהחולה ימתין ביוהכ"פ שמנה דקות. ובכף החיים (סי' ר"י סק"ח) כ' על פי נסיון שהוא כארבע דקות. וטוב להחמיר לכתחילה שלא ישהה באכילת הכזית כשיעור ארבע דקות. ובדיעבד יש להקל עד כשמינית שעה".
8. עי' וזאת הברכה (ריש פרק ט'), מעיין הברכה פרק ד' אות ח', פרק ז' הע' ז', פרק ח' אות י"ט, אות כ', פרק י"א אות ד', פרק י"ב אות י"ז, פרק כ' אות י"א, פרק כ"ב אות ד') – "ארבע דקות ... וטוב לאכול את הכזית בג' דקות לצאת כל השיטות".

ה. עד ד' ו' דקות.

1. אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות י"ח) – "והיינו שאכל כשלושים גרם בתוך ארבע עד שש דקות".
- אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות י"ז, ח"ג פרק ט"ו אות י"ג) – "לכתחילה יש לאכול כזית מאכל תוך ארבע דקות כדי להתחייב בברכה אחרונה, ובדיעבד, אם אכל הכזית תוך שש דקות מברך ברכה אחרונה, אבל אם אכל הכזית ביותר משש דקות, לא יברך".

ו. עד ה' ו' דקות.

1. הגרשז"א זצ"ל (חידושי בתרא סי' ר"ז על מ"ב ס"ק ד', דברי חכמים או"ח אות קס"ד) – "האחרונים פליגי בשיעור זמן אכילת פרס, וי"א דשיעורו בב' דקות וי"א מחמש לשש דקות, והמ"ב סובר עד ט' מינוט, אך הדעה המקובלת היא חמש שש, ורק אם אכל תוך שש דקות יברך בנ"ר".

ז. ו' דקות.

1. צפנת פענח (וורשא, סי' ק"פ, עי' סי' קפ"ח אות ב') – "אני מורה דיותר מששה מינוטין הוה אכילת פרס".
2. עי' דברי בניהו (ח"ל סי' ז' אות ה') – "שהוא שיעור של שש או שבע דקות וחצי".

ח. ז' דקות.

1. ברכת ה' (ח"ב פרק א' סעי' ו') – "האוכל אוכל כשעור כזית ולא שהה מתחילת אכילתו ועד סופה יותר משבע דקות, מברך אחר אכילתו ברכה אחרונה השייכת לאותו אוכל".

ט. עד ח' דקות.

1. מהר"ם שיק (או"ח סי' פ"ה ד"ה ולפי"ז) – "ושיעור אכ"פ כתב מרן הגאון בעל חת"ס זצ"ל חלק שישי סי' ט"ז שהוא לערך ח' מינוטין".

- י. מראי מקומות – חזו"א (או"ח סי' ל"ט ס"ק י"ח), עוזר ישראל (סי' תרי"ב ס"ק כ"ח), פסקי תשובות (אות א' ד"ה ובמדת), שערי הברכה (פרק י"ד סעי' נ"ג).
1. חת"ס (ח"ו סי' ט"ז) – "ואם ב' טבילו' וב' ספוגי' הם ד' מאות יהי' טבילה וספוג א' ב' מאות אמה **שהוא ב' מינוטין** בקירוב ודל ספוג מיני' יהי' מינוט א' לכאורה מ"מ רחוק קצת בעיני לאכול ה' זתים זא"ז במינוט א' ע"כ טוב להחמיר להפסיק בין אכילה לאכילה כשיעור חצי מיל **ט' מינוטין** אם אפשר להחולה בכך".
 2. הו"ד במ"ב (סי' תרי"ח ס"ק כ"א) – "ועיין בתשובת חתם סופר ח"ו סט"ז שכתב שההפסק בין אכילה לאכילה יהיה כשיעור ט' מינוטין שזה שיעור כדי אכילת פרס".
 3. דברי יציב (או"ח סי' רס"א) – "ולזה לענין יוהכ"פ יש להחמיר ככל הנך פוסקים כל מה דאפשר אם לא יזיק להחולה. והחת"ס גופיה במסקנתו דהשיעור הוא ט' מינוט כתב רק דטוב להחמיר וכו', [וע"ע להלן סוף סימן רס"ג]. אבל להקל במצוה, קשה מאד לכלול ולומר שיעור זה בכל המאכלים, ועומד לנגדנו דברי הרמב"ם דאיכא שיעור אכ"פ **לא יותר ממינוט וחצי** וכו"ל".
 4. בית אבי (ח"ה סי' ל"ו) – "תלוי בשיעור זמן אכילת פרס כמה מינוטין ולדעת החת"ס ששיעורו 9 מינוט לחומרא לגבי יוהכ"פ, א"כ יש לומר כיון דברכה אחרונה היא מן התורה יש להחמיר ולברך בשיעור 9 מינוט".
 5. יחווה דעת (ח"א סי' י"ז) – "ובשיעור כדי אכילת פרס, נחלקו האחרונים, שבליקוטי החתם סופר (חלק ו' סי' ט"ז), כתב שהוא תשע דקות. והגאון בעל ערוך לנר בס' ביכורי יעקב (סי' תרל"ט ס"ק י"ג) כתב שהוא כשמינית שעה, (שבע דקות וחצי). וכן כתב הגאון ר' חיים פלאג'י בספר מועד לכל חי (סי' כ' אות ל"ג). ובשו"ת צמח צדק מליובאוויטש (בשער המילואים סי' ט') כ' ששיעורו כשש דקות. ובהערה שם כתב שהוא כשבע דקות. ובשדי חמד (באסיפת דינים, אכילה, אות ג') כתב בשם דרכי הוראה, ששיעור כדי אכילת פרס כשמונה דקות. ובשו"ת תורת חסד מלובלין (חאו"ח סי' ל"ב) כתב שאין השיעור שוה בכל המאכלים, וכל מין יש לו שיעור לעצמו. ובשו"ת מהרי"א הלוי ח"א (סי' קמ"ג) נראה שחולק על זה. ובשו"ת מלמד להועיל (או"ח סי' קי"ג אות ה) כתב, שקיבל מרבו הגאון ר' יצחק דוב גאב"ד וירצבורג שהוא כשמינית שעה, וטוב שהחולה ימתין ביוהכ"פ שמונה דקות. ובכף החיים (סי' ר"י סק"ח) כ' על פי נסיון שהוא כארבע דקות. וטוב להחמיר לכתחילה שלא ישהה באכילת הכזית כשיעור ארבע דקות. ובדיעבד יש להקל עד כשמינית שעה. (וראה בס' שיעורי תורה להגר"ח נאה ז"ל סי' ג' אות ט"ו, ובהערה שם)".

ה) אם משערים האויר.

א. דעת המ"ב.

1. מ"ב (ס"ק א') – "היה פת סופגנין שנתפח עד שאין האוירים שבו נרגשים האוכל כזית ממנו כמות שהוא אינו מברך דלפי האמת לא אכל כזית וכן אם היה כזית ונצטמק ונתמעט בשיעורו אין מברכין אחריו אלא א"כ דחזר ונתפח [אחרונים]".
2. מ"ב (סי' תפ"ו ס"ק ג') – "ובירקות צריך למעך חלל האויר. וה"ה אם יש חלל במצה אינו מצטרף החלל לשיעור כזית וצריך למעכו אבל אם אין חלל במצה אפילו היא רכה ועשויה כספוג א"צ למעכו".
3. מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תשרי פרק ה' ס"ק כ"ד, לישונו מובא לקמן), הגר"א בבבצל שליט"א (על מ"ב ס"ק א'), פתחי הלכה (מילואים סי' י"א), כזית השלם (הע' י"ח).

ב. אין הנקבים מצטרפין לכזית.

1. ערה"ש (סוף סעי' א', סי' ר"ב סעי' ט', עי' יו"ד סי' פ"ה סעי' י"ז) – "ואם לא היה בו כזית מתחלה ונתפח ועמד על כזית אין מברכין עליו ופשוט הוא דבמאכל ספוגי שיש בו נקבים נקבים אין הנקבים מצטרפין לכזית [וכ"כ הש"ת בס"י ר"י בשם ברכ"י ע"ש]".

ג. חללים שאין ניכרים מצטרפין, חללים ונקבים הנראין לעין לא נמדדים.

1. חזו"א (ליקוטים זרעים סי' ה' ס"ק א', מועד סי' קנ"ו לסי' קס"ח ד"ה ולענין, יו"ד סי' קצד ס"ק ב', עוקצין סי' ג' סוף ס"ק ז') – "ולענין שיעור עירוב דתנן עירובין פ"ב ב' נראה דבפת משערינן ואם נתוסף מדתו אחר אפיתו משערינן בו והוא בכלל הא דתנן פ"ב דעוקצין מ"ח פת ספוגנית משתערת כמו שהיא והיינו לכל דיני תורה וכן לענין בהמ"ז בכזית או בד' ביצים לענין דאורייתא [אם נימא דבשל עולם משערינן ולא בדידי' עי' מ"ב ס"ס קפ"ד וסי' קס"ח ס"ו בבה"ל שם] משערינן בפת וכן אם בלילתו עבה ונתמעט משתער כמו שהוא [ומיהו לענין שביעה ודאי בלילתו עבה סגי בפחות וכן לענין עירוב אפשר דסגי בשיעור של אפי' בינונית]".
- חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ט אות צ"ה) – "הראיתי למו"ר (שליט"א) זצוק"ל טורט מלא נקבים קטנים בגודל כחצי כף יד ועובי' כעובי אצבע בינונית ואמר לברך על המח'י. בנוגע לנקבים במזונות הממעטים את השיעור אמר לי מו"ר ששאל את מרן החזו"א זצוק"ל דבמשנה בעוקצין כתוב שסופגנים מודדים כמו שהם וכן איתא שם דחללים לא נמדדים הלא בסופגנים יש חללים וענה לו מרן דרק **חללים ונקבים הנראין לעין** לא נמדדים".
- חזו"א (הל' חג בחג פסח סוף עמ' ש"ט) – "וכן שמעתי מהגר"ח"ק שליט"א [זצ"ל] [שכבר עמד בסתירה זו בשונה הלכות סי' תפ"ו והניח בצ"ע] שדעת החזו"א שחללים שאין ניכרים מצטרפין".
2. קהלות יעקב (איפת צדק ענף י"ח) – "והנה אחרי שהפת ספוגנית מלא נקבים ואפי"ה משתער בכמו שהוא צריך ביאור האידך יתפרש הסיפא דתני אם יש בה הלל ממעך את חללה, וכתבתי בשיעור"ד דהיינו כשיש נקבים גדולים הנראים להדיא ... והנה בודאי **אין אנו יודעים בדיוק מהו נקב גדול** הצריך מיעוך ומה הן הנקבים קטנים דמשתערין כמו שהן ... לענין דינא צריכים להחמיר עד שיצא הספק מלבו".
3. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תשרי פרק ה' ס"ק ט', ס"ק כ"ד) – "ונהי דלענין שיעור כזית שפיר מצטרפין האררים הדקין, ורק לענין האררים הגדולים כתבו הפוסקים (עיין סי' הפ"ו בהג"ה) שצריך למעכן קודם המדידה [ובהכי מיושבים דברי המ"ב שבס"י תפ"ו בשעה"צ סק"ז כתב דפת ספוגית משתערת לענין ברכת המזון כמות שהיא בלא מיעוך, ואילו בס"י ר"י במ"ב סק"א כתב דפת

- סופגנין שנתפחה אין משערין אותה עם האוירים שבה, עיי"ש], מ"מ בנד"ד שהדבר תלוי ביתובי דעתיה כמדומה דבעינן שהאוכל עצמו יהי' ככותבת בלא האוירין (ואף שגם בכותבת גופא יש מעט אויר, אבל לא יותר מזה)."
4. הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות י"ח) – "כשבאים לשער כזית עוגה כדי לברך ברכה אחרונה, אין צריך לדחוסה אלא ישער נפחה כמות שהיא, וזאת אף בעוגות ספוגיות (-טורט) שיש בהם הרבה אויר. אך חלל האויר שבחורים גדולים הניכרים לעין, אינם מצטרפים, רק חרירי האויר הקטנים והניפוח. ומאכלים שהותפחו בחום כמו פופקורן, חיטה תפוחה, פצפוצי אורז וכד' מודדים אותם לפי הנפח של עכשיו. וכן מאכל יבש שנתבשל במים ותפח, כגון קמח סולת שתפח ע"י המים (שנתערב בתוך הגרעינים) בבישול משערים לפי הנפח של עכשיו."
- הגר"ש"א זצ"ל (כזית השלם הע' י"ח) – "שהלכה ולמעשה מיני עוגות העשיות כספוג ע"י אפייתם א"צ למעכן, (אבל חורים גדולים שאינם מעצם חלק הספוג אינם מצטרפים)".
5. וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ב אות ד', עי' תמונות בעמ' תל"ח, ועמ' ת"מ).
6. פתחי הלכה (ארטסקורול, עמ' רמ"ח).

ד. לחם.

1. הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' מ"ג, הערות ומקורות ללוח אות קי"ט [לשונו מובא לקמן]) – "שהחרירים הגדולים הבודדים בפרוסת לחם אינם מצטרפים והקטנים מצטרפים".
2. הגר"ש"א זצ"ל (וזאת הברכה הערות ומקורות ללוח אות קי"ט) – "ולגבי צירוף חרירי אויר בלחם, הורו לי הגרשז"א ואחד מגדולי הדור שהחרירים הגדולים הניכרים לעין אינם מצטרפים והקטנים מצטרפים. לפי זה אם אכל כחצי פרוסת לחם רגיל הפרוס במכונה מאמצע הכיכר מברך בהמ"ז אף לשיעור החזו"א".
3. וזאת הברכה (מעין הברכה התמונה בעמ' תל"ח).

ה. במבה.

1. שאין חרירי האויר הגדולים מצטרפים לשיעור.
- א) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' מ"ג) – "וכן החרירים שבחטיף במבה אינם מצטרפים".
- ב) הגר"ש"א זצ"ל (וזאת הברכה הערות ומקורות ללוח אות קי"ט, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות י"ט) – "לגבי צירוף האויר לשיעור כזית ב'מבה' הורה לי אחד מגדולי הדור שאין חרירי האויר הגדולים מצטרפים לשיעור. לפי זה צריך לאכול כ-שבע במבה רגילים (בגודל בינוני) כדי להתחייב בברכה אחרונה (בנפח של כזית של הגר"ח נאה)".
2. מראי מקומות.
- א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד הע' י"ז) – "ויש דברים שבמעט משקל יש נפח גדול מאוד, כגון פופקורן, שבפחות מחמשה גרם יש נפח של עשרים ושמונה גרם מים, וכן בפחות מעשר גרם חיטה תפוחה (שלווה) יש כזית, וכן פרכיות אורז ובמבה (העשוי מתירס וחמאת בוטנים) נפחם גדול ביחס למשקלם, ולכן יש לשער כל מאכל בפני עצמו, וכל שיש בו נפח של עשרים ושמונה גרם מים יש לברך עליו ברכה אחרונה".

1. מראי מקומות – ציץ אליעזר (ח"ו סי' י"א), חוט שני (ברכות ס"ק ל"ז ד"ה מ"ב, עמ' ר"י), הר"י שילוני (צהר אהל ברוך עמ' תשפ"ט).
1. הגר"ש"א זצ"ל (וזאת הברכה הערות ומקורות ללוח אות קי"ט, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות י"ט) – "לגבי סוגי המאכלים המנופחים הורו מגדולי פוסקי זמנינו (אחד מגדולי הדור, הגר"ח פ"י שיינברג) שהובאו לפניהם מיני דיסות קרות וכדוריות מנופחות ופלים וכדומה - דברים מנופחים עם הרבה חרירי אויר, שהניפוח וחרירי האויר הרגילים מצטרפים לשיעור כזית לגבי ברכה אחרונה, (אך חרירי אויר הגדולים והניכרים אינם מצטרפים). (וכן הורה לי אחד מגדולי הדור לגבי 'גליק')."
2. שו"ת הלכות (דין ח') – "היה פת סופגנין שנתפח עד שאין האוירים שבו נרגשים האוכל כזית ממנו כמו שהוא אינו מברך דלפי האמת לא אכל כזית (אבל בסי' תפ"ו בשה"צ אות ז' פסק דבכה"ג מברך אחריו וצ"ע וכן פסק בחזו"א עוקצין סי' ג' סק"ז דמברכין) וכן אם היה כזית ממנו ונתמעט בשיעורו אין מברכין אחריו אלא א"כ חזר ונתפח (סק"א)".

ט] שיעור לשתייה.

א. ראשונים.

1. רביעית.
- א) רמב"ם (הל' ברכות פרק א' הל' ב', פרק ג' הל' י"ב) – "והשותה פחות מרביעית בין מן היין בין משאר משקין, מברך בתחלה ברכה הראויה לאותו המין ולבסוף אינו מברך כלל".
- ב) מרדכי (ברכות סוף רמז קע"ז) – "והמיימוני כתב (פ"א הלכה ב' ופרק ג' הלכה י"ב) דאין לברך אחריו אא"כ שתה רביעית וכ"כ בסמ"ג וכן ראה רבינו מאיר בכתב ה"ר שמואל מבובר"ק".
- ג) מהר"ם (ברכות סי' כ"ח) – "ורבינו משה ב"מ ז"ל כתב דאין לברך אחריו אלא אם כן שתה רביעית, וכן ראה רבינו מאיר בכתב ה"ר שמואל מבומברק (מרדכי ברכות סי' קעז - ח)".
2. נסתפק: לכן צריך אדם ליזהר.
- א) רא"ש (ברכות פרק ז' סי' כ"ד, שו"ת כלל ד' סי' י"ד) – "בשיעור ברכה אחרונה של יין נסתפק ר"י ז"ל, אם הוא בכזית או ברביעית, והביא ראיות לכל צד; לכן צריך אדם ליזהר שישתה פחות מכזית, או רביעית".
- ב) טור (סעי' א', סי' ק"צ סעי' ג') – "מסתפקין בברכה אחרונה של יין אם מברכין אותה על כזית או דווקא ברביעית לכן טוב ליזהר שלא לשותת אלא או פחות מכזית או רביעית כדי שלא ליכנס לספיקא".

ב. הלכה.

1. עיקר לדינו רביעית, ויראת שמים להחמיר ולשתות פחות מכזית - **טוב ליזהר**.
- (א) **מחבר** (סעי' א', סי' ק"צ סעי' ג') – "והשותה פחות מרביעית בין מין בין משאר משקים ... ולאחריו אינו מברך כלל ... ויש מסתפקים עוד בברכה אחרונה של יין אם מברכין אותה על כזית; לכן טוב ליזהר שלא לשתות (אלא) פחות מכזית, או רביעית".
- (1) **רע"א** (על סי' ק"צ סעי' ג') – "או ברביעית. ומסתמימת דברי המחבר סי' רע"ג ס"ה משמע דס"ל לעיקר דבעי רביעי' עיין שם".
- א. וכן דעת התוס' שבת (סי' רע"ג ס"ק י"ב, ע"ש בביאורים), וכה"ח (סי' ק"צ ס"ק י"א, סי' רע"ג ס"ק ל"ט).
- (2) אמנם עי' פמ"ג (סי' רע"ג א"א ס"ק ח') – "עיין ט"ז [ס"ק] ד' דהגאונים סוברים באפשר חיוב ברכה אחרונה רביעית דווקא. ובסימן ק"צ [סעיף ג] נסתפק שיעור חיוב ברכה, אין ענינו לכאן, דמכל מקום סעודה לא הוה אלא ברביעית. והגאונים נקטו חיוב ברכה אחרונה, דסוברים דווקא ברביעית".
- (3) **מ"ב** (סי' רע"ג ס"ק כ"ב) – "חידושי רע"א ... והפמ"ג מצדד דאפילו ...".
- (4) עי' סי' רע"ג סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.
- (ב) **לבוש** (סעי' ב', סי' ק"צ סעי' ג').
- (ג) **של"ה** (שער האותיות אות הקו"ף קדושת האכילה (ב) אות שי"ז).
- (ד) **גב"ז** (סי' ק"צ סעי' ו').
- (ה) **ת"א** (כלל נ' סעי' י"ב) – "אך כיון דיש אומרים דעל משקין גם כן מברכין על כזית כמו אוכלין, לכן ראוי ליזהר שישתה או פחות מכזית או רביעית, ומכל שכן ביין דאפשר דברכה אחרונה שלו היא דאורייתא (מ"א סי' ר"י)".
- (ו) **נהר שלום** (סי' ק"צ ס"ק ד') – "הרט"ו ... ולע"ד ח"ו למעבד עובדא במלתא דלר"י מספקא ליה ולהרמב"ם פשי' ליה שלא יברך".
- (ז) **בן איש חי** (שנה א' פר' מסעי אות ב') – "אבל בשתיה בין יין בין מים ושאר משקין אין מברכין ברכה אחרונה אלא עד שישתה רביעית שהוא ז"ך דרהם, אך יש חולקים וס"ל גם במשקין חיוב ברכה אחרונה הוא בתשעה דרהם, ואף על גב דלא קי"ל הכי משום סב"ל ירא שמים יזהר שלא יביא עצמו בידיים לידי ספק זה אלא או ישתה פחות מתשעה דרהם ולא יברך ב"א לכ"ע או ישתה ז"ך דרהם ויברך לכ"ע".
- (ח) **ערה"ש** (סי' ק"צ סעי' ד', סי' ר"ב סעי' ה') – "ובשתייה דעת הרמב"ם בפ"ג דצריך רביעית והתוס' והרא"ש נסתפקו בזה דאולי די בכזית וכבר כתבו זה הטור והש"ע בסי' ק"ץ ורבינו הב"י בסי' ר"י תפס לעיקר כדעת הרמב"ם ע"ש וכן מסתבר דאין ספק מוציא וודאי וכך אנו מורגלים לפסוק ברביעית והחסיד יראה עצמו להוציא מידי ספק".

2. מראי מקומות.

- (א) **ט"ז** (סי' ק"צ ס"ק ג') – "יש חיוב לברך אם שתה מלא לוגמא מכוס גדול או אפי' פחות מזה אם שתה רוב הכוס כמו לענין כוס של ברכה כנלע"ד ברור".
- (1) **מ"ב** (סי' ר"י ס"ק י"ב, שעה"צ ס"ק כ"ח) – "ובדיעבד אם שתה כזית ואין לו רביעית טוב ליזהר שלא ישתה עד רוב רביעית [ט"ז, ועיין לעיל בסימן ק"צ במשנה ברורה סעיף קטן י"ד, ולכתחלה בודאי יש להחמיר כדבריו]. וכ"ש שלא ישתה כשיעור ביצה שהוא שני חלקי רביעית די"א דעל שעורים אלו יש לברך ברכה אחרונה".
- (ב) **חזו"א** (ארחות רבנו ח"ג עמ' רכ"א אות י"ד) – "בארחות רבנו ח"א עמ' קכ"ח אות קי"ח הבאתי: ראיתי שמרן החזו"א א צוק"ל ומור"ר צוק"ל טעמו את כוס הבדלה ונתנו לאחר לשתות רובו והנשאר בכוס חלקו לעומדים שם, וכן נהגו לכתחלה תמיד, ולא הקפידו שהשותה ישתה רביעית כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה, וכן אמר הגר"ח ק שליט"א [זצ"ל] שמרן החזו"א אמר שמותר לשתות שיעור שהוא ספק ברכה אחרונה וא"צ להחמיר מפני ספק ברכה. (זה לא כש"כ בש"ע סי' ר"י ס"א)".
- (ג) **מ"ב** (סי' ר"י ס"ק י"א, שעה"צ ס"ק כ"ז) – "על כזית. דהוא שליש רביעית דאפשר דלענין משקה ג"כ משערינן כמו באכילה בכזית. [אחרונים]. ואף דיש להסתפק עוד דלמא כזית הוא כשליש ביצה, אולי לא מחמירינן כלי האי".
- (1) **הגר"ח** ש"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מחבר סי' ק"צ סעי' ג') – "והא דלא הזכיר המ"ב דעת הרמב"ם דכזית הוא שליש ביצה, עי' מ"ב סתפ"ו סק"א, י"ל דהוא משום דהוי חומרא על חומרא".

ג. איזה משקין.

1. כל משקין, לאו דווקא יין – **רמב"ם** (הל' ברכות פרק ג' הל' י"ב, לשונו מובא לעיל), **לבוש** (סוף סעי' ב'), **מג"א** (סי' ק"צ ס"ק ד'), **פמ"ג** (מש"ז ס"ק ג'), **ת"א** (כלל נ' סעי' י"ב, לשונו מובא לעיל), **בן איש חי** (שנה א' פר' מסעי אות ב', לשונו מובא לעיל), **מ"ב** (ס"ק י', סי' ק"צ ס"ק ט', ס"ק י"ד), **כה"ח** (סי' ק"צ ס"ק י'), **פוסקים**.
2. לענין מים – עי' לקמן.

ד. לענין נטילת ידיים.

1. עי' סי' קנ"ח סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

י רביעית, לענין קידוש ליל שבת: השיטות [לענין קידוש ביום, המ"ב וכמה פוסקים סוברים שהולכים אחר ביצים בזמנינו].

א. הולך אחר ביצים בזמנינו, ורביעית הוא ביצה וחצי.

1. 75 סמ"ק [2.54 fl. oz.] - לפי הביצה של הקהלות יעקב.

(א) **דברי יואל** (מגד גבעות עולם ח"ב סוף עמ' ל"ד) – "ובאמת ראיתי נדפס בהגש"פ 'דברי יואל' בשם האדמו"ר מסאטמאר זצ"ל ששיעור רביעית הוא שבעים וחמש גרם".

- (ב) עי' מידות ושיעורי תורה (פרק ד' סעי' ח', פרק ה' סעי' י', פרק י"ג סעי' ז') – "אמנם יש להעיר, שאע"פ שבעקרון צדק הראח"ג, שכן שנויים גדולים לא חלו במשקל הדרהם, מ"מ התברר לנו שדרהמי הגאונים והרמב"ם היו קטנים מהדרהם הנ"ל בכ-7-12 אחוזים ומשקלם 2.83-2.97 גרם, גרם ראה להלן פרק ל' סעיפים ה', ו', א"כ הרביעית כ-74-76 גרם והאגודל 1.9-1.91 ס"מ".
- (ג) הידורי המידות (שער ב').
2. 80 סמ"ק [2.71 fl. oz.].
- (א) חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' נ"ג, עי' מאור ישראל פסחים סוף דף מח.) – "כשמונים גרם".
3. 82.5 סמ"ק [2.8 fl. oz.].
- (א) לפי הביצה של כזית השלם.
4. 86.4 סמ"ק [2.93 fl. oz.].
- (א) הגר"ח נאה זצ"ל (שיעורי תורה סי' ג' אות ו', שיעורי ציון עמ' ס"ט אות ו') – "שיעור כוס רביעית, לקידוש והבדלה ולברכה אחרונה, ולכל דבר ששיעורו ברביעית, הוא כלי המחזיק (27 דרהם) 86 גרם מים, וכלי המחזיק 86 סנטימטר [כל סנטימטר מעוקב] זהו הרביעית, וסימנך 'כוס' בגימטריא 86".
5. 88.7 סמ"ק [3 fl. oz.].
- (א) הגר"ש איידר זצ"ל (פסח ח"ב עמ' רכ"ט).
6. 97.5 סמ"ק [3.31 fl. oz.]. - לפי הביצה של אג"מ (בשם הגדת קול דודי, שמעתתא דמשה סי' תע"ב ס"ק ג', אמנם עי' כזית השלם [פרק א' הע' כ"א, באנגלית הע' כ"ד] והוספות שם, לשונו מובא לעיל).
- (א) עי' כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ק"א - לענין קידוש היום).
- ב. שנתקטנו הביצים ושצריך לכפול השיעור, שהוא ג' ביצים בזמנינו.
1. 150 סמ"ק [5.08 fl. oz.].
- (א) קהלות יעקב (שיעורין המצוות אות י"ח) – "הרביעית צריך שיהיה בו בית קיבול של 150 צ"מ מעוקבים המכיל 150 גרם מים, וסימנך 'כוס הגון' בגימטריא ק"ן".
2. 165 סמ"ק [5.59 fl. oz.]. - לפי הביצה של כזית השלם.
3. 172.8 סמ"ק [5.86 fl. oz.]. - לפי הביצה של הגר"ח נאה זצ"ל.
4. 195 סמ"ק [6.61 fl. oz.]. - לפי הביצה של האג"מ (אמנם עי' כזית השלם [פרק א' הע' כ"א, באנגלית הע' כ"ד] והוספות שם, לשונו מובא לעיל).
- ג. לכל הפחות ב' ביצים בזמנינו - לפי המ"ב (סי' רע"א ס"ק ס"ח, בה"ל סעי' י"ג ד"ה של, "ועכ"פ יראה לכתחלה שיחזיק הכוס כשני ביצים").
1. 100 סמ"ק [3.39 fl. oz.]. - לפי הביצה של קהלות יעקב.
2. 110 סמ"ק [3.73 fl. oz.]. - לפי הביצה של כזית השלם.
3. 112.1 סמ"ק [3.8 fl. oz.]. - לפי הביצה שלו.
- (א) הגר"מ היינעמאן שליט"א (מה נדבר שבת פרק ב' סעי' פ"ט, הע' קמ"ז) – "צריך הכוס להחזיק לפחות בשיעור רביעית יין, שהוא בערך 4 fluid ounces. [ואמר הרב שליט"א שהוא בעצמו מדד שיעור ביצה שלנו ומצא שיש לו נפח (volume) של 1.9 fl. oz., ונמצא דשיעור רביעית הוא 3.8 fl. oz. לדעת הצ"ח דשיעור רביעית הוא שני ביצים. ועוד אמר הרב, דודאי לקידוש בליל שבת יש להחמיר בשיעור רביעית וכהכרעת המשנה ברורה וביאור הלכה, אבל לכתחילה יש להחמיר אפילו בחיוב דרבנן, כמו ד' כוסות בליל הסדר, שיהא לו כוס מחזיק על כל פנים [3.8 fl. oz.]".
4. 115.2 סמ"ק [3.91 fl. oz.]. - לפי הבליצה של הגר"ח נאה זצ"ל.
5. 130 סמ"ק [4.41 fl. oz.].
- (א) אג"מ (הגדת קול דודי [אנגלית, עמ' ט"ו. וכ' שם 4.42 fl. oz.], אמנם עי' כזית השלם [פרק א' הע' כ"א, באנגלית הע' כ"ד] והוספות שם, לשונו מובא לעיל. אמנם שוב בדקתי וראיתי שהחשבון בא ע"פ השיעור לפי האצבעות, ולא ע"פ השיעור בביצים).
- (ב) עי' כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' מ"ד, עי' עמ' נ', 4.42 fl. oz.).
- 1) אמנם עי' אג"מ (מגד גבעות עולם ח"ב עמ' ל"ד) – "בביתנו היה כוס שניתן כמתנה לאבא זצ"ל, ומעולם לא השתמשתי בו שהיה שיעורו בערך 88 מ"ל, וכשהיה בביתי דודי הגה"צ ר' נפתלי הירץ קנטרוביץ בן מרן הסבא קדישא הגר"י קנטרוביץ זיע"א, הוא השתמש בו לכוס של ברכה, ומחיתי בו שאין בכוס שיעור כראוי, והוא ענה לי שהוא יפנה עם השאלה להגרמ"פ זצ"ל, ונראה מה יאמר בזה. וביום ראשון הוא חזר ואמר לי, שהגרמ"פ אמר שזה כוס כשר ומהודר לכתחילה, [ודלא כמו שנדפס בשמו שיעורים אחרים לחומרא, ומעשה רב עדיף]. - ואף מרן הח"ח ז"ל החמיר בקידוש כהצ"ח, ואילו ביד נכדיו מוחזק כוס של ברכה שבירך עליו הח"ח ז"ל, והוא כוס המחזיק כמו השיעור הקטן, והדבר צריך עיון ובירור, ומוכרחים לומר שהשיעור הגדול הוא להידור בלבד".
- ד. שאר השבונות.
1. 170 סמ"ק [5.72 fl. oz.]. – גר"יז (הגדה של פסח מבית לוי עמ' צ"ב אות כ"א, "שיעור רביעית הוא כביצה ומחצה, ולפי מה שקבעו האחרונים כי הביצים בזמנינו נתקטנו, צריך כפול משיעור זה, ולכן יזהר שיהא בו 150 גרם, ומרן הגר"יז החמיר יותר על שיעור זה והצריך 170 גרם כדמשמע בצ"ח פסחים שהביצים נתקטנו עוד יותר ממחציתן, ואם כי יש להקל בשיעור זה בד' כוסות שהם מדרבנן, הרי בכוס ראשון שעיקרו מדאורייתא משום קידוש של יו"ט להרבה פוסקים יש להחמיר").

2. 150.45 סמ"ק [5.1 fl. oz.] – ע"י קובץ הלכות (פסח פרק כ' סעי' כ'), "וכשחל ליל ראשון דפסח בשבת, דאז הכוס הראשון הוא כוס קידוש של שבת שעיקרו מה"ת, יש להעמיד הרביעית לכה"פ על 5.1 אנס, ולדעת מקצת גדולי האחרונים יש להעמיד הרביעית על קרוב ל-6 אנס".
3. 136 סמ"ק [4.61 fl. oz.] – עלה יונה (עמ' קנ"ד, "רביעית 136 סמ"ק").

ה. הגביעות של צדיקים ופוסקים.

1. בערך 88 סמ"ק.
- א) פני מנחם (הסכמה לספר מדות ושיעורי תורה) – "ואני ראיתי לכ"ק אאמו"ר זצ"ל, ולאחי מרן כ"ק 'בית ישראל' זצ"ל אשר מדד בשבילו, גביע בשיעור חצי מ-ג' ביצים בינוניות (והיה בערך ג' 87 - 88 ג') - עוד בחו"ל בשנים האחרונות לפני המלחמה, כאשר היה לו קשה לשתות יותר מהשיעור הראוי - וכן נהגו תמיד אצלנו לסמוך על שיעור זה שהיה מקובל מדורות מגדולי גאוני וצדיקי קדמאי (-דהיינו לפי חשבון הלוגים ולא לפי האצבעות כשי' תוס' בפרק ע"פ שיוצא בערך כמעט כפול)".
2. 90 סמ"ק.
- א) שלמת חיים (עומק הפשט גליון ש"נ) – "הגביע של מרן הג"ר יוסף חיים זוננפלד זצ"ל רבה של ירושלים, הגביע מכיל 90 סמ"ק".
3. 120 סמ"ק.
- א) לשם (עומק הפשט גליון ש"נ) – "הגביע של בעל ה'לשם' סבו של מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל הגביע הכיל מתחילה רק 120 סמ"ק".
4. 121.2 סמ"ק.
- א) הגר"י סלנטר זצ"ל (הגר"ש איידר זצ"ל פסח ח"ב עמ' רכ"ט, הע' קכ"ט) – "שמעתי מבני משפחתם שכך מצאו ע"פ מדידתם, כי נמצאים כוסם אצל בני משפחתם".
- the cup used by Reb Yisroel Slanter זצ"ל holds 4.1 fluid ounces (121.2 ml) when filled to capacity.
5. 122 סמ"ק.
- א) ערוך לנר (עומק הפשט גליון ש"נ) – "הגביע של הערוך לנר שנמצא כיום בידי צאצאיו המכיל 122 סמ"ק".
6. 170 סמ"ק.
- א) כאיל תערוג (הלכה עמ' שס"ד) – "רבנו היה מקדש על גביע שיש בו 170 מ"ל".
7. 180 סמ"ק.
- א) הגרי"ש זצ"ל (עומק הפשט גליון ש"נ) – "הגביע של בעל ה'לשם' סבו של מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל הגביע הכיל מתחילה רק 120 סמ"ק. והיה מונח לפני הגרי"ש בליל הסדר, ולא השתמש בו לכוסות מחמת שיעורו הקטן. כשראה חתנו הג"ר יצחק זילברשטיין שליט"א את צערו פנה אל חברת 'הצורפים' שהוסיפו תוספת על הגביע והשיעור של הגביע עם התוספת הוא 180 סמ"ק. כשמסר את הגביע המתוקן לידי הגרי"ש לא היה גבול לשמחתו, ומאז השתמש בו לד' כוסות בליל הסדר".
8. מראי מקומות – אג"מ (מגד גבעות עולם ח"ב עמ' ל"ד, לשונו מובא לעיל).

ו. גביע של החפץ חיים.

1. 148 סמ"ק.
- א) הגר"ש איידר זצ"ל (פסח ח"ב עמ' רכ"ט, הע' קכ"ט) – "שמעתי מבני משפחתם שכך מצאו ע"פ מדידתם, כי נמצאים כוסם אצל בני משפחתם".
- the cup used by the Chofetz Chaim זצ"ל for kiddush holds 5 fluid ounces (148 ml).
2. כוס ראשון של ליל הסדר, יותר 140 סמ"ק.
- א) עומק הפשט (גליון ש"נ) – "הגביע שהשתמש בו החפץ חיים נמצא כיום בידי צאצאיו משפחת זקס, על הגביע חרוט שמו של הג"ר ישראל סלנטר זצ"ל - בעל הגביע, שהביאו להג"ר מאיר אטלס זצ"ל, שהביאו לחתנו הג"ר אלחנן וסרמן זצ"ל, שהביאו להג"ר מנחם מנדל זקס זצ"ל חתן החפץ חיים לכבוד שמחת נישואיו. על פי השמועה, אחר ההשתדלות להגיע לחקר האמת, הגביע מכיל יותר מ-140 סמ"ק, ומנהג החפץ חיים בליל הסדר שבכוס ראשון קידש על גביע זה, ואת שאר ג' הכוסות מזג בכוס זכוכית קטנה יותר".
3. קידש ליל שבת, 130 סמ"ק.
- א) קרית אריאל (עמ' רכ"ה אות ד') – "שמעתי מפי נין של רבינו הגדול החפץ חיים זצ"ל, שמדד את הגביע של החפץ חיים, שעליו קידש הח"ח בליל שבת [כאשר היה לו יין], והיה שיעורו, למיטב זכרונו ב-130 סמ"ק. ושמע מסבתו, הרבנית זקס ע"ה, שמדד החפץ חיים ז"ל את שיעור הכוס, ואמר דסגי אף בשיעור פחות מעט. [גביע זה קיבלו היא ובעלה, הגרמ"מ זקס זצ"ל, מתנה לנישואיהם מהגאון ר' אלחנן וסרמן זצוק"ל. אך כיון שלא היה לרבינו הח"ח זצ"ל גביע משלו, היה מקדש על גביע זה. ומסתבר שדקדק הגר"א וסרמן בשיעורו שיהיה כדעת רבו הגדול]."
4. 120-130 סמ"ק.
- א) כאיל תערוג (עובדות של גדולי הדור עמ' ק"ע, הלכה עמ' שס"ה) – "כשהגביע של החפץ חיים התקלקל, לקח את הגביע שקיבל חתנו הג"ר מנדל ומדדו אותו והיה בו בערך בין 120 ל-130 מ"ל. והיה עושה בו קידוש בין ביום שהוא רק חיוב דרבנן, ובין בלילה שהוא חיוב דאורייתא. [וציין רבנו לעדות בן החפץ חיים (בס' דוגמא מדרכי אבי עמ' כט) שברוב הפעמים החפץ חיים נהג לקדש בליל שבת על חלות עי"ש טעמו שלא היה לו כסף לקדש על יין שהיה יקר אז]. (רשימות רי"ס)".
5. 100 סמ"ק.

(א) ה'ל' חג בחג (פסח פרק י"ט הע' י"א) – "ודעת המ"ב בהל' קדוש סי' רע"א סקס"ח וביאורה"ל שם, דנכון לחוש לכתחילה לדעת הצ"ח לענין קדוש של לילה שעיקרו דאורייתא ושכן ס"ל לחת"ס לענין רביעית, ועכ"פ יראה לכתחילה שיחזיק הכוס כשני ביצים עם הקליפה [שזהו כ-100 גרם וזהו ע"פ מה שביאר הביאורה"ל שם שהוא לכל היותר כשתי ביצים] אך לענין קדוש של שחרית ... והמ"ב בביאורה"ל העיד שמנהג העולם שלא להכפיל השעורים ברביעית, אך דעתו שם שיש להחמיר בקדוש של לילה שעיקרו דאורייתא ונת' לעיל, וכפי עדות נכד מרן הח"ח זצ"ל הגביע שקיבלוהו בירושה אינו מחזיק אלא כשתי ביצים וכנ"ל".

6. שיעור קטן.

(א) מגד גבעות עולם (ח"ב עמ' ל"ד, כל לשונו מובא לעיל) – "ואף מרן הח"ח ז"ל החמיר בקידוש כהצ"ח, ואילו ביד נכדיו מוחזק כוס של ברכה שבירך עליו הח"ח ז"ל, והוא כוס המחזיק כמו השיעור הקטן, והדבר צריך עיון ובידור, ומוכרחים לומר שהשיעור הגדול הוא להידור בלבד".

(ב) הרמ"מ שפרן שליט"א (הסכמה לס' הידורי המידות עמ' ס"ח אות ג') – "לא שמעתי איך נהג החפץ חיים עצמו לגבי כזית מצה. לגבי רביעית של קידוש שמעתי מנכדו ר' הלל שליט"א [זצ"ל] שכשהי' מקדש על יין נהג בשיעור הקטן [בד"כ לא הי' לו יין והי' מקדש על הפת]. אף שבמ"ב תפ"ו כתב להחמיר, וזה היה שנים אחרי שכבר הוציא את המ"ב חלק ג' והי'".

(ג) הגדה של פסח (במחיצת החפץ חיים עמ' י"ב) – "שיעור הכוס שקידש עליו ושתה בו ד' כוסות היה קטן ביותר, בשיעור שבני ביתו לא רצו מעולם לשתות בו, בחששם לשיעורו המועט (מפי נכד רבינו)".

7. שבת בבוקר, פחות משיעור של הגר"ח נאה.

(א) הרי"א פרוינד, הר"מ פלס (ישורון גליון ל"ג עמ' קמ"ו הע' י"א) – "מ"מ נשתמרו בידו מסורות שונות ונציין כאן גרגר אחר מדעת החפץ חיים בשיעורי כוס של ברכה. וכך אמר: 'לחפץ חיים לא היה גביע כלל, ולחנתו ר' מענדיל היה גביע מכסף שקיבל במתנה לנישואיו מהגר"ר אלחנן וסרמן (אשר קיבלו במתנה מחמיו ר"מ אטלס זצ"ל). לרוב גם יין לא היה לו, שכן בראדיון לא היה יין מצוי, ומי שרצה לעשות יין עשה זאת מצימוקים. הח"ח עצמו היה מקדש על הפת באמרו לדידי חביבא לי ריפתא. גביע זה של ר' מענדיל לא היה מחזיק שיעור חזו"א, והח"ח היה מקדש בו רק בבוקרו של יו"ט. אך בשבת בבוקר היה עושה קידוש על חמר מדינה בכוס זכוכית קטנה (שאף שיעור ר"ח נאה לא היה בה). כשעלתה השאלה פעמים רבות הלכה למעשה, הורה רבינו לסמוך על השיעור הקטן, שכך היה מנהגם של כל גדולי ישראל בליטא. ולא כמקובל בשם החזו"א".

8. 77 סמ"ק.

(א) הגר"מ ליפשיץ זצ"ל (ספר זכרון עמ' ק"כ) – "שהראה לי חתן בעל החפץ חיים הגר"מ זקס את הגביע שקידש בו החפץ חיים והנה אין בו אלא 77 סמ"ק".

(ב) ר"א פרידלנדר (כת"י) – "שמעתי מהרב נתן צבי ירום, מחבר של הגדה של פסח משנה ברורה, שהוא שמע מר' הלל זקס ששיעורו היה פחות מר' חיים נאה. עוד עידויות שמעתי מהרב יוסל ויינברג רב דק"ק תפארת ישראל (בלונדון), שכשהוא למד בשיבת בריסק היה לו חבר, ר' יצחק מאיר וייזנפלד (נכד של החפץ חיים) וגם הוא קיבל כוס של הח"ח בירושה מסבתו (בתו של הח"ח) והיא אמרה לו שהח"ח השתמשו בכוס זה לד' כוסות. ר' יוסל עשה העתיק מהכוס ואני מדדתי הכוס ושיעורו 77 סמ"ק".

9. מראי מקומות.

(א) ר' יעקב (עמ' קל"א) – "כמות קטנה ביותר מן המקובל כיום. העניות הייתה כה גדולה, עד שנעשה כל מאמץ להתיר כמות קטנה ביותר, אמר. 'כיון שחזו"ל אמרו שדקדוקי עניות מעבירין את האדם על דעת קונו הרי זו מצווה להקל את הנטל מעל כתפי הציבור, ולהתיר שימוש בכוס קטנה. המגמה הכללית בפסק הלכה הייתה להסתמך על דיעות מקילות בקרב הפוסקים בכל הנוגע לשיעורים ההילכתיים'. אך באותה מידה הוסיף ר' יעקב ואמר, כיום - כאשר לא קימת עוד עניות שכזו - **אסור לומר לאנשים כי ניתן לסמוך על העובדה שה'חפץ חיים' השתמש בכוס קטנה לקידוש**, ואין לנו אלא לנהות אחרי הפוסקים שבימינו".

ז. מראי מקומות – שונה הלכות (סי' תפ"ו דין ג'), קובץ הלכות (פסח פרק כ' סעי' כ'), תשובות והנהגות (ח"ה סי' קכ"ט).

1. הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' צ"א אות ז') – "במס' שבת י"ד ע"א בתוס' ד"ה זימנין ובתו"י שם וכן בתוס' יומא פ' ע"ב ד"ה וחצי מבואר דמה שגזרו בגזירת י"ח דבר דשותה משקה טמאין טמא משום גזרה שמא יכניס אוכלין של תרומה בשעה שעדיין יש רביעית משקין טמאין בתוך פיו, והטעם דמצרכינן דוקא רביעית הוא משום דמדאורייתא אין משקין מטמאין אחרים בפחות מרביעית ... ומעתה אף אם נאמר דשיעור של רביעית הוא רק שבעים גרם, מ"מ לפי ראות עינינו הוא כמעט מן הנמנע שיהא אפשר לפתוח את הפה ולהכניס אוכלין וישאר עדיין בתוך פיו משקין בשיעור זה, ועכ"פ תמיהני לפי מה דנקטינן דשיעור של רביעית הוא בערך תשעים גרם או מאה וחמשים גרם ... מ"מ צ"ע דאם השיעור של רביעית הוא כל כך הרבה איך עשו גזירה מיוחדת על דבר שהוא כמעט בלתי אפשרי ודו"ק".

2. הגרשז"א זצ"ל (מגד גבעות עולם ח"ב עמ' ל"ד) – "כאן המקום לציין שכשפירסם הגרא"ח נאה את ספרו בעניני השיעורים, נדהמו אנשי ירושלים מחומרותיו בענין השיעורים, כי מנהג ירושלים היה בשיעורים קטנים יותר מהשיעור הנודע של הגר"ח נאה, וכוס של ברכה בכל מקום היה פחות משמונים ושישה גרם שהורה הגר"ח נאה, כן שמעתי בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל".

3. ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' ט') – "אחרים מחמירים ולוקחים כוס המכילה 137 ס"ל, וכן המנהג הפשוט בחו"ל ...".

ח. לענין עוד שיעורים לגבי קידוש [כמה לשתות, וכדו'].

1. עי' סי' רע"א סעי' י"ג, לשיטות ומראי מקומות.

יא] שיעור צירוף השתיית רביעית.

א. אם יש הפסק מעט אינו מצטרף.

1. ט"ז (ס"ק א', סי' ק"צ ס"ק ג') – "שאם שותה כדרך שבני אדם שותין בפעם אחד או אפי' בשתי פעמים כשאין הפסק ביניהם כשיעור שתיית רביעית כדאי' בס' תרי"ב דבא מצטרפין ב' השתיות להדדי לשיעור ...".
2. משנה למלך (ברכות פרק ג' הל' י"ב) – לשונו מובא לקמן.
3. פ"ח (מים חיים סי' א').
4. תוס' יום הכיפורים (יומא דף פ: ד"ה ובענין) – "מכל מקום כיון דהרמב"ם והרי"א ג' והטור שהם גדולי הפוסקים סבירי להו דשיעור צירוף המשקין הוא בכדי שתיית רביעית בשתייה בינונית ואם שהה אינו מצטרף א"כ לדידהו אם יברך ברכה אחרונה הוי ברכה לבטלה וכיון דהדבר תלוי בפלוגתא דרבוותא נקטינן דלא יברך".
5. א"ר (ס"ק ח') – "ונ"ל דהוא הדין בשתייה אם שהה יותר מכדי שתיית רביעית אין מצטרף".
6. יד אהרן (הג' הטור) – "מהר"ם נ' חביב".
7. מחה"ש (ס"ק א') – לשונו מובא לקמן.
8. ח"א (כלל נ' סעי' י"ד, נשמ"א ס"ק ד') – "שתה מעט ושהה וחזר ושתה מעט, נראה לי דאין מצטרף".
9. ברכי יוסף (סימן רד ס"ק ה', ס"ק ו', מורה באצבע סי' ג' אות צ"ו) – לשונו לקמן.
10. קיצור שו"ע (סי' נ"א סעי' ו') – לשונו מובא לקמן.
11. ערה"ש (סי' ר"ב סעי' ז') – לשונו מובא לקמן.
12. בן איש חי (שנה א' פר' מסעי אות ט') – לשונו מובא לקמן.
13. כה"ח (סי' קע"ה ס"ק י', סי' ק"צ ס"ק ח"י) – "רוב הפוסקים ... ובפרט דיש עוד בזה טעם אחר דק"ל כל היכא דאיכא פלוגתא במילי דברכות אמרינן סב"ל ואין לברך ... ואם א"א לו לתקן לפחות יש להרהר הברכה בלבד".
14. אור לציון (מבואות שיעורי המצוות ענף ד' אות י"ב, אות י"ג, ח"ב פרק י"ד אות י"ז [לשונו מובא לקמן]) – "אולם לענין ברכות, הרי לפי המבואר במג"א בסימן ר"י ס"ק א' ובט"ז שם ס"ק א', יש לשער שיעור רביעית לענין ברכה אחרונה בשיעור שתיית רביעית. וראה גם במחצית השקל. אלא שיש לדון כיצד משערין כדי שתיית רביעית. ונראה שהוא בכדי שתיית רביעית בשתי פעמים. וכמו שמצינו בשו"ע סימן ק"ע סעיף ח', ששתיית הכוס בב' פעמים היא שתיית דרך ארץ. וכן כתב בשער הציון סימן ר"י ס"ק י"א. וראה עוד במג"א סימן ק"ע ס"ק י"ג ובאליה רבה ס"ק י"ב, ע"ש. (וראה בדברי הרדב"ז בפרק י"ד מהלכות מאכלות אסורות הלכה ט' ובלחם משנה בפרק ב' מהלכות שביתת עשור הלכה ד', שמשערים כדרך בני אדם השותים בנחת ובריוח, ולא כדרך הסובאים השותים מהרה, ע"ש). ואף אם שותה שיעור רביעית על ידי קש שתייה, אם אינו שוהה בשתייה חשיב שותה בבת אחת ומברך ברכה אחרונה. ואף שבבא"ח פרשת מסעי אות ח' כתב שהמוצץ רביעית לא יברך ברכה אחרונה, התם שאני שאין במשך המציצה כדי שיעור שתיית רביעית".
15. הליכות עולם (ח"ב עמ' קכ"ה, יביע אומר ח"ה או"ח סי' י"ח [לשונו מובא לקמן], ח"ט או"ח סי' ק"ח אות ק"א, יחווה דעת ח"ה סי' כ"א) – "ואם שהה יותר מכדי שיעור שתיית רביעית, אינו מברך ברכה אחרונה".
16. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ד טור א') – לשונו מובא לקמן.
17. הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ד טור א') – לשונו מובא לקמן.
18. וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק י"ב אות ז').
19. ילקוט יוסף (סי' ר"ז סעי' ד', קיצור שו"ע סעי' ו') – לשונו מובא לקמן.
20. ותן ברכה (עמ' ש"פ) – לשונו מובא לקמן.
21. מנחת אשר (ח"ג סי' י"ג).

ב. בכדי אכילת פרס, כמו צירוף אכילה.

1. גר"א (סי' תרי"ב על סעי' י').
2. גר"ז (ברכת הנהנין פרק ח' סעיף ו', אמנם עי' סי' תרי"ב סעי' ט"ו) – "ויש אומרים ששיעור צירוף השתיית רביעית בכדי אכילת פרס כמו צירוף אכילה וכן עיקר לפיכך יש לברך ברכה אחרונה על קאור"י וטי"א חמין אף על פי ששותהו מעט מעט אם לא שהה יותר מכדי אכילת פרס".
3. חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' צ' אות צ"ז) – לשונו מובא לקמן.
4. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' צ' סוף אות צ"ז) – לשונו מובא לקמן.
5. הגר"ש זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' י"א, עמ' רמ"א) – "שעיקר ההלכה כהגר"א (רי א), שכל ששתה תוך כדי אכילת פרס מברך ברכה אחרונה. ולכן לדעתו אין צורך לדקדק כל כך, ואם שותה כהרגלו, כל ששתה פחות משתי דקות – שזה שיעור אכילת פרס לכל הדעות – יכול לברך אחריו".

ג. מראי מקומות – מטה יהודה (ס"ק א', אמנם עי' בית יהודה סי' ז').

1. מ"ב (ס"ק א', סי' רע"א ס"ק ס"ה, סי' תע"ב ס"ק ל"ד) – "ולענין שתיית רביעית אם שתה והפסיק מעט וחזר ושתה עד שהשלים לרביעית יש אומרים דאינו מצטרף וי"א דמצטרף אם לא ששה מתחלת השתיה עד סוף השתיה יותר מכדי אכילת פרס [מלקמן בסימן תרי"ב ס"י] והגר"א הסכים שם בביאורו דהלכה כדעה זו השניה".
2. ברכת הבית (שער ט"ז סעי' י"ג, ס"ק י"ג) – "אם לא שתה רביעית בפעם אחד אלא מעט מעט, אם שתה כזית בכדי שיעור שתיית רביעית ואח"כ השלים לרביעית בתוך שיעור אכילת פרס, דהיינו אכילת ג' ביצים, מברך ברכה אחרונה. ואם לאו לא יברך. [במ"א ס"ק א' כתב ולענין שתיה עיין סי' תרי"ב שיעור הצירוף. דהיינו שיש פלוגתת הפוסקים די"א דהוא כדי שיעור רביעית וי"א דהוא כדי אכילת פרס. ונ"ל דהכא לכ"ע מצטרף בכדי אכילת פרס דאל"כ האיך משכחת לה שיתחייב ברכה אחרונה, דהא אמרו חזו"ל השותה כוסו בבת אחת הרי זה גרגרן. וסתם כוס היינו רביעית וגם למה אמרו הרי זה גרגרן הא שפיר עביד כדי להתחייב בברכה

אחרונה דאם יפסיק לא יתחייב בברכה אחרונה. גם מה שכתב המ"א דכל איסורים שוה ליה"כ בזה. תמוה לי דהא ביה"כ שיעורו כמלא לוגמיו והכא בעינן רביעית וגם בגמרא חולין ק"כ ע"א מחלק בין יה"כ לשאר איסורים דאיתא שם התם משום יתוביה דעתיה וכו'. וגם הרמב"ם ע"כ דמחלק דהא ביה"כ ס"ל דמצטרף כשיעור רביעית כמובא בב"י סי' תרי"ב ובאיסור ס"ל דבעינן בכדי אכילת פרס כמבואר בפ"ח מה' אבות הטומאה מ"ה. ועל כל פנים נ"ל דאף לדברי המ"א אם שתה כזית בשיעור רביעית ורביעית בכדי אכילת פרס מברך דהא איכא ס"ס שמא שיעור משקין בכזית ושמא שיעור שתיית רביעית בכדי אכילת פרס. ובחסד לאברהם סי' י"א העלה דאם שתה כזית בכדי אכילת פרס ואח"כ השלים לרביעית מברך ברכה אחרונה. אבל לי נראה דיש לחוש לדעת המ"א ויש לו דין ספק ברכות אם לא בכה"ג".

ד. לענין מים.

1. אין מפסיקין באמצע שתיית כוס מים בשביל ברכה אחרונה.
 - א) הזו"א (זכור לדוד ח"א עמ' שמ"ב אות ב' [לשונו מובא לעיל]), דינים והנהגות או"ח פרק ז' אות ד', ארחות רבנו ח"ג עמ' רכ"א אות ט"ו) – "כשאדם שוהה בשתיית מים יותר מכדי שתיית רביעית צידד שלא לברך אחריו, (ואמר דכיון דלדעת הרמב"ם שיעור צירוף בשתייה הוא כדי שתיית רביעית, ובגמ' סו"פ כיצד מברכין דאמר רב אשי אנא זימנא דכי מדכרנא עבידנא ככולהו, משמע דברכה אחרונה במים אינו חיוב גמור אלא כעין רשות, מותר שלא להכנס לספק)".
 - ב) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' פ"ח אות פ"ט) – "הייתי עם מו"ר (שליט"א) צוק"ל לברית ומזגו לו מי סודה וביקש שימלאו את הכוס כמעט עד הסוף כדי שיהי' רביעית ושתה בב"א וברך ברכה אחרונה. (סודה מסתמא דינו כמים ואמרו גם בשם מרן החזו"א צוק"ל שלא לברך ברכה אחרונה על רביעית מים אם לא שתאם בב"א משום דאיכא בזה מחלוקת הפוסקים לענין ברכה אחרונה ומשמע בגמ' ברכות (דמ"ד ע"ב) דברכה אחרונה על מים רשות לכן מוטב שלא יברך)".
 - ג) הגר"ח צ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ד עמ' מ' טור א') – "שאלה: הנה יש שמועה שדעת מרן שליט"א, שאפי' שבשאר משקין יכול להפסיק קצת באמצע שתייה, ומברך ברכה אחרונה גם כשלא שתה בבת אחת כל הכוס, מכל מקום במים אין מפסיקין באמצע שתיית כוס מים, ומברך ברכה אחרונה דוקא אם שתה את כל הכוס בב"א בלי הפסק, האם שמועה זו נכונה, או לא. תשובה: נכון, (תשו' בכת"י)".

יב [הפסק מעט]

א. הגדר.

1. שפעם אחת הוא בכמה גמיאות רק שלא נטל הכוס מפיו, ושתי פעמים הוא שנוטל הכוס מפיו בינתיים.
 - א) קול דודי (הל' ליל הסדר סי' ב' אות י"א) – "ונ"ל ג"כ שהשתי פעמים אינו בשתי בליעות דא"כ צ"ל שפעם אחת הוא בליעה אחת וזה א"א כאשר כבר פירשתי וצ"ל שפעם אחת הוא בכמה גמיאות רק שלא נטל הכוס מפיו ושתי פעמים הוא שנוטל הכוס מפיו בינתיים ועם כל זה הוא שיעור קטן מאוד".
 - ב) שלחן הלוי (פרק ג' אות י"א) – "יש לדעת כי השיעור 'כדי שתיית רביעית', אינו כמו שנדפס לאחרונה בכמה מקומות שהוא שתי לגימות גדולות והזמן הוא כארבע שניות. וזו טעות גמורה, שבאה להם מדברי הגמ' (ביצה כה ע"ב) 'לא ישתה אדם כוסו בבת אחת, ואם שתה, הרי זה גרגרן. תנו רבנן, השותה כוסו בבת אחת, הרי זה גרגרן. שנים, דרך ארץ. שלשה, מגסי הרוח'. וטעו לפרש דברי הגמ' 'שנים או שלשה' היינו לגימות, וזה אינו, אלא שנים או שלשה פעמים. והיינו ששותה קצת ומניח הכוס, ושהה זמן מועט ואח"כ שותה שוב. אבל לא משך זמן שיערך בכך לזולל וסובא לבלוע רביעית - בין אם יעשה אותו בלגימה גדולה אחת ובין בשתי לגימות גדולות. וכבר בא דבר זה בפירוש בדברי הראשונים והאחרונים, וז"ל הערוך השולחן בתו"ד (או"ח סי' רב סעי' ו' עי"ש הוכחתו מל' הרמב"ם): דאין דרך לשתות הרביעית בבת אחת דזהו גרגרן כדאמרין השותה כוסו בבת אחת ה"ז גרגרן שנים מדרך ארץ, ודרך להפסיק מעט ולשתות בנחת וצריך לזה איזה זמן'. וכ"ה במשנ"ב סי' רי ס"ק א ושעה"צ שם אות יא, עי"ש".
 - ג) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' י"א) – "ונראה שהשיעור בימינו הוא שלוש גמיעות. כי זהו כנראה דרך שתיית בני אדם בימינו בלי לדחוק את עצמם, והרי חזינן במ"ב קע כב, שהשיעור דרך ארץ הוא כפי האדם בעצמו, שיש אדם ששותה יותר בבת אחת ויש השותה פחות. בפרט שלדעת הגר"ז שיעור זה תלוי בדרך רוב בני אדם כמבואר לעיל. ע"ע רבנו מנוח פ"ב הל' יו"כ מובא בנשמת אדם הל' ברכות כלל נד: דבב' או ג' לגימות יכול לשתות רביעית. למעשה מבואר בהגדת קול דודי סי' ב פירוש מחוור במ"ב שמתאים גם עם המציאות בימינו. הוא פירש שפעם אחת הוא בכמה גמיעות, רק שלא נטל הכוס מפיו, כי לא יתכן בבליעה אחת, שאין בית הבליעה מחזקת יותר מביצת תרנגול. ושתי פעמים שמוזכר בשעה"צ הוא שנוטל את הכוס מפיו בינתיים. גם לפירוש זה השיעור הוא קטן מאוד. לפי פירוש זה יוצא שכדי שתיית רביעית בשיעור משקים הוא בפעם אחת, פירוש בפרק זמן שאדם שותה אף בכמה גמיעות אך אין הוא נוטל הכוס מפיו כלל. ואם הוא שוהה באמצע כשיעור שאדם נוטל הכוס מפיו הוא נכנס בספק הפוסקים (רי מ"ב א). (יש להביא אולי ראיה לפירוש זה במ"ב, שהרי "...
 - ד) שערי הברכה (פרק י"ד הע' ק"ד) – "וכן מסתבר".

ב. מה נחשב "הפסק מעט".

1. ב' פעמים [שהוא מידת דרך ארץ] לא נחשב הפסק.
 - א) ערה"ש (סי' ר"ב סעי' ו') – "ובשיעור שתיית רביעית פסק הרמב"ם לענין איסורים בפ"ד ממאכלות אסורות דין ט' וז"ל וכן השותה רביעית וכו' מעט מעט וכו' או ששתה מן הדם מעט מעט אם שהה מתחלה ועד סוף כדי שתיית רביעית מצטרפין ואם לאו אין מצטרפין עכ"ל וכן פסק לענין יוה"כ בפ"ב [הל' ד'] משביתת עשור וכן פסק לענין תרומה בפ"י [הל' ג'] מתרומות ע"ש ובתוספתא דיומא פ"ד [הל' ד'] מפורש כן וז"ל התוספתא שתה וחזר ושתה אם יש מתחלת שתייה ראשונה ועד סוף שתייה אחרונה

כדי שתיית רביעית מצטרפין ואם לאו אין מצטרפין עכ"ל ואין לתמוה מה שייך בשתיית רביעית לשהות כדי שתיית רביעית דה"פ דאין דרך לשתות הרביעית בבת אחת דזהו גרגרן כדאמרינן השותה כוסו בבת אחת ה"ז גרגרן שנים מדרך ארץ ודרך להפסיק מעט ולשתות בנחת וצריך לזה איזה זמן וא"כ ממילא לדעת הרמב"ם גם לברכה אחרונה כן הוא דאם שהה יותר מכדי שתיית רביעית א"צ לברך ברכה אחרונה".

(ב) שעה"צ (סי' ר"י ס"ק י"א) – ונראה לי דסתם שתיית רביעית משערינן כדרך שתיית בני אדם, שאינו שותהו בבת אחת כי אם בשתי פעמים, שהוא מדת דרך ארץ, כדלעיל בסימן ק"ע סעיף ה, עיין שם ומה דאיתא ברמב"ם פרק י"ד מהלכות מאכלות אסורות, שנה מעט וחזר ושתה, אם יש מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה כדי שתיית רביעית, מצטרפין לכשיעור וכו', מיירי בכהאי גוונא שלא הפסיק יותר משיעור זה, ומה שכתב עוד, ואם לאו אין מצטרפין, היינו, שהפסיק יותר משיעור זה מעט. ובוזה ניחא מה שהקשה שם בלחם משנה, וכד תעיין הוא תירץ גם כן מעין זה. ומה שכתבנו בפנים והפסיק מעט, היינו ששהה מעט יותר משאר בני אדם ששוהין באמצע השתיה. ועיין בנשמת אדם כלל נ' אות דל"ת, והנראה לעניות דעתי כתבתי".

(ג) דברות משה (שבת סי' כ' הע' ס"ז, עמ' ש"ח) – "כבר נסתפקתי בשיעור שתיית רביעית כמה הוא, משום דתניא בפסחים דף פ"ו השותה כוסו בבת אחת ה"ז גרגרן ובשלשה פעמים ה"ז מגסי הרוח נמצא שרק בשתי פעמים שכן צריך לשתות בדרך ארץ הוא שיעור שתיית רביעית שהוא שיעור קטן מאד, או שהשיעורין לא נחשבו לפי הדרך מצד המוסר ודרך ארץ שיש לנהוג ע"פ התורה ומדות הטובות אלא גם לפי דרך השותין שלא בדרך ארץ ובעלי מדות טובות כעונה וכדומה נמי נחשב דרך שתיה שלכן כיון שגסי הרוח כאלו מרובין בעוה"ר אף בישראל ובנכרים הא ודאי רובם אינם שותים בדרך ארץ אלא בב"א כגרגרן ובשלשה כגסי הרוח הוי השיעור דשתיית רביעית בשתיה דשלשה פעמים וגם לאט לאט שהוא בהפסק יותר מהצורך כדרך גסי הרוח שהוי השיעור גדול קצת, ונ"מ לענין ברכה אחרונה ולחולה הצריך לשתות ביו"כ לשיטת הרמב"ם שבשתיה הוא כשיעור רביעית. ולפ"מ שתירצתי דברי התוס' יהיה קצת ראייה דהוי השיעור כשתיית הרביעית בג' פעמים. ולדינא יש להחמיר ביוה"כ שהוא כשיעור ג' פעמים ולענין ברכה שהוא בשיעור שני פעמים דספק ברכות להקל".

(ד) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא סי' רע"א על ס"ק ס"ח) – לשונו מובא לקמן. 2. רק שתיה אחת ממש.

(א) נשמת אדם (כלל נ' אות ד') – "ולפ"ז מה שכתב המ"א בשם של"ה בסי' ק"ע ס"ק י"ג דשנים דרך ארץ היינו בכוס שהוא רביעית, צ"ע דאין יהיה דרך ארץ לפטור עצמו מברכה אחרונה כדאיתא בי"ד סי' שכ"ד, וצ"ל דמיירי בתוך הסעודה".

(ב) ע"א אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות י"ז, הע' י"ז) – "ובמשקין, אם שתה רביעית בבת אחת יברך ברכה אחרונה, אבל אם שתה רביעית בשתי פעמים או יותר, אפילו אם שהה זמן מועט בין שתייה לשתייה לא יברך ברכה אחרונה. [ולענין שיעור זמן שתיית רביעית, שיעורו בכדי שישתה את הרביעית בשתי פעמים, כמבואר בשו"ע בסימן ק"ע סעיף ח', שמידת דרך ארץ לשתות את הכוס בשתי פעמים, ע"ש, וכן כתב בשעה"צ בסימן ר"י ס"ק י"א, וראה עוד במג"א בסימן קע"ח ס"ק י"ג ובאליהו רבה שם ס"ק י"ב ע"ש. אך למעשה, כיון שאין ידוע כמה אפשר לשהות בין שתיה לשתיה, אין לברך ברכה אחרונה אלא א"כ שתה את הרביעית בבת אחת"]".

3. מראי מקומות.

(א) ילקוט יוסף (הע' י', עמ' ק"נ) – "וכתב עוד המגן אברהם שם בשם השל"ה, דמה שאמרו בפסחים שם, לא אמרו בכוסך קטן וייןך מתוק וכו', כוס קטן היינו בפחות מרביעית. ומשמע שבכוס שיש בו רביעית צריך להפסיק ולשתותו בשתי פעמים. וכבר עמדו על זה האחרונים שהרי על ידי כך יפסיד לברך ברכה אחרונה על השתייה. ובחיי אדם (כלל נ' סימן ד) כתב, שלכן צריך לומר דמיירי ששותהו בתוך הסעודה, דבלאו הכי מברך ברכת המזון, ואינו מברך ברכה אחרונה על השתייה. אלא דיי"א דלא משמע בסוגיא דאיירי דוקא בשותה בתוך הסעודה. וראה בשער הציון (סימן ר"י ס"ק י"א) שכתב, ונראה לי ... וכן כתב מעין זה בלחם משנה שם. ע"כ. ובספר חזון עובדיה חלק א (סימן יב) ציין לשו"ת חידושי הלכות להגאון מהר"ש אביגדור על ההגדה של פסח (סימן ד) שהביא דברי החזי אדם בנשמת אדם, והעיר שבגמרא מבואר שלא היה זה בתוך הסעודה. ע"ש. ומוכח מדבריו שסובר דלא כחידוש המשנה ברורה הנ"ל, שכל ששוהה באמצע שתייתו שוב אינו מצטרף אלא אם כן מיהר בשתיה ראשונה או אחרונה בכדי שלא ישהה בכך הכל יותר משיעור רביעית. ע"כ".

ג. השיעור ב' פעמים - האם הוא רק יין או גם שאר משקין.

1. ה"ה שאר משקין.

(א) סתימות השעה"צ (ס"ק י"א) – לשונו מובא לעיל.

(ב) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' י"א, מעיין הברכה פרק י"ב הע' ד' [לשונו מובא לקמן]) – "עיין מ"ב רי' א' שעה"צ י"א ... אך השה"צ מצייין לסימן קע ח', ושם מפורש שהשיעור של שתי פעמים הוא אמור ביחס ליין רגיל (כנראה חזק קצת). אך בענין יין מתוק, שיעור דרך ארץ הוא פעם אחת. ובמשקה חריף מאוד (יי"ש) השיעור בכמה פעמים (שעה"צ כ), ע"ע שש"כ ח"ב פרק נג הערה עב. לפי זה שיעור שתיית רביעית בסתם משקים צריך להיות פעם אחת, כמבואר בהערות הגר"צ ובר. ואפשר ליישב שתקנו השיעור שתיה כפי מנהג דרך ארץ לשתיית יין. וכן מבואר באשל אברהם מבוטשאטש סי' רי סעיף א שכתב לגבי שתיית מרק 'ונוטה הרבה ששותים רביעית בכדי שתיית רביעית יין'. הרי שקבע שיעור שתיית רביעית במרק כפי הרגילות לשתות יין".

2. תלו בכל שתיה, הדרך. [דהיינו, רק יין ב' פעמים].

(א) ששכ"ה (פרק נ"ג סוף הע' ע"ב) – "השעה"צ, בענין שיעור הזמן של שתיית רביעית, דמשערים כדרך שתיית בנ"א שאינו שותהו בב"א כי אם בשתי פעמים, ע"ש בשעה"צ שמציין לעיין סי' קע סע' ה, וע"ש במ"ב ס"ק כב דביין מתוק ובשאר משקין שאינם חזקים אין בהם משום דרך-ארץ ומותר לשתות בב"א אפ"ל יותר מרביעית. ולפ"ז המקדש על יין מתוק או במקדש (בשבת בבוקר) על חמר מדינה, משערינן שיעור שתית רביעית בפחות זמן מאשר ביין חזק. ומאיך י"ל דבשתיית יי"ש אזלינן לקולא, דאף

לכתחילה יכול לברך ברכה אחרונה על רביעית שישתה בכמה הפסקות, ע"ש בשעה"צ ס"ק כ, ועיין לעיל פל"ט הערה פב ולהלן פנ"ד הערה צו".

(ב) **קול דודי** (הל' ליל הסדר סי' ב' אות י"א) – "ויש לעיין במשך הזמן ההוא כי בודאי הוא כשיעור שאדם בינוני שוהה בשתית רביעית לפי דרך הרגיל ולא במהירות. והנה השער הציון של המ"ב בסימן ר"י אות י"א כתב מפני שהדרך ארץ הוא לשתות רביעית בב' פעמים כדאיתא בסימן ק"ע ס"ח ולכן שיעודו בשתית שתי פעמים וצ"ל דסבר שכדי רביעית הוא רביעית יין סתם דהא דין של שתי פעמים דרך ארץ ולא פעם אחת הוא דוקא ביין כזה אבל יין מתוק וה"ה שאר משקים דרך ארץ אפילו בפעם אחת כמ"א בסימן ק"ע".

(ג) **הגר"צ ובר שליט"א** (וזאת הברכה עמ' שע"ז) – "שיעור ברכה אחרונה לענין שתיה: עי' שה"צ ר"י סק"י ונראה שרק לענין יין מותר להפסיק באמצע ולא בשאר משקין. וגם ביין אין להפסיק רק מעט".

3. מראי מקומות – **ברכה אחרונה** (פרק ד' סעי' ט'), **שערי הברכה** (פרק י"ד הע' ק"ד).

ד. השיעור שתייה, יחד עם הפסקה אחת.

1. כחמש שניות (5 seconds).

(א) **הגר"א ונבנצל שליט"א** (ביצחק יקרא סי' רע"א על ס"ק ס"ח) – "יש לחשב את זמן שתית רביעית על פי שיעור הגר"ח נאה, שהוא פ"ו סמ"ק, יחד עם הפסקה אחת קלה. והטעם הוא הדרך ארץ לשתות בהפסקה אחת, כדברי השו"ע בסימן ק"ע סעיף ח'. ועי' משנ"ב סי' ר"י סק"א. מ"מ סה"כ משך הזמן הוא כחמש שניות".

2. כשבע שניות (7 seconds).

(א) **וזאת הברכה** (מעין הברכה פרק י"ב אות ז', הע' ד', עי' ליבון הברכה עמ' תפ"א אות ט"ו) – "בפרק זמן של 'כדי שתית קביעית' - הזמן שלוקח לאדם בינוני לשתות שיעור רביעית משקה - 7 שניות - מברך ברכה אחרונה. [לפי בדיקתנו, שיעור זמן של שתיית רביעית של 86 גרם משקה, נע בין שבע שניות לתשע או שתיים עשרה שניות. ולגבי יין רגיל - פרק הזמן שאדם שותה רביעית יין כהרגלו - שרגילים ליטול את הכוס מפיו פעם אחת ולשתות רביעית בשתי פעמים. ובמשקה חריף מאוד (יי"ש) - שתיית רביעית נעשית עם הורדת הכוס מפיו כמה פעמים, כפי הרגלו]".

3. חצי דקה.

(א) עי' **אג"מ** (לתורה והוראה ח"ט עמ' י"ב אות ב', שמעתתא דמשה סי' תע"ב ס"ק ד', סי' תרי"ב ס"ק ז') – "ואם הוא חולה במחלת הכליות ר"ל וכדומה וצריך לשתיה הרבה ביותר יש לסמוך אשיטת הרמב"ם דבעינן הפסק דכדי שתיית רביעית שהוא לא יותר מחצי דקה".

4. דקה.

(א) **דברי יציב** (או"ח סי' רס"א אות י"ג) – "ועכ"פ לענין ברכה אחרונה דשתיה יש להחמיר יותר בהפסיק איזה שיעור, אפי' **הפחות שבשיעורים הנ"ל מינוט** או מינוט וחצי, שלא לברך, וספק ברכות להקל גם בברכה"נ כמ"ש הרמ"א בסו"ס ר"י".

(ב) עי' **שלחן הלוי** (פרק ג' אות י"א) – "ולמעשה, השיעור של כדי שתיית רביעית הוא לדעת מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, **דקה אחת**. אבל השיעור הפחות ביותר לכולי עלמא **אינו פחות מחצי דקה** - שלשים שניות שלמות, שזהו משך הזמן הקצר ביותר אפשרי. אבל יותר מסתבר השיעור של דקה, שהרי כשאדם שותה מכוס בשתי פעמים, נכלל בזה שמרים את הכוס, שותה ממנו לאט ובישוב הדעת, כמו שאנשים שותים כשאינם ממהרים. ובודאי שאין הביאור בלשון 'לגימה גדולה' שהיא נעשית בחפזון, אלא הכוונה שמניח את הכוס וכשהוא מוכן ומעוניין בלגימה נוספת הוא שותה עוד פעם שניה, לא בחפזון, וזהו השיעור".

ה. ע"י קש (straw): שתה רביעית משקה בלי הפסקה ושהיה יותר מכדי שתיית רביעית.

1. **גר"ז** (ברכת הנהנין פרק ח' סעיף ו') – "שיעור צירוף שתיה יש אומרים שהוא בכדי שיעור שתיית רביעית ואם שתה כחצי רביעית בחפזון שלא כדרך שתיית רוב בני אדם ושהה מעט וחזר ושתה אם יש מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה כדי שתיית רביעית של שאר כל אדם [מצטרפין זה עם זה יותר מכן] אין מצטרפין זה עם זה (והוא הדין אם לא הפסיק בינתיים אלא ששהה בשתייתו כל כך)".

2. **בה"ל** (סי' תרי"ב סעי' י' ד"ה אם) – "אפילו לא הפסיק כלל אלא ששתה מעט מעט עד ששהה עי"ז יותר משתיית רביעית פטור".

3. **אור לציון** (ח"ב פרק י"ד הע' י"ז) – "ואף אם שותה רביעית ע"י קש ולא שוהה בשתיה, חשיב שותה בבת אחת, ולא דמי למש"כ הבן איש חי בפרשת מסעי אות ח' שהמוצץ רביעית לא יברך ברכה אחרונה, ששם אין במשך המציצה כדי שיעור שתיית רביעית".

4. **וזאת הברכה** (בירור הלכה סוף סי' י"א, מעיין הברכה פרק י"ב אות ט') – "לענין שתה רביעית משקה בלי הפסקה ושהה יותר מבדי שתיית רביעית: (כגון שמצוי בשותה משקה באמצעות קש ולא הפסיק בשתייתו), דעת המהר"ם שיק תשובה פה שהכל מצטרף יחד, כיון שלא הפסיק בשתייתו. אך בסי' רנה כתב המהר"ם שיק שאינו מצטרף. וכ"כ הביאור הלכה ס"ס תריב ד"ה אם יש לו. ולנוהגים לברך בכא"פ מברך שצריך לברך אע"פ שלא בכדרך שתיה (מהרש"ם או"ח ר"י א' ד"ה וע"ע במג"א). והגר"ז סב"ח כתב שאינו מצטרף".

ו. מראי מקומות – **שערי הברכה** (פרק י"ד סעי' נ"ד).

יג] יין שרף: שיעור לברכה אחרונה.

א. לא צריך רביעית.

1. **ט"ז** (סי' ר"י ס"ק א') – "והשותה פחות מרביעית. נ"ל דיין שרף שבמדינתנו אינו בכלל זה דבזה א"א לשתות רביעית הלוג שהוא ביצה ומחצה וא"כ אזלי' בתר שיעור השתיה לרוב בני אדם בזה וראיה לזה...".

2. מהרש"ם (ח"א סי' קע"ה) – "אבל העיד לפני ת"ח זקן שהיה בעצמו במעמד בפני הגה"ק אבד"ק ראפשיטץ זצ"ל שצוה לתלמידיו לקדש ביום על י"ש על צלוחית קטן כדרך שתייתו וא"צ שיעור כוס והגם שהיה לפניו יין על השלחן אמר שמכבדהו בי"ש כדי להורות הלכה לתלמידים. וכן הועד לפני בשם הגאון החסיד אבד"ק קאמינקא זצ"ל שנהג כן תמיד והיינו עפ"ד הט"ז סי' ק"צ ומשום שכך דרך שתייתו ושביעת גרונו. וע' בב"י א"ה סי' רע"א בשם ראב"ה שקבלה בידו דסגי בקידוש בקימעה שיעור גרונו וסביב לוגמו אלא שחלקו עליו. וכיון דשתיית י"ש נתפשט מאוד והוי חמר מדינה לשתות כמעט בפני כל סעודה צלוחית קטן וקשה לשתות יותר מפני חריפותו לכן שיעורו גם לענין קידוש בכך. וכן הועד לפני בשם הרה"ק מלובלין זצ"ל **וכדאי הם לסמוך עליהם בקידוש היום** ודוקא ביין ושכר בעי' שיעור כוס".

ב. צריך רביעית.

1. בית יעקב (סי' נ"ז) – "ט"ז ... ואני תמה ...".
2. מג"א (סי' ק"צ ס"ק ד') – "ויש רוצין לומר דעל יין שרף מברך בפחות מכזית דפורתא מייטבא דעתיה ול"נ דבעינן כשיעור דהא בודאי יש יינות חזקים ומאכלים טובים כגון מרקחת דפורתא מייטבא דעתיה ואפ"ה בעינן כשיעור דלא חלקו חכמים בשיעוריה".
3. בית יהודה (ח"א סוף סי' ז') – "וכן אנו נוהגין שלא לברך אפי' ביין שרוף עד שישתה רביעית שלם כשאר משקין ותו לא מידי. וכן כתב המגן אברהם סימן ק"ץ סעיף קטן ד'".
4. א"ר (סי' ק"צ ס"ק ה') – "סוף דבר על מקומי אני עומד שאין לברך באחרונה אלא ברביעית שלם, ואפילו ביין שרף בעינן רביעית דלא פלוג".
5. יד אהרן (הג' הטור) – "בעל ט"ז ... אבל הרב בעל מג"א ... וכ"כ הרב בעל בית יעקב".
6. עי' פמ"ג (סי' ק"צ מש"ז ס"ק ב', א"א ס"ק ד') – "ואף יין שרף דווקא ברביעית, וכן כתב מ"א אות ד', ועיין ט"ז [סימן] ר"י אות א', וספק ברכות להקל. ומי שאי אפשר לשתות רביעית יין שרף לא ישתה כי אם בתוך הסעודה".
7. באה"ט (סי' ר"י ס"ק ב') – "הט"ז ... אבל המ"א ... בית יעקב סימן נ"ז ודחה שם דברי הט"ז".
8. מחזיק ברכה (סי' ק"צ ס"ק ג').
9. שערי תשובה (סי' ק"צ ס"ק א') – "ועיין לקמן בט"ז סי' ר"י ובבה"ט שם הביא דברי המג"א כאן ושו"ת בית יעקב וכ"כ בא"ר דלא פליג וצריך שיעור רביעית שלם אפי' י"ש אין לברך ברכה אחרונה כשאין שותה רביעית עיין שם".
10. דרך החיים (דיני ברכת הנהנין סי' ר"ח סעי' כ"ו).
11. נהר שלום (סי' ק"צ ס"ק ג') – "והרט"ז בסי' ר"י סובר שטעון ברכה בפחות אמנם ראיותיו שם אינם מוכרחות לע"ד ומצאתי למהר"ר עייאש ז"ל בתשו' ח' של הא"ח חלק על הרט"ז בזה וכן ראיתי בס' שמש צדקה ח' א"ה סי' ב".
12. מאמר מרדכי (ס"ק ב') – "ט"ז ... ואחר המחילה דבריו תמוהים".
13. ערה"ש (סי' ק"צ סעי' ד', סי' ר"ב סעי' ז') – "מה שרצה הט"ז שם לחדש דביי"ש א"צ רביעית מפני שהוא חריף כבר השיגו המג"א בסי' זה סק"ד ע"ש ולא חלקו חכמים בשיעורים והשותה פחות מרביעית א"צ ברכה אחרונה".
14. מ"ב (סי' ק"צ ס"ק י"ד) – "הסכימו דאין חילוק בין שאר משקין ובין יין שרף אף על פי דביי"ש מייטבא דעתיה דאינשי בפחות מרביעית דלא חילקו חכמים בשיעורן **ודלא** כט"ז לקמן בסימן ר"י".
15. כה"ח (סי' ק"צ ס"ק י"ב).
16. שבט הלוי (מבית לוי ח"ז עמ' ע"ג אות י"ג) – "השותה משקה חריף, (י"ש קוניאק) וכדו' ג"כ אינו מברך ברכה אחרונה אלא בשתיית רביעית".
17. וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ב אות ט').
18. פסקי תשובות (סי' ר"י אות ב', עי' הע' י"ט).

ג. מראי מקומות – ברכה אחרונה (פרק ד' סעי' ח').

יד] ציורים.

א. קרח (ice), שלג (snow), וברד: **האם דינו כשתיה או כאוכל**.

1. כאוכל.

א) ערה"ש (סי' ר"ב סעי' ט') – "עוד נ"ל כמו דתנן ברפ"ג דטהרות הרוטב והגריסין והחלב בזמן שהן משקה טופח הרי אלו תחלה קרשו הרי אלו שניים כלומר **כיון שקרשו חשיבי כאוכלים** כמו כן לענין ברכה אחרונה דאם נקרו המים ואכלן בקרישותן צריך לברך ברכה אחרונה על כזית וכה"ג בשארי משקין דבזה לא שייך לחלק בין טומאה לשארי דברים וכן נ"ל דהאוכל שלג או ברד או כפור וגליד ונהנה מזה כגון שהוא צמא וכיוצא בזה צריך לברך ברכה אחרונה על כזית ואף על גב דלמקוה משלימין למ' סאה כמים כמו שמבואר בפ"ז דמקוואות מ"מ עתה באכילתו שם אכילה על זה ולא שם שתייה וק"ו הוא מרוטב דמשנה דטהרות שהבאנו [ועי' נדה י"ז. וצ"ע]".

ב) עי' שעה"צ (סי' קנ"ח ס"ק ט"ז) – "דבלא חזרו ונמוחו, גם ביין ומים לא חשיבי משקה, כן מוכח מהתוספות, וכן כתב בהדיא בר"ש פרק ג דטהרות, וכן כתב באליה רבה ובמחצית השקל, ובסודור הגאון מליסא הלכות נטילת ידים משמע שם דיין או מים אפילו כשהם קרושים חשיבי משקה, ואינו כן, ואפילו אם תימצא לומר דסבירא לה דיין קרוש חשיב משקה, דיפרש המשנה שם כפירוש הרמב"ם, על כל פנים במים איתא בתוספתא בהדיא דכשהם קרושים לא חשיבי משקה, וצריך עיון, ואולי חסר שם בדפוס תיבות, אפילו חזרו ונמוחו, הכתוב במגן אברהם".

ג) קהלות יעקב (מקור הברכה סי' ז') - לשונו מובא לקמן.

(ד) הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה קונה התשובות לסי' קע"ד, אמנם עי' פרק כ"א הע' כ' [וצ"ב]) – "קרטיב (מים קפואים עם טעם) כשאוכלים אותה בסעודה צריך לברך עלי שהכל אפי' אם ברך על יין בתחילת הסעודה צריך לברך שהכל, דלא נחשב כמשקה ליפטר ע"י ברכת היין – וכן לגבי שיעור ברכה אחרונה לא נחשב כמשקה".

(ה) תורת היולדת (פרק נ"ב סעי' ה') – "חמאה קרושה או רגל קרושה, כשהם קדושים היטב, דינם כמאכל".
(ו) ברכת ראובן שלמה (ח"ג סוף סי' ז').

2. כשתיה.

(א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות י"ח, הע' י"ח) – "אין מברכים ברכה אחרונה אחר אכילת אשל קפוי ופודינג, וכן אחר דייסא דלילה, אלא אם כן אכל מהם כזית בכדי שתיית רביעית, והיינו שיאכל כשלושים גרם בבת אחת. ועל גבינה מברך ברכה אחרונה אם אכל כזית בכדי אכילת פרס, והיינו שאכל כשלושים גרם בתוך ארבע עד שש דקות. [הנה לענין מאכלים קרושים, כתב בשו"ת קול אליהו סימן ז' שדנים על פי צורת האכילה, שבכל מקום שאינו לועס, חשובה האכילה דרך שתיה, ומשערים את זמן השהייה בכדי שתיית רביעית. ולכן כיון שיש למאכלים קרושים אלו שם אוכל, וכמו שנתבאר לעיל בפרק י"ב בבאורים לתשובה י"ב, ומאידיך אכילתם חשובה דרך שתיה, יש לשער לענין ברכה אחרונה את שיעור האכילה בשיעור כזית, ואת שיעור השהייה בכדי שתיית רביעית]".

3. מראי מקומות – שבת הלוי (שערי הברכה פרק י"ד הע' מ"ב, מבית לוי חי"ז עמ' ע"ג אות י"ג*), לשוניהם לקמן), וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ב אות י"ג, אות י"ד), ותן ברכה (עמ' ש"פ).

(א) מהר"י שטייף (סי' רפ"ו ד"ה ולענין) – "ולענין 'ברכה אחרונה' במרקחת שנעשה מאיזו י"ל דדינו כאוכל, וצירף אכילתו היא 'כזית בכדי אכילת פרס' וכיון שהאיזו נאכל לאט לאט אין בו כזית בכדי אכילת פרס אם כן אי אפשר לברך אחריו אלא שתלייה עוד בספיקו של מ"מ לענין קאווע וטעם שנסתפקו כיון ששוהין זמן הרבה בשתייתו אם מצטרף לשיעור לענין ברכה אחרונה ועיין בתשובות מהר"ם שיק ובכפ"ת".

(ב) בצל החכמה (ח"ג סי' קי"ד אות ו', ח"ו סי' ס"ד) – "שהרי גם בסי' קי"ד שכתבתי (שם אות ט') כי גלידה העשויה בעיקרה ממים דינה כמשקין, כתבתי ג"כ (שם אות ח') כי חלב ומי פירות כיון שנקרשו דינם כאוכלין כבמתני' טהרות (פ"ג מ"א) הרוטב הגריסין והחלב וכו' קרשו הרי אלו שניים, והיינו משום שנהפך דינם להיות אוכלין. וזה מה שכתבתי גם בסי' קט"ז שהזכיר מעכ"ת שליט"א ביתר אריכות וביאור. ורק במים כתבתי שגם אם נקרשו או שעשה מהם גלידה שנקרא אייזע'ס עדיין דינם לענין ברכה אחרונה כמשקין. והוא מוכרח מתוך דברי הר"ש ויד רמה".

(ג) הגר"ח ק"צ זצ"ל (נזר החיים עמ' ק"פ אות נ"ז) – "האם ארטיק דינו כמאכל או כמשקה. תשובה: כמדומני שחמי שליט"א [זצ"ל] פוסק דהוי כמשקה. ואנכי רציתי להביא ראיה מהחזו"א דהוי אוכל, אך אמרו לי שאין ההוכחה מוכרחת".

(ד) תשובות והנהגות (ח"ו סי' ס' אות ד') – "דלענ"ד נראה שאם נאכל בכף כאוכל, והיינו שמכניס מעט לפיו וכשגמר אוכל עוד מעט, (ואינו שותהו כמשקה שנשפך הרבה לפיו בפעם אחת), דינו כאוכל, מיהו אם רק מוצץ ממנו (כגון קרטיב), כיון שרק מוצץ ממנו ולא אוכלו דינו כמשקה".

(ה) וכן נוגע אם פוטר ע"י ברכת יין – עי' סי' קע"ד סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ב. לָבָן (yogurt), גלידה (ice cream): האם דינו כשתיה או כאוכל.

1. כאוכל.

(א) קהלות יעקב (מקור הברכה סי' ז') – "מה דין מין חלב קרוש, וכן מיני מרקחות רכים, וכן מים עם מי פירות קפואים הנקראים עסקימא וכיו"ב אשר נותנים לפיו דרך אכילה, והם נמוחים בפיו ונעשים משקים וכולעם דרך שתי', אי אזלינן כה"ג בתר התחלה ושיעורו בכזית כאוכלין, או בתר בסוף שהם משקין ... ואכן אע"פ שהדעת נוטה בפשוט בנדון מעכ"ת שדינו כאוכל, אינני מחליט דבר זה למעשה, כי לא הגעתי להוראה בעוה"ר, וכש"כ שלא עיינתי בזה היטב כ"א מקופיא".

(ב) מנחת יצחק (ח"ב סי' ק"י) – "ע"ד שאלתו בהא דמבואר בש"ע (או"ח סי' ר"י ס"א), דשיעור לברך ברכה אחרונה הוא כזית באוכלים וברביעית במשקים, מה יהי' הדין בשאקאלאדע או אייזקרים וסוויטס שהתחלתו אכילה וסופו שתי', שממחם בפיו קודם בליעה, ואפוא הגדר בין מאכל למשקה. הנה שפרי הביא כבודו, מהפ"ח בספרו מים חיים (סי' ז') שכתב, דהמוצץ פירות מברך עליו ברכת הפרי, ושיעורו לברכה אחרונה הוא בכזית, דאותו מציצה כאכילה דיינינן לי', וראיתו מדברי הרמב"ם (פ"ח מה' ברכות ה"ה) והכ"מ שם, והביאו הגרע"א בהגהותיו, אך הביא מהגאון הרב ארי' פומרנציק בספר עמק ברכה (דמ"ט) שהביא להוכיח מתוס' (ב"מ גבי אכילת פועל) דמוצץ הוי' שתי', הנה גם בספר תורת חיים (פעסט) שם (סי' ר"י ס"ק ג'), פלפל בזה, די"ל דפליגו בזה הפוסקים, ומשווי שיטתם, וסיים דלהלכה במוצץ פירות, לכ"ע יש לו דין אוכל, ואם לא שהה יותר מכדי אכילת פרס, לכ"ע חשוב לברך אחריו עיין שם. גם לענ"ד נראה כן ... ומה ששאל איפה הגדר בין המאכל והמשקה, לפי הנ"ל יהי' הגדר לעיסה, דמשקה הוי' כל ששותה בלא שום לעיסה או מציצה, וכל שצריך לעיסה או מציצה הוי' בכלל אוכל לברכה אחרונה, ושיעורו בכזית".

(ג) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תשרי פרק ה' הע' ט"ו, עי' ס"ק ה' ד"ה והנה, עי' נשמת אברהם סי' תרי"ב סוף אות ו', ותן ברכה פרק כ"א הע' כ', הע' כ"א) – "ולענין ברכה אחרונה הורה רבנו ששמנת, יוגורט ולבן [כשנאכלים בכף] גלידה ושלגונים וכדו', דינם כאוכלין, ולכן אינם נפטרים בברכת היין אף אם באים בתוך הסעודה".

(ד) אבן ישראל (זימון כהלכתו פרק ג' הע' ה') – "דמאכל גלידה שיעורו בכזית".

(ה) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא סי' ר"ח על מ"ב ס"ק כ"ב) – "לכאורה מכאן ראיה לגבי גלידה או 'לבן' וכדומה, שאינו ראוי כמות שהוא לשתיה, חשיב מאכל ולא משקה, ולא תליא במה שא"צ ללעוס בפועל".

עי' הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא סי' ר"ז על מ"ב ס"ק ד') – "בענין גלידה י"א שהוא כמוצץ, והיינו כשאוכלו כדרכו ולא במוצצו דאז הוי' כמשקה, ואפשר לסמוך על זה, אך ראוי יותר לחשוש להסוברים שהוא כמשקה ולברך בנ"ר על דבר אחר".

- (ו) שבת הלוי (מבית לוי ח"ד עמ' קמ"ב אות י"ז) – "מאכל קפוא כגלידה וכדו' אע"פ שנמס בפיו בעת האכילה נחשב כמאכל לגבי שיעור ברכה אחרונה".
- שבת הלוי (מבית לוי ח"ח עמ' מ"ט אות ב') – "גלידה נחשבת למאכל ולא למשקה, ואינו יכול לפוטרה בברכת בורא פרי הגפן. וכן שיעורו לגבי ברכה אחרונה כמאכל בכזית, ולא כמשקה ששיעורו ברביעית".
- שבת הלוי (מבית לוי חט"ו עמ' ע"א אות ט', ח"ז עמ' ע"ב אות ט') – "לָבָן כשהוא סמיך כפי שנעשה הוא מאכל, וכשמערבים אותו בכף עד שנעשה נוזל דינו כמשקה".
- שבת הלוי (מבית לוי גליון ט"ו עמ' ע"א אות י"א, גליון י"ז עמ' ע"ב אות י"א) – "גלידה כל זמן שקשה נחשבת כאוכל ואינו יכול לפוטרה בברכת בופה"ג. וכן השיעור לברכה אחרונה בכזית כמאכל ולא ברביעית כמשקה".
- (ז) חוט שני (ברכות ס"ק כ"ג אות ג', עמ' קצ"ג) – "ואם מכניס לפיו דבר קפוי וקודם שבלעו מוצצו עד שנמס, בזה מסתברא דכיון שהכניס לפיו כשהוא אוכלו דין אוכל עליה".
- חוט שני (ברכות ס"ק ל"ז ד"ה האוכל [עמ' רי"א], שבת ח"ב עמ' ש"א אות ה') – "האוכל לָבָן אם הוא קרוש ואינו נוזלי שיעורו בכזית לברכה אחרונה אם אוכלו בכדי אכילת פרס, ואם מערבו וטורפו עד שנעשה משקה דינו כמשקה אף אם אוכלו בכפית ושיעורו רביעית כדי שתית רביעית. וכן הדין בגלידה שכל זמן שלא נימוחה שיעורה בכזית ואם נימוחה ברביעית".
- (ח) ותן ברכה (עמ' שפ"א).

2. כשתיה.

- (א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות י"ח, ע"י פרק י"ב אות י"ב) – "ועל גלידה שאינה חלבית אינו מברך ברכה אחרונה אלא אם כן אכל ממנה רביעית בכדי שתיית רביעית, וכיון שאי אפשר דבר זה במציאות, אין לברך ברכה אחרונה על גלידה. ואם הגלידה חלבית, שיעורה בכזית בכדי שתיית רביעית. והאוכל גלידה הנתונה בתוך גביע העשוי ממוזנות, אף שאינו מברך ברכה ראשונה על הגביע, כיון שהוא טפל לגלידה, מכל מקום אם יש בגביע כזית ואכלו בתוך כדי אכילת פרס, מברך עליו בורא נפשות רבות".
- אור לציון (ח"ב פרק י"ד סוף הע' י"ח) – "ועל כל פנים המרסק פירות לגמרי במכונה לריסוק פירות (בלנדר) עד שנעשים כנוזלים, דינם כדיון משקה לענין שיעור ברכה אחרונה, ואינו מברך ברכה אחרונה, אלא אם כן שותה מהם רביעית בכדי שתיית רביעית".
- (ב) הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות ס"ז, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות ט"ו, וישמע משה ח"א עמ' פ"א) – "לָבָן וגלידה נקראים משקין, לענין שברכת היין פוטרן ולשיעור רביעית. וכן שאין מברך לאחריהם, אלא אם אכלם בתוך כדי שתיית רביעית, ולא מספיק כדי אכילת פרס".
- הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' מ"ג, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות ט"ו) – "מזון נוזלי קרוש שנותנו בפיו דרך אכילה ואינו לועס, והוא נימוח בפיו ובולעו דרך שתיה כגון גלידה, מוצרי חלב קרושים (כיוגורט, שמנת וכדומה), דינו כמשקה לשיעור רביעית".
- הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות דף מא.; עמ' תנ"ג) – "ש: גלידה האם נפטר בברכת היין, כדיון כל משקין. ת: תלוי איך אוכלה. אם לועס יש לזה דין אוכל ולא נפטר, אך אם ממיס אותה בפיו, ה"ה משקה ונפטר בברכת היין ... **כשמוצץ סוכריה יש לזה דין משקה**, בזמן שירד לגרון או למעיים זה כבר נוזלים. משא"כ כשלוועס שוקולד. **והכלל בזה הוא: כל שאכילתו דרך לעיסה** דינו כמאכל ואינו נפטר בברכת היין, וכל שהוא מציצה דינו כמשקה. ש: יין פוטר את זה. ת: כן. ש: מה דין לָבָן, מאכל או משקה. ת: לָבָן הוא בודאי משקה, שהרי הוא נשפך כמים".
- ע"י הגריש"א זצ"ל (משכן משה עמ' קי"ח, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות ט"ו) – "ומשמ מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] אמר דכל שמשתמשים בלשון (או שצריכים להשתמש בלשון) להכנסת הדבר לבית הבליעה ה"ז אוכל ודין צירופו כאוכלין, ובלא"ה ה"ז משקה ודין צירופו כמשקין".
- (ג) ביע אומר (ח"ה סוף סי' י"ח, ע"י מילואים) – "והוא הדין לאוכל גלידה קרה ע"י כפית, שדינו כשותה משקים, (הואיל ואינו לועס את הגלידה כדרך אוכלים). ומכיון שעל כרחו הוא שוהה יותר מכדי שתיית רביעית אינו מברך ברכה אחרונה".
3. מראי מקומות – באר משה (ח"א סי' י"א אות ב'), בצל החכמה (ח"ג סי' קי"ד אות ו', ח"ו סי' ס"ד, לשונו מובא לעיל), קנין תורה בהלכה (ח"ב סי' ק"ח אות א' ס"ק ב', "בצל החכמה ... וזה נראה כסתירה"), וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ב אות י').
- (א) פסקי בושם (פרק י' סעי' י"א, היכל הוראה ח"ב סי' כ"ה) – "מה שנשאלתי אודות המאכל הנקרא 'אשד-גילה' (יוגורט) שהוא נעשה מחלב ועכשיו הוא קפוא אם מיקרי שתיה או אכילה, והנפק"מ בזה לענין ברכה אחרונה דהיינו אם שיעורו ברביעית כמשקה או בכזית כמאכל ... והוריתי לו דחשיב כמשקה ולא כמאכל ושמעתי בזה כלל שהוא הוראה למעשה מאאמו"ר זצ"ל דכל מאכל שאי אפשר לבלוע אותו בפעם אחת בלי לעיסה [אפילו לעיסה אחת] או מציצה נחשב למאכל, ומה שאפשר לבלוע בפעם אחת בלי לעיסה נחשב כמשקה, ועל כן מוצרי חלב כמו אשד-גילה, חלב או מיצים וכו' שנאכלים בלי לעיסה אעפ"י שהם קרושים או קפואים קצת נחשבים כמשקה, אבל דייסה, גבינה וכדו' שנאכלים רק בלעיסה או מציצה נחשבים כמאכל, וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק ...".
- (1) "והוריתי לו דחשיב כמשקה ולא כמאכל", צ"ב. שלפי גדרו, לכאורה נחשב כמאכל ולא כמשקה.
- (ב) תורת היולדת (פרק נ"ב סעי' ג') – "מאכל שהומס, כגון פירות וירקות שרוסקו והפכו לנוזלים, צריך עיון אם דינם כמאכל או כמשקה. וכן גלידה, צ"ע מה דינה, ויש להחמיר ולדונם כחומרת מאכל ומשקה".
- תורת היולדת (פרק נ"ב סעי' ה') – "ויגורט ולָבָן מסתבר שדינם כמשקה. ומ"מ ראוי לנערם היטב ואז ודאי יחשבו כמשקה".
- (ג) וכן נוגע אם פוטר ע"י ברכת יין - ע"י סי' קע"ד סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.
- (ד) לכאורה רוב פוסקים סבר שדינו כאוכל, בין קרה ובין גלידה או לבן. ואפילו אם הוא כשתיה, יש לצרף השיטות ששתייה מספיק בכזית בכדי אכילת פרס.

ג. **ביצה חיה**: האם דינה כשתיה או כאוכל.

1. מראי מקומות – **צפנת פענח** (וורשא, סי' קע"ט, "ובאמת זה תליא בפלוגתא ..."), **שבט הלוי** (ח"ז סי' כ"א אות א', מבית לוי חט"ו עמ' ע"א אות ט', ח"ז עמ' ע"ב אות ט'), **תורת היולדת** (פרק נ"ב סעי' ד').
- (א) וכן נוגע אם פוטר ע"י ברכת יין – עי' סי' קע"ד סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.
- (ב) לענין בריה – עי' לקמן.

טו] ברכה אחרונה על משקה חם.

א. ג' טעמים לברך על משקה חם.

1. דלענין ברכה אחרונה, מצרף גם ביותר מכדי אכילת פרס – פנים מאירות, ועוד.
2. שמצרף בכדי אכילת פרס, כמו כל זמן אכילה – גר"א, גר"ז, ועוד.
3. דבר חם שהדרך שתיה הוא לאט לאט, אינו צריך שיעור רביעית [כמו יין שרף] – שו"מ, מנ"ח, ועוד.

ב. מברך על משקה חם, אם שותה עד כדי אכילת פרס.

1. **גר"ז** (ברכת הנהנין פרק ח' סעיף ו') – לשונו מובא לעיל.
2. **ערוך לנר** (כריתות דף יג. ד"ה ספק) – "נלענ"ד שאם שותה הקאווע רביעית בכדי א"פ יברך עליו ברכה אחרונה ואולם ביותר מכדי א"פ יש ספק ברכה שהרי הרבה שותים אותו בכדי שיעור זה ואיך נסמוך לומר דזמן הנאת שתייתו היא ביותר מכדי שיעור א"פ ובוה ודאי יש לחוש לדעת הסוברים דלא יברך אבל אם שותה רביעית בכדי א"פ יברך".
3. **דברי ישראל** (ח"ג סימן קנ"ט אות א' ס"ק ב') – "בענין בורא נפשות אחר שתיית טה"ע וקאפ"ע, הרב התניא בסדר ברכות הנהנין שלו פרק ח' סי' ו' כ' שאם שותה רביעית בכדי אכילת פרס, ז"א במשך שאוכל שלש ביצים יברך בורא נפשות כהראב"ד ואין צריך להמתין שיצטנן וישתה רביעית ביחד, וכן פסק הכנה"ג ותשו' זרע אברהם חאו"ח סי' ב' וה' ומהר"ם גלאנטי ומהר"י אשקאפה הובאו בבאה"ט סי' ר"ד ס"ק י"ב, וכן נהג הגר"א זצ"ל הביאו בס' מנחת בכורים ובס' מ"ב סי' ר"ו, וכן דברי מהרי"ע"ן וכן דעת הגה"ק מצאנז זצ"ל וכן דעת הגאון מהר"י מליסא בספרו מעשה נסים על הגדה של פסח דשיעור צירוף שתיה בכדי אכילת פרס כמו אכילה, וכן דעת הגאון בעל מנחת חינוך (שרמז עליו מע"כ), וכן נהג הגאון בעל שואל ומשיב, וראה בשו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' פ"ה שכתב ג"כ שהוא נוהג עצמו לברך דמסתמא אינו נמשך השתיה ח' מינוטין וכבר כתב החת"ס ח"ו סי' ט"ז דשיעור אכילת פרס הוא ח' דקים ע"ש, וראה בשו"ת חתן סופר חאו"ח סי' ד' שהגאון בעל פני יצחק אבד"ק קו"ד ז"ל, זכה לקבל פני קדוש מרן הח"ס זצ"ל בהיכלו וכיבדו אותו בקאפע חם כנהוג, ומחמת שהיה חם הרבה ולא יכול לשתותו במהרה בלי הפסק מנע עצמו מלשתות עד שיתקרר כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה כמבואר באחרונים וקדוש ד' רבן של ישראל החת"ס זצ"ל בראותו שמונע מלשתות עד שיתקרר אמר שאין לחוש לזה ושמברכין ברכה אחרונה על הקאהוי יעו"ש".

(א) **דעת סופר** (ח"א או"ח סי' כ"ה) – "מו"ה ישראל וועלץ ... הגם שיש לפקפק קצת כי חתם סופר בתשובה הנ"ל כתב כי כדי אכילת פרס הוא לכל היותר ט' מינוטין ולכל הפחות ב' מינוטין ... אבל אם נאמר שהשיעור לחומרא רק שתי מינוטין אזי במשקה חם אם שותהו רק מעט מעט קרוב לודאי ששוהה יותר מב' מינוטין וא"כ עדיין לא יצאנו מדי ספק ברכה אחרונה, אבל יש לצדד כיון שבלא"ה יש פוסקים שכתבו כיון דדרך שתית קאווע בכך לשתות מעט מעט מצטרף אפילו ביותר מכא"פ עיין שו"ת בסמ"ק ר"ד ובמהר"ם שיק או"ח פ"ה, ורוב פוסקים ס"ל דכא"פ הוא מח' עד ט' מינוטין ע"כ אין להחמיר ועוד י"ל דטעמא דק"ז ז"ל כמש"כ בשו"ת דבמדינתנו אין שותין בחמימות ביותר לכן בסוף השתיה שהוא כבר מצונן יכול לשתות רביעית בלא הפסק בכדי [שיעור] שתית רביעית והראשון נראה יותר דא"כ נתת דבריך לשיעורין שתלי' בחמימות, ובבית אבא בעל שבט סופר זצ"ל היו נוהגין ליקח חתיכת צוקר לתוך הפה והיה שם כן כל זמן השתיה ונהנין ממנה כמש"כ במהר"ם שיק עי"ש".

4. **חזו"א** (ארחות רבנו ח"א עמ' צ' אות צ"ז, עי' ברכות כהלכתן עמ' קמ"ח אות ל"ז) – "מו"ר (שליט"א) זצוק"ל אמר לי שמרן החזו"א זצוק"ל אמר לו שמעיקר הדין גם בשתיית תה או שאר משקין יש לברך ברכה אחרונה אף אם הפסיק ואין שיעור כדי אכילת פרס בהפסקה והוסיף לו מרן שמעיקר הדין ארבע דקות הוא כדי אכילת פרס".
 5. **גרי"ז** (בדרך עץ החיים עמ' שצ"ט, הו"ד ברבבות אפרים ח"ה סי' קס"ו) – לשונו מובא לקמן.
- ברכת הבית** (שער ט"ז סעי' י"ד, ס"ק י"ד) – "השותה משקה חם מאוד ושוהה הרבה בשתייתו יש בזה פלוגתת הפוסקים אם יברך ברכה אחרונה. והנכון הוא שיניח מעט להצטנן בכדי שישתה לבסוף רביעית בלא הפסק. ש"ת בס' ר"ד ס"ק י"ב. ואם שתה עכ"פ רביעית בכדי אכילת פרס וגם שתה כדרך כל אדם צריך לברך אחריו. כן נ"ל. ואם לוקח הציקער לתוך פיו ושותה עליו המשקה הכל מצטרף. מהר"ם שיק סימן פ"ה [יש ס"ס שמא שיעור משקה בכדי א"פ. ושמא כדעת הפוסקים דכל ששותה כדרך ב"א מצטרף לרביעית]".

6. **אבן האזל** (בדרך עץ החיים [חיייו של מרן הגרא"ז מלצר זצוק"ל] עמ' שצ"ט, הו"ד ברבבות אפרים ח"ה סי' קס"ו) – "כאשר שתה רבנו כוס קפה חם הוא נהג שלא לברך ברכה אחרונה כפי שהכריע המשנה ברורה שכאשר שותים משקה שהינו חם מאד או קר מאד, הואיל ושותים לאט ובהפסקות אין השתיה הזו מצטרפת כדי שתיית רביעית, וזאת שלא כדעת הסוברים שהואיל וכך היא דרך השתיה יש לברך ברכה אחרונה. רבי שלמה זלמן **אוירבך** שנכנס לרבנו כדי לשמוע שיעורים בביתו עוד מימי היותו תלמיד צעיר בישיבת 'עץ חיים' ואף לאחר נשואיו התשתתף באחד 'הוועדים' שקיים רבנו בביתו, ראה באחד מבקוריו אצל ראש הישיבה שהוא מברך ברכה אחרונה לאחר ששתה כוס קפה, רש"ז ידע שרבנו אינו נוהג לברך ברכה אחרונה במקרה זה ולכן שאל מיד לפשר הדבר. לשאלתו השיב לו לפני ימים ספורים נכנס לביתו רבי יצחק זאב סולוביצ'יק הרב מבריסק שהגיע לאחרונה לארץ לאחר ששתה כוס תה בירך ברכה אחרונה לתמיהתי על כך שהינו נוהג בנגוד להכרעת ה'משנה ברורה' בענין השיב **רבי יצחק זאב סולוביצ'יק** ואמר אני אינני יודע, אבא נהג כך, אם כך הדבר שמרן אדמו"ר נהג כך אף אני אנהג כך אמר בו במקום רבינו לגרי"ז. החל מאותו יום, כך אמר, התחלתי גם אני לנהוג כך ולברך ברכה אחרונה לאחר שתיית כוס קפה חם. מפיו של רבנו שינתי אף אני

- ממנהגי שנהגתי עד אותו יום כפי הכרעת המ"ב והתחלתי לברך ברכה אחרונה לאחר שתיית כוס קפה או תה שכן אם רבנו בעל אבן האזל יכול היה בגיל כה מבוגר לשנות ממנהגו שנהג כל ימיו, החלטתי שאף עלי לעשות כן".
7. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' צ' סוף אות צ"ז) – "וכן ראיתי את מו"ר שותה כוס תה חם מאד בלגמות מרובות וברך ברכה אחרונה. פעם כבדני מו"ר בכוס תה ושתיתי בהפסקים ולא ברכתי ברכה אחרונה ואמר לי מו"ר אפשר לברך ברכה אחרונה שמעיקר הדין כפוסקים ששתית רביעית בתוך 4 רגעים מצטרף".
8. אז נדברו (הע' על וזאת הברכה, עמ' ש"נ אות ד') – "ולי נראה כשאין רותח ממש מספיק שתי דקות רביעית בצמצום".
9. בית אבי (ח"ה סי' ל"ו) – "הר' הגר"ז ז"ל הכריע כדעיה שניה, ממילא תלוי בשיעור זמן אכילת פרס כמה מינוטין ולדעת החת"ס ששיעורו 9 מינוט לחומרא לגבי יוהכ"פ, א"כ יש לומר כיון דברכה אחרונה היא מן התורה יש להחמיר ולברך בשיעור 9 מינוט".
10. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' מ"ב ד"ה על, דברי חכמים או"ח אות קס"ז, אבני ישפה ח"א סי' מ"א ענף ב' ד"ה אמנם) [לשונו מובא לקמן], אשרי האיש ח"א פרק ל"ז אות י"ב) – "ולמעשה דעת רבינו, שברכה אחרונה על שתיה חמה שלא שותים בתוך זמן של 'כדי שתיית רביעית', כן הוא נכון לדינא לברך. וכמו שראיתי שנוהג רבינו. ואם שתה רביעית בכדי אכילת פרס, עד פחות מתשע דקות, יש לו על מי לסמוך".
- עי' הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ג טור ג') – "סיפר לי הגאון בעל המשנה הלכות שליט"א [זצ"ל] שבאחד מביקוריו אצל מרן שליט"א [זצ"ל] כיבדו אותו בכוס תה חם וכשסיים לשתות שאל אותו מרן שליט"א [זצ"ל] האם הוא מברך ברכה אחרונה על משקה חם והשיב שאצלנו נוהגים לברך ואמר לו מרן שליט"א [זצ"ל] שגם אצלנו נוהגים לברך. אולם יש להוסיף שהרבה פעמים אמר מרן שליט"א [זצ"ל] דראוי לחוש לשיטת המשנה ברורה ולכן ראוי להניח שיעור רביעית שיצטנן מעט כדי שיוכל לשתות רביעית בלא הפסק".
11. הגרי"ט ווייס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ג טור ג') – "דמעיקר הדין אפשר לברך ברכה אחרונה כששותה משקה חם תוך כדי אכילת פרס, אולם יש שתי עצות לצאת יד"ח לכו"ע או להניח שיעור רביעית שנצטנן מעט כדי שיוכל לשתות רביעית בלא הפסק או כמו שכתב המהר"מ שיק לקחת חתיכת סוכר לתוך הפה ויהיה שם כל זמן השתיה".
12. אבני ישפה (ח"א סי' מ"א ענף ב' ד"ה אמנם) – "בעיקר הדין שמברכים ברכה אחרונה על שתיה חמה שלא שותים בתוך זמן של כדי שתיית רביעית, כן הוא נכון לדינא לברך, וכמו שראיתי הלכה למעשה אצל מו"ר גאון אחד שליט"א [זצ"ל] ומו"ר הגר"ש הלוי ואזנר שליט"א. רק יראה לשתות תוך השעור הקטן של כדי אכילת פרס, ואכמ"ל. אבל אין בני עדות המזרח נוהגים לברך ברכה אחרונה בשתיה חמה".

ג. מברך על משקה חם, אפילו יותר מכדי אכילת פרס [שכן דרך שתייתו].

1. פנים מאירות (ח"ב סי' כ"ז) – "לברר דין אם ישב לאכול כזית או לשתות רביעית אך בתוך אכילה או שתייה הפסיק יותר מכדי אכילת פרס אך לא הסיח דעתו אי חייב לברך ברכה אחרונה או לא ושמעתי מחכמי טורקיי"א כששותים קאווע רותח מאוד ואי אפשר להם לשתות רביעית אלא בהפסקה יותר מכדי אכילת פרס אינם מברכים ברכה אחרונה ... כיון שלא הסיח דעתו אף ששהא בכדי אכילת פרס מ"מ כיון שנהנה בתוך מעיו בכזית או ברביעית חייב לברך ברכה אחרונה".
2. שואל ומשיב (דעת תורה סי' ר"ד על סעי' ז') - לשונו מובא לקמן.
3. מנחת חינוך (מצוה ש"ג ס"ק ה' ד"ה ובזה) – "נלע"ד מה שנסתפק המ"ל פ"ג מהלכות ברכות לענין שתיית הקאווי דדרך לשתות מעט מעט ויש מתחלת השתייה עד סוף השתייה רביעית או יותר דדעת קצת גדולים כיון דדרך שתייתו בכך מצטרף אף יותר מרביעית או כא"פ והוא ז"ל דחה דבריהם ממ"ש הר"מ ספ"ח מהאה"ט אשה שהיא מניקה את בנה והיא ראשון לטומאה בנה טהור כו' שאפ"י ינק רביעית אפשר שיש מתחלה עד סוף יותר מכא"פ והרי גבי ילד דרך להניק בכך ומ"מ לא מצטרף הרי דל"א דרך שתייתו בכך ע"ש. ודברי הר"מ הם בש"ס דכריתות ולפמ"ש נראה דהדין עם הגדולים כיון דכל מין מאכל ומשקה באותו מין משערין שיעורי אכילה ושתיה דיליה א"כ בקאווי שהיא חמה ורביעית שוהין ב"א יותר מכא"פ היינו דהשהייה היא יותר מאכילת ג' ביצים אבל קאווי עצמה אם שותה רביעית דהיינו ביצה ומחצה שוהה זמן אכילת ג' ביצים א"כ שתיית קאווי הפרס כגון ד' ביצים קאווי השהי' בכפל ויותר ולמ"ד פרס ג' ביצים א"כ שוהה כמו אכילת ששה ביצים ד"מ אם כן דרך שתיית קאווי הפרס שלו יותר א"כ אם שותה רביעית כדרכו הוי תוך אכילת פרס מקאווי כי בכ"א משערין באותו מין וכדרך שתייתו א"י לשתות בזמן כזה רק רביעית דהיא ביצה ומחצה אבל לא פרס א"כ אם שותה קאווי רביעית אף דהיא שוהה הרבה מ"מ הוא תוך א"פ לקאווי כי המיני אכילה אינם שוים כמו שעורים אכ"פ ביותר מחטים כמ"ש לעיל. א"כ אין ראייה כלל מהנקת התינוק לפי מ"ש לעיל דמשערין באדם בינוני א"כ אדם בינוני בודאי בכדי הנקת התינוק כזית או רביעית יכול גדול לשתות יותר מפרס א"כ גבי קטן אינו מצרף כי אנחנו משערין באדם בינוני אבל גבי קאווי דאדם בינוני שוהה הרבה בהפרס מחמת חומו וא"כ ממילא שוהה הרביעית בתוך א"פ לבינוני באותו המין עצמו כגון קאווי ע' היטב ותבין. וראיתי בס' תוס' יה"כ שמפלפל ג"כ בדין זה דקאווי ומביא ג"כ ראית המ"ל מכריתות וכבר כתבתי דאין ראי' כלל. וגם מביא ראייה מפסחים ...".
4. דעת תורה (סי' ר"ד על סעי' ז') – "בדין שתיית קאווע חם וכדומה עי' באה"ט ושע"ת כאן מ"ש בזה מכמה אחרונים, ועתשו' פנים מאירות ח"ב סי' כ"ז דמסיק דיש לברך אחריו, וכ"ה בשו"ת מוצל מאש סי' ט"ז, וכן נהגו הגאונים בעל שו"מ ובעל מנ"ח".
5. שבט הלוי (ח"י סי' מ"ב אות י"ג, אבני ישפה ח"א סי' מ"א ענף ב' ד"ה אמנם) [לשונו מובא לקמן] – "הפוסקים אחרונים דנו כאן בענין ברכה אחרונה על כוס חמין ושוהין טפי משיעור רביעית [או שיעור אכילת פרס] מחמת רוב חומה, וידוע דפליגי בזה גדולי הדורות עיין באה"ט כאן, ורבותינו נהגו לברך אחריו וכמ"ש"כ בתשובת פנים מאירות ח"ב סי' כ"ז, ובדע"ת מגאון מהרש"ם כאן כ' דכן נהגו הגאונים בעל שו"מ ובעל מנחת חינוך, ומסיים שם והוא (כנראה המנ"ח) הוסיף שלדעתו אם שותהו פושרין שזה שלא כדרך שתייתו אין לברך בנ"ר. ודבר זה חידוש בעיני דשתית קפה חם כשיהי' פושרין יקרא שלא כדרך שתי', וכמדומני שהעולם לא נוהגים כן, ומהא דחולין פ"ד ע"ב דא"ר יוחנן כסא דחרשין ולא כסא דפושרין וכ' רש"י דמוטב כוס של מכשפים ולא כוס פושרים דמזיק לגוף, אין ראי' כלל דהתם קאמר דאם הי' רותח פעם א' לית לן בה, וכן אם נותן לתוכו ציבי (כמו תה או קפה) ג"כ לית לן

בה, וגם לא שמענו שיקפידו ע"ז בזה"ז, סו"ד חידוש המנ"ח לענ"ד חי גדול, ושוב הראו לי מש"כ בשע"ת ס"ק ה' בשם הפר"ח וכו' וזה כדברינו".

שבט הלוי (שערי הברכה פרק י"ד הע' מ"ב) – "שמנהג רוב גדולי עולם היה לברך בנ"ר על שתיית קפה ותה אף אם שתו אותם בהרבה זמן ... שלדעת האומרים שאפשר לברך ברכה אחרונה על משקה חם אף כששותהו ביותר מכדי אכילת פרס משום שכך דרך שתייתו, הוא הדין לפי"ז במאכל או במשקה שהם קפואים או שהם קרים ביותר שאי אפשר לשתותם ולאוכלם אלא באיטיות, שאעפ"כ אפשר לברך ברכה אחרונה אף שהם נאכלים ביותר מהזמן הנ"ל, והוסיף שאף שאפשר לחלק מסברא בין משקה חם שאי אפשר לשתותו במהירות והוא גם סכנה לבין מאכל קר שיש אפשרות לאוכלו במהירות, מ"מ כיון שקשה לאוכלו במהירות מסתבר שזה דומה לנידון הנ"ל, ולפי זה אמר לי **שלכן המנהג לברך ברכה אחרונה על קרחון קפוא** אף שאי אפשר לאכלו בתוך כדי אכילת פרס מחמת שכך דרך אכילתו".

אמנם עי' שבט הלוי (מבית לוי חי"ז עמ' ע"ג אות י"ג*) – "השונה משקה רותח, תה קפה וכדו', אף ששוהה בשתיה **עד** כדי אכילת פרס, מברך ברכה אחרונה בורא נפשות רבות. וכן האוכל מאכל קפוא כגלידה מצטרף לשיעור אף אם אכלו מעט מעט".

6. עי' חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ג טור ג') – "דנהגים לברך ברכה אחרונה על משקה חם כיון דדרך שתייתו היא לאט לאט **אולם בתנאי** שלא יפסיק בדיבור וכדו' באמצע השתיה".

7. עי' משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ג טור ג') – "דנהגים לברך ברכה אחרונה על משקה חם כיון דדרך שתייתו היא לאט לאט **אולם בתנאי** שלא יפסיק בדיבור וכדו' באמצע השתיה".

ד. אינו מברך.

1. משנה למלך (ברכות פרק ג' הל' י"ב) – "שמעתי באומרים לי שעל שתיית הקאו"י מברכין לאחריו ואף על פי שיש מתחלת השתיה עד סוף השתיה יותר מכדי שתיית רביעית או יותר מכדי אכילת פרס למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה שאני הכא משום דדרך שתייתו בכך ומצטרף אף שיש יותר מכשיעור מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה. ולי נראה דחילוק זה ליתיה וראיה ממ"ש רבינו ז"ל בספ"ח מהלכות שאר אבות הטומאה וז"ל אשה שהיא ראשון לטומאה ומניקה את בנה הרי הבן טהור ולא גזרו עליו טומאה שאפילו תאמר שינק רביעית אפשר שיש מתחלה ועד סוף יותר מכדי אכילת פרס שהרי אינו יונק בבת אחת והרי גבי יניקה שדרך שתייתו בכך ואפ"ה אמרו שאם יש מתחלה ועד סוף יותר מכדי אכילת פרס אינו מצטרף וזה פשוט".

2. פר"ח (מים חיים סי' א').

3. תוס' יום הכיפורים (יומא דף פ: ד"ה אמנם) – "וכיון דהדבר תלוי בפלוגתא דרבוואתא נקטינן דלא יברך: אחר ימים שעלה בידי הוראה זו הגיע לידי ס' שיורי כה"ג ... ואחר המחילה אומר דמה שטען ...".

4. מחה"ש (ס"ק א') – "משנה למלך ... צריך ליוזר בזה".

5. עי' באה"ט (סי' ר"ד ס"ק י"ב) – "עיין בשכנה"ג שכתב משם הרב מהר"י אבולעפי"א שאין לברך ברכה אחרונה על שתיית הקאו"י שמחמת חומה רגילים לשתותה לאט לאט ושוהין מתחלת השתיה עד סופה טפי מרביעית וכן הסכים מהר"י רוזאני"ס בס' משנה למלך בפ"ג מהלכות ברכות ומהר"ם בן חביב ז"ל בחידושו בפ' יוה"כ דף י"ב ע"ב ומהר"א הלוי בתשובת גינת ורדים ח"א"ח כלל א' סי' ט"ז ופר"ח בס' מים חיים סי' א' אבל מהר"י אשקאפה ובעל כנסת הגדולה ומהר"א יצחקי ז"ל בתשובתו זרע אברהם ח"א"ח סי' ב' וסי' ה' ומהר"ם גלאנטי הסכימו לברך עיין בהלק"ט ח"א סי' ט' ובס' בני חייא. ועתה בזמנינו רובם ככולם אין מברכים לבסוף וראיתי אנשי מעשה שמניחין אותו שיצטנן ואח"כ שותין אותה ומברכין. יד אהרן".

6. ברכי יוסף (סימן רד ס"ק ה', ס"ק ו') – "בברכה אחרונה על שתיית הקאב"י פליגי בה רבנן בתראי. וכבר זכר עשה לדבריהם דרבנן בספר יד אהרן. אלא שנתחלף לו דהרב גנת ורדים מן הסוברים לברך ומורינו הרב זרע אברהם מן הסוברים שלא לברך, והוא נר"ו כתב איפכא. והרב פנים מאירות בתשובה ח"ב סי' ז"ך דעתו לברך. וכ"כ בשו"ת שמש צדקה (או"ח סי' ב). ובכל גלילות טורקי"א וארץ מצרים וארץ הצבי נקבעה הלכה שלא לברך. וכן הסכים הרב מכתם לדוד נר"ו בתשובה א"ח סי' כ"ב. ועיין בשו"ת בית יהודה סי' ז'. כתב הרב יד אהרן ראיתי לאנשי מעשה שמניחין את הקאב"י שתצטנן ואח"כ שותין אותה ומברכין. וראיתי בגליון כתוב מיד הקדוש מופת דורנו הרב בתי כהונה וז"ל, אין דרך שתייתו בכך, ולא עבדי ליה לכה"ג, ואין זה דרך הנאתו ותיקונו, ואנשים הללו בטלה דעתם אצל כל אדם ...".

מורה באצבע (סי' ג' אות צ"ו) – "ולא יברך ברכה אחרונה על הקאפ"י כי רבו גדולי אחרונים דסברי שלא לברך וכן פשט המנהג בארץ הצבי ובגלילות טורקי"א ובארץ מצרים בשגם הרב גנת ורדים מארי דאתרא סבר לברך. ואם בעירו פשט המנהג לברך האיש הירא לא יברך אך יהיה צנוע שלא לבא למחלקת".

7. ח"א (כלל נ' סעי' ט"ו, נשמ"א ס"ק ה') – "שתה משקין חמין כמו טה וקאווע [תה וקפה] אף על פי שכך דרך שתייתך, נראה לי דאין צריך לברך אחריו".

8. קיצור שו"ע (סי' נ"א סעי' ו') – "שתה משקה חמה במעט מעט (כמו תה או קפה) כיון שאינו שותה בפעם אחת כשיעור אף על פי שדרך שתייתו בכך, מכל מקום אין מצטרפין ואינו מברך ברכה אחרונה".

9. מ"ב (ס"ק א') – "והנה לענין שתיית טה"ע וקאפ"ע שהדרך לשתותו כשהוא חם וקשה לשתותו בלא הפסק כדרך שאר משקין כ"א מעט מעט יש מחלוקת רבה בין הפוסקים אם צריך לברך ברכה אחרונה לדעה ראשונה הנ"ל ובמחצית השקל ובח"א מצדדים שלא לברך וכ"כ בדה"ח וכן הוא מנהג העולם. ואנשי מעשה נוהגין שלבסוף שתייתך מניחין כדי שיעור רביעית שיצטנן מעט כדי שיוכל לשתות רביעית בלא הפסק ולברך ברכה אחרונה וטוב לעשות כן כדי לצאת אליבא דכו"ע ובפרט לדעת הגר"א הנ"ל דפסק כדעה שניה דהשיעור הוא כדי אכילת פרס לענין צירוף גם בשתיה בודאי נכון לעשות כן".

10. ערה"ש (סי' ר"ב סעי' ז') – "ולפ"ז בשתיית חמין ט"י או קאו"א ששוהין זמן מה בשתיית רביעית א"צ ברכה אחרונה והחסיד יראה לשתות רביעית מהם בלא שהיה כדי לברך ברכה אחרונה מפני דעת הראב"ד שיתבאר ואין לומר כיון דדרך לשתות חמין

- מעט מעט אינם דומין לשארי משקין דכבר בארנו בס"ק"ץ סעיף ד' שאין לחלק בין שתייה לשתייה להוציא ממי שסובר דביי"ש חזק מברכין ברכה אחרונה אף על פחות מרביעית דלא פלוג חכמים בין שתייה לשתייה ע"ש שכן הסכימו גדולי האחרונים".
11. בן איש חי (שנה א' פר' מסעי אות ט') – "אין לברך ברכה אחרונה על משקה חם כגון קהו"א או גאי"י וכיוצא מפני שאין שותים מהם שיעור רביעית בלתי שהיה שהוא שיעור שתיית רביעית מחמת שהם חמים, וה"ה לשותה מים קרים בימות החורף שמוכרח לשתות מעט מעט מפני הקרירות ושוהה בשתייתו הרבה".
12. עי' כה"ת (סי' ר"ד ס"ק מ') – "ומיהו עיין בשו"ת בית יהודה ח"א סימן ז' דשקיל וטרי בהאי עניינא וסיים דנהגו העם שלא לברך ע"פ סברת המקילין וכתב דכן ראוי לעשות מפני חשש ברכה לבטלה יעו"ש. וכ"כ הברכ"י אות ה' דבכל גלילות טורקיא"ה וארץ מצרים וארץ הצבי נקבעה הלכה שלא לברך יעו"ש. וכ"פ ח"א כלל נו"ן אות ט"ו. קיצור ש"ע סימן נ"א אות ו' בן א"ה פ' מסעי אות ט' ועיין עוד מ"ש לעיל סימן ק"צ אות ח' ודו"ק. ומ"מ נראה כיון דאיכא פלוגתא אם אפשר יש לפוטרו בדבר אחר ואם לא אפשר יש להרהר הברכה בלבד. ומ"ש שם היד אהרן שראה לאנשי מעשה שמניחין אותה עד שתצטנן ואח"כ שותין אותה ומברכין כתב עליו הברכ"י אות ו' דאנשי מעשה הללו לא עשו כלום דעכ"פ לענין ברכה אמרינן כל כה"ג בטלה דעתם וזה ברור יעו"ש. ועיין מ"ש עליו השע"ת אות י"ב. ומיהו כבר כתבנו לעיל דיש לפוטרו בדבר אחר אם אפשר וא"כ כ"ש אם שתאו קר. אמנם מה שיש בני אדם שמניחין הט"ע עד שיתקרר ושותין אותו לרוות צמאונם במקום המים נראה דלכ"ע יש לברך אחריו בורא נפשות אם שתה רביעית בפעם אחת".
13. אור לציון (ח"ב פרק י"ד סעיף כ"ז) – "אין לברך ברכה אחרונה על תה או קפה אפילו שתה מהם רביעית בכדי שתיית רביעית, ואפילו שתה אותם כשהם קרים ובימי הקיץ, כיון שאין רגילות במקומותינו לשתות מהם רביעית בבת אחת, ואף אם הוא רגיל, בטלה דעתו אצל כל אדם. ומקומות שרגילות אצלם לשתות תה או קפה קרים, אם שותה מהם רביעית בבת אחת מברך עליהם ברכה אחרונה".
14. יביע אומר (ח"ה או"ח סי' י"ח, ח"ט או"ח סי' ק"ה אות ק"א, יח"ה דעת ח"ה סי' כ"א) – "מסקנא דדינא שהלכה רווחת בידינו שאין לברך ברכה אחרונה על קפה חמה, וכן על תה חם, כיון ששוהים בשתייתם יותר מכדי שיעור שתיית רביעית, והעידו האחרונים שכן מנהג ירושלים ת"ו. ואף על פי שיש הרבה מהאחרונים (ובפרט מגדולי רבני אשכנז) שחולקים על זה, ועבדי עובדא בנפשייהו לברך בנ"ר אחר קפה חמה, כששותים רביעית בכדי אכילת פרס, וכן נוהגים כיום כמה מאחינו האשכנזים, מ"מ אנן בדידן נקטינן לדינא שלא לברך, שכלל גדול בידינו: ספק ברכות להקל. אכן הנהגים לברך ברכה אחרונה אחר הקפה שהצטננה קצת, ושתו ממנה שיעור רביעית בבת אחת, יש להם פנים הנראים בהלכה, ורבים וגדולים סוברים כן להלכה ולמעשה, וסברת החולקים על זה אינה מוכרחת כלל לפום דינא, ולכן הדבר פשוט שיש להם על מה שיסמוכו, ואין מזניחים אותם. ואעפ"כ הבא להמלך ולשאול שאלת חכם אם יברך לכתחלה על קפה פושרת, יש להורות לו שלא יברך, דשב ואל תעשה עדיף, הואיל ועכ"פ ישנם הרבה אחרונים (ביחוד מרבני הספרדים) שסוברי' דבכה"ג אמרינן: בטלה דעתו אצל כל אדם, ואינו מברך. והואיל וברכת בורא נפשות רבות אינה אלא רשות, ראוי להמנע מלברך משום חומר איסור ברכה לבטלה. אולם השותה כוס תה פושר, ושתה רביעית בבת אחת, יכול לברך ברכה אחרונה אף לכתחלה. כי רבים עושים כן, גם לרוות צמאון".
- הליכות עולם (ח"ב עמ' קכ"ו אות ו') – "השותה קפה חם, או תה חם, או מרק חם, אינו מברך אחריהם ברכה אחרונה כלל. ואפילו אם הניח הקפה עד שיצטנן מעט, ושתה רביעית בבת אחת, אינו מברך ברכה אחרונה כלל, כיון שאין דרך בני אדם לשתות הקפה בבת אחת כשהוא צונן, והשותהו כך בטלה דעתו אצל כל אדם. ויש אומרים שאם הניח הקפה עד שנצטנן קצת ושתה רביעית בבת אחת, רשאי לברך ברכה אחרונה, והסומך על זה יש לו על מה שיסמוך. אך לענין תה שמניחו עד שיצטנן קצת ושתה רביעית בבת אחת יברך עליו ברכה אחרונה 'בורא נפשות רבות'. וכן השותה מרק בכוס אחר שנצטנן מעט, ושתה ממנו רביעית בבת אחת, יברך 'בורא נפשות רבות'".
15. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ד אות ט', אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ד טור א') – "דעל משקה חם רובם נוהגים ובפרט הספרדים שלא לברך ברכה אחרונה אף שלדעת הגר"א השיעור הוא כדי אכילת פרס וכן אין מקפידים לשייר רביעית שיתקרר ולשתות בבת אחת כדי שיוכלו לברך ברכה אחרונה".
16. הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ד טור א') – "דאין מברכים ברכה אחרונה על משקה חם והמדקדקים נוהגים כמו שכתב המ"ב להניח רביעית שיצטנן ולשתות בבת אחת".
17. וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ב אות ח') – "מנהג העולם".
18. ילקוט יוסף (סי' ר"ז סעי' ד', קיצור שו"ע סעי' ו') – "השותה כוס תה או כוס קפה בעודם חמים, אינו מברך אחר השתיה בורא נפשות רבות ... והנהגים לברך בורא נפשות אחר הקפה שהצטנן קצת ושתה ממנה רביעית בבת אחת, יש להם על מה שיסמוכו, ואף על פי כן הבא לשאול מורים לו שלא יברך גם בזה ... אולם השותה כוס תה כשהוא צונן או פושר, ושתה רביעית בבת אחת, יכול לברך בורא נפשות רבות אף לכתחילה. ... השותה מרק חם על ידי כף, (שלא בתוך הסעודה, אינו מברך לאחריו 'בורא נפשות רבות', וכמו שנתבאר בדין התה וקפה. והוא הדין למי שאוכל גלידה קרה על ידי כפית, או שמלקק גלידה המונחת בגביע, שאין לו לברך ברכה אחרונה, הואיל ושוהה בה יותר משיעור שתיית רביעית בבת אחת".
19. ותן ברכה (עמ' ש"פ) – "minhag haolom".
20. מנחת אשר (ח"ג סי' י"ג).

ה. מראי מקומות – מ"ב (סי' רע"א ס"ק ע"ג).

1. שע"ת (סי' ר"ד ס"ק ה') – "ועיין ברכי יוסף שכתב שהגאון מופת הדור בעל בתי כהונה כתב בגליון היד אהרן שכתב שראה שמניחין עד שתצטנן כו' וז"ל אין דרך שתייתו בכך ולא עבדי ליה לכה"ג ואין זה דרך הנאתו ותיקונו ואנשים הללו בטלה דעתם אצל כל אדם ... ולפענ"ד צ"ע דמה בטלה דעתם שייך לענין ברכה אחרונה דבורא נפשות אפי' שותה מים לצמא מברך לאחריו בורא נפשות, ואם לומר כיון שאין דרך הנאתו בטלה דעתו ולא יברך לפניו שהכל פשיטא דגם הא ליתא דודאי צריך לברך על הנאה כל שהוא אם

- לא דאזוקי מזיק ליה הא לאו הכי צריך לברך ובמדינתנו אין מקפידין כל כך לשתות בחמימות ביותר ולא שייך בטלה דעתו ולכן בסוף השתיה שהיא קצת מצונן יכול לשתות רביעית בלא הפסק בכדי שתיית רביעית ושפיר מברך ברכה אחרונה ומכ"ש דדעת הרבה פוסקים דגם בשתיה בעינן הפסק בכדי אכילת פרס וגם די"ל כיון שדרך שתייתה בכך לא חשיב הפסק".
2. מהר"ם שיק (או"ח סי' פ"ה) – "הי נראה לי דבמשקה קאפפ"ע שדרך לשתיתם כך י"ל דמצטרף ואין אני סומך"ע"ו למעשה אלא שכתבתי מה שנראה לי ולמעשה ...".
3. תשובות והנהגות (ח"ב סי' קל"ה) – "כוס תה חם אם לברך אחריה בורא נפשות. בדבר זה נחלקו אבות העולם, ויש מנהגים שונים, שורש השאלה כיון ששותים תה רק לאט לאט, ולא מצטרף לרביעית בשיעור הראוי, והראשונים נחלקו בשיעור צירוף למשקין, שלרמב"ם השיעור כדי שתיית רביעית, ולר"ן בכדי אכילת פרס דהיינו ג' או ד' ביצים, וכאן משתהים יותר משניהם ואם כן לכאורה אין לברך, אמנם יש באחרונים שפירשו כיון שחם ודרך שתייתו לאט לאט שיעורו כפי שתייתו בדרכו וכמבואר במשנה למלך פרק ג' דברכות שמביא הדיעה ודחאו, אבל בשו"ת חתן סופר (ד') מביא שהגאון בעל פני יצחק ביקר אצל מרן החתם סופר זצ"ל וכיבדו החת"ס בקפה חם ולא רצה לשתות עד שיצטנן קצת כדי שיוכל לברך לאחריו, והחתם סופר בראותו שמונע לשתות עד שמתקרר אמר לו שאין לחוש לזה ומברכין ברכה אחרונה על קפה חם, וכן בחידושי מהר"ן בשם הגה"ק בעל דברי חיים זצ"ל בשם חותנו בעל 'ברוך טעם' זצ"ל לברך אחרי קפה ותה אפילו שהה הרבה שדרך שתייתו בכך. ואני תמה בסברא זו שהרי שיעור כדי אכילת פרס בעלמא מבואר בסוכה (ו') שמוזדים לפי פת חטים מיסב ואוכל בליפתן ע"ש ברש"י שכה"ג יכול לאכול מהר, והיינו אף שאכל לאט שאוכל פת שעורים ובלי ליפתן השיעור תלוי כפי שהיה אוכל במהירות, וגם כאן אף אם נימא דמשערים בתה, מכל מקום היינו באופן ששותים מהר שלא חם כל כך, ולמעשה הגר"א ופר"ח וכן בסידור הגר"ש"ז פסקו כהר"ן ששיעור שתיה בכדי אכילת פרס, וכפשוטו תלוי בשיעור ג' ביצים פת חטים כהנ"ל, וכן תפסו האחרונים בעלמא ששיעורו בין שני מינוט (דקות) עד תשע, ושמעתי שלמעשה פסק הגאון רבי יצחק אלחנן זצ"ל אפילו להקל ששיעור צירוף בכדי אכילת פרס חמש מינוט (דקות), ואף שיש גאונים שלא נהגו לברך אלא בשיעור כדי שתיית רביעית וחששו לאיסור ברכה לבטלה (וכן רבינו החזו"א זצ"ל נמנע מלברך בורא נפשות על תה שלדבריו במים החיוב ברכה אחרונה הוא רק מנהגא, ומביא כן מברכות דף מ"ד ע"ב, ודבריו צ"ב שאפילו נימא במים אינו חיוב ודלא כמשמעות הרמב"ם, מכל מקום תה חם בסוכר חשוב ממים ולכמה פוסקים מבדילים עליו) מכל מקום הרי לפנינו דעות החתם סופר, הגר"א ופר"ח ובעל התניא זצ"ל וראוי לסמוך עליהם ולברך אם שתה בתוך כדי אכילת פרס, (ועיין עוד מה שכתבתי במועדים וזמנים ח"ג סימן ר"י). ולכן נראה לדקדק לברך בשיעור צירוף עד לערך חמש מינוט (דקות), ולא יצמצם לסמוך בשיעורים בדקדוק, אלא כשהשהיה מעט פחות משיעור זה אז ראוי לברך, וכן מרן הגרי"ס זצ"ל הגאב"ד דבריסק נהג לברך אחר תה חם בשיעור כדי אכילת פרס, וכמו שנתבאר. (ובמשנה ברורה סימן ר"י ס"ק א' מביא מנהג אנשי מעשה להמתין שיצטנן קצת שיוכל לשתות רביעית בלי הפסק ע"ש, מכל מקום משמעות דבריו שם מעיקר הדין דלענין כדי אכילת פרס אפשר לסמוך להקל כדעת הגר"א ועוד פוסקים וכמ"ש).
4. דברי יציב (או"ח סוף סי' רס"א) – "ונודמן לפני איש מהימן שהעיד לפני מדו"ז הגה"ק מקשאנוב זי"ע שבקאווי חמה השאיר רביעית לבסוף אחר שנצטנן ולא סמך על המתירין בזה, הגם שבקול קורא [עלה לתרופה - לקוטי מנהגים] שיצא לאור מקדם בפקודת אא"ז מצאנו זי"ע ואח"כ נדפס [בווארשא תרנ"ט] בהסכמת הגאון מהר"צ אורנשטיין, ושם באות ז' שאא"ז לא חשש להשאיר רביעית אחר שיצטנן וישתה רביעית ביחד, והוא כהחיי"א הנ"ל, ומ"מ המשך השתיה לא יהיה יותר משהיית ג' ביצים עיין שם, ודו"ז חשש ולא סמך על המתירין".
5. באר משה (ח"ג סימן ל"ט אות י"ח ס"ק ה') – "השותה משקה חמה מעט מעט, כיון שאינו שותה בפעם אחת כשיעור אעפ"י שדרך שתייתה בכך, מכל מקום אין מצטרפין ואינו מברך ברכה אחרונה (סימן ר"ד בבאה"ט סק"ד ושע"ת שם). אבל המהרש"ם (שם) סימן ר"י סעיף ז') הביא מהפנים מאירות (ח"ב סימן כ"ז) ושול"ת מוצל מאש (סימן ט"ז) שפוסקים שצריך לברך ברכה אחרונה. וכתב שכן נהגו הגאונים בעל שו"ת שואל ומשיב ומנחת חינוך. והמהר"ם שיק (או"ח סימן פ"ה) כ' דהוא נוהג עצמי לברך ברכה אחרונה דמסתמא אינו שוהה משתיית התה או הקפה החם ט' מינוט, כשיעור אכילת פרס לחשבון רבו מרן החת"ס (ח"ו סימן ט"ז). ודע דכעין מחלוקת זו לענין שתית התה והקאפע איתא גם לענין ברכה אחרונה על גלידה (איז-קרים) שדרך בני"א ללקק אותה לאט לאט ושוהין זמן גדול מתחלת לקיקתו עד סוף האכילה, ועיינן שו"ת כפי אהרן (סימן ל"א) ותשו' חלק לוי (סימן ע"א), ולכן יפה ונכון שבמשקה חם ניח בסוף השתיה כדי שיעור רביעית שיצטנן כ"כ שיוכל לשתות בבת אחת ולברך ברכה אחרונה (כן כתב בתשובות חתן סופר ובמ"ב סימן ר"י אות א')."
6. הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' מ"א ד"ה השותה) – "נכון שלא יכניס את עצמו לספק, ולכן יש לשתות או בכדי שתיית רביעית ואז ודאי חייב לברך לאחריו, או שישתה בשתייתו יותר מכדי אכילת פרס ואז בודאי פטור מלברך לאחריו (שהרי המ"ב הביא לחוש לכתחילה לדעת הגר"א)".
7. וזאת הברכה (עמ' מ' אות ב', אות ד') – "שתה משקה חם (כגון תה או קפה), שאינו יכול לשתותו אלא בלגימות קצובות ובהפסקות - נחלקו הפוסקים אם חייב לברך לאחריו ... ומנהג העולם לא לברך לאחריו. אך נכון לכתחילה להניח כדי שיעור רביעית שיצטנן מעט ואז ישתה רביעית שלא הפסק, ויברך ברכה אחרונה ... אף שהמ"ב כתב שמנהג העולם לא לברך ברכה אחרונה על תה, יש נוהגים לברך ברכה אחרונה על תה וקפה חם כששותה תוך כדי אכילת פרס, ויש להם על מי לסמוך".
8. פסקי תשובות (אות ב') – "המשנ"ב ... ומיהו אין להתעלם כי מצינו רשימה ארוכה של גדולי עולם שהיו מברכין ברכה אחרונה על שתיה רותחת או צוננת מאד ששתאוהו באיטיות, כל שיש רביעית תוך כדי שיעור אכילת פרס (4 דקות), אם כי ודאי ראוי ונכון לקיים מה שכתב המשנ"ב בהמשך דבריו 'ואנשי מעשה נוהגין שלבסוף שתייתן מניחים כדי שיעור רביעית שיצטנן מעט, כדי שיוכל לשתות רביעית בלא הפסק ולברך ברכה אחרונה'".

1. דעת הגרשז"א זצ"ל.

1. הגרשז"א זצ"ל (בדרך עץ החיים עמ' שצ"ט, הו"ד ברבבות אפרים ח"ה סי' קס"ו) - לשונו מובא לעיל.

2. הגרשז"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ג סוף טור ב') – "ספרתי את כל הסיפור הנ"ל כפי שמובא בספר הנ"ל למרן זצוק"ל ושאלתי האם זה נכון. והשיב שזה נכון וכן נכון שהוא שינה את מנהגו והתחיל לברך ברכה אחרונה על משקה חם ששותה בתוך שיעור כדי אכילת פרס".
3. הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ד הע' צ"ו) – "שהוא מברך ברכה אחרונה על שתיית תה חם, בשיעור כדי אכילת פרס, מכיון שראה כן אצל רבותיו זי"ע".
4. הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' מ' אות ד') – "ואמר לי הרה"ג הרב עזריאל אויערבאך ששאל את אביו הגרש"ז אויערבאך כיצד לנהוג, ואמר לו לנהוג כמו שמבואר במ"ב - שלא לברך, (אף שהוא עצמו מברך, אחרים ינהגו כפי המבואר במ"ב)".
5. מראי מקומות – מנחת אשר (ח"ג סוף סי' י"ג).

טז] בריה: כללים.

א. הלכה.

1. נכון ליזהר שלא לאכול בריה פחות מכזית.
- (א) מחבר (סעי' א'), הו"ד בפוסקים – "ויש מסתפקים לומר שעל דבר שהוא כברייתו, כגון גרגיר של ענב או של רימון, שמברכין לאחריו אף על פי שאין בו כזית; לכך נכון ליזהר שלא לאכול בריה פחות מכזית".
2. מיקל.
- (א) חזו"א (דעת נוטה ח"ב עמ' שכ"ט הע' תשי"ח) – "ועי' בשו"ע סי' ר"י ס"א שכתב בזה"ל ויש מסתפקים לומר שעל דבר שהוא כברייתו כגון גרגיר של ענב או של רמון שמברכין לאחריו אע"פ שאין בו כזית לכך נכון ליזהר שלא לאכול בריה פחות מכזית, ויש מסתפקים עוד בברכה אחרונה של יין אם מברכין אותה על כזית לכן טוב ליזהר שלא לשתות [אלא] פחות מכזית או רביעית עכ"ד, ומבואר דנכון ליזהר שלא להכניס עצמו בספק ברכה. ברם שמעתי מרבינו שליט"א [זצ"ל] דהחזו"א לא סבר כן והי' דעתו שמותר להכניס עצמו לספק ברכה וכן נהג למעשה, וכן ראיתי בפסקי החזו"א שבכתבי רבינו שליט"א [זצ"ל] שכתב בזה"ל מותר לשתות כזית ואי"צ לברך ברכה אחרונה ואי"צ להחמיר שלא לאכול מפני ספק ברכה אחרונה וכן בכל ספק ברכה אחרונה [וזה דלא כמ"ש באו"ח סי' ר"י ס"א ובמעשה רב סי' ע"ד]".

ב. הוציא ממנו הגרעין.

1. אינו בריה, אפי' אם היו מהמינין שאין ראוי לאכול אותן כלל.
- (א) מ"ב (ס"ק ט'), שעה"צ ס"ק כ"ד) – "ולא מבעיא אם הגרעינין ראוי ג"כ לאכלן בודאי ע"י חסרונו נתבטל שם בריה מהפרי ואפילו אם היו מהמינין שאין ראוי לאכול אותן כלל ג"כ נתבטל הפרי מתורת בריה עי"ז".
2. אינו בריה, רק בפרי שדרך לאכול גרעיניה אא"כ שהובא לפניו חסר ממנו גרעינתו.
- (א) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק ח' סעי' ט') – "ואינה נקראת בריה אלא אם כן אוכלה כמות שהיא אבל אם זרק הגרעין מן הפרי בפרי שדרך לאכול גרעיניה או אם חסר קצת מגוף הפרי שלא אכלו כלו הרי לא אכל בריה שלימה ... והוא שהובא הפרי לפניו לאכול כשהוא שלם אבל אם קודם שהובא לפניו חסר ממנו גרעינתו כמו שרגיל להיות בזיתים מלוחים אין עליו חשיבות בריה".
- (ב) קצות השלחן (סי' נ"ט סעי' ה').
3. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ד').

ג. אכל הפרי עם גרעיניתו.

1. נחשב בריה, אף שאין ראוי לאכילה ובלעו בשלמותו – מ"ב (ס"ק ז', שעה"צ ס"ק כ"ב), "כמות שהוא. דהיינו עם הגרעין ואפילו אם הגרעין אינו ראוי לאכול כלל כיון שעכ"פ בלע כולו".

ד. פרי שאין גרעינו ראוי לאכילה והוציא מתוכו מה שבתוך הגרעין, ואכלו עם הפרי וזרק הקליפה הקשה.

1. נחשב בריה.
- (א) מג"א (ס"ק ד').
- (ב) א"ב (ס"ק ו') – "ופשוט דאף שיטול הגרעין אם אוכל מה שבתוך הגרעין מקרי בריה".
- (ג) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק ח' סעי' ט').
- (ד) מ"ב (ס"ק ט'), שעה"צ ס"ק כ"ה) – "ואם נמצא בתוך הגרעין גופא דבר שראוי לאכול ואכל מה שבתוך הגרעין וזרק קליפתו הקשה (כעין פלומי"ן שלנו) דעת המ"א וא"ר דזה ג"כ הוי בכלל בריה אחרי שעכ"פ אכל מה שראוי לאכול ממנו".
- (ה) קצות השלחן (סי' נ"ט סעי' ה').
2. מראי מקומות.
- (א) הגר"ח (ק"צ"ל (לה' הארץ ומלואה ח"ב תשובה ט')) – "בשו"ה סי' רי ס"א וז"ל ואם נמצא בתוך הגרעין דבר שראוי לאכול וכו' ואכל מה שבתוך הגרעין וזרק קליפתו הקשה י"א דזה נקרא ג"כ בכלל בריה ע"כ ומבואר שאם אוכל פרי יכול להוציא הגרעין מפיו ולפצתו. ולהחזיר מה שבתוך הגרעין לפיו. ונסתפקנו לפי"ז אם אחד אוכל פרי שלם בפיו ונפל לו קצת מהפרי ומכנסו שוב לתוך פיו האם ש לו שם ברה כמו בנידו"ד שיכול להוציא גרעין ולפצחו ולהכניס לפיו או דל"ד לנידו"ד דהכא זה הדרך אכילה משא"כ שיוצא לו תתיכה מפיו וצ"ע. תשובה: מסתבר דהוי בריה".

ה. אם נפל קצת ע"י בישול.

1. מג"א (ס"ק ד') – "ועבי"ד סי' ק"א בב"י בשם מהרר"י דאם נפל ממנו קצת ע"י בישול כמו שרגילות הוא להתפרפר מקרי בריה ע"ש וס"ל כהרא"ש".
2. נחשב בריה.
- (א) א"ר (ס"ק ו') – "כתב מג"א [סק"ד] אם נפל קצת ע"י בישול מקרי בריה".
- (ב) ערה"ש (סעי' ד') – "אך אם נפל ממנו מעט ע"י בישול מה שדרכו ליפול הוי בריה".
3. אינו בריה.
- (א) מ"ב (ס"ק ח', שעה"צ ס"ק כ"ג) – "ואם נפל ממנו קצת ע"י בישול כמו שרגילות הוא להתפרפר ג"כ נראה שע"ז נתבטל ממנו שם בריה. [דהרי כתב המגן אברהם דזה הוא רק להרא"ש דסבירא לה דעל ידי דבר שאין דרך לאכול לא נתבטל שם בריה, ואם כן להרמ"א שפסק דלא כהרא"ש, וכמו שכתב הגר"א, יש להקל, בפרט שידוע שדעת הרי"ף והרמב"ם שלא לחלק בין בריה לשאינו בריה, והוא מילתא דדברי סופרים אין להחמיר, ועיין באליה רבה, והנראה לעניות דעתי כתבתי]".
- (ב) שערי הברכה (פרק י"ד סעי' י"ח).
4. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ה').
- (א) לענין איסור והיתר – עי' יו"ד סי' ק' סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ו. כשאינו מכניס כל הבריה בפיו בבת אחת, אינו נחשב אכילת בריה.

1. בן איש חי (שנה א' פ' מטות אות ה') – "לכך הוא יברך בהיותו הפרי שלם ולא יכניסו כולו בתוך פיו אלא יכניס מקצתו ויאכל מקצתו ואח"כ יכניס שארית הפרי, אבל לא יחתוך הפרי בידו אחר הברכה משום דבזה שווה בין ברכה לאכילה אלא יעשה כמו שכתבנו שיכניס הפרי תיכף אחר הברכה בפיו ולא יכניסו כולו אלא מקצתו, וחותר מקצתו בשיניו ויאכל המקצת ויחזור ויכניס השארית ויאכלנה".
2. אור לציון (ח"ב פרק י"ד סוף הע' כ"ח) – "ואף יכול לאכול אותו מעט, אלא שלא יכניס פרי שלם לתוך פיו".
3. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' נ"ד) – "ואפשר לנגוס מבריה מעט מעט, ואין בזה שאלה כיון שאינו מכניס כל הבריה בפיו בבת אחת".
4. וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק י"ב אות ה').
5. שערי הברכה (פרק י"ד סעי' י"ח, עי' הע' ל"ב) – "שנוגז ממנו מעט מעט".

ז. שכבר אכל בריה, אם לכתחילה יכול לאכול עוד בריה.

1. מחמיר.
- (א) חוט שני (ברכות ס"ק ל"ז ד"ה ונראה [ריש עמ' רי"ב], שבת ח"ב סוף עמ' ש"א) – "ונראה דמי שלא נזהר ואכל בריה, יש לו ליהרהר מלאכול עוד בריה מאותו המין א"כ יהיה בין הכל שיעור כזית, דאע"פ שכבר אכל בריה אין לו לאכול עוד בריה כיון שהוא כבר בספק הזה, אלא כל בריה ובריה [עד כזית] הוא מכניס עצמו לעוד ספק ברכה אחרונה ומה לי שכבר נכנס לספק זה מחמת הבריה הראשונה. ולכן אלו האוכלים ענבים או גרעינים, יש להם ליהרהר שלא להכנס לספק ברכה אחרונה, ולכן יזהרו שלא יהיו בריה בשעת אכילתם כגון לשוברם קודם אכילה או שיאכלו מהם כזית".
- (ב) הגר"ע אויערבאך שליט"א (שמעתא עמיקתא גליון ק"ל).
- (ג) דן ידיו (ח"א סי' מ"ג) – "דימנע עצמו ולא יאכל עוד בריה".
- (ד) עי' נתיבות הברכה (פרק י"ח סעי' כ"ט, עי' הע' מ') – "וראוי ליהרהר שלא לאכול עוד בריה".
- (ה) מאיר עוז (ח"ט עמ' תקל"ח).
- (ו) הלכה למעשה (ברכות הנהגין פרק ל"א סעי' ב') – "יש לו ליהרהר".
- (ז) בית קטן (הל' ברכות סוף סי' פ"ו).
2. מיקל.
- (א) הגרח"ק זצ"ל (דברי שי"ח גליון רט"ו [פר' בשלח תשע"ז] עמ' ב') – "אם אכל כמה גרגרי רימון שהוא בריה וספק אם חייב ברכה אחרונה, האם יכול להמשיך לאכול עוד כמה גרגרים מכיון שבין כך כבר הכניס עצמו לספק. תשובה: מסתבר שמותר לאכול עוד בריה".
- 1) אמנם עי' דעת נוטה (ח"ב עמ' שכ"ט הע' תשי"ח), לשונו מובא לעיל. ולכאורה לשיטתו.
- (ב) עי' משנה הלכה (סי' ר"י, סוף עמ' שכ"ב) – "לכן נכון ליהרהר שלא לאכול בריה פחות מכזית. הנה לכאורה היה נראה לומר דאם עבר או שכח ואכל, אזי יש ליהרהר שלא לאכול עוד כלל עד פחות מכזית, דהרי אם באמת צריך לברך ברכה אחרונה נמצא דכל מה שיאכל אח"כ מצטרף לחיוב ברכה אחרונה, וכשלא יברך ב"א נמצא שאכל בלא ברכה אחרונה, וא"כ ממילא חל עליו אזהרה הזו על כל מה שרוצה לאכול עוד עד פחות מכזית אחר שאכל בריה, אכן עיין מ"ש להלן בד"ה שלא לשתות כו' דמשמע דס"ל להמ"ב דאזהרת השו"ע הוא רק שלא יגרום לעצמו לישראל בספק חיוב ברכה אחרונה, אבל אם כבר נעשה עליו ספק חיוב ברכה אחרונה, אין עליו אזהרה שלא לאכול עוד ע"ש".
- (ג) עולת יצחק (ברכת שמואל סי' ר"י עמ' רפ"ז).
- (ד) ברכת שמואל (סי' ר"י עמ' רפ"ז).
3. מראי מקומות – בנין שלום (ס"ק כ'), שערי הברכה (פרק י"ד הע' כ"ו), הגר"א גנחובסקי (בירורי ברכות עמ' תשי"ח ד"ה ויש), הרי"ח בירנבוים (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' ע"ו טור ד').

א. אגוז מקולף.

1. נחשב בריה, כשהסירו הקליפה הקשה מבחוץ – ערה"ש (סעי' ד', "ונראה ג"כ שקליפה שמבחוץ אינו מעכב ואם אכל אגוז אחד שבור כיון שאכל כל האוכל שבו הוי בריה"), הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ז אות י"א, "אגוז מקולף נחשב בריה"), וזאת הברכה (עמ' נ"ד אות ב', לשונו מובא לעיל), פסקי תשובות (סוף אות ד').
2. אמנם, אם הסירו ממנו הקליפה הרכה הדבוקה לפרי - עי' לקמן.

ב. ארבעס.

1. נחשב בריה – וזאת הברכה (עמ' נ"ד אות א', לשונו מובא לקמן), ברכה אחרונה (פרק ד' סעי' י"ט).

ג. בוטנים (peanuts), כהסירו הקליפה הקשה מבחוץ.

1. נחשב בריה – שבט הלוי (מבית לוי חט"ו עמ' ע' אות ד', ח"ז עמ' ע"א אות ד', "קטניות נחשבים בריה אף שגדלים כמה בשרביט, וא"כ בטנים הוה בריה"), וזאת הברכה (עמ' נ"ד אות א', לשונו מובא לקמן).
2. כשהסירו ממנו הקליפה הרכה הדבוקה לפרי.
(א) לא נחשב בריה.

1 (ע' ערה"ש (סעי' ד') – "והקליפה הראויה לאכילה אם לא אכלה הוה עיכוב ולא חשיב בריה לפיכך באגוזים כשקלף הקליפה הרכה שעל האוכל לא הוי בריה וכן בקטניות".

2) וזאת הברכה (עמ' נ"ד אות ב', מעיין הברכה פרק י"ב הע' ג') – "והוא הדין בפרי או אגוז שהסירו ממנו הקליפה הרכה הדבוקה לפרי (הראויה לאכילה כמו הקליפה הרכה של בוטנים) לא נחשב 'בריה' (עה"ש רי ד), אך אם הסירו הקליפה הקשה מבחוץ כקליפת האגוז או השקד עדיין נחשב הפרי ל'בריה' (עה"ש שם)".

(ב) נחשב בריה.

1) הגר"ח"ק זצ"ל (לה' הארץ ומלואה ח"ב תשובה ז') – "ונסתפקנו בבטנים שע"י שקולים את הבטנים ע"ג האש נגרם שהקליפה הרכה שע"ג הבוטן הרבה פעמים נופלת ממנו האם כשנופל הקליפה שע"ג הבוטן בטל שם בריה מהבוטן שאוכל או"ד דסו"ס מיקרי קליפה דלא נופל מגוף הבוטן כמו בנידוד"ד שנופל קצת מגוף הדבר ע"י בישול וצ"ע. תשובה: כמדומה דגם בלי קליפה מיקרי בריה".

(ג) מראי מקומות – פסקי תשובות (הע' מ"ו).

ד. ביצה חיה.

1. מראי מקומות – ציץ אליעזר (חי"א סי' כ'), שערי הברכה (פרק י"ד הע' כ"ו).
(א) הר צבי (או"ח ח"א סי' ק"א) – "ומה שהעיר בשם חכם אחד שבגומע ביצה חיה אפילו אם נאמר דינה כמשקה ובמשקה צריך רביעית לענין ברכה אחרונה דהוי ביצה ומחצה, מ"מ יש לחייבו בברכה אחרונה משום דהוי דבר שלם כברייתו שחייב בברכה אחרונה אפילו אם אין בה כשיעור. אלא שכת"ר מסתפק אי ביצה הוי כברייה לענין זה".

ה. גרעיני חמניות (sunflower seed).

1. נחשב בריה.

(א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות כ"ח) – "גרעיני חמניות וגרעיני דלעת (גרעינים שחורים וגרעינים לבנים) חשובים בריה, והאוכלם כמות שהם פחות מכשיעור הרי הוא כספק אם חייב ברכה אחרונה, ולכן אין לאכול לכתחילה פלח שלם או גרעין שלם אלא אם כן אוכל מהם כזית, או שיחתוך מהם מעט, כדי שלא יהיו בריה שלמה".

(ב) חוט שני (ברכות ס"ק ל"ז ד"ה ונראה [ריש עמ' ר"ב], שבת ח"ב סוף עמ' ש"א) - לשונו מובא לעיל.

(ג) וזאת הברכה (עמ' נ"ד אות א') – "גרעין חומס שלם (הקרוי 'ארבעס'), גרעין חמניות (גרעינים שחורים) שקד או בוטן שלם, גרעין שלם של אפונה, שומשום שלם, פופקורן שלם, דג קטן שלם".

(ד) פסקי תשובות (אות ג' ד"ה ועפ"ז, הע' ל"ה) – "וכן גרגירי התירס וגרעינים שחורים וגם גרעיני דלעת (גרעינים לבנים) וכל כיוצא בזה".

(ה) שערי הברכה (פרק י"ד סעי' י"ז).

(ו) וללוי אמר (ח"ב סי' כ"ו, עמ' קצ"ג אות ו') – "אולם בגרעיני חמניות יש להזהר לא לאכול פחות מכשיעור הואיל וכל גרעין בפנ"ע הו"ל בריה ואם אוכלו נכנס לספק ברכות, והואיל וא"א לאכול שיעור כזית מן הגרעינים".

2. מראי מקומות.

(א) כתוב בס' כזית השלם שכזית גרעיני חמניות הוי 270 יחידות, "בדרך כלל אי אפשר לפצח בקצב מהיר מספיק להגיע לכזית בכדי אכילת פרס ולכן פטורים הגרעינים בדרך כלל מברכה אחרונה". [שאם כדי אכילת פרס הוי ד' דקות, צריך לפצח יותר מא' לרגע].

ועי' וזאת הברכה (מעין הברכה תמונה ס"ט, עמ' תמ"א) שכזית גרעיני חמניות הוי 325 יחידות.

(ב) (המציאות צ"ב. שכזית של הס' כזית השלם הוא הנפח של 28.8 סמ"ק. והכזית של הס' וזאת הברכה הוא הנפח של 27 סמ"ק. ואיך הכזית יותר קטן, יש שיעור יותר גדול. וצ"ע"ג).

1) ולפי החוט השני הנ"ל, אפילו אם אכל אחד עדיין לא נכון לאכול יותר. וצריך לזהר בזה ולאכול שאר דברים כדי חייב עליו ברכה אחרונה. [ויש חולקים, עי' לעיל].

ו. גרעיני דלעת (pumpkin seeds), גרעיני אבטיח (watermelon seeds).

1. נחשב בריה.
 - (א) לכאורה כמו המ"ב (ס"ק ט'), לשונו מובא לעיל.
 - (ב) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות כ"ה) - לשונו מובא לעיל.
 - (ג) פסקי תשובות (אות ג' ד"ה ועפ"י ז, הע' ל"ה) - לשונו מובא לעיל.
2. אינו נחשב בריה.
 - (א) וללוי אמר (ח"ב סי' כ"ו, עמ' קצ"ג אות ו') - "האוכל גרעיני דלעת אין לו להמנע מלאכול גרעינים פחות מכשיעור אע"פ שאוכל גרעין שלם, דגרעיני דלעת אינם נחשבים לבריה הואיל והם חלק מן הפרי ורק אם יאכל כל הפרי אם הגרעינין שלו נחשב לבריה. (וזה א"א)".
 3. מראי מקומות.
 - (א) כתוב בס' כזית השלם שכזית גרעיני אבטיח הוי 275 יחידות, וגרעיני דלעת הוי 110 יחידות. "בדרך כלל אי אפשר לפצח בקצב מהיר מספיק להגיע לכזית בכדי אכילת פרס ולכן פטורים הגרעינים בדרך כלל מברכה אחרונה". ולפי החוט השני הנ"ל, אפילו אם אכל אחד עדיין לא נכון לאכול יותר. [ויש חולקים, עי' לעיל]. וצריך ליזהר בזה ולאכול שאר דברים כדי חייב עליו ברכה אחרונה.
- ז. גרגיר של ענב.
 1. נחשב בריה - מחבר (סעי' א'), מטה אפרים (סי' ת"ר סעי' י'), קנה בשם (ח"ג סי' א' אות ב', לשונו מובא לקמן), וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק י"ב אות ה'), פוסקים.
 2. שבט הקהתי (ח"ו סי' קכ"ג אות ב') - "דיש להדר ולברך כשעדיין הענבים מחוברין באשכול ... דאז הוי בריה טפי".
- ח. צימוק (raisin).
 1. נחשב בריה - הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ז אות י"א, "וכן צימוק או גרגיר רימון נחשבים בריה"), שבט הקהתי (ח"ו סי' קכ"ג אות א').
 2. מראי מקומות - הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' א', "צ"ע אם צמוק מקרי כבריתו"), אליבא דהלכתא (גליון ל"ו עמ' ע"ה טור ב'), שערי הברכה (פרק י"ד הע' כ"ט).
 - (א) שבט הלוי (ח"ח סי' ל"ד אות א', מבית לוי חי"ז עמ' ע"א אות ד') - "האם צמוקים יש להם דין בריה היות הם שלמים עיין או"ח סי' ר"י, או דילמא כיון שנתבשו מבפנים אין להם דין בריה. גם אני בעניי נסתפקתי בזה כ"פ, מ"מ מודינא דפשטות שיטת ההלכה באו"ח שם ומה שנאמר בזה בפוסקים משמע דיש ע"ז הספק של דין בר' לענין ברכה אחרונה דרק חסר או נתמעך עד שאין הצורה קיימת כלל או ניטל הגרעין לא כן אם יש רק צימוק או יבוש מבפנים, - מיהו לפעמים נתיבש כ"כ מבפנים עד שלא נשאר מבשר הענב כלום רק עור הצמוקים ואינו יוצא שום ליחה בזה יש להסתפק באמת ומאן דמקיל בזה אין מזניחין אותו".
- ט. גרגיר של רימון.
 1. נחשב בריה - מחבר (סעי' א'), הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ז אות י"א, לשונו מובא לעיל), קנה בשם (ח"ג סי' א' אות ב', לשונו מובא לקמן), חוט שני (שבת ח"ב עמ' ש"א אות ו'), פוסקים.
- י. פופקורן (popcorn) שלם.
 1. נחשב בריה.
 - (א) הגר"ח זצ"ל (לה' הארץ ומלואה ח"ב תשובה כ"ד) - "מובא במ"ב בס' רי סק"ו ואם נתרסקה קודם אכילה לא מיקרי בריה ונסתפקנו במי שאוכל מאכל הנקרא פופקורן שהפרי מתפוצץ בעת בישולו האם יש חשש של בריה בזה דדמי קצת לנתרסק וצ"ע. תשובה: כ"ז שלא חסר הוי בריה".
 - (ב) וזאת הברכה (עמ' נ"ד אות א') - לשונו מובא לעיל.
 2. אינו נחשב בריה.
 - (א) וללוי אמר (ח"ב סי' כ"ו, עמ' קצ"ג אות ה') - "האוכל תירס מטוגן הנקרא פופקורן הואיל וע"י הטיגון מתנפח התירס ומשתנית צורתו אע"פ שברכתו אינה משתנה משום שדרך כך לעשות מ"מ בטל ממנו שם בריה ויכול לאכול ממנו פחות מכשיעור ללא כל חשש".
- יא. שומשום (sesame seed), פרג.
 1. נחשב בריה [אא"כ הוא טפל].
 - (א) שבט הלוי (ח"ח סי' ל"ד אות ב') - "וכן נסתפק האם יש לשומשום דין בריה וכמ"כ במ"ב שם שקטנית אחת יש לו דין בריה. הנה ראיתי באשל אברהם להגה"ק מהר"א מבוטשאטש והובא ג"כ בס' ארחות חיים שמסופק אודות השומשום שנותנים בעוגות אפונים אם שייך בזה ביטול לגבי העוגה לענין ברכה אחרונה מטעם שהוא בריה וכו' דיותר נוטה דע"ת שבטל לגבי העוגה. ור"ל דהספק שלו כיון דבריה יש לה חשיבות לענין ברכה ולענין ביטול א"כ אולי כשנותן השומשום ובפרט בניכר בתוך העוגה אין ברכת העוגה פטור, ובהו בודאי צודק דודאי בטל דסו"ס הוא טפל לגבי עוגה. אבל מכ"מ פשיטא לי' להגאון דגם השומשום דין בריה עליו, ואף על גב דהני גדולים קוראים שומשום מה שאנו קוראים פרג (מאהן) מכ"מ לדינא ובמציאות השאלה אין הבדל, ונפשטו ספקותיו בקצרה".
 - (ב) פסקי תשובות (אות ג' ד"ה ואפילו).

2. מראי מקומות – הרמ"א ארלנגר (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' ע"ה טור א').

(א) אורחות חיים (ס"ק ד') – "כ' בא"א מהגה"ק מבוטשאטש ... אודות שומשמים שנותנים בעוגות דחטים אפוינות נילושות בבצים. אם שייך בזה ביטול לגבי העוגה לענין ברכה אחרונה מטעם שהוא ברי' וכ' דיותר נוטה שבטל לגבי עיסה יעו"ש".
(ב) הגר"מ שטרן שליט"א (שערי הברכה פרק י"ד הע' כ"ט) – "שמעתי שיש להעיר שאולי מאכל שאין רגילות לאוכלו בפנ"ע אינו בכלל חשיבות של בריה, ולא דמי לגרגר של רימון שלפעמים יימצא שאוכלים אותו אחד אחד, ועוד שגרגר של שומשום בד"כ אינו נרגש בפה והדעת נותנת שאין להחשיבו ככריה, ובפרט שכל דין בריה בספק, וצ"ע בזה".

יב. גרגיר של תירס.

1. נחשב בריה – חוט שני (ברכות ס"ק ל"ז ד"ה פלח [עמ' רי"ב]), "אבל גרעין תירס הוי כמו פרידה אחת של רמון דהוי בריה", פסקי תשובות (אות ג' ד"ה ועפ"י, ע"ה הע' ל"ד, לשונו מובא לעיל), שערי הברכה (פרק י"ד סעי' י"ז).

יג. פלח של תפוז, פלח של קלמנטינה.

1. נחשב בריה.

(א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות כ"ח) – "פלח של פרי הדר, ואף הפלחים הקטנים שבתוך הפלחים הגדולים שבפמלה, חשובים כל אחד מהם ככריה".

(ב) קנה בשם (ח"ג סי' א' אות ב', פסקי בושם פרק י' סעי' ז') – "עוד שאלת אם לחלק מפוסק של לימון או תפוז זהב יש עליו דין בריה כמו לגרגיר של רמון או לא. הנה הא דגרגיר של רמון דהוי בריה, מקורו הוא מהירושלמי (פ"ו דברכות ה"א) אפילו אכל פרידה אחת של ענב, או פרידה אחת של רמון טעון ברכה לפניה ולאחריה, ובשו"ע או"ח (סי' ר"י סע"א) פסק לחוש לדיעה זו, דהיינו להזהר שלא לאכול בריה פחות מכזית, ובבאר היטב (שם סק"ג) כתב דמשמע (בחולין קי"ט ע"א) דקטנית אחד מקרי בריה אעפ"י שהרבה גדלים בשרביט אחד יעו"ש, אמנם לגבי נידון דידן לא מצאתי הדבר מפורש בפוסקים, ומ"מ מצד הסברא אין לנו שום טעם לחלק בין גרגיר של רמון לחלק מפוסק של תפוז זהב, ואדרבה כש"כ הוא מגרגיר של רמון, דחלקי המופסקים מתפוחי זהב וכדומה נראים יותר מופרד אחד מחברו מהגרגירים של הרמונים, ואם זה הוי בריה, כש"כ דחלקי המופסקים מהתפוחי זהב וכדומה דהוי בריה".

(ג) יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ה אות ז') – "ונראה שהאוכל פלח של תפוז חשיב נמי בריה, כמו האוכל פרידה של רמון אחד, וכמו קטנית אחת אף על פי שהרבה גדלים בשרביט אחד".

(ד) שבט הלוי (מבית לוי חט"ו עמ' ע' ס"ק ד', ח"י"ז עמ' ע"א אות ד') – "פלח של פרי הדר כתפוז וקלמנטינה הוה בריה".

(ה) הגר"ח"ק זצ"ל (וזאת הברכה עמ' נ"ד אות א', לה' הארץ ומלואה ח"ב תשובה כ"ב, ע"ה ח"א תשובה מ"ט, אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' ע"ה טור ב') – "אם פלח תפוז בכלל ספק דבריה, והשיבני בפשיטות: כן".

(ו) וזאת הברכה (עמ' נ"ד אות א').

(ז) פסקי תשובות (אות ג' ד"ה ועפ"י, הע' ל"ג).

(ח) שערי הברכה (פרק י"ד סעי' י"ז) – "פלח קלמנטינה".

2. אינו נחשב בריה.

(א) הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ז אות י"א) – "אגוז מקולף נחשב בריה, וכן צימוק או גרגיר רימון נחשבים בריה, אך לא פלח של תפוז".

3. מראי מקומות.

(א) קהלות יעקב (שיעורי שלמי תודה הל' ברכות עמ' מ"ה סוף אות ה') – "וממין הקה"י זצ"ל שמעתי להסתפק אם פלח (מתפוז) נידון כשלם".

(ב) חוט שני (ברכות ס"ק ל"ז ד"ה פלח [עמ' רי"ב]) – "פלח אחד שלם מתוך פרי שיש בו כמה וכמה פלחים, כגון פלחי קלמנטינה, צ"ע אם יש להם דין בריה".

יד. בריה בתאומי פירות, אחר שמפרידו מחבירו.

1. נחשב בריה.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (ברכת שמואל סי' ר"י עמ' רפ"ז) – "לכאורה נחשב כל אחד ככריה בפני עצמו".

2. אינו נחשב בריה.

(א) רבבות אפרים (ברכת שמואל סי' ר"י עמ' רפ"ז) – "דכיון שהפרידם אבד ממנו שם שלם ואין לו דין בריה".

(ב) ברכת שמואל (סי' ר"י עמ' רפ"ז) – "ולכן נראה דלאחר שמפרידו מחבירו אין לו דין בריה".

יח [טעימה - סעיף ב']

א. מי סודה לדיאטה (diet soda), צריך לברך עליהם מצד טעמם הטוב.

1. הגר"ש"א זצ"ל (פתחי הלכה (פרק ד' הע' כ')) – "וליהיך דבר שאין בו אלא הנאת גרון ולא הנאת מעים ד.מ. משקים שאינם זנים את הגוף כלל ויש להם טעם טוב (כגון מי סודה לדיאטה - diet soda), צריך לברך עליהם מצד טעמם הטוב אף שאינו צמא כלל".

ב. מסטיק (gum).

1. מברכין.

(א) אהל משה (תנינא סוף סי' קי"ג) – "שבמסטיק הלעיסה של היום נמצא גם חומר מזין כל שהוא, חוץ מטעם מנטה שבו ע"כ, וממילא לפי זה אין שום ספק דאסור ללעוס מסטיק זה ביום תענית כמו שכתבתי לעיל, ולענין ברכה נראה לי דיש לברך עליו שהכל כמי המוצץ קנים מתוקות, ע' או"ח סי' ר"ב סעיף ט"ו ובסי' ר"ד סעיף י"ג ותל"מ".

(ב) ע' באג"מ (או"ח ח"ב סי' נ"ז) – "שנותנים תמיד בפיהם מיני מתיקה שקורין קענדי וטשואינגאם ומברכים בביתם ...".

(ג) באר משה (ח"ב סי' י"ב אות ו') – "השבתי שיברכו שהכל וא"א לומר שלא יברכו כלל".

(ד) קנין תורה בהלכה (ח"ה סי' י"ז, ע' הערות שם) – "וז"פ".

(ה) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות ח') – "גומי לעיסה שיש בו טעם, מברך עליו שהכל נהיה בדברו".

(ו) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"א פרק ל"ו אות כ"ז, הע' קט"ו) – "אם מרגיש איזה מתיקות עכ"פ בתחילת הלעיסה, יש לברך ע"ז".

(ז) הגר"ח"ק זצ"ל (אסיפת יצחק י"ב חשון תשס"ח) – "שאלה: גומי לעיסה (מסטיק) שאינו בולע האם מברך עליו שהכל, או דינו כטועם ואינו מברך. תשובה: אם מוצץ משהו מברך".

(ח) יביע אומר (ח"ז או"ח סי' ל"ג אות א', ח"ט או"ח סי' ק"ח אות צ"ד) – "העיקר שיש לברך על לעיסת המסטיק שיש בו מתיקות ברכת שהכל".

(ט) רבבות אפרים (ח"ו סי' פ' אות ב').

(י) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' מ"ד אות ה') – "אף שלכאורה לא בלע שום ממשות, חייב לברך עליו, ואינו דומה לדין מטעמת שפטור מברכה, כיון שהתכוון לבלוע את הטעם של המסטיק, יש לזה דין אכילה, כדוגמת מוצץ קנה סוכר".

(יא) פתחי הלכה (פרק א' הע' קנ"ד) – "ופשוט הוא, ולא נשנה אלא להוציא מלבם של המפקקים אם לברך על גומי לעיסה".

(יב) ותן ברכה (ריש עמ' תנ"ו, לוח הברכה עמ' כ"ד).

(יג) פסקי תשובות (סי' ר"ב אות ל"ד, הע' קצ"ה).

2. אינו מברך.

(א) ישכיל עבדי (ח"ח סי' כ' אות נ"ד) – "ואינו דומה למוצץ קנים בסי' ר"ב סט"ו דשם מכיון דיש בהם מיץ, דהרי עושים מהם סוקר, מגיע מהם הנאה לגרון, לא כן המסטיק דאין בו מיץ רק טעם מתוק וכדומה, לא מגיע מהם הנאה לגרון ... שאין לברך, והחושש לד' האומרים שצריך לברך, נלע"ד מכיון שקי"ל סב"ל, יהרהר הברכה בלב".

(ב) יצחק ירנן (ח"ב או"ח סי' י"א) – "הלועס גומי לעיסה שנקרא מסטיק מכל הסוגים, אין לברך עליהם כלל ועיקר אפילו שיש מתיקות, שדינו כטועם בלבד שאינו מברך עד שיהא שיעור".

(ג) ברכת ה' (ח"ב פרק א' אות י"ב) – "שאינו לברך שום ברכה על לעיסת מסטיק אע"פ שיש בו מתיקות ובתחילת לעיסתו נהנה ממתיקותו ובולע את טעמו, הואיל ואינו בולע את גוף המסטיק עצמו רק את הרוק שבפיו שנכנס בו טעם המתיקות. ומכל מקום צריך לברך לפני אכילת סוכריה אע"פ שדרך למוצצה ולבלוע את טעמה על ידי הרוק שבפה, שהרי אין דרך למוצצה עד תומה, ולקראת הסוף דרך ללעוס ולבלוע את גוף הסוכריה. ועל כל פנים צריך לתת לב על כך שלא למוצצה עד תומה אלא לבלוע מגוף הסוכריה קצת".

3. מראי מקומות – Halachically Speaking (שנה ט"ו גליון ז'), בית מתתיהו (ח"ה סי' י' אות ג'), גם אני אודך ח"ה סי' י' אות ג' (עמ' צ"ד).

ג. מי שנדבק על אצבעו דבר מתוק, ומוצץ אצבעו, האם צריך לברך.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה ריש עמ' קי"ח) – "שאלה: מי שנדבק על אצבעו דבר מתוק, ומוצץ אצבעו, האם צריך לברך שהכל, או שבטל לגופו. תשובה: אם נהנה יברך".

ד. כוונתו לטעימה ולהנות.

1. מברך.

(א) ח"א (כלל מ"ט סעי' ה') – "הטועם תבשיל אם צריך מלח וכיוצא בו ופולט ואינו בולע כלום, אין צריך לברך. ואם בולע, יש ספק, כיון שאין כוונתו לאכילה. ולכן ראוי ליהזר שיתכוין ליהנות ממנו בתורת אכילה ויבלע מעט ויברך עליו (סי' ר"י)".

(ב) מ"ב (סוף ס"ק י"ט, ע' שעה"צ ס"ק ל') – "ואם כוונתו לטעימה וגם להנות מזה, יש לעיין, ולכאורה ראייה מלעיל סימן ר"ד סעיף ח דצריך לברך, אבל באמת התם שאני, דאפילו אינו מתכוון להנאה כלל צריך לברך, ומחיי אדם משמע דצריך לברך".

(ג) אג"מ (או"ח ח"א סי' ע"ט) – "בכוונתו לטעום לידע אם צריך לתקן ואף רק לידע אם הוא טוב ובולע הוא ספקא דינא ולא יברך דספק ברכות להקל. ואם כוונתו גם ליהנות יש לו לברך דהא זהו עצת הח"א בכלל מ"ט סעי' ה' לצאת מספק לכתחלה כשצריך לטעום ואין ספק של שעה"צ מוציא מודאי של הח"א".

(ד) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ו' אות ט"ו, הע' ה').

ה. באוכלים מה השיעור: כזית או רביעית.

1. כזית.

(א) ע' עולת תמיד (ס"ק ו') – "ואם אוכל משום טעימה לא נתבאר בדברי המחבר ונ"ל דשיעור הוא בכזית וכמו דפליגי הפוסקים לענין שתיה בשיעור רביעית כך הוא פלוגתייהו לענין אכילה בשיעור כזית למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, ולמעשה צ"ע".

(ב) א"ר (ס"ק א') – "כתב עולת תמיד [שם] דאם אוכל משום טעימה נראה לי דשיעורו בכזית כמו במשקין ברביעית ע"כ, ומשמע אפילו לעסו".

(ג) ע' מ"ב (ס"ק י"ד) – "ולענין טעימה איזה דבר אוכל לידע אם הוא טוב מצדדים האחרונים דשיעורו הוא רק עד כזית".

ד) אג"מ (או"ח ה"א סי' פ') – "בדבר טעימה בדבר אוכל יפה כתב המ"ב ס"ק י"ד בשם אחרונים שהוא עד כזית, דרביעית הוא רק שעור בתבשיל ואין שם מחלוקת כלל. ומש"כ המ"ב ודע דאף שבש"ע כתב א"צ לברך ממילא אסור לברך, לא קאי אדלעיל אלא הוא ענין אחר לפרש שכיון שא"צ לברך הוא גם אסור ממילא".
ה) וואת הברכה (מעייין הברכה פרק ו' אות ט"ו, הע' ה').

ו. **הטועם את התבשיל בערב שבת משום טועמיה חיים זכו.**

1. יכול לברך.

א) כה"ח (ס"ק כ"ג) – "והטועם את התבשיל בערב שבת משום טועמיה חיים זכו לא נכנס בסוג זה דהא ודאי מכוין לאכול וכיון שמכוין לאכול אפי' על כל שהוא חייב לברך. י"א בהגה"ט".

2. מראי מקומות.

א) חוות יאיר (סי' ק"ס) – "ועל אשר שאלתני בטועם בע"ש דג או דגים מדגים קטנים משום טועמיה חיים זכו ואין בהם כזית המחויב לברך ברכה אחרונה: אמרו חכמי הפילוסופים שאלת החכם חצי חכמה כי מתוך ששאלתני בברכה אחרונה מכלל דברכה ראשונה לא נסתפקת אף כי ק"ל דמטעמת אין צריך ברכה סבירא לך...".

ב) פסקי תשובות (סי' ר"נ הע' א' [דפו"ח, הע' מ"ג]) – "עפ"י המבוא בשו"ע סי' ר"י ומ"ב סק"ד ואג"מ או"ח סי' פ' דהרוצה לטעום יתכוון להנות בתורת אכילה, דאם דעתו רק כדי לתקן המאכל אסור לברך, ובשם שו"ת אמרי כהן סי' ח' בשם מהרי"ד מבעלז זי"ע שיש לאכול **שיעור כזית** כדי לצאת שיטת המ"א שם סק"י בשם הרוקח, עיי"ש".

ג) לכאורה תלוי בטעמים, למה טועם את התבשיל ערב שבת. וכן עי' הפמ"ג (שם) שיכול לפלוט. וצ"ע.

ז. **להבעיר סגריה מחלב - שע"ת** (ס"ק ד').

1. עי' יו"ד סי' ק"ח סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

קדימה בברכות

סימן רי"א

[יא] גלגל החזור.	[ו] גדול.	[א] קדימה בברכות: בכלליות.
[יב] שאר דיני קדימה.	[ז] ברכה חשובה - סעיף ג'.	[ב] מן שבעה או חביב - סעיף א', סעיף ב'.
[יג] פה"א הוא מין שבעה או בה"ע - סעיף ה'.	[ח] לפניו בורא פרי העץ ובורא פרי האדמה.	[ג] שאין ברכותיהן שוות.
[יד] עבר ובירך שלא כסדר - רמ"א.	[ט] כל המוקדם בפסוק - סעיף ד'.	[ד] חביב.
[טו] קדימות בברכה אחרונות.	[י] קדימה בפסוק או בורא מיני מזונות.	[ה] שלם - מ"ב ס"ק ה'.

דור המלקטים - מלבושי מרדכי (דיני קדימה בברכות, גלבר), **פתחי הלכה** (ארטסקרול, פרק ה'), **וזאת הברכה** (פרק י"ג), **ותן ברכה** (פרק י"א), **שערי הברכה** (פרק י"ב).

[א] קדימה בברכות: בכלליות.

א. **האם יש דיני קדימה על הסדר האכילה, או רק על הברכה.**

1. רק על הברכות.

(א) **תורת חיים** (ס"ק י' ד"ה אמנם) – "אבל אם כבר בירך או שאוכל בתוך הסעודה שהפת פוטרת כל מיני מאכל, אז ליכא עוד שום חשיבות במה שיקדים ובודאי רשאי לאכול ולהקדי' מה שירצה".

(ב) **שבט הלוי** (מלבושי מרדכי סי' א' הע' ה').

(ג) **מלבושי מרדכי** (סי' א' סעי' ד') – "אין קדימה בסדר האכילה. דיני קדימה לפי סדר המעלות נאמר רק על הברכה שמברך על הטאכל, אך לא נאמר דיני קדימה על סדר האכילה, וע"כ אחרי שבירך והתחיל לאכול לפי סדר הקדימה יכול המשיך ולאכול כפי שירצה".

(ד) **סתימות הפוסקים**.

2. גם על הסדר האכילה.

(א) **אפיקי מגינים** (ס"ק ב' ד"ה והא) – "והא דמקדים המוקדם בפ' אפי' כשאין ברכותיהן שוות וכמ"ש הטור דחטה קודם לזית וכ"מ ברא"ש שם שכ' דחטה קודם לזית משום דמוקדם בקרא ובע"כ דהיינו בכוסס חטה דבפת ודייסא כבר כתב מתחילה דאפי' משעורה קודמת. וכבר נתקשו בזה האחרונים ז"ל דבאין ברכותיהן שוות לא אזלינן בתר שום מעלה ולמה יועיל כאן מוקדם. וי"ל דלאו משום הברכה צריך להקדים אלא משום האכילה דכשרוצה לאכול ב' או ג' מינים מז' המינים צריך לאכול את המוקדם בפ' תחילה וממילא מברך עלי' תחילה. וכמו דמצינו שם מ' ע"א דאסור לאכול קודם שיאכיל לבהמתו משום דאקדמי' קרא ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת. וכן לענין שתי' הוא להיפך דאדם קודם מדכתיב שתה וגם גמליך אשקה כמ"ש המ"א סי' קס"ז סקי"ח או מדכתיב ותשת העדה ובעירם. הרי דמקדימת הפסוק ילפינן מי קודם לאכול. א"כ ה"נ ילפינן מזה דאם רוצה לאכול ב' או ג' מינים מז' המינים צריך להקדים לאכול הדבר שמוקדם בפ' תחילה".

3. מראי מקומות – **שערי הברכה** (פרק י"ב הע' ב'), **נתיבות הברכה** (סי' ק"ג), **תשובות ישראל** (ח"ב סי' י"א).

(א) **הגריש"א זצ"ל** (שיעורי הגריש"א מסכת ברכות עמ' תמ"ז) – לשונו מובא לקמן.

(ב) **הגרח"ק זצ"ל** (לה' הארץ ומלוואה ח"ב תשובה כ"ו) – "בליל ר"ה ברכתי על התמרים שהם מז' מינין לומר היה"ר ואח"כ לקחתי תפוח בדבש לומר עליו היה"ר והעיר לי בני שיחי מדוע אני לוקח תפוח בדבש הא יש על השלחן רמון שהוא מז' מינין והוא קודם. וטענתי לו שלאחר שברכתי כבר על התמרים ליכא דיני קדימה ואפשר לאכול איזה פרי שרוצים. והביא לי את לשון המ"ב בסי' ריא סק"י שמוכח לכאורה כדבריו שכתב שם וז"ל ומשמע מדברי הפוסקים דיתנהג כך יברך על המין שרגיל להיות תמיד חביב עליו ויטעום קצת ממנו ואח"כ יאכל המין שחפץ עכשיו לאוכלו ואחר גמר אכילתו יחזור לאכול המין הראשון עכ"ל וחזינן מדבריו דאף שבירך כבר על המין שרגיל להיות חביב עליו מ"מ אוכל המין שחפץ בו וזה מענין קדימה ואח"כ חוזר למין הראשון ומבואר דיש דיני קדימה אף באכילתו דהא כבר בירך על המין שרגיל עליו. וא"כ ה"ה נמי נימא שיקדים אכילת הרמון לפני התפוח בדבש. ורציית לדעת מה דעת כת"ר שליט"א בנידון זה. תשובה: שם כדי שהברכה הולך על שניהן".

ב. אין דין קדימה.

1. אין דעתו לאכול – **רא"ה** (ברכות סוף דף מ:), **תרה"ד** (ח"א סי' ל"ב), **הו"ד בב"י** (ס"ק ה' א'), **רמ"א** (סעי' ה'), **סי' קס"ח סעי' א'**, **ב"ח** (סי' קפ"ב ד"ה כתב), **עולת תמיד** (סי' קפ"ב ס"ק ב'), **מג"א** (סי' קפ"ב ס"ק ב'), **דרכי החיים** (דיני ברכת הנהנין סי' רי"ח סוף אות כ"ז), **ח"א** (כלל נ"ז סעי' ג'), **גר"ו** (סדר ברכת הנהנין פרק י' סעי' ב'), **מ"ב** (ס"ק א', סי' קס"ח ס"ק ה'), **כה"ח** (ס"ק ב').

(א) **עי' בה"ל** (סעי' ג' ד"ה וכן) – "כתב הא"ר בשם השל"ה דאין יפה מה שעושים ההמונים כשנותנין לפניהם יי"ש ומיני מרקחת מפירות שברכתן בפה"א או בפה"ע והם מברכין על היי"ש תחלה שהכל והוא כתב להצדיק מנהגם דטעמם משום **דמתחלה אינם מתארים לאכול כלל המיני מרקחת והוי כמי שאינו רוצה לאכול עכשיו** דס"ה דרק אחר שתיית היי"ש חפצים לאכלן וכעין זה נמצא בב"י...".

(ב) **חוט שני** (ברכות ס"ק ל"ט ד"ה בדין [עמ' ריי"ג]) – "בדין קדימה בברכות, פשוט שאם אינו רוצה עכשיו לאכול רק דבר אחד מהם שאין צריך להקדים חבירו, דקדימה שייך רק כשרוצה לעשות שני דברים. **אמנם אם ברכותיהם שוות** ורוצה לפטור בברכתו גם את המין השני שקודם לו מן הדין, ועתה אינו רוצה לאכול עדיין, כגון בשר ודבר קינוח, זה מיקרי ששניהם לפניו כיון שצריך לפטור עכשיו גם את המין השני".

2. אינו לפניו – דרך החיים (דיני ברכת הנהנין סי' רי"ח סוף אות כ"ז), ח"א (כלל נ"ז סעי' ג'), גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י' סעי' ט"ז), מ"ב (ס"ק א', ס"ק ל"א), הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה ראש השנה פרק א' ס"ק כ"ו, לשונו מובא לקמן), קובץ הלכות (ימים נוראים פרק ז' סעי' י"ד, לשונו מובא לקמן), וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק י"ח הע' ב').
- (א) הגרי"ק זצ"ל (לה' הארץ ומלוואה ח"ב תשובה ס"ב) – "במ"ב בסי' ריא סק"א כתב הא אין כולם לפניו וכו' אין שייך בזה דין קדימה ונסתפקתי אם יודע שפרי מז' מינים יובא עוד ג' דקות למשל האם צריך לחכות לפרי שיובא ויברך עליו ויקיים דין קדימה ויפטור הפרי שלפניו או א"צ לחכות הא מברך ברכה שאינה צריכה. תשובה: אין חייב להמתין (ומ"מ אם הוא זמן מועט מאד טוב שימתין)".
3. מביא לידי ספק ברכות – עי' מ"ב (סי' ר"ח ס"ק ס"ד), וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק י"ח אות י"ח), שערי הברכה (פרק י"ב סעי' ח').
4. מנהג בני אדם להקדים זה לזה.
- (א) ריטב"א (הל' ברכות פרק ג' הל' ט') – "ומכל מקום כל שיש סדר לאכילתו אוכל כדרך שהעולם אוכלין והקודם זכה לברך עליו תחילה".
- (ב) הלכות קטנות (ח"ב סי' קנ"ה) – "דקדקתי בכתבים דהא דחביב קודם או מוקדם בפסוק כשישנם לפניו ואין קפידא לאכול זה קודם זה אבל אם דרך אכילתם ע"פ הרפואה או ממנהג בני אדם להקדים זה לזה כגון לאכול פירות ולשתות אחריהם אין שם דין קדימה ואמרתי זה לפי דברי התה"ד שהביא הב"י סי' רי"א דאלת"ה קשיא".
- (ג) כה"ח (ס"ק ה') – "הלק"ט".
- (ד) וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק י"ח אות י"ז).
- (ה) שערי הברכה (פרק י"ב סעי' ו').

ג. ברכת הראיה.

1. שייך דיני קדימה.
- (א) הגריש"א זצ"ל (שער העין פרק א' הע' כ"ז, עמ' רל"ז, עמ' תכ"ג אות י"ז, אשרי האיש או"ה ח"א פרק ל"ח אות כ"א) – "בסי' רי"א ס"ג כתב השו"ע דין קדימת ברכה מבוררת, כגון שצריך להקדים ברכת מזונות שמבוררת יותר ששייכת רק על מיני מזונות, לפני ברכת שהכל שפחות מבוררת ששייכת על הרבה דברים. האם גם בברכות הראיה שייך דין קדימה זה, כגון אם רואה ים וקשת כאחד שיצטרך להקדים ברכת הקשת, שברכתה דומה למזונות כיון ששייכת רק על קשת, לעומת ברכת עושה מע"ב ששייכת גם על ברקים והרים וכדו', ודומה לשהכל שהיא פחות מבוררת. תשובה: גם בברכות הראיה שייך דין זה, דכל ברכה שמודגש יותר על מה מברך צריך להקדימו".
2. אינו שייך דיני קדימה.
- (א) שבט הלוי (שער העין פרק א' הע' כ"ז, עמ' רל"ז, עמ' ת"ל אות ה') – "בברכות הנהנין מצאנו דין קדימת ברכה מבוררת כגון מזונות שקודם לשהכל, האם גם בברכות הראיה יהיה שייך דין זה. כגון אם רואה ים וקשת יחד שברכת הקשת שייכת רק על קשת, ומבוררת יותר מברכת עושה מע"ב על הים ששייך על הרבה דברים. תשובה: בברכות הראיה לא שייך דין קדימה זו. דברכות הנהנין כולם על ענין הנאה ויש שייכות בין הברכות שייך דין קדימה זו. אמנם בברכות הראיה, כל ברכה היא ענין בפנ"ע ואינה שייכת לחברתה, כמו ברכת הקשת שהיא ענין אחר במהותה מברכת הים וכל כה"ג".
3. מראי מקומות – שער העין (פרק א' סעי' ח', סי' ח').
- (א) תשובות והנהגות (שער העין פרק א' הע' כ"ז, עמ' רל"ז, עמ' תס"ב אות כ"ו) – "בברכות הנהנין מצאנו דין קדימת ברכה מבוררת, כגון מזונות שקודם לשהכל. האם גם בברכות הראיה יהיה שייך דין זה. וכגון אם רואה ים וקשת יחד, שברכת הקשת ששייכת רק על קשת, מבוררת יותר מברכת עושה מע"ב על הים ששייכת על הרבה דברים. ותמיהני למה לא דנו הפוסקים בשאלה זו. תשובה: יש לחלק ביניהם, דבנהנין הוסיפו ברכה מבוררת על מאכל חשוב יותר, וא"כ יש דין להקדים הברכה החשובה, לעומת ברכות השבח דאין הברכה הפרטית תוספת מעלה, אלא ששייכת רק על דבר מסויים, ועדיין יל"ע. ומה שלא דנו בזה הפוסקים נראה משום שדבר זה אינו מצוי".
- (ב) כשיש לפניו ברכת האילנות וברכת החמה מה קודם – עי' סי' רכ"ו, לשיטות ומראי מקומות.

[ב] מן שבעה עדיף או חביב עדיף – סעיף א', סעיף ב'.

- א. משנה (ברכות דף מ:): – "היו לפניו מינין הרבה, רבי יהודה אומר: אם יש ביניהן מין שבעה עליו הוא מברך; וחכמים אומרים: מברך על איזה מהן שירצה".
1. גמרא (ברכות דף מא:): – "היו לפניו מינין הרבה וכו'. אמר עולא: מחלוקת בשברכותיהן שוות, דרבי יהודה סבר: מין שבעה עדיף, ורבנן סברי: מין חביב עדיף. אבל בשאין ברכותיהן שוות דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה ... פליגי בה רבי אמי ורבי יצחק נפחא; חד אמר מחלוקת בשברכותיהן שוות, דרבי יהודה סבר: מין שבעה עדיף, ורבנן סברי: מין חביב עדיף, אבל בשאין ברכותיהן שוות דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה; וחד אמר: אף בשאין ברכותיהן שוות נמי מחלוקת".
2. השאלות: (1) האם פסק חכמים או ר' יהודה. (2) מה פשט "מברך על זה וחוזר ומברך על זה". (3) מה הגדר של 'חביב'. (4) האם פסק כעולא או לא.

ב. ראשונים.

1. פסק חכמים: חביב עדיף.
- (א) רמב"ם (ברכות פרק ח' הל' י"ג, פי' המשניות ברכות פרק ו' משנה ד') – "והלכה כחכמים".

- (ב) אשכול (ח"א סי' כ"ט [עמ' ס"ו], עי' נחל אשכול אות ג').
- (ג) רא"ה (ברכות דף מא.) – "הלכה כרבנן".
- (ד) חינוך (מצוה ת"ל ד"ה הביאו).
- (ה) רישב"א (ברכות דף מא. ד"ה ולענין, הל' ברכות פרק ג' הל' ט') – "מי שאוכל ממיני פירות בסעודה שאין שם פת או בסעודה של פת בענין שצריך לברך לפניו, אם ברכותיהן שוות בברכה אחת נפטרין, ומברך על החביב אצלו ופוטר את השאר".
- (ו) ראבי"ה (סי' קט"ז) – "וחכמים אומרים מברך על איזה מהם שירצה. והלכתא כרבנן".
- (ז) או"ז (ח"א סי' קע"ו) – "והלכה כחכמים".
- (ח) רע"ב (ברכות פרק ו' משנה ד' ד"ה מברך) – "והלכה כחכמים".
2. פסק כר' יהודה: מין שבעה עדיף.
- (א) בה"ג (סי' א' פרק ו').
- (ב) תוס' (ברכות ריש דף מא.).
- (ג) ר' יונה (ברכות דף כח: ד"ה ולענין) – "ולענין פסקא פסקו הגאונים ז"ל הלכה כר' יהודה דאמר מין ז' עדיף".
- (ד) רשב"א (ברכות דף מא.) – "מיהו לענין הלכה מסתברא ודאי דהלכה כר' יהודה דפשטא דההיא ודאי כותיה אזלא, ועוד ...".
- (ה) סמ"ג (עשה כ"ז).
- (ו) סמ"ק (מצוה קנ"א).
- (ז) רא"ש (ברכות פרק ו' סי' כ"ה) – "ע"כ צריך לומר דכל המוקדם דלקמן אתיא כר"י וכל הנך אמוראי דסברי לקמן כל המוקדם בפסוק מוקדם לברכה כר' יהודה סבירא להו וכן פסק בעל ה"ג כר' יהודה".
- (ח) טור (סעי' א') – "והלכה כרבי יהודה".
- (ט) פסקי רי"ד (ברכות דף מא.) – "וכיון שהאמוראין סוברין כר' יהוד' הל' כמותו".

ג. פוסקים.

1. פסק כחכמים: חביב עדיף.
- (א) רמ"ע מפאנו (סי' ה') – "ואם במדי דבר אכילה שהיא בנין אב לכל ברכות הנהנים קי"ל כרבנן דחביב עדיף".
- (ב) קיצור שו"ע (סי' נ"ז סעי' א').
2. פסק כר' יהודה: מין שבעה עדיף.
- (א) עי' מחבר (סעי' א', סעי' ב').
- (ב) ב"ח (סי' קפ"ב ד"ה כתב).
- (ג) עולת תמיד (סי' קפ"ב ס"ק ב') – "דקי"ל דמקדימין מין ז'".
- (ד) פמ"ג (סי' קפ"ב מש"ז ס"ק א') – "דאנן קיימא לן לקמן בסימן רי"א סעיף א' דמין שבעה עדיף".
- (ה) ח"א (כלל נ"ז סעי' ה').
- (ו) תפארת ישראל (ברכות פרק ו' אות י"ח).
- (ז) מ"ב (הקדמה למ"ב, ס"ק י"ג, ס"ק ל"ג, שעה"צ ס"ק ה') – "רוב הפוסקים".
- (ח) בן איש חי (שנה א' פר' מטות אות ב') – "והמנהג פשוט אצלינו להקדים מין ז' על הכל כסתם מר"ן ז"ל".
- (ט) כה"ח (ס"ק ז').
- (י) אור לציון (ח"א פרק י"ד הע' ט"ז).
- (יא) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ח אות ד').
- (יב) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' א').
- (יג) מעדני אשר (ברכות סי' ק"ה אות ג').
3. ט"ז (ס"ק א'), [עי' סי' קפ"ב ס"ק א', ופמ"ג שם], גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י' סעי' ח', סעי' ט"ו [לשונו מובא לקמן], אמנם עי' סעי' ז'), ערה"ש (סעי' ט') – "ולענין ההלכה אין כאן שום חשש דבכל הדרכים יש לו על מה לסמוך דאם ברכות שוות ויש מין ז' מי שרוצה ליקח המין ז' ולפטור השני מברכה שפיר עביד כר"י וכפסק הרא"ש. ואם ירצה ליקח השני החביב עליו ולפטור המין ז' שפיר עביד כרבנן וכפסק הרמב"ם ואם אין ביניהן ממין ז' פשיטא דשפיר יעשה ליקח החביב וה"ה באין ברכות שוות וצריך להקדים א' לחברו בברכה ג"כ יש מעלה למין ז' ויש מעלה לחביב ויעשה מה שירצה בהקדמה וענין חביב יכול לסמוך על שני דרכים הן אם חביב לו רוב פעמים אחרים כהרא"ש הן אם חביב לו עתה כהרמב"ם כן נ"ל כיון שאין לפנינו הכרע הלכתא כמאן".
- (א) פמ"ג (מש"ז ס"ק א') – "וא"כ הלכתא כך הוא בשוות וא' פוטר' חבירו אם רוצה לעשות כרא"ש או כר"מ עביד, שיקבע לו הלכה כאחד, לא פעם כך ופעם כך".
- (ב) שבט הלוי (מלבושי מרדכי סי' ה' הע' י"א) – "ובפרמ"ג ... שיש לדון בחידוש זה דלא דמי למה שאמרו כן לגבי זמן תפלת מנחה ומעריב (עי' סי' רלג), וגם שם הרבה חולקים, ועי' קה"י ברכות (סי' א)".
- (ג) מראי מקומות – לב אברהם (סי' ל', לשונו מובא לקמן).
4. אם אין מעלת החביב, בודאי אזלינן בתר מין ז' – מ"ב (סק"ט, בה"ל סעי' ב' ד"ה ואם).

ד. אכילת הסימנים בליל ראש השנה: תפוח בדבש.

1. יברך על הז' מינים תחילה.

(א) **כה"ח** (סי' תקפ"ג ס"ק כ"ה) – "וזהו סדר הנכון לבקשת רחמים של זו הלילה בין ע"פ הפשט בין ע"פ הסוד. קודם כל יברך בפה"ע על התמרים שהוא מתוק לסי' טוב וגם הוא ממין ז' ויכוין בברכתו לפטור כל מין פרי עץ המונח על השלחן ... ואח"כ תפוח בדבש".

(ב) **שלמת חיים** (הנהגות ופסקים (הגרי"ח זוננפלד) הל' ראש השנה אות ד') – "ליל ר"ה יש להקדים את אכילת התמר [או הרימון אם אין לו תמר] ולפטור בברכתו שאר פרי העץ, ורק אם אין לו פירות מז' המינים מברך על התפוח".

(ג) **הגרשון** זצ"ל (המחזור המפרש דפו"ח עמ' י"א אות ב', הליכות שלמה ראש השנה פרק א' סעי' י"ז, ס"ק כ"ו) – "באכילת המינים בליל ר"ה לסימנא טבא, כמפורש בגמ' ובשו"ע (סי' תקפ"ג ס"א) יש להקדים לברך על התמר - או על הרמון כשאין לו תמר - ולאוכלו לפני שאר המינים המפורשים שם, כי הוא משבעת המינים שנשתבחה בהן ישראל. [ודלא כמו שנהגו רבים לברך תחלה על התפוח הטבול בלבש - שהזכירוהו הפוסקים בסי' תקפ"ג - דבזמננו שאוכלים גם תמרים ודאי יש להקדימן תחלה, וכמו שהעיר הגרי"ח זוננפלד ז"ל (הובא בלוח אר"י)]. ואם אינו רוצה לשנות מן המנהג הקדום, **לא יניח פירות מז' המינים על השלחן עד אחר שיברך על התפוח, ויכוין בברכת בפה"ע גם על המינים שיבואו אח"כ**".

(ד) **שבט הלוי** (מלבושי מרדכי סי' ה' הע' י"ג) – "שבאם התמרים או הרימונים וכדו' לפניו יקדים אותם, ואף שיש רמזים וענינים בליקחת התפוח (עי' בדרכי משה סי' תקפ"ג וכה"ח שם), מ"מ יש לעשות מה שהוא עפ"י ההלכה הפסוקה".

(ה) **קובץ הלכות** (ימים נוראים פרק ז' סעי' י"ד) – "בליל ר"ה שאוכלים תפוח תמר ורמון, יש לדקדק לברך על התמר תחילה, כי הוא מן שבעת המינים, ויש נוהגים לאכול התפוח תחילה, ובכה"ג טוב לדקדק **שלא יהיו** מן שבעת המינים על השלחן כשמברך על התפוח".

(ו) **ילקוט יוסף** (מועדים דברים שנוהגים לאכול בליל ראש השנה והנהגת ר"ה אות ב') – "ויקדים תחלה לברך בורא פרי העץ על התמרים, שהם קודמים לכל שאר הפירות (חוץ מזית). ואם הם חדשים אצלו יברך גם שהחיינו. ובברכת העץ שבירך על התמרים פטר כל פירות העץ שעל השלחן, וכשיאכל אחר כך מהרימונים והתפוח, יאמר עליהם רק נוסח היהי רצון".

(ז) **סידור עליות אליהו**.

2. **מראי מקומות – פסקי תשובות** (סי' תקפ"ג אות ב').

(א) **כה"ח** (סי' תקפ"ג ס"ק י"ג) – "ומה שמברכין על התפוח ולא על התמרים שהוא מין ז' משום דהתפוח מנהגם לאוכלו תחלה לסי' טוב כנז' ואפשר שהיו מביאים אותו ג"כ תחלה קודם שמביאים התמרים ולכן מברכין עליו תחלה דא"צ להמתין עד שיביאו התמרים וכמ"ש לעיל סי' רי"א או' כ"ג יעו"ש".

(ב) **חוט שני** (ברכות ס"ק י"ב אות ב') – "כשאוכלים בליל ראש השנה את הסימנים, יש להקדים את המינין המוזכרים בגמרא, קודם התפוח בדבש".

ג שאיין ברכותיהן שוות: "דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה".
ברכות (דף מא.) – "אבל בשאיין ברכותיהן שוות דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה".

א. ראשונים.

1. פ"י, איזה מהם שירצה יקדים.

(א) **רא"ש** (ברכות פרק ו' סי' כ"ה, תוס' הרא"ש ברכות דף מא. ד"ה אבל) – "ול"נ מדלא קאמר מברך על זה וחוזר ומברך על זה וחביב עדיף אלמא אפילו אחד מהן חביב יכול לברך על השני כיון שצריך לברך על השני אחר אכילת הראשון אין עדיפות בחביב משום דלא שייכי זה לזה כלל ומה שתלו לרבי יהודה עדיפות במין שבעה ולרבנן בחביב היינו דוקא כששניהם נפטרין בברכה אחת".

(ב) **ראב"ה** (סי' קט"ז) – "ואפי' כל שאינו חביב יכול להקדים, מדלא קאמר מברך על החביב או על איזה מהם שירצה, דסתמא דמברך בחביב".

(ג) **או"ז** (ח"א סי' קע"ו).

2. פ"י, להקדים החביב.

(א) **תוס'** (ברכות ריש דף מא.) – "אבל בשאיין ברכותיהן שוות. פירש"י כגון צנן וזית ושוב אין כאן מחלוקת כיון שאין האחד פוטר את חברו אפי' ר' יהודה מודה דאין עדיפות בשבעת המינים אלא מברך על איזה שירצה תחלה החביב לו ואחר כך יברך על השני וכן יש לפרש דרבי יהודה מודה לחכמים הואיל ולא פ"י הגמ' מוטב שנאמר שיחיד מודה לרבים ולא רבים מודים ליחיד".

(ב) **ר' יונה** (ברכות דף כח: ד"ה אבל).

(ג) **סמ"ג** (עשה כ"ז).

(ד) **רשב"א** (ברכות דף מא.) – "וטעמא דהא מילתא דקפיד ר"י בשברכותיהן שוות ולא קפיד בשאיין ברכותיהן שוות נ"ל משום דבשברכותיהן שוות דברכה **דחד פטר אידך לגמרי** הא מילתא חשיבא טפי ודינא הוא דחשוב ליפטר שאינו חשוב, אבל בשאיין ברכותיהם שוות דלא פטר חד לחבריה וליכא אלא הקדמה בלחוד כיון דחביב ליה אידך עליה מברך ברישא והדר מברך אידך, דהקדמה בלחוד **מילתא זוטרתיה היא** ... ובכי הא חביב קודם".

(ה) **סמ"ק** (מצוה קנ"א) – "החביב עליו מקדי' תחלה, בין ברכותיהן שוות בין אינן שוות".

ב. פוסקים.

1. פ"י, איזה מהם שירצה יקדים.

(א) עי' **מחבר** (סעי' א').

- (ב) פּר"ח (על סעי' א') – "איזה מהם שירצה יקדים ואפילו אינו חביב. היא סברת הרא"ש [ברכות פ"ו סימן כה] וכן נראה עיקר ... וזו שיטה ברורה ודלא כהרשב"א בחידושו [שם מא, א ד"ה אלא], כן נראה ל"י.
2. פ"י, להקדים החביב.
- (א) ב"ח (ס"ק ב').
- (ב) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י' סעי' ז').
- (ג) קיצור שו"ע (סי' נ"ה סעי' א').
- (ד) מ"ב (ס"ק ט', ס"ק כ"ז, שעה"צ ס"ק ה', ס"ק י"א, בה"ל סעי' א' ד"ה וי"א, סעי' ב' ד"ה ואם).
3. מראי מקומות – ט"ז (ס"ק א', לשונו מובא לעיל), ח"א (כלל נ"ז סעי' ה'), ערה"ש (סעי' ט').

ד] חביב.

א. הגדר של חביב.

1. המין הרגיל להיות חביב אצלו.
- (א) ע"י מחבר (סעי' א', סעי' ב').
- (ב) מג"א (ס"ק י"ג).
- (ג) שלחן שלמה (סעי' א').
- (ד) ח"א (כלל נ"ז סעי' א', ע"י סעי' ה') – "ואנו בני אשכנז קיימא לן כהפוסקים, דמה שהוא רגיל להיות חביב עליו, אפילו אם עתה חפץ במין השני, נקרא חביב לענין זה (אבל הרמב"ם סבירא ליה דחביב מקרי מה שחביב עליו באותו פעם)".
- (ה) מ"ב (ס"ק י', ס"ק ל"ה) – "והנה מה נקרא חביב אנו בני אשכנז נמשכין אחר הרא"ש וסייעתו שהוא המין הרגיל להיות חביב אצלו כמ"ש בס"א ואם שניהם חביבים אצלו אזלינן אחר איזה שחפץ עתה כמ"ש בס"ב לרמב"ם".
- (ו) כה"ח (ס"ק כ"ח, ע"י ס"ק ח').
- (ז) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ח הע' ד').
2. רגיל עכשיו.
- (א) רמב"ם (ברכות פרק ח' הל' י"ג, כדאי בב"י).
- (ב) חינוך (מצוה ת"ל ד"ה הביאו) – "ומקדים החביב לו, כלומר אותו שרצונו לאכול בתחילה".
- (ג) הו"ד בא"ר (ס"ק ה').
- (ד) פּר"ח (על סעי' ב') – "אלמא בתר השתא אזלינן, והכי נקטינן".
3. מראי מקומות – ט"ז (ס"ק א', לשונו מובא לעיל), ערה"ש (סעי' ט').
- (א) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י' סעי' ט"ו) – "כל מקום שהחביב קודם בין שהוא חביב עליו ברוב הפעמים אף על פי שאין חפץ בו עתה בין שחפץ בו עתה אף על פי שאינו חביב עליו ברוב הפעמים נקרא חביב. ואם יש לפניו שני מינים האחד חפץ בו עתה והשני חביב עליו ברוב פעמים איזה שירצה יקדים".
- (ב) מ"ב (ס"ק י"א, שעה"צ ס"ק ז') – "אפילו אם עתה וכו'. ומ"מ המברך על מה שחביב עתה בעיניו ג"כ יש לו על מי לסמוך דיש פוסקים שסוברים דחביב נקרא מה שהוא חביב עליו עכשיו [ט"ז]. (הרמב"ם בסעיף ב ועוד כמה פוסקים כמה שהבאתי בביאור הלכה וכפשטיות לשון המשנה, דעל מה שירצה היינו, שרוצה בו עכשו [כמו שכתב הגר"א בסעיף קטן ז]).".

ב. מי קובע את חביבות הפרי - המברך או היוצאים בברכתו.

1. וישמע משה (פר' כי תצא תשע"ח עמ' ב') – "שאלה: בסעודת שבת הוגשה קערת פירות, ובעל הבית כיבד את בנו הגדול לברך 'בורא פרי העץ' ולהוציא את כולם בברכתו. הבן נטל אגס מפני שהוא הפרי החביב עליו מבין כל הפירות שהיו בקערה, אולם אז התברר לו שעבור יתר בני הבית שהוא מוציא אותם בברכתו התפוח הוא המין החביב ביותר, והוא מסתפק האם עליו לברך על מה שחביב אצלו, או על מה שחביב אצל היוצאים בברכתו שהם רבים ממנו. תשובה: הגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א [זצ"ל] השיב שבדאי הולכים בזה אחרי המוציא שהוא העיקר וכולם נגררים אחריו, ולא אכפת לן בחביבות שלהם אלא בחביבות שלו בלבד. וכן הסכימו יתר הפוסקים. והגאון רבי שמאי גרוס שליט"א אמר שהשומעים ויוצאים בברכת המברך אינם מחוייבים לאכול מאותו מין פרי שהמברך אוכל, ומכיון שעבורם המין החביב ביותר הוא תפוח יטלו אותו בידם ויכוונו בברכת המברך עליו ויאכלוהו תחילה ותחול הברכה עליו והמברך יחזיק אגס שזהו הפרי החביב עליו. והסכימו הגאונים רבי נפתלי נוסבוים, רבי שמואל אליעזר שטרן, רבי מנדל שפרן שליט"א לעצה זו".

ג. אם שיריים מצדיק נחשב במעלת חביב.

1. נחשב חביב.
- (א) הגריש"א זצ"ל (חשוקי חמד ברכות דף לט. [עמ' רל"ח]), קב ונקי ח"א או"ח סי' ס"ג, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות ל"ה) – "יש לו ב' חתיכות חלה, שאחת מהם היא שיריים של צדיק, ובגלל זה היא חביבה עליו יברך עליה, אע"פ שטעמה שווה לשניה, מ"מ מאחר וחביבה עליו מאיזה טעם שיהיה, יברך עליה".
- (ב) הגר"מ חליוה (גם אני אודך ח"ג סי' ל"ב) – לשונו מובא לקמן.
- (ג) תשובות ישראל (ח"ב סי' י"א) – "בתרומה וכן כל דבר שחביב עליו כגון שייריים של אדמו"ר או מצה שמקיים בה מצוה או חלה של עירוב בזה יש דין חביב וכגון שיש לו פת רגיל ופת של עירוב או חלה רגילה וחלה של האדמו"ר מקדים לברך על החביב".

ד. חלה שנעשה ע"י בתו שהיתה משוקת והבריאה.

1. חשוקי חמד (ברכות דף לט., עמ' רל"ח) – "ויש להסתפק אם אחת מהן היא חלה מתוקה ומשובחת בטעמה, וזאת שאפתה בתו היא ללא סוכר, אך חביבה עליו האם החביבות הרוחנית שהיא החלה העשויה ע"י בתו גוברת על הטעם של החלה השניה. והדעת נוטה שחלת הבת חביבה יותר, מחביבות המתיקות אם חביבותה עדיפה לו".

ה. מטעמי בריאות.

1. נחשב חביב.
2. (א) הגרשז"א זצ"ל (ביצחק יקרא על סעי' א') – "דהחשוב מצד הבריאות קודם".
3. אינו נחשב חביב.
4. (א) הגרשז"א זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ז') – "יש להסתפק אם אוכל מין מיוחד מטעמי בריאות אי מקרי חביב, ונראה דלא נקרא חביב מחמת זה".
5. מראי מקומות – מלבושי מרדכי (סי' א' סוף הע' ה').
6. (א) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' א') – "ואולי הינו פלוגתא דכרוב ופרגיות (ברכות ל"ט עמ' א'). ואולי זה דוקא בימי חול אבל בשבת זה שמתענג בו עדיף".

ו. אין ברכות שוות: חביב או ז' מינים.

1. עי' לקמן.
2. מראי מקומות.
3. הגרשז"א זצ"ל (לה' הארץ ומלואה ח"ב תשובה כ"ז) – "בשו"ה בסי' ריא ס"א וז"ל ונקרא חביב מה שרגיל להיות חביב עליו תמיד אע"פ שעתה חפץ במין השני ומ"מ בזה יטעום קצת ממנו ואח"כ יאכל המין שחפץ עכשיו לאוכלו ואחר גמר אכילתו יחזור לאכול המין הראשון עכ"ל. והבנתי דהטעם דיטעום קצת ואח"כ יאכל המין שחפץ בו עתה כדי לצאת ידי הפוסקים דמה שחביב עתה צריך להקדים. ולפי"ז רציתי לשאול האם עדיף שעד שאוכל המין השני שלא ידבר כיון שצריך שתחול עליו הברכה. תשובה: אולי".

ה' שלם - מ"ב (ס"ק ד').

א. אותו ברכה.

1. שבעת המינים, ואח"כ שלם, ואח"כ חביב – מג"א (ס"ק א'), א"ר (ס"ק א'), גר"י (סדר ברכת הנהנין פרק י' סעי' ו'), ת"א (כלל נ"ז סעי' ה', סעי' ח'), קיצור שו"ע (סי' נ"ז סעי' א'), ערה"ש (סעי' י"ד), מ"ב (ס"ק ד'), כה"ח (ס"ק ג'), פוסקים.
2. מראי מקומות – מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק ב'), ברכת הבית (שער י"ג סעי' ד').

ב. אותו ברכה: שלם אבל מאוחר בקרא.

1. מוקדם בקרא – שעה"צ (ס"ק ד').

ג. לא אותה ברכה.

1. מסתפק.

(א) שעה"צ (ס"ק ה') – "והנה כל זה הוא דוקא בדבר שברכותיהן שוין, דיש סעד ממה דקיימא לן בקס"ח דפת נקיה פרוסה ופת קיבר שלם שלם עדיף, אבל בדבר שאין ברכותיהן שוין צריך עיון בכל אלו הדינים, דלכאורה אפשר לומר כיון דמעיקר הדין קיימא לן כדעה ב' שבסעיף א' דחביב עדיף אפילו ממין ז', ממילא כל שכן דשלם עדיף מינה [דהא שלם עדיף אפילו מחביב], או אולי יש לומר בהיפך, דהא דקיימא לן ששלם עדיף מחביב, היינו, בשברכותיהן שוין ובא לפוטרו בברכתו, אבל בשאין ברכותיהן שוין, כיון דקיימא לן בזה דאפילו ממין שבעה חביב עדיף, אם כן כל שכן דעדיף משלם, דגרוע ממעלת מין שבעה, וצריך עיון. וראיתי בדרך החיים בסוף אות כ"ז שפסק דשלם עדיף אפילו מחביב ומין ז', ורוצה לומר, בשאין ברכותיהן שוין, ואפרי העץ ופרי האדמה קאי, עיין שם, ולא אדע ראיתו לזה [ומה שכתבנו שם במוקף, אף שהמגן אברהם כתב וכו', זהו לדעת הרא"ש דפסק כר' יהודה, לא אדע איה פסק כר' יהודה באין ברכותיהן שוין, ואי רוצה לומר בברכותיהן שוין, למה סיים אבל למאי דקיימא לן כרבנן וכו', הא בשולחן ערוך נזכר דעה הראשונה בסתמא. ואולי מה שכתב הרא"ש צריך לומר הראשונים (דיש ראשונים דסבירא להו דהלכה כר' יהודה אפילו באין ברכותיהן שוין), ורוצה לומר, לדידהו יהיה שייך דברי המגן אברהם אפילו באין ברכותיהן שוין, אבל לדין דפסקינן בשולחן ערוך דבאין ברכותיהן שוין חביב עדיף וכו', ומכל מקום עדיין צריך עיון".

2. שלם קודם, אפילו לחביב.

(א) דרך החיים (דיני ברכת הנהנין סי' רי"ח אות כ"ז) – "אמנם אם האחד שלם מקדים השלם ואפילו השני חביב ומין ז'".

(ב) מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק ב').

(ג) הגר"צ ובר שליט"א (וזאת הברכה סוף עמ' שע"ח) – "נראה שמאחר שהדה"ח (אות כז) פוסק בוודאות שיש להקדים שלם אפילו מחביב ומין ז' באין ברכותיהן שוות, אין ספיקו של המשנה ברורה מוציא מידי ודאי של הדה"ח, ולכן עדיף להקדים את ברכת השלם. ואין לחתוך את השלם, שמאחר שחז"ל קבעו ששלם עדיף לא ראוי לחתוך אותו".

3. חביב קודם.

(א) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' נ"ב, סוף עמ' שע"ח, עי' מעיין הברכה פרק י"ח הע' ה') – "ונראה להסביר שהרשב"א למד, שישנם שני דינים בדין קדימה: א. הדין לברך על הפרי החשוב יותר, וזה נאמר כשברכותיהן שוות - שאז נחשב הדבר שהפרי שמברך עליו הוא כעיקר והיתר נגרר אחריו. ב. ודין 'הקדמה' - להקדים הברכה החשובה יותר - וזה נאמר כאשר אין ברכותיהן שוות,

שאינן פרי אחד פוטר השאר, או אז נאמר הדין השני - להעדיף הברכה החשובה יותר. אכן לומד הרשב"א שבאין ברכותיהן שוות מברך על החביב יותר, ולא על המין ז', כי כשמדובר במעלת הברכה עלינו להתחשב במה שחשוב למברך - שכיוון שחביב לו הפרי הזה הרי מזכיר שבה הבורא עליו יותר. אכן מעלה זו לברך על חביב משום הברכה - איננה מכריעה נגד הדין לברך על הפרי החשוב יותר כשצריך לפטור פירות אחרים. לכן בברכותיהן שוות הולכים אחרי הפרי החשוב יותר - ז' מינים. ובאין ברכותיהן שוות שאין הסברא לפטור שאר דברים - אזי הולכים אחרי החביב שאז הברכה חשובה ... הנה הסתפק השער הציון ... אכן על פי דרכנו נוכל להכריע בספק זה - כי בארנו בין ברכותיהן שוות אין הולכים אחרי מעלת הפרי אלא אחרי חביב שזו מעלה יותר בברכה. והרי מעלת שלם מקבילה למעלת מין ז' - ששניהן מעלות בפרי בעצמו - ושניהן אינן שייכות באין ברכותיהן שוות. ולפי זה יש להקדים את החביב לפני השלם. וכן יש להקדים על דרך זה מין ז' למעלת שלם כיון שכלפי הפרי מין ז' עדיף. ולגבי העצה לחתוך את השלם כדי להנצל מספיקו של השלם צ' - נראה שזה לא מועיל להנצל מהמחלוקת שהרי אם חל עליו חיוב להקדים את השלם חל עליו חיוב שלא לחתוך את השלם ולהקדימו".

(ב) מעדני אשר (ברכות סי' ק"ג אות א', סוף סי' ק"ד) - "כתב הרשב"א ... נראה מדבריו דעיקר דין קדימה שייך רק כשברכת מין אחד פוטרת את המין השני דבזה בעינן שהמין היותר חשוב יפטור את הפחות חשוב, אבל כשאין ברכותיהן שוות וצריך לברך על כל מין בנפרד בזה אין מעליותא על איזה מין יברך קודם כיון שבין כך מברך על שני המינים בנפרד, ולכן בזה מברך תחילה על החביב אצל הגברא, דאף שכלפי המינים זה כלפי זה אין בהם מעליותא בהקדמה מ"מ כלפי הגברא איכא מעליותא לברך תחילה על מה שחביב אצלו, וכלשון הדרכ"מ בסי' קע"ז 'זה חביב עלי ונוח לי לברך עליו תחלה לשבחה בו את קוני באשר אני אוהבו', כן נראה ביאור דברי הרשב"א. והנה בשעה צ' סק"ה הסתפק ... ולפמ"ש כ' בד' הרשב"א נראה לפשוט הספק, דבאין ברכותיהן שוות אין מעליותא להקדמת חפצא אחד על פני השני כיון שאין ברכת האחד פוטרת את חברו, ורק לחביב יש מעליותא כיון שהוא מעלה כלפי הגברא. וא"כ שלם שהוא מעלה בחפצא לא יקדם לחביב. וכע"ז כתב בס' וזאת הברכה (בירור הלכה סי' נ"ב)".

ד. שלם בידי אדם.

1. נחשב שלם - הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קכ"ו אות ט', "שגם שלם בידי אדם נקרא שלם").

ה. שלם במאכל שהדרך לאכול הרבה בפעם אחת.

1. נחשב שלם.

(א) הגר"א ובנצל שליט"א (אסיפת יצחק ב' אדר א' תשס"ח) - "שאלה: במשנה ברורה (סי' רי"א ס"ק ד') כתב בענין קדימה בברכות שאם שניהם חביב מברך על השלם, בנוגע דין שלם אם יש דבר שהוא שלם אבל הדרך רק לאכול הרבה בפעם אחת, האם זה גם כן נחשב שלם. תשובה: לענ"ד כן".

(ב) חיי הלוי (אסיפת יצחק כ"ה שבט תשס"ח) - "שאלה: במשנה ברורה (סי' רי"א ס"ק ד') כתב בענין קדימה בברכות שאם שניהם חביב מברך על השלם, בנוגע דין שלם אם יש דבר שהוא שלם אבל הדרך לאכול הרבה בפעם אחת כמו פרצלת (pretzels) האם זה גם כן חשוב שלם. תשובה: נראה דגם זה נחשב לשלם".

(ג) מקור הברכה (אסיפת יצחק י"ג אדר ב' תשס"ח) - "שאלה: במשנה ברורה (סי' רי"א ס"ק ד') כתב בענין קדימה בברכות שאם שניהם חביב מברך על השלם, בנוגע דין שלם אם יש דבר שהוא שלם אבל הדרך לאכול הרבה בפעם אחת כמו פרצלת (pretzels) האם זה גם כן חשוב שלם. תשובה: איני מבין השאלה, קודם כל כאן אין המנהג בדרך כלל לאכול הרבה פרצלת בבת אחת, ואפ"ל אם נאמר דיש מקומות שנוהגין כן, וכי נאמר שאם אוכלים ענבים קטנים בבת אחת, אין על ענבה אחת דין שלימה, זאת חידוש שלא שמענו מעולם".

ו. פרי שלם בלי הקליפה.

1. נחשב שלם.

(א) שע"ת (סי' ר"ב ס"ק א') - "וע' בא"ר שכתב ... ע"ש ולענ"ד י"ל דאפ"ל תימא דלאו הפסקה הוא כ"כ אין לעשות כן לכתחלה דגם טעם לברך קודם על השלם אין כאן דכיון דהקליפה לא חזי כלל בתר פרי אזלינן והברכ' הוא על הגרעין שבתוכו שראוי לאכילה והרי הוא בשלימותו".

(ב) כה"ח (סי' ר"ב ס"ק ד') - "אבל אם הוא יפה ונקי ולית ביה חששא שאינו ראוי לאכילה מצוה לברך עליו כשהוא שלם ואין לחוש לשהייה כשחותכו בין הברכה לאכילה וכמ"ש לקמן סימן ר"ו אות כ"א יעו"ש. ופרי שצריך קליפה יש לקלוף אותו ואח"כ לברך משום הפסק דאף אם הסיר הקליפה אם עדיין הפרי בעצמו לא נשבר נקרא שלם וע"כ יש ליהדר כשקולף הפרי שלא ישבור אותו כדי לברך עליו כשהוא שלם. וכן כשפותח פרי לראות אם יש בו תולעים יש ליהדר לחזור ולסתום אותו אם אפשר כדי שיראה שלם בשעת ברכה".

(ג) הגר"ח זצ"ל (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ב אות צ') - "שאלה: לכתחילה צריך לברך על פרי שלם (מג"א ריש סימן רי"א), מה הדין אם יש לו תפוח, האם יכול לקלוף הקליפה, ועדיין יקרא הפרי שלם, או לא. תשובה: כן".

ע"י הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות ל') - "האם גם פרי שלם קלוף יש לו דין שלם שצריך להקדימו. תשובה: יתכן". ע"י הגר"ח זצ"ל (לה' הארץ ומלואה ח"ב תשובה ע"ב) - "נשאלתי מאחד אם מונח לפנינו תפוח שלם ותפוח ז' מקולף מקליפתו העליונה איזה מהם יקדים די"ל דיקדים התפוח"ע משום שסו"ס התפוח"ז מקולף ואף שקליפה זו אינה ראויה לאכילה מ"מ יש דיעות דס"ל דעדיף לברך על שלם אף כשהקליפה אינה ראויה (הא"ר מובא בשע"ת סי' רב) וא"כ התפוח"ע הוי שלם לכו"ע משא"כ תפוח"ז ועוד שהתפוח"ז מורכב מפלחים קטנים והתפוח"ע הוי גוש אחד ומיקרי גדול מהתפוח"ז וא"כ נימא שיקדים לברך על התפוח"ע. תשובה: לכאן שוין".

2. מראי מקומות.

א) א"ר (סי' ר"ב ס"ק א') – "וכתב בשל"ה (דף צ"ג שער האותיות, קדושה, כלל ה סימן ד) דווקא אגוז כי אם היתה רימה בו אינה ראויה לכלום והוי לבטלה, משא"כ שאר פירות שאף שאם הבאיש והתליע בתוכו לא בירך לבטלה בשביל קליפתו החיצונה ועליה חלה הברכה גם כן, על כן יותר טוב לברך על הפרי כשהוא שלם, שכל מילי דברכות שלם עדיף (יעקב לוי). ואני אוסיף דשבירת אגוז הוי הפסק בין ברכה לאכילה, דומיא דחתיכת לחם במוציא, עד כאן [לשונו]."

ב) ערה"ש (סי' ר"ב סעי' י"א) – "עא"ר סק"א שהביא מי שאומר דיברך קודם שבירת אגוז וקודם קליפה כדי שיברך על השלם ע"ש ולא מסתבר כלל וע"ש דמסקנתו ג"כ אינו כן ודו"ק".

ג) מבית לוי (חי"ז עמ' נ"ה סוף הע' ט') – "ושמעתי מנכדי החת"ס שהיה לו מנהג שכשאוכל תפוח קילף הקליפה ברצועה אחת גדולה וארוכה ולא בחתיכות ואח"כ כיסה את התפוח בקליפה וברך. וכנראה כדי שישאר שלם ושלא יהיה הפסק בקילוף הפרי. (ואולי קיבל כן מרבתי)".

ז. פלח תפוז לענין שלם.

1. נחשב שלם.

א) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"ח טור ב') – "שאלה: בדין קדימה בברכות שצריך לברך על שלם תחילה נסתפקו האם פלח של תפוז נחשב שלם, או לא. תשובה: כן".

ח. פרי שלם בלי גרעינים.

1. שבט הלוי (מלבושי מרדכי סי' ה' סוף הע' י"ט) – "שפירות מיובשים שמוציאים מהם את הגרעין ספק הוא אצלו אם הם בגדר שלם".

2. הגר"ח זצ"ל (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ב אות צ"א) – "שאלה: ומה הדין אם מוציא הגרעינים מהפרי, האם נקרא הפרי שלם, או לא. תשובה: צריך עיון קצת".

ט. כיצד ינהג בברכה בפרי שקצתו מעוך: האם יחתכנו קודם הברכה, או לאחר הברכה.

1. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל' עמ' י"ח טור ב') – "שאלה: יש להסתפק מי שרוצה לאכול פרי שמקצתו מעוך ורקוב, אבל ראוי לאכילה, (אלא שהוא אינו אוכלו), מתי יחתכנו האם קודם הברכה מכיון שאין רוצה לאוכלו, או לאחר הברכה כדי שישאר כפרי שלם בשעת ברכה, (אבל אולי לא מוסיף למעלת שלם דבר שבדעתו לחותכו ולא לאכול כלל, וצ"ע). תשובה: יחתוך אח"כ".

י. כוס מלא.

1. הגריש"א זצ"ל (תל תלפיות גליון ס"ח עמ' ט"ז אות נ"ה) – "שאלתי האם יש מעלת שלם בקדימה לברכה במשקין, ככוס מלא, - והשיב שכוס מלא קודם לברכה, ואחד שהיה שם שאלו האם הוא גם בנצרך לחצי כוס וישפכו השאר. - והשיב שגם בכה"ג דאין המתחשבים בחשיבות לברכה במאי שינהג אח"ז".

2. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' ק"ו) – "כשיש לפניו כוס מלאה וכוס חצי ריקה, האם צריך לברך על כוס המלאה, שזהו מעלה לברכה, או לא. תשובה: כן".

יא. בפת: הגדר של שלם.

1. עי' סי' קס"ח סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

יב. גדול.

א. דעת תורה (ריש סעי' א') – "בדין מעלת גדול נגד קטן, עי' סי' קס"ח סעיף ב' [ביש לפניו ב' שלימות ממין א' גדולה וקטנה מברך על הגדולה], ומג"א שם סק"ז [שבדין דשו"ע דפת נקי ופת קיבר מברך על הנקי], כתב וז"ל נ"ל אפי' הקיבר גדול מהנקי, דמעלה דנקיות הוזכרה בהדיא בירושלמי, משא"כ מעלת גדול ע"ש], ומוכח דכמו"כ חביב דוחה מעלת גדול כיון דמבואר בש"ס".

ב. חביב או גדול.

1. חביב – דעת תורה (ריש סעי' א', לשונו מובא לעיל).

יג. ברכה חשובה - סעיף ג'.

ברכות (דף לט.) – "דהנהו תרי תלמידי דהווי יתבי קמיה דבר קפרא, הביאו לפניו כרוב ודורמסקין ופרגיות, נתן בר קפרא רשות לאחד מהן לברך, קפץ וברך על הפרגיות, לגלג עליו חבירו. כעס בר קפרא, אמר: לא על המברך אני כועס אלא על המלגלג אני כועס; אם חבירך דומה כמי שלא טעם טעם בשר מעולם אתה על מה לגלגת עליו. חזר ואמר: לא על המלגלג אני כועס אלא על המברך אני כועס. ואמר: אם חכמה אין כאן, זקנה אין כאן. תנא: ושניהם לא הוציאו שנתן. מאי לאו בהא קא מיפלגי; דמברך סבר: שלקות ופרגיות שהכל נהיה בדברו, הלכך חביב עדיף; ומלגלג סבר: שלקות בורא פרי האדמה, פרגיות שהכל נהיה בדברו, הלכך פירא עדיף. לא, דכולי עלמא שלקות ופרגיות שהכל נהיה בדברו, והכא בהאי סברא קא מיפלגי; מר סבר: חביב עדיף, ומר סבר: כרוב עדיף, דזיין".

א. הלכה: "מגע אש".

1. המוציא – רמ"א (סעי' ה').

א) פת הבאה בכיסנין.

2. מזונות – רמ"א (סעי' ד').

(א) חיטים.

(ב) שיעורים.

(ג) כוסמין – מ"ב (ס"ק ל"ה, ע"י ס"ק כ"ד).

(ד) שיבולת שועל, ושיפון – מ"ב (ס"ק כ"ד, ס"ק ל"ה).

3. גפן – רמ"א (סעי' ד').

4. העץ קודם לשהכל – מחבר (סעי' ג', מ"ב ס"ק י"ד, ס"ק ל"ה [אפילו חביב], מ"ב ס"ק ח', שעה"צ ס"ק ט' [אפילו מין שבעה]).

(א) זיתים.

(ב) תמרים.

(ג) ענבים.

(ד) תאנה.

(ה) רמון.

(ו) שאר פירות.

5. האדמה קודם לשהכל – מחבר (סעי' ג', מ"ב ס"ק י"ד ס"ק ל"ה [אפילו חביב], שעה"צ ס"ק ט' [אפילו מין שבעה]).

6. העץ או האדמה – הכללים לקמן.

(א) אם שני המינים חביבים אצלו בשוה, אז מברך על מין שבעה תחילה – מ"ב (ס"ק ט').

(ב) אם שוים לגמרי – העץ קודם האדמה.

7. שהכל.

8. שלם – ע"י לעיל.

ב. יין שרף עם מרקחת.

1. מ"ב (ס"ק ט"ו, בה"ל ד"ה וכן) – "וע"כ כשמביאים לפניו יי"ש עם מרקחת יברך על המרקחת תחלה אף שהי"ש חביב עליו יותר [אחרונים]".

2. ע"י סי' רי"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ת [יש לפניו בורא פרי העץ ובורא פרי האדמה.

א. ראשונים.

1. בורא פרי העץ קודם.

(א) בה"ג (סי' א' פרק ו') – "ובמקום דאיכא בורא פרי האדמה ובורא פרי העץ בורא פרי העץ קודם".

(ב) רא"ה (ברכות דף מא.).

(ג) רישב"א (ברכות ריש דף מא., הל' ברכות פרק ג' הל' ט') – "ואם אין ברכותיהן שוות כל אחד ואחד צריך ברכה לפניו ומברך תחילה על החשוב בברכה והוא שברכתו יותר מיוחדת כלומר שמקדים בורא פרי העץ לבורא פרי האדמה ובורא פרי האדמה לשהכל".

1. תוס' (ברכות ריש דף מא.) – "וא"ת הא אמרי' לעיל (דף לט.) גבי עובדא דבר קפרא דברכת בורא פרי האדמה חשיבא טפי

משהכל לפי שמבוררת טפי א"כ גם ב"פ העץ חשיבא טפי מברכת ב"פ האדמה וי"ל דלא חשיב ב"פ העץ כל כך מב"פ האדמה

כמו שחשוב ב"פ האדמה משהכל ומ"ש בהלכות גדולות דב"פ העץ תקדים לב"פ האדמה דמבוררת טפי היינו לפי המסקנא

דלקמן דפליגי בשאין ברכותיהן שוות וקי"ל כר' יהודה אבל להאי לישנא דאמרי' דלא פליגי בשאין ברכותיהן שוות לא

מתוקם פסק דהלכות גדולות כדפירשנו לעיל".

2. חביב קודם.

(א) ר' יונה (ברכות ריש דף כט.) – "ואם הברכה האחת בפה"ע והאחרת בפה"א יקדים החביב תחלה בין שיהיה חביב לו יותר בפה"א בין שיהיה חביב לו יותר ב"פ העץ".

(ב) חינוך (מצוה ת"ל ד"ה הביאו).

3. איזה מהם שירצה יקדים.

(א) רא"ש (ברכות פרק ו' סי' כ"ה) – "וי"ל דודאי כשברכתן שוה דברכה האחת פוטר את חבירו אז מסתבר לברך על שבעת המינים

ולפטור את השני אבל כשצריך לברך על כל אחד ואחד לא שייכי זה לזה כלל כיון שצריך לברך על השני אחר אכילת הראשון

הלכך על איזה מהן שירצה יברך תחלה הלכך אם הביאו לפניו שני מינים ואין בהן מז' המינים כמו אתרוג ותפוח יברך על החביב

תחלה לכ"ע כיון שברכותיהן שוות ואם יש בהן מין שבע קיימא לן כרבי יהודה דאמר מין ז' עדיף ויברך עליו אף על פי שהאחר

חביב לו ואם יש לפניו ב"פ העץ ושהכל יברך ב"פ העץ תחלה וכן ב"פ האדמה ושהכל ב"פ האדמה קודמת. וב"פ האדמה וב"פ

העץ על איזה מהן שירצה יברך ול"נ מדלא קאמר מברך על זה וחוזר ומברך על זה וחביב עדיף אלמא אפילו אחד מהן חביב

יכול לברך על השני כיון שצריך לברך על השני אחר אכילת הראשון אין עדיפות בחביב משום דלא שייכי זה לזה כלל ומה שתלו

לרבי יהודה עדיפות במין שבעה ולרבנן בחביב היינו דוקא כששניהם נפטרין בברכה אחת".

(ב) טור (סעי' ג') – "הרא"ש".

ב. פוסקים.

1. בורא פרי העץ קודם – א"ר (ס"ק ב', "וכן נ"ל להלכה, דהא לסברא ראשונה איזה שירצה יקדים, וא"כ וודאי לא עביד איסורא כשמברך אשבעה מינין, וכן אם אין בו מז' מינים פרי העץ קודם לפרי האדמה ולא אזלינן בתר החביב"), כה"ח (ס"ק ו', ס"ק י"ג, ס"ק י"ד, "וכן נוהגין העולם להקדים פה"ע לפה"א ואפילו פה"א חביב ונראה לי הטעם משום...").
2. חביב בדרך כלל וגם כעת [אפילו הוא האדמה], קודמת – ב"ח (ס"ק ג'), ט"ז (ס"ק ב'), מג"א (ס"ק ד', ס"ק י"ג), דרך החיים (דיני ברכת הנהנין סי' רי"ח אות כ"ז, לשונו מובא לקמן), שלחן שלמה (סעי' א'), גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י' סעי' ז'), ח"א (כלל נ"ז סעי' ה'), תפארת ישראל (ברכות פרק ו' אות י"ח), קיצור שו"ע (סי' נ"ה סעי' א'), מ"ב (ס"ק י"ח, ס"ק ל"ה, שעה"צ ס"ק י', כה"ל סעי' א' ד"ה צנון, ד"ה וי"א [לשונו מובא לקמן]), וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק י"ח אות ט', אות י"ב), עי' ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' ה').

ג. רק חביב לו בדרך כלל ולא כעת, או רק חביב לו כעת ולא בדרך כלל.

1. חביב קודמת.
- א) דרך החיים (דיני ברכת הנהנין סי' רי"ח אות כ"ז) – "בפה"ע ובפה"א יקדים המין הרגיל להיות חביב אצלו אפילו השני הוא חביב לו עתה. ואם שניהן רגילין להיות חביבין בשוה יקדים מה שחביב לו עתה ואפילו אם אחד הוא מין ז' מקדים החביב".
2. חביב בדרך כלל או חביב כעת והוא פרי העץ, העץ קודמת.
- א) בה"ל (סעי' א' ד"ה וי"א) – "ואפשר עוד לומר דאפילו בסתם פ"ע ופ"א ג"כ אם הפ"ע חביב עליו עתה יברך עליו אף שתמיד חביב עליו הפ"א מטעם דנצטרף דעת בה"ג שהובא בס"ג וגם הרמב"ם דס"ל שזהו ג"כ חביב וגם הרא"ש הנ"ל וכ"כ הח"א אכן אם הפ"א תמיד חביב עליו יותר וגם עתה נראה שטוב יותר לנהוג למעשה כדעת האחרונים שיברך עליו תחלה כדעה הראשונה שבס"ג ולא כבה"ג שהוא דעת הי"א שם ודלא כא"ר הנ"ל שסותר פסק השו"ע".

ד. אין ברכות שוות: חביב או ז' מינים.

1. ז' מינים – א"ר (ס"ק ב', לשונו מובא לעיל).
2. חביב בדרך כלל וגם כעת [אפילו הוא האדמה], קודמת – דרך החיים (דיני ברכת הנהנין סי' רי"ח אות כ"ז, לשונו מובא לעיל), בה"ל (סעי' א' ד"ה וי"א, "ודע דבא"ר הביא שיטה אחרת דגם באין ברכותן שוות מין שבעה קודם ומצדד כן למעשה משום דהרבה פוסקים קיימי בשיטה זו [וגם משום דפה"ע חשיב מפה"א כדעת בה"ג] ולענ"ד למעשה טוב יותר לנהוג כדעת האחרונים בזה דחביב עדיף ... מכל הלין טעמי נראה דיותר טוב שיברך על הזית אם עתה חביב עליו").
- א) אם פרי האדמה שחביב כעת או בדרך כלל הוא משבעת המינים (שלוה). לפי הדרך החיים, חביב קודם. לפי המ"ב, צ"ע.

ה. בננה ובורא פרי העץ.

1. עי' סי' ר"ג סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ו. שוקולד ובורא פרי העץ.

1. עי' סי' ר"ב סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ז. נקניק וסויה ובורא פרי העץ.

1. עי' סי' ר"ב סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ט) כל המוקדם בפסוק מוקדם לאכילה - סעיף ד'.

ברכות (דף מא.-מא:): – "דאמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק: כל המוקדם בפסוק זה מוקדם לברכה, שנאמר [עקב פרק ח' פסוק ח']: ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש ... רב חסדא ורב המנונא הוו יתבי בסעודתא, אייתו לקמייהו תמרי ורמוני, שקל רב המנונא בריך אתמרי ברישא. אמר ליה רב חסדא: לא סבירא ליה מר להא דאמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק: כל המוקדם בפסוק זה קודם לברכה. אמר ליה: זה שני לארץ, וזה חמישי לארץ. אמר ליה: מאן יהיב לן נגרי דפרזלא ונשמעינך".

א. ז' מינים: "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש".

1. חטה.
2. שעורים – מ"ב (ס"ק כ"ה, ס"ק ל"ה, שעה"צ ס"ק ט"ז, ס"ק כ"ח, ס"ק ל"ג).
3. זיתים.
4. תמרים.
5. ענבים.
6. תאנה.
7. רמון.

ב. טעם.

1. **טורי אבן** (חגיגה ריש דף יב:), הו"ד הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א מסכת ברכות עמ' תמ"ז) – "ויק"ל הא אמ' פ"ו דברכות (ד' מ"א) כל המוקדם בפסוק זה פ"א ארץ חטה ושעורה מוקדם לברכה אף על גב דלא כתיב את. וי"ל דש"ה דלאחר שמנה ה' מינים

הפסיק בארץ דכתיב ארץ זית שמן ודבש. וה"ט הפסיק להקדים ראשון לארץ שני לשני לארץ קמא וכן שני לב' לג' לקמא כדאמ' התם ש"מ דקדים קדים דאל"כ אפסוקי בארץ בתרא למה לי".

2. צ"ח (ברכות דף מא. ד"ה שנאמר) – "ונראה דאף דמוכח מהך קרא שהני דכתיבי משובחים יותר משאר פירות מדלא חשיב בשבח ארץ ישראל רק הני, אבל מאן יימר דבהני שבעה מינין יש באחד יותר שבה מבאחרני, והרי הכתוב לא היה יכול לכוללן בדיבור אחד ועל כרחך הוצרך לחשבם זה אחר זה, ואולי כולם שוים בשבחים. ולהביא הוכחה שגם אלו מסודרים לפי מעלתן קאמר שנאמר ארץ חטה וגו' ארץ זית וגו', ואי לא בא הכתוב אלא להורות חשיבתן נגד שאר מינין שלא הוזכרו כלל, היה די בפעם אחת ארץ ולחשבם שבעתנה לזה אחר זה, ומדכתיב פעם שני ארץ, שמע מיניה שבא ליתן גם במינין הללו חשיבות מי שהוא ראשון לארץ, ולכן הוכרח להכפיל שני פעמים ארץ".

3. מראי מקומות.

(א) לשם שבו ואחלמה (חלק הביאורים סוף שער אח"פ בהגה"ה) – "ממ"ש ברכות מ"א כל המוקדם בפסוק מוקדם לברכה ואמרו שם עוד זה שני לארץ וזה חמישי לארץ הרי לנו שהביאו ראייה להלכה מסידורם הגם שהכרח הוא להקדים ולאחר בכל ריבוי האחדים אך משום שכל התורה הוא אור אלק'ותו ית"ש אי אפשר שיהא בה שום כח ושום ענין בלא כוונה וללא תועלת ח"ו, וכשתדקק תמצא בדברי רז"ל כמה דרשות שהם רק בסיבת זה".

ג. הא ברכות דרבנן.

1. פנ"י (דף מא. ד"ה ופליגא) – "ופליגא דרב חנן. ופירש רש"י הא דרבי יצחק דאמר המוקדם קודם לברכה אלמא קרא לשבח ארץ ישראל בא כו' ומנאן כסדר חשיבותן ופליג אדרבי חנן דאמר לא בא הכתוב להודיע שבח חשיבות הפירות כו' עד סוף הדיבור. נראה כוונתו מבואר דודאי אי אפשר לומר דלרבי יצחק עיקר קרא לענין קדימת הברכה הא ליתא דהא אפילו לשיטת בה"ג והרשב"א וסייעתם שסוברים דברכת ז' מינין לאחריו היא דאורייתא כמו שיבואר אפילו הכי כו"ע מודו דברכות שלפניהם לא הוה אלא מדרבנן אפילו בלחם גמור כמ"ש התוס' בריש פירקין [ל"ו ע"ב] דלאו ק"ו גמור הוא למילף לפניו מלאחריו כדמוכח במתני' דבעל קרי מברך לאחריו ואינו מברך לפניו (ועיין מה שכתבתי שם בזה) וכ"כ התוס' עוד בפרק הישן (סוכה דף כ"ו ע"ב) ע"ש, א"כ לפי"ז תו לא מצינו למימר דהא דאמרינן הכא דרבי יצחק פליג אדרבי חנן היינו משום דר' יצחק מוקי לקרא דארץ חטה לקדימה ורב חנן לשיעורן דהא ודאי ר' יצחק גופא מודה דעיקר קרא לאו לקדימה אתא כדפרישית. ולכך הוצרך רש"י לפרש דאפילו הכי אמרינן שפיר דפליגי דלרבי יצחק איירי קרא בשבח ארץ ישראל שיש בה פירות אלו החשובים בטעם ולרב חנן לאו משום חשיבות הטעם הוא אלא משום חשיבות השיעורין, כן נראה לי ברור בכוונת רש"י".

2. הגריש"א צ"ל (שיעורי הגריש"א מסכת ברכות עמ' תמ"ז) – "הלא ברכה שלפני האכילה היא כולה רק מדרבנן ... ונראה דבאמת דיני הקדימה דאורייתא אינם בברכה, אלא באכילה. שאם יש לפניו כמה מינים יש לו להקדים ולאכול המוקדם בברכה ... כל דין קדימה באכילה הוא רק בראשון בלבד, ואח"כ אין עוד דיני קדימה".

ד. נ"מ: קידוש בשבת - האם צריך שיכסה ג"כ המזונות.

1. עי' סי' רע"א סעי' ט', לשיטות ומראי מקומות.

ה. קשה: בסעי' א' כתב המחבר דעה ראשונה שכתב אותה בסתמא דכשאין ברכותיהן שוות על איזה שירצה יברך ואין כאן מצות קדימה אפילו היה האחד משבעת המינין וכאן סתם דכל הקודם בפסוק קודם לברכה הרי דחטים קודמין לשארי המינים של פה"ע אף דאין ברכתן שוות.

1. ב"ח (ס"ק א', ס"ק ד') – "בשאין ברכתיהן שוות ושניהם מין שבעה כגון חטה וזית מה שחפץ בו עתה לאכלו הוא קודם אף על פי שהשני מוקדם בפסוק ואם אינו חפץ עתה בזה יותר מבזה אלא שניהם שוים בעיניו מכל מקום החביב לו ברוב הפעמים הוא קודם לברכה אף על פי שהשני מוקדם בפסוק דאפילו בצנן וזית הצנן קודם בכהאי גוונא כל שכן בשניהם מין שבעה".

(א) מג"א (ס"ק ב') – "הב"ח ... ואין דבריו עולין בדברי הרא"ש שכת' בהדיא כשאין ברכותיהם שוות מאחר שאין אחד נפטר בברכת חבירו אין עדיפות במין ז' ולא בחביב דאין זו מעלה אם מברך על האחד קודם לחבירו אלא כשנפטר השני בברכתו ע"ש".

2. ט"ז (ס"ק ג') – "וי"ל דכיון דחשוב בקרא דמיירי במעלת הקדימה שוות ואינן שוות ש"מ דמוקדם הוי מעלתו בכל גוני משא"כ מעלת מין ז' לא מצינו לו מעלה להקדימה אמרי' אין לו מעלה אלא בשוות שהאחד פוטר חבירו אבל לא במקום שחייב לברך על שניהם לענין קדימה".

3. מג"א (ס"ק ב') – "והנכון דכשנפטר האחד בברכת חבירו וזהו מעלה אז אזלי' בתר מין ז' או חביב דזהו ג"כ מעל' אבל כשאין ברכותיהם שוות רק שצריך להקדים א' אז איזו שירצה יקדים אפי' הב' ממין ז' וחביב דאין זה מעלה כלל מה שמקדימין האחר כמ"ש הרא"ש אך אם שניהם ממין ז' אזלינן בתר המוקדם בפסוק דמאחר שקרא הקדימו אנן נמי נקדימונו, אבל מה שלא נכתב כלל בקרא ל"ש קדימה".

4. בה"ל (סעי' ד' ד"ה קודם) – "והגר"א בסקט"ו הביא דברי תר"י דמוקים הא דחטים קודמין דוקא בעשה מהן תבשיל דחשוב ביותר ולכן שייך להקדימן נגד כל המינים וכ"מ מא"ר וכ"כ בספר בית מאיר ואף דדברי הרא"ש והטור דחוקים לפי כל התירושים אכן דברי השו"ע אפשר לפרש כן".

י' קדימה בפסוק או בורא מיני מזונות.

א. שעורים וזיתים.

1. זיתים קודמת.

(א) ט"ז (ס"ק ד').

- (ב) **מג"א** (ס"ק ח', ס"ק י"ג).
 (ג) **פמ"ג** (א"א ס"ק ח', ס"ק י"ג סדר המעלות אות ב', אות ג', אות ד', אות ה').
 (ד) **שלחן שלמה** (סעי' א').
 (ה) **גרי"ו** (סדר ברכת הנהנין פרק י' אות י"ב) – "חוי' מן הזית שהוא קודם לשעורה".
 (ו) **ח"א** (כלל נ"ז סעי' ז', סעי' ח') – "ולכן זית קודם אפילו לתבשיל של שעורים, אף על גב שברכתו היא מבוררת שהיא "בורא מיני מזונות", מכל מקום קדימת הפסוק הוא מוקדם למעלה זו של מבוררת לבד".
 2. במ"מ קודמת.
- (א) **לבוש** (סעי' ד') – "מה שאמרתי בקדימת זתים לשעורה לא מיירי אלא בכוסס שעורה שברכתו בורא פרי האדמה, שאז הזית קודם ... דאדרבא ואדרבא בורא מיני מזונות היא עדיפא ועדיפא הרבה מבורא פרי הגפן שהיא פרטית מאד בענין גדול, והוא שהמין שמברכין אותה עליו מורה על ההשגחה הגדולה שמשגיח השם יתברך על בריותיו וזון ומפרנס ומשביע אותם וקרובה היא לברכת הפת כמו שאבאר בעזה"י ... **כי ודאי בורא מיני מזונות היא הברכה החשובה שבכל הברכות** חוי' מברכת הפת, ועדיפא היא מברכת בורא פרי הגפן כמה מעלות מצד עצמה ומינה, ואפילו במינים שאינם מחמשת מיני דגן שבשבעת המינים כגון באורז כיון דזיין שמברכין עליו בורא מיני מזונות כמו שכתבתי למעלה סימן ר"ח סעיף ז', ועדיפא היא מברכת בורא פרי הגפן משום דמינה זיין ומשביע ועליו יחיה האדם, והוא עדיף וחשיב לאדם מיין דלא זיין ולא משביע ואין בה כל כך הודאה אל ההשגחה הגדולה יתברך על ברואיו. ומדרגות הברכות כך הם, ברכת הפת והוא מוציא לחם וכו' היא החשובה שבכולן שעליו לבדו יחיה האדם על פי ה' יתברך, ואחר כך בורא מיני מזונות שהיא קרובה אליה, **מפני שהיא מורה גם כן על השגחת הש"י הפרטית על בריותיו בהזנה ובשבע**, ואחר כך ברכת בורא פרי הגפן מן הטעם המפורסם בכל המקומות שהוא משמח אלקים ואנשים, ואחר כך בורא פרי העץ היא פרטית בפירות, ואחר כך בורא פרי האדמה ואין שום צד בעולם ושום טעם מספיק להקדים אחת מן המאוחרות האלה אל המוקדמת אליה, דוק ותשכח כי אמת יגהה חכי, והנראה לענ"ד כתבתי".
- (ב) **א"ר** (ס"ק י"ב) – "אבל הט"ז [סק"ד] ומג"א [סק"ח] הסכימו לשואל דזית קודם למעשה קדירה דשעורים עי"ש באריכות, ובאמת שכן משמע בהגהת סמ"ק [סימן קנא אות כא] וברמזים [סימן כה]. אבל באגודה פרק כיצד מברכין ראיתי ז"ל היה לפניו תבשיל דשעורים ויין וזית צ"ע מה יעשה דהא היין קודם לזית ושעורים קודמת ליין וזית קודם לשעורים ע"כ. ולמ"ש בשם סמ"ק וודאי ראוי לסמוך עליו בזה לברך תחלה אתבשיל דשעורים ואח"כ יין וזית".
- (ג) **מגן גבורים** (ס"ק י"א) – "יש להקדים מעשה קדירה".
- (ד) **דרך החיים** (דיני ברכת הנהנין סי' רי"ח אות כ"ז) – "וברכת במ"מ אפילו מתבשיל של שעורים קודם לכל ברכת הפירות ואפילו לברכת היין ואפילו לזיתים".
- (ה) **מאמר מרדכי** (ס"ק ח').
- (ו) **ערה"ש** (סעי' י"ג, סעי' י"ז) – "ומ"ש המג"א בסקי"ג דזית קודם צ"ע וכל החמשת מינים קודמים לו".
- (ז) **מ"ב** (ס"ק כ"ה, ס"ק ל"ה, שעה"צ ס"ק ט"ז, ס"ק כ"ח, ס"ק ל"ג) – "אבל שעורים [היינו מזון הנעשה מהן כמו שמפרש בסעיף ה'] לזיתים לא אבל הלבוש כתב דברכת במ"מ היא קודמת לכל וכן הסכימו הרבה אחרונים".
- (ח) **כה"ח** (ס"ק י"ז, ס"ק כ"ח).
- (ט) **אג"מ** (או"ח ח"ה סי' כ' סוף אות י"ג) – "וברוצה לאכול גם זיתים ותמרים, הנה מזונות אף של תבשיל משעורים ואף משל שבולת שועל ושיפון, יש לעשות כהלבוש שהביא המ"ב בסימן רי"א ס"ק כ"ה ולהקדים במ"מ לשאר ברכות".
- (י) **פתחי הלכה** (ארטסקרול, פרק ה' הע' ל"ג).
- (יא) **וזאת הברכה** (מעין הברכה פרק י"ח אות ח' ס"ק ב').

ב. אורז.

1. לא חשוב.

- (א) **פמ"ג** (א"א ס"ק י"ג סדר המעלות אות ב') – "וברא מיני מזונות דאורז לכאורה במחלוקת שנויה, להשואל בלבוש זי"ן מינים קודמין, וללבוש בורא מיני מזונות חשוב מעצמו בלא הקדמת קרא, אבל ממה שכתב המחבר בסעיף ו' דבורא מיני מזונות חשוב דעבדין פת הא לאו הכי בורא מיני מזונות לחוד לא חשוב, וזהו שכתב הלבוש עירב קמח אורז עם ה' מינים קודמין לגפן תאנה ורמון נראה לי. ובאליה רבה [ס"ק] ט"ז בשם מלבושי יום טוב [אות ו] למה תלה ביראה לו הא נזכר בשו"ע, ולפי מה שכתבתי אתי שפיר דאורז לחוד לא דפת דיליה לאו המוציא בורא מיני מזונות דיליה לא חשובה אף לשיטתיה".
- (ב) **כה"ח** (ס"ק כ"ז) – "כיון דחשיבי וכו'. פי' וגם הם בכלל חטה ושעורה דקרא כמ"ש הטור סימן ר"ח. מ"א ס"ק י"ג. משמע הא במ"מ דלא חשיב דאינו בכלל חטה ושעורה דקרא כגון אורז אין לו קדימה. וכ"כ א"א אות ב' בסדר המעלות יעו"ש".
- (ג) **הגר"י ברקוביץ שליט"א** (שמעתי).
2. חשוב.
- (א) **לבוש** (סוף סעי' ד' [אבל עי' פמ"ג, לעיל]) – "ואפילו במינים שאינם מחמשת מיני דגן שבשבעת המינים כגון באורז כיון דזיין שמברכין עליו בורא מיני מזונות כמו שכתבתי למעלה סימן ר"ח סעיף ז', ועדיפא היא מברכת בורא פרי הגפן משום דמינה זיין ומשביע ועליו יחיה האדם, והוא עדיף וחשיב לאדם מיין דלא זיין ולא משביע ואין בה כל כך הודאה אל ההשגחה הגדולה יתברך על ברואיו".
- (ב) **אבן העזר** (על סעי' ו') – "אבל באמת לדידן אם בא לפניו אורז מבושל וז' מינין ברכת בורא מיני מזונות עדיף מבורא פרי העץ, כמבואר ...".
- (ג) **הגר"ש** (צ"ל [וזאת הברכה עמ' קכ"ו אות י']).

- ד) שבט הלוי (מבית לוי חי"ז עמ' ע"ח אות ה', ע"י חט"ו עמ' ע"ה אות ח') – "בדין בורא מיני מזונות על אורז אם יש לו דין קדימה דעת רוב הפוסקים דברכת בומ"מ קודמת".
- ה) הגרה"ק זצ"ל (לה' הארץ ומלוואה ח"ב תשובה מ"ב, ע"י תשובה ס"ז, תשובה ס"ט) – "בשו"ה סי' ריא וז"ל וברכת במ"מ על תבשיל דשעורים וכו' והם קודמים לאורז עכ"ל. ורציתי לשאול אם הכונה בזה דדוקא הם שברכתם במ"מ קודמים לאורז אבל כגון זית אין קודם כיון שברכתו בפה"ע או שגם זית קודם לאורז מדהוי מין ז וצ"ע. תשובה: על ברכת בפה"ע כ"ש שבמ"מ קודמת".
- ו) וזאת הברכה (עמ' קכ"ה אות ג', מעיין הברכה פרק י"ח אות ח' ס"ק ג').
- ז) ע"י פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' קנ"ט) – אמנם, אחר יין.
3. מראי מקומות – ותן ברכה (עמ' קע"ה), מלבושי מרדכי (סי' ג' סעי' י"ג, סעי' י"ד, סי' ד' סעי' ח'), שערי הברכה (פרק י"ב הע' ל"ה).

יא] גלגל החוזר.

א. היו לפניו שלשה מינים: יין ותבשיל ושעורים וזית.

1. מג"א (סוף ס"ק י"ג) – "היו לפניו יין ותבשיל ושעורים וזית צ"ע מה יעשה דהא יין קודם לזית ושעורים קודמין ליין וזית קודם לשעורים כמ"ש ס"ד".
2. שע"ת (ס"ק א') – "ומ"ש שנסתפק המ"א בהי' לפניו יין ותבשיל וזית כ' בפמ"א ח"ג מש"ס דזבחים דף צ' בבעיא דעוף ועולת בהמה ומעשר איזה קודם מוכח דברכת היין שהיא חשובה היא קודמת ואח"כ מברך על הזית ואח"כ על התבשיל של שעורים ע"ש וכ"כ בבר"י בשם בתי כהונה וכו' במ"ש בא"ר בשם אגודה לא נמצא שם ואולי ט"ס הוא וע"ש דמייתי מירושלמי פ"ג דהוריות היה שם פר כו' וכו' שם בשם בתי כהונה שאם ירצה להוציא אחד מהמינים לפניו יוציא היין ומייתי זכר לדבר מב"ק דף פ"ד דאמרי נתרח שמואל ע"ש".
3. מראי מקומות – חת"ס (על המג"א ס"ק י"ג), משברי ים (גלגל החוזר ח"א סי' א' ענף ב'), מלבושי מרדכי (סי' ז' סעי' ט"ו).

ב. היו לפניו שלשה מינים: ענבים, תפוחים, ואבטיח – ואבטיח חביב יותר מהענבים, והתפוחים חביבים יותר משניהם.

1. מין ז' קודם.
- א) שבט הלוי (מבית לוי חט"ו עמ' ע"ה אות ו', חי"ז עמ' ע"ז אות ו', ע"י מלבושי מרדכי סי' ז' הע' ט"ו) – "היו לפניו שלשה מינים, ענבים תפוחים וצנון, והצנון חביב עליו יותר מענבים ותפוחים חביבים עליהם יותר משניהם נסתפק רעק"א מה יברך, ולהלכה נראה דיקדים הענבים שהם ממין ז".
- ב) כוס של אליהו (סי' ה' אות ז') – "אם יש לפניו על השולחן ג' פירות שרוצה לאוכל, וזהו סדר כפי חביבותן, א) תפוח, ב) בננה, ג) תאנה, על איזה מהם יתחיל לברך ... יש לומר שיברך על התאנה שהוא חשוב שבכפה"ע. וא"ת הרי הבננה יותר חביב, אין זו טענה שהרי הברכה הוא לא רק על התאנה אלא ג"כ על התפוח, ואף שאין התפוח החברותא של הברכה מ"מ יש לו אותו חשיבות בהברכה שמברך על מאכל שהוא חביב לו ביותר".
2. תפוחים קודם.
- א) נתיבות הברכה (סי' ק"ב).
3. אבטיח קודם.
- א) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' מ"ז) – "אמנם אחרי העיון נראה (העירו לי), שיש להקדים את המלון. והסברא היא כך: שכפי שביארנו לעיל ישנן שתי סברות בדיני קדימה: א. באין ברכותיהם שוות מקדימים את החביב לפי שזו הברכה החשובה יותר. ב. בברכותיהם שוות הולכים אחרי המין החשוב יותר, שהדין נותן שיש לברך עליו ולפטור את המין הפחות חשוב. הנה לפנינו שתי קבוצות, פרי העץ ופרי האדמה. לגבי הקבוצה של פירות העץ, התפוח לא בא בחשבון, כי צריך לברך על הענב החשוב יותר. נמצא שהנידון הוא האם יש להקדים הענב או המלון. ובזה אומרים שהמלון חביב יותר מהענב, ולכן יש לו דין קדימה, והדבר ברור למעיין".
- ב) מגילת ספר (סי' כ"ג אות ד').
- ג) מעדני אשר (ברכות סי' ק"ג אות ב') – "אמנם לפ"ד הרשב"א הנ"ל נראה דעיקר מעלת ההקדמה היא בכך שהמין החשוב יפטור את הפחות חשוב, והקדמה באין ברכותיהן שוות מילתא זוטרתא היא. ולכן לא יתכן שפרי שאינו חשוב יפטור בברכתו את הפרי החשוב, וממילא ברור שהתמר שהוא מין שבעה צריך לפטור בברכתו את התפוח. ונמצא דהנידון הוא רק אם להקדים את התמר או את האבטיח, וכיון שבאין ברכותיהן שוות חביב קודם יש לברך תחילה על האבטיח. ואף שהתפוח חביב מהאבטיח מ"מ מסתבר דאין בכוחו לגרום להקדמת ברכת בפה"ע (בין עבור עצמו ובין עבור התמר) כיון שבין כך אינו 'מאן דאמר' דברור שלא יברכו עליו".
4. מראי מקומות – תורת יקותיאל (או"ח סי' מ"ג מהדו"ק), משחת שמן (ח"ב סי' קל"ה אות ב', קול התורה גליון מ"ז עמ' ר"ה), מלבושי מרדכי (סי' ז' סעי' ט"ז).

ג. היו לפניו שלשה מינים: תמר, תאנה, ובננה – והבננה חביב יותר מתמר, והתאנה חביבים יותר משניהם.

1. יברך על התמר.

- א) קהלות יעקב (שיעורי שלמי תודה ברכות עמ' כ"ה) – "ולאחר זמן נכנסתי למרן הקה"ל וצוק"ל ואמר שלדעתו נראה ג"כ שהעץ קודם, משום דדין קדימת חביב אינו דין באכילה אלא דין בברכה שצריך לברך את ה' על החביב קודם והכא אם יברך בפה"ע הרי הברכה קאי גם על הפרי העץ החביב יותר מפה"א א"כ נמצא שבירך את ה' קודם על החביב יותר אלא דכשאפשר עדיף גם שייחד

את ברכתו על החביב קודם אבל הכא שא"א לייחד הברכה על החביב קודם כי הרי הקודם בפסוק קודם לברכה (שע"ז צריך לייחד את הברכה) ע"כ יברך את עצם הברכה על החביב קודם דהיינו שיברך בפה"ע שברכה זו קאי גם על הפה"ע החביב יותר מהכל, ובזה הקדים לברך גם על החביב יותר מפה"ע ויש לו גם מעלת חביב, אלא דלגבי האכילה והתייחדות הברכה צריך לאכול קודם את הכתוב בפסוק ראשון כי לגבי פה"ע החביב ה"ו קודם אבל מ"מ עיקר הברכה צריכה להיות בפה"ע הגם שיאכל את הכתוב קודם בפרשה כי בזה שמברך בפה"ע מקדים למעשה לברך על החביב יותר מהכל הגם שלא יאכלנו ראשון. ומרן הקה"י הוסיף לדון דאפשר שענין חביב הוא רק אם גם יאכלנו קודם דאז התייחדות הברכה היה ע"ז, אבל מסברא אמר שנראה לו יותר שאם למעשה בברכתו בירך את ה' על החביב יותר הרי זה קודם אע"פ שלא אכלו ראשון, עכ"ד".

(ב) שיעורי שלמי תודה (ברכות עמ' כ"ד) – "היו לפניו תמר תאנה ובננה, ודרגת החביבות אצלו הוא א' תאנה ב' בננה ג' תמר, יש לדון על מה יברך, אם יברך על התאנה שהוא חביב הרי בברכותיהם שוות אזלינן בתר מין שבעה וא"כ תמר קודם, ואם יברך על התמר הרי בשאין בברכותיהם שוות חביב קודם והבננה יותר חביבה מן התמר, ואם יברך על הבננה הרי התאנה יותר חביבה מן הבננה, ואם יברך על התאנה הרי בברכותיהם שוות מין שבע קודם, וחזר חלילה. ולאחר העיון נראה שיברך על התמר, וראיה לזה מזבחים דף צ ע"ב..."

(ג) הגרת"ק צ"ל (שיח השדה ח"ג ברכות דף מא.) – "ק"ל דבברכותיהן שוות ז' מינין קודם לחביב וכל הסמוך לארץ קודם. ונשאלתי היו לפניו תמר ותאנה ופה"א וסדר חביבותן תאנה פה"א תמר על איזה מהן יברך, ונ' פשוט דיברך על התמר דהנה יל"ע למה תקנו בברכותיהן שוות דז' מינין קודם לחביב ובאין שוות להיפך ונ' הטעם דכשאדם צריך להודות על ב' דברים יש להקדים מה שמרגיש טובה יותר גדולה אצלו ולכן באין שוות חביב קודם, אבל בשוות זהוודא א' על שניהן רק איזה ליטול בידו ולטעום קודם בזה אמרו להקדים החשוב, ולפ"ז כאן פשיטא שצריך להקדים ברכת התאנה שהיא החביבה ביותר אלא שאוחז בידו התמר וטועמו קודם והברכה של התמר הולך ג"כ על התאנה".

2. יברך על הבננה.

(א) וזאת הברכה (עמ' קכ"ו אות י"ב, בירור הלכה סוף סי' מ"ז) – "מי שבא לאכול כמה סוגי פירות, פירות שמברכים עליהם 'העץ' ופירות שמברכים עליהם 'האדמה' (כגון בסעודת ט"ו בשבת), ובתוך קבוצת הפירות הגדלים בעץ יש זית, תמר, רימון ועוד פירות. ופרי האדמה חביב יותר מהזית אבל פחות חביב מהתמר או מהרימון או מאחד הפירות שמברכתם העץ. לגבי דין קדימה, כיון שהזית הוא קודם בפסוק, אנו מתעלמים מיתר הפירות שבקבוצת הפירות, ואנו רק דנים ביחס לזית ופרי אדמה. וכיון שפרי האדמה הוא יותר חביב מהזית, מקדימים את פרי האדמה ומברכים עליו בורא פרי האדמה, ואחר כך מברכים 'העץ' על הזית ופוסט בזה את יתר הפירות".

3. מראי מקומות – מלבושי מרדכי (סי' ז' סעי' י"ז), משברי ים (גלגל החוזר ח"א סי' א' ענף ג').

ד. מראי מקומות – מלבושי מרדכי (סי' ז' סעי' י"ח, סעי' י"ט), משברי ים (גלגל החוזר ח"א סי' א').

יב] שאר דיני קדימה.

א. אתרוג.

1. שבט הלוי (מלבושי מרדכי סי' ה' הע' כ"ט) – "ואם יש לפניו אתרוג שקיימו בו מצות ד' מינים ושאר פירות ששויים במעלתם יש מקום להקדים אתרוג, וכמש"כ הטור (סי' רצז) לגבי ברכת הריח..."

ב. שהחיינו: פרי חדש שמברכים עליו שהחיינו.

1. להקדים שהחיינו.

(א) לב אברהם (סי' ל') – "בדין מי שיש לפניו ב' פירות אחד משבעה מינים והשני פרי שצריך לברך עליו שהחיינו, איזה מהן יקדים ... אולם לאחר העיון נ"ל דאף לפי דעות האחרונים להקדים ברכת הפרי לברכת הזמן, שפיר י"ל בנידון דידן להקדים אכילת הפרי שצריך לברך עליו זמן כי דוקא ענין הקדם ברכת הפרי ס"ל דלא פלוג וכמו במצות יש להקדים ברכת המצוה לברכת הזמן כן גם בפירות, אבל להקדים אכילת הפרי שצריך לברך עליו זמן בודאי נכון. ובפרט כי אין ההלכה ברורה בחיוב להקדים מין שבעה, שהרי הט"ז פסק בכלל שהאיך שיעשה יש לו על מי לסמוך, וגם בערוה"ש מביאו להלכה. ע"כ אף שמרוב הפוסקים נראה שלכתחילה יש להקדים מין שבעה מ"מ בנידון דידן יש לסמוך על הט"ז ודעמי' ולהקדים אותו הפרי שמברך עליו זמן כנ"ל".

2. לא להקדים לפני מין שבעה [ודינו כחביב].

(א) שרגא המאיר (ח"ו סי' ד' אות ב') – "שמברכין תחילה על מין ז'".

(ב) הגרת"ק צ"ל (מילי מעלייתא אות י"א) – "שאלה: מי שיש לפניו פרי משבעת המינים ופרי אחרת שאינה משבעת המינים אבל צריך לברך עליה שהחיינו על איזה מהן יש לברך תחילה. תשובה: על ז' המינים".

(ג) וזאת הברכה (עמ' קכ"ו אות ה', מעיין הברכה פרק י"ח אות ט"ו) – "תפוז שמברכים עליו שהחיינו ואשכולית שכבר בירך עליה שהחיינו, מקדים את התפוז (שפרי שמברך עליו שהחיינו קודם מדין חביב, אך אין להקדים פרי שמברך עליו שהחיינו לפני מין ז', שמין ז' קודם לחביב בברכותיהם שוות) (שו"ת שרגא המאיר ח"ו סי' ד')".

3. אין דין קדימה, [רק כשאין לפניו פרי שיש לו מעלת מין שבעה או שלם או חביב יקדים את הפרי שמברכים עליו שהחיינו].

(א) שבט הלוי (מלבושי מרדכי סי' ה' הע' ל') – "שמעלת מין שבעה, שלם, קודם לפרי חדש שמברכים עליו שהחיינו, כיון שברכת שהחיינו לא שייכא לאכילה שהרי מעיקר הדין זמנו הוא בשעת ראייה, וכשאין לפניו פרי משבעת המינים או מעלת שלם י"א שפרי זה שמברכים עליו שהחיינו נחשב לחביב, אך אין לזה מקור בפוסקים, וע"כ מעיקר הלכה נקטינן שאין לפרי זה דין קדימה נגד פרי שחביב עליו, ורק כשאין לפניו פרי שיש לו מעלת מין שבעה או שלם או חביב יקדים את הפרי שמברכים עליו שהחיינו".

- (ב) הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' מ"ח ענף ב', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות י"ז) – "שלא נאמר דין קדימה כיון שברכת שהחיינו בלא"ה רשות".
- (ג) אבני ישפה (ח"א סי' מ"ח ענף ב') – "ולמעשה נראה שאין צריך להקפיד על דין קדימה בברכת שהחיינו".
4. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק י"ב סה"מ).

ג. אוכל ומשקה מה קודם.

1. אין דין קדימה.
- (א) ריטב"א (ברכות דף מא. ד"ה ולענין) – "ובודאי אכילה ושתייה שני ענינים חלוקים הם לגמרי, ואין לומר להקדים זה לזה כלל, אלא כמו שירצה".
- (ב) פמ"ג (מש"ו ס"ק ו') – "ואכילה לשתייה אין בו קדימה אם ברכותיהן שוות רק בחביב ורוצה עתה".
- (ג) פמ"ג (פתיחה להל' ברכות סוף אות ח') – "אבל אכילה ושתייה איזה שירצה, החביב או מין שבעה, יקדים. וכן משמע מדכתבו בלעקוך ויין שרף איזה קודם, שמע מינה אכילה ושתייה אין קדימה לזה על זה".
- (ג) גינת ורדים (או"ח כלל א' סי' ז' ד"ה וכל) – "וכל זה הוא במונח שנאמר דשתייה גרועה מאכילה אבל עיקרן של דברים כמ"ש מר נר"ו דשתייה אינה גרועה מאכילה שהרי לא מצינו בשום א' מהפוסקים חדשים גם ישנים שאמרו כן וכיון שכן אין לנו לבדות דינים מדעתינו ולהרבות בברכות שלא לצורך".
- (ד) דעת תורה (סעי' א') – "ועי' בפמ"ג בפתיחה להל' ברכות סוף אות ח' דבאכילה ושתי' אין קדימה, ואיזה שירצה החביב או מין ז' יקדים, ועי' במש"ו כאן סק"ו בזה דמשמע דוקא בשברכותיהן שוות [אין קדימה באכילה ושתי'"]".
- (ה) קצות השלחן (סי' נ"ד ס"ק ו') – "ועי' פמ"ג במ"ז דדבר של מאכל אין לו קדימה על משקה".
- (ו) הגריש"א זצ"ל (וישמע משה ח"א עמ' פ"ג, עי' הע' ק"ט).
- (ז) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות כ"ה) – "אם יש לפניו משקה ואוכל שבירכותיהן שווה האם המאכל קודם. תשובה: לא".
- (ח) וזאת הברכה (עמ' קכ"ה אות ז').
2. יש להקדים המאכל.
- (א) ערה"ש (סעי' י"ז) – "וני"ל דאכילה קודם לשתייה".
- (ב) שבט הלוי (מבית לוי חט"ו עמ' ע"ה אות ט', חי"ז עמ' ע"ח אות ט') – "מי שלפניו מאכל ומשקה שברכתם שהכל לכתחלה יקדים לברך על המאכל".
- (ג) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' קנ"ט, עי' עמ' קנ"ו).
3. מראי מקומות – תורת חיים (ס"ק ח' ד"ה כתב).
- (א) כה"ח (ס"ק י"א) – "שהיין שרף חביב עליו ... אם המרקחת מברכת שהכל מברך על היין שרף ופוסטר למרקחת".

ד. קדימה לפירות ארץ ישראל.

1. יש קדימה.
- (א) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קכ"ד) – "שפרי הגדל בארץ ישראל יש להקדימו לפני הגדל בחו"ל".
- (ב) שבט הלוי (מלבושי מרדכי סי' ה' הע' ל"ב) – "שאם הפירות שוים בשאר כל המעלות יש חשיבות ועדיפות לפירות א"י".
- 1) אמנם עי' שבט הלוי (מבית לוי חט"ו עמ' ע"ד הע' ג', חי"ז עמ' ע"ו הע' ג') – "שמעתי ממרן שליט"א דלא מצינו דין קדימה בין אר"י כיון שאומר עליו על הארץ ועל פרי גפנה אף שיש בזה קצת חשיבות, ודלא כמי שחידש זאת".
2. מראי מקומות – מלבושי מרדכי (סי' א' סעי' כ"ב).
- (א) הגר"א בנצצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' א') – "בפרי מחו"ל משבעת המינים, ופרי מא"י שאינו משבעת המינים יש לעיין שמא של א"י עדיף, דהא מעלת שבעת המינים הוא משום דראוים למצות בכורים ושאר מצוות התלויות בארץ, ואילו בשל א"י התקינו בפעם המצוות התלויות בארץ".

ה. פירות אחרים שישראל נמשלו להם ונשבחו בהם, כגון אגוזים תפוחים וכיוצא בזה.

1. יש להקדים.
- (א) כה"ח (ס"ק ז') – "ונראה לי עוד כשברכותיהם שוות ואין בהם מין ז' אם יש בהם ממין שנשבחו בהם ישראל כגון אגוזים תפוחים כמ"ש אל גנת אגוז ירדתי כתפוח בעצי היער וכו' יש להקדימם. ואם יש לפניו פירות שנשבחו בהם ישראל וחביב נראה דבזה הדבר שקיל ואיזה שירצה יקדים".
- (ב) וזאת הברכה (עמ' קכ"ד) – "כה"ח".
2. אין דין קדימה.
- (א) שבט הלוי (מבית לוי חט"ו עמ' ע"ד אות ד', חי"ז עמ' ע"ז אות ד') – "הקדימה במין ז' היינו דוקא מין ז', ואין דין קדימה לפירות אחרים שישראל נמשלו להם כתפוחים ואגוזים (בתפוח בעצי היער ... אל גינת אגוז ירדתי שה"ש)".
3. מראי מקומות – פתחי הלכה (ארטסקרול, פרק ה' הע' ט').
- (א) ב"ק (דף פב.) – "אין מים אלא תורה, שנאמר: הוי כל צמא לכו למים".
- (ב) ברכת הבית (שער י"ג ס"ק ז') – "ותמוה לי דהא חלב ג"כ כתיב בקרא שנשבחה בו הארץ ואמאי אין לו קדימה עכ"פ נגד שאר דברים שברכתו שהכל".

1. קדימה בפירות שביעית.

1. יש דין קדימה.
 - (א) עי' הגר"ח ק"צ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה תש"פ, דברי שי"ח גליון שע"ב פר' בא תש"פ עמ' א') – "שאלה: אם יש דין קדימה לברך קודם על פירות שביעית מפירות שאינם של שביעית. תשובה: מסתבר".
 - (ב) הגר"א נבנצל שליט"א (אבני דרך חי"ב סי' קמ"א הע' ד') – "גם אם אין מצוה באכילתם מ"מ נעשתה בהם מצוה, כמו פת של עירוב".
2. אם חביבין עליו, יש דין קדימה.
 - (א) הגר"ב ד' פורסקי (יתד המאיר גליון ק"ס עמ' י' אות ב', אלול תשע"ה סי' ק"ט) – "האם יש דין קדימה לברך קודם על פירות שביעית. והטעם. תשובה: אם חביבין עליו אכילת פירות שביעית מחמת קדושתן הרי יש דין קדימה בברכות לחביב".
 - (ב) הגר"מ חליוה (גם אני אוך ח"ג סי' ל"ב) – "נ"ל דאם הפירות דהשביעית חביבין עליו יברך עליהם מדינא דחביב (עי' שו"ע או"ח סימן ריא) והגם דחביבות זו לצד הרוחניות בפרי מ"מ כיון דחביב הוא אצלו יברך עליו. אך אם אין לפירות שביעית חביבות אצלו מסתבר דא"צ להקדימם. ובחופשי בספרי דרבנן מצאתי ראי' לדברינו מ"מ ש בספר חשוך חמד ... שיריים של צדיק והיא חביבה עליו יברך עליה ... וה"נ י"ל בדין, ודוק".
3. תלוי אם יש מצוה באכילת פירות שביעית.
 - (א) שואלין ודורשין (ח"ה סי' פ"ו אות ב') – "האם יש דין קדימה לברך קודם על פירות שביעית. תשובה: דין זה תלוי במחלוקת אם יש מצוה באכילת פירות שביעית. דעת המגילת אסתר בדעת הרמב"ן בספר המצוות דיש מצוה באכילתן. ואילו דעת החזו"א סי' יד סק"י דאין בזה מצוה אכילה. ולמעשה פסק מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל דיש ענין להעדיף אכילת פירות שביעית על אכילה אחרת מכיון שיש הסוברים שיש בזה מצוה. וראה בספר הערות למרן זצ"ל למסכת חגיגה בסופו בליקוטים פרק ה דשביעית שהאריך בענין זה".
 - (ב) עי' משנת יוסף (חי"ג סי' ש"ב אות ב') – "יתכן דפירות שביעית קודמים שיש בהם קדושה. ולהרמב"ן (בהוספות לספר המצוות להרמב"ם מ"ע ג) יש מצוה עשה לאכול פירות שביעית שנאמר ... וזה לפי הבנת פי' מגלת אסתר ... א"כ שיש בהם מעלה כ"כ מסתבר שפירות שביעית קודמין לברכה. אבל למעשה דעת החזו"א (יד, י) שאף להרמב"ן אין מצוה באכילתם ורק חלו עליהם דיני שביעית שאסורים בסתורה והפסד, והוא לאו הבא מכלל עשה ... וא"כ מסתבר שפירות חולין שהם משבעת המינים קודמים לפירות שביעית".
 - (ג) דברי בניהו (חכ"ה סי' ס"ב).
 - (ד) אבני דרך (חי"ב סי' קמ"א) – "אמנם לפי רוב הפוסקים אין מצווה לאכול פירות שביעית. אולם מי שיכול לחוש לסוברים שישנה מצווה באכילתם, ומתוך כך להקדים את אכילת פירות שביעית תבוא עליו ברכה. אולם כל דברינו הם בפירות שביעית באותה רמה, היינו תפוח ואגס. אך אם אחד מהם הוא משבעת המינים (כגון: רימון ואגס), אזי בזה ראיתי דרבים סוברים שיש להקדים את שבעת המינים".
 - (ה) הגר"מ ר' שעי (גם אני אוך ח"א סי' נ"ח).
4. אין דין קדימה.
 - (א) תשובות ישראל (ח"ב סי' י"א) – "בפירות שביעית אין דין קדימה".
 - (ב) מראי מקומות – כרם אליעזר (שביעית סי' ל"ג).

ז. מיץ של ז' מינים אם יש לו דין קדימה: שכר משעורים (beer).

1. אין דין קדימה.
 - (א) מג"א (סי' קפ"ב ס"ק ב') – "כתב הב"ח בסעודות גדולות שותין בתוך הסעודה שכר ואחר המזון קובעין לשתות מי דבש יברך על מי דבש וגם הוא חמר מדינה ועוד שהוא חביב ואפי' למ"ד מין ז' עדיף היינו כשרוצה לאכול משניהם כמ"ש סי' ריא ס"ה עכ"ל, ונ"ל דשכר לא הוי בכלל ז' מינים דהא מברכין עליו שהכל עסי' ריא"א וכ"כ בשל"ה".
 - (ב) פמ"ג (פתחה להל' ברכות אות י', סי' קפ"ב מש"ז ס"ק א') – "ב', שכר שעורים וכדומה [שם], יש בו חשיבות ממין שבעה, אמנם בפסוק [דברים ה, ח] לא נזכר משבח ארץ ישראל כי אם חטה ושעורה שלימה, עיין מ"א [סימן] ריא"א אות ח' וסימן קפ"ב במ"א אות ב' בשם הב"ח [שם ד"ה ואחר]. ג', דובשא דתמרי [סימן רב סעיף ח] המוזכר בקרא [שם] משבח ארץ ישראל, עד שטענת הגאון [הלכות גדולות ברכות פ"ו] היה לברך פרי העץ, עיין ברכות ל"ח א' [תוספות ד"ה האי] וברא"ש שם [פ"ו סימן יב]. ובפנים [אשל אברהם סוף סימן ריא] אי"ה יבואר איזה קודם".
 - (ג) מגן גיבורים (סי' קפ"ב אלף המגן ס"ק ה') – "דשכר אינה משבעת המינים, מ"א ס"ק ב"י".
 - (ד) שבט הלוי (מבית לוי חט"ו עמ' ע"ד אות ה', חי"ז עמ' ע"ז אות ה') – "אין מעלת מין ז' אלא כשהפרי שלם ושמו עליו אבל לא במרוסק, וכן לא במשקה משבעת המינים".
 - (ה) הגר"ח ק"צ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות כ"ט) – "האם מיץ של ז' מינים קודם (לברכה) למיץ אחר, שהוא זיעא בעלמא וברכתו שהכל או שמא מ"מ הוא מיץ ממין חשוב. תשובה: אין קודם".
2. מראי מקומות – ט"ז (סי' קפ"ב ס"ק א'), מלבושי מרדכי (סי' ח' סעי' ו', הע' ד').
 - (א) הגר"ח ק"צ"ל (לה' הארץ ומלואה ח"ב תשובה ע"א) – "נסתפקנו אם יש לפניו ממרח תמרים שברכתו שהנ"ב כמ"ש הרמ"א בסי' רב ס"ז ויש לפניו בשר שברכתו נמי שהנ"ב את מי יקדים דלכאורה הממרח תמרים הו"ל שבח דמעלת א"י ואף שברכתו שהכל מ"מ לענין ברכה אחרונה מברך על העץ כמ"ש המ"ב שם בשעה"צ סקמ"ט וא"כ יש לו חשיבות על הבשר או נימא מדברכת שניהם שהכל איזה שירצה יקדים. תשובה: יתכן שיברך על התמרים".

ה. דבר מזון.

1. קצות השלחן (סי' נ"ד ס"ק ו') – "ועי' גמ' ברכות דל"ט מר סבר חביב עדיף ומר סבר כרוב עדיף דזיין. והנה ההלכה נפסקה דחביב עדיף, אבל אם שוין בחביבות הי' צריך לכאורה לברך על מידי דזיין דעכ"פ יש לו חשיבות יותר דלמ"ד חביב עדיף יש לומר ג"כ דמידי דזיין הוא חשיבות אלא דחביב עדיף מיני' וכשאין חביב יברך על מידי דזיין וצ"ע".
2. חוט שני (ברכות ס"ק ל"ט ד"ה ועיין [עמ' רי"ג]) – "ועיין בסוגיא דבר קפרא דליכא פשיטות בגמרא בדבר הזן ודבר חביב, איזה מהן יקדים. ואין להביא ראיה מהא דהשמיטו הפוסקים, דאדרבה כיון דלא איפשט ליכא נפקא מינה בזה כיון דיכול לעשות היאך שירצה. והא דלא הביאו הפוסקים כלל דין דזיין קודם [כנגד מאכל השוה לו בחביבות], אין זה ראיה באמת חזינן דכל מעלה שיש למאכל, הוא מקדימו לברכה, והוא דין כללי, אלא אם הוי קיי"ל דהוא מעלה מיוחדת הקודמת לחביב, היו צריכים להשמיענו. על כן אפילו אם שניהם לפניו יוכל לברך על מה שאינו חביב כיון שהוא מזין [ולענין דיעבד תמיד איכא ספק]. וגדר מזין חזינן בגמ' דקרי לכרוב זיין, דהיינו דבר שאוכלו למזון, משא"כ פרגיות שהוא לקינוח, ומ"מ מרק של בשר לא מסתבר דמיקרי זיין, זולת אם יש שם אטריות וכיוצא בזה".

ט. מזונות: מעשה קדירה או פת הבאה בכיסנין.

1. פת הבאה בכיסנין קודים.
 - א) גר"ן (סדר ברכת הנהנין פרק ט' סעי' ז') – "לפיכך מי שהיו לפניו מעשה קדירה של ה' מיני דגן ופת הבאה בכיסנין שברכתו גם כן בורא מיני מזונות אלא שקביעות סעודה מועלת לו לברך המוציא (ועל דרך שנתבאר בפ"ב) ובירך על מעשה קדירה לא פטר את הפת הבאה בכיסנין אלא אם כן נתכוין בפירושו לפוטרום בברכה זו לפי שאינו בדין שיפטור מי שאינו חשוב את החשוב ממנו שלא בכונה. וכן אם היו לפניו שני מיני לחמניות ופת הבאה בכיסנין שהאחד קביעות סעודה מועלת בו והשני אין קביעות סעודה מועלת בו (וע"ד שנתבאר בפ"ב) או פת הבאה בכיסנין שקביעות סעודה מועלת בה עם פרורי לחם מדובקים שאין עליהם תורת לחם או שנתבשלו. ויש חולקים על כל זה ואומרים שאין חילוק כלל בין דבר החשוב לשאינו חשוב כל כך כל שברכותיהן שוות ואפילו יש לאחד דין קדימה על השני לכתחלה כששניהם לפניו הרי החשוב והמוקדם נפטר בברכת שאינו חשוב אף שלא נתכוין בפירושו לפוטרו. ולצאת מידי ספק ברכות צריך ליזהר לכתחלה להתכוין בפירושו לפטור גם החשוב בברכה זו כשאינו לפניו עדיין ואם ישנו לפניו יברך עליו תחלה".
 - ב) קצות השלחן (סי' נ"ד ס"ק ו') – "ומיני מזונות שקביעות סעודה מועלת בהן לברך המוציא ובהמ"ז פשוט דקודמין למעשה קדירה ושאר מיני מזונות שלעולם אין בהם חיוב המוציא, דחשיבים יותר מהם, כמ"ש בסב"ב פ"ט ו' ז".
 - ג) עי' שבט הלוי (מבית לוי חט"ו עמ' ע"ד הע' ב', ח"ז עמ' ע"ו הע' ב') – "בס' קצות השלחן (סי' נ"ד בה"ש ו') כתב דאפוי קודם למבושל כיון שאם קובע עליו סעודה מברך המוציא. וציין לסדר ברכת הנהנין (לבעל התניא) פ"ט ה-ו דו"ק. ושמעתי ממרן שליט"א דלא נמצא כן בפוסקים, אף שיש סברה בזה".
 - ד) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' קנ"ה).
 - ה) שערי הברכה (פרק י"ב סעי' י"ג) – "ומיני מאפה שמועיל בהם קביעות סעודה, [עיין בפרק ט"ז סעיף נ"ו], קודמים לתבשילים ומיני מאפה מדגן שלא מועילה בהם קביעות סעודה".
 - ו) מלבושי מרדכי (סי' ג' סעי' ז') – "היו לפניו פת הבאה בכיסנין ותבשיל מזונות, יקדים את הפת הבאה בכיסנין, כי הפת הב"כ חשוב יותר שאם קובעים עליו סעודה ברכתו המוציא (שו"ע הרב סדר ברה"נ פ"א ס"ז)".

יג) בורא פרי האדמה הוא מין שבעה (כגון קליות של חטים) או בורא פרי העץ - סעיף ה'.

א. אם העץ חביב יותר.

1. העץ קודמת – מחבר (סעי' ה'), פוסקים.

ב. אם שניהם חביבים בשוה.

1. החטה קודמת.
 - א) מג"א (ס"ק ד', ס"ק ח', ס"ק י"ג) – "ובכוסס חטה חביב עדיף כמ"ש ס"א ובשניהם חביבים יש להקדים הכתוב בפסוק קודם".
 - ב) עי' מ"ב (ס"ק י"ח, עי' שעה"צ ס"ק י"א, עי' ס"ק כ"ז, עי' ס"ק ט'). סי' קס"ח ס"ק י"ג.
 - ג) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ח אות ח' ס"ק ג').
2. איזה שירצה יברך תחלה.
 - א) גר"א ().
 - ז' מינים קודם.
3. א) א"ר (ס"ק ג', ס"ק ט', ס"ק י"ג) – "בש"ע לא נזכר זה ומשמע דחטה ושעורה (ויין) גרע בזה כדפירשתי לעיל [סק"ט], וכן משמע בקיצור פסקי הרא"ש, ודלא כמג"א [סוף סק"ה]".

ג. אם החטה חביבה יותר.

1. לכו"ע החטה קודמת – מ"ב (ס"ק י"ח).

ד. שניהם האדמה: חביב או ז' מינים.

1. חביב.

א) פסקי תשובות (אות ה', הע' מ') – "ואם לפניו חטה תפוחה עם פירות האדמה, בכל ענין יברך על החיטה התפוחה בתחילה, אף על פי ששאר הפירות חביבים עליו יותר. [ברכת הבית שער י"ג סעי' י"ז דבברכותיהן שוות מין שבעה קודם אפילו המין השני חביב יותר (ומש"כ בשלחן הטהור סעי' ט' ובקישור"ע סי' נ"ה סעי' ג' דכוסס חטה שברכתו בופה"א אין לו כלל דין קדימה כי אכלו שלא כדרך הנאתו, אינו ענין לנידון דידן שחטה תפוחה ראויה ומוכשרת היטב לאכילה)]."

2. ז' מינים.

א) מלבושי מרדכי (סי' ו').

ה. קליות של שעורים.

1. שעה"צ (ס"ק ט"ז) – "ולענין קליות של שעורים וזיתים, בודאי זיתים קודמין, לפי מה שפסק הרמ"א לעיל בסימן ר"ח סעיף ד בהג"ה דברכתו היא שהכל, עיין שם".

יד] עבר וברך שלא כסדר - רמ"א (סעיף ה').

א. הלכה.

1. אין צריך לחזור ולברך על זה שהיה לו להקדים – רמ"א (סעי' ה'), אור לציון (ח"ב פרק י"ד סעי' ט"ז), פוסקים.

ב. דין גרידה.

1. מחמיר, אין דין גרידה.

א) רשב"א (ברכות סוף דף מא.), הו"ד בב"י (ס"ק ה' ב') – "אבל בלא מתכוון לא דאינו בדין שיפטור מי שאינו חשוב את החשוב דרך גררה אלא דרך כונה".

ב) אורחות חיים (ח"א הל' ברכות אות כ') – "והרשב"א כתב ...".

ג) רמ"א (סעי' ה') – "ובלבד שיהא דעתו ג"כ עליו בברכתו".

ד) לבוש (סוף סעי' ו') – "דאין בדין שיפטור מי שאינו חשוב את החשוב דרך גררה אלא דרך כונה".

ה) מג"א (ס"ק י"א, סי' ר"ו ס"ק ח').

ו) ח"א (כלל ס' אות ב') – "הביאו לו פרי שחשוב וחביב עליו יותר מן הראשון, צריך לברך לכולי עלמא אם לא היה דעתו מתחלה לפטור גם זה בפירושו, דאינו בדין שיפטור אינו חשוב לחשוב דרך גררה אלא אם כן נתכוין, דאפילו היה מונח לפניו מתחלה דינו הכי כדלעיל [כלל מ"ט סי' י"א] [סי' ר"ו ורי"א]".

ז) בן איש חי (שנה א' פר' בלק אות ט'), רב פעלים ח"ב או"ח סי' ל"ב) – "אם אחר שבירך על מה שלפניו ואכל ממנו הביאו לו פרי מין אחר שברכתו שוה אך הוא חשוב וחביב עליו יותר ממין הראשון שהיה לפניו, צריך לברך על החדש אם לא היה בדעתו לפטרו בברכה של הראשון בפירושו דאינו בדין שיפטור פרי שאינו חשוב לפרי החשוב וחביב דרך גררה אלא כן נתכוון בדעתו בתחילה לפטרו ועיין חיי אדם כלל ס' אות ב".

ח) מ"ב (ס"ק ל"ב, בה"ל ד"ה ובלבד).

ט) פסקי תשובות (סי' ר"ו אות י"ח כלל ח', הע' פ"א) – "ואם ברכתו היתה על מין מאכל מסויים ועכשיו רוצה לאכול עוד מין מאכל המשובח יותר מהמין מאכל שבירך עליו. אינו מועיל לפטרו בברכתו על מין המאכל הקודם הפשוט יותר, אפילו היה מין המאכל המשובח על השלחן בשעה שבירך, אלא כן היה דעתו מפורש עליו בשעה שבירך. [ועיין בס' וזאת הברכה ריש פ"ז שהעלה עפ"י כמה נימוקים שבזה אין מועיל שיש לו רגילות כך לאכול המין הפחות משובח ואח"כ המין המשובח יותר, ונאמר שרגילות הרי הוא כדעתו מפורשת (וכנ"ל כלל ג' והערה ס"ב) אלא צריך דעה מפורשת ממש, עיין שם]".

2. יש דין גרידה.

א) כה"ח (ס"ק כ"ד, סי' ר"ו ס"ק ל"ו, ס"ק ל"ט) – "והגם שכ"כ מרן ז"ל בב"י בשם הרשב"א דאינו בדין שיפטור שאינו חשוב את החשוב אלא דרך כונה והביאו מור"ם ז"ל לקמן סימן רי"א סעיף ה' בהג"ה יעו"ש נראה דמרן ז"ל לא ס"ל הכי מדלא כתב זה בש"ע וכ"מ מדסתם בסעיף זה וכתב דאם הביאו לו ממין אחר דא"צ לברך ולא כתב לחלק במין האחר אם הוא חשוב יותר מן הראשון או לא משמע דאין חילוק אלא כל שברכתו כברכת הראשון א"צ לברך. והטעם נ"ל משום דהא דמקדימין החשוב או מין ז' אינו אלא לכתחלה ולחייבוב מצוה אבל לא לגרום ברכה משום זה ודוק. ומיהו המחמיר שלא לאכול דבר שיש בו פלוגתא אם צריך לחזור ולברך תע"ב".

3. רק אם הוא יודע הדין, אין דין גרידה.

א) ערה"ש (סעי' ט"ז) – "ונראה לפע"ד שזה שכתב רבינו הרמ"א דשאינו חשוב אינו פוטר את החשוב בסתמא אפילו כששניהם לפניו וזהו בת"ח שיודע הדין ועכ"ל בירך על שאינו חשוב י"ל דסתמא הוי כמו בפירושו שלא יפטור אבל במי שאינו יודע הדין כלל ושלא בכונה בירך על אחת מהן וודאי גם בסתמא ככוונתו לפטור הדבר השני דזה ידוע לכל ואפילו בת"ח אולי ס"ל כהרמב"ם דחביב קודם ואצלו היה זה חביב ולכן דין זה של רבינו הרמ"א צ"ע וא"א להורות כן למעשה".

ב) הגרח"פ זצ"ל (ותן ברכה פרק ז' הע' י') – "שיש לסמוך על הערה"ש שלא לחזור ולברך על החשוב".

4. מראי מקומות – ותן ברכה (עמ' קי"ד אות ה).

א) גר"ן (סדר ברכת הנהנין פרק ט' אות ז') – "לפיכך מי שהיו לפניו מעשה קדירה של ה' מיני דגן ופת הבאה בכיסנין שברכתו גם כן בורא מיני מזונות אלא שקביעות סעודה מועלת לו לברך המוציא (ועל דרך שנתבאר בפ"ב) וברך על מעשה קדרה לא פטר את הפת הבאה בכיסנין אלא אם כן נתכוין בפירושו לפוטרם בברכה זו לפי שאינו בדין שיפטור מי שאינו חשוב את החשוב ממנו שלא בכונה. וכן אם היו לפניו שני מיני לחמניות ופת הבאה בכיסנין שהאחד קביעות סעודה מועלת בו והשני אין קביעות סעודה מועלת בו (וע"ד שנתבאר בפ"ב) או פת הבאה בכיסנין שקביעות סעודה מועלת בה עם פרורי לחם מדובקים שאין עליהם תורת

לחם או שנתבשלו. ויש חולקים על כל זה ואומרים שאין חילוק כלל בין דבר החשוב לשאינו חשוב כל כך כל שברכותיהן שוות ואפילו יש לאחד דין קדימה על השני לכתחלה כששניהם לפניו הרי החשוב והמוקדם נפטר בברכת שאינו חשוב אף שלא נתכוין בפירוש לפוטרו. ולצאת מידי ספק ברכות צריך לזהר לכתחלה להתכוין בפירוש לפטור גם החשוב בברכה זו כשאינו לפניו עדיין ואם ישנו לפניו יברך עליו תחלה".

ע"ג ר"ר סעי' י' – "וכל זה כשהראשון והשני הם שוים בחשיבות שאין לזה קדימה על זה אם היו שניהם לפניו אבל אם הב' חשוב מהא' מפני שהוא מין ז' או שהוא חביב על דרך שיתבאר בס' ר"א אינו נפטר בברכת הראשון אפילו אם הוא גם כן לפניו בשעת הברכה אלא שבירך בסתם ולא נתכוין לפטור השני בברכה זו ואף על פי שמן הסתם דעתו עליו מכל מקום אינו בדין שיפטור שאינו חשוב את החשוב בדרך גררא אלא אם כן נתכוין לפוטרו בפירוש אבל לא בסתם (כמ"ש בס' קע"ו) וכשנתכוין לפוטרו פוטרו אפילו לא היה לפניו בשעת ברכה".

(ב) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' נ"א) – "נחלקו המחבר והרמ"א בדין (שו"ע סי' ר"ו ס"ק ו'): בירך על פרי ונפל מידו ונאבד או שנמאס ... דעת הרמ"א, אם היתה דעתו לאכול עוד פירות, אינו צריך לחזור ולברך עליהם ... בפשטות הרמ"א חולק על עיקר סברתו של המחבר, שלדעתו כשאדם מברך על פרי מסויים ודעתו לאכול עוד ממין אותה ברכה, הברכה חלה באופן ישיר על כל הפירות שדעתו לאכול, ולכן אף שנפל ונאבד הפרי שבירך עליו מכל מקום נפטרו הפירות האחרים ... **סתירה מסימן ריא**: ויש לשאול על כל הנ"ל מדברי הרמ"א והמ"ב (ריא ה, מ"ב לג), שפסקו להלכה את דעת הרשב"א, שכתב שאם בירך על דבר פחות חשוב אינו פוטר דבר יותר חשוב בסתם דעת, אף שמונח לפניו, אא"כ כיון בפירוש לפוטרו. והסברא בזה היא, שכשנפטר המאכל השני בסתם דעת, המאכל נפטר דרך גררא: 'ואינו בדין שיפטור דבר פחות חשוב את היותר חשוב דרך גררא'. לעומת זאת כאשר פוטר פרי בכונה מפורשת, הברכה חלה על אותו פרי בצורה ישירה, ולכן נפטר גם הפרי היותר חשוב. ולכאורה דעה זו בענין סתם דעת מתאימה רק עם דעת המחבר הנ"ל שכל יתר המאכלים נפטרו בדרך גררא בסתם דעת. אך לדעת הרמ"א הנ"ל, נפטר יתר הפירות בצורה ישירה וזה לכאורה סותר את דעת הרשב"א שנפסקה להלכה ברמ"א שכתב שסתם דעת הכל נפטר דרך גררא. **ישוּב הסתירה**: ויש לחלק שמה שהרמ"א כתב שחלה הברכה על הפרי השני שדעתו עליו זה רק כאשר הפרי הראשון נמס ולא הספיק לאכול ממנו, **אז אומרים שסתם דעתו לברך על פרי, ואם לא הצליח בפרי זה אז דעתו בפרי אחר שלא משנה לו איזה פרי, כלשון רבינו תם** (שעליו מבוסס דעת הרמ"א שם) 'מה לי כוס זה ומה לי כוס אחרת'. ודין זה נלמד מאמת המים (ירושלמי) שאם בירך על מים ולא הצליח לשותות מהמים שלפניו, שהם זרמו הלאה, אז אומרים שדעתו לפטור המים שיבואו לפניו אחר כך. אך במקרה של הרשב"א, **עלה בידו לאכול מהפרי הראשון ואז הברכה חלה רק עליו, ולא על השני רק דרך גררא, ואם הוא יותר חשוב לא חלה הברכה**. וספר ערוך השולחן (ריא טז) מבאר בדעת הרשב"א והרמ"א שדינם שאינו פוטר את החשוב בסתמא, מדובר בתלמיד חכם שיוודע את הדין שאין לברך על הפחות חשוב ולכן בסתמא דעתו שלא לפטור את המין השני. אך הוא מקשה שמי שלא יודע את הדין באמת המין השני נפטר וצ"ע. ולפי סברתו הדין האמור בס' ריא אינו קשור לדין המבואר בס' ר"ו, כי הטעם שסתם דעת אינו פוטר הוא משום הדין קדימה, אכן בס' ר"ו מדובר בלי דין קדימה, בשני מאכלים השווים בחשיבותם, ודו"ק".

(ג) ילקוט יוסף (הע' ט') – "והנה בבית יוסף (סוף סימן ריא) הביא בשם הרשב"א ... והובא להלכה ברמ"א (שם סעיף ה), ובבן איש חי (פרשת בלק אות ט). ע"ש. ועיין בחיי אדם (כלל ס אות ב). ע"כ. ואף שמרן לא הביא דין זה בשולחנו הטהור, אין הכרח לומר דלא סבירא ליה הכי, שמצינו כן כמה פעמים, שמרן הביא איזה דין בבית יוסף, והשמיטו בשלחן ערוך, וי"ל דמודה שכן הוא להלכה. וכמו שכתבו בעלי הכללים. [ראה מה שכתבנו בספר כללי ההוראה, כללי השלחן ערוך אות כח]. ואמנם בכף החיים (סימן ר"ו ס"ק טל) כתב, לד' הס"ח שפוטרו בכל גוונא בסתם, ודלא כהרשב"א, וכתב, דמרן נמי לא סבירא ליה הא דהרשב"א, ומשום הכי השמיטו בשלחן ערוך. ע"ש. ואינו מוכרח, שהרי מרן הביא דין זה בבית יוסף, ולא גילה סתירה לזה בשולחנו הטהור. ועיין בשדי חמד (כללי הפוסקים סימן יג אות ה). ע"ש. ועיין בשו"ת שער אשר (סימן ד) שהאריך לברר שדין הרשב"א הוא לכולי עלמא, והובאו דבריו בשו"ת רב פעלים חלק ב (סימן לב). ע"ש. ומדברי ס"ח אין ראיה, כמו שכתב שם. גם הא מייירי במין פרי אחר, בזה אין חילוק בין גרוע ליפה, מה שאין כן במין החביב והחשוב. ומכל מקום כיון שלא יצא ד"ז ממחלוקת, מי שרוצה לחוש להרב כף החיים רשאי, והמברך [כדעת הרב בן איש חי] לא הפסיד. ועיין בשיירי טהרה (מערכת ב, מח). ע"ש".

5. הכללים של גרירה, ושל דעת - ע"י סי' ר"ו סעי' ה' וסעי' ו', לשיטת ומראי מקומות.

ג. ציורים של "אינו בדין".

1. גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק ט' אות ז') – "לפיכך מי שהיו לפניו מעשה קדירה של ה' מיני דגן ופת הבאה בכיסנין שברכתו גם כן בורא מיני מזונות אלא שקביעות סעודה מועלת לו לברך המוציא (ועל דרך שנתבאר בפ"ב) ובירך על מעשה קדירה לא פטר את הפת הבאה בכיסנין אלא אם כן נתכוין בפירוש לפוטרו בברכה זו לפי שאינו בדין שיפטור מי שאינו חשוב את החשוב ממנו שלא בכונה. וכן אם היו לפניו שני מיני לחמניות ופת הבאה בכיסנין שהאחד קביעות סעודה מועלת בו והשני אין קביעות סעודה מועלת בו (וע"ד שנתבאר בפ"ב) או פת הבאה בכיסנין שקביעות סעודה מועלת בה עם פרוורי לחם מדובקים שאין עליהם תורת לחם או שנתבשלו. ויש חולקים על כל זה ואומרים שאין חילוק כלל בין דבר החשוב לשאינו חשוב כל כך כל שברכותיהן שוות ואפילו יש לאחד דין קדימה על השני לכתחלה כששניהם לפניו הרי החשוב והמוקדם נפטר בברכת שאינו חשוב אף שלא נתכוין בפירוש לפוטרו. ולצאת מידי ספק ברכות צריך לזהר לכתחלה להתכוין בפירוש לפטור גם החשוב בברכה זו כשאינו לפניו עדיין ואם ישנו לפניו יברך עליו תחלה".
2. הגריש"א זצ"ל (שיעורי ברכות דף מא, סוף עמ' תמ"ח) – "בירך 'מזונות' על אורז, ואחר כך רוצה לאכול עוגה. האם צריך לברך שוב. ת: העוגה לא נפטרה, מפני שיש לה חשיבות: א' שבעת המינים, ב' חמשת מיני דגן".
3. הרמ"ל לוי (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' ס"ז טור ג', עמ' ס"ח טור ג' אות ו') – "ו' וכמה דוגמאות שכיחות יש בדבר: א. בירך על פשטידת מזונות (קוגל אטריות) ואח"כ בא לאכול מיני מאפה (פת הבאה בכיסנין) צריך לחזור ולברך עליהם. ב. בירך על פרי

שאינו חביב לו כ"כ ואח"כ בא לאכול מין החביב. ג. הי' לפניו עיקר וטפל [כגון קוגל תפוז"א ומלפפון חמוץ], ומשום מה בירך על הטפל, ולא נתכוין בשעת ברכת הטפל 'לפטור' את העיקר בברכתו, לא פטר את העיקר בברכתו, וצריך לחזור ולברך עליו. ז. בעיקר יסוד הרשב"א נראה דאין הדברים אמורים אלא בדבר שהוא חשוב בעצם [כגון מין ז', חביב, קיבר ונקי, או עיקר וטפל וכדו'], אבל דבר שצורתו גרידא בשעת מעשה גורמת חשיבותו [כגון שלם או גדול], איננו בכלל ד' הרשב"א, ומיפטרו שאינו חשוב בברכת החשוב [וע"ע בפנים מש"כ בזה, ברם לדינא נראה עיקר כמש"כ הכא, וכ"ה במשנ"ב (סי' קס"ח סק"א), עיי"ש].

ד. רק בחביב או מין שבע.

1. ולא על פרי שאינו שלם.

(א) הגריש"א זצ"ל (שיעורי ברכות דף מא. [עמ' תמ"ח], גלאט חכ"א עמ' קל"ח, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות ס') – "וראיתי בספר אחד שכתב דכך גם בשלם כיון שיש לו להקדימו, אם בירך על שאינו שלם אינו נפטר ממילא אלא אם כיון עליו בהדיא האם הרב מסכים לכך. ת: לא, באל"ף רבתי".

(ב) הגר"ח זצ"ל (לה' הארץ ומלוואה ח"ב תשובה נ"ו) – "בשו"ה סי' ריא ס"ו אם היו ברכותיהן שוות ועבר ובירך על המין שאינו חשוב וכו' אבל בסתמא אינו נפטר אפילו היו לפניו עכ"ל. ונסתפקנו האם בברכת המוציא אמרינן נמי שאינו בדין שיפטור מי שאינו חשוב את החשוב וכגון שבירך על פרוסה והביאו אח"כ לחם שלם האם צריך לברך שוב דלכאורה לא מוזכר כזה דין במ"ב. תשובה: מסתבר דפוטרי".

2. בירך על פרי שאינו שלם ואינו חביב, והי' לפניו גם פרי חביב וגם פרי שלם.

(א) הגר"א נבנצל שליט"א (אהל יעקב) – "בירך על פרי שאינו שלם ואינו חביב, והי' לפניו גם פרי חביב וגם פרי שלם, ולא כיון להדיא עליהם, ומבואר ברמ"א סימן ריא סעיף ה' שאין ברכתו פוטר את החביב, אל נראה שזהו רק על החביב ולא נאמרה דין זה על שלם (היינו שאם בירך על אינו שלם ולא כיון בפירוש על השלם אפשר לאכול גם השלם, ולא צריך לחזור על השלם דין ברמ"א הוא דוקא החביב, וכמו שכתב בשיעורי מרן הגרי"ש זצ"ל), נמצא שהשלם נפטר, והשתא הרע בבירך על השלם פוטר את החביב דרך גררא (אפי' בלא כוונה בפירוש) כיון ששלם בדיני קדימה קודם לחביב, וא"כ כיון דהשלם נתברך שוב אמרי לא לעילא הברכה על החביב. תשובה: כן מסתבר".

ה. הביאו לו פירות יותר יפים, במקום שלא היה דעתו לפטור היפים.

1. צריך לחזור ולברך עליהם.

(א) מג"א (סי' ר"ו ס"ק ח') – "כתב מט"מ בשם ס"ח בירך על פירות ועודו מברך הביאו לו פירות יותר יפים יאכל מהראשונים תחלה כיון שבירך עליהם ע"כ, ומיירי שהיה דעתו לפטור היפים דאל"כ צריך לחזור ולברך על היפים כמ"ש סי' ר"א ס"ה".

(ב) מגן גיבורים (סי' ר"ו אלף המגן ס"ק ח') – "ואם בעודו מברך מביאין לו פירות יפות יותר יאכל מהראשונים תחלה, מט"מ בשם ס"ח, ואף שהי' דעתו לפטור גם היפים, מ"א וע' בא"ר ס"ק יו"ד שחולק על המ"א ולפע"ד העיקר כמ"א".

2. אין צריך לחזור ולברך כיון שהוא מין אחד.

(א) עי' א"ר (סי' ר"ו סעי' י') – "ומג"א [סק"ח] העתיק דברי מטה משה בירך על פירות וכו' יאכל מהראשונה תחלה, וכתב עליו ומיירי שהיה דעתו לפטור היפים דאל"כ צריך לחזור ולברך על היפים עכ"ל. ותמהני שמשנה הלשון, ועוד תימה הא מבואר במטה משה וספר חסידים שם להדיא דמיירי שלא היה דעתו עליו שהרי כתב בסיפא כיון שלא היה דעתו עליו עי"ש. מיהו על קושיא דשינוי הלשון נראה שדקדק מסיפא שכתב ספר חסידים ואם יבא לו פרי אחר וכבר אכל הראשון יברך גם על האחרון ע"כ, וקשיא ליה הא מרישא משמע אף שלא אכל עדיין הראשון צריך לברך על השני, לכן שינה הלשון וכתב [י]אכל מהראשונים תחלה, דמשמע ברישא [ד]אוכל השני על סמך ברכה הראשונה. אבל לענ"ד לא מוכח מידי, די"ל רישא שהשני יפה מהראשונה לכך צריך לחזור ולברך משא"כ בסיפא מיירי בפרי שאינו יפה מהראשון. ועוד דהא אפילו לדבריו דאוכל היפה בלא ברכה ודאי מיירי באין דעתו עליו ומטעמא דפרישית".

3. מראי מקומות – באה"ט (סי' ר"ו ס"ק ד'), גר"ז (סי' ר"ו סעי' י'), כה"ח (סי' ר"ו ס"ק ל"ט, לשונו מובא לעיל).

(א) בה"ל (סעי' ו' ד"ה עליו, ד"ה מ"ב סי' ר"ו ס"ק כ"ו) – "בירך על פירות ובעודו מברך הביאו לו פירות יותר יפים יאכל מהראשונים תחלה כיון שבירך עליהם אף שהיה דעתו לפטור היפים. ואם לא היה דעתו לפטור היפים צריך לחזור ולברך עליהם [מ"א] והא"ר מצדד דא"צ לחזור ולברך כיון שהוא מין אחד".

ו. מראי מקומות.

1. הגר"א נבנצל שליט"א (אהל יעקב) – "אם הי' לפניו ב' פירות החביבים שוין ועוד אחד פחות חביב, ובירך על האיני חביב, וכיון להדיא רק על אחד החביבים, האם אפשר לאכול גם החביב האחר. תשובה: מסתבר שכן".

הגר"א נבנצל שליט"א (אהל יעקב) – "כתב ברמ"א סימן רו סעיף ו דאם בירך על הפרי ונפל מידו שיאכל שאר הפירות שהיה בדעתם לאכול. וכתב בבואור הלכה שם שיכול לאכול שאר הפירות אף כשלא היה דעתו להדיא לאכלם אלא שהיו לפניו בשעת הברכה. ויל"ע מה הדין כשבירך על האיני חשוב ונפל מידו, האם יכול לאכול השני כשהשני חביב טפי מהפרי שבירך עליו ולא כיון עליו להדיא. והספק הוא מי אמרינן שדין ברמ"א בסי ריא סעיף ה' הוא דהחביב לא נפטר בלא כוונה להדיא, או נימא כיון שנפל ואוכל את הפרי החביב תחילה אין כאן פטור אגב גררא. תשובה: לענ"ד לא יאכל החשוב".

הגר"א נבנצל שליט"א (אהל יעקב) – "מי שמסופק איזה אוכל חביב יותר ואמרינן לו שיאכל איזה שירצה האם חיילא דין ברמ"א בסמין ריא, דמי אמרינן שלה צד שחייב להקדים השני א"כ לא נפטר, או כיון שבפועל שקולים שפיר נפטר. תשובה: נפטר".

א. מעין שלש או בורא נפשות.

1. מעין שלש.
 - (א) פמ"ג (סי' ר"ב א"א ס"ק כ"ה, ס"ק כ"ו) – "ומכל מקום יראה ממה שכתבתי באות הקדום דמעין שלש קודם, דבר תורה, ופרטיות, וחשובה כמו ברכת המזון, קודמת לבורא נפשות רבות".
 - פמ"ג (פתיחה להל' ברכות אות י') – "וברכה מעין שלש [קודם לבורא נפשות ד] יש אומרים דין תורה, ואף למאן דאמר דרבנן חשוב מבורא נפשות רבות, כן נראה לי, וכן משמע בסימן ר"ב סעיף י"א".
 - (ב) עי' בה"ל (סי' ר"ב סעי' י"א ד"ה ברכה) – "עיין בפמ"ג שמצדד דיברך המעין שלש קודם דהיא חשובה".
 - (ג) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות כ"ד [לשונו מובא לקמן], פרק מ"ו אות מ"ט) – "אף לענין ברכה אחרונה יש לברך קודם את הברכה החשובה, וכגון להקדים ברכת מעין שלש לברכת בורא נפשות".
 - (ד) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק י"ב אות כ"ה).
 - (ה) שערי הברכה (פרק י"ב סעי' כ"ג).

2. להקדים בורא נפשות למעין ג' כשהבירו רוצה יצאת יד"ת.

- (א) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ח אות ל"ו) – "אם הבירו מבקש שיוציאונו בברכת בורא נפשות, והוא עצמו חייב לברך גם מעין ג', האם צריך להקדים ברכת מעין ג', אע"פ שחבירו יצטרך להמתין. תשובה: אם מיד אומר שניהן ימתין".
3. מראי מקומות.
 - (א) הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה סוף עמ' נ') – "שאלה: באותו הנידון עוד צ"ב הרי בורא נפשות תדירה משום שמברכים אותה על מים וירקות פירות האילן בשר וחלב, משא"כ ברכה מעין ג' שרק מברכים אותה על ז' מינים בלבד, ודומה לכאן למש"כ המהרש"ל הובא במ"ב סי' ז' סק"ב, שמי שאכל דבר שחייב ברכה אחרונה ושכח והטיל מים ונזכר קודם שבא לברך אשר יצר, דאשר יצר קודם תדיר, הרי שתדיר נמדד לפי מספר הפעמים שמברכים אותו ולפי התדירות, וא"כ לפי"ז לכאן כיון שברכת בורא נפשות תדירותו גדולה מעל המחיה, צריך להקדימה. תשובה: אי"ז נקרא תדיר, ולא דמי לאשר יצר. [א"ה ראה לקמן בהלכות ברכות שכתב רבינו שאין זה תדיר אלא מצוי, וע"ע זבחים צא]."

ב. אם אכל פרי אדמה עם ז' מינים: האם מעין שלש על שבעת המינים (על העץ) פוטרת גם פרי האדמה.

1. לא נכלל.
 - (א) מחבר (סי' ר"ח סעי' י"ג) – "וכ"ש אם אכל בשר או פרי האדמה ושתה יין, או אכל מז' המינים שצריך לברך על כל אחת ואחת".
 - (ב) שע"ה צ' (סי' ר"ח ס"ק ס"ד) – "ואף דהחיי אדם כתב דגם באכל פרי האדמה ושתה יין או אכל פרי מז' מינים, גם כן יש ספק זה דאולי יוצא במה שסיים על הארץ ועל הפירות, לא העתקתיו, משום דמלשון הרמב"ם סוף פרק ח שכתב, שכולם פרי העץ הן, לא משמע כן".
 - (ג) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות כ"ד, הע' כ"ד) – "שאלה. מי שצריך לברך ברכת מעין שלש וכן ברכת בורא נפשות על פירות אדמה או על ירקות, האם צריך להקדים ברכת בורא נפשות לברכת מעין שלש מחשש שמא יצא בברכת מעין שלש ידי חובת ברכה אחרונה אף על פירות האדמה והירקות שאכל. תשובה. אין צריך להקדים ברכת בורא נפשות, ואף עדיף להקדים ברכת מעין שלש לפני ברכת בורא נפשות רבות. [שואמנם בכה"ח שם כתב שעכ"פ לכתחילה יברך קודם בורא נפשות רבות ולאחר מכן מעין שלש, כדי לצאת מידי ספק, מ"מ נראה שאין לחוש לזה כלל, שאף אם נאמר שאפשר לפטור את פירות האדמה בברכת מעין שלש, מ"מ כל שבדעתו שלא לפטורם, אלא לברך לאחר מכן ברכת בורא נפשות כדי לפטור את פירות האדמה, אין נפטרים בברכת מעין שלש. וראיה לזה [...]".
 - (ד) הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' נ') – "שאלה: מי שאכל פירות משבעת המינים, ונתחייב לברך אחריהם ברכה אחת מעין שלש, וגם אכל תפוח"א ונתחייב בבורא נפשות, כתב בביאור"ל (סי' ר"ב סעי' י"א ד"ה ברכה) דיברך קודם המעין שלש דהיא חשובה, וצ"ב דאם יברך תחילה מעין ג', מאחר ומזכיר שם 'על תנובת השדה' יתכן שכבר נפטר מבנ"ר לשיטת הסמ"ק. תשובה: לא נפטר. [נראה כוונת רבינו שכיון שלהלכה אנו פוסקים שלא נפטר צריך להקדים החשוב.]"
2. חושש, וממילא יש להקדים ב"נ למעין שלש.
 - (א) ח"א (כלל נ' סעי' ט', נשמת אדם אות ג') – "והוא הדין באוכל פרי האדמה ובירך 'על העץ' או 'על הגפן' רק שחתם 'על הארץ ועל הפירות' הוי ספק ברכה. [ולפ"ז אני מסופק ג"כ באוכל פרי אדמה ושתה יין וסיים על הפירות כיון שמזכיר ג"כ תנובת השדה, וא"כ כיון שהזכיר בתחלה וגם בסוף, דודאי פירות כולל בין פה"ע ובין פה"א, וה"ה באכל פרי העץ מז' מינים אף על גב שמזכיר על העץ כיון שאומר תנובת השדה וכמ"ש הסמ"ק וצ"ע, ולענ"ד יצא דהכל מקרי פרי כדאיתא בי"ד סימן רי"ז סעיף כ"ב כ"ג]."
 - (ב) דברי מלכיאל (ח"ג סי' ג', ח"ה סי' כ"א) – "מיושב הא דנקיט השו"ע וה"ה אם אכל בשר ודגים ואכל מחמשת המינים. שאם אכל תפוחים או פה"א שפיר יצא דהא אמר ועל תנובת השדה. ובסי' ר"ז פסק שא"צ חתימה בבנ"ר. ולפ"ז למעשה צריך ליתזהר כשאוכל מז' המינים ותפוחים או פה"א שיברך מקודם בנ"ר ואח"כ מעין ג' כיון שיש פוסקים שיוצא בברכה מעין ג' על בנ"ר".
 - (ג) עי' בה"ח (סי' ר"ח ס"ק ע"ג) – "וכן אם אכל ענבים ופה"א יש לברך בנ"ר מקודם לכתחלה בשביל פה"א ואח"כ מעין ג' בשביל הענבים כי יש לחוש לכתחלה לדברי הסמ"ק ושמא נפטריה במ"ש ועל תנובת שדה אבל אם כבר בירך מעין ג' יש לברך אח"כ בנ"ר בשביל פה"א כיון דכן הוא דעת כל גדולי הפוסקים ומרן ז"ל וגם דהכי מסתברא כיון שלא נתקנה ברכה כ"א בשביל פרי העץ. ועוד כיון דגם הסמ"ק לא הזכיר בהדיא דמעין ג' פוטרת פה"א אלא רק שאנו מדקדקים לפי הטעם שנתן וע"כ אין לחוש רק לכתחלה אבל באם כבר בירך מעין ג' מברך אח"כ בנ"ר. ודלא כה"ח כלל ה' אות ט' שכתב דיש בזה ספק ברכה יעו"ש. ומ"מ על צד היותר טוב אם אפשר יש לברך שהכל על המים או על דבר אחר שודאי ברכתו אחרונה בנ"ר ויכוין לפטור גם פה"א".
 - (ד) עי' באר משה (ח"ד סי' כ"א אות ד') – "אכל ענבים ותפוחי אדמה לרוב פוסקים אין ברכת עץ ופרי העץ פוטר בפה"א, אבל מאחר שיש פוסקים דגם ברכת בפה"א נפטר בברכת פרי העץ, יברך תחילה בורא נפשות על תפוחי אדמה ואח"כ ברכת פרי העץ, עכ"ז"

אם בירך מתחלה ברכת פרי העץ יברך בר"נ על התפוחי אדמה כי כן דעת רוב הפוסקים שאנו סומכים עליהם. (כה"ח סי' ר"ח אות ע"ג) אבל יותר נראה דמאחר שהחיי"א (כלל נ' סעי' ט') הסכים דבדיעבד יצא ברכת בו"נ על תפוחי אדמה בברכת פרי העץ, אחר ברכת פרי העץ ישתה מים ויברך בר"נ ויכוון לפטור גם התפוחי אדמה (עיין בכה"ח שם").

ה) ביע אומר (ח"ה או"ח סי' י"ז אות ז', ח"ט או"ח סי' ק"ח אות ק', הליכות עולם ח"ב עמ' ק"ח) – "הנה הרשב"ץ בכתב ידו, בחידושיו להרי"ף (ס"פ כיצד מברכין), כתב להדיא, דמי שאכל קישואין ותאנים, ברכת מעין שלש פוטרת, שכיון שחותם על הארץ ועל הפירות, גם פרי האדמה בכלל זה, וא"צ לברך יותר בנ"ר. והובא בשו"ת זכור ליצחק הררי (סי' נח). ולכן העלה בזכ"ל"י שם, דלכתחלה יברך בנ"ר ואח"כ ברכת מעין שלש, ואם בירך ברכת מעין שלש תחלה שוב לא יברך בנ"ר. ע"כ. וכ"כ החיי אדם (כלל נ' סי' ט), שאם אכל פרי עץ ופרי אדמה, ובירך מעין שלש, לא יברך שוב בנ"ר דהוי ספק ברכה, שנכלל זה במה שאמר 'ועל תנובת השדה', וחתם על הארץ ועל הפירות. ע"ש. וכ"כ הסמ"ק (סי' קנא), והאגודה (סי' קמט), שא"צ לברך בנ"ר שהוא בכלל על תנובת השדה. ואף שהמשנ"ב בשעה"צ (סי' רח ס"ק סד) כתב לדחות דברי הח"א, וכ"כ גם בכף החיים סופר (סי' רח ס"ק עג). אלא שכל דלכתחלה יברך בנ"ר תחלה, ואח"כ מעין שלש. מ"מ בהגלות נגלות דברי הרשב"ץ הנ"ל ודאי שצריך לחוש לזה, וכן פשט המנהג להקדים לברך בורא נפשות תחלה ואח"כ הברכה מעין שלש. וכן כתב בשו"ת דברי מלכיאל ח"ג (סי' ג). ע"ש".

ו) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ה אות א').

3. מראי מקומות – ילקוט יוסף (סי' ר"ח הע' י"ב), פסקי תשובות (סי' ר"ח אות כ"ב).

ג. **אם אכל פרי אדמה עם ה' מיני דגן: האם מעין שלש על הדגן (על המחיה) פוטרת גם פרי האדמה.**

1. לא נכלל – סתימות כל הפוסקים.

2. חושש, וממילא יש להקדים ב"נ למעין שלש.

א) הגרשו"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רצ"ט הע' על ס"ק י"ג) – "ובאכל גידולי קרקע שאינם מחמשת מיני דגן וגם אכל מחמשת מיני דגן, אמר לו מרן זללה"ה שלכתחילה צריך להקדים 'בורא נפשות' לפני 'על המחיה'".

ד. **אשר יצר או ברכה אחרונה.**

1. אשר יצר קודם.

א) מהרש"ל (סי' צ"ז) – "שאלה מי שאכל דבר שחייב עליו ברכה אחרונה בורא נפשות רבות ושכח והלך להטיל מים ונזכר קודם שבא לברך על הקטנים אשר יצר איזה מהן קודם אם נאמר ברכת נפשות רבות קודם שהרי זמנה קודם או נימא מאחר שלא בירך נפשות רבות בזמנה א"כ מוטב לברך אשר יצר בזמנה ואח"כ לברך ברכת נפשות רבות. תשובה יראה שיקדים אשר יצר משום דק"ל בכל דוכת' תדיר ואינו תדיר קודם וברכת אשר יצר הוא תדיר מה שאין כן בברכה אחרונה שיכול להיות כמה ימים זולתו וכגון שלא אכל או שתה כי אם בתוך הסעודה ועוד ברכת אשר יצר אין לה שיעור כמו שכתב הרא"ש דכל פעם שנפתחו נקביו צריך לברך וברכה אחרונה יש לה שיעור לפי דעת כל המחברים אלא שר"י היה מסתפק באיזה שיעור או בכזית או ברביעית וא"כ ברכה שאין לה שיעור קודמת במעלה וראויה להקדים הנראה בעיני כתבתי".

ב) מג"א (סי' קס"ה סוף ס"ק ג') – "כ' רש"ל בתשו' סימן צ"ז אכל דבר שחייב לברך בנ"ר ברכה אחרונה ושכח והטיל מים יברך א"י קודם דהיא תדירה, ועוד דאין לה שיעור כמ"ש סס"ז משא"כ בברכה אחרונה".

ג) עולת תמיד (סי' ז' ס"ק א') – "כתב מהרש"ל בתשובה סימן צ"ז מי שאכל דבר שחייב עליו ברכה אחרונה בורא נפשות רבות, ושכח והלך להטיל מים, ונזכר קודם שבא לברך אשר יצר, איזה מהם קודם, והשיב דאשר יצר קודם, דתדיר הוא וקי"ל בכל דוכתא דתדיר ושאינו תדיר התדיר קודם, וברכת אשר יצר תדיר דבלא ברכת אשר יצר לא סגי, אבל בלא ברכה אחרונה יכול להיות כמה ימים, ועוד דברכת אשר יצר אין לה שיעור אבל ברכה אחרונה יש לה שיעור בכזית או רביעית, ועל כן ראוי להקדים ברכת אשר יצר ע"כ, ודבריו נכונים".

ד) א"ר (סי' ז' ס"ק ז') – "כתב בתשובת רש"ל סימן צ"ז, מי שאכל דבר שחייב עליו ברכה אחרונה בורא נפשות רבות, ושכח והלך להטיל מים, ונזכר קודם שיברך אשר יצר, יברך תחילה אשר יצר ואחר כך בורא נפשות רבות דתדיר קודם, ע"כ. אבל אין לומר הטעם דיהא בורא נפשות רבות הפסק בין נטילה לברכת אשר יצר, דאין איסור להפסיק, דברכת אשר יצר אין תלוי בנטילה, שהרי אם לא שפסף אין צריך ליטול להרבה פוסקים ואפילו הכי מברך אשר יצר".

ה) באה"ט (סי' ז' ס"ק א') – "כתב רש"ל ... וכ"כ ע"ת".

ו) מור וקציעה (סוף סי' ז') – "ראיתי כתוב בשם רש"ל מי שאכל דבר שצריך לברך ברכה אחרונה והטיל מים, שיש שתי ברכות לפניו ברכה אחרונה דהנאה ואשר יצר, איזה מהן קודם, והשיב אשר יצר קודם דתדיר. ע"כ. ולענ"ד אי משום הא לא אריא, דמאן יימר שאין זה תדיר כמו זה, אדרבה אכילה ושתיה תדירים יותר ברוב בני אדם, מעשיית צרכים. איברא לדידי בלא"ה שפיר פסק, משום דמיד אחר ההנאה חל עליו להודות, ואין לו להמתין ולהעביר הזמן שמרגיש בה עדיין כדכתיבנא לעיל, וברכה אחרונה אי אפשר לו להסמיכה עוד אחר שעבר זמן הנאתה, לכן בדין לאחזרה. ודוק".

ז) פמ"ג (סי' ז' מש"ז סוף ס"ק ב') – "האליה רבה [ס"ק ב כתב] בשם רש"ל בתשובה [סימן צז] אשר יצר קודם לבורא נפשות רבות דתדיר קודם יע"ש".

ח) מחצית השקל (סי' ז' ס"ק א') – "ועיין במ"א לקמן סוף סימן קס"ה [ס"ק ג] שהביא בשם מהרש"ל ...".

ט) גר"ן (סי' ז' סעי' ז', סי' קס"ה סעי' ב') – "מי שאכל דבר שצריך לברך ברכה אחרונה ושכח ולא בירך והטיל מים ונזכר קודם שבירך אשר יצר יברך תחלה אשר יצר ואח"כ הברכה האחרונה מפני שתדיר קודם לשאינו תדיר".

י) רע"א (סי' ז' על המחבר סעי' א') – "מברך אשר יצר. אכל דבר ונתחייב לברך ברכה אחרונה ועשה צרכיו מברך תחלה אשר יצר. ואח"כ הברכה אחרונה. מג"א סי' קס"ה ס"ק ג בשם רש"ל".

(יא) ערה"ש (סי' ז' סעי' ה', סי' קס"ה סעי' ב') – "ומי שאכל דבר שהייב לברך ברכה אחרונה ויצא לנקביו יטול ידיו ויברך אשר יצר ואח"כ יברך הברכה אחרונה [מהרש"ל סי' צ"ז] דאשר יצר מקרי תדיר ותדיר קודם".

(יב) מ"ב (סי' ז' ס"ק ב') – "כתב רש"ל בתשובה סימן צ"ז מי שאכל דבר שהייב ברכה אחרונה ושכח והטיל מים ונזכר קודם שבא לברך אשר יצר איזה מהם קודם והשיב דאשר יצר קודם דתדיר".

(יג) הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' נ"א) – "שאלה: מי שאכל פרי ונתחייב לברך בורא נפשות, או שאכל פירות משבעת המינים ונתחייב בברכת 'על העץ', או שאכל עוגה ונתחייב 'על המחיה', והטיל מימיו ונתחייב בברכת אשר יצר, איזה יברך קודם. תשובה: אשר יצר קודם".

(יד) וזאת הברכה (מעיון הברכה פרק י"ב אות כ"ה).

סדר הקדימה בברכות

א. המוציא ב. מזונות ג. הגפן ד. העץ - האדמה ה. שהכל

סדר הקדימה בהמוציא

א. מין שבעה לפי הסדר: א) חטה ב) שעורה ג) כוסמין ד) שיפון ה) שכולת שועל ב. שלם ג. נקי ד. חביב ה. גדול

סדר הקדימה במזונות

א. פת הבאה בכיסנין לפי הסדר: א) חטה ב) שעורה ג) כוסמין ד) שיפון ה) שכולת שועל ב. תבשיל לפי סדר הנ"ל ג. שלם ד. נקי ה. חביב ו. גדול

סדר הקדימה בפרי העץ

א. מין שבעה לפי הסדר: א) זית ב) תמר ג) ענבים ד) תאנה ה) רמון ב. שלם ג. חביב

סדר הקדימה בפרי האדמה

א. שלם ב. חביב ג. מין שבעה לפי הסדר: א) חטה (כגון שלוח) ב) שעורה (כגון גריסים).

סדר הקדימה בפרי העץ ופרי האדמה

א. חביב ב. מין שבעה לפי הסדר: א) חטה (כגון שלוח) ב) שעורה (כגון גריסים) ג) פירות שבעת המינים (לפי סדר הנ"ל) ג. שאר פרי העץ ד. פרי האדמה

לשיטת השו"ע חטה ושעורה שברכתם בופה"א אינם משבעת המינים, ודינם כשאר פה"א, וכ"פ בשו"ע הרב, ומבואר בס"י ז' אות ד - ה.

מעלת שלם י"א שהוא לפני חביב, וי"א שהוא אחרי שבעת המינים, ומבואר שם אות ו'.

סדר הקדימה בשהכל

א. שלם ב. חביב ג. שכר שעורים - דבש תמרים (ע"י סי' ח' הערה ד').

"ורבים מבני עלי' מתענים פ' שמות ופ' משפטים משבת לשבת ונזהרים כל ימי השובבי"ם מלאכול דבר מן החי ורבים מסגפין עצמן שאינם אוכלים אף שום תבשיל חם בערב אחר התענית ועושין טבילות רבות במקוה בכל יום גם הזהיר האריז"ל באזהרה גדולה שיזהר האדם מאוד מהקפדה ויתרחק מן הכעס אפילו לדבר מצוה וירחיק את עצמו מאוד ומאוד מליצנות ומגאווה מאוד ומאוד יהיה שפל רוח גם יהא זהיר מאוד בכוונת ברכת הנהנין"
יסוד ושורש העבודה (שער י"ב סוף פרק ב')

עיקר וטפל

סימן רי"ב

[א] סוגיה, וחקירה - סעיף א'.	[ו] גדר של "רוב".	[יא] ריקים שנותנים מרקחת - סעיף ב'.
[ב] ברכה אחרונה.	[ז] חמין (טשולנט): ברכתו.	[יב] גלידה עם מזונות.
[ג] הגדר של "עיקר" ו"טפל".	[ח] להפריד מהתערובות כדי לברך עליהם.	[יג] שאר ענינים.
[ד] מעורב וניכר.	[ט] הטפל חביב: ואין ברכותיהן שוות.	
[ה] תערובות.	[י] אוכל הטפל תחילה.	

דור המלקטים - משנה ערוכה (פולק), וזאת הברכה (פרק י"א), ותן ברכה (פרק ד'), עיקר וטפל (אנגלית, ויזנפלד), פתחי הלכה (ארטסקרול, פרק ז'), שערי הברכה (פרק ט"ו).

[א] סוגיה, וחקירה - סעיף א'.

א. **משנה** (ברכות דף מד.) – "הביאו לפניו מליח תחלה ופת עמו מברך על המליח ופוטר את הפת, שהפת טפלה לו. **זה הכלל**: כל שהוא עיקר ועמו טפלה, מברך על העיקר ופוטר את הטפלה".

1. **גמרא** (שם) – "ומי איכא מידי דהוי מליח עיקר ופת טפלה. אמר רב אחא בריה דרב עזריא אמר רב אשי: באוכלי פירות גנוסר שנו".

(א) **רש"י** (שם): הפירות עצמו, חשובים יותר. ר' יונה (שם): שהפירות גנוסר הם מתוקים יותר ואינם נאכלים אלא עם מלח הרבה כדי שהמתיקה לא יזיק לו ואוכלים אותם עם הפת, ונמצא הפת טפילה אל הפירות ולפיכך מברך על הפירות ופוטר הפת.

(ב) **תוס'**: שהמליח עיקר שהוא בא להשיב הלב שנחלש מפני מתיקות הפירות והפת שלאחריו טפל ואינו בא אלא בשביל המליח. וא"ת פירות הוי עיקר ומליח טפל ולברך על הפירות ולפטר כולהו וי"ל דמיירי שלא אכל הפירות באותו מעמד [פי' דשינה מקומו. מג"א] א"נ בשעה שאכל פירות גנוסר לא היה שם עדיין מליח ופת דלא היה יודע שיחלש לבו מחמת המתיקות".

1. **אם אכלו אח"כ במעמד אחר, או שלא היה חושב עליו בשעת ברכה חייב לברך גם על הטפל** – ט"ו (ס"ק א'), מג"א (ס"ק ב'), ח"א (כלל נ"ו סעי' א'), קיצור שו"ע (סי' נ"ד סעי' ב'), מאמר מרדכי (ס"ק א'), מ"ב (ס"ק ד', ס"ק ה', שעה"צ ס"ק י"ד), מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק א'), קצות השלחן (סי' נ"ח סעי' י"ב, סעי' י"ג), כה"ח (ס"ק ב'), וזאת הברכה (עמ' צ"ה), פוסקים.

2. **ואפילו רק דרכו כך ברוב הפעמים, כאלו דעתו עליו** – מג"א (ס"ק ב'), באה"ט (ס"ק ב'), פמ"ג (מש"ז ס"ק א', ס"ק ד'), גר"ז (סעי' י'), מ"ב (ס"ק ד', ס"ק ה'), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ג'), וזאת הברכה (עמ' צ"ה), פוסקים.

3. **כוס שתיה שמערב בה סוכר לאחר הברכה וכדו' – שערי הברכה (פרק ט"ו הע' ו')**.

ב. **גמרא** (ברכות דף מא.) – "מיתבי: היו לפניו צנון וזית, מברך על הצנון ופוטר את הזית. הכא במאי עסקינן, כשהצנון עקר. אי הכי, אימא סיפא; רבי יהודה אומר: מברך על הזית, שהזית ממין שבעה; לית ליה לרבי יהודה הא דתנן: כל שהוא עיקר ועמו טפלה, מברך על העיקר ופוטר את הטפלה. וכי תימא הכי נמי דלית ליה, והתניא ...".

1. **גמרא** (ברכות סוף דף לה:): – "גופא: אמר רב יהודה אמר שמואל, וכן אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן: שמן זית מברכין עליו בורא פרי העץ. היכי דמי. אילימא דקא שתי ליה (משתה), אוזוקי מזיק ליה ... אלא: דקא אכיל ליה על ידי פת. אי הכי, הויא ליה פת עיקר והוא טפל; ותנן, זה הכלל: כל שהוא עיקר ועמו טפלה, מברך על העיקר ופוטר את הטפלה. אלא: דקא שתי ליה על ידי אניגרון ... אם כן, הוה ליה אניגרון עיקר ושמן טפל ... הכא במאי עסקינן בחושש בגרוננו".

ג. **חקירה: אי הוה הילכתא דטפילה אינה טעונה ברכה, או כיון דהיא טפילה לעיקר נפטרת בברכת העיקר.**

1. נפטר בברכת העיקר.

(א) **משיבת נפש** (ח"ב סי' ה') – "דטפל אינו פטור בלא כלום רק בברכת העיקר הוא שנפטר".

(ב) **לבושי מרדכי** (או"ח מהד"ת סי' ל') – "אוכל פת כטפל לצאת בה ידי חובת סוכה ומצה ... והנה מעכ"ת פלפל בחכמה דתלוי בשני טעמים מפני מה פוטר העיקר את הטפל, דאם הטעם כיון שאינו אוכלו משום הנאה של גוף המאכל רק למתק הטעם של העיקר או שלא יזיקנו בגרונו, כמ"ש הרמב"ם [ברכות פ"ג ה"ז] ופוסקים, ואז הסברא ג"כ דפטור ממצות סוכה, אמנם אם הטעם משום דכבר נפטר ע"י ברכת העיקר כמו שפת פוטר כל דבר אוכל ויין פוטר כל משקין, א"כ לטעם זה אין לפטרו מסוכה. (והנה כבר ראיתי טעם כזה הראשון בספר תורת חיים בשם גינת ורדים [כלל א סי' כד]). והנה הלשון העיקר 'פוטר' משמע כטעם השני שהביא מעכ"ת, ועוד לפי שיטת האור זרוע [ח"א סי' קעו] בתרומת הדשן [סי' לא] הביאו הרמ"א בסי' רי"ב [ס"א], דאם קדם ואכל הטפל צריך לברך עכ"פ שהכל, ולהמג"א ברכה של עצמו דאין העיקר פוטר למפרע, ופי' בדרכי משה [שם סק"ב] דמשו"ה צריך לברך, דאסור להנות מעוה"ז בלא ברכה, ולסברת טעם ראשון לא אדע לחלק בין אכילת הטפל קודם או לאחריו של עיקר. ועוד ...".

(ג) **חזו"א** (או"ח סי' כ"ז אות ט') – "מ"ד א' תוד"ה באוכל כו' א"נ בשעה שאכל כו' לא היה, וכ"ה בשו"ע ס"ס קע"ז, מבואר מזה דהא דעיקר פוטר את הטפל, אין פירושו דטפל א"צ ברכה, דנטל חיוב ברכה ממנו כיון שהוא רק טפל אלא פירושו שהטפל א"צ ברכה דידי, אלא שצריך עתה ברכת העיקר, והוי עתה העיקר והטפל ברכותיהן שוות, וברכת העיקר הוא גם ברכת הטפל, והלכך כשלא היה הטפל בשעת ברכה ולא היה דעתו עליו לא מפטר".

ד) עמק ברכה (פומרנצ'יק עמ' נ"ח אות ה') – "הא דעיקר פוטר הטפל אין פירושו דהטפל אין צריך ברכה, דניטל החיוב ברכה ממנו אלא פירושו שהטפל הוא בכלל העיקר ונפטר בברכת העיקר. וראיה לזה, דהא אם לא הי' הטפל לפניו בשעת ברכה ולא הי' דעתו עליו, דלא מפטר הטפל, כמש"כ התוס' להדיא בברכות ד' מ"ד, וכן הוא בשו"ע ס"ס קע"ז".

ה) אג"מ (או"ח ח"א סי' ע"ד, ח"ד סי' מ"ב [לשונו מובא לקמן]) – "דאם טפל לא מתחייב כלל בברכה אין לו לברך מדין ברור אלא צריך לומר שסובר דטפל נמי חייב בברכה רק שנפטר בברכת העיקר".

ו) בצל החכמה (ח"ו סי' פ"ח אות א') – "מדקאמר 'ופוטר את הפת' 'ופוטר את הטפלה' ולא קאמר מברך על המליח ואינו מברך על הפת, מברך על העיקר ואינו מברך על הטפלה, מוכח שגם על הטפל איכא חובת ברכה אלא שבברכה שהוא מברך על העיקר הוא פוטר גם את הטפלה מלברך עלי' בפני עצמה. אבל אין כוונת המשנה לומר שעל הטפלה אין צריכין לברך כלל, כיון שאין עיקר הנאתו כעת מהטפלה ואינו נהנה ממנה כדרך שנהנים ממנה כאשר אוכלין אותה בכוונה להנות מטעמה ואינו אוכלה אלא כטפלה אל העיקר לכן פרח ממנה חובת ברכה, כי בודאי גם הטפל חייב בברכה אלא שהברכה שהוא מברך על העיקר קאי גם על הטפל ופוטרנו. - והרי זה כעין הא דתנן במתניתין (ברכות מ"ב א) בירך על היין שלפני המזון 'פטר' את היין שלאחר המזון. בירך על הפרפרת שלפני המזון 'פטר' את הפרפרת שלאחר המזון וכו' ע"ש. וכי ס"ד בזה שיהי' היין או הפרפרת שאחר המזון פטור מלברך עליו והרי הוא נהנה ממנו את מלוא ההנאה שאפשר להפיק ממנו, א"ו פשיטא שעל יין ופרפרת שאחר המזון יש חובת ברכה כי אסור להנות מהם בלא ברכה אלא שהברכה שעל היין והפרפרת שלפני המזון קאי גם עליהם ופטר אותם מלברך עליהם עוד פעם. וכן הוא גם בעיקר וטפל וכמש"כ. שוב ראיתי בס' חזון איש (חאו"ח סי' כ"ז אות ט') שהוכיח מדברי התוס' ... ולענ"ד כן מוכח לישנא דמתני' גופה, דקתני 'פוטר' את הטפלה וכמש"כ".

ז) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא סי' קע"ז על מ"ב ס"ק כ') – "דהא דטפל א"צ ברכה, אין הביאור משום דנפטר מברכה, אלא משום שברכתו נכללת בברכת העיקר, וכמש"ל סק"ד סק"ג ע"ש, ע"כ בעינן דוקא שיכלל הטפל בדעתו מראש".

ח) יביע אומר (ח"ז או"ח סי' ל"ב אות ב') – "שאינן הטפל פטור מברכה מצד עצמו מכל וכל, אלא שברכת העיקר פוטרנו".

ט) חוט שני (ס"ק מ' ד"ה מסתברא, עמ' רי"ז) – "משמע דהטפל צריך ברכה, רק דברכת העיקר פוטרנו".

י) ותן ברכה (פרק ד' הע' א', עמ' ע"ד).

2. מראי מקומות.

א) אבני נזר (או"ח סי' ל"ח אות י"ג, לשונו מובא לעיל) – "ובהא דפסק בש"ע שאם אין בו כזית בכדי אכילת פרס מברך אחריו

בורא נפשות רבות קשה לי דיותר נראה שלא יברך אחריו כלל לפי פסק הש"ע דמברך תחילה בורא מיני מזונות. דחשיב טפל אלי'. אפילו אין בו כזית. וכיון שהדגן פחות מכזית שאינו מברך אחריו. גם על הטפל לא יברך. כמו שאכל מליח ופת דמברך על המליח בורא נפשות רבות. ופוטר את הפת. אף דבורא נפשות רבות לא חשובה כלל לגבי ברכת המזון לאחריו (שמברך בורא נפשות רבות) ואפ"ל לגבי ברכה אחת מעין ג'. דמהאי טעמא קאמר הש"ס גבי פת אורז ולבסוף אינו מברך ולא כלום. וכן פרש"י (דף מ"א ע"ב) ואינו מברך. ומכל מקום אינו מברך ברכת המזון. הוא הדין נאמר כשהעיקר אין בו ברכה כלל גם הטפל לא יברך עליו כלל. דהא בורא נפשות רבות גם כן לא חשוב ברכה כלל. וכמו לענין שבת המוציא חצי שיעור בכלי פטור אף על הכלי שהכלי טפילה לו [שבת צג ע"ב]. הכא נמי כיון דחשובים השאר דברים טפל לגבי הפחות משיעור דגן. ואף דבסימן רי"ב [ס"א] כשאוכל הטפל קודם העיקר מברך עליו שהכל. הרי דכשאינן נפטר בברכת העיקר [שעדיין לא בירך על העיקר] מברך על הטפל. היינו משום שהעיקר מחויב בברכה. הוא הדין הטפל מחויב. מה שאין כן בנידון דידן שעל העיקר פטור מברכה אחרונה. הוא הדין הטפל".

ב) רבי אריה ליב מאלין (ח"א סי' א' אות א') – "בביאור דברי הא"ז, דהנה בעיקר הדין שכל שהוא עיקר ועמו טפל דמברך על העיקר ופוטר את הטפל יש להסתפק אם הדין הוא דרק העיקר צריך ברכה וטפל נפטר בברכת העיקר משום דכשמברך על העיקר אז הטפל א"צ ברכה כלל, או דהביאור כך הוא דדין טפל הוא משום שבטל הוא לגבי דין ברכה להעיקר ונשתנה דין ברכתו בברכת העיקר ועל כן נפטר הוא בברכת העיקר, כמו כל דברים שברכותיהן שוות דנפטרו שתיהן בברכה אחת, ושם בודאי משום דהברכה היא על שתיהן, וכמו"כ בהא דברכת העיקר פוטר את הטפל שאף שבפ"ע יש לו ברכה אחרת אבל כשהוא טפל להעיקר לזה מהני דין טפל דנשתנה ברכתו לברכת העיקר, והו"ל כברכותיהן שוות".

ג) תשובות והנהגות (ח"ג סי' ס"ט) – "המפרשים חקרו בגדר הדין דעיקר פוטר טפל, אם הכוונה שהברכה שמברך על העיקר מועילה כאילו בירך גם על הטפל, או הגדר שטפל לא חשוב ולא צריך ברכה בפ"ע. ונראה שנחלקו בזה רש"י ותוס' במסכת ברכות (מד א) ...".

ד) שלמי ניסן (סי' ס"ה אות ב', סי' פ') – "ונמצא דאיכא ד' דרכים בביאור הך כלל דמברך על העיקר ופוטר את הטפל. א. דטפל א"צ ברכה כלל. [עיי' אג"מ ח"א ע"ד]. ב. דכשמברך על העיקר אז הטפל א"צ ברכה כלל. [עיי' חידושי ר' אריה לייב מאלין זצ"ל]. ג. דנפטר בברכת העיקר. [אג"מ]. ד. דהטפל מקבל דין ברכה כדין העיקר. ומש"ה העיקר פוטרנו מדין ברכותיהן שוות דמברך על אחד ונפטר השני. [חידושי ר' אריה לייב מאלין. וכן משמע קצת בחזון איש סימן כ"ז ס"ק ט']".

ה) לכאורה נ"מ: מקומות שלא מברך על העיקר [כגון: תרופה עם שתיה, שכח ולא בירך על העיקר, וכדו'] - עי' לקמן.

1) וכן נ"מ, במקום שלא מברך על העיקר ברכה אחרונה - עי' לקמן.

ד. תרופה עם קצת שתיה וכדו'.

1. מברך על הטפל, השתיה.

א) אדר"ת (צהר - אהל ברוך עמ' פ"ג אות י"ב) – "במה שנוהגים כשלוקטים רפואות שהם מרים לוקחים אותם עם חתיכת נופת (צוקר) להמתיק את המרירות. נ"ל ברור כמו שהשבתי לשואל אחד, שצריך לברך על הצוקער, ול"ש בזה לומר דהעיקר פוטר את הטפל, והרי הצוקר הוא טפל לרפואות ואין מברכין על הטפל, דזה אינו דווקא כשמברכין על העיקר אז הטפל נפטר, וכדתנן

בברכות (מד.) כל שהוא עיקר ועמו טפל מברך על העיקר ופותר את הטפילה, אבל לא לומד כשאינו מברך כלל על העיקר ופותר גם את הטפל שלא לברך עליו זה אינו בודאי מצד הסברא".

(ב) ברכת הבית (שער י"ב סעי' ד', שער י"ד סעי' ט"ו) – "תערובות משני מינים והמין שהוא עיקר א"צ לברך מפני שכבר בירך ברכה זו על דבר אחר, כגון שבירך במ"מ על פת הב"ב ואח"כ רוצה לאכול פערפיל (פתיתים) עם באנדליך (שעועית) א"צ לברך עליהם כלל. אבל אם א"צ לברך על העיקר מפני שאינו נהנה ממנו ולא נתנו שם רק לרפואה והמין השני נהנה ממנו צריך לברך על הטפל כברכתו. כן נ"ל".

(ג) בצל החכמה (ח"ו סי' פ"ח אות ה') – "מתוך מש"כ מתבאר כי מי שלוקח תרופה מרה וכדי להמתיק הטעם בפה הוא שותה אחריה קצת מיץ פירות, שהוא חייב לברך על מיץ זה ואף על גב שאינו שותה אותו רק כדי להפיג טעם מרירות התרופה, נמצא ששתית המיץ הוא כטפל להתרופות, כעין הפת שהוא טפל למליח, אפי"ה חייב לברך על המיץ, דדוקא מליח שבירך עליו פותר את הפת שאוכל אח"כ כדי להפיג טעם המליח, אבל מיץ פירות אם כי ודאי טפל הוא להתרופה, מ"מ כיון שלא בירך על העיקר שהוא התרופה חייב לברך על המיץ שהוא טפל אלי', וכמש"כ. אבל באמת קשה לברך על המיץ כשטעם מרירות התרופה בפיו והוא ממנה לברך כדי לשתות מיד, על כן יותר נכון שקודם לקיחת התרופה יברך על המיץ וישתה קצת, ושוב אחר לקיחת התרופה ישתה את יתר המיץ שהכין לו בלי ברכה על סמך הברכה שבירך עליו קודם לקיחת התרופה. אבל שכח לברך על המיץ קודם שלקח את התרופה בהכרח עליו לברך על המיץ קודם שתיתו".

(ד) שערי הברכה (פרק ט"ו סעי' ו') – "אך אם העיקר אין טעון ברכה, כגון שאינו ראוי לאכילה ואוכלו לרפואה, או שאכל ממנו פחות משיעור ופותר מברכה אחרונה - חוזרת חובת הברכה למאכל הטפל, וצריך לברך עליו את ברכתו הראויה".

2. מראי מקומות.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ' הע' קצ"א [דפו"ח, הע' רל"א], מילואים, שולחן שלמה ערכי רפואה ח"ב סוף עמ' ר"ו) – "שיתכן דבכה"ג שאינו מברך כלל על העיקר, מברך שפיר על הטפל (וכן מסתבר, שהרי אסור ליהנות מעוה"ז בלי ברכה), כמו"ש סי' קד במ"ב ס"ק לט, שיברך על מעט סוכר לפטור את הקפה, ע"ש, ומשמע דכוונתו על הסוכר הבא להמתיק את הקפה והוא הטפל לקפה - ואע"ג שאת הסוכר הוא טועם קודם הקפה בפני עצמו, לא זה הוא המחייב אותו בברכה, דמ"מ הרי אין כונתו בשביל הנאה מועטת זו ... ודוגמא לתרופה מעורבת כזו, מזון המלכות שהעיקר הוא ודאי רק התרופה, והדבש הוא רק טפל, ומ"מ מסתבר דודאי מברכים אע"פ שהכל ביחד, עכ"ד. וראה בנשמת אברהם ח"ד או"ח סי' רד (א), שחזר בו הגרש"ז אויערבך זצ"ל וכתב שאינו מברך על תרופה המעורבת עם סוכר, וע"ש".

(ב) יש לחקור לפי המ"ב [ומג"א], מה הברכה על מיץ ענבים עם תרופות - הגפן, או שהכל. [לכאורה תלוי איך מתרץ המ"ב (ס"ק ד), עי' לקמן].

ה. שכח ולא בירך על העיקר.

1. מברך על הטפל.

(א) יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק ט' סי' ז) – "שאלה: אדם האוכל לחם עם בשר ושכח לברך על הלחם המוציא, ושם ליבו לכך רק אחר שגמר את הלחם, אך נשאר לו עדין מהבשר. האם יברך על הבשר או לא, ומה יברך. תשובה: יברך שהכל. ושאלתיו הרי זה טפל, ונפטר ע"י הלחם. וענה מו"ר נר"ו: הני מילי שבירך, אבל בלא בירך, אין הברכה שפותרתו, ולכן יברך. (יש רמ"א שכותב שמברך על הטפל ברכת שהכל. ואינני יודע מה יסבור במקרה דנן, שכבר נגמר העיקר. ומ"מ שם חלקו האחרונים על הרמ"א, וסוברים שלא יברך על הטפל אלא כברכתו הראויה לו)".

(ב) שערי הברכה (פרק ט"ו הע' י"ג).

ב] ברכה אחרונה.

א. האם העיקר פותר את הטפילה.

1. כל בו (סי' כ"ד) – "וצריך לעיין לזה שאמרנו דאפילו בצנן וזית שאם היה הצנן עיקר ברכת הצנן פותרת ברכת הזית מברכה שלפניה, אם נאמר שיפטור אותה מברכה שלאחריה גם כן, או לא, ואפשר דהוא הדין דפותר אותה מברכה שלאחריה גם כן".

2. מיקל, פותר את הטפילה – מחבר (סעי' א', ב"י ס"ק א', דבר פשוט), דר"מ (ס"ק א'), לבוש (סעי' א'), של"ה (שער האותיות אות הקו"ף קדושת האכילה (ב) אות שי"ט), שלחן שלמה (סעי' א'), גר"ז (סעי' א'), ת"א (כלל נ"ו סעי' א'), קיצור שו"ע (סי' נ"ד סעי' א'), ערה"ש (סעי' ה'), פוסקים.

ב. אוכל עיקר פחות מכשיעור וטפל שיעור שלם.

1. מחמיר, חייב ברכה אחרונה על הטפל.

(א) משיבת נפש (ח"ב סי' ה') – "דטפל אינו פטור בלא כלום רק בברכת העיקר הוא שנפטר וא"כ ודאי צריך ברכה אחרונה".

(ב) אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ"ב) - לשונו מובא לקמן.

(ג) בצל החכמה (ח"ו סי' פ"ח אות ב') – "מכש"כ בברכה שלאחריה שהכלבו מספק"ל אם ברכתו על העיקר פותר את הטפלה, בודאי שאם לא בירך לאחריה על העיקר שלא נפטר הטפל. מעתה כשלא אכל מן העיקר כזית שאינו מברך לאחריה כלל, בודאי שחובה עליו לברך לאחריה על הטפל שאכל ממנו כשיעור חיוב ברכה אחרונה, כיון שאין כאן ברכה לאחריה על העיקר שיפטור את הטפל".

(ד) יביע אומר (ח"ז או"ח סי' ל"ב) - לשונו מובא לקמן.

(ה) חוט שני (ס"ק מ' ד"ה והנפק"מ, עמ' רי"ז) - לשונו מובא לקמן.

1. שערי הברכה (פרק ט"ו סעי' ו', ע"י הע' י"ג) – "אך אם העיקר אין טעון ברכה, כגון שאינו ראוי לאכילה ואוכלו לרפואה, או שאכל ממנו פחות משיעור ופטור מברכה אחרונה - חוזרת חובת הברכה למאכל הטפל, וצריך לברך עליו את ברכתו הראויה".
2. מיקל, אין צריך ברכה אחרונה כלל.
- א) אבני נזר (או"ח סי' ל"ח אות י"ג, לשונו מובא לעיל) – "ובהא דפסק בש"ע שאם אין בו כזית בכדי אכילת פרס מברך אחריו בורא נפשות רבות קשה לי דיותר נראה שלא יברך אחריו כלל לפי פסק הש"ע דמברך תחילה בורא מיני מזונות. דחשיב טפל אלי'. אפילו אין בו כזית. וכיון שהדגן פחות מכזית שאינו מברך אחריו. גם על הטפל לא יברך. כמו שאכל מליח ופת דמברך על המליח בורא נפשות רבות. ופטר את הפת. אף דבורא נפשות רבות לא חשובה כלל לגבי ברכת המזון לאחריו (שמברך בורא נפשות רבות) ואפ"ל לגבי ברכה אחת מעין ג'. דמהאי טעמא קאמר הש"ס גבי פת אורז ולבסוף אינו מברך ולא כלום. וכן פרש"י (דף מ"א ע"ב) ואינו מברך. ומכל מקום אינו מברך ברכת המזון. הוא הדין נאמר כשהעיקר אין בו ברכה כלל גם הטפל לא יברך עליו כלל. דהא בורא נפשות רבות גם כן לא חשוב ברכה כלל. וכמו לענין שבת המוציא חצי שיעור בכלי פטור אף על הכלי שהכלי טפילה לו [שבת צג ע"ב]. הכא נמי כיון דחשובים השאר דברים טפל לגבי הפחות משיעור דגן. ואף דבסימן רי"ב [ס"א] כשאוכל הטפל קודם העיקר מברך עליו שהכל. הרי דכשאינו נפטר בברכת העיקר [שעדיין לא בירך על העיקר] מברך על הטפל. היינו משום שהעיקר מחויב בברכה. הוא הדין הטפל מחויב. מה שאין כן בנידון דידן שעל העיקר פטור מברכה אחרונה. הוא הדין הטפל".
3. מראי מקומות.
- א) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ז' הע' י"ב) – "יש ספק ... ולכן יפטרנו במאכלים אחרים".
- ב) לכאורה תלוי בהחקירה לעיל.

ג. אכל דג מלוח [העיקר] פחות מכשיעור והפת [טפל] אכל כשיעור - לכאורה רק למחמירים לעיל.

1. מברך ברכת המזון.
- א) חוט שני (ס"ק מ' ד"ה והנפק"מ, עמ' רי"ז) – "יברך על הפת ברכת המזון".
2. מברך בורא נפשות רבות, דהפת מצטרף להדג והוי כאוכל הדג כשיעור".
- א) משיבת נפש (ח"ב סי' ה') – "א"צ רק בנ"ר דע"כ לא נתקנה ברכת המזון כשהפת טפל".
- ב) כה"ח (סוף ס"ק ב') – "ואם אכל העיקר פחות מכשיעור והטפל אכל כשיעור אם צריך לברך ברכה אחרונה, עיין בתשובת משיבת נפש סימן ה' דמסיק דהפת מצטרף להדג והוי כאכל מן הדג כשיעור ומברך בורא נפשות רבות יעו"ש".
- ג) אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ"ב) – "והנה בדבר אכל מליח פחות מכזית ופת אחר זה לטפל כזית אם יברך אחריו בהמ"ז או רק בנ"ר, ולא ביארת טעם הספק, אבל הוא משום דנהי שהפת טפל שיש לו ליפטר גם בברכה אחרונה דהמליח העיקר כמפורש בלשון המחבר ריש סימן רי"ב, דאף שלא מפורש זה ברמב"ם וברא"ש, וראיית ב"י מדברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה שאר"פ בברכות מ"א ע"ב דאינם טעונים ברכה גם לאחריהם, וראיית הד"מ מס"ס ר"ח דהוא ממה שיין פוטר כל מיני משקין גם מברכה דלאחריה לכאורה יש לעיין טובא בהו, מ"מ ודאי הלכתא כן מאחר דבין המחבר בין הרמ"א סוברין כן והב"י העיד שכן סוגיין דעלמא, אפשר שהוא רק כשאיכא חיוב ברכה לאחריה גם מצד העיקר, אבל כיון דלא אכל כזית מהעיקר וא"צ מצד העיקר לברכה אחריה שנמצא שלא יהיה מצד דין דמברך על העיקר ופטר את הטפלה שום ברכה כלל, אולי ליכא בכלל זה מאחר שנאמר בהכלל לשון ופטר את הטפלה שלשון זה משמע דגם על הטפלה איכא חיוב ברכה רק שנפטר בברכה דברך על העיקר, דהא לא נאמר מברך על העיקר וא"צ לברך על הטפל דהי' משמע דעל הטפל א"צ לברך כלל, שלכן כיון שכל העיקר א"צ לברך אחריו משום שהוא פחות משיעור צריך לברך על הטפל שאכל ממנו כשיעור הברכה שלו דכיון שהוא פת הוא בהמ"ז. ומה שכתבת להצד שלא יברך בהמ"ז דעכ"פ יברך בנ"ר הוא סברא בעלמא דשייך הטפל עכ"פ להצטרף להעיקר להשיעור. לע"ד מסתבר שאין לברך בהמ"ז, דהא ברכת בנ"ר בפת לענין עצם חיוב ברכה דלאחריה הוא כלא בירך כלל דהא בפת מחוייב מדאורייתא בבהמ"ז שהוא דוקא הג' ברכות ועל המליח הא ליכא שום ברכה מדאורייתא, ונמצא שהוא כנבטל הטפל גם לענין שלא יברך כלום דהדרבנן לגבי הדאורייתא הוא כלא בירך החיוב דאורייתא, ואף שמדאורייתא אינו חייב אלא בכדי שביעה מ"מ הא כעין דאורייתא תיקון ואין זה מענין תקנת חכמים ברכת בנ"ר לפירות ולכל דבר, שלכן כמו שנפטר פת מבהמ"ז כשאוכל כשיעור מהמליח בברכת בנ"ר כמו כן נבטל לחצי שיעור שלא יצטרך לברך בהמ"ז על הפת, אבל בנ"ר צריך לברך משום דמצורף לשיעור המליח עכ"פ לברך בנ"ר".
- ד) ביע אומר (ח"ז או"ח סי' ל"ב) – "ואם אכל העיקר פחות מכשיעור והטפל אכל כשיעור אם צריך לברך ברכה אחרונה, עיין בתשובת משיבת נפש סימן ה' דמסיק דהפת מצטרף להדג והוי כאכל מן הדג כשיעור ומברך בורא נפשות רבות יעו"ש ... ומ"ש בסוף דבריו לברך על הטפל שאכל ממנו כשיעור ברכת הטפל, דבריו נכונים, ואין בזה שום חשש ספק ברכות. שאע"פ שהוא טפל כיון שא"א לברך על העיקר מפני שאכל ממנו פחות משיעור, ולפטור הטפל בלא כלום אי אפשר הילכך מברך ברכת הטפל. ואם הוא פת מברך אחריו בהמ"ז. וכמסקנת הרב מנחת העומר הנ"ל. וכן עיקר".
- ה) ע"י שערי הברכה (פרק ט"ו הע' י"ג) – "משיבת נפש ... יבי"א".

ד. שתי יין פחות משיעור רביעית [ויותר מכזית] שאין צריך לברך לאחריו ומשאר משקין שתי רביעית - האם יברך לאחריהם בורא נפשות רבות.

1. .
- א) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק א' הל' כ"א), שעה"צ (סי' ר"ח ס"ק ע'), עמק ברכה (פומרנצ'יק עמ' נ"ח אות ה'), אג"מ (או"ח ח"א סי' ע"ד), שבט הלוי (ח"ח סי' קס"ו אות ב'), מבית לוי חי"ז עמ' ל' אות ח'), מעדני אשר (ברכות סי' ל' אות ב') - ע"י סי' קע"ד סעי' ב', ללשוניות שיטות ומראי מקומות.

ה. שתה מים קודם יין, האם העל הגפן פוטר המים.

1. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק ז' הע' ל"ה, פרק י"ח סעי' כ"ג, הע' ל"ז, הע' ל"ח), עוז והדר (על המ"ב סי' קע"ד ציונים ס"ק ע"א).

ג. הגדר של "עיקר" ו"טפל" – הכללים: לפי המ"ב (ס"ק א').

א. דרגה א': מה שבא לתקנו ולהכשירו הוא טפל.

1. מ"ב (ס"ק א') – כגון כל תערובות שני מינים שהאחד הוא העיקר והשני אינו בא אלא לתקנו ולהכשירו".

(א) ספגטי עם קטשופ (spaghetti with kechup).

(ב) סלט עם רוטב (salad with dressing).

(ג) דגיים עם חלב (cereal with milk), ועי' לקמן.

(ד) מרק עם קרוטונים (soup with croutons).

1 (מראי מקומות – וזאת הברכה (סוף עמ' קכ"א, מעיין הברכה פרק ח' אות מ"ו), שערי הברכה (פרק כ"ג ערך מרק קרוטונים).

(ה) מג"א (סי' ר"ב ס"ק ט'), מ"ב (סי' ר"ב ס"ק ל"א), הו"ל שמן עיקר. דמרכך ומרפא את הגרון ואע"ג דהאניגרון מרובה על

השמן דלא אזלינן כאן בתר רוב המשקה אלא כל דבר שעיקר כוונתו הוא עיקר לענין הברכה והשני נפטר בברכתו.

ב. דרגה ב': כל שיש בו ה' מיני דגים.

1. מ"ב (ס"ק א') – "ודע דבה' מיני דגן קי"ל לעיל בס' ר"ח דאם מעורבין עם שאר מינים אפילו הם המיעוט כל שניתן בהתבשיל

לטעם אזלינן בתרייהו ומברך עליהם במ"מ לבד ונפטר תערובות הרוב מפני שמיני דגן נחשבין לעיקר תמיד אך בלבד אם יש בהם ממש אבל אם עירב קמח במים הרבה כ"כ עד שהוא רך כדי שיהא ראוי לשתייה מברך שהכל".

(א) שעה"צ (ס"ק ד') – "ועיין בחידושי הרא"ה שהסביר לנו טעם, למה לענין תערובות שהוא גם כן מטעם עיקר וטפל קיימא לן

דבחמשה מינין אפילו מיעוט הם העיקר לעולם, ובשאינן מעורבין אפילו פת טפל לפעמים, וכתב דכשהם בתערובות איירינן לענין

חשיבות בהתבשיל, ואמרינן דכששם בתוכו מיני דגן שם אותן לעיקר בהתבשיל כי הם חשובין יותר, מה שאין כן כשהם

מופרדין, כענין מתניתין דפת ומליה שהוא בעין ובא עם המליח, אינו עיקר כלל ולא בא אלא להכשיר את פיו".

(ב) פמ"ג (פתיחה להל' ברכות אות י"א) – "השני, בחמשת מיני דגן לא שייך עיקר וטפל, ואדרבה הם העיקר אף שהם המעט, כל

שאינן לדבק, כמבואר בסימן ר"ח סעיף ב', יעוין שם, ומברך עליהם בורא מיני מזונות לבד ונפטר התערובת הרוב, וניתן להם

חשיבות הרוב כאלו הם הרוב, אבל לא יותר. וממילא כל התנאים השייכים ברוב שייכים בחמשת מיני דגן להט"ז בסימן ר"ב

[ס"ק א' ב', וכמו שכתבתי לעיל".

2. מראי מקומות.

(א) מג"א (סי' קס"ח ס"ק ט"ו), מ"ב (סי' קס"ח ס"ק כ"ז) – "אף דהמילוי עיקר אצלו, מ"מ מין דגן חשוב ואינו בטל ולכך מברך

במ"מ ופוטר הכל. אך אם אינו אוכל העיסה ורק הפירות שבפנים לבד מברך הברכה השייכה להפירות".

(ב) משנה ערוכה (סי' י"ט) – "דעת המאירי שלא נאמר דין כל שיש בו א"כ יש על התבשיל שם דגן. אמנם כל הראשונים חולקים

עליו ולא קיי"ל כוותיה להלכה ... דעת הפמ"ג ... להלכה פסקו המג"א, השו"ע הרב, והמ"ב. ונתבאר במג"א שאפי' בא ליתן טעם

כתבלין כבצל וחומץ ג"כ הוא עיקר".

(ג) לענין הגדר של "כל שיש בו" – עי' סי' ר"ח סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ג. דרגה ג': דבר חשוב.

1. החשוב קודם הרוב שאינו חשוב.

(א) פמ"ג (פתיחה להל' ברכות אות י"א) – "כלל אמרו בברכת הנהנין דאזלינן בתר רובא ... ואמנם כשיהיה דין זה ברור ואמיתי

מוחלט שאין בו ספק, צריך שיתיחס אליו תנאים כמו שאבאר בעזרת השם יתברך. התנאי הראשון הוא, שיהיו התערובות שניהם

דבר חשוב ובר חיובא. הא באין דבר חשוב, אף שהוא הרוב, בטל הוא לגבי המיעוט, לדעת הט"ז בסימן ר"ב אות ט' בשריית מי

פירות ובישולם לרא"ש [ברכות פ"ו סימן יח], או לרשב"א [שם לח, א ד"ה דבש] בדרכן בכך, מברך פרי העץ וכדומה, אף דעשר

ידות יש בו מים גרידא, לא חשיבי ובטילי".

(ב) מ"ב (ס"ק א') – "ומיהו כ"ז דוקא בששניהם הוא דבר חשוב הא אם אחד מהן אינו דבר חשוב אף שהוא הרוב בטל הוא לגבי

מיעוט החשוב דהוא העיקר".

(ג) אבני ישפה (ח"ו סי' ס"ד ענף ו') – "המ"ב סי' רי"ב ס"ק א' כתב וז"ל: בתר רוב אזלינן וכו' ומיהו כל זה דוקא בששניהם הוא

דבר חשוב הא אם אחד מהן אינו דבר חשוב אף שהוא הרוב בטל הוא לגבי מיעוט החשוב שהוא העיקר עכ"ל ומבואר שהכלל

שאזלינן בתר רוב בתערובות מאכלים לא נאמר כאשר אחד מהם הוא חשוב ואחד מהם אינו חשוב".

(ד) בכרי ישראל (סי' נ"ה הע' ב') – "ומבואר במשנה ברורה ס"ק א' אם אחד מהן אינו דבר חשוב אף שהוא הרוב בטל הוא לגבי

מיעוט החשוב, דהוא העיקר".

(ה) היינו רק דאם אינו חשוב [לאפוקי אם יש שני דברים חשובים, ואחר חשוב יותר].

1 (ה) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' צ"א אות ה', בירור הלכה סי' כ"א אות ב' ס"ק ב' [עמ' רס"ה]), מעיין הברכה פרק ז' אות ז',

אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות נ"ו) – "חתך בשר לחתיכות קטנות וערבבם באורז (או בתפוא"א), והאורז הוא הרוב, מברך

'בורא מיני מזונות' על האורז ופוטר בזה את הבשר (ערה"ש ריב ב). ואין אומרים שהבשר עיקר מחמת חשיבותו ויוקרו. וכן

תערובת של רוב ירקות ומיעוט דג טונה, שמברך 'האדמה' אע"פ שהטונה יקרה וחשובה".

(2) וזאת הברכה (עמ' צ' אות ד', אות ה', בירור הלכה סי' כ'-א' אות ב' ס"ק ב' [עמ' רס"ה]), מעיין הברכה פרק ז' אות ז') – "מברכים על הרוב בתערובת, גם אם המין השני (המיעוט) הוא יותר יקר או חשוב. לדוגמא, אורז ובשר המערבים יחד, והאורז הוא הרוב, מברך רק 'מזונות' (למרות שהבשר חשוב לו יותר). על דרך זו, חתיכות בשר המערבות יחד עם חתיכות תפוחי אדמה, והבשר הוא המיעוט בתערובת, מברך 'האדמה' על תפוחי האדמה ופותר בזה את הבשר (אף שהבשר חשוב ויקר יותר מתפוחי האדמה)".

(3) פי הכהן (ברכות ח"ג שער ג' שמעתתא כ"ה פרק ב', ח"ג שער ג' שמעתתא י"ב פרק ג') – "מיהו נראה מדברי הפמ"ג והמ"ב, דרק כשהרוב אינו חשוב כלל כמו מים, אז הוא דחשיבא טפל אף שהוא רוב (וכן כה"ג צ"ל בהיהא דסי' ר"ד ס"ו ברמ"א עיי"ש), אבל אם הוא חשוב אלא שאינו חשוב כמו השני, או הוי שפיר עיקר כשהוא הרוב".

(4) משנה ברכה (עמ' צ"ט) – "משנ"ב סק"א כתב ... ומשמע דכל היכא שהמיעוט הוא דבר חשוב אינו בטל לגבי הרוב, ולפי"ז לכאורה אם עירב מעט בשר עם אורז וכד' שהבשר הוא מיעוט, אפ"ה יברך עליו ואינו בטל, אולם בספר וזאת הברכה (פי"א) כתב בשם הגריש"א שגם בכה"ג אזלינן בתר הרוב, וצ"ע מדברי המשנ"ב כאן. אמנם האמת המעין במקור הדברים בפמ"ג, יראה שאין כונתו שכל היכא שהמיעוט יותר חשוב מהרוב אז הוא העיקר, אלא איירי דוקא במים שאין להם טעם בפנ"ע ואינם חשובים, לכן לא אזלינן בהו בתר רובא, ולכן בבישול פירות לא אזלינן בתר רוב המים כיון שאינו חשוב, וכן פסק המשנ"ב בסימן ר"ב שעה"צ סקס"ו שאם אוכל פירות עם מי פירות שברכתם שהכל הם טפלים לפירות. ובאמת בבישול פירות במים שיש בהם טעם כיון שהם חשובים בפנ"ע, כתב הט"ז בסיומן ר"ה דבכה"ג אין המים בטלים לירקות וכ"כ המשנ"ב שם סקי"ד, ומשו"ה נראה דגם מש"כ המשנ"ב כאן שאם אחד מהן אינו דבר חשוב אף שהוא הרוב הוא בטל, כונתו נמי בכה"ג שמבשל דבר ויש שם הרבה רוטב דלא אזלינן בתר המים שהם הרוב אלא בתר הירקות, אבל בכה"ג כגון שמבשל הרבה אורז עם קצת בשר, אע"פ שהבשר יותר חשוב מהאורז אינו מברך על הבשר אלא על האורז שהוא הרוב, וכמש"כ הוזאת הברכה בשם הגריש"א. ולפי"ז מש"כ המשנ"ב שאם אחד מהן אינו דבר חשוב הוא בטל, ע"כ צריך לומר דכונתו שכשהוא 'מין שאינו חשוב' אז הוא בטל, וכ"כ בספר ברכה אחרונה (פ"ג הערה כ') דאע"פ שקצת דחוק לפרש כן במשנ"ב, מ"מ מדברי הפמ"ג שהוא מקור דברי המשנ"ב, מוכח שכן צריך לפרש כונת המשנ"ב".

2. מראי מקומות – ויאמר אברהם (ברכת הפירות סי' כ"ח, שו"ת ח"א סי' כ"ח), שערי הברכה (פרק ט"ו הע' כ"ב, ועי' דפו"ח).
 א) הנחמדים מזהב (סי' מ"א הע' קצ"ג) – "יעוין במשנ"ב ... ומקורו הוא מדברי הפמ"ג (בפתיחה להלכות ברכות) שהעתיק כן מדברי הט"ז שכתב שאם בישל פירות במים לדעת הראשונים שהמים מקבלים את ברכת הפרי משום הטעם החזק המעורב בהם, אף שהרוב המוחלט הוא מים, אין להם חשיבות כלפי הטעם של הפרי המעורב בהם ובטלים לעיקר. ויל"ע בבשר ואורז או תפו"א, שמים אין להם חשיבות מצד"ע כיון שאין להם טעם עצמי, אולם אורז ותפו"א ודאי חשובים מצד"ע, אלא שהבשר המעורב בתוכם חשוב הרבה יותר, האם דברי הט"ז נאמרו דוקא לגבי מים שאין להם חשיבות עצמית ולכן למרות שהם הרוב נטפלים למיעוט העיקרי, אבל תפו"א ואורז שיש להם חשיבות עצמית לא יבטלו לבשר ואם הם הרוב יחשב הבשר טפל אליהם, או שמא כיון שביחס לבשר הם אינם חשובים יש לדונם כטפלים אליו. עוד יש לדון האם הולכים אחר שווי המאכל או אחר חשיבות החלק התזונתי שבו, שתפו"א למרות מחירם הזול ערכם התזונתי אינו טפל מן הבשר, ורק ערכו הכספי של הבשר גבוה יותר מהם כיון שהוא קשה יותר להשגה, ובארצות שבהם הבשר מרובה כמו בארגנטינה ערכו אכן מועט מאוד ושווה לתפו"א, האם נאמר שהערך התזונתי הוא הקובע וניתן להטפיל את הבשר שהוא המועט לתפו"א שהם הרוב, או שהשווי הכספי הוא הקובע ... ולמעשה יעוין בספר וזאת הברכה שהביא בשם מרן הגריש"א זצוק"ל שהכריע שהבשר נטפל לרוב התפו"א, ומבואר כסברא זו שהחשיבות אינה נמדדת בשווי הכספי של המאכל אלא בערכו התזונתי".
 ב) נ"מ: סטייק סלט (steak salad).

ד. דרגה ד': רוב.

1. מ"ב (ס"ק א') – "אפי' שניהם עיקרים אלא שהאחד מרובה מחבירו הרוב הוא העיקר.
 2. מראי מקומות.
- א) לפי הט"ז (סי' ר"ב ס"ק ב') לכאורה הוא מחלוקת ר' יוסף ובה"ג. ע"ע המ"ב (סי' ר"ה ס"ק י"ג).

ה. דגיים עם חלב (cereal with milk).

1. אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ"ג), וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק ח' אות כ"ד) – "דייסא של חמשת המינים אעפ"י שמוסיפים חלב ושאר מיני מתיקה ותבלין שמברכים במ"מ הנה חלב שנותנין בדייסות (סירעל) היבשות תלוי בכמות החלב בין אם הוא צמא או לא דאם הוא רק כדרך בנ"א הנותנין חלב להטעמת אכילת הדייסא ואף אם אינו לטעם אלא שביחד עם החלב נוה לאכול ולבלוע נמי הוא טפל בהכרח כיון שהוא מעורב ורק בשיעור הזה, שלכן אף שהוא צמא ונהנה גם מהחלב כשותה הוא רק כנסתלק צמאו באכילה, שלא היה שייך לברך עוד ברכה, ואם נתנו חלב הרבה יותר מהצורך להאכילה הוא גם כשתיה ממש וצריך לברך גם על החלב שהכל אף אם אינו צמא מאחר שעכ"פ נהנה מחלב מצד עצמו והוא נראה כפני עצמו".
2. וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק ז' הע' י"א) – "ונראה שאם נשאר לו חלב בכמות חשובה, ושופכו לכוס ושותהו - מברך על החלב, כיון שהוא עשה פעולה והראה שהחלב הוא דבר חשוב לעצמו".

ו. חלב וקפה.

1. שבה"ל (ח"ט סי' מ"ג אות ב') – "בשאלה השני' במי ששתה כוס חלב והרהר בעת הברכה שברכה זו תעלה גם לכוס אחר חלב ואח"כ נמלך לשתות כוס קאווע והי' לו ספק אם ברכת שהכל מהחלב עלה על כוס קאווע כי דעתו הי' רק על חלב לא על מים וקאווע רובו מים, וכ' שנחלקו בזה ב' פוסקים חשובים אצלכם דחד אמר דלא פטר ואידך אמר דפטר ושאל דעתי העני'. לענ"ד דודאי פטר

ולא יברך עוד כאשר העיר גם כב' דאע"ג דמג"א כ' לענין טפל ועיקר בסי' רי"ב ס"ק א' דאזלינן בתר רובא, ובסי' ר"ב ברמ"א דלענין תערובת יין בשכר אזלינן בתר רובא של שכר, ובסי' ר"ד ס"ה ברמ"א דעד ששה חלקים מים אזלינן בתר יין, ופמ"ג העיר מזה וכו' במ"ב סי' ר"ב ס"ק י' משום דהתם מזיגה יין במים דרכו בכך למזוג ונשאר חשיבת יין עד רוב של ששה חלקים מים משא"כ שכר ביין באין דרך למזוג, וא"כ קאווע בחלב דדרך למזוג כיו"ב דברכת חלב פוטר גם חלקי המים של הקאווע, ויפה העיר וכו' וכן דעתי להלכה. ואעפ"י שיש להרהר קצת דביין כידוע עם מים לעולם נשאר טעם יין ממש ומה"ט מועילה המזיגה רק עד ו' חלקים מים, ולדידן רק פחות מזה, ולא נולד טעם חדש, משא"כ בקאווע הזה שע"י המזיגה נולד טעם חדש ולפעמים חדש לגמרי ובפרט היכא דהקאווע מהמעולים וחזקים שטעמו כמעט מתגבר על טעם החלב ובפרט לאלו שנותנים רק מיעוט חלב לתערובת הקאווע מכ"מ אעפ"כ דעתי דלא יברך עו"פ דע"פ רוב רצון השתי' הוא חלב ממותק וטעים ע"י קאווע, ואיה"נ במציאות שעיקר אצלו שתית הקאווע החזק והוא רוב ונותן רק מעט חלב בתוכו לגרום שלא תזיק הקאווע דאז יש צד לברך על הקאווע, איברא היות שבזה"ז עצם ענין המלכה בפרט בזה"ז אינה ברורה כ"כ מספק גם כה"ג יברך בלי שם".

ז. מאכל שבא "ליפות" מאכל אחר.

1. הוא טפל.

(א) חוט שני (ברכות ס"ק מ' ד"ה דודבן, עמ' רט"ז) – "דובדבן, שברכתו בורא פרי העץ, שמניחין ליופי כגון על גלידה או קצפת וכיו"ב, כיון שנעשה רק לפני טפל. אמנם אם אין להם שייכות כלל ורק בעריכת השלחן הם יחד, ואוכלין כל אחד בפני עצמו יברך ב' ברכות".

(ב) הגר"ח זצ"ל (אסיפת יצחק י' אדר ב' תשס"ח) – "שאלה: מאכל שבא ליפות מאכל אחר (כמו חתיכות גזר ע"ג דג) האם המאכל שבא ליפות נחשב טפל ורק צריך ברכה אחת או צריך שני ברכות. תשובה: לכאן הוא טפל".

(ג) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק ד' אדר ב' תשס"ח) – "שאלה: מאכל שבא ליפות מאכל אחר (כמו חתיכות גזר ע"ג דג) האם המאכל שבא ליפות נחשב טפל ורק צריך ברכה אחת או צריך שני ברכות. תשובה: טפל".

(ד) משנת יוסף (אסיפת יצחק ז' אדר ב' תשס"ח) – "שאלה: מאכל שבא רק לקשט וליפות מאכל אחר, כמו חתיכת גזר ע"ג דג, האם זה נחשב כטפל להדג, ומברך רק על הדג, או שצריך שתי ברכות. תשובה: עיין שו"ע (או"ח ס' רי"ב) דתלוי גם ברוב ומיעוט, וכאן הרוב הוא הדג, ואין אף א' שמחשיב את חתיכת הגזר לעיקר, כיון שהוא המיעוט, ובא רק כטפל לדג (שהוא הרוב והחשוב) לא רק לקשט כי אם גם להטעימו, וגם ברכת הדג שהכל, שהיא ברכה שיוצא בה גם על הגזר. דיני עיקר וטפל רבים הם, כגון דג מלוח ומציה, וסלטים של ירקות או פירות ואכמ"ל, וראה במשנ"י ח' סוגיות (או"ח ח"א ס' ח')."

(ה) אבני ישפה (אסיפת יצחק י"ג סיון תשס"ח) – "מאכל שהוא בא רק לקשט המאכל נחשב טפל ואינו צריך ברכה. וזה דומה לתבלין שהוא ודאי טפל למאכל העיקרי ואינו צריך ברכה כי הוא רק בא לתת טעם, וכן המאכל המקשט הוא רק ליפות את המאכל השני".

(ו) חיי הלוי (אסיפת יצחק י"ב אדר ב' תשס"ח) – "שאלה: מאכל שרק בא לקשט וליפות מאכל אחר, כמו חתיכת גזר ע"ג דג, האם זה נחשב טפל להדג ורק מברך על הדג או צריך לברך שני ברכות. תשובה: נראה פשוט דלפי המבואר בשו"ע ואחרונים (ס' רי"ב) דאם לא הי' אוכל עכשיו מאכל הטפל ואינו אוכלו רק בשביל העיקר אין צריך לברך עליו ע"ש".

(ז) וזאת הברכה (עמ' צ' אות ב', מעיין הברכה פרק ז' אות ג') – "וכן טפל הבא ללפת ולקשט מאכל אחר ואין בו כוונת אכילה לעצמו - כגון פרוסת גזר המונחת על סלט אבוקדו או דובדבן המונח על עוגה לקישוט - מברך על המאכל העיקרי ופוטר בזה את הטפל (עיין ברכת יצחק עמ' מ')."

(ח) שערי הברכה (פרק ט"ו סעי' כ') – "וכן דברים ששימושם לגיוון, לצבע או לנתינת ריח, כגון דובדבנים המונחים על רסק תפוחי עץ, זיתים המונחים על גבי סלט חצילים, פרוסת ירק המונחת על גבי סלט, מיני פירות המונחים על עוגות וכדומה – הריהם נחשבים כטפלים לעיקר, ופטורים מברכה".

(ט) עיקר וטפל (אנגלית, עמ' ל"א).

2. מראי מקומות.

(א) מקור הברכה (אסיפת יצחק י"ג אדר ב' תשס"ח) – "שאלה: מאכל שרק בא לקשט וליפות מאכל אחר, כמו חתיכת גזר ע"ג דג, האם זה נחשב טפל להדג ורק מברך על הדג או צריך לברך שני ברכות. תשובה: בקונטרס ברכת יצחק עמ' מ' ס"ו כתב וז"ל

'ונראה דאף אם בא הטפל רק בכדי לקשט וליפות המאכל ואין בו כוונת אכילה שגם נפטר בברכת העיקר, וכגון חתיכת גזר שמונח ע"ג דג וכן דובדבן שע"ג מלון ותות שע"ג אשכולית וכן הורה א' מגדולי הפוסקים עכ"ל. ומובא באיזה אחרונים בספריהם על ה' ברכות. ברם לפענ"ד אין הדבר פשוט כלל, דאם אוכלים הגזר וכדומה לפני הדג וכדומה, באנו לדינא של או"ח סי' רי"ב ס"א ברמ"א. ואפי' אם אוכל את התות וכדומה באמצע או אח"כ, כמה אנשים רוצים באמת גם התות או הדובדבן (גזר על הדג לכאן יותר מסתברא דרוב אנשים מחשבים אותו לטפל) ואז לכאורה אין התות טפל, ע' בספר ה' ברכות (הרב פנחס באדנער שליט"א)."

(ב) אמנם דובדבן שע"ג מלון (cherry ע"ג cantolope) - צ"ב.

ד. מעורב וניכר.

א. שיטה א' - מברך על כל אחד.

1. ח"א (כלל נ"א סעי' י"ג) – "עירב ב' מינים שאין ברכותיהן שוין כגון בורא פרי העץ עם בורא פרי האדמה וכיוצא בו, אף על פי

שבא ליתן טעם, הולכין אחר הרוב, ומברך עליו. ודוקא בענין שאין המעט ניכר. אבל אם כל א' ניכר לעצמו ואינו נעשה לטפל, מברך עליו כל א' ברכתו הראויה לו (מ"א סי' ר"ד ס"ק כ"ה)".

ח"א (כלל נ"ד סעי' ט') – "ה' מיני דגן, בין גרויפין [גריסים] או גאגאליד' שבישל עם שאר מינים כדרך שמבשלין גרויפין עם 'בולבעש' [תפוחי אדמה] וגאגאליד' עם 'ארבעס' [קטניות], אף על גב דהמין אחר הוא הרוב, כיון שיש בו על כל פנים כל כך מן ה' מינים אלו בענין שאי אפשר לומר שנתבטל לגמרי, מברכין בורא מיני מזונות על הגרויפין. אמנם על שאר המינים צריך עיון,

שהרי כיון שהם עומדים בפני עצמם ואינן מעורבין וגם אינו ידוע אם זה מה שמבשלין ביחד היינו שיתנו ה' מינים טעם בשאר המינים, דשמה איפכא היא שהקטניות יתנו טעם ב'גרופיין'. ונראה לי שצריך לברך. אבל אם נתמעכו ומעורבין אף על פי ששאר המינים הם הרוב, וכן 'פיינקוכין' מקמח שמטגנין עם ביצים וגבינה, כיון שיש בו על כל פנים קמח ליתן טעם, מברכין בורא מיני מזונות".

(א) בכלל נ"א כ' "אע"פ שבא ליתן טעם". ובכלל נ"ד לא משמע ככה. וצ"ב.

2. קיצור שו"ע (סי' מ"ח סעי' י', להם הפנים שם [לשוננו מובא לקמן]) – "דברים ממיני דגן שבשלם עם שאר מינים, כמו שהוא הדרך שמבשלים פירורי עיסה עם פולין או קטניות, (פערפיל או באנדליך או ערבסין), ואפילו מין אחד הוא הרוב, מכל מקום כיון שכל אחד מובדל בפני עצמו צריך לברך שתי ברכות, דהיינו שמברך תחלה על קצת פירורי עיסה בורא מיני מזונות ואוכלם, ואחר כך מברך על קצת פולין בורא פרי האדמה ואכלים, ואחר כך אוכלם ביחד, והרוטב הוא טפל ואין צריך לברך עליו (ועוד שהרי נפטר בברכת בורא פרי האדמה), אבל אם נתמעכו ונתערבו יחד, כגון מאכל שעושין שמערבין קמח וביצים וגבינה ומטגנים ומבשלים אותו..."

קיצור שו"ע (סי' נ"ד סעי' ה') – "שני מינים שנתבשלו יחד, אם כל מין מובדל לעצמו מברך על כל מין בפני עצמו ברכה הראויה לו, אבל אם נתמעכו ונתדבקו אזי אזלינן בתר רובא".

3. כה"ח (סי' ר"ד ס"ק ס') – "והוא דאזלינן בתר רובא דוקא בענין שאין ניכר אבל אם כ"א ניכר לעצמו ואנו נעשה לטפל מברך ע"כ אחד ברכתו הראוי לו. ה"א כלל נ"א אות י"ג. קיצור ש"ע סימן נ"ד אות ה' בן א"ח פ' פנחס אות י"ז".

4. ע"אמת ליעקב (הע' רכ"א, [אולי יש נתבשלו ביחד, מברך על העיקר]) – "בענין סלט פירות (fruit cocktail) יש לברך ב' ברכות, דכל אחד ניכר בפ"ע, ולא הוי תערובות דלא נתבשלו יחד, ואינו דומה לצולנט, ולא אמרינן דיש רוב מחמת שרוב מינים של עץ, דכל אחד עומד בפנ"ע. והח"א פסק דכשאוכלים לאקשען עם תפוחי אדמה צריך לברך ב' ברכות, ואף שהגר"א חולק ע"ז מ"מ הח"א ס"ל כן, ובנ"ד כ"ע יודו שיש לברך ב' ברכות".

ע"אמת ליעקב (דברי חכמים או"ח אות קע"ח ס"ק ב') – "דעל סלט פירות מברכים ב' ברכות".

5. הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' צ"ג אות י"ב) – "ואם ניכר הפרי מברך 'העץ', ואחר כך 'האדמה'".

6. שבט הלוי (ח"ז סי' כ"ז אות ג', מבית לוי ח"ד עמ' ק"מ אות ד') – "ובענין מחלוקת המ"ב עם החי"א במ"ב סי' רי"ב ס"ק א' ובשעה צ"כ דס"ל למ"ב דאזלינן במינין בתר רוב מאד לבי נוטה בזה לשיטת החי"א דבמצאות אין הרוב קובע בזה דהאמת הוא אם עושה קומפוט רוב בננות וקצת פחות מזה פרי העץ, ושניהם ניכרים היטב, וכי בשביל שיש חתיכה אחת יותר ממין א' יקבע הרוב נגד מה שכוונתו באמת לשניהם, ואין דומה למשקה דאזלינן בתר רוב ואכמ"ל".

שבט הלוי (ח"י סי' מ"ז אות א') – "בענין רוב ומיעוט, כשיש תערובת חתיכות פירות וירק או פרי עץ ופרי אדמה, והבאתי בח"ז סי' כ"ז ג' מדברי פמ"ג בפ"כ, עיין במ"ב סי' רי"ב ס"ק א' פסק כן למעשה והביא בשעה צ"ג מדברי הפמ"ג הנ"ל. איברא למעשה הורתי בעניי כ"פ כדעת החיי אדם כלל נ"א י"ג לברך ב' ברכות, דמה שהביא מדה"ח לרבינו החו"ד ראי' לדבריו לענ"ד אינו, דלשון הדה"ח בהל' ברכות בדיני טיגון אות י"ח, אם אוכל שני מאכלים שהן מעורבין בקערה אחת אם עיקר כוונתו על אחד מהם מברך עליו ופותר את השני אפי' הוא מועט, ובסתם הרוב הוא העיקר ופותר וכו' ע"כ, ואין מזה ראי' כלל, דהדבר ידוע שבתערובת פירות וכה"ג גם אם במספר אחד הוא רוב אין זה גורם עדין לעשותו עיקר, כי אם במקרים בודדים".

שבט הלוי (שערי הברכה פרק ט"ו הע' כ"ו) – "שברור שההלכה היא לא כהפרמ"ג והבה"ל אלא כדעת החי"א, ואין הולכים אחר רוב הכמות אלא במקום שהרוב בא להטעים ולא כשכוונתו לאכול שני מיני פירות".

7. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ד טור ב') – "דעל סלט פירות של ב' מינים שברכותיהם שונות יש לברך שתי ברכות כשכל מין ומין ניכר".

ב. שיטה ב' - תלוי ברוב.

1. פמ"ג (פתיחה אות י"א) – "כלל אמרו בברכת הנהנין דאזלינן בתר רובא, כמבואר בסימן ר"ב סעיף א' בהג"ה שאם 'נתערב' כו'. והך תערובת לאו דוקא שאי אפשר להכיר, [אלא] אפילו כל אחד עומד בפני עצמו נמי בתר רוב אזלינן, דהטעם הוא הכלל כל שעיקר ועמו טפילה הולכין בתר העיקר כמו שכתב הט"ז [ס"ק] א' שם. ובסימן רי"ב סעיף א' מבואר בין טפילה מעורבת או בפני עצמה, וכן הוא לשון הר"מ ז"ל פרק ג' מהלכות ברכות הלכה ה' ו' ז', יע"ש. ומינה בפורים שמרקחין שומשמין בדבש ומערבין פתיית אגוז, כל שרוב שומשמין בתר העיקר אזלינן ומברך פרי האדמה, כי אין זה דומה לביטול האיסורין דלא שייך רוב אלא א"כ אין ניכר, מה שאין כן בברכת הנהנין ... ובנויא"ט משומשמין ומעורבין חתיכות אגוז בו, הולכין אחר הרוב אף שניכר, כי אין דומה לביטול האיסורין".

(א) אמנם ע"א לחם הפנים (על קיצור שו"ע סי' מ"ח סעי' י') – "כ"כ בס' חי"א כלל נ"ד סי' ט' ובפני אדם כתבתי שם שכן נראה לפע"ד ושאיין סתירה לזה מדברי הפרמ"ג בפתיחה אות י"א כי שם מיירי שנתערבו ונתדבקו יחד ונעשו גוש א'. וגם לישנא דרב ושמואל דאמרי כל שיש בו מחמשת מיני דגן וכו' משמע שיש בו מעורב ומדובק. וע' טבול יום פ"ב מ"ה מעשה קדרה בקטניות וי"ג וקטניות".

2. דרך החיים (דיני ברכת הנהנין סי' רי"ח אות י"ח) – "אם אוכל שני מאכלין שהן מעורבין בקערה אחת אם עיקר כוונתו על אחד מברך עליו ופותר את השני אפילו הוא מועט, ובסתם מה שהוא הרוב העיקר ופותר הב' שהעיקר פותר הטפל. אבל אם יש בתערובת אפילו מעט מה' מינים שעירב בתוכו כדי לאכול מברך במ"מ ופותר השני".

(א) אמנם, ע"א שבט הלוי (הנ"ל).

3. ערה"ש (סעי' א') – "הרי שבשלו שני דברים כאחד ואוכלים אותן כאחד כמו שמבשלין קטניות עם גרופי"ן או גרופי"ן עם תפוחי אדמה שקורין קארטאפלע"ס או בולבע"ס והנה אם יש בזה דבר שברכתו מזונות כמו לאקסין" פארפי"ל ומיני גרופי"ן האבערנ"א גערסטנ"א פער"ל גרופי"ן אפילו הם המועט ברכתן מזונות דכל שיש בו מחמשת המינין אפילו הם מעט הם נעשו עיקר מחמת

- חשיבותו ומברך על כל התבשיל במ"מ לבד אם לא ניתנו בקדרה לשם אכילה אלא לדיבוק בעלמא או שעירב הקמח במים עד שנעשה רך והוא משקה ולא אוכל וברכתו שהכל אבל שארי שני מינים הולכין אחר הרוב כמ"ש בס"ר ר"ח".
4. מ"ב (ס"ק א', שעה"צ ס"ק ב', בה"ל ד"ה אם) – "עיין במ"ב ובדה"ח ... אכן בח"א ... ולמעשה נראה דספק ברכות להקל ולא יברך אלא כברכת הרוב וכן בתבשיל שמעורב בו מה' מיני דגן יברך רק במ"מ [וגם על המחיה בסוף אם יש בו כזית דגן בכדי אכילת פרס] וכן משמע בפמ"ג ... וכן שמעתי מורים בשם גאון אחד. והרוצה לחוש לדעת הח"א ימעך הפרי אדמה ויהיה מעורב עם פתיית העיסה או הגרופין על ה' מיני דגן ויאכלם ביחד ויברך בורא מיני מזונות על שני המינים ביחד. וכן לענין שארי מינים שאינם מחמשה מיני דגן אם הרוב ממין אחד והמין השני שהוא המועט מובדל בפ"ע כגון שבישיל ביחד תפוחים עם מעט תפוחי אדמה וכה"ג ימעך המיעוט ויברך כברכת הרוב".
5. מסגרת השלחן (על קיצור שו"ע סי' נ"ד ס"ק ו') – "ודעת הפ"מ ... דאף אם לא נתמעכו ונתדבקו אזלינן בתר רוב ומברכין על מין שהוא הרוב ונפטר השני ... וכן כתב בספר מעשה נסים מהרב מליסא ... ולכן אין לזוז ממנהג רוב העולם וכן שמעתי מכמה בעלי תורה לברך בסתם על פירורי עיסה או גרופיען מה' מיני דגן עם קטניות בורא מיני מזונות על שתיהן בין נתמעכו ונתדבקו או לא".
6. ברכת הבית (שער י"ב סעי' ב', הע' ב') - לשונו מובא לקמן.
7. הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' צ"ג אות י"ב, שלמי ברכה עמ' תקנ"ב) – "שסלט שמעורבים בו חתיכות פרי העץ ופרי האדמה (כגון סלט ובו תערובת תפוזים ואננס), והחתיכות קטנות עד שהן עולות יחד בכף אחד, מברך את הברכה של המין שהוא הרוב ופותר בזה את המיעוט".
8. אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות כ"ט) – "אם חתך את הפירות לחתיכות גדולות באופן שאוכלים כל חתיכה לבדה, מברך על כל מין ומין את ברכתו הראויה לו, אבל אם הפירות נחתכו לחתיכות קטנות, והוא אוכל בכל פעם כמה חתיכות יחד, מברך על הפרי העיקרי בלבד, ופותר את שאר הפירות. והעיקר נחשב מה שחשוב יותר, ואם שניהם חשובים, מברך על המין הרב ביותר".
9. הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' צ"ג אות י"ב, ותן ברכה פרק ד' סוף הע' י"ח) – "שסלט שמעורבים בו חתיכות פרי העץ ופרי האדמה (כגון סלט ובו תערובת תפוזים ואננס), והחתיכות קטנות עד שהן עולות יחד בכף אחד, מברך את הברכה של המין שהוא הרוב ופותר בזה את המיעוט".
10. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ד טור ג') – "דעל סלט פירות מב' סוגי פירות שברכותיהם שונות יש לברך כברכת הרוב".
11. חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ד טור ג') – "דעל סלט פירות מב' סוגי פירות שברכותיהם שונות יש לברך כברכת הרוב".
12. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ד טור ג') – "דעל סלט פירות מב' סוגי פירות שברכותיהם שונות יש לברך כברכת הרוב".
13. פתחי הלכה (פרק ז' סעי' ז', הע' י"א [לשונו מובא לקמן]) – "לפי זה האוכל סלט פירות, מהם שברכתם בורא פרי העץ ומהם שברכתם בורא פרי האדמה, והסלט מורכב מחתיכות קטנות, וכמה סוגי פירות עולים בכל כף וכף (שאם אוכלם כל חתיכה לבדה בודאי מברך על כל אחד ואחד כמו שנתבאר לעיל סעיף ד'), ומן הסתם דעתו על כולם בשוה, יש לו לברך על הרוב שהוא העיקר ופותר את הטפל".
14. וזאת הברכה (עמ' צ"ג אות י"ב, מעיין הברכה פרק ז' אות ד', עי' אות ה') – "ועיקר הכרעת פוסקי זמננו כדעה הראשונה, שהולכים אחרי הרוב".
15. ותן ברכה (עמ' ס"ג).
16. עי' הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ד טור ב') – "דהאוכל סלט פירות של ב' מינים שברכותיהם שונות יש לברך כברכת הרוב אולם ראוי לחוש לשיטת החיי אדם ולברך על פרי אחר על המיעוט".

ג. שיטה ג' - תלוי אם מבשל ביחד.

1. גר"ז (סי' ר"ד סעי' י"ז) – "במה דברים אמורים במרקחת (שהיא עשויה לקיום לאכול ממנה מעט מעט לפרקים ולא לאכלה הרבה למזון ולתבשיל לפיכך אין הדבש נחשב עיקר אף על פי שהוא הרוב) אבל תבשיל העשוי לאכילה הנעשה מתערובת דבש ומינים אחרים שאינם מחמשת מיני דגן אלא כגון פירות וקטניות הולכים אחר הרוב ואם הרוב הוא דבש הוא עיקר ומברך עליו ופותר את הפירות וכן בהיפך אפילו אינם כתושים ומעורבים עמו אלא עומדים בעינם בתוכו **כיון שנתבשלו יחד ונעשו תבשיל אחד** וה"ה לשאר משקים חוץ ממים אבל אם לא נתבשלו יחד ועירבן לאכלן יחד אין הולכים אחר הרוב אלא צריך לברך על שניהם כמ"ש בס"ר ר"ב".
2. בן איש חי (שנה א' פר' פינחס אות י"ז) – "אבל שאר המינים שעירבן זב"ז אם כל אחד ניכר לעצמו מברך על כל א' ברכה הראויה לו, ואם נתמעכו ונדבקו זב"ז הולכין אחר הרוב ומברך על הרוב ופותר הב".
- (א) באר שרים (ח"ה סי' ה' אות ב') – "שכדי שלא יסתור הגה"ק רי"ח מבאגדאד את דבריו מספר בן איש חי בו כתב לברך על כל מין ומין, ע"כ יש לומר דיש חילוק בין תערובת מינים בלתי מבושלים וכינ"ד סאלאט פירות, לתערובת בתבשילים שאז דעתו לברך על הרוב".
3. באר שרים (ח"ה סי' ה') – "ולענ"ד כל זה בתערובת תבשיל, אבל בתערובת פירות חיים כניד"ד יברך על כל המינים ברכתם העצמית. וסברא אלימתא איכא לענ"ד להאי דינא להיכא דמבושלים יחד במעורבת חשיב חד והרוב גובר לברך ברכתו, כי גוף אחד הם".

ד. שיטה ד' - תלוי אם יש עירוב טעמים.

1. חזון יחזקאל (קב ונקי ח"ב סי' נ') [לשונו מובא לקמן], הג"ה שם) – "אמנם ממו"ר בעל חזון יחזקאל זצ"ל ראיתי שבירך על כל מין בפני עצמו, וכנראה שכוונתו, וכי בגלל ששני מינים נמצאים יחד בקערה אחת, הם נהפכו לעיקר וטפל, ואולי כל דבריהם אינם אמורים, אלא כאשר נתנו המינים טעם זה בזה, כגון שהיה קצת מבושל, או כבוש הרבה זמן, אבל באופן שכל מין עומד לעצמו לכו"ע מברך על כל מין לעצמו".
2. הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי) – תלוי בעירוב טעמים.
(א) מראי מקומות – ח"א (כלל נ"א סעי' י"ג, כלל נ"ד סעי' ט'), לשונם מובא לעיל), הגר"ש"א זצ"ל (עי' לקמן).

ה. דעת הגר"ש"א זצ"ל.

1. הגר"ש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' צ"ג אות י"ב) – "שסלט שמעורבים בו חתיכות פרי העץ ופרי האדמה (כגון סלט ובו תערובת תפוזים ואננס), והחתיכות קטנות עד שהן עולות יחד בכף אחד, מברך את הברכה של המין שהוא הרוב ופוטר בזה את המיעוט".
2. הגר"ש"א זצ"ל (קב ונקי ח"ב סי' נ'), וישמע משה פר' קרה תשע"ו אות א' [לשונו מובא לקמן]) – "הייתי פעם אצל מו"ר בעל החזון יחזקאל זצ"ל, וראיתי שהיה לפניו סלט פירות חי, והיה שם מעורב מינים של פירות שמברכים עליהם בורא פרי העץ, ומינים שמברכים בורא פרי האדמה, ובורא פרי העץ היה הרוב, ובירך שתי ברכות. ואמר שלכן מברכים על כל סוג וסוג, ולא הולכים בזה אחר הרוב, משום שדוקא בתבשיל שמין אחד מקבל טעם מהמין השני, או כשנתמעכו או כשנתדבקו המינים יחד [ועדיין ניכרים ולא איבדו ברכתם] מברכים על המין שהוא הרוב, אבל בסלט פירות חי, שאין כל קשר בין החתיכות המעורבות, חייבים לברך על כל מן בפני עצמו. ספרתי זאת למו"ח מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל ואמר שכן ראוי לנהוג. ואף הדגים זאת במשל: וכי אם אדם יחזיק פרי אדמה בידו אחת, ופרי העץ בידו השניה, וינגוס בזה, וינגוס בזה, וכי יברך עליהם ברכת הרוב, הרי פשוט שאין להם שייכות זה לזה, כן גם כשהם חתוכים בכלי אחד".
3. הגר"ש"א זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות קע"ח ס"ק ב') – "דאם הבננה חתוכה הדק ומעורבת היטב א"צ ברכה נפרדת".
4. הגר"ש"א זצ"ל (ותן ברכה פרק ד' הע' י"ח) – "דמאחר שהמחבר משמע דלא כהח"א וגם הח"א בעצמו מסופק קצת בדין זה אין צריך לחוש לשיטתו. ושאלתי אם נכון לכתוב שירא שמים יזהר לקיים שיטת הח"א, והשיב שלא לכתוב כן כיון דכל מקום שכתבו הפוסקים שירא שמים צריך לחוש איזה שיטה הו"ל חיוב על יר"ש לחוש והכא אף ליר"ש אין חיוב לחוש להח"א, אמנם אם רוצים להביא דעת הח"א יש לכתוב כלשון הבה"ל דמי שרוצה לקיים שיטת הח"א יעשה כך וכך".
5. הגר"ש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' ט"ו טור ב') – "שבטשולנט שיש בו מחמשת מיני דגן יש לברך על זה רק בורא מיני מזונות".

ו. מראי מקומות – מקור הברכה (סי' כ"ג, עמ' ס"א), עומק הפשט (גליון תיא').

ה) תערובות.

א. אוכל כל אחד בפני עצמו: כמו חמין, וכדו'.

1. אינו תערובות.

- (א) ערה"ש (סעי' ב') – "ואין לשאול לפ"ז אצלנו שמבשלין תבשילין עם בשר ואנו מברכין על התבשיל הברכה המיוחדת לו ועל הבשר שהכל ליהוי חד מינייהו עיקר והשני טפל דאין זו שאלה דבטפילה המעורבת לא שייך עיקר וטפל אלא כשאוכלם ביחד כמו כשמבשלים גרויפ"ין עם קטניות או עם תפוחי אדמה שלוקחין בכף אחת זה וזה ואז אפילו אם אינו נלקח בכף רק מין אחד ג"כ הוי טפל אבל הבשר אוכלין בפ"ע או קודם התבשיל או אח"כ אין זה עיקר וטפל וה"ה אם ליקט התפוחי אדמה מתוך התבשיל ואוכלן בפ"ע מברך עליהם ב"פ האדמה אם התבשיל ברכתו מזונות או שהכל וכן להיפך בבשר כשחתכן לחתיכות קטנות ואוכלן ביחד עם התבשיל נעשים בטילים וטפלים להתבשיל וכיוצא בזה בכל הדברים".
- (ב) הגר"ש"א זצ"ל (ותן ברכה פרק כ"ג הע' ל"א [עמ' תל"ט]), שלמי ברכה עמ' תקנ"ב).
- (ג) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות כ"ט, הע' כ"ט, אות ל') – "ואף שבח"א כלל נ"א אות י"ג ובבן איש חי פרשת פנחס אות י"ד כתבו דהיינו דוקא אם נתרסקו ונתערבו באופן שאינם ניכרים בפני עצמם, וכן הביא בכה"ח בסימן ר"ד אות ס', מ"מ נראה עיקר שכל שמעורבים, אפילו אם ניכרים בפני עצמם, אינו מברך אלא על העיקר, ועוד שספק ברכות להקל. וכן כתב בשער הציון בסימן רי"ב ס"ק ב', וראה גם בבאה"ל שם ד"ה אם, ע"ש".
- (ד) הגר"ש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' צ"א אות ב').
- (ה) חוט שני (ברכות ס"ק מ' ד"ה תערובות, עמ' רי"ט) – "תערובות מיקרי כל שאוכל כגון עם כפית ועולה בכפית שני המינים יחדיו, זה נחשב לתערובת, אבל אם אוכלים כל חתיכה בפני עצמה, אין זה תערובת".
- (ו) וזאת הברכה (עמ' צ"א אות ב', עמ' צ"ד אות ט"ו, מעיין הברכה פרק ז' אות ח').
- (ז) פתחי הלכה (פרק ז' הע' י"א) – "ונראה שהוא דוקא באופן זה הנזכר שהסלט עשוי מחתיכות קטנות ונתערב הכל ביחד ונעשה כעין דבר אחד ושעל כן דנים בו מצד הרוב. ונראה שכן דין מה שקוראים fruit cocktail, אבל חתיכות פירות המונחות על צלחת מסתבר שכל א' עומד בפני עצמו וטעון ברכתו הראויה. וכן אם החתיכות קצת גדולים כעין מה שקוראים fruit cup שאוכל כל סוג וסוג לבדו ואינם עולים יחד בכף אחת, ע"כ מברך על כל סוג לעצמו".
- (ח) ותן ברכה (עמ' ס"ד, עמ' פ', לוח הברכות עמ' כ"ח, עמ' נ"ט).
- (1) רק אם אינו באים להטעים אחד את השני – וזאת הברכה (הערות ומקורות ללוח הע' נ"ו).
- (2) נ"מ: ספגטי עם קציצות בשר (spaghetti and meatballs), שאוכל זה אחר זה. שהזאת הברכה סבר שמברך רק מזונות, משא"כ הותן ברכה ().

ב. בשעת הברכה: האם צריך להקפיד שיהא נלקח בכף גם מהמין שמברך עליו.

1. אין צריך להקפיד.
 - (א) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ד טור ג') – "דאף בשעת הברכה אין צריך להקפיד מעיקר הדין שיהא נלקח בכף גם מהמין שמברך עליו דאף אם עלה בכף רק מהמין שהוא המיעוט בתערובת או בטשולנט שמעורב בו מחמשת מיני דגן ועלה בכף רק מהמין שברכתו בורא פרי האדמה מברך כברכת העיקר ויצא יד"ח בברכת העיקר דכל התערובת כעת דינו שברכתו כברכת העיקר".
 - (ב) יש להקפיד.
 - (א) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ד טור ג') – "דיש להקפיד שיהא בכפית בשעת הברכה גם מהמין שמברך עליו".
 - (ב) קנה בשם (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ד טור ג') – "דיש להקפיד שיהא בכפית בשעת הברכה גם מהמין שמברך עליו".
 - (ג) עי' הגריש"א זצ"ל (מה טובו גליון כ"ג עמ' י"ג אות ו') – "האוכל טשולנט שמעורב בו מיני מזונות דצריך לברך על הטשולנט בורא מיני מזונות רצוי שידקדק בשעת הברכה להתחיל לאכול מהמזונות, וכן בכל תערובות שמברכים את הברכה שזה רוב התערובת ראוי לדקדק להתחיל לאכול את המין שמברכים על זה את הברכה שבירך".
 - עי' הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ד טור ג') – "דרצוי שבשעת הברכה יהא בכפית משני המינים".
 - (ד) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ד טור ג') – "דפשוט דכשמברך על תערובת של ב' מינים כברכת הרוב דיש לו להקפיד שיהא בכפית רוב מן המין שמברך עליו".
 - (ה) הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ד טור ג') – "דהנהגים כמ"ב לברך על סלט פירות כמין הרוב יש להם להקפיד שיהא בכפית בשעת הברכה גם מהמין שמברך עליו".
 - (ו) וזאת הברכה (עמ' צ"ד אות י"ד, מעיין הברכה פרק ז' אות ד') – "כאשר מברך על הרוב ופותר את המיעוט, יש להקפיד לכתחילה להחזיק בכף הראשונה בעת אמירת הברכה את הרוב מהמין שמברך עליו".
3. דעת הגרשז"א זצ"ל.
 - (א) הגרשז"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ד טור ג', שלמי ברכה עמ' תקנ"ז, עי' הע' ל"ו) – "דאף בשעת הברכה אין צריך להקפיד מעיקר הדין שיהא נלקח בכף גם מהמין שמברך עליו דאף אם עלה בכף רק מהמין שהוא המיעוט בתערובת או בטשולנט שמעורב בו מחמשת מיני דגן ועלה בכף רק מהמין שברכתו בורא פרי האדמה מברך כברכת העיקר ויצא יד"ח בברכת העיקר דכל התערובת כעת דינו שברכתו כברכת העיקר".
 - (ב) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' צ"ד אות י"ד, שלמי ברכה עמ' תקנ"ג) – "כאשר מברך על הרוב ופותר את המיעוט, יש להקפיד לכתחילה להחזיק בכף הראשונה בעת אמירת הברכה את הרוב מהמין שמברך עליו".

ו] גדר של "רוב".**א. רוב: אפילו משהו או צורך ברוב ניכר.**

1. אפילו משהו.
 - (א) פמ"ג (סי' ר"ח מש"ז ס"ק ז') – "ושוה בשוה, עיין פרישה [דרישה אות א] דאי אפשר לצמצם על כן יוסיף מהמין שירצה עד שיהיה רוב".
 - (ב) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' צ' אות א', בירור הלכה סי' כ"א' אות ב' ס"ק א' [עמ' רס"ה]) – "אין צורך ברוב ניכר, אלא אף כמות מועטת יותר מחצי (51%) דיה לקבוע את הברכה של המאכל".
 - (ג) הגר"ח ק"ק זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קמ"ו אות כ"ט).
 - (ד) הגר"ע אוירבאך שליט"א (עיקר וטפל [אנגלית] הע' כ"ז).
 - (ה) מגילת ספר (ברכות סי' ל"ה אות ז') – "ושפיר יש לומר דסגי ברוב כלדהו כדי לקבוע שמברך עליו ופותר את השאר".
 - (ו) וזאת הברכה (וזאת הברכה עמ' צ' אות א', בירור הלכה סי' כ"א' אות ב' ס"ק א' [עמ' רס"ה]), מעיין הברכה פרק ז' אות ד', ישורון גליון ל"ג עמ' תקפ"ד).
2. מראי מקומות – משנה ערוכה (בירורי הלכה סי' ב').

ב. אחר רוב המין או אחרי רוב הברכה: למשל – שיש תפוחים, תפוזים, ובננות.

1. אחרי רוב המין.
 - (א) משנה ערוכה (פרק ג' סעי' י"ב, הע' ט"ו) – "ב' מינים שברכתם שווה, ומין אחד ברכתו שונה: נראה שאין הולכים בדין רוב אלא אחרי רוב המין ולא רוב הברכה, וכגון תערובת ג' מינים - וב' מינים ברכתם העץ ומין אחד אדמה, נראה שיש לברך ב' ברכות, שאין דין 'רוב' רק כש'מין' אחד הוא הרוב - ולכן חשיב לאנשים כ'מין החשוב', אבל אין הברכה גורמת להחשיבו. [אמנם יש שהביאו בשם כמה רבנים שיש לברך כברכת המינים שהם ביחד הרוב באותה הברכה. (כ"כ בפתחי הלכה פ"ז הערה י"א שכן נמסר לו בשם הגרש"ז. וכ"כ בזאת הברכה פ"א-ג בשם מרן הגרשז"א זצ"ל ולהבחיל"ח מרן הגריש"א שליט"א [זצ"ל]. וכ"כ ספר בנין שלום עמ' תקכט)] והנלע"ד כתבתי, וקשה לסמוך על השמועות (עיין בבירורי הלכה סי' כ' הערה א' וד"ל) דנראה שלא מסתבר שה'ברכה' תאחד את ב' המינים, שהרי כל סברת עיקר וטפל מבואר בפוסקים משום שהמין הרוב הוא המין הנחשב לעיקר והמין המיעוט נחשב טפל וכנ"ל, וא"כ דינו ככל עיקר וטפל ואנו דנים מצד האדם איזה 'מין' חשוב יותר עיקר אצלו, וע"פ המציאות נקבעת הברכה, ואין הברכה קובעת מה הוא הטפל, ולא מסתבר שמשום שברכת שניהם שוים - נהיו שניהם חשובים אצלו נגד המין הג' (דאטו אם ב' מינים יהיה צבעם שוה ומין הג' צבעו שונה וכי הצבע יאחדם)".
2. אחרי רוב הברכה.

- (א) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' צ"ד אות י"ג, פתחי הלכה פרק ז' הע' י"א) – "ואף שכל סוג של פרי העץ כשהוא לעצמו אינו מרובה על פרי האדמה, מ"מ מכיון שכל סוגי פה"ע מרובים מפה"א, ברכתו בפה"ע".
- (ב) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' צ"ד אות י"ג) – "שני מיני פרי העץ מצטרפים יחד להיות רוב כנגד פרי האדמה וכן להיפך".
- (ג) וזאת הברכה (עמ' צ"ד אות י"ג, מעיין הברכה פרק ז' אות ו') – "שני מיני פרי העץ מצטרפים יחד להיות רוב כנגד פרי האדמה, וכן להיפך".
- (ד) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ד טור ב') – "דסלט פירות של ג' סוגים של פירות ב' סוגים שמברכים על זה העץ וסוג אחד שמברכים עליו האדמה, ב' הסוגים מצטרפים יחד להיות רוב כנגד פרי האדמה".
- (ה) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ד טור ב') – "דסלט פירות של ג' סוגים של פירות ב' סוגים שמברכים על זה העץ וסוג אחד שמברכים עליו האדמה, ב' הסוגים מצטרפים יחד להיות רוב כנגד פרי האדמה".
- (ו) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' י"ד טור ב') – "דסלט פירות של ג' סוגים של פירות ב' סוגים שמברכים על זה העץ וסוג אחד שמברכים עליו האדמה, ב' הסוגים מצטרפים יחד להיות רוב כנגד פרי האדמה".
- (ז) פתחי הלכה (פרק ז' הע' י"א).
3. מראי מקומות – באר שרים (ח"ה סי' ה' אות ה', "צ"ע").

ג. יש ג' ברכות: העץ, האדמה, ושהכל - באופן שאין רוב באחד מהמינים.

1. יברך ג' ברכות.
- (א) חוט שני (וישמע משה פר' קרח תשע"ו אות א') - לשונו מובא לקמן.
- (ב) הגר"ח"ק זצ"ל (וישמע משה פר' קרח תשע"ו אות א') - לשונו מובא לקמן.
- (ג) וזאת הברכה (עמ' צ"ד אות י"ג, מעיין הברכה פרק ז' הע' ד') – "ובמקרה של תערובת שלשה מינים: 'שהכל', 'האדמה' ו'העץ', וכל אחד כשלושים ושלושה אחוזים בתערובת, כיון שאין רוב, יברכו ג' ברכות (פשוט). ונראה שגם במקרה של מין אחד שלושים אחוז והשני שלושים אחוז והשלישי ארבעים אחוז, גם כאן אין רוב בתערובת ויברך ג' ברכות".
- (ד) משנה ערוכה (פרק ג' סעי' י"א) – "כשמין אחד הרבה אך לא רוב: תערובת מינים של ג' סוגים וסוג אחד הוא יותר מהשנים אמנם אינו רוב' המאכל, וכגון תערובת פירות של 30% תפוזים, 30% מין שברכתו שהכל ו40% בננות. נראה שיש לברך ג' ברכות, ואין לומר שיברך רק אדמה שהוא המין המכיל הכמות הגדולה ביותר, כיון שאינו הרוב של המאכל".
- (ה) הגר"מ שטרן (וישמע משה פר' קרח תשע"ו אות א') - לשונו מובא לקמן.
- (ו) הגר"ח"מ וואנזר (וישמע משה פר' קרח תשע"ו אות א') - לשונו מובא לקמן.
- (ז) הגר"מ"ש קליין (וישמע משה פר' קרח תשע"ו אות א') - לשונו מובא לקמן.
2. האם פרי העץ והאדמה הם רוב כנגד הברכה שהכל, יש לברך בורא פרי האדמה.
- (א) הגר"ד לנדא זצ"ל (וישמע משה פר' קרח תשע"ו אות א') - לשונו מובא לקמן.
3. מראי מקומות.
- (א) וישמע משה (פר' קרח תשע"ו אות א', גליון קי"ח) – "ויש להסתפק באופן שאין רוב באחד מהמינים, כגון שנעשה שלישי מתפוחים שברכתם העץ, ושליש מאננס שברכתו אדמה, ושליש מדבר שברכתו שהכל כגון ג'לי וכדו' - האם מברך על כל דבר בפני עצמו, או שמברך ברכה אחת על הכל ... והורו הגאונים הגדולים רבי נסים קרליץ ורבי חיים קניבסקי שליט"א [זצ"ל] שיברך ברכה בפני עצמה על כל אחד מן המינים, וגם הביאור הלכה מודה בזה לסברת החיי אדם מכיון שאין רוב באחד מן המינים לבדו. וכן הסכימו הגאונים רבי יעקב מאיר שטרן ורבי חיים מאיר וואנזר ורבי משה שאול קליין שליט"א, ואמרו לי שרובם בעל השבט הלוי זצוק"ל חלק על הכרעת הביאור הלכה בזה, ופסק כדעת החיי אדם שגם כשאחד מן המינים הוא רוב יש לברך על המיעוט אם הוא ניכר ומובדל בפני עצמו, וכל שכן שבנידון דידן יש לנהוג כן מכיון שאין רוב באחד מן המינים לבדו. וכן הראו לי בספר וזאת הברכה [פי"א אות יג, מהדורת תשע"ג עמ' 94], שמברך על כל מין בפני עצמו. והגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א אמר לי ששמע בזה מחמיו גאון ישראל הגר"ש אלישיב זצוק"ל שאם הפירות חיים [סלט פירות] יש לברך על כל מין בפני עצמו, ואם הם מבושלים יש לברך ברכת שהכל בלבד ולפטור בזה את כל התערובת. וכן הסכימו הגאונים רבי שלמה זלמן אולמן ורבי מנדל שפרן ורבי יוסף שרגא שיינברגר שליט"א ... וזכיתי להיכנס אצל הגאון הגדול רבי דב לנדא שליט"א [זצ"ל] ואמר לי שלדעתו יש לברך ברכת בורא פרי האדמה, מכיון שפרי העץ הוא בכלל האדמה והם רוב כנגד הברכה שהכל והברכה נקבעת ע"פ הרוב. והגאון רבי שמאי גרוס שליט"א אמר לי שהרוצה לנהוג כדאת הגר"ד לנדא לא הפסיד ופוטרו בברכת האדמה את כל המאכל, והרוצה יכול לברך שהכל ולפטור את הכל, וכדעת הגר"ש אלישיב. והוסיף הגר"ש גרוס שהוא הדין אם היה מאכל שחציו ברכת האדמה וחציו ברכת העץ, דעת כמה אחרונים שיברך עליו ברכת שהכל מכיון שאין רוב באחד מן המינים. והרוצה להחמיר יברך על דבר אחר שהכל ויפטור את המאכל שהוא מברכה".
- (ב) נ"מ: סושי - עי' לקמן.

ז. סושי (sushi) - ברכה על מאכל "סושי".

א. תלוי מה העיקר אצלו.

1. הגר"א נבנצל שליט"א (מציון תצא תורה ח"א אות פ"ד) – "שאלה: האם יש חשש בישול עכו"ם במאכל הנקרא סושי (דגים חיים עם אורז מבושל). ואיזה ברכה מברכין עליו. תשובה: אין נלענ"ד להקל בזה. ולענין הברכה תלוי מה העיקר אצלו".

ב. תלוי ברוב.

1. וזאת הברכה (הערות ומקורות ללוח הע' קמ"ח, ליבון הברכה ח"א סי' י"ב סעי' ו', ח"ב סי' י"א סעי' ד', מעיין הברכה פרק ז' הע' ד', ישורון גליון ל"ג עמ' תקפ"ב) - לשונו מובא לקמן.
2. הגר"צ שכטר שליט"א (דף הכשרות חכ"ב-ד', עמ' כ"א) - "שהרי אין אוכלים את חתיכת הדג בפנ"ע אלא בצירוף עם האורז ושאר הירקות, ואחוז הדג שבחתיכת הסושי הוא פחות מחמישים אחוז, והרבה אוכלים מין סושי שאין בו חתיכת דג בכלל, ועל כן, קשה לקבוע שהדג הוא העיקר שבסושי, וע"פ פשוטו - דינו כטפל, ומן הנכון לברך מזונות, בזמן שהאורז הוא הרוב (אשר ממילא -] לגבי ברכת הנהנין [דינו כעיקר)".
3. שערי הברכה (פרק כ"ג ערך סושי, הע' י"ד [עמ' תרפ"ב]).
4. מנחת חן (מציון תצא תורה ח"א מילואים לשאלה פ"ד) - "ולמעשה לפי"מ ששמענו דעת רוב אנשים האוכלים סושי הוא על צירוף שניהם האורז והדג, ולכן דינו כתערובת אחת והולכין אחר הרוב".
5. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

What Bracha should one make on Sushi?

R' Y. Berkovits wrote: If you want the entire combination, then you would go after rov. If the majority is rice, you'd make a mezonos.

ג. ברכתו שהכל.

1. דברי פנחס (ח"א סי' כ"ב) - "מאכל סושי או סאשימי והדומה שנתפשט לאחרונה מארצות מזרח-הרחוק ועשוי מדגים בלתי מבושלים הנאכלים כמו שהם חיים, ומסביב להם אורז חמוץ כרוך בעלי ים או עלי ירק יבשים כדי לדבק המאכל יחד ולהפיג טעמו החרף, ברכתו שהכל".

ד. ברכתו מזונות.

1. הגריש"א זצ"ל (זכרון שלמה חיים ע"ז סוף דף לא:; עמ' רכ"ו) - "שאלתי את הגרי"ש אלישיב זצ"ל איזה ברכה מברכים על סושי, שזה מאכל אורז חמוץ שמעורב בו על פי רוב דג וירקות, ובדרך כלל הדג שבו אינו מבושל, והשיב מבואר בגמ' שדג לא מבושל יש בו סכנה, ואין מברכים על דג כזה, ולכן יש לברך על האורז".

ה. במקרה שאין רוב: לדוגמא כשהאורז הוא ארבעים אחוז, והירקות שלושים אחוז, והדג שלושים אחוז.

1. מברך ג' ברכות.
- א) וזאת הברכה (הערות ומקורות ללוח הע' קמ"ח, ליבון הברכה ח"א סי' י"ב סעי' ו', ח"ב סי' י"א סעי' ד', מעיין הברכה פרק ז' הע' ד', ישורון גליון ל"ג עמ' תקפ"ו) - "התערובת נעשית לאכול יחד, והאורז נותן טעם עיקרי בתערובת, ובדרך כלל הוא הרוב ביחס למינים אחרים, ולכן ברכת הסושי היא 'מזונות' כברכת האורז. ובמקרה שהאורז הוא מעיטות והירקות הם רוב ברכת הסושי היא 'האדמה', וכל כיצא בזה. אמנם במקרה שאין רוב, לדוגמא כשהאורז הוא ארבעים אחוז, והירקות שלושים אחוז, והדג שלושים אחוז, צריך להפריד כל מין לעצמו ולברך על כל מין בנפרד - 'מזונות', 'האדמה' ו'שהכל'. שאף על פי שהאורז הוא בכמות גדולה יותר מהירקות או מהדג, כל אחד בנפרד, בכל אופן כדי לקבוע את דין הברכה צריך רוב לעומת כל התבשיל, שרק אז שם התבשיל נקרא על שם אותו מין".
- ב) עי' לעיל, שלכאורה כן דעת רוב הפוסקים.

ו. במקרה שמסופק אם יש רוב.

1. וזאת הברכה (ישורון גליון ל"ג עמ' תקפ"ו) - "הורה לי הגרי"ש אלישיב שאם ספק לו מה הרוב יפריד כל מין לעצמו ויברך שתי ברכות".
2. מראי מקומות - עומק הפשט (גליון רפ"ט).

ז. חמין (טשולנט): ברכתו.

- א. בורא מיני מזונות [שתלוי במחלוקת לעיל, בין הח"א וסעייתו ובין המ"ב וסעייתו. במעורב וניכר, מה דינו]: עם הכללים הנ"ל.
1. דרך החיים (דיני ברכת הנהנין סי' רי"ח אות י"ח [אמנם עי' השבט הלוי, לעיל]) - לשונו מובא לעיל.
2. בה"ל (סעי' א' ד"ה אם) - "ובדה"ח אות י"ח [בדין דברים המטוגנים] כתב וז"ל אם אוכל שני מאכלים שהן מעורבין בקערה אחת אם עיקר כונתו על האחד מברך עליו ופוטר השני אפילו הוא המועט ובסתם מה שהוא הרוב הוא העיקר עי"ש אבל אם יש בתערובות אפילו מעט מה' מינים שעירב בתוכו כדי לאכול מברך במ"מ ופוטר השני עכ"ל".
3. מסגרת השלחן (על קיצור שו"ע סי' נ"ד ס"ק ו').
4. ברכת הבית (שער י"ב סעי' ב') - "אם בישל יחדיו אחד מה' מינים עם שאר מין וכל אחד ואחד ניכר בפ"ע, וכוונתו על שניהם, אפילו עיקר כונתו הוא על שאר המין, מברך במ"מ על התערובות אפילו המין של ה' מינים הוא המיעוט. אך כשאוכל רק מין אחד מהם מברך עליו כברכתו. כ"מ במ"א סי' קס"ח ט"ו ופמ"ג שם, ובשו"ע של הרב סי' רי"ב ס"א".
5. הגרשז"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' ט"ו טור ב', שלמי ברכה עמ' תקנ"ז) - "שבטשולנט שיש בו מחמשת מיני דגן יש לברך על זה רק בורא מיני מזונות".
6. הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' ט"ו טור ב', מה טובו גליון כ"ג עמ' י"ג אות ו' [לשונו מובא לעיל]) - "שבטשולנט שיש בו מחמשת מיני דגן יש לברך על זה רק בורא מיני מזונות".

(א) אמנם ע"ל לעיל.

7. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' ט"ו טור ב') – "שבטשולנט שיש בו מחמשת מיני דגן יש לברך על זה רק בורא מיני מזונות".
8. חוט שני (ברכות סוף ס"ק מ', עמ' ר"כ) – "בביה"ל הביא מדריך החיים ... אכן החיי אדם ... והסיק למעשה נראה דספק ברכות להקל, ולא יברך אלא כברכת הרוב. לפי"ז האוכל חמין [טשולנט] שיש שם תבשיל מזונות, ותפוחי אדמה ובשר, יברך רק מזונות ויפטור הכל, אמנם נראה דכל הניידון בדרך החיים והחיי אדם הוא דוקא כשאוכל את כל המינים ביחד, אבל אם אוכל כל מין בנפרד בפני עצמו, כגון עכשיו אוכל מזונות, ואח"כ אוכל בשר וכדו' ודאי שמברך על כל מין בפני עצמו כיון שהם ניכרים בפני עצמם, ובזה לא פליגי".
- חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' ט"ו טור ב') – "שבטשולנט שיש בו מחמשת מיני דגן יש לברך על זה רק בורא מיני מזונות".

ב. תלוי אם יש גם חתיכות גדולות.

1. ע"ל וזאת הברכה (עמ' צ"א אות ג', אות ד', מעיין הברכה פרק ז' אות י', אות י"ג) – "תבשיל שבו חתיכות גדולות של תפוח אדמה, וחתיכה גדולה של קישקע (מאכל העשוי מקמח חיטה) וחתיכות גדולות של עוף, וכל מין נאכל לעצמו, מברך תחילה 'מזונות' על הפתיתים או הקישקע, ואחר כך 'האדמה' על התפוח"א ולבסוף 'שהכל' על העוף ... ובמקרה של תערובת כמה מינים יחד, ומסופק אם מין אחד נחשב למעורב יחד עם יתר המינים או שנאכל לעצמו, כגון חמין העשוי מגריסים (מזונות), שעועית ותפוח"א מעורבים יחד, ויש בתערובת תפוח"א גדולים שאינם עולים בכף אחת עם יתר המינים, ויתכן שנחשבים לנאכלים לעצמם - נכון להפריד אותו מין לעצמו (לפני שמברך על התערובת) ולהניחו במקום נפרד לזמן קצר (כדי לבטל את התערובת), ואחר כך יברך על התערובת בנפרד ועליו בנפרד (כך נראה כדי לצאת מכל ספק)".
2. פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' שס"ג, ע"ל הע' י"ט).
3. ותן ברכה (עמ' פ', לוח הברכות עמ' כ"ח).

ג. יברך על כולם: על השעורים במ"מ, על הקטניות בופה"א, ועל הבשר שהכל.

1. באר משה (ח"ה סי' נ"ו) – "נשאלתי על טשאלענט שמעורב בו שעורים איזה ברכה יברכו (טשאלענט הזה נקרא בפי יוצאי הגר ריטשעט). השבתי שהשעורים שנדבקו ע"י בישול רב וגם נתמעכו קצת עכ"פ בטשאלענט, הוא העיקר, ויברך בורממ"ז. ועל הקטניות בופה"א כי עיקר דעתו על הקטניות, ובכה"ג יברך על שניהם כמו רוטב לביבות עם קטניות שמברך על שניהם. ואם מעורב בתוך הטשאלענט גם בשר יברך על הבשר בפנ"ע שהכל, כי לא נעשה הבשר טפל להטשאלענט. ולענין ברכה אחרונה אם אוכל כזית מהשעורים בתוך כדאכ"פ מברך ברכה אחת מעין שלש היינו על המח' ואח"כ בור"נ ואם איננו אוכל כזית דגן בתוך כדא"פ אז לא יברך רק בור"נ".
2. תשובות והנהגות (ח"ב סי' קמ"ו, ח"ה סי' ס"ג אות ו') – "בטשולנד מעורב גריסים ותפוחי אדמה רוטב ומעט בשר, ויש להסתפק איזה ברכה לברך כאן, שבעצם כל שיש בו מחמשת מינים מברכים רק בורא מיני מזונות לכד שזהו העיקר וכמבואר בש"ע (א"ח ר"ח סעיף ב') ע"ש, וא"כ יש לברך במ"מ משום הגריסים, או כאן כיון שהם שני דברים נפרדים גריסים ותפוחי אדמה, ראוי לברך על שניהם, וראיתי בספר 'מקור הברכה' מהרה"ג הרב קרויס שליט"א שדן בזה, ואינו תחת ידי כאן, אבל כמדומני שמסקנתו לברך בורא פרי האדמה ואח"כ מזונות. ולדעתי נראה שצריך לברך על שניהם, דרך כשיש תערובות באופן שניתן כדי שהטעם יתפשט בכל, צריכים לברך על המזונות, וכמבואר במ"מ סימן ר"ח סק"ז דמברך על המזונות משום 'שבא להטעים ולהכשיר את המאכל', ופוסט בזה את כל התבשיל, אבל התפוחי אדמה לא ניתנו לתת טעם בגריסין או רוטב, וכן הגריסין לא באו ליתן טעם בתפוח"א, אלא התפוח"א הם כדבר לעצמו להשביע, ולכן לא נקרא תערובות שהטעמים לא מעורבים, דאף דבה' מיני דגן יש חשיבות שאינו בטל אף כשהוא מיעוט אם ניכר, ומברך עליהם תמיד במ"מ משא"כ בשאר מינים, אבל לענין לפטור מינים אחרים הוא רק ע"י דנותן טעם וחשיב עי"ז עיקר מחמת חשיבות דה' מיני דגן, אך בטשולנט כידוע אין הגריסים ממשביחי הטשולנט שבאים להשביע, (שמתפוח"א וגריסים אין בהם עירוב טעמים לשבח), ולכן אין פוטרים הטשולנט ודו"ק. [ויש לסניף דעת הח"א שבניכר כל אחד לעצמו אין ברכת במ"מ פוטרתו ועיין בביה"ל ר"ס ר"ח]. ולפי זה **כשיש מעט בשר** בפנים כשעיקרה לתת טעם בתערובות, אין לברך עלה שהמזונות עיקר, אבל התפוחי אדמה ניתנו כדבר נוסף, ואף שנמצא בקדירה עם הגריסין, מ"מ כיון שלא ניתן לטעם בתערובת, אלא התפוח"א הם כפני עצמם, ולכן צריכים לברך עלה אף שאוכל שניהם כשמתכוון לשניהם, (עיין ב'חיי אדם' כלל נ"ד סעיף ט' ובמ"ב סימן ר"ח ס"ט בביה"ל ד"ה מברך). ולמעשה לדרכינו מברך מזונות דחשיבא טפי ואחר כך על תפוחי אדמה, ולא מברך שהכל על הרוטב ובשר כשהבשר מועט, **אבל כשיש בשר שניתן להשביע** כיון שאין הגריסים ממשביחים אותו מברך על הבשר שהכל, אבל יש מברכים על תפוחי אדמה בורא פרי האדמה ואחר כך מזונות לצאת מכל ספק ברכה לבטלה וכמ"ש, ומיהו לענין ברכה אחרונה אם אכל מהגריסין כזית בכדי אכילת פרס שמברך ברכת מעין ג' על הגריסים, הנה במ"ב מסיק בשעה"ץ (ר"ח ס"ק ס"ד) שמעין ג' אינו פוטר בבוא פרי האדמה ובפרט כאן שבתחלה בירך על מזונות שפיר מקדים מעין ג' ואח"כ בורא נפשות דברכה החשובה קודם, ומיהו נהגתי בטשולנט לברך בורא נפשות קודם שאולי מדין עיקר וטפל הברכה דעיקר פוטר ויצא בזה גם על הטפל ולכן הקדמתי בנ"ר".
- (א) מש"כ "אבל התפוחי אדמה לא ניתנו לתת טעם בגריסין או רוטב, וכן הגריסין לא באו ליתן טעם בתפוח"א", לא נראה שכן המציאות. וצ"ע.
3. שערי הברכה (פרק ט"ו סעי' י"ח, ע"ל פרק כ"ג ערך טשולנט) – "וכן מנהג העולם".

ד. מראי מקומות – הגרי"מ שטרן (מבית לוי חי"ח עמ' ק"ז), עיקר וטפל (אנגלית, עמ' מ"ב).

1. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' ט"ו טור ב') – "דעל טשולנט שיש בו גריסים או פשטידת קמה וניכרים המינים לדעת המשנה ברורה יש לברך על זה בורא מיני מזונות אולם ראוי לחוש לשיטת החיי אדם ולברך בורא פרי אדמה על דבר אחר וברכת שהכל נהיה בדברו על דבר אחר אם בטשולנט גם בשר או עוף וברכת בורא מיני מזונות על חתיכה מהפשטידה של הקמה".
2. ברכת הנהנין (עמ' קל"ו, הע' שם) – "כשאוכל טשולנט (חמין) ומעורב בו כופתאות (קניידלאך) או קוגל או גריסין העשויין מחמשת המינין, לכתחילה נכון שיברך תחילה על התפוח אדמה ברכת בורא פרי האדמה, ואח"כ יברך במ"מ על הכופתאות. [באכילת הטשאלנט [חמין] יש לעיין איזה ברכה יעשה, באופן שמעורב בו [קניידל] כופתאות או גריסים. דלכאורה יש לומר מאחר שבתבשיל זה נמצא מחמשת מיני דגן, הרי ההלכה היא שכל שיש בו מחמשת מיני דגן מברך עליהם בורא מיני מזונות, נמצא שיכול לברך במ"מ על הכופתאות והם פוטרים גם התפוח אדמה והשועית המעורב בו. אך בסברא יש לומר שכל ההלכה 'שכל שיש בו מחמשת המינים מברך עליו במ"מ' אינו אלא כדוגמא המבואר בגמ' ברכות לו: חביץ קדירה והיינו שמעורב קמה ודבש ועוד ועשו מזה מאכל אחד ותבשיל אחד באופן שמעורב ממש כאחת הכל וכשאוכל נמצא שאוכל שניהם יחד ממש, בזה נאמרה ההלכה שמברך עליו במ"מ, אע"פ שהקמה הוא מיעוט מ"מ מצד ההלכה כל שיש בו מחמשת המינים מברך על הכל במ"מ. משא"כ באופן שנמצא בקדירה שני הסוגי תבשילין וכל אחד עומד בפני עצמו וגם ניכר בפני עצמו, בזה אע"פ שיש בו מחמשת המינים מ"מ לא פטר את שאר התבשיל מלברך עליו ברכה הראויה לו, רק שעכ"פ יצטרך לברך גם על החמשת מיני דגן ברכת בורא מיני מזונות, ולא אמרינן אע"פ שהרוב הוא לא מחמשת המינים ואינו אלא מועט, מ"מ מכה חשיבות המינים לא בטל לגבי הרוב, וצריך לברך ג"כ עליו, אבל לא נאמר עוד שחשיבותו כ"כ שלא יצטרך לברך על הקטניות ועל התפוח אדמה ברכת בורא פרי האדמה, מאחר שסוף סוף מופרדין הן וניכרין בפני עצמן. ובאמת סברא זו מוזכר בחיי אדם כלל נ"ד סעיף ט' שכתב וז"ל אמנם על שאר המינים צ"ע, שהרי כיון שהם עומדין בפני עצמן ואינם מעורבים וכו' ונ"ל שצריך לברך עכ"ל. נמצא לפי"ז שעל הטשאלנט [החמין] אע"פ שמעורב בו הקניידל [הכופתאות] והגריסין, מ"מ מאחר שכל אחד ואחד ניכר לעצמו בזה יכול לברך במ"מ על הכופתאות, וצריך לברך גם על התפוח אדמה והקטניות ברכת בורא פרי האדמה. אך עי' בחוות דעת במעשה ניסים דיני ברכת הנהנין בדברים המטוגנים אות י"ח ... גם בפמ"ג בפתיחה כוללת לברכות אות י"א ... שגם באופן שכל אחד ניכר בפני עצמו, מ"מ מברך על החמשת המינים ופותר את שאר התבשיל, ודלא כמוש"כ בחיי אדם. ועי' ג"כ בבאיור הלכה סי' רי"ב ד"ה אם שהביא דברי החיי אדם אבל כנראה שלא ס"ל כן ולכן מסיים 'וכן בתבשיל שמעורב בו מחמשת מיני דגן יברך רק ברכת בורא מיני מזונות'. נמצא לפי"ז שבאכילת טשאלנט שיש בו כופתאות, או גריסים, שמברך על הכופתאות או על שאר סוגי מזונות ברכת בורא מיני מזונות ופותר גם שאר המינים. ומפורש הדבר בערוך השלחן סי' ר"ח סעיף י"ח שכתב וז"ל ולפי"ז כשמבשילין אצלנו לאקשי"ן או פארפיל וכו' אפילו מערבין בהם מיני קטניות כמו ארבע"ס בעבלא"ך ותפוחי אדמה וכו' והמה הרבה יותר מהגרויפינס"ן או מהלאקשי"ן מ"מ מברכין על התבשיל בורא מיני מזונות עכ"ל. אך למעשה מעולם לא ראינו מי שאוכל טשאלנט שמברך בורא מיני מזונות על הכופתאות ופותר התפוח אדמה, ולמש"כ לעיל הרי לכאורה לא עשינו כדן. ולכן נראה לבאר המנהג מכה ב' דברים. א. מאחר שבטשאלנט אין עיקר הכוונה לכופתאות, ולהיפך עיקר הכוונה הוא על התפוח אדמה והשועית וכיו"ב אם כן דמי למש"כ המג"א בס"ר ר"ח סק"ז שעל מרק לביבות יש לברך ג"כ ברכת שהכל על המרק מאחר שעיקר כוונתו על המרק, וא"כ בזה לא אמרינן שמצד כל שיש בו מחמשת המינים שיפטור גם המרק ה"ה שאינו פותר התפוח אדמה וכיו"ב. [אמנם למש"כ בענין מרק אם כופתאות, לבאר דברי המג"א לפי"ז יוצא שאין שייכות לכאן - שכאן מאחר שהוי שני גושים ולא אחד צלול ואחד גוש בכה"ג לא ס"ל להמג"א שיצטרך לברך על התפוח אדמה]. ובדרך אחר אפשר לפרש, שבאופן שנמצא בטשאלנט כופתאות וקניידל, הרי למעשה לא מעורב כלל שני המינים יחד והכופתאות עומדים מצד עצמן וגם התפוח אדמה והשועית עומדין מצד עצמן, דאע"פ שביארנו לעיל בשם כל הפוסקים שאע"פ שניכר כל אחד בפני עצמו מ"מ מצד דין חמשת המינים פותר השאר מ"מ צריך לזה שם 'תערובת' אבל הכופתאות בטשאלנט לא חל על זה שם תערובת כלל וכלל, ובכה"ג לא אמרינן כל שיש בו מחמשת המינים פותר הכל. אך באמת באופן שנתרסקו הכופתאות, או שמניחין מעין קוגל של קמה בטשאלנט ושם ע"פ רוב מעורב ממש מקצת מן הקוגל בתוך הטשאלנט או שמעורב בטשאלנט גריסים העשויים משעורים שהם מחמשת המינים והם מעורבים ממש בזה באמת שוב חל כאן הדין כל שיש בו מחמשת המינים שפותר הכל. וכדי לצאת מחשש, לכאורה עדיף שיברך תחילה בורא פרי האדמה על התפוח אדמה או השועית, ואח"כ יברא בורא מיני מזונות על הכופתאות והקוגל, שהרי סוף סוף יש לנו ספק שמא אין התפוח האדמה בטל לגבי הכופתאות. ואע"פ שאם הוא טפל, הרי באופן שאוכל תחילה הטפל מבואר ברמ"א סי' רי"ב בשם התרומת הדשן שאם אוכל להטפל קודם להעיקר אינו מברך עליהן ברכת הראויה אלא ברכת שהכל, וא"כ יוצא שיצטרך לברך שהכל על התפוח אדמה. מ"מ יש לומר כמש"כ בשו"ת קרן לדוד או"ה סי' נ"ד שהרי המגן אברהם שם כתב שרק אם שותה משקין שברכתו שהכל והיה ראוי לברך על המשקה שהכל ולפטור את זה, אך מפני שאוכל הטפל תחלה צריך לברך עליו, לכן מברך עליו כברכת העיקר וממילא נפטר גם העיקר בברכתו, אבל כשברכת העיקר הוא דבר אחר כגון ששתה יין אין מברך על המאכל שמקודם שהכל רק ברכתו הראויה לו. וא"כ ה"נ כאן יכול לברך תחילה על התפוח אדמה ברכת בורא פרי האדמה. [ובפרט שבלא"ה הבית יוסף חולק לגמרי על דין זה א"כ בכה"ג ודאי שיש לסמוך לברך על הטפל כברכתו הראויה לו]. אמנם המעיין היטב אין צריך לדברי שו"ת קרן לדוד הנ"ל, ומשום שהתרומת הדשן מיירי שם באופן שאוכל הטפל לפני העיקר, שצורת האכילה הוא טפל ומקדים את המציאות של הטפל לפני העיקר בזה אמרינן שמברך עליו שהכל, משא"כ כאן הרי המציאות של המאכל הוא אינו טפל לכשעצמו רק בדין הוא יתכן שנחשב לטפל לגבי הכופתאות מ"מ בכה"ג מכיון שהוא לא טפל מצד עצמו בזה גם לתרומת הדשן יברך בפה"א ולא שהכל".

ט] להפריד קצת מהתערובות כדי לברך עליהם - בתערובת ב' מינים, האם מהני להפריד קצת מהתערובות ולברך עליהם ב' ברכות על כל מין בנפרד כדי לצאת יד"ח כל השיטות.

1. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' ט"ו טור ג') – "דלא מהני להוציא חתיכה אחת מתוך התערובת ולברך על זה. וכן כשמסופק איזה מין הרוב אינו יכול להוציא חתיכה אחת מכל מין ולברך ב' ברכות אלא יש לו להביא פירות אחרים שברכתם בורא פרי העץ ובורא פרי האדמה ולפטור את הפירות שבתערובת".
2. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ט אות כ"ז) – "האם יש איסור ברכה שאי"צ להוציא הטפל מן העיקר ולברך עליו האדמה, אם בין כך יגיע לו אח"כ מאכל אחר שברכתו האדמה שגם אם לא היה מברך על הטפל היה מברך אח"כ אותה ברכה. תשובה: אין לעשות כן".
3. עי' פתחי הלכה (פרק ז' הע' י"א) – "וראיתי מי שהעיר שבהיות שהמ"ב לא הכריע דלא כהחיי"א אלא מטעם ספק ברכות להקל, א"כ יש לצדד דלמא עדיף להחמיר ולהסיר מתוך הסלט פרי העץ ולברך עליו ואח"כ להסיר פרי האדמה ולברך עליו, עיין ס' מקור הברכה סל כ"ט סעיף ה' וסי' כ"ג ס"ג, אולם מדברי המ"ב שכ' שהרוצה לחוש לדעת החיי"א ימעך המועט ויברך ברכת הרוב, משמע שאינו סובר כהעצה הנ"ל דאל"כ היה לו להזכירה שהיא הפשוטה ביותר, ואפשר שמיאן בזה מחשש ברכה שאינה צריכה, ועיי"ש בס' מקור הברכה שכן דעת המ"ב סי' ח' ס"ק מ"ב, וצ"ע מדברי השע"ת סי' רי"ב שאין איסור אא"כ יכול לפטור דבר בברכתו הראויה לו אבל אם בא לפטור ע"י עיקר וטפל אין איסור אם גורם חיוב לברך על כ"א לעצמו, וכ"כ הגר"ז שם סעיף ח' וט' ודברי המ"ב הנ"ל סל ח' אינו סתירה לזה ודו"ק. וע"ע לעיל פרק א' אות כ"ו. אמנם מתוך לשון המ"ב 'הרוצה לחוש לדעת החיי"א' משמע שמדינא לא חש לשיטתו כלל, וכן הביא בס' מסגרת השלחן דעת הפוסקים כנ"ל ובפרט שהעיר שכן המנהג העולם ושכן שמע מכמה בעלי תורה, וא"כ כנראה שאין צורך להחמיר בזה".
4. עי' הגר"מ רובין שליט"א (הערות סוף וזאת הברכה עמ' שנ"ז אות ב') – "בענין מש"כ באוכל סלט פירות חי והרוב פירות שברכתן בורא פרי העץ ומיעוטו ברכת בורא פרי האדמה דדעת הבה"ל שיש לברך ככרכת הרוב וכו' וכתבת שם שלצאת ידי כל ספק אם אין באפשרותו לקחת פרי אחר יש להסיר את המין שברכתו בורא פרי העץ ולברך עליו ואח"כ יש להסיר את המין שברכתו בורא פרי האדמה ולברך עליו וכו'. ויל"ע האם עצה זו מועילה לצאת ידי כל ספק כדבריו - מדוע כתב הבה"ל שם סי' רי"ב דהרוצה לחוש לדעת הח"א ימעך את המין שברכתו בורא פרי האדמה ולמה לא נחת להאי סברא להוציא פרי מחוץ לתערובת, ואולי ס"ל דכה"ג הוי ברכה שאינה צריכה אם יברך שוב ברכת בורא פרי האדמה על המועט, וצ"ע".
5. משנה ערוכה (בירורי הלכה סי' ט"ז).

ב. מיקל.

1. חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' ט"ו סוף טור ג') – "דהרוצה לחוש לשיטת החיי אדם שדעתו כשניכר כל אחד בפני עצמו יש לברך ב' ברכות, יכול להפריד קצת מהתערובת ולברך עליהם שתי ברכות ואין בזה משום ברכה שאינה צריכה כיון שעושה כן משום שחושש לשיטת החיי אדם".
 2. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' ט"ו סוף טור ג') – "דהרוצה לחוש לשיטת החיי אדם שדעתו כשניכר כל אחד בפני עצמו יש לברך ב' ברכות, יכול להפריד קצת מהתערובת ולברך עליהם שתי ברכות ואין בזה משום ברכה שאינה צריכה כיון שעושה כן משום שחושש לשיטת החיי אדם".
- ג. מראי מקומות – וזאת הברכה (בירור הלכה סי' כ"ט).
1. לב חיים (ח"ב סי' ל"ו) – "לכאורה נראה דאזלינן בתר רוב הפרי, וכמו שכתבו הפוסקים באורח חיים סימן ר"ב וסימן ר"ח, אבל נראה ודאי דהיינו דווקא כשהוא מעורב הדק היטב שאינו ניכר כל פרי ופרי בפני עצמו, מה שאין כן בענין נידון דידן, שניכר כל פרי ופרי בפני עצמו, הנכון הוא להוציא הפרי שהוא בורא פרי העץ בתחילה, ולברך עליו ולאכול ממנו מעט, וכמו כן יעשה על פרי האדמה, ואחר כך יאכלם שניהם בבת אחת, וכן אני נוהג".
 2. מקור הברכה (סי' כ"ג אות ג', עמ' ס"ב) – "וייש לדון אם מותר לנקוט טצדקא לאפוקי נפשיה מפלוגתא, ולברך מתחילה מזונות על השעורים ואח"כ יסיר שעועית (bean) מתוך התערובת ויברך עליו האדמה. וזה נוגע גם בשאר דברים כגון סלט פירות שבדרך כלל ניכר כל מין בפני עצמו. לכאול לשיטות הסוברים דגם באופן זה שייך עיקר וטפל גורם בזה ברכה שאינה צריכה, או י"ל כיון דיש כאן מחלוקת הפוסקים ועושה כן לאפוקי נפשיה מפלוגתא, אין זה נקרא ברכה שאינה צריכה [וע' מ"ב סי' רס"ח ס"ק מ"ג]. ונראה להביא ראייה דשפיר דמי למיעבד הכי, מדברי השמלה חדשה סי' י"ט ס"ט' וז"ל: שח בין שחיטה לשחיטה וכו' יש מחלוקת בין הפוסקים אי צריך ברכה אחרת או לא וכו', ואם אירע ששח נ"ל כדי להוציא נפשו מפלוגתא יסיה דעתו מהשחיטה וכו', שאז כשיחזור לשחוט יהיה חייב מדינא לברך, ע"כ. ועיי"ש בתבואות שור ס"ק כ"ז דמסביר הדבר, 'היינו משום דעדיף טפי להכניס עצמו בספק ברכה שאין צריך, מלהכניס עצמו לספק שלא יברך במקום הצריך ברכה. ומצאתי בשע"ת סי' ח' ס"ק י"ב וסוס"ק י"ד וס"ק ט"ו [א"ד ולרווחא דמילתא] דמצדד כהתב"ש, עיי"ש. אבל עיי"ש במ"ב ס"ק מ"ב בשם פמ"ג דמשמע דחולק ע"ז [ועיי"ש בבה"ל סוף ד"ה ואם לא וסוף ד"ה אם פשט, ויש לחלק, ודו"ק]. ומצאתי שכבר העיר בזה ידידי הרה"ג ב"י זילבר שליט"א [זצ"ל] בבית ברוך כלל י"ב ס"ק ל"ז וסיים, 'ולמעשה יש להתיישב דמסתברא דלא הוי ברכה שאינה צריכה'. וראה זה פלא דהמ"ב לכאול סותר משנתו בה"ל סי' קנ"ט סי' י"ג ד"ה ולכתחלה דכתב בפשיטות, 'ונראה שטוב שיטמא ידיו כדי שיתחייב ודאי בנטילה שניה ויוכל לברך, עיי"ש, וזה כשיטת התב"ש, וכ"כ בבה"ל סי' תע"ה סוף ד"ה יטול, עיי"ש".
 3. משנה ערוכה (בירורי הלכה סי' ט"ז) – "אם עושה הפסק שניכר להדיא שאינו אכילה אחת, או מניחו בצלחת בפנ"ע י"ל שאז נתבטל הקשר לעיקר וחשיב לאכילה בפנ"ע ואינו טפל".

ד. עצה: להניח (הטפל) על מקום אחר לזמן קצר.

א) מקור הברכה (סי' כ"ג אות ה' [עמ' ס"ד], טוב סהרה ח"א סי' יא) – "במה שכתבתי ואח"כ יסיר שעועית מתוך התערובת, לא היתה להסיר מתוך התערובת ולאכול מיד, אלא להניח על מקום אחר לזמן קצר ועי"ז זה נתבטל הביטול. ברם לכאור' עדיף עצת השואל לברך קודם על השעועית, עי' לעיל סי' ח' ס"א וס"ג, או להוציא שעועית קודם שמברך על השעועים".

ב) וזאת הברכה (עמ' צ"ב אות ד') – "ובמקרה של תערובת כמה מינים יחד, ומסופק אם מין אחד נחשב למעורב יחד עם יתר המינים או שנאכל לעצמו, כגון חמין העשוי מגריסים (מזונות), שעועית ותפוז"א מעורבים יחד, ויש בתערובת תפוז"א גדולים שאינם עולים בכף אחת עם יתר המינים, ויתכן שנחשבים לנאכלים לעצמם – נכון להפריד אותו מין לעצמו (לפני שמברך על התערובת) ולהניחו במקום נפרד לזמן קצר (כדי לבטל את התערובת), ואחר כך יברך על התערובת בנפרד ועליו בנפרד (כך נראה כדי לצאת מכל ספק)".

וזאת הברכה (עמ' קס"ו אות ה') – "שהחיינו ... פרי הנאכל בתוך הסעודה, כגון אבוקדו, המוגש בסעודת פת כמנה בפני עצמה, מברכים עליו שהחיינו ... ופוסקי זמנינו מוסיפים שאפשר גם לברך על פרי הטפל למאכל אחר – כגון אבוקדו המרוח על פרוסת לחם ... אך יש מייעצים בכגון זה (בטפל המשמש), להפריד את הפרי הטפל מהעיקר ולהניחו כך לזמן קצר, ואז יוכל לברך עליו ברכת שהחיינו בלי פקפוק (שיש אומרים שאינו יכול לברך שהחיינו על טפל המשמש)".

וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ז' אות ט', אות י', אות כ"ב) – "ומסופק אם מין אחד נחשב למעורב עם יתר המינים ... נכון להפריד אותו מין לעצמו לפני שמברך על התערובת ולהניחו במקום נפרד לזמן קצר (**שניות בודדות**) כדי לבטל את התערובת, ואחר כך יברך על התערובת בנפרד ועליו בנפרד".

י' הטפל חביב: ואין ברכותיהן שוות.

א. מברך על הטפל תחילה, ואח"כ על העיקר.

1. עי' רמ"א (סעי' א') – "וי"א אם הטפל חביב עליו, מברך עליו ואח"כ מברך על העיקר (אגור בשם א"ז)".
 2. עי' לבוש (סעי' א') – "ויש אומרים אם הטפל חביב עליו מברך עליו תחילה ואחר כך מברך על העיקר, שאין העיקר נפטר בברכתו כיון שאין ברכותיהן שוות, דאפושי ברכות כי האי עדיף מלהפקיע ברכות, אבל לא יברך על העיקר תחלה ואחר כך על הטפל מפני שהוא חביב עליו, שזה הוי ברכה לבטלה שכבר נפטר הטפל בברכת העיקר".
 3. ט"ז (סוף ס"ק ז') – "ועכ"פ מיירי הכא שאין הטפל חביב עליו דאל"כ ה' צריך לברך עליו ברכה מיוחדת שלו כדאי לעיל".
 4. אבן העזר (על רמ"א סעי' א') – "והביאו רמ"א [סעיף א], ותמה המג"א [ס"ק ג] על זה. ונראה לי ... יותר לברך עליו ברכה אשר תקנו חכמים, משיפוטור אותו בברכת העיקר שלא תקנו חכמים להטפל. ויש ראייה לסברא זו מירושלמי".
 5. שלחן שלמה (סעי' א').
 6. עי' גר"ז (סעי' ט'), עי' סדר ברכת הנהנין פרק ג' סעי' ט"ו).
 7. יחווה דעת (ח"ו סי' כ"ו ד"ה אולם) – "האבן העזר".
 8. ילקוט יוסף (סעי' ז') – "אף על פי שהלכה רווחת בידינו שהעיקר פוטר את הטפל בברכה ראשונה, אם הטפל חביב בעיניו כמו העיקר, יקדים לברך על הטפל, ואחר כך יברך על העיקר".
- א) היינו רק אם אוכל הטפל בפני עצמו [ולא בתערובות] – ט"ז (ס"ק ג'), שלחן שלמה (סעי' א').

ב. מברך על העיקר.

1. כל בו (סי' כ"ד ד"ה וה"ר, כדאי בא"ר ס"ק ג') – "אם הצננו עיקר והזית טפל ברכת הצננו פוטרת הזית, ואם אין שם טפל לחבירו הולך אחר החביב לו".
2. מג"א (ס"ק ג') – "וצ"ע מ"ש ... וע"ק מ"ש ואפושי ברכו' עדיף וכו' אדרבא הא קי"ל דאסור להרבות כמ"ש ס"ס רט"ו וע"ק ... וכ"כ בחידושי רשב"א דף מ' בשם הירוש' דאע"פ דהטפל חביב מברך על העיקר".
3. א"ר (ס"ק ג'), עי' א"ז ס"ק א') – "ועוד שמצאתי בבה"ג [ז ע"ד] וכלבו דף כ' ע"ג [עיינן שם כ ע"א] דאף שהטפל חביב מברך על העיקר".
4. עי' דרך החיים (סי' רי"ח סעי' י"ט עי' שעה"צ ס"ק ט"ו).
5. עי' ח"א (כלל נ"ו, עי' שעה"צ ס"ק ט"ו).
6. בית מנוחה (סעי' א') – "מג"א".
7. מ"ב (ס"ק ה', שעה"צ ס"ק ט"ו) – "והנה המגן אברהם כתב דאף האור זרוע גופא כוונתו במה שכתב, אבל אם הצננו, דהיינו, שאין מוכח שהצננו עיקר אצלו, עיין שם, ותפס עליו הבית מאיר, דהלא האור זרוע כתב שהצננו עיקר, והוא מצדד שאין הצננו עיקר, אבל לפי מה שזכינו עתה שנדפס האור זרוע, איתא להדיא כהמגן אברהם, אם אין הצננו עיקר מברך על הזית".
8. כה"ח (ס"ק ה').
9. ותן ברכה (פרק ד' הע' נ"ה).
10. שערי הברכה (פרק ט"ו סעי' ז').

ג. מראי מקומות – גר"א (על סעי' א' ד"ה ו"א), בית מאיר (על מג"א ס"ק ג'), ערה"ש (סעי' ד', סעי' ו'), קצות השלחן (סי' נ"ח סעי' י"א), משנה הלכות (חי"ח סי' קכ"ח אות ו').

יא] אוכל הטפל תחילה.

א. ברכתו בראויה לו.

1. ב"י (סוף ס"ק א') – "כתוב בתרומת הדשן (ס"ל לא) ... ונראה לי דלפי מה שכתב רבינו בסוף סימן ר"י (קפז:) בשם הרא"ש דבשביל חסרון השיעור לא שייך בו ברכה אחרת הכא נמי בשביל שבא למתק השתייה לא תשתנה ברכתו".
2. פ"ח (על רמ"א סעי' א') – "ומכל מקום אין דין זה מחזור כלל וכמו שהשיג מרן ז"ל [ב"י שם]".
3. עי' בית מאיר (על מג"א ס"ק ד') – "מסיים וצ"ע מנ"ל הא. נ"ב א"י אף לפירושו מנ"ל הא".
4. ותן ברכה (עמ נ"ו הע' b).

ב. שהכל.

1. תרה"ד (ח"א ס"ל ל"א) – "שאלה: מי שרוצה לשתות יין בשחרית או בצהריים לאחר השינה, וקשה לו לשתות אליבא דריקנא, ומביאין לו מאכל מתובל או חריף, וכה"ג שהוא ממתיק השתייה, צריך לברך על אותו מאכל או לאו. תשובה: דהך מילתא לכאורה דמי ממש ... כל שהוא עיקר ועמו טפלה, מברך על העיקר ופותר את הטפילה ... ויש לחלק דהתם העיקר נאכל קודם ומברך עליו, ובזה נפטר הטפל. אבל בנ"ד הטפל נאכל קודם; ואיך יתכן שיפטרנו העיקר אח"כ בברכתו למפרע, וכבר היה נהנה בלא ברכה. אמנם מצאתי הועתק מתשובת א"ז, אותם שאוכלים גרעיני גודגדניות, כדי למתק השתייה, אינו מברך עליהן בפ"ע, כמו שמברכין על כל גרעיני פירות האילן, אלא מברך עליהן שהכל, הואיל והן באין רק למתק השתייה עכ"ל. מהכא משמע, דבנ"ד נמי, מברך על המאכל שהכל, אפילו אם ברכתו בענין אחר, אבל אינו פטור לגמרי מחמת ברכת השתייה, שהיא עיקר".
2. רמ"א (סעי' א') – "הא דמברכין על העיקר ופותר את הטפילה היינו שאוכלן ביחד או שאוכל העיקר תחלה, אבל אם אוכל הטפל תחלה כגון שרוצה לשתות ורוצה לאכול תחלה כדי שלא ישתה אליבא דריקנא; או שאוכל גרעיני גודגדניות למתק השתייה, מברך על האוכל תחלה אף על פי שהוא טפל לשתייה, ואינו מברך עליו רק שהכל הואיל והוא טפל לדבר אחר".
3. לבוש (סעי' א').
4. ט"ז (ס"ק ז') – "הב"י כ' ע"ז ... ולעד"נ לתרץ באופן זה דהתם מיירי בברכה אחרונ' ולא מציינו בו דבר כלל אלא כל מין פרט בפ"ע ע"כ כל המשנה שם נקר' שינוי ואין זה נכון משא"כ כאן דמיירי בברכה ראשונה שיש בה כלל דעל הכל שאמ' שהכל יצא אלא דמפני חשיבות שיש בקצת' הוסיפו עליה' לכתחל' לפרט בהם בברכות מיוחדות וא"כ כל שאין שייך בו שפיר ברכ' מיוחדת בפרט שלו שבזה סומך על העיקר' עכ"פ נכנס לכלל ויברך שהכל שגם בזה ברכ' שלו כנ"ל נכון ועכ"פ מיירי הכא שאין הטפל חביב עליו דאל"כ ה' צריך לברך עליו ברכה מיוחדת שלו כדאי לעיל בסמוך".
5. א"ר (ס"ק ו', א"ז ס"ק ד') – "ולי נראה וכו'. והט"ז [סק"ז] תירץ דשאני הכא דסמכינן על הכלל על הכל שאמר שהכל יצא. ומג"א [סק"ד] הסכים לדברי ב"י, ואין דבריו מוכרחים כלל [למעין, וכן כל האחרונים הסכימו לרמ"א וכן עיקר. ומ"מ בזה נ"ל שאם הטפל חביב צריך לברך עליו ברכה מיוחדת שלו".
6. בית מנוחה (סעי' ב').
7. מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ה', ס"ק ז', שלטי גבורים ס"ק ג').
8. כה"ח (ס"ק י"א) – "א"ר".
9. ברכת הבית (שער י"ב סעי' ד', שער י"ד סעי' ו', ס"ק ו').
10. משנה הלכות (חי"ח ס"ל קכ"ח אות ה') – "ומיהו אם צריך לה, אם אינו תאב כלל לאכילת הטפל, לפענ"ד יברך שהכל, כהאור זרוע ותרומת הדשן והרמ"א, וכן כתבו האליה רבה (שם סק"ה) ועוד אחרונים, ובדיעבד אם עשה כהבית יוסף והמגן אברהם, אין לגעור בו".

ג. ברכתו הראויה לו, אא"כ העיקר ברכתו שהכל וברכת הטפל ממילא נפטר ברכת העיקר.

1. מג"א (ס"ק ד') – "נ"ל דהא"ז ס"ל דדוק' בזה שהוא טפל לשתיית שאר משקין והי' ראוי לברך על המשקה שהכל לפטור זה אך מפני שאוכל הטפל תחלה מברך עליו לכן מברך עליו כשברכת העיקר אבל כשברכת העיקר הוא דבר אח' אין מברך עליו שהכל אבל בת"ה הבין דהא"ז מיירי דאפילו רוצה לשתות יין מברך על הגרעין שהכל הואיל והן טפלים הפסידו ברכתן העצמי' ומברך שהכל ואח"כ מברך על היין בפ"ע וצ"ע מנ"ל הא וגם הרב"י חולק עליו לכן נ"ל דאין לסמוך על הוראה זו".
2. שלחן שלמה (סעי' א').
3. ערה"ש (סעי' ד') – "מג"א".
4. מ"ב (ס"ק י', עי' בה"ל סעי' א' ד"ה ואינו).

ד. אוכל מליח (עיקר) ופת (טפל), ובעת ברכת המליח לא היה דעתו על הפת, מה מברך על הפת - לפי דעת המג"א מ"ב וסייעתו לעיל.

1. דעת מג"א (סוף ס"ק ב') – "ואם לא הי' דעתו עליו מברך שהכל על הפת כמ"ש בהג"ה".
- (א) שקאי ע"ד הב"ח דלעיל, והמכוון בזה באוכל פת לפני מליח - ולכן בציור הנ"ל, מברך המוציא על הפת.
- (1) מחה"ש (סוף ס"ק ב') – "ואם לא היה דעתו עליו מברך שהכל על הפת כמו שכתב בהג"ה. ודאי אי אפשר לומר דקאי אדסמך ליה דלפי זה אין הבנה לדברי מ"א, אלא חוזר על הראשונים לחלוק על הב"ח, ומה שכתב בנתיים דברי של"ה ובעל המאור הם דמות הגהה כאלו הוא מוקף בשני חצי עגולה וכדרכו במקומות רבים, וכונתו דלעיל חלק על הב"ח דסבירא ליה דאם לא נפטרו הדג ופת על ידי ברכת הפירות אין הפת נפטר בברכת שהכל שמברך על הדג, אלא צריך לברך על הפת המוציא לדעת תלמידי רבינו יונה, ואם כן בנידון זה הוא מחלוקת התוספות ותלמידי רבינו יונה כנזכר לעיל. אבל לפי פירוש המ"א בתלמידי רבינו יונה כנזכר לעיל לדינא מודים תלמידי רבינו יונה דאם לא היה דעתו בשעת ברכת הפירות על הדג ופת, מכל מקום מקרי פת טפל לגבי דג מליח וא"כ הפת [נפטר] בברכת שהכל שהיא ברכת דג מליח. ואפילו אוכל הפת קודם הדג מליח כיון דהפת טפל

מברך על הפת שהכל כברכת דג מליח וכמו שכתב רמ"א בהגה"ה. ובנידון זה שברכת העיקר היא שהכל מודה המ"א בס"ק ד' להגהת רמ"א ע"ש".

(ב) דקאי היכא שאוכל מליח ופת ובעת ברכת המליח לא היה דעתו על הפת - ולכן בצירוף הנ"ל, **מברך שהכל על הפת.**

(1) **פמ"ג (א"א ס"ק ב')** - "והעלה, כל שדעתו עליו פטור בברכות העיקר אף שאין ברכותיהן שוות, כמו פרי הגפן והמוציא פוטר פרי הגפן לפת, ואין דעתו עליו מברך שהכל אפת כמו באוכל הטפל קודם, דמאי שנא כיון שאין אוכל כי אם למתק השתיה".

(2) **נתיב חיים** (על מג"א ס"ק ב').

(3) וכן מוכח מהדרך החיים (סי' רי"ח סעי' י"ט) הו"ד **בשעה"צ** (ס"ק י"ב) - לשונו מובא לקמן.

(4) **והגר"ז** (סעי' י') - לשונו מובא לקמן.

(5) **ומ"ב** (ס"ק ד') - לשונו מובא לקמן.

2. שהכל.

(א) **דרך החיים** (סי' רי"ח סעי' י"ט) הו"ד **בשעה"צ** (ס"ק י"ב) - "אם אוכל שני מאכלים זה אחר זה ואין כוונתו בהשני רק למתק חריפות הראשון והיה דעתו עליו כשברך על הראשון נפטר השני כעין טפל. ואם לא היה דעתו עליו מברך שהכל. דהטפל מפסיד ברכתו העיקרית ומברך שהכל (מ"א סי' רי"ח ס"ק ב)".

(ב) **גר"ז** (סעי' י') - "ומכל מקום מי שאוכל פת או מאכל אחר למתק השתיה ודרכו בכך ברוב הפעמים הרי זה כאילו היתה דעתו עליו. ואם אין דרכו בכך מברך על הפת שהכל כברכת המשקה שהיא טפילה אליו".

(ג) **מ"ב** (ס"ק ד') - "כיון שהוא טפל. ואפילו כשלא היה הטפל לפניו בשעת אכילת העיקר אם היה דעתו בשעת ברכה לאכול גם הטפל או שדרכו בכך לאכול הטפל אחריו פוטר הטפל [גם בעיני דוקא שיאכל הטפל באותו מקום לאפוקי כששינה מקומו בינתיים] אבל אם אינו רגיל בכך וגם לא היה דעתו בפירוש בשעת הברכה לאכול הטפל צריך לברך גם על הטפל אך אז מברך על הטפל רק שהכל דעכ"פ טפל הוא ומפסיד ברכתו העיקרית ודומיא דפסק הרמ"א לקמן בהג"ה דאם אוכל הטפל קודם העיקר אף דצריך לברך עליו בפ"ע ואינו נפטר בברכת העיקר שיברך אח"כ מ"מ כיון שהוא טפל מפסיד ברכתו העיקרית".

(1) **אולי הטעם**, כיון שאם היה מביאו העיקר [הדג] קודם היה פוטר בשהכל, שוב הוי כברכתו העצמית שהכל. וצ"ע"ג.

ה. **אם אכל גודגניות [טפל] באמצע השתיה האם צריך לברך, כיון שאין בא למתק מה שכבר שתה אלא מה שישתה אח"כ.**

1. נחשב כשאכל הטפל תחילה, וצריך ברכה עליה.

(א) **ט"ז** (ס"ק ה') - "נראה דבגודגניות וכיוצא בהם שהם למתק השתיה אין שייך בהם פטור לגמרי כי כל מה שמביא תוך זמן שעוסקין בשתיה מקרי קודם השתיה דהא לא בא למתק מה ששתה כבר רק מה שישתה אח"כ שע"י זה יגרור לו תאוה לשתיה אח"כ ממיל' איקרי קודם לשתיה ולא נפטר ע"י הברכה שבירך קודם השתיה הראשונה דהא אינם באים להיות טפל למה ששתה כבר דאינה לתועלת לו ואין זה דומה לזית שאוכל אחר הצנן שהיא לתועלת על מה שאכל כבר וטפל לו זה נראה פשוט".

(ב) **א"ר** (ס"ק ה') - "כתב הט"ז [סק"ה] בגודגניות אף באמצע השתיה צריך לברך, כיון שאין בא למתק מה שכבר שתה אלא מה שישתה".

(ג) **מגן גיבורים** (אלף המגן ס"ק ו') - "ואף באמצע השתיה צריך לברך עליהם שאינן באין למתק מה שכבר שתה אלא מה שישתה אח"כ, ט"ז סק"ה".

2. נחשב כשאכל אחר העיקר, ולכן נפטר ע"י הברכה על העיקר.

(א) **ע"י מור וקציעה** (סוף סי' רי"ב) - "ט"ז ... אף שנראה לכאורה סברא טובה, מ"מ אינו דבר מוכרח, שאפשר מועילים למה שכבר שתה כמו המליח שנאכל ע"פ הרוב לפני המשקה להטעים השתיה. ואעפ"כ יש לו דין טפל ונפטר בברכת העיקר, שמועיל ג"כ אחר אכילת פירות, ואולי כמו כן יועיל למי ששתה הרבה, וכן תועיל מרירות הגרעינים, למזג ערבות וחוזק המשקה, ונראה דספק ברכה להקל".

(ב) **פמ"ג** (מש"ו ס"ק ה') - "ר"ל כמו אליבא ריקנא דווקא קודם הא אח"כ ולא כלום, הוא הדין למתק דווקא קודם, הא אח"כ בתוך השתיה ולא כלום, דלא כט"ז, וכן מוכיחין דבריו בשו"ת [הרמ"א] סימן א', ולא עוד דנטילת ידיים ידידה בטל אגב השתיה ששתה כבר, יע"ש".

(ג) **חמד משה** (ס"ק ג') - "בט"ז ... לכ"ע א"צ לברך דעיקר הטעם שלא יהנה בלא ברכה וכאן כבר בירך".

(ד) **מאמר מרדכי** (ס"ק ג') - "ט"ז ... ואנא זעירא לא ירדתי לסוף דעתו הרחבה דלפק"ד נראה ברור מדברי ת"הד סי' ל"א מקור דין זה הביאו מרן ז"ל דלא מצרכינן לברך על הגרעינים אלא מפני שאוכל אותם קודם שיברך על השתיה ומטעם דאין סברא לומר שיהנה מן העולם בלא ברכה דאין הברכה שיברך אח"כ פוטר מה שאכל קודם ע"ש שכתב על דברי הא"ז ז"ל בגרעינים דע"כ צריך לחלק כמו שחיל' מתחילה והיינו בין אוכל העיקר תחלה לאוכל הטפל לפני הברכה וממילא משמע דאם שתה תחלה ובירך עליו א"צ לברך על הגרעינים".

(ה) **שעה"צ** (ס"ק כ"ב) - "ולא העתקתי דברי הט"ז בסעיף קטן ה', שחולקים עליו החמד משה והמאמר מרדכי והפרי מגדים".

1. מראי מקומות - **כה"ח** (ס"ק י"א).

1. **גר"א** (על הרמ"א) - "אבל אם כו' רק כו'. תמוה וגם מ"א חולק על זה ועט"ז".

2. **ח"א** (כלל נ"ו סעי' ד') - "הרוצה לשתות יין ואוכל תחלה כדי שלא ישתה אליבא ריקנא, ואם היה מברך על היין תחלה היה נפטר האוכל מטעם טפל, אך כיון שאוכל הטפל תחלה, צריך לברך עליו, יש אומרים שמברך עליו ברכתו הראויה לאותו דבר, ויש אומרים שמברך רק 'שהכל', כיון שהוא טפל הפסיד ברכתו הראויה לו. ואם ברכת העיקר היא 'שהכל' כגון ששותה יי"ש וברכת הטפל היא ברכה אחרת, לכולי עלמא כיון שאוכל טפל תחלה, מברך עליו שהכל כברכת העיקר ואין צריך לברך עוד על העיקר (רי"ב)".

3. גר"ז (סעי' ז', סעי' ח', ע"י ברכת הנהנין פרק ג' סעי' י"ג) – "וכן הרוצה לשתות בבוקר או אחר שינת צהרים ורוצה לאכול מעט תחלה כדי שלא ישתה על לב ריקן אף על פי שאכילה זו היא צורך השתיה וטפלה אליה צריך לברך עליה ברכה המיוחדת לה כדי שלא יהנה מהעולם הזה בלא ברכה. במה דברים אמורים כששותה יין שברכתו בורא פרי הגפן שאי אפשר לברך ברכה זו על המאכל אבל השותה משקה שברכתו שהכל יש אומרים שיברך על המאכל שאוכל תחלה שהכל ולא ברכתו המיוחדת לו שכיון שאכילתו אינה אלא לצורך השתיה וטפילה אליה מברך עליה ברכת השתיה שהיא עיקר".

ז. אם הטפל חביב עליו, ואוכל הטפל תחילה.

1. מברך עליו ברכה הראויה לו – ט"ז (סוף ס"ק ז', לשונו מובא לעיל), א"ר (סוף ס"ק ו', לשונו מובא לעיל), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ז'), ע"י ערה"ש (סעי' ד'), מ"ב (ס"ק י"א), כה"ח (ס"ק י"ב), ברכת הבית (שער י"ד סעי' ו').
א) רק אם חביב עליו כעת – ברכת הבית (שער י"ד ס"ק ו'), "אם אין הטפל חביב עליו כעת כמו אכילת העיקר שאינו חפץ בו עתה ובלא העיקר לא היה אוכלו הפסיד ברכתו הראויה לו כיון שהוא טפל גמור ומ"מ מברך שהכל דאסור להנות בלא ברכה ועדיין לא בירך על העיקר. ומברך רק שהכל כיון דאינו חשוב עתה, וכמו שיתבאר בחלון ז' אבל אם הטפל חביב עליו עתה כמו העיקר וחפץ בו לא נחשב טפל לגמרי אף שעיקר כוונתו על העיקר לכן מברך עליו ברכה הראויה לו".

ח. אם נכון למנוע מלאכול הטפל קודם לעיקר, מצד בעיה של ברכה.

1. נכון להחמיר.
א) דרך החיים (סי' רי"ח סעי' י"ט) – "אבל דבר שאוכל לטפילה קודם אכילת העיקר יש מחלוקת בברכתו לכן לא יאכל הטפילה קודם העיקר".
ב) קיצור שו"ע (סי' נ"ד סעי' ג') – "וכן אם אוכל מתחלה את הטפל ואחר כך את העיקר, כגון שרוצה לשתות יין או יין - שרף וכדי שלא לשתות אליבא - ריקנא, אוכל תחלה איזה דבר קטן, צריך לברך גם על הטפל. אמנם כיון שהוא רק טפל עתה יש - אומרים דירד מברכתו ואין מברכין עליו רק שהכל, ויש חולקין. ולהוציא את - עצמו מידי ספיקא, ישתה תחלה קצת מן העיקר, ויברך עליו לפטור את הטפל".
ג) מ"ב (סוף ס"ק י', שעה"צ ס"ק כ"ד) – "ולכתחלה טוב למנוע לגמרי מלאכול הטפל קודם לעיקר".
ד) כה"ח (ס"ק י"א) – "דה"ח ... קיצור שו"ע".
ה) משנה הלכות (חי"ח סי' קכ"ח אות ה') – "ולכתחלה כיון דהוה ליה ספק ברכה, טוב למנוע עצמו שלא לאכול הטפל קודם".
ו) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ז' אות י"ט, הע' י').
ז) שערי הברכה (פרק ט"ו סעי' ו').

ט. ציורים.

1. האוכל מלפפון חמוץ קודם שמברך על הקוגל ירושלמי.
2. האוכל הגזר שמונח ע"ג דג קודם שמברך על הדג.
3. האוכל הקרוטנס קודם שמברך על המרק [אן הסלט].

יב) ריקים דקים שנותנים מרקחת עליהם - סעיף ב'.

א. נאפין ביחד.

1. מ"ב (סי' קס"ח ס"ק מ"ה) – "ופשוט דדוקא שבעת אפיייה נאפין ביחד אבל אם אפה הדובשנין לבד ואח"כ מניח עליהם מלמעלה המרקחת אין נעשין המרקחת טפילה להם שכונתו לאכול שניהם ואין המרקחת באין ללפת הדובשנין וצריך לברך גם על המרקחת".
א) כלל א' - תלוי אם "נאפין ביחד", הוא רק בדבר שיש דרגות (levels), שאינו מעורב ממש כמו עוגה וכדו'. אבל חתיכות ירקות שמעורב ממש, וכדו'. לכו"ע יש גדר של תערובות, הגם שלא מבשל ביחד.
ב) כלל ב' - תלוי אם בא "ללפת" או אם כוונתו לאכול שניהם.
1) מ"ב (ס"ק ו') – "ואם אוכל פת כיסנין עם גבינה או שאר דבר ללפת בו אף שהם ג"כ חביבים עליו והוא תאב לאכול אותם מ"מ מברך רק על הכיסנין לבד דמסתברא שהוא העיקר אצלו וה"ה בכל דבר כשאוכל עם מין אחר ללפת בו דמה שאוכל ללפת נחשב רק כטפל".
2) שבט הלוי (ח"ז סי' כ"ז אות ו') - לשונו מובא לקמן.
3) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' מ"ב-א' אות ד', מעין הברכה פרק ח' אות י') – "הנה יש לנו לשאול כיצד מתישב דין זה של המ"ב עם המובא במ"ב (ריב מ"ב ו'), במקום אחר, וז"ל: 'ואם אוכל פת כיסנין עם גבינה או שאר דבר ללפת בו, אף שהם גם כן חביבים עליו והוא תאב לאכול אותם, מכל מקום מברך רק על הכיסנין לבד, דמסתברא שהוא העיקר אצלו'. הרי מבואר שהאוכל מזונות יחד עם עוד מאכל, מברך על המזונות ופוסט בזה את המאכל השני, אף אם הוא לא נאפה יחד עם המין מזונות, ומה שונה דין זה מדין הדובשנין שמברך גם על מרקחת בנפרד ולא אומרים שמסתמא הדובשנין עיקר אצלו. והדבר ברור שכדי לישב דבר זה המשנה ברורה דקדק בלשונו והוסיף את המלים - 'שכונתו לאכול שניהם, ואין המרקחת באין ללפת הדובשנין'. פירוש, שבסימן קסח מדובר במקרה שהמרקחת עיקר, והוסיפו שכבת בצק להחזיק את המרקחת. והוסיף המ"ב שאם הוסיפו לאותו מרקחת עיקרית - דובשנין, שכבת העוגה - שגם חביבה ונאכלת לעצמה, מברך גם עליה. ובמקרה זה אי אפשר לומר שהמרקחת רק באה ללפת את המין מזונות, כיון שהיא מאכל עיקרי הנאכל לעצמו. דוגמא לדבר - מאכל הקרוי 'קרמבו', שהקדם הוא עיקר, ואי אפשר לומר שהוא בא רק ללפת הבסקוויט. מה שאין כן בסימן רי"ב המ"ב דיבר על מקרה של דברים הבאים ללפת, כגבינה וממרח אחר, שאז אומרים שהמין מזונות הוא העיקר - מסתמא".

2. מראי מקומות.

(א) שבט הלוי (ח"ד סי' כ"ג אות א') – "בענין עוגת גבינה העשויה שכבה דקה של בצק ועליה שכבה עבה של גבינה - האם הוי כלטעם או כלדבק המבואר סי' ר"ח ס"ב - הנה סו"ס רי"ב מרקחת שמניחין על ריקיין דקין הויין טפלין למרקחת - אמנם הא דידן אינו דומה לזה אלא להא דמבואר בפוסקים סי' קס"ח ס"ח ובאחרונים שם דבפלאדין מברך על המזונות ופוטר הטפלה שבפנים דיש תרתי דנאפה יחד וגם רוצה לאכל גם המזונות לא רק כדי שיקח ביד, והרוצה לצאת מידי ספק יקח קצת מזונות לבד, ויברך עליו - וכן קצת גבינה, - אבל מעיקר הדין ע"פ הנ"ל לא צריך".

(ב) הגרח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות י"ג) – "כתב המשנ"ב (ס"ק מה) אם אפה הדובשנין לבד ואח"כ מניח עליהם מלמעלה המרקחת אין נעשין המרקחת טפילה להם שכונתו לאכול שניהם ואין המרקחת באין ללפת הדובשנין וצריך לברך גם על המרקחת. מהו לענין פת הבאה בכיסנין כשהמילוי לא נאפה ביחד, דלכאורה מ"מ אין זה מין פת שקובעים ע"ז כיון דממולא, או שמא מכל מקום כבר חל ע"ז שם פת. תשובה: לכאן ברכתו במ"מ".

הגרח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות י"ד) – "בענין המשנ"ב הנ"ל. וקשה אפילו לא נאפה ביחד, מ"מ לא גרע מסלט פירות שלשיטת (המשנ"ב סי' ריב ס"ק א, ודלא כחיי אדם המובא בבית"ל שם ד"ה אם העיקר) אפילו כשניכר לעצמו מברך על העיקר אע"פ שהפירות לא נאפו ביחד, וה"ה כאן יש לברך על הרוב וזה המזונות משום כל שיש בו. ואולי י"ל דגם כאן מה שמברכים ב' ברכות הוא מטעם כל שיש בו, אלא שבסלט פירות אע"פ שלא נאפה ביחד, המיעוט טפל לגמרי, אבל בה' מינים מצד אחד הדגן אינו יכול להחשב העיקר דהוא מיעוט, ומאידך הוא חשוב כדן כל שיש בו, ולכן הדין כל שיש בו עושה כעין פשרה שאמנם אינו מתבטל, אבל בכל זאת מברך ב' ברכות, ואם נאפה יחד נעשה כתבשיל אחד, עד שדין כל שיש בו עושה שהוא עיקר לגמרי. ולפי"ז דוקא אם יש רוב גמור של מרקחת מברך גם עליה. תשובה: שם נאכל ביחד אבל כאן אפשר להפרידו".

ב. **בסיס שכבר נאפה לפני כן, והכניסו שוב את הבסיס עם הציפוי לתנור בחום שהיד סולת בו.**

1. נחשב הדבר לנאפו יחד, ויש למין מאפה זה דין "תערובת אחת".

(א) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' צ"ב אות ו', מעיין הברכה פרק ח' הע' ג') – "בסיס שכבר נאפה לפני כן, והכניסו שוב את הבסיס עם הציפוי לתנור בחום שהיד סולת בו (או יותר), נחשב הדבר לנאפו יחד ויש למין מאפה זה דין 'תערובת אחת'".

(ב) וזאת הברכה (עמ' צ"ב אות ו', מעיין הברכה פרק ח' הע' ג') – "בסיס שכבר נאפה לפני כן, והכניסו שוב את הבסיס עם הציפוי לתנור בחום שהיד סולת בו (או יותר), נחשב הדבר לנאפו יחד ויש למין מאפה זה דין 'תערובת אחת'".

ג. **על ידי הקפאה.**

1. נחשב תבשיל אחד – הגר"י ברקוביץ שליט"א (תורה לייב).

2. נחשב שני מאכלים – הפוסקים לקמן לגבי קסטה (גלידת סנדויץ, ice-cream sandwich).

3. מראי מקומות – וזאת הברכה (בירור הלכה סי' מ"ב אות ז'), עיקר וטפל (אנגלית, הע' ל').

(א) הגריש"א זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות קע"ה) – "שאלה: עוגה ממולא (pie) בפירות או גבינה איזה ברכה מברכין לפניה. תשובה: הגריש"א פסק דאם בשעת האפיה נאפה הבצק ביחד עם הפירות או הגבינה אפי' שיש רק מעט מהעוגה והרוב מהמילוי והולכים בתר המזונות ויברך בורא מיני מזונות ופוטר המילוי. אך אם נאפה הבצק לחוד והמילוי לחוד ולאחמ"כ מצרפין אותן ביחד, אז צריכין לברך על כל אחד בלבד".

ד. **אכל את "הה' מיני דגן" כדי ללפת את המאכל העיקרי - האם "המזונות" יכול להיות טפל ופוטר מברכה.**

1. לא, יש חיוב ברכה גם על הה' מיני דגן.

(א) ותן ברכה (עמ' ס').

In cases where the mezonos is being used to enhance the other food' the mezonos is considered tofel.

However, since mezonos products are choshuv, even when they are used as enhancers, they do not become exempt from their brocha requirement.

2. כן.

(א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד סוף הע' כ') - לשונו מובא לקמן.

(ב) חוט שני (ברכות סוף ס"ק ל"ג, עמ' ר"ו) - לשונו מובא לקמן.

(ג) שלחן הלוי (ח"א פרק ג' אות י"ד ס"ק ה') – "שברי עוגיות הנתונים בתוך גלידה, ניתנים שם לטעם, ולכתחילה יברך מזונות על דבר אחר, ואם אין לו על מה לברך, לא יברך על העוגיות שבגלידה. ושמה תאמר למה לא נדון על הגלידה והמזונות שבתוכו כתערובת מזונות עם שאר דברים, שאע"פ שהמזונות המיעוט הולכים אחריו כל שהוא בא לטעם, כמו שגזרו חכמינו ז"ל (ברכות לו ע"ב) 'כל שיש בו מחמשת המינים, מברכין עליו בורא מיני מזונות'. ועי' משנ"ב (סי' ר"ח ס"ק ז) וז"ל 'כיון דהוא בא להטעים ולהכשיר את התבשיל והוא מחמשת המינים דחשיבי הוא העיקר'. התשובה ע"ז, דשם מיירי בתערובת של מין מזונות שבא לטעם, אבל במקום שיש עיקר ברור הקובע את המאכל על שמו, המזונות טפלים לו ואינם באים אלא לשמשו ולהטעמו הולכים אחר עיקר וטפל ולא אחר דין כל שיש בו. וכן כל מקום שיש עיקר וטפל ואפילו אם הטפל הוא לחם גמור הולכים תמיד אחר הכלל הגדול דכל שהוא עיקר ועמו טפילה מברכים על העיקר ופוטר את הטפילה, והבן בזה כי הוא יסוד גדול ועיקרי בהלכות ברכות".

ה. **קרקרים עם דג מלוח (הערינג, herring): כשרוצונו לאכול את שניהם (לאפוקי אחד כדי להטים השני).**

1. יברך שתי ברכות.

(א) זאת הברכה (עמ' צ' אות ב', אות ג', מעיין הברכה פרק ז' הע' ג') – "לפי זה, האוכל מציה ומלפתה בגבינה, דג מלוח וכדומה – מברך רק על המציה ופוסט בזה את המלפת ... האמור לעיל מתייחס למקרה שאכל את המאכל השני כדי ללפת את המאכל העיקרי, אכן אם המאכל השני חביב וחשוב, והוא אוכלו לעצמו ולא כדי ללפת את המין הראשון – כגון האוכל מציה יחד עם דג מלוח, ואוכל את הדג מלוח לא בתור מלפת אלא כעיקר לעצמו – אין הדג מלוח טפל למציה ומברך עליו בנפרד".

(ב) ותן ברכה (לוח הברכות עמ' כ"ח).

(ג) עיקר וטפל (אנגלית, עמ' מ"ח).

(ד) משנה ברכה (סי' רי"ב עמ' צ"ו) – "ולפי"ז כשאוכלים דג מלוח עם קרקרים, ובדר"כ מתכוונים גם לאכילת הקרקרים (שהם משביעים וטעימים) וגם לאכילת הדג, צריך לברך שתי ברכות".

2. יברך רק בורא מיני מזונות.

(א) הגרשז"א זצ"ל (שלמי ברכה עמ' תקמ"ז) – "שהאוכל 'קרקרים' או 'מציות' עם דג מלוח (הערינג) הרי שה'קרקרים' וה'מציות' מוגדרים כ'עיקר' והדג מלוח מוגדר כ'טפל', ומברך 'בורא מיני מזונות' על העיקר ופוסט את הטפל".

(ב) משנה ערוכה (הקדמה הע' ג', סי' י"ג) – "אם הוא סוג שראוי לאכילה בפנ"ע אמנם האדם עכשיו לא היה אוכלו בפנ"ע (כיון שאינו טעים כ"כ בפנ"ע) מחלוקת לשו"ע הרב הוי טפל ויברך רק על המציה, ולמ"ב יברך על שניהם ולכאורה סב"ל. אמנם כל זה כשכוונתו על שניהם בשווה, אבל אם עיקר מטרתו ההערינג ואינו תאב כלל למציה אלא באה רק כדי להטעימו שיוכל לאכול ההרינג לכו"ע ההרינג עיקר ומברך רק שהכל".

1. קרמבו.

1. יברך שתי ברכות.

(א) שבט הלוי (מבית לוי ח"ד עמ' קמ"ב אות י"ט, חט"ז עמ' פ"א, ח"ז עמ' פ"א) – "קרמבו - מאכל מתיקה שברכתו שהכל ובתחתיתו ביסקויט יברך במ"מ ושהכל".

(ב) מנחת אשר (ח"ב סי' ט"ז אות ד') – "נראה לי יותר הלכה למעשה דמברך לחוד על מעדן הקרם ולחוד במ"מ על הביסקויט. והמחמיר לברך במ"מ על דבר אחר תבא עליו ברכת טוב".

(ג) פסקי תשובות (אות י"ד, הע' ק"כ).

(ד) ברכה כהלכה (פרק י"ז סעי' ט"ו).

2. יברך שהכל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (חכו ממתקים ח"א עמ' צ"ט, שלמי ברכה עמ' רפ"ד).

(ב) אור לציון (ח"ב פרק י"ד סוף הע' כ') – "ולענין קרמבו, יש לברך עליו ברכת שהכל נהיה בדברו, כיון שהביסקויט טפל הוא. ואף שהביסקויט נאכל בסוף לבדו, לא יברך עליו בורא מיני מזונות, כיון שהביסקויט בקרמבו טפל הוא לגמרי לקרמבו, ולא אכלו אלא משום הקרמבו, ולא דמי למש"כ הט"ז בסימן רי"ב ס"ק ח' שאם אכל את המרקחת מלמעלה והשאיר הרקיקין ואוכלן בפני עצמן, צריכים ברכה הראויה להם, דאז עשה מהם ג"כ עיקר, ע"ש, משא"כ כאן שאינו מחשיבם כלל".

(ג) חוט שני (ברכות סוף ס"ק ל"ג, עמ' ר"ו) – "ממתק לילדים הנקרא 'קרמבו' [א"ה: הראנו לרבינו את זה] שעשוי מאיזה קצף מתוק ומצופה בשוקולד, ותחתיו ישנו ביסקויט, כפי הנראה אוכלים אותו בשביל החלק העליון ולא בשביל הביסקויט, וברכתו שהכל ופוסט בזה את הדגן וכנ"ל [אא"כ אוכלים בנפרד]".

3. מראי מקומות – עולת יצחק (צפונות ח"ד עמ' נ"ט), וזאת הברכה (עמ' צ"ג אות י"א [לשונו מובא לקמן], בירור הלכה סי' מ"ב-א' אות ד' [לשונו מובא לעיל], מעיין הברכה פרק ח' אות י"ג).

(א) ילקוט יוסף (סעי' ג', קיצור שו"ע סעי' ד') – "האוכל 'קרמבו', טוב שיאכל את הביסקויט יחד עם הקרם, ואז יברך שהכל בלבד. וכן האוכל גלידה בגביע, אינו מברך על הגביע, שנפטר בברכת שהכל על הגלידה שהיא העיקר. ואף אם אוכל את הביסקויט או את הגביע אחר שגמר את הקרמבו או הגלידה, אינו מברך מזונות. [ילקוט יוסף הלכות ברכות עמו' תקלא, ותשנו. שארית יוסף ח"ג עמו' שנד. יבי"א ז' סי' לג עמו' צב]".

2. צימוקים מצופים בשוקולד, שוקולד שיש בו אגוזים: בזמן שרוצה שניהם.

1. יברך שתי ברכות.

(א) אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"א) – "ובדבר הצימוקין המחופין בשאקאלאד מה נחשב העיקר, הנה כע"ז הוא בסי' קס"ח סעיף ח' ונשנה בסימן רי"ב סעיף ב' במרקחת שנותנין על ריקים דקים הוו הרקיקין טפלין, אך שם פ"ה המג"א ס"ק כ"ג שעושים הרקיקין שלא יטנפו הידים מהמרקחת שלא שייך זה בצמוקין המחופין דהנגיעה הוא בהשאקאלאד, וגם שם כשהמרקחת הוא על דובשנין תלינן שכוונתו הוא גם לאכול הדובשנין כדכתב המג"א בסק"ה ולהחצה"ש מברך על שתיהם ולהמ"ב בסימן קס"ח ס"ק מ"ה מברך על הדובשנין שהם העיקר עיין שם, ולכאורה דמי זה לדובשנין שגם הצמוקין הוא דבר טוב בפני עצמן אבל הא ודאי רוצה גם בהשאקאלאד מצד עצמו, וצריך לברך על שניהם, וכיון שמחופין הא אינו יכול לברך תחלה על הצמוקין ויצטרך לכיון כשמברך שהכל על השאקאלאד שלא לצאת בו על הצמוקין, ואם יש לו גם צמוקין שאינם מחופין או שאר מין העץ יברך על הצמוקין תחלה או על שאר מין העץ ואח"כ יברך על השאקאלאד שהכל".

(1) מראי מקומות – ותן ברכה (פרק כ"ב הע' ס"ב).

2. הולך אחר הרוב.

(א) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' צ"ו אות ג', בירור הלכה סי' מ"ב אות ח', ותן ברכה פרק כ"ב הע' ס"א).

(ב) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' צ"ו אות ג', בירור הלכה סי' מ"ב אות ח') – "לברך על הרוב".

(ג) וזאת הברכה (ישורון גליון ל"ג עמ' תקפ"ד, מעיין הברכה פרק ח' אות ד') – "וכן נראה עיקר להלכה".

ע' וזאת הברכה (מעין הברכה פרק ח' אות ד'), הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי) – "ואם אחד מהמינים עקריים אצלו, כגון שרוצה בעיקר את השוקולד, והשקד בא ללפתו, להוסיף פריכות וכדומה, מברך על העיקר ופותר את המלפת (כדין 'מלפת')".

(ד) הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי).

3. מראי מקומות – מקור הברכה (סי' ס"ה), ותן ברכה (עמ' תי"ז), עיקר וטפל (אנגלית, עמ' מ"ה).

(א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד הע' ד') – "אולם נראה שהסוכריות שבזמן הגאון רבנו יוסף חיים היו בעטיפה דקה, ולכן הסתפקו בברכתם, אבל כיום שהעטיפה של הסוכר עבה יותר, הסוכריה עיקר, ומברך שהכל נהיה בדברו. ואף שהפרמ"ג כתב שאף שהסוכר רב יותר מברך בורא פרי העץ, מ"מ נראה שבזמנו עיקר דעתו של אדם על הסוכריה, שהרי הרגילות לאכול שקדים בלי סוכר. ולכן נראה שלכו"ע יש לברך כיום על סוכריות אלו שהכל נהיה בדברו. ועל כל פנים לא יהא אלא ספק, ספק ברכות להקל, ומברך שהכל נהיה בדברו. וראה גם בספר כרם שלמה (קצין) שכתב שיש מנהג בארץ ישראל לברך על סוכריות אלו שהכל נהיה בדברו, ע"ש. וכל זה בשקדים המחופים סוכר (דרו"ה), אבל שקדים ובוטנים מסוכרים המצויים כיום, המצופים סוכר או סוכר וקמח, ודאי שהפרי הוא העיקר, ולא בא הסוכר אלא להטעים ולמתק את הבוטן, ויש לברך עליהם כברכת הפרי".

(ב) משנה הלכות (חי"ג סי' ט"ו) – "בדבר שאלתו עוד בשוקאלאד שיש בו אגוזים שלמים שאפשר לראותם ולהפרידם בקלות זה מזה אם צריכים ברכה לכל אחד או שברכה אחת לשניהם ואיזה ברכה מברך. הנה באמת כי זו מן ההלכות העוממות ונחלקו בזה הפוסקים ולכאורה הי' צריך ללכת כאן בתר העיקר והטפל כמו בכל דבר כזה ומצינו בדגים שמתגנים ומכסים אותם בקמח וביצים ואעפ"כ מברכין עליהם שהכל ולא מזונות שהדגים עיקר ועיין חוברת לתורה והוראה ה' דף 21 אות דגים שקורין פלאנד"ר שמתגנים אותן בקמח או בפירורי לחם מברכין שהכל ומיהו עיין א"ח סי' ר"ח סק"ז ועיין מ"ב סי' קס"ח סקמ"ה, האמנם עיין בשו"ת אג"מ א"ח סי' ל"א ח"ג בדבר הצמוקין המחופין בשאקאלד מה נחשב עיקר ועיין מ"ב סי' ר"ד ובמ"ב סקנ"א שקדים המחופים בצוקער אף שהם מחופין לגמרי מברך בורא פה"ע דאף שהצוקער הרבה הפרי עיקר ועיין פמ"ג בא"א בשם א"ר כן ועיין עוד בן איש חי שנה ראשונה פ' פנחס אות ט"ו שקדים שלמים המחופים בסוכ"ר ועוד פלפלו האחרונים ז"ל. ולדינא לפענ"ד אם אפשר לברך על פרי אחרת יברך שהכל על הסוכ"ר ועל פרי אחרת בפה"ע ואם א"א לו אם יכול למנוע ולא לאכול הפרי כעת בכלל עד שיסיח דעתו מה טוב או ההיפוך שיאכל הפרי ולא הסוכר ואז יברך על מה שיאכל אבל אם רוצה בשניהם כיון דבשעת אכילה אינו רואה הפרי בעין וגם נקראת שאקאלאד ולא שקדים או פירות יברך על השאקאלאד שהכל נ"ב ויוצא ידי שניהם כנלפענ"ד".

יג] גלידה עם מזונות.

א. קסטה (גלידת סנדויץ, ice-cream sandwich).

1. יברך שתי ברכות.

(א) הגריש"א זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות קע"ו) – "וגלידת סנדויץ מכיון ששם יש חשיבות להמזונות וכן יש בהם כמות מסוימת צריכים לברך על הגלידה בפ"ע ועל המזונות בפני עצמן".

(ב) שבט הלוי (ח"ו סי' כ"ד אות א', ח"ז סי' כ"ז אות ו') – "עיין שבט הלוי ח"ו סי' כ"ד במש"כ בעניין האיזוקרים שמחופה בפת כסנין, ומסקנתי לברך מזונות ולפטור שהכל, יש שם קיצור לשון, דודאי לפי הכללים שבמ"ב סי' קס"ח ס"ק מ"ה דאם לא נאפה ביחד היה לברך בין מזונות בין שהכל דשניהם עיקר, וא"כ כיון דגלידה הזו ע"כ ניתן אח"כ יברך ב' ברכות מזונות ושהכל. איברא כ"ז אם האיזוקרים [גלידה] הניתן בין המזונות ניכר הרבה בפני עצמו אבל לא היה רק כעין טיח דק כדי להטעים את הדובשנין, יראה כמש"כ לברך מזונות דוקא ולא שהכל כמש"כ בפנים התשובה, וע"ש ד"ה והשתא כעין זה. וכבוד תלמידי הגדול הה"ג ר' משה שאול קליין לאי"ט, שאלני בצדק דלפי הכלל הנ"ל שבמ"ב שאם נתן אח"כ שלא בשעת אפיה מברכים ב' ברכות א"כ למה מנהג העולם בפאלאצינט'ע שממלאין אותם אחרי האפיה לברך רק על המזונות ולפטור הגבינה וכיו"ב שבתוכו ואינו מברך שהכל בפ"ע. ובעניותי דמש"כ המ"ב דפשוט אם אפה דובשנין ואח"כ מניח עליהם מלמעלה מרקחת דאין נעשה המרקחת טפילה שכוונתו לאכול שניהם, זה דוקא במציאות זה וכיו"ב שהניח הרבה מרקחת על הדובשנין מלמעלה, וכאשר סיים המ"ב דאין המרקחת באין ללפת את הדובשנין. אבל בפאלאצינט'ע וכיו"ב ידוע שאין המילוי בא רק להטעים וללפת את הפאלאצינט'ע עצמה בודאי כה"ג נעשה המילוי טפל בכל אופן ומברך רק מזונות, וא"כ יתכן מאד וכפי מה שראיתי שעושה גמורה מלמעלה ולמטה ושמים שכבת האיזוקרים ביניהם גם בזה לא בא רק ללפת ולהטעים היטב העושה עצמה ומברך רק מזונות הגם שנאפה בפ"ע, וקצת צ"ע עדיין אבל כן הדעת נוטה, וא"כ יתכן קיצור הלשון שלי בשבט הלוי ח"ו סי' כ"ד בכל אופן להלכה".

(ג) שלחן הלוי (ח"א פרק ג' אות י"ד ס"ק ד') – "שני עוגיות שביניהם יש גלידה, המכונה 'גלידה-קסטה' [ice-cream sandwich] דינו כדין גביעים מסוכרים שהובא לעיל".

(ד) וזאת הברכה (עמ' צ"ב אות ט', עמ' ש"צ ערך גלידה קסטה, מעיין הברכה פרק ח' אות י"א).

(ה) ותן ברכה (עמ' ע"ב, לוח הברכות עמ' נ"א).

(ו) פסקי תשובות (אות י"ד) – "וכן הדין בכל סוגי העוגות אשר מניחים המילוי או התוספת לאחר האפיה כגון עוגות קצפת וקרם וכל הדומה להם, וכן עוגת גלידה, שאם המילוי בכמות ניכרת וחשובה לעצמה יש לברך גם על העושה 'מזונות' וגם על המילוי 'שהכל', אך אם שכבת המילוי מועטת בטילה לעושה ואין ברכתה אלא מזונות. וכן גלידה בגביע או בבסקויט משני צידי הגלידה, ובכלל זה גליליות גלידה, יש לברך גם על המזונות וגם על הגלידה, ואין נפק"מ בין מילוי גלידה לכל מילוי אחר של קצפת, שוקולד או גבינה מתוקה וכל כיוצא בזה, כל שמונח הרבה מהמילוי עד שדעת האדם גם עליה כעיקר להתענג מאכילתה, אינה בטילה לברכת המזונות, ואם המילוי כממרח וכתוספת למין המזונות וכגון הגליליות הדקות עם מילוי קרם וכדו', שהמילוי מועט וכתוספת למזונות, אין מברכין אלא בורא מיני מזונות, אף על פי שהונח המילוי אחר האפיה".

(ז) עיקר וטפל (אנגלית, עמ' נ"א).

(ח) ברכה כהלכה (פרק י"ז סעי' ט"ו).

(ט) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך קאסטה) – "יש להפריד את שני המינים לפני הברכה, ולברך על הביסקויט 'בורא מיני מזונות', ועל הגלידה 'שהכל'".
 2. יברך בורא מיני מזונות.
 (א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות כ', הע' כ') – "ועל גלידה הנתונה בין שני ביסקויטים, מברך בורא מיני מזונות על הביסקויטים, ופוטר בזה אף את הגלידה. [אולם בקסטה, שהביסקויטים עבים יותר, אינם באים להניח בהם את הגלידה בלבד, אלא באים ג"כ לאכילה, ולכן אפילו אם הגלידה מרובה על המזונות, אינו מברך אלא בורא מיני מזונות. ואמנם יש סוג אחר של קסטה שהגלידה נתונה בין שני ופלים דקים כעין גביע גלידה, וברכתה שהכל נהיה בדברו, וכדין גלידה בגביע]".
 (ב) ביע אומר (ח"ז סי' ל"ג אות ג') – "וכל שהגלידה מונחת על הביסקויטים שטובים למאכל מצד עצמם, יש לברך במ"מ על הביסקויטים ולפטור את הגלידה ... והנה ראיתי להמשנה ברורה (סימן קסח ס"ק מה) שכתב וז"ל: ופשוט שדוקא באופן שבשעת האפיה נאפו ביחד המרקחת עם הדובשנים, אבל אם אפה את הדובשנים לבד ואח"כ הניח עליהם המרקחת מלמעלה, אין המרקחת נעשית טפילה להם כיון שכוונתו לאכול שניהם, ואין המרקחת באה ללפת הדובשנים, וצריך לברך גם על המרקחת. ע"כ. ולדבריו היה נראה שגם בקסיטה יש לברך גם על הגלידה, כיון שהביסקויטים נאפו לבדם, ואח"כ חיברו בתוכם את הגלידה, ויש לברך על שניהם. ומדברי המג"א והגר"ז שסתמו דבריהם משמע שבכל אופן יש לברך על הדובשנים ולפטור המרקחת, וה"נ בקסיטה יש לברך על הביסקויטים ולפטור הגלידה, ולא יהא אלא ספק, הא קי"ל ספק ברכות להקל. ושוב ראיתי בשו"ת שבט הלוי ח"ז (סימן כז אות ו'), שהביא מ"ש בספרו שבט הלוי ח"ו (סימן כד), בדין גלידה המחופה בפת כסנין, שיש לברך בורא מיני מזונות על הכסנין ולפטור את הגלידה, וכתב, שהעירו לו תלמידיו מדברי המשנה ברורה הנ"ל שצריך שיהיו נאפים יחד, וגם לפי דברי המשנ"ב למה נהגו העולם בעוגת גבינה, שממלאים את העוגה אחרי האפיה בגבינה, ובכל זאת מברכים במ"מ על העוגה ופוטרם את הגבינה שבתוכה, וכתב לחלק שהמשנה ברורה מיירי באופן שנותנים הרבה מרקחת על הדובשנים שאז ניכר הדבר שאין המרקחת באה ללפת את הדובשנים, אבל כשהגלידה שהיא רק שכבה אחת בין הכסנין, מודה המשנ"ב שמברך רק על הכסנין, כיון שלא באה אלא ללפת בה את הכסנין ולהטעימם היטב, ונחשבת כטפילה לכסנין, ומברך במ"מ על הכסנין ופוטר את הגלידה, אף שהכסנין נאפו לבדם. ע"ש. ואכתי לא איפרק מחולשא, ושבקה דאיהו דחיק ומוקי אנפשיה. ולהלכה נ"ל עיקר כמו שכתבנו שמברך על הביסקויטים ופוטר את הגלידה שבתוכם".

1 (א) אמנם עי' ילקוט יוסף, לקמן.

3. מראי מקומות – אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ"ג, לשונו מובא לקמן).

(א) הגרח"פ זצ"ל (חידושי בתרא סי' ר"ה על מ"ב ס"ק י"ג) – "תערובת (וביטול) לא מקרי אא"כ רצונו לאכול בתערובת, אבל אם התערובת בא לצורך אחר כגון להחזיק, כבקופסת עוגה המחזיקה גלידה אין שייך בזה שא' יתבטל להשני. ויש להסתפק בכוונתם כשעושים כריכה של ב' ביסקויטים וגלידה ביניהם, וע"כ יאכל קצת מהביסקויט קודם, וגם ישאיר ממנו שיאכל בלא הגלידה, דאל"כ הו"ל ברכה שאינה צריכה".

(ב) ילקוט יוסף (סעי' ד') – "האוכל גלידה המונחת בתוך ביסקויט משני הצדדים, [הנקרא קסטה], ואוכל את הביסקויט יחד עם הגלידה, מברך שהכל על הגלידה, ופוטר את הביסקויט, מאחר והביסקויט בא להתפיס את הגלידה. אבל אם אוכל בתחלה מעט מהביסקויט בפני עצמו, יברך בורא מיני מזונות. ואם נתנו גלידה בתוך עוגה שבאה להטעים, ולא רק להתפיס את הגלידה, מברכים בורא מיני מזונות. /הערה/: ביביע אומר חזר בו מדין זה, וחילק כדלהלן: אם אוכל הביסקויט רק מפני שהוא שם, וכוונתו בעיקר לגלידה, מברך שהכל. אבל אם קצת רעב, וכוונתו גם לביסקויט, מברך מזונות. וראה הבהרה לדין זה בשארית יוסף חלק ג' עמוד שנג. ע"ש. /ע"כ/".

ב. גלידה בגביע (ice-cream in a cone) שאינו לו טעם.

1. יברך שהכל.

(א) עי' קצות השלחן (סי' נ"ח ס"ק י') – "ובזמנינו נהגו מוכרי מי לימון קרושים שקורין 'גלידה' שכדי שלא יכס בתוך היד כורכין אותה ברקיקין דקים מאד שקורין (ביסקוויט) נפטרים הרקיקין בברכת שנ"ב של הגלידה".

(ב) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות כ', הע' כ') - לשונו מובא לקמן.

(ג) עי' הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ו אות ה') – "האוכל מאכל נוסף כדי להחזיק את האוכל, כגון גביע עם גלידה, אם אוכלם ביחד אין לברך על הגביע".

עי' הגריש"א זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות קע"ו) – "שאם המזונות נעשה רק להחזיק הגלידה הוי המזונות טפל וברכת 'שהכל' פוטרתם".

(ד) רבבות אפרים (ח"ב סי' ע"ז).

(ה) שבט הלוי (מבית לוי ח"ד עמ' קמ"ב אות ט"ז, הע' ט"ז, עי' חט"ז עמ' פ"א, וחי"ז עמ' פ"א) – "גלידה המונחת בגביע [שעשוי ממנייני דגן להחזיקה] ברכתה שהכל. (כיון שהגביע טפל לגלידה ואם אוכל יחד בודאי אינו צריך לברך על הגביע ואפילו אם נשאר מעט מהגביע בסוף האכילת ואוכל משום כל תשחית הדעת נוטה שא"צ לברך עליו)".

(ו) ביע אומר (ח"ז סי' ל"ג אות ג') – "ורק כשאוכל גלידה בגביע שעשוי מעמילן או קמח של חטה, שאין בו טעם כל כך בפני עצמו, יש לברך על הגלידה שהכל ולפטור את הגביע, כי הגלידה עיקר והגביע טפל. וכ"כ בספר קצות השלחן (סימן נח בדי השלחן סק"י). ע"ש. ואף אם נשאר מהגביע אחר שסיים אכילת הגלידה, ואוכל אותו לבדו, א"צ לברך עליו, וכמ"ש הט"ז (סימן קסח ס"ק יא), דמ"ש בש"ע שהרקיקים טפלים לגבי המרקחת, היינו כגון מה שמטגנים בפורים נויאט על עיסה, שאז אין לברך על העיסה כלל, ואפילו אם אכל הנויאט ונשארה העיסה לבדה, כיון שלא נאפית בתורת לחם רק לשם טפלה לנויאט וכו'. ע"ש. וכן פסקו בש"ע הגר"ז (שם סעיף ט), ובמשנה ברורה (שם ס"ק מו). והוא הדין לגביע של הגלידה שנעשה לשם כך, ולא על דעת

לאוכלו כך, ולכן כשסיים לאכול הגלידה עם חלק מהגביע, ונשאר מעט לבסוף, ואוכלו לבדו, וע"פ רוב נשאר טעם מהגלידה בגביע, הא ודאי שא"צ לברך עליו. וכן פסק בשו"ת בצל החכמה ח"ג (סימן קיד אות ג). ע"ש".

(ז) חוט שני (ברכות סוף ס"ק ל"ג ד"ה אמנם, עמ' ר"ו) – "וופל העשוי מדגן, שעושים אותו בצורת גביע, ומניחים בתוכו גלידה, ואוכלים אותם יחדיו, מסתברא דהעיקר הוא אכילת הגלידה, והגביע הוא הטפל [א"כ אוכלים בנפרד את הוופלה, דאז מברך עליו מזונות חוץ מאכילת הגלידה]".

(ח) שלחן הלוי (ח"א פרק ג' אות י"ד ס"ק ב') – "כאשר אוכלים גלידה בגביע דק [wafer cone] שאין לו טעם, אין מברכים עליו מזונות וברכת שהכל פוטרת גם את הגביע. ואף אם גומר את הגלידה ונשאר מעט מהגביע הנאכל בפני עצמו, אין מברכים עליו מזונות, כיון שהוא נחשב טפל לגלידה".

(ט) תשובות והנהגות (ח"ה סי' ס"ג אות ד') – "יש אומרים לברך על הגביע בפני עצמו במ"מ ועל הגלידה שהכל, ולע"ד זה רק אם הגביע ממותק עם טעם טוב שראוי לאוכלו בפני עצמו, אבל אם אין בו טעם לאוכלו בפני עצמו אין בו חשיבות והוי רק מעמיד ואין לברך עליו כלל אלא על הגלידה לבד, וכאן עושים את רוב הגביעים בלי טעם ואין לברך עליו אף אם נשאר בסוף מעט, כי אכילתו היא רק להעמיד".

(י) הגר"ע אירבאך שליט"א (עיקר וטפל [אנגלית], הע' ע"ה).

(יא) ותן ברכה (עמ' ס"א, לוח הברכות עמ' נ"א).

(יב) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' ד') - לשונו מובא לעיל.

(יג) ברכה כהלכה (פרק י"ז סעי' י"ד אות ב').

(יד) שערי הברכה (פרק כ"ג ערך גלידה בגביע).

2. יברך שתי ברכות.

(א) על ותן ברכה (עמ' ס"א, לוח הברכות עמ' נ"א).

3. מראי מקומות – עיקר וטפל (אנגלית, עמ' מ"ט), עומק הפשט (גליון תט"ו).

(א) בצל החכמה (ח"ג סי' קי"ד), הו"ד באר משה (ח"ה סי' ס"א אות ל"ז) – "כשאוכל בסוף הגביע ביחד עם גלידה, או שאוכלו בשביל קצת גלידה שנשאר בתוכו, אינו מברך על אכילת הגביע כלום (אות ג'). (ג) אוכל הגביע בסוף בשביל שרוצה לאכול הגביע, מברך עליו בומ"מ (אות ד'). (ד) ראוי שיאכל הגביע לבסוף כיון ששימש בשעת אכילה כצלחת לגלידה (שם)".

ג. גלידה בגביע (ice-cream in a cone) שיש לו טעם.

1. יברך שהכל.

(א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות כ', הע' כ') – "על גלידה הנתונה בגביע העשוי ממזונות מברך שהכל נהיה בדברו, ופטר בזה אף את הגביע. [ונראה שגביע גלידה לא בא לאכילה כלל, ולא בא אלא כדי להחזיק בו את הגלידה, ולכן מברך שהכל נהיה בדברו על הגלידה בלבד. וכן כתב בשו"ע בסימן רי"ב סעיף ב', מרקחת שמניחים על ריקיין דקים, אותם ריקיין הוו טפילה למרקחת, שהדבר ידוע שאין מתכוונים לאכול לחם. ואף גביעי גלידה ממותקים המצויים כיום, נראה שהם בטלים לגלידה, ולא דמי למש"כ שם במג"א שם ס"ק ה' ועוד אחרונים לענין המרקחת שע"ג ריקיין, שאם הרקיין הם דובשנין שטובים למאכל מברך גם על הרקיין, ששם כוונתו לאכול הדובשנין, אבל כאן אף שהם ממותקים אין כוונתו אלא לגלידה, והגביע טפל לגלידה, ואינו מברך אלא על הגלידה]".

2. יברך שתי ברכות.

(א) הגרח"פ ש"צ"ל (חידושי בתרא סי' קס"ח על מ"ב ס"ק מ"ה) – "על העוגה הנעשית כגביע לשים בתוכה גלידה, ואוחזין בגביע ומלקיין בגלידה, יש לברך על העוגה במ"מ כדובשנין, דאינה טפלה לגלידה, אבל גם הגלידה אינה טפלה לעוגה כהמרקחת לדובשנין, דבעיקר מכוונים לאכול הגלידה לבד, אלא שא"א לאכלה בלי כלי אחיזה, דהוא העוגה".

(ב) שלחן הלוי (ח"א פרק ג' אות י"ד ס"ק ג') – "גביעי גלידה מסוכרים נאכלים בדרך כלל בשביל הטעם שלהם, ולכן צריך לברך עליהם מזונות מלבד ברכת שהכל שמברכים על הגלידה".

(ג) פסקי תשובות (אות י"ד [לשונו מובא לעיל], הע' ק"כ) – "כי כאמור לאחרונה מיוצר גביעי הגלידה וביסקויטי הקרמבו באופן שהם מוטעמים ומשובחים לאכילה היטב גם לולא הגלידה או הקצפת, ולכן אף שעיקרם באים להחזיק הגלידה והקצפת, מ"מ אין ברכתן בטילה, ועיין שו"ת בצל החכמה ח"ג סי' קי"ד ושו"ת יבי"א שם, ועד לא מכבר הגביעים היו עשויים מעמילן או קמח חיטה שאין בו טעם כל כך בפני עצמו, ודבריהם קאי על גביעים אלו".

3. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ב סי' ע"ז), תשובות והנהגות (ח"ה סי' ס"ג אות ד', לשונו מובא לעיל), ברכה כהלכה (פרק י"ז סעי' י"ד, הע' כ"ב), עיקר וטפל (אנגלית, עמ' מ"ט).

(א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ"ג) – "חתיכה של מזונות נכרת וחשובה שראויה וחיביבה לאכול בפני עצמה כגון כריכים דקים של גלידה (אייס קרים ווייפערס) או בצק דק ממולא פירות מתוקים (פיי - קראסט או שטרודל) ורצה לאכול אותן ראשון בפני עצמן יש לו רשות לברך במ"מ תחלה ואח"כ על העיקר. והטעם דלהרבה בנ"א ואולי להרוב הוא גם דבר חביב בפני עצמה, שלכן יש לעשות לרוב בנ"א לברך תחלה על חתיכה קטנה ממזונות ואח"כ על הממולא שהכל או העץ כפי מה שהן, אבל אלו שאין רצונם אלא בהממולא אך שאוכלין אותן מחמת שהן עכ"פ שם יברכו רק על הגלידה ועל הממולא ופטור מזונות הטפל להם".

(ב) זאת הברכה (עמ' צ"ג אות י"א, ע"י עמ' ש"צ ערך גלידה בגביע, מעיין הברכה פרק ח' אות י"ג) – "והסתפקו מפוסקי זמננו בברכת המאכלים: גלידה בגביע, מעדן הקרוי 'קרים בו' וכיוצא ב - מאכלים שלהם שכבה חשובה של 'שהכל' ושכבה דקה של מזונות המוסיפה מעט טעם למאכל. שיש אומרים שמין המזונות נחשב טפל למין השני, כיון שהוא דק ולא עיקרי (כנ"ל בסעיף הקודם), ומברך 'שהכל' על המילוי ופטר בזה את מין המזונות. אבל יש אומרים שכיון שמין המזונות נותן טעם טוב, אין הוא נחשב טפל

למין השני ומברך שתי ברכות, 'מזונות' ו'שהכל' (כדין שתי שכבות שלא נאפו יחד). **וטוב להפריד** חתיכה ממין המזונות ולברך עליה במ"מ, ואח"כ לאכול קצת מהמין השני לבדו ולברך עליו 'שהכל', שאז יוצא כל הדעות".

ג) **שערי הברכה** (פרק כ"ג ערך גלידה בגביע) – "יש אומרים שצריך לברך על הגביע בפני עצמו, ויש אומרים שהגביע טפל בכל אופן לגלידה ונפשט בברכתה".

ד. **גלידה עם שברי עוגיות** (ice-cream with cookie pieces).

1. בורא מיני מזונות.

א) עי' **מחזה אליהו** (עיקר וטפל [אנגלית] הע' פ') -

In most cases the cookie pieces are not added to the ice-cream (or eaten) to enhance the ice-cream, but for the purpose of enjoying their taste in the ice-cream. Accordingly, it is a mixture with a mezonos food, and only the beracha of mezonos is required. If the chunks of cookies are added only to give the ice-cream a crunch or to give it colour (but not for their taste), or if only a small amount was added, a mezonos is not recited.

ב) עי' **הגר"ע אוירבאך שליט"א** (עיקר וטפל [אנגלית] הע' פ' [לשונו מובא לעיל]).

ג) **לבנימין אומר** (עמ' ש"ג, גבעת בנימין עמ' רמ"ז) – "שוקולד או גלידה שיש בהם שברי עוגיות, אף על פי שרובו ככולו גלידה או שוקולד ומיעוט שבו מזונות, יש לברך עליהם 'בורא מיני מזונות'. וכן כל מאכל שיש בו מחמישה מיני דגן, ועושים כן כדי להטעים, או לשבוע, או להכשיר המאכל, ברכתו מזונות אע"פ שהמזונות הם מיעוט".

ד) **הר"א חנינה** (חדש בקרבי גליון ג' עמ' קע"א).

2. ב' ברכות: בורא מיני מזונות, ושהכל.

א) **מנחת אשר** (ח"ב סי' ט"ז אות ג') – "נשאלתי בגלידה שיש בה שברי עוגיות, מה מברך עליה. כפי שהוסבר לי יש שמדובר בפירורים קטנים, אך יש גלידות יקרות שבהן **לא מדובר בפירורים קטנים** דבטלי ממילא, אלא בחתיכות ממש שיש בהם טעם לשבחה ... נראה למעשה לגבי גלידות אלה, וכך נראה גם לגבי שקדי מרק, דמברך לחוד על העיקר ולחוד במ"מ על הטפל, ודו"ק בכ"ז".

ב) **הגר"מ שטרן** (שערי הברכה פרק כ"ג ערך גלידה הע' כ"ד) – "שצריך לברך ע"ז שתי ברכות".

ג) **שערי הברכה** (פרק כ"ג ערך גלידה) – "גלידה שמעורב בה מין דגן, כגון שברי עוגיות וכדו': מברך שתי ברכות - על מיני הדגן מברך 'בורא מיני מזונות', ועל הגליה מברך 'שהכל'. ואחריה מברך 'בורא נפשות'".

3. לכתחילה יברך מזונות על דבר אחר, ואם אין לו על מה לברך, לא יברך על העוגיות שבגלידה.

א) **שלחן הלוי** (ח"א פרק ג' אות י"ד ס"ק ה') – "שברי עוגיות הנתונים בתוך גלידה, ניתנים שם לטעם, ולכתחילה יברך מזונות על דבר אחר, ואם אין לו על מה לברך, לא יברך על העוגיות שבגלידה. ושוא תאמר למה לא נדון על הגלידה והמזונות שבתוכו כתערובת מזונות עם שאר דברים, שאע"פ שהמזונות המיעוט הולכים אחריו כל שהוא בא לטעם, כמו שגזרו חכמינו ז"ל (ברכות לו ע"ב) 'כל שיש בו מחמשת המינים, מברכין עליו בורא מיני מזונות'. ועי' משנ"ב (סי' ר"ח ס"ק ז) וז"ל 'כיון שהוא בא להטעים ולהכשיר את התבשיל והוא מחמשת המינים דחשיבי הוא העיקר'. התשובה ע"ז, דשם מיירי בתערובת של מין מזונות שבא לטעם, אבל במקום שיש עיקר ברור הקובע את המאכל על שמו, המזונות טפלים לו ואינם באים אלא לשמשו ולהטעימו הולכים אחר עיקר וטפל ולא אחר דין כל שיש בו. וכן כל מקום שיש עיקר וטפל ואפילו אם הטפל הוא לחם גמור הולכים תמיד אחר הכלל הגדול דכל שהוא עיקר ועמו טפילה מברכים על העיקר ופותר את הטפילה, והבן בזה כי הוא יסוד גדול ועיקרי בהלכות ברכות".

4. שהכל.

א) **וזאת הברכה** (מעין הברכה פרק ז' אות י"ד) – "גלידה ובה חתיכות קטנות של 'מזונות', ועיקר כונת האדם על הגלידה, והמזונות באים ללפת את הגלידה - ברכתה 'שהכל', שהגליה עיקר (כנ"ל)".

יד] שאר ענינים.

א. **תערובת לח ויבש.**

1. אין הכלל של רוב, ורק הכלל של עיקר וטפל. [אא"כ נתבשל ביחד].

א) **עולת תמיד** (סי' קס"ח ס"ק י').

ב) **מג"א** (סי' קס"ח ס"ק ל') – "מצאתי בתוספו' פ"ד אורז ויין מברך על האורז ופותר את היין דה"ל אורז עיקר מיהו אם עיקר כוונתו על הזופ"א ה"ל יין עיקר **ואם כוונתו על שניהם יברך על שניהם** עמ"ש סי' קע"ז".

1) **מסגרת השולחן** (סי' נ"ד ס"ק ו'), לקוטי שושנים ח"א אות ט' הג"ה ד"ה אין), **ותן ברכה** (פרק כ"ג הע' ט"ו, הע' כ"ב) – "עיין במסגרת השולחן ... דהא דכתב המ"א בסי' קס"ח דעל תערובת לח ויבש יברך ב' ברכות **מיירי שאינו מתבשל יחד** אבל משקה הנתבשל עם מאכל שפיר נחשב כמאכל אחד ומברכים רק ברכה אחת על העיקר ופותר את הטפל (והכריע חילוק זה מהגר"ז עיי"ש)".

ג) **א"ר** (סי' קס"ח ס"ק).

ד) **באה"ט** (סי' קס"ח ס"ק כ"ז).

ה) **גר"ז** (סי' ר"ב סעי' י"ג) – "וכל זה במרק שנתבשל בו המאכל או שנשרה בו עד שנתן בו טעם אבל אם לא נתבשל ולא נשרה בו אלא שערבן לאכול יחד ובא לשתותו בפני עצמו צריך לברך עליו ברכה המיוחדת לו לדברי הכל וכשאכלן ביחד א"צ לברך עליו כלום אפילו הוא (שמן) [יין] מפני שהוא טפל למאכל ונפטר ברכתו ואם עיקר כוונתו הוא על המרק והמאכל הוא לצורך שתיית המרק מברך על המרק **ואם כוונתו על שניהם אין הולכין בו אחר הרוב אלא מברך על שניהם** תחלה על המאכל ואוכל ממנו

מעט ואח"כ שהכל נהיה בדברו על המרק אבל לא יברך על שניהם יחד כי ברכה השניה תהיה מפסקת בין ברכה ראשונה לטעימה ואפילו אם המאכל הוא מין דגן אינו נחשב עיקר לפטור המרק בברכתו לפי שאף מין דגן שנעשה רך וראוי לשתייה כמרק אין מברכין עליו בורא מיני מזונות כמ"ש בסי' ר"ח. אבל מרק שנתבשל בו המאכל או נשרה בו ונתן בו טעם הרי הוא בטל לגבי המאכל וכאוכל הוא חשוב הואיל ועיקרו בשביל המאכל כמ"ש לסברא האחרונה או מפני שדרך המאכל לאכול עמו מרק או עם פת ולא יצא מתורת אוכל לגמרי כמו שנתבאר לסברא הראשונה.

1) מעדני אשר (ברכות סי' כ"ג אות ד"ה ועפ"ז) – "והגר"ז הזה כנראה **נעלם** לפי שעה מעינו הבדולח של מרן המשנ"ב, דאל"כ לא היה מוכיח מהגר"ז דהעיקר כמג"א רי"ב ודלא כמג"א קס"ח, שהרי גם הגר"ז עצמו העתיק את שני המקומות".

ו) קיצור שו"ע (סי' נ"ד סעי' ו') – "מאכל שנתן לתוכו חלב או מרק לאכלם ביחד, אם עיקר כוונתו המאכל, אזי מברך רק עליו והחלב או המרק טפלים, ואם כוונתו רק על המרק והחלב מברך עליהם והמאכל הוא טפל, ואם כוונתו על שניהם (ואין ברכותיהן שוות) מברך תחלה על המאכל ואוכל ממנו מעט, ואחר כך מברך שהכל על המרק או על החלב, ואין הולכין בזה אחר הרוב, ואפילו אם המאכל הוא מין דגן אינו נחשב עיקר לענין זה".

ז) ערה"ש (סי' קס"ח סעי' מ').

2. חושש לב' שיטות [שיש הכלל של רוב, ודבר חשיב, וכל שיש בו. וגם להמג"א וסעייתו]. אולי רק במזונות (או פת) חולק. ולא אורז.

א) מ"ב (סי' קס"ח ס"ק ס"ה, שעה"צ ס"ק ס"ג, עי' סי' ר"ח ס"ק כ"ג) – "אבל אם כונתו גם בשביל שתיית היין שרוצה לאכול ולשתות ביחד נכון שיברך מתחלה על קצת יין בפני עצמו בפה"ג ואח"כ יברך ברכה על הפת השרוי ואם כונתו רק בשביל היין שבו והפת בא רק למתק השתייה נעשה הפת טפל ליין ואינו מברך רק בפה"ג. והנה לפ"ז לענין שתיית קאווי"י הנהוג בינינו שטובלין בו פת כיסנין ושם הלא כונתו ג"כ בשביל שניהם נראה ג"כ דנכון הוא שקודם שבירך על הפת כיסנין יברך על הקאווי"י שהכל וישתה מעט ויותר טוב שיברך מתחלה על הפת כיסנין לבד בלא שרייה ואח"כ יברך מתחלה על מעט צוקער ברכת שהכל להוציא הקאווי"י [מאמר מרדכי]. (דהלא בודאי ברכת בורא מיני מזונות קודמת לשהכל [שם])."

3. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' כ"ג).

ב. האוכל קוגל ירושלמי עם מלפפון חמוץ.

1. שלא לברך על המלפפון חמוץ, שהוא טפל לקוגל. [אם זה צורת אכילתו].

א) הגרש"ז זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' קי"ג אות קמ"ו, שלמי ברכה סוף עמ' תקמ"ה) – "אין לברך על מלפפון חמוץ שאוכלים ביחד עם קוגל מכיון שהוא טפל לקוגל. זה דומה לאנשים האוכלים תמרה ביחד עם כוס קפה בלי סוכר בשביל להמתיקו, שמברכים שהכל על הקפה ופוטרים בזה את התמרה".

ב) הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות עמ' תפ"ג) – "שאלה: בקידוש שהתקיים בבית המדרש 'תפארת בחורים' לרגל שמחת 'אויפרוף', ניגש ת"ח אחד לרבינו עם צלחת ובתוכה פרוסת קוגל ומלפפון חמוץ, ושאל האם צריך לברך על המלפפון חמוץ, או שהוא טפל לקוגל. תשובה: תלוי בכך. מהו העיקר אצלך. ובודאי שהעיקר הוא הקוגל והמלפפון חמוץ טפל לו (שבא להטעימו) וא"צ לברך עליו".

ג) ששכ"ה (פרק נ"ד סעי' כ"ב בהג"ה, עי' הע' ס"ז) – "האוכל פשטידה עם מלפפון, לא יברך על המלפפון, כיון שהוא טפל לפשטידה".

ד) חוט שני (ברכות ס"ק מ' ד"ה מלפפון, עמ' רט"ו) – "מלפפון חמוץ וכיוצא"ב שמניחים ליל מנת קוגל, הוי טפל ואין צריך לברך עליו, אם אין עיקר כונתו למלפפון, דיש לפעמים דעיקר כוונתו הוא לזה".

ה) הגר"ח"ק זצ"ל (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ב אות פ"ה, דולה ומשקה סוף עמ' קכ"א) – "שאלה: האוכל קוגל עם מלפפון חמוץ, האם צריך לברך גם על המלפפון, או שהמלפפון טפל לקוגל. תשובה: אם מכיון רק לטפל אין צריך לברך".

ו) עיקר וטפל (אנגלית, עמ' נ"א).

2. מראי מקומות.

א) זאת הברכה (עמ' צ' אות ב', אות ג', עי' מעיין הברכה פרק ז' אות ב') – "לפי זה, האוכל מציה ומלפתה בגבינה, דג מלוח וכדומה - מברך רק על המציה ופותר בזה את המלפת ... פשטידה קוגל עם מלפפון חמוץ ... האמור לעיל מתייחס למקרה שאכל את המאכל השני כדי ללפת את המאכל העיקרי, אכן אם המאכל השני חביב וחשוב, והוא אוכלו לעצמו ולא כדי ללפת את המין הראשון - כגון האוכל מציה יחד עם דג מלוח, ואוכל את הדג מלוח לא בתור מלפת אלא כעיקר לעצמו - אין הדג מלוח טפל למציה ומברך עליו בנפרד, וה"ה במלפפון חמוץ עם קוגל ורוצה במלפפון מצד עצמו".

ג. עוגה עם תה או קפה (cake with coffee or tea), עוגיות עם חלב (cookies with milk) - המקרה הרגיל.

1. מברך רק על העוגה.

א) חוט שני (ס"ק מ' ד"ה האוכל, עמ' רט"ז) – "האוכל עוגה ושותה גם תה או קפה, דסתמא למלתא היא דכיון דאכילה גוררת את השתייה, א"כ הוי השתייה טפל לאכילה, ומברך רק על העוגה ולא על השתייה, כיון דאינו בא אלא מחמת המאכל שגורם להצמיא אותו אין זה אלא טפל להאוכל, וכאשר נתבאר לעיל עמוד קנ"א. ולפי"ז לאו כשדוקא כשאוכל עוגה או פת כיסנין, אלא גם אם אוכל שאר מאכלים אשר מצמיאים אותו, אד ברכת העיקר פוטרת המשקה הטפל. ואמנם אם אצלו השתייה היא גם העיקר, וכגון שצמא למשקה, או כשאכל פת שחרית ורוצה גם לשתות, וכעת נזדמנו לפניו גם אכילה וגם שתייה, הד שניהם עיקר ומברך על שניהם. וכל זה נפק"מ גם לברכה אחרונה. דאם שותה רק מחמת שהמאכל מצמיא אותו, דא"כ דין המשקה כטפל וכנ"ל, אזי לא מברך ברכה אחרונה על המשקה, וברכה אחרונה של המאכל פוטרת גם את המשקה. משא"כ כששניהם עיקריים אצלו, יש לו לברך ברכה אחרונה על כל מין ומין כברכתו".

2. מברך על שניהם.

א) וזאת הברכה (סוף עמ' צ"א, הע' א') – "השותה קפה או תה ואוכל עמו עוגה, וכוונתו גם לעוגה וגם למשקה, מברך תחילה 'מזונות' על העוגה ואח"כ 'שהכל' על המשקה (קצ"ע כד, ריב מ"ב ה). [ע"ע קסח מ"ב סה שאם המשקה בא רק לצורך המאכל - כדי להמתיקו או שהמאכל יבש וקשה לו לאכלו בלא משקה - המשקה נחשב לטפל ומברך רק במ"מ. ולהפך אם כוונתו למשקה ואוכל העוגה בשביל להמתיק השתיה, מברך שהכל על המשקה ופוטר העוגה. **אך המקרה הרגיל הוא**, שרוצה בשניהם כמו שכתבנו וכמו שכתב הקש"ע]."

3. מראי מקומות.

א) **הגרשז"א** זצ"ל (צהר - אהל ברוך עמ' רט"ו אות א') – "עוגה ותה. אם עיקר רצונו לשתות יברך שהכל בתחלה ואח"כ מזונות, ואם יש קצת ספק יכולים לצרף דעוגות שלנו אפשר דחשיב כפת וממילא ברכת מזונות פוטרת את התה דחשיב כבר מחמת הסעודה. ואם זה לכל הדעות פת הבא בכיסנין ורוצה בשניהם יברך מזונות ואח"כ שהכל. כנלענ"ד. אבל לא להעיר לאחרים".

ב) **הגרשז"א** (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות נ"ח, משנה ברכה סי' רי"ב עמ' צ"ו [לשונו מובא לקמן]) – "היה לפניו עוגה עם תה, ראוי לברך תחילה 'שהכל' על התה, דאם לא כן יכנס בספק, אולי התה טפל".

ג) **תשובות ונהגות** (ח"ה סי' ס"ג אות י"ז) – "אני נוהג לפעמים לאכול מזונות ביחד עם כוס תה כדי להטעים המזונות שלא יהא יבש, אבל אינני צמא לשתות תה שכבר שתיתי בסעודה, ולכאן הכוס תה הוא רק טפל למזונות ואין מברכין עלה. מיהו אולי אף דרביעית שלימה לא הייתי שותה לצמאי, אבל משהו אני כן נהנה לשתות גם בלי המזונות. ונהגתי להקדים לברך על התה שאז אפי' הוא טפל הרי אם הקדים לאכול הטפל מברך על הטפל (וכמבואר ברמ"א סי' רי"ב), ואף דמזונות קודמת לברכת שהכל מ"מ כאן מספק הוצרכתי להקדים לברך שהכל, ואני לא עיינתי בשאלה זו כפי הצורך וקשה עתיקא מחדתא. (ועכשיו מצאתי בספר 'חיי בנימין' (מידידי הגר"מ פאזען זצ"ל) שמסתפק בכע"ז ומביא שנהג להקדים לברך על התה שהכל קודם המזונות)".

ד) **משנה ברכה** (סי' רי"ב עמ' צ"ו) – "הנה כמה פוסקים כתבו דמי ששותה תה יחד עם אכילת עוגה, הם טפלים לעוגה ואינו מברך עליהם, בספר **לב אליהו** (ח"א עמוד 18) מובא שהיה בזה ויכוח בין כמה ת"ח בסוכתו של הגר"א לופיאן, אם התה טפל לעוגה או לא, וכן מובא בשם **הגרשז"א** (קונטרס הברכות להגר"י ישראלזון עמוד 26) דהוה ספק אם לברך על התה, ולכן יברך קודם על התה ואח"כ על העוגה, ובשם **הגר"ח** ק שליט"א [זצ"ל] ובא (ספר ברכות כהלכתן עמוד קמ"ו), דבדרך כלל התה ששותים יחד עם אכילת העוגה הוא טפל לעוגה, אא"כ המציאות היא אחרת, ובשם **הגרשז"א** מובא (קובץ צהר אהל ברוך עמוד רט"ו) שכשאוכל עוגה שהיא ספק פת הבאה בכסנין ושותה תה, כיון דיש שני ספיקות, גם שהתה טפל, וגם ספק שהעוגה היא כמו פת שפוטרת את המשקין, לכן לא יברך על התה, (ובסימן קס"ח בקונטרס פת הבאה בכסנין, כתבנו לדחות את הסברא השניה, עי"ש), **ולא ביארו כל הנך גדולים למה התה טפל לעוגה**, דלכאורה כמו שאם ישתה כוס מים אינה טפלה א"כ מהיכ"ת לומר שהתה טפל לעוגה. וצריך לומר דסבירא להו, דבדרך כלל ששותים תה עם עוגה, אין זה משום שצמאים לשתית התה, אלא כיון שהעוגה עושה בפה טעם מתוק וגם שהעוגה זה דבר יבש, לכן שותים תה כדי להרטיב קצת את הפה וגם לתת בפה עוד איזה טעם, ולכן י"ל שהתה טפל לעוגה, ואף שזהו חידוש לכאורה לומר דחשיב טפל, ממש זינן שכמה רבנים גדולים נסתפקו בזה".

ד. **אם אומרים בטלה דעתו** (למשל: אדם חישוב שהפירורים על השניצל "בשבילו" הוא העיקר).

1. עי' **א"ב** (סי' ר"ב ס"ק ח') – "ולענ"ד לתרץ דכיון דאין דרך להתרפא באכילת שמן ופת, **בטלה דעתו אצל כל אדם** והוי פת עיקר ... וכן עיקר".

מי שיצא אם מוציא אחרים

סימן רי"ג

- [א] אחד מברך לחבירו - סעיף א'.
 [ב] עמידה בקידוש.
 [ג] הבדלה מוצאי שבת.
 [ד] מי שיצא, אינו מוציא - סעיף ב'.
 [ה] מצוה צריכות כוונה - סעיף ג'.

א] אחד מברך לחבירו - סעיף א'

א. משנה (ברכות סוף דף מב.) – "היו יושבין, כל אחד מברך לעצמו. הסבו, אחד מברך לכולן".
 1. גמרא (ברכות דף מג.) – "הסבו, אחד מברך. אמר רב: לא שנו אלא פת דבעי הסבה, אבל יין לא בעי הסבה. ורבי יוחנן אמר: אפילו יין נמי בעי הסבה. איכא דאמרי, אמר רב: לא שנו אלא פת דמהניא ליה הסבה, אבל יין לא מהניא ליה הסבה. ורבי יוחנן אמר: אפילו יין נמי מהניא ליה הסבה. מיתבי ...".

ב. יין: ראשונים.

1. מהני הסיבה [וה"ה ישיבה לדידן].
 (א) רמב"ם (ברכות פרק א' הל' י"ב) – "במה דברים אמורים בפת ויין בלבד אבל שאר אוכלים ומשקין אינן צריכין הסיבה אלא אם בירך אחד מהן וענו כולן אמר הרי אלו אוכלים ושותין, ואף ע"פ שלא נתכוונו להסב כאחד".
 (ב) רא"ש (ברכות פרק ו' ס' ל"ג).
 (ג) טור (סעי' א').
2. לא מהני הסיבה [והוא הדין ישיבה לדידן], אלא על פת.
 (א) תוס' (דף לט. ד"ה נתן).
 (ב) מרדכי (רמז קמ"ה) – "בזמן הזה אין אנו רגילין לקבוע עצמנו לשתייה כמו בימיהם לכן בין ישבו בין הסבו כל אחד מברך לעצמו כ"פ ר"י".
 (ג) סמ"ג (עשין כ"ז ד"ה רבים) – "[ו]פירש מורי רבינו יהודה (תו' ריה"ח מג, א ד"ה מסקנא) דלדידן ביין לא מהני הסבה שאין אנו רגילין בכך".

ג. יין: פוסקים.

1. מהני הסיבה [וה"ה ישיבה לדידן].
 (א) מחבר (סעי' א') – "דבישיבה אפילו פת ויין אחד מברך לכולם".
 (ב) רמ"א (סעי' א').
 (ג) שלחן שלמה (סעי' א').
 (ד) גר"ז (סעי' א').
 (ה) עי' קיצור שו"ע (סי' מ"ט סעי' ט"ו) – "אחד יכול לברך להוציא את כולם, ויאמר תחלה: סברי וכו' שיתנו לב לשמוע ויענו אמן שיצאו בברכתו, ודוקא כשיש לכל אחד כוסו לפניו שיטעום מיד, שלא יהא הפסק בין הברכה לשתייה".
2. לא מהני הסיבה [והוא הדין ישיבה לדידן], אלא על פת.
 (א) ב"ח (ס"ק א') – "דיש לנהוג להוציא עצמו מן הספק דאף בקובעים עצמן לשותות יין דהמברך יכוין שלא להוציא אחרים כדי שיתחייב כל אחד לברך לעצמו".
 (ב) עטרת זקנים (ס"ק א') – "ב"ח".
 (ג) עולת תמיד (ס"ק א') – "ב"ח".
 (ד) ערה"ש (סעי' ה').
 (ה) כה"ח (ס"ק ה', ס"ק י"ד) – "הב"ח".
3. דעת המג"א (ס"ק ו') – "והב"ח כתב דאף ביין טוב שיברך כ"א לעצמו כיון די"א דהאידינא אין קביעות אף ביין וז"ל האגודה בחולין סי' ק"ח מנהג פשוט באשכנז דביין א' מברך לכולן לפי שרגילין לקבוע עליו אך אם יש ב' או ג' נכנסין לבית אדם א' ונותנין להם יין לשותות דרך עראי כל א' מברך לעצמו עכ"ל ואין לזוז מהמנהג".
 (א) יש לחקור - "ואין לזוז מהמנהג": היינו הב"ח, שלא מהני הסיבה. או היינו האגודה, שמהני הסיבה ולאפוקי הב"ח.
 (ב) מהני הסיבה [וה"ה ישיבה לדידן] – א"ר (ס"ק ג'), מח"ש (ס"ק ו'), "ואין לזוז מהמנהג. רצה לומר כיון דהאגודה כתב דהמנהג ביין אחד מברך לכלם", תורת חיים (ס"ק ז'), כה"ח (ס"ק י"ד).
 (ג) לא מהני הסיבה [והוא הדין ישיבה לדידן] – עי' באה"ט (ס"ק ג'), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ה', "וצ"ע בא"ר").
4. מראי מקומות.
 (א) זרך החיים (סי' רי"ז סעי' ז') – "אם שתו בחבורה יחד בסעודה כל אחד מברך לעצמו ואם נתחברו רק לשותות יחד ולא בסעודה אחד מברך לכולן".
 (ב) ח"א (כלל ה' סעי' י"ט) – "ויש אומרים דאפילו ביין לא מהני (רי"ג), ולכן מנהג פשוט שכל אחד מברך לעצמו. ומיהו ביין אם קבעו עצמן לשותות, מנהג במקצת מקומות שאחד מברך ומוציא האחרים, וכן במי דבש ושכר במקומות שאין יין מצוי (ט"ז שם)".

ד. אם רק פת ויין או ה"ה שאר דברים: כיושבין על שולחן אחד, בזה"ז - לשיטות [לעיל] שמהני הסיבה ביין.

1. ה"ה שאר דברים – רמב"ם (ברכות פרק א' הל' י"ב), רא"ש (ברכות פרק ו' ס' ל"ג), מחבר (סעי' א').

2. רק פת ויין משא"כ שאר דברים – ראב"ד (ברכות פרק א' הל' י"ב), רמ"א (סעי' א', "נהגו"), לבוש (סעי' א', "נוהגין"), ב"ח (ס"ק א'), שלחן שלמה (סעי' א'), גר"ז (סעי' א').
- א) פירות בתוך הסעודה האחד מברך לכולם, מיגו – מג"א (ס"ק ה'), א"ר (ס"ק ג'), פמ"ג (מש"ז ס"ק ב', א"א ס"ק ג'), גר"ז (סעי' א'), ח"א (כלל ה' סעי' י"ט), ערה"ש (סעי' ה'), מ"ב (ס"ק י"א), כה"ח (ס"ק ט"ו), ישראל במעמד (פרק ט"ו סעי' י"ד).
- ב) תורת חיים (ס"ק ו') – ונראה דה"ה אם יושבי' לשתות יין ומביאי' פירות דמגו דמהני ליין מהני נמי לפירות".

ה. שכר ובירה.

1. דינו כיוין – ט"ז (ס"ק ב'), א"ר (ס"ק ג'), שלחן שלמה (סעי' א'), מאמר מרדכי (ס"ק ה'), גר"ז (סעי' א').
2. דינו כשאר דברים – עי' עולת תמיד (ס"ק א'), פמ"ג (מש"ז ס"ק ב', עי' א"א ס"ק ו'), באה"ט (ס"ק ג'), מ"ב (ס"ק י"ב).
3. מראי מקומות – מג"א (ס"ק ו'), [עי' לעיל שיש לחקור מה דעתו, וכדאי בא"ר מגן גיבורים וכה"ח], ח"א (כלל ה' סעי' י"ט, לשונו מובא לעיל), תורת חיים (ס"ק ז'), ישראל במעמד (פרק ט"ו סעי' י"ב).

ו. מזונות: דייסא.

1. דינו כפת – דרישה (ס"ק ב'), הו"ד בפמ"ג (מש"ז ס"ק ב').
2. דינו כשאר דברים – עי' לבוש (סעי' ב'), א"ר (ס"ק א').
3. מראי מקומות – מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק א'), תורת חיים (ס"ק ג'), ישראל במעמד (פרק ט"ו סעי' י"ג).

ז. יין ופת: מנהג בזמן הזה.

1. מ"ב (ס"ק י"ב, סי' קס"ח ס"ק כ"א) – וכמדומה שכעת המנהג פשוט ברוב המקומות שאין מוציאים אחד את חברו כמעט בשום דבר מאכל אף שהוא נגד הדין ואפשר משום שאין הכל בקיאים להתכוין לצאת ולהוציא וכעין זה מבואר בח"א כלל ה"ו.
- א) ח"א (כלל ה' סעי' י"ז) – "כל הברכות כולם, יכול א' לברך ולהוציא את האחרים, ומצוה מן המובחר הוא, דברוב עם הדרת מלך [משלי יד, כח] (סי' רצ"ח). ואפשר דלא נהגו עכשיו כך, מפני שאין הכל בקיאים להתכוין להוציא, או מטעם המבואר בסי' י"א".
2. מראי מקומות – ישראל במעמד (פרק ט"ו סעי' ה').

ח. הטעם שיש הידור מצוה שאחד יברך ויוציא את כולם.

1. רוב עם הדרת מלך – הג' הרמ"ך (ברכות פרק א' הל' י"ב, "אע"פ שפסק כלישנא קמא נראים דבריו מההיא דפריגיות (לט). שנתן רשות ר"ג לר' עקיבא לברך ומההיא דאמרי ב"ה (נג). דאחד מברך לכולם משום ברוב עם הדרת מלך, נמצא דלכל דבר שיש בו רוב עם טפי עדיף כשמברך אחד בעבור כולם ... וההיא דפרק כל הבשר (קו). דברייך כל חד וחד לנפשיה מפרשינן ליה דוקא בשנים דליכא רוב עם כפשטה אבל בשלשה אחד יברך בעבור כולם", הו"ד בכסף משנה (ברכות פרק א' סוף הל' י"ב), מעדני יו"ט (ברכות פרק ו' סי' ל"ג אות כ'), גר"ז (סי' קס"ז סעי' י"ח), ערה"ש (סעי' ז', סי' קס"ז סעי' כ"ח), מ"ב (סי' רי"ג ס"ק ג', ס"ק י"ז, בה"ל סי' קס"ז סעי' י"א ד"ה בלא, "אחד מברך לכולם. ואפילו אם המסובין יודעין בעצמן לברך מ"מ הידור מצוה הוא שאחד יברך ויוציא כולם דברוב עם הדרת מלך [מעדני יום טוב בפרק כיצד מברכין סימן ל"ג ושכ"כ גם הרמ"ך]).
2. דלא קבעו מקום: בדיעבד.
א) עי' סי' קס"ז סעי' י"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ט. הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' א' אות ב') – "בהא דמצוות צריכות כוונה מבואר דסגי במה שמתכוין בתחלת עשיית המצוה דאמרי' שעל דעת הראשונה הוא עושה ויוציא ידי מצוה אף על גב שאינו מתכוין כל הזמן למצוה, ודבר זה לכאורה נהג גם בקריאת שמע ותפלה וכדומה. אך צ"ע דהתינה לענין כוונת מצוה אבל במי שקורא ק"ש או מתפלל י"ח ולבו בל עמו באופן שבמקצתם הוא טרוד במחשבותיו ואינו יודע ולא מרגיש כלל שהשפתיים נעות והפה ממשיך בק"ש ובתפלה עדיין צ"ע ... אבל צ"ע ממה שאמרו בגמ' ובשו"ע סי' ס"ד סעיף ד' היה עומד בוכתבתם שבפרשה שניה דאם התחיל למען ירבו ימיכם א"צ לחזור דסירכיה נקט ואתא, ותלינן דמסתמא אמר כפי הרגל לשונו לומר למען ירבו אחר וכתבתם שבשניה, וכמדומה דהאי דינא לא משכחת אלא במי שקורא ולא ידע כלל שהוא קורא דחשיב כמתעסק ואפי"ה יצא ידי קריאת שמע, ומשמע מזה שגם לענין מתעסק מועיל מה שנתכוין בתחלה וצ"ע. ומ"מ נראה דכ"ז דוקא למי שעושה מעשה ומדבר בפיו דשפיר אמרינן דכמו דמהני לענין כוונה מהני נמי להחלק שמדבר ואינו יודע כלל שמדבר, אבל מי ששומע מאחרים ונתכוין לצאת אם באמצע לא שמע חלק מהדברים שמעכבים גם בדיעבד וכ"ש בסוף הברכה דבכה"ג אפילו אם שמע את קול המדבר אך לא נתן כלל אל לבו לשמוע את התיבות מסתבר דאף להסוברים דיצא אף על פי שאינו מבין מ"מ בכגון דא לא יצא".

1. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב סעי' י"א) – "ומ"מ יכול להשלים מיד בעצמו את התיבות שלא שמע, וימשיך לשמוע השאר מפי המברך, ויוציא בכך ידי חובתו".

י. קידוש ליל שבת.

1. מ"ב (סי' רע"א ס"ק מ"ו) – "ויותר טוב לישב. דבכי האי גוונא מקרי טפי קידוש במקום סעודה כיון שיושב במקום סעודתו בעת הקידוש וכן הסכים בבאור הגר"א ומטעם אחר דכיון שאחד פוטר חברו בעינין קביעות שיקבעו יחד ובישיבה מקרי קביעות וכן"ל בסמ"ק ס"ז ולפי דבריו גם השומעים צריכין לישב וטוב ליזהר בזה לכתחלה ויש לומר דגם דעתו הוא רק לכתחלה ועכ"פ צריך ליזהר שיקבעו השומעים עצמן יחד בעת הקידוש כדי לצאת ולא שיהיו מפוזרים ומפורדים והולכים אחד הנה ואחד הנה דזה לא מקרי קביעות כלל".

2. שבת הלוי (ח"ח ריש סי' רפ"א) – "אלא מביא כוס אחר ואומר עליו שש ברכות וחוזר ולקח כוס של בהמ"ז ואומר עליו בפה"ג: ואם גם האחר המברך שש ברכות יברך ג"כ בפה"ג, בתוס' והרא"ש פסחים ק"ב דלא יברך אלא יצא עם הראשון, אבל למעשה כבר נהגו הרבה שיברך גם הוא בפה"ג ועיין בס' אוצה"פ כאן שורש מנהג זה מנ"ל, ומש"כ בשם ס' שולחן העזר אינו ברור לי, ועיקר מנהגא לענ"ד נכון דמן הנסיון דהרבה פעמים אין האחר שרוצה לצאת משיים לב כראוי לברכת חבירו, שצריך לשמוע מתחלה ועד סוף כולל שם ומלכות ורובא דעמא דארעא אינם יכולים לדקדק בזה. ובשביל זה הנהגתי בסביבה שלי שגם בשבת ויו"ט כל מה שאפשר לברך בעצמו כמו ברכת המוציא ובפה"ג יברכו בעצמם כי לולא זה הרני חושש שנהנים מעוה"ז בלי ברכה, כאשר ראיתי בכמה מדינות ומקרים, ובודאי השמים לב ביותר כהלכה יכולים לצאת בברכת האחר כנלענ"ד".

3. עי' סי' רע"א סעי' י', לשיטות ומראי מקומות.

יא. הבדלה מוצאי שבת [בזמן שיוצאים אחרים]: מעומד או מיושב.

1. עי' סי' רצ"ו סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

יב. האם יברך תחילה, או אמר "לחיים" תחילה.

1. באר היטב (ס"ק א') – "כשרוצה [ליתן] לשתות לחבירו [לחיים] יברך בתחלה דקודם ברכה הוא של הקדוש ברוך הוא ואח"כ שלו".

2. עי' סי' קע"ד סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

ב] מי שיצא, אם מוציא: ברכת המצות - סעיף ב'.

א. ר"ה (דף כט.) – "תני אהבה בריה דר' זירא כל הברכות כולן אע"פ שיצא מוציא חוץ מברכת הלחם וברכת היין שאם לא יצא מוציא ואם יצא אינו מוציא".

1. מ"ב (ס"ק י"ד) – "דדוקא בברכת המצות שכל ישראל ערבין זה בזה וכשחבירו אינו יוצא ידי המצוה כאלו הוא לא יצא לכן יכול לברך אפילו מי שאינו חייב בברכה זו משא"כ בברכת הנהנין שאינו חוב המוטל עליו כשאר מצות דלא ליתנהי ולא לברך ואפילו אם אינם יודעים בעצמן לברך".

2. לענין ברכת המזון - עי' סי' קפ"ו סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

א. עניית אמן: באופן שאין המברך חייב בברכה.

1. מעכב.

א) עי' רע"א (סי' רי"ט על סעי' ד', על סעי' ה') – "וענה אמן יצא. ע' לעיל סי' רי"ג ס"ב וצ"ל דהכא ל"ש שומע כעונה דהא הוא צריך לומר בנוסחא אחרת דהיינו שגמלני אלא דע"י אמן דהוא כמו שהוא ג"כ משבח ומודה יצא. ובטור בשם הרא"ש כ' הטעם דהכא שאני דדוקא כשהמברך חייב ג"כ בברכה אז יוצא השומע בלא עניית אמן אבל הכא שהמברך אינו חייב בברכה זו צריך דוקא לעניית אמן וצ"ע ... שהמברך ג"כ חייב. משמע אם המברך אינו חייב בברכה אף דמברך בנוסחא זה שגמלנו כדי להוציא חבירו לא יצא בלא עניית אמן. עמ"ש בגליון סעיף ד' וא"כ בכל ברכות המצות דקיי"ל אם יצא מוציא מ"מ כיון דאין המברך מחוייב עתה בברכה זו לא יצא בה בלא עניית אמן ואם המברך חייב ומברך הברכה על שהיה חולה ונתרפא וזה שומע חייב בברכה על שהיה הולך מדבר מסתפק בס' אורים גדולים בדרשותיו פ' צו די"ל דיוצא בלא עניית אמן או דאף בעניית אמן אינו יוצא עיין שם".

ב) ח'י' הגר' אריה לייב מאלין (ח"א סי' ה') – "ונראה דבאמת תרי דינים חלוקים המה, הא דמברך לאחרים אע"פ שכבר יצא יד"ח דכתבו הראשונים שהוא מטעם ערבות הביאור הוא דיכול לברך בשביל אחרים וזהו הדין דערבות, ודין שומע כעונה הוא להיפוך דהברכה הוי ברכת עצמו והשני יוצא י"ח בשומע כעונה או בעונה אמן. אבל היכא שמברך לאחרים לא שייך כלל שומע כעונה, דהברכה הוי בשביל אחרים, והוי דין לכתחילה בברכות שיכול לברך ברכה בשביל אחרים, ואינה כלל ברכת עצמו דהוא כבר יצא ידי חובתו, ואינו צריך לבוא כלל מטעם שומע כעונה, אף צריך שישמע כל הברכה, משום שמברך בשבילו, ובאופן אחר לא שייך לברך לאחרים, ושומע כעונה הוא היכא שהברכה מברך לעצמו, והשני יוצא בזה משום שומע כעונה הוי ג"כ כמברך, או מטעם העונה אמן אחר ברכה כמוציא ברכה מפיו, משא"כ היכא דמברך לכתחילה רק בשביל אחרים, הברכה היא ברכת אחרים. ועפ"ז נראה לומר דהיכא שמברך בשביל אחרים, לא יועיל מטעם שומע כעונה, ובעיני דוקא שיענה אמן, והאמן שעונה אינו עניית אמן בלחוד, אלא שכך הוא נוסח הברכה שמברכים לאחרים, שהאחד מברך והוא עונה אמן, והאמן נכנס בכלל נוסח הברכה, ולכן אם לא יענה אמן לא יצא חובתו באופן שהאחר כבר יצא ידי חובתו, ומברך רק לאחרים בעיני דוקא שיענה אמן ... וראיה מפורשת לדין זה שחידשנו דהיכא דאינו חייב ברכה רק מברך לאחרים לא יצא בלא עניית אמן מסימן רי"ט ס"ד ... ועיין ברעק"א שם ... ולא נתבארו הדברים, ולדברינו מבואר הכל היטב דשני דינים חלוקים המה, והיכא דאינו מברך כלל לעצמו רק לאחרים לא שייך שומע כעונה".

2. אינו מעכב.

א) פמ"ג (מש"ז סוף ס"ק ג', עי' סי' ח' א"א ס"ק ט') – "ומשכחת לפעמים דבעיני דדוקא עניית אמן כבסימן רי"ט סעיף ד' ה' ובטור דאחר שבירך הגומל ולא הוה ברכה לבטלה אז המחויב אם ענה אמן יצא ואם לאו לא יצא. והנה ברכת המצות אף על פי שיצא מוציא לכאורה צריך המחויב לענות אמן כמו הגומל וי"ל התם אין מחויב וכאן מחויב מקרי מדין הערבות דמהאי טעמא אף על פי שיצא מוציא".

ב) אבני נזר (או"ח סי' מ' אות ה') – "ובעיקר דברי הרא"ש דמשום דאינם מחויבים אינו יוצא בלא עניית אמן. הקשה הגאון ר' עקיבא איגר ז"ל [בגליון השו"ע שם סעי' ה'] הא כל הברכות אף על פי שיצא מוציא [ראש השנה כט ע"א]. [והיינו משום ערבות. ודוקא

במצוה שאינו מחויב אינו ערב גם כן. משום דלא שייך במצוה זו. מה שאין כן ברכת הגומל דבעצמו שייך בה אלו מתרמי לי' שהי' מהארבעה. הוא ערב גם כן] ומכח זה יצא לדון בדבר החדש. דאם יצא אינו מוציא בלא עניית אמן. ולדידי אין ראי' מכאן. שהרי הטור כתב בשם בה"ג סימן רע"ג שאם כבר יצא והם בקיאים לקדש לא יקדש להם. והכי קיימא לן בשולחן ערוך שם. והטעם ברור כיון שיכול לקדש בעצמו אין חיוב על אחרים משום ערבות. [זכר לדבר לא יתבע מן הערב תחילה]. והכא נמי לא הי' יכול רב יהודה לצאת בשמיעת ברכתם אם לא הי' מחויבים. כיון שיכול לברך בעצמו: ובעיקר מה שחידש ר' עקיבא איגר שאם יצא כבר אינו מוציא בלא עניית אמן. קשה לי משופר דלא שייכא בי' עניית אמן על התקיעות. ומפורש בתוס' ראש השנה (דף כ"ח ע"ב) בדיבור המתחיל ומנא תימרא דאף על פי שיצא מוציא. שהקשו אהא דתוקעין כשהן יושבין ואחר כך כשהן עומדין. והא עבר משום בל תוסיף. ואפילו למאן דאמר אינו עובר אלא בזמנו. הכא נמי כיון דאי מתרמי ציבורא אחרנא הדר תקע להו זמני' הוא. הנה דאף שיצא מוציא אחרים אף דלא שייך בתקיעות עניית אמן ... ולפי זה שפיר נוכל להוכיח מהא דתוקע שיצא מוציא. דבברכות נמי אף על פי שיצא מוציא אפילו בלא עניית אמן. וראיות הגאון ר' עקיבא איגר כבר נדחה לעיל בטוב טעם".

ג) עי' הגר"ח זצ"ל (אשי ישראל מהדו"ב פרק ד' הע' י"ד, תשובה פ"ט [עמ' תת"ג]) – "ברע"א בס"י ריט סע' ה כתב דבברכת המצוות אם המברך יצא יד"ח, חייב הרוצה לצאת יד"ח לענות אמן, ובלא"ה לא יצא יד"ח, והנה דין זה לא הזכיר במ"ב אלא רק לענין ברכת הגומל (שם ס"ק יא), ויל"ע האם לדינא יש לנקוט את דינו של רע"א, וביחוד שגם הפמ"ג סי' ריג מ"ז סוס"ק ג נקט שדין זה רק בברכת הגומל ולא בשאר ברכות המצוות. תשובה: כיון שבמ"ב לא הביאו משמע דלא ס"ל".

ד) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, פרק י"ב הע' ח').
3. מראי מקומות – הר צבי (או"ח ח"א סי' קי"ב), אשי ישראל (פרק ד' סעי' ד').

א) בה"ל (סי' נ"ט סעי' ד' ד"ה בנחת) – "וגם אפשר דמטעם זה היה ממנהר לסיים הברכה ולענות אמן אחר הש"ץ כמו שמובא בטור כדי שלא לפרוש עצמו מן הצבור שצריכין כולן לכתחלה לענות אמן אחר הש"ץ ואפשר אף לעיכובא דבלא"ה לא יצאו בברכתו וכמו שכתב הר"י בפ"מ"ש והובא בסימן זה במג"א סק"ה".

1) מראי מקומות – בן חכם (בירורי חכמה סי' ז' סעי' ד', עמ' תת"ז), חבצלת השרון (פר' ואתחנן עמ' שט"ו ד"ה כמה, פר' האזינו עמ' אלף צ"ג), משנה הלכה (על בה"ל שם, עמ' קצ"ח).

ב) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ג' ד"ה ג, שולחן שלמה סי' רע"ג ס"ק ו' ב' ד"ה ג) – "גם אפשר שנכון להזהיר את השומעים שיקפידו לענות אמן כדי לצאת דעת הרעק"א ז"ל שכתב בס"י רי"ט סעיף ה' בכל ברכות המצוות דקיי"ל אם יצא מוציא מ"מ כיון דאין המברך מחויב עתה בברכה זו לא יצא בה בלא עניית אמן, ועיי"ש שהביא כן מהטור בשם הרא"ש".

ב. אם קידש היום ברכת הנהנין, או ברכת המצוות: נ"מ הדין של ערבות, ונ"מ אם חייבין לטעום מהקידוש.
1. עי' סי' רפ"ט [או סי' קס"ז סעי' כ'], לשיטות ומראי מקומות.

ג] מצוה צריכות כוונה - סעיף ג'.

א. מ"ב (ס"ק י"ח) – "בשמיעת וכו'. מדסתם משמע דאכל ברכות קאי ואפי' ברכות שהם דרבנן בעינן דוקא שיכוין לצאת ידי המצוה וכ"מ ...".

1. עי' סי' ס' [וסי' תפ"ט סעי' ג'], לשיטות ומראי מקומות.

שם ומלכות

סימן רי"ד

א] נוסח של התחלת הברכה.

ברכות (דף מ:): – "גופא, אמר רב: כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה. ורבי יוחנן אמר: כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה. אמר אביי: כוותיה דרב מסתברא, דתניא: לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי. לא עברתי מלברכך, ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו, ואילו מלכות לא קתני. ורבי יוחנן תני ולא שכחתי מלהזכיר שמך ומלכותך עליו".

א. ברוך.

1. מעכב – מ"ב (סי' רי"ג ס"ק י"ט, "מתחלתה ועד סופה. והיינו גם תיבת ברוך שבתחלתה דלא עדיף ממברך בעצמו כשמדלג איזה תיבה מעיקר הברכה דלא יצא ידי חובתו דהוי משנה ממטבע שטבעו חכמים"), פוסקים.

ב. אתה.

1. אינו מעכב – דברי חמודות (ברכות פרק ט' ס"ק ז'), מ"ב (ס"ק ג'), פסקי תשובות (הע' ג').

ג. ה' אלו קינו.

1. מעכב – מחבר (סעי' א'), לבוש (סעי' א'), גר"ז (סעי' א'), ערה"ש (סעי' א').
(א) היינו שלא אמר כלל אזכרה – מ"ב (ס"ק ד').

ד. מלך.

1. מעכב – מחבר (סעי' א'), לבוש (סעי' א'), ערה"ש (סעי' א').

ה. העולם.

1. מעכב, צריך לחזור ולברך – מחבר (סעי' א'), לבוש (סעי' א'), ערה"ש (סעי' א'), חזון עובדיה (ברכות עמ' ש"ו, "ואפילו אם דילג ואמר מלך, ולא אמר 'העולם', צריך לחזור ולברך, שמלך לבד אינו נחשב מלכות, ואם אמר המלך, בדיעבד יצא. (מ"ב בש"ע סי' ריד, ומשנה ברורה שם בשם אבן העזר"), ילקוט יוסף (מהדורה תשס"ז ח"ד הקדמה עמ' ט' אות י"ג, סי' רי"ד סעי' א'), "כל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות אינה ברכה, ואם דילג שם או מלכות יחזור ויברך. ואפילו לא דילג אלא תיבת העולם לבד, צריך לחזור ולברך, דמלך לבד אינה מלכות. [כ"ד הרי"ף והרמב"ם והש"ע. והיכא שדילג תיבת העולם, כתב באבן העזר שיצא ידי חובה. וכן משמע בשלטי הגבורים. וכן היכא שדילג מלך כתב בשו"ת הלק"ט שיצא. וכן משמע בתוס' ר"י החסיד. ובילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תקלט חששנו בזה לספק ברכות, אך בחזון עובדיה עמוד שו פסק בסכינא חריפא דצריך לחזור ולברך כדעת ר"פ ומרן הש"ע, שגם הלק"ט א"ז ברור שנתכוין לדינא. ע"ש]. ואם אמר המלך, בדיעבד יצא. [עיין בש"ע סי' ריד, ומשנ"ב שם בשם אבן העזר]."

(א) ואם אמר המלך, לא יחזור ויברך – גר"ז (סעי' ב'), בה"ל (ד"ה ואפילו, "אם אמר המלך בה"א הידיעה מסתברא דאינו חוזר"), חזון עובדיה (ברכות עמ' ש"ו, לשונו מובא לעיל), ילקוט יוסף (סעי' א'), לשונו מובא לעיל), פסקי תשובות (הע' ד').

2. לא יחזור ויברך – אבן העזר (סי' רי"ד, "ודברי ש"ע צ"ע").

3. מראי מקומות – בה"ל (ד"ה ואפילו).

ו. ז' שמות שאינם נמחקין במקום שם השם.

1. יצא.

(א) שעה"צ (ס"ק ג') – "נראה פשוט דהוא הדין אם הזכיר איזה שם משבעה שמות שאינם נמחקין דיצא בדיעבד, דלא גרע כל זה מתיבת רחמנא".

(ב) פסקי תשובות (אות א').

2. לא יצא.

(א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ' אות כ"ז) – "אם יכול לברך בריך רחמנא לצאת מספק ברכה ועתה אכתוב דבר קצר למעשה. הנה ראיתי בערוך השלחן בסימן ר"ב סעי' ג' שיש תקנה מדינא להוציא עצמו מכל ספק ברכה אחרונה דיאמר בריך רחמנא מרא מלכא דעלמא בורא נפשות עד גמירא שאם חייב בברכה זו הרי יצא בזה ואם א"צ ברכה הרי לא הוציא שם שמים לבטלה דאין כאן הזכרת השם כלל, ולע"ד פשוט שאין לסמוך ע"ז כלל שהרי הוא תמוה מאד דברכה הא צריכה דוקא שם המפורש כמו שאמרינן בכל הברכות לפי מה שהותרנו לקרא בגבולין שם המפורש בשם אדנות, וכשיאמר ברוך אתה שקי או צבקות אלקינו אף שהם מהשמות שאין נמחקין לא יצא משום דתיקנו שיאמר דוקא שם המפורש, וכ"ש שלא שייך שיצא כשיאמר ברוך אתה רחום או חנון אלקינו שאינו שם כלל, וא"כ בהכרח מה שבברך רחמנא יצא הוא משום דכיון דמברך בכל לשון יצא ורחמנא בלשון ארמי הוא עיקר השם, שא"כ לא שייך לצאת אלא כשאומר כל הברכה בלשון ארמית כדאיתא כן בעובדא דגמ', ולא כשמברך בלשון הקודש רק שאמר על השם בלשון רחמנא וכי רחמנא בלה"ק עדיף מרחום שלא יצא. ואף אם יאמר גם כל נוסח הברכה בלשון ארמי הרי שייך מה שחידש שאז ליכא חשש ברכה לבטלה, אם נימא...".

3. מראי מקומות – פתחי הלכה (ארטסקרול, פרק א' הע' ו').

ז. **אם קו מפריד בין אותיות של שם השם**, אם אינו חל קדושה, וממילא מותר למחוק ואינו צריך גניזה. [לאפוקי ממה שכתב במ"ב של דרשו, מהדו"ח אות ד'].
1. עי' ערך שם השם, לשיטות ומראי מקומות.

ענייית אמן, ברכה שאינו צריכה, שם שמים לבטלה

סימן רט"ו

טו] אמירת שם השם.	ח] אנשים.	א] עונה אמן אחר ברכותיו - <u>סעיף א'</u> .
טז] אמירת שמות של מלאכים.	ט] תינוק - <u>סעיף ג'</u> .	ב] לענות אמן - <u>סעיף ב'</u> .
יז] שם "חשמל".	י] לענות אמן: קודם שהגיע לחינוך.	ג] מצד העונה אמן.
יח] ענייית אמן: לספק ברכה.	יא] ברכה שאינה צריכה - <u>סעיף ד'</u> .	ד] המקומות שעונין שם אמן.
יט] ענייית אמן: לברכת נשים במ"ע שהז"ג.	יב] מאה ברכות: ברכה שאינו צריכה.	ה] ענייית אמן בפסוקי דזמרה.
כ] שומע ברכה: שלא כדין.	יג] שם שמים לבטלה.	ו] דיני הברכות שעונים עליהם אמן.
כא] ברכה לבטלה: צריך לומר "ברוך שם".	יד] שם שמים לבטלה בלע"ז.	ז] ציורים.

דור המלקטים: ענייית אמן - אשי ישראל (פרק ד', פפויפר), נוטרי אמן (קסלר), פתחי הלכה (פרק ב', פארסט).

א] עונה אמן אחר ברכותיו - סעיף א'.

ברכות (דף מה:): – "תני חדא: העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח, ותניא אידך: הרי זה מגונה. לא קשיא: הא בבונה ירושלים, הא בשאר ברכות".

א. ראשונים.

1. ה"ה בשאר ברכות – רש"י (ברכות דף מה: ד"ה הא בבונה), רי"ף, רמב"ם, ר' יונה, רשב"א, רא"ש, טור, ורוב ראשונים.
 - (א) לפי רש"י - גם אחר ברכת הפירות, וברכת התורה.
 - (ב) לפי הרמב"ם - רק סיום הברכות [לאפוקי אחר הלל, אחר ישתבח].
 - (ג) לפי הרא"ש, כדאי בב"י - סיום הברכות, בלי הפסק.
2. רק בברכת המזון – מנהג (תוס' דף מה: ד"ה הא).

ב. האם הוא מצד שהיא סיום הברכות, או מפני שהוא סוף ברכות שהם מדאורייתא.

1. אחר גמר וסילוק הענין – מחבר (סעי' א'), בני ספרד.
2. רק בברכת המזון, להפסיק בין ברכה דאורייתא לברכה דרבנן – רמ"א (סעי' א'), "המנהג פשוט ואין לשנות", לבוש (סעי' א'), מג"א (סי' נ"א ס"ק ב'), פמ"ג (סי' נ"א מש"ז ס"ק ב'), לשונו מובא לקמן, גר"ז (סי' נ"א סעי' ג'), סי' קפ"ח סעי' א', לשונו מובא לקמן, ח"א (כלל מ"ז סעי' א'), קיצור שו"ע (סי' ו' סעי' י"א), ערה"ש (סי' נ"א סעי' ד'), בני אשכנז.

ג. המנהג: לבני ספרד.

1. סוף ברכת קריאת שמע בערבית, אחר שומע עמו ישראל לעד [וכן בשבת, הפורס סוכת].
2. יהללך שבסוף הלל.
3. אחר פסוקי דזמרה, אחר ישתבח.
4. סוף שמונה עשרה, אחר שים שלום.
5. **האם המברך את הברכות שלאחר ההפטרה עונה אמן בסוף ברכותיו:** בני ספרד.
 - (א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות ל"ב, הע' ל"ב) – "שאלה. האם המברך את הברכות שלאחר ההפטרה עונה אמן בסוף ברכותיו. תשובה. בן ספרד המברך את הברכות שלאחר ההפטרה עונה אמן בסוף ברכותיו. [וכתב בברכ"י שם ס"ק א', ולפ"ז יש לענות אמן אחר ברכותיו על הפטרה, וכן נוהגין קצת. וכן כתב בספרו לדוד אמת סימן כ' אות י"ט. וכן כתב בבן איש חי בפרשת מסעי אות י"ד. ואעפ"י שבזכור לאברהם שם אות א' כתב שלא נהגו כן, וכן כתב בכה"ח שם אות א' שכן המנהג כעת שלא לענות אמן, מ"מ העיקר להלכה לענות אמן, וכן ראוי לבני ספרד לנהוג. ומכל מקום אם נמצא במקום שלא נהגו לומר אמן, יאמר אמן בלחש".
 - (ב) הגר"ח"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה שע"א) – "שאלה: ספרדי המתפלל במנין אשכנז ונהג שלא לענות אמן בברכת ההפטרה בת"צ אם יענה. תשובה: יכול".

ד. נ"מ: לבני אשכנז - אם סיים ישתבח ודכוותיהו עם הש"ץ, או אדם אחר.

1. עונה אמן.
 - (א) מג"א (סי' נ"א ס"ק ב') – "קודם שיסיים. אבל אם סיים עם החזן בבת א' לא יענה אמן דהוי עונה אמן אחר ברכותיו ולכאורה נראה דזה לא מקרי עונה אמן אחר ברכותיו כיון שעכ"פ הוא עונה על ברכת הש"ץ ומה אעשה וכבר הורה זקן ומ"מ נ"ל דאם סיים ישתבח ודכוותיהו עם הש"ץ עונה אמן דהא הרבה פוסקים ס"ל דעונה עליהם אמן אחר ברכת עצמו כמ"ש סי' רט"ו ואף דאנן לא נהגין הכי מ"מ בכה"ג שרי וה"ה אם החזן סיים ברכה אחרת והוא אמר ברכה אחרת מותר לענות אמן".
 - (ב) א"ר (סי' נ"א ס"ק ב') – "קודם וכו'. אבל אם סיים עם החזן לא יענה, מיהו בישתבח ודכוותיהו אם סיים עם הש"ץ עונה אמן. והוא הדין אם החזן סיים ברכה אחרת והוא אמר ברכה אחרת עונה [מג"א סק"ב]".
 - (ג) שע"ת (סי' נ"א ס"ק א').
 - (ד) גר"ז (סי' נ"א סעי' ג') – "ומכל מקום אם סיים עם הש"ץ בבת אחת ברכת ישתבח וכיוצא בה מהברכות שיש מקומות נוהגין לענות בה אמן אפילו אחר ברכות עצמו כמו שיתבאר במקומן אף שבמדינות אלו אין נוהגין כן לענות אחר ברכת עצמו מכל מקום

כשמסיים עם הש"ץ בבת אחת יכול לענות".
 (ה) קיצור שו"ע (סי' ו' סעי' י"א) – "ואם סיים ברכת ישתבח, או ברכת שומר עמו ישראל לעד, או ברכת יהללוך שלאחר הלל בשוה עם השליח צבור, עונין גם כן אמן, (כיון דהרבה פוסקים סבירא להו, דאפילו לאחר עצמו, עונה באלו אמן)".
 (ו) ערה"ש (סי' נ"א סעי' ד') – "ודאי דאחר ישתבח כשמסיים עם החזן יכול לענות אמן [שם]".
 (ז) מ"ב (סי' נ"א ס"ק ג') – "אבל אם סיים עם החזן בבת אחת לא יענה אמן דנראה כעונה אמן אחר ברכתיו דקי"ל דהרי זה מגונה וה"ה בכל הברכות הדין כן לבד בישתבח או יהללוך אחר הלל או אחר שומר עמו ישראל לעד אם סיים בשוה עם הש"ץ או אם אדם אחר עונה אמן דהא הרבה פוסקים ס"ל דבזה עונה אפילו אחר ברכת עצמו ואף דאנן לא נהיגין הכי כמו שכתב בסימן רט"ו מ"מ בכה"ג ודאי יש לסמוך על זה ואם סיים הוא ברכה אחת איזה ברכה שתהיה והש"ץ ברכה אחרת מותר לענות אמן [מ"א וש"ת וכן משמע מביאור הגר"א דלא כיד אהרן]".
 (ח) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' צ"ו).
 (ט) פסקי תשובות (אות א') – "אמנם אף לנוהגים כהרמ"א אם סיים ברכות אלו (יהללוך שאחר הלל, ישתבח, שומר עמו ישראל, הפורס סוכת שלום, ויש אומרים גם אחר כל ברכות ההפטר) יחד עם הש"ץ או עם אדם אחר העומד לצידו ושומע סיום ברכתו, עונה אמן, אף על פי שלענין שאר ברכות אם גמר אותם יחד עם אחר אינו עונה אמן, שאני ברכות אלו שהרבה פוסקים סבירא להו שעונה אפילו אחר ברכת עצמו".

ה. עונה אמן אחר ברכתו - לגבי ברכת הנהנין, או ברכת המצוה.

1. הוי הפסק, וחוזר ומברך.
 (א) פמ"ג (סי' נ"א א"א ס"ק ג') – "הא בעונה בין ברכה לעשיה משתקינן ליה, ולא עוד דחוזר ומברך, וכן כתב אליה רבה בסימן קס"ז אות זי"ן בשם בעל הלכות גדולות [הלכות ברכות י, ד] עני אמן אחר נפשיה כדיבר דברים בטילים, יע"ש".
 (ב) מ"ב (ס"ק א') – "אבל אם בירך על איזה דבר מצוה שרוצה לעשות או ברכת הנהנין דהפסיק בזה בין הברכה לאותו דבר עשה איסור בזה וחוזר ומברך [פמ"ג בסי' נ"א]".
 2. מראי מקומות.
 (א) אבן ישראל (מ"ב עם הג' אבן ישראל, על המ"ב ס"ק א') – "צ"ע הא עונה אמן כמוציא ברכה מפיו דמי, והוה כאילו בירך עוד הפעם ואמאי צריך עוד הפעם לחזור ולברך, וגם אמאי הוה הפסק, וצ"ע".
 3. אם ענה אז אמן אחר ברכה שעושה איש אחר.
 (א) שעה"צ (ס"ק ב'), ואם ענה אז אמן אחר ברכה שעושה איש אחר, תלוי בפלוגתא אם צריך לחזור ולברך, לט"ז בדיעבד אין צריך לחזור ולברך, ולמגן אברהם צריך, עיין שם בפרי מגדים.

ב. לענות אמן - סעיף ב'.

משנה (ברכות דף נא:): – "ועונין אמן אחר ישראל המברך, ואין עונין אמן אחר כותי המברך, עד שישמע כל הברכה כולה".

א. חיוב או מצוה: ראשונים.

1. חייב לענות אחריו אמן – רמב"ם (ברכות פרק א' הל' י"ג, "כל השומע אחד מישראל מברך ברכה מכל הברכות כולן אף על פי שלא שמע הברכה כולה מתחלתה ועד סופה ואף על פי שאינו חייב באותה ברכה חייב לענות אמן"). ר' יונה (ברכות דף לג: ד"ה אשכחניהו), ריטב"א (הל' ברכות פרק ו' אות ב'), אהל מועד (שער הברכות דרך א' נתיב י'), ספר השולחן (הל' סעודה שער ה' ד"ה כל), רשב"ש (סי' תמ"ג), אורחות חיים (ח"א דין עניית אמן אות א'), כל בן (סי' כ"ה).
 2. מחלוקת ב"ח כנגד הב"י וט"ז, אם יש חולקים בהטור.

ב. חיוב או מצוה: פוסקים.

1. חיוב – מחבר (סעי' ב'), רמ"א (סי' קצ"ח סעי' א', "וכן בכל הברכות שאדם שומע, חייב לענות אמן"), לבוש (סעי' ב', סי' קצ"ח סעי' א'), תורת חיים (סנהדרין דף צד. ד"ה ונראה), גר"ז (סעי' ב', סי' קצ"ח סעי' א'), ח"א (כלל ו' סעי' א', לשונו מובא לקמן), תפארת ישראל (הלכתא גבירתא ברכות פרק ח' אות ח'), קיצור שו"ע (סי' מ"ד סעי' ז'), ערה"ש (סעי' א', לשונו מובא לקמן), בן איש חי (שנה א' פר' מסעי אות ט"ו), מ"ב (ס"ק ט'), שבט הלוי (ח"ט סי' מ"ג אות א'), פוסקים.

ג. מי שאינו עונה אמן, עונשו גדול מאוד.

1. זוהר חדש (כרך ב' מגילות, מגילת רות דף ל"ג-ב'), הו"ד באשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' ב', לשונו מובא לקמן), והגר"ח זצ"ל (ארחות יושר פרק ל' ד"ה ועי') – "ושבעה שמות לגיהנם ואלו הם בור שחת דומה. טיט היון. שאול צלמות. ארץ תחתית. שבעה פתחים יש לגיהנום כנגד ז' שעות שיש לו. ז' מדורות הן זו על זו וכולן מדורות מוזמנים לרשעים לידון שם. גופן כלה בקבר ונשמתן נשרפת והאש אוכלתן: מדור הראשון בור והוא מדור העליון ... במדור השלישי הוא נקרא דומה ושם נדונים כל אותן גסי הרוח המתגאים בלבם בהלכה לפני העם שלא לש"ש. והמספרים לשון הרע. והמגיס לבו בהוראה. והדן את חברו לכף חובה. דהמלוה לחברו ברבית. ובמגלה פנים בתורה שלא כהלכה. ומי שאינו עונה אמן [אחר] המברך. ומי שעושה תפלתו פיסקי פיסקי. כגון המספר בתפלתו וחוזר ואומר דבר אחר וחוזר ומפסיק והוא נקרא פיסקי פיסקי. והמתלוצץ על חברו ועל הזקן ששכח תלמודו. והרואה דבר ערוה בחברו ואינו מודיעו בינו לבינו. על אלה נדונים שם וכל כיוצא בהם".
 (א) המרגום – "וְשִׁבְעָה שְׁמוֹת לְגִיהֵם, וְאֵלוֹ הֵם: בּוֹר, שְׁחַת, דּוּמָה, טִיט הַיּוֹן, שְׂאוּל, צִלְמוֹת, אֶרֶץ תַּחְתִּית. שְׁבַע פְּתָחִים יֵשׁ לְגִיהֵם, כְּנֶגֶד שְׁבַע מְדוֹרוֹת הֵן זוֹ עַל זוֹ, וְכֻלָּם מְדוֹרוֹת מְזֻמְנִים לְרָשָׁעִים לְדוֹן שָׁם. גּוֹפֵם פְּלָה בְּקֶבֶר, וְנִשְׁמָתָם נִשְׂרָפָת."

וְהָאֵשׁ אוֹכְלֶתָם מְדוּר הָרֵאשׁוֹן - בּוֹר, וְהוּא מְדוּר הָעֲלִיּוֹן ... הַמְדוּר הַשְּׁלִישִׁי הוּא נִקְרָא דוּמָה, וְשֵׁם נְדוּנִים כֹּל אוֹתָם גְּסֵי הָרוּחַ הַמְתַּגָּאִים בְּלִבָּם בְּהִלְכָה לְפָנֵי הָעַם שְׁלֵא לְשֵׁם שָׁמַיִם. וְהַמְסַפְרִים לְשׁוֹן הָרַע. וְהַמְגַאִים לְבוֹ פְּהוּרָאָה. וְהֵדֵן אֶת תְּבֵרָו לְכַף חוֹבָה. וְהַמְלָנָה לְחֵבְרוּ בְּרַבִּית. וְהַמְגַלְגָה פְּנִים בַּתוֹרָה שְׁלֵא כְּהִלְכָה. וְיָמֵי שְׁאִינוֹ עוֹנָה אֲמֵן אַחַר הַמְבָרָךְ. וְיָמֵי שְׁעוֹשֶׂה תְּפִלְתוֹ פְּסָקוֹת פְּסָקוֹת, כְּגוֹן הַמְסַפֵּר בַּתְּפִלְתוֹ וְחוֹזֵר וְאוֹמֵר דְּבַר אַחַר, וְחוֹזֵר וּמְפַסֵּק, וְהוּא נִקְרָא פְּסָקֵי פְּסָקֵי. וְהַמְתַּלְוֶצֶץ עַל תְּבֵרָו וְעַל הַגָּזֵן שְׁשִׁכַח תַּלְמוּדוֹ. וְהָרֹאֶה דְּבַר עֲרֻנָה בַּתְּבֵרָו וְאִינוֹ מוֹדִיעוֹ בֵּינוֹ לְבֵינוֹ. כֹּל אֵלֶּה נְדוּנִים שָׁם, וְכָל פִּיּוּצָא בְּהֵם".

2. **לבוש** (סוף או"ח), הו"ד בס' ארץ חמדה (אהרות אות כ"ו, עמ' י') – **מעשה רב ונורא** הנמצא כתוב בספר דרך משה על שם הגאון המחבר זי"ע, ממנו יבינו הרואים להיות זהירים וזריזים בעניית אמן בכל נפשם ומאודם וז"ל. ולא הבת אחיי ורעי בני ישראל אספר לפניכם מעשה רב ונורא שנעשה בזמן הגאון רבי מרדכי יפה בעל הלבושים. ומעשה שהיה כך היה, הגאון רבי מרדכי יפה היה אב"ד ור"מ בקהלה קטנה מקודם, והרים ה' כסאו והגדיל למעלה שבאו שלוחים מק"ק פוזנא לקבלו עליהם לאב"ד ור"מ, כי היה גאון רב בנגלה ונסתר כאשר כל רואה יראה בספריו הקדושים שעשה עשרה לבושים ומקודם היה כוונתם לשמים, וכאשר הביאו לו איגרת רבנות כנהוג השיב הגאון הנ"ל למשולחים אקבל הכתב מכם ואהיה לכם למורה, אמנם תיכף ומיד לא אוכל ליסע עמכם מפני שעדיין לא למדתי חכמת עיבור החודש ואין שום אדם במדינות הללו ללמוד ממנו, על כן אסע מקודם למדינת אטליא לוונציאיה לחכמי הספרדים שהם בקיאים בחכמה זו ושם אלמוד מהם החכמה הזאת, ונסע תיכף הגאון הנ"ל ולמד אצל החכם אבוהב הספרדי לערך רביעיית שנה, ולמד ממנו כל החכמה הנ"ל באר היטיב כאשר נראה חכמתו בספרו לבוש אדר יקר בהלכות ראש חודש מקצת ממנה. ויהי מקץ הימים הנ"ל ויקר מקרה שהיה שם תינוק אחד בן הרב החכם אבוהב הנ"ל **לערך בן ה' שנים**, ואכל התינוק פרי אחד ובירך בורא פרי העץ בקול רם וענו כל בני הבית אמן על ברכת התינוק, והגאון מוהר"ר מרדכי הנ"ל לא ענה אמן שלא במתכוין, והחכם רבו של הגאון הנ"ל כאשר ראה שלא ענה אמן על ברכת התינוק כעס עליו בכעס גדול, **והיה מנדה** להגאון רבי מרדכי יפה וגער בו בנזיפה, והמתין הגאון רבי מרדכי יפה ל' יום כפי הדין נידוי הרב לתלמיד, ואח"כ בא הגאון רבי מרדכי יפה ורצה לפייס את רבו ולא היה רוצה למחול לו, וא"ל רבינו ימחול אדוני ויאמר לי מה פשעי ומה חטאתי נגדו ומה חרי האף הגדול הזה, השיב לו החכם הנ"ל ידוע תדע שאהבה גדולה ושלימה שאינה תלויה בדבר אהבתיך יותר מבני, אבל תדע נאמנה **שהיית חייב מיתה בשעה שלא ענית אמן** על הברכה של התינוק, אמנם באמת ובתמים אני מוחל לך רק בתנאי זה שכל מקום ובכל קהלה אשר תדרוך כף רגליך תדרוש ברבים ותודיע להם את החטא והפגם הגדול של מי שאינו עונה אמן על כל ברכה השומע מישראל, וגם תצוה לבניך ולבני בניך עד סוף הדורות שיספרו את המעשה הגדול והנורא מה שאספר לך. וכך היה המעשה, שבמדינות שפניא היה מקודם קהלות קדושות קודם גזירת תנ"ו, והיתה שם עיר גדולה לאלקים עיר ואם בישראל, והיה שם מלך אחד, והיה רוצה לגרש אותם כמה פעמים, והיה שם אב"ד חסיד ועניו גדול עושר גדול, והיה נושא חן בעיני המלך, ובכל פעם שהיה דעתו לגרש היהודים היה החסיד הנ"ל מפיר עצתם ומבטל דעתם, ויהי היום ויכעס המלך על היהודים וצוה לגרש אותם, ובאו כל בני הקהילות להחסיד הנ"ל שילך למלך להמליץ בעדם לבטל הגזירה כפעם בפעם, והצליח מעשה השטן בעו"ה, ובאו לעת מנחת ערב להחסיד, והשיב להם החסיד הנ"ל שילך עמם רק שרוצה להתפלל תחלה תפלת המנחה ראשית חכמה יראת ה', ויפצרו בו ואמרו לו זו ג"כ מצוה רבה להציל כלל ישראל ועתה הוא עת רצון לפני המלך ואח"כ תתפלל, ויעש כן החסיד והלך עמם לחצר המלך, ויהי כאשר ראה אותו המלך נשא חן בעיניו וירץ לקראותו ויחבק וינשק להחסיד הנ"ל, וסבר החסיד בדעתו שבודאי יבטל הגזירה מגירוש הנ"ל והיה מסבב בדברים אחרים עם המלך, ובתוך כך בא כומר אחד ממדינות המלך ממרחקים לפני המלך ויפול לרגלי המלך ויברך את המלך ברכה ארוכה וחשובה בלשון לטיין או לועזי, והחסיד הנ"ל לא הבין דבריו, וכשראה החסיד שיעבור זמן מנחה הלך לקרן זוית אחת להתפלל מנחה, ודעת החסיד היה שיש לו שהות להתפלל קודם שיפסוק הכומר הנ"ל מלברך את המלך, ובתוך תפלת החסיד קם הכופר ההוא מעל רגליו וצוה לכל העומדים בבית המלך לענות אמן על הברכה עבור שתקיים ברכתו, ויענו כולם יחדיו אמן, והחסיד לא הבין לשונם ולא ענה אמן ולא היה רוצה להפסיק בתוך התפלה, ושאל הכומר הנ"ל אם ענו כל העומדים אמן השיבו כן, ושאל אם היהודי ענה אמן והשיבו לו אין בעבור שמתפלל, ויהי כאשר שמע הכומר שלא ענה היהודי אמן תלש את שערות ראשו וצעק צעקה גדולה ומרה, ואמר הוי על המעשה הרע הזה שבעבור היהודי הזה לא תקיים ברכת המלך שלא ענה אמן על ברכתו, ויהי כאשר שמע המלך את דברי הכומר ויקצוף המלך מאד ויתהפך על החסיד לאכזר, ויצו את עבדיו להרוג את החסיד ולנתחחו ונתחיים, ויעשו כן והמיתו אותו ביסורים קשים בעו"ה וינתחחו וישימו את הנתחים בתוך השמלה וישאום לביתו, ואחר זאת גרש המלך את כל היהודים. והיה שם עוד חסיד אחד חברו של החסיד הנהרג והוא היה יודע מחסידותו של אותו החסיד הנ"ל, ויהי תמיד כמתרעם על מידתו של הקב"ה כביכול, וישפוט אותו החסיד בדעתו שבודאי עבר החסיד הנהרג איזה עבירה בצניעה, כי מי חשד קב"ה דעביד דינא בלא דינא, והיה אותו החסיד מתענה ובוכה ומתפלל שיודיעו לו מן השמים על איזה חטא נהרג החסיד הנ"ל במיתה משונה, ויתבודד החסיד ההוא בחדר מיוחד יושב ומשתומם על החסיד הנהרג, ובא אליו החסיד הנהרג בעצם היום בחדרו אשר הוא ישב לבדו ומשתומם, ויחדר החסיד חזי חרדה גדולה ויאמר לו החסיד הנהרג אחי אל תירא ואל תחת, ואמר אליו החסיד חזי יודע אני שחסיד גדול היית על כן תאמר לי על מה עשה לך ה' ככה ומה חרי האף הגדול אשר עבר עליך, והשיב הנהרג אני אגיד לך האמת מימי לא עשיתי שום עבירה, רק הקב"ה כביכול מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה ורוב העולם אינם נזהרים בעו"ה בזה החטא שפעם אחת עשה בני הקטן ברכה על הפת ושמעתי ולא עניתי אמן על הברכה, והאריך לי הקב"ה כביכול אפו עד המעשה שנעשה לי בעמדי לפני המלך בשר ודם שלא עניתי אמן על ברכת המלך, ויחר המלך מאד, ובאותו שעה ב"ד שלמעלה דנו אותי על שלא עניתי אמן על ברכת בני, לכן אתה חביבי תספר באזני בנך ובן בנך ולכל באי העולם את המעשה הזה ותזהירם על עניית אמן ופרח לו איש האמת החסיד. ואחר שסיפר חכם הספרדי הנ"ל את המעשה הזה להגאון רבי מרדכי יפה הנ"ל ואמר לו אל תרעם עלי שנדיתי אותך, כי נתכוונתי למען תהיה כפרה על עונך, ואני מוחל לך, אבל בתנאי שתדרוש ברבים להזהירם על עניית אמן. וכאשר נתקבלתי להיות מוכיח בכל מדינות ת"ל אמר לי חמי ז"ל מאחר שנדבקת בזרעו של הגאון מהרמ"י הנ"ל מוטל עליך הדבר לדרוש עבורו בכל הקהלות המעשה הנורא ההוא ולהזהיר בני ישראל על עניית אמן, על כן הירא וחרד על דבר ה' יקרא מעשה זאת פעם אחת בחודש להודיע לכל בני ביתו העונש הגדול למי שאינו עונה אמן אפילו על ברכת התינוק שלו, ומכל שכן בבית הכנסת כשהזון חוזר ומתפלל תפלת י"ח, ובפרט ב' אמנים שאין העולם נזהרין בהם אצל המחזיר שכניתו לציון אומרים תיכף מודים אנחנו

לך ואינם עונים אמן, ואצל מעריב של שבת ופרוס וכו' כשמסיים הש"ץ ועל ירושלים מתחילים תיכף ושמרו, על כן צריכין ליהדר לענות אמן קודם מודים וכו'".

(א) **ביצע אומר** ("ב או"ח סוף סי' י"ג) – "ודע דמ"ש בספרים מעשה שהקפיד מהר"י אבוהב על מהר"ם יפה בעל הלבושים, על שלא ענה אמן אחר ברכת תינוק, והובא **בחסד לאלפים** (סי' רטו), **ובדמשק אליעזר קטן** (מע' א אות טו), צ"ל דמיירי שהתינוק הגיע לחינוך, מבן שש ומעלה. ויש מי שלא דייק בסיפור הנ"ל, וכ' שהיה תינוק בן ה' שנים. ול"ד. ואין למדים הלכה מפי סיפורי מעשיות".

3. ח"א (כלל ו' סעי' א') – "**ומי שאינו עונה אמן, עונשו גדול מאוד**. ולכן כל השומע ברכה מישראל אפילו קטן, בשעה שמברך דרך ברכה, ואפילו לא שמע כל הברכה רק ששמע שהזכיר השם וסוף הברכה, חייב לענות אמן. (אף שמדברי רש"י והרע"ב משמע דאפילו לא שמע הזכרת השם מותר לענות, אם שמע סוף הברכה, אבל ברא"ש וטור ותר"י ורי"ו ולבוש כתבו דוקא אם שמע הזכרת ה', עיין א"ר סי' רט"ו. ולי נראה דלא פליגי, שהרי כתב הבי"ב בס' קכ"ד דהרא"ש והר"י ס"ל דאפילו לא שמע כלל אלא שיודע איזה ברכה, מותר לענות, כדמוכה מאנשי אלכסנדריא, אלא על כרחך דאם יודע שזה מברך אף על פי שלא שמע הזכרת ה', כיון ששמע סוף ברכה ויודע על מה עונה, מותר. ומה שכתבו הרא"ש והטור דדוקא כשמע הזכרה, מיירי שאינו יודע כלל אם זה אומר לשם ברכה. אבל קטן שלומד הברכות ואין אומר בדרך ברכה, אף על פי שמותר ללמדו, וכל שכן גדול שמברך חס ושלום ברכה שאינה צריכה, אסור לענות אמן)".

4. **ערה"ש** (סעי' א') – "השומע אחד מישראל שמברך איזה ברכה אפילו לא שמע כל הברכה אלא סופה חייב לענות אמן אפילו הוא אינו חייב בברכה זו ומעשה באחד מן הגדולים שלמד אצל רבו ותינוק אחד אכל פירא ובירך עליה בקול וזה הגדול לא ענה אמן ונזף בו רבו נזיפה גדולה כמו שמבואר ביו"ד סי' של"ד ונהג נזיפה ואח"כ פייסו ומחל לו באופן שידרוש לכל העולם **כמה גדול העונש מהשומע ברכה ואינו עונה אמן** וסיפר לו מעשה נורא מעניין זה [לבוש בהקדמה] ולבד זה גם כששומע שעושיין מי שבירך לאחד נכון לענות אמן ובזה מקיים מצות ואהבת לרעך כמוך ולכן עונין אמן אחר הרחמן [מג"א סק"ג].".

5. **הגר"ח** ק"ק זצ"ל (ארחות יושר פרק ל' ד"ה ולדבר) – "וכבר הביאו (בס' ווי העמודים מבן השל"ה סי' י' ועוד אחרונים) בשם הלבוש מעשה נורא מחסיד א' **שנגזר עליו ליחתך איברים איברים ר"ל על שלא ענה אמן על ברכת תינוק א"**.

ד. הטעם, והמקור: לחיוב.

1. כי גדול העונה אמן יותר מן המברך.

(א) **לבוש** (סעי' ב') – "אבל השומע ברכה מפי אחר צריך לענות אחריה אמן על כל ברכה וברכה שישמע, כי גדול העונה אמן יותר מן המברך שהוא מחזיק ומקיים ואומר כל מה שזה אומר הוא אמת ויציב".

(ב) ע"י לקמן.

2. "דתניא: אחד המברך ואחד העונה אמן במשמע".

(א) **מלבושי יו"ט** (ס"ק א') – "יותר מן המברך. פלוגתא דתנאי היא בסוף פרק אלו דברים במס' ברכות ומדחזינן דרב אמר לחייא ברי' חטוף ובריך שמעין דס"ל דמברך עדיף נ"ל שכן הלכה ולכך לא הו"ל להמחבר להביא לו ראיה זו אלא מאידך דתניא א' המברך ואחד העונ' אמן במשמ' ופי' רש"י במשמע קומו וברכו וכו'".

3. כי שם ה' אקרא, הבו גדול לאלקיניו.

(א) **גר"א** (על סעי' ב') – "חייב כו'. רמב"ם דמפ' מ"ש אחר הכל עונין אמן חיובא קא' וכמ"ש כי שם ה' כו' וכמ"ש בספרי שם ומנין שעונין אמן אחר המברך שנ' הבו כו' וע' גמ' דיומא ל"ז א' ותענית ט"ז ב".

(1) **ספרי** (דברים פ"ד האזינו פ"ק א') – "ילקוט שמעוני רמז תתקמ"ב) – "ומנין שאין מזמנים אלא בשלשה שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו. ומנין שעונים אמן אחר המברך שנאמר הבו גדל לאלהינו".

(ב) **פמ"ג** (תיבת גמא ריש פ"ד האזינו) – "וראיתי בצידה לדרכך והוא דבר חדש אצלי, שכתב בשם הרמב"ן ז"ל במנין המצות ט"ו ובקריית ספר (הוא המבי"ט) שמצוה מן התורה לענות אמן אחר ברכת התורה ואחר ברכת המזון, והיינו כי שם ה' אקרא בברכה הבו גדול אמן, כך פירש"י ז"ל בברכות (כא א') יע"ש, ולפ"ז כל הברכות ועניית אמן דרבנן לחייב, ובהמ"ז וברכת התורה לפנייה ומעין שלש למ"ד שחייב מן התורה בברכה, מחויב השומע לענות אמן, הן אמת שהרמב"ן ז"ל בעשין שלו מצוה ט"ו לא כתב רק שמצות עשה לברך ולהודות בברכת התורה, אלא דממילא משמע מקרא, ולמ"ד ברכת התורה דרבנן וקרא אסמכתא לית אמן מן התורה אף בבהמ"ז, דהך דרשא הוא אסמכתא, ולהרא"ם ז"ל לכאורה דוקא במקדש הא בגבולין אמן אין זה התגדלות והתרוממת כו', וצ"ע יע"ש. **ולפ"ז אם שמע ברכת התורה ומעין שלש בהמ"ז ולא ענה אמן ביטל מצות עשה מן התורה**, ומחויב לומר פ' עולה ויה"ר כאלו הקרבתי עולה, עיין סימן א'. ויש לשאול בעומד בתפלה ושמע ג' ברכות אלו י"ל דמפסיק דהוה מצות עשה, ואף על גב דאין מפסיק לקדושה וקדיש זה מן התורה הוה, וי"ל הא רוב ס"ל דברכת התורה דרבנן וקרא אסמכתא הוה, ומש"ה לא מנאה הר"מ ז"ל במנין המצות, ועיין במגילת אסתר א"כ עניית אמן מדרבנן הוא כמו הברכה, ועיין או"ח (רטו, ב) חייב לענות אמן. גם אם יש לפניו לשמוע ולענות אמן אחר בהמ"ז וברכת התורה ומעין שלש ויש לפניו לענות שאר אמנים הא עדיף, דהוה מצות עשה מן התורה להרמב"ן ז"ל, ואי"ה בפר"י יבואר עוד".

(ג) **מ"ב** (ס"ק ח', בה"ל סעי' ב' ד"ה שלא [לשונו מובא לקמן]) – "חייב לענות. דכתיב כי שם ה' אקרא הבו וגו' ואחז"ל [יומא ל"ז] אמר להן משה לישראל כשאני מברך ומזכיר שם השי"ת אתם הבו גדל לאלקיניו בעניית אמן".

(1) **יומא** (דף לו). – "תניא, רבי אומר: כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלקיניו. אמר להם משה לישראל: בשעה שאני מזכיר שמו של הקדוש ברוך הוא אתם הבו גדל".

(2) **רש"י** (ברכות דף כא. ד"ה כ') – "כי שם ה' אקרא. כשבא משה לפתוח בדברי שירה אמר להם לישראל: אני אברך תחלה, ואתם ענו אחרי אמן, כי שם ה' אקרא בברכה, אתם הבו גדל לאלקיניו באמן, הכי מפרשי לה במסכת יומא (דף ל"ז, א').".

(3) **רש"י** (שם) – "ד"ה כי שם ה'. באמן המפ"ל במס' יומא. ע"ש דמשמע דמפ' ליה על בשכמל"ו דעונין במקדש".

ה. **האם גדול העונה אמן יותר מן המברך.**

1. **ברכות** (דף נג): – "אמר ליה רב לחייא בריה: ברי, חטוף ובריך. וכן אמר רב הונא לרבה בריה: חטוף ובריך. למימרא, דמברך עדיף ממאן דעניי אמן, והתניא, רבי יוסי אומר: גדול העונה אמן יותר מן המברך. אמר ליה רבי נהוראי: השמים. כן הוא; תדע, שהרי גולייירין יורדין ומתגרין [במלחמה] וגבורים יורדין ומנצחין. תנאי היא, דתנאי: אחד המברך ואחד העונה אמן במשמע, אלא **שממהרין** למברך יותר מן העונה אמן".
2. גדול העונה אמן יותר מן המברך – **לבוש** (סעי' ב', לשונו מוכח לעיל), **פתחי הלכה** (ארטסקרול, עמ' פ"ז), **פסקי תשובות** (אות ב').
3. אינו גדול – **מלבושי יו"ט** (ס"ק א'), **א"ר** (ס"ק א'), **א"ז ס"ק א'**, "גדול העונה וכו'. ומלבושי יום טוב [ס"ק א'] חולק בזה מדחזינן [ברכות נג ע"ב] דרב אמר לחייא בריה חטוף ובריך וכן רב הונא, אלמא דהלכה דמברך עדיף ע"כ".
4. מראי מקומות – **שע"ת** (ס"ק א').

א) **ברכי יוסף** (ס"ק ג') – "הלבוש. וכתב הרב אליה רבה (אות א) דהשיגו הרב תי"ט ... וק"ק דמאי אית ליה להתי"ט עם הרב הלבוש, והלא גם התוס' בקמא סוף דף צ"א ומהר"ם בשו"ת דפוס פראג סי' תתקמ"ט והרא"ש סוף כיסוי הדם ושאר פוסקים כתבו משם ר"ת דגדול העונה אמן יותר מן המברך. ונמצאו דברי הרב הלבוש כדברי ר"ת והתוס' והרא"ש ודעמייהו. ותו ק"ק דהרב עצמו בספר מעדני מלך סוף פרק כיסוי הדם הוקשה לו על דבר ר"ת קושיא זו, ותירץ דר"ת סבר דליכא פלוגתא וכ"ע מודו דגדול העונה אמן, אלא שלמברך ממהרין השכר וכו'. עיין שם באורך. ומאחר שכן מאי ק"ל על הרב הלבוש. ברם חזוה הוית להרב **שפתי כהן** בח"מ סי' שפ"ב (ס"ק ד ד"ה ובספר) דדחה דברי הרב מעדני מלך וכתב דלרב ורב הונא שכר העונה כמברך, וא"כ דינו של ר"ת קיים אליבא דכ"ע, והאריך בזה. וראיתי להרב פנים מאירות ח"א סי' ז"ן דכתב דהרב ש"ך לא דק, דכודאי כיון דמהרין למברך יותר מן העונה (ברכות שם), ע"כ ששכר מצותו יותר גדול מהעונה ...".

ב) **מגן גיבורים** (אלף המגן ס"ק ג') – "ודעת הלבוש שגדול העונה אמן יותר ממברך והמבי"ט השיג עליו דקיי"ל מברך עדיף כדאמר רב לחייא ברי' חטיף ובריך וע' בש"ך בחו"מ סי' שפ"ב ובשו"ת פנים מאירות חלק א' סי' נ"ז ובבר"י כאן".

ג) **לענין איך מהני שמיעת ברכת קריאת התורה בשביל מאה ברכות** – עי' סי' ר"צ, לשיטות ומראי מקומות.

ו. **כשלא שמע.**

1. אין חיוב.

- א) **טור** (סי' קכ"ד סעי' י"א) – "ומיהו אם יודע איזו ברכה סיים אף על פי שלא שמעה מפיו **יכול** לענות אמן כדמוכח במסכת סוכה בב"ה של אלכסנדריא היו מניפין בסודרין להודיע שסיים ש"צ ברכה ויענו אמן אלמא שהיו עונים אף על פי שלא שמעו מפיו וצ"ל שהיו מכוונים בחשבון הברכות לידע איזו ברכה הוא אומר".
- ב) **בה"ל** (סעי' ב' ד"ה שלא) – "עוד י"ל דלענין שיהא מותר לענות אמן דהיינו שלא יהיה אמן יתומה די אם יודע על מה הוא עונה ובזה אתיא ההיא דאלכסנדריא של מצרים שהניפו בסודרין אבל לענין שיהיה חייב לענות אמן אינו חייב עד שישמע הזכרת השם מפי המברך דהא חיובא דאמן נובע מדכתיב כי שם ה' אקרא ואחז"ל שאמר להם משה לישראל כשאני אזכיר שם ה' אתם הבו גודל לאלהינו באמן וע"כ בעינן דוקא שישמע העונה הזכרת השם ואז יש עליו חיובא וצ"ע בדעת הרא"ש ותר"י".
- ג) **שלמת חיים** (סי' קצ"ח, א"נ או"ח סי' קצ"ה) – "במש"כ הב"י (בסי' רט"ו) דאם רואה ישראל המברך יכול לענות אמן אבל אינו חובה. וצ"ע על שר בית הזוהר, ששם בזהוהר מחמיר במאוד במי שאינו חושש לענות אמן. ובאה"ע (סי' כ"ה) בבד"ה שכתב על הר"י שאילו ראה דברי הזוהר לא היה כותב כך, ואולי דכאן בעניית אמן יש הוכחה בגמ' נגד הזוהר, וכמדומה דהב"ח שם חולק ע"ז דמחויב לענות. תשובה: יע"ש במהרל"ח, והפשוט דבלא שמע כל הברכה אין חיוב, ואין כאן קושיא מהזוהר דאיהו מיירי דוקא דשמע כל הברכה".

ז. **אם חייב לענות אמן על ברכה מחדר אחר.**

1. מחמיר.

א) **שלמת חיים** (או"ח סי' קצ"ו) – "נסתפקתי, אם המברך נמצא בחדר אחר, האם גם אז השומע צריך לענות אמן, ולפעמים יש בזה ביטול תורה וכדומה, דאולי הקפידא היא דוקא באותו חדר דאז נמצא דהלה מזלזל ח"ו. תשובה: פשוט, אם הוא שומע הברכה כתקנה חייב לענות אמן, ואין בזה משום ביטול תורה דהרי מפסיק לכבודו של מקום ב"ה".

ח. **הרחמן: כשאומר המברך הרחמן, אם צריך לענות אמן.**

1. צריך לענות אמן – עי' סי' קפ"ט סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ט. **האם באמן לא ינמיך קולו מהמברך.**

1. עי' סי' קכ"ד סעי' י"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ג. **מצד העונה אמן.**

א. **אמירת אמן בידים מטונפות: לפני אשר יצר, וכדו'.**

1. מחמיר.

א) **הגר"ח** ק"ק צ"ל (דולה ומשקה ריש עמ' ס"ה) – "שאלה: האם מותר לענות אמן אחר שיצא מבית הכסא, לפני שנוטל ידיו. תשובה: לא".

הגרה"ק זצ"ל (נזר החיים סוף עמ' קע"ו, אות מ"ג) – "האם מותר לענות אמן בידיים מטונפות ובגילוי הראש. תשובת מרן שליט"א: אסור. ובירושלמי איתא שאדם אחד עם ידיים מטונפות שאל אם מותר לענות כך אמן, וענו לו אסור ואסור אסור, כלומר אסור לענות כך, וגם לומר לך את ההלכה הזאת כשאתה בידיים מטונפות היה אסור. [אמנם הלום עיינתי בירו' הנז' (ע"ז פ"ג ה"ד), וראיתי דהירו' קאי אמקום מטונף ולא אידיים מטונפות, וצ"ע. וכשנודמתי לנסוע עם מרן שליט"א [זצ"ל] כשחזר מסנדקאות בד' מנ"א התשס"א הרציתי בפניו את קושייתי זאת, והשיבני דהיינו הך".

ע'י הגרה"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' כ"ו טור א') – "הנה בספר מענה ר"ח (מס' - קמ"ח) נשאל מרן שליט"א שאלה זו, וענה על זה בזה"ל: ע"י מ"ב סי' פ"ד ס"ק ז' עכ"ל, ושם מבואר ברמ"א, שאסור לענות אמן בבית המרחץ, והוסיף על זה המ"ב שם בשם הפמ"ג, שזהו דווקא בבית הפנימי [שכולם ערומים] שהוא כבית הכסא, אבל בבית האמצעי (שמקצתם ערומים ומקצתם מלובשים) שם מותר לענות אמן. [וכן לענין הרהור בת"ת מבואר שם, שאסור בבית הפנימי, ומותר בבית החיצון, ודין אמן שווה לדין הרהור בת"ת], ולפי"ז תשובת מרן שליט"א לענין יוצא מבית כסא אם מותר לענות אמן, או לא, מכיון שבתשובה ראשונה כתב שאסור, ובתשובה שניה ציין למ"ב זה, א"כ לכאורה כוונתו שיוצא מבית כסא, הוא כמו נמצא בבית הפנימי, ולכן אסור ... והנה בספר דינים והנהגות החזו"א (או"ח פ"ד סכ"ט) הביא מהחזו"א שמותר לענות אמן בידיים מטונפות, ושאלתי זאת למרן שליט"א שזהו סותר לתשובתו לעיל שאסור, וענה לי בזה"ל: יש חילוק בין מטונפות קצת, למטונפות הרבה עכ"ל, וביאור כוונת מרן שליט"א שמטונף הרבה הוי דינו כמו בית הפנימי שאסור בעניית אמן, ומטונף קצת דינו כבית אמצעי שמותר בעניית אמן, וכן קיי"ל [סי' צ"ב סעי' ג' בבה"ל] שנגיעה במקומות המכוסין מותר בהרהור בד"ת, וא"כ יהיה מותר גם באמירת אמן, ששווה לדין הרהור בד"ת, וזהו מטונף קצת שמותר באמירת אמן, ודוק. ולפי"ז יתכן לפרש תשובת מרן שליט"א, שענה לענין במ"ב סי' פ"ד ס"ק ז' שאולי כוונת מרן שליט"א במטונף קצת, ואז דומה לבית החיצון שמתיר המ"ב, וצ"ע".

ב. לענות אמן קודם נט"י שחרית.

1. מיקל.

(א) חזו"א (דינים והנהגות או"ח פרק ד' אות כ"ז) – "שמענו בשמו שמותר לענות אמן בידיים הצריכות נטילה".

(ב) ע'י הגרה"ק זצ"ל (דעת נוטה ח"א עמ' קמ"ב) – "שאלה: האם מותר לענות אמן קודם נט"י של בוקר. תשובה: יתכן שאפשר להקל".

ג. עניית אמן בלי כיסוי ראש. [לפעמים, נוגע לחינוך].

1. מחמיר.

(א) הגרה"ק זצ"ל (דעת נוטה ח"א עמ' פ"א תשובה קפ"ט, הע' קפ"ד) – "שאלה הבא לברך ליד אדם שאינו חובש כיפה האם רשאי לברך בקול ולזכות את השומע בעניית אמן או שצריך לברך בלחש כדי שהלה לא יענה אמן. תשובה: בלחש. [גם על שומע [בדיעבד] ברכה מחבירו כאשר ראשו [של השומע] מגולה האם יענה אמן והשיב שלא יענה ואמר רבינו שליט"א שאף שמדינא נקטינן דאמן דינו כהרהור מ"מ לענות אמן בגילוי הראש אין ראוי דהוא דרך גנאי וקלות ראש עכ"ל]".

הגרה"ק זצ"ל (נזר החיים סוף עמ' קע"ו אות מ"ג [לשונו מובא לעיל], עלי שיי"ח עמ' קט"ו אות ז', אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' כ"ו סוף טור ב') – "שאלה: השומע ברכה ואין לו 'כיסוי ראש' (כיפה), האם יענה אמן, או לא. תשובה: אין לענות, (מענה ר"ח שמ"א)".

ד. עניית אמן (קדושה וברכו) לפני ברה"ת.

1. מיקל.

(א) הגרה"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ו עמ' כ"ז טור א') – "שאלה: האם מותר לענות אמן (קדושה וברכו), לפני ברה"ת, או לא. תשובה: מותר, (מענה ר"ח קט"ז)".

ה. עניית אמן כשאוכלים בתוך פיו: האם יש חסרון של "ימלא פי תהלתך".

1. ע"י סי' קע"ב, לשיטות ומראי מקומות.

1. מראי מקומות.

1. הגרה"ק זצ"ל (דעת נוטה ח"א עמ' שפ"ח, תשובה שע"ה) – "שאלה: ראיתי בספר 'אשי ישראל' שנשאל הרב שליט"א במנין שמתפלל אחר זמן תפלה, האם רשאים לענות אמן על חזרת הש"ץ, והשיב שאין לענות. ולא הבנתי, דאם המדובר על סוף זמן תפלה דד' שעות הרי מפורש בשו"ע סי' פ"ט דאפ"י במזיד יכול להתפלל עד חצות, ובבה"ל סי' קכ"ד ס"ב מבואר דאפ"י חזרת הש"ץ יאמר, ואם הכוונה אחר חצות היום, הרי יש שיטות דעד חצי שעה שאחר חצות יכול להתפלל שחרית. תשובה: בודאי הכונה כשאסור להתפלל".

ד. המקומות שעונין שם אמן.

א. עניית אמן בזמן של עטיפת הטלית.

1. הגרה"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ב' אות ג') – "האם אפשר לענות אמן ובפרט איש"ר כשממתין כשיעור ד"א בעטיפת הטלית על ראשו (לאחר שבירך). תשובה: כן".

ב. עניית אמן אחר שבירך על מצוות תפילין לפני אמירת בשכמל"ו.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ב' אות כ') – "[המברך על תפילין של ראש, שאומר לאחר מכן ברוך שם כבוד וכו'] האם עונה על סתם אמן אחר הנחת תפילין לפני שאמר ברוך שם, מאחר שמעיקר הדין לא היו צריכים לאומרו. תשובה כן".
- הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ל"ד) – "שאלה: מי שבירך על תפילין של ראש על מצות תפילין, וקודם שאמר בשכמל"ו שמע ברכה, האם יענה אמן או לא. (דמצד אחד הוא חומרא בעלמא, ומצד שני מחמירים שאולי הוא ברכה לבטלה). תשובה: נראה שלא יענה, וצ"ע".
- הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ל"ד) – "שאלה: בתפילין של ראש לפני שאמר בשכמל"ו, כתוב בשאלת רב (עמוד קנ"ד) בשם רבינו שיענה אמן על ברכה, ולי ענה רבינו לכאורה לא יענה, ושמא רבינו חזר בו. תשובה: צ"ע".
- אליבא דהלכתא (חל"ו עמ' כ"ז טור א') – "א"ה: בעל השאלת רב שליט"א אמר לי, שדן בעל פה באריכות עם מרן שליט"א בשאלה זו, ובסוף הסכים עמו שהלכה, כמו שענה לו בשאלת רב, שכן יענה".

ג. לענות אמן אחר ויצמח פורקניה.

1. גרי"ז (פניני רבינו הגרי"ז עמ' נ"ב) – "מתפלל אחד במנין שבבית רבינו הגרי"ז זצוק"ל אמר קדיש בנוסח של ויצמח פורקני ויקרב משיחי, והרגיש שרבונו זצוק"ל לא אמר 'אמן' אחרי תיבות אלו. שאל הנ"ל את רבונו זצוק"ל: למה לא אמר הרב 'אמן' אחר ויצמח...! והשיב רבונו הגרי"ז זצוק"ל בפשיטות: הנה כן הוא ברמב"ם ב"יד החזקה' בסוף ספר אהבה ב'סדר תפלות כל השנה' ב'נוסח הקדיש': "...".
2. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק י' אות א') – "אמן של ויצמח פורקניה, יש לו דין של 'ברוך הוא וברוך שמו'".
3. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' נ"ז) – "שאלה: האם נכון שאין חיוב לענות אמן בקדיש, אחר ויצמח פורקני (בנוסח ספרד), כיון שלא מוזכר ברמב"ם בנוסח התפילה שעונים אחר זה אמן, ועכ"פ נפ"מ שבמקום שאסור להפסיק אין לענות. תשובה: נכון".
4. הגר"א נבנצל שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "שאלה: מי שמתפלל נוסח אשכנז האם יותר טוב לענות אמן ל'ויצמח פורקניה' או לא לענות? ומה הדין במקום ששייך הפסק (כמו בקדיש בין ישתבח לברכו). תשובה: לענ"ד יש לסמוך על הרמב"ם שלא לענות".

ד. עניית אמן, כשהמשיך "כמה תיבות" תפילה אחר שמיעת הברכה.

1. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה ריש עמ' נ"ב) – "שאלה: מי שאוחז באמצע תפילתו ושומע ברכה המצריכה ענית אמן, או קדיש וצריך לענות איש"ר האם רק כשיכול מיד לענות יענה, או גם כשצריך לגמור עוד כמה תיבות לסיים הענין גם יוכל אח"כ לענות. (האם תיבות אלו נחשבות הפסק). תשובה: לכתחילה יענה מיד. (ובמקום דלא סליק ענינא יתכן דלא יענה כלל)".

ה. עניית אמן אחר הבוחר בעמו ישראל באהבה.

1. הגר"ח זצ"ל (דעת נוטה ח"א עמ' רי"ג, תשובה נ"ט) – "שאלה: מבואר במשנ"ב (סי' נ"ט ס"ק כ"ה) דאף שמעיקר הדין רשאים הצבור לענות אמן אחר שסיים הש"ץ הבוחר בעמו ישראל באהבה, מ"מ לכתחילה יסיים בשוה עם הש"ץ כדי שלא יצטרך לענות. אמנם בישיבות לא נוהגין כן, איך עלי לנהוג. תשובה: יש לעשות כהמ"ב".

ו. דין עניית אמן באמצע הלל דר"ח שהוא מנהג.

1. הגר"ח זצ"ל (אשי ישראל תשובה שכ"ט) – "סי' תכב סע' ד מצינו דלענות שלום לכל אדם בהלל דר"ח קיל הוא מפסוקד"ז דשרי אף באמצע הפרק (עיין סי' נא סע' ה), האם לפי"ז גם לגבי עניית דברים שבקדושה קל הוא מפסוקד"ז, וכגון ענית ב"ה וברוך שמו, או לענות אמן אפי' במקום שלא סליק ענינא, או לעלות לתורה אפי' לכתחילה, שכ"ז אסור בפסוקד"ז כמבואר בסי' נא במ"ב ס"ק ח ו-י. ובביה"ל ד"ה צריך. תשובה: ב"ה וב"ש לא יענה ושאר אמנים יענה. (חוץ מאמן של ברכה זו וכנ"ל)".

ז. דין עניית אמן כשהתחיל ברכה, ואמר "ברוך אתה", ושמע ברכה מאחר.

1. הגר"ח זצ"ל (דעת נוטה ח"א עמ' שפ"ט, תשובה שע"ו) – "שאלה: אם התחיל ברכה לעצמו ולא הספיק לומר אלא ברוך אתה, ושמע שחבירו אומר ברכה או שהחזן אומר קדיש, האם יפסיק ויענה עליהם אמן. תשובה: לא יפסיק [הטעם, דכיון שהתחיל ברכה אף שלא אמר שם ומלכות, חשיב כאמצע ברכה ואין זה כבוד להפסיק בה, וכדחזינן במשנ"ב סימן ס"ו ס"ק ל"ה לענין אם אמר ה' שפתי תפתח דחשיב כהתחיל שמו"ע ולא יפסיק, ואף שה' שפתי אינו אלא פסוק, מ"מ כיון שהתחיל לשם תפלת שמו"ע, חשיב כעומד באמצע שמו"ע".

ח. עניית אמן באמצע שניים מקרא ואחד תרגום.

1. צריך לענות אמן אפי' באמצע הפסוק.
- א) הגר"ח זצ"ל (גם אני אודך בתוך ס' ביכורי חיים [מהדו"ד] אות ט"ז, ופעמי יעקב חנ"א עמ' קכ"ב אות מ"ד) – "שאלה: כשמעביר הסדרה שמו"ת, האם מותר לענות אמן באמצע הפסוק, או לא, דכל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן. תשובה: צריך לענות אמן".
- ב) עי' הגר"א נבנצל שליט"א (זכור לאברהם תשס"ד עמ' ת"ע) – "שאלה: כשמעביר הסדרה שמו"ת, האם מותר לענות אמן באמצע הפסוק, או לא, דכל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן (מגילה דף כ"ב ע"א). תשובה: כן, כי מפסיק מפני הכבוד והיראה וקיל טובא מקריאת שמע".
- עי' הגר"א נבנצל שליט"א (פסקי הוראה גם אני אודך או"ח סי' כ"א) – "שיכול לענות אמן באמצע קריאת שמו"ת".

ג) עי' מקור נאמן (סי' שצ"ד, אור תורה גליון תכ"ט [תמוז תשס"ג] סי' ק"ד אות ט') – "שאלה: כשקורא הסדרה שמו"ת, האם מותר לענות אמן באמצע הפסוק, או אסור דכל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה (מגילה דף כ"ב ע"א). תשובה: מותר להפסיק ולענות אמן באמצע הפסוק, כמו שמפסיקין לענות אמן באמצע פסוקי דזמרה, רק שלא יפסיק באמצע ענין ממש, אלא יגמור המשפט, כגון נותן לבהמה לחמה (אמן), לבני עורב אשר יקראו. ועיין בן איש חי שנה ראשונה פרשת ויגש אות יו"ד, ופרשת שמות אות ו', ע"ש".

2. כשעונה אמן, האם צריך להתחיל עוד פעם מתחילת הפסוק.

א) יתחיל מתחילת הפסוק.

1) עי' הגר"ק זצ"ל (גם אני אודך בתוך ס' ביכורי חיים [מהדו"ד] אות י"ז, פעמי יעקב חנ"א עמ' קכ"ב אות מ"ה) – "שאלה: בהנ"ל, האם צריך להתחיל עוד פעם מתחילת הפסוק, או אין צריך. תשובה: עדיף שיתחיל מתחילת הפסוק".

2) עי' באר שרים (ח"ז סי' נ"ב אות ט') – "ובבאה"ט (שם סק"א) כתב, ואיסור גדול להפסיק בקריאת שמו"ת בדבור, משמע דעניית דבר מצוה שרי. ולכן לענות דבר שבקדושה בודאי שרי לו. וראה בשו"ת לב חיים להגר"ח פלאג'י (חלק ג' סי' כ"ג) דשרי להפסיק בשמו"ת לשתות מים לצמאים וכ"ש ניד"ד. ולכן בודאי באמצע הפסוק לכתחילה לא יפסיק מלבד כנ"ל בפרשה פתוחה וסתומה כמ"ש, אך באמצע הקריאה ככלל, לענות שרי, ואם הפסיק באמצע הפסוק כדי לענות יחזור הפסוק ומה בכך".

ב) אינו צריך.

1) הגר"א בבבצ"א שליט"א (זכור לאברהם תשס"ד עמ' ת"ע) – "שוב שאלתי האם צריך להתחיל עד הפעם מתחילת הפסוק, או אין צריך. תשובה: אינו צריך".

3. עניית אמן באמצע שמו"ת של תוכחה.

א) הגר"ק זצ"ל (גם אני אודך בתוך ס' ביכורי חיים [מהדו"ד] אות י"ג, ופעמי יעקב חנ"א עמ' קכ"ב אות י"ג) – "שאלה בספר 'כתר מלוכה' על ענייני עניית אמן (עמוד קצב) מובא שאלה למע"כ שליט"א, וזה לשונו שם, הקורא בתורה [כגון שקורא הפרשה שמו"ת], והגיע לדבר שאינו טוב, כגון פסוקי תוכחה וכדומה, ושמע חבירו מברך, האם יענה אמן, (יש אומרים דפטור מלענות אמן משום דנראה כמקלל, כף החיים או"ח סי' רטו ס"ק י). והתשובה ממע"כ שליט"א שם: 'נכון להזהר', ע"כ. רציתי לשאול מהו הפירוש 'נכון להזהר', האם שיהיה שיענה אמן, או שיהיה שלא יענה אמן משום דנראה כמקלל. תשובה: יזהר שלא יבוא לידי כך".

ב) מראי מקומות – גם אני אודך (שמו"ת סי' ס"ח).

4. מראי מקומות – יום שבתון (ח"א סי' ל"ח, שואלין ודורשין ח"ה סי' כ"ד אות ט'), גם אני אודך (שמו"ת סי' ס"ט, סי' ע').

ה) עניית אמן בפסוקי דזמרה (סימן נ"א סעיף ד').

א. באמצע פסוקי דזמרה.

1. מ"ב (סי' נ"א ס"ק ח') – "אבל אמן מותר לענות על כל ברכה ששומע אפי' באמצע פסוק של פסוקי דזמרה אם הוא במקום דסליק ענינא".

2. הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נג, סוף עמ' תר"ד) – "דכשעוסק באמצע פסוד"ז אינו חייב להפסיק לענות אמן משום עוסק במצוה, וכל מה שנזכר בפוסקים (מ"ב נ"א, ח') היינו רק ש'מותר' להפסיק ולענות שם. אכן 'יהא שמה רבא' ו'קדושה' חייב לענות, שאם אינו עונה אותם זהו כולזול".

3. הגר"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ג' אות ל') – "המשנ"ב בסי' ס"ק כח מביא בשם הפרמ"ג דיש תרי גווני אמן, הא' שמאמין שכן האמת, והשני שהוא בקשה שימלא ד' משאלותינו, לכאורה אמן השני אסור לענות בפסוד"ז, שהתירו רק להשיב מפני הכבוד וזה שייך לאמת הברכה, אבל לבקש צרכיו אין זה מפני הכבוד. תשובה: מותר".

ב. עניית אמן על יעלה ויבוא: באמצע פסוקי דזמרה.

1. הגר"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ג' אות ל') – "האם מותר לענות אמן שאומרים ביעלה ויבוא על ו'זכרנו ד' אלקינו בו לטובה' וכו' באמצע פסוקי דזמרה. תשובה: יתכן דמותר וצ"ע".

ג. עניית אמן על יה"ר: באמצע פסוקי דזמרה.

1. הגר"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ג' אות ל"ב) – "האם אפשר לענות אמן באמצע פסוד"ז על 'יהי רצון מלפני אבינו שבשמים' שאומרים אחר קריאת התורה. תשובה: יתכן שמותר".

ד. עניית אמן על בקשה: באמצע פסוקי דזמרה.

1. הגר"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ג' אות ל"ג) – "במשנ"ב סי' קפט ס"ק ה כתב שאחר הרחמן וכן כל בקשה, אע"פ שאין בה שם צריך לענות אמן. האם מותר לענות ע"ז גם באמצע פסוד"ז. תשובה: לא".

ה. עניית אמן על יברכך: באמצע פסוקי דזמרה.

1. הגר"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ג' אות ל"ד) – "האם אפשר לענות אמן באמצע פסוד"ז על יברכך וכו' בחזרת הש"ץ שאומר הש"ץ כשאינו שם כהן. תשובה: יתכן שמותר".

ו. עניית אמן על ברכה מרבי: באמצע פסוקי דזמרה.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ג' אות ל"ה) – "לה האם מותר לענות אמן באמצע פסוד"ז על ברכה שקיבל מרבי. תשובה: לא יענה".

ז. עניית אמן הראשון של קדיש: באמצע פסוקי דזמרה.

1. הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק ח' אות ס"ג) – "מה הדין בהאמן בקדיש שעונים אחר יתגדל ויתקדש שמי' רבא, אם מותר לענות אמן זה בפסוד"ז או לא הוי כשאר אמן ואסור לענות. תשובה: מותר שגם אמן הלא שבח".

ו] דיני הברכות שעונים עליהם אמן.

א. חיוב לענות אמן על קדיש של מנין אחר.

1. עי' סי' קכ"ה, לשיטות ומראי מקומות.

ב. דין עניית אמן בסיים ברכה תוכד"ד לחבירו.

1. הגר"ח זצ"ל (פתיח הלכה פרק ב' הע' ל"ז) – "וצ"ע באופן שאם ימתין לאחר כדי דיבור של ברכתו יהא עדיין תוכד"ד של ברכת חבירו, אם יכול לענות אמן, וכן יש להסתפק בציבור אם יכול לענות לאחר כ"ד של ברכתו קודם שיכלה אמן מפי רוב הציבור, ושמעתי מהג' רש"ז אויערבאך שליט"א [זצ"ל] שבכה"ג מותר לענות אמן. שו"מ שכן משמע בדברי הב"י סי' רט"ו שאם שנים אומרים ברכה ביחד לא יענה אמן אחר ברכת חבירו אא"כ קדם וסיים קודם שיגמר חבירו, וכן הוא בשו"ע סי' נ"א ס"ב, וע"כ שהשיעור הוא תוכד"ד".

2. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה ריש עמ' קכ"ב) – "שאלה: האם מותר לענות 'אמן' על ברכה, כשהוא בעצמו גמר ברכה תכ"ד לפניו, והאם אי"ז בכלל העונה אמן אחר ברכתו. תשובה: לא יענה".

ג. דין עניית אמן בשני אנשים שברכו שני סוגי ברכות וסיימו ביחד.

1. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' נ"ב) – "שאלה: המ"ב (סי' נ"א ס"ק ג'), כתב שאם סיים ברכה 'והש"ץ' גם סיים ברכה, יכול לענות אמן, וצ"ע מהו הדין 'בשאר' סיים ברכה, ולא הש"ץ. תשובה: אם זהו ברכה אחרת יענה".

ד. ש"ץ המבליע תיבות אם לענות אמן על ברכתו.

1. לענות אמן.

א) קנין תורה בהלכה (ח"ה סי' ט') – "גם בכל ברכה שע"ה מברך בשגיאה בלב חמים והקב"ה שמח כנגדו א"כ ה"ז ברכה גמורה דאין ככוונתו ח"ו לשנות ממטבע הברכה שתקנו חז"ל ומהכ"ת נבצר ממנו אמירת אמן על ברכתו שכבי' קוב"ה מקבלן ועזוה"ק ... שפיר י"ל כיון דניחא למארי' דעלמא בביטויו וכבי' שמח לקראתו גם לן ניחא לענות אמן על ברכתו הפרטיים".

ב) הגר"ח זצ"ל (דעת נוטה ח"א עמ' שפ"ז תשובה שע"ב) – "שאלה: שכיח טובא בחזרת הש"ץ דמבליע הש"ץ בלחש כמה תיבות המעכבות דיעבד, ויל"ע אם אפשר לענות אח"כ אמן על חזרתו. תשובה: המנהג לענות".

ה. האם להמתין בהבדלה למי שמאריך בעניית אמן.

1. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קנ"ז) – "שאלה: בהבדלה (וכן בכל הדונה לזה), אם בירך ברפה ג', ואחד השומעים 'מאריך מאוד' בעניית אמן, האם מותר לו להתחיל כבר ברכת בורא מיני בשמים, או לא. תשובה: טוב שימתין".

הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קנ"ז) – "בציור הנ"ל, פעם אחת הבן של אחד אמר אמן ארוך 'מאוד' כשתי דקות, האם היה צריך לחכות עד שיגמור, או לא. תשובה: אם הוא קטן א"צ".

ו. אמירת החזן "גאל ישראל" בלחש.

1. עי' סי' ס"ו סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ז] ציורים.

א. עוסק בלימודו, או בתפילה: האם יש חיוב לענות אמן.

1. אין חיוב לענות.

א) עי' אשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' ב') – "מ"ש בזוהר חדש הק' רות. המדור השלישי כו' ומי שאינו עונה אמן אחר המברך. נראה דלא שייך כן במי שטרוד בעייון או בשיחה בדברי תורה הק'. הגם שרשאי לענות, מכל מקום הרי שייך בזה העוסק במצוה פטור מהמצוה, וטרדא פוטרת גם מחיוב דאורייתא לפעמים, וכל שכן בזה שאינו רק מדרבנן וצלע"ע".

ב) הגר"ח זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ט' סעי' ו') – "הנמצא במקום שהצבור מתפללים והוא עסוק בתלמודו, פטור מלענות אמן, ואפילו איש"ר. אבל קדושה וברכו ומודים, כיון שיהיה ניכר אם לא יצטרף עמהם, יענה. וכן לברכת כהנים יפסיק ויעמוד כנגד כהנים לקבל ברכתם, אפילו אם כבר שמע ברכת כהנים באותו יום. אבל תלמוד תורה דרבים לא יבטל משום כך".

ג) הגר"ח זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נג., עמ' תר"ה) – "הלומד תורה ובאו שם מתפללים ומברכים ברכות השחר, האם חייב להפסיק מלימודו ולענות להם. תשובה: באמצע הלימוד תורה בודאי אינו חייב להפסיק כדי לענות אמן".

ד) שבת הלוי (ח"ט סי' מ"ג אות א') – "שכיח שעומד באמצע תפלה כגון קודם הודו מקום שלכל הדעות מותר לענות אמן, ויש מתפללים אחרים שאומרים בקול רם ברכות השחר ועוד האם הוא כששומע כל פעם מחויב לענות אמן כי זה מבלבל אותו ואפ"ל אין מבלבל אותו רק שהשעה מצומצם ואם יענה אמן כ"פ לא יכול לסיים תפלתו. ואומר בתשובה, הנה פליגי הב"י והב"ח או"ח

סי' רט"ו בדין המשנה סופ"ח דברכות דעונין אמן אחר ישראל המברך, וכ' הטור ויראה דעונין דקאמר לאו חיובא קאמר וכו' דדעת הב"י דקאי על ישראל המברך ואפ"ה דעת הטור דהוא רשות, ודעת הרמב"ם חולק שהוא חיוב והכי קיי"ל להלכה בשו"ע, ודעת הב"ח דבישראל הכל מודים שהוא חיוב והטור כ' רק רק בגוי המברך, ולשון הטור והסגנון משמע יותר כב"י ומ"מ להלכה אין נפ"מ דקיי"ל חייב. איברא יראה דבמקום דאיכא חשש של בטול תורה והפסקה באמצע הענין לכו"ע מן הדין א"צ לענות והוא מהא דברכות נ"ג ע"א דהיו יושבים בבית המדרש והביאו לפניהם אור דבש"א אומרים כל אחד מברך לעצמו ובה"א אחד מברך לכולם משום רב הדרת מלך, והיינו דאיכא בטול ביה"מ משום שמיעת הברכה וענית אמן כמש"כ רש"י שם וע"כ לא פליגי בית הלל אלא משום רוב עם הדרת מלך כמבואר באו"ח סי' רח"צ אבל בלא"ה גם בית הלל מודים דאין להפסיק, וכדקיי"ל שם ויו"ד סי' רמ"ו סי"ז לענין מרפא בביהכנ"ס, וא"כ אם זה שומע ברכות שאין שייך להם, ובאמת מבלבלים אותו מתפלתו או עוסק בתורה או יכול לאחר תפלתו עי"ז יראה דלכו"ע לא צריך לענות אם באמת נפסד עי"ז במק"א. ויש קצת להעיר בזה במש"כ רש"י בברכות שם, וישמעו אליו ויענו אמן דאמן זה אינו מחויב דהא כ' הטור סי' רי"ט דאמן בשומע כעונה אינו מעכב ועיין היטב בחי' הגרעק"א סי' רי"ט ובסי' רי"ג ס"ב וס"ג ואמן זה רק כשומע שאר ברכות דחייב לענות, ואין החיוב נמשך רק מדין רוב עם הדרת מלך מאחר שכבר שומע ומפסיק מחמת הברכה, אבל לא לולא זה מחמת בטול תורה ויש לדחות קצת. אבל ודאי אם אינו לומד או מתפלל, וכה"ג אפילו כמה פעמים חייב לענות להלכה".

(ה) פסקי תשובות (אות ד' ס"ק ב') – "מי שעוסק בלימוד תורה או בשיחה בדברי תורה, הגם שרשאי לענות אמן מכל מקום אינו חייב אם מפריע לו הדבר לריכוז בלימוד התורה, והוא כעין העוסק במצוה פטור מן המצוה, ויש שהוסיפו לומר שה"ה המתפלל (אפילו במקום שמותר להפסיק לאמן וכו') או האומר תהילים ושאר תחינות וכדו' אם מפריע לו כשיצטרך לענות אמן".

2. מראי מקומות.

(א) ארחות חיים (סי' קכ"ד ס"ק ח') – "ע' בשו"ת דברי דוד סימן מ"א שכ' שהעוסק בתורה אין להפסיק ממשנתו לענות ב"ה וב"ש ואמן ושכ"כ בשו"ת מים רבים סימן ב' וכו' בפ"ת דיש לסמוך ע"ז בב"ה וב"ש אבל באמן צ"ע מהיכן למד זה שהוא מדינא דגמרא אם לא מי שתורתו אומנתו כרשב"י וחביריו דאינו מפסיק לתפלה או ת"ת דרבים דפטור מק"ש כמ"ש הרא"ש בברכות".

ב. שומע ברכה ברם קול, או בטלפון: האם יש לענות אחריו אמן.

1. לענות אמן.

(א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' צ"א אות ד') – "בענין שמיעת הבדלה ע"י טעלעפאן לאשה הנמצאת בבית החולים הנה אם אי אפשר לה שתשמע הבדלה במקומה ודאי יש לה לשמוע על הטעלעפאן שיותר נוטה שיוצאה בזה כדכתבתי בתשובה האו"ח ח"ב סימן ק"ח גבי קריאת מגילה וה"ה גבי הבדלה משום דכל מצות דבור דבחול הוא כמגילה לבד קריאת שמע וברכת המזון שצריך למחות באלו הרוצים לצאת במייקראפאן, שלכן כיון שא"א לה לשמוע הבדלה בבית החולים צריכה לשמוע ע"י הטעלעפאן, וכן צריך לענות אמן על ברכה ששומעין ע"י טעלעפאן וע"י מייקראפאן מספק".

(ב) יחזה דעת (ח"ב סי' ס"ח) – "השומע סליחות וי"ג מדות דרך הרדיו בשידור חי, עונה אמן וי"ג מדות, אבל השומע קידוש או מקרא מגילה מהרדיו, אינו יוצא ידי חובתו, שחייב לשמוע מפי אדם בר - חיובא, ולא דרך גלי האתר. ולשומעים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב".

ג) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' צ"ה) – "should".

2. מחלק בין רם קול [שיכול לברך], לטלפון.

(א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ט' אות א' ד"ה גם, הע' ד' [עמ' ס"ו]) – "גם ראיתי במצודת דוד להרב פלדמן שכתב בקצור שו"ע הל' מגילה: 'וכן אם רשאי לענות אמן אחר ברכת חברו ששומע ע"י הטלפון, עיין שו"ת מנחת אליעזר ועוד אחרונים שדברו מזה'. ולפי הדברים שאמרנו נראה שיש לשמיעה זו דין הנפת סודרים שהיתה באלכסנדריה של מצרים דחשיב רק כיוודע באיזו ברכה הש"צ עומד ולא יותר, וכיון שכן נראה שאין לענות כלל אמן על ברכה שהוא מחויב לצאת בה, ואף גם ברכה שאין השומע מחויב לצאת ידי חובתה ג"כ אפשר דרק אם עומד בבית הכנסת או אפי' סמוך לו ושומע חזרת הש"ץ או שאר ברכות ע"י רם קול אז שפיר נגרר אחר הצבור ועונה אמן מידי דהוי אאלכסנדריה של מצרים, משא"כ כשעומד רחוק ושומע ע"י טלפון נלענ"ד שאין לענות כלל אמן על שום ברכה ודינו כעונה אמן לבטלה, הואיל והוא שומע את הברכה רק ממברנה ולא מפי אדם, וכמו"ש כמה פעמים שע"י תנודות הממברנה חשוב רק כיוודע לכיון את הרגע שהאדם עומד ע"י המיקרופון ומברך (וגם זה לא תמיד כי יתכן שזה כבר נשמע מתקליט), וכיון שכך מסתבר דבכה"ג שהוא עומד רחוק ואין לו שום צירוף עם המברך דאין לענות אמן על ברכה זו. וקל וחומר הוא לפי"ז שהשומע קול שופר, מקרא מגילה או סתם ברכה ע"י רדיו שאינו עושה כלל שום מצוה וגם אינו רשאי לענות אמן אחר המברך, כי הקול היוצא מהממברנה של מקלט הרדיו אינו כלל קול התוקע או המדבר אלא גם כאן רק הממברנה עצמה היא המדברת ונמצא שרק קולות עץ ואבן הוא שומע ולא קול אדם. ואדרבא רדיו עוד יותר גרוע מרם - קול וטלפון, כי חוץ מזה שהמיקרופון הקולט את קול האדם מוליך למשדר רק זרמים משתנים כמו בטלפון, אף גם זה יש כאן שהם אינם הולכים כלל ישר אל המגנט שבמקלט הרדיו אלא בתחלה הם נישאים על גלי הרדיו היוצאים מהמשדר אשר ירוצו באותה המהירות של האור והם ממלאים כאן את התפקיד שהחוטים עושים בטלפון, ורק אח"כ ע"י כמה מיני מכשירים מצליחים להפעיל את המגנט שבתוך המקלט שיקבל השפעתו רק מהזרם המשתנה שבא מהמיקרופון ולא מהגלים האלקטרומגנטיים היוצאים מהמשדר, ומשום כך אף גם ברדיו מושך המגנט את הממברנה ועושה בה זעזועים בדיוק כאותם הזעזועים שנעשו בתחלה בממברנה של המיקרופון. קצור הדברים הוא שאין להשתמש בביהכ"נ לצרכי תפילה במיקרופון ורם - קול, היות שהדבר הזה נחשב רק כהנפת סודרים שהיתה באלכסנדריה של מצרים לדעת היכן החזן עומד בתפלתו, אבל אי אפשר כלל לצאת בשמיעה זו בשום דבר שחייבים לשמוע מפי אדם. ואף שיוודע אני שרבים יתמהו על כך וכמו זר יהיה דבר זה בעיניהם, עם כל זאת האמת הוא כדברינו, וברור הוא בעיני שזה מוזר רק לאלה שאינם יודעים כלל מה טיבם של המכשירים האלה (וחושבים מחשבות הבל שחזי הטלפון או גלי הרדיו מוליכים ממש את קול האדם. וכדי להוציא מלבם טעות זו הארכתי מאד בביאור הדברים) אבל לא

ליודעים את האמת, כי בדברי בזה עם מביני מדע ויודעים בהלכה כולם הסכימו לי. [לאחר שכבר נדפס מאמר זה נזדמן לי לדבר עם מרן בעל החזו"א זצ"ל ואמר לי שלדעתו אין זה כ"כ פשוט, ויתכן דכיון שהקול הנשמע נוצר ע"י המדבר וגם הקול הנשמע מיד כדרך המדברים 'אפשר' דגם זה חשיב כשומע ממש מפי המדבר או התוקע, וכמדומה לי שצריכים לומר לפי"ז דמה שאמרו בגמ' אם קול הברה שמע לא יצא, היינו מפני שקול הברה נשמע קצת לאחר קול האדם משא"כ בטלפון ורם - קול, ולענ"ד הוא חידוש גדול מאד ואין אני מבין אותו]."

3. אם [חושש ש]עבר הקול דרך דבר מטונף, יש להחמיר.

(א) מנחת אלעזר (ח"ב סי' ע"ב) – "אבל לא מיירי אם יש טינוף בינותם כלל וא"כ אין מפורש בדיעה הא' להיפוך מדיעה הב' וא"כ אין לברך מספק לבטלה וכן שלא לענות אמן לבטלה מספק בכה"ג וא"כ כיון שלא ימלט שבריהוק מקום איזה פרסאות (שהקול הולך בהטעלעפאן דרך החוט הברזל הקבועה על הכלונסאות ואינו הולך תוך החוט ברזל דהחוט אינו חלול כלל והרי הוא כהולך על החוט וחוצה סביב לו) שלא יהי' בכל משך הלז שום צואה וא"כ אין לענות אמן או ברכו וקדושה והנה למיחש לעכו"ם באמצע הדרך בריחוק מקום כזה אף שעל הדרך יש שם בתי ע"ז וצלמים מ"מ י"ל דנחשוב בזה דרך הקרובה ביותר כמו גבי תחומין בשבת ... והך דאמרי' בפסחים פ"ה ע"ב שאפי' מחיצה ברזל אינה מפסקת פירש"י שאין הפסק לפני המקום שהכל גלוי וידוע לפניו ואין סתימה לפניו עכ"ל"ה ומזה אפי' בריחוק הרבה פרסאות אם שומע קול חבירו ע"י הטעלעפאן מברך י"ל שיוכל לענות אמן או קדושה וברכו".

(ב) באר משה (ח"ג סי' קס"ו אות ד') – "וגם אין לענות אמן כששומע ברכה ע"י הטעלעפאן".

(ג) הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכות או"ח אות ס"ג) – "השומע ברכה בטלפון אסור לענות אמן. [כפה"נ דאיירי שעובר הקול דרך בית הכסא לכן אסור לענות. אבל אם אינו עובר דרך בית הכסא שרי לענות אמן]."

4. מראי מקומות – דרך האתרים (ח"א פרק א' סעי' ב').

(א) ליקוטי מנחת יצחק (סי' קכ"ט אות ז') – "אם מותר לענות אמן על ברכה ששומע מטעלעפאן או טייפ. תשובה: בודאי לא ואף יש איסור בשמיעה, עי' ספרי (ח"ג סי' ל"ח) ובתשו' לבו"מ (ח"ד סי' כ"ב)".

(ב) ציץ אליעזר (ח"כ סי' י"ט) – "הרב המחבר הנ"ל מסתייע בדבריו בגמ' של הלה מניף בסודרין וכל העם עונין אמן (סוכה נ"א), ולא זכר מ"ש התוס': והא דעונין אמן בהנפת סודרין היינו בקריאת ספר תורה ולא בתפלה ולא בדבר ששליח צבור מוציא רבים ידי חובתם, וכן מפורש בירושלמי: עמד אחד מהם לקרות היה הממונה מניף בסודרין, ועוד י"ל יודעין היו לכוון סדר הברכות זו אחר זו במנין שמונין כסדרן (סוכה נ"ב: תד"ה וכיון), וכתירוצם בתרא זה כתבו בברכות: וי"ל שהיו יודעים באיזה ברכה החזון עומד (ברכות מ"ז. תד"ה אמן). ועיין בטור וב"י וש"ע ומפרשיו שהאריכו בדין זה, ומסקנת דבריהם היא, שבכל ברכה ותפלה שחייב הוא עצמו לצאת בה אף על פי שידוע איזה ברכה מברך הש"ץ מאחר שלא שמעה לא יענה אמן אחריה דהוי אמן יתומה (או"ח סי' קכ"ד). ועכ"פ לא נאמרו דברים אלו אלא לענין אמן יתומה. אבל לצאת ידי חובת ברכה ותפלה לדברי הכל צריך שישמע מפי מי שחייב בה, והכי מסתבר דלא יעלה על הדעת שאדם יצא ידי חובת ברכה גם בלא דיבור פה ולא שמיעת אוזן".

(ג) הגר"ח"ק זצ"ל (דעת נוטה ח"א סוף עמ' שפ"ו, הע' שמ"ח) – "שאלה: השומע ברכה דרך טלפון וכדומה, האם צריך לענות אמן. תשובה: שאלה ישנה. [שמעתי רבינו שליט"א שכוונתו שכבר דנו בזה האחרונים ולא הוכרע הדבר]."

(ד) נוטרי אמן (ח"ב פרק י"ט אות י"ב) – "על ברכה שנאמרה ברמקול או טלפון וכדומה, עונים אמן. ויש שכתב שדוקא אם השומע עומד באותו חדר או סמוך למקום הברכה".

(ה) פסקי תשובות (אות ג') – "השומע ברכה דרך הטלפון או מעל גלי אָטֶר (שידור חי) נמי בכלל זה הוא שאינו חייב לענות אמן אך אם ירצה יוכל לענות אמן, אבל אם שומע מקלטת (טייפ) וכדו' שאין המברך מברך עכשיו, אסור לענות אמן. ואם נמצא עם הציבור ושומע הברכה דרך רמקול, אם ללא הרמקול ג"כ היה שומע את המברך חייב לענות אמן, אך אם לולא הרמקול לא היה שומע את המברך יענה אמן אך אינו חיוב".

ת) אנשים.

א. נכרי.

1. הגר"א נבנצל שליט"א (אילן אביגדור אות ל"ה, הע' כ"ד) – "האם גוי שמברך יהודי, יענה היהודי אמן על הברכה משום 'אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך' (מגילה ט"ו ע"א), או אולי יש ענין לא להתברך כלל מגוי. תשובה: יענה אמן. [אמר רבי תנחומא אם בירכך גוי, ענה אחריו אמן, דכתיב ברוך תהיה מכל העמים וכו' (ירושלמי ברכות פ"ח סוף ה"ח)]."

ב. אפיקורוס.

1. אין עונין אחריו אמן – רמב"ם (הל' ברכות פרק א' הל' י"ג), רמ"א (סעי' ב'), לבוש (סעי' ב'), גר"ז (סעי' ב'), ערה"ש (סעי' ב'), אג"מ (או"ח ח"ב סי' נ').

2. אם שמע כל הברכה מפיו עונה אחריו אמן – גר"א (על סעי' ב').

3. מראי מקומות – מ"ב (ס"ק י').

(א) תשובות והנהגות (ח"ב סי' ע"ו) – "שאלה: אפיקורס מה דינו לירד לתיבה להתפלל ביאהרצייט. תשובה: הנה מעיקר הדין אפיקורס אפילו שמעו כל הברכה מפיו אין עונין אחריו אמן וכמבואר בש"ע סי' רט"ו (סעיף ב'), ואפיקורס שלפנינו ידוע כאן שיש לו דיעות כוזבות והוא מסית, ושומר רק מסורת ובוזה יכול לקלקל עוד יותר, אבל מ"מ לענין אמן יכולים לסמוך על הגר"א שמיקל כששומעים כל הברכה מפיו וכמבואר במ"ב שם, אף שלהרבה פוסקים אפילו אומר כדן אסור לענות אחריו. אמנם מאידך גיסא מסופק אני אם השומע ממנו ברכה יוצא, כיון שצריך לכוון לצאת ולהוציא, והיינו שמאמין שמקיים המצוה שכן ציוה הקדוש ברוך הוא, ואף שהוא שומר מסורת ובפרהסיא עכ"פ אינו מחלל שבת, מ"מ מצוי אצלו דברי חירוף וגידוף ר"ל, ולא מאמין שהתורה כולה מהר סיני, ולא מאמין בחובת תפלה ושצריכים לצאת החובה, רק הוא שומר מסורת, ובדרכו לוכד תמימים ברשתו.

ולפי זה כיון שיסוד תקנת חזרת הש"ץ היא להוציא את שאינם בקיאים, א"כ יש להסתפק אם יכול להוציא, ואף בזה"ז שאין מוציאים צריך כעין התקנה, ולמעשה קשה ההכרעה לאיסור בדין זה בזמנינו כיון שההמון לא מבינים שהוא אפיקורס, ולכתחילה נראה שראוי להשתמש באיזה אמתלא לדחותו, שצריך ש"ץ הגון ויש חששות שהבאנו, וראוי לכל קהלה לתקן תקנות, מי הראוי להיות ש"ץ, ואפילו רוצה רק עראי ראוי לדחותו, בכה"ג דהוי ספק אם הוא ראוי להוציא הציבור, וערום בחכמה יעשה בדעת לדחותו בלא לגרום איבה".

ג. רפורמים או קונסרבטיבים, האם יש לענות אחריו אמן.

1. לא, דינו כמו אפיקורוס.
 - א) אג"מ (או"ח ח"ב סי' נ') – "הנה לע"ד ברור שאף אם היה מברך הברכה כתקונה ובלא הפסק לאכילה נמי כיון שהוא כופר בה' ובתורתו כרוב הראבאיים שלהם שנמצא שהזכרת השם הוא אצלו רק כדברים בעלמא לא בכוונה להשי"ת, אין זה בשם ברכה כלל שהוא כבלא שם ומלכות כלל ... ונמצא שיש איסור לכבד להראבאיים האפיקורסים שיברכו ברכת המוציא אף אם מברכים כדין משום דברכתם לא נחשב ברכה ולא יוציאו את השומעים. וגם אין צריכים לענות אמן אחר ברכתו".
 - ב) הגר"ש"א זצ"ל (אשי ישראל פרק ד' הע' מ"ב) – לשונו מובא לקמן.
 - ג) פסקי תשובות (הע' כ"ט) – "ובכלל זה הריפורמים והקונסרוטיונים שבימינו – שו"ת אג"מ ח"ב סי' נ'".
2. מראי מקומות.
 - א) הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על בה"ל סעי' ב') – "וצ"ע בתשובת הגר"מ פיינשטיין (שליט"א) [ז"ל] בענין ראביי רפורמי".

ד. שאינו שומר תורה ומצות, האם יש לענות אחריו אמן.

1. כששמעו כל הברכה מפייהם יש לעניות אמן. [אא"כ הם להכעיס].
 - א) בה"ל (סעי' ב' ד"ה המברך, עי' מ"ב ס"ק י"ב) – "ופשוט דפושעי ישראל שאינם מאמינים בדברי חז"ל הם ככותים קודם שגזרו עליהם דצריך לענות אחריהם אמן כששמעו כל הברכה מפייהם וזהו דוקא לענין עניית אמן לבד".
 - ב) הגר"ש"א זצ"ל (אשי ישראל פרק ד' הע' מ"ב) – "דעל ברכה של אדם שאינו שומר תו"מ ואפי' מחלל שבת בפרהסיא, יש לענות אמן, ולא דמי לרפורמים שכופרים בד' ובתורתו, אלא דמ"מ יש לשמוע את כל הברכה מתחילתו ועד סופו לראות שבירך כראוי".
 - ג) הגר"ח"ק זצ"ל (אשי ישראל פרק ד' הע' מ"ב) – "דאם אינו להכעיס, יש לענות".
 - ד) פסקי תשובות (הע' כ"ט) – "אבל אחינו הרחוקים לעת עתה מתורה ומצוות שכמעט כולם המה תינוקות שנישבו ואינם אפיקורסים או מחללי שבת להכעיס, חייבים לענות אמן אחר ברכותיהם, ולא גרעי ממי שהמיר דתו לע"ג המבואר במשנ"ב סקי"ב".
 - ה) תקנת השבים (סי' י"ד) – "שאלה: האם מותר לענות אמן אחר ברכה של יהודי שאינו שומר תורה ומצות, ואיך הדין ביהודי המאמין באותו האיש (Jews for Jesus). תשובה: אסור לענות אמן אחר ברכה של מי שמכוון לשיתוף או ע"ז, כגון יהודי המאמין באותו האיש היינו שמשומד לנצרות או יהודים למען ישו. אבל יש לענות אמן אחר ברכה של יהודי שאינו שומר תורה ומצוות".
2. מראי מקומות.
 - א) הגר"ש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ב הע' נ"ד) – "עברייני שאינו שומר תומ"צ כלל רח"ל ... וגדולה מזו אמר פעם, שהוא תמה האם כשמברך אדם כזה ברכת 'שלא עשני גוי' וכן 'שלא עשני עבד' ו'שלא עשני אשה', אין זו ברבה לבטלה, ומי יודע אם ראוי ליתן בידו סידור לשם כך, כי איך יודה על שנתחייב בתרי"ג מצוות והוא אינו מקיימן רח"ל, ואפשר שלא נתקנה עבורו ברכה זו עד כי ישוב ורפא לו".

ה. חרש (deaf) המדבר.

1. אין לענות אמן.
 - א) פמ"ג (סי' קכ"ד א"א ס"ק י"ד), הו"ד בדעת תורה (על סעי' ב') – "עייני סימן רט"ו סעיף ג' אחר קטן בר חינוך עונים אמן. ויראה וודאי אחר חרש ושוטה אין עונין אמן, דלאו בר מצות כלל אפילו מדרבנן".
2. לענות אמן.
 - א) מ"ב (סי' קכ"ד ס"ק מ"ז) – "ואחר שוטה אין לענות אמן דלאו בר מצוה כלל (ופמ"ג שכתב אחר חרש ושוטה שיגרא דלישנא הוא דחרש המדבר ואינו שומע בודאי חייב הוא במצות)".
 - ב) שבט הלוי (ח"י סי' מ"ה) – "ראיתי בדעת" כאן שהביא מפמ"ג סי' קכ"ד בא"א דדוקא אחרי תינוק שהגיע לחינוך עונין, אבל אחרי חרש ושוטה אין עונין דלאו בר מצות כלל הם אפי' מדרבנן. ולכאורה אינו מובן, דהא מדבר מחרש אינו שומע ואינו מדבר, דאילו בחרש שאינו שומע ומדבר פקח הוא מה"ת וחייב במצות וחייב לענות אחריו אמן, וכיון שכן שאינו מדבר הלא אינו מברך כלל, אם לאו דאיירי פמ"ג שעכ"פ ממלל קצת בשפתו כעין ברכה, או דאיירי עפ"י חקירת אחרונים בחרש גמור אינו שומע ואינו מדבר מכ"מ לימדו אותו לדבר בבי"ס שלהם, אבל נשאר עליו אעפ"י כן דין חרש שאינו מחויב כלל במצות ואין עונין אחריו, – ומ"מ היות דבכזה פליגי גדולי אחרונים, דלדעת הגאון מהר"ם שיק נשאר עליו דין שוטה גמור, ולדעת הגאון ד"ח ז"ל נעשה כפקח, א"כ מספק אפשר לענות אמן, כנלענ"ד".
 - ג) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' צ"ד).
 - ד) נוטרי אמן (ח"ב פרק י"ט אות ד') – "אחר חרש המדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר עונים אמן".
3. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ה'), לשונו מובא לקמן).

1. אין לענות אמן.

- (א) פמ"ג (סי' קכ"ד א"א ס"ק י"ד), הו"ד בדעת תורה (על סעי' ב') – "עיינ סימן רט"ו סעיף ג' אחר קטן בר חינוך עונים אמן. ויראה וודאי אחר חרש ושוטה אין עונין אמן, דלאו בר מצות כלל אפילו מדרבנן".
- (ב) מ"ב (סי' קכ"ד ס"ק מ"ז) – "ואחר שוטה אין לענות אמן דלאו בר מצוה כלל".
- (ג) נוסרי אמן (ח"ב פרק י"ט אות ד') – "אחרי ברכת שוטה אין לענות אמן".
- (ד) פסקי תשובות (אות ה') – "ואחר ברכות חרש שאינו שומע ואינו מדבר (אלא למד מעט תיבות בלשון עלגים), או שוטה אין לענות אמן בכל ענין דמהה פטורים מכל מצוות שבתורה".

[ט] תינוק - סעיף ג'.

ברכות (דף נג:) – "בעי מיניה שמואל מרב: מהו לענות אמן אחר תינוקות של בית רבן. אמר ליה: אחר הכל עונין אמן חוץ מתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשוין. והני מילי בדלא עידן מפטרייהו, אבל בעידן מפטרייהו עונין".

א. צואה: קטנים שחושש שיש צואה בפי טבעתו.

1. מחמיר.

(א) קיצור שו"ע (סי' קס"ה סעי' י', לחם הפנים שם ס"ק א') – "מיד כשהתינוק מתחיל לדבר, ילמדו הפסוק תורה צוה לנו משה וגו' וכן פסוק שמע ישראל וגו' (רק יזהר מאד שיהא התינוק נקי בשעה שהוא לומד אותו). [בשו"ת דברי חיים הלק ב' סוף סי' ט' וזה לשונו ומה שמסופק אם לענות אמן על ברכות קטנים משום שאינם נקיים הנה כו' מותר לענות אמן אחר ברכת הקטן. דהא לדידן לא איכפת לן מה שבפי טבעתו אינו נקי והקטן גופיה אינו בר חיובא ולכן מותר בודאי וחייב לענות אמן אחר ברכתו כו' עכ"ל. והנה כבר שמעתי מפי גאון אחד שיחיה דהוראה זאת אינה נראה לו. וגם לפי עניות דעתי שיש לפקפק דמה בכך שהקטן אינו בר חיובא. מכל מקום הברכה יוצאה מגוף מטונף וגרע טפי מברכה לבטלה שאסור לענות אמן לאחריה. ועוד הרי הא דעונין אמן אחר ברכת קטן אינו אלא כשהוא מברך לפטור את עצמו ומטעם חינוך (עיינ בש"ע או"ח סימן רט"ו) וכשהוא מטונף אין כאן חינוך. ופשיטא שהמחנך את הקטן צריך לחנכו במצוה ולא בעבירה וכשהוא מברך בהיותו מטונף אין זאת הברכה ראויה לפטור את עצמו. ואסור לענות אמן לאחריה. כן נראה לפי ענ"ד. וקצת הוכחה נ"ל לזה מהא דקטנים פטורים מן התפילין ואין כאן מקום להאריך ודו"ק"]".

(ב) דברי סופרים (סי' כ"ב) – "דברי חיים ... לענ"ד י"ל דחמירי עניית אמן משלא להרחיק בק"ש ... אבל בעניית אמן אחר ברכותיהם אם לא שידוע שהם נקיים לענ"ד שפיר אריך שלא לענות אמן ... שו"ר מש"כ בקיצור ש"ע סי' קס"ה ובמסג"ה שם באריכות ...".

(ג) תשובות והנהגות (ח"ב סי' ק"ל) – "ומעתה לענין דין ענית אמן, נראה דלא נתקן רק על ברכה חשובה בעצמותה, אבל ברכה מגוף שאינו נקי גריעא ולא חשיבא ברכה לענות אמן בתרה, דכשדנים על המברך שהוא הקטן הוי ברכה מגוף שאינו נקי ומתועב, וגנאי, ואף דהקטן מברך, זה מכח דין חינוך מצוה דעל האב להרגיל הקטן לברך, אבל לא שעצם הברכה חשיבא לברכה, ועל כן לענות על ברכה כזו נראה דאין עונין, אבל בהגיע הקטן לחינוך וגופו נקי ויש בזה דין ברכה מד"ס דחייבוהו בכך, חיבים לענות אחריו אמן. וכן מבואר מלשון המחבר בסימן רט"ו סעיף ג' דעונין אמן אחר תינוק 'רק בשעה שהם מברכים לפטור עצמן', ע"ש, ובמ"ב ס"ק ט"ז דקדק וז"ל משמע דעל ברכה שמברך על אכילה קודם שהגיע לחינוך אין לענות אחריו פמ"ג, ע"כ. הרי מפורש בפמ"ג, דרק בנתחייב הקטן בברכה חשיבא לענות אחריו, ואף כשגופו נקי בלא הגיע לחינוך אין עונין אחריו אמן, ולדברינו אף דמשעה דשייך לומר ברכה אביו חייב לחנכו בכך, מ"מ רק כשהגיע הקטן לחינוך ומתחייב בעצמו בכך אז חשיבא ברכתו לענות אחריו ומקמי הכי אין עונין אחריו וכמ"ש. ותמהני שבשו"ת דברי חיים מהגה"ק מצאנו זצ"ל ח"ב סוס"י ט' שנשאל בהאי ענינא, השיב ... ובלה"פ על קיצור שו"ע סימן קס"ח, השיג דברכה מגוף מטונף גרע ואין כאן חינוך ע"ש. ולמה שביארנו אף כשהקטן אינו בחינוך שאינו נקי מצואה ממשוה במקומה, מ"מ לאביו שייך גם בזה חינוך לברכה, ורק הקטן בעצמו לא נתחייב מדין חינוך, ובזה הוא דיש לחקור אם גם כה"ג חייבין לענות על ברכתו אמן, וכמו שביארנו ... ולפיכך מספק בהאי דינא נראה עיקר טפי דאין עונין אמן אחר ברכת קטן כשידוע שגופו אינו נקי, דאין הקטן פוטר עצמו בברכה מתורת חינוך, ואפילו בגופו נקי כשלא הגיע לחינוך, אין עונין אחריו וכמבואר בפמ"ג".

2. מיקל, יכול לענות אמן על ברכתיו [ולחנך].

(א) דברי חיים (או"ח ח"ב סי' ט'), הו"ד בדברי יציב (או"ח סי' י"א, חו"מ סי' מ"ט אות ב') – "שאני מפקפק בענין עניית אמן אחר ברכות של קטנים כי צואה בפי טבעת אסור לאותו אדם וקטנים אין להם דעת להיות נקיים מכל וכל וגם עם הארץ בכלל זה ע"כ אבקש להודיעני חוות דעתו הקדושה בכל אלה ... ומה שמסופק אם לענות אמן על ברכת קטנים משום שאינם נקיים הנה לפי מה שמנהג פשוט שלא להרחיק בקורא שמע מקטנים דלא כהמג"א ז"ל [סי' פ"א סוף ס"ק א'] והוא משום דלאחרני לא איכפת לן בצואה שבפי הטבעת ממילא מותר לענות אחר ברכת הקטן דהא לדידן לא איכפת לן מה שבפי טבעתו אינו נקי והקטן גופא אינו בר חיובא ולכן בודאי מותר וחייב לענות אמן אחר ברכתו ובעם הארץ ודאי לא חיישינן דמדינא דש"ס סגי בג' אבנים [שבת פ"א ע"א] דזה עושה אפילו עם הארץ פשוט שלא חיישינן".

(ב) מסגרת השלחן (על קיצור שו"ע סי' קס"ה לחם הפנים ס"ק ב') – "לפי עניות דעתי יש לתרץ דברי רבינו בעל דברי חיים זלה"ה. ונעתיק דברי השאלה והתשובה שם. וזה לשון השואל ... ובודאי באותן מצות שיוכל לקיימם מחויב לחנכו שיעשה כמו גדול וכמו שכתבתי לעיל ריש סימן קי"ט. אבל באותן שאינו יכול לקיימם עדיין כראוי מחנכו מעט מעט עד שיגדל קצת ויקיימם כראוי. וממילא כשהוא פטור מהנ"ל מותר לו לברך ולומר כל דבר שבקדושה כשמקנחים אותו כפי הדרך לקנח קטן כזה. אע"פ שאין מדקדקים שלא ישאר כנ"ל. וממילא מחויבים לענות אמן על ברכתו. דומה לזה חולה שיש בו סכנה שאוכל ביום הכפורים ומברך. בודאי מחויבים לענות אמן על ברכתו. כיון דלדידיה מותר לאכול. כמו כן בקטן לענין זה כנ"ל. וכן המנהג בכל תפוצות ישראל לחנך הקטן בן ג' שנים כשמתחיל לדבר בכל דבר שבקדושה כמבואר ביורה דעה סימן רמ"ה. ולפי דברי המחבר כאן היה אסור

לומר עם שום קטן וקטנה דבר שבקדושה עד. ואטו כולי עלמא איסורא עבדי. ולא מצינו בשום מקום שצריך להמתין על זה. ובודאי אם היו ממתנים עד שש שנים היה הנער פירש עצמו לתרבות רעה ח"ו אם לא היה מחנכין אותו תיכף כשמתחיל לדבר בדברים שבקדושה. ועיקר מצות חינוך הקטן הוא כשמחנכים אותו מנעורי לדברים שבקדושה. וכמו שכתוב חנוך לנער על פי דרכו וגו' ... אבל אם אין מקנחים אותו כלל בזה יש לומר כדברי המחבר כאן דכשהוא מטונף אין כאן חינוך, כיון ... ומ"מ אם אין אביו כאן והקטן מברך מעצמו על פי החינוך שחנכו אביו מכבר ואחר שומע ממנו הברכה צדקו דברי רבינו בעל דברי חיים זלה"ה שמותר וחייב לענות אמן על ברכתו. ואין צריך לחוש להקניחו כלל כמבואר במג"א ורז"ש סימן שמ"ג תרי"ו תר"מ ולעיל במסגה"ש סק"ג דלא שייך חינוך כי אם באב ... וגם על אחר אינו מוטל אין כאן מצוה הבאה בעבירה כלל. ושפיר מותר וחייב לענות אמן על ברכתיו שמברך מחמת החינוך שחנכו אביו מכבר. ונמצא דברי רבינו בעל דברי חיים זלה"ה עולים כהוגן. ותורה".

(ג) **אג"מ** (מסורת משה ח"א עניני שונים אות ע"ט) – "ושאלו אם מותר להניח לתינוק לברך, בשעה שלא ברור שהתינוק נקי, שעדיין הולך בחיתולים. והשיב רבינו דהנה צואה מכוסה, מותר לברך לפניו, ורק אם נשאר על פי הטבעת, יש איסור מיוחד, ואין הוכחה שנשאר כזה בתינוק. אבל לפעמים אולי נשאר. וטענתי דהלא מצד תינוק קטן, להרגילו בברכות, אולי כדאי להקל, והסכים רבינו וסיים שמותר להניחו לברך".

(ד) **הגרש"א זצ"ל** (ותן ברכה קוב' התשובות לסי' קצ"ט אות א', פרק י"ז הע' כ"ב, וזאת הברכה ריש עמ' קפ"ו) – "יש טוענים לא ללמד ולהרגיל קטנים ביותר בברכות מכיון שאין מבינים המושג 'הקב"ה' וגם מזכירים שם השם במקומות מבוזים - טענה זו אינו טענה - דהא איסור גמור להזכיר דבר שבקדושה כשיש לאדם צואה בפי טבעתו, וידוע דקטנים אינם יכולים להזהר מזה, ומ"מ אנו לומדים עמהם תורה ואת"ל דאין הכי נמי אין ללמדם עד שיכולים להזהר מזה צריך אתה לסגור כל החזרים, **ומה יהיה עם כלל ישראל**, אלא ודאי אף שאיסור גמור הוא אצל גדול אין אנו נמנעים מללמד לקטן בשביל זה, והוא הדין שיכולים ללמדם בברכות ושאר דברים שבקדושה ואין חוששים שמא יזכירו שם א' במקומות מבוזים".

(ה) **אור לציון** (ח"ב פרק י"ד סוף הע' ל"ג) – "אלא שיש להזהר שיהא גוף הקטן נקי. ומכל מקום אם אינו יודע אם הקטן המברך גופו נקי או לא, יכול לענות אמן על ברכתיו".

(ו) **ששכ"ה** (חינוך הבנים למצוות הע' ס"ו) – "ובמסגה"ש ...".

(ז) **הגר"ח ק"צ זצ"ל** (נטורי אמן פרק י"ח הע' י"ד) – "הורה שאיך לחוש לזה שאין גופו נקי ומותר לענות אמן מספק".

(ח) **חשוני חמד** (ברכות דף מה., עמ' רפ"ט) – "שאלה. האם לענות אמן על ברכת קטן כשאינו נקי. תשובה. דן בזה הדברי חיים (ח"ב סימן ג) [ט] והשיב ... יש להעיר על דברי קדשו דלפי דבריו צריך לצאת שאם קטן נמצא בבית הכסא ואומר ברכה ואחד עומד בחוץ יענה אמן כי מצד הקטן הרי הוא לא מוזהר ואילו הגדול עומד בחוץ, והוא חידוש".

(ט) **פסקי תשובות** (אות ח') – "ואפילו ידעינן שהקטן אינו נקי כהוגן מצוואה וכדו' שפיר דמי לענות אמן אחר ברכתיו ולחנכו לומר בברכות ושאר דברים שבקדושה, כיון שמחנכים אותו ומעירים תשומת לבו גם לענין ניקוי הגוף, לכן אף על פי שידעינן שאינו נקי לא איכפת לו, כיון שהקטן אינו בר חיובא מדינא, וגם לענין צואה בפי הטבעת אף על פי שמעכת אצל גדול אפילו במשהו מלומר בברכות ושאר דברים שבקדושה".

(י) **נטורי אמן** (פרק י"ח סעי' ח') – "אף שמצוי שהקטן אין גופו נקי, שהרי אינם יודעים לזהר מצוואה במקומה, מכל מקום עונים אחריו אמן".

3. מראי מקומות – **ביע אומר** (ח"ב או"ח סי' י"ג, ח"ח או"ח סי' כ"ה סוף אות ח'), **חיי הלוי** (ח"ב סי' ט' אות א'), **שערי הברכה** (פרק י' סוף הע' צ').

(א) **לבושי מרדכי** (או"ח מהדו"ת סי' קפ"ד) – "וראיתי מ"ש ע"ד שו"ת דברי חיים ח"ב סי' ט' ... ובס' פאת שלחן [??] נראה כחולק על דבריו, דסוף סוף הברכה מגוף שאינו נקי, מה מהני שאינו בר חיובא. ומה בידי להכריע בין גדולי הדור בחיבורים מתבדרין בעלמא. והנה לפי מ"ש בהגהות הגר"א סי' רט"ו [סק"ד] שם בטעמא דאין עונין אמן אחר ברכות התינוקות שמברכים להתלמד, משום דהוה ברכה לבטלה, ורק שהתירו כדי להתלמד, וכן נראה להדיא מדברי הרמב"ם פ"א מה' ברכות [הט"ו], וא"כ חזינן אפ"י מה שהתירו ומצוה ג"כ ללמד, מ"מ כיון דהברכה הוה עכ"פ ברכה לבטלה אין לענות אמן, כש"כ בנדון זה דאסור, ורק שהתינוק אינו בר חיובא. אך מדברי פירש"י ז"ל מס' ברכות דף נ"ג [ע"ב ד"ה הואיל] נראה בטעמיה משום דאינו לשם ברכה. וראיתי בספר תורת חיים סי' פ"א [ס"ק??] בשם היעב"ץ במור וקציעה [שם] ממ"ש על דברי מג"א הנ"ל, משום דישנן כמה ספיקות, ובדרבנן לקולא, והיינו כמ"ש הרשב"א בתשובה [ח"א] סי' קל"א הביאו המג"א סי' צ"ב [סק"ב] וסי' ק"ג [סק"ד] שנראה דס"ל הא דלא מהני כסוי במקום הנ"ל היינו מדרבנן, וכן נראה מדברי אשל אברהם, עיין שם. א"כ לפ"ז גם בנדון זה יש היתרא כנ"ל".

(ב) **חיי הלוי** (ח"ד סי' קי"א אות ג') – "אכן בזה ודאי יש להזהר שיהא נקי בשעת שאומרים עמו בברכות, ועל בשו"ת דברי חיים (ח"ב סוף סי' ט') דמותר לענות אמן על ברכת הילד הגם שאינו יודע לנקות א"ע, כיון שהקטן אינו בר חיובא, ובלחם פנים על קיצור שו"ע (סי' קס"ה) כתב להקשות עליו ובעל מסגרת השלחן האריך שם לתרץ את בעל דברי חיים".

(ג) **חינוך ישראל** (ח"א פרק ב' סי' ט' ד"ה נחלקו, עמ' קפ"ג) – "נחלקו האחרונים".

(ד) **חינוך הבנים כהלכתו** (פרק י"ג סעי' כ"ז, פרק ל"ו סעי' י"ז) – "נחלקו האחרונים".

ב. **קטן לפני גיל חינוך: האם מותר לומר עמו הברכה בהזכרת השם, כדי שיתלמד לומר הברכות.**

1. מותר לומר עמו הברכה בהזכרת השם, כדי שיתלמד לומר הברכות.

(א) **פמ"ג** (סי' תרנ"ז מש"ז ס"ק א') – "ומשמע אף בפחות מחינוך אם ירצה רשאי לומר הברכה עם קטן וצונו, אף על גב דאין בר חינוך, מכל מקום יש לומר להתלמד רשאי".

(ב) **פסקי תשובות** (אות ט') – "ובפמ"ג (סי' תרנ"ז מ"ז סק"א) שאפילו הקטן לפני גיל חינוך מותר לומר עמו הברכה בהזכרת השם כדי שיתלמד לומר הברכות, והוא הדין בגדולים שלא למדו ולא שמרו התורה ומצוותיה מותר ללמדם לומר הברכות בהזכרת

השם. אמנם יש להשתדל להקרות לקטנים וכדו' כל תיבות הברכה וללמדם שיאמרו את שמות הקודש בעצמם ע"י רמז או התחלת אות אחד מהשמות".

2. מחמיר.

א) הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נג,; סוף עמ' תר"ל) – "ומותר לאב לברך עם הקטן ולהזכיר שם השם ואין זה ברכה לבטלה. אכן זהו דוקא כשהגיע לחינוך, והיינו 'כשיודע למי מברכין' (לעיל מ"ח, א) אבל קודם לכן אסור, כיון שאין עדיין חובת חינוך. ואע"פ שרוצה להרגילו בברכות, ומחנכו בזה, אסור לאב להזכיר ש"ש. ומ"מ גם כשהגיע כבר לחינוך המנהג שלא להזכיר השם, אלא מרמז לקטן שיאמר בעצמו".

ג. מראי מקומות.

1. הגרצ"ק זצ"ל (נזר החיים עמ' קפ"א אות נ"ט) – "ילד שבירך על מים בתוך הסעודה האם צריכים לענות אמן על ברכתו משום חינוך. תשובה: אסור לענות, אדרבא זהו חינוכו שידע שעל ברכה לבטלה אין לענות".

י] לענות אמן: קודם שהגיע הקטנים לחינוך.

א. מחמיר, אין לענות אמן.

1. עי' ראש יוסף (ברכות סוף דף נג,; ג) – "אחר הכל עונין אמן חוץ מתשב"ר אבל בעידן מפטרייהו, רש"י ז"ל פירש ברכת הפטרה בב"ה, ובחה"ר לפטור עצמו כשהגיע לחינוך, ולדברי שניהם משמע כל שלא הגיע לחינוך אין עונין אחריהם אמן עיין ש"ע רט"ו ס"ג כיון שהם בני חינוך מבואר דבאין בני חנוך אין עונין אחריהם אמן".
2. חיים ביד (סי' קכ"ה אות ל"ח) – "יתומים קטנים שלא הגיעו לחינוך אפילו שיודעים הקדיש לא יאמרו ואסור לענות אמן אחריהם כמ"ש בספר דבר שמואל סימן ש"א".
3. עי' מ"ב (ס"ק ט"ז) – "דבני חינוך הם. משמע דעל ברכה שמברך על אכילה וכה"ג קודם שהגיע לחינוך אין לענות אמן עליו [פמ"ג בחידושו על ברכות]".
4. ערה"ש (סעי' ב') - לשונו מובא לקמן.
5. עי' כה"ח (ס"ק י"ט) – "כיון דבני חנוך הם וכו'. משמע הא אם עדיין לא הגיע לחינוך אעפ"י שמברכין לפטור עצמם אין עונים אחריהם אמן".
6. שלחן מלכים (סי' ו' הלכה למשה ס"ק ע"ב אות ב', דף נב:).
7. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב סעי' כ'), ארחות רבנו ח"ג עמ' רכ"ג אות כ"ב [לשונו מובא לקמן], חינוך הבנים למצוות הע' ס"ו) – "נכון לחנך הקטנים באמירת ברכות ובעניית אמן, אף את הקטנים ביותר שלא הגיעו עדיין לחינוך, ומנהג טוב הוא כדי להרגילם לדברי קדושה. אולם השומע ברכתם, לא יענה אחריהם אמן טרם שהגיעו לגיל חינוך, ומכל מקום יאמר אמן מגומגמת, שתשמע כעין אמן, כדי להרגיל את התינוק שצריך לענות אמן על ברכה".
8. אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות ל"ג, הע' ל"ג) – "שאלה. האם עונין אמן על ברכה של קטן. תשובה. קטן היודע למי מברכין עונים אמן על ברכותיו, והוא לרוב כשהילד הוא כבן שש או כבן שבע שנים. ואם אין הקטן יודע למי מברכין אין עונין על ברכותיו. ואם מסופק אם הקטן יודע למי מברכין לא יענה אמן, וטוב שיאמר את הפסוק ברוך ה' לעולם אמן ואמן בשעה שהקטן מברך, ויכוין לסיים אמן אחר ברכת הקטן. ואין חילוק בכל זה בין קטן או קטנה. [בשו"ע בסימן רט"ו סעיף ג' כתב, שתינוקות בשעה שהם מברכין לפטור עצמם עונים אחריהם אמן, כיון דבני חינוך הם. מוכח מדברי מרן שאם אינם בני חינוך אין עונים אחר ברכותיהם, וכן הביא במ"ב שם ס"ק ט"ז בשם הפרמ"ג בחידושו על מסכת ברכות. ובני חינוך לענין זה הוא שיודעים למי מברכין, וכמו לענין זימון, כמבואר בשו"ע בסימן קצ"ט סעיף י', וכיום הם כבני שבע, ויש מעט שאף מבני שש יודעים למי מברכין. והנה אם מסופק אם צריך לענות אמן אינו חייב לענות אמן, דספק אמן להקל, וכן כתב בפרמ"ג שם א"א ס"ק א', וראה גם בבאה"ל שם ד"ה ואסור, ע"ש. ונראה שמ"מ כדי לצאת מידי ספק טוב שבמקום שאפשר יאמר את הפסוק ברוך ה' לעולם אמן ואמן, ויכוין לומר את האמן השני לאחר ברכת הקטן. וגם טוב לעשות כך כדי שבנו לא יראה שאינו עונה אמן על ברכותיו. ואם לא הספיק לומר את הפסוק, לא יענה כלל, שספק אמן לקולא וכמו שנתבאר]".
9. יביע אומר (ח"ב או"ח סי' י"ג, ח"ה או"ח סי' כ"ה אות ח') – "מסקנא דדינא שאין לענות אמן אחר ברכת תינוק פחות מבן שש, אף על פי שמברך לפטור את עצמו. אבל תינוק שהוא יותר מבן שש ויודע למי מברכין, עונים אמן אחר ברכתו שמברך לפטור עצמו. [ובלבד שיהיה גופו נקי כהוגן (שמקנה עצמו יפה)]. ומספק אין לענות אמן עד שיהיה בן תשע, דמסתמא יודע למי מברכין. ועונים אמן אחר ברכתו".
10. אבן פנה (ח"ב סי' י"ד) – "בניד"ד כיון שאין הברכה אלא מעשה תוכי בעלמא, אף שיש בזה חשיבות של הרגל מצוה, מ"מ אין לענות אמן".
11. ששכ"ה (חינוך הבנים למצוות סעי' כ"א) – "ואין עונים 'אמן' אחר ברכת הקטן בשעה שהקטן מברך דרך לימודו, ואף שלא בדרך לימודו - בשעה שהקטן מברך על האוכל או עשיית המצוה שלו, כל עוד לא הגיע לחינוך אמירת ברכות, כלומר עדיין לא הגיע לגיל לומר ברכה מעצמו".
12. תשובות והנהגות (ח"ב סי' ק"ל, ח"ו סי' נ"ו [ע"ש בסוף התשובה]) – "ואפילו בגופו נקי כשלא הגיע לחינוך, אין עונין אחריו וכמבואר בפמ"ג".
13. חינוך ישראל (ח"א פרק ב' סי' ט' ד"ה וכתב, עמ' קפ"א).
14. הלכה ברורה (ס"ק ז' ד"ה ודוקא, עמ' ל"ז) – "ודוקא כשהוא קטן שהגיע לחינוך, דהיינו שהוא לפחות בן שש שנים, וגם יודע הקטן למי מברכים, אבל אם לא הגיע הקטן לחינוך, אין עונים אחריו אמן כלל. ואם הגיע לגיל שש שנים ואין הדבר יודע אם יודע למי מברכים, אין לענות אחריו 'אמן' מספק. ומכל מקום בזמנינו שרגילים ללמד הקטנים תורה וברכות הרבה קודם שהגיעו לגיל שש

שנים, עונים אחריו 'אמן' כל שהגיע לגיל שש שנים, מפני שמסתמא יודע למי מברכים. וכן אם יודע למי מברכים ויש ספק בדבר אם הוא בן חמש או שש שנים, עונים אחריו 'אמן'.

15. הר"ש חסידה (מוריה גליון ר"א עמ' קט"ז).

ב. עונים אחריהם אמן.

1. עי' שלמת חיים (סי' קצ"ז, א"נ או"ח סי' קצ"ד) – "באו"ח (סי' רט"ו ס"ג) במ"ב (ס"ק ט"ז) וז"ל: דבני חינוך הם, משמע דעל ברכה שמברך על אכילה וכה"ג קודם שהגיע לחינוך אין לענות אמן עליו (פמ"ג בחידושו על ברכות), ע"כ. האם יש איסור כשעונה באופן זה, דאולי י"ל דכיון דלא הגיע לחינוך א"כ אינו בר חיוב כלל לברך, וא"כ למה הוא מברך אם לא שהוא רוצה להתלמד, ולכן תינוק שלא הגיע לחינוך אף כשהוא מברך בעת האכילה דומה כקטן שהגיע לחינוך ואינו מברך בעת האכילה כי אם להתלמד ממש. ובסעיף שאח"ז בדין כל המברך ברכה שאינה צריכה דאסור לענות אחריו אמן, כתב שם במ"ב מהגר"א דדבר זה נלמד מתינוק שמזכיר השם דרך לימודו, ומוכה דגם יש איסור אם עונה אמן אחר תינוק להתלמד ולא לבד שאינו צריך לענות. תשובה: פשוט לאיסור מדברי הגר"א, ולענ"ד צריך תלמוד בזה. להתלמד אינו מכויין הרב וגם התלמיד לברך, אלא שהותר לחנך הנער ולא נקרא שמוציא ש"ש לבטלה, דהחינוך הזה הוא בכלל ולמדתם אותם וכו', כיון שהתחיל לדבר אביו מחנכו לומר תורה וכו' שמע ישראל וכו'. אבל אם התינוק התרגל לומר ברכה על האוכל, א"כ לדבר זה כבר נקרא הגיע לחינוך לאחר שהתינוק אומר זה על המאכל. ויודע **המעשה** של הבעל **תולדות אדם** שהרגילה אמו לברך על השדיים בשעת יניקה ולא שמענו בזה שלא לענות אמן, ואינו דומה לאם אינו מכויין כי אם להתלמד. ובברכה שאינה צריכה אם יאמר אמן דאמרינן דהוי כמברך נראה כאילו הוא אומר ברכה שאינה צריכה פשיטא דלא יענה, ומהאי טעמא המברכים שתי ברכות בתפילין יאמר בלחש, והנה בסי' ר"ו שצריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו, והוא מירושלמי, ונראה דגם בסעי' א' שם שבירך בורא פרי העץ על האדמה צ"ל ברוך שם כבוד מלכותו, כיון דעכ"פ הוא נתכוין לברכה אלא שטעה. ולפי שעה לא ראיתי שעוררו, והתינוק לא יגרע מגוי אם שומע כל הברכה, והרמב"ם לשיטת ב"י גם בגוי מחמיר, ושיטת הגר"א בזה דיש ט"ס".

2. אבן ישראל (ח"ח סי' י"ד) – "מה ששאל מע"כ על מה שאנו נוהגין לענות אמן על ברכת קטן בן ג' וד' דזה נגד מש"כ במ"ב בסי' רט"ו סקט"ז הגגי להשיבו לדעסי מנהגנו נכון לדינא כמו שנבאר, דהנה ... ועל מש"כ המחבר כיון דבני חינוך הם, כתב המ"ב בשם הפמ"ג בחידושו על ברכות דמזה משמע דעל ברכה שמברך על אכילה וכה"ג, קודם שהגיע לחינוך אין לענות אמן אחריו עיי"ש, ועי' כ"מ פ"א מה' ברכות ה"ט'ו דמבואר נמי כן. ובאמת דבריהם צע"ג דנראה דלמדו דדין חינוך על ברכה לאכילה הוא דוקא כשהגיע לחינוך שאר מצוות שזה הוא בשנת שש ושבע, וזה **תמוה** הא כבר כתבו התו' בסוכה דף כ"ח ע"ב ד"ה כאן וכן בערכין דף ב' ע"ב דמה שאנו אומרים בכל דוכתא הגיע לחינוך אין כולן שוין אלא כל אחד כפי ענינו, כמו גבי לולב יודע לנענע, וגבי חגיגה יכול לעלות ברגליו וכ"כ במג"א בסו"ס שמ"ג ס"ק ג', ועי' מש"כ בענין חינוך בספרי ח"ז סי' ג'. וא"כ בודאי גם הכא **כשתינוק יודע לברך זהו זמן חינוכו** לברך, ואם זהו זמן חינוכו בודאי צריך לחנכו לברך, אף אי הוה ברכה לבטלה, כמו שכתב המחבר בעצמו כאן שמותר ללמד לתינוקות הברכות כתיקונן ואע"פ שהם מברכין לבטלה בשעת הלימוד, והיינו דמשום כדי לחנכם מותר לברך ברכה לבטלה, ה"נ אף שאין התינוק מכון לברך ואינו יודע לכוון, מ"מ מותר וצריך לחנכו על זה, ואית בה מצות חינוך, ובודאי גם דעת המחבר כן ומה שכתב כיון דבני חינוך הם, כונתו דכיון דיכול לברך ממילא כבר בני חינוך הם לברך, דאי כונת המחבר דבעינן הגיע בשנותיו לחינוך הו"ל למימר והוא שהגיע לחינוך, וכל כונת המחבר לכלול מה שכתב הרא"ש בשם הראב"ד דחינוך מצוה היא, וכן כתב הטור בשם הראב"ד ... ובאמת יש עוד סברא לענות אמן, דהרי כיון דהגיע לחינוך לחייבו ברכה, כש"כ שהגיע לחינוך לחייבו בעניית אמן כששומע ברכה, ואם לא יענו אמן אחרי ברכתו זה יגרע החינוכו, שילמד שלא צריך לענות אמן שהרי הוא רואה שהוא מברך ולא עונים אחר ברכתו אמן".

3. הרי"מ שטרן (מבית לוי גליון ה' עמ' פ"ה).

ג. כדי לחנכו, מותר: שכששומע שעונים אמן אחריו, מתרגל גם הקטן לענות אמן.

1. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"ג עמ' רכ"ג אות כ"ב, הגר"ח ק"ק זצ"ל אגרות וכתבים מכתב פ"ז) – "בבית מו"ר (שליט"א) זצוק"ל היו מתחילים לברך ברכת הנהנין עם תנוק בגיל שנה וחצי שנתיים אף שבקושי יכל לדבר, ומו"ר ענה אמן אחר ברכתו. מו"ר כשנתן סוכר' לנכדו תנוק בגיל הנ"ל ה"א אומר לו עשה ברכה והי' עונה אמן אחרי ברכתו ... (א"ה, כתוב במ"ב סי' רט"ו ס"ק ט"ז בשם הפרמ"ג משמע דאין עונים אמן על ברכה של תינוק קודם שהגיע לחינוך, לפי"ז לכאו' מה היתה סברתו של מו"ר זצוק"ל שענה אמן, וכן שחנכם בגיל מוקדם כזה טרם היותם בני חינוך, דברתי ע"כ עם גיסי הגאון הגדול הגרשז"א שליט"א [זצ"ל] ואמר לי שכך נוהגים שאף קטנים ביותר מלמדים אותם ברכה וזה לא מטעם חנוך דהא לא שייכים בחנוך אלא דכך נהגו וזה כעין שמראים להם על דוד ודודה אף שלא מבינים עדיין, כך עם הברכות והטעם כאן להכניס להם בראש דברי קדושה שיגדלו עם דברי קדושה, וכן אמר לי גיסי הגאון שליט"א [זצ"ל] שהוא לא עונה אמן ממש (כקריאתו) על ברכותיהם אלא אמן מגומגמת שתשמע כעין אמן והיינו שמושכה ולא מבטא את הנו"ן ועושה כן כדי לחנך את התינוק שידע שצריך לענות אמן על ברכה ואינו עונה ממש משום הדין שלא עונים אמן לתינוק קודם שהגיע לחנוך כנ"ל, אמנם מו"ר ענה אמן ממש. והגר"ח ק"ק שליט"א [זצ"ל] ג"כ אמר לי כסברת גיסי הגאון שעונים אמן על ברכות החנוקות קודם שהגיע לחנוך, כדי לחנכו שיענה אמן אחרי ברכה אמנם סובר שיכול לענות אמן ממש כקריאתו משום שאין ענית אמן זה משום העונה אחר הברכה דבזה מיירי המ"ב הנ"ל, אלא משום המברך (התינוק) כדי לחנכו שיענה אמן ונפ"מ **היכא שהקטן המברך אינו שומע שאז לא עונים אמן על ברכתו**, היוצא מכ"ז דאף שהתינוק אינו בר חינוך עדיין אבל לענית אמן אפשר לחנכו לכן עונים אמן על ברכתו".

2. הגר"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קפ"ו הע' א', אשרי האיש או"ח ח"א פרק י' אות ה', שיעורי מרן ברכות דף נג:, עמ' תר"ל) – "אכן נראה דגם קודם שהגיע לגיל חינוך, מ"מ כמו שמרגילים אותו בברכות כדי שידע לברך לכשיגדל. כך גם מותר לענות אמן אחריו, כיון שבזה מרגילו ומחנכו לעניית אמן, שכששומע שעונים אמן אחריו, מתרגל גם הקטן לענות אמן. וא"כ אין זו אמן לבטלה.

- וכל האיסור הוא רק כשאין הכוונה של העונה כדי להרגיל את הקטן בעניית אמן, או כגון שהקטן אינו יודע שהלה עונה אמן, דאז כיון שלא הגיע הקטן לחינוך אין עליה שם ברכה ואסור לענות אמן".
3. הגר"ח זצ"ל (ארחות רבנו ח"ג עמ' רכ"ג אות כ"ב [לשונו מובא לעיל]), שאלת רב ח"ב פרק י"ט אות כ"ט) – "אם עונים אמן על תינוק שעוד לא הגיע לחינוך. תשובה: אם עושה כדי לחנכו יכול לענות".
4. חינוך ישראל (ח"א פרק ב' סי' ט' ד"ה ונראה, עמ' קפ"ד) – "ונראה דאב יענה האב אמן בקול ויכוון בכך גם לחנך את הקטן לעניית אמן (על כל הברכות ששומע) דאז שפיר דמי לכו"ע".
5. פסקי תשובות (אות ח') – "והנה, המנהג הפשוט הרווח בישראל מדורי דורות לענות אמן גם אחר ברכת קטני קטנים שלא הגיעו לחינוך, והנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם, כי בכך גם מחנכים את הקטן בעצמו לענות אמן כששומע ברכות מאחרים, שענין גדול יש בזה אפילו עדיין אינו בר חינוך".

ד. מראי מקומות – בנין אב (ח"א סי' ח' אות ה'), רבבות אפרים (ח"ב סי' ט"ז ד"ה ועיין בשמירת, עמ' ל"ח), פתחי הלכה (ארטסקרול, סוף עמ' צ"ג), שבט הקהתי (ח"ב סי' צ"ה), הקטן והלכותיו (פרק י"ג הע' ג'), חיי הלוי (ח"ב סי' ט' אות א'), שערי הברכה (פרק י' סעי' ל"ה), הר"א לאפיאן (מוריה גליון ר"א עמ' קי"ז), הר"א סלע (מוריה גליון ר"א עמ' קי"ח), שערי הוראה (ח"ד עמ' ל"א), נוטרי אמן (פרק י"ח סעי' ג', סעי' ד', סעי' ה'), חינוח הבנים כהלכתו (פרק ל"ו סעי' י"ג, סעי' י"ד, סעי' ט"ו), Halachically Speaking (שנה י"ז גליון ג').

1. חנוך לנער (פרק י"ד הע' ד') – "ועי' במ"ב ס"ק טז שכתב בשם הפמ"ג ... מיהו מנהג העולם לענות אמן, ואפשר דהא דאין עונין אמן כתב במ"ב משום שאין שם ברכה עלה, מ"מ יש גם בעניית אמן משום חנוך, שיתחנך הקטן לעניית אמן, ודעת כמה אחרונים שאין איסור לענות אמן כי אם כשמברך לבטלה".
2. הר"ד שפירא (מוריה גליון קצ"ט עמ' ק"ד, גליון ר"א עמ' קי"ח) – "אחרי שהמשנה ברורה הוא יחיד בדין זה ... וגם לא מצאנו מקור ברור לדבריו, לכאורה צריך עיון בהלכה הנ"ל".

ה. קטנה.

1. מחמיר.

- א) ערה"ש (סעי' ב') – "אבל תינוק המברך לפטור את עצמו ומבין מה שאומר והגיע לחנוך עונים אחריו אמן וכן אחר תינוק המפטיר בבית הכנסת עונים אחריו אמן ונ"ל דתינוקת שאינה בת חנוך אין עונין אחריה אמן עד שתהא בת י"ב שנה ויום אחד".
- 1) אמנם עי' ערה"ש (סי' שמ"ג סעי' א') – "וגם להבת מחויבים לחנך".
- 2) וערה"ש (סי' תע"ב סעי' ט"ו) – "ולכן צריך ליתן כוס לכל אחד מבני ביתו הן זכרים הן נקיבות ואפילו תינוקות שהגיעו לחנוך מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו".
- 3) וצ"ע. [וכן פריך היביע אומר, לשונו מובא לעיל]. ואולי, שחושש לחומרא. וממילא צריך לחנך, אבל חושש מצד אמן על ברכה לבטלה. [אמנם עי' בה"ל (סעי' ד', לשונו מובא לקמן), וצ"ע].
2. אין לחלק.

א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד הע' ל"ג) – "ואין חילוק בין קטן או קטנה, שאף את הבת חייב האב לחנך, וכמ"ש במג"א בסימן שמ"ג ס"ק א', וע"ש במחצית השקל, וכן כתבו האחרונים. ודלא כמי שרצה לומר שאין האב חייב בחינוך בתו ולא יענה אמן עד גיל י"ב שנה".

ב) הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכות או"ח אות ס"ד, אשרי האיש או"ח ח"א פרק י' אות ה') – "ילד וילדה קטנים שהגיעו לגיל חינוך, מותר לענות אחריהם אמן. ולא כמו שכתב בערוך השלחן, שילדה פחות מבת י"ב אין לענות אחריה".

ג) הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על סי' קס"ז על מ"ב ס"ק צ"ג) – "ועי' במחבר סרט"ו ס"ג וז"ל אבל בשעה שהם מברכין לפטור את עצמן כיון דבני חינוך הם עונים אחריהם אמן ע"כ, ודייק הפמ"ג הובא במ"ב סקט"ז שם וז"ל משמע דעל ברכה שמברך על אכילה וכה"ג קודם שהגיע לחינוך אין לענות אמן עליו ע"כ, והערה"ש סרט"ו סקט"ב מוסיף וז"ל דתינוקת שאינה בת חנוך אין עונין אחריה אמן עד שתהא בת י"ב שנה ויום אחד ע"כ, ובשו"ת בצל החכמה חלק בזה וכתב דמנהג העולם שלא כהמ"ב, ואין לנהוג כן אלא כמ"ב".

ד) יביע אומר (ח"ב או"ח סוף סי' י"ג, ח"ה או"ח סי' כ"ה אות ח') – "ובכל זה נראה שאין הפרש בין תינוק לתינוקת. ומ"ש בערוך השלחן (סי' רטו ס"ב) בזה"ל: ונ"ל דתינוקת שאינה בת חינוך אין עונים אחריה אמן, עד שתהא בת י"ב שנה ויום אחד. עכ"ל. וכוונתו למ"ש בנזיר (כט) בנו חייב לחנכו בתו אינו חייב לחנכה. אולם בתוס' שם (כח:) הקשו דהא בין תינוק בין תינוקת מחנכין אותם להתענות ביוה"כ. וצריך לחלק בדבר. ע"כ. ובתוס' ישנים (יומא פב) כ', דהתם לא איירי אלא דוקא לענין נזירות, אבל ודאי דלענין שאר מצות חייב לחנכה. עכ"ל. וכ"כ המג"א (סי' שמג סק"א) ע"ד התוס' נזיר, דשאר מצות דמי ליהכ"פ וצריך לחנכה. וכ"ה בילקוט. ע"ש. וכ"כ בתשו' חקרי לב (חאו"ח סי' ע), דקכ"ט ע"ב. ע"ש. ובערך השלחן טאייב (ס"ס שמג). וע"ע בשאר אחרונים שם. ובכה"ח (סי' תעא ס"ק כה). וכ"כ ה' ערוך השלחן גופיה (שם). וע"כ ה"נ בנ"ד אין לחלק בין תינוק לתינוקת".

ה) שבט הקהתי (ח"ב ריש סי' צ"ה) – "ולא הבנתי מה שכ' העה"ש ...".

ו) נוטרי אמן (פרק י"ח סעי' ב', הע' ד').

3. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ב סי' ט"ז ד"ה ועיין בשמירת, עמ' ל"ח).

א) עי' סי' שמ"ג, לשיטות ומראי מקומות.

שבט הלוי (ח"י סי' מ"ה) – **והרבה דרגות באיסור זה**, א. מוציא ש"ש לבטלה בלי דרך ברכה בעשה מה"ת. ב. ברכה שאי"צ לגמרי לדעת הרמב"ם באיסור לאו דשוא. ג. גורם ברכה שאי"צ ז"א דהי' יכול לפטור בברכה אחת, וגרם ע"י הפסק וכיו"ב לברך עו"פ לכו"ע אסור רק מדרבנן. ד. וכ' באבן העזר סי' רי"ב דבדין טפל ועיקר שהי' יכול לפטור הטפל ע"י ברכת עיקר וגרם שצריך לברך גם על הטפל לכו"ע אין בו איסור כלל כיון שטפל זה מצד עצמו מחויב ועומד הי' בברכה בפ"ע, ולענ"ד דבזה א"ש לשון הרמב"ם סוף הל' ברכות שכ' ולעולם יזהר אדם בברכה שאינה צריכה וירבה בברכות הצריכות, והיינו ירבה כהאי שכ' האבן העזר וכלשון האו"ז במג"א סי' רי"ב לענין טפל ועיקר דאפושי ברכות עדיף".

א. ספק ברכה.

1. חונ"ד (בית הספק דיני ספק ספיקא בס"ק כ') – "ואף דספק קרא קריאת שמע אינו חוזר וקורא למאן דאמר קריאת שמע דרבנן בברכות דף כ"א [ע"א], ע"ש, הוא מטעם דקריאת שמע אדעתא דחוב, איסורא אית ביה, כמו בספק התפלל אינו חוזר ומתפלל, וכתב הרא"ש [ברכות פ"ג סימן טו] הטעם, אף דמתפלל אדם כל היום כולו בתורת נדבה, מכל מקום בספק התפלל אינו חוזר ומתפלל, דתפלה אדעתא דחוב איסורא אית ביה, וכן הוא בקריאת שמע, אף דמותר לקרות קריאת שמע כל היום בתורת נדבה, מכל מקום בספק אסור כמו בספק התפלל. וכן הוא בכל הברכות, דאדעתא דנדבה מותר לברך ולהודות אפילו בהזכרת שמו יתברך, כמו שמותר ב"ח ברכות להתפלל בתורת נדבה, ואדעתא דחוב אסור אפילו בלא הזכרת שמו, דהא אם בירך על הפת בריך רחמנא מלכא דעלמא וכו' יצא, ובספק אסור לברך אפילו בכהאי גוונא".
2. מ"ב (ס"ק כ'), שעה"צ ס"ק כ"א) – "ומ"מ בין לדעת הרמב"ם ובין לשאר פוסקים אם נסתפק לו על איזה ברכה אם בירך או לא אם הוא דבר שהוא דאורייתא חוזר ומברך ואם הוא דרבנן לא יחזור ויברך ומשמע מכמה אחרונים דאיסור יש בדבר לחזור ולברך. [עיין בפרי מגדים בפתיחה ובחיי אדם בכלל ה' בנשמת אדם, ובאמת משמע מכמה פוסקים דיש איסור בדבר, ונראה לי הטעם, דמשום דאסמכו הדבר אלא תשא, שהלאו הזה חמיר משאר לאוין, כדאיתא בשבועות ל"ט, עיין שם, דחשיב לה בגדל חומרה כחייבי כריתות ומיתות בית דין, וגם גדל עונשה, עיין שם בגמרא, לכך אפילו ספיקה חמור משאר ספיקי דרבנן ואסור להחמיר מספק]".

ב. מראי מקומות.

1. בה"ל (סי' כ"ה סעי' ה' ד"ה טוב) – "עיין בביאור הגר"א שפסק כהמחבר ובחידושי רע"א כ' עצה שיכוין בעת ברכת להניח אם הלכה כשיטת רש"י אני מכוין שלא לצאת בברכת להניח על השל ראש והוי זה כסח ויוכל לברך על של ראש [ואין זה בכלל גורם ברכה שאינה צריכה **דהא מוכרח** לעשות כן מפני ספיקא דדינא ועוד טעמים אחרים כמו שכתב בארה"ח] וכבר קדמו העולת תמיד וכפי מה שביאר הפמ"ג את דבריו ובארה"ח משמע ג"כ שמסכים לעצה זו אך בפמ"ג ראיתי שמסיים ע"ז ואין לנהוג כן ואולי טעמו כדי שלא ירגיל האדם את עצמו לפקפק אחר מנהגן של ישראל שנתייחד ע"פ שיטות הרבה מהראשונים".
- מ"ב (סי' קס"ו ס"ק מ"ט) – "אינו חוזר ומברך. כשיאכל עוד דבר ברכה המוציא אינו אלא מדרבנן וספיקא לקולא ומטעם זה אפילו אם ירצה להחמיר ולברך ג"כ אינו רשאי משום ברכה שאינה צריכה מיהו אם נזדמן לפניו במסיבתו אחד שרוצה לאכול פת נכון שיוציאו בברכת המוציא".
- מ"ב (סי' קע"ו סוף ס"ק ב') – "ודע דהא דמותר לאכול קודם המוציא דברים שא"צ ברכה תוך הסעודה כגון המבוארים באות ב' דוקא שאין בדעתו לאכול תיכף אבל אם השלחן ערוך והלחם לפניו אסור לגרום ברכה שא"צ אלא יברך המוציא על הלחם ויפטר שארי דברים [ח"א] וי"א דאם אוהב יותר לאוכלן קודם הסעודה מלאכלן בתוך הסעודה אין בזה משום גרם ברכה שאינה צריכה. ואם הם דברים המושכין הלב לתאות המאכל בודאי יש לסמוך להקל לאכלן קודם הסעודה".
- מ"ב (סי' רצ"א ס"ק י"ז) – "אחר שיתפלל מנחה. ואפילו אם חל יום טוב במו"ש שאי אפשר לו לאכול סעודה שלישית בסוף היום כנהוג שהרי ראוי לו להמנע מלקבוע אז סעודה בעיו"ט כמו בע"ש מ"מ אם יודע שיוכל אז לאכול עכ"פ כשיעור ביצה ויותר וכנ"ל בס"א לא יחלק סעודת שחרית לשתים דהא י"א דאסור לעשות כן משום ברכה שאינה צריכה".
- מ"ב (סי' תמ"ד ס"ק ח') – "ועיין באחרונים שכתבו דטוב ג"כ שיחלק סעודת שחרית של פת לשנים דהא י"א דיוצא בזה ידי סעודה ג' וכ"כ בביאור הגר"א דנכון לעשות כן אך כ"ז אם יש לו שהות לברך בינתים ולהפסיק איזה שהות כדי שלא יהיה בכלל ברכה שאינה צריכה".
2. הגר"ש א"צ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ה אות א') – "עדיף לאדם שיכניס עצמו לספק ברכה שאינה צריכה, מלהיות בספק נהנה מן העולם הזה בלא ברכה (שע"ת סי' ח ס"ק י"ב). וכן יעיץ רבינו בכמה אופני ספק ברכה".
3. הגר"ח ק"צ"ל (שאלת רב ח"ב פרק ט"ז אות י"ב) – "כתב המשנ"ב (ס"ק מג) שאין לקחת קצת תפוחים ממעשה קדירה שממולאים בפירות ולברך בפ"ע דהוה ברכה לבטלה. וקשה דלכאורה זה רק ברכה שאינה צריכה ולא לבטלה, דאיה"נ אסור להוציא אבל אחר שהוציא כבר התחייב לברך. **ושמא מיירי אם כבר בירך מזונות ואח"כ הוציא**. תשובה: נכון".

יב [ב] מאה ברכות: ברכה שאינה צריכה.

א. לגרום ברכה שאינה צריכה, בשביל מאה ברכות.

1. מחמיר.

- א) מג"א (סי' מ"ו ס"ק ח', סי' רט"ו ס"ק ו') – "ול"נ דאין להכניס עצמו בספק ברכה לבטלה בשביל להשלים ק' ברכות".
- ב) ערה"ש (סי' ר"ו סעי' י"ב, סי' ר"צ סעי' א') – לשונו מובא לקמן.
- ג) מ"ב (סי' מ"ו ס"ק י"ד) – "וכתב המ"א דלא יכניס עצמו בחשש ברכה שאינה צריכה משום מצות ק' ברכות".
- ד) הגר"ח ק"צ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' כ"ד טור ד') – "שאלה: האם מותר בשביל להשלים למאה ברכות, שיכוון בשעת ברכה, שפוטור רק מקצת מהמאכל, שעיי"ז יתחייב בעוד ברכה על שאר המאכל, או שנחשב גורם ברכה שאין צריכה ואסור, גם לצורך השלמת מאה ברכות. תשובה: אין לעשות כן. (תשו' בכת"י)".

- הגרה"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ"ח עמ' כ"ד טור ד') – "שאלה: האם מותר לצורך להשלים למאה ברכות, לברך באמצע אכילתו ברכה אחרונה, ועי"ו יצטרך לברך עוד פעם ברכה ראשונה, או שנחשב גורם ברכה שאין צריכה, (ושמעתי שהרמב"ם פוסק שמותר לעשות כן, ואיך קי"ל להלכה). תשובה: המ"ב מחמיר כמדומה, (תשו' בכת"י)".
- ה) מצות המאה ברכות כהלכתה (סי' ב' פרק ב' סעי' י"א).
2. מיקל.
- א) עי' אבן העזר (סי' רי"ב, ע"ש [מטעם אחרת]) – "דלא חשו בזה לברכה שאין צריכה, כיון דנפטר עתה בברכה שלא תקנו לה חכמים ... והמג"א הקשה על של"ה בסוף הסימן רט"ו על שכתב דבשבת מניח הפירות לאחר הסעודה כדי שיברך עליהם תחלה וסוף, ולענ"ד פשוט דשרי כדפרישית".
- ב) דעת תורה (סי' רט"ו על סעי' ד' ד"ה עוד).
- ג) יחזה דעת (ח"ו סי' כ"ו) – "ואין לחוש בזה לאיסור גורם ברכה שאינה צריכה".
- ד) ילקוט יוסף (ברכות ח"ג עמ' תרע"א אות ב', קיצור שו"ע סי' מ"ו סעי' ח', סי' קע"ז סעי' ז', סי' ר"צ סעי' ה') – "כשמגשים פירות בסעודות שבת ויום טוב לברך עליהם, מותר להניחם עד לאחר ברכת המזון כדי לברך לפניהם ולאחריהם, ולהשלים מנין מאה ברכות, ואין לחוש בזה לאיסור גורם ברכה שאינה צריכה. שבמקום מצות מאה ברכות מותר לגרום לברכה שאינה צריכה [דחשיבא כברכה הצריכה]".
3. מראי מקומות.
- א) א"ר (סי' ר"צ ס"ק א') – "כתב של"ה [שבת, נר מצוה, ד"ה וכתב רבינו ירוחם] בשם עמק ברכה [סי' נה] טוב כשיבואו פירות בתוך הסעודה יאחר לאכלם עד אחר ברכת המזון כדי שישתכר בזה ברכה אחרונה, אבל בחול לא יעשה כן משום ברכה שאינה צריכה ע"כ. ומג"א סוף סימן רט"ו תמה דביומא דף ע' [ע"א] קאמר גבי יום כיפור דלא אייתי ספר תורה אחרינא משום ברכה שאינה צריכה אף דחסר ביום כיפור ממנין ק' ברכות ע"כ. ולענ"ד דכהן גדול בלאו הכי בירך הרבה ברכות על הקרבנות ועל הטבילות, ועיין משנה פרק בא לו".

ב. מאה ברכות: מצוה שלא יביאם לפניו, האם זה גורם ברכה שאינה צריכה.

1. מג"א (סי' רט"ו ס"ק ו') – "ור"מ גלאנטי בתשובה סי' ל"ח כת' דבשבת יכול לצוות לבני ביתו שלא להביא כל הפירות לפניו בבת אחת עכ"ל וה"ה דיכול לצוות להביאם אחר הסעודה ומיהו אף בחול אם אין חפץ לאכול אלא מעט מעט או שחפץ לאכול אחר הסעודה רשאי אלא דבשבת ראוי לעשות כן משום הברכה ובכ"ה כ' בשם ס' הזכרונות דאפי' מצוה שלא יביאם לפניו אסור להרבות בברכות ועיין בספר שתי ידות דף ק"ב ע"ב".
2. מחמיר.
- א) ברכי יוסף (סי' ר"צ ס"ק א') – "ירבה בפירות וכו' כדי להשלים וכו'. אם הפירות ברכותיהן שוות יצוה שיביאום לפניו בזה אחר זה. מהר"ם גאלאנטי סי' ל"ח. והכנה"ג לעיל סי' מ"ו הביא משם ספר הזכרונות (זכרון ח פרק א) שחולק וסובר דאסור לעשות כן, דהוי ברכה שאינה צריכה. וכן בספר אור חדש תמה על הרמ"ג. ומהר"ש הלוי אב"ד איזמיר בתשובה הביאה בספר מרכבת המשנה (למהר"א אלפנדארי) פי"א דתפלה הליץ בעד מהרמ"ג, ותמה על ספר הזכרונות. ואנו בענייתנו לעיל סי' מ"ז עמדנו על דבריו. והעיקר כדברי ספר הזכרונות וסיעתו. ועיין מגן אברהם לעיל סי' רט"ו (ס"ק ו)".
- ב) מצות המאה ברכות כהלכתה (סי' ב' פרק ב' סעי' י"א).
3. מיקל.
- א) מחצית השקל (סי' ר"צ על סעי' א') – "אבל בזה מודה מ"א דיכול לצוות לבני ביתו שלא יביאו לו הפירות כי אם עד אחר הסעודה, וכן שלא להביא לפניו כל הפירות בבת אחת כדי שיברך על כל אחת ואחת".
- ב) ערה"ש (סי' ר"ו סעי' י"ב, סי' ר"צ סעי' א') – "יזהר שלא ירבה בברכות חנם והוי כברכה לבטלה כמ"ש בסי' רט"ו והיינו אם יש כמה מיני פירות לפניו שברכתן העץ יברך על אחת ויכוין לפטור כולם וגם בסתמא כן הוא ואם ירצה לברך על אחת מהן ולכוין שלא יפטור השאר הוי ברכה לבטלה כמ"ש בסי' ר"ו סעי' י"ב ורק בזאת יכול לקיים לצוות לבלי להביא לפניו כל הפירות ביחד אלא אחת אחת ויכוין שלא לפטור רק אותה המין שלפניו ואף דגם בזה יש אוסרין משום דהוי ברכה שאינה צריכה מ"מ בשביל להשלים מאה ברכות יכול לעשות כן כמ"ש שם".

ג. מראי מקומות – צל"ח (ברכות דף מא: ד"ה והנלע"ד), שבט הלוי (קובץ מבית לוי חט"ז עמ' פ"ד, ח"ז עמ' פ"ה), ברכת ה' (ח"א פרק א' סעי' ו'), פסקי תשובות (סי' ר"צ אות א').

1. הגרה"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ט אות כ"ו) – "האם מותר לגרום לחבירו ברכה שאי"צ, שיושיט לחבירו מין אוכל, ויאמר לו שלא יתן לו עוד מזה, ולאחר שחבירו יברך ברכה אחרונה, יתן לו שוב מזה המאכל, ויזכה אותו במאה ברכות. תשובה: אין ראוי לעשות כן".

יג) הזכרת שם שמים לבטלה.

א. מקור.

1. שמות (פרק כ' פסוק ז') – "לא תשא את שם יְקוֹן אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹא כִּי לֹא יִנְקֶה יְקוֹן אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לְשׁוֹא".
2. דברים (פרק ו' פסוק י"ג) – "אֶת־יְקוֹן אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֵתוֹ תַעֲבֹד וּבְשֵׁמוֹ תִשָּׁבַע".
- א) תמורה (דף ד.) – "מוציא ש"ש לבטלה, אזהרתיה מהיכא. אלמה לא. והכתיב: את ה' אלקיך תירא ואתו תעבוד. ההוא, אזהרת עשה הוא".

ב. נדרים (דף ז:): – "אמר רב חנין אמר רב: השומע הזכרת השם מפי חברו **צריך לנדותו**, ואם לא נידהו הוא עצמו יהא בנידוי ... אמר רבי אבא: הוה קאימנא קמיה דרב הונא, שמעה להך איתתא דאפקה הזכרת השם לבטלה, שמתה ושרא לה לאלתר באפה. ש"מ תלת: ש"מ, השומע הזכרת השם מפי חברו צריך לנדותו; וש"מ, נידהו בפניו אין מתירין לו אלא בפניו; וש"מ, אין בין נידוי להפרה ולא כלום".

1. **מחבר** (סי' של"ד סעי' ל"ז) – "השומע הזכרת השם מפי חברו לשוא, או שנשבע בפניו לשקר, או שבירך ברכה שאינה צריכה, חייב לנדותו; ואם לא נידהו, הוא עצמו חייב נידוי, וצריך להתיר לו מיד, כדי שלא יהא מכשול לאחרים".
- מחבר** (סי' של"ד סעי' ל"ח) – "במה דברים אמורים, כשהיה הנשבע הזה, או המברך לבטלה, מזיד. אבל אם היה שוגג, ולא ידע שזה אסור, אסור לנדותו".
2. **רע"א** (על מחבר שם סעי' ל"ז) – "חייב לנדותו. בת' רמ"א (סי' קל"ב אות ד') כתב דעכשיו שרגילים בכך הוי כאומר מותר ובכלל שוגג יחשב (ומזה בא המנהג שלא לנדותו. סמ"ג סס"י רמ"א) ומ"מ המחמיר לנדותו ומתיר לו מיד תע"ב".

יד] הזכרת שם שמים לבטלה בלע"ז.

א. מיקל.

1. **רמב"ם** (שבועות פרק י"ב הלכה י"א) – כדמפרש הרדב"ז רע"א אחיעזר ועוד כמה אחרונים.
2. **נמוקי יוסף** (נדרים דף ז: ד"ה הזכרת, ע"י אחיעזר ח"ג סי' ל"ב) – "בהזכרת ש"ש לבטלה. ודעת הגאונים ז"ל דה"ה על הכינויין היה צריך לנדותו לפי שעבר על דברי תורה דהכי אמרינן בתמורה את ד' אלקיך תירא אזהרה למוציא שם לבטלה והכי איתא בכמה דוכתי דהיו משמתין בכה"ג ... וכתב הריטב"א ז"ל נראין דברים שאין נדוי זה אלא בהזכרת השם או בכינוי הידוי של אל"ף דלי"ת וכיוצא בו מן השמות המיוחדים, אבל לא על המזכירו בלע"ז או שאר לשונות אלא גוערין בו".
3. **רדב"ז** (סי' תתס"ג, טוב להזהר. ע"י סי' אלף ת"ח, ח"ב סי' ק"ב [ברע"א יו"ד סי' רע"ו ס"ב]).
4. **פני יהושע** (ברכות דף יב. ד"ה ויותר) – כדמפרש הפתחי תשובה יו"ד סי' שכ"ח ס"ק א' (לשוננו מובא לקמן), משא"כ שד"ח מערכת הה"א סוף ס"ק קכ"א.
5. **גר"א** (העמק שאלה שאילתא נ"ג עמ' של"ט) – אולי הוא ט"ס, ובמקום גר"א צ"ל גרע"א, ע"ש. אמנם ע"י ס' חיי משה יו"ד פרק ט"ו סוף הע' ז'.
6. **רע"א** (ח"א סי' כ"ה. דלא כשערים מצויניים בהלכה סי' ו' קונ"א סעי' ג' (וכן שו"מ בס' פתחי הלכה [עיברית] סי' ב', ועולת יצחק ח"א סי' קנ"ג ד"ה הנה) [וכן בנטעי גבריאל ספירת העומר פרק ל' הע' כ"ד עשה טעות]).
7. **חיים ושלום** (אה"ע ח"א סי' ל"ב, דף עד:).
8. **שו"ת בית יצחק** (או"ח סי' אות י"ג. כדאי' בס' הערות בהלכה ח"א עמ' מ"ו, ואולי אינו מוכרח).
9. **יתרון אור** (נדרים פרק א' משנה א').
10. **מנחת חינוך** (מצוה ס"ט-ע'. כדאי' באחיעזר ח"ג סי' ל"ב, ואולי אינו כ"כ מוכרח).
11. **מהרש"ם** (ח"א סי' ר"ה. **אמנם** שו"ר ח"ג סי' מ' אות ב', ע"י עין הרועים ערך מחיקת השם אות א').
12. **אשל אברהם** (בוטשאטש, סי' רי"ט ס"ק ד').
13. **נצי"ב** (מרומי שדה נדרים דף ז:; העמק שאלה שאילתא נ"ג).
14. **אבני נזר** (יו"ד סי' שנ"ח אות ט') – "דמפורש בש"ך שמותר למוחקו וללחשו על המכה. כ"ש קריאה בפה גרידא. שאין בזה משום מוציא ש"ש לבטלה. וכ"כ בתשו' רע"ק דאין בשמות לעז משום מוציא ש"ש לבטלה".
15. **ערה"ש** (או"ח סי' ר"ב ס"ק ג' [כדמפרש האג"מ או"ח ח"ד ס"מ אות כ"ז], יו"ד סי' של"ד ס"ק ל"ב).
16. **ס' המצוות לרס"ג** (מצוה א', מ"ו-ב' ד"ה אמנם, ודוקא לא להבאי).
17. **אחיעזר** (ח"ג סי' ל"ב) – "במזכיר שם שמים לבטלה נראה מלשון הרמב"ם סוף ה' שבועות דבכינויים ליכא איסורא כמש"ש בפ"ב מה' שבועות הי"א ולא שבועה לשוא בלבד היא שאסורה אלא אפילו להזכיר שם מן השמות המיוחדים (דהכונה לז' שמות כמ"ש הגרעק"א שם), הרי דלד' הגרעק"א ליכא איסור הזכרת שם לבטלה בלשון לע"ז".
18. **ע"י אורח משפט** (סי' כ"ז ד"ה לפי"מ, מ"ה - ד'. נראה להקל).
19. **הגרשז"א זצ"ל** (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב סעי' ז', ע"י מנחת שלמה ח"ב סי' ג', תנינא (ב - ג) סי' ז' אות א') – "שמותר להזכיר שם שמים בלעז או בכינוי שלא לשם ברכה".
20. **הגר"ד שורצמן זצ"ל** (שמעתי).
21. **ע"י תשובות והנהגות** (ח"א סי' תרל"ט) – "נראה שאין להזכיר שמו בלע"ז כשמדברים דברי טעות ורעות רוח, ומזכירים בזה שמו יתברך בלע"ז גא-ט, וכה"ג, שזהו בזיון לש"ש ... אף שאין אסור הזכרת ש"ש לבטלה בשם בלע"ז, יש לזהר כשמדברים הבל לא להזכיר בזה שמו יתברך".
22. **ע"י חיי משה** (יו"ד פרק ט"ו סעי' ג') – "יש הסוברים ואף אין בו איסור הזכרת שם שמים לבטלו אך צריך להזהר שלא יבוא לידי בזיון".

ב. מחמיר.

1. **תשובת הגאונים מזרח ומערב** (סי' ק"ג, ע"י באוצר הגאונים נדרים דף ז:): – "השומע אזכרה מפי חברו חייב לנדותו אפי' בזמן הזה ואפי' בכל לשון וחסידים עושים כן ואינו צריך עד שיזכיר בלשון הקודש ואין חילוק בין שם המיוחד לכינויין לבין ישראל לגוי לכל לשון אלא אין סקילה לאזהרה אבל לענין נדוי אחד גוים ואחד ישראל ואחד שם וכל כנויין ואפי' בכל לשון חייבין לנדותו".
2. **תשובת הגאונים שע"ת** (סי' קמ"ב) – "השומע אזכרה מחברו בכל לשון צריך לנדותו או דלמא אין מנדין אלא על לשון קדש בלבד. תשובה מי שמנדה בכל לשון מנדה וחסידים הראשונים עושין כן".

3. תשובת הגאונים ליק (ס' ל"ו).
4. תשובת הגאונים נהרות דמשק (ס' קמ"ב).
5. ס' האשכול (הל' נדרים דף רב; עמ' 158).
6. רש"י (סנהדרין דף קא; ד"ה ובלשון), [דלא כמהרש"ם ח"א סי' ר"ה, אבני נזר יו"ד סי' שנ"ח אות ט', והחת"ס חו"מ סי' קצ"ב, אלא כסמ"ג עשה ד' המובא רש"י, והמהר"י וויל סי' קצ"ב המובא הסמ"ג], ושם הולך על הדין שאין לו חלק לעולם הבא, [ע"ה הר צבי או"ח סי' ה'].
7. סמ"ג (עשה ד').
8. מהר"י וויל (סי' קצ"ב) – בכלל זה המזכיר שם שמים לבטלה ואפילו בלשון אשכנז סמ"ג.
9. רבינו ירוחם (סוף נתיב י"ד) – "השומע הזכרה מפי חברו כלומר שמוציא שם שמים לבטלה פירו' ואפילו בלעז חייב לנדונו ואם לא נדהו הוא בעצמו יהא בנדוי כלומר שמנדין אותו לפי שלא נדהו".
10. ס' החרדים (פרק ט' אות ד').
11. הג' יש נוחלים (אות נ', דף 138).
12. אורים (חו"מ סי' כ"ז ס"ק ב').
13. יסוד ושרש העבודה (שער ב' האשמורת פרק ב' ד"ה ובפרדס).
14. פרי מגדים (או"ח סי' רי"ט מש"ו ס"ק ג') – "ול"ה העני יש בכאן קצת קושיא איך אומרים על שאין חביב בריך רחמנא דיהבך לן ולא לעפרא, הא רחמנא שם הוא כמו שכתוב בסימן קס"ז [סעיף י] ובט"ז אות י"א ואסור להזכיר שם לבד ג"כ, וכי תימא ...".
15. נתיבות (חו"מ סי' כ"ז ח"א ס"ק ב') – "ובעוונותינו הרבים רוב המון העם אינם נזהרים ואומרים בלשון אשכנז (גאט זאל איהם שטראפין, גאט זאל איהם שלאגן) ועוברים על לאו של תורה. ובלאו הכי בעוונותינו הרבים אינם נזהרים בכינוי וחושבים מה שכתוב או מדובר בלשון עכו"ם אינו אלא תואר השם, וטועים הם".
16. חתם סופר (נדרים דף ב. ד"ה הנה, תורת משה חוקת (הספיד) דף לו. ד"ה וביום) – "אם משביע בלשון תרגום רחמנא הוה שם וממילא כיון דרחמנא מארי כולא הוה שם לענין לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא ה"ה לענין מוציא ש"ש לבטלה".
17. ח"א (כלל ה' סעי' א') – "ואפילו בכל לשון, אסור".
18. מהר"ם שיק (מצוה ס"ט).
19. בני ציון (ח"א סי' ס"ח) – "שמקרי הזכרת השם בכל לשון שמזכירו ... ולכן מאוד יש לזהר ולהזהיר בפרט שהגדילו חכמינו ז"ל העונש על הזכרת שם לבטלה וחמירא סכנתא מאיסורא ולהשומע יונעם".
20. פתחי תשובה (יו"ד סי' שכ"ח ס"ק א') – "עיינ בתשובת פרי תבואה סי' ס"ו ... דמדברי הפ"י בברכות דף י"ב נראה דיכול לומר בריך רחמנא מרא אשר צונו להפריש חלה דג"כ ליכא הזכרת שם ומלכות לבטלה כיון שהוא בלשון תרגום ואפ"ה יצא ידי ברכה אך דאין דבריו מוכרחים די"ל דאפילו בלשון חול ג"כ שייך הזכרת שם לבטלה ע"ש".
21. גר"ז (או"ח סי' פ"ה סעי' ג'), סדר ברכת הנהנין פרק י"ג אות ד', לוח ברכת הנהנין פרק י"ב סעיף י') – "שמות המיוחדים לו בלשונות הנכרים שלכמה דברים דינם כשמות שבלשון הקודש כגון לענין שבועה ולענין הזכרת שם שמים לבטלה".
22. קיצור שו"ע (סי' ו' סעי' ג') – "ולא לבד בלשון הקודש אסור אלא אפילו בכל לשון אסור".
23. פלא יועץ (ערך שם השם, ערך ראש השנה ד"ה והן, ערך שבועה ד"ה והנה).
24. גליוני הש"ס (יומא דף פו. ד"ה חוץ).
25. מ"ב (סי' פ"ה ס"ק י'), סי' רט"ו ס"ק י"ט, סוף חובת השמירה בהגה"ה, ודלא כמשמעות בספר ח"ח עשה י"א בהגה"ה או לאו י"ז) – "בלשון לע"ז כגון גא"ט בלשון אשכנז או בוגא בלשון פולין ורוסיה וכה"ג שאף ששם זה אין בו קדושה באותיות כתיבתו ומותר למוחקו ... בזה שלכמה דברים דינם כשמות שבלשה"ק כגון לענין שבועה ולענין הזכרת ש"ש לבטלה".
26. צמח דוד (על שו"ת רע"א ח"א סי' כ"ה).
27. שדי חמד (אסיפת מערכת ברכות סי' א' ס"ק י"ח אות ז', כללים מער' ה' אות קכ"א ד"ה ואם יש חילוק, ח"ט עמ' 224 בהשמטה).
28. כה"ח (סי' רט"ו אות כ"ז [ע"ש אות כ"ה, י"ל], סי' קס"ז אות ע').
29. אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ' אות כ"ז, ע"ה היטב ח"ב סי' מ"ט (וסי' כ"ה)).
30. ע"ה אג"מ (יו"ד ח"א סי' קע"ב) – "בשפות הלעז המצוין אצלינו רק שם גט' הוא השם ולא שם אויבערשטער וכדומה ונוגע זה לענין שגוערין במזכירו לבטלה רק על שם גט' וכן לענין ברכה בלעז שהוא דוקא בשם גט' ובאנגלית הוא דוקא שם גט'".
31. ע"ה ציץ אליעזר (ח"י סי' י"ב).
32. הגריש"א זצ"ל (בית ישראל גליון ה' עמ' קע"ב).
33. רבבות אפרים (ח"ה סי' תע"ד) – "נשאלתי אם מותר לומר באידיש גאט או באנגלית גאד, ועניתי דלא, וכן כ' ... ושאלתי לפוסק ואמר לי שפסק בחדרים בנא יורק שלא יאמרו גאט או גאד, וא"כ יש להזהר בזה, חוץ אם אומרו בלשון שבח שמשבח לקב"ה אז לכאורה נראה דמותר ... ובעיקר לגבי מלמדים אין שום חשש שלא הוי לבטלה ואפילו ברכה מותר ללמד כמבואר שם במ"ב בסקי"ד בפירוש עיין בלשונו וא"כ למלמד בכתה לומר בזמן שהמלמד גאט או גאד נראה דאין איסור, ולזה הסכים כ"כ ידידי הרה"ג ר' יחיאל זילברברג שליט"א מירושלים מחבר ספר מנחת יחיד".
34. יביע אומר (שלחן יוסף או"ח אות ו') – "אסור להזכיר שם שמים לבטלה בכל הלשונות, ואע"פ שיש מתירים בלשון לע"ז, מ"מ יש להורות להחמיר בזה".
35. הגר"ח זצ"ל (שונה הלכות סי' פ"ה אות ג', סי' רט"ו אות ז').
36. ילקוט יוסף (ח"ג עמ' רצ"ט בהג"ה ד"ה והמסופק).
37. ותן ברכה (פרק י"ב הע' א.א.).
38. וזאת הברכה (ריש פרק כ', מעיין הברכה פרק א' אות ז').

38. ספר ברכות המצוות כתיקונן (עמ' תכ"ט ד"ה ודע).

39. לשכנו תדרשו (ח"א עמ' ס"ח).

40. פסקי תשובות (אות י"ב) – "ויש לזכור שהזכרת שם שמים אסורה גם כשאומרה בלשון לע"ז כגון רחמנא, גאט, אללה וכדו', אא"כ אומרה לצורך שבה והודיה".

41. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Is it muttar to say to a non-Jew 'G-d bless you', if, for example, they did a big favor for you? Are we concerned it causes them to think of other gods? What if a non-Jew says 'Rabbi, can you bless me'?

R' Y. Berkovits wrote: You can. There is no concern that it will cause him to think anything. Keep in mind that saying the word 'G-d' is saying Hashem's name. We pasken that a Shem in a different language has the chomer of a Shem Hashem. [Rav Moshe has a t'shuvah why we don't treat American money with any kedusha.] Even though there is no difference in halacha between lashon hakodesh and other languages, the minhag Ashkenaz is not to use any Shem of lashon hakodesh in conversation, but for some reason are noheg to use the Shem in English and Yiddish. Sefardim are noheg to also use the ones in lashon hakodesh. Ex: They use 'תודה לא-ל' which is equivalent to the American usage of 'thank G-d'. Therefore, although you can use the word 'G-d', and I myself use it in appropriate kiruv situations, however try to minimize using it, so that you won't come chas v'shalm to using it in vain.

ג. "לורד" [lord].

1. מיקל, אינו שם השם.

א) תשובות והנהגות (ח"א סי' קכ"ח) – "בסידורים בתרגום אנגלי מתרגמים ה' 'לורד', ולדעתי אין יוצאין כשאמר ברכה בלשון 'לורד' שאין זה כנוי נכון לאלקינו יתברך שמו, שאין תואר לורד מיוחד לו לבד, ולכן אין זה כשם המיוחד, ועדיף לומר השם כמו בלשון הקודש ממש, והיינו שאר נוסח הברכה בלשון אנגלי, ובשם הויה לבד לבטא כמו בלשון הקודש, ואם כי במק"א צידדנו אם יוצאין בברכה מורכבת בלע"ז בשתי לשונות, נראה שבהשם הקדוש לבד כמאמרו אף שאומר השאר בלע"ז יוצאין, וראוי לברך כן ה' אלקינו תמיד בלשון הקודש והשאר בתרגום לצאת כדין, וראוי לעורר בעלי תשובה שקוראים מסידור באנגלית לומר בקריאת שמע ובתפלה כן דוקא ... ומיהו כשאומר השם ית"ש בלע"ז, אפילו אם התרגום יהיה נכון, הלוא השם בלע"ז אינו אלא כנוי וכמבואר ברמב"ם פרק כ"ו דסנהדרין (הלכה ג), וראוי להתפלל אליו יתברך שמו בשמו המיוחד דוקא, והיינו בלשון הקודש, ולכן אפילו אם השם מכוון בלעז ראוי לומר בלשון הקודש, וכל שכן אלקים שהתרגום 'לורד' נראה שזהו כנוי לכנוי ולא שייך בו ית"ש דוקא".

ד. מראי מקומות – עולת יצחק (ח"א סי' קנ"ג), מעדני אשר (ברכות סי' ק"ט אות א').

1. ריטב"א (נדרים דף ז: המובא בנמוקי יוסף שם, לשונו מובא לעיל) – "אלא גוערין בו".

2. מנחת חן (ח"ב יו"ד סי' ו') – "ובודאי יש מקום להחמיר, ומכל מקום א"א להורות איסור בדבר, הואיל וסו"ס הסכימו כמה מגדולי הוראה להתיר".

טו | אמירת שם השם.

א. מה השם מ"ב אותיות – קידושין (דף עא. רש"י ד"ה כתיב), מורה נבוכים (ח"א פרק נ"ב), תוס' (חגיגה יא: ד"ה אין), רשב"א (ח"א סי' ר"כ), רא"ש (יומא פ"ח סוף סעי' י"ט), טור (או"ח סי' תרכ"א), עי' רדב"ז (סוף אלף ת"ז), יעב"ץ (בסידור ח"ב עמ' תתס"ו), אנציקלופדיה תלמודית (ח"ח עמ' שצ"א), עי' רי"פ (על רס"ג עשה א' נ"ב - א' ד"ה אמנם).

ב. לומר שם השם בתוך ברכות שאיתא בגמרא.

1. מיקל.

א) שאילת יעב"ץ (ח"א סי' פ"א) – "ועוד אני אומר שאף אם נזדמנו לו אזכרות במטבע ברכות המובאים בתלמוד כגון סוף פסחים כן ה' אלקינו יגיענו למועדים כו'. יראה לי שמזכיר השם כדרך שקורא בתור'. שהרי צריך שילמוד הברכה כתיקונו'. שיהא נוסחה רגיל על לשונו כתקנו, שאם יבוא לצאת בו י"ח שלא ישנה במטבע ברכות. ואף על גב דכתב במג"א סי' רט"ו דגדול הלומד הברכות בש"ס אומרן בלא הזכרת השם. אך ראייתו מפ' המשנ' לרמב"ם ותו' דפ' הרואה. אינה כל כך ראייה. כי שם הדבר ידוע שכל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה. לכן קיצר התנא (או הכותב ומעתיק) וסמך על הידוע לכל שכל הברכות מתחילין בשם. אבל במקום שנזכר שם באמצע הנוסח במטבע ארוך שאין הכל יודעין שצריך להזכיר שם השם, ודאי צריך ללומדו כתקנו, כדרך שאמרו בתינוקות אגב מפטרייהו".

1) ראב"ד (השגת על המאור ברכות דף מד.) – "דהא אין בהם לא הזכרה ולא מלכות, ומי שאמר שיש בהם הזכרה ומלכות לא נראו דבריו".

ב) עי' אבני נזר (או"ח סוף סי' שפ"ג) – "ולרווחא דמילתא בעת שיצטרך לאכול המרור ילמוד קודם האכילה הדין ברמב"ם ויאמר בפיו כשאוכל מרור יברך ברוך אתה וכו' בשם ומלכות על אכילת מרור ותיכף יאכל".

ג) הו"ד בשערים מצויינים בהלכה (סי' קי"ט ס"ק י"ג).

ד) עי' פסקי תשובות (סי' תע"ג הע' ק"ז, סי' ר"ט אות ז' מספר ד').

2. מחמיר.

(א) אוצר הגאונים (ברכות סי' שנ"ב).
 (ב) מג"א (ס"ק ה') – "אבל גדול בשעה שלומד הברכות בגמרא אומר בלא הזכרת השם וכ"מ בפ"י המשניות להרמב"ם בפ' הרואה ובתו"פ הרואה".

1) מחה"ש (ס"ק ה') – "שמותר כו'. אבל כו' וכן משמע כו' להרמב"ם כו' ובתוספות ריש פרק הרואה. ר"ל דתנן הרואה מקום שנעשה בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה. וכתבו התוספות וז"ל פירש רבינו שמעיה דכל הני ברכות צריכים להזכרת שם ומלכות בא"י אמ"ה כו' עכ"ל. וכן כתב הרמב"ם בפירוש המשנה, וא"כ תיקשי על רבי המסדר המשנה למה לא הזכיר בכל הני ברכות שם ומלכות ונתן מקום לטעות, אלא על כרחו דבשעת למודו אסור לגדול להזכיר השם, ולכן גם רבי שסידר המשניות לגרסן לא הזכיר שלא יבואו להזכיר השם בשעת למודו".

ג) א"ב (ס"ק ד') – "אבל גדול בשעה שלומד הברכות בש"ס אומר בלא הזכרת השם, מג"א [סק"ה]".
 ד) ברכ"י (ס"ק ד') – "אבל גדול בשעה שלומד אומר בלי שם. כ"כ הרב מג"א (ס"ק ה'). ואם יש הזכרה באמצע מטבע ברכה הכתובה בש"ס יכול לאומרה. שאלת יעב"ץ סי' פ"א. ואין דבריו מוכרחים ומנהג רבנן קשישאי בארץ הצבי שלא להזכיר השם כקריאתו".
 ה) טהרת המים (מערכת ה' אות פ"ו).

ו) שע"ת (ס"ק ב') – "ובשאלת יעב"ץ סי' פ"א כת' דאם יש הזכרה באמצע מטבע ברכה הכתובה בש"ס יכול לאומרה ע"ש, ובבר"י כ' דרבנן קשישאי בא"י נהגו שלא להזכיר השם בקריאתו וכן במח"ב שכן כ' בתשב"ץ קטן בשם מהר"מ ואיני קורא שם של ד' אותיות בתלמוד כ"א השם ע"כ".

ז) מ"ב (ס"ק י"ד, שעה"צ ס"ק י"ד) – "אבל גדול בשעה שלומד הברכות בגמרא אומר בלא הזכרת השם [מגן אברהם ואליה רבה והגר"ז ושערי תשובה, דלא כיעב"ץ]".

ח) ערה"ש (סעי' ב') – "אבל הגדול בלימודו לא יאמר השם בפירוש אלא יאמר השם".

ט) שד"ח (מערכת ברכות ס"א אות מ"ג, [מערכת ה' אות קכ"א ד"ה ואי]).

י) אג"מ (או"ח ח"ב סי' נ"ו ד"ה ומש"כ).

יא) תורת יקותיאל (או"ח סי' ל"ג).

יב) יחיה דעת (ח"ג סי' י"ג, יביע אומר ח"ו סי' ל"ח אות ב', ח"ט או"ח סי' ק"ח אות ק"ד, חזון עובדיה ברכות עמ' תקי"ג) – "אבל במטבע הברכות שבתלמוד אין לומר שם ה' כקריאתו, אלא יאמר השם, וכן יאמר אלוקים או אלוקיני בקו"ף".

יג) ע"א אורח ישראל (ס"א הע' מ"ג).

3. מראי מקומות.

א) שואל ומשיב (קמא ח"ג סי' נ"ג) – "מ"ש ראי' אי מותר לומר האזכרות שנזכרו בש"ס בדרך לימודו והמ"א אוסר ודו"ז מהור"י יעב"ץ היתירו בשם זקני הח"ץ וע"ז מביא ראי' מהא דאמרו גבי בעל קרי ובלבד שלא יזכור האזכרות משמע הא אחר מותר הנה כבד קדמו בספר שנדפס מהגאון מהו ר"ח כהן על דרושים ומ"ש מע"ל עוד ראי' ומאי לא הפסיד לא הפסיד הברכות ולמה לא אמרו שלא הפסיד האזכרות זה ג"כ ראי' טובה אבל יש לדחות דק"ש שכתוב בתורה יוכל לקרות האזכרות ג"כ כמו שכתבו בתורה משא"כ שאר ברכות שאינו כתוב רק שתקנו חכמים להזכיר בעת המאורע כל דרך למודו אסור ודו"ק".

ג. לומר שם השם בתוך פסוקים שבתוך הגמרא.

1. חיוב או מצוה.

א) חכם צבי (שאלת יעב"ץ ח"א סי' פ"א) - לשונו מובא לקמן.

ב) שאלת יעב"ץ (ח"א סי' פ"א) – "שאלתני בני אם מותר לקרות האזכרות בפסוקים המובאים בתלמוד. תשובה אף על גב דחזינא למיקרי דרדקי דקפדי בהכי. וסוברין שיש בו חשש דלא תשא את שם ה' לבטל. בודאי טעות הוא בידיהם, ולא חזינן לרבנן קשישאי דקפדי בהכי. ואיברא איפכא הוא נהירנא כד הוינא טליא. וגריסנא גמרא באנפא אבא מארי הגאון ז"ל, כשהייתי מגיע לפסוקים וקריתי השם בכינוי כמי מה ששמעתי ממלמדי. הי' גוער בקורין כך, והורנו לקרות השם כקורא בתור'. והביא ראי' לדבר ... ולענ"ד פשוט שאפי' ראי' לא היינו צריכין".

ג) שע"ת (ס"ק ב') – "ועיין עוד בשאלת יעב"ץ שם שכל כשקורא בש"ס ובשאר דברי חז"ל ובכלל דבריהם כתובים הבאים קורא כדרכו במקרא האזכרות בקריאתן וכתב שכן היה נוהג מר אביו ח"צ ז"ל".

ד) ע"א הגר"א גוטמאכער זצ"ל (ברכות דף ו.ו.) – "ד"ה אשר כו' ודברי. היינו בלימוד קראי וכן בקראו בגמרא באה ברכה. מכאן ראי' למ"ש קיצור של"ה דף פ"ב דמצוה בלימוד לומר אדני בהדיא. דלא כמ"ש הט"ז ר"ס תרכ"א בא"ה, ובאשל סי' רט"ו ס"ק ה' דרשאי".

1) רש"י (ברכות דף ו.ו. ד"ה אשר) – "אשר אזכיר את שמי. אשר יזכר שמי על מצותי ודברי".

2) מראי מקומות – מהרש"א (ברכות דף ו.ו. ד"ה שאפילו, לשונו מובא לקמן), פנ"י (ברכות דף ו.ו. על רד"ה אשר).

ה) חזון עובדיה (ברכות עמ' תקי"ג) – "ולא ישנה לומר 'השם'. ואפילו כשאינו פסוק שלם. ואין להחמיר בזה".

2. רשאי.

א) פמ"ג (א"א ס"ק ה') – "אבל כשלומד פסוקים בתלמוד ודורשן רשאי לאומרן כמו שהם כתובים עם הזכרת השם".

ב) מהרש"א (ברכות דף ו.ו. ד"ה שאפילו) – "שאפילו א' שיושב ועוסק בתורה כו' שנאמר בכל מקום אשר אזכיר וגו'. והכי מפרש לה לענין עוסק בתורה בכ"מ שאתן לך רשות להזכיר שמי דהיינו בדרך לימוד".

ג) מ"ב (ס"ק י"ד) – "ורק כשלומד הפסוקים הנזכרים בתלמוד רשאי לאומרן כמו שהם כתובים עם הזכרת השם".

ד) הגר"ש זצ"ל (קובץ תשובות ח"ב סי' נ"ט אות א') – "הרעב"ץ ... אמנם הברכ"י ... אך הפמ"ג שם בא"א סק"ה פסק כשלומד פסוקים בתלמוד ודורשן רשאי לאומרן כמו שהם כתובים עם הזכרת השם וכ"פ המ"ב שם ס"ק י"ד".

3. חיוב או מצוה רק בפסוק שלם.

(א) אג"מ (או"ח ח"ב סי' נ"ו) – "ועיין בפמ"ג בא"א שם שמחלק בין ברכות לפסוקים והוא כדבארתי. ועיין במ"ב ס"ק י"ד שפסק נמי כן וכתב בשעה"צ שהוא דלא כריעב"ץ לענין גדול. אבל לע"ד נראה כדכתבתי שהברכות עצמן כשלומדין תינוקות וה"ה לגדול שצריך ללומדן צריך להזכיר השמות. וכשלומד הפסוקים עצמן גדול מחוייב להזכיר כתיקנן משום שאסור להפסיק במקום דלא פסק משה והוא כהריעב"ץ בשם אביו החכ"צ. ומקרי דרדקי עם תינוקות שרשאי להפסיק רשאי גם שלא להזכיר השמות אבל מותר מדינא, וטוב עושינן הנוהגין שלא להזכיר משום דלפעמים יפסיק התינוק אחר השם לבד או במקום שאין פירוש וקשר להשם עם התיבות. ובלמוד הגמ' אף לקטנים אין להזכיר בהברכות שנאמרו דרך הלמוד כהמג"א. ובהפסוקים רשאים להזכיר כהפמ"ג ומ"ב. ואם הוא פסוק שלם מחוייבין להזכיר משום דאסור לאפסוקי באמצע הפסוקים והוא כריעב"ץ".

(ב) יחיה דעת (ח"ג סי' י"ג, ע"י יביע אומר ה"ט או"ח סי' ק"ח אות ק"ד) – "הלומד תלמוד או מדרשי חז"ל וזוהר הקדוש, והגיע לפסוק שיש בו הזכרת ה', יש לו להזכיר ה' כקריאתו, ומצוה נמי איכא. והוא הדין למי שדורש ברבים ומזכיר פסוקים בדרשתו, רשאי לומר ה' כקריאתו, ולא יכנה לומר השם. ואפילו אם אינו אומר כל הפסוק אלא רק חלק ממנו, רשאי להזכיר שם ה', או אלקים".

4. ראוי לומר 'השם', וכ"ש חצי פסוק.

(א) ערה"ש (סעי' ב') – "וכן יאמר אלקינו וכן הדורשים ברבים ומזכירים פסוק שיש בו שמות לא יפרש השם אלא יאמר השם ואף שיש מתירין נכון להתרחק מזה וכן אנחנו נוהגים".

(ב) טהרת המים (מערכת ה' אות פ"ו).

(ג) קהלות יעקב (קריינא דאגרתא ח"א סי' קל"ב אות ב', דפו"ח ח"ב סי' ש"ט אות ב', ארחות רבנו ח"א עמ' ר"מ אות כ') – "בענין הזכרת ה' בגמרא ובזוהר יש מחלוקת וראוי לומר 'השם' ולא להזכיר השמות וכל שכן אם הוא רק חצי פסוק".

(ד) הגר"א ובנצל שליט"א (ביצחק יקרא סוף ח"ו, הנהגות ומנהגים אות ל"ה) – "מתר לומר 'שמות' בדרך למוד או תפלה והלולו של מקום, וכמובן יקפיד על נקיון הידים וכונת הלב ... ומ"מ נהגו האשכנזים שלא לומר 'שמות' בדרך למוד, אלא אם כן מצטט פסוק שלם".

5. רשאי, רק אם יש משמעות.

(א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות ל"ד, הע' ל"ד) – "שאלה. מי שבדרך לימודו פגע בפסוקים עם אזכרות, האם רשאי לקרוא את שם ה' כדרכו או שצריך לכנות ולומר השם. תשובה. אם פגע בפסוק שלם, או אף בחלק מפסוק שיש בו משמעות, כגון סומך ה' לכל הנופלים וכדומה, רשאי להזכיר את שם ה' כדרכו, אבל אם מזכיר חלק מפסוק שאין בו משמעות לכשעצמו, כגון סומך ה' בלבד, לא יזכיר את שם ה' אלא בכינוי. [בשערי תשובה בסימן רט"ו ס"ק ד' הביא מש"כ בשו"ת שאילת יעב"ץ בסימן פ"א, שהקורא בש"ס ובשאר דברי חז"ל, ובכלל דבריהם כתובים הבאים, קורא כדרכו במקרא האזכרות בקריאתו. וכתב שם שכן היה נוהג מר אביו החכם צבי ז"ל. וכן הביא בברכ"י שם אות א', וכן פסקו האחרונים שם. ונראה דהיינו דוקא כשיש משמעות לפסוק שאומר, שאז רשאי לומר האזכרות שבהם כדרכו, דכיון דהוי בדרך לימודו ויש בו משמעות, לא חשיב הזכרת השם לבטלה, אבל אם מובא רק קטע מפסוק ואין בו משמעות בפני עצמו, לא יאמר את האזכרות כדרכו, אלא יזכיר את השם בכינוי".

6. מראי מקומות – תורה לשמה (סי' תצ"ו), [ע"י מנחת יצחק (הקדמה לח"ה)], פרדס יוסף (פר' יתרו סוף אות פ"ח), תורת יקותיאל (או"ח סי' ל"ג), אבני ישפה (ח"ג סי' כ"ג ענף א'), הגרז"ב גולדברג זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"ב עמ' מ'), ס' תחומין (חכ"ד), פסקי תשובות (אות י').

(א) ח"א (כלל ה' סעי' ב') – "נראה לי דמותר לומר חצי פסוק אף על פי שמזכיר את השם. ולכן אם קרא וטעה בנגינה וטעמים, מותר לקרותו עוד הפעם אף על פי שאינו חוזר כל הפסוק, כיון שהוא להשלים הפסוק. אבל לומר חצי פסוק בדרך קריאת פסוק, אפילו בלא הזכרת השם, אסור, דכל פסוקא דלא פסקיה משה בתורה, אנן לא פסקינן. והוא הדין בנביאים וכתובים (סי' תכ"ב)".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"ב עמ' מ') – "שמעתי מהרב שתוך כדי לימוד בודאי מותר להזכיר שם ד', וראיה לכך מבעז שאמר לקוצרים ה' עמכם'. אצל בעז זה לא היה אפ"ל תוך כדי לימוד, וק"ו שתוך כדי לימוד זה מותר. אמנם נוהגים להחמיר ולומר אלקים מחמת יראה משם השם, אך זה לא מעיקר הדין. ובדומה לכך מצינו ...".

(ג) הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נד, עמ' תרל"ד) – "כתב המג"א ... ומ"מ המנהג הוא שגם בפסוקים המובאים בגמ' אין אומרים שם השם, משום כבוד השם. ושמעתי מרבינו שליט"א [זצ"ל]: דוקא שם א-ד-ק-י המנהג שלא להזכיר, אבל שאר שמות כגון אלוקים המובא בגמ' נוהגים להזכיר. עכ"ד. וכך נוהג רבינו בעצמו בשעת הלימוד".

(ד) הגר"ח זצ"ל (אבני אהרן אות מ"ט) – "שאלה: האם אומרים שם המפורש בפ"ה דאבות בשעת הלימוד. תשובה: אין נוהגין כן [אא"כ יש פסוק שלם]".

ד. שם השם בהגדה של פסח.

1. הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ב סי' נ"ט, צהר ח"ו עמ' קט"ז) – "זה כמה שנים אני נבוך בליל התקדש חג באמירת ההגדה, ובכמה פעמים מוזכר פסוק שלם, ואח"כ בפירוש הפסוק מוזכר רק מקצת הפסוק שבו מוזכר שם הוי' הקדוש ואציין לדוגמא כמה מקומות: מובא הפסוק 'ונצעק אל ה' אלקי אבותינו וישמע ה' את קולינו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו', ואח"כ: ונצעק אל ה' אלו' אבותינו, כמה שנאמר וכו' וישמע ה' את קולינו כמה שנאמר וישמע וגו'. וכן: ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים', ואח"כ: ויוציאנו ה' ממצרים וכו', אני ולא השליח אני ה' ולא אחר. (וביותר צ"ע למי שאינו נוהר בהנ"ל, במאמר מהזוה"ק שאומרים בסעודת יום ש"ק: אז תתענג על ה' על ה' ודאי וכו'). והנני נוהג להחמיר בכל מקום שאין כתוב פסוק שלם שלא להזכיר ש"ש, [וכבר כתבתי כבעין זה למחור' הגאון בעל מנחת יצחק זצ"ל, ועיין שו"ת מנחת יצחק ח"ז (סי' מ"א) מה שהשיב לי בזה]. הנה באמירת ההגדה בשב"ג ה' פשוט לי לומר השם לבד ולא להזכיר שם הוי' הקדוש, ברם באמירת ההגדה להמסובים הנני מסופק האידך לעשות - ושאלתי ובקשתי שבטובו הגדול יודיעני דעתו הרמה דעת תורה בזה ... תשובה: ז"ל הריעב"ץ בתשו' ח"א סי' פא נהירנא כד הוינא תליא וגרסינא גמרא באנפא אבא מארי הגאון ז"ל כשהייתי מגיע לפסוקים וקריתי השם בכינוי

הי' גוער כשקורין כך והורנו לקרות השם כקורא בתורה והביא ראיה כו' ולענ"ד פשוט שאפי' ראיה לא היינו צריכין ע"ש, אמנם הברכ"י סי' רט"ו הביא דרבנן קשישאי בא"י נהגו שלא להזכיר השם בקריאתו כו' אך הפמ"ג שם בא"א סק"ה פסק כשלומד פסוקים בתלמוד ודורשן ראשי לאומרן כמו שהם כתובים עם הזכרת השם וכ"פ המ"ב שם ס"ק י"ד".

(א) הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נד., עמ' תרל"ד) – "משמעות הדברים, דהואיל וגם בלימוד הגמרא מן הדין מותר להזכיר שם ה' אע"פ שאומר רק מקצת מהפסוק, אלא שיש מנהג רבנן קשישאי, וא"כ בהגדה שאין כזה מנהג יש להזכיר שם ה'. [וכן נוהג רבינו שליט"א זצ"ל] שאינו נזהר מלהזכיר בהגדה שם ה'".

ה. הזכרת שם השם: דרך נגינה וזמרה.

1. נכון לומר.

(א) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב הע' כ"ט) – "ובזמירות שבת ומועדים הזכיר רבנו תמיד שם שמים. ובדבר זמר 'מן המצר' שיש בו שם שמים, אמר, דכיון שאומרים פסוק שלם כצורתו מותר מדינא להזכיר השם בכל פעם, ומ"מ יש מקום להחמיר, הואיל ויש בזה קצת זילותא, אבל כשכופל ב' או ג' פעמים בלבד, אין כאן בית מיחוש".

(ב) אבני ישפה (ח"ג סי' כ"ג ענף ג') – "אם ירצה אדם להחמיר, נראה שאינו נכון, דזמירות מאבדות צורתן שנתקנו כאשר לא אומרים את שם ה' ממש. והרי זה דומה למי שיאמר סליחות או פיוטים בלי להזכיר את שם ה' ממש, דודאי הפסיד מערך התפילה, וה"ה לזמירות".

ג) עי' יחיה דעת (יו"ד סי' ק"י ס"ק כ').

2. אין לומר.

(א) הגר"מ סולובייצקי (נפש הרב עמ' ק"ס).

(ב) הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ג סי' כ"ג ענף ג', אשרי האיש ח"ב פרק י"ב אות כ"ח) – "שאינן לומר שם ה' בזמירות כי רק תוקן ע"י פייטנים".

ג) עי' פסקי תשובות (אות י"ח) – "ולהזכיר שם שמים למשוררים ובעלי נגינה וכדו' דרך נגינתם, יש לימנע ואפילו אם מזמרים פסוקים שלמים, כי הרבה פעמים מעיקר הדין אסור בהחלט כל שאינו מוציא שם שמים באימה ויראה אלא דרך שירה או שחוק בעלמא ואפילו מוציא או אגב פסוק שלם, והרי הם בכלל החרם והנידוי שאמרו חז"ל על המוציא שם שמים לבטלה, ורק בזמירות ופיוטים אשר נתקנו ע"י קדמונים ונאמרים בסעודות שבת ויו"ט ובשאר סעודות מצוה דרך כבוד ויראה נוהגים להזכיר שם שמים".

3. מראי מקומות – אג"מ (מסורת משה ח"ב או"ח אות צ"ב, עמ' נ"ג), ענפי משה (אליבא דהלכתא גליון נ"ט עמ' קל"ב טור א').

(א) חו"ד (בית הספק דיני ספק ספיקא בס"ק כ') – "ומטעם זה נראה לי לדון זכות על האומרים במעמדות ובקשות ברוך אתה ה', דדוקא דרך חוב אסור, דהא חזינן דהרבה פיוטים וזמירות נתייסדו ונתקנו בלשון ברכה והודאה בהזכרת שמו, ומה הפרש יש בין ברוך ה' ובין ברוך אתה ה'".

(ב) הגר"ח זצ"ל (דרך שיחה ח"א סוף עמ' תרע"ה) – "שאלה: ראיתי יש מקפידים בזמירות של שבת שאין אומרים שם השם מפורש, האם יש מקום לזה. תשובה: יש שמקפידים שאין אומרים שם ה' רק בפסוקים. אבא זצ"ל לא אמר שם שמים בזמירות. ואמנם אפשר לומר, ולא יפסיק במקום שזה משנה את משמעות העניין".

הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה עמ' ס"א) – "שאלה: האם כשרים זמירות שבת מותר לומר שם ה' ממש או רק 'השם'. תשובה: על פי דין מותר".

הגר"ח זצ"ל (תשובות הגר"ח דפו"ח אות תתתקמ"ה) – "שאלה: כתב הרמ"א (סי' רפ"א סעי' ז) וז"ל, ונוהגין להרבות בזמירות של שבת כ"מ לפי מנהגו כו', עכ"ל. יש לשאול, האם מותר לומר שם השם בזמירות של שבת. תשובה: מותר".

הגר"ח זצ"ל (אבני אהרן אות מ"ח) – "שאלה: האם מותר לומר שם המפורש בזמירות שבת. תשובה: מותר".

ג) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא סוף ח"ו, הנהגות ומנהגים אות ל"ה) – "אם שר פסוק או פיוט בדרך שבח לקב"ה, יכול להזכיר 'שמות', אך דרך שחוק וקלות אסור לשיר פסוקים כלל. לכפל את שם ה' אינו נכון, אפילו יאמר בק', אבל אפשר לומר פעמים שבת היום לה' אפילו אם אומר בשם".

ו. תודה לקל, בלשון לע"ז "דאנק גא"ט" (thank G-d).

1. מראי מקומות – מ"ב (ס"ק י"ט), הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל, לשונו מובא לעיל).

(א) הגרשז"א זצ"ל (פתחי הלכה פרק א' הע' נ', מכתבים סי' ג') [לשונו מובא לקמן], הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב סעי' ט' – "האנשים ששגור בפהם לומר 'תודה לק-ל', אף שברוב פעמים אין מכוונים כלל לשבח לד', אלא הוא שיגרא דלישנא, אין למחות בידם, כי מכל מקום טוב הוא שיהא שם שמים שגור בפהם".

(ב) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא סוף ח"ו, הנהגות ומנהגים אות ל"ו) – "הנשאל לשלמו, מותר לו לומר 'תודה לקל', בתנאי שמכון לקדשת השם, ובתנאי שהמקום נקי וידי נקיות, ואם לא כן יאמר 'תודה לקל'. ומנהג הרבה שלומי אמוני ישראל שלא לומר שם ה' באפן זה אפילו כשהמקום נקי וידי נקיות".

ג) פתחי הלכה (מכתבים סי' ג') – "מה שהשיג על מה שכתבתי שלא נכון לומר 'תודה לקל' בלע"ז (thank G-d) כי ברוב פעמים אין מכוונים כלל לשבח לה' אלא הוא שיגרא דלישנא. והקשה מע"כ מאי שנא מאומר ברכה בלא כוונה. והנה כבר צווחו קמאי על המברכים בלא כוונה, אמנם בברכה אין עצה לומר שלא יברך כי מחויב הוא בברכה ואסור להנות מעוה"ז בלי ברכה, ואפי' בברכות הרשות מצוה מיהא איכא דהא תקנו לברך. אבל בזה שאין בו צורך כלל ומזכיר שם שמים בלי כונה, מה לו להכניס עצמו בבעיה זו. אולם בהיותי בעיה"ק ירושלים תובב"א שאלתי את הגאון רש"ז אויערבאך שליט"א זצ"ל והשיב שאין למחות בזה כי מ"מ טוב הוא שיהא שם שמים שגור בפהם".

ד) פסקי תשובות (אות י"ח) – "וכמו כן מותר מדינא לענות לשואלים בשלומי 'תודה לקל' או בלשון לע"ז 'דאנ"ק גא"ט' וכיוצא בזה, כיון שמזכיר שם שמים דרך שבח והודאה. אמנם אף שכאמור אין איסור מדינא בכל האמור, מנהג יראי שמים ובעלי תורה חסידים ואנשי מעשה כפשוטו לשון המשנ"ב 'שלא להזכיר שמו הגדול (בכל ז' הכינויים הנ"ל אות י"ב) כי אם בדרך שבח והודאה מה שמחויב' ונמנעים מלהזכיר שם שמים בתפלות והודאות פרטיות וכתשובה לשאלת שלום".

ז. שם 'בית אל' אם הוא קדוש.

1. בתוך התורה.

(א) מיקל, אינו קדוש.

(1) לחם הפנים (קונ' אחרון אות א').

(2) פמ"ג (סי' קמ"ג א"א ס"ק ט' ד"ה בא"ד) – "נשאלתי מחכם, סופר א' אי שרי לעשות מאל בציר"י שם הקדוש, אל בסג"ל, (היינו בראשית כ"ח פסוק יט ויקרא שם המקום ההוא בית אל, והשמיט פסוק כ"ף עד מלת בית אבי והיה ה' כו', וא"כ אי אפשר למחוק השם, אם יש תיקון למחוק פסוקים קודם תיבת אל ולהכניסם שם ומאל בציר"י יהיה נקרא אל בסג"ל), והשיב בית אל אין קודש, וכן תרגם [בית אל] ולא [תרגם] אלהא, וסופרים אין מקדשים, אבל שם גמור כהאי גוונא אסור לשנות הקריאה דשמא יבוא אח"כ למחיקה, שלא ידעו".

(3) חת"ס (ח"ו סי' ה' ד"ה ופ"א) – "פ"א נשאלתי מסופר אחד אם צריך לקדש בית אל ואז עדיין לא נדפס הספר בני יונה ואמרתי מסברא דאינו קודש דהרי חז"ל עשו יום טוב מגלת תענית ביום דאתבטלא אדכרתא מן שטר' שהיה רגילין לכתוב שנת כך וכך ליוחנן כהן גדול לאל עליון ונמצא דהפורע שטרו משליכו לאשפה ע"כ בטלוהו, וק' אכתי מה יעשו בשטרות הנכתבים בעיר בית אל שצריך לכתוב שם העיר ומכ"ש גיטי נשים אע"כ אינו קודש מ"מ מוכח דבמ"ש כהן לאל עליון לא נאסר השטר בהנאה רק שחששו שאח"כ ישליכו לאשפה, אבל זולת זה אין חשש והיינו משום שהוא חיבור דברים ונכתב על דרך כבוד ד' והדברים ברורים לפע"ד".

(4) בית יצחק (שד"ח קונ' באר בשדי מכתב כ"ג ד"ה ולכאורה).

(5) תשובת רבי אליעזר (ח"א סי' י"ב, שד"ח קונ' באר בשדי שד"ח עמ' 39 ד"ה ועוד, עמ' 51 אות א').

(ב) מחמיר, הוי קדוש.

(1) הגר' שלמה הכהן מווילנא (שד"ח קונ' באר בשדי מכתב י"ב סוף ד"ה וראיה).

(ג) מראי מקומות – עלינו לשבח (בראשית תשובה מ"ו).

2. שם עיר.

(א) מיקל, אינו קדוש – חת"ס (ח"ו סי' ה' ד"ה ופ"א), צדקה ומשפט (פרק ט"ז הע' פ'), עי' עלינו לשבח (בראשית תשובה מ"ו), "לא מבעיא לפרי מגדים וחתם סופר ... אלא אפילו לסוברים שקודש הוא, היינו דוקא בית אל המוזכר בתורה, אולם בית אל שנכתב על גבי מעטפה לשם חול אין בו קדושה, וראיה לכך .. אלא ... יש מקום לנהוג במידת החסידות ולומר בית קל. והרוצה לצאת מכל חשש יכתוב על המעטפה 'ביתאל' בתיבה אחת ובוזה בודאי אין קדושה", פסקי תשובות (סי' קנ"ד אות י"ח ד"ה ואם).

(ב) מראי מקומות.

(1) הגר"ח קצ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' מ"ז) – "שאלה: יש ישוב הנקרא 'בית-אל', אם מותר לאומרו עם אלף. תשובה: על פי דין מסתמא מותר, אך הנה קבלתי מכתב מהישוב הנ"ל, ולא השבתי, כי אסור לומר או לכתוב עם אלף, וזה יתגלגל בבזיון, ואם אכתוב 'קל' - לא יגיע ליעודו. ואם תשמע מי שאומר עם אלף - תאמר לו שאסור לומר לכך. שאלה: לכתוב בית א-ל, אם אי אפשר, שהרי הרב לא רצה לענות לו. תשובה: איני יודע אם זה מועיל, שהרי מבורר שכוונתו לכתוב תיבה אחת".

(2) הגר"א נבנצל שליט"א (אילן אביגדור אות ל') – "הנה רבים מקפידים לא לומר בשמות של מקומות וערים שיש בהם שם קודש את השם ממש אלא לאומרו בכינוי, כגון הישוב 'בית אל' שאומרים 'בית קל'. ולכאורה מאי שנא משמות של ספרי קודש שנקראים בשם ה' שאין נמנעים מלאומרם כשמהם, כגון הספר 'בית אלקים', 'הליכות אלי' ועוד רבים. תשובה: לענ"ד גם בשמות ספרים יש ליהרהר".

טז] אמירת שמות של מלאכים.

א. האם מותר לומר שמות של מלאכים.

1. מחמיר, שלא לומר אא"כ הוא שם שרגילים אנשים להשתמש בו.

(א) שער המצות (פר' שמות ד"ה גם, פר' משפטים ד"ה איסור [לשוננו מובא לקמן]) – "גם היה מורי זלה"ה נזהר מלהוציא בפיו שום שם משמות הקדש או של המלאכים אפי' אותם הכתובים בספרים ולא היה זוכר אותם באמצע הדרוש אלא כדרך זה כשהיה זוכר מטטרו"ן היה אומר מ"ם טי"ת וכשהיה זוכר סמ"ל היה אומר סמ"ך מ"ם וכן כיוצא בזה והטעם הדבר לפי כשהקב"ה מסרם והשליטם על שליחותיו ומלאכותיו צוה אותם תיכף כשיזכרם האדם וישביעם בשמו שיהיו נזקקים לו כנז' באותיות דר' עקיבא. והנה תיכף בשמוע המלאך שמזכירים שמו בעולם הזה נבהל ונרתע לאחוריו לשמוע אם משביעים אותו כדי שיהיה מזדקק להשלים שבועתו כנז' ואף אם רואה אח"כ שאינם משביעים אותו עכ"ז נרתע ונבהל בשמיעת שמו ומתקנא במזכיר שמו ומתגרה בו ומקטרג עליו ... אמנם שמות המלאכים שהם נמצאים בבני אדם הנקראים בשמותיו כגון מיכאל גבריאל מותר להזכירם ואין בהם חשש איסור".

(ב) מזמור לדוד (סוף סי' קט"ז).

(ג) ח"א (כלל ה' סעי' כ"ז) – "ובענין שמות המלאכים, אף על פי שכתבו בשם האר"י ז"ל שאסור להזכירם, צריך לומר דזה דוקא שלא לצורך אלא שרוצה להזכיר שמותם, זה אסור".

ד) קב הישר (פרק נ"ו) – "והרב האר"י ז"ל הזהיר לתלמידיו, שלא להזכיר שום מלאך בשמו אפילו בלימודו, כגון: מטטרון יאמר רק מט"ט, וסנדלפון יאמר רק סנד"ל, וכיוצא בהם שאר שמות מלאכים, זולת שמות המלאכים שהן כשמות האנשים, כגון: מיכאל גבריאל רפאל וכיוצא בהן אין חשש. והטעם, כי הכל ברא הקב"ה לצורך האדם, ובשעה שברא הקב"ה מלאכים, השביעם הקב"ה שיהיו מצויים בשעה שיזכירם האדם לאיזה הצלה בהשבעה וכיוצא בו, ובהשבעה כשמזכיר האיש שם המלאך, אז המלאך בא ומוכרח לעשות כפי ההשבעה, וכשרואה המלאך שביאתו הוא בחינם לפעמים מזיקו".

ה) קיצור שו"ע (סי' קכ"ט סעי' ט"ו) – לשונו מובא לקמן.

ו) תורה לשמה (סי' תכ"ד) – "שאלה מצאנו בספר אחד סגולה למצוא חן בעיני אויב שיזכיר שבעה פעמים אוריאל בנשימה אחת ונסתפקנו איך יאמר שם מלאך זה בפיו גם נסתפקנו כן במלאך סתריאל אם יוכל להזכיר בפיו. יורנו המורה לצדקה ושכמ"ה. תשובה זה ידוע כל מלאך שנקראו בשמו בני אדם מותר להזכירו בפיו והנה מלאך אוריאל יש בשמו שם אדם וכן הוא בדברי הימים א' ס' ט"ו לבני קהת אוריאל השר וכו' גם מלאך סתריאל נקרא בשמו אדם וכנז' בגמרא דבכורות דף נ"ד העיד רבי ישמעאל בן סתריאל ע"ש".

תורה לשמה (סי' תכ"ו) – "וראינו לרבינו מהרח"ו ז"ל בשער טעמי המצות בפרשת שמות שכתב וז"ל גם היה מורי זלה"ה נזהר מלהוציא מפיו שום שם משמות הקודש או של המלאכים אפילו אותם הכתובים בספרים ולא היה זוכר אותם באמצע הדרוש אלא בדרך זה כשהיה זוכר מטטרון היה אומר מ"ם טי"ת וכשהיה זוכר סמא"ל היה אומר סמ"ך מ"ם וכן כיוצא בזה ועוד כתב אמנם שמות המלאכים שהם נמצאים בבני אדם הנק' בשמותם כגון מיכאל גבריאל מותר להזכירם ע"ש על כן יש ליהזר במלאך מט"ט כמ"ש הרב ז"ל וכן עמא דבר".

תורה לשמה (סי' תצ"א) – "ושמות המלאכים שאני דמה שהזכיר את שמותם הטעם הוא מפני שהם מתקנאים כאשר מזכירים שמותם למטה ומתגרים באדם גם כאשר ישמעו מזכירים שמותם למטה יהיו חרדים כי יחשבו שרוצים להשביעם על פעולת איזה דבר ובזה הם מתקנאים ומתגרים באדם אך כל מלאך שכבר נקראו בשמו בני אדם שכתוב שמותם בתנ"ך על בני אדם אינו חרד ולא יתקנא ולא יקפיד אם יזכירו שמו למטה בתחנונים".

ז) טעמים ומנהגים (ליקוטים אות י"ח בהע') – "כתב קיצור של"ה ... שהאר"י ז"ל הזהיר שלא להזכיר מטטרון, רק מט"ט. ושלא להזכיר סמא"ל, רק ס"ם. אבל אותן המלאכים שיש להם שמות כבני אדם כגון מיכאל, גבריאל, רפאל, שרי לקרואן בשם, ע"ש".

ח) כה"ח (סי' ה' ס"ק י').

ט) בית ברוך (סוף כלל ה').

י) החשמל-לאור ההלכה (הקדמה לספר ד"ה בענין) – לשונו מובא לקמן.

יא) שמירת הגוף והנפש (סי' צ' סעי' ג').

2. מראי מקומות.

א) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב סעי' י', ועלהו לא יבול ח"א עמ' ש"נ) – "ואינני יודע שום איסור להזכיר שמות של מלאכים, מלבד שם מ-ט-ט יש שנוהגים להחמיר מפני שהוא יוצא מהכלל בזה שמותר להשתחוות לו, משא"כ לשאר המלאכים".

ב. לומר באמצע הדרשה, באמצע הלימוד.

1. מחמיר – תורה לשמה (סי' תכ"ו, לשונו מובא לעיל).

2. ולכאורה יש לחלק אם הוא בתוך הפסוק, ובדרך קריאת הקרא.

ג. לומר דרך שבח ופיוטים.

1. מחמיר – קיצור שו"ע (סי' קכ"ט סעי' ט"ו), "התקיעות ... נוהגין העולם לומר בין הסדרים יהי רצון וכו' כמו שנדפס במחזורים. וצריכין ליהזר מאד שלא להוציא בפה שמות המלאכים הנזכרים שם".

2. מראי מקומות – ח"א (כלל ה' סעי' כ"ז, "אבל בדרך תפלה ושבח כדמצינו בפיוטים, מותר להזכירם, דלא עדיף משמות הקדושים. וכן שמעתי מפי הגר"א שאמר הפיוטים כמו שנדפסו. אך בלק"ת מפורש להדיא לאיסור").

ד. שד.

1. שער המצות (פר' משפטים ד"ה איסור) – "איסור הזכרת שם אלהים אחרים כדכתיב ושם אלהים אחרים לא תזכירו דע כי עיקר איסור זה הוא שלא יזכיר שמו סמא"ל הנק' אלהים אחרים כנו' ובפרט בלילה לפי שאז ממשלת החיצונים וכל המזכיר שמו מגביר כחו הפך מפסוק בכל המקום אשר אזכיר את שמי ולא עוד אלא אפי' להזכיר שם השדים כגון אלו שקורין בלשון לעז אי"ל דיאב'לו וכיוצא בזה שביאורו לשון שדים אין להזכירם כי מגביר כחם וכשהיה מורי זלה"ה מזכירו היה אומר סמ"ך מ"ם [שהם ב' אותיות הראשונות שבו ולא עוד] ופעם אחת הייתי מדבר עם אדם אחד והזכרתי לסמא"ל והיה בלילה ובבוקר כשהלכתי לבית מורי זלה"ה והסתכל במצחי ואמר לי הנה בלילה הזה עברת על שם אלהים אחרים לא תזכירו והזהרני מאד שבשום אופן לא ביום ולא בלילה לא אזכיר שמו ולא כיוצא בו ובפרט בלילה שאז יכול להתגבר על המזכירו להחטיאו ולהענישו וגם על בני אדם אחרים בסבת האיש המזכירו".

2. הגרצ"ק זצ"ל (שאלת רב ח"א פרק כ"ב אות י"ג) – "האם מותר להוציא בפיו דרך לימודו השמות של שד או לילית ואשמדאי וכו' ואולי דוקא כשקורא מן הכתוב ולא כשמסביר דרך לימודו. תשובה: יש נזהרין".

הגרצ"ק זצ"ל (שאלת רב ח"א פרק כ"ב אות י"ד) – "האם מותר לומר 'שד', והייתי בשיעור של הגר"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] בגמ' של שיחת שדים (סוכה כח ע"א), והיה אומר כצורתו, (ולא 'שיין דל'ת') אבל שמא זה רק בדרך לימוד או בלשון רבים. תשובה: לא שמעתי שמקפידין".

ה. מט"ט.

1. רש"י (שמות פרק כ"ג פסוק כ"א) – "כי שמי בקרבו. מחובר לראש המקרא, השמר מפניו כי שמי משותף בו, ורבותינו אמרו זה מטטרו"ן ששמו כשם רבו. מטטרו"ן בגימטריא שדי".
2. יעב"ץ (סידור סוף עמ' ל') – "עוד תשוב תתפלא כי תראה שם משה (רבינו עליו השלום המלאך שהוציאנו ממצרים) **עולה אל שמי**. ומטטרו"ן גדול שבמלאכים צבא מעלה עולה שק"י במנין. הראית בן אדם גדולת מעלת האדם השלם ...".
3. מלאכי עליון (אות קס"ב, עמ' ע"ג - עמ' ק"ח) – "וקראו בשמו ה' הקטן ... גדול מכל השרים וגבוה מכל המלאכים ... שר העולם ... שמו כשם רבו ...".

ו. מראי מקומות – דר"ת (סי' קע"ט ס"ק ל"ה).

1. הגר"ח ק"צ"ל (שערי שיח עמ' קל"ג תשובה שכ"ה) – "שאלה: המוצא שמות של מלאכים דרך לימודו [כגון בברכות ז, א, בעובדא דר' ישמעאל וכיו"ב] האם מותר להזכירם בפיו. תשובה: מה שנזכר בגמ' מותר".
2. החשמל-ל לאור ההלכה (הקדמה לספר ד"ה בענין) – "ויפה אמר הרב ר' יוסף לייב זוסמן שליט"א [זצ"ל] כי אין חשם-ל שם מלאך פרטי, אלא כתות מלאכים הנקראים חשמלים, כמו שרפים ואופנים, ובוה אין שייך לומר דמתעורר לצאת".

ז. שם "חשמל".

- א. מיקל, מותר לומר. [יש מדברים מצד האיסור לאמר שם של מלאך (החשמל-ל לאור ההלכה, ועוד). ויש מדברים מצד שלא גרע משם של הקב"ה (הבאר משה)].
1. החשמל-ל לאור ההלכה (הקדמה לספר ד"ה בענין) – "בענין שימוש מילת חשמל-ל על עלקטרי, הנה רש"י בתחילת יחזקאל מפרש דחשמל-ל שם מלאך, ואיתא בספר נגיד ומצוה בקמע סדר הקריאה, בשם האריז"ל, דאין להזכיר שם המלאכים רק אם גם בני אדם נקראו בשמות אלו כגון מיכאל רפאל, וטעם לזה כי כשהקב"ה ברא המלאכים צוה אותם כשיקראו אותם שיצאו, וכשבאים ורואים שקורים אותם לבטלה יבוא נזק אל המזכיר אותם, ע"כ העיר הג' ר' דוד בר"ן זצ"ל שלא להשתמש במלת חשמל-ל על עלקטרי, ומהטעם הזה עשיתי קוים במילת חשמל-ל. אולם עכשיו נ"ל דאין חשש בזה, דאף דלפי הדרש חשמל-ל הוא שם מלאך, אבל לפי הפשט מפרש רש"י שם בענין אחר, עיי"ש. ובאוצר הגאונים על מס' חגיגה בשם רב סעדי' כי מראה [צ"ל אש] היוצא מגוונים הרבה, יקרא חשמל-ל בלשון עברי, עכ"ל. לכן אף דחשמל-ל שם מלאך אין קפידא להשתמש במלה זו לצורך עלקטרי, דכמו שאין קפידא לקרות שם המלאכים שכני אדם נקראו בשמם, והטעם משום דאין המלאך מתעורר לצאת כיון דגם בני אדם נקראים כן, ה"נ כיון דהמילה משמשת גם לצורך מובן אחר אין המלאך מתעורר לצאת, ויפה אמר הרב ר' יוסף לייב זוסמן שליט"א [זצ"ל] כי אין חשמל-ל שם מלאך פרטי, אלא כתות מלאכים הנקראים חשמלים, כמו שרפים ואופנים, ובוה אין שייך לומר דמתעורר לצאת".
2. באר משה (הקדמה לח"ב) – "רצוני להעתיק לו דברי רב גאון ומפורסם אחד שכ' בספרו, וז"ל: והעיוזו ליקח תיבת חשמל שנזכר במעשה מרכבה דחזקאל על שרפי קודש מלאכי מעלה, וכינו את העלעקטער בשם זה, ובגמ' חגיגה י"ג אמרו וכו', וגם הרבנים הגאונים דשם בחיבורם מכנים את העלעקטער בשם זה, ובמחכקשת"ה הוא כשגגה היוצאת מלפני השליט ... וע"ז אני משיב ... מתחלה אני אומר שחלילה מלומר על רבותינו גדולי עולם וצדיקי יסוד עולם זצ"ל מדור שלפנינו, שכולם שגו וטעו בהא מילתא, וכשגגה היוצאה מלפני השליט' נזדמן לכולם בדבר זה - חלילה לחשוב כן - ובפרט שהעלו על מכבש הדפוס, ודור הבא ילמדו מהם לעשות כמותן ויהיו הם, הס מלהזכיר, ממחטיאים את הרבים ... מי לנו גדול משמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, השם 'אלקים', איום ונורא, והדיינים מומחים נקראים על שם זה בכל פ' משפטים, וראה בפרש"י שם ובברכות (ס"א ב רש"י ד"ה אלקים). ראה זה יש לדחות, הגם שאיננו מתקבל כ"כ על לבי. אבל מה יענה שבתורתנו הק' ע"ז של הגוים הבליהם והבלי הבליהם המשוקצים והמתועבים ביותר אבי אבות הטומאה, נקראים על שם זה (חול) [ועיין עוד פרש"י עה"ת בראשית ו' ב', והבן היטב]. ועוד תיבת אדון-הוא כינוי לבורא כל העולמים, כמו שמפורש לאין מספר בתנ"ך, ועם כל זה בשם זה דיבר אברהם אל המלאכים (ראה בפרש"י בראשית י"ח ג'), ובלשון זה מכנים לכל סתם בני אדם בתנ"ך, ובלשון בנ"א אפילו נכרים. שלו-ם שמו של הקב"ה, ובנ"א נקראים על שם זה, ונמצא מחלוקת גדולה בין האחרונים אם להוציא שם שלו' שמו של אדם בבית המרחץ (עיין או"ח סוס"י פ"ד). שם הקודש אלף למ"ד (ק-ל) משתמשים לצורך גבורה וכה, ראה רש"י בראשית (ל"א כ"ט). מלך שם כינוי לכביכול מלך מלכי המלכים הקב"ה, וגם למלכי ישראל ולהבדיל בטול"ט למלכי עכו"ם - **ויש לי ראיות כאלו למאה**, ואין מן הצורך להאריך. ועכ"ז אלף תודות אני מחזיק להכותב המכתב הלז, וגם לרבות הגדול שליט"א חד מידידי הנאמנים שקרא אותי על הטעלעפהאן בענין הזה. ומעתה קבלתי על עצמי שבספרי שוב לא אכנה העלעקטרי בשם 'חשמל' רק בשם עלעקטרי ... אבל לא מטעמא של הרב המערער הנ"ל, כי טעמו אינני מכיר, ואינו נותן טעם לשבח הוא לכתוב דברים זרים נגד גאוני עולם מדור שלפנינו, שהיו מחשיכים את החמה באור תורתם, **אלא מטעמא אחרניא**, דמאחר שלשון העברית החדשה אסורה היא לנו בכל חומר, וכמו שכ' הגאון"ק אור עולם ציסע"ו אדמו"ר מסאטמאר שליט"א [זצ"ל] בס' הגדול 'ויאל משה', ועתה קבלו המתחדשים המדברים בלשון עברית הכינוי 'חשמל' להשתמש לצורך 'עלעקטרי', אנו מחוייבים להפרד מדרכם שלא להשתמש בו כדרכיהם. לפי דברינו הגאונים הצדיקים זצלה"ה של דור לפנינו נקיים מכל אשם, טהורים וקדושים הם בכל דרכיהם ודבריהם, כי בזמניהם עדיין לא פשתה הנגע של לשון עברית החדשה - הצרעת ממארת - ולא היה להם להשמר מלהשתמש בו, ולא נכשלו ח"ו אפילו בשוגג. אבל אנו אשמים אנחנו אם ח"ו פוגעים בכבודם לומר שח"ו לא עשו כתורה, אבל מעתה מחוייבים אנו להשמר מלהשתמש בלשונם, ולכנות עלעקטרי בשם חשמל, אלא בשם עלעקטרי. בודאי לבני א"י אני אינני כותב דעתי, כי יש להם גדולי עולם צדיקים אמיתיים הי"ו שיש לסמוך עליהם בעזה"י"ת בכל דבר שבקדושה ...".
3. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב סעי' י', ועלהו לא יבול ח"א עמ' ש"נ) – "**אף דבתחלה** כשקבעו את שם חשמל על מאור האלקטרי לא טוב עשו, כי יש בזה **משום זלזול**, אבל מ"מ לאחר שכבר נקבע אין לחוש בזה, והוא היתר גמור, ולא דמי לש-

קי שהוא אחד מז' שמות שאינם נמחקים. ואינני יודע שום איסור להזכיר שמות של מלאכים, מלבד שם מ-ט-ט יש שנוהגים להחמיר מפני שהוא יוצא מהכלל בזה שמותר להשתחוות לו, משא"כ לשאר המלאכים, גם שם א-ד-נ-י כשמתכוין לאדונים ג"כ מותר וכן שם א-ה-יה".

הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב הע' ל"א) – "ורבנו עצמו כשהו"ל את ספרו מאורי אש בשנת תרצ"ה חשש לכך, וכתב רק 'אלקטריא אך בשנים שלאח"כ הורה כנ"ל".

הגרשז"א זצ"ל (מעדני שלמה עמ' קנ"ג) – "שמעתי מגדול אחד שהוא מקפיד שלא להשתמש עם המילה 'חשמל', כיון שסילפו תיבה זו מנבואת יחזקאל שאירי ברוחניות נשגבה, ובכוונה הורידוהו לגשמיות לומר שאין נבואת יחזקאל דבר רוחני, ואמר אותו גדול, שת"ח לא ישתמש בזה, והשתמשות זאת גובלת בכפירה רח"ל, ולכן הוא מקפיד לומר 'אלקטרי'. והצעתי דברים אלו לפני מרן, ואמר, אנו שאומרים כך מתכוונים רק למילה שהתרגלו להשתמש לשם אלקטרי, ואין לנו שום כוונה לרעה. והוסיף, הרב יודלביץ מח"ס החשמל בהלכה היה יהודי צדיק. וקרא לספרו החשמל בהלכה. [ואמנם ראה בספרי מרן שמשמש תכופות בתיבה 'חשמל']".

(א) הגר"י טרגר שליט"א (בעל הליכות שלמה, מכתב במייל) – "ברור פעם חשש ואח"כ לא והסביר בטוט"ד וכמ"ש בהליכות שלמה".

4. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון נ' עמ' י"ח טור א') – "דהגר"ד בהר"ן זצ"ל הקפיד לא להשתמש במילה חשמל על אור העלקטרי, אולם בזמנינו נתפשט להקל בזה להשתמש במילה חשמל על אור העלקטרי".

5. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא גליון נ' עמ' י"ח טור א') – "דאף שלא טוב עשו לקרוא לאלקטרי את השם 'חשמל', אולם בזמנינו שכבר הורגלו כולם לקרוא לאלקטרי 'חשמל', מותר לתחילה להשתמש במילה 'חשמל' על עלקטרי".

6. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון נ' עמ' י"ח טור א') – "דנוהגים להקל להשתמש במילה חשמל על אור העלקטרי, שזה כמו אותן המלאכים שיש להם שמות כבני אדם דשרי לקוראן בשם".

7. הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא גליון נ' עמ' י"ח טור א') – "דנוהגים להקל להשתמש במילה חשמל על אור העלקטרי, שזה כמו אותן המלאכים שיש להם שמות כבני אדם דשרי לקוראן בשם".

ב. מחמיר.

1. הגר"ד בהר"ן זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון נ' עמ' י"ח טור א') – "הקפיד לא להשתמש במילה חשמל על אור העלקטרי".
2. עי' הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"א פרק כ"ב סע' י"ב) – "האם ראוי לא להשתמש במילה 'חשמל' (למוצרי חשמל), מאחר שלקחו אותה מיהזקאל במעשה מרכבה. תשובה: נכון".
- עי' הגר"ח זצ"ל (עלי שי"ח עמ' ע"ר אות א') – "שאלה: איזה מילה יותר טוב לומר 'עלקטרי' או 'חשמל'. תשובה: יותר טוב עלקטרי".

ג. אם 'חשמל' מלאך או דבר אחר.

1. מראי מקומות – יחזקאל (פרק א' פסוק ד' ורש"י, פסוק כ"ז, פרק ח' פסוק ב'), חגיגה (דף יג.), יעב"ץ (בסידור ח"א עמ' ל"א), ספר מלאכי עליון (ערוך חשול).

ד. מראי מקומות.

1. חזו"א (דינים והנהגות יו"ד פרק ט' אות ו') – "ופעם אמר שגם שם חשמל היה קשה עליו, שלקחוהו לשימוש על האלקטרי".
- (א) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון נ' עמ' י"ח טור א') – "ושמעתי מהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א [זצ"ל] שפעם אחת התבטא כן, אבל לא הקפיד לא להשתמש במילה חשמל על האלקטרי".
2. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' רל"ח אות ז') – "פעם אמרתי למו"ר (שליט"א) זצוק"ל שמחבר אחד מירושלים כותב חשמל-ל (עם מקף) בספרו, ובספר חזו"א כתוב חשמל (בלי מקף), וענה לי מו"ר היות שכתוב במעשה מרכבה לכן נוהגים אנשי ירושלים לא לכתוב להדיא, וראיתי שמו"ר כשכותב חשמל (שמשמשים לאור) כותב בצורה כזו חש-מל, וכן אמר לי מו"ר שנוהגים לכתוב כן".
3. פאת שדך (ח"א סי' נ' ד"ה ומה) – "וזה אחד מן השיבושים שנתפשטו בעטיו של נחש המחלל קדושת לשון הקודש ... וכן הכח העלקטרי העיזו פניהם לכנותו חשמל, כעין מה שדרשו בחגיגה דף י"ג ע"ב היות אש ממלולת, ויש בכינוי זה שורש מינות".

[ית] עניית אמן: לספק ברכה - עניית אמן על דבר שהשומע נוהג בו איסור.

א. הלכה.

1. רשות.

(א) בה"ל (סעי' ד' ד"ה ואסור) – "ומ"מ נראה דאם אחד נוהג כאיזה דעה ואותה דעה לא הודחה לגמרי מן הפוסקים [כגון מי שמברך בא"י חי העולמים כדעת הירושלמי] אף שמן הדין אין מחוייב לענות עליה אמן דספק אמן לקולא מ"מ אין איסור אם עונה עליה וכמו שכתב הפ"ג באות א' דאין בו חשש דלא תשא".

(ב) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק י"ט אות כ"ח) – "האם עונים אמן על ספק ברכה לבטלה. תשובה: יכול לענות מספק אבל אינו חייב".

(ג) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' צ"ד).

2. מחמיר: אין עונים אחריו אמן.

(א) רמב"ם (שו"ת סי' קכ"ד) – "וכל מי שעונה אמן על ברכות לבטלה או ברכות שיש ספק בחיובן ומתירן ללא שיקול דעת, הרי הוא עתיד ליתן את הדין".

(ב) ביע אומר (ח"א או"ח סי' כ"ט אות י"ד) – "יש להביא ממ"ש הרמב"ם בתשובה (ירושלים תרצ"ד, סי' פד) שכל העונה אמן אחר ברכה לבטלה או ברכה מסופק חיובה עתיד ליתן את הדין. עכ"ל. הן אמת שראיתי להמשנ"ב בבאה"ל (ס"ס רטו) שכ', שאם אחד נוהג כאיזה דעה, שלא נדחית לגמרי מן הפוסקים אף שמדינא אינו חייב לענות אמן, שספק אמן לקולא, מ"מ אין איסור אם עונה. ע"כ. וכ"כ הגאון מהר"ש קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה (חאו"ח סי' נז). ע"ש. וע"ע בס' יין הטוב (ר"ס כד). מ"מ נלע"ד דשב ואל תעשה עדיף. וכדאשכחנן נמי בשו"ת יכין ובוועז (סי' קיח) בשם הרשב"ץ והרשב"ש, שלא היו עונים אמן אחר המקדש בבהכ"נ בליל שבת. ע"ש. אף על פי שהרבה פוסקים קיימו המנהג בזה, עמש"כ לעיל (סי' טו אות כה כו)".

(ג) ילקוט יוסף (סי' קכ"ד סעי' י"א, קיצור שו"ע סעי' י"א) – "בכל מקום שיש ספק לענין הברכה אם יש לברך אותה אם לאו, המברך את הברכה אין עונים אחריו 'אמן', שכשם שספק ברכות להקל, כך ספק 'אמן' להקל. ולכן ספרדי ששומע אשכנזי שמברך על תפילין של ראש ברכת 'על מצות תפילין', לא יענה אחריו 'אמן'. וכן ספרדי ששומע אשכנזי שמברך על ההלל בראש חודש, לא יענה אחריו 'אמן'. וכן ספרדי ששומע אשה מעדות האשכנזים שמברכת על מצות עשה שהזמן גרמא, לא יענה אחריה 'אמן'. וכן ספרדי ששומע אשכנזי שמברך 'על מקרא מגילה' על מגילות איכה ורות וקהלת ושיר השירים, לא יענה אחריו 'אמן', שבכל אלו דעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו שאין לברך כלל, ולכן יש להחמיר גם שלא לענות 'אמן'. אולם ספרדי השומע אשכנזי המברך נפשות אחר שתיית תה חם, יענה אחריו אמן, כיון שיש כאן ספק ספיקא".

ילקוט יוסף (מכתב בסוף ס' ממזרח וממערב אות י"ב) – "שאלה: האם יכול לענות אמן לברכה של אשכנזי בליל פסח על כוס השני ורביעי, או על שהחיינו על שופר ביום שני של ר"ה. תשובה: אם אין ספק ספיקא לא יענה בפיו".

3. מראי מקומות.

(א) תו"ד (בית הספק דיני ספק ספיקא בס"ק כ') – "וכן הדין באמן, דמותר לענות אמן שלא לצורך, ואמן חוב אסור באמן יתומה".

ב. לגבי פת עכו"ם: שהשומע נוהג בו איסור.

1. יש לענות אמן.

(א) ברכי יוסף (סי' קצ"ו ס"ק ד') – "אחד נזהר מפת עכו"ם וכו'. יש לענות אמן אחר המברך על דבר שהשומע נוהג בו איסור, כגון האוכל פת עכו"ם וכיוצא בו - דברים שאחרים נוהגין בהם איסור - ומברך עליהם, יכולין הנוהגין איסור לענות אחריו אמן. דדוקא כשאוכל דבר שהוא אסור לו אין עונים אחריו אמן, דברכתו נאון, אבל כשהוא אינו נוהג בו איסור ברכתו ברכה, ויש לענות אחריו אמן הנוהג בו איסור. מידי דהוה אזימון דקי"ל דמזמנין עליו. ותנא בתוספתא דדמאי (סוף פ"ב) לא יושיט ישראל אבר מן החי לבן נח ולא כוס יין לנזיר, שאין מאכילין את האדם דבר שהוא אסור ואין מזמנין עליהם ואין עונים אחריהם אמן. הרי דזמון ועניית אמן שוין. מר זקנינו הרב בהגהותיו כ"י מספר זכרון משה".

(ב) שע"ת (סי' קצ"ו ס"ק א') – "ועיין בבר"י בשם מז"ה שכ' בהגהותיו מספר זכרון משה דאמן וברכת הזימון שוים ואין עונה אחר מי שבירך על אכיל' דבר איסור כדאיתא בתוס' דמאי אבל כשהוא דבר שהאוכל נוהג בו היתר והשומע נוהג בו איסור כגון פת עכו"ם וכיוצא יכולים השומעים לענות אחריו אמן שאין זה מנאץ מידי דהוי אזימון דמזמנין על מי שאינו נזהר מפת עכו"ם ע"ש".

(ג) מגן גבורים (סי' קצ"ו אלף המגן ס"ק ג') – "ואין מברכין עליו. ה"ה דאין עונה אחריו אמן ודוקא בדבר שהוא איסור ממש אבל דבר שהאוכל נוהג בו היתר והשומע נוהג בו איסור כגון פת עכו"ם וכדומה השומע עונה אמן, בר"י בשם זקנו שכתב בשם זכרון משה".

(ד) ארחות חיים (סי' קצ"ו ס"ק ב') - לשונו מובא לקמן.

(ה) הר צבי (או"ח ח"א ריש סי' ל"ח) – "ברכת יוסף".

(ו) משנה הלכות (חי"א סי' קע"ג) - לשונו מובא לקמן.

(ז) אשי ישראל (פרק ד' הע' א').

ג. לגבי חלב עכו"ם: שהשומע נוהג בו איסור.

1. יש לענות אמן.

(א) משנה הלכות (חי"א סי' קע"ג) – "בדבר שאלתו במי שאינו שותה חלב עכו"ם ושמע ברכה על חלב עכו"ם ממי ששותה חלב עכו"ם אי צריך לענות אמן או לא ... ומיהו ראיתי בברכ"י הנ"ל והובא גם בשע"ת אות א' דמי שנוהג איסור בדבר ושמע ברכה מהנוהג היתר בדבר כגון פת עכו"ם וכיוצא בו יכולין הנוהגים איסור לענות אחריו אמן דדוקא כשאוכל איסור ואסור הוא לו אין עונים אחריו אמן דברכתו נאון אבל כשהוא אינו נוהג בו איסור ברכתו ברכה ויש לענות אחריו אמן ע"ש. ומעתה בנדון דידן נמי ...".

2. מראי מקומות.

(א) ארחות חיים (סי' קצ"ו ס"ק ב') – "ע' שו"ת לב חיים ח"ג סי' י"ח שנשאל אם יכול אדם לענות אמן אחר המברך על דבר שהשומע נוהג בו איסור כגון קאיימאק ויגורטי של עכו"ם וכיוצא, ורצה להביא רא' מדברי הברכ"י סימן זה ס"ד דמותר לענות אמן מידי דהוה אזימון כשאחד אכל פת עכו"ם. ושוב כ' שבנו הר"י דחה זה ויצא לחלק דלא דמי איסור פת עכו"ם לאיסור יגורטי יעו"ש".

ד. עניית אמן לברכת בורא נפשות על קפה ותה.

1. שתי רביעית בתוך כדי אכילת פרס, עונה אחריו אמן.

(א) ביע אומר (ח"ה או"ח סי' י"ח אות ט') – "והשומע מחבירו שמברך בנ"ר אחר קפה חמה, או תה חם, ושתי רביעית בתוך כדי אכילת פרס, עונה אחריו אמן, הואיל ויש ספק ספיקא לברך. כמש"כ בפנים אות ד. וכ"ש שאם שמע מחבירו שמברך בנ"ר אחר קפה ותה פושרים, ושתי רביעית בבת אחת, שעונה אחריו אמן. וברור".

(ב) ילקוט יוסף (סי' ר"ז סעי' ד', קיצור שו"ע סעי' ו', סי' קכ"ד סעי' י"א, קיצור שו"ע סעי' י"א [לשונו מובא לעיל]) – "והשומע מחבירו [אשכנזי] שמברך בורא נפשות אחר הקפה והתה חמים, לאחר ששתה אותם בתוך כדי אכילת פרס, עונה אחריו אמן. [ואם ירצה להרהר אמן בלבו, רשאי לעשות כן] ... אולם השותה כוס תה כשהוא צונן או פושר, ושתה רביעית בבת אחת, יכול לברך בורא נפשות רבות אף לכתחלה. ועונים אחריו אמן".

ילקוט יוסף (פורים מהדורת תשע"ב, עמ' תמ"ב ד"ה אך) – "אך השומע ברכת נפשות מאשכנזי, אחר שתיית תה חם קימעא קימעא, או אחר מרק חם, כבר נתבאר בילקו"י על הלכות ברכות (עמ' תעד) שרשאי לענות אמן אחר ברכתו, הואיל ויש שם ספק ספיקא לברך. דספק שמא גם בשתיית שיעור צירוף לברכה אחרונה היא כדי אכלת פרס [וכדעת הראב"ד], ואפי' את"ל דגבי שתייה בעינן שישתה רביעית בבת אחת, שמא בתה שהדרך לשותותו קימעא קימעא, איה"נ מברכים נפשות גם בשהה בשתייתו ... וכיון שיש ס"ס מש"ה שפיר רשאים לענות אמן אחר אשכנזי המברך נפשות. דדוקא בברכות מחומר האיסור ברכה לבטלה אנו מחמירין דלא מהני ס"ס בברכות".

ה. עניית אמן לברכת תפילין של ראש - ספרדי השומע אשכנזי מברך על מצוות תפילין, האם יענה אמן.
1. עי' סי' כ"ה סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ו. עניית אמן לברכת "יראו עיננו", למי נוהג שלא לומר.
1. עי' סי' רל"ו, לשיטות ומראי מקומות.

ז. עניית אמן להלל בר"ת, לבני ספרד.
1. עי' סי' תי"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ח. עניית אמן לברכת שהחיינו על קריאת מגילת אסתר ביום: לבני ספרד.
1. עי' סי' תרצ"ב סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ט. ברכו.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "שאלה: מי שלא נוהג לומר ברכו בתרא והוא במקום שכן אומרים אותו האם חייב לענות. (לגבי עניית אמן לברכה הביאור הלכה (ס' רטו סעי' ד ד"ה ואסור) אומר שאם יש אחד שסובר כדעה אחרת לומר ברכה שאין אני נוהג לברך שאין אני חייב לענות אמן לברכתו אבל יכול אני לענות אמן אם אני רוצה. האם ברכו הוא אותו הדין). תשובה: כן".
2. הגר"א נבנצל שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "שאלה: מי שלא נוהג לומר ברכו בתרא במקום שכן אומרים אותו האם חייב לענות. (לגבי עניית אמן לברכה הביאור הלכה (ס' רטו סעי' ד ד"ה ואסור) אומר שאם יש אחד שסובר כדעה אחרת לומר ברכה שאין אני נוהג לברך שאין אני חייב לענות אמן לברכתו אבל יכול אני לענות אמן אם אני רוצה. האם ברכו הוא אותו הדין). תשובה: איני יודע".

יט [עניית אמן: לברכת נשים במצוות עשה שהזמן גרמא.

א. אפשר לענות.

1. פמ"ג (סי' קכ"ד א"א ס"ק י"ד), הו"ד בדעת תורה (על סעי' ב') – "ונשים שמברכות על מצות עשה שהזמן גרמא לולב כו', כיון דרשות להם ג"כ רשות לענות אחריהם אמן, (אבל לא חובה, עיין סימן רט"ו סעיף ב' התם המברך חייב בה)".
2. מ"ב (סי' קכ"ד ס"ק מ"ז) – "ואחר נשים שבירכו על מ"ע שהז"ג יוכל לענות אמן [פמ"ג]".
3. פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' צ"ד).
4. נוטרי אמן (ח"ב פרק י"ט אות א').

ב. צריך לענות.

1. משנה הלכות (ח"י סי' ג', סי' ד') – "שוב מה שמצאתי בספר המכתם ומאירי וברשב"ץ ברכות נ"ג שכתבו וז"ל ואין עונין אמן אחר כותי דשמא הזכיר שם ע"ז כו' שמעינן מהכא דאחר כל ברכה שישראל מברך צריך השומע לענות אמן אפילו ברכה שלא נתחייב בה ע"כ ביאור דבריהם דכיון דלא נתמעט כותי רק מטעם דשמא הזכיר ע"ז הא לאו הכי היו עונין אפילו על ברכת כותי שמעינן דעל כל ברכת ישראל צריך לענות אמן אפילו ברכה שלא נתחייב בה וא"כ ממילא נשים נמי בכלל הם על מ"ע שהז"ג אלא די"ל דרק צריך ולא חייב".

ג. חיוב לענות.

1. שבט הלוי (ח"י סי' מ"ה) – "ומש"כ עוד הפמ"ג שם דאם נשים מברכות על מ"ע שהז"ג כלולב וכו' כיון דרשות הוא להם לברך גם כן רשות לענות אחריהם אמן ע"כ, ולולא דבריו הק' אינו נראה כן, דודאי אם לברך ואם לא מברך הוא רשות אבל השתא דמברכות כבר הלא מברכות בשם ומלכות לשמים מ"ט לא יהא חיוב לענות אחריהם דרך חוב גמור, ומובן דאינו דומה למש"כ הט"ז סוס"ק ג' דאחרי גוי ענית אמן רק רשות".

ד. שאין לענות.

1. יביע אומר (ח"א אור"ח סי' כ"ט אות י"ד) – "וכן נ"ל שאין לענות אמן אחר נשים המברכות על מ"ע שהז"ג, לדידן דנקטינן כהרמב"ם ומרן דס"ל שאין לברך, וכמו שיתבאר עוד להלן (בחאו"ח סי' לט עד סי' מב). ע"ש. ולאפוקי ממ"ש בשו"ת בנין עולם (חאו"ח ס"ס ה) לענות אמן אחריהן. ומיהו אפשר שלא כ' כן אלא לדידהו שנוהגות כר"ת וסיעתו לברך, ואיהו תנא ופליג ע"ד הפמ"ג הנ"ל, (וע"ע בשלחן מלכים דף נ"ה סע"א שג"כ חולק על הפמ"ג הנ"ל). אבל לדידן דחיישינן משום ברכה לבטלה, אין הכי נמי שאין לנו לענות אמן אחר ברכת הנשים על מ"ע שהז"ג. וכן עיקר".
2. ילקוט יוסף (סי' קכ"ד סעי' י"א, קיצור שו"ע שם סעי' י"א) – "בכל מקום שיש ספק לענין הברכה אם יש לברך אותה אם לאו, המברך את הברכה אין עונים אחריו 'אמן', שכשם שספק ברכות להקל, כך ספק 'אמן' להקל ... וכן ספרדי ששומע אשה מעדות האשכנזים שמברכת על מצות עשה שהזמן גרמא, לא יענה אחריו 'אמן' ... שבכל אלו דעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו שאין לברך כלל, ולכן יש להחמיר גם שלא לענות 'אמן'".

ה. ברכות פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע.

1. יענה אמן אחר הברכות.
 - א) ילקוט יוסף (סי' נ"א סעי' ל"ד, הע' ל"ד, קיצור שו"ע סעי' נ"ד, דינים לאשה ולבת פרק ח' סעי' ג', הע' ג') – "השומע ברכות פסוקי דזמרה או ברכות קריאת שמע מפי אשה הנוהגת לברך ברכות אלו, יענה אמן אחר הברכות, ואין לחוש בזה לאמן יתומה, אחר שלגבי עניית אמן יש לסמוך על ספק ספיקא. [דשמא הלכה כדעת רבינו תם (קידושין כט א) ודעימיה שנשים רשאות לברך גם על מצוות שהזמן גרמא, וכל שכן ברכת השבח. ואף אם תמצא לומר כדעת הרמב"ם ודעימיה שאין הנשים רשאות לברך על מצוות שהזמן גרמא, שמא כדעת הפוסקים הסוברים שאין דין ברכה לבטלה בברכות השבח, ואף אם תמצא לומר שגם בברכות השבח חיישינן לבטלה, שמא הלכה כרבינו תם שמותר לנשים לברך על זמן גרמא]".

כ] שומע ברכה: שלא כדין.

א. שומע את חבריו מתפלל שמו"ע של לחש: האם יש לענות אחריו אמן.

1. צריך לענות אמן.
 - א) עי' משמרת שלום (קאידינאו סי' י"א אות ב') – "מסתפקא לי אם א' מתפלל תפלת שמ"ע דבלחש קצת בקול ושומעין כל סיום הברכות אם צריך לענות אמן אחר ברכותיו או לא ודעתי נוטה דאינו מחויב לעמוד ולשמוע ולענות אמן ואפשר דיותר טוב ללכת משם אך אם מוכרח לעמוד שם יענה אמן על הברכות ששומע".
 - ב) אבן ישראל (ח"ט סי' ה') – "המתפלל בקול רם, דאף הוה באיסור מ"מ דין תפילה עלה ואין כאן אי רצוי בהשליחות, לכן שפיר עונין אמן".
 - ג) אז נדברו (ח"ז סי' ע"ו אות ד') – "יש לענות אמן כששומע תפלת לחש מחבירו כמו שכתבתי בבית ברוך עמוד תכ"ג אות ח'".
 - ד) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון י"ב עמ' ב' טור ג') – "דיש לענות אמן אחר ברכותיו של מי שמתפלל שמונה עשרה דלחש ומשמיע קולו קצת עד שהעומד בצדו שומע ברכתו כיון דכוונתם של האנשים האלה זה להתפלל בלחש וקשה להם להתפלל יותר בלחש לכן זה נחשב כמתפללים בלחש".
 - ה) רבבות אפרים (ח"א סי' פ"א, ח"ח סי' ל"ד) – "דעונה אמן".
 - ו) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון י"ב עמ' ב' טור ג').
 - ז) הגרח"ק זצ"ל (דעת נוטה ח"א ריש עמ' שפ"ז, תשובה ש"ע) – "שאלה: השומע ברכה משמונה עשרה של לחש, (מאדם שהתפלל קצת בקול) האם צריך לענות אמן על זה. תשובה: צריך".
 - הגרח"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק י"א אות ק"כ) – "שאלה: אם שומע שמו"ע בלחש של חבריו והשומע אינו מתפלל, אם צריך לענות אמן על ברכותיו או לא. תשובה: כן".
2. שלא יענה.
 - א) הגרשו"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ח' סעי' ל"ב, הע' קי"ז) – "השומע תפלת שמו"ע בלחש של חברו, אף שהוא אינו עומד עתה בתפלה, לא יענה אמן. [דכיון שנתקנו לאמרם בלחש, והוא עושה שלא כדין כשאומרם בקול, מסתבר דאין עונין אמן אחריו. ואף אם אנוס הוא בדבר נמי נראה דאין לחלק בכך, ואמרינן דלא תקנו חז"ל עניית אמן על תפלת לחש של חברו]. (וסיפר רבנו, שרבו הגרא"ז מלצר ז"ל בקשו לברר הלכה זו, משום מעשה שהיה בעירו מיר בזקן אחד שהי' מגביה קולו בשמו"ע והיו הנערים עונים אחריו אמן כדי להקניטו, ולאחר שנים נסתפק הגרא"ז ז"ל דשמא לא שייכת עניית אמן בכה"ג כלל, ולאחר החיפוש מצא רבנו שהיא מחלוקת אחרונים, אך אעפ"כ היתה הכרעת דעתו של רבנו, דאין חיוב אמן כלל בכה"ג וכן"ל)".
 - ב) שבט הלוי (ח"ג סי' ט"ו אות א', הג"ה) – "איך לנהוג כשעל ידו עומד אחד מהתפללים בלחש אבל מגביה קולו עד ששומעים מלה במלה וכב' במקום שמותר להפסיק אם לענות אחריו אמן או לא. הנה לדידי פשוט דאין לענות, דאע"ג דלשון הרמב"ם פ"א הי"ג מברכות על השומע אחד מישראל מברך ברכה מכל הברכות וכו' חייב לענות אמן וכן הוא בטוש"ע סימן רט"ו מכ"מ זהו דוקא בסתם ברכות שנתנו להשמיע ומצוה להשמיע, לא תפלת לחש דח"י ברכות שאמרו שהוא מקטני אמנה או מנביאי שקר כמבואר בש"ס ושו"ע אור"ח סימן ק"א וע"ש סי' קכ"ד ואפי' לשיטת הספרדים דעונין אחר ברכת עצמן בסיום ענין אין עונים בסיום שמ"ע [ושוב שמעתי שיש מנהגי ספרדים שעונין אמן גם אחר סיום י"ח] ומה דעונין ואמרו אמן עיינן מג"א סי' ס"ו ס"ק ז', ואני מסופק קצת לפי"ז למה דאיתא בירושלמי והובא בפוסקים סי' ק"א דאם עושה להתלמד לבניו ולבני ביתו מותר להגביה קולו כדי שישמעו וילמדו אם בכה"ג שייך שיענו אמן, ויש מקום לכאן ולכאן".
3. תוך ד' אמות, יענה.

- (א) יגל יעקב (או"ח סוף סי' מ"ב) – "דמה ששומעין תוך ד' אמות למתפלל אין קפידא כ"כ מדינא רק עפ"י האר"י ז"ל. ע"כ נלענ"ד דתוך ד' אמות יכול לענות אמן אבל לא יפסיק במקום שאסור להפסיק, אפי' באופן שהי' מותר לענות אותו אמן אחר הש"ץ המתפלל בקו"ר, מ"מ אחר תפלת לחש לא תקנו חכז"ל שיפסק במקום שאינו רשאי כנלענ"ד".
4. מראי מקומות.
- (א) חכמת שלמה (סי' קכ"ד על סעי' ד') – "שראיתי בספר אחד כמדומה שהוא בפרי מגדים שנסתפק אם ראוי לענות אמן אחר המתפלל בלחש ושומע ממנו הברכה".
- (ב) אלף המגן (על מטה אפרים סי' תקפ"ב ס"ק מ"ג) – "ואם חבירו שמע סיום הברכות יש ספק אם יענה אמן. כיון שהמתפלל אינו מתפלל כתיקון חז"ל ולכן לכתחילה טוב להרחיק שלא לשמוע מחבירו סיום הברכות. ואם מוכרח לעמוד שמה (מפני המתפללים שאסור לעבור לפני המתפלל. וכדומה) יענה אמן על הברכות ששומע מהמתפלל בלחש והטעם לפי שיש חומר משני צדדים או בביטול עניית אמן. או בעניית אמן לבטלה וכיון שדעת קצת פוסקים דבר"ה ויוהכ"פ מותר להשמיע קולו בתפלתו ע"כ יענה אמן. כן נ"ל".
- (ג) שרגא המאיר (ח"ה סי' ק"ה) – "הנה הצדיק הזה מגדולי הדור ומפורסם שמעשיו לשם שמים ... שמתפלל שמו"ע בקול הוא כדי שיוכל לכיון, וא"כ יש לו היתר ברור להתפלל גם שמו"ע של לחש בקול, וכיון שיש לו היתר להתפלל בקול, פשיטא שצריך השומע לענות אמן על ברכתיו".
- (ד) הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק י' אות ו', אליבא דהלכתא גליון י"ב עמ' ב' טור ג', עי' פסקי הלכות או"ח אות כ"א) – "דיש לענות אמן אחר ברכתיו של מי שמתפלל שמונה עשרה דלחש ומשמיע קולו קצת עד שהעומד בצדו שומע ברכתו כיון דכוונתם של האנשים האלה זה להתפלל בלחש וקשה להם להתפלל יותר בלחש לכן זה נחשב כמתפללים בלחש".
- (ה) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון י"ב עמ' ב' סוף טור ג') – "דנחלקו האחרונים האם צריך לענות אמן אחר השומע את חברו המתפלל שמונה עשרה שבלחש שאומר את הברכות קצת בקול, ולמעשה איך שנוהגים בזה, זה טוב".
- (ו) נוטרי אמן (ח"ב פרק י"ט אות ה') – "השומע ברכה מחבירו המתפלל תפלת לחש, חלקו הפוסקים, ויש הסוברים שלא יענה אחריו אמן. לכן ימנע עצמו מלעמוד שם וילך למקום אחר, אולם בראש השנה ויום כפור מותר".
- (ז) לקט הקמח החדש (סי' קכ"ד אות כ"ז) – "המהרש"ק ...".
- (ח) בצל החכמה (ח"ה סי' קס"ד) – "אשר לספיקו וכו' אם לענות אמן אחר ברכתיו של מי שמתפלל תפלת שמונה עשרה דלחש ומשמיע קולו קצת עד שהעומד בצדו שומע ברכתו. דאולי כיון שחז"ל תקנו להתפלל אותה תפלה בלחש דוקא, ממילא לא מסתבר שתהא תקנתם לענות אמן שייכת גם באותן ברכות זת"ש. אין כל חדש וכבר נזכר ספק זה דרך אגב בס' חכמת שלמה להגאון מהרש"ק בחי' לשו"ע או"ח (סי' קכ"ד) וע"ש שאינו מכריע בדבר. - ברם ראיתי בס' משמרת שלו' (קיידינאו, סי' י"א אות ב') שנסתפק ג"כ בזה דכיון שהתקנה היתה להתפלל בלחש ובזה"ק נראה דבקול רם אין תפלתו נשמעת למעלה, וכיון שאינו עושה כתקנת חז"ל עפ"י נגלה ונסתר אין לענות אמן אחר ברכתיו, ומסקנתו, שאינו מחוייב לעמוד שם כדי לשמוע ולענות ואפשר דיותר טוב ללכת משם, אך אם מוכרח לעמוד שם יענה אמן ע"כ ע"ש. גם בשו"ת יגל יעקב (חאו"ח סי' מ"ב ד"ה ועל) דן בשאלה זו ודעתו על יסוד דברי השע"ת (סי' ק"א סק"ג), דתוך ד"א יכול לענות אמן, אבל לא יפסיק במקום שאסור להפסיק אפי' באופן שהי' מותר לענות אותו אמן אחר הש"צ המתפלל בקול רם, מ"מ אחר תפלת לחש לא תקנו שיפסיק במקום שאינו רשאי ע"כ ע"ש. ובספר הלכה למשה (על הקצשו"ע, סי' ו' סעי' ח' סקע"ג) כותב, אפילו אם שומע ברכה ממי שמתפלל י"ח בלחש יענה ב"ה וב"ש ואמן, ושם בשלום ואמת מוסיף לבאר, כי בחכמת שלמה למהרש"ק כ' שראה באיזה ספר כמדומה בפרמ"ג שנסתפק בזה ולדעתי הפעוטה לא זכיתי להבין הספק בזה וכיון דב"ה וב"ש ואמן אין כאן חשש לא תשא, בודאי יענה ויאמר ב"ה וב"ש ואמן על ברכת המתפלל בלחש עכ"ל - ואמרתי להעיר בזה ממש"כ בחו"ד (יו"ד סי' ק"י דיני ס"ס סק"כ) דאף דמותר לקרות ק"ש כל היום בתורת נדבה מ"מ בספק אסור כמו בספק התפלל, וכן הדין באמן דמותר לענות אמן שלא לצורך ואמן חוב אסור באמן יתומה ע"כ ע"ש, נראה דעתו כי במקום ספק אסור לענות אמן בתורת חובה, על כן שפיר יש ספק אם לענות אמן בתורת חובה אחר ברכתיו של מי שמתפלל תפלת י"ח דלחש וכנ"ל. - ועיי' שו"ת מהר"ם שי"ק (חאו"ח סי' צ"א). ומ"מ נראה פשוט דכ"ז ביחיד המתפלל בצבור ומשמיע קולו קצת, אבל יחיד המתפלל י"ח לעצמו ומשמיע קולו מעט או אפילו הרבה, חובה לענות אמן אחרי ברכתיו, כיון שאם רוצה להגביל קולו כדי לכיון לבו בתפלתו הותר הדבר כבשו"ע או"ח (סי' ק"א סעי' ב') וא"כ ה"ה בזה".
- (ט) פסקי תשובות (אות ה') – "והשומע את חבירו להתפלל ברכות שמונה עשרה, דנו הפוסקים אם יענה אחריו ברכתיו אמן, אמנם כשמתפלל ביחידות או בתפילה של ר"ה ויוה"כ שמדינא מותר להגביה מעט הקול יענה השומע אמן".

ב. אדם שלא נטל ידיו, ומברך המוציא: האם יש לענות אחריו אמן.

1. הגרשז"א זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף מה. [בית יצחק הלוי ח"ב עמ' ג' אות ז'], הליכות שלמה תפילה פרק ב' הע' פ"ה) – "וכן צ"ע באוכל בלא נטילת ידים אם יש לענות אמן כשמברך המוציא. וראיתי בספר לב חיים (סי' ב') שהאריך בזה, ומסיק דאינו חשוב מברך על אכילת איסור מטעם אחר, מפני שעל פחות מכזית פטור מנטילה ומברך המוציא, ונמצא שהברכה קאי גם על פחות מכזית דאינו אכילת איסור. ולענ"ד אין זה ברור, כיון שבדעתו עכ"פ לאכול הרבה, אסור מתחילת האכילה בלא נט"י".

ג. השומע ברכה מאונן, שפטור מלברך: האם יש לענות אחריו אמן.

1. אין עונים אמן על ברכתו.
- (א) תוס' (מו"ק דף כ"ג: ד"ה ואין) – "ומיהו בירושל' אינו משמע כן והכי איתא התם אינו אוכל כל צורכו ואינו שותה כל צורכו כו' ואינו מברך ואם בירך אין עונים אחריו אמן ואם ברכו אחרים אינו עונה אחריהם אמן ואם משום ביטול מצות עסק במתו מה ביטול יש בעניית אמן מיהו נראה לי משום שמיעת הברכה שלא תהיה אמן יתומה ועוד דאמרינן לקמן הן עומדין ומתפללין והוא יושב ומצדיק עליו את הדין ומשמע שאינו עוסק בו כלל אלא יושב ודומם ונראה דאסור לברך".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' צ"א אות כ"ה ס"ק ה', הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב ס"ק ל') – "בשו"ע יו"ד סי' שמ"א סעי' א' פסק שאין האונן רשאי להחמיר על עצמו ולברך. ונראה להוסיף שאם עבר ובירך אין עונין אחריו אמן כמו"ש התוס' במו"ק דף כ"ג ע"ב ד"ה ואין ממס' שמחות עיין שם. ומסתפקא לפי"ז במי שחייב להתעסק בהצלת נפשות והוא טועה ומחמיר על עצמו לברך ברהמ"ז אם מותר לענות אחריו אמן דלכאורה הוא ק"ו מאונן וחשיב כבוצע ברך, אך יתכן דגבי אונן יש פטור מיוחד וחשיב טפי כמברך לבטלה".

(ג) נוטרי אמן (ח"ב פרק י"ט אות' ב').

ד. מי שמחוייב להתעסק בהצלת נפשות, ופטור באותה שעה מלברך כל הברכות, אם מותר לענות אחריו אמן.

1. מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' צ"א אות כ"ה ס"ק ה') [לשונו מובא לעיל], הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב סעי' י"ט, "יש להסתפק במי שמחוייב להתעסק בהצלת נפשות, ופטור באותה שעה מלברך כל הברכות, והוא טועה ומחמיר על עצמו לברך, אם מותר לענות אחריו אמן".

ה. מי שהתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה: כגון מי שאינו חושש לאיסורי ערלה שעלה בידו דבר היתר, וכדו'.
1. הגרשז"א זצ"ל (חי' למסכת ברכות דף מה. [בית יצחק הלוי ח"ב עמ' ב' אות ג', הליכות שלמה תפילה פרק כ"ב ס"ק כ"ט]) – "יש להסתפק איך הדין בנתכיון לאיסור והיה היתר, דלפי מחשבתו התורה ואוסרת הוי איסור כמו שאמרו 'וה' יסלה לה זה שנתכיון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה' (נזיר כ"ג, א), ואין זו אכילה חשובה, ואף שאכל כדי שביעה דחייב בברה"מ מן התורה, אפשר דלהרמב"ם דאין מברכים על אכילת איסור, ה"ה דאין מברכים על אכילת מחשבת איסור שאין הקב"ה רוצה בתורתו והוא כעין ניאוף כיון דמוטב היה שלא היה אוכל אכילה זו. ונפ"מ אם יודע שחבירו מתכוון לאכול חזיר ויודע שהוא טלה **אם צריך לענות אמן**, ומשכחת לה במי שאוכל ואינו חושש לערלה וטבל וכדומה".

כא [ברכה לבטלה - צריך לומר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".
א. עי' סי' ר"ו סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

"אמר ריש לקיש: **כל העונה אמן בכל כחו, פותחין לו שערי גן עדן**, שנאמר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אמנים. אל תיקרי שמר אמנים אלא שאומרים אמן. מאי אמן. אמר רבי חנינא: קל מלך נאמן".
שבת (דף קי"ט):

ברכת הריח

סימן רט"ז

<p>[ג] זמן שברך על המוגמר - <u>סעיף י"ב</u>. [ד] מוגמר - <u>סעיף י"ג</u>. [טו] אתרוג של מצוה - <u>סעיף י"ד</u>. [טז] המריח פת חם. [יז] הבדלה.</p>	<p>[ז] ריח טוב בפירות: נוסח הברכה. [ח] ריח טוב בפירות: ציורים. [ט] שמן אפרסמון - <u>סעיף ד'</u>. [י] שמן זית - <u>סעיף ה'</u>. [יא] שמן שבשמו - <u>סעיף ו'</u>. [יב] שמן והדס - <u>סעיף י"א</u>.</p>
---	---

דור המלקטים - ברכת הבית (שער כ"ו), קצות השלחן (סי' ס"ב), וזאת הברכה (פרק י"ט), ריח השדה (אנגלית, סלייטן), שערי הברכה (פרק י"ט).

א] אסור ליהנות מריח טוב עד שיברך - סעיף א'.

ברכות (דף מג:) – "אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: מנין שמברכין על הריח שנאמר: כל הנשמה תהלל יה, איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח".

א. ספק ברכות: אין להריח לכתחילה.

1. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ד' סוף הע' ס"ז) – "ונשאל רבנו על מש"כ הרמ"א בסו"ס רט"ז דכיון שיש ספק אם לברך על ריח פת חמה לכן אין להריח בו עיי"ש, הרי לא קיי"ל כהמהרש"א בפסחים (ק"ב ע"א) דספק ברכות הנהנין להחמיר - ראה מנחת שלמה קמא סי' י"ח אות ט', ולהלן מלואים עמ' תצ"ד ואילך - וא"כ למה לא יריח. והשיב רבנו די"ל דלא קאמר הרמ"א אלא בריח, שהוא סוג הנאה שונה דהו"ל דבר שהנשמה נהנית בו, משא"כ באכילה ושת' אף אם אינו רעב או צמא א"צ לחוש לספק ברכה".
2. אבן ישראל (מעין הברכה פרק כ"ה סוף אות א', עמ' ער"ה) – "אך ברור, שאם מסופק אם הדבר טעון ברכה או לא, שחייב לברר קודם ולא יריח בלי לברך".
3. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קע"ד) – "שאף שבאכילה אומרים סב"ל ומותר לאכול, שא"א למנוע מאדם מזונו, אבל בריח שאינו חסר דבר - אין להריח לכתחילה".
4. וזאת הברכה (פרק י"ט אות ג' [עמ' קע"ד], מעין הברכה פרק כ"ה אות י"א).

ב. אונן.

1. גשר החיים (ח"א פרק י"ח הע' ט') – "והשד"ח אנינות ט"ו התקשה א"כ מה"ט יהא חייב לברך על אכילה ושתיה דאסור להנות מעוה"ז בלי ברכה, ומצא אח"כ בס' מעם לועז שאמנם מה"ט כשהפץ לאכול או לשתות ישמע ברכה מפי אחר ויכוון לצאת ע"ש. ברם ששיטה כזו נמצאת בר"ש דמאי (פ"א ד') שהברכה לפני אכילה אמנם צריך לברך, וכבר העיר יד אפרים או"ח ריש קצ"ט שלא נזכרה דעה זו בפוסקים. ולענ"ד כיון שהוא פטור מלברך הרי מותר לו להנות בלי ברכה שוב ל"ש בו אסור לו ליהנות בלי ברכה, משא"כ בנט"י שהוא איסור צדדי. ומ"מ אפ"ל של"א כן אלא רק באכילה ושת' שבכלל הכרחיים הם, אבל בהנאה כגון ריח וכדומה שאפשר לו דלא לתהני ולא לברך - יתכן שלא התירו לו ליהנות בשעת הפטור בלא ברכה".
2. הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק ס"ד הע' פ') – "ועיין גשר החיים ... דדמי לבעל קרי דכיון שאסור לו לברך, לא חשיב כגוזל ואוכל בלא ברכה, ולכן נראה שמותר גם להריח".

ג. שיעור בריח: האם יש שיעור לאיכות הריח עליו יש לברך.

1. צריך ריח חזק.
- (א) אבן ישראל (וזאת הברכה עמ' קע"ה אות ב' ס"ק ה', מעין הברכה פרק כ"ה אות י"ג) – "ודע שבימינו עקב תנאי אכסון, אספקה וסתם 'ירידת הדורות' - הרבה פעמים אין הפירות נותנים ריח מספיק חזק כדי שיוכלו לברך עליהם ברכת הריח. והדבר תלוי בתנאים רבים - בכמות הפירות, ואם הם במקום סגור או פתוח וכדומה - ולכן נראה שאין לברך על הפירות א"כ ברור שהפרי נותן ריח מספיק חזק שנהנה ממנו. (ויכול להריח בלי לברך, כדי לבדוק אם הפרי מריח - ואחרי שרואה שנותן ריח חשוב יכול לברך עליו (יתבאר לקמן עמ' ק"פ סעיף ג)). אכן במקרה שהפירות נותנים ריח מספיק חזק, כגון שהם בכמות גדולה והיו במקום סגור ועתה פותח את הכיסוי שלהם - הוורו הרבה מפוסקי זמננו לברך עליהם".
- (ב) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קע"ה אות ב' ס"ק ה' [לשונו מובא לעיל]), מעין הברכה פרק כ"ה אות י"ג, הליכות שלמה תשרי פרק י' הע' קמ"ד, ריח השדה פרק ז' הע' ט"ו) – "לברך על מגש של תפוזים אבל לא על תפוז אחד".
- (ג) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קע"ה אות ב' ס"ק ה' [לשונו מובא לעיל]), מעין הברכה פרק כ"ה אות י"ג, אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות י"א) – "במקרה שפירות נותנים ריח מספיק חזק, כגון שהם בכמות גדולה, והיו במקום סגור, ועתה פותח את הכיסוי שלהם, יברך עליהם ברכת הריח 'הנותן ריח טוב בפירות'".
- (ד) וזאת הברכה (עמ' קע"ה אות ב' ס"ק ה' [לשונו מובא לעיל]), מעין הברכה פרק כ"ה אות י"ג).
- (ה) שערי הברכה (פרק י"ט סעי' י"ג) – "ברכת הריח היא דווקא על ריח חזק וחשוב, אך ריח קלוש ושאינו חשוב - אין מברכים עליו ולכן, המריח בדבר שריחו קלוש, כגון עשב חתוך וכדומה, שיש לו מעט ריח - אין לברך עליו".

2. אפילו בריה קלוש.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' ק"נ אות מ"א) – "מבואר בפוסקים שמברכים ברכת הריח רק אם נהנים מהריח. מה הגדר שנהנים האם הוא אפילו הנאה מועטת. תשובה: אם נהנים מברכים אפילו כשיש הנאה מועטת".
(ב) יבקש תורה (ברכות סי' ל') – "והתפלאתי במה שראיתי בסה"ח שערי הברכה ... ולפ"ז אדרבה יש להוכיח דאמנם מדיני הבדלה עדיף לברך על דבר שיש לו ריח טוב, הא ברכת הבשמים ודאי דיש לברך גם על ריח קלוש וחלש".

ד. אינו מתכוין.

1. ערה"ש (סעי' ו') – "זה שאמרנו דהמריח בפירא שיש בו ריח טוב מברך זהו כשנטלו עתה להריח בו או שכוונתו לאוכלו וגם להריח בו אבל נטלו לאוכלו ולא להריח בו אף על פי שממילא מעלה ריח טוב אינו מברך שהרי אינו עשוי לריח לפיכך צריך שתהא כוונתו לשם ריח אבל בדברים העשויים לריח אפילו אין כוונתו לריח אלא שנטלו להעמידו במקום אחר כיון שעולה ממנו ריח טוב מברך [כ"מ ממג"א סק"ה ומש"ע שם] ומ"מ למעשה צ"ע דכיון דאינו מתכוין להריח למה יברך ואי משום דהוה פסיק רישא דבע"כ מריח בו כמדומה שאין שייך סברא זו לגבי ברכה [אך מפסחים כ"ה: משמע להדיא דאפשר ולא מתכוין הוא כמכין לרבא ע"ש ולכן נ"ל דאם אפשר לו שלא לאוחזה ולטלטלה צריך לברך ואם א"א לו כגון שצריך להמקום וכיוצא בזה הוה אי אפשר ולא מתכוין וא"צ לברך ודו"ק"].
2. מ"ב (ס"ק י') – "ובפמ"ג נתן עצה אחרת בזה והוא שיטעום קצת מן הפירי ויברך עליה ברכת האכילה ולא יכוין אז ליהנות מן הריח ואח"כ יברך ברכת אשר נתן וכו' ויריח".
(א) אבן ישראל (על מ"ב אות א', ח"ט סי' ס"ג סי' רט"ז) – "במ"ב ... ובשם הפמ"ג ... וזה צ"ע דאף דבעינן מתכוין להריח היינו בשעת נטילה, אבל הכא שכבר נטלו גם להריח מה מועיל לן מה שאינו מתכוין, הא ע"כ מריח, וצ"ע".
3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק י"ט הע' א').

ה. מסופק אם ביכולתו להריח, האם רשאי לנסות להריח קודם הברכה.

1. רשאי לנסות להריח קודם הברכה.
(א) בן איש חי (שנה א' פר' ואתחנן אות ב') – "ואם הוא מסופק אם בדבר זה יש ריח טוב או לאו, או אם הוא מסופק בעצמו אם ירגיש בריח כי לפעמים יהיה לאדם חולי נשל"ה ולא ירגיש חוש הריח שלו, הרי זה מריח קודם כדי לידע ואח"כ יברך ויריח כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה וכנז' בחס"ל".
(ב) כה"ח (סי' רט"ז ס"ק ג') – "ואם מסופק בעשב אם מריח, מותר לנסות קודם ברכה. ס' אדני פז בסיומן זה. חסד לאלפים אות א' רוח חיים אות ג, וכן אם מסופק בעצמו אם יכול להריח יכול לנסות קודם ברכה. בן איש חי פ' ואתחנן אות ב".
(ג) קצות השלחן (סי' ס"ב ס"ק א') – "כה"ח על שו"ע מהחס"ל ועוד".
(ד) חזון עובדיה (ברכות עמ' ש"ח סוף הע' א') – "אם מנסה להריח בדבר שבא לידו כדי להוכיח שהוא מריח ממנו ריח טוב, רשאו".
(ה) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' ל"ז) – "המריח בשמים כדי לבדוק אם יש לזה ריח טוב אין צריך לברך דאף לגבי אכילה יש דעות שבטעימה אף שבולע אין צריך לברך".
(ו) הגר"ח"ק זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' ק"נ אות מ"ב, הברכות כהלכתן עמ' ר"ו אות כ"ח) – "תשובה: מותר".
(ז) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק כ"ב סעי' י"ד) – "ואם הוא מסופק אם יכול להריח, או שמסופק אם הבשמים יש להם ריח, פשוט שמותר לנסות קודם הברכה".
(ח) כוס של אליהו (סי' כ"ח אות ט') – "זה דומה לטעימה. כ"כ הכף החיים ... הבן איש חי ... והטעם הוא דאין בו שיעור כלל, וכמו שאין עליו ברכה אחרונה כיון שאין בו ממש ליקרא רביעית וכזית וכדומה כך אין ברכה ראשונה עליו כשבדוקם, דלא שייך בבשמים 'יותר מרביעית'".
(ט) שבט הקהתי (ח"ב סי' צ"ט אות ב') – "ונראה דמי שמסופק אם מריח לא יברך דספק ברכות להקל ויכול לנסות להריח ואם רואה שמריח יברך".
(י) ילקוט יוסף (סי' רט"ז סעי' ב') – "יש שנהגו לנסות את הריח קודם שמברכים ברכת הריח, כדי לראות אם אכן יש בדבר ריח טוב או לא. ואין בזה כל חשש".
(יא) שערי הברכה (פרק י"ט סעי' ל"ה).
2. מחמיר, חוץ ממוצאי שבת.
(א) ברכת הבית (שער כ"ו סעי' ל"ה, הע' ל"ז) – "אם מסופק אם יש ריח טוב בבשמים יריח בהם מעט בלא ברכה, ואם יראה שיש להם ריח טוב יברך ויריח, ואם לאו לא יברך, אך לא יעשה כן רק במוצאי שבת, כן נ"ל. [גם בזה הטעם כמבואר בחלון ל"ו והא ודאי דמספק לא יברך דספק ברכה להקל]".
(ב) וזאת הברכה (בירור הלכה סי' מ"ד אות ב', מעיין הברכה פרק כ"ה אות י"ג, הע' ה') – "ויש להימנע מלהריח במקרה שמסופק אם מריח או לא, ובמקרה שצריך לברך, כמו בהבדלה במוצ"ש במסופק אם מריח, יריח בלי ברכה כדי לבדוק, ומותר מדין סב"ל, וכך כתב בברכת הבית כו' לה, וכן שמענו שהגר"מ פיינשטיין היה מריח תחילה בבשמים של הבדלה לפני שהיה מברך, כדי לדעת אם נותנים ריח טוב".
(1) אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק כ"ב הע' י"ד) – "וכך נוהג מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שהי' מריח הבשמים קודם הבדלה כדי לראות אם יש להבשמים ריח".
3. מראי מקומות – הגר"י אביטבול (גם אני אודך ח"ב סי' ל"ב).
(א) הלכות קטנות (ח"ב סי' קס"ה) – "ברכות פ' כ"מ (מ"ג) א"ר בר ירמיה (לפנינו הגי' אר"ז א"ר בר ירמיה וכן נדה י"א: גיטין ע"ד פסחים ל"ו כתובות ק"ט והרא"ש גריס א"ר אר"י ועי' במעיו"ט) מאימתי מברכין על הריח משתעלה תמרתו א"ל ר' זירא והא לא

קארה א"ל וליטעמיך המוציא לחם מן הארץ דמברך והא לא קאכל אלא דעתיה למיכל ה"נ דעתיה לאורוחי קשה וכי לא ראה ר' זירא דבר זה דעל כל דבר יש לברך קודם אלא דעת ר' זירא לאו נראה שבא לומר דלאו שפיר לברך קודם שיריה קצת דלפעמים נסתם חוש הריח מחמת הנזילה ונמצא שברך לבטלה".

(ב) פסקי תשובות (סי' רט"ז אות ב') – "והרוצה לבדוק אם לדבר שלפניו יש ריח אם לאו, וכן הרוצה לבדוק בריחות הבשמים שלפניו מה ברצונו לקנות או לקחת עמו, וכן המצונן שנחלש אצלו חוש הריח ורוצה לבדוק לפני שמברך אם מריח את ריח הבשמים אם לאו, בכל אלו האופנים מותר לו להריח מעט בלא ברכה, וכדין מטעמת באכילה (שו"ע סי' ר"י סעי' ב') שהתירו לטעום מעט בלי ברכה כשאין כוונתו לצורך אכילה כלל, **אמנם** יש הכותבים שנכון לימנע מכך אם לא במוצאי שבת לצורך ברכת הבשמים בשעה שמבדיל".

פסקי תשובות (דפו"ח סי' רצ"ז אות ח', הע' נ"ח) – "והוא הדין המצונן, ואם מסופק אם מריח או לאו (הן מחמת הצטננות, או שמסופק אם הבשמים יש בהם ריח), רשאי לנסותם אם מגיע ריח לאפיו, ואין חשש שנהנה בלא ברכה. [ברכת הבית שער כ"ו סעי' ל"ה ול"ו. ועיין סי' רט"ז הערה 2 דשלא לצורך הבדלה ראוי לימנע מכך]".

1. המריח בושם כדי לקבוע אם מעוניין לקנותו.

1. שלא יברך.

(א) הגרח"ק זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ק"פ אות ג', בירור הלכה סי' מ"ד אות ב', מעיין הברכה פרק כ"ה אות ט"ו) – "שגם במריח כדי לבחור את הבושם שמעוניין לקנות, גם על זה אינו מברך, **שדומה לדין מטעמת**".

(ב) וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק כ"ה אות ט"ו).

2. יברך.

(א) אבן ישראל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' מ"ד אות ב') – "שאינן לדמות דין זה לדין מטעמת, כיון שבמטעמת לא אכל ולא נכנס לגוף מה שצריך, ולכן אינו מברך כיון שאין זו אכילה. אבל בריח נחשב הדבר למעשה מריח, ומדוע שלא יברך".

3. מראי מקומות – וזאת הברכה (בירור הלכה סי' מ"ד אות ב').

(א) הגרח"ק זצ"ל (אסיפת יצחק י"ב חשון תשס"ח) – "שאלה: אם מריח בושם בחנות לבחון אם רוצה לקנות, האם צריך לברך. תשובה: מטעמת א"צ ברכה, ומ"מ אם נהנה יברך".

2. ברכת הריח למי שאינו נהנה מהריח.

1. הגרח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ' אות א') – "האם אדם שאינו נהנה מריח בשמים מברך מיני בשמים. תשובה: צ"ע".

2. וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק כ"ה אות י"ב) – "מי שאינו מריח את הריח הטוב, או שמריח אך אינו נהנה מהריח - אינו מברך (רצו ה)".

[ב] חמשה סוגי ברכות הריח - סעיף ב'.

א. בורא מיני בשמים.

1. ברכה כוללת – זרך החיים (סי' ר"כ סעי' ב'), מ"ב (ס"ק י"ג), "שלשון ברכה זו כוללת הכל כמו ברכת שהכל שכוללת כל מיני אכילה ושתייה".

2. הגרח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ' אות ח') – "אם נסתפק איזה ברכת ריח הוא, האם מברך לכתחילה מיני בשמים או שכדאי לא להריח בו. תשובה: יכול".

ב. בורא עצי בשמים.

1. אם אמר עשבי בשמים, לא יצא – לבוש (סעי' י'), ב"ח (ס"ק ח'), עי' מג"א (ס"ק ט"ז), ח"א (כלל ס"א סעי' ט'), קיצור שו"ע (סי' נ"ח סעי' ז'), מ"ב (ס"ק ל"ט), "כ" האחרונים דכשם שברכת עצי בשמים אינו פוטר לברכת עשבי בשמי' כן ברכת עשבי בשמי' אינו פוטר לברכת עצי בשמים דבעשבים אינו נכלל עץ", חזון עובדיה (ט"ו בשבט עמ' שט"ו).

2. **הבנת הברכה**: כל דבר שהוא קשה נקרא בלשון העולם עץ, או תלוי בדינו של אילן (tree or wood) – בה"ל (סעי' ג' ד"ה עצי, "באמת יש פלוגתת הראשונים בזה דהרא"ה בהלכותיו ומובא ג"כ בשמק"ו לברכות כתבו בהדיא בדף מ"ג וז"ל סמלק וחילפי דימא הם עשבים בעלי ריח בגופן ואינם רכים כמו עשבים אלא קשים כעץ וגדליו ע"ג קרקע ואי הוה להו פירי בודאי בפה"א הוה מברכינן עלייהו ולא בפה"ע משום דעץ הנזכר בברכת בפה"ע הכונה אילן והני לאו אילן נינהו אבל **מ"מ כל דבר שהוא קשה נקרא בלשון העולם עץ** וכיון דכן הני נמי שהן קשין ואית להו ריח טוב בגופן עץ מקרי ומברכינן עלייהו בורא עצי בשמים ומייתי ראייה דאפילו מידי דלאו אילן רק משום דקשה מקרי עץ מדכתוב ותטמנם בפשתי העץ ובודאי פשתים אינו אילן וקרי ליה עץ עכ"ל ... אכן לפי המבואר בערך חילפא בשם הגאונים תלוי דינא דברכת בשמים **בעיקר דינו של אילן אם עץ** הוא או ירק ... ולדינא קשה להכריע אף דפשטיה דש"ס מסתבר כהרא"ה וריא"ז מ"מ רבים הם החולקים וע"כ יברך בורא מיני בשמים כל שאין בו סימני אילן וכן משמע מפמ"ג ומאמר מרדכי שמצדדים כן לדינא".

(א) הסברא לחלק בין אכילה לריח – קצות השלחן (סי' ס"ב ס"ק ג'), "והחילוק הוא בזה שלבפה"ע צריך שיהי' אילן עם ענפים דוקא ולבעצ"ב אפילו אין לו ענפים סגי, והטעם לזה י"ל בפשיטות דלגבי ברכת הפרי שאם בירך בפה"א יצא ע"כ לא תקנו לברך בפה"ע כשאינו עץ גמור שאין לו ענפים ויוצא בבפה"א. אבל לגבי בשמים דאם בירך על עצי"ב בורא עשבי בשמים לא יצא כמ"ש המג"א ס"ק ט"ז ע"כ אע"פ שאינו עץ גמור כיון שעכ"פ יצא מכלל עשב ונקרא עץ כשהוא קשה כגבעולי הפשתן ובלתי אפשר לברך עש"ב ע"כ תקנו לברך בעצ"ב".

ג. בורא עשבי בשמים.

1. עשב חתוך (cut grass), אין מברכים – וזאת הברכה (עמ' קע"ט אות א', לוח ברכת הריח ערך עשב חתוך, "ישנם דברים שאינם עומדים כלל לריח ואין ריחם מספיק חזק או מספיק טוב שתהיה להם חשיבות של בושם. לכן על ריח של עור מעובד טרי, עשב חתוך ..."), ריח השדה (אנגלית, עמ' ע"ז), שערי הברכה (פרק י"ט סעי' י"ג, לשונו מובא לקמן).

ד. ריח טוב בפירות.

1. בין פרי העץ ובין פרי האדמה – דרך החיים (סי' ר"כ סעי' ד'), מ"ב (ס"ק ח'), "כאתרוג ותפוח או פרי אדמה שמריח ריח טוב".
2. עי' לקמן.

ה. בורא שמן ערב.

1. עי' סעי' ד'.

ג] מוסק.

א. ברכות (דף מג.) – "המוגמרות ... ממושק שמן חיה הוא, שמברכין עליו בורא מיני בשמים".

1. פירוש, מן הרעי של חיה – רש"י (ברכות דף מג. ד"ה שהוא, "מן הרעי של חיה"), ריבב"ן (ברכות דף מג.).
2. פירוש, זיעת החיה – י"א בר' יונה (ברכות דף לא: ד"ה חוץ, לשונו מובא לקמן).
3. פירוש, שחיה ידועה היא שיש לה חטוורת בצואר ולשם מתקבץ מתחלה כעין דם ואח"כ חוזר ונעשה מוש"ק – ר' יונה (ברכות דף לא: ד"ה חוץ, "וי"א שהוא זיעת חיה והנכון יותר שחיה ידועה היא ויש לה חטוורת בצואר ולשם מתקבצין בתחלה כעין דם ואח"כ חוזר ונעשה מוש"ק"), רא"ש (ברכות פרק ו' סי' ל"ה, תוס' הרא"ש ברכות דף מג. ד"ה חוץ), אבודרהם (הל' ברכות שער שביעי).

ב. האם מוסק מה שנקרא בקטורת "מור".

1. היינו הך – טור (סעי' ב'), אורחות חיים (ח"א פ"א פטום הקטרת של הרמב"ם ז"ל אות י"א, "מור הוא מוסק").
2. לא – ר' יונה (ברכות דף לא: ד"ה חוץ, "אינו מה שנקרא מור בתורה"), רמב"ן (שמות פרק ל פסוק כג, "הסכימו המפרשים. והרב רבי משה (הרמב"ם בהל' כלי המקדש פ"א ה"ב) מכללם, כי המור הוא הנקרא מוסק ... ועם כל זה הנראה אלי מדברי רבותינו שאין המור מוס"ק, שהם אמרו במדרש חזית (שה"ש רבה ד יד) מור, אינמר"נון, והמוסק אף בלשון חכמים כך שמו מוסק, כמו שאמרו בברכות (מג א) חוץ ממוסק מפני שהוא מין חיה, וכן שם בירושלמי ...").
3. מראי מקומות.

א) רמב"ם (כלי המקדש פרק א' הל' ב') – "המור הוא הדם הצרור בחיה שבהודו הידוע לכל שמתבשמין בה בני אדם בכ"מ".
ב) ראב"ד (השגת על הרמב"ם כלי המקדש פרק א' הל' ב') – "המור הוא הדם הצרור. א"א אין דעתי מקבלת שיכנסו במעשה הקדש דם שום חיה בעולם כל שכן דם חיה טמאה אבל המור הוא האמור בשיר השירים באתי לגני אחותי כלה אריתי מורי עם בשמי והוא ממין עשב או ממין אילן וריחו נודף".

ג. לענין אכילה: על צד שהוא חיה ידועה ...

1. מותר לאכול.

א) עי' ר' יונה (ברכות דף לא: ד"ה ורבינו) – "ואפשר לתת טעם בו להתיר ולומר דפרש בעלמא הוא ואף על פי שמתחלה הוא דם לא חיישינן להכי דבתר השתא אזלינן תדע שהרי הדבש אם נפל בו חתיכה של איסור אין הדבש אסור אף על פי שהאיסור נימוח בתוך הדבש כיון שדרך הדבש להחזיר הדבר שנופל לתוכו דבש כמו דבש דיינינן ליה ומותר ה"נ אף על פי שמתחלה היה דם כיון שעכשיו יצא מתורת דם בתר השתא אזלינן ואף על פי שנותן בתבשיל טעם לשבח מותר".

ב) ט"ז (ס"ק ב') – "ולע"ד תמוה דהא יש ראייה ברורה להיתר ממ"ש הרא"ש בס"פ כ"ה בחלב טריפה במעי כשירה דכתב ר"ת דאם הוא קרוש הוי כפירשא בעלמא א"כ ה"נ כיון שנקרש על הבהמה נעשה פירש' דמה לי תוך הבהמה או ע"ג הבהמה אידי ואידי פירש' בעלמא הוא".

ג) א"ר (ס"ק ד') – "דם הנצטר וכו'. ולכך אסור לאוכלה, טור, ועיין במג"א [סק"ג] ושיירי כנסת הגדולה [הגהות טור אות ז ח ט] שהאריכו בזה. ודעת מעדני מלך דף נ"ג [פ"ו סימן לה אות ע] וט"ז [סק"ב] להתיר, וכן נראה מרבינו ירוחם [נתיב טז ח"ב קמד ע"א], וכן פסק בשלטי גבורים [עבודה זרה] פרק השוכר את הפועל (ים) [לב ע"א]. וכתב [שיירי] כנסת הגדולה [שם אות ז] שכן עמא דבר".

ד) חזון עובדיה (ט"ו בשבט עמ' ש"י) – "ומדינא מותר לאכול מאחר שנתייבש ונעשה עפר".

2. אסור לאכול.

א) ר' מאיר (ר' יונה ברכות דף לא: ד"ה ורבינו).

ב) רא"ש (ברכות פרק ו' סי' ל"ה, תוס' הרא"ש ברכות דף מג. ד"ה חוץ) – "וה"ר יונה ... ונראה דהא אפילו ראייתו צריכה ראייה".
ג) מג"א (ס"ק ג') – "ולענ"ד צ"ע דאמרי' בבכורות דף ו' דחלב חידוש הוא כיון דדם נעכר ונעשה חלב ה"ל לאסרו א"כ ש"מ דבתר מעיקרא אזלינן וכ"ת גילף מחלב הא קי"ל דמחידוש לא ילפינן וא"ל ...".

3. יש להקל ע"י ששים.

א) עי' פמ"ג (מש"ז ס"ק ב').

ב) הו"ד במ"ב (ס"ק ז') – "ובפמ"ג במשב"ז מצדד ג"כ דיש לסמוך על דבריהם להקל אף לכתחלה ביש ששים כנגדו בתבשיל".

ד. גלטיין (gelatin): פנים חדשות.

1. יביע אומר (ח"ח יו"ד סי' י"א אות ה') – "ולכאורה יש להוסיף עוד נימוק להתיר בנ"ד, הואיל ובתהליך התוצרת של הג'לאטיין מן העור והעצמות לאחר שנתייבשו היטב בשמש, במשך כמה חדשים, מערבים בהם מלחים כימיים וטוחנים אותם הדק היטב עד שנהפך הכל לאבק דק, ופנים חדשות באו לכאן עם התרכובת שבהם, יש לדמות דבר זה למ"ש רבינו יונה (הובא בהרא"ש פרק כיצד מברכין סי' לה), שהמוסק הניקח מתוך חיה ידועה שיש לה חטוטרות בצוארה, ומתקבץ לשם תחלה כעין דם, ואח"כ נעשה מוסק שיש בו ריח טוב ונותן טעם לשבחה בתבשיל ובמרקחות, יש טעם להתירו באכילה, משום, דפירשא בעלמא הוא, ואף על פי שמתחלה היה דם, אין לחוש לכך, דבתר השתא אזלינן, שהרי הדבש שנפלה לתוכו חתיכת איסור אף על פי שנימוחה בתוך הדבש, כיון שדרך הדבש להחזיר הדבר שנופל לתוכו דבש, כדין דבש דיינינן ליה ומותר, וה"נ אף על פי שמתחלה היה דם, כיון שיצא מתורת דם, בתר השתא אזלינן, הילכך אף על פי שנותן טעם לשבחה בתבשיל ובמרקחות מותר. ע"כ. ודון מינה ואוקי באתרין. ואף על פי שהרא"ש שם כתב ע"ד רבינו יונה, ונראה שאפ"י ראיתו צריכה ראייה, כבר כתב במעדני יום טוב (שם אות ע), ולי נראה שא"צ ראייה לכך, משום שכן הוא מעשים בכל יום. וכיו"ב כ' התוס' לקמן (מו א) ד"ה עד. ע"כ. וכ"כ בשו"ת כנה"ג א"ח (סי' רטז הגה"ט אות ז), שמנהג פשוט הוא להתיר המור שהוא המוסק באכילה, ומעשים בכל יום שנותנים אותו בתוך המרקחות ומיני מתיקה לריח טוב. ופוק חזי מאי עמא דבר. ע"כ. וכ"כ עוד בספרו שו"ת בעי חיי (חיו"ד ס"ס קג), ע"ש. ובאמת שהרא"ש עצמו בתשובה (כלל כד סי' ו) הסכים לסברת רבינו יונה. וכן הובא בבית יוסף א"ח (סי' תסז). וכן הר"ן פ"ב דע"ז (לט ב) העיר בהא דאמרינן התם, דבש למאי ניחוש לה אי משום איערובי מסרא סרי, וכו', כלומר שאף שדרך לערב בדבש דברים אחרים ונימוחים בתוכו וחוזרים להיות דבש, מ"מ ליכא למיחש למידי, לפי שהמתערב בו עד שלא נימוח מסריח ומותר, דעפרא בעלמא הוי, וכדאמרינן בתמורה (לא א) אפרוח ביצת טריפה מותר, דאימת קא גדיל לכי מסרחה, ההיא שעתא עפרא בעלמא הוא. ע"כ...".

(א) מראי מקומות – אחיעזר (ח"ג סי' ל"ג ד"ה ומה שיש).
Halachically Speaking (שנה ה' גליון ג' עמ' י') -

The opinion of the **Israeli Rabbinat** is to permit the consumption of gelatin, while the Mehadrin kosher certification in Eretz Yisroel do not allow gelatin. The major kashrus organizations in the United States do not allow non-certified gelatin.

3. עי' יו"ד סי' צ"ט סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ה. לאנלין, vitamin e.
1. על צד שהוא זיעת החיה.

ד. איסורי הנאה: להריח.
א. עי' יו"ד סי' ק"ח סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ה. איסורי אכילה: להריח.
א. עי' יו"ד סי' ק"ח סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ו. כשנטלו לאכלו.

א. דעת הגר"א (על סעי' ב') – "וה"מ כו'. ע' תוס' מ"ג א' ד"ה ועל כו' לאפוקי כו' ר"ל דאין מברכין כלל דאל"כ הל"ל לאפוקי מוס"ק וכל כיוצא ועתוס' שם ב' ד"ה האי ממ"ש נ"ג א' למימרא דכל היכא דלאו כו' וע' ברא"ש שכ' דמ"ש האי מאן דמרח באתרוגא מיירי כגון שלקחו להריח בו או לאוכלו ולהריח כו' אבל כו' דלא כרש"י ותוס' **אבל העיקר כדעת רש"י ותוס'**".

1. שיטה א': המחלוקת **כשלקחו ולאכלו ולהריח בו**, שלתוס' ורש"י אינו צריך לברך משא"כ הרא"ש – דמשק אליעזר (ס"ק ד').
2. שיטה ב': המחלוקת **כשלקחו רק לאוכלו**, ולבסוף נתכוין להריח בו, שלתוס' ורש"י אינו צריך לברך משא"כ הרא"ש – בה"ל (סעי' ב' ד"ה או, "נ"ל דכוונת הגר"א הוא רק להשיג על לשון הרא"ש במה שמסיים אבל וכו' כיון שלא נתכוין להריח משמע דאם מתכוין אח"כ להריח מברך ובזה סובר הגר"א דכוונת התוס' ע"ב ד"ה האי דלא כוונתיה אלא כיון דבא לכתחלה בשביל אכילה אפילו לבסוף נתכוין להריח אינו מברך וכן משמע יותר בדף נ"ג ע"א ברש"י ותוספות שם מסתימת דבריהם דהיכא שבא בתוך הסעודה בשביל אכילה אפילו אם לבסוף כוון גם להריח אינו מברך וכן דעת השיטה מקובצת להדיא בפרק אלו דברים וז"ל שם ואף על גב דמורה באתרוגא מברך שנתן ריח טוב וכו' התם כשלקחו ע"ד כן להריח בו אבל מי שאוכלו והריח בו לא ואפ"י נתכוין אח"כ להריח בו וכו' עכ"ל אבל אם בשעת לקיחתו מכוין בשביל שניהם גם הגר"א מודה לכל הפוסקים הנ"ל דמברך").

(א) בה"ל (סעי' ב' ד"ה או) – "ואין להקשות על דברינו מסי"ד לענין מריח באתרוג של מצוה דמסכים הגר"א שם לסברא שניה דאין לברך משום דעיקרו לאו לריח עבידא ושם בודאי אפ"י אם בעת הנטילה לשם מצוה כוון ג"כ בשביל להריח ג"כ אין מברך וכן מ"א השני לענין פת שמסכים שם ג"כ הגר"א שלא לברך מטעם שאין עיקרו עומד להריח ושם משמע ג"כ בהדיא בהגר"א שאפילו אם בעת נטילת הפת שנטלו לאכלו כוון גם להריח אפ"י א"צ לברך ברכת אשר נתן **דלענין אתרוג** כיון דלקיחתו למצוה היא חיובית נתבטל אצלה המחשבה שחישב אז בנטילתו גם בשביל ריח ולא אמרינן דעל ידי המחשבה שחישב אז גם לריח נעשה כאלו האתרוג לריח עבידא וכמו שהארכתי לקמן בבה"ל בד"ה המריח ע"ש **וכן לענין פת** כיון דסתמא עומד רק לאכילה והריח שבו אינו רק לפי שעה בעת שהוא חם ע"כ לא אמרינן דבשביל שחישב בעת הנטילה לאכילה גם בשביל הריח דיהיה נעשה כאלו לריח עבידא משא"כ לענין אתרוג [בשאר ימות השנה] ותפוח שריחן הטוב הוא לעולם אם שביל הריח נעשה כאלו לריח עבידא".

1) חזו"א (או"ח סי' ל"ה ס"ק ד') – "ומה שדחקו בבה"ל בד"ה או, לחלק בין לאכול ולהריח לאתרוג ש"מ ופ"ח, אולי יתקבל החילוק אם היה הדין מבואר אבל לא שייך להכריע בסברא זו, והגר"א ז"ל מכריח סברת הי"א שאין לברך על דבר שאינו עומד להריח מהא דאמר בגמ' בחנותו של בשם שאין לברך לולא הטעם דניחא לוי דנירחו, ולפי דברי הגאון (שיח"ל) אינו ענין דהלא התם אם נטלו בידו מברך והכא בנטלו ביד להריח עסקינן".

ב) בה"ל (סעי' ב' ד"ה ולא) – "ולולא דמסתפינא הו"א דגם הרא"ש מודה בזה וכונתו במש"כ שלא נתכוין להריח היינו שבעת הנטילה לא נתכוין בשביל להריח וע"כ אפילו לבסוף נתכוין גם להריח לא מהני וכמו שכתב בשיטה מקובצת הנ"ל ובזה יהיה מדוקדק כל דברי הרא"ש ע"ש דאל"ה אין סוף דבריו מכוונים לראשון אך לשון השו"ע דמסיים אף על פי שהוא מעלה ריח טוב אינו מדוקדק כ"כ לפ"ז דהו"ל לסיים יותר רבותא אף על פי שנתכוין אח"כ להריח".

3. שיטה ג': המחלוקת **כשאינו מיוחד להריח**, שלתוס' ורש"י אינו צריך לברך משא"כ הרא"ש – חזו"א (או"ח סי' ל"ה ס"ק ו'), "ונראה דזה גם כונת הגר"א סק"ח, והיינו דהרא"ש ס"ל לחלק בין נוטל ביד לעומד ומריח דרך מעמדו וכש"נ לעיל סק"ד, והלכך ס"ל דכשנטלו לאוכלו ולהריח דרך אכילתו גם כן מברך רק אם אינו מכוין כלל להריח אינו מברך, וד"ז נלמד משמן להעביר הזוהמא אף שסוף סוף הוא מריח כיון שאין כונתו להריח א"מ, אבל לדעת תו' **החסרון הוא משום שאינו מיוחד להריח** והלכך אף כשאוכלו ומריח בהן א"מ ואף שיחדן להריח דכיון שאוכלן פקע יחודן, ולפ"ז מש"כ תו' ד"ה ועל, לאפוקי תפוחים וחבושים, היינו אף שמריח בהן משום שאינו מיוחדין לכך, ומש"כ בד"ה האי היינו אף המיוחדין להריח כיון שאוכלן א"מ עליהן".

ב. כשנטלו רק לאכול, ולא נתכוון להריח בו.

1. אינו מברך – מחבר (סעי' ב'), פוסקים.

א) אפילו לבסוף נתכוין גם להריח – בה"ל (סעי' ב' ד"ה או, ד"ה ולא).

ג. עומד לאכילה: שנטלו לאכול ולהריח בו.

1. שלא לברך.

א) בן איש חי (שנה א' פר' ואתחנן אות ט"ו, רב פעלים או"ח ח"ב סי' ל"ה) – "כל פרי הראוי לאכילה ויש בו ריח טוב, אם נוטלו להריח בו או אפי' נוטלו להריח בו ולאכול, מברך הנותן ריח טוב בפירות, וי"א אם הפרי עומד לאכילה והובא לפניו לאכול שאם לא היה רוצה לאכול לא היה מביאו כדי להריח, אין לברך עליו כשהוא מריח בו, ויש לחוש לדבריהם משום סב"ל, ואין לברך אלא דוקא אם מביאו לפניו כדי להריח בו דוקא וכן המנהג פשוט פה עירנו כאשר מביאים לפנייהם פירות שיש בהם ריח טוב לאכילה, אין מריחים בהם כדי שלא יברכו על הריח, ולפ"ז אדם חולה וכיוצא שמביאים לו פרי שיש בו ריח טוב להריח דוקא ולא לאכול, צריך לברך לכ"ע, כי זה הוא דינא בגמרא בברכות דף מ"ג וכאשר העליתי בסה"ק רב פעלים, מיהו כתבתי שם שאנשי מעשה נמנעים מלהריח בשום פעם בפרי אפילו אין רוצים לאכול אלא רק להריח מפני שיש פלוגתא בנוסח הברכה, כי מר"ן ז"ל בש"ע ודעמיה ס"ל לברך 'הנותן ריח טוב בפירות' אך אליה רבא סק"ה הביא הנוסח מספרי הראשונים ז"ל לברך 'אשר נתן ריח טוב בפירות' ויש סוברים דאיכא קפידא בין תרי לישני הנז' ואין משמעותם עולה בענין אחד, לפיכך מושכין עצמן מלהריח בשום פרי בשביל המבוכה שיש בנוסח הברכה".

ב) תורת שבת (סי' רצ"ז ס"ק ו') - לשונו מובא לקמן.

ג) חזו"א (או"ח סי' ל"ה ס"ק א' - ס"ק ו') – "דאין מברכין על כל בשמים אלא א"כ עומד אצל בעליו להריח ...".

ד) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות נ"ו, הע' נ"ו) - לשונו מובא לקמן.

2. מברך.

א) מחבר (סעי' ב') – "ואם היה פרי ראוי לאכילה, מברך: הנותן ריח טוב בפירות. והני מילי כשנטלו להריח בו או לאכול ולהריח בו".

ב) בה"ל (סעי' ב' ד"ה או) – "אבל אם בשעת לקיחתו מכוין בשביל שניהם גם הגר"א מודה לכל הפוסקים הנ"ל דמברך".

ג) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קע"ח ס"ק ב' אות ג').

ד) הגרשי"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קע"ח ס"ק ב' אות ג').

ה) יביע אומר (ח"י או"ח סי' נ"ה רב פעלים ח"ב או"ח אות ט"ו) – "רב פעלים ... ח"ב חאו"ח סימן לה. הנה לשון מרן בש"ע (סי' רטז ס"ב), אם היה פרי הראוי לאכילה מברך הנותן ריח טוב בפירות, והני מילי כשנטלו להריח בו או לאכול ולהריח בו, אבל

אם נטלו לאכול ולא נתכוון להריח בו, אף על פי שהוא מעלה ריח טוב, אינו מברך. ע"כ. וכיו"ב לשון הארחות חיים (דף לט ע"ד

אות מב). והרהמ"ח כתב להחמיר ע"פ דעת הגר"א שאם הביאו לפניו אתרוג או תפוח לאכילה, אפילו מתכוין להריח בהם, והוא

נוטל הפרי בידו להריח, לא יברך ברכת הריח. ע"ש. אבל זה נגד דעת מרן שקבלנו הוראותיו, דס"ל שאם נתכוון להריח בו, ונטלו

בידו ע"מ להריח בו, מברך עליו. וכ"כ האליה רבה (סק"ו), שאם הריח והאכילה בחד פירא, מוטב לברך על הריח תחלה דמקרבא

הנייתה, ויריח, ואח"כ יברך על האכילה. ע"כ. וכן משמע בבה"ג שכתב: האי מאן דמורח באתרוג או בחבושא מברך אשר נתן

ריח טוב בפירות, וכד אכיל ליה מברך בפה"ע. וע"ע להמשנה ברורה בביאור הלכה שכתב, שאפילו לדעת הגר"א היינו דוקא

כשנטלו מתחלה לאכילה, ואח"כ רוצה להריח בו, אבל אם רוצה מתחלה להריח בו, ואח"כ לאכול, צריך לברך לכ"ע, שהרי

נטילתו עתה היתה בשביל להריח. ומה איכפת לנו במה שרוצה לאכול אח"כ. ע"ש. ואף על פי שהחזון איש (סי' לה אות ד) חולק

עליו, וס"ל שלדעת הגר"א אין לברך על דבר שאינו עומד להריח, ואפילו אם לקחו להריח לחוד, אינו מברך, כיון דהוי באקראי.

ע"ש. נראה עיקר כמ"ש הרהמ"ח (בד"ה נמצא), שאפילו לדעת הגר"א אם לא הובאו לפניו לצורך אכילה, ונטלם בידו כדי להריח

בהם בלבד, מברך הנותן רט"ב. ובאמת שאנו אין לנו אלא דברי מרן שקבלנו הוראותיו, וכן המנהג, שאם מביאים לפניו אתרוג

או חבוש, ומתכוין להריח בהם, מברך הנותן רט"ב. כי לדעת רבים מן האחרונים לא אמרינן סב"ל נגד מרן, וכמו שכתבתי בשו"ת

חזון עובדיה ... ובכה"ג שפיר סמכינן על דעת מרן, וכ"ש כדי להשלים מאה ברכות. בפרט שבה"ג שדבריו דברי קבלה מסייעים אותו. וכן עיקר".

(ו) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק כ"ה אות כ"ב, ע"י הע' ט').

(ז) שערי הברכה (פרק י"ט סעי' כ"ט).

ד. עומד לאכילה: שנטלו רק להריח בו - להסוברים שלא לברך על הציור הנ"ל.

1. עדיין לא לברך [א"כ הזמינם לכך לעולם].

(א) תורת שבת (סי' רצ"ז ס"ק ו') – "כתב הט"ז שמותר לברך על הבשמים שמחזיקים בבית לצורך תבשיל אם לוקח אותם בידו להריח, ולע"ד אינו אמת דלפחות יש בו ספק ברכה, דבברכות דנ"ג נאמר בשמים של בה"כ ושמן העשוי להעביר את הזוהמא אין מברכין עליו, והטעם כיון שתכלית עשייתו הוא שלא לריח אין מברכין עליו, מבלי לחלק בין נוטלן בידו להריח או לא והאמורא צריך לפרש דבריו, וא"ל כיון שנטלן בידו להריח, מעשה מוציא מידי מעשה ומיד מחשבה כדאמרינן בסוכה די"ד, והרי הן עתה כעומדים להריח, שהרי הבשמים העומדים לבסם התבשיל אף שנטלן בידו להריח בהם אינו רוצה ע"י מעשיהו שנטלם עתה להריח להוציאם מתכליתם הראשונה, ואינו לוקחם עתה רק לברך עליהם כדי לצאת מברכת בשמים של מ"ש, לכן נלע"ד שאסור לברך עליהם במ"ש אם לא הזמינם לכך לעולם".

(ב) חזו"א (או"ח סי' ל"ה ס"ק א' - ס"ק ו') – "נראה כש"נ לעיל דלדעת הגר"א וכפי שבאר הוא דעת הי"א אין חילוק במכוין להריח בין נוטל ביד למונחים במקומם ומריח בהן, וכל שא"מ עליהן במכוין להריח בהן כשמונחים במקומם, א"מ עליהן כשנוטלן ביד, וד"ז מוכרח בגמ' דפריך בהא דקאמר ר"ה בשמים של בה"כ א"מ עליהן דהיינו אף אם נוטלן אדם ומריח בהן לתענוג כמש"כ במ"ב שם, מהא דנכנס לחנותו ש"ב, ומאי קושיא דלמא לעולם לא בעינן יחוד להריח והלכך הנכנס לחנותו ש"ב מברך ומיירי שמכוין, ובשמים של בה"כ שאני, תדע דהלא בלקחן ביד נמי א"מ עליהן, ובחזר של בשם מברך בנטלן ביד, אלא ע"כ דכל שאינו מיוחד להריח לאו בשם הוא אף כשלוקחן להריח לחוד כיון דהוי באקראי ומבוארין דברי הגר"א ז"ל ס"ק ל"ו ל"ז".

(ג) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות נ"ו, הע' נ"ו) – "על נענע יש לברך בורא עשבי בשמים, ואם קנאם לאכילה, אפילו נוטלם כעת להריח לא יברך עליהם כלל, ולכן ימנע מלהריח בהם כשקנאם לאכילה. [על נענע יש לברך בורא עשבי בשמים, וכמ"ש בברכ"י בסימן רט"ז אות ב', ואף שבגינת ורדים האו"ח כלל א' סימן מ"א כתב שלא לברך, אפשר שבזמנו לא היה ריחו טוב, אבל כיום שריחו טוב יש לברך עליו. וכן המנהג לברך עליו, וראה גם בכה"ח שם אות י"ג שכתב שכן המנהג. ומכל מקום אם קנאו לאכילה, כיון שיי"א שלא חשוב עשוי לריח ואינו מברך עליו, וכמ"ש בחזו"א בסימן ל"ה ס"ק א', עדיף שלא יריח כלל, ואם מריח לא יברך]".

2. לברך.

(א) בן איש חי (שנה א' פר' ואתחנן אות ט"ו, רב פעלים או"ח ח"ב סי' ל"ה) - לשונו מובא לעיל.

3. מראי מקומות.

(א) ששכ"ה (פרק ס"א ס"ק ל') – "ולדעת החזו"א והתורת שבת יש מקור בהלכה למה שמיתחדים קופסה לבשמים ואין לוקחים סתם בשמים מן המטבח וכדו'".

(ב) וזאת הברכה (עמ' קע"ח ס"ק ב' אות ג', מעין הברכה פרק כ"ה הע' ט') – "ולפי החזו"א יש להימנע בהבדלה של מוצ"ש מלקחת קינמון, מנטה, נענה וכדומה - דברים המיועדים לאכילה, אלא אם כן יעדם להריח לכל הפחות עד שיצטרך לאכלם".

ז. ריח טוב בפירות: נוסח הברכה.

א. ראשוני.

1. אשר נתן, בלשון עבר.

(א) בה"ג (ברכות פרק ו', עמ' ע"ג).

(ב) רי"ף (ברכות דף לא:) – "ברוך שנתן ריח טוב בפירות".

(ג) רמב"ם (ברכות פרק ט' הל' א') – "מברך שנתן ריח טוב בפירות".

(ד) אשכול (אלבק, הלכ' ברכת מיני מזונות ופירות דף מה:). – "מברך אשר נתן ריח טוב בפירות".

(ה) סמ"ג (עשין כז) – "מברך אשר נתן ריח טוב בפירות".

(ו) סמ"ק (מצוה קנ"א) – "מברך אשר נתן ריח טוב בפירות".

(ז) רשב"א (ברכות דף מג:) – "מברך ברוך שנתן ריח טוב בפירות".

(ח) רא"ש (ברכות פרק ו' סי' ו', פרק ח' סי' ג', תוס' הרא"ש ברכות דף נג.) – "מברך ברוך שנתן ריח טוב בפירות".

(ט) ר' פריץ (כל בו סי' קמ"ו) – "מברך שנתן ריח טוב בפירות".

(י) רבינו ירוחם (נתיב טז ח"ב, קמד-א') – "מברך שנתן ריח טוב בפירות".

(יא) ריטב"א (הל' ברכות פרק א' הל' ג', פרק ד' הל' ד', הל' י') – "מברך שנתן ריח טוב בפירות".

(יב) ס' המנהיג (הל' סוכה עמ' שצ"ב) – "והמריח בו מברך אשר נתן ריח טוב בפירות".

(יג) רוקח (סי' ר"כ, סי' רכ"ג, סי' שמ"ב).

(יד) ראבי"ה (ח"א ברכות סי' קמ"א) – "מברך ברוך שנתן ריח טוב בפירות".

(טו) מרדכי (ברכות רמז קמ"ז, סוכה רמז תשנ"א) – "מברך ברוך שנתן ריח טוב בפירות".

(טז) ריא"ז (ברכות פרק ו' הל' ה' אות ז') – "מברך שנתן ריח טוב בפירות".

(יז) ראב"ן (סימן קצה) – "מברך ברוך שנתן ריח טוב בפירות".

(יח) מאירי (ברכות דף מג:) – "מברך עליו ברוך שנתן ריח טוב בפירות".

יט) האגודה (ברכות פרק ו' ס' קנ"ח, סוכה פרק ג' ס' ל"א).

כ) האגור (ס' ש"ה, ס' ש"ו) – "מברך עליהם ברוך שנתן ריח טוב בפירות".

כא) אורחות חיים (ברכות אות ל"ח, אות ל"ט, אות מ', אות מ"ב, לולב אות כ"ו) – "מברך אשר נתן ריח טוב בפירות".

כב) כל בו (ס' ע"ב, ס' פ"ז) – "מברך אשר נתן ריח טוב בפירות ... מברך שנתן ריח טוב בפירות".

כג) אבודרהם (השער השביעי ברכת הבית) – "מברך עליו שנתן ריח טוב בפירות".

כד) תשב"ץ (קטן, ס' שכ"ב) – "מברך בא"י אמ"ה אשר נתן ריח טוב בפירות".

2. מראי מקומות.

א) ריקאנטי (ס' ע"ח, ס' ע"ט) – "מברך הנותן ריח טוב בפירות ... מברך שנתן ריח טוב בפירות".

ב) טור (סעי' ב') – "הנותן ריח טוב בפירות ... מברך שנתן ריח טוב בפירות".

ג) אהל מועד (שער הברכות דרך א' נתיב ט', דרך ג' נתיב י') – "והנותן ריח טוב בפירות ... מברך ברוך שנתן ריח טוב בפירות".

ב. פוסקים.

1. הנותן ריח טוב בפירות.

א) לבוש (סעי' ב', סעי' ג', סעי' ה', אמנם עי' ס' תרנ"ג סעי' א' [עי' א"ר ס"ק ה', לשונו מובא לקמן]).

ב) ט"ז (ס' תרנ"ג ס"ק א').

ג) דרך החיים (ס' ר"כ סעי' ד') – "מברך הנותן ריח טוב בפירות".

ד) אלף למטה (ס' תרכ"ב ס"ק ב') - לשונו מובא לעיל.

ה) ערה"ש (סעי' ה', סעי' ז', סעי' ח', סעי' י"ד, ס' רצ"ז סעי' ד', ס' תרנ"ג סעי' ג') – "מברך הנותן ריח טוב בפירות".

ו) בן איש חי (שנה א' פר' ואתחנן אות ט"ו) – "מברך הנותן ריח טוב בפירות".

ז) כה"ח (ס"ק ל"ז).

ח) אור לציון (ה"ב פרק י"ד הע' ל"ו) – "שמברך עליו הנותן ריח טוב בפירות".

ט) הגרחה"ש זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קע"ה, ריח השדה פרק ג' הע' ח').

י) יביע אומר (ח"א או"ח ס' נ"ה רב פעלים ח"ב או"ח סוף אות ט"ו) – "רב פעלים ... ח"ב האו"ח סימן לה ... ולכן אין ראוי להמנע

מברכת הנותן ריח טוב בפירות. ופוק חזי מאי עמא דבר. וכן תפס נוסח הברכה מרן החיד"א במחבר"ר (ס' רטז סק"ד והלאה).

וכ"כ בשו"ת צל הכסף ח"ב (דף ג ע"ד), שעל הלימון מברך הנותן ריח טוב בפירות. גנת ורדים (כלל א ס' מא). ע"ש. וכ"כ הרב

שמח נפש (בסוף אות ל, לימונים). וכן כתב מהר"י פלאג'י בספר יפה ללב (ס' רטז סק"ג), שכן פשט המנהג. וכן ראוי לנהוג.

ע"ש. ובפרט בשבת ויו"ט שיש להשלים מאה ברכות גם על ריח טוב של הפירות. וכן אני נוהג".

יא) ילקוט יוסף (סעי' ו', סעי' ז') – "מברך הנותן ריח טוב בפירות".

יב) נטעי גבריאל (יזה"כ פרק מ"ג סעי' ט') - לשונו מובא לעיל.

יג) וזאת הברכה (עמ' קע"ה אות ב' ס"ק א', מעיין הברכה פרק כ"ד אות א' [עמ' רע"ד]) – "וכ"כ הטור, המחבר, הלבוש, הכה"ח

רטז כז, ועוד. ודלא כחיי אדם ומשנה ברורה".

1) ובדפ"י מוסיף "וכן נדפס כמעט בכל הסידורים ... דרך החיים, וערה"ש, ועוד".

2) יש לעיין: שהטור והמחבר כתב פעם שנתן ופעם הנותן משמע דאין קפיידא, כדאי בא"ר. והלבוש לקמן סימן תרנ"ג [סעיף א]

כתב אשר נתן, כדאי בא"ר.

יד) שערי הברכה (פרק י"ט סעי' ט"ו, סעי' כ"ז) – "מברך הנותן ריח טוב בפירות".

2. אשר נתן, בלשון עבר.

א) רמ"א (סעי' י"ד) – "דהמריח בפת חם יש לו לברך שנתן ריח טוב בפת".

ב) א"ר (ס"ק ה', א"ז ס"ק ג') – "כתב אור חדש ודלא כאותן שאומרים אשר נתן או שנתן כי בטובו מחדש בכל יום תמיד ע"כ,

ודבריו תמוהים, בש"ע כתב פעם שנתן ופעם הנותן משמע דאין קפיידא, וכן מצאתי בפסקי ריקאנטי" סימן ע"ח ע"ט, ועוד דרמ"א

בסוף סימן זה כתב שנתן, וכן כתבו אבודרה"ם [עמוד שלח] ושבלי לקט [סימן קסד] ותניא [סימן ל]. ובלחם חמודות דף ס"א

[פ"ו אות קיז] כתב לומר אשר נתן בלשון עבר, ובדף מ"ה [שם אות טו] משמע מדבריו דלשון שנתן ולשון אשר נתן אחד הוא,

ויותר תימא שראיתי בש"ס [מג ע"ב] ובה"ג [ט ע"א] ורי"ף [לא ע"ב] ורמב"ם [פ"ט מברכות ה"א] ורא"ש [פ"ו סימן ו וסימן

לז] וטור וראב"ן [סימן קצה] וסמ"ג [עשין כז] וסמ"ק [סימן קנא] ורוקח [סימ שמב] ותשב"ץ [סימן שכב ל ע"א] ורבינו ירוחם

[שם] ומרדכי [סימן קמז] ואגודה [סימן קנח] וכלבו [כ ע"ג] שכתבו אשר נתן ומי יקל ראש נגדם. גם מה שכתב אור חדש [שם]

דלבוש דקדק לכתוב בכל מקום הנותן, וכ"כ לחם חמודות שם [אות קיז], ליתא, דלקמן סימן תרנ"ג [סעיף א] כתב אשר נתן".

ג) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"א סעי' ג', אמנם עי' ס' רצ"ז סעי' ג') – "מברך תחלה אשר נתן ריח טוב בפירות".

ד) ח"א (כלל ס"א סעי' ב', סעי' ג', אמנם עי' כלל קמ"ח סעי' כ') – "מברכין אשר נתן ריח טוב בפירות", (כן הוא הנוסח בכל

הפוסקים ולא הנותן, עיין א"ר)".

ה) מ"ב (ס"ק ט', ס"ק י', ס"ק ט"ז, ס"ק י"ז, שעה"צ ס"ק ז', ס"ק י"ב, בה"ל סעי' ב' ד"ה או, אמנם עי' ס"ק כ"ה, ס' תרנ"ג ס"ק

א') – "עיין בא"ר שכתב דמש"ס ופוסקים משמע שצריך לומר אשר נתן בלשון עבר".

ו) קצות השלחן (ס' ס"ב סעי' ב', סעי' ג') – "מברך על ריחו אשר נתן ריח טוב בפירות".

3. מראי מקומות.

א) מחבר (סעי' ב') – "מברך: הנותן ריח טוב בפירות ... מברך שנתן ריח טוב בפירות".

ב) קיצור שו"ע (ס' נ"ח סעי' ב', ס' קל"ז סעי' ז') – "מברך אשר נתן (ויש אומרים הנותן) ריח טוב בפירות ... מברך אשר נתן ריח

טוב בפירות ... ומברכין עליו הנותן ריח טוב בפירות".

ג. רב פעלים (או"ח ח"ב סוף סי' ל"ה) – "ששמעתי שיש נמנעים לבלתי יברכו ברכת הריח על פירות שיש בהם ריח טוב, אף על פי שהם נוטלים אותם להריח דוקא ולא לאכול, והטעם אמרתי בס"ד מפני שיש מחלוקת בנוסח הברכה, די"א שיברך הנותן ריח טוב בפירות, וי"א שיברך אשר נתן ריח טוב בפירות, ועיין באל"י רבא סי' רט"ז ס"ק ה' שכתב בא"ח כתוב דיברך הנותן, ולא כאותם שאומרים אשר נתן, אך הרואה בש"ס ובה"ג והרי"ף והרמב"ם והרא"ש וטור וראב"ן וסמ"ג וסמ"ק ורוקח ותשב"ץ ורי"ו ומרדכי ואגודה וכלבו, כולם כתבו אשר נתן, ומי יקל ראש נגדם ע"ש, ויש מן האחרונים שכתבו כאלה רבא הנז', ויש עוד שכתבו הנותן כגרסת הש"ע שלפנינו, וס"ל לשון זה מוכרח יותר וכדיידיהי טעמא, ויש סוברים שיש קפידא בשינוי לשונות אלו, ואין עולין שניהם בענין אחד, ועל כן יש מדקדקים ונמנעין מלהריח בפירות בשום אופן, מפני נוסח הברכה, דלא בריר לן, ואין זו הנאה הכרחית כדי שנאמר לברך כפי הנוסח שהובא ברוב הפוסקים".

1. יביע אומר (ח"י או"ח סי' נ"ה רב פעלים ח"ב או"ח סוף אות ט"ו) – "רב פעלים ... ואנא דאמרי האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דברכות (ב"ק ל א), והרי האליה רבה שם כתב, שבטור ובשלחן ערוך פעם כתב "הנותן", ופעם כתב "אשר נתן", אלמא דליכא קפידא. וכבר פשט המנהג לברך, 'הנותן' כלשון מרן הש"ע. והנה כיוצא בזה שמענו גם בברכות השחר, שבכל הסידורים כתוב הנוסח: 'הנותן' לשכוי בינה וכו'. וכן אנו נוהגים. ואילו בש"ס והרי"ף והרא"ש והמנהיג והכל בו הנוסח הוא: 'אשר נתן' לשכוי בינה וכו'. ולשון הכתוב (איוב לח לו) מסייע לנוסח "אשר נתן". ואף על פי שיש לחלק בין ברכת הנותן לשכוי בינה, שהיא ברכה המוטלת על כל אהד מישאל לברך אותה עם כל ברכות השחר, לבין ברכת הריח שאינה ברכה המחוייבת על כל אדם, ורק הרוצה להריח מברך, מ"מ נראה דמשמעות הפוסקים שאין להקפיד בזה על הנוסחאות השונות. ששתי הנוסחאות ענין אחד להם, ונהגו לומר 'הנותן' לשון הוה, שהשי"ת מחדש בטובו בכל יום תמיד. וכמ"ש האליה רבה שם. ובברכות התורה אמרינן לתרוייהו, אשר נתן לנו תורת אמת בא"י נותן התורה. וכיו"ב כתב הלחם חמודות (פ"ז דברכות אות עב) בנוסח הברכה (של מי ששכח להזכיר בבהמ"ז מעין המאורע), אשר נתן שבתות למנוחה, או הנותן, שנהגו לומר אשר נתן, כי כל נוסחאות ברכות התפלה לשון עבר אתה קדשת וכו'. ע"ש. וע' בשו"ת הרשב"ץ ח"ג (סי' רמז) שכתב אודות שינוי הנוסחאות בברכת הנותן לשכוי בינה, 'להבחין' בין יום ובין לילה, שזוהי נוסחת הרי"ף, ויש אומרים 'להבחין' בין יום ובין לילה, וכן שגור בלשונינו, ואין בזה משום שינוי מטבע בברכות, שאין שינוי מטבע אוסר בברכות, אלא כשהוא משנה הפתיחות, לפתוח בברוך או שלא לפתוח שלא כמטבע חז"ל, אבל בנוסח הברכה בלבד, כגון להבין או להבחין, ליכא קפידא וכו'. ע"ש. וכן מוכח מדברי הרשב"א (ברכות יא א) ובפסקי הרשב"ץ לברכות (יא. עמוד מה והלאה). וכן בהל' ברכות להריטב"א".

ד. ביאור נוסח הברכה.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ' אות ב') – "למה בפירות מברך שנתן ריח טוב בפירות, לשון עבר ובכל ברכה לשון הוה (בורא עצי בשמים וכו'). תשובה: יתכן כיון שעיקרו לאכילה".

ה [ריח טוב בפירות: ציורים.

א. ציפורין: נעגעל"ך, קרונפול, קלאו"ו (cloves).

1. ריח טוב בפירות.

(א) מחבר (סעי' ב') – "ועל קני"ה וקלא"ו וכל בשמים שהם לאכילה, מברך שנתן ריח טוב בפירות".

1) ברכי יוסף (ס"ק ה') – "מהר"א אזולאי זלה"ה בהגהותיו כ"י וז"ל, הרב בש"ע כתב על קני"ה וקלא"ו שנתן ריח טוב בפירות, והלבוש לא זכר הקלא"ו, גם בטור וב"י לא נזכר וקלא"ו, ובלשון הטור אפשר שנכלל במ"ש על ריח קנה וקנמון וכיוצא בהן, וקשה שבסי' ר"ב כתב הרב בש"ע (סע' טז יז) והלבוש דעל קלא"ו אינו מברך כלום ועל אגוז מוסקאטה פרי העץ וקני"ה פרי האדמה, משמע דקלא"ו אינו כיוצא דקנמון. ועוד שזו סברת הרא"ש (פ"ו סי' ו) דסבר דקלא"ו אין דרך לאכלו אלא ע"י תערובות, והוא עצמו פסק כאן (ברא"ש שם) דעל ריח קנה וקנמון שנתן ריח טוב בפירות כיון שעיקרן לאכילה, משמע דקלא"ו לאו כוותיהו. וקשה על הרב ש"ע שכתב כאן בקלא"ו ריח טוב בפירות, מנא ליה. ושמעתי שיש מוחקים מש"ע קלא"ו, עכ"ל. וכן ראיתי בקונטרס לאחד קדוש כ"י ישן נושן כתב דקלא"ו נמחק מש"ע".

(ב) ערה"ש (סעי' ה') – "וקלאו"ו שהוא נעגעל"ך אף שאינו עיקר הפירא מ"מ כיון שעיקרו עומד לאכילה ולכן שם פירא עליו לריחו וכן כל מיני בשמים שעיקרן לאכילה אף שצריכין תקון מ"מ מברך הנותן ריח טוב בפירות".

2. בורא עצי בשמים.

(א) ב"ח (ס"ק ד') – "בברכות מהר"ם כתוב ועל כל מיני ריח כגון ריח קנה וקנמון נעגלי"ך וכיוצא בהן מברך בורא עצי בשמים וכן כתב המרדכי בשמו בפרק כיצד מברכין".

(ב) קיצור שו"ע (סי' נ"ח סעי' ז') – "ונראה לי דאם בירך על פרי העץ בורא עצי בשמים יצא. ועל כן נראה לי כי על 'נעגליך' (צפורן) וכן על קליפת תפוחי זהב ולימונים יש לברך בורא עצי בשמים".

(ג) חזון עובדיה (ט"ו בשבט עמ' שיי"ט) – "על הצפורן שנקרא ערבי קרונפול, מברכים בורא עצי בשמים. וכן המנהג".

(ד) ע' מעדני אשר (סי' קי"ד) – "ומאחר שאין צד שברכת הקנמון והצפורן היא מיני בשמים צע"ג פסק האחרונים הנ"ל לברך על צפורן מיני בשמים, ולולא דמיסתפינא הייתי אומר דהמברך עצי בשמים כד' הקצשו"ע והבן איש חי לא הפסיד".

3. בורא מיני בשמים.

(א) א"ר (ס"ק ט') – "והא דהשמיט קלאו"ו שהוא נעגלי"ך, נ"ל דס"ל ללבוש דלאו פרי הוא דהא אין מברכין עליהם באכילה, וכן פירש הנחלת צבי [סק"ב] דברי ש"ע דקלאו"ו שהזכיר הש"ע הכא הוא מין אחר ולא נעגליך, ודלא כעולת תמיד [ססק"ב] שכתב דמברכין בנעגלי"ך אשר נתן ריח טוב בפירות, וכתב הטעם דעיקר פרי הם, וורדים אינן עיקרי הפרי ע"כ, ואינו נכון, דהא כתב הרא"ש [סימן לז] והטור הטעם בוורדים שאין עיקרן לאכילה. מיהו הט"ז [סק"ד] כתב דנעגלי"ך עיקרן עומד לאכילה ומברך

- שנתן ריח טוב בפירות, וצ"ל דהיינו ע"י תערובות עומד לאכילה, וכ"מ במג"א [סק"ד] וצ"ע. ועוד דבלאו הכי הרבה פוסקים ס"ל לברך גם בצימטרינ"ד בורא עצי. ומספקא יש לברך על נעגליך בורא מיני כמ"ש האגור [סימן שה] גם בצימטרינ"ד.
- (ב) דרך החיים (סי' ר"כ סעי' ה') – "יש מחלוקת מהו לברך עליהם לכן יש לברך עליהם בורא מיני בשמים".
- (ג) רע"א (על הט"ז ס"ק ד') – "באר מסיק לברך על נעגליך במ"ב".
- (ד) ח"א (כלל ס"א סעי' ד') – "על נעגליך [צפורן] מברכין בורא מיני בשמים, דאף על גב שהוא פרי, מכל מקום כיון שאין ראויין לאכילה כלל, ואין אוכלין אותן אפילו על ידי תערובת (א"ר שם). [ונראה לי שהרי כל דבר שאינו אוכל בפני עצמו אלא שנתנין אותו בקדרה ליתן טעם או ריח לא הוי אוכל כלל לא לענין טומאת אוכלין ולא לענין מעשר שני שאסור לקנותו בכסף מעשר שני כדעת ריב"ן בעוקצין פ"ג מ"ה וכו"פ הרמב"ם שם, ואם כן איך שייך לברך עליו ולהזכיר שם פרי. אך צריך עיון, שהרי הרע"ב כתב שם על ראשי בשמים שהוא אגוז מושקאט ונראה שהוא מפרש מה שכתב הרמב"ם אגוז הבושם, אבל אינו מוכרח דמושקאט אוכלין אותו על ידי תערובות, מה שאין כן נעגליך שאפילו על ידי בישול אין אוכלין אותו]".
- (ה) גר"ן (סדר ברכת הנהנין פרק י"א סעי' ג') – "יש אומרים שמברך על ריחם אשר נתן ריח טוב בפירות ויש חולקים בזה ואומרים שמברך עליהן בורא עצי בשמים מאחר שאינם ראויים לאכילה בעינם. ומספק יש לברך עליהם בורא מיני בשמים שהיא כוללת כל המינים ויוצא בה ידי חובתו בדיעבד על כל המינים".
- (ו) ע"א מ"ב (ס"ק ט"ז, סי' רצ"ז ס"ק ב') – "ועיין באחרונים שמפקקין לענין קלא"ו והרבה מהן מסכימין שטוב יותר לברך בורא מ"ב על ריחה".
- (ז) שלחן הטהור (סעי' ג') – "ועל נעגליך גיוועריץ וכיוצא בזה מברכין בורא מיני בשמים".
- (ח) כה"ח (ס"ק ל"ד).
- (ט) קצות השלחן (סי' ס"ב סעי' ג') – "י"א אשר נתן רט"ב וי"א בורא עצי בשמים על כן יברך עליהם בורא מיני בשמים".
- (י) ע"א אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות ל"ו, הע' ל"ו) – "שאלה. מה מברכים על ריח צפורן. תשובה. על ציפורן מברך בורא מיני בשמים, ומי שנהג לברך בורא עצי בשמים ימשיך במנהגו, ומנהג בני תימן לברך על הצפורן בורא עשבי בשמים".
- (יא) הגר"ד פיינשטיין זצ"ל (ודברת במ סוף סי' מ"ט) – "דמנהג העולם לברך עליהם בורא מיני בשמים ובפרט במצו"ש ... אבל צריך לדקדק דיש ריח מהם, דאם כבר אבד הריח יש חשש ברכה לבטלה".
- (יב) שערי הברכה (סוף פרק י"ט ערך ציפורן, מעיין הברכה פרק כ"ה אות ב') – "מיני בשמים".
- (יג) הר"א חדאד (אור תורה סי' תקכ"ט, אב תשע"א סי' קמ"ג) – "על צפורן יש לברך בורא מיני בשמים".
4. מראי מקומות – פמ"ג (מש"ז ס"ק ד').
- (א) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ' אות ו') – "המשנ"ב (סי' רטז ס"ק טז) כתב על צפורן שמספק מברכים מיני בשמים ולא הנותן ריח, **האם יש ענין לכתחילה לא להריח בו** כדי לא להיכנס לספיקות. תשובה: **אין ענין**".
- הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ' אות ז') – "הנ"ל האם ישתמש בו למאה ברכות. תשובה: יכול".
- ב. קנמון: קניל"ה, צימטרינג (cinnamon).
1. ריח טוב בפירות.
- (א) מחבר (סעי' ב') – "ועל קניל"ה וקלא"ו וכל בשמים שהם לאכילה, מברך שנתן ריח טוב בפירות".
- (ב) שעה"צ (ס"ק י"ב) – "ואף שבחיי אדם ודרך החיים מפקקין לענין צימרינג גם כן, מכל מקום בפרי מגדים ובחידושי ר' עקיבא איגר משמע דרק בנעגליך [ומטעם, דהלא בסוף סימן ר"ב קיימא לן דאין מברכין עליהם כלל, אם כן לאו שם פרי עלה], אבל בצימרינג יש לברך אשר נתן וכו', וכן בדיון, דהלא צימרינג בודאי ראוי לאכלו על ידי תערובות ומברכין עלה, וכנ"ל בסוף סימן ר"ב, ושם פרי עלה".
- (ג) ערה"ש (סעי' ה') – "על קניל"ה שקורין צימרינג ... שעיקרן לאכילה אף שצריכין תקון מ"מ מברך הנותן ריח טוב בפירות".
- (ד) הגר"ד פיינשטיין זצ"ל (ודברת במ סוף סי' מ"ט) – "בתוך החול נראה דיש לברך על זה שנתן ריח טוב לפירות כמו דאיתא שם במ"ב (סימן רטז, סעיף ב' ס"ק טו), ובפרט בזמנינו דנוהגין לשים את זה במאכלים".
2. בורא עצי בשמים.
- (א) רדב"ן (סי' תש"מ) – "מברכין על הקנמון והקרונופול עצי בשמים שעיקר נטיעתו לתת ריח בתבשיל ובמרקחות".
- (ב) ע"א מעדני אשר (סי' קי"ד, סי' קט"ו אות א') - לשונו מובא לעיל.
3. בורא מיני בשמים.
- (א) דרך החיים (סי' ר"כ סעי' ה') - לשונו מובא לעיל.
- (ב) גר"ן (סדר ברכת הנהנין פרק י"א סעי' ג') – "יש אומרים שמברך על ריחם אשר נתן ריח טוב בפירות ויש חולקים בזה ואומרים שמברך עליהן בורא עצי בשמים מאחר שאינם ראויים לאכילה בעינם. ומספק יש לברך עליהם בורא מיני בשמים שהיא כוללת כל המינים ויוצא בה ידי חובתו בדיעבד על כל המינים".
- (ג) שלחן הטהור (סעי' ג') – "וכן על צימרינג מברכין בורא מיני בשמים שאינו פרי לאכילה אלא ע"י תערובות למתק הקדירה".
- (ד) קצות השלחן (סי' ס"ב סעי' ג') – "י"א אשר נתן רט"ב וי"א בורא עצי בשמים על כן יברך עליהם בורא מיני בשמים".
- (ה) אג"מ (ודברת במ סוף סי' מ"ט) – "ואביו זצ"ל נמי היה מברך על זה בורא מיני בשמים, אלא לפעמים אמר דלא ראוי לברך ברכה על זה דליכא ריח נודף בהם כ"כ".
- (ו) אבן ישראל (וזאת הברכה עמ' קע"ה אות ב' ס"ק ג').
- (ז) וזאת הברכה (עמ' קע"ה אות ב' ס"ק ג'), לוח ברכת הריח ערך קנמון, מעיין הברכה פרק כ"ה אות ב').
- (ח) שערי הברכה (סוף פרק י"ט ערך קנמון) – "מיני בשמים".
- (ט) ריח השדה (אנגלית, עמ' ק"ל).

4. מראי מקומות – כה"ח (ס"ק ל"ד).
 (א) ח"א (כלל ס"א סעי' ד') – "על צימרינד [קינמון], יש אומרים דמברכין 'אשר נתן', ויש אומרים 'בורא מיני בשמים' (עיין א"ר)".

ג. קפה (coffee).

1. לברך ריח טוב בפירות.
 (א) מ"ב (ס"ק ט"ז) – "כתבו האחרונים המריח בקאו"י כתושה והיא חמה שריחה נודף ואדם נהנה מאותו ריח צריך לברך ברכת אשר נתן וכו'".
 (ב) עלינו לשבח (ח"ב סוף תשובה כ"ט).
 (ג) שערי הברכה (פרק י"ט סעי' כ"ז) – "וכן המריח קפה כתוש, כשהוא חם ומפיץ ריח טוב, מברך עליו הנותן ריח טוב בפירות".
2. לברך בורי מיני בשמים.
 (א) אבן ישראל (וזאת הברכה הערות ומקורות ללוח אות קמ"ד) – "שבזמה"ו, כיון שהקפא שעשוי מפולים קלויים, שאין להם הנאת אכילה, מברך במ"ב כדי ציפורן, מ"ב שם".
 (ב) וזאת הברכה (לוח ברכת הריח ערך קפה) – "קפה (טחון שריחו נודף) - מיני בשמים".
 3. שלא להריח בו.
 (א) כה"ח (ס"ק פ"ו) – "ולפי מ"ש ב"י בסימן רצ"ז דאין לברך על ריח הקאו"י ולכן יש ליהדר מלהריח בה וכמ"ש מור"ם ז"ל לגבי הפת".
 (1) ביאור הדברים: להלן בסוף הסימן מביא הרמ"א שני דיעות לענין לברך 'הנותן ריח טוב בפת' על לחם חם אשר ריחו נודף, ומסיק הרמ"א שם שלא לברך, ובמשנ"ב (סקנ"ה) מסביר הטעם שאין זה ריח חשוב שיהא ראוי לברך עליו, ובשעה"צ (סקמ"ז) מביא עוד טעם בשם הגר"א כיון שאין עיקרו עומד לריח, ולפי טעם זה הוא הדין באבקת קפה כתוש וחם שריחו נודף אין לברך לפי שאין עומד לריח.
4. שלא יברך.
 (א) לפי התורת שבת והחזו"א והאור לציון [עי' לעיל] - לא לברך עליו.
 (ב) ברכת הבית (שער כ"ו סעי' מ"ב, הע' מ"ב) – "ולפי נראה, דיש ליהדר שלא יריח בו ואם מריח לא יברך. [דזה דמי ממש לפת חמה המבואר בפ' ל"ט דהא גם קפה לא נעשה לריח, ול"ד לשאר פירות העומדים לאכילה דהם עומדים גם לריח משא"כ בקפה דאין בה ריח רק בשעה שהוא חם לאחר ששורפין אותה ואח"כ כשנצטנן אין בה ריח]".
 (ג) פסקי תשובות (אות ח') – "וכתבו הפוסקים שכן יש לנהוג למעשה שלא לברך על ריח קפה ולא על פת חם, ובכלל זה גם שאר מיני מאפה ומיני תבשילים שריחם נודף, ואם כי בשעה"צ (שם) מסיק שאם נטלם במיוחד על מנת להריח מברך אם נודף ריח חזק וחשוב, מכל מקום נוהגים בזה לחשוש להפוסקים [ובצירוף החשש המובא במשנ"ב (סקנ"ה) לענין פת חמה 'דאין זה ריח חשוב שיהא ראוי לברך עליו', וא"כ גם לענין שאר מיני ריח מתבשילים ומיני מאפה וקפה כתוש אפשר שאין הריח חשוב וחזק כדי לברך עליו] שכל העומד לאכילה אין מברכים על ריחו אפילו נטלו במיוחד על מנת להריח (אך בודאי נכון לאדם לימנע מספק פלוגתא ולא לקרב המאכל או התבשיל והמאפה אל חוטמו ולהריח בו בכוונה כדי ליהנות מהריח, ומה שנכנס הריח אל חוטמו שלא במתכוין לדברי הכל פטור מברכה)".
 (1) פירוש: לפי הטעמים לעיל [דומה לפת, ובצירוף התורת שבת והחזו"א], אין נוהגים לברך על ריח הנוסף מדברים העומדים לאכילה.
5. מראי מקומות – הגר"ח פ"ש זצ"ל (ריח השדה פרק ז' הע' ג'), חזון עובדיה (ט"ו בשבט עמ' שכ"ט), מעדני אשר (סי' קט"ו אות ב').
 (א) הגר"ש זצ"ל (וזאת הברכה הערות ומקורות ללוח אות קמ"ד) – "ואין צורך שתהיה חמה אלא כל שנותן ריח טוב מברך".
- ד. פלפלין וזנגבלין: שעשוין לתבלין בלבד ואין רגילות כל כך להריח בהם.
 1. שלא להריח בו.
 (א) ח"א (כלל ס"א סעי' ה') – "ופלפלין וזנגוויל אין להריח בהם, דיש אומרים דאין מברכין עליהם, וכ"כ א"ר סי' רצ"ו בשם פסקי התוס'".
 (ב) גר"ן (סדר ברכת הנהנין פרק י"א אות ט') – "וכן פלפלין וזנגביל כתושין אף מי שנהנה מריחם יש אומרים שאין לברך עליו לפי שמכיון שעשוין לתבלין בלבד ואין רגילות כל כך להריח בהם לא נקראו עומדים לריח כלל מה שאין כן קנמון וצפורן רגילות הוא להריח בהם אפילו שלא בשעת אכילה וגם כשמשמים אותם בתבשיל מתכונים גם להיות ריח התבשיל נודף ויש חולקין בזה. ולכן נכון למנוע שלא להריח בהם".
 (ג) מ"ב (סי' רצ"ז ס"ק א') – "מותר לברך במ"ב על פלפלין שקורין ענגיליש"ע פעפע"ר שגם זה הוא בכלל בשמים אבל בסתם פלפלין יש דעות בין הפוסקים והוי ספק ברכה וכן זנגביל שקורין אינגבע"ר".
 (ד) קצות השלחן (סי' ס"ב סעי' י') – "לכן נכון למנוע שלא להריח בהם".
 (ה) וזאת הברכה (עמ' קע"ט אות א', מעיין הברכה פרק כ"ה אות י').
 2. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק י"ט הע' נ"ה).

ה. ריח מפרי מרוסק לגמרי.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ' אות ה') – "האם מברך הנותן ריח על פרי שמרוסק לגמרי. תשובה: כ"ז שניכר".

ברכות (דף מג.) – "אמר ליה רב חסדא לרב יצחק: האי משחא דאפרסמון מאי מברכין עלויה. אמר ליה, הכי אמר רב יהודה: בורא שמן ארצנו. אמר ליה: בר מיניה דר' יהודה דחביבא ליה ארץ ישראל, לכולי עלמא מאי. אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: בורא שמן ערב".

א. **אין זה עץ פרי הנקרא בינינו אפרסמון – וזאת הברכה** (עמ' קע"ו אות ד', מעיין הברכה פרק כ"ה אות א', "עץ אפרסמון הוא אילן חשוב הגדל בארץ ישראל הנקרא באלסאם (Balsam) בלע"ז ואינו הפרי הנקרא אפרסמון המצוי היום בשוק"), **פסקי תשובות** (הע' ס"א).

ב. **מ"ב** (ס"ק כ"ג) – "בורא שמן ערב. מפני שנמצא בא"י והוא חשוב קבעו לו ברכה בפני עצמה להורות על חשיבותו".
 1. **שעה"צ** (ס"ק כ"ה) – "ולא סבירא לה לדעה זו הטעם דכתבין לעיל גבי אפרסמון, אלא דלהכי מברך שם בורא שמן ערב, לפי שאין בו בשמים בעין, ואם כן הוא הדין הכא [הגר"א]. ולפי זה לכאורה יחלוק זה הדעה גם על סעיף ה, ובאמת המחבר שם סתם לדינא. שוב עיינתי בחידושי הרא"ה [ומובא גם כן בשיטה מקובצת] ומצאתי שם השתי דעות שהובא בטור, ומצאתי שכתב שם, דלהכי בשמן אפרסמון מברך בורא שמן ערב, משום דאפילו בפירות אין משקה היוצא מהן כמותן וכל שכן בעץ, ולהכי לא נוכל לברך עליו בורא עצי בשמים, עיין שם, ולפי זה בזית, דמשקה היוצא מהן כמותן וגם מברכין עליו בורא פרי העץ, שפיר מברכין על ריחו בורא עצי בשמים. ומכל מקום עדיין צריך עיון על המחבר דסתם לענין מי ורד דמברך בורא עצי בשמים, דלפי דברי הרא"ה לא נוכל לברך עליו בורא עצי בשמים אלא אם כן מונח שם קצת מן הורדין בעצמו, וצריך עיון".

י' שמן זית - סעיף ה'.

ברכות (דף מג.) – "אמר רב אדא בר אהבה: האי כשרתא מברכין עלויה בורא עצי בשמים".

א. **בורא עצי בשמים – מחבר** (סעי' ה', "שמן זית שכתשו או טחנו עד שחזר ריחו נודף, מברך עליו: בורא עצי בשמים").
 1. שכהיום אין נוהגים לברך על ריח הנודף מדברים העומדים לאכילה – **פסקי תשובות** (סוף אות ט').

יא' שמן שבשמו (perfumed oil) - סעיף ו'.

א. **ריח סינטטי**.

1. אין מברך עליו.

א) **הגרשז"א** זצ"ל (צהר אהל ברוך סוף עמ' רנ"ד, ברכות סוף דף מג.) – "בבשמים שלנו 'פארפונא' כיון שנעשה ע"י אדם אין מברכין עליהם. ומה דס"ל להאבודרהם דמברכים על הריח היוצא מפת חמה, והזכיר דעה זו הרמ"א בסו"ס רט"ז אף שהריח נולד רק כתוצאה ממעשה האדם י"ל דשאני התם שהחום הוא המוציא את הריח הטוב מהחטים ודמי בזה למוגמר, משא"כ זפת וכדומה הרי האדם משנה אותם מבריייתם ע"מ שיוציאו ריח ובכה"ג אין מברכין. וחושבני דאפ"ל להסוברים בשמן ומים שקלטו ריח מבשמים דחשיבי כיש להם עיקר, היינו דוקא כשקלטו ממש מבשמים שחייבים בברכה, משא"כ במי בושם שיתכן שגם העיקר פטור מברכה שהרי נעשה באופן מלאכותי מזפת וכדומה".

ע"י **הגרשז"א** זצ"ל (ששכ"ה פרק ס"א הע' ל"ב, שולחן שלמה סי' רצ"ז ס"ק א') – "דחושבני דאפילו להסוברים כשמן ומים שקלטו ריח מבשמים דחשיבי כיש להם עיקר, היינו דוקא כשקלטו ממש מבשמים שחייבים בברכה, משא"כ במי בושם שיתכן שגם העיקר פטור מברכה שהרי נעשו באופן מלאכותי מזפת וכדו', וכפי שאומרים - גם מדברים שמשם מסריחים, וכיון שהשינוי הוא רק ע"י הפרדה כימית, יתכן שאין לברך על זה. אך אם נקוט שבכל זאת דינם ממש כבשמים, א"כ כיון שהבשמים האלה מעורבים גם עכשיו בתוך הנוזל, הרי גם מי הבשמים חשובים לכו"ע כיש להם עיקר, ולכן נלענ"ד דאין זה תלוי בפלוגתא דקמאי, בשמן שקלט ריח טוב מבשמים".

ב) **אבני ישפה** (ח"ב סי' ט"ז ענף א') – "לדינא כיון שאין לנו שום ידיעה איך נעשה הבושם שאנחנו קונים, אין לברך על שום בקבוק של מי בושם אלא א"כ יודעים איך הוא עשוי, כי יש לחשוש שהוא ריח סינטטי ואין זה ריח שיש לו עיקר וכנ"ל".
 ג) ע"י **וזאת הברכה** (בירור הלכה סי' מ"ג אות ג', מעיין הברכה פרק כ"ה אות ד') – "ולמעשה מכיון שהדבר לא מוכרע, נראה שאין לברך על חומר סינטטי, וטוב שלא להריח בו ... ומכל מקום המברך 'מיני' יש לו על מי לסמוך".

2. מברך עליו בורא מיני בשמים.

א) **אור לציון** (ח"ב פרק מ"ו אות נ"ד, הע' נ"ד) – "אבל פשוט שדבר שנעשה מחומרים כימיים מברך בורא מיני בשמים, כמבואר בשו"ע שם סעיף ב', שאם זה שיוצא ממנו הריח אינו מין עץ ולא מין עשב, מברך עליו בורא מיני בשמים".

ב) **הגרשז"א** זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קע"ו, בירור הלכה סי' מ"ג אות ג', מעיין הברכה פרק כ"ה אות ד').

ג) **חזון עובדיה** (ט"ו בשבט עמ' שי"ג) – "ריח טוב של בושם המיוצר בזמנינו מחומר סינטטי שאין בעצמותו ריח טוב, מכל מקום יש לברך עליו בורא מיני בשמים".

ד) ע"י **ילקוט יוסף** (מהדורה תשס"ו חי"ד הקדמה עמ' ז' אות ד', סי' רט"ז סעי' כ"ד) – "ומכל מקום מעיקר הדין ריח טוב של בושם המיוצר בזמנינו מחומר סינטטי אף שאין בעצמותו ריח טוב, מברכים עליו בורא מיני בשמים. [הנה אף שבילקוט יוסף ברכות עמוד תקסד חששנו בזה לסב"ל, וכמו שמתבאר מספר שמירת שבת כהלכתה, ומדברי הגר"י ש' אלישיב בספר ישיב משה, ובספר וזאת הברכה, ובשו"ת אבני ישפה. אולם בחזון עובדיה הלכות ברכות עמוד שיג הדר ביה, וכתב, שאין לחוש לדבריהם, ומברכים על מי בושם בורא מיני בשמים, וכנראה שרצה ללמד זכות על מנהג רבים בקהלות חו"ל לזלף מי בושם על הידים ולברך מיני בשמים בשעת ההבדלה. והטעם, דלא איכפת לנו על עיקר מי הבושם מאין באו, אם מדבר שמברכים עליו ברכת הריח או לא, שהרי הרמב"ם והש"ע כתבו, שמן זית שכבשו או טחנו עד שחזר ריחו נודף, מברך עליו. ולא גרע מדקי"ל בברכות מג. שהמוסק מברכים עליו ברכת הבשמים, אף שהוא מן הרעי של חיה. ואף כאן הבושם הזה עשוי להריח ונהנים מריחו, יש לברך עליו מיני

- בשמים. ולכן לא חשש לסב"ל. ומכל מקום העושה כמ"ש בילקו"י שלא לברך על מי בושם, לא משתבש, אחר שכ"ד כמה אחרוני זמנינו. ומ"מ למעשה בטלה דעתינו בפני מי שגדול ואפשר להורות לברך על מי בושם כנזכר".
3. דעת הגריש"א זצ"ל.
- (א) בורא מיני בשמים – הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות עמ' תע"ב, "מיהא נוצר מבריאת הקב"ה ולא נוצר מעצמו, ויש לברך על זה").
- (ב) אין לברך – הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות י"ב, אבני ישפה ח"ב סי' ט"ז סוף ענף א', "מכיון שאין אנו יודעים אם מעורב בהם פרחים, ואולי הכל זה חומר סינטטי, לכן אין לברך ברכת הריח על שום בקבוק של מי בושם, אלא א"כ יודעים ממה הוא עשוי, שזה ריח שיש בו עיקר. ואין להריח בו").
- (ג) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' מ"ג אות ג') – "שמעתי בשם אחד מגדולי הדור שלא להיכנס לספק ולא לברך, אע"פ שלדעתו העיקר שהוא טעון ברכה, כנ"ל".
4. מראי מקומות – פסקי תשובות (סוף אות ח'), שערי הברכה (פרק י"ט סעי' י"ד).
- (א) אג"מ (הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' רס"ד אות מ"ז) – "מרן זצ"ל סבר דאין יכולים לברך על מי בושם ברכת בורא מיני בשמים".
- (ב) מאמר מרדכי (שבת ח"ב פרק מ"ה סעי' נ"א) – "דאודורנט ריחני שמטרתו למנוע את ריח הזיעה - אין מברכים עליו, אמנם אם נעשה גם לתת ריח טוב, ושם כמות גדולה כך שהוא ניכר (שרואים את הנוזל) - יכול לברך עליו 'מיני בשמים'. אמנם, אם אינו ניכר - אין לברך עליו".
- (א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' ל"ח) – "על מי בושם ראוי לימנע מלהריח את זה דיש להסתפק אם צריך לברך על זה דאולי חשיב כריח שאין לו עיקר דזה עשוי מטיפות שהכניסו לתוך מים".

ב. מוליד ריחא בשבת: לשים מי בושם בשבת (דאודורנט, deodorant).

1. עי' סי' שכ"ב סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.
2. אג"מ (הקדמה לחלק ט' ד"ה כידוע) – "סיפר הג"ר ישעיהו פורטנוי שליט"א ר"מ דיישיבת קול תורה שלפני יותר מארבעים שנה הגיע מרן לחתונה ושאלתיו דרך כניסתו אם מותר להשתמש עם דאודורנט בשבת, וענה לי מרן **שלאיש מותר ולאשה אסור**, והיה נראה לנו התשובה שלא ממין הענין, וחשבנו או שמרן לא שמע השאלה או שאינו יודע מהו דאודורנט, וסבבנו ושאלנו לכל באי החתונה ובהם ת"ח גדולים אולי ידעו ליתן פשר לפסק מרן ולא ידע אחד מהם לענות. ואנחנו לא העזנו פנינו לשאלו ביאור כוונתו, אבל משעמד מרן לעזוב את אולם החתונות נגשנו אליו בדלית ברירה ושאלנוהו לטעמו, וענה לנו מרן **דלאיש שאסור לו לצאת מבושם לשוק כדאיתא בברכות דף מ"ג ע"ב**, א"כ כשנה הדיאודורנט על בגדיו והוא מוליד ריח הוא פסיק רישא דלא ניחא ליה ולכן מותר, אבל לאשה שמותר לה לצאת מבושמת לשוק א"כ הוא פסיק רישא דניחא ליה ולכן אסור".

יב] שמן והדס - סעיף י"א.

- א. ברכות (דף מג:) – "תנו רבנן: הביאו לפניו שמן והדס, בית שמאי אומרים: מברך על השמן ואחר כך מברך על ההדס; ובית הלל אומרים: מברך על ההדס ואחר כך מברך על השמן. אמר רבן גמליאל: אני אכריע. שמן - זכינו לריחו וזכינו לסיכתו, הדס - לריחו זכינו, לסיכתו לא זכינו. אמר רבי יוחנן: הלכה כדברי המכריע. רב פפא איקלע לבי רב הונא בריה דרב איקא, אייתו לקמייהו שמן והדס, שקל רב פפא בריך אהדס ברישא והדר בריך אשמן. אמר ליה: לא סבר לה מר הלכה כדברי המכריע? - אמר ליה, הכי אמר רבא: הלכה כבית הלל. **ולא היא, לאשתמוטי נפשיה הוא דעבד**".
1. פירוש, מצד בושם – רש"י (ברכות דף מג: ד"ה ולא, "ולא היא. לא אמר רבא הלכתא כבית הלל, אלא רב פפא אכסיף לפי שטעה, והשמיט עצמו בכך"), באר שבע (חולין דף קיא: ד"ה ומהאי).
 2. פירוש, תולה באילן גדול – שיטה מקובצת (ברכות דף מג: ד"ה ולא, "ואיכא נוסחי דגרסי ולא היא לשמוטי נפשיה הוא דעביד. ופירושו ולא היא דאמרה רבא אבל איהו כבית הלל סבירא ליה"), רמ"ע מפאנו (סי' ה', "ורב פפא מסברא דנפשיה פליג על רבי יוחנן, ולא מחמת כסופא הוא דבעא לאשתמוטי אלא ממדת חסידות, ותלה הגדולה ברבו, ואי לאו דקים ליה דהכי הלכתא לא עבד עובדא כנפשיה").
 3. מראי מקומות.
- (א) פני יהושע (ברכות דף מג: ד"ה רב) – "ולכאורה כמו זר נחשב דר"פ הוציא דבר שקר מפיו לתלות בוקי סריקי ברבא במה שלא אמר מעולם...".
- (ב) צל"ח (ברכות דף מג: ד"ה ולא) – "ולא היא לאשתמוטי נפשיה הוא דעבד. הדבר יפלא ורב פפא יוציא דבר שקר מפיו לאמר דבר בשם רבא מה שלא אמרו רבא כלל...".

ב. הלכה.

1. פסק כבית הלל [רבא] – רי"ף (ברכות דף לא; "והלכתא כרבא דבתרא הוא"), רא"ש (ברכות פרק ו' סי' ל"ט), טור (סעי' י"א), מחבר (סעי' י"א).
2. מראי מקומות – תוס' (ברכות דף מג: ד"ה הכי).

ג. תולה באילן גדול.

1. עי' ערך מדבר שקר תרחק, לשיטות ומראי מקומות.

ד. **בושה: לשקר כדי שלא יתבייש עצמו.**
1. עי' ערך מדבר שקר תרחק, לשיטות ומראי מקומות.

יג] זמן שברך על המוגמר - סעיף י"ב.

ברכות (דף מג.) – "אמר רבי זירא אמר רבא בר ירמיה: מאימתי מברכין על הריח, משתעלה תמרתו. אמר ליה רבי זירא לרבא בר ירמיה: והא לא קא ארח. אמר ליה: ולטעמיך המוציא לחם מן הארץ דמברך, והא לא אכל. אלא דעתיה למיכל, הכא נמי דעתיה לארוחי".

יד] מוגמר (incense burning) - סעיף י"ג.

ברכות (דף מג.) – "אמר רבי חייה בריה דאבא בר נחמני אמר רב חסדא אמר רב, ואמרי לה אמר רב חסדא אמר זעירי: כל המוגמרות מברכין עליהן בורא עצי בשמים, חוץ ממושק שמן חיה הוא, שמברכין עליו בורא מיני בשמים. מיתבי: אין מברכין בורא עצי בשמים אלא על אפרסמון של בית רבי, ועל אפרסמון של בית קיסר, ועל ההדס שבכל מקום. תיובתא".

טו] אתרוג של מצוה - סעיף י"ד.

א. הלכה.

1. שלא להריח בו – מחבר (סעי' י"ד, סי' תרנ"ג סעי' א'), ב"ח (ס"ק ג'), אף על פי שנראה לע"ד דברי ראבי"ה עיקר וכן פסק בסמ"ק (סי' קצג בהגהה אות יא) כראבי"ה אפילו הכי נכון ליהוה שלא להריח בו לאפוקי נפשיה מספק ברכה בפלוגתא דרבוותא וכן פסק בשלחן ערוך (סי"ד), דה"ח (דיני ברכת הריח באתרוג, סי' ק"ד סעי' א', לשונו מובא לקמן), ח"א (כלל ס"א סעי' י'), קיצור שו"ע (סי' קל"ז סעי' ז'), קובץ הלכות (סוכה פרק מ' סעי' ה'), וזאת הברכה (מעין הברכה פרק כ"ה אות כ"ו), ילקוט יוסף (סעי' י"א).
2. ואם מריח בו, שלא לברך – מג"א (ס"ק כ"ב), גר"א (על סעי' י"ד, "ונראה עיקר כסברא שנייה כיון שאין עיקרו עומד להריח וכמ"ש בחנותו של בשם בגמ' אף על פי שמתכוין להריח"), ח"א (כלל ס"א סעי' י'), ערה"ש (סעי' ז'), מ"ב (ס"ק נ"ג), שערי הברכה (פרק י"ט סעי' ל"א).
3. ב"ח (ס"ק ג'), מחה"ש (ס"ק כ"ב) – "שכתוב שד' מינים רומזים לד' כתות שבישראל. ערבה אין לה טעם ואין לה ריח הן דמיון בני אדם שאין בידם לא תורה ולא מעשים טובים. הדס יש לו ריח ואין לו טעם הם דמיון בני אדם אשר בידם מעשים טובים ולא תורה, ולולב יש לו טעם דהיינו תמרים הגדלים בו ואין לו ריח מסוכתו דמיון בני אדם שיש להם תורה ולא מעשים טובים, אתרוג יש לו טעם וריח הוא דמיון בני אדם שיש להם תורה ומעשים טובים, ואמרה התורה יאגדו זה עם זה ויכפרו זה על זה. וסיים הב"ח ולכן כל אחד כשמברך על האתרוג צריך לכוין כונה זו, שהאתרוג בא למצוה זו להורות על הצדיקים שיש בהן טעם תורה וריח מעשים טובים, א"כ שפיר עבידא מצוה זו נמי לריח".

ב. הזמן.

1. בשעת נטילת המצוה – מג"א (ס"ק כ"א, "מ"כ בשם רש"ל דוקא בשעת נטילתו לשם מצוה אבל קודם לכן ואח"כ מברך").
 2. כל ימי סוכות – ט"ז (ס"ק י"ד, "לפי שהוא עשוי לאכילה ולזה הוקצה לו כל ז' ע"כ לאו לריחו קאי דבשאר ימות השנה קאי לאכילה ולריח אבל בסוכות כיון דלאו לאכילה אלא למצוה בטל ממנו גם מעלת הריח"), מטה יהודה (סי' תרנ"ג דין א'), דה"ח (דיני ברכת הריח באתרוג, סי' ק"ד סעי' א', "אבל אתרוג מותר להריח בו בשבת שבתוך החג אבל בימי החג שלא בשבת אין להריח בו אפילו שלא בשעת נטילתו לצאת א"ר סי' תרנ"ג דלא כמ"א) מחמת שנחלקו הפוסקים אם לברך אם לאו"), נהר שלום (סי' תרנ"ג ס"ק א'), מאמר מרדכי (סי' תרנ"ג ס"ק ג'), קיצור שו"ע (סי' קל"ז סעי' ז', חוץ משבת), ערה"ש (סעי' ז').
 3. מ"ב (ס"ק נ"ב, בה"ל ד"ה המריח) – "וע"כ נראה דהעיקר כהמג"א לדינא דבשאר פעמים בכל ימי החג צריך לברך כשמריח לכו"ע ומ"מ אחרי שהרבה אחרונים הנ"ל מחמירין בזה והעתיקו הדה"ח והח"א את דבריהם יש למנוע מלהריח באתרוג כל ימי החג".
 4. מראי מקומות – קובץ הלכות (סוכה פרק מ' הע' ה').
- (א) א"ר (ס"ק כ"ב) – "כתב סדר ברכות [ה ע"א] לכן יריח בו קודם יום טוב ויכווין לצאת בו כל היו"ט בברכה זו שמברך עליו קודם יום טוב, ולאחר זמן מצוותו בהושענא רבא מותר להריח באתרוג לכל הדעות ע"כ. וכתב אור חדש [ברכות חוש הריח אות ד] שהוא תימא לברך ברכת הנהנין פעם אחת ולכווין לצאת בו כל ימות החג, דהלא נאמר ברוך ה' יום יום, בכל יום תן לו מעין ברכותיו, ושמא שאני הכא דלא אפשר וצ"ע, ע"כ. ואני אומר דהא אפשר לברך על פרי אחר ויפטור גם את זה. וכתב מג"א [ס"ק כא] בשם רש"ל שכתב דדווקא בשעת נטילה לשם מצוה, אבל קודם לכן או אח"כ מברך ע"כ. ומסדר ברכות הנ"ל מבואר דכל ימי החג אין מברך עד הושענא רבא אחר זמן מצוותו, וכ"מ בט"ז סימן תרנ"ג [סק"א] ותרנ"ח [סק"ד] ותרס"ה [סק"ב] [ו] שם [בסימן תרנ"ג א"ר סק"ב] יתבאר יותר".
- (1) פמ"ג (מש"ז ס"ק י"ד) – "מה שכתב האליה רבה שם בשם א"ח בהושענא רבא לאחר שנעשה מצותו מותר להריח בו לכולי עלמא איני יודע לט"ז אסור אף בשמיני עצרת כבסימן תרס"ה דאסור באכילה ניטל ממנו מעלת הריח ג"כ ולמ"א בכל זי"ן הימים שלא בשעת נטילתו מותר ומברך, וכמדומה זה טעם שלישי הואיל ועומד למצוה לא עומד להריח".
- (ב) בה"ל (סעי' ב' ד"ה או) – "ואין להקשות על דברינו מסי"ד לענין מריח באתרוג של מצוה דמסכים הגר"א שם לסברא שניה דאין לברך משום דעיקרו לאו לריח עבידא ושם בודאי אפי' אם בעת הנטילה לשם מצוה כוון ג"כ בשביל להריח ג"כ אין מברך ... דלענין אתרוג כיון דלקיחתו למצוה היא חיובית נתבטל אצלה המחשבה שחישב אז בנטילתו גם בשביל ריח ולא אמרינן דעל ידי המחשבה שחישב אז גם לריח נעשה כאלו האתרוג לריח עבידא וכמו שהארכתי לקמן בה"ל בד"ה המריח ע"ש".
- (1) חזו"א (או"ח סי' ל"ה ס"ק ד) – "ומה שדחקו בבה"ל בד"ה או, לחלק בין לאכול ולהריח לאתרוג ש"מ ופ"ח, אולי יתקבל החילוק אם היה הדין מבואר אבל לא שייך להכריע בסברא זו".

ג. לפני החג.

1. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תשרי פרק י' סעי' ל"ו, ס"ק נ"ט) – "אתרוג העומד למצותו, יש להסתפק אם מברכים עליו בימים שלפני החג ברכת 'הנותן ריח טוב בפירות'. [בבה"ל שם תמה על הא"ר מאי שנא מפרי העומד לאכילה, דאף שהמריח בעת האכילה אינו מברך משום דבאותה שעה טפל הריח להאכילה מ"מ כשנוטלו ע"מ להריח בו מברך, וא"כ ה"ה אחרוג. ונראה ליישב דשאני פרי העומד לאכילה, כיון שעומד עכ"פ להנאת האדם, ולכן צריך לברך גם על כל הנאה עיקרית נוספת המזדמנת ממנו, משא"כ באתרוג העומד למצוה שאינו עומד כלל להנאת האדם אלא למצוה גרידא, לכן שפיר כתב הא"ר דאין מברכין עליו בכל גווני. וכיון שכן צ"ע דשמא לא רק ביום, שהיא שעה הראויה למצוה, החמירו הא"ר ודעימי, אלא גם בלילה או בשבת שאינו ראוי אז למצוה, דסו"ס האתרוג עצמו מוקצה ועומד למצותו וא"כ יתכן דאין לברך על ריחו, וכמו כן יש להסתפק גם בנוגע לימים שלפני החג, דסו"ס עומד הוא כבר מעתה למצוה]."
2. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' סוף עמ' ל"ז) – "על אתרוג שקנה לחג הסוכות לפני החג צ"ע אם זה חשיב כהוקצה למצוותו שזה מחלוקת אם יש לברך על זה הנותן ריח טוב בפירות ויש לימנע ולא ליטלו להריח כמו שכתב בביאור הלכה סימן רט"ז סעיף י"ד. אולם למעשה המ"ב בס"י תרנ"ח ס"ק ה' ושעה"צ שם ס"ק ד' וקצושו"ע סי' קל"ז סעי' ז' מתירים בשבת בתוך המועד, וא"כ כ"ש לפני המועד. אמנם בשעה"צ שם מביא דעת הט"ז דבשבת ג"כ אסור, ע"כ. אבל קודם המועד צ"ע".

טז | המריח פת חם.

א. הלכה.

1. שלא להריח בו – רמ"א (סעי' י"ד), ת"א (כלל ס"א סעי' י'), גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"א אות ט'), ברכת הבית (שער כ"ו סעי' ל"ט), קצות השלחן (סי' ס"ב סעי' י').
2. ואם מריח בו, שלא לברך – מג"א (ס"ק כ"ב), גר"א (על סעי' י"ד, "וס' האחרונה עיקר כיון שאין עיקרו עומד להריח"), ת"א (כלל ס"א סעי' י'), מ"ב (ס"ק נ"ג), חזון עובדיה (ט"ו בשבט עמ' שכ"ח), שערי הברכה (פרק י"ט סעי' ל"ב).
3. מראי מקומות.
 - א) בה"ל (סעי' ב' ד"ה או) – "ואין להקשות על דברינו מסי"ד ... וכן מי"א השני לענין פת שמסכים שם ג"כ הגר"א שלא לברך מטעם שאין עיקרו עומד להריח ושם משמע ג"כ בהדיא בהגר"א שאפילו אם בעת נטילת הפת שנטלו לאכלו כוון גם להריח אפ"ה א"צ לברך ברכת אשר נתן ... לענין פת כיון דסתמא עומד רק לאכילה והריח שבו אינו רק לפי שעה בעת שהוא חם ע"כ לא אמרינן דבשביל שחישב בעת הנטילה לאכילה גם בשביל הריח דיהיה נעשה כאלו לריח עבידא".
 - 1) חזו"א (או"ח סי' ל"ה ס"ק ד') – "ומה שדחקו בבה"ל בד"ה או, לחלק בין לאכול ולהריח לאתרוג ש"מ ופ"ח, אולי יתקבל החילוק אם היה הדין מבואר אבל לא שייך להכריע בסברא זו".
 - ב) ערה"ש (סעי' י"ד) – "וכתב רבינו הרמ"א בס"ס זה י"א דהמריח בפת חם יש לו לברך שנתן ריח טוב וי"א דאין לברך עליו לכך אין להריח בו עכ"ל ולא אבין איזה ריח טוב יש בפת ואולי בפת העשוי בחמאה ובבשמים ומימינו לא שמענו לברך על זה וכמה ריחות טובות שעולות ממיני תבשילין כשהם חמים ואין מברכים עליהם דאין הכוונה בשביל הריח".

יז | הבדלה.

א. נהנה מריח עבור המצוה.

1. אינו מברך.
 - א) גר"ז (תשובות והנהגות ח"ה סי' פ"ו) – "הבאתי במק"א שאין אני מברך ברכת בורא מיני בשמים בהבדלה, כיון שאיני נהנה כלל מריח, וע"כ אני חושש לברכה לבטלה, וכן ראיתי אצל מרן הגאון דבריסק זצ"ל ועוד כמה גדולים שלא נהגו לברך, וכשאני נמצא בין אנשים שנהנים מהריח אני מבקש מאחר לברך בורא מיני בשמים ואח"כ אני ממשיך. ונסתפקתי כשאחר מברך האם מותר לענות אמן למי שאינו נהנה מריח ...".
 - ב) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קל"ד, ח"ה סי' פ"ו [לשונו מובא לעיל]) – "והאמת שאני חושש בברכת הריח במוצאי שבת שנוהגין לברך בהבדלה, אם מריח רק למצוה ולא להנאה, שאינו נהנה מריח הבשמים הנאה גמורה, אינו ראוי לברך, ובמק"א הבאתי דברי הקדוש האדמו"ר מבעלזא רבי אהרן רוקח זצ"ל לחוש לא לברך על יין שרף כששותה משהו ולא נהנה, והוא הדין לע"ד בריח צריך הנאה דוקא, ומצוי שאינו נהנה מהריח (ובפרט לדידן שאין נוהגין כ"כ ליהנות מריח כמו בזמננו) ומריח רק בשביל הבדלה, ואז כשאין לו הנאה גמורה ראוי לחוש שלא לברך. ואף שכתב הריטב"א בפסחים נד ע"א וז"ל, ויש לי לומר שכשחוזר ומריח אינו נראה כמריח לבטלה כיון שעושה כך להוציא אחרים והנאה חשובה היא זו מפני גרם מצוה שמוציא אחרים, עכ"ל. מ"מ יש לחלק שהתם עכ"פ נהנה מהריח לכה"פ מעט, אז אף שעוסק עכשיו למצוה חשוב לברך עלה, אבל כשאינו הנאה כלל אצלו כמו שמצוי בזמנינו אין עלה חיוב ברכה כלל. וידוע לי מכמה גדולים שלא נהגו להריח בהבדלה, ופירשו ע"ז טעמים, ולדברינו יש להוסיף טעם דילן, כיון שעיקרו במוצש"ק רק הידור בעלמא ואין צריך לחזור אחריו כשאין לו, שעיקרה להשיב הנפש שמצטערת מיציאת השבת, או מנשמה יתירה שהולכת, והיינו כשמשביב נפש ולא כשאינו נהנה מהריח ועיקרו אצלו רק לקיים מצוה, וחששו אצלם שאין להם מזה הנאה לכן נמנעו מחשש ברכה לבטלה כיון שבלאו הכי אינו חיוב גמור".
 - ג) עי' שבט הקהתי (מה טובו גליון ט"ז ריש עמ' קפ"ב) – "מי אינו נהנה מהבשמים ואף שונא הריח אם מברך ע"ז בהבדלה. תשובה: אין מברך".
 - ד) עי' משנת יוסף (מה טובו גליון ט"ז ריש עמ' קפ"ב) – "שלא יברך".
2. מברך.
 - א) הגר"ח ק"ז (מה טובו גליון ט"ז ריש עמ' קפ"ב, אליבא דהלכתא גליון ק"ו עמ' קכ"ג ד"ה וילהס"ת) – "לברך גם ששונא הבשמים".

- (ב) שערי הברכה (פרק י"ט הע' א) – "תשובות והנהגות ... **אך המנהג שלא כדבריו**, אלא כיון שמריח את ריח הבשמים אף שאין לו הנאה מיוחדת מהם, מ"מ אף בהנאה קלושה חייב לברך לפי שאסור להנות מהעולם הזה בלא ברכה".
 3. דעת הח"ה.
 (א) החפץ חיים חייו ופעלו (ח"ג עמ' תתקי"א) – "פעם ארצה לשלחנו המגיד מסלונים, הרב ר' יעקב חיים סרנא. משראה שאין החפץ-חיים משתמש בבשמים להבדלה, התנצל לפניו ('תורה היא וללמוד אני צריך') ושאלו לטעמו של דבר. השיב לו החפץ-חיים בתמימות: 'כסבור הנך שחס הנני, חלילה, על שתי פרוטות לקנית בשמים. לא כן. אלא שבהבדלתי נוכח צבור גדול שיוצא ידי חובתו בשמיעה. לצאת בברכת ההבדלה היא חובה על פי דין, ואילו הבשמים אינם אלא מנהג, כדי שהנשמה היתירה תהיה מבושמת בעזבה במוצאי שבת קודש את הגוף, אלמלי הייתי משתמש בבשמים, היה כל אחד, בבקשו להריח, **מפסיד בכך את ברכת ההבדלה**, שהיא העיקר".
 (ב) דברי חכמים (או"ח אות קצ"ה) – "יש שנוהגים שלא לברך על בשמים מטעם ספק ברכה. כיצד צריכים למעשה לנהוג. תשובה: מהפוסקים שמעתי שמי שאין לו מנהג בדווקא שלא לברך, ינהג ככל שאר בני"י ומחויב לברך. ומרבינו שמעתי שקיבל מאביו ששמע מהח"ח **שלא לברך על בשמים בהבדלה כיון שאין אנו נהנים כל כך מריחו**. וכן שמעתי מהגרי"ב סאלאווייצ'יק שאין אנו יודעים בדיוק מהו בשמים והוי ספק ברכה".
 (ג) בירור הלכה (קמא או"ח סוף סי' רצ"ז) – "פעם אחת שאל אורח את החפץ חיים זללה"ה למה לא השתמש בבשמים וענה לו מפני שהרבה יוצאים ידי חובה ויבואו להריח בבשמים ויפסידו ברכת ההבדלה ולכן ביטל מנהג בשמים מחשש תקלה של הצבור בעיקר הבדלה (הח"ח כרך ג' עמוד תתקי"א)".
 (ד) ריח השדה (אנגלית, פרק ז' הע' י"ד) – "דברי חכמים ... ושמעתי גם על הגרי"ז שלא בירך על בשמים להבדלה ... בירור הלכה ... הרה"ג א. ה. ה. ליבוויץ שליט"א אמר שהח"ח אמר זה כדי להשתמט והטעם הראשון עיקר".
 4. מראי מקומות – פסקי תשובות (סי' רצ"ז דפו"ח אות ז', הע' נ"ד), פרדס יוסף החדש (שבת אות תר"ג, עמ' תכ"ט), בית מתתיהו (אליבא דהלכתא גליון ק"ו עמ' קכ"ג ד"ה וילהס"ת).
 (א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק כ"ב סעי' ט"ו) – "בשמים שריחם קלוש מאד, כשרים לברכה, ומיהו לכתחילה יש לדקדק לברך על בשמים שיש להם ריח חזק".

ב. לשאר ענינים.

1. עי' סי' רצ"ז, לשיטות ומראי מקומות.

לוח ברכת הריח (מלוקט מפרק ברכת הריח)

מטהר אויר אין מברכים 177	אורן (Pine) עצי בשמים
מי ורדים עצי - ראה עמ' 174-ג	אפרסקים ריח טוב בפירות 175 ע"ש
מלון ריח טוב בפירות 175-ב ע"ש, וראה 178-ג	אתרוג (פרט לסוכות) ריח טוב בפירות 175 ע"ש
נענע (מנטה) המנהג עשבי בשמים 174	בושם ממרכיבים טבעיים (יקר) מיני בשמים 182
נרקיס (סוגים מסויימים) עשבי בשמים 174	בושם ממרכיבים סינתטיים ראה עמ' 176, 182
סבון בושם אין מברכים 178-ו	בלוקים ריחניים (המיועד לשירותים)
עור מעובד טרי אין מברכים 179-א אין מברכים 178-ו
עשב חתוך אין מברכים 179-א	בנזין אין מברכים 179-א
פלפל (תבלין) שאלה (יש להמנע מלהריח) 179-א	גויאבה ריח טוב בפירות 175
פת (המריח) שאלה (יש להמנע מלהריח) 179-א	הדס עצי בשמים 174
צפורן בושם (נעגעלך, Clove) מיני בשמים 175-ג	ורד (Rose) עצי בשמים 174
קנמון (צימירינג) מיני בשמים 175-ג	זנגביל שאלה ויש להמנע מלהריח 179-א
קפה (טחון שריחו נודף) מיני בשמים קמד ע"ש	טבק הרחה המנהג שאין מברכים 181 ע"ש
רוזמרין (Rosemary) עצי בשמים 174-א	יסמין (Jasmine) עצי בשמים 174
ריח סינתטי ראה עמ' 176	יערה (Honymsuckle) עצי בשמים 174, קמח
ריח תבשיל אין מברכים 179-א	יקניתון עשבי בשמים 174
ריחן (התימני) ראה קמב	לאווענדער עצי בשמים צד
תכשירי כביסה ראה עמ' 178-ו	לימון מיני בשמים קה"ש סב בה"ש ט
תכשירי סיכה ראה עמ' 178-ו	מנהג בני ספרד ריח טוב בפירות
תפוחים ריחניים ריח טוב בפירות ראה 175	מוסק מיני בשמים 175-א

עמוד מס 421 וזאת הברכה מנדלבוים, אלכסנדר אריה בן שמחה הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

"אור התורה מי שיזכה לראותו הוא מתוק ג"כ מאוד ומה שכתוב (תהלים פרק י"ט פסוק י"א) ומתוקים מדבש וגו' כי ידוע שיש בטבע הדבש כח המתיקות גדול עד שאם יפול בה איזה דבר לחם או בשר וכדומה וישתהא בה שיהוי רב במשך הזמן יתהפך הלחם והבשר לדבש גמור והנה לרוב הפוסקים אפילו אם נפל בה דבר איסור חוזר להיות היתר גמור וזהו שאמר הכתוב שכל מתיקות התורה הוא גדול הרבה יותר מדבש ונופת צופים דהיינו אם אדם שוקד על התורה ומתדבק בה כראוי אפילו אם טבע נפשו היה מתחלה רע מאוד **כח התורה מטהרתו ומקדשתו ונהפך**

להיות איש אחר ממש"

ח"ת (הקדמה לליקוטי הלכות, ריש ח"ב), הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א ברכות עמ' תע"ג)

ברכת הבשמים

סימן רי"ז

- א] חנות - סעיף א'.
 ב] נעשה להריח - סעיף ב'.
 ג] ריח שאין לו עיקר - סעיף ג'.
 ד] בשמים של ערוה - סעיף ד'.
 ה] שאר ענינים.

ב] חנות - סעיף א'.

א. כל דבר המריח שעומד לסחורה, כגון שהוא במחסן של חנות, אין מברכים עליו כי כעת עומד לסחורה ולא לריח. אבל אם נטלו בידו להריח בו מברך.
 1. וזאת הברכה (עמ' רע"ח ס"ק ה') – "ולמעשה שמענו מחנווני אחד שמוכר קפה קלוי טרי שריחו נודף כי בודאי הריח מושך קונים. ולכאורה צריך לדון בכל מקרה בנפרד מהי המציאות".

ג] נעשה להריח - סעיף ב'.

א. מטהר אויר, סבון ריחנו וכדו'.
 1. אינו מברך.

א) ערה"ש (סעי' ה') – "לפיכך אין מברכין על בשמין של מתים הנתונים למעלה מהמטה לפי שאינם עשויים אלא להעביר סרחונו של מת אבל הנתונים למטה מהמטה מברכים שהם עשויים לכבוד החיים שיריחו בהן וכן אין מברכין על בשמים שהאיסטנס מוליד עמו לבית הכסא שאינם עשויים אלא להעביר הסרחון של בית הכסא ולא על שמן שסכין בו הידים אחר האכילה שאינו אלא להעביר זוהמת הידים ולכן אין מברכין על הבורית שקורין זיי"ף שיש בהם ריחות טובות לפי שעיקרו של בורית הוא להעביר זוהמת הגוף והראש [ערש"י ותוס' נ"ג. ד"ה אין ומג"א סק"ה]".

ב) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות ל"ח) – "ועל מטהר אויר אינו מברך, כיון שאינו עשוי לריח, אלא להעביר ריח רע. ואם קנה אותו כדי להריח בו מברך עליו, ומברך עליו וכן על מי בושם ברכת בורא מיני בשמים".

ג) אבן ישראל (וזאת הברכה סוף עמ' קע"ז, מעיין הברכה פרק כ"ה הע' ז') – "מטהרי אויר ובלוקים ריחניים שמניחים בחזר השירותים להעביר הריח דינם גם כן כך, שאפילו נטלם להריח אינו מברך עליהם ... ואם קנה אותם רק במטרה להריח, לדעת הגר"י פישר כיון שכונת היצרן להעברת ריח, עדיין לא נחשב עבידא לריחא בכך, ואין מברכים עליהם".

ד) הגר"ח פ"ש זצ"ל (וזאת הברכה סוף עמ' קע"ז, מעיין הברכה פרק כ"ה הע' ז') – "מטהרי אויר ובלוקים ריחניים שמניחים בחזר השירותים להעביר הריח דינם גם כן כך, שאפילו נטלם להריח אינו מברך עליהם ... גם סבון בושם דינו כן ... ואם קנה אותם רק במטרה להריח ... לדעת הגר"ח פ"ש שיינברג בתשובה הכל תלוי בכונת המשתמש ... ואפ"ל אם קנה סתם יכול לברך אם נטלו עכשיו לריח. (אכן אם הריח הוא סינתטי הרי הוא ספק אם מברכים עליו כלל, כנ"ל)".

ה) אבני ישפה (ח"ב סי' ט"ז) – "ולמעשה נראה שגם אם ירסס במיוחד להריח בו, גם אין לברך עליו, כי יש לדונו כבושם של בית הכסא שאין מברכים עליו, וכל זה אף בבושם העשוי מפרחים".

ו) וזאת הברכה (סוף עמ' קע"ז, מעיין הברכה פרק כ"ה אות כ').

ד] ריח שאין לו עיקר - סעיף ג'.

א. טבק.

1. אין מברכים עליו.

א) הלכות קטנות (ח"א סי' ק"א), הו"ד בבאר היטב (ס"ק י"ג) – "שאלה אבק הטאבק"ו שבערבי קורין אותו טוטו"ן ששואפין אותו בחוטם ונותן לתוכו המוכר מעט סם טוב להריח בו ללוקח מהו: תשובה אפשר דהא דאמרו מידי דלריחא עביד אפ"ל באלף לא בטיל לא איתמר אלא לגבי איסורא אבל לגבי ברכה בטל הוא בדינו ולא מיקרי אלא ריח שאין לו עיקר: אמר המני"ח ראיתי אנשי מעשה שקודם שהיו שואפין אותו היו מחזרין לברך על איזה ריח טוב שחייב לברך ואח"כ היו שואפין אותו לצאת מידי ספקא ומי שירצה לנהוג כן עתב"ט".

ב) מחזיק ברכה (סי' ר"י ס"ק ו') – "באבק טובא"ק הנשאף בנחיריים יש שמערבין בו בשמים או מי אזהא"ר ... והמנהג שלא לברך".

ג) כה"ח (סי' ר"י ס"ק ל"ג) – "באבק טובק הנשאף בנחיריים שיש שמערבין בו בשמים או מי אזהאר וכדומה הלק"ט ח"א סימן ק"א צדד שלא לברך והרב המני"ח שם כתב דראה מי שהיה נוהר לברך על איזה ריח טוב שחייב לברך ושוב שואף ועלה עשן באפו יעו"ש והב"ד המחב"ר אות ו' וכתב דהמנהג שלא לברך יעו"ש".

ד) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות ל"ח, הע' ל"ח) – "אין מברכים אלא על ריח שיש לו עיקר, כמבואר בשו"ע בסימן רי"ז סעיף ג', ולכן טבק הרחה שאין הריח בא מהאבקה עצמה, אלא שקיבלה ריח מדבר אחר וכעת היא יבשה, חשוב ריח שאין לו עיקר, ואין מברך עליו. וכן כתב החיד"א במחזיק ברכה בסימן ר"י אות ו' שהמנהג שלא לברך, ע"ש".

אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות נ"ב) – "יש שתמהו למה אין אנו מברכים בשאיפת עשן טאבא"ק בפיו או בנחיריים אף שיש בהם ריחות טובות ואין זה תמיה כלל דידוע שעיקר דבר זה לא נעשה בשביל ריחו הטוב ואדרכא הוא חזק ומר עד שיש הרבה בני אדם וביחוד נשים שאין יכולין לסבול כלל הריח הזה והוא נעשה תחלתו לרפואת האיציטומכא ולביטול מחשבות ולבלות העת ולכן גם אם יש שמערב בו ריח טוב אין כוונתו בשביל הריח הטוב אלא לגרש הריח החזק והמר שבהטאבא"ק והוי כבשמים של בית הכסא שאין מברכין עליו כמו שיתבאר בסי' רי"ז".

(ה) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה סי' מ"ג סוף אות ב', עי' שיעורי הגריש"א ברכות עמ' ת"ע-תע"ב) – "**שעדיף שלא להריח בטאבק שלא להיכנס לספק ברכה (הרב לא נכנס לחילוק בין סינתטי או לא סינתטי)**".

(ו) חזון עובדיה (ט"ו בשבט עמ' של"א) – "טבק הרחה שיש בו ריח טוב של בשמים, אין מברכים עליו".

(ז) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' ל"ח) – "על טבק אין לברך בורא מיני בשמים דהטבק עצמו אין בו ריח והריח הוא מהטיפות שהכניסו לתוכו וזה כבר התייבש ולכן אין לברך על זה דזה ריח שאין לו עיקר".

(ח) וזאת הברכה (לוח ברכת הריח ערך טבח הרחה, מעיין הברכה פרק כ"ה אות ה') – "המנהג שאין מברכים".

2. מראי מקומות – באר משה (ח"ג סי' נ"ד אות א'), שערי הברכה (פרק י"ט סעי' כ"א).

(א) מור וקציעה (סוף סי' ר"י) – "ואמנם אם ימצא עשב טובק המריח ריח טוב, ודאי צריך לברך עליו ברכת הריח, דהיינו מוגמר, משא"כ סתם טובק זה שעשנו נשאף, ידוע שאין בו ריח יפה אדרבה ריחו קשה אף לשותיו, ואף מעטים הנהנים מריחו בטלה דעתם, לפי שאין זה אלא מחמת רגילותם והתמדתם בו".

(ב) ערה"ש (סי' רט"ז סעי' ד') – "יש שתמהו למה אין אנו מברכים בשאיפת עשן טאבא"ק בפיו או בנחיריים אף שיש בהם ריחות טובות ואין זה תמיה כלל דידוע שעיקר דבר זה לא נעשה בשביל ריחו הטוב ואדרבא הוא חזק ומר עד שיש הרבה בני אדם וביחוד נשים שאין יכולין לסבול כלל הריח הזה והוא נעשה תחלתו לרפואת האיטומכא ולביטול מחשבות ולבלות העת ולכן גם אם יש שמערב בו ריח טוב אין כוונתו בשביל הריח הטוב אלא לגרש הריח החזק והמר שבהטאבא"ק והוי כבשמים של בית הכסא שאין מברכין עליו כמו שיתבאר בס"י רי"ז".

ב. ריח סינטיטי.

1. עי' סי' רט"ז סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

[ה] בשמים של ערוה - סעיף ד'.

א. אשתו נדה.

1. עי' יו"ד סי' קצ"ה סעי' א', לשיטאות ומראי מקומות.

[ו] שאר ענינים.

א. ברכות (דף מג:): – "ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב, מאי דכתיב: את הכל עשה יפה בעתו, מלמד שכל אחד ואחד יפה לו הקדוש ברוך הוא אומנתו בפניו".

1. אג"מ (יו"ד ח"ד סי' ל"ו סוף אות י"ב) – "וידע מע"כ ידידי, שמה שרוצה בדורותינו ואף בדורות הקודמים זה יותר ממאתים שנה שיהיה פרנסתו ממה שיהיה רופא, אינו מצד שתכונת נפשו מסוגל לזה, אלא יותר הוא משום שהוא מכובד אצל סתם אינשי יהודים ונכרים, ורפואה בדרך הטבע היא גם פרנסה כבודה וגדולה. שלכן לא שייך זה להא דבחובת הלבבות בפ"ג דשער הבטחון (ד"ה וכיוון שהתברר חיוב הגלגול) איתא שכתב ולכל אדם יש חפץ במלאכה או סחורה מבלתי זולתה כבר הטביע השי"ת לה בטבעו אהבה וחיבה, ומסיק ומי שמוצא במידותיו וטבעו כוסף אל מלאכה מהמלאכות ויהיה גופו ראוי לה ויוכל לסבול את טרחה יחזור עליה וישים אותה סיבה להבאת מזונו. שזה שייך רק בדבר שיש לו מטבעו כוסף ורצון למלאכה זו מצד טבעת מידותיו, ולא כשהוא מחמת שידוע לו שהעוסק במלאכה הוא מכובד והריוח מזה הוא גדול. שלכן אין תאוה וכוסף זה כלום. ובעצם משמע לי שמלאכת רפואה אין לה מצד טבעיות האדם שום נטיה לה. דהא בזמן המחבר ספר חובת הלבבות היתה חכמת הרפואה מלאכה המצויה לחכמי התורה, ובפרט לחכמי ספרד שרבנו בחיי המחבר היה מהם, ולא הזכיר מלאכת הרפואה בכלל המלאכות שהזכיר שם בתחילת דיבור זה. ולכן נראה שהוא מטעם שמלאכת הרפואה אין שייך לעניין זה, משום שאין נטייה לאדם אליה מצד הטבעיות. והטעם נראה פשוט, שלא הייתה עניין רפואה דבר טבעי מתחילת הבריאה - שלא היה הכרח לאדם שיחלה, אף שנגזרה המיתה עוד ביום ראשון דהבריאה תיכף אחר אכילת אדם הראשון מעץ הדעת, מ"מ לא היה חולי עד יעקב דבעא רחמי והוה חולשא. אבל עד אלישע לא הוה אינש חליש דמיתפח, אתא אלישע ובעא רחמי ואיתפח, כדאיתא בב"מ דף פ"ז ע"א ובסנהדרין דף ק"ז ע"ב. ולכן לא שייך שיהיה זה בטבע אדם הרצון והכוסף למלאכת הרפואה. וכל הרצון והכוסף למלאכת הרפואה הוא רק מצד הידיעה שהיא מלאכה מכובדת וגם פרנסה גדולה. ואם היתה מלאכה אחרת כבודה ויש ממנה פרנסה גדולה לא הי"ל שום רצון להיות רופא ולהתעסק בחולים".

ברכות הנעשים על הניסים

סימן רי"ח

[א] חובה או רשות.	[ז] מקום שנעשו נסים לישראל - <u>סעיף א'</u> .	[יג] רואה האדם שנעשה לו הנס.
[ב] כללי הברכות.	[ח] ציורים.	[יד] אדם מסויים - <u>סעיף ז'</u> .
[ג] אנשים.	[ט] ל' יום - <u>סעיף ג'</u> .	[טו] אשתו של לוט - <u>סעיף ח'</u> .
[ד] סומא.	[י] שנעשה נס ליחיד - <u>סעיף ד'</u> .	[טז] הצלה בדרך הטבע - <u>סעיף ט'</u> .
[ה] אופן הראיה.	[יא] יוצאי ירכו.	[יז] ציורים.
[ו] האם צריך לברך בשם ומלכות.	[יב] רבו - <u>סעיף ו'</u> .	[יח] הודאה על הנס.

דור המלקטים - אהלך בעמיתך (פרק י"ג, שטרן), **ברכת נסים** (ששון), **וכל החיים** (פרק ט"ו, הופמן), **טוב להודות** (פרק ט"ז - פרק כ"ג, מן), **מזמור לתודה** (טרביס), **ספר ההודיה** (עמ' ל"ט - עמ' נ"ח), **עורה כבודי** (שיעור י"ז - שיעור י"ט, לונדינסקי), **שער העין** (פרק כ"ג, אריאל), **שערי הברכה** (פרק כ"ב סעי' ט' - סעי' י"ז).

[א] חובה או רשות.

א. ראשונים.

1. חובה [כל ל' יום].

(א) **שאילתות** (שאלתא כ"ו) – "דמיחייבין דבית ישראל לאודוויי ולשבוחי קמי שמיא בעידנא דמתרחיש להו ניסא דכתיב "...
 (ב) **רא"ש**, הו"ד **בטור** (סעי' ג') – "וכתב עוד הראב"ד שאין עליו חובה לברך על הנס אלא בפעם ראשונה מכאן ואילך רשות אבל
 "א"א ז"ל כתב שכל אלו הברכות אינן אלא כשרואה אותן מל' יום לל' יום ואז הם חובה כמו בפעם ראשונה".
 (ג) **מאירי** (ברכות דף נד. ד"ה זה) – "ולדעתי כל הברכות שהוזכרו חובה הם".
 2. רשות [חוץ מפעם ראשונה].

(א) **ראב"ד** (השגות על הבעל המאור ברכות דף מד.) – "וכן בכל הברכות שבמשנה אומר אני שהם רשות ולא חובה כהיה דאמרינן
 בעירובין [דף מ ב] אלא אקרא חדתא נמי [אמינא] זמן ואמר ליה רשות לא קמבעיא לי(ה) אלמא כל הני רשויות הם".
 (ב) **רשב"א** (ברכות ריש דף נד.) – "הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה, ודוקא
 פעם ראשונה חובה מכאן ואילך רשות וכ"כ הראב"ד ז"ל, והא דאמרי' בגמרא דא"ל רבא לההיא דנפל עלי' אריא בעבר ימינא כל
 אימת דמטית להתם בריך ברוך שעשה לי נס התם נמי לאו בחובה קאמר ליה אלא דאיהו בעי מיניה אי מצי לברוכי או לא וא"ל
 דכל אימת דמטי התם אי בעו לברוכי הרשות בידו ושפיר דמי ולא בחובה".
 (ג) **ריטב"א** (ברכות ריש דף נד.).
 (ד) **נמוקי יוסף** (ברכות דף נד.) – "וכתבו המפרשים ז"ל דדוקא פעם ראשונה זוכר והוא חובה עליה אבל מכאן ואילך רשות, והא
 דאמ' לקמן רבא לההוא דנפל עליה אריא כל היכא דמטית להתם בריך הינו לומר דאי בעי ברוכי מצי ברוכי ומסתברא דהא נמי
 דוקא לפרקים כגו' משלשים לשלשים דומיא דהרואה הים הגדול לפרקים".

ב. פוסקים.

1. חובה – **מחבר** (סעי' ג'), "כל אלו הדברים אינם אלא כשרואה אותם משלשים לשלשים יום, ואז הם חובה כמו בפעם ראשונה",
ערה"ש (סעי' ה'), פוסקים.

ג. חובת ברכת הראיה: האם כל ברכות הראיה חובה.

1. חובה.

(א) **הגר"ש"א** זצ"ל (שער העין עמ' ת"כ אות א') – "האם כל ברכות הראיה הם חובה. תשובה: כל דיני ברכות הראיה נתבארו בשו"ע,
 וחיובים לקיימם".
הגר"ש"א זצ"ל (שער העין עמ' ת"כ אות ב') – "מידי עסקי בענינים אלו ראיתי שהרבה מקילין ואינם מברכים ברכות אלו, כגון
 על ראיית הים, והקשת וכדו', האם נאמר שכבר נהגו להקל בברכות אלו. תשובה: ברכות אלו הם חובה, ומי שאינו מקיימם **צריך**
ללמוד ולדעת".
 (ב) **שבט הלוי** (שער העין פרק א' הע' א', עמ' תכ"ט אות א') – "נסתפקתי האם מי שרואה ים או קשת וכדו' חייב לברך, או שכל
 ברכות אלו רשות [כשהחיינו] ואפשר להקל בהם, וספק זה בא לן ממה שרואים אנו רבים שמקילין בברכות אלו וגם כשרואים
 אינם מברכים. תשובה: פשוטה של הלכה שברכות הראיה וכיו"ב הם חיוב גמור, ונתחדש החיוב ע"י הראיה מל' יום לל' יום, **וכן**
מפורש בטור או"ח סי' רי"ח ס"ג בלשון הרא"ש והראב"ד שם, וכן בשו"ע שם".
 (ג) **תשובות והנהגות** (שער העין עמ' תנ"ו אות א') – "רציתי לדעת מה דעת כת"ר בחובת ברכות הראיה כעל ימים וקשת וכדו', האם
 הם חובה ככל הברכות שתקנו חכמים או שהם רק רשות ואפשר להקל בהם. תשובה: כולם חובה".
תשובות והנהגות (שער העין עמ' תנ"ט אות י"ב) – "הרמ"א בס"א רכ"ג ס"א כתב, דנתפשט שרבים מקילין באלו הברכות. ושמעתי
 כמה שרצו לפרש דמבואר מסתימתו שנהגו להקל בכל ברכות הראיה. תשובה: הרמ"א איירי על ברכות שהחיינו שם, ולא אזיל
 על שאר הברכות כראיית ימים וקשת וכדו'".
 (ד) **חוט שני** (שער העין עמ' תס"ח אות א') – "האם כל ברכות הראיה רשות או חובה, דמצאנו דברכת שהחיינו רשות. תשובה: רק
 גבי שהחיינו איתא שהוא רשות, ויותר מזה לא מצאנו".

חוט שני (שער העין עמ' תס"ח אות ב') – "מזה זמן רב עוסק אני בענינים אלו ורואה אני שרבים מקילים באלו הברכות, האם שייך לומר שכבר נהגו להקל. תשובה: זה נובע מחסרון ידיעה ולא חשיב מנהג כלל".

ה) הגר"ח זצ"ל (שער העין פרק א' הע' ג', עמ' תל"ב אות א') – "שאלה: בשו"ע סי' רי"ח ס"ג מבואר שברכות הראיה הם חובה. ובמ"ב רכ"ג סק"ז הביא בשם המ"א שאינו נכון להקל בשאר ברכות הראיה פרט לשהחיינו על פרי חדש שאיתא בגמ' שהוא רשות. ולפי"ז אני תמה על מה ששגור בפי הרבה אנשים ואף בפי הלומדים שברכות אלו רשות, והרבה מקילים בברכות אלו. ואף שמעתי מאיזה גאון אחד שליט"א שאע"פ שמבואר בשו"ע שהם חובה, מ"מ אם העולם נוהג שברכות אלו רשות ממילא כן הוא הדין. ורציתי לדעת האם שייך לומר כזאת, שאחר שנתבאר בשו"ע דהם חובה ואין להקל בזה א"כ היאך יתכן לסמוך על מנהג העולם להקל בזה. תשובה: אין להקל".

הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תל"ב אות ב') – "נסתפקנו בהא דאיתא בשו"ע סי' רי"ח ס"ג דברכות הראיה חובה, אם אזיל רק על ברכות בשם ומלכות, או על כל דבר שתקנו לומר על הראיה. וכגון מה דאיתא בס"ד על ראיית אוכלוסי עכו"ם או קברות עכו"ם, לומר הפסוק בירמיה בושא אמכם חפרה יולדתכם וכו', דבפסוקים אלו אין שום מטבע ברכה, ואפשר דאינו נכלל בכל ברכות הראיה. תשובה: קאי על כל דבר".

ו) שער העין (פרק א' סעי' א', סעי' ב', סעי' ג') – "ברכות הראיה הם חובה גמורה ככל שאר הברכות שתקנו חכמים. מסתימת הפוסקים משמע דגם הפוסקים שתקנו לומר בראיית קברי עכו"ם ובראיית ס' ריבוא הם חובה ככל הברכות. אותם המקילין ואינם מקפידין לברך כשרואים דבר המחייב ברכה נוהגים שלא כדין, דרק בברכות שהחיינו מצאנו צד להקל אבל שאר ברכות הראיה חייבים לברך לכל הדעות".

ד. האם יש חיוב להכניס עצמו לברכת הראיה: האם יש ענין להכניס עצמו לראות כדי להתחייב בברכות ראיה.

1. אין חיוב.

א) בצל החמה (ח"ה סי' כ"ט אות ג') – "דהכי איכא בברייתא (ברכות נ"ט רע"ב) 'הרואה' חמה בתקופה וכו' אומר ברוך עושה בראשית. וכ"ה בפוסקים ובשו"ע או"ח (סי' רכ"ט סעי' ב'). הרי לא קתני שמצוה לראות חמה בתקופתה ולברך, רק 'הרואה' דהיינו אם נזדמן לו לראותה אז עליו לברך. דומיא ד'הרואה' מקום שנעשו בו נסים לישראל וכו'. 'הרואה' את הים הגדול וכו' דקתני מתני' (רפ"ט דברכות). שאין כל חיוב ללכת לראות את הים הגדול וגם לא מקום שנעשו בו נסים לישראל, אלא שאם רואהו חייב לברך. וכיון שאין כאן מצוה לראות חמה בתקופתה, אין כאן מקום לאסור האכילה קודם שראהו. אבל הרי כמו כן איתא (שבת כ"ג א') 'הרואה' נר חנוכה צריך לברך, ואפ"ה דעת קצת פוסקים שחייב ללכת לראות נרות חנוכה כשהוא בעצמו אינו מדליק".

ב) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ה טור א') – "שאלה: בכל ברכות 'הראיה', כגון שנמצא ליד ים, ויכול בקלות לראות את הים ולהתחייב בברכה של עושה מעשה בראשית, האם חייב לראות כדי לברך או פטור, או 'ענין' להתחייב. תשובה: אין חיוב. (תשובה בכת"י)".

הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תל"ד אות ה') – "נסתפקתי אם בכל ברכות הראיה יש איזה ענין לראות דבר המחייב ברכה כדי לברך עליו, וכגון שידוע שסמוך לביתו יש חכם או משונה המחייב ברכה האם טוב שילך לראותו, דלכאוי' כל ענין ברכות אלו נאמר על 'הרואה'. תשובה: יש ענין".

ג) שער העין (פרק ב' סעי' א') – "כל ברכות הראיה נאמרו במי שראה דבר המחייב ברכה, וקודם לכן אין דין להשתדל לראות. ונראה, דאם עומד סמוך למחייב ובקל יכול לראותו, ראוי שיראה ויכניס עצמו לחיוב".

ד) אדרת תפארת (ח"ו סי' ל"א) – "שאינו חייב ... אולם ברכת הלבנה ...".

ה. זמן הברכה.

1. עי' ריש סי' רכ"ט, לשיטות ומראי מקומות.

1. מראי מקומות.

1. לענין ברכת הגומל - עי' ריש סי' רי"ט, לשיטות ומראי מקומות.

2. לענין ברכת הטוב והמטיב - עי' ריש סי' רכ"ג, לשיטות ומראי מקומות.

3. לענין ברכת שהחיינו - עי' סי' רכ"ג סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

4. לענין ברכת החמה - עי' סי' רכ"ט סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ב) כללי הברכות: ברכת ראיה.

א. כשאינו יכול לברך: האם מותר לראות.

1. הגריש"א זצ"ל (שער העין פרק א' סוף הע' ח', עמ' תכ"ב אות י"ג, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות כ"ד) – "אם אדם נמצא במקום לא נקי האם מותר לו לראות דבר המחייב ברכה, שהרי כיון שאינו יכול לברך נמצא שבראייתו מפסיד את הברכה. תשובה: לכתחילה צריך לתכנן שיראה במקום נקי ויוכל לברך".

2. הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תל"ה אות י', הע' ח') – "שאלתי את הדר"ג אם מותר לראות ים וכדו' במקום שאינו נקי שאינו יכול לברך, והשיב לי 'טוב שלא יראה'. ולא הבנתי, דהרי מבואר גבי ברכת המצוות דערום לא יתרום כי מפסיד הברכה, וה"נ כשאינו יכול לברך מפסיד הברכה, ולכאוי' מבואר שם דיש איסור בזה. תשובה: עי' רמ"א יו"ד סי' י"ט ס"א. [זה לשון הרמ"א שם, השוחט צריך שיברך וכו', ואם שחט בבית המטבחים שהוא מקום מטונף יברך ברחוק ד' אמות קודם שיכנס לשם, ולא ידבר עד אחר

השחיטה'. ונראה כוונת רבינו, דהכא נמי ירחיק ד"א מהטינוף ויברך. (לכאור' רק אם לא יעבור כדי דיבור מהברכה, ועי' בזה בעיונים ריש סי' י"ד, וצ"ע)."

3. שער העין (פרק א' סעי' ה') – "לכתחילה צריך לזוהר שלא לראות דבר המחייב ברכה אם אינו יכול לברך, [כגון שהמקום אינו נקי וכדו']. כיון שבראייתו מכניס את עצמו לאונס של ביטול הברכה שחייב בה. וראה בהערה, אם יש ענין להמנע מלראות דבר שיש ספק אם מברכים עליו".

ב. האם שייך דיני קדימה: ברכת ראייה.

1. עי' ריש סי' רי"א, לשיטות ומראי מקומות.

ג. דין עמידה בברכת הראייה.

1. שאין צריך לברך אותם מעומד.

(א) פמ"ג (פתיחה להל' ברכות אות י"ח) – "וברכת שבח ראשי מיושב, לבד ברכת הלבנה".

עי' פמ"ג (סי' תל"ב מש"ז ס"ק ג') – "הנה יש ברכת מצות ושבח והודאה ונהנין, ויש ברכת מצות דין תורה, ויש על מצות דרבנן. וברכת המצות בעמידה, ונהנין בישיבה, אם שבח והודאה בעיני עמידה או לאו... ויראה דחז"ל תקנו הברכה כדין העשייה בעמידה, וכן משמע באליה רבה [סימן ח' אות ב', יע"ש. דלא כעולת תמיד, יע"ש. ובנהנין דליכא עשייה, משום הכי הברכה ביישוב, והוא הדין שבח והודאה עיין סימן רכ"ח [סעיף א] דלית עשייה י"ל הברכה ביישוב. ומחמש עשרה ברכות בבוקר אין ראייה, דתקנו על הסדר בעוד שהוא שוכב... כלל העולה העיקר ילפותא בעשייה, וברכה ממילא, כדין המצוה כך דין הברכה, ומשום הכי נהנין הברכה בישיבה, ואפשר הוא הדין ברכת שבח והודאה, כדארנן".

(ב) ברכת הבית (שער א' סעי' ע"ח) – "כל ברכת הנהנין מברך בישיבה וברכת המצות בעמידה וברכת השבח יש להסתפק ונראה שהוא ג"כ בישיבה: מ"ז בס"ל תל"ב ס"ק א".

(ג) הגרה"ק זצ"ל (נחל איתן סי' ה' סעי' ה' ס"ק ד') – "אין להחמיר רק גאלו שמנו".

הגרה"ק זצ"ל (דעת נוטה ח"א עמ' קי"ג הע' רנ"ו) – "ובברכות השבח ס"ל לרבינו שליט"א שאי"צ לעמוד וכמשי"ת בעזה"י לקמן בדיני אשר יצר".

הגרה"ק זצ"ל (שערי שיח עמ' ק"ב תשובה ר"ה) – "האם יש לעמוד בעת שמברך הברכה על ברקים ורעמים. תשובה: לא".

הגרה"ק זצ"ל (מה טובו גליון י"ג סוף עמ' נ"ו) – "שאלה: השומע ברכת רעמים אם צריך לעמוד בשעה שמברך. תשובה: לא".

הגרה"ק זצ"ל (שער העין עמ' תל"ז אות י"ז) – "נסתפקתי האם יש דין לעמוד כשמברכים ברכות הראייה כמו בברכת המצות, או דדמיה לברכות הנהנין דנאמרים בישיבה. תשובה: לא מצינו".

הגרה"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קכ"ה אות א', עמ' קל"ז) – "שאלה: האם יש ענין לעמוד בשעה שמברכים ברכות ברקים ורעמים (ראיתי כן ביעב"ץ בסידורו בית יעקב בהל' שקודם ברכת על נט"י שכ' שכל הברכות שהן שבח והודאה נאמרות בעמידה). תשובה: לא ראיתי שנהגו כן".

הגרה"ק זצ"ל (ולגשמים בעיתם עמ' ר' הע' ק"ו, עמ' רל"ה) – "ברכת ברקים ורעמים וכן שאר ברכת השבח האם צריך לברך בעמידה. תשובה: לא שמעתי שנהגו".

הגרה"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות י') – "לא נוהג לעמוד בברכות הראייה והשבח".

הגרה"ק זצ"ל (קובץ היכלא ח"ח עמ' קע"ג) – "האם לעמוד בברכת ברקים ורעמים, והשיב: דפשוט דא"צ לעמוד דלא שמענו חובת עמידה כי אם בברכת המצות וכדמוכח מקידוש לבנה, דנקט בפשיטות דהוי ברכת השבח ולא נהנין כמ"ש"נ. וכך נוהג למעשה לברך על הרעמים בישיבה ולא שמע ממנהג אחר עכתו"ד".

(ד) הגר"א נבנצל שליט"א (עורה כבודי הגומל עמ' ק"א אות ב', לענין רעמים וברקים) – "האם מברכים ברכה זו בישיבה או צריך בעמידה. והשיב ז"ל, אפשר בישיבה, עכ"ל".

(ה) שער העין (פרק א' סעי' כ') – "משמעות הגמ' וכן מבואר בפוסקים דאין צריך לעמוד בברכות הראייה".

עי' שער העין (פרק ד' סעי' כ') – "דין ברכת ברקים ורעמים כדין שאר ברכות השבח, דנאמרים לכתחילה בישיבה. ויש נוהגים להדר ולעמוד".

(ו) ויצבור יוסף (ח"ב סי' ל"ו) – "שאפשר לברך גם מיושב. ופוק חזי מאי עמא דבר שהמנהג לברך בכל מצב שנמצא בו באותה שעה ששומע את הברקים או הרעמים. ואכמ"ל".

2. צריך לעמוד.

(א) יעב"ץ (לפני ברכת השחר אות א', עמ' קכ"ז) – "שכל הברכות שהן שבח והודאה נאמרות בעמידה".

3. יש הידור לעמוד.

(א) אג"מ (רבבות אפרים ח"ו סי' ת"ט אות ו') – "בברכת ברקים ורעמים עדיף לעמוד אבל אינו חיוב, והאגרו"מ נהג לעמוד".

(ב) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קנ"ג, אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות ב') – "יש הידור לברך ברכת רעם וברק בעמידה, כדין כל ברכות השבח. אכן אם יתרבה כוונתו בישיבה מבעמידה, אין צורך לעמוד".

(ג) הגרחפ"ש זצ"ל (רבבות אפרים ח"ו סי' ת"ט אות ו') – "בברכת ברקים ורעמים עדיף לעמוד אבל אינו חיוב, והאגרו"מ נהג לעמוד".

עי' הגרחפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא סוף סי' רכ"ז) – "מסתברא דצריך לברך בעמידה כברכת המצות, עי' מ"ב ס"ח סק"ב".

(ד) עי' חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ט' אות ב', שבת ח"ב קובץ ענינים או"ח אות י') – "ברכת רעמים או ברקים, מעיקר הדין אין צריך לעמוד בברכתם אך מנהג העולם לעמוד. אמנם נראה שאם הוא באמצע הלימוד אין צריך לעמוד".

ה) תשובות והנהגות (ח"ג סי' ע"ו אות א') – "והדרך הנכון לע"ד שאם נוסע ברכב פרטי או במונית, דראוי לעצור ולרדת מהרכב, מסתכל על הים ומברך מעומד, שבברכת השבח ראוי לכתחילה לברך מעומד וגם להחשיבה שתהא ניכרת הברכה על שבח בריאת הים, וכה"ג לע"ד מברך עושה מעשה בראשית, וכן נהגתי לענין תפלת הדרך דלכתחילה יש לברך מעומד, וע"כ אני מבקש מהנהג לעצור ואני יוצא ומברך תפלת הדרך מעומד, ונהגו כן כמה גדולים וצדיקים בארה"ק, וכפי שקבלתי זה גופא סגולה נפלאה שייצל מתאונות וחיות רעות (שכולל נהגי מכוניות שמתנהגים כחיות רעות ר"ל) ויש להשתדל לעשות כן, ואף כאן כשמייחד ומחשיב ראייתו לעמוד עבורו ומברך עדיף טפי ויש לברך באופן זה".

תשובות והנהגות (עורה כבודי הגומל עמ' ע"ד, לענין רעמים וברקים) – "השיב דעדיף לעמוד, אך אינו חיוב לעמוד".

ו) עלינו לשבח (שמות תשובה כ"ז [עמ' תקצ"ז], חשוקי חמד ברכות דף ס:) – "שאלה. רבים נוהגים לעמוד בברכת רעמים וברקים, האם זה מן הדין, או שמא אין זה אלא חומרא בעלמא. תשובה. הפרי מגדים (או"ח סימן תלב מש"ז סק"ג) זן אם ברכת השבח והודאה נאמרים בעמידה, או לא. ומסקנתו, ד'ברכת הנהנין בישיבה. ואפשר הוא הדין ברכת השבח והודאה' ... כנראה שהוא מסתפק בדבר. אולם נוטה לומר דאפשר לברך בישיבה, דהרי הוכיח מברכות (דף ס ע"ב) דברכת השבח בישיבה. וכך הם פשטות הדברים. אלא דאין משם ראיה מוחלטת כמו שדחה דתקנו אותם על הסדר, לכן המברך ברכת רעמים וברקים בישיבה יש לו על מה לסמוך, מאחר שהפרי מגדים נוטה לומר שברכת השבח והודאה בישיבה. ושמענו על אחד מגדולי הדור זצ"ל דבירך בישיבה. והנוהגים לאומרה בעמידה, יש מקום לחומרא שלהם, מאחר והפרי מגדים לא ברירא ליה לגמרי דברכת השבח בישיבה. ובפרט דהתשב"ץ קטן (הו"ד בדעת תורה סימן רלט) בסימן ר"ס כתב, שרבו מהר"ם מרוטנברג זצ"ל היה מברך ברכת המפיל בעמידה. ויתכן שנימוקו הוא משום דסובר דברכת השבח בעמידה. והנה אנחנו לא נוהגים כך, ויתכן משום שאנו רוצים להסמיך את ברכת המפיל לשינה אבל מהר"ם מרוטנברג לא חשש לכך ולכן בירך בעמידה כדין ברכת השבח".

ז) וזאת הברכה (עמ' קנ"ג, מעיין הברכה פרק כ"ג אות א') – "ומכל מקום טוב להדר ולעמוד".

ח) ישראל במעמדם (פרק י"ח סעי' א') – "דמ"מ מצד ההידור ראוי ונכון לחוש לדברי הסוברים שיש לברך מעומד".

ט) פסקי תשובות (אות ה', סי' רי"ח אות א', סי' רכ"ט אות א') – "ודע, דעפ"י המבואר בפוסקים בין ברכות השבח ובין ברכות ההודאה אין צריכים לאומרם מעומד ורשאים לישב בשעת הברכה, אך לכתחילה ראוי לברכם מעומד, וכן נהגו גדולים וצדיקים".

י) מעדני יום טוב (ח"א סוף סי' כ"ז, עמ' קמ"ו) – "ולכן המהדרין קמים".

4. מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ו הע' ק"ח, לשונו מובא לקמן), שערי חיים (ח"א סי' מ"ב אות ג', עמ' קכ"ב), מעשה חמד (סי' ב' אות ב', עמ' קצ"ח), קשת יהונתן (פרק ב' סעי' א'), הר"י משדי (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' פ' אות י"ב), בית מתתיהו (ח"ד סי' ד', גם אני אודך ח"ד סי' ו' אות ח').

א) שיח הלכה (ח"א עמ' ע"ב) – "כמו"כ מנהג העולם לעמוד לברכת רעמים וברקים, ולהנ"ל לכאורה אין חיוב".

ב) שערי הברכה (פרק כ"א סעי' ד', עי' הע' ז') – "יש הנוהגים לומר את ברכות הראיה בעמידה".

ומש"כ בס' בסתר רעם פ"ב ס"ח, ובקונ' הקשת בהלכה עמ' ס"ז יעו"ש.

ד. הוצאת חבירו בברכת הראיה: האם שייך להוציא אחד את השני גם כשהמברך אינו מחוייב בדבר.

1. מחמיר.

א) הגרשז"א זצ"ל (שער העין פרק כ' הע' מ"ז, עמ' תכ"ג אות י"ח, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות כ"ב) – "האם בברכות הראיה שייך להוציא אחד את השני גם אם אינו מחוייב בדבר, כגון מי שראה את הים בתוך ל' ורוצה להוציא את חבירו שלא ראה בתוך ל'. תשובה: אי אפשר".

ב) הגרשז"א זצ"ל (שער העין פרק כ' הע' מ"ז, עמ' תנ"ד אות ה') – "האם בברכות הראיה שייך להוציא אחד את השני גם כשהמברך אינו מחוייב בדבר. תשובה: לא".

ג) פסקי תשובות (אות א') – "ברכות השבח שהם ברכות חיוביות יכול להוציא האחרים ידי חובתן וכברכת המצוות, אבל בברכות ההודאה שאינם חיוב, הרי הוא כברכת הנהנין ואין מוציא אחרים ידי חובתן אם הוא אינו מחוייב בדבר".

2. מראי מקומות – שער העין (פרק א' סעי' כ"א).

ג. אנשים

א. נשים

1. חייבת.

א) שער העין (פרק א' סעי' י"ח, הע' מ') – "נשים חייבות בכל ברכות הראיה כאנשים. [כמו שחייבות בברכות הנהנין והמצוות (שאין הזמן גרמא)]".

2. לענין ברכת החכמה - עי' סי' רכ"ט סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ב. קטנים

1. שער העין (פרק א' סעי' י"ז, הע' ל"ט) – "קטן משהגיע לחינוך מצוה לחנכו בברכות אלו. [ככל שאר הברכות]".

ג. גרים

1. שאם מברך "שעשה נסים לאבותינו במקום הזה" - עי' לקמן, סעי' א'.

2. גוי שנעשה לו נס ונתגייר, כשיעבור שם האם יברך 'שעשה לי נס' - עי' לקמן, סעי' ד'.

3. גר הרואה מקום שנעשה נס לאביו הגוי טרם נולד - עי' לקמן, סעי' ד'.

4. מי שמקרב גר או בעל תשובה תחת כנפי השכינה - עי' לקמן, סעי' ו'.

ד. עכו"ם.

1. גרי"ז (עה"ת תהלים פרק צ"ח [עמ' נ"ה]), הגדה של פסח מבית לוי עמ' רכ"ד) – "דיש ברכות ותשבחות שנאמרו בשביל קבלת הטובה, כמו ברכת הגומל לחייבים טובות ושעשה לי נס במקום הזה, שעיקר השבח הוא בשביל קבלת הטובה, ויש עוד ברכות שנאמרו על גבורתו של הקב"ה, כמו ברכת משנה הבריות וחכם הרזים וכמו ברכת עושה מעשה בראשית ושכחו וגבורתו מלא עולם, וברכות אלו נקראו ברכות הראי', דמכל דבר שאנו רואים גבורתו של הקב"ה ניתן לשבח ולברך ע"ז. והנה אם היתה גאולתן של ישראל באה שלא בנסים ונפלאות, אז הי' שייך לברך רק בשביל קבלת הטובה, והיתה הברכה שייכת רק לישראל לבד, ואוה"ע אין להם עסק בזה, אבל כיון דכתיב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, דנמצא דחסד זה של ישראל תבא גם ע"י גבורות ונפלאות הנגלים לעין כל, ממילא יש גם לאוה"ע לשבח ולברך על הנסים והגבורות שנעשה לעיניהם כמו כל ברכות הראי'".

[ד] סומא.**א. בכלליות.**

1. אינו מברך. [פרט לברכת המלכים].

(א) **ברכי יוסף** (סי' רכ"ד ס"ק א') – "וראיית בספר יד אהרן ... וכעת אין ספר שבות יעקב ושאר אחרונים בידי. ולפי דעת הרב שבות יעקב דסומא מברך, כל שכן בנידון דידן. ויש להביא ראיה לכאורה לדברי הרב שבות יעקב מאותה שאמרו שילהי ברכות (נח א) דרב ששת בירך על המלך אף שהיה סומא, אלמא סומא מברך ברכת הראיה כדברי הרב שבות יעקב. וכד דייקת פורתא אין ראיה משם כלל, דשאני ברכת המלך דנתקנה שמרגיש בכבוד המלך, ואם יזכה יבחין. וא"כ גם סומא יש לו הרגשה וחוש השכל מבחין בכבוד המלך ויכול לברך, אבל שאר ברכות הראיה, דהיינו לראות הדבר עצמו, הדבר ברור כמ"ש הרב יד אהרן דבעינן שיראה בעיניו. וכן ראייתו למהריק"ש סי' תכ"ו דכתב דמדקאמרי הרואה לבנה וכו', תלו בראיה, וסומא פטור, וכן משמע קצת מדברי הרדב"ז בתשו' סימן שמ"א. ואף מהרש"ל בתשו' סי' ע"ז ודעמיה שכתבו דסומא מברך ברכת הלבנה, שאני התם דמדמו לה ליוצר המאורות, משמע דשאר מילי דראיה סומא לא יברך כדברי הרב יד אהרן, וכפ"ז בנ"ד אכתי לא שמיע לן אם יברך".

(ב) הו"ד בשע"ת (סי' רכ"ד ס"ק ב').

(ג) **ת"א** (כלל ס"ג סעי' ו') – "הרואה מלכי אומות העולם, מברך 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שנתן מכבודו לבשר ודם' [משמע בגמרא דאף סומא מברך] (מ"א). וכתב הפמ"ג, שאר ברכות הראיה אין הסומא מברך, רק על המלך, דניכר כבודו אף לסומא כו'. וסוף דבריו, שאפשר דוקא סומא שראה מימיו. אבל סומא מבטן אמו, אף המ"א מודה שאינו מברך. וראוי שסומא יברך בלא שם ומלכות".

(ד) **אג"מ** (או"ח ח"ה סי' ל"ז אות י') – "ובדבר ברכת אשר יצר אתכם בדין כשרואין קברי ישראל ... ועיין בשע"ת סימן רכ"ד סק"ה, שהביא מברכי יוסף שהוא סובר דמה דר' ששת דהווי סגי נהור בירך ממש הברכה על ביאת המלך (ברכות נ"ח ע"א), דהוא דווקא על המלך שהוא עיקר עניין הברכה, שמרגיש בכבוד המלך, וגם סומא יש לו הרגשה וחוש השכל מבחין בכבוד המלך ויכול לברך, אבל שאר ברכות הראייה אין לסומא לברך. ואף על המלך הביא שהא"ר מסתפק בזה, דשמא לא בירך הברכה ממש שהוא ברוך שנתן, רק כעין שאילת שלום. והמ"ב ס"ק י"א הביא מהפמ"ג, שסומא שלא ראה מאורות מימיו לא יברך. וא"כ ודאי שעל שאר ברכות הראייה אין לברך, משום שהברכה נתקן על הראייה ולא על ההבנה והידיעה, כדכתבתי".

(ה) **שער העין** (פרק א' סעי' י"ט) – "סומא אינו מברך ברכות אלו שהרי אינו רואה, פרט לברכת המלכים שאם מרגיש בכבוד המלך יכול לברך".

ב. ברכות הנעשה על הנסים.

1. מראי מקומות – **ספר הסומא** (על או"ח סי' רי"ח, עמ' שכ"ב).

ג. **הרואה חכמי ישראל** - סי' רכ"ד סעי' ו'.

1. מברך.

(א) הגר"ח ק"צ"ל (וישמע משה ח"ג סי' ס"ו הע' ל"ב, עמ' ק"ו) – "סומא שמרגיש בבואו של החכם ובנכותו, כגון ששומע את החכם מדבר, או מפני הכבוד שהקהל חולקים לחכם, האם למעשה יכול לברך עליו ברוך שחלק. תשובה: יכול לברך".

(ב) **הרא"י בראדט** (ישורון חכ"ז עמ' תתקכ"ט) – "ר' שמעון מנשה בלוי בירך על ר' יהושע ליב דיסקין, אע"פ שהיה סומא. ר' שמעון מנשה בלוי בירך ברכה זו על בעל 'שדי חמד' אע"פ שהיה סומא".

2. אינו מברך.

(א) **ילקוט יוסף** (קיצור שו"ע סעי' י"ג) – "אבל סומא אינו מברך ברכה זו".

3. מראי מקומות – **בית מתתיהו** (ח"ד סי' מ"ד אות ב', גם אני אודך ח"ה סי' ז' אות ב' [עמ' ס"א]).

ד. **הרואה בית הקברות** - סי' רכ"ד סעי' י"ב.

1. אינו מברך.

(א) **גשר החיים** (ח"א פרק כ"ט סוף סעי' י"ז).

2. מראי מקומות – **ברכי יוסף** (ס"ק א').

ה. **פירות חדשים** - סי' רכ"ה סעי' א'.

1. מברך שהחיינו.

(א) שבות יעקב (ח"ב סי' ל"ח) – "כיצד יש לנהוג הסומא כשקורא ק"ש עם ציצית שבטליתו. גם אם יש לברך זמן על הפירות. תשובה הנה לא ידעתי מה קמסתפק לך דהלא כבר אמרינן בפ' התכלת דף מ"ג אשר תכסה בה לרבות כסות סומא אף ע"ג דכתיב וראיתם אותו מ"מ ישנו בראיה אצל אחרים וכמבואר ברמב"ם פ"ג מה' ציצית ובטא"ח סימן י"ז ואם כן מהאי טעמא ג"כ יש לאחוז הציצית בידו בשעת פ' ציצית בשעה שהוא אומר וראיתם אותו כיון שישנו בראי' אצל אחרים וכן לנשק אותם משום חבוב מצוה וכמבואר בטור וב"י בא"ח סי' כ' בשאר כל אדם וה"ה לסומא אבל להעביר הציצית על עינו כיון שהוא אינה רואה למה יעבירם על עינו והוא אין לו עינים לראות ויהיה כחוכא ואטלולא גם במצות שמורים כתיב בשם הקדמונים שכל המעביר ציצית על עינו כשהוא קורא פ' ציצית יהא מוכטח שלא יבא לידי סמוי עינים ע"כ א"כ זה שכבר הוא סומא למה לו להעבירם על עינו אף שראיה זו יש לדחות דודאי אין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה ויניח זכותו לזרעו אחריו וכדאמרינן אל תהיו כעבדים המשמשין ע"מ לקבל פרס ע"ש בחידושינו מ"מ בזה שאין לו עיני' לראות די שאוחזן בידו ומנשק אותם וזה הוא חבובו כנ"ל ועיין בתשובת מהרש"ל סי' ע"ז. ומה"ט יש לברך נמי זמן על אכילות פירות אלו אף על גב דעיקר ברכת הזמן הוא על הראיה כמ"ש בתשובתי דלעיל מ"מ כיון שהם בראיה אצל אחרים ע"ש".

(ב) יד אהרן (סי' רכ"ה הג' הטור ד"ה הסומא) – "הסומא מברך ג"כ על הראיה ואע"ג דברכת זמן הוא על הראיה מ"מ כיון שהם בראיה אצל אחרים מברך. שבות יעקב ח"ב סי' ל"ח. ול"נ שעל הראיה לא יברך, אף שהם בראיה אצל אחרים, ולא דמי למאורות, אלא שעכשיו שנהגו לברך בשעת אכילה שפיר מצי מברך".

2. מראי מקומות – ברכי יוסף (סי' רכ"ד ס"ק א', לשונו מובא לעיל).

(א) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ח' אות ד') – "יש לעיין אם סומא מברך על פירות חדשים ברכת שהחיינו, אם סיבת הראיה היא האכילה, או הראיה בדוקא".

1. משנה הבריות - סי' רכ"ה סעי' ט'.

1. אינו מברך.

(א) כה"ח (סי' רכ"ד ס"ק כ"ב) – "ובברכות שמברך על הכושי והגיחור וכדומה סומא ודאי לא יברך. נה"ש אות ו' וכ"כ השע"ת אות ה"ו".

2. ברכת הקשת - סי' רכ"ט סעי' א'.

1. מברך.

(א) מקור חיים (חו"י, סי' רכ"ט קיצור הלכות ריש סעי' א') – "הרואה קשת - אפילו דרך חלון, ואפילו סומא אמרו לו שהוא לנגדו, וה"ה בכל ברכות הראיה שאינם על הנאה דמטי ליה, וה"ה ברכת לבנה בחולה או תפוס, וה"ה רואה פריחתה דרך חלון..."

(ב) שבט הקהתי (ח"ד סי' ע"ה אות א', ח"ו סי' קל"ו אות ב') – "במקור חיים..."

2. אינו לברך.

(א) כמראה הקשת (אות ט"ז) – "אין הסומא מברך ברכת הקשת, ואינו צריך להחמיר לשמוע מאחר".

3. מראי מקומות – ספר הסומא (על או"ח סי' רכ"ט, עמ' של"ב), קשת יהונתן (פרק ד' סעי' ג').

(א) דברי בניהו (ח"ה סי' ט', ח"ט סי' ס"ב) – "סומא מברך ברכת המאורות. אמנם ברכת הלבנה. וכן ברכת הקשת. וכן ברכת החמה. לא יברך בשם ומלכות. אלא יברך בלא שם ומלכות. או ישמע אותה מאחרים ויצא יד"ח מטעם סב"ל".

ה. ברכת החמה - סי' רכ"ט סעי' ב'.

1. לא יברך – מחזיק ברכה (סי' רכ"ט ס"ק ו'), שע"ת (סי' רכ"ט ס"ק ב').

2. בלא שם ומלכות, ולכן טוב שישמע הברכה מאחר – רוח חיים (פלאג'י, סי' רכ"ט ס"ק ז', "סומא מברך בלא שם ומלכות"), שד"ח (אסיפת דינים מער' ברכות סי' ב' אות י"ח ד"ה וגם, "רוח חיים"), יחזה דעת (ח"ד סי' י"ח אות ט', חזון עובדיה ברכות עמ' תפ"ז, "סומא לא יברך ברכת החמה בשם ומלכות, ונכון מאוד שישמע מפי שליח צבור המברך, ויצא ידי חובה לכל הדעות"), שער העיני (פרק י"ג סעי' ח').

3. מראי מקומות – דברי בניהו (ח"ה סי' ט', ח"ט סי' ס"ב, לשונו מובא לעיל).

ט. ברכת הלבנה.

1. עי' סי' תכ"ו, לשיטות ומראי מקומות.

ה [א] אופן הראיה.

א. ראה מרחוק: האם מברכים.

1. מברכים.

(א) שער העיני (פרק ב' סעי' י"א) – "הרואה דבר המחייב ברכה צריך לברך עליו אף אם רחוק ממנו הרבה, ובלבד שיראהו בבירור".

(ב) הפוסקים לקמן.

2. מראי מקומות.

(א) לענין כשרואה קברים מרחוק - עי' סי' רכ"ד סעי' י"ב, לשיטות ומראי מקומות.

(ב) לענין כשרואה ברכים מרחוק באופן שבמקומו אין כלל עננים וברקים ורעמים - עי' סי' רכ"ז סעי' י"ג, לשיטות ומראי מקומות.

(ג) לענין כשרואה פרחי האילן מרחוק - עי' סי' רכ"ו סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

(ד) לענין כשרואה הים מרחוק - עי' סי' רכ"ח סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ב. **הרואה ע"י משקפת (binoculars) ממרחק: האם מברך ברכות הראיה.**

1. מברך.

א) **בצל החכמה** (ח"ב סי' ט"ז אות ד') – "עיי' בס' פתח הדביר (סי' רכ"ד אות י') שנשאל ברואה את המלך ע"י דורבי"ן (משקפת) אם חייב לברך ברכת שחלק מכבודו, ומסיק דכל שזוכית הדורבי"ן חשוב ובהיר וגם ראות עינו ברורה היטב פשיטא דהוי כרואה בעיניו סמוך לו בלי הפסק זכוכית אפי' להעיד ומכש"כ בראית המלך שא"צ להכיר היטב צלם דמות תבניתו וע"ש עוד שהאריך. ועיי' ס' משיב נפש (ח"ב סי' רמ"ד) ברואה מרחוק במשקפת מקום שנעשה בו נס לישראל יש לו לברך הברכה המבוארת באו"ח סי' רי"ח ע"ש. וא"כ ה"ה בנ"ד שאפי' אינו רואה את הים רק דרך משקפת וכגון שאינו טס מעל לפני הים אלא רחוק ממנו, כל שרואהו ראי' ברורה ובהירה חייב לברך עליו".

ב) **הגריש"א** זצ"ל (שער העין פרק ב' הע' י"ז, עמ' תכ"ב אות ט"ו) – "מי שרואה דבר המחייב ברכה ממרחק רב ע"י משקפת האם יכול לברך. תשובה: אם רואה את הדבר יכול לברך".

ג) **חזון עובדיה** (ברכות עמ' תט"ז ד"ה משקפת) – "וכן עיקר".

ד) **חוט שני** (הל' ברכות הודאה ס"ק י' אות ג', שבת ח"ג עמ' ר"ל אות ג') – "הרואה את הים ע"י משקפת, כל שרואהו ראי' ברורה ובהירה מברך עליו".

ע) **חוט שני** (שער העין עמ' תס"ז אות י"ג) – "הרואה דבר המחייב ברכה דרך משקפת האם יכול לברך. תשובה: איני יודע אם אפשר לברך כיון שאינו מרגיש כל כך את הדבר, וצ"ע".

ה) **הגר"ק** זצ"ל (שער העין עמ' תל"ז אות י"ט, מעיין הברכה פרק כ"ג אות י"ד, וישמע משה פר' ראה אות ב' שנת תשפ"א [לשונו מובא לקמן]) – "נסתפקנו ברואה דבר המחייב ברכה ממרחק רב ע"י משקפת, ועיי' מבחין בו בבירור האם יכול לברך. [הכוונה למשקפת העשויה כתבנית זכוכית מגדלת שענינו רואות את הדבר עצמו, ולא למשקפת הבנויה על מראות שרואה רק את בבואת הדבר]. תשובה: יכול לברך".

ו) **חשוך חמד** (ברכות דף נז: ב"מ דף לג.) – "יש גם להסתפק אם על ראי' באמצעות משקפת אפשר לברך. ויעויין בספר 'פתח הדביר' (סימן רכד) שכתב דהרואה מלך בעזרת משקפת מברך. ומסתבר דהוא הדין בעינינו אם יראה שהמקום חרב יברך".

ז) **וזאת הברכה** (מעיין הברכה פרק כ"ג אות י"ד).

ח) **ילקוט יוסף** (סי' רכ"ד סעי' י') – "הרואה נשיא מדינה בזמן הזה, יש לו לברך ברכת המלכים בלי שם ומלכות, ויאמר: ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם. והרואה נשיא מדינה הלבוש בבגדי מלכות שכולם רואים את יקר תפארת גדולתו, ומברך עליו ברכת המלכים בשם ומלכות, יש לו על מה שיסמוך, אף אם רואהו בהפסק חלון המכונית, או על ידי משקפת וכדומה".

ט) **הגר"ש גרוס שליט"א** (וישמע משה פר' ראה אות ב' שנת תשפ"א) – "עוד הורה הגר"ש גרוס שאם עומד במרחק גדול מן ההר עד שאינו יכול להבחין בו היטב אלא באמצעות משקפת יכול לברך עושה מעשה בראשית על ראיית ההר באמצעות המשקפת, ואין זה דומה לראית תמונה, שהרי ע"י המשקפת הוא רואה את ההר עצמו, והמשקפת רק מחזקת את כח הראיה שלו שיוכל לראות למרחק כזה, וכמו שמי שמרכיב משקפים מברך ברכות הראיה אע"פ שבלא המשקפים לא היה יכול לברך ברכות אלו. ובתנאי שהוא יכול ע"י המשקפת לראות בו זמנית את כל ההר ולהתפעל מגובהו, אבל אם רואה בכל עת רק קטע קטן מתוך ההר, לא חשיב ראי' גמורה ואין מברכים עליה. וכן הסכימו הגאונים הגדולים רבי חיים קניבסקי ורבי ברוך דב פוברסקי שליט"א".

י) **פסקי תשובות** (אות ב', סי' רכ"ד סוף אות ו', אות י"ב) – "וכן אם עומד ממרחק רואה ראי' ברורה ע"י משקפת וכדו' (וכנ"ל סי' רי"ח אות ב'), אבל כשרואה ע"י מראה או טלסקופ או שידור חי, וכל שכן בתמונה אינו מברך ברכת הראיה".

2. **אם הם פועלים בעזרת מראות.**

א) **הגר"י זילברשטיין שליט"א** (סוף ספר מעשה חמד תשובה ד') – "לסיכום: א'. ל ראי' בעזרת משקפת המגדילה מרחק ראי'ה, מברכים. ב'. על ראי' בעזרת משקפת המתבססת על מנסרות, למרות שהעין לא נמצאת בקו ישר אל העדשה החצונית. הדעת נוטה שמברכים. ועדיין צ"ע"ק. ג'. על ראי' בעזרת משקפת המתבססת על מערכת של מראות לא מברכים".

ב) **שער העין** (פרק ב' סעי' י"א) – "הרואה דבר המחייב ברכה ממרחק רב דרך משקפת או טלסקופ תלוי הדבר: א. אם המשקפת או הטלסקופ בנויים כתבנית זכוכית מגדלת, חייב לברך. ב. ואם הם פועלים בעזרת מראות אין לברך דרכם, כדין הרואה במראה. **ורוב המשקפות המצויות כיום [ובפרט הטלסקופים] פועלים בעזרת מראות**, ויש לברר מהותם בכל פעם שרואה כדי שלא יכשל בברכה לבטלה. ג. ואם המשקפת או הטלסקופ על בסיס מנסרות [השוברות את קרני האור], צ"ע אם חשיב ראי' לגבי ברכה".

ג. **הרואה באמצעות מראה (mirror): האם מברך ברכות הראיה.**

1. **וישמע משה** (פר' ראה אות ב' שנת תשפ"א) – "ואם רואה את ההר באמצעות מראה [שפיג"ל], הורה הגר"ש גרוס דחשיב שפיר ראיית ההר ויכול לברך על ראייתו. והגאון ר"ע פריד שליט"א אמר שכבר דנו גדולי הפוסקים האם ראי' ע"י מראה נחשבת ראי' גמורה, עיין בספר פתח הדביר סימן רכד שהסתפק בזה ומסיק שאין לברך בשם ומלכות".

ד. **ההתפעלות בראיה.**

1. עי' ריש סי' רכ"ח, לשיטות ומראי מקומות.

ו) **צורת הברכה: האם צריך לברך בשם ומלכות.**

א. **שלא צריך לברך בשם ומלכות - ראשונים.**

1. **ראב"ד** (השגות על הבעל המאור ברכות דף מד.) – "וכן בכל הברכות שבמשנה אומר אני שהם רשות ולא חובה כהיא דאמרין בעירובין [דף מ ב] אלא אקרא חדתא נמי [אמינא] זמן ואמר ליה רשות לא קמבעיא לי(ה) אלמא כל הני רשויות הם. תדע דהא אין בהם לא הזכרה ולא מלכות, ומי שאמר שיש בהם הזכרה ומלכות [לא הסכים אל העיקר]. וכלל הדבר כל ברכה שאינה קבועה והיא נעקרת לפרקים אינה טעונה הזכרה שהרי אפילו ברכת זימון שהיא מן התורה, מפני שהיא נעקרת מן הברכה לפרקים אין בה הזכרה ומלכות והרי הוא כברכת הרשות מפני שהרשות ביד השלשה לאכול כל אחד ואחד לעצמו, וכ"ש הברכות הללו שהרשות בידו שלא יראה כך ולא יראה כך. אבל ודאי המברך על המצוה שהוא חייב לברך צריך הזכרה ומלכות, **מ"מ על כלן אם אמר הזכרה ומלכות לא הפסיד**".

(א) **חיד"א** (טוב עין סי' ט' אות א') – "הטור ומרן בבית יוסף סימן רי"ח כתבו משם הראב"ד על ברכות הראיה שהם בלי שם ומלכות ואלו הרא"ש בתשובה הנז' כתב על כל ברכות השבחה. ולי ההדיוט נראה דהכי משמע מדברי הראב"ד בהשגותיו על ספר המאור בסוף ברכות הובאו בס' תמים דעים דאע"ג דבתחילה קאמר על ברכת ראיה סיים וכתב אבל ודאי המברך על המצוה שהוא חייב לברך צריך הזכרה ומלכות ומוכה דברכות השבחה אין צריך הזכרה ומלכות כמ"ש הרא"ש. ומה שכתב הטור משם הראב"ד ברכת הראיה לאו דוקא ושם סיים הראב"ד ומ"מ על כלן אם אמר הזכרה ומלכות לא הפסיד ועיין מ"ש הרשב"א בחידושו בריש פרק הרואה ודוק".

(ב) **יחזקאל דעת** (ח"ב סי' כ"ז בהג"ה) – "והנה הרה"ג רבי מרדכי לוריא בשו"ת דברי מרדכי (סימן ה') נשאל, אם יש לחוש בזה לדעת הראב"ד שסובר שברכות הראיה בלי שם ומלכות, על פי הכלל ספק ברכות להקל, והשיב, שמכיון שהראב"ד הוא יחידי בזה נגד כל הפוסקים הראשונים שסוברים שצריך לברך בשם ומלכות, אין לומר בזה ספק ברכות להקל. וכמו שכתב כיוצא בזה בספר אות אמת. עכ"ל. אך הגאון רבי אברהם אלקלעי בשו"ת זכור לאברהם (חלק או"ח סימן יח) העלה שאפילו ביחיד ממש נגד רבים אומרים ספק ברכות להקל. ועוד, שגם המאירי (ברכות נד) סובר כדעת הראב"ד בזה, ובשני פוסקים אפילו נגד מאה פוסקים אומרים ספק ברכות להקל, וכמו שכתבו בספר נר מצוה חלק ב' (דף סט ע"ב), ובספר בירך את אברהם (דף צג ע"א), ובשו"ת מעט מים (סימן נד), אולם באמת בנידון שלנו לא שייך לומר ספק ברכות להקל, כי הראב"ד עצמו סיים בדבריו בשו"ת תמים דעים (סימן רמ): והמברך ברכות אלו בשם ומלכות לא הפסיד. וכן הוא בהשגות הראב"ד על בעל המאור (בדפוס וילנא, סוף ברכות). נמצא שאף להראב"ד אין כאן חשש ברכה שאינה צריכה".

2. **מאירי** (ברכות דף נד. ד"ה אמר) – "ופירשו חכמי הצרפתים שמזכיר בה את השם ואומר בה מלכות וגדולי המפרשים חולקים בדבר לומר שכל הברכות השנויות בפרק זה אין בהם הזכרה ומלכות הואיל ואינן ברכות קבועות כדין ברכת זמון שאין בה הזכרה וכן ממה שאמרו למטה ברב חנא שברך על רב יהודה כשנתרפא בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא ושאף הוא פטר עצמו מברכת הגומל בעניינתו אמן ומ"מ יש דוחים שהזמון מתוך שיש שם ג' ברכות קבועות בהזכרה ומלכות הקלו בה וזו של רב חנא אפשר שהזכרה ומלכות היה שם אלא שהתלמוד קצר בה ואף בתלמוד המערב אמרו תכף למשנה זו כל ברכה וברכה שאין בה מלכות אינה ברכה ואף גדולי המחברים כתבו שכלם בהזכרה ומלכות ולדעתי יש מהן צריכות הזכרה ומלכות ויש מהן שאינן צריכות והוא שברכת הגומל הואיל והיא בבית הכנסת ובמעמד עשרה צריכה מלכות ושאר ברכות שאינן קבועות אין צריכות ובגמ' נרחיב בה בזכירת קצת פרטים שרשיים".

ב. יברך בשם ומלכות - ראשונים.

1. **רמב"ם** (ברכות פרק י' הל' א', הל' ב', הל' ג', הל' ה', הל' ח', הל' ט', הל' י', הל' י"א, הל' י"ב, הל' י"ג, הל' ט"ו, הל' ט"ז, פ"י המשניות פרק ט' משנה א').
2. **תוס'** (ברכות נד. ד"ה הרואה) – "פירש רבי שמעיה דכל הני ברכות צריכות להזכרת שם ומלכות ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם וכן כתב רבינו שמשון מקוצי כי הר"י היה רגיל לברך על הברקים ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שכחו וגבורתו מלא עולם וכן פ"י ומייתי ירושלמי דפירקין רבי זעירא כו' כל ברכה שאין בה וכו'".
3. **תוס' ר"י שירלאון** (ברכות ריש דף נד.) – "ובכל הברכות השנויות בזה הפ' פותח בהם בברוך בשם ובמלכות".
4. **תוס' רבינו פרץ** (ברכות ריש דף נד.).
5. **רמב"ן** (תורת האדם שער הסוף, ענין הרפואה אות ח') – "ובעני למימר הך ברכה בשם ומלכות דקיי"ל כר' יוחנן דאמר (ברכות מ' ב') כל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות אינה ברכה. ואפילו ברכות של שבח שהן רשות כגון הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל והרואה הים הגדול וכיוצא בהן כולן טעונות שם ומלכות. ואף על גב דמתניתין קתני להו בלא שם ומלכות, הכי נמי קתני בהדיהו הטוב והמטיב ושהחיינו ואעפ"כ צריכות שם ומלכות. ובמסכת תענית (ט"ו א') תני במתניתין בשבע שהוא מוסיף בתעניות כולוהו בלא שם ומלכות, והן טעונות כן. וכן רבות במשנה ובגמרא".
6. **סמ"ג** (עשין סי' כ"ז).
7. **סמ"ק** (מצוה קנ"א).
8. **רבינו יונה** (ברכות דף מג. ד"ה אמרי) – "ודאי בין זו בין כל הברכות הנזכרות בפרקין כשאומר בהן הזכרת השם ומלכות מיירי".
9. **רא"ה** (ברכות דף נד.) – "וכל ברכות אלו בשם ומלכות הן דהא קימא לן ...".
10. **רשב"א** (ברכות דף נד.) – "וכתב הראב"ד ... ובהדיא אמרו כן בירושלמי דכל ברכות אלו דמתניתין בשם ומלכות דגרסינן התם על מתניתין דהכא ר' זעירא רב יהודה בשם רב כל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה אמר ר' תנחומא אלא אמרית טעמא ארוממך אלהי המלך, רב אמר צריך אתה ושמואל אמר צריך אלהינו ואף הרמב"ם ז"ל כן כתב שכלן בשם ומלכות".
11. **רא"ש** (ברכות פרק ט' סי' א', שו"ת הרא"ש כלל ד' סי' ג') – "וששאלת מברכת הים והקשת והדומה להם, שאין מזכיר בגמרא בשום אחת שם ומלכות, אם צריך שם ומלכות. דע לך, כל רבותינו כתבו כן, וגם נוהגים כן, להזכיר בהם שם ומלכות, דאין ברכה בלא שם ומלכות; דלמה ישתנו ברכות אלו מכל שאר הברכות. ואין לחוש לדברי הראב"ד ז"ל בדברים הללו. ומה שהביא ראיה

- מברוך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא, פירשו התוספות, שאמר: בריך רחמנא מארי דעלמא, הרי הזכיר שם ומלכות. אלא שהגמרא קצר נוסח הברכה, כמו שקצר בים וקשת וכיוצא בהם, ולא הזכיר בהם שם ומלכות אף על פי שצריך להזכיר בהם".
12. ריטב"א (ברכות דף נד. סוף ד"ה וסיקנא).
 13. ראבי"ה (ח"א סי' קמ"ו) – "וכל הני ברכות דפרקין צריכים ברכה בשם ומלכות, אלא שקיצר התלמוד".
 14. טור (סעי' א').
 15. רבינו ירוחם (נתיב י"ג ח"ב, ק"ג-ד) – "בכל מקום שאומר ברכה שצריך לברך בכל אלו מברכת הראיה צריך לברך בשם ומלכות ולומר בא"י אמ"ה בכל ברכה מהן ואף על פי שלא אכתו' הברכה כי אם בקוצר דע כי בכלן צריך שם ומלכות וכן בירושלמי וכן כתב הר"ם בתשוב".
 16. פסקי רי"ד (ברכות דף נד.) – "פי' כל הני ברכות דקתני במתני' צריכות הזכרת השם ומלכות, דכל ברכה שאין בה הזכרת השם ומלכות אינה ברכה, אלא שהתנא קיצר את לשונו".
 17. מרדכי (רמז ר"ח) – "הרואה [דף נד ע"א] פי' רבינו שמעיה דכל הני ברכות צריך להזכיר בהם שם ומלכות וכן נהג ר"י והשר מקוצי".
 18. אגודה (ברכות סי' קצ"ד) – "פר"י כל הברכות השנויות בפרק זה פותח בהם בברוך בשם ובמלכות".
 19. המאורות (ברכות דף נד: ד"ה ארבעה).
 20. עי' המכתם (ברכות דף נד.) – "ואותן ברכות שהן הודאה על הנס צריכין הזכרה ומלכות, אבל אותן שהן על נס אביו או רבו לא בעי מלכות כדאשכחן ברב חנה ורב יהודה דלא אמרו אלא בריך רחמנא דיהבך לן והיא הזכרה בלבד".
 21. ריבב"ן (ברכות דף נד.) – "כתב רבי' ישעיה כל הני ברכות דקתני במשנה צריכות הזכרת שם ומלכות וכל ברכה שאין בה הזכרת השם ומלכות אינה ברכה, אלא שהתנא קיצר לשונו".
 22. אורחות חיים (ח"א הל' ברכות אות ס"ח) – "וכל הברכות שאמרנו צריך לומר בהם שם ומלכות שהרי אמרו כל ברכה שאין בה הזכרת השם ומלכות שמים לא שמה ברכה...".
 23. רשב"ץ (ברכות דף נד. ד"ה עוד).
 24. אהל מועד (שער ברכות דרך שלישי נתיב ח').
 25. אבודרהם (הל' ברכות סוף השער השמיני) – "וכל אלו הברכות שאמרנו צריך להזכיר בהם שם ומלכות שכל ברכה שאין בה הזכרת השם ומלכות אינה ברכה כמו שכתבנו בהקדמת הספר הזה. וכן כתבו התוס' והרמב"ם והרא"ש...".
 26. פסקי ריא"ן (ברכות פרק ט' הל' ב' אות ב') – "שכל הברכות צריך שיזכיר בהם הזכרת השם ומלכות שמים, כגון בא"י אמ"ה".
 27. נמוקי יוסף (ברכות דף נד.) – "וכתבו המפרשים ז"ל דכל הנך ברכות בעי לממרינהו בשם ומלכות אלא שדרך התלמוד לקצר בנוסח שלהן כדאשכחן גבי...".

ג. פוסקים.

1. יברך בשם ומלכות – מחבר (סעי' א'), לבוש (סעי' א'), של"ה (שער האותיות אות הקו"ף, קדושת האכילה (ב) אות שי"ב), הו"ד בא"ר (סי' רכ"ג ס"ק ג'), מהר"ם בנעט (עמ"ס ברכות בביאור מרדכי פרק ט' אות א'), קיצור שו"ע (סי' ס' סעי' ח'), ערה"ש (סעי' א'), בן איש חי (שנה א' פר' עקב אות י"א), פוסקים.
 2. מראי מקומות – ברכי יוסף (ס"ק א').
- ד. קשה: מקור לברך על הנס היה מיתרו, והתם לא היה הזכרת מלכות.
1. מהרש"א (ברכות חדושי אגדות דף נד. ד"ה ברוך) – "וא"ת למ"ד דבעי שם ומלכות בכל הברכות הרי כאן שאמר יתרו ברוך ה' אשר וגו' אין כאן מלכות וי"ל אשר הציל אתכם וגו' מתחת יד מצרים הוא במקום מלכות שממשלתו בכל וק"ל".
 2. פנ"י (ברכות דף נד.) – "ואף על גב דבברכת יתרו לא אשכחן בה מלכות, אפשר דמה שאמר יתרו אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה ואמר גם כן עתה ידעתי כי גדול ה' וגו' א"כ אין לך מלכות גדולה מזו וכמ"ש רש"י בפירושו החומש וק"ל".
- ה. מראי מקומות – שער העין (סי' ב').
1. לענין ברכה על רעמים וברקים (thunder and lightning) - עי' סי' רכ"ז סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
 2. לענין ברכה על קשת (rainbow) - עי' סי' רכ"ט סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ז. הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל - סעיף א'.

א. מקור.

1. ברכות (דף נד.) – "מנא הני מילי. אמר רבי יוחנן, דאמר קרא: ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל וגו'".
 2. שאלתות (שאלתא כ"ו, עי' העמק שאלה ס"ק ז') – "דמייביין דבית ישראל לאודווי ולשבוחי קמי שמיא בעידנ' דמתרחיש להו ניסא דכתיב הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו אטו משום דגבר עלינו חסדו הללו את ה' כל גוים אלא הכי קאמר הללו את ה' כל גוים מה דעביד עימכון וכל שכן אנן דגבר עלינו חסדו וכד מטי דוכתא דאיתרחיש להון ניסא כגון מעברות הים...".
- ב. כלל א': דוקא שניכר הנס מתוך המקום – מג"א (ס"ק א'), מ"ב (ס"ק ז').
1. שעה"צ (ס"ק א') – "תוספות ריש פרק הרואה בשם רבנו יהודה. ואף על גב דבתוספות רבנו יהודה אשר לפנינו כתוב כסלקא דעתיהו דתוספות, דמסתמא חזר בו ר' יהודה, וכן משמע קצת מתוספות שכתבו, ושוב היה נראה וכו', משמע דמתחלה היה דעתו

להפוך, אך בתוספי הרא"ש שם העתיק דברי ר' יהודה כסלקא דעתיהו דתוספות ולא הביא כלל האי חזרה, וגם בש"ס משמע לכאורה אין נפקא מינה בין יחיד לרבים, אלא דברבים כולי עלמא מברכים וביחיד איהו לבדו, אבל על כל פנים לא עדיף יחיד מרבים, ובמקום דיחיד מברך גם רבים צריכים לברך, ולכן **צריך עיון למעשה**."

2. מראי מקומות.

(א) **העמק שאלה** (שאלתא כ"ו ס"ק ב') – "אין לברך על מקום הנס שהתחיל, אלא מקום שנגמר".

(ב) **מרומי שדה** (ברכות ריש דף נד.) – "הרואה מקום שנעשה בו נסים לישראל. דייק לכתוב מלת 'בו' דדוקא שניכר הנס מתוך המקום, כמוש"כ המג"א סי' רי"ח סק"א. והיינו שע"י המקום נעשה הנס. ומדויק בזה ג"כ לשון השו"ע שם ששינה מלשון סעיף ד', הרואה מקום שנעשה נס ליחיד, ולא כתב מלת 'בו'".

(ג) **בצל החכמה** (ח"ה סי' ס"ג, אהלך בעמיתך פרק י"ג סעי' י"ג) – "חפרו במקום שנעשה לו נס חפירה עמוקה, צ"ע אם יברך על ראיית קרקעית החפירה המכוון נגד המקום שבו נעשה לו נס ונראה שיברך עכ"פ בלי הזכרת שם ומלכות. (אות ו' - ח'). (ד - ד) הוסיפו שכבות עפר על גבי המקום שבו נעשה לו נס עד שהוגבהה המקום הרבה, צ"ע אם יברך על ראיית מקום שהוגבהה המכוון נגד המקום שתחתיו שנעשה לו הנס. ונראה שיברך עכ"פ בלי הזכרת שם ומלכות (אות ז' - ח'). (ה) העמיקוהו או שהגביהוהו בפחות מג' טפחים, יברך על ראייתם בשם ומלכות (אות ח')."

ג. כלל ב': צריך לראות דוקא מקום הנס ביחוד.

1. **בה"ל** (סעי' א' ד"ה כגון) – "וכתב בספר כפתור ופרח פ"ז וז"ל מעברות וכו' נראה בפירושו שאין המברך מברך עד שיראה בפרט מקום הנס כמו שהרואה ים סוף לא יברך אם לא ראה מקום שעברו בו וכן הרואה הירדן עד שיראה מקום שעברו והכתוב אומר והעם עברו נגד יריחו וכן נחל ארנון. ומיהו בכל מקום שיראה חלק מן הים או מן הירדן ראוי לו להזכיר חסדי ה' והשגחתו עלינו ויודה וישבח כפי כחו [ר"ל שבח בעלמא בלי שם ומלכות] וכן ... הנה בעיקר דבריו שצריך לראות דוקא מקום הנס ביחוד משמע כן גם משאר פוסקים וכ"כ רש"י בד"ה מעברות ואף שמלשון הרמב"ם שכתב הרואה מקום שנעשו נסים וכו' כגון ים סוף משמע לכאורה דבראיית ים סוף לחודיה מברך אעפ"כ אינו מוכרח כ"כ מדמסיים או מעברות הירדן ולא כתב או הירדן וע"כ דלאו דוקא".

2. **רואה בית חולים**.

(א) **חוט שני** (הל' ברכות הודאה ס"ק ג' ד"ה ומסתברא דמי) – "ומסתברא דמי שהיתה בסכנה כגון שילדה ע"י ניתוח [אם אינו מטבעו של עולם] ויצאה מזה, מי שמרגיש שנעשה לו נס, יכול לברך ברכה זו. והברכה צריכה להיות במקום שמזכיר לו את הנס, ולכן אם היא ילדה בתוך חדר לידה שבתוך הבנין, מסתברא דאם רואים את הבנין מבחוץ וזה מזכיר לה את הנס, ומרגישה שנעשה לה נס וכנ"ל, תברך שם".

(ב) **הגר"ח"ק** זצ"ל (שער העין עמ' תנ"א אות ע') – "חכמים תקנו לברך שעשה לי נס במקום הזה. ומשמע שהנס שייך לאיזה מקום, וכעובדא דגמ' שאיתפרקא ליה אשיתא ועל לביתה. ונסתפקתי, היאך הדין במי שנתרפא מחוליו בבית החולים בנס גמור [חוץ לדרך הטבע], האם יברך על ראיית חדרו בבית החולים שעשה לי נס וכו', והרי הנס אינו קשור למקום אלא לרפואתו. ואם נימא שכיון שנתרפא במקום זה יברך על המקום. היאך הדין במי שנעשה לו נס במטוס וכדו', האם יברך על ראיית המטוס אף שעומד במקום אחר ממקום הנס, או שכיון שלא אירע באיזה מקום אינו יכול לברך. תשובה: בבית חולים אולי אפשר לברך".

ד. כלל ג': רק אהצלה אדם בדרך נס.

1. **בה"ל** (סעי' א' ד"ה כגון) – "ברואה הר הכרמל דהברכה לא נתקנה על פלאי הבורא דא"כ היה לנו לברך **בראתנו הר סיני** מקום שניתנה בו התורה וע"כ דנתקן רק **אהצלת אדם** מן המיתה בדרך נס".

2. מראי מקומות – **שער העין** (פרק כ"ג הע' ג').

(א) **הגר"ח"ק** זצ"ל (שער העין עמ' ת"נ אות ס"ז, הע' נ"ח) – "בביה"ל ריש סי' רי"ח כתב, דעל הר סיני אין מברכים ברכת הנס, אף שהיה שם פלאי הבורא, דברכת הנס נתקנה רק על הצלת אדם מן המיתה ולא על פלאי הבורא סתם. ותמהתי, דגמ' ערוכה בשבת נח. למה נקרא שמו הר סיני שנעשו בו נסים לישראל, ומבואר דאירע לאבותינו נסים בהר סיני, ובנסים אלו היה גם הצלה ממות, וכדאיתא שם שפרחה נשמתם של ישראל וחזרו וחיו, וא"כ אמאי לא נברך בראיית המקום שסביב הר סיני. תשובה: אין הנס מפורש בפסוק. [צ"ב, דכמה ניסים שמברכים עליהם אין מפורש בפסוק, כאבן שביקש עוג לזרוק על ישראל שלא נתפרש בפסוק, ומעברות נחלי ארנון שהובא ברמז. (וגם עיקר הטענה צ"ב, דיש לזה סעד בפסוק, השמע עם קול אלוקים מדבר אליו מתוך האש ויחי). וצ"ע]."

ה. **הרואה המקום מרחוק**.

1. שיברך באותו מקום.

(א) **ת"א** (כלל ס"ה סעי' ה') – "אם נעשה לו הנס בעליה והוא דר בבית, אם לא יכנס לאותו עליה עד לאחר ל' יום, מברך 'שעשה לי נס' (א"ר בשם מהרי"ט צהלון. ונראה לי דמצינו במדרש רבה שיוסף הלך להציץ בבור לברך, משמע שיברך באותו מקום. וכן במדרש בסלע המחלוקת שירדו דוד ואנשיו מגמליהן לברך, משמע שיעמוד באותו מקום) (שם)".

2. אפילו מקום רחוק.

(א) **בצל החכמה** (ח"ב סי' ט"ז) – "לענ"ד נראה פשוט דכל שרואה אותם ראוי בהירה וברורה אעפ"י שאינו רואה אותם אלא מתוך האוירון הטס בגובה כמה מילים מעל לפני ההרים והימים כו', מוטל עליו לברך הברכה הראוי' על ראית אותו ים, נהר, מדבר והר. וראיות ברורות יתנו עדיהן כאשר יבואר בס"ד ...".

(ב) **פסקי תשובות** (אות ב', הע' י"ט) – "ואין צריך לעמוד ממש באותו מקום שנעשה הנס, אלא אפילו רואה מרחוק אך רואהו ראייה ברורה ובהירה, ג"כ יכול לברך שעשה וכו' במקום הזה (שרואה). [בקצוה"ש סי' ס"ו סק"א מסתפק בזה ומביא שמדברי הכפתור

ופרה פ"ז (המוזכר ג"כ בביה"ל הכא) משמע שאין צריך לעמוד ממש במקום הנס, אך תמה עפ"י לשון הברכה 'במקום הזה', ובחיי"א כלל ס"ו סעי' ה' אכן כותב 'צריך שיעמוד במקום הנס ולברך' וכו', ובשו"ת בצל החכמה ח"ב סי' ט"ז מאריך בזה ומכריע מכמה ראיות והוכחות שא"צ לעמוד במקום הנס ממש וכל שרואהו ראה ברורה סגי, ובמקום הזה הכוונה על המקום הנראה, ושור"ר בסה"ק מגיד תעלומה (ריש פ"ט) שג"כ כותב כן בפשיטות ומסביר דאין כלל סתירה לנוסח הברכה, כי ע"י הראיה הרי זה פועל כאילו במציאות נמצא שם".

3. מראי מקומות.

א) קצות השלחן (סי' ס"ו ס"ק א') – "עי' בבה"ל סי' רי"ח מש"כ בשם הכפתור ופרח לענין מעברות הים ומעברות הירדן שצריך לראות בפרט מקום הנס, ומשמע שם דכיון שרואה מקום הנס אפילו מרחוק יכול לברך, אולם הסברא נותנת דדוקא במקום הנס יוכל לברך כיון שנוסח הברכה היא שעשה נס במקום 'הזה' משמע שהוא במקום שהוא עומד ועכ"פ צריך להיות תוך ד"א דבמקום א' חשוב בכל דוכתי ולא בחוץ לד"א ... וצ"ע לדינא".

ת) ציורים.

ברכות (דף נד.) – "תנו רבנן: הרואה מעברות הים, ומעברות הירדן, מעברות נחלי ארנון, אבני אלגביש במורד בית חורון, ואבן שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל, ואבן שישב עליה משה בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק, ואשתו של לוט, וחומת יריחו שנבלעה במקומה על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום".

א. מעשה של עוג.

1. כמשל – רשב"א (ברכות דף נד:), מהרש"א (ברכות חדושי אגדות דף נד:).
2. כפשוטו – אמרי שפר (דייטש, ברכות ריש דף נד:), בה"ל (סעי' א' ד"ה ואבן), שלמה משנתו (ברכות דף נד: ד"ה עקר).
3. מראי מקומות – מהר"ל (במדבר פרק כ"א פסוק כ"א), צל"ח (ברכות ריש דף נד:).

ב. מציאות בזמן הזה.

1. היום אין אנו יודעים מקומות אלו.
- א) הגריש"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"ח אות ל"ט, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות ז') – "בשו"ע כתב לברך על מקום שעברו בו בני"י בים סוף ברוך שעשה נס לאבותינו במקום הזה, האם ברכה זו נוהגת בזמנינו. תשובה: היום לא יודעים היכן המקום הזה, ואי אפשר לברך".
- ב) שער העין (פרק כ"ג הע' ו') – "מקום שעברו ישראל בים סוף ביבשה. (והיום אין אנו יודעים מקום זה וכן שאר המקומות דלהלן. ומה שהובאו מקומות אלו הוא משום שבימים קדמונים היה ידוע מקומות אלו. וכמ"ש הערוך לנר בנדה ע: לגבי אשת לוט, עיי"ש). ולגבי מעברות הים ציין לי הגרא"י צוקר שליט"א, דבהגדה של פסח 'מדרש וחיידוש', [רבי אליעזר נחמן פואה תלמיד הרמ"ע מפאנו]. כתב על דבר בעל ההגדה אילו קרע לנו את הים וכו', 'ומקום הקרע עדיין ניכר'. ומצאתי כע"ז באמרי נועם להגר"א, שכ' מעברות הים וכו', שהיו להם סימנים במקום שעברו".

ג. ראיה בלא הכרה: כגון שנוסע במטוס, ורואה את כל השטח.

1. מברך בשם ומלכות.
- א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות מ') – "שאלה. הרואה את ים סוף או את נהר הירדן, האם מברך שעשה ניסים לאבותינו במקום הזה. תשובה. אין מברכים על ים סוף, אלא אם כן רואה בבת אחת את כל קטע ים סוף שבין סואץ לשארם א' שיד, כגון דרך החלון במטוס. וכן צריך לראות בבת אחת את כל קטע נהר הירדן שמים המלח עד גשר אדם, ואז מברך בשם ומלכות שעשה ניסים לאבותינו במקום הזה (ראה להלן תשובה מ"ז). ואם רואה רק חלק מהים או מהנהר, יברך בלא שם ומלכות".
2. שלא לברך בשם ומלכות.
- א) הגריש"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"ח אות מ'), אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות ז') – "ואם נוסע במטוס ורואה את כל השטח שבין מצרים למדבר סיני, שודאי בתוך מקום זה עברו בני"י, האם יכול לברך כיון שודאי רואה את אותו המקום. תשובה: גם באופן זה אינו יכול לברך".
- ב) הגר"חפ"ש זצ"ל (מזמור לתודה סעי' א' ס"ק ח' ד"ה וכתב) – "שאסור לברך עד שיודע בפרט מקום הנס. ולא מהני ראיית כל קטע הים סוף או הירדן שודאי עברו בו בני ישראל".
- ג) הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תל"ו אות י"ד) – "נסתפקנו במי שנוסע במטוס מעל ים סוף, ורואה את כל הקטע בין מצרים למדבר סיני שברור שבתוך קטע זה עברו בני"י, אך אינו יודע בבירור היכן המקום. האם כיון שבודאי רואה את הקטע שעברו בו בני"י יכול לברך שעשה נס לאבותינו, או שצריך להכיר ממש את המקום שעברו. תשובה: לא יברך".
- ד) חוט שני (שער העין עמ' תס"ז אות ט"ו) – "והיאך הדין אם רואה קבוצת אנשים ואומרים לו שביניהם עומד חכם והוא אינו יודע מי הוא החכם, האם כשמביט על כולם יכול לברך כיון שבודאי רואה את החכם. וזה נוגע למעשה בראיית מקום שעברו בו בני"י בים סוף ובירדן, דהיום אין יודעים בבירור היכן מקום זה, אך ממטוס רואים שטח גדול שבודאי בתוך זה עברו בני"י. תשובה: ראיה כזו לא חשיבא ראייה, ולכן גם בראיית ים סוף והירדן א"א לברך כיון שאינו מכיר המקום".
- ה) תשובות והנהגות (שער העין עמ' תנ"ז אות ה') – "נסתפקתי האם ראיה בלא הכרה חשיבא ראייה, כגון מי שראה אדם בסתם ולא ידע שהוא חכם, ובתוך ל' רואהו שוב ועתה יודע שהוא חכם, [וכן כל כה"ג כראה אבנים ולא ידע שהם קברות]. האם נחשב שראהו בתוך ל', או דראיה בלא הכרה לא חשיבא ראייה. ואם נימא דחשיבא ראייה, מסופקני היאך הדין בראיה קבוצת אנשים ויודע שיש ביניהם חכם, אך אינו יודע מי הוא החכם, האם יכול לברך כי ודאי רואה החכם או דצריך להכיר את החכם. והספק

השני נוגע למעשה בראיית מקום שעברו בני"י בים סוף ובירדן שאין אנו יודעים המקום, אך ממטוס רואים שטח גדול שבדאי בתוך זה עברו בני"י. תשובה על ראייה בלא הכרה אין לברך".
3. מראי מקומות – אהלך באמיתך (פרק י"ג סעי' י"א, "צ"ע"), שער העין (סי' ט"ז), בר אלמוגים (סי' קס"ד).

ד. גרים: שאם מברך "שעשה נסים לאבותינו במקום הזה".

1. מברך.
 - (א) הגר^{הפ"ש} זצ"ל (מזמור לתודה סעי' א' סוף ס"ק ה').
 - (ב) שער העין (פרק כ"ג הע' י"ד).
 - (ג) וכל החיים (פרק ט"ו פתיחה לסעי' ט"ז, הע' כ"ו) – "כמבואר במשנ"ב (סי' תרעה סקי"ד) שגם גר מצי למימר 'לאבותינו' [ומקורו מתשו' הרמב"ם]".
2. מראי מקומות – חשוקי חמד (בכורות דף מז., לשונו מובא לקמן).
 - (א) קול סופר (ברכות פרק ט' משנה א', אות מ"ג), תורת חיים (ס"ק א' ד"ה כתב) – "כתב אאמ"ו בקול סופר ברכות אות מ"ג דבגר הרואה מקומות הנ"ל צ"ע אם יברך דכאן לא קאי אבותינו על אברהם המון גוים עמג"א בה' בהמ"ז וכן אם הרואה מקום שנעקר ע"ז אם יכול לומר מארצינו דגר לא הי' לו חלק עמג"א שם עכ"ד".
 - (ב) אהלך באמיתך (פרק י"ג סעי' ד') – "גר הרואה מקום שנעשה בו נסים לאבותינו, ראוי שיאמר: שעשה נסים לישראל במקום הזה. - ואם אמר שעשה נסים לאבותינו במקום הזה, אין בכך הפסד ויצא".

ט' ל' יום - סעיף ג'.

א. הטעם.

1. ערה"ש (סעי' ה') – "ברכות אלו כהרבה מברכות הראייה שחיובן משלשים יום לשלשים יום והיינו לבד שני ימים של הראיות ואם ראם עוד פעם בתוך זמן זה א"צ לברך דכל שלשים הוה **כדבר חדש** ולכן נקרא חודש שהוא לשון חדש שהלבנה מתחדשת בו וישראל נמשלו ללבנה ואם כי אינו בצמצום שלשים מ"מ זהו דרך המיצוע דאין מחשבין שעות לחדש ולכן גם בפדיון הבן ובאבלות ובנפל החשבון הוא על שלשים וכן בברכות הראייה דאחר שלשים חובה לברך כמו בפעם הראשון".
2. הגר^{הפ"ש} זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"א) – "נראה דגדר של ל' יום הוא משום דעד אז נשאר הרושם בלבו ממה שראה, ואין התפעלות מספקת מראייתו עתה, לברכה אחרת".

ב. הגדר.

1. ל' יום חוץ מיום שראה וחוץ מיום שעומד בו.
 - (א) דברי חמודות (ברכות פרק ט' סי' א' אות ח').
 - (ב) עי' לבוש (סעי' א').
 - (ג) שלחן שלמה (סעי' א') – "והיינו אם יראה ביום א' ואח"כ יראה ביום ד'".
 - (ד) רע"א (על מג"א ס"ק ד') – "וכ"מ בלבוש. וכ"כ בל"ח".
 - (ה) ח"א (כלל ס"ה סעי' ה').
 - (ו) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ד') – "ספק ברכות ולקולא".
 - (ז) ערה"ש (סעי' ה') – "ברכות אלו כהרבה מברכות הראייה שחיובן משלשים יום לשלשים יום והיינו לבד שני ימים של הראיות".
 - (ח) בן איש חי (שנה א' פר' עקב אות י"א) – "בד"א כשיש בין ראייה לראייה שלשים יום, חוץ מיום שראה וחוץ מיום שעומד בו".
 - (ט) מ"ב (ס"ק י"א, שעה"צ ס"ק ג') – "מל' לל'. חוץ מיום שראה וחוץ מיום שעומד בו עתה. [וכמו שמסתפק במגן אברהם, וספק ברכות להקל, וכן פסקו האחרונים]".
 - (י) חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' של"ח) – "חוץ מהיום שנעשה בו הנס, וחוץ מהיום שעומד בו".
2. ל' יום חוץ מיום שראה.
 - (א) מטה יהודה (סי' רכ"ד ס"ק ב') – "וסברת הרד"א ז"ל היא כדכתיבנא דיום ג' שהוא ל"א לראייתו יברך וכ"נ עיקר".
 - (ב) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' י"ג) – "ומונין מיום הראיה (כגון אם ראה ביום א' בשבת כשחוזר ורואה בסוף ד' שבועות ביום ג' חוזר ומברך)".
 - (ג) קצות השלחן (סי' ס"ו סעי' ח') – "ומונין מיום הראיה (כגון אם ראה ביום א' בשבת כשחוזר ורואה בסוף ד' שבועות ביום ג' חוזר ומברך)".
3. מראי מקומות – מג"א (ס"ק ד'), א"ר (ס"ק ב'), אהלך בעמיתך (פרק י"ג סעי' ח' אות ג', אות ד'), פסקי תשובות (אות ד').

ג. פעם ראשונה.

1. מברך כשחוזר למקומו.
 - (א) מ"ב (ס"ק ט"ו) – "היינו כשחוזר ומגיע שם אחר שקרה לו הנס".
 - (ב) אהלך בעמיתך (פרק י"ג סעי' ח' הע' י').
2. אין מברך אלא לאחר שלשים יום מזמן הנס.
 - (א) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' א') – "ייחיד שנעשה לו נס באיזה מקום כגון שנפל עליו כותל ונצול או היה רעה או לסטים חייב הוא עצמו כשיראה אותו מקום לאחר שלשים יום לברך ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שעשה לי נס במקום הזה".
 - (ב) קצות השלחן (סי' ס"ו סעי' א').

3. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ו').

א) ברכת הבית (שער כ"ח ס"ק ב) – "בפעם הראשון כשנעשה לו נס במקום סכנה מברך הגומל במקום שנהגו לברך על כל סכנה ואז אינו מברך שעשה לי נס. אלא כשבא אח"כ לאחר ל' מברך שעשה לי נס. ובמקום שאין מברכין הגומל על שאר סכנה אפשר דאפילו בפעם הראשון מברך שעשה לי נס דלא גרע פעם ראשון מלאחר ל'. כן נ"ל".

ד. **שראה דבר ולא בירך על ראייתו, האם כשרואה הדבר בתוך ל' יכול לברך או שהפסיד הברכה.**
1. כל זמן שהוא עדיין רואה יכול לברך, ולא אח"כ - ע"י סי' רכ"ח סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ה. **ברכת "שעשה לי נס" בתוך ל' יום לברכת הגומל.**

1. חשוקי חמד (ברכות דף נד.) – "שאלה. אדם שעובר במקום שנפגע בתאונה וניצל, האם יברך 'שעשה לי נס' בתוך ל' יום לברכת הגומל על ההצלה מתאונה זו. תשובה. מעשה בתלמיד חכם מופלג שנסע ליד ירושלים ומחבלים זרקו עליו אבנים ואיבד את ההכרה ובחסדי השי"ת הבריא, ועלה לתורה ובירך הגומל. בתוך ל' יום שבירך הגומל [אך לאחר ל' יום מהזמן שנעשה לו הנס], הזדמן לו שוב ליסוע באותו מקום, ואמר לו מרן הגרש"ז אורבאך זצ"ל שראוי לו שישע בדרך אחרת, ולא במקום זה כיון שיש ספק אם מברכים ברוך שעשה לי נס כשעובר במקום שנעשה לו הנס תוך ל' יום מברכת הגומל, ע"כ שמעתי. שתי הלכות מתחדשות מתוך המעשה הנ"ל: א. נראה שסובר הגרש"ז א צ"ל דמי שמברך 'ברוך שעשה לי נס' במקום 'הגומל לחייבים טובות', יצא בדיעבד. ב. שמענו גם דרך אגב שאם מסופק אם לברך או לא, ראוי לנסוע ממקום אחר כדי לא להיכנס לספק ברכות".

י' **שנעשה נס ליחיד - סעיף ד'.**

ברכות (דף נד.) – "אניסא דרבים מברכין, אניסא דיחיד לא מברכין. והא ההוא גברא דהוה קא אזיל בעבר ימינא, נפל עליה אריא, אתעביד ליה ניסא ואיתצל מיניה; אתא לקמיה דרבא, ואמר ליה: כל אימת דמטית להתם בריך ברוך שעשה לי נס במקום הזה. ומר בריה דרבינא הוה קאזיל בפקתא דערבות וצחא למיא, אתעביד ליה ניסא איברי ליה עינא דמיא ואישתי. ותו, זמנא חדא הוה קאזיל ברסתקא דמחוזא ונפל עליה גמלא פריצא, איתפרקא ליה אשיתא, על לגוה; כי מטא לערבות, בריך: ברוך שעשה לי נס בערבות ובגמל, כי מטא לרסתקא דמחוזא, בריך: ברוך שעשה לי נס בגמל ובערבות. אמרי: אניסא דרבים כולי עלמא מיחייבי לברוכי, אניסא דיחיד איהו חייב לברוכי".

א. **קטן: שנעשה לו נס בקטנותו, האם מחויב לברך כשיגדל.**

1. צריך לברך.

א) הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א זצ"ל ברכות דף נד.; עמ' תר"מ) – "האם יש לברך שעשה לי נס, על נס שנעשה בקטנותו. תשובה: אין חילוק, וצריך לברך".

ב) ע"י שבט הלוי (ח"ג סי' קס"ג אות ד') – "ואשר שאל בענין קטן שנעשה לו נס בקטנותו האם מחויב לברך כשיגדל ויעבור על מקום הנס ברוך שעשה לי נס במקום הזה, ע"פ המבואר בש"ס ברכות נ"ד ע"א ובשו"ע או"ח סי' רי"ח כעת לא מצאתי הדבר מבואר, ומסברא נראה דיברך דסו"ס נעשה לו נס שגרם קיומו בעוה"ז לו ולזרעו אחריו".

ג) חוט שני (הל' ברכות הודאה סוף ס"ק ד') – "כשהגדיל ועובר במקום שנעשה לו נס כשהיה קטן או תינוק, מברך שעשה לי נס במקום הזה".

ד) אור לארבעה עשר (פרק כ"ב סעיף י"ב, עמ' צ"א) – "אם נעשה לו נס בקטנותו או שנסע באוירון מחו"ל בקטנותו, אינו יכול לברך ברכת הגומל בגדלותו ... אבל ברכת 'שעשה לי נס במקום הזה' על נס שנעשה לו בקטנותו אומר כשעובר במקום הנס".

ה) והיית לאיש (אות כ"ח, עמ' רנ"ב) – "קטן שאירע לו נס במקום מסויים, ועבר במקום זה אחר זמן, יש לו לברך בשם ומלכות 'ברוך שעשה לי נס במקום הזה' בין בעודו קטן ובין אחר שהגדיל ונעשה בר מצוה, אף שהנס נעשה לו בקטנותו".

2. מראי מקומות.

א) עלינו לשבח (ח"ב סי' כ"ד) – "יתכן שקטן יכול לברך שעשה לי נס כי לא מוזכר בברכה זו ה'חייבים'".

ב. **גוי שנעשה לו נס ונתגייר, כשיעבור שם האם יברך 'שעשה לי נס'.**

1. יברך.

א) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ג') – "ומסתברא דגר שנעשה לו נס בהיותו גוי, מברך שעשה לי נס במקום הזה, מפני שזה הודאה לא על מה שהיה בעבר, אלא זוהי הודאה על המציאות של היום, שהיום יש לו נס, שהוא חי, ולכן ביום שמתגייר מברך המעביר שינה מעפפעי, וכן מברך על נס שנעשה לאביו מהאי טעמא".

ב) וכל החיים (פרק ט"ו סעי' ט"ו) – "גר שנעשה לו נס לפני שנתגייר, יכול לברך על נס זה".

2. שלא יברך.

א) הגרח"ק זצ"ל (בזאת יבא אהרן עמ' שצ"ו) – "לכאן גר שנתגייר כקטן שנולד דמי".

ב) הגר"א ו**בנצל** שליט"א (בזאת יבא אהרן עמ' שצ"ו) – "אך אינו מברך שנעשה לי נס במקום הזה".

3. מראי מקומות – בר אלמוגים (סי' קס"ו).

א) חשוקי חמד (בכורות דף מז.) – "שאלה גוי שנעשה לו נס ונתגייר, וכעת הוא עובר באותו מקום כשהוא יהודי, האם חייב לברך שעשה לי נס במקום הזה, או שמא כקטן שנולד דמי ואין לו כל קשר עם מה שעבר עליו בהיותו נכרי. תשובה נאמר בחוות יאיר (סימן עט) שאף שגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, מכל מקום אינו לגמרי כקטן שנולד, ואם כשהיה גוי לזה ממון או שגזל חפץ ונתגייר חייב להשיב, שהרי כשהיה גוי היה חייב להשיבם, אבל אם מצא אבידה של ישראל ונתגייר פטור מלהשיב, שהרי לא

נצטווה בגיותו. לאור זאת נראה שכיון שגם גוי חייב להודות על ניסים שאירעו לו כנאמר ביונה (א טז) 'ויזכרו זבח לה' וידרו נדרים'. ופירש התרגום ואמרו לדבחה דבחה קדם ה', הרי שהקריבו קרבן על זה שנצלו, וא"כ גם לאחר שנתגייר חייב להודות כיון שהיה חייב כך גם בהיותו גוי. ובפרט לפי מה שכתב רש"י שהגויים נתגיירו, הרי שגר שנתגייר צריך להודות על מה שקרא לו בגיותו. עוד ראיה אפשר להביא, שהרי כל הזינים שהיבם לברך על נסים שאירעו לאבותינו למדין מיתרו שהיה גר, כמבואר בברכות (דף נד ע"א) שאמר 'ברוך ה' אשר הציל אתכם', ואולי אפשר לומר שהוא כל שכן, אם מברך על נסים שאירעו לאבותינו, כל שכן שמברך על נס שאירע לו עצמו קודם שנעשה גר. אמנם במנחת שלמה (תנינא סימן ס) כתב שאדם מבוגר שלא נימול בילדותו אלא כעת, חייב לברך הגומל אחרי שהוא נתפא, אמנם גר שנתגייר אינו מברך אחר שטבל כי בזמן שהיה בסכנה היה עדיין בגיותו. הרי שאין מברך על נס שהיה לו כשהיה גוי".

(ב) גר הרואה מקום שנעשה נס לאביו הגוי טרם נולד - ע"ל לקמן.

ג. פמ"ג (א"א ס"ק א') – "תוספות ברכות נ"ד ב' [ד"ה] אבני, ונס שלו אף על גב דאין ניכר, כן משמע מערבות וגמלא שם נ"ד א' ובט"ז [ס"ק] א"י".

1. ברכת שלמה (ברכות סי' נ"ח סוף אות ג') – "וראיתי בפמ"ג (בא"א ס"ק א') שכתב וז"ל ונס שלו אע"ג דאין ניכר הנס מברך כ"מ מערבות וגמלא שם נד. ובט"ז ס"ק א' עכ"ל. ודבריו צ"ע רב, דבערבות שפיר ניכר הנס דהא איברי ליה עינא דמיא, ואין לך ניכר הנס גדול מזה, ושם ס"ל לפמ"ג דאיברי ליה עינא דמיא רק לזמן הנס, וכשהגיע אח"כ כבר לא ה"ל שם המעין וע"כ לא הוי ניכר הנס, ואכתי צ"ב מהא דהוכיח מגמל, דהתם החומה שנפלה שהיא הצילתו אכתי קיימא ושפיר ניכר הנס, ואי"ל דלא ה"ל שם החומה דמנ"ל לפמ"ג כן, דשם ה"ל שם החומה, ואולי דמשמע בגמ' דכל היכא דמטי להתם בירך וצ"ע. ובפשוטו מוכח דאף ראי' החומה לא חשיב ניכר הנס, וצ"ע הסברא בזה".

יא] יוצאי ירכו.

א. ראשונים.

1. רק איהו.

(א) פסקי רי"ד (ברכות דף נד.) – "אניסא דיחיד הוא צריך לברוכי אבל אחריני לא".

2. גם בנו ובן בנו. [י"א לאו דוקא (רשב"א, ריטב"א). י"א דוקא (ריבב"ן, מאירי, אורחות חיים). ע"ל רשב"ן].

(א) רי"ף (ברכות דף מג.) – "אניסא דיחיד הוא ובריה ובר בריה צריכי לברוכי".

(ב) רמב"ם (ברכות פרק י' הל' ט') – "היחיד ובנו ובן בנו".

(ג) אשכול (ח"א סי' כ"ג, עמ' נ"א) – "אניסא דיחיד הוא ובר' ובר בריה צריכי לברוכי כשיגיעו למקום נס".

(ד) סמ"ג (עשין סי' כ"ז) – "היחיד ובנו ובן בנו".

(ה) סמ"ק (מצוה קנ"א) – "היחיד ובנו ובן בנו".

(ו) ריבב"ן (ברכות דף נד.) – "ובריה ובר בריה, משום דכתי' לניני ולנכדי, עד כאן רחמי האב על הבן".

(ז) המאורות (ברכות דף נד: ד"ה ארבעה, דף ס. ד"ה והראב"ד) – "לענין חובה דמיחייבי הוא ובריה ובר בריה".

(ח) המכתם (ברכות דף נד.) – "אניסא דיחיד הוא ובריה ובר בריה חייבין".

(ט) אורחות חיים (ח"א הל' ברכות אות מ"ה) – "והבן מברך על נס שנעשה לאביו והנכד שהוא בן הבן מברך על נס שנעשה לזקנו. הבן מברך ברוך שעשה נס לאביו והנכד אומר ברוך שעשה נס לזקני ותו לא מברך".

(י) ע"ל רשב"ן (ברכות דף נד. ד"ה הוא) – "הוא ובריה ובר בריה. יש מפרשין דדוקא הני משום דעד כאן רחמי האב על הבן כדכתיב אם תשקור לי ולניני ולנכדי, אבל ה"ר יהונתן הכהן ז"ל כתב דלאו דוקא אלא עד סוף כל הדורות צריכי לברוכי. וכן כתב הרשב"א ז"ל ונתן טעם בדבר לפי שכל יוצאי ירכו הן כשותפין באותו נס. ולפי טעמו זה היה נראה לי דדוקא אותן שנולדו אחר עשיית הנס אבל אותן שנולדו קודם עשיית הנס אין מברכין מפני טעמו זה. והראשון היה נראה יותר נכון".

(יא) אבודרהם (הל' ברכות השער השמיני ד"ה וכתב) - לשונו מובא לקמן.

(יב) ס' הפרדס (שער שמיני) – "דאיפשיט בגמרין לברוכי הוא ובריה ובר בריה".

(יג) אגודה (ברכות סי' קצ"ד) – "ועל נס יחיד הוא ובנו וזרעו מברכין ולא אחרים".

3. כל יוצאי ירכו.

(א) רשב"א (ברכות דף נד. ד"ה ונסים) – "אבל בנס ידידה איהו ובריה ובר בריה חייב לברך אבל לכולי עלמא לא כדאי' בגמרא, ומסתברא דלאו דוקא בריה ובר בריה ותו לא, אלא כל יוצאי ירכו ואין להם הפסק מפני שכולן כשותפין באותו נס".

(ב) רישב"א (ברכות דף נד. ד"ה ואסיקנא) – "ורב אחאי גאון ז"ל וכן רב אלפס גריס הוא ובריה ובר בריה. ונראה לפי גרסתו דה"ה לכל יוצאי ירכו שכולם שותפים בנס".

(ג) רי"י מלונגיל (ברכות על הרי"ף דף מג.) – "הוא ובריה ובר בריה, עד סוף כל הדורות צריכים לברך".

4. מראי מקומות – רבינו ירוחם (נתיב י"ג ח"ב, ק"ג-ד').

ב. הטעם.

1. שרק בנו ובן בנו.

(א) שהם כעין דורו – מאירי (ברכות דף נד. ד"ה זהו, "ולי נראה דוקא בנו ובן בנו מפני שהם כעין דורו"), הו"ד בשעת (ס"ק ב').

(ב) עד כאן רחמי האב על הבן – ריבב"ן (ברכות דף נד., לשונו מובא לעיל), רשב"ן (ברכות דף נד. ד"ה הוא, לשונו מובא לעיל), הו"ד בא"ר (ס"ק ד'), וערה"ש (סעי' ז').

- ג) כבוד אביהם – א"ר (ס"ק ד', "נ"ל פירושו מדכתב הש"ע [בס"ו] דמברך אנס דרבו כמו בנס אביו אלמא דאין הטעם משום שותפות אלא משום כבוד ..."), מ"ב (ס"ק ט"ז).
2. **שה"ה כל יוצאי ירכו.**
- א) שכולן כשותפין באותו נס – ריטב"א (ברכות דף נד. ד"ה ואסיקנא, לשונו מובא לעיל), רשב"א (ברכות דף נד. ד"ה ונסים, לשונו מובא לעיל).
- 1) לפי טעמו: דוקא אותן שנולדו אחר עשיית הנס אבל אותן שנולדו קודם עשיית הנס אין מברכין מפני טעמו זה – רשב"ג (ברכות דף נד. ד"ה הוא, לשונו מובא לעיל), א"ר (ס"ק ד', לשונו מובא לקמן), הו"ד במ"ב (ס"ק ט"ו).
- ג. **הלכה.**
1. כל יוצאי ירכו.
 - א) מחבר (סעי' ד') – "וכל יוצאי ירכו גם כן מברכין שעשה נס לאבי במקום הזה".
 - 1) אפילו אותן שנולדו קודם – עי' מג"א (ס"ק ו', "אפילו אותן שנולדו קודם לכן וכמ"ש ס"ז כנ"ל"), ברכי יוסף (ס"ק ד', "והעיקר כדברי הרב מגן אברהם, דאף אם נולדו כבר דין הניין להו מהצלת אביהם, וכן משמע מסתמות דברי הפוסקים"), הו"ד בשע"ת (ס"ק ב').
 - ב) לברש (סעי' ד') – "וכל יוצאי ירכו גם כן מברכין כשיגיעו לשם".
 - ג) שלחן שלמה (סעי' ב') – "וכל יוצאי ירכו אפי' הנולדים קודם הנס".
 - ד) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' א') – "וכל יוצאי ירכו של אותו אדם שנעשה לו נס באותו מקום אם הנס ידוע על פי המקום כגון שנפל עליו כותל חייבים הם ובניהם עד סוף כל הדורות לברך כשרואים המקום".
 - ה) ח"א (כלל ס"ה סעי' ד') – "וכל יוצאי ירכו גם כן מברכין 'שעשה נס לאבי במקום הזה' אפילו אותן שנולדו קודם לכן".
 - ו) קצות השלחן (סי' ס"ו סעי' א').
 - ז) שלחן הטהור (סעי' ב') – "וכל יוצאי ירכו מברכין כשמגיעין למקום הזה אף שאינו ניכר כלל רושם מענין הנס מברך".
 - ח) הגרחה"ש זצ"ל (מזמור לתודה סעי' ג' אות ז' ד"ה ועוד כתב).
 2. גם בנו ובן בנו [מדין כבוד], וכן שאר יוצאי ירכו אם נולדו [מדין שותפים].
 - א) א"ר (ס"ק ד') – "מג"א ... אבל לענ"ד אינו נכון, דהש"ע הוציא מהרמב"ן [בתורת האדם שער המיחוש ענין רפואה] שהביא ב"י דלא גריס בש"ס אלא בריה ובר בריה משום דעד כאן רחמי האב על הבן אבל יוצאי ירכו אין מברכין, אבל לרשב"א [ריש פרק הרואה] דפירשו נמי יוצאי ירכו משום שותפות, א"כ כיון שכבר נולדו לא שייך שותפות כמו שכתב עולת תמיד [סק"ד]. וראיה ברורה לזה ממ"ש בחידושי רשב"א [שם] זה לשונו, ואף על גב דבעיא היא בירושלמי מהו לברך על אניסא דרביה ולא פשוטה, איכא למיפשט מרב חנא דבירך אדרב יהודה רביה ע"כ. ולכאורה תמוה למה לא פשיטא ליה כדפשיט הרמב"ן [שם] מד[מ]ברך אאביו, אלא ע"כ דאזיל [לטעמא] [לטעמיה] דלאו דווקא בר בריה אלא כל יוצאי ירכו, וע"כ יש לומר דטעמא משום שותפות ולא יכולין למילף רבו מיניה, וכן נ"ל לדינא, אך בבנו ובן בנו יש להורות דאפילו קודם שנולדו צריכין לברך, כי סמכינן על רוב פוסקים דמפרשי רק בבנו ובן בנו ולא יוצאי ירכו וא"כ אין הטעם משום שותפות, ועוד דאף למ"ד דאף יוצאי ירכו משום שותפות מ"מ י"ל בבריה ובר בריה צריכין נמי לברך בלא טעם דשותפות כדאמרן, והשתא ניחא שהאריך הש"ע ותלה דין רבו באביו ולא כתב בסתם דמברך ארבו כדפירשתי".
 - ב) הו"ד בפמ"ג (א"א ס"ק ו').
 - ג) מ"ב (ס"ק ט"ז) – "עיין בא"ר שהכריע דבנו ובן בנו צריכין לברך בין שנולדו קודם שקרה הנס ובין שנולדו לאחר מכן משום כבוד אביהם ומנכד ואילך אין מברכין אא"כ נולדו אבותיהם אחר שקרה הנס לאביהם הראשון דבזה הם שותפים כולם באותו הנס".
 - ד) שער העין (פרק כ"ג סעי' ז').
 3. רק בנו ובן בנו חייבים לברך בשם ומלכות.
 - א) קיצור שו"ע (סי' ס' סעי' ח') – "וגם בנו ובן בנו אפילו אותם שנולדו קודם שנעשה הנס גם כן מברכין".
 - ב) ערה"ש (סעי' ז') – "נלע"ד דרק בנו ובן בנו חייבים לברך בשם ומלכות ולא שארי הדורות והטעם נ"ל משום דאיתא במדרש [בראשית רבה מד, ב] דעד דור רביעי רחמי האב על הבן ואף דמשמע דגם דור רביעי בכלל מ"מ לענין זה דהטעם הוא משום כבוד אביו דמטעם זה גם יוצאי חלציו הקודמים חייבים בברכה וכיבוד לכל היותר אינו אלא בבן בנו כמ"ש רבינו הרמ"א ביו"ד סי' ר"מ ע"ש [כנלע"ד]".
 - ג) תורת חיים (ס"ק ה').
 - ד) הגר"ש זצ"ל הערות במסכת ברכות דף נד. – "והנכון בזה הוא, שכוונתו שרק עד בר בריה מברך אבל יותר מכאן אין מברכין".
 4. רק בנו ובן בנו חייבים לברך בשם ומלכות. ושאר יוצאי ירכו תלוי: שאם נולדו קודם הנס, יברך בלי שם ומלכות.
 - א) כה"ח (ס"ק י"ט).
 - ב) אהלך בעמיתך (פרק י"ג סעי' מ"ב).
 5. מראי מקומות – עינים למשפט (ברכות דף נד. אות כ'), פסקי תשובות (אות ז').

ד. **לכבד אבי אביו, וכדו': דור רביעי - האם יש דין של כיבוד אב ואם.**

1. אין דין לכבד אבי אביו – א"ר (ס"ק ד'), מחה"ש (ס"ק ו'), ערה"ש (סעי' ז'), מ"ב (ס"ק ט"ז).
2. מראי מקומות – אוצר כיבוד אב ואם (אות תר"צ), ילקוט יוסף (כיבוד או"א פרק י"ד אות כ"ז).

(א) הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תנ"א אות ס"ט, הע' ס') – "בשו"ע הובא, שכל יוצאי חלציו של אדם צריכים לברך על נס זקנם ונחלקו הפוסקים אם גם אותם שנולדו קודם הנס צריכים לברך, או רק שנולדו אח"כ דאז הם שותפים בנס. ותמהתי בכל זה, דמה הו"א שמנכד ואילך יברכו אף שנולדו קודם, והרי אינם שותפים בנס כלל, וגם אינם חייבים בכבוד אבי זקנם, דביו"ד סי' ר"מ כתב הרמ"א דנכד חייב בכבוד זקנו ולא מצאנו יותר מזה. תשובה: עי' תדא"ר פט"ו. [זה לשון התנא דבי אליהו שם, 'צא ולמד מעשרה דורות הראשונים, אדם שנת, וכו'. אדם בא לעולם, בא אנוש בנו אחריו, אמרו לו לאנוש עבוד את אביך, היה זנו ומפרנסו. בא שת לעולם, בא אנוש בנו אחריו, אמרו לו לאנוש עבוד את אביך, היה זנו ומפרנסו, אמרו לו לאנוש עבוד את אביך, אמר אין אני חייב בו, וכו'. וכן עד נח, בא נח לעולם, אמרו לו עבוד את אביך וכו', אמרו לו לנח עבוד את אביך, קיבל עליו, והיה זן את אבי אביו וכל אבותיו שהיו באותה שעה, ע"כ. ונראה דכוונת רבינו דמזה **שמשבחים את נח שזן את כל אבותיו** (ואף יותר מזקנו), חזינן דיש ענין לכבוד גם את אבי זקנו. ובאמת דמצד הסברא שצריך לכבוד את אביו וזקנו שעל ידו באו לעולם, לכאוי צריך לכבוד ג"כ את אבי זקנו, דהא גם על ידו בא לעולם. אמנם בפוסקים לא הובא דיו זה. ויל"ע]."

ה. אב על בנו.

1. שלא לברך.

(א) **אבודרהם** (הל' ברכות השער השמיני ד"ה וכתב) – "וכתב ה"ר גרשום ברבי שלמה פעם אחד קם אחד מהמון העיר שאירע נס לבנו וברך בבית הכנסת הגומל ואני גערתי בו מפני שטעה ב' טעיות ובירך ברכה לבטלה. הטעות הא' כי אפי' על נס עצמו אינו חייב לברך הגומל אלא ברוך שעשה לי נס א"כ שלא כדין בירך ששנה מטבע הברכה שנתקנה לנס ובירך ברכה אחרת שלא נתקנה אלא בד' הצריכין להודות. ועוד כי אפי' הברכה היא שנתקנה לנס לא ה"ל לו לברך אלא במקום הנס. והטעות האחרת שאפי' ברוך ברכת הנס ובמקום הנס שלא כדין בירך כי האב אינו חייב לברך על נס בנו אלא הבן ובן הבן מחוייבים בנס אביהם ואבי אביהם עכ"ד".

(ב) **ח"א** (נשמת אדם כלל ס"ה ס"ק א') – "אבודרהם ...".

(ג) **בה"ל** (סעי' ד' ד"ה וכל) – "ופשוט דאם נעשה נס לאמו או לאם אמו ג"כ מברך שעשה נס לאמי או לאם אמי גם זה פשוט דזולת יוצאי ירכו אין שום אחד רשאי לברך אנס דאיך ואפילו בעל על אשתו או אשה אבעלה ועיין בסימן רי"ט לענין הגומל וכן אין אב רשאי לברך אנס בנו וכ"כ אבודרהם להדיא ע"ש בהלכות ברכות".

2. יברך.

(א) **עלי תמר** (ברכות פרק ט' ד"ה מה) – "ובחידושי המאירי ... שמחלק בין רואה רק המקום שאז זה חובה באביו ורבו ובין הרואה פני חברו ששמח בראיתו, וכ"ש אב ואם הרואים פני הבן שנעשה לו נס שחייבים לברך. ואכן מפורש גם בפסוק שיתרו ברוך על משה ואהרן מתוך שהיה שמח בראיתם וגם על ישראל. והרי מבואר בירושלמי ברכות סוף פ"ב דמפני כן קבל ר"ג תנחומים על טבי עבדו משום שתלמידו דחביב ליה כבריה יכול לקבל עליו תנחומים כמו על בנו וה"ה דמברך על נסו ופשוט דעל נס של בנו יכול לברך בשם ומלכות. וכ"ש האדם בעצמו שנעשה לו הנס שיכול לברך בשם ומלכות אעפ"י שאינו נמצא במקום הנס ואני כותב זה בשנת תשל"ד במלחמת מצרים וסוריא דפשיטא דבנו שבא לביתו ונשאר בחיים שמברכים עליו אביו ואמו בא"י אלקנו מלך העולם שעשית נס לבני והצלת אותנו מיד מצרים או מיד סוריא. והרי ידוע דאהבת אב על בנו הוא יותר מאהבת הבן על האב כמ"ש בסוטה מ"ט ובסנהדרין בענין מחתרת והיו מקרים כששמעו ההורים שנפל בנם ירדו אחריהם אבליים שאולה כמו שאמר יעקב על יוסף, וכשזכו לראות את פניהם נתמלא לבם רחמים ואהבה ושמחה עד שלא היה ביכולתם לבטאם במילים, שיש להם לברך ברכה זו. וה"ה באשה על בעלה שיגונה כבוד מאד בוודאי שג"כ יכולה לברך שהחיינו. אולם ראיתי במ"ב בביאור הלכה סימן רי"ח ס"ד שכתב דאב ואם על בניהם ואשה על בעלה אינם יכולים לברך ברכה זו וכן הוא באבודרהם מפורש ע"כ. ברם אין ראיה מהאבודרהם שכתב זה רק ברואה מקום הנס אבל לא ברואה פני בעלה או פני בניהם. והרי המציאות תוכיח על זה שדאגתם ושמחתם הוא יותר מבן על אב וכנ"ל. ושאינו ברואה רק את מקום הנס שזה גדר של כיבוד מברואה פני בנו שבכל רגע יכל ליפול חלל בקרב או אפילו שיהיה נעדר ולא יזכה לבא לקבר ישראל ואם זכו לראותם שלמים בוודאי שצריכים לברך. והנה בניהם בוודאי שצריכים לברך עפ"י הלכה פסוקה ... כתבתי לעיל שיכול אב לברך על בנו החייל כשחוזר משדה הקרב ברוך א"י מלך העולם שעשה נס לבני וכו', והנה נשאלתי מחיילים ששבנו מהמלחמה וגם השבויים שאלוני ויש להם דחף פנימי חזק להודות לה' בברכה, והוריתי דאמנם לא מצינו ברכה מפורשת ע"ז אבל יכולים לברך דרך אמירת פסוקים כמ"ש בשו"ת ח"ס או"ח סימן קנ"ו בנוגע לשאלה אם יש לברך הטוב והמטיב בבנין ביה"כ חדש וענה שיש בזה מחלוקת האחרונים אם אין בזה חשש ברכה לבטלה וכתב שהגאון ר' דוד שיטרויז ז"ל בחינוך ביה"כ החדש דרש דרוש ובאמצע הדרוש אמר ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל ויאמר דוד, ברוך אתה ה' אלוקיני מלך העולם הטוב והמטיב אף שבמקרא לא כתוב מלך וגם כל המקרא אינו מענינו ע"כ. הרי שדעתו שבאופן זה אין חשש של ברכה לבטלה מפני שאומר את ה' בדרך של קריאה בפסוק. ועיין בשו"ת מערכת ביה"כ סימן י"ד שבעיקר הדבר הסכים לזה אלא שדעתו שיש לאומרו בלשון אחר עיין שם. א"כ כ"ש בנ"ד יש עצה פשוטה שיאמר בסדר הגדה של פסח בצאת ישראל מצרים וכו' עד הסוף וימשיך, בא"י אמ"ה אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים או מסוריא. שכידוע הגאולה ממלחמת השמד היא ג"כ נגד אבותינו וכענין שלא אותנו בלבד גאל הקדוש ברוך הוא וכו' ובדרך קריאה אין חשש להוצאת ה' לבטלה וכנ"ל. וכה"ג הוריתי לאחד שבנו בכורו הוציאו הרופאים בצבת מבטן אמו והיות שיש בזה מחלוקת אם יש לברך היות ולא נגע בכותלי הרחם עיין בשו"ת חלקת יואב בזה, והוריתי לו שיכול לומר שתי ברכות על פדיון הבן ושהחיינו בדרך לימוד תורה ברמב"ם ובטור ששם ימצא שתי הברכות הנ"ל".

3. מראי מקומות.

(א) **רשב"ץ** (ברכות דף נד. ד"ה הוא) – "ויש אומרים דהוא הדין שהאב חייב לברך על נס של בנו ובן בנו".

(ב) **המכתם** (ברכות דף נד.) – "ויש אומ' דהוא [הדין] באב שמברך על נס בנו ובן בנו".

ג) מעדני אשר (ברכות סי' ק"כ אות ב') – "הבה"ל ... ולכאורה לטעם של שותפות באמת פשיטא דרק יוצאי ירכו שותפים בנס (ואולי הכי ס"ל לאבודרהם) **אבל לטעם של עד כאן רחמי האב על הבן לכאורה כ"ש** שאב צריך לברך על בנו, דאב אוהב את בנו יותר ממה שבן אוהב את אביו כדמוכח מדינא דבא במחירתו. וכ"כ הרשב"ץ והמכתם בשם יש מי שאומר דה"ה דאב מברך על גם בנו ובן בנו. והבה"ל כנראה דייק ממה שהגמ' הזכירה רק בנו ובן בנו דרק הם מברכים כיון שחייבים בכבודו [וה"ה רבו שחייב בכבודו יותר ממכבוד אביו] ותו לא".

ו. בעל על אשתו, אשה אבעלה.

1. שלא לברך.

א) בה"ל (סעי' ד' ד"ה וכל, סי' רי"ט סעי' ד' ד"ה ואין) – "ופשוט דאם נעשה נס לאמו או לאם אמו ג"כ מברך שעשה נס לאמי או לאם אמי גם זה פשוט דזולת יוצאי ירכו אין שום אחד רשאי לברך אנס דאיך ואפילו בעל על אשתו או אשה אבעלה ועיין בסימן רי"ט לענין הגומל וכן אין אב רשאי לברך אנס בנו וכ"כ אבודרהם להדיא ע"ש בהלכות ברכות".
ב) הגר"ח (ש"צ"ל (מזמור לתודה סעי' ג' סוף אות ח').

ז. גר הרואה מקום שנעשה נס לאביו הגוי טרם נולד.

1. יברך – חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ג', לשונו מובא לעיל).

2. מראי מקומות – הגר"ח (ש"צ"ל (מזמור לתודה סעי' ג' אות ח' ד"ה ויש).

א) תשו"ק חמד (ברכות דף נד.) – "שאלה. נאמר במסכת ברכות דף נד לפי גירסת הרי"ף: אניסא דיחיד הוא ובריה ובר בריה צריכי לאודויי, וכך נאמר בשו"ע (או"ח סימן ריח ס"ד): הרואה מקום שנעשה נס לאביו אומר ברוך שעשה נס לאבי במקום הזה. ואם הוא מקום שנעשה נס לאמו אומר ברוך שעשה נס לאמי כמבואר שם בביאור הלכה. מה הדין בגר שרואה מקום שנעשה נס לאביו הנכרי האם מברך כי לולא הנס לא היה נולד, או לא. תשובה. הדעת נוטה שאם גר שנתגייר כקטן שנולד דמי אינו מתייחס אחריו, ואין לו קשר אליו ולא יברך בשם ומלכות. ואולי אם לבו הומה כשרואה את המקום שנעשה נס לאביו טרם שנולד, והוא רוצה להודות להש"ת אולי מותר לו לומר: "ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל ויאמר דוד ברוך ה' אלוקי ישראל [בשם] אבינו מעולם ועד עולם, שעשה נס לפלוני בן פלוני (הנכרי) ולא יאמר אבי, וצ"ע".

ח. האם דוקא כשניכר הנס מתוך המקום: ליוצאי ירכו.

1. רק אם הנס ידוע על פי המקום – גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' א', "וכל יוצאי יריכו של אותו אדם שנעשה לו נס באותו מקום אם הנס ידוע על פי המקום כגון שנפל עליו כותל חייבים הם ובניהם עד סוף כל הדורות לברך כשרואים המקום ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שעשה נס לאבינו במקום הזה שכולם שותפים באותו הנס אבל אינם צריכים להזכיר שאר המקומות. ואפילו הבנים שנולדו קודם לכן שאינם שותפים בנס זה חייבים לברך על נס אביהם"), אלפסי זוטא (ברכות ריש פרק ט'), קצות השלחן (סי' ס"ו סעי' א'), אהלך בעמיתך (פרק י"ג סעי' מ"ג).

ט. מראי מקומות.

1. הגר"ח (ש"צ"ל (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ו) – "שאלה: אם אני מבקר מקום שהיה נס להאמא של האבא שלי ואני מבקר שם עם האבא שלי מה עושים - האם האבא שלי מברך 'שעשה נס לאמי' ואני אומר 'אמן' או האם הוא אומר 'שעשה נס לאמי' ואני אומר 'שעשה נס לאם אבי'. תשובה: סגי שתאמר אמן".

2. הגר"א ובבב"א שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ו) – "שאלה: אם אני מבקר מקום שהיה נס להאמא של האבא שלי ואני מבקר שם עם האבא שלי מה עושים - האם האבא שלי מברך 'שעשה נס לאמי' ואני אומר 'אמן' או האם הוא אומר 'שעשה נס לאמי' ואני אומר 'שעשה נס לאם אבי'. תשובה: אולי הדרך הראשונה עדיפה".

יב] רבו - סעיף ו'.

ירושלמי (ברכות פרק ט' ריש הל' א') – "מהו שיברך אדם על נסי אביו ועל נסי רבו ואם היה אדם מסויים כגון יואב בן צרויה וחביריו ואדם שנקדש בו שם שמים כגון חנניה מישאל ועזריה ונסי שבטים מהו שיברך. מאן דאמר כל שבט ושבט איקרי קהל צריך לברך מאן דאמר כל השבטים קרויין קהל אין צריך לברך".

א. הלכה.

1. השמיטו הלכה זו – גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג), ח"א (כלל ס"ה), קיצור שו"ע (סי' ס'). עי' לחם הפנים בהג"ה, "ברכת התלמיד על נס רבו השמטתי בכוונה", בן איש חי (שנה א' פר' עקב).

א) קצות השלחן (סי' ס"ו ס"ק ד') – "וכ' בשו"ע סי' רי"ח ס"ו דעל נס של רבו צריך לברך כמו על נס של אביו, וכן כ' אדמו"ר בלוח בה"נ הראשון וצ"ע מדוע השמיטו מסבה"נ".

ב) מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ט', הע' נ"ו).

2. הו"ד להלכה – מחבר (סעי' ו'), לבוש (סעי' ו'), שלחן שלמה (סעי' ב'), ערה"ש (סעי' ט'), שער העיין (פרק כ"ג סעי' י"א).

ב. הגדר.

1. רק רבו מובהק – מ"ב (ס"ק כ'), ערה"ש (סעי' ט'), ברכת הבית (שער כ"ח סעי' ד', ס"ק ד'), בה"ח (ס"ק כ"ה), הלכה ברורה (סעי' ט"ו), שער העיין (פרק כ"ג סעי' י"א), פסקי תשובות (אות ט'), תורת חכם (גיאת, ח"א פרק י"ב סי' קע"ז).

ג. בזמן הזה.

1. הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק כ') – "ורבו מובהק מיקרי מי שעיקר חכמתו ממנו, והאידינא רבו מובהק היינו בדרך הלימוד או השקפה, ומבואר ברמ"א ביו"ד דשייך רבו מובהק בכמה נושאים, אמנם עיקר החשיבות הוא מי שלימדו דרך לימוד בהלכה, וכמ"ש בספורנו פ' יתרו עה"פ אנשי חיל (י"ח כ"ה), שאף שלא מצא משה רבינו כל המעלות שחיפש יתרו, מ"מ לא היה מקום לוותר על מעלה זו, וכמ"ש חז"ל אם ת"ח הוא נוקם ונוטר כנחש חגרהו על מתניך, ואם ע"ה הוא על תדור בשכונתו".
- א) הגר"חפ"ש זצ"ל (מזמור לתודה סעי' ו' סוף אות א') – "ובספר חדושי בתרא ... אמנם פסק הגאון רח"פ שיינברג שליט"א [זצ"ל], כמ"ש בערוך השלחן (סי' רמב ס"ק כא) וז"ל: **היום שרוב לימודנו מספרים**, תלמיד מובהק לא שייך א"כ למד בשיבתו רבות בשנים וקיבל ממנו דרכה של תורה הן בבקיאיות הן בסברות ישרות, עכ"ל. אמנם מי שמקרב גר או בעל תשובה תחת כנפי השכינה, נקרא רבו מובהק ואפשר להם לברך על ניסיהם".
2. שער העין (פרק כ"ג הע' ל"ה) – "ובזמנינו כידוע אין שייך רבו מובהק, דרוב הלימוד מספרים. [עי' שו"ת דברי חיים ח"ב סי' ו' ד"ה גם מה, ושאר פוסקים]. לכן ברכה זו אינה מצויה. אמנם להמבואר ביו"ד סי' רמ"ד סק"י, דדין ת"ח מופלג בדורו כדין רבו מובהק של כל אדם, לכאול שייך ברכה זו גם בזמנינו, באם יארע נס לת"ח מופלג בדורו באיזה מקום, [ויהא ניכר הנס מן המקום], דכל עם ישראל כשיראו את המקום ההוא, יהיו מחוייבים לברך 'שעשה נס לרבי במקום הזה'".
3. פסקי תשובות (אות ט') – "ובענין רבו כבר ציין במשנ"ב (סק"כ) דהיינו דווקא ברבו מובהק, וכבר כתבו הפוסקים (בשו"ע יו"ד סי' רמ"ב) שכהיום שרוב לימודינו מספרים לא שייך כ"כ רבו מובהק שרוב חכמתו היימנו ... וכיון דברכה זו נתקנה עקב שמחת ראיית חבירו ורשות הוא (כנ"ל אות א'), לכן לא נוהגים לברך ברכות אלו".

ד. יוצאי חלציו של התלמיד.

1. אין צריך לברך.
 - א) א"ר (ס"ק ז') – "של רבו וכו'. נראה דבניו אין מברכין כלל".
 - ב) מ"ב (ס"ק כ') – "ופשוט דדוקא הוא אבל בניו אינם מחוייבים בכבוד רבו ואין מברכים אניסו".
 - ג) ערה"ש (סעי' ט') – "ופשוט הוא דדווקא הוא ולא זרעו".
 - ד) כה"ח (ס"ק כ"ו).
 - ה) הלכה ברורה (סעי' ט"ו).
 - ו) שער העין (פרק כ"ג סעי' י"א).
 - ז) תורת חכם (גיאת, ח"א פרק י"ב סי' קע"ח).
2. מראי מקומות.
 - א) הגר"חפ"ש זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' מ') – "הגר"ח מוואלאז'ין ז"ל, שאמר בי בהזדמנו אצל הגשר שנעשה בו נס לאמו של רבנו הגר"א ז"ל בקטנותה, עליו לברך ברוך שעשה לי נס במקום הזה (כמ"ש בס' עליות אליהו הערה ד' וז"ל: סיפר לי הרה"ג מ' זלמן זאב נ"י, מ"מ דפה, אשר הגאון ח"ו מו"ה חיים מוואלאז'ין נ"ע אמר כי בבואו לגשר העובר על הנהר סמוך לראמנאווע הסמוכה לסלוצק צריך לברך ברוך שעשה לי נס במקום הזה, כי שמה עברה זקנתו של הגאון עם בתה, היא אם הגאון, אשר היתה אז ילדה מוטלת בכר עריסה, ונפלו למים, וברוב עמל הצילו דרך נס רק את הכר עם התינוקת אשר צפה למעלה, ולחממה ולנגבה שמו אותה בתנור מוסק, וכוונת רגליה מכוונת אש, ובאתה באש ובמים, והקורא דורות מראש, וידע כי מאת הילדה הזאת יצא פרי צדיק גאון עולם, בזכותו ניצולה. ואמר הגאון מוהר"ח נ"ע כי הנס הזה נעשה גם לו במקום הזה, כי אם היתה נטבעה מאין היה לו רב גדול ונורא כהגאון רבו...! ועיי"ש בהוספת הרד"ל), שהרי גם לולא נס זה היה הגר"ח ז"ל בא לעולם, אלא שלא היה באותה דרגה רוחנית שזכה לה ע"י רבו הגר"א ז"ל, ולכן שייך שפיר לומר שעשה לי".
 - ב) הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק כ') – "הגר"ח ז"ל מוואלאז'ין בירך מקום נס שנעשה לאם הגר"א ז"ל בקטנותה, בטענתו דלולי האי נס לא היה לו רבו המובהק".
 - 1) הגר"חפ"ש זצ"ל (מזמור לתודה סעי' ו' אות ז') – "חידושי בתרא ... ושמעתי מהגאון רח"פ שיינברג שליט"א [זצ"ל], שאפילו אין לברך על נס של הורי רבו, ושאני רבי חיים מוואלוז'ין אצל הגר"א".

ה. מי שמקרב גר או בעל תשובה תחת כנפי השכינה.

1. נקרא רבו מובהק, ואפשר להם לברך על ניסיהם.
 - א) הגר"חפ"ש זצ"ל (מזמור לתודה סעי' ו' סוף אות א') [לשונו מובא לעיל], סוף אות ה') – "שאם האשה מדריכה ומכניסה אשה אחרת תחת כנפי השכינה, ודאי מברכין עליה מדין רבה".
 - ו. מראי מקומות – תורת חכם (גיאת, ח"א פרק י"ב).

יג] רואה האדם שנעשה לו הנס.

1. ברכות (דף נד.) – "מנא הני מילי. אמר רבי יוחנן, דאמר קרא: **ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל וגו'.**"
- א. צ"ב, **דיתרו לא ראה מקום הנס.**
 1. י"ל, כשרואה הרבים [ומשה רבנו] הוי כמו רואה מקום שראה מקום הנס.
 - א) רישב"א (ברכות דף נד.) – "ואף על גב דיתרו לא ראה מקום הנס, מ"מ כל שרואה הרבים הנצולים כרואה מקום הנס דמי".

- (ב) **המאורות** (ברכות דף נד.) – **"והראב"ד** ... והלא יתרו לא היה רואה מקום הנס, ואנן הרואה תנן. ויש לומר כיון שהיה רואה את ישראל שניצלו מטביעות הים, כמי שהיה רואה מקום הנס דמי".
- (ג) **המכתם** (ברכות דף נד.) – **"ואף על גב דיתרו בההיא שעתא לא היה רואה את המקומות.** כיון שהיה רואה משה וישראל שהיו באותן הנסים היה חביב לו כאלו היה רואה את המקומות".
- (ד) **מאיירי** (ברכות דף נד.) – **"מדכתיב ויאמר יתרו ברוך ה' וכו' ואף על גב שיתרו לא ראה את הנסים ומקומותיהם הואיל וראה משה שעל ידו נעשו וישראל שנעשו להם חביב היה בעיניו כאילו ראה המקומות".**
- (ה) **אבודרהם** (הל' ברכות השער השמיני ד"ה וכתב) – **"ובגמרא (ברכות נד, א) יליף לה מיתרו שנאמר ברוך ה' אשר הציל וגו'. וכתב ה"ר גרשום ברבי שלמה אף על גב דיתרו לא היה רואה מקום הנס ואנן הרואה תנן י"ל כיון שהיה רואה ישראל שניצולו מן הים כמי שראה מקום הנס דמי ולפי סברא זו אין המקום גורם דה"ה אם רואה אותם רבים שאירע להם הנס חייב לברך ע"כ".**
- (ו) **ה"ה בדר"מ** (ס"ק א') – **"וכתב אבודרהם (עמ' שלט) דה"ה אם רואה רבים שנעשה להם נס אף על פי שאינו רואה המקום מברך".**
2. עוד תירוצים.
- (א) **אשכול** (ח"א סי' כ"ג, עמ' נ"א) – **"ואע"ג דבהאי שעתא לא במצרים ולא בים עמד, מ"מ ראה נסי המן והבאר במקומן, ועי"כ נגמרה הצלת ישראל ממצרים".**
- (ב) **מהרש"א** (ברכות חדושי אגדות דף נד.) – **"וא"ת הא אניסא דרבים נמי לא מברכינן אלא במקום הנס כדקתני הרואה מקום כו' ויתרו לא בא אליהם אלא במדבר סיני שאין כאן נסים דמצרים ולא דקריעת ים סוף וי"ל דלכתם במדבר בכלל נס הצלתם ממצרים הוא וראה שם עמהם נסי המן והבאר וענני כבוד".**
3. מראי מקומות – **שעה"צ** (ס"ק י"ז, לשונו מוכא לקמן).

ב. הלכה.

1. בלשון י"א.
- (א) **רמ"א** (סעי' ו') – **"י"א דה"ה אם רואה האדם שנעשה לו הנס מברך עליו, כמו שמברך על המקום שנעשה בו הנס (אבודרהם)".**
- (ב) **לבוש** (סעי' ז').
- (ג) **גר"ז** (לוח ברכת הנהנין פרק י"ב סעי' ג') – **"ויש אומרים שמי שרואה האדם שנעשה לו הנס מברך עליו כמו שמברך כשרואה המקום שנעשה לו נס הידוע ע"פ המקום כגון שהוא אביו או רבו ויש לברך בלא שם ומלכות".**
- (ד) **ערה"ש** (סעי' ט').
- 1) **כה"ח** (ס"ק כ"ז) – **"הגה. י"א דה"ה אם רואה האדם וכו'. הא דכתב זה בשם י"א לאו משום דאיכא פלוגתא אלא משום דהיא סברה יחידית דסברה זו כתבה בד"מ רק משם הרד"א יעו"ש. וכן הסכימו האחרונים".**
2. **השמיטו הלכה זו** – **מחבר** (סעי' ו'), **גר"ז** (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג), **ת"א** (כלל ס"ה), **קיצור שו"ע** (סי' ס'), **בן איש חי** (שנה א' פר' עקב), **ברכת הבית** (שער כ"ח), **קצות השלחן** (סי' ס"ו).
3. **הו"ד להלכה.**
- (א) **שכנה"ג** (הג' ב"י ס"ק ד') – **"כתוב בספר המפה בשם אבודרהם ... וטעמא דמסתבר הוא".**
- (ב) **שלחן שלמה** (סעי' ב').
- (ג) **שעה"צ** (ס"ק י"ז) – **"דלדינא נקטינן כאבודרהם, שכן כתב גם בעל כפתור ופרח פרק ז, עיין שם, וכן כתב גם בשיטה מקובצת".**
- (ד) **שלחן הטהור** (סעי' ג').
- (ה) **כה"ח** (ס"ק כ"ז) – **לשונו מוכא לעיל.**
- (ו) **בירור הלכה** (קמא, על הרמ"א סעי' ו') – **"אין לזוז מהכרעת המשנה ברורה שלא לברך אלא על ראיית אביו וכו', דהכרעה זו כחה יפה אפילו לפי מה שנתבאר בס"ד שדין הרמ"א ברור ומוכרע ...".**
- (ז) **שער העין** (פרק כ"ג סעי' ט"ו).
4. **בלי שם ומלכות.**
- (א) **מעין גנים** (עבאדי, או"ח סי' ה') – **"ולפי זה נדחי' ראיית הרג"ש ואין דינו מוכרח. וי"ל זהו טעם כל הפוסקים שהשמיטו דין זה. ומעתה גם שהרד"א ורגב"ש ומור"ם ושכנה"ג קבלו דין זה, אנן לא צייטנין בהכי במקום סב"ל, כיון שהרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור ומרן בש"ע לא הזכירוהו, כנראה דלא ס"ל, ויש מקום לסברתם כדכתיבנא, לכן יברך בלא שם ומלכות לצאת ידי מור"ם, ודלא כמהר"י קמחי, שפסק לברך בשו"מ. כנ"ל".**
- (ב) **הלכה ברורה** (סעי' ט"ו) – **ויברך בלי שם ומלכות".**
5. **לא נוהגים לברך.**
- (א) **הגר"ש דבליצקי** זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' ל"ח) – **"ברמ"א ... ולמעשה לא שמענו ולא ראינו שינהגו לברך על ראיית אביו או רבו שנעשה להם נס".**
- (ב) **פסקי תשובות** (אות ט', הע' נ"ו) – **"ולענין ברכה על ראיית אביו הלא הרמ"א הביא זאת בשם יש אומרים והוא שיטת האבודרהם מדיוק בגמ' ברכות (נ"ד). מדברי יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם וכו', ובשאר הראשונים מצינו הסבר אחר בגמ', וכיון דברכה זו נתקנה עקב שמחת ראיית חבירו ורשות הוא (כנ"ל אות א'), לכן לא נוהגים לברך ברכות אלו".**
6. מראי מקומות.
- (א) **עובר אורח** (ארחות חיים על סעי' ו') – **"אם רואה האדם שנעשה לו הנס. לעד"נ ברור שצ"ל שעשה לו ור"ל שניציל על ידו וכ"מ הנס ולא כ' נס".**
- 1) **בירור הלכה** (קמא, על הרמ"א סעי' ו') – **"כתב האדר"ת ז"ל בעובר אורח (הנלוה לארחות חיים) וז"ל ... יש כאן חידוש נפלא של עובר אורח לפרש דכוונת הרמ"א בכה"ג שהנס נעשה ע"י שליח אדם ורואה האדם שעשה לו הנס, אבל הלומד בדרכי משה**

ובפנים האבודרהם (הלכות ברכות ריש שער שמיני) יראה שמפורש דרואה אותו שאירע לו הנס חייב לברך ומביא ראייה מיתרו שלא דאה מקום הנס אלא ראה בני ישראל שאירע להם הנס שניצולו מן הים. וכ"ה בשאר מקורות עיין להלן...".

(ב) שעה"צ (ס"ק י"ז) – "דכל עיקר דין זה לא ברירא כל כך, דהוכחת אבודרהם, בעל דין זה, הוא ממאי דילפינן בש"ס מיתרו, ויתרו הרי לא ראה את מעברות הים, ועל כרחך דראיית האדם שקרה לו הנס חשיב כמקום הנס, אכן האשכול הקשה גם כן מהאי דיתרו ותיריך באופן אחר, וכן תירץ המהרש"א עיין שם בריש פרק הרואה, ולפי דבריהם בודאי אין מברכין אלא אראיית מקום בלבד, וכפשטא דמתניתין הרואה מקום".

(ג) שער העין (פרק כ"ג הע' מ"ב) – "ולפי"ז כל אדם שלאביו או סבו אירע נס ביום מן הימים, [ומצוי כן מאוד בניצולי שואה שעמדו בסכנת מוות] ולא ראהו ל' יום, כשיראהו, חייב לברך עליו ברוך שעשה נס לאבי או לזקני. **ולא ראייתי נזהרים בזה**, ואולי הוא מחסרון ידיעה".

ג. הגדר.

1. כגון שמחוייב לברך אניסו: אביו, רבו, אדם מסויים וכדו' – שלחן שלמה (סעי' ב'), מ"ב (ס"ק כ"א), שעה"צ (ס"ק י"ז), "אם רואה האדם וכו'. וכגון שמחוייב לברך אניסו כאביו ורבו או אדם מסויים", כה"ח (ס"ק כ"ח), בירור הלכה (קמא, על הרמ"א סעי' ו', לשונו מובא לעיל), שער העין (פרק כ"ג סעי' ט"ו).
2. אפילו אדם חביב – שלחן הטהור (סעי' ג').

ד. האם דוקא כשניכר הנס מתוך המקום, הגם שלא עומד במקומו.

1. כיון שראיית אדם שנעשה לו נס לא עדיף מראיית מקום, עי' שעה"צ (ס"ק י"ז).
 - (א) א"כ לפי הגר"ז וסייעתו (לעיל), רק אם אדם יודע ע"פ המקום יש לברך, ה"ה גם אם רואה האדם.
 - (ב) וכמו לשון הרמ"א, "דה"ה אם רואה האדם שנעשה לו הנס מברך עליו, כמו שמברך על המקום שנעשה בו הנס". ואם לא מברך על המקום [כיון שהנס אינו יודע ע"פ המקום], ה"ה לא מברך על האדם.
 2. או י"ל, הענין של "ידוע ע"פ המקום" אינו שייך כלל על "רואה האדם".
- (א) וצ"ע.

יד [אדם מסויים - סעיף ז']

א. בזמן הזה.

1. אין נוהג ברכה זו.
- (א) מג"א (ס"ק ט') – "לא מצינו מי שפסק שיברך אלא הרב"י לפי פ"י שבירושלמי וצ"ע דהוא היפך כל הפוסקים שלא כתבו שיברך על אדם מסויים ולכן נ"ל דלא יברך דספק ברכות להקל ועוד אפשר דבעינן דוקא כיואב שיצא טבעו בכל העולם ובעו"ה אין אנו עתה כיוצא בו".
- (ב) בה"ל (סעי' ז' ד"ה על) – "צדקו דברי המ"א שכתב אין לנו עתה כיוצא בזה ... וע"כ הנכון בודאי למעשה כדעת המ"א דהיום אין נוהג ברכה זו ובפרט דדעת הרא"ה בהלכותיו ג"כ שכל הני בעיות בירושלמי הן בעיא דלא איפשטא".
- (ג) עי' ברכת הבית (שער כ"ח סעי' ה') – "ובמ"א ס"ק ט' כתב שלא יברך. לכן יברך בלא שם ומלכות. כן נ"ל".
- (ד) שער העין (פרק א' סעי' א' אות א').

טו [אשתו של לוט - סעיף ח']

א. פשוט: למה "אשתו של לוט" בתוך הברייתא עם שאר ברכות הנס.

1. י"ל ע"י השעה"צ (ס"ק כ"ג) – "רק במקום נציב מלח, ששם הוא היכר הנס של הצלת לוט על ידי זכירת אברהם".

ב. קשה: הרי הצלת לוט אינו יוצא ממנהג, שהרי ברח לו משם.

1. העמק שאילה (שאילתא כ"ו ס"ק ו') – "בהא דאי' בש"ע ס"י רי"ח שאין מברכין הני ברכות הודאה על נס שאינו יוצא ממנהג העולם, ולכאורה קשה הרי הצלת לוט מתוך ההפכה אינו יוצא ממנהג שהרי ברח לו משם, וזה מצוי שאחד יצא מן העיר טרם יעבור בה הגגף ר"ל וכדומה. אבל לפי שאמר ר"י אפי' בשעת כעסו כו' ניחא, דמי שניצל ע"י איזה זכות מתוך ההפכה באופן שקודם שבא עידין ריתחא נזכר לו זכותו להצילו, זהו ודאי מנהג העולם, ואין מברכין ע"ז ומש"ה אנו מברכים על כבשן האש שניצולו חמ"ו ואין מברכין על שהציל הקב"ה אז את דניאל והוציאו משם בכונה כדא"י בסנהדרין ד' צ"ג א', והא שמברכין על הצלת לוט היינו כשוראין אשתו של לוט שבשביל שעמדה מעט נעשית נציב מלח, והיא הוכחה שכבר התחיל ההפכה בגפרית ומלח וכמש"כ בנימוקי רמב"ן שם, ולוט ה' עדיין בדרך, ולא שלט במדרך כף רגליו המהפכת והיינו נס נגלה שראוי לברך עליו".

ג. מציאות בזמן הזה.

1. היום לא יודעים היכן המקום הזה.
- (א) שער העין (פרק כ"ג סעי' ט"ז, הע' מ"ד) – "ועל הדמות שאומרים בימינו שהיא אשת לוט, אין לברך כלל. [דכמבואר בפרקי דר"א, כל לילה לוחכים אותה השורים ויורדת על רגליה, וצומחת בבוקר. ודמות זו כפי ששמעתי מעדים שעוברים שם כל לילה, לא לוחכים אותה שורים. [וגם בכלל האזור אין שורים, שאין שם צמחיה]. ואמנם כששאלתי להגר"ח קנייבסקי שליט"א בדבר הדמות שאומרים היום שהיא אשת לוט, שאלני, האם השורים לוחכים אותה כל לילה. והשבתי לו, שלא. והשיב, א"כ זה לא אשת

- לוט. המורם מכל האמור, שאין כל סמך שהדמות המדוברת היא אשת לוט, ואדרבה, יש לפרוך מכמה ראיות שאינה אשת לוט, ופשיטא שאין לברך עליה שום ברכה]."
 2. מראי מקומות – שער העין (פרק כ"ג הע' ו', לשונו מובא לעיל).

ד. אם היא אסורה בהנאה כמת.

1. עי' יו"ד סי' ע"ט סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

טז | הצלה בדרך הטבע - סעיף ט'.

א. הגדר.

1. על הסכנה – מג"א (ס"ק י"א, עי' שעה"צ ס"ק כ"ו).
 2. על ההצלה – מ"ב (ס"ק ל', שעה"צ ס"ק כ"ו).
 3. מראי מקומות.

א) ח"א (נשמת אדם כלל ס"ה ס"ק א'), הו"ד בשבט הלוי (ח"ו סי' כ"ח) – "יותר נראה מש"כ בנשמת אדם שם דכל היכא דהסכנה בטוחה ז"א שהיתה סכנת מות בטוחה וניצל מזה זהו כבר בגדר נס כיון שעפ"י טבע אין מוציא ממצב סכנה זה, הגם שההצלה עצמה לא היתה ע"י שינוי הטבע ממש. וכגון מי שנפל עליו בית או חומה גדולה שבדרך הטבע אין הצלה מזה, ולפעמים רואים ששאר בני אדם ר"ל נהרגים כולם ואחד יוצא בלי פגע וכיו"ב, בודאי זה נס גמור".

ב) מעדני אשר (ברכות סי' קכ"א) – "נראה דמש"כ המשנ"ב דבעינן דההצלה תהיה דרך נס היינו דההצלה תהיה ע"י הסתברות רחוקה, ובכל הני דלעיל דנפל עליו הכותל או עברה עליו עגלה טעונה וכיו"ב היות וברוב רובם של המקרים מתים מדבר זה, ואצלו היה מקרה חריג מחמת צירוף מקרים נדיר, זה מקרי 'יוצא ממנהג העולם' ומברך ע"ז גם אם לא היה בזה שינוי חוקי הטבע, משא"כ אם באו גנבים וניצל מהם בדרך טבעית כגון שנזדמנו לשם אנשים שהבריחו את הגנבים אינו מברך אפילו אם היה בסכנה ממש".

ב. חנוכה, פורים.

1. אבודרהם (הל' ברכות שער השמיני ד"ה כתב ה"ר אשר) – "כתב ה"ר אשר מלוניל הא דמברכין בין אניסא דרבים בין אניסא דיחיד דוקא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם או מדרך התולדה כגון מעברות הים ומעברות הירדן והדומה להם וכמר בריה דראבנא דאיתרחיש ליה ניסא ונפק ליה עינא דמיא בפקתא דערבות אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו כגון שבאו עליו גנבים בלילה ובא לידי סכנה וניצל וכיוצא בזה אינו חייב לברך שעל"נ במקום הזה. וא"ת והרי פורים שהי' נס כמנהג העולם ומברכי' שעשה נסים וי"ל התם נמי יצא ממנהג העולם מפני ב' דברים הא' שבטל כתב המלך והוא הפך דת פרס ומדי. והב' שהרג קרוב לפ' אלף מאומתו בעבור אהבת אשה אחת ואין זה מנהג העולם וטבעו. ובחנוכה לאו משום מעשה דיהודית מברכין שעשה נסים אלא משום פך השמן שהי' חתום בחותמו של כ"ג ולא הי' להדליק אלא יום אחד ונעשה בו נס והדליקו ממנו ח' ימים שהי' כמעשה אליהו ואלישע ע"כ".

ג. מ"ב (ס"ק ל"ב) – "ואם נפל אבן סמוך לראשו או נתקע ברזל סמוך לעינו ונעשה לו נס ולא נפל האבן על ראשו ולא נתקע הברזל בעין ממש לדעה ראשונה אין מברכין ולדעה שניה אפשר שמברכים כי כל אדם שקרוב לדבר שיש בו סכנה וניצול מברך וע"כ יברך בלא שם ומלכות".

1. הגר"ח ק"צ"ל (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ו) – "שאלה: כשהסבתא שלי היתה ילדה קטנה גוים זרקו אבנים לבית של ההורים שלה. הסבתא שלי (האמא של האבא שלי) היה ישן במטתה ואבן אחת גדול נפל ליד הראש שלה והיא אמרה שאם היה הולך עוד 10 סנטימטר היא היתה נהרגת. ממה ששמעתי מאנשים שבקרו בעיר מולדתה הבית שלהם עדיין שם. עכשיו בני המשפחה עומדים לבקר שם - האם אני יכול לברך 'שעשה לאם אבי נס במקום הזה' (אולי בלי שם ומלכות). תשובה: בלי שם ומלכות".

2. הגר"א בנבצל שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ו) – "שאלה: כשהסבתא שלי היתה ילדה קטנה גוים זרקו אבנים לבית של ההורים שלה. הסבתא שלי (האמא של האבא שלי) היה ישן במטתה ואבן אחת גדול נפל ליד הראש שלה והיא אמרה שאם היה הולך עוד 10 סנטימטר היא היתה נהרגת. ממה ששמעתי מאנשים שבקרו בעיר מולדתה הבית שלהם עדיין שם. עכשיו בני המשפחה עומדים לבקר שם - האם אני יכול לברך 'שעשה לאם אבי נס במקום הזה'? (אולי בלי שם ומלכות). תשובה: אין זה נס על-טבעי, על כן אם לברך אז רק בלי שם ומלכות".

ד. מראי מקומות.

1. הגר"ח ק"צ"ל (שער העין עמ' תנ"א אות ס"ט, הע' נ"ט) – "בשו"ע הובא לברך על ראיית גוב אריות של דניאל. והעירוני מדאיתא בסנהדרין לח: דאין חיה שולטת באדם אלא אם נדמה לו כבהמה, והיינו שבאופן טבעי חיה אינה שולטת באדם צדיק, וכדכתיב מוראכם וחיתכם יהיה על חית הארץ. וא"כ אמאי מעשה דדניאל שהיה נביא ופשיטא שהאריות ייראו ממנו, חשיב נס. ואף שבשבת קנא. איתא דרק על שני אנשים ארי אינו שולט, מ"מ מצאנו במס' ב"מ צג: שרועה שעזב עדרו ובא ארי ואכל חייב, ובתוס' בדף עח: פי' דשמא אם היה שם היה הארי מפחד ממנו כדנאמר ומוראכם וחיתכם וכו', ושם היה רועה אחד בלבד. וכן כתב הטור בסי' רצ"א, די"א דלעולם חייב הרועה מה"ט דמוראכם וחיתכם. ואף שהוא רק שמא, מ"מ בעינן נס היוצא מדרך הטבע, וכבר אינו בכלל נס גמור. וצ"ע. תשובה: אגב איצטא יכול להזיק, עי' יבמות קכ"א ב'. [בגמ' שם איתא, דמי שנפל לגוב אריות לדעת ת"ק אין מעידין עליו שמת, וכשנפל לבור של נחשים ועקרבים מעידין עליו, דאגב איצטא (שדוחקו בנפילתו) מזקי, משא"כ גוב של אריות הוא רחב ובנפילתו אינו דוחק האריות, וכשאינם רעבים אינם אוכלין אותו (רש"י)]. ומבואר, דאם היה נופל על האריות ודאי היו מזיקין אותו. וס"ל לרבינו, די"ל שזרקו את דניאל על האריות ממש, ובכה"ג ודאי שיזיקו אותו]."

ז' ציורים.

א. השוואה: ניצולי מחנות ההשמדה בשנות השואה (extermination camps).

1. יברך בשם ומלכות.
א) בצל החכמה (ח"ה סי' ס"ב, אהלך בעמיתך פרק י"ג סעי' כ"ג) – "ניצולי מחנות ההשמדה בשנות השואה, כאשר יגיעו למחנה שהיו עצורים בה, יסתכל מסביב בכל שטח המחנה ויברך, כשהוא רואה את המקום שעמד שם בעת הצלתו בעת שעזבו הרשעים את המחנה, ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שעשה לי נס במקום הזה".

ב. תאונת דרכים שנהרגו בה חלק מהנוסעים במכונית.

1. הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' מ"ו ד"ה אמנם, אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות כ"ג), שבט הלוי (אבני ישפה ח"א סי' מ"ו ד"ה אמנם) – "ארבעה נסעו במכונית ועברו תאונה, שנים נהרגו ושנים ניצלו, יש לברך 'שעשה לי נס וכו' בשם ומלכות".

ג. נוסעי האוטובוס בקו 87, היברכו הגומל, ושעשה לי נס.

1. חשוקי חמד (ברכות דף נד:): – "שאלה. הנוסעים באוטובוס (מספר 87, ביום חמישי ד' חשוון תשס"ג) כשהמחבל ימש"ו עלה לאוטובוס על מנת להשמיד ולהרוג, והם ניצלו בחסדי השי"ת וברחמי המרובים, האם יברכו הגומל, ושעשה לי נס במקום הזה. תשובה. נאמר במשנ"ב (סימן ריח ס"ק לא) שבברכת הגומל לא קפדין כולי האי שיהיה נס גמור, ומה שכתוב בסימן ריח ס"ט שאינו מברך שעשה לי נס אלא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם, אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו אינו חייב לברך ויש מי שחולק. הדברים האלו נאמרו כלפי ברכת שעשה לי נס במקום הזה. והנה כפי ששמענו מראה המחבל היה דומה ליהודי, ולא עלה כל חשד עליו שהוא מחבל. אלא שמעד בעלייתו ונפל, וירדו אנשים מהאוטובוס לעזור לו לקום ואז חולצתו התרוממה (עקב הנפילה) ועל ידי זה נתגלתה חגורת הנפץ, והרזיקוהו מהמקום ונוסעי האוטובוס ניצלו. כפי הנראה הרי זו שרשרת של השגחה פרטית שלא כדרך הטבע. שהרי עד כה המחבלים המתאבדים עלו ולא מעדו ונפלו, וזממם עלה בידם, ומחבל זה נתקיים בו נבואת ישעיהו בהפטרות פרשת אותו שבוע: 'ואנכי בראתי משחית לחבל, כל כלי יוצר עליך לא יצלה' (ישעי' נד, יז), ומסתבר שהתגלות החגורה נחשבת להצלה שלא כדרך הטבע. ודומה למבואר בשו"ע (סימן ריח ס"ט) מי שנעשה לו נס כגון גנבים באו לו אם שודדי לילה [והיה קרוב לסכנה על ידם, משנ"ב] וניצול מהם צריך לברך. וכתב המשנ"ב (ס"ק לא) מי שהלך בדרך אפילו שלא במקום סכנה ובאו עליו לסטים להרוג, וניצול, לכו"ע מברך ברכת הגומל, לכן לענין הגומל נראה דלכו"ע מברך. ולענין ברכת שעשה לי נס במקום הזה כתב השו"ע (סימן ריח סעיף ט') שאינו מברך שעשה לי נס, אלא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם, אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו, כגון שבאו גנבים בלילה ובא לידי סכנה וניצול כדרך מנהג העולם דהיינו שצעק לעזרה, או שנזדמנו בני אדם שם וברחו אינו חייב לברך עכ"ד. ולכן בענייננו שהצלתם היתה על ידי מאורעות לא שכיהים, כגון המעידה והנפילה והתגלות החגורה, אולי חייבים לברך גם שעשה לי נס במקום הזה. שהרי כולם ראו בעיניהם ש'חרבם תבא בלבם, וקשותותם תשברנה' (תהלים ל"ז ט"ו) 'וכן יאבדו כל אויביך ה'". וכתב המשנ"ב (סוף סימן ריח) מי שנעשה לו נס יש לו להפריש צדקה כפי השגת ידו, ויחלק ללומדי תורה ויאמר הריני נותן זה לצדקה ויהי רצון שיהא נחשב במקום תודה שהייתי חייב בזמן המקדש וראוי לומר פרשת תודה".

ד. אסון מירון.

1. עומק הפשט (גליון שי"ב) – "לגבי ברכת הגומל" ושעשה לי נס' לניצולי 'אסון מירון', התפרסמו הוראות מאת הג"ר יצחק זילברשטיין שליט"א (קובץ ווי העמודים סיון תשפ"א מספר צ"ג עמודים כה-ל), והג"ר יצחק יוסף שליט"א (עין יצחק גליון רל"ט פרשת במדבר תשפ"א), ואחד מגדולי הוראה שליט"א, הג"ר חותה שליט"א (קובץ באר התורה קי עמוד כ"א), והג"ר מאיר סירוטה שליט"א, והג"ר יחזקאל אלימלך כהן שליט"א, והג"ר שמואל יוסף שטיצברג שליט"א (שערי הברכה פרק כב הערה לט, ובמכתב מתאריך כח אייר תשפ"א), והג"ר בן ציון הכהן קוק שליט"א (ציוני הלכה), וכיון שיסוד ההוראות שוות, יובא כאחד תמצית יסוד דבריהם. ואדם שנוגע לו למעשה יעשה שאלת חכם.

- לגבי ברכת הגומל, כל אדם שהיה דחוק ב'מסדרון המוות' או ב'מדרגות המוות', והרגיש קושי בנשימות, והיה שרוי בסכנת חיים, מברך 'הגומל' על הצלת חייו. אבל אדם שהיה שם ולא הרגיש קושי בנשימות, והדחוק לא הביאו לידי סכנה, או שהצליח לברוח רגע לפני האסון אינו מברך.
- לגבי ברכת 'שעשה לי נס', לא די בהצלת חייו, ורק אדם שהיה דחוק בתוככי מפולת האנשים, ובדרך הטבע היה צריך למות, באופן שאלו שהיו מסביבו מתו, וחיינו ניצלו באופן מופלא ממקום סכנת חנק, אף שפעולות ההצלה וההחייאה הם בדרך טבעית, כיון שיש כמה מסביבו שמתו וחיינו ניצלו, צריך לברך 'שעשה לי נס'. אבל אדם שהיה סמוך למפולת, והרגיש מאוד את הדחוק ונחבל בידי וברגליו, אבל לא נפל בצורה כזו שהיה אמור למות, ולא נפלו עליו אנשים אחרים ולא הגיע ממש עד שערי מוות, ולא היה שרוי בסכנה חיים ודאית ומוחשית, אינו מברך 'שעשה לי נס' כי אינו נס שיוצא ממנהג העולם. ומכל מקום יברך בלא שם ומלכות. ואדם ששהה שם ולא היה שרוי בסכנה, או שברח רגע לפי האסון אינו מברך כלל".

2. מראי מקומות – וישמע משה (פר' חוקת שנת תשפ"א אות ה').

ה. ברכת הגומל" ו"שעשה לי נס" לניצולים מהטילים.

1. חשוקי חמד (ברכות דף נד:).
"שאלה. בשנת תנש"א זכינו לראות ניסים ונפלאות, והשגחה פרטית בכמה אנפין במלחמת המפרץ. נשאלה אז השאלה, באלו מהמקרים מברכים 'הגומל', וגם כעת יש לשאול באילו מהם מברכים 'שעשה לי נס במקום הזה'. והרי כמה דוגמאות:

א. היו מקומות שטיל הרס כליל בתים, ובסמוך להם נסדקו גגות ונשברו קירות ונופצו זגוגיות. האם אלו שהיו בבתי הסמוכים ויצאו חיים מברכים 'הגומל'?

ב. היו משפחות שעזבו את ביתם דקה לפני שטיל הרסם. האם מברכים? היו גם מקרים שאנשים לא מצאו את מפתח המקלט, ולכן הלכו למקלט אחר, והטיל הרס את המקלט שמפתחו לא נמצא. הם מלאי הכרת הטוב לבוראם, היברכו הגומל?

ג. נפל טיל וחדר לבית, ולא התפוצץ, הוא היה אמור לזרוע סביבו הרס, הרג, ואסון כבד, ובורא עולם עוצרו מלהזיק. היברכו דיירי הבית?

ד. טיל שפגע פגיעה ישירה בבית, והרסו, ובין ההריסות נמצאו אנשים שיצאו בריאים ושלמים. מה יברכו? תשובה. מקרה א' - אם הטיל הרס את מה שאמור היה להרוס, ולא היה צריך באופן טבעי להשחית יותר ממה שהרס, מברכים 'הגומל', בלי שם ומלכות. דומה למבואר במשנ"ב (סימן ריח ס"ק לב) שאם נפל אבן סמוך לראשו, או נתקע ברזל סמוך לעינו, ונעשה לו נס ולא נפל האבן על ראשו, ולא נתקע הברזל בעין ממש, לדעה הראשונה אין מברכים, ולדעה שניה אפשר שמברכים, כי כל אדם שקרוב לדבר שיש בו סכנה, וניצול, מברך. ועל כן יברך בלא שם ומלכות.

מקרה ב' - נראה שדומה למקרה א'. אך אם התלוותה השגחה פרטית נראית לעין, שבדיוק כעבור דקה הגיע הטיל, או שללא סיבה מוצדקת לא מצאו את מפתח המקלט, ולכן נכנסו למקלט אחר וניצלו, אולי אין זה דומה לנפל אבן סמוך לראשו, וצ"ע.

מקרה ג' - נראה דיברך 'הגומל'. אבל לא 'שעשה לי נס במקום הזה'. והדבר דומה למבואר במשנ"ב (סימן ריח ס"ק ל"א) דבברכת 'הגומל' לא קפדינן כולי האי שיהיה נס גמור. מה שאין כן בברכת שעשה לי נס, דבעינן נס גמור היוצא מדרך הטבע. ואולי אין זה יוצא מגדר הטבע. ואם הטיל היה חייב באופן טבעי להתפוצץ, אלא שקרה לו נס למעלה מדרך הטבע, יברך: 'ברוך אתה ה' אמ"ה שעשה לי נס במקום הזה', ויברך ברכה זו כשרואה מקום זה משלושים לשלושים יום.

מקרה ד' - מברך 'הגומל' וגם 'שעשה לי נס במקום הזה', והדבר דומה למבואר במשנ"ב (סימן ריח ס"ק לב) 'אם נפל עליו אבן, או שעברה עליו עגלה טעונה שבדרך הטבע היה שימות, והוא ניצול ממיתה, כשיגיע לאותו מקום משלושים לשלושים, צריך לברך'. יעו"ש. וגם בענייננו כך שלא כדרך הטבע נוצר לו מקום בין ההריסות.

ולבני ספרד החוששים לדעות הסוברים שאין מברכים 'הגומל' אלא הני ארבע דוקא, (יעויין שו"ע סימן ריח ס"ט) טוב שיברכו בלא שם ומלכות, או שישמעו מאחר המברך ויציא גם אותם.

וכתבו האחרונים (ומובא במשנ"ב סימן ריח ס"ק לב): מי שעשה לו נס, יש לו להפריש לצדקה כפי השגת ידו, ויחלק ללומדי תורה, ויאמר: 'הריני נותן זה לצדקה ויהי רצון שיהא נחשב במקום תודה שהייתי חייב בזמן המקדש: וראוי לומר פרשת תודה. וראוי לו טוב לו לתקן איזה צרכי רבים בעיר. ובכל שנה ביום הזה יתבודד להודות לה' יתברך, ולשמוח ולספר חסדו'. וכיום נודעו לנו נפלאות הבורא שעשה עמנו נס להתנוסס ושולחו טילים למאגרי גז ובנסי ניסים הם פונו ימים מספר לפני הפגיעה ולכן כולנו חייבים להודות ולשבח להשי"ת".

ו. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות י').

1. אג"מ (מסורת משה ח"א או"ח אות קכ"ג) – "ושאלתי רבינו אודות מישהו שהיה במכונת באסון, ויצא בשלום, האם יש עליו לברך ברכת שעשה לי נס במקום הזה. והשיב רבינו דאם סתם ניצל, אין מחשבים זה כנס, ורק יברך ברכת הגומל. אבל אם הצלתו היה בדרך נס, נו, יכול לברך".
2. הגרשז"א צ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' ל"ח, שלמי ברכה עמ' תר"פ) – "כשנשאל אם לברך 'שעשה לי נס' כשעובר במקום שאירעה לו תאונה קשה רח"ל, וחזר לאחר זמן רב לאיתנו, השיב שאין אנו יודעים מהו בגדר נס ומהו עדיין בגדר הטבע, ולכן יברך ברכה זו בלא שם ומלכות".
3. הגר"ש צ"ל (וישמע משה ח"א עמ' פ"ז) – "נשאל: האם מברכים ברכת ברוך שעשה לי נס במקום הזה, אחר שניצל מפצצה שנפלה בחדרו בביתו. והשיב: אם הנס היה שזה לא התפוצץ, נמצא שלא היה סכנה כלל, ואין מברכים. נשאל: באופן שהתפוצץ, ואחרים ניזוקו, והוא ניצל לגמרי. והשיב: אם כן היתה סכנה ממש, ושפיר מברך על זה. נשאל: האם יברך רק כשמגיע לאותו החדר או גם כשמגיע לדירה. והשיב: רק באותו החדר, כי בשאר הבית אין שייכות להנס".
4. הגר"י רובין שליט"א (קהילת בני תורה, הר נוף - היכלא ח"ו עמ' קמ"א) – "למתפללי בית הכנסת שניצלו מהטבח הנורא ...".

יח] הודאה על הנס.

- א. מ"ב (סוף ס"ק ל"ב) – "וטוב וראוי לו לתקן איזה צרכי רבים בעיר ובכל שנה ביום הזה יתבודד להודות לה' יתברך ולשמוח ולספר חסדו".
1. הגר"ח צ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' רנ"ה) – "ילד בן שש וחצי עבר תאונה קשה רח"ל, וב"ה הבריא לגמרי, ההורים שואלים מה לעשות, ומה להעדיף מבין האפשרויות דלהלן: קידוש, סעודת הודיה במנין, כסף לצדקה. תשובה: אין לעשות פרסום, לא סעודה ולא קידוש. צדקה - הוא דבר טוב".
2. פסקי תשובות (אות י"א) – "ונוהגים לעשות סעודה לאוהביו ומקורביו ולת"ח ועניים בני טובים ולספר הנס ולהודות להשי"ת בשעת הסעודה על חסדיו וכמאמר הכתוב (תהילים ק"ט) אודה ה' מאד בפי בתוך רבים אהללנו, ונאמר (תהילים קיא) אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה, אמנם אם לא ניחא לבעל הנס לפרסם ניסו ברבים או שיש לו סיבה לימנע מכך, די בזה שמשוּח את ניסו בינו לבין קונו, כי עפ"י הזוה"ק (פ' בא דף רמ"א ע"א) מוכה שא"צ לפרסמו לפני בני"א אלא בינו לבין עצמו כשעומד לפני קונו".

ברכת הגומל

סימן רי"ט

[א] הקדמה - <u>סעיף א'</u> .	[יא] בר עברין.	[כא] הולכי דרכים.
[ב] קטנים.	[יב] עמידה בשעת הברכה.	[כב] <u>חולה ונתרפא</u> - <u>סעיף ח'</u> .
[ג] נשים.	[יג] ברכת הגומל בלילה.	[כג] ציורים: חולה שנתרפא.
[ד] יולדת.	[יד] בפני עשרה - <u>סעיף ג'</u> .	[כד] האם הארבעה דוקא - <u>סעיף ט'</u> .
[ה] זמן ברכת הגומל ליולדת.	[טו] נהגו לברך אחר קריאת התורה.	[כה] מה נחשבת הצלה מסכנה.
[ו] <u>יורדי הים</u> .	[טז] בירך על חבירו - <u>סעיף ד'</u> .	[כו] מקרים שקרו בדורות קודמים.
[ז] יורדי הים "כשעלו ממנו".	[יז] בירך לעצמו, וחבירו - <u>סעיף ה'</u> .	[כז] מטוס: הטס באויר מעל ים או מדבר.
[ח] <u>בית האסורים</u> : הגדר.	[יח] זמן ברכת הגומל - <u>סעיף ו'</u> .	[כח] הטס באויר מעל ליבשה.
[ט] חבוש בבית האסורים: הגדר.	[יט] תשעה באב.	
[י] ברכה - <u>סעיף ב'</u> .	[כ] <u>הולכי מדברות</u> - <u>סעיף ז'</u> .	

דור המלקטים:

1. אבני חן (ח"ב קונ' כנפי רוח פרק י"ט - כ', זילברשטיין).
2. אהלך באמיתך (פרק כ"ג, שטרן).
3. אמרי תודה (סגרון).
4. ברכות והודאות (האס).
5. ברכת ה' (ח"ד פרק ו').
6. בשבילי ברכת הגומל (ליבערמאן).
7. קונ' גומל חיים (רפאלי).
8. הכרת הטוב (עמ' נ"ג - עמ' פ"ב, שוורץ).
9. הבית היהודי (ח"א סי' כ', זכאי).
10. המכנית והלכותיה (סי' ו', קשאני).
11. וזאת הברכה (עמ' קנ"ח, מגדלבוים).
12. ויהי בנסוע (פרק ד').
13. קונ' וכל החיים (פנחסי).
14. וכל החיים (פרק י"ד, הופמן).
15. חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' ש"מ - עמ' שפ"א).
16. טוב להודות (פרק א' - פרק י"ג, מן).
17. מאיר נתיבים (קונ' באר מרים).
18. מנוחת אמת (פרק ו').
19. ספר ההודיה (עמ' נ"ט - עמ' ע"ט, אדלר).
20. עורה כבודי (שיעור י' - שיעור ט"ז, לונדינסקי).
21. פסקי תשובות (רבינוביץ).
22. שגמלני כל טוב (יצחקי).
23. שלהי דקייטא (סי' מ"ו, סי' נ"ז).
24. שערי הברכה (פרק כ"ב סעי' א' - סעי' ח', שטיצברג).
25. תודת חיים (ששון).
26. תורת הדרך (פרק ז', גרוס).
27. Halachically Speaking (שנה ב' מספר ל"א, שנה י"ז מספר י').

[א] מקור - סעיף א'

ברכות (דף נד:): – "אמר רב יהודה אמר רב: ארבעה צריכין להודות. יורדי הים, הולכי מדברות, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים, ויצא. א) יורדי הים מנלן. דכתיב: יורדי הים באניות וגו' המה ראו מעשי ה', ואומר: ויעמד רוח סערה יעלו שמים ירדו תהומות, ואומר: יחוגו וינעו כשכור, ואומר: ויצעקו אל ה' בצר להם ומצוקותיהם יוציאם, ואומר: יקם סערה לדממה, ואומר: וישמחו כי ישתקו, ואומר: **יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם**. ב) הולכי מדברות מנלן. דכתיב: תעו במדבר בשימון דרך עיר מושב לא מצאו ויצעקו אל ה' וידריכם בדרך ישרה, יודו לה' חסדו. ג) מי שחלה ונתרפא. דכתיב: אולים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו כל אכל תתעב נפשם וגו', ויצעקו אל ה' בצר להם וגו', ישלח דברו וירפאם וגו', יודו לה' חסדו. ד) מי שהיה חבוש בבית האסורים, מנלן. דכתיב: ישבי חשך וצלמות וגו', כי המרו אמרי אל וגו', ואומר: ויכנע בעמל לבם וגו', ואומר: ויזעקו אל ה' בצר להם, ואומר: יוציאם מחשך וצלמות וגו', ואומר: יודו לה' חסדו".

א. וכל ה"חיים" יודוך סלה: חבוש, נסורים, נם, מדבר – טור (סעי' א'), מחבר (סעי' א').

1. ב"ה (ס"ק א') – "וסימן וכל החיים" יודוך סלה. נראה דקא יהיב סימנא לפי דבגמרא קאמר בסתם ארבעה צריכין להודות יורדי הים והולכי מדברות וכו' והרמב"ם כתב ויורדי הים כשיעלו והולכי דרכים כשיגיעו לישוב דמפרש להו דומיא דחולה שנתרפא וחבוש שיצא מבית האסורים להכי קא יהיב סימנא וכל החיים" יודוך סלה לאורויי דהני ארבעה כולהו דקא רמיזי בתיבת חיים" אין להם להודות אלא **כשניצולו מן המות והגיעו לחיים** דהיינו יורדי הים כשעלו [והולכי מדברות כשיגיעו לישוב] (וחבוש לאחר שיצא) דומיא דחולה [שנתרפא וחבוש שיצא מבית האסורים] (והולכי מדברות)".

ב. רא"ש (ברכות פרק ט' סי' ג') – "והא דאמרינן בירושלמי כל הדרכים בחזקת סכנה לא אמרו אלא לענין תפלת הדרך בלבד שבכל הדרכים צריך אדם לבקש על נפשו אבל ברכת הגומל במקום **תודה נתקנה**".

1. חת"ס (או"ח סי' נ"א ד"ה ובזה) – "לשון הרא"ש דכ' דתקנו הודאה במקום קרבן תודה, וקשה מי תיקן את רוח ה' הלא ברה"ק נאמר וירוממוהו בקהל עם והו"ל **דברי קבלה** ולא תקנת חז"ל, ולהנ"ל א"ש גבי יורדי הים הוה מדברי קבלה אבל אינך תלתא לא כתיב גבייהו וירוממוהו בקהל עם, אלא משחרב בה"מ קבעו"ה ובטל תודה תקנו חז"ל דעכ"פ יתפסו הטוב במיעוטו וירוממוהו בקהל עם, ומ"ש הרא"ש במקום תודה אין הכוונה שיהיה זה כאילו הקריב קרבן באופן שנאמר שצריך דוקא ביום כמו קרבן ביום לא עלה זה על דעת, אלא במקום שהיו מקריבים ולא היו צריכים לקהל עם ע"כ עכ"פ נעשה מאי דאפשר לרוממו באפי עשרה ותרי רבנן".

2. חפץ חיים (צפית לישועה פרק ג' הגה"ה שניה) – "אם הוא אחד מארבעה שצריכין להודות כגון חולה שנתרפא או שהיה חבוש בבית האסורין וכה"ג ובזמן המקדש היה צריך להביא קרבן תודה ועכשיו צריך ללמוד דיני הקרבת התודה ועיין בסוף שו"ע אורח חיים בהשמטה שם שביררנו שם ההנהגה בענין הזה".

ג. חיוב או רשות.

1. ברכת הגומל רשות.
- (א) מג"א (הקדמה) – "ואפשר שמנהגן מפני שס"ל שברכות אלו רשות".
- (1) פמ"ג (א"א על הקדמה) – "ומה שכתב נשים דסבירא ליה רשות, איני יודע מאן אומרים רשות, דאף הראב"ד לא אמר אלא שאין צריך שם ומלכות אבל וודאי צריך להודות".
- א. אולי י"ל, ע"פ הט"ז לקמן.
2. חיוב.
- (א) ט"ז (ס"ק א') – "ואם בירך פחות מי' כו'. כ"כ הטור מדאמרינן בגמר' וצריך לאודווי באנפי י' משמע דוקא לכתחלה עכ"ל. וכב"י אין הדיוק נראה בעיני דאדרבה משמע שיש עיכוב בדבר וכ"ד הר"י שכ' ואם אין שם י' צריך לחזור ולברך עכ"ל. וגם אני תמהתי ע"ד הטור דהא גם בעיקר חיוב ההודאה נאמר לשון צריכים דהא אמרו ד' צריכים להודות והתם לא קאי דוקא על לכתחלה דהא ודאי לא יצא כל זמן שלא הודה".
- (ב) פשטות וסתימות הפוסקים.
3. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות א', הע' ו', סי' רי"ח אות א', הע' ו').
- (א) לענין עשרה - עי' לקמן.

ד. גרים: גר שנתגייר לברך בזמן שהיה בסכנה היה עדיין בגויותו.

1. אינו מברכים.
- (א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות ל"א ד"ה גם, תניינא (ב - ג) סי' ס' אות י' ד"ה גם, הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' ג') – "וגם אדם מבוגר שלא נימול בילדותו אלא כעת חייב לברך הגומל אחרי שהוא נתרפא, אמנם גר שנתגייר אינו מברך אחר שטבל כי בזמן שהיה בסכנה היה עדיין בגויותו".
- (ב) הו"ד בשבט הקהתי (ח"ו סי' קל"ב אות ד').
- (ג) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' סוף עמ' ל"ח) – "גר אינו מברך ברכת הגומל על נס שנעשה לו בגויותו סמוך לגרותו כגון שהגיע מחו"ל לארץ ישראל להתגייר אינו מברך ברכת הגומל אחר הגירות על הנסיעה מחו"ל לא"י".
- (ד) הגרח"ק זצ"ל (בזאת יבא אהרן עמ' שצ"ו) – "לכאן גר שנתגייר כקטן שנולד דמי".
2. יברך.
- (א) הגר"א ו**בנצל** שליט"א (בזאת יבא אהרן עמ' שצ"ו) – "שהגר מברך ברכת הגומל על נס שנעשה לו בסמוך להתגירותו".
3. מראי מקומות – בר אלמוגים (סי' קס"ו).

ב] קטנים

א. הקטן לא מברך.

1. מהר"מ מינץ (סי' י"ד) – "שמא י"ל דמכח האי ממ"נ לא מצי הבן לברך האי ברכה דשמא האי מרעין באים מצד אביו ואז לא מצי הבן לומר לחייבים, דכיון דלגביה נפשיה לאו בר חיובא הוא, לא שייך למימר לחייבים על אביו, דלא ניתקן ברכה דיברך הבן על חיוב דאב. אף על גב דמ"מ מדינא הו"ל לבן לברך גומל חסדים ולא לומר לחייבים, דהא השם גמל עמו חסד. הא ליתא, דאין לשנות מטבע שטבעו חכמים בברכות, והאי ברכה לא מצינו. ועוד נראה דאסור לבן לברך לחייבים, דאי קאי על אביו, אז אמר הבן על אביו שהוא בר עבירה, א"כ מזלזל את אביו בפירוש וזה איסור הוא לגביה דאמרינן ראה הבן את אביו עובר על ד"ת לא יאמר בפירוש אתה עובר אלא יאמר לו כך כתוב בתורה, אפי' בצנעא, ק"ו האי ברכה דהוי בפרהסיה, ואף על גב דלא הוי כ"כ בפירוש דשמא חייבים קאי על הבן עצמו מצד הגלגול. וכן מסתברא לי לפי ע"ד דהנער לא יברך האי ברכה מטעם דמפרשה".
2. כנה"ג (הג' ב"י ס"ק ב') – "קטן פחות מי"ג לא יברך ברכה זו. הר"ם מינץ ז"ל בתשובה סימן י"ד".
3. מג"א (הקדמה) – "קטן א"צ להודות דל"ש לומר לחייבים טובות דהא לאו בר עונשין הוא ואם יאמר על אביו לחייבים וכו' זה אסור לו לעשות ואם נאמר דידלג מלת חייבים אין לשנות מטבע שטבעו חכמים וא"ל דחייבים קאי עליו דמצד הגלגול באין עליו יסורין דמנא ידע דלמא הוא בחטא אביו (רמ"מ סי"ד)".
4. א"ר (סוף ס"ק ג', ס"ק י"ב, א"ז ס"ק ג').
5. פמ"ג (א"א הקדמה, מש"ז ס"ק ג').
6. באר היטב (ס"ק א') – "קטן פחות מבן י"ג שנים א"צ להודות דלא שייך לומר לחייבים טובות דהא לאו בר עונשין הוא רמ"מ (ס"ד) [סי"ד] מ"א".
7. שערי אפרים (שער ד' סעי' כ"ח) – "מי שעדיין לא נעשה בר מצוה ועמד מחליו נכון לקרותו למפטיר ומ"מ לא יברך ברכת הגומל וגם אביו של הקטן אינו מברך".
8. גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' ג') – "קטן אין צריך להודות אפילו הגיע לחינוך מצוה".
9. ערה"ש (סעי' ו') – "וקטן אין לו לברך ברכה זו".

10. מ"ב (ס"ק ג') – כתבו דקטן אינו מחוייב להודות [ואפילו מצד מצות חינוך]."
11. נמוקי או"ח (ס"ק א').
12. קצות השלחן (סי' ס"ה סעי' ב') – "קטן אין צריך להודות אפילו הגיע לחינוך מצוה".
13. ציץ אליעזר (חי"ח סי' כ"ב שאלה ב') - לשונו מובא לקמן.
14. הגריש"א זצ"ל (וישמע משה פסקים ממרן הגריש"א ח"ב עמ' פ"ב) – "שאל את הרב אדם שבנו עבר ניתוח, האם צריך הבן או האב לברך הגומל. והשיב: הבן אינו מברך הגומל, שאי אפשר לו לומר הגומל לחיביים טובות, והאב גם כן אינו מברך בשביל הבן, שלא מצינו שהאב מברך לבנו".
15. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' ל"ט) – "קטן שנכנס לסכנה והתרפא כשהגדיל אם לא היה בסכנה בגדלותו אינו מברך ברכת הגומל".
16. הגר"ח ק"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ו [דפו"ח עמ' קמ"ד], עי' עלי שי"ח עמ' קט"ז אות ט') – "שאלה: האם קטנים מברכים ברכת הגומל, מדין חינוך, או לא. תשובה: לא".
- הגר"ח ק"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' ס"ז טור ד') – "ראיתי מובא מעשה מכת"ר שליט"א (ספר דרך שיחה ח"א פ' בשלח) בזה"ל: בקטנותי היתה לי דלקת ריאות, וכשהבראתי ב"ה ציווני החזו"א לברך ברכת הגומל וכו'. עכ"ל. רצייתי לדעת האם המעשה היה קודם בר המצוה, וגם הברכה היה קודם י"ג, או שהברכה היה לאחר י"ג. ויש בזה נפק"מ לדינא, דהנה בפוסקים יש בזה מחלוקת, המ"א (סי' רי"ט סק"א) כ' דקטן א"צ להודות כיון שנוסח הברכה לא שייך אצלו, ואין לשנות ממטבע שטבעו חכמים, והביאו המ"ב (שם סק"ג). אבל ברעק"א ובשע"ת הביאו דעת הלחמי תודה שקטן מברך, וכן הוא דעת היעב"ץ במו"ק דמילת לחיביים הולך על כלל ישראל, וכ"כ החיד"א בברכ"י. ומסתימת המ"ב (שם) נראה שהכריע כדעת המ"א, והאם יש להסיק ממעשה הנ"ל שדעת החזו"א דלא כמג"א, וצ"ע. תשובה: כמדומה לאחר י"ג [ובע"פ א"ל שהמנהג שאין מברכים על נס שקרה לקטן קודם היותו בן י"ג, ואפי' על נס שנעשה לו תיכף שהגיע לי"ג והגדיל מיד דאין לו לברך, ולא משום הנוסח, דהנוסח אינו מעכב כמבואר בשע"צ שם, אלא שכך נהגו. א"ה, ע"ע בפסק"ת שם בהערה ל"ח"].
- (א) הגר"ח ק"ק זצ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' רנ"ז) – "בקטנותי היתה לי דלקת ריאות, וכשהבראתי ב"ה, ציוני החזו"א לברך ברכת הגומל. בימים ההם לא היו תרופות לזה, והיתה זו סכנת נפשות".
- הגר"ח ק"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' ס"ז סוף טור ד') – "שאלה: ואם נימא דגם על נס שאירע לקטן מברך, יל"ע האם מברכין הגומל על מקרה כזה שקטן בן ד' נפל מסולם למעלה משתי מטר, ואם אמרו שבור עשרה טפחים יש בו כדי להמית א"כ לכאן יצטרך לברך הגומל, או שיש לחלק, וצ"ע. תשובה: אין מברכין".
- הגר"ח ק"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' נ"ה אות ה') – "שאלה: במש"כ במשנ"ב סי' רי"ט שקטן לא מברך הגומל ואפי' מצד חינוך, מדוע אין שייך חינוך בזה. תשובה: לא חייבו".
- הגר"ח ק"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' נ"ה אות ו') – "שאלה: בהנ"ל אמאי לא חייבו לחנך לקטן בברכה זו. תשובה: שאין יכול לומר לחיביים (מג"א)".
17. הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ב אות ע"ד) – "ילד קטן שנפל ממקום גבוה ונפצע קל - האם וכיצד יברך הגומל". תשובה: קטן אינו מברך ברכה זו. אין הוא בכלל לחיביים".

ב. הקטן מברך.

1. לחמי תודה (סי' ה') – "מהר"ם מינץ ... שלא נתישבה דעתי בדברי הרב ז"ל ... אמת וברור וכך ראי' נותנין שהקטן מברך".
2. עי' מור וקציעה (ד"ה ואע"פ) – "ואף על פי שהנוסחא בגמרא בספרים שלנו היא ברוך גומל חסדים טובים, גירסת הני רבוותא עיקר. עכ"ל. ונפקא מנה בין הגירסאות, דלנוסחא דבגמרא דילן, אף התינוקות מברכין אותה, משא"כ לנוסחא דרבוותא לא מברכין דקטנים לאו חייבים נינהו. ומצאתי לבמג"א [בראש הסימן] שכתב בפשיטות בשם רמ"מ דקטן א"צ להודות, דלא שייך לומר לחיביים טובות דהא לאו בר עונשין הוא. ולדידי לאו ברירא כולי האי, דמאי שנא מכל הברכות דמחנכין אותן בהן, אף על גב דלאו בני חיובא נינהו, אפ"ה מיחייבי מדרבנן, הכי נמי בהא, ושפיר קאמרי חייבין, אי משום חיוביהו מתורת חנוך, ואי משום דחייביים קאי אשאר אינשי דעלמא. ואינו מוכרח לפרש חייבים דווקא על המברך שנעשה לו נס, אפילו שהוא מהחייבים, כי הגע בעצמך שהוא צדיק גמור ואעפ"כ מברך כך, ועם שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, מכל מקום הא אמרינן [ברכות יט, א] לא יפתח אדם פיו לשטן כו' ואיך יתקנו חז"ל כלשון זה במטבע ברכה. אלא ודאי מטבע ברכה כך הוא, שכללו בתוך הודאה זו באגב להודות לו ית' על כל הטובות שעושה תמיד בין לראויים בין שאינן ראויין, שאפילו לחיביים עושה להם טובות (אמנם העוה"ז רובו אינו אלא לחיביים, וכתוב [משלי כו, י] רב מחולל כל [ן] שוכר כסיל וגו') ועוד שהעולם נדון אחר רובו כו', וה"ט שמתודים גם הצדיקים אשמנו כמ"ש במקומו בס"ד. וכן כל לשון הברכות נתקן בלשון רבים מטעם זה כמו שהחיינו, ולא תקנו לומר שהחייני וקימני, ועל מה שנהג ברוב הוא מברך (כענין שאמרו לענין ברכות השחר), וא"כ ודאי שיש לקטן לברך אותה. ועוד הדין נותן שהקטן יותר מחויב לברך ולהודות על נסו, שהגדול אף על פי שחטא ויכול להיות שהיו בידו זכויות כנגדו שעמדו לו להנצל, משא"כ בקטן שאין בידו זכות, שאין לו שכר מצוה כמצווה ועושה, אף על פי שבדאי הקדוש ברוך הוא אינו מקפח שכרו לעולם שכולו טוב, אבל להגין עליו מן המיתה והיסורין (הנגזרים אם מפאת מזלו או מצד אבותיו או אנשי עירו ודורו החייבים) ודאי שאין כח זכויותיו יפה כל כך כח זכותו של גדול. וגם מצינו לפעמים עונש לקטנים, כער ואונן ובפרק אין דורשין ובזוהר [ח"ב רמח, ב]. ועוד אף אם אין בקטנים חובה וחטא מצד עצמן הלא נענשין בעון אביהם, גם נתפסין בעון הדור, כדדרשינן [שבת לג, ב] עה"פ צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותך, וכ"ש לפי מ"ש בסתרי תורה מסוד הגלגול, דשייך נמי לקטנים (כדשייך לצדיקים נמי מה"ט ודאי). מכל הלין נ"ל, דמי שינהיג לקטן לברך הגומל על נסו אין לתפוס אותו, ובהגיע לחינוך ראוי הוא לפי דעתי לנהוג כן, אחר שהוכחנו היטב שאין ראייה

- הכרחית ממשמעות הברכה, וכל שכן מאחר שהנוסח שבגמרא מסכים לזה כאמור. ואין ראייה על סותרו, אדרבה נראה שהוא דבר נכון כנראה מדברינו, וק"ל".
3. ברכי יוסף (ס"ק א', לדוד אמת סי' כ"ג אות י' ס"ק ב') – "ארבעה צריכים להודות וכו'. קטן פחות מכן י"ג לא יברך. מהר"ם מיניץ סי' י"ד. אבל הרב מהר"ר ישעיה בסאן בתשובת לחמי תודה סי' ה' חלק עליו, והסכים דאף קטן יברך, ופירש **טופס הברכה**. וכן המנהג בגלילותנו דקטן מברך".
4. רע"א (על המ"א ריש הסי') – "בחטא אביו. ע' שו"ת הנקרא לחמי תודה שחברם מה"ו ישעיה באסאן ז"ל סי' ה' שהעלה דקטן מברך".
5. חסד לאלפים (סעי' י') – "וכן נוהגים".
6. הר צבי (או"ח ח"א סי' קי"ג ד"ה והנה) – "והנה, המג"א פשיטא ליה דלחייבים קאי על המברך, ולכן הוא סובר שבקטן דאינו בר עונשין א"צ להודות, וכן הוא לשון המג"א (סימן ריש ס"ק א'): קטן אין צריך להודות דלא שייך לומר לחייבים טובות דהא לאו בר עונשין הוא וכו' ואם נאמר דידלג מלת חייבים אין לשנות ממטבע שטבעו חכמים, עכ"ל. אולם הגריעב"ץ בזה לשיטתו שבספר מור וקציעה חולק בזה על המג"א וסובר שקטן צריך להודות משום דחייבים קאי **אשאר אינשי דעלמא**. וכן הוא לשון המור וקציעה שם: ולדידי לאו ברירא כולי האי (מ"ש המג"א דקטן א"צ להודות), דמ"ש מכל הברכות דמחנכין אותן בהן וכו', ואי משום דחייבים קאי אשאר אינשי דעלמא, דאינו מוכרח לפרש חייבים דוקא על המברך שנעשה לו נס, כי הגע בעצמך שהוא צדיק גמור ואעפ"כ מברך כך ואם שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, מ"מ הא אמרינן לא יפתח אדם פה לשטן וכו' ואיך יתקנו חז"ל כלשון זה במטבע ברכה אלא ודאי מטבע ברכה כך היא, שכללו בתוך הודאה זו באגב להודות לו ית' על כל הטובות שעושה תמיד בין לראויים ובין לשאינם ראויים, שאפילו להחייבים עושה להם טובות וכו' עיין שם. ויעיין בחדושי רע"א שמביא גם בשם מהר"ר באסאן דקטן מברך ברכת הגומל".
7. אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות נ"ט, הע' נ"ט) – "קטן, שאירע לו מארבעה דברים שמברכים עליהם ברכת הגומל, מברך גם כן ברכת הגומל בפני עשרה. [ראה מג"א בריש סימן רי"ט שהביא שאין הקטן מברך, אך בברכ"י שם אות א' כתב שמנהג בני ספרד לברך, ואף שיש מפקקים בזה, העיקר שיש לבני ספרד לתת לקטן לברך ברכת הגומל]".
8. חזון עובדיה (ברכות עמ' שמ"ט, עי' מעין אומר ח"א פרק י"א סי' א') – "קטן שהגיע לחינוך שחלה ונתרפא, מברך ברכת הגומל אחר קריאת התורה".
9. ילקוט יוסף (מהדורה תשס"ז ח"ד הקדמה עמ' ט' אות ט"ו, סי' רי"ט סעי' י"ז) – "קטן שהגיע לחינוך שחלה ונתרפא, מברך ברכת הגומל אחר קריאת התורה, (וכדקי"ל מגילה כג. הכל עולים למנין שבעה ואפילו קטן), וכל שכן אם הוא בר מצוה. אך האב אינו יכול לברך הגומל במקום בנו. [חזון עובדיה ברכות עמוד שמט. **ואמנם** בילקו"י ברכות (סי' ריט) נתבאר שמנהגינו שקטן אינו מברך הגומל, וכמ"ש בשו"ת מהר"ם מיניץ (סי' יד), וכ"כ המג"א אליה רבה, פמ"ג, ובשלחן גבוה, ובנימוקי אורח חיים, ולכן חששו לסב"ל וכתבנו שקטן לא יברך. ובפרט שבכף החיים כתב שבמקומותינו לא ראינו ולא שמענו שקטן מברך הגומל. ובזמנו הסכים עמנו בזה מרן אדמו"ר שליט"א [זצ"ל]. אך בחזון עובדיה הנ"ל העלה שהקטן יברך, וראה בהערה שם מה שביאר בזה]".
- ג. מראי מקומות – **אבני נזב** (או"ח סי' ל"ט), **כה"ת** (ס"ק ב'), **עמק הלכה** (ח"ב סי' ז', עמ' ל"ה), **חינוך הבנים כהלכתו** (פרק ל"ד), **והיית לאיש** (אות כ"ט, עמ' רנ"ג - עמ' רס"ח).
1. **שע"ת** (ס"ק א') – "עבה"ט ובלחמי תודה להגאון מהר"ר באסן כ' שקטן יברך, וכ' בבר"י שכן נהגו בגליל שלהם ע"ש ובמדינתנו נוהגים כמהר"ם מיניץ והמג"א וכן הא"ר הביאו בסתם וכ"כ בשערי אפרים שער ד".
2. **פתח הדביר** (ס"ק ו') – "מ"מ כיון דגם בעיקר הדין איכא מרבוותא דפטרי לקטן מהגומל נר' דש"ד לברוכי בלא שו"מ לצאת ידי כל הדעות כנלע"ד".
3. **בן איש חי** (שנה א' פר' עקב אות ד') – "קטן פחות מי"ג שנים כיון שהגיע לחנוך צריך לברך, ואף על גב דיש חולקים מ"מ במקום דאיכא מנהג לברך בשם ומלכות יברך, ובמקום דליכא מנהג ידוע יברך בלי שם ומלכות מפני סברת החולקים".
4. **אג"מ** (מסורת משה ח"א או"ח אות קכ"ד, אות קכ"ה ס"ק ה') – "ושאלתי רבינו בשביל איש אחד שתינוק, בן ד' שנים, עשה שריפה על מיטתו באמצע הלילה, אך היה לו מספיק שכל לכבות השריפה בעצמו. האם יש להאב חיוב לברך הגומל. והשיב רבינו שהנה אף שמוזכר באחרונים שאין לאב לברך על הצלת בניהם, זה דבר תמוה, דהלא בקטנים, שנחשב כעונש להוריהם, לכאורה הוי ממש הענין של 'לחייבים טובות' אבל מ"מ כך נפסק, אבל בכל זאת, המברך לא הפסיד. וכל שכן כאן שהיה חשש סכנה לכל המשפחה, בוודאי יש ענין לברך".
5. **הגרמ"א פריינד** זצ"ל (מרא דשמעתא אות ע"ג) – "קטן שנתחייב בברכת הגומל, וכגון שניצל מתאונת דרכים ה"י, הורה שאביו יברך ברכת הגומל בלא הזכרת שם ומלכות".

ד. קטן יתום: האם צריך לברך ברכת הגומל.

1. ציץ אליעזר (חי"ח סי' כ"ב שאלה ב') – "במעשה שהיה ביתום קטן מאביו, אי יכול לברך הגומל, שהרי הא דכתבו הפוסקים דקטן לא יברך הוא מטעם שהרי אינו חייב מצד עצמו, ואי יאמר לחייבים הרי פוגע באביו, וכאן אביו אינו כבר בחיים, ואי נאמר שפוגע מיהת באמו, עדיין יש לשאול ביתום מאב ואם, אי קטן נענש בחטאי הוריו שאינם בחיים ושוב הוי פגיעה באביו ואמו, או לא, ע"כ. ואשיבנו, דלדעת יש לומר בזה לא פלוג, ויש לפסוק כפי שסתם והעלה המשנ"ב בסק"ג בסתמא דקטן אינו מחויב להודות, ואפ"ל מצד חינוך. וכל קטן במשמע. ומה גם כי יתכן גם זאת שלפעמים הקטן נענש בחטאי הוריו שאינם בחיים ככתוב דפוקד עון אבות על בנים וכו' כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם, ולכן מקרא כתוב: אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו (איכה ה' - ז'),

ופשטיה דקרא שנענשים בעון האבות שאינם כבר בחיים, כדמתרגם התרגום, וכך כותב האבן עזרא שם וז"ל: זאת הרעה הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם עונות אבותינו והם נמלטו ולא אנחנו כטעם פוקד עון אבות על בנים עכ"ל, והאלישיך שם מבאר שהעונותם שלא נתכפרו במיתתם נשארו עלינו ואנחנו סובלים עונשם ביסורים ע"ש. וזה יתכן אפילו בבניהם הקטנים שאחריהם".

ה. פחות מבן כ': האם צריך לברך ברכת הגומל.

1. יברך.
 - (א) פמ"ג (א"א הקדמה) – "אבל י"ג שנים וב' שערות כיון דבית דין של מטה עונשין ודין ד' מיתות לא בטלי [סנהדרין לז, ב] אף קודם כ' שנה (דלאו בר עונשין בדיני שמים, הא דבר הבא מידי אדם מענישין מן שמיא, וכן מלקות וכדומה כהאי גוונא), שייך שפיר לחייבים".
 - (ב) מהר"ם שיק (או"ח סי' פ"ו) – "הפמ"ג ...".
 - (ג) דעת תורה (על סעי' א' ד"ה עמג"א) – "ועשו"ת תפארת צבי סי' ו' אות ו' בדין פחות מבן כ' דלא הוי בר עונשין [בידש] ואפ"ה יברך ע"ש טעמו".
 - (ד) כה"ח (סוף ס"ק ב') – "ומשמע מכל הפוסקים הנז' דלאחר י"ג לכ"ע מברך. וכ"כ א"א ריש הסי' יעו"ש".
 - (ה) אהלך באמתך (פרק כ"ג סעי' י"ט).
 - (ו) הגריש"א זצ"ל (וישמע משה פסקים ממרן הגריש"א ח"ב עמ' פ"ג).
 - (ז) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ג') – "אבל מבן י"ג מחוייב, ואע"ג דמשמיא לא ענשי עד גיל כ', מ"מ לכשיגיע לגיל כ' נענש למפרע מגיל י"ג, כ"כ מההרי"ך חיות כמדומי במס' שבת".
2. מראי מקומות – הגר"ש טוויל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל"ב).
 - (א) בירך את אברהם (סי' נ"ט סעי' ב', פ"ח-ב') – "ועוד איכא לעמוד לכת הסוברים דקטן לא יברך משום דאינו בר עונשין אפי' בן י"ג לא ליברך כיון דאין ב"ד שלמעל מענישין עד בי עשרים ויש לישב".

ו. אביו: האם יכול לברך בשביל בנו הקטן.

1. לא מברך.
 - (א) מהר"ם מינץ (סי' י"ד) – "וכ"א א"כ הו"ל לאב לברך על חליו דבנו, זה אינו קשה, דהאב ספק הוא שמא נחלה בעוון עצמו (דמצד הגלגול, ולא מציונו דתקנו ברכה על הספק. אבל הבן מברך, דממ"נ נעשה לו חסד דלא מיית, או מצד עוון דידיה בכח גלגול או בעוון אביו. ועוד דלגבי האב איכא עוד ספיקא דשמא היה הבן ראוי למות ע"ש סופו, כדאמרינן בריש חגיגה ר' יוחנן חזי לההוא גברא דנקט תאינה, שביק הנך דמטו וכו' היינו דכתיב הן בקדושו לא יאמין, וכן בן סורר ומורה נהרג על שם סופו, וכן גבי ישמעאל איתא דאמר מלאכי השרת להקב"ה, מי שעתיד בניך להמית בצמא וכו' אמר להם עכשיו הוא צדיק או רשע, אמרו, צדיק הוא, אמר להם, באשר הוא שם".
 - (ב) ברכי יוסף (ס"ק ז', לדוד אמת סי' כ"ג אות י') – "מהר"י עאייאש בשו"ת בית יהודה ח"א סי' ו' הסכים דאב יברך על בנו שנפל לבור וניצול. ואין דבריו מוכרחים. וק"ק דלא נסתייע מתשו' מהר"ש דוראן בסוף התשב"ץ סי' ד' דס"ל דהאב יברך על בנו ... ואנן בדין נקיטינן שהאב לא יברך על בנו. וכן בקדש חזיתיה למר זקנינו הרב זלה"ה בהגהותיו כ"י שהסכים כן. וכן הסכים הרב אליה רבה (אות יא)".
 - (ג) שערי אפרים (שער ד' סעי' כ"ח) - לשונו מובא לעיל.
 - (ד) נמוקי או"ח (ס"ק א') – "עיין מגן אברהם (בריש הסימן) לקטן אין צריך להודות, ועל כן פשיטא דגם לאביו אין לברך בעדו ברבים, והוי ברכה לבטלה אם יברך אביו ברכת הגומל כיון דהוא אינו מחוייב. וגם לא שייך בזה חינוך כשמברך אביו, וזה פשוט. וכתבתיו רק בשביל זה ששמעתי אולי קצת שנהגו כן לברך בעד בניו הילדים כשנפל חומה סמוך לו וניצול או שנתרפא ...".
 - (ה) הגרש"א זצ"ל, הו"ד הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק ג') – "אדמו"ר זלה"ה אמר שגם אביו לא יברך בשבילו".
 - (ו) חשב האפוד (הליכות חנוך פרק א' אות ל"ג).
 - (ז) הגריש"א זצ"ל (וישמע משה פסקים ממרן הגריש"א ח"ב עמ' פ"ב) - לשונו מובא לעיל.
 - (ח) חזון עובדיה (ברכות עמ' ש"ג) – "אין האב מברך ברכת הגומל על בנו שחלה ונתרפא".
 - (ט) ילקוט יוסף (מהדורה תשס"ז, סעי' י"ז) - לשונו מובא לעיל.
2. יכול לברך בשבילו.
 - (א) תשב"ץ (ח"ד סי' ד') – "שאני הכא דבנו חשוב כגופו ויותר מגופו וא"כ בודאי הרשב"א ז"ל והגאון ז"ל שפסק כוותי' מודים הם בנד"ד וכ"ש דבנו קטן אם ה' מת לא היה מת רק בעון אביו כדאמרי התם (שבת ק"ה ע"ב) מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתי' כשהם קטני' כדי שיבכה וכו' וכן מוכח בכמה דוכתי דבני' קטנים מתי' בעון אבותיהם וכ"כ הרמב"ם ז"ל פ"ו מה' תשובה וז"ל יש חטא וכו' או בבניו קטני' שאין בהם דעת ולא הגיעו לכלל מצות דקנינו הן דכתיב איש בחטאו יומת עד שיעשה וכו'. א"כ שייך הכא בטוב לברך על רפואת בנו דכ"ש מהרב לתלמיד לאב ובן דגופו הוא ולא מנע הרשב"א ז"ל מלברך רק קרובי' ואהובי' אבל בנו קטן דגופו הוא ויש לו חובה במיתתו יותר ממיתת עצמו בודאי מברך עליו. ומיהו אם הבן הוא גדול ...".
 - (ב) דעת תורה (על סעי' א' ד"ה וע"ש) – "תשב"ץ".
 - (ג) אמרי אמת (פסקי תשובות הע' ל"ח) – "ובמכתב מבעל הפני מנחם זצ"ל מגור שמעיד שכשהיה חולה בילדותו כשהבריא צוה לו אביו זצ"ל שיברך הגומל כי בזה אין אנו נוהגים כהמג"א".

- (ד) אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רי"ט אות ד') – "רשאי האב לברך את ברכת הגומל בעבור בנו הקטן".
 (ה) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' ח') – "וכן קטן הרוצה לברך על הצלתו, או אב הרוצה לברך על הצלת בנו הקטן, יעשו כן".
 (ו) שרגא המאיר (ח"א סי' ס"ח) – "במדינתנו נוהגים כהמג"א שלא לברך, וכן כתב במשנ"ב סק"ג, אבל בסידור היעב"ץ כ' שאף קטנים שהגיעו לחנוך חייבין בה ועי' במו"ק. ולפע"ד שאביו יש לברך עליו וכן ראיתי בתשב"ץ בחוט המשולש ח"ד שפסק כן והביא ראי מהא דאחרים יכולים לברך ... והצעת דברי לפני כ"ק אמור"ר הגה"צ שליט"א והסכים עמי".
 3. מראי מקומות – אהלך באמתך (פרק כ"ג סעי' י"ח).
 (א) שע"ת (ס"ק א') – "ובמח"ב כ' בשם שו"ת אוהל יוסף שהאב על בנו קטן לא יברך אלא בלא שם ומלכות ע"ש".

ז. קטן כשהגדיל.

1. חייב לברך.
 (א) וישמע משה (פר' מקץ תשע"ח עמ' ב' אות ח') – "שאלה: נהגו רוב העולם לברך הגומל בשם ומלכות אחרי נסיעה לחו"ל כדין הולכי דרכים. ויש לעיין מה הדין במי שנסע לחו"ל בעודו קטן, האם יברך הגומל לאחר שיגדיל או שאינו מברך רק על נסיעה שנסע בגדלותו. תשובה: שאלה זו העלה בפני הגאון רבי משה שטיסל שליט"א מניו יורק, וזכיתי להיכנס עמו לפני ראש הישיבה הגרא"ל שטינמן זצוק"ל ולהעלות את השאלה על שלחן מלכים, והורה שהקטן חייב לברך כשהגדיל על מה שנסע בעודו קטן. וכן הסכים הגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א [זצ"ל], שחייב לברך הגומל בשם ומלכות על נסיעה שנסע קודם שהגדיל. וכן הסכימו הגאונים רבי מנדל שפרן, רבי יעקב מאיר שטרן, רבי נפתלי נוסבוים, רבי שמואל אליעזר שטרן שליט"א.
 2. אינו מברך.
 (א) הגרח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' ס"ז טור ד', אמנם עי' וישמע משה [לעיל]) – "ובע"פ א"ל שהמנהג שאין מברכים על נס שקרה לקטן קודם היותו בן י"ג, ואפי' על נס שנעשה לו תיכף שהגיע לי"ג והגדיל מיד דאין לו לברך, ולא משום הנוסח, דהנוסח אינו מעכב כמבואר בשעה"צ שם, אלא שכך נהגו".
 3. מראי מקומות – להורות נתן (ח"ד סי' י"ב אות י"ד), וישמע משה (פסקים מכמה חכמים ח"ב סי' פ"ג).
 (א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות ל"א ד"ה אמנם, תניינא (ב - ג) סי' ס' אות י' ד"ה זה, הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' ו') – "זה ודאי כמו"ש כת"ר [בספר פרי ציון סימן א], דלשון חייבים אינו כלל לעיכובא, [וכ"כ גם המשנ"ב רי"ט סק"ד], ומ"מ קטן אינו מברך הגומל כיון שאינו בר עונשים א"כ א"א לומר דבסיבת חטאיו באה לו צרה זו ולדידיה הוי מקבלת חסד שמחויב על הלל אבל לא ענין הודאה, עכ"ד. אלא שלפי דבריו נראה בקטן שירד לספינה יחד עם אביו לעלות מחו"ל לאר"י, והגדיל באמצע הדרך, שגם בכה"ג אפשר דלא יוכל לברך ברכת הגומל, כיון שהירידה לספינה היתה כשהוא קטן, וגם על זה שהיה נמצא בים גם לאחר שהגדיל שהוא מקום סכנה, אי אפשר לומר שזה עונש על חטאיו, שהרי זכות הוא לו מה שירד לספינה כשהוא קטן, ועכ"פ בקטן שחלה והבריא בהיותו קטן דאף שלא חזר להיות הולך על בוריו כי אם לאחר שהגדיל, ונמצא שנתחייב להודות כשהוא גדול, דאפי"ה פטור לברך, אף על גב שעכשיו הוא גדול. וצ"ע למעשה".
 (ב) הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות כ"ב) – "קטן שחלה והחלים, כשהגדיל יכול לברך 'הגומל' על הצלתו".

ג. נשים.

- א. נוהגים להקל. [י"א, חוץ מלידה].
 1. עי' מג"א (הקדמה) – "בכ"ה תמה למה אין הנשים מברכות ברכה זו ואי משום דבעי י' הא דבדיעבד סגי בלא י' ולכן תברך בפני איש א' או בפני נשים עכ"ל ואפשר שמנהגן מפני שס"ל שברכות אלו רשות".
 2. עי' הלכות קטנות (ח"ב סי' קס"א), הו"ד באה"ט (ס"ק א') – "שאלה. אם אשה תברך הגומל. תשובה: למ"ד דעשרה ותרי רבנן מעכב אפשר דאשה לא מיחייבא, דכל כבודה בת מלך פנימה".
 3. עי' א"ר (ס"ק י"ב) – "עוד תמה על המנהג שאין הנשים מברכין, ולכך כתב דגם הנשים יברכו ברכת הגומל בפני י' ולפחות בפני איש אחד או נשים, ואם בירכה בינה לבין עצמה יוצאת. ולענ"ד טעם המנהג כמו בקטן וכדאיתא בזוהר פרשת אמור ובש"ס בכמה דוכתא [עיין שבת לב ע"ב] דעיקר עונש אשה בחטא בעלה כמו קטן, לכן נ"ל דיותר טוב דבעל יאמר לה ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר גמלך וכו' והיא תענה אמן, ואף שהעליתי לעיל דאוהביו וקרוביו לא יברכו מ"מ בזה יש לסמוך על הפוסקים דמברכין דאשתו כגופו".
 4. חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"א אות ק"ג) – "אמר מרן החזו"א צוק"ל לג"א שליט"א שנשים לא יברכו הגומל, וכן נוהגות בנות מו"ר (שליט"א) צוק"ל שאינן מברכות הגומל לאחר לידה".
 5. קול מבשר (ח"ב סי' מ"ד ד"ה ועוד) – "מנהג העולם".
 6. הגרשז"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ט טור ב') – "דנשים לא נהגו לברך הגומל רק לאחר לידה, אולם אם ממילא יש לה מנין לברך בפניהם שתברך. והוסיף ואם אינה מברכת הגומל, שתכוין בברכת הגומל חסדים טובים לעמו ישראל של שחרית לצאת ידי חובת ברכת הגומל".
הגרשז"א זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ו [דפו"ח עמ' קמ"ד] הע' שנ"א, עי' מנחת שלמה ח"ב סי' ד' סוף אות ל"א [לשונו מובא לקמן]) – "דרק בלידה נוהגים לברך, כיון שבדרך כלל הקרובים מתאספין בביתה".
 עי' הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' ד', הע' י') – "המנהג בירושלם עיה"ק, שהיולדת מברכת הגומל כשהקרובים מתאספין בביתה. אבל על שאר חיובים אין הנשים מברכות, וכן לא יברך בעלה עבורה. וּמ"מ כשנשאל פעם רבנו באשה שהחלימה

- מתנה אם תברך, השיב דכיון שממילא יהיו בביתה עשרה אנשים כעבור זמן מה, מן הראוי שתברך אז בפניהם. ופעם הורה לשואל שתכין אשתו בברכת 'הגומל' חסדים טובים לעמו ישראל' של שחרית, לצאת ידי חובת ברכת הגומל".
7. דברי יציב (אה"ע סוף סי' ל"ה) – "שהפוסקים האריכו למעניתם אם החיוב גם בנשים [עיין מג"א ריש סי' רי"ט]. ובקונטרס על ברכות הנהנין להרב בעל התניא בפרק י"ג אות ג', דכל אשה יולדת כשתקום מחליה תברך בבית הכנסת של נשים וישמעו עשרה אנשים מבפנים עכ"ל. אבל במקומותינו לא נהגו כן, וי"ל שחששו משום פריצותא של שמיעת קול אשה, ועיין סוטה מ"ח ע"א זמרי נשי ועני גברי כאש בנעורת עיין שם, ובדרך כלל מברכים בקול נעימה קצת. וגם אם יטעו בנוסח הברכה והאנשים יתקנו אותם, הוי כהך דעני גברי ודו"ק. ויש לומר עוד דנשים אין להם בזכות עצמן אלא בזכות בעליהן, ובכמה דברים מצינו שנענשים בעון הבעל, וכגון בעון נדרים [שבת ל"ב ע"ב] ועוד, ולזה כשמברכות הגומל לחייבים טובות הוי כעין זלזול בבעליהן והבן. ומאוד שמחתי שמצאתי בא"ר סי' רי"ט ס"ק י"ב שכתב, דטעם המנהג כמו בקטן דעיקר עונש אשה בחטא בעלה עיין שם ודו"ק".
8. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ט טור ב') – "דנשים לא נהגו לברך ברכת הגומל".
9. הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ט טור ב'), ישא יוסף או"ח ח"ג סי' מ"ח) – "דעל כל הדברים שצריך לברך הגומל חוץ מלידה, לא נהגו הנשים לברך".
- הגריש"א זצ"ל (מאיר נתיבים, סוף קונ' באר מרים) – "שאלה: האם נשים נהגו לברך ברכת הגומל. תשובה: בירושלים נהגו שנשים מברכות אחרי לידה, **אומנם אצלנו** נהגו שנשים אינם מברכות כלל".
10. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' ל"ח [לשונו מובא לקמן]), אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ט טור ב') – "דעל כל הדברים שצריך לברך הגומל חוץ מלידה, לא נהגו הנשים לברך".
11. הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking שנה ב' מספר ל"א הע' ח').
12. הגרח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ו [דפו"ח עמ' קמ"ד]), שערי ציון ח"ב עמ' נ"ה אות א' [לשונו מובא לקמן]) – "שאלה: צ"ע מדוע נשים מברכות הגומל אחרי לידה (שכך המנהג), ולא מברכות הגומל אחרי נסיעה מחו"ל, ומ"ש. תשובה: מנהגו כהפמ"ג שנשים אין מברכות כלל".
13. הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ב אות ע"ג) – "המנהג שאינה מברכת".

ב. טעמים להקל.

1. ברכת הגומל רשות - מג"א.
- (א) עי' לעיל.
2. דכל כבודה בת מלך פנימה - הלכות קטנות, באה"ט.
- (א) לאו אורח ארעא - באה"ט, מ"ב.
3. דעיקר עונש אשה בחטא בעלה כמו קטן - א"ר, דברי יציב.
- (א) פמ"ג (מש"ז ס"ק ג') – "עוד שם [באליה רבה] לחייבים לא שייך באשה כמו קטן, דעיקר עונש אשה בשביל בעלה, יע"ש. גם זה צ"ע דיש לה עונשים דידה ג"כ".
4. קול אשה - דברי יציב.

ג. מחמיר: נשים חייבות בברכת הגומל.

1. כנסת הגדולה (הג' ב"י ס"ק ג') – "תמה אני על מנהג העולם שנהגו שאין הנשים מברכות ברכת הגומל. ויראה לי דמנהג בטעות הוא, דכיון דברכת הודאה היא זו מי פטר לנשים מברכה זו. ואי משום שצריך לאודווי באנפי עשרה ותרי מינייהו רבנן, ואין כבודה של אשה לעמוד בפני האנשים, דכל כבודה בת מלך פנימה. אין טענה זו היא מספקת לפטרה מברכה שנתחייבה בה. ועוד, שהרי אפשר לאשה לעמוד בבית הכנסת של נשים ולברך ברכת הגומל וישמעו האנשים בבית הכנסת שלהם. ועוד, דלא נאמר שצריך לאודווי באנפי עשרה אלא לתחלה, אבל בדיעבד אפילו שלא באנפי עשרה יצא, וכמו שהוא דעת רבינו בעל הטורים, אף על פי שאין כן דעת הרב יונה ורבינו בית יוסף ז"ל, ובאשה שאינה יכולה לברך בפני האנשים, לכתחלה תברך שלא בפני עשרה. ולכן נראה שראוי שתברך האשה ברכת הגומל באנפי עשרה, ולפחות בפני איש אחד או נשים, ואם בירכה בינה לבין עצמה יצאת. וכמדומה לי ששמעתי מקצת חכמי אשכנזים, שבאשכנז האשה מברכת הגומל כמו האיש, וכן נכון לעשות".
2. ברכי יוסף (ס"ק ב', לדוד אמת סי' כ"ג אות י"א) – "נשים חייבות בברכת הגומל ותברך בבית הכנסת של נשים וישמעו האנשים מבית הכנסת, או לפחות בפני נשים ואיש אחד. כנסת הגדולה. וכן הסכים הרב החסיד מהר"ר יעקב מולכו בתשו' כ"י סי' קמ"א".
3. גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' ג') – "אבל נשים ועבדים חייבים בברכה זו ולכן כל אשה יולדת כשתקום מחליה תברך בבית הכנסת של נשים וישמעו עשרה אנשים מבפנים".
4. ח"א (כלל ס"ה סעי' ו') – "וגם נשים, ראויות לברך בפני עשרה".
5. שערי אפרים (שער ד' פתחי שערים ס"ק כ"ח) – "דמעיקר הדין ברכה זו חובה על הנשים כאנשים, וקצת אחרי שאין נוהגין כן מחמת דעת קלה מזלזלין ומקילין בה כמו שמקילין בכמה ענינים, וכיון שקרוב שלא ישמעו מאחר שלא הורגלו בכך **מוטב שיהיו שוגגין**".
6. מעשה רקת (הל' ברכות פרק י' הל' ח') – "ועיין בכנה"ג אורח חיים סי' רי"ט שהכריח שגם הנשים חייבות בברכה זו עיין שם. ובאמת דמלתא דסברא היא טפי".

7. עי' ערה"ש (סעי' ו') – "ונשים נהגו שלא לברך ואין בזה שום טעם ורק מפני שהמנהג הוא לברך בעת קריאת התורה לכן מדמים שאין הנשים חייבות בברכה זו ולכן נכון שיברכו ואולי מפני דכתיב בקהל עם ונשים לא מקרו קהל ולברך בפני אנשים אינו מדרך ארץ ולכן נמנעו מזה [ועמג"א]."
8. בן איש חי (שנה א' פ' עקב אות ה') – "הנשים חייבין בברכת הגומל ויברכו בעשרה כדי לברך בשם ומלכות, ואם קשה לה לברך בעשרה מחמת הבושה תברך בלא שם ומלכות, ואם אינה יודעת ילמדו אותה בעלה או אחר כי ברכה קצרה היא".
9. שלחן הטהור (סעי' ד') – "נשים מברכין בביהכ"נ של נשים בפני עשרה אנשים ותרי רבנן השומעין ומודין".
10. כה"ח (ס"ק ג') – "נשים חייבות בברכת הגומל, ואי משום שצריך לאדני בפני עשרה ואין כבודה של אשה לעמוד בפני האנשים, אפשר לה לעמוד בביהכ"נ של נשים ולברך וישמעו האנשים בביהכ"נ שלהם, ולפחות תברך בפני איש אחד או נשים. כנה"ג בהגה"ט, יעו"ש. י"א בהגה"ט. ברכ"י אות ב', וכתב שכן הסכים הרב החסיד מהר"י מולכו בתשו' כ"י סימן קמ"א. אמנם מ"ש הכנה"ג דיכולה לברך בפני איש אחד או נשים, היינו לסברת האומרים דאם בירך בפחות מעשרה יצא, כמ"ש לקמן בסעי' ג', אבל לס' האומרים דלא יצא היא ברכה לבטלה, וא"כ לדידן דחיישינן לספק ברכות אין לאשה לברך אלא בפני עשרה כמו האיש, ומשום דאין כבודה של אשה לעמוד בפני אנשים יש לה לברך בביהכ"נ של נשים, וישמעו עשרה אנשים בביהכ"נ של נשים או בפני עשרה מקרוביה ומיודעיה, ואם לאו תברך בלא שם ומלכות".
11. קצות השלחן (סי' ס"ה סעי' ב') – "אבל נשים חייבות בברכה זו ולכן כל אשה יולדת כשתקום מחליה תברך בבית הכנסת של נשים וישמעו עשרה אנשים מבפנים".
12. אג"מ (או"ח ח"ה סי' י"ד) – "הנה בעצם אין מקום ואין טעם להחלק בחיוב ברכות ההודאה בין איש לאשה. עי' שו"ע אורח חיים סימן רי"ט, במגן אברהם ס"ק א'. וכיוון שאיש מחוייב לברך, וודאי שגם אשה מחוייבת לברך. אך איכא דברים שהחמירו חכמים באופן העשייה, שיברך החייב לברך דווקא בעשרה, וביום הקריאה, ובשעה שקראוהו לתורה. ורק אם אי אפשר לו שיקראוהו לתורה, מברך על הבימה תיכף אחר הקריאה בתורה. והוא אף שלא שייך זה לברכת התורה. כהמנהג בגומל, וכן ברכת ברוך שפטרני מענשו של זה, שמברך אבי הבן כשקורין אותו בפעם הראשון שנעשה בנו בר מצווה. שזה לא שייך באשה בזמנינו, שאין קורין אשה לתורה. עד כאן כתי"ק של מרן זצוק"ל. זו היתה התשובה האחרונה שכתב בעצם כתב ידו, וניסה לכתבה שלש פעמים, עד שהניח מחמת קושי הראייה. כתיבת שורות אלה נמשכה כמה שעות. על - פה הוסיף שלא כדבאי במשנה ברורה ס"ק ג' שתברך בפני עשרה, עכ"פ בפני נשים, ואיש אחד. אלא שאין עניין במניין של נשים, ודייה אם תברך בפני אדם אחד, איש או אשה, ולכתחילה, אם היא נשואה, תברך בפני בעלה".
13. הגרי"ו גוסטמאן זצ"ל (אורח ישראל סי' י"ב הע' קי"ח) – "הלכה למעשה שתברך האשה בפני נשים ואיש אחד".
14. אבן ישראל (הסכמה לס' פני ברוך על ביקור חולים אות ז') – "מש"כ שם בסעיף ל"ג שנשים נוהגות שאין מברכין ברכת הגומל, זה אינו בזמננו שגם הנשים נוהגות לברך".
15. אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות נ"ח) – "אשה החייבת בברכת הגומל".
16. יחזקאל דעת (ח"ד סי' ט"ו, חזון עובדיה ברכות עמ' שמ"ג אות ד') – "הנכון שיש לנהוג כדברי הכנסת הגדולה שהאשה תברך בעזרת נשים כשיש עשרה אנשים בבית הכנסת וקוראים בתורה. וכן כתב מרן החיד"א בברכי יוסף בשם הגאון רבי יעקב מולכו בתשובה כתיבת - יד. וכן כתב הרה"ג רבי יצחק אבולעפיא בשו"ת פני יצחק חלק א' (אות ס"ט). וכן פסק רבי יוסף חיים בן איש חי (פרשת עקב אות ה'). וכן אם עושים מסיבה בבית להולדת הבן או הבת, ויש שם עשרה אנשים, יש לאשה להיכנס ולברך בפניהם ברכת הגומל ותבוא עליה ברכה".
17. עי' שלחן הלוי (פרק ג' אות י"ז, עמ' מ') – "אף שנמנעו הנשים לברך ברכה זו מכמה טעמים, מכל מקום אם אירע לה נס גדול, או נחלתה חולי מסוכן ונתרפאה או שילדה, ראוי שתשתדל למצוא דרך לברך, וכדלהלן ...".
18. ברכת ה' (ח"ד פרק ו' סעי' מ') – "והלכה כמותם".
19. ילקוט יוסף (סעי' ז') – "נשים חייבות לברך ברכת 'הגומל' לאחר שנתרפאו ממחלה, או לאחר לידת בן או בת. ולכתחלה תברכנה כשעושים מסיבה בבית להולדת הבת, או בעת לימוד 'ברית יצחק' שנוהגים לערוך בליל הברית, או בעת סעודת המילה, כשיש שם עשרה אנשים גדולים. ותברכנה בפתח החדר, בקול רם, כדי שישמעו את הברכה. וכן יכולות לברך בעזרת נשים, כשיש עשרה אנשים בבית הכנסת, בעת קריאת התורה בין גברא לגברא. ואין לבעל לברך הגומל במקום אשתו, אלא אם כן גם הוא נתחייב בברכה זו, כגון שנסע מעיר לעיר שיעור פרסה וכדומה, שאז יברך בבית הכנסת בעת קריאת התורה, ואשתו תשמע את ברכתו בעזרת הנשים, ותכוין לצאת ידי חובת הברכה, וגם הוא יכוין להוציאה בברכתו".

ד. מנהג ירושלים, לברך. [אולי רק בלידה, עי' לקמן].

1. הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב סוף ס"ק ג', יד לילולת פרק כ"ט הע' ל"ז) – "והמנהג בירושלים שמברכות מאחר מחיצה בפני י' גברים, ומ"מ אם א"א בהכי, גם זה שפיר דמי".
2. שרגא המאיר (ח"ד סי' ל' אות ח') – "הנה מעצם הלכה הי' נשים ג"כ צריכות לברך ברכת הגומל, רק המנהג אצלינו אינו כן, והטעם משום דברכת הגומל צריכה להיות בעשרה, ואשה כל כבודה בת מלך פנימה, רק יש מנהג ישן בירושלים עי"ה"ק שנשים מברכות בעזרת נשים, והאנשים בביהכ"נ שומעים הברכה".

ה. למחמירים: הגדר.

1. לפני י' אנשים - גר"ז, ח"א, שערי אפרים, מעשה רקח, ערה"ש, בן איש חי, כה"ח, קצות השלחן, אור לציון.
(א) פחות מעשרה, בלי שם - בן איש חי, כה"ח.
2. ראוי לפני י' אנשים - כנה"ג, ברכ"י.

(א) לפחות, בפני איש אחד או נשים - כנה"ג, מג"א, ברכ"י.
 (ב) לפחות, איש אחד ובפני נשים - באה"ט (סוף ס"ק א'), מ"ב (ס"ק ג'): "וגם נשים מנהג העולם שאין מברכין ברכה זו וכתבו האחרונים הטעם משום דסדר ברכה זו הוא בפני עשרה וכדלקמיה ולא אורח ארעא לאשה. ויש שכתבו דמ"מ נכון הוא שתברך בפני עשרה עכ"פ בפני נשים ואיש אחד".

(1) הגר"חפ"ש זצ"ל (אורח ישראל סי' י"ב הע' קי"ח) - "שיכולה לעשות כמ"ש המ"ב, אבל יותר טוב שתהא הברכה בפני אנשים אם אפשר".

(2) מעדני אשר (ברכות סי' קכ"ב אות א') - "והנה גירסת כנה"ג היא 'בפני איש אחד או נשים' ודלא כלשון המשנ"ב 'בפני נשים ואיש אחד' (ולשון המשנ"ב לקוחה כנראה מהבאה"ט), וכוונת כנה"ג משום דבפני נשים איכא לכה"פ קצת פרסומי יסא ועדיף כך מלברך בינה לבין עצמה, אך לא התכוין לומר דע"י נשים חשיב מנין כמו שברור שע"י איש אחד לא הוי מנין. וגם יתכן שנפלה ט"ס בכנה"ג וצ"ל 'איש אחד או נשים'. ואיך שיהיה, ברור שגם לכנה"ג אין נשים מצטרפות בזה למנין עשרה".

(ג) לפחות, בפני אדם אחד, איש או אשה - אג"מ.

3. מראי מקומות.

(א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' ל"ח) - "אשה המברכת הגומל די שעומדת מול הדלת והיא רואה את המנין והמנין רואה אותה ואין צריך בדוקא שתעמוד בתוך החדר, אולם לברך מבחוץ באופן שהיא אינה רואה את המנין והמנין אין רואה אותה אינו נחשב כמברכת במנין".

1. לפני עשרה נשים - כנה"ג, מג"א, ברכ"י, מ"ב, ועוד.

1. מצד פרסום.

(א) הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב סוף ס"ק ג') - "הקשה התהלה לדוד, הלא חיוב י' נלמד מקרא דויהללוך מקהל עם (הפסוק הוא וירוממוהו בקהל, עי' ברכות נד:) ונשים לאו בכלל קהל (לשון הערה"ש ססק"ו), וי"ל דדין י' הוא דין פרסום כדאשכחן בכמה דוכתי בגמ"מ".

(1) התהלה לדוד, ל"מ.

2. קשה: שנשים לא נקראו קהל.

(א) ערה"ש (סעי' ו') - "זכתיב בקהל עם ונשים לא מקרו קהל".

(ב) עי' ברכת הבית (שער כ"ז סעיף י"ז, ס"ק כ"ד) - "נשים יכולות לברך בפני נשים ואיש אחד, אבל המנהג שאין מברכות. מ"א ס"ק א' ובאה"ט. [המנהג שאין מברכת משום דברכה זו צריכה בפני י', וכבודה בת מלך פנימה, ואין דרכה לבא בפני י' אנשים. מיהו מ"ש שם דיכולה לברך בפני נשים תמוה לי, דהא כתיב וירוממוהו בקהל עם, ונשים לא נקראו קהל עד שיהיה י' אנשים. לכן נ"ל שתברך בלא שם ומלכות]".

(ג) אג"מ (או"ח ח"ה סי' י"ד) - לשונו מובא לעיל.

(ד) הליכות ביתה (סי' י"ג הע' י"ג), הו"ד במעדני אשר (ברכות סי' קכ"ב אות א') - "ובעיקר הדברים דאפשר לברך הגומל גם בפני עשר נשים וכדמשמע מהכנה"ג והפוסקים הנ"ל (ואולי זהו גם לדעת הי"א שבשו"ע סעי' ג דצריך עשרה) אף שלענין אמירת דבר שבקדושה צריך דווקא עשרה אנשים (וכדביארנו בסימן י'), מ"מ בנד"ד עיקר דינא דעשרה מדכ' וירוממוהו בקהל עם' כמש"כ בשו"ע שם (וע"ש בשעה"צ ס"ק ז) ענינה פרסום הנס וההודאה ברבים וגם נשים איתנהו בכלל זה וכמש"כ בסימן כג לענין מגילה בפני עשר נשים יעו"ש, ובפרט שבנד"ד לא הכריע השו"ע בין הדעות אם עשרה הוא לעיכובא. ודודי הגר"ש ז' שליט"א [זצ"ל] העיר ע"י, דשאני מגילה שעיקר מצותה היא הקריאה ורק צריך להיות בפרסום, משא"כ הכא על עצם ההודאה כתיב וירוממוהו 'בקהל' עם ונשים אינו בכלל זה. [ומבואר כן בערוה"ש שהובא בהערה יא, וכן בשאר פוסקים שהחמירו שלא לברך בפחות מעשרה ולא כתבו עצה זו שיכולה האשה לברך בפני עשר נשים]".

(ה) יחיה דעת (ח"ד סי' ט"ו בהג"ה, עי' מעין אומר ח"א פרק י"א סי' י"א) - "והנה הכנסת הגדולה כתב, שעל כל פנים תוכל האשה לברך הגומל בפני איש אחד או נשים, או בפני עשר נשים. שזה שצריך עשרה הוא רק לכתחלה, ובדיעבד אם בירך בפחות מעשרה יצא, וכמו שכתב הטור, ואף על פי שאין זו דעת רבינו יונה ומרן הבית יוסף, מכל מקום באשה שאינה יכולה לברך בעשרה אנשים, תברך לכתחלה שלא בפני עשרה. ע"כ. וכן הורה למעשה הרה"ג רבי יוסף פלאג'י בספר יוסף את אחיו (מערכת ב' אות א'). והן אמת שגם הרא"ה בספר פקודת הלויים, והר"א אלאשבילי (ברכות נ"ד ע"ב) כתבו, שלא הצריכו עשרה אנשים לברכת הגומל לעיכובא אלא רק למצוה ולכתחלה. מכל מקום מדברי המאירי מוכח דסבירא ליה כרבינו יונה, וכן פסק רבינו ירוחם. והובא באליה רבה סק"ח, ושכן משמע במרדכי. וגם מרן הבית יוסף כתב על מה שכתב הטור שאם בירך הגומל בפחות מעשרה יצא, שאין דיוקו נראה בעיניו, שאדרבה, לשון צריך משמע לעיכובא, ושכן דעת רבינו יונה. ובשלחן ערוך כתב, יש אומרים שאם בירך בפחות מעשרה יצא, ויש אומרים שלא יצא, וטוב לחזור ולברך בלא הזכרת שם ומלכות. ופשוט שדעתו להלכה שלא יצא, ורק לחוש לדעת הטור כתב שיחזור לברך בלא שם ומלכות. ותמיהני על מה שכתב הפתח הדביר חלק ב' (סימן רי"ט סוף סק"ח), שאם בירך בפחות מעשרה יצא כפסק מרן ז"ל. ולא דק. ולכן בודאי שאין לסמוך לכתחלה לברך בפחות מעשרה, אפילו לגבי נשים, ודלא כהכנסת הגדולה. וכן בספר בירך את אברהם (דף פ"ח סע"ב) הניח דברי הכנסת הגדולה הנ"ל בצ"ע. וכן בכף החיים סק"ג העיר על דברי הכנסת הגדולה שאין לעשות כן. וכן כתב בספר פני יצחק אבולעפיא (אות ס"ט). ע"ש. וראה בערוך השלחן סק"ו. ודו"ק".

1) פסקי תשובות (אות י') – "ועצה זו שתברך בפני עשרה אנשים ואיש אחד לא נתקבלה כלל, כי חיישינו לדעה הסוברת (להלן שו"ע סעי' ג') שצריך מנין עשרה ונשים אינם בכלל זה, וכדברי הגמ' (ברכות מ"ה ב) מאה נשי כתרי גברי דמיין, וכשמברכים שלא בפני עשרה אנשים גדולים מברכים בלא הזכרת שם ומלכות או בנוסח בריך רחמנא וכו'".

ז. מראי מקומות – אבני דרך (ח"ז סי' ל"ו), להודות ולהלל (פרידמאן, עמ' ט"ו).

1. חזו"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ט טור ב') – "וכן שמעתי מהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א [זצ"ל] דמרן החזו"א זצוק"ל רק אמר דאין לאשה ללכת לבית הכנסת ולברך הגומל, אולם אם יש לה מנין של קרובים כגון שכל משפחתה באו לביתה לקבל את פניה כשחזרה מחו"ל, ויש שם עשרה אנשים גדולים, שתברך בפניהם ברכת הגומל".
2. שרגא המאיר (ח"ד סי' ל' אות ח') – "הנה מעצם הלכה הי' נשים ג"כ צריכות לברך ברכת הגומל, רק המנהג אצלינו אינו כן, והטעם משום דברכת הגומל צריכה להיות בעשרה, ואשה כל כבודה בת מלך פנימה, רק יש מנהג ישן בירושלים עיה"ק שנשים מברכות בעזרת נשים, והאנשים בביהכנ"ס שומעים הברכה".
3. רבבות אפרים (ח"ז סי' ע"ז ד"ה והנה) – "וא"כ לכל מנהג יש מקור ונהרא ונהרא ופשוטיה ופוק חזי מאי עמא דבר".

ח. האם בעל יכול לברך בשביל אשתו.

1. מ"ב (ס"ק י"ז) – "על טובת חבריו. וכ"ש על אשתו שהיא כגופו דרשאי לברך ומזה נוהגים קצת אנשים שכשילודות נשותיהם וחוזרות לבורין עומדים ומברכים ברכת הגומל וכשהיא תענה אמן על ברכתו יוצאת בזה ונוסח הברכה יאמר הגומל לחייבים טובות שגמלך כל טוב. ואם בירך שלא בפניה יאמר שגמל לאשתי כל טוב ואם הוא מברך על אביו [או רבו] יאמר בא"י אמ"ה שגמל לאבי [או לרבי] כל טוב ואם בפניו יאמר שגמלך כל טוב".

2. כן.

(א) מג"א (ס"ק ד') – "אחר. משמע דס"ל דכל מי ששמח בו רשאי לברך וכ"ש על אשתו שילדה וכ"מ בד"מ ובש"ג וכ"כ ב"ח דלא כמ"ש בב"י".

(ב) מור וקציעה (ד"ה ולענין) – "נכון למנוע. איברא באשה טובה, וביחוד בראשונה והגונה, מסתברא דאפילו שלא בפניה שפיר מצי אמר לי נמי, דאשתו כגופו דמיא ופלג גופא ודאי הויא, ואין טובה למעלה הימנה".

(ג) א"ר (ס"ק י"ב) – "נ"ל דיותר טוב דבעל יאמר לה ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר גמלך וכו' והיא תענה אמן, ואף שהעליתי לעיל דאזהביו וקרוביו לא יברכו מ"מ בזה יש לסמוך על הפוסקים דמברכין דאשתו כגופו".

(ד) דעת תורה (על סעי' א' ד"ה וע"ש) – "ועי' תורת חיים לסנהדרין צ"ד. דאם האיש בירך ברכת הגומל עבור אשתו יצאה יד"ח בזה דכחד גופא הויין".

1) תורת חיים, לשונו מובא לקמן.

3. לא.

(א) מ"ב (סוף ס"ק י"ח) – "ועיין בבה"ל שיש חולקים על עיקר דין זה דהג"ה וע"כ מהנכון ליהרהר לכתחלה שלא לברך ברכת הגומל אפילו על קרובו ואוהבו כ"א על אביו ורבו לבד".

בה"ל (סעי' ד' ד"ה ואין) – "ועיין בא"ר סקי"ב שדעתו לסמוך אדברי הג"ה בבעל על אשתו משום דאשתו כגופו עי"ש וגם זה צ"ע דכי היכי דברכת על הנסים אינו מברך בעל על אשתו וכמו שכתבנו בסי' רי"ח כמו כן ה"ה הכא".

(ב) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות נ"ח, הע' נ"ח) – "אשה החייבת בברכת הגומל, לא יברך אביה או בעלה במקומה, אלא תעמוד בעזרה ותברך בקול באופן שישמעו אותה עשרה אנשים שבבית הכנסת, או שתברך בחוג המשפחה. ומעיקר הדין יכול אף בעלה לברך כשעומדת לידו ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שגמלך כל טוב, והיא תענה אמן ותצא בזה ידי חובה. [אף שי"א שבעל יכול לברך במקום אשתו משום שאשתו כגופו, להלכה לא קי"ל הכי, אך מעיקר הדין יכול בעלה לברך כשעומדת לידו ולפוטרה, וכמבואר בשו"ע שם בסימן רי"ט סעיף ד' וברמ"א שם, וראה עוד בב"י שם ובאליהו רבה שם ס"ק י"ב ובבאה"ל שם ד"ה ואין זה, ע"ש. וכן היא יכולה לברך, כמבואר בברכ"י שם אות א' ובבאה"ל פרשת עקב סעיף ה', והטוב ביותר שתשמע מהעזרה את הברכה מאדם אחר שחייב בברכה זו, ותבקש ממנו שיוציא אותה ידי חובה, וגם היא תכוין לצאת ידי חובה, ותצא בזה ידי חובה כמבואר בשו"ע שם סעיף ה', ע"ש]."

(ג) הגר"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' נ"ה אות ב') – "שאלה: במש"כ לן מרן שליט"א שלדעת הפמ"ג נשים לא מברכות הגומל, מה המקור לזה בדברי הפמ"ג, דהנה בסי' רי"ט מבואר בפמ"ג שלפחות הבעל יברך במקום אשתו. תשובה: הבעל אינו יכול לברך בשבילה".

(ד) מעדני אשר (ברכות סי' קכ"ב אות ב') – "המשנ"ב בסקי"ז כתב ... וראיתי מספרי זמננו שהעתיקו דבריו. ולא דקו בזה, דהמשנ"ב כתב כן רק אליבא דהרמ"א אבל לפמ"ש"כ אח"כ בסקי"ח דמהנכון ליהרהר לכתחילה שלא לברך הגומל אפילו על קרובו ואוהבו [ואפילו על אשתו כמבואר בבה"ל ד"ה ואין] ממילא גם ביולדת אין לבעל לברך. כן נראה פשוט, ונראה דכן גם הבנת ס' שונה הלכות שהשמיט לגמרי את דברי המשנ"ב הנ"ל גבי יולדת".

4. מראי מקומות.

(א) ערה"ש (סעי' ט') – "ומזה למדו דאשה שנתחייבה בברכת הגומל יכול הבעל לברך בעדה ולכן כשילדה ונצולה מן הסכנה יכול הבעל לברך שגמלך כל טוב והיא תענה אמן דאין לך אהבה ונוגע בטובתה יותר ממנו דאשתו כגופו [ב"ח ומג"א סק"ד] דלא כיש מי שמפקפק בזה [עב"י וט"ז סק"ג] ומ"מ אין המנהג כן".

ט. האם יכול לברך ברכת הגומל בליילה: נשים.

1. עי' לקמן.

ד' יולדת: האם מברכת ברכת הגומל.

א. מחמיר, יולדת מברכת ברכת הגומל: כמו כל חולה שנתרפא.

1. גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' ג') – "אבל נשים ועבדים חייבים בברכה זו ולכן כל אשה יולדת כשתקום מחליה תברך בבית הכנסת של נשים וישמעו עשרה אנשים מבפנים".
2. קצות השלחן (סי' ס"ה ס"ק ו') – "ומנהג העולם שנשים יולדות מברכות, ועושיין מניין בבית היולדת לתפילת מעריב ומברכת הגומל".
3. הגרשז"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ט טור ב') [לשונו מובא לעיל], דולה ומשקה עמ' קכ"ו [דפו"ח עמ' קמ"ד] הע' שנ"א [לשונו מובא לעיל], מנחת שלמה ח"ב סי' ד' סוף אות ל"א) – "בנוגע לשאלתך [אם תברך אשה ברכת הגומל לאחר ניתוח], אף שטעמי צניעות נהגו שנשים אינן מברכות פרט לאחר לידה הואיל וגם חייבות בקרבנות, לכן יש שמברכות בפני עשרה, ויש שרק באות לבית הכנסת לשמוע 'ברכו', מ"מ הואיל ובלא"ה יהיה בעה"ת מנין אצלך בחג העצרת מן הראוי שכן תברך, הואיל ומעיקר הדין חייבים הן בכך".
4. ציץ אליעזר (חי"ז סי' ח' אות ב', סי' ט', חי"ט סי' נ"ג).
5. הליכות משה (שבת סי' י"ח אות י"ח, יד ליולדת קוה"ב פרק כ"ט סוף אות ל"ז).
6. הגרשז"א זצ"ל (יד ליולדת קוה"ב פרק כ"ט אות ל"ז) – "אשה מחוייבת לברך הגומל וכן הוי מנהג ירושלים".
7. יחווה דעת (ח"ד סי' ט"ו, חזון עובדיה ברכות עמ' שמ"ג אות ד') – "שכבר העלתי בשו"ת יחווה דעת חלק ג' (סימן ח') שהנשים בימי נדתן מברכות ומתפללות כרגיל, שאין דברי תורה מקבלים טומאה. עש"ב. גם הטעם שכתב בשו"ת מטה לוי חלק ב' (סימן ח'), להמליץ על מנהגם שאין הנשים מברכות הגומל אחר לידה, לפי שהן מצוות במצות שבת וללדת בנים וכו'. אינו טעם כעיקר, שעל כל פנים הן מסתכנות בלידתן, שעל שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן, ושפיר יכולות לומר הגומל לחייבים טובות. ודו"ק".
8. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ט טור ב') [לשונו מובא לקמן], עמ' כ' טור ג', מה טובו גליון א' עמ' ל"ח [לשונו מובא לקמן] – "דהמנהג הוא דיולדת מברכת ברכת הגומל".
9. הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking שנה ב' מספר ל"א הע' ח').
10. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' כ' טור ג') – "דהמנהג הוא דיולדת מברכת ברכת הגומל".
11. חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' כ' טור ב') – "דיולדת מברכת הגומל, אולם אין לה לברך בבית הכנסת אלא במנין של קרובים ושכנים".
12. ברכת ה' (ח"ד פרק ו' סעי' י"ב) – "והלכה כמותם".
13. ילקוט יוסף (סעי' ז') - לשונו מובא לעיל.

ב. מיקל, אינה מברכות.

1. נוהג כצאן יוסף (יולדות אות ז', עמ' צ"ה) – "כ' סו"ב סי' רמ"ט ז"ל כשיולדת הולכת לב"ה בעלה חייב לקרוא בתורה ואינו מברך הגומל אבל עושה לה מי שברך ע"ש".
2. מטה לוי (ח"ב או"ח סי' ח') – "שאלתו אם נוהגין פה בקהלתנו יצ"ו שהנשים מברכות הגומל כשבאות בבה"כ אחר שילדו הנני להשיב שלא זזו פה מדין המוסכם ואין מברכות ומלבד מה שאמרו לי נשים צדקניות זקנות שלא ברכו מעולם, מצאתי מפורש ושום שכל בספר נוהג כצאן יוסף ... ולא אכסה מידידי נ"י מה שנראה לענ"ד בעיקר הדבר, דהנה יש לחקור שיסדו רבותינו ז"ל בנוסח הברכה הגומל לחייבים טובות ... ולא נפלא בעינינו ולא רחוקה כוונת הברכה שבודאי מרב עונותינו ופשעינו אנו באים בסכנה והש"י ברחמיו הצילנו. אבל זה דוקא אם באנו בסכנה ע"י שום סבה, משא"כ אם אנהנו מצווים לעשות מצוה שאי אפשר לקיימה בלי סכנה הרי הש"י הוא המצוה והוא השומר ולא שייך לברך הגומל לחייבים, ולא תקנו בזה הודאה שהצילנו השי"ת, ואדרבה מי שמברך בכגון זה הוא ממחוסרי אמונה ח"ו שלא יבטח בד' שיצילהו בקיום דברי מצותיו הקדושים. ואם כן ביולדת ממ"נ אם הלידה אפשר בלי סכנה אמאי תברך, ואם אי אפשר בלי סכנה הרי לא לתוהו בראנו ולשבת יצרנו וקדשנו במצותיו, ואולי מטעם זה לא הזכיר הב"י עצמו בשו"ע שלו כלל ברכת הגומל לא לאשה ולא לבעל".
3. חזו"א (הגר"ח ק"ז צ"ל ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות ד') – "אמר לי בשם רבו מרן החזו"א שאצלנו אין נשים מברכות הגומל אחר לידה, אלא שבפעם הראשונה שיוצאת לביהכ"ס הבעל מקבל עליה לתורה והיא שומעת הברכה".
4. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"א אות ק"ג) – "אמר מרן החזו"א צוק"ל לג"א שליט"א שנשים לא יברכו הגומל, וכן נוהגות בנות מו"ר (שליט"א) צוק"ל שאינן מברכות הגומל לאחר לידה".
5. בשם זכור לאברהם (הליכות והנהגות מהגה"צ מתולדות אהרן זצ"ל סי' ט"ז סעי' ג') – "שחווה דעתו שיוולדת אין לה לברך ברכת הגומל לאחר הלידה, זולת אם ילדה על ידי ניתוח".
6. אמת ליעקב (במחיצת רבינו עמ' נ"ח) – "אין נוהגין לברך ברכת הגומל אחרי לידה לא הבעל ולא אשתו. ואע"פ שאין טעם מבורר לדבר, מכל מקום כיון דעמא דבר כך הוא, ויש בזה כעין יוהרא למי שמחמיר בזה".
7. עמק הלכה (ח"ב סי' ז', עמ' ל"ד) – "ולמעשה האשה לא תברך אחר לידתה".
8. הגר"ח ק"ז צ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ו [דפו"ח עמ' קמ"ד]) – "צ"ע מדוע נשים מברכות הגומל אחרי לידה (שכך המנהג), ולא מברכות הגומל אחרי נסיעה מחו"ל, ומ"ש. תשובה: מנהגנו כהפמ"ג שנשים אין מברכות כלל".

הגרה"ק זצ"ל (אש התורה בראשית תורת חיים עמ' רל"ג אות קמ"ו, אשיחה עמ' שפ"ו) – "האם יולדת מברכת ברכת הגומל בפני עשרה אנשים והאם צריכה לשמוע קודם לברכה זו ברכו. תשובה: אצלנו לא נהגו כן".

הגרה"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' נ"ה אות א') – "שאלה: האם יולדת צריכה לברך ברכת הגומל. תשובה: לדעת הפמ"ג נשים לא מברכות הגומל".

הגרה"ק זצ"ל (ימי שבת ומועד עמ' תע"ט) – "האם ראוי לאשה שנסעה במטוס לחו"ל לברך הגומל [למי שנוהג אחרי נסיעה במטוס לברך הגומל] וכמו שנהגו הנשים לברך הגומל אחרי לידה. תשובה. מנהגינו כהפמ"ג שאין אשה מברכת הגומל אחרי לידה".

(א) לענין הרבנית קנייבסקי - ע"י לקמן.

ג. טעמים להקל.

1. שאי"ז מחלה, דכך דרכו של עולם - תשובות והנהגות.
2. משום שבנוסח הברכה אומרים 'לחייבים', והכוונה דאין יסורים בלא חטא, וביולדת לא שייך זה שאי"ז ממיני המחלות הבאים לאדם כעונש אלא שכך דרכו וטבעו של עולם - בשם הר צבי.
3. כי אם אנחנו מצווים לעשות מצוה שא"א לקיימה בלי סכנה הרי הש"י הוא המצווה והוא השומר ולא שייך לברך הגומל לחייבים, ואם אי אפשר ללידה בלי סכנה הרי לא לתוהו בראנו ולשבת יצרנו וקדשנו במצותיו - מטה לוי.
4. מראי מקומות.

(א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות ל"א, תניינא (ב - ג) סי' ס' אות י', הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג ס"ק ב', הערות על ס' אוצר הברית סוף עמ' ט"ז) – "מה שכתב בשם שו"ת הר צבי או"ח ח"א סי' קי"ג הטעם שיוולדת לא תברך ברכת הגומל משום שבנוסח הברכה אומרים 'לחייבים', והכוונה דאין יסורים בלא חטא, וביולדת לא שייך זה שאי"ז ממיני המחלות הבאים לאדם כעונש אלא שכך דרכו וטבעו של עולם ע"ש, וכן הביא בשם שו"ת מטה לוי ח"ב או"ח סי' ה', דיולדת לא תברך ברכת הגומל 'כי אם אנחנו מצווים לעשות מצוה שא"א לקיימה בלי סכנה הרי הש"י הוא המצווה והוא השומר ולא שייך לברך הגומל לחייבים, ואם אי אפשר ללידה בלי סכנה הרי לא לתוהו בראנו ולשבת יצרנו וקדשנו במצותיו'. **ולא הבינותי**, הרי גם יורדי הים לצורך מצוה כגון הבא באניה בלב ים מחו"ל לא"י דקעביד מצוה או סיכן עצמו להציל אחרים מן הגייס ג"כ מברך ואומר לחייבים, וא"כ למה לא תגיד יולדת, ואין זה שייך כלל למש"כ המג"א בריש סימן רי"ט שקטן אינו מברך הגומל דלגמרי לאו בר חיובא הוא, אבל גדול שהוא בר חיובא שפיר צריך להודות לד' על זה שגומל טוב אפי' לחייבים. גם מסתבר שכל בר חיובא צריך לראות עצמו כחייב ולהודות להגומל טובות לחייבים, חוץ מקטן דלאו בר חיובא כלל אין מחנכין אותו לברכה זו, וגם אדם מבוגר שלא נימול בילדותו אלא כעת חייב לברך הגומל אחרי שהוא נתפא, אמנם גר שנתגייר אינו מברך אחר שטבל כי בזמן שהיה בסכנה היה עדיין בגוינותו. אמנם הטעם שנשים אינן נוהגות בכך הוא כידוע מפני הצניעות שכבודה בת מלך פנימה, ורק ביולדת הואיל וכרגיל הקרובים מתאספים בבית וגם חייבת בקרבנות (אף על גב שאין זה קרבן תודה), רבים נוהגים בירושלם בברכה זו, ויש שרק באות לביהכנ"ס לשמוע 'ברכו', משא"כ במפלת אף על גב שחייבת בקרבן אבל כיון דליכא כלל אסיפת קרובים לכן אינן מברכות. אמנם חושבני דלכו"ע הבאת קרבן תודה ליולדת זו רק מצוה אבל לא חיוב, ואף גם ברכת הגומל מבואר במ"א ריש סי' רי"ט דנחשב רק רשות ... ובנוגע להודאה על אשתו, דבריו טובים וישרים רק לענין הדוגמא של יולדת, דלא שייך לומר שזה בא מחמת חטא, ולכן המנהג שלא לברך, אבל מה נעשה באשתו שחלתה או היתה מיורדי הים, דלפי"ז הרי יכול שפיר לברך, וגם נראה דיולדת אפשר דשפיר שייך לשון חייבים, כיון שהוא משום קרא דבעצב תלדי בנים שהוא עונש על חטא".

(ב) ציץ אליעזר (חי"ט סי' נ"ג אות א') – "ולענ"ד נראה דדברי המטה לוי נדחים מהלכה, והממנ"פ שלו על כך שלא תברך ניתן לסתור אותו בפשיטות, והוא דבאמת אי אפשר בלי סכנה, ומשום כך הרי ישנם בגמ' ובשו"ע כל הדינים המיוחדים עבור יולדת בנוגע לחלל שבת עבודה וכן לענין שלא לצום ביום הכיפורים. ומה ששואל הספר דא"כ הרי לא לתוהו בראנו ולשבת יצרנו וקדשנו במצותיו, אני משיב ואומר, דאה"נ, אבל חוץ מה שאפ"ה חייב אדם מכל מקום לברך הגומל אפילו בכל כגון דא על מה שניצול מסכנה ולא נתעררו עליו דינים וקיסרוגים בקיום המצוה כמאמרה כנדרש, וכיוצא בזה, כידוע, הרי ביולדת מציינו בגמ' מפורש במיוחד על כך. כדאיתא בשבת ד' ל"ב ע"א שעונותיה של האשה נזכרים בשעה שכורעת ללדת, וכן במשנה שם שעל שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן, ועוד איתא בשבועות ד' ח' ע"א ונדה ד' ל"א ע"ב היולדת חוטאת היא דבשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תזקק לבעלה ע"ש, וא"כ שפיר יש לה ליולדת לברך ברכת הגומל על שאפ"ה ניצלה מהסכנה, ופשוט".

(ג) יד ליולדת (קוה"ב פרק כ"ט אות ל"ו) – "ראיתי שיש כמה טעמים למה יולדת אינה מברכת ...".

ד. מנהג ירושלים, לברך.

1. ע"י הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' ד', הע' ט') – "המנהג בירושלם עיה"ק, שהיולדת מברכת הגומל כשהקרובים מתאספין בביתה. [ובבית רבנו, כשנזדמן מנין, התפללו משום כך ערבית בבית (אף שבדרך כלל הקפיד שלא לעשות כן, אלא להתפלל בביהכ"נ דוקא), ואמר אז שהבעל יהיה ש"צ כדי שתענה היולדת על אמירתו 'ברכו' (שמטעם זה נהגו שהלדת הולכת לביהכ"נ כדי שתשמע ברכו בקה"ת). וראה תו"ח סנהדרין צ"ד]. אבל על שאר חיובים אין הנשים מברכות, וכן לא יברך בעלה עבודה".
 2. הגריש"א זצ"ל (מאיר נתיבים, סוף קונ' באר מרים) – "שאלה: האם נשים נהגו לברך ברכת הגומל. תשובה: בירושלים נהגו נשים מברכות אחרי לידה, אומנם אצלנו נהגו שנשים אינם מברכות כלל".
- הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' כ' טור ג', ישא יוסף או"ח ח"ג סי' מ"ח ד"ה וממרן (עמ' ע"ג) [לשונו מובא לקמן]) – "דהמנהג הוא דיולדת מברכת ברכת הגומל".

הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א זצ"ל ברכות דף נד,; סוף עמ' תר"מ) – "שהמנהג שאינה מברכת, מפני שצריכה עשרה וכל כבודה בת מלך פנימה. אמנם המנהג בירושלים שיוצאת מן הכלל, יולדת שהיא מברכת. ואולי הטעם מפני שכשיש ברית באים בלא"ה עשרה לביתה..."

3. הגרש"פ זצ"ל (יד לילודת קוה"ב פרק כ"ט אות ל"ז) – "אשה מחוייבת לברך הגומל וכן הוי מנהג ירושלים".
4. הגרש"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' ל"ט טור א') – "ושמעתי שהרבנית שתחיה [אשת מרן שליט"א] אחרי לידות, כששהתה בבית אביה מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] בירושלים, נהגה [ע"פ הוראת מרן שליט"א] כמנהג בית אביה מנהג ירושלים שכן מברכות הגומל".
- הגרש"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות ד') – "אמנם אשתו הרבנית ע"ה בירכה כי כן נהגו אצלם בבית".
5. וזאת הברכה (עמ' קנ"ח אות ח', מעיין הברכה פרק כ"ג הע' י"ג).
6. יש לחקור: באיזה מקום תלוי. האם הולך אחר לידה, שהיא נולד בירושלים. או במקום שהיא נתרפה. ואין ראוי מרבנית קנייבסקי (שמעתי מהרב שמואל גולדשמיט), כדאי לקמן.
- א) הרבנית קנייבסקי (אנגלית, עמ' קכ"א) -

Chana, Leah, Avraham Yeshayah, and Rutie were born in Yerushalim. At that time, there were no hospitals in bnei brak ... The younger four children - shlomo, brachah, deene, and Yitzchak Shaul - were born in Bnei Brak. The Rebbetzin did **not** go to Yerushalim to recuperate after their births.

- ב) שמעתי מהגר"י ברקוביץ, שתלוי במקום שמברך.
- ג) א"כ, צ"ב למה בבית החלמה (convalescent) של טלסטון, הנשים [של ירושלים] מברכים.
7. מי שעולה לירושלים.

א) מברך כמנהג ירושלים – הגריש"א זצ"ל (עי' לעיל), הגרש"ק זצ"ל (עי' לעיל).

ב) שלא לברך – קנין תורה בהלכה (ח"ד סי' כ"ב, "ירושלים" ... בדבר שיש נוהגין פה דהיולדת מברכת הגומל, וביולדת בת עושים מנין בביתה ומברכת בפניהם, והם עונין לה מי שגמלך כל טוב וכו', וביולדת בן אז בשעת הברית בבהכ"נ או במקום אחר היא עומדת בפני האנשים ומברכת, והם עונין לה כנ"ל, והצנועות מברכות בעזרת נשים בקול שישמעו האנשים ועונין לה, ובחול"ל לא נשמע מעולם דבר זה. ועולה חדש מסופק אחר אשר בלידות הראשונות בחו"ל לא נהג כך, אם כעת יתחיל לנהוג כך בלידה הבאה ... ומכל זה דאין שום מקום לברכת הגומל ביולדת, ומעולם לא ראינו כן אצל אבותינו ורבותינו הקדושים נ"ע, ומזה יבין פסק שאלה שלו, כלומר על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהן, רק יתנהג כבימי קדם אצל אבותינו וכמנהגו תמיד").

ה. קריאת התורה: כשאומר ברכו את ה' הוי ליה נמי כהודאה, וביולדת יכוון הבעל כשאומר ברכו שנותן הודאה בשביל אשתו והיא תענה אמן על ברכתו.

1. תורת חיים (סנהדרין דף צד.) – "ומהאי טעמא נמי נראה מה שנוהגין מי שילדה לו אשתו כשעומדת אחר לידתה והולכת לבית הכנסת אז בעלה קורא בתורה וביש מקומות מחוייב הסגן לקרותו לפי שהאשה צריכה להודות על נסה מה שילדה בשלום והמנהג להודות בשעה שקורא בתורה לפרסומי מלתא וגם כשאומר ברכו את ה' המבורך וכו' ה"ל נמי כהודאה דברכה והודאה כי חזא נינהו ויש לזה המנהג סמך במזמור לתודה דכתיב הודו לו ברכו שמו ולפי שאין אשה קוראה בתורה לכך בעלה מודה תחתיה ולפי זה צריך הבעל להתכוין לכך כשאומר ברכו את ה' המבורך שנותן ברכה והודאה לה' בשביל אשתו דברכת הודאה אם בירך אחר בשביל חברו יצא וכו"ש בבעל ואשה דכחד גופא דמו וכו"ש כשהאשה אומרת אמן על ברכתו דפטורה האשה מלאודויי".
2. א"ר (ס"ק ה') – "ומ"ש הלוש ונהגו לברך אחר קריאת התורה וכו', מצאתי בתורת חיים פרק חלק [סנהדרין צד ע"א] עוד טעם דכשאומר ברכו את ה' הוי ליה נמי כהודאה, דכתיב [במזמור לתודה] [תהלים ק, ד] הודו (ליי"י) [לן] ברכו שמו, וביולדת יכוון הבעל כשאומר ברכו שנותן הודאה בשביל אשתו והיא תענה אמן על ברכתו ע"כ, ועיין לקמן ס"ק י"ב".
3. מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ז').
4. שערי אפרים (שער ד' סעי' כ"ח) – "ואשה היולדת שבעלה עולה לתורה בשבת שהולכת לבה"כ, אינו מברך ברכת הגומל, ומ"מ כשאומר ברכו כו' יש לו לכוון שנותן הודאה בשביל אשתו ואם האשה שם בשעה שעולה בעלה לתורה טוב שתכוון דעתה לשמוע כשאומר ברוך ה' ותענה אמן".
5. עי' הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' ט') – "ובבית רבנו, כשנזדמן מנין, התפללו משום כך ערבית בבית (אף שבדרך כלל הקפיד שלא לעשות כן, אלא להתפלל בביהכ"נ דוקא), ואמר אז שהבעל יהיה ש"ץ כדי שתענה היולדת על אמירתו 'ברכו' (שמטעם זה נהגו שהיולדת הולכת לביהכ"נ כדי שתשמע ברכו בקה"ת). וראה תו"ח סנהדרין צ"ד".
6. שערים מצויינים בהלכה (סי' ס"א ס"ק א').
7. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ט טור ג') – "דיולדות אינם נוהגות לברך ברכת הגומל, אלא הולכת לבית הכנסת ושומעת איך שבעלה אומר ברכו".
8. מראי מקומות - נשמת שבת (סי' רפ"ב אות רנ"ד, אות רנ"ד-ב').

1. האם היא יוצאת י"ח ברכת הגומל ע"י הנ"ל.

1. שאינה יוצאת י"ח ברכת הגומל, אלא הוי כמין הודאה במקום קרבן.
- א) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ב') – "ובעיה"ק ירושלים בבתי ניטין, כשהיה יולדת עשו מנין לתפילת מעריב במוצאי שבת בבית היולדת, ולאחר התפילה בירכה ברכת הגומל. אמנם אם מזדמן לה שיש עשרה אנשים, כגון בשלום זכר או בברית וכיוצא

בזה תוכל לברך אז הגומל. ובמ"ב שם סיים, ויש שכתבו דמ"מ נכון הוא שתברך בפני עשרה עכ"פ בפני נשים ואיש אחד, ע"כ. ומה שיש שנהגו לשמוע ברכו מן הבעל, אין מתקיים בזה עיקר התקנה, אלא הוי כמין הודאה במקום קרבן. [ועי' מ"ב ס"ק י"ז].

(ב) מעדני אשר (ברכות סי' קכ"ב אות א') – "האר" סק"ה ... ומשמע מדברי התו"ח דיוצאת י"ח ברכת הגומל בזה. אמנם לכאורה קשה מאד לומר כן שהרי אין כאן שום הזכרה של הודאה על הנס והו"ל כאומר 'ברוך אתה ד' ותו לא, וכי יצא בזה י"ח. וגם איש שמברך הגומל נהגו שמברך אחר שעלה לתורה וליכא מאן דחייש שכבר יצא י"ח במה שאמר ברכו. ונראה דנהגו כן רק לתוספת הודאה אבל ודאי שלא יוצאים בזה י"ח ברכת הגומל. והא דמבואר בבה"ל סי' קל"ו דאבי הבן הוא חיוב בשבת שאשתו הולכת לביהכנ"ס [והוא מלבד זמן הבאת הקרבן דאז הוא חיוב גם אם אינה הולכת] ומשום שעונה אמן אחר ברכתו, צ"ל דהגם שאינה יוצאת י"ח ברכת הגומל מ"מ הודאה מיהא אית בזה ולכן הוא חיוב לקרותו לתורה".

2. יוצאת י"ח ברכת הגומל.

(א) באר משה (ח"ח סי' ק"כ) – "מחלוקת גדולה באחרונים אם אשה תברך בביהכ"נ בעזרת נשים הגומל, ואנשים שבביהכ"נ יענו אמן על ברכתה או לא ... ולכן נהגו לקבץ מנין של עשרה אנשים לתפילת ערבית כדי שהאשה תברך ברכת הגומל בחדר הסמוך (עי' קצוה"ש סי' ס"ה סק"ו), אבל אנן לא נהגין כן, ואין אשה מברכת כלל ברכת הגומל כלל ... וגם מעולם לא שמענו שבעל יברך חילוף אשתו ... והיותר נכון והגון לנהוג כן הוא - וראוי לפרסם הדבר כדי לצאת כל הדעות והחובות - כשהבעל עולה לתורה בעת כשאשתו הולכת לביהכ"נ אחר הלידה, בעת שאומר 'ברכו את ד' המבורך' יכוון להודות לנותן התורה קוב"ה שבעזה"י ילדה אשתו בשטומ"צ זרע קודש וקיימא, וכיוצ"ב כוונת שבח והודאה לד', ואשתו תענה אמן על הודאתו היינו על ברכתו, וזה דרך ישכון אור לכל הדעות ... וכן באשה שחלתה ובעזה"י נתרפה יעשה בעלה כן אחר שבעזה"י נתרפה מחליה לגמרי. וכן ביולדת יעשו כן אחר שהוסיפה כח אחר הלידה, וזה אצל רוב הנשים לערך י"ד ימים אחר הלידה, ואם חלושה ומרגשת שאבריה כבדין עליה ביותר תמתין עד שתבריא, אבל א"צ להמתין שלשים יום, ותיכף כשמרגשת בעצמה כח שחזרה לאיתנה לא תאחר, ויעשה בעלה כך והיא תענה אמן אם אפשר, ואם א"א אז יעשה הבעל כן גם אם היא אינה שם ... ואם לא עשו כן, רק לאח"ז נזכרו שלא עשו כלום, יעשו כן אז".

(ב) בצל החכמה (ח"ו סי' ע"ח) – "בבתי כנסת של האשכנזים פה לא נוהגים כן, ומ"מ באשה יולדת נהוג פעיה"ק ירושלים ת"ו אצל משפחות אשכנזיות ותיקות ומיוחסות, שמתאספים עשרה (או י"ב) אנשים בבית היולדת בחדר אחד, והאשה היולדת עומדת על יד הפתח בחדר השני ומברכת ברכת הגומל בקול, והאנשים שבחדר האחר עונים אמן ומי שגמלך וכו'. אמנם במדינות הגולה וכן במדינת הונגרי לא נהגו כן. ובעיר מולדתי ניהיזול - ומסתבר שכן בכל גליל העליון שבמדינת הונגרי - לא נהגו גם להתפלל ערבית בבית היולדת ולא שהיולדת תלך לביהמ"ד לשמוע ברכו בתפלת ערבית. - אבל נהגו כי כאשר היולדת שצריכה שמירה רצתה ללכת מפתח ביתה החוצה והיא כבר הרגישה עצמה מאוששת מהלידה ודי בריאה, דקדקה שתהי' דרכה הראשון מפתח ביתה החוצה דרך של מצוה קודש לה'. בכך הלכה בש"ק הבאה אל ביהכנ"ס, ואז הי' בעלה חיוב לעלות לתורה שהיא לה במקום קרבן כמבואר בלבוש ובמג"א (סוסי' רפ"ב). ועיי' בא"ר (סי' רי"ט סק"ה) בשם ס' ת"ח הטעם שנוהגין לברך הגומל אחר קריה"ת, דכשיאמר ברכו את ה' הו"ל נמי כהודאה דכתי' הודו לו ברכו שמו 'וביולדת יכוון הבעל כשאומר ברכו שנותן הודאה בשביל אשתו והיא תענה אמן על ברכתו' עכ"ל. וכזה כ' גם בס' שערי אפרים ... וכיון שכל זה לה במקום ברכת הגומל על שנתרפאה מסכנת הלידה, נחשבת היא מעתה ממילא כחולה שנתרפאה, שהרי אין לברך הגומל רק חולה שנתרפא וכבר הולך על בוריו. וממילא כי שוב אינה כיוולדת שצריכה שמירה, אלא ככל אדם בריא ורשאית לצאת החוצה ככל רצונה".

ז. קדושה.

1. רבבות אפרים (ח"ה סי' ק"ע אות א') – "ואצלינו המנהג שכשהלידה היתה פשוטה אז היא הולכת לביהכ"נ באפשרות ההקדם ואפילו בימי החול, ואומרת קדושה עם הציבור, וכשהלידה היתה על ידי 'קייזר שניט' (ניתוח קסרי) אז מאספים י' אנשים בין מנחה למעריב, ועומדים בכניסת עזרת נשים, והיא כשעומדת לפניהם מברכת ברכת הגומל".

ח. הפלה.

1. אינה צריכה לברך ברכת הגומל.

(א) הגרשז"א צ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות ל"א, תניינא (ב - ג) סי' ס' אות י', הערות על ס' אוצר הברית ריש עמ' י"ז) – "גם חושבני דשאני יולדת שמביאה גם קורבנות (אע"ג שאין זה קרבן תודה), וגם מפני שקרובי המשפחה מתאספים, לכן נהגו בירושלים לברך, משא"כ במפלת אע"ג שחייבת בקרבן אבל כיון דליכא כלל אסיפת קרובים, לכן אינן מברכות".

(1) אמנם עי' הגרשז"א צ"ל (מעדני שלמה עמ' נ"ז) – "ויש לאשה לברך הגומל בין לאחרי לידה בין לאחר הפלה רח"ל".

(ב) הגריש"א צ"ל (שיעורי הגריש"א צ"ל ברכות דף נד:, עמ' תרמ"א) – "אשה שהוצרכה להפלה, האם מברכת הגומל. תשובה: המנהג לא ככה, רק יולדת מברכת".

(ג) הגרשז"א צ"ל (תורת היולדת פרק ס"ט ס"ק ה') – "ואעפ"י שבעצם הענין, שמיתת הולד אינו משפיע הצער על ההודאה, צדקו דבריו, מכל מקום נ"ל דיש לפקפק קימעה ולומר שעדיף שלא תברך. דהנה נראה דהטעם שחשיב מעשה הלידה כסכנה הוא משום דאשה היולדת מתפרקים אבריה כדאיתא בש"ס, ואינם חוזרים עד כ"ד חודש, ומשום פירוק איברים זה, מעשה הלידה נחשבת לסכנה, ויש לה לברך הגומל ע"ז. וא"כ לכאורה יש מקום לומר דפירוק האיברים בלידת ולד מת ר"ל, אינו דומה לפירוק איבריה בלידה רגילה, דאיתא בנדה כ"ו. 'ולד דאית ביה חיותא, סריך ולא נפיק, סנדל דלית ביה חיותא שריק ונפיק', פרש"י: 'סריך אווז בידו למעלה. ואינו ממחר לצאת, וסנדל מחליק ויוצא קודם'. א"כ חזינו דולד חי מעכב יציאתו, ולפ"ז י"ל דאע"ג דקיי"ל ביו"ד קפ"ט סל"ג דבמניקה יש לה כ"ד חודש אפילו מת הולד, וכתב שם הפתחי תשובה' בס"ק ל' דאפילו הפילה נפל כ"ז שיש לה דין

לידה לענין דם לידה ודם טוהר, יש לה דין מניקה, דאין אבריה חוזרין עד לאחר כ"ד חודש, א"כ חזינן דאף בלידת מת ואפילו רוח, לדעת החו"ד שם אבריה מתפרקין, מ"מ י"ל דלא דמי פירוק האברים כשהולד חי ומעכב לצאת מאשר פירוק האברים בולד מת, וא"כ לדינא דברכת הגומל דתלוי בסכנה, יש מקום לומר דהסכנה פחותה. ואע"פ שאין הדבר ברור, מ"מ כיון דרובא דנשי נהגו שלא לברך וכמ"ש המ"ב שם, ורק קצת נשים נהגו לברך, ויש כאן ספק קצת בברכה, הו"ל כאין לך בו אלא חידושו ויש למעט בברכות, ולכן יש לומר דלא תברך ברכת הגומל באופן זה. ואי לא נימא הכי יש לעיין מהו השיעור שתהא חייבת בו בברכת הגומל, דלפי"ז אף על הפלה יש לברך, דהמפלת נפל יש לה דין מניקה דאבריה נתפרקו, ולכאורה ה"ה כל מפלת שיהיה לה כבר דין דם לידה ודם טוהר, וכ"ד חודש דמניקה יהיה פירוק אברים ותהיה חייבת בברכת הגומל, ולפי"ז קשה מהו השיעור שתהיה חייבת בו. ולכן נראה כמ"ש דלמעט בברכות עדיף, ורק באופן שנהגו בו דהיינו על לידת וולד חי בו יש לברך. ולכל הפחות הדבר צריך בירור ובדיקה מהו הסכנה שעליה חייבו חז"ל ברכת הגומל לאשה, והאם סכנת וולד מת שווה לסכנת וולד חי".

(ד) הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ט טור ב') – "דעל הפלה אין צריך לברך הגומל".
 (ה) היכל הוראה (ח"ג הוראה י"ז) – "והוריתי למעשה שלא תברך, כי כל הענין של ברכת הגומל בנשים אינו פשוט כ"כ כמבואר בפוסקים חוץ מיולדת דיש כאלו שנוהגות לברך ויש כאלו שנוהגות לברך בלא שם ומלכות, ויש כאלו שאינן מברכות כלל אלא הבעל עולה לתורה והיא שומעת ממנו ברכת התורה, אמנם לאחר הפלה לא שמענו מעולם שמברכים ברכת הגומל. וע"כ הוריתי שלא תברך אלא כשתבא לבית הכנסת בשבת ראשונה שיכולה לבא לביהכ"נ אחרי הפלה ואז יש לבעלה חוב לעלות לתורה כמו שמבואר בביאור הלכה (סימן קל"ז) שגם אחרי הפלה כשהאשה באה לבית הכנסת בפעם הראשונה אחרי הפלה יש לבעלה חוב לעלות לתורה ועלי' הוא במקום קרבן".

2. תברך.

(א) אבני דרך (ח"ו סי' כ"ז) – "אשה שהפילה צריכה לברך את ברכת הגומל".
 (ב) ילקוט יוסף (סעי' י"ח) – "נשים חייבות לברך ברכת 'הגומל' לאחר שנתרפאו ממחלה, או לאחר לידת בן או בת [אחר שבעה ימים], או אחר הפלה, וכיו"ב".

(ג) תודת חיים (פרק י"א סעי' ט"ו) – "המפלת הרי בכלל חולה וכשחזרה לבוריה צריכה להודות".
 (ד) וכל החיים (פרק ג' סעי' ה') – "אשה שהפילה כשהיא בתחילת חודש הרביעי והלאה, וכל שכן אם הייתה בחודשים המתקדמים לקראת לידה ועברה הפלה חייבת לברך בשם ומלכות, כדין אשה יולדת לנוהגות לברך".

3. מראי מקומות – יד לילודת (פרק כ"ט הע' ל"ז), ברכת הבנים (פרק י"ב סעי' כ"ח), מאיר עוז (ח"י עמ' רס"ז), שערי הברכה (פרק כ"ב סוף הע' ס"ז).

ט. אשה שילדה וולד ממזר.

1. אין לחלק, תברך.

(א) הגר"ש זצ"ל (מאיר נתיבים, סוף קונ' באר מרים) – "אשה שילדה וולד ממזר האם תברך ברכת הגומל. תשובה: תברך, גם ממזר נחשב יהודי".

י. נשים שמברכים מצד לידה: האם יש לחלק, ושלא לברך בשאר מקומות.

1. צריך לברך בשאר מקומות.

(א) הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ט טור ב') – "דלפי מנהג ירושלים שיוולדת מברכת ברכת הגומל בפני עשרה, הוא הדין לגבי כל דבר שמחייב לברך ברכת הגומל שנשים צריכות לברך".

2. עדיין יש לחלק.

(א) הגר"ש זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ו [דפו"ח עמ' קמ"ד] הע' שנ"א) – "דרך בלידה נוהגים לברך, כיון שבדרך כלל הקרובים מתאספין בביתה".

(ב) הגר"ש זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ט טור ב') – "דעל כל הדברים שצריך לברך הגומל חוץ מלידה, לא נהגו הנשים לברך".

(ג) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ט טור ב') – "דעל כל הדברים שצריך לברך הגומל חוץ מלידה, לא נהגו הנשים לברך".

הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' ל"ח) – "נוהגים שאשה שיוולדת מברכת ברכת גומל לאחר שנתרפאה מהלידה [דהיינו כמה ימים אחר הלידה כשכבר יכולה להסתובב בחוץ] בפני עשרה אנשים ואין זמן עד מתי יכולה לברך אם לא בירכה מיד לאחר שנתרפאה מהלידה. אולם על שאר דברים שיש לברך עליהם הגומל לא נהגו הנשים לברך".

יא. מראי מקומות – תורת היולדת (פרק ס"ב סעי' ה'), להודות ולהלל (פרידמאן).

1. הגר"ש זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' י"ב) – "ואעפ"כ, במקום שלא נהגו שהיולדת מברכת הגומל, לא הניח לשנות המנהג".

2. תשובות והנהגות (ח"א סי' קצ"ה, ח"ד סי' נ"ג) – "בירושלים עיה"ק הרבה נוהגין שמספר ימים אחרי הלידה מתכנסים עשרה אנשים למעריב ומברכת היולדת 'הגומל' בפניהם. ולע"ד הדבר צ"ע טובא, דבזמננו יולדת שיש לה הטיפול הנכון לא חשיבא מסוכנת, וכמו שאין מברכין היום 'הגומל' על נסיעה מעיר לעיר, אלא רק בד' האופנים שהזכירו חז"ל, ואי לא חשיבא להתחייב בברכת הגומל, אזי אסור לברך מחשש ברכה לבטלה שאיסורו חמור. ועוד דצורת ברכת הגומל משמע מלשון הרמב"ם (פ"י ה"ח) שהוא

עומד 'ביניהם' ומברך הגומל, ובאופן זה הלאו אינו צנוע לנשים לעמוד בתוך ציבור אנשים ע"כ לא תיקנו לנשים. וכן העיר הגאון בעל 'צפנת פענח' זצ"ל שבקרבן תודה אמרו דברי שבה בסמיכה וכמבואר ברמב"ם סוף"ג דהלכות מעה"ק, ונשים לא סומכות. לכן נראה שבמקום שלא נהגו לברך לא תברך, רק יקראו למנין לתפילה ערבית והיולדת תענה על 'ברכו את ה' המבורך', ואחרי התפילה יחלקו מזונות ומשקה וזה הוה כעין סעודת הודאה, וראוי שתאמר אז היולדת (שלא בפני הציבור) 'מזמור לתודה' והכי עדיף טפי. ובירושלים עיה"ק יש שינוי מנהגים, יש מתפללין מנין מעריב בבית, ובסוף התפילה היא אומרת הגומל, ויש שכאות לבית הכנסת ועומדת בפתח ומברכת בפני י', ויש שהבעל אומר 'ברכו' בבית הכנסה והאשה עונה על ברכו דבעל, וכל אחד כמנהגו נוהג, ועכ"פ ראוי לה להודות להקב"ה, אכן בחו"ל לא נהגו כלל בברכת הגומל דיוולדת ורק הבעל אומר ברכו, וצ"ל הטעם כמ"ש לעיל, (וע"ע מש"כ בח"א סימן קצ"ה). ויש להסביר עוד, דהנה נחלקו הפוסקים לאחר טיסה באוירון אם צריך לברך הגומל, יש אומרים שתקנת חז"ל היתה על ד' שצריכים להודות, ותקנו רק יורדי הים באניות ולא תיקנו באוירון, ויש אומרים שבים לאו דוקא, אלא בכל סכנה דנסיעה מברכים. וכפולגתא זו יש לדון בחולה שיש בו סכנה ונתרפא, אם זהו בדוקא, וע"כ יולדת אף שנחשבת כחולה שיש בו סכנה אין לה לברך, שאי"ז מחלה דכך דרכו של עולם. או דהתקנה היתה לכל מצב שיש בו סכנה וכדומה, וע"כ אף יולדת דינה כחולה שיש בו סכנה ונשאר הדין לברך גם היום. והנה כי כן הנהיגין שלא לברך באוירון וכדעת מרן הגאון מבריסק זצ"ל, וכ"ק האדמו"ר מבעלזא זצ"ל, גם ביולדת לא יברכו, ואם רצונם לברך ולהודות להשי"ת יעשו כמ"ש. [שוב הראוני בספר אורחות רבינו בשם רבינו החזו"א שלא תברך היולדת הגומל משום שהיא סכנה טבעית].

3. הגר"ח זצ"ל (תשובות הגר"ח אות תתת"ג) – "שאלה: מי שנוסע באוירון נהוג עלמא שמברכין ברכת הגומל כשעולה לתורה, ויש לשאול, אם גם אשה צריכה לברך [בעשרה כיוולדת]. תשובה: כדן כל הגומל (עי' שו"ה סי' רי"ט דין א')."

ה) זמן ברכת הגומל ליולדת.

א. לאחר ז' ימים.

1. כה"ח (ס"ק ז') – "ולפ"ז יולדת אינה מברכת הגומל עד לאחר ז', כי אז נתרפאת לגמרי והרי היא כשאר כל אדם כמ"ש לקמן סימן תרי"ז".
2. חזון עובדיה (ברכות עמ' שמ"ג אות ד').

ב. לאחר ז' ימים אם אינה חלושה, ואין להמתין עד לאחר ל'.

1. שלמת חיים (סי' ר"ב, או"ח סי' קצ"ח) – "בענין ברכת הגומל ליולדת, מהו, האם י"ל שתמתין לברך אחרי עבור שלושים יום מלידתה. דהנה בשו"ע (סי' רי"ט) 'ומי שהי' חולה ונתרפא', כתב שם במ"ב בשם א"ר וש"א: 'הולך כבר על בוריו', ע"כ. וכלשון הזה כתב גם החי"א (כלל ס"ה ס"ו). מזה מוכח דאין לברך תיכף כשיצא מכלל חולה שיש בו סכנה, כי אם צריך להמתין עד שיהא בריא לגמרי ולא יהא עליו שם חולה כלל אפילו אין בו סכנה. ובפרט לשיטה המובא שם בשו"ע (בסעיף ח') דבכל חולי צריך לברך אפילו אינו חולי של סכנה, בודאי יש לו להמתין עד שיהא בריא לגמרי, דאם יברך עכשיו יצטרך לברך אח"כ עוד פעם. והנה בסי' ש"ל (ס"ד) איתא דיוולדת הרי היא עד ל' יום כחולה שאין בו סכנה, וכן בסי' תקנ"ד (ס"ו) הוה דין חיה כל ל' יום לחולה דפטור מלהתענות אפילו בתשעה באב. והנה בסי' תרי"ז (ס"ד) בדין תענית של יוה"כ"פ איתא: 'יולדת וכו', מג' עד ז' אם אמרה צריכה אני מאכילין אותה, מכאן ואילך הרי היא ככל אדם', ע"כ. והנה אי אפשר לומר דמש"כ דלאחר ז' הרי היא ככל אדם היינו כבני אדם הבריאים לגמרי, דא"כ יהא סתירה מסי' ש"ל ומסי' תקנ"ד כנ"ל, ולפ"ז בהכרח לומר דמה שכתב בלשון זה משום דכאן איירינן ביוה"כ ואין חילוק בין חולה שאין בו סכנה למי שהוא בריא לגמרי, ולכן לא כתב דלאחר ז' הרי היא כחולה שאין בו סכנה, ואדרבה כתב בלשון 'הרי היא ככל אדם' ולא יבוא שום טעות מדבריו. ואם הדבר כן נמצא די"ל דיוולדת תמתין מלברך הגומל עד אחר עבור ל' יום, וכמו בחולה דבעינן שיהא בריא לגמרי. תשובה: לענ"ד אינו דומה לשאר חולי, דהרי חלקו גם בתוך ז' אם אמרה צריכה אני, דאין כל הטבעים שוים, והנה לאחר ז' יצאה מכלל סכנה הטבעית, ולהחזיקה בחולה עד השלשים אין מן הראוי כי מצפים לרחמי שמים שתהיה בריאה בשלימות, וחז"ל דנו אותה כחולה שאין בה סכנה לענין דברים שיוכלו לגרום לה חולשה - להתיר לה אם אמרה שצריכה, או לענין נעילת סנדל שידוע ע"פ רוב שיוכל להזיק - לא תסמוך לעשות דבר שתוכל לבוא לידי חולשה, לאחר שהותר מפי חכמים וליסמך על דברי חכמים שאינם צריכים חיזוק, הגם שדבר זה לגבי יולדת הוא מעניני הרופאים דבזכר כתיב (ויקרא י"ב ב') 'כימי נדת דותה', משמע שהיא חולנית בשבעה ימים הראשונים, אבל לגבי נקבה לא כתיב כי אם 'כנדתה' (שם פסוק ה'), דלענין הסכנה אין חילוק. וכך אפשר לפרש שלא יהיו אביו ואמו עצבים, היינו כל עוד שהיא בסכנה לא הטילה תורה עליו בדרכי נועם שיהיה לו עוד חולה. ורמזו שעשה משתה ביום 'הגמל' - שראויה לברכת הגומל. ומ"מ פשוט שאם היולדת מרגשת בעצמה שהיא עדיין חלושה, נכון להמתין עד שתרגיש בריאות שלימה".

ג. לאחר י"ד ימים.

1. עי' באר משה (ח"ח סי' ק"כ) – "וכן ביולדת יעשו כן אחר שהוסיפה כח אחר הלידה, וזה אצל רוב הנשים לערך י"ד ימים אחר הלידה, ואם חלושה ומרגשת שאבריה כבדין עליה ביותר תמתין עד שתבריא, אבל א"צ להמתין שלשים יום, ותיכף כשמרגשת בעצמה כח שחזרה לאיתנה לא תאחר, ויעשה בעלה כך והיא תענה אמן אם אפשר, ואם א"א אז יעשה הבעל כן גם אם היא איננה שם ... ואם לא עשו כן, רק לאח"ז נזכרו שלא עשו כלום, יעשו כן אז".

ד. כשיכולה לבא לביהכ"נ.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' נ"ה אות ג') – "שאלה: נסתפקנו לדעת הסוברים שאשה מברכת הגומל, במש"כ המשנ"ב בס' רי"ט סק"ב שחולה אין לו לברך אלא עד שיעמוד על בוריו לגמרי, מאימתי יולדת חשיבא עומדת על בוריה לגמרי ויכולה לברך. תשובה: כשיכולה לבא לביהכ"נ".

ה. ממתי שמרגישה שכבר יכולה להסתובב בחוץ.

1. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' כ' טור ג'), מה טובו גליון א' עמ' ל"ח [לשונו מובא לעיל] – "לברך הגומל לאחר שנתרפאה מהלידה, דהיינו כמה ימים אחר הלידה כשכבר יכולה להסתובב בחוץ".
2. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' כ' טור ג') – "דממתי שמרגישה שכבר יכולה להסתובב בחוץ, הרי זה נחשב כהולכת על בוריה ויכולה לברך הגומל".

ו. דלמחרת הלידה כבר הולכת על בוריה, ויכולה לברך ברכת הגומל על הלידה.

1. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' כ' טור ג') – "דילולת בזמנו נראה דלמחרת הלידה כבר הולכת על בוריה, ויכולה לברך ברכת הגומל על הלידה [ולגבי תעניות אין אומרים שישתנו הטבעים ויכולה לצום למחרת הלידה, דאף שהיא הולכת על בוריה מכל מקום אם לא תאכל זה יזיק לה]".

ז. דעת הגריש"א זצ"ל.

1. הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א זצ"ל ברכות דף נד; עמ' תרמ"ב) – "שאלה: מתי יולדת מברכת הגומל. תשובה: מתי שהרגילות שנשים מברכות, בתוך שלושים יום. שאלה: האם יכולה לברך 'הגומל' בברית, או בתוך שבוע ללידה. תשובה: בודאי שכן. למה לא. שאלה: הרי המ"ב (רי"ט, ב') כתב שחולה מברך הגומל רק לאחר שהוא 'הולך כבר על בוריו', והרי יולדת בתוך שבועה ושלושים יש לה דין חולה שמוטר לחלל עליה שבת (ע"פ הגדרים המבוארים בס' ש"ל, ד). תשובה: אין זה שייכות. אולם אם עדיין לא מרגישה טוב מהלידה, תמתין מלברך".
2. הגריש"א זצ"ל (וישמע משה ח"א עמ' פ"ז) – "שמעתי איך ששאל נכדו הגבאי המסור בלב ונפש הרה"ג ר' אריה שליט"א אם זה אמת שהרב סובר שיולדת שמברכת ברכת הגומל על הלידה, תברך רק אחרי שבועה ימים מהלידה. והשיב: שזה אמת. שאל הנכד הרה"ג רבי אריה מה הטעם. והשיב: שמיד אחרי הלידה היא נקראת חולה, וצריכים להמתין לשבועה ימים כדי שלא תהיה בגדר מסוכנת".
3. הגריש"א זצ"ל (ישא יוסף או"ח ח"ג סי' מ"ח ד"ה וממון, עמ' ע"ג) – "שמעתי שהמנהג (וכנראה כוונתו למנהג הנוהג פעיה"ק) שאשה מברכת הגומל אחרי לידה, והוסיף שתברך מיד אחרי שבועה ימים מהלידה, וטעמו שלאחר שבועה ימים נחשבת כשאר כל אדם (ראה מ"ב סי' תקנד סק"ט), וקודם לכן אין לברך שטרם נתרפאה".

ח. מראי מקומות.

1. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' ח') – "ואמר רבנו לשואל, שראוי להדר לעשות כן בתוך ל' יום. וראה מ"ב סי' רי"ט סק"ח שנתן שיעור זה של ל' יום לענין המתנה למנין".
2. הגרמ"א פריינד זצ"ל (מרא דשמעתא אות ע"ד) – "אמר לי כי המנין שמביאים בבית היולדת לשמוע ברכו, לא יביאו עד אחרי שעברו ז' ימים מהלידה".
3. הגר"ח"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' נ"ה אות ד') – "שאלה: לפי מנהג ירושלים שהאשה מברכת הגומל אחר הלידה, עד כמה זמן יכולה לברך. תשובה: כ"ז שהשמחה קיימת".

ו' יורדי הים.

א. האם צריך סכנה: בכל ד' דברים שצריכים להודות.

1. צריך לברך אע"פ שלא אירע להם סכנה, שתקינו רבנן לברך. (א) מאירי (ברכות דף נד: ד"ה יש) – "יש מי שאומר שאין הדברים הללו אמורים אלא בהולכי מדברות שתעו ויורדי הים שעמד עליהם נחשול שבים וחולה שיש בו סכנה שבאלו יש בהם נס והרי הן כעין היוצא מבית האסורים אבל אם לא אירע להם כן אין צריך לברך וכן הולכי דרכים שלא במדברות אין צריכין לברך ואף על פי שפשוטי המקראות מוכיחים כך אין אני מודה בכך אלא כל שעלה למטה וירד מברך כבר אמרו עליה למטה הרי הוא כמי שעלה לגרדום וכן כל הולכי דרכים במשמע בתלמוד המערב אמרו בפ' תפלת השחר כל הדרך בחזקת סכנה וכל החולי בחזקת סכנה והוא הדין לכל הליכת ים ולא עוד אלא שנראה לי שלא נאמרו אלו בפרט אלא שאע"פ שלא אירע להם סכנה צריכין להודות והואיל והדבר מצוי להסתכן אבל כל שאירע לו סכנה הן סכנת נפשות וניצל ממנה בכל דבר צריך להודות ויש בזה חולקים מתורת חובה הא מתורת רשות ודאי מברך".

(ב) סתימות מחבר, ופוסקים,

- (ג) בה"ל (סעי' א' ד"ה יורדי) – "ודע עוד דפשוט דלכו"ע בין ביים ובין במדבר מברכין אפילו לא קרה לו שום סכנה כגון שעבר הים ולא היה שום רוח סערה וכה"ג או הלך במדבר ולא תעה בדרך ולא חסר לו מים וכה"ג אפ"ה תקיניו רבנן לברך ואף על גב דבקרא כתיב תעו במדבר ביישומן וכו' וכמו כן גבי יורדי הים ויאמר ויעמד רוח סערה וגו' לאו דוקא שקרה לו אלא כיון שעלול לו לקרות מקרים כאלה צריך לאודווי שניצל מזה".

ד) בצל החכמה (ח"א סי' כ') – "בחיל' המאירי ... מפרש"י שם פסוק ד' מוכח לענ"ד כדעת המאירי ... וכנלענ"ד מוכח ממש"כ הרא"ש ... גם מתשו' הריב"ש ... וכן מוכח גם דעת הארחות חיים ... וכן נראה דעת הפרישה ... וכן נלענ"ד מבואר ממש"כ המג"א ... וראיתי בס' יד המלך על הרמב"ם (להגר"א ז"ל לנדא) פ"ה מהלכות ברכות הלכה ח' שכתב דהולכי מדבר ויורדי הים אין צריכין לברך הגומל רק אם אירע להם איזה סכנה וניצולו והביא ראיות לדבריו ... וכתב שהוא דבר חדש שאינו מוזכר ברבותינו הראשונים ואחרונים ע"ש ולפמש"כ האי חדש ישן הוא וכבר מבואר כן בחיל' המאירי בשם יש מי שאומר וכן מוכח דעת הרד"ק אלא שהמאירי רש"י הרא"ש, הריב"ש, הא"ח, השו"ע, הפרישה והמג"א חולקים על זה וכמש"כ ...".

ה) ציץ אליעזר (חי"א סי' י"ד).

ו) חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' ש"ס) – "אע"פ שלא אירע להם שום תקלה, ונסעו במישור, אע"פ כן כשיעלו מן הים למקום יישוב מברכים הגומל".

ז) ילקוט יוסף (דפו"ח, סעי' ל').

2. רק במקום סכנה.

א) ראב"ד (ר' מנוח על הרמב"ם הל' ברכות פרק י' הל' ח') – "כתב הראב"ד דכולהו הני לא מחייבי לברך אא"כ יש בהם נס כגון שהגיעו למקום סכנה וניצולו הימנה כמו דכתיב תעו במדבר ויגיעו עד שערי מות ויעמוד רוח סערה אבל אם הלכו במדבר ולא תעו או בים ולא עמדה רוח סערה עליהם או שחלה ולא נסתכן אין צריכין להודות".

ב. בזמן הזה.

1. אין לחלק, ולברך.

א) אג"מ (או"ח ח"ב סי' נ"ט ד"ה וזהו) – "הטעם שאף בנסיעות הספינות שבזמננו נמי מברכין, אף שנגד הספינות דבזמן הגמ' ואף בזמן הש"ע הוטבו לענין סכנה בהרבה מאד שרק לפעמים רחוקות טובא אירע טביעה בספינה, ואולי הוא פחות מסתם דרכים שבזמננו שהיו בחזקת סכנה, שהוא משום דכיון דהספינה שיושב בה נחשבה שניצול על ידה מהסכנה שהוא במים שנמצא שאף בספינות שלנו הוא נחשב ניצול מהסכנה והרי שייך בעצם לברך, רק אם היה ודאי בלא שום ספק שבספינה ניצולים מהמים היה פטור, משום שלא היה שייך להחשיב שנעשה לו חסד מהשי"ת בנסיעה זו, אבל כיון שאף בספינות אלו שבזמננו אינה הצלה ברורה אף שרק לפעמים רחוקות אירע טביעה שלא מצלת, נחשב עכ"פ שנעשה לו חסד מהשי"ת שיש לברך, ואף שהוא חסד קטן מכפי שהיה בימים ההם נמי צריך לברך דכי על חסד קטן לא נודה להשי"ת שעשה עמנו החסד, והא חזינן לגבי חיוב ברכה על עניני אכילה ושתייה והנאה שאין חלוק בין אכילה ושתייה והנאה גדולה לאכילה ושתייה והנאה מועטת".

ב) הגהרפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מחבר סעי' א') – "הגדר ההלכתי של ברכת הגומל הוא דבים ובמדבר שולט מדת הדין ולכן הם מקומות סכנה, ולכן אף שהאידינא יש אמצעי תחבורה חדישים ובטוחים, מ"מ חייב הנוסע דרכים לברך".

ג) חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' ש"ס הע' י"ח) – "אגרות משה ...".

ג. נהר (river) גדול.

1. בה"ל (סעי' א' ד"ה יורדי) – "אי דוקא ים או ה"ה נהר שמהלכין בו באניות או בדוברות עצים כמו שדרך בנהרות הגדולים נראה לכאורה דתליא במנהג ספרד ואשכנז המבואר לקמן במחבר ס"ז דלמ"ד התם אפילו בסתם דרכים נמי מברכין כמו כן ה"ה הכא לא גרע נהר גדול מסתם דרכים אכן לפי מנהג אשכנז דבדרך אין מברכין אפשר ה"ה גם גבי נהר אין מברכין דלא שכיחא סכנתא כמו גבי ים גמור כנ"ל".

2. מראי מקומות – חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' ש"ס הע' י"ח).

ד. לאיזה מרחק יפליג בים, ויתחייב הגומל.

1. חשוני חמד (ברכות דף נד:), עלינו לשבח ח"ב סי' כ"ה) – "שאלה. השט בים לאורך החוף, ומתרחק קצת מהיבשה, לאיזה מרחק יפליג, ויתחייב בעליותו ליבשה, בברכת הגומל. תשובה. יתכן שאם הפליג בים כל כך רחוק שלא ראה משם את היבשה מברך בעליותו הגומל וצ"ע. דהנה שנינו במסכת נדרים דף ל' ע"א 'הנודר מיורדי הים... לא כאלו שהולכים מעכו ליפו, אלא במי שדרכו לפרש'. והסביר הר"ן דלכן ההולכים מעכו ליפו אינם בכלל הנדר, משום שהם קרובין זה לזה, לכן לא מיקרו יורדי הים. אבל השטמ"ק הביא בשם הרא"מ ז"ל: להולך למרחוק קורא מפרש, שהולך כל כך למרחוק שמופרש אפילו מראיית הארץ עכ"ל. שמענו מדבריו דלשון 'יורדי הים' פירושו שמופרש מהיבשה מרחק כזה שאינו יכול לראותו בעיניו. (ואולי גם לשון 'יורדי הים' פירושו שיוורד מעבר לאופק בעגול כדור הארץ) ויתכן שזה גם השיעור המחייב לברך 'הגומל'. דברינו עד עתה מתאימים ללישנא קמא במסכת נדרים ולא ללישנא בתרא שם (שנפסק כך להלכה) שסוברת שגם ההולכים מעכו ליפו נחשבים מפרשי הים. אך יתכן שלשון נדרים כוללת גם אותם אבל בנוגע לחיוב ברכת הגומל נשארה הגדרה זו שיוורדי הים פירושו מי שדרכו לפרש, וצ"ע. והנה מוזכר בפוסקים שסוחרים הנוסעים בין האיים חייבים לברך כל יום הגומל. ובפשטות משמע דאפילו כאשר רואים אי אחד מתוך האי השני. ואולי לדעת מנהג ספרד המובא בסימן ריט ס"ז דנוהגים לברך הגומל כשהולכים מעיר לעיר, ומדמים ברכת הגומל לתפילת הדרך (כמובא במשנ"ב ס"ק כ"ב) לא גרע המפליג בים מההולך ביבשה שיעור פרסה דמברך הגומל. אבל לדעת מנהג אשכנז וצרפת שאין מברכים כשהולכים מעיר לעיר אולי גם בים לא יברך עד שיפרש מרחק כזה שאינו רואה משם את היבשה, וצ"ע".

ה. נסיעות קצרות באניה (לא בעומק) אם מברכים.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ג [דפו"ח עמ' קמ"א]) – "שאלה: נסתפקתי הנוסע באניה בים, קרוב ליבשה, (כמו שמוזכר בגמ' שנסעו מעיר לעיר על שפת הים, ע"י שוורים), האם חייב בברכת הגומל, ששמא רק בעומק הים יש דין לברך הגומל וצ"ע. תשובה: לא".

הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ג [דפו"ח עמ' קמ"א]) – "שאלה: כעין שאלה קודמת, מצוי היום, שנכנסים עם סירה, קצת בתוך הים (לטיול קטן), וכן מה שרואים את המצילים נכנסים כך, האם חייבים בהגומל. תשובה: לא".

הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ג [דפו"ח עמ' קמ"א]) – "שאלה: בשנת הביעור של מעות מע"ש, שנוסעים עם אניה עם אלפי מטבעות מע"ש. וזורקים בעומק הים, האם צריכים לברך הגומל (וכן הדייגים האם צריכים לברך הגומל). תשובה: לא".

ו. ים כנרת.

1. מיקל.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג ס"ק ה') – "דהשט בנהר או בים כנרת, שהוא בתוך מקום ישוב, לא נזכר כלל שיברך, היינו משום דבזה אם יארע לו דבר ח"ו, יצילוהו מיד, שהרי הוא סמוך לישוב".

(ב) הגר"ח"ק זצ"ל (שלהי דקייטא סי' צ' אות כ"ט) – "הנוסעים באונית טיולים בכנרת וכדו' אינם מברכים ברכת הגומל".
2. מחמיר.

(א) חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' שס"ג ד"ה ודע) – "ודע שהשוחה והשט בים, ואפילו בים כנרת שהוא סמוך למקום ישוב, ואפילו יש שם מציל באופן קבוע, אע"פ כן דינו כדין יורדי הים, שהרי כמה פעמים אירעו שם אסונות ונטבעו בים. ודלק כמ"ש בספר הליכות שלמה (עמוד רעז בדבר הלכה)".

(ב) ילקוט יוסף (דפו"ח, סעי' ל"ד) – "השוהה והשט בים, ואפילו בים כנרת שהוא סמוך למקום ישוב, ואפילו יש שם מציל באופן קבוע, אף על פי כן דינו כדין יורדי הים, שהרי כמה פעמים אירעו שם אסונות ונטבעו בים. [ודלק כמ"ש בספר הליכות שלמה. חזון עובדיה הלכות ברכות עמוד שסג]".

ז. שחיה (swimming).

1. השוחים בים עמוק, האם מברכים הגומל.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' קכ"ג [דפו"ח עמ' קמ"א]) – "שאלה: כתוב בפסוק יורדי הים באוניות וכו', ומהו הדין יורדי הים, ע"י שחיה או ע"י משוטים וגלגלים וכיוצא בו, ונכנס עמוק בים במקום שהמים עמוקים, והוא מקום מסוכן בלי שחיה [או כלי עזר], האם מברך הגומל כדין יורדי הים, וזהו מעשים בכל יום. תשובה: כלי הוי כאנ"י".

2. לספרדים שאין מברכים בשאר ניסים, איך הדין בשחיה בים ונסתכן וניצל.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (תודת חיים עמ' כ"ט אות ח', הע' י"א) – "הנכנס לשחות בים (מרחק שרגילים לשחות שם) והיה בסכנת טביעה וניצול, הרי זה בגדר שאר סכנות, ולבני ספרד דאינם מברכים הגומל בשו"מ אלא בארבעה, גם בכה"ג ינהגו כן. [הגר"ח קניבסקי שליט"א [צ"ל], דכל שנמצאים במקום הקרוב, אין זה בכלל יורדי הים, וסכנות שקורות שם יש להכלילם עם שאר סכנות. והוסיף דשאל פעם את מרן החזו"א זצ"ל, הנה במחלוקת רבנן ורבי יהודה בגבולות א"י, רבנן דפליגי על רבי יהודה, ס"ל דהים הוא הגבול המערבי של א"י (גיטין ח.). וא"כ לרבנן איך מותר להכנס לים להתרחץ הרי זה יוצא לחו"ל, והשיבו מרן דחזו"א זצ"ל דהמקומות שנכנסים להתרחץ חשיבי עדיין ליבשה".

3. מראי מקומות.

(א) קנה בשם (ח"א סי' י"א), חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' שס"א הע' י"ח ד"ה מעשה) – "נשאלתי על דבר אחד שהלך לרחוץ על הים, והים היה סוער קצת ונמשך לתוך הים פנימה עד למעלה מקומתו, והוא אינו יכול לשוט היטב, ובקושי גדול התחזק עצמו לשוט נגד שפת הים עד שיצא מהים, אם הוא מחויב לברך על נס זה ברכת הגומל כיון שאין בזה נס מבורר כל כך. הנה אחרי העיון בשו"ע ופוסקים נראה לענ"ד בס"ד דבנידון זה יש חיוב לברך ברכת הגומל, וכדיעה הראשונה בשו"ע (או"ח סימן רי"ט ס"ט), דמה שאמרו רז"ל ארבעה צריכים להודות לאו דווקא הני ארבעה שמנו רז"ל דה"ה כל מי שנעשה לו נס, ודיעה זו כתב המחבר בסתם, ודיעה השניה כתב בשם י"א דהני ארבעה דוקא, וכתבו הטו"ז (סק"ז) והמג"א (סק"י) והפמ"ג שם דהמנהג דמברכין על כל נס, וכן פסק המשנה ברורה (סוסי" רי"ט ובסימן רי"ח ס"ק ל"א)..."

(ב) ברכת ה' (ח"ד פרק ו' סעי' כ"ב) – "מי שירד לרחוץ בים והיה במכנת טביעה וניצל ועלה ליבשה בשלום וכן מי שצנח ממטוס ונחת ביבשה בשלום, אינם מברכים ברכת הגומל שאין הם בכלל יורדי הים ונוסעי מטוסים. ולמנהג האשכנזים שמברכים על כל מקרה שאדם ניצל מסכנת נפשות, כמו שיתבאר להלן בסעיף לא, יש לברך גם במקרים אלו".

ח. צוללנים (divers): האם מברכים הגומל.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה ריש עמ' קכ"ד [דפו"ח עמ' קמ"א]) – "שאלה: יש היום צוללנים, שנכנסים בתוך המים בעומק הים, ונמצאים שם עם בקבוקים של אוויר [חמצן ומסיכה לפנים מיוחדת], ונמצאים כמה שעות מתחת המים, האם צריכים לברך הגומל. תשובה: יתכן".

ט. הנוסעים במכוניות במנהרה (tunnel) מתחת לים: כגון שעשו מתחת הים בין צרפת לאנגליה.

1. לא מברך.

(א) להורות נתן (ח"ז סי' י', ח"י סי' כ"ו) – "ומה ששאלת במי שנוסע במחילה שתחת הים בין צרפת לאנגליא אם חייב לברך ברכת הגומל, כבר כתבתי בזה בשו"ת להורות נתן (חלק שביעי סימן י') דפטור, דהא בקרא תהלים (ק"ז) – אשר משם למדו דין ברכת הגומל – נאמר 'יורדי הים באניות עושי מלאכה במים רבים, המה ראו מעשי ה' ונפלאותיו במצולה, יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג, יחוגו וינועו כשיכור וכל חכמתם תתבלע, ויצעקו אל ה' וגו', יקם סערה לדממה ויחשו גליהם וגו', יודו לה' חסדו', הרי דההודיה ביורדי ימים היא בגלל רוח סערה ותנועת הגלים שע"ז יחוגו וינועו כשיכור, וכל הגי ליתא בעובר דרך מחילה על הקרקע שתחת המים, ודינו כשאר עוברי דרכים שצריך לומר תפלת הדרך כבשו"ע או"ח (סי' ק"י) עיין שם".

(ב) קנין תורה בהלכה (ח"ו סי' ט' אות א') – "ומעתה לנ"ד אם תהא הנסיעה ביבשה ודאי דאין מקום לברכת הגומל דאין לנו אלא אלו ארבעה שאמרו חז"ל ולא מה שאנו מדמין אם הוא סכנה או לא".

(ג) שבת הלוי (ח"ט סי' ע"ב אות ב', קובץ קול התורה חל"ח עמ' כ' אות ב', מבית לוי ח"ח עמ' מ"ט אות ג') – "ואשר שאל בענין הטונעל שעשו מתחת הים בין צרפת לאנגליא כידוע ונוסעים שם עם אוטו אם זה נחשב ליורדי הים לברך ברכת הגומל כמו בספינה וכה"ג. לדידי פשוט דאין מברכים דעכשיו הולכי יבשה הם ולא שייכי הני טעמא דחויב להודות שמבוארים בס' תהלים סי' ק"ז פסוק כ"ג, במים רבים, ובפסוק כ"ד המה ראו מעשי ה' ונפלאותיו במצולה, היינו שכל פעם מזדמן להם לראות בהצלחתם נפלאות, ובפסוק כ"ה, ויעמוד רוח סערה, וכן פסוק כ"ו, ופ' כ"ז, ופ' כ"ח, וכו' ואח"כ פסוק ל"א יודו לה' חסדו וגו' וכל זה לא שייך בנ"ד, ופשוט דאין לברך".

(ד) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' ל"ט) – "הנוסע במנהרות הכרויות מתחת לים אינו צריך לברך ברכת הגומל דלא חשיב יורדי הים".

(ה) פסקי תשובות (סוף אות ב', הע' י"ג, הע' י"ד) – "והנוסע במנהרות הכרויות מתחת לים, אפילו מרחק רב, אין מברך הגומל למנהג אשכנז. [שו"ת שבה"ל ח"ט סי' ע"ב, שו"ת קנין תורה שם, שו"ת להורות נתן ח"ז סי' י', וכעין המנהרה שבין בריטניה לצרפת, ולמנהג ספרד מברכין הגומל אפילו בנסיעה מעיר לעיר וכדלקמן שו"ע סעי' ז' ושם אות י"ט]".

2. לא מברך, אא"כ יש שיעור פרסה.

(א) חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' ס"ד ד"ה במנהרה) – "מנהרה שנעשתה ממדינה למדינה תחת הים, כעין המנהרה שבין צרפת לאנגליה, ונוסעים שם במכוניות, פשוט שהנוסע בהן אינו בכלל יורדי הים, ואינו מברך הגומל ... ומיהו אם יש במנהרה שיעור פרסה, למנהג יוצאי ספרד יש לברך הגומל, כדין הולכי מדברות דסגי להו מעיר לעיר כדי לברך".

(ב) ילקוט יוסף (דפו"ה, סעי' ל"ו) – "מנהרה שנעשתה ממדינה למדינה תחת הים, כעין המנהרות שבין צרפת לאנגליה, ונוסעים שם במכוניות, הנוסע בהן אינו בכלל יורדי הים, ורק אם שהה בנסיעתו שיעור פרסה, למנהג יוצאי ספרד יש לברך הגומל, כדין הולכי מדברות דסגי להו מעיר לעיר כדי לברך. הא לאו הכי אין לברך. [חזו"ע ברכות עמוד שסד בהערה]".

3. מברך.

(א) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על המחבר סעי' א') – "הנוסעים בכביש במנהרה שבתוך ים, דינם כיורדי ים".

י. מראי מקומות – שד"ח (אסיפת דינים מערכת ברכות סי' ב' אות י"א), פסקי תשובות (אות ב').

1. אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רי"ט אות ג') – "אין מברכים ברכת הגומל על נסיעה קרובה כגון ההולך ממקום למקום ע"י ferry".

2. מנחת יצחק (ח"ד סי' י"א) – "בענין ברכת הגומל ליורדי הים, הנוגע לו במקומו, דעל כף הים מיתבא, ויש שם כמה איים, ורגיל לילך בתדירות, בדרך מסחרו, ממקום למקום דרך ספינה בלב ים, לשעה או לשתיים, ולפעמים חצי יום או יום שלם, כפי ערך ריחוק המקומות, וכפי ערך מהירות הליכות הספינה ...".

[ז] יורדי הים "כשעלו ממנו".

א. כשנוסע וחוזר: אימתי מברך ב' פעמים הגומל ואימת פ"א.

1. תלוי אם חוזר בו ביום.

(א) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג ס"ק ד') – "ואף הנוסע ליום אחד בלבד, מברך הגומל בהגיעו למחוז חפצו, ואחר כך בשבו יברך שנית, אבל בחניית ביניים לשעות ספורות לא יברך. ואם החנייה היא למשך הלילה וימשיך בנסיעתו רק למחרת, יש להסתפק אם צריך לברך".

(ב) הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ה [דפו"ח עמ' קמ"ב], הע' שמ"ז) – "שאלה: הנה מסתבר שהנוסע לחו"ל 'לשבוע' וחוזר, דצריך לברך הגומל 'ב' פעמים', פעם אחת בחו"ל, ופעם שניה כשחוזר לא", [ואין סומך על הברכה שיברך בסוף], וכן מסתבר שאם אדם נוסע ובאמצע הדרך מפסיק הנסיעה באיזה מדינה זמן מועט, ויורד מהאווירון, וחוזר ונוסע באווירון להמשך הדרך, הוי הכל 'נסיעה אחת', וא"צ לברך הגומל כשיורד באמצע, אבל יש להסתפק באדם שנוסע לחו"ל לצורך 'יום אחד' וחוזר, או נוסע לחצי יום וחוזר, האם נאמר שזהו ב' נסיעות, ומברך ב' פעמים הגומל, או שזהו הכל נסיעה אחת. תשובה: אם חוזר בו ביום לא יברך עד הסוף. [ויש עוד דיעות בפוסקים בזה, שיש סוברים שתלוי 'בתוך ג' ימים' שאם חוזר בתוך ג' ימים יסמוך על ברכה שיברך בסוף. כיון שג' ימים הוא זמן לכתחילה לאחר ברכת הגומל]".

הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ' אות י"ג) – "אם הנוסע במטוס ועובר הים, ולמחרת נוסע לבית בחזרה, יברך פעמיים הגומל או רק אחר שחוזר. תשובה: יברך פעמיים".

הגר"ח"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ"ב אות רי"ג) – "מי שנוסע למשל מאמריקא לא"י או לאירופא ודעתו לחזור אחר ימים אחדים או אחר שבוע וכדומה, נסתפקנו אם צריך לברך ברכת הגומל כשיבוא למקום חפצו ושוב יברך אותה כשיבוא בחזרה

לאמריקא, או דילמא צריך להמתין ולברך רק פעם אחת אחר שיחזור לאמריקא ולא מקודם, דהוי כאילו עומד באמצע הדרך, וצ"ע. תשובה: צריך לברך ב"פ".

הגרה"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ' אות י"ד) – "ואם נימא שמברך פעמיים, מהו אם נוסע ביום ג' וחוזר ביום ד' (שאינן קריה"ת) האם יאסוף במנחה עשרה ויברך הגומל. תשובה: אם יכול".

הגרה"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ' אות ט"ו) – "נסע באוירון ועבר את הים ונשאר במקום זה לילה ויום, ואח"כ נסע עוד פעם באוירון ביבשה בלי ים, האם כדאי להמתין מלברך במקום הראשון עד שיגיע למקום השני שאז יוכל לברך אף על נסיעתו השנייה. תשובה: הכל נחשב נסיעה א'".

2. תלוי אם חוזר בתוך ג' ימים.

א) כה"ח (ס"ק ה') – "ונראה דכ"ז אם דעתו להתעכב ולנוח שם איזה ימים אבל אם דעתו רק להשתטח ולשוב תיכף ביום ההוא או למחרתו אין לברך עד שיגיע למקום שרוצה לנוח שם איזה ימים או עד שישוב לביתו לשלום. וכן עשינו מעשה בש' התרס"ח כשהלכנו מירושל"ו לחברון להשתטח על קברי אבות ולא היה רצוננו להתעכב שם אלא לשוב ביום השני ולא ברכנו שם הגומל עד שובנו לירושל"ו".

3. תלוי אם חוזר בתוך ל' ימים.

א) אג"מ (לתורה והוראה ח"ה עמ' כ"ג, שירת משה קונ' תפלה למשה עמ' כ"ט) – "מי שנסע באוירון אפילו לא עבר הים יברך ברכת הגומל וכמבואר באג"מ או"ח ח"ב סימן נ"ט יעו"ש - אבל בדעתו לשוב למקומו נכון להמתין עד שישוב דדינו כמו באמצע החולי - ואם דעתו לשוב ע"י מרכבת הברזל יברך מיד. וכל זה בדעתו לשוב למקומו תוך שלשים יום אז אינו מברך באמצע הנסיעה אבל בדידע שישהה שם שלשים יום אז נחשב כקביעות ויברך שם וכשישוב למקומו הראשון יברך עוד הפעם".

אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רי"ט אות ב') – "הטס מא"י לחו"ל לתקופה קצרה כגון לפחות מל' יום, יש לו לברך את ברכת הגומל רק כשיחזור לא"י, אבל אם הוא טס מחו"ל לא"י יש לו לברך מיד כשיגיע לא"י כי זה נחשב לקביעות".

1) וצ"ב מש"כ אג"מ (שמחת הלבבות עמ' שי"ג) – "אמר לי הגאון ר' אפרים גרינבלט דמרן הגר"מ פיינשטיין הגיע אליו פעם לעיר ממפיס ליומיים שלוש ובירך הגומל וכששאלו הרי עוד מעט הוא חוזר הביתה ענה לו ר' משה 'עכשיו ברכתי על מה שהגעתי ואז אני אברך על מה שחזרתי'".

4. מראי מקומות – בצל החכמה (ח"א סי' כ"א אות ט'), פסקי תשובות (אות ז').

א) הגריש"א זצ"ל (ישא יוסף או"ח ח"ג סי' נ') – "אם שוהה במקום ל' יום יאמר הגומל. אף אם אינו שוהה ל' יום - אבל מטרת הנסיעה היא השהות במקום אליו הוא נוסע (כגון שנוסע למנוחה) אין שהותו באותו מקום נחשבת לדרך הילוכו אלא למצב שבו הושלמה מטרת נסיעתו ולכן יברך הגומל אפילו אם ישוהה שם פחות מל' יום, וכשישוב לביתו יברך הגומל בגין נסיעתו מהתם להכא. אבל אם הגיע לאותו מקום בכונה להתעכב פחות מל' יום הרי זה נחשב שטרם השלים נסיעתו ואינו מברך עד שישוב לביתו".

ב) הגר"א נבנצל שליט"א (מה טובו גליון י"ז עמ' ר"ז) – "שאלה: אחד שנוסע מחו"ל לאר"י ונשאר כאן פחות מל' יום, האם הוא מברך ברכת הגומל כשנמצא כאן באר"י. תשובה: כן".

ב. מלח [או טייס] שדרכו להיות תמיד עובר ארצות ימים, מתי יברך הגומל.

1. שיברך בהגיעו לחופשתו, שאז נפסקה אצלו הסכנה - צריכים להודות כשישובו לביתם.

א) בצל החכמה (ח"א סי' כ"א, אהלך באמיתך פרק כ"ג סעי' ה') – "ימאים ומלחים העובדים בשרותי קוים מסוימים, כגון בקו חיפה - ניו יורק הלוך וחזור. וזה סדר נסיעתם, הם מפליגים מחיפה ובאמצע הדרך עוגנת ספינתם בנמלים ביניים שם הם יורדים מן הספינה ונכנסים לעיר ושוהים בה איזה שעות ולפעמים גם יום או יומים וחוזרים לספינתם וממשיכים דרכם עד שמגיעים לניו יורק. שם הם יורדים מן הספינה ושוהים בעיר איזה ימים וחוזרים לחיפה כסדר הנ"ל. כך נמשכת עבודתם תקופה מסוימת, אח"כ הם יוצאים לחופשה של איזה שבועות, וחוזרים שוב לעבודתם. ועתה השאלה מתי מוטלת על ימאים ומלחים אלה לברך ברכת הגומל ... לענ"ד בס"ד א"צ לברך לא בעליהם ליבשה באחד הנמלים שבאמצע הדרך, גם לא בהגיעם לנמל ניו - יורק, אבל עליהם לברך בהגיעם בחזרה לחיפה, ומכש"כ בעת שהם יוצאים לחופשתם הממושכה ויהי' זה באיזה נמל שיהי' ... אבל לקושטא דמילתא נלענ"ד פשוט כי נד"ד שאני מנדונו של השד"ח, דדוקא בהולך להשתטח על קברי צדיקים או שלוחי א"י ההולכים לקבץ כסף, דכל כוונת ותכלית יציאתם היתה להגיע למקומות ההם ולהתעכב בהם כפי הצורך, נמצא כל עיר ועיר מחוז חפצם, שהרי אדעתא להתעכב גם שם, יצאו. משא"כ ימאים ומלחים דנד"ד אם כי מעיקרא אדעתא להגיע לכל א' וא' מן הנמלים בהם הם עוגנים יצאו, מ"מ לא יצאו לעגן שם אלא כדי להעלות ולהוריד נוסעים ומטען, ולא אדעתא לרדת שם מן האני' ולהתעכב בעיר, כי אין זה כוונת ותכלית נסיעתם, וכל שאינו יורד מן הספינה הרי פשיטא שא"צ לברך אף שישונו לביתם אף שבין היום או מחר יחזרו ויפליגו, אבל בנמלים ביניים א"צ לברך אעפ"י שעולים בהם ליבשה ומתעכבים ונחים שם זמן מה (אות ג' י"א). (ב) רגילים ללכת למדברות תמיד צריכים לברך כשישובו לביתם אף שעומדים לחזור ללכת במדבר היום או מחר (אות ד')."

ב) שבט הלוי (ח"ט סי' מ"ה) – "ואשר שאל כב' בחיילים יראי ה' המפליגים בים באופן קבוע, והדין פשוט בפוסקים ומ"ב סי' רי"ט דבין בים בין במדבר מברכים אפילו לא קרה שום סכנה, אימתי יברכו חיילים אלה ברכת הגומל האם יברכו כ"פ שמגיעים ליבשה או לביתם הפרטי דרך חופש, או דלא נקראו הגיעו למחוז חפצם רק ששבו לביתם הפרטי כיון שחובתם ועתידם להפליג שוב אחרי

כמה ימים, והעיר ממה שכ' הפוסקים ומ"ב והוא מהא"ר שהולכי ימים שעומדים בנמל כמה ימים אין מברכים כיון שלא גמרו את דרכם וה"נ לא גמרו את שרותם, ולא נתקיים בהם וממסרותיהם ינתק. הנה לבי נוטה יותר דכן מברכים כשבינתיים שבו לביתם לחופשה לכמה וכמה ימים אעפ"י שלא גמרו שרותם, דזה שכ' המ"ב דאפילו באו לנמל לכמה ימים דלא יברכו זה דוקא דעת הא"ר אבל דעת הע"ת דבזמן ממושך כן יברכו, ומכ"מ גם להא"ר דוקא במטרת נסיעה אחת מסוימת אלא דבינתיים מפסיקים קצת לעלות ליבשה ע"מ להמשיך ולגמור הנסיעה מסתבר דעת הא"ר והפוסקים, אבל בספנים שנים אחרי שנים ושם מקום הלכך וחיתם וכי ס"ד שספן לא יברך כל ימיו ושנותיו ברכת הגומל כיון שעדיין לא גמר שרותו דשרותו מתחלק לכמה פרטים, משא"כ נסיעה אחת במטרה אחת. ומאד מסתברים בזה דברי הגאון מאמר מרדכי סי' רי"ט ס"ק א' דמדמה אפילו מציאות ההלכה של הא"ר להמבואר בשו"ע ס"ח דמי שיש לו מיהש קבוע הבא מזמן לזמן צריך לברך הגומל הרי אעפ"י שידוע שיחזור עליו המיחש שוב מברך על כל פעם וה"נ כה"ג דאין במה שצריך לחזור שוב לתפקיד ים סבה לפטרו מן ההודאה על שעבר, ואעפ"י שזה רק לשיטת המחבר בשו"ע ורמ"א חולק היינו לענין איכות החולה דלרמ"א בעינין מכה של חלל וכדומה אבל לא בזמן הברכה, וכן ה"ר כה"ג ממנהג הספרדים לברך כשהולכים מעיר לעיר אעפ"י שידועים דודאי יצאו עו"פ אחרי שבת ויו"ט, והאשכנזים אין חולקים אלא בזה דסתם הליכה בדרכים לא נכלל בברכת חיוב הגומל של סכנה, ובמאמר מרדכי מכריע מזה כהנהוגים לברך ברכת הגומל כל פעם דלא כמצאתי כתוב שבא"ר והנה גם אם לא ננקוט כהמאמר מרדכי בהפסקה באמצע דרך ארוכה סתם כיון שאורך הנסיעה של עכשיו עדין לא נסתימה, מכ"מ באלו המשרתים בים מסתבר שנתנת חופש להם הוא גמר פרק חלקי של שרותם לא של נסיעה מיוחדת, ומה שחוזרים חוזרים לשרותם ועבודתם, אמנם זה דוקא כשחוזרים לזמן מה לביתם, אבל ודאי אם באמצע נסיעה ארוכה לחו"ל מפסיקים קצת ויורדים לאיזה נמל ושוב מושכים בנסיעה להגיע למקום היעוד בזה נופלים בפלוגת פוסקים הנ"ל וקשה לחייב ברכת הגומל בשם ומלכות עכ"פ".

ג) חזון עובדיה (הל' ברכות סוף עמ' שס"ג) – "המלחים והימאים, ובכלל זה חיילים הנמצאים בחיל הים, אחר שיקבלו חופשה אף למספר ימים ויחזרו לבתיהם, עליהם לברך הגומל, אף על פי שדעתם לחזור ולהפליג בים אחר תום ימי חופשתם. כן העלה בצל החכמה ... שבט הלוי ... וכן הדייגים שלפי מלאכתם הם נכנסים לעומק הים כדי לדוג דגים, יברכו בשבת הגומל. וכ"כ בשו"ת בצל החכמה".

ד) חשוני חמד (ברכות דף נד:): – "מלח [או טייס] שדרכו תמיד להיות עובר אורח ימים ואפילו בהגיעו מארץ ישראל לארה"ב אינו מברך 'הגומל' מאחר וזהו עדיין אינו מחוז חפצו. נראה שיברך בהגיעו לחופשתו שאז נפסקה אצלו הסכנה, ואז הגיע למחוז חפצו, [ויש מי שכתב שמברך אחר כל נסיעה]".

ה) ילקוט יוסף (דפו"ח, סעי' ל"ה) – "המלחים והימאים ובכלל זה חיילים הנמצאים בחיל הים, אחר שיקבלו חופשה אף למספר ימים ויחזרו לבתיהם, עליהם לברך הגומל, אף על פי שדעתם לחזור ולהפליג בים אחר תום ימי חופשתם. [בצל החכמה. שבט הלוי. חזון עובדיה על הלכות ברכות סוף עמוד שסג בהערה]. וכן הדייגים שלפי מלאכתם הם נכנסים לעומק הים כדי לדוג דגים, יברכו בשבת הגומל. [בצל החכמה. מנחת יצחק. חזון עובדיה שם עמוד שסד]".

ג. יצא מסכנה אחת ונמצא בסכנה שניה אם יברך: הנוסע לצורך ניתוח.

1. שלא לברך.

א) ציץ אליעזר (חי"ח סי' כ"ב שאלה א') – "שאין לברך בב' הודאות עד שינצל משניהם ואז יברך ברכה אחת על שתיהם".
 ב) הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ד סי' ל"ג סוף ענף א').
 ג) אבני ישפה (ח"ד סי' ל"ג ענף א').

2. יברך.

א) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג ס"ק ז') – "הנוסע לחו"ל לריפוי מחולי כבד, אין יברך מיד בהגיעו שגמלני כל טוב, ואף אם ניצל לגמרי, הרי סו"ס טוב יותר היה אילו לא היה כלל במצב של סכנה, ואין יאמר על כך 'כל טוב'. וגם אחר שבירך על כל טוב, מה מוסיפין הקהל לברכו, הרי 'כל טוב' כולל הכל (ואין לומר דהכוונה בזה כמו למ"ד (סנהדרין ע"ח ע"א) דכל נפש כל דהו נפש משמע [- אף דהתם לא קי"ל כוותיה], דמ"מ למה לנו לומר נוסח שאינו מבורר, ותו דאדרבה אין זה לשון מעולה לומר בפירוש הנני מודה על מעט הטוב שגמלתיני). ולכן נכון יותר הנוסח הנ"ל, שהוא מברך 'שגמלני טוב' על שניצל לחיים, והצבור עונים הוא יגמלך 'כל טוב', שיקבל מהשי"ת כל הטוב הנצרך לו, כדרך העונים שמוסיפים על המברך".

3. מראי מקומות.

א) הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ה [דפו"ח עמ' קמ"ג]) – "שאלה: הנוסע לירח, האם יברך הגומל כשיגיע לירח, [אם יש שם י' או שאין מעכב י']. או דלמא שמכיון שנמצא במקום סכנה, (שאין אויר וחמצן בירח), נמצא שלא יצא מתוך סכנה, ולא יברך עד שיגיע לארץ בחורה. תשובה: כשיחזור".

הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' קכ"ה [דפו"ח עמ' קמ"ג], הע' שמ"ח) – "שאלה: יש להסתפק כנ"ל, היוצא מסכנת יורדי הים, ומיד נכנס לסכנת הולכי מדבריות, וכיו"ב, (או שיצא ממדבריות, ונכנס לבית האסורים), האם עכשיו יברך בתוך הסכנה על הצלה ראשונה, או לא. תשובה: לא. [וחולה מסוכן שנוסע לניתוח לחו"ל להצלת חייו, האם יברך מיד הגומל על הנסיעה במטוס, או יחכה עד אחרי הניתוח, צריך לעיין לדעת מרן שליט"א שאולי יברך רק בסוף, ובשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל כתבו שיברך מיד (ונתקשה לפי"ז איך יאמר שגמלני 'כל טוב' ע"ש)].

הגר"ח זצ"ל (תודת חיים עמ' של"ח) – "מי שנגמל מצרה אחת ועדיין נמצא בצרה אחרת ... גם לדעת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] נראה דיש לברך ב' פעמים, דכל הודאה והודאה היא חיוב בפני עצמו. והוסיף דכהצד הזה נראה מדברי רש"י זכחים ז., דהנה איתא בגמ' שם, תודה ששחטה לשם תודת חבירו רבה אמר כשרה, תודה לשם תודה נשחטה, רב חסדא אמר

פסולה לשם שלמים ידידיה בענין. וברש"י שם ד"ה תודה ששחטה לשם תודת חבירו כתב וז"ל: לא ששחטה ע"מ שיתכפר בה מי שאינו בעליה דזהו שינוי בעלים, אלא איירי בשינוי קודש, שהיתה לראובן תודה ולשמעון תודה אחרת ושחט את תודתו של זה לשם תודתו של זה. עוד מבואר שם בגמ', דהשוחט תודה לשם תודה ידידיה כשרה, ופרש"י ד"ה לאו ידידיה וז"ל: וקמ"ל אע"פ שלא באו על הודייה אחת דארבעה צריכין להודות כדאמרין בברכות (דף נד:): וכתוב בהו (תהלים קז) ויזבחו זבחי תודה ושחט תודה בשעת עלייתו מן הים לשם תודה שהפריש על יציאתו מבית האסורין. ע"כ. ומבואר דהחייב בתודה כגון על יציאתו מבית האסורין ומקריב לשם תודה של עלייתו מן הים שלא חייב בה, פסולה דהוי שינוי קדש. ומדחשבינן ליה לשינוי קדש, הרי דכל אחד מן הארבעה הוי חיוב נפרד ומסתבר לפי זה דבנגמל מאחת הצרות דיתן תודה אע"פ שנמצא עדיין בצרה אחרת".

- 1) אליבא דהלכתא (גליון ל"ז עמ' ל"ח טור ב') – "דולה ומשקה ... והנה צע"ג שמצאתי בספר תודת חיים ... עכ"ל שם. וצ"ע שכל זה אינו כמו שפסק מרן שליט"א כאן".
- הגר"ח ק"צ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' נ"ו אות י"א) – "שאלה: אדם שניצל מצרה אחת, וכגון שעלה מן הים אבל הוא חולה, האם יברך הגומל על מה שעלה מן הים, או שימתין עד שיבריא ויברך ברכה אחת לשניהם. תשובה: יכול לברך".
4. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק כ"ב הע' ד').

ת) בית האסורים: הגדר.

א. רק על עסקי נפשות, שהרי הוא עומד בסכנה שמא יגמר דינו ליהרג.

1. מג"א (ס"ק א') – "חבוש. על עסקי נפשות.
2. באה"ט (ס"ק ב').
3. ח"א (כלל ס"ה סעי' ו') – "וחבוש מחמת נפשות שיצא מבית אסורים".
4. שלחן שלמה (סעי' א') – "ומי שהיה חבוש בבית האסורים על עסקי נפשות ויצא".
5. עי' מ"ב (ס"ק ג', בה"ל ד"ה חבוש) – "ומ"מ אפ"י יהיבנא לדבריהם לדחות דברי מג"א אינו אלא למנהג ספרד ולפי סתימת המחבר בס"ה משא"כ לדעת רמ"א ולמנהג אשכנז ולמי שנוהג כן **בודאי צדקו דברי המג"א** דבמקום שאין סכנה אין מברכין ומה איכפת לן במה שאינו שולט בנפשו [אם לא במקום דגם בחבוש על עסקי ממון אינו בטוח לגמרי מסכנה וכמו דמשמע מלשון הר"י] ותמיה על א"ר שלא נחית לזה. ודע עוד דאף לדברי החולקים אמג"א ולשיטתם אם דנוהו לישב בבית האסורים בודאי חייב לברך כשיצא אח"כ אף שלא היה לו סכנה כלל מ"מ נראה דכ"ז כשיושב עכ"פ בבית האסורים גמור ומשך איזה זמן אבל לא בשדנוהו לישב יום או יומים בבית השוטרים כמו שנוהג בזמנינו על חטאים קלים נגד חוקי הממשלה יר"ה דבזה לכ"ע אין מברכין דליכא הכא שום סכנה וגם לא שייך כ"כ טעמא דר"י מיגאש שהביא הברכ"י משום דאינו שולט בנפשו ואין זה כלל מענינא דקרא".
6. הגריש"א זצ"ל (וישמע משה פסקים ממרן הגריש"א ח"ב עמ' פ"ג) – "שאלו: האם יברך גם ברכת הגומל. והשיב: הגומל אין מברכים אלא אם הי' שם מצב של פיקוח נפש ממש".
7. הגר"ח ק"צ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' נ"ו אות י'), דברי שי"ח גליון קל"א פר' ראה תשע"ה [לשונו מובא לקמן] – "שאלה: אדם שנחטף ע"י בני עוולה ושחרר האם יברך הגומל לאחר ששחרר מדין חבוש שיצא (לשיטת המחבר שדוקא הני ד' מברכין בשם ומלכות). תשובה: אם רצו להרגו יברך".
8. הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ה עמ' ר"מ אות ס"ח) – "מי שעצור בבית-האסורים בא"י - האם צריך לברך 'הגומל' כשמשחרר. למה. תשובה: תלוי אם יש סכנת נפשות מהעברנים".

ב. כל ציורים, כיון שלא היה שולט בנפשו.

1. מלבושי יר"ט (ס"ק ב') – "חבוש בבית האסורין. מלשון תהר"י ז"ל משמע אפילו משום ממון".
2. א"ר (ס"ק ב') – "חבוש וכו'. מלשון תלמידי ה"ר יונה [מג ע"א ד"ה ארבעה] משמע אפילו משום ממון, מלבושי יום טוב [סק"א], ודלא כמג"א [סק"א]".
3. נתיב חיים (על מג"א ס"ק א') – "איבעית אימא קרא ... ואיבעית אימא סברא ...".
4. ברכי יוסף (ס"ק ד', לדוד אמת סי' כ"ג אות ז' ס"ק ד') – "ומי שהיה חבוש וכו'. כתב הרב מגן אברהם (ס"ק א) על עסקי נפשות. וקשה דמדברי רבינו יונה בשם רב האי גאון מבואר להפך, דאף חבוש על עסקי ממון. וכן נראה מדברי הערוך ערך ארבעה שהביא דברי הגאון ז"ל. דהרי רבי יונה (ברכות מג א ד"ה ארבעה) בפירוש כתב דחבוש רוב הפעמים בשביל ממון, ואין סכנתו כל כך. ובערוך כתב דחבוש אפילו אכרגא וטסקא ורחיק מסכנה טפי מכלהו, ע"ש. וכן ראיתי בתשובות רבינו מהר"י נ' מיגאש כ"י סי' צ' וז"ל, שאלת מי שנחבש על חוב או על מס הקצוב על כל איש ואיש אם יברך הגומל, או לא יתחייב בברכה זו אלא מי שנחבש על דבר שיש בו סכנה. תשובה. הואיל והיה חבוש בבית הסהר, כלוי בבית הכלא, ולא היה מושל בנפשו, ועתה יצא מאותו מצב להיותו מושל בנפשו, נתחייב בברכה, בפרט אם היתה חבישתו על פריעת מה שעליו ממס קצוב על כל איש, או חוב לסיבת היותו בלתי ידו משגת, ואח"כ הזמין לו ה' וסבב לו מקום לפרוע. { } זה לפי שמ"ש ד' צריכים להודות שמכללם חבוש, אמרו אותו כולל, ולא פלוג בין חבוש לעסקי ממון בין שהיה חבוש לעסקי נפשות. והיה אפשר להוציא מזה הכלל מי שיש לו יכולת לפרעון המס, או החוב, ונמנע לפרוע לסיבת היותו מורד, או שהיה מקום שיוותרו לו דבר ממה שעליו ולא הועיל לו, זה שחבישתו היתה בזה ממה שסבב אותה לעצמו, שאם רצה לא היה נחבש ולא היה בא לו מחבישתו זו תועלת כדי שיברך עליה, אם לא שיאמרו לנו בכיוצא בזה נתן דבריך לשעורין, עכ"ל. עין רואה ואזן שומעת אמרי קדוש קרי בחיל דבכל מין חבוש צריך לברך. שוב ראיתי בספר אליה זוטא שכתב משם הרב תי"ט שהוכיח מלשון רבינו יונה דאף על עסקי ממון. הגם הלום נדפס מחדש אליה רבה וסיים ודלא כמגן אברהם. וכן הוא המנהג פשוט דכל מין חבוש ביציאתו מברך".

- ברכי יוסף (שיורי ברכה ס"ק ב') – "סוף דבר דלכל הדברות ולכל האמירות אפ"י תימא שהתוס' סברי על עסקי נפשות, מאחר שהגאון והערוד ומהר"י י' מיגש ורבינו יונה כתבו בפירושו דאף על עסקי ממון, הכי נקיטינן. וכן פשט המנהג בארצותנו".
5. בגדי ישע (סוף סעי' א') – "חבוש אפילו משום ממון".
 6. מאמר מרדכי (ס"ק ב') – "וכן נוהגין".
 7. קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' א') – "ומי שהיה חבוש בבית האסורים אפילו רק על עסקי ממון ויצא".
 8. חסד לאלפים (סעי' ז') – "ומי שהיה חבוש בבית האסורים אף על עסקי ממון ויצא".
 9. מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ג') – "דלא כמ"א".
 10. ערה"ש (סעי' ה') – "ואין חילוק בין אם היה חבוש מחמת ממון ובין מחמת נפשות".
 11. בן איש חי (שנה א' פר' עקב אות ט') – "כל מין חבוש חייב לברך ביציאתו, הן חבוש על עסקי נפשות, הן על עסקי ממון, ואפילו היה חבוש על פרעון המס, וכן אפילו חבוש בעבור ממון שהוא יש לאל ידו לפרוע ורק מורד באלמות, או חושב שמא בעבור חבישתו יתפשרו עמו, כל אלה בכלל חבוש הן ולא פלוג בהו רבנן, ועיין ברכי יוסף בשם רבינו מהר"י י' מיגאש ז"ל, וסיים שכן המנהג דכל מין חבוש ביציאתו מברך".
 12. דעת תורה (על סעי' א' ד"ה חבוש) – "בשיורי ברכה ...".
 13. שלחן הטהור (סעי' ג') – "על כל מיני חבוש הן מחמת חוב וכיוצא".
 14. כה"ת (ס"ק י"א) – "וכן מנהג העולם שאין לחלק".
 15. אור לציון (ח"ב פרק י"ד הע' מ"א) - לשונו מובא לקמן.
 16. חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' שנ"ח) – "בין שהיה על דיני נפשות בין על דיני ממונות".
 17. ברכת ה' (ח"ד פרק ו' סעי' ד') – "שאין חילוק בין חבוש על עסקי נפשות לבין חבוש על עסקי ממון ומס וכיו"ב, בכל אופן שהוא צריך לברך הגומל כשיצא לחפשי".

ג. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' קכ"ג).

1. פמ"ג (א"א ס"ק א') – "חבוש. על נפשות, מ"א. אפשר סברת עצמו דממון לא הוי סכנה, ועיין סעיף ח'. (ור"ר) [ואליה רבה] אות ב' בשם מלבושי יום טוב [אות ב] אף בממון, וטוב לברך בלא שם ומלכות".
2. גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' ב') – "ומי שהיה חבוש בבית האסורים על ידי עסקי נפשות ויצא או על עסקי ממון אם היה מעונה בכבלי ברזל".
3. קצות השלחן (סי' ס"ה סעי' א', ס"ק ד') – "אבל חבוש על עסקי ממון שלא הי' בסכנה ועיקר חיוב הברכה הוא מסתימת ל' הכתוב כנ"ל ע"כ בזה בעיני דומי' דקרא שיהי' בכבלי ברזל".
4. חמד שלמה (ח"ב סי' פ"ג) – "ודכירנא בעת המלחמה הנוראה בשנת תש"ד נתפס לבית האסורים אחד מחשובי ביהמ"ד דחסידי וויזניץ ובעז"ה יצא חפשי, והי' שם וויכוח בין הלומדים אודות ברכת הגומל, וספיקתם היה היות שנתפס רק בשביל חשד ממון שחשדוהו שהביא מגבול מדינת אונגריין, והסכימו שישאלו את הרב הגה"ק מוהר"א האגער זצלה"ה ששהה אז בעיר בוקארעשט, והשיב בכתב לי לשמי שיברך ברכת הגומל כי בלא"ה כולנו בנס היינו עומדים ובפרט שיש קובלנא עליו אצל הממשלה בודאי הי' בסכנה בבית האסורין ואין ספק שצריך לברך".
5. הגר"ח"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ג') – "בביה"ל ד"ה חבוש וז"ל בחבוש מחמת שיש עליו עלילות נפשות, א"כ הרי הוא עומד בסכנה שמא יגמר דינו ליהרג כו' ע"כ. הג"ה - כמעט שלא שכיח דבר זה בזה"ז כי אם ברוסיא וכדומה".

ט חבוש בבית האסורים: הגדר.

א. דין היוצא מבית האסורין וחזור (furlow).

1. אינו מברך.

(א) בצל החכמה (ח"א סי' כ"א) – "חבוש שנתנו לו רשות ללכת לביתו לזמן מה ולחזור אח"כ לכלאו כיון שעומד לשוב למאסרו א"צ לברך עד שיפטר ממנו לגמרי".

(ב) חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' ש"ס הע' ו').

(ג) הגר"ח"ק זצ"ל (דרך שיחה ח"א ריש עמ' תקכ"ט) – "סיפר לי הרב שליט"א שהיה בביקור אצל האסיר שהעלילו עליו ששרף דירה של מסיונרים, וסיפר שהאסיר שאל שאלות רבות בהלכה, ובין השאר שאל אם כשהוא יוצא לחופשה ושוב חוזר, אם צריך לברך ברכת הגומל, והרב ענה לשלילה. שאלה: הרי גם אם היה יוצא לחפשי לגמרי, ה'משנה ברורה' (סי' רי"ט ס"ק ג') כתב בשם המ"א שרק כשיש סכנת נפשות צריך לברך. תשובה: אמרו שבתחילה ישב שם עם פושעים, וזו סכנת נפשות".

(ד) ילקוט יוסף (דפו"ח, סעי' כ"ז) – "בצל החכמה".

ב. הבורח מבית הסוהר, האם מברך.

1. מברך.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (ברכות והודאות עמ' רל"ט אות ב', הע' ב') – "שאלה: אסיר שברח מהכלא האם מברך ברכת הגומל, דאיכא למימר שלא יברך כיון שיש חשש שמא ייתפס, וא"כ עדיין לא מקרי שיצא לגמרי, או דלמא דשפיר מברך דאף אם ייתפס ויאסר פעם נוספת אין זה המשך המאסר הקודם אלא מאסר חדש, וכיון שכן כשברח שפיר יכול לברך. תשובה: לכאורה יכול לברך".

2. אינו מברך.

- א) ברכי יוסף (שירי ברכה ס"ק א') – "ומי שהיה חבוש וכו'. יש מי שכתב דאף אם ברח ואפשר שירדפוהו ויענישוהו אפ"ה יברך. ולי נראה שלא יברך ולא דמי למצא מציאה".
- ב) חסד לאלפים (סעי' ז') – "ואם ברח ואפשר שירדפוהו ויענישוהו לא יברך".
- ג) ברכת הבית (שער כ"ז סעי' ב', הע' ה') – "ואם ברח מבית האסורים ואפשר שיתפסנו לא יברך. זכור לאברהם. [דכתיב הוודו לה' כי טוב, היינו כאשר יהיה טוב לגמרי]".
- ד) חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' שנ"ט הע' א').
- ה) פסקי תשובות (אות ו') – "ובכל ענין, אין היוצא מבית האסורים מברך אא"כ נשתחרר לחלוטין, לאפוקי אם ברח ועדיין מחפשים אחריו, או ששחרר בערבות, שאינו מברך עד שיהיה שיחרורו מוחלט".
3. מראי מקומות.
- א) הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' נ"ו אות ט') – "שאלה: חבוש שברח מבית האסורים ויש חשש שיתפס שנית האם יברך הגומל. תשובה: מברכין רק כשיצא מכלל סכנה".

ג. מי שהושם בחדר מעצר על ידי המשטרה (holding cell), האם מברך ברכת הגומל כשיוצא. 1. מברך.

- א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות מ"א, הע' מ"א) – "שאלה. מי שהושם בחדר מעצר על ידי המשטרה, האם מברך ברכת הגומל כשיוצא. תשובה. מי ששהה בחדר מעצר אפילו זמן קצר ואפילו בלא חקירה, מברך לכשיוצא ברכת הגומל. [בשו"ע בסימן רי"ט סעיף א' כתב, ארבעה צריכים להודות וכו', ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא. ובמג"א שם ס"ק א' כתב דהיינו דוקא בחבוש על עסקי נפשות. אולם בברכ"י שם אות ד' ועוד אחרונים חלקו עליו, והוכיחו מהראשונים שאף בחבוש משום ממון ג"כ מברך, ומשום שלא היה מושל בעצמו כשהיה חבוש, וכתבו שכן המנהג לברך אפילו בחבוש משום ממון, וראה עוד בכה"ח שם אות י"א. ונראה שאפילו אם לא נתנהו בבית הסוהר, אלא בחדר מעצר עד לבירור וכדומה, גם כן מברך לכשיוצא, שהרי עכ"פ לא היה מושל בעצמו. ואף שבבאה"ל שם בד"ה חבוש כתב בסוף דבריו דאפילו למ"ד שמברכים גם בחבוש על עסקי ממון, מ"מ היינו דוקא ביושב בבית האסורים גמור ומשך איזה זמן, אבל אם דנוהו לישב יום או יומים בבית השוטרים על חטאים קלים אין מברך, אין נראה כן, שכיון שהטעם הוא משום שלא היה מושל בעצמו, וכמ"ש הר"י מיגאש בתשובות בסימן צ' וכמובא בברכ"י שם, א"כ אין הבדל בין יושב בחדר בית הסוהר או בחדר מעצר, ובכל אופן יש לו לברך ברכת הגומל]".
- ב) הלכה למשה (מימון, סי' י"א בהע') – "הוה עובדא בג' אנשים שהכניסו אותם לבית הסוהר לכמה שעות לצורך חקירה של המשטרה. ולבסוף התברר שהם חפים מפשע. ושלחו אותם לביתם לשלום. ונסתפקו אם חייבים הם לברך. ומדברי מהר"י בן מיגש והו"ד להכה"ח סימן רכ"ט אות י"א מתבאר, דלא שנא וחייבים לברך, ועי' מ"ש שם באות י"ב והדברים ק"ו ודו"ק".
2. אינו מברך [אם הוא רק ליום או יומים].
- א) בה"ל (סעי' א' סוף ד"ה חבוש) – "אבל לא בשדנוהו לישב יום או יומים בבית השוטרים כמו שנהוג בזמנינו על חטאים קלים נגד חוקי הממשלה יר"ה דבזה לכ"ע אין מברכין דליכא הכא שום סכנה וגם לא שייך כ"כ טעמא דר"י מיגאש שהביא הברכ"י משום דאינו שולט בנפשו ואין זה כלל מענינא דקרא דכתיב ביה ... אבל עכ"פ ביושב יום או יומים בודאי אינו כלל מענינא דקרא ואין לברך".
- ב) חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' ש"ס הע' ג') – "בבאה"ל ס"א ... ודלא כמ"ש האור לציון".
- ג) ברכת ה' (ח"ד פרק ו' סעי' ז') – "מי שהיה עצור יום או יומים בבית מעצר, ויצא לחפשי, אינו צריך לברך ברכת הגומל, אבל אם היה עצור שלשה ימים או יותר ויצא לחפשי, צריך לברך ברכת הגומל".
3. מראי מקומות.
- א) אמת ליעקב (במחיצת רבינו עמ' נ"ח) – "רבינו אמר שמה שנאמר בגמרא שהיוצא מבית האסורים הוא אחד מהארבעה שצריכים להודות, זה דוקא מי שהיה תפוס בבית האסורים ויצא לחפשי, אבל מי שהיה צפוי למאסר אבל למעשה בית המשפט זיכה אותו או הענישו באופן אחר ולא נאסר בבית האסורים למעשה, אינו מברך ברכת הגומל".

ד. מי שנידון למעצר בית (house arrest).

1. מיקל, אינו מברך.
- א) חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' ש"ס הע' ז') – "מי שנידון למעצר בית אינו מברך הגומל בשחרורו".
- ב) ברכת ה' (ח"ד פרק ו' סעי' ח', הע' י"ד) – "מי שנאסר עליו לצאת מביתו מחמת עוצר כללי או מחמת פקודת מעצר פרטית, ואחר זמן התירו לו לצאת מביתו ולהתהלך חפשי, אינו צריך לברך ברכת הגומל. [אע"פ שאינו רשאי לצאת מביתו, ולכאורה הרי הוא 'חבוש' בביתו, אולם כיון שבביתו רשאי לעשות כל אשר יחפוץ, ואינו דומה לחבוש בבית הסוהר שאינו רשאי לעשות גם בחדרו כל אשר יחפוץ, א"כ אין לנו כבר לדמותו לחבוש לענין ברכת הגומל]".
- ג) שבט הקהתי (ח"ה סי' מ"א).

ה. היברך הגומל כשהשתחרר ממאסר מהכלא (prison) והוכנס למעצר בית (house arrest).

1. אינו מברך עד כשיצא לגמרי מהמאסר בית.
- א) שבט הקהתי (ח"ה סי' מ"א אות ג') – "וכל זה כשלא ישב מקודם בבית האסורים ממש אבל כשישב מקודם בבית האסורים משך זמן ואח"כ הקילו לו דאפשר לו לקבל מאסר בית, יברך הגומל כשיצא לגמרי מהמאסר בית על מה שישב בבית האסורים, אבל

לא יברך כל זמן שיש לו מאסר בית, דגדולה מזו כתב בערוך השלחן סי רי"ט ס"ה דמי שיצא מבית האסורים לא יברך עד שיצא נקי לגמרי ממשפטו ולא שיצא על ערבות עכ"ל א"כ כ"ש כל זמן שלא יצא לגמרי ממאסרו לא יברך".

2. מראי מקומות.

א) חשוקי חמד (ברכות דף נד:): – "שאלה. אסיר ששחרר ממאסר בכלא, אבל חייב לסיים את ענישו במעצר בית, כשמותר לו להיות בביתו חפשי רק לא לצאת לרחוב, האם יברך הגומל. תשובה. כתב המגן אברהם (סימן רי"ט סק"א) דמברך הגומל רק על שחרור ממאסר בעון עסקי נפשות, והא"ר והברכ"י חולקים וס"ל דצריך לברך על עצם היותו סגור ולא שולט בנפשו, הכא שולט בנפשו לגמרי ומתהלך בביתו, ולכן יכול לברך הגומל. כך פסק בשו"ת מתנת משה סימן נג. ולענ"ד נראה שאם יכול כעת ללמוד תורה בביתו וגם לארגן מנין יברך, ובפרט כשהאסיר רואה בכך אות מהשמים לתשובה שעשה, יכול לברך. אך הסברא אומרת שלא נחשב לגמרי לנשתחרר, ולכן לא יברך. וראיה לכך מדברי המשנ"ב (סימן רי"ט סק"א) שכתב יורדי הים כשעלו ממנה לגמרי... דאכתי לא ניצול מן הסכנה לגמרי, עכ"ל. גם בענייננו לא ניצול לגמרי, ולכן לא יברך עד שישתחרר לגמרי, וצ"ע".

ו. היברך הגומל בשוחרר מבית הכלא בע"כ, כי טוב לו שם שמקבל ארוחות מזון וכדו'.

1. חשוקי חמד (ברכות דף נד:): – "שאלה. מעשה בראובן שניפץ את שמשות שמעון והמתין עד בא השוטרים לכלאו, כי בחוץ סובל מחרפת רעב, ובכלא אמנם הוא כלא, אבל יש לו מזון להחיות נפשו וגם ביגוד. וכעת שוחרר מהכלא (בניגוד לרצונו) היברך הגומל. תשובה. דן בכעין זה בספר כוכב מיעקב (לגר"י פיתוסי סימן ב', וכעת אינו תחת ידי). ונלענ"ד דלא יברך כי היא לא שמחה עבורו, אמנם מבואר בתוס' במסכת גיטין י"א: שהמזכה גט שחרור לעבדו של קצין הרי הוא משוחרר למרות שהיא חובה לו, והטעם הוא שבין כך יכול הקצין למוכרו שלא מדעתו ואולי כך גם באסיר, ובנוסף לכך הרי יש קצת סכנת נפשות בבית האסורים, לכן זוהי זכות, אבל בכל זאת **אי אפשר לברך** על כך כי הרי מדעת עצמו פיצץ שמשו כדי להכנס לכלא ואיך יברך על השחרור שהוא בניגוד לרצונו".

ז. יונתן פולארד (Jonathan Pollard).

1. הגר"ח זצ"ל (דברי שי"ח גליון קל"א, פר' ראה תשע"ה) – "לאחרונה התפרסם כי האסיר היהודי יונתן בן מלכה (פולארד), השוהה בבית המעצר בארצות הברית כשלושים שנה, עומד להשתחרר בקרוב, כידוע תפילות רבות היו למענו, ולפני כעשר שנים כתבו גדולי ישראל מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל ולהבחל"ח מרן הגראי"ל שטיינמן, מכתב בקשה לנשיא ארצות הברית דאז, למען שחרורו, וב"ה שכעת קיבל אישור לצאת. ונשאל רבינו בנושא זה - שהנה מסקנת המשנ"ב שמי שיוצא מבית האסורים אינו מברך הגומל כי אין סכנת נפשות, אמנם במקרה זה שהיה בכלא עשרות שנים, חלש ונחלה מאוד כמה פעמים, והשאלה האם כן יברך הגומל, וענה רבינו - לא יברך. עוד שאלו - הלכה פסוקה היא (סי' רכ"ה ס"א) 'הרואה חבירו אחר י"ב חדש מברך מחיה מתים, והוא שחביב עליו הרבה ושמה בראיתו' אמנם בימינו אין מברכים, כמו שכתב המשנ"ב שם, 'אם קיבל ממנו מכתב או שאנשים הודיעוהו משלמו יש דעות באחרונים וספק ברכות להקל', אבל בנדון דידן ששה במעצר, הרי גם כשהגיע דרישות משלמו, לא הגיע מיד אלא כעבור זמן, וממילא אולי יש לידידיו ומכריו לברך מחיה מתים, ופסק רבינו - המנהג שאין לברך. עוד דנו לפני רבינו - אם זה האיש שיוצא מהכלא יברך הטוב והמטיב על פי דאיתא בשו"ע ריש סימן רכ"ב, על שמועות שהם טובות לו ולאחרים מברך הטוב והמטיב וענה רבינו, הן, יברך. [ושאלו לרבינו, לכאורה אסיר שזמנו היה קצוב כמה זמן יהיה במעצר, אין זה שמועות טובות כי הלא ידע מראש מתי ישוחרר, והשיב רבינו, אעפ"כ נחשב בשורה טובה ויברך]".

י' ברכה - סעיף ב'.

א. ברכות (דף נד:): – "מאי מברך. אמר רב יהודה: ברוך גומל חסדים טובים".

1. נוסח הברכה: בא"י אמ"ה הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב – רמב"ם (ברכות פרק י' הל' ח'), רי"ף (ברכות דף מג.), אשכול (ח"א סי' כ"ג, עמ' נ"א), רא"ש (ברכות פרק ט' סי' ג'), מחבר (סעי' ב'), פוסקים.

ב. "כל" טוב.

1. מראי מקומות.

א) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג ס"ק ז') - לשונו מובא לעיל.

ב) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על המחבר סעי' ב') – "כל טוב. אדמו"ר זללה"ה אמר שאין לומר 'כל', כי אין לו טוב גמור, שהרי עדיף היה אם לא חלה כלל. ואני בעניי דנתי לפניו, שאפשר שמשמעות 'כל טוב' היא, שהקב"ה גומל לאדם את הטוב ביותר לפי חכמתו יתברך. אבל כנראה לא נתקבלו דברי על דעתו".

ג. קטנים: האם שייך נוסח הברכה.

1. עי' לעיל.

ד. נשים - עי' לעיל.

1. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' ל"ח) – "נשים המברכות ברכת הגומל יש לענות להם מי שגמלך כל טוב בלשון נקבה".

ה. מי שנתחייב ב' פעמים לברך הגומל: כמה פעמים יברך.

1. ברכה אחת.

(א) באה"ט (ס"ק א') – "מי שנתחייב ארבעתן, אינו מברך כי אם ברכה אחת לכולן. פרי הארץ סימן ז'".

(ב) מ"ב (ס"ק ג') – "כתבו האחרונים דמי שנתחייב ארבעתן אינו מברך כ"א ברכה אחת לכולן".

(ג) קצות השלחן (סי' ס"ה ס"ק ה') – בה"ט".

(ד) בצל החכמה (ח"ד סי' פ"ב אות ה').

(ה) הגריש"א זצ"ל (וישמע משה פסקים ממרן הגריש"א ח"ב עמ' פ"ב) – "שאלתי: הבחורים שיצאו מהכלא ביפן, שחייבים לברך ברכת הגומל גם על יציאתם מבית הסוהר, וגם על נסיעתם באוירון, האם יכולים לברך ברכה אחת ולפטור ב' החיובים, או שחייבים לברך על כל דבר בנפרד. והשיב: שיברכו רק ברכה אחת ויפטרו שני החיובים. כעין זה נשאל: מי שעבר ניתוח בחוץ לארץ, וכשחוזר יש עליו שתי חיובים בברכת הגומל, הא' מחמת הניתוח, והב' מחמת הנסיעה האם יכול לפטור שניהם בברכה אחת. והשיב: דשניהם נפטרים בברכה אחת. חזר ושאל: מאי שנא מחיוב קרבן תודה, הרי ברכת הגומל עומד במקום קרבן תודה, ואם כן הרי יש עליו חיוב נפרד על כל נס שאירע לו. והשיב: דאכן גם בקרבן תודה יכול לפטור שני חיובים בקרבן אחד, ואין הכי נמי שחייב להודות על שני דברים, אבל אין צריך להביא קרבן על כל דבר בפני עצמו".

(ו) חזון עובדיה (ברכות עמ' שני"א).

(ז) הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה ריש עמ' קכ"ו [דפו"ח עמ' קמ"ג], הע' שמ"ט) – "שאלה: לדעת השו"ע שסובר שמי שנתחייב כמה פעמים אשר יצר, ולא בירך עדיין, מברך כמה פעמים, ואין ברכת אשר יצר אחת פוטרת הכל, (אלא מברך כמספר הפעמים שנתחייב) מה הדין במי שנתחייב כמה פעמים ברכת הגומל. שגם היה עוברי הים, וגם הולכי מדבריות, וגם חולה שנתרפא, וגם היה בבית הסוהר, האם יברך ד' פעמים הגומל או פ"א. תשובה: פ"א. [וצ"ע באמת מ"ש מאשר יצר, ושמא כאן דומה לקרבן תודה שפותר בקרבן אחד כמה דברים, וצ"ע]".

ו. האם השומעים אומרים אמן.

1. אומרים אמן, ואח"כ אומרים מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה.

(א) אורחות חיים (הל' שני וחמישי אות כ"ד) – "ועונין החזן וכל השומעים אמן. ואח"כ אומר צור שגמלך כל טוב הוא יגמלך חן וחסד סלה אמן".

(ב) כל בו (סי' כ' ד"ה ואם) – "ועונין החזן וכל הקהל אמן צור שגמלך כל טוב הוא יגמלך סלה חן וחסד אמן".

(ג) א"ר (סי' קמ"א ס"ק ו') – "עוד כתב מי שצריך להודות, עונין החזן וכל הציבור אחריו אמן מי שגמלך כל טוב וכו'".

(ד) שערי אפרים (שער ד' סעי' ל') – "השומעים הברכה עונין אחריו אמן מי שגמלך טוב הוא יגמלך כל טוב סלה".

(ה) ערה"ש (סעי' ה') – "ומברך ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב והשומעים עונין אמן ואומרים מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה".

(ו) פתחי שערים (על שערי אפרים שם) – "בש"ע ובכל הפוסקים לא נזכר שהשומעים יאמרו אמן ונראה שסוברים שמה שאומרים מי שגמלך כו' הוא עולה במקום עניית אמן אך בא"ר הביא בשם מהר"ם מיניץ מי שצריך להודות עונה החזן אמן וכל הציבור אחריו אמן מי שגמלך כל טוב כו' ע"ש סי' קמ"א ס"ק ו' ונראה שסובר שאמן זה שהוא הילול ושבח להקב"ה על הגמול שגמל עם זה אינו ענין למה שאומרים מי שגמלך שאין זה רק ברכה להאיש המברך ולכן צ"ל מתחלה אמן על ברכת המברך להקב"ה".

(ז) התעוררות תשובה (ח"א סי' צ"ט) – "שאלה מי ששמע ברכת הגומל מאחר ונתכוין לצאת אם יצא בזה ... נ"ל דהטור באו"ח (סי' רי"ט) מביא בשם הרא"ש דיצא. והנה פשיטא שאם ענה אמן שיצא, דבזה הודה ברבים דגם הוא נותן הודאה להשי"ת בזה, הגם שיש לפקפק שהרי כל השומעים עונים אמן על ברכה זו, ולא ניכר אם מחמת הודאה ענה או לא ... ומה שאין העולם נוהגים לומר אמן אחר ברכת הגומל, רק עונים מי שגמלך, יש ליישב כי כוונת אמן אמת הדבר שהקב"ה גומל לחייבים טובות אמת דבריו, ויגמול עוד חסדים וטובות, וכיון שעונים מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה, בזה מאמתים הדבר שהקב"ה גמל לו כל טוב, ומבקשים שכן יגמול עוד כל טוב להבא, ואמרו בפיהם כוונת אמן ויוצאים בזה, אבל לכתחלה ודאי נ"ל שיענו אמן".

(ח) אהלך באמיתך (פרק כ"ג סעי' ל"ב).

(ט) חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' שמ"א) – "והשומעים אחר שענו 'אמן' ...".

(י) הגר"ח"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"ב פרק י"ז אות קכ"ה [עמ' ע"א], הע' ק"ג) – "נסתפקנו אם צריך לענות אמן כששומע ברכת הגומל ואז יענה מי שגמלך כל טוב וכו', או א"צ לענות אמן. מה דעתו בזה. תשובה: צריך".

(יא) ברכת ה' (ח"ד פרק ו' סעי' ל"ז).

(יב) פסקי תשובות (אות י"ב, הע' נ"ז) – "ולפני כן יענו 'אמן' על הברכה. [א"ר סי' קמ"א ס"ק ו', שערי אפרים שם, ערוה"ש ה' ועוד, ובפתחי שערים שבשערי אפרים שם העיר על כך שלא נזכר בשו"ע ופוסקים לענות אמן דאפשר דעניית הקהל מי שגמלך הוי כעניית אמן, וכיון לדבריו גם בשו"ת התעוררות תשובה ח"א סי' צ"ט שבזה מלמד זכות על אלו שאין נוהגים לענות אמן אחר ברכת הגומל, אם כי לכתחילה מסיק שבדאי יש לענות אמן]".

(יג) שערי הברכה (פרק כ"ב סעי' א') – "והשומעים עונים אמן, ואחר כך אומרים: מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה".

(יד) מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"א סוף סי' קנ"ה, עמ' קכ"ג).

ז. עירוב שני "למד" בנוסח הגומל לחייבים.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (ברכות והודאות עמ' רמ"ג אות ט') – "שאלה: יש לעיין בנוסח הברכה 'הגומל לחייבים', אמאי לא חששו לעירוב אותיות, למאי שכתבו התוס' ברכות (לח: ד"ה והלכתא המוציא לחם מן הארץ, בשם הירושלמי שמפרש טעמא כדי שלא לערב האותיות כגון העולם מוציא יעו"ש, ומהאי טעמא כתב הפרי מגדים (או"ח סי' תרמ"ד א"א סוסק"א) דאין מברכין 'על לקיחת' לולב,

דהוי שני למדיין סמוכין כמו המוציא ולא מוציא יעו"ש, והכא גבי ברכת הגומל הויין נמי שני למדיין סמוכין. איברא שמצאתי בס' ארחות חיים (הלכות סעודה סי' ט) שכתב 'וצריך עיון למה אומרים הגומל לחייבים טובות', מיהו לא זכינו לתשובה בזה. תשובה: כנראה מילתא דלא שכיחא לא חששו".

יא] בר עבריין.

א. מי שהכניס את עצמו לסכנה וניצל.

1. יברך הגומל: דעיקר תקנת הברכה אינה אלא על הרפואה מן השמים חסו עליו וריפאוהו.

(א) לב חיים (ח"ג סי' נ"ג) – "הכא דהחולי שסבל ושנסתכן הוא עצמו הביאו במה ששתה סם המות. מ"מ לדידי אין חילוק ביניהם דעיקר תקנת הברכה אינה אלא על הרפואה מן השמים חסו עליו וריפאוהו א"כ אין הפרש בין חולה למאבד עצמו לדעת דכשם דבחולה ונתרפא מברך הכא נמי מברך וכ"ש דנוסח הברכה הגומל לחייבים טובות שייכה טפי הכא דה"ז ששתה סם המות הוא חייב לשמים דעבר על ונשמרתם...".

(1) אמנם עי' חשוקי חמד (ברכות דף נד.), לשונו מובא לקמן.

(ב) רבי עזריאל הילדסהיימר (ח"א או"ח סי' כ"ט) – "אין למדין הלכה מפי מדרש, אבל כל בנינו נסתר ומלבד דמנוסחת הברכה עצמה הגומל לחייבים טובות משמע דנהפוך הוא דעל חסד חנם לאינם ראויים לכך אנו מודים ומעלתו עצמו נתעורר לזה ומה שדחה דהנוסחה רק על הכלל ולא על פשע פרטי לא משמע כן מהאחרונים. ועיין במג"א רס"י רי"ט בשם מהר"ם אשר בגלל זה קטן א"צ להודות דלא שייך לומר לחייבים טובות דלאו בר עונשין הוא והאחרונים פלפלו בזה דיכול להיות בשביל חטא אביו, עכ"פ נראה מזה דיותר סברא להודות על חטא. והגע עצמך מי שנתפס לבית האסורים ע"י שחטא באמת ע"י גניבה וגזילה אין א' מאחרונים שיאמר שלא יאמר אז ברכת הודאה. ועיין במג"א שצ"ל נתפס על עסקי נפשות וכל האחרונים חלקו עליו יעויין בבר"י בענין פרעון המס דמשמע ממנו דאפי' הי' יכול לפרוע ולא פרע עכ"ז מברך דא"כ נתת דבריך לשיעורין יעש"ה. וגם ביורדי הים בעצמו אם הלך אדם לטייל ולא מחמת הכרח פרנסה וכדומה מעבר לים היתכן שלא יברך ברכת הגומל אחרי הכנסו בשלום ליבשה? וה"ה בחולה שהבריא ודאי, ואח"כ ראיתי כי מעלתו בעצמו נחית לזה והדין עמו".

(ג) כה"ח (ס"ק מ"ח) – "לב חיים ח"ג".

(ד) ברכת ה' (ח"ד פרק ו' סעי' י"ט) – "מי שניסה לאבד עצמו לדעת ע"י בליעת רעל וכיו"ב, והצילוהו הרופאים והתרפא לגמרי, אע"פ שעשה איסור גדול, צריך לברך ברכת הגומל, שהרי למרות הכל ניצל ממות בחסדי ה' וברחמיו".

2. אינו מברך הגומל.

(א) מנחת אליעזר (ח"ד סי' מ"ז) – "אם יש לברך הגומל מי שמסר עצמו למיתה היינו בסכנה קרובה על דברי תורה, ומכ"ש על דברי ממון, ואח"כ ניצל מזה בדרך נס ... והנה מה דפסקי' ביו"ד (סי' קנ"ז) דרשאי להחמיר על עצמו למס"נ גם במקום שאין מחוייב היינו רק במקום שהנכרי מכיין להעבירו על הדת ... במקום שמס"נ לד"ת כיון דעכ"פ הי' כונתו לש"ש וכדאמרי' בב"ק עיי"ש. וצ"ע להכריע שם ... אך זאת ברור שמי שסיכן נפשו בשביל ממון להרויח הגם שניצול בדרך נס עכ"ז אין לברך ברכת הגומל כיון שלא מסר נפשו על ד"ת ולא שייך כוונתו לשמים".

(ב) מנחת יצחק (ח"ב סי' מ"ז) - לשונו מובא לקמן.

(ג) ציץ אליעזר (ח"י סי' כ"ה פרק כ"ג, ח"ז סי' ח' אות א') – "העיקר בזה נלענ"ד שהעולם תפסו בזה דלא כדעת האבנ"ז, דפוק חזי מאי עמא דבר שנוהגים בדבר זה היתר בשופי וקטן וגדול שם הוא, ובאמת ידיים להם בדברי גדולי הפוסקים, והלשון שכתבתי בספרי שם 'דשאני הולכי מדבריות ועוברי ימים שדרך העולם בכך', בנימוק זה מצינו להגאון בעל ערוגת הבושם על יו"ד בספרו שו"ת שם אריה חיו"ד סימן כ"ז שמשתמש בו באמת להיתר ההפלגה, דכותב וז"ל: ודע דאף בדברים שיש בהם סכנה מכל מקום בדבר שהוא מנהגו של עולם ודרך הכרח אין לחוש, דהרי ארבעה צריכים להודות וב' מהם הולכי מדברות והולכי ימים, הרי דאיכא בהם סכנה ומ"מ מותר לפרוש בספינה ולילך במדבר, ועיין באו"ח סי' רמ"ח לענין אם מפליגים סמוך לשבת, אבל בחול שרי ולמה לא יאסור משום סכנה וכו' וכן מה שאמרו חז"ל דכל הדרכים בחזקת סכנה ועכ"ז מותר לצאת לדרך וכו' יעו"ש ביתר אריכות. [ומעניין הדבר שבנוגע להולכי דרכים גם האבני נזר בעצמו בדבריו שם כותב שההיתר הוא מטעם זה מפני 'שמנהגו של עולם הוא' ושלכן אין ראי' כלל ממה שהצריך לדרך שחטא ע"ש] וזהו בגדר של: והאידנא דדשו בה רבים וגו' (ולא דמי לעישון שזוהי הסכנה בעצמה ואכמ"ל) ... עכ"פ מההיא דהולכי ימים ועוברי מדברות אין כל סתירה למה שהעלתי בספרי שם והוכחתי מספרי הפוסקים דבהכניס א"ע במזיד בסכנה של פיקו"נ וניצול מזה דאין לו לברך ברכת הגומל".

(ד) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' ב') – "אולם באחד שהכניס רגלו בטעות בחלל שבחדר-המדרגות, המיועד למעלית, כשלא היתה שם, וברגע האחרון משכוהו והצילוהו, לאחר שרגלו האחת כבר היתה בפנים, אמר דאף שמצד עצם המעשה הוי נס ומברכין עליו הגומל, מ"מ כיון שהיה עליו להתבונן בדרכו ולא להכנס כשאין שם מעלית הוי פשיעה ולא יברך על כך הגומל".

(ה) יחיה דעת (ח"ד סי' י"ד) – "נראה שמאחר שעשה בשאט נפש לשלוח יד בנפשו, שעונשו חמור יותר מסתם שופכי דמים, עד שאמרו שהמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא, (ראה בשו"ת יביע אומר חלק ו' חלק יורה דעה סימן ל"ו), אין לו לברך הגומל כשניצול, שעליו נאמר ובוצע ברך ניאץ ה', שמזכיר עונו בתוך קהל ועדה, והברכה באופן כזה היא מנחת זכרון מזכרת עון. ולכן שב ואל תעשה עדיף. וכן מצאתי אחר כך בשו"ת ציץ אליעזר חלק י' (סימן כ"ה פרק כ"ג) שהעלה שאין לברך בכיוצא בזה, ושלא כדברי הלב חיים הנ"ל. ע"ש וכן עיקר, שספק ברכות להקל".

(ו) ילקוט יוסף (דפו"ה, סעי' נ"ד).

(ז) פסקי תשובות (אות י"א).

3. מראי מקומות – ברכי יוסף (ס"ק ד'), הו"ד בשע"ת (ס"ק ג').

(א) חשוקי חמד (ברכות דף נד.) – "המנחת אלעזר (ח"ד סימן מז) דן באדם שהכניס עצמו לסכנה כדי להציל רכושו וניצול בדרך נס שאינו מברך הגומל, וטעמו הוא... 'כיון שאין ראוי לעשות נס וגאולה על ידי מעשה ההוא, כנזכר מהמהרש"א, אם כן אין ראוי לברך ברכת הגומל על מעשה ההוא אף שניצול בדרך נס כיון שנעשה נגד רצון ה' בתורתו' לפי זה גם בענייננו כך, אין לברך הגומל אף שניצול בדרך נס כיון שהמעשה שעליו נעשה הנס היה נגד רצון ה' (ולפעמים עושה ה' נס לרשע כדי לשלם לו בעולם הזה עבור מצותיו ולהאבידו חלילה מהעולם הבא, ואם כן מי יודע אם נס זה הוא לטובת האדם). ויעויין בלב חיים (ח"ג סימן נג) שדן באדם ששתה סם המוות ונסתכן, והשתדלו בו הרופאים הרבה מאד, והצליחו לרפאותו, האם יברך הגומל, כי שמא חולה ונתרפא, החולי בא לו על כרחו, שהוא לא רצה בכך ומן השמים החליאוהו, מה שאין כן זה שהביא עליו בידיו את הסכנה אולי לא יברך. מסקנתו היא שיברך, **ויתכן שאין מחלוקת בין המנחת אלעזר ללב חיים**, כי זה ששתה את סם המוות עשה זאת מתוך 'זלעפות רעב' כמו שכתוב ב'לב חיים' ואין אדם נתפס בעת צער, ולכן אין דינו כעובר במזיד על מצות ה'".

ב. ברכת הגומל על הצלה מתאונה שארעה בשבת, או נסיעה באיסור.

1. אל יברך.
- (א) הגר"ח"ק זצ"ל (שגמלני כל טוב שאלה ג') – "מחלל שבת שחזר בתשובה ובה לברך הגומל על שבעבר ניצל מתאונה קשה בשבת, האם יברך. תשובה: לא".
- (ב) חשוקי חמד (ברכות דף נד.) – "שאלה. יהודי שנסע במכוניתו בשבת ר"ל, וניצול בדרך נס מתאונה קשה, האם מותר לו לברך 'הגומל' על נס זה. תשובה. המברך הגומל על נס בנסיעה בשבת, דומה למברך 'בורא נפשות אחרי אכילת נתח' חזיר' שעליו נאמר: "בוצע ברכ נאץ ה'" כמבואר בשלחן ערוך (או"ח סימן קצו ס"א). ותקנתו של יהודי זה הוא לחזור בתשובה שלימה ולקבל על עצמו לשמור שבת ותחשב לו התשובה כאשים ונחוחים ובמקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים עומדים. אבל 'הגומל' אל יברך מכמה טעמים כדלהלן: א. החתם סופר (חלק או"ח סימן נא) כתב שברכת הגומל נתקנה במקום קרבן תודה שהניצול מסכנה חייב להקריב, והגע עצמך האם אדם זה שנסע בשבת במזיד יוכל להקריב קרבן תודה על נסיעתו, הרי עליו נאמר 'וזבח רשעים תועבה' ויעויין במשנה למלך (פ"ג משגגות ה"ז) אם החוזר בתשובה יכול להקריב קרבן על חיוב שנתחייב בהיותו רשע. ויתכן דברכת שעשה לי נס במקום הזה יוכל לברך לפי טעם זה דברכת שעשה לי נס לא נתקנה במקום קרבן, וגם אפשר לאומרה יחיד בלי מנין. ב. המנחת אלעזר (ח"ד סימן מז) דן באדם שהכניס עצמו לסכנה כדי להציל רכושו וניצול בדרך נס שאינו מברך הגומל, וטעמו הוא "...".
- (ג) אבני דרך (ח"ח סי' קע"ו) – "ראיתי שבקונטרס וכל החי"ם (ב, טז) העלה שיברך הגומל אף שעבר על איסור חילול שבת, ודחה בהערה (כ"א) את דברי הגר"י זילברשטיין עיי"ש. אולם ברצוני להפנות לדברי שו"ת ציץ אליעזר (י, כה) הדין האם מי שהכניס את עצמו לסכנה יכול לברך ברכת הגומל, כגון: מי ששתה סם המוות וניצל, אשה היולדת ממזר וכו', והעלה שלא לברך ועכ"פ בלי שם ומלכות. ונראה דה"ה צריך להיות בנידוננו".

2. יברך.

- (א) ילקוט יוסף (שגמלני כל טוב סי' י' סוף אות ה', עמ' ק"א) – "ושלחתי שאלה זו להראש"ל צ"ה"ר יצחק יוסף שליט"א האם מוטל על הרב או הגבאי למנוע את הנוסע באיסור מלברך באופן זה מחשש ברכה לבטלה, או שמא יש להניחם לברך משום שחזרתם לארץ היתה בהיתר שגם נסיעה זו מחייבת ברכה או מאיזה טעם אחר, והשיב לי שיכולים לברך מהטעם שכתבנו, ועוד הוסיף בזה טעם חדש, שהברכה היא כללית על המצב שהיה מהולכי המדברות, וסו"ס היה במצב זה".
- (ב) הגר"מ משולמי שליט"א (שגמלני כל טוב סי' י' אות ה' ד"ה ואמר, עמ' ק"א) – "ואמר לי הג"ר משולם משולמי שליט"א שפסק זה של הגר"י זילברשטיין שליט"א אינו מילתא דפשיטא, ולדעתו גם מי שנוסע בשבת יכול לברך הגומל, ודימה זאת למי שנתבשר בשבת באופן האסור שנולד לו בן שיכול לברך הטוב והמטיב, משום שהאיסור הוא דבר צדדי".

יב] עמידה בשעת הברכה.

א. מקור.

1. רמב"ם (ברכות פרק י' הל' ח') – "וכיצד מודה וכיצד מברך, **עומד ביניהן ומברך**, ברוך אתה..."
- רמב"ם, הו"ד ר' אברהם בן הרמב"ם (המספיק לעובדי השם פרק ל על שאר הברכות עמ' צ"א) - לשונו מובא לקמן.
- (א) ב"ת (סוף ס"ק א'), ברכי יוסף (שיורי ברכה ס"ק ג') – "כתב הרמב"ם כיצד מברך עומד ביניהם ומברך וכו' וכתב בכסף משנה וצ"ע מנא ליה ומשום הכי השמיטו בשלחן ערוך ולא כתב דעומד ביניהם נמשך אחר רבינו שלא כתבו. מיהו מנהג כל ישראל לברך מעומד ואין לשנות והכי משמע לישנא דקרא (תהלים קז לב) וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו דמדאמר ובמושב זקנים יהללוהו **אלמא דהזקנים בישיבה** מכלל דמהללים אינם בישיבה אלא בעמידה".
- (1) מראי מקומות – א"ר (ס"ק ג'), לשונו מובא לקמן), אבני נזר (או"ח סי' ל"ט אות ג'), לשונו מובא לקמן).

ב. הטעם.

1. כי ברכת הגומל **נחשב כהלל**, וקריאת ההלל צריך להיות בעמידה.
- (א) א"ר (ס"ק ג') – "לשון הרמב"ם [פ"י מברכות ה"ח] עומד ביניהם ומברך, וכתב כסף משנה צ"ע מנא ליה, ולכן השמיטו בש"ע. והב"ח [סעיף א] כתב דלמד מלישנא דקרא ובמושב זקנים יהללוהו, אלמא דזקנים בישיבה מכלל דמהללים בעמידה ע"כ, ודוחק. ולענ"ד יצא להרמב"ם מדקריא ליה הקרא לשון הלל דמי להלל, דקי"ל לקמן סימן תכ"ב [סעיף ז] דהלל בעמידה דכתיב [תהלים קלה, ב] הללו כל עבדי ה' העומדים, וכן המנהג ואין לשנות".
2. כי ברכת הגומל הוא **במקום קרבן תודה**, שהמקריב היה עומד בשעת הקרבת הקרבן.

- (א) נהר שלום (ס"ק א') – "הרמב"ם ... ואפשר דכיון דבמקום קרבן תודה קאתי פשי' ליה דבעי' עומד דומיא דתפלה דבמקום קרבן ובעי' עומד כקרבן".
- (ב) חסד לאלפים (סעי' י"ג).
- (ג) בן איש חי (שנה א' פ"א עקב אות ג') – "העשרה יושבין דכתיב ובמושב זקנים יהללוהו, והמברך עומד משום דברכה זו היא במקום קרבן תודה והמקריב עומד ומקריב".
- (ד) הגרחה"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ד') – "אפשר שהוא דומה לקרבן תודה".
3. כי ברכת הגומל צריך לברך בפני עשרה, ולפיכך צריך לעמוד מפני כבוד הציבור.
- (א) חת"ס (או"ח סי' נ"א ד"ה והרמב"ם) – "ס"ל לרמב"ם כל שצריך ציבור בעי עמידה לכתחלה מפני כבוד הציבור, ולא דמי למזמן בעשרה נברך אלקינו בהסיבה וישיבה התם עיקור מצוה כך הוא אבל זולת זה כל שהוא בי עשרה צריך עמידה ואין כאן זכר לקרבן תודה: ובאלי' רבה [סק"ג] כתב דבעי' מעומד משום דנקרא הלל והלל בעי מעומד כדכתב ב"י ובש"ע ססי' תכ"ב. והנה אעפ"י שאין זה טעמו של הרמב"ם כמ"ש לעיל מ"מ אפשר דאיתא נמי להאי מלתא, וא"כ צריך נמי להיות ביום דהלל משמע דוקא ביום ספ"ב דמגלה [כ' ע"ב] מדכתיב ממזרח שמש עד מבואו וזה היום עשה ה' ע"ש ...".
4. מפני כבוד השכינה.
- (א) ערה"ש (סעי' ו') – "והרמב"ם בפ"י [הל' ח'] כתב שמברך בעמידה ונ"ל טעמו דכיון שמברך בפני עשרה ואכל בי עשרה שכינתא שריא אינו מדרך ארץ לישב ומטעם זה נראה דנהגו לברך ברכה זו אחר שעולה לתורה דאז וודאי יש בין העשרה איזה לומדים והוא מעומד וכל זה אינו לעיכובא".
5. מראי מקומות.
- (א) ישראל במעמדם (פרק י"ח סעי' ה') – "מצינו בפוסקים חמשה טעמים למה נהגו לעמוד בשעת ברכת הגומל ...".

ג. הלכה.

1. יברך מעומד – ב"ח (ס"ק א'), "מיהו מנהג כל ישראל לברך מעומד ואין לשנות", עולת תמיד (ס"ק ג'), "המנהג", א"ר (ס"ק ג'), א"ז (ס"ק ג'), "וכן המנהג ואין לשנות", חיד"א (לדוד אמת סי' כ"ג אות ב' ס"ק ג'), קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' ב'), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ה'), "וכן המנהג ואין לשנות", חסד לאלפים (סעי' י"ג), שערי אפרים (שער ד' סעי' כ"ז), ערה"ש (סעי' ו'), בן איש חי (שנה א' פ"א עקב אות ג'), לשונו מובא לעיל), מ"ב (ס"ק ד'), שלחן הטהור (סעי' ה'), לשונו מובא לקמן), כה"ח (ס"ק ט"ו), חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' ש"מ).
2. טוב לברך מעומד – מג"א (ס"ק ב'), באה"ט (ס"ק ג'), שלחן שלמה (סעי' א'), קצות השלחן (סי' ס"ה ס"ק ה'), ילקוט יוסף (דפו"ח, סעי' ד').
3. בדיעבד.
- (א) יצא אף מיושב – פמ"ג (א"א ס"ק ב'), "ומכל מקום דיעבד יצא אף ביושב", ערה"ש (סעי' ו'), לשונו מובא לעיל), מ"ב (ס"ק ד'), כה"ח (ס"ק ט"ו), אהלך באמיתך (פרק כ"ג סעי' נ"ו), ילקוט יוסף (דפו"ח, סעי' ד').
- ד. מראי מקומות – ציץ אליעזר (חי"ג סי' י"ט), רבבות אפרים (ח"א סי' קנ"ו אות א', ח"ב סי' פ"א), הגר"מ גבאי שליט"א (גם אני אודך ח"ד סי' ו' אות ז' ד"ה והנה, עמ' צ"א).

ה. השומעים, האם צריך ישיבה.

1. מחמיר: לכתחילה צריכים עשרה השומעים שישבו בעת ששומעים את ברכת הגומל.
- (א) רמב"ם, הו"ד ר' אברהם בן הרמב"ם (המספיק לעובדי השם פרק ל על שאר הברכות עמ' צ"א) – "אני מעתיק מאבא מארי זצ"ל שראוי שהשומעים יהיו יושבים והמברך עומד, משום שהפסוק אומר: 'ובמושב זקנים', והלכה למעשה: אנו מושיבים את התלמידים בעת שאנו מברכים את הברכה הזו, כפי שהיה ז"ל סבור ועושה".
- (ב) עי' ב"ח (ס"ק א') - לשונו מובא לעיל.
- (ג) ברכי יוסף (ס"ק ו'), לדוד אמת סי' כ"ג אות ב' ס"ק ג') – "ובמושב זקנים יהללוהו וכו'. מכאן יש לדקדק שהעשרה יהיו יושבים, והמברך עומד. רבי' אברהם בשם אביו הרמב"ם בליקוטים שבריש מעשה רקח דף א' ע"ד".
- (ד) שערי אפרים (שער ד' סעי' כ"ז) – "ויש לברך ברכה זו בעמידה והעשרה יש להם לישב בשעה שמברך שנאמר ובמושב זקנים כו".
- (ה) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ה') – "וכן מצאנו בהקדמת מעשה רוקח הספרדי שהביא בשם רבינו אברהם החסיד בן הרמב"ם ז"ל שכתב ברכות הגומל אומר בשם אבא מארי ז"ל שראוי שיהי' השומעים יושבים והמברך עומד לפי שאמר הכתוב ובמושב זקנים והלכה למעשה נושבים התלמידים כשמברך זאת הברכה כמו שהי' הוא ז"ל סובר ועושה עכ"ל וכן המנהג ואין לשנות".
- (ו) חסד לאלפים (סעי' י"ג) – "המברך עומד ומברך במושב זקנים, פי' שצריך שהשומעים יהיו יושבים, מדכתיב ובמושב זקנים, חידושים כ"י שבתחילת ספר מ"ע, ולפי זה לא יפה המנהג לברך בשעת הבאת ס"ת שהצבור כלם מעומד, והנכון לברך כשעולה לקרות בתורה".
- (ז) בן איש חי (שנה א' פ"א עקב אות ג') - לשונו מובא לעיל.
- (ח) דעת תורה (על סעי' ג') – "עי' ברכ"י בשם רמב"ם ומהר"א בנו דהעשרה ישבו והמברך יעמוד".
- (ט) שלחן הטהור (סעי' ה') – "העשרה והרבנן יושבין והמברך עומד ומברך דהא כתיב במושב זקנים, רבינו אברהם בשם אביו הרמב"ם".
- (י) ציץ אליעזר (חי"ג סי' י"ט אות ג').

יא) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ו אות ז') – "בעת שמיעת ברכת 'הגומל' דקדק להיות מיושב, וכן היה מזרז גם לשאר הנוכחים להתיישב אז".

יב) פסקי תשובות (הע' ס"ט, הע' ס"ט) – "ולכתחילה יש למברך לעמוד, ועשרה השומעים ישבו, וכמשמעות הפסוק ובמושב זקנים יהללוהו, אך גם בזה אין הדבר מעכב כלל ואם ישב המברך ועמדו השומעים יצא ידי חובתו. [ברכ"י סק"ו בשם מעשה רוקח על הרמב"ם בשם ר"א בן הרמב"ם בשם אביו ז"ל, והובא ג"כ בשערי אפרים שער ד' סעי' כ"ז, דעת ס"י זה, כה"ח סק"ט"ו, וע"ע בב"ח ובא"ר סק"ג, וצ"ע מדוע המשנ"ב השמיט הלכה זו]".

2. מיקל.

א) אבני נזר (או"ח סי' ל"ט אות ג') – "ובמקדש הי' קהל עם ומושב זקנים. אף דלא הוי ישיבה במקדש. האי מושב לאו דוקא יושבין. אלא אפילו עומד. לאפוקי מהלך. כמו גבי מצורע. דכתיב מחוץ למחנה מושבו. ומצורע מהלך אינו מטמא בביאה. דמושבו כתיב. ומצורע עומד מטמא כמו יושב. **דמושב היינו קביעות**. והכי נמי בנידון דידן. ודלא כב"ח [סי' רי"ט] שכתב דברכת הגומל מעומד. משום דזקנים בישיבה. ולפענ"ד ליתא".

ב) סתימות הפוסקים (מחבר, רמ"א, ט"ז, מג"א, פמ"ג, ח"א, גר"ז, קשו"ע, ערה"ש, מ"ב, ועוד).
ג) מנהג, פוק חזי מאי דעמא דבר.

3. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"א סי' קנ"ו, ח"ב סי' פ"א, ח"ז סי' ע"ז ד"ה ועי' בברכ"י), ישראל במעמד (פרק י"ח סעי' ז'), שערי הברכה (פרק כ"ב הע' כ"ט).

א) פתחי שערים (על שערי אפרים שער ד' ס"ק כ') – "אך **שצ"ע** הא **דמצריך להעשרה שישבו** דהא דצריך עשרה היינו משום דכתיב וירוממהו בקהל עם ומהא דכתיב ובמושיב זיקנים ילפינן מיני' דתרי מינייהו רבנן ואפשר שתיבת ובמושב נדרש לפניו ולאחריו מדלא כתיב ויהללוהו במושב זקנים וצ"ע".

ב) אהלך באמיתך (פרק כ"ג ס"ק פ"ד) – "ומסתבר שגם אם המברך ישב והצבור עמדו, היפך מן הראוי, ג"כ יצא בדיעבד, שהרי י"א שאפ"י בירך שלא עשרה יצא בדיעבד".

1. השומעים שיוצאים.

1. יש להם לעמוד.

א) רבבות אפרים (ח"ז סי' ע"ז) – "היוצאים דינם כהמוציא ויש להם לעמוד".

יג) ברכת הגומל בלילה.

א. מחמיר: אין מברכים ברכת הגומל בלילה אלא ביום, ובדיעבד אם בירך בלילה יצא - כמו קרבן תודה, או הלל, או מצד המנהג.

1. חת"ס (או"ח סי' נ"א) – "ובאל"י רבה [סק"ג] כתב דבעי מעומד משום דנקרא הלל והלל בעי מעומד כדכתב ב"י ובש"ע ססי' תכ"ב. והנה אעפ"י שאין זה טעמו של הרמב"ם כמ"ש לעיל מ"מ אפשר דאיתא נמי להאי מלתא, וא"כ צריך נמי להיות ביום דהלל משמע דוקא ביום ספ"ב דמגלה ... והיוצא מזה שאין הגומל במקום זבח להיות דוקא בעמידה וביום, וא"נ יהי' במקום זבח מ"מ היינו אינך תלתא אבל בירודי הים לא כתיב זבח, וא"נ יהיבנא להו כל טענותיהו מ"מ כיון דודאי בדיעבד י"ח בלילה א"כ הכא אפילו לכתחלה הי' חוב גמור ... ע"כ מעידיני עלי אי בדידי הוה עובדא גם אני הייתי מברך בלילה ההוא, אך להיותי זוחל ורועד מאוד שלא להתיר בפרהסיא דבר התמוה לרבים ויעיין בש"ך י"ד סימן רמ"ב [ס"ק י"ז] ובפרט במידי **דמנהגא** שלא לזלזל ח"ו במנהגי ישראל אפילו כל שהוא, ע"כ הייתי מברך ברבים ואומר דעו נא רבותי כי מה שאני עושה היום הוראת שעה היא ומטעם כך וכך ומכ"ת החכם נ"י לא נזהר בכך אבל זולת זה אין לתופסו בזה כלל ויצא נקי בדיני יפה דן יפה הורה".

2. פתח הדביר (ס"ק י"ב) – "טפי עדיף שלא לאומרו בלילה ...".

3. בן איש חי (שנה א' פר' עקב אות ג') – "העשרה יושבין דכתיב ובמושב זקנים יהללוהו, והמברך עומד משום דברכה זו היא במקום קרבן תודה והמקריב עומד ומקריב, ולכן אין מברכים ברכת הגומל בלילה אלא ביום, ובדיעבד אם בירך בלילה יצא י"ח ועיין ח"ס א"ח סי' נ"א".

4. כה"ח (ס"ק י"ד) – "ולכתחלה יש לברך ביום כי הוא נתקן במקום זבח תודה ותודה אינה אלא ביום ורק אם מפני איזה צורך בירך בלילה יצא. עיין ח"ס הא"ח סימן נ"א".

5. ציץ אליעזר (חי"ג סי' י"ז) – "ולמעשה נראה, דבגברי בודאי אין להתיר לברך לכתחילה ברכת הגומל בלילה, ואין לשנות מהמנהג לברך אחרי קריאת התורה, ובדיעבד אם בירך בלילה בודאי שיצא, ויש להתיר אפילו לכתחילה בכעין נידונו של הח"ס שם, וכמו"כ נראה דיש להתיר באם יחכה ליום יעברו כבר שלשה ימים, ועל אחת כמה חמשה ימים, שאזי יכניס א"ע בפלוגתא אם יש לברך עוד (עיין בס"י רי"ט סעי' ו' ובאה"ט סק"ט)".

6. חזון עובדיה (ברכות עמ' שמ"ז) – "לכתחלה אין לברך הגומל אלא ביום, ומיהו במקום צורך אפשר לברך הגומל בלילה".

7. פסקי תשובות (אות י"ח) – "ודע, כי מעיקר הדין אפשר לברך ברכת הגומל בפני עשרה אנשים גם בלילה, אך לדברי כמה מגדולי הדורות נכון מאד להקפיד לכתחילה לברך ביום, שהוא זמן הכשר להקרבת קרבנות, וברכת הגומל במקום קרבן תודה".

8. ילקוט יוסף (דפו"ח, סעי' ו') – "לכתחלה אין לברך הגומל אלא ביום, ומיהו במקום צורך אפשר לברך הגומל בלילה".
עי' ילקוט יוסף (דפו"ח, סעי' ח') – "אפשר לברך ברכת הגומל בלילה [בעשרה], ומכל מקום יש המקפידים שלא לברך ברכה זו אלא ביום".

ב. מיקל: לכתחילה יכול לברך בלילה.

1. סתימות הפוסקים (מחבר, רמ"א, ט"ז, מג"א, פמ"ג, ח"א, גר"ז, קשו"ע, ערה"ש, מ"ב, ועוד) ציץ אליעזר חי"ג ריש סי' י"ז) – "בש"ע ובנו"כ על אתר (בס"י רי"ט) לרבות במ"ב, לא נזכר מזה".

2. מהר"ם שיק (או"ח סי' פ"ח) – "דאי נימא כדעת החכם הספרדי הנ"ל דאין לברך בלילה א"כ גם בשבת ויו"ט ג"כ אין לברך זהרי גם בשבת ויו"ט אין מביאין תודה ... ומנהג העולם הוא לברך בשבת ויו"ט".
3. עי' הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' ל"ח) – "מעיקר הדין יכולים לברך הגומל בלילה, והחתם סופר מחמיר בזה".

ג. נשים.

1. לכתחילה יכול לברך בלילה.
- א) קצות השלחן (סי' ס"ה ס"ק ו') – "ועי' שד"ח מע' ברכות סי' ב' דגם בלילה יכולין לברך".
- ב) ציץ אליעזר (חי"ג סי' י"ז אות ג') – "שנהגו כאן, ובעוד מקומות, שנשים כן מברכות ברכת הגומל בלילה, ולא שמענו מעולם למי מהגדולים שמיחה על כך, והיינו דבנשים הא ליכא להך מנהגא לברך אחר קריאת התורה, דזה נאמר בגברי (דבנשים הא יש מקומות שבכלל לא מברכות הגומל) ובפרט לפי מה שהח"ס שם מסביר מדידיה טעם למנהג זה לברך אחר קרה"ת (נוסף להטעם הפשוט משום דאז בודאי נמצאים עשרה ותרי מנייהו רבנן) מפני דעליה לתורה הוה במקום זבח תודה ע"ש, ונשים הא לא עולות לתורה [ויעוין באשל אברהם שמסביר מדידי' טעם למנהג מפני שיש להקדים ברה"ת בציבור לברכת ההודאה ע"ש. וגם לפי"ז לא שייך זה בנשי שלא עולות לתורה]. ומכיון שאין בזה בנשי משום שינוי מנהגא לכן שפיר הנהיגו בהן משום כל כבודה וכו' ומשום נוחיותן, שמברכות בביתם בלילה בנוכחות עשרה אחרי תפלת ערבית, וכיוצא".
- ציץ אליעזר (חי"ז סי' ח' אות ב') – "מסקנתי להלכה בספרי שם דיש להתיר שיברכו ברכת הגומל בלילה אפילו לכתחילה".
- ג) הגריש"א זצ"ל (ישא יוסף או"ח ח"ג סי' מ"ח ד"ה וסדר, עמ' ע"ג) – "יכולה יולדת לברך לכתחילה בלילה, וכן המנהג שמברכת בביתה לאחד תפילת מעריב".
- ד) פסקי תשובות (אות י', אות י"ח) – "אמנם אלו הנוהגים שנשים מברכות הגומל לאחר לידתן, אין מקפידין כלל שיהיה ברכתן דווקא ביום ולא בלילה".

ד. ברכת הגומל בליל שמחת תורה.

1. יברך הגומל.
- א) הגר"ח זצ"ל (ברכות והודאות עמ' ר"ב) – "שבחג הסוכות איתרחיש ליה ניסא, ונתחייב לברך ברכת הגומל, ורק בהושענא רבה לקראת הצהרים הוטב לו, ובליל שמחת תורה הורו לו הגאון האדיר רבי חיים קנייבסקי שליט"א - שהוא ממתפללי בית מדרשו - שיעלה לתורה בליל שמחת תורה ויברך הגומל".
- ב) אמרי תודה (פרק ז' סעי' ה').
2. מראי מקומות.
- א) חת"ס (או"ח סי' נ"א ד"ה ובאלי', ברכות דף נד: ד"ה ובאלי') – "דנוהגים להמתין עד קריאת התורה ונפקא מיני' נמי במקום שקורין בתורה בליל שמחת תורה כמ"ש רמ"א בא"ח סי' תרס"ט יכול לברך הגומל".
- ה. מראי מקומות – שד"ח (אסיפת דינים מערכת ברכות סי' ב' אות י'), תורת חיים (סוף ס"ק ב').

יד] בפני עשרה - סעיף ג'.

ברכות (דף נד:): – "אביי אמר: וצריך לאודוויי קמי עשרה, דכתיב: וירוממוהו בקהל עם וגו'. מר זוטרא אמר: ותריין מינייהו רבנן, שנאמר: ובמושב זקנים יהללוהו. מתקיף לה רב אשי: ואימא כולהו רבנן. מי כתיב בקהל זקנים, בקהל עם כתיב. ואימא: בי עשרה שאר עמא, ותרי רבנן. קשיא. רב יהודה חלש ואתפח, על לגביה רב חנא בגדתאה ורבנן, אמרי ליה: בריך רחמנא דיהבך ניהלן ולא יהבך לעפרא. אמר להו: פטרתון יתי מלאודוויי. והא אמר אביי: בעי אודוויי באפי עשרה, דהווי בי עשרה. והא איהו לא קא מודה. לא צריך, דעני בתרייהו אמן".

א. הלכה.

1. לכתחילה, ח' אנשים ועוד ב' רבנן – רי"ף (ברכות דף מג.), רמב"ם (ברכות פרק י' הל' ח'), אשכול (ח"א סי' כ"ג, עמ' נ"א), מחבר (סעי' ג'), גר"ן (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' ב'), ח"א (כלל ס"ה סעי' ו'), שלחן שלמה (סעי' א'), קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' ב'), קצות השלחן (סי' ס"ה סעי' א'), אור לציון (ח"ב פרק י"ד סוף הע' מ"ב), חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' ש"מ), תשובות והנהגות (ח"א סוף סי' קצ"ז), וזאת הברכה (עמ' קנ"ח אות ז', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ל"ט), ילקוט יוסף (סעי' ח').
- א) בדיעבד, כל י' אנשים – מחבר (סעי' ג'), גר"ן (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' ב'), ח"א (כלל ס"ה סעי' ו'), שלחן שלמה (סעי' א'), קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' ב'), חסד לאלפים (סעי' ח'), בה"ל (סעי' ג' ד"ה לא), קצות השלחן (סי' ס"ה סעי' א'), חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' ש"מ), ילקוט יוסף (סעי' ח').
2. "טוב שיהיה השנים שוני הלכות ג"כ מלבד העשרה" – שערי אפרים (שער ד' סעי' כ"ז), אהלך באמתך (פרק כ"ג סעי' מ"ו).
3. מראי מקומות – חסד לאלפים (סעי' ח').

ב. האם המברך מצטרף.

1. אינו מצטרף: דצריך עשרה חוץ מהמברך.
- א) רע"א (על סעי' ג') – "בפני י' ותרי מינייהו רבנן. כ' הראנ"ח בדרשותיו פ' אמור דבוודאי האנשים ההמה צריך שיהיו זולת המודים ובעלי הנס ובהיותם בדרך שאין שם י' ותרי מינייהו רבנן אפי' הם הרבה מ"מ כיון דכולם המה בעלי הנס א"י לברך".
- ב) ח"א (כלל ס"ה סעי' ו') – "ויזהר לברך דוקא בפני עשרה מלבד המברך".

(ג) יד אליהו (ח"ב כתבים אות ב' ס"ק י"ח ד"ה אלא).

(ד) קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' ב') – "צריך לברך ברכה זאת בפני עשרה חוץ ממנו".

(ה) שער אפרים (שער ד' סעי' כ"ז) – "וצריך לחזור שיהי' שם עשרה מלבד המברך".

(ו) כה"ח (ס"ק י"ט).

2. מצטרף.

(א) הלכות קטנות (ח"א סי' רע"א) – "שאלה הא דבעי לאודוויי באנפי עשרה ותרי רבנן (ברכות נ"ד): אם הוא עולה לחשבון. תשובה מאי שנא דחתנים".

(ב) חיד"א (לדוד אמת סי' כ"ג אות א' ס"ק ב') – "בעל הנס מן המנין מ"ק דג"ן ע"ב ויש ט"ס בדברי ה"ה".

(ג) מ"ב (ס"ק ו', שעה"צ ס"ק ז') – "כן כתב בבאר היטב בשם פוסקים, ואף על גב שכתב דהראנ"ח חולק [ונמשכו אחריו איזה אחרונים], אף על פי כן נראה דיש להקל, וסמך לדבר, דהא כל דין דעשרה ילפינן מוירוממוהו בקהל עם, אם כן כמו גבי ברכת חתנים דילפינן גם כן לחזד מאן דאמר מבמקהלות ברכו ה' [עיין כתובות דף ז'], ואפילו הכי חתנים מן המנין, וכל שכן ברכה זו דקילא, דלכמה פוסקים מספר עשרה אינו מעכב כלל דיעבד כדלקמן, וכן משמע קצת מסתימת דברי המחבר שכתב בסעיף זה, ונהגו לברך אחר קריאת התורה מפני שיש שם עשרה, ולא חלק בין שיש שם עשרה מצומצמים או לא, ועל כרחך דלא אכפת לן כל שיש שם עשרה".

(ד) ציץ אליעזר (חי"ג סי' י"ח) – "לפענ"ד נראה להכריע כהמנ"ב ... לבסוף כדאי לציין שגם החיד"א ז"ל בספרו לדוד אמת סי' כ"ג פוסק (עפ"י המ"ק) דבעל הנס מן המנין. וכך פוסק גם בס' שמח נפש (גאנין) ערך הגומל, דבעל הנס המברך מן המנין".

3. לכתחילה, נכון להחמיר.

(א) פסקי תשובות (אות י"ג) – "ולכתחילה נכון ליהזר לצאת אליבא דכו"ע ויהיו עשרה אנשים בלעדו, וגם שיהיו תרי רבנן זולת העשרה אנשים".

4. מראי מקומות – אהלך באמיתך (פרק כ"ג סעי' מ"ז), תשובות והנהגות (ח"ב סי' קמ"ג).

(א) יד אהרן (ריש הג' הטור), באר היטב (ס"ק ד') – "בפני עשרה. עם בעל הנס הלק"ט ח"א סי' רע"א. וכ"כ בס' מקראי קדש דף נ"ג. אבל הראנ"ח כתב דבעינן עשרה חוץ מן בעל הנס. יד אהרן".

(ב) הגר"ש רוזובסקי זצ"ל (זכרון שמואל סי' כ"ג אות ה') – "ונ"ל דאינו דומה כלל לדין ברכת חתנים ...".

ג. אם המברך הוא תלמיד חכם, האם צריך עוד שני רבנן או לא.

1. מחמיר.

(א) אור לצינון (ח"ב פרק י"ד סוף הע' מ"ב) – "והנה כתבו הלק"ט ח"א סימן רמ"א ובספר מקראי קודש דף נ"ג ע"ב בשם מהר"ג ברזילי שבעל הנס בכלל העשרה, והביא דבריהם ביד אהרן בהגהות הטור שם, ואף שיש חולקים, וכתבו כדברי הראנ"ח שהובא שם שאין בעל הנס בכלל העשרה, וכן הביא בכה"ח שם אות י"ט, קי"ל שהוא בכלל העשרה, וכן כתב המ"ב בשער הצינון ס"ק ז', ע"ש. אלא שיש לדון לענין מה דבעינן שני תלמידי חכמים אם הוא יכול להיות ממנין תלמידי החכמים, ונראה שמלשון הפסוק ובמושב זקנים יהלוהו, שמשם ילפינן דבעינן שני תלמידי חכמים, משמע שצריך להלל בפני שני זקנים, ולכן יש לחזור אחר עוד שני תלמידי חכמים אף אם המברך הוא תלמיד חכם".

ד. האם צריך לברך בקול רם כדי שישמעו עשרה.

1. מחמיר: הו"ל כאלו בירך שלא בפני עשרה.

(א) חסד לאלפים (סעי' ח') – "והמברך בלחש הו"ל כאלו בירך שלא בפני עשרה".

(ב) בן איש חי (שנה א' פר' עקב אות ב') – "והמברך בלחש הו"ל כאלו בירך שלא בפני עשרה, וגם בזה צריך לחזור בלי שם ומלכות בפני עשרה בהרמת קול ורק יהרהר שם ומלכות בלבד".

(ג) כה"ח (סוף ס"ק כ"ו) – "וכתב דהמברך בלחש הו"ל כאילו בירך שלא בפני עשרה. וכ"כ בן א"ח פ' עקב אות ב".

(ד) אהלך באמיתך (פרק כ"ג סעי' ל').

(ה) חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' ש"מ) – "ומברך בקול רם ...".

(ו) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קמ"ג) – "ועפ"י יש לצדד דאם עשרה אינם שומעים אף שנמצאים בביהכנ"ס לא מיקרי וירוממוהו בקהל עם, ולכן יזהר לברך בקול שישמעו כל הקהל ועכ"פ עשרה וכמ"ש. (ואם אינו מברך בקול שישמעו כהנ"ל, חוששני לברכה לבטלה שחסר עשרה שומעין)".

(ז) פסקי תשובות (אות י"ג, הע' ס"ז) – "ויברך בקול כדי שישמעו כל העשרה".

2. מראי מקומות.

(א) שבט הקהתי (ח"ד סי' ע') – "שאלה: מי שבא מן הדרך וצריך לברך ברכת הגומל ואינו רוצה לברך בפרהסיא משום דאינו רוצה שיתפרסם נסיעתו מה יעשה ...".

ה. בירך פחות מעשרה.

1. ראשונים.

(א) יצא.

(1) רא"ה (ברכות דף נד:) – "לכתחלה, הא אם לא מצא עשרה מברך בלא עשרה ובלא תרי רבנן".

(2) טור (סעי' ג') – "ואם בירך אפילו בפחות מ'א צ' לחזור ולברך דלישנא וצריך לאודוויי באנפי י' משמע דוקא לכתחלה".

- א. ב"י (סוף ס"ק ג') – "ואם בירך אפילו בפחות מעשרה אין צריך לחזור ולברך וכו'. זו היא סברת רבינו דייק מלישנא דגמרא ואין הדיוק נראה בעיני דאדרבה לישנא דצריך משמע שיש עיכוב בדבר וכן דעת ה"ר יונה כמו שאכתוב בסמוך".
- ב) לא יצא.
- 1) ר' יונה (ברכות דף מג. ד"ה אמר) – "והאמר אביי וצריך לאודוויי באפי עשרה ומהדרין דהווי שם י' וענה איהו אמן ולפיכך נפטר בזה למדנו משם שאם יש שם עשרה וברכו ברכה זו וענה החולה אמן אין צריך לברך ברכה אחרת ואם אין שם י' צריך לברך".
2. הלכה.
- א) טוב לחזור ולברך בפני עשרה בלא הזכרת שם ומלכות – מחבר (סעי' ג'), גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' ב'), ח"א (כלל ס"ה סעי' ו'), שלחן שלמה (סעי' א'), חסד לאלפים (סעי' ח'), בן איש חי (שנה א' פר' עקב אות ב'), קצות השלחן (סי' ס"ה סעי' א'), ילקוט יוסף (סעי' ח').
- ב) מיקל – ב"ח (ס"ק ב'), "העיקר כדברי רבינו שאין צריך לחזור ולברך כל עיקר".
- ג) מחמיר – ט"ז (ס"ק א'), לשונו מובא לעיל, מהר"ם בנעט (עמ"ס ברכות בבבאור מרדכי פרק ט' אות ה'), הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א זצ"ל ברכות דף נד.; עמ' תרמ"ג).
- ד) מראי מקומות – פרישה (ס"ק ה'), בה"ל (סעי' ג' ד"ה וי"א).
- 1) הגריש"א זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות קפ"ג) – "שאלה: ברכת הגומל צריכים לומר תוך ג' ימים לחיוב הברכה, ובמ"ב משמע דצריך גם מנין האם כדאי להמתין למנין אפי' שבוע או אפשר לסמוך על 'ערוך השולחן' שפסק שא"צ מנין ובלבד שיברך תוך ג' ימים. תשובה: הגריש"א פסק דעדיף לברך במנין ואין בכך כלום אם יתאחר בשביל כך".

ו. בדין עשרה: האם צריך שיהיו ניעורים.

1. הגר"ח זצ"ל (ברכות והודאות עמ' ר"מ אות ג') – "שאלה: יש להסתפק בהך דינא דהודאה קמי עשרה (ברכות נד.); אי הוי מדין דכל דבר שבקדושה הוי בעשרה (שם כא.); או מדין פרסומי ניסא, וכש"ס כתובות (ז): גבי ברכת חתנים, יעו"ש. ונפקא מינה לענין אם אחד מהעשרה היה ישן אם מצטרף למנין עשרה, דאי נימא דהוי מפאת דבר שבקדושה, א"כ באנו למחלוקת שבשו"ע או"ח (סי' נ"ה ס"ו) ובב"כ שם. ואי נימא דהוי משום פרסומי ניסא, אזי לכו"ע ישן אינו מצטרף, למאי שכתב הפרי מגדים (שם מש"ז סק"ח) ובס' ראש יוסף מגילה (כג.): דבמגילה בזמנה בעשרה, שכולם נעורים בעינן, דמשום פרסומי ניסא הוא, וכל פחות מעשרה לא הוה פרסומי ניסא, א"כ אין הישן מצטרף, יעו"ש, ומינה נמי לענין ברכת הגומל בעשרה. תשובה: צריך נעורים".
2. הגר"ח זצ"ל (ברכות והודאות עמ' רמ"א אות ד') – "באם אחד מהעשרה היה מתנמנם ... תשובה: אם שמע יצא".

ז. שוטה: האם מצטרף לעשרה.

1. הגר"ח זצ"ל (ברכות והודאות עמ' רמ"א אות ה') – "ואינו בדעתו ... תשובה: לא מצטרף".

ח. מנודה: האם מצטרף לעשרה.

1. הגר"ח זצ"ל (ברכות והודאות עמ' רמ"א אות ו') – "שאלה: האם מנודה מצטרף למנין עשרה, דבשו"ע או"ח (סי' נ"ה ס"ב) כתב, מנודה אין מצרפין אותו לכל דבר שצריך עשרה. וכן כתב בשו"ע יו"ד (סי' של"ד ס"ב) ואין כוללין אותו לכל דבר שצריך עשרה. ולכאורה ממה שכתב "לכל דבר" אתי לאתויי גם ברכת הגומל דבעינן עשרה אינו מצטרף. ולאידך גיסא י"ל דמה שכתב לכל דבר שצריך עשרה, היינו כל דבר שבקדושה, לאפוקי דבר שצריך עשרה מפאת פרסומי ניסא שפיר מצטרף, למאי שכתב הפרי מגדים (שם א"א סק"י) דמקרא מגילה בעשרה פרסומי ניסא, אפשר דמנודה שפיר דמי, דוקא קדושה שצריך עשרה אין מצטרף דבעינן באגודה אחת, ונידוי ריחוק הוא יעו"ש, ולפי זה הוא הדין לגבי ברכת הגומל דמנודה מצטרף לעשרה. תשובה: אין לצרפו".

- ט. תרי מינייהו רבנן: היינו "תנו הלכתא" – מג"א (ס"ק ג'), שלחן שלמה (סעי' א'), עי' קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' ב'), חסד לאלפים (סעי' ח'), שערי אפרים (שער ד' סעי' כ"ז, "שוני הלכות"), מ"ב (ס"ק ז').
1. פי', שונים הלכות טעמי המשנה [גמרא].

- א) פמ"ג (א"א ס"ק ג') – "רבנן. שונים הלכות טעמי המשנה, עיין מ"א".
- ב) הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ז') – "דבעינן הני דתנו הלכתא ע"כ. הג"ה - היינו גמרא".
2. פי', שראוי להוראה.
- א) מחה"ש (ס"ק ג') – "רבנן. צ"ל דתנו הלכתא כנ"ל. סברת מ"א ומדכתיב [תהלים קז, לב] במושב זקנים, וזקן היינו שקנה חכמה [קידושין לב, ב] והוא ראוי להוראה".
- ב) כה"ח (ס"ק כ"ב) – "וצ"ל דתנו הלכתא מדכתיב ובמושב זקנים וזקן היינו שקנה חכמה שהוא ראוי להוראה. מ"א סק"ג ומחה"ש".

י. שיטה הסוברת שיברך בפני זקנים בני שישים.

1. הגר"ח זצ"ל (ברכות והודאות עמ' רמ"ב אות ח') – "שאלה: לא ברור לי מה שכתב בס' ארחות חיים (הל' שני וחמישי סי' כ"ה) וז"ל, וצריך שיהיו שם שני גדולים וזקנים שנאמר ובמושב זקנים יהללוהו. עכ"ל. ונראה שמפרש 'צריך שיהיו שני גדולים' - היינו גדולים בתורה, 'וזקנים' - היינו כפשוטו תלמידי חכמים זקנים לאפוקי צעירים, שנאמר ובמושב זקנים, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, זקנים היינו בגיל, וגם כמדרשו זקן שקנה חכמה. וצריך עיון, דאין הכי נמי דכתיב זקנים, אבל מדוע צריך שיהיו זקנים דוקא ולא סגי אם היו גדולים בתורה ולא הויין זקנים. ותו למאי דאמרינן במתני' דאבות (פ"ה מ"א) בן ששים לזקנה, א"כ נמצא שיצטרך

לברך בפני תרי רבנן שהם בני ששים ומעלה. וזה חידוש עצום, ולא מצאנו לו חבר בפוסקים בזה. תשובה: לדעתו צריך בני ס' כמו בעגלה ערופה".

יא. איזה עדיף: שני תלמידי חכמים, או קריאת התורה.
1. עי' לקמן.

יב. ברכת 'הגומל' ברוב עם או בקיבוץ ת"ח.
1. במקום שיש ת"ח.

א) חשוני חמד (ברכות דף נד; עלינו לשבח ח"ב סי' כ"א) – "שאלה. לברך 'הגומל' בביכנ"ס שרבים מתפללים בו או במקום שיש ת"ח. תשובה. יברך במקום שנמצאים בו תלמידי חכמים משום שנאמר: 'ובמושב זקנים יהלוהו'. אמנם אם אין בו תלמידי חכמים אין זה מעכב, אבל לכתחילה ודאי עדיף שיברך בפניהם מאשר לברך במקום רבים. וכך מבואר בספר תשובות והנהגות לגר"מ שטרנבוך שליט"א (ח"א סימן קס). ושמעתי מאחד מגדולי הדור שליט"א, דיתכן שלא רק בברכת 'הגומל', כי אם בכל תפלה עדיף להתפלל במקום שמתפללים בו גדולי הדור דנחשבים כרבים, ויש בזה משום "ברוב עם" כמבואר בגמ' ברכות נח ע"ב רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע הו קאזלי באורחא פגעו ביה ברב חנינא בריה דרב איקא אמרו ליה בהדי דחזינך בריכינך עליך תרתי ברוך אשר חלק מחכמתו ליראיו ושהחיינו. אמר להו אנא נמי כיון דחזייתנכו חשבתנכו עלואי כשתין רבוון בית ישראל וברכינא עלייכו תלתא וכו'. וכך כתב החתם סופר (בהגהותיו לגליון השו"ע או"ח סימן קב על הט"ז סק"א) דחנה התפללה בתוך ד' אמות של עלי משום דסגולה נפלאה להתפלל ליד הצדיק. [ועיין מש"כ לעיל בדף ל ע"א בענין 'מקור לכך שסגולה נפלאה להתפלל בצד הצדיק']".

יג. מראי מקומות – הגר' שניאור קוטלר זצ"ל (קול התורה גליון ס"א עמ' ט"ו).

טו] נהגו לברך אחר קריאת התורה.

א. האם המברך בעצמו צריך לעלות לתורה.

1. יש לקרותו קודם לאחרים, אבל אינו דוחה שום חיוב.

א) שערי אפרים (שער ב' סעיף י"א, שער ד' סעי' כ"ז) – "מי שהיה חולה ונתרפא וכיוצא בו שצריך לברך ברכת הגומל יש לקרותו קודם לאחרים כיון שנהגו לברך בשעת קריאת התורה ומ"מ אינו דוחה שום חיוב כיון שמן הדין יכול לברך בעשרה אף בלא עליה לס"ת יש לו לעשות כן ולא יודחה החיוב מפניו".

ב) בה"ל (סי' קל"ו סעי' א' ד"ה בשבת) – "מי שהיה חולה ונתרפא וכיו"ב שצריך לברך ברכת הגומל יש לקרותו קודם לאחרים כיון שנהגו לברך בשעת קה"ת ומ"מ אינו דוחה שום חיוב כיון שמן הדין יכול לברך בעשרה אף בלא עליה לס"ת יש לו לעשות כן ולא ידחה החיוב מפניו".

ג) תורת חיים (ס"ק ט') – "אמנם מלשון התוס' שכ' 'אחר שקורא בתורה' נראה דסוברי' שהוא עצמו צריך לעלות לתורה והטעם כמש"כ הת"ח הנ"ל, וכנראה כיון שרק הידור מצוה הוא ועיקר החיוב לברך בעוד ג' ימי' דעד אז נקרא כשיוצא מן הסכנה גם התוס' מודי' דיש לעשות ככנה"ג הנ"ל".

ד) אהלך באמיתך (פרק כ"ג סעי' נ"ז).

ה) פסקי תשובות (אות י"ד).

ב. בא מן הדרך יום שני, שאין ספ"ת עד יום חמישי: הגומל תוך ג' ימים בלי ספר תורה.
1. עי' לקמן.

ג. אמירת ברכת הגומל לפני קדיש או אחריו.

1. אחרי קדיש.

א) ירך יעקב (או"ח סי' מ') – "ולע"ד היה נר' דלא יפה עשה לברך בר' הגו קודם קדיש דהי' הפסק והנכון היה שיאמר הקדיש תכף לגמר הקריאה ואח"כ יברך בר' הגו".

ב) הגריש"א זצ"ל (איש על העדה עמ' נ"ח) – "אימתי יש לברך ברכת הגומל קודם קדיש או אחרי קדיש. תשובה: אחרי קדיש".

ג) רבבות אפרים (ח"ז סי' רפ"ז) – "שיאמר ח"ק שזה קאי הס"ת ולא על ברכת הגומל, וכמדומה לי שכך יש לנהוג ולעשות, ולא לומר ברכת הגומל לפני הקדיש, ולכאורה זה פשוט ... יש מ"מ לומר קדיש שלא יהא הפסק".

ד) מעדני השלחן (טוב להודות פרק א' הע' מ"ד).

ה) הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking שנה ב' מספר ל"א הע' נ"ג).

ו) הר"א שרגא (רבבות אפרים ח"ז סי' רפ"ז) – "שיאמר אחר קדיש כי הקדיש עולה על העלייה ועל הס"ת ואין להפסיק ביניהם".

ז) הרי"י זילבער (רבבות אפרים ח"ז סי' רפ"ז).

ח) ילקוט יוסף (דפו"ח, סעי' י') – "ירך יעקב".

ט) תודת חיים (פרק ז' סעי' י"ט) – "העולה משלים (אחרון) וחייב לברך הגומל. יש המברכים קודם אמירת הקדיש ויש המברכים אחר אמירת הקדיש, וכן ראוי לנהוג".

2. לפני קדיש.

(א) הר"י ברנשטיין (רבבות אפרים ח"ז סי' רפ"ז) – "וכנראה שאי"ז הפסק להחצי קדיש שמתייחס לס"ת, כי בשו"ע סי' רי"ט סעיף ג', כתוב שברכת 'הגומל' צריך לברך בפני עשרה, ותרי מנייהו רבנן. דכתיב וירוממנהו בקהל עם, ובמושב זקנים יהללוהו, ופירש במ"ב שם דאין זקן אלא מי שקנה חכמה, היינו דהתורה שלמדו הוא וכן הקהל, מבינים שהנס שקרה הוא בזכות התורה, ולכן אי"ז הפסק כי הכל לכבוד התורה נעשה, וכיון שכולם נוהגים כך אי"ז הפסק כי הרי אם עדיף שיהיו לפני ת"ח, א"כ יותר עדיף שיברכו לפני הס"ת, וממילא זה חלק מכבוד התורה, ואי"ז הפסק ע"כ אולם בדיעבד יצא גם אם יברך לא לפני ת"ח, ומתי שיברך זה טוב".

(ב) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (תודת חיים פרק ז' הע' כ"ז, הע' כ"ט ד"ה וכן, טוב להודות פרק א' הע' מ"ו) – "דגם במשלים מנהגם לברך הגומל קודם קדיש".

(ג) שבט הקהתי (ח"ג סי' ע"א) – "ולפי"ז יש להסמיך ברכת הגומל תיכף אחר שבירך לאחרי, קודם אמירת קדיש".

(ד) פסקי תשובות (הע' ע"א) – "ואם עלה אחרון יברך לפני אמירת הקדיש ע"י הבעל קורא, מסקנת אשל אברהם בוטשאטש מהדו"ת, עיי"ש".

3. מראי מקומות.

(א) אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ת על סעי' ג') – "והמברך אחרון בתורה הקדושה סמוך להקדיש, כמדומה שנוהגים להקדים הגומל לברכות התורה הקדושה. ונראה דהיינו שיותר שייך לומר הקדיש סמוך לקריאת התורה הקדושה. והגם שהברכות שאחר קריאת התורה הקדושה, מפסיקים בין הקדיש להפסוקים והקדיש לא קאי רק על הפסוקים, מ"מ ברכת הגומל ברכת יחיד מפסקת יותר, ושייך יותר לומר יתגדל כו' שמיה כו' סמוך ללשון נותן התורה, שהשפעה זו אנו צריכים שתתגדל ביותר לכל עם בני ישראל. ומ"מ כשאין מנהג ידוע יותר נכון באולי להקדים ברכות התורה הקדושה ולומר הגומל סמוך להקדיש, שכל השפעות השי"ת הם מיוחדות היטב".

(ב) אהלך באמיתך (פרק כ"ג סעי' ס"א) – "אם המחוייב לברך הגומל עולה לאחרון, נכון שלא יברך הגומל עד אחר שכבר אמרו קדיש שאחר קרה"ת, כדי לא להפסיק בין קרה"ת לקדיש שאחרי. אבל לא ראיתי נוהגין כן".

(ג) הגר"ח"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ"ב אות רי"ב, הע' קי"ט) – "מי שצריך לברך ברכת הגומל, וקראו לו לס"ת לשלישי בימי החול או לשביעי בשבת, מתי יברך אותה ברכה, אחר קדיש על הקריאה או אחר ברכתו האחרונה על הס"ת קודם קדיש. תשובה: כרצונו. [באשל אברהם (מהדו"ת סי' רי"ט) כתב שאם עלה אחרון יברך לפני אמירת הקדיש ע"י הבעל קורא. וע"ע שערי אפרים (שער ד' אות ל"א)]."

הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' ל"ט טור א') – "והנה צ"ע שמרן שליט"א בספר מענה ר"ח (תשובה של"א) כתב 'שהגומל מברך אחרי שגמר עלייתו, וצ"ע".

ד. עלה למפטיר.

1. לברך אחר ברכת התורה שלאחריה, ולא אחר ברכות ההפטרה.

(א) רוח חיים (סי' קמ"ד ס"ק ג') – "יותר נראה אחר ברכת התורה שלאחריה מלו' אחר ברכות ההפטרה דהרי ...".

(ב) ירך יעקב (או"ח סי' מ') – "רו"ח ... דינו דין אמת לברך קודם ההפטרה".

2. לברך אחר ברכות ההפטרה.

(א) תודת חיים (פרק ז' סעי' כ') – "העולה מפטיר וחייב לברך הגומל, יש המברכים אחר ברכת התורה שלאחריה, ויש המברכים אחר ברכות ההפטרה וכן ראוי לנהוג".

ה. אם לא עלה לתורה.

1. יברך בסוף הקריאה אחרי הקדיש.

(א) אהלך באמיתך (פרק כ"ג סעי' נ"ז) – "לא קראוהו לעלות לתורה, יעלה לבימה ואחר גמר הקריאה ואמירת חצי קדיש יברך הגומל".

(ב) פסקי תשובות (אות י"ד, הע' ע"ג) – "ואלו המברכים הגומל ללא עליה לתורה יברכוהו בסוף הקריאה לאחרי אמירת הקדיש".

(ג) על תודת חיים (פרק ז' סעי' כ"א) – "אם אינו עולה לתורה, יברך הגומל בהולכת ספר התורה לתיבה או בחזרתו להיכל. ונהגו העולם שכל שאינו עולה לתורה, עולה לבמה. ואחר קריאת התורה ואמירת קדיש מברך הגומל".

ו. איזה עדיף: שני תלמידי חכמים, או קריאת התורה.

1. שני תלמידי חכמים.

(א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד סוף הע' מ"ב) – "ולכתחילה יש להשתדל שבכלל העשרה יהיו שני תלמידי חכמים, כמבואר בשו"ע שם בסעיף ג'. ונראה שעדיף לברך בבית המדרש, אף אם אין שם ס"ת, אך יש שם שני תלמידי חכמים, מאשר בבית הכנסת בקריאת התורה כשאין שם תלמידי חכמים, כיון שלכתחילה בעיני תלמידי חכמים, ובלבד שלא יגרם על ידי זה ביטול בית המדרש".

ז. מראי מקומות.

1. חת"ס (או"ח סי' נ"א ד"ה ויש) – "ע"כ יש לו להקדים לברך בעצמו ושלא להפסיד ברכתו, ועוד לאו אורח ארעא לשמוע כל הני שבחות ושמחות על ביאתו והוא ישתוק וימתין עד זמן קריאת התורה, ועוד ברב עם הדרת מלך והי' כאן כנופיא ורבנן בלי ספק".

טז [בירך על חבריו - סעיף ד'.

ברכות (דף נד:): – "רב יהודה חלש ואתפח, על לגביה רב חנא בגדתאה ורבנן, אמרי ליה: בריך רחמנא דיהבך ניהלן ולא יהבך לעפרא. אמר להו: פטרתון יתי מלאודויי. והא אמר אביי: בעי אודויי באפי עשרה! - דהווי בי עשרה. והא איהו לא קא מודה! - לא צריך, דעני בתרייהו אמן".

א. מברך על אוהבו וקרובו: הלכה.

1. יכול לברך.
 - (א) **רמ"א** (סעי' ד', דר"מ ס"ק א') – "ובהגהות חדשים פרק הרוואה (שלטי הגבורים מג. אות ו) כתב לשון ריא"ז (ברכות פ"ט ה"א אות ד) ונראה בעיני שאם רצה אדם לברך הגומל על אוהבו ועל קרובו שהוא כואב עליו הרשות בידו עכ"ל".
 - (ב) **ב"ח** (ס"ק ג') – "נראה לי להלכה למעשה ודלא כבית יוסף דכתב דאין לו לברך ואם בריך גוערין בו דדילמא ברכה לבטלה היא ולא נהירא אלא כדפירשתי דאף להרשב"א יש לו לברך".
 - (ג) **מג"א** (ס"ק ד').
 - (ד) **ערה"ש** (סעי' ה').
2. **מחמיר: אלא א"כ רבו וכדו'**.
 - (א) **ב"י** (סוף ס"ק ד') – "ולענין הלכה כיון דלדברי הכל אינו חייב לברך לא יברך ואם בריך גוערין בו דדילמא ברכה לבטלה היא".
 - (ב) **עולת תמיד** (ס"ק ה') – "רוב הפוסקים".
 - (ג) **א"ב** (ס"ק י"א) – "לכן אני אומר שאין לברך בשם ומלכות באחרים".
 - (ד) **בה"ל** (סעי' ד' ד"ה ואין) – "וע"כ נראה דבלא אביו ורבו אינו נכון לברך אפילו באב על בנו וכדומה".
3. מראי מקומות – **אור לציון** (ח"ב פרק מ"ו הע' נ"ח, לשונו מובא לעיל).

ב. מברך על אשתו, יולדת.

1. עי' לעיל.
2. **הגר"ח** ש"צ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"ח) – "על קרובו ואוהבו כ"א אביו ורבו לבד ע"כ. הג"ה - דוקא, ולא באשתו או בנו, ע' ביה"ל, ואע"ג דאשתו כגופו, היינו שצריך להיות כן, אבל לא שכן ההרגש הטבעי, ומסתבר דאמו כאביו, ע' סרי"ח בביה"ל (אס"ד) ד"ה וכל, ורבו היינו רבו מובהק".

ג. מראי מקומות.

1. **הגר"ח** ק"צ"ל (נחל איתן סי' ט"ו ס"ק י"א) – "ולכאוי"ל עוד סברא דבדבור הנאמר על עצמו א"א לייחס הדבור של השני עליו, שהרי השני מכוין על עצמו והוא על עצמו ... ודוקא בברכה כללית כגון בורא פרי העץ וכה"ג שייך להוציא, אבל לא בכונתו על ענין אחר ... ובזה יש להסביר ג"כ הא דברכת הגומל צריך דוקא שיענה אמן, שכבר תמהו בזה ראשונים ואמרו כמה תירוצים עי' בבב"ל סי' רי"ט ס"ד ד"ה וענה אמן, ולפ"ז י"ל דכיון דהברכה נאמרת בלשון שגמלני, דהוא קאי על עצמו, ל"ש שהדיבור יתייחס גם לשני (לפי סברת החזו"א הנ"ל) ואע"ג דתלמידי רב יהודא אמרו עליו דיהבך לן כו', מ"מ כיון שהם מודים על הטובה של עצמן, שרבן נשאר חי, והוא מודה על עצמו, אף שזה על אותו האיש, א"א לייחס הדבור אליו אא"כ ענה אמן, דאז הוי כמוציא מפיו, ודו"ק. אך לפ"ז יצא חידוש גדול דבכל ברכות כה"ג שהוא בלשון פרטי, כגון שעשה לי כל צרכי, המעביר שינה מעיני, וכל כה"ג, א"א להוציא אא"כ ענה אמן, ומדלא הוזכר זה בפוסקים ש"מ שאינו כן, וגם מדלא תירצו הראשונים כן על הקושיא של הגומל ש"מ שאין זה נכון, ולא כתבתי אלא להעיר. שו"מ סברא זו בשה"צ סי' רי"ט אות ט' ע"ש".

[ז] **בירך לעצמו, וגם נתכוין להוציא את חברו** - סעיף ה'.

א. האם לכתחילה לצאת ברכת הגומל מחבירו בשומע כעונה.

1. עדיף שכ"א יברך לעצמו.
 - (א) **הגר"ח** ק"צ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ' אות ט') – "האם לכתחילה מותר לצאת ברכת הגומל מחבירו בשומע כעונה, דבשו"ע כתב לשון 'יצא' משמע רק בדיעבד, וגם מסברא י"ל דבעינן שיתפרסם הנס ע"י ברכתו והציבור לא ידעו שחבירו מוציא גם אותו. תשובה: יותר טוב שיברך בעצמו".
 - הגר"ח** ק"צ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ' אות י') – "הרב שליט"א השיב, דיותר טוב לברך ברכת הגומל בעצמו מלצאת ע"י אחר בשומע כעונה, שע"ז יתפרסם הנס יותר. האם זה גם כשנוסע במטוס ועובר את הים, ששמעתי שבכה"ג יש סברא שמוטב לצאת ע"י אחרים. תשובה: אין חילוק".
 - הגר"ח** ק"צ"ל (שערי שיח עמ' ק"א תשובה קצ"ח) – "מי שנתחייב לברך ברכת הגומל על נס שנעשה לו, האם יכול לכתחילה לבקש מחברו [שחייב גם בברכה זו] שיכוון לפוטרו בברכתו. תשובה: עדיף שכ"א יברך לעצמו".

ב. להוציא את חברו כשנעשה לו נס אחר.

1. **רע"א** (על הרמ"א סעי' ה'), **דעת תורה** (על סעי' ה') – "ואם המברך חייב ומברך הברכה על שהיה חולה ונתרפא וזה שומע חייב בברכה על שהיה הולך מדבר מסתפק בס' אורים גדולים בדרשותיו פ' צו די"ל דיוצא בלא עניית אמן או דאף בעניית אמן אינו יוצא עיין שם".

ג. לצאת ברכת הגומל מאשה.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ' אות י"ב) – "אם בין כך שומע הגומל מיולדת, האם גם אז אין לו לבקש ממנה שתוציא אותו (אם יש לו ספק חיוב). תשובה: אין לעשות כן".

ד. לשמוע מחרש שמדבר ואין שומע.

1. הגר"ח זצ"ל (ברכות והודאות עמ' רמ"ב אות ז') – "שאלה: חרש המדבר ואינו שומע, האם יכול להוציא אחרים ידי חובתם בברכת הגומל, למאי שכתב בס' משנה ברורה (סי' נ"ג ס"ק מ"א) בשם הגר"ע ז"ל ש"ץ שיש לו כבידות אזנים שאינו שומע כלל דלא יהיה ש"ץ, דאף דאם לא השמיע לאזנו יצא, מכל מקום כיון דלכתחילה צריך להשמיע לאזנו אינו מוציא אחרים לכתחלה, ואילו בס' כף החיים (שם ס"ק ס"ז) העלה דיכול להיות ש"ץ. תשובה: יכול להוציא".

ה. מברך ומוציא אחרים ידי חובתן: אם יענו הציבור בלשון יחיד "שגמלך", או לשון רבים "יגמלכם".

1. לשון רבים "יגמלכם".
 (א) אהלך באמתך (פרק כ"ג סעי' ל"ד).
 (ב) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג ס"ק ח') – "והמברך ומוציא אחרים ידי חובתן, עדיף שיאמר בלשון רבים, אך יכול לברך גם בל' יחיד, אבל הציבור יענו בל' רבים, מי שגמלכם טוב הוא יגמלכם כל טוב סלה".
 (ג) הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking שנה ב' מספר ל"א הע' כ"ט).
 2. מראי מקומות.
 (א) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ' אות י"א) – "אם יצא ברכת הגומל מפי חבריו בשומע כעונה האם יאמר ג"כ מי שגמלך טוב הוא יגמלך כל טוב סלה. תשובה: שגמלכם. [נראה אולי, שכוונת מרן שליט"א ששאר העומדים שם יאמרו 'שגמלכם', ולכאורה, העונה ומתכוין לצאת בשומע כעונה צ"ל 'שגמלנו']".

ו. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (שערי שיח עמ' ק"א תשובה קצ"ט) – "הנפטר מחברו בברכת הגומל, האם יכול להמשיך ולומר הנוסח 'מי שגמלך וכו' [ולכוון על חברו] לאחר שיענה אמן. תשובה: לא".

יח [זמן ברכת הגומל - סעיף ו']

א. לכתחילה.

1. שלא לאחר ג' ימים – מחבר (סעי' ו'), לבוש (סעי' ו'), גר"ן (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' ה'), ח"א (כלל ס"ה סעי' ו'), שלחן שלמה (סעי' א'), קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' ב'), חסד לאלפים (סעי' ט'), ערה"ש (סעי' ז'), כה"ח (ס"ק ל"ח), קצות השלחן (סי' ס"ה סעי' ג'), עשה לך רב (ח"ו סי' ט"ו), אור לציון (ח"ב פרק י"ד סוף הע' מ"ב), יביע אומר (ח"ג או"ח סי' ט"ז), יחווה דעת ח"ג סי' י"ד, חזון עובדיה הל' ברכות עמ' שנו"ו), וזאת הברכה (עמ' קנ"ח אות ז', מעיין הברכה פרק כ"ג אות מ'), ילקוט יוסף (סעי' י"ג).

ב. בא מן הדרך יום שני, שאין ספ"ת עד יום חמישי: הגומל תוך ג' ימים בלי ספר תורה.

1. לא להמתין עד יום חמישי – כנה"ג (הג' ב"י ס"ק א'), עולת תמיד (ס"ק ז'), מג"א (ס"ק ו'), א"ר (ס"ק י"ב), חיד"א (לדוד אמת סי' כ"ג אות ב' ס"ק ג'), תשובה מאהבה (ח"ג סי' תמ"ט), גר"ן (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' ה'), ח"א (כלל ס"ה סעי' ו'), קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' ב'), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י"ג), חסד לאלפים (סעי' ט'), מ"ב (ס"ק כ'), קצות השלחן (סי' ס"ה סעי' ג'), כה"ח (ס"ק כ"ה), יביע אומר (ח"ג או"ח סי' ט"ז).
 2. נוהגין להמתין לקריאת התורה, אפי' יעברו ג' ימים.
 (א) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' ל"ט טור א') – "שאלה: במ"ב מבואר שעדיף לברך תוך ג' ימים בלי ס"ת מיותר מג' ימים עם ס"ת, האם כך ראוי לנהוג למעשה בחזר מחו"ל ביום שני בצהריים שלא ימתין לס"ת ביום ה', וצ"ע. תשובה: זה לא שמענו שנוהגים ומחכים תמיד ליום של ספר תורה (שערי דן - תשובה בעל פה)."
 (ב) פסקי תשובות (אות ט"ו) – "והנה, במשנ"ב (להלן ס"ק כ') בשם המג"א ועוד אחרונים כתבו עפ"י דברי השו"ע (שם) שלכתחילה יש לברך תוך שלשה ימים ליציאתו מהסכנה, שאם יצא מהסכנה ביום ב' לאחר קריה"ח, אל ימתין עד לקריה"ת דיום ה', אלא יברך בפני מנין בלא ספר תורה, אמנם המנהג הפשוט להמתין לקריאת התורה אפילו יעברו ג' ימים, ויש המוסיפים עוד שעדיף להמתין לקריה"ת דשבת אם מצוי אז קהל גדול וביניהם תלמידי חכמים".
 3. מראי מקומות.

(א) תשובות והנהגות (ח"א סי' קצ"ז) – "בשו"ע סימן רי"ט ס"ו איתא אם איחר [מלברך ברכת הגומל] יש לו תשלומין לברך כל זמן שירצה ונכון שלא לאחר שלושה ימים, ובמ"ב מביא בשם האחרונים שאפילו אם הגיע ביום ב' לאחר קריאת התורה, אין לו להחמיץ בברכת הגומל ולהמתין ג' ימים עד יום חמישי, רק יברך בפני עשרה אף בלא ס"ת ולא ימתין עד יום ה', ומבואר מדסתמו דלאו דוקא באופן שהמנין של יום ה' יהיה אחר ג' מעל"ע שלימים משעה שבא, אלא שבכל אופן לא ימתין בזה ליום ה' ש"מ דהג' ימים לא מחשבינן להו ג' מעל"ע, אלא אמרינן בזה מקצת היום ככולו, ולא שמעתי שנוהגין כן. ומ"מ נראה שאם הגיע באוירון ביום שני לא יברך ביום חמישי, שעיקר דין זה לברך גם בנוסע באוירון, תלי בפלוגתא, שבפסוק החיוב הוא על "יורדי הים באניות", ואף שכעיקר התקנה באניה שמפורש בפסוק נשאר החיוב אף על גב דבזמננו אין זה כ"כ סכנה, אבל באוירון כיון שאין סכנה מכל דרך במכונית, יש מצדדים לא לברך בשם ומלכות באוירון, ובלאו הכי ב"יד המלך" מצדך לא לברך אף ביורדי הים באניות כשלא היה איזה מקרה בסכנה, ועיין בזה לעיל סימן קצ"ג. אמנם אף למנהגינו כהפוסקים לברך אף באוירון, לכאורה די להקל לברך עד ג' ימים, אבל בהגיע ביום שני ולא יברך בקריאת התורה, שוב לא יברך ביום חמישי לאחר שלשה ימים וכמבואר

במ"ב דיש פוסקים שאחר ג' ימים שוב אינו מברך דלא כדעת השו"ע, ויש אומרים בלאו הכי דלא שייך ברכה באוירון, וכנ"ל ולכאורה תרי קולי לא מקילינן ויברך בלי שם ומלכות, ותמהני שאין מקפידים כ"כ לברך תוך ג' ימים, וראוי לנהוג כמ"ב ועד ביום ד' במנחה יברך בפני קהל ברכת הגומל אף בלי עלייה בתורה ויוצא בזה חובתו בלי ספק. (וכדאי בעשרה עם שני ת"ח).

ג. אין לו עשרה.

1. ימתין עד שלשים יום – רא"ה (ברכות דף נד:), "מיהו אע"ג דלאו לעיכובא נינהו ראוי הדבר להמתין עד שלשים [יום] דילמא מתרמיא ליה מצוה כהילכתא, מכאן ואילך לא צריך להמתין", מ"ב (ס"ק ח'), "ועיין בהלכות הרא"ה שכתב דימתין עד שלשים יום פן יזדמן לו עשרה שיוכל לקיים המצוה כהלכתה ויותר לא ימתין".
 (א) הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א זצ"ל ברכות דף נד:; עמ' תרמ"ג) – "האם השלושים יום הם משעה שהולך על בוריו, או משעת הניתוח שאז היה הנס. תשובה: משעת הניתוח".

ד. בדיעבד.

1. אין לברך רק עד שלשה ימים, ולא יותר – שואל ונשאל (ח"ה או"ח סי' כ"ו).
 2. עד חמשה ימים יכול לברך – עטרת זקנים (ס"ק ב'), באה"ט (ס"ק ט').
 3. כל זמן שירצה – טור (סעי' ו'), מחבר (סעי' ו'), לבוש (סעי' ו'), חיד"א (לדוד אמת סי' כ"ג אות ג'), שלחן שלמה (סוף סעי' א'), ת"א (כלל ס"ה סעי' ו'), קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' ב'), שערי אפרים (שער ד' סעי' כ"ז), כה"ת (ס"ק ל"ח), עשה לך רב (ח"ו סי' ט"ו), עמק הלכה (ח"ב סי' ז', עמ' ל"ה), יביע אומר (ח"ג או"ח סי' ט"ז, יחזה דעת ח"ג סי' י"ד, חזון עובדיה הל' ברכות עמ' שנ"ו), וזאת הברכה (עמ' קנ"ח אות ז', מעיין הברכה פרק כ"ג אות מ'), ילקוט יוסף (סעי' י"ג, קיצור שו"ע סעי' י"ד).
 4. מראי מקומות – חסד לאלפים (סעי' ט'), פסקי תשובות (אות י"ח).
 (א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד סוף הע' מ"ב) – "וברכת הגומל אעפ"י שלכתחילה צריך לברך תוך ג' ימים, מ"מ יש לה תשלומין כל זמן שירצה, וכמ"ש בשו"ע שם בסעיף ו', וכתב שם בכה"ה אות ל"ח שכן המנהג. ומכל מקום אם יכול לצאת ידי חובה על ידי אחר שנתחייב כעת, עדיף טפי, כיון שיש ראשונים הסוברים שאינו מברך אלא עד ג' או ה' ימים, וכמו שהביא בב"י שם בשם הרמב"ן והרשב"א, ע"ש".

ה. האם יש גבול: סוף זמן ברכת הגומל.

1. דלאחר זמן רב שנשכח מלבו, לא יברך: כשאינו מרגיש אז את הרגשת ההצלה מן הסכנה.
 (א) ערה"ש (סעי' ז') – "אמנם בדיעבד אם איחר יש לו תשלומין כל זמן שירצה ונ"ל דאם הפליג זמן רב עד שנשכח העניין אין לו לברך עוד ואבד הברכה [י"א עד ה' ימים]".
 (ב) הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א זצ"ל ברכות דף נד:; עמ' תרמ"ב) – נוהגים שמברכת בתוך ל' יום, לאחר שלושים יום, זה כבר מאוחר מדאי ... המ"ב (רי"ט, ח') מביא חי' הרא"ה ... תשובה: תלוי באיזה נס: אם נס שמרגיש (שמחה) אחר כך (לאחר שלושים), יכול לברך. אבל אם הנס כבר חלף עבר, כמו יולדת, לא יוכל לברך".
 (ג) הגרח"פ זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ח') – "משמע דבדיעבד יוכל לברך אח"כ, ויש חולקים, ובערה"ש סק"ז הכריע דלאחר זמן רב שנשכח מלבו לא יברך, וכן מסתברא, אולם נראה למעשה דבכה"ג יבקש ממי שעולה בתורה שיוציאו בברכת הגומל, ויענה אחריו אמן".
 (ד) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ד') – "מ"מ מסתברא דיש גבול וקצבה לזה, דיסוד ברכת הודאה שהוא הודאה על נס שאירע לו צריך שיהא כשעדיין יש לו הרגשה של הצלה מן הסכנה, ואם עבר זמן מרובה שאינו מרגיש אז את הרגשת ההצלה מן הסכנה, אין לו לברך אז ברכת הגומל".
 (ה) הג"א נבנצל שליט"א (אילן אביגדור אות ל"ו) – "בענין ברכת הגומל, כתב בשו"ע סי' רי"ט ס"ו; אם איחר, יש לו תשלומין לברך כל זמן שירצה. - האם לפ"ז בעל תשובה צריך לברך על נס שקרה לו אפילו לפני עשרים שנה ברכת הגומל, והאם יש להעיר את לב הבעלי-תשובה על זה. תשובה: אולי אם מרגישים הנס".
 2. מראי מקומות.
 (א) הגרח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ו [דפו"ח עמ' קמ"ד], הע' ש"נ) – "שאלה: עד מתי אפשר לברך הגומל לאחר שנעשה לו נס. תשובה: ע"י שו"ע סי' רי"ט דין ג'. [ז"ל השו"ע: אם איחר יש לו תשלומין לברך כל זמן שירצה ונכון שלא לאחר שלשה ימים. עכ"ל. ובמ"ב כתב דאיחור הכונה שלא בדרך מיד שעלה מן הים או נתרפא, ועוד כתב המ"ב שעדיף לברך תוך ג' בלי ס"ת מלאחר ג' עם ס"ת, ועוד כתב המ"ב שלשיטות שדין עשרה בהגומל אינו לעיכובא מ"מ ימתין עד ל' יום שמא יזדמן עשרה, אבל עדיף תוך שלושים אפי' בלי עשרה מאשר בעשרה אחר שלושים ע"ש".

ו. זמן ברכת הגומל ליולדת.

1. עי' לעיל.

ז. אבל.

1. יברך מיד [תוך ג' יום].
 (א) דעת תורה (על סעי' א' ד"ה וע"ש) – "וע"ש בתשו' קולב"ל עוד בשם מהרא"פ ח"ג סי' תמ"ט דחולה שנתרפא בימי אבלו יש לו לברך הגומל בפני עשרה ואינו עולה לתורה ע"ש".

(ב) ציץ אליעזר (חי"ד סי' ע"ז אות ב') – "דיש לפסוק בזה להלכה כפי שכותב להכריע בכה"ח שם, והוא, דאם נשאר לו מאבלו פחות מג' ימים אזי יש לו להמתין עד שישלים ימי אבלו ואח"כ יברך ע"ש. ומנמוק כדי שיוכל גם לעלות לתורה וכנ"ל מהח"ס, אבל אם לא נשאר כנז' שפיר יכול וצריך לברך את הברכה באפי עשרה בימי אבלו, ולא לחכות על לאחר מיכן שיהא אז זה כבר בחינה של רק בדיעבד שמברך אפי' לאחר ג' ימים דהמצוה של לכתחילה לברך בתוך ג' ימים עדיפא מהחזירה אחרי עשיית הידור מצוה בזה לעלות גם לתורה ולעבור עי"כ על דינא דלכתחילה לברך בתוך ג' ימים, שהוא במסגרת של מעיקרא דדינא, ויש לו על כן לעשות כפי שהלכתחילה מחייב בזה, הגם שלא יהיה גם ההידור, והיינו לברך בתוך ימי אבלו בפני עשרה בלי שיעלה גם לתורה".

(ג) ביע אומר (ילקוט יוסף ביקור חולים ואבלות סי' ל"ח סוף הע' י') – "איברא היכא דאחר שבעה ימי אבלות, יהיה עדיין בתוך ג' ימים משהבריא, אם גם בכהאי גוונא מותר לאבל לברך הגומל בימי אבלותו, וראיתי בכף החיים (סימן ריט אות ט) שאחר שהביא דעת המתירים לאבל לברך תוך ז' ימי האבל, כתב, ונראה דאם נשאר לו מאבלו פחות מג' ימים, יש להמתין עד שישלים ימי אבלו, ואחר כך יברך. ע"ש. ומכל מקום יש מקום לומר דמשום אין מחמיצין את המצות רשאי לברך גם בכהאי גוונא, בימי האבל. ואין בזה משום ספק ברכות להקל, שגם להחולקים אין זו ברכה לבטלה. ודו"ק. ושאלתי למרן אאמו"ר שליט"א) [זצ"ל] לענין הלכה למעשה, והורה כנז'".

(ד) ילקוט יוסף (ביקור חולים ואבלות סי' ל"ח סעי' י') – "אבל שחלה ג' ימים ונתרפא תוך השבעה, או שנסע מעיר לעיר שיעור מהלך פרסה [בסמוך להיותו אבל], רשאי לברך 'הגומל' בין גברא לגברא, (אבל אינו עולה לס"ת)".

2. מראי מקומות.

(א) כה"ח (ס"ק ט') – "ונראה דאם נשאר לו מאבלו פחות מג' ימים יש להמתין עד שישלים ימי אבילו ואח"כ יברך".

יט) תשעה באב.

א. שלא לברך.

1. עי' אג"מ (שמעתתא דמשה, שמועות משה אות א') – "ראוי שלא לברך ברכת הגומל בת"ב".

2. אור לציון (ח"ג פרק כ"ה סעי' ד') – "וברכת הגומל אפשר לברך בימי בין המצרים, אבל בתשעה באב אין לברך, אלא יברך לאחר תשעה באב. ובשאר תעניות אפשר לברך ברכת הגומל".

ב. יברך.

1. פחד יצחק (מערכת הב' ד"ה ברכת הודאת היחיד) – "דבשנת תל"ג ביום תשעה באב לא רצה חבר לוי שנכדו יברך ברכת הגומל בספר תורה אבל חכם מא"י העיד שמברכין הגומל בא"י בתשעה באב כי מי יודע אם יחיה יום אחר ועוד אין מחמיצין על המצות וזרזין מקדימין למצות. כל שכן שכפי הדין אין להעביר שלשה ימים בלא ברכת הגומל. אם כן טעה הלוי".

2. פתח הדביר (סי' רי"ט אות י"ז) – "פחד יצחק ... דטעה המחבר הלוי דדינא יתיב דשרי לברך הגומל אפילו בט"ב כ"ש בבין המצרים".

3. מועד לכל חי (סי' ט' סעי' כ"ד) – "וברכת הגומל אומר אפילו בתשעה באב (כאשר יעויין שם בספר פחד יצחק מערכת ב' יעויין שם)".

4. שדי חמד (אסיפת דינים מערכת בין מצרים סי' ב' אות ג') – "וש"ד לברך הגומל בט"ב וכ"ש בבין המצרים".

5. באר משה (ח"ז עמ' ש"י) – "בין בן א"י בחו"ל בין בן חו"ל בא"י כולם יכולים לברך ברכת הגומל בת"ב ושמא גם בן חו"ל בחו"ל יברך, ולזה דעתי נוטה".

6. אהלך באמיתך (פרק כ"ג סעי' כ"ה).

7. משנה הלכות (חי"א סי' תמ"ז) – "דמי שנתחייב בט"ב שמברך שאבילות ישנה הוא וקיל לגבי כמה ענינים שוב מצאתי ביפה ללב סי' רי"ט אות ה' שכתב כן והנאני, עכ"פ פשוט דמותר לברך".

8. הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק י"ח אלול תשס"ו) – "שאלה: האם יכול לברך ברכת הגומל בתשעה באב. תשובה: כן".

הגר"א נבנצל שליט"א (מה טובו גליון א' עמ' פ"ט) – "שאלה: האם מותר או ראוי למנוע מלומר ברכת הגומל בט"ב באב, והאם יש חילוק בין שחרית למנחה. תשובה: לענ"ד מותר אף בשחרית, והמקדים הרי זה משובח".

9. הגר"ח ק"צ (אסיפת יצחק י"ט אלול תשס"ו) – "שאלה: האם יכול לברך ברכת הגומל בתשעה באב. תשובה: מותר".

10. קובץ הלכות (בין המצרים פרק כ' סעי' כ"א) – "מותר לברך ברכת הגומל בתשעה באב".

ג. במנחה יברך.

1. כף החיים (סי' תקנ"ט ס"ק ל"ח) – "כיון דבדיעבד יכול לברך אח"כ כמ"ש לעיל סי' רי"ט סעי' ו' ובדברינו לשם גם זה חשוב כדיעבד משום דאינו מן הראוי לברך ביום זה לפני קהל ועדה ברכת הגומל ואפשר דבמנחה יש להקל משום דאז קורין פסוקי דנחמות".

2. חיי הלוי (ח"י סי' פ"ב אות י"ד) – "בכף החיים".

כ) הולכי מדברות: הולכי דרכים - סעיף ז'.

א. הנוסעים ברכבם ממדינה למדינה דרך מדבריות.

1. מיקל.

(א) קצות השלחן (סי' ס"ה ס"ק ב') – "ובזה"ז שנוסעין ממקום למקום עם מסלת הברזל אע"פ שעוברים ע"פ מדברות מ"מ כיון דלא שייך סנת ח' רעה ולסטים מסתבר דהוי כמעיר לעיר וא"צ לברך".

(ב) אהלך באמיתך (פרק כ"ג סעי' י"א).

ג) עי' פסקי תשובות (אות ג') – "וגם בזה יש הכותבים שבזמננו שהדרכים סלולות היטב ואין כל חשש סכנה שמא יאבדו ההולכים את דרכם, וכן ברוב המקומות אין חשש כלל של ליסטים וחיות רעות בדרך, למנהג אשכנז אין לברך הגומל כשנוסעים מעיר לעיר וממדינה למדינה אף שעוברים דרך מדבריות ויערות, אא"כ נקלעו למצב של סכנה, או באותן מדינות שאינן מפותחות שיש בהם חשש ליסטים וחיות רעות, למנהג ספרד בכל ענין מברכים הגומל (וכדלהלן אות י"ט)".

ב. הנוסעים ברכבם ממדינה למדינה דרך מדבריות.

1. מחמיר, אין לחלק.
- א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' ל"ט) – "הנוסע בזמנינו במדבר אף שיש שם כבישים סלולים כמו בכל מקום נראה לכאורה שצריך לברך הגומל מדין הולכי מדבריות".
2. מיקל.
- א) עי' פסקי תשובות (אות ג') - לשונו מובא לעיל.
3. מראי מקומות.
- א) הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ד [דפו"ח עמ' קמ"א]) – "שאלה: האם בזמנינו יש חיוב של הולכי מדבריות, כשנסע עם רכב במדבריות, [או כשטייל ברגל במדברות]. תשובה: כן".
- הגר"ח זצ"ל (שלהי דקייטא סי' צ' אות ל"א) – "כשנוסע במדבריות א"י אינו מברך ברכת הגומל, אף שהרבה נזוקים ומסתכנים שם, מפני שכיום ישנם כלי תחבורה תמידין כסדרן ואין זה סכנה".

כא) הולכי דרכים: כשהולכין מעיר לעיר.

- א. בני ספרד, מברכים – מחבר (סעי' ז'), פוסקים.
 1. דינו כתפילת הדרך – מ"ב (ס"ק כ"ב).
- ב. בני אשכנז, אינו מברכים – מחבר (סעי' ז'), פוסקים.
 1. מי שהלך בדרך אפילו שלא במקום סכנה, ובאו עליו לסטים להרגו וניצול.
 - א) לכו"ע מברך ברכת הגומל – מג"א (ס"ק י'), מ"ב (ס"ק ל"א, שעה"צ ס"ק י"ט).
 - 1) הטעם: ממ"נ יש לברך. לבני ספרד, כיון שנכלל בהולכי דרכים. לבני אשכנז, כיון הני ד' לאו דוקא. אמנם, צ"ב ? י"ל האג"מ (או"ח ח"ב סי' נ"ט).
- ג. האם ספרדי יכול לברך ברכת הגומל בבית כנסת אשכנזי.
 1. יברך.
 - א) ילקוט יוסף (מכתב בסוף ס' ממזרח ומערב אות ד') – "שאלה: האם ספרדי יכול לברך ברכת הגומל בבית כנסת אשכנזי אם הוא מברך בגלל שנסע מעיר לעיר (במצב שאשכנזים אינם נוהגים לברך הגומל בשביל טעם זה). תשובה: כן".
 2. מראי מקומות – הרא"ח חופי (ירחון אור תורה תמוז תשנ"ב סי' ק"ג, עמ' תת"ב אות ז').
- ד. תלוי בזמן [ולא בשטח]: בני ספרד.
 1. זמן: ע"ב דקות.
 - א) אהלך באמתך (פרק כ"ג סעי' ח').
 - ב) יביע אומר (ח"א או"ח סי' י"ג, ח"ט או"ח סי' ק"ח [לשונו מובא לעיל], חזון עובדיה הל' ברכות עמ' שס"ד) – "אסיפא דמילתא בהא סליקנא ובהא נחתינן שהנוסע מעיר לעיר בכל רחבי הארץ, אם יש בנסיעתו כשיעור שעה וחומש, (שבעים ושתיים דקות), שהוא כשיעור פרסה, יברך הגומל, לפי מנהג ספרד. פחות מכן לא יברך בשו"מ. [וכ"כ בס' נתיבי עם (סי' ריט) שכן המנהג בא"י]."
 - יביע אומר (שלחן יוסף או"ח אות צ"ד) – "אדם שיצא מחוץ לעיר, ושהה בדרכו זמן סכנה שהוא ע"ב דקות, כשחוזר מברך ברכת הגומל, ואף אם התעכב בפקקים שיעור זמן זה, מברך. הגם שאלמלא העיכוב, היה מגיע בפחות מזמן זה ליעדו".
 - ג) ברכת ה' (ח"ד פרק ו' סעי' ד', סעי' כ"א, סעי' כ"ג, סעי' כ"ד, ועוד).
 - ד) ילקוט יוסף (דפו"ח, סעי' ל"ח).
 2. מראי מקומות.
 - א) אור יצחק (ח"א או"ח סי' ס"א) – "שאלה: האם מברכים הגומל על נסיעה במכונית יותר משעה וחומש. תשובה: אין אנו מברכים הגומל אם לא במקום סכנה, ומעולם לא ראיתי שיברכו על זה. וכן כתב בכף החיים סי' רי"ט אות מ', וז"ל: נהגו שלא לברך אם הולכים ביבשה אם המקום קרוב אף שהוא יותר מפרסה".

ה. שיעור דרך לבני ספרד: בדין צירוף הלוך וחזור.

1. מצטרף.
- א) אור לציון (ח"ב פרק י"ד הע' מ"ב) – "ונראה שההליכה והחזרה מצטרפים לענין זה, כיון שעכ"פ נסע בדרך שיעור פרסה. וכבר נתבאר לעיל בפרק ז' תשובה כ"ח לענין תפילת הדרך שלילה ויום מצטרפים לענין תפילת הדרך, והוא הדין לברכת הגומל, אבל יום המחרת לא מצטרף, ע"ש. ואף אם נוסע ביום וחזור בלילה כשאין מכוניות מצטרף לשיעור שעה וחומש. והנוסע כמה פעמים ביום מברך פעם אחת בכל יום. והנוסע יומיים זה אחר זה ויש בכל נסיעה שעה וחומש, מברך בכל יום. ואפילו שביום הראשון

עדיין לא הגיע למקומו, מ"מ כיון שנסע לאותו מקום על דעת להתעכב שם מעט, מברך ברכת הגומל, וכמו שכתבו האחרונים, וראה בזה בכה"ח שם אות ה', ע"ש".

(ב) חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' ס"ה) – "ובצירוף זמן הליכתו וחזרתו יש שבעים ושתים דקות, מברך 'הגומל' בשם ומלכות".
(ג) ילקוט יוסף (דפו"ח, סעי' ל"ח).
2. אינו מצטרף.

(א) הגרת"ק זצ"ל (תודת חיים עמ' ת"ז) – "רבים מבני ספרד מברכין ברכת הגומל על נסיעה מעיר לעיר כדין הולכי דרכים. אלא, שלא נהגו לברך אלא אם כן היתה נסיעה ארוכה שנמשכת לפחות שעה וחומש (שיעור מהלך פרסה). והוא כנראה על פי המבואר בכנה"ג, דכיון דבאשכנז או צרפת נוהגין שאין מברכין כשהולכין מעיר לעיר, שלא חייבו אלא בהולכי מדברות, ולכן בני ספרד שקיבלו עליהם המנהג לברך, לא קיבלו אלא בהולך מעיר לעיר דומיא דהולכי מדברות שהוא מקום רחוק ויש בו סכנה. וכמבואר בספר לדוד אמת להחיד"א וז"ל: נהגו כשהולכים בימים, מהעיר לכפרים שלא לברך, וכן נהגו שלא לברך אם הולכים ביבשה אם המקום קרוב אף שהוא יותר מפרסה. (לד"א סימן כ"ג או' ט'). ורציתי לשאול, האם יש מקום בסברא לומר דנסיעה מעיר לעיר כשאין שעה וחומש בכל צד, אלא בצירוף שני הצדדים הלוך ושוב, האם יש להתחשב בזה כדי לברך הגומל כשנסע וחוזר. שהרי מסתבר לומר דדוקא שנסע נסיעה אחת ארוכה של שעה וחומש מברכין והשהייה בעיר מחלקת. ועוד י"ל דדוקא כשהוא מתרחק מהעיר שיעור זמן כזה מברכין. אבל הלוך וחוזר אינו מצטרף, שהרי בכל צד הוא לא מתרחק מהעיר שיעור הנצרך. תשובה: אין מצטרף".

1. אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות מ"ב, הע' מ"ב) – "שאלה. מי שנסע ברכב מעיר לעיר, האם צריך לברך ברכת הגומל. תשובה. אין הנוסע מעיר לעיר מברך ברכת הגומל אלא אם כן נסע בכביש שתנועת המכוניות בו דלה באופן שאין רכב זה רואה רכב אחר, כגון בכבישים נידחים, או שנסע בשעות הלילה המאוחרות. וצריך שמשך הנסיעה יהא לפחות שעה וחומש, והליכה וחזרה באותו יום מצטרפים לברכת הגומל, ואפילו נסע ביום וחזר בלילה, אבל אם חזר למחרת אין מצטרף. ואם יש בנסיעה אחת שעה וחומש, אם נוסע וחוזר באותו יום, מברך ברכת הגומל רק פעם אחת בסוף חזרתו, ואם נוסע ביום אחד וחוזר למחרת, מברך בכל יום ברכת הגומל. וכל זה בדרכים רגילות, אבל הנוסע בדרכים מסוכנות, כגון הנוסע לחברון או בכביש הבקעה וכדומה, שיש חשש סכנה לעובר שם, מברך בכל אופן, אפילו מצויים באותו כביש הרבה כלי רכב, ואפילו נסע פחות מפרסה. [בשו"ע בסימן רי"ט סעיף ז' כתב ... מפורש בדברי מרן שבני ספרד צריכים לברך ברכת הגומל כשנוסעים מעיר לעיר. אולם נראה שכיון שכל תקנת ברכת הגומל היא על סכנת חיות רעות וליסטים, כמבואר בשו"ע, א"כ כיום שיש כלי רכב רבים בכבישים בלא הפסק, אין חשש של ליסטים ולא של חיות רעות, ואי אפשר לומר שדרכים אלו בחזקת סכנה זו, ומשום סכנת תאונת דרכים אין לברך, שסכנה זו אינה בכלל תקנת חז"ל לברך ברכת הגומל, שהרי בודאי שאף הנוסע שעה וחומש בעיר וכגון בערים הגדולות בעולם אינו מברך, אעפ"י שיש בהם סכנת תאונת דרכים, ועל כרחק שהתקנה היתה רק משום ליסטים וחיות רעות, ולכן רק באופן שיש חשש ליסטים וחיות רעות, וכגון שיש מרחק גדול בין רכב לרכב, באופן שאין רכב זה רואה רכב אחר, וליסטים וחיות רעות אינם חוששים לפגוע בהם, נחשבת הדרך בחזקת סכנה, ומברך ברכת הגומל לכשמגיע בשלום. ומכל מקום אין צריך שבכל משך הנסיעה לא יראה רכב אחר, ואף אם עובר דרך ישובים באמצע הדרך, אלא כל שבחלק מהנסיעה נסע לבד מברך ברכת הגומל, ואמנם בבאה"ל בסימן ק"י סעיף ז' ד"ה ואין, הסתפק בזה לענין תפילת הדרך, מ"מ נראה שהעיקר לדינא לדעת מרן שבכל גוונא מברך ברכת הגומל, וראה עוד בזה בקצות השלחן סימן ל"ז בבדי השלחן שם ס"ק ג', ואכמ"ל. וצריך שמשך הנסיעה יהא לפחות שעה וחומש ...]".

1. יביע אומר (ח"ט או"ח סי' ק"ח אות נ"ח, אות ק"ט) – "בעמוד קלט אות מב, הנוסע ברכב מעיר לעיר, אם יש בנסיעתו שיעור פרסה, דהיינו שעה וחומש, צריך לברך הגומל. וכמו שהעלתי בשו"ת יביע אומר ח"א (סי' יג). ומ"ש האור לציון להטיל תנאי שזהו רק בכבישים נידחים וכו'. **אין דבריו נראים**, כי גם על סכנת תאונת דרכים דשכיחי טובא בנסיעות בין עירוניות, ראוי לברך, וכ"כ בספר ברכת ה' ח"ד (פ"ו סעיף כד). ואף על פי שבס' עולת יצחק רצאבי ח"ב (סי' ה) כ' כדברי האור לציון, גם הוא לא צדק בזה, ופוק חזי מאי עמא דבר שהמנהג לברך הגומל כשיעור פרסה דהיינו שעה וחומש. וכ"ש לפמ"ש הגרא"י קוק בשו"ת אורח משפט (סי' מה), שברכת הגומל נתקנה במנין, ואפילו אם בטל הטעם לגמרי, הדין קיים, אא"כ מבוטל ע"י מנין אחר, וכל שכן אם רק הוחלש הטעם, שאין בכך כלום וכו'. ע"ש. וכן פשט המנהג לברך, ואין כאן חשש לספק ברכות. וכ"כ בשו"ת עמק יהושע ח"ו (סי' כט אות א). ע"ש".

כב) מי שהיה חולה ונתרפא - סעיף ח'.

א. אפילו חולה שאין בו סכנה.

1. מחבר (סעי' ח') – "בכל חולי לברך, אפילו אינו חולי של סכנה ולא מכה של חלל, אלא כל שעלה למטה וירד".
2. ב"ח (ס"ק ד'), הו"ד במג"א (ס"ק ח') – "והכי נקטינן דלא כהגהת שלחן ערוך (ס"ח) דדוקא בחולי שיש בו סכנה".
3. א"ר (ס"ק י"ג, א"ו ס"ק י') – "והב"ח [סעיף ד] הסכים לסברא ראשונה וכן עיקר".
4. מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י"ד) – "ועיקר נלפע"ד כמ"ש הרדב"ז בח"ג סי' תקע"ו דחולה שמחללין עליו השבת ע"י עכו"ם מקרי חולה לענין זה ג"כ ולא במיחוש בעלמא והוא הסברא הממוצעת ועשה"ג מ"ש בזה".
5. מ"ב (ס"ק כ"ח).

6. אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות מ"ד, הע' מ"ד) – "שאלה. מי שהיה חולה זמן קצר, האם מברך ברכת הגומל כשקם מחוליו. תשובה. כל מי שנפל למשכב מחמת חוליו, אפילו לא שכב אלא חצי יום, ואפילו רק נתעלף מחמת חוליו, וכל שכן אם אחזו התקף לב וקם מחוליו, הרי הוא בכלל חולה ונתרפא, ומברך ברכת הגומל. [בשו"ע בסימן רי"ט סעיף ח' כתב, בכל חולי צריך לברך, אפילו אינו חולי של סכנה ולא מכה של חלל, אלא כל שעלה למיטה וירד, מפני שדומה כמי שהעלוהו לגרדום לידו, ואין הפרש בין שיש לו מיחוש קבוע ובא מזמן לזמן ובין שאינו קבוע. ע"כ. וא"כ כל שנפל למשכב צריך לברך, ואפילו עלפון אם הוא בא מחמת מחלה, יש

לברך כשקם מעלפוננו. וכן מי שתקפתו התקפת נפילה רח"ל, הרי זה נחשב כנפל למשכב משום חולי וצריך לברך. ואף על פי שבספר חיי אדם כלל ס"ה סעיף ו' כתב שלא נחשב חולה אא"כ נפל למיטה לא פחות מג' ימים, וכן כתב בבן איש חי בפרשת עקב אות ז', מכל מקום אין משמע כן מדברי מרן, אלא כל שנפל למשכב מברך לכשקם ברכת הגומל. ועל כל פנים בחולה שיש בו סכנה, לכו"ע אין צריך שיפול למשכב ג' ימים כדי לברך ברכת הגומל, וכמ"ש במ"ב שם ס"ק כ"ח ובבאה"ל שם ד"ה כגון, ע"ש. וכן הקם מחולי נפשי, גם כן צריך לברך ברכת הגומל, וכדין קם מחולי גופני].

7. חזון עובדיה (ברכות עמ' שע"א אות י"ח).

8. ילקוט יוסף (סעי' כ"ב) – "בכל חולי צריך לברך, אפילו אינו חולי של סכנה, ולא מכה פנימית, אלא כל שעלה למטה וירד צריך לברך. ולכן פצועי תאונת דרכים שנפלו למשכב, צריכים לברך ברכת 'הגומל' לאחר שיבריא. וכל שכן מי שהיה חולה בכל גופו שכיוצא בו מחללין עליו את השבת על ידי גוי, שצריך לברך הגומל. אולם מי שחש בראשו, או במעיו, ולא נפל למשכב, אין זה בכלל חולה, ולכשחלפו הכאבים אינו מברך הגומל. אלא אם כן היה לו חום".

ב. שיש בו סכנה.

1. רמ"א (סעי' ח') – "י"א דאינו מברך רק על חולי שיש בו סכנה, כגון מכה של חלל (וכן נוהגין באשכנז)".

2. לבוש (סעי' ח') – "ויש אומרים שאינו מברך רק על חולי שיש בו סכנה כגון מכה של חלל, וכן נוהגין במדינות אלו".

3. ערה"ש (סעי' י"א) – "ויש שכתבו שהעיקר כדברי רבינו ב"י [ב"ח וא"ר סקי"ג ועמג"א סק"ח] והמנהג כדברי רבינו הרמ"א".

4. מעדני אשר (ברכות סי' קכ"ד אות ג') – "כמדומה שהמנהג לברך רק על חולי שיש בו סכנה".

ג. נפל למטה ג' ימים.

1. ט"ז (ס"ק ה') – "מכה של חלל. וה"ה בחולה שמוטל במטה יותר מג' ימים כנ"ל דהא צריך לבקשת רחמים מאחרים כדאמר רבא עד ג' ימים טרוקו גלי כו".

2. שלחן שלמה (סעי' ב') – "בכל חולי צריך לברך אפי' אינו חולי של סכנה ולא מכה של חלל דוקא אלא כל שעלה למטה וירד א"ה אחר ג' ימים".

3. גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' ו'), לוח ברכת הנהנין פרק י"ב סעי' י"ב) – "יש אומרים שאין החולה מברך אלא על חולי שיש בו סכנה כגון מכה של חלל וכיוצא בו מחלליים שמחללים עליהם את השבת, ולמעשה יש לנהוג שכל שמוטל על מטתו יותר מג' ימים יש לו לברך בעמדו".

4. ח"א (כלל ס"ה סעי' ו') – "אבל על המיחושין כגון מיחוש הראש וכיוצא בו רק שאינו חולי הכולל כל הגוף, אינו מברך (ועיין שו"ת רדב"ז ח"ג סי' קע"ב). ולא נקרא חולה אלא אם כן נפל למטה לא פחות מג' ימים".

5. קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' א') – "ומי שהיה חולה שיש בו סכנה כגון מכה של חלל, או שהיה מוטל במטה שלשת ימים מחמת החולי ונתרפא והולך על בריו".

6. בן איש חי (שנה א' פ"ר עקב אות ז') – "על מיחושין כגון מיחוש הראש וכיוצא שאינו חולי הכולל כל הגוף אינו מברך, ולא נקרא חולה כדי לברך אא"כ נפל למטה ג' ימים, ואין צריך לזה ג' ימים שלמים מעת לעת".

7. קצות השלחן (סי' ס"ה סעי' ג') – "וי"א שאין החולה מברך אלא חולי שיש בו סכנה שמחללים עליהם את השבת, ולמעשה יש לנהוג שכל שמוטל על מטתו יותר מג' ימים יש לו לברך בעמדו".

(א) יש שהולכים לפי השיטות שצריך פקו"נ [ט"ז, גר"ז, קיצור שו"ע, קצות השלחן]. ויש שהולכים לפי השיטות שאפילו אין בו סכנה [שלחן שלמה, ח"א, בן איש]. ועי' בה"ל (סעי' ח' ד"ה כגון), "בודאי אין מקום לשיעורו של הט"ז ואולי כתב כן דרך הכרעה וצ"ע".

ד. מראי מקומות.

1. דברי חכמים (או"ח פרק ט"ז אות קפ"ב) – "שאלה: חולה שנתרפא חייב בברכת הגומל, באיזה חולה דברו. תשובה: הגרפ"ש אמר לי דמכיון שאין לנו בזה קנה מידה מדויק, יברך רק מי שעבר ניתוח גדול והבריא והגר"ש אמר דכל מי שהי' מסוכן וחלפה הסכנה מחויב לברך הגומל".

2. הגרפ"ש צ"ל (חידושי בתרא על מחבר סעי' ח') – "והכלל בזה (לרמ"א) דתליא אם מחללין שבת, ולא לכל ניתוח מחללין את השבת, ודל"א כהרה"ג וולדנברג שליט"א [צ"ל], אא"כ הוא ניתוח מסוכן, וניתוח 'פראסטייט' ושבר מעיים וכה"ג לא מברכינן".

3. הגרפ"ק צ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ד [דפו"ח ריש עמ' קמ"ב]) – "שאלה: לשיטת השו"ע (שכן נוהגים הספרדים), שגם על חולי שאין שכיח בו סכנה יש דין לברך הגומל, האם גם בזמנינו שהתרופות מצויות וידועות על רוב החוליים גם הדין כן. תשובה: לא נשתנה".

ה. מתי לברך.

1. ערה"ש (סעי' ה') – "ומי שהיה חולה ונתרפא עד שיצא לשוק".

2. דברי יציב (או"ח סי' פ"ו) – "מתי לברך, הנה בעט"ז שם בסעיף ו' כתב, ונראה שאין לברך עד שיצא מהצרה לגמרי, וכן בחולה עד שיחזור לבוריו לגמרי וכמ"ש במכילתא וכו' עיין שם, וכן הוא בא"ר שם סק"א, ובסידור התניא סדר ברכות הנהנין פרק י"ג אות ה' שאין לברך עד שיחזור לבוריו לגמרי עיין שם, וכן באשל אברהם להגה"ק מבוטשאטש מהדו"ק כתב בתוך דבריו שאין מברכים עד ששב לבוריו ואיתנו לגמרי, ובמהדו"ת לא הכריע בזה. ועיין ביד דוד ברכות נ"ד בשם המהראנ"ח באמרי שפר פרשת אמור, דממ"ש רש"י ד"ה ארבעה צריכים להודות וכשיוצאים מן הסכנה, וכן מדברי הרמב"ם פ"ו מברכות ה"ח, משמע דבעינן שיצא לגמרי מן הסכנה עיין שם. ושמעתי מכ"ק אאמו"ר זי"ע, שכך היה מורה זקה"ק מצאנו זי"ע להמתין עד שיבריא לגמרי ממחלתו ולא

- ירגיש יותר שום חולשה ורפיון מכה המחלה, ולברך רק כששב לאיתנו לגמרי כמו שהיה קודם שנחלה. וסיפר שזקה"ק בעצמו בירך פעם ברכת הגומל כשחלק מהקהל כבר לא זכרו שהיה פעם חולה, וכמשמעות הפוסקים הנ"ל".
3. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות כ"א) – "עבר אירוע מוחי חמור ואיבד את כל זיכרונו, וכעת הוא משתקם וזיכרונו מתחיל לחזור, (ובשעת השאלה היה במצב ש-75% מזכרונו חזר), ימתין מלברך 'הגומל' עד שכל הזכרון יחזור".
- הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות כ"ה) – "אדם עבר ניתוח מסוכן ובנס זה עבר בהצלחה, אך עדין הוא עובר טיפולים, נשאל רבינו, האם יעשה עכשיו סעודת הודיה על הניתוח. וענה, לא, כשיבריא לגמרי".
4. שבט הלוי (ח"ד סי' קנ"ב אות ג') – "ואשר נסתפק לענין ברכת הגומל אם הבריא עד שהלך ברגליו והלך לבית הכנסת, ולפי דעת הרופאים יכול עוד להמשך המחלה עד שיבריא לגמרי אם צריך להמתין בברכת הגומל או מכיון שמעצם מחלתו יצא והלך ברגליו ומה שנשאר לזמן ארוך זה רק תוצאות המחלה ולכך יברך מיד, וכן מסופק אם נשאר רק רושם מחלה, והעיר מדברי פוסקים אחרונים בזה, עיין בא"ר ריש סי' רי"ט בס' כף החיים שם ובמש"כ בס' שדה חמד מערכת ברכות אות י"ב בשם ס' פתח הדביר. ולדידי פשוט דכל שיצא מכלל סכנה של עכשיו וירד מהמטה ויצא לחוץ דהיינו שיצא מעצם הסכנה רק צריך עוד איזה טיפול על הרושם שנשאר בזה ונמשך כידוע לפעמים זמן רב, יברך ברכת הגומל בשם ומלכות דמ"מ עכשיו נעשה לו טובה ונס מן השמים, וכדמות ראי' מהמבואר סי' רי"ט ס"ח והוא מתשובת הרשב"א דאפילו יש לו מיחוש קבוע ובא מזמן לזמן אעפ"כ חייב לברך כל פעם שיצא מכלל סכנה, וזה דבר ידוע דאם יש לו מיחוש קבוע רושם ושורש המחלה בתוכו לעולם קיים אלא דמתחדש מזמן לזמן א"כ לעולם לא נתרפא לגמרי ואעפ"כ חייב לברך כל פעם והה"ד בהנ"ל, ואף על פי שיש לדחות קצת ראי' זו מכ"מ גם מסברא יראה כנ"ל. ואפילו בנידון של השד"ח בשם פה"ד דמעצם מחלה של סכנה נתרפא אלא מחמת החולי שסבל נעשה טרפה באברים הפנימיים, שנו"נ שם ואסיק דיברך בלא שם ומלכות, אי לאו דכ' אותו גדול ז"ל ה' נראה דיברך גם בשם ומלכות מטעמים ונמוקים שכל בעצמו שם דכיון דמהסכנה של עכשיו ניצל לגמרי והולך ובא כאחד הבריאים ע"ז גופא חייב לברך, ומה דנעשה טרפה הרבה טרפה חיים וקיימים ובפרט אדם דאית לי' מזלא עיין שיטת ר"ת ריש פרק א"ט וכמה דזכתא בזה, ועוד דרוב הניתוחים הנעשים בזמנינו באברים הפנימיים דחותכים ומנקבים ומסלקים אברים שלמים ר"ל שע"פ הדין הוא טריפה גמור, וסוגיא דעלמא כשהוברא ושב לביתו ובא לביהכנ"ס מברך הגומל בשם ומלכות ואם כי יש לחלק דלפעמים נשאר טריפות לא דרך עשיית רפואה כנ"ל, אלא דנלקה מחמת המחלה באופן שא"א לרפואתו או בדרכי רפואה ונתוח, ובזה באמת צ"ע אם יברך בשם ומלכות, מ"מ זולת זה יראה כמש"כ בעניי".
5. חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק א' ד"ה מי) – "מי שנפצע בתאונת דרכים ונפל למשכב, כל זמן שעדיין לא הבריא בגופו אין לברך הגומל [אע"פ שעצם הדבר שלא הוזק יותר מחייב לברך] מ"מ הכל דבר אחד הוא, וכל זמן ששוכב לא מיקרי עמד מחליו. ואחר שמרגיש את עצמו חזק בגופו אע"פ שהוא עדיין חבוש ואין יכול ללמוד כראוי, מ"מ עמד מחליו מיקרי".

כג] ציורים: חולה שנתרפא.

א. קדחת.

1. יברך הגומל – א"ר (ס"ק י"ג, א"ז ס"ק י'), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י"ד).
2. בה"ל (סעי' ח' ד"ה כגון) – "והנה עיקר דינא הובא באליה רבה בשם מהרי"ל דעל חולי של קדחת צריך לברך אך סתם בזה איזה קדחת ונ"ל דתלוי בזה אם סובר כהמחבר אפילו בקדחת החולפת (שקורין פיבער) נמי מברך ואם כדעת הרמ"א אינו מברך אלא באישתא צמירתא (שקורין שוידערין) וכמו שכתב הט"ז בסימן שכ"ח והוא פשוט".

ב. הרדמה כללית (general anesthesia).

1. יברך הגומל.
- א) אג"מ (שמחת הלבבות עמ' שי"ג) – "אמר לי הגר"ש פירסט [מטשיקאגו] דמרן הגר"מ פיינשטיין נקט דבכל ניתוח שצריך הרדמה כללית יש לברך הגומל אח"כ".
- ב) הגריש"א זצ"ל (נשמת אברהם ח"א סי' רי"ט ס"ק ב'), וישמע משה פסקים ממרן הגריש"א ח"ב עמ' פ"ב [לשונו מובא לקמן], ח"ה עמ' נ"א) – "שאינ לברך בכל ניתוח אלא רק בניתוח תחת הרדמה כללית".
- ג) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' כ' טור ג') – "דרק ניתוח בהרדמה כללית חשיב סכנה לברך הגומל".
- ד) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על המחבר סעי' א') – "אדם שהורדם הרדמה כללית והתעורר, הרי הוא כחולה שנתרפא".
- ה) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' ר"מ אות ס"ז) – "מי שנסגרה דלת על אצבעו וכתוצאה מכך נחתכה ונזקק לניתוח - האם צריך לברך הגומל. למה. תשובה: אם היתה סכנת נפשות בנתוח או בהרדמה. הרדמה כללית יש להחשיב לסכנה".
- הגר"א נבנצל שליט"א (שם) – "כל ניתוח המלווה בהרדמה כללית - האם לאחריו יש לברך 'הגומל'. תשובה: כן. שאלה: למה. תשובה: כי זו סכנה".
- ו) הגרמ"ש קליין שליט"א (שאל בני ח"א פרק ז' אות ז', עמ' מ"ו) – "אם היתה הרדמה כללית, יש לברך".

ג. הרדמה מקומות (local anesthesia).

1. שלא יברך הגומל.
- א) הגריש"א זצ"ל (וישמע משה פסקים ממרן הגריש"א ח"ב עמ' פ"ב) – "ונשאל הרב: בענין ברכת הגומל לאחר ניתוח, כגון לאחר ניתוח 'פנדצית' הלוקה כשעתיים, הן באופן שהי' הרדמה כללית והן באופן שהי' הרדמה מקומית. והשיב: בניתוח 'פנדצית' אף שזה ניתוח ארוך ולוקח כשעתיים, אין מברכים הגומל מצד הניתוח, שזה לא נקרא ניתוח של סכנת חיים, ומכל מקום אם הי' בהרדמה כללית מברך הגומל מצד ההרדמה שהיא סכנה, ובהרדמה מקומית אין מברכים הגומל, דהניתוח אינו בכלל סכנה, וכן

ההרדמה אינה בכלל סכנה. אבל באופן שיש בניתוח עצמו סכנת חיים, חייב לברך הגומל אפילו בהרדמה מקומית. נשאל: האם הרדמה קצרה נקראת גם כן הרדמה לענין ברכת הגומל. והשיב: אם הרדימוהו לשתי דקות זה עדיין לא נקרא הרדמה".
(ב) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' כ' טור ג') – "אבל ניתוח בהרדמה מקומית אין חשיב סכנה לברך על זה הגומל".
2. מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' ב', לשונו מובא לעיל).

ד. הנימול בגדלותו האם צריך לברך ברכת הגומל.

1. חייב לברך הגומל אחרי שהוא נתרפא.
(א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות ל"א, תניינא (ב - ג) סי' ס' אות י' ד"ה גם, הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' ג') – "וגם אדם מבוגר שלא נימול בילדותו אלא כעת חייב לברך הגומל אחרי שהוא נתרפא, **אמנם** **גר שנתגייר** אינו מברך אחר שטבל כי בזמן שהיה בסכנה היה עדיין בגויותו".
(ב) ציץ אליעזר (חי"ט סי' נ"ג) – "מהאמור נלמד גם על מה שכבו' מעיר לענין אדם מבוגר שלא נימול בילדותו ונימול כעת אם צריך לברך הגומל, דנראה דפשוט הדבר ג"כ דאם נכנס עי"כ במצב כזה בגדר של מי שצריך לברך המפורט בשו"ע (אי להב"י, ואי להרמ"א) דאזי שפיר צריך לברך ברכת הגומל לאחר שנתרפא מהמילה, ובפרט שהרי יכלו המקטרגים לעורר עליו קטרוגים בשעת הסכנה על שהמתין ולא נימול עד כעת, יהיה מאיזה טעם שיהיה".
2. אין צריך לברך על זה הגומל.
(א) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' כ' סוף טור ג') – "דהנימול בגדלותו אינו מברך הגומל".
(ב) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' כ' טור ג') – "וברית מילה עושים בהרדמה מקומית ולכן אין צריך לברך על זה הגומל".
(ג) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' כ' סוף טור ג', מה טובו גליון א' עמ' ל"ט) – "דמי שלא נימול בקטנותו ונימול כשהוא מבוגר, אינו צריך לברך הגומל לאחר המילה, דזה לא חשיב סכנה כל כך גדולה שיצטרך לברך הגומל".
(ד) הגרי"ט ווייס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' כ' סוף טור ג') – "דזה חידוש לומר שהנימול בגדלותו צריך לברך הגומל".

ה. חולי עיניים שנתרפא: האם מברך בזמן הזה.

1. תודת חיים (פרק ב' סעי' כ"ה, הע' ל"ה) – "מי שחלה בעיניו ונתרפא, הגם שמחללין עליו שבת ע"י ישראל, מכל מקום נהגו העולם שלא לברך הגומל. [ושאלתי להגר"נ קרליץ שליט"א [זצ"ל] טעם לכך, והשיבני דאף דלכאורה לפי האמור יש לומר דעל כל כה"ג נצריך לברך הגומל, מ"מ לא נהגו, וצ"ל דמכיון דהתקנה מצויה ובדרך הטבע לא באים לידי סכנה, אף שלגבי שבת קיי"ל דמחללין שבת, זאת משום דאם לא נמציא לו התקנה יסתכן. אולם מאחר ובפועל לא מסתכנים, לענין הגומל לא חשיב הדבר לחולה שיש בו סכנה, כשיצא ממנה יברך הגומל עכ"ל. וכן השיבני הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל], דמאחר ורואים שבמציאות לא מסתכנים, לא מברכים הגומל. וכן דעת הגר"ש דבליצקי שליט"א [זצ"ל] דדנים את המקרה בשיקול הדעת ומה שנחשב בעיני העולם כמסוכן מברכין הגומל".
2. אליבא דהלכתא (חל"ז עמ' ל"ז טור ב') – "תודת חיים ... ולענין שאר חולי שאין בו סכנה, לספרדים שמברכים גם כשאין סכנה כתב מרן שליט"א לעיל שגם בזמנינו שיש תרופות לא נשתנה הדין, ומ"ש כאן שכן נשתנה, וצ"ל שכאן לאשכנזים שצריך חולי שיש בו סכנה, א"כ כשיודעים לרפאות לא נחשב שיש לעינו חשש סכנה, משא"כ לספרדים שא"צ חשש סכנה לא נשתנה גם בזמנינו".

ו. ניתוח שבר (hernia).

1. יברך.
(א) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' ב') – "וכן לאחר ניתוח שבר (קילע), על אף שההרדמה היתה מקומית, יברך".
(ב) ציץ אליעזר (חי"ט סי' י"ז אות ד') – "אודות חיוב ברכת הגומל על ניתוח שבר, באשר שמעתי באומרים לי בשם גדול אחד שפסק שא"צ לברך, כי אין סכנה בזה, ולדעתי לא כן הדבר, דגלוי וידוע שעצם הניתוח כשלעצמו מסוכן הוא פחות או יותר כשאר ניתוחים פנימיים, ובעבר הלא רחוק היה מקובל ממש למסוכן, ורק האמצעים הרפואיים שנתחדשו ושנוקטים בהם לפני ולאחרי הניתוח מפחיתים את הסכנה, וכשם שנוקטים בכזאת גם בשאר ניתוחים מסוכנים, ובכאן זה מועיל ביותר, וא"כ ברור דהבדרי ליה סמא וחייא אינו ממעט מעצם הניתוח כמו שהוא אשר כרוך בסכנה. ועיון בספר תשב"ץ עמ"ס כתובות (בד' ד' מדפי הספר) מובא גם בדרכי תשובה י"ד סי' קנ"ה סק"ב, שמתאר גודל הסכנה שישנה בניתוח שבר [ומאידך גם הסכנה באם לא ינתחו ויקרה פעם שלא יוכלו להחזיר הבני מעיים במקומם] עיין שם, ואף בימינו אנו עדים בכל זאת על מקרים שבהם לא עלינו לא ניצול המנותח, אם מפאת חולשת גופו, אם מפאת זיהום, ואם מפאת פתיחת התפרים ויציאת הבני מעיים לחוץ, וכדומה. והמתבונן רואה עד כמה שהרופאים זהירים גם בניתוח שבר לתת למנותח לפניו ולאחריו נגד זיהום, ולערוך לו כל סוגי בדיקות, וכן לשים כריות חול להכביד על בטן המנותח שלא יתפחו המעיים כתוצאה מהניתוח, וכן לשמור על פעולות מעיים וכדומה, וא"כ ברור הדבר שהמנותח היה בגדר סכנה, ובהנצלו חייב לברך ברכת הגומל בשם ומלכות".
(ג) וזאת הברכה (עמ' קנ"ח אות ד', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ל"ו) – "חלה במחלה שלדעת הרופאים קיימת בה סכנת חיים, כגון שחלה באיבר פנימי - כגון שהיתה לו התקפה בכיס המרה, או מחלת לב ועשו לו פעולת צינתור בלבו (אפילו לא ע"י בלוו), וכן לאחר ניתוח שבר (אע"פ שההרדמה היתה מקומית), וכל כיוצא בזה - מברך הגומל כשנרפא (ע"פ סי' רי"ח ח - ברמ"א, הליכות שלמה כג ב', נשמת אברהם ח"ד עמ' יד)".
(ד) ילקוט יוסף (דפו"ח סעי' מ"ט).

ה) הלכה ברורה (סעי' כ"ט, עמ' רי"ד) – "וכן מי שעבר ניתוח פנימי, אפילו הוא נחשב לניתוח קל, כגון ניתוח שבר או ניתוח טחורים, אפילו לא הוצרך לשכב במטה מחמת חוליו צריך לברך 'הגומל'".

ו) אמרי תודה (פרק ט' סעי' י"ז).

2. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק כ"ב הע' ח').

א) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"א אות ק"ה) – "מו"ר אמר לי שיש ספק אם לברך ברכת הגומל לאחר ניתוח שבר (עי"ש מ"ב ס"ק כ"ח ובה"ל שם)".

ב) אז נדברו (חי"ד סי' כ"ה אות ו') – "מה שמסתפק (במכתב אחר) אם צריך לברך הגומל על ניתוח שבר דכפחות מג' ימים כבר הולכים הביתה בסדר, פלא לי על ישרותו מה מקום הספק לא הימים קובעים אלא העיקר הסכנה, וכל ניתוח קשור עם סכנה וגם יש מקרים ר"ל שגם בהרדמה הי' טעויות ולא התעוררו וכמדומה שכ"ה נמי בפוסקים בסי' רי"ט שהכל לפי הסכנה".

ז. שבר (broken bones).

1. יברך.

א) יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' י"ב, חזון עובדיה הל' ברכות עמ' שע"ב) – "שאלה: אדם שנשברה לו יד או רגל ולא נפל למשכב, האם יברך הגומל. תשובה: יברך".

יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' מ"ד) – "שאלה: שבר רגלו ונתרפא, אך עדין לא יכול לעלות במדרגות. האם יברך הגומל, או יחכה עד שיתרפא לגמרי שיוכל לעלות במדרגות. תשובה: יברך הגומל".

2. מראי מקומות.

א) אג"מ (מסורת משה ח"א או"ח אות קכ"ז) – "ושאלתי רבינו בשביל דודי הג"ר ראובן, אם בחור ששבר ידו, ונשבר ידו ע"י שחברו אחז בו, ולא שקרה לו אסון אחר, שהיה עושה לו חשש סכנה. האם צריך לברך הגומל. והשיב רבינו אינו ברור למה אין לברך הגומל גם אם ניצל מסכנת אבר, או מצער גדול. מי אמר שצריך דוקא שיהיה ניצל מסכנת נפשות. אבל במקרה זה, יכול לטעון שהלא למעשה לא ניצל, והרי קרה לו השבירה, היה לו את הסכנה והצער. ורק אולי ניצל במה שהרופא ריפאו ולא היה נשאר תמיד שבור, אך אולי היום אין להחשיב את זה כהצלה, דזה כמעט דבר רגיל, שמתקנים שבירה, לא שייך להגדירו כהצלה. וצ"ע. ושאלתי אם אולי יש להחשיב שבירה כסכנת נפשות, שמזה ניצל, ואמר רבינו זה טענה, דלפעמים גורם קריש דם (blood clot) אך אולי אין חשש זה בכל שבירה, וקשה לברר זה מרופאים, דמה ידע רופא רגיל מחששות כאלו. ושאלתי רבינו אם כדאי ליעצו שיברך בלי שם, ואמר רבינו נו".

ח. עבר צינתור בלבו (angioplast).

1. יברך.

א) הגרש"א זצ"ל (נשמת אברהם ח"א סי' רי"ט ס"ק ב', הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' ב') – "העובר פעולת צינתור בלבו (אפילו אם לא עשו זאת ע"י בלון וכדו'), חייב לברך הגומל".

ב) וואת הברכה (עמ' קנ"ח אות ד', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ל"ו) - לשונו מובא לעיל.

ג) הלכה ברורה (סעי' כ"ט, סוף עמ' רי"ד) – "וכן אם עבר ניתוח בעיניו, אפילו ניתוח קל (כגון קטרקט) צריך לברך 'הגומל', וכן מי שעבר צינתור בלבו צריך לברך 'הגומל'".

ט. תרומת כליה.

1. יברך.

א) חזון עובדיה (ברכות עמ' שע"ח) – התורם כליה מאבריו לחולה כליות מסוכן, והרופאים ניתחו אותו לצורך כך, כשיתרפא צריך לברך הגומל".

עי' יחווה דעת (ח"ד סי' י"ד) – "והנה בשו"ת ציץ אליעזר שם פסק שגם התורם כליה מכליותיו על ידי ניתוח להצלת חולה מסוכן בכליות לא יברך הגומל כשנתרפא, וכנראה שהולך לשיטתו בשו"ת ציץ אליעזר חלק ט' (סימן מ"ה) שאסור לעשות כן, כי אסור להכניס עצמו לסכנה כדי להציל את חברו. ע"ש. אולם לפי מה שהעלתי בשו"ת יחווה דעת חלק ג' (סימן פ"ד), שאדרבה מצוה גדולה היא להציל חברו מסכנה, ובתרומת הכליה שעל ידי ניתוח אין חשש סכנה כלל, אלא רק במקרים רחוקים. והבאתי ראיה לזה מתשובת הרדב"ז. וכן מצאתי הלום בשו"ת שאילת יצחק (סימן ק"מ) שהעלה כדברינו, שאדרבה יש בזה מצוה גדולה של פקוח נפש. ע"ש. לפי זה רשאי לברך הגומל כשיתרפא".

ב) ברכת ה' (ח"ד פרק ו' סעי' י"ח).

ג) ילקוט יוסף (דפו"ח, סעי' נ').

ד) הלכה ברורה (סעי' ל', עמ' רט"ז) – "וכן מי שתורם כליה כדי להציל את חיי חברו, צריך לברך 'הגומל' לאחר שיתרפא מהניתוח".

2. שלא יברך [בשם ומלכות].

א) ציץ אליעזר (ח"י סי' כ"ה פרק כ"ג) – "בהיות וברצונו הטוב הכניס א"ע לסכנת הניתוח, ולא עוד אלא שיצא ממנו בחיסרון אבר שהחסיר ממנו בהסכמתו, נראה מכל הלין שנתבאר להכריע שלא לברך ברכת הגומל, ועכ"פ לברך בלא שם ומלכות".

1) אמנם עי' עומק הפשט (גליון קס"ט, דפו"ח) – "ולשיטתו (ציץ אליעזר חלק ט סימן מה) שאסור לתרום כליה מחמת שמכניס עצמו לסכנה. אכן כבר נתבאר בגליון עומק הפשט מספר קס"ה שבמציאות של היום עקב התקדמות הרפואה, יתכן שהציץ אליעזר מודה שאינו נחשב שמכניס עצמו לסכנה באיסור, וצריך לברך 'הגומל'".

י. אדם שאיבד את ההכרה: האם כשיתעורר יברך ברכת הגומל.

1. יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' י"ג) – "שאלה: אדם שאיבד את ההכרה, האם כשיתעורר יברך ברכת הגומל. תשובה: לא יברך, וכדאי שישע לאיזה מקום, ויביא עצמו לידי חיוב ברכת הגומל (ויכווין על זה)".
2. ילקוט יוסף (סעי' כ"ו) – "מי שהתעלף והתעורר, אינו מברך הגומל. ואם נסע מעיר לעיר שיעור פרסה, טוב שיכוין בעת שיברך הגומל לפטור בברכתו גם את מה שהתעלף והתעורר".

יא. קורונה.

1. מראי מקומות – ויען דוד (קורונה סי' י"ד), מנחת אשר (קורונה סי' כ"א), הגרי"מ רובין שליט"א (פר' אמור תש"פ), כתר מלוכה (קורונה סי' ט'), קורונה בהלכה (סעי' כ"ה), עיטורי מרדכי (פרק ה' סעי' י"א), שו"ת קורונה (ענייני או"ח עמ' פ"ו), אבני דרך (חט"ז סי' מ"א), הגר"י אביטבול (גם אני אודך ח"ב סי' ל"ג), עומק הפשט (גליון רע"ה), Halachically Speaking (חי"ז מספר י'), בית מתתיהו (ח"ו סי' מ"א).
2. עומק הפשט (גליון רע"ה) -

לדעת הג"ר יצחק זילברשטיין שליט"א (ווי העמודים אייר תש"פ עמוד מד) לנוהגים כדעת השו"ע, אם היה לו חום ושכב במיטה, מברך הגומל, כפי שביאר המשנ"ב טעם הדבר, שכמה פעמים אף שמתחילה לא היה סכנה, בסוף מתגברת המחלה ובה לידי סכנה. אבל לנוהגים כדעת הרמ"א, מברכים רק בחולי שיש בו סכנה ולא בחום גבוה. ואם היה לחולה חום בגובה מעל 38.5 מעלות, כיון שלגבי שבת מותר לחלל עליו שבת ע"י גוי, כמבואר באגרות משה (או"ח א סימן קכט) אולי גם לגבי ברכת הגומל יברך, כיון שנחשב לחולה שיש בו קצת סכנה.

לדעת הג"ר שריאל רוזנברג שליט"א (במענה לרבני הילכתא) גם לנוהגים כשיטת הרמ"א, אם נפל למשכב ושכב במיטתו מחמת חולי הקורונה אפילו זמן קצר, מברך הגומל כשמבריא.

לדעת הג"ר יצחק יוסף שליט"א (השיעור השבועי מוצ"ש אחרי קדושים תש"פ, בית מרן גיליון 250 פרשת אמור תש"פ, וראה בקונטרס 'הקורונה בהלכה' מכוון שערי יוסף עמוד מו), כל חולה קורונה שהבריא מברך הגומל, אף שלא נפל למשכב והתהלך כאדם בריא, כיון שהנגיף מסוכן והרבה מתו מחמתו. למרות שלפי שיטת הבן איש חי (פרשת עקב אות ו), מברך רק בנפל למשכב ג' ימים, קיבלנו הוראות מרן שהיה גדול מכולם, 'לכו אל יוסף אשר יאמר לכם עשו', והשו"ע (סימן ריט סעיף ח) פסק כל שעלה למיטה מברך הגומל, ובדרך כלל חולי קורונה יש להם כאבי ראש או תסמינים אחרים, ולכן כשנתרפאו מברכים הגומל.

לדעת הג"ר אשר וייס שליט"א (מנחת אשר בתקופת הקורונה סימן טז אות א, הביאני חדרי עמוד מו), לבני קהילות הספרדים כל חולה קורונה שהחלים יברך, ולבני קהילות האשכנזים, מי שחלה באופן קל לא יברך הגומל. אך חולה שנפל למשכב, למרות שלפי דעת הרופאים חייו לא היו בסכנה יברך הגומל, כיון שמחלת הקורונה מסוכנת ואחוז המתים בה גבוהים. אדם שהיה בבידוד ולא נדבק בנגיף, אינו צריך לברך ברכת הגומל ואינו נחשב כיוצא מבית האסורים.

לדעת הג"ר יצחק מרדכי רובין שליט"א (מאמר מערש"ק פרשת אמור תש"פ) קשה לתת קצבה ברורה מי צריך לברך ומי לא, כי הדבר משתנה מחולה לחולה, ובאופן כללי חולה שלא הגיע לכלל סכנה שלא הוצרך לאשפוז בבית החולים, אינו מברך. חולה שאושפז בבית החולים וטופל בתרופות והיה מחובר למכונת הנשמה, מברך 'הגומל' בשם ומלכות. מוסיף הגרי"מ רובין, חולה שהיה מחובר למכונת הנשמה בלי תרופות, ספק האם נחשב שהגיע לכלל סכנה, כי מצד אחד הרי אינו יכול לנשום לבד, ומצד שני במצבו הנוכחי אינו מסוכן, ורק עלול להתדרדר ולהגיע לידי סכנה, ויתכן שיכול לברך ולסמוך על הכרעת המשנ"ב שמברך גם בחולה שאין בו סכנה, אם באופן כזה מתירים עבורו אמירה לגוי בשבת, וצ"ע.

במענה לשאלת הג"ר גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א השיב הג"ר טוביה הלוי שולזינגר שליט"א (במכתב), חולה מאושפז עם בעיות נשימה ודאי נחשב חולה שיש בו סכנה לברך הגומל. והנה נשמע קול זעקת אחינו בני ישראל מעבר לים הנאנקים בבתי החולים, כאשר אנשי הרפואה שם ערלי לב ובאכזריות נוראה פשעו בטיפול בחולים, ורבים אשר נפלו חללים ממעשי הרופאים ועוזריהם, ולכן מי שיצא ממקומות אלה יש לו לברך הגומל.

לדעת הג"ר שמואל יוסף שטיצברג שליט"א (במכתב לרבני הילכתא), אדם שהיה בסכנת חיים, או קבוצת סיכון, או שייכות לסכנה כמו קשיי נשימה וכדומה מברך. אבל אדם צעיר שלקה בנגיף ללא תסמינים, או עם תסמינים וחום גבוה, אבל לא היה מונשם ולא הגיע למצב של סכנה, אין מברך הגומל. וראוי שכל אדם מבוגר מעט שנרפא מהנגיף, גם אם לא היה במצב של סכנה, יברך הגומל ללא שם ומלכות.

ולדעת הג"ר יעקב שלמה מוזסון שליט"א (במכתבו) חולה קורונה שנפל למשכב אפילו לא הגיע לכלל סכנה מברך הגומל, כי הקורונה עלול להביאו לידי סכנה. אולם הדבר תלוי לפי הגילאים ודרגות הסיכון כפי שביאר שם בפרטות במכתבו. ומטו בשם הג"ר חיים אלעזר וייס שליט"א שהוא בעצמו היה חולה קורונה ולא בירך הגומל, כי לא הגיע למצב של סכנה. וכן דעת הג"ר משה ברנדסדורפר שליט"א (שואל ומשיב גיליון צו פרשת קרח תש"פ), והגר"ש שלזינגר שליט"א שרק אם הגיע בפועל למצב של סכנה מברך.

וכתב בספר עיטורי מרדכי (פרק ז הערה צ"ח) ששמע מהג"ר משה שאול קליין שליט"א דכיון שאין תרופה למחלת קורונה, לכן אם היה לחולה חום ושכב במטה, גם לפי הרמ"א צריך לברך דנחשב חולי שיש בו סכנה, אבל אם היה חולה קל בלי חום, ורק שהרגיש חוסר טעם באוכל, לא יברך. אכן הגר"מ לובין שליט"א מורה שלפי הרמ"א חולה קורונה יברך הגומל, רק אם היה חולה בדרגה קשה.

3. הגר"ע אויערבאך שליט"א (תורת חיים) -

Question: I recently had the coronavirus and I am considered a high-risk patient because I have asthma. Boruch Hashem, during the course of my sickness, I only had minor breathing problems, but there was one point when I felt that my life might be in danger. Now I have recovered fully and would like to know if I should recite Birkas HaGomel.

Rav Auerbach: The brocha of Birkas HaGomel is only recited when someone's life was in danger and they were saved from that dangerous situation (Brachos 54b; Shulchan Aruch, Orach Chaim 219). One of the situations in which it is recited is when one recovers from sickness, but obviously not every sickness is considered life-threatening and requires reciting it. We have to analyze your personal situation and decide if there was drara d'sakanah, i.e., a life-threatening circumstance. If you have asthma and during the course of the coronavirus you had serious breathing problems, then that is called dara d'sakanah and you should definitely recite Birkas Hagomel. If you have asthma and you did not have any breathing problems, then this would not be called drara d'sakanah and you should not recite Birkas Hagomel. You described the situation as somewhere in between; you had slight breathing problems, and that is gevuli, borderline. The halacha would depend on how bad your case was. I believe that if you felt that it was a case of danger, then that would be a reason to recite Birkas HaGomel.

יב. חולה שחשב שכבר התרפא ובירך הגומל.

1. הגר"ח זצ"ל (ברכות והודאות עמ' רל"ט אות א', הע' א') – "שאלה: למאי שדקדקו הפוסקים מדברי רש"י ז"ל בברכות (נד:): דארבעה צריכין להודות, שכתב כשיוצאין מן הסכנה. והיינו לגמרי. וכן מוכח מנוסח הברכה "כל טוב" (עטרת זקנים או"ח סי' רי"ט). מה הדין במי שבירך בטרם צאתו לגמרי מן הסכנה, וכגון חולה שהיה סבור שנתרפא, ובירך ברכת הגומל כדת וכדין, ושוב אמר לו הרופא שעדיין לא נתרפא כל צרכו, האם בתר הכי כשהרופא אומר לו שהבריא לגמרי מיפטר בברכת הגומל שכבר בירך, או דלמא כיון שבירך בשעה שעדיין לא היה ראוי לברך בעי ליה לברוכי שוב בשם ומלכות, ובאפי עשרה ותרי מינייהו רבנן. תשובה: מסתבר שיצא. [עתה ראיתי בס' דף על הדף עמ"ס ברכות (נד:): שכתב, בקובץ מוריה (שנה כ"ג קובץ א'-ב' עמוד כ') נדפסה תשובה ממהר"ם בן חביב ז"ל, והוא דן בשאלה חולה, שסבור שנתרפא ואמר הגומל, ואמר לו הרופא עדיין צריך אתה להתרפאות, מיבעיא לי אי סגי בהגומל קמאי. נלע"ד דחייב לברך פעם אחרת, דכיון דהרופא אמר שעדיין לא נתרפא לגמרי מיחייב לברך, שאין חל חיוב ברכה זו אלא כשניצול מן החולי, לא כשהוא בתוך החולי, וכיון דהרופא אמר לו שלא נתרפא, ודאי דחייב לברך פעם אחרת. וכן יש לדקדק מדברי רש"י שכתב בפרק הרואה ד' צריכין להודות כשיוצאין מן הסכנה, כלומר שאם בירך ועדיין לא ניצול לגמרי מן הסכנה לא נפטר, כיון שאחר ברכתו היה עדיין בתוך חוליו ... ולכאורה היה נראה לקיים פסקו של מהר"ם בן חביב ז"ל למאי שכתב בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' א') במי שבירך הגומל בקהל עם וחזר והלך לביהכ"נ אחר מהו, אפשר דכל כי האי ליזיל ולברך, וכי היכי דחייב להודיע צערו לרבים (מו"ק ה.), כל שכן דחייב להודיע שבחו של מקום לרבים ולברכו, עיי"ש. ולפי זה אף שכבר בירך והודיע שבחו של מקום כשעדיין לא הבריא, מכל מקום אחר"כ כשהרופא אמר לו שהבריא לגמרי יכול לברך שוב. מיהו בס' פתח הדביר (או"ח סי' רי"ט אות י"ד) דחה שם כל דבריו וראיותיו, עיי"ש]."

יג. מראי מקומות.

1. אג"מ (מסורת משה ח"א או"ח אות קכ"ו) – "ודודי הג"ר ראובן שאל למה, מאחר [שהוא זקן] בגיל של שמונים ושתים, לרבינו יש סכנה, מדוע אין צורך לברך הגומל, כגון על מחלת שפעת (flu). והשיב רבינו שלמעשה, מאחר ששכיח הרפואה, לא מחשיבים את זה כסכנה אמיתית, דמותר לקחת הרפואה מאחר שזה סכנה, אבל מאחר שיש כוח הרפואה, ומובטח שיועיל, אין החולה מחשיבו".

כד [האם הארבעה דוקא - סעיף ט']

א. שמברך רק על ארבעה אלו.

1. ה"ר שם טוב פלכו בשם התוס' (ב"י ס"ק ט') – "וזה לשון ארחות חיים ... יש אומרים שארבעה בלבד צריכין להודות אבל אחרים שבירכו הויא ברכה לבטלה וכן פסק ה"ר שם טוב פלכו בשם התוספות דאלו הארבעה דוקא והוא הדין בכל מקום שמזכיר התלמוד מספר עכ"ל".

ב. טוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות – מחבר (סעי' ט'), ברכי יוסף (ס"ק ח'), לדוד אמת סי' כ"ג אות ו'), שע"ת (ס"ק ד'), פני יצחק הל' ברכות אות ס"ה, "והרט"ז ומג"א ... ואין המנהג כן אצלנו ולא בארץ הצבי ת"ו ולא בערי אפריקא יע"א כידוע אלא כמ"ש מרן לברך בלא שם ומלכות דוקא", חסד לאלפים (סעי' י"ב), הגר"ח פלאג' זצ"ל (ספר חיים סי' כ"ו אות י"א, "חס"ל"), בן איש חי (שנה א' פרשת עקב אות י'), אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות נ"ז), ילקוט יוסף (סעי' כ"ח).

1. מדוע אין להזכיר מלכות.

(א) ריב"ש (סוף סי' ת"ח) – "אבל מה שמונעין מלהזכיר מלכות בזה איני מבין טעמם שאין המלכות שם שמים. ואפשר לברך בלשון זה ברוך אתה השם מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות וכו'".

(ב) ספר ההודיה (עמ' נ"ז ס"ק ב') – "ריב"ש ... הסיבה שבברכת ההודיה גם את המלכות אין מזכירים, יתכן שחכמינו רצו להבליט, שאמירה זו אינה ברכה, כי כשם שבמקום שצריכים לברך חייבים להזכיר שם ומלכות ובלעדי זאת אין זו ברכה, כך כאשר אין לברך אין להזכיר לא שם ולא מלכות".

2. אם מברך בלי שם ומלכות, אם יש שום תועלת מצד "ברכה".

(א) ר' פרץ (ריב"ש סי' פ"ב), הו"ד בב"י (אה"ע סי' ל"ד ס"ק ג') – "צוה שלא להזכיר שם שמים בברכה רק שיאמר ברוך אתה השם ... מורי הרב רבי פרץ הכהן ז"ל היה מלעיג על זה מה תועלת לברך אחר שא"א להזכיר בה שם שמים".

(ב) שע"ת (סי' רכ"ט ס"ק ב') – "ועיין בפמ"א ח"ב סי' ל"ח ... וכן אירע בניסן תפ"ט והוריתי לברך עכ"פ בלא שם ומלכות וסמכתי על הראב"ד דכל הברכות דפרק הרואה בלא שם ומלכות אבל לדינא נ"ל לברך אף בשם ומלכות עכ"ל, ונראה שהרוצה לסמוך

ולברך בשם ומלכות ימתין עד חצות ואין לו לברך בלא שם ומלכות כלל בבוקר **שיש לחוש דלהראב"ד יצא בזה ושוב ה"ל ברכה לבטלה** משא"כ אם אינו מברך בבוקר כלל שפיר מברך אח"כ בשם ומלכות כמו שאר הברכות אף על גב דלהראב"ד א"צ בהם שם ומלכות מ"מ ברכה לבטלה לא הוי".

ג) פת"ת (אה"ע סי' ל"ד ס"ק ח') – "בלא הזכרת שם. עבה"ט בשם ח"מ מ"ש ובדוכתי אחריתי אמרינן טוב לברך בלא שם ומלכות עכ"ל. הנה מ"ש ובדוכתי אחריתי לאו דוקא הוא כי לא נמצא כן בשום מקום בש"ע זולת פעם אחת בא"ח סי' רכ"ה ס"ב בהגה לענין ברוך שפטרני וע' בט"ז א"ח סי' תרכ"א סק"ב ועמ"ש בפ"ת ליו"ד סי' שכ"ח סק"א".

1) ספר ההודיה (עמ' נ"ח) – "מה שכתבו הח"מ וב"ש שבדרך כלל אומרים שיש לברך בלי שם ומלכות, כתב שם הפתחי תשובה שזה לאו דוקא, כי לא נמצא כן בש"ע בשום מקום זולת פעם באו"ח סי' רכה ס"ב בהג"ה לענין ברוך שפטרני, ע"ש. והנה בהלכה שלפנינו (סי' רי"ח סעי' ט') פוסק הש"ע בעצמו שיש לברך בלי שם ומלכות וכ"כ להלן בסי' רי"ט סעי' ג ובסעי' ט".

2) לכאורה י"ל פשט בהפת"ת, ע"פ השע"ת (לעיל). שאה"ג, בדרך כלל אין שום תועלת לברך בלי שם. אמנם, אצל ברכת הודאה, יש לקיים לכל הפחות המצוה לברך לפי שיטת הראב"ד, שאין חיוב לברך עם שם ומלכות.

א. וממילא פשט בפת"ת, דהיינו של"מ שום מקום שיש לברך ברכה בלי שם ומלכות, בלי שום תועלת, אלא אצל ברוך שפטרני. [משא"כ ברכת שעשה נשים וברכת הגומל, הוי ברכה (הגם בלי שם ומלכות) לפי שיטת הראב"ד].

ד) ספר ההודיה (עמ' נ"ז ס"ק ב') – "ונראה לנמר בדעת הש"ע, שבדרך כלל סובר שאין טעם לברך ללא שם ומלכות כפי שסובר רבינו פרץ הנ"ל, מ"מ בענין ברכת הודיה פסק, שבמקום שמעיקר הדין אין לברך מ"מ יש להודות לה' גם בלי מטבע של ברכה ולומר את הברכה בלי להזכיר שם השם, אולם בברכת המצוות סברה זו אינה שייכת, ולכן אם א"א להזכיר את השם גם ברכה בלי שם אין אומרים".

ה) מראי מקומות – חלקת מחוקק (סי' ל"ד ס"ק ו'), ב"ש (סי' ל"ד ס"ק ו'), באה"ט (אה"ע סי' ל"ד ס"ק ט').

ג. **הני ארבעה לאו דוקא, דה"ה שאר ציורים צריכים לברך הגומל – ריב"ש** (סי' של"ז), **לבוש** (סעי' ט'), **ב"ח** (סוף סי' רי"ח), **ט"ז** (ס"ק ז'), **מג"א** (ס"ק י'), **א"ר** (ס"ק ט"ו), **פמ"ג** (א"א ס"ק י'), **בית יהודה** (או"ח סי' ו'), **שלחן שלמה** (סעי' א'), **גר"ז** (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' ט'), **ח"א** (כלל ס"ה סעי' ד'), **קיצור שו"ע** (סי' ס"א סעי' א'), **מגן גבורים** (אלף המגן ס"ק ט"ו), **ערה"ש** (סעי' י"ב), **מ"ב** (ס"ק ל"ב), **קצות השלחן** (סי' ס"ה סעי' ד'), **אג"מ** (או"ח ח"ב ריש סי' נ"ט), **קנה בשם** (ח"א סי' י"א, לשונו מובא לעיל).

ד. מראי מקומות – **כה"ח** (ס"ק נ"ב).

1. **אורחות חיים** (ח"א דין מה שמוסיפין בשני ובחמישי אחר י"ח אות כ"ה) – "יש מי שאומר שאלו בלבד חייבין לברך אבל אחרים שברכו הויא ברכה לבטלה".

[כה] מה נחשבת הצלה מסכנה - רק אם היה בסכנה וניצל ממנה, או אפילו שלא היה בסכנה כלל.

א. **שלא היה בצרה, רק שלא בא עליו צרה: כגון הצליח הנהג ברגע האחרון לסטור או לעצור, שנפל אבן או ברזל סמוך לו.**

1. **א** **ח"א** (כלל ס"ה סעי' ד') – "אבל אם באו עליו גנבים או שנפל אבן או ברזל סמוך לו, אף על פי שהיה בסכנת מיתה אילו נפל עליו, אינו מברך שעשה לי נס, אבל האחרונים הסכימו לברך הגומל".

ב) **הגרח"ק זצ"ל** (תודת חיים עמ' תי"ז, עמ' תל"ח) – "מידי עברי על הספר פסקי תשובות ח"ב, ראיתי ונתון אל לבי את מ"ש בסי' רי"ח סעיף ט'. על איזה הצלה מברכים 'הגומל'. הערה נ"ח. והביא מהמהר"ל שכתב וז"ל: ועתה יש בנ"א שכאשר זרקו אבן עליו ולא הגיעו האבן מברכין הגומל וכו', ויצא המהר"ל נגדם. שוב הביא מהחיי"א בשם הרדב"ז דסובר שאם נפלה אבן או ברזל סמוך לו, באופן שאילו היה נופל עליו היה בסכנת מיתה מברך הגומל. והוסיף שהמשנ"ב סק"ב ושעה"צ [סקכ"ט] מסתפק ולא ברירה ליה דבר זה. והנה המ"ב כתב לשון אפשר לגבי ברכת שעשה לי נס. ולא דיבר בענין הגומל כלל, ואפשר דלגבי ברכת הגומל יסכים עם החיי אדם, לפי המבואר במ"ב סק"א דברכת הגומל לא קפדינן כולי האי, ויתכן שכלל מקרים שגם לדעה שניה אינו מברך שעשה לי נס, ובכללם נפלה אבן סמוך לראשו, ועכ"פ א"א להחליט את הענין ולצרף את המ"ב כמסתפק לומר כמהר"ל. ומאחר שבחיי אדם מבואר דמברכין דלא כמהר"ל עליו לנקוט כוונתיה, וכששאלתי את מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] כן הורה".

2. שאינו מברך.

א) **מהר"ל** (נתיבות עולם נתיב העבודה פרק י"ג), **פתחי עולם** (ס"ק י"ד) – "ועתה, יש בני אדם שכאשר זרקו אבן עליו ולא הגיעו האבן, מברכין גומל חסדים טובים. וכל זה מנהג של עמי הארץ, כי אף אם רדפו אחריו בחרב ונמלט, אין זה מן הארבעה אשר צריכים להודות, ולכך אמר מנינא, לומר שלא יברך כי אם על ד' דברים. וזה, כי אלו ד' דברים, כבר היה בים, וכן כבר היה במדבר, וכן כבר היה חולה, וכן כבר היה בבית האסורין ויצא ממנו. אבל דבר אחר, שלא היה בצרה רק שלא בא עליו צרה, אינו בכלל הארבעה שצריכים להודות".

ב) **ע"א אג"מ** (או"ח ח"ב סי' נ"ט) – "אף שעשה במדינתנו נוסעים במאשינעס שיותר מצוי חשש סכנה נמי א"צ לברך אלא כשאירע ח"ו איזה דבר שפגעו ונגעו המאשינעס ולא הוזקו, אבל כשהיה כשורה שלא נפגע במאשין אחר, הרי נתברר שלא היה חשש סכנה ולא נעשה עמו יותר חסד מאם היה בביתו".

ג) **ציץ אליעזר** (חי"ח סי' כ"ב שאלה ג') – "והיא מה גדרה של סכנה שכשניצול ממנה צריך לברך הגומל, ואחרי שמצטט מהחיי אדם כלל ס"ה, ומו"ק בשו"ע שם, מציין לבסוף לדברי המהרי"ל בספרו נתיבות עולם נתיב העבודה פרק י"ג, שמגדיר שצריך שיהא בדומה להד' דברים שחייבים להודות, דאלו הד' דבר' כבר היה בים וכן כבר היה במדבר, וכן כבר היה חולה, וכן כבר היה בבית האסורים שיצא ממנה אבל דבר אחר שלא היה בצרה, רק שלא בא עליו צרה אינו בכלל הארבעה שצריכים להודות. והנה

לענ"ד נראה שההגדרה של המהרי"ל היא ההגדרה הנכונה, ועל פיה צריכים לשער ולדון על כל מקרה ומקרה, שלא יקרה, ודברי המהרי"ל העתיק להלכה גם בספר פתחי עולם על או"ח סי' רי"ט ס"ק י"ד ע"ש. ובנפל אבן סמוך לו שהחיי אדם שם ובנ"א מביא מחלוקת בזה, יש להעיר דמה שמסתמכים על שו"ת רדב"ז ח"ג סי' תקע"ב שמביא בשם רבנו אברהם אב"ד בתשובה שמסתפק ובא במי שנפל אבן סמוך לראשו וכו' י צריך לברך, מלבד דספק ברכות להקל, ראיתי בשו"ת תשובות הראב"י אב"ד שהדפיסם הרב קאפח סימן ע"ב ושם כתוב בזה בלשון: 'מי שנפל אבן על ראשו', ולא סמוך לראשו עיין שם, יעוין גם בשו"ת תשב"ץ ח"ד בהטור השלישי סימן ל' יעו"ש. וכעת נדפס בהוצאת מכון ירושלים ספר מקור חיים על או"ח מהחות יאיר ז"ל, וראיתי לו בסו"ס רי"ט שסובר ג"כ שצריך לברך דוקא בהגיע כבר עליו, וכעין עובדא שמביא דהוה בדידיה שזרק נער גוי באבן יד נגדו והגיע בחור העין ויצא דם רב, ובירך הגומל, ומגדיר לבסוף כעין הגדרתו של המהרי"ל, וכותב, דאפשר דדוקא בשהיה לו עת צרה לפני שניצול וכמ"ש ויצעקו אל ה' בצר להם, וכל שאינו בכה"ג א"צ לברך עיין שם".

(ד) הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א זצ"ל ברכות דף נד; עמ' תרל"ט) – "ברכת הגומל" דוקא כשהיה בתוך סכנה וניצל ממנה, אבל אם רק היה קרוב לה וניצל שלא בא לידי סכנה אין מברך הגומל. שאלתי: **החיי אדם ... תשובה: לא פוסקים כן**. רק אם עברה עגלה על ראשו ממש וניצל. שאלה: מכונית חנתה במדרון ולפתע איבדה את הבלמים. בצד הכביש עמדו כמה בחורים ולא שמו לב שהמכונית מתדרדרת במהירות לעברם. מישוהו צעק לעברם והספיקו לקפוץ הצידה רגע לפני שהמכונית עלתה על מקומם. האם לברך הגומל. תשובה: הם לא היו בתוך הסכנה וניצלו. הרי הם ניצלו לפני שהמכונית הגיעה אליהם".

הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' מ"ו ענף ב', אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות כ') – "מכונית שהיתה כמעט מעורבת בתאונה, וברגע האחרון הצליח הנהג לסטות ולא קרה כלום, מאחר ולא היתה פגיעה בפועל לא יברך ברכת הגומל".

(ה) קנה בשם (ח"א סי' י"ב) – "דכללא דחיובא דברכת הגומל תלוי בעיקר באם כבר בא לידי סכנה וניצל ממנה, משא"כ היכא שעדיין לא הגיע אליו הסכנה אלא שכמעט בא לידי סכנה לא שייך לברך על זה ברכת הגומל על שלא הגיע אליו הסכנה".

(ו) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק א', שבת ח"ב עמ' ש"ב אות ח') – "ונראה דברכת הגומל על נס אינו אלא במי שהיה ממש במקום סכנה וניצל ממנה, אבל מי שהיה כמעט במקום סכנה וכגון אם אירע לו שכמעט נדרס ע"י מכונית, והמכונית עצרה בפתאומיות סמוך לו ועי"ז ניצל, אין לו לברך הגומל, והיינו טעמא **שלא נחשב שהיה בתוך סכנה** לענין ברכת הגומל, ואמנם אם המכונית נפגעה והוא ניצל חשיב שהיה תוך מקום הסכנה. [עי' מ"ב סי' רי"ח ס"ק ל"ב לענין ברכת שעשה לי נס. ומסתברא דה"ה לענין ברכת הגומל]".

(ז) עי' תשובות והנהגות (ח"ב סי' קל"ו) – 'החיי אדם' (כלל ס"ה ס"ק ד') מביא דאם נפל אבן או ברזל סמוך לו באופן שאלו נפל עליו היה בסכנת מיתה מברך ברכת הגומל, ואם כן כאן גם כן לכאורה שלפי דרך הטבע היה צריך להיות תאונה רק בדרך נס ממש עצר ברגע אחרון ראוי לברך ברכת הגומל. אמנם דעתי נוטה דרק הני ארבעה צריכים להודות והוא הדין בכל דבר שאינו מצוי וניצול ראוי לברך, ולכן בנפל אבן סמוך לו שניצול ראוי לברך, אבל לינצל ברגע אחרון מתאונת דרכים ע"י עצירה לפני תאונה מצוי היום טובא, ורק אם היתה כבר התנגשות ממש וניצול מפציעה, או נפצע ולא באופן אנוש, חייב לברך ברכת הגומל".

3. מראי מקומות – חשוני חמד (ב"מ דף קו.), מעדני אשר (ברכות סי' קכ"ו).

(א) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' ט') – "מנגיחות השור - פירוש שרץ אחריו דאל"כ אפילו נחש ועקרב לא, וכן עבר תחת קיר ואח"כ נפלה או נפל אבן מקיר - ואם היה בה כדי להמית ונפלה על כתיפו, זה היה בדידי עובדא בליל שבת כ"ד תמוז תנ"א בהיידלבורג, שבצאתי מבה"כ בערב מבית פ"ו כמר משה י"ץ זרק נער גוי באבן יד נגדי והגיעני בחור העין, ולא היה הפרש [גדול] מן העין ויצא דם רב, ומפני שלא [היה] בו סכנת עין לא רציתי להחם לי יין אפילו ע"י גוי, ובשחרית ברכת הגומל, והדרני בי, ע"ס שכל"ח סי"ז ודוק - וכן ירה יירה הקנה השריפה ולא הגיעו, וכן ניצול מהריגה ושריפה כללית, משא"כ ישב לו קוץ ברגלו ונמנע מליילך עם חבורה ונהרגו או נטבעו כדרז"ל על אודך כי אנפת בי, ואע"פ דכתיב אודך אין לברך שזה בכלל מ"ש על נסיך שבכל יום עמנו. ואפשר דדווקא בשהיה לו עת צרה לפני שניצול טכמ"ש ויצעקו אל ה' בצר להם, וכל שאינו בכה"ג א"צ לברך, ואפשר דה"ל ס"ל לי"א וכל ובל דכוותיה".

(ב) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' ב') – "ואף במעשה שנתנגשו ב' מכונית והאחת נהדפה ונזרקה למרחוק, הורה רבנו שאם לא נחבטו הנוסעים חבטה שיש בה סכנה, לא יברכו".

ב. מכוניתו החליקה וכדו', ולא פגעה.

1. אינו מברך.

(א) אג"מ (לתורה והוראה ח"ה עמ' כ"ג) – "ההולך בדרך באט"א ונתקלקל מכונית ההעמדה שקורין ברייק"ס (brakes) אבל לא אירע כל רע או שהחליק האט"א דהיינו שקורין גליט"ש ולא פגש באט"א או דבר אחר שיכול להזיקו ובא בשלום למקומו א"צ לברך ואפילו עבר מצד ימין של כביש לצד שמאל **דעדיין לא בא במצב סכנה**, אבל משפגש באט"א או בדבר אחר שבא במצב של סכנה וניצול בחסדי ה' מהיזק הגוף יברך ברכת הגומל, וכן אם נתגלגל האט"א ונהפך על גבו אי שנזרק ממנו כשפתח הדלת יברך ג"כ ברכת הגומל. ומאלו המעשים יש ללמוד לכל כהאי גוונא. מי שהדליק תנור וקפץ עליו שלהבת של אש ולא נכווה אפילו נשרפו בגדיו קצת וכן מי שהלך ברחוב וכמעט נפל עליו דבר כבד מראש הגג אבל לא נגע בו כלל אי"צ לברך, אבל אי נכווה או שהוכה ע"י דבר שנפל מן הגג או שעבר דרך מקום סכנה שבונים שם או סותרין בנינים ומצוי שיפלו דברים מראש הגג אפילו לא הוכה צריך לברך וכ"ש מי שנפל ממקום גבוה שיש בו כדי להמית כגון ראש הגג וקומת מעלות שצריך לברך. במקום שחשודים הגנבים על שפיכת דמים כגון היום בנוא יארק בארה"ב ה' ישמרנו אפילו כשבאים עליו ביום וניצול מהם בממונו ואפילו אינו יודע בודאית שהיו מזוינים צריך לברך, אבל אם ברי לו שלא באו על עסקי נפשות (כגון בילדי נכרים קפצים) אי"צ לברך".

(ב) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"א אות ע') – "מי שמכוניתו החליקה במהלך נסיעה, ולמזלו לא פגעה ולא נפגעה מהתנגשות כי באותו זמן לא היו מכוניות בקירבתו - האם צריך לברך הגומל'. תשובה: לא. שאלה: למה. תשובה: גם מי שעובר כביש ולא היתה שם מכונית אינו מברך".

ג. תאונת דרכים.

1. אמת ליעקב (במחיצת רבינו עמ' נ"ו) – "רבינו לא בירך ברכת הגומל אחרי שהיה בתאונת דרכים, אבל העולם נוהגין כאותו שיטה שמברכין. עוד אמר שרוב תאונות דרכים נגרמים על ידי פשיעה של איזה נהג".

ד. מחבל ירה לעברו.

1. הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א זצ"ל ברכות דף נד:, עמ' תר"מ) – "נסע מביתר לירושלים ובדרך רץ מחבל עם רובה בידו וירה לעברו, הכדורים חלפו ליד חלון הרכב ולא פגעו בו. האם לברך הגומל. תשובה: המחבל עדיין לא ירה. שאלה: ירה ולא פגע. תשובה: חייב לברך. שאלה: מה ההבדל בין מכונית שנסעה לעברו וכמעט פגעה בו, לבין יריות לעברו וכמעט פגעו בו. תשובה: הוא (המחבל) כיון אליו (וא"כ הי' בתוך סכנה)".

א) הגר"י רובין שליט"א (פרשת מקץ, תשע"ה) – "בנידון הניצולים בבית הכנסת 'ים התלמוד' דיש שירו עליהם וניצולו, ויש שהסו מפני החרב, ויש שהיו בצידי בית הכנסת וברחו מיד בדלת הצדדית. ונראה טפי שכל המקום הוגדר כמקום סכנה, כיון שהמרצחים ירו אנא ואנא, הרי זה כמי שהתנפלו הליסטין עליו בדרך והצליח לברוח, די"ל שכל המתפללים היו במקום סכנה, וצ"ע".

ה. הנוסע במקום שרגילים לזרוק אבנים על מכוניות.

1. אינו מברך.
א) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' א', ס"ק א', הע' ב') – "חייב ברכת הגומל הוא רק כשפגעה בו הסכנה ממש, אבל אם רק הי' קרוב לסכנה, וניצל הימנה, אינו מברך. [כגון שהשליכו לעברו צרור או אבן ולא פגע בגופו, אף אם פגע בזכוכית שעל ידו ונתנפצה, כל שלא ניתזו רסיסים עליו, אינו מברך, אף אם הדרך מועדת לכך. וכן מי שעמד ברחוב ונורו יריות לעבר מקומו, כל שלא פגעו בו אינו מברך]".
2. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות י"ט) – "מי שנסע ברכבו בשטחים, והושלכו לרכבו בקבוקי תבערה ואבנים, והחטיאו את המטרה אין לו לברך 'הגומל', דלא היה בסכנה ויצא ממנה, אלא שהיה יכול לבוא לידי סכנה ולא בא. וע"ז אין מברכים 'הגומל' כדברי המהר"ל הנ"ל. אמנם בבית הבחירה שם חידש גבי הולכי מדבריות, שגם במקום שלא מברך בתורת חובה, הא מתורת רשות ודאי מברך, אך ד"ז לא הובא בפוסקים, ואמר רבינו שאכן אין נוהגים כן. ואם נסע ברכבו והושלך עליו בקבוק תבערה, רכבו התחיל להתלקח והוא נמלט מהמקום וניצל, חשיב סכנה ממש, ויש לו לברך. וכן אם השליכו עליו אבנים, אם הם אבנים קטנות, שאין בהם כדי להמית רק לפצוע אין לו לברך, אבל באבנים גדולות או מחודדות שחזרו לרכבו ופגעו בו, ויש בהם כדי להמית, חייב לברך. אמנם אם לא פגעו בגופו ורק ניפצו שמשות רכבו ולא נגעו בו, אין לו לברך".
3. שבט הלוי (ח"ט סוף סי' מ"ה) – "במכוונות נוסעות בדרך ונפגעה מכונית הראשונה ע"י מחבלים ר"ל או מזריקת אבנים האם יושבי מכוונות אחרות צריכות לברך או לא אעפ"י שהיו צפופים זה לזה, והאריך קצת בציור השאלה ואומר בקיצור דאם דרכים אלה הם דרכים רגילים לא מסוכנים מיוחדים שדרכינו שלא לברך עליהם והמכוונות אחרות לא היתה בהם שום פגיעה א"כ פשיטא דלא יברכו, אבל אם אירע זה בשטח מוחזק לסכנה ועלול לכולם שיקרה כזה כבר כתבתי דמלשונות הפוסקים יראה יותר דבלא"ה צריך לברך כשגיע למקום חופש ומנוחה ומכ"ש כשאירע מקרה כזה".
4. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על המחבר סעי' ז') – "דשכיחי. והוא הדין בדרכים שמצויות בהם סכנות, כגון: זריקת אבנים וכדו'".
5. ילקוט יוסף (סעי' י"ז) – "הנוסעים בכבישים שמצוי בהם סכנה, כגון בכבישי יהודה ושומרון בזמן הזה, שמצוי בהם ידווי אבנים ובקבוקי תבערה וכדומה, מברך הגומל אפילו אם נסע פחות משיעור פרסה. ואם נוסע בכבישים אלה כל יום, יברך הגומל בשבת, [בין גברא לגברא], לפטור כל נסיעותיו במשך השבוע".

ו. זרקו על רכבו בקבוק תבערה.

1. מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (שלמי ברכה עמ' תשמ"ב), הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות י"ט), ילקוט יוסף (סעי' י"ז).

ז. חיילים החוזרים ממקום סכנה.

1. שבט הלוי (ח"ט סי' מ"ה) – "בחיילים הנמצאים ר"ל תמיד במקום סכנה ומידי פעם יוצאים לחופשה לביתם ע"מ כשגמרו ימי החופשה ישובו לאותו מקום סכנה, ונמצאים לפעמים בחופשה ימים רבים האם כל פעם שבאים לביתם יברכו הגומל או רק כשיעזבו הסכנה לגמרי. בענין השאלה הראשונה מש"כ כב' על החיילים שהם במקום סכנה איני יודע אם ר"ל שבהיותם שם עברו מצב של סכנה בפועל ע"י התקפות מחבלים וכיו"ב שרצו לפגוע בנפשם ונצלו מהם א"כ פשיטא דיברכו כשבאים לביתם דסכנה זאת עכ"פ נגמרה ומי יודע אם ישנה עוד, ופשיטא דבזמן המקדש כבר היו חייבים בקרבן תודה כה"ג, אבל אם ר"ל מקום סכנה שהשטח ומקום והדרכים שם מסוכנים אבל לא הי' סכנה בפועל, א"כ לכאורה נפליגן ברבותא דלדעת התוס' והרא"ש פ"ט סי' ג' דברכות דוקא סכנה בפועל ונצלו מחיבתם בתודה ולדעת הרמב"ן ודעמ' דכל הדרכים בחזקת סכנה דגם מקום סכנה גורם אעפ"י שלא היתה מעשה סכנה בפועל וא"כ מכ"ש חיילים אלו שמקום שהם שם מוחזק למקום סכנה אבל לא עברו סכנה בפועל, ומדיוק לשון הטור או"ח סי' רי"ט שכ' בטעם שיטת התוס' והרא"ש דלא מברכים על יסוד כל הדרכים בחזקת סכנה הוסיף הטור דלא נשנה רק לענין תפלת הדרך אבל ברכת הגומל במקום תודה איתקן, והיינו דזה פשיטא לן דקרבן תודה אינו מביא כה"ג אלא אם אירע סכנה בפועל א"כ הה"ד נ"ד לדעת תוס' ורא"ש דגאוני אשכנז והרמ"א ס"ל הכי לא שייך ברכת הגומל, ולדעת הב"י וש"ו"ע (והספרדים) שפסק כהרמב"ן ודעמ' דמברכים גם על יסוד דכל הדרכים בחזקת סכנה הה"ד ומכ"ש נ"ד. איברא מש"כ למעלה אינו ברור רק לדעת

הסובר דגם בארבע צריכים להודות כים ומדבר מברכים רק כשבא סכנה של ממש לידם, אבל לפי המוסכם בפוסקים דד' שצריכים להודות אפילו לא נתנסו בשום סכנה בפועל, והטעם דעכ"פ ים ומדבר שכיחים ועלולים מאד לסכנה יותר משאר דברים וא"כ כיון דפסק בשו"ע סי' רי"ט ס"ט דהנך ד' שצריכים להודות לאו דוקא והה"ד למי שנעשה לו נס כגון שנפל עליו כותל וכה"ג וא"כ מה"ד בנ"ד חייבים, ואעפ"י שהתם דוקא במקרה הנס ממש לא כשעבר תחת קיר נטוי ולא נפלה עליו, כבר כ' בא"ר כיון דזה רק זמן קצר עד שיעבור לא נקרא נעשה לו נס אבל לולא זה גם בשאר דברים כעין קיר נטוי הי' נקרא נעשה לו נס כשנמשך זמן רב. ואעפ"י דבשו"ע בס"י מביא דעת י"א דהנך ד' דוקא כבר כ' הפוסקים דדעת הגאונים לנטות אחרי המבואר בס"ט וא"כ פשיטא דמי שבא משטח סכנה ממשית מוקף שוללים ורוצחים אף על גב דלא קרה נס בפועל הא גופא ניסא הוי דיצא לחיים לא פחות מעוברי ימים כל הזמן בים שקט דמברכינן דעצם העברה בים נחשב נס".

ה. כשהאיוב ניסה לפגוע, ובס"ד לא הצליח.

1. מראי מקומות – עלינו לשבח (ח"ב סי' כ"ג).

ט. ברכת הגומל על הצלה מסכנה שנתגלתה מבעוד מועד.

1. חשוקי חמד (ברכות דף נד:), עלינו לשבח ח"ב סי' כ' – "שאלה. א. אדם שמכתבים רבים של צדקה הגיעו אליו, וביניהם מעטפה ממולכדת שאילו היה פותחה, היה נהרג. אך שותפו עבר לידו, ונפל חשד בלבו על מעטפה זו, והזמין משטרה ונתגלה שהמעטפה ממולכדת. האם יברך הגומל. ב. חומר נפץ עם שעון שהונח בין בלוני גז וילד עבר ובנס גילה אותו, האם יושבי הבית יברכו הגומל. ג. מכונית שהתנגשה או התהפכה, והנוסע ניצל בנס, האם יברך הגומל. תשובה. במקרה א' - נראה שיברך, מאחר וקרה כאן נס ודומה לנפל עליו שור או ארי כדי להורגו וניצל מידיהם, שמברך הגומל, כמבואר בשו"ע סימן רי"ט ס"ט ובמשנ"ב ס"ק לב. כך גם במעטפה זו היה חומר נפץ שבדרך הטבע היה עומד ליהרג, והשי"ת שלח לו את שליחו (בזכות הצדקה שעשה) והצילו מיד מלאך המות, בכה"ג מסתבר שיברך. במקרה ב' - לעומת זאת חומר נפץ שהונח בין בלוני גז עם שעון השהייה, עד שהגיעה השעה של הפיצוץ, עדיין לא היתה סכנה מוחשית, וחומר הנפץ התגלה בחסדי ה' טרם הגיעה השעה היעודה, בכה"ג מסתבר שלא יברך, משום שנמנעה סכנה, ולא אתרחיש ניסא של הצלה מהסכנה (לעומת זאת במקרה א' הרי כל רגע ורגע עמד לפתוח את המעטפה, והיא היתה מתפוצצת, לכן מסתבר דיברך). במקרה ג' - נראה דאם אירעה התנגשות בין ב' כלי רכב ובס"ד לא קרה שום דבר, הרי הסברא נותנת שלכן ניצול משום שהחבטה לא היתה חזקה, א"כ הוי כנמנע ממנו דבר המזיק וא"א לברך, משא"כ כאשר כלי הרכב התהפך וניצול, יברך. שהרי דומה לנפל עליו כותל וניצול דמבואר בסימן רי"ט ס"ט דמברך. ומעשה באדם אחד שהתרחץ בים, לפנות בוקר, כשלא היו אנשים בחוף, ולפתע התחיל לטבוע והנה בא ערבי וחילצו מהים, והביאו לחוף, הוא נסתפק אם יברך הגומל. והשאלה נשאלה לפני חכמי הדור, והשיבו לו שיברך "הגומל", כי דומה לבאו עליו גנבים בלילה, וצעק לעזרה, או שנזדמנו אנשים לשם וברחו, דמברך הגומל כמבואר במשנ"ב סימן רי"ח ס"ק ל"א. וכל שכן כשרחץ בים לפנות בוקר כשאינו שם מצילים ונזדמן לו מציל שיברך הגומל".

י. לסטים: בזמן הזה.

1. דברי חכמים (או"ח אות קפ"ה) – "מי ששדדוהו לסטים ומסופק אם היה בסכנה האם מחויב לברך הגומל. תשובה: שמעתי מהפוסקים וכן בשם הגרמ"פ דכהיום מעשים שבכל יום שהורגים בשביל ממון ג"כ, וא"כ הרי סכנה ונעשה לו נס ומחויב לברך".

יא. אסון מירון.

1. עומק הפשט (גליון שי"ב) – "לגבי ברכת הגומל ו'שעשה לי נס' לניצולי אסון מירון', התפרסמו הוראות מאת הג"ר יצחק זילברשטיין שליט"א (קובץ ווי העמודים סיון תשפ"א מספר צ"ג עמודים כה-ל), והג"ר יצחק יוסף שליט"א (עין יצחק גליון רל"ט פרשת במדבר תשפ"א), ואחד מגדולי הוראה שליט"א, הגר"ב חותה שליט"א (קובץ באר התורה קי עמוד כ"א), והג"ר מאיר סירוטה שליט"א, והג"ר יחזקאל אלימלך כהן שליט"א, והג"ר שמואל יוסף שטיצברג שליט"א (שערי הברכה פרק כב הערה לט, ובמכתב מתאריך כח אייר תשפ"א), והג"ר בן ציון הכהן קוק שליט"א (ציוני הלכה), וכיון שיסוד ההוראות שוות, יובא כאחד תמצית יסוד דבריהם. ואדם שנוגע לו למעשה יעשה שאלת חכם.

- לגבי ברכת הגומל, כל אדם שהיה דחוק ב'מסדרון המוות' או ב'מדרגות המוות', והרגיש קושי בנשימות, והיה שרוי בסכנת חיים, מברך 'הגומל' על הצלת חייו. אבל אדם שהיה שם ולא הרגיש קושי בנשימות, והדחוק לא הביאו לידי סכנה, או שהצליח לברוח רגע לפני האסון אינו מברך.
- לגבי ברכת 'שעשה לי נס', לא די בהצלת חייו, ורק אדם שהיה דחוק בתוככי מפולת האנשים, ובדרך הטבע היה צריך למות, באופן שאלו שהיו מסביבו מתו, וחיייו ניצלו באופן מופלא ממקום סכנת חנק, אף שפעולות ההצלה וההחייאה הם בדרך טבעית, כיון שיש כמה מסביבו שמתו וחיייו ניצלו, צריך לברך 'שעשה לי נס'. אבל אדם שהיה סמוך למפולת, והרגיש מאוד את הדחוק ונחבל בידיו וברגליו, אבל לא נפל בצורה כזו שהיה אמור למות, ולא נפלו עליו אנשים אחרים ולא הגיע ממש עד שערי מוות, ולא היה שרוי בסכנה חיים ודאית ומוחשית, אינו מברך 'שעשה לי נס' כי אינו נס שיוצא ממנהג העולם. ומכל מקום יברך בלא שם ומלכות. ואדם ששהה שם ולא היה שרוי בסכנה, או שברח רגע לפני האסון אינו מברך כלל".

יב. מראי מקומות.

1. אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רי"ט אות א') – "באופן שנהג במכונית והתנמנע לכמה רגעים ולא קרא לו כלום, אין צורך לברך ברכת הגומל בכה"ג".

2. הגרישא זצ"ל (מאיר נתיבים, סוף קונ' באר מרים) – "שאלה: נסתפקתי באדם שניסע להתאבד וב"ה ניצל אם יכול לומר הגומל. תשובה: אם היה אנוס מלשלוט על עצמו יכול לברך".
3. הגר"ח זצ"ל (שלהי דקייטא סי' צ' אות ל') – "כשנוסע בערים ערביות בארץ ישראל שהכניסה אליהם מסוכנת, אינו מברך ברכת הגומל אלא תפילת הדרך גרידא".
- הגר"ח זצ"ל (תודת חיים עמ' ס"ד הע' מ"ז) – "[היה בסכנה, אלא שאמורה היתה לצאת אל הפועל בעוד זמן, ובאותו זמן היה אמור להיות בה, אך נסתלקה הסכנה, סמוך ממש לזמן שאמורה היתה לצאת אל הפועל, וע"י כך ניצול, מברך הגומל, שאף זה בכלל בא לידי סכנה וניצול]. וראיה לדברינו מהרא"ש מלוניל הביאו הרד"א ... וחזינו מדבריו דכל שנשלחה הסכנה ובדרך הטבע אמורה לצאת אל הפועל, כל שניצול ממנה באופן היוצא ממנה של עולם יברך שעשה לי נס - ודברי הרד"א הביאום הא"ר סי' רי"ח סקי"ב, וכפ' החיים אות ל"ה. והנה לפ"ז אף גבי ברכת הגומל, כך הוא, דכל כה"ג חשיב בא לידי סכנה וכשניצול ממנה יברך הגומל. ולדוגמא: מטען חומר נפץ שהונח והיה אמור להתפוצץ בשעה מסוימת, וקודם שהגיעה אותה שעה גילו את המטען ולא אירע שום פגע, כל מי שהיה במקום ואמור היה להישאר שם באותה שעה היה בדין שיברך הגומל. ובהעלותי הדברים בפני הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל], הסכים לעצם הראיה, ואולם דעתו דאין לפסוק על פיה לברך בשם ומלכות, שספק ברכות להקל, אלא אם כן היתה ההצלה סמוך ממש לאותו זמן, דבכה"ג י"ל דלא גרע ממי שנפל אבן סמוך לראשו ולא פגע בו".
4. הגר"א בנבצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רל"ט אות ס"ה) – "מי שאינו ניזוק רעידת-אדמה שנהיתה במקום שבו היה, אע"פ שהיתה בדרגה גבוהה - האם יברך 'הגומל'. למה. תשובה: אם נפגעו, או היו עלולים להיפגע שם - יברך".
5. וישמע משה (פר' שופטים תשע"ז עמ' א') – "מי שנסחף בגלים לעומק הים האם צריך לברך הגומל ...".

פו] מקרים שקרו בדורות קודמים - האם ברכו הגומל.

א. שנכנסו לפרדס.

1. מראי מקומות – מחזיק ברכה (ס"ק א' - ס"ק ג'), מנחת יצחק (ח"ב סי' מ"ז, לישונו מובא לקמן).
2. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ' אות ט"ז) – "אם ה' שנכנסו לפרדס ולא ניזוקו ברכו אח"כ הגומל. תשובה: לא".

ב. כהן גדול אחר שנכנס לקדש הקדשים.

1. מראי מקומות – מחזיק ברכה (ס"ק א' - ס"ק ג'), מנחת יצחק (ח"ב סי' מ"ז, לישונו מובא לקמן).
2. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ' אות י"ז) – "אם הכהן גדול אחר שנכנס לקדש הקדשים שהוא להב להבים (כמו שהזהירו אותו) בירך הגומל. תשובה: לא".

ג. משלח השעיר במדבר (ביוכ"פ).

1. הגר"ח זצ"ל (תודת חיים עמ' תל"ז) – "אי המשלח את השעיר ביו"כ היה עליו להקריב קרבן תודה בבואו לישוב שהרי היה הולך למדבר ... דהנה פשוט דהולכי מדבריות לכשיגיעו ליישוב צריכים להודות, היינו כשנתרחקו ממקום יישוב, והנה איתא בגמ' יומא ס"ז ע"א - מוקירי ירושלים היו מלוין אותו עד סוכה הראשונה, עשר סוכות מירושלים ועד צוק וכו', על כל סוכה וסוכה אומרין לו הרי מזון והרי מים, ומלוין אותו מסוכה לסוכה חוץ מאחרון שבהן שאינו מגיע עמו לצוק, אלא עומד מרחוק ורואה את מעשיו וכו'. - ובגמ' שם ת"ר עשר סוכות ושנים עשר מילין היו דברי רבי מאיר. ובר"מ פ"ג מהלכות עבודת יוה"כ ה"ז - וסוכות היו עושין מירושלים עד תחילת המדבר, ושובת איש אחד או אנשים הרבה בכל סוכה וסוכה, כדי שיהיו מלוין אותו מסוכה לסוכה. ואנשי סוכה האחרונה עומדין בסוף התחום ורואין את מעשיו מרחוק ע"כ. ולהאמור מסוף סוכה אחרונה ועד הצוק היו ב' מילין כשעמד מיל ליווהו בני אדם, והליכתו לבד היתה מיל, א"כ יש לומר דעל מרחק קצר כזה לא חל עדיין שם של הולכי מדבר וע"כ אין מקום לקרבן תודה".

ד. אברהם אבינו כשניצל מכבשן האש.

1. מראי מקומות – מחזיק ברכה (ס"ק ג'), פתח הדביר (ס"ק ב'), להודות ולהלל (פרידמאן, עמ' ל"ז).

ה. עקידת יצחק.

1. מראי מקומות – מחזיק ברכה (ס"ק ב'), פתח הדביר (ס"ק ב'), להודות ולהלל (פרידמאן, עמ' ל"ז).
 (א) ציץ אליעזר (חי"ט סי' נ"ג אות ג') – "דבר זה שלא להצריך לברך ברכת הגומל על דבר שמצווה לעשות זאת ליכנס לסכנה (כעקידת יצחק וכדומה) כבר עלתה במחשבה קדמונית וכתובה בספר מחזיק ברכה להחיד"א ז"ל או"ח סימן רי"ט. שאביו ז"ל ר"ל בכזאת דבר שהוא במאמר ובציווי ה' לעשות, או אפילו שלא יהי' בפרטות וביחוד רק מימרא דרחמנא לקדש שמו יתברך בכלל, אז אף שהקב"ה יעשה לו נס אינו מברך, והחיד"א ז"ל פנה בזה להגאון בעל חזון נחום ז"ל, ובדברי תשובתו שהשיב לו סתר זאת לחלוטין והעלה בפשטות שגם בכה"ג כשניצול צריך לתת שבה והודאה לו יתברך על זה, יעו"ש ביתר אריכות בפרטי הדברים הנדונים שם".
- (ב) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ' אות י"ח) – "בגדר ברכת הגומל יש לעיין אם בירך יצחק הגומל כשחזר מן העקידה. תשובה: יצחק בירך מחי' מתים. [כן איתא בילקו"ש (וירא קא): 'ר' יהודה אומר כיון שהגיע החרב לצואר פרהה ויצאה נשמתו של יצחק, וכיון שהשמיע קולו מבין שני הכרובים אל תשלח ידך אל הנער, חזרה נפשו לגופו והתירו ועמד יצחק, וידע יצחק שכך עתידים המתים לחיות ופתח ואמר בא"י מחיה המתים]".

פז] מטוס: הטס באויר מעל ים או מדבר - האם צריך לברך ברכת הגומל.

א. מברך ברכת הגומל.

1. קצות השלחן (סי' ס"ה ס"ק ב') - לשונו מובא לקמן.
2. חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"א אות ק"ד) - "אמר לי הגר"ש ברזם (שליט"א) זצ"ל בעת חזרו במטוס מארה"ב שבירר אצל כמה אנשים ששמעו מרן החזו"א זצוק"ל וביניהם הגאון מפונביז' (שליט"א) זצ"ל שמרן אמר לברך הגומל על טיסה באוירון ע"כ. הכונה דכאן ה' נדון אם בכלל יש לברך הגומל על טיסה באוירון הטס לחו"ל ועובר על הים, וע"ז הורה מרן זצוק"ל לברך, ואין זו סתירה מש"כ מקודם בשם מו"ר זצוק"ל דסובר לומר אף שמברכים הגומל מ"מ בטיסה פנים ארצית לא".
3. חזו"א (מעשה איש ח"ב עמ' ק') - "הגר"מ סולוביציק זצ"ל מציריך שמע מרבינו, שאפשר לברך ברכת 'הגומל' על טיסה במטוס (עדות רבי יהושע קרלינסקי). וכן שמענו מהגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] שכך הורה לרבי שמריהו קרליץ".
4. יברך ברכת הגומל דמסתבר רק כשעובר מעל ים או מדבר יבך, אבל תפלת הדרך יש לו לומר (עי' שם בה"ל בריש הסימן ד"ה יורדי הים)".
4. אדמו"ר מסאטמאר (באר משה ח"ז קונ' עלעקטריק סי' ס"ט) - "ועובדא אספר שפעם אחת בימי הקיץ בערב שבת לפני כערך כ"ד-כ"ה שנים, הייתי אצל קדוש ה' מכובד מרן אדמו"ר מסאטמאר זצוקללה"ה, והיות שלא היה שם אז איש, במנוחת נפש דברתי לארכו ורחבו שעות ארוכות עם הדג"ק זצ"ל בכמה ענינים, ועלתה גם שאלה זו על שלחנו הטהור, אם לברך ברכת הגומל על הנסיעה באוירון, והי' פשוט בעיניו שיש לברך ברכת הגומל על נסיעה באוירון, ואמר לי שאין ספק אצלו שעל כל נסיעה גם היותר קצרה מחוייבים לברך ברכת הגומל, וכשאמרתי לו שאין מנהג העולם כן רק על נסיעה רחוקה כמו מארצה"ב ליוראפ או לא", הי' מאוד תמוה בעיניו איך אפשר לחלק בין דרך רחוקה ובין דרך קרובה, או יש לברך על נסיעה או אין לברך, וכשאמרתי לו שכבוד אחי הגדול הגאון האמיתי ציס"ע שליט"א [זצ"ל] בספרו הנפלא בצל החכמה (ח"א סי' כ') ... מביא בשם הגאון האמיתי ציס"ע רשכבה"ג אב"ד דטשעבין זצוקללה"ה (בסוף הסימן) שלא יברכו כלל ברכת הגומל על הנסיעה באוירון, וכן מסיק להלכה ולמעשה הגאון אחי הגדול בעל בצל החכמה שליט"א [זצ"ל], אז אמר לי שאיננו מסכים לפסק זה, אמרתי לכ"ק הדג"ק שליט"א [זצוק"ל] שעל פי זה יש להבין מנהגו של עולם, מאחר דיש רבנים מגדולי ישראל הפוסקים כן שעל נסיעה באוירון לא יברכו כלל ברכת הגומל, קיבלו העולם פסקם בנסיעה קרובה, ובנסיעה רחוקה קבלו לפי דעתם דעת בעה"ב - שאינו דעת תורה לחלק בכה"ג - דעת הרבנים מגדולי ישראל שיש לברך ברכת הגומל על נסיעה באוירון, כי דעתם דעת העולם דבנסיעה קרובה אין אדם ירא לנפשו לטוס כלל, כמו שבאמת אלף אלפים טסים בכל יום ויום, נסיעה קרובה כמו של שעה ושתים, משא"כ בנסיעה רחוקה שאין בנ"א טסים כ"כ בנקל, וכמה הירחורים עולים בלבם קודם שטסים, קיבלו דעת הפוסקים לברך ברכת הגומל, שחוק קל עבר על פיו שאפשר שמזה נובע מנהגם, אבל אינו מכוון להלכה חילוק זה. והשבתי לו שכן אני אומר להלכה, וכדבריו כן הוא לפענ"ד, אבל למעשה קשה לפסוק כנגד העולם כי מי ישמע לו, ע"ז השיב לי שבזה האמת אתי, ושאינו כדאי להעריך מלחמה".
5. הגר"פ עפשטיין זצ"ל (הערות לשו"ת בצל החכמה ח"א, נדפס בסוף ח"א) - "בסי' כ' לענין ברכת הגומל באוירון, לדעתי כבר אמרתי לכת"ר בע"פ שבלי ספק צריך לברך, ואין לך יורדי הימים מסוכנים יותר מן נוסעי אוירון על הימים והנהרות".
6. אג"מ (או"ח ח"ב סי' נ"ט) - לשונו מובא לקמן.
7. לקוטי שיחות (ח"ב עמ' קנ"ב, פר' צו).
8. הגרשז"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ז טור א') - "דהמגיעים מחו"ל לארץ ישראל באוירון יש להם לברך ברכת הגומל".
9. הגרשז"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' ש"ז אות ט"ז) - "מי שנוסע במטוס מהארץ לאירופה וכדו' - שבימים אלו זה כל כך פשוט - האם יברך הגומל. תשובה: נוהגים לברך, ורק אנשי חב"ד שומעים לרבם שפסק לא לברך".
10. (א) ועלהו לא יבול (ח"ב עמ' רצ"ז, הערות הארות ותיקונים לחלק ראשון) - "העירני הרב שמואל אנגלסמן שחסידי חב"ד נוהגים לברך ברכת הגומל אחרי טיסה במטוס, וכמו שכתב הרבי זי"ע (הרב מנחם מנדל שניאורסאהן ז"ל) במכתב שנדפס בלקוטי שיחות חלק י"ב עמ' קנ"ב. אמנם בבעלזא נוהגים שלא לברך הגומל אחרי טיסה במטוס, ואולי התחלף לרב בעלזא בחב"ד".
11. באר משה (ח"ז קונ' עלעקטריק סי' ס"ה, סי' ס"ט [לשונו מובא לעיל], סי' פ"ג אות ב') - "יש לברך ברכת הגומל לנוסע באוירון, ומנהג העולם לברך רק כשנוסע מארה"ב ליוראפ או מארצה"ב לא"י או מיוראפ לא"י או לארצה"ב, אבל בתוך המדינה מנוא יארק לוואשהינגטאן או ללאס אנגעלעס או למיאמי ביטש ... או לסאן פראנציסקא, אין מברכין ולא ידענא למה, וע"כ צ"ל שטעם מנהג העולם לפי שנהוג בכל יום ואלף אלפי בנ"א נוסעים מידי יום ביומו, וכמו שנוסעים על סרטיא ופליטיא במכונות (בקאר) ואין איש מברך הגומל, כמו כן אין מברכין הנוסעים באוירון, והגם שאין דומין והחילוק רב, אבל מה לעשות כן נהגו ... וע"כ הטעם, שכל שהנסיעה שהיא נסיעה רחוקה מברכין וכשהיא נסיעה קצרה אין מברכין, כי נסיעה קצרה איננה נכנסת לפי דעת בנ"א לגדר נסיעה שיהיה בכלל הולכי מדבריות וימים וכיוצא"ב, משא"כ הנסיעה הרחוקה שפיר נכנסת לפי דעת בנ"א בגדר הולכי מדבריות וימים, אבל לעומק ההלכה אין זה נכון, אלא נגד מנהג העולם א"א לייך ולפסוק. ומה השיעור של נסיעה רחוקה בנידון דידן הצריכה לברך קשה לקבוע בצמצום, כי לפענ"ד כל עיקר מנהג בנ"א בנסיעה ע"י אוירון בדרך קצר שלא לברך אינו מיוסד עפ"י הלכה - כמו שכ' לעיל - ולא עפ"י בעל הוראה הוקבע, אלא מדעתא דנפשיה, והדין היה נותן שעל כל נסיעה באוירון יברכו אלא כיון דנהגו נהגו - כן בנסיעה קצרה - והווי דלא להוסיף עלי, ועכ"פ כל נסיעה הנמשכת כג' שעות בודאי ובודאי יברכו ואין ספק בדבר ... וטעמי ונימוקי עמי, דבנסיעה של ג' שעות בהמשכה אחת א"א שהאוירון לא יהיה טס דרך ימים או דרך מדבריות, ובפשטות שניהם עבר כנלפענ"ד. הגם עפ"י הלכה אין זה קובע, כי נסיעה באוירון דינו כנסיעה בספינה על הים, ודעתי היה דבאמת בכל נסיעה ונסיעה רחוקה או קרובה כל שהאוירון טס דרך ימים ומדבריות, וכ"ש כשטס ועובר על שניהם בפשטות צריך לברך ברכת הגומל, אלא מדנעשה מעשים בכל יום ליסע נסיעות קרובות לאלפים, ועוד יותר אפילו למעלה מימים ומדבריות ואין מברכין, א"א לשנות מנהג העולם ... אבל נסיעה שא"א שלא יהיה למעלה מימים ומדבריות, וגם הוא נסיעה רחוקה שלב האדם הומה ונפשו א"א שלא תתמוגג, בודאי צריך לברך ברכת הגומל כשמגיע למחוז חפצו, הגם שעיקר ברכת הגומל לא בריחוק תליא מילתא".

10. אז נדברו (ח"ה סי' כ"ט אות ב') – "מענין ברכת הגומל בנוסע באוירון כבר האריכו בזה בשו"ת של זמנינו, וראיתי בשו"ת בצל החכמה (להר"ב שטרן שליט"א [צ"ל]) שמצדד שלא לברך בשם ומלכות, אבל כתב שהמנהג לברך, וכן עיקר הנוסע ממדינה למדינה דרך הים שיש לברך בשם ומלכות".
11. ציץ אליעזר (חי"א סי' י"ד) – "נראה ברור שהבא מדרך רחוקה בטיסה באוירון יש לו לברך ברכת הגומל בשם ומלכות. כי הוא בכלל עוברי דרך ים וגם בכלל הולכי מדברות, ותרויהו איתנהו ביה, שהרי האוירון בדרך טיסתו טס גם מעל גבי הים וגם על גבי מדבריות...".
12. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ז טור ג') – "דהנוסעים ממדינה למדינה דרך הים יש להם לברך ברכת הגומל בשם ומלכות". [וסיפר לי הגאון בעל המשנה הלכות שליט"א שפעם אחת הגיע מחו"ל לשבת לקרית צאנו וכיבדו אותו בעליה, וכשגמר לברך את הברכה האחרונה אמר לו הגה"צ מקולייזנבורג צ"ל הרי אתם סוברים שעל נסיעה באוירון צריך לברך הגומל אז תברכו, אף שהגה"צ מקולייזנבורג צ"ל בעצמו לא בירך ברכת הגומל על נסיעה באוירון, דחשש לדעת הרה"ק מהר"א מבעלזא זצוק"ל דאין מברכין ברכת הגומל בשם ומלכות על נסיעה באוירון, דאינו חשיב יורדי הים].
13. פסקי בושם (פרק י"א סעי' א', אור ישראל גליון נ"ו עמ' ל"א אות י"ב) – "נוסע באוירון דרך הים מברך הגומל בשם ומלכות".
14. בשם זכור לאברהם (מנהגי הגה"צ מתולדות אהרן צ"ל סי' ט"ז סעי' א') – "לאחר שחזר מנסיעה באוירון בירך ברכת הגומל בשם ומלכות".
15. הגריש"א צ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ז טור א', אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות ט"ו, שיעורי מרן ברכות דף נד: [עמ' תרל"ח], ישא יוסף או"ח ח"ג סי' מ"ט) – "דהמגיעים מחו"ל לארץ ישראל באוירון יש להם לברך ברכת הגומל".
- הגריש"א צ"ל (שלהי דקייטא סי' פ"ט אות כ') – "הטסים במטוס לחו"ל צריכים לברך ברכת הגומל".
- הגריש"א צ"ל (וישמע משה פסקים ממרן הגריש"א ח"ב עמ' פ"ד) – "שאלו: בענין אחד שנסע מנתב"ג לאילת עם מטוס, אם צריך לברך ברכת הגומל, ובירר הרב אם עבר המטוס מעל איזה ים, והשיבו שעבר על גבי ים המלח. והשיב הרב שאם עבר מעל ים המלח יש לברך ברכת הגומל".
16. הגר"ח פ"ש צ"ל (חידושי בתרא על מחבר סעי' א') – "ובמטוס מיקרי מעל לים לענין זה, מיהו בטס מעל ליבשה אינו מברך".
17. שבט הלוי (שלהי דקייטא סי' פ"ט אות כ') – "הטסים במטוס לחו"ל צריכים לברך ברכת הגומל".
18. יביע אומר (ח"ב או"ח סי' י"ד [לשונו מובא לקמן], ח"ט או"ח סי' ק"ח אות ק"י) – "בעמוד קמ אות מג, ובדין הנוסע במטוס יותר משיעור פרסה צריך ג"כ לברך הגומל. ואף על פי שבספר אישים ושיטות (עמוד פ') כתב בשם הגאון הראגצ'ובי רבי יוסף רוזין, שאין לברך על נסיעה במטוס, שאין זה בכלל הולכי דרכים, שנסיעה באויר לא מקרי דרך כמ"ש בחולין (קלט ב), מ"מ חז"ל והפוסקים לא הזכירו אלא הולכי מדברות, (ברכות נד: וטו"ע ר"ס ריט). [ועל"י בספר עדות נאמנה סי' לט, בשם הגאון רי"י וינברג שבמדינת ליטא לא נהגו לקבוע הלכה כדברי הראגצ'ובי, מרוב חריפותו. (ע' עירובין יג. לגבי ר"מ), כי מפורסם בשערים המצויינים בהלכה, שהגאון היה הולך בדרכו המיוחדת, ואינו נרתע אפילו נגד גדולי הפוסקים. וכן הוא בשו"ת שרידי אש ח"ב (דף סז סע"א). וע"ע בשו"ת חלקת יעקב ח"ב (ס"ס קפז), בשם הגאון בעל חבצלת השרון, שכתב, שאף שהראגצ'ובי גדול מאוד בתורה, קשה לסמוך עליו להלכה. ע"ש]. ועי' בשו"ת חלקת יעקב ח"ב (סי' ט), שלבני ספרד שמברכים הגומל אף בנסיעה מעיר לעיר, מפני שכל הדרכים בחזקת סכנה, פשיטא שנסיעה באוירון לא גרע מנסיעה מעיר לעיר, ורק לבני אשכנז שאין מברכים הגומל אלא בנסיעה ממדינה למדינה יש לדון, וכו'. ע"ש. ובשו"ת מנחת יצחק ח"ב (סי' מז) הביא דברינו בשו"ת יביע אומר ח"ב (סי' יד) שהעלתי לברך הגומל על טיסה באוירון, בשם ומלכות, וכתב וז"ל: אבל אין ראיה מזה לדין, שהרה"ג המחבר יביע אומר שליט"א הוא ספרדי, והספרדים נוהגים כמ"ש המחבר (סי' ריט) שמברכים הגומל אף מעיר לעיר. ומיהו נאמר לי בשם מרן הגה"ק מסטמאר שליט"א שצויה לברך הגומל בשם ומלכות. אבל האדמו"ר מבלוז אמר שיש לברך בלי שם ומלכות. ע"כ. ובשו"ת בצל החכמה ח"ב (סי' כ) פסק שיש לברך בלי שם ומלכות. ושם (דף קצ ע"ב) העיר אליו הגאון רבי פנחס אפשטיין ראב"ד של העדה החרדית בירושלים, שנראה לו בלי ספק שצריך לברך הגומל בשם ומלכות. ובספר תשובות והנהגות (סי' קצ"ג) כתב שפשט המנהג לברך. ע"ש. וכ"כ הגר"מ פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (ח"ב האו"ח סי' נט). ע"ש. וכן עיקר".
19. חוט שני (הל' ברכות הודאה סוף ס"ק ג', אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ז טור ג') – "דהנוסעים ממדינה למדינה דרך הים יש להם לברך ברכת הגומל בשם ומלכות".
20. הגר"ש דבליצקי צ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ז טור ג', מה טובו גליון א' עמ' ל"ט [לשונו מובא לקמן]) – "דמברכים ברכת הגומל על נסיעה באוירון".
21. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ז טור ג') – "דמברכים ברכת הגומל על נסיעה באוירון".
22. הגר"ט ווייס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ז טור ג') – "דהנוסעים ממדינה למדינה דרך הים יש להם לברך ברכת הגומל בשם ומלכות".
23. הגר"ח ק"צ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' כ"ב [דפו"ח עמ' ק"מ], הע' שנ"א) – "שאלה: איך קיי"ל בנוסע באוירון, האם מברך הגומל, או לא. (שי"א שבזמנינו יש יותר תאוונות דרכים, מנפילת אוירונים, ועל נסיעה בכבישים לא מברכים הגומל, וא"כ גם על נסיעה באוירון לא יברכו). תשובה: מברכים. [עי' בס' זכור לדוד ח"א במנהגי ותיקין (פ"ט ס"ד) שכן הורה החזו"א להגאון ר' שמריהו קרליץ, ובמעשה איש (ח"ב עמוד ק') הביא שכן הורה החזו"א להגאון ר' משה סולובייצק צ"ל. ומפורסם דעת הגר"י שאין מברכים הגומל בנסיעה באוירון. והגאון ר' חיים פרץ ברמן שליט"א אמר לי ששמע מהגאון הגדול ר' ברוך דב פוברסקי שליט"א בשם מרן הגר"י זצוק"ל, שטעמו הוא משום שכתוב 'יורדי הים באניות' ואוירון אינו בגדר יורדי הים. שאוירון הוא 'עוברי הים', אבל לא 'יורדי הים' (ודעת מרן החזו"א יתכן שס"ס לענין סכנה שווים הם)].
- הגר"ח ק"צ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"ג [דפו"ח עמ' ק"מ]) – "שאלה: הנוסע באוירון, שכתב מרן שליט"א שמברך הגומל, מאיזה דין הוא האם מדין הולכי מדבריות, או מדין עוברי הים. תשובה: שניהם".

- הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' נ"ו אות ז') – "שאלה: אדם שטס במטוס למדינה אחרת האם צריך לברך הגומל לאחר הטיסה. תשובה: כן".
- הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' נ"ו אות ח') – "שאלה: בהנ"ל האם יש הבדל אם עבר מעל הים או דזה גם בנוסע רק מעל היבשה. תשובה: אם עבר מדבר ג"כ צריך לברך".
24. הגר"א ונבצל שליט"א (ביצחק יקרא על המחבר סעי' א' [לשונו מובא לקמן], מה טובו גליון י"ז עמ' ר"ז) – "מי שנוסע במטוס מניו יורק לקאנדה, או ממקום א' בארה"ב למקום שני בארה"ב האם מברך אח"כ ברכת הגומל. תשובה: כשעובר ים או מדבר".
25. וזאת הברכה (עמ' קנ"ח אות ג', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ל"ה) – "והמנהג לברך".

ב. טעמים לברך.

1. דבגדר "הולכי מדברות": שהדרך של האויר הוא בחזקת סכנה - קצות השלחן.
- (א) מעדני אשר (ברכות סי' קכ"ה אות א') – "קצות השלחן ... לכאורה דבריהם שנכתבו לפני כמה עשרות שנים נשתנו כיום, ויתכן שגם הם יודו כיום שעם השתכללות המטוסים פחתה הסכנה מאד וקשה להגדיר את הטיסה בדרגת סכנה כמו של הולכי מדברות דשכיחי בהו חיה וליסטים, ולא עדיפא מנסיעה במכוניות".
2. דבגדר "יורדי הים": כשטסים מעל הים - חזו"א, קהלות יעקב, ועוד.
3. דבגדר "יורדי הים": גם כשטסים מעל יבשה, דעיקר החילוק בין שיט בספינה לבין הליכה ביבשה הוא דבספינה עצם ההמצאות ע"ג המים הוא ענין סכנה דהא א"א לחיות במים אלא זמן קצר, ולכן גם אם המקרים של סכנה הם נדירים מ"מ נחשב כניצול מסכנה ע"י הספינה. וכ"ש במטוס שא"א לחיות אפילו רגע אחד - אג"מ.
4. דבגדר שכיחות הסכנה: דהני ארבעה שנזכר בגמ' לאו דווקא, דה"ה לכל מי שנעשה לו נס דמברך הגומל, ולשיטתם ודאי יש לברך דלא עדיפי מיורדי הים לענין שכיחות הסכנה - אג"מ.
- (א) יש לפקפק - מעדני אשר (ברכות סי' קכ"ה אות ג').

ג. שאינו מברך.

1. גרי"ז (קנין תורה בהלכה ח"א סי' ט"ז סוף אות ג' [לשונו מובא לקמן], תשובות והנהגות ח"א סי' קצ"ג, ח"ג סי' פ"א, במחיצת רבינו עמ' נ"ח [לשונו מובא לקמן]).
2. אמת ליעקב (במחיצת רבינו עמ' נ"ח) – "איך לברך ברכת הגומל אחר נסיעה באוירון, וכן אמר הרב זלמן רייכמאן זצ"ל (חבר נשיאות אגודת הרבנים), שגם הרב מבריסק זצ"ל ציוה בשעתו שלא לברך ברכת הגומל אחר נסיעה באוירון".
3. מנהגי ישיבת רבינו חיים ברלין.
4. קנין תורה בהלכה (ח"א סי' ט"ז סוף אות ג') – "בענין הנסיעה באוירון מעל הים שיש בזה שיטות שונות כידוע אם לברך הגומל, ובהיות הגרי"ז האבד"ק בריסק זצ"ל בשוויץ וביקרתיו שאלתי את חו"ד אם לברך, וענה לי בזה"ל מסתמא הנכם יודעים שאינני פוסק שאלות, רק זאת אומר לכם שאני באתי באוירון מא"י ולא בירכתי הגומל. עכ"ל. וה"ז מעשה רב".
5. עמק הלכה (ח"ב סי' ז') – "אין לו יברך".

ד. טעמים שאינו מברך.

1. שאינו נכלל ביורדי ים או הולכי מדברות.
2. כיון שמכניס עצמו לסכנה - מנחת יצחק.

ה. שאינו מברך עם שם ומלכות.

1. אדמו"ר מבעלזא (בצל החכמה ח"א סוף סי' כ' [לשונו מובא לקמן], באר משה ח"ז קונ' עלעקטריק סי' ס"ח) – "הוראת קדוש ה' מכובד מרן אדמו"ר מוהר"א מבעלזא זצוקלה"ה שכן ציוה לכל שואליו שלא לברך בשם ומלכות כלל על נסיעה באוירון, כי אין דינו כמהלכי מדבריות ולא מיורדי ימים, דנסיעה באויר אינו בכלל דרך כמו שאמרו חולין (קל"ט ב') דדרך נשר מיקרי, אבל דרך סתמא לא מיקרי".
2. חלקת יעקב (ח"ב סי' ט', או"ח סי' נ"ה) – "ומאידך גיסא יש לומר דאין לחדש מעצמנו ולהוסיף על הד' צריכין להודות בנוסע באוירון לא על דרך הים, כיון דאין בכלל דרך ולא בכלל יורדי הים. ואף דפסקינן להלכה דהני ד' לאו דוקא וה"ה למי שנעשה לו נס, עי' סוס"י רי"ט, זה דוקא בנס שאירע לו, אבל בנוסע באוירון אם נחשב לו כסכנה ונעשה לו נס, ממילא אסור לו לנסוע באוירון, כבשבת ל"ב לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נס וכו' מנכין לו מזכיותיו וכו' ועכ"ח דזה בכלל המבואר בשבת דף קכ"ט ב' דכיון דדשו בו רבים שומר פתאים ד' ולא הוי בגדר נעשה לו נס, ולכללו בין הני ד' דברים יש ספק אם זה בכלל יורדי הים או הולכי מדבריות. וכיון דסוכ"ס עובדא דמילתא דהסכנה באוירון לנסוע על הים לא פחות מאנ"ל על הים, ונתקיים גם בזה הנאמר בכתוב וישמחו כי ישתוקו וינחם אל מחוז חפצם. א"כ מהנאות לברך בזה בלא שם ומלכות, כמו בכל ספק ברכה - וכן דעת מרן קה"ק מבעלזא שליט"א לפסוק לכ"א שבא לשם באוירון - אף שנודע לי שדעתו הקדושה אינה נוחה לנסוע באוירון, וכמובן משום חשש סכנה, עכ"ז דעתו לברך רק כמו בכל ספק ברכה בלי שם ומלכות".
3. מנחת יצחק (ח"ב סי' מ"ז) – "הביא בשם מרן הגה"ק מבעלזא שליט"א שצווה לברך בלא שם ומלכות נראה לי ליתן תבלין לפסקו, ולא מטעם שאין באוירון סכנה גדולה כמו בספינת הים, אלא דס"ל דאדרבה דהוי יותר סכנה באוירון מבספינה, והא גרמא דאין לברך בשם ומלכות, דראיתי מביאים בשם ס' מחזיק ברכה (סי' רי"ט) דהביא תשובה א' על אשר חלם שהי' שואל על יצחק אבינו ע"ה וכן על ארבעה שנכנסו לפרדס וכהן גדול ביה"כ בצאתו לשלו' אם היו מברכין ברכת הגומל, וכתב די"ל דלא תקון רבנן אלא בצרה הבאה על האדם שלא מדעתו עכ"ד, וצ"ל הכוונה, דאף דגם יצחק אבינו ע"ה הי' מצווה ועושה מפי הגבורה, וכן כה"ג ביוהכ"פ

מצווה ועושה, מ"מ כיון שהמה בעצמם היו מוכנים למסור נפשם להשי"ת ברצונם הטוב. ע"כ לא מקרי נס במה שנצלו לברך ברכת הגומל. ולכאורה צ"ב דהרי גם ביורדי הים והולכי מדברות המה בעצמם מביאים עצמם ברצונם הטוב לסכנה, וכמו שפי' בזה בת' חת"ס (או"ח סי' נ"א) הסדר הנאמר בש"ס בענין ד' שצריכין להודות בדרך שנים שהם ארבע עיין שם, ובת' מהר"ם שיק (או"ח סי' פ"ח) פי' בזה נוסח הברכה הגומל לחייבים, על שהכניס עצמו לצרה, דקיי"ל אל ילך אדם במקום סכנה, דעי"ז מנכין לו מזכותיו, וגם מעיינין בדינו, ואפי"ה עשה לו הקדוש ברוך הוא נס עיין שם, מ"מ י"ל דוקא ככהאי גוונא שהרי אם יש לו דרך לילך למרחקים ואי אפשר להגיע לשם אלא דרך ימים ומדברות הרי הוכרח להכניס עצמו להיות מיורדי הים והולכי מדברות, משא"כ באוירון מי הכריח אותו לילך באוירון, הלא אפשר ביבשה ע"י רכבת ובים ע"י ספינה דלא הוי סכנה כ"כ, (אם לא שיש איזה ענין נחוץ להיות במחוז חפצו במקדם האפשרי שא"א להגיע לשם אלא ע"י אוירון), ומדלא עשה כן אלא נסע ע"י אוירון, אף דל"ה סכנה כ"כ שלא יהא רשאי ליסע ע"י אוירון, מ"מ לא עדיף מאלו הנ"ל, דאמר די"ל דלא תקון רבנן אלא בצרה הבאה על האדם שלא מדעתו, וע"כ יש לברך בלא שם ומלכות לדעת כ"ק מרן מבעלזא שליט"א.

4. בצל החכמה (ח"א סי' כ', ע"י אהלך באמיתך פרק כ"ג סעי' י"ב) – "מבואר כי אין לחייב לנוסעי האוירון לברך הגומל רק אם נוכיח ונחליט שהאויר שמעל לימים ומדברות ועד לשמי רום נחשב כימים ומדברות ממש, וגם יתברר שיש תוספת סכנה בטיסה מעל לימים מאשר בטיסה מעל ליבשת ומקומות ישוב, ע"י אותם הגורמים המהוים סכנה ליורדי הים. כי רק אז אפשר לכלול נסיעה באוירון בכלל יורדי הים והולכי מדברות וכמש"כ. ויען אין כל הוכחה לדברים אלה, ואדרבה הרי אמרינן לענין שבת שרה"י עולה עד לרקיע (שבת ז' סוע"א), ודוקא לענין שבת ומשום דאמרינן גוד אסיק מחיצתא אבל לשאר מילי לא, עיי' גיטין (ע"ט סוע"א). ועיי' סוגי' דב"ב (ס"ג ב) האי מאן דמזבין לי' ביתא לחבר'י כו' דעומקא ורומא בסתמא לא קני. ועיי' תשו"ע חו"מ סי' רי"ד (סעי' ד' ה') ובאחרונים שם, על כן נלענ"ד שאין לברך על הנסיעה באוירון ברכת הגומל בשם ומלכות. אבל בלי שם ומלכות בודאי שיש לברך, ובפרט כי ברוב הפעמים א"א לנוסעי האוירון לדעת אם היתה איזה סכנה, כי קברניטי האוירון מעלימים את זה מלפני הנוסעים מטעמים מובנים כידוע. ואמנם ידענא כי רבים וכן שלמים מברכים הגומל על נסיעה באוירון בשם ומלכות ... באלול שנת תשט"ו כאשר חזרתי ארצה בע"ה לטובה באוירון, והיתה שאלה זו נוגעת אלי בעצמי הצעתי תמצית דברי הנ"ל לפני הגאון האדיר מרן דוב בעריש וויידנפלד שליט"א גאבד"ק צ'בין וכעת פעה"ק ירושת"ו, והסכים לדברי. גם הוגד לי כי כ"ק מרן הרה"ק מבעלזא שליט"א [זצוקללה"ה] מורה לחסידיו הבאים לחסות בצלו, שאם באו באוירון יברכו הגומל בלי שם ומלכות. ובחדש אדר תשי"ז זכיתי לשאול פי קדשו ואמר לי בפירוש שכן הוא מורה לכל שואליו שהנוסע באוירון יברך הגומל אבל בלי שם ומלכות, וב"ה שהנחני בדרך האמת".

5. חשב האפוד (הליכות חנוך פרק א' אות ל"ב).

1. מראי מקומות – להורות נתן (חי"א סי' י"ד), חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' שס"ט, עמ' שפ"א), מעדני אשר (ברכות סי' קכ"ה).
1. אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות מ"ג) – "שאלה. הנוסע במטוס, וכן המטייל בספינה, האם מברך ברכת הגומל כשמגיע למקום יעדו. תשובה. הנוסע במטוס נוסעים, מברך ברכת הגומל, אבל הנוסע יחידי במטוס, כגון בטיסה פרטית, וכן טייסים בצבא הטסים שלא בשעת מלחמה, אין מברכים ברכת הגומל. והמטייל בספינה, אם שט במשך שעה וחומש, אפילו לשם טיול, כל ששט מעיר לעיר, כגון מעכו לחיפה, או מטבריה לעין גב, ולא רואים אותו מהחוף, מברך ברכת הגומל [שברכת הגומל נתקנה על חשש ליסטים וחיות רעות, ולא על חשש תאונות דרכים, ולכן הנוסע במטוס נוסעים שיש חשש ליסטים מברך ברכת הגומל, אבל אם טס יחידי, וכן טייסים בצבא, אפילו הם מרובים, כיון שמכירים זה את זה אינם מברכים ברכת הגומל, כיון שאין חשש ליסטים, ורק חשש תאונה. ואולם טייסים בצבא בשעת מלחמה, ודאי שמברכים ברכת הגומל כששבים בשלום, כיון דחשוב כמקום המוחזק בסכנה ביותר, דמברך ברכת הגומל אף אם נסע פחות מפרסה וכמו שנתבאר בתשובה הקודמת. והמטייל בספינה נראה שדינו כדן נוסע מעיר לעיר, דבעינן מהלך פרסה. ונראה שבכלל יורדי הים הוא אף המפליג לשם טיול, ולכן כל שהתרחק מהחוף שאין יכולים לראותו ולהצילו בשעת סכנה. הרי הוא בכלל יורדי הים שהם בסכנה, ומברך ברכת הגומל".

2. תשובות והנהגות (ח"ג סי' פ"א) – "בתשובות והנהגות ח"א (סימן קצ"ג) הבאתי דיעות בין גאוני ישראל וצדיקים אם לברך ברכת הגומל לאחר טיסה במטוס, והבאתי שמנהגנו לברך, אבל דעת מרן הגריז"ס זצ"ל (הגאב"ד דבריסק) והגאון מטשעביץ זצ"ל שלא לברך, וכן הבאתי הוראת הקדוש האדמו"ר מבעלזא זצ"ל, ואיסור ברכה לבטלה חמור מאד שלכמה פוסקים עוברים בלא תשא וכפשטות משמעות הרמב"ם, והיה ראוי לאפוקי נפשין מפלוגתא. וע"כ נראה לענ"ד שראוי לברך 'בריך רחמנא מלכא דעלמא הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב', ואף שבכל ספק ברכה דעת הרבה אחרונים שאין לברך לצאת בלישון בריך רחמנא, [עיי' במה שכתבנו בזה בח"א סימן קפ"ה וע"ע במש"כ בסימן ע"ז], היינו דוקא בברכת המצוות או ברכת הנהנין, אבל בברכת הודאה מותר ואין לחשוש לברכה לבטלה, וכן מפורש ברמ"א לענין ברכת הגומל (רי"ט סעיף ד') שאפילו בריך חבירו ואמר לו בריך רחמנא מלכא דעלמא דיהבך לך (ולא לעפרא לגירסת הש"ס) יצא, ופירש במ"ב שלא נחשב ברכה לבטלה ויכול לברך, והיינו טעמא דאף שבעלמא ספק לא נקרא צורך כ"כ, שחז"ל פטרו ספק בדרבנן, אבל להודות לה' על חסדיו תמיד חשיב צורך, וכשמברך בריך רחמנא מלכא דעלמא הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב יצא יד"ח הברכה, ואין לחשוש לברכה לבטלה במקום ספק לצורך כיון שעכ"פ יש כאן הודאה, אבל אם יברך בשם ומלכות אף שגם בזה יש לצדד בברכת הודאה בספק דחשיב צורך, ראוי לחשוש לדעת גדולי הפוסקים דס"ל דהוי ברכה לבטלה. ואותם שאומרים רק 'ברוך הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב' לבד בלא שם ומלכות לא יצאו כלל, ובזמן האחרון אני נוהג כן בעזהשי"ת, לומר בלחש 'אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה', ואחר כך לברך בריך רחמנא כהנ"ל, כי ברכת הודאה שאני ומיקילינן טפי שמודה בתרגום ומספיק לכתחילה, ויוצא ואין חוששין לברכה לבטלה".

[כת] הטס באויר מעל ליבשה - האם צריך לברך ברכת הגומל.

א. מברך ברכת הגומל.

1. קצות השלחן (סי' ס"ה ס"ק ב') – "והנוסעים באוירון בודאי צריכים לברך אפי' מעיר לעיר, שהדרך של האויר הוא בחזקת סכנה לכו"ע כמו שענינו רואות".
2. אג"מ (או"ח ח"ב סי' נ"ט) – "הנה בדבר הנסיעה בעראפלאן אם צריך לברך הגומל כשהיה ביום שקט ובלא שום חסרון בהמכונה ולא אירע שום דבר בדרך, הוא ברור לע"ד שצריך לברך לא מבעיא להסוברים בסימן רי"ט סעיף ט' דהני ארבעה דחשיב בברכות דף נ"ד לאו דוקא שכן סברי רוב האחרונים וכן נוהגין כדאייתא במג"א סק"י ובט"ז סק"ז כתב שכן מסתבר, שודאי יש לברך דלא עדיפי מיורדי הים באניות לענין שכיחות הסכנה. אלא אף להסוברים בסעיף ט' דדוקא הני ארבעה, נמי יש לברך מתרי טעמי. חדא דהוא ממש כספינה דהוא נמי אינו הולך על הארץ, דזהו עיקר חלוק ספינה מדרכים דיבשה דהדרכים דיבשה אין עצם הליכה חלוק משיבתו בבית שאם לא יארע כלום הרי לא היה שייך לחוש לכלום, אבל בספינה שהוא על המים הרי עצם ההליכה הוא ענין סכנה שצריך לינצל ממנה דהא במים א"א לחיות אלא זמן משהו בלא הצלתו מהמים ע"י שנמצא בספינה, ולכן כיון שאירע לפעמים שמתקלקלת הספינה ונמצא שאין ההצלה ברורה צריך להודות ולברך הגומל, וא"כ כ"ש בעראפלאן שגרוע ממים שאף רגע אחד אין יכול להיות באויר שודאי ששיבתו בעראפלאן הוא הצלה וכיון שאירע לפעמים שמתקלקל העראפלאן הרי נמי נמצא שאין ההצלה ברורה שלכן יש לו להודות בברכת הגומל ... ופשוט שאין חלוק בין נוסעים בעראפלאן למעבר הים או לנוסעים במקום יבשה במקום למקום שבכולם להטעם שבארתי צריך לברך אף כשלא אירע שום דבר בדרכו. ושמעתי שיש שמורים שלא לברך ואינו כלום אלא צריך לברך".
3. אבני ישפה (ח"א סי' מ"ו ענף ג') – "למעשה אם נוסע באוירון או בהליקופטר למרחק של פרסה ברכת הגומל, אעפ"י שלא נסע ע"ב דקות ואעפ"י שלא עבר את הים".
4. יביע אומר (ח"ב או"ח סי' י"ד) – "מסקנא דדינא שהנוסע באוירון מעיר לעיר שיעור שעה וחומש, מברך ברכת הגומל. אף על פי ששדה התעופה קרוב לעיר. פחות מכאן אינו מברך. וכדין הנוסע באוטובוס או מכונית מהירה (טקסי), שאם היה שיעור נסיעתו שעה וחומש מברך, ואם לאו אינו מברך".
5. עי' הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ח טור ג') – "דהנוסע באוירון אף שאינו נוסע מעל הים רק נוסע נסיעה קצרה כגון מעיר לעיר וכדו', יש לו לברך ברכת הגומל. והוסיף וכתב לי הגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א [זצ"ל]: אך למעשה בנסיעה קטנה לא נהגו לברך, וצ"ע".
6. עי' הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' ל"ט) – "הנוסע במטוס אף שאינו נוסע מעל הים ורק נוסע נסיעה קצרה כגון מעיר לעיר וכדו' יש לו לברך ברכת הגומל. אך למעשה בנסיעה קטנה לא נהגו. וצ"ע".
7. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ח טור ג') – "דהנוסע באוירון אף שאינו נוסע מעל הים רק נוסע נסיעה קצרה כגון מעיר לעיר וכדו', יש לו לברך ברכת הגומל".
8. ילקוט יוסף (סעי' כ"ב) – "הטס באוירון מעיר לעיר שיעור שעה ושתיים עשרה דקות, כשמגיע למחוז חפצו לשלום יברך ברכת הגומל, אף על פי ששדה התעופה קרוב למקום מגוריו, שגם זה בכלל הולכי מדברות ודרכים. ואם טס באוירון פחות מזמן זה, אינו מברך, וכדין הנוסע במכונית מהירה, שאם שהה בדרך פחות משיעור שעה וחומש, אינו מברך הגומל, אף אם באוטובוס שיעור הנסיעה הוא שעה וחומש. והטס באוירון הליכה וחזרה בו ביום, ובצירוף ההליכה והחזרה יש שיעור שעה וחומש ששהה בטיסה, מברך הגומל, בשם ומלכות".
9. וזאת הברכה (עמ' קנ"ח אות ג', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ל"ה) – "והמנהג לברך".

ב. שאינו מברך.

1. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"א אות ק"ד) - לשונו מובא לעיל.
2. באר משה (ח"ז קונ' עלעקטריק סי' ס"ח) - לשונו מובא לעיל.
3. עי' אז נדברו (ח"ח סי' כ"ט אות ב') - לשונו מובא לעיל.
4. ציץ אליעזר (חי"א סי' י"ד) – "מיהו בטיסה מעיר לעיר באותה מדינה, ובפרט כשזה לא לוקח כי אם שעה או שעתיים, פחות או יותר, נראה דאין לברך בכגון דא הגומל, דבזמן קצר כזה ובאותה מדינה איננו עלול בכה"ג לסכנתא כ"א לעתים רחוקות מאד. וחילי דידי מדברי הכנה"ג הגהב"י שכותב בדומה לזה בנוגע לים, דבהליכה דרך ים מעיר לעיר או לכפר שלא לברך בכה"ג, ושכן נהגו. וכ"כ גם החיד"א ז"ל בספרו לדוד אמת סי' כ"ג אות ט' עיין שם. ודון מינה ומינה".
5. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ח טור ג') – "דאין לברך הגומל כשטסים באוירון מעל ליבשה".
6. הגריש"א זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות קפ"ד, תורת הדרך פרק ז' הע' ו', אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות ט"ו, אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ח טור ג', שיעורי מרן ברכות דף נד: [עמ' תרל"ח], וישמע משה פסקים ממרן הגריש"א ח"ב עמ' פ"ד [לשונו מובא לעיל], עי' ישא יוסף או"ח ח"ג סי' מ"ט) – "דאין לברך הגומל כשטסים באוירון מעל ליבשה".
7. הגרש"א זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות קפ"ד, חידושי בתרא על מחבר סעי' א') – "ובמטוס מיקרי מעל לים לענין זה, מיהו בטס מעל ליבשה אינו מברך".
8. חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ח טור א') – "דהנוסע באוירון מעל היבשה אף שעובר קצת על הים אינו צריך לברך ברכת הגומל".
9. תשובות והנהגות (ח"א סי' קצ"ג, ח"ב סי' קמ"ח) – "אמנם כעת הראוני בתשובות 'אגרות משה' (א"ח ח"ב סימן נ"ט) שאפילו ביבשה באוירון צריך לברך, ומסיק דפשוט שאין חילוק בין נוסעים באוירון למעבר הים או לנוסעים במקום יבשה ממקום למקום, שבכולם להטעם שביאר צריך לברך אף שלא אירע שום דבר, 'ושמעתי שיש שמורים שלא לברך ואינו כלום אלא צריך לברך', עכ"ל. אבל לדעתי דבריו נכתבו בזמן שחששו עוד לנסוע באוירון מפני חשש סכנה, ואז אף שנסיעות מצויים באוירון כיון שאז עוד היה מצוי סכנה חייבין לברך, אבל בזמנינו כאן אין סכנה באוירון יותר ממכונית בכביש (ברחוב), ולא נקרא באוירון סכנה, ואף שלעתים מתפוצץ, גם במכונית כן, ולדעתי אין לברך בזה ברכת הגומל שעל יורדי הים תיקנו ולא ביבשה. ועצם הדבר שנהגו לברך

בנוסע באוירון דרך הים הוא חידוש, די"ל שתיקנו ביורדי הים באניות דוקא, ומ"מ יש לומר שבים בזמנם היה רק אניות, ולכן כתיב 'יורדי הים באניות', אבל כיום שנוסעים מעל הים במטוסים ג"כ, דינם הכי, וראוי לברך בתרוייהו, אבל כשאינו דרך הים כלל ואין כאן בזמנינו סכנה הוה כנוסע בטקסי, ותמוה הדבר לברך, ולדעתי ראוי לחשוש היום בזה לברכה לבטלה, ודלא כמו שראיתי מיקילין לברך, ושוב הראוני שבאורות רבינו מביאים משמיה דמרן הגרי"י קנייבסקי זצ"ל דאף לאמור בשם רבינו החזו"א דמברכין הגומל על נסיעה במטוס מיסתבר שרק כשעובר על ים או על מדבר מברך, ע"כ. והוא כמ"ש".

10. הגרי"ט ווייס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ז עמ' י"ח טור ג') – "דאין לברך הגומל כשטסים באוירון מעל ליבשה".

ג. מראי מקומות – תורת הדרך (פרק ז' סעי' ב'), אבני דרך (ח"ח סי' קע"ז).

1. חלקת יעקב (ח"ב סי' ט', או"ח סי' נ"ה) – "מהנכון בנוסע באוירון ואף שלא על הים לברך בנוסח זה ברוך אתה השם מלך העולם הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב. וכן ראוי להורות".
 2. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' ה', ס"ק ה') – "על נסיעה במטוס מברכים הגומל, כי הטיסה יש בה סכנה. והמנהג לברך אף אם לא עברו מעל הים. [ולכן אף בטיסה בתוך המדינה יתכן שצריך לברך. ואף זהשט בנהר או בים כנרת, שהוא בתוך מקום ישוב, לא נזכר כלל שיברך, היינו משום דבזה אם יארע לו דבר ח"ו, יצילוהו מיד, שהרי הוא סמוך לישוב, משא"כ בנידון דידן, וצ"ע]".
 - א) אליבא דהלכתא (ח"ז עמ' י"ח טור ג') – "הליכות שלמה ... והנני מפקפק בשמועה זו בשם מרן זצוק"ל, דשמעתי ממרן זצוק"ל דאף בזמנינו אין סכנה בנסיעה באוירון, ואלפי אנשים נוסעים בהם מידי יום, אולם היות שנפסק בשו"ע שיורדי הים צריכים להודות, והנוסע באוירון מעל הים חשיב כיורדי הים, ולכן מברכין על נסיעה באוירון ברכת הגומל. ולעתיד לבוא יבטלו את ברכת הגומל על נסיעה באוירון, כיון שאין בזה סכנה. עכ"ד. משמע מדבריו שהנוסע באוירון מעל היבשה אינו מברך ברכת הגומל. אמנם יש להדגיש שמרן זצוק"ל באותו מעמד לא התייחס כלל לגבי הנוסע באוירון מעל היבשה אם צריך לברך הגומל או לא".
 3. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על המחבר סעי' א') – "הטס במטוס חייב בברכת 'הגומל' רק אם עובר מעל ים או מעל מדבר. ולמנהג הספרדים (המובא בסעי' ז') יש לברך על כל טיסה".
 4. הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' קכ"ד [דפו"ח עמ' קמ"ב], הע' שמ"ו) – "שאלה: הנוסע באוירון בתוך הארץ עצמה, (כמו שיש מטוס כאן בארץ, מגוש דן לצפון), האם צריך לברך הגומל, (שלא עובר דרך מדבריות ולא דרך ימים). תשובה: עי' או"ח רי"ט ט".
- הגר"ח"ק זצ"ל (שגמלני כל טוב שאלה ד') – "יצא לחו"ל באופן שאין לכך שום היתר, האם מברך הגומל על נסיעה זו. תשובה: כן".

ד. המעופף במצנח (parachute): אם מברך הגומל.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה ריש עמ' קכ"ה [דפו"ח עמ' קמ"ב]) – "שאלה: 'המעופף במצנח', המוחזק באויר, ויש שמתעופפים בהם 'במקום אחד', האם חייבים בברכת הגומל. ששמא ברכת הגומל לא תלוי, רק בנסיעה ממקום למקום, אלא בכניסה למקום סכנה. תשובה: כנ"ל [עי' או"ח רי"ט ט"]".

הטבת חלום ותעניתו

סימן ר"כ

- [א] הטבת חלום - סעיף א'.
 [ב] בפני ג' אוהבים.
 [ג] בזמן נשיאת כפים.
 [ד] תענית לבטל חלום רע - סעיף ב'.

דור המלקטים - על פי התורה (בראשית, פ' וישב), Halachically Speaking (חי"ד מספר ד').

[א] הטבת חלום - סעיף א'.

ברכות (דף נה:) – "אמר רב הונא בר אמי אמר רבי פדת אמר רבי יוחנן: הרואה חלום ונפשו עגומה ילך ויפתרנו בפני שלשה. יפתרנו. והאמר רב חסדא: חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא. אלא אימא: **יטיבנו בפני שלשה**. ליתי תלתא ולימא להו: חלמא טבא חזאי. ולימרו ליה הנך: טבא הוא, וטבא ליהוי, רחמנא ליוייה לטב. שבע זימנין לגזרו עלך מן שמיא דלהוי טבא, ויהוי טבא. ולימרו שלש הפוכות, ושלש פדויות, ושלש שלומות. שלש הפוכות: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה, אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לשון וגו', ולא אבה ה' אלהיך לשמע אל בלעם ויהפך וגו'. שלש פדויות: דכתיב פדה בשלום נפשי מקרב לי וגו', ופדווי ה' ישכון וגו', ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה וגו'. שלש שלומות: דכתיב בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו, ורוח לבשה את עמשי וגו', ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וגו'".

א. האם יש ענין להטיב חלום.

1. **א"ר (ס"ק ב')** – "בשל"ה דף ר' [מסכת תענית, נר מצוה ד"ה ומענין זה] בשם ר"ש אלמולי דבלילה אחר תענית עושין הטבתה, אלא שהוא כתב שיש להטיב מיד בשחרית כי זריזין מקדימין למצוה, ואין לומר שזכות התענית יסייע, דמיד שקבל והתחיל הוי כהתענה ע"כ, ובאמת לאו ראייה כ"כ (רמ"א) [דמ"מ] זכותו עדיף בשכבר נעשה. מיהו ממה שכתב בדף קל"ד [מסכת שבת, נר מצוה ד"ה אסור להתענות] בשם סדר היום [סדר קבלת שבת ד"ה לכן] שייטיב החלום בשבת אף ששואל צרכיו מ"מ פיקוח נפש דוחה וכו', מבואר דמטיבין מיד בשחרית. מיהו אפשר לפרש דמיירי כשאין מתענה בשבת ודחוק".
 2. **מ"ב (ס"ק ב')** – "וטוב שייטיב בשחרית כי זריזין מקדימין למצוה אך אז לא יאמרו לו לך אכול בשמחה וגו' אם לא כשאין מתענה [פמ"ג]".
- (א) לענין זריזין - בית מתתיהו (ח"ה סי' מ"א אות ה').
3. **הגר"חפ"ש זצ"ל** (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ב') – "דמצוה להסיר העצבות כשנפשו עגומה עליו".
 4. **הגר"ח"ק זצ"ל** (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד') – "שאלה: כ' השו"ע (סי' ר"כ ס"א) הרואה חלום ונפשו עגומה ייטיבנו באפי תלתא, וכ' המ"ב (שם ס"ב) וטוב שייטיב החלום בשחרית כי זריזין מקדימין למצוה, עכ"ל. צ"ב איזה מצוה מקיים בכך, ומהו גדר המצוה, ונ"מ להעוסק במצוה פטור מן המצוה. תשובה: מצוה מדרבנן כמ"ש ייטיבנו".

ב. עוסק בהטבת חלום אם פטור מהמצוה.

1. פטור.
- (א) **שבט הקהתי** (מה טובו גליון ט"ז סוף עמ' קפ"א) – "העושה הטבת חלום לחבירו אם פטור מהמצוה מפטורא דעוסק במצוה. תשובה: פטור דעוסק בגמ"ח".
2. ליכא פטורא.
- (א) **הגר"א ובנצל שליט"א** (מה טובו גליון ט"ז סוף עמ' קפ"א) – "דליכא פטורא".
3. מראי מקומות – **הגר"ח"ק זצ"ל** (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד', לשונו מובא לעיל).

ג. האם צריך לעשות הטבת חלום באותו יום דוקא.

1. **מחה"ש (ס"ק א')** – "דודאי ההטבה ביום שחלם עדיף כמו שאמרו [שבת יא, א] יפה תענית לחלום ודוקא באותו יום, אלא דפליגי אי ייטיבנו בשחרית או במנחה כמו שכתב מ"א בס"ק ב', מכל מקום אם לא הטיב לו באותו יום אלא למחרתו ניהו דאינו מועיל כל כך הטבה, מכל מקום קצת ודאי על כל פנים מועלת".
2. **ערה"ש (סעי' ז')** – "ולי נראה דה"פ דהנה זהו וודאי הטבת חלום אינו אלא ביום שבליילה שלפני היום חלם לו ולא כשכבר עברו איזה ימים מן החלום כמו תענית חלום שאינו אלא באותו יום...".
3. **הגר"חפ"ש זצ"ל** (חידושי בתרא על ערה"ש סעי' ז') – "מסתבר דהטבת חלום מהניא אף לאחר אותו היום".
4. **הגר"ח"ק זצ"ל** (שאלת רב ח"א פרק כ"א אות ט') – "האם מי שחלם חלום רע צריך לעשות הטבת חלום באותו יום דוקא. תשובה: נכון לעשות באותו יום".
5. מראי מקומות – **פתח הדביר (ח"ב סי' ר"כ ס"ק ב')**, לשונו מובא לקמן).

ד. הטבת חלום בשבת ויו"ט.

1. מיקל.
- (א) **ספר סדר** (היום סדר קבלת שבת והדלקת הנר ותפלת ערבית) – "לכן ראוי לכל בעל נפש להתנהג בו כפי מדתו ולשמור אותו כדין וכדת ולהרחיק ממנו כל יגון ואנחה ביום השבת זולת אם ראה חלום ונפשו עגומה שראוי להתענות בו ומותר לו להיות עצב

ובעל מחשבה ותהיה בזה ארוכה לשלותו ... שמותר לו ביום השבת **מפני שהוא פקוח נפש** וכמו שהתירו להתענות מפני חשש פקוח נפש שמא נגזרה עליו איזו גזירה צריך הוא לבטלה ואפילו בשבת מזה הטעם עצמו מותר להתודות ולומר "...".

(ב) **של"ה** (של"ה מסכת שבת פרק נר מצוה אות מ"ח) – "וכן כתב בסדר היום (בסדר תפלת ערבית בשבת) וזה לשונו ... ולי נראה, שאף על פי שיתחנן לפני מלכו ויתודה בלבבו בפה מלא לאמר, חטאתי עויתי פשעתי, העבר חטאתי ולא אמות, שמותר לו ביום השבת מפני שהוא פקוח נפש, וכמו שהתירו להתענות מפני חשש פקוח נפש, שמא נגזרה עליו איזה גזירה וצריך הוא לבטלה ואפילו בשבת, מזה הטעם עצמו מותר להתודות ולומר "...".

(ג) **כנה"ג** (סי' רפ"ח הג' טור ס"ק ה') – "מותר לעשות הטבת חלום בשבת. ספר סדר היום".

(ד) **א"ר** (ס"ק א', א"ז סי' רפ"ח ס"ק ג') – "בשל"ה ... מיהו ממה שכתב בדף קל"ד [מסכת שבת, נר מצוה ד"ה אסור להתענות] בשם סדר היום [סדר קבלת שבת ד"ה לכן] שיטיב החלום בשבת אף ששואל צרכיו מ"מ פיקוח נפש דוחה וכו', מבואר דמטיבין מיד בשחרית. מיהו אפשר לפרש דמירי כשאין מתענה בשבת ודחוק".

(ה) **פמ"ג** (א"א ס"ק ב', סי' רפ"ח א"א ס"ק ט') – "ואף בשבת יכול להטיב החלום דהוה כפיקוח נפש, עיין אליה רבה [ס"ק א"]".

(ו) **יפה ללב** (ח"א סי' ר"כ ס"ק ד', ח"ב סי' רפ"ח ס"ק י"ג, קונ"א סי' ר"כ ס"ק ב') – "כאשר אנא נפשאי טבא חזאי **כמה גדולים וחסידיים** שרפים עומדים לומר סדר הטבת חלום בשבת וי"ט".

(ז) **מ"ב** (ס"ק ג') – "ואף בשבת יכול להיטיב חלום [א"ר]".

(ח) **כה"ח** (ס"ק ח') – "הפתיח הדביר ... כתב עליו היפה ללב ...".

(ט) **הגריש"א** זצ"ל (אבני ישפה ח"ד סי' ל"ד סוף ענף ב').

(י) **מאמר מרדכי** (ח"ד הל' שבת סי' ל"ד אות ח') – "מי שחלם חלום בשבת אומר בשבת בכרכת כהנים את ה'רשב"ע', וכן מותר לעשות הטבת חלום בשבת (כה"ח שם אות כ')."

(יא) **אבני ישפה** (ח"ד סי' ל"ד ענף ב').

(יב) **פסקי תשובות** (אות ג', הע' כ"ז, סי' רפ"ח אות ד', הע' כ"ה, סי' תקצ"ז אות ב').

(יג) **על פי התורה** (בראשית פרק כ"ה סעי' פ"ה).
2. מחמיר.

(א) **פתח הדביר** (ח"ב סי' ר"כ ס"ק ב') – "לענ"ד צד איסורו ברור מההיא דאיתא בירושלמי דשבת ... אסור לתבוע צרכיו בשבת ע"ש ... ולענין דינא נלע"ד דהגם דהיה נר' להקל להטיב החלום בשבת כדברי הרב סדה"י ז"ל כיון דאיסור תחינה בשבת דרבנן והלך אחר המיקל מ"מ כיון דאפ' לצאת גם י"ח סברת הרב מג"א ז"ל הכי עדיף והוא כדכתי' ברא"ש אמיר שימתין מלהטיב עד לערב שגם זה מועיל ואפ' בחול ...".

3. מראי מקומות – **שד"ח** (מע' יוה"כ סי' ג' אות כ"ד ד"ה אחר), **בית מתתיהו** (ח"ה סי' מ"א סוף אות ה').

ה. ג' פעמים או ז' פעמים.

1. י"א ג' פעמים, י"א ז' פעמים – **מ"ב** (ס"ק ד').
2. נהגו לאמר ז' פעמים – **טור** (סעי' א'), **ב"י** (ס"ק א'), **לבוש** (סעי' א'), **ב"ח** (ס"ק א'), **פרישה** (ס"ק א'), **מקור חיים** (חו"י, קיצור הלכות על סעי' א'), **א"ר** (ס"ק ב').
3. מראי מקומות – **מג"א** (ס"ק ב').

ו. אשה שחלמה.

1. יש דין הטבת חלום – **כה"ח** (ס"ק י"ג), **על פי התורה** (בראשית פרק כ"ה סעי' צ"ט).
2. **ג' שאלות:** (א) אם יכולה להטיב חלומה לפני ג' נשים. (ב) אם יכולה לעשות שליח. (ג) אם יכול הבעל להיות שליח - כולם, עי' לקמן.

ז. לעשות שליח.

1. לא שייך שליחות.
- (א) שיעורי מרן **הגריש"א** זצ"ל (ברכות דף נה:, ריש עמ' תרמ"ז) – "האם יכול להיות שליח להטבת חלום של בתו או אשתו. תשובה: בדבר כזה לא שייך שליחות".
- (ב) **שיח תפילה** (שער י' סוף אות ט') – "אולם נראה שהאשה בעצמה צריכה להטיב חלומה אבל אינה יכולה למנות את בעלה שליח עבודה לזה".
2. יכול לשלוח שליח.
- (א) **הגרש"פ** זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ב') – "נראה דאפשר לפתור חלום או להטיבו דרך טלפון ויכול לשלוח שליח לזה לחכם".

ח. אשה לעשות בעלה שליח.

1. מחמיר.
- (א) שיעורי מרן **הגריש"א** זצ"ל (ברכות דף נה:, עמ' תרמ"ז) – "האם לאשתו יכול להיות שליח משום אשתו כגופו. תשובה: צריכה לבוא בעצמה".
- (ב) **שיח תפילה** (שער י' סוף אות ט') – "אולם נראה שהאשה בעצמה צריכה להטיב חלומה אבל אינה יכולה למנות את בעלה שליח עבודה לזה".
2. מיקל.

(א) פסקי תשובות (הע' כ"ב) – "אך אשה יכולה למנות את בעלה שליח להיטיב חלומה לפני ג' אנשים או לומר תפילת רבש"ע בעת נשיאת כפיים (ויאמר הנוסח חלום חלמה וכו') וכדמצינו שבעל נעשה שליח לאשתו להתיר נדריה (שו"ע יו"ד סי' רכ"ח סעי' ט"ז וסי' רל"ד סעי' ל"ו)".

ט. לעשות הטבת חלום בטלפון.

1. מחמיר.
- (א) שיעורי מרן הגריש"א זצ"ל (ברכות דף נה:, עמ' תרמ"ז) – "האם יכולה לעשות הטבת חלום בטלפון, לומר בפני שלשה דרך הטלפון. תשובה: רבינו דחה זאת מכל וכל, ואמר: כיון שאיננו מבינים כיצד זה פועל, צריכה לבא בעצמה לפני המטיבים".
2. מיקל.
- (א) הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ב') – "נראה דאפשר לפתור חלום או להטיבו דרך טלפון".
- (ב) שבט הקהתי (מה טובו גליון ט"ז עמ' קפ"א) – "שאלה: חולה קורנה שחלם חלום רע, מה יעשה בהטבת חלום בפני שלושה. תשובה: אפשר ע"י הטלפון".
3. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ה סי' מ"א אות ב' ד"ה וראיתי).
- (א) אבני דרך חט"ז סי' כ"ה) – "העולה לדינא: מי שחלם חלום רע ונפשו עגומה (וקשה לו מאוד התענית), בימים אלו של הסגר שאין תפילה במניין ואיננו יכול לעשות הטבת חלום בשעת ברכת כהנים אזי יעשה את האפשרויות הבאות: או הטבה בפני שלושה (אפילו מבני ביתו) או יפדה בצדקה או תענית דיבור ואמירת תהלים. ובכל אפשרות שיבחר יעשה עמה תשובה שלמה. ותענית ממש לא כדאי לעשות בעידן הקורונה (הגר"א נבנצל בכת"י)".

י. קטן שחלם חלום.

1. שיעורי מרן הגריש"א זצ"ל (ברכות דף נה:, עמ' תרמ"ז) – "שאלה: קטן שחלם חלום ונפשו עגומה עליו האם צריך הטבת חלום. תשובה: החלום שלו אינו כלום, הא לאו בר דעה".
2. הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ב אות ע"ה) – "קטן שראה בחלום דבר שעל פי הגמרא במס' ברכות אינו מבשר טוב - כיצד ינהג. האם יאמר בברכת כהנים את הפסוקים המיועדים לכך. והאם יש הבדל בין קטן שהגיע לחינוך לבין קטן שעדיין לא הגיע לחינוך. תשובה: יאמר אדיר במרום וכו'. אם לא הגיע לחנוך א"צ לומר".
- הגר"א נבנצל שליט"א (שם) – "באיזה אופן יש לחנך קטן להטבת-חלום, אם חלם חלום ונפשו עגומה עליו. תשובה: יש להסביר לו לא לקחת חלומות ללב".

יא. חלם לאחר שמילא כריסו באכילה ושתייה.

1. ערה"ש (סעי' א', סי' רפ"ח סעי' י"א) – "וכן אם מילא כריסו באכילה ושתייה דאז האידיים העולים אל הראש מראים לו חזיונות ודמיונות ולית בהו ממשא".

יב. חלום קשה על חבירו.

1. מ"ב (סי' רפ"ח ס"ק ו') – "ואם חבירו ראה עליו חלום רע בשבת וסיפר לו לא יתענה אבל אם אירע כן בחול יתענה [כנה"ג מ"ב ומ"א וא"ר עיין שם] ועיין לעיל בסימן ר"כ במ"א ס"ק ב' דמי שחלם לו חלום קשה על חבירו יתענה והביאו כאן גם הא"ר ע"ש ומשמע שהחולם בעצמו יתענה כיון שהוא בחול ואולי דשם מיירי שאינו רוצה לספר לו לצערו".
2. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"ב אות כ"ו) – "חלם חלום רע על תינוק של חבירו, לא יספר לאביו של התינוק, אלא יתענה עצמו".

יג. ראה יום הכיפורים בחלומו.

1. מראי מקומות – תשובות והנהגות (ח"ב סי' רנ"ו).

יד. הטבת חלום לפני ברכה"ת.

1. מיקל.
- (א) משנת יוסף (מה טובו גליון י"ב עמ' קי"ד אות י"ג) – "הנה בגמ' (ברכות נו, ב) מובא על הרבה חלומות שאדם חלם בלילה, שישכים ויאמר פסוק אחד קודם שיקדמו פסוק אחר. וצ"ע האם 'ישכים ויאמר' הכוונה מיד בקומו מהשינה - עוד קודם ברכות התורה, דאטו מותר לומר זה קודם ברכות התורה. וזה תליא בשיטות בשו"ע (או"ח סי' מו ס"ט) האם שרי לומר פסוקים שלא דרך לימוד קודם ברכת התורה, דלשיטות המתירים לק"מ. תשובה: מותר לכתחילה לומר הפסוקים מ קודם ברכות התורה דהוי דרך תפלה ממש, ושרי".
2. מראי מקומות – תשובות ישראל (ח"ה סי' ק"ז אות ג'), בית מתתיהו (ח"ה סי' מ"א אות ד').
- (א) שבט הקהתי (מה טובו גליון ט"ז עמ' קפ"א) – "אם אפשר לעשות הטבת חלום קודם ברכת התורה ולומר הפסוקים שאומרים. תשובה: אם א"א אה"כ אפשר מקודם ולא יכוין ללמוד".

טו. מראי מקומות – חזו"א (ארחות רבנו ח"ג עמ' רי"ג אות ל"ה, לשונו מובא לקמן).

1. חזו"א (מעשה איש ח"ג סוף עמ' קס"ד) – "בן תורה שאל אודות חלום רע שבא לו, ואמר לו רבינו לעשות הטבת חלום. המשיך השואל: בגמרא (ברכות נ"ה, ב') אמרו חז"ל סדר ההטבה ואילו בסידורים יש שנדפס בהם סדר אחר. השיב רבינו: אני לא יודע, אבל תעשה כמו שכתוב בסידור (מהג"ר דוד שמידל שליט"א)".
2. הגריש"א זצ"ל, הגר"חפ"ש זצ"ל (דברי חכמים או"ח פרק ט"ו אות קצ"ח) – "שאלה: במשנה ברורה כתב דמי שחלם חלום רע או חלום שגורם לדאגה ייטיבנו בפני שלשה. האם יש לנוהג כן. תשובה: שמעתי מהפוסקים שכהיום אין לדאוג מחלומות דאין לנו השגה בדברים אלו, אך מי שלבו מיצר יוכל לעשות הטבת חלום בפני ג'".
3. הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד') – "שאלה: כ' השעה"צ (סי' ר"כ סק"א) ודע דאיתא בגמ' ברכות (דף נ"ה) כל חלום ולא טוות, ופי' כל חלום רע שאדם רואה יש לדאוג עליו, חוץ מחלום שראה אחר התענית לפי שישב בתענית ונצטער מחמת העינוי וכו', ומזה יש ללמוד שכל שיש לאדם צער גדול ואח"כ רואה בחלומו חלום רע, שאין לדאוג עליו. עכ"ל. ולכא' מזה יש ללמוד ג"כ להיפך, שאם צם ולא הצטער צער גדול (ומדויק לשון המ"ב שכ' וצריך שיהי' לו צער גדול), יש לו לדאוג על חלומו ויצטרך להיטיב חלומו. תשובה: כל צום נחשב צער גדול".

ב] בפני ג' אוהבים.

א. ג' אוהבים.

1. תשובות והנהגות (ח"ב סי' רנ"ו ד"ה ודע שהטבת) – "ודע שהטבת חלום היינו בפני ג' אוהבים דוקא כמבואר בגמרא וש"ע, ומרן הגרי"ז"ס זצ"ל הגאב"ד דבריסק נהג להקפיד מאד על כך, ולכאורה הג' הם במקום בית דין שמיטיבים למטה, ולפי מה שהעלה הגרע"א בהגהותיו ליו"ד הלכות נדרים סי' רכ"ח דהתרת נדרים שמועיל בקרובים היינו דוקא דקרוב להמתירין, אבל כשהמתירין קרובים זה לזה אין כאן בית דין של ג' כלל ולא מועיל, גם כאן ראוי לזהר דאף שמועיל בקרוביו אבל לא בקרובים זה לזה, אבל גם בזה ראיתי מרן זצ"ל לא הקפיד לענין הטבת חלום והטיב בפני בניו ולא חש בזה למידי".
2. הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ב אות ע"ה) – "האם המיטיבים יכולים להיות קרובי-משפחה. תשובה: כן".

ב. בפני יחיד מומחה.

1. ערה"ש (סעי' ד') – "אמנם אם נפשו עגומה עליו שיש לו עגמת נפש מהחלום ודואג עליו הסגולה לזה שג' אוהבים יפתרוהו לטוב ואולי מפני זה המנהג בהרבה מקומות שמי שחלם לו חלום לא טוב יבא לפני רב העיר לבקש לפתור לו את החלום והרב ממציא לו פתרון לטובה דלענין דיני ממונות יחיד מומחה דינו כג' הדיוטות ומסתמא הרב הוא אוהב לכל העיר והוי כציוי חז"ל להטיב בפני ג' אוהבים והרב אומר שיהיה לטובה".

ג. בפני נשים - אשה שחלמה: אם יכולה אשה להטיב חלומה לפני ג' נשים.

1. לא.
- א) הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן הגריש"א ברכות דף נה:, סוף עמ' תרמ"ו) – "אשה שחלמה, האם יכולה להיטיב בפני ג' נשים. תשובה: הלוואי שלפני אנשים יועיל (כדלהלן שאיננו מבינים כיצד זה פועל), צריכה להטיב בפני שלשה אנשים דווקא".
- הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"ב אות כ"ו) – "בהטבת חלום לאשה, תיקח ג' קרובים, ואם אין אזי תיקח ג' שכנים, והעיקר שיהיו אנשים הרוצים את טובתה, ולא תיקח נשים להיטיב החלום".
- ב) הגר"ח"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ"ב אות רי"ד) – "אם יכולה אשה להטיב חלומה לפני ג' נשים או לא. תשובה: לכא' לא".
- ג) עי' הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ב אות ע"ה) – "בדין הטבת חלום - האם מותר שנשים ייטיבו לאשה החולמת. תשובה: אולי לא".
- ד) אבני ישפה (ח"ד סי' ל"ד ענף א') – "ולקחת שלש נשים להטיב החלום לא מסתבר, שלא מצאנו שנשים מצטרפות לאיזה ענינים".
2. כן.
- א) עי' שיח תפילה (שער י' אות ט') – "אשה שחלמה נראה שיכולה להיטיב חלומה בפני שלש נשים וא"צ דוקא לפני גברים, דבשו"ע כתוב רק שיש להטיבה לפני אוהבים ולא הוזכר דוקא לפני גברים, ובלבד שמבינות מה שאומרות, (ע' כה"ח ג' ו"ג). [ודומה לזה כתב בספר א"א (בוטשאטש) שאפשר להיטיב לפני קטנים]. ומ"מ היות שאין זה מוכרע, אם ניתן להטיבו לפני שלשה אנשים בלא שיהיה חסרון של צניעות, כגון לפני בעלה עם שני בניה שמעל גיל בר מצוה, או לפני אביה ושני אחיה וכדומה, עדיף".

ד. בפני קטנים.

1. אשל אברהם (בוטשאטש) – "נראה דלגבי ג' מטיבין חלום. מצטרפין שפיר גם קטנים מפעוטות ולמעלה. ומכל שכן אשר מבינים התיבות של הטבה. וגם כשכל הג' הם קטנים מבינים לשון הקודש ולומדים מקרא היטב. או אפשר דלית ביניהו חד דגמיר להבין התיבות כמו גדול בר מצוה, כי לא רוב נשים לבד יודיעו חכמה והעולם בוחרים בגדולים, ובמקום שאין לפנינו ג' גדולים י"ל שיש סמיכה גם בקטנים, היטב".
2. כה"ח (ס"ק ג') – "באפי תלתא וכו'. לכתחלה יש לחזר אחר ג' גדולים ואם הם חכמים יותר טוב ואם לא אפשר בג' גדולים יש לצרף עמהם קטנים אם מבינים פ' המילית של הטבה".
3. הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ב אות ע"ה) – "האם המיטיבים צריכים להיות בני מצוות. תשובה: אולי כן".

4. שבת הקהתי (מה טובו גליון ט"ז עמ' קפ"א) – "שאלה: אם אפשר לצרף קטן שהגיע לחינוך לשלושה בהטבת חלום. תשובה: ע"י בכה"ח ס' ר"כ סק"ג אם אין גדולים יקח קטנים".
5. פסקי תשובות (אות ג') – "ואם אין לפניו אנשים גדולים יוכל לקחת אף קטנים כל שמבינים ויודעים מה הם אומרים בנוסח ההטבה, אך לכתחילה ישתדל שיהיו אנשים גדולים ובני תורה".
6. מראי מקומות – שיח תפילה (שער י' סוף אות ט', לשונו מובא לעיל), בית מתתיהו (ח"ה סי' מ"א אות ג' ד"ה והנה).

ג] בזמן נשיאת כפים - תפילת "רבנו של עולם אני שלך וחלומתי שלך ...".
א. ע"י סי' ק"ל, לשיטות ומראי מקומות.

ד] תענית לבטל חלום רע - סעיף ב'.

שבת (דף יא.) – "ואמר רבא בר מחסאי אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: **יפה תענית לחלום כאש לנעורת**. אמר רב חסדא: ובו ביום. ואמר רב יוסף: אפילו בשבת. רב יהושע בריה דרב אידי איקלע לבי רב אשי, עבדי ליה עיגלא תילתא. אמרו ליה: לטעום מר מידי. אמר להו: בתענית יתיבנא. אמרו ליה: ולא סבר ליה מר להא דרב יהודה, דאמר רב יהודה: לוח אדם תעניתו ופורע. אמר להו: תענית חלום הוא, ואמר רבא בר מחסאי אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: **יפה תענית לחלום כאש לנעורת**, ואמר רב חסדא: ובו ביום, ואמר רב יוסף: אפילו בשבת".

א. הלכה.

1. חייבים להתענות – לחם משנה (על הרמב"ם הל' תענית פרק א' הל' י"ב, "שי"ל דבפ"ק דתענית לא אמרו אלא שאם רצה לעשות התענית הוא יפה לו אבל לא שיהא חייב לעשותו וא"כ רבינו ז"ל שכתב שחייב לעשות ולפשפש במעשיו מנ"ל לכך נסתייע מההיא דקורעין גז"ד וכיון שכן ודאי שחייב הוא לעשותו דס"ל כפירוש ר"ח ז"ל שפירש שם דאירי בתענית חלום ובודאי דראוי לחייבו בשביל כך").
2. אין מחויב להתענות, אלא רשות – מג"א (ס"ק ג'), גר"ז (סי' רפ"ח סעי' ז'), מ"ב (ס"ק ז'), "כאש לנעורת. ומ"מ אין מחויב להתענות (אלא רשות)".

ב. קטן שחלם חלום.

1. מראי מקומות – והיית לאיש (אות ל', עמ' רס"ט).

ג. בזמן הזה.

1. חזו"א (מעשה איש ח"א עמ' ק"ס, ח"ג ריש עמ' קס"ה, ארחות רבנו ח"ג עמ' רי"ג אות ל"ה [לשונו מובא לעיל]) – "על חלומות מסויימים אמר לבן בית, כי יש חלומות מייראים שתפקידם לעורר את האדם לתשובה (מהג"ר שמריהו גריינימן זצ"ל). כאן הוסיף הגר"ח שליט"א [זצ"ל]: לאחד אמר **כלום אתה חושב שאתה כל כך חשוב שיגלו לך דברים מן השמים**. אמר: היום אין צריך לצום 'תענית חלום', הכל זה מעצבים. והוסיף: האמת שגם לעניני התעניות המבוארות בשו"ע לא היה צריך לצום, אלא שזה דין שכתוב בשו"ע - אבל גם תעניות אלו בשום אופן אין להתענות בשבת בזה"ז (מהגרש"ז אולמן שליט"א)".
2. הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ד סי' ל"ד ענף ג'), אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"ב אות כ"ה) – "אם ראוי ללמוד תורה לצום תענית חלום, הנה, אם נפשו עגומה עליו יצום, ואם אין נפשו עגומה עליו, יוכל לפדות וללמוד במקום צום".
הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן הגריש"א ברכות דף נה:; עמ' תרמ"ו) – "כלה חלמה שנפלו לה השינים [ע"י ברכות נ"ו ע"א 'ככי ושיני דנתור א"ל בנך ובנתך שכבן]. תשובה: תעשה הטבת חלום, וגם ברכת כהנים. שאלה: מי שחלם חלומות שכתוב בגמ' - טרם הספקתי לסיים שאלתי נענה רבינו שליט"א [זצ"ל]: 'חלומות לא מעלין ולא מורידין' (גיטין נ"ב, א') - סיימתי ושאלתי האם לא צריך להתענות. שחלם שרואה יו"כ בשעת נעילה (שו"ע רפ"ח, ה'). תשובה: הטבת חלום. שאלה: ל"צ להתענות. תשובה: לפי החזו"א **אפשר להתיר**. שאלה: למעשה מה אומר הרב"ה. תשובה: אפשר לסמוך, ואפשר להתענות, בגמ' כתוב שכן. אבל החזו"א התיר. שאלה: מה הסברא שהחזו"א התיר. תשובה: היום השתנה".
3. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' ל"ז, סוף הע' נ"ב) – "אע"ג שכתב השו"ע דמותר להתענות תענית חלום בשבת באופנים מסויימים כשנפשו עגומה, בזמנינו **נוהגים שלא להתענות תענית חלום בשבת כלל**. [וכן הורה מו"ר שליט"א הרבה פעמים שאף על אותן חלומות שנזכרו בשו"ע שמתענין עליהם בשבת אין מתענין, ואפי' בחול הורה מו"ר שליט"א כ"פ שא"צ להתענות עליהם כלל]."
4. מראי מקומות.

א) ערה"ש (סעי' א') – "בענין החלומות רבו הדברים ויש מרז"ל שיעצו לבלי לספר החלום הרע ולא יפתרנו ואז אין בו ממש וכך אמרו ב' הרואה [נ"ה]. חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא ופירש"י חלום שלא פתרוהו כאגרת שלא קראוהו לא טוב ולא רע הוא שכל החלומות הולכין אחר הפה עכ"ל ולמדו זה מדכתיב ויהי כאשר פתר לנו כן היה ע"ש ואמרו שם רבא רמי כתיב בחלום אדבר בו [במדבר יב, ו] וכתוב וחלומות השוא ידברו [זכריה י, ב] לא קשיא כאן ע"י מלאך כאן על ידי שד כלומר האיש אשר הוא טהור ומחשבותיו בתורה ויראה וישן שלא במילוי כרס החלום של איש כזה וודאי יש בו ממש שמראין לו מן השמים ע"י המלאכים השומרים את האדם השלם כדכתיב [תהלים צא, יא] כי מלאכיו יצוה לך וגו' **אבל האנשים הפשוטים** המשוקעים בהבלי העולם שהם השדים הגמורים השודדים הצלחת האדם האמיתית והברואים השדים עשויים לכך להזיק ולשדוד ההצלחה האמיתית שוא ידברו חלומותיהם ואין בהם ממש וכ"ש אותם האוכלים הרבה קודם השינה שהאידיים העולים בקרבו יבלבלו הכח המדמה ואין בהם אמיתיות כלל וכן אם חלם לו רעיונות שחשב ביום פשיטא שהכח המדמה מראה לו מעין מחשבותיו וכל כי האי

אין ממש בחלומות כאלו ושמאל כי הוה חזי חלמא טבא היה אומר וכי החלומות שוא ידברו והלא כתיב [במדבר יב, ו] בחלום אדבר בו וכי הוה חזי חלמא בישא הוה אמר החלומות שוא ידברו [שם] ואמרו שם דע"פ רוב אדם טוב מראין לו טוב אך בקומו שוכח ע"ש".

ד. זמנים.

1. ערב שבת: דין תענית חלום בערב שבת - סי' רמ"ט סעי' ד'.
2. שבת: דין תענית חלום בשבת - סי' רפ"ח סעי' ד'.
3. יום טוב: דין תענית חלום ביו"ט - מ"ב סי' תקכ"ט ס"ק י"ח.
4. ראש חודש, חול המועד, חנוכה, ופורים - סי' תי"ח סעי' ה'.
5. חודש ניסן - סי' תכ"ט סעי' ב'.
6. ערב יום כיפור - סי' תר"ד סעי' א'.
7. עי' תקס"ח סעי' ה'.

ה. מראי מקומות.

1. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ב אות ק"ז) – "אחד חלם שס"ת נשרף ר"ל, ואמר לו מו"ר (שליט"א) זצוק"ל אעפ"י שהיום לא נוהגים להתענות ת"ח משום שהחלומות מהרהורי הלב מ"מ דבר כזה לא חשב ועוד שזה מהחלומות שמבואר בהל' שבת שמתענים עליהם ויעשה הטבת חלום ויתענה חצי יום היות והוא בחור ישיבה והתענית יפריעו מלמודו ויקבל עליו את התענית במחשבה יום לפני זה, החלום הי' בליל ד' ובא לשאול בליל ששי ואמר לו שיתענה ביום ב' כי בשבת לא ברור אם מותר לקבל תענית ליום א', ונוסף לזה יתן צדקה, למחרת נודע שבאותו לילה נפטר גאון אחד מעירו של החולם בחו"ל ורצה לתלות את החלום בזה ושאלו מו"ר אם למד אצלו ואמר שלא ולא תלה מו"ר בזה. (עי' סי' ר"כ)".
2. הגרחפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ה') – "מסתברא דנחשב להן הצדקה כתענית, כיון שא"א להן, ומסתברא דה"ה בן תורה חליש שהתענית תשפיע על לימודו לרעה, מורין לו לפדות בממון".

ברכת הודאת הגשמים

סימן רכ"א

[א] היו בצער מחמת עצירת גשמים - סעיף א'. [ב] ברכת הטוב והמטיב - סעיף ב'.

דור המלקטים - ולגשמים בעיתם (כהן), פלגי מים (פרק ב', דבליצקי), שער העין (פרק כ"ב).

[א] היו בצער מחמת עצירת גשמים: וירדו גשמים - סעיף א'.

ברכות (דף נט:): – "על הגשמים כו'. ועל הגשמים הטוב והמטיב מברך. והאמר רבי אבהו, ואמרי לה במתניתא תנא: מאימתי מברכין על הגשמים, משיצא חתן לקראת כלה. מאי מברכין. אמר רב יהודה: מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו, ורבי יוחנן מסיים בה הכי: אילו פיננו מלא שירה כים וכו' אין אנו מספיקין להודות לך ה' אלהינו... עד תשתחה, ברוך אתה ה' רוב ההודאות. רוב ההודאות ולא כל ההודאות. אמר רבא: אימא האל ההודאות. אמר רב פפא: הלכך נימרינהו לתרויהו רוב ההודאות והאל ההודאות, ואלא קשיא. לא קשיא, הא דשמע משמע, הא דחזא מחזי. דשמע משמע, היינו בשורות טובות, ותנן: על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב. אלא: אידי ואידי דחזי מחזי, ולא קשיא, הא דאתא פורתא, הא דאתא טובא. ואיבעית אימא: הא דאתא טובא, ולא קשיא, הא דאת ליה ארעא, הא דלית ליה ארעא. אית ליה ארעא הטוב והמטיב מברך. והא תניא: בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו והגיענו לזמן הזה, שלו ושל אחרים אומר הטוב והמטיב. לא קשיא, הא דאת ליה שותפות, הא דלית ליה שותפות, והתניא: קצרו של דבר על שלו הוא אומר ברוך שהחיינו וקיימנו, על שלו ועל של חבריו אומר ברוך הטוב והמטיב."

א. ברכת הודאת גשמים בזמנינו: מי שאין לו שדה.

1. לא.

(א) ברכת ה' (ח"ד פרק ב' סעי' ע"ט, עמ' רי"ב) – "ומ"מ בזמננו לא נהגו לברך אפי' בארץ ישראל, מפני שברוך ה' מצויים מים בכל בית כל הזמן, ואלו שאין להם שדות אינם חשים צער בעצירת גשמים. ומ"מ נכון שיאמרו מודים אנחנו וכו' בלי חתימה בשם ה'. ואלו שיש להם שדות שבודאי מצטערים בעצירת גשמים גם בזמננו, צריכים לברך ברכת הטוב והמטיב או שהחיינו בשם ומלכות".

(ב) מעדני אשר (ברכות סי' קכ"ז אות ב') – "מי שאין לו שדה, שייכת אצלו רק ברכת 'מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה', וברכה זו שייכת רק כשרואה את הגשם ולא כששומע (מסקנת המשנ"ב סק"ז), וא"כ מי שגר בכרך רחוק ממקום השדות לכאורה גם כשרואה את הגשם יורד בכרך אינו מברך, שהרי מה שיורד גשם בכרך אינו ראה שיורד גשם בשדות הרחוקות, ואף אם שמע שיורד גשם גם שם מ"מ אין זה אלא שומע שאינו מברך. אמנם היכא שיש שדות במרחק לא רב ממנו לא שייכת סברא זו. עוד נראה לומר דברכה זו נתקנה אחר שהיו בצער כמש"כ השו"ע, ובזמננו גם מי שלא היה לו שדה היה מרגיש וכואב בצער שכנו החקלאי וגם הוא עצמו היה סובל מחוסר תנובה חקלאית עקב מחסור המים, משא"כ כיום שהציבור שאינו חקלאי אינו סובל כ"כ בחיי היום יום מחמת מניעת הגשמים. ומה שאחיו שבשדה מצטער מאד מהמצב, בעוה"ר לא תמיד הוא במדרגה מספקת של 'נושא בעול עם חבירו' לחוש כ"כ בצער, וכיון שאינו מצטער כ"כ מהעדר הגשמים ממילא אינו שמח כ"כ בירידתם ולכן אינו יכול לברך. [דוגמא לדבר ברכת דיין האמת שמעיקר הדין צריך לברך על אדם כשר שמת, והעולם נהגו שלא לברך מחמת שאינם מצטערים כדבעי, וכתב המשנ"ב (רכ"ג סק"ח) דאינו נכון ועכ"פ על ת"ח שמת שצריך בודאי להתאונן ולהתמרמר ע"ז ודאי צריך לברך בשם ומלכות. וגם בזה לא נהגו לברך בשו"מ אא"כ מרגיש צער במיתתו וכמש"כ בס' גשר החיים (פ"ג אות א' סק"ג). וה"נ בנד"ד אם חסר בצער אינו יכול לברך בשם ומלכות]. ואם יש מחסור כללי במים בא"י לשתיה ולשאר הצרכים, בד"כ גם זה אינו מפריע לחיי היום יום [אולי רק משלמים יותר עבור המים] ואינו בגדר 'היו בצער', ולכך זאת כתב כה"ח (תקע"ה סק"מ"ז) בשם ברכ"י בשם מהר"ם חביב דשיעור שיצא חתן לקראת כלה נאמר רק כשנצרכו לגשמים לשדות אבל אם נצרכו לגשמים עבור מי שתיה אין מברכים ברכת ההודאה עד שירדו גשמים הרבה כדי לשתות מהם חודש אחד אף שלא נתמלאו הבורות, ושיעור זה לא ידעינו כיום לשער ויתכן שעד שמגיע שיעור זה כבר מתרגלים לגשם ולא מתפעלים ממנו ותו לא שייך לברך".

2. כן.

(א) פלגי מים (פרק ב' הע' ר"ו) – "ומש"כ בס' ברכת ה' ח"ד עמ' רי"ב דבזמננו לא נהגו לברך אפי' באר"י מפני שברוך ה' מצויים מים בכל בית כל הזמן ואלו שאין להם שדות אינם חשים צער בעצירת הגשמים, ושכן נראה הטעם שלא נהגו בזמנינו לברך על הגשמים באר"י. ע"כ. במחכ"ת יש להשיב עכ"ד דאם היו נוהגים כדין בגזירות בי"ד בתעניות גשמים אזי ודאי היו מברכין, אלא שכיון שלא עושין בזה"ז גזירות תעניות גשמים כבמו"ה ס"ב לעיל א"כ כאינם מודעים להלכה זו. ומעשה רב של גדולי אנשי מעשה קובע המנהג בזה וכדלהלן בסוף הפרק מהרה"מ ח"שליט"א שבירכו בשו"מ בי' בטבת תשמ"ב והגרש"ז אורבאך זצ"ל בתשנ"א. ובפרט שכל יהודי יר"ש שלבו בקרבו מצטער בעצירת גשמים שבא לעורר לדרכי ה' ככתוב בפ' והיה אם שמוע וגו'. וק"ל".

3. מראי מקומות – שער העין (פרק כ"ב סעי' ו').

(א) הגרש"ז זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ח' הע' ק') – "בשנת תשנ"א בירך רבנו ברכה זו בשם, בשירדו הגשמים בחזקה, בעש"ק פ' בשלח, והורה לשואלים שאם עדיין לא בירכו יכולים לברך בתוך כמה ימים. ומ"מ בתשובה לשאלה הורה בשיבת קול תורה שאין חייב לברך ברכה זו, אלא רשות היא".

(ב) הגרש"ז זצ"ל (הערות על מסכת ברכות דף נט:): – "על הגשמים וכו' ואומרים מודים וכו'. ורק על הגשמים של אחר עצירת גשמים שהיו בצער וכמ' בסימן רכ"א ס"א, וכהפמ"ג, [וע"ש ביה"ל, ואין המנהג כן, וצ"ב] ואכן שנה שעברה (תשנ"א) שהיתה בצורת חמורה מאד והיו בצער גדול ונוסף ע"ז היתה מלחמה ושולחו על ערי ארץ ישראל טילי אימה והרס מבל, ושוב ריחם השי"ת עלינו ונושעו וירדו גשמים מרובים ביותר, ואז אמרו ברכה זו".

ג) הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תנ"ב אות ע"א) – "שמעתי מאיזה מורה הוראה, שבימינו אין נוהג ברכת מודים וכו' על ראיית הגשם למי שאין לו שדה אף אם היה עצירה רבה. כיון דבימינו כמעט ואין צער לרוב העולם בשעת מניעת הגשמים, שאין בארות בחצרי הבתים כמו בימים קדמונים והמים באים מהכינרת, וגם אם היא תתייבש ח"ו, הלא בימינו שייך להביא מים מארצות אחרות, וגם מזון מביאים בנקל מחו"ל, ומחמת כל זה רוב העולם שאין להם שדות אינם מרגישים בטובה לנגד עיניהם ואינם שמחים כ"כ בגשם. וכבר כתב הביה"ל בריש סי' רכ"א שברכה זו היא על השמחה שבירידת הגשם. אמנם מצד אחר יש לומר, דאף אם שייך להביא מזון ומים, הלא פשיטא שיתייקרו מחמת ההובלה וזה גורם צער, וגם ידוע שבעת עצי"ג הרבה חלאים באים לעולם [כמבואר ברמב"ן עה"פ ונתתי גשמיכם בעיתם] ומחמת כל זה יש שמחה בראיית הגשם שימנע חסרון כיס ויזכך האויר, מה דעת כת"ר בזה. תשובה: אומרים כן בשם החזו"א, וכמדומה שכן כתוב בשמו בהקדמת שימוש חכמים".

הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תנ"ב אות ע"ב, פרק כ"ב הע' י"ג) – "שאלתי להדר"ג ששמעתי מי שטען שבימינו אין נוהג ברכת מודים וכו' על ראיית הגשם למי שאין לו שדה אף אם היה עצירה רבה, דבימינו כמעט ואין צער לרוב העולם בשעת מניעת הגשמים. ומנגד י"ל, דהמים והמזון יתייקרו מחמת ההובלה וזה גורם צער, וגם ידוע שבעת עצי"ג הרבה חלאים באים לעולם והאויר עכור. וקיבלתי תשובתו: אומרים כן בשם החזו"א וכמדומה שמובא כן בשמו בהקדמת ספר שימוש חכמים, ע"כ, וחיפשתי בספר הנ"ל שכולל כמה כרכים ולא מצאתי ענין זה, וחפץ אני מאוד לדעת דעתו וטעמו של מרן זיע"א. תשובה: כמדומה בהקדמת הספר, ואמר כן על תענית הגשמים שאין גוזרין בזמנינו. [ובע"פ אמר לי רבינו, דאין מוכרח להקיש מזה לברכת הודאת הגשמים]."

ב. מראי מקומות – אדרת תפארת (אליבא דהלכתא גליון ל"ט עמ' נ"ג).

1. הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות י"א) – "ובתפילת ההודאה על הגשם שכתב 'משיצא חתן לקראת כלה', היום אין לנו מושג מתי זה בדיוק, ולכן צריך לשאול את החקלאים החרדיים, כדוגמת אלו של קוממיות, האם האדמה כבר רוותה דיה מהגשמים אם לא, ותשובתם תהיה המדד לברכת ההודאה על הגשם".
2. פסקי תשובות (הע' ג') – "והנה לא שמענו בזמננו לברך ברכות אלו אף בארץ ישראל, וצ"ע למה, ועכ"פ נכון לברך בלא שם ומלכות, ובשבת בעת אמירת נשמת להודות על כך כי עפ"י דברי הרוח חיים סק"ד (הו"ד בכה"ח סק"ז) אם אירע ירידת הגשמים בשבת בשחרית והגיעו הציבור לנשמת יוצאים ידי חובתן, דאגב חדא תרתי".

ב] ברכת הטוב והמטיב - סעיף ב'.

א. יש לו שדה אבל אין לו שותף.

1. עדיין מברך הטוב והמטיב, כיון שיש לו קרקע כל שכיניו משותפין עמו – רש"י (ברכות דף נט: ד"ה ה"ג), רשב"א (ברכות דף נט: ד"ה והא), רא"ש (ברכות פרק ט' סי' ט"ו), פסקי ריא"ז (ברכות דף נט:), פסקי ריא"ז (ברכות פרק ט' הל' ג' אות ו'), שלטי הגבורים דף מג: אות ד'), נמוקי יוסף (ברכות דף נט:), תוס' הרא"ש (ברכות דף נט: ד"ה אלא).
2. רק שהחיינו – רי"ף (ברכות דף מג:), רמב"ם (הל' ברכות פרק י' הל' ה'), האשכול (סי' כ"ג, עמ' נ"ב), רא"ה (ברכות דף נט:), [ומש"כ השעה"צ ס"ק ב', צ"ע], סמ"ג (עשין סי' כ"ז), ריטב"א (תענית דף ו: ד"ה ובפרק), ר"ן (תענית דף ב. ד"ה מאי), המאורות (ברכות דף נט:), ס' הבתים (הל' ברכות שער י"ב סי' ה'), ס' הפרדס (שער שמיני), האגודה (ברכות דף נט:), אורחות חיים (ח"א הל' ברכות אות נ"ה), כל בו (סי' פ"ז).
- א) פוסקים – מחבר (סעי' ב'), לבוש (סעי' ג'), ח"א (כלל ס"ה סעי' ז'), קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' י'), ערה"ש (סעי' ג'), עי' סעי' ד'), פלגי מים (פרק ב' סעי' ו'), שער העין (פרק כ"ב סעי' ד'), ושאר פוסקים.
3. מראי מקומות – אבודרהם (הל' ברכות שער שמיני).

ב. יש לו שדה וגם יש לו אשה ובנים.

1. מברך הטוב והמטיב – ש"ך (מג"א ס"ק א'), א"ר (ס"ק ג'), חכמת שלמה (על סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ד'), שעה"צ ס"ק ב'), שער העין (פרק כ"ב סעי' ד').
2. רק שהחיינו – מג"א (ס"ק א'), הלכה קטנות (ח"א סי' קצ"ו [עי' כה"ח ס"ק י"א, ודלא כהבאה"ט ס"ק ב' ושעה"צ ס"ק ב']), נהר שלום (ס"ק א'), קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' י'), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ב', שלטי גיבורים ס"ק א'), כה"ח (ס"ק י"א).
3. מראי מקומות – באה"ט (ס"ק ב'), ח"א (כלל ס"ה סעי' ז').

ברכת הודאת הטוב והרע

סימן רכ"ב

[א] בשורות טובות: הטוב ומטיב - סעיף א'. [ב] שמועות רעות: דיין האמת - סעיף ב'.

[א] בשורות טובות: ברוך הטוב ומטיב - סעיף א'.
משנה (ברכות דף נד.) – "על הגשמים, ועל בשורות טובות, אומר: ברוך הטוב והמטיב".

א. השליח.

1. דוקא ששמע מפי אדם נאמן, שראה הדבר – מג"א (ס"ק א'), א"ר (ס"ק א'), א"ז ס"ק א', עי' ערה"ש (סעי' א'), מ"ב (ס"ק א'), ברכת הבית (שער ל"א סעי' ג').

א) חשוקי חמד (ברכות דף נט.; תורת היולדת פרק ל"ז סעי' ו') – "ומעשה באדם שאשתו נכנסה לבית חולים בשבת וילדה בת. והנה הבעל הנמצא בעיר אחרת מודיע לגבאי שמבקש לעשות לה 'מי שברך', ולקרוא שם לבתו שנולדה כרגע. שאלו את האב מהיכן יודע על לידת הבת, הרי האם נסעה ללדת בעיר אחרת הרחוקה, והשיב האב שטלפנו לו בשבת להודיעו את הבשורה הטובה. ונראה שאסור היה לעשות לה 'מי שברך' ולברך את הבת, מאחר והדבר נודע מתוך חלול שבת. יש גם להעיר מדברי המשנה ברורה (סימן רכב ס"א) שכתב שאין לברך על בשורה טובה כי אם כשמעו מפי אדם נאמן ואם כן מחלל שבת זה הרי אינו נאמן ואיך יברך על סמך דבריו. יש לומר ששוער זה לא מרע לאומנתיה בהיותו פקיד במודיעין. וחושש לומר שקרים, ובודאי מדייק בדבריו".

2. אפשר דבעינן דוקא שיהא מוחזק בכשרות, לא מסתם בני אדם.

א) שעה"צ (ס"ק א') – "ואפשר דבעינן דוקא שיהא מוחזק בכשרות, לא מסתם בני אדם [פרי מגדים]".

ב) פמ"ג (א"א ס"ק א') – "עיינן מ"א. אפשר מסתם בני אדם, דוקא מוחזק בכשרות, אף על גב לנאמן באיסורהם מהימן כל אחד עיין יו"ד סימן א' [סעיף א'] ו[סימן] ס"ה [סעיף יג בהגה] ו[סימן] קכ"ז [סעיף ג]".

1) שבט הקהתי (ח"ד סי' ע"ב אות ו') – "בפרמ"ג ... וכן העתיק שם המ"ב, ברם מצאתי בס' דרכי חיים על שולחן ערוך או"ח דף נ"ב ע"ב שכ' ולענ"ד נראה דלא בעינן שיהא מוחזק בכשרות רק מסתם בנ"א ורק בעינן שיהא לבב המגיד נאמן עמו שלא יהי' לו שונא שיהי' מכוין לצערו ועיי"ש בפירושו חלקי בחיים דהאריך לפרש דכן הוא ג"כ כונת הס"ח עיי"ש, ולפי"ז אם שמע מהאחות בבית חולים דנולד לו זכר אע"ג דלא הוחזקו בכשרות נאמנים ויוכל לברך הטוב והמטיב וכ"ש בשמע מהעובדים בבית חולים דודאי לא ישקרו בזה דלא מרעים אומנתם וג"כ יוכל לקבל עונש ע"ז אם מרמאים בנ"א, ככה"ג בודאי נאמנים ויוכל לברך על הבשורה טובה ששמע מהם".

ב. גדר של שמועות טובות.

1. ערה"ש (סעי' א') – "ואינו מבורר מה נקרא שמועה טובה והנראה שצריך להיות טובה חשובה ששמח בזה הרבה הן שמחה של ממון והן מין שמחה אחרת ובממון תלוי לפי עשירותו ועניותו דמה שלעני הוא דבר גדול הוה לעשיר דבר קטן והכל לפי העניין וברכות אלו הם בשם ומלכות".
2. וישמע משה (פר' שופטים תשע"ז עמ' א') – "מי שזכה בדירה במחיר למשתכן האם מברך ברכת הטוב והמטיב ...".

ג. לבשר בשורות טובות.

1. מראי מקומות – מאור עיניים (פר' ויצא), דגל מחנה ראובן (פורים), פסקי תשובות (אות ד'), הבית יהודי (ח"ז עמ' ק"ע), הגר"י רייזמאן שליט"א (שמואל ב' מספר ק"א).

א) גר"א (שנות אליהו ברכות פרק ט' סוף משנה ב') – "על שמועות רעות. מה שאמר אצל טובות בשורות ואצל רעות שמועות. מפני שמועה טובה מצוה לבשרו לכך אמר בשורות. אבל רעות בודאי לא יאמר לו איש כי מוציא דיבה הוא כסיל אלא ישמע. אבל אין מי שיבשר לו לכך אמר שמועות".

ב) פלא יועץ (ערך בשורה טובה) – "אם יודע בשורה טובה לחברו, מהר ימהרנה לו וחיתה נפשו בגללו, ולמצוה תחשב לו, ומה גם לאיש צדיק, שהגורם שתחיה רוחו חיים יוסיפו לו. צא ולמד משרה בת אשר, שעל שבשרה ליעקב על יוסף שהיה חי זכתה לכנס בחיים לגן עדן (עי' תרגום יונתן בראשית מו יז ד"א זוטא פ"א). וזה נכלל בכלל מצות גמילות חסדים. וכשם שלענין צדקה אמרו (ב"מ ע"א א) ענייך קודמין, כן הדבר לענין גמילות חסדים. ואשר לא טוב עשו העצלנים, שבנסעם לדרכים אין כותבים לקרוביהם ולאנשי ביתם להודיעם את שלומם, ונפשם ברעה תתמוגג לפי רב האהבה, כדאמרי אנשי יבוא לאויב מה שחושב לאוהב. בודאי עתידים לתן את הדין. והאיש אשר הוא טוב ידיו רב לו לכתב בכל מעבר ובהרבה דרכים כדי שגיעו לידם אגרותיו, אם לא כלם, מקצתם, ויזכיר את בני עירו הנמצאים אצלו. ומצוה על כל מי שיגיע אגרת לידו שיטרח בגופו וממונו לשלוח ולהריצה ולהגיעה ליד הבעלים, ולמצוה רבה תחשב לו, כי לפעמים נפש הוא משיב, וכמה מצוות הוא מקים, גמילות חסדים ומצות ואהבת לרעך כמוך, ועבד ומהני לשמח לב אמללים ולהחיות לב נדכאים, וישא ברכה מאת ה' ומאנשים".

ג) כה"ח (יו"ד סי' קט"ז ס"ק קנ"ז) – "היודע בשורה טובה לחבירו לא יאמר לו בפעם אחד".

כה"ח (יו"ד סי' קט"ז ס"ק קנ"ח) – "אם ידעת בשורה טובה לחבירך מהר ימהרנה לו".

ד. מראי מקומות.

1. דרכי חיים (ענינים שונים אות קל"א, עמ' קפ"ג) – "**לא נהג לברך** ברכת שהחיינו על פרי או בגד חדש וכן ברכת הטוב והמטיב על שמועה טובה".

ב] שמועות רעות: ברוך דיין האמת - סעיף ב'.

משנה (ברכות דף נד.) – "על בשורות רעות, אומר: ברוך דיין האמת".

א. מוציא דבה הוא כסיל.

1. גר"א (שנות אליהו ברכות פרק ט' סוף משנה ב') – "על שמועות רעות. מה שאמר אצל טובות בשורות ואצל רעות שמועות. מפני ששמועה טובה מצוה לבשרו לכך אמר בשורות. אבל רעות בודאי לא יאמר לו איש כי מוציא דיבה הוא כסיל אלא ישמע. אבל אין מי שיבשר לו לכך אמר שמועות".
2. עי' יו"ד סי' ת"ב סעי' י"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ב. עם שם ומלכות או לא.

1. עם שם ומלכות.
 - א) מחבר (סעי' ב') – "על שמועות רעות מברך: בא"י אמ"ה דיין האמת".
 - ב) של"ה (שער האותיות אות הקו"ף, קדושת האכילה אות שי"ב) – "הכלל הא' הוא מה שכתב הטור (אורח חיים) בסימן רי"ד, דכל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות אינה ברכה (ברכות מ ב). וכתב השולחן ערוך (שם סעיף א'), ואפילו לא דילג רק תיבת 'העולם' בלבד צריך לחזור ולברך, דמלך לבד אינה מלכות. על כן אותן בני אדם שמברכין על כל צרה שלא תבא ברוך דיין אמת, ולא אמרו ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם דיין אמת, או מברכין על הברקים ועל הרעמים ברוך עושה מעשה בראשית או ברוך שכחו וגבורתו וכו', ולא אמרו ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם עושה מעשה וכו', או שכחו וכו', לא יצאו ידי חובת ברכות אלו".
 - ג) א"ר (סי' רכ"ג ס"ק ג') – "כתב ה"ח [סעיף ב] הוא הדין שאר אדם כשר שאדם מצטער עליו, מיהו העולם נוהגין לברך בלא שם ומלכות ואינו נכון, ואין צריך לומר במיתת תלמיד חכם או אדם חשוב דיש לברך בשם ומלכות ע"כ. וכ"כ של"ה דף צ"ו [שער האותיות קדושה, י' כללים בברכות כלל א] דהמברכין ברוך דיין האמת או ברוך שכחו וגבורתו או ברוך מעשה בראשית בלא שם ומלכות לא יצאו ידי חובת הברכה".
2. עי' ריש סי' רי"ח, לשיטות ומראי מקומות.

ג. גדר של שמועות רעות.

1. מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' א') – "אין לברך א"כ יצאה טובה או רעה לפועל, לאפוקי גזירות המושל לגירוש וכה"ג".
2. בה"ל (סעי' ב' ד"ה דיין) – "אמרו לו שנמצא הרבה והרבה עשבים בקמה שלו או שאשתו הולידה נקבה ותשוקתו היה רק לבן זכר אין שייך לברך ע"ז דיין האמת אף שיש לו צער מזה כי לא נתקן ברכה זו אלא על דבר שמתחלה ניתן לו ואח"כ נתקלקל או נאבד משא"כ הכא החטים לא נהפכו לעשבים והבן לא נהפך לנקבה אלא שמתחלה לא ניתן לו בן [וכה"ג בחטים לא ניתן לו מתחלה הכל חטים] ואין שייך לברך דיין האמת על מה שלא ניתן לו [א"ר בשם אבודרהם]. אם נודע לו שהחמיץ יינו מברך דיין האמת [ת"י בשם הירושלמי] ופשוט דה"ה אם נשרפו לו נכסיו או שמת לו בהמתו וכל כה"ג דבר שדרך האדם להצטער בו".
- א) הגר"ח [ש"צ"ל (חידושי בתרא סי' רכ"ג על רמ"א סעי' א')] – "אם נולד ילד מונגולי או בעל מום שאין לברך הטוב והמטיב, ואולי יש לברך דיין האמת, וצ"ע".

ד. מי שנחלה במחלה מסוכנת.

1. מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' ב') – "אחזו חולה כגון קדחת, מברך ברוך ד"א".
2. הלכות קטנות (ח"ב סי' ח') – "שאלה הנופל למשכב מהו שיברך. תשובה אומר דיין האמת בשם ומלכות וכן על כל מה שהוא מצטער עליו אבל לא ראיתי נוהגין כן גם יש לברך מן הדין על נכנס לבית האסורין אבל ים ומדבר דמדעתו לא אם לא שהוא מוכרח כדי להביא טרף לביתו וכההיא דס' החסידים דא' שהוכרח לישא אשה שלא היתה הגונה לו מפני דוחקו שמברך ב' הטוב על הממון ודיין אמת אל הלקח דבר שאינו הגון ומכאן ראיה למש"כ בסי' א' ועיין סי' [קפ"ט] [ע"י מג"א סי' רכ"ב ולעיל בח"א סי' ז']: דהרי לך בהדיא ובמה שגיליתי לך אוזן בחלק א' (בסי' רס"ד) דבברכות ההודיה אין קפידא לברך וכל א' לפי תבונתו ותבונת לבו לשבח את ה' יש לו לברך שהרי התקין ברכת דיין האמת לאותו נושא אשה מה שלא הוזכר בגמ' וטעמא דאקרא חדתא רשות (עירובין מ':) לאו דוקא אלא כל מיני שבה במשמע".

ה. מראי מקומות.

1. רלב"ג (שמואל ב' סוף פרק כ"א תועלת ס"א) – "הס"א הוא להודיע שאין ראוי לאדם טוב לבשר בשורה לגדול לא ישמח בה ולזה הרחיק יואב את אחימעץ מלבשר אל המלך דוד דבר הריגת אבשלום ולזה אמר לו לא איש בשורה אתה היום הזה על זה הענין ובשרת ביום אחר כאשר יקרה דבר טוב ישמח בו דוד אז אשלח הבשורה בפיו ולפי שחשב אחימעץ שישמח בה דוד בקש שירויץ הוא לבשר אל המלך זאת הבשורה וכאשר הרגי' שידאג המלך בזה לא רצה לבשר זאת הבשורה וכזה תמצא שאמר המלך דוד איש טוב הוא ואל בשורה טובה יבא למדנו מזה שאין מדרך האיש הטוב לבשר הבשורה הרעה".

ברכת הטוב והמטיב, ברכת שהחיינו

סימן רכ"ג

[א] שמע שילדה אשתו זכר - <u>סעיף א'</u> .	[ז] ירושה.	[ג] בגדים חדשים - <u>סעיף ד'</u> .
[ב] שמע שילדה אשתו נקבה.	[ח] בית חדש - <u>סעיף ג'</u> .	[ד] ציורים.
[ג] ראיית בתו: ברכת שהחיינו.	[ט] קונה בית עם משכנתא.	[טו] מלבוש ערומים.
[ד] לידת תאומים (twins).	[י] גדר של בנין.	[טז] מקבל כלים חדשים במתנה - <u>סעיף ה'</u> .
[ה] לידת נכד (grandson).	[יא] כלים חדשים.	[יז] הלובש בגד חדש - <u>סעיף ו'</u> .
[ו] ברכת דיין האמת - <u>סעיף ב'</u> .	[יב] ספרים חדשים.	[יח] עוד ציורים של ברכת שהחיינו.

דור המלקטים - חיים של ברכה (פרידמן), שיערי הברכה (פרק כ').

[א] שמע שילדה אשתו זכר: ברכת הטוב והמטיב - סעיף א'.

דור המלקטים - הכל יודוך (גרוס), טוב להודות (פרק כ"ד, מן), לפאר ולברך (מאיר), שער העין (פרק כ"א).

א. ברכות (דף נט:): – "וכל היכא דלית לאחרינא בהדיה לא מברך הטוב והמטיב. והתניא, אמרו ליה: ילדה אשתו זכר, אומר ברוך הטוב והמטיב. התם נמי, **דאיכא אשתו בהדיה, דניחא לה בזכר**".

1. יסוד ושורש העבודה (שער י"ב פרק ז', שער המפקד מצות מילה) – "כל איש ישראל מעם קדוש שנוולד לו בן זכר מיום הולדו, יכניס שמחה עצומה בלבו, כי חסדו עליו גבר לזכותו בבן זכר להכניסו בברית עבדות הבורא ית"ש ויתעלה. ולכד הברכה שנתחייב לברך להשם יתעלה ברכת הטוב והמטיב ע"פ דינא דגמרא על שזיכה אותו בבן זכר, כמרז"ל (פסחים ס"ה.) אשרי מי שבניו זכרים. וְאֲשׁוּרוֹ וְתַהֲלוֹתָיו וְזִכּוֹתָיו שֶׁל זֶה הָאָדָם שֶׁבְּנָיו זָכָרִים, שִׁזְכָּה בַּעֲבוּר צְדָקָם חוֹן חֲשֵׁרֶת רַב טוֹב הַצָּפוֹן לַעֲתִיד עֲבוּר צַעַר גְּדוּלוֹ וְחֲנוּכּוֹ תַלְמוּד תּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה וְחֲנוּכּוֹ לְנַעַר בְּמִצּוֹת הַקְּדוּשִׁים ע"פ דרכו, גם כי יזקין אל יסור ממנה, ולגודל מעלתה תקנו אנשי כה"ג להאב לברך הטוב והמטיב, הודאה להשם יתעלה בעת הולדו. והנה **בודאי אין כוונתם** על אמירת הברכה בפיו לבד, רק בהצטרפות עם המחשבה, שצריך האדם להכניס שמחה עצומה וההודאה בלבו על זה להשם יתעלה".

ב. היה להם כבר כמה בנים.

1. עדיין מברך הטוב והמטיב – רשב"א (ח"א סי' רמ"ה), ט"ז (ס"ק א'), באה"ט (ס"ק ב'), מ"ב (ס"ק ג').

ג. האם נוהגים למעשה לברך ברכת הטוב והמטיב על לידת זכר.

1. רמ"א (סעי' א') – "ויש שכתבו שנהגו להקל בברכה זו, שאינה חובה אלא רשות, ומזה נתפשט שרבים מקילים באלו הברכות".
(א) שנהגו להקל בברכה זו: פי', ברכת שהחיינו.

(1) מג"א (ס"ק ג') – "בברכה זו. פי' בברכת שהחיינו דאית' בגמ' שהוא רשות (עמ"ש סי' רכ"ה ס"ג) ולכן מקילין רבים בכל הברכות כיוצא באלו ואינו נכון דמאי דאיתמר איתמר".

(2) באה"ט (ס"ק ד').

(3) מ"ב (ס"ק ז') – "בברכה זו. פי' בברכת שהחיינו מפני שהיא רק רשות [שעיקר ברכת שהחיינו נתקן על דבר הבא מזמן לזמן כמועדים וכדומה] ומזה נתפשט שרבים מקילים בכל הברכות כיוצא באלו אבל אינו נכון דמאי דאיתמר בגמרא שהיא רשות איתמר".

בה"ל (סעי' א' ד"ה ויש) – "ויש שכתבו וכו' אלא רשות. ר"ל יש שכתבו שהוא רשות משום דאינו בא מזמן לזמן ודמאי לקרא חדתא [עירובין מ"ם ע"ב] דסבר הגמרא שם שהוא רשות אבל הרכה פוסקים ס"ל דהוא חובה [כן מוכח בד"מ בסוף סימן זה] וטעמם דדבר שתקנו חז"ל לברך משום שמחת הלב לא שייכא בזמן אלא כל אימת שנזדמן ע"י הקנייה שמחה בלבו מברך לד' על שזיכהו לבוא לשעה שיש בו שמחת הלב".

(ב) אמנם: עי' לקמן.

ד. בני ספרד.

1. מברך הטוב והמטיב.

(א) מתבר (סעי' א') – "ילדה אשתו זכר, מברך: הטוב והמטיב, וגם היא צריכה לברך כן".

2. לא נהגו לברך ברכת הטוב והמטיב, רק נהגו שהאב יברך שהחיינו בשעת המילה.

(א) חסד לאלפים (סעי' ד') – "ואין נוהגין לברך רק שהחיינו בשעת המילה ...".

(ב) יפה ללב (ס"ק א') – "חסד לאלפים ...".

(ג) בן איש חי (שנה א' פר' ראה אות ח') – "אף על פי שאמרו חז"ל ילדה אשתו זכר מברך הטוב והמטיב, לא נהגו העולם לברך ברכה זו, ורק נהגו שהאב יברך שהחיינו בשעת המילה".

(ד) כה"ח (ס"ק ו', עי' ס"ק ח') – "וכתב החסד לאלפים אות ד', דאין נוהגין לברך רק שהחיינו בשעת המילה ... וכ"כ היפה ללב אות א'. ומיהו מ"ש דאין נוהגין לברך הוא ע"פ מ"ש מור"ם ז"ל בסוף סעיף זה שרבים מקילים באלו הברכות. ומ"ש רק שהחיינו בשעת המילה הוא ע"פ מ"ש בש"ע יו"ד סימן רס"ה ס"ז דיש נוהגין לברך שהחיינו בשעת המילה, יעו"ש, ור"ל דבברכת שהחיינו שעל המילה יכוין לפטור בה גם שהחיינו שעל הולד".

- (ה) יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' ה') – "שאלה: זוג שנולד לו בן, האם גם האשה תברך ברכת שהחיינו על הבן שנולד. תשובה: תכווין בזמן הברית, ויוציאה (הבעל) ידי חובה".
- (ו) ילקוט יוסף (הע' ה') – "שהעולם לא נהגו לברך ברכה זו".
3. מראי מקומות – אור לציון (ח"ב פרק י"ד סוף הע' מ"ז, ח"ג פרק כ"ה הע' ד', לישונו מובא לקמן).

ה. בני אשכנז.

1. לא נהגו לברך ברכת הטוב והמטיב.

(א) ערה"ש (סעי' ב') – "וכתב רבינו הרמ"א ואם מתה אשתו בלידתה מברך שהחיינו דהא ליכא הטבה לאחרני וכן אם מת האב קודם שילדתו היא מברכת שהחיינו ויש שכתבו שנהגו להקל בברכה זו שאינו חובה אלא רשות ומזה נתפשט שרבים מקילים באלו הברכות עכ"ל ואין זה מספיק דרשות לא מצינו בגמ' רק אברכת שהחיינו על פירא חדשה [עירובין מ':] אבל בילדה אשתו זכר דמברך הטוב והמטיב היא ברייתא מפורשת [נ"ט:]: וכבר הקשו עליו כעין זה [מג"א סק"ג] ולענ"ד נראה טעם נכון מה שמקילים בברכה זו דלא מצאתי ברי"ף וברמב"ם פ"י כלל דין זה ע"ש ותמיהני שהפוסקים לא הרגישו בזה וכיון שהרי"ף והרמב"ם דחאו זה מהלכה פשיטא שאין לנו לכנוס בספק ברכה וטעם רבותינו נ"ל דהנהגה לשון הברייתא כן הוא אמרו לו ילדה אשתו זכר מברך וכו' מת אביו וכו' וקשה למה בילדה זכר תניא אמרו לו ולא במת אביו אלא וודאי דבסתמא אין לברך **והברייתא מיירי באדם** שדואג ותאב ללידת זכר כהך דתנן בנזיר [י"ב:]: הריני נזיר כשיהיה לי בן ע"ש והאנשים ששמעו ממנו באו ואמרו לו ילדה זכר כלומר בשרוהו בשורה טובה שהקב"ה מילא תאוותך [ובזה א"ש על מה שהקשה שם וכל היכא דלית לאחרני בהדיה לא מברך הטוב והמטיב והתניא ילדה וכו' ומתרץ התם וכו' אשתו וכו' ע"ש ואינו מוכן דקארי לה מאי קארי לה האם לא ידע זה ולפמ"ש א"ש דבסתמא אינו מברך ורק בכאן היה תאוב לזה אבל ממנה לא שמענו ולכן היה סבור דהטובה רק לו לבדו ומתרץ דאינו כן דמסתמא כשהוא תאוב גם היא תאבא לזכר ודו"ק"]".

(1) יד אהרן (ריש הג' הטור) – "הרמב"ם ז"ל השמיט ברכה זו כשילדה זכר, ולא ידעתי למה".

(2) שו"ע המקוצר (סי' מ"ה ס"ק י"ג) – "בערוך השולחן ... אין תירוצו מוכן, דמה נפשך היה לו להרמב"ם להביא דין זה באופן של אדם שתאב שיוולד לו זכר".

(ב) הגר"א קוטלר זצ"ל (הליכות חיים ח"ב פרק י"ז הע' ק"ו [עמ' ע"ב], ותן ברכה ח"ב פרק א' סוף הע' צ"ב) – "נקט שאין לברך". הגר"א קוטלר זצ"ל (קובץ הלכות בין המצרים פרק כ' הע' כ"ד) – "והגר"א הכהן פארכהיימער שליט"א כתב בזה 'הר"מ רב שניאור זצ"ל אמר לי בשם אביו הגר"א קוטלר זצ"ל 'מיר פירט זיך ניט צו מאכען', וכן אמר לי יבל"ח הגר"ח הלוי עפשטיין שליט"א בשם הגר"א קוטלר זצ"ל. ובריש ספר קובץ הערות מובא שהגר"א ווסרמן הי"ד בירך, וע"ע מ"ש הערוה"ש סי' רכג סעי' ב בזה".

(ג) דברי יציב (או"ח סי' פ"ח) – "הנה לא נהיגי גבן לברך הטוב והמטיב בנוולד בן זכר, וצ"ב למה, וראיתי שבערוך השולחן או"ח סי' רכ"ג ס"ב העיר בזה ושהרי"ף והר"מ לא הביאו האי דינא, ופלא ... ועוד נלענ"ד דאפשר מדנקט הש"ס בברכות נ"ט ע"ב, אמרו לו ילדה זכר, ולמה אמרו לו דוקא, ועיין בב"י כאן שעמד בזה. ונראה דזה דוקא כשלא היה בביתו ולא ידע שנתעברה כלל, אבל כשידע שנתעברה ורוב נשים מתעברות ויולדות [יבמות קי"ט ע"א], ושמה כבר בעיבור, שוב אין מחויב לברך על השמיעה ודו"ק".

(ד) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' כ"ט טור ב') – "דבמקומו לא נהגו לברך ברכת הטוב והמטיב על לידת הבן".

(ה) הגר"ט גאלדשטיין זצ"ל (יד לילודת קוה"ב פרק כ"ט אות כ"א) – "שבוה"ז נהגו להקל שלא לברך בברכה זו כלל".

2. מברך ברכת הטוב והמטיב.

(א) לבוש (סעי' א') – "אמרו לו שילדה אשתו זכר מברך הטוב והמטיב, דטוב לו דניחא ליה בבן זכר וגם טוב לה שגם לה ניחא לה בבן זכר".

(ב) עולת תמיד (ס"ק א') – "ולוי נראה דאין להקל בהם".

(ג) מג"א (ס"ק ג') – "בברכה זו. פי' בברכת שהחיינו דאית' בגמ' שהוא רשות (עמ"ש סי' רכ"ה ס"ג) ולכן מקילין רבים בכל הברכות כיוצא באלו ואינו נכון דמאי דאיתמר איתמר".

(ד) א"ר (ס"ק ב') – "כתב רמ"א יש שכתבו שנהגו להקל בברכה זו שאינה חובה אלא רשות, ומזה נתפשט שרבים מקילים באלו הברכות עכ"ל. וכתב שיירי כנסת הגדולה [שם אות ז] דלחם חמודות פירש לדברי רמ"א על ברכת שהחיינו ולא על ברכת הטוב ומטיב, ומה שכתב באלו הברכות היינו כל אותם שהחיינו הנזכר בפרק הרואה ע"כ, ולא ידעתי (איד) [איה] כתב זה לחם חמודות, דהא בדף ע"ב [אות נב] כתב דברי רשב"א, וכתב עלה דברי רמ"א (כסתם) [בסתם] כדרכו, ואפשר דקאי נמי על הטוב ומטיב. ולדינא מדהשמיטו הלבוש נראה דאין להקל כלל בברכות אלו וכן מבואר בב"י, ועוד הא טעמא דרשב"א כמ"ש [בשו"ת ח"א] בסימן רמ"ה משום פלוגתא דאית בקנה כיוצא בהם או היו לו כיוצא בהם עי"ש, ואנן קי"ל בפשיטות בכל זה דמברך".

(ה) ח"א (כלל ס"ב סעי' א') – "אם ילדה אשתו זכר, מברך 'הטוב והמטיב'".

(ו) קיצור שו"ע (סי' נ"ט סעי' ה').

(ז) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ד') – "אבל ברכות הטוב לא נהגו להקל בו, ומ"מ אפילו בזה אינו נכון להקל דמלבד דיש ...".

(ח) מ"ב (ס"ק ז', בה"ל סעי' א' ד"ה ויש [לישונו מובא לעיל]) – "בברכה זו. פי' בברכת שהחיינו מפני שהיא רק רשות [שעיקר ברכת שהחיינו נתקן על דבר הבא מזמן לזמן כמועדים וכדומה] ומזה נתפשט שרבים מקילים בכל הברכות כיוצא באלו אבל אינו נכון דמאי דאיתמר בגמרא שהיא רשות איתמר".

(ט) אמת ליעקב (הע' רל"ד) – "מה שהרבה לא נהגו לברך ברכה זו, מן הסתם משום שמבולבלים בעת הלידה, אבל בודאי יש להנהיג לברך".

(י) הגרח"פ זצ"ל (הליכות חיים ח"ב פרק י"ז הע' ק"ו [עמ' ע"ב], יד לילודת קוה"ב פרק כ"ט אות כ"א) – "לברך הטוב והמטיב".

(יא) הגר"ח"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"ב פרק י"ז אות קכ"ח, עמ' ע"ב) – "איך נוהגים האידנא אם נולד בן זכר לענין ברכת הטוב והמטיב, אם צריך לברך או לא. תשובה: צריך לברך".
 (יב) תשובות והנהגות (ח"א סי' ר) – "ותמוה שמיקילין היום ולא מברכין כדין הטוב והמטיב כשנולד לו בן, ועיין במ"ב שם (ס"ק ז') דמה שנהגו להקל היינו בברכת שהחיינו, אבל בברכת הטוב והמטיב אין להקל, וזהו חיובא מדינא דגמרא, ושניהם צריכים לברך, וראוי לברך כשרואה שנסתלק צער הלידה ממש ונתיישב דעתה, והילד נבדק ע"י הרופאים ואישרו שהוא בריא, מיד מודה לה' ומברך, וכן היא תברך כמ"ש, והיינו זמן קצר מאד אחרי יציאת הולד".
 (יג) תורת היולדת (פרק ל"ז סעי' א').

(יד) וזאת הברכה (עמ' ק"ע אות א', מעיין הברכה פרק כ"ד אות ל"ג).

(טו) הכל יודוך (פרק ב' אות א', הע' ה') – "והוא חובה".

3. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק כ"ב סעי' י"ט הע' ס"ה), ותן ברכה (ח"ב עמ' י"ט).

(א) אשל אברהם (בוטשאטש מהדו"ת) – "ומ"מ גם שלא נהגו לברך. המברך אין עליו חשש ברכה לבטלה, כיון שבברכה זו יש תקנת חז"ל ודאי ולא שייך אגודות בזה".

(ב) שיעורי הגריש"א זצ"ל (ברכות דף נט:, סוף עמ' תר"נ) – "שמעתי מרבינו שליט"א [זצ"ל]: המנהג הוא שאין מברכים הטוב והמטיב בלידת בן זכר אלא שהחיינו בברית, ובוה פוטר גם את הברכה על לידת הבן. שאלה: האם מי שצריך לברך הטוב והמטיב, יצא ידי חובה אם בירך שהחיינו. תשובה: לא. הטוב והמטיב היא הודאה גדולה יותר ולא נפטר בשהחיינו. שאלה: א"כ מדוע בלידה אשתו בן זכר סומכים על 'שהחיינו' שבברית. תשובה: כאן ככה נוהגים, שלא לברך ברכת הטוב והמטיב על לידת הבן אלא רק שהחיינו בברית. שאלה: בחו"ל שלא מברכים בברית שהחיינו (כמנהג הרמ"א יו"ד רס"ה, ז'), האם יש לברך בלידת זכר הטוב והמטיב. תשובה: בחו"ל יברך".

הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ק"ע אות א', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות ל"ה, עי' לפאר ולברך עמ' קי"ד אות ה') – "וטוב שהאיש יברך הטוב והמטיב (או שהחיינו [בבת, כדלקמן]) ויכוין להוציא את אשתו, ואשתו תכוון לצאת בברכה בעלה (אחד מגדולי הדור. והסברא נ' כיון שזה שמחה משותפת. ואם אשתו נגעה במקומות מכוסים יש לה ליטול ידה לפני הברכה)".

ז. **האם אפשר לצאת בברכת הטוב והמטיב שבברכת המזון, או על ידי שישה יין ויביאו לו אחר כך יין אחר.**

1. מהני.

(א) קצות השלחן (סי' ס"ד ס"ק ד') – "ובכל ספק בשהחיינו טוב לברך שהחיינו על דבר אחר ויכוין לפטור גם את זה, ובספק בברכת הטובה"ט נראה שיכוין בברכת הטובה"ט שבבהמ"ז גם על זה וכמו שמכוין בברכת השחר על בגדים חדשים".

(ב) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' מ"ג) – "אמנם כשנולדה נכדתו הראשונה (וכבר היה לו נכד) ביקש שיביאו לפניו ב' סוגי יינות, ובירך הטוב והמטיב".

(ג) אור לציון (ח"ב פרק י"ד סוף הע' מ"ז) – "ובכל אופן מי שילדה אשתו בן זכר, שכתב מרן בסימן רכ"ג סעיף א' שמברך הטוב והמטיב, והוא אינו נוהג לברך ברכה זו בשם ומלכות, טוב שיכוין בברכת הטוב והמטיב שבבהמ"ז גם לחיוב ברכתו מחמת בנו הנולד לו, וכעין מש"כ במג"א בריש סימן קע"ה, שאם הביא יין אחר לברכת המזון, אינו מברך עליו ברכת הטוב והמטיב, כיון שיצא בברכת הטוב והמטיב שבברכת המזון".

(ד) הגריש"א זצ"ל (לפאר ולברך עמ' קט"ז ד"ה ושמעתי, שיעורי הגריש"א ברכות דף נט: [עמ' תרנ"א]), אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות ל"ב) – "שאם מכוון לפטור ברכת הטובה"ט שבברכת הטוב והמטיב שבברכת המזון מהני, ומה שמוסיף עוד דברים בברכה אינו מגרע".

(ה) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל' טור א', מה טובו גליון א' עמ' מ') – "דעל לידת הנכדים הראשונים ראוי לכוון בברכת הטוב והמטיב שבברכת המזון גם על לידת נכדו".

(ו) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל' סוף טור ב', לפאר ולברך עמ' קכ"ה) – "אם מסופק אם עדיין השמחה בלב, יכול לכוין בברכת הטוב והמטיב שבברכת המזון על לידת בנו".

(ז) ע"י חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ו' ד"ה על) – "ומה שבברכת המזון כשאמר הטוב והמטיב נזכר בזה ... מ"מ כיון כשיבוא לבית ויראה את ההתחדשות יש לו לברך על התחדשות זו ולא לצאת בברהמ"ז".

(ז) הגר"ח"ק זצ"ל (תורת היולדת פרק ל"ז ס"ק ו') – "יעץ לאחד ששכח לברך כששמע על לידת בנו, שיכוין ב'הטוב והמטיב' שבברכת המזון גם על לידת הבן. כמו כן אפשר לברך ברכת 'הטוב והמטיב' על ידי שישה יין ויביאו לו אחר כך יין אחר, ועל פי המבואר בסימן קע"ה. וה"ה אם שכח לברך 'שהחיינו' על ראיית הבת ישתדל לקנות פרי חדש, ויכוין בברכת 'שהחיינו' גם על שמחת ראיית הבת".

1) ע"י הגר"ח"ק זצ"ל (לפאר ולברך ריש עמ' קי"ז) – "**שאין זה לפתחילה** לצאת בברכת הטוב והמטיב שבברכת המזון".

(ח) תורת היולדת (פרק ל"ז הע' ט') – "נולד לו בן פג והרופאים מסופקים אם יחיה, לא יברך 'הטוב והמטיב', אלא אם כן יש לו יין חדש ואז יכוין גם על הבן. ויברר על פרי חדש 'שהחיינו' ויכוין גם על ראיית הבת".

(ט) וזאת הברכה (עמ' קע"א אות ד', מעיין הברכה פרק כ"ד אות ל"ה).

(י) הכל יודוך (פרק ב' סעי' ו') – "באופנים המבוארים לקמן שהוא בכלל ספק אם מברך ברכת הטוב והמטיב, יכוין בברכת הטוב והמטיב שבברכת המזון".

2. מראי מקומות – הגר"ח"ק זצ"ל (תורת היולדת פרק ל"ז הע' ו'), לפאר ולברך (עמ' קט"ו אות ו').

(א) אשל אברהם (בוטשאטש, סוף סי' רכ"ג) – "כעין מ"ש המג"א ז"ל בקע"ה שבברכת המזון ברכה ד' שבו פוטר מוטוב ומטיב על היין אולי כן הוא גם בטוב ומטיב שעל מקח חדש וכן דכותיה".

(ב) הגר"חפ"ש זצ"ל (חי' בתרא סי' קע"ה על מ"ב ס"ק ב') – "דהא אין פוטר בטו"מ דבהמ"ז, ברכת טוב ומטיב לכלים חדשים, ואפילו אם כוון לכך מסופקני אם פוטר בכך".

ה. בעל שיודע שאשתו תלד בן, דהיינו על ידי בדיקת אולטרא סאונד.

1. צריך לברך הטוב והמטיב אחרי הלידה, דכמה הרפתקאות עוברים עד הלידה – הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' כ"ט טור ב'), הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ'), אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' כ"ט טור ב'), הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' כ"ט טור ב'), יד לילודת (וובסטר, פרק כ"ט סוף הע' ה').

ט. כשתאב לבת: האם מברך על לידת הבן הטוב והמטיב.

1. בה"ל (סעי' א' ד"ה זכר) – "ולדינא יש לעיין אם יש לו כמה בנים ואין לו בת ותאב שתולד לו בת ונולד לו בן אם יש לו לברך ברכת הטוב אחרי דסוף הדבר הוא דלא ניהא ליה בזכר וצ"ע".

2. מברך הטוב והמטיב.

(א) ערה"ש (סעי' א') – "וגם אין חילוק בין כשהם שמחים על לידת הזכר או אינם שמחים בלבם".

(ב) באר משה (ח"ה סי' ס"ט אות ד') – "בביאור הלכה ... ותימה גדולה בעיני, וכי בדידה תליא מילתא, בודאי מאחר שחז"ל תיקנו לברך על לידת זכר חייב לברך בכל אופן. ועוד דגם אם תאב אחר נקבה אין שום הו"א לומר דלא ניהא ליה בזכר, אלא שלא ניהא ליה כ"כ בזכר כמו בנקבה, ובאמת טועה לפי שעה הוא בדבר, דחז"ל ירדו לסוף דעתו דלבסוף יהי ניהא ליה, וטוב יהי לו בלידת זכר בכל אופן, ומחוייבים לברך הטוב והמטיב".

(ג) רבבות אפרים (ח"א סי' קנ"ט אות י"א) – "יש לו לברך".

(ד) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' סוף עמ' ל"ט, אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' כ"ט טור א') – "דאף כשהיה תאב לבת יש לו לברך הטוב והמטיב על לידת הבן".

(ה) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' כ"ט טור א', לפאר ולברך עמ' קכ"ה) – "ולמעשה המשנ"ב אינו מכריע שלא לברך, לכן כשנולד לו בן יש לו לברך הטוב והמטיב אף אם יש לו כמה בנים ואין לו בת ותאב לבת".

(ו) הגרי"ט ווייס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' כ"ט טור א') – "דאף כשהיה תאב לבת יש לו לברך הטוב והמטיב על לידת הבן".

3. שלא מברך.

(א) תשובות והנהגות (ח"א סי' ר') – "ועיין בבה"ל שאם הוא או היא לא ניהא להו בבן זכר שיש להם כבר בן זכר ותאבים לבת מסתפק אם לברך, ונראה דשוב ואל תעשה עדיף ולא יברכו".

(ב) הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' כ"ט טור א') – "דספק ברכות להקל, ולכן לא יברך ברכת הטוב והמטיב על לידת הבן כשהיה תאב לבת".

(ג) עי' הגר"ח ק"צ זצ"ל (לפאר ולברך עמ' פ"ב) – "שאם היה תאב לבת ונולד לו בן, שנשאר הביאור הלכה בצ"ע אם יברך על הבשורה, מ"מ על הראייה יכול לברך".

(ד) הכל יודוך (פרק ג' אות ד', סוף הע' ט') – "אם יש לו כמה בנים ואין לו בת ורצונו מאד בלידת בת ונולד לו בן, לא יברך הטוב והמטיב. [וכן אם יש לו בנים הרבה, ובת אחת ורוצה עוד בנות ולא ניהא ליה בבן, ונולד לו בן, ג"כ דינו כנ"ל]".

הכל יודוך (פרק ג' אות ה') – "האיש רוצה בן זכר, והאשה רצונה רק בבת, אינו מברך ברכת הטוב והמטיב, אלא יברך ברכת שהחיינו".

4. מראי מקומות – לפאר ולברך (עמ' פ"ב).

י. הורים גרושים.

1. וישמע משה (ח"ג סי' ס"ד, עמ' ק"ג) – "הגאון רבי שבח צבי רוונבלט שליט"א הורה שחייבים לברך הטוב והמטיב, והביא ראיה מהא דכתב המ"ב שם [סקי"א] ששותפים שקנו בית בשותפות כל אחד מן השותפים מברך הטוב והמטיב, ולא אישתמיט חד מן הפוסקים לומר שאם השותפים שונאים זה את זה לא יברכו. והסכים על ידו רבו הגאון הגדול רבי נסים קרליץ שליט"א. וכן הורה הגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א [זצ"ל] והגאון רבי שמואל אליעזר שטרן שליט"א. ואילו הגאון רבי שמאי גרוס שליט"א צידד לומר שאין להם לברך הטוב והמטיב. וכן הורה הגאון רבי שלמה זלמן אולמן שליט"א, והוסיף טעם לזה, שהרי "...".

2. נתיבות הברכה (פרק כ"ז סעי' מ"ה) – "בן שנולד להורים גרושים (שהתגרשו תוך כדי ההריון), נראה שצריכים לברך הטוב והמטיב, כיון שסו"ס יש שמחה ותועלת לאב והאם. אמנם יש לדון באופן שהבן יגדל רק אצל אחד מהם בלא שום קשר לצד השני, אם אפשר לברך הטוב והמטיב, כיון שאפשר שאין זה נחשב שיש תועלת לאחר בטובה שלי, וממילא א"א לברך הטוב לי והמטיב לאחריו. ואפשר שמספק יברך שהחיינו ולא הטוב והמטיב".

3. הכל יודוך (פרק ב' הע' ל"ט) – "אבל כשהם גרושים, כל אחד מברך הטוב והמטיב אף שאין שמחתם במשותף".

יא. שלא היה האב בשעת הלידה: האם מברך שהחיינו כשרואה התינוק.

1. עי' סי' רכ"ה סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

יב. נולד פג: ברכת הטוב והמטיב כשנולד בן קודם הזמן (premature birth).

1. אשל אברהם (בוטשאטש, עי' סעי' א') – "תינוק הנולד ספק בן ז' ספק בן ח', וניכר כן בלידתו שאינו נגמר כראוי, נראה שאין להאב לברך עליו (שהחיינו) [הטוב והמטיב] בעת הלידה עד אחר שעוברים עליו שלשים יום. נהי שבכל ילדים תיקנו חז"ל לברך בעת

לידה, מצד רוב בני קיימא הם, מכל מקום היכא שיש ריעותא אין לברך. כי גם שאין מברכים על פי ספק ספיקא כמ"ש במק"א, מכל מקום על פי רוב מברכים, וכיון שרוב הילדים הם בני קיימא מברכים כי כן תקנו חז"ל, מה שאין כן כשיש ריעותא והוא מה שהוא יוצא מכלל רובי. ואינו מוחזק רוב בכזה שיהיו בני קיימא, ואין לברך כי אם אחרי שלשים. וכשימתין עד המילה הוא גם נכון וטוב".

א) אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ת) – "ואולי כשלא בירך בשעת התקנה אין לו לברך גם אחר שלשים יום, שכבר הולד בן קיימא ודאי ואינו חולה כלל, וגם רוב חולים לחיים. כי מ"מ לא תיקנו חז"ל ברכה זו רק בשעת הידיעה תחילה. וכמו שאין מברכים שהחינו אפירות חדשים אחר אכילה ראשונה, והגם שיש לחלק. מ"מ אולי גם בזה שייך בשעת חדוה רק בשעה הראשונה כשנודע לו. ואולי מצד זה כתב בש"ע שלא נהגו לברך ברכה זו. משום דשכיח שאחר הידיעה טרודים ואינם מברכים בשעתן".

2. כשאינו בסכנת מיתה, מברכים עליו.

א) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל' טור א', לפאר ולברך עמ' קכ"ו) – "כשנולד פג והוא בסכנת חיים, אין לברך ברכת הטוב והמטיב בשעת הלידה, ויברך כשיצא מסכנת חיים אפילו לאחר זמן".

ב) הגרח"ק זצ"ל (לפאר ולברך עמ' ע"ח) – "שמברכים על לידת פג אם אינו בסכנת מיתה, גם כאשר ההורים מצטערים על שנולד במצב כזה, היות ויש בו תועלת. ואם הוא בסכנה יכולים לברך כשיצא מכלל סכנה, אפילו לאחר זמן. **אולם** כאשר הרופאים אומרים שיכולים בס"ד להתגבר על הסכנה ע"י המכשירים שישנם כיום, יכולים לברך כבר בשעת הלידה".

הגרח"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' צ"ה אות ה') – "שאלה: כשנולד פג והוא בכלל סכנה האם יברך הטוב והמטיב בשעת הלידה, או דימתין עד לאחר שיצא מכלל סכנה ואז יברך. תשובה: נוהגין להמתין עד שיצא מכלל סכנה".

ג) הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל' טור א') – "דאין לברך ברכת הטוב והמטיב על לידת פג בשעת הלידה, אלא יברך כשיצא מכלל פג".

ד) הכל יודוך (פרק ג' אות ט') – "נולד הבן לחדש השביעי או השמיני, אם דעת הרופאים הוא שכפי מצבו בדרך כלל הוא יהיה בר קיימא, מברך ברכת הטוב והמטיב".

3. מראי מקומות – לפאר ולברך (עמ' ע"ח).

א) תורת היולדת (פרק ל"ז הע' ט') – "נולד לו בן פג והרופאים מסופקים אם יחיה, לא יברך 'הטוב והמטיב', אלא אם כן יש לו יין חדש ואז יכוין גם על הבן. ויברר על פרי חדש 'שהחינו' ויכוין גם על ראיית הבת. ואם רוב הסכויים שהפג יחיה, יתכן שיכול לברך. וצ"ע. כי יש להסתפק אם מברכים על סמך 'רוב' ... יש להסתפק בנוולד פג או חולה והסכויים היו קלושים שיחיה, ולכן לא בירכו עליו ולאחר טיפול או ניתוח בישרוהו שיחיה, אם יברך כעת 'הטוב והמטיב'. וצ"ע".

ב) לענין בת וברכת שהחינו, עי' לקמן.

יג. מי שבניו אין מתקיימים האם מברך.

1. מברכים הטוב והמטיב.

א) באר משה (ח"ה סי' ס"ט) – "אין בניהם הזכרים מתקיימים רק הנקבות ... דלא יברכו הטוב והמטיב בהולדת בת ומברכין הטוב והמטיב כשנולד להם זכר כי תקנת חז"ל לא ישתנה ... אבל צע"ג באופן שנשאל לפנינו, שהזכרים אינם מתקיימים מחמת מחלה אם נולד לו בן אם יברך. ולדעתי גם בכה"ג יש לו לברך דבהדי כבשא דרחמנא למה לך (ברכות י' א') אתה עשית את שלך עסקת במצות פו"ר ומה דניחא לפני קוב"ה ליעבד, כנ"ל וה' הטוב ירפא כל חולי ישראל במהרה אכיה"ר".

2. אינו מברכים.

א) תורת היולדת (פרק ל"ז הע' ט') – "באר משה ... והדברים מחודשים".

ב) הכל יודוך (פרק ג' אות י"א) – "אם לדעת הרופאים יחיה התינוק פחות מ"ב חודש, אינו מברך הטוב והמטיב כי הוא טריפה, וגם אם יכול התינוק לחיות רק כמה שנים בלבד כמחלת טיי-זקס וכיו"ב, אין לברך ברכת הטוב והמטיב. גם כשנתרפא אחר זמן יש לחוש שלא לברך".

ג) הפוסקים הנ"ל.

יד. ברכת הטוב והמטיב על ילד בעל מום חמור (birth defect).

1. שלא לברך הטוב והמטיב על מום גדול.

א) הגר"ש זצ"ל (אשרי האישי או"ח ח"א פרק ל"ט אות ל"ו) – "אין לברך על מונגולואיד, מאחר וההורים אינם שמחים בלידת בן זה".

ב) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל' טור ב', לפאר ולברך עמ' קכ"ו) – "כשנולד בן בעל מום, אין לברך ברכת הטוב והמטיב, **כי ההורים אינם שמחים בלידת בן כזה** (והיינו מום חמור או מורגש)".

ג) הגר"ט ווייס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל' טור ב') – "דעל ילד מונגולואיד שאין ההורים שמחים בלידתו אין לברך ברכת הטוב והמטיב, אולם אם נולד עם מום קטן כגון שחסר לו אצבע וכדו' צריך לברך הטוב והמטיב".

ד) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ', אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל' טור ב') – "דאין לברך ברכת הטוב והמטיב על לידת ילד בעל מום, אולם במום קטן צריך לברך".

2. יברך.

א) הגרח"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' צ"ו אות ז') – "שאלה: הורים שנולד להם ילד בעל מום רח"ל האם יברכו הטוב והמטיב (בבן) או שהחינו (בבת). תשובה: כן".

עי' הגרח"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' ש"ע אות שמ"א) – "אם נולד לא' ילד מונגול או אוטיסט, האם צריך לברך 'הטוב והמטיב'. תשובה: יתכן".

3. מראי מקומות.

(א) הגר"חפ"ש זצ"ל (תורת היולדת פרק ל"ז הע' ט') – "בדבר ברכת הטוב והמטיב על מונגולואיד, נראה דאעפ"י שבשעת הלידה מצטערים הרבה. מכל מקום יוצאים ידי חובת פרו ורבו, ולאחר זמן יש המשלימים עם המצב, ומקבלים באהבה את הנולד להם, ולא ימסרוהו למוסד בשום אופן, אלא מגדלים אותו בביתם. ומוכח ששמחים בו, וכי האי גוונא נראה דיש לברך עליו. והכל תלוי באם שמחים בו. ויעוין במשנ"ב רכ"ה כ"ט, ודוקא בדבר שהוא שנוי גדול, אולם מונגולואיד לא הוא שנוי כל כך בעיני הרואה. ויעוין בערוך השלחן שם".

הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על רמ"א סעי' א') – "אם נולד ילד מונגולי או בעל מום שאין לברך הטוב והמטיב, ואולי יש לברך דיין האמת, וצ"ע".

(ב) תורת היולדת (פרק ל"ז סעי' ז', הע' ט') – "נולד לו ילד עם מום חמור, מסתבר שאין לברך עליו. [נולד עוור, קיטע או חיגר וכדומה יתכן שמברך עליו. דמה בכך שהוא בעל מום, הרי יכול להיות גדול בישראל, דרב יוסף היה סגי נהור, ונחום איש גמזו היה בעל מום, וזכותם הגינה על כל ישראל. ולענין ילד מונגולואיד, הנה, אף שיש בזה שמחה על הורדת נשמה לעולם, וקירוב ביאת משיח, משום שאין בן דוד בא עד שיכלו הנשמות שבגוף. ולפי"ז יש מקום להודות להשי"ת גם על לידת שוטה, שבלידתו מקרבים את ביאת המשיח, ועוד שמקיימים בו מצות פו"ר. בכל זאת הורה מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] שאין לברך על מונגולואיד, מאחר וההורים אינם שמחים בלידת בן זה. וחכם אחד אמר דמכיון ומונגולואיד פוטר את אמו מחליצה, דנחשב שהותיר שם בישראל, ואין שמו מחוי, לכן צריך לברך עליו ברכת 'הטוב והמטיב', אך 'שהחיינו' שהיא ברכה על שמחת הלב, לא יברך. ויעוין ביאור הלכה ד"ה ילדה שהשמחה היא בחוטרא לידא ומרא לקבורה, ולפי"ז מסתבר שאין לברך הטוב והמטיב"]".

(ג) הכל יודוך (פרק ג' אות י', הע' כ') – "אם יודעים בבירור שהולד יהיה מחוסר דעה וכל שכן אם הוא פגוע מוח רח"ל, באופן שבדרך כלל אין לו מזור ותרופה, אין מברכים עליו ברכת הטוב והמטיב, אבל מומים כקטוע רגל, סומא, וכיו"ב רח"ל אפשר שמברך. [בתורת היולדת פל"ז הערה ט' כתב דאפשר שמברכים שהרי יכול להיות גדול בישראל, ונראה דהוא רק אם יש להוריו שמחה בו, כי אמונתו שלמה שכן היה נצרך לו והוא טובתו בעוה"ז, וכמבואר בטור סי' רכ"ב ושו"ע סי' רכ"ב ג' כי הרעה לעובדי ה' היא שמחתם וטובתם, כיון שמקבל מאהבה מה שגור עליו ה', נמצא שמקבלת רעה זו הוא עובד את ה' שהיא שמחה לו ... ואם הוא שמחה רק לאב ולא לאם, או איפכא, אין מברכים ברכת הטוב והמטיב, ומי ששמח בו יברך ברכת שהחיינו"]".

טו. ממזר או בן הנדה.

1. מראי מקומות – ביע אומר (ח"ה או"ח סי' י"ט אות ד').

(א) רבבות אפרים (ח"א סי' קנ"ט אות ח') – "אבל בנוולד לו בן ממזר אין מברך כלום משום דלא שייך לומר שהחיינו על דבר שעשו בני אדם נגד רצון הבורא כן כתב השדי חמד באסיפת דינים מערכת ברכות סימן ב' אות ז'".

(ב) הכל יודוך (פרק ג' אות י"ב) – "בן נדה אם היה בשוגג מברך, ואם הוא במזיד אין לברך, נולד מפנויה שאינה נדה מברכים עליו הטוב והמטיב, אבל נולד הבן מפסולי חיתון וכ"ש בן שהוא ממזר אין מברכים עליו".

טז. עד מתי אפשר לברך ברכת הטוב והמטיב על לידת זכר: ברכת הטוב והמטיב.

1. רק בשעת שמיעה.

(א) עי' אשל אברהם (בוטשאטש) – "ונראה שכל שלא בירך בשעה ששמע הבשורה, אין לברך בשם ומלכות רק להרהר שם ומלכות".
(ב) תורת חיים (ס"ק י"ג) – "המוק"צ ... עסי רכ"ה ג' וק"ו כאן דעיקר השמחה בשמחה ראשונה ואין דמיון ברכת שהחיינו וכדומה לברכת הגומל שהוא ברכת הודאה אשר מחויב להודות לד' וכמה מפרשי' שהוא במקום קרבן תודה, ובזמן שבהמ"ק הי' קיים הי' באמת ראוי להקריב תודה מה"ת, לכן נתנו זמן עד ג' ימ' וגס שם י"א עד ה' וי"א עד ל', משא"כ בברכת שהחיינו בשמחות טובות שעיקר על השמחה מברך והוא רק בשעה שמיעה".

(ג) בירור הלכה (או"ח ח"ב סי' רכ"ג, עמ' קפ"ט) – "מור וקציעה ... ובתורת חיים ... וכ"כ באשל אברהם ... ולענין עד אימתי מברך נראה עיקר ע"פ דברי רבותינו הנ"ל שמברך כל זמן תוקף התפעלות שמחת הבשורה שעדיין לא הסיח דעתו לעניינים אחרים מתוקף ההתפעלות כדרך המבושרים, ומקרי שעת שמיעה, משא"כ אם הסיח דעתו בשינה וכדומה שוב אינו מברך".

2. יכול לברך אח"כ.

(א) פמ"ג (א"א ס"ק ב') – "אם יושב במרחץ וכדומה, אם אדם כשר יאמר לו מיד, וכשיצא יברך [ספר חסידים סימן תתמה]. ועיין סימן רכ"ז בט"ז אות ב', ונראה דכאן כולי עלמא מודים אף לאחר כדי דיבור יברך דעדיין הטובה בעולם".

(ב) מ"ב (ס"ק ג') – "ועיין בפמ"ג דאפילו אם לא בירך תיכף כשמע ג"כ יברך לכו"ע דעדיין הטובה נמשכת".

3. עד כמה נמשך הזמן שיוכל לברך עם שם ומלכות: לפי הפמ"ג ומ"ב.

(א) כ"ז שהשמחה בלבו.

(1) כה"ח (ס"ק ה') – "וכתב א"א ... ונראה ה"ד אם עדיין תוקף השמחה בלבו, אבל אח"כ יברך בלא שם ומלכות".

(2) ברכת הבית (שער כ"ג סעי' כ"ח) – "ברכת הטוב והמטיב יכול לברך, אפילו לא בירך תיכף בשעה ששמע או קנה, כ"ז שהשמחה בלבו, פמ"ג בסי' רכ"ג ס"ק ב"ו".

(3) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ', אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל' ריש טור ג') – "דכשלא בירך ברכת הטוב והמטיב בשעה ששמע הבשורה שנולד לו בן זכר, יש לו לברך כל זמן שיש לו שמחה בלבו, ומסתבר דעד הברית בודאי יש לו שמחה בלבו על לידת הבן, ובבן ראשון אולי יש לו שמחה עד פדיון הבן".

(4) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל' סוף טור ב', לפאר ולברך עמ' קכ"ה) – "כשלא בירך ברכת הטוב והמטיב בשעת השמחה, יכול לברך כל זמן שהשמחה בלבו על לידת בנו, והיינו אפילו עד שעת הברית, אם עדיין השמחה בלבו מלידת הבן יכול לברך. אם מסופק אם עדיין השמחה בלבו, יכול לכוין בברכת הטוב והמטיב שבברכת המזון על לידת בנו".

(5) הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ז) – "שאלה: כשנולד בן זכר שמברכים הטוב והמטיב, כמה זמן אחר הלידה, עוד אפשר לברך ברכה זו. תשובה: כל זמן ששמחה קיימת".
 הגר"ח"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' צ"ה אות ו') – "שאלה: במש"כ במשנ"ב סי' רכ"ג סק"ג דמי שלא בירך הטוה"מ תיכף ששמע שנולד בנו שיברך אח"כ לכו"ע, עד אימתי יכול לברך ברכה זו. תשובה: כ"ז שהשמחה קיימת".
 (ב) עד ג' ימים.

(1) מור וקציעה (סי' רכ"ד ד"ה אבל) – "נ"ל שהברכות שמברך על השמיעה, בין לטוב בין למוטב, אם נתרשל ואיחר מלברך לא נפטר בשביל כך מהברכה אלא מברך בשעה שנזכר. ולא דמי לשומע קול רעם וברק, דהתם אחר שעברו שוב אינו מרגיש כלום, משא"כ כאן שמברך על הנאה, או על הפכה כל זמן שמרגיש בהם עדיין חיוב הברכה עליו. מכל מקום נ"ל שאחר שלשה ימים לשמיעה, שוב לא יברך בשם ומלכות, דומיא דברכת הגומל".

(2) עי' הכל יודוך (פרק ב' אות ז', הע' כ"ב, אות ח', הע' כ"ג) – "באותו יום, והמיקל לברך עד שלשה ימים לא הפסיד את הברכה. [במור וקציעה סי' רכ"ד כתב שעד שלשה ימים מברך, ואפשר שדימהו לברכת הגומל ... ומ"מ אם ברירא ליה שמרגיש תוקף השמחה גם אחר שלשה ימים יכול לברך, ושכיח הוא לכה"פ עד הברית המילה]. שמע אחר שלשה ימים מהלידה אפשר דאין מברך ברכת הטוב והמטיב אלא ברכת שהחינו. [באשל אברהם כתב דבשמע אחר שלשים יום אין מברכים הטו"מ, כי לאשה כבר עבר זמן שמחטה, ולא חשיבא דאית ליה שותפות, ומברך שהחינו, ולדידן דאחר שלשה ימים אין מברכים הטו"מ, אפשר שגם בהגיע השמועה אחר שלשה ימים אין מברכין כי פגה עיקר השמחה]."

(ג) עד שבוע מהלידה, עד הברית.

(1) הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל' טור ב') – "דאפשר לברך ברכת הטוב והמטיב עד שבוע מהלידה".

(2) הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל' טור ב') – "דמסתבר דעד הברית יש לו עדיין שמחה ויכול לברך".

(3) עי' הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ', אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל' ריש טור ג') – לשונו מובא לעיל.

(ד) מראי מקומות.

(1) קצות השלחן (סי' ס"ד ס"ק י"א) – "כ' הפמ"ג ... ועד כמה נמשך הזמן שיכול לברך לא נתבאר, דלא מסתבר שאין לזה שיעור כלל. ואפשר דכל זמן שעוסקין באותו ענין ולא הסיח דעתו עדיין מהבשורה יכול לברך ותו לא, וצ"ע".

(2) תשובות והנהגות (ח"א סי' ר') – "במ"ב סימן רכ"ג (ס"ק ג') מביא דעת הפמ"ג שמברך גם אחר השמיעה כיון שהטובה נמשכת, ונשאלתי עד אימתי מברך, ובמור וקציעה כתב שלאחר ג' ימים לא יברך, ומשמע שעד אז מברך, והנה באמת יסוד ברכה זו היא על השמועה כדאיתא בברכות נט: שהוא מדין בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב 'אמר לו ילדה אשתו זכר אומר ברוך הטוב והמטיב', הרי שישודו מדין שמועה טובה, ובודאי יסודה בשעת שמיעה, וכן מבואר בפמ"ג גופיה שכתב (סי' רצ"ג א"א סק"ב) וז"ל ומיהו גם לאחר כדי דיבור יכול לברך שהטובה בעולם, עכ"ל, הרי שעיקר הברכה בתוכ"ד שהיא משום השמועה, רק שכתב דאף בלאחר כדי דיבור כיון שהטובה ישנה בעולם, והיינו שהשמועה עוד פועלת השמחה אצלו, אך נראה דהיינו כל זמן שהוא בעיקר השמחה מחמת השמועה, ולכן נראה דלאחר שבא לבית הכנסת וסיפר לאוהביו וידידיו הבשורה טובה שנולד לו זכר שוב אינו מברך, שעיקר השמחה נמשך עד שמודיע להם, ולאחר שבא פעם ראשונה לבית הכנסת ונזכר שלא בירך שוב לא יברך הטוב והמטיב. ואצלה נראה שלאחר ביקור קרובים וידידים לא תברך".

(3) תורת היולדת (פרק ל"ז סעי' ה') – "ברכות אלו אף שלא בירכם מיד (תוך כדי דיבור) כששמע. בכל זאת יברכם אחר כך, דעדיין הטובה נמשכת".

4. מראי מקומות – לפאר ולברך (עמ' ע' אות ב').

יז. טעה וברך שהחינו במקום הטוב והמטיב.

1. אינו לחזור ולברך ברכת הטוב והמטיב.

(א) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל' טור ג'), לפאר ולברך ריש עמ' קכ"ו) – "אם בירך ברכת שהחינו במקום הטוב והמטיב יצא ידי חובתו, ואינו צריך לחזור ולברך ברכת הטוב והמטיב".

(ב) הגר"ח"ק זצ"ל (לפאר ולברך סוף עמ' קי"ט) – "שמי שטעה וברך שהחינו במקום הטוב והמטיב צ"ע מה דינו".

(ג) הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל' טור ג') – "דאם בירך ברכת שהחינו במקום הטוב והמטיב יצא ידי חובתו, ואינו צריך לחזור ולברך ברכת הטוב והמטיב".

(ד) הכל יודוך (פרק ב' אות ג') – "טעה וברך ברכת שהחינו איני מברך שוב ברכת הטוב והמטיב".

2. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ו סי' ק"ה), לפאר ולברך (עמ' קי"ט אות ז').

(א) בה"ל (סעי' ה' ד"ה שהיא) – "ועוד נ"ל יותר דאפילו לדעת הפוסקים דיוכל לברך הטוב והמטיב אפ"ה אי בירך שהחינו לא הוי לבטלה דברכת שהחינו הונחה על שמחה של עצמו שיש לו מאיזה דבר שמועה טובה שנוגע לו כדלעיל בסימן רכ"ב ואפילו אקרא חזתא נמי הרשוהו לברך [עירובין מ"מ ע"ב] וברכת הטוב דוקא אם השמחה הוא ביותר שיש בזה גם טובה לאחרים והנה בכלל מאתים מנה ובלא"ה הלא יש איזה פוסקים דס"ל דהיכא שצריך לברך ברכת הטוב צריך גם לברך שהחינו ונהי דאנן לא ס"ל לכתחלה להורות כן מ"מ לבטלה לא מיקרי משא"כ אם יברך ברכת הטוב אם ננקוט כדעת הבבלי היא לבטלה ומפני זה הכרעתי במ"ב שיברך שהחינו ולא ברכת הטוב".

(ב) הגריש"א זצ"ל (לפאר ולברך עמ' ק"כ) – "שמי שטעה וברך על כלי חדש משותף, שהחינו במקום הטוה"מ, אינו צריך לחזור ולברך הטוה"מ".

יח. האם האם (mother) מברכת הטוב והמטיב.

1. מברכת – מחבר (סעי' א'), לבוש (סעי' א'), פוסקים.

(א) **צריכה האשה ליטול את ידיה** קודם שמברכת או שומעת את הברכה, כיון דנגעה בזמן הלידה במקומות המכוסין – וזאת הברכה (עמ' ק"ע אות א', מעיין הברכה פרק כ"ד הע' י"ח), **הכל יודוך** (פרק ב' הע' כ"ח, "צריכה האשה ליטול את ידיה קודם שמברכת או שומעת את הברכה, כיון דנגעה בזמן הלידה במקומות המכוסין, ויש לנקותם מכל לכלוכי הדם וכיו"ב, כמבואר בשעה"צ סי' קפ"א ס"ק ל"ב"), **יד לילודת** (ובבסטר, פרק כ"ט סעי' ד').

(ב) **ותן ברכה** (ח"ב פרק א' הע' ק"ב) – **"דם לידה על בשרה** – הנה פעמים מיד אחר הלידה נותנים לה התינוק, והאשה עדיין מלוכלכת בדם לידה, אין לאוסרה לברך, כמבואר במ"ב (סי' פ"ח, ס"ק ז') דאנו נוהגים היתר שאפי' אם היה עליה דם נידה מברכת ומתפללות".

יט. להשתחוות כשמברך הטוב והמטיב.

1. ישתחוה נגד מזרח.
 - (א) **מג"א** (ס"ק ב') – "מברך. ישתחוה נגד מזרח ויברך (מ"כ)".
 - (ב) **א"ר** (ס"ק א') – "כתב מג"א [סק"ב] ישתחוה נגד מזרח ויברך, מצאתי כתוב ע"כ. ונראה **דהוא הדין בכל ברכות אלו**".
 - (ג) **באה"ט** (ס"ק ב').
 - (ד) **פמ"ג** (א"א ס"ק ב') – "מברך. עיין מ"א. ואליה רבה [ס"ק] א' הוא הדין בכל ברכות אלו, ע"ש".
 - (ה) **מגן גבורים** (אלף המגן ס"ק ב') – "וישתחוה כנגד המזרח ויברך, מ"א, וה"ה בכל הברכות האלה, א"ר".
 - (ו) **יפה ללב** (ס"ק ב').
 - (ז) **מסגרת השלחן** (על קיצור שו"ע, סי' נ"ט ס"ק ג') – "ישתחוה נגד מזרח ויברך".
 - (ח) **כה"ח** (ס"ק ב') – "מ"א ס"ק ב' והביאו א"ר שם וכתב דה"ה בכל ברכות אלו עכ"ל. וכ"כ א"א אות ב', יפ"ל אות ב'. ונראה דה"ד למתפללין לצד מזרח, אבל למתפללין לצד מערב ישתחוה נגד מערב, והוא פשוט. וכשמשתחוה יאמר הודו לד' כי טוב וכו', ואח"כ יזקוף ויברך".
2. לא צריך.
 - (א) **ע"י ערה"ש** (סוף סעי' א') – "ויש מי שכתב שישתחוה נגד מזרח ויברך [מג"א ס"ק ב] ולא ידעתי טעם לזה".
 - (ב) **הכל יודוך** (פרק ב' סעי' י"ג, הע' ל"ו) – "אין חיוב לעמוד לצד מזרח ולהשתחוות. [המג"א ... אמנם בגר"ז והמשנ"ב השמיטו ד"ז ...]".
3. מראי מקומות – **רבבות אפרים** (ח"א סי' קנ"ט אות י"ג), **תורת היולדת** (פרק ל"ז ריש הע' א'), **ס' הבית** (סי' כ"א סוף הע' א').
 - (א) **שלמת חיים** (סי' ר"ו, א"נ או"ח סי' ר"ב) – "במג"א (סימן רכ"ג ס"ק ב) בענין ברכת הטוב והמטיב: ישתחוה נגד מזרח ויברך (מ"כ). והנה בכמה ספרים לא העתיקו דבר זה, ואולי טעמם משום דאיתא בס"א רפ"א שאין לשחות אלא במקום שתיקנו חכמים ז"ל. אמנם לדבר הנזכר אפשר יש מקור במדרש (רבה, חי שרה פרשה ס', הובא ברש"י עה"פ "וישתחו ארצה" בראשית כ"ד נ"ב) ויקוד האיש וישתחו לה', מכאן שמודים על בשורה טובה. נמצא דחז"ל דתיקנו ברכת הודאה על בשורות טובות למדו זה ממעשה דאליעזר ושם כתוב שהשתחוה לה', ולכן צריך להיות לצד ביהמ"ק ששם עיקר השראת השכינה הוא אצלנו, ולא לצד מזרח. תשובה: יפה העיר".
 - (ב) **בצל החכמה** (ח"ג סי' ז') – "וכ' עלה במג"א (שם ס"ק ב) מברך, ישתחוה נגד מזרח ויברך (מ"כ) עכ"ל. ובא"ר שם מעתיק דבריו ומוסיף עלה, ונראה דה"ה בכל ברכות אלו ע"כ. והעתיק דבריו הפרמ"ג שם. מבואר כי בכל ברכות שבח והודאה צריך להשתחוות כלפי מזרח ולברך. ועיי' פרש"י (כתובות ח'. ד"ה שמח תשמח) דברכת שהכל ברא כולה הודאה וכן ברכת יוצר האדם ע"ש. נמצא להנ"ל, שצריך לברכן כשפניו כלפי מזרח. ואם כי לא ראיתי לדקדק כלל לכוון הפנים כלפי מזרח בשעה שמברכין ברכת הודאה, מ"מ בברכות נשואין כיון שאת הברכות שוש תשיש ושמה תשמח שיש בהן תפלות, בלא"ה צריך לאומרן כשפניו למזרח כמבואר לעיל (אות ב'), דקדקו לומר כן גם הברכות הראשונות, שהכל ברא ויוצר האדם שהרי באמת ברכות הודאה הן וראוי לאומרן כשפניו למזרח, במקום שמתפללין לצד מזרח".

כ. נודע לו על לידת בנו ע"י חילול שבת: האם מברך הטוב והמטיב.

1. ימתין מלברך עד מוצאי שבת.
 - (א) **הגריש"א** זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות ל"ד, תורת היולדת פרק ל"ז סעי' ו'), חשוקי חמד ברכות דף נט: - לשונו מובא לקמן.
 - (ב) **חשוקי חמד** (ברכות דף נט:), תורת היולדת פרק ל"ז סעי' ו') – "שאלה. מעשה באדם אחד שבא לבית חולים בשבת להוודע האם אשתו כבר ילדה, ומאחר והשערים של מחלקת יולדות היו נעולים, נגש לשוער שב"מודיעין" ונודע לו דרכו שאשתו ילדה בשבת על סמך הודעה שנכתבה בשבת באיסור. האם יברך ברכת הטוב והמטיב כמבואר במסכת ברכות דף נט ע"ב ובשלחן ערוך (סימן רכ"ג א', או"ח) או שמא מאחר והבשורה הטובה נודעה לו מתוך חילול שבת אל יברך. תשובה. מסתבר שאין להימנע מלברך מחמת איסור הנאה מ"מעשה שבת" (כמבואר בסימן שי"ח א'), מאחר והברכה היא על הלידה של הבן שאין בה איסור. והכתיבה היא רק מעין גרם. אולם מסתבר שמכוער הדבר לברך ולשבח להשי"ת על בשורה טובה שנודעה לו מתוך חילול שבת. וזכר לדבר מה שכתבו הפוסקים שאין לברך על אתרוג מורכב מחמת שמאוס בגלל העבירה שנעשית בו, (יעויין אשל אברהם לבעל הפרמ"ג תרמ"ח כ"ג) ... ושמעתי ממו"ח מרן **הגרי"ש אלישיב שליט"א** [זצ"ל] שבמוצאי שבת יכול לברך הטוב והמטיב, ואעפ"י שאת הבשורה הטובה שמע לראשונה ע"י חילול שבת, משום שדומה הדבר לשמע בשורה טובה בהיותו שוהה במקום מטונף שאינו יכול לברך שם. שמברך בצאתו משם, כך בענייננו יברך בצאת השבת שאז לא נהנה ממעשה שבת. ומעשה באדם שאשתו נכנסה לבית חולים בשבת וילדה בת. והנה הבעל הנמצא בעיר אחרת מודיע לגבאי שמבקש לעשות לה 'מי שברך', ולקרוא שם לבתו שנולדה כרגע. שאלו את האב מהיכן יודע על לידת הבת, הרי האם נסעה ללדת בעיר אחרת הרחוקה, והשיב האב שטלפנו לו

בשבת להודיעו את הבשורה הטובה. ונראה שאסור היה לעשות לה 'מי שברך' ולברך את הבת, מאחר והדבר נודע מתוך הלול שבת".

ג) הכל יודוך (פרק ב' אות ט') – "אם שמע את הבשורה בשבת על ידי חילול שבת כגון שהשליח הגיע במכונית או טילפן לשכנו ימתין מלברך עד מוצאי שבת".

2. מברך.

א) חוט שני (הל' ברכות הודאה סוף ס"ק ה') – "מש"כ חכם אחד שאין לברך הטוב והמטיב בשמועה שנולד בן, כששמע ע"י הכרזה בטלפון בבית חולים בשבת, ודימה אותו לפרי מורכב לענין שהחיינו, נראה דאין דומה דהכא הברכה על ההטבה, והשמועה אינה אלא היכי תימצי, ומ"מ הרגש יש בזה".

כא. לא להחזיק טובה למבשרו על לידת בנו עד שיברך להשי"ת.

1. ספר חסידים (אות תתמ"ד) – "מי שבאה לו בשורה טובה שנולד לו בן לא יחזיק טובה למבשרו עד שיברך תחלה למי שחננו בבן זכר".

2. א"ר (ס"ק א') – "כתב בספר חסידים ...".

3. כה"ת (ס"ק ד') – "ס"ח ... א"ר".

4. תורת היולדת (פרק ל"ז סעי' ח') – "ספר חסידים ... ובקונטרס 'עובר אורח' (סימן ר"ל בארחות חיים) כתב: 'מה שאומרים 'לחיים' על שתיית יין וכדומה, צריך לברך, ולטעום, ואחר כך לומר כן, כדי שלא יקדים ברכת עבד לברכת קונו".

5. מראי מקומות.

א) מקור החסד (שם), הו"ד בהליכות ביתה (סי' י"ג הע' ל"ח) – "ע' נדרים ל"ב שלא יקדים ברכת עבד לברכת קונו, וצ"ע בשבת קי"ט אשריך שזכית וברוך המקום וכו' (רמ"א), ובע"ה ממג"א סי' ר"ל סק"ו דמי שא"ל אסותא יאמר לו תחילה ברוך תהיה ואח"כ הודאה להשי"ת. וע' עקרי הד"ט או"ח סי' ט"ז אות לז".

ב) אלף המגן (על מטה אפרים סי' תקפ"ג ס"ק י"ג) – "ואוכל תחילה מעט ממנו ואחר כך אומר היה"ר (כדלעיל בס"ק ח'). ויגמור אכילתו. אבל לאמרו אחר האכילה אין נכון כי במה יתעורר מאחר שאין מאומה בידו. וכן כמו כן אין מהראוי לומר היה"ר קודם הברכה. כי אין מהראוי להקדים צרכי עצמו וכבוד עצמו לברכת המקום ב"ה. וכבר ארז"ל במדרש כי ביקש הקב"ה להוציא כהונה משם (בן נח) ועל ידי שהקדים ברכת עבד לברכת רבו נדחה מכהונתו. וכל כיוצא בזה ראוי לאדם ליזהר כמו שהמנהג הוא כששותה משקה אומר לחבירו לחיים (ע' טעם ע"ז בס' החיים לאחי מהר"ל) יברך תחילה וישתה מעט ויאמר לחבירו לחיים ושותה השאר כמבואר כ"ז בספה"ק באורך".

ב] שמע שילדה אשתו נקבה.

דור המלקטים - טוב להודות (פרק כ"ה, מן).

א. רצה זכר, ואשתו הולידה נקבה: ברכת דיין האמת.

1. אינו מברך.

א) בה"ל (סי' רכ"ב סעי' ב' ד"ה דיין) – "אמרו לו שנמצא הרבה והרבה עשבים בקמה שלו או שאשתו הולידה נקבה ותשוקתו היה רק לבן זכר אין שייך לברך ע"ז דיין האמת אף שיש לו צער מזה כי לא נתקן ברכה זו אלא על דבר שמתחלה ניתן לו ואח"כ נתקלקל או נאבד משא"כ הכא החטים לא נהפכו לעשבים והבן לא נהפך לנקבה אלא שמתחלה לא ניתן לו בן [וכה"ג בחטים לא ניתן לו מתחלה הכל חטים] ואין שייך לברך דיין האמת על מה שלא ניתן לו [א"ר בשם אבודרהם]".

2. מראי מקומות.

א) גמרא (קידושין דף פב:, ב"ב דף טז:, סנהדרין דף ק:;) – "אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות, אשרי מי שבניו זכרים, ואוי לו למי שבניו נקיבות".

1) מאירי (קידושין דף פב:;) – "אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אשרי מי שבניו זכרים ואוי לו למי שבניו נקבות ואע"פ שפשוטו של דבר כך הוא יש להוסיף בפירושו שבניו נקבות שהזכרים פחותים וחסירים ואשרי מי שבניו זכרים שנמצא בהם השלמות המכוון בהם על זה נאמר גיל יגיל אבי צדיק ויולד חכם ישמח בו אמן אמן".

2) ספר החיים (אחי המהר"ל וחבירו של הרמ"א, בחלק ספר חיים טובים פרק א' ד"ה דרך) – "דרך העולם שאם נולד בן זכר שהכל שמחים כנגדו ואומרים שכן זכר בגי' ברכה אבל נקיבה בגי' בקללה ולכך הכל עציבים כנגד לידת הנקיבה ולכאורה נראה שהמאמר שאמרו רבותינו זכרונם לברכה אשרי מי שבניו זכריהם אוי למי שבניו נקיבות מסכים לזה, אבל חלילה להתרעם על מעשה הש"י ועל יצוריו. ואין יאמרו רבותינו זכרונם לברכה אוי על מי שבניו נקיבות ולך אל האומן אשר יצרה ולכך נראה כי בניו האמור במקום זה רוצה לומר זרע כמו וכן אין לו שרוצה לומר זרע שהרי אף הבת פוטרת מחליצה וכולל זכריהם ונקיבות ושניהם אם הם עושים כמעשה הזכרים המחוייבים במצות אשרי לו לאב שאפי' הנקיבות חשובות לו כזכרים כענין שנא' ברוך מבנים אשר שבנותיו היו בכלל ברכה יותר משאר הבנים וכן בפרק מי שמת אמרינן דבנתיה דרב חסדא הוּו עדיפי ליה מבניו לפי שחתניו היו גדולי הדור רבא ורמי בר חמא ומר עוקבא אבל מי שבניו הזכרים עושים כמעשה הנקיבות וודאי אוי ואבוי לפי שהם תוגה לאב ...".

ב) בעל הטורים (בראשית פרק א' פסוק כ"ז), תשב"ץ (סי' תס"ד אות י"ז), מהר"ל (נתיב צניעות סוף פרק א') – "זכר. בגימטריא ברכה (נדה לא ב): נקיבה. בגימטריא בקללה".

ג) טור (סי' מ"ו סעי' ד'), אבודרהם (ברכת השחר ד"ה כששומע), לבוש (סי' מ"ו סעי' ה'), גר"ז (סי' מ"ו סוף סעי' ד'), מעשה רוקח (הל' תפילה פרק ז' הל' ד' ד"ה ודע) – ונהגו הנשים לברך שעשאני כרצוני ואפשר שנוהגים כן שהוא כמי שמצדיק עליו הדין על הרעה."

ב. ברכת הטוב והמטיב: על לידת בת.

1. אינו מברכין הטוב והמטיב: והטעם.

א) אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ת על סעי' א' ד"ה מה) – "מה שלא תקנו שום ברכה על לידת בת, גם הראשונה שהיא סימן יפה לבנים. וקיום מצוות פו"ר א"א בלי בתו או בת בנו עכ"פ. כי מראה של העיבור אין תוספות חידוש טובה רק בבן שכעצמים בבטן כו' לא נודעה תוספות הטובה שבבן מבבת. ועל לידה מברך שמוזיעה תוספת הטובה בהבן. ועל ידיעה הראשונה מהעיבור לא תיקנו לברך כי אין זמן מסוים בכך, ולפעמים טועות וסוברות עיבור על אינו עיבור. ומ"מ ההכרה וסימני עיבור הולכים ומתוספים עד לבירור והעיבור כידיעת לידה, כי רוב ולדות קיימא נכללו בוהתקין ממנו בנין עדי עד ברכה על העיבורים ולידות. גם י"ל בבחינת מ"ש בזה"ק באתר דכר לא סליק שמא דנוקבא. ואשתו כגופו וקנויה אליו. והזיווגים הם בכרוז מ' יום לפני יצירת הולד, עי"ז יסוד הברכה לזכר, והנקבות נכללות עם אישיהן בהברכה היטב".

ב) ערה"ש (סעיף א') – "אבל בלידת נקבה אין מברכין לפי שאין בזה שמחה כל כך כבזכר".

ג) מ"ב (ס"ק ב') – "מדסתמו הפוסקים משמע דאפילו היו לו כמה זכרים ותאב שיוולד לו בת כדי שיקיים מצות פו"ר אפ"ה אם נולד בת אין מברך עי"ז".

1) שעה"צ (ס"ק ג') – "ואפשר דהטעם משום דהאשה שאינה מצוית על פרייה ורבייה לעולם נחא לה בזכר".

ד) באר משה (ח"ה סי' ס"ט) – "וכן אם יש לו זכרים ומצפה לנקבה כדי שיקיים מצות פו"ר אין לו לברך הטוב והמטיב בהולדת נקבה ויש להם לברך הטובה"מ בהולדת זכר, וכן בנוולד להם בת תחילה שהיא סימן יפה לבנים לא יברכו הטובה"מ".

ג. האם אפשר לברך הטוב והמטיב למי שנולדה לו בת אחרי הרבה שנים שלא נפקדו.

1. יכול.

א) הגר"ש א"צ"ל (לפאר ולברך עמ' צ"ט, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות ל"ז) – "בלידת בת אחרי עשר שנים שלא נפקדו בילדים, יכולים לברך על שמועת לידתה 'הטוב והמטיב'".

2. לא יכול.

א) חוט שני (לפאר ולברך עמ' קכ"ז) – "אף בלידה בת אחרי הרבה שנים שלא נפקדו בילדים, מ"מ אין לברך על זה הטוב והמטיב".

ב) הגה"ק צ"ל (לפאר ולברך עמ' צ"ט) – "שאף במקרה שאין הרבה שנים ילדים ותאבים מאד לדבר, אם נולדה בת אין לברך על השמועה, היות וחז"ל לא תיקנו".

3. מראי מקומות – לפאר ולברך (עמ' צ"ט).

ד. הורים כושים שנולדה להם בת לבנה.

1. הלכות קטנות (ח"א סי' ר"מ), הו"ד ביד אהרן (הג' הטור סוף סי' רכ"ה), וכה"ח (סי' רכ"ה ס"ק נ') – "ואם הם כושים וילדו לבן כההוא מלך הערב (תנחומא פ' נשא) אפשר לומר ברוך הטוב".

א) כונתו כשנולד בת – תורת היולדת (פרק ל"ז הע' ט'), לשונו מובא לקמן).

ב) כונתו כשנולד בן – אלישיב הכהן (ח"ב סי' כ"ח אות ב'), "נראה כוונתו, שודאי הורים לבנים שנולד להם כושי לא יברכו הטוב והמטיב כיון שנשתנה בנם לרעה. אבל כושיים שנולד להם בן לבן, אע"פ שנשתנה מהם ואין זה דבר טבעי ואולי להם אין זה טוב כי אין דרכם בכך, מ"מ יכולים לברך כי באמת הוא שינוי לטובה".

2. מברך הטוב והמטיב.

א) תורת היולדת (פרק ל"ז הע' ט') – "הורים כושים שנולדה להם בת לבנה, כמבואר ב'הלקט' ח"א סימן ר"מ, הביאו 'כף החיים' רכ"ה נ' וז"ל: 'ואם הם כושים וילדו לבן, אפשר לומר ברוך הטוב'. ונראה דכונתו כשנולד בת, דעל בן תמיד מברכים הטוב. (ומשכח כושים שהולדו לבן, בסוטה שהשקוה והיא טהורה, כמבואר בסוטה כ"ו)".

ה. שמיעת לידתה של נקיבה: אינו מברך שהחיינו - הטעם.

1. גר"ז (בדר ברכת הנהנין סי' י"ב אות י"ב) – "ואפילו על בת צריך לברך כל שלשים יום כשנהנה ושמח בראייתה כמו שנתבאר אלא שעל השמועה אינו מברך כלום שאינה שמועה טובה".
2. מרומי שדה (ברכות דף נד. ד"ה והנה) – "והנה מדאי' במשנה דעל כלים חדשים מברך, יש ללמוד לכאורה דמי שנולד לו בת שמברך שהחיינו, דלא גרע מאילו קנה עבד או שפחה לשמשו, שהרי מעשה ידיה לאביה. איברא לא ראיתי זאת בפוסקים. ואולי י"ל דבת אינה מתנה טובה לאביה כידוע באגדה".

א) הגה"ק צ"ל (לפאר ולברך עמ' נ"ה) – "שמה שר"ל במרומי שדה שיברך מדין קניית כלים חדשים על הבית היות זוכאי במעשה ידיה, כיום לא שייכת הנאה זאת".

3. מראי מקומות – אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ג על המ"ב סי' רכ"ג [עמ' ע"א], פירוש על מ"ב אות א', לשונו מובא לקמן).

ו. שטעה וברך הטוב והמטיב על לידת הבת במקום שהחיינו.

1. חוט שני (לפאר ולברך עמ' קכ"ז) – "מי שטעה וברך 'הטוב והמטיב' על לידת הבת במקום 'שהחיינו', אם טעותו היתה שחשב שנולד לו בן ולכן בירך 'הטוב והמטיב' לא יצא ידי חובתו ויש לו לחזור ולברך 'שהחיינו', אולם אם טעה וחשב שיש לברך על לידת

הבת 'הטוב והמטיב', בין אם בירך בשעת הראיה ובין אם בירך בשעת השמיעה יצא ידי חובתו, ואין לו לחזור ולברך 'שהחיינו'.
(דביעבד יש מקום לברכת הטובה"מ לחול גם על לידת בת).

2. חשוקי חמד (ברכות דף נט:) – "נולדה לו בת והראו לו אותה, ואמרו שנולד לו בן, ובירך הטוב והמטיב על ראיתו. ואח"כ נתברר שהיא בת, היברך שנית שהחיינו כמבואר ... יתכן שלא יברך, כי ברכת הטוב והמטיב פוטרת שהחיינו, וכבר דן בזה הא"א סימן רכ"ו א' ונשאר בצ"ע. ואינו דומה למה שכתב הבה"ל (סימן רכ"ג ס"ה ד"ה שהיא) דאם יברך ברכת הטוב והמטיב במקום שצריך לברך שהחיינו הוא ברכה לבטלה, כיון דאצלנו באמת יש שמחה גם לאשתו בלידת הבת אלא שלא תיקנו ברכת הטוב והמטיב, אבל אינו שקר וא"כ יתכן שבדיעבד לא הוי ברכה לבטלה, וצ"ע".

ג] ראיית בתו: ברכת שהחיינו.

א. מברכים שהחיינו על לידת בת בראייתה.

1. גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ב אות י"ב) – "ואפילו על בת צריך לברך כל שלשים יום כשנהגה ושמח בראייתה".
(א) משנה הלכות (חי"ג סי' ל"ב ד"ה והנה) – "והנה עיינתי קצת בדברי הגרש"ז ז"ל ולפענ"ד משם אין ראיה שכתב וז"ל ילדה אשתו וזכר חייב לברך הטובה"מ כו' ואם מתה אשתו בלידתה נכון לברך שהחיינו וכשחזר ורואה הבן אחר ל' יום צריך לברך אפילו אם ראהו כבר לפני שלשים יום אם לבו שמח כו' ונהנה ואפילו על בת צריך לברך כל שלשים יום כשנהגה ושמח בראייתה כמו שנתבאר כו' והנה מה שכתב וגם על בת צריך לברך כל שלשים יום פשוט דהכוונה לאחר שלשים שראה אותה והיינו מדין רואה חבירו ולכן כתב לברך כל שלשים יום כשנהגה ושמח בראייתה אלא שכיון שכתב דעל בנו מברך שהחיינו משלשים יום וקמ"ל דבבת נמי דינא הכי דלא תימא כיון דאין מברכין על הבת הטובה"מ וע"כ מטעם שכתבתי דאוי לו למי שבניו נקבות א"כ אפשר דגם שהחיינו של רואה חבירו נמי לא יברך דליכא שמחה בבת כלל ולכן קמ"ל דעכ"פ כשרואה משלשים לשלשים על הבת נמי מברך וע"ז קאי מה שכתב כמו שנתבאר למעיין שם אבל אין שם שום ראיה לברך על הבת שהחיינו אם לא ראה אותה מעולם הגם שיש לו שמחה וצ"ע".

2. מ"ב (ס"ק ב') – "ומ"מ נ"ל פשוט דבפעם ראשון כשרואה אותה מברך ברכת שהחיינו דמי גרע ממי שרואה את חברו לאחר ל' יום ושמח בראייתו דמברך שהחיינו כדלקמן בסימן רכ"ה ס"א".

3. קצות השלחן (סי' ס"ו סעי' ב') – "וכן כשרואה בפעם ראשונה בתו שנולדה ונהנה ושמח מברך שהחיינו".

4. דרכי חיים ושלום (סוף אות רנ"ו) – "בעת שנולדה בתו הרבנית ע"ה בירך שהחיינו".

5. אג"מ (או"ח ח"ה סי' מ"ג אות ה') – "בדבר חידוש המ"ב בסימן רכ"ג סק"ב דאף בלידת נקבה שלא נאמר שיברך שהחיינו, הוא דווקא על השמיעה, אבל על הראייה מברך, שאפילו ברואה חברו לאחר ל' יום מברך שהחיינו כשחביב עליו ושמח בראייתו, והרי כל אדם הא שמח בראיית בתו. הוא טעם גדול, דאחרי שנולדה לו הא הוא שמח בראייתו אותה, כסתם אינשי אפילו עניים שדחוקים בפרנסתם, שמחים בראיית בניהם ובנותיהם, אף שנוסף עליהם דאגת פרנסה, הם בטוחים בהש"ת שישלח להם פרנסה גם עבור הבת שנולדה לו. ולכן אף שלא הוזכר זה בדברי רבותינו, ואף בערוך השלחן לא הוזכר חידוש זה, יש מקום לומר דלא משום דפליגי על זה, אלא דמשום הפשיטות, לא כתבו זה. וכדמשמע מלשון המ"ב שכתב שנראה לו פשוט, ואם היה סובר שאלו שלא הזכירו פליגי ע"ז, לא היה זה ממילא דבר פשוט. וממילא למעשה יש להורות כהמ"ב שצריך לברך. ואף שולח דמסתפינא היה שייך לומר דכיוון דבלידת הבת נעשה על האב כמה חיובים, לזונה ולפרנסה ולהחזיקה בביתו, שבהכרח עי"ז יראנה ג"כ, בהכרח הוי ממילא גם זה שיראנה מהחיובים. וגם הא צריך להכירה לקידושין ולנישואין ולכמה עניינים שלא שייך זה בלא ראייה. שלכן אף שהוא נהנה בראייה, אפשר ליכא חיוב ברכת שהחיינו משום שהיא חיוב שעליו. ורק בלידת בן צריך לברך אף שג"כ איכא חיובים על האב ומצד זה הוא מחוייב להכירו, מ"מ איכא חיוב ברכת שהחיינו על זה שנתן לו השי"ת זכר להתחייב עליו, אבל על עצם לידת הבת הא לא תיקנו שיברך שהחיינו. שא"כ אולי מה שלא הזכירו מברכת שהחיינו ללידת בת כשרואה אותה אף בפעם ראשון, סברי שאינו מברך מטעם זה. אבל יותר מסתבר שלכו"ע מברך כפשיטותו של המ"ב כדלעיל. ומה שהרבה מקילין ואינם מברכים, הוא כדכתב הרמ"א בסימן רכ"ג סעיף א', אף בלידת בן שנהגו להקל, מטעם דסברי שהוא רשות ולא חובה. אבל מן הנכון הוא לברך אף להסוברין שהוא רשות, וכ"ש שהרבה סוברים שהוא חובה, כדאיתא בבאור הלכה ד"ה ויש שכתבו. ואף שהוא רשות אין לזלזל ולהקל, דוודאי כיוון שרשאי לברך, יש לכל אדם לברך, אף לגדולי עולם. ולא לחינם בירך ר' יהודה שהחיינו אקרא חזתא, אף שסובר שהוא רשות, כדאיתא בעירובין דף מ' ע"ב. וכ"ש אנן דלי מצוות, שיש לנו לברך להשי"ת ולהודות לו אם אך יש לנו רשות לברך. וכן נראה לע"ז מה שכתב הרמב"ם בסוף הלכות ברכות, ולעולם יזהר אדם בברכה שאינה צריכה וירבה בברכות הצריכות וכן דוד אמר בכל יום אברכך, שלכאורה לא מובן, אם צריכות, הרי מחוייב הוא ולא שייך ע"ז לשון ריבוי, ואם הכוונה לענין שיראה שלא לשכוח מלברך, הי"ל לומר בלשון אחד - שיזהר בברכה שאינה צריכה ויזהר בברכות הצריכות. אלא נראה שכוונתו דירבה בברכות הצריכות לברך, אף שאינם חובה. דאיכא הרבה כה"ג, שלא הטילו רבנן עלינו לחובה, להתחשב עבריינן כשלא יברכן, אבל אמרו שהרשות לנו לברך, שבזה כתב שירבה בהם. ואולי טעם מה שרבים מקילין באלו הברכות הוא מחמת חוסר הכוונה. ואינו כלום, מאחר שלכל אדם נאמר בגמ' בעירובין שם שיש ברכת שהחיינו שהיא רשות, וגם נשנו כמה ברכות במשנה וברייתות סתם שהוא לכל אדם, כמו שנאמרו ונשנו ברכות המחוייבות, שלכן אין ליפטר מצד חוסר כוונה. וגם הא כל אלו ברכות קצרות הן, שכל אדם נקל לפניו לכויין".

אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רכ"ג אות ה') – "יכולים לברך את ברכת שהחיינו על לידת בת".

6. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ב אות ק"ח) – "כתב המ"ב ... וכן נוהגות גם הבנות והנכדות בבית מו"ר (שליט"א) זצוק"ל".
קהלות יעקב (שער העין עמ' תי"ח הע' י"א) – "ושמעתי מבני ביתו של הגר"ש ברזם זצ"ל, שכשנולדה בתו של הגר"ש, הורה לו מן הקה"י זצ"ל לברך על ראיית בתו שהחיינו כמו שכתב המ"ב, ואין לחוש למפקקים בזה".

7. ציץ אליעזר (חי"ג סי' כ', חי"ד סי' כ"א אות ב') – "לזאת נ"ל דלהלכה יש לפסוק כהמשנ"ב לברך על לידת בת שהחיינו, ולא שייך לומר בזה ספק ברכות להקל, ושלא לברך על הספק (גם אם נתפוס שיש ספק בדבר), וכדמצינו בב"ה בטור או"ח סימן כ"ט שכתב

- לבאר שיש חילוק בזה בין ברכת שהחיינו לשאר ברכות, ובברכת שהחיינו יכול לברך גם בספק, מפני דברכת שהחיינו שבאה על שמחת לבו של אדם יכול לברך אף על פי שאינו ודאי דחייב לברך, דאינו עובר על לא תשא אם הוא שמח ומברך לו יתעלה על שהחיינו וקיימו עד הזמן הזה ע"ש."
8. רבבות אפרים (ח"א סוף סי' קנ"ט, ח"ה סי' של"ז, ע"י ח"ג סי' קל"ט אות ב') – "ובנקבה כשרואה אותה בפעם ראשונה מברך שהחיינו".
9. הגרפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ב', הליכות חיים ח"ב פרק י"ז הע' ק"ז [עמ' ע"ג], יד לילודת קוה"ב פרק כ"ט אות י"ג) – "מברך על כל בת שנולדה, דלא מסתברא לפרש כוונת המ"ב דאיירי דוקא בתאב שיוולד לו בת, דבכל גוונא יש לו שמחה".
10. חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ה', אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל"א טור ב', לפאר ולברך עמ' קכ"ו) – "ויש לנהוג כן, כיון דאיכא באמת שמחה של חידוש בראייה".
11. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ"ג, אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל"א טור ב') – "דמברכים שהחיינו על לידת הבת כשרואים אותה בפעם הראשונה כמש"כ המ"ב".
12. הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"ב פרק י"ז אות קכ"ט, עמ' ע"ג) – "אם נולדה בת ורואה אותה בפעם הראשונה ושמח בראייתה, אם צריך לברך שהחיינו או לא, ד"ל דאינו מברך מאחר דהמ"ב בס"ל רכ"ג סק"ב שכתב לברך בכה"ג מיירי במי שהיו לו כמה זכרים ותאב לבת, וי"ל דבסתם בת אינו מברך, או דילמא יש לברך בכל פעם שנולדת בת אם שמח בראייתה, דלא גרע ממי שרואה את חבירו לאחר ל' דמברך, וכמ"ש המ"ב שם בסוף דבריו, וצ"ע. תשובה: יש לברך".
- הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תי"ח אות י"ג) – "במ"ב סי' רכ"ג סק"ב כתב, שהרואה את בתו לראשונה אחר לידתה מברך שהחיינו, וראיתי רבים מפקפקים בדין זה שלא הוזכר בשאר פוסקים. וראיתי באורחות רבינו [ח"א עמ' צ"ב] שהביא את דברי המ"ב וכתב עלה, 'כדברי המ"ב כן נוהגות גם הבנות והנכדות בבית מו"ר צוק"ל. רציתי לדעת האם היה בזה איזה הוראה מפורשת מרבינו הקה"י לנהוג כדברי המ"ב. תשובה: לא זכור לי בזה הוראה מאמרו"ר, אבל זכורני שאצלנו בירכו על ראיית הבנות, וגם אני בירכתי שהחיינו בראיית בתי, שאפי' אם הפמ"ג לא ס"ל לברך, מ"מ ודאי דדעת המ"ב לברך".
- הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד') – "שאלה: כ' המ"ב (סי' רכ"ג סק"ב) נ"ל פשוט דבפעם ראשון כשרואה אותה מברך ברכת שהחיינו וכו'. עכ"ל. ואמרים בשם החזו"א וכן יש מורין שלא לברך, מה למעשה. תשובה: [בע"פ] שמעתי בשם החזו"א שיברך (וא"ל דמש"כ באמרי יושר אינו מוסמך)".
- הגר"ח זצ"ל (אש התורה בראשית תורת חיים עמ' רל"ג אות קמ"ה, אשיחה ריש עמ' שפ"ו) – "האם מברכין ברכת שהחיינו בלידת הבת. תשובה: כך פסק המ"ב".
13. הגר"ט ווייס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל"א טור ב').
14. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל"א טור ב').
15. שבט הקהתי (ח"ד סי' ע"ב אות ד').
16. תורת היולדת (פרק ל"ז סעי' ג').
17. וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק כ"ד אות ל"ג, ע"י הע' י"ט, וע"י וזאת הברכה עמ' ק"ע אות א' [לשונו מובא לקמן]).

ב. אינם מברכים שהחיינו על לידת בת בראייתה.

1. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' י', הע' מ"ב) – "נראה שאין לברר 'שהחיינו' בלידת הבת".
- הגרשז"א זצ"ל (הליכות ביתה סי' י"ג סוף הע' ל"ט) – "שעל עצם חידושו של המ"ב יש לדון, דלכאורה רק אם הרואה מתרשם ומתוך כך הוא מכירו תיקנו חכמים לברך שהחיינו, משא"כ בתינוק בן יומו שהשמחה היא רק בזה **שאומרים** להם שהיא בתם, וכעבור שעה מועטת יכולים להחליפה באחרת, מנלן דשייך ברכה גם על ראייה ראשונה כזו".
- הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות ל"ב, תניינא (ב-ג) סי' ס' אות ט', הערות על ספר אוצר הברית פרק ב' סעיף ג') – "במ"ב ... ויש לדון ברוב בני אדם הרואים תינוק בן יומו או גם אחרי כמה ימים, עדיין **אינם מכירים אותו**, ותוך כמה דקות יכולים להחליפו בתינוק אחר ולא יבחינו כלל בכך, וא"כ עיקר שמחתו הוא רק הידיעה ולא הראייה, ואע"ג שלענין הכרת בכורה אמרינן דמיד כשיצא ראשו חשיב כבר כאפשר בהכרה, מ"מ לענין ברכה מסתבר שצריכים ראייה ברורה ולא בראיה מקופיא, גם נכון לברר לדעת המחייבים בברכה איך הדין אם ראה בראשונה ולא בירך אם חוזר ומברך בראיה שניה, כיון שאינו מכירו כלל מראה הראשונה".
- (א) הגרשז"א זצ"ל (מכתב בס' ועלהו לא יבול ח"א עמ' ש"ו אות א') – "חושבני שמעיקר הדין יכולים לברך אם יש לו שמחה (ראה מס' נדה ל"א ע"ב), אבל הואיל וזה רשות מקילים בזה למעשה, ואין נוהגין כ"כ לברך".
- (ב) אליבא דהלכתא (ח"ל"ח עמ' ל"א טור ג') – "ועלהו לא יבול ... אולם בשנים האחרונות הורה שלא לברך שהחיינו על לידת בת מהטעמים המובאים לעיל (שמעתי מפ"ק). וכן הוסיף ואמר לי שיש שדנו בזה שלא לברך, דאין מברכים שהחיינו על חבירו שלא ראה מעולם".
2. משנה הלכות (ח"א סי' קפ"א, ח"ג סי' ל"ב) – "הנה פשוט דעל נקבה אין לברך והגם שיש לו שמחה גם על נקבה אין שמחתו קובע אלא מה שחז"ל קובעים ובגמ' עוד (נדה ל"א ע"ב) זכר שהכל שמחים בו מתחרטת לשבעה **נקבה שהכל עצבים בה** מתחרטת לארבעה עשר והרי דחז"ל קבעו דנקבה הכל עצבים בה ואין לברך שהחיינו על מה שהכל עצבים והארכת בזה במקום אחר, וגדולה מזו מצאתי בפ"י התפלות והברכות (לרבינו יהודה בן יקר) וז"ל ונראה שאם נולד לו בן צריך לברך שהחיינו שחדש הוא לו ושמח בו וכו' ועל הנקבה לא יברך דין האמת והאריך שם שלא יברך דין האמת אבל פשוט דלא יברך שהחיינו וכבר ציינתי מכאן קצ"ע על רבינו המ"ב (א"ח סי' רכ"ג אות ב') שכתב לברך על הנקבה שהחיינו. ובחז"ל אמרו (פסחים ס"ה, קידושין פ"ב, ב"ב ט"ז) אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אשרי מי שבניו זכרים ואוי לו למי שבניו נקבות ודי שאין מברכין דין אמת ובגמ' (סנהדרין ק' ע"ב) בספר בן סירא בת לאביה מטמונת שוא מפחדה לא יישן בלילה בקטנותה שמתפתה בנערותה שמת תזנה בגרה שמת לא

- תינשא נישאת שמא לא יהיו לה בנים הזקינה שמא תעשה כשפים ואמר הא רבנן נמי אמרו אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אשרי מי שבניו זכרים אוי לו למי שבניו נקבות וכו' ומשמע דעל כל ימי חייה הוא בכלל אוי לו וכמו שביאר בן סירא והבן".
3. אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ג על המ"ב סי' רכ"ג [עמ' ע"א], פירוש על מ"ב אות א') – "במ"ב ... לכאורה צ"ע הא התם קי"ל דחבירו שלא ראה מעולם לא מהני אם רואה עתה, אף דהכירו זה את זה במכתבים, ונראה דכונת המ"ב כאן לפי"מ שהביא שם אות ה' בשם הפמ"ג, דהכא בכה"ג שאני דבודאי יש לו שמחה בולדו אף שלא ראהו מעולם עיי"ש, והיה המ"ב צריך לציין כאן דברי הפמ"ג, ובאמת הפמ"ג שם הסתפק אם גם בתוך שלשים להמכתב שקבל אי מברך, וא"כ כאן אי מיירי ששמע כמש"כ המ"ב באות א', צריך נמי כאן להסתפק. ובאמת מה דמשמע כאן במ"ב דס"ל דעל שמועה שאשתו ילדה בת אינו צריך לברך שהחינו איני יודע מגליה, דאף שבגמרא לא הוזכר אלא ילדה זכר, היינו משום דבבת לא מברכין הטוב והמטיב, ובכלל נראה דראיית הבת תיכף כשנולדה לא שייך כלל לחייב בשהחינו מדין רואה את חבירו, כי בכלל לא שייך שמחת ראייה כיון שבראייה זו לא יכיר אותה בפעם אחרת, והפמ"ג מיירי שרואה אותו אחר שנתגדל קצת, וע"כ צ"ל כן, דהרי הפמ"ג שם מיירי גם בכך ולא בבת, ובכך ע"כ מיירי כשרואה אותו אחר שנתגדל, כמש"כ שם גם בשער הציון, וא"כ י"ל דגם בבת מיירי כשנתגדלה קצת, דאל"ה אין כאן ראייה המחייבת, דאין ראייה של שמחה אלא כשיש הכרה ע"י הראייה, והוה רק כשמועה טובה, וכמש"נ".
4. הגר"מ ביך זצ"ל (שיעורי הלכה הל' מעוברת ויולדת עמ' ל"ד) – "אמר לי ... שמעולם לא היה המנהג לברך".
5. הגר"ט גאלדשטיין זצ"ל (שיעורי הלכה הל' מעוברת ויולדת עמ' ל"ד) – "אמר לי ... שמעולם לא היה המנהג לברך".
6. הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל"א טור ב') – "דבנולד לו בת ולא השתוקק ללדת בת אין מברכין שהחינו".
- הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות ל', שיעורי הגריש"א ברכות דף נט: [עמ' תרנ"א], לפאר ולברך ריש עמ' כ"ה, וזאת הברכה עמ' ק"ע אות א', מעיין הברכה פרק כ"ד הע' י"ט) – "שהמנהג לא לברך שהחינו על ראיית הבת, ועוד העיר שהרי אין מברכין על מי שלא ראהו מעולם".
- עי' הגריש"א זצ"ל (וישמע משה ח"ב עמ' פ"ח) – "ידוע חידושו של המשנ"ב ... ונשאל הרב האם יש לנהוג כן למעשה, לברך שהחינו בכל פעם שנולדת בת ורואה אותה בפעם הראשונה. והשיב: אם יש לו הנאה מיוחדת מזה, כגון שנולדה בתו הראשונה וכדומה יברך שהחינו".
7. יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' ה') – "מה הדין לגבי בת, האם לברך שהחינו. וענה מו"ר נר"ו: לא יברכו".
8. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק ב', תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ז אות צ"ו) – "מברך. אולי בזה לא שייך שמחת הראיה כברואה את חברו, כיון שאין ראייה זו גורמת להכיר (עין מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות ל"ב). ועוד, א"א לומר שיברך משום שמחת הילדה, שהרי ידע שבס"ד יולד משהו, וא"כ לא נוספה לו כעת שמחה. לכן אין לברך 'שהחינו' בלדת בת, כך פסק אדמו"ר זללה"ה, עין הליכות שלמה פכ"ג הערה י"י".
9. תשובות והנהגות (ח"ב סי' קל"ב) – "אמנם המ"ב מוסיף לברך על נקבה שהחינו בפעם ראשונה כשהוא רואה אותה (ולא לאחר מכן) דלא גרע מרואה את חבירו לאחר שלשים יום, ואין דבריו ברורים אצלי, שבחבירו מדובר שמשתוקק לראיתו ונהנה בכך, אבל בנקבה אין עיקר השמחה בראיה רק בלידה, ועל הלידה אף ששמח במה שיש לו, ומודה לה' בלב שלם, לא תיקנו ברכת שהחינו אלא להנאה שמשתוקק לכך, ולא להנאה שאין אדם משתוקק לכך, אמנם אם יש לו כמה זכרים ומשתוקק לבת, ע"ש בביה"ל שדן אם יש לו לברך ברכת הטוב והמטיב, ונראה שבזה עכ"פ יש לו לברך בראייתה שהחינו, שכה"ג לראות הבת פעם ראשונה וודאי שיש השתוקקות ושמחה בזה, אמנם בסתם בת כיון שתלוי בשמחתו, ותלוי בכל אחד עד כמה שמח בנקבה, הלוא נהגו להקל בברכת שהחינו כיון שאינו אלא רשות וכמבואר ברמ"א שם, ובזה דעתי לסמוך על המנהג להקל בנקבה לא לברך שהחינו כלל וצ"ב בפוסקים".
- תשובות והנהגות (ח"ד סי' נ"ד) – "במ"ב רכ"ג ס"ק ב' חידש שיש לברך שהחינו על בת שנולדה לו, כשרואה אותה בפעם הראשון, דלא גרע מרואה פני חבירו, ואין המנהג שלנו כן. וצ"ב מנהגנו דהלוא לא גרע מראיית חבירו וכטענת המ"ב. (ואף שאנו גם על ראיית חבירו לא נוהגים לברך היינו שחוששין שאין החיבוב והשמחה כ"כ לברך, משא"כ בבתו ודאי אית ליה שמחה). ונראה דכיון שדעת הפוסקים שבחבירו שלא ראהו מעולם אינו מברך על ראייתו שהחינו (כמבואר במ"ב סימן רכ"ה סעיף ב'), אין מברכין מצד הראיה. ואמנם דעת המ"ב שם דעל הנולד לו מברך בראייה אפי' לא ראהו מעולם ומשום התעצמות שמחתו בו, מ"מ יש לצמצם חידושו ולומר דה"מ דנולד לו בן, אבל בנולד לו בת לא, ומשום דבאמת כל אדם שנודע לו שאשתו מעוברת יש לו שמחה רבה, וכשהמתין ללידה ולבסוף נודע שזו בת אין השמחה גדולה כ"כ, ומה"ט תקנו לברך רק על לידת זכר ששמח מאד ברכת הטוב והמטיב, ומשו"כ נמי אף בראייתה אינו מברך".
10. משמרת מועד (ברכות דף נח:, עמ' שכ"ה) – "והנה לענין לידת הבת כ' במ"ב רכ"ג ס"ק ב', דבפעם ראשון שרואה אותה מברך שהחינו, דלא גרע מרואה פני חבירו לאחר ל' יום, וכ"כ בסי' רכ"ה ס"ק ב' בשם הפמ"ג. וצ"ע בזה, דלכא' ברכת שהחינו שבכאן היא ברכה על התחדשות ההיכרות שבין שניהם, והיא ברכה המשותפת לשניהם, ולא במה שיש לצד א' בראיית השני, דאל"כ אטו מי שמעריך רב או דרשן מסויים ושמח מאד בראייתו והוא אינו מכירו יברך עליו שהחינו בראייתו, וא"כ יברכו על כל גדול בישראל שהחינו, ולמ"ד הוא אף בפעם ראשונה, אלא ודאי היא ברכה המשותפת להיכרות שבין שניהם שזה לא שייך בלידת תינוק, ולא הזכירו חז"ל רק ברכת הטוב והמטיב על עצם הנתינה של התינוק".
11. אדרת תפארת (ח"ו סי' כ"ז).
- ג. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' קכ"ט), יבקש תורה (ברכות סי' ל"ט), שערי הברכה (פרק כ"ב סעי' י"ט הע' ס"ו), הי"ב שפיץ (מוריה ח"ת עמ' תמ"ז).
1. הליכות משה (שבת סי' י"ח אות י"ז, יד לילולת קוה"ב פרק כ"ט אות י"ג) – "שמי שנוהג לברך שהחינו יותר נכון שיברך בלא שם ומלכות".
2. הגר"ד פיינשטיין זצ"ל (יד לילולת קוה"ב פרק כ"ט אות י"ג) – "שבירך שהחינו על לידת הבת, וכ"ש בשם הגר"ד פיינשטיין".

הגר"ד פיינשטיין זצ"ל (ודברת במ"א סוף סי' נ"ג) – "שלא לברך".
 3. וזאת הברכה (עמ' ק"ע, עי' מעיין הברכה פרק כ"ד הע' י"ט) – "וטוב לברך שהחיינו על פרי חדש וכד' כשרואה אותה לראשונה, כדי לצאת ידי כולם".

ד. אם בטעות בירך שהחיינו בראיית בת שאינה שלו.

1. כשרואה את בתו יברך שוב ברכת שהחיינו.
 (א) הגריש"א זצ"ל (חשוקי חמד מנחות דף עה: [לשונו מובא לקמן], בירורי חיים ח"א סי' כ"א אות ב' ס"ק א', עמ' שד"מ) – "דצריך לחזור ולברך שהחיינו כיון דסוף סוף בירך על אחרת".
 (ב) שבט הלוי (ח"ח סי' ל"ה אות א') – "יקרתו קבלתי ושמחתי להקשיב משלומי, ואשר שאל בא' שקנה חליפה בחנות ובא הביתה ובירך מלביש ערומים ושהחיינו ולאחר יום מצא בו דבר שהוא מקח טעות, וחזר לחנות והחליפו לו לחליפה אחרת (באותו סוג) אם חייב לברך פעם שנית ברכת שהחיינו. לדידי פשוט דחייב לברך שנית דהא קיי"ל בברכות נ"ט ע"ב ושו"ע או"ח סי' רכ"ג ס"ג דאפילו קנה וקנה אפילו כיוצא בו מ"מ מברך שהחיינו, והיינו אפילו קנה וקנה עו"פ באותו יום מ"מ כל קנין היא שמחה חדשה, וא"כ ק"ו אם הראשונה נתבטלה מחמת טעות שיברך על השני' דזה קנין חדש ושמחה חדשה על חפץ אחר. וממילא פשוט מאד מה ששאלו שאירע בבית חולים שהראו לו בת שנולדה וברך שהחיינו (עיין מ"ב סי' רכ"ג סק"ב) ונתברר שבטעות היתה ילדה אחרת, ולמחרת הראו לו בתו האמיתית אם חייב לברך עו"פ, דלפי הנ"ל עפ"י מש"כ מ"ב שם דיסוד הברכה דלא גרע מראה חבירו לאחר ל' יום דמברך שהחיינו א"כ פשיטא דחייב לברך עוד פעם".
 (ג) חשוקי חמד (ברכות דף נט:). – "מסתבר דלא יצא ידי חובתו בברכה הראשונה, שיצאה לבטלה, שהרי לא ראה אז את בתו, ולא נתחייב בשעת הראיה של הראשונה בברכת "שהחיינו", מאחר ולא ראה אז את בתו האמיתית, וחייב לברך כעת שנית".
 (ד) ודרשת וחקרת (ח"ו פר' פקודי אות ו').
 (ה) הכל יודוך (פרק ד' סעי' י"ז) – "אם בטעות בירך שהחיינו בראיית בת שאינה שלו, כשרואה את בתו יברך שוב ברכת שהחיינו".
 2. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' קכ"ט אות ב'), יבקש תורה (ברכות סי' ל"ט).
 (א) משנת יוסף (חי"ג סוף סי' ס"ט) – "שבט הלוי ... שעצם דברי המשנ"ב חידוש הם, שהרי אין ראייה זו של תינוקת שנולדה ראייה של ממש [שהרי תינוקת אחת דומה לשנייה, והוא עצמו לא יכירה למחרת אם זו שלו או אחרת], ועיקר שמחתו היא על עצם הלידה, וע"ז בירך כבר אתמול. ובמקרה כזה לכאורה אמרינן ספק ברכות להקל. כמובן שדעתי הענייה בטלה לדעתו הגדולה זי"ע, ובאתי רק להעיר".

ה. אינו תאב ללידתה, כגון שיש לו כבר הרבה בנות: לשיטת המ"ב וסעייתו, שמברך ברכת שהחיינו.

1. מברך.
 (א) חוט שני (לפאר ולברך עמ' קכ"ו) – "אף מי שיש לו כבר הרבה בנות ואין לו בנים יש לו לברך שהחיינו על ראיית בתו (דעכ"פ שמחים בראייתה)".
 (ב) הגר"ח"ק זצ"ל (לפאר ולברך עמ' פ"ט) – "שהמשנ"ב דיבר אף אם אינו תאב לבת, דאין ברכה זו תלויה במה שהוא תאב שיוולד לו".
 2. שלא מברך.
 (א) הגר"ח"פ זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל"א טור ב') – "דבנולד לו בת ולא השתוקק ללדת בת אין מברכין שהחיינו".
 (ב) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קל"ב) – "אמנם בסתם בת כיון שתלוי בשמחתו, ותלוי בכל אחד עד כמה שמח בנקבה, הלוא נהגו להקל בברכת שהחיינו כיון שאינו אלא רשות וכמבואר ברמ"א שם, ובזה דעתי לסמוך על המנהג להקל בנקבה לא לברך שהחיינו כלל וצ"ב בפוסקים".
 3. מראי מקומות – לפאר ולברך (עמ' פ"ח אות ב').

ו. האם האם (mother) מברכת שהחיינו על לידת בת: לשיטת המ"ב וסעייתו, שמברך ברכת שהחיינו.

1. מברכת: האשה מברכת על ראיית בתה.
 (א) אג"מ (אם הבנים שמחה, הו"ד ביד ליוולדת פרק כ"ט הע' ט"ז).
 (ב) בית אבי (ח"ד סי' נ"ו אות ב').
 (ג) הגר"ש"א זצ"ל (הליכות ביתה סי' י"ג סוף הע' ל"ט [הגם שהגרשז"א זצ"ל חולק על עצם הדין]) – "דלדעת המ"ב שמברכין שהחיינו, אין לחלק בזה בין האב לאם ושניהם צריכים לברך, דאי אפשר לדמות ברכת הטוב והמטיב שהוא על עצם הלידה, לברכת שהחיינו שהיא על הראיה, וגם האם שמחה עכ"פ בראייתה, ואם מפני שהיא עצובה ורצתה בזכר, הרי אמרו בסופ"ג דגדה שהכל עצבין, וזה כולל גם את האב".
 (ד) ציץ אליעזר (חי"ד סי' כ"ב) – "אבל למעשה גם אני בעצמי כתבתי להלן בדברי שם בסק"ג דאי משום נימוקו של המשנ"ב יש מקום שגם האשה תברך משום כך שהחיינו אם שמחה לשעתה, והיינו, דהטוהמ"ט אי אפשר לבעל לברך משום כך מפני דאי אפשר לדעת מה בלבה אם אמנם שמחה בלידת הבת דהא כפי שכותב המשנ"ב שם לעולם ניחה לה בזכר. אבל היא בעצמה אם יודעת בעמקי לבה שאמנם שמחה עם לידת הבת יש לה שפיר לברך שהחיינו".
 (ה) רבבות אפרים (ח"ח סי' של"ז) – "ונשאלתי אם האם ג"כ מברכת שהחיינו, ועניתי דמסתבר דכן, דגם היוולדת מברכת שהחיינו דלא גרע מרואה חבירו דמברך שהחיינו לדברי המ"ב, [ועיין ציץ אליעזר חי"ד סי' כ"ב]."
 (ו) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל"א ריש טור ב', לפאר ולברך עמ' קכ"ו) – "אין לחלק בזה בין האב לאם, ושניהם צריכים לברך, כי הברכה היא על הראיה, וגם האם שמחה עכ"פ בראייתה".

ז) הגר"ח זצ"ל (לפאר ולברך עמ' צ' סוף אות ג') – "שגם האשה צריכה לברך אף שלא הוזכר זאת להדיא במשנ"ב, דאין לחלק".
הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' צ"ה אות א') – "שאלה: במש"כ במשנ"ב סי רכ"ג סק"ב שמי שנולדה לו בת מברך שהחיינו,
האם גם היולדת יכולה לברך. תשובה: כן".

ע"ה הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד') – "שאלה: האם גם האשה תברך שהחיינו על ראיית בתה, ולמעשה
לא נזכר במ"ב אלא לענין האיש, ושמא משום דלאשה ניה"ל בזכר טפי כמבואר בבה"ל. תשובה: [בע"פ] יברך בפניה ויכוין
לפטור אותה בברכתו".

ע"ה הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד') – "שאלה: כיון שהשמחה משותפת לשניהם בשוה, למה לא יברכנו
הטוב והמטיב" או שיברך הבעל ויפטור אותה. תשובה [בע"פ] אף שיש שמחה לשניהם לא מברכים על כך הטוב והמטיב".

ח) הגרי"ט ווייס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל"א טור ב') – "דגם האם מברכת שהחיינו על לידת הבת כשרואה אותה
בפעם הראשונה".

ט) הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל"א טור ב') – "דגם האם מברכת שהחיינו על לידת הבת כשרואה אותה בפעם
הראשונה".

י) תורת היולדת (פרק ל"ז סעי' ג') – "ומסתבר שגם היולדת מברכת".

2. מראי מקומות.

א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ"ג, אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל"א טור ב') – "שמעתי דצ"ע אם גם האם יש
לה לברך שהחיינו על ראיית הבת בפעם הראשון, לכן כשהבעל יברך שהחיינו יכוון להוציא את אשתו".

ז. כשנולדה בת בבין המצרים: האם מברכין שהחיינו לדעת המ"ב וסעייתו.

1. ע"ה סי' תקנ"א סעי' ט"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ה. עד מתי מברך: ברכת שהחיינו.

1. רק בשעת הראיה.

א) הכל יודוך (פרק ד' אות ו', הע' י"א) – "ראה את בתו ולא בירך, שוב לא יברך בראיה אחרת. [אמנם אם בתחלה ראה ולא בירך
ועדיין עסוק בזה, אפשר לברך]".

2. יכול לברך אח"כ.

א) תורת היולדת (פרק ל"ז סעי' ה') – "ברכות אלו אף שלא בירכם מיד (תוך כדי דיבור) כששמע. בכל זאת יברכם אחר כך, דעדיין
הטובה נמשכת".

3. כ"ז שהשמחה בלבו.

א) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ה', לפאר ולברך עמ' קכ"ו) – "כשלא בירך ברכת שהחיינו בראיה הראשונה, יכול לברך כל
זמן שעדיין השמחה בלבו, ולא דמי לברכת שהחיינו על פירות דבאכילה שניה אין כבר שמחה".

4. מראי מקומות – לפאר ולברך (עמ' פ"ה).

א) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד') – "שאלה: עד מתי הוא השיעור שיכול עדיין לברך על ראיית בתו.
תשובה: [בע"פ] כל זמן שלא הסיח דעתו מראייתה יכול לברך".

הגר"ח זצ"ל (לפאר ולברך ריש עמ' פ"ו, עמ' פ"ז) – "שאם לא בירך שהחיינו בראיית בתו בפעם הראשונה יכול לברך כל זמן
ששמחתו קיימת, ואינו דומה לפרי חדש ששמחים רק בפעם הראשונה ... שיכול לברך שהחיינו גם אחרי שכבר ראה את הבת
ועשה שוב אינו רואה, כאשר עדיין תוקף השמחה בליבו".

הגר"ח זצ"ל (תורת היולדת פרק ל"ז ס"ק ו') – "יעץ לאחד ששכח לברך כששמע על לידת בנו, שיכוין ב'הטוב והמטיב' שבברכת
המזון גם על לידת הבן. כמו כן אפשר לברך ברכת 'הטוב והמטיב' על ידי שישתה יין ויביאו לו אחר כך יין אחר, ועל פי המבואר
בסימן קע"ה. וה"ה אם שכח לברך 'שהחיינו' על ראיית הבת ישתדל לקנות פרי חדש, ויכוין בברכת 'שהחיינו' גם על שמחת ראיית
הבת".

הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' צ"ה אות ג') – "שאלה: מי שנולדה לו בת ולא בירך מיד כשראה בפעם הראשונה, עד אימתי
יכול לברך. תשובה: כ"ז ששמח בזה".

ט. נולד פג: ברכת שהחיינו כשנולד בת קודם הזמן (premature birth).

1. כשאינה בסכנת מיתה, מברכים עליה.

א) חוט שני (לפאר ולברך עמ' קכ"ז) – "על בת שנולדה קודם הזמן (פגה) והיא בסכנת חיים, אין לברך 'שהחיינו', ואף כשיוצאת
מהסכנה אין לברך שהחיינו, דאין חידוש בראייתה".

2. מראי מקומות.

א) תורת היולדת (פרק ל"ז הע' ט') – "נולד לו בן פג והרופאים מסופקים אם יחיה, לא יברך 'הטוב והמטיב', אלא אם כן יש לו יין
חדש ואז יכוין גם על הבן. ויברר על פרי חדש 'שהחיינו' ויכוין גם על ראיית הבת. ואם רוב הסכויים שהפג יחיה, יתכן שיכול
לברך. וצ"ע. כי יש להסתפק אם מברכים על סמך 'רוב' ...".

ב) לענין בן וברכת הטוב והמטיב, ע"ה לעיל.

י. ברכת שהחיינו על ילדה בעלת מום חמור (birth defect).

1. שלא מברך.

(א) חוט שני (לפאר ולברך עמ' קכ"ז) – "על לידת בעלת מום אין לברך שהחינו, שאין שמחים בראייתה".

יא. שהחינו על קיים מצות פריה ורביה (בן ובת).

1. מראי מקומות – לפאר ולברך (סי' ח').

(א) יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' ח') – "שאלה: שמעתי שמו"ר נר"ו אמר בשיעור לברך על לידת בת 'שהחינו', האם האיש יברך או גם האישה, ומתי לברך. תשובה: דיברתי רק לגבי אדם שיש לו רק בנים, ושמח מאוד בבת שנולדה לו, שמקיים המצווה (פריה ורביה). ויברך האישה, והאישה תכווין לצאת ידי חובה (בברכתו). וכימים הראשונים ללידה (יברכו)".

(ב) הגרח"ק זצ"ל (לפאר ולברך סוף עמ' נ"ז) – "שאחרי שמקיים מצוות פריה ורביה אין צריך לצאת בשהחינו שעל דבר אחר כדין מצוה שמקיים פעם ראשונה, היות ולא נתקן לברך במצוה כזו שאין מעשה בזמן קיומה".

הגרח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"ל, הע' שס"ב) – "שאלה: אדם שזוכה לקיים מצות פ"ו, שנולד לו בן ובת, האם מברך שהחינו, על מצות פ"ו (חוץ משהחינו של לידת בת). תשובה: לא תקנו על זה. [הטעם שלא תקנו, יתכן אולי כמו שאמר לי מרן הגרא"ל שטיינמן שליט"א [זצ"ל], שזהו 'מצוה דממילא' שלא עושה שום מעשה, ובכה"ג לא תיקנו שהחינו, ולשיטת ה'הר צבי' המפורסם שאומר שמ"ע של פ"ו הוא 'העסק' של פ"ו, ובן בת אינו 'קיום המצוה', רק 'פטור' מעסק של פ"ו, א"כ פשיטא שאין שהחינו, שאין כאן 'קיום' רק 'פטור', (אבל רבו החולקים עליו)]."

(ג) הכל יודוך (פרק ד' סוף הע' ו') – "אם מקיים עתה מצות פרי' ורבי' דקודם יש לו בן או בנים, יכוון בברכת שהחינו גם על המצוה, עי' ביאור הלכה סי' כ"ב דב"ה קנה".

יב. קיבל בן לאימוץ (step-child): אי מברך שהחינו.

1. הגרח"ק זצ"ל (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ב אות צ"ג) – "שאלה: בשו"ע או"ח (סימן רכ"ג סעיף א') כתב, ילדה אשתו זכר מברך הטוב והמטיב וכו', ובמשנה ברורה שם (ס"ק ב') כתב, שאם נולד בת, פשוט דבפעם ראשון כשרואה אותה מברך ברכת שהחינו דמי גרע ממי שרואה את חבירו לאחר ל' יום ושמה בראיתו דמברך שהחינו. עכ"ד. מה הדין מי שקיבל בן או בת לאימוץ, ויש לו מזה שמחה גדולה, האם מברך שהחינו. (שאלה זו העיר לי ידידי הגאון וכו' מו"ה רבי אליקום דבורקס שליט"א). תשובה: לא יברך".

[ד] לידת תאומים (twins).

א. לידת בנים.

1. ברכה א' הטוב והמטיב פוטר שניהם.

(א) הגרח"ק זצ"ל (לפאר ולברך עמ' ע"ג) – "שכאשר נולדים תאומים בזמן סמוך, עדיף לכתחילה לברך אחרי לידת שניהם, אולם אם בירך אחרי לידת הראשון אין זו ברכה שאינה צריכה".

הגרח"ק זצ"ל (לפאר ולברך עמ' ע"ג) – "שכשנולדים תאומים ומכוון בהטוה"מ על אחד ולא על השני יוצא בברכה אחת, כיון ששניהם טובת זכיה אחת".

(ב) חוט שני (לפאר ולברך עמ' קכ"ה) – "נולדו לו תאומים ב' בנים בזה אחר זה, ימתין ויברך ברכה אחת על שניהם (והיינו כשנולדים בזמן סמוך)".

(ג) שבט הקהתי (ח"ד סי' ע"ב אות ה') – "בשמע דנולד לו תאומים זכרים, ברכה א' הטוב והמטיב פוטר שניהם".

(ד) הכל יודוך (פרק ג' אות ו') – "נולדו לו תאומים זכרים מברך ברכה אחת על שניהם, וגם אם שמע בהפסק זמן ועדיין לא בירך על הראשון, אבל אין צריך אחר שמע על לידת הבן הראשון להמתין עד שיודיעו לו שנולד הבן השני, אלא מברך מיד על הראשון ואח"כ כשישמע על השני יברך שוב".

2. מראי מקומות – לפאר ולברך (עמ' ע"ב אות ג').

(א) חשוקי חמד (ב"ב דף קמא:): – "אשתו יולדת תאומים, האם יברך על בשורת הילד הראשון ואח"כ על השני. שאלה. נאמר בשו"ע (או"ח סימן רכב ס"א) על שמועות טובות לו ולאחרים, מברך הטוב והמטיב. ילדה אשתו זכר מברך הטוב והמטיב (שם סימן רכג ס"א). ויש להסתפק מה הדין כשאשתו יולדת תאומים, האם יברך על לידת הראשון הטוב והמטיב, ואח"כ כשיוולד הילד השני יברך שנית, או מברכים רק פעם אחת, או בתחילה או בסוף. תשובה. נאמר במשנ"ב (סימן רכב סק"ב) וז"ל: על שמועות טובות, נקט לשון רבים, להורות שאם שמע כמה שמועות בבת אחת, די לו בברכה אחת. וכתב השעה"צ (שם סק"ג): "נראה דבבת אחת לאו דוקא, אלא כל שלא בירך על שמועה ראשונה, כבת אחת דמי". כלומר לכתחילה צריך לברך על כל שמועה ושמועה, אלא אם לא בירך על השמועה הראשונה, וכבר שמע בשורה שניה, מברך בסוף פעם אחת על הכל. ואם כן גם בנידוננו כך, לכתחילה עליו לברך על הילד הראשון שנולד, ואח"כ גם על השני. אך יש לדחות דאולי דברי השעה"צ אמורים בשמועות שאינם קשורות זו לזו. כגון שמע שנולד לו בן, ואח"כ שמע שזכה בירושה, אבל לידת תאומים, אולי שמחה אחת היא שנמשכת מתחילת הלידה עד גמרה, ועדיין צ"ע".

ב. לידת תאומים בן ובת.

1. על הבן מברך הטוב והמטיב, ועל הבת מברך שהחינו.

(א) הגרח"ק זצ"ל (לפאר ולברך עמ' צ"א, עי' עמ' צ"ג ד"ה ושמעתי) – "שכשנולדים תאומים בן ובת לא יוכל לפטור את ברכת שהחינו שעל ראיית הבת ע"י הטוב והמטיב, דעל לידת הבת לא תיקנו לברך מדין בשורה טובה, ושני ענינים נפרדים הם".

הגרח"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' צ"ה אות ב') – "שאלה: מי שנולדו לו תאומים בן ובת האם סגי שיברך הטוב והמטיב, או שיברך גם שהחינו. תשובה: יברך על כ"א".

- (ב) הכל יודוך (פרק ג' אות ז', הע' י"ד) – "נולדו לו תאומים בן ובת, מברך על הבן ברכת הטוב והמטיב, וכשיראה את הבת מברך ברכת שהחיינו. [דנראה שאין ברכת הטו"מ על הבן פוטר את ברכת שהחיינו על ראיית הבת, וצ"ע במש"כ בתורת היולדת פל"ו ס"ד]. אם השמועה על לידת הבן וראיית הבת הם באותו זמן, יברך קודם ברכת הטוב והמטיב ולאחריו ברכת שהחיינו על הבת".
2. מברך רק הטוב והמטיב.
- (א) אג"מ (אם הבנים שמחה, הו"ד ביד לילודת פרק כ"ט הע' כ').
- (ב) הגרחהפ"ש וצ"ל (יד לילודת פרק כ"ט הע' כ').
- (ג) חוט שני (לפאר ולברך עמ' קכ"ז) – "כשנולדו לו תאומים בן ובת מסתבר שיצא בברכת הטוב והמטיב שבירך על הבן גם את ברכת שהחיינו שעל ראיית הבת. (והיינו משום שיש מקום לברכת הטוה"מ לחול גם על לידת בת, ולכן אינו צריך לברך שוב שהחיינו על ראייתה כשם שבלידת בנו יוצא בברכת הטוה"מ שעל השמועה גם את שהחיינו שעל ראייתו)".
- (ד) פתחי מגדים (על נדה פרק כ"ט סעי' מ"ב) – "אם נולדו תאומים בן ובת, יברכו על הבן הטוב והמטיב, ויכונו בזה לפטור גם את הברכה על הבת".
- (ה) תורת היולדת (פרק ל"ז סעי' ד') – "נולדו תאומים, בן ובת, נראה דמברכים 'הטוב והמטיב' בלבד, דיש בכלל מאתיים מנה".
3. מראי מקומות – לפאר ולברך (עמ' צ"א אות ה').

ג. לידת תאומות.

1. לכתחלה יראה שניהם כאחת ויברך ברכה אחת על שניהם.
- (א) חוט שני (לפאר ולברך סוף עמ' קכ"ו) – "כשנולדו לו תאומות (ב' בנות) בזה אחר זה, ימתין ויברך ברכה אחת על שתיהן. (והיינו כשנולדות בזמן סמוך)".
- (ב) הכל יודוך (פרק ד' אות ח', הע' י"ג) – "נולדו לו שתי בנות תאומות לכתחלה יראה שניהם כאחת ויברך ברכה אחת על שתיהם. [דהכי כללא בעלמא שלא להרבות בברכות כשאינו נצרך, אבל כשלא היה בידו יברך ברכה על כל אחת בנפרד]".
2. מראי מקומות – לפאר ולברך (עמ' צ"ג אות ו').
- (א) חשוקי חמד (עירובין דף מ: מ) – "נולדה לו בת, האם יברך מיד שהחיינו, או שימתין עד שתלד את התאומה. שאלה: נולדה לו בת, ושמח בראייתה, האם יברך מיד שהחיינו כמבואר במשנה ברורה (סימן רכג סק"ב) שמברך עליה מיד כשרואה אותה בפעם הראשונה, או שמא כיון שהמילדת אמרה לו שתאומים בבטנה, אם כן ימתין עד שתלד את תאומתה ויברך על שתיהן, כדי שלא להרבות בברכה שאינה צריכה. תשובה: נראה שלא ימתין על התאומה, כי כעת נתחייב בברכת שהחיינו, ועל הבת השניה עדיין לא הגיע זמן חיוב הברכה, וכשתלד את הבת השניה, ואז יראנה יברך שוב גם עליה. ויש להביא ראיה לכך, מברכת הברקים והרעמים, שהברקים והרעמים מגיעים בתכיפות אחד לשני, וכתב במשנה ברורה (סימן רכז סק"ה) שמברך תחלה על הברק שהוא מתראה תחלה לעין האדם 'עושה מעשה בראשית', ואחר כך יברך על הרעם 'שכחו וגבורתו מלא עולם'. ואף שכשמגיע הברק יודע שיבא מיד לאחר מכן הרעם, אף על פי כן לא ימתין, ולא נקרא ברכה שאינה צריכה, ויש לחלק".
- חשוקי חמד (ברכות דף נט: נ) – "והנה מעשה באדם שנולדה לו בת (בלידה שהיתה בביתו) ויברך עליה שהחיינו, והמייילדת המתינה לצאת השליא, והנה תאומה, ונסתפק אם יברך על השניה שוב שהחיינו. ויש לפשוט ספק זה מדברי המהרש"ם בדעת תורה (רכ"ה) שכתב, אם באו ב' חבריו, יברך פעם אחת שהחיינו על ראיית שניהם, ואם בא השני אחרי שכבר בירך על הראשון, צריך לברך שנית. ואינו כברכת הנהנין שבהם נמשכת הנאתם (כלומר, אפילו ידע שהשני יבוא תיכף אחר הראשון, שבברכת הנהנין אינו מברך אלא על הראשון. עיין סימן קע"ט ה', שאני ברכת הנהנין שבהם נמשכת הנאתן משא"כ ברכת הראיה) עכ"ל. מדברי מהרש"ם למדנו שאם בירך על ראיית בתו ואח"כ ראה את תאומה מברך שנית".

ה] לידת נכד (grandson).

דור המלקטים - טוב להודות (פרק כ"ו, מן).

א. ברכת הטוב והמטיב על השמועה.

1. מברך.
- (א) ס' חסידים (סי' תתמ"ג) – "זקן אחד היה בעיר אחת ובנו בעיר אחרת כשנולד לבנו בן וכן כשנולד לבתו בן היה מברך הטוב והמטיב, אמרו לו הלא לא אמרו אלא אם נולד לו בן לעצמו, אמר אפי' נולד לצדיק בן ואני אוהבו מפני צדקותיו אם נולד לו בן אני מברך".
- (ב) א"ר (ס"ק א') – "כתב בספר חסידים סימן תתמ"ו [תתמ"ג] דהוא הדין כשנולד לבנו או לבתו בן, ואפילו נולד לצדיק בן והוא אוהבו מפני צדקותיו מברך".
- (ג) גה"ן (לוח ברכת הנהנין פרק י"א סעי' כ"ג, סדר ברכת הנהנין פרק י"ב סעי' ז') – "על שמועות טובות בין שהיא טובת רבים בין שהיא טובת יחיד כל שלבו שמח בטובתו כגון שהוא אביו או רבו או רעו אשר כנפשו מברך הטוב והמטיב הטוב לו ששימח לבבו והמטיב למי שנעשית לו הטובה ואין צריך לומר אם רואה הטוב בעיניו".
- (ד) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב') – "וה"ה כשנולד לבנו ולבתו בן ואפי' נולד לצדיק בן והוא אוהבו מפני צדקותיו מברך, ס"ח סימן תתמ"ו".
- (ה) קצות השלחן (סי' ס"ד סעי' ה', ס"ק י') – "על שמועות טובות בין טובת רבים בין טובת יחיד כל שלבו שמח כגון שהוא אביו או רבו או רעו אשר כנפשו מברך הטוב והמטיב הטוב לו ששימח לבבו, והמטיב למי שנעשית לו הטובה, ואין צריך לומר אם רואה הטוב בעיניו. [הקושי של הבה"ל מהרשב"א יש ליישב בפשיטות, דהרשב"א בא למעוטי רק שבעל הטובה עצמו לא יברך הטוב והמטיב עבור זה שחבירו שמח בטובתו, וע"ז הביא הראיה מילדה אשתו זכר, אבל חבירו ששמח בטובתו יכול לברך הטוב והמטיב

על שמחת עצמו וטובת חבריו, והרשב"א לא דיבר מזה כלל, **והסברא פשוטה לחלק בין הנושאים**, דהשמח בטובת חבריו כיון שמרגיש שמחה בלבו יכול לברך הטוב והמטיב על טובת חבריו, דחבירו בודאי יש לו טובה. אבל בעל הטובה עצמו לא יוכל לברך ע"ז שחבירו שמח בטובתו, דמאן מוכח שחבירו באמת שמח כל כך בטובתו עד שראוי לברכה, ואולי הוא יחיד בטובה זו, ובזה גם הס"ח מודה שיברך רק שהחיינו].

2. שלא מברך.

(א) **בה"ל** (סעי' א' ד"ה ילדה) – "ילדה אשתו וכו'. עיין בא"ר שהביא בשם ס"ח דה"ה כשנולד לבנו ולבתו בן או שנולד בן לאוהבו שהוא צדיק וחסידי אמנם לפי מה שראיתי בתשובת הרשב"א ח"ד סימן ע"ז [והעתיקו הב"י והמ"א בקיצור ריש סימן רכ"ה] מוכח דפליג ע"ז שמסיק שם דלאו בכל דבר שנהנה הוא ואחרים עמו שיברך הטוב והמטיב שא"כ אפילו אקרא חדתא יברך הטוב והמטיב וגם למה שאלו בגמרא בילדה אשתו זכר מאן איכא אחרנא בהדיה ואמרו דהתם נמי איכא אשתו בהדיה ת"ל משום בניו וב"ב דנהנים ושמצחים עמו ואפילו הכל נהנים בלידת זכרים אלא דברכה זו הוא דוקא **בדבר שיש לו תועלת והנאה בו** כירידת גשמים וירושת הקרובים ולענין ריבוי יין שאחרים נהנים ושותים ממנו עמו [וכדלעיל בסימן קע"ה ע"ש] וכן בלידת אשתו זכר יש לאב ולאם הנאת תועלת חזא דהוה להו חוטרא לידא ומרה לקבורה ועוד שהוא כירך האב והאם ומדת כל אדם תאבין לו לירושן עכ"ל ובהני שזכר הס"ח לא שייך טעם זה וגם ביתר הפוסקים לא נזכר דבר זה וטוב למעט בברכות אלו בדבר שלא נזכר בהדיא.

(ב) **הכל יודוך** (פרק ג' אות י"ג).

3. בלי שם ומלכות.

(א) **חיד"א** (ברית עולם ושומר הברית על ס' חסידים סי' תתמ"ג) – "אפילו נולד בן לצדיק ואני אוהבו וכו' טעמו כי היכי דאשכח דברין בריך רחמנא דיהבך לן וכו' ה"נ יכול לברך הטוב והמטיב ואין זה ברכה לבטלה כי הוא דרך שבח והודאה על טובת חבריו ששמח בה כמ"ש הטור א"ח סימן רי"ט על מאן דאמר בריך רחמנא דיהבך לן והכא דכוותא או עדיפא מינה דמברך על הטובה שקבל הוא עצמו מן הטובה הזו שהטיב לחבירו באהבתו אותו ולא ראיתי לאחרונים שהביא דין זה רק הרב כנה"ג כתב לעיין בכמה סימני ס' זה ועל כן נראה שלא יברך בשם ומלכות".

(ב) **דעת תורה** (על סעי' א') – "ספר חסידים ... ועיין בפ' אזולאי שם שכתב דכיון שלא נזכר ד"ז בשאר פוסקים, לכן יברך בלא שם ומלכות".

(ג) **כה"ח** (ס"ק ג') – "אם נולד לבנו בן ... א"ר שם. ונראה דמי שחושש למקילים בברכות אלו שכתב מור"ם ז"ל. יש לברך בלא שם ומלכות. וכ"כ החיד"א שם בפ' על ס"ח".

4. ראוי לכוון בברכת הטוב והמטיב שבברכת המזון [וכדו'] גם על לידת נכדו.

(א) **הגרשז"א** זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' מ"ג) – "אמנם כשנולדה נכדתו הראשונה (וכבר היה לו נכד) ביקש שיביאו לפניו ב' סוגי יינות, וברך הטוב והמטיב".

(ב) **הגר"ש דבליצקי** זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ', אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל' טור א') – "דעל לידת הנכדים הראשונים ראוי לכוון בברכת הטוב והמטיב שבברכת המזון גם על לידת נכדו".

5. מראי מקומות – **באר משה** (ח"ב סי' י"ג אות י"ח).

ב. ברכת שהחיינו על השמועה.

1. שלא מברך.

(א) **שע"ת** (סי' ל"ח ס"ק א') – "וע' בחו"י שכ' ... וכן בסיום ספר ונשואי בנו ולידת נכדו הראשון אין לברך שהחיינו ובלידת בן זכר יש מברכין שהחיינו ולכן אין מברכין בשעת המילה ואפילו בלידת בן בכור כמ"ש ש"ך ביו"ד סי' רס"ה עכ"ל".

(ב) **הגר"ח** זצ"ל (לפאר ולברך סוף עמ' ע"ה) – "שאין לברך על השמועת לידת נכד, כמו שאין מברכים כששמחים בטובת חבר".

2. מראי מקומות.

(א) **כה"ח** (ס"ק ו') – "ונראה כי כן יש לעשות בנוולד בן לבנו או לבתו לפטור אותו בפרי חדש או במלבוש חדש".

ג. ברכת שהחיינו על הראייה.

1. שלא מברך.

(א) **הגרשז"א** זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג ס"ק י"ד, הע' מ"ג) – "ומ"מ לדעת המ"ב (סי' רכ"ג סק"ב) דמברך שהחיינו בלידת הבת ... ומ"מ על נכדה ודאי אין לברך שהחיינו, **דדברי המ"ב חידוש הם והבו דלא לוסיף עלה**".

(ב) **חוט שני** (לפאר ולברך עמ' קכ"ו) – "על לידת נכדים או נכדות אין לברך 'שהחיינו' כשרואים אותם בפעם הראשונה, דאין לנו להוסיף על חידושו של המשנ"ב שהאב והאם יברכו".

(ג) **הגר"ח** זצ"ל (לפאר ולברך עמ' ע"ז) – "שהסבא לא יכול לברך על ראיית נכדו או נכדתו, דדי לנו במה שחידש המשנ"ב שעל בתו מברכים".

הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד') – "שאלה: כתב הבה"ל (ריש סי' רכ"ג) בשם הא"ר שהביא מספר חסידים, דה"ה כשנולד לבנו ולבתו בן יכול לברך הטור"מ, ופקפק המ"ב ע"ז וסיים שטוב למעט בברכות אלו בדבר שלא נזכר בהדיא. ויש להסתפק לענין ברכת שהחיינו, דאפשר דכיון שהברכה היא על השמחה בראייה אף הסבים יכולים לברך. תשובה: [בע"פ] לא נהגו שהסבים מברכים שהחיינו כלל".

"נמנו וגמרו: **נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא**, עכשיו שנברא - יפשפש במעשיו. ואמרי לה: ימשמש במעשיו"

עירובין (דף יג:), הו"ד במור וקציעה (ד"ה בב"י)

ו] ברכת דיין האמת - סעיף ב'.

א. אדם כשר מת, שמצטער עליו: אם מברכת ברכת דיין האמת עם שם ומלכות או לא.

1. מברך בשם ובמלכות.

א) ב"ח (ס"ק ב') - "אמרו לו מת אביו מברך דיין האמת וכו'. ברייתא שם ונראה דלאו דוקא אביו אלא הוא הדין שאר אדם כשר דאדם מצטער עליו מברך דיין האמת דהוי ליה בכלל מה ששנינו על שמועות רעות אומר ברוך דיין האמת אלא לפי שבא להורות באביו והוא יורשו בתחלה אומר ברוך דיין האמת ולבסוף הוא אומר ברוך הטוב והמטיב. ומיהו העולם נוהגין לומר ברוך דיין האמת בלא שם ומלכות ולפע"ד אינו נכון. ואין צריך לומר במיתת תלמיד חכם או אדם חשוב דיש לברך בשם ומלכות".

ב) מג"א (ס"ק ד') - "וה"ה שאר אדם כשר ומכ"ש ת"ח דהוי בכלל שמועות רעות והעולם נהגו לאומרו בלא שם ומלכות ואינו נכון (ב"ח)".

ג) א"ר (ס"ק ג') - "כתב הב"ח [סעיף ב] הוא הדין שאר אדם כשר שאדם מצטער עליו, מיהו העולם נוהגין לברך בלא שם ומלכות ואינו נכון, ואין צריך לומר במיתת תלמיד חכם או אדם חשוב דיש לברך בשם ומלכות ע"כ. וכ"כ של"ה דף צ"ו [שער האותיות קדושה, י' כללים בברכות כלל א] דהמברכין ברוך דיין האמת או ברוך שכוחו וגבורתו או ברוך מעשה בראשית בלא שם ומלכות לא יצאו ידי חובת הברכה".

ד) שלחן שלמה (סעי' א').

ה) מ"ב (ס"ק ח') - "וה"ה שאר אדם כשר שאדם מצטער עליו דהוא בכלל שמועות רעות מיהו העולם נוהגין לברך בלא שם ומלכות ואינו נכון".

ו) ברכת הבית (שער ל"א סעי' ו').

2. אם מצטער עליו ביותר, רשאי לברך ברכת דיין האמת בשם ומלכות.

א) הגרש"א זצ"ל (מכתב בס' ועלהו לא יבול ח"א עמ' ש"ו אות ב' [לשונו מובא לקמן]), הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג ס"ק מ"ו) - "ועל אדם כשר שמת, אם מצטער עליו ביותר, רשאי לברך ברכת דיין האמת בשם ומלכות, אך לא נהגו לברך אלא על רבו המובהק".

ב. תלמיד חכם שמת: אם מברכת ברכת דיין האמת עם שם ומלכות או לא.

1. מברך בשם ובמלכות.

א) ב"ח (ס"ק ב') - לשונו מובא לעיל.

ב) מג"א (ס"ק ד') - לשונו מובא לעיל.

ג) א"ר (ס"ק ג') - לשונו מובא לעיל.

ד) שלחן שלמה (סעי' א').

ה) מ"ב (ס"ק ח') - "ועכ"פ על ת"ח שמת שצריך בודאי להתאונן ולהתמרמר ע"ז וכן על קרוביו שחייב להתאבל עליהם ודאי יזכור הברכה בשם ומלכות".

ו) ברכת הבית (שער ל"א סעי' ו').

2. בת"ח גדול, מברך בשם ובמלכות.

א) הגרש"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"ח אות מ"א, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות ט') - "במ"ב (סי' רכ"ג סק"ח) כתב שכששומעים על מיתת ת"ח ח"ו, צריך לברך דיין האמת בשם ומלכות, האם זה על כל ת"ח או על ת"ח גדול. תשובה: דוקא בת"ח גדול".

3. מראי מקומות.

א) הגרש"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"ח אות מ"ב, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות ט') - "האם חייבים לברך בכל אופן, או רק כשמצטער בשמועה זו. תשובה: יש חיוב להצטער במיתת ת"ח, ואם אינו מצטער נוהג שלא כדין, וכוונת המ"ב שכששומע יש עליו דין להצטער ואז יברך".

ב) פסקי תשובות (סי' רכ"ב הע' י"א) - "וכהיום נוהגים לברך בשם ומלכות רק על מיתת רבו המובהק - הליכות שלמה פכ"ג הערה מ"ו מתשובת הגרש"א אויערבאך זצ"ל, אך המברך על כל אדם שמצטער מאד ממיתתו לא הפסיד, וכמ"ש הפוסקים שם".

ג. אדם חשוב שמת: אם מברכת ברכת דיין האמת עם שם ומלכות או לא.

1. מברך בשם ובמלכות.

א) ב"ח (ס"ק ב') - לשונו מובא לעיל.

ב) ט"ז (ס"ק ד') - "כל הברכות הכתובים בזה הסי' פשוט שהם בשם ומלכות זולת בברכת דיין האמת שבדאי יש לאומרו אפי' על אחר שמת ולא זכרו אביו רק משום ברכות אחרות השייכים לו אלא דמנהג העולם בשמיע' שמת אח' שאומרים ברוך דיין אמת בלא שם ומלכות אלא במי שיש לו צער במיתתו וכ"ש באדם חשוב שמת ודאי י"ל בשם ומלכות שזהו בכלל שמועות רעות ח"ו וכמ"ש הטור בסי' רכ"ה בשם הראב"ד לענין ברכה דמשנה הבריות".

ג) א"ר (ס"ק ג') - לשונו מובא לעיל.

ד. שיש לו צער במיתתו: אם מברכת ברכת דיין האמת עם שם ומלכות או לא.

1. מברך בשם ובמלכות.

(א) ט"ז (ס"ק ד') - לשונו מובא לעיל.

ה. רבו שמות: אם מברכת ברכת דיין האמת עם שם ומלכות או לא.

1. ברבו מובהק, מברך בשם ובמלכות.

(א) הגרשז"א זצ"ל (מכתב בס' ועלהו לא יבול ח"א עמ' ש"ו אות ב', הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג ס"ק מ"ו [לשונו מובא לעיל]) – "בסי רכ"ג במשנ"ב ס"ק ח - שמברך דיין האמת על אדם כשר שמת אם מצטער על מותו ומצדד המ"ב לברך בשם ומלכות. האם יש לנהוג כן למעשה. (בגשר החיים אומר שמברכים על רבו מובהק בשם ומלכות). תשובה: אם יצטער ביותר וגם זה נהוג רק על רב מובהק".

ו. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' קכ"ח).

ז. ירושה.

ברכות (דף נט:): – "תא שמע: מת אביו והוא יורשו, בתחלה אומר ברוך דיין האמת ולבסוף הוא אומר ברוך הטוב והמטיב. התם נמי, דאיכא אחי דקא ירתי בהדיה".

א. הלכה: האם מברך גם ברכת שהחיינו או ברכת הטוב והמטיב.

1. מברך.

(א) מחבר (סעי' ב') – "מת אביו, מברך: דיין האמת; היה לו ממון שירשו, אם אין לו אחים מברך גם כן: שהחיינו; ואם יש לו אחים, במקום שהחיינו מברך: הטוב והמטיב".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (שער העין עמ' תנ"ה אות ו') – "יש שכתבו שברכת שהחיינו על ירושה כשמת אביו אינה נוהגת בזמנינו, האם אכן אין לברך ברכה זו, והלא מפורש כן בשו"ע ובכל הפוסקים. תשובה: אם ירש ירושה גדולה מברך".

ג) סתימות הפוסקים.

2. לא נהגו לברך.

(א) נמוקי או"ח (ס"ק א') – "פשוט מנהג העולם כולו בין צדיקים תלמידי חכמים או בינונים ופשוטים לא שמענו מעולם כשמת אביו ר"ל שיבך אז (שתים או א') שהחיינו או הטוב והמטיב גם כשהניח אביו ירושה בעדו או בעד אחיו לא שמענו כזה, ויהיה מיתזי כאזכריות נורא ופגם בכבוד אביו ששמח בסיבת מיתתו בריות ירושתו. וגם כשהוא אז אונן (כיון דצריך לברך על אתר גם כן זהו כנזכר) וצריך לקרוע ר"ל ואיך אז יברך שהחיינו והטוב והמטיב על הממון שיגיע לו, כזה לא שמענו".

(ב) תשובות ונהגות (ח"ב סי' ק"א) – "נזדמן שבאתי לנחם אבלים, וסיפר לי האבל שבפטירת אביו בירך שהחיינו שזכה לירושה גדולה, ותמה למה לא נוהגין לברך והלוא זהו דינא דגמרא. ולדעתי פוק חזי מאי עמא דבר, ועיקר ברכת שהחיינו בשמועות טובות בעלמא אינה אלא רשות וכמבואר ברמ"א ר"ס רכ"ג, ונראה דהטעם בזה משום דיש פוסקין (הלכות קטנות נה"ש מובא בבאר היטב) שאין מברכין אלא כשנודע לו רק עכשיו בעת הפטירה שהשאיר לו ירושה גדולה, וא"כ שפיר הקילו שבדרך כלל ידוע ליורשים קודם, ולכן הנח להם לישראל במנהגם. עוד נראה שאם כולו עטוף בצערו ואינו יכול להרגיש בתוך צערו רגשי שמחה והודאה על הירושה אין מקום לברכה זו, וכן מצינו שבחו"ל אין מברכין שהחיינו במילה משום צערא דינוקא שאינו יכול לברך בשמחה, וכל שכן בזה, ולכן הנח לישראל במנהגם ואין לשנות. ואף שברשב"א בתשובותיו מובא במ"ב ס"ל שיש חיוב, דאין ברכה זו תלויה בשמחה אלא בדבר שמגיע לו תועלת ממנו, ואף על פי שמתערב צער ואנחה מברך שהחיינו, מ"מ ממנהג הנ"ל נראה שאין זה לכ"ע, וע"ז גם כן סמכו להקל דאף שהניח ירושה גדולה לא מברכין שהחיינו. ובעצם קשה להבין היאך ראוי לברך שהחיינו בשעה ששומע על פטירת אביו ומלא צער ויגון ומתאונו, אלא ע"כ דגם במקום צער, כשיש איזה גמול מהקב"ה ראוי לו להכיר טובה ולברך עלה, ונשאלתי הלוא אין מברכין שהחיינו בחו"ל על מילת בן מפני צערא דינוקא אף ששמחה גדולה לקיים מצות מילה, ומאי שנא ממת אביו שמברך שהחיינו על הטובה דירושה אף שמצטער בפטירתו, והשבתי שבצער שלו ראוי להסיח דעתו לרגע כשמזכיר חסדי ה', אבל בצער של אחרים אסור לשמוח".

ג) ותן ברכה (ח"ב עמ' י"ז).

3. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ב').

(א) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג ס"ק ל"ג, מכתב בס' ועלהו לא יבול ח"א עמ' ש"ו אות ג') – "אולם למעשה שמעתי רק מיחידי סגולה שנהגו כך, ורוב ההמון של יראי ד' אינם נוהגים לברך ברכה זו".

ב. ביטוח חיים (life insurance).

1. מראי מקומות – וישמע משה (ח"א סי' ס"ג).

ג. מה מברך קודם: שהחיינו או דיין האמת.

1. דיין האמת.

(א) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' כ"ב, ס"ק ל"ד, ששכ"ה פרק ס"ד הע' ח') – "דגם ברכת 'שהחיינו' או 'הטוב והמטיב' על הירושה יש לו לברך בשבת, אך יקדים תחילה לברך ברכת 'דיין האמת', כי אין מקום מיד כששמע בשורה רעה לברך 'שהחיינו' לפני צידוק הדין שלא יראה כשמח על מותו של המוריש".

(ב) שבט הלוי (ח"ח סי' ל"ה אות ב') – "ומה ששאל בענין המבואר בברכות נ"ט ובשו"ע או"ח סי' רכ"ג לענין מת אביו וגם ירש ירושה דמברך דיין האמת ושהחיינו או הטוב ומטיב, מהו הדין בזה"ז שמברכים דיין האמת בבית החיים לפני הקבורה, אבל

הירושה הלא היא מיד בשעת מיתה אם יקדים אז שהחיינו, לדידי פשוט דגם בזה יברך תחלה דיין האמת ולא מצד שדיין אמת חוב ושהחיינו נקרא ברכת רשות כמש"כ פוסקים, אלא משום מאן דמברך שהחיינו בשעת מיתה בלי דיין אמת אין לך לועג לרש גדול מזה".

ד. אונן.

1. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' כ"ב, ס"ק ל"ג, מכתב בס' ועלהו לא יכול ח"א עמ' ש"ו אות ג') – "האם נוהגין למעשה לברך שהחיינו או הטוב והמטיב – כשמת אביו והשאיר לו ירושה. וכי אפשר שלא לברך. ('שהחיינו - רשות' - ומה בקשר להטוב והמטיב - כשיש לו אחים). שמענו כי יש האומרים שלא יברך בו ביום מחמת אנינותו, האם כך. ואם כן - אז מתי יברך. תשובה: בגשר החיים פי"ח דין ב' או"ג כתב שיברך רק לאחר האנינות, אולם לענ"ד אין זה מסתבר וכמו שמברך דיין אמת שזה צידוק הדין כך צריך גם לזכור באותו זמן את הצד הטוב שבדבר אף שזה יגרע קצת מהאבלות. (ואולי לא יברך ברכה זו בקול רם ובפרהסיא) לדעת בעל גשר החיים צריך לברך מיד כשמתחייב באבילות, אולם למעשה שמעתי רק מיחידי סגולה שנהגו כך, ורוב ההמון של יראי ד' אינם נוהגים לברך ברכה זו".
2. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ב'), מעדני אשר (ברכות סי' ק"ל).

ה. על ירושת בנו.

1. אינו מברך שהחיינו.
 - (א) רע"א (על המחבר סעי' ב') – "ובהיפוך אם מת הבן והיה לו ממון והאב יורשו אין האב מברך שהחיינו כיון דהוי פורענות גמור שהאב יראה במיתת בנו כדאי' בפ' יש נוהלין כ"כ בס' לוי' חן בפ' בא".
 - (ב) ערה"ש (יו"ד סי' ש"ה סעי' מ"ז) – "ויראה לי דבכאן אפילו אם ירש מבנו כגון שגירש אשתו ומתה וירשה הבן ובמיתתו יירש האב אינו מברך שהחיינו דבמת אביו דרך הבן לירש את האב והוה שמחה בענין זה כדכתיב [תהלים מה, יז] תחת אבתיך יהיו בניך ולא להיפך דאין זה לא שמחה ולא ברכה".
2. מראי מקומות.
 - (א) פת"ת (סי' ש"ה ס"ק כ"ג) – "מדברי הש"ך סקי"ז משמע דאם היה האב יורשו דהא בן יום אחד נוחל ומנחיל היה מברך שהחיינו ועיין בספר לוי' חן פרשת בא שכתב דלעולם אינו מברך שהחיינו ע"ש".

ו. מראי מקומות.

1. הגרש"ק זצ"ל (הברכות כהלכתן עמ' ר"ח אות מ') – "על איזה ירושה מברכים שהחיינו, אפילו ירושה קטנה. תשובה: ירושה חשובה ששמחים בה".

[ח] בית חדש - סעיף ג'.

- א. משנה (ברכות דף נד.) – "בנה בית חדש, וקנה כלים חדשים, אומר: ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה".
1. דור המלקטים - ס' הבית (סי' כ"א).

ב. הלכה.

1. מברכים: מברך שהחיינו, ואם יש שותפים [אשה ובנים] מברך הטוב והמטיב – מחבר (סעי' ג'), רוב פוסקים.
2. לא מברכים.
 - (א) בן איש חי (שנה א' פר' ראה אות ו') – "בנה בית חדש או קנה בית בנוי מאחרים, מברך שהחיינו, ועתה נהגו שאין מברכים שהחיינו על הבית אלא עושים לו חינוך בסעודה להודות לה' על הטובה הקיימת הזאת, ויש סמך לסעודה מדברי רז"ל במדרש ולכך נקראת סעודה של מצוה, ונהגו שילבוש בעה"ב בגד חדש בתוך אותה סעודה ויברך עליו שהחיינו ויכוין על הבית".
 - (ב) כה"ח (ס"ק טו"ב) – "עייין בן א"ח ... וא"כ כ"ש בכה"ג דאין לברך אלא מברך על בגד חדש או פרי חדש ויכוין לפטור והא דלא נהגו לברך על הבית אלא פוטרין אותו בדבר אחר נראה שחוששין לדברי הרשב"א סימן רמ"ה שהביא ב"י שכתב דלא נהגו לברך יעו"ש".
3. מראי מקומות – להורות נתן (ח"ב סי' י"ב), ס' הבית (סי' כ"א סעי' א'), שהחיינו (פרק ו' סעי' א').
 - (א) ילקוט יוסף (סעי' ב') – "כבר פשט המנהג שבעת סעודת חינוך הבית, בעל הבית מברך שהחיינו על פרי חדש, או על בגד חדש [ולובשו], ומתכוונים לפטור את הדירה והרהיטים החדשים. וכן מי שנתמנה לאיזה משרה חשובה, ונכבדי הקהל נתנו לו דירה לדור בה בחנם, נכון שיברך שהחיינו על בגד חדש, ויפטור את הדירה. ומכל מקום הקונה דירה והוא שמח בקנייתו ורוצה לברך 'שהחיינו', ואין לו בגד חדש, או פרי חדש, רשאי לנהוג כן. ואין לברך 'שהחיינו' בעת חנוכת בית כנסת, וגם לא יברכו 'הטוב והמטיב'. וכל שכן שאין לברך 'שהחיינו' בעת יריית אבן הפינה לבית הכנסת, או יציקת היסודות".

ג. קנה בית שאינו ראוי לדירה, שצריך לתקן.

1. עי' "קנה בגד שאינו ראוי ללבושו כמו שהוא, שצריך ליתן לאומן לתקן" - לקמן.

ד. מתי מברכים.

1. בשעת קביעת המזוזה.
 - (א) ברכת הבית (שער כ"ד סעי' ל"ג) – "וטוב לברך בשעת קביעת המזוזה או בשעה שנכנס לדור בו".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' י"ג, וזאת הברכה קס"ז אות ב', מעיין הברכה פרק כ"ד אות ה') – "ברכת 'שהחיינו' או 'הטוב והמטיב' על בית חדש, יברך בשעת קביעת המזוזות. ואם לא בירך באותה שעה, יברר כל זמן שהוא שמח בביתו אשר בנה".

(ג) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה קס"ז אות ב', מעיין הברכה פרק כ"ד אות ה', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות י"ה, ע"י הע' רע"ג) – "ולמעשה, ראוי לברך 'שהחיינו' על בית חדש, בשעה שהוא גמור וראוי לדירה עם רהיטים (בסיסיים), בשעת קביעת מזוזה".

(ד) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה קס"ז אות ב', מעיין הברכה פרק כ"ד אות ה') – "נכון לברך שהחיינו על הבית אחרי שהוא ראוי לדירה עם רהיטים (בסיסיים), בשעת קביעת מזוזה".

(ה) הגרש"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד', ברכות כהלכתן עמ' קנ"ד אות ס', הברכות כהלכתן עמ' ר"ח אות ל"ד) – "שאלה: כ' השעה"צ (סי' רכ"ג ס"ק כ"א) ועיין בחי' רע"א שמסתפק לענין בית שלא לברך עד שיקבע בו מזוזה וכו', שיהיו ראויים להשתמש בהם. יל"ע האם כ"ז דווקא בבנה בית חדש לגמרי, או גם במרחיב ביתו או בונה עליית גג לביתו, מה ההלכה למעשה. תשובה: המנהג בקביעת מזוזה".

(ו) וזאת הברכה (עמ' קס"ז אות ב', מעיין הברכה פרק כ"ד אות ה').

(ז) שהחיינו (פרק ו' סעי' ג') – "ולכתחילה יש לברך שהחיינו בשעה שקובע המזוזות".

2. מראי מקומות – ס' הבית (סי' כ"א סעי' י"ד).

(א) רע"א (על המחבר סעי' ג') – "בכלים שצריכים טבילה יש לדון דאינו מברך בשעת הקניין כיון דעדיין א"י להשתמש בהם קודם טבילה גם בבנה בית חדש הא א"י לדור בו קודם שיקבע בו מזוזה ע' מג"א סיכ"ב וצ"ע לדינא".

(ב) שעה"צ (ס"ק כ"א) – "ועיין בחידושי ר' עקיבא איגר שמסתפק לענין בית שלא לברך עד שיקבע בו מזוזה, וכן לענין כלים שצריכים טבילה עד שיטבלם שיהיו ראויין להשתמש בהם, ואין להשיג על זה ממה שמבואר לקמן ברכ"ה סעיף ג, אפילו ראהו ביד חברו וכו', וכתב הגר"א דמקורו הוא מהך דהכא, והא התם גם כן אינו יכול לאכלם, שאני התם שהפרי בעצם כבר נגמר וראוי להנות ממנה, אלא שהיא על האילן או ביד חברו, מה שאין כן הכא שבעצם אינו ראוי להשתמש ממנה".

ה. עד מתי.

1. הגרשז"א זצ"ל (מכתב בס' ועלהו לא יבול ח"א עמ' ש"ד אות ד', הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' י"ג) – "כל זמן שהוא שמח בבית אשר בנה".

2. הגרש"ק זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קנ"ד אות ס"א, הברכות כהלכתן עמ' ר"ח אות ל"ה) – "תשובה: כל עוד ששמחים, ובדרך כלל אחרי כמה ימים כבר א"א לברך".

3. וזאת הברכה (עמ' קס"ז אות ב', מעיין הברכה פרק כ"ד אות ה').

4. מראי מקומות – ס' הבית (סי' כ"א סעי' ט"ו).

ו. קנה בית לסחורה ולהשכירו.

1. אינו מברך.

(א) מור וקציעה (ד"ה בנה, רק לקנין ולא לבנין) – "נ"ל בבנה וקנה, סתמא כפירושו, שבונה או קונה בית לדירתו ... משא"כ בבונה וקונה על מנת למכור ולהשכיר להרויח ממון על ידי כך. ואכתי מבעיא לי מיהא בבונה, דודאי הוא ליה הנאה מרובה ושמחה עצומה בשעת גמר ביתו, שרואה מעשיו מצליחין ... כל שכן כשיש לו מזה הנאה הנרגשת ברווח הנמצא עם הבנין מיד בשעת גמרו, במכירה או בשכירות, כהאי גונא מסתבר דמברך שהחיינו על כל פנים, ואם יש רווח מסוים, ויש לו שותפים בהנאה יברך הטוב. וכל זה בשיש לו בית לעצמו".

(ב) ויאמר יצחק (ח"א סוף סי' מ"ג) – "דדוקא בבית שהוא לדירתו הוא שמברך משא"כ כשקנה להרויח דהוה ליה כקונה כלים לסחורה וכיוצא".

(ג) ברכת הבית (שער כ"ד סעי' ל"ו, הע' ל"ג) – "ודוקא שקנהו לעצמו לדור בו אבל אם קנה לסחורה או להשכירו א"צ לברך. [בקנהו לסחורה או להשכירו א"צ לברך דלא מצינו בשום מקום לברך על קניית סחורה אף ששמח בקנינו והיינו משום דדוקא על דבר שגופו נהנה בו מברך, ועוד דבקנה לדור בו אין שכיח לקנות רק פ"א לזמן מרובה אבל לסחורה שכיח לקנות בכל עת ובכל זמן ול"ש לברך זמן]".

(ד) ס' הבית (סי' כ"א סעי' ח').

(ה) פסקי תשובות (סוף אות ג') – "ומי שקונה דירה להשקעה או להשכירו לאחרים לדברי הכל אינו מברך שהחיינו, אף על פי שבא לעיתים לשם לתקופות קצרות".

(ו) שהחיינו (פרק ו' סעי' י') – "הקונה דירה להשקעה כגון בשביל להשכירו לאחרים וכדומה אינו מברך שהחיינו, ואע"פ שבא לעיתים לדירה לתקופות קצרות אינו מברך".

2. מראי מקומות.

(א) הגרש"ק זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קנ"ד אות ס"ג, הברכות כהלכתן עמ' ר"ח אות ל"ח) – "שאלה: קנה דירה להשקעה ולא לגור בה מברך שהחיינו. תשובה: אם זה השקעה גדולה שיש לו שמחה מברך".

ז. מי שגר בדירה שכורה ואח"כ קונה.

1. מברך.

- (א) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' י"ד, ס"ק י"ט, חיים של ברכה סי' א' הע' י"א) – "שכר בית ודר בו ואח"כ קנאו, מברך שהחיינו או הטוב והמטיב. [דכיון דקנה הבית יש לו שמחת הלב]".
- (ב) משנה הלכות (ח"ב סי' מ"ג ד"ה והגע) – "למקח וממכר דאף שישב בבית ימים ושנים ואח"כ קנאו דמקרי חדש לענין שהחיינו ולחזור מעורכי המלחמה".
- (ג) הגריש"א זצ"ל (וישמע משה ח"ב עמ' פ"ט) – "שאלו את הרב: מי שקנה את הדירה שהיה גר שם כבר עשר שנים בשכירות, האם מברך שהחיינו, כדין קנה בית חדש. והשיב: מה בכך שכבר דר שם עשר שנים, הרי עכשיו קנה את הדירה ויש לו שמחה ממה שקנה הדירה, ועל כן מברך שהחיינו".
- (ד) רבבות אפרים (ח"ו סי' ק"ח).
- (ה) הגר"ח"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שנ"ב אות קס"ב) – "אדם ששכר דירה כמה שנים ואח"כ קנאה לעצמו, האם נחשבת היא כדירה חדשה לענין ברכת שהחיינו. תשובה: מסתבר שצריך לברך".
- (ו) ס' הבית (סי' כ"א סעי' ו').
- (ז) שהחיינו (פרק ו' סעי' י"ג) – "ואם שכר בית ודר בו איזה תקופה ואח"כ קנה את הבית הזה מברך שהחיינו".
2. שלא מברך.
- (א) שרגא המאיר (ח"ז סי' ס"ח סוף אות ג') – "אולי שכירות יומא כממכר הוא ... לענין שהחיינו שהוא רק רשות, מסתברא שלא לברך".
3. מראי מקומות.
- (א) הגר"א ובבצל שליט"א (מה טובו גליון י"ג עמ' ע"ה) – "שאלה: שכר דירה כמה שנים ואח"כ קנאה אם מברך שהחיינו. תשובה: אולי אם שמח בזה".

ה. בונה ישיבה חדר האוכל.

1. שדה אברהם (סי' ט' ענף ב' אות ז', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות כ"א) – "דנשאלה שאלה זו על חדר האוכל של הישיבה הק' מקמי מרגן ורבנן הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] הגר"א ל שטיינמן שליט"א [זצ"ל] והגר"ח קנייבסקי שליט"א, והשיבו דלא ברירא דין בעלות זו לענין הברכה ואי אפשר לברך. אמנם הגר"ח"ק שליט"א [זצ"ל] אמר להיכנס לחיוב דברכת שהחיינו בדבר אחר ולכוון לפטור גם על זה. והגר"א ל שליט"א [זצ"ל] אמר להיכנס לחיוב ברכת הטוב והמטיב ולכוון לפטור".
2. שהחיינו (פרק ו' סעי' כ"ה) – "חדר אוכל חדש של ישיבה אין מברכין עליו הטוב והמטיב מאחר ולא ברור דין בעלותו לענין הברכה ואי אפשר לברך".

ט. מי שהיה לו דירה גדולה, ומחמת דוחקו מכרה וקנה דירה קטנה.

1. יש לו לברך.
- (א) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ו' ד"ה שאלה, פסח עמ' שי"ג אות י"ז) – "שאלה: המוכר דירתו מחמת דוחקו, וקנה לעצמו דירה יותר קטנה ומצומצמת לצרכיו, האם יברך שהחיינו או הטוב והמטיב על הדירה החדשה. תשובה: כל שיש לו שמחה במה שיש לו, לפי מצבו, והרי היה יכול להשאר בלי דירה כלל מחמת חובות, א"כ ודאי שיש לו שמחה במה שיש לו ועל כך יש לו לברך".

טו. קונה בית עם משכנתא (mortgage).

- א. אינו מברך: כיון שהוא נכנס לחובות גדולות, ואינו בשמחה.
1. לב חיים (ח"ג סי' נ"ב) – "הסברא מחייבת שלא יברך, וטעמו הוי כיון דברכה זו לא נתקנה כי אם על שמחת הלב, דכיון שלבו שמח על הבית שקנה או על החפץ יקר וכיוצא, לרוב שמחתו חייבוהו חכמים לברך שהחיינו. א"כ זה האיש דנ"ד דקנה הכל בהקפה, מה שמחה נכנס בלבו כיון שלעתות כאל הכניס עצמו בעובי הקורה, ולא ישקוט ולא ינוח עד שיפרע חובותיו, ואם קבע זמן והגיע הזמן ולא יוכל לפרוע הוא נחבא אל הכלים שלא ימצאוהו הבעלי חובות שלו, ואדרבא הוא מצטער שמה לא יוכל לפרוע לבעלי חובות שלו והוא נכנס במאסר או יהא מוכרה למשכנה או למוכרה ח"ו, ובכגון זו פשיטא דלא יברך זמן ולא הטו"ה. ואפ"ל אם בקרב הימים הרחיב ה' את גבולו ופרע כל חובותיו וסילק כל דאגותיו מלכו מ"מ כיון דבאותה שעה לא קנאם פטור מלברך דחכמים דייקו בלשונם קנה בית חדש או כלים חדשים מברך תלוי הברכה בשעת קניה ולא אחר מ'תן דמ'ים".
- (א) ס' הבית (סי' כ"א הע' י"ח) – "לב חיים ... ולפי"ז נראה ... אין למנוע מלברך שהחיינו או הטוב והמטיב אלא בכה"ג שהוא נכנס לחובות גדולות, ומורא יעלה על ראשו. משא"כ אם משלם באופן שיגרתי בצ'ק או בכרטיס אשראי ואינו חוב גדול עבורו - בכה"ג נראה לכאורה שיכול לברך גם לדעת הלב חיים".
2. ארחות חיים (ס"ק ד' ד"ה ועי') – "לב חיים".
3. כה"ח (ס"ק י"ח) – "מי שקנה בית וכלי בית או בגדים ותכשיטין בהקפה שלא היה יכולת בידו לפריע הממון לבעליו הסברא מחייבת שלא לברך לא זמן ולא הטוה"מ ואפילו אם בקרב הימים פרע מ"מ כיון דבאותה שעה לא קנאם פטור מלברך לב חיים ח"ג סימן נ"ב יעו"ש. א"ח אות ד'. ומ"מ נ"ל כדי שלא יהנה מן עוה"ז בלא ברכה יש לברך על פרי חדש בשעת דירה או בשעת לבישה ולפטור הבית או המלבוש".
4. שערים מצויינים בהלכה (סי' נ"ט ס"ק ד') – "לב חיים ... ומעתה לפ"ז אין לברך על קניית בית בזמננו, כיון דבשעת הקנייה פורעין רק חלק ונשאר עוד משכנתא אצל הבנק, ואח"כ במשך השנים ששילם המשכנתא, מ"מ עצם הקנייה היה מלפנים בשעת הקנייה".
5. שרגא המאיר (ח"ז סי' ס"ח אות ג') – "הנה לא ראיתי במי שקנה בית שיברך, בפרט בזה"ז שרובם ככולם אינם משלמים כל המעות רק לוקחין הלוואות מאחרים על הבית, כי אין לו שמחת הלב, כיון שלא השלים עוד ואולי ח"ו לא יהי' לו לשלם, ואח"כ אחר כמה שנים שכבר השלים אז ג"כ אין שמחה כל כך כי כבר הבית שלו זמן רב, וחפשי ומצאתי בשו"ת לב חיים ח"ג ...".

ב. אינו מברך: כיון שאינו שלו.

1. באר משה (ח"ה סי' ס"ח) – "מנהג זה ממה שדרך בנ"א במדינה זו לקנות כלים הנ"ל ע"י עזרת הבאנק או המוכר הגדול בעצמו, שאם מחיר הכלי למשל ד' מאות דאללאר, אין הקונה משלם יותר מחמשים או ששים דאללאר הנקרא בלשון המדינה 'דויפעמענט' והשאר משלם מידי חודש בחודשו עד ששה או י"ב חדשים ולפעמים עד ח"י או כ"ד חדשים כדרך לקנות בית באופן כזה לשלם להמוכר חלק קטן וע"י הבאנק קונה הבית והקונה משלם ט"ו או עשרים שנה להבאנק מידי חודש בחודשו חלק קטן עם רבית גדול האוכלת בשר גוע"צ באופן שבשעת הקנין ובשעת התחלת תשמיש הבית וכלים הנ"ל אינו שלו ולכן לא נהגו לברך. ואחר עיון בראשונים ואחרוני' לא מצאתי דין זה מבורר אבל לפי משמעות הפוסקים רבותינו משמע שצריך שיהי' קנין גמור משא"כ באופן הנ"ל אין לברך ... ודברי הציץ אליעזר 'מרפסין איגריין'."
2. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ') – "הקונה דירה ונכנס לחובות עקב קניית הדירה מ"מ מברך שהחיינו או הטוב והמטיב כשיש לו בני בית. אולם כשיש לו משכנתא על הדירה כיון שהדירה משועבדת לבנק אינו יכול לברך על הדירה שהחיינו או הטוב והמטיב. לכן שיכוון בברכת הטוב והמטיב שבברכת המזון גם על הדירה."

ג. מברך.

1. ציץ אליעזר (חי"ב סי' י"ט) – "ברור להלכה דגם הקונים בהקפה יש להם לברך עם קנייתם ברכת שהחיינו או הטוב והמטיב איש איש כפי ברכתו הכתובה עליו בזה בשו"ע בסי' רכ"ג שם."
2. חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ו' אות ד', שבת ח"ג עמ' רכ"ז אות ד', לפאר ולברך עמ' קכ"ח) – "הקונה כלי או בגד חשוב ומשלם בתשלומים, יש לברך שהחיינו בתחילת השימוש בהם כיון שהבגד והכלי הם כבר שלו וחוב בעלמא הוא חייב למוכר."
3. הגר"ח זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קנ"ד אות ס"ב, הברכות כהלכתן עמ' ר"ח אות ל"ו) – "קנה דירה ויש לו חובות על הדירה האם אין לברך שהחיינו כי טרוד מהחובות ואין לו מספיק שמחה. תשובה: מברך."
4. מנחת אשר (באתר) -

One who moves into a new home with a family should make a bracha of hatov v'hameitiv, even if he has a mortgage on the home. This bracha has always and should be made even in Chutz Laaretz. The bracha should be made upon the purchase of the house, when it is fit for living.

5. פסקי תשובות (אות ג', הע' כ"ז) – "גם הקונה דירה ישנה מברך שהחיינו, ואפילו נכנס לחובות עקב קניית הדירה, וכן בדירה בדמי מפתח מברך שהחיינו."

ד. תלוי אם יש חשש שיטלו ממנו את מה שקנה.

1. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קס"ט אות ג', ס' הבית סי' כ"א הע' כ', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות י"ט) – "שאם יש חשש שיטלו ממנו את מה שקנה, אינו מברך. אך אם אינו חושש (כגון שהחפץ אינו משועבד לחוב או שיש לו אמצעים לפרוע החוב) - מברך."

- ה. מראי מקומות – חיים של ברכה (סי' א' סעי' י"א), וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק כ"ד הע' ט'), ס' הבית (סי' כ"א סעי' ט'), על פי התורה (בראשית פרק כ"ט אות ל"ה), שהחיינו (פרק ו' סעי' ז').
1. ברכת הבית (שער כ"ד סעי' ל"ו, ס"ק ל"ג) – "וכן אם לא נגמר המקח עדיין כגון שהיה תנאי ועדיין לא נתקיים לא יברך עד שיגמור המקח לגמרי. כן נ"ל. [וכשלא נגמר המקח אין הנאתו שלימה]".

ו. אין הבעלות רשומה על שמו, ע"פ חוקי המדינה.

1. אינו מברך.
- (א) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' י"ג, ס"ק י"ח) – "אך אם אין הבעלות רשומה על שמו ע"פ חוקי המדינה לא יברך. [ושוב לא יברך גם כשירשם, דכבר חלפה שעת השמחה]".
2. מראי מקומות – שהחיינו (פרק ו' סעי' ח').

ז. קנה בית ע"י "דמי מפתח".

1. מברך.
- (א) פסקי תשובות (אות ג') - לשונו מובא לעיל.
- (ב) שהחיינו (פרק ו' אות ט') – "הקונה דירה בדמי מפתח מברך שהחיינו".
2. אינו מברך.
- (א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ') – "הקונה דירה דמי מפתח אינו מברך שהחיינו או הטוב והמטיב".
- (ב) הגר"ח זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קנ"ד אות ס"ג, הברכות כהלכתן עמ' ר"ח אות ל"ז) – "הקונה דירה בדמי מפתח מברך שהחיינו. תשובה: לא."

י' גדר של בנין.

- מ"ב (ס"ק י"ב) – "בית חדש. ה"ה אם נשרף וחזר ובנאו אבל אם סתרו וחזר ובנאו יש דעות באחרונים בזה וספיקו להקל. ואם הוסיף בו איזה שורה בגובה לכו"ע יש לברך".

א. מוסיף חדר בביתו.

1. יברך.

(א) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קס"ו אות א').

(ב) הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות כ') – "המוסיף חדר בביתו, אם יש לו אשה ובנים מברך עליו 'הטוב והמטיב', וכך ראוי לנהוג".

(ג) וזאת הברכה (עמ' קס"ו אות א', מעיין הברכה פרק כ"ד אות ד').(ד) שהחיינו (פרק ו' סעי' י"ט) – "מי שהוסיף חדר לביתו אע"פ שהשטח שבו הוסיף החדר הוא כבר שלו מברך שהחיינו".**ב. שיפוץ דירה.**

1. אינו מברך, אא"כ הגדיל את שטח הדירה.

(א) הגר"ש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' י"ד, ס"ק כ') – "אבל הסותר כתלי ביתו ובונה אחרים, אף שמשנתנית הדירה עי"ז, אינו חוזר ומברך, אלא-אם-כן הגדיל את שטח הדירה. [דהברכה שעשה בתחלה היתה על הבית ועל כל השינויים שיעשה בו לעולם, ואין זה נדון כבית חדש (ומ"מ הקונה בית על דעת לשפצו, יברך הטוה"מ רק אחר השיפוץ)]."

(ב) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קס"ו אות א').

(ג) הגר"ח"ק זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קנ"ד אות ס"ג, הברכות כהלכתן עמ' ר"ח אות ל"ט) – "שאלה: על שיפוץ דירה מברכים שהחיינו. תשובה: לא נוהגים".

(ד) וזאת הברכה (עמ' קס"ו אות א', מעיין הברכה פרק כ"ד הע' ב').**ג. מי שהקיף מרפסת ביתו מחיצות.**

1. הגר"ש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג ס"ק כ'), מכתב בס' ועלהו לא יבול ח"א עמ' ש"ו אות ה') – "וכן אם הקיף את מרפסת ביתו במחיצות, לא יברך, אא"כ הוא שמח בזה הרבה".

ד. מעלית (elevator).1. הגר"ח"ק זצ"ל (דברי שי"ח פר' כי תבא תשעה"ה) – "לפני ימים ספורים נשלמה בנית מעלית לבית רבינו שליט"א, שמטרתה היא להקל מעליו לעלות ולרדת וידועים דברי חז"ל (ברכות ו' ב') כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה, ושמענו שלפי התכנון היה צריך להיות מוכן כבר לפני כחודש, אבל כיון שרבינו מקפיד שלא יקנו ויחדשו דברים בתשעת הימים עד ט' באב, לכן נמנעו מלעשות כל פעולה בנושא עד לאחר ט' באב, ורק אח"כ החלו להתעסק בענין. נפסק בשו"ע סי' רכ"ג ס"ה קנה כלים שמשמשין בהם הוא ובני ביתו, **מברך הטוב והמטיב** וכו', מכל מקום רבינו עצמו לא בירך הברכה, אלא בנו הג"ר יצחק שאול שליט"א שמתגורר עמו בדירה הסמוכה, בירך את הברכה (כנראה כי כל עול צרכי הבית עליו, והוא אחראי להכל) והתכוין להוציא גם את רבינו".**ה. מחסן.**

1. אינו מברך.

(א) ערה"ש (סעי' ד') – "ויראה לי אף על גב דלענין חזרת מערכי מלחמה דכתיב [דברים כ, ה] מי האיש אשר בנה בית וגו' ותנן בפ"ח [מ"ב] דסוטה אחד הבונה בית התבן בית הבקר בית האוצרות ע"ש דאלו כולם בכלל בית מ"מ שהחיינו אינו מברך אלא על בית ממש דבזה יש שמחה הרבה ולא בבית התבן וכו'".(ב) ברכת הבית (שער כ"ד סעי' ל"ג) – "ודוקא בית דירה אבל אם בנה רפת בקר, או גורן או בית העצים אינו מברך שהחיינו, כן נ"ל".(ג) שהחיינו (פרק ו' סעי' י"ח) – "אין לברך ברכת שהחיינו על מחסן, או על בית וחדר שהם פחות מד' אמות על ד' אמות דאין זה נחשב לבית".**יא] כלים חדשים.**משנה (ברכות דף נד.) – "בנה בית חדש, וקנה כלים חדשים, אומר: ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה".**א. הלכה.**

1. מברכים: מברך שהחיינו, ואם יש שותפים [אשה ובנים] מברך הטוב והמטיב.

(א) מחבר (סעי' ג', סעי' ה').

(ב) מג"א (ס"ק ה') – "אין להקל".

(ג) פרי תואר (סי' כ"ח ס"ק ד') – "שכל אשר יקנה לבוש או חפץ או ספרי הקודש שהוא קנין המשמח הלב יברך שהחיינו לזמן טוב כזה".(ד) דרך החיים (דיני ברכת שהחיינו, סי' רכ"ב סעי' ו').(ה) ח"א (כלל ס"ב סעי' ב') – "אם קנה כלים חשובים שמשמש בהם הוא ובני ביתו, מברך הטוב והמטיב. ואם קנה לו לבד ולבני ביתו לבד, כל א' מברך שהחיינו".(ו) קיצור שו"ע (סי' נ"ט סעי' ז', סעי' ט', סעי' י"ב).

- (ז) ערה"ש (סעי' ה') – "המג"א סק"ה כתב שאין נזהרין בזה ע"ש וכמדומני שעכשיו נזהרין בזה ורק מפני שצריך דבר חשוב כמו שיתבאר לכן אם אין ברור שחפץ כזה הוא חשוב אצלו לכן יש נמנעין מהברכה".
- (ח) ברכת הבית (שער כ"ד סעי' ל"ח).
- (ט) אג"מ (או"ח ח"ג סוף סי' פ') – לשונו מובא לקמן.
- (י) הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות כ"ב, אות כ"ה) – "וחתן וכלה שמקבלים שעון זהב מברכים ע"ז 'שהחיינו'".
- (יא) חוט שני – לשונו מובא לקמן.
- (יב) הגרה"ק זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קנ"ב אות נ"ג, עמ' קנ"ג אות נ"ד, הברכות כהלכתן עמ' ר"ט אות מ"ד, אות מ"ה).
- (יג) וזאת הברכה (עמ' קס"ז אות א', מעיין הברכה פרק כ"ד אות א', אות ב').
- (יד) יבקש תורה (ברכות ס' ל"ו) – "ואולם גם לאחר כל הנ"ל תמנהי רבות היאך מצאו לבטל ברכה אשר נר' מהכרעת רוב גדולי האחרונים לנהוג עפ"ד הגמרא והשו"ע וכדיבואר בס"ד ... ועל כן הלכה למעשה נר' פשוט דיש לנהוג כמבואר בגמרא ושו"ע ולברך אף על כלי תשיש שאינם כלי מלבוש".
2. אין נוהגים לברך.
- (א) פמ"ג (מש"ז ס"ק ד') – "כלים חדשים, בין מלבושים ובין כלי תשיש שתיה ואכילה וכיוצא בהם אם הם חשובים כבסעיף ו'. ועתה כמדומה אין נוהגים, וסומכים על מה שכתב הר"ב סעיף א' בהג"ה ומ"א אות ג', יע"ש מזה".
- (1) הפמ"ג הולך גם על בגדים, משא"כ הגר"ז, וכה"ח.
- (ב) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ב אות ה') – "וכל זה בבגד חשוב ... על שאר כלי תשישי אדם אפילו כלי כסף וזהב אין נוהגין לברך כלל לא בקנייתם ולא בתשישם וכן עיקר וכן בספרים".
- (ג) בן איש חי (שנה א' פר' ראה אות ה') – "קנה כלים חדשים ששמח בהם מברך בשעה שמתמש בהם, אך לא נהגו העולם בזה ועיין מש"ז סוף סי' רכ"ג הטעם, והואיל ונהגו אף על פי שהטעם קלוש לא יברך, כי ברכת שהחיינו תלויה במנהג, ועכ"ז ירא שמים ישתמש בהם תחלה בליל יום טוב ויביאם לפניו בעת שאומר שהחיינו בקידוש, ויכוין לפוטרים, או ישתמש בהם בעת שיש לו פרי חדש לברך שהחיינו, ויכוין גם עליהם, ואם לא אפשר לו בהכי שרוצה להשתמש בהם תיכף, אז יברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבד".
- (ד) כה"ח (ס"ק כ', ס"ק ל"ו) – "ומ"מ אין להקל. מ"א סק"ה וכ"כ ב"י דאין לחוש לדברי רב שרירא במקום הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ושאר פו' שסתמו בההיא דפ' הרואה יעו"ש. ומ"מ המנהג להקל כמ"ש ב"י בשם הרשב"א יעו"ש. והא דנוהגין להקל דוקא בתכשיטין של כלי כסף וזהב או בכלים של תשישי הבית אבל על בגדים המנהג לברך. ונראה דגם בתכשיטי כסף וזהב או בכלי תשישי הבית דנוהגין להקל מ"מ אם אפשר יש לפוטרים בדבר אחר או לברך בלא שו"מ".
- (ה) הגר"ש זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' ט"ו, ס"ק כ"ג, הע' ע', מכתב בס' ועלהו לא יבול ח"א עמ' ש"ז אות ח') – "אבל על תכשיטין וכדומה, וכן על נעלים של עור אפילו הן חשובות, אין מברכין. [ראה כף החיים סק"כ שכתב שאין נזהרין לברך על כלים חשובים, עיי"ש]. (וכהמנהג שהזכיר המג"א סי' רכ"ג סק"ה, אף שהמג"א עצמו פקפק ע"ז. וה"ה על כל כלים חשובים כגון מכונת כביסה וכדו', ואפילו על תכשיט חשוב, כגון שעון שנותנים לחתן וטבעת יהלום שנותנים לכלה, הורה רבנו שאין מברכין, ובפרט שהרי יש פוסקים שעל כל המתנות שנותנים לחתן ולכלה אין מברכין משום דהוי כחוב בין המחנותים)".
- (1) עי' הגר"ש זצ"ל (ותן ברכה ח"ב פרק א' הע' ס"ג, הע' צ"ח) – "שאף לנוהגים שלא לברך על כלים חדשים, מ"מ אם שמח מאוד מקנייתו ורוצה ליתן שבח להש"י, אף דאינו צריך לברך, מותר לו לברך".
- (ו) קנה בשם (ח"ג סי' מ"ד אות א', פסקי בושם פרק י"א סעי' י"ב) – "והנה הרואה יראה בדברי הרשב"א בתשובה והרמ"א והמג"א דלא נחתו לחלק בזה בין בגדים חדשים ושאר כלי תשישיים, אלא על הצד שכתבו להקל בברכות אלו, על הכלל יצאו דהיינו בין בשאר כלי תשישיים, ובין בבגדים חדשים, ועל הצד שכתבו שלא להקל בהם, הכי נמי דעל הכלל יצאו, דהיינו דבין בבגדים חדשים ובין בשאר כלי תשישיים אין להקל, וזה היה ג"כ סברת המהרש"ל במה שברך שהחיינו על מנורת כסף כסתמת דברי הש"ס והפוסקים דעל כל מיני כלים חדשים מברכים שהחיינו. אלא דמ"מ מצינו לכמה מן האחרונים שהעידו שהמנהג הוא שאין מברכים שהחיינו אלא על בגדים חדשים ולא על כל שאר כלי תשישיים, וכמבואר כן להדיא בדברי הגה"ק הרב בסדר ברכת הנהנין ... הרי דגזר אומר דכן עיקר שלא לברך רק על בגדים חדשים ולא על שאר דברים, וכן הוא בספר כף החיים (סי' רכ"ג אות כ') ומבואר (שם) דס"ל דמקור המנהג להקל בברכות אלו הוא נובע מדברי הרשב"א הנ"ל שהביא הב"י, דכללא כ"ל דברכות אלו אינם חובה אלא רשות, ועפ"י"ז נהגו להקל בברכות אלו, אלא דס"ל דדוקא בשאר כלי תשישי אדם הוא דנהגו להקל, אבל על בגדים כן נוהגים לברך, ולפי"ז יפה כתבת דנוהגים שלא לברך ברכת שהחיינו על קניית כלים חדשים, וזה שלא כדעת המהרש"ל שעשה הלכה למעשה וברך ברכת שהחיינו על מנורת כסף".
- (ז) ביע אומר (שלחן יוסף או"ח אות פ"ו) – "הקונה מכונת חדשה ושאר כלים חדשים, או תכשיטים חדשים ששמח בהם, אע"פ שמעיקר הדין היה צריך לברך עליהם שהחיינו, מ"מ לא נהגו העולם לברך עליהם שהחיינו".
3. מראי מקומות – ס' הבית (סי' כ"א סעי' ב').

ב. עד מתי.

1. תלוי בשמחה.

- (א) הגרה"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד') – "שאלה: כ' השו"ע (סי' רכ"ג ס"ג) קנה כלים חדשים מברך שהחיינו, וכ' המ"ב ויזהר לברך תיכף קודם שיתרגל ויסתלק השמחה ממנו, וצ"ע מהו השיעור בזה והאם תלוי בסוג הכלי, דיש כלים יקרים מאד דגם אחר תקופה נהנה מחידושו, ויש כלים בינונים ששמחתם פגה מהר, וכן תלוי בסוג בנ"א, והאם שייך לקבוע בזה גדר. תשובה: תלוי בשמחה".
- (ב) וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק כ"ד אות ח').

2. רק בשעת שימוש הראשון.

א) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ג אות ע"ז) – "ברכת הטוב והמטיב הנאמרת בזמן קניית כלי/ם שמשמשים בהם הוא ובני-ביתו - האם דינה כדין ברכת שהחיינו שאם לא בירך בשעת הקניין או בשעת השימוש הראשון - אינו יכול לברך עוד והפסיד את הברכה. תשובה: כן. שאלה: למה. תשובה: כי הברכה היא על החדוש".

3. מראי מקומות.

א) הגר"ת זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד') – "שאלה: באותו ענין יל"ע האם קנה כלי חדש לרגל איזה מבצע, או קיבל מתנה ולא נשתמש בו כלל ולא בירך עליו שהחיינו, ורק לאחר תקופה נשתמש בו, האם יכול לברך עתה שהחיינו על השימוש. תשובה: לא".

ג. קנה כלי שאינו ראוי להשתמש בו כמו שהוא, שצריך ליתן לאומן לתקן.

1. עי' "קנה בגד שאינו ראוי ללבושו כמו שהוא, שצריך ליתן לאומן לתקן" - לקמן.

ד. קונה כלים חדשים בהקפה (credit).

1. עי' קונה בית עם משכנתא (mortgage) - לעיל.

ה. משקפיים (glasses) חדשים.

1. שאין לברך עליהם ברכת שהחיינו.

א) הגר"ש זצ"ל (וזאת הברכה קס"ז הע' ח', מעיין הברכה פרק כ"ד הע' ו') – "שלא לברך, שזה כדבר של רפואה".

ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (וזאת הברכה קס"ז הע' ח', מעיין הברכה פרק כ"ד הע' ו') – "שלא לברך, שזה כדבר של רפואה".

ג) עי' הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ו אות צ"ה) – "האם מברכים שהחיינו על משקפיים חדשים (לא משקפי שמש שעליהם מסתמא מברכים). תשובה: אם שמח בהם. לענ"ד בדרך כלל אין שמחה לא במשקפים ולא במשקפי שמש. שאלה: מפני מה נראה לכת"ר שאין שמחה במשקפים או במשקפי שמש. תשובה: זה צורך בגלל חולשת העינים. מי ששמח - שיברך. שאלה: והאם זה שונה לגבי עדשות-מגע. תשובה: לא".

ד) וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק כ"ד אות י"ב, עי' הע' ו').

2. מברך שהחיינו.

א) הגר"ש זצ"ל (וזאת הברכה קס"ז הע' ח', מעיין הברכה פרק כ"ד הע' ו'), אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות כ"ג) – "לברך, שנחשב כתכשיט".

ב) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ו' אות ו', שבת ח"ג עמ' רכ"ז אות ו', וזאת הברכה קס"ז הע' ח', מעיין הברכה פרק כ"ד הע' ו') – "הקונה משקפיים, אם שמח בהן מברך שהחיינו דנחשב ככלי ובגד הדש ולא כרפואה, כיון שהוא מרגיש בחסרונו ומאי שנא משאר כלי תשימי. ומה"ט אם נצרך לכסא גלגלים שמרגיש בחסרונו יש לו לברך על זה שהחיינו".

ג) עי' הגר"ח זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קנ"ג אות נ"ח, הברכות כהלכתן עמ' ר"י אות נ') – "על משקפיים צריך לברך שהחיינו. תשובה: אם שמח".

3. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ג סי' מ"ז, גם אני אודך ח"ב סי' ג').

ו. מכונית (car).

1. מברך שהחיינו, ואם בני הבית גם נהנים מזה מברך הטוב והמטיב.

א) אג"מ (או"ח ח"ג סוף סי' פ'), שמעתתא דמשה סי' תקנ"א ס"ק ל') – "ומכונית חדשה אם הוא לתענוג פשוט שאסור גם מי"ז בתמוז דהא צריך לברך שהחיינו, ואם הוא באופן שמברכין הטוב והמטיב כגון שיש לו אשה ובנים דגם הם נהנים מזה אסור מר"ח דהוא כמו בנין של שמחה שאסור".

ב) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ו' אות ה', שבת ח"ג עמ' רכ"ז אות ה', לפאר ולברך עמ' קכ"ח) – "הקונה מכונית מברך שהחיינו, ואם בני הבית גם נהנים מזה מברך הטוב והמטיב".

ג) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ה אות פ"ז, אות פ"ח).

2. מראי מקומות – יביע אומר (שלחן יוסף או"ח אות פ"ו, לשונו מובא לעיל).

א) הגר"י ברקוביץ שליט"א -

A fellow in the neighborhood is buying a new big pickup truck - which will be delivered in a few weeks. He often takes the neighborhood kids for spins, and their eyes are going to light up gleefully when they see what he gets, and drive him crazy to give them rides, which, of course, he will gladly do. Should he make a shehechyanu on his new purchase or hatov v'hameitiv as the happiness will be enjoyed by others as well?

Rav Berkovits: he makes a shehechyanu on his new purchase. **The bracha of hatov hamaeitav is only made when there is a shutfus in what is being purchased.** Family are considered shutfim.

ז. מכונת כביסה.

1. אינו מברך.

(א) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' ע') – "אבל על תכשיטין וכדומה, וכן על נעלים של עור אפילו הן חשובות, אין מברכין. [ראה כף החיים סק"כ שכתב שאין נזהרין לברך על כלים חשובים, עיי"ש]. (וכהמנהג שהזכיר המג"א סי' רכ"ג סק"ה, אף שהמג"א עצמו פקפק ע"ז. וה"ה על כל כלים חשובים כגון מכונת כביסה וכדו', ואפילו על תכשיט חשוב, כגון שעון שנותנים לחתן וטבעת יהלום שנותנין לכלה, הורה רבנו שאין מברכין, ובפרט שהרי יש פוסקים שעל כל המתנות שנותנים לחתן ולכלה אין מברכין משום דהוי כחוב בין המחנותים)".

(ב) קובץ הלכות (בין המצרים פרק י"ב הע' י"ד) – "נרא' שאין מברך על מכונת כביסה או מקרר ברכת שהחיינו או הטוב והמטיב". 2. מברך שהחיינו כשהשימוש בפועל הוא רק אצלה.

(א) חוט שני (נושאים שונים עמ' ק"פ אות ט') – "ואם זה מכונת כביסה בבית שהשימוש בפועל הוא רק אצלה, תברך היא שהחיינו. ועל כיריים של גז חברך היא הטוב והמטיב אם הוא שימוש לכולם, ותכוין בזה גם על המכונת כביסה, ואף שעל המכונת כביסה היה מתאים יותר שהחיינו מ"מ אגב הכיריים [שהוא שימוש לכולם] תברך הטוב והמטיב, ובזה סגי אף למכונת הכביסה".

3. מברך שהחיינו, וכביסה לבית מברך הטוב והמטיב.

(א) באר משה (ח"ה סי' ס"ח) – "נשאלתי אם מחוייב אדם לברך ברכת שהחיינו כשקונה לעצמו קאר, עירקאנדישן, וואשמאשין, דרייער, דישוואשער, וכיוצא"ב ואת"ל מחוייב לברך אם מחוייב לברך הטוב והמטיב דהלא מכל אלו הוא ובני ביתו נהנין. ואת"ל מחוייב לברך הטוב והמטיב למה אין אנו שומעין שהי' מי נוהג לברך ברכה זו. השבתי, בודאי מחוייב לברך שהחיינו כשהוא יחיד לעצמו. ואם יש לו אשה ובנים מברך הטוב והמטיב (או"ח סי' רנ"ג סעי' ד - ה) ומה שאין נוהגין לברך אפשר ...".

(ב) הגריש"א זצ"ל (בך יברך ישראל עמ' ל"ג אות מ"ב, וישמע משה ח"ה עמ' נ"ב) – "מי שקונה מכונת כביסה חדשה, או כל מכשיר חשמלי אחר, והוא נשוי או בעל משפחה, כך שהשמחה היא לא רק לעצמו, אינו מברך שהחיינו, אלא הטוב והמטיב".

(ג) הגר"א בבבצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ד אות פ') – "כשקונים מכונת כביסה לבית - האם מברכים שהחיינו (או הטובה"מ) או לא. תשובה: כן, אם שמחים בה. שאלה: אם כן - איזו ברכה מברכים. תשובה: הטוב והמטיב".

(ד) ברכת יהודה (ח"ד סי' כ"ד אות ח').

4. מראי מקומות – שערי הברכה (פרק כ' סוף הע' ע"ו).

ה. מזלגות וכפיות (fork, spoons).

1. חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ו' אות ב', שבת ח"ג עמ' רכ"ז אות ב', לפאר ולברך עמ' קכ"ח) – "הקונה מזלגות או כפיות, מסתבר שאינו מברך עליהם כיון שאינם כלים חשובים ששמחים בהם".

ט. פמוטים חדשים (לייכטער, candelsticks).

1. הגריש"א זצ"ל (ותן ברכה ח"ב פרק א' הע' ע"ה) – "שמברכת 'הטוב והמטיב' על פעמוטים חדשים (לייכטער) כיון שהוא מהנה כל הבית".

הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש אה"ע ח"א פרק כ"ב אות כ"ג) – "כלה בשבת הראשונה שאחר החתונה, שמדליקה נרות בפמוטות החדשים, תברך בהדלקת נרות 'הטוב והמטיב', דכיון שגם הבעל נהנה מיופיים, ה"ז הנאה משותפת. אם הפמוטות אינם יקרים, כגון נירוסטה או חרסינה, לא תברך, לא 'הטוב והמטיב' ולא 'שהחיינו'".

י. האם בטלה דעתה.

1. חזו"א (מעשה איש ח"ה עמ' י"ג) – "היה לי בגד חדש ולא שמחתי בו, שאלתי את החזו"א איך אברך שהחיינו. וענה לי: זה שקר, יש לך שמחה. כשאמרתי לו שבכל זאת איני חש בשמחה, אמר לי שאוציא את ברכת שהחיינו בדבר אחר".

2. חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ו' אות ג', שבת ח"ג עמ' רכ"ז אות ג', לפאר ולברך עמ' קכ"ח) – "הקונה בגד חדש חשוב, כגון חליפה שבדרך כלל שמחים בזה, והקונה אומר שאינו שמח בזה, אינו מברך ולא אמרין בטלה דעתיה".

יא. חתן הקונה טבעת ע"מ ליתנה לכלתו.

1. החתן.

(א) מברך שהחיינו.

1) אג"מ (אה"ע ח"ד סי' פ"ד אות ב') – "ולענין איזה ברכה מברכים על הטבעת, יש לברך שהחיינו שכ"ז שלא נתן הוא שלו ויש לו הנאת התשמיש בזה שיתן להכלה אח"כ".

(ב) אינו מברך שהחיינו.

1) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קס"ט, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות כ"ה) – "שאיין לחתן לברך".

2. הכלה.

(א) הטוב והמטיב.

1) עי' אג"מ (אה"ע ח"ד סי' פ"ד אות ג') – "ולענין הכלה המקבלת יש טעם גם לברך הטוב ומטיב שהוא גם טובה להנותן וכשאבוא הביתה אעיין בזה".

(ב) שהחיינו.

1) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קס"ט, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות כ"ה) – "רק הכלה תברך שהחיינו כשנותן לה".

(ג) שלא לברך.

1) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' ע') – "ואפילו על תכשיט חשוב, כגון שעון שנותנים לחתן וטבעת יהלום שנותנין לכלה, הורה רבנו שאין מברכין, ובפרט שהרי יש פוסקים שעל כל המתנות שנותנים לחתן ולכלה אין מברכין משום

- דהוי כחוב בין המחנותנים** (ומ"מ הורה לשואל שכיון שיש לכלה שמחה, טוב שתברך על פרי או בגד חדש ותכוין גם על הטבעת).
 (ד) מראי מקומות – עמק הלכה (ח"ב סי' ח' ד"ה והנה באגרות), כתב משה (ח"ב סוף סי' ג'), שלחי דקייטא (המאור גליון תכ"ז עמ' ס"ח).
 3. מראי מקומות – ותן ברכה (ח"ב עמ' ט"ו), הר"ש שפירא (ישמח לב ח"ד עמ' ע"ד).

יב. לברך "הטוב והמטיב" על קניית מלכודת ליתושים ועכברים.

1. חשוקי חמד (שבת דף עז:): – "שאלה. קנה מנורת חשמל המושכת אליה יתושים ושורפתם, או מצודת עכברים, והוא שמח בהם מאד, האם מברך עליהם 'הטוב והמטיב'. תשובה. יש מקום לומר דאיך יברך עליהם 'הטוב והמטיב' כי השי"ת רחמיו על כל מעשיו והוא מפרנס מקרני ראמים עד ביצי כינים, ואיך יאמר שירה על קניית כלי ההורגם. ודוגמא לדבר מה שכתב הרמ"א (או"ח סימן רכג ס"ו): 'ויש מי שכתב שאין לומר תבלה ותתחדש על מנעלים או בגדים הנעשים מעורות של בהמה, דא"כ היו צריכים להמית בהמה אחרת תחלה, שיחדש ממנה בגד אחר וכתוב רחמיו על כל מעשיו'. ומסיים הרמ"א: 'והנה הטעם חלוש מאד ואינו נראה, מ"מ רבים מקפידים על זה שלא לאמר', עכ"ל. הרי שרחמיו על כל מעשיו ולא ראוי לומר תתחדש, ואולי ה"ה לגבי ברכת 'הטוב והמטיב'. אך ראיה זו שוברת בצדה, שהרי נאמר שם שלכן אין מברכים שהחינו על מנעלים משום שאינו חשוב כל כך, משמע דלולא זאת היו מברכים עליו. ואם כן יש לברך על מנורה ההורגת יתושים ומלכודת העכברים, אם הוא חשוב. אך אולי אפשר לומר דחלוקים מנעלים שעצם ההנאה מהם היא לא הריגת הבהמה, אלא המנעלים לרגליו, ואילו היו לו מנעלים מפלסטיק גם היה נהנה מהם, ולכן היה ראוי לברך עליהם, משא"כ כאן בענינו, עצם המנורה והמצודה אין בה הנאה אחרת כי אם הריגת היתושים והעכברים ולכן אולי לא ראוי לברך על דבר שהוא מנוגד לרחמי השי"ת ... ואולי ישנה סיבה נוספת שלכן אין לברך עליהם כשם שלא מברכים על מצות יבום, כי באה מפורענות, ומבואר באבודרהם (שער ג) דלא מברכים על קריעה על המת ותנחומי אבלים וכדומה כי הם פורענות, כך גם היתושים והעכברים הם פורענות ועל ביטולם אין לברך כשם שלא מברכים על הריגת שור שנגח אדם, [ויעוין נחל איתן עמוד ע"ה]".

יג. מראי מקומות.

1. הגריש"א זצ"ל, הגר"ח פ"ש זצ"ל (דברי חכמים או"ח פרק ט"ז אות ר"א) – "שאלה: במ"ב ושאר ספר הלכה, אינו ברור מתי לברך ברכת שהחינו וברכת הטוב והמטיב כשקונה כלים חדשים, מהו הגדר בזה. תשובה: שמעתי מהפוסקים דדברים החשובים אצל אדם וגורמים לו שמחה רבה כגון לידת תינוק או שקנה רכב או תכשיטים חשובים יש לברך עליהם, אך דברים שאינם חשובים כ"כ כגון מזגן-אוויר וכדומה מכיון שאין אדם שמח בהם הרבה אינו מחויב לברך, דקונים אותם בקל".
 2. הגר"ח ק"ק זצ"ל (הברכות כהלכתן עמ' ר"ט אות מ"ה) – "השו"ע בסי' רכ"ג כתב שמברכים שהחינו על כלים חדשים חשובים. האם מוצרי חשמל כגון מקרר תנור מכונת כביסה מזגן נקראים כלים חשובים. תשובה: אם שמח בקניה מברכים".
הגר"ח ק"ק זצ"ל (הברכות כהלכתן עמ' ר"י אות מ"ז) – "לפי המנהג שמברכים שהחינו על כלים חדשים בשעת השימוש לפ"ז אם קנה מקרר יוכל לברך רק כשמלא אותו במאכלים, וכן בתנור יוכל לברך רק כשמתחיל לאפות בו. תשובה: מברכים כשמתחיל להשתמש בו".
 3. הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ד אות פ"א) – "חתן וכלה שמקבלים כלים חדשים, כגון מקרר, סירים וכדומה - האם יברכו שהחינו או הטוה"מ. תשובה: הטוב והמטיב. שאלה: למה. תשובה: זו טובה לשנהם".
הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ו אות צ"ג) – "מי שקונה מחשב לביתו - האם יברך שהחינו (או הטוב והמטיב) או לא. למה. תשובה: אם זה חשוב אצלו - יברך".

יב [ספרים חדשים.

א. קניית ספרים.

1. מברך.

(א) מור וקציעה (סוף ד"ה או) – "רבינו לא זכר בפירושו אם מברך על ספרים חדשים שקנה, מכל מקום מדסתם משמע דלא פליג בהכי. כללא דמילתא, כל מידי דחביבא עליה דאנש מיבעי ליה לברוכי שהחינו, לפום מאי דק"ל דלא כרב שרירא, וכל שכן אספרים קדושים, שאין כלי יקר וחפץ יותר חביב מהם. ובמג"א [ס"ק ה] כתב וז"ל, ונ"ל דאין מברך על ספרים חדשים דמצות לאו ליהנות ניתנו ואין מברכין רק על הבאין מזמן לזמן, עכ"ד. ולא ידעתי לזה ענין כאן, דהיכא אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו, כגון גבי המודר הנאה מחברו שתוקע לו תקיעה של מצוה, ודכוותה, דהענין הוא שהמצות אין בהן טובת הנאה לבעלים, כאילו ויתרו ונתנו למודר דבר משלהם, שאין המצוה שלהם, ואין להחזיק טובה בעד קיום מצוה שגורם לחברו, לפי שכל ישראל ערביין זה לזה, וחייבין זה לזה לעזור בקיומן ואין זו הנאה שלו, שכבר נשתעבד בכך מגזרת מלך, ומושבט על זה מהר סיני (והיינו נמי דקמפרש רש"י לעול ניתנו ר"ל להיות עול מלכות שמים עלינו, ואינה חשובה הנאה גופנית לפי שמוכרח לקיימן בין רוצה בין לאו, שאע"פ שאינו נהנה ממנה כופין אותו ומכין עליה עד שתצא נפשו אם לא יעשנה, הא ע"כ לאו בהנאה דגופא תליא, אלא היא הנאת ותועלת הנשמה. אבל איך אפשר לומר שאין שמחה והנאה מגעת לנפש ממצות, והלא אין שם שמחה גדולה והנאה ערבה לנפש יותר מההנאה והערבות שמגיע אליה מפקודי ה' ישרים משמחי לב [וק"ו] לספרים דאית בהו תרתי למעליותא, דחביבין לנפש, וקורת רוח גם לגוף בהיות הנאתן תלויה גם כן בדבר גשמי, ששמח ונהנה בראיית הספרים ויופי כתיבתן וקישורן) ומדוע לא נברך עליה, וברכות הראיה על הנאת הנפש נתקנו, שמתפעלת בראות הדבר החביב, כל שכן וכל שכן שראוי וחייב הוא לברך על קניית ספרים החסרים לו ונצרכים אליו וחביבים עליו".

- (ב) פרי תואר (סי' כ"ח ס"ק ד') – "שכל אשר יקנה לבוש או חפץ או ספרי הקודש שהוא קנין המשמח הלב יברך שהחיינו לזמן טוב כזה".
2. שלא לברך.
- (א) שע"ת (ס"ק ב') – "אם לברך על ספרים הרדב"ז ח"ג כ' לברך וכ"כ מור וקציעה אך לא נהגו כן".
(ב) גר"ן (סדר ברכת הנהנין פרק י"ב אות ה') – "על שאר כלי תשמישי אדם אפילו כלי כסף וזהב אין נוהגין לברך כלל לא בקנייתם ולא בתשמישם וכן עיקר וכן בספרים".
(ג) קיצור שו"ע (סי' נ"ט סעי' י"א) – "על ספרים חדשים שקנה אינו מברך שהחיינו משום דמצות לא ליהנות נתנו".
(ד) ע"י הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' י"ז, ע"י הע' ע"ט, מכתב בס' ועלהו לא יבול ח"א עמ' ש"ז אות ז') – "הקונה ספרים חדשים, אע"פ שיש לו בהם שמחה, אין נוהגים לברך. ומכל מקום אם שמח בהם הרבה, כגון שקנה ש"ס חדש וכדומה, רשאי להודות לד' ולברך".
(ה) קנה בשם (ח"ג סי' מ"ד אות ב', פסקי בושם פרק י"א סעי' י"ג) – "אלא דמ"מ מסיק שם בשם הברכי יוסף בשו"ב (שם אות א') שכתב דהמנהג הוא כהמג"א שלא לברך על ספרים".
(ו) הגר"ח זצ"ל (הברכות כהלכתן עמ' ר"י אות מ"ט) – "בקניית ספר תורה מברכים שהחיינו. תשובה: אנו אין נוהגים לברך".
(ז) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק כ"ד אות י"ב).
3. יברך בלי שם ומלכות, וכדו'.
(א) פמ"ג (א"א ס"ק ה') – "עיינ מ"א. וראוי לברך בלא שם ומלכות".
(ב) דרך החיים (דיני ברכת שהחיינו, סי' רכ"ב סעי' ו') – "אבל על ספרים חדשים אין לברך שהחיינו כיון דמצוה לאו ליהנות נתנו, ומ"מ כיון ד"א לברך על ספרים שהחיינו יטול פרי חדשה ויברך שהחיינו ויכוין גם על הספרים או שיברך בלא שם ומלכות".
(ג) ישועות חכמה (סי' נ"ט סעי' ח') – "על ספרים חדשים שקנה אינו מברך שהחיינו. ומכל מקום כיון דיש אומרים לברך על ספרים שהחיינו. יטול פרי חדשה אם אפשר ויברך שהחיינו ויכוין גם על חספרים (סידור דרך החיים): ואם אין לו פרי חדשה. יברך על הספרים שהחיינו בלא שם ומלכות (פמ"ג וסידור דרך החיים)".
(ד) ברכת הבית (שער כ"ד סעי' מ"ד) – "אם קנה ספרים או ספר תורה לעצמו או שהדפיס ספר שלו מברך שהחיינו בלא שם ומלכות, וטוב ללוש בגד חדש או לאכול פרי חדש ויברך שהחיינו ויכוין לפטור גם זה".
4. מראי מקומות – הר צבי (או"ח ח"א סי' כ"א סוף אות א'), וזאת הברכה (עמ' קס"ט אות ב'), הכתב והמכתב (שער ג' פרק ח'), מעדני אשר (ברכות סי' קל"א).
(א) מג"א (ס"ק ה') – "אבל על ספרים חדשים אינו מברך דמצות לאו ליהנות ניתנו, אין מברכין רק על מצות הבאים מזמן לזמן כמ"ש סימן כ"ב ע"ש אבל בברכת רמ"מ כתב לברך על ספרים".
(ב) א"ר (ס"ק ט') – "כתב סדר ברכות [ה' ע"ג] הקונה ספרים מברך וילמוד מיד מתוכם, ומג"א [סק"ה] הקשה דמצות לאו ליהנות ניתנו".
(ג) ח"א (כלל ס"ב סעי' ה') – "קנה ספרים, המ"א כתב דאין צריך לברך, דמצוות לאו ליהנות ניתנו. ובשם ברכת רמ"מ כתב לברך. ונראה לי דאם היה מהדר אחר זה הספר ושמח בקנייתו, דמברך, שהרי ברכה זו רק על השמחה ולא על התשמיש".
(ד) רוח חיים (ס"ק ב') – "הכותב ס"ת או מדפיס ספר או נכנס למרביץ תורה לו' שהחיינו על פרי חדש או מלבוש חדש ותכוין גם לזה לצאת י"ח".
(ה) ערה"ש (סעי' ח') – "ועל ספרים יש מי שאומר שאין לברך דמצות לאו ליהנות ניתנו [מג"א סק"ה] ויש חולקים בזה [שם וש"ת]".
(ו) מ"ב (ס"ק י"ג) – "ובקניית ספרים יש דעות בין האחרונים אם יברך עליהם משום דמצות לאו ליהנות ניתנו ובה"א מצדד דאם היה מהדר אחר זה הספר ושמח בקנייתו דמברך שהרי ברכה זו נתקנה על השמחה ולא על התשמיש וכדלקמיה בס"ד וכ"כ במור וקציעה וע"כ אין למחות ביד המברך".
(ז) חזון עובדיה (ברכות עמ' שצ"ח סעי' ג') – "הקונה ספרים חדשים ושמח בהם, יש אומרים שצריך לברך עליהם שהחיינו, ולא נהגו כן. ומכל מקום המברך יש לו על מה לסמוך".
(ח) ילקוט יוסף (מהדורה תשס"ז ח"ד הקדמה עמ' ט' אות ט"ז, סי' רכ"ג סעי' כ') – "הקונה ספרים חדשים ושמח בהם, יש אומרים שצריך לברך עליהם שהחיינו, ולא נהגו כן. ומכל מקום המברך יש לו על מה לסמוך. [ילקוט"י שם. חזו"ע עמ' שצח. ואף שהלשון בילקוט"י שאין לברך שהחיינו על קניית ספרים, וכדעת המג"א, ומרן החיד"א כתב ש'המנהג' שאין מברכים. וכ"כ הגר"י ידי. מ"מ בחזו"ע הלשון המברך יש לו ע"מ לסמוך, והיינו בדעת הרדב"ז, סדר ברכות למהר"י מלובלין, מהר"ח בן עטר, החיי אדם, ועוד. ובטלה דעתינו מפני דעתו הרחבה]".

ב. מי שסיים לחבר ספר חידושי תורה.

1. מברך.

- (א) מור וקציעה (סוף ד"ה בנה) – "גם נראה שהגומר ספר (שחבר בחידושי תורה לשם שמים בלבד, בעושים לשמה הכותב מדבר) בכתיבה וכל שכן בהדפסה, שיש לו לברך, שכן עושין סעודת שמחה לגמרה של תורה, שאין שום קנין ובנין שיש בו שמחה יותר מזה, כל חפצים לא ישוו בה, ורבא דשייל לאמוראי הנ"ל אוקימתון מסכתא פלן קרי עלייהו יש צדיקים וגו', עאכ"ו במי שזכו לו מן השמים בפירושי וחדושי פירוטיה של תורה שזוכה ומזכה בהם הרבים, והרבה שותפים בהנאה שמעמידם על האמת והיושר, האמונה והכושר, ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה ודעת הצלחת הנפש והגוף גם יחד הון עתק אתה ועושר, שמברך הטוב".
(ב) העמק שא"ל (על השאלות סו"פ וזאת הברכה, עמ' של"ט) – "ומזה יש ללמוד דראוי לברך מי שזכה לגמור ספר דיש בזה הנאה המורגשת אפ"י למתים חפשים מהנאת כבוד של הבל, מכש"כ שהאדם החי נהנה ממצוה זו וראוי לברך שהחיינו, וכן מי שזוכה לבנות בהמ"ד לרבים דהיא מצוה שיש בה כבוד ותפארת לו מן האדם ובכלל מזכה רבים ראוי לברך שהחיינו. ויש להביא ראיה

לזה מדאי' במדרש קהלת ע"פ ויקץ שלמה והנה חלום וגו' ויעל עולות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו, מכאן שעושיין סעודה לגמרה של תורה ... וכמש"כ כשאדם זוכה לגמור חלקו שניתן לו בעת אתה הקב"ה מרבבות קודש כמש"כ בארוכה בקדמת העמק הלז ודאי אין לך שמחה גדולה שראוי לברך עלי' מזו".

ג) מנחת אלעזר (ח"ד סימן ס"ה) – "שנהגתי לברך שהחינו בעת גמר חיבורי בעה"י ... וכן נהגו אאזמו"ר הקדושים אשר בארץ החיים זי"ע בעת גמרו ס"ת ... ע"כ נהגתי לברך שהחינו גם בהוצאת חיבורי מנח"א ח"א וח"ב בפני אאמו"ר רבן של ישראל זי"ע בחיים חיותו נהגתי כן".

ד) חוט שני (פסח עמ' שי"ג הע' א') – "ביום שישי ערב שבת הגדול, ו' ניסן חשש"ח יצא הספר 'חוט שני' על הלכות יום טוב וחול המועד לאור עולם. והתכנסו אצל רבינו חלמידי חכמים ויושבים על מדין לשתות 'לחיים' לשמחה זו, כנהוג אצל רבינו כשיוצא ספר חדש 'חוט שני' לאור עולם. פנה אלי רבינו בנוכחות כולם **ואמר לי בזה"ל 'תברך שהחינו על הספר שיצא כעת לאור, ותוציא אותי ידי חובה'**. וכן הוה שרבינו נתן לי כוס יין 'לחיים' לברך ע"ז בורא פרי הגפן, ולאחר מכן אמר לי שוב, 'תברך שהחינו והוציא אותי ידי חובה'. [עיי'ן שע"ת סי' רכ"ג ס"ק א']".

2. אינו מברך.

א) ערה"ש (סעי' ח') – "ומי שגמר איזה חיבור יש מי שאומר לברך שהחינו ולא נהגינן כן [עש"ת סק"ב]".

ב) דברי יציב (או"ח סוף סי' צ"ב) – "לא שייך נמי לפענ"ד לברך שהחינו בחיבור ספר מחידושי או שהדפיסו אח"כ, דדילמא לא כיון להלכה ולאמיתה של תורה, וא"כ דיין האמת יש לו לברך ולא שהחינו. ואף כשבכל ספרו אולי רק דבר אחד שלא כהלכה ח"ו ויכשיל רבים בזה, או להטעות רבים ח"ו, ור' נחוניא בן הקנה התפלל בכניסתו וכו' [ברכות כ"ח ע"ב] וח"ו יהיה למכשול שישמחו רבים בהכשלו, ומה שמחה לו לברך שהחינו כשרק נותן התורה יוכל להעיד אם כוון לאמיתה של תורה ומצוה קעביד, ואפי' אם יקבל הסכמות ויעברו על דבריו מהחל ועד סוף, לענין חומר ל"ת דברכה לבטלה לא נפקא מידי ספק עכ"פ. וגם שאז הרי כבר כתב ספריו וחיברם, ובהדפסה כשלא ניתן לאחרים ללמוד אתה לא עביד מידי וכו"ל בשם החת"ס. וברור שלא נהגו רבנן קשישאי הכי, וכמה הדפיסו ספריהם הקדושים בהעלם שמם, וכן אא"ז הגה"ק הד"ח על שמות גיטין. ולפענ"ד טעמם שיראו בענותותם הקדושה שמא יסמכו עליהם, וכשלא ידעו מי המחבר בטח לא יסמכו רק לאחר שיראו ויבררו כי הצדק בדבריו. ואיך שייך שהחינו בכזה ודו"ק".

ג) שבט הלוי (חי"א סי' נ"ח אות א') – "שאל איך לנהוג בגמר הדפסת ספר בענין ברכת שהחינו אם לברך וכיצד לברך. בדבר זה אין יוצאים מידי ספק, דהן אמת דהגאון יעב"ץ כ' במור וקציעה סי' רכ"ג דיברך בשם ומלכות, אבל הצדק עם רבינו בעל ברכי יוסף סי' רכ"ג במחזיק ברכה דיברך בלא שם מלכות, או יניח פרי חדש, דהרבה כללים יש בברכת שהחינו. דהא דעת מג"א ודעמ' דאין מברכים אלא על מצוה שבאה מזמן לזמן או חפץ הנקנה, והרבה ס"ל דגם באין באה מזמן לזמן יכול לברך שהחינו בפעם ראשונה, אבל סוגיא דעלמא כמג"א ודעמ'. ובהדפסת ספר איכא עוד סבה, דהא גם אלו שס"ל דמברך הותנה תנאי שכתב ספרו לשם שמים ובתורה לשמה, ומי יכול להעיד זה על עצמו, וע"כ גדולי ישראל וגם מרן הח"ס זי"ע לא נהגו כן לכתחלה, וזמן של ספק ברכה זה ודאי בזה"ז כאשר כבר נדפס, ויותר מזה צריך ליתן שיר ושבח לבורא ב"ה על שזכה לכך".

ד) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ"ב) – "אני לא מברך ברכת שהחינו כשאני מוציא לאור העולם ספר חדש".

ה) הגר"ח"ק זצ"ל (הכתב והמכתב שער ג' סוף פרק ח') – "אין אנו נוהגינן לברך, והרוצה להוציא בפרי תע"ב".

הגר"ח"ק זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קנ"ג אות נ"ו, הברכות כהלכתן עמ' ר"י אות מ"ח) – "תשובה: המנהג לא לברך, וכשאני מוציא ספר אני מברך על פרי חדש לרווחא דמילתא אבל המנהג שלא לברך".

ע' הגר"ח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות י"ב) – "כשיוצא לאור מהדפוס ספר חדש שחיבר, משתדל לברך על פרי חדש. [ואם אין פרי חדש לא מברך שהחינו על ספר, מפני הספק ... אמר מרן כי גם החזו"א לא היה מברך שהחינו אפי' שהיה אצלו שמחה גדולה ואומרים שאמר שהדפסת ספר אצלו היא כמו שנולד לו בן]".

ו) היכל הוראה (ח"א הוראה ט"ו, ח"ד הוראה נ"ו) – "שלא נהגו לברך שהחינו על ספר חדש, רק מי שיש לו פרי או בגד חדש".

ז) ילקוט יוסף (סעי' ז') – "מי שזכה להדפסת ספרו בחידושי תורה והלכה, אין לו לברך ברכת שהחינו עם הוצאת הספר, וכל שכן עם סיום כתיבת הספר. ואם ירצה ילבש בגד חדש ויברך עליו שהחינו".

3. מראי מקומות – ברכת הבית (שער כ"ד סעי' מ"ד, לשונו מובא לעיל), מנחת יצחק (ח"א הקדמה ד"ה ואיתא, ח"ג סי' י"ט אות א', ח"ה הקדמה), משנה הלכות (חי"א סי' קע"ט, חי"ג סי' ל'), פסקי בושם (פרק י"א סעי' י"ד, סעי' ט"ז), וזאת הברכה (עמ' קע"א אות ג', מעיי'ן הברכה פרק כ"ד אות ל"ד), חיים של ברכה (סי' ח'), בית מתתיהו (ח"א הקדמה אות ד').

א) שע"ת (ס"ק ב') – "ואם גמר ספר בכתיבה בחידושי תורה וכ"ש בהדפסה כ' מור וקציעה שיברך ומח"ב כ' שיברך בלא שם ומלכות שחייב להודות לה' על שזכה לכך ובעל גדולי תרומה בגמר הדפסת הספר דרש ברבים לשבח ה' שזכה לכך כמ"ש בספרו בינה לעתים ע"ש".

שע"ת (סי' ל"ח ס"ק א') – "וע' בחו"י שכ' ... וכן בסיום ספר ונשואי בנו ולידת נכדו הראשון אין לברך שהחינו".

ב) ישועות חכמה (סי' נ"ט סעי' ח') – "אם גמר ספר בכתיבה בחידושי תורה וכ"ש בהדפסה. יברך גם כן בלא שם ומלכות. שחייב להודות לה' על שזכה לזה".

ג) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג ס"ק כ"ה) – "ועל ספר תורה, מדין כלים חדשים ודאי אין מברכין, משום דמצוות לאו ליהנות ניתנו, ומ"מ יש לדון שיברך מדין מצוה הבאה מזמן לזמן (עיי'ן בה"ל סי' כ"ב ד"ה קנה), אבל הטוב והמטיב לא יברך, דאין זה כ"כ טובה לצבור, דבלא"ה יש להם ספר תורה אחר לקרות בו".

ד) להורות נתן (חי"א הקדמה) – "תלמיד חכם הזוכה להוציא חידושי תורה לאור עולם, ומרגיש בלבו השתוקקות להודות להשי"ת בברכת שהחינו בשם ומלכות, יש לו על מה לסמוך. וראה בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ד סימן ס"ה) שכתב שכן נהג לעשות עובדא ולברך ברכת שהחינו בעת גמר חיבוריו והבאתם מבית הדפוס כלולים בהדרם, וכן נהג בפני אביו הגאון בעל דרכי תשובה ז"ל עיי'ן שם טעמא במילתא. וכן העלה הגאון ר' נצ"י ז"ל בספרו העמק שאלה (על השאילתות סו"פ וזאת הברכה), שראוי לברך מי

שזכה לגמור ספר, שהאדם החי נהנה ממצוה זו וראוי לברך שהחינו עיין שם. ולרווחא דמילתא יכול לצרף פרי חדש או בגד חדש ולברך ברכת שהחינו בשם ומלכות".
 (ה) ציץ אליעזר (חי"ד סי' ס"ז אות ג', חכ"ב סי' ד' אות ג') – "שלדעתי מי שכן מברך על הנז' ברכת שהחינו אין מזחיחין אותו ויש לו עמודי הלכה לסמוך עליהם".
 (ו) פסקי תשובות (אות ה', הע' מ"ו) – "ועיין עוד בארוכה בענין זה בהקדמה לספרים דלהלן: חמדת שלמה, שו"ת מור ואהלות, שו"ת מחנה חיים, שו"ת מנח"י ח"א וח"ה, שו"ת דבר יהושע ח"ב, שו"ת גנזי יוסף, מועדים וזמנים ח"ד..."

יג] בגדים חדשים - סעיף ד'.

א. הלכה.

1. אינו מברך.
 - (א) פמ"ג (מש"ז ס"ק ד') – "כלים חדשים, בין מלבושים ובין כלי תשיש שתיה ואכילה וכיוצא בהם אם הם חשובים כבסעיף ו'. ועתה כמדומה אין נוהגים, וסומכים על מה שכתב הר"ב סעיף א' בהג"ה ומ"א אות ג', יע"ש מזה".
 - (ב) עי' מהרש"ג (ח"א יו"ד סי' צ"ה אות ב') – "דאני לא ברכתי לעולם שהחינו על לבישת בגד חדש, דאינו חשיב אצלי כ"כ לעשות עליו שהחינו".
 - (ג) דרכי חיים (ענינים שונים אות קל"א, עמ' קפ"ג) – "לא נהג לברך ברכת שהחינו על פרי או בגד חדש וכן ברכת הטוב והמטיב על שמועה טובה".
 - (ד) מקדש ישראל (בין המצרים עמ' י' אות י"ז, סי' ל"ד) – "בזה"ז (הנוהגים) שבכלל אין מברכין שהחינו על בגדים חדשים מותר מעיקר הדין ללבוש בגדים חדשים עד ר"ח אב ע' בדברינו בחלק התשובות סי' ל"ד".
2. מברך.
 - (א) מחבר (סעי' ד').
 - (ב) רמ"א (סי' ת"ר סעי' ב').
 - (ג) פרי תואר (סי' כ"ח ס"ק ד') – "שכל אשר יקנה לבוש או חפץ או ספרי הקודש שהוא קנין המשמח הלב יברך שהחינו לזמן טוב כזה".
 - (ד) חיד"א (שיורי ברכה ס"ק א').
 - (ה) דרך החיים (דיני ברכת שהחינו, סי' רכ"ב סעי' ז').
 - (ו) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ב אות ה') - לשונו מובא לעיל.
 - (ז) מטה אפרים (סי' ת"ר סעי' י"א, סעי' י"ב) – "אם קנה בגד מתוקן ללבישה ולא בירך בשעת קנייתו יכול הוא ללבוש עתה לצאת ידי חובת הספק אלא שלכתחלה אין לעשות כן להשהות הברכה מאז עד עתה".
 - (ח) בן איש חי (שנה א' פר' ראה אות א', אות ב', אות ג', אות ד', אות ו', אות ז', אות ח', אות ט', אות י"ז).
 - (ט) ברכת הבית (שער כ"ד סעי' ל"ט).
 - (י) כה"ח (ס"ק כ', ס"ק ל"ו) – "והא דנוהגין להקל דוקא בתכשיטין של כלי כסף וזהב או בכלים של תשישי הבית אבל על בגדים המנהג לברך".
 - (יא) מסגרת השלחן (על קיצור שו"ע, סי' נ"ט ס"ק ד').
 - (יב) אג"מ (או"ח ח"ג סי' פ"ב).
 - (יג) פסקי בושם (פרק י"א סעי' י"א, סעי' י"ב).
 - (יד) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ו' אות א', שבת ח"ג עמ' רכ"ז אות א', לפאר ולברך עמ' קכ"ח) - לשונו מובא לקמן.
 - (טו) הגרח"ק זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קנ"ב אות נ', הברכות כהלכתן עמ' ר"ט אות מ"ד) – "שאלה: מי שאינו שמח בקניית בגד חדש האם לא יברך שהחינו. תשובה: מברך".
 - (טז) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק כ"ד אות י"א).
 - (יז) ילקוט יוסף (סעי' א') – "קנה בגד חדש אפילו היה לו בגד כזה תחלה, יש לו לברך 'שהחינו' בשם ומלכות".
 - (יח) ותן ברכה (ח"ב עמ' י', עי' הע' ל"ח).
3. מראי מקומות – הגרמ"א פריינד זצ"ל (מרא דשמעתא אות ע"א, הע' פ"ד).
 - (א) **צ"ב: למה יש אחרונים** [גר"ז, בן איש חי, כף החיים, ועוד] **שמחלק בין בגדים חדשים לכלים חדשים** (וכן בית חדש), לענין המנהג שלא לברך שהחינו. שאם הצד שלא לברך, כיון שהם סומכים על הרשב"א [הו"ד ברמ"א סעי' א'], ורב שרירא גאון [הו"ד במג"א ס"ק ה']. לכאורה, שלא לברך על כל הציוורים הנ"ל. וצ"ע.

ב. קנה בגד שאינו ראוי ללבושו כמו שהוא, שצריך ליתן לאומן לתקן.

1. עדיין מברך שהחינו בבשעת הקנין.
 - (א) ט"ז (ס"ק ג') – "בשעת הקנין. נ"ל דהיינו משעה שקנה בגד אף על פי שצריך ליתן אותו לחייט לעשות ממנו מלבוש אף על גב דרחוק עדיין מן ההנאה שהרי באשר"י מדמה אותו לירידת גשמים אף על פי שאין הנאתן ניכרת מיד".
2. לא יברך שהחינו עד שעה שילבש הבגד.
 - (א) מג"א (ס"ק ו', סי' ת"ר ס"ק א') – "בשעת הקנין. דוקא כשקנה כלי כמו שהיא אבל אם קנה כסף ונתן לאומן לעשות כלי אינו מברך אלא כשישתמש בו כנ"ל".

(ב) א"ר (ס"ק ו') – "בשעת הקנין וכו'. נ"ל דהיינו משעה שקנה בגד אף שצריך ליתן אותו להחייט, ט"ז [סק"ג], אבל מג"א [סק"ו] כתב דבזה מברך בשעת לבישה, ודווקא כשקונה מלבוש גמור הוא דמברך בשעת קנייתו, וכ"כ לקמן סימן תקנ"א וסימן ת"ר [סק"א], וכן משמע ברמזים [פ"ט אות טז], ועיין סימן תרע"ג [א"ר] ס"ק ט"ו".

(ג) דרך החיים (דיני ברכת שהחיינו, סי' רכ"ב סעי' ז').

(ד) נהר השלום (ס"ק ג') – הרמג"א".

(ה) שלחן שלמה (סעי' ב').

(ו) מטה אפרים (סי' ת"ר סעי' י"א, סעי' י"ב [לשונו מובא לעיל]) – "אם קנה מה שאינו ראוי ללבישה והוא נותנו לאומן לתפרו לעשות ממנו מלבוש והוא שמח בו כשלבשו שאז חיוב הברכה בשעת לבישה".

(ז) ערה"ש (סעי' ו') – "יש לו לברך בשעת הקניין אף על פי שעדיין לא נשתמש בהם שאין הברכה אלא ע"י שמחת הלב שהוא שמח בקנייתו ודווקא כשהדבר נגמר כתקונו אבל אם הבית עדיין לא נגמרה לגמרי והכלי צריכה תקון והבגד צריך תקון לא יברך עד שיגמור כל התקונים".

(ח) מ"ב (ס"ק י"ז, שעה"צ ס"ק כ"א, סי' ת"ר ס"ק ג') – "בשעת הקנין וכו'. ודוקא אם קנה בגד שראוי ללבושו תיכף אבל אם קנה שום דבר שאינו ראוי ללבושו או להשתמש בו כמו שהוא רק שצריך ליתן לאומן לתקן לא יברך שהחיינו עד שעה שילבש הבגד או ישתמש בהכלי. [דלא כט"ז]".

(ט) ברכת הבית (שער כ"ד סעי' ל"ט, סעי' מ"א).

(י) מסגרת השלחן (על קיצור שו"ע, סי' נ"ט ס"ק ה').

(יא) וזאת הברכה (עמ' קס"ח אות ה', אות ו', מעיין הברכה פרק כ"ד הע' ד').
3. מראי מקומות.

(א) מור וקציעה (ד"ה כתב) – "אפילו הכי נ"ל דמאן דעבד דעבד דעבד דעבד דעבד. ואין צריך לברך יותר מפעם אחת".

(ב) ח"א (כלל ס"ב סעי' ב') – "ומברך בשעת הקנין אף על פי שעדיין לא נשתמש בו, שאין הברכה אלא על ידי שמחת הלב, שהוא שמח בקנייתו. ונראה לי דלפי זה הכל תלוי בשמחת האדם, שאם שמח בקנייתו כגון עני ששמח בקנייתו על השגת ידו, אזי אפילו לא קנה רק הסחורה ואחר כך יתקן ויעשה ממנו בגד, יברך בשעת קניה כמש"כ הט"ז. ואם אינו שמח בקנייתו כגון עשיר ואינו שמח רק בלבישתו, אזי מברך בשעה שנגמר, כמש"כ המ"א".

ג. מתי לברך.

1. בשעת קנין.

(א) מחבר (סעי' ד') – "בשעת הקנין יש לו לברך אף על פי שעדיין לא נשתמש בהם, שאין הברכה אלא ע"י שמחת הלב שהוא שמח בקנייתו".

(ב) דרך החיים (דיני ברכת שהחיינו, סי' רכ"ב סעי' ז').

(ג) ח"א (כלל ס"ב סעי' ב') - לשונו מובא לעיל.

(ד) שלחן שלמה (סעי' ב').

(ה) מטה אפרים (סי' ת"ר סעי' י"א) – "מי שרוצה לצאת ידי הספק של ברכת שהחיינו ע"י לבישת בגד חדש אין לו לקנות בגד חדש מוכן בשלימות ולעכבו בידו ללבושו בליל ב' בשעת הקידוש לפי שמן הדין כשקונה בגד חדש מוכן יש לו לברך בשעת קניית הבגד".

(ו) קיצור שו"ע (סי' נ"ט סעי' ז') – "ויש לברך בשעת הקנין או גמר הבנין, אף על פי שעדיין לא נשתמש בהם, כי אין הברכה אלא על שמחת הלב שהוא שמח בקנייתו".

(ז) ערה"ש (סעי' ו') - לשונו מובא לעיל.

2. נוהגים לברך שהחיינו רק בשעת הלבישה, או בשעת שמשמש.

(א) מאמר מרדכי (ס"ק ה') – "בשעת הקנין יש לו לברך כ"כ הרא"ש והרשב"א וכ"ד כל האחרונים ז"ל. אמנם אין המנהג כן בינינו אלא מברכין דוקא בשעה שמשמש בהם דהיינו בשעת לבישה. ונראה לפק"ד שדימו זה לההיא דלקמן סי' רכ"ה ס"ג גבי פרי חדש דנהי דמדינא היה לו לברך בשעת ראייה מ"מ העולם נהגו לברך בשעת אכילה משום דהוי עיקר ההנאה כמבואר ברא"ש וכו' יעו"ש. וה"נ ה"ה והוא הטעם".

(ב) חסד לאלפים (ס"ק ו') – "ומברך בשעת הקנין אבל נהגו לברך בשעה שמשמש".

(ג) יפה ללב (ס"ק ו') – "אבל העולם לא נהגו כן אלא בשעת לבישה אז מברך שהחיינו לבד".

(ד) בן איש חי (שנה א' פר' ראה אות א') – "והגם כי משורת הדין הוא לברך בעת הקניה או העשיה, נהגו העולם לברך בעת שלובשם".

(ה) כה"ח (ס"ק ל', סי' כ"ב ס"ק ו') – "עכשיו מנהג העולם שאין לברך שהחיינו על המלבוש כ"א בשעת הלבישה, וכן על הטלית בשעת העיטוף, והטעם נ"ל דנהגו כן דלא מברכי בשעת קנייה משום דחיישי שמא יחזור בו שלא ללבושו מאיזה סיבה ויחזור וימכרו או ליתנו במתנה לאחר ותהיה ברכתו לחנם, ע"כ נהגו שלא לברך כ"א בשעת לבישה דווקא, ומדין פרי חדש נגעו בה וכמו שהתם על פרי חדש שצריך לברך שהחיינו בשעת ראייה ונהגו שלא לברך כ"א בשעת אכילה כמ"ש סי' רכ"ה סעי' ג' ועיין הטעם שם, הכא נמי כן. אח"כ ראיתי שכן כתב ג"כ המאמר סי' רכ"ג אות ה', אבל נתן טעם אחר כמו טעם הפירות משום דהוי עיקר ההנאה יעו"ש".

(ו) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה בין המצרים פרק י"ד סעי' א', ס"ק א') – "איסור כלים ובגדים חדשים בימי בין המצרים - עד ראש חדש אב - אינו אלא על השימוש בהם ומשום ברכת 'שהחיינו', אבל קנייתם מותרת. [שהרי טעם האיסור מבואר במג"א

- (סי' תקנ"א סקמ"ב) משום דאין לומר שהחיינו וכו' לזמן הזה בימים אלו, ולכן לדידן שאיננו נוהגים לברך שהחיינו על כלים חדשים אלא בשעת השימוש והלבישה, אין לאסור לקנותם]."
- ז) יביע אומר (שלחן יוסף או"ח אות פ"ה) – "המנהג הפשוט בזמנינו שאין מברכים שהחיינו על ראיית הפרי, או על ראיית בגד חדש, אלא בשעת האכילה או הלבישה. ואילו בזמנם נהגו לברך על הפירות או בגד חדש דוקא בשעת קנייתם וראיתם, ולא בשעת האכילה או הלבישה, והטעם לזה, כיון שהרגשתם ותחושתם אז היו חזקים. ולכך כשראו דבר משמה שמחו ממנו, משא"כ בזמנינו שאין אנו בני תחושה כמותם, לכן מברכים רק בשעת האכילה או הלבישה, שאז יש שמחה".
- ח) הגרה"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד', ברכות כהלכתן עמ' קנ"א אות מ"ח, עמ' קנ"ג אות נ"ה, הברכות כהלכתן עמ' ר"ז אות ל"ב, עמ' ר"ט אות מ"ג) – "שאלה: מבואר בשו"ע (סי' רכ"ה ס"ד) דמברך על בגד שהחיינו בשעת הקנין, ואולם המנהג כיום לברך בשעת לבישה, איך יש לנהוג למעשה. תשובה: כהמנהג".
- ט) ילקוט יוסף (סעי' א') – "ואף שמעיקר הדין היה צריך לברך בעת קניית הבגד, כבר נהגו שלא לברך אלא עד שעת לבישת הבגד".
- י) פסקי תשובות (אות ז') – "והמנהג הפשוט לברך בעת הלבישה הראשונה של הבגד ולא בשעת קנייה, וכשם שמצינו בס"י רכ"ה (סעי' ג') לענין פרי חדש שנוהגים לברך בשעת אכילה ולא בשעת ראייה".
- יא) חיים של ברכה (סי' ד' סעי' ו') – "אמנם המנהג לברך בכל אופן בשעת הלבישה".
3. מראי מקומות – ישועות חכמה (סי' נ"ט), וזאת הברכה (עמ' קס"ז אות ד', עי' מעיין הברכה פרק כ"ד אות י"א), ותן ברכה (ח"ב סוף עמ' י"א).

ד. זמן הברכה.

1. מיד אחר לבישה
 - א) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ב אות ד') – "וכל מקום שמברך שהחיינו או הטוב והמטיב על בגדים חדשים מברך מיד בשעת הקנין שאין הברכה אלא על שמחת הלב שהוא שמח בקנייתם והוא שקנה בגד תפור ומתוקן אבל אם צריך לתפרו יש אומרים שלא לברך בשעת הקנין אלא אחר שלבשו מיד ואם לא בירך יכול לברך כל זמן שלא פשטו אבל אם פשטו על דעת שלא לחזור וללבשו לאלתר אלא לאחר זמן לא יברך בלבישה שנייה".
 2. קודם הלבישה.
 - א) ברכת הבית (שער כ"ד סעי' ל"ט, ס"ק ל"ז) – "ויברך שתי הברכות קודם שלובשו אח"כ ילבש, ואם לא בירך קודם הלבישה יברך אחר שלבשו סמוך ללבישה, אבל בשהה זמן רב אחר הלבישה לא יברך. וכן אם לא בירך בלבישה ראשונה לא יברך בלבישה שנייה, אך מה שלובש תחילה לראות אם הוא טוב עליו ולא על דעת לילך בו, אינו נחשב ללבישה ואינו מברך אז אלא בשעה שלובש לילך בו. כן נ"ל. [צריך לברך קודם הלבישה כדין כל הברכות שמברך עובר לעשייתן]".
- ה. קנה בגד חדש ובירך עליו שהחיינו: וראה שיש נקב או חסרון אחר בבגד הלך והחליפו. האם צריך לברך שוב שהחיינו.
 1. מברך שנית.
 - א) שבט הלוי (ח"ח סי' ל"ה אות א', עי' ח"י סי' ט' אות ג' [לשונו מובא לקמן]) – "יקרתו קבלתי ושמחתי להקשיב משלומי, ואשר שאל בא' שקנה חליפה בחנות ובא הביתה ובירך מלביש ערומים ושהחיינו ולאחר יום מצא בו דבר שהוא מקח טעות, וחזר לחנות והחליפו לו לחליפה אחרת (באותו סוג) אם חייב לברך פעם שנית ברכת שהחיינו. לדידי פשוט דחייב לברך שנית דהא קיי"ל בברכות נ"ט ע"ב ושו"ע או"ח סי' רכ"ג ס"ג דאפילו קנה וקנה אפילו כיוצא בו מ"מ מברך שהחיינו, והיינו אפילו קנה וקנה עו"פ באותו יום מ"מ כל קנין היא שמחה חדשה, וא"כ ק"ו אם הראשונה נתבטלה מחמת טעות שיברך על השני' דזה קנין חדש ושמחה חדשה על חפץ אחר. וממילא פשוט מאד מה ששאלו שאירע בבית חולים שהראו לו בת שנולדה וברך שהחיינו (עיין מ"ב סי' רכ"ג סק"ב) ונתברר שבטעות היתה ילדה אחרת, ולמחרת הראו לו בתו האמיתית אם חייב לברך עו"פ, דלפי הנ"ל עפ"י מש"כ מ"ב שם דיסוד הברכה דלא גרע מראה חבירו לאחר ל' יום דמברך שהחיינו א"כ פשיטא דחייב לברך עוד פעם".
 - 1) מראי מקומות – משנת יוסף (ח"ג סי' ס"ט, לשונו מובא לקמן).
 - ב) הר"ר משדי (אליבא דהלכתא גליון ל"ט עמ' ע"ח טור ד') – "בעמ' נ"א הביא הרה"ג א. בן חיים שליט"א לשו"ת שבט הלוי ... וע"ז תמה ... ולענ"ד נאמנו מאד דברי הרב שבה"ל, דודאי דנתחדש לו שמחה חדשה בחליפה שהחליף, ובפרט לאחר העוגמת נפש שמצא בחליפה הראשונה מקח טעות, ואין זו חליפתו ותמורתו לחליפה הראשונה כלל. ובזכרוני שנסתפקתי בזה בבחרותי, ות"ח אחד שליט"א גם השיב לי כדברי הרב שבה"ל".
 2. אינו מברך שנית.
 - א) הגרשז"א זצ"ל (בירורי חיים ח"א סי' כ"א אות ב' ס"ק ג', עמ' שמ"ה) – "שאין צריך לברך שהחיינו שוב. כיון דברכת שהחיינו חל על הקנין שרכש [כדאיתא בשלחן ערוך (שם סעיף ד') דבשעת הקנין יש לו לברך], ולא על בגד מסויים דוקא".
 - ב) הגרשי"א זצ"ל (בירורי חיים ח"א סי' כ"א אות ב' ס"ק ג' [לשונו מובא לעיל], חשוקי חמד מנחות דף עה:) – "שמעתי ממו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שגם מי שקנה חליפה חדשה, ובירך שהחיינו, ומצא בה חורים וסדקים, והחליפו לו לחליפה אחרת, כי לא ניתן לתקן את החליפה הראשונה, לא צריך לחזור ולברך שהחיינו, כי בשעה שבירך שהחיינו, היתה דעתו או על חליפה זו או על חליפה אחרת שיקבל במקומה, אם תמצא פגומה. ואין זה דומה לאדם שהודיעו הרי זו בתך שנולדה כעת, ובירך שהחיינו, ואח"כ התנצלו והודיעו לו טעינו והתבלבלנו בבת של חורים אחרים, וזו בתך, שחייב לברך שוב על השניה. דבחליפה חדשה, הברכה היא על השמחה שרכש כלי חדש, ויודע שאם הראשונה פגומה, יקבל אחרת, ולכן ברכתו הראשונה חלה גם עליה. משא"כ בברכת שהחיינו על הבת, שמברך על "הראיה" והרי לא ראה את הבת השניה בשעת הברכה".
 - ג) רבבות אפרים (ח"ח סי' קל"ו) – "אירע דקנה חליפה ובירך שהחיינו, כמובא באור"ח סי' רכ"ג ס"ד, ונתגלה לו אח"כ שיש שם קרע והלך והחליפו לו בחליפה אחרת, הצריך לברך שוב שהחיינו, נראה דלא וכן פסקתי ולא בירך שוב, כי מאחר ששילם לבעל

- החנות החליפה היא שלו וכאשר נתברר שהיא פגומה הרי שקנה זוכה בקנין כסף [לגבי מי שפרע] בחליפה אחרת שבחנות הדומה לזו שקנה, ואין כאן שמחה חדשה, ואף שיצאו לחלוק עלי נראה לי דההלכה הוא כמו שכתבנו".
- (ד) הגר"א נבנצל שליט"א (מה טובו גליון י"ג עמ' ע"ה) – "שאלה: בירך על חליפה שהחינו, ואח"כ הוצרך להחליפה משום פגם אם יברך שוב שהחינו. תשובה: לכאורה אין לו בזה שמחה".
- (ה) חשוך חמד (ברכות דף נט:) – "שאלה. קנה חליפה וברך עליה שהחינו, (כמבואר באו"ח רכ"ג ד') ונתגלתה כפגומה והחליפה לו בחליפה אחרת דומה, שהיתה אז בחנות, האם יברך שהחינו שנית. תשובה. מסתבר דלא יברך שנית, מאחר וכששילם לבעל החנות זכה בחליפה. וכאשר נתברר שזו שקיבל פגומה, הרי שקנה זוכה בקנין כסף (לגבי מי שפרע) בחליפה אחרת שבחנות, הדומה לזו שקנה, ואין כאן שמחה חדשה, ומסתבר שהברכה הראשונה עלתה לחליפה השניה".
- (ו) משנת יוסף (חי"ג סי' ס"ט) – "שבט הלוי ... אולי בתשובה זו בחלק י' יש חזרה קצת ממש"כ בחלק ח' הנ"ל. ולכן למעשה לענ"ד שלא יברך שנית, בפרט ...".
- (ז) תשובות ישראל (ח"ד סי' מ"ז) – "קנה נגד חדש ורואה שיש בו פגם או שאינו מתאים למדתו וצריך להחליפו, אם בירך שהחינו בשעת הקניין לא יברך שוב בשעה שמחליפו ולובשו, [ואפי' אם בירך לאחר שראה שצריך להחליפו מסתבר דיצא, וצ"ע]".
- (ח) יבקש תורה (ברכות סי' ל"ז).
- (ט) הר"א בן חיים (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' נ"א טור א') – "שבט הלוי ... ולענ"ד ... לכאורה הברכה שבירך עלי שהחינו היא פוטרת את חיוב ברכתה על החליפה השני, כיון שלא התחדש לו שמחה חדשה בחליפתו השני, והרי זו חליפתו וזו תמורתו לחליפתו הראשונה, ולכך הברכה הראשונה פטרה את כל השמחה שיש לו בזה ובבא מלבישת חליפה חדשה באותו זמן".
3. מראי מקומות – שערי הברכה (הע' ע"ה), בית מתתיהו (ח"ד סי' מ"ג אות ב').

1. מתי מברכין שהחינו על בגד חדש: אחר בדיקת שעטנז או אפילו קודם.

1. בשעת לבישה.
- (א) תשובות ישראל (ח"ד סי' י"ח) – "קנה בגד שצריך לבדוקו משעטנז אין מברך בשעת קנין אלא רק בשעת לבישה".
- (ב) הר"א בן חיים (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' נ"א טור א') – "ובגד הטעון בדיקת שעטנז, אין לברך עליו שהחינו עד לאחר הבדיקה, כיון שאותה בדיקה מעכבת את הלבישה, ודמיא לכלי הטעון טבילה שאין לברך עליו שהחינו עד לאחר הטבילה וכנזכר. כ"כ בס' וזאת הברכה שם".
- (ג) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק כ"ד הע' ד').
2. מראי מקומות – זרע שמואל (סי' ע"ד, הע' ג'), בית מתתיהו (ח"ד סי' מ"ג).
- (א) הגריש"א זצ"ל (גלאט חכ"א עמ' קמ"ג ד"ה הקונה, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות כ"ב) – "הקונה בגד אצל חייט נאמן, ורק בדרך 'חומרא' הוא נוהג לבדוקו משעטנז, עליו לברך שהחינו בעת הקניה".
3. אחר שבירך שהחינו נודע שיש בו שעטנז, האם אחר שהבגד יתוקן כהלכה, עליו לברך שהחינו.
- (א) לא.
- 1) שבט הלוי (ח"י סי' ט' אות ג'), שערי הברכה (הע' ע"ה) – "שאלה: המברך שהחינו על בגד חדש. ואחר שבירך נודע שיש בו שעטנז האם אחר שהבגד יתוקן כהלכה, עליו לברך שהחינו. תשובה: ראיתי שאלתו, ולענ"ד דלא יברך עוד פעם, דברכת שהחינו על השמחה פעם ראשונה ואפשר לשמוח גם בבגד שעטנז דעצם הבגד הלא נאה הוא אלא שצריך להסיר השעטנז לפני הלבישה, ועיין פלוגתת הלק"ט ח"א סי' ס' בבה"ל סי' רכ"ה תו"ד ס"ג דאין לברך שהחינו על פירות מורכבים כיון שנעשו באיסור, והגיעב"ץ בשאלת יעב"ץ סי' ס"ג דעתו דכן לברך שהחינו כיון דמותר לשמוח כן, דפרי מורכב מותר באכילה ושמחתו נתקיים בה, כמש"כ שם בבאיור הלכה, ובנ"ד גם להלק"ט אפשר לברך כיון דאפשר בתיקון, ומכ"ש דכבר ברך לפני שנודע שעטנז, ובעניויות גם כשברך לאחר שנודע שעטנז א"צ לברך עוד פעם ע"פ הנ"ל כיון שאפשר בתיקון ועצם הבגד גורם שמחה".
- א. פשט [וסתירה] בהשבט הלוי – משנת יוסף (חי"ג סי' ס"ט, לישונו מובא לעיל), בית מתתיהו (ח"ד סי' מ"ג אות ב').
- 2) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ"ג) – "המברך שהחינו על בגד חדש ואחר שבירך נודע שיש בו שעטנז, אחר שיתוקן הדבר אין צריך לברך עליו שוב שהחינו".

2. עד מתי: בדיעבד.

1. רק לבישה ראשונה.
- (א) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ב אות ד') – "וכל מקום שמברך שהחינו או הטוב והמטיב על בגדים חדשים מברך מיד בשעת הקנין שאין הברכה אלא על שמחת הלב שהוא שמח בקנייתם והוא שקנה בגד תפור ומתוקן אבל אם צריך לתפרו יש אומרים שלא לברך בשעת הקנין אלא אחר שלבשו מיד ואם לא בירך יכול לברך כל זמן שלא פשטו אבל אם פשטו על דעת שלא לחזור וללבשו לאלתר אלא לאחר זמן לא יברך בלבישה שנייה".
- (ב) כה"ח (ס"ק ל"א) – "ואם שכח לברך בשעת לבישה יכול לברך אחר לבישה כל זמן שעודנו בתוקף שמחתו ובלבישה ראשונה כמ"ש לעיל אות ה' אבל אח"כ יברך בלא שו"מ".
- (ג) קצות השלחן (סי' ס"ד סעי' ב') – "ואם לא בירך בשעה שלבשו יכול לברך כל זמן שלא פשטו ... אבל אם פשטו על דעת שלא לחזור וללבשו לאלתר אלא לאחר זמן לא יברך בלבישה שנייה".
- (ד) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק כ"ד אות י"א).
2. יכול לברך אח"כ.
- (א) אשל אברהם (בוטשאטש, מהד"ת ד"ה ברכה) – "ברכת שהחינו על מלבוש חדש הנהוג בלבישה ראשונה מסברא אם לא בירך עד כמה לבישות מברך אח"כ כמו שמעיקר הלכה הברכה בקנין או בזמן הגעה המלבוש לביתו כשהוא גמור. ומ"מ מברכים אח"כ

בהלבישה א' אחר כמה ימים. ואינו כשהחיינו על פירות שמכיון דלא בירך בזמנה בטעימה א' אינו מברך עוד. וגם שבפירות רבים ס"ל שעיקר ברכה שהחיינו בהראי' א' ומ"מ הנהוג לברך באכילה א' גם אחר ראי' מימים רבים ומ"מ גם לדידהו אחר טעימה א' אינו מברך. מ"מ י"ל שכשהוא בשביעה אינו מברך מש"כ במלבוש של"ש גבי שביעה. ואולי מ"מ אחר שיצא הבגד מגדר חדש ואין קורא לו שם חדש אזלא ההנאה דהיא מצד החידוש".

(ב) בה"ל (סי' כ"ב סעי' א' ד"ה בשעת) – "בשעת עיטוף ראשון. עיין בפמ"ג שכתב דלאו דוקא הוא והראה לעיין בלבוש בסימן רכ"ה וכוונתו להא דס"ג שם דאם לא בירך בשעת ראייה ראשונה יוכל לברך בשניה וביאר שם בלבוש הטעם דהא אכתי יש עליו חיוב הברכה עי"ש וא"כ ה"נ בענינינו ולכאורה יפלא על הפמ"ג אמאי לא רמז לעיין במ"א שם דחולק על ההג"ה שם והסכים בעצמו ג"כ שם עמו עי"ש וי"ל דכוונתו על הרמ"א דלפי מה שכתב שם בהג"ה דבריו כאן בהג"ה שכתב עיטוף ראשון לאו בדוקא הוא. ודע עוד דמדברי הגר"א שם משמע דמסכים עם ההג"ה שם וכן כתב שם הא"ר דהלכה כן וא"כ לכאורה בענינינו יש לסמוך בדיעבד לברך אפילו אח"כ וכן משמע לענ"ד מלשון הרמב"ם בענינינו שכתב דאם לא בירך על סוכה ולולב וכיוצא בהן שהחיינו בשעת עשייה מברך עליהן שהחיינו בשעה שיוצא ידי חובתו בהן".

(ג) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג ס"ק כ"ב, בין המצרים פרק י"ד סוף הע' ה') – "ועל בגד שמברכין עליו, אם לא בירך בפעם הראשונה יכול לברך כל זמן שעדיין שמח, וכן כשלובושו שנית. אבל על פרי חדש לא יברך בשעת אכילה שניה, דהא מעיקר הדין מברכין בראיתו, ודי לנו שאנו מאחרין בברכתו עד שעת אכילה, אבל לא באכילה שניה".

(ד) ביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א ס"א כ"ג) – "שאלה: אדם שלבש בגד חדש ושכח לברך שהחיינו. עד מתי עדיין יכול לברך 'שהחיינו' על הבגד חדש. תשובה: כל עוד שניכר בו חידוש".

3. מראי מקומות – ותן ברכה (ח"ב עמ' נ', פרק ד' הע' ב').

(א) פמ"ג (סי' כ"ב א"א סוף ס"ק א') – "ומה שכתב [הרמ"א] בשעת עיטוף ראשון, יראה דלאו דוקא. עיין [סימן] רכ"ה בלבוש [סעיף ג] יע"ש".

(1) עי' בה"ל, לשונו מובא לעיל.

(ב) ח"א (כלל ס"ב סעי' ב') – "מברך בשעת עיטוף ראשון".

ח. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שע"א אות שמ"ט) – "אדם שקנה ב' בגדים, האם עדיף שיברך כל יום שהחיינו על בגד אחד, או יברך פ"א שהחיינו על ב' הבגדים. תשובה: פ"א על שניהם".

יד] ציורים.

א. כובע חדש.

1. חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ו' אות ז') – "כובע חדש תלוי אם מחשיבין אותו אזי צריך לברך שהחיינו ... וברכת עוטר ישראל לא שמענו שיברכו על כובע".

ב. קיטל חדש.

1. מברך.

(א) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה תקט"ז) – "שאלה: אם מברכין שהחיינו כשקונה קיטל ביוה"כ ושמח מאוד. תשובה: כן".

(ב) הגר"א בבבצאל שליט"א (אבני דרך ח"ט סי' ע"ט הע' ב') – "כי הקיטל שלנו לובשים אותו מחיים ואינו דומה לפתחי תשובה, ולכן גם אין לפטרו בשהחיינו של כל נדרי אלא יברך עליו בפני עצמו".

(ג) שואלין ודורשין (אבני דרך ח"ט סי' ע"ט הע' א') – "אם אדם שמח בקיטל שקנה, שפיר יכול לברך שהחיינו, ולא גרע מחליפה אף שהקיטל זול יותר. ברכת שהחיינו ביוה"כ היא על היו"ט, ואין לערב שמחה בשמחה. ורק במקום שיש ספק כגון תקיעת שופר ביום ב' דר"ה, יכול (וראו) ללבוש קיטל חדש ולברך שהחיינו על השופר ולכוין מספק על הקיטל. אף שמן הדין גם אם אין לו קיטל שפיר מברך שהחיינו לדעת הרמ"א".

2. אינו מברכין.

(א) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ו' אות ח') – "קיטל חדש, אין נראה שיהא נחשב בגד חשוב לברך עליו שהחיינו".

(ב) אבני דרך (ח"ט סי' ע"ט) – "העולה לדינא מי שקנה קיטל חדש ליוכ"פ לא יברך עליו שהחיינו, ובברכת השהחיינו של יוכ"פ (אחר כל נדרי) יכוין לפטור גם את הקיטל".

3. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ה סי' מ"ה).

ג. מכנסיים, חולצה.

1. הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות כ"ב) – "אך על חולצה וכלים שאינם יקרים אין לברך. וכן אין לברך על סוודר או מכנסיים".

2. חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ו' אות א'), שבת ח"ג עמ' רכ"ז אות א', לפאר ולברך עמ' קכ"ח) – "ולמעשה הקונה בגד חדש או כלי חדש צריך לאמוד בעצמו אם שמה בהן, ונראה שאין זה תלוי בערך הבגד והכלי אלא בחשיבות הבגד והכלי, ולכן שייך לברך שהחיינו על טלית ואף על מכנסיים או חולצה (ואינו חשיב בגד של זיעה) ובלבד שיהיה שמח בהם".

3. הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' קכ"ו) – "שאלה: קיי"ל דעל כלים חדשים, או בגדים חדשים מברכים שהחיינו, ונסתפקו מהו הדין בחולצה או נעלים או כיפה וחגורה חדשים, האם מברך שהחיינו, וכן עט חדש וכוסות חדשים וכיו"ב אם מברך שהחיינו. תשובה: על דברים שאין חשובים בזמנינו אין לברך".
 הגר"ח"ק זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קנ"ב אות נ"א) – "תשובה: אפילו מכנסיים וחולצה וכן טלית גדול אם יש שמחה מברכים, וטלית קטן בזמנינו לא נוהגים לברך כי אין בזה שמחה".

ד. **בגדי לילה** (פיג'מה, pajamas).

1. **אור לציון** (ח"ב פרק מ"ו אות ס', הע' ס') – "קנה בגדי לילה (פיג'מה), אם שמח בהם, מברך עליהם ברכת שהחיינו. [ראה שו"ע בסימן רכ"ג סעיף ו', שהכל תלוי בבגדים ששמח בהם, ע"ש, ולכן אף בבגדי לילה הדבר תלוי אם שמח בהם או לא]".

ה. **פיאה נכרית**.

1. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Should a lady who buys a new shatel (wig) make a שחיינו on it? If it is for טוב יום should she have it in mind when she lights candles or should she make two ברכות?

R' Y. Berkovits wrote: Assuming פיאה נכרית is muter: It is better to make two separate berochos. There are two different reasons for these berochos - and really shouldn't be combined besides on Rosh Hashanah when there is a safek".

ו. **טלית**.

1. עי' סי' כ"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ז. **קנה עטרה חדשה לטליתו הישנה**.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ג אות ס"ו) – "שאלה: אדם שקנה עטרה מכסף חדשה לטליתו הישנה, האם כשלוש הטלית עם העטרה החדשה, יכול לברך שהחיינו, או לא. תשובה: צריך עיון".

ח. **תחפושת על פורים**.

1. עי' סי' תרצ"ו, לשיטות ומראי מקומות.

ט. **שהחיינו על התפילין לילד בר מצוה**.

1. **כף החיים** (פלאג'י, סי' י' אות ח') – "בטלית חדש יברך שהחיינו אחר ברכת להתעטף, אך בתפילין חדשים אין צריך לברך שהחיינו. (כמו שכתב בספר מחזיק ברכה סימן כ"ב, ובספר יד אבישלום שם, ולענין שהחיינו בפעם ראשונה לדעת התוספות והרשב"א והר"ן אין מברכין כי אם על מצוה שבא מזמן לזמן, כמו שכתב הש"ך ביו"ד סימן כ"ח ס"ק ה', וכן הסכים הרב פרי חדש שם)".

2. **הגרשז"א זצ"ל** (מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות ל"ג ס"ק ג') – "לענין שהחיינו בתפילין התנהגתי עם בניי שיחיו, שלפני י"ג שנה רק הניחו אבל לא נתתי להם את התפילין במתנה רק במלאת להם י"ג שנה. והברכה היא על ההנחה וגם על המתנה של התפילין. ואף שמצוות לאו ליהנות ניתנו היינו בקונה במעותיו אבל לא במתנה שזה ממש רכוש. [וע' בה"ל סי' כ"ב ס"א ד"ה קנה]".

3. **אור יצחק** (ח"ב או"ח סי' פ"ו) – "שיש לברך שהחיינו".
 4. **הגר"ח"ק זצ"ל** (ברכות כהלכתן עמ' קנ"ג אות נ"ט, הברכות כהלכתן עמ' ר"ז אות ל"ג) – "על קניית תפילין מברכים. תשובה: מצוות לאו ליהנות ניתנו".

5. **ילקוט יוסף** (ילקוט יוסף שובע שמחות ב' הל' הקשורות ל"חגיגת" בר מצוה סעי' י"ז, עי' או"ח סי' ל"ז סעי' ג' אות ו', ואות ז') – "נער בר מצוה המניח תפילין לראשונה בחייו ביום שנעשה לבר חיובא, אינו מברך שהחיינו, שאין מברכים שהחיינו על מצוה שאדם מקיימה פעם ראשונה בחייו. וכן המניח תפילין חדשות, אינו מברך עליהם שהחיינו. ונכון שיברך על טלית חדשה ברכת 'שהחיינו' ויפטור את התפילין החדשות".

6. מראי מקומות – **מעדני אשר** (ברכות סוף סי' קל"א).

7. **שהחיינו על תפילין לבחור שנעשה בר מצוה**: בין המצרים. (א) לא לברך.

1) **הגרשז"א זצ"ל** (הליכות שלמה בין המצרים פרק י"ד סעי' ב', שלמי מועד סוף עמ' תע"ז) – "לא יברך שהחיינו".

2) **מקדש ישראל** (סי' ל"א) – "תינוק שנעשה בר מצוה באלו הימים אי ילבוש בגד חדש לקראת הנחת תפילין כדי שיברך שהחיינו ולכוון גם על התפילין. תשובה - לא יעשה כן".

(ב) מראי מקומות – **נחמת ישראל** (פרק ד' הע' ע"ו).

1) **הגרשז"א זצ"ל** (מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות ל"ג ס"ק ג', הליכות שלמה תפילה פרק ד' סעי' י"ד) – "לענין שהחיינו בתפילין התנהגתי עם בניי שיחיו, שלפני י"ג שנה רק הניחו אבל לא נתתי להם את התפילין במתנה רק במלאת להם י"ג שנה. והברכה היא על ההנחה וגם על המתנה של התפילין. ואף שמצוות לאו ליהנות ניתנו היינו בקונה במעותיו אבל לא במתנה שזה ממש רכוש. [וע' בה"ל סי' כ"ב ס"א ד"ה קנה]".

2) **רבבות אפרים** (ח"ח סי' ש"צ אות ט"ז) – "נשאלתי מאב שבנו נעשה בר מצוה בימים שאחרי ר"ח אב האם יעשה שהחיינו על התפילין והיות שאני פה בחופשה בירושלים עיה"ק, עניתי לו שברירתי פעם אם עושין שהחיינו כשמניחין תפילין בפעם

הראשונה וטוב שיאכל פרי חדש ויתכוון להוציא ג"כ התפילין ופה ג"כ יקח פרי שיעבור זמנו שאם לא יעשה אז שהחיינו אז יפסידו, ויכוין ג"כ להוציא את התפילין, ואם לעשות שהחיינו כשמניח חודש קודם הלא אז עדיין הוא קטן ופטור ורק מטעם חינוך מברך ואין זה פטור, ומ"מ צריך ביאור בזה, וג"כ דברתי עם הרה"ג הרב בראנסדארפר שליט"א מחבר שו"ת קנה בשם, ונטה לצדנו שאני צודק, וכן עם ידידי הרה"ג הרב מלך שליט"א מירושלים והסכים לדבריי.

(3) הגר"ח"ק זצ"ל (מכתב לבחור הבר מצוה שלמה זלמן שטילרמן, תמוז תשע"ג) – "שאלה: יהיה לי בר מצווה במוצ"ש פרשת מטות מסעי כ"ט תמוז. ורציתי לשאול ... לנוהגין לברך שהחיינו על התפילין. האם זה גם בשלושת השבועות. תשובה: לא מברכין כל השנה".

הגר"ח"ק זצ"ל (מראה כהן קוני' לבר מצוה עמ' ה' אות א') – "איך נהוג בבית מרן שליט"א בענין ברכת שהחיינו על תפילין לנער הנעשה בר מצוה. תשובה: אין מברכין".

(4) אור לארבעה עשר (פרק י"ח סעי' ז', עי' פרק כ' סעי' ט') – "כשמתחיל להניח תפילין ביום הבר מצוה ורוצה לפטורו בברכת שהחיינו, ויש לו בגד חדש שלא הספיק ללבושו קודם בין המצרים או בשבת שקודם הבר מצוה, המיקל יש לו על מה לסמוך ללבושו עתה ולברך ברכת שהחיינו, ויפשטם אחר התפילה. וכשאינו לובש בגד חדש, יברך שהחיינו בלא שם ומלכות ויכוין לפטור את התפילין".

טו] מלבוש ערומים.

א. הלכה.

1. לברך.

(א) מרדכי (סוכה רמז תשע"א).

(ב) מחבר (סעי' ד') – "וכשילבשם מברך: מלביש ערומים".

(ג) לבוש (סעי' ד') – "ואחר כך כשילבש אותם מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם מלביש ערומים".

(ד) ח"א (כלל ס"ב סעי' ב') – "ואם הוא מלבוש, כשלובו מברך 'מלביש ערומים' מקודם ואחר כך מברך 'שהחיינו'".

(ה) קיצור שו"ע (סי' נ"ט סעי' ח') – "וכשילבש המלבוש יברך מלבוש ערומים, ואף שכבר בירך שחרית מלביש ערומים חוזר ומברך כשלובו, אך אם לבשו שחרית נפטר בברכה זאת".

(ו) מטה אפרים (סי' ת"ר סעי' י"א) – "ויברך בשעת לבישה ברכת מלבוש ערומים".

(ז) ערה"ש (סעי' ו') – "ובבגד כשלובו לילך בו יברך מלביש ערומים וברכת שהחיינו קודמת [עמג"א סק"ו ואין הבנה לדבריו ע"ש]".

(ח) ברכת הבית (שער כ"ד סעי' ל"ט).

(ט) הגר"ח"פ זצ"ל (אורח ישראל סי' י"ג הע' נ"ג) – "דיש לברך, וגם שהחיינו יש לברך (בבגד חשוב) אם יש לו קצת שמחה, כגון אם קונה חליפה ('סויט'), דמסתמא מתענג בו קצת".

(י) אורח ישראל (סי' י"ג הע' נ"ג) – "ראיתי בכה"ח ... אכן מסתימת כל הפוסקים שלא העירו ושלא הזהירו בזה, ואדרבה דנו והאריכו בברכה זו, מבואר להדיא שס"ל דגם עכשיו צריך לברך ברכה זו בשם ומלכות, ודלא כמ"ש הכה"ח ודו"ק".

2. שלא נוהגים לברך בשם ומלכות [ויפטור בברכות השחר].

(א) גר"ן (סדר ברכת הנהנין פרק י"ב אות ו') – "הלובש בגד חדש יש אומרים שמברך מלביש ערומים אף על פי שכבר בירך בשחר ונכון לברך בלא שם ומלכות".

(ב) יפה ללב (ס"ק ו').

(ג) בן איש חי (שנה א' פ' ראה אות א') – "יש אומרים שאם קנה או עשה איזה מלבוש חדש אז כשלובו מברך ברכת מלביש ערומים, ובאזור כשאזור בו מברך אזור ישראל בגבורה, והכובע כשמישמו בראשו מברך עוטר ישראל בתפארה, ויש חולקין וס"ל דאין לברך ברכות אלו, ומשום ספק ברכות לא נהגו העולם לברכם, ומ"מ טוב ללבשם פעם הראשון בשחרית ויכוין לפטרם בברכות השחר שיברך קודם שילבשם, ויכוין עליהם וילבשם תכף אחר ברכות השחר בלא הסח הדעת והפסק ובוזה יצא י"ח לכ"ע, ואם הוא מוכרח ללבשם ערבית יברך עליהם ברכות הנז' בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבו".

(ד) קצות השלחן (סי' ס"ד סעי' ד').

(ה) כה"ח (ס"ק ל"ב) – "מברך מלביש ערומים. מיהו היפ"ל שם כתב דלא נהגו עכשיו לברך מלביש ערומים משום דברכת מלביש ערומים דשחרית פטורו ולא בעי לברוכי כ"א שהחיינו יעו"ש. ועוד יש לתת טעם דלא נהגו לברך מלביש ערומים על בגד חדש משום דמלביש ערומים משמע ערום לגמרי לא כן בלבוש מלבושים וזהו דוקא בגד עליון או גלימא וע"כ לא נהגו לברך כ"א רק שהחיינו. וכ"כ בן איש חי ...".

(ו) עי' הגר"ש זצ"ל (הליכות שלמה בין המצרים פרק י"ד הע' א') – "ולענין ברכת 'מלביש ערומים' על בגד חדש (עיין שו"ע סי' רכ"ג ס"ד ומ"ב שם סקי"ח), אמר רבנו דהמהדרין לובשים אותו קודם ברכת השחר לפטורו בברכת מלביש ערומים שבשחר, ובמ"ש בסדר ברכת הנהנין (לבעל שו"ע הרב) פי"ב ס"ו".

(ז) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ"א) – "בשו"ע (סי' רכ"ו סעי' ד') איתא: דכשלובו בגד חדש מברך מלביש ערומים. ואין העולם מקפיד לברך ברכה זו על בגד חדש, וראוי לכוון בברכת מלביש ערומים שבברכות השחר גם על הבגד חדש. וילבוש הבגד חדש בשחרית אז בשעת הברכה".

(ח) הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד') – "שאלה: האם למעשה יש לברך בלבישת בגד חדש ברכת 'מלביש ערומים'. תשובה: יפטור בברכות השחר".

(ט) וזאת הברכה (עמ' קס"ח אות ז', מעיין הברכה פרק כ"ד הע' ג') – "ואין המנהג כן".

י) פסקי תשובות (סוף אות ז', ע"ה ס"ז) – "ומש"כ בשו"ע: כשילבשם מברך מלביש ערומים. כבר כתבו האחרונים שאין אנו נוהגים בברכה זו, אלא יוכל לומר בלא הזכרת שם ומלכות, או ילבשם בבוקר ויכוין בעת ברכת מלביש ערומים על הבגד החדש, וה"ה לענין אבנט חדש יכוין בברכת אוזר ישראל בגבורה ולענין כובע חדש יכוין בברכת עוטר ישראל בתפארה".
3. מראי מקומות – ותן ברכה (ח"ב עמ' י"א בהג"ה).

ב. מה קודם: ברכת שהחיינו או ברכת מלביש ערומים, בזמן שמברך בשעת לבישה.

1. מלבוש ערומים – א"ר (ס"ק ז'), פמ"ג (א"א ס"ק ה'), שע"ת (ס"ק ג'), דרך החיים (דין לקיחת תלית מעכו"ם סי' י"ג סעי' ז', דיני ברכת שהחיינו סי' רכ"ב סעי' ז'), ת"א (כלל ס"ב סעי' ב', לשונו מובא לעיל), מגן גבורים (ס"ק י"ב), חסד לאלפים (ס"ק ו'), מ"ב (ס"ק י"ח), ברכת הבית (שער כ"ד סעי' ל"ט), אורח ישראל סי' י"ג סוף אות י"ד).
2. שהחיינו – ערה"ש (סעי' ו', לשונו מובא לעיל).

ג. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד') – "שאלה: כ' השו"ע (סי' רכ"ג ס"ד) וכשילבש בגד חדש מברך מלביש ערומים, וכ' המ"ב (ס"ק י"ח) אם לובש הבגד שחרית יכול לצאת בברכת מלביש ערומים שמברך בברכה"ש. ויל"ע אם בזמן שברך ברכות השחר נזכר כשיש לו בגד חדש בביתו ודעתו ללבושו אחר התפילה, האם יצטרך לדחות ברכת מלביש ערומים לאחר התפילה, ויברכנו אח"כ בזמן לבישת בגד החדש שלא יהיה בכלל ברכה שאינה צריכה, או"ד לא ידחה הברכה לפי שעשוי מברך על סדר התפילה. תשובה: לא ידחה".

טז [המקבל כלים חדשים במתנה - סעיף ה']

א. הלכה.

1. מברך הטוב והמטיב: שהיא טובה לו ולנותן.
(א) מחבר (סעי' ה') – "אם נתנו לו במתנה מברך: הטוב והמטיב, שהיא טובה לו ולנותן".
(ב) לבוש (סעי' ה') – "נתנו לו במתנה מברך הטוב והמטיב, שיש בו טובה לו ולנותן".
(ג) א"ר (ס"ק ט').
(ד) דרך החיים (דיני ברכת שהחיינו, סי' רכ"ב סעי' י').
(ה) ת"א (כלל ס"ב סעי' ד') – "עני שניתן לו בגד שחשוב לו במתנה, מברך 'הטוב והמטיב' ואינו מברך 'שהחיינו', שהוא טובה גם לנותן ששמח שזיכהו ה' ליתן צדקה (ומה שהקשה הגאון החסיד דאם כן גם הנותן יברך, נ"ל דכיון דאין הנאה מטי לידיה. אך צריך עיון סוף פסחים גבי פדיון הבן קאמר כהן מברך, דקמטי הנאה לידיה, ולפי זה היה לכהן לברך הטוב והמטיב וע"כ מדמברכין שהחיינו שמע מינה שאבי הבן מברך, ונראה דהתם בודאי לא מברכין שהחיינו על המתנה דלא מצינו בכל מתנות כהונה רק על המצוה מברך ושפיר איבעי ליה)".
(ו) שלחן שלמה (סעי' ג').
(ז) ערה"ש (סעי' ז').
2. מברך שהחיינו.
(א) פרח שושן (או"ח כלל א' סי' י"ב ד"ה עוד כתב) – "ומי שנתנו לו במתנה כלים אפילו לדעת מרן שפסק דמברך הטוב והמטיב לא יברך אלא המקבל ולא הנותן, ולעד"ן שגם המקבל לא יברך".
(ב) גר"א (על סעי' ה').
(ג) גר"ו (סדר ברכת הנהנין פרק יב אות ג') – "ואם ניתן לו במתנה יש אומרים שמברך במקום שהחיינו הטוב והמטיב שהוא טובה לו ולנותן (שאם המקבל עני הוא טובה לנותן שזיכהו הקדוש ברוך הוא לעשות צדקה. ואם המקבל עשיר שמח הנותן שמקבל ממנו מתנתו) ויש חולקים ויש לחוש לדבריהם ולברך שהחיינו שהיא ברכה הראויה וצריכה ואינה לבטלה לדברי הכל".
(ד) מ"ב (ס"ק כ"א, בה"ל ד"ה שהיא) – "הכרעתי במ"ב שיברך שהחיינו ולא ברכת הטוב".
(ה) כה"ח (ס"ק ל"ז) – פרח שושן ... וכתב שם הר"ח ולכן אין לברך כ"א ברכת שהחיינו".
3. מראי מקומות – מג"א (ס"ק ח'), מהרש"ם (ח"ב סי' רכ"ב), ברכת הבית (שער כ"ד סעי' מ'), ס' הבית (סי' כ"א סעי' י').

ב. האם נוהגים בזמנינו בברכת הטוב והמטיב בקונה בגדים.

1. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ז) – "שאלה: הקונה בגד יקר לאשתו או לבנו ושמחים שניהם, האם נוהגים לברך הטוב והמטיב. תשובה: אפשר לברך".
הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ז) – "שאלה: כשהבן שלי קונה חליפה, ומברך שהחיינו, האם אני יברך הטוב והמטיב, על החליפה שלו, וכמ"ש המ"ב (סי' רכ"ג סקי"ח), דלא ראיתי נוהגין כן בשום מקום. תשובה: לא נהוג".

ג. מקבל דירה לדור בה.

1. שלמת חיים (סי' ר"ג, א"נ או"ח סי' קצ"ט) – "מי שנותנים לו לדור בדירות שהן כמעט בחנם על משך איזה שנים, האם יברך ברכת 'הטוב והמטיב'. והנה במ"ב (סימן רכ"ג ס"ק כ"א) הביא דברי האחרונים דאף במתנה לא יברך 'הטוב והמטיב', דלא אמרינן [לברך] משום דגם הנותן יש לו טובה דוכה במצות צדקה וכדומה, משום דהברכה לא נתקנה כי אם על הנאה גשמית. והנה לפ"ז אם המקבלים הם שניים כמו בדירה שדר עם בני ביתו יצטרך לברכנה, וכן אפילו אם המקבל יחיד בדבר יצטרך לברך שהחיינו עכ"פ, אולם לא

שמעתי נוהגין לברך בזה. תשובה: נראה [דלא יברך] כיון דבשעה שנותן לו עדיין לא נהנה, ועל העתיד - איננו עדיין. ואם יש אופן שבעודו עומד בדירה יאמרו לו הדירה הזו נתונה לך מעתה תיכף לדור, באמת יברך".

ד. שזוכה בגורל בדירה לדור בה.

1. שלמת חיים (סי' ר"ד, א"נ או"ח סי' ר') - מי שזכה בגורל דירה על איזה שנים, האם צריך לברך 'הטוב והמטיב', ולא ראיתי שמברכין. תשובה: פשיטא שצריך לברך".

יז] הלוּבש בגד חדש - סעיף ו'.

א. המנהג לומר 'תבלה ותחדש' - רמ"א (סעי' ו'), לבוש (סעי' ו'), דברי חמודות (ברכות פרק ט' אות נ"ג), קיצור שו"ע (סי' נ"ט סעי' י"ג), ערה"ש (סעי' ט'), על פי התורה (פרק כ"ט סעי' צ"ז).

1. ס' הבית (סי' כ"א הע' ל"א ד"ה וכאן) - "וכאן המקור להעיר על טעות העולם בענין זה, שאומרים 'תתחדש' למי שקנה בגד חדש או כלים חדשים - היינו לא רק שמשמיטים 'תבלה', אלא אומרים 'תתחדש' במקום 'תחדש'. וכיון שהכוונה בזה לאחל להלוּבש שיבלה הבגד, ויחדש בגד אחר במקומו - הרי כל יודע דקדוק מבין שמלת 'תתחדש' אינה מתאימה. השוה לתהילים ק"ג - ה': תתחדש כנשר נעורייכי]. וככל הנראה, טעות העולם נובע מטעות הדפוס שיש בדברי השו"ע שבספרי המשנה ברורה, דשם כתוב באמת 'ותתחדש'. אך הוא טעות דמוכה, כמו שיראה המעיין בדברי השו"ע עצמו, דשם כתוב 'ותחדש'. שו"ר שגם בדרכי משה ...".

ב. בגדי מצוה - האם לומר 'תבלה ותתחדש'.

1. אין לומר.

(א) עצי היער (סעי' ו') - "יפה ללב".

(ב) כה"ח (ס"ק מ"ו) - "שם בהגה. הנעשים מעורות וכו'. וכל שכן שאין לומר כך על התפילין שאין זה כבוד למצוה, ונראה דאפילו על טלית חדש וכדומה מדבר מצוה אין לומר כך משום כבוד המצוה שמצפה לראות כבל"ה את הקודש. יפה ללב אות ח".

(ג) שערי שלום (על קיצור שו"ע סי' נ"ט ס"ק כ"ב) - "בכה"ח ...".

(ד) פסקי תשובות (אות ח') - "ובבגד של מצוה בטלית וכדו' מדבר מצוה, אין לומר תבלה ותחדש שאינו דרך כבוד למצוה שמצפה לראותה בלוייה".

(ה) על פי התורה (פרק כ"ט סעי' ק"א).

2. מראי מקומות.

(א) פסקי תשובות (הע' ע"ד) - "כה"ח סקמ"ו בשם יפה ללב סק"ח, וישל"ע מה כוונתו בתיבת 'וכדומה' מדבר מצוה, ואולי הכפה ואף הכובע שהם עשויים לצורך מצוה (כסי ראשך כי היכי דתיהוי לך אימתא דשמיא) ואבנט, ואפשר גם בגדי שבת ויו"ט, וצ"ע".

ג. בגד שעשוי מעור - האם לומר 'תבלה ותתחדש'.

1. אין לומר, דכתיב ורחמיו על כל מעשיו - מהר"י ווייל (סי' ל"ז, "כשאדם לובש פליצה חדשה או מנעלים חדשים אין לומר לו תבלה ותחדש כיון שצריכין להמית הבהמה קודם הליבישה ונאמר ורחמיו על כל מעשיו, מפי שאירי הח"ר יוסף ז"ל"), פרישה (ס"ק ג'), כנה"ג (הג' טור ס"ק ב', שו"ת כנה"ג סי' כ"ד ד"ה ומה שכתב), תשובה מאהבה (ח"א סי' נ"ג ד"ה והנה מובא), קיצור שו"ע (סי' נ"ט סעי' י"ג), טעמי המנהגים (ליקוטים סי' ק"ב), על פי התורה (פרק כ"ט סעי' צ"ח).

(א) והנה הטעם חלוש מאד ואינו נראה, מ"מ רבים מקפידים על זה שלא לאמרו - רמ"א (סעי' ו'), דר"מ ס"ק ג'), לבוש (סעי' ו'), דברי חמודות (ברכות פרק ט' אות נ"ג), שכנה"ג (הג' טור ס"ק ד'), ערה"ש (סעי' ט').

(ב) נוב"ת (יו"ד סי' י' ד"ה ואמנם) - "ופוק חזי לומר תבלה ותחדש כתב מהרי"ו בפסקיו הביאו רמ"א בא"ח סוף סימן רכ"ג שאין לומר כן על הנעשה מעורות בהמה משום ורחמיו על כל מעשיו, ואף שרמ"א כתב עליו שהוא טעם חלוש היינו מצד שאינו חיוב שבשבילו ימיתו בהמה וכמה עורות יש שכבר מוכן וכמה מתים מאליהם ויכולים להשתמש בעורותיהם ועם כל זה סיים רמ"א שרבים מקפידים על זה".

2. מראי מקומות.

ד. מה נחשב 'בגד' העשוי מעור - שאין לומר 'תבלה ותתחדש'.

1. בהמה טמאה.

(א) מחמיר - כנה"ג (הג' טור ס"ק ב'), מג"א (ס"ק י"א), א"ר (ס"ק י'), באה"ט (ס"ק י"ז), קיצור שו"ע (סי' נ"ט סעי' י"ג), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ט"ז), מ"ב (ס"ק כ"ה), פסקי תשובות (אות ח'), על פי התורה (פרק כ"ט סעי' צ"ט).

2. שרק הבטנה עשויה מעור.

(א) מחמיר - מג"א (ס"ק י"א), א"ר (ס"ק י'), באה"ט (ס"ק י"ז), קיצור שו"ע (סי' נ"ט סעי' י"ג), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ט"ז), מ"ב (ס"ק כ"ה), פסקי תשובות (אות ח'), על פי התורה (פרק כ"ט סעי' ק').

3. בגד חדש מיוחד לשבת העשוי מעור, אדם גדול הלוּבש בגד חדש של עור.

(א) משפטיך ליעקב (סי' י"ד), על פי התורה (פרק כ"ט סעי' ק"ב, סעי' ק"ג) - " אמנם יש לי ללמוד זכות עליך ועל תלמידי היקרים שג"כ ברכו אותי תבלה ותחדש והי' קשה בעיני למנוע אותם מברכתם היוצא מקירות לבב על דורן משלוח מנות שכבדו אותי, דלכאו' יש להבין הלא זה תיקון לבע"ח אם נתעלה לבחי' מדבר, כידוע מסה"ק א"כ אדרבה ... עוד י"ל דבבגד המיוחד עפ"י רוב רק לכבוד שב"ק, שפיר דמי לברך תבלה ותחדש אפי' באיש פשוט דבזה ודאי נתעלה בע"ח שמקיימים בו מצות כבוד שב"ק, וכדבר האמור בס"ד".

4. מעורות קדשים.

א) תשובות ישראל (ח"א עמ' שמ"ז אות מ') – "ברמ"א ... ויל"ע בכהן שעשה מנעלים או בגד עור מעורות קדשים ואם אומר לו תבלה ותתחדש יל"פ שיעשה מעורות קדשים [כמו שעשה את הראשון], ועכ"פ יגיד לו מפורש תבלה ותתחדש בעורות קדשים [וא"כ יכול לומר כן גם אם עשה מעורות חולין כיון דתתחדש הוא יעשה מהקדשים] ויל"ע אי גם בזה אמרין שלא לאומר, דלכאור' ורחמיו על כל מעשיו לא שייך כל כך בקרבנות שזה תיקונם הנעלה והגבוה ביותר, ומ"מ סו"ס צריך להמית הבהמה דהיינו להקריבה".

ה. טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו, ענף ממצות והלכת בדרכיו.

1. עי' ערך צער בעלי חיים, לשיטות ומראי מקומות.

1. ברכת שהחיינו - על בגד שעשוי מעור.

1. מברך.

א) פמ"ג (סי' כ"ב מש"ז סוף ס"ק א') – "והנה אם קנה בגד מעורת שועלים ופיא' וכיוצא מברך שהחיינו, ולא דמי ליו"ד [סימן] כ"ח סעיף ב' [בהגה] על השחיטה לא יברך שהחיינו, דמזיק לבריה בידים, משא"כ כאן. ולא דמי לסימן רכ"ג סעיף ו' בהג"ה דאין לומר תבלה ותתחדש שיצטרכו להרוג עוד, יע"ש במ"א [ס"ק יא] משא"כ כאן, נראה לי".

ב) שד"ח (מערכת ברכות אסיפת דינים סי' ב' אות כ') – "פרמ"ג ... ודבריו נכונים לענ"ד דלא כמו שכתב בס' מור ואהלות".

ג) קצות השלחן (סי' ס"ד סוף ס"ק ו') – "אבל שהחיינו מברך על בגד של עורות עי' שד"ח מע' ברכות סי' ב'".

ד) כה"ח (ס"ק מ"ח) – "מש"ז ססי' כ"ב".

ה) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קס"ט אות א', מעיין הברכה פרק כ"ד הע' ח', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות כ"ז).

ו) הר"א שפירא (פעמי יעקב חי"א עמ' ס"ה).

ז) אור יצחק (ח"ב או"ח סי' פ"ו ד"ה ומה) – "ומה שטועים האנשים שחושבים שעל דבר שנעשה מעור אין מברכים שהחיינו, טעות בידם, כי זה נאמר על מה שאומרים האנשים תבלה ותתחדש, ועיין בשו"ע סי' רכ"ג סעיף ו' ...".

ח) חשוני חמד (שבת דף עז:): – "שהרי נאמר שם שלכן אין מברכים שהחיינו על מנעלים משום שאינו חשוב כל כך, משמע דלולא זאת היו מברכים עליו".

ט) הלכה ברורה (סעי' ל') – "על בגד העשוי מעורות של בהמה או חיה, מברכים 'שהחיינו' כל שהוא בגד חשוב".

י) על פי התורה (בראשית פרק כ"ט אות ל"ו) – "על בגד מעור בעלי חיים - מברכים 'שהחיינו' כמו על בגדים אחרים".

יא) עי' ותן ברכה (ח"ב עמ' י', עי' הג"ה שם, והע' ל"ט).

יב) פסקי תשובות (אות ח') – "וברכת שהחיינו (לאלו הנוהגים לברך שהחיינו על בגדים חשובים) מברכים אפילו בבגדי עור, וכגון מעיל עור או כובע שטריימ"ל העשויים מעור של בעלי חיים וכדו'".

2. שלא מברך.

א) מור ואהלות (אהל ברכות והודאות סי' כ"ד ד"ה שחקרתי) – "מ"ש הרמ"א סי' רכ"ג ס"ו דרבים מקפידין ... וא"כ י"ל דה"ה לענין שהחיינו אין לומר בכה"ג דלא כמ"ש המשבצות או"ח סי' כ"כ וי"ל דדמי למה שאין מברכין שהחיינו על שחיטה עי' יו"ד סי' כ"ח ועי"ש ובאחרונים לענין כיסוי ולא קשה ממ"ש התוס' והובא במחבר או"ח סי' רכ"ג דעל מנעלים אין לברך שהחיינו משום שאינו חשוב ואמאי לא אמר משום ורחמיו על כל מעשיו די"ל דקאי על של לבדים שאינו חשוב אבל של עור באמת חשוב עי' או"ח תקנ"א ס"ז ... אך דאפ"ה אין לברך עליהם שהחיינו מטעם ורחמיו כנ"ל".

ב) יד יצחק (ח"ג סוף סי' ש"כ).

ג) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' ט"ו, מכתב בס' ועלהו לא יכול ח"א עמ' ש"ז אות ח') – "וכן על נעלים של עור אפילו הן חשובות, אין מברכין".

ד) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קס"ט סוף אות א') – "כל מה שעשוי מעור בגד, אין אנו מברכים שהחיינו וכן לא על תפילין אפילו מהודרות".

ה) הר"י שוורץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' צ' טור ד') – "ומצאתי מציאה רבתא להחיד"א בספרו נחל קדומים, נחל אשכול, נחל שורק, בהפטרות וישב עה"פ על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים, והביא מש"כ המפרשים שלקחו מנעלים שאין לברך שהחיינו, שאלו היה לבוש אחר היו צריכים לברך שהחיינו, וכתוב ובוצע ברכ' נאץ ה'. עכ"ד. ואפשר לומר לפי דרכם דזהו פשע כפול, דאין מברכים שהחיינו על המנעלים דנעשה מעור בהמה שמתה, וא"כ נמצא שמח במיתת הבהמה, ומש"ה לקחו מנעלים, וזוהי התמיה על מכרם בכסף צדיק ואביון, ולא חשו למכרו ביד גוים אדונים קשים, והיו מדקדקים שלא לברך שהחיינו על מנעלים, דהוי כשמח על מות הבהמה, וכתוב ורחמיו על כל מעשיו, וזוהי שקשה לרחם על הבהמה ולא על הצדיק. ע"כ. מבואר דדעת הגה"ק החיד"א שאין לומר על עור מבהמה שהחיינו, ופירש כן במקראי הקודש לדרכו של המפרשים ... ולהלכה נלענ"ד דאין לברך שהחיינו, כיון שכן ס"ל לכמה גדולי האחרונים, החיד"א, מור ואהלות ויד יצחק, י"ל ספק ברכות להקל וכמש"כ השד"ח שם, ודלא כב"ח סוף סי' כ"ט דבשהחיינו כיון שאין אומר וצונו ליכא משום ספק ברכות להקל, וכ"מ במשנ"ב סימן רכ"ג ס"ק י"ב דבשהחיינו ספיקו להקל".

3. מראי מקומות – וזאת הברכה (עמ' קס"ט אות א', מעיין הברכה פרק כ"ד אות י"ב, הע' ח'), נפש כל חי (סי' ה' סעי' י"ג), עץ השדה (פרק כ"ד סעי' ו').

א) הגריש"א זצ"ל (הערות על מסכת כתובות דף סה:): – "כי היכי דנהוי לה שמחה בגוויהו. מכאן רצה התרוה"ד (סי' ל"ו) להוכיח דעושים שהחיינו על מנעלים דאיכא שמחה בגוויהו, ולמעשה לא נקטינן כן כיון דלא הוה דבר חשוב".

יה) עוד ציורים של ברכת שהחיינו.

א. כלה שמדליקה נרות בערב שבת בפעם הראשונה לאחר נישואיה, אם מברכת ברכת שהחיינו.

1. עי' סי' רס"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ב. האם כלה מברכת שהחיינו בטבילה ראשונה.

1. עי' יו"ד סי' ר', לשיטות ומראי מקומות.

ג. רואה את הכותל בפעם ראשונה בחייו.

1. עי' סי' תקס"א, לשיטות ומראי מקומות.

ד. נושא אשה: ברכת שהחיינו (וכן הנושא אשה עשירה שלא בחפצו).

1. עי' אה"ע סי' ס"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ה. האם יש ענין לברך שהחיינו כאשר כבר זמן מעת שמלאו לו שבעים שנה.

1. מראי מקומות – וישמע משה (פר' משפטים שנת תשפ"א).

ו. הרויח ריוח גדול (large profit).

1. מברך.

א) הלכות קטנות (ח"א סי' ר') – "שאלה אי בעינן שימצא דבר חשוב כדי לברך: תשובה דינו כמתנה (עי' באו"ח ס"ס רכ"ג) ואם הרויח בעסקו נראה דמברך אם הוא ריוח הרבה וכן אם הפסיד בעסקו אומר דיין האמת".

ב) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ב אות י') – "כל נוטל נדן צריך לברך שהחיינו כמו בירושה וכן אם הרויח ריוח גדול והוא הדין להיפך כל הפסד גדול שבא לו בממונו אם דרך בני אדם להצטער עליו מברך דיין האמת".

ג) פסקי תשובות (סוף אות ב') – "ובכלל דין זה נלמד גם לכל מיני הרווחת ממון שהגיעה לאדם מעסקה גדולה שעשה או זכיה בגורל ומציאה כשהוא בסכום נכבד מאד (העשיר לפי עשרו והעני לפי עוניו) שגורם לשמחה גדולה בלבו מן הדין יוכל לברך שהחיינו בשם ומלכות".

ד) ותן ברכה (ח"ב עמ' י"ז).

2. שלא מברך.

א) פרי תואר (סי' כ"ח סוף ס"ק ד') – "והרויח ממון היה לו לברך אלא שראו חכמים כי אין נתינת הממון טובה גלויה כי לטובתו נתן לו ה' הטובה ההיא כי יש עושר שמור לבעליו לרעתו כמה ענפים יש בגדר זה שולואי שלא היה להם ממון זה בעולם, ויש שהם

כשומרים בעלמא הממון לאחרים ואינו שלו ולמה יברך ברכה לבטלה, לזה תקנו שיברך כשיהנה ממנו ויקנה חפצים וילבשם".

3. מראי מקומות – חיים של ברכה (סי' ה' סעי' א').

ברכות הרואה: ע"ז, ס' רבוא, חכם, מלך, בית הקברות

סימן רכ"ז

[א] הרואה ע"ז - <u>סעיף א'</u> .	[ז] כללים.	[ג] הרואה בתי עכו"ם - <u>סעיף י"א</u> .
[ב] הרואה מקום שנעקרה עכו"ם - <u>סעיף ב'</u> .	[ח] הרואה חכמי אומות העולם - <u>סעיף ז'</u> .	[ד] הרואה בית הקברות - <u>סעיף י"ב</u> .
[ג] הרואה בבל הרשעה - <u>סעיף ג'</u> .	[ט] הרואה מלכי ישראל - <u>סעיף ח'</u> .	[טו] בשעת לוויה.
[ד] הרואה ס' רבוא מישראל - <u>סעיף ה'</u> .	[י] הרואה מלכי אומות העולם.	[טז] קברי עכו"ם.
[ה] הרואה חכמי ישראל - <u>סעיף ו'</u> .	[יא] מצוה להשתדל לראות מלכים - <u>סעיף ט'</u> .	[יז] ראה ביה"ק אחר תוך ל' - <u>סעיף י"ג</u> .
[ו] בזמן הזה.	[יב] הרואה בתי ישראל - <u>סעיף י'</u> .	

[א] הרואה ע"ז - סעיף א'.

א. גמרא (ברכות דף נז:): – "תנו רבנן, הרואה מרקוליס אומר: ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו".
 1. דור המלקטים - שער העין (פרק כ"ז).

ב. הכללים: ראה תוך ל' יום.

1. אפי' הולך לעיר אחרת וראה ע"ג אינו מברך, כיון דראה את מין זה תוך למ"ד בעירו – מג"א (ס"ק ג'), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ג'), מ"ב (ס"ק ג').
2. אפי' קטן שהגדיל אינו צריך לברך, כיון שראה אותה בקטנותו – לבוש (סעי' א'), עי' מג"א (ס"ק ג'), א"ר (ס"ק א'), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ג'), עי' מ"ב (ס"ק ג'), והיית לאיש (אות ל"א, עמ' רע"א).
3. אפי' הוא לא ראה אותה תוך למ"ד, כיון שיש רוב העולם שהוא שוכן ביניהם שרואין אותה – א"ר (ס"ק א'), פמ"ג (א"א ס"ק ג'), עי' מ"ב (ס"ק ג').

ג. בזה"ז: אינו נוהגים לברך עם שם ומלכות - יש כמה טעמים.

1. ששייך רק בע"ז של מרקוליס, כיון הועמדה שם מחדש.
 (א) ר"י (תוס' ברכות דף נז:): – "הרואה מרקוליס. פירש ר"י לא ידענא אמאי נקט מרקוליס יותר משאר עבודת כוכבים. ונראה לי דא"צ לברך רק במקום שבונים עכו"ם או שהועמדה שם מחדש ולכך נקט מרקוליס שרוגמין בה אבנים בכל יום והוי כמגדל עכו"ם אבל לא על עכו"ם קבועה שם מקודם".
 (ב) שכנה"ג (הג' טור ס"ק א') – "ולי נראה שהטעם שאין מברכין אותה עכשיו מפני שסומכים על המפרשים שסוברין דוקא מרקוליס, והאידנא אין ע"ז מצויה".
 (ג) כה"ח (ס"ק ד').
2. שאנו מגודלים ביניהם ורואים אותם תמיד.
 (א) רמ"א (סעי' א') – "והאידנא אין מברכים זאת הברכה, שהרי אנו מגודלים ביניהם ורואים אותם תמיד".
 (ב) לבוש (סעי' א') – "והאידנא אנו אין מברכין ברכה זו מעולם, מפני שאנו מגודלים ביניהם ורואים אותה תמיד ואין לנו זמן לברכה זו".
 (ג) ערה"ש (סעי' א') – "וכתב רבינו הרמ"א דהאידנא אין מברכין זאת הברכה עכ"ל ואין להאריך בזה".
3. רק אם רואה הע"ז עצמה.

(א) ב"ח (ס"ק א') – "נ"ל דדין זה דמברך ברוך שנתן ארך אפים וכו' אינו אלא ברואה ע"ז עצמה אבל ברואה בית שהעמידו בה ע"ז ואינו רואה ע"ז עצמה אינו מברך אלא אומר בית גאים יסח ה' כמ"ש בסוף סימן זה להכי תנא מרקוליס לפי שע"ז זו הכל רואין אותה מה שאין כן שאר ע"ז שבונים בית ע"ז להעמיד ע"ז בתוכו ואין אדם רואה אותה אלא אם כן נכנס לתוך הבית אבל ודאי הוא הדין שאר ע"ז אם היא עומדת בשוק או בשדה שרואה אותה מברך ברוך שנתן ארך אפים וכו' נ"ל".
ב"ח (ס"ק ה') – "כתב מהרש"ל (בביאורו לטור) וז"ל הרי"ף פירש בתי כנסיות ולפי זה צריך לומר מ"ש אח"כ הרואה בתי עובדי ע"ז היינו נמי בתי תפלות שלהן וא"כ קשה הלא יש ברכה מיוחדת להן כמ"ש הרואה מרקוליס או שאר ע"ז אומר ברוך שנתן ארך אפים וי"ל התם כשרואה גוף הע"ז אבל הכא איירי שרואה הבית תורפה המיוחדת להם שמעמידים בתוכה הע"ז ואינו רואה הע"ז עצמה".

(ב) ט"ו (ס"ק ב') – "וי"ל התם כשרואה גוף העכו"ם אבל הכא רואה הבית תורפה מיוחדת להם שמעמידין עכו"ם בתוכ' ואינו רואה עכו"ם עצמה".

(ג) עולת תמיד (ס"ק י') – "אף על גב דלעיל סעיף א' כתב דמברך ברוך שנתן ארך אפים, י"ל דלעיל מיירי ברואה עבודה זרה עצמה, והכא כשרואה רק בית התורפה שמעמידים בתוכה העבודה זרה, וכן כתב הב"ח [ס"ה] בשם מהרש"ל [בביאורו לטור]".

(ד) עי' מג"א (ס"ק ב') – "שאר ע"א. אפי' בית ע"א (ב"י) וב"ח פ"י דוקא כשרואה אותם בגלוי ועסי"א מ"ש".
 (ה) א"ר (ס"ק ז') – "והא דלעיל [סעיף א'] דמברכין על [עבודה זרה], צ"ל דמיירי בע"ז עצמה כשעומדת בגלוי כמ"ש (הב"י) [הב"ח] [ס"ה]".

(ו) עי' מור וקציעה (סוף הסי') – "ויש לומר דהרואה מרקוליס עצמו או שאר ע"א מברך ברוך שנתן ארך אפים, ואם לא ראה כי אם בתי ע"א ריקנים אומר בית גאים. וזה פשוט. שוב מצאתי כדברי באחרונים ז"ל".

(ז) מקור חיים (חוי"י, קיצור הלכות על סעי' א') – "אבל לא על בית וכיפה שהיא בה, ובסי"א קרא בעלמא אומר, וכ"כ באור חדש דשם אפילו בזמן הזה".

- ח) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב') – "ודוקא כשרואה אותם בגלוי, ב"ח דלא כב"י".
 ט) ברכת ישראל (סי' ס"ו ס"ק א') – "והיינו כשרואה אותן בגלוי אבל הרואה בית תפלות שלהם אומר בית גאים יסח ה".
 י) ע"מ"ב (ס"ק ב') – "או שאר ע"ג. אפילו בית ע"ג [ב"י] וב"ח פ"י דוקא כשרואה אותה בגלוי".
 יא) שער העין (פרק כ"ז סעי' א').
 4. הגרחהפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ג') – "עוד יש להוסיף שאין הפסלים האידנא ע"ז ממש, שאין עובדים אותם אלא אותו האישי".

ד. מסגד של ישמעאלים.

1. אינו מברך – שער העין (פרק כ"ז סעי' ב').
 ה. ר"ת (תוס' ע"ז דף נ. ד"ה אבני), מג"א (ס"ק א'), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק א'), מ"ב (ס"ק א') – "מרקוליס. פ"י חילוץ קילוס דאסור להזכיר ע"א בשמה".
 1. ערוך לנר (סנהדרין דף סד. תד"ה מרקוליס) – "אומר ר"ת קילוס שמה. פ"י משום דאסור להזכיר שם ע"ז כמו שפירש מהר"ם. וצ"ע אם יש להזכירו עתה כיון דאין ע"א זה בעולם או אם אסור להזכיר שם ע"א שהיתה כבר דלפ"ז מה שכתב ר"ת דקילוס שמה הוא כתיב ולא קרי".
 2. ע"י יו"ד סי' קמ"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ו. מושב לצים: האיציטדיון של משחקי ספארט (sports stadiums).

1. מג"א (ס"ק ג'), א"ר (ס"ק ג'), א"ז (ס"ק א'), ת"א (כלל ס"ג סעי' י"ז), ברכת ישראל (סי' ס"ו ס"ק ב'), ערה"ש (סעי' ג'), מ"ב (ס"ק ג'), כה"ח (ס"ק ה) – "ואיתא בגמרא דאפילו ההולך לקניגאות ולטיטראות של ישראל ה"ז מושב לצים".
 2. אג"מ (יו"ד ח"ד סי' י"א אות א') – "אבל כשאיכא טעם למה שעושין, כהא דאיציטדינין וכרקום שאיתא בע"ז דף י"ה ע"ב שהוא לליצנות, ליכא בזה משום ע"ז, אף שהוא דבר אסור מצד איסור ליצנות, וכל ההולך שם עובר באיסור מושב לצים ובביטול תורה - לא רק על זמן זה - אלא שגורם לו להיות בטל לגמרי מתורה כמפורש שם. וכ"ש בתיאטרון הנמצא כעת במדינתנו, וכן האיציטדיון של משחקי ספארט".
 3. משנה הלכות (ח"ו סוף סי' ע"ר) – "ומינה נראה שאסור לצאת ולהמרות גם במשחקים בכדור (באל פליי בלע"ז) לבד ממה שיש בו משום ביטול זמן יש בו משום איסור הנ"ל ובגמ' ע"ז י"ח ע"ב ת"ר ההולך לאיציטדינין ולכרקום וראה שם נחשים ואת החברין בקיון ומוקיון ומוליון ולוליון בלורין סלגורין הרי זה מושב לצים ועליהם הכתוב אומר אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו' כי אם בתורת ה' חפצו הא למדת שדברים אלו מביאים את האדם לידי ביטול תורה ופרש"י כולם מיני שחוק וליצנות הרי מבואר דבכל אלו יש בהם איסור משום אשר לא הלך וביטול תורה ועוד וא"כ זה אסור אפילו לראות על הראדיא או טעלעוויזיא דג"כ יש בו משום ביטול תורה כמובן ופשוט הוא אפילו נימא דאין בו משום מושב לצים שהרי בביתו הוא אבל אסור משום בטול תורה ומשום אל תשמח אל גיל כעמים ולכן כל מי שיראת ה' נוגע בלבבו ירחק מהם".
 4. תורתו יהגה (פרק ה' סי' ב' הע' י"א) – "דענין מושב לצים הוא שפורק מעליו עול תורה או שמתלוצץ מחשיבות התורה ושכרה".
 5. הגדר - ע"י סי' שט"ז סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ב) הרואה מקום שנעקרה עכו"ם - סעיף ב'.

- א. משנה (ברכות דף נד.) – "הרואה ... מקום שנעקרה ממנו עבודה זרה, אומר: ברוך שעקר עבודה זרה מארצנו".
 1. גמרא (ברכות דף נז:) – "תנו רבנן ... מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבים אומר: ברוך שעקר עבודה זרה מארצנו, וכשם שנעקרה ממקום זה כן תעקר מכל מקומות ישראל, והשב לב עובדיהם לעבדך. ובחוץ לארץ אין צריך לומר והשב לב עובדיהם לעבדך, מפני שרובה גוים. רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף בחוץ לארץ צריך לומר כן, מפני שעתידין להתגייר, שנאמר אז אהפך אל עמים שפה ברורה".
 ב. הגדר: האם דוקא כשנעקרה ע"ז מכל המקומות שבא"י, או אפילו אם נעקרה ממקום אחד שבא"י.
 1. דוקא כשנעקרה ע"ז מכל המקומות שבא"י.
 א) תוס' (דף נד. ד"ה שעקר) – "שעקר עכו"ם מארצנו. בירושלמי מתני כשנעקרה עכו"ם מכל ארץ ישראל".
 ב) דרכי משה (ס"ק א') – "כתב המרדכי (ברכות סי' רט) דאף כשנעקרה בארץ ישראל אין אומרים ברוך שעקר עבודה זרה מארצנו אלא דוקא כשנעקרה מכל ארץ ישראל אבל ממקום אחד לבד יברך ברוך שעקר עבודה זרה ממקום זה".
 2. אפילו אם נעקרה ממקום אחד שבא"י.
 א) ב"ח (סוף ס"ק א') – "והתוספות כתבו ריש פרק הרואה (נד א ד"ה שעקר) דבירושלמי (שם) מתני כשנעקרה ע"ז מכל ארץ ישראל עכ"ל והפוסקים לא הביאוהו משום דמשמעות תלמודא דידן אפילו נעקרה ממקום אחד".
 ב) גר"א (על סעי' ב') – "או כו'. תוס' שם בדיבור הראשון הרואה כו' בתוספתא כו' ודלא כמש"ש בדיבור השני".
 ג) מ"ב (ס"ק ד', שעה"צ ס"ק ב') – "אם הוא בא"י וכו'. אפילו רק ממקום אחד. [ב"ח והגר"א, דלא כדרכי משה]".
 3. מראי מקומות – נהר שלום (ס"ק ג').

1. קול סופר (ברכות פרק ט' משנה א', אות מ"ג), תורת חיים (ס"ק א' ד"ה כתב) – "כתב אאמ"ו בקול סופר ברכות אות מ"ג דבגר הרואה מקומות הנ"ל צ"ע אם יברך דכאן לא קאי אבותינו על אברהם המון גוים עמג"א בה"ז וכן אם הרואה מקום שנעקר ע"ז אם יכול לומר מארצינו דגר לא הי' לו חלק עמג"א שם עכ"ד".

ד. מסגד של ישמעאלים.

1. אינו מברך – מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' ב', "וישמעאלי' אינם עובדי ע"ז כלל").
 2. מראי מקומות – דברי יציב (או"ח סי' צ').
- (א) פסקי תשובות (אות ב') – "ומיהו יש אומרים שכל ברכות אלו יש להסתפק אם הינם אמורים גם לענין בית תיפלה של ישמעאלים (מסגד) שאין שם צורות של צלמים ופסלים וכדו' ואינם אלא בית ועד להתאספות לתיפלתם, ויברך בלא שם ומלכות".

ג] הרואה בבל הרשעה - סעיף ג'.

- א. ברכות (דף נח.) – "דרש רב המנונא: הרואה בבל הרשעה צריך לברך חמש ברכות; ראה בבל אומר ברוך שהחריב בבל הרשעה; ראה ביתו של נבוכדנצר אומר: ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע; ראה גוב של אריות או כבשן האש אומר: ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה; ראה מרקוליס אומר: ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו. ראה מקום שנוטלין ממנו עפר אומר: ברוך אומר ועושה גוזר ומקיים".
1. דור המלקטים - שער העין (פרק כ"ד).

ב. ברכת "ברוך שהחריב בבל הרשעה" לטייסיים יהודים שהפציצוה.

1. חשוני חמד (ברכות דף נז:) – "שאלה. נאמר במסכת ברכות דף נז ע"ב 'הרואה בבל הרשעה... אומר ברוך שהחריב בבל הרשעה' וכך נפסק בשו"ע (סימן רכ"ד ס"ג). היו טייסיים יהודים בצבא ארה"ב שהפציצו את בבל בימי מלחמת המפרץ בשנת תנש"א, האם היה עליהם לברך ברכה זו כשהפציצו אותם. תשובה. כתב הכף החיים (סימן רכ"ד סק"י) הרואה בבל הרשעה, והוא כשעוברים מבגדד לעיר חילה. היושבת על נהר פרת, בעוד כמו שעתיים לבואם לעיר חילה. פוגעים במקום אחד מדבר שמם ויש בו חורבות וקורין אותו בבל הישנה. וזכורני כשהייתי בן עשר שנים, כשהלכנו להשתטח על מצבת יחזקאל הנביא ע"ה שעל נהר כבר ... ראינו את המקום ההוא של בבל ואמרו לנו שזאת בבל הישנה, עכ"ל. יש גם להסתפק אם על ראייה באמצעות משקפת אפשר לברך. ויעויין בספר 'פתח הדביר' (סימן רכ"ד) שכתב דהרואה מלך בעזרת משקפת מברך. ומסתבר דהוא הדין בעניינינו אם יראה שהמקום חרב יברך. ויעויין מהרש"א (ברכות דף נז ע"ב ד"ה ראה בבל) שכתב וז"ל: ולעתיד שיתקיימו דברי הנביאים על חורבן ושוממותיה, ודאי דנברך כן, ובכך במהרה בימינו אמן סלה, עכ"ל".

ג. מראי מקומות.

1. שער העין (פרק כ"ד הע' א') – "ובס' תורת הדרך פי"ד הע' כ"ח כתב בסתמא, הרואה את מדינת עירק מהמטוס מברך ברכת שהחריב בבל הרשעה, וצ"ע, דצריך שיראה בפרט את בבל הישנה".

ד] הרואה ששים רבוא מישראל ביחד - סעיף ה'.

- א. ברכות (דף נח.) – "ואמר רב המנונא: הרואה אוכלוסי ישראל, אומר: ברוך חכם הרזים. אוכלוסי נכרים אומר: בושה אמכם וגו' ... אמר עולא: נקיטינן אין אוכלוסא בבבל. תנא: אין אוכלוסא פחותה משישים רבוא".
1. דור המלקטים - שער העין (פרק כ"ה).
 2. ערה"ש (סעי' ה') – "הרואה ששים רבוא מישראל ביחד מברך ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם חכם הרזים שאין דעתם דומה זל"ז ואין פרצופיהן דומים זל"ז דכשם שהם מחולקים בדיעות שהיא צורה הפנימית עד ששים רבוא כך הן מחולקין בצורה החיצונית וזהו כלל כל הדיעות והוא הקצה האחרון שאין עוד צורה אחרת מכאן ואילך ולכן ניתנה התורה לס' רבוא כדי לכלול כל הדיעות והחכמות שאין להוסיף עליהם [מהרש"א ברכות נ"ח.]. והקב"ה הוא חכם הרזים כלומר שאע"פ שחכמים הם ואין פיהם ומחשבתם שוה וכל אחד חכמתו משונה ואין פיהם ומחשבתם שוה וכל אחד חכמתו משונה מחבירו אעפ"כ הוא חכם הרזים ויודע מה בלב כל אחד [לבוש]".

ב. בחוץ לארץ.

1. אינו מברך בשם ובמלכות.
- (א) רמב"ם (ברכות פרק י' הל' י"א) – "הרואה ת"ר אלף אדם כאחד, אם עכו"ם הם אומר בושה אמכם מאד חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה, ואם ישראל הם ובארץ ישראל אומר ברוך אתה יי' אלקינו מלך העולם חכם הרזים".
- (ב) סמ"ג (עשין סי' כ"ז).
- (ג) א"ר (ס"ק ה') – "נראה נמי דדוקא בארץ ישראל מברך אששים רבוא".
- (ד) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ז') – "ששים רבוא. ודוקא בארץ ישראל וששים רבוא ביחד".
- (ה) כה"ח (ס"ק ט"ו) – "האר" ... וכ"נ משום דק"ל סב"ל ובחו"ל יברך בלתי שו"מ".
2. אפילו בחו"ל.
- (א) מאמר מרדכי (ס"ק ב') – "מה שנראה הדברי הרמב"ם ז"ל דדוקא בא"י מכרכין ברכה זו לא חש לו מרן ז"ל מאחר שמדברי כל הפוסקים משמע היפך דבריו ולא מצא לו מרן ז"ל ראייה מבוררת בש"ס".

(ב) שער העין (פרק כ"ה הע' א') – "בכף החיים ... ותימה שלא הזכיר את סתימת השו"ע וכל הפוסקים דמבואר דס"ל דגם בחו"ל מברכים בשו"מ, וכמש"כ המאמר מרדכי".

3. מראי מקומות – מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' ה').

(א) צל"ח (ברכות דף נח: ד"ה ואמנם) – "ואמנם אמרתי בזה ליישב דברי הרמב"ם בפרק י' מהל' ברכות הלכה י"א שכתב, הרואה שש מאות אלף וכו' ואם ישראל הם ובארץ ישראל אומר בא"י וכו' חכם הרזים. וכתב הכסף משנה שלומד כן מדברי עולא שאמר לעיל [ע"א] נקטינן אין אוכלסא בבבל, אלא שהקשה עליו דהרי עובדא דר' חנינא דהכא היה בבבל. ולענ"ד נראה טעם החילוק בין ארץ ישראל לחוצה לארץ, **לפי שאוירא דארץ ישראל מחכים** [בבא בתרא קנ"ח ע"ב] ולכן מן הסתם יש במספר הזה כל הרזים, אבל בח"ל שאין האויר מחכים אפילו במספר הזה אפשר שלא הושלם בהם כל הרזים, והיינו מן הסתם, אבל ר' חנינא הרי בריך על שני בני אדם כן, והיינו משום שהיה מכיר כן בפצוע, ולכן אין חילוק בין א"י לח"ל".

ג. אם בסכום הס' ריבוא נכללים נשים וטף.

1. מראי מקומות.

(א) הגר"ח זצ"ל (מילי מעלייתא אות ט"ו) – "שאלה: איתא בשו"ע (או"ח רכ"ד ה') הרואה ששים רבוא מישראל ביחד אומר בא"י אמ"ה חכם הרזים. האם זה דוקא בס' רבוא אנשים או גם נשים וטף מצטרפים לזה. תשובה: רק אנשים".

הגר"ח זצ"ל (שערי שיח עמ' ק"א תשובה ר"א) – "האם נשים וקטנים מצטרפים למנין הששים רבוא [הגם שבגמ' איתא בטעם נוסח הברכה שאין דעותיהן דומים זה לזה, וקטנים לאו בני דעת הן]. תשובה: כן".

(ב) שער העין (פרק כ"ה סוף הע' א') – "ויש להסתפק לדברי הרא"ה שבס' ריבוא נכללים כל הדיעות ולכן **ניתנה התורה לס' ריבוא**, אם בסכום הס' ריבוא נכללים נשים וטף, או דבעינן כמו במתן תורה ס' ריבוא גברים, די"ל דדעת נשים אינה חשובה לענין זה".

ד. הגדר של ראייה.

1. הגר"ח זצ"ל (שערי שיח עמ' ק"א תשובה ר') – "האם אפשר לברך ברכת חכם הרזים במקום בו מתכנסים ששים רבוא מישראל אך אין באפשרותו לראות את כולם [כגון שחלקם מכונסים בבתייהם או מוסתרים וכדומה]. תשובה: יכול".

2. שער העין (פרק כ"ה סוף הע' א') – "עוד יש להסתפק בגדר הראייה, אם הברכה על ראיית כינוס של ס' ריבוא, ולפי"ז סגי לראות חלקם כיון שידוע שהם חלק מס' ריבוא מכונסים. או דהברכה על ראיית מספר של ס' ריבוא, ולפי"ז צריך לראות את כולם. [ולכא"ו היינו בראייה אחת ארוכה, ואי"צ בבת אחת ממש, ועדיין צ"ע]".

ה. הרואה חכמי ישראל - סעיף ו'.

א. ברכות (דף נח:). – "תנו רבנן: הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו, חכמי אומות העולם אומר ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם".

1. דור המלוקטים - שער העין (פרק י"ז), Halachically Speaking (חי"א מספר ח').

ב. נוסח הברכה: ראשונים.

1. בחכמי ישראל אומר ברוך "שחלק", בחכמי אומות העולם אומר "שנתן" – בה"ג (ברכות פרק ט'), רי"ף (ברכות דף מג:), האשכול (ח"א סי' כ"ג, עמ' נ"א), ס' הפרדס (שער הראייה, ראיות ד"ה ת"ר), ראבי"ה (ח"א סי' קמ"ו), סמ"ק (מצוה קנ"א), רא"ה (ברכות דף נח:). רא"ש (מסכת ברכות פרק ט' סי' ח'), [אמנם על קיצור פסקי הרא"ש שם, ויפה ללב ס"ק ב']. טור (סעי' ו', סעי' ז', עי' הגהות והערות ס"ק ט'), פסקי הרי"ד (ברכות דף נח:), פסקי ריא"ז (ברכות פרק ט' הל' ב' אות ב'), ס' האגודה (ברכות פרק ט' סי' קצ"ט), אהל מועד (שער הברכות דרך ג' נתיב ח').

2. אומר ברוך "שנתן", בין בחכמי ישראל וחכמי אומות העולם – רמב"ם (ברכות פרק י' הל' י"א), "הרואה מחכמי אומות העולם אומר ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם שנתן מחכמתו לבשר ודם, חכמי ישראל מברך שנתן מחכמתו ליראיו", אורחות חיים (הל' ברכות אות מ"ט), כל בו (סי' פ"ז), סמ"ג (עשין כ"ז).

3. אומר ברוך "שחלק", בין בחכמי ישראל וחכמי אומות העולם – מאירי (ברכות דף נח:), אבודרהם (ברכת הראייה, השבח וההודאה ד"ה הרואה אשתו, "הרואה חכמי אומות העולם מברך בא"י אמ"ה שחלק מחכמתו לבשר ודם. הרואה מלך ישראל מברך בא"י אמ"ה שחלק מכבודו ליראיו"), ספר הבתים (ברכות שער שלושה עשר ס"ח), ס' מצוות זמניות (ברכות שער ט').

4. בחכמי ישראל אומר ברוך "שנתן", בחכמי אומות העולם אומר "שחלק" – צדה לדרך (מאמר ראשון כלל ג' פרק כ"ח [שו"מ אהלך באמיתך פרק י"ד הע' ג' ד"ה אגב], "הרואה חכמי אומות העולם אומר ברוך שחלק מחכמתו לבשר ודם. ואם ראה מחכמי ישראל אומר ברוך שנתן מחכמתו ליראיו").

ג. נוסח הברכה: פוסקים.

1. בחכמי ישראל אומר ברוך "שחלק", בחכמי אומות העולם אומר "שנתן" – מחבר (סעי' ו', סעי' ז'), לבוש (סעי' ו', סעי' ז'), גב"ז (סדר ברכת הנהנין רק י"ג אות ח'), לוח ברכת הנהנין פרק י"ב אות י"ד), ח"א (כלל ס"ג סעי' ח'), יד הקטנה (ברכות פרק ו' הל' ז'), קיצור שו"ע (סי' ס' סעי' ט'), ערה"ש (סעי' ו'), פוסקים.

2. מראי מקומות – פרישה (ס"ק ד'), יפה ללב (ס"ק ב'), כה"ח (ס"ק י"ט), לשונו מובא לקמן.

ד. הטעם: שבחכמי ישראל אומר ברוך "שחלק", ובחכמי אומות העולם אומר "שנתן".

1. נפשות ישראל כחלק מה', מה שאין כן עכו"ם.

- (א) ב"י (ס"ק ו') – "הטעם שבחכמי ישראל אומר שחלק ובחכמי אומות העולם אומר שנתן נראה שהוא מפני שנפשות ישראל חצובות מתחת כסא הכבוד הרי הם כחלק מהשם אבל נפשות אומות העולם רחוקים ממנו יתברך והם כמי שנתן מתנה מנכסיו שאינם חלק ממנו".
- (ב) ערה"ש (סעי' ו') – "הרואה חכם מחכמי ישראל שגדול בתורה מברך ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שחלק מחכמתו ליראייו כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו והרואה חכם מחכמיהם הגדול בשארי חכמות מברך ברוך וכו' שנתן מחכמתו לבשר ודם".
2. חלק כצינור מהנהר שאפשר להרחיבו ולקצרו, כן ישראל, ולפי זכותם מתרבה ומתמעט, מה שאין כן עכו"ם פסוקה ותלושה.
- (א) ב"י (ס"ק ו') – "והר"ד אבודרהם (עמ' שמב) כתב שהטעם מפני שהחלק הוא כמו הצנור הנמשך מן הנהר שאפשר להרחיבו ולהגדילו ואפשר לקצרו ולחסרו מה שאין כן במתנה כי תלושה ופסוקה ובישראל כתיב (דברים לב ט) כי חלק יי' עמו ולפי זכותם מתרבה ומתמעט ע"כ".
3. כי ה' יתן" חכמה מפיו דעת ותבונה [משלי ב, ו], לאומות העולם "נתן" חכמה אנושית (בשבע חכמות) ולא תורה וסודותיה, ולישראל חלק מהכל מהתורה והסודות.
- (א) ב"ח (ס"ק ד') – "עוד נראה קרוב לומר שבישראל חלק להם מחכמתו חלק ממש מהכל היא חכמת תורתו שחלק להם פה אל פה ופנים בפנים דיבר ה' עמנו כד"א (תהלים קמז יט) מגיד דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן לכל גוי וגו' גם חלק להם חלק גדול מסודות התורה ומסרה להם בחשאי מפני השטן כדאיתא פרק אין דורשין [חגיגה יד א, ומסורת הש"ס שם] ואיתא נמי בשמות רבה (פ' מ"א אות ג) על פסוק (משלי ב ו) כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. גדולה החכמה וגדולה ממנה הדעת והתבונה הוי כי ה' יתן חכמה אבל למי שהוא אוהב מפיו דעת ותבונה ר' יצחק ור' לוי חד מנהון אמר למה הדבר דומה למלך שהיה לו בן וכו' טעמו לומר כי ה' יתן חכמה לחכמי אומות העולם אבל למי שהוא אוהב הם חכמי ישראל מפיו דעת ותבונה ע"ש דאילו לחכמי אומות העולם לא נתן להם אלא חכמה אנושית במה שהם חכמים מחכמת העולם אבל לא חלק להם מחכמת עצמותו היא חכמת התורה שהיא כולה שמותיו של הקדוש ברוך הוא וכולה דעת ותבונה שבה נברא העולם כד"א (משלי ג יט כ) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו ואמרו רז"ל (איכה רבתי ב יז) אם יאמרו לך כי יש חכמה באומות האמן יש תורה באומות אל תאמן ועל דרך זה הוא הפירוש אצל המלכים דבמלכי ישראל חלק מכבוד עצמותו הוא כבוד השכינה ולמלכי אומות העולם נתן מכבודו מעולם הפירוד מתחת מחנה השכינה".
- (ב) מהרש"א (ברכות דף נח. ח' אגדות ד"ה ברוך) – "ברוך שחלק מחכמתו כו'. לגבי חכמי ישראל אמר שחלק מחכמתו לפי שהם חבל נחלתו וחלקו כאלו הוא חולק עמהם חכמתו שהיא חכמת התורה וקראם ליראיו ע"פ מ"ש כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת כו' אבל לגבי חכמי העובדי כוכבים אינו חולק להם מחכמת התורה אלא נותן להם חכמה דעלמא".
4. חלק, כי לו חיו יחיו כמה, אי אפשר לבוא לתכלית התורה רק חלק, מה שאין כן שבע חכמות מתנה כולה בידם שיוכלו לבוא לתכלית.
- (א) לבוש (סעי' ז') – "שנראה לי הטעם כי מפני שחכמי ישראל יש בהם חכמת התורה והנבואה אשר ארוכה מארץ מדה ורחבה מיני ים, ואין מי יוכל לבא עד תכונתה להבין סודה ולירד לעומקה, כי על כל קוץ וקוץ יש לדרוש כמה תילי תילין של הלכות, וכתוב [איוב כח, יג] לא ידע אנוש ערכה לכך נופל עליה לשון חלק, כלומר אפילו הם חכמים גדולים עדיין לא הגיעו לידיעת כל סודותיה רק בחלק ממנה, ודי להם בזה. ואפילו היו חיים חיי בלתי בעל תכלית היו מחכימים ביותר בכל יום ולא יגיעו לסוף סודותיה כי הוא בלתי בעל תכלית יותר שהרי קדמתה להם, אבל חכמת האומות שאין יודעים רק השבע חכמות שכלל חכמתם היא חכמת אנשים מלומדה בדויה מלכות חכמי היוונים וחביריהם ויכולים לבא עד סוף כל החכמות ההם, לכך נופל עליהם לשון מתנה, כלומר המתנה שלהם היא כולה בידם, ולא יוכלו לידיעת יותר אפילו היו חיים עוד אלף שנים פעמים ויותר לא השיגו יותר, כי זו היא מתנתם בידם ולא יותר, נ"ל".
5. כי מתנה סתמא לית בה אחריות כמבואר בח"מ דבמכר אחריות טעות סופר כו', וא"כ כמו מתנה משקיבל המקבל אין שייכות והתערבות המקבל עם הנותן, כי אף על פי שיקחו ממנו המתנה אין אחריותו על הנותן, כן עכו"ם, מה שאין כן ישראל כשחוטאים על דרך צור יליך תשי [דברים לג, יח], ודבוקים בו יתברך על דרך השוכן אתם בתוך טומאתם [ויקרא טז, טז].
- (א) ט"ז (ס"ק א') – "ונ"ל עיקר דבישראל יש טעם לפי שהם דבקים בו ית' וכל שאתה אומר חלק צריך אתה לדעת ממי נחלק נמצא שיש יחוס לחלק אחר מי שנתחלק ממנו משא"כ באומות שאין להם יחוס אחרי הנותן כמו כל מתנה דלית בה אחריו' על הנותן אלא מה שזכה וזה ותו לא וע"כ אמר הכתוב ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות פירש"י שם טומאה מסר להם הוא ג"כ על הכוונה שזכרתי שאחר שנתן להם מתנה זו שוב אין דביקות בנותן".
- 1) פתח הדביר (ס"ק ה') – "הרט"ז ... ודבריהם דברי מרן ז"ל בב"י בטעם שכ' מדעתי אלא שהרט"ז הרחיב הדברים קצת".
- (ב) מג"א (ס"ק ד') – "שישראל הם חלק אלוה ודבקים בו לכן אומר שחלק".
- 1) פמ"ג (א"א ס"ק ד'), כה"ח (ס"ק י"ט) – "עיינ מ"א. אפשר רמז למה שכתב הט"ז אות א', יע"ש".
- ג) קיצור שו"ע (סי' ס' סעי' ט') – "לפי שישראל הם חלק אלהי ודבקים בו, לכן אומר שחלק".
- ד) מ"ב (ס"ק ט') – "שחלק. שעם ד' הם חלק אלוה ודבקים בו לכן אמר שחלק משא"כ לקמיה בס"ז".
6. מראי מקומות – עי' מהר"ל (נתיבות עולם נתיב התורה פרק י"ד ד"ה ודבר [עמ' תקנ"ו]), נתיב יראת ה' פרק ה' ד"ה ובגמרא, פמ"ג (מש"ז ס"ק א'), המקנה (קידושין דף לב: ד"ה מלך), פתח הדביר (ס"ק ה').

ה. על אשה חכמה.

1. הר"א לרנר (בית הלל חכ"ד עמ' ק"ס) – "הסתפקתי בשאלה האם אדם הרואה אשה חכמה בחכמת התורה מברך שחלק מחכמה ליראיו. ונראה לי לומר שאינו מברך, מפני שמשמעות הברכה 'שחלק מחכמתו ליראיו' הוא שכביכול לחכם יש שותפות עם הקב"ה בחכמת התורה, ושחכמתו של התכם היא חכמה אלקית, ולכן דווקא על איש שמצווה על עסוק בתורה שייך לומר 'שחלק' כלומר

שחכמתו היא חכמה אלקית, והקב"ה כביכול חלק איתו את חכמתו, אבל אשה שאינה מצווה על עסוק בהורה והלמוד תורה שלה אינו מתוך צווי אלוקי לא שייך לומר עליה ש'חלק'."

ו' בזמן הזה: האם מברכים ברוך שחלק על חכם בזה"ז.

א. אין לברך בשם ומלכות.

1. יוסף אומץ (סי' ת"נ) – "הברכה לראיית חכמי ישראל ואומות העולם לא כתבתי שלעתי מעשים (אולי צ"ל מסופקים) מאז בזמנינו מי שראוי לקרות חכם, אכן מי שרוצה לאומרה בלא שם ומלכות לא הפסיד".
2. מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' ו') – "נ"ל דע"כ נשתקעו ברכות דחכמה דבעינן דווקא מופלג וגדול הדור כענין מלכים הנאמרים ולא ידעינן גדרו, דאם בשביל שנעשה רב ומ"ץ א"כ כל אב"ד דביה עשרה נמי".
3. עי' תשובה מאהבה (ח"ב סי' רל"ז) – "עכ"ז אני נבוך מאד אם יש לברך בזה"ז על חכם בשם ומלכות ולא שמעתי מרבתי מימי שהיו מברכים ברכה זו אבל לא שמעתי אין ראי' וצל"ע".
(א) תשובה מאהבה הוי תלמיד של הנודע ביהודה [עי' שעה"צ סי' תע"ג ס"ק מ"ו].
4. עי' יד הקטנה (ברכות פרק ו' ס"ק כ"ו) – "נראה פשוט ודאי שדוקא על חכם מופלג אשר הוא לפלא והפלא ללב הרואה. לכן על גדולי החכמים בסתם יאמר ברוך שחלק כו' בלא שם ומלכות".
5. טהרת המים (מערכת ב' אות כ"ו) – "יוסף אומץ ... בס"ת ת"נ גבי ברכת ראיית חכמי ישראל וא"ה דאין לברך דאין בזמנינו מישראל לקרותו חכם ומי שירצה יברך בלי שם ומלכות ע"כ והדין נותן כן לפי מה שכתבתי לקמן מערכת הת' סק"ג ומחי' להש"ע דרמזתי שם יע"ש וכל שכן במידי דחשש ברכות".
6. חסד לאלפים (סעי' י"ב) – "ואפשר דכי היכי דאמרו שאין דין תלמיד חכם בזמן הזה לענינים אחרים, הכא נמי לענין ברכה זו, אלא אומר בלי הזכרת שם ומלכות".
7. יפה ללב (ס"ק ב', עי' ס"ק ג') – "מדכתב הרב הקדוש ר"ח בשער האהבה פ"ו דע"ח ע"ב וכבר ראינו פה צפת שבגליל העליון חכמים שהיה ראוי לברך עליהם ברכה זו יע"ש נראה שאין מברכין ברכה זו עכשיו מכ"ש בזה הדור יתום שנתמעטו הלבבות".
8. ערה"ש (סעי' ו') – "וכמה שיעור גדלו בתורה או בשאר חכמות לא נתבאר ולכן נמנעים עתה מברכה זו".
9. בן איש חי (שנה א' פר' עקב אות י"ג) – "הרואה חכמי ישראל מברך ברוך שחלק מחכמתו ליראיו בלי שם ומלכות, וכן אם ראה את חבירו אחר י"ב חודש מברך מחיה המתים בלי שם ומלכות, ומיהו לא ראינו ולא שמענו לברך על חברו ברכה זו אפילו בלי שם ומלכות, ויתכן משום דאינא דעתייהו דאינשי דמברכי עלייהו בכך, על כן יהרהר ברכה זו כולה בלבו כדי לקיים דברי חכמים".
10. כה"ת (ס"ק י"ט) – "נראה כיון שיש פלוגתא בנוסח הברכה אין לברך שתי ברכות אלו של חכמי ישראל וחכמי אוה"ע כ"א בלתי שו"מ. ואח"כ ראיתי בחסד לאלפים אות י"ב שכתב טעם אחר לברך על חכמי ישראל בלא שם ומלכות משום דאין דין ת"ח בזה"ז יעו"ש. וכ"כ בן א"ח פ' עקב אות י"ג לברך על חכמי ישראל בלא שם ומלכות".
(א) יחזה דעת (ח"ד סי' ט"ז) – "ומה שפקפק הכף החיים (סימן רכ"ד אות י"ט) בזה, משום הנוסח שיש מהראשונים שכתבו הנוסח שנתן במקום שחלק, וכתב, שלכן יש להימנע מלברך ברכה זו. גם כן אינו מחוור, שאין קפידא בזה, אם כה יאמר שחלק כגירסתינו בש"ס, ובטור ושלחן ערוך, או יאמר כנוסח הרמב"ם והסמ"ג שנתן. [וגדולה מזו מצינו שינוי נוסח בברכת הגומל, כי בש"ס (ברכות נ"ד ע"ב) הנוסחא שלנו ברוך גומל חסדים טובים. וכן הוא בראב"ה ובספר הרוקח (סימן שמ"ג), ובספר האגודה ועוד. ואילו הרי"ף והרמב"ם והרא"ש כתבו כנוסח שלנו הגומל לחייבים טובות וכו'. ואין מי שימנע עצמו מלברך הגומל בגלל שינוי הנוסחא. (עיין בשו"ת איתן האזרחי סימן ג'), מה שכתב בענין שינוי הנוסחא בברכת הגומל. ועיין עוד בשו"ת מכתבי תורה להרבי מגור סימן ס"ג]. ע"ש]. ולכן אין מקום לבטל ברכה זו לגמרי משום כך".
11. ישכיל עבדי (ח"ח או"ח סי' כ"ה אות ג') – "בענין חכמי ישראל ... החסד לאלפים ... הכף החיים ... ובכן בכל כיוצ"ב דתלוי במזג האדם לקרב או לרחק, דיינינן ביה סב"ל, ויברך בלי שם ומלכות, חוץ מאו"א ובניו ובנותיו, דאין לספק בהם, דיכול לברך בשו"מ".
12. אמת ליעקב (אורח ישראל סי' י"ד הע' ס"ד) – "דעכשיו בימינו אין לברך, דמי יודע אם שייך לברך ברכה זו היום, דאין לברך אלא על מי שידוע ש"ס".
13. אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות ס"א, הע' ס"א) – "אין לברך היום אף על חכם מופלג ברכת ברוך שחלק מחכמתו ליראיו בשם ומלכות. [ראה בשו"ע בסימן רכ"ד סעיף ו' שהביא ברכה זו, ומ"מ כתבו האחרונים שהיום יש לברך בלא שם ומלכות, מכמה טעמים, משום ספק בנוסח הברכה ומשום שאין דין תלמיד חכם בזה"ז, וראה בזה בפתה"ד שם, וכן בכה"ח שם אות י"ט, ע"ש, וספק ברכות להקל, וכן כתב בבא"ח בפרשת עקב אות י"ג, ע"ש]."
- (א) אמנם עי' הרי"מ יונה (בית הלל ח"ה עמ' ל"א הע' א') – "ונהירנא כד הוינא טליא ששאלנו למרן ראש הישיבה הגר"צ אבא שאול זצ"ל, אם יש לברך ברכה זו על חכמים שבדורינו, וענה כהאי לישנא: על שלשה אני יודע שאפשר לברך, רבי שלמה זלמן אוירבך, ויבלחט"א חכם עובדיה, והרב אלישיב. עכ"ל".
14. ציץ אליעזר (הי"ד סי' ל"ז אות ו', ח"ב סי' י"ד אות ג') – "יוסף אומץ ... יד הקטנה ... תשובה מאהבה ... במור וקציעה וכן הוא גם משמעות ההלק"ט ... חסד לאלפים ... בן איש חי ... כה"ח ... יפה ללב ... הערוך השלחן ... לבסוף כדאי להזכיר גם זאת שישנם הסוברים שכדי לברך ברכה זו צריך שיראו יותר מאחד, כדכתוב בלשון הרואה חכמי. כך יוצא מדברי העולת תמיד בסימן רכ"ד סק"ה, ומועתק דבריו גם בכה"ח ס"ק י"ח ע"ש. והזכרתי זאת רק לרווחא דמילתא. מכל הלין שנתבאר נראה דלא טב למיעבד הכי לברך בזמנינו ברכה זו, ולכל היותר יכול לברכה בלי שם ומלכות, דלברך בשו"מ יש לחוש לברכה לבטלה".
15. עמק התשובה (מצוה ועושה עמ' תט"ו ד"ה ואמר) – "וכשנתארח אצלי ידידי הגאון הגדול ר' יחזקאל ראטה שליט"א אבד"ק קארלסבורג ביום א' פ' יתרו דהאי שתא (תשס"ב) שאלתי אותו בזה, והשיב לי שלא שמענו שיברכו על גדולי הדורות מלפנינו ברכה זו, כמו על רבינו הגר"א ז"ל, וכן על מרן החתם סופר ז"ל, ובדורינו על הגאון בעל החזון איש ז"ל, ולכל היותר יברך בלא שם ומלכות".

ב. יש לברך בשם ובמלכות.

1. מנחת אלעזר (ח"ה סי' ז' אות ב') – "ששאל מדוע לא נהגו כן, הנה כן ראיתי (בימי נעורי) בעיירות גדולות בפעסט מרבני קשישאי שברכו שחלק מחכמתו ליראיו בשם ומלכות".
 2. הגרא"ז מלצר זצ"ל (מעשה איש ח"א עמ' מ"ב, הע' ב') – "והלך להקביל פני מרן הגרא"ז מלצר זצ"ל. בצאתו ממנו, שאל אחד את הגרא"ז, אם יש לברך על החזו"א ברכת 'שחלק מחכמתו ליראיו', והשיב: פשיטא. [פעם אחת נכנס רבי יעקב רוזנהיים ז"ל אל רבינו, ובירך בקול רם 'ברוך שחלק מחכמתו ליראיו', וענה רבינו 'אמן'. (עדות רבי משה טורק). ופ"א אמר למברך, שהריטב"א כתב (והובא ב'שערי תשובה' או"ח ריש סי' קנ"ח) שאם אחד נטל ידיו ובירך ענט"י ונמלך שלא לאכול, שאין זה ברכה לבטלה... (שמענו מהגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל])".
 3. ברכת שמואל (אמת ליעקב הע' רל"ה, אורח ישראל סי' י"ד אות י"ט ד"ה וכן סיפר) – "בימינו קשה לברך ברכה זו, דמי יודע אם שייך לברך ברכה זו היום, דאין לברך אלא על מי שיודע ש"ס. וזכורני שהגר"ב ליבוביץ זצ"ל בירך ברכה זו על הגר"ד קארלינער (פרידמאן) זצ"ל, וענה אמן על ברכתו".
 4. חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ב אות ק"ט, אעלה בתמר עמ' ס' [לשונו מובא לקמן]) – "סיפר הגרש"ב זצ"ל שפעם ישב ת"ח אחד אצל מרן החזו"א זצוק"ל ונכנס מו"ר ומרן החזו"א קם בפניו והלה לא קם כשיצא מו"ר מהחדר העיר מרן החזו"א לת"ח שלמו"ר יש דין ת"ח מדאורייתא ומדוע לא קם מלפניו כשהלה שמע זאת נכנס לחדר שהי' מו"ר ובירך ברוך שחלק מחכמתו בשם ומלכות ואמר מרן החזו"א זצוק"ל שעשה כדן. (עי' סי' רכ"ד ס"ו)".
 5. קהלות יעקב (שער העין עמ' תי"ח אות י"ב [לשונו מובא לקמן]), ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ב אות ק"י, עמ' רכ"ז אות י"א [לשונו מובא לקמן], אורח ישראל סי' י"ד הע' ס"ה [לשונו מובא לקמן], מצוה ועושה עמ' תט"ו ד"ה וכשזכיתי) – "שמעתי שמור"ר (שליט"א) זצוק"ל בירך ברוך שחלק על הגאונים הח"ח זצ"ל, ור' מאיר שמחה זצ"ל (האור שמח) ועל עוד גאון אחר זצ"ל, ועל מרן החזו"א זצוק"ל אמר מו"ר שלא מברך כי רואהו בקביעות (עי"ש)".
 6. אג"מ (ישורון חכ"ז עמ' תתקל"א, אורח ישראל סי' י"ד אות י"ט ד"ה וכן סיפר, הע' ס"ה [לשונו מובא לקמן]) – "פעם שאלו את ר' משה פינשטיין אם ניתן לברך עליו ברכת שחלק מחכמתו, והוא ענה שיש לברך על ר' יעקב קנמצקי ועל ר' יואל טייטלבוים מסאטמר".
 7. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' מ"ב, הע' קנ"ז, [מעשה איש ח"ד עמ' קי"ד]) – "הרואה מלך ישראל חכם מברך שתי ברכות, שחלק מחכמתו ליראיו ושחלק מכבודו ליראיו, ואינו כוללם בברכה אחת. וכן נברך בראית פני משיח צדקנו בב"א. [וסיפר רבנו שהלך עם הגר"ד דוד בהר"ן לבקר את החזו"א (כשהיה בשכונת גבעת שאול בירושלים), ובירך הגר"ד בהר"ן על החזו"א ברוך שחלק מחכמתו ליראיו, והחזו"א חיך ולא אמר דבר. ופעם בלימוד הישיבה האריך בענין לפנ"ע, והזכיר את מה שאומרים בשם הגר"י סלנטר ז"ל שאין לפנ"ע במידות, והאריך לבאר הדברים, ואמר ששמע שבירכו לפני חכם אחד את הברכה ברוך 'שחלק מחכמתו ליראיו', וכולם ענו אמן, וכי יעלה על הדעת שהכשילו בלפנ"ע בגאווה, אלא אדרבה יודע אני בלי ספק שהלה הצטער בשעת מעשה, ואמר אוי למי שהבריות מתעין בו, והיה זה לו למורת רוח] - ומסגנון הדברים היה נראה שבדידיה הוה עובדא".
 8. הגריש"א זצ"ל (מצוה ועושה עמ' תט"ו ד"ה וסיפר) – "וסיפר לי הגר"ר מאיר הייזלער שליט"א מירושלים עיה"ק - ראש ישיבת סאכאטשוב, שהגאון רי"ש אלישיב אמר לו לפני יותר מעשרים שנה, שעל הגאון הגדול ר"מ פינשטיין יכולין לומר ברכה זו. וגם סיפר שהגאון בעל קהלות יעקב מסטייפלא זי"ע, עשה ברכה זו בלי שם ומלכות על האדמו"ר מקלויזענבורג זצ"ל".
עי' הגריש"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"ז אות ל"ז, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות ה') – "האם ברכת שחלק מחכמתו על חכמי ישראל נוהגת בזמנינו. תשובה צריכים לברר על כל אחד את שיעור חכמתו".
 9. יחזו דעת (ח"ד סי' ט"ז, מעין אומר ח"א פרק י"א סי' ל"ח [לשונו מובא לקמן]), הליכות עולם ח"ב עמ' קע"ט, חזון עובדיה ברכות עמ' ת"ה) – "בסיכום: הרואה חכם גדול מחכמי ישראל, המופלג בתורה ובחכמה וביראת ה', ומורה הוראות בישראל, אף בזמן הזה יש לברך עליו בשם ומלכות ברכת שחלק מחכמתו ליראיו".
 10. שבט הלוי (ח"י סי' י"ג) – "האם בזה"ז מברכים ברכת שחלק מחכמתו ליראיו. תשובה: בס' ערוך השולחן או"ח סי' רכ"ד כ' בענין זה, היות שאין אנו יודעים כמה חכמה צריך כדי לברך עליו שחלק מחכמתו ליראיו ע"כ נהגו שלא לברך ברכה זו כלל, איברא סתימת השו"ע והפוסקים שכולם העתיקו ההלכה לברך ולא גדרו לנו משמע ודאי דשייך גם בזמן הזה, וכנראה הגדר הוא, שמקובל מבני הדור ומנוסה שחכמתו היא חכמת תורה אמיתית ולומד בה לשמה, ונהירנא שכאשר בא גאון הגאונים מהר"י רוזן זצ"ל בעל צפנת פענח לועין יצ"ו ברכו עליו ברכה זו, ובב"ח או"ח סי' רכ"ד משמע קצת שצריך שיהי' בקי בנגלה וגם בנסתר כי זה חכמתו חכמת ה' ידיעת שמותיו וכו', יעשה".
 11. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ו אות ט', מה טובו גליון א' עמ' מ"א).
 12. הגר"ח ק"ק זצ"ל (שער העין עמ' תי"ח אות י"ב) – "מפורסם מהחזו"א, דברכת שחלק מחכמתו שייך גם בימינו. רציתי לדעת אם ידוע לכת"ר מה היה דעת החזו"א בהאי ענינא. תשובה: מהחזו"א לא שמעתי בזה, אבל מאאמו"ר שמעתי כן, שאפשר לברך על הגדולים לפי אותו הדור. וכשעבר רבינו על הדברים, הוסיף ואמר: שמעתי על אדם אחד שבירך על החזו"א ברכת שחלק, והחזו"א ענה אמן. ואח"כ הסביר את עצמו, שדעת הריטב"א שאם אדם בירך ענט"י בטעות לא הוי ברכה לבטלה כיון שסבר שהיה צריך לברך, וגם אותו אדם, אם הוא סובר שצריך לברך עלי שחלק, אין ברכתו לבטלה".
- הגר"ח ק"ק זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ח אות נ"ח, אות נ"ט [לשונו מובא לקמן], נזר החיים עמ' ר"כ אות קע"ג [לשונו מובא לקמן], ריש"א דגלות ח"א סוף עמ' ל"ט, ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות ו') – "האם יש בדורינו איזה חכם שאפשר לברך עליו ברכת שחלק מחכמתו. תשובה: כן".

- הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה ריש עמ' קכ"ח, הע' שנ"ז) – "שאלה: הרואה חכמי ישראל אומר בא"ה אמ"ה שחלק מחכמתו ליראיו (ברכות נ"ח א'), ויל"ע היום שרואים הרבה גדולי תורה האם אפשר לברך על כולם. תשובה: ספק ברכות להקל. [הכוונה כשאין הם גדולי הת"ח שבדור, וכמו שמבואר בתשו' הבאה]".
- הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ח, הע' שנ"ח) – "שאלה: איזה תנאים נצרך בת"ח, כדי שיברכו עליו 'שחלק מחכמתו', האם בקיאות בש"ס ופוסקים, או דבר אחר. (תלמידי חכמים מופלגים שבדור). תשובה: לפי הדור".
- הגר"ח זצ"ל (דברי שי"ח גליון שע"ט, חג הפסח תש"פ עמ' א') – "בירכו על מו"ר שליט"א שחלק מחכמתו, ענה אמן וסיפר שמרן החזו"א אמר **אם העולם כך חושבים גם שזה לא אמת אזי אפשר לברך ולענות אמן** [פ"א אמר לי זה ברכה לבטלה אבל אמן מותר לענות]".
13. הגר"ד קאהן שליט"א (מצוה ועושה עמ' תט"ו ד"ה ואמר) – "ואמר לי הרה"ג ר' דוד קאהן שליט"א בעמ"ח כמה ספרים מחוכמים דכשעולה לארה"ק ורואה פני הגאון האדיר ר' חיים קנייבסקי שליט"א מברך ברכה זו בשם ומלכות".
14. ברכת ה' (ח"ד פרק ג' אות כ"ט).
15. אורח ישראל (סי' י"ד) – "והיוצא מזה, דאף שאין לנו דין ת"ח האידינא לענין הרבה דברים וכמש"ל, מ"מ גם בזמנינו יש רשות לברך ברכת שחלק מחכמתו ליראיו בשם ומלכות על חכם גדול ומופלג לפי הדור, שיודע כל הש"ס, ושראוי להורות בכל מקצועות התורה, ויראת ה' היא אוצרו, אלא שצריך לזהר שיש בו כל אלו הפרטים וכמש"נ".
16. ילקוט יוסף (סעי' ט', קיצור שו"ע סעי' י"ג, סי' רמ"ב סעי' א') – "הרואה חכם גדול מחכמי ישראל, המופלג בתורה ובחכמה וביראת ה' טהורה, ומורה הוראות בישראל, אף בזמן הזה יש לו לברך בשם ומלכות: 'ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שחלק מחכמתו ליראיו'".
17. הלכה ברורה (אות י') – "וכל שהוא תלמיד חכם ידוע ומפורסם שהוא גדול בתורה וביראת שמים, והוא מורה הוראות בישראל בעומק העיון ובסברא ישרה, יש לברך עליו בשם ומלכות גם בזמן הזה".

ג. מראי מקומות – יבקש תורה (ברכות סי' מ"ב), פסקי תשובות (אות ד'), הר"א אריאל (בית הלל חל"ח עמ' כ"ה), הרא"י בראדט (ישורון חכ"ז עמ' תתקכ"ד).

1. ברכת הבית (שער כ"ט סעי' ה', ס"ק ד') – "אם הוא חכם מפורסם גם בתורה אם אינו מפורסם לירא שמים אינו מברך דישראל מצווה על התורה ועל היראה וכתוב ראשית חכמה יראת ה' וכל שאינו י"ש לאו בכלל חכם הוא".
2. שלמת חיים (סי' ר"ז, א"נ או"ח סי' ר"ג) – "בענין ברכת שחלק מחכמתו ליראיו, החיי"א (כלל ס"ג ס"ח) כתב: הרואה חכם גדול בתורה מישראל מברך ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שחלק מחכמתו ליראיו, אף על גב דבזמן הזה אין לנו דין ת"ח, מ"מ לענין זה אף בזה"ז מי שהוא מופלג בתורה מברך עליו ברכה זו, וכו', עכ"ל. אמנם שאלתי מבאי ביתו של הגאון מהרי"ל דיסקין זצ"ל, ולא ידעו אם ברכו עליו ברכה זו. תשובה: אמת שהחיי"א העתיקו, אולם בקיצור שו"ע לא ראיתי נזכר לפי שעה. עכ"פ בעל חיי"א **זכה לראות פני הגר"א** זצלה"ה, ואין בו תימה שהעתיקו. ובכל זאת מי שמברך לפי דעתו אין מזניחין אותו. ופשוט מי שירצה לצאת בו [בשמיעה] בוודאי עושה מצוה, כי עכ"פ השומע צריך לענות אמן".
3. הגריש"א זצ"ל, הגר"ח זצ"ל (דברי חכמים או"ח פרק ט"ז אות קפ"א) – "המחבר בשו"ע מביא להלכה אותן הברכות שזכרות בפרק הרואה על מאורעות שונים, כגון על ראיית פני המלך או ת"ח או בריות משונות וכדו', האם כל אלו הברכות נוהגות גם בימינו. תשובה: הפוסקים אמרו שבאם המ"ב לא כתב שאינו נוהג בזמנינו ממילא מחויבים גם היום באותם הברכות, כששייכים כל התנאים המוזכרים בשו"ע בכל ציור וציור".
4. הגר"ח זצ"ל (אורח ישראל סי' י"ד הע' ז') – "דדברי הערוה"ש עיקר".
- הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תנ"ד אות ד') – "האם ברכת שחלק מחכמתו בראיית חכם נוהגת בזמנינו. תשובה: בערוה"ש כתב שאינה נוהגת בזמנינו, כי אין לנו את הכלים למדוד את החכמה".
- הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מחבר סעי' ו') – "הגדול בישראל, הוא המקובל על כולם, ובכל התחומים, כגון החזו"א ז"ל והח"ח ז"ל, שאפילו הגוים הכירו בגדלותם, אך בדרך כלל לא שכיחא כה"ג, שיש חולקים עליהם, או שאין גדלותם בכל התחומים, כגון שאינו גדול בהוראה או בלימוד וכדומה".
5. תשובות והנהגות (שער העין עמ' תס"ג אות כ"ט) – "האם ברכת שחלק מחכמתו נוהגת בימינו. תשובה: עי' בחיי אדם מה שכתב בענין זה. ושמעתי שכשהגאון רבי דוד קרלינר זצ"ל בא לסלבודקא, בירכו עליו ברכה זו בשם ומלכות וענה אמן. ולעומת זאת הגר"א וסרמן זצ"ל כשהיה בברלין בירכו עליו והוא אמר זה ברכה לבטלה. ומספרים שמרוב צער הוא התעלף".

ד. דוגמיות אנשים: לפי הפוסקים שסוברים שאומרים עליהם ברוך שחלק מחכמתו ליראיו.

1. חפץ חיים.
 (א) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ב אות ק"י), הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מחבר סעי' ו') - לשונם לעיל.
 2. צפנת פענח.
 (א) שבט הלוי (ח"י סי' י"ג) - לשונו מובא לעיל.
 3. אור שמח.
 (א) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ב אות ק"י) - לשונו מובא לעיל.
 4. הגר"ד קארלינער (פרידמאן זצ"ל).
 (א) ברכת שמואל (אמת ליעקב הע' רל"ה, אורח ישראל סי' י"ד אות י"ט ד"ה וכן סיפר), תשובות והנהגות (שער העין עמ' תס"ג אות כ"ט) - לשונם לעיל.
 5. חזו"א.

- (א) הגרא"ז מלצר זצ"ל (מעשה איש ח"א עמ' מ"ב), הגר"ד בהר"ן זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' קנ"ז, מעשה איש ח"ד עמ' קי"ד), הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מחבר סעי' ו') - לשונם לעיל.
6. הגר"א קוטלר זצ"ל.
- (א) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' רכ"ז אות י"א, מצוה ועושה עמ' תט"ו ד"ה וכשזכיתי, ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות ו' [לשונו מובא לקמן]) - "ועוד סיפר לי הגר"ח אחד שאל את מו"ר אב"ד לברך על הגר"א קוטלר (שליט"א) וצוק"ל ברוך שחלק מיראיו, ושתק מו"ר לאחר שיצא השואל אמר מו"ר לבנו שליט"א שחושב שיש לברך עליו כי לפי דורנו הוא מהגדולים שבדור". קהלות יעקב (אורח ישראל סי' י"ד הע' ס"ה) - "שנשאל אודות ברכת שחלק מחכמתו ליראיו על מו"ר מרן הגאון ר' אהרן קוטלר זצ"ל (בביקורו האחרון לא"י בשנת תשכ"ב), והשיב דיכול לברך, וז"ל 'נו' דער גדול הדור... עכ"ל".
- (ב) אג"מ (אורח ישראל סי' י"ד הע' ס"ה) - "הלכה למעשה לברך ברכת שחלק כו' בשם ומלכות על מו"ר מרן הגאון ר' אהרן קוטלר זצ"ל".
7. גרי"ז.
- (א) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' רכ"ז אות י"א, מצוה ועושה עמ' תט"ו ד"ה וכשזכיתי, ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות ו' [לשונו מובא לקמן]) - "מו"ר (שליט"א) צוק"ל הורה לבנו הגר"ח שליט"א [זצ"ל] שיברך ברוך שחלק מיראיו על מרן הגרי"ז צוק"ל גאב"ד דבריסק".
8. קהלות יעקב.
- (א) חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ב אות ק"ט, [לשונו מובא לעיל], אעלה בתמר עמ' ס') - "מרן ז"ל אמר שאפשר לברך ברכת שחלק מחכמתו ליראיו על גיסו מרן קהלות יעקב ז"ל. (כך אמר רבינו ששמע מאת ידידו הג"ר שאול ברזם חתנו של מרן הקה"י שבחזרתו מנסיעתו לחו"ל לצרכי ריפוי ולא ראה את הקה"י שלושים יום בירך עליו ברכה זו על דעת מרן ז"ל)".
9. סאטמר רב.
- (א) אג"מ (ישורון חכ"ז עמ' תתקל"א) - לשונו מובא לעיל.
10. אג"מ.
- (א) קהלות יעקב (הגר"ח זצ"ל אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות ו') - "בעידנא חדא אמר מרן, כי הכיר את רבי משה פיינשטיין ופעם אחת אף אמר שיעור בכולל חזו"א וזוכר אותו, וגם בירך עליו ברוך שחלק, כי אבא ז"ל הורה לברך עליו, וגם על רבי אהרן קוטלר אמר שיש לברך. עוד אמר: על הרב מבריסק בירכתי".
- (ב) הגריש"א זצ"ל (מצוה ועושה עמ' תט"ו ד"ה וסיפר) - לשונו מובא לעיל.
11. אמת ליעקב.
- (א) אג"מ (ישורון חכ"ז עמ' תתקל"א) - לשונו מובא לעיל.
12. הגר"י גוטסמן זצ"ל.
- (א) דובב מישרים (שער העין עמ' קל"ז) - "ואעתיק בזה עובדא שנמצא בפנקסו של זקני הגה"צ ר' שלום שבדרון צוק"ל, בזה"ל: עוד מעשה סיפר לי, ששמע מהרב גוטסמן ראש ישיבת רמיילעס. שכשהיה עוד אברך צעיר, היה דיין אצל הג"ר חיים עוזר (גרודזינסקי) צוק"ל. והרב מטשיבין שלח לר' חיים עוזר שאלה בעגונה אחת שקשה לו למצוא לה היתר, ונתן ר' חיים עוזר להרב גוטסמן שישב תשובה, וכתב תשובה ארוכה בבקיות גדולה ומצא היתר לעגונה, ורח"ע הסכים על ידו. אחרי עבור שלושים שנה אחרי המלחמה העולמית, בא הרב גוטסמן לירושלים, ונכנס להרב מטשיבין. שאל לו הרב, אולי היה לו אב שהיה שמו ר' ישראל גוטסמן שהיה דיין אצל ר' חיים עוזר, אמר לו, לא. אמר לו ואולי היה דודו, אמר לו, לא. אבל אולי הכיר אותו, והוכרח להודות שזה היה הוא עצמו שנתן לו ר' חיים עוזר לערוך התשובה. ושאל אותו בן כמה היה אז, ואמר לו. ואמר הרב מטשיבין א"כ אני גדול יותר מכם בשלושים שנה, ואז הייתם כך וכך שנים שהשבתם את התשובה. וקם הרב מטשיבין, ולבש את הכובע, ובירך בשם ומלכות ברוך שחלק מחכמתו ליראיו. נורא ונפלא! וגם נפלא צדקתו של הרב מטשיבין".
13. הגרש"ז זצ"ל.
- (א) אור לציון (הרי"מ יונה, קובץ בית הלל חל"ח עמ' ל"א הע' א') - לשונו מובא לעיל.
14. הגר"מ שך זצ"ל.
- (א) הגר"ח זצ"ל (נזר החיים עמ' ר"כ אות קע"ג) - "האם יש היום מי שראוי לברך עליו שחלק מחכמתו. תשובת מרן שליט"א: על חמי שליט"א [זצ"ל], וגם על הרב שך שליט"א [זצ"ל]".
15. הגר"ש משאש זצ"ל.
- (א) יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' ל"ח) - "שאלה: האם אפשר לברך ברכת שחלק מחכמתו ליראיו על הגאון רבי שלום משאש (שליט"א) זצ"ל. תשובה: אפשר".
16. הגריש"א זצ"ל.
- (א) אור לציון (הרי"מ יונה, קובץ בית הלל חל"ח עמ' ל"א) - לשונו מובא לעיל.
- (ב) הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ח אות נ"ט, נזר החיים עמ' ר"כ אות קע"ג [לשונו מובא לעיל], ריש"א דגלותא ח"א סוף עמ' ל"ט, ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות ו') - "שאלתי את כת"ר האם יש בזמנינו חכם שאפשר לברך עליו ברכת שחלק, והשיב לי כת"ר: כן, רציתי לדעת מי הוא אותו החכם שאפשר לברך עליו. תשובה: מו"ח שליט"א [זצ"ל]".
- (1) אמנם עי' הגריש"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"ז הע' ל"ה) - "ששאל אחד לרבינו שליט"א [זצ"ל], בזה"ל, 'שמעתי מחכם אחד שליט"א, שבירך על רבינו ברכת שחלק מחכמתו בשם ומלכות, ורבינו שמע וענה אמין. והשיב לו רבינו, בזה"ל: ואני אומר, שיגיד ברוך שם כבוד מלכותו. ע"כ".
17. הגר"ש עמר.

- (א) יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' ל"ח) – "ושאלתיו על הגאון רבי שלמה עמר שליט"א (כשהיה אב"ד בפתח תקווה). וענה מו"ר נר"ו (אחר הרהור): ג"כ (אפשר)".
18. הגר"ע יוסף זצ"ל.
- (א) אור לציון (הרי"מ יונה, קובץ בית הלל חל"ח עמ' ל"א הע' א') – לשונו מובא לעיל.
19. הגראי"ל שטינמן זצ"ל.
- (א) הגר"ח זצ"ל (דברי שי"ח חרכ"ה עמ' א', פר' שמיני תשע"ז) – "כידוע כי המוני בית ישראל זכו בחול המועד זה ליכנס אל הקודש פנימה, לביתו של מרן הגראי"ל ולברך ולהתברך. מחמת הדוחק הגדול שהיה שם והציבור האדיר שהגיע זירזו הגבאים המסורים כל אחד ואחד שלא יתעכב כלל, ורגע כמימרא נכנסים ויוצאים. בנושא זה שאלו את רבינו שליט"א כי במשנה ברורה (ריש סימן רפ"ה) נפסק כי הרואה חכם מחכמי ישראל שלא ראה אותם ושלושים יום מברך שהחיינו וברוך שחלק, ושאלו כי במציאות אצל מרן הגראי"ל הזמן כל כך מועט שבקושי אפשר לומר רבע ברכה, איך יש לנהוג במקרה כזה, האם לברך לפני הראיה או אחרי, או לא לברך. וענה כי ברגע שרואים אותו יש להתחיל לברך בפניו ברוך שחלק מחכמתו, ואפשר גם להמשיך הברכה שלא בפניו, ואח"כ שהחיינו – שזה ברכה על עצם השמחה, ואין צריך ברגע הראשון".
20. הגר"ח זצ"ל.
- (א) הגר"מ שפי"א זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ח הע' שנ"ח) – "אמר לאחד שעל מרן שליט"א [זצ"ל] יש לברך".
- (ב) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ו הע' י"ב).
- (ג) הגר"ד קאהן שליט"א (מצוה ועושה עמ' תט"ו ד"ה ואמר) – לשונו מובא לעיל.
- ה. שו"מ הרא"י בראדט (ישורון חכ"ז עמ' תתקכ"ט) – "למעשה מצינו הרבה שנהגו לברך ברכה זו, וזו רשימה קטנה:
1. בניו של ר' עקיבא איגר העידו שדודם ברך על אביהם ר' עקיבא איגר ברכה זו.
 2. על ר' יצחק דוד מווירצבורג נהגו לברך עליו ברכה זו.
 3. ר' דוד פרידמן אב"ד קרלין בירך על ר' יהושע מקוטנה בעל 'ישועת מלכו'.
 4. ר' שמעון מנשה בלוי בירך על ר' יהושע ליב דיסקין, אע"פ שהיה סומא.
 5. ר' שמעון מנשה בלוי בירך ברכה זו על בעל 'שדי חמד' אע"פ שהיה סומא.
 6. האדר"ת בירך ברכה זו על ר' אליהו ברוך קמאי אב"ד מיר: 'והגראב"ק נ"י אשר עד אז הי' לי שמחה עצומה בעת שהראתי עמו פ"א לכמה חדשים, וברכתי עליו ברכת הרואה את חבירו החביב עליו וגם ברכת שחלק מחכמתו ליראיו'.
 7. האדר"ת רשם ברשימותיו שכאשר הגיע ליפו וגם אחר כך כשהגיע לירושלים הקהל בירך עליו ברכה זו.
 8. בעת שר' רפאל שפי"א הגיע לעיר בוברויסק בירך עליו כל העם ברוך שחלק מחכמתו.
 9. ר' ברוך בער ליבוביץ בירך שחלק מחכמתו ליראיו על ר' דוד פרידמן אב"ד קרלין.
 10. בעל 'מנחת אלעזר' כתב: 'הנה כן ראיתי בימי נעורי בעיירות גדולות בפעסט מרבני קשישאי שברכו שחלק מחכמתו ליראיו בשם ומלכות'.
 11. בעל 'שרידי אש' בירך ברכה זו על רבו ר' משה מרדכי אפשטיין אב"ד סלבודקה וראש ישיבת חברון.
 12. רבים בירושלים ברכו זה על הרב יצחק אייזיק הרצוג, הרב הראשי לישראל.
 13. ר' שלמה זלמן אויערבאך סיפר שר' דוד בהר"ן בירך ברכה זו על החזון איש.
 14. בעל 'קהילות יעקב' בירך את הברכה על החפץ חיים והאור שמח.
 15. וכן הורה בעל 'קהילות יעקב' שיש לברך ברכה זו על הגרי"ז ור' אהרן קוטלר.
 16. ר' אהרן ליב שטיינמן מסר בשם החזון איש שיש לברך ברכה זו על בעל 'קהילות יעקב'.
 17. ר' שמואל הלוי וואזנר כתב: 'ונהירנא שכאשר בא גאון הגאונים מהר"י רוזן זצ"ל"ה בעל צפנת פנח לועין יצ"ו ברכו עליו ברכה זו".

[ז] כללים.

א. איזה חלק בחכם צריך לראות.

1. הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תל"ז אות י"ח) – "רציתי לידע מהו שיעור הראיה המחייבת ברכה, כגון אם רואה ידו של חכם ומזהה בכך שהוא החכם אם חשיב שרואה חכם, או שצריך לראות רובו. או דראיית הפנים קובעת. תשובה: מסתבר דבעינן לראות הפנים". הגר"ח זצ"ל (דברי שי"ח גליון שס"ח עמ' א', פר' ויגש תש"פ) – "שאלו את מו"ר, מי שראה את מרן הגריש"א מאחוריו האם יכול לברך שחלק מחכמתו גם שלא ראה פניו. תשובה. מסתבר שכן סוכ"ס ראה – גם להקביל פני רבו מקיים בזה, הרואה קוף ופיל מברך משנה הבריות לא צריך לראות פניהם, הרואה קברי ישראל לא צריך לראות את כל הקבר, כן הנ"ל".
2. הגר"ח זצ"ל (שערי שיח עמ' ק"א תשובה ר"ב) – "האם יכול לברך על חכמי ישראל שחלק מחכמתו ליראיו גם כאשר לא רואה את פניהם [כגון שהם מעוטפים בטלית וכדומה]. תשובה: יתכן".
3. וישמע משה (ח"ג סי' ס"ו, עמ' ק"ו) – "האם אפשר לברך 'שחלק מחכמתו ליראיו' כשרואה את הרב מאחוריו ... תשובה: זכיתי להעלות שאלה זו לפני ראש הישיבה הגראי"ל שטינמן שליט"א [זצ"ל], והורה שאין לברך ברכה זו אלא בראיית הפנים ממש. וכן הורו הגאונים הגדולים רבי חיים קניבסקי ורבי נסים קרליץ שליט"א [זצ"ל] ...".
3. דף על הדף (עירובין דף יג:): – "בקובץ אור תורה (תמוז תשס"ה ע' תתמ"ג) מובא מהג"ר גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (מח"ס גם אני אודך) שהסתפק לפי המבואר בש"ע או"ח (סימן רכד סעיף ו) איתא: הרואה חכמי ישראל אומר בא"י אמ"ה שחלק מחכמתו ליראיו. ע"כ. אם רואה חכם מישראל מאחוריו האם ג"כ יכול לברך ברוך שחלק מחכמתו ליראיו. או שרק אם רואה החכם מלפניו יכול לברך. ע"כ ויפה העיר".

4. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ד סי' מ"ד אות ג', גם אני אודך ח"ה סי' ז' אות ב' ד"ה והלום [עמ' ס"ב]).

ב. ישראל שאינו חכם בחכמת התורה אלא בחכמות כלליות, אם מברכים עליו שנתן מחכמתו לבשר ודם.
1. עי' לקמן.

ג. מי שמתכתב עם גדול הדור בתוך ל' יום, אם מברך עליו כשרואהו.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ו ריש טור ג') – "ושאלתי למרן שליט"א אם מי שמתכתב עם גדול הדור בתוך ל' יום אם מברך עליו כשרואהו, וענה לי שיתכן שלא".

ד. חכם: האם מברך ברוך שחלק על חכם.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ח, הע' שנ"ט) – "שאלה: בדין ברכת 'ברוך שחלק מחכמתו' על חכם, האם 'חכם מברך על חכם' (למשל כשנפגשו מרנן החזו"א והגר"י"ז האם צריכים לברך זה על זה). תשובה: מפורש בגמ' ברכות נ"ח א".

ה. ברוך שחלק על חכם נסתר.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' קכ"ח) – "שאלה: האם מברכים ברוך שחלק על 'חכם נסתר', ולמשל החזו"א לפני שהכירוהו (שהיה נסתר), ור' חיים עוזר יספר לאחד שהחזו"א גאון הדור, האם יברך ברוך שחלק, אפי' שאין ידוע לכולם. או לא. תשובה: בודאי יברך".

ו. ברוך שחלק על תינוק שלא שכח תלמודו.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה ריש עמ' קכ"ט, הע' ש"ס) – "שאלה: יש סיפור מפורסם, שהיה פעם תינוק שלא שכח את מה 'שלמדו המלאך', וידע כל התורה, האם יברכו עליו ברוך שחלק מחכמתו. תשובה: לא הי' דבר כזה לעולם. [עי' חיי עולם ח"א (סוף פי"ב) שהביא מעשה של תינוק כזה שידע הרבה מאוד, אבל כתב שזהו 'גלגול', (ומוכיח מזה על גלגולים). וצ"ע, ובספר 'קיצור ציצת נובל צבי' (להגאון ר' יעקב ששפורטש זצ"ל, ראש הלוחמים בשבתי צבי יש"ו). גם מספר על תינוק כזה, וכתב שהוא ע"י שם של טומאה. (ומוכיח מזה גם על שבתי צבי שכל מעשיו וידיעותיו ע"י שם טומאה). וצ"ע כוונת רבינו שלא היה דבר כזה לעולם]".

ז. רואה חבירו חכם מדוע מברך קודם ברוך שחלק שאינו תדיר.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין עמ' ת"נ אות ס"ד) – "ראיתי ששאלו את הדר"ג, מדוע רב פפא רב הונא בריה דר"י, אמרו לר"ח בריה דרב איקא שהיו מברכים בראייתו שחלק ושהחיינו (ברכות נח:), ומשמע שהיו מברכים שחלק לפני שהחיינו, והרי שהחיינו תדיר יותר משחלק, וצריך להקדימו. והשיב בזה"ל, יתכן ששחלק על הראיה ושהחיינו על השמחה. ונסתפקנו בביאור דבריו, האם כיון שברכת שחלק נתקנה על הראיה חיובה קודם לשהחיינו שנתקן על השמחה שבאה אחר הראיה. או שכיון שכל ברכה היא על ענין אחר זה על ראיה וזה על שמחה, לפיכך אינם שייכים זל"ז שיהיה ביניהם דין קדימה. תשובה: הראיה קודמת לשמחה".

ח. ראה אדם ולא ידע שהוא חכם ואח"כ נודע שהוא חכם.

1. הגר"ש"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"ב אות י"ד, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות כ"ה) – "האם ראיה בלא ידיעה מפסיקה בתוך ל', כגון שראה אדם ברחוב ולא ידע שהוא חכם, ובתוך ל' רואהו שוב ועתה יודע שהוא חכם, האם נחשב שכבר ראהו, דלכא"ו כיון שלא ידע שהוא חכם לא חשיבא ראייה. תשובה: מה אכפ"ל שלא הכירו, והרי ראהו".
2. הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תל"ה אות י"ב) – "היאך הדין במי שראה אדם בשוק וחשבו לסתם אדם, ובתוך ל' נתגלה לו שאותו אדם הוא חכם מופלג שצריך לברך עליו ברכת שחלק מחכמתו, ועתה רואהו שוב. האם הראיה הראשונה חשיבא ראייה ולא יוכל לברך עכשיו, או שכיון שבפעם הראשונה לא ידע שהוא חכם לא נחשב שראה אותו. תשובה: לא יברך".
3. תשובות והנהגות (שער העין עמ' תנ"ז אות ה') – "נסתפקתי האם ראיה בלא הכרה חשיבא ראייה, כגון מי שראה אדם בסתם ולא ידע שהוא חכם, ובתוך ל' רואהו שוב ועתה יודע שהוא חכם, [וכן כל כה"ג כראה אבנים ולא ידע שהם קברות], האם נחשב שראהו בתוך ל', או דראיה בלא הכרה לא חשיבא ראייה. ואם נימא דחשיבא ראייה, ומסופקני היאך הדין ברואה קבוצת אנשים ויודע שיש ביניהם חכם, אך אינו יודע מי הוא החכם, האם יכול לברך כי ודאי רואה החכם או דצריך להכיר את החכם. והספק השני נוגע למעשה בראיית מקום שעברו בנ"י בים סוף ובירדן שאין אנו יודעים המקום, אך ממוטט רואים שטח גדול שבדאי בתוך זה עברו בנ"י. תשובה על ראיה בלא הכרה אין לברך".

ט. חילוק בין אין יודע אם הוא חכם לבין אין יודע מיהו החכם.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תל"ו אות י"ג) – "שמעתי בשם הדר"ג שהרואה קבוצת אנשים ואומרים לו שביניהם יש חכם שמברכים עליו שחלק, והוא אינו יודע מי הוא החכם אינו יכול לברך, כיון שאינו מכיר בחכם עצמו. ותמהתי ממה שכתב לי הדר"ג, שמי שראה אדם בסתמא וחשב שהוא אדם רגיל, ואח"כ בתוך ל' יום לראייתו רואהו שוב, ועתה אומרים לו שהוא חכם מופלג, שאינו יכול לברך עליו עכשיו משום שכבר ראהו בתוך ל'. הרי שהראיה הראשונה נחשבת לראיה אפי' שלא הכיר בחכם, כי סו"ס ראהו, וא"כ מדוע על חכם בתוך קבוצה אינו יכול לברך, והרי סו"ס ודאי רואה חכם. תשובה: אם ראה אדם זה לא יברך, אבל ראה קבוצת אנשים ואין יודע מי מהם, יתכן שאין נחשבה ראייה כלל".

י. חכם ששכח תלמודו.

1. יש לברך. (א) הגר"א נבנצאל שליט"א (בית מתתיהו ח"ד סי' מ"ד אות א' ד"ה אולם) – "בת"ח ששכח תלמודו אפשר לברך עליו, גם שברי לוחות מונחות בארון".
2. אין לברך. (א) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק י"ב אות ב') – "חכם שהיו ראוי לברך עליו שחלק מחכמתו ליראיו, והזקין ושכח תלמודו, מסתברא דאי אפשר לברך עליו".
3. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ד סי' מ"ד, גם אני אודך ח"ה סי' ז' אות א' [עמ' נ"ט]). (א) הגר"ח זצ"ל (בית מתתיהו ח"ד ריש סי' מ"ד) – "אם אפשר לברך ברוך שחלק על מי ששכח תלמודו והשיב לא ... וראיתי בס' פניני שיח עמ' ל"ח, שהשיב מרן הגר"ח קנייבסקי, דאפשר לברך ברכת ברוך שחלק, אף במחוסר הכרה וחשיב כישן, שיכול לחזור להכרה עיי"ש. ולפמש"נ י"ל אי"ז סותר למש"כ לי הגר"ח קנייבסקי דא"ל לברך ברוך שחלק על מי ששכח תלמודו, דשאני כששכח נעקר ממנו חכמתו ול"ש לברך, ואילו במחוסר הכרה הריהו כישן, שוודאי אפשר לברך כשרואה חכם ישן, וה"ה במחוסר הכרה הריהו כישן שיכול לחזור לעצמו, ושפיר יכול לברך, ומשא"כ מי ששכח תלמודו אין יכול לחזור לחכמתו ול"ש לברך. וחידוש עצום מובא בקובץ משנת יוסף קובץ ז' עמ' רל"א בשם מרן הגר"ח קנייבסקי, דשייך לברך ברכת ברוך שחלק כשרואה חכם שמת, והריהו בגדר חכם לברך עליו, ואולם בקובץ בית יוסף הנ"ל הביא מהגר"ח קנייבסקי דאם כבר נקבר החכם, כשפתחו קברו להעלותו לא", אין לברך עליו, ורק קודם שנקבר יכול לברך, ונתקשה שם, הגרי"ח סימן טוב בחילוק בין נקבר ללא נקבר עיי"ש ...".

יא. בית הקברות: ברכת ברוך שחלק ע"י קבר.

1. מראי מקומות. (א) בית מתתיהו (ח"ד סי' מ"ד אות ג', גם אני אודך ח"ה סי' ז' אות ג') – "ויש לדון כשרואה החכם בבית הקברות סמוך לקבר, אם יברך עליו ברכת ברוך שחלק מחכמתו תוך ד' אמות דהוי לועג לרש ... י"ל בברכת ברוך שחלק אם אח"כ לא יראה החכם, והפסיד הברכה יהא שרי לברך, וראיתי בס' עבודת עובדיה ח"א פכ"ה ס"ח שבירכו ברכת ברוך שחלק בבית העלמין עיי"ש, ולכאו' צ"ע, מ"ט ל"ה לועג לרש, דיכול לברך על החכם מחוץ לבית הקברות ...".

יב. סומא.

1. עי' ריש סי' רי"ח, לשיטות ומראי מקומות.

ת. הרואה חכמי אומות העולם - סעיף ז'.

- א. ברכות (דף נח.) – "תנו רבנן: הרואה ... חכמי אומות העולם אומר ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם".
1. דור המלוקטים - שער העין (פרק י"ח).

ב. מה נכלל "בחכמה".

1. השבע חכמות – לבוש (סעי' ז'), פמ"ג (מש"ז ס"ק א', א"א ס"ק ה'), שלחן שלמה (סעי' א'), ברכת ישראל (סי' ס"ו ס"ק ד'), מ"ב (ס"ק י'), שער העין (פרק י"ח סעי' ב').
- (א) חיד"א (מדבר קדמות ודבש מערכת ח' אות י"ח) – "שבע חכמות יש: הגיון. חשבון. שיעור. רפואה. ניגון. אלקות. ורבותינו זכרם לברכה בקיאים בכלם ונוסף עליהם חכמת הכישוף".
- Logic, mathematics, geography, medicine, music, divinity, black magic (1)
- (2) הו"ד בפסקי תשובות (אות ה') – "ובמ"ב (ס"ק י') בשם הפמ"ג שצריכים להיות בקיאים בשבע חכמות העולם, ואלו הם: הגיון (דקדוק ונועם המליצה ודברי צחות), חשבון (מתמטיקה, גאומטריה, אלגברה), שיעור (גאוגרפיה, צורת הארץ), רפואה (ובכללה חכמת הטבע, צמחים ומחצבים), ניגון, אלקות (הכרת בורא עולם, הסטוריה וכדו'), כישוף (איצטגנינות, חוזים בכוכבים שמהם נולד חכמת קסם וכישוף)".
- (ב) מראי מקומות – שער העין (פרק י"ח הע' ד').
2. לאפוקי אם הם חכמים בדתם, אינו מברך כלל – לבוש (סעי' ז'), מג"א (ס"ק ה'), מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ט'), מ"ב (ס"ק י'), שער העין (פרק י"ח סעי' ב').

ג. הגדר של ה"שבע חכמות".

1. לחכם באחת משבע חכמות – ברכת הבית (שער כ"ט ס"ק ה'), "היינו שהוא מפורסם לחכם באחת משבע חכמות", אהלך באמיתך (פרק י"ד הע' ז'), הגר"ח זצ"ל (שער העין פרק י"ח הע' ג').
2. שהוא חכם בכל השבע – הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י'), "היינו שהוא חכם בכל השבע, וכמדומה דלא שכיחא".
3. מראי מקומות – פסקי תשובות (סוף אות ה'), לשונו מובא לקמן).

ד. החכם כופר בעיקר.

1. אינו מברך. (א) מנחת אלעזר (ח"ה סי' ז' אות ג') – "דעל חכמי או"ה שהם כופרים בעיקר בני בלי דת ר"ל אין לברך להש"י על חכמתם, דהיינו סכלותם וכפרותם".

(ב) אהלך באמיתך (פרק י"ד סעי' ה').
2. מראי מקומות – שער העין (פרק י"ח סעי' ג').

ה. **האם צריך שיהיה שומר שבע מצוות בני נח.**
1. מחמיר.

(א) עי' אהלך באמיתך (פרק י"ד סעי' ד', הע' י"ב) – "ועיי' ס' תשובה מאהבה (ח"ב סי' רל"ז ד"ה ועתה), שכל, באומה"ע אם הוא נזהר בז' מצוות דידהו חכים יתקרי אף על דבר אחד, ע"ש. יוצא כי לדעתו בעינין עכ"פ שיהא זהיר בז' מצוות שנצטוו בני נח עליהן, וזה בודאי לא שכיח כעת כידוע. על כן נכון לברך ברכה זו בלי שם ומלכות".
(ב) פסקי תשובות (סוף אות ה') – "והנה, עפ"י זה אין מצוי כלל חכם מופלג כזה, ואף אם נאמר שהכוונה שיהיה בקי באחת משבע החכמות, צריך שיהיה שומר שבע מצוות בני נח, וכיון שאין זה מצוי בימינו, לכן לעולם אין לברך ברכה זו בשם ומלכות".
2. מראי מקומות.

(א) תשובה מאהבה (ח"ב סי' רל"ז ד"ה ועתה) – "אבל באו"ה אם הוא נזהר בשבע מצוות דידהו חכים יתקרי אף על דבר אחד כמאמר ר' יוחנן במס' מגלה דף ט"ז ע"א כל האומר דבר חכמה אפי' באו"ה נקרא חכם יען בשביל דבר אחד אינו ראוי לברך אלא אם הוא חכם בחכמות החיצוניות טבעיות ונימוסיות ודרכי המדות טובות ודעות הישרות ליהנות מהם בני אדם...".
(ב) תשובות והנהגות (ח"ג סי' ע"ו אות ב') – "הרואה חכם בחכמת העולם מברך שנתן מחכמתו לבשר ודם, ובמק"א הבאתי דברי מרן הגאון דבריסק זצ"ל שדייק ברמב"ם ספ"ח דמלכים שהחכמה בעכו"ם היא בידיעת שבע מצוות, ודייק כן מלשון הרמב"ם שם שאם עשה שבע מצוות מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ולא מחסידי אומות העולם אלא מחכמיהם (וכגירסת הגאון רבי זלמן מואלוז'ין זצ"ל) ועל חכמה זאת ראוי לברך, אבל בש"ע סי' רכ"ד ס"ז שכתב 'שחכמים בחכמות העולם' [ומפרש המ"ב דהיינו בהשבע חכמות ולאפוקי חכמים בדתם] משמע שגם בחכם בכל החכמות מברכים באומות העולם".

ו. **ישראל שאינו חכם בחכמת התורה אלא בחכמות כלליות, אם מברכים עליו שנתן מחכמתו לבשר ודם.**
1. מברך.

(א) התעוררות תשובה (ח"א סי' ק"ב אות א', א"נ ח"א סי' ס') – "נלענ"ד לפי עיקרי הטעמים שמברכים על ישראל 'שחלק מחכמתו', אשר הובאו בב"י או"ח (סי' רכ"ד) לפי שישראל הם חלק אלקי ממעל, לפי"ז אין חילוק אם הוא חכם בחכמת התורה או בשאר חכמות. ולפי טעמו של הלבוש (שם ס"ז) שבחכמת התורה אין מי שיוכל לבוא עד תכונתה להבין סודה ולירד לעומקה כי על כל קוץ וקוץ יש לדרוש כמה תלי תלין הלכות, לכך נופל עליה לשון חלק, כלומר אפי' הם חכמים גדולים עדיין לא הגיעו לידע כל סודותיה, משא"כ בשאר חכמות המה מחוכמים בה לגמרי שיורדים לסוף החכמה, ולפי"ז ראוי לברך על ישראל שחכם בשאר חכמות, שנתן. ולטעם האבודרהם (הובא בב"י) שישראל יש לו את החכמה לפי זכותו משא"כ בשאר בני אדם, לפי"ז גם ישראל שחכם בשאר חכמות ראוי ג"כ לברך שחלק. וכיון שלשני טעמים צריך לברך שחלק, **יש לברך שחלק**. ומה גם דלפי טעם הלבוש שבשאר חכמות המה מחוכמים לגמרי, לא כל אחד יורד לסוף החכמה ואיננו גם כן רק חלק".
2. אינו מברך.

(א) ברכת הבית (שער כ"ט ס"ק ד') – "אף דעל חכמי אוה"ע מברך בכ"ע אבל על ישראל אינו מברך אף שהוא חכם מפורסם בחכמת הטבע או בשאר ז' חכמות אם אינו חכם גם בתורה אינו מברך עליו".
(ב) דברי יציב (יו"ד סי' קמ"א אות ג') – "ואדרבה י"ל דשאני מיני ישראל דאף חכמה של חכמות העולם אין להם. ולדעתי הרואה כופר ואפיקורס ישראל החכם בחכמות העולם לדעתו המזוהם, אין מברכין עליו, ורק חכמה באדום תאמין אבל חכמה בשטיא וצדוקי וביתוסי אל תאמין, וזה ברור לדעתי".

(ג) משנה הלכות (חט"ו סי' ע"ד, סי' ע"ה, סוף סי' ע"ו) – "ומעתה נבא לעצם הקושיא ששאל למה יגרע ישראל היודע בחכמת העולם מברכה מעכו"ם. הנה **פשוט דאיש ישראל שלמד חכמת העולם ויודע כל שבע חכמות ואינו יודע חכמת התורה אין זה חכם כלל וכלל, ואדרבה בכלל ישראל הוא ע"ה גמור**, ומסתמא הוא בכלל הע"ה המבוארין בחז"ל שמותר לקורעו כדג ביוה"כ שחל להיות בשבת, שהרי כיון שלא למד תורה אינו יכול לקיים מצות, ומה שלמד חכמות חיצוניות מה שקוראין לו חכמת העולם אין זה מועיל כלל לאיש ישראל, ואדרבה מרחיקו מתורת ה' וחקותיו ומשפטיו ... וממילא ספיקתו שכתב ואם נחליט דצריכים לברך על ישראל שגדול בחכמת העולם איזה ברכה מברכים שחלק מחכמתו ליראיו או שנתן מחכמתו לב"ו, כבר נפשטה דעל ישראל שאין לו חכמת התורה רק חכמת העולם חכמת הגוים אפילו שבע חכמות כולם אין מברכין עליו כלל, ויהפוך ה' את הברכה לקללה ודי שאין מקללין אותו על שהחליף חכמת לימוד התורה בחכמת הגוים, ובזמן שלמד חכמת העולם הרי עבר בכל שעה ורגע שהי' חייב ללמוד חכמת התורה שמחויב בה מדין להגות יומם ולילה".

3. מראי מקומות – שער העין (פרק י"ח סעי' ד'), הרא"י בראדט (ישורון חכ"ז עמ' תתקכ"ז).

(א) אמת ליעקב (על סעי' ו', על סעי' ז') – "עיינן בב"י ובלבוש שנתנו שני טעמים נפרדים לשינוי הברכות, והעתיקם במע"ט על הרא"ש פ"ה מברכות ס"ח, ועיי"ש. והנ"ל לכאורה דאיכא נפקותא בין הטעמים איך יברך על חכם ישראל שהוא חכם בחכמת העולם, ודו"ק".

ט הרואה מלכי ישראל - סעיף ח'.

ברכות (דף נח.) – "הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו".

א. מלך רשע ממלכי ישראל.

1. אין לברך.

- (א) ציון לנפש חיה (סי' קכ"ו).
 (ב) מנחת אלעזר (ח"ה סי' ז' אות ד').
 2. יכול לברך.

(א) לב חיים (ח"ג סי' נ"ה) – "נסתפקתי אם המלכים הם רשעים כמו ירבעם ואחאב ומנשה שהיו עובדים ע"ז אי מברך על ראייתם או לא. תשובה: נראה פשוט דיש לברך לפי הטעם שנתנו בגמרא פ' הרואה מצוה לרוץ לקראת מלכי ישראל שאם יזכה יבחינ ופרש"י שאם יזכה לעולם הבא יראה בכבוד מלך המשיח ויבחינ כמה יתר כבוד נוטלי שכר המצות יותר ממה שהיה כבוד האומות בעולם הזה ... ולפי טעם זה לא נקבעה ברכה זו על מלך זה עצמו כדי שנחלוק בין מלך למלך דהלא עיקר תקנת ברכה זו אינו אלא על העתיד לבא שאם יזכה יבחינ בראייתו בכבוד מלך המשיח ולכן זכינו לדין דאפי' בראיית פני מלך כירבעם ואחאב ומנשה מחייב איניש לברוכי".

(ב) יפה ללב (ח"א סי' רכ"ד ס"ק ד') - לשונו מובא לקמן.

(ג) ארחות חיים (ס"ק א') – "לב חיים".

(ד) רש"ש (ברכות נה.) – "מלכי ישראל כו' ליראיו. אף דרובם היו מלכי רשעה וי"ל שמלכו **בזכות אבותם** כדאשכחן כ"פ כתוב גבי מלכי יהודה כי למען דוד נתן לו ניר וכן י"ל גבי מלכי ישראל. וכדאמרי' לעיל ז' רשע וטוב לו רשע בן צדיק. וזה לא איפריך ע"ש".

(ה) כה"ח (ס"ק כ"ט) – "הרואה מלך רשע כירבעם ואחאב פשוט דיברך. לב חיים חלק ג' סימן נ"ה, ארחות חיים אות א'".

(ו) בני ציון (ס"ק י').

(ז) ברכת ה' (ח"ד פרק ג' הע' פ"ו, עמ' רנ"ג).

(ח) אבני ישפה (ח"א סי' מ"ז ענף ב') – "בעיקר דינו דשו"ת לב חיים, נראה דהוא נכון דגם על מלך רשע יש לברך. והוא כדאמרינן לעיל דטעם הברכה הוא שעל ידי כבוד המלך דאין שילטון עליו ודן והורג במשפט, מזה אנו לומדים איך נראית כבוד מלכותו ית'. א"כ מה איכפת לן אם המלך רשע או צדיק, דכל שיש לו הכוח, שפיר אנו לומדים ושפיר יש לברך".

3. יש לברך בלי שם ומלכות.

(א) חזון עובדיה (ברכות עמ' תי"א ד"ה אפילו) – "והעיקר שיש לברך על מלך רשע בלי שם ומלכות: שנתן מכבודו 'לבשר ודם'".
 (ב) הלכה ברורה (סעי' י"ג, ח"א עמ' ש"ב) – "והרואה מלך ישראל שהוא רשע כירבעם בן נבט וכאחאב, אומר בלי שם ומלכות 'ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם'".

4. **כשמברך: נוסח הברכה.**

(א) אין לחלק.

1) רש"ש (ברכות נה.) - לשונו מובא לעיל.

(ב) יש לומר ברכת 'שנתן' במקום 'שחלק'.

1) יפה ללב (ח"א סי' רכ"ד ס"ק ד') – "ואם מלכי ישראל הם כירבעם ואחאב ואחז ומנשה וכו' פשיטא שאין לומר עליהם מלת ליראיו כי אם לבשר ודם כמו שאומרים על מלכי אומות העולם".

2) כה"ח (ס"ק כ"ט) – "ואם מלכי ישראל הם כירבעם ואחאב פשיטא שאין לומר ליראיו כי אם לבשר ודם כמו שאומרים על מלכי אומות העולם. יפה ללב אות ד'".

3) חזון עובדיה (ברכות עמ' תי"א ד"ה אפילו) - לשונו מובא לעיל.

4) ברכת ה' (ח"ד פרק ג' הע' פ"ו, עמ' רנ"ג) – "יפה ללב".

5) הלכה ברורה (סעי' י"ג, ח"א עמ' ש"ב) – לשונו מובא לעיל.

6) אור צבי (ברכות דף נה.) – "על רש"ש ולי נראה דארשעים באמת אין מברך 'ליראיו' אלא 'לבשר ודם' שהרי אין מברך אכבוד מלכות אביהם הצדיק כדכתב רש"ש אלא אכבוד מלכות שהוא רואה".

7) פסקי תשובות (הע' ל"ד) – "וע"ע במכתבי תורה שם שאם המושל הוא יהודי שאינו ירא שמים אפשר שיש לברך עליו בנוסח שמברכים למלכי אומות העולם, ובכה"ח סק"ט מסיק כן בהחלט בשם שו"ת לב חיים ח"ג סי' נ"ה ויפה ללב סק"ג, ומובא גם בארחות חיים ספינקא סק"א, שעל מלכים ומושלים מישראל אפילו רשעים כירבעם וכאחאב יש לברך שחלק מכבודו לבשר ודם כדרך שמברכים על אומות העולם".

(ג) מראי מקומות – בני ציון (ס"ק י').

5. מראי מקומות – גם אני אודך (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' צ"א טור ג'), אליבא דהלכתא (גליון ל"ט עמ' ע"ד טור ב').

ב. **יהודי המולך אומה מאומות העולם.**

1. מברכין עליו "שחלק".

(א) התעוררות תשובה (ח"א סי' ס') – "והנה במלך ישראל על גוים יש לברך שחלק כי כבודו לפי זכותו וגם הוא איננו רק חלק שאינו מולך על כל העולם וגם הוא הישראל חלק אלקי ממעל מברך שכל הטעמים שחלק הגם שהוא מלך גוים ואינו יושב על כסא השי"ת".

2. מברכין עליו "שחלק" אם הולך בדרך התורה, ואם לאו מברכין "שנתן" כמו במלכי או"ה.

(א) שואל ונשאל (ח"א או"ה סי' ע"ג) – "ולענין אם המלך לאומות הוא ישראלי העירני בני הרש"ך הי"ו דאין מקום להסתפק דכל עיקר הפרש הלשון הוא מצד המקבל הכבוד אם ישראלי ואם לא וא"כ כל שהוא ישראלי מברכין שחלק הגם דהוא מלך או נשיא להאומות ודברי טעם וסברא הן אך אם גזעו ישראל ושינה מדרכי ישראל ודתם ובפרט אם מחלל שבתות בפרהסיא וכיוצא מפריקות עול הדת נראה דהברכה אינה אלא שנתן דלא שייך בזה ליריאיו שאין הגזע גורם רק שמירת הדת היא הגורמת כי בה

תהיה לאדם יראת ה' ואהבתו ומפני שעד כה לא היו בעוה"ר ישראל מוכשרים לזה לא דיברו הפוסקים בזה ובימינו אלה שאין קשה כלל אם ימים יבואו ויבחרו בנשיאים ריפובלקניים ישראלים יתבררו ויתלבנו הדברים מחכמי הדור הי"ו".

(ב) הלכה ברורה (חי"א עמ' ש"ג) – ויהודי המולך על אומה מאומות העולם, אם הולך בדרך התורה מברכים עליו 'שחלק מכבודו ליראיו', ואם לאו מברכים עליו 'שנתן מכבודו לבשר ודם'.

י] הרואה מלכי אומות העולם.

א. ברכות (דף נח.) – "הרואה ... מלכי אומות העולם אומר ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם".

1. דור המלקטים - Halachically Speaking (חי"א מספר ח').

ב. הגדר: שלטון.

1. שאין עול מלך עליהם לשנות דבריהם, ודן והורג במשפט – רדב"ן (סי' רצ"ו), "דבר זה נשאל מלפני הר"ר אברהם אב ב"ד והשיב ז"ל כללו של דבר כל מי שהוא חשוב בשולטנותו כמלך ודן והורג במשפט ואין מי שמשנה על דבריו מהן ללאו ומלאו להן כמלך הוא ומברך עליו שחלק מכבודו ושנתן מכבודו", כנה"ג (הג' הטור ס"ק ב'), מג"א (ס"ק ה'), א"ר (ס"ק ו'), שלחן שלמה (סעי' א'), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י'), ברכת ישראל (סי' ס"ו ס"ק ז'), מ"ב (ס"ק י"ב), כה"ח (ס"ק כ"ה).

2. מראי מקומות.

א) חת"ס (או"ח סי' קנ"ט ד"ה והנה) – "מה שכתב מכ"ת לחלק בין לראות פני קיר"ה משום הפסד ממונו לראות פני הדוכס דחמת מלך מלאכי המות [כמשלי ט"ז - י"ד], כבר הודעתיו שאני תמה עליו שאם המלך ימיתהו מכ"ש שהשר ימנע ממנו בקשתו לאמור שחקו בי יהודאי ונהגו בי קלון, ועוד הורגלו בפומי דעכו"ם למימרא ליהודים היית נחבש בבית האסורים והרי זה בזיון גדול וחסרון אמונה בו ביהודים, ובס' נוב"י האו"ח סס"י י"ג כתב להדיא דיש קולא בההולכיין לפני דוכסין יע"ש גם בס"י י"ד, גם אין הדבר מוסכם אצלי דלא שייך אצל הדוכס שלנו חייב לנהוג כבוד במלך, כי גדר המלך לענין ברכה הוא כל שבידו להמית ולהחיות אפילו בעירו, ובמג"א קיצר בזה מאוד ועיין סי' רכ"ד סק"ה, ובמדינת ריי"ך מברכין על כל דוכסיהם מפני שהמדינה היא שלהם ואין עליהם שום אימת מלך וגם בנימוסיהם שאין המלך מתחתן אלא במלך אחר או עם דוכסי רייך שהמה נחשבים מלך ממש וגם בניהם נקראים פרינצן/נסיכים/ כמו בני מלכים וזה ידוע לכל מי שידוע קצת בנימוסי מדינות, והנה שמעתי שהדוכס של מדינה זו יש לו נכסים גם ברייך ואם יזדמן שם יברכו עליהם, וא"כ אטו כיון שהוא פה במדינה שאין ידו תקיפה כ"כ וכי לא יברכו עליו וכי אם יזדמן הקיר"ה למדינה אחרת וכי לא יברכו עליו, וכיון שמברכין עליו א"כ מן התורה מחוייבין בכבודו לנהוג כבוד במלכות כדילפינן ממש רבינו ע"ה שאמר וירדו [כל] עבדיך אלה אלי [שמות י"א ו'], וכן הזהירו הקדוש ברוך הוא ויצוהו על פרעה שינהוג בו כבוד וכן פירש"י פ' וארא [ו' י"ג], וכן גבי אלי' ששנס מתניו וירץ לקראת אחאב [מלכים א' י"ה - מ"ו], וכלם לא עשו בשביל מורא מלכות שימיתם אלא משום חק החיוב. והנה התספורת הוא מענין מורא מלכות כדפירש"י גבי יוסף ויגלח ויחלף שמלותיו [בראשית מ"א י"ד], וגדולה מזה כתבו תוס' בע"ז כ"ט ע"א ד"ה המסתפר וכו', אלא שאין הדבר ברור שיש להדוכס נכסים ברייך ממש כי אעפ"י שקורין לו רייכס פירשט אפשר שהוא באיסטרייך, ואין להאריך בזה".

ב) שבט הלוי (ח"א סי' ל"ה, כל לשונו מובא לקמן) – "וכן פשוט בעיני דאפילו אין בידה להרוג ממש בלי התיעצות עם ראשי השלטון מ"מ היות היא או הוא היותר מכובדים עמם וחולקים להם כבוד שאין דוגמתו, ראוי לברך עליהם שנתן מכבודו, וכן יראה להדיא מתשובת הרדב"ז ח"א סי' רצ"ו, אשר ממנו מקור הסברא דצריך שיהיה בידו להרוג שהובא בקצור במג"א שם ס"ק ה', דאין המדובר אלא מאלו שנתמנו ע"י המלך, שחסרון רשות להרוג הוא סימן על חסרון גדולתם, לא במלך עצמו שאין תכסיס החוק מונעים הברכה כיון שהוא מלך באמת והדברי' פשוטים".

ג. זרע עמלק.

1. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ג אות קי"א) – "מוצש"ק ויחי תשל"ח אמרתי למו"ר (שליט"א) זצוק"ל שראיתי בספר אחד שכתב בשם הגרי"ח זוננפלד זצ"ל שהורה למקורביו לא לברך על קיסר גרמני' שבקר בירושלים ברוך שנתן מכבודו משום שהוא מזרעו של עמלק שכתוב בו מזה תמחה ומו"ר קיבל דבר זה כדבר פשוט ולא הי' תמוה בעיניו על שהורה שלא לברך אף שהרי בידו סמכות של מלך, אלא שהקשה הא בא סנחריב לבלבל את כל האומות (סוף ידים ופסקו הרמב"ם) א"כ מנין לו שהוא מזרעו של עמלק, ואמר מו"ר אפשר שדעת הגרי"ח משום הגמ' במגילה דף ו' א' ואמר ר"י זממו אל תפק זו גרמניא של אדום וגירסת הגר"א זצ"ל גרמניא א"כ דעת הגמ' כאן דאומה זו לא בלבד, וחולקת על המשנה דלפי גמרא זו את גרמניא לא בלבד וקיימת ביחוסה והיא אדום והם זרעו של עמלק וזו גרמני' שלנו, וחש הגרי"ח זצ"ל לגמרא זו ולכן הורה שלא לברך על מלך מזרעו של הגרמנים העמלקים ימ"ש. (עי' שם סעי' ח' ט')."

2. הרא"י בראדט (ישורון חכ"ז עמ' תתקכ"א) – "וכבר מפורסם על ר יוסף חיים זוננפלד, שבשנת תרנ"ח כאשר ביקר וילהלם קיסר גרמניה בירושלים, וכל בני העיר הלכו להקביל את פניו ור' יוסף חיים לא בירך עליו ברכת המלך, על פי מסורה בשם הגר"א ששמע מרבו ר' יהושע ליב דיסקין, שהאומה הגרמנית היא מזרע עמלק ועל מלכי עמלק לא מברכים ברכה זו. פחות ידוע מסיפור זה הוא חלקו השני, שר' שמואל סלנט ור' יעקב אלישר, שני רבני ירושלים ברכו עליו ברכת המלך וכל העם ענו אחריהם אמן".

ד. מראי מקומות.

1. הגריש"א זצ"ל, הגרפ"ש זצ"ל (דברי חכמים או"ח פרק ט"ז אות קפ"א) – "המחבר בשו"ע מביא להלכה אותן הברכות שנזכרות בפרק הרואה על מאורעות שונים, כגון על ראיית פני המלך או ת"ח או בריות משונות וכדו', האם כל אלו הברכות נוהגות גם בימינו. תשובה: הפוסקים אמרו שבאם המ"ב לא כתב שאינו נוהג בזמנינו ממילא מחוייבים גם היום באותם הברכות, כששייכים כל התנאים המוזכרים בשו"ע בכל ציור וציור".

ה. **מלכה (queen), בזמן שהיא מושלת: האם מברכים ברכת מלך על מלכה.**

1. מברך: שאין לחלק בין מלך למלכה.
 - (א) הגרא"ד הורוויץ (יסוד יוסף, טהרת יו"ט ח"ח עמ' רי"ט ד"ה עכ"פ).
 - (ב) בצל החכמה (ח"ב סי' י"ט, אהלך באמתך פרק י"ד סעי' ט"ז) – "מלכה באוה"ע שהיא השולטת ולא בעלה יש לברך על ראיתה".
 - (ג) באר משה (ח"ב סי' ט' אות ד') – "והרואה מלכה ... שבדאי יש לברך עליה כדין מלך כשא"א להוציא משפט מות בלא חתימתה. ומשום הסתכלות ליכא, דסגי בראיה בעלמא ואפילו ראייה גמורה א"צ אלא ידיעה גמורה שהיא עוברת עתה לפנינו סגי כמפורש יוצא מגמ' ברכות (הנ"ל) בעובדא דר ששת. - ואח"כ ראיתי בתשו' אחי הגאון"ג בצל החכמה (ח"ב סי' י"ט) שפסק ג"כ כדברינו, ושמחתי לכוון האמת".
 - (ד) משנה הלכות (רבבות אפרים ח"ב סי' פ"ב) – "ואין נפק"מ בין מלך למלכה".
 - (ה) שערים מצויינים בהלכה (סי' ס' ס"ק ז').
 - (ו) שרגא המאיר (ח"ז סי' פ"א אות א') – "שאין לחלק בין מלך למלכה".
 - (ז) הגרחה"פ זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"ב) - לשונו מובא לקמן.
 - (ח) חזון עובדיה (ברכות, עמ' תי"ד) – "ברכת המלך אפשר לברך גם על מלכה".
 - (ט) שבט הלוי (ח"א סי' ל"ה) – "בעיני פשוט מאד להלכה דאין חילוק בין מלך למלכה, ומה שכתבת בענין הסתכלות, בודאי הראיה מר' ששת ברכות נ"ח ע"א דברך על המלך אעפ"י שלא ראהו דהא סגי נהור הוי, היא ראייה נכונה, וכמבואר ג"כ להלכה בשו"ע סי' רכ"ד במג"א ס"ק ו', דפשיטות הגמרא משמע דברך ברכה ממש, אפילו נדחה ראייה זאת, אכתי נפ"מ עפ"י המבואר ע"ז דף כ' ע"ב קרן זוית הואי, דבכה"ג ליכא איסור הסתכלות, מכ"מ העיקר כמש"כ דלא בעינן ראי' כלל. וכן פשוט בעיני דאפילו אין בידה להרוג ממש בלי התיעצות עם ראשי השלטון מ"מ היות היא או הוא היותר מכובדים עמם וחולקים להם כבוד שאין דוגמתו, ראוי לברך עליהם שנתן מכבודו, וכן יראה להדיא מתשובת הרדב"ז ח"א סי' רצ"ו, אשר ממנו מקור הסברא דצריך שיהי' בידו להרוג שהובא בקצור במג"א שם ס"ק ה', דאין המדובר אלא מאלו שנתמנו ע"י המלך, שחסרון רשות להרוג הוא סימן על חסרון גדולתם, לא במלך עצמו שאין תכסיסי החוק מונעים הברכה כיון שהוא מלך באמת והדברי' פשוטים".
 - (י) אבני ישפה (ח"א סי' מ"ז אות ג').
 - (יא) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קל"ט [לשונו מובא לקמן], שער העין עמ' תנ"ז אות ו' [לשונו מובא לקמן]).
 - (יב) נחלת פינחס (ח"א סי' א' אות כ"ט) – "אין לחלק בין מלך למלכה ...".

2. **כשאינה מושלת, אינו מברך.**

- (א) הגרחה"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ו סוף טור ג') – "שאלה: האם מברכים ברכת מלך על 'מלכה', או לא, ונפ"מ אם בירכו 'על אסתר המלכה' או לא. תשובה: לא. (תשו' בכת"י)".
3. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ב סי' פ"ב, ח"ג סי' תק"מ אות ד').
- (א) האם ישתדל איש לרוץ לקראת מלכה - עי' לקמן.

1. **אנגליה (England): בזמן הזה.**

1. מברך.
 - (א) הגר"ל גורביץ זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"ב) – "העידו שהכה"ג ר' לייב גורביץ ז"ל בירך על מלכת אנגליה".
 - (ב) שרגא המאיר (ח"ז סי' פ"א אות א') – "שגם בזמן הזה יש להמלכים כבוד מלכות כמקדם כגון בפה מדינת ענגלאנד שיש להמלכה יר"ה הכבוד הגדול כמו שהי' מקדם ... רדב"ז ... רק בשלטון שאינו באמת מלך ובמה ניכר הכח שלו שיש לו כבוד, וע"כ צריך שיהא לו כח להמית ולהחיות, דבלא זה אינו כח המלכות לו".
 - (ג) הגריש"א זצ"ל (קול התורה חנ"ו סוף עמ' פ"ד, אשרי האיש או"ה ח"א פרק ל"ח אות ד') - לשונו מובא לקמן.
 - (ד) הגרחה"פ זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"ב) - לשונו מובא לקמן.
 - (ה) הגר"ב ראקאו זצ"ל (קול התורה חנ"ו סוף עמ' פ"ד) – "בכ"ה אייר תשס"ב ביקרה המלכה דאנגליא יר"ה בגייטסהעד, והיה הנידון אם לברך עליה הברכה של 'שנתן מכבודו לבשר ודם'. אז שמעתי ממנו שלכתחילה פסק שאף שמרן הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] אמר לברך לא היה נראה לו כן כיון שאין לה כח להרוג אנשים. אמנם אח"כ חזר ואמר דשפיר יש לברך עליה הברכה כיון שנתוודע לו שיש איזה איי הים השייכין להמלכות דאנגליא ושם הורגים אנשים, ויש כח להמלכה לצוות למי להרוג למי אין להרוג, ואף שהיא אינה עושה כן למעשה אבל מכיון שיש לה כח ע"ז לכן יש לברך".
 - (ו) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קל"ט [לשונו מובא לקמן], שער העין עמ' תנ"ז אות ו') – "בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב קל"ט, צידד כת"ר לברך על ראיית מלכת אנגליה ברכת המלכים. ולא הבנתי, דאף שכבודה כבוד מלכים מופלג מאוד, מ"מ הרי כמעט אין לה סמכויות בממשל האנגלי, לא לגבי משפט, ולא לגבי מלחמה, ולא לגבי ניהול עניני המדינה. וגם סמכותה לחתום על חוקים קלוש, שהרי אינה יכולה להתנגד לחוקים ולבטלם, ומהות המלך העיקרית היא שימלך על העם בסמכות היותר גדולה. [וזהו כבודו ש'נתן' לו ה' מכבודו עצמו ששולט על כל העולם], וא"כ מה יועיל הכבוד הגדול שיש לה, וצ"ע. תשובה: אי"צ שיהיה לה סמכויות, אלא כיון שנותנים לה כבוד כמו למלך, וא"א להעביר אותה, וזה עובר בירושה, זה חשיב מלך בכבודו וצריך לברך".
 - (ז) נחלת פינחס (ח"א סי' א' אות כ"ט) – "וכן העיד לפני הר"א שוסטער שליט"א מלפנים אבד"ק אמשטרדם אשר פעמיים התכנסו רבני אירופא באמשטרדם, ופעמיים אלו ביקרו חלק מהרבנים אצל המלכה וברכו אז בשם ומלכות ...".
2. אינו מברך.
 - (א) מבקש תורה (ברכות סי' מ"ג) – "פשוט לענ"ד שאין לברך על מלכת אנגליה ונשיא מדינת ישראל, שאין להם כוח הנהגה".
 3. מראי מקומות.

א) הגר"א בנצול שליט"א (ביצחק יקרא על המחבר סעי' ט') – "מלכים. אולי לענין זה הוא הדין אפילו במלכים של היום שהם רק ליצוג, אם מופיעים בפאר והדר".

ז. הרואה נשיא (president) מארצות הברית.

1. יש לברך עם שם ומלכות.
 - א) אפרקסא דעניא (ח"א סי' ל"ב אות א') – "יש לברך בשם ומלכות".
 - ב) מנחת אלעזר (ח"ה סי' ז' אות ג', נמוקי או"ח סי' רכ"ד ס"ק א') – "ששאל ששכיח בימינו על שטאטס אויבערהויפט כגון פרעזידענט מרעפובליק אם יברכו שנתן מכבודו לבו"ד, הנה כבר הכרעתי בזה בעה"י בחי' נימוקי או"ח (סימן רכ"ד) שנתפשט כבר שעל יורש עצר בחיי המלך אין לברך, אמנם על שר המושל שבידו כמו המלך לתת גנאדע והיינו החיים והמות בידו יש לברך וכמ"ש המג"א (בסי' רכ"ד ס"ק ה') לענין השלטונים ע"ש".
 - ג) תורת חיים (ס"ק י') – "וממילא במדינות שאין מלך בירושה ובוחרי' להם פרעזדענט הוא המושל ועליו מברכי".
 - ד) שואל ונשאל (ח"א או"ח סי' ע"ג) – "והגם שהנשיא כנז' ממשלתו מוגבלת ויש צירי העם ויועצים ועפ"י רוב דעות יקום דבר מ"מ נ"ל פשוט שאין זה גורע כלל מכחו שהרי הוא הוא הנעלה על כלם ולו שני קולות [בהכרעה] כנודע וג"כ יש לו הכח להכריע בפרטים מיוחדים לשעה ולדורות ולשפוט ולהעניש ולבטל כל חק ומשפט אם יראה לו **צורך שעה**: והגם שהוא עצמו אינו דן ואינו הורג מ"מ זה לרוב מעלתו שימנה זולתו על זה והוא מנהל הדבר היותר גדול ונחוץ מזה אך יכול הוא לבטל כל משפט ולשפוט כל דבר קשה אם ירצה ואין מי בממלכה ושריה **מי שגדול ממנו והוא כמלך מלכים** והיתכן לומר על המלך מברכים ועל מלך מלכים אין מברכים? אתמהה".
 - ה) עי' קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ג אות קי"א, דפו"ח ח"א עמ' ק"פ אות י"ד) – לשונו מובא לקמן.
 - ו) אהלך באמיתך (פרק י"ד סעי' י"ג).
 - ז) משנה הלכות (חי"א סי' קפ"ב) – "הנה בשו"ת ח"ס או"ח סי' קנ"ט כתב דעל הדוכס חייב לנהוג בו כבוד כמלך ובמדינת ריי"ך מברכין על כל דוכסיהם מפני שהמדינה שלהם ואין עליהם שום אימת מלך דגדר מלך לענין ברכה כל שבידו להמית ולהחיות אפילו בעירו ועיין מג"א סי' רכ"ד ס"ק ה', ולפ"ז על גאווערנאר נמי יש לברך שהרי בידו להמית ולהחיות. איברא דבזמנה"ז שבמדינה זו אין ממיתין כלל, יש לעיין אי אפילו ראש הממשלה שהוא הנשיא יש לברך עליו. ומיהו פשוט שיש בידו כח וממשלה בדברים ידועים, ולכן על ראש הממשלה ודאי מברכין ועל הגאווערנאר אכתי צ"ע".
 - ח) חזון עובדיה (ברכות, עמ' תי"ב) – "וכל שכן נשיא של ארצות הברית שבידו להכריז מלחמה על מדינה אויבת פשוט שמברכים עליו".
- 1) **אמנם** בדרך כלל הוא לובש בגדי אזרח - ועי' לקמן.
 - ט) הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking) חי"א מספר ח' הע' ל"ט).
 - י) מבקש תורה (ברכות סי' מ"ג) – "מה שאין כן ראשי ממשלה ונשיא ארצות הברית וכדו' שקובעים מלחמות והליכי תקציב ועוסקים בניהול המדינה ובכל ההנהגות קצרי הטווח והיום-יומיות ה"ז תלוי בהם נר' פשוט לברך".
2. אין לברך עם שם ומלכות.
 - א) באר משה (ח"ב סי' ט') – "שאין לברך בשם ומלכות אלא בלא שם ומלכות".
 - ב) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג ס"ק ס') – "ונשיאי המדינות שבזמננו, וכן מי שבידו לחון אנשים מעונשים, פשוט דלא חשיבי כלל כמלך לענין הברכה".
 - ג) ציץ אליעזר (חכ"ב סי' י"ד).
 - ד) הגר"ש זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' מ"ז סוף ענף א', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות ד') – "וכאשר הגיע לארץ ישראל נשיא ארה"ב, אמר רבינו שבגלל שאין בכוחו להרוג, לכן אין לברך עליו".
 - ה) הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"ב) – "אבל לא נשיא במדינה דמוקרטית שאין כח זה בידו אלא ביד אחרים, וכ"ש לא למלך שאין לו שום כח להוציא רצונו לפועל, אבל העידו שהכה"ג ר' לייב גורביץ ז"ל בירך על מלכת אנגליה, ומעשה רב הוא, וקיי"ל בזה כוונתה דהרגיש בסביבה כבוד מלכות".
 - ו) אבני ישפה (ח"א סי' מ"ז ענף א') – "בזמנינו שנתחדשה הדמוקרטיה שהמלכים והנשיאים כפופים לעם, כבר אין זה המלך שדברו עליו הפוסקים, אלא חזר דינו להיות כממונים, שאם הוא תלוי בהסכמת אחרים אין מברכים עליו".
 - ז) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קל"ט) – "בזכרוני כשהגיע לארץ ישראל לביקור הנשיא מאמריקא, נחלקו הרבנים אם לברך שנתן מכבודו או לא, ולדעתי כיון שמעמדו הוא תלוי ועומד בהחלטת בית הנבחרים שמה שבכחם להדיח אותו, וסמכויותיו מוגבלים מאד אין לברך, ולא דמי למלוכה באנגליה אפ"י בזמננו שעל כל חוק חדש המלכה חותמת, ולא מתחלפת אלא המלוכה בידה וביד צאצאיה, וכבודה ככבוד מלכים ממש, ואף שלמעשה אינה מתערבת בסדרי השלטון, מ"מ צריך את חתימתה על כל חוק וחוק, והממשלה יונקת את סמכותה ממנה, וכבודה לא פחת כל הדורות כמלא נימא, ועיין במ"ב (רכ"ד ס"ק י"ב) הגדר שהשלטונים שאין עול מלך עליהם ודן והורג במשפט מברכים עליו, והיינו דבכה"ג הוא מושל ואין אף אחד עליו, אבל הנשיא דארה"ב יכולים להדיחו, ומלכות לזמן אינו דומה למלך ואינו ראוי לברך עליו".
 - ח) הגר"א בנצול שליט"א (אסיפת יצחק ד' אדר ב' תשס"ח) – "שאלה: הרואה נשיא מדינה בזה"ז (כמו הנשיא מארצות הברית) האם חייב לברך עליו בשם ומלכות ברכת המלכים. תשובה: לא".
 - ט) פסקי תשובות (אות ז') – "ופוסקי זמננו כתבו לדון בענין המלכים והנשיאים במדינות שונות אשר כפופים הם למערכת המשפט של המדינה, ואין בסמכותם לדון ולהרוג, אבל בידם האפשרות לתת חנינה או לדחות בקשת חנינה, ורבים הסכימו שאפשר לברך עליהם ברכת שנתן מכבודו לבשר ודם, ובפרט כשכל החוקים והמשפטים אשר מחליטים מערכת השלטון והמשפט של המדינה צריך לקבל את אישורו וחתימתו של המלך או הנשיא. אך למעשה כמעט בכל המקרים אי אפשר לברך עליהם בימינו ברכה זו,

כי בימינו לבושם וחזותם של נשיאים וראשי ממשלות אלו כאזרחים רגילים, ואינם בבגדי מלכות פאר וכבוד כהמלכים, וגם אין בסביבותם פמליה מכובדת ברוב פאר והדר כדרך המלכים (ועוד מצוי בימינו פריצות בפמלייתם, וכדלהלן באות הבא). ואם מסתפק אם בלבושם ובהופעתם ובפמלייתם יש משום כבוד מלכים, יברך בלא שם ומלכות".

3. מראי מקומות – ילקוט יוסף (סעי' י', לשונו מובא לקמן), הרא"י בראדט (ישורון חכ"ז עמ' תתקי"ז).

(א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ו אות ז') – "בהגיע נשיא ארה"ב לביקור בארץ ישראל (בשנת תשל"ד) נסע רבינו לשדה התעופה לראותו ולברך עליו ברכת המלכים 'שנתן מכבודו לבשר ודם'".

הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מעייני התורה שנה ב' [תשל"ה] גליון ח'ט-עמ' ט') – "סוף דבר הלכה למעשה, אין לברך על נשיא דארה"ב ודכוותיה ברכה בשם ומלכות, אך יש לברך בלא שו"מ (ולדעת הראב"ד והמאירי בלאו הכי כל ברכות הראיה הן ללא שו"מ) ובדברי הרדב"ז שם בסוף התשובה בכעין זה שכתב, וז"ל ולכן הטוב והישר בזה לברך בלא שו"מ שבזה לא הפסיד כלום שהרי הוא נותן שבח להקב"ה שחלק (צ"ל שנתן) מכבודו לבשר ודם, עכ"ל. וכ"פ בתשובה (בע"פ) ידידנו עוז הראש"ל הגרע"י שליט"א [צ"ל], אם כי לא מטעמינו ממש. ולענין לצאת ולראות, נראה דיש להחמיר ללכת וכהוראת הגר"מ פיינשטיין שליט"א [צ"ל] הנ"ל, והנ"מ אם אין בזה בטול תורה וגם יוכל להזהר מראיות אסורות ואשרי השם דרכיו. ואחר הכתיבה קבלתי מכתב מהראש"ל שליט"א [צ"ל] ושם כתב דכנראה לא עיינתי בתשובת נבחר מכסף (פינטו) סי' ג' ששם העלה דבעינן בגדי מלכות בכל גווני. ע"כ ס"ל להראש"ל ג"כ לברך רק בלא שם ומלכות".

ח. מושל בכח.

1. אינו מברך.

(א) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ג אות קי"א, דפו"ח ח"א עמ' ק"פ אות י"ד) – "י"א כסלו תשל"ח אמרתי למו"ר (שליט"א) זצוק"ל כתב החת"ס בחאו"ח סי' קנ"ט בד"ה והנה מה שכ' וכו' גדר המלך לענין ברכה הוא כל שבידו להמית ולהחיות אפי' בעירו ובמ"א קצר בזה מאד עכ"ל. ושאלתי בזמננו גם נשיא אמריקה אין בידו להמית ורק השופטים של בית המשפט, וכן שליטי מדינות ערב בידם הסמכות להמית. וענה לי מו"ר שהנשיא נותן הוראות לשופטים איך לדונו והוספתי למו"ר דשם בחת"ס כתוב כיון שמברכין עליו מחויבין מהתורה בכבודו כבוד מלכות כדילפינן ממשא רבינו ע"ה שהזהירו הקב"ה שינהג כבוד בפרעה בפרשת וארא ע"ש לפי"ז אמרתי למו"ר א"כ חזינן דגם למלך צורר כמו פרעה מחוייבים בכבודו ולפי"ז גם לברך עליו א"כ צריך לכאורה לברך על נשיא מצרים סאדאת שמבקר בארץ ושתק מו"ר. לנכדו ששאלו אם צריך לברך על סאדאת ענה מו"ר שלא, משום שעמד מעצמו ולא המליכוהו".

(ב) הגרע"פ זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"ב) – "ומושל בכח הזרוע, לא שייך לברך עליו דאי"ז כבוד, והמ"ב כ' הורג במשפט (מסתמא כוונת הג"ה לדייק, ולא כששולט בכח הזרוע), ולדעתי לא שייך ברכות אלו בזה"י, דלא שייך אצלנו מושג הכבוד כזמן חז"ל, ואם ירצה יברך בלא שם ומלכות".

ט. הרואה את המלך לבוש בבגדי אזרח, האם מברך עליו ברכת המלכים.

1. אין לברך בשם ובמלכות.

(א) ציץ אליעזר (חכ"ב ריש סי' י"ד) – "נשאלתי כאשר ביקרו בכאן נשיא ארצה"ב ומלך ירדן אם כאשר רואים אותם היש לברך עליהם הברכה של שנתן מכבודו לבשר ודם שאיתא בגמרא בברכות ד' נ"ח ע"א ונפסק כן להלכה ברמב"ם בפרק י' מה' ברכות הלכה י"א. ושו"ע או"ח סימן רכ"ד סעי' ח'. לכאורה על המלך יש לברך הואיל ובידו לשפוט ולהרוג. ורק על הנשיא אין לברך הואיל ואין כחו ורשותו לכך, כדמתבאר במג"א ובאה"ט ומשנה ברורה בשו"ע שם, או לברך בלא שם ומלכות, וכן בכף החיים וערוה"ש שם. אולם ראה זה מצאתי בספר שו"ת נבחר מכסף להרב המוסמך הגאון הגר"י פינטו ז"ל בעהמ"ח פירוש הרי"ף על העין יעקב בסימן ג' דשדא נרגא ומגביל חיוב הברכה בראית מלך, ועל השאלה שנשאל על הרואה את המלך משונה כאחד העם אי מברכין עליו ברכת המלך השיב בזה"ל: נראה שאין מברכין עליו אלא בזמן שרואה המלך בכבודו דדייק לשון הברכה ברוך שחלק מכבודו לבשר ודם ואם הוא מתהלך כאחד הרקים איה כבודו להעריצו, וגם משרו"ל לעולם ירוץ אדם לקראת המלכים שאם יזכה יבחין וכו', ואם אינו רואהו בכבודו מה הבחנה הוא זאת, אלא עיקר הכבוד הוא במלבושיו שהם כבודו של אדם כדאמר ר' יוחנן קרי למאניה מכבודתיה, גם סוסיו ורכבו ובני חילו ההולכים לפני מרכבתו, ובזולת זה לא חל חיוב הברכה ודבר פשוט הוא עכ"ל הנבחר מכסף. ויעו"ש בהערות וראיות שבראש הספר שהוסיף ע"ז וכתב דבאשר לדברי המחבר ז"ל שאם ראה מלך בלי לבושי כבוד וכדומה של"צ לברך, כ"כ הזר"ל (הזכור לאברהם) אות כ' יעו"ש וכ"פ החס"ל (החסר לאלפים) סוף אות י"א עיין שם. ולפלא על הבעל כף החיים שלא ראה מכל הנז"ל. ויוצא אפוא לפי הנז"ל דמכיון שמלך ירדן לא בא והופיע לכאן בכבודו אלא לבוש אזרחית כאחד העם אין לברך עליו ברכת המלך, ולכל היותר (הואיל ולא נזכר מחילוק זה בשו"ע ויתר המפרשים) לברך הברכה בלא שם ומלכות".

(ב) ברכת ה' (ח"ד פרק ג' סעי' ל"ב, עמ' רנ"ד) – "במה דברים אמורים שמברכים על ראיית מלך. כשהמלך לבוש בגדי מלכות ומוקף בשומרי ראש, שבזה ניכר כבודו. אבל הרואה את המלך לבוש בגדים רגילים כאחד העם, אינו מברך עליו אפי' אם חיילים ופרשים הולכים לפניו ולאחריו מדרך המלכים. ובזמננו שאין דרך המלכים ללבוש בגדי מלכות. וכבוד המלך ניכר רק בחיילים ההולכים לפניו, אפשר שיש לברך עליו כל שמוקף בחיילים, ומ"מ כיון שאין זה מוכרח, יש לברך עליו בלי להזכיר את שם ה', ויהרהר שם ה' בלבו. לפיכך, על נשיאי מדינות שבזמננו, יש לברך בלי להזכיר את שם ה'".

(ג) יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ב אות כ"ה) – "בענין הרואה את המלך בלבוש אזרחי, שהעלה שיברך בלי שם ומלכות. נ"ב, בספרי יחזה דעת ח"ב (סימן כח) כתבתי ג"כ לצדד בזה, והמסקנא דספק ברכות להקל. וכן עשינו מעשה בביקורו של נשיא ארצות הברית, ניקסון, בארץ ישראל שבירכנו עליו בלי שם ומלכות, כיון שהיה לבוש בלבוש אזרחי, ואיה מקום כבודו להעריצו. וע"ע בשו"ת באר משה ח"ב (סימן ט). ע"ש".

יחזה דעת (ה"ב סי' כ"ח, חזון עובדיה ברכות עמ' תי"א) – "ולפי דבריהם נראה שהוא הדין לנשיא מדינה שהוא לבוש אזרחית, שיש לברך עליו בלי שם ומלכות. וספק ברכות להקל. וכן העלה בשו"ת באר משה ח"ב (סימן ט), שעל נשיא מדינה יש לברך שנתן מכבודו לבשר ודם, בלי שם ומלכות".

ד) ילקוט יוסף (סעי' י', הע' י') – "הרואה נשיא מדינה בזמן הזה, יש לו לברך ברכת המלכים בלי שם ומלכות, ויאמר: ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם. והרואה נשיא מדינה הלבוש בבגדי מלכות שכולם רואים את יקר תפארת גדולתו, ומברך עליו ברכת המלכים בשם ומלכות, יש לו על מה שיסמוך, אף אם רואהו בהפסק חלון המכונית, או על ידי משקפת וכדומה. [שבשו"ת נבחר מכסף (סימן ג) כתב, שאין מברכים על המלך אלא כשהוא לבוש בבגדי מלכות, שעיקר הכבוד במלבושיו, וכיו"ב כתב בזכור לאברהם (דף כב), וכן הסכים בשו"ת צפיהית בדבש (סימן סו), ובשו"ת יהודה יעלה קובו (סימן כה). ועל כן יש להורות לברך על נשיא מדינה שנתן מכבודו לבשר ודם בלי שם ומלכות. וכמבואר כל זה בשו"ת יחזה דעת חלק ב' (סימן כח). ע"ש"]".

2. מראי מקומות.

א) הלכה ברורה (סעי' י"ד, ס"ק י"ז [חי"א עמ' ד"ש]) – "ונראה שאפילו אין אותו מלך או נשיא לבוש בבגדי מלכות, אלא הוא לבוש בבגדים נאים ומכובדים, אף על פי שאין ניכר שלטונו בבגדיו, כל שניכר כבוד שלטונו ותפארתו על ידי ששריו ועבדיו מקיפים אותו, והכל באין לראותו ולכבדו, צריך לברך עליו בשם ומלכות ברכת 'שנתן מכבודו לבשר ודם'. אבל הרואה את המלך כשהוא לבוש בבגדים פשוטים מחמת שרוצה שלא יכירוהו, ואין כבודו ותפארת מלכותו ניכרים, יאמר בלי שם ומלכות. [ואמנם ראיתי לאאמור"ר מרן הראש"ל שליט"א [זצ"ל] בשו"ת יחזה דעת חלק ב' (סימן כח) אולם נראה שאף הוא לא מיירי אלא באופן שמחמת כן אין ניכר כבודו ותפארתו, אבל כשניכר כבודו ותפארתו, וכגון ששריו ועבדיו מקיפים אותו, וכל העם חולקים לו כבוד גדול, אף הוא יודה שצריך לברך עליו...".

י. הרואה ע"י משקפת (binoculars) ממרחק: האם מברך ברכות הראיה.

1. עי' סי' רי"ח, לשיטות ומראי מקומות.

יא. לא ראה המלך עצמו, אך יודעים בבירור שהמלך שם.

1. אפי' רואה המלך בספינה קטנה, יכול לברך.

א) ברכי יוסף (ס"ק ג) – "הרואה המלך בים בספינה קטנה והיא מכוסה ובל יראה המלך עצמו אך יודעים בבירור שהמלך שם יכול לברך. וראיה מרב ששת דהוה סגי נהור ואפ"ה בירך (ברכות נח א). מוריני הרב קרובינו מהר"ר אברהם יצחקי בתשובת כ"י".

1) הערות שם (הע' ג) – "בספר בתי כנסיות כאן כתב שיש לדחות דאע"פ שרב ששת לא ראה אחרים ראו. וכ"כ בשו"ת נבחר מכסף סי' ג' בהגהת הרב המו"ל, והוסיף שלפי"ד מהר"א יצחקי גם כשרואה את בית המלך ויודע שנמצא שם יכול לברך, ולא משמע כן בש"ס ובפוסקים, גם בברכ"י אות א' כתב שברכת המלך לא נתקנה על ראייה אלא על שמרגיש בכבוד המלך וסומא שפיר מגיש בכבוד המלך. ע"ש. וא"כ בנדון דידן שנמצא בתוך ספינה בים ולא נראה כבודו אין לברך. גם בספר צפיהית בדבש למהר"ח"ב פונטרימולי סי' ס"ו כתב כן. וראה גם בשו"ת יאודה יעלה למהר"י קובו סי' כ"ח. ויש לומר שמהר"א יצחקי דיבר באופן כזה שהמלך עובר בספינה סמוך לעיר, וכל אנשי ושרי העיר יצאו לכבודו ברוב פאר והדר, ושפיר מרגישים בכבוד המלך באופן מיוחד בשעה שעובר בספינה. ודוק".

ב) שע"ת (ס"ק ה', סי' רכ"ט ס"ק ב') – "וכ' ברכ"י ...".

ג) חסד לאלפים (סעי' י"א, ע"ש הע' ג) – "ואם רואה המלך בספינה קטנה, והיא מכוסה בל יראה המלך עצמו, אך יודעים בבירור שהמלך שם, יכול לברך".

ד) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק י') – "על מלכי ישראל. ואפי' סומא מברך, מ"א ממשמעות הש"ס ובא"ר חולק עליו ועשה"ג כתבנו דעיקר כהמ"א ומכ"ש ברואה המלך בים ובספינה ולא ראה פני המלך אך יודע בבירור שהמלך שם יכול לברך וכ"כ הבר"י בשם הר"י יצחקי".

2. רק אם רואה כבודו יכול לברך בשם ומלכות.

א) חכמת שלמה (סי' רכ"ט על סעי' ב') – "ומה שכתב בספר (יד אפרים) [שערי תשובה] [ס"ק ג] ראייה לזה ממה שכתוב בתשובה אחת דמברכין על המלך בספינה, אין לו דמיון זה לזה, דברכות המאורות שאני דהוי כעין ברכת הנהנין, ובעינין שיאותו לאורו. ועוד אינו דומה כלל בלאו הכי, דניהו שאין צריך לראות את המלך עצמו, מכל מקום הכבוד חייב לראות, ובלאו הכי אינו מברך, והתם אין הברכה על גוף המלך, רק על הכבוד, והרי רואה עכ"פ את הכבוד. ותדע דבלאו הכי וכי סלקא דעתך שאדם היושב בביתו ויודע שהמלך עובר באיזה מקום יברך, זה ודאי אינו. וא"כ אדרבא משם ראייה כמו דהתם מברך כשרואה הכבוד, ובלאו הכי אינו מברך כן, הכא נמי כיון דזה ברכה על החמה, אם אינו רואה אותה אינו מברך".

ב) קיצור שולחן ערוך (סי' ס' סעי' י') – "הרואה מלך ממלכי אומות העולם מברך ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שנתן מכבודו לבשר ודם. ואפילו אינו רואה את המלך ממש, אלא שהוא רואה בכבודו ויודע בבירור שהמלך הוא שם, יכול לברך ברכה זו".

ג) הלכה ברורה (סעי' י"ט, חי"א עמ' ש"י) – "מי שנמצא במקום שעובר שם המלך, ומרגיש בכבודו ותפארתו וישל המלך מחמת הכבוד שעושים לו העם הנבאים לראותו, אלא שמחמת שהמלך מקף בשריו ועבדיו אינו יכול לראות אותו, מברך ברכת 'שנתן מכבודו לבשר ודם' בשם ומלכות. אבל אם רואה ספינה שהמלך נמצא בתוכה, או שרואה את ארמון המלכות שהמלך נמצא בתוכו, יאמר בלי שם ומלכות לברך 'שנתן מכבודו לבשר ודם'".

3. מראי מקומות – בה"ת (ס"ק כ"ד), חשוקי חמד (עירובין דף כו.).

א) כת"ס (הג' חת"ס על המג"א ס"ק ו') – "ועיין ברכי יוסף [אות ג] שמוסיף אם המלך בספינה שיברך כמו סומא, ע"ש. ולפענ"ד אין לדמות לסומא, דעכ"פ המלך ובינו למלך אין מחיצה משא"כ בספינה, ואם מברכין כשעוברים בפני בית המלך פוק חזי מאי עמא דבר [מהגאון כתב סופר]. ועיין שו"ת כתב סופר או"ח סימן ל"ז".

(ב) פתח הדביר (ס"ק ח') – "ברכ"י ... ועט"ר ר' אבא ז"ל שם חלק עליו מאחר שאינו רואה את כבודו והוי כרואה אותו בשנותו את טעמו כדי שלא יכירוהו שכתב הרב זכור לאברהם ז"ל משם מוהר"י אליקים ז"ל דאינו מברך, ע"ש. גם הרב בית עובד ז"ל בכ"י סי' זה חלק על דינו של הרב מוהר"י ז"ל הנז' דליכא ראייה מרב ששת דהתם המלך היה בגלוי ועיניה הוא דכאיב ליה **משא"כ כשהמלך מכוסה ואין רואה. וראיה מצוואה בעשישית** דקורין כנגדה דכיון דמכוסה כמאן דליתיה דמיא וקרינן שפיר והיה מחנך קדוש אטו סגי נהור יכול לקרות ק"ש בבית שיש בו צוואה והא בעינן מח"ק וליכא ואפ"ה במכוסה מותר, ה"נ כיון דהמלך מכוסה הגם שיודעים בבירור שהוא שם אין לברך על הידיעה אלא על ראית פני המלך, ע"ש. ויש לעמוד ע"ד קצת כמו שיר' הרואה".

יב. הרואה את המלך דרך מסך הטלויזיה וכדו', האם מברך עליו ברכת המלכים.

1. אין לברך.

- (א) מנחת יצחק (ח"ב סי' פ"ד אות י') – "ומה שנוגע לענין טעליווישען, שכ' כת"ה, זה פשיטא דהוי רק כמו בבואה במראה מלוטש, דבודאי לא עלה על דעת שום אדם דיחייב בברכה ברואה מלך בטעליווישען".
- (ב) בצל החכמה (ח"ב סי' י"ח, ח"ה סי' ח') – "הרואה את המלך בראי או בטעלעוויזשן לא יברך".
- (ג) באר משה (ח"ב סי' ט' אות ג') – "בודאי מי שרואה מלך בלבוש מלכותו על כלי טעלעוויזשן בודאי אין לו לברך".
- (ד) יחזקאל דעת (ח"ב סי' כ"ח, יביע אומר ח"ח או"ח סי' כ"ב אות כ"ה, חזון עובדיה ברכות עמ' ט"ו) – "שהרואה בטלויזיא מלך בלבוש מלכות, אינו מברך עליו ברכת המלכים. וכן העלה בשו"ת בצל החכמה ח"ב (סימן יח). וכן בשו"ת באר משה שם. וע"ש. (וע' בספר בני ציון ליכטמן סימן רכד סק"י, ודו"ק)".
- (ה) ילקוט יוסף (סעי' י') – "אבל אם רואהו בטלביזיה אינו מברך עליו ברכת המלכים".
- (ו) פסקי תשובות (אות ו', אות י"ב) – "ועל ראיית מלך ופמלייתו בתמונות, ואף בשידור חי, אפילו מתרשם מאד ממראה עיניו, אין מברכים, כי לא נתקנה הברכה אלא בפגישה מוחשית עם המלך ופמלייתו שאז הנפש המתפעלת ומרגישה היטב בכבוד המלך, ואפילו עומד מרחוק, כל שרואה את המלך ופמלייתו (ואפילו נעזר ע"י משקפת) מברך ברכה זו".
- (ז) דרך האתרים (ח"א סי' י"ג) – "הרואה ימים ונהרות, או חכם או מלך או אילנות המלבלבים בימי ניסן, או שאר דברים המצריכים ברכות הראיה, אם רואה אותם באמצעות מצלמת אינטרנט, אינו רשאי לברך, כיון שראייה כזו אינה נחשבת ראיית הדבר בעצמו אלא כרואה תמונה בעלמא".

יג. מלך אחר תוך ל' יום.

1. מברך.

- (א) כנה"ג (הג' טור ס"ק ה') – "והני מילי כשראה תוך שלשים למלך זה בעצמו, אבל אם הוא מלך אחר או שלטון אחר או חכם אחר, אפילו רואים מאה מלכים ומאה שלט[ו]נים ומאה חכמים, בכל יום מברך על כולם. הרדב"ז חלק שני [שם] בשם הרב [רבי אברהם] אב ב"ד ז"ל".
- (ב) מג"א (ס"ק י') – "חזר וראה. ודוקא כשראה אותו מלך אבל אם ראה מלך אחר צריך לברך (רדב"ז בשם הראב"ד ז"ל)".
- (1) אמנם עי' א"ר (סי' רכ"ה סוף ס"ק כ"ב), הו"ד במ"ב (ס"ק י"ז) - לשונם לקמן.
- (ג) מטה יהודה (ס"ק ב') - לשוננו מובא לקמן.
- (ד) גב"ז (לוח ברכת הנהנין פרק י"ב סעי' י"ט, סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' י"ג) – "כל ברכות הראיה אם חזר וראה אותו דבר שבירך עליו בתוך שלושים יום אינו חוזר ומברך אבל אם ראה דבר אחר כיוצא בו כגון מלך אחר או חכם אחר אפילו ראה זה אחר זה מיד צריך לחזור ולברך".
- (ה) ח"א (כלל ס"ג סעי' ט"ז) – "כל הדברים שמברכין על הראייה, אם רואה אותם בתוך ל' יום, אינו מברך, וכן כשרואה אותו מלך. אבל אם רואה מלך אחר אפילו בתוך ל' יום, מברך".
- (ו) קיצור שו"ע (סי' ס' סעי' י"ב) – "אבל אם רואה דבר אחר כזה שראה אז, כגון מלך אחר וקברים אחרים וכדומה, חוזר ומברך גם בתוך שלשים יום".
- (ז) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ט"ז) – "ודוקא כשרואה אותו מלך אבל מלך אחר מברך, מ"א בשם הרדב"ז והוא ברדב"ז שם ח"א סי' רצ"ו וכן עיקר דלא כשו"ת ידי אליהו סי' ל"א שכתב שמדברי המ"א ס"ק ג' משמע דאינו מברך ע"ש ויש לחלק דשאני כאן דהוא מלך אחר ואם יזכה יבחיך, ואם ראה כמה מלכים ביום אחד מברך על כל א' ואחד כמו בברקים ורעמים, רדב"ז שם".
- (ח) שלחן הטהור (סעי' ו') – "הרואה מלך וקיסר מברך בא"י אמ"ה שנתן מכבודו לבשר ודם. ראה מלך אחר אפילו באותו יום מברך עוד הפעם על השני".
- (ט) ברכת הבית (שער כ"ט סעי' ט').
- (י) קצות השלחן (סי' ס"ו סעי' ח') – "אבל אם ראה אחר כיוצא בו כגון מלך אחר או חכם אחר אפילו ראה זה אחר זה מיד צריך לחזור ולברך".
- (יא) כה"ח (ס"ק כ"ז, ס"ק ל"ח, ס"ק מ"ט) – "מ"א".
- (יב) ברכת ה' (ח"ד פרק ג' סעי' ל"א, עמ' רנ"ג).
- (יג) בירור הלכה (קמא, על סעי' י"ג אות ד') – "וכן אף בתוך ל' יום חוזר ומברך לכו"ע אם ראה חכם אחר או מלך אחר (כך כתבו מפורש הגר"ז ועמודי אור ומג"ג ופתה"ד וכה"ח הנ"ל בדין ג' שס"ל דאינו מברך בתוך ל' על קברות אחרים מ"מ מברך על מלך אחר או חכם אחר בתוך ל', וק"ו דכל האחרונים הנ"ל בדין ג' שס"ל דאף על קברות אחרים מברך בתוך ל' כ"ש דעל מלך וחכם אחר מברך משום דבזה יש לנו גם לכה"ג וא"ר, ומג"א וחיי אדם ומטה יהודה ונהר שלום ואף שנקטו מלך כ"ש חכם שהוא פשוט ומזה יש ללמוד לשאר מילי וכמש"כ החיד"א בשם מהר"א אזולאי וכמו שמביא העמודי אור ראייה מהגמ', וכיון שכך הדרך באחרונים אף דבראשונים לא מצינו הדין דמלך וחכם אחר אלא בראב"י אב"ד ורדב"ז נקטנו דלכו"ע הדין כן)".

2. מראי מקומות – מ"ב (ס"ק י"ז, לשונו מובא לקמן).

א) הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ו') – "אם ראה שני ימים או שני הרים ביום אחד, עלי' בח"א כלל ס"ג שקבע שאם ראה מלך אחר תוך ל' צריך לברך, ובקצות השלחן כתב דאפילו באותו לילה, ובמ"ב סרכ"ז סק"ב קבע וז"ל ולא יברך בלילה אחד רק פ"א אפילו אם ראה כוכב אחר רץ באותו לילה, ונראה להכריע דתליא מילתא בהתחדשות התפעלות אצל האדם בים אחר ים וכן במלך אחר מלך, ודאי יברך, אבל אם אינו מרגיש התחדשות התפעלות כראיית כוכב אחר כוכב אין לברך".

ב) עי' לקמן סעי' י"ג, לענין הרואה בית הקברות. **אמנם הגר"ז** [והקצות השלחן] מחלק בין הרואה מלך והרואה בית הקברות. ע"ש. וכן עי' מטה יהודה (ס"ק ב'), פתח הדביר (ס"ק י"ב), ועוד.

ד. הברכות שנברך בקבלת פני משיח צדקנו.

1. מראי מקומות – הגר"שז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' צ"א אות כ"ז, הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' מ"ב, לשונו מובא לעיל), הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות ט').

יא מצוה להשתדל לראות מלכים – סעיף ט'.

א. ברכות (דף נח.) – "אמר רבי יוחנן: לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי אומות העולם, שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם".

1. רש"י (שם ד"ה יבחין) – "יבחין. כמה יתר כבוד נוטלי שכר מצות יותר ממה שהיה כבוד האומות בעולם הזה".
2. מהר"ל דיסקין (קונ"א סי' ה' אות כ"ה) – "עיין רש"י ברכות (נח, א) ד"ה יבחין. לענ"ד מ"ע ממש היא, דכבודו של מלך ישראל הוא לרוץ לפניו של מלך אה"ע ולהבחין בכבודו, דוק".

ב. האם מחויב להוציא ממון על זה.

1. מחמיר.

א) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' ט) – "ומחויב להוציא ממון על זה".

2. מראי מקומות – הרא"י בראדט (ישורון חכ"ז עמ' תתקי"ב).

א) עינים למשפט (ברכות דף ט: ד"ה לעולם, עמ' מ"ח) – "בגמרא אמרו, 'מיבעי לך למיהב אגרא כו', ומבואר, שצריך גם להוציא ממון על זה. וכן הלשון לעולם ישתדל כו', משמע שבכל גוונא, וצ"ע, שבפוסקים לא נתבאר זה, והיה אפשר לומר, שדוקא טרחא דגופא חייב...".

ג. האם ישתדל איש לרוץ לקראת מלכה (queen).

1. אין מצוה להשתדל לראות.

א) עי' שערים מצויינים בהלכה (סי' ס' ס"ק ז').

2. יש מצוה.

א) בצל החכמה (ח"ב סי' י"ט, אהלך באמתך פרק י"ד סעי' ט"ז) – "מצוה להשתדל לראות בכבודה".

ב) שבט הלוי (ח"א סי' ל"ה) – לשונו מובא לעיל.

ג) אבני ישפה (ח"א סי' מ"ז אות ג') – "יש לומר דיש מצוה גם להשתדל לראות המלכה כיון דאין הברכה דוקא על הראיה, וסגי לו שיראה את ההמולה ויוכל לברך, ולא יכשל בראיית פני המלכה ולא יבוא לידי הרהור".

ד. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד') – "בהמבואר בשו"ע שמצוה להשתדל לראות מלכים וכו', האם נכלל בזה אופן שרואה את כל הכבוד שמסביבו, אך את המלך עצמו אינו רואה כגון שהוא בתוך עגלה או רכב. תשובה: יתכן".

יב הרואה בתי ישראל – סעיף י'.

ברכות (ריש דף נח:) – "תנו רבנן: הרואה בתי ישראל, בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה, בחורבנן אומר ברוך דיין האמת".

א. פשט.

1. בתי עשירי ישראל שמיושבים בתוקף ובגבורה.

א) מחבר (סעי' י', ב"י ס"ק י') – "ויותר נראה".

1) ודוקא בארץ ישראל ובזמן בית שני – עי' ב"י (ס"ק י', "אפשר"), מהרש"א (ברכות ח"א ריש דף נח:), עולת תמיד (ס"ק ט'),

עי' מג"א (ס"ק ח', "אפשר"), ערה"ש (סעי' ז'), עי' מ"ב (ס"ק י"ד, לשונו מובא לקמן).

2. דוקא בתי כנסיות [שמתפללין בתוכן].

א) רי"ף (ברכות דף מג:).

ב) מהרש"ל (ב"ח ס"ק ה') – "ולא נהגו כן אלא דוקא בבתי כנסיות ואיפכא בבתי תרפות שלהם".

ג) א"ר (ס"ק ז') – "נ"ל עיקר כרי"ף [מג ע"ב] דדוקא בבתי כנסיות, וכן בבית [עובדי עבודה זרה] מיירי (ב) הכי, וכן כתב רש"ל [בביאורו לטור], וכ"מ בכלבו סימן פ"ז ובספר זכרון [דף כה], וכן משמע בירושלמי [פ"ט ה"א]."

ד) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י"ב) – "בתי ישראל. ודוקא בתי כנסיות ובארץ ישראל, מ"א וא"ר".

1) אפילו בחו"ל – א"ר (ס"ק ז').

(2) רק באר"י – מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י"ב, לשונו מובא לעיל).

(3) מראי מקומות – מ"ב (ס"ק י"ד, לשונו מובא לקמן).

3. מראי מקומות.

(א) מ"ב (ס"ק י"ד) – "בתי ישראל. פי' בתי עשירי ישראל שמיושבים בתוקף ובגבורה כגון בישוב בית שני [רש"י] ואפשר דוקא בא"י ובזמן בית שני קאמר אבל בזה"ז אפילו בא"י לא [ב"י] ויש שמפרשים כונת רש"י דאפילו אם הם מיושבים עתה כמו בבית שני ג"כ מברכין והרי"ף פי' בתי ישראל בישובן היינו בתי כנסיות שמתפללין בתוכן וכן נהגו העולם שאין מברכין על שארי בתים כ"א על בהכ"נ כשרואה אותה ביפיה ובתיקונה וכתב בא"ר דאין חילוק בין א"י לחו"ל ואפילו בזה"ז".

ב. בזמן הזה.

1. לא נהגנו בברכה זו [עם שם ומלכות].

(א) ערה"ש (סעי' ז') – "ועכ"פ לא נהגנו בברכה זו מפני שינוי הפירושים וספק ברכות להקל".

(ב) מ"ב (ס"ק י"ד, שעה"צ ס"ק י"א) – "ובפמ"ג מצדד דבזה"ז טוב לברך ברוך מציב גבול אלמנה **בלא שם ומלכות**".

(ג) כה"ח (ס"ק ל"ה) – "וכן בבית כותים מיירי בהכי יעו"ש ועל כן נראה כיון דיש פלוגתא בזה יש לברך בזמן הזה אפילו בחוצה לארץ על בתי כנסיות ובתי עשירים בלתי שם ומלכות. וכן כתב המשבצות זהב אות ב".

(ד) שער העין (פרק כ"ה אות א', אות ב') – "וכיון שיש ספק, טוב לברך בלא שם ומלכות".

(ה) הלכה ברורה (ס"ק כ"א) – "אומר בלי שם ומלכות".

2. מראי מקומות.

(א) פסקי תשובות (אות ט') – "וכמבואר במשנ"ב (סקי"ד) ובשאר אחרונים מצינו דעות שונות בענין זה, ולכן אין מברכים ברכה זו אלא על בתי כנסיות ובתי מדרשות המרהיבים ביופיים ובתיקונם, ובארץ ישראל הסומך לברך ברכה זו לא הפסיד".

ג. מראי מקומות – מאיר עוז (ח"י עמ' תק"מ - עמ' תקמ"ח).

יג] הרואה בתי עכו"ם - סעיף י"א.

א. ברכות (ריש דף נח:): – "תנו רבנן: הרואה ... בתי אומות העולם, בישובן אומר בית גאים יסח ה', בחורבנן אומר אל נקמות ה' אל נקמות הופיע".

1. פשוט: לדברי ב"י היינו בתי עכו"ם שיושבים בשלום והשקט ועושר, ולדברי הרי"ף היינו בתי עבודה זרה.

(א) מ"ב (ס"ק ט"ו) – "הרואה בתי וכו'. לפירש"י הנ"ל היינו בתי כותים שיושבים בשלום והשקט ועושר ולהרי"ף היינו בתי תפלה שלהם".

(ב) כה"ח (ס"ק ל"ה) – "לדברי בית יוסף היינו בתי כותים שיושבים בשלום והשקט ועושר, ולדברי הרי"ף היינו בתי עבודה זרה כמו שכתבנו באות הקודם".

ב. קשה: בסעי' א' כתב לברך שנתן ארך אפים.

1. י"ל, כאן איירי בבתי אומות העולם, דהיינו בתים שמתכנסים בהם לדון בערכאות או להתייעץ.

(א) ב"ב (ס"ק י') – "והרי"ף (מג): כתב הרואה בתי כנסיות ישראל וקשה דא"כ בתי אומות העולם דקתני היינו בתי עבודה זרה והיכי קאמר שאומר בית גאים יסח יי' דהא אמרינן דמברך ברוך שנתן ארך אפים וכו' ודוחק לומר דתרווייהו בעי למימר קרא וברכתא והתם קתני ברכתא והכא קרא. ומיהו אפשר שהרי"ף מפרש דבתי אומות העולם לא בתי ע"ז קאמר דאהנהו מברך שנתן ארך אפים אלא בתי אומות העולם היינו בתים שמתכנסים בהם לדון בערכאות או להתייעץ ואהנהו אומר בית גאים יסח יי' ובתי ישראל היינו בתי כנסיות ממש".

2. י"ל, שם איירי רק אם רואה הע"ז עצמה – ב"ח (ס"ק א', ס"ק ה', לשונם מובא לעיל), עולת תמיד (ס"ק י', לשונו מובא לעיל),

א"ר (ס"ק ז', לשונו מובא לעיל), מור וקציעה (סוף הסי', לשונו מובא לעיל), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב', לשונו מובא לעיל), ברכת ישראל (סי' ס"ו ס"ק א', לשונו מובא לעיל).

3. מראי מקומות – מג"א (ס"ק ב', לשונו מובא לעיל), מ"ב (ס"ק ב', לשונו מובא לעיל).

ג. בזמן הזה.

1. כיון דאינו ברכה אלא אמירה בעלמא, טוב לאומרו בכל גוונא.

(א) כה"ח (ס"ק ל"ו) – "ועל בתי עבודה זרה כבר כתבנו לעיל אות ג' ואות ד' דיברך שנתן ארך אפים וכו' בלא שם ומלכות משום פלוגתא יעו"ש. ועל בתי כותים היושבים בשלום וכו' יש לומר בית גאים וכו' כיון דלא יש ברכה בזה כדי שנחוש לספק ברכות להקל".

(ב) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ו אות י"א, הע' י"ד) – "בעוברו על יד היכולות ומנזרים של עכו"ם, נזהר באמירת הפסוק בית גאים יסח ה' וגו'. [בכף החיים ... דאינו ברכה אלא רק אמירה בעלמא, הרי אין שום הפסד לצאת כל הפירושים, ומיות טוב לאומרו בכל גוונא שרואה בתי עכו"ם היושבים בשלום והשקט ועושר, או בתי גילולים שלהם או בתים שמתכנסים בהם לדון בערכאות ולהתייעץ וכו' יעו"ש ... ופסוק זה נהג רבינו לומר גם בעוברו בדרך נסיעתו ליד בנין ה'כנסת' בירושלים ת"ו ... וכנראה טעמו בזה, מחמת פרש"י דיסוד אמירה זו היא כלפי בתיהם שיושבים בהם בשלום והשקט ועושר וכו', ולפירוש הרי"ף (לפי מה שצייד הב") זה קאי על בתים שמתכנסים בהם לדון בערכאות ולהתייעץ וכו', וממילא כל שכן שיש לאומרו

- בראיית ההוא ביתא שבעוה"ר תרווייהו איתנייהו ביה. וכמו כן אחר שנודע על אישור 'חוק הגיור' בכנסת, למחרת בסיום התחינות שהיה רגיל לומר בביהכ"נ לאחר שחרית, הוסיף ואמר גם פסוק זה]."
- ג) הלכה ברורה (ס"ק כ"א, סוף הע' כ"ד) – "ונראה שלענין זה יש לומר הפסוקים בכל ענין, בין בבתים שדרים בהם ובין בבתי עבודה זרה שחרבו, בין בארץ ישראל ובין בחוץ לארץ, שהרי אינו אלא פסוק ואין שייך לומר בזה ספק ברכות להקל. ועיין בכף החיים ס"ק לו".
- ד) פסקי תשובות (סוף אות ט') – "וכיון שאינו טופס ברכה אלא פסוקים (ממשלי ט"ו ותהילים צ"ד) יכול לאומרו, כי אין לחשוש לספק ברכות להקל".
2. ראיית כנסיה, מנזר, מזגד.
- א) שער העינין (פרק כ"ה סעי' ד') – "ולפי"ז ראוי בכל פעם שרואים כנסיה או מנזר או מסגד מל' יום לל' יום, לומר בית גאים יסח ה', ואם נחרבו ישבח ויאמר אל נקמות ה'".

יד] הרואה בית הקברות: ברכת אשר יצר - סעיף י"ב.

- א. ברכות (דף נה.) – "תנו רבנן: הרואה קברי ישראל אומר: ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין, וכלכל אתכם בדין, ואסף אתכם בדין, ועתיד להקימכם בדין. מר בריה דרבינא מסיים בה משמיה דרב נחמן: ויודע מספר כולכם, והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם, ברוך מחיה המתים. קברי נכרים אומר (ירמיהו נ') בושא אמכם וגו'".
1. דור המלקטים - שער העינין (פרק ט"ז).

ב. שבת, יום טוב.

1. יכול לברך.

- א) יהודה יעלה (יו"ד סי' שע"א אות א') – "אם רואים קברי ישראל בשבת אם מברכים הברכה אשר יצר אתכם בדין כיון שאין צדוק הדין בשבת אי נימא כיון שאין נוסח הברכה על פורענות בשעתו רק ברכות השבת הוא ושרי כמו שאומרים צדקתך צדק על חזרת רשעים לגיהנם במוצאי שבת קודש בטור ולבוש א"ח סי' רצ"ב. יפה דנת בזה ועדיפא הא מדהתם דהתם טעם אמירת צו"ץ ג' פסוקים אלו נתקנו על ג' צדיקים בפרטות מרע"ה יוסף הצדיק ע"ה. דהע"ה שמתו בשבת בשעת מנחה כמ"ש באליהו רבא סי' רצ"ב בשם הזוהר והמנהג לאומרו מעומד שהוא במקום צדוק הדין יעו"ש. ומכ"ש נוסח הברכה שהיא כוללת על פעולותיו דהקב"ה תמיד עם כל הבריות דרשאי ומחויב לברכו בשבת כבחול וגם בשבת עדיפא עולה יפה להשלים מנין הק' ברכות כבש"ע סי' ר"צ".
- ב) ברכת ישראל (סי' ס"ו סוף ס"ק ח').
- ג) ארחות חיים (סוף ס"ק ו').
- ד) דעת תורה (על סעי' י"ב) – "עתשו מהרי"א יו"ד סי' שע"א דגם הרואה בשבת יש לו לברך ברכה זו".
- ה) שד"ח (מערכת ברכות אסיפת דינים סי' ב' סוף אות י"ז) – "בפתח הדביר דברכה זו יכול לברך גם בשבת אי אתרמי ליה לראות קברי ישראל ואין זה בסוג צדוק הדין כלל".
- ו) קצות השלחן (סי' ס"ו ס"ק י"ד) – "בשד"ח".
- ז) גשר החיים (ח"א פרק כ"ט סעי' י"ז) – "ברכה זו מברכין גם בשויו"ט".
- ח) חזו"א (מעשה איש ח"ד עמ' קי"ד) – "נשאל אם אומרים בשבת ברכת 'אשר יצר אתכם בדין' ברואה קברי ישראל, והשיב שאומרים, כיון שזו ברכת הראייה".
- ט) אהלך באמיתך (פרק י"ח סעי' ג').
- י) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ו אות ט"ז, מה טובו גליון א' עמ' מ"א).
- יא) שער העינין (פרק ט"ז סעי' ח').

ג. מרחוק: ברכה כשרואה קברים מרחוק.

1. מברך.

- א) ערה"ש (סעי' ח') – "ויברך כשהוא סמוך להקברים תוך ד' אמות ... וכהן שא"א לו לקרב עצמו להקברים נראה שיכול לברך מרחוק כיון שרואה אותם וכן ההולך לדרכו או נוסע בעגלה כיון שרואה הקברים נראה שמברך".
- ב) בצל החכמה (ח"ג סי' מ', אהלך באמיתך פרק י"ח סעי' ב') – "גם הרואה קברי ישראל מרחוק צריך לברך. המורה שלא לברך רק בעומד תוך שטח הביה"ק יש לו על מי לסמוך".
- ג) הגר"ש זצ"ל (שער העינין פרק ב' הע' ג', פרק ט"ז הע' י', עמ' תכ"ו אות ל"ד, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות ב') – "הרואה קברים מרחוק כגון בכניסה לירושלים שרואים מרחוק את הר המנוחות, האם צריך לברך על ראייתם. תשובה: מברכים על הראיה ואין חילוק אם רואה מרחוק".
- ד) חוט שני (שער העינין פרק ט"ז הע' י', עמ' תס"ה אות ג') – "האם מברכים על ראיית הקברים מרחוק, כגון בכניסה לירושלים שרואים את הר המנוחות. תשובה: כן".
- ה) הגר"ח זצ"ל (שער העינין עמ' תמ"ח אות נ"ז) – "מצוי מאוד שרואים בנסיעה קברים מרחוק, כגון בכניסה לירושלים שרואים את הר המנוחות וכדו', ולא ידעתי אם בקברות בעינין דוקא שיכנס לבית הקברות, או דכל שרואה צריך לברך וכשאר ברכות הראיה. תשובה: לכאן' אם רואים קברים מרחוק מברכים".
- ה) הגר"ח זצ"ל (עלי שיי"ח עמ' קי"ז אות ט"ז) – "שאלה: בסי' רכ"ד סעי' י"ב, כ' וז"ל: 'הרואה', האם מברך דוקא כשמבקר בפנים בית הקברות או לאו דוקא וסגי ברואה הקברים מרחוק. תשובה: גם רואה מרחוק".

הגרה"ק זצ"ל (עלי שיי"ח עמ' קי"ח אות כ') – "שאלה: הרואה את הים דרך חלון (כגון ברכבת, מכונית וכד') האם מותר לברך הברכה. תשובה: כן".

1) שער העיני (פרק ב' סעי' ב', פרק ט"ז סעי' ד', עי' סי' י"ט).

2. מחמיר, אינו מברך.

א) גשר החיים (ח"א פרק כ"ט סעי' י"ז) – "אם רואה קברים דרך גגות וחלונות מרחוק, אינו מברך. וגם כשבא אח"כ תוך ל' יום מראיתו זו לביה"ק אינו מברך תו, כיון שראה עכ"פ את הקברות אע"פ שלא ברך על ראי' זו (כן נקטו רוב האחרונים, וראה שע"ת שם או"ח רכ"ד ט' ושד"ח שם). וראוי לברך על ראי' זו בלי הזכרת שם ומלכות. ואם בינתים, בין ראיתו דרך גג לבין ביאתו לביה"ק, נוסף קבר חדש. אע"ג שאנו לא נהגינן לברך על תוספות קברות - בכה"ג המברך לא הפסיד (כי יש לצרף גם שיטת הרדב"ז המובאה בשע"ת ובשד"ח שם שמברכין על תוספות קברות החדשים)".

ב) באר משה (ח"ב ריש סי' י"ג) – "שלא לברך".

ג) תשובות והנהגות (ח"ג סי' פ') – "ולמעשה קשה להכריע בנוסע, די ש לומר דאף לשו"ע שנקט הרואה כוונתו שנמצא במקום שנתקדש סביב כבית הקברות, ולא הזכיר כן להדיא, שהדבר פשוט שנוסח הברכה "אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין כו"ל כמדבר אל המתים, היינו בבית הקברות דוקא, ולא כשנוסע בכביש ממרחק, ולכן אף שהראשונים כתבו הלשון "הרואה" כוונתם רק כשנמצא בבית הקברות שבזה דוקא שייך נוסח הברכה. לפיכך נלע"ד שאין לברך אלא אם נמצא בתוך בית הקברות, והיינו מיד כשנכנס ורואה קרקע הקברות יברך הברכה, אבל ברואה ממרחק אין לברך כלל, מיהו יש להסתפק בעבר בבית הקברות בתוך שלשים יום במכונית ולא בירך, ועכשיו לאחר שלשים יום נכנס עוד פעם לקברות ממש צ"ע אם לברך, ויש לצדד שצריך דוקא ראייה בהתבוננות וכוונה לראות, אבל נראה שהנמנע כה"ג לברך בשם ומלכות עדיף טפי, ויברך רק על הנוספים שנקברו מאז שבזה הסכימו האחרונים לברך אף תוך שלושים יום. וכמ"ש הברכ"י שם בשם הרדב"ז, ע"ש".

3. מראי מקומות – אשל אברהם (בוטשאטש, סי' רכ"ד), כה"ח (ס"ק ל"ז), פסקי תשובות (אות י'), בצל החכמה (ח"ב סי' י"ד), רבבות אפרים (ח"ו סי' קי"א), דברי סופרים (סי' שע"ו עמק דבר ס"ק תפ"ד), הלכות אבילות (פרק ו' סעי' נ"ג), אבילות בהלכה (ארטסקרול, פרק י' הע' מ"ה ועוד), וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק כ"ג הע' ט').

א) ברכי יוסף (ס"ק ד') – "אם בעד חלון ביתו רואה הקברים צידד הרב פרי הארץ ח"א סי' ז' דאפילו הכי כל שיש שלשים יום שלא הלך לבית הקברות עצמו, כשילך לבית הקברות יברך, והביא ראייה מתשובת מהריט"ץ סי' פ"ז. וכבר השיגו הרב מהר"א גאטייניו בתשובה בספר צרור הכסף סי' א', דאין הנידון דומה לראייה".

ב) שע"ת (ס"ק ט') – "וע"ש בבר"י בשם פ"ה שאם בעד חלון ביתו רואה הקברים מ"מ על שלא הלך שם למ"ד יום והולך עתה בבה"ק עצמו יש לברך והביא ראייה ממהריט"ץ סי' פ"ט ובצרור הכסף למהר"א גוטייניו חלק עליו ע"ש".

ג) קצות השלחן (סי' ס"ו ס"ק א') – "ברכת הקברות שמדבר לנוכח המתים 'אשר יצר אתכם' ע"כ צריך להיות סמוך להקברות (ובירושלמי פ' הרואה הגרסא ההולך בין הקברות מהו אומר, משמע כמ"ש דעכ"פ צריך לעמוד סמוך לקברות) ... וצ"ע לדינא".

ד) אג"מ (או"ח ח"ה סי' ל"ז אות י') וזאת הברכה (מעייני הברכה פרק כ"ג הע' ט') – "ובדבר ברכת אשר יצר אתכם בדין כשרואין קברי ישראל, הוא תיכף כשרואין את הקברים, שהוא לפעמים גם קודם הכניסה, ומסתבר שאינו במה שרואין מרחוק את המצבות, שזה הוא רק הבנה בליבו מתוך מה שרואה, ששם איכא קבר. ואף שהוא ידיעה ברורה, לא נתקן אלא על הראייה, אלא צריך לברך כשרואה הקרקע שמכסה הקבר. ואף כשכבר עברו הרבה שנים, שלא ניכר הגבשושית שעושים בשעת קבורה, או כשצמחו עשבים על הקברות, נמי מברך כיוון שרואה המקום ששם קבור. וכן בראיית אותן המצבות הנמוכות שהם ממש על מקום הקבורה, מברכין".

ה) הרואה ע"י משקפת (binoculars) ממרחק: האם מברכים - עי' ריש סי' רי"ח, לשיטות ומראי מקומות.

ד. קבר אחד.

1. אינו מברך.

א) עי' הלכות קטנות (ח"א סי' רי"ב) – "ואפשר דלא נתקנה על יחיד דשמה לא הגיע זמנו והוי דומיא דמרים מגדלא (חגיגה ד') ואינו בדין. והרדב"ז כתב דעל קבר א' נמי מברך. וקשה תיבת אתכם לנוכח".

ב) עי' באה"ט (ס"ק ח').

ג) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י"ד).

ד) עי' מ"ב (ס"ק ט"ז) – "ואם היה שם רק קבר אחד י"א שאין לומר ברכה זו כי נתקנה בלשון רבים".

ה) ערה"ש (סעי' ח') – "ועל קבר אחד אינו מברך".

ו) כה"ח (ס"ק ל"ט).

ז) גשר החיים (ח"א פרק כ"ט סעי' י"ז).

ח) אהלך באמיתך (פרק י"ח סעי' ד').

ט) בירור הלכה (קמא, על סעי' י"ב) – "ואין לברך על קבר בודד אם לא במקום שיש מנהג לברך על קבר בודד (כמבואר בכה"ח)".

2. מברך.

א) עי' הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ"א) – "הנכנס לקבר צדיק בודד צריך לברך ברכת אשר יצר אתכם בדין, אולם זה בדוקא בקברים שזה ידוע בודאי שיש קבר דכגון בטבריה על קבר הרמב"ם אי אפשר לברך אבל על קבר השל"ה אפשר לברך".

3. מראי מקומות – שע"ת (ס"ק ט'), באר משה (ח"ב סי' י"ד), שער העיני (פרק ט"ז סעי' ב').

ה. קבר אחים: בו קבורים יהודים רבים בקבר אחד.

1. מברך.

- (א) אהלך באמיתך (פרק י"ח סעי' ה', ס"ק ח').
 (ב) הגרה"ק זצ"ל (שלהי דקייטא סי' צ' אות ל"ז) – "על קבר אחים (בו קבורים יהודים רבים בקבר אחד) מסתבר שאפשר לברך ברכת אשר יצר אתכם בדין".
 (ג) שער העין (פרק ט"ז סעי' ב').

1. כשנוספו קברים חדשים.

1. מברך.

(א) הדב"ז (סי' תתקצ"ט) – "שאלת ההולך לבית הקברות תוך שלשים יום [אם] צריך לברך או לא: תשובה הדבר ברור שאין צריך לברך דמאי שנא משאר ברכות אבל ראיתי לאחד מן הגדולים שכתב בתשובה נ"ל שאם ח"ו נתחדש בו דבר וניתוסף עליו שצריך לברך עליו ברוך היודע מספר כולכם כי על אותו שניתוסף לא בירך ע"כ. ואם הדבר ספק לא יברך בתוך שלשים יום. וא"ת הא תינה אם נתחדשו בו רבים שייך למימר והוא יודע מספר כולכם והרי גם אנו יודעים המספר שניתוספו. וי"ל שאין הברכה על אותם שניתוספו אלא על כל המתים אלא שמפני החדוש צריך לחדש ברכה אפילו תוך שלשים ומפני החדוש מברך ברוך היודע מספר כולכם. א"נ כיון שנתחדשו כאן נתחדשו גם כן במקום אחר והוא אינו יודע מספרם ומברך על מנהגו של עולם".

(ב) ברכי יוסף (ס"ק ה').

(ג) ע' עמודי אור (סוף סי' ד') – "אך אם נקבר שם מת מחדש פסק הרדב"ז (ח"ג סי' תקס"ט) לברך אף שראה את הקברות תוך ל', ואף שדבר זה ג"כ צריך הכרע, מ"מ לא מצינו חולק ע"ז".

(ד) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י"ז) – "רדב"ז".

(ה) ערה"ש (סעי' ח') – "וכן אם נתוספו קברים בבית הקברים זה ג"כ חוזר ומברך ואם יש ספק אם נתוספו אינו מברך".

(ו) שלחן הטהור (סעי' ה') – "אפילו באותו ביה"ק נתחדש עוד מת בתוך שלשים מברך עוד הפעם, כך פסק הרדב"ז וחסד לאברהם בהגהות שלו וא"ח וברכ"י, וואל תשגיח בדבר הבל כי כך הלכה פסוקה והוא מברך אשר יצר אתכם ודי בזה, אתכם דייקא, שלא להרבות בדברי הבל".

(ז) ביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' כ"ד) – "שאלה: בית הקברות גדול כגון גבעת שאול-ירושלים שקבורים בו בכל יום, האם כל יום צריך לברך ברכת 'אשר יצר אתכם בדין'. תשובה: כן".

(ח) וזאת הברכה (מעין הברכה פרק כ"ג סוף הע' ט') - לשונו מובא לקמן.

2. אינו מברך [עם שם ומלכות].

(א) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' ל"ד) – "המברך על הקברות 'אשר יצר אתכם' וכו' ונתוספו שם קברים אחרים, אין נוהגים לברך שנית אם הוא בתוך ל' יום לראיתו הקודמת, ובפרט כשאינו עומד על יד הקבר החדש ורואה את מקומו, אלא רואה רק המצבות מריחוק מקום".

(ב) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ"א) – "וכן הרואה באותו בית הקברות קבר חדש יש לו לברך הברכה בלא שם ומלכות".

3. מראי מקומות – שע"ת (ס"ק ט'), ביע אומר (ח"ה יו"ד סי' ל' אות ב').

(א) תשובות והנהגות (שער העין עמ' תס"ג אות ל') – "בפוסקים כתבו, דאף מי שבירך על בית קברות מ"מ אם ח"ו נתחדש קבר, יברך עליו אף בתוך שלשים. ולפי"ז בכל עיר גדולה יוכל לברך כי מסתמא נוספו שם עוד מתים. תשובה: צריך שיכיר היכן הם אותם הקברים".

(ב) חשוני חמד (ברכות דף נח:): – "יש להסתפק אם צריך לראות את הקבר החדש או מספיק שיודע שיש בו קבר חדש, וקצת משמע מהרדב"ז שאין צריך לראותו שכתב: נ"ל שאם נתוסף ח"ו (בבית העלמין) דבר, שצריך לברך עליו ברוך היודע מספר כולכם, כי על אותו שנתוסף לא בירך עכ"ל, ולפי סברא זו מסתבר שאפילו אינו רואה את הקבר החדש כיון שנתבטל המספר הקודם מברך".

2. סומא.

1. ע' ריש סי' רי"ח, לשיטות ומראי מקומות.

ה. כותלי אבנים שמסומנים קברים עתיקים אם נחשבים כקבר.

1. מברך.

(א) הגרשז"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"ו אות ל"ה, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות ב') – "בעירנו קרית ספר נמצאו בכמה מקומות מערות קבורה של יהודים, וסימנו אותם בגל אבנים גדול כעין עמוד. האם יש להם דין קבר לענין ברכה שצריך לברך עליהם, וכן שמי שרואה אותם לא יכול לברך בתוך ל' יום על קברים אחרים, או שכיון שאינם מסומנים במצבה ככל הקברות אינם נחשבים כקבר. תשובה: מה אכפ"ל שאין עליהם מצבה, אם יש ציון ויודעים שיש בתוכו מתים, הרי"ז נחשב ככל קבר לענין ברכה".

2. אינו מברך.

(א) ע' חוט שני (שער העין עמ' תס"ח אות כ') – "בעירנו קרית ספר נמצאו בכמה מקומות מערות קבורה של יהודים, והם מסומנים בגל אבנים גדול כעין עמוד, האם יש להם דין קבר לענין ברכה שצריך לברך עליהם, וכן שמי שרואה אותם לא יכול לברך בתוך ל' יום על קברים אחרים, או שכיון שאינם מסומנים במצבה ככל הקברות אינם נחשבים כקבר. תשובה: לכאו' אם לא מרגישים בראייתם כראיית קברים, אינם נחשבים כקבר לענין ברכה וצ"ע".

ב) תשובות והנהגות (שער העין עמ' תנ"ח אות י') – "בעירנו קרית ספר מצוי באמצע כמה רחובות כעין עמודים גבוהים שמצוי בתוכם מתים משנים קדמוניות, ואנשי אתרא קדישא אמרו לי דמסתבר מאוד שהם של יהודים], ולכא' כל הרואים אותם אינן יכולים לברך על קברים אחרות בתוך ל' כדון ראה קברים בתוך ל'. אמנם יש שטענו דלגבי ברכת קברות צריך צורת קבר ולא סתם מבנים שיודעים שיש בתוכם מתים, מה דעת כת"ר בזה. [וצירפתי ג' תמונות של אותם קברים]. תשובה: כל זה אין ע"ז שם בית הקברות, דלא קוברים שם כלל הרבה שנים ונשתקע שם בית הקברות מזה, וכמו שלא מברכים על קבר רשב"י וכדו".
3. מראי מקומות.

א) הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ו אות נ"ב, הע' מ"ה) – "בעירנו קרית ספר נמצאו בכמה מקומות מספר מערות קבורה של יהודים, ואנשי אתרא קדישא סימנו אותם בלבנים מסביב להרחיק הכהנים ולחזק כותלי המערות, והם ניצבים בולטים באמצע כמה רחובות. ונסתפקנו שכל תושבי אותם המקומות אינם יכולים לברך ברכת הקברות על קברות אחרים, כי כבר ראו קברים בתוך ל'. וכן מי שלא ראה קברות בתוך ל' יום ויכול לברך עליהם. [אח"כ שמעתי שאין ברור לגמרי שהמתים שבתוכם ישראל, ומספק אין לברך עליהם]. אמנם שמעתי כמה ת"ח שהשיבו ע"ז, שכיון שאין למערות אלו צורת קבר עם מצבה כשאר קברים, אינו נחשב קבר לענין ברכה. ולא ברירא, דמהיכי תיתי שצריך מצבה, והלא הרואה קברי ישראל תנינן, ולפנינו ציוני קברות, מה דעת כת"ר בזה. תשובה: אם לא בירך יכול לברך".

הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ו אות נ"ג) – "שאלתי את הדר"ג על דבר מערות הקבורה המסומנים במבנה, אם לגבי ברכת הקברות נחשבים כקבר, וקבלתי תשובתו, אם לא בירך יכול לברך. ולא הבנתי כוונתו, האם מי שלא בירך עליהם יכול לברך על אחרים, והיינו שאינם נחשבים כקבר. או שמי שלא בירך על אחרים יכול לברך עליהם, והיינו שנחשבים כקבר. [ועל עיקר הדבר אתמהה, דמה אכפ"ל אם בירך או לא והרי העיקר אם ראה בתוך ל', כמבואר בבית"ל סי' רי"ח ד"ה במקום, וצ"ע]. תשובה: יש כאן כמה ספיקות, דהא דביה"ל הוא ספק, וגם ברואים קבר אחר הוא ספק עי' מ"ב סי' רכ"ד סקי"ז, לכן אם לא בירך בפעם ראשונה יתכן שיכול לברך".

ט. האם מברכים כשיש חיוב ברכה מכה ס"ס.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ז אות נ"ד) – "שאלתי את הדר"ג לגבי מערות הקבורה בעירנו קרית ספר שאינם מסומנים במציבה, אם חשיבי קברים לגבי ברכה, וקיבלתי תשובתו בהאי לישנא: יש כאן כמה ספיקות, דהא דביה"ל הוא ספק, וגם ברואים קבר אחר הוא ספק עי' מ"ב סי' רכ"ד סקי"ז, לכן אם לא בירך בפעם ראשונה יתכן שיכול לברך. ונראה דכוונת כת"ר, דכיון דיש כאן ספק ספיקא ממילא יתכן לברך. וצ"ב, דלהדיא במ"ב בס"י רט"ו סק"כ בשם האחרונים, דאפי' אם יש ספק ספיקא לחייב ברכה לא מברכים, וצ"ע. תשובה: עי' ביה"ל סי' ד' ד"ה ואפי' דבספק ספיקא מברך, וכן בעוד מקומות ויש לחלק. ועי' בס"י ז' בה"ל ד"ה להתפלל".

2. תשובות והנהגות (שער העין עמ' תנ"ט אות י"א) – "היאך הדין כשיש ספק ספיקא לחייב ברכה, האם גם בזה אמרינן ספק ברכות להקל, או לא. וזה מצוי הרבה בברכות הראיה, שרבו ספיקותיו. תשובה: יש בזה מחלוקת הפוסקים אם מברכים בכה"ג, ולכא' תלוי אם ספק ספיקא מדין רוב, מברכין, ואם זה מדין ספק דרבנן לקולא אין מברכים. ולמעשה אין לברך בספק ספיקא, ומה שמצינו בספירת העומר שמברכים בס"ס, הוא משום דשם לפי רוב הפוסקים צריך לברך".

י. הרואה קברי קדמונים כמו מערת המכפלה, אם נחשבים כראיית קבר.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ז אות נ"ה, הע' מ"ח) – "נסתפקתי האם הרואה קברי קדמונים כמערת המכפלה וקבר רשב"י וכדו' מברך ברכת הקברות, דאולי אין זה נחשב כרואה קברי ישראל, כיון דאין רואה את מקום המת עצמו, אלא רק ציון לפתח המערה שבו נטמן, וצ"ע. תשובה: צ"ע. [ובע"פ שמעתי מרבינו, דאם אין יודעים היכן המת קבור לא חשיכ כקברים לענין ברכה]".

יא. קברים שכבר נתעכל הבשר אם מברכים.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ז אות נ"ו) – "ראיתי מי שנסתפק שמא אין לברך על קברות שיש לחשוש שמא נתעכל הבשר, אלא רק על בי"ק שמשמשין בו, וודאי יש שם עדיין מתים ממש. ומסתימת הפוסקים משמע דאין בזה חילוק. [והדברים נוגעים מאוד למעשה בבתי קברות קדמונים שיתכן שנשארו שם רק עצמות]. תשובה: לא נהוג כן".

יב. קורא כתב שע"ג הקבר: קשה ללימוד.

1. א"ר (ס"ק ח') – "כתב בליקוטים סוף מענה לשון הקורא כתב שעל גבי המצבה קשה לשכחה, ויש לומר אהבה רבה עד באהבה ומסוגל מאוד לשכחה".

א) רע"א (יו"ד סי' שע"ו על מחבר סעי' ד') – "כתב בליקוטים סוף מענה לשון הקורא כתב שע"ג מצבה קשה לשכחה כדאייתא בסוף הוריות (ושם איתא דקשה ללימוד ופירש"י יהא קשה לשמוע אבל לא דקשה לשכחה ע"ש)".

2. עי' יו"ד סי' קט"ז, לשיטות ומראי מקומות.

יג. הרואה קברי ישראל לאחר שלא בירך בפעם הקודמת שראה.

1. מברך.

א) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ז אות צ"ח) – "הרואה קברי ישראל ולא ברך 'אשר יצר' ותוך שלושים יום ביקר שוב בביה"ק - האם יברך בפעם השנייה. תשובה: כן. שאלה: למה. תשובה: כי עדיין לא בירך".

2. מראי מקומות.

(א) הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"ז) – "יש לדון אם אינו רואה אלא לשניה אחת אם יוכל לומר אח"כ אשר יצר אתכם בדין ... יש מי שפוסק שאינו מברך ברואה דרך חלון, וצריך להתיישב בדבר".

י"ד. מראי מקומות.

1. תשובות והנהגות (שער העין עמ' תנ"ט אות י"ג) – "שאלה האם המקילין בברכות אלו כמו רואה ים דרך הילוכו וכדו', נוהגין שלא כהוגן. תשובה: אפשר שמקילין משום שברכה זו נתקנה רק אם עומד ומתכוון לראות את הים, אבל לא מי שרואה סתם בדרך הילוכו, וכן ברואה קברות מהרכב וכדו'".

טו] בשעת לוויה.

א. אונן: לענין ברכת אשר יצר אתכם וכו'.

1. אינו מברך.

(א) אשל אברהם (בוטשאטש, ד"ה אונן) – "אונן שבא לקברות, ואחר סתימת גולל שחל עליו אבילות, היה ראוי לברך על הקברים ברכת מחיה מתים. אך לפי מה שכתבתי במקום אחר בשם המג"א ז"ל (סימן ע"א ס"ק א) שלא לברך מצד שהיה פטור בתחלה, מסתבר שלא לברך, שהרי כשבא באנינות היה פטור מלברך, ואחר כך הרי ראה תוך ל' יום, ואין ברכה חלה אחר כך".

(ב) ארחות חיים (ס"ק ד') – "אונן שבא לקברות ואחר סתימת גולל ה' ראוי לברך על הקברים ברכת מחי המתים. אך מצד שהי' פטור בתחלה מסתבר שלא לברך שהרי כשבא באנינות הי' פטור מלברך. ואח"כ הרי ראה תוך ל' יום ואין ברכה חלה אח"כ ... כ"כ באשל אברהם".

(ג) ברכת ישראל (סי' ס"ו ס"ק ח') – "באשל אברהם".

(ד) כה"ח (ס"ק ל"ז) – "אונן שבא לקברות ואח"כ נסתם הקבר אעפ"י שיצא מאנינות אחר שנסתם אינו מברך כיון דבתחלת ביאתו היה פטור ואין הברכה חלה אח"כ כיון שכבר ראה א"ח אות ד' בשם א"א מהגה"ט".

(ה) גשר החיים (ח"א פרק כ"ט סעי' י"ז) – "נושאי המת ומלויו כשנכנסים לביה"ק, גם בשלא ראוהו ל' יום, נוהגין שאין מברכין דעוסקין במצוה פטורין מן המצוה (וכמ"ש אשל אברהם שם רכ"ד). וגם הם מכיון שעכ"פ ראו קברות, אע"ג שלא ברכו - תו ל"צ לברך כל ל' יום כשראו את הקברות בינתים (וכמ"ש לעיל בדין רואה דרך גגות)".

(ו) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' ל"ג, ס"ק מ"ט, ס"ק נ') – "ברכת 'אשר יצר אתכם בדין' וכו' אין האבל אומרה, שהרי עדיין אונן הוא [ויל"ע מ"ט לא יברך אם כבר מסר את המת לכתפים והוא רק מלוה, אבל כן כתבו כל האחרונים], אבל שאר המלוים יאמרוהו בחזרתם. [דכל זמן שלא יצאו המלם מביה"ק ה"ז חשיב כראיה ראשונה, וגם זה ודאי דלא בעינן תחלת ראיה, ולכן המלוים יברכו בחזרתם כיון שמעיקר הדין הם יכולים שפיר לברך גם לפני הקבורה, ומה שאין מברכים אז הוא מפני שהעוסק במצוה פטור מן המצוה. ואם הוא באופן שלא ישתהו עם המת, ובפרט אלו המלוים שאינם מחזיקים במטה, יכולים שפיר לברך גם בדרך הלויים ולפני הקבורה, וכמו שאם נודמן להם ברכת הראיה כגון ברקים ורעמים דשפיר יכולים לברך]".

(ז) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ז' עמ' ב' טור ג', מה טובו גליון א' עמ' מ"א) – "דאונן אינו מברך ברכת אשר יצר אתכם בדין ואף לאחר הקבורה כשכבר אינו אונן אין נוהגים לברך כיון שבתחלה היה פטור".

2. יברך אחר סתימת הגולל.

(א) הגר"ש זצ"ל (שער העין פרק ט"ז הע' כ"ב, ע'א אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח סוף אות ב', אליבא דהלכתא גליון ז' עמ' ב' טור ג') – "וכן ראיתי למרן הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] שבירך ברכת אשר יצר אתכם בדין בהלוית בתו הרבנית ברלין ע"ה לאחר סתימת הגולל".

(ב) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק י"ב, אליבא דהלכתא גליון ז' עמ' ב' טור ג' [לשונו מובא לקמן]) – "וכנראה שהמנהג הוא שלא לברך וי"ל הטעם דלפני הקבורה הוא עסוק במת שלו, אמנם אחר הקבורה יברך דהוה אותו חיוב ונמשך זמן החיוב, ומה בכך שבתחילת החיוב היה פטור".

3. מראי מקומות – בצל החכמה (ח"ה סי' כ"ז אות ח'), שער העין (פרק ט"ז סעי' י"ב).

(א) ששכ"ה (פרק ס"ד הע' ע"ד) – "ועיין נחמו עמי דף לג הערה כב בשם הגרשז"א אויערבך שליט"א [זצ"ל], דהמלוים יברכו בחזרתם מביה"ק, ויל"ע דלמה לא יברך גם האבל עצמו, הרי עדיין הוא הוא בראיה ראשונה וכבר נתחייב בכל המצוות, וכמ"ש המהרי"ל דיסקין בקו"א אות קפה, לענין הרואה את המקדש בשבת ונמשכה ראיתו עד מוצש"ק, שחייב לקרוע".

(ב) קיצור דברי סופרים (פרק ה' סעי' ק"ל, הע' ק"ל) – "הברכה שאומרים על ראיית קברי ישראל כשרואה אותם אחר ל' יום אינו מברך אף לאחר הקבורה. [אשל אברהם ... ובספר מעורר ישנים (אות קע"ז) כתב שהאבל יברך אחר שנסתם הגולל ועודם בבית הקברות]".

ב. המלוים את המת: לענין ברכת אשר יצר אתכם וכו'.

1. אינו מברך.

(א) אשל אברהם (בוטשאטש, ד"ה אונן) – "וכמדומה שהמנהג שכל הנכנסים עם המת אינם מברכים, גם כשנכנסים רבים שאין למטה צורך בהם כלל, ואולי מכל מקום כיון שעוסק במצוה פטור מהמצוה כשיהיה שהיות להמצוה ראשונה על ידי זה. וכשיברכו יהיה שהיות בהקבורה ובמה שעושים לכבוד המת, על ידי זה פטורים, ושוב לא יברכו כל ל' וכו"ל".

(ב) ארחות חיים (ס"ק ד') – "וכמדומה שהמנהג שכל הנכנסים עם המת אינם מברכים. כיון שעוסק במצוה. וכשיברכו יהי' שהיות בהקבורה ובמה שעושים לכבוד המת עי"ז פטורים. ושוב לא יברכו כל ל' וכו"ל. כ"כ באשל אברהם".

(ג) ברכת ישראל (סי' ס"ו ס"ק ח') – "באשל אברהם".

- ד) גשר החיים (פרק כ"ט סעי' י"ז) – "ועד"ז בשראה באנינות דפטור לברך - אינו מברך ברכה זו גם כשראה אח"כ הקברות תוך ל', וכמש"ש אשל אברהם שכן דעתו נוטה".
2. מברך.
- א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' צ"א אות כ"ה ס"ק ו', הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' ל"ג, ס"ק נ' [לשונו מובא לעיל], ששכ"ה פרק ס"ד הע' ע"ד [לשונו מובא לעיל]) – "נלענ"ד שאף אם האונן עצמו פטור לגמרי מברכת אשר יצר אתכם וכו' [עי' אשל אברהם (בוטשאטש) או"ח סי' רכ"ד], מ"מ המלוים את המת מסתבר שצריכים שפיר לברך לאחר הקבורה דכל זמן שלא יצאו המלוים מביה"ק הרי זה חשיב כראיה אחת וגם שהרי מעיקר הדין יכולים הם שפיר לברך גם בדרך הלויים ולפני הקבורה באופן שע"כ לא ישתהו עם המת ובפרט אלו המלוים שאינם מחזיקים במטה, וכמו שאם נזדמן להם ברכת הראיה כגון ברקים ורעמים דשפיר יכולים לברך".
- ב) קנין תורה בהלכה (ח"ג סי' כ"ז אות ב') – "באשל אברהם ... ובעיקר דבריו דהמלוים לא מברכים כמדומה שאין המנהג כן ... כיון דעי"ז לא מתבטל מהמצוה שעוסק בה ולכן נראה לע"ד דנכון מנהג העולם שמברכין".
- ג) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ז' עמ' ב' טור ג') – "דיש לאונן לברך לאחר הקבורה דעדיין חשיב כראיה הראשונה והמלוים שאין למטה צורך בהן יברכו מיד והמלוים שיש למטה צורך בהם יברכו כשאין למטה כבר צורך בהם".
- ד) הגר"ח זצ"ל (עלי ש"ח עמ' קי"ז אות י"ז) – "שאלה: האם האנשים המלוים את המת פטורין מלברך הברכה שמברכין בביה"ק משום עוסק במצוה פטור מן המצוה. תשובה: חייבין".
- ה) הגר"ח זצ"ל (עלי ש"ח עמ' קי"ז אות י"ח) – "שאלה: האם הנ"ל דווקא בשעה שמלווים ממש, מהו הדין כגון שנמצאים בביה"ק ומחכים עד שיגמור הטהרה. תשובה: חייבין".
3. מראי מקומות.
- א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ז' עמ' ב' טור ג', מה טובו גליון א' עמ' מ"א) – "אולם המלוים את המת שאין למטה צורך בהם יש להם לברך מיד כשמגיעים לבית הקברות. אולם המלוים שיש למטה צורך בהם שלא יברכו, ויל"ע האם יברכו כשאין כבר למטה צורך בהן".
- ג. מראי מקומות.
1. בן איש חי (שנה א' פרשת עקב אות ט"ו) – "הרואה קברי ישראל מברך בשם ומלכות הברכה הכתובה במחזור, אך פה עירנו בגדאד יע"א לא נהגו לברך אפילו בלי שם ומלכות, כי בערב ר"ה הולכים כל הקהל לבית הקברות ואין מברכין כלל, ורק בחידוש מת ב"מ אחד מברך הברכה ההיא בשם ומלכות בהרמת קול והקהל המלוים את המת עונים אמן, וצריך להודיעם שיתכוננו שומע ומשמיע לצאת י"ח, וגם כשיוצאים בערב ר"ה ובשאר זמנים יזהרו לברך לפחות בלי שם ומלכות, ומה שלא היו נוהגין מקודם לברך אפילו בלי שם ומלכות, אין זו הוכחה למנהג, די"ל הואיל ולא שגורה בפומיהו לכך אין מברכין".
- [טז] קברי עכו"ם.**
- ברכות** (דף נח:): – "הרואה ... קברי נכרים אומר בושא אמכם וגו'".
- א. חיוב אמירת הפסוקים ובראיית קברי עכו"ם.**
1. הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תל"ב אות ב') – "נסתפקנו בהא דאיתא בשו"ע סי' רי"ח ס"ג דברכות הראיה חובה, אם אזיל רק על ברכות בשם ומלכות, או על כל דבר שתקנו לומר על הראיה. וכגון מה דאיתא בס' רכ"ד על ראיית אוכלוסי עכו"ם או קברות עכו"ם, לומר הפסוק בירמיה בושא אמכם חפרה יולדתכם וכו', דבפסוקים אלו אין שום מטבע ברכה, ואפשר דאינו נכלל בכל ברכות הראיה. תשובה: קאי על כל דבר".
- ב. בזמן הזה.**
1. אין נוהגים כן.
- א) נמוקי או"ח (ס"ק ג') – "עכשיו לא נהגו כלל לומר כזה כשעובר על קברי עכו"ם. ויש לומר הטעם דאז בימיהם לא היו נוהג להעמיד צורת עבודה זרה על קבריהם, (וכאשר רואים בארצות הקדם על קבריהם חדשים וגם ישנים שאין שם צורת עבודה זרה). מה שאין כן עתה שמעמידה הנוצרים צורת שתי וערב על כל קבר וקבר, וכנודע משו"ת תרומת הדשן ... ועל כן כשישראל העובר יאמר איזה פסוק שם (גם לגנותה) הוי קצת כמו סגולה שמתשיב אותה או שמתירא ממנה, וכדאמרינן בירושלמי ברכות ... על כן הוי קצת נראה כחולק לה כבוד לעבודה זרה על כן יפה מנהגן של ישראל בזה בשב ואל תעשה עדיף".
2. נוהגים.
- א) הגר"ד בהר"ן זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ו הע' כ"ד) – "היה אומר הפסוק בכל יום".
- ב) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ו אות כ"א).
- ג) הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תי"ט אות ט"ו) – "שמעתי מכמה אנשים, כי הקה"י הקפיד לומר אף הפסוקים שאינם ברכה שתיקנו על הראיה. שאמרו לי שכמה פעמים כשראה קברי עכו"ם הקפיד לומר הפסוק שהובא בשו"ע בושא אמכם וכו', ובזמן אחד שנשמט מזכרונו נוסח הפסוק ביקש שיזכירוהו. [גם שמעתי כי באחד מאותם פעמים היה כת"ר עמו], כיצד היה הנהגתו בזה. תשובה: איני זוכר כעת, אבל הענין נכון".
- ד) וזאת הברכה (מעייין הברכה פרק כ"ג אות כ"ו).
- ה) שער העין (פרק ט"ז סעי' ט"ו, הע' כ"ט) – "בנימוקי או"ח ... ודבריו צ"ב, דהניחא בקברי נוצרים, אבל בשאר אומות העולם ליכא צורת שתי וערב, גם אין מובן איך יישמע מפסוק של בזיון כאילו שהוא משבח אותה. ומה שכתב שאין נוהגין לברך לא

ידעתי על מי כיון. ואנו שמענו על גדולים וצדיקים שהקפידו לברך. כן שמעתי מעידים על רבינו הקה"י זיע"א שהיה מקפיד לומר כן כשראה קברי עכו"ם. וכן שמעתי מהגר"ש דבליצקי שליט"א [זצ"ל] דראה להגר"ד בהר"ן זצ"ל שאמר פסוק זה על ראיית קברי עכו"ם, **אפי' שלא עברו לי יום**. וביאר דכיון שאינו ברכה אין מניעה לאומרו ולבוזת העכו"ם כל יום".

3. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות י', הע' נ"ה).

ג. האם מברכים על קברי עכו"ם ברכת הקברים.

1. אינו מברכים.
 (א) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ו טור א') – "שאלה: האם מברכים ברכת בית קברות אשר יצר אתכם בדין על קבר עכו"ם. תשובה: גוים כבהמות. (תשובה בכת"י)".

יז] ראה בית הקברות אחר תוך ל' - סעיף י"ג.

א. מברך.

1. הלכות קטנות (ח"א סי' רי"ב) – "אם ראה קברות ובתוך שלשים ראה אחרות מברך".
2. באה"ט (ס"ק ט').
3. עי' ח"א (כלל ס"ג סעי' ט"ז) – "כל הדברים שמברכין על הראייה, אם רואה אותם בתוך ל' יום, אינו מברך, וכן כשרואה אותו מלך. אבל אם רואה מלך אחר אפילו בתוך ל' יום, מברך".
4. ברכי יוסף (ס"ק ו') – "ונ"ל שצריך לחזור ולברך ... וכן עיקר".
5. שלחן שלמה (סעי' ג') – "וה"ה קברות אחר מברך".
6. מאמר מרדכי (ס"ק ד') – "דרואה קברות אחרות תוך ל' דמבואר באחרונים דצריך לחזור ולברך".
7. קיצור שו"ע (סי' ס' סעי' י"ב) – "אבל אם רואה דבר אחר כזה שראה אז, כגון מלך אחר וקברים אחרים וכדומה, חוזר ומברך גם בתוך שלשים יום".
8. חסד לאלפים (ס"ק י"ג אות ה') – "עיקרי הד"ט ... אמנם הברכי יוסף ... והעיקר דצריך לחזור ולברך".
9. ערה"ש (סעי' ח') – "ואם ראה בית הקברות אחר מברך אף בתוך ל'".
10. שלחן הטהור (סעי' ה') – "ורואה בית הקברות אחרת מברך עוד הפעם אפילו עשרה פעמים ביום אחד מברך".
11. ברכת הבית (שער כ"ט סעי' ט').
12. באר משה (ח"ב סי' י"ג אות ט').
13. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג ס"ק נ"ב) – "אבל בראית בית קברות אחר יש לברך".
14. פסקי בושם (פרק י"א סעי' ח').
15. תשובות והנהגות (שער העין עמ' תנ"ז אות ד') – "נסתפקו במי שרואה מאותו המין בתוך ל', כגון שני ימים או שני בתי קברות אם מברך על השני, ואם אין לברך, האם גם ברואה שני מלכים או שני חכמים אין לברך, או דשאני חכמים ומלכים משמונים במהותם זה מזה. תשובה: בכל אלו יש לברך גם על השני. ולגבי שני ימים צריך בירור, דאולי כיון שהכל מחובר חשיב אחד".
16. עי' הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד') – "שאלה: כ' המ"ב (שם) ועיין בפתחי תשובה מש"כ בשם ספר עמודי אור בזה. עכ"ל. ושם כ' דבנפטר מת חדש יכול לברך אפי' תוך ל' יום, ולכא"ו מסתימת המ"ב ששלח לעיין שם ולא העתיק דבריו להלכה, נראה שלא קיי"ל הכי, וצ"ב מאי טעמו. תשובה: למה לא קיי"ל".
17. בירור הלכה (קמא, על סעי' י"ג) – "ואם ראה קברות אחרים חוזר ומברך אף תוך ל' יום (ראב"י אב"ד וראב"ד ובעל המאורות וספר הבתים בשם הראב"ד ורבינו מנוח ומאירי ואהל מועד וארחות חיים ולקט יושר ורדב"ז, וכן משמעות עוד ראשונים דלעיל דין א', וכן הסכמת הרבה אחרונים מהריק"ש ונבחר מכסף ושלחן שלמה והלק"ט והחיד"א והבאה"ט והשע"ת ומהר"א אזולאי וקצור שו"ע ומאמר מרדכי ושלחן הטהור וקרן לדוד וערוה"ש וברכת הבית ונתיבי עם, ודלא כהגר"ז ויד אליהו ועמודי אור ומהר"ש ויטאל ופתה"ד ומשמעות מג"ג וכה"ח שנעלם מהם רוב הראשונים הנ"ל)".

ב. אינו מברך [עם שם ומלכות].

1. מטה יהודה (ס"ק ב') – "כל ברכות הראיה וכו', פירוש דלאו דוקא אותו דבר עצמו אלא אפילו כעין אותו דבר כגון הרואה קברי ישראל של בית עלמין שבמקום אחד ואח"כ הלך למקום אחר בתוך ל' יום א"צ לברך דשם קברי ישראל חד הוא ולא דמי למ"ש המג"א ס"ק י' משם הרדב"ז ז"ל דברואה מלך אחר צריך לברך דשאני מלך דכל חד יש לו כבוד חלוק בפני עצמו והא כדאיתיה והא כדאיתיה ואפילו יהיו שוים בשיעוריהם לענין הכבוד מ"מ כל שררה ושררה מהם חשובה לעצמה ופנים חדשות הם משא"כ קברות מתום על סתם מתי ישראל הוא מברך לה' שיצר אותם בדין ועתיד להחיותם וכו' ומה לי מקום אחד או ב' מקומות כוליה סידנא דארעא חד הוא וכעין זה כתב הרב מ"א סימן רכ"ה ס"ק י"ט ברואה את החיגר וקטע וסומא דכתב ההגה דדוקא מל' יום לשלשים יום דר"ל שלא ראה אחר כיוצא בו תוך ל' יום ע"כ, אלמא דאין חילוק בין אותו דבר עצמו או כיוצא בו. וכ"כ עוד גבי הרואה ע"ז דאפילו הולך לעיר אחרת וראה ע"ז תוך ל' יום שאין לברך דהא הוי זו כיוצא בראשונה יע"ש וכ"כ הב"ח ז"ל".
2. יד אליהו (סוף סי' ל"א) – "אם יחזור ויברך הנה בס' הלכות קטנות בח"א סי' רי"ב כתב בפשיטות דצריך לברך ולא הביא שום ראייה: אך ממ"ש רמ"א בס"י רכ"ד סק"א וז"ל והאידינ' כו' נ"ל דבא לאשמועינן אפילו הולך לעיר אחרת וראה ע"א מ"מ כיון דראה כיוצא בזה בעירו תוך ל' אינו מברך כנ"ל עכ"ל משמע דדעתו שלא לברך אף דכתב שם טעם אחר כמ"ש רמ"א והאידינא כו' אעפ"כ כתב בפ"י הראשון כנ"ל ובאמת מסתברא כן כי כלל גדול ק"ל ספק ברכות להקל ושלום.
3. הו"ד עיקרי הד"ט (או"ח סי' י' אות ל"ו).

4. גר"ז (לוח ברכת הנהנין פרק י"ב סעי' י"ט, סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' י"ג) – "אבל על קברי ישראל אם הולך מעיר לעיר ורואה קבר אחר אין צריך לחזור ולברך אשר יצר אתכם בדין כי דין אחד לכל המתים ומשפט אחד לכולם ולא שייך בו ריבוי כמו בכבוד וחכמה ודי בברכה אחת לל' יום".
5. עי' עמודי אור (סי' ד') – "ולא יהא אלא ספק בנ"ד ראוי שלא לברך מספק".
6. מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י"ז) – "וה"ה אם רואה ביה"ק אחר אין צריך לברך ואם ח"ו נתוסף עליו יש לברך אבל בספק לא יברך, רדב"ז ח"ג סי' תקס"ט".
7. פתח הדביר (ס"ק י"ב) – "לענין מעשה נראה דאית לן למנקט בנ"ד שלא לברך ... או לברך בלא שו"ם".
8. כה"ח (ס"ק ל"ח) – "המט"י ... הפתה"ד".
9. קצות השלחן (סי' ס"ו סעי' ח') – "חוץ מקברי ישראל שאפילו ראה קבר אחר אינו מברך תוך ל"ו".
10. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ"א) – "ברכת אשר יצר אתכם בדין כשרואה קברי ישראל, כשרואה בית קברות אחר תוך שלושים יום יברך בלא שם ומלכות".
11. מעדני אשר (ברכות סי' קל"ב אות ג') – "ולדינא נראה דמכלל ספק לא נפקא ואין לברך על קבר אחר, וכדמשמע מדברי המשנ"ב. ואם ראה קברות ולא ברך עליהם ואח"כ ראה קברות תוך ל' יום, נראה דאינו מברך דסוף סוף אינו מתפעל מראיה זו ומה בכך שלא ברך בראיה הראשונה".
12. וזאת הברכה (מעין הברכה פרק כ"ג סוף הע' ט') – "בירך על בית הקברות אחד, אין לברך את ברכת 'אשר יצר אתכם בדין' אם ראה בית קברות אחר תוך שלושים יום מהראייה הראשונה (מ"ב סי' רכ"ד ס"ק יז, בשם עמודי אור סי' ד'. אבל במקרה שנתחדש קבר, רח"ל, בבית הקברות החדש (כפי הרגיל להיות בבית הקברות גדול כהר תמיר), מברך אף אם ראה את בית הקברות הראשון תוך ל' יום (בזה מבואר בעמודי אור שם שמברך)".

ג. מראי מקומות – ארחות חיים (ס"ק ו').

1. נבחר מכסף (או"ח סי' ב') – "אי חזר וראה קברי ישראל בעיר אחרת אפי' בתוך שלשים יום חוזר ומברך והטעם ...".
2. א"ר (סי' רכ"ה סוף ס"ק כ"ב) – "כתב בתשובת רדב"ז [ח"א סימן רצו] אם רואה הרבה כושיים או גיחורים או לווקנים ביום אחד מברך על כולם ע"כ. ומג"א [ס"ק יט] לא משמע הכי, ובסוף סימן רכ"ד [סק"י] כתב הוא גופיה הכי גבי מלך, ודוחק לחלק, ועיין לקמן סימן רכ"ז [א"ר סק"ה]".
3. מ"ב (ס"ק י"ז) – "אותו דבר. ודוקא כשראה אותו מלך אבל אם ראה מלך אחר צריך לברך [מ"א בשם רדב"ז] וה"ה לענין ההיא דסי"ב ברואה קבר אחר וכל כיו"ב אמנם בא"ר סוף סימן רכ"ה כתב דהמ"א בעצמו בסקי"ט שם משמע דלא ס"ל הכי ועיין בפתחי תשובה מה שכתב בשם ספר עמודי אור בזה".
4. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד') – "שאלה: בסי' רכ"ד (ס"ק ט"ז) הביא המ"ב מחלוקת אם ראה בית הקברות אחר תוך ל' יום האם חוזר ומברך, והאם דמי למלך אחר. ולכא"ו צריך להבין מה הס"ד שאם ראה ביה"ק אחר (תוך ל' יום) יצטרך לברך שוב, הלא אין הברכה על כל קבר וקבר אלא על דין של מעלה ועל תחיית המתים, א"כ מה הטעם לחזור ולברך על קברים חדשים, וצ"ב. תשובה: יתכן שהתקנה היתה על כל קבר".
5. חשוני חמד (ברכות דף נח:): – "שאלה. הרגיל לנסוע יום יום בכביש שלידי בית העלמין של בני ברק, והנה נשתתף בלווייה שבהר המנוחות בירושלים, האם היה חייב לברך על ראיית קברים שם, 'בא"י אמ"ה אשר יצר אתכם בדין וכו', או מאחר ולא עברו ל' יום מראיית הקברים שבבני ברק אין לברך על הקברים שבירושלים. תשובה. בשאלה זו נחלקו הפוסקים, כמבואר במשנ"ב (סימן רכ"ד ס"ק יז) יש אומרים שמברכים על כל בית קברות לחוד, ואף שבתוך ל' יום ראה קברים בבני ברק, מברך על הקברים שבירושלים, ויש אומרים שכל שראה קברים תוך ל' יום לא מברך, ואפילו כשלא ראה קברים אלו, מאחר וראה קברים אחרים לא מברך. וכתב בספר 'עמודי אור' (סימן ד, הו"ד בשערי תשובה סק"ט, והמשנ"ב שם ציינו) שספק ברכות להקל, ולא יברך, אולם אם נתווסף קבר חדש אפשר לברך בגללו, על סמך דברי הרדב"ז (ח"ג סימן תקסט). ולפי זה, אם לאחר שראה לאחרונה את הקברים בבני ברק נתווסף קבר חדש בירושלים, אפשר לברך בגלל קבר זה. א' שמא הלכה כשיטות הסוברים שמברכים על כל בית קברות לחוד ואפילו אם נאמר שאין מברכים על כל בית קברות שמא הלכה כרדב"ז שפסק כוותיה העמודי אור. יש להסתפק אם צריך לראות את הקבר החדש או מספיק שידוע שיש בו קבר חדש, וקצת משמע מהרדב"ז שאין צריך לראותו שכתב: נ"ל שאם נתווסף ח"ו (בבית העלמין) דבר, שצריך לברך עליו ברוך היוודע מספר כולכם, כי על אותו שנתווסף לא בירך עכ"ל, ולפי סברא זו מסתבר שאפילו אינו רואה את הקבר החדש כיון שנתבטל המספר הקודם מברך. על כל פנים בנידון שאלתנו אפשר לסמוך על דברי המאמר מרדכי (סימן רכ"ד, הביאו השדי חמד ח"ו עמוד 330) הסובר ש'הלוייה' שמלוים למת, המת עצמו דינו כקבר חדש ואפשר בגללו לברך (ויתכן שטעמו הוא משום שהמספר הקודם נתבטל). [ויעויין גשר החיים ח"א עמוד שי"א]."

ד. הולכים להתפלל על כמה קברות צדיקים.

1. בצל החכמה (ח"ה סי' פ"ד, אהלך באמיתך פרק י"ח סעי' ז') – "העולה להלכה: א) ההולכים להתפלל על קברות צדיקים שבעיירות שונות, יברכו ברכת אשר יצר אתכם בדין וכו' על ראיית הקברים שמגיעים אליהם תחילה, ויכוונו שם לפטור בברכתם זו ראיית כל הקברים שיבקרם במשך היום כולו. ושוב אינם צריכים לברך על ראיית הקברים שבעיירות האחרות (אות ט'). - ב) אם היום מבקרים קברים שבמקצת עיירות, ולמחר קברים שבעיירות אחרות, לא מהני הכוונה בעת ברכתם ביום ראשון לפטור גם ראיית הקברים שביום מחר, אלא יברכו מחר על הקברים שמגיעים אליהם תחילה, ויכוונו לפטור בברכתם זו את ראיית הקברים שבעיירות אחרות באותו יום. - וכן הדין לכל יום ויום (אות י'). - ג) שכח ולא התכוון לכך, אם הוא רגיל לבקר קברים בעיירות שונות ומתכוון כל פעם בברכתו שבביה"ק הראשון לפטור באותה ברכה גם הקברים שבשאר עיירות, אז אף שכעת לא התכוון לכך בפירוש אינו צריך לחזור ולברך על ראיית הקברים שבשאר העיירות (אות י"א). - ד) אבל אם אינו רגיל בכך יחזור ויברך על ראיית הקברים

שיגיע אליהם תחילה אח"כ, ויכוון שם לפטור בברכתו זו את ראיית הקברים שבשאר המקומות (שם). - ה) נכון שעם יציאתו לדרך או באמצע הדרך יכוון בדעתו כי בברכתו על ראיית הקברים שיבקר תחילה יפטור גם ראיית הקברים שבשאר עיירות. או יכוון כעת כי כאשר יברך בבית הקברות הראשון יכוון אז לפטור בברכתו גם ראיית הקברים שבכל שאר העיירות, כי אז גם אם ישכח לכוון כך בשעת ברכתו, א"צ לחזור ולברך על ראיית הקברים שבשאר המקומות (אות י"ב) - ו) יש שני בתי קברות בעיר והוא הולך לבקר בשניהם, יכוון ג"כ בברכתו בביה"ק הראשון לפטור גם ראיית הקברים שבביה"ק השני, שכח ולא התכוון לכך אפי"ה לא יברך על ראיית הקברים שבביה"ק השני רק בלי שם ומלכות (אות י"ג). ואפילו כשאינו הולך לביה"ק השני רק מחר או אח"כ תוך ל' יום (שם). - ז) שני בתי קברות השייכים אל העיר, אחד מהם נמצא בתוך העיר והשני חוץ לעיר, דינם כשני בתי קברות בשתי עיירות שונות, ודינם כלעיל דין א - ה (אות ג' י"ג).

ברכת הרואה: ברכת שהחיינו, ועוד

סימן רכ"ה

[א] הרואה חבירו אחר ל' יום - <u>סעיף א'</u> .	[י] בת מצות.	[יט] ירקות.
[ב] בזמן הזה.	[יא] שהחיינו על פירות: רשות - <u>סעיף ג'</u> .	[כ] פרי שלא גמרו - <u>סעיף ז'</u> .
[ג] ברכת מחיה מתים.	[יב] כללים.	[כא] ברכת המשונים - <u>סעיף ח'</u> .
[ד] שלא ראה את חבירו לעולם - <u>סעיף ב'</u> .	[יג] איזה ברכה תחילה, שהחיינו או הפרי.	[כב] משנה הבריות: בהמות וחיות.
[ה] ברוך שפטרני: בשם ומלכות.	[יד] עד מתי יברך שהחיינו על פרי שאכל.	[כג] בעל מום: משנה הבריות - <u>סעיף ט'</u> .
[ו] הזמן לברך.	[טו] פרי מורכב.	[כד] ראה אחר ל' יום.
[ז] ברוך שפטרני: הכללים.	[טז] מינים שונים - <u>סעיף ד'</u> .	[כה] הרואה בריות נאות - <u>סעיף י'</u> .
[ח] סעודת בר מצוה.	[יז] שהחיינו על שתיה - <u>סעיף ה'</u> .	[כו] הסתכלות ברשע [עכו"ם].
[ט] עד איזה גיל יש חיוב חינוך.	[יח] פרי שאינו מחדש משנה לשנה - <u>סעיף ו'</u> .	

א] הרואה חבירו אחר ל' יום - סעיף א'

א. ברכות (דף נח:): – "אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה את חבירו לאחר שלשים יום אומר: ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, לאחר שנים עשר חדש אומר ברוך מחיה המתים".
1. דור המלקטים - שער העין (פרק כ').

ב. הרואה את חבירו לאחר שלשים יום בטלויזיה, בשידור חי.

1. לא חשיבא ראייה.
א) יחיה דעת (ח"ד סי' י"ז בהג"ה) – "וראה בשו"ת בצל החכמה חלק ב' (סימן י"א), ובשו"ת באר משה חלק ב' (סימן ט' אות ג), שהרואה מלך בטלויזיה לא יברך שנתן מכבודו לבשר ודם. ע"ש. וכן כתב בפשיטות בשו"ת מנחת יצחק ח"ב (סיחמן פ"ד אות י'). ועיין בשו"ת משפטי צדק (סימן כ"ט), ובפתח הדביר (סימן רכ"ד סק"י). ובמה שכתבתי בשו"ת יביע אומר חלק ו' (חלק אורח חיים סימן י"ב). ומכל מקום ספק ברכות להקל".
ב) ברכת ה' (ח"ד פרק ב' סעי' כ"ז, הע' קמ"ו) – "ואפי' ראהו השדור חי בטלויזיה תוך שלשים יום, אע"פ כן מברך עליו ברכת שהחיינו בשעה שנפגש עמו פנים אל פנים ורואהו. [וכן ראיתי בשו"ת יחיה דעת ח"ד (סס"י יז) שכתב שהרואה את חבירו לאחר ל' יום בטלויזיה בשדור חי לא יברך על ראייתו, דלא חשיבא ראייה אלא כשרואהו במו עיניו ושמה בקרבתו אליו. ע"ש. וה"ה שאם ראהו תוך ל' יום בטלויזיה לא חשיבא ראייה, ומברך עליו כשיראהו פנים אל פנים ושמה בראייתו]".
ג) ילקוט יוסף (סי' רכ"ג סעי' י"ז) – "מי שלא ראה את חבירו שלשים יום, ואחר כך ראהו בטלויזיה [בשידור חי] אף ששמח מאד לראותו, אינו מברך שהחיינו. וכן השומע קול חבירו בטלפון, או ברדיו [בשידור ישיר] לאחר שלשים יום, לא מברך עליו שהחיינו, אף אם שמח על זה הרבה".
2. מחמיר.

א) דרך האתרים (ח"א פרק ב' סעי' ד', סעי' ה', סי' י"ד) – "אמנם, המתראה עם חברו באמצעות מצלמת האינטרנט לאחר שלא ראהו שלשים יום או י"ב חודש, אינו יכול לברך עליו 'ברכת שהחיינו' או 'ברכת מחיה המתים'. ואף על פי שראיה במצלמה אינה מחיבת ברכה, מכל מקום חשובה היא לפטור מברכה. לפיכך, מי שלא ראה את חבירו ל' יום או י"ב חודש, אך בתוך הזמן הזה ראהו במצלמת אינטרנט, וכעת נפגש עמו פנים מול פנים, אינו יכול לברך עליו שום ברכה, שהרי אינו מתפעל מראייתו כל-כך. מי שלא ראה את חבירו ל' יום או י"ב חודש, אך בתוך הזמן הזה התכתב עמו ברשתות החברתיות, רשאי לברך עליו קשהחיינו' כדין מי שלא ראה חבירו ל' יום, אך ברכת 'מחיה המתים' לא יברך".

ג. הרואה את חבירו לאחר ל' יום, וראהו בתמונה ובידאו. [skype]

1. חוט שני (ר"ה עמ' ת"ה אות ט"ז) – "ואם ראהו תוך ל' יום בתמונת וודאי דלא חשיב שרואהו לענין זה. אבל אם רואהו באופן יותר מוחשי, כגון במכשירים שהמציאו בזמנינו כגון ע"י צילומי וידאו וע"י מחשב שרואים את האנשים ומדברים עימם באותו עת יחד וכיוצא ב", מסתברא שאם הוא מרגיש יותר את חבירו, ולא סתם שרואה את התמונה שאינו מרגיש אותו כ"כ, מסתברא דחשיב שרואה אותו לענין זה, ולפי"ז אם ראהו בתוך שלושים יום ע"י צילומים אלו, י"ל דהרי זה נחשב שראהו, ולכן כשרואהו לאחר שלושים יום, אפשר דאינו יכול לברך".

ד. רואה עכו"ם.

1. חוט שני (ר"ה עמ' ת"ה סוף אות ט"ז) – "הרואה גוי לאחר שלושים יום באופן ששמח בראייתו, כגון גוי שהצילו ממוות לחיים וטיפל בו או גידלו והצילו, אפשר דיכול לברך שהחיינו בראייתו. ועיין במס' ע"ז [י' ע"ב] דאיתא התם, אנטונינוס שמשיה לרבי, אדרכן [שר שבעובדי כוכבים היה, רש"י] שמשיה לרבי, כי שכיב אנטונינוס אמר רבי נתפרדה חבילה, כי שכיב אדרכן אמר רב נתפרדה החבילה, ופירש"י, אהבתינו שנקשרה נפש בנפש עכ"ל".

ה. קיבל ממנו מכתב: בברכת שהחיינו.

1. מברך.

א) הלכות קטנות (ח"א סי' ר"כ) – "שאלה חבירו שראהו והלך מן העיר ובתוך שלשים קבל ממנו כתב אם יאמר שהחיינו כשיבא וכן מחיה המתים. או כשיבאו אנשים שהודיעוהו משלומם: תשובה אפשר דמח' מתים לא יאמר דאין כאן נשכחתי כמת מלב אבל שהחיינו שהוא על ראיית הפנים יאמר (עי' באה"ט ר"ס רכ"ה)".

ב) באה"ט (סוף ס"ק א') – "אם בתוך למ"ד קיבל ממנו כתב אפ"ה מברך שהחיינו. אבל מחיה מתים לא יאמר אם קיבל כתב בתוך י"ב חדש. הלק"ט ח"א סימן ר"כ".

ג) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ב הל' י"א) – לשונו מובא לקמן.

ד) מגן גיבורים (אלף המגן סוף ס"ק ב') – "ואם בתוך למ"ד קיבל ממנו כתב אפ"ה יברך שהחיינו אבל מח' מתים לא יאמר אם קיבל כתב תוך יב"ח, הלק"ט שם".

ה) הגר"ש סלנט זצ"ל (אדרת שמואל עמ' נ"ח) – "פסק במי שלא ראה את חבירו שלשים יום דבש"ע (או"ח סי' רכ"ה ס"א) כת' דמברך שהחיינו ובאם לא ראהו שנה מברך מחיה המתים, דדין זה אף אם קיבל ממנו מכתב וידע משלומם, כיון דעיקר השמחה היא בעת שרואה אותו".

ו) ים הגדול (סי' כ"ד) – "ראיתי בתעלומות לב ... אמנם יש להתפלא על דבריו שדברי הברכ"י שם הם רק על בריך מחיה המתים, אבל שהחיינו דלאחר ל' יום, כתב שם להדיא דאף שמקבל מכתבים מחברו צריך לברך בשרואהו, וכ"כ הלק"ט ...".

ז) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' נ"ג) – "ומש"כ במ"ב סק"ב ובשעה"צ שם דביוע משלומם ע"י מכתב וכדו' יש דעות באחרונים אם יברך, ט"ס הוא, דדבריהם רק על ברכת מח' המתים ולא על ברכת שהחיינו, עיין בה"ט שם".

ח) יין הטוב (ח"א סוף סי' מ"ט).

ט) עי' ששכ"ה (קול התורה גליון ע"ח עמ' ל"ו) – "מבואר בשו"ע (סי' רכ"ה סעי' א') הרואה את חבירו לאחר שלשים יום אומר שהחיינו, ואחר י"ב חודש מברך מחיה המתים. וכתב המ"ב (שם ס"ק ב') לאחר ל' יום, ואם קיבל ממנו כתב או שאנשים הוריעוהו משלומם, יש דעות באחרונים, וספק ברכות להקל. אולם יש להעיר, כי מתוך דברי האחרונים משמע, כי כל המחלוקת היא לגבי הברכה של מחיה המתים, אם אמנם יכול לברך אותה, כיון שבינתיים שמע שחבירו נמצא בחיים, ראה ברכי יוסף (שם ס"ק ג') ערוה"ש (שם סעי' ב') כך החיים (שם ס"ק ר') קצשו"ע (סי' נ"ט סעי' כ') באר היטב ושערי תשובה (סי' רכ"ה ס"ק א'), אבל לגבי שהחיינו אם לא ראה את חבירו ל' יום מברך אך אם קיבל ממנו כתב או שאנשים הוריעוהו על שלומם. ולא מצאתי אחר מן האחרונים אשר יתכן דהמ"ב נקיט בסברתיה".

י) ברכת ה' (ח"ד פרק ב' סעי' כ"ז, הע' קמ"ו) – "וקרוב לודאי שנפלה טעות סופר בדברי המשנ"ב".

יא) זה השלחן (ח"א על סי' רכ"ה [עמ' כ], ח"ג עמ' נ"ט אות ד') – "וצע"ג על המ"ב ... על כן יש לתקן את זה כ"א במ"ב שלו".
2. אינו מברך.

א) זכרון משה (נכד החיד"א, סי' רכ"ה אות א') – "ס"א ראה גדול ממנו או אביו או רבו כיון ששמח בראייתו מברך ומהאי טעמא אפי' הוא קטן ממנו ואיש מברך על אשה ואשה מברכת על איש. דברי מז"ה בר"י וש"ב. הא דמברך מחיה מתים כשאינו כותב לו כתבים ואינו יודע משלומם אבל אם ידע השלום לו או כתב לו כתב אינו מברך. מור זקננו מוהר"א אזולאי כ"י בר"י. (אמר המאסף נלע"ד אפי' ברכת שהחיינו לא יברך ודוק). ואת"כ ראיתי בס' הלקט שאלה ר"ך שכתב להפך וז"ל חבירו שראהו והלך מן העיר ובתוך ל' קבל ממנו כתב אם יאמר שהחיינו לכשיבוא וכן מחיה מתים שבאו אנשים שהודיעוהו משלומם. תשובה אפשר דמחיה מתים לא יאמר ואין כאן נשכחתי כמת מלב אבל שהחיינו שהיא על ראיית פנים יאמר עכ"ל. ואנא בריה קלא לא זכיתי להבין דבריו לפי שגם מחיה המתים צריך ראיית פנים כמ"ש מרן רכ"ה הרואה את חבירו לאחר שלשים יאמר שהחיינו ואחר יב"ח מחיה המתים ובסוף כבת ושמח בראייתו וכ"כ הטור והוא שחביב עליו הרבה ושמח מאד בראייתו וכו' הב"ח מ"ש והוא שחביב וכו' אברכת שהחיינו נמי קאי וכן מבואר בדברי התוס' יע"ש וכן כתב בלבוש הטעם אשר ישמח בראותו יברך וכו' מזה נלמוד שבודאי צריך ראיית פנים בין בברכת שהחיינו בין בברכת מחיה המתים ואין חילוק ביניהם ועוד ראיתי בהגהות מיימוניות פ' יגד מהל' ברכות דין ב' שכת' עמ"ש הרמב"ם וכן הרואה את חבירו לאחר שלשים יום מברך שהחיינו נ"ל דמיררי שאין דעתו לחזור מיד אבל דעתו לחזור מיד לא סח דעתיה עכ"ל מזה נר' שגם בשהחיינו יש לומר דלא סח דעתיה כמו מחיה המתים ולכן לפי מה שכתבתי אין חילוק בין בברכת מחיה המתים לברכת שהחיינו כנעל"ד כמ"ש בפנים להלכה ולא למעשה והמעין יבחר".

ב) תעלומות לב (ח"ג קוני' הליקוטים או"ח סי' כ"ד) – "שאלני אחד מאהובי מדוע לא נהגו לברך עתה ברכת שהחיינו או מחיה מתים בשלא ראה את חבירו שלשים יום או י"ב חדש כמו שפסק מרן בא"ח סי' רכ"ה. והשבתי לו כי עתה נשתנו הסדרים וע"י הבי דוואר המצוי ומתוקן וקוי הדילוג רב והשמעת קול התלפון. בודאי ידע כי שלום לו אף אם לא ראה פניו. ובכגין דא א"צ לברך כמ"ש הרב חיד"א על הברכ"י"ם משם זקנו הרב ז"ל והוא פשוט".

ג) מ"ב (ס"ק ב') – "לאחר שלשים יום. מראה ראשונה. ואם קיבל ממנו כתב או שאנשים הודיעוהו משלומם יש דעות באחרונים וספק ברכות להקל".

ד) קהילת יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ד אות קי"ד) – לשונו מובא לעיל.

ה) אז נדברו (חי"ד סי' ל"ה אות ג') – לשונו מובא לקמן.

ו) שבט הלוי (ח"ה סי' כ"ד אות ב') – "אם נתקבל מהם כתב תוך הל' יום ובאו אחר הל' יום אם לברך שהחיינו עליהם דבעלמא פליגי הפוסקים, וכתבו דספק ברכות להקל".

ז) הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ט אות ס"א) – "במ"ב סי' רכ"ה סק"ב כתב, על הא דהרואה את חבירו אחר ל' יום מברך שהחיינו, ואם קיבל ממנו כתב או שאנשים הודיעוהו משלומם יש דעות באחרונים וספק ברכות להקל. וכת"ר השיב לי ג"כ כדברי המ"ב, דמברכים שהחיינו אם לא קיבל ממנו ד"ש בתוך ל'. וצ"ע, דכל האחרונים שכתבו דין זה [הלק"ט ח"א סי' ר"כ והעתיקו הבאה"ט בסק"א, והשע"ת הביא דכ"כ הברכ"י, וכ"כ ביד אהרן סי' רכ"ה בהגהות הטור, ובמגן גיבורים בס"י זה ובשו"ע הגר"ז], כתבו להדיא דכל דין זה הוא רק במחיה המתים אחר יב' חודש, דכיון ששמע ד"ש אין כאן נשכח כמת מלב, אבל שהחיינו שהוא על שמחת ראיית הפנים אין ד"ש מפסיק, ולא מצאנו שום אחרון שיכתוב כהמ"ב דד"ש מפסיק גם בשהחיינו. וראיתי למי שכתב

שכנראה טעות סופר הוא במ"ב, וסק"ב צריך להיות על סק"ד גבי מחיה המתים, אך זה לא יתכן, כי המ"ב חזר ושנה דין זה בשה"צ סק"ד וסק"ו שם דד"ש מפסיק גם בשהחינו, ולא יתכן טעות סופר בג' מקומות, וצ"ע. תשובה כבר שאלו זה, ודעת המ"ב דה"ה בשהחינו".

3. מראי מקומות.

(א) זכר נתן (קורנול, הל' ברכת שהחינו עמ' כ"א אות ד') – "אם בתוך ל קבל ממנו כתב אפי"ה מברך שהחינו אבל מחיה מתים לא יאמר אם קבל כתב בתוך י"ב חדש הבה"ט בשט הלק"ט ח"א סי' ר"ן ומביאו ה' יד אהרן ובקונטרס זכרון בספר שבס"ס זכרון משה ד' ק"ה חולק בזה על הלק"ט ופסק דגם שהחינו לא יברך אם קבל כתב עש"ב".

(ב) בירור הלכה (קמא על סי' רכ"ה, עמ' ר"ג) – "השיגו על המשנה ברורה..."

1. מדברים בטלפון.

1. אחר ל' יום או י"ב חודש.

(א) לא חשיבא ראייה, שלא יברך.

1) הגרשז"א זצ"ל (מכתב בס' ועלהו לא יבול ח"א עמ' ש"ז אות י"ד, הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' י"א) – "לא ראה פני חברו זמן רב, ולא היה כל קשר ביניהם. ועתה מדברים זה עם זה ע"י הטלפון, נראה שלא יברך על כך ברכת שהחינו או מחיה המתים, שלא תקנוה אלא על ראייה פנים אל פנים".

(ב) מברך.

1) ים הגדול (סוף סי' כ"ד) – "אם מברך על שמיעת קול חברו ע"י הטלפון או הרדיו, שהחינו לאחר ל"י, ומחיה מתים לאחר יב"ח בשלא קיבל ממנו מכתבים כנ"ל, נראה לי דמברך דמידי הוא טעמא משום חביבות ושמחה, ה"נ בשמיעת קולו זידע משלמו, וכעין ראייה יש וכל העם רואים את הקולות, הרי דגם הקול קרי ראייה, וע"ש במכילתא ובפירש"י ומפרש התורה מ"ש בזה, וכן יש להוכיח מסומא דמותר באשתו מטביעות עינא דקלא כמ"ש בש"ס..."

2. דיבר עמו בטלפון בתוך ל' יום, ואח"כ נפגש עמו פנים אל פנים אחר ל' יום.

(א) מברך.

1) ברכת ה' (ח"ד פרק ב' סעי' כ"ז, הע' קמ"ו) – "ואפי' אם קיבל ממנו מכתב תוך שלשים יום, או אפי' דיבר עמו בטלפון, ואפי' ראהו השדור חי בטלויזיא תוך שלשים יום, אע"פ כן מברך עליו ברכת שהחינו בשעה שנפגש עמו פנים אל פנים ורואהו".

(ב) מי שלא מברך כשמקבל מכתב, כ"ש כאן.

2. הסתכלות.

1. ערה"ש (סעי' ג') – "ואין חילוק בדין זה בין זכרים לנקבות ורק אם שמח מאד בראייתם מברך שהחינו ורק ממילא דבנקבות לא שייך דין זה רק באשתו ואמו בתו ואחותו **כיוצא באלו**".

2. מ"ב (ס"ק א', שעה"צ ס"ק ב') – "ואין חילוק בין איש לאשה והיינו אם רואה אשתו ואמו בתו ואחותו כיון שהוא שמח ונהנה בראייתם. [שערי תשובה, דבאחרת הלא אסור לאסתכלי, וגם אם במקרה נסתכל לא שייך נהנה ושמח בראיתיה]".

(א) הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות כ"ט) – "ואמר רבינו שהשעה"צ **לאו דוקא כתב כן**, וכוננתו לכל הקרובות שאין ליבו נוקפו עליהם".

3. עי' אה"ע סי' כ"א, לשיטות ומראי מקומות.

[ב] בזמן הזה - איך צריך לנהוג למעשה בברכת שהחינו [או מחיה מתים] על רואה חברו.

א. לא נהגו לברך עם שם ומלכות.

1. עי' יוסף אומץ (סי' תנ"א) – "הרואה חברו שחביב עליו הרבה ושמח בראייתו מברך שהחינו אם לא ראה אותו תוך ל'. ומפני שחביריו כאלו הם מעטים לכן אין נזהרין בברכה זו. אכן לאחיו ולאחותו וכל שכן לבנו ובתו או אביו ואמו דמסתמא חביבין עליו ביותר הוי חיוב גמור לברך. ואם לא ראה אותם תוך י"ב חודש מברך ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם מחיה המתים".

2. אשל אברהם (בוטשאטש, סי' ר"ל על סעי' ד'), הו"ד בברכת ישראל (סי' ס"ו ס"ק י"ג) – "וכן נשתקע מלברך שהחינו והטוב ומטיב על ראייתם את עצמם זה עם זה, וטוב רק בהרהור או בלשון חול".

3. עי' חסד לאלפים (סעי' ט"ו) – "הרואה איש או אשה ששמח בראייתו לאחר ל"י מברך שהחינו, והוא שחביב עליו הרבה ושמח בראייתו, כגון מי שהיה בדרך ובא לביתו וחזר לעירו, אבל על אחר יותר טוב שלא ינהגו לברך בשם ומלכות, **כי גברה חנופה** ויש שמראה כאוהב לפנים ובקרבו ישים אורבו".

4. בן איש חי (שנה א' פר' עקב אות י"ד) – "הרואה את חברו המכירו כבר ועברו עליו שלשים יום שלא ראהו, ועתה הוא שמח בראייתו יברך שהחינו, אבל אם אין מכירו מכבר בראיית פניו אף על פי שמכירו ע"י מכתבים לא יברך, ואף על גב דמן הדין צריך לברך בשם ומלכות, כיון דלא נהגו העולם בזה ויש ג"כ סמך טעם למנהג, לכך יברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבו".

5. נמוקי או"ח (ס"ק א') – "באשל אברהם ... ומכל מקום קשיא למה לא נהגו כן, וכבר כתב המגן אברהם לעיל (סימן רכ"ג ס"ק ג') דאין לבטלה בחנם כיון דאיתמר בש"ס, ועיין בדברינו שם בזה. וי"ל טעם לזה כיון דבעינן דוקא חברו החביב עליו הרבה כנזכר, והנה בעוה"ר בגלותנו קנאת איש מרעהו ושנאת חנם או תולדה דקנאה וכיוצא, ולפנים יסביר לו **ויגנוב דעתו**, ורובם ככולם נתפסו ר"ל בשקר הלז וקראוהו **פוליטיק**, (וזהו משורש פורה עונות המעכבים הגאולה, עיין כלי יקר פרשת בחקותי על הכתוב (ויקרא כו, לו) ורדף אותם קול עלה נדף וכו', ואין כאן מקומו להאריך). וכשיהיה המנהג הזה על פי הלכה לברך על חברו החביב עליו כנזכר שהחינו, אז יברכו ברכות לבטלה מאה פעמים ויותר בכל יום, כי אם לא יברך אז יראה בעל כרחך כי אינו חביב עליו, ואז יגרום לו רעה במסתרו וקנינו או במצבו, ויוכל כמה פעמים לגרום רעת הקהלה הדתיות כמה פעמים, ועל כן יתירו לעצמן משום

- דרכי שלום לברך בכל עת כדי שיראה חבירו שהוא חביב עליו, ובאמת יברכו ברכות לבטלה לאין קץ (ובפרט כשלא ראהו י"ב חודש דיברך מחיה מתים דצריך גם כן רק החביב עליו, וברכת מחי' מתים לא אמרו בגמרא דהוא רשות, ואם כן הוי בודאי ברכה לבטלה כשאינו צריך לברך אותה), ומשום לאו דלא תשא לשמו הגדול יתברך, על כן מנהג ישראל תורה אולי מטעם חכמי הדורות משום לא פלוג שלא לברך כלל בזה כנזכר".
6. ליקוטי מהרי"ח (סדר ברכת שהחיינו ד"ה הרואה חבירו) – "והנה העולם אין מברכין ברכות אלו ואפשר משום דבעינן החביב עליו הרבה ושמח בו **ומאן מפייס האיך נקרא חביב עליו הרבה** ובעוה"ר ערבה כל שמחה ואין אדם שמח בחבירו ועכ"ז כל ערום יעשה בדעת".
7. אפרקסטא דעניא (ח"ב או"ח סי' ל"ו אות ב') – "ואשר תמה על שאין נוהגין בברכה זו, עי' בס' אורחות חיים החדש ברס"י רכ"ה בשם ס' יפל"ל דאין לאדם נכבד לברך שהחיינו אפילו על אשתו, ואפילו על בתו אין נוהגין. ושם בסוף אות ב' הביא בשם א"א סי' ר"ל שכתב ועכשיו נשתקע מלברך שהחיינו והטוב והמטיב על ראייתם זא"ז, וטוב רק להרהר או בלשון חול ע"ש. והטעם מובן מאליו, דהרי התנאי של ברכה זו כמ"ש בש"ע שם 'והוא שחביב עליו הרבה ושמח בראייתו'. ועכשיו בעוה"ר החביבות שבין אדם לחבירו במדרגה שפלה מאד. ומכל שכן די"א דברכות אלו הם רשות".
8. כה"ח (ס"ק ו') – "בן איש חי".
9. גרי"ח (עובדות והנהגות לבית בריסק ח"ב עמ' ל"ח, הו"ד בלפאר ולברך סי' ה') – "**ומי מאיתנו** יודע להעריך מהו הגדר של 'שמח בראיתו'".
10. קהילת יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ד אות קי"ד, דפו"ח ח"א עמ' ק"פ אות ט"ו) – "תשכ"ג אחד שאל את מו"ר (שליט"א) זצוק"ל אם לברך שהחיינו על חבר חביב ביותר שלא ראהו ל' יום, ואמר מו"ר דכתוב במ"ב שאם הי' לו פרישת שלו' ממנו בתוך הזמן אז מספק אינו צריך לברך, ולפי"ז שחבירו גר בירושלים והוא כאן אם ח"ו הי' קורה משהו לחברו או עושה איזו שמחה הי' מודיע לו ע"י מישוהו, או הי' נודע לו ע"י מכירים הבאים ונוסעים **כי הקשר עם ירושלים הוא שכיח** א"כ עכשיו שלא שמע כלום **זהו גופא פרישת שלו'** שהכל בסדר אצלו וממילא לא צריך לברך. (עי' סי' רכ"ה מ"ב ס"ק ב')."
11. עי' הגרשו"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' י"ב, ס"ק י"ז, הע' נ"ג [לשונו מובא לקמן], עי' מכתב בס' ועלהו לא יבול ח"א עמ' ש"ז אות י"ב) – "בזמננו אין נוהגים לברך על ראית פני חבר. ויתכן שהטעם הוא כן שברכה זו נוהגת רק אם הוא באמת שמח בו, וא"כ בזמננו יש לחוש שמפני הנימוס, או מפני פחדו מאיש זה שראהו, יברך בראיתו אע"פ שאינו שמח באמת, וברכתו תהא לבטלה, ומשום כך אין מברכין, **כי מי יאמר זיכיתי מחנופה וממורא בשר ודם**. ורק באופנים יוצאים מן הכלל, יברך. [כגון שראה פני חברו הקרוב לו מאד, לאחר שהי' בשדה המלחמה, וכדו' (וגם באופן זה, אם לא עברו י"ב חודש, יברך שהחיינו, ולא מחיה המתים), דשפיר מברך, ויתן שבח ותודה לד' על שזכה לראותו בחיים. ובשאר גווני, אם מרגיש רצון לברך, יזמין לעצמו פרי חדש ויברך בשעה שיראהו ותעלה הברכה לכאן ולכאן]."
12. הגריש"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"ז אות ל"ח) – "האם בזמננו נוהג ברכת שהחיינו על ראית חבר שחביב עליו. תשובה: לא נוהגים לברך, כיון שיש היום קשר בעולם, וגם צריכים לדעת השיעור בחבירו החביב עליו".
13. פסקי תשובות (אות ב') - לשונו מובא לקמן.
14. ותן ברכה (ח"ב עמ' י"ח).

ב. מברך.

1. עי' ערה"ש (סעי' ג') – "ועכשיו מקילים מאד בברכה זו מיהו מי שידוע בעצמו שיש לו תענוג בראיתו ושמח מאד וכ"ש בן לאביו או אב לבן ואח לאחיו כיוצא בהם **צריך לברך**".
2. הגר"ש סלנט זצ"ל (אדרת שמואל עמ' נ"ח) - לשונו מובא לקמן.
3. ברכת הבית (שער כ"ד ס"ק א') – "ועכשיו אין רגילים לברך בשם ומלכות **ואינו נכון** מיהו באינו חביב עליו הרבה ואינו שמח כ"כ בראיתו לא יברך בשם ומלכות ומ"מ נהגו לומר ב"ה שאנו רואין זה את זה ויוצא בזה אבל בחביב עליו הרבה בודאי אינו יוצא בזה כיון דחייב לברך בשם ומלכות בכל נוסח ברכת שהחיינו".
4. פסקי בושם (פרק י"א סעי' י"ז, עי' סעי' י"ח).
5. אז נדברו (חי"ד סי' ל"ה אות ג') – "ומה ששאלת אם גם היום נוהגים לומד ברכת שהחיינו עם שם ומלכות על חברו שלא ראהו שלושים יום, ומה הדין אם שמע משלומו. לא מובן מה **שאלתך דמה יום מיומים אין להוסיף ואין לגרוע ממה שנפסק** באו"ח סימן רכ"ה שיש לברך בשם ומלכות והוא שחביב עליו הרבה ושמח בראיתו ואם קיבל ממנו מכתב או ששמע ממנו הכרעת המ"ב דמברך בלא שם ומלכות. ואגב רצוני לציין מה שכתוב בספר ארחות חיים בשם ספר יפל"ל דאין לאדם נכבד לברך שהחיינו אפי' על אשתו ואפילו על בתו לא נהגו לברך, **אין לזה שום יסוד** שהרי כיון שאמרו חז"ל (יבמות ס"ב ב') האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו וכו', אדרבה עלי' ראוי לברך עוד יותר מאחרים וכן על בתו, אם לא שהוא במדרגת אברהם אבינו שאמר 'עתה ידעתי כי אשה יפת מראה את' ובברכה מקיים נמי והמכבדה וכן האשה לבעלה".
6. ברכת ה' (ח"ד פרק ב' סעי' כ"ז, עמ' קכ"ג).
7. יחזו דעת (חי"ד סי' י"ז, עי' ח"ב סוף סי' כ"ה) – "מי שלא ראה את חבירו במשך שלשים יום, והוא חבירו שחביב עליו מאוד, והוא הדין לאביו או רבו, או אחד מקרוביו, בנו או אחיו ובדומה, או אחת מקרובותיו כגון אשתו או אמו או בתו, או אחותו, כל שהוא שמח בראיתו, עליו לברך ברכת שהחיינו בשם ומלכות, אף על פי שהיה אתם בקשר טלפוני או בקשר של מכתבים בתוך שלשים יום. ומי שלא ראה את חבירו החביב עליו מאוד ושמח בראיתו במשך שנים עשר חודש, ולא היה לו עמו קשר במכתב או בטלפון או במברק, וכדומה, וגם לא שמע מאנשים אחרים ששלום לו, צריך לברך עליו בשם ומלכות ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם מחיה המתים. אבל אם היה עמו בקשר כנ"ל, לא יברך אלא ברכת שהחיינו בשם ומלכות, בלבד".

8. הגר"ק זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ט אות ס"ב, הע' נ"ד) – "רציתי לדעת, אם יש איזה טעם במה שהעולם אינו מברך ברכת שהחיינו בזמנינו על חבר טוב, דעל דברי הרמ"א בס"ג ס"א שנתפשט שהרבה מקילים בברכות שהחיינו כתב המ"ב שאין נכון להקל, ומאי טעמא מקילים בברכה זו. ואם משום שקשה לשער השמחה, הרי עכ"פ בקרובי משפחה כאב או בן שלא רואים אותם ל' יום ודאי שמחים מאוד לראותם. תשובה: **בודאי מברכין** אם לא היה לו שום ד"ש מהם תוך ל' יום. [ובפעם אחרת הוסיף לי רבינו, דאין צריך ד"ש בפועל, אלא אפי' אם חבירו היה יכול להודיעו ממצבו ולא הודיע לו מאומה, ג"כ חשיב כפריסת שלום ממנו, דאם היה קורה לחבירו איזה דבר רע היה שומע ממנו. וכמו שהובא באורחות רבינו ח"א עמ' צ"ד בשם רבינו הקה"י]."

9. ילקוט יוסף (סי' רכ"ג סעי' ט"ז) – "מי שלא ראה את אביו או את רבו, או אחד מקרוביו או ידידיו, במשך שלשים יום, והם חביבים עליו מאד, כל שהוא שמח בראייתם, עליו לברך ברכת שהחיינו בשם ומלכות, אף על פי שהיה אתם בקשר טלפוני או בקשר של מכתבים בתוך ל' יום. וכן הדין באמו או אחיותיו, או שאר קרובותיו ששמח לראותן אחר שלשים יום".

ג. מראי מקומות – ים הגדול (סי' כ"ד), בית ישראל (ח"א סי' ל"ג), שער העין (פרק כ' סעי' ח').

1. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ו אות כ"ד) – "נהג להכין פרי חדש כדי לברך 'שהחיינו' בראייתם".
2. הגר"א נבנצל שליט"א (אבני דרך ח"ט סי' כ"ט) – "אבל כמעט לא שייך אצלנו מי שאי אפשר ליצור קשר ל' יום, אא"כ חוזר משבי האויב או כיו"ב".

ד. האופנים שמברכים שהחיינו לכל הדעות.

1. שער העין (פרק כ' סעי' ט') – "אמנם בכמה אופנים שייך ברכות אלו גם בזמנינו לכל הדעות. א. אם יודע בבירור שחבירו לא יכל להודיעו משלומו כגון ששהה בארץ נכריה או היה מנותק מן העולם וכדו', ויודע בעצמו ששמח ומתענג מאוד בראייתו צריך לברך על ראייתו שהחיינו. ב. אם שמע שחבירו חולה ועתה רואהו בריא ושמה מאוד בראייתו. ג. ובכלל זה אם היה חבירו בסכנה גדולה ולא ידע ממצבו, ועתה רואהו בריא ושלם, כגון הרואה את חבירו השב משדה הקרב בלא פגע, או שבוי החוזר מארץ שבוי דחייב לברך עליו שהחיינו. [ובכולם לאחר י"ב חודש יברך מחיה המתים]."
 2. פסקי תשובות (אות ב') – "אמנם באופנים יוצאים מן הכלל נוהגים גם היום לברך, וכגון שהיה חבירו הקרוב או רבו אביו, אחיו ובנו במצב של סכנה מחמת חולי או ענין אחר, ויצא מכלל סכנה וראהו לאחר שלשים יום שלא ראהו כלל, ואף שקיבל ממנו פריסת שלום במכתב או ע"י אנשים, וכן כל כיוצא בזה".
- (א) יש ו' טעמים, שנוהגים להקל בברכה זה.
1. כדי לברך צריך "שחביב עליו הרבה ושמח בראייתו" [לשון המחבר], וחביריו כאלו הם מעטים. [יוסף אומץ, אפרקסתא דעניא].
 2. ע"פ הרמ"א סי' רכ"ג סעי' א'. [בן איש חי, אפרקסתא דעניא].
 3. כיון שיגרום שיברך בראייתו אע"פ שאינו שמח באמת, וברכתו תהא לבטלה. מצד פחד, חנופה, ועוד טעמים. [נמוקי או"ח, חסד לאלפים, הגרשז"א זצ"ל].
 4. יש להסתפק מה הגדר של "חביב עליו הרבה". [ליקוטי מהרי"ח, הגריש"א זצ"ל].
 5. יש להסתפק מה הגדר של "ושמח בראייתו". [גרי"ז].
 6. בזמנינו, כיון שיש קשר בעולם כאילו שולח לו מכתב שלום. [קהלות יעקב, הגריש"א זצ"ל].
- (ב) ולפי הנ"ל, לכאורה אי אפשר למקיים במציאות כל החששות ולכלל הדעות.

ה. הנהגת גדולים בזמנינו.

1. הגר"ש סלנט זצ"ל (אדרת שמואל עמ' נ"ח) – "כשפגש את ידידו השר משה מנטפיורי ז"ל בשבא לבקר בארץ ישראל לאחר שלא ראהו זמן רב בירך עליו שהחיינו".
2. אדרת (סדר אליהו עמ' פ"ה) – "ושוב נגש אליו ר"ש קאסאווסקי הנזכר ויאמר לו כי אני חתן ר' לייב חזן, אז נזכר מי אני ואמר בקול רם אם כן הוא הרב מפאניוועז אם כן הוא הרב ר' אליהו דוד, והשיבוהו כן הדבר, ויקם בהחפזה וברעדה מלא קומתו ויברך בקול רם בשם ומלכות 'ברכת שהחיינו' ... כל השומעים יצא לבם כמה בערה בלבם אהבת התורה ולומדיה לברך עלי שהחיינו בשם ומלכות, ואני הוספתי לאמר להם שעל פי הדין אין לברך שהחיינו על האיש החביב עליו כשלא ראהו מעולם, כמו שכתב בתשובות הרשב"א ובשו"ע או"ח ריש סימן ר"כ, אלא שטעמו שאין השמחה שלימה כשלא הכירו פנים אל פנים, אבל הצדיק התמים הזה ידע בנפשו כמה גדלה שמחת לבו על ראותו אותי, והיא ששון נפשו בשלימות על כן שפיר יכול לברך, כמה נפיש חיליה דאילנא".
3. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' נ"ג) – "וכן נהג רבנו בזמן שהיו חתנו ובתו, הדורים בחו"ל, באים לאה"ק לעתים רחוקות, שהיה מזמין לעצמו פרי חדש ומברך עליו שהחיינו בעת שנתראה עמם. וכן בשעה שבא הגר"י קמנצקי זצ"ל לבקרו, אמר לבני ביתו: מן הראוי היה לברך ברכת שהחיינו בראית פניו, אבל מה אעשה שהרי לא נהגינן לברך, אלא שבעברי היום ברחוב הבחנתי בפירות חדשים הנמכרים בחנות, ואם כן יש לקנותם ולברך עליהם בבואו, וכן עשה. ומכל מקום הורה פעם לאחד שעמד להתראות עם אחיו לאחר כמה וכמה שנים, ושמחתם היתה רבה ביותר, שיברך שהחיינו, דבכה"ג דליכא למיחש לחנופה כלל, שפיר יש לברך, וכנ"ל. (ומש"כ במ"ב סק"ב ובשעה"צ שם דביודע משלומו ע"י מכתב וכדו' יש דעות באחרונים אם יברך, ט"ס הוא, דדבריהם רק על ברכת מחיה המתים ולא על ברכת שהחיינו, עיין בא"ט שם). וסיפר שהגר"מ חרל"פ זצ"ל בירך בהגיע בנו מארה"ב לאחר שלא ראהו שנים רבות ברכת שהחיינו בשמחה ובהתעוררות נפלאה (וראה ס' יוסף אומץ אות תנ"א: הרואה חבירו וכו' ומפני שחבירים כאלו הם מעטים לכן אין נוהרים בברכה זו. אכן לאחיו ולאחותו וכל שכן לבנו ובתו או אביו ואמו, דמסתמא חביבין עליו ביותר, הוי חיוב גמור לברך)".

1. מראי מקמות – הרפ"א מייערס (עץ חיים גליון ל"ה עמ' רנ"ה).

(א) סוכת חיים (מכתב ז' אייר תש"פ) – הבאנו דגם אלו דסוברים דבזמנינו לא נהגו לברך ברכה זו, מ"מ הרי פסקו הגרש"ז אויערבאך זצ"ל והגר"ש וואזנער זצ"ל דאם חבירו הי' במצב סכנה אפשר לברך. וביארנו דאין זה ענין בעלמא לברך, אלא הוא חיוב לברך. אך כיון שבחבירו רוב הפוסקים ס"ל דאין לו לברך, דאפשר עושה הכי משום חנופה וכדומה, מ"מ בבני משפחתו יש לו לברך. ולמסקנא כדאי ליטול פרי חדש ולברך עליו, או עכ"פ לומר בלשון לע"ז.

ג. ברכת מחיה מתים.

ברכות (דף נח:): – "אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה את חבירו ... לאחר שנים עשר חדש אומר ברוך מחיה המתים".

א. בטעם ברכת מחיה המתים אחר י"ב חודש.

1. מ"ב (ס"ק ד') – "וטעם ברכה זו כתב בחידושי אגדות לפי שבכל שנה האדם נידון בר"ה ויוה"כ אם למות אם לחיים ואם רואה אחר ר"ה ויוה"כ זה ואח"כ אין רואה אותו עד אחר ר"ה ויוה"כ הבא הרי עבר עליו דין אם למות אם לאו וע"כ אומר ברוך מחיה מתים שניצול מדין מיתה בר"ה ויוה"כ".
2. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"ל) – "שאלה: בשו"ע (סי' רכ"ה) כתב הרואה חבירו לאחר י"ב חודש 'מברך מחי' המתים', ובמ"ב (סק"ד) כ' הטעם בשם המהרש"א בח"א משום שעבר ר"ה וניצול ממיתה, וצ"ע א"כ כל שעבר ר"ה יברך מחי' המתים. תשובה: כבר העירו זה האחרונים".
3. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ב ד') – "צ"ע, דלפי טעם זה אף אם ראהו ערב ראש השנה וחזר וראהו במוצאי יום כפור של אותה שנה צריך לברך, שהרי כשראהו בערב ראש השנה עדין לא נודע איך היה דינו בשנה שעברה עד לחתימת הדין ביום כפור. וכן לפי טעם זה לא יועיל כתב והודעה משלומו".

ב. שנה מעוברת.

1. חודש העבור עולה למנין הי"ב חודש.
 - (א) אשל אברהם (בוטשאטש, מהד"ת) – "היינו י"ב חודש גם בשנת עיבור, כי לא הוזכר בכך לשון שנה רק חדשים".
 - (ב) דעת תורה (על סעי' א') – "עוד כתב דהא דיב"ח [דמברך מחיה המתים], י"ל דגם בשנה מעוברת סגי בי"ב חודש וצ"ל"ע. ולענ"ד ראי' מדברי הרמב"ן בתוה"א שהובא בט"ז יו"ד סי' שד"מ סק"ה [בהא דאין מספידין את המת לאחר י"ב חודש, כתב הרמב"ן דאין חודש העיבור בכלל, כי לא הוזכר שנה אלא י"ב חודש, וה"נ כאן]".
 - (ג) קצות השלחן (סי' ס"ו ס"ק ו') – "ומסתבר דחדש העבור עולה למנין הי"ב חודש, כמ"ש ביו"ד סי' שצ"א לענין י"ב חדש דאבילות והוא מהרא"ש במו"ק דכ"ב שכ' דסתם י"ב חדש גם העבור עולה למנין, וגם הסברא נותנת דטבע שמחת הלב או טבע השכחה שמשתכח כמו מת אינו משתנה בין שנה פשיטה למעוברת, ובמקום שאין חדש העבור עולה למנין מפרש אותו השו"ע כמו לענין בכור ביו"ד סי' ש"ו".
 - (ד) הגרש"ז זצ"ל (מכתב בס' ועלהו לא יבול ח"א עמ' ש"ז אות י"ג, הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' מ"ז) – "והרואה פני חברו לאחר שעברו יב חודש, אולם לא עבר עליהם יום הכיפורים, שהיתה השנה מעוברת, מברך מחיה המתים, שאע"פ שהמהרש"א (בחידושי אגדות ברכות נ"ח ע"ב) ביאר דהא דלאחר י"ב חודש מברכין מחיה המתים, הוא מפני שעברו בינתיים ר"ה ויוה"כ שאז נידון אם יחיה או לאו ח"ו, ולכן מברך עליו מחיה המתים על שניצול לחיים, מ"מ לדינא אין הדבר תלוי אלא בי"ב חודש בלבד".

ג. קיבל ממנו מכתב: בברכת מחיה מתים.

1. לא מברך.
 - (א) עי' הלכות קטנות (ח"א סי' ר"כ) – "שאלה חבירו שראהו והלך מן העיר ובתוך שלשים קבל ממנו כתב אם יאמר שהחיינו כשיבא וכן מחיה המתים. או כשיבאו אנשים שהודיעוהו משלומו: תשובה אפשר דמחי' מתים לא יאמר דאין כאן נשכחתי כמת מלב אבל שהחיינו שהוא על ראיית הפנים יאמר (עי' באה"ט ר"ס רכ"ה)".
 - (ב) באה"ט (ס"ק א') – "אם בתוך למ"ד קיבל ממנו כתב אפ"ה מברך שהחיינו. אבל מחיה מתים לא יאמר אם קיבל כתב בתוך י"ב חדש. הלק"ט ח"א סימן ר"כ".
 - (ג) מגן גיבורים (אלף המגן סוף ס"ק ב') – "ואם בתוך למ"ד קיבל ממנו כתב אפ"ה יברך שהחיינו אבל מחי' מתים לא יאמר אם קיבל כתב תוך יב"ח, הלק"ט שם".
2. מברך.
 - (א) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ב הל' י"א) – "הרואה את חבירו החביב עליו הרבה ושמח ונהנה בראייתו אם לא ראהו זה שלשים יום יברך שהחיינו ואם לא ראהו זה שנים עשר חודש צריך לברך ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם מחיה המתים. ואפילו היתה לו ממנו ידיעה בינתיים בכתב או בעל פה כי עיקר הברכה הוא על הנאה ושמחת הלב בראיית פניו וגם הנשים מברכות כן על ראיית חברותיהן כשמחוחות בראייתן וכן האיש על אשה כגון אמו או בתו ואחותו".
 - (ב) הגר"ש סלנט זצ"ל (אדרת שמואל עמ' נ"ח) – "פסק במי שלא ראה את חבירו שלשים יום דבש"ע (או"ח סי' רכ"ה ס"א) כת' דמברך שהחיינו ובאם לא ראהו שנה מברך מחיה המתים, דדין זה אף אם קיבל ממנו מכתב וידע משלומו, כיון דעיקר השמחה היא בעת שרואה אותו".

ד. בזמן הזה: איך צריך לנהוג למעשה בבברכת מחיה מתים על רואה חבירו.

1. לא נהגו לברך עם שם ומלכות.

(א) בן איש חי (שנה א' פר' עקב אות י"ג) – "וכן אם ראה את חבירו אחר י"ב חודש מברך מחיה המתים בלי שם ומלכות, ומיהו לא ראינו ולא שמענו לברך על חברו ברכה זו אפילו בלי שם ומלכות, ויתכן משום דאנינא דעתייהו דאינשי דמברכי עלייהו בכך, על כן יהרהר ברכה זו כולה בלבו כדי לקיים דברי חכמים".

(ב) נמוקי או"ח (ס"ק א') – לשונו מובא לעיל.

(ג) פסקי תשובות (אות ב') – "וזה כבר כמה דורות שכותבים גדולי הדורות שאין אנו נוהגים בברכות אלו, לא מיבעיא בברכת מחיה המתים שאין נוהגים כלל לברך ואפילו לא ראה את חבירו החביב עליו ביותר זה כמה שנים ויותר, אלא אף ברכת שהחיינו אין מברכין, ונתנו על זה כמה טעמים, אלא אומרים זה לזה (בלשון המדוברת) 'ברוך השי"ת שאנו מתראים זה עם זה', ובוזה יוצאים ידי חובה".

2. יברך.

(א) יחיה דעת (ח"ד סי' י"ז) – "ומי שלא ראה את חבירו החביב עליו מאוד ושמה בראייתו במשך שנים עשר חודש, ולא היה לו עמו קשר במכתב או בטלפון או במברק, וכדומה, וגם לא שמע מאנשים אחרים ששלום לו, צריך לברך עליו בשם ומלכות ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם מחיה המתים. אבל אם היה עמו בקשר כנ"ל, לא יברך אלא ברכת שהחיינו בשם ומלכות, בלבד".

(ב) ילקוט יוסף (סי' רכ"ג סעי' ט"ז) – "ואם לא ראה אותם במשך שנים עשר חודש, ולא היה לו עמיהם קשר מכתבים או בטלפון, וגם לא שמע מאנשים אחרים ששלום להם, ושמה מאד בראייתם, צריך לברך עליהם בשם ומלכות ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם מחיה המתים".

3. מראי מקומות – יוסף אומץ (סי' תנ"א, לשונו מובא לעיל), נמוקי או"ח (ס"ק א', לשונו מובא לעיל).

ה. מת וחי אם מברך מחיה המתים ואם אחרים מברכים.

1. בית מתתיהו (ח"ב סי' י"ד אות ז') – "ועובדא הוי במור"ר מרן הגר"ב דפוברסקי שליט"א שהגיע לבקר את הגר"י אדלשטיין שליט"א, אחר שעבר אירוע והדופק לא פעל משך שש דקות, ולבסוף חזר לעצמו, וכשהגיע מו"ר לבקרו בירך בשם ומלכות ברכת מחיה המתים, והגר"י ענה אמון, וכשהגיע אח"כ מרן הגר"נ קרליץ ושמע המעשה אמר שלא מצינו ברכה זו אלא כשלא ראה הכירו י"ב חודש כמבוי בשו"ע או"ח סי' רכ"ה ס"א, ואם ראה תוך י"ב חודש ל"ש לברך, ושאלתי למרן הגר"ח קנייבסקי על מעשה זה, אם אכן יש לברך מחיה המתים והשיב צ"ע, הרי שהסתפק בזה ולא פשיט"ל דא"א לברך, ושפיר י"ל שמברך...".

1. מראי מקומות.

1. אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רכ"ה אות ב') – "את ברכת מחיה מתים רשאי לברך על ראית חבירו כשהיה חבירו במצב של סכנה וניצול, אפילו כשלא עבר שנה מראיתו".

2. הגר"ע אורבאך שליט"א –

Question: Due to the coronavirus, I have not seen Rav Auerbach in over a year. Should I make the brocha of mechayeh hameisim upon seeing him?

Rav Auerbach answers: Regarding this question, we rule "sadna d'ara chad hu," the whole world is like one. In past times, people did not know what was going on with their friends, and if a year passed, they recited this brocha. Today with global communication, one knows about his friends and would certainly have heard if he passed away, r"l. The exception to this rule is if one went to fight during a war. In that case, when he returns, if a year passed, a person could recite this brocha. If less time passed, he could recite Shehecheyanu upon seeing his friend come back alive from war (see Halichos Shlomo 23 [16]).

ד' שלא היה ראה את חבירו לעולם - סעיף ב'.

א. שלא היה האב בשעת הלידה: האם מברך שהחיינו כשרואה התינוק.
1. מברך.

(א) הלכות קטנות (ח"א סי' ר"א) – "שאלה אם שמע מחוץ לעיר שנולד לו בן וברך הטוב כשיבא ויראה הולד מברך שהחיינו: תשובה פנים חדשות באו לכאן (עי' לעיל סי' קצ"ה וט"ז או"ח ר"ס רכ"ג)".

(ב) פמ"ג (א"א ס"ק ג') – "ילדה אשתו והוא היה במדינת הים וראהו עתה מברך שהחיינו או מחיה המתים דוודאי יש לו שמחה בוולדו".

(ג) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ב סעיף י"ב) – "וכשחוזר ורואה הבן הנולד אם רואהו תוך ל' יום מיום ששמע אינו צריך לחזור ולברך שהחיינו מאחר שכבר בירך עליו הטוב והמטיב אבל אם אחר ל' יום צריך לברך אפילו אם ראהו כבר לפני שלשים יום אם לבו שמח ונהנה ואפילו על בת צריך לברך כל שלשים יום כשנהנה ושמה בראייתה כמו שנתבאר אלא שעל השמועה אינו מברך כלום שאינה שמועה טובה".

(ד) מ"ב (ס"ק ה', שעה"צ ס"ק ה', ס"ק ו') – "כתב הפמ"ג דאם נתבשר לו שילדה אשתו והוא היה במדינת הים וראהו עתה מברך שהחיינו או מחיה המתים [אם הוא לאחר י"ב חודש] דודאי יש לו שמחה בולדו אף שלא ראהו מעולם.

1) שעה"צ (ס"ק ה') – "היינו, אפילו נקבה, דאי ילדה זכר ובירך על זה ברכת הטוב והמטיב כנ"ל בסימן רכ"ג, ובא לביתו בתוך שלשים יום, איני יודע אם חייב לברך שהחיינו, דברכת הטוב היא כוללת יותר".

2) שעה"צ (ס"ק ו') – "לא באר הפרי מגדים אם הראיה הוא דוקא לאחר שלשים או אפילו בתוך שלשים להמכתב שקבל, דאפשר דהמכתב כמאן דליא דמיא לראיית שמחת ולדו)".

2. שלא לברך.

(א) הגרש"א זצ"ל (נשמת אברהם ס"ק א') – "לא נהוג לברך על מי שלא ראה מעולם, וכ"ש בתינוק אשר תוך רגע שוב לא יכיר את התינוק, ועיקר שמחתו הוא על עצם הלידה".

(ב) עי' משנה הלכות (חי"ג סי' ל"ב ד"ה ומה) – "ומה שכתב שמברך שהחיינו כשרואה אותה פעם ראשונה ושמה בראייתה וציון לש"ע הרב ז"ל פי"ב הי"ב (ט"ס מש"כ הי"ד) ובמ"ב. ולפענ"ד הדברים צ"ע דמ"ש שמח בראייתה פעם ראשונה משמה בלידתה וכיון דאין מברכין בשעת לידה א"כ אין זה מדין שמחה שנולדה לו בת דעל זה אמרו שאין מברך אלא ע"כ שהוא מדין אחר מה שקיי"ל הרואה את חבירו פעם לשליש יום החביב עליו שמברך ופשוט דדין זה דרואה את חבירו אינו אלא ביודעו ומכירו מלפנים אבל חבירו שאינו מכירו ולא ראה אותו מעולם אינו מברך שהחיינו הגם שהוא חביב עליו עיין ש"ע א"ה סי' רכ"ה ס"ב דעל ראיית חבירו שלא ראה מעולם אינו מברך. ודבר זה מבואר בתש"ה הרשב"א ח"ד סי' ט"ו הביאו הב"י שם. והנה עיינתי קצת בדברי הגרש"א זצ"ל ולפענ"ד משם אין ראייה שכתב וז"ל ילדה אשתו זכר חייב לברך הטוה"מ כו' ואם מתה אשתו בלידתה נכון לברך שהחיינו וכשחזר ורואה הבן אחר ל' יום צריך לברך אפילו אם ראהו כבר לפני שלשים יום אם לבו שמח כו' ונהנה ואפילו על בת צריך לברך כל שלשים יום כשנהנה ושמה בראייתה כמו שנתבאר כו' והנה מה שכתב וגם על בת צריך לברך כל שלשים יום פשוט דהכוונה לאחר שלשים שראה אותה והיינו מדין רואה חבירו ולכן כתב לברך כל שלשים יום כשנהנה ושמה בראייתה אלא שכיון שכתב דעל בנו מברך שהחיינו משלשים יום וקמ"ל דבבת נמי דינא הכי דלא תימא כיון דאין מברכין על הבת הטוה"מ וע"כ מטעם שכתבתי דאוי לו למי שבניו נקבות א"כ אפשר דגם שהחיינו של רואה חבירו נמי לא יברך דליכא שמחה בבת כלל ולכן קמ"ל דעכ"פ כשרואה משלשים לשלשים על הבת נמי מברך וע"ז קאי מה שכתב כמו שנתבאר למעיין שם אבל אין שם שום ראייה לברך על הבת שהחיינו אם לא ראה אותה מעולם הגם שיש לו שמחה וצ"ע. איברא דהפמ"ג (בא"א סי' רכ"ה) כתב ילדה אשתו והוא היה במדינת הים וראה עתה מברך שהחיינו או מחייה המתים ולכאורה זה נגד הרשב"א זצ"ל שכתב דבלא ראה מעולם אינו מברך, וראיתי להגרצ"פ גאב"ד דירושלים שכבר עמד בסתירה זו וכתב לחלק דאולי הרשב"א מירי בסתם בנ"א שאין שמחה בראייתם והפמ"ג מירי שידוע שיש לו שמחה בראייתם ובמקום שידוע שיש שמחה גם הרשב"א מודה דאפילו לא ראה מעולם מברך שהחיינו הובאו דבריו בס' יין הטוב סי' נ'. לפענ"ד לאחר העיון בלשון הרשב"א זצ"ל לא נראה הכי. ואעתיק לישון הרשב"א זצ"ל, שאלת מי שלא ראה חבירו מעולם ושולחין זל"ז מכתבים ועכשיו ראהו מה יברך אם נהנה בראייתו. תשובה מי שלא ראה את חבירו מעולם אינו רואה שיהא חייב לברך כלום כו' ולא אמרו אלא בחבירו הרגיל אצלו דאילו על מי שלא ראהו לא נמצא החילוק הזה שבברכת מי שלא ראה את חבירו ל' יום יברך שהחיינו ולאחר י"ב חודש יברך מחייה המתים דאילו לא ראהו מעולם כ"ש שעברו עליו י"ב חדש ומחייה המתים יברך אלא שלא אמרו אלא במי שראה את חבירו ואח"כ נעלם ממנו כו' שהרי זה בראייתו עכשיו כאלו נעלם ממנו ומת ועכשיו חזר וחיה ע"כ. והנה הרואה יראה דהרשב"א זצ"ל דייק דהתיקון הנ"ל לא היה אלא במי שראהו מקודם ואח"כ נעלם ממנו דאז שייך החילוק בין ל' יום ל"ב חדש אבל כל שלא ראהו מעולם לא שייך זה ואין זה ענין של אינו שמח בו אלא שלא תקנו כה"ג וכנראה דהפמ"ג לא ראה הרשב"א בפנים וצ"ע. עוד צ"ע במה שכתב הפמ"ג דמברך שהחיינו או מחיה המתים ומדברי הרשב"א משמע דכל שלא ראהו מעולם דוקא מחיה מתים יברך ולא שהחיינו וממ"נ צ"ע אי ס"ל להפמ"ג דהולד כבר בן שנה א"כ מחיה מתים הוא שיברך ואם לאו אז שהחיינו הוא דיברך ואולי כוונת הפמ"ג לצדדין שאם בא ממדינת הים והוא כבר לאחר שנה מברך מחיה מתים ואם הוא קודם שנה מברך שהחיינו וזה דלא כמו שרצה לדייק הגרצ"פ בתשובה הנ"ל בכוונת הפמ"ג שכתב דמברך שהחיינו או מחיה המתים וע"ש וצ"ע".

(ג) הגריש"א זצ"ל (לפאר ולברך עמ' ל"ד) – "שגם מה שכתב הפמ"ג לברך על ראיית ולדו המנהג לא לברך".

(ד) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' ריש עמ' מ', אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' כ"ט טור ג') – "דאם בירך ברכת הטוב והמטיב בשעת הלידה, אין לו לברך שהחיינו על הראייה".

3. תלוי במנהגו.

(א) בן איש חי (שנה א' פר' ראה אות ח') – "אף על פי שאמרו חז"ל ילדה אשתו זכר מברך הטוב והמטיב, לא נהגו העולם לברך ברכה זו, ורק נהגו שהאב יברך שהחיינו בשעת המילה, ואם לא נמצא האב ומלו אותו הקרובים אין מברכים, מיהו י"א כשיבא אבי הבן אח"כ יברך שהחיינו כשרואה התינוק דאז שמח בראייתו, ויש חולקין בזה, לכן במקום שנהגו לברך יברכו, ובמקום שאין מנהג ידוע וברור בזה לא יברכו משום דק"ל סב"ל, אלא ישתדל לברך על בגד חדש או פרי חדש בעת שרואה התינוק ויכוין עליו ג"כ, ובעת שדרשתי דבר זה בציבור נמצא שם מורי הרב זצ"ל והעיד על עט"ר הרה"ג מו"ר זקני רבינו משה חיים זלה"ה שראה לאבי הבן אחד שהיה בעיר אחרת בשעת המילה ובא אח"כ, וא"ל שיברך שהחיינו כמ"ש ערך לחם והלכות קטנות ודעמייהו, ומעדות זו אנחנו למידין דמנהג עירנו מזמן קדמון לברך, דעל כן הורה הרב מו"ר זלה"ה לאותו האיש לברך אף על גב דידע שיש בד"ז פלוגתא".

(ב) כה"ח (סימן רכ"ג ס"ק א', ס"ק ו') – "הלכות קטנות ... החסד לאלפים ... אבל לפי מ"ש מור"ם זצ"ל שנהגו להקל בברכה זו, נראה דגם בבא מן הדרך אין ראוי לברך אלא במקום שנהגו לברך. וכן כתב בן א"ח".

4. מראי מקומות – אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ג על המ"ב סי' רכ"ג [עמ' ע"א], פירוש על מ"ב סי' רכ"ג אות א', לשונו מובא לעיל).

ב. מראי מקומות.

1. דרכי חיים ושלום (אות רנ"ו, עי' הע' א') – "כשראה רבינו בפעם ראשונה בעיה"ק ירושלים תו"ב את הסבא קדישא הגאון החכם מה"ר שלמה אליעזר אלפאנדרי ס"ט זי"ע (בעל המ"ח שו"ת מהרש"א אלפאנדרי), הגם שלא ראהו עדיין מעולם בירך ברכת שהחיינו".

2. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל' טור א') – "דמובא דהנצי"ב כשראה בפעם הראשונה את האדר"ת בירך ברכת שהחיינו".

ה' בר מצוה: ברוך שפטרני - האם הוא בשם ובמלכות - רמ"א סעיף ב'.

בראשית רבה (פר' תולדות פרשה ס"ג הל' י') – "א"ר אלעזר צריך אדם להטפל בבנו עד י"ג שנה מיכן ואילך צריך שיאמר ברוך שפטרני מעונשו של זה".

א. מברך עם שם ומלכות.

1. מהרי"ל (מנהגים, הל' קריאת התורה אות ה') – "מהר"י סג"ל בזמן שבנו נעשה בר מצוה וקרא בתורה היה מברך עליו בא"י אמ"ה אשר פטרני מעונשו של זה. וכן איתא במרדכי הגדול ברכה זו בשם ומלכות".
2. תשב"ץ קטן (סי' ש"צ) – "בבראשית רבה יש אמר ר' שמעון ב"ר צדוק יש לו לאדם להטפל עם בנו עד י"ג שנה לאחר מכאן צריך לומר בא"י אמ"ה שפטרני מעונשו של זה".
3. מגלה עמוקות (פר' חיי שרה) – "אפ"י שרמ"א בא"ח בהגה"ה כותב שלא לומר בשם ומלכות אין אני מודה לו בזה הפסק מאחר שאנו מוציין במדרש אגדת א"י סמך לברכה זו במקום זה כדאי לסמוך עליו שהרי סמכו על פיו הירושלמי לברך ברוך אתה ד' מקדש שמך ברבים וכ"כ הטור גם זה מדרש רבה אגדת א"י וגדולה מזו כתב הטור שבאשכנז נהגו לברך ברכה נותן ליעף כח על פי מדרש חדשים לבקרים וק"ו הדברים כי שם לא הוזכרה הברכה במדרש והגמרא חולק עליו מאחר שלא מצינו ברכה זו בגמרא בבלי וירושלמי לכן לא יאמרו אותה מ"מ הפוסקים האגודה מביאין אותה בפסקיהם ... מ"מ נחזור לדין שאני פוסק במקום הזה לברך בשם ומלכות ובאם יזכני האל אז יקימינו".
4. גר"א (על סעי' ב') – "י"א מי כו'. ב"ר ריש פ' תולדות פ' ס"ג וכ"ה במהרי"ל בהל' קריאת התורה וז"ל שם מהר"י סג"ל בזמן שבנו נעשה בר מצוה וקרא בתורה היה מברך עליו בא"י אמ"ה אשר פטרני כו' וכן איתא במרדכי הגדול ברכה זו בשם ומלכות עכ"ל וכן עיקר".
5. עי' ח"א (כלל ס"ה סעי' ג') – "מי שנעשה בנו בר מצוה, כשקורא בתורה פעם ראשון מברך 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר פטרני מעונשו של זה' (כ"כ מהרי"ל שמברך בשם ומלכות ע"פ המרדכי וכ"כ במדרש ריש פ' תולדות ואף על פי שבמדרש לא נזכר בשם ומלכות, אינה ראייה, שהרי גם בכל הברכות שנזכרות בפרק הרואה, לא נזכר, ואפילו הכי לכולי עלמא מברך בשם ומלכות. וכ"כ הגר"א שכן עיקר, ושמעתי שכן נהג). ובד"מ כתב תחלה שקשה על מהרי"ל שלא מצא ברכה זו בגמ', ואחרי זה כתב שמצא כן במדרש. וכפי הנראה מרש"ל בתשו' סי' ס"ד נראה, דדוקא ברכה שלא נמצאת בגמרא ומדרש, אין הגאונים יכולים לתקן (ועי' בט"ז א"ח סי' מ"ו) ולפי מה שכתבתי בכלל ה' סי' א', דלכולי עלמא המברך ברכה לשם ברכה אף על פי שהיא לבטלה, על כל פנים אין כאן לא תשא, ופשיטא לתוס', אלא דאסור להוסיף ברכה. וכיון דמוזכר ברכה זו במדרש ומהרי"ל עשה הלכה למעשה וכן הגר"א, לכן המברך אינו מפסיד".
6. קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' ח') – "מי שנעשה בנו בר מצוה, כשעולה לתורה בפעם הראשונה, לאחר שבירך ברכה אחרונה על ספר התורה, מברך האב ואומר, ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר פטרני מעונשו של זה. ומצוה על האדם לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה, דהיינו ביום שנכנס לשנת י"ד, ואם הנער דורש הוי סעודת מצוה אפילו אינה באותו יום".
7. מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ז') – "והעיקר לברך בשם ומלכות כמ"ש מהרי"ל וכמ"ש הגאון מוהרא"ו ז"ל וכן מצאנו במגלה עמוקות פ' חיי שרה שכתב שכיון שנמצא סמך במדרש לברכה זו כדאי הוא לסמוך עליו ולברך בש' ומלכות וכמו דסמכו לברך ברוך אתה ה' מקדש שמך ברבים ע"פ המדרש וכן ברכות הנותן ליעף כח וע"ש שהאריך, וע' בפר"ח בלקוטיו כאן".
8. שלחן הטהור (סעי' ד') – "יברך אביו בשם ומלכות ברבים בא"י אמ"ה שפטרני מעונשו של זה, וכל ברכה שאין בה שם ומלכות אין בה ממש והרי הוא כעוף המצפצף באויר בדברי הבל, וברכה זאת אינה רשות אלא חיוב גמור ככל הברכות ובשם דלא כמרן מור"ם. וכך הסכימו הראשונים והאחרונים".
9. עי' אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רכ"ה אות א'), אמנם עי' דברי חכמים או"ח פרק ט"ז אות קצ"ט [לשונו מובא לקמן] – "את ברכת 'ברוך שפטרני יכול לברך בשם ומלכות".
10. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ו אות כ"ו).

ב. מברך בלי שם ומלכות.

1. עי' רמ"א (סעי' ב') – "וטוב לברך בלא שם ומלכות".
2. עי' לבוש (סעי' ב') – "וטוב לברך אותה בלא שם ומלכות".
3. יוסף אומץ (סי' תנ"ב).
4. שלחן שלמה (סעי' ב') – "והברכה תהיה בלא שם ומלכות".
5. סידור דרך החיים (דפוס שנת תר"א ע"ח-ב, שנת תר"כ עמ' ר"ד [הו"ד במ"ב ס"ק ח']) – "ברוך שפטרני מעונשו של זה".
6. חסד לאלפים (ס"ק ט"ז) – "בלי הזכרת שם ומלכות".
7. ערה"ש (סעי' ד') – "רמ"א".
8. בן איש חי (שנה א' פר' ראה אות י"ז) – "הזכר יתחייב במצות בן י"ג שנה ויום אחד, על כן ביום הראשון של שנת י"ד יתפוס האב את בנו בידו ויאמר ברוך שפטרני מעונשו של זה, ויהרהר שם ומלכות בלבבו".
9. ברכת הבית (שער ל"א סעי' ג') – "ברוך שפטרני מעונשו של זה. בלא שם ומלכות".
10. כה"ח (ס"ק ט"ז) – "אנן חיישינן לספק ברכות ... ע"כ אין לברך כ"א בלתי שו"מ כפסק מור"ם ז"ל".
11. חזו"א (ארחות רבנו ח"ג עמ' רכ"ד אות כ"ג [לשונו מובא לקמן], ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות ה').
12. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"ג עמ' רכ"ד אות כ"ג) – "אמר לי הגר"ח שליט"א [זצ"ל] שאביו מו"ר (שליט"א) צדוק"ל אמר אצלו ברוך שפטרני בלי שם ומלכות, וכ"ד מרן החזו"א צדוק"ל, וכן אמר לי הגר"ש"ג זצ"ל בשם מרן. (כרמ"א בסי' רכ"ה ס"ב ולא כגר"א ז"ל במ"ב שם ס"ק ח').
13. הגר"ש"א זצ"ל (מבקשי תורה חמ"ח עמ' צ') – "שחלילה לברך בשם ומלכות".

14. הליכות עולם (ח"ב עמ' ר"א).
15. הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ"ב אות רי"ח, ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות ה') – "איך יש לנהוג למעשה לענין ברכת ברוך שפטרני בשם ומלכות כשנעשה בנו בר מצות. תשובה: אין המנהג בשם ומלכות".
16. ילקוט יוסף (סי' רכ"ג סעי' י"ט, קיצור שו"ע סעי' כ"ה, סי' ל"ז סעי' ג') – "אב שבנו הגיע לגיל י"ג שנה ויום אחד, אין לו לברך שפטרני מעונשו של זה" בשם ומלכות, אלא יאמר ברכה זו בלי שם ומלכות. וכן פשט המנהג לברך ברכה זו בלי שם ומלכות אחר עליית הבן הקטן לספר תורה, כשנעשה בר מצוה".

- ג. מראי מקומות – שערי אפרים (שער ד' סעי' כ"ה, פתחי שערים י"ז), מ"ב (ס"ק ח'), קצות השלחן (סי' ס"ה סעי' ו', ס"ק י"ג), בירור הלכה (תנינא, ריש סי' רכ"ה), פסקי תשובות (אות ה'), הגר"מ גבאי שליט"א (גם אני אודך ח"ד סי' ג').
1. העיסור (שער ג' הל' מילה, נ"ג-א') – "ויש מקומות כשמגיע ל"ג מברך בשם שפטרני מעונשו של זה".
 2. ר"י מלוניל (על הרי"ף, שבת דף נה:) – "ובירושלמי כתוב כשמגיע קטן לשלש עשרה שנה ויום אחד מברך האב ברוך המקום שפטרני מעונשו של זה".
 3. דעת תורה (על סעי' ב') – "ע"ב בס' מגלה עמוקות פ' חיי שרה שפסק לברך בשם ומלכות, וכתב שאם יבוא לידו יקיימנו, וע"ב בח"א כלל ס"ה בשם הגר"א ג"כ הכי".
 - א) בירור הלכה (תנינא, סי' רכ"ה ד"ה ובדעת, עמ' שצ"ו) – "ובדעת תורה הביא מקורות לברך ברוך שפטרני בשם ומלכות, ואמנם קבלתי מאמרו"ר הגה"צ שליט"א שאין זה 'דעת תורה' אלא ציונים שציין לו בגליון השו"ע שלו - למזכרת - שיש שיטות כאלו, אלא שחשבתי שכאן יוצא מן הכלל שאינו מסתפק בציונים אלא מעתיק הדברים, ואמנם באמת כמעט אין יוצא מן הכלל של ביקורת אאמו"ר הגה"צ שליט"א, דהרי מפורש בספר עיר מבצר על מסכ' מגילה שהמהרש"ם זי"ע השיב שמנהגינו לברך ברוך שפטרני בלא שם ומלכותו, וזה הובא בשערי חיים על השערי אפרים, ובשו"ת משנה הלכות ח"ג סימן כ"ו".
 4. אמת ליעקב (דברי חכמים או"ח פרק ט"ז אות קצ"ט) – "שאלה: הרמ"א והגר"א חולקין כיצד לומר ברכת 'ברוך שפטרני בעת שמגיע בנו לגיל בר מצוה. אם לאומרו בשם הוי"ה או בלי הזכרת השם. כיצד נוהגים. תשובה: בשם הגרי"ק שמעתי דעביד כמר עבד ודעביד כמר עבד ויש על מי לסמוך. והגרמ"פ פסק דיאמר בלא שם. וכן ראיתי שהביאו בשמו".
 5. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' מ', הע' ק"נ) – "רבנו בירך כשנעשו בניו בני י"ג שנה ברכת ברוך שפטרני בשם ומלכות [כדעת מהרי"ל, והגר"א בביאורו סי' רכ"ה] (ועיין חיי אדם כלל ס"ה ס"ג שכתב ששמע שכן נהג הגר"א ז"ל). וכן נהגו הרבה גדולים, וכן הורה הגאון מוהרי"ל דיסקין ז"ל ואמר רבנו בשם הגר"צ פ' פראנק בשם הגאון מוה"ר שמואל סלאנט ז"ל שהורה כן, והוסיף הגר"ש ס' דבכל מקום שכתב הגר"א ז"ל בביאורו 'וכן עיקר', עבדינן כוותיה. ועיין מ"ב סי' רכ"ה סק"ח (אך עכ"ז אירע שלא בירך רבנו, והכל לפי מקומו ושעתו). אבל לאחרים הורה לברך בלא שם ומלכות".
 6. הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על רמ"א סעי' ב') – "כמה גדולים ברכו בברך רחמנא, דיוצא בזה לכל הדיעות".
 7. תשובות והנהגות (ח"ג סי' ע"ו אות ג', ח"ד סי' נ"ה) – "וע"ש במקו"ח שתמה על הרמ"א שאין לברך ברוך שפטרני בשם ומלכות, והלא מפורש במדרש שמברכין בשם ומלכות כברכה, ומסיק ונראה דאישתמיטיה לרמ"א ע"ש, וכפי ששמעתי הורה הגה"ק הגרי"ל דיסקין זצ"ל דרק מי שמתנהג בכל דרכיו כהגר"א יכול לברך בשם ומלכות".
 8. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ב') – "אדמו"ר זללה"ה אמר, דרך רמז ולא בדרך פסק, לברך בשם ובמלכות. ועיין בהליכות שלמה פכ"ג אות מ' שהורה לשואלים לברך בלי שם ומלכות".

ד. עניית אמן אחר ברוך שפטרני בלי שם.

1. אין עונין אחריה אמן.
- א) ע"י שערי אפרים (שער ד' אות כ"ה) – "ואם הוא מברך בשם ומלכות אז השומעים עונין אחריו אמן".
- ב) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג ס"ק נ"ח) – "ובכהאי גוונא אין עונין אחריה אמן, וכן בכל ברכה שאין בה שם ומלכות כגון ברוך א-ל-הוודאות של מודים דרבנן".
- ג) בצל החכמה (ח"ה סי' פ"ט אות א') – "מבואר ממש"כ בס' שערי אפרים (שער ד' סעי' כ"ה) לענין ברכת ברוך שפטרני, שאם הוא מברך בשם ומלכות אז השומעים עונין אחריו אמן ע"ש. מבואר שאם מברך בלי שם ומלכות אין עונין אחריו אמן".
2. לענות אמן.
- א) הגר"ח זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' ש"ע אות שמ"ח) – "כאשר אבי הבן מברך 'ברוך שפטרני וכו', האם הציבור צריכים לענות אמן. תשובה: כן".
- ע"י הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ"ב אות רט"ו, צהר ח"ג עמ' נ"ה אות ו') – "אם צריך לענות אמן לברכת ברוך שפטרני שאומר האב בלא שם ומלכות, או לא. תשובה: טוב לענות".
3. מראי מקומות – הגר"מ גבאי שליט"א (גם אני אודך ח"ד סי' ג' אות י"ג).

ה. שהחיינו: האם מברכין שהחיינו על התחייבות במצוות.

1. אין מברכין.
- א) אג"מ (י"ד ח"ג סי' י"ד אות ד') – "הטעם שאין מברכין שהחיינו על התחייבות במצוות הטעם שכן שהגיע ל"ג שנה שנתחייב במצות וכן בת שהגיע ל"ב שנה אין מברכין שהחיינו, הוא שעל חדוש חיוב המצוה תקנו לברך שהחיינו ולא כשבהמצוה ליכא חדוש זמן אלא בהגברא, כי מכיון שישנו בהחיוב מצד קבלת התורה שגם לקטנים איכא ענין קבלת התורה שאבותינו קבלו לדורי דורות עולם, כבר ליכא ענין חדוש בהגברא דתיכף כשיסתלקו הפטור מצד קטנות הוא בהחיוב".
2. מראי מקומות – ה"ב שפיץ (מוריה ח"ת עמ' תמ"ז).

א) בן איש חי (שנה א' פר' ראה אות י"ז) – "וטוב זהבן ילבש בגד חדש ויברך שהחיינו ויכוין גם על הכנסו באותו היום בעול מצות, ואם אין לאל ידו יברך על פרי חדש. וגם הבת ביום שתכנס בחיוב מצות אף על פי שלא נהגו לעשות לה סעודה, עכ"ז תהיה שמחה אותו היום ותלבוש בגדי שבת, ואם יש לאל ידה תלבש בגד חדש ותברך שהחיינו, ותכוין גם על כניסתה בעול מצות".

ו) הזמן לברך.

א. מג"א (ס"ק ד'), א"ר (ס"ק ה', א"ז ס"ק ד'), מ"ב (ס"ק ו') – "ועכשיו נהגו שלא לברך עד שעה שהנער מתפלל בצבור בתורת ש"ץ או שהוא קורא בתורה בשבת ראשונה **שאינו נודע לרבים** שהוא בר מצוה".
1. דור המלקטים - Halachically Speaking (חי"ג מספר י"א).

ב. ברוך שפטרני כשקיבל הבר מצוה מפטיר.

1. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ט טור ב') – "שאלה: אם חתן הבר מצוה, בשבת שאחר בר מצוה קיבל עליה של מפטיר (ולא עליה רגילה), יש שאמרו שאין האב יכול לברך ברוך שפטרני, שהרי גם קטן מקבל מפטיר, האם נכון. תשובה: יכול לברך".

ג. האם יש ענין להמתין בשביל קריאת התורה של שבת, או אפילו ביום ב' וה'.

1. אפילו ביום ב' וה'.

א) חקי חיים (ח"ה סי' נ"ג) – "הנה מסברא ה' נראה דצריך לברך ברכת ברוך שפטרני תומ"י בקריאה ראשונה דכלל גדול בידינו דאסור להחמיץ המצוה...".

ב) נטעי גבריאל (בר מצוה פרק י"ב סעי' ט', הע' י"ז) – "לכתחלה יברך האב ברוך שפטרני בקריאה הראשונה [גם בשני וחמישי או ר"ח], וא"צ להמתין עם ברכה זו לשבת [כן נראה דזריזין מקדימין למצות לברך ולהודות להשי"ת, וכ"כ בספר המנהגים חב"ד, וכ"כ שו"ת חקי חיים ח"ה סי' נ"ג דלא אמרינן בזה ברוב עם הדרת מלך להמתין עד שבת, כיון שהנער נעשה עתה בר מצוה עיי"ש"]".

ג) פסקי תשובות (אות ו', הע' ל"ט) – "או כשעולה לתורה בשני וחמישי או שאר קריאת התורה בימות החול או בחוה"מ. [ערוה"ש סעי' ד' (ומה שנקטו המג"א וש"א בשבת משום דחיוב לתת לו עליה הוא בשבת דווקא ולא בימות החול, וכנ"ל סי' קל"ו אות ו')]."

2. מראי מקומות.

א) ערה"ש (סעי' ד') – "והרבה נהגו לברכה בשם ומלכות בעת קריאת התורה שקוראים נער בר מצוה לעלות לתורה אם ביום שנעשה בר מצוה הוא יום של קריאת התורה או למחרתו [שם סק"ד]".

ב) הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ו') – "צ"ע מאי איכפת ליה בידיעת הרבים, ואולי יש לפרש משום שבסק"ז ביאר המ"ב טעם הברכה כדי שיתחזק הבן בעצמו בחיובו במצות, וא"כ עדיף טפי שהוא ברבים, שאז ירגיש הבן באחריותו יותר".

ג) תשובות והנהגות (ח"ג סי' ע"ו אות ג') – "הרמ"א (רכ"ה) מסיק בנעשה בנו בר מצוה לברך ברוך שפטרני בלי שם ומלכות, ועיין בשו"ת 'תשובות והנהגות' ח"ב סימן קמ"ב שיכוין הבן להוציא אביו ברכת התורה והאב יכוין לצאת מהבן ומיד יוסיף ברוך שפטרני, ולפי דברינו שם כיון דעיקרה כברכת ההודאה כשיש ציבור רב רק בשבת דוקא ימתין עד שבת דמפרסמא טפי. אמנם נלע"ד דכל זה למנהגינו שאינו מברך בשם ומלכות, אבל לדעת הרמ"א וכן נהג הגר"א לברך בשם ומלכות נראה שאם הבן עולה לתורה בחול ומברך לא ימתין, אלא מיד כשעולה לתורה אביו מברך, שבזה ניכר שהוא גדול, ואינו ראוי להמתין עד שבת, דכשמברכין ברוך שפטרני בשם ומלכות יש לומר שתיקנו לברך כן מיד כשנעשה בר מצוה וניכר כן דוקא, ואם יברך אח"כ אין בזה ברכה, משא"כ אי בלאו הכי אינו אומר בברכה שם ומלכות לא חיישינן כולי האי. ועיין במ"ב שם דאם הבן מתפלל בערב כש"צ מברך אז הברכה ד'ברוך שפטרני' שניכר כבר אז גדלותו, וכן נראה גבי ברכת המזון דאם מברך בערב ומזמן בעשרה ראוי לברך אז ברבים, אבל נראה דהיינו דוקא אם מברך בברכה וכמ"ש".

ד. אפילו בשעת סעודת בר מצוה.

1. דברי מלכיאל (ח"א סי' ד') – "ובברכה ברוך שפטרני כשנעשה בנו בר מצוה שמבואר בש"ע סי' רכ"ה שמברכין בשעת קה"ת וכ"ה במרדכי שמברך בפעם ראשון שקורא בנו בתורה. צל"ע טעם שהוגבל בעת קה"ת דכיון שנעשה ב"מ מקודם צריך לברך תיכף כשנעשה ב"מ. וראיתי בשערי אפרים שכתב הטעם לפי שמצות עלי' לתורה הוא עושה עתה פעם הראשון. ועי"ז מתפרסם אז שנעשה גדול. ותמהני דכמה קטנים עולים לתורה למפטיר. וגם מה נ"מ מהפרסום דהא צריך לברך בשעה שבאה לו ההנאה. ונראה הטעם דמדמי לה לברכת הודאה שצריך בי עשרה ותרי מינייהו רבנן. ולזה קבעו הגומל בקה"ת שאז וודאי הוי עשרה וה"ה הכא. ולפ"ז נראה ברור שבמקום שעושים סעודה לב"מ ביום שנעשה ב"מ ויש שם עשרה ותרי רבנן מחויב אז לברך. ואדרבא אז עיקר מצותה של הברכה. ואיך אפשר שבעת עיקר השמחה לא יברך ואח"כ יברך. וכעין זה כ' הח"ס חאו"ח סי' נ"א שצריך לברך ברכת הגומל אף בלילה אם עושה שמחה כשעולה מן הים ע"ש".

2. הגריש"א זצ"ל (מבקשי תורה חמ"ח עמ' צ', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות ל"ח) – "רשאי לברך 'ברוך שפטרני' מתי שרוצה או בעליה לתורה, או בעת סעודת הבר מצוה".

ה. עד מתי.

1. מראי מקומות – בצל החכמה (ח"ה סי' קל"ב, לישונו מובא לקמן), נטעי גבריאל (בר מצוה פרק י"ב סעי' ח'), הגר"מ גבאי שליט"א (גם אני אודך ח"ד סי' ג' אות י"ב).

(א) קצות השלחן (סי' ס"ה ס"ק י"ד) – ונראה דברכה זו אין לה זמן קבוע ואם איחר לברך יוכל לברך כל זמן שירצה כמו ברכת הגומל דלעיל סק"ח וכן מלשון המד"ר הנ"ל 'מכאן ואילך' צריך שיאמר כו' משמע דאין לה זמן קבוע".

ז] ברוך שפטרני: הכללים.

א. האם אב מברך ברוך שפטרני על בנו החורג או המאומץ (adopted, step-child).

1. מראי מקומות – בצל החכמה (ח"ה סי' ג'), חשוקי חמד (פסחים דף קכא:), על בן אמצת לך (פרק ח'), הגר"מ גבאי שליט"א (גם אני אודך ח"ד סי' ג' אות ט').

(א) משנה הלכות (ח"ג סי' כ"ו) – "עוד י"ל טעם שאין לאומרה שאם יאמרה יאמרו הרואים שזה בנו ממש וכמו שרובם מהם רוצים דוקא שהעולם ישכחו שאין זה בנו ממש ויחזקו אותו לבנו ממש ועי"ז ח"ו יבא אח"כ לידי איסור ערוה שישתכח ממנו משפחתו כלל וכלל. ומהאי טעמא רע עלי המעשה אשר נהגו בכמה בתי כנסיות אשר קוראים ילד כזה על שם המגדלו פלוני בן פלוני ובעיני המון והעולם נראה ממש שהוא בנו והמגדלו איננו אומר להקטן שהוא אביו איננו אביו האמתי ועי"ז באים בעונ"ה כמה מכשולות וע"כ טוב הי' לפרסם שאסור לקרא קטן זה בשם המגדלו שהוא קראו אביו אלא יקראו אותו בשם אביו האמתי ואם אין נודע לו שם אביו יקראו בן אברהם ולא בשם אביו המגדלו שלא יצא מזה מכשולות כמובן".

ב. נוסח ברכת ברוך שפטרני בתאומים.

1. יעלה כל אחד מהם לתורה לחוד ויברך אביהם פעמיים 'ברוך שפטרני'.

(א) הגר"ש זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' מ"א, ס"ק נ"ט, הקטן והלכותיו פרק פ"ג הע' נ"ז) – "אחים תאומים, כשנעשים בני-מצוה, יעלה כל אחד מהם לתורה לחוד ויברך אביהם פעמיים 'ברוך שפטרני'. [דלא כהאומרים שיברך על שניהם ויאמר ברוך שפטרני מעונשם של זה ושל זה, דהוי משנה ממטבע שטבעו חכמים. ואף אם אינו מברך בשם ומלכות, ומכל מקום אין לעשות כן]".

(ב) להורות נתן (ח"ה סי' ז') – "יש לברך לכל אחד לחוד ... גם מש"כ מע"כ אם לברך בלשון רבים שפטרני מעונשם של אלו, ודאי פשוט שאין לשנות ממטבע שטבעו הקדמונים".

(ג) הקטן והלכותיו (פרק פ"ג סעי' ל"א).

2. מסתבר ברכה א' לשניהן.

(א) הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ"ב אות רכ"ג, הע' קכ"ח) – "נשאלתי ע"ד אחים תאומים שנעשו בני מצוה, אם האב צריך לברך "ברוך שפטרני על כל אחד מהם אחר עלייתו לתורה או יוכל לברך ברכה אחת לשניהם ולומר ברוך שפטרני מעונשם של אלו, מה דעתו בזה. תשובה: מסתבר ברכה א' לשניהן".

3. מראי מקומות – הגר"מ גבאי שליט"א (גם אני אודך ח"ד סי' ג' אות י').

ג. ברוך שפטרני שלא בפניו.

1. בצל החכמה (ח"ה סי' קל"ב) – "העולה להלכה: (א) מעיקר הדין חלה על האב לברך ברכת ברוך שפטרני, מיד כשנעשה בנו בר מצוה (אות א'). לא בירך מיד יכול לברך תוך ל' יום (אות י"ג - ט"ו). (ב) לכתחילה יברך האב ברכה זו בפני הבן ובאופן שהבן ישמע הברכה מפיו (אות ב') - (ג) אם מנהג מקומו לברך ברוך שפטרני בלי שם ומלכות והבן נעשה בר מצוה והוא - האב - נמצא אז בעיר אחרת ודעתו לחזור לביתו קודם השבת, א"צ לברך במקום המצאו, ואמנם אם רוצה לברך רשאי. ומ"מ כאשר יחזור לביתו יברך שם ברבים כשיעלה בנו לתורה או יתפלל כש"צ וכה"ג (אות יו"ד). (ד) מנהג מקומו לברך בלי שם ומלכות והוא בעיר אחרת יחזור לביתו רק אחר השבת יברך במקום המצאו מיד לביל כניסת שנת י"ד. ואם בינתיים עלה כבר הבן לתורה בעירו בשבת, אז כאשר יחזור האב לביתו יברך מיד וא"צ להמתין עד שבנו יעלה לתורה או עד שיתפלל כש"צ (אות י"א). (ה) מנהג מקומו לברך ברוך שפטרני בשם ומלכות והוא בעיר אחרת בין אם בדעתו לחזור לעירו קודם השבת ובין אין דעתו לחזור רק אחר השבת לא יברך במקום המצאו כלל אם דעתו לחזור לעירו עכ"פ תוך ל' יום, וכאשר יחזור לביתו ויעלה בנו לתורה בשבת או שיתפלל כש"צ יברך ברבים בשו"מ כמנהג המקום (אות י"א י"ג ט"ו)".

2. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ט טור ב') – "שאלה: הנמצא בחו"ל ובנו נעשה בר מצוה ואינו בפניו, האם יכול לברך ברוך שפטרני, או לא. תשובה: נכון בפניו".

הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ"ב אות רי"ז) – "אם יכול האב לברך ברכת ברוך שפטרני היכא שאין הבן שם או לא. תשובה: לא".

ד. ברוך שפטרני בלי מנין.

1. מראי מקומות.

(א) בצל החכמה (ח"ה סי' קל"ד) – "העולה להלכה: (א) הנהגין לברך ברוך שפטרני בשם ומלכות, נכון שידקדקו לברכה בפני עשרה (אות א' ה'). (ב) אי אפשר לו לברכה בעשרה או דטריחא לי' מילתא טובא, יכול לבורכה גם בלי עשרה (אות ה'). (ג) למנהגנו לברכה בלי שם ומלכות, א"צ לדקדק כלל לחזור אחר עשרה (אות ו')."

(ב) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ט טור ב') – "שאלה: אם נמצא במקום שאין מנין, האם יאמר ברוך שפטרני בלי מנין, או לא. תשובה: לא".

ה. מנהגו שונה ממנהג המקום.

1. בצל החכמה (ח"ה סי' קל"ג) – "העולה להלכה: מנהג מקומו לברך ברוך שפטרני בשם ומלכות וכן מנהג מקום המצאו וא"א לו לחזור לעירו רק אחר זמן רב, יאמר בעת קרה"ת, בני פלוני נעשה בר מצוה ושוב יברך בשו"מ, שפטרני מעונשו של זה (אות ד').
 - ב) מנהג מקומו לברך בשו"מ ומנהג מקום המצאו לברך בלי שו"מ, לא יברך בשעת קרה"ת כלל, אבל יכול לברך שלא בשעת קרה"ת והתפלה גם בפני עשרה בשו"מ כמנהג מקומו (אות ה'). - ג) מנהג מקומו לברך בלי שו"מ וכן הוא גם מנהג מקום המצאו, שפיר מברך שפטרני מעונשו של זה בלי שו"מ כאשר יעלה לתורה (אות ו'). - ד) מנהג מקומו לברך בלי שו"מ ומנהג מקום המצאו לברך בשו"מ, לא יברך בקול בשעה שהוא עולה לתורה, אבל יכול לברך אז בלחש בלי שו"מ או אפי' בפני אנשי העיר שלא בזמן התפלה. (אות ז'). - ה) כל שמברך שלא בפני בנו יאמר תחילה, בני פלוני נעשה בר מצוה (אות א')."

1. מקום שאין האב חי: האם הסבא צריך לברך ברוך שפטרני.

1. אינו מברך.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שנ"ט אות רל"ג) – "במקום שאין האב חי, האם הסבא צריך לברך 'ברוך שפטרני'. תשובה: לא".

(ב) על בן אמצת לך (פרק ח' סעי' ב').

2. מראי מקומות – הרד"ש קוסובסקי זצ"ל (מבקשי תורה חמ"ח עמ' כ"ו).

(א) משנה הלכות (ח"ג סי' כ"ד ו"ה וכן) – "וכן ראיתי שהביאו משו"ת מעשה איש חיו"ד סי' י"ד ביתום שנתגדל אצל אבי זקינו דאין צריך לברך ברכה זו וא"כ כ"ש מי שאינו אבי זקינו אלא איש זר ולא מקרובו ומשפחתו הוא. איברא דראיתי בס' שערי רחמים שער ב' סקכ"ד שהקשה אספר מעשה איש הנ"ל דהלא קי"ל בש"ע יו"ד סי' רמ"ה ס"ג שחייב ללמוד תורה לכן בנו וכו' וממילא אם לא למדו כראוי הוא נענש ושפיר שייך לומר ברוך שפטרני וכו' לטעם המג"א דנענש משום דלא חנכו ועיין שו"ת רע"א סי' מ"ב ביתום שמכניסין אותו בבית של אאע"ה שאם אבי אביו המוהל יברך הוא הברכה כי הוא ראוי יותר מהסנדק מטעמים המבוארים שם ע"ש וא"כ הכ"נ י"ל שיש שייכות לאבי אביו וכן מצא בעיר מבצר עמ"ס מגילה שהגאון מוהרשד"ם ז"ל פסק לו לפי מנהגנו שאומרים ברכת שפטרני בלא שם ומלכות נכון לומר זקנו עכ"ל".

[ח] סעודת בר מצוה.

א. הטעם.

1. מ"ב (ס"ק ו') – "וטעם הסעודה משום דעכשיו נעשה איש ישראל שנצטוה במצות התורה".

2. שעה"צ (ס"ק ט') – "ובאליה רבה בשם ים של שלמה כתב הטעם, משום גדול המצוה ועושה, וכמו שאמרו לגבי רב יוסף דהוי עביד יומא טבא בשביל זה".

3. לכאורה השני טעמים תלוי האם קטנים לאו בני מצות, או רק לאו בני עונשים - עי' סי' שמ"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ב. העושה סעודת בר מצוה פעמיים במשפחתו אם שייך ששניהם יחשבו סעודת מצווה.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ל' טור ג') – "שאלה: הנה ידוע שסעודת בר מצווה, הוא סעודת מצווה, [והיש"ש בב"ק למדה מר' יוסף שאמר שמי שילמד אותו שסומא חייב במצוות, הוא יעשה סעודה, מכיון שגדול המצווה ועושה, ממי שאין מצווה ועושה, וגם כאן הבר מצווה היה פטור ממצוות ועכשיו נהפך לבר חיובא]. ונסתפקו במי שעושה פעמיים סעודת בר מצווה פעם אחת לקרובים אלו, ופעם אחת לקרובים אחרים, [וכל כיו"ב], האם שני הסעודות נחשבות סעודת מצווה, או שרק הראשונה נחשבת סעודת מצווה, ולא השניה, וצ"ע. תשובה: אולי".

הגר"ח"ק זצ"ל (מכתב לבחור הבר מצוה אברמי שטילרמן אלול תשע"ה) – "שאלה: לכבוד הרב שליט"א, בעזרת ה' יהיה לי בר - מצווה בתאריך ו' אלול ורציתי לשאול כמה שאילות ... אנחנו עושים 2 סעודת בר מצווה האם שתיהם נחשבים כסעודת מצווה. תשובה: כן".

ג. האם בסעודת בר מצווה צריך בשר.

1. ראוי.

(א) נטעי גבריא (בר מצוה פרק ט"ו סעי' י"ד) – "המנהג לקבוע סעודה על בשר ויין".

(ב) אור לארבעה עשר (פרק י"ב סעי' ח') – "הסעודה ראוי שתהיה בפת, בשר ויין".

2. לא צריך.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (מכתב לבחור הבר מצוה שלמה זלמן שטילרמן, תמוז תשע"ג) – "שאלה: האם בסעודת בר מצוה צריך בשר. תשובה: לא".

הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ל' טור ג') – "שאלה: ידוע שסעודת בר מצווה נחשב 'סעודת מצווה', ויש להסתפק אם צריך גם בשר, כמו בשאר סעודות מצווה, או לא. תשובה: לא נהגו".

ד. הנהגות שונות כשחל ה' בר מצוה בבין המצרים.

1. עי' סי' תקנ"א, לשיטות ומראי מקומות.

ה. מראי מקומות.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ו') – "ומ"מ אינו פוטר מתחננו דאינו אלא דמיון בעלמא".

2. הגר"ק זצ"ל (עלי ש"ח עמ' ק"י אות ה') – "שאלה: איזה פרק תהלים יש לומר לפני בהמ"ז בסעודת בר מצוה – 'שיר המעלות' או 'על נהרות בבל'. תשובה: 'על נהרות'."

ט] עד איזה גיל יש חיוב חינוך.

א. עד בר מצוה.

1. עי' ב"י (סי' קס"ז אות י"ט) – "דלישנא דכדי לחנכם במצות לא שייך שפיר בגדולים".
ב"י (סי' רצ"ז אות ה') – "וחינוך לא שייך אלא בקטנים".
2. פמ"ג (סי' שמ"ג א"א ס"ק א', סי' ל"ז א"א ס"ק ד', סי' רכ"ה א"א ס"ק ה') – "שהוא חייב לחנכו עד י"ג שנים".
3. מ"ב (ס"ק ז') – "שפטרני מענשו וכו'. פי' דעד עכשיו נענש האב כשחטא הבן בשביל שלא חנכו למצות התורה ועכשיו שנעשה איש מחוייב הוא להתחזק בעצמו למצות הש"י. ודע דאע"פ ששוב אין עליו ענין חינוך מ"מ יש על האב מצות הוכחה כשרואה שאינו מתנהג כשורה וכשאינו מוחה בידו נענש עליו דלא גרע משאר ישראל".
4. בה"ל (סי' ל"ז סעי' ג' ד"ה וי"א) – "כתב הפמ"ג וז"ל ואיני יודע אם הוא י"ג שנים איזה חיוב יש על אביו דאיש בפ"ע הוא ואם הוא עני כל ישראל מצווין להחיותו וי"ל יג"ש ולא הביא ב' שערות ולפ"ז י"ל דה"ה עד רוב שנותיו אם לא הביא ב' שערות חייב לחנכו עכ"ד ואף דאז חייב מדינא מחמת חזקה דרבא וכמו שהביא בש"ת אעפ"כ י"ל דלא פקע מאביו מצות חינוך כ"ז שאין ידוע שהביא ב"ש אבל כ"ז דוחק גדול...".
4. קצות השלחן (סי' קמ"ז ס"ק א').
5. חוט שני (שבת ח"ד עמ' שמ"ג).

ב. קשה: על הצד שאין חינוך אחר בר מצוה.

1. קידושין (דף ל., ע"י רש"י ד"ה משיטסר) – "תנא דבי ר' ישמעאל: עד כ' שנה, יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה, כיון שהגיע כ' ולא נשא, אומר: תיפח עצמותיו. אמר רב חסדא: האי דעדיפנא מחבראי דנסיבנא בשיתסר, ואי הוה נסיבנא בארביסר הוה אמינא לשתן גירא בעיניך. א"ל רבא לר' נתן בר אמי: אדידך על צוארי דבריך, משיתסר ועד עשרים ותרתין, ואמרי לה: מתמני סרי עד עשרים וארבעה. כתנאי: חנוך לנער על פי דרכו. ר' יהודה ורבי נחמיה, חד אמר: משיתסר ועד עשרים ותרתין, וחד אמר: מתמני סרי ועד עשרים וארבעה".

א) אג"מ (או"ח ח"ו סי' ט', דברות משה שבת סי' כ"ו הערה פ"ב) – "ומש"כ במ"ב ס"ק ז' שאין על האב מצות חינוך תמוה טובא דהוא דלא כהמפורש בגמרא, וצ"ע ג".

ב) הגר"ש זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' קנ"א) – "ותמה רבנו ואמר בפשטות שאף לכשיגדיל הבן עדיין אית ביה מצות חינוך".

ג) תשובות והנהגות (ח"ד סוף סי' נ"ה) – "ואמנם על האב לידע שאינו פטור מעכשיו לחנך בנו ח", והז"ל אמרו עד כ"ב שנה או כ"ד (בקידושין ל), רק דעד עכשיו האב היה נענש לבדו, ועכשיו מודה לה' שפטרנו שלא עליו לבד האחריות, רק אם חנך בנו כראוי יש לו שותף בר חיובא שישא בעול האחריות עמו, ושמח בזה ומברך. [ודברי המ"ב בסימן רכ"ה סק"ז דאין עליו חובת חינוך משהגיע למצוות, צ"ע מסוגיא דקדושין הנזכר. אך למעשה עכ"פ גם לדעת המשנ"ב מחוייב בחינוכו מדין ערבות, כיון שבידו לחנכו יעו"ש במשנ"ב דלא גרע משאר ישראל דכשבידו להוכיחו ולמחות מחוייב בזה]".

2. י"ל.

א) חוט שני (שבת ח"ד עמ' שמ"ג) – "והיינו מדין תוכחה ולא מדין חינוך, ומה שהגמ' הביאה מהפסוק חנוך לנער ע"פ דרכו, היינו שרואים משם את הענין והדרך שיש ללכת לפי דרכו של הנער בחינוכו, וה"ה לענין תוכחתו שיהיה על פי דרכו".

ב) הגר"ק זצ"ל (סוף ס' מנחת אלימלך ח"ב סי' ב' אות ב') – "הא דקדושין ל', א', לא מיירי בדין חינוך שתקנו רבנן רק שיש ענין להרגיל את הבן ולהוכיחו כ"ז שהוא כפוף תחתיו וי"א דמיירי שם להשיאו אשה עי' רש"י".

3. מראי מקומות.

א) תשובות והנהגות (ח"ה סי' ר"ד) – "מצאתי בבה"ל (סי' ל"ז ד"ה קטן) שאם האב לא קנה תפילין לבנו כשהוא קטן ונעשה גדול, שוב אין האב חייב לדאוג לו לתפילין, כי הוא חייב בעצמו בכל המצוות, ואם אין לו כסף כל ישראל חייבין לדאוג לו, ותמה שם בבה"ל (ד"ה ויש אומרים) על הרמ"א שכתב שרק בבן י"ג חייב לדאוג לו לתפילין, שהרי אין חיוב לחנכו כשהוא גדול. ולע"ד נראה דאף שחיוב מצות חינוך מדרבנן הוא בקטנותו (שאז חיובו חמור מאד שכיון שהילד אינו מבין, ממילא האחריות היא עליו לבד), אבל קיום מצות חינוך הוא גם בגדלותו, שמצות חינוך שנאמר (במשלי כב) חנוך לנער ע"פ דרכו, אינו בקטן לבד, אלא גם כאשר הוא גדול, ומפ'ל כן בקידושין (ל א) וז"ל חנוך לנער ע"פ דרכו פליגי בה רבי יהודה ורבי נחמיה חד אמר משיתסר ועד עשרים ושתיים, וחד אמר מתמני סרי ועד עשרים וארבעה ע"ש היטב ברש"י, ומה שמברך עליו כשהגדיל ברוך שפטרני מענשו של זה, ברכתו על שפטרנו 'מענשו', והיינו שמבואר ברמב"ם (רפ"ו מהל' תשובה) 'יש חטא שהדין נותן שנפרעים ממנו על חטאו בעולם הזה בגופו או בממונו או בבניו הקטנים, שבניו של אדם הקטנים אין בהם דעת ולא הגיעו לכלל מצוות כקניניו, וכתוב איש בחטאו ימות עד שיעשה איש', וכשבנו נעשה גדול, כבר אין הבן נענש על חטאי האב שזה רק בבניו הקטנים שהם כקניניו, וע"ז מברך ברוך שפטרני מהעונש המיוחד הזה, (ויש עוד לפרש שמברך שפטרני 'מענשו' שמהגדיל יש לו בזה שותף שהוא הבן עצמו, ולכן לא נענש עליו כמקודם שאז האחריות היתה עליו לבד)".

ג. יש לחלק בין בין אדם לחבירו לבין אדם למקום.

1. אג"מ (דברות משה שבת סי' כ"ו הערה פ"ב, קול רם ח"ג עמ' ת"ב, עי' אג"מ יו"ד ח"ב סי' קי"ג ד"ה ועיין [לשיטתיה], או"ח ח"ו סי' ט', מסורת משה ח"א ח"ב או"ח אות ר"י) – "הנה בארתי בדרשותי שמה שאומרים כשנעשה בר מצוה ברוך שפטרני מענשו של

זה כדאיתא ברמ"א באו"ח סימן רכ"ה סעיף ב' ובשם מהרי"ל הביא הרמ"א שגם מברך בשם ומלכות, שתמוה שיברך על מה שנפטר ממצות חינוך לבנו דהרי אדרבה חייבו חכמים לברך על מה שנתחייבו במצוות, כדמברכין על כל מצוה ומצוה ואומרים בתפלה אתה בחרתנו אהבת אותנו וקדשנתנו במצותיך, ואיך שייך שנברך על מה שנפטר ממצוה. וגם פשוט שחייב חינוך לבנו איכא גם כשנגדל, וכמפורש בקידושין דף ל' ע"א חנוך לנער על פי דרכו ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר משיתסר ועד עשרין ותרתין וחד אמר מתמני סרי ועד עשרים וארבע, והוא לענין חינוך. ולשון אחר שברש"י גם הא דאמר רבא לר' נתן בר אמי אדיךך על צוארי דברייך הוא נמי לענין חינוך, ונמצא שלא נפטר כלל כשנעשה בר מצוה, ומש"כ במ"ב שם סק"ז שאין על האב מצות חינוך תמוה טובא דהוא דלא כהמפורש בגמרא, וצע"ג. ובארתי שודאי לא נפטר ממצות חינוך, אלא שעד שנעשה בר מצוה שהיה קטן היתה מצות החינוך גם **מצוה שבין אדם לחברו**, דכיון שלא הנכו למצות הרי נתרגל בחטא ואינו יודע חומר האיסורין שקשה לפרוש מזה גם כשנגדל, אבל כשחנכו למצות ולמדו תורה בקטנותו עד שנגדל ונעשה בר דעת ויודע איך להתרחק מן החטאים והורגל לעשות מצות אף שודאי עלול עדיין להכשל בחטא הוי ענין החינוך גם **בגדלותו מצוה שבין אדם למקום**. ונמצא **שהחלוק הוא רק לענין העונש** שאם לא חנכו בקטנותו נענש כעבירה שבין אדם לחברו, שהעונש גדול ואין מתכפר כשלא פייס את חברו ומחל לו כדאיתא ביומא דף פ"ה ע"ב, ואף אם יאמר לו בנו שמוחל לו הוא מחילה בטעות שאם היה יודע כאשר יודע בעולם האמת אחר מיתתו שהיה לו הפסד היותר גדול עי"ז שלא חנכו אביו לא היה מוחל לו, ואם חנכו בקטנותו ונתרשל מלחנכו בגדלותו יענש רק על חטא שבין אדם למקום שבתשובה מתכפר. ונמצא מדויק לשון הברכה שפטרני מענשו משום שמהמצוה לא נפטר רק מעונש הגדול נפטר. ונמצא שגם מצות חינוך היה מקיים כשירצה בטובת חברו ושפיר שייך הרבה מצות במצוה דבין אדם לחברו, וזהו שכתב רש"י בשבת דף ל"א ע"א ד"ה דעלך וכן רוב המצות".

ד. בזמן שאין ביד הילד לעשות בעצמו, אז יש חיוב חינוך.

1. **הגר"ח זצ"ל** (מסכת תפילין פרק ד' ד"ה וקטנים, דרך שיחה ח"א עמ' ע"א) – "שאלה: עד איזה גיל של הבן, מחוייב האב לחנכו, האם החיוב נפקע כשנעשה בר מצוה. תשובה: כבר כתבתי בזה בחיבור על מסכת תפילין (פרק ד' ד"ה וקטנים) דבאמת גם בגדול יש מצות חינוך על אביו **בדברים שאין יכול לעשות בעצמו**, כגון ליקח טלית ותפילין שאין בידו לקנות ביום שהגדיל מיד, ובזה אמרנו ליישב מה שכתב בעל העיטור (הובא להלכה ברמ"א או"ח סוף סי' ל"ז) שאין קטן מניח תפילין אפילו יודע לשמור גופו, וה'פרי מגדים' הקשה על זה ממה שאמרו (סוכה מ"ב, א') קטן יהודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין, ומה ענין אביו לכאן הרי כבר גדול הוא, ומה ענין חינוך בגדול. ועיין 'ביאור הלכה' (סוף סי' ל"ז), אבל האמת שאין קושייתם מוכרחת ובאמת גם בגדול איכא מצות חינוך על אביו בדברים שאין יכול לעשות בעצמו, ואמנם כשנעשה בר מצוה מברך אביו 'שפטרני מעונשו של זה' (עיין מגן אברהם סי' רכ"ה סק"ה), והיינו משום שאין אביו נענש על מה שאין הבן מתנהג כראוי, כיון שהוא בר דעת בעצמו ועל דעת עצמו הוא עושה, אך מ"מ מה שאין ביד הבן לעשות י"ל שחייבו רבנן לאביו לעשות לו".

ה. מראי מקומות – **שמע בני** (אנגלית, בהקדמה הע' י"א), **ילדים בהלכה** (ארטסקרול, פרק א' הע' כ"ב).

1. **נזיר** (דף כט:): – "כדי לחנכו במצות, וכיון דנפיק מרשותיה תו לא מיחייב".
2. **גר"ז** (הל' תלמוד תורה פרק א' סעי' ו'): – "אך מכל מקום כל שהבן אפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק ויש יכולת ביד האב לכופו **מוטל עליו מדברי קבלה לכופו** לעסוק בתורה וכן להדריכו בדרך מוסר ויראת שמים בכל דרכיו והנהגותיו בעוד ידו תקיפה על בנו דהיינו עד שיהא בן כ"ד שנה שנאמר חנוך לנער על פי דרכו דרך שכל ימיו יהא מתנהג בו חנוך לו בנערותו דהיינו מבן ט"ז שנה עד בן כ"ד שנה שקודם ט"ז שנה אין בו דעת לקבל תוכחות כל כך ואל תכביד יסורין ותוכחות ויותר מבן כ"ד יש לחוש שמא יבעט".

א) **תשובות והנהגות** (ח"ד סי' קי"ח ד"ה ודע) – "נראה שאפילו נימא דבשביית בנו פטור כשאינו ברשותו, היינו משום שתלוי ברשותו, אך בתלמוד תורה שתלוי בבנו, פירש הגר"ש ז"ל הלכות ת"ת שאפילו נשוי ועם בנים חייבו ללמדו בשכר נשאר מה"ת, ולע"ד צ"ב אם זהו דעת שאר הפוסקים, ואולי נימא אם כבר נשוי ודואג לעצמו לפרנסתו, אביו אינו חייב מחובת תלמוד תורה, ואז רק מדין צדקה מחייבין אותו, שבנו ללמוד אפילו נשוי, אין צדקה כמוהו, וכמו במילה לרמב"ם (פ"ה דק"פ ה"ה) דנראה שבגדול שחייב בעצמו פקע חיוב האב, שידאג לעצמו, כן יש לומר בת"ת שלא תלוי בהגדיל אלא כשיצא לרשות עצמו לכל דרכיו נפטר האב, ויל"ע בזה".

י) בת מצות.

א. ברכת "שפטרני".

1. שאינו מברך ברוך שפטרני: והטעם.
א) **פמ"ג** (א"א ס"ק ה') – "והנה למה לא יברך בנקיבה י"ב שנים וב' שערות לפירוש הלבוש דבנים קטנים נענשים בשביל אב לא שנא זכרים ונקיבות, ולמאן דאמר חינוך י"ל דאין מחוייב לחנך בתו קטנה עיין מ"א [סימן] (שמ"א) [שמג] [ס"ק] א', גם למאן דאמר מחוייב אין בה כל כך מצות שמחוייב לחנכה בקטנותה, ואם משיאה לאיש בקטנותה קנין אישה הוית ואין נענשת בשביל אביה".
ב) **רד"ל** (על בראשית רבה פרשה ס"ג הל' י') – "צריך אדם להטפל בבנו כו' ברוך שפטרני כו'. משמע דווקא בנו אבל בתו לא. ולפ"ז אין הטעם בשביל שעד עתה היה אביו נענש על מה שעובר הקטן כאשר חשבו האחרונים ז"ל. שא"כ גם בבתו כן. אלא עיקר הכוונה על חייב ללמד תורה לבנו. ובארתי בס"ד בארוכה בדרוש לבר מצוה של בני המנוח החרף ירא וחרד מוה"ר חיים יונה לוריא ז"ל אחרון של פסח תקצ"ו".
ג) **קצות השלחן** (סי' ס"ה ס"ק י"ג) – "ובחידושי הרד"ל במד"ר שם העיר על מה שאינו מברך על הבת וע"כ כתב דעיקר הכוונה היא משום החיוב ללמד תורה לבנו (במג"א סי' שמ"ג סק"א כ' דאין האב מחוייב לחנך את בתו, וממילא א"ש מה שאין מברכין על

הבת ... אלמא דגם בנות בכלל חנוך הן ומצות חנוך שלהן דוחה איסור דשלא למנויו ועי' פמ"ג סי' רכ"ה שיישב הא דאין מברכין על הבת).

קצות השלחן (ח"ט עמ' ב') – "ואפילו ברוך שפטרני אין מברכין על הבת (ראה פמ"ג או"ח סי' רכ"ה וחי' הרד"ל במד"ר תולדות שחתרו למצוא טעם), וי"ל לפי שהבת קשנעשית י"ב שנה עדיין היא ברשות אביה להפדת נדרים, וכל זמן שלא יצאה מרשותו לגמרי לא יכול לברך ברוך שפטרני כיון שענין נדריה תלויים בו, וכיון דאידיחי אידחי. [ובמג"א (סי' רכ"ה) ז"ל וכתב בי"ח בליקוטים סי' כ"ה שמצוה על האדם לעשות סעודה ביום שנעשה בנו במו"צ מבואר דאפי' סעודה אין מצוה לעשות בכמ"צ של הבת]."

(ד) **כה"ח** (ס"ק ט"ו) – "והא שאין מברכין על הנקבה בהגיעה לתחלת י"ג נ"ל הטעם משום דדרך העולם הבת ניזונת מבית אביה עד הנישואין וא"כ כיון שהיא תחת ממשלתו לזונה ולהשיאה יכול להוכיחה ג"כ וא"כ לא נפטר עד הנישואין עד אשר תהיה תחת ממשלת בעלה ואז הוא חייב להוכיחה ולטעם השני של הלבוש משום שהיא נענשת בחטאו נראה בבית שיש לה ג"כ מזל של בעלה שבת פלוני לפלוני אפשר שיגביר מזל הבעל ולא תענש בחטא האב וע"כ לא תקנו לברך".

(1) **חשוקי חמד** (כתובות דף עה.) – "ובכף החיים (ס"ק טו) כתב ... ויש להעיר מדברי הגמ' בכתובות דף עה ע"א שכתוב שם רישא ודאי בזכותה נפלו [הנכסים], סיפא אימר בזכותו וכו', וצ"ע הרי גם בהיותה ילדה יתכן שמזל הבעל גרם שתקבל נכסים. ואולי יש לומר שזכות הבעל מגן שלא תענש בחטא האב, כדי שיוכל לשאתה, אבל שתקבל מתנות ונכסים בזכותו, לא אמרינן. וגייסי הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] העיר על דברי הכף החיים מהמבואר בגמ' בשבת (שם) דבעוון נדרים בניו 'ובנותיו' של אדם מתים, וכמו כן נאמר שם שבעוון שנאת חינם בניו מתים. וצ"ל שכוונת הכף החיים שלבת יש גם מזל מצד בעלה, ואה"נ היא יכולה להיענש בגלל אביו, אך אין הדבר מוכרח, כי יתכן שהמזל של בעלה יגבר".

(ה) **באר משה** (ח"א סי' י' אות א').

(ו) **קול מבשר** (ח"ב סי' מ"ד).

(ז) **הליכות בת ישראל** (פרק י"א סעי' ד').

(ח) **ברכת יהודה** (ח"א סי' י"א) – "כתב בספר פמ"ג ... אולם חזי הוית בשו"ת יבי"א ... ולפי"ז יש לברך גם על בתו. ע"ש. ולאחר נשיקת כפות רגלי מו"ר לא זכינו להבין דברי קודשו, דאף למ"ד דאיכא מצות חינוך בבתו מ"מ כתב הפמ"ג דמכיון שאין בבתו הרבה מצות שמחוייב לחנכה, לפיכך לא תקנו על כך רבותינו ברכה, וגם הפתה"ד הסכים לזה וכמבואר בדבריו, וכל המעיין היטב בשו"ת יבי"א יראה דכו"ע ס"ל דאין לברך ברכה זו על בתו, ורק אינהו שקלו ותרו להבין טעם מנהג זה, וכל אחד אמר טעמא אחרונה, אך למעשה כו"ע שוים שאין נוהגים לברך ברכה זו על בתו. ונראה טעמו ...".

(ט) **על בן אמצת לך** (פרק ח' סעי' ג').

2. **נכון שיברך בלי שם ומלכות.**

(א) **ביע אומר** (ח"ו או"ח סי' כ"ט) – "וכדאי שהאב יברך שפטרני מעונשה של זו במסיבת החגיגה בלי שם ומלכות כדרך שמברכים לבן, כשהגיע למצות".

(ב) **ילקוט יוסף** (סי' רכ"ג סעי' ב') – "ונכון שהאב יברך 'ברוך שפטרני מעונשה של זו' בלי שם ומלכות, כדרך שאומרים כן בנער שנעשה בר מצוה".

(ג) **הלכה ברורה** (סעי' י"ג) – "רבותינו האחרונים נחלקו אם יש לברך ברכת 'ברוך שפטרני' על בת שהגיעה לגיל שנים עשרה שנה, וכלל גדול בידניו ש'ספק ברכות להקל', ולכן אף הנהגים לברך על בן שהגיע למצוות בשם ומלכות, לא יברכו על הבת בשם ומלכות, אלא יאמרו בלי שם ומלכות 'ברוך שפטרני מעונשה של זו'".

3. **מראי מקומות – רבבות אפרים** (ח"ז סי' נ"ט ד"ה ועיין), **הראי"ד רבינוביץ** (שבט הכהונה גליון ג' עמ' כ"ז אות ד', שמן אפרסמון דרוש ד'), **רץ כצבי** (עניני נשים בהלכה ח"א סי' ב' אות ח', עמ' כ"ג).

(א) **הלכות קטנות** (ח"א סי' רכ"ב) – "שאלה מה טיבה של ברכה שפטרני מענשו של זה (או"ח סי' רכ"ה ועי' מג"א שם סק"ה). תשובה: כתב י"מ כיון שאם מת פטור האב מענשו וטעם זה יש בו ריח אבל הי"ל לברך ג"כ כשגדלה הבת שבניו ובנותיו מתים כשהם קטנים בעונו (שבת ל"ב:) ולטעם הא' שנענש האב לפי שלא למדו אפשר שכיון שהבת מתגדלת עם אמה אינה מוטלת עליו ללמדה מ"מ קשיא דתברך האם. ועוד ק' לטעם הא' דמי פטרו מלהוכיחו וא"ת שאינו יכול להכותו משום מכה בנו הגדול ליתא גדול לגבי הכא היינו בן כ"ב שנה (עי' יו"ד סי' ר"מ ס"כ) ובן סו"מ יוכיח שעברו עליו י"ג שנה וייסרו למשפט כל ג' חדשים".

ב. **סעודת בת מצוה.**

1. מצוה.

(א) **ביע אומר** (ח"ו או"ח סי' כ"ט, יחזה דעת ח"ב סי' כ"ט, הליכות עולם ח"ב עמ' ר"ב) – "שנראה בודאי שיש מצוה לערוך סעודה ושמחה לבת - מצוה, ע"פ מ"ש מהרש"ל ...".

(ב) **מראות ישירים** (ח"ג סי' ט"ז) – "דעצם הסעודה דבת מצוה, שפיר נראה דהיא חשיבא סעודת מצוה, מ"מ זהו דוקא כשהיא נערכת בצנעא ויראת שמים, דהיינו בתור ביתה עם חברותיה ואיזה נשים, אבל בתוך קהל רב של קרואים, נשים גברים בחורים ובתולות, אפילו בהפרדה כשרה, אין לחגוג כן, ובבית הכנסת בכל אופן אסור לערוך חגיגת וסעודת הבת מצוה".

(ג) **ילקוט יוסף** (סי' רכ"ג סעי' ב') – "המנהג שיש נוהגים לעשות מסיבה חגיגת וסעודת הודאה ושמחה לבת מצוה, ביום מלאת לבת שנים עשרה שנה ויום אחד, הוא מנהג טוב והגון, ויש בזה מצוה לחיזוק החינוך לבנות ישראל ברוח ישראל סבא. וטוב שיאמרו שם דברי תורה ושירות ותשבחות להשי"ת. אולם ברור מאד שיש לשמור בקפדנות על כללי הצניעות לפי דעת תורתנו הקדושה, וכמו שנאמר: עבדו את ה' בשמחה וגילו ברעדה".

2. נוהגין.

(א) הגר"א בנצול שליט"א (ביצחק יקרא על ס"ק ו') – "יהודי מדינת אשכנז נהגו לעשות סעודה לבת גם לבת מצוה, ויש לחוג אותו רק החוג המשפחה והחברות".

3. אין זה שום ענין.

(א) זקן אהרן (ח"א סי' ו' ד"ה והאחרון) – "והאחרון הכביד במה שרוצים להקהיל קהלות אנשים ונשים, בחורים ובתולות, לחוג חגיגת הבגרות לנערות, לבד שכל טעמי הפריצות והתיעוב שבארתי לעיל, איתנהו גם בזה, עוד כמה איסורי דאורייתא איכא בזה, אחרי שבודאי כל העושה כן כוונתו להתדמות לעכו"ם ולרשעי ישראל הרעפארמער, וכבר הזהירונו ע"ז בשבעה ל"ת ושני מ"ע, שלא לילך בחקותיהם, כמבואר ברמב"ם..."

(ב) קצות השלחן (ח"ט עמ"ב) – "מנהג חדש התחיל להתפשט מקרוב באה"ק לעשות בת מצוה לילדה בת י"ב שנה, כמו שעושין בר מצוה לילד, מזמינים כל המכירים גברים וגברות ועושין חגיגה גדולה ומסיבה בבית ההורים, הבת מצוה יושבת בראש, וכו' וכו', החיקוי הזה לבר מצוה יש בו ריח של שיווי זכויות לנשים. וגם בעצם הוא מנהג לא יפה, ואילו היה דבר טוב היו אבותינו נוהגים כן, ומכיון שמעולם לא נהגו ולא נזכר בשום ספר ברור שיש טעם לזה ... אבל לעשות טקס בת מצוה בחיקוי לבר מצוה גובל עם כיעור, ובפרט ביום שנתחייבה במצות שלה שצריכים ללמדה דכל כבודה בת מלך פנימה ולא למסבות מעורבות, ודבר זה חובה על הרבנים לדרוש להסביר ולמחות נגד המנהג החדש בטרם שישתרש ויהי' קשה לשרש אחריו, וכל ירא ה' לא יענה להזמנה כזו לא ישתתף ולא יקח כל חלק בחגיגות כאלה, המוסוות באצטלא של אהבת תורה וחינוך למצות, ובעצם הן נגד מוסר התורה, ודי לנו להיות כאבותינו לא להוסיף ולא לגרוע".

(ג) אג"מ (או"ח ח"א סי' ק"ד, ח"ב סוף סי' ל', סי' צ"ז) – "בדבר ענין החפצים להנהיג איזה סדר ושמחה בבנות כשנעשו בנות מצוה, הנה אין לעשות זה בבית הכנסת בשום אופן אף לא בלילה, כי בבית הכנסת אינו מקום לעשות דברי הרשות אף בנבנו על תנאי, והצערעמאניע של בת מצוה הוא ודאי רק דברי רשות והבל בעלמא ואין שום מקום להתיר לעשות זה בבית הכנסת. וכ"ש בזה שהמקור בא מהרעפארמער וקאנסערוואטיווער. ורק אם רוצה האב לעשות איזה שמחה בביתו רשאי אבל אין זה שום ענין וסמך להחשיב זה דבר מצוה וסעודת מצוה, כי הוא רק כשמחה של יום הולדת בעלמא. ואי איישר חילי הייתי מבטל במדינתנו גם סדר הבר מצוה של הבנים שכידוע לא הביא זה שום איש לקרבו לתורה ולמצות ואף לא את הבר מצוה אף לא לשעה אחת, ואדרבה בהרבה מקומות מביא זה לחלול שבת ועוד איסורים. עכ"פ מה שכבר הונהג בפה וגם בא זה ממקור מצוה קשה לבטל, אבל לחדש זה בבנות שהוא בלא מקור מצוה כלל, אף בבית ודאי הי' יותר טוב למנוע אף שליכא איסור, אבל לעשות בביהכ"נ אף בלילה בשעה שאין מתפללין אסור".

(ד) ציץ אליעזר (חי"ח סי' ל"ג אות א') – "והאמת אגיד כי גם לענ"ד נראה כמסקנת הגדולים עליונים למעלה לאסור איסור הן במועדן והן בפומבי בבית, בגלל שבחגיגה פומבית לבת, לא ימלט מלהכשל באביזרייהו דאביזרייהו דג"ע מכמה פנים, ודי לחכימא, ועל אחת כמה שמאן דכר שמיה לבוא ולומר שיהא בזה מצוה, או שתקרא סעודת מצוה. ונער הייתי וגם זקנתי ולא ראיתי בין מחנה החרדים לדבר ה' שינהגו, או שיעלו על שפתי קדשם רעיון כזה, לערוך חגיגת בת מצוה, דידעו והבינו דעכ"פ מידי הרהור לא יצאו ממעמד כזה יהא אשר יהא".

(ה) הגר"ח ק"צ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ"ב אות רט"ז) – "כשהבת נעשית בת מצוה, אם יש לעשות איזה סעודה לכל הפחות להמשפחה או לידידיה או לא כלום. תשובה: א"צ".

הגר"ח ק"צ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שנ"ט אות רל"ב) – "האם סעודת 'בת מצוה' הוי סעודת מצוה. תשובה: לא".

(ו) תשובות הנהגות (ח"א סי' קנ"ו, ח"ה סי' ס"ח) – "שאם עושים רק סעודה קטנה עם חברותיה אין למחות, אבל האמת היא שכיון שאבותינו ואבות אבותינו לא נהגו כן, אין להתחיל בחדשות, וכמאמר הח"ס זצ"ל 'החדש אסור מן התורה', ואף דלכא' הטעם לסעודה ולברכת ברוך שפטרני שייך גם בבנות, מ"מ כיון שאינם חייבות במצוות כאנשים, לא תיקנו כן, ועוד נ"ל הטעם בפשיטות דענין סעודת מצוה הוא רק כשעושה סעודה במנין גברי וזה ל"ש בבת, ואין לנו לשנות. ולע"ד יאה לעשות כדברי הגאון וצדיק בעל 'בן איש חי' (פרשת ראה) שהורה שלא לעשות סעודה, אבל תהיה הבת שמחה באותו יום ותלבש בגדי שבת, ומוסיף שאם יש לה מלבוש חדש תברך שהחיינו ותכוון גם על כניסתה לעול המצוות, וטוב שהאבא יברך אותה בברכת הילדים כבערב יום כיפור, ויתן לה מתנה חומש או ספר וכדומה, ותדע בזה ותזכור שנכנסה לעול המצוות, והמוסיף ע"ז גורע. ומי שנוהג כמנהג אבותינו ואינו חוגג כלל גם כן שפיר קעביד, ומיהו לע"ד רצוי לעוררה שמעכשיו היא בת מצוה, וללשון הרע שמדברת מעכשיו יש עונש אחר, וכן המצוות שלה מעכשיו חשובים טפי, ולכן כשהמשפחה רוצה לחגוג הבת מצוה, תנהג כמ"ש שתלבש בגדי שבת והאב יברך אותה ויזהירה שמעכשיו היא בת מצוה, ויתן לה איזה מתנה לזכרון. והיום הבנות לומדות ומרגישות ומבינות יותר ענין בת מצוה, וכיון שבדרך שהבאנו הכל בצניעות ותוך הבית, ובדרך זו יחזק ויעודד אותה, אין סיבה למנוע לעשות כהנ"ל וכמבואר ב'בן איש חי' וכמ"ש נ".

(ז) עי' פסקי תשובות (אות ח') – "ודווקא בכן הנעשה בר מצוה, אבל בת שהגיעה לגיל י"ב שנה, אף שנכנסת לעול מצוות (הנוהגות בנשים), אין נוהגים לעשות סעודה ופירסום מדבר זה, כי בבנים ניכר הדבר שמעתה מצטרף למנין לכל דבר שבקדושה ולזימון ועולה לתורה וכדו', משא"כ בבת שאין ניכר הדבר, ועל ידיעה בעלמא אין עושים משתה ושמחה. ואדרבה, אסור לעשות סעודה בפומבי ובפירסום (באולם שמחות וכדו') בהגיעה הבת לגיל י"ב, משום שכל כבודה בת מלך פנימה, ואין זה אלא מנהג המתקדמים והריפורמים אשר מחקים את התנהגות הגויים ופירצה היא בחומת הדת, ויש בו משום ליתא דהשמר לך פן תינקש אחריהם. אלא אם ירצו האב והאם ובני המשפחה יוכלו לעשות סעודה צנועה בבית בקרב המשפחה והחברותיה הקרובות, ונכון שתהיה הבת שמחה באותו יום על היכנסה לעול מצוות ותלבש בגדי שבת, ואם יש לאל ידה תלבש בגד חדש (או תאכל פרי חדש) ותברך שהחיינו ותכוין לפטור את שמחת כניסתה בעול מצוות, ויש לאביה ולאמה לדבר עמה באותו היום בגודל היום וללמד אותה את עול המצוות וחובי התורה ומנהגי ישראל שמתחייבת בהם מאותו יום ואילך".

4. מראי מקומות – ויצבור יוסף (ח"א סי' נ"א ד"ה ובעיוני), חוקת עולם (פרק ז' סעי' קנ"ג).

(א) בן איש חי (שנה א' פר' ראה אות י"ז) – "וגם הבת ביום שתכנס בחיוב מצות אף על פי שלא נהגו לעשות לה סעודה, עכ"ז תהיה שמחה אותו היום ותלבוש בגדי שבת, ואם יש לאל ידה תלבוש בגד חדש ותברך שהחיינו, ותכוין גם על כניסתה בעול מצות".

(ב) שרידי אש ("ב ס' ל"ט) – "הדבר תלוי בכוננת הרוצים לחדש מנהג זה של חגיגת הבת מצוה, אם הם מתכוונים לשם מצוה או חלילה לשם חיקוי המינים".

יא | ברכת שהחיינו על פירות: רשות - סעיף ג'.

א. עירובין (דף מ:): – "ואמר רבה: כי הוינא בי רב הונא איבעיא לן: מהו לומר זמן בראש השנה וביום הכפורים. כיון דמזמן לזמן אתי, אמרינן, או דילמא: כיון דלא איקרו רגלים, לא אמרינן. לא הוה בידיה. כי אתאי בי רב יהודה אמר: אנא אקרא חדתא נמי אמיינא זמן. אמר ליה: רשות לא קא מיבעיא לי, כי קא מיבעיא לי, חובה מאי. א"ל: רב ושמואל דאמרי תרווייהו: אין אומר זמן אלא בשלש רגלים...".

1. דור המלקטים: ברכת שהחיינו - Halachically Speaking (ח"ד מספר ג', ח"ח מספר א'), ברכת השיר ושבח (לוי), הבית היהודי (ח"א ס' כ"א, זכאי), ובל החיים (הופמן), ותן ברכה (ח"ב, באדנער), על פי התורה (בראשית פרק כ"ח - כ"ט, אדלר).

ב. רשות: היינו הברכה.

1. עולת תמיד (ס"ק ה') – "כתב הב"י וזה לשונו, ודע דבסוף בכל מערבין [עירובין מ ע"א] גרסינן אמר רבה כי הוינא וכו', משמע מהתם שברכת שהחיינו על פרי המתחדש אינו חובה אלא רשות, וכן כתב הרשב"א [ח"א ס' רנ] ע"כ. ודבריו נכונים, וכן פסק הב"ח [ס"ב]."

2. מג"א (ס"ק ו') – "שהחיינו. ואינה אלא רשות (גמרא) וכ"כ בש"ג וכ"ה בס"י רכ"ג דלא כמו שנדחק בכ"ה".

3. באר היטב (ס"ק ה') – "שהחיינו. ואינו אלא רשות עמ"א".

4. שבט הלוי (ח"ד ריש ס' כ"ה) – "דהשהחיינו על הפירות חדשת כיו"ב הוא רק בגדר רשות וכמבואר היטב בא"ר ס' רכ"ה בשם הקדמונים, ואף על פי שיש גם פ' אחר דרק על הראי' רשות, אבל על עצם הנאת אכילה חובה, אמנם עיקר הפ' דכל עיקר שהחיינו זה על הפירות וכיו"ב הוא רק רשות, וכדהכריע ג"כ המג"א ס' רכ"ה, וסתימת הש"ס נוטה יותר לפ' זה, ועיין עוד בהג"ה אשר"י סוף ג' דעירובין בזה ובא"ר שם בשם הסמ"ק".

ג. רשות: היינו על ראייתן - כלומר ברכת שהחיינו על אכילתן, כו"ע מודים דחובה הוא אפילו למ"ד דרשות הוא היינו על ראייתן.

1. ר' פרץ (הג' סמ"ק ס' קנ"ה אות כ"ט) – "וכן משמע קצת בעירובין דקאמר רב יהודה אנא אקרא חדתא בריכי שהחיינו פירש אראייתה מיהו התם משמע דרשות ולא חובה ובפנים משמע דחובה דומיא דעל אכילתן".

2. כנה"ג (הג' ב"י ס"ק א') – "אמר המאסף: ושם אמרינן א"ל רשות לא קא מיבעיא לי, כי קא מיבעיא לי חובה. וכתב שם בעל שלטי הגבורים [י' ע"ב אות ד'] דנראה מלשון זה דאין חיוב שהחיינו על פירות המתחדשות משנה לשנה, מדקאמר רשות לא קא מיבעיא, וכיון שהוא רשות אין שם עונש למי שלא בירך. ע"כ. ויראה שהוא מפרש 'רשות' על הברכה, ולי נראה ד'רשות' קאי אקרא חדתא, והכי קאמר רשות לא קא מיבעיא לן, כלומר דבר שאינו מוכרח לעשותו ולאכול קרא חדתא והוא רוצה לאכול, לא קא מיבעיא לי. כי קא מיבעיא לן חובה, כלומר דבר שאינו יכול לישמט ממנו לעשותו".

3. עי' א"ר (ס"ק ו') – "וכתב כנסת הגדולה ... ותמהני למה הרחיק [נ] דוד, הא כתב ב"י בסימן זה בשם תשובת רשב"א [ח"א סימן רמה], וכן בסימן רכ"ג [סעיף ו] כדברי שלטי גבורים דשהחיינו רשות הוא, וכן כתב בכסף משנה פ"י מהלכות ברכות [ה"ב], וכן פסק הב"ח [סימן רכג סעיף א] ועולת תמיד [שם סק"א]. שוב מצאתי במג"א [סק"ו] שהשיג עליו בזה. אך מצאתי בהגהת סמ"ק סימן קנ"א [אות כט] זה לשונו אקרא חדתא, פירש אראייתה, מיהו התם משמע דרשות ולא חובה, ובפנים משמע דחובה דומיא דעל אכילתן עכ"ל, הרי דיש מחלוקות ישנה בזה, ובסמ"ק גופיה משמע דחובה. עוד משמע לי מלשון הגהת סמ"ק הנ"ל דעל אכילתן, כלומר ברכת שהחיינו על אכילתן, כו"ע מודים דחובה הוא אפילו למ"ד דרשות הוא היינו על ראייתן, לכן אני אומר דראוי לזוהר שלא לבטלו".

4. ברכי יוסף (שירורי ברכה ס"ק ב') – "מברך שהחיינו וכו'. יש שכתבו דברכת שהחיינו רשות, דמ"ש בש"ס (עירובין מ ב) אקרא חדתא רשות הוא, על ברכת שהחיינו בכללה על הפירות. ועמ"ש האחרונים לקמן ס' תל"ב. ובחידושי רבינו חננאל בר שמואל מרבואתא קמאי כ"י והמה בכתובים על קלף ישן נושן, כתב פ"ג דעירובין וז"ל, רשות לא קמיבעיא לי, פירוש כי אינו חייב לחזר אחריה עד שיראה אותה כדי לברך עליה, כי קמיבעיא לי חובה, והוא אם חייב לומר זמן בר"ה, עכ"ל. ובשו"ת הרב מהר"ר יחיאל טראבוטו {כ"י} ס' ע' כתב משם מרדכי ישן וז"ל, פירש בקונטרס בראיה ראשונה שאני רואה, ולהכי קאמר רשות לא קמיבעיא לי, דפשיטא דבראיה בעלמא חובה היא, עכ"ל. ומזה מוכח דכשאוכל חובה לומר זמן. ועמ"ש הרב כנה"ג והרב מג"א (אברהם) ודוק".

5. עי' מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ז') – "מברך שהחיינו, ואינו רק רשות רשב"א ושה"ג ומ"א וכבר כתבנו כמה פעמים שאין דבר זה מוחלט ויש דעות שהם חובה וגם כיון שכבר נהגו לברך".

6. עי' מ"ב (ס"ק ט') – "מברך שהחיינו. ואינה אלא רשות דאי לא מברך לא מיענש. ומ"מ ראוי לזוהר שלא לבטלה [א"ר ע"ש]".

ד. מראי מקומות – דעת תורה (על ריש סעי' ג'), אורח ישראל (ס' י"ב אות א'), נטעי גבריאל (פורים פרק ה' הע' י').

1. פמ"ג (א"א ס"ק ו') – "שהחיינו. עיין מ"א. עירובין מ"מ אקרא חדתא שהחיינו רשות לא מבעיא, עיין ב"י [ד"ה הרואה פרי], ובאליה רבה [ס"ק] ו' הביא מחלוקת שיש אומרים באכילה ודאי חובה".

2. דרכי חיים (ענינים שונים אות קל"א, עמ' קפ"ג) – "לא נהג לברך ברכת שהחיינו על פרי או בגד חדש וכן ברכת הטוב והמטיב על שמועה טובה".

3. דברי יציב (ליקוטים והשמטות סי' כ"ג) – "מנהג אבוה"ק מזידיטשוב וצאנו **שלא נהגו לברך ברכת שהחיינו על שום פרי**, וכן נהג אחריהם כ"ק אאמו"ר זי"ע ... ועכ"פ מידי ספק לא יצאנו ואנחנו לא נדע אימתי מברכין, שלדעת ההלק"ט דמדמי לה למצוות צריך להסמך לאכילה ולברך אחר ברכת הפרי, והוי כהך שכתב הרא"ש דהונהג לברך בשעת אכילה ולדעת המחבר המקדים לברך לפני זה הפסיד וכמו שנתבאר. ואם נברך אחרי ברכת האכילה הרי יש חשש הפסק למאי דנקטינן דרשות הוא. ולזה כיון שבלא"ה אינה חובה וכהכרעת המג"א והא"ר, וכן פסק גם המשנ"ב, העדיפו אבוה"ק לנקוט נפשייהו בשב ואל תעשה ולא לברך כלל".

ה. רשות: הגדר.

1. בה"ל (סי' רי"ט סעי' ד' ד"ה ואין) – "ואף דאמרו על ברכת שהחיינו שהיא רשות ג"כ אין הכוונה רשות גמור אלא דלאו חיובא כ"כ אבל מצוה לברך יש בזה".
2. ערה"ש (סעי' א') – "דע דבעירובין [מ':] מבואר להדיא דברכת שהחיינו שבמועדים הבאים מזמן לזמן הם חובה וברכת שהחיינו שעל פירא חדשה היא רשות ע"ש ולזה נלע"ד דכל מיני ברכת שהחיינו הבאים לזמן קבוע כמו בחנוכה ופורים הוי חובה ושאר ברכות שהחיינו הם רשות ולפיכך הרבה מקילים בזה ומיהו בפירות חדשות קבלוה כחובה וכולם נזהרים בזה ונמצא בירושלמי [קדושין פ"ד] מי שהיה מצמצם פרוטות מהוצאתו לקנות כל פירא חדשה ולטעום אותה ואומר שם שעתידי ליתן דין וחשבון על שלא אכל".
- א) הגרחפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"ד) – "הערה"ש בסק"א כתב דהאינדא קבלו עלייהו חובה, ומיהו חומרא דאתא לידי קולא הוא שבזה יבואו להקל לברך כשאין שמחה, ובמ"ב לא הוזכר דבר זה כלל".
3. אג"מ (או"ח ח"ה סי' מ"ג סוף אות ה') – "ואף שהוא רשות אין לזלזל ולהקל, דוודאי כיוון שרשאי לברך, יש לכל אדם לברך, אף לגדולי עולם. ולא לחינם בירך ר' יהודה שהחיינו אקרא חדתא, אף שסובר שהוא רשות, כדאיתא בעירובין דף מ' ע"ב. וכ"ש אנן דלי מצוות, שיש לנו לברך להשי"ת ולהודות לו אם אך יש לנו רשות לברך. וכן נראה לע"ד מה שכתב הרמב"ם בסוף הלכות ברכות, ולעולם יזהר אדם בברכה שאינה צריכה וירבה בברכות הצריכות וכן דוד אמר בכל יום אברכך, שלכאורה לא מובן, אם צריכות, הרי מחוייב הוא ולא שייך ע"ז לשון ריבוי, ואם הכוונה לעניין שיראה שלא לשכוח מלברך, הי"ל לומר בלשון אחד - שיזהר בברכה שאינה צריכה ויזהר בברכות הצריכות. אלא נראה שכונתו דירבה בברכות הצריכות לברך, אף שאינם חובה. דאיכא הרבה כה"ג, שלא הטילו רבנן עלינו לחובה, להתחשב עברייך כשלא יברכך, אבל אמרו שהרשות לנו לברך, שבזה כתב שירבה בהם. ואולי טעם מה שרבים מקילין באלו הברכות הוא מחמת חוסר הכוונה. ואינו כלום, מאחר שלכל אדם נאמר בגמ' בעירובין שם שיש ברכת שהחיינו שהיא רשות, וגם נשנו כמה ברכות במשנה וברייתות סתם שהוא לכל אדם, כמו שנאמרו ונשנו ברכות המחוייבות, שלכן אין ליפטר מצד חוסר כוונה. וגם הא כל אלו ברכות קצרות הן, שכל אדם נקל לפניו לכוי".

ו. אם הוא שמח.

1. הרי זה חובה.
- א) מור וקציעה (ריש סי' תל"ב) – "דלא שייך בברכת שהחיינו ספק ברכות להקל, לפי שברכה זו נתקנה על שמחת הלב ששמח בהנאה חדשה הבאה לו, הן בראייה ובשמיעה הן בדבר גופני, או רוחני, כל דבר אשר יבוא לפרקים מזמן לזמן, והנפש נהנה ממנו, חובה על האדם לברך ולהודות עליו על השמחה והנאה רוחנית שהשיגה, כדרך שארז"ל [ברכות לה, א] אסור ליהנות מן העולם הזה בלי ברכה, כך הוא עיקר דינה של ברכה זו. וכאן לא מחמת ספק שנסתפקו בדבר אם יש בה חיוב או לא, נתנו רשות להרוצה שיברך, שאילו היה ספק בכך, אז היה מקום לתמיהתו. אבל בעל סברא זו סובר שאין בה משום ספק ברכות רק שאיננה חובה אלא לרוצה. וזה מפני שמרצונו ניכר ונראה שהוא שמח במצוה וחביבה עליו כהדין אכסניא דאתי לקיצינ, והוא אדם החביב עליו שמברך ג"כ ברכה זו (ואם אינו חביב, אינו מברך) ולפיכך הוא חייב בה, ולא רשות הוא אצל זה, שהוא דבר התלוי בדעתו של אדם ובשמחת לבו שברצונו הוא מתחייב בה ואומרין לו לברך שכך הוא דין חובת ברכה זו כדאמרן".
- ב) חת"ס (ח"א סי' נ"ה ד"ה והנה) – "והנלע"ד מ"ש חז"ל בברכת שהחיינו רשות איננו רשות לברך ברכה לבטלה אלא כל מי שנהנה בדבר שראוי לברך עליו אסור ליהנות בלא ברכה, אך לזה צריך שיעור וגבול ויש דברים שאפילו יאמר אני נהנה בטלה דעתי אצל כל אדם ואסור לו לברך, ויש דברים כגון קרא חדתא ולהרשב"א כל הני דפרק הרואה שתולה בדעת כל אדם לפי דעתו, אם נהנה לא בטלה דעתו ואם אינו נהנה לא יברך והיינו רשות, ומ"מ מי שידוע בעצמו שנהנה אין ברכתו רשות אלא חובה ואם יודע בעצמו שנהנה ואינו מברך הוא חוטא".
- ג) הגריש"א זצ"ל (שער העין עמ' ת"כ אות ג', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות א') – "היאך הדין בשהחיינו על פרי חדש שגם נתבאר בשו"ע בין הני ברכות, אמנם בגמ' בעירובין איתא דשהחיינו אקרא חדתא רשות. תשובה: אם הוא שמח הרי זה חובה".
2. עדיין רשות.
- א) שער העין (עמ' ת"כ הע' ג') – "החת"ס ... והמור וקציעה ... **רווב הפוסקים** לא חילקו בזה וסתמו דברכה זו רשות".

ז. למעשה: בזמן הזה.

1. הרבה פעמים אינו שמח באכילתו [עי' לקמן] וגם יש לנו חנויות מיוחדות שהפירות מצויים שם כל השנה, וכן י"א שכל ברכת שהחיינו הוי רשות. צ"ע.

יב] כללים.

- א. סימן: הברכה היא לא רק על השמחה מעצם הפרי, אלא שבירך על שהגיע לאותו זמן שראה הפירות.
1. ט"ז (סי' תרע"ו ס"ק א') – "פלי דבריו שלענין זמן אנו מברכין לו יתברך שנתן לנו חיות עד זמן שנעשה בו נס והיינו שנתן לנו חיות שנה תמימה על העבר".

2. אג"מ (או"ח ח"א סי' פ"ז) – "ואני מסופקני שאף אם יכוין שלא לצאת בברכת שהחיינו על איזה מין אם יועיל דהא עכ"פ כבר בירך על שהגיע לאותו זמן שראה הפירות והרי ראה גם אותו ובהכרח הוא גם הזמן שראה אותו הפרי נמי ואיך שייך שלא לצאת על מה שלא היה רוצה לברך עתה כיון דעכ"פ בירך על הגעת אותו זמן דהפרי הוא רק גרם להברכה ולא שהברכה היא עליה, וכן מסתבר לע"ד לכאורה כ"ז שאין לי ראייה שלא יצא".
3. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות ב') – "ומי שאינו מרגיש שמחה באכילת פרי חדש, וגם לא אוהב לאכול פירות, בכל זאת יברך 'שהחיינו', כיון שהברכה היא לא רק על השמחה מעצם הפרי, שהרי נוסח הברכה הוא 'שהחיינו' וכו' 'לזמן הזה' ז"א **השמחה היא שזיכהו הקב"ה להגיע לעונה החדשה**, אלא שהפרי מסמל את העונה החדשה, ולכן מברכים על הפרי". טעם נוסף, דמכיון שכך קבעו חז"ל מסתמא יש לו שמחה, אע"פ שאינו חש השמחה כל כך בפועל".
4. ותן ברכה (ח"ב עמ' ה').
5. אולי הנ"מ: אם מברך כשאינו משמח באכילתו [ע"ל לקמן]. כמה ברכות יכול לברך כשיש ב' מינים חדשים. [ע"ל לקמן, סעי' ד'].

ב. אינו שמח באכילתו.

1. אינו מברך.
- א) ע"ל הגרצ"ה מזידיטשוב זצ"ל (טעמי המנהגים עמ' צ"ז ד"ה ובשם) – "ובשם ההצה"ק מוהר"ר צבי הירש מזידיטשוב זצוק"ל שלא הי' מברך על שום פרי שהחיינו, כי לא הרגיש בנפשו שום שמחה גופנית".
- ב) הגרצ"ה זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"א) – "ע' בערה"ש סק"ז דאצלנו לא שייך הנאה כ"כ, ומי שאינו נהנה מאכילת הפרי **בודאי אינו מברך שהיה ברכה לבטלה**, ומסתברא דה"ה אם אינו יכול לאכול הפרי משום שהוא מזיקו, או שהוא יקר מדי, לא יברך. ודוקא אם יש לו שמחה אמיתית, ולא בתפוזים בארה"ב דשכיחי כל השנה, **ובני אמריקה** אין להם שמחה כ"כ בפירות חדשים".
- ג) שבט הלוי (ח"ד סי' כ"ה) – "ומי שיודע באמת בנפשו שאינו שמח כלל אסור לו לברך".
- ד) אור יצחק (או"ח ריש סי' ס"א) – "שאלת: האם יש לברך שהחיינו על פרי חדש שאין לו שמחה באכילתו. תשובה: לענ"ד אין לברך שהחיינו על פרי חדש אם אינו שמח בראייתו או באכילתו, ואע"פ שלא מצאתי עדיין דבר זה מפורש, כן נראה פשוט".
2. מברך.
- א) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קנ"ט אות א', מעיין הברכה פרק כ"ד אות ט"ו, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות ב') – לשונו מובא לעיל.
- ע"ל הגריש"א זצ"ל (וישמע משה ח"ב עמ' פ"ז) – "שאלתי: האם אפשר לברך שהחיינו על פרי שאינו נהנה ממנו כלל, או שצריך להנות ממנו, כי את הברכה מברכים על ההנאה שיש בראיית ובטעימת הפרי. והשיב: דאכן צריך להנות ממנו על כל פנים קצת כדי שיוכל לברך עליו שהחיינו".
- ב) הגרצ"ה זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קנ"ט אות א') – "שכל פרי שמברך עליו ברכת הנהנין מברך שהחיינו".
- הגרצ"ה זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' ק"ג אות מ"ג, הברכות כהלכתן עמ' ר"ז אות כ"ט) – "שאלה: מי שאינו שמח באכילת פרי חדש האם יכול לברך שהחיינו. תשובה: מברך".
- ג) וזאת הברכה (עמ' קנ"ט אות א', מעיין הברכה פרק כ"ד אות ז', אות ט"ו).
- ד) וכן ע"ל מור וקציעה (ריש סי' תל"ב), חת"ס (ח"א סי' נ"ה ד"ה והנה) – לשונם לעיל.

ג. האם מברך שהחיינו על חרובים [באקסר - carob].

1. מברך.
- א) מנהג סקווירא (נטעי גבריאל פורים פרק ה' הע' ט', הע' י"ז).
2. אינו מברך.
- א) ע"ל אג"מ (שירת שלמה אות ק"ט) – "באקסר ... דאין לברך אם אינו אוהב אותו כיון דאין שמחה".
- ב) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קס"ג אות ה', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות ה') – "שכיון שאין רגילים לאכלם אין לברך עליהם שהחיינו".
- ג) ביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' נ"ו) – "שאלה: האם מברכים על חרובים שהחיינו. (היה ת"ח שאמר שמברכים). תשובה: זה כל ימות השנה, ולא מברכים. (הבנתי כדין פרי יבש)".
- ד) פסקי תשובות (אות י"ז, הע' קכ"ג) – "שאינו עומד בזמננו למאכל אדם ואינו פרי חשוב, ולכן אף על פי שמתחדש משנה לשנה אין מברכין שהחיינו על פרי שאין בו חשיבות, וכמ"ש בקישור"ע סי' נ"ט סעי' י"ז ועוד אחרונים".
- 1) "שטעמם בזה, כיון שהם פירות פשוטים אין כ"כ שמחה בחידושם, כמבואר לעיל בדין ירקות" – וזאת הברכה (עמ' קס"ג אות ה').
3. מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' קכ"ג).
- א) אבן ישראל (וזאת הברכה עמ' קס"ב אות ה', בדפו"י) – "שאיין לברך עליהם כיון שאין רגילים לאכלם **ורק הבהמות אוכלים אותם**".
- אבן ישראל (וזאת הברכה עמ' קס"ג אות ה', בדפו"ח) – "שיש לברך עליהם 'שהחיינו', במציאות של ימינו, שהם נאכלים כממרח וכדומה".
- ב) וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק כ"ד אות כ"ט) – "על חרובים אין מברכים 'שהחיינו' אלא אם כן יש לו שמחה מיוחדת בחידושם".
- ד. אוכל טפל: כגון ברכת שהחיינו על פרי חדש כשמורחים על הלחם.

1. אינו מברך שהחיינו.
(א) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קס"א אות ה') – "ואנו מברכים על כל ירק חדש שנאכל בפני עצמו, ולא על עלי סלרי וכדומה שמתבטל באוכל, ואם אוכלו לבד ונהנה ממנו מברך".
2. מברך שהחיינו.
(א) דעת תורה (על סעי' ג' ד"ה ויש) – "ויש לעיין היכי דהפריי טפל לפת ואינו מברך עליו, אם יש לברך שהחיינו. ועפמ"ג במש"ז סי' תקפ"ג סק"ג מהא"ר בשם מהרי"ל [שאכל ברו"ה תפוחי אדמה ובירך שהחיינו, אבל לא בירך בפה"א, משום דהו דברים הבאים בתוך הסעודה], ומוכח דגם בכה"ג יש לברך".
(ב) הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' מ"ח סוף ענף א', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות כ"ט) – "האוכל פרי חדש שאין מברכים עליו (ברכה ראשונה) מפני שהוא טפל, כגון אבוקדו המרוח על הלחם, שמברך על הלחם ופוסט את האבוקדו, הנה לענין 'שהחיינו' על ה'טפל' - האבוקדו, מכיון שהוא מרגיש את הטעם האבוקדו ונהנה מזה, מברך עליו 'שהחיינו' כיון שיש לו שמה בזה. וכן תות שדה במילוי לעוגה, אם מרגיש טעם התות מברך עליו 'שהחיינו', אע"פ שאינו מברך עליו 'בורא פרי האדמה'".
(1) עי' הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכה [מהדורת מדרכי אהרון גומבו] או"ח אות ע"ב, עמ' כ"ט) – "על אבוקדו אומרים שהחיינו [במקומות שאין כל השנה], ואפי' שבעיקר נעשה למרוח על הלחם ואין שמחה כ"כ".
(2) עי' הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכה [מהדורת זלוצ'ובר] או"ח אות ע"ב, עמ' כ"ב) – "על אבוקדו אין אומרים שהחיינו [במקומות שאין כל השנה], מפני שבעיקר נעשה למרוח על הלחם ואין שמחה כ"כ".
(3) עי' אשרי האיש (או"ח ח"א פרק ל"ט הע' רמ"ח) – "אכן בפסקי הלכות עמ' כב כתב שלא לברך על אבוקדו המרוח על לחם. וצ"ע".
(ג) אבני ישפה (ח"א סי' מ"ח ענף א') – "נראה שיש לברך שהחיינו אעפ"י שאינו מברך על אכילת הפרי".
3. דעת הגר"ח"ק זצ"ל.
(א) הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ט) – "שאלה: המורה על הלחם אבוקדו 'חדש', האם מברך שהחיינו על האבוקדו, או שהוא טפל ללחם ואין מברכים עליו. תשובה: י"א שמברך".
(ב) הגר"ח"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' ש"ע אות שמ"ג) – "האוכל פרי חדש, אך נמצא בתוך עוגה והוא טפל לעוגה, באופן שאין מברכים עליו (כגון עוגת ענבים וכיו"ב), האם צריך לברך עליו שהחיינו. תשובה: י"א שמברך".
(ג) הגר"ח"ק זצ"ל (תשובות הגר"ח אות תתתנ"ט) – "צ"ע אם על טפל מברכין שהחיינו".
(ד) הגר"ח"ק זצ"ל (דרך אכילה עמ' ל"ו) – "שאלה: האוכל סלט פירות ובתוכו ישנה חתיכת פרי חדש, האם מברך עליו שהחיינו. תשובה: כמדומה שמברכים".
4. מראי מקומות.
(א) וזאת הברכה (עמ' קס"ו אות ה', עי' מעיין הברכה פרק כ"ד אות כ"ו) – "שהחיינו ... פרי הנאכל בתור טפל: פרי הנאכל בתוך הסעודה, כגון אבוקדו, המוגש בסעודת פת כמנה בפני עצמה, מברכים עליו שהחיינו ... ופוסקי זמנינו מוסיפים שאפשר גם לברך על פרי הטפל למאכל אחר - כגון אבוקדו המרוח על פרוסת לחם ... אך יש מייעצים בכגון זה (בטפל המשמש), להפריד את הפרי הטפל מהעיקר ולהניחו כך לזמן קצר, ואז יוכל לברך עליו ברכת שהחיינו בלי פקפוק (שיש אומרים שאינו יכול לברך שהחיינו על טפל המשמש)".
(ב) ילקוט יוסף (סעי' ב') – "והאוכל ירקות מבושלים חדשים באמצע הסעודה, כגון לוביה משנה חדשה, שאין טעונים ברכת הנהנין לפניהם, יברך עליהם שהחיינו בלבד".

ה. סומא.

1. עי' ריש סי' רי"ח, לשיטות ומראי מקומות.

יג. איזה ברכה תחילה, שהחיינו או הפרי.

א. שהחיינו תחילה.

1. פמ"ג (א"א ס"ק ז') – "ויראה דמברך תחלה שהחיינו קודם שיברך על אכילה, דבראייה ראוי לברך א"כ ברכה זו קדמה, ומיהו אם בירך ברכת אכילה קודם ואח"כ שהחיינו אין זה הפסק דהוה כגביל (לתררי) [לתורי] שיש אומרים דחייב לברך באכילה שהחיינו, עיין אות הקדום, ואם אוכל מעט ואח"כ מברך אפשר דנמי נכון הוא, ומכל מקום לכתחלה ראוי לברך שהחיינו קודם אכילה".
2. גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"א אות י"ב) – "ויברך תחלה שהחיינו ואחר כך בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה".
3. ח"א (כלל ס"ב סעי' ח') – "דמברך תחלה שהחיינו ואח"כ ברכת אכילה דבראיה ראוי לברך אף שאינו אוכל, א"כ ברכה זו קדמה".
4. קיצור שו"ע (סי' נ"ט סעי' י"ד) – "ויברך תחלה שהחיינו ואח"כ ברכת הפרי".
5. כתב סופר (או"ח סי' כ"ה).
6. מ"ב (ס"ק י"א, [ועי' סי' כ"ב ס"ק ג', וצ"ב. ועי' ס' ציצית סי' כ"ב ס"ק ח']) – "ועיין בפמ"ג שכתב דלכתחלה נכון לברך שהחיינו קודם ואח"כ יברך ברכה הראויה לה וה"ה אם טועם מעט ואח"כ מברך שהחיינו אפשר דג"ז טוב הוא ובדיעבד אם בירך שהחיינו אחר הברכה שבירך על האכילה קודם שהתחיל לטעום ג"כ אין זה הפסק ע"ש".
7. שעה"צ (ס"ק י"ב) – "דטוב יותר לנהוג כהפמ"ג והח"א דחוששני משום הפסק בין ברכה לאכילה ... דמעקרא דדינא שהחיינו הוא רשות".
7. ערה"ש (סעי' ה') – "והעולם נהגו לברך תחלה הברכה שעל הפירא ואח"כ שהחיינו וכן ראיתי לגדולים שכתבו כן מטעם תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם ועוד טעמים [הגרי"פ ובשם הל"ק ט] ולענ"ד נראה להקדים ברכת שהחיינו ולא שייך כאן טעם תדיר דטעם תדיר אינו אלא כשחיוב שניהם באים כאחת אבל כאן ברכת שהחיינו חל קודם דעיקר ברכת שהחיינו היא על הראייה לא על האכילה".

- אלא שאנו נוהגים לברכה בשעת אכילה אבל ברכת הפירא הוא רק בעת האכילה ועוד דבכל ברכת הנהנין צריך שלא יהא הפסק בין הברכה להאכילה ולכן יש להקדים ברכת שהחיינו וכן אני נוהג".
8. קצות השלחן (סי' ס"ג סעי' א') – "ויברך תחלה שהחיינו ואח"כ ברכ' הפרי".
9. דעת סופר (או"ח סי' כ"ו).
10. קהילת יעקב (תולדות יעקב עמ' ש"ב) – "ברכת שהחיינו אמר לפני הברכה על הפרי, כדעת הגר"א".
11. אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רכ"ג אות א') – "את ברכה שהחיינו יש לברך על הפרי קודם שיברך את ברכת הנהנין".
- אג"מ (אורח ישראל סי' י"ג הע' י"ט) – "יברך שהחיינו תחלה, והיינו משום דחל סיבת ברכת הזמן בפרי מקודם משעת הראיה, (וכן בטלית משעת הקנין), אבל אין הטעם משום הפסק, דברכת הזמן אינה הפסק".
12. הגרשז"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' קכ"א).
13. הגרשז"א זצ"ל (אורח ישראל סי' י"ג אות ו' ד"ה והנה) – "דגבי פרי מדינא דגמ' תלוי בראיה, וממילא אם יברך אחר עיקר הברכה יש חשש הפסק, משא"כ בטלית דההנאה היא בשעת הלנישה ולא בשעת הקנין, וממילא צריך להקדים ברכת הטלית ואין שהחיינו הפסק".
14. שונה הלכות (דין ד') – "ויברך שהחיינו קודם ואח"כ ברכת האכילה".
- הגרשז"א זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות י"ג) – "מברך קודם שהחיינו ואחר כך על הפרי".
15. עי' ותן ברכה (ח"ב עמ' ס', פרק ד' הע' מ') – "אכן אנו נקטנו כאן ע"פ הפמ"ג והגר"ז והח"א והעה"ש והמ"ב, **פוסקים אשר מימיהם אנו שותים**, שנכון להקדים ברכת שהחיינו ואח"כ ברכת הפרי".
16. מנהגי קארלין, ומנהגי קאמרנא (נטעי גבריאל פורים פרק ה' הע' ט', הע' י"ב) – "בית אהרן מנהגי קארלין בט"ו שבת עשה סעודה ובירך שהחיינו על פרי חדש ואח"כ על הפרי. וכ"כ במנהגי קאמרנא".

ב. ברכת הפרי תחילה.

1. רדב"ז (סוף סי' רצ"ז) – "אני כולל אותה אחר ברכת ההניה כדאשכחן גבי סוכה".
2. מהר"י אשכנזי (או"ח סוף ס"ט).
3. הלכות קטנות (ח"א סי' רל"ו) – "איבעיא להו ברכת הפרי ושהחיינו איזה מהם קודם. תשובה: מריש הוה אמינא דעדיף טפי להקדים שהחיינו לברכת הפרי כיון דאפילו עכשיו אם ברך שהחיינו על הראייה בלבד לא הפסיד ומוטב שלא להפסיק בין ברכת הפרי לאכילה. שבת י ראה דיש להקדים ברכת הפרי **כמו שמצינו בלולב וחנוכה** דאנו מברכין תחלה ברכת המצוה ואח"כ שהחיינו והכי עדיף טפי דעולה לכאן ולכאן".
4. באר היטב (ס"ק ו') – "הלכות קטנות".
5. הגר' ישעיה פיק (כדאי' בשעה"צ ס"ק ח"ב).
6. דרך החיים (דיני ברכת שהחיינו, סי' רכ"ב אות א') – "ומברך תחילה ברכת הפרי ואח"כ שהחיינו".
7. מאמר מרדכי (ס"ק א').
8. מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ט') – "ויברכו קודם ברכת אכילה ואח"כ שהחיינו כמ"ש רדב"ז שם וכן הוא בהלק"ט סי' רל"א וכן עיקר כמ"ש בשה"ג בתשובה".
9. אבני נזר (סי' ת"ג אות ד') – "מנהגינו בברכת שהחיינו על פרי חדש. מברכין ברכת הפרי. ואחר כך ברכת שהחיינו".
10. כה"ח (ס"ק כ"ד) – "אבל המנהג כסברא ראשונה ברכת הפרי קודם".
11. חזו"א (ארחות רבנו ח"א הוספות לח"א עמ' י"ב) – "אמר הגרש"ג שליט"א כשמרן החזו"א זצוק"ל אכל פרי חדש ברך קודם פובה"ע ואח"כ ברכת שהחיינו, (סבר מרן דשהחיינו לא הוי הפסק עי' מ"ב סי' רכ"ה ס"ק י"א)".
- (א) הגרשז"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ"א ריש עמ' ס"א) – "שאלה: כ' בספר בירור הלכה להגר"י זילבר ז"ל או"ח סי' רכ"ה, שהחזו"א הקדים ברכת הפרי לברכת שהחיינו, ורצוני לדעת טעמו ומקורו. תשובה: אולי **מפני שתדיר**, אבל אני איני זוכר זה".
12. הגרמ"א פריינד זצ"ל (מרא דשמעתא אות ע') – "אמר לי, שיש לברך מקודם ברכת הפרי, ואחרי זה שהחיינו".
13. הגר"מ ביק (אורח ישראל סי' י"ג הע' י"ט) – "שצריך לברך עיקר הברכה מקודם".
14. משנה הלכות (אורח ישראל סי' י"ג הע' י"ט) – "שקיבל מרבו, לברך שהחיינו אחר ברכת הטלית והפירות".
15. יחזו דעת (ח"ג סי' ט"ו) – "לכתחלה יותר נכון להקדים לברך ברכת הפרי, ואחר כך ברכת שהחיינו, ומכל מקום הנהגים לברך ברכת שהחיינו תחלה, יש להם על מה שיסמוכו".
16. וזאת הברכה (עמ' קנ"ט אות ה', מעיין הברכה פרק כ"ד אות י"ח, עי' הע' י"ב) – "אך מנהג העולם לברך תחילה את ברכת הפרי ורק אח"כ לברך שהחיינו".
17. ילקוט יוסף (סעי' ז') – "המברך על פרי חדש ברכת שהחיינו, לכתחלה נכון יותר להקדים לברך את ברכת הפרי, ואחר כך יברך ברכת שהחיינו, ואחר כך יטעם מן הפרי. ומכל מקום הנהגים לברך ברכת שהחיינו תחלה, יש להם על מה שיסמוכו".

ג. מראי מקומות – דברי יציב (ליקוטים והשמטות סי' כ"ג, לישונו מובא לעיל), אורח ישראל (סי' י"ג אות ב'), פסקי תשובות (אות י"ב), בירור הלכה (על סעי' ג'), נטעי גבריאל (פורים פרק ה' סעי' ה'), הר"א נכס (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ל"ח).

1. חת"ס (על סעי' ג') – "עיין רמב"ם ... ואח"כ שהחיינו ומכל שכן בפירות דברכת הפירות תדיר טפי ומכל מקום אין אנו נוהגין כן ע"פ מורינו הגאון זצ"ל וצל"ע".

2. אשל אברהם (בוטשאטש, סי' רכ"ה) – "אכילה. כתבתי במקום אחר אודות להקדים שהחיינו ואחר כך ברכת הפרי, היינו כשהוא תחלת ראייתו הפרי, דבכהאי גוונא נראה דמודו הגאונים בעל הלכות קטנות [חלק א סימן רל"ו] והבאר היטב [ס"ק ו] זללה"ה. ודבריהם רק כשכבר ראה הפרי, דבכהאי גוונא נראה דברכות הפירות תדירות מברכות שהחיינו דפירות, ואולי מכל ברכות

שהחיינו, ואולי אזלינן בזה בכל אחד לפי מה שתדיר אצלו. והפסק לא הוי, הגם דשהחיינו דפירות רשות, מכל מקום לא גרע מגביל לתורא, ובהנ"ל מודים כו"ע:

אשל אברהם (בוטשאטש, סי' רכ"ה) – "עוד מצאתי. כתבתי במקום אחר אודות ברכת שהחיינו על פרי, שיש מקום לומר לברך שהחיינו קודם ברכה דהפרי, ומכל מקום כיון דאתמר בשם הרב הלכות קטנות ז"ל [שם] לברך ברכה דהפרי תחלה אין לשנות מזה. הנה במתעטף בטלית חדש, נראה דכו"ע מודו דעדיף לעשות עיטוף קצת תיכף אחר ברכה דלהתעטף, ולומר שהחיינו אחר כך. כי גבי פרי אחר אכילתו לא יוכל לברך עוד כידוע, מה שאין כן בזה שיכול לברך על קניית הבגד גם אחר שכבר לבשו כמה פעמים, וכיון שכן עדיף שיסמוך הברכה דלהתעטף להעטיפה בכל מה דאפשר, ושני הברכות אתיין שפיר בזה:

אשל אברהם (בוטשאטש, סי' ת"ר על סעי' ב') – "וכן אין קפידא בכך מצד קדימת שהחיינו להברכה שעל הפרי, הגם שאנו נוהגים להקדים ברכה דהפרי לשהחיינו (אין להכריע כסברת ההלכות קטנות ז"ל [ח"א סימן רלו] שכתב [סברא] להקדים שהחיינו, כי אין דנין אפשר משאי אפשר) מצד תדיר בהפרי גופה, ששהחיינו רק פעם, וברכה שעליה היא כמה פעמים (וגם פירות המובאים רק בשביל שהחיינו ולא יאכל יותר בכל השנה מהפרי היא, מכל מקום שייך מעין לא פלוג, גם אם נימא דלגבי שהחיינו שעל פרי לא שייך כל כך לא פלוג בינה ובין שהחיינו שעל מצוות, כי שהחיינו שעל פרי הוא רשות ומהות בפני עצמה, מכל מקום בשהחיינו שעל הפירות שייך לא פלוג בין הפירות), מכל מקום כיון דתדיר אין בו קפידא רק לכתחלה, לא חששו בכך. ובפרט שמצד ראייה יש בחינת קדימה לשהחיינו דעל ברכה דהפרי."

3. **אמת ליעקב** (הע' רל"ו) – "ולמעשה נראה דאם רואה הפרי עכשיו בפעם הראשון כשבא לאכלו אז הראיה חשובה ומברך שהחיינו מקודם, אך אם ראה את הפרי מכבר ולאחר זמן בא לאכלו, מברך ברכת העיקר מקודם ואח"כ שהחיינו."

4. **הגרשו"א זצ"ל** (מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות ל"ג ס"ק ב', תניינא (ב - ג) סי' ס' אות ח' ס"ק ב') – "ומש"כ המ"ב סי' כ"ב סק"ג להקדים את התדיר ולברך להתעטף ואח"כ שהחיינו, היינו מפני שההנאה היא פרטית ומיוחדת לאיש זה שנהנה מטלית זה, ולכן לא התחשב בזה שנתחייב קודם כשקנה אותו, משא"כ בפירות כתב בס"י רכ"ה סק"ו להקדים את שהחיינו, כיון שעל אותה ראייה שלו יכולים כל הכלל ישראל לברך שהחיינו, לכן מחשיבים יותר את זה שנתחייב קודם בשעה שראה."

ד. בירך על פרי שהחיינו ונמצא הפרי מתולע.

1. **הגרש"ק זצ"ל** (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ב אות צ"ד) – "שאלה: בירך על פרי חדש שהחיינו, ונמצא הפרי מתולע, וזרק הפרי, ולמחרת רוצה לאכול שוב מהפרי החדש, האם צריך לברך שוב שהחיינו, או לא. תשובה: אין צריך."

יד [עד מתי יברך שהחיינו על פרי שאכל.

א. יברך פעם שנית כשאוכלו.

1. **מהרי"ל** (סי' קמ"ג) – "ואם שכח לברך באכילת פרי חדש שהחיינו, אם יש לברך פעם שנית כשאוכלו. אם נדמה לנר חנוכה כאשר כתב הרא"ש בתשובה גבי נר חנוכה אף על גב דיש לחלק וכדמשמע לשון סמ"ק (אין) [שאין] צריך לברך עוד. [תשובה] ומה שכתבת דמשמע לשון סמ"ק דאם לא בירך בפעם ראשון על פרי חדש שאין לו לברך עוד, לא ידענא מאין דקדקת זה אלא אדרבה נ"ל [לדמותו] למאן דנפק ביומי ניסן וחזי אילנא כו' דאי לא בירך בזימנא קמא מברך בתר הכי כל זמן שלא גדלו הפירות וטעמא משום כך דאותה שמחה עדיין קיימא, ה"ה ל"ש. ואדרבה קצת ראייה מהסמ"ק דקבעה לי' אראייה וכדבר יהודה ואנו מברכין בשעת אכילה אף על גב דכבר חזינן ליה כמה זימנין."

2. **לבוש** (סעי' ג') – "ואם לא בירך בראייה או באכילה ראשונה יכול לברך בשנייה או אימתי שיזכור, דהא עדיין לא יצא ידי חובתו שחלה עליו."

ב. שוב לא יברך על אכילה שניה.

1. **עי' רדב"ז** (סי' שי"ט) – "שאלת ממני אודיעך דעתי במי שאכל פרי חדש ושכח ולא בירך שהחיינו אם חוזר ומברך כל עוד שעדיין לא נתעכל כדין ברכת הנהנין. תשובה: מסתברא לי דזה נקרא מעוות לא יוכל לתקון דבשלמא ברכת הנהנין נתקנה על ההנאה לבד לפיכך כל זמן שלא נתעכל המאכל עדיין נהנה בו ויכול לברך עליו אבל ברכת שהחיינו לא נתקנה אלא על הראיה במה שלבו שמח ואחר שאכלו אינו רואה את כל מאומה בידו לברך עליו: תדע שהרי "...

2. **כנה"ג** (הג' ב"י ס"ק ב', שכנה"ג הג' ב"י ס"ק א') – "וכן לדידן דנהגינן לברך בשעת אכילה, אם אכל ושכח ולא בירך, אינו חוזר ומברך, אפילו יחזור לאכול מאותו פרי. וכ"ש אם בא לברך באותה אכילה עצמה, כל עוד שלא נתעכל במעיו, שלא יברך. הרדב"ז ח"א סימן ק"ל [סימן שיט]."

3. **מג"א** (ס"ק ט') – "והר"מ וסמ"ק כתבו שאינו מברך וה"ה לדידן אם לא בירך בשעת אכילה."

4. **הלכות קטנות** (ח"א סי' ר"ל) – "שאלה מי שאכל הפרי ולא בירך עליו שהחיינו אם יברך באכילה שניה: תשובה אין לך בו אלא חדושו שלא נהגו לברך אלא בשעת אכילה וכיון דאדחי אדחי [עי' מג"א סי' רכ"ה ס"ק ט']"

5. **ח"א** (כלל ס"ב סעי' ח', כלל ס"ג סעי' א') – "ואם לא בירך בשעת אכילה ראשונה, אינו מברך עוד (מ"א רדב"ז)."

6. **דרך החיים** (דיני ברכת שהחיינו, סי' רכ"ב סעי' א') – "ואם לא בירך הפעם ראשון בשעת אכילה שוב אין לברך כשאוכל פעם שנית רק אם רוצה יקח פרי חדשה שלא אכל אותה עם פרי זה ויברך שהחיינו על שתיהן."

7. **קיצור שו"ע** (סי' נ"ט סעי' י"ד) – "ואם שכח ובירך תחלה ברכת הפרי, יכול לברך גם אחר כך שהחיינו ולא הוי הפסק, ואם לא בירך באכילה הראשונה שוב אינו מברך."

8. **מגן גבורים** (אלף המגן ס"ק י"א) – "והמ"א."

9. **ערה"ש** (סעי' ז') – "לדידן אם לא בירך על אכילה ראשונה מברך על אכילה שנייה אבל רבים חולקים בזה וס"ל דאם לא בירך בפעם הראשון שהחיינו שוב לא יברך וכן יש לנהוג ובפרט בברכת שהחיינו שהיא רשות [שם סק"ט בשם ר"מ וסמ"ק ורדב"ז]."

10. מ"ב (ס"ק י"ג, שעה"צ ס"ק ט"ו) – "ואם לא בירך בשעת אכילה ראשונה שוב לא יברך על אכילה שניה וכ"ש שלא יברך על אותה אכילה עצמה אף שעדיין לא נתעכל הפרי [אחרונים]".
11. הגרשז"א זצ"ל (ותן ברכה ח"ב פרק ד' סוף הע' א').
12. הגריש"א זצ"ל (ותן ברכה ח"ב פרק ד' סוף הע' א').
13. וזאת הברכה (עמ' ק"ס אות ח', מעיין הברכה פרק כ"ד אות י"ט).
14. מעדני אשר (ברכות סי' קל"ח אות א') – "ולגבי ברכה על אכילה שניה או לבישה שניה הדבר תלוי בסתירה בין דברי המשנ"ב בסי' כ"ב לדבריו בסי' רכ"ה. ומפני שלא ברירא לן ד' המשנ"ב בזה, נראה לסמוך על הכרעת הרבה מגדולי האחרונים שכתבו דמספק אין לברך על אכילה שניה, דכן הכריעו ...".

ג. יברך בלי שם ומלכות, ועוד עצות.

1. גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"א אות י"ג) – "ואם לא בירך בראיה ראשונה או באכילה הראשונה יש לברך על הראיה השניה או על האכילה השניה בלא שם ומלכות".
2. בן איש חי (שנה א' פר' ראה אות ט"ו) – "אכל ושכח ולא בירך שהחיינו, י"א יברך על מה שיאכל אח"כ, וי"א דאין לברך מאחר שכבר אכל וסב"ל ולא יברך, אלא ישמע ברכת שהחיינו מאחרים או יפטור זה בפרי חדש אחר, ואם לא מצוי למעבד הכי יברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבד".
3. קצות השלחן (סי' ס"ג סעי' ב') – "ואם לא בירך בראיה ראשונה או באכילה הראשונה יש לברך על הראי' השני' או על האכילה השני' בלא שם ומלכות".
4. כה"ח (ס"ק ל"א).
5. ילקוט יוסף (סעי' ו') – "השוכח לברך שהחיינו באכילתו את הפרי בראשונה, שוב אינו יכול לברך שהחיינו כשאוכל שוב מהפרי. ואם ירצה יאמר שהחיינו בלי שם ומלכות. ומכל מקום טוב לברך שהחיינו על מין אחר, ויכוין לפטור את הפרי ששכח לברך עליו שהחיינו, או ישמע ברכת שהחיינו מאדם אחר שנתחייב בברכה זו".

ד. באמצע אכילה: מברך.

1. קצות השלחן (סי' ס"ג ס"ק ט') – "כ"ז שלא הפסיק אכילתו בכלל אכילה ראשונה היא ... ועוד נמשכת השמחה ששמח על אכילת הפרי החדש ויכול לברך שהחיינו".
2. חזו"א (ארחות רבנו ח"א הוספות לח"א עמ' י"ב) – "אמר לי הגרמ"ד שליט"א שמרן החזו"א זצוק"ל אמר לו שצריך לברך שהחיינו על הפרי אף שכבר אכל קצת ממנו. (וכ"מ במ"ב סי' רכ"ה ס"ק י"ג)".
3. קהילת יעקב (תולדות יעקב עמ' ש"ב) – "פעם שכחו לברך שהחיינו, ואמר שאפשר לברך כל זמן שעסוקים בסעודה זו".
4. בצל החכמה (ח"ה סי' כ"ז אות ב') – "אכל פרי חדש ושכח ולא בירך שהחיינו ונזכר באמצע אכילתו, יברך שהחיינו בעת שנזכר וימשיך לאכול".
5. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' ק"ס אות ח', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות י"ד, הע' רס"ח) – "בענין שכח לברך 'שהחיינו' על פרי, נראה לדינא שכל זמן שעוסק עדין באכילה ראשונה יכול לברך. והיינו כל זמן שלא בירך ברכה אחרונה, יברך 'שהחיינו' על מה שיאכל עוד, ובתנאי שלא הסיח דעתו מלאכול עוד, כי כל זה נקרא שעת אכילה ראשונה. [שו"ת אבני ישפה ח"ב סי' יז. וכע"ז בלקנות חכמה, דיני ברכת 'שהחיינו' עמ' ב' א"ם עדיין עומד באמצע אכילתו כגון שיש לו צלחת עם פירות ועומד באמצע האכילה או שיש לו תפוז ועומד באמצע אכילת התפוז, יכול עדיין לברך. ובזאת הברכה עמ' קנ"ט כתב 'כל זמן שעסוק באכילה']".
6. יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' נ"ז) – "שאלה: אכל פרי חדש ושכח לברך עליו ברכת שהחיינו, ונזכר תוך כדי האכילה או כאשר הפרי עוד ישנו על השלחן. האם יכול עדיין לברך ברכת שהחיינו. תשובה: אפשר".
7. וזאת הברכה (עמ' ק"ס אות ח', מעיין הברכה פרק כ"ד אות י"ט, עי' הע' י"ג).

ה. מראי מקומות – שלחן שלמה (סעי' ג'), אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"ד ד"ה אך).

1. יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' כ"א) – "שאלה: בירך על פרי ברכת הנהנין, נגס בפרי ועוד לא בלע, ונזכר שלא ברך שהחיינו. האם יכול עדיין לברך. תשובה: יכול לברך שהחיינו, ואם הפרי לא נמאס, כדאי שיוציא מפיו ויברך".

ו. שהחיינו אם כבר שתה מי הפרי.

1. עי' לקמן, סעי' ה'.

טו] פרי מורכב.

א. אינו מברך.

1. הלכות קטנות (ח"א סי' ס') – "שאלה מי שברך שהחיינו על שני מיני פירות ואח"כ ראה פרי מורכב משניהם מהו שיחזור ויברך שהחיינו. תשובה אם המורכב הוא מין במינו פשיטא דלא יברך דאין כאן פנים חדשות ואם הוא מין בשאינו מינו אפשר דאין לברך עליו שכל דבר שעשו בני אדם נגד רצון הבורא איך יאמר שהחיינו לראות דבר זה ואף על גב דמותרים באכילה גזירת הכתוב אבל לברך על הראיה לא מסתברא".
2. באר היטב (ס"ק ז') – "הלכות קטנות".
3. כה"ח (ס"ק כ"ו) – "כיון דאיכא פלוגתא בזה שב ואל"ת עדיף ואין לברך".

4. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' י"ח) – "על פירות מורכבים מין בשאינו מינו, נוהגים שלא לברך שהחיינו, אף אם הורכבו ע"י נכרים".
5. אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות מ"ה) – "שאלה. האם מברכים ברכת שהחיינו על פרי מורכב. תשובה. פירות מעץ שנעשתה בו הרכבה, אין מברכים עליהם שהחיינו".
6. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קס"ד אות א', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות ו') – "אין לברך על הפרי המקורי שהורכב נגד רצון הבורא".
7. חשוקי חמד (פסחים דף קיא.) – "בביאור הלכה ... ולמעשה כיון שיש ספק ברכות לא יברך על פרי המורכב, וכן כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סימן נח) וז"ל ...".

ב. מברך.

1. שאלת יעב"ץ (ח"א סי' ס"ג) – "הלכות קטנות ... ואיני יודע למה ישתנה דין ברכת שהחיינו, מברכת האכילה. שכיון שמותר באכילה שאין אסור כ"א כלאי הכרם, א"כ כשבא לאכול צריך לברך על הנאתו, שא"א ליהנות מן העה"ז בלי ברכה, וגם שהחיינו היא ברכת ההנאה שנהנה בראייה, ועוד הגוי שנטעו והרכיבו לא עשה נגד רצון הבורא שלא הוזהרו על ההרכבה אלא ישראל, אם לא לדעת יחידית דפד"מ (ולענין אתרוג מורכב למצוה וכן שופר דכלאים עמ"ש בס"ד במקומו בחבורי לטא"ח). ולמה לא נברך עליו, לא יהא אלא הרואה בריות נאות ע"א שמברך עליהן ונותן הודאה ושבה לבוראם. ואף על פי שעמידתן בעולם ודאי היא נגד רצון הבורא, אם לא שנתן ארך אפים לעוברי רצונו, ואפי' על הממזר הנאה נראה שיש לברך. אף על פי שאין הרכבה פסולה יותר ממנו, מדלא איפליגו ביה. ועוד דהא ממזר עדיף מגוי ועדיף אפי' מגר, כ"ש בפרי המורכב שאין קיומו בעולם נגד רצון הבורא כלל. אדרבה אפשר גם הוא מצרכי העולם וישובו, מאחר שנתהוה לרצון הבורא ית', כי אי אפשר המצא דבר בלתי רצונו, רק שנאסרה עשייתו ע"י האדם ...".
2. יביע אומר (ח"ה או"ח סי' י"ט) – "אולם ידינו הרה"ג המפו' ר' עמרם אבורביע שליט"א בס' נתיבי עם ח"א (עמוד קיא) הביא דברי הכה"ח הנ"ל, והעיר ע"ז, שאנחנו שמענו וראינו להרבה גדולים שמברכים שהחיינו על תפוחי זהב המורכבים בלי שום היסוס, והכה"ח שהיה מבבל נהג כן עפ"ד הבן איש חי (הנ"ל) ששמע שבאה"ק לא נהגו לברך, ושמועה זו אינה יציבה, שמועטים הם שאינם מברכים, אבל רובא דרובא ומכללם רבים וגדולים בתורה מברכים בלי שום פקפוק. עכ"ד. וכן הוא האמת. ופוק חזי מאי עמא דבר".
3. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ"ב) – "נקטינן דמברכים שהחיינו על פרי מורכב".
4. הגר"ח זצ"ל (שונה הלכות דין ד') – "הרואה פרי המתחדש משנה לשנה בין פרי העץ ובין פרי האדמה כגון דלעת וכיוב"ז ואפילו פרי מורכב ואפילו רואהו ביד חבירו או על האילן ואפילו בשבת מברך שהחיינו וברכה זו אינה אלא רשות ומ"מ ראוי ליהזר שלא לבטלה".
- הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד') – "שאלה: הבה"ל (סי' רכ"ה ד"ה פרי) הביא מחלוקת הפוסקים האם לברך שהחיינו על פרי מורכב מין בשאינו מינו, ובשונה הלכות סתם כת"ר שליט"א דאפשר לברך, ובשם החזו"א מובא שברך שהחיינו על פרי הדר, אע"פ שכ' בחזו"א (כלאים סי' ג' סק"ד) שכל משפחת ההדרים הם ספק מינם, ורצייתי לדעת האם הדין כן אף לענין אפרשזיף, שהוא מורכב משזיף ואפרסק. תשובה: כן".
- הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד') – "שאלה: והאם נכון לפי"ז לברך ג' פעמים שהחיינו על כל מין בפנ"ע, והיינו אפרסק שזיף אפרשזיף. תשובה: אם הטעם משונה".
- הגר"ח זצ"ל (מעשה חמד פרק ג' הע' א', ע'י הע' י"ב, סוף הספר תשובות אות י"ג [עמ' ש'], וזאת הברכה עמ' קס"ג אות א') – "שאע"פ שבבה"ל מובאות ב' שיטות, מ"מ משמע שדעת הבה"ל נוטה כהשיטה שיכול לברך שהחיינו".
- הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות י"ד, ברכות כהלכתן עמ' קנ"א אות מ"ז, הברכות כהלכתן עמ' ר"ז אות ל"א [לשונו מובא לקמן]) – "מברך שהחיינו גם על פרי מורכב".
5. ילקוט יוסף (סעי' ה') – "פירות של אילנות מורכבים מין בשאינו מינו, כגון תפוחי זהב ואשכוליות, צריך לברך עליהם שהחיינו. וכן המנהג".

ג. יש לצרף עם פרי זו, פרי אחר חדש, לצאת בברכת שהחיינו על שניהם בפעם אחת.

1. אג"מ (או"ח ח"ב סי' נ"ח) – "אבל אני מסופק מטעם אחר דאולי כיון שפרי זה בא ע"י איסור לא שייך לברך שהחיינו לראות פרי זה, שהוא נדמה כמברכין שזכינו לראות שאיכא עוברי עבירה, ואף שכשר למצוה לרוב הפוסקים שחולקין על הלבוש שפוסל אתרוג מורכב מטעם דנעבדה בו עבירה, עיין בט"ז שם, מ"מ לברך שהחיינו שהוא לשמוח על שאיכא פרי זה שבא ע"י עבירה אולי לא נאה לברך על זה, ולכן טוב לאכול אותם עם עוד פרי חדש ולברך על אותו הפרי ולצאת בזה גם על פרי זה".
- א) יביע אומר (ח"ה או"ח סוף סי' י"ט) – "אגרות משה ... ולפלא שלא הזכיר כלל מד' הלק"ט וכל האחרונים הנ"ל".
2. מנחת יצחק (ח"ג סי' כ"ה אות ד') – "וגם בנוגע לברכת שהחיינו, כיון דלא יצאנו בזה מידי ספק פלוגתא כנ"ל, ממילא י"ל בזה ספק ברכות להקל, ומצאתי כן בשד"ח (אספ"ד מע' ברכות סי' ב' אות ז'), שכתב כן, והגם דהב"ח (באו"ח סי' כ"ט), כתב, דבספק שהחיינו מברכים, אבל כבר העיר ע"ז בתשו' חת"ס (או"ח סי' נ"ה) מתשו' הרשב"א (סי' רמ"ה), ומסקנתו, דבהנו דתלי' בדעתו אם נהנה, אם יודע בעצמו שנהנה, אין ברכתו רשות אלא חובה, עיין שם. אבל כ"ז ל"ש בנד"ד, דהספק לא הוי על ההנאה, רק על עיקר הדין, אם יש לברך על מה שנעבד בה עבירה. על כן בודאי כדי לצאת מידי ספק, יש לצרף עם פרי זו, פרי אחר חדש, לצאת בברכת שהחיינו על שניהם בפעם אחת, וכמבואר עצה זו בפוסקים בספק כיוצא בו כנלענ"ד".

1. בה"ל (סעי' ג' ד"ה פרי) – "כתב הבה"ט בשם הלק"ט דעל פירות המורכבים מין בשאינו מינו אין מברכין עליו לפי שבתחלתו נעשה נגד מצות הבורא ובתשובת שאילת יעב"ץ (סי' ס"ג) חולק ע"ז דלענין בריות נאות אף על הממזר יברך ואין לך הרכבה פסולה יותר ממנו ע"ש".
2. תשובות והנהגות (ח"ג סי' ע"ו אות ה') – "מברכין שהחיינו על פרי חדש, ובכף החיים סי' רכ"ה (ס"ק כ"ו) כתב שעל פרי מורכב שב ואל תעשה ולא יברך. והרבה פירות היום מורכבים כמו תפוזים בחושזש, או אפרסקים וכדומה, ולפ"ז לכאורה מספק אין לברך עליהם שהחיינו, אבל כמדומני שהיום מרכיבים במורכב, וכה"ג אין איסור וכמו שמבאר ב'בית אפרים' לענין אתרוג שמורכב במורכב לא נעבדה עבירה [ועיין גם בחזו"א כלאים סי' ג' ס"ק ז', ד"ה ומיהו, שאף להפוסלים גבי אתרוג יש להתיר בזה בכלאים], וצ"ב, וכבר נהגו לברך שהחיינו על כל הפירות ולא חוששין מספק לנעבדה בו עבירה, ואם היינו חוששין שהעץ מורכב לכאורה היה ראוי למנוע אפילו לקנותם, דלא ליהוי מסייע לידי עוברי עבירה באיסור הרכבה (אף שאין הפירות נאסרים), ועל כרחק דאין חוששין כלל שהיה בזה איסור הרכבה".

ה. אם לקחו גרעין מהאילן המורכב ונטעו במקום אחר.

1. מברך שהחיינו.
 - (א) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' י"ח) – "אבל אם נטעו גרעין מן המורכב במקום אחר, מברכין על פירותיו שהחיינו".
 - (ב) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות מ"ה, הע' מ"ה) – "אבל אם לקחו גרעין מאילן מורכב ונטעו במקום אחר, מברך על פירות האילן האחר ברכת שהחיינו, ואפילו אם כבר בירך שהחיינו על הפירות שמהם הורכב פרי זה. [ונראה שיש לחלק בדבר, שדוקא העץ עצמו שנעשתה בו ההרכבה, כיון שנעשה בו איסור, ואף חייבים לעקור אותו, אין לברך על פירותיו ברכת שהחיינו, כיון שנעשה נגד רצון הבורא, אבל אם לקחו גרעין מעץ מורכב זה ונטעו במקום אחר, כיון שמותר לעשות כן אף לכתחילה, כמבואר בשו"ע יו"ד סימן רצ"ה סעיף ז', אין פירותיו נגד רצון הבורא, ויכול לברך עליהם ברכת שהחיינו. ונראה שאף אם כבר בירך שהחיינו על הפירות שמהם הורכב פרי זה, כגון בפרי האפרשזיף, שמורכב מאפרסק ושזיף, וכבר בירך שהחיינו גם על האפרסק וגם על השזיף, יכול לברך שהחיינו על האפרשזיף, ומטעם שפרי מורכב נחשב מין אחר. וכן מוכח ממש"כ הרמב"ם בפרק ט' מהלכות כלאים הלכה ז', שאם הרכיב פרד שאמו חמור על החמור, לוקה משום בהמתך לא תרביע כלאים, מוכח שדבר המורכב נחשב מין אחר, ויש בו משום כלאי בהמה. ונראה שהוא הדין אם הרכיב אפרשזיף על אפרסק או על שזיף, עובר משום שדך לא תזרע כלאים, וכן בנידון דידן, כיון שהאפרשזיף הוא פרי חדש, מברך עליו בכל אופן ברכת שהחיינו]."
 - (ג) הגרשז"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קס"ד אות א', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות ו') – "אך אם לקחו גרעין מהאילן המורכב ונטעו במקום אחר, מברך על פירות האילן האחר ברכת שהחיינו".
 - (ד) וזאת הברכה (עמ' קס"ד אות ב') – "למעשה כפי המציאות בימינו בפירות הארץ, הרכבה אינה בעיה לגבי ברכת שהחיינו, מאחר שרוב סוגי הפירות המצויים, כולל אפרשזיף (nectarine) (ראה סוף הערה ה'), אינם בגדר ההרכבה האסורה. וגם על פירות הדר אשר כולם מורכבים נהגו לברך שהחיינו מטעמים שונים".
2. מחמיר.
- (א) הגרשז"א זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קנ"א אות מ"ז, הברכות כהלכתן עמ' ר"ז אות ל"א) – "תשובה: אין נפ"מ אם פרי זה לא הורכב, כיון שהוא בא מהרכבה, אבל המנהג לברך על פרי מורכב".

1. אפרשזיף (nectarine).

1. אינו מורכב – וזאת הברכה (עמ' קס"ד סוף הע' ה'), "יש לציין שהפרי שאנו קוראים 'אפרשזיף' הוא בעצם מין אפרסק, ולא הרכב של אפרסק ושזיף כמקובל לחשוב (כך מסר לנו האגרונום הנ"ל), וממילא ניתן לברך עליו שהחיינו", ותן ברכה (ח"ב פרק א' הע' כ"ד, "דהוא מין אפרסק (type of peach) הוא, ואינו מורכב כלל").
2. מראי מקומות – אג"מ (או"ח ח"ב סי' נ"ח), אור לציון (ח"ב פרק י"ד הע' מ"ה, לשונו מובא לעיל), הגרשז"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד', לשונו מובא לעיל).

טז [מינים שונים - סעיף ד']

א. פרי הדר (citrus fruit): שהחיינו על כל מין ומין בפרי הדר.

1. חזו"א (ארחות רבנו ח"א הוספות לח"א עמ' י"ב, ברכות כהלכתן עמ' קנ"א אות מ"ו [לשונו מובא לקמן]) – "זכורני שמרן החזו"א זצוק"ל אמר לברך שהחיינו על אשכולית ושהחיינו על תפוז"ז משום שלכל אחד יש טעם אחר, וכן אמר לי הגרשז"א שליט"א [זצ"ל] שמרן אמר לו כן לברך שהחיינו כנ"ל, וכן על מנדרינות. ושאלו ר"ח הלא בספר חזו"א מסתפק מרן לענין כלאים אם הם מין אחד, וענה לו מרן שאין זה שייך לברכת שהחיינו שתלוי בטעם ומאחר שטעמם שונה זמ"ז א"כ מברכים שהחיינו על כל אחד ואחד לחוד".
2. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' י"ט) – "מיני פירות שיש להם שם כולל אחד, כגון פירות 'הדר', מברכים שהחיינו על כל מין ומין בפני עצמו".
3. חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ח' אות ב') – "שהחיינו על סוגי פרי הדר בנפרד, תלוי בהרגשת כל אחד לפי מה שהוא".
4. הגרשז"א זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קנ"א אות מ"ה) – "פירות הדר כמו תפוז וקלמנטינה האם נחשבים כשני סוגי מינים לגבי שהחיינו כיון שטעמם שונה. תשובה: שאלתי את החזו"א ע"ז ואמר שאף שלגבי כלאיים זה ספק, לגבי שהחיינו כיון שיש לכל אחד טעם אחר מברכים על כל אחד".
5. וזאת הברכה (מעין הברכה פרק כ"ד אות כ"ח).

ב. כמה ברכות לברך כשיש ב' מינים חדשים.

1. רק ברכה אחת.

(א) שעה"צ (ס"ק ט"ז) – "דכשבאין בבת אחת, אפילו שני מינים חלוקין לגמרי בודאי די בברכה אחת".
 (ב) כה"ח (ס"ק י"ח) – "מי שהיה לפניו שני מיני פירות שצריך לברך עליהם שהחיינו ברכה אחת לשתייהם די. משפטים ישרים סימן מ"ה. והביאו יד אהרן בהגהות בית יוסף והסכים לדבריו יעו"ש, שערי תשובה אות י"ב. ונראה שהוא הדין לדידן דמברכין בשעת האכילה, אם היה מברך שהחיינו על פרי אחד שרוצה לאכול והיה לפניו מין פרי אחר שצריך לברך עליו שהחיינו אף על פי שאינו רוצה לאוכלו עכשיו נפטר באותה ברכה, משום דלפום דינא הברכה על הראייה וכיון שהיה נראה בשעת ברכה נפטר".

(ג) אג"מ (או"ח ח"א סי' פ"ז) – "ושאלת ידידי בברכת שהחיינו במונח לפניו הרבה פירות חדשים אם יפטור הכל בברכה אחת או שיברך על כל אחד ואחד בפני עצמו, פשוט לע"ד שצריך לפטור כולם בברכת שהחיינו אחת דאין לגרום ברכה שאינה צריכה ובפטר שהיא ברכת הרשות ואף באינו רוצה לאכול עתה איזה מין מהן נמי הא נפטר בעצם כשצריך שהחיינו תיכף בראיה אף בלא אכילה, ולכן אף שנוהגין לחכות מלברך עד שיאכל מ"מ כיון שמברך בשביל אלו שאוכל מהם צריך לצאת גם מאותו הפרי שאינו אוכל. ואני מסופקני שאף אם יכוין שלא לצאת בברכת שהחיינו על איזה מין אם יועיל דהא עכ"פ כבר בירך על שהגיע לאותו זמן שראה הפירות והרי ראה גם אותו ובהכרח הוא גם הזמן שראה אותו הפרי נמי ואיך שייך שלא לצאת על מה שלא היה רוצה לברך עתה כיון דעכ"פ בירך על הגעת אותו זמן דהפרי הוא רק גרם להברכה ולא שהברכה היא עליה, וכן מסתבר לע"ד לכאורה כ"ז שאין לי ראייה שלא יצא".

(ד) עי' הגריש"א זצ"ל (וישמע משה ח"א ריש עמ' פ"ח) – "והשיב: דמוטב לברך פעם אחת שהחיינו ולכוין על כל הפירות החדשים שיש לפניו. והוסיף: דאפילו הפירות שלא היו לפניו כל הפירות שאוכל במשך מעמד זה נפטרו בברכת שהחיינו שצריך על איזה פרי חדש שהיה לפניו".

(ה) וזאת הברכה (עמ"ק ס' אות ט', עי' הע' ד', מעיין הברכה פרק כ"ד אות כ').

(ו) ילקוט יוסף (סעי' ג') – "אם יש לפניו ב' מיני פירות חדשים, די בברכת שהחיינו אחת לשניהם. ואם אינם לפניו יברך שהחיינו על כל מין ממיני הפירות החדשים. מאחר והמין החדש - השני, לא היה לפניו, אינו נפטר".

(ז) ותן ברכה (ח"ב עמ' ס"א).

(ח) הלכה ברורה (ס"ק ל"ד).

(ט) שיעורי הלכה (מועדים ח"א פרק י"ב הע' ט"ז, עמ' קי"ד).

ג. אם יש לפטור מצוה והנאה בשהחיינו אחד.

1. ברכה אחת פוטרת.

(א) כה"ח (ס"ק י"ח) – "וכן אם היו לפניו פרי העץ ופרי האדמה או פרי ומלבוש או פרי ומצוה שצריך לברך עליה שהחיינו כיון שהיו לפניו כולם בשעת ברכה נפטרינן בברכה אחת. ואף על גב דצריך לברך פרי האדמה אחר אכילת פרי העץ לא חשיבא הפסק לענין שהחיינו כיון דלפום דינא היא על הראייה וכבר ראה בשעת הברכה".

(ב) שבט הלוי (ח"ד סוף סי' כ"ה) – "ומה שנסתפק הכתב סופר שם אם יש לפטור מצוה והנאה בשהחיינו אחד, וכב' העיר ממש"כ השד"ח בפאת השדה במע"ר ברכות סי' ל' בשם הגאון האד"ר להעיר ממרדכי פ"ד דסוכה, הפלא לי על הגאונים וביותר על הגאון כ"ס שהרי הרמ"א בד"מ סי' תרמ"א הביא דבר זה להלכה שהמקדש בליל סוכות על התירוש זמן שצריך על הסוכה פוטר גם היין החדש, הרי מבואר דשהחיינו זה פוטר של הנאה ג"כ, והגם שיש לחלק ולומר דהכא היין עצמו גורם שניהם דמצוה לקדש על היין ואהני לן מגו דמברך על היין, יין וזמן לפטור גם הזמן שבא מחמת היין עצמו, מ"מ אין להכנס בפרצה דחוקה כזאת, ופשטות דברי הד"מ לא מטעם זה, אלא דשני שהחיינו נפטרים זה ע"י זה, ועוד הא הכ"ס טעמא קאמר משום דדומה כאין עושין מצות חבילות, וזה מוכח מהד"ם דליאת ואין להאריך עוד בזה".

(ג) ביע אומר (ח"ד או"ח סי' י"ט אות ב') – "א"ו דברכה אחת פוטרת ...".

(ד) הלכה ברורה (ס"ק ל"ד).

2. אין לכלול בברכה אחת 'שהחיינו' על מצוה ועל פרי חדש [או על בגד חדש ופרי חדש].

(א) כתב סופר (או"ח סי' כ"ו) – "לברך שהחיינו על מצוה ועל בגד חדש וכדומה אם שני ענינים הם הגם שעיקר הברכה דרבנן, מ"מ איכא משום חבילות או משום דבתרתי דרבנן ס"ל לרמב"ם בכ"מ דאיכא משום חבילות, או משום דברכה שאני, ואפשר דברכת שהחיינו על בגד או פרי חדשה שאינה חיוב כ"כ יש להקל, והיכא דא"א ודאי שרי בין לטעמא משום חבילות ובין לטעמא משום הורדת כבוד ה' ומיעוט הודי' ושבח".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' כ' ד"ה והנה) – "והנה מצד הסברא נלענ"ד דמי שמקדש בליל א' של ראש השנה ומברך שהחיינו, דאין נכון כלל להביא את הפירות החדשים שיש לו בתוך ביתו ולהניחם על שלחנו כדי לפוטרו בברכת שהחיינו שאומר בשעת קידוש, ולא חשיב בכך כגורם ברכה שאינה צריכה, כיון שהם שני דברים מחולקים ואין זמנו של זה כשל זה, דהזמן של קידוש קאי על הזמן של יום טוב, ואילו הזמן שמברך על פרי או בגד חדש לא קשור כלל עם יום טוב אלא הו"ל לגמרי מילתא אחריתי, רק דין הוא שאם הוא כן רוצה לכוללם יחד ולפוטרו בברכה אחת שהוא יכול שפיר לעשות כן ולברך שהחיינו בקידוש וגם לפטור בכך את שהחיינו שצריך לברך על בגדו או על הכלים החדשים שקנה לעצמו, וכמו שאנו עושים בליל ב' דר"ה. אך ראיתי בשו"ת כת"ס חאו"ח סי' כ"ו דמספקי ליה בהך מילתא מטעמא אחרנא דכיון דברכת שהחיינו שמברכים על קיום המצוה הוא על דבר שאין בו הנאת הגוף, ואילו הברכה שמברך על פרי או בגד חדש הו"ל לצורך הנאת הגוף, לכן אפשר דחשיבי כתרי מילי ואין לכוללם יחד כי אם במקום דלא אפשר כמו ביום ב' דראש השנה עיין שם. ועכ"פ כששתי הברכות הן שוות על סוג אחד של עשיית מצוה או על הנאה גופנית של פרי חדש ובגד חדש, שפיר מסתבר דכמו שיכול הוא עצמו לכוללן יחד כך יוכל גם להוציא את חברו, אף על פי שהמברך והשומע אינם מכוונים כלל למצוה אחת או להנאה אחת, ובשעת הדחק יוכל גם לצאת

מהמברך אף על פי שהשומע מכויין למצוה והמברך מכויין לבגד חדש, דכמו שבליל ב' של ראש השנה הוא עצמו כוללן יחד כך יכול גם המברך להוציא את השומע".

ג) הגריש"א זצ"ל (וישמע משה ח"א עמ' צ"א) – "נשאל: קנה בגד חדש לכבוד יו"ט, האם יוצא ידי חובת ברכת שהחיינו ע"י השהחיינו שמברך בקידוש של יום טוב. והשיב: שאי אפשר לערב ברכת שהחיינו שמברך על מצוה, עם ברכת שהחיינו על מה שגופו נהנה כמו בגד חדש, ואין זה דומה לברכת שהחיינו שמברך על פרי חדש, שבזה שפיר אפשר לפטור בגד חדש, דבזה שני השהחיינו הם על הנאת הגוף, משאי"כ בשהחיינו דרגל, שהיא ברכה על המצוה, ולא על הנאת הגוף".

ד) וזאת הברכה (עמ' ק"ס הע' ד', מעיין הברכה פרק כ"ד הע' י"ד) – "אין לכלול בברכה אחת 'שהחיינו' על מצוה ועל פרי חדש, או על בגד חדש ופרי חדש, מאחר שאילו שני סוגים של 'שהחיינו'".

ה) שיעורי הלכה (מועדים ח"א פרק י"ב אות ז', עמ' קי"ג).

3. מראי מקומות.

א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות א') – "מי שיש לו כמה פירות חדשים, ובקידוש נתכוין רק על אחד מהם, ולא זכר שיש לו פרי חדש נוסף, יברך עליו 'שהחיינו' שוב בנפרד".

ב) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ח' אות ז') – "רימון שהיה מונח בליל ר"ה בשעת קידוש, ולא כוון בשהחיינו לפטור את הרימון, כיון שהיה מונח לפניו, יצא בזה".

ד. מראי מקומות.

1. אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות מ"ו, הע' מ"ו) – "שאלה. מי שבירך שהחיינו על תאנים או ענבים שחורים, האם חוזר ומברך שהחיינו על תאנים או ענבים לבנים. תשובה. תאנים או ענבים שחורים ולבנים מין אחד הם, ואין מברך עליהם שהחיינו אלא פעם אחת בלבד. [במג"א בסימן רכ"ה ס"ק י' כתב, שתאנים שחורים ותאנים לבנות, אעפ"י שאינם חלוקים בשמם, כיון שחלוקים בטעמם, מברך שהחיינו על כל מין. ובברכ"י שם אות ה' ועוד אחרונים תמהו על זה, שהרי מבואר במסכת תרומות פרק ב' משנה ד' שהם מין אחד, וכן פסק הרמב"ם בפרק ה' מהלכות תרומות הלכה ג', וכן עיקר, שהוא מין אחד. והנה בבא"ח בפרשת ראה אות י"ב כתב, שמלפפון וקישואים (ואינו מה שקרוי היום קישואים, אלא הוא הנקרא קישות בלשון המשנה מסכת תרומות פרק ב' משנה ו' ונקרא בלשון ערבי פאקו"ס, כמ"ש הרע"ב שם, וכיום נקרא מלפפון ערבי) הם שני מינים, ובכה"ח שם אות ל"ו כתב שהדבר תלוי במחלוקת הג"ל, שהרי מפורש לענין תרומה שהם מין אחד. ונראה שיש לחלק, שכיון שמלפפון וקישואים חלוקים לגמרי בשם ומראה וטעם, אעפ"י שהם מין אחד, מברך שהחיינו על כל אחד, כיון שיש שמחה אחרת בכל אחד, משא"כ תאנים או ענבים שחורים ולבנים, שאינם חלוקים כל כך, אין לברך שהחיינו על כל מין. ולכן נראה ג"כ, שפירות הדר, אעפ"י שהם דומים זה לזה ואפשר שהם מין אחד, מ"מ כיון ששונים לגמרי בשם ובמראה וטעם, מברך שהחיינו על כל מין ומין. ואעפ"י שבבא"ח פרשת ראה אות י"א כתב שלא נהגו לברך על פרי הדר, וע"ש טעמו, כיום המנהג לברך, וכן ראוי לנהוג]."

2. יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' ג') – "שאלה: מי שאוכל תפוחי עץ מהזנים 'ענה' 'חרמון' 'מוזהב', האם צריך לברך ברכת שהחיינו על כל אחד ואחד בפני עצמו. תשובה: רבנו בקש לראותם. כאשר הבאתי אותם לפניו שאל אם גם טעמם שונה, ועניתי בחיוב. ואמר מו"ר נר"ו: לברך 'שהחיינו' על כל אחד ואחד".

יז] שהחיינו על שתיה - סעיף ה'.

א. בזמנינו: לברך על מיץ ענבים.

1. לא מברכין.

א) פסקי תשובות (אות ט"ז) – "ובזמננו שנשתכלל הטכניקה לשמר מיץ בטירותו זמן רב, אין לברך על תירוש (מיץ ענבים) מענבים חדשים, כיון שאין ניכר בין חדש לישן. ובכלל זה כל סוגי מיצי פירות בזמננו, שאף שעשאוּם מפירות העונה, ועדיין לא בירך עליהם שהחיינו, אין מברך על המיץ שהחיינו, כיון שקשה לזהות בין חדש לישן, וכן אם ריסק הפירות ריסק מוחלט באופן שברכתו שהכל, אך נכון בזה לברך על חתיכת פרי את ברכתו וגם שהחיינו ולפטור הרסק".

ב. מיץ פרי.

1. לא מברכין [חוץ מיין ושמן].

א) ברכת הבית (שער כ"ד סעי' כ"ט [לשונו מובא לקמן], ס"ק כ"ה) – "במשקה היוצא מהם דלאו בכלל פרי הוא חוץ מהזיתים וענבים".

ב) שרגא המאיר (ח"ו סי' כ"ה) – "אין מברכין עליהן שהחיינו".

ג) שערי יושר (ח"א סי' ל"ב שאלה ג') – "לפ"ז נר' דכ"ש במיץ הפרי שהוא ש"ס ערוך ומוסכם מכל הפוסקים דאינו פרי אלא זיעה בעלמא, ומברך עליו שהכל כמבואר בשו"ע וכל הפוסקים כנ"ל, ודאי אין לברך עליו שהחיינו ... והרצתי למקצת מדברים אלו לידי"ג הג"ר נפתלי נוסבוים שליט"א, וידידי הרה"ג משה אלישיב שליט"א והסכימו עמי להל' ולמעשה".

ד) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ"ב) – "אין מברכים שהחיינו על מיץ של פרי חדש כשעדיין לא אכל את הפרי דזה זיעה בעלמא וכן אין ניכר על המיץ שזה מפרי חדש אך אחרי ששתה את המיץ אינו יכול לברך שהחיינו כשיאכל את הפרי מספק".

ה) הגר"א נבנצל שליט"א (ירושלים במועדיה ירח האיתנים עמ' רכ"ה אות רס"ד) – "האם אפשר להשתמש במיץ פירות ל'שהחיינו' בלילה השני. האם משנה אם זה מיץ טבעי או משקה שיש בו מהפרי החדש בתערובת חמרים אחרים [מים, סוכר, טעמים אחרים]. האם אפשר להקל יותר במי שמסיבות רפואיות אינו יכול לאכול הפרי עצמו כי אם לשתות המיץ. תשובה: ככלל נראה שלא מברכים שהחיינו על מיץ פרי, כי הרי הוא זיעה בעלמא".

ו) שבט הקהתי (ח"ד סי' ע"ג) – "על מיץ של כל מיני פירות, חוץ מיין, אינו מברך שהחיינו ואפילו ניכר שנחסט מחדש".

(ז) הלכה ברורה (סעי' ל"ט) – "השותה מיץ פירות טבעי שנסחט מפרי חדש, אינו מברך עליו 'שהחיינו'".

(ח) רב ברכות (סי' מ' סעי' כ"ה).

(ט) עי' הברכה והלכותיה (סי' ס' סעי' ט"ו) – "מיץ הנסחט מפירות לא מברכים עליו שהחיינו, אפילו אם עדיין לא בירך שהחיינו על הפירות עצמם, כיון שהמיץ נחשב לזיעה בלבד. ומכל מקום נכון לאכול מעט מהפרי ולברך עליו שהחיינו, ולפטור את המיץ".

(י) אם כל חי (סי' רכ"ד סעי' כ"ב).

(יא) מחוקק במשענותם (סי' רכ"ה אות א', אות ב') - לשונו מובא לקמן.

(יב) אהל יעקב (מה טובו גליון י"ב עמ' קנ"ב) – "והנה לענין הלכה למעשה. נלענ"ד שאי אפשר לברך שהחיינו על מיץ רימונים וכדומה".

2. מברך.

(א) אילת השחר (לקט הלכות לימים נוראים עמ' ס"ט) - לשונו מובא לקמן.

(ב) הגר"י מוצפי זצ"ל (שערי יושר ח"א סי' ל"ב סוף שאלה ג') – "הרה"ג דוד פנירי שליט"א א"ל שהגה"צ ר' יעקב מוצפי זצ"ל אמר לו לגבי תותים שיש בהם תולעים וקשה לינצל מהם, שיסחט לתותים ויסננם ויברך שהחיינו על המיץ".

(ג) הגר"ח זצ"ל (לקט הלכות לימים נוראים עמ' ס"ט) – "שאלה: האם אפשר לברך 'שהחיינו' על מיץ פירות (אם עדיין לא אכל את הפרי) או שמא מכיון שברכתו 'שהכל', משום שהוא זיעה בעלמא ולא עצם הפרי, אי אפשר לברך עליו 'שהחיינו'. תשובה: ברכת 'שהחיינו' תלויה בשמחת האוכל ולא בשם 'פרי', שהרי גם על כלים חדשים מברכים 'שהחיינו', וא"כ המיץ כיון דסו"ס הוא חדש אצלו, אפילו אין עליו דין 'העץ', אפשר לברך עליו ברכת 'שהחיינו' (הגרא"ל שטיינמן שליט"א [זצ"ל]), והגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל]".

(ד) תשובות ישראל (ח"ה סי' ה') – "כל המיצים הקיימים כל השנה אין מברך עליהם שהחיינו אף שנסחטו עכשיו מהפירות החדשים. מיץ של פרי מסויים שלא קיים כל השנה ורק בעונתו, יכול לברך עליו שהחיינו, אבל גם א"כ כשאוכל הפרי החדש צריך לברך עליו שהחיינו".

3. נכון להקדים אכילת הפרי לשתית המיץ ויברך שהחיינו על הפרי ויפטור גם את המיץ.

(א) אות היא לעולם (ח"א מערכת הב' אות ל"ה, ל"ט-ד') – "אך בזאת מהיות טוב ועל צד החסידות נראה ודאי דיזהר האדם שלא לשתות מי הפרי בטרם אכילת הפרי עצמו..."

(ב) שהחיינו (פרק ב' סעי' קכ"ד) – "אלא יקדים אכילת הפרי לשתית המיץ ויברך שהחיינו על הפרי ויפטור גם את המיץ".

(ג) אוסרי הגפן (ח"י עמ' קצ"ט).

(ד) ימין משה (ירחון האוצר גליון מ"ה עמ' נ"ז) – "נראה שהעיקר להלכה כמו שכתב הגאון הפרד"ס בספר אות היא לעולם, דלכתחילה לא ישתה מי הפירות לפני אכילת הפרי, אלא יקדים לברך שהחיינו על הפרי ורק אחר כך ישתה את מימיו".

4. מראי מקומות – נתיבות הברכה (פרק כ"ו סעי' ט"ו), בית מתתיהו (ח"ה סי' כ"ב אות ג').

ג. לברך שהחיינו על פרי הנסחט.

1. מברך.

(א) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"א פרק כ' סעי' י"ט, עמ' רצ"ו) – "האם מברך שהחיינו על פרי שנתרסק לגמרי שהוא כמו מאכל חדש ומרגישים טעם הפרי. תשובה: מברך".

(ב) הגר"ח זצ"ל (בית מתתיהו ח"ה סי' כ"ב אות ג' ד"ה ושאלתי, גם אני אודך ח"ו סי' ב' אות ג') – "אם אפשר לברך שהחיינו על פרי שנסחט והשיב כן".

(ג) תשובות ישראל (ח"ה סי' ה') – "פרי חדש שריסקו מברך עליו שהחיינו".

2. אם ניכר הפרי מברך שהחיינו.

(א) ברכת הבית (שער כ"ד סעי' כ"ט) – "פירות המרוסקים לגמרי או על המשקה היוצא מהם חוץ מתירוש אין מברכין שהחיינו, אך אם לא נתרסקו לגמרי וניכר עדיין מקצת פרי מברכין, כן נ"ל".

(ב) שבט הקהתי (ח"ד סי' ע"ג) – "ועל פרי מרוסק נראה דתלוי דאם אינו ניכר הפרי דמברך אז שהכל אין יכול לברך שהחיינו, אבל אם ניכר הפרי מברך שהחיינו".

3. נכון לפטור בברכה על פרי לא מרוסק.

(א) וזאת הברכה (עמ' קס"ו אות ו') – "פרי מרוסק עד שאינו ניכר, נראה שאין מברכים עליו שהחיינו, מאחר שאין הוא קרוי עוד פרי וברכתו 'שהכל'. וטוב לאכול אחרי שכבר בירך שהחיינו על הפרי שאינו מרוסק (ע"פ קונטרס 'מבית הלוי' שאין מברכים על פרי מרוסק שהחיינו - מכיון שאין ניכר בין חדש לישן. וצ"ע שהרי פרי מרוסק זה אינו מצוי כל השנה רק בעת החחדשות הפרי. וכן יש לדמות מקרה זה לדין הכה"ח רכה לב, וספר אות היא לעולם מע' ב דף מג ע"ב, שמבואר בדבריהם שבמקרה שהפרי יורד דרגה ומברך עליו 'שהכל' במקום 'העץ', אינו מברך שהחיינו דומיא דפירות בוסר. אך נראה שיש לפטור בברכה על פרי לא מרוסק, מאחר שמעיקר הדין פרי מרוסק נקרא פרי ומברכים עליו 'העץ'".

(ב) הו"ד בהברכה והלכותיה (סי' ס' סעי' י"ד, ס"ק כ"ב).

4. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ה סי' כ"ב אות ג' ד"ה והלום, גם אני אודך ח"ו סי' ב' אות ג' ד"ה והלום [עמ' ט"ו]).

ד. שהחיינו על הפרי, במקום שכבר שתה מי הפרי.

1. לא מברכין.

(א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' עמ' מ"ב) - לשונו מובא לעיל.

- (ב) עי' הגר"ק זצ"ל (אסיפת יצחק ו' כסלו תשס"ח) – "שאלה: אם כבר שתי מי הפרי, האם יכול לברך שהחיינו בזמן שאוכל הפרי. תשובה: לכאן לא".
- עי' הגר"ק זצ"ל (אהל יעקב, מה טובו גליון י"ב עמ' קנ"ד) – "נסתפק בזה, האם עדיין יש לו שמחה באכילת הפרי אחרי שכבר שתי המיץ שלו, ולא הכריע למעשה. וספק ברכות להקל".
- (ג) אבני ישפה (גם אני אודך סי' נ"ז) – "שאלת אם יש לברך שהחיינו על הפרי אחר שהוא כבר שתי מיץ מאותו פרי. הנה הברכה על המיץ של הפרי הוא ברכת שהכל שהרי אינו כמו הפרי עצמו, ואם כן יש לומר שהוא הדין לענין ברכת שהחיינו שאינו כמו הפרי עצמו. אלא שיש לומר שאף שאין לו החשיבות לברך עליו בורא פרי העץ, אבל עדיין הטעם נמצא בו, ושוב אין החידוש בפרי כי כבר הוא טעם טעמו במיץ. וזה בפרט בתפוז לפי שיטת החזון-איש שאמר שאם עבר וברך בורא פרי העץ על המיץ יצא ידי חובתו, ועוד שהסתפק שמא לכתחילה ברכתו בורא פרי העץ. ולכן למעשה אחר ששתי המיץ של הפרי, אין לחזור ולברך שהחיינו על הפרי".
- (ד) רועה בשושנים (סעי' ה' ס"ק ב') – "דכל שנהגו לא לברך בשעת ראית הפרי אלא בשעת אכילה משום דעוד לא התחיל להנות מן הפרי, ולכן כל שמתחיל להנות ממנו כבר היה צריך לברך ומה שלא מברך משום שלא נהגו לברך אלא באכילה ממש, וא"כ אחרי שכבר שתי ממי הפרי לא יכול לברך ברכת שהחיינו, וצ"ע וספק ברכות להקל כנלע"ד".
- (ה) הגר"ש אולמן (אהל יעקב, מה טובו גליון י"ב ריש עמ' קנ"ד) – "שלא יברך על הפרי אחר שתיית המיץ".
- (ו) הגר"מ גרוס שליט"א (אהל יעקב, מה טובו גליון י"ב ריש עמ' קנ"ד) – "שלא יברך על הפרי אחר שתיית המיץ".
- (ז) הגר"מ שפרן שליט"א (אהל יעקב, מה טובו גליון י"ב ריש עמ' קנ"ד) – "וביאר הגר"מ שפרן הטעם דשתיית המיץ לא גרע מראיית הפרי שראוי לברך עליו שהחיינו".
- (ח) מנחת פרי (בית מתתיהו ח"ה סי' כ"ב אות ג' ד"ה ואולם).
2. מברכין שהחיינו.
- (א) אות היא לעולם (ח"א מערכת הב' אות ל"ה, ל"ט-ד') – "או"ד כיון שכבר נהנה ממנו הגם דלא היה כי אם מי הפרי הא מיהא נהנה והר"ז דומה למי שאכל ושכח ולא בירך שהחיינו דשוב אינו מברך וכמ"ש הרדב"ז ... ומעתה כיון דאיפסיקה הלכתא דמי פירות אין מברכין עליו כ"א שהנ"ב ולא נחלק הבה"ג ז"ל כי אם בדבש תמרים וכאמור, נראה לע"ד דאין עוד מקום להסתפק דאם שתי מי הפרי ועדיין לא אכל מהפרי עצמו דבבא לאכול מהפרי דיברך עליו שהחיינו, דשתיית מי הפרי לא חשיב כמי שאכל מהפרי עצמו ולא בירך עליו דשוב לא יברך כהוראת הרדב"ז ... **אך בזאת מהיות טוב** ועל צד החסידות נראה ודאי דיוזהר האדם שלא לשנות מי הפרי בטרם אכילת הפרי עצמו ...".
- (ב) חוט שני (אהל יעקב, מה טובו גליון י"ב סוף עמ' קנ"ג).
- (ג) שבט הקהתי (ח"ב סי' צ"ז אות ב') – "ונראה דאפילו שתי מי הפרי או ממשקה שסחט מהפרי עדיין יכול לברך זמן כשאוכל הפרי דאכתי לא אכל הפרי. ברם אם אכל המרק באופן שמברך עליו העץ אולי כבר אינו יכול לברך על הפרי וצ"ע עדיין בזה".
- שבט הקהתי (ח"ד סי' ע"ג) – "אם שתי מיץ של פרי ואח"כ אכל הפרי חדש מברך על הפרי שהחיינו".
- (ד) הגר"מ קליין (אהל יעקב, מה טובו גליון י"ב סוף עמ' קנ"ג) – "שצריך לברך שהחיינו בשעת אכילת הפרי ולא הפסיד הברכה בזה ששתי מיץ רימונים, כיון דמיץ רימונים הרי הוא כזיעה בעלמא".
- (ה) רב ברכות (סי' מ' סעי' כ"ה).
- (ו) מחוקק במשענותם (סי' רכ"ה אות ב') – "שאלה: מי ששתי מיץ תפוזים שסחטו **וטעה ובירך עליהם שהחיינו**, האם כשאוכל תפוזים צריך לחזור ולברך שהחיינו. תשובה: צריך לברך שוב שהחיינו כשאוכל את הפרי".
- (ז) ברכת השיר ושבח (פרק א' אות מ"א) – "ואע"פ שקדם ושתה המיץ לפני אכילת הפרי, מכל מקום אין זה פוטר אותו מלברך שהחיינו כשאוכל הפרי".
- (ח) תשובות ישראל (ח"ה סי' ה') – "שתה מיץ מכל הסוגים יכול לברך אח"כ שהחיינו כשאוכל הפרי".
- (ט) ימין משה (ירחון האוצר גליון מ"ה עמ' נ"ז) – "אמנם אם נזדמן ששתה מי הפרי ועדיין לא אכל ממנו, אזי כאשר יבוא לאכול את הפרי יברך עליו שהחיינו. מלבד בין ושמן שאין רשאי לחזור ולברך שהחיינו על הפרי".
- (י) אהל יעקב (מה טובו גליון י"ב עמ' קנ"ב) – "ובמקרה ששתו במשך השנה מיץ רימונים ואח"כ אוכל רימון אפשר לברך אז ברכת שהחיינו על הרימון אע"פ שלפני כן שתי מיץ רימונים".
3. מראי מקומות – שרגא המאיר (ח"ו סי' כ"ה), משנה הלכה (אות ג' ד"ה ויל"ע), בית מתתיהו (ח"ה סי' כ"ב אות ג' ד"ה וש"ר).
- (א) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק ד' כסלו תשס"ח) – "שאלה: אם כבר שתי מי הפרי, האם יכול לברך שהחיינו בזמן שאוכל הפרי. תשובה: אם זה פרי שמייץ עקר, כגון תפוז, אינו יכול לברך".
- (ב) רבי עקיבא יוסף (או"ח ח"א סי' קע"ט) – "יש לחלק בין יין לשאר פירות וצ"ע".
- (ג) בפשטות השאלה רק על מיץ מפרי חדשה.

ה. רימונים או תות: בזמן הזה.

1. כת' לעיל: הרבה פעמים אינו שמח באכילתו. וגם יש לנו חנויות מיוחדות שהפירות מצויים שם כל השנה. וכן י"א שכל ברכת שהחיינו הוי רשות.
2. ויש להוסיף כאן, שגם י"א שאין מברכין שהחיינו על הפרי במקום שכבר שתי מי הפרי.
3. אולי י"ל צד השני: שהמיץ היה משנה שעבר. ואת"ל שהיה משנה זו, אפשר שאינו פוטר הפרי. ואפ"ל פוטר הפרי, אולי יש להצטרף שיטת מהרי"ל ולבוש, שאף אם לא בירך בשעת אכילה ראשונה יכול לברך אימתי שיזכור. וצ"ע.

ית' פרי שאינו מחדש משנה לשנה - סעיף ו'.**א. האם מברך שהחיינו על אתרוגים.**

1. מברך שהחיינו.
 - (א) **בן איש חי** (שנה א' פר' ראה אות י"א) – "ומנהגיני בביתנו שנאכל אתרוג קודם יום טוב של חג הסוכות, ונברך עליו שהחיינו".
 - (ב) **יביע אומר** (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' מ"ב) – "שאלה: האם **אשה** מברכת ברכת 'שהחיינו' על אכילת אתרוג, שהרי המשנה ברורה הביא שכיון שדר על העץ כל השנה לא מברכים. תשובה: יכולה לברך, לא קיי"ל כך".
2. **אין מברך שהחיינו כל השנה, שדר על האילן משנה לשנה.**
 - (א) **הלכות קטנות** (ח"א סי' רל"ג, ח"ב סי' רנ"ז) – "שאלה מהו לברך שהחיינו על האתרוג. תשובה מסוגיית פ"ק דר"ה (י"ד): משמע דאין בו חידוש שדר ב' וג' שנים באילן ומדינא הו"ל לידון כירק לכל דבר".
 - (ב) **באה"ט** (ס"ק י"א).
 - (ג) **כתב סופר** (או"ח סי' כ"ג) – "כל שמתקיים משנה לשנה בקרקע א"מ שהחיינו ואתרוג דר באילנו משנה לשנה וע"כ נקרא הדר ושמו מוכיח עליו, וטוב לברך על פרי חדשה ולהוציא בו גם את זה כמבואר שם בכיוצא בו".
 - (ד) **חסד לאלפים** (ס"ק כ') – "על האתרוג ועל ירק חדש אינו מברך שהחיינו".
 - (ה) **מ"ב** (ס"ק ט"ז) – "כגון אתרוג וכה"ג שדר באילנו משנה לשנה שכיון שעומד בירקותו כל השנה אין הנאה נרגשת בחידושו".
 - (ו) **שבט הקהתי** (בית מתתיהו ח"ה סי' כ"ב
 - (ז) **ותן ברכה** (ח"ב עמ' ט').
 - (ח) **וזאת הברכה** (מעין הברכה פרק כ"ד אות ל').
3. **אין מברך שהחיינו בט"ו בשבט, אם כבר בירך שהחיינו בשעת נטילת ד' מינים.**
 - (א) **לקט יושר** (עמ' קמ"ט ד"ה יום) – "ולעולם כשאכל האתרוג אינו עושה שהחיינו על האכילה כיון שעשה שהחיינו על המצוה. ואמר אפילו אם עשה שהחיינו על הראיה אינו צריך לברך שהחיינו על האכילה".
 - (ב) **מהר"י אשכנזי** (או"ח סי' ט').
 - (ג) **האלף לך שלמה** (או"ח סי' צ"ב) – "אם לברך שהחיינו על מרקחת אתרוג הנה ודאי מי שבירך שהחיינו על נטילת לולב אין לו לברך עוד על אכילת המרקחת והוי ברכה לבטלה כי לדינא דש"ס הוי עיקר הברכה של שהחיינו בשעת ראי' לא בשעת אכילה רק עתה נהגו להמתין על שעת אכילה אבל אם כבר בירך בשעת ראי' אין לו לברך יותר והוי ברכה לבטלה".
 - (ד) **בן איש חי** (שנה א' פר' ראה אות י"א) – "קהל עדתינו אינו מצוי אצלם לאכלו קודם סוכות, ורק אוכלים אותו בט"ו בשבט שמביאים למכור, וגם אותם הקונים אתרוג לנענוע, מצניעין אותו עד ט"ו בשבט ואוכלים אותו, ואלו אין צריכים לברך שהחיינו, מפני שכבר ברכו שהחיינו ביום טוב ראשון של סוכות בנטילת הלולב. ובזה נפטר האתרוג גם מברכת שהחיינו של אכילה, וכמו שכתבו האחרונים ז"ל, וכן העליתי בסה"ק מקבציאל".
 - (ה) **הרי בשמים** (מה"ת סי' י"ב).
 - (ו) **הגרשז"א זצ"ל** (ועלהו לא יבול ח"א עמ' קכ"ב).
 - (ז) **פסקי תשובה** (סי' צ"ט).
 - (ח) **חוט שני** (הל' ברכות הודאה ס"ק ח' אות ו').
 - (ט) **ילקוט יוסף** (סעי' ח', קיצור שו"ע או"ח סי' תרפ"ד מנהגי ט"ו בשבט סעי' ח') – "יש נוהגים לרקח האתרוג בסוכר ולעשותו ריבה ולאוכלו בליל ט"ו בשבט, ואין לברך עליו שהחיינו לכל הדיעות, הואיל וכבר בירך עליו שהחיינו בעת נטילתו עם הלולב ביום טוב של חג סוכות, ובזה יצא ידי חובה גם מברכת שהחיינו שעל האכילה, שהרי הוא כבר בירך בשעת ראייה על פרי חדש, שאינו חוזר ומברך בשעת אכילה. **אולם אשה צריכה לברך שהחיינו בט"ו בשבט בעת אכילת האתרוג, אחר שאינה מברכת על הלולב.** [ילקו"י מועדים עמ' רנ]."
- 1) **כתב סופר** (או"ח סי' כ"ג) – "נ"ל הגם דיוצא בברכה על הראי', וי"ל גם לפי מנהגיני דאין מברכין על הראי' לפי שלא כ"א נהנה בראי' בעלמא ובתשובה א' בארתי דוודאי אין שמחה בראי' פרי כמו רואה אדם שחביב עליו, והשמחה היא כשרואה הפרי על לעתיד שיאכל ממנה כשירצה והיינו רבותא דכ' המחבר אפ' כשרואה ביד אחר ל"מ כשרואה שלו שיוכל לאכול ברצונו אפי' כשרוא' ביד אחר או על האילן דצריך תלישה מ"מ מברך על ראי' גמר פרי שיוכל לקנות ולאכול, ויש הרבה ב"א שאינם שמחים משו"ה מפני שיכולי' להנות ממנו עד שאוכלים, ושם בארה נ"מ לדינא, וי"ל דבראי' האתרוג כולם שמחים דשמחה היא לו כשראה דבר שיוכל לקיים בו מצות ה' והא על עשי' המצוה מברכי' מה"ט, והגם שאפשר לומר כן, מ"מ כיון שנוהגי' שא"מ על הראי' כלל הו"ל כמכוין שלא לצאת בברכת שהחיינו שמברך על המצוה לצאת גם על הראי' ואכילת הפרי וכיון שכונתו שלא לצאת לכ"ע ל"י וכ"ש בדבר דתלי' בדיבור ואחר כונת הלב הן הן הדברים דלא יצא כשמתכוין שלא לצאת".
4. **מראי מקומות** – כה"ח (סי' תרס"ד ס"ק ס'), **יביע אומר** (ח"ד או"ח סוף סי' נ'), **שערי יושר** (ח"ה סי' פ"ד), **הגר"ש דבליצקי** (זצ"ל מה טובו גליון י"ב עמ' ע"א אות י', הע' ט"ז), **נטעי גבריאל** (פורים פרק ה' סעי' ו'), **פסקי תשובות** (הע' קכ"ד, סי' תרפ"ה הע' ס"ה), **ברכות דוד** (עמ' רל"ב), **שש משזר** (ח"ב סי' ז'), **בית מתתיהו** (ח"ה סי' כ"ב, גם אני אודך ח"ו סי' ב').
- (א) **אשל אברהם** (בוטשאטש, על הרמ"א סעי' ד', על סעי' ו' [לשונו מובא לעיל]) – "מה שקורין לומ"ן ומרנ"ץ שע"י שחלוקים בשמם הוה להו ב' מיני פירות לכל מילי, מכל מקום אם הם פירות בפני עצמם מאתרוג, ספק כעת לפני, והאתרוג עיקר והם נגררים אחריו, והאתרוג תחילתו חמוץ כלומ"ן, ובגמר בשולו מתוק יותר ממרנ"ץ כפי ששמעתי. אם בירך על אתרוג שהחיינו (הגם שהוא דר כמה שנים באילן, מ"מ מסברא יש לברך עליו שהחיינו שהוא אחר גמר פרי וניכר בין חדש לישן). יש לומר שאין מברך עוד עליהם. ואם בירך על לומ"ן יש לומר שמברך על אתרוג, שהברכה אחר גמר הפרי ואז הוא מופלג בטעם מלומ"ן בטעם נועם. ואם בירך על מראנ"ץ, ג"כ שייך לברך אח"כ על האתרוג, מצד הפלגתו לישבח לריח ובטעם נועם מכולם".

(ב) דברי שלום (או"ח ח"ב סוף סי' צ"ד) – "עיינ בבא"ה ... וצ"ל דמיירי שנהנה מראיתו בשעת ברכה דאל"כ ודאי שלא עולה ברכת שהחיינו שבשעת ראייה לפוטרו מברכה בשעת אכילה ועיין בספר פסקי תשובה (סי' צ"ט ובהשמטות שבראש הספר) שהביא את האחרונים בזה שלא יברך, ועיי"ש בסימונים שגמגם בזה מאחר ובעת המברכים על ד' מינים לא עלה לכווין לפטור שהחיינו בראיה איך נפטרים בזה, וצ"ל שמאחר ונהנים א"צ כוונה לפטור דמצוות לא צריכין כוונה ואם לא נהנה בראיתו בזמן לקיחת ארבעת המינים מברך בשעת שאוכלו, וכן המנהג בירושלים שמברכים על אתרוג חדש, ועיין כף החיים (אות מ"ג), אבל לפי מה שכתב הל"ק"ט (ח"א סימן רל"ג), דבאתרוג שהוא דר באילנו משנה לשנה אין לברך, משום דאין ירקותו נרגשת עליו, וכ"כ המ"ב (ס"ק ט"ז) אין לברך. עכ"פ נקטינן לדינא ... ועל מרקחת אתרוג אם נהנה בשעת ברכתו לא יברך אח"כ בשעת אכילתו".

(ג) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות ט') – "כשאוכל מרקחת אתרוגים מברך ברכת 'שהחיינו', וזה אף שברך כבר 'שהחיינו' בזמן נטילת הלולב, דאין לכך שייכות עם האכילה".

ב. יבוא הפירות ממדינות אחרות נעשה באופן רצוף, אבל רק מכר בחנויות מיוחדות, והם ביוקר מאד.

1. מברכין שהחיינו.
- (א) תשובות והנהגות (ח"א סי' ר"א, ח"ב סי' קנ"א) – "ובחז"ל ברוב מדינות מייבאים כל סוגי פירות, ואפשר להשיגם כל השנה, רק הם ביוקר מאד, ונמצאים רק בחנויות מיוחדות, וכמדומני שנהגו לברך שהחיינו, וע"כ צ"ל כמ"ש כיון שמצויים בעונה לכל אחד ובמחיר השווה לכל נפש, שמחים ומברכים שהחיינו, ולא דמי לפרי הארמה שמצויין כל השנה לא מברכים שהחיינו כיון שעונתם כן, וע"ש במ"א שפירות מיעוטא דמיעוטא מטמינים ולכן מברכין שהחיינו, ואם כן כשמצויים רק בחנויות מיוחדות וביוקר כמיעוטא מן המיעוט, מברכין שפיר שהחיינו כמ"ש".
2. לא מברכין.
- (א) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קס"א אות ד', מעיין הברכה פרק כ"ד הע' י"ז, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות ד') – "שאף אם נמצאים רק בחנויות בודדות נחשב הדבר שמצויים כל השנה ואינו מברך".
- (ב) עי' וזאת הברכה (עמ' קס"א אות ד', מעיין הברכה פרק כ"ד הע' י"ז).
3. מראי מקומות – מג"א (ס"ק י"ד, "פירות אף על גב דיש מטמינין אותן ה"ל מיעוטא דמיעוטא ולא חיישי להו"), מ"ב (ס"ק י"ח, "פירות אף על גב דיש מטמינין אותן הו"ל מיעוטא דמיעוטא ולא חיישינן להו [מ"א]"), פסקי תשובות (הע' קי"א, הע' קל"ב), ותן ברכה (ח"ב עמ' ז' בהג"ה).

ג. פירות המצויים כל השנה, אבל יבוא רק למקום זה רק בזמן מסויימות - כמו קוקוס (coconut).

1. לא מברכין.
- (א) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קס"ב אות ח').
- (ב) יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' ט"ו) – "שאלה: האם יברך על אגוז קוקוס ברכת שהחיינו. תשובה: לא יברך".
- (ג) וזאת הברכה (עמ' קס"ב אות ח', מעיין הברכה פרק כ"ד אות ל', עי' הע' י"ז).
- (ד) פסקי תשובות (אות י"ז, הע' קכ"ה) – "כי מתקיים על העץ כל השנה, ואינו פרי המתחדש משנה לשנה, ולכן אף על פי שמביאים אותו רק לעיתים רחוקות, אין זה מחייב לברך שהחיינו, וכנ"ל בתחילת אות זה".
- (ה) ותן ברכה (ח"ב עמ' ט').
2. מברכין.
- (א) הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קס"ב סוף אות ח') – "ואנו מברכים על הקוקוס בט"ו בשבט".

ד. פירות עונה חדשה כשיש עדיין בקירור.

1. אינו מברך שהחיינו: אא"כ שהוא ניכר שהם חדשים.
- (א) הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכה או"ח אות ע') – "פירות הנמצאים כל השנה אפילו מקירור, אין אומרים שהחיינו על החדשים. [אך אם טעמם שונה באופן ניכר הם נחשבים כב' מינים ומברכים עליהם ברכת שהחיינו]".
- (ב) יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' י') – "שאלה: האם יברך 'שהחיינו' על תמרים חדשים יבשים, האם נידונים כפירות יבשים, שכתב ה'בן איש חי' שנהגו שלא לברך שהחיינו. תשובה: יברך שהחיינו. ושאלתיו, הרי לא ניכר בין חדשים לישנים. וענה מו"ר נר"ו: שניכר. ושאלתיו לגבי תמרים לחים שהם מהקירור. וענה מו"ר נר"ו: שיברך. ושאלתיו, הרי לא ניכר. ואמר אף על פי כן".
- (ג) חוט שני (הל' ברכות הודאה סוף ס"ק ח', שבת ח"ב עמ' ש"ב אות ז') – "פירות עונה חדשה כגון תפוחי עץ שניכר עליהם שהם חדשים צריך לברך עליהם שהחיינו, אף שיש במשך כל השנה את אותו מין הפרי מן הישן שמשמרים אותם בקירור, כיון דניכר עליהם חידושם ויש שמחה בהתחדש הגידול החדש. ולא דמי לתפוחי אדמה שמשמרים כל השנה שלא ניכר עליהם כ"כ חידושם. [עי' מ"ב סי' רכ"ה ס"ק י"ח]".
- (ד) וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק כ"ד אות ל').

ה. פרי חדש שיש בשימורים כזה פרי מעונה קודמת.

1. אם ניכר שהוא חדש מברכין.
- (א) הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכה או"ח אות ע"א, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ט אות י"ב) – "אכל פרי מקופסאות שימורים, רשאי לברך 'שהחיינו' כשבא לפניו פרי זה בתור פרי חדש לא מקופסאות שימורים, כי סוף סוף פרי זה שאוכל כעת היא פרי חדש ולא

משימורים. וכן פרי שיש אותו בקופסאות שימורים, אך הוא מתחדש משנה לשנה, מ"מ מברך על הפרי החדש 'שהחיינו', שהרי ניכר בטעמו החדש".

(ב) הגר"ק זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' קכ"ט) – "שאלה: על פרי חדש כגון משמש ואפרסקים שיש גם בשימורים כזה פרי, האם מברך שהחיינו. תשובה: אם ניכר שהוא חדש מברכין".

ו. פירות יבשים (dried fruit), או כבוש.

1. לא מברכין.

(א) ברכת הבית (שער כ"ד אות כ"ב, הע' י"ח) – "על פירות יבשים כגון צמוקים או גרוגרות או תאנים יבשים וכדומה אין מברכין שהחיינו, כן נ"ל. [דביבשים אין ניכר בין חדש לישן]".

(ב) ברכת שיר והשבח (פרק א' סעי' ל"ג).

(ג) רבבות אפרים (ח"ז סי' ס').

(ד) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון א' סוף עמ' מ"א) – "על פירות יבשים משנה חדשה אין מברכים ברכת שהחיינו דאינו ניכר שזה פרי חדש".

(ה) פסקי תשובות (אות י"ז ס"ק ד' ד"ה וכן, הע' קי"ט) – "וכן אין מברכין שהחיינו על כל מיני פירות וירקות כבושים, והנאכלים מקופסאות שימורים, ריבות וקונפיטורות למיניהן, אף שידוע שהם מיבול חדש והפרי הוא פרי עונתי. וכן כל סוגי פירות יבשים או מיובשים או קלויים במלח וכדו'. [עפ"י בן איש חי פ' ראה אות ו', כה"ח סקמ"ו, שעומדים ומתקיימים זמן רב, ואין ניכר כל כך ההבדל בין חדשים לישנים]".

(ו) הברכות והלכותיו (סי' ס' סעי' ט').

1) משא"כ בישול, וכדו'.

2) מראי מקומות.

(א) ערה"ש (סעי' י"ב) – "ואף שבכבוש נתקיימים הוא כל הפירות מתקיימים בכבוש וטעם אחר הוא לגמרי".

ז. פירות מבושלים או מטיגון.

1. לא מברכין.

(א) אשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' ו') – "משנה לשנה. על אתרוג מטיגון אין מברכים שהחיינו, ונראה דהיינו מצד שאין ניכר אחר הטיגון בין חדש לישן, וקודם הטיגון אינו עומד כלל לאכילה, ואנן קיימא לן [סעיף ג] דברכת שהחיינו היא אאכילה. ושמעת מפקפקין שאולי האתרוג הוא כעין בוסר שאין לברך עליו בורא פרי העץ גם בטיגון, ואין זה מוכרע, כי הפנימיות שבו ראוי לאכילה עם צוקר כמו לימינא או מאראנץ, ואין קפידא בספיקות בזה, כיון שעל כל פנים הוא פרי עץ חשוב וטוב".

2. מברך.

(א) ברכת הבית (שער כ"ד סעי' ל', ס"ק כ"ו).

(ב) הגר"ק זצ"ל (בית מתתיהו ח"ה סי' כ"ב אות ג', גם אני אודך ח"ו סי' ב' אות ג') – "אם אפשר לברך שהחיינו על פרי שהתבשל וכתב לי כן".

(ג) עי' שהחיינו (פרק א' סעי' ל"ז) – "האוכל פרי חדש מבושל וניכר הפרי מברך עליו שהחיינו ואם לא ניכר הפרי אין מברך שהחיינו".

3. מראי מקומות – שבט הקהתי (ח"ב סוף סי' צ"ז, ח"ג סוף סי' ע"ו, "וצ"ע"), הכי איתמר (ברכת שהחיינו, סי' ו' אות י"א), שש משזר (ח"ב סי' ז' אות ג'), בית מתתיהו (ח"ה סי' כ"ב אות ג', גם אני אודך ח"ו סי' ב' אות ג').

(א) דעת כהן (כהנא, סי' י"ב) – "ועל מבושלים או מרקחת יש ג"כ דיעה שלא לברך שהחיינו".

ח. ריח המתחדש משנה לשנה: כמו ורד.

1. מברך.

(א) רדב"ן (סי' רצ"ז) – "ראוי לברך עליהם זמן למר משעת ראייה ולמר משעה שהוא מריח בו שהוא זמן הנאתו דומיא דשאר פירות אף על גב דהרואה פרי אמרו לאו דוקא פרי הראוי לאכילה אלא ה"ה פרי העשוי להריח דכי היכא דאיכא הנאה באכילת הפירות הכי נמי נהנה בריח הטוב דמהאי טעמא תקנו ברכה על הריח וה"ה והוא הטעם בברכת זמן דמאי שנא. ולא לכל דבר המתחדש מברך זמן אלא נקוט האי כללא בידך כל דבר שהאדם נהנה בו ותקנו ברכה על הנאתו מברך עליו זמן. וטעמא כיון שנתחדש דבר שעתיד ליהנות בו לבו של אדם שמח בראייתו תדע שהדבר תלוי בשמחה דקי"ל הקונה כלים חדשים צריך לברך זמן ונתנו בו כלל כל שהוא שמח בו אפי' חלוק ואפי' טלית ואם אין שמח בו אפי' כלי חשוב אין מברך עליו הא למדת שהדבר תלוי בשמחת הלב".

(ב) כנה"ג (הג' הטור ס"ק ב') – "על הריח הטוב המתחדש משנה לשנה, כגון די"מיר הינד"י והיאסמ"ן ועל בארגא"ס והורד וכיוצא בהם, אני רגיל לברך בהם זמן בשעה שאני נהנה מהפרי. הרדב"ן ז"ל חלק שני סימן ד' [ח"א סימן רצ"ז]".

(ג) מור וקציעה (סי' רט"ז ד"ה אבל) – "אבל לאחריו א"צ לברך כלום משום דהנאה מועטת היא. רש"י. ומה"ט אין מברכין עליו שהחיינו (ל"ח) ול"נ משום שהם כל השנה. עכ"ל במג"א [ס"ק א]. ושותא דמר ודמר לא ידענא, דהא דקאמר ל"ח דמה"ט אין מברכין עליו שהחיינו, מנא ליה הא דאין מברכין. ואהיאי קאי, אי אכל מיני ריח שיהיו, אמאי לא ליברך שהחיינו, כשרואה הפירות או העצים נותני ריח טוב, כשמתחדשים משנה לשנה, הא ודאי ליתא, פשיטא מברך עליהו שהחיינו, דהא רובן אפשר ראויין גם לאכילה. ואפילו באותן שאין ראויין לאכילה כהדס, מ"מ ודאי דלא גרעי מפרחי אילנות, דמברך עליהן כשמתחדשין, שאין לו בהם לא טעם ולא ריח, ומברך על יפיים בלבד, מפני ששמח בראייתן, כ"ש בבעלי הריח שהנאתן מרובה במראה וריח,

- לכן נ"ל פשוט שמברך עליהן שהחיינו. ואי מיירי בעשבים המריחים כמו שהבין במג"א, מאי איריא עשבי בשמים אפילו ירקות הנאכלין נמי לא מברכין עליהן זמן כדלקמן סימן רכ"ה [סעיף ו']. שוב מצאתי ת"ל שכיוונתי לדעת הגאון הרדב"ז ז"ל, שהביא במג"א לקמן בסימן רכ"ה [ס"ק יב] בשמו, שמברך זמן על עץ המריח כשמתחדש, כמו שקיימתי ב"ה מסברא דנפשי מטעם הגון".
2. אינו מברך.
- (א) **א"ר** (סי' רט"ז ס"ק ב', א"ז ס"ק א') – "כתב לחם חמודות [שם] דמזה הטעם דהנאה מועטת אפשר ליישב הא דאין מברכין על הריח שהחיינו, ומה"ר משה דיין ז"ל אמר לפי שברכת הריח סמכו על כל הנשמה תהלה והנשמה נצחיות לא שייך לומר שהחיינו וקיימנו וכו' שהרי קיימת ונצחית בעצמו [עכ"ל הלחם חמודות]. ומג"א [סק"א] כתב משום שהם כל השנה, והחוש מכחיש זה, ועיין שיירי כנסת הגדולה [הגהות טור אות ב]".
- (ב) **ברכי יוסף** (סי' רט"ז ס"ק א') – "ולענין הלכה נראה דאין לברך, דהרי במחלקת שנוייה, ואף דלהרדב"ז פשיטא ליה טובא, אם איתא להא לא הוה שתקי מינה רבוואתא קמאי, כדרגילי רבנן למימר אכיוצא בהא, וכל בתר איפכא לא ראינו ולא שמענו בדורנו ודורות שלפנינו מי שמברך זמן על הריח, ודלא כהרב שבות יעקב סי' הנז', ולא סמכין על משמעות דברי הר' מנוח ותשובת הרדב"ז. וכן עמא דבר".
- (ג) הו"ד בשע"ת (סי' רט"ז ס"ק א').
- (ד) מהר"ם שיק (או"ח סי' צ' ד"ה ועל שאלה) – "שאינן מברכין על הריח וכו' הא"ר משום דהנשמה נהנה והרי הנשמה קיימת".
- (ה) **מגן גבורים** (אלף המגן ס"ק י"ג) – "ועל הריח אין מברכין שהחיינו כמ"ש סי' רט"ז".
- (ו) **ערה"ש** (סעי' י"א, סי' רט"ז סעי' ג') – "ועל ריח המתחדש משנה לשנה י"א לברך שהחיינו ויש חולקין [שם] וכמ"ש בס' רט"ז וכן עיקר".
- (ז) **מ"ב** (ס"ק ט"ז) – "על ריח המתחדש משנה לשנה כמו ורד וכיו"ב שאר דברים שנעשו להריח יש דעות בפוסקים אי מברך עליהם זמן ונהגו שלא לברך [שע"ת בס' רט"ז]".
3. מראי מקומות.
- (א) **מג"א** (ס"ק י"ב, סי' רט"ז ס"ק א') – "לאחריו א"צ לברך. משום דהנאה מועטת היא (רש"י נדה) ומה"ט אין מברכין עליו שהחיינו (ל"ה) ול"נ משום שהם כל השנה עסי רכ"ה ס"ו".

ט. נוסע לארץ אחרת ושם נתחדש פרי חדש.

1. יברך שהחיינו, אם לא נהנה מהפרי שלושים יום.
- (א) **הגרשז"א** זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' כ"א) – "הבא ממדינה למדינה, ובמקום שבא אין עתה כלל מאותו הפרי שהיה לו במקום שהלך משם, כשאוכלו שנית ועברו בינתיים שלושים יום, נראה שמברך שהחיינו".
- (ב) **חוט שני** (וזאת הברכה עמ' קס"ב אות ט') – לשונו מובא לקמן.
- (ג) **תשובות והנהגות** (ח"ב סי' קנ"א) – "השאלה שכאן ביוהנסבורג קיץ בזמן שבא"י חורף, ובזמן שבא"י קיץ כאן חורף, וא"כ כשאכל מפירות העונה של הקיץ כאן בטבת ובירך שהחיינו, שואל אם כשבא לא"י בתמוז וכאן בא"י הם חדשים אם צריך לברך עליהם שהחיינו דכיון שכבר נהנה ממנו תוך שנה כפירות עונת הקיץ אולי אין שמחתו שלימה כ"כ לברך ... ולע"ד נראה שלא מצינו הגבלה להעונה, ואם העונה נמשך קרוב לשנה ונפסק ועכשיו באו מחדש מברכים. וכן דמבואר בשו"ע ברמ"א [רכ"ו ס"ו ומקורו מהב"י] דפרי שמתחדש ב"פ בשנה מברכין עליו שהחיינו ורק באין זמן קבוע לגידולו אין מברכין עליו שהחיינו, ומתבאר שבכל שזמן קבוע לגידולו [וזמן היינו בהפסק חודש לפחות] מברכין עליו שהחיינו, וע"כ נראה שאם לא נהנה שלושים יום ועכשיו יגיע לו מהחדש ראוי לברך, ואם כן גם בנידון זה אף שבירך כיון שהפסיק שלושים יום ויותר ומעכשיו גר כאן ויהנה מהחדש יכול לברך שהחיינו ששמח בו שמאז העונה הגיע במקומו והם מצויין".
- (ד) **וזאת הברכה** (עמ' קס"ב אות ט', מעיין הברכה פרק כ"ד הע' י"ז) – "הרבה מורים שהנוסע לארץ אחרת ושם נתחדש פרי חדש, מברך עליו אע"פ שטעם ממנו בארצו, אם לא נהנה מהפרי שלושים יום. (תו"ה ח"ב קנא, ובשם הגר"נ קרליץ, והגרשז"א - הליכות שלמה כג כא)".
2. לא יברך.
- (א) **הגר"ח** זצ"ל (ברכות כהלכתן עמ' קנ"א אות מ"ה, הברכות כהלכתן עמ' ר"ז אות ל') – "שאלה: מי שאכל פרי ונסע לארץ אחרת ושם עכשיו היא עונת הפרי שאכל האם מברך שוב. תשובה: יש ספק בזה כיון שאף שכבר בירך אבל כאן עכשיו העונה של הפרי, וכיון שיש ספק לא מברכים שספק ברכות להקל".

י. מראי מקומות.

1. **חוט שני** (הל' ברכות הודאה ס"ק ח' אות ה', שבת ח"ב עמ' ש"ב אות ז') – "פירות שיש להם זמן שמתחדשים מדי שנה, אך בזמנינו מגדלים אותו מין בחממות וכדו' במשך כל השנה, אין לברך שהחיינו על הפירות החדשים דאין שמחה כ"כ בחידושם לענין ברכת שהחיינו".

יט. שהחיינו על ירקות חדשים.

- א. **עירובין** (דף מ:): – "כי אתאי בי רב יהודה אמר: אנה אקרא חדתא נמי אמינא זמן".
1. **רמ"א** (סעי' ו') – "אבל שאין לו זמן קבוע לגידולו, אין מברכין עליו (ב"י בשם הר"ר מנוח), לכן אין מברכין שהחיינו על ירק חדש דעומד כל השנה בקרקע (מהרי"ל)".

ב. שלא לברך.

1. של"ה (שער האותיות אות הקו"ף קדושת האכילה (ב) אות ש"ו, כלל י"א סי' ב') – "ואחרי רואי גודל הענין של ברכת הנהנין, על כן כדי שיהא מסודר לפניכם בתכלית השלמות, הנה אעתיק פה חלק הראשון מחיבור 'עמק ברכה' של אדוני אבי מורי זלה"ה עם ההגהות שלי, כי בו מבוררים כל דיני ברכת הנהנין ... (פסק) [כתב] הטור בסימן רכ"ה, פרי שאינו מתחדש משנה לשנה, אפילו אם יש ימים רבים שלא אכל ממנו, אינו מברך שהחינו. וכתב מורי (הרמ"א) בשולחן ערוך שלו (שם סעיף ו'), כל פרי שמתחדש שתי פעמים בשנה מברכין עליהן שהחינו, אבל אם אין זמן [קבוע] לגידולו, אין מברכין עליו שהחינו, לכך אין מברכין שהחינו על ירק חדש, דעומד כל השנה בקרקע, עכ"ל. ונראה לי, דזה הדין שכתב מורי שאין מברכין שהחינו על ירק חדש, משום דעומד כל השנה בקרקע. הוא לקוח ונאצל ממה שכתב מוהר"ר יעקב ווייל בחידושו דף כ"ג וזה לשונו: הא דאין מברכין שהחינו על ירק, נראה משום דעומד על הקרקע כל ימות השנה, ואין ניכר בין חדש הגדל בשנה זו למה שגדל אשתקד, עכ"ל. הנך רואה בעיניך, כי בכלל דברי מהר"י ווייל דברי מהר"ם, רק שמוהר"ם העתיק הדין מדברי מהר"ו בקיצור, אבל ודאי אין ביניהם חילוק בענין המכוון כלל, ושניהם לדבר אחד נתכוונו, והוא דאין מברכין שהחינו על שום ירק, וכמו שכתב מוהר"ם בהדיא בדבריו דלעיל, והכי דייק נמי לישנא דמהר"י ווייל שהבאתי בסמוך, שכתב הא דאין מברכין על ירק שהחינו וכו'. משמע מדכתב הא דאין מברכין שהחינו כו', הוא פשוט אצלו, דכן נהגו העולם שאין מברכין על שום ירק שהחינו אפילו הוא חדש. והשיב על המנהג, משום דעומד על הקרקע כל ימות השנה, ואין ניכר בין חדש הגדל בשנה זו כו'. רצה בזה, כיון שיכול להתקיים כל השנה בקרקע, ואין ניכר יפה בין חדש הגדל בשנה זו (דאז צריך לברך עליו שהחינו), ובין החדש הגדל אשתקד דהיינו בשנה שעברה, (והאי חדש ישן הוא, רק אחר עד עתה בקרקע, ומכאן זה סוברים העולם שהוא חדש, אבל האמת אינו כן, ואין צריך לברך עליו שהחינו כי ישן הוא), על כן אין מברכין שהחינו על ירק, רצוני לומר על שום ירק אפילו הוא חדש, כי יש ירק שיאמר עליו ראה זה חדש (רצה לומר גדל בשנה זו), וכבר היה לעולם (רצה לומר שזה החדש גדל בשנה שעברה ואחר עד עתה בקרקע), ומה שהעולם אומרים עליו שהוא חדש, למראה עיניהם ישפוטו, כי יראו מראה ירוק כאילו הוא חדש מקרוב בא לו הצמיחה בשנה זו, אבל יכול להיות שהאמת אינו כן, רק כבר גדל בשנה שעברה, ומתוך שנתלש עתה מקרוב מן הקרקע, נראה לבריות שהוא חדש ממש. ואם כן, הואיל ולא קים להו דבר זה אם הוא חדש ממש אם לאו, על כן כתב מהר"ו והסכים עמו מורי, **דאין לברך על שום ירק שהחינו אפילו הוא בחזקת חדש ממש, דשמא העולם טועים בזה כנוצר, מתוך כך יבואו לידי ברכה לבטלה.** כך נראה לע"ד לפרש דברי מהר"ו, כי היכי דלא תיקשי דבריו אהדדי, רצוני לומר דיוקי דרישא וסיפא, דבראשית דבריו פתח ואמר, הא דאין מברכין שהחינו על ירק כו', משמע מדנקט ירק סתם כל ירק במשמע, אפילו אם ניכר שהוא חדש, אפילו הכי סבירא ליה דאין מברכין עליו שהחינו. אימא סיפא דבריו, משום דעומד על הקרקע כו' ואין ניכר בין חדש הגדל בשנה זו למה שגדל (בשנה) אשתקד, משמע דטעמא משום דלא ניכר בין חדש הגדל בשנה זו וכו', משום הכי אין לברך עליו שהחינו, הא אם היה ניכר חדשו מברך עליו שהחינו, אם כן סתרי אהדדי. אלא ודאי כדפרישית לעיל, דאף על פי דבעיני הבריות נראה שהוא חדש, אין לסמוך על זה לברך עליו שהחינו, כי אינם יכולים לעמוד על העיקר בזה. וזהו שסיים מהר"ו בדבריו, שאמר, ואין ניכר בין חדש הגדל בשנה זו וכו', רצוני לומר, שאין ניכר יפה לקונה ירק חדש מן השוק, אם זה החדש הוא חדש ממש, רצוני לומר, שגדל בשנה זו, או גדל כבר בשנה שעברה. ואם כן הואיל ומן הסתם אין אנו יכולין לידע הדבר בבירור ונשאר בספק, על כן אין מברכין שהחינו על שום ירק אפילו הוא חדש, דאין לנו ליכנס בספק ברכה לבטלה כדלעיל. ועם זה הפירוש מתורצים יפה דבריו מהר"ו הנזכרים. ואפשר מפני טעם זה לא נהגו העולם לברך שהחינו גם כן על לחם חדש, מפני שאינו ניכר יפה בין חדש לישן, ולחם בלחם מחלף כמו ירק בירק.

(א) **אפילו בירק שיודע בודאי שהוא חדש – עולת תמיד** (ס"ק ה', לשונו מובא לקמן).

(ב) **ירק שאינו מצוי כל השנה, ויודע בודאי שהוא חדש, אף לדעת העמק ברכה והשל"ה מברך עליהם שהחינו.**

(1) **וזאת הברכה** (עמ' קס"א אות ד') - לשונו מובא לקמן.

(2) **הלכה ברורה** (בירור הלכה הע' מ"ט, עמ' שצ"ה) – "ויש לדון בדעת העמק ברכה והשל"ה, בירק שיודע בודאי שהוא חדש, ואין בו חשש שמא יבואו לטעות בין ישן לחדש, אם יברך עליו שהחינו. וראיתי בעולת תמיד (סק"ה) שכתב ... ומבואר יוצא דסבירא ליה דאליבא דהעמק ברכה לכולי עלמא אין לברך על שום ירק חדש ואפילו בברי לו בודאי שהוא חדש. ומכל מקום עדיין יש לומר דהיינו דוקא בירק כזה שהוא מצוי כל השנה, אלא שיודע שמה שיש לו עתה הוא בודאי מן החדש, ובזה סבירא ליה להשל"ה שאין לברך עליו שהחינו שמא יבואו לידי טעות, אבל ירק שאינו מצוי כל השנה, ויודע בודאי שהוא חדש, אף לדעת העמק ברכה והשל"ה מברך עליהם שהחינו, וכמו שכתב המגן אברהם בסוף דבריו לענין הדיפות".

2. **עולת תמיד** (ס"ק ה') – "אבל מה שאין זמן לגידולו וכו'. זה לשון מהר"ר יעקב ווייל בחידושו דף כ"ג [דינין והלכות סי' לט] הא דאין מברכין שהחינו על ירק נראה משום דעומד כל השנה בקרקע ואין ניכר בין חדש הגדל בשנה זו למה שגדל אשתקד עכ"ל. משמע דלא ס"ל כטעם שכתב הרב, ונפקא מינה דאם ברי(א) לנו שזה ירק חדש הנה לדעת מהר"ו מברכין עליו אבל לדעת הרב אינו מברך עליו. ומיהו בספר עמק ברכה [כלל יא אות ב] רוצה לומר גם לדברי מהר"ו אין לברך על שום ירק, מפני דהעולם טועים דסוברים שהם חדש ואינו אלא ירק ישן משל אשתקד, וכתב דמזה הטעם נוהגים שאין מברכין על לחם חדש מפני שאינו ניכר איזה ישן ואיזה חדש עכ"ד".

3. **חסד לאלפים** (ס"ק כ') – "על האתרוג ועל ירק חדש אינו מברך שהחינו".

4. **קיצור שו"ע** (סי' נ"ט סעי' י"ז) – "נוהגין שאין מברכין שהחינו על ירקות ומיני לפתות, מפני שהם מתקיימים זמן רב על ידי שמטמינין אותם בקרקע ובחול, וגם הם מצויין וגם אין בהם שמחה כל כך".

ג. מברך שהחינו.

1. **בן איש חי** (שנה א' פר' ראה אות י"ב) – "על לפת שקורין בערבי שלג"ם, וכן על פרי אדמה שקורין בערבי להאנ"א, וכן חסא שקורין בערבי כ"ס מברכין שהחינו, שהם מתחדשים משנה לשנה, וקשוואין ארוכין שקורין בערבי תערוז"ל מברכין שהחינו, ואין לומר שהם נכללים בכלל קשוואין קצרים שקורין כייא"ר, כי חלוקין הם בשם ובמראה ובטעם. אך ירקות שהם כרתי וכרפס וגם מה שקורין בערבי מעדנו"ס, אין מברכין מפני שהם גדילים כל השנה ואין זמן קבוע לחידושם".

2. בה"ל (סעי' ג' ד"ה פרי) – "בין פרי העץ או פרי האדמה כגון דלעת וכיו"ב".
 עי' מ"ב (ס"ק י"ח) – "ובשם של"ה כתבו האחרונים דאין לברך שהחיינו על שום ירק חדש וכן על לחם חדש דאין ניכר בין חדש לישן והעולם יטעו ויבואו לידי ברכה לבטלה ... ובקטניות כשהן חדשים וניכרין שהן חדשים כגון שהם ירוקים עדיין במקצת נראה שיוכל לברך שהחיינו וכן משמע בא"ר. על מיני לפתן שקורין מיירי"ן וריבי"ן ואוגערקע"ס מברכין עליהם שהחיינו [א"ר ודה"ח]."
 א) דעת המ"ב – וזאת הברכה (עמ' קס"א אות ד', לשונו מובא לקמן).
 3. חזו"א (ארחות רבנו ח"א הוספות לח"א ריש עמ' י"ג) – "מרח החזו"א צוק"ל ברך שהחיינו על מלפפון (עי' סי' רכ"ה ס"ק י"ח)."
 4. פסקי בושם (פרק י"א סעי' י"ט, סעי' כ') – "היה מורה, שמברכים שהחיינו אף על פירות האדמה המתחדשים משנה לשנה".
 5. הגר"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קס"א אות ה') – "ואנו מברכים על כל ירק חדש שנאכל בפני עצמו".
 6. יביע אומר (ילקוט יוסף הע' ב') – "ולענין הלכה, שאלתי למרן אמו"ר שליט"א [זצ"ל] והשיב לי שהעיקר כדבריני. וציון, שכן הוא עיקר לדינא מאחר ומצינו כן להדיא בספר לקט יושר לתלמיד המהרא"י (עמוד מג), שכתב: "ואמר לעשות שהחיינו על בצלים וכו', וכן תבשיל עשב לבן, וכן ליפתן, ופ"א אכל בנו ב' או ג' פעמים מלא לוגמיו מעשב לבן, ואמר שכחתי מלעשות שהחיינו וכו'. ע"כ".
 7. חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ח' אות ג') – "על ירק שמרגישין בו חידוש מברכין שהחיינו, וכן מברכין אף אם צריך לבשלו, כדאיתא בגמ' קרא חדתא דהוא ירק וטעון בישול".
חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ח' אות ט') – "ירק אע"פ שיש מקירור כל השנה, מ"מ אם ניכר בהם החידוש הפרי בעונתו ומרגיש שמחה בחידוש יברך שהחיינו".
 8. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ו אות כ"ג) – "גם על פירות האדמה המתחדשים מזמן לזמן, נהג לברך 'שהחיינו' כדין".
 9. עלינו לשבח (שמות תשובה כ"ו אות א', עמ' תקצ"ו) – "על אבטיח ומלון מברכים שהחיינו אף שהם פרי האדמה, כשם שמברכים שהחיינו על מלפפונים חדשים כמבואר במשנה ברורה ...".
 10. ילקוט יוסף (סעי' ב', הע' ב') – "ירקות חדשים משנה לשנה, מברך עליהם 'שהחיינו', והוא שידוע שהם משנה החדשה. [כתב הש"ל"ה ... אמנם אין המנהג כן, ואנו נוהגים לברך על ירק חדש, כשידוע לנו שהוא ירק שהתחדש בשנה זו, דאף שאין בו שמחה כל כך כמו בפרי, [וכמו שכתב בקצור שלחן ערוך] מכל מקום שייך לברך על זה שהחיינו. וכמו שכתב בשו"ת פעולת צדיק ח"א (סימן קנד), וכן מבואר בשו"ת זבחי צדק החדשות חלק ג (סימן ס)]."

ד. רק על ירק חשוב מברכים שהחיינו.

1. ערה"ש (סעי' י"ב) – "יש מי שכתב שאין לברך שהחיינו על שום מין ירק [שם בשם של"ה] ואנחנו אין נוהגין כן ועל ירק חשוב כמו אוגערקע"ס קאווענע"ס וכיוצא בהם אנו מברכים שהחיינו דאינם מתקיימים מזמן לזמן ואף שבכבוש נתקיימים הוא כל הפירות מתקיימים בכבוש וטעם אחר הוא לגמרי אבל על ירקות פשוטים כמו סאלאט"א שצאווי"י בצאווינ"א וקירבע"ס וכיוצא בהם אין מברכין שהחיינו".
 2. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' כ'), וזאת הברכה עמ' קס"א אות ה' [לשונו מובא לקמן] – "על פירות-האדמה החשובין, כגון אבטיח ומלון, מברכים שהחיינו. אבל על שאר מיני ירקות, שאינן חשובין, אין נוהגים לברך".
 3. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קכ"ט, הע' שס"א) – "שאלה: האם מברכים שהחיינו על ירקות חדשים שמתחדשים משנה לשנה, כגון אבטיח או מילון וכיו"ב, שיש אומרים שעל ירקות אין מברכים שהחיינו ואיך קיי"ל בזה. תשובה: צריך לברך. [ובספר זכור לדוד (עמוד של"ג) הביא שהחיינו א בירך שהחיינו על מלפפונים, (שבזמנו לא היה מצוי כל השנה). (וכן מצאנו בבה"ל סי' רכ"ה ע"ש)]."
 4. הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות ט"ז) – "גם על פירות האדמה החשובים כגון אבטיח ומילון מברך שהחיינו".
 5. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק י"ח) – "מ"מ אם מחבבים את הירק, מנהג כל האשכנזים לברך 'שהחיינו', לכן על אבטיח, תות שדה וכדו', יברך 'שהחיינו'. אלא אם כן ירקות אלו גדלים בחממות ומצויים כל השנה".
 6. וזאת הברכה (עמ' קס"א אות ד', אות ה') – "מברכים שהחיינו גם על פירות האדמה חשובים המתחדשים משנה לשנה, כגון אבטיח (רכה א בה"ל ד"ה פרי חדש, וכ"כ הפעולת צדיק ח"א קנד, ועה"ש רכה יב, ובא"ח ראה יב. ואע"פ שהמ"ב ס"ק יח מביא שם הש"ל"ה שאין לברך על שום ירק, אך המעיין בדברי הש"ל"ה שער האותיות יב יראה שהוא דיבר רק על ירק שיש חשש שמא יטעו שהוא מין חדש והוא בעצם מהשנה שעברה. וכן מוכח במ"ב שם שכתב לברך על מלפפון [אוגערקעס] ולפת [רייבין] וכו', והטעם שבהם לא שייך חשש הש"ל"ה ע"ע פרישה ה). אך הורו הפוסקים שלא לברך על ירקות שאינם חשובים (עה"ש רכה יב), ומטעם זה נהגו הרבה שלא לברך על רוב סוגי הירקות אף אם הם עונתיים, כיון שאין לאדם שמחה בהם כל כך (כ"כ הח"א סב ט - עי' בקש"ע נט יז כיצד ביאר דבריו. ונראה שמתעם זה כתבו הפוסקים [כה"ח מה] שנהגו שלא לברך על צנון אע"פ שמתחדש. וכך הורה אחד מגדולי הדור למעשה והוסיף שאפילו על שעועית אין לברך, שאינה חשובה. רק על פירות אדמה חשובים כגון אבטיח - מברך. וכך הורה הגרשז"א)."
וזאת הברכה (מעין הברכה פרק כ"ד אות כ"ג) – "גם על פירות שברכתם בורא פרי האדמה - מברך 'שהחיינו' כשמתחדשים (רכה א' בה"ל ד"ה פרי חדש). אבל על ירקות אינו מברך".

ה. מראי מקומות – הלכה ברורה (ס"ק מ"ב).

כ פרי שלא גמרו - סעיף ז'.

א. מראי מקומות.

1. תשובות והנהגות (ח"ג סי' ע"ו אות ד') – "ברכת שהחיינו על פרי חדש מפורש בשולחן ערוך סי' רכ"ה (סעיף ז') שאין לברך אלא אחר גמרו, וע"ע במ"ב ס"ק י"ב, ולפי זה כשמופיע בשוק ענבים קטנים או אגסים ולא נגמרו טעמם כמו פירות גמורים, אף שנהנה באכילתו, כיון שאין עיקרו לאכילה כה"ג אלא בגמר אין לברך אז שהחיינו, ויש מקום לחשוש דהוה ברכה לבטלה ואחר גמרו, שוב לא יברך כיון שכבר אינו פרי חדש אצלו".

ב. מצוה לאכול מעט מכל מין חדש בשנה: והטעם.

1. ירושלמי (סוף קידושין, דף מה:): – "ר' חזקיה ר' כהן בשם רב **עתידי אדם ליתן דין וחשבון** על כל מה שראת עינו ולא אכל. רבי לעזר חשש להדא שמועתא ומצמית ליה פריטין ואכיל בהון מכל מילה חדא בשתא".

(א) ט"ז (סוף סי' רכ"ז) – "איתא בירוש' פ"י יוחסין ישמעו ענוים וישמחו א"ר בון עתידי אדם ליתן דין וחשבון על שראה מיני מגדים ולא אכל ר"א הוה מצמצם פריטי למיכל בהון מכל מילי חדש ע"כ. וכן בתשב"ץ הטעם **כדי להרבות בברכות**".

(ב) מג"א (סוף ס"ק י"ד) – "עתידי אדם ליתן דין וחשבון על שראתה עינו מיני מגדים ולא אכל ר"א חש לה והיה אוכל מכל מין חדש בשנה (ירוש' פ' י' יוחסין מט"מ)".

(ג) א"ר (ס"ק ו') – "איתא בירושלמי דפרק עשרה יוחסין ישמעו ענוים וישמחו אמר ר' בון עתידי אדם ליתן דין וחשבון על שלא אכל מיני מגדים, ור' אליעזר חש להאי שמעתא הוי מצמצם פריטי למיכל בהון מכל מיני חדש בשתא, וסיים בתשב"ץ סימן ש"כ הטעם כדי להרבות בברכות, עד כאן, **ומשמע ברכות שהחיינו קאמר**".

(ד) באה"ט (ס"ק י"ג).

(ה) שלחן שלמה (סעי' ו') – "עתידי אדם ליתן את הדין על שראה מיני מגדים חדשים ולא אכל".

(ו) קיצור שו"ע (סי' נ"ט סעי' י"ט) – "עתידי אדם ליתן דין וחשבון על כל מה שראתה עינו ולא אכל. רבי אלעזר הוי מצמצם ליה פריטי וקנה לו מכל דבר פעם אחת בשנה ואכל".

(ז) מ"ב (ס"ק י"ט) – "כתבו האחרונים בשם הירושלמי דמצוה לאכול מעט מכל מין חדש בשנה והטעם **כדי להראות שהביב עליו בריאתו של הקב"ה**".

(ח) ערה"ש (סעי' א', סעי' ה') – "מצוה לטעום מכל פירא חדשה וכדאיתא בירושלמי שהבאנו בסעיף א' והטעם פשוט כדי לתת שבח והודיה להשי"ת שמחדש הפירות משנה לשנה כדי ליהנות בהם בני אדם ומברכין על כל פירא חדשה המתחדש משנה לשנה שהחיינו".

(ט) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ו אות כ"ב).

2. קיים הירושלמי בט"ו בשבט – פסקי תשובות (הע' קכ"א, סי' תרפ"ה הע' ס'), פרדס אליעזר (עמ' ס"ז הע' ט'), בשבילי ההלכה (עמ' קמ"ז).

3. מראי מקומות – דרכי חיים ושלום (אות תת"א).

(א) מסילת ישרים (פרק י"ג) – "וחכמינו ז"ל אמרו (ירושלמי קדושין פד): שעתיד אדם ליתן דין לפני המקום על כל מה שראו עיניו ולא רצה לאכול ממנו אף - על - פי שהיה מותר לו והיה יכול, ואסמכוה אקרא (קהלת ב'): וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם. התשובה היא, **כי הפרישות ודאי צריך** ומוכרח והזהירו עליו חכמינו ז"ל, הוא מה שנאמר (תורת כהנים): 'קדושים תהיו', פרושים תהיו...".

כא [ברכת המשונים - סעיף ח']

א. ברכות (דף נח:): – "ראה את הכושי ואת הגיחור ואת הלוקק ואת הקפח ואת הננס ואת הדרניקוס אומר ברוך משנה את הבריות".

1. דור המלקטים - שער העין (פרק ט"ו).

ב. כושי: על איזה כושי מברך משנה הבריות.

1. רק שנולד כושי ואביו ואמו לבנים.

(א) הלכות קטנות (ח"א סי' ר"מ) – "שאלה הא דרואה כושי מברך מהו: תשובה נראה דהיינו א' שנולד כושי ואביו ואמו לבנים אבל על בני כושים נראה דאין לברך על הראשונים אנו מצטערים אבל אח"כ מנהגו של עולם הוא דכושי יוליד כושי: ואם הם כושים וילדו לבן כההוא מלך הערב (תנחומא פ' נשא) אפשר לומר ברוך הטוב".

(ב) יד אהרן (הג' הטור סוף סי' רכ"ה) – "הלק"ט".

(ג) כה"ח (ס"ק נ') – "הלק"ט".

2. כל כושי.

(א) עמודי אור (סי' ד') – "ומ"מ הדבר מתמי' להצריך כה"ג לברך על כל כושי וכדומה, דא"כ העובר במדינת כושים, לא יפסוק מלברך על פרטי האישים העוברים לפני".

(ב) ביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' מ"ט) – "שאלה: אדם ההולך ברחוב ורואה כושי האם יש לברך עליו ברכת 'משנה הבריות'. תשובה: כן".

(ג) הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ה אות מ"ט) – "נסתפקנו אם שייך ללמוד מסתימת הפוסקים שכללו ולא פירטו, כגון בהא דאיתא דמברכים על כושי משנה הבריות, וכתב בשו"ת הלק"ט דמברכים רק על כושי שהוריו לבנים דכושי בן כושיים אינו משונה, וכל הפוסקים סתמו לברך על כושי ולא ביארו דרך על כושי כזה מברכים, אף שהוא לעיכובא בברכת הכושי. האם שייך ללמוד מסתימתם שאין לחלק בזה, ולדעתם מברכים על כל כושי. תשובה: בפוסקים ל"מ כן".

3. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות כ').

(א) **מגדים חדשים** (ברכות דף נח: ד"ה ראה) – "ראה את הכושי ואת הגיחור ואת הלוקן כו'. פירש"י כושי שחור הרבה, גיחור אדום הרבה, לוקן לבן יותר מדאי. וכ"פ בשו"ע או"ח (סימן רכה ס"ח), דעל אלה מברך משנה הבריות. ויש לעיין אם דוקא במראות אלו תקנו משנה הבריות, או **דגם אם ימצא אדם בצבע אחר שאינו רגיל יש לברך משנה הבריות**, ונקטו צבעים אלו משום דשכיחי".

(ב) **ח"א** (כלל ס"ג סעי' א'), הו"ד **בברכת ישראל** (ס"ו ס"ק ט"ו) – "ונראה לי מה שאין **אנו נוהגין לברך ברכה זו** וכן שאין אנו מברכין על כושי וננס משום דאין מברכין אלא בפעם ראשון שהשינוי גדול עליו כדאיתא בש"ע ס' רכ"ה, וכבר כתב המ"א בשם רדב"ז גבי שהחיינו אם לא בירך באכילה הראשונה שוב אינו מברך, ונראה לי דהוא הדין בכל הברכות דכמו דהתם הברכה היא על השמחה וכבר עברה, הוא הדין בכולם. וכיון שאנו רגילין תמיד בזה, אין לנו שינוי גדול".

ג. ננס: הגדר - מהו שיעור גובה ננס שיברכו עליו משנה הבריות.

1. **הגר"ח** ק"צ"ל (שער העין עמ' תי"ח אות י"ד, הע' י"ב) – "בארחות רבינו ח"א עמ' צד' הביא, שכשראה הקה"ל לראשונה את הסופר של החזו"א שהיה ננס, בירך עליו ברכת משנה הבריות בשם ומלכות. והוסיף, דכמדומה שאמר כן בשם החזו"א. וגאון אחד שליט"א העיר לי מהא דאיתא בשבת ה. דמה שהובא דידו של העני היתה בתוך ג' לקרקע איירי בשוחה וכו', ואיבע"א בננס, ומבואר כי ננס גם בלא שישחה או שיהיה בגומא ידו תהיה בתוך ג' לקרקע, ועולה כי גובה ננס הוא כגובה קטן בן שנה. וא"כ שמא ננס דנאמר בפ' הרואה הוא גם בגובה כזה, דאין לנו מקור לננס יותר גבוה. ועוד איתא בבכורות, דננס לא ישא ננסית שמא ייצא אצבעוני, ומוכח ג"כ דננס הוא נמוך ביותר, דמננס דימינו אי אפשר שיצא אצבעוני. ולפי מה ששמעתי הסופר הננס היה גבוה הרבה מגובה זה, ואעפ"כ בירך עליו הקה"ל. תשובה: אינה שום ראייה, כי כל קטן נקרא ננס. [ונראה דס"ל לרבינו, דננס נמדד לפי רוב העולם, שאם גבהו מעורר תמהון חשיב ננס שצריך לברך עליו]."

(א) **קהילת יעקב** (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ד אות קט"ו) – "סיפר לי מו"ר (שליט"א) זצוק"ל שבפעם הראשונה כשראה את הסופר הננס כאן בב"ב בירך עליו ברכת משנה הבריות בשם ומלכות (כמדומה לי שאמר לי שמרן החזו"א זצוק"ל הורה לו כן) ותו לא מברך יותר אף שעובר בין ראי' לראי' זמן ארוך משום שכבר לא מתרשם ממנו. (עי"ש סע' ח')."

2. **שבט הקהתי** (ח"ו ס' קל"ז) – "הגדר אם כשבא בין אנשים מסתכלין הכל עליו מחמת שינוי זה דאינו שכיח, הוי בגדר ננס, מה שאין כן סתם בני אדם נמוכין ששכיחין היום".

3. מראי מקומות.

(א) **לב שלום** (בראשית עמ' ר"ז) – "כך נראה 'רשע לשם שמים'... בפיו מתהדר על הידור מצוה ואילו מעשיו, הם מאלו שאין להם חלק לעוה"ב... ובעוד שר' ישראל הביאו כמשל בעלמא שמענו אנו לדאבוננו שהיה זה בפעל ר"ל. פלוני שהיה נמוך קומה מאוד, נזדמן לירושלים ושוחח עם כמה אברכים על ענין מה, בעודו משוחח עמם נזדמן למקום יהודי 'ירא שמים' ומהדר במצוות... ומשראה את נמוך הקומה, נזכר בהלכה המחייבת לברך ברכת משנה הבריות, והמחמיר הלזה שהיה גם בר אוריין כנראה, **העלה ברעיוני 'הידור נפלא' ניגש אל נמוך הקומה, נטלו בידיו והגביהו** - כדין חפצא דמצוה שמצוה ליטול ביד... בנוסף ל'מעלותיו' היה אף 'מחבב' ומדקדק בברכות השבח, ומפני כך החל להתענועע בסילודין לכוון לבו אל הברכה לקילוס עילאה, ובעוד שהנמוך קומה המסכן, מנוענע ביד 'הצדיק' כאילו לולב הוא ביד מהדר במצוות, פתח את פיו 'בשפתיים דולקות', ובירך ברוך אתה ד'... משנה הבריות... אין מן הצורך להאריך בגנות הענין, רק נוסף, שמן הסתם מעשים 'וחמרות' כעין אלו ודומיהם אינם מצויים אלא כשנעשים בפני אחרים... להתכבד בעיניהם להיחשב כיר"ש, ואותו פלוני שהוריד את הנער מן הבימה לחומרא בקריאת התורה, נוכל לבדוק ולתהות על קנקנו באם הוא יתפס באיזו שאלה הלכתית, האיך תהיה תגובתו... וכן אותו פלוני המהדר 'בברכות' השבה כשרואים אותו בני אדם ועל דמו של יהודי נכלם, האם מהדר בין הוא בין כותלי ביתו כשאין איש רואהו, בברכת אשר יצר ג"כ...".

ד. ברוך משנה הבריות על שמן מאוד או רזה מאוד.

1. **הגר"ח** ק"צ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"ל) – "שאלה: בדין ברכת 'משנה הבריות', האם מברכים אותו על אדם שמן מאוד מאוד, או על אדם רזה מאוד מאוד. תשובה: יתכן".

ה. מראי מקומות.

1. **כה"ת** (ס"ק נ"ג) – "אבל על הבעל קומה שהוא גבוה מכל אדם אם גופו עב כפי קומתו ואינו אריך וקטין משמע שאין לברך עליו משנה הבריות משום שנשתנה למעלייתא כדאיתא בבכורות שם מנין שהקב"ה משתבח בבעלי קומה וכו' ועיין יפ"ל אות ט' שכתב דיש לברך עליו ברוך שככה לו בעולמו יעו"ש. ונראה כיון שלא נזכר זה בש"ס יש לברך בלא שי"מ".

2. **הגר"ח** ק"צ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שמ"ח אות ק"ל) – "הרואה אנדרוגינוס, האם צריך לברך משנה הבריות. תשובה: לא".
הגר"ח ק"צ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' ש"ע אות שמ"ב) – "מש"כ בשו"ע (ס' רכ"ה מאו"ח) שהרואה תיגר וכו' מברך 'ברוך משנה הבריות', ולכאו' מה שייך להודות להקב"ה ע"כ. תשובה: שרואה דבר משונה".

כב [משנה הבריות: בהמות וחיות.

ברכות (דף נח:): – "תנו רבנן: הרואה פיל קוף וקפוף אומר ברוך משנה את הבריות".

א. קפוף: הברכה על קיפוף, והשמטת השו"ע.

1. **מהר"ם בנעט** (הג' על סעי' ח') – "צריך עיון למה לא הביא קפוף שהביא בברייתא".

2. קצות השלחן (סי' ס"ו ס"ק ט"ו) – "ועל הקיפוף ופ"י רש"י עוף שקורין וולטיר ויש לו לסתות ולחיים כאדם וכן הוא ברי"ף רמב"ם ורא"ש, וצע"ק על שלא נזכר בטוש"ע".
3. אמת ליעקב (על סעי' ח') – "הנה בטוש"ע השמיטו הא דאיתא בברכות דף נ"ח ע"ב גם קיפוף, וברי"ף ורמב"ם ורא"ש העתיקוהו, ולפלא שלא העירו בזה נו"כ הטור והשו"ע. ואולי משום דנסתפק להם באיזה קיפוף מיירי - אם בעוף אם בחי', שכן הביאו התוס' בפ' אלו טריפות דף ס"ג ע"א דיש ב' מיני קיפוף, ומשום ספק ברכות לא יוכל לברך על שניהם ולפיכך השמיטום [ואף דיתכן שיראה בבת אחת את שניהם דאז יוכל לברך ממ"נ, אבל זה מילתא דלא שכיחא]. והראשונים הנ"ל שהבאתי, אפשר דברירא להו...".
4. שיעורי הגריש"א זצ"ל (ברכות דף נח; עמ' תרמ"ט) – "לא ידוע לנו מהו קיפוף, ולכן אין מברכים עליו. אבל על פיל ועל קוף צריך לברך, ואדרבה יש מדקדקים ללכת לראות אותם כדי לברך עליהם. כך מעיד החיד"א על עצמו שהלך לראותם כדי לברך. אלא שהמנהג שמברכים עליהם רק פעם אחת בחיים, ולא יותר אע"פ שעברו שלושים יום (משנ"ב רכ"ה, כ"ט). ואם לא בירך כשראה בפעם הראשונה, יכול לברך בפעם האחרת שרואה".
5. הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ה אות מ"ח, הע' מ"א) – "בגמ' איתא לברך על פיל קוף וקיפוף, וכ"ה בכל הראשונים וברמב"ם. ונתפלאתי אמאי הטור והשו"ע בשלהי סי' רכ"ה השמיטו תיבת קיפוף, וכן השמיטוהו שאר הפוסקים כלבוש חי"א קיצוש"ע ועוד, ולא ראיתי בפוסקים מי שעמד בזה. [וראיתי מי שכתב שהוא טעות סופר, וזה דוחק]. תשובה: שמעתי מגיסי ז"ל שראה את הקיפוף [והוא עוף שיש לו לסתות כאדם]. [הגר"ש ברזם זצ"ל]. ואמר לי רבינו בע"פ דראהו בגן חיות בחו"ל, ואינו זוכר את שמו. ובגוף הנידון אמאי השמיטו הטור והשו"ע אחר שהובא בגמ' ובכל הראשונים, לא ביאר רבינו, ועי' מה שארכנו בזה בהלכות פט"ו ס"ה בהע', דאפשר דלא הוי ברירא לשו"ע אם קיפוף הוא עזניה, או ינשוף, או תנשמת, או סוג של קוף, דיש בזה כמה פירושים בראשונים]."
6. מראי מקומות – שער העין (פרק ט"ו הע' ט"ו).

ב. פיל וקוף שמת.

1. אין מברכין.
- (א) אז נדברו (ח"ב סוף סי' ד') – "מסתברא".
- (ב) רבבות אפרים (ח"ו סי' קי"ב) – "ועניתי לו דלכאורה הברכה היא על חי כשהוא משונה משאר הבריות ולא במתה, אבל ראי' אין לי ע"ז".
- (ג) עי' שבט הקהתי (מה טובו גליון ט"ז עמ' קפ"ב) – "שאלה: אם אפשר לברך ברכת משנה הבריות על קוף שמת. תשובה: לכאוי אי אפשר".
- (ד) חקי חיים (ח"ג סי' מ"ב) – "פשיטא שברכת משנה הבריות נתקנה על בריות עולם חיים, כי אין מברכין על הקלקלה, כשהם מתים הוא ענין של פורעניות כמובן...".
- (ה) שערי הברכה (פרק כ"א הע' מ"ג).
- (ו) חחוט המשולש (גליון ח' חיבה יתירה סי' ז' אות ד', עמ' פ"ט).
2. מברך.
- (א) תשובות ישראל (ח"ו סי' ל"ו) – "קוף או פיל שמתו מברך עליהם משנה הבריות ... וכן על כושי ועוד דברים שנזכרו בשו"ע רכ"ו סעיף ח' יכול לברך משנה הבריות אף שמתו".
3. מראי מקומות – שער העין (פרק ב' הע' י"ב, עמ' נ'), מאיר העוז (ח"י עמ' תרנ"ח), בית מתתיהו (ח"ה סי' ל"ה אות א', אות ג').
- (א) חשוקי חמד (סנהדרין דף קט.) – "שאלה. מבואר בשו"ע (סימן רכה ס"ח) שהרואה פיל או קוף, יש לו לברך משנה הבריות. והנה, מעשה באדם שהגיע לגן חיות כדי לברך משנה הבריות, והוא ראה פיל גדול שוכב על האדמה. חשב בליבו כי אין כל מניעה מלברך על פיל ישן, ועמד ובירך בשם ומלכות משנה הבריות. לאחר כמה דקות עבר שם אחד מהעובדים בגן, ושאלו למה הפיל ישן, אמר לו האם אינך רואה שהפיל מת. הלה נבהל מאד, שמא ברכתי ברכה לבטלה, ועוד נסתפק האם כשיראה פיל חי, יצטרך לברך שוב. תשובה. בספר בית האוצר (כלל ז) האריך לדון אם אדם מת נקרא אדם. והביא שנחלקו בזה בזה (פרשת בשלח) ר' ייסא שאיל ואמר כתיב 'וירא ישראל את מצרים מת' וכתוב 'לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם', א"ר יוסי מתין חמו להו, אמר ליה אי כתיב לא תוסיפו לראותם חיים הוה אמינא הכי. ויש לומר שטעם רבי יוסי, כיון שמת אינו חשוב אדם, ואינו בכלל הלאו הזה, יעו"ש. אולם הוסיף וכתב שאפילו אם אדם מת אינו נחשב לאדם, בעל חיים מת נחשב לבעל חי, והביא לזה ראייה מהנאמר ביומא (דף נ ע"א) דכתיב ביום הכיפורים 'והוציא את כל הפר', והרי מיירי לאחר שחיטתו, ומסקנת הגמ' שאם העור והבשר קיימים, הרי הוא עדיין קרוי פר, יעו"ש מה שחילק בין אדם לבין בעלי חיים. ואם כן אולי אפשר לברך משנה הבריות אף על פיל מת, מפני שעדין נקרא פיל, למרות שהוא מת. ועוד שהרי אם לא מבחינים אם הוא ישן או מת, נמצא שיש כאן התפעלות מנפלאות ושינוי הבריות, ואם כן אולי ברכתו חלה ולא יצאה לבטלה. ואם נכנס לגן חיות כדי לראות הרבה פילים, ופגש תחילה בפיל המת, אך כוונתו היתה גם לראות פילים נוספים, אולי חלה ברכתו על הפילים האחרים. ואולי הדבר דומה למבואר במסכת ברכות (דף לט) ובשו"ע (סימן רו ס"ו) דהמברך על מים הזורמים בנהר יכול לברך על המים שהכל נהיה בדברו, אעפ"י דבשעה שמברך אין המים שישתה לפניו, כי הם יבואו כעבור זמן, בכל זמן מאחר ודרכם של המים לבא, נחשבים הם כאילו הם כבר לפניו. כך גם בעניננו, כיון שנכנס לגן חיות, הברכה חלה גם על שאר הפילים שיראה בהמשך. ונראה שאם רואה פיל ומסתפק אולי ישן ואולי מת, מותר לברך אדעתא דנדבה אליבא דהחיות דעת (בבית הספק סק"כ) שכתב: "וכן בכל הברכות אדעתא דנדבה מותר לברך ולהודות אפילו בהזכרת שמו יתברך כמו שמותר ב"ח ברכות להתפלל בתורת נדבה... דהא חזינן דהרבה פיוטים וזמירות נתייסדו ונתקנו בלשון ברכה והודאה בהזכרת שמו, יעו"ש. והנה הרב שאול קוסובקי זצ"ל הסתפק באדם שמכר כלב מת, האם חילופיו מותרים למזבח, או שמא אסור משום דהוי מחיר כלב. וגיסי הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] השיב לו שכלב מת שמו נבילה ואין שמו כלב".

ג. שאר חיות משונות.

1. רק ג' אלו.

(א) עי' מאירי (ברכות דף נח: ד"ה הרואה פיל) – "הרואה פיל קוף קיפוף הואיל ודומים לאדם במקצת דברים מברך עליהם ברוך משנה הבריות".

(ב) עי' מור וקציעה (ד"ה ומ"ש בשם הראב"ד) – "אין הברכה עליהן לצער על שינוי תואר עיקר יצירתן ותבניתן הנראה בהם, אלא אדרבה לשבח, בהיותן בריות נפלאות אצל האדם, בערך שאר הבריות, כי הקוף מתדמה בקצת מעשיו לאדם, והפיל ניכרת בו כמו כן חכמה נפלאה וגבורה עצומה, כמו שסופר ממנו, מלבד תוארו המתמיה מכל הבריות, אף על פי שהוא תואר נאה לו, ונאהב ונחמד במינו, ולא נשתנה כל עיקר, רק על זרותו ופליאת ברייתו בעיני האדם, בבחינת שאר בריות, נתקנה הברכה, עם היות שאין בראייתן צער לגמרי".

(ג) עי' מלאכה שלמה (כלאים פרק ח' משנה ו') – "הפיל והקוף מין חיה. קשה לי דמאי אתא לאשמעינן, ושמעתי מפי חכם חסיד מקובל ר' משולם זצ"ל על ההיא דתניא בברכות בפרק הרואה, הרואה פיל וקוף וקיפוף אומר ברוך משנה הבריות דקשיא מאי שנוי שייך התם דהא כל בע"ח נמי משונה צורתם זו מזו ותירץ בזמן דור המבול נפרע הקדוש ברוך הוא מן האנשים שהפכו לקופים ופילים והיינו שהקוף דומה לאדם ופיל נמי מבין לשון בנ"א והשתא נפקא דמתניתין בין לענין טומאה בין לענין הנהגה מתנייא אלא שלענין טומאה לר' יוסי איצטריך דס"ל דאדני השדה מטמא באהל כאדם בהני מודה דחיה הן ואין בהם טומאת אהל וכן לענין הנהגה דאית בהו משום כלאים דחיה הוא לדברי הכל ולא תימא דאדם הוא ואם הנהיגו עם מין אחר לא לקי וברייתא דהרואה בין לרבנן בין לר' יוסי מפרשא ומצאתי סמך לדבריו מבראשית רבה דגרסינן התם ד' דברים נשתנו בימי אנוש ההרים נעשו טרשים והתחיל המת מרחיש ונעשו פניהם כקופים ונעשו חולין אצל מזיקין ע"כ ונראה דהני תנאי ס"ל דעובד כוכבים מטמא באהל ומש"ה איצטריך למתני גבי אדני השדה ופיל וקוף אבל אנו קי"ל כמ"ד דא"ל טומאת אהל שהוא כבהמה ומש"ה ממעט בחלון בפרק לא יחפור כבהמה דאינה מקבלת טומאה מחיים עכ"ל הרש"ש ז"ל".

(1) מגדים חדשים (ברכות דף נח: ד"ה והנה) – "מה שהביא בשם ר' משולם ז"ל על דור המבול, אינו מדוקדק, ולא מצינו בחז"ל שאמרו כן אלא על דור אנוש ודור הפלגה ... ומש"כ המלאכת שלמה שנהפכו לקופים ופילים, הנה בגמ' ומדרש לא נזכר רק קופים, ועל קיפוף י"ל דס"ל שהוא נמי מין קוף כמו שפירש"י בבכורות (ח' א) ע"ש, אבל פילים לא נזכר בשום מקום, ומנ"ל לומר כן ... ומש"כ המלאכת שלמה דפיל נמי מבין לשון בני אדם, נראה כוונתו שאדם יכול ללמדו שיבין מה שאומרים לו, עיין עירובין (לא ב) נתנו לפיל והוליכו לקוף והוליכו כו', פירש"י קוף ופיל פעמים שהן מלומדים. ובמאירי עירובין שם כתב, אמרו בתלמוד המערב שאדם יכול ללמדם שבעים לשון ע"ש".

(2) ענינו של יום (ח"א עמ' רמ"ג) – "ועי' במלאכת שלמה ... ולפי"ז ברכת משנה הבריות אינה על השנוי הגס, אלא על השנוי הדק שבין אדם לבע"ח, וכמש"כ שם רש"י בברכות ד"ה קפוף, עוף שקורין וולטיר ויש לו לסתות ולחיים כאדם, שכשרואים בע"ח שקצתו אדם קצתו בע"ח ניכרת יותר גדלותו יתברך אשר יצר את האדם בחכמה".

(ד) ברכת הבית (שער כ"ט ס"ק י"ב) – "אבל על שאר חיות אינו מברך שאינם משונים אלא כך הוא ברייתן".
 (ה) הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות ג'), שער העין פרק ט"ו הע' י"ח, עמ' תכ"ז אות ל"ו, עמ' תס"ד הע' ל"א, עמ' תס"ה הע' ד') – "בשו"ע כתוב לברך משנה הבריות על פיל וקוף, האם בריות אלו הם בדוקא או שהם דוגמא ומברכים על כל בע"ח משונה. תשובה: חז"ל קבעו פיל וקוף".

(ו) הגר"ח זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קנ"ו אות ג'), שער העין פרק ט"ו הע' י"ח, עמ' תס"ד הע' ל"א, עמ' תס"ה הע' ד').

(ז) החוט המשולש (גליון ח' חיבה יתירה סי' ז', עמ' פ"ז).

(ח) הלכה ברורה (סעי' נ"א) – "הרואה שאר חיות משונות, אפילו אם צורתם משונה ביותר, אינו מברך עליהם ברכת 'משנה הבריות'. וטוב שיאמר בלי שם ומלכות 'ברוך משנה הבריות'".

2. דוגמא.

(א) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' ל"ה, ס"ק נ"ג) – "על כל חיות משונות מברך ברכת משנה הבריות, ופיל וקוף שנזכרו בגמרא, לאו דוקא, אבל על דגים משונים אינו מברך, כי לא מצינו בגמרא אלא על חיות בלבד. [ומה שמשמע מדברי המאירי (שם) דדוקא על חיות הדומין לאדם, צ"ב]".

(ב) חוט שני (שער העין פרק ט"ו הע' י"ז, עמ' תס"ה אות ו') – "בשו"ע הוזכר לברך משנה הבריות על ראיית פיל וקוף, האם בריות אלו הם דוקא או שהם דוגמא ויברכו על כל חיה משונה. תשובה: הם רק דוגמא ומברכים על כל בריה משונה".

(ג) תשובות והנהגות (שער העין פרק ט"ו הע' י"ז, עמ' תס"ד אות ל"ד) – "בשו"ע הובא לברך משנה הבריות על ראיית פיל וקוף, האם חיות אלו הם דוגמא ויברכו על כל בע"ח משונים כגון ג'ירפה, או דהם בדוקא. תשובה: פשוט שהם רק דוגמא ויברכו גם על שאר בע"ח משונים, ומ"מ על ג'ירפה אין ברור לי אם אפשר לברך דשמא פיל יותר משונה ממנה".

3. מראי מקומות – שער העין (פרק ט"ו סעי' ו'), ויהי בנסוע (פרק ז' ברכת הראיה סעי' ב', דופ"י פרק י"ד סעי' ג').

(א) מקור חיים (קיצור הלכות על סעי' ח' ד"ה פיל) – "צ"ע בשאר חיות משונות דמאיס' טפי מאלו כגון חיה הזוללות, והרי פיל וקוף יש בהם דעת יתירה כנודע, ואם פיל לגודלו כ"ש ראם. וע"ק א"כ ה"נ על ביצי כינים ושמאסי"ן ומילוי"ן שבקמח וגבינה נברך לקטנותם, וי"ל שאני הם דאינו פרה ורבה. מ"מ צ"ע הא ק"ל דכל מעשה בראשית לדעתן לצביונם נבראו ובקומתן".

(ב) שאר בעלי חיים שהם בעלי מומים, לכל הדעות צריך לברך - עי' לקמן.

ד. גן החיות: כיצד ינהג בגן חיות בברכת הקופים והפילים.

1. אם ראה בזה אחר זה מברך שתי ברכות.

- (א) **חזו"א** (ארחות רבנו ח"ג עמ' רכ"ד אות כ"ה) – "עוד שאל הגר"ק את מרן החזו"א וצוק"ל המבקר בגן ורואה קוף ופיל אם לברך ברכה אחת או שתיים והשיב מרן אם רואם ביחד מברך ברכה א' ואם רואם בזה אחר זה מברך שתי ברכות".
- (ב) **הגר"ק זצ"ל** (שער העין עמ' תל"ו אות ט"ו) – "בביקורי בגן החיות ראיתי קופים ומברך עליהם משנה הבריות, ונסתפקתי האם יכול אני לכוין לפטור בברכה זו את הפילים שאראה אח"כ בגן, וכברכת הנהנין שמכוין לפטור כל מה שיביאו לפניו. או דדין זה הוא רק בברכות הנהנין ששייך בהם סעודה אחת שהכל נגרר, ואינו שייך בברכות הראיה שבהם צריך לראות כדי להתחייב. תשובה: א"א לפטור וצריך לברך עוד פעם".
- הגר"ק זצ"ל** (שער העין עמ' תל"ו אות ט"ז, הע' נ"ד) – "שאלתי את כת"ר אם שייך לברך משנה הבריות על קוף ולכוין לפטור גם את הפיל שראה אח"כ בהמשך גן החיות, והשיב לי: א"א לפטור וצריך לברך עוד פעם. והנה ראיתי בספר הפרדס [לרבינו אשר תלמיד הרשב"א], שכתב, 'אם נכנס לעיר שרובן קרוביו ואוהביו, מברך ברכה אחת לכולם ודיו, ואי"צ לברך לכל אחד ואחד, שאין ראוי לחזור ברכה אחת מאה או מאתים פעמים בשעה אחת'. ומבואר שאע"פ שעדיין לא ראה את שאר חבריו, יכול לכוין לפוטורם בברכת הראשון. ולכא' זה סותר לתשובת הדר"ג שליט"א שהשיב שא"א לכוין לפטור דבר שעדיין לא ראה. תשובה: אינו סותר כלל שזה מין אחר".
2. יברך בראית החיה המשונה הראשונה ויכוין לפטור בכך כל הראיות שלאחר כך.
- (א) **הגרשז"א זצ"ל** (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' קל"ה) – "והורה רבנו לשואל שבכניסתו לגן-חיות יברך בראית החיה המשונה הראשונה ויכוין לפטור בכך כל הראיות שלאחר כך".
- (ב) **חוט שני** (הל' ברכות הודאה ס"ק י"ב אות ו') – "אם נוסעים עם ילדים לגן חיות, סגי בברכה אחת של משנה הבריות כיון שיודעים שעסוקים כאן בראית חיות משונות כגון קוף ופיל".
3. מראי מקומות – **שלמי ניסן** (ברכות סי' נ"ד), **מגדים חדשים** (ברכות דף נח: ד"ה הרואה), **ויהי בנסוע** (פרק ז' ברכת הראיה סעי' ג', דופ"י פרק י"ד סעי' ד').

ה. ללכת לגן החיות.

1. יכול ללכת לגן החיות.
- (א) **הלל אומר** (או"ח סי' קמ"ד).
- (ב) **יחזה דעת** (ח"ג סוף סי' ס"ו) – "ואמנם נראה שהדבר ברור להתיר ללכת לגן החיות להסתכל בבריותיו של הקדוש ברוך הוא, כי נפשו של אדם מתפעלת מאוד מראיתו מעשה ידיו של הבורא, כמאמר הכתוב: מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית מלאה הארץ קניןך, ואף על פי שבשנות ערוגת הבורשם (חלק אורח חיים סימן ל"ט) כתב לאסור בזה, ונסתייע מדברי הגמרא (שבת קמ"ט ע"א). וראה עוד בשו"ת פרי השדה חלק ג' (סימן קע"ג). אולם נעלמו מהם דברי התוספות שבת במקומם, שלא נאסר אלא כשהצורות נעשו לשם עבודה זרה. וגם החילוק מבואר בין רואה סתם ציורים, לרואה בריותיו של הקדוש ברוך הוא חיות קטנות עם גדולות, רמש וצפור כנף וכו'. ובספר לקט יושר העיד על רבו הגאון רבינו ישראל איסרלן, בעל תרומת הדשן, שהלך בשבת כברת ארץ לראות זוג אריות שהובאו לעירו ושער מקומו. ומרן החיד"א בספר מדבר קדמות (מערכת ב' אות כ"ב) סיפר שבהיותו בלונדון ביקר בגן החיות וראה שם חיות שונות ומשונות ונשר יפה מאוד בן מאה שנה. ובספרו מעגל טוב השלם הרחיב יותר הדיבור בענין זה. הרי לפנינו מעשה רב להתיר בזה. **וכן שמענו על כמה גדולים חקרי לב, חסידים ואנשי מעשה שביקרו בגן החיות, ואין פוצה פה**. אולם כל זה בהסתכלות בלבד במעשה ידיו של הבורא יתברך".
- (ג) **הגר"ק זצ"ל** (ויכתוב מרדכי עמ' שד"מ אות פ"ח) – "האם מותר ללכת לגן חיות. תשובה: לברך משנה הבריות אפשר ללכת".
- הגר"ק זצ"ל** (עלי שיי"ח עמ' ע"ר אות ב') – "שאלה: האם מותר לברך בגן חיות. תשובה: מותר".
- הגר"ק זצ"ל** (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות ח') – "אמר שבילדותו היה עם אביו בגן חיות ברמת גן והיה שם פיל וקוף, ואביו אמר לו לברך על הקוף ופיל".
2. מראי מקומות – **מגדים חדשים** (ברכות דף נח: ד"ה הרואה).
- (א) הסתכל על בהמה טמאה - עי' לקמן.

1. נשים מעוברות: האם מותר לילך לגן החיות.

1. **ויהי בנסוע** (דפוס תש"ע, פרק י"ד הע' ב') – "בענין נשים מעוברות אם מותרות לילך לגן החיות, שמעתי מהגרי"ז **פאללאק** שליט"א ששמע מפ"ק של אדמו"ר מהר"י מפשאווערסק שהשיב במענה לשאלה אם מותר לאשה מעוברת לילך לגן החיות, והפטיר בזה"ל: 'איך האב קיינמאל נישט גזעהק א לייב אבער אז די משנה זאגט גבור כארי זעהט אויס אז ער איז אגרויסע גבור און אפשר וועט זי דערשרעקין' (אף פעם לא ראיתי אריה אך כיון שהמשנה אומרת גבור כארי, כנראה שהוא גבור גדול, ואפשר שהאשה תבהל). ונראה מדבריו שלא חשש משום הסתכלות בדבר טמא אלא חשש שמא תבהל האשה, אולם הוראתו נובעת מכח מה שהעיד על עצמו שלא ראה אריה מעולם, ולפי"ז אשה שרגילה ללכת לגן החיות ויודעת בעצמה שאינה מתבהלת בשום פעם מהאריה ומהחיות דשם אין איסור, וכן אמר לו הגרי"ט וייס שליט"א גאב"ד ירושלים, **ופוק חזי מה עמא דבר, עכ"ד**".
2. **Halachically Speaking** (ח"ד מספר כ"ב עמ' ז', הע' ס"ב, הע' ס"ג) -

Some poskim are of the opinion that a pregnant woman should avoid going to a zoo. [Migdal Oz chalon tzurey 32. Opinion of **Harav Tuvia Goldstein** zt"l (as related by Rabbi Yisroel Dov Webster Shlita)]. However, others are lenient with this. [Bunei Beischa page 332, Opinion of **Harav Felder** Shlita, see Ashrei Yiladito page 31:footnote 25 who is lenient].

3. ספר הברית (מאמר י"ז) [נפש החי שמדבר דף ע"ט ע"ב] פרק ב' ד"ה וכבר), הו"ד בספר ענבי הגפן (ח"ב פרק י"ב סעי' י') – "שאשה המעוברת ע"י הסתכלותה על ציור ותואר זר כגון ח' או איזה בר' שמסתכלת בה בעיון או שפחדה ונבהלה עי"ז נשאר רושם וכתם על העובר באותו דבר שנבהלה או הסתכלה בה, לכן יש למנוע מכל דברים אלו בימי הריונה". [לשון ענבי הגפן].
- א) שיעורי הלכה (הל' מעוברת ויולדת עמ' ה' הע' י"א) – "ויש מביאים מקור לזה מספר הברית (ח"א מאמר יז פ"ב), אך נראה שאין ראייה מדבריו לנידון דידן. דהנה שם כתב דהנשים המעוברות הם נעשים מאד מוחשיות בטבע הגוף והנפש, ומתחזק אצלם כח הדמיון והתאוה עד שלפעמים מתעוררות לתאוה זרה כו', ואין למנוע מהם דבר מפני שאם ימנע מהם יכולים ע"י כח דמיונם החזק בזמן ההוא לצייר תמונת אותו דבר בגוף הולד ולהרשם בו כתמים או בליטה שהוא שוה לתואר הדבר שנתאוה לה כו'. וכתב עוד, וכן תוכל המעוברת לצייר ציור ותואר זר שוה לתואר דמות חיה או איזה בריה אשר פחדה ממנו או הסתכל בה בעיון, ולכן צריך שתשמר את עצמה בחכמתה ובדעתה מכל אלה. ובהמשך דבריו כתב הרפואה להסיר כתם וציור זה מן הולד כו', ע"כ. הרי דלא איירי לענין פגם בנפש, אלא לענין כתמים ובליטות בעור הולד, ולא שמענו מי שחושש לזה. וגם לפי דבריו אי"ז אלא בדבר זר שמסתכלת בו בעיון, ואין זה שייך בנידון דידן".
4. שבט מוסר (פרק כ"ד אות ט"ז) – "גם תהיה נזהרת, בפרט בימי עבודה, שלא תכנס במקומות של טמאה ובמקומות שיש שם ריח רע, לפי שהולד נוצר כפי ראות עיניה".
5. אשרי יולדתו (פרק א' סעי' י"ד, הע' כ"ז) – "לא תכנס למקומות שאינם טהורים כגון קרקס גן-חיות (יש מקילין משום שאינו בגדר מקום טמאה, והכל לפי המנהג, ונהרא נהרא ופשטיה) וכיו"ב".
6. ארחות טהרה (פרק י"ט סעי' ד') – "בזמן הריון לא ראוי ללכת לגן החיות".
7. שיעורי הלכה (הל' מעוברת ויולדת עמ' ד') – "יש מקפידים שאשה מעוברת לא תלך לגן החיות, ואומרים הטעם שראיית בהמות וחיות טמאות, מולידה טבע רע בהעובר. ובאמת לא מצינו מקור קדום לזה. ומ"מ יש ענין שלא תסתכל ותתבונן בבהמות או חיות טמאות, שזה ממשיך על האדם רוח הטמאה. וכיון שאין הטעם אלא משום בהמות וחיות טמאות, ממילא אין טעם למנוע מלילך ל-petting zoo, דרוב הבהמות שם הם טהורות. וכן לא שמענו שיש קפידא שלא לילך לאquarium".
8. מעוברת, להסתכל על בהמה טמאה – יד ליולדת (פרק ט"ו הל' ה').
- א) שמירת הגוף והנפש (סי' רל"ז סעי' ב') – "לא יסתכל בבריות טמאות (ישועות חכמה)".
9. להסתכל על בהמה טמאה: סתם אדם - עי' לקמן.
10. מעוברת בבית הקברות.
- א) עי' יו"ד סי' קט"ז [ערך סכנה], לשיטות ומראי מקומות.

- ז. מראי מקומות – עומק הפשט (גליון רכ"ט, פ"א ואתחנן תשע"ט).
1. קהילת יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ד אות קט"ז) – "סיפר לי מו"ר שלפני כמה שנים לקח את ילדיו לרמת גן לאחד הגנים ששם נמצאים קופים וברך אתם את הברכה משנה הבריות".
2. אמת ליעקב (על סוף סעי' ח') – "לכאורה אין להבין כפשוטו משום שהן בריות משונות, דמה נשתנה פיל מגמל שהוא משונה בחטוטרותו, והלא כל בר' בתבניתה ותארה נבנית ומה שייך שינוי בזה, והרי היא ע"פ דרכה כדרכה היא. ועלה בדעתי לומר, דהנה בפ' חלק דף ק"ט ע"א אמרינן דאנשי דור הפלגה נעשו קופין, וא"כ נבין מדוע מברכין עליהן משנה הבריות, והיינו שהיו בריות ונשתנו לחיות. והנה הרמב"ם בפ"ו מברכות הל"ג כתב שקוף כשר לנטילת ידיים, והראב"ד תמה עליו דהא בעינן כח גברא. ועיי"ש בכס"מ שהסתפק דשמא קוף דוקא ולא שאר בע"ח. ועיין במגדל עוז שהביא מסוגיא דעירובין ומסוגיא דמעילה דמעשה קוף ופיל נחשב למעשה, עיי"ש. אבל לכאורה לא מצינו שהפיל נשתנה מבני אדם, אבל אי נימא שזה כונת הגמרא הכא, והיינו שקוף ופיל היו בני אדם ונשתנו לחיות, וכן קיפוף כתב רש"י שיש לו לחיים כמו בן אדם, א"כ אפשר דכולם היו בני אדם ונשתנו, וא"כ יהי' מכאן מקור להסוגיא בעירובין ומעילה שם, ודו"ק בזה".
3. יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' ל"א, סי' ס' [לשונו מובא לקמן]) – "שאלה: אדם שהולך לגן חיות ורואה כמה מיני קופים, האם יברך בכל פעם ברכת 'משנה הבריות'. תשובה: מספיק פעם אחת".
4. הגר"ח ק"צ (מילי מעלייתא אות י"ב) – "שאלה: מי שראה פיל או קוף בתמונה או בשידור חי ואח"כ באותו יום הלך לגן החיות וראה פיל או קוף אבל אינו נתפעל כ"כ כיון שכבר ראה אותם בתמונה או בשידור חי האם עדיין יכול לברך 'משנה הבריות'. תשובה: יברך".

כג] בעל מום: ברכת משנה הבריות - סעיף ט'

- א. ברכות (דף נח:): – "אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה את הבהקנים אומר ברוך משנה הבריות. מיתיבי: ראה ... את הקטע ואת הסומא ואת פתויי הראש ואת החגר ואת המוכה שחין ואת הבהקנים אומר ברוך דיין אמת. לא קשיא, הא ממעי אמו, הא בתר דאיתיליד. דיקא נמי, דקתני דומיא דקטע, שמע מינה".

ב. סומא.

1. שער העין (פרק ט"ו סעי' ג', סעי' ד', עמ' תצ"ב) – "סומא [בשתי עיניו] - מלידה, משנה הבריות, וכשנעשה אחר לידה [אף בעין אחת] דיין האמת".
2. פוקח עורים (סעי' ל"ג) – "הרואה ישראל או עכו"ם שנולד סומא בשתי עיניו מברך משנה הבריות, ואם ישראל נעשה סומא בשתי עיניו אחרי שנולד (ובכנו או קרובו שמצטער עליו אפילו נסתמא רק באחת מעיניו) מברך דיין האמת".
3. הרואה סומא ישן אם מברך עליו.

א) הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ה אות נ') – "בשו"ע שלהי סי' רכ"ה איתא, דהרואה סומא [מלידה] מברך משנה הבריות. ונסתפקו בבי מדרשא, היאך הדין ברואה סומא ישן וממילא לא ניכר עליו מאומה, האם כיון שהרואה יודע בבירור שאדם זה סומא יכול לברך, או שצריך שיהא ניכר בו מומו. תשובה: צ"ע."

ג. חרש.

1. שער העין (פרק ט"ו סעי' ג', סעי' ד', עמ' תצ"ב) – "מלידה משנה הבריות בלא שו"מ, ואחר לידה דיין האמת".

ד. שאר בעלי חיים [חוץ מקוף וכדו'] שהם בעלי מומים.

1. לכל הדעות צריך לברך.

א) אז נדברו (שער העין פרק ט"ו הע' י"ח, עיונים סי' כ"ח ד"ה ולכאו' [עמ' שנ"ה]).

ב) הגר"ח זצ"ל (שער העין פרק ט"ו הע' י"ח, עיונים סי' כ"ח ד"ה ולכאו' [עמ' שנ"ה]).

ג) שער העין (פרק ט"ו הע' י"ח, עיונים סי' כ"ח) – "דעל ראיית בעלי חיים בעלי מומין, כגון בהמה קיטעת או סומא מלידה, לכל הדעות צריך לברך, דזה ודאי תשיב שינוי הבריאה".

2. מראי מקומות.

א) מקור חיים (קיצור הלכות על סעי' ח' ד"ה פיל) – "ובחודש טבת תנ"ה הביא יהודי הדר סמוך לכאן ק"ק פרנקפורט עגל חי בראש אחד ושני אחוריים נפרדים זכר ונקיבה **ובעל שש רגלים** ושני' היתר' תלוי' סמוך לאחרוני', והוריתי לברך עליו משנה הבריות דבזה לכו"ע לא בעי מצטער".

ב) הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות ח') – "ולאחרונה הביאו לפנינו לענין הלכתא **תרנגול עם חמש רגלים** ובירך עליו משנה הבריות".

ה. תאומים סיאמיים (Siamese twins).

1. מברך.

א) שער העין (פרק ט"ו סעי' ב', עמ' תצ"ב).

ב) פסקי תשובות (אות כ', אות כ"ב) – "ובענין שאר הדברים שחישב השו"ע ג"כ הכוונה כשמשונים מאד למראה עד שנפש האדם מתפעלת מראיתו, ובכלל זה גם שאר מיני בריות משונות למראה, וכגון אדם גבוה מאד ודק, **או תאומים סיאמיים (הדבוקים זה לזה בחלק מאברייהם) וכיוצא בזה**".

2. אינו מברך.

א) הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מחבר סעי' ח') – "צ"ע מה שייך להודות להקב"ה על כך, ונראה דהיא ברכה על נפלאות הבורא בבריות, אבל באדם נראה שהוא דוקא לגנאי, וצ"ע בסברא, ואם ראה אדם שיש לו ג' רגלים או תאומים סיאמיים, אינו מברך".

ו. הרואה אדם קיטע שגופו מכוסה בבגד אם מברך.

1. הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ו אות נ"א) – "עוד נסתפקו דאם נימא שמברכים על סומא ישן, היאך הדין במי שרואה אדם קיטע, אך עכשיו אינו מבחין במומו, כגון שכל גופו מכוסה ורק ראשו גלוי, האם גם בזה נימא שיברכו עליו כדן קיטע, דלכאו' דומה לסומא שאינו רואה את עצם השינוי רק 'יודע שאדם זה משונה', ברם תמוה לומר שהרואה ראש אדם בלבד יברך עליו כקיטע. תשובה: צ"ע."

כד [ראה אחר ל' יום.

א. אינו מברך: רק פעם ראשונה.

1. מחבר (סעי' ט').

2. גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' י"ג) – "אבל אם ראה אחר כיוצא בו כגון מלך אחר או חכם אחר אפילו ראה זה אחר זה מיד צריך לחזור ולברך חוץ ... וחוץ מברכת משנה הבריות וברכת שככה לו בעולמו שאינו מברך על כיוצא בו כלל אפילו אחר ל' אלא בפעם ראשונה שרואה החידוש גדול".

ע"י גר"ז (לוח ברכת הנהנין פרק י"ב סעי' כ"א) – "יש אומרים שאינו מברך משנה הבריות אלא פעם ראשונה שהשינוי עליו גדול מאוד אבל כשחוזר ורואה שנית אותו דבר או דבר אחר כיוצא בו אינו מברך וכן בברכת דיין האמת על מי שמצטער עליו אם חוזר ורואה אותו אדם אפילו אחר שלושים יום אינו חוזר ומברך עליו [הג"ה. אבל אם ראה אדם אחר שמצטער עליו אף אם הוא כיוצא בראשון כגון ששניהם סומים חוזר ומברך]. ויש אומרים שאם רואה אחר שלושים יום צריך לחזור ולברך משנה הבריות אם לא ראה כיוצא בו בתוך שלושים יום וכן בברכת דיין האמת אם לא ראה אותו אדם תוך שלושים יום **ושוב** לברך בלא שם ומלכות".

3. קצות השלחן (סי' ס"ו סוף סעי' ח') – "וחוץ מברכת משנה הבריות וברכת שככה לו בעולמו שאינו מברך על כיוצא בו כלל, אפילו אחר ל' אלא בפעם ראשונה שרואה החידוש הגדול".

4. ברכת הבית (שער כ"ט סעי' י"ב) – "הרואה פיל או קוף מברך בא"י אמ"ה משנה הבריות. ש"ע בסי' רכ"ה ס"ח. ואינו מברך רק בפעם ראשונה לא עליהם ולא על אחרים כיוצא בהם. כן נ"ל".

ב. כל ל' יום מברכים.

1. ע"י רמ"א (סעי' ט) – "ויש אומרים משלשים יום לשלשים יום".

2. שלחן שלמה (סעי' ז') – "ואם רואה אחר שלשים לברכתו אותו או אחר כיוצא בו מברך עוד פעם".

ג. אחר ל' יום יברך בלא שם ומלכות.

1. א"ר (ס"ק כ"ג) – "וי"א מלמ"ד וכו'. בטור לא כתב זה כאן אלא לעיל, וכן רמ"א. וכתב מלבושי יום טוב [ס"ק יב] דמ"מ סברא נכונה הוא ולא שנא, וכן לחם חמודות [אות לד] ושיירי כנסת הגדולה [הגהות טור אות ד] העתיקו דברי לבוש, וכן מצאתי בשלטי גבורים [מג ע"ב אות א] דתוס' ורא"ש וטור פליגי גם בזה. ודלא כב"ח [סוף סעיף ג] שכתב דהטור מודה באילנות טובות דאין מברך אלא בפעם ראשונה. ומ"מ לעיל כתבתי דעיקר כסברא ראשונה ויש לברך בלא שם ומלכות".
2. מגן גבורים (אלף המגן ס"ק י"ח) – "ומ"מ יש לברך בכל אלו אחר שמברך פ"א בלא שם ומלכות כמ"ש בא"ר ס"ק כ"ב כ"ג".
3. מ"ב (ס"ק ל') – "ולמעשה יש להורות דיברך אחר ל' בלא שם ומלכות [א"ר ע"ש]".
4. וזאת הברכה (עמ' קנ"ו אות ה', מעיין הברכה פרק כ"ג אות כ"ב).
5. בירור הלכה (קמא, סי' רכ"ד על סעי' י"ג).
6. ויהי בנסוע (פרק ז' ברכת הראיה סעי' ו', דופ"י פרק י"ד סעי' ז').
7. מנוחת אמת (פרק ט' סעי' ט').

ד. בברכת פיל וקוף.

1. מברכים כל ל' יום בשם ומלכות.
 - א) חזו"א (ארחות רבנו ח"ג עמ' רכ"ד אות כ"ד) – "אמר לי הגר"ח ק שליט"א [זצ"ל] מרן החזו"א זצוק"ל הורה לו אם לא ראה קוף שלושים יום יכול לחזור ולברך. (עי' במ"ב סי' רכ"ה סק"ל)".
 - 1) הגר"ח ק צ"ל (שער העין עמ' תי"ז אות י"א) – "במ"ב סי' רכ"ה סק"ל כתב, דברכת משנה הבריות אין לברך רק פעם ראשונה בחייו, ואח"כ יברך כל ל' יום בלא שם ומלכות. וראיתי מביאים שהחזו"א פליג וס"ל דאפשר לברך כל ל' יום בשם ומלכות, האם ידוע לכת"ר הוראת החזו"א בזה. תשובה: נכון, החזו"א הורה שברכת משנה הבריות על המשונים שהובאו בשו"ע בשלהי סי' רכ"ה אפשר לברך כל ל' יום בשם ומלכות".
 - ב) ביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' ס', ילקוט יוסף סי' רכ"ג הע' כ"א [לשונו מובא לקמן], עי' שו"ת ראשון לציון ח"א או"ח סי' כ"ב [לשונו מובא לקמן]) – "שאלה: האם ברכת 'משנה הבריות' מברכים פעם אחת בחיים, או כל שלושים יום. תשובה: כל שלושים יום. (כמ"ש בילקוט יוסף). ושאלתי למו"ר נר"ו ואם הולך לגן חיות ואחרי שבירך 'משנה הבריות' על הקוף, ולאחר עשרים מטר רואה קוף אחר, האם יברך שוב. וענה מו"ר נר"ו: לא".
 - ג) הגר"ח ק צ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות ח') – "ברכת משנה הבריות בירך כמה פעמים (על קוף ועוד)".
 - ד) הברכה והשבח (סעי' מ"ט) – "ואם עברו שלושים יום שלא ראה אותם מברך שוב".
2. אין מברכין עם שם ומלכות.
 - א) ברכת ה' (ח"ד פרק ג' סעי' כ"ז) – "ואינו מברך לא עליהם ולא על אחרים הדומים להם, אלא פעם אחת בלבד. ומ"מ טוב לברך בפעמים הבאות בלי להזכיר את שם ה', ויהרהר שם ה' בלבד".
 - ב) הלכה ברורה (סעי' נ"ו) – "וכן אם ראה פיל או קוף, ולאחר מכן חזר וראה פיל או קוף, אפילו אינם אותם שראה בפעם הראשונה אלא אחרים, ואפילו אם עבר זמן רב ביותר אחר שראה אותם בפעם הראשונה, אינו חוזר ומברך 'משנה הבריות', מפני שרק בפעם הראשונה שרואה את אותו דבר משונה, מעורר הדבר פליאה בעיניו מחמת השינוי הגדול".
 - ג) החוט המשולש (גליון ח' חיבה יתירה סי' ז' אות ג', עמ' פ"ח).
 3. דעת הילקוט יוסף.
 - א) ילקוט יוסף (סי' רכ"ג הע' כ"א) – "ואף שלענין ברכה על בריות נאות, או הרואה את החיגר והסומא והבהקנין, קיימא לן שאינו מברך אלא פעם ראשונה, שהשינוי בהם גדול מאד, וכמו שכתב הרא"ה בספר פקודת הלויים (ברכות נח: סוף עמוד קפ) בשם הראב"ד, שברכת שככה לו בעולמו שאומר על בריות נאות, אחד גוי ואחד ישראל שוין בכך וכו', אלא שאינו מברך אלא בפעם הראשונה שאין זה אלא מפני ההנאה שמגעת לו לאדם בראותו דבר שמרחיב נפשו וכו'. ע"ש. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן רכה סעיף ט, וסעיף י), וע"ש ברמ"א ובמשנה ברורה, אמנם על קוף וכדו' מנהיגיו לברך כל שלשים יום, וכן השיב לי מרן אאמו"ר שליט"א [זצ"ל], שכן המנהג".
 - ב) ראשון לציון (שו"ת ח"א או"ח סי' כ"ב) – "ולכאורה יש לחוש לספק ברכות להקל ולא לברך אלא בפעם הראשונה. אולם בילדותנו, מרן היה מבקש מאחינו הגדול רבי יעקב ע"ה, לקחת את כל האחים הקטנים בחוה"מ לגן החיות, ובחזרתנו משם היה שואל אותנו אם בירכנו על הקוף והפיל ברכת משנה הבריות, וכשלא בירכנו היה אומר לנו לחזור לשם ולברך. ומעולם לא אמר שברכה זו מברכים רק בפעם ראשונה בחיים. ושמא מפני שהיו קטנים אמר לברך בכל פעם. ושמא המנהג בכל ברכות השבח לברך כל ל' יום, ובצירוף סברת האומרים דברכת השבח ל"א ספק ברכות להקל. ועל כל פנים הרוצה לברך על קוף כל ל' יום יכול לנהוג כן, כמבואר בילקוט יוסף דמי שמברך כל שלשים יום יש לו ע"מ לסמוך. [עיין ברמ"א ובהגר"א]. אך יותר טוב שיהרהר שם ומלכות בלבד, כי לדעת הרמב"ם והסמ"ג הרהור כדבור דמי. ואף שלהלכה לאו כדבור דמי, אך לכל הדעות אין איסור לא תשא בהרהור, וכמו שכותב הבן איש חי כמה פעמים בספק ברכות שיהרהר".
 4. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ה סי' ל"ה אות ד').
 - א) הגר"ח ק צ"ל (שער העין פרק ט"ו הע' כ"ג, עמ' תי"ז הע' ט') – "דנראה דברכת פיל וקוף, גם **המ"ב מודה** דמברכים כל ל' יום בשם ומלכות. וביאר, דכל הבריות שהובאו בשו"ע אינן דבר משונה מעיקרו, כחיגר וסומא, וגם כושי ונגס אינו מין משונה, דרוב בני אדם אינם כך, והם במקרה נולדו משונים. אבל פיל וקוף הם מין של בריות משונות מתחילת ברייתם, ובזה י"ל דגם המ"ב מודה".

- 1) עי' ברכת הבית (לשונו מובא לעיל), ויהי בנסוע (לעיל), וזאת הברכה (עמ' קנ"ו אות ה', מעיין הברכה פרק כ"ג אות כ"ב) שחולק.
- 2) עי' ח"א (ועוד) למעלה. ברכת שמואל, הגריש"א זצ"ל.

ה. מראי מקומות – ערה"ש (סעי' י"ג), שער העין (פרק ט"ו סעי' ז').

כה] הרואה אילנות טובות ובריות נאות - סעיף י'.
ברכות (דף נח:): – "ראה בריות טובות ואילנות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו".

א. בזמן הזה.

1. לא נהגו כלל לברך ברכה זו. [ומ"מ נכון לברך בלא שם ומלכות].
(א) ח"א (כלל ס"ג סעי' א') – "ונראה לי מה שאין אנו נוהגין לברך ברכה זו וכן שאין אנו מברכין על כושי ונגס משום דאין מברכין אלא בפעם ראשון שהשינוי גדול עליו כדאיתא בש"ע סי' רכ"ה, וכבר כתב המ"א בשם רדב"ז גבי שהחיינו אם לא בירך באכילה הראשונה שוב אינו מברך, ונראה לי שהוא הדין בכל הברכות דכמו דהתם הברכה היא על השמחה וכבר עברה, הוא הדין בכלם. וכיון שאנו רגילין תמיד בזה, אין לנו שינוי גדול".
(ב) מ"ב (ס"ק ל"ב, שעה"צ ס"ק ל"ג) – "ועכשיו לא נהגו כלל לברך ברכה זו [ח"א ע"ש טעמו] ומ"מ נכון לברך בלא שם ומלכות. (ולי נראה, משום דכונת הגמרא דוקא כשהם נאות ביותר, כדאיתא ברמב"ם פרק י מהלכות ברכות, ומי יוכל לדקדק בזה)".
(ג) עי' כה"ח (ס"ק ס"ה) – "הח"א ... ומ"מ נ"ל דיש לברך בלא שו"מ".
(ד) מנחת יצחק (ח"ג סי' כ"ה אות ג') – "ובהגיע לתור הלכה למעשה, הנה בנוגע לברכת שככה לו בעולמו, אין נפ"מ בזמן הזה, שבלאו הכי, אין אנו נוהגין לברך ברכה זו, וכמ"ש בחיי אדם (כלל ס"ג סי' א'), וכן פסק בספר משנה ברורה (שם סי' רכ"ה ס"ק ל"ב), ובשער הציון שם, כתב עוד להוסיף בטעמו של המנהג עיין שם".
(ה) שיעורי הגריש"א זצ"ל (ברכות דף נח:; עמ' תרמ"ט).
(ו) שער העין (פרק א' סעי' א' אות ב').
2. לברך.
(א) חזון עובדיה (ברכות עמ' תנ"ז).
(ב) ילקוט יוסף (סי' רכ"ג סעי' כ"ב) – "הרואה בריות נאות במאד, מברך: 'שככה לו בעולמו'".

ב. הרואה תוכי יפה.

1. יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' ל"ב) – "שאלה: הרואה 'תוכי יפה', האם יברך 'שככה לו בעולמו'. תשובה: יאמר בלי שם ומלכות. ציינתי לרבינו שבילקוט יוסף כתב לברך 'בשם ומלכות'. וענה מו"ר נר"ו: יש לו על מה לסמוך".
2. ילקוט יוסף (סי' רכ"ג סעי' כ"א) – "יש להתיר לבקר בגן החיות ולהסתכל במיני העופות והחיות אשר שם, ולברך ברכת 'משנה הבריות' בשם ומלכות על הפיל או על הקוף, בהתאם למה שנתבאר בשלחן ערוך (סימן רכה סעיף ח). וכן עשו מעשה כמה מגדולי עולם, ומעיקר הדין אין לחוש בזה משום 'אל תפנו אל מדעתיכם'. והרואה תוכי ומתפעל מאד מיופיו והדרו, מברך בשם ומלכות: ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שככה לו בעולמו".

ג. בהמה טמאה: להסתכל עליו.

1. מיקל - נראה מהמ"ב ושאר פוסקים, שכ' שאסור להסתכל על עכו"ם, ולא כ' שאסור להסתכל על בהמה, שמותר להסתכל על בהמה טמאה.
2. מראי מקומות – יחזה דעת (ח"ג סוף סי' ס"ו, לשונו מובא לעיל), הליכות בת ישראל (פרק י' הע' ל"א).
(א) קב הישר (פרק ב') – "והכא נמי יש גרם וסיבה המביאות אותו לידי הסתכלות בנשים האסורות, והסיבה הראשונה כשאדם מסתכל בדברים טמאים עד שהשביע עינו בהם בהסתכלותו, אף שיש לאדם רשות לראות בריות משונות הבאות ממדינות מרחקים וע"ז תקנו חכמינו ז"ל וקבעו ברכה 'ברוך משנה הבריות'. מ"מ לא ישביע עינו בהסתכלות, ולא יראה בהם כי אם דרך ארעי, כי מאור העינים רומזין בד' גוונין שהן נגד אותיות שם ה', ואם הבן אדם רואה בראייתו בריות טמאות, אז הוא ממשיך רוח הטומאה החופף עליו בזה הדבר. והוא הגורם אח"כ להסתכל בדבר היותר גרוע, המביא האדם לידי מכשול ...".
(ב) אדמו"ר מבבל (ח"ד ריש עמ' צ"א), הו"ד בקדושת עינים (ענף ד' אות פ"ח) – "היה נזהר לא להסתכל בחיה טמאה, בהמה טמאה ועוף טמא. לא הסתכל בפניו של אדם רשע ואף פעם לא ראה צורת גוי".
(ג) הגר"ח זצ"ל (דרך שיחה ח"א סוף עמ' שמ"ז) – "שאלה: האם יש בחז"ל מקור שאין להסתכל על חיה או בהמה טמאה, היום הולכים עם ילד ברחוב ומראים לו: הנה חתול, הנה כלב... תשובה: בספרי קבלה כתוב לא להסתכל (עיין בס' 'קב הישר' פ"ב), אבל העולם לא נהגו כן".
(ד) פסקי תשובות (אות כ"א, הע' קמ"ה) – "אך נכון שלא יתבונן הרבה בבעלי חיים הטמאים, אלא בהסתכלות גרידא ויברך עליהם. [קב הישר פ"ב "אף שיש לאדם רשות לראות בריות משונות הבאים ממדינות מרחקים, ועל זה תיקנו חז"ל וקבעו ברכה ברוך משנה הבריות, מכל מקום לא ישביע עינו בהסתכלות ולא יראה בהם כי אם דרך עראי, כי מאור העינים דומים בארבע גוונין, שהם נגד אותיות שם הוי"ה, ואם בן אדם רואה בראייתו בריות טמאות, אז הוא ממשיך רוח הטומאה החופף עליו בזה הדבר, והוא הגורם אח"כ להסתכל בדבר היותר גרוע המביא האדם לידי מכשול" וכו', וע"ע ס' ישועות חכמה סי' ל"ג אות י"א]."
(ה) לענין נשים מעוברת - עי' לעיל.

כו] הסתכלות ברשע: עכו"ם.

א. מגילה (דף כח.) – "שאל רבי את רבי יהושע בן קרח: במה הארכת ימים ... אמר לו: מימי לא נסתכלתי בדמות אדם רשע. דאמר רבי יוחנן: **אסור לאדם להסתכל בצלם דמות אדם רשע**, שנאמר לולא פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אם אביט אליך ואם אראך, רבי אלעזר אמר: עיניו כהות, שנאמר ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראת, משום דאסתכל בעשו הרשע. והא גרמא ליה. והאמר רבי יצחק: לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך, שהרי אבימלך קלל את שרה ונתקיים בזרעה, שנאמר הנה הוא לך כסות עינים, אל תקרי כסות אלא כסיית עינים. הא והא גרמא ליה. רבא אמר מהכא: שאת פני רשע לא טוב".

1. מהרש"א (שם), הו"ד בראש יוסף (שם) – "אסור להסתכל בצלם דמות אדם רשע כו'. והוא כענין קללת אלהים תלוי וגו' וע"פ חכמי המקובלים כי הכרת פניהם ענתה במ שיש בצלם דמות מראה אדם צורה רוחנית לטוב או לרע כפי מעשיו לצד הטהרה או לצד הטומאה ואסור להסתכל לצד הטומאה ע"ד אל תפנו אל האלילים ומה"ט קאמר בסמוך דלא אסתכלי בעובדי כוכבים דצורתו מצד הטומאה ומייתי ליה שני' לולא פני גו' אם אביט ואם אראך שהוא לשון כפול מורה גם על הצורה הרוחנית לצד הטומאה".

ב. הלכה.

1. ראשונים: מחמיר, פסק כרב יוחנן – שע"ת (שער ג' אות קצ"ג), אור זרוע (ח"א סי' קי"ב), הג' מרדכי (סוף סנהדרין), מנורת המאור (פרק כ - דרך ארץ עמ' שצ"ז), אורחות צדיקים (שער החניפות ד"ה הרביעי).
 2. פוסקים: מחמיר, פסק כרב יוחנן – מג"א (ס"ק כ'), מ"ב (ס"ק ל"ג), ברכת הבית (שער כ"ט ס"ק י"ג).
 3. מראי מקומות – להורות נתן (חי"ד סי' קכ"ד אות א', לשונו מובא לקמן).
- א) אומר השכחה (מגילה דף כח.) – "דף כח. אסור להסתכל בצלם דמות רשע הביאו המג"א ס"ס רכ"ה השמיטו כל הראשונים' וטוש"ע".

ג. אם יש איסור בראיה בעלמא, [או בהסתכלות בעלמא], או רק להסתכל בו ביותר ולהתבונן בדמותו.

1. רק להסתכל בו ביותר אסור – מג"א (ס"ק כ'), באה"ט (ס"ק ט"ז), פמ"ג (א"א ס"ק כ'), גליון הש"ס (מגילה דף כח.), חסד לאלפים (ס"ק כ"ג), ערה"ש (סעי' י"ד), מ"ב (ס"ק ל"ג), ברכת הבית (שער כ"ט ס"ק י"ג), כה"ח (ס"ק ס"ו), עי' פתחי תשובה (חו"מ סי' י"ז ס"ק ט"ז).

א) בה"ל (סעי' י' ד"ה אפילו) – "עיין מ"ב בשם מ"א וקצת ראייה לדבר מע"ז דף כ' דקמקשה מיתבי וכו' שלא יסתכל אדם באשה נאה וכו' תיפוק ליה דאפילו היה זכר היה אסור להסתכל בו מצד דאסור להסתכל בדמות וכו' **א"ו דהסתכלות בעלמא שרי** דדוקא להסתכל בו ביותר ולהתבונן בדמותו והתם לענין אשה אפילו סתם הסתכלות אסור".

1) לבושה של תורה (ח"ב עמ' תשכ"ח אות כ"ב) – "הביאור הלכה ... ונמצא דאית לן למעשה שלושה מדרגות של הסתכלות וראיה ...".

2) גן נעול (פרק י"ג הע' מ"ו, עמ' מ"ז) – "לבושה של תורה ... ויצא לחלק דישנם ג' גדרים בזה ... ולענ"ד אין חילוקו עולה יפה ...".

3) מראי מקומות – מהר"ם בנעט (על מג"א ס"ק כ'), לשונו מובא לקמן), הסתכלות בהלכה (עמ' ל"ו), ידי אהרן (ח"ד סי' ח' אות ס"ח), תורת ההסתכלות (סי' ג' הע' י"ב), אום אני חומה (ח"א להבין שמועות אות צ', עמ' קמ"ו), הלכה ברורה (סוף ס"ק ע"ב).

ד. איסור או חומרא.

1. חומרא: 'אסור' לאו דוקא.

א) ת"ת (בראשית פרק כ"ז אות ב', ויקרא פרק י"ט אות קכ"ג) – "שהרי מבואר בגמרא שאלו לר' יהושע בן קרח במה הארכת ימים, אמר להם מימי לא הסתכלתי בדמות אדם רשע, ואם הי' אסור ממש מצד הדין - מאי רבותי'. ולא קשה לפי"ז הלשון אסור, שכן מצינו הרבה באשיגרא דלישנא".

ב) להורות נתן (חי"ד סי' קכ"ד אות א', עי' ח"י סי' כ"ד [לשונו מובא לקמן]) – "מצינו מימרות חז"ל שהרמב"ם השמיטן, וכנראה הטעם משום שלדעתו נאמרו רק להנהגה טובה ולא דינא קאמרי. ומעין זה מצינו במגילה (כח א) דאמר ר' יוחנן אסור לאדם להסתכל בצלם דמות אדם רשע, וברמב"ם וש"ע לא הובא מימרא זו, אלא במג"א (סי' רכ"ה סק"כ). ושוב מצאתי שכבר עמד בזה הגאון ר' ישעיה פיק ז"ל בספרו אומר השכחה (דף ד' ע"א), ולא תירץ כלום. אולם נראה על פי מה שכתב המאירי ז"ל מגילה (כח א) שמנה הרבה דברים שתלמיד חכם משתבחין במדותיהם, ומהם מי שלא הסתכל באדם רשע כלל וכו', וראוי לאדם ללמוד מהם כמה שאפשר לו עיין שם. ומבואר דאף שאמרו בלשון אסור, מכל מקום הוי רק מדת חכמים שראוי לאדם ללמוד מהם כמה שאפשר אבל לא דינא קאמר. ועל כן השמיטו הרמב"ם".

2. איסור.

א) טורי אבן (מגילה דף כח. ד"ה מימי) – "מימי לא נסתכלתי בדמות אדם רשע וכו'. ואף על גב דאסור להסתכל בדמות אדם רשע. מ"מ אי אפשר לרוב עולם לזהר בזה והיינו רבותא דידיה".

ב) שלמת חיים (עניינים שונים סי' ק"ט).

ג) פשטות הפוסקים.

3. עי' או"ח סי' תק"ס, לשיטות ומראי מקומות איזה זמן אמרינן שאסור' הוי לאו דוקא.

ה. גוי רשע.

1. מיקל.

א) מהר"ם בנעט (על מג"א ס"ק כ') – "ובריות נאות אפילו עכו"ם או בהמה כו'. והא דאמרינן אסור להסתכל בצלם דמות אדם רשע כו'. והוא במגילה דף כח ע"א מימרא דר' יוחנן. אבל צ"ע דפשט הגמרא משמע בישראל רשע, וכן הביא ר' יוחנן ראי' מלולא פני יהושפט [מלכים - ב ג, יד], אבל בנכרי מותר להסתכל כדאיתא בע"ז כ ע"א. ואפשר דכוונתו על אביו בר איהי ומנימין בר איהי, חד אמר תיתי לי דלא אסתכלי בכותי שמביא הגמ' [מגילה] שם".

2. מחמיר.

א) בה"ל (סעי' י' ד"ה אפילו) - לשונו מובא לעיל.
ב) סתימות הפוסקים [וכן מוכח מכמה פוסקים].

ו. אסור להסתכל רק בפניו או ה"ה אחריו.

1. רק בפניו.

א) שלמת חיים (עניינים שונים סי' ק"ח, הע' פ"ה) – "בענין שלא להסתכל בצלם דמות אדם רשע (מגילה כ"ח ע"א), כנראה דזה דוקא בפניו, שעל זה מורה הלשון צלם דמות, משא"כ באשה. תשובה: יפה כתב. [ויש להביא ראי' לדברי רבינו מל' הספר חסידים סי' קע"ח: "שלשה פנים אסור לראות, פני ע"ז, פני אשה, פני רשע". ועי' מהרש"א שם בח"א בד"ה אסור, בדרושים ואגדות לחת"ס עמ' רנ"ז ובצדקת הצדיק לרצ"ה אות ר"ה. ובאשה, עי' שולחן ערוך אבה"ע סי' כ"א סעי' א']".

ז. במקום שיש צורך.

1. שלמת חיים (עניינים שונים סי' ק"ט) – "נראה פשוט, האיסור אם אין לו צורך בו לא 'יסתכל' בצורתו, ובמקום שהוצרך לדבר עמו כגון ביצחק אבינו שהיה בנו ובוודאי רצה להחזירו למוטב ומ"מ גרם עי"ז כהות עינים, וכן באלישע לכבודו של יושפט הוי וכו'. ובעיקר קושיית מג"א, הרי משכחת לה בקטן דוודאי עדיין לא נקרא רשע".
2. הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות ח') – "וזוכרני שבן גוריון בא לחזו"א, הרבה באו לראותו, אבל אבא ז"ל התחבא, כי לא רצה לראות שהרי אמרו אסור להסתכל וכו', אבל החזו"א לא היתה לו ברירה וקם לקראתו, ועם כל זה אינני חושב שהחזו"א הביט בו, כי הרי אסור להסתכל וכו'".

ח. כוונתו להחזירו בתשובה: להסתכל בפני אדם רשע.

1. שלמת חיים (עניינים שונים סי' ק"ח) – "בחגיגה (ט"ו ע"ב) גבי ר"מ דלמד תורה מפומיה דאחר, ויל"ד נהי דאכל תחלא וכו' ובגדול ליכא למיחש, עכ"פ שייך הך דמגילה (כ"ח ע"א) אסור להסתכל בצלם דמות אדם רשע. ואולי כמ"ש המג"א (סוף סי' רכ"ו) [הובא שם בגליון הש"ס] דוקא להסתכל ביותר, ואולי יותר נכון כיון דקרא מתיר ללמוד ממנו א"כ כאילו התיר גם הסתכלות, דבשביל ת"ת דמתירין כמה דברים. תשובה: כנראה פשוט היכא שכוונתו להחזיר הרשע בתשובה לא שייך איסור הנ"ל".

ט. חילוני בזמנינו.

1. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה ח"א עמ' תמ"ג) – "שאלה: בדין איסור הסתכלות על פני אדם רשע, האם מותר להסתכל על חילוני בזמנינו, לפסק החזו"א שהם תינוקות שנשבו, או שאסור גם בזמנינו. תשובה: ראוי לא להסתכל הרבה".

י. להסתכל בתמונה של אדם רשע: עכו"ם.

1. מחמיר.

א) חוט שני (אה"ע סי' כ"א סעי' א' שעה"צ ס"ק כ"א, שבת ח"ג קובץ ענינים שעה"צ ס"ק ל"ה) – "ובמ"ב [סי' רכ"ה ס"ק ל"ג] כתב דהא דמברך על עובד גלולים נאה שככה לו בעולמו, היינו ראי' בעלמא דמותו, אבל להסתכל בו ביותר ולהתבונן בדמותו אסור, עכ"ל. ומכאן תוכחה לעיתונים המדפיסים תמונות של גויים או של רשעים, והרי כוונתם כדי שיתבוננו בדמותו להכיר ולדעת מיהו, כגון נשיא או מלך גויים או רשעים וכדו', ולא לסתם ראי' בעלמא דלמה להם להדפיס תמונתם ודיוקנם, אלא ודאי כדי שיתבוננו ויכירו מי הם, וזה בכלל להתבונן בדמותו שאסור, ואף שזה הדפסה בתמונה ולא התבוננות בהם גופא מ"מ גם בזה יש איסור".

ב) עי' הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מציון תצא תורה ח"א הע' פ"ה) – "דראוי להחמיר בזה".

ג) אור יצחק (ח"א יו"ד סי' כ"ו) – "כתוב בגמ' [במגילה דף כ"ח ע"א] שאסור לאדם להסתכל בצלם דמות אדם רשע, וגם תמונה של אדם רשע בכלל זה ... והטעם שאסור להסתכל בהם הוא, בגלל שעצם ההסתכלות בפניו או בצלמו או תמונתו משפיע על האדם לרעה".

ד) גם אני אודך (דף על הדף מגילה דף כח). – "כתב ידי"ן הרה"ג ר' גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (בקובץ אור תורה - כסלו תשס"ו ע' קצא): במס' מגילה (דף כ"ח ע"א) איתא: דאמר ר' יוחנן אסור לאדם להסתכל בצלם דמות אדם רשע שנאמר וכו'. ולכאורה תיבת 'בצלם' מיותרת, והיה סגי לכתוב 'אסור להסתכל בדמות אדם רשע'. ונראה שבא לרמוז שגם על 'תמונה' של אדם רשע אסור להסתכל, ולכן הוסיף תיבת 'בצלם' [מלשון 'צילום'] לרמוז זאת".

ה) פסקי תשובות (אות כ"ד) – "אבל הסייג והגדר שלא להסתכל בהתבוננות בדמות אדם רשע או נכרי הוא אפילו על דמות דיוקנם בתמונות וכדו', ובדיוקן אשה אסור מדינא".

2. מיקל.

א) הגריש"א זצ"ל (והארכת ימים סי' ל"ה ד"ה ובענין, עמ' קמ"ח) – "שלהסתכל בתמונה של רשע לא מזיק".

ב) הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ"ב אות רי"ט, הגר"מ חליוה גם אני אודך ח"ב סי' כ"ד [לשונו מובא לקמן], אהל יעקב לא תחנם סוף הע' נ"ד) – "אם מותר להסתכל בתמונה של אדם רשע או לא. תשובה: בתמונה מותר".

ג) הגר"א בבבצל שליט"א (מציון תצא תורה ח"א אות פ"ה) – "שאלה: האם מותר להסתכל בתמונה של גוי רשע. תשובה: מותר".
 הגר"א בבבצל שליט"א (מציון תצא תורה ח"א אות פ"ו, אהל יעקב לא תחנם סוף הע' נ"ד) – "שאלה: והאם יש חילוק בהנ"ל אם הוא סתם גוי או דוקא רשע. תשובה: לא".

הגר"א בבבצל שליט"א (מציון תצא תורה ח"א אות פ"ז) – "שאלה: מה הדין במי שיש לו גוי פועל בביתו ומתקן דברים האם כדאי לומר לילדים הקטנים שאין להסתכל עליו כשהוא עובד שם. תשובה: אם אפשר בלי שיעליבו אותו".

ד) הגר"ע איערבאך שליט"א (מציון תצא תורה ח"א הע' פ"ה) – "שעל תמונה של גוי אין איסור הסתכלות, ואינו דומה לתמונה של אשה שאסור להסתכל דשייך בזה הרהור".

3. מראי מקומות – חשוני חמד (נדה דף כד; עמ' רל"ז), באר יצחק (פר' תולדות סי' ט' אות ב', עמ' פ"ו, "נפ"מ י"ל בזה ..."), הקשט בהלכה (עמ' כג-ד הערה ז').

א) להורות נתן (ח"י סי' כ"ד) – "ולדינא, הנה ברי"ף וברמב"ם וברא"ש ובשו"ע לא הובא הך דאסור להסתכל בצורת אדם רשע, אולם כך הוא מדת חכמים וכדאיתא בגמרא והובא במג"א (סי' רכ"ה), וא"כ ודאי דראוי לנהוג כך, אלא די"ל דהיינו דוקא כשרואה את צורתם בחוש, אבל תמונתם יתכן שאינו בגדר איסור זה, וכמו שהבאנו משו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' רנ"ו) דענין הפאטאגראפיה אינו דומה לראיית הדמות ממש כי הוא מוקטן ... אכתי יש לומר דמ"מ לענין שלא לראות צורת רשע קיל טפי בפאטאגראפיה, כיון דאין חיות בתמונה, ואף בדמהרש"א מגילה (כח א) הנ"ל משמע לכאורה דגם בתמונה שייך איסור זה, אין הכרח בהוכחה זו. ולמאי שכתב המג"א ז"ל (סוס"י רכ"ה) דהאיסור הוא רק להסתכל בו ביותר ולהתבונן בצלמו ובדמותו עיין שם, וא"כ כשמביאים תמונה באופן מוקטן ואי אפשר להתבונן בהצורות, יש מקום להתיר. ובלבד שלא יהא בדרך כיבוד רשעים, ובפושעי ישראל יש להקפיד בזה ביותר, וכעין הא דסנהדרין (לח ב) אפקורס ישראל כל שכן דפקור טפי עיין שם. ולכן אם יש צורך להביא תמונה כדי לאפרושי מאיסורא, שלא יבואו לקרוא בדברים אסורים, יש מקום להתיר כשהיא מוקטנת ואי אפשר להתבונן בצורות, וגם אינו באופן של כיבוד וייקור שמם".

ב) משנה הלכות (ח"א סי' קפ"ו) – "בדבר אשר תמה דלא מצינו בשום מקום דאסור להסתכל בעכו"ם דדוקא באשה אסור ומשום יופי אבל בעכו"ם לא. ולפענ"ד גם בעכו"ם אסור להסתכל חזא משום דאסור להסתכל בפניו של רשע וכולם רשעים הם וכ"ש הוא מרשע ישראל שאסור להסתכל בפניו ועיין מגילה כ"ח ע"א ובמג"א א"ח סו' סי' רכ"ו דלהסתכל אסור אבל ראי' בעלמא ליכא איסור. אמנם באמת כי הוא גמ' מפורשת (מגילה כ"ח) אבזה בר איהו ומנימין בר איהו חד אמר תיתי לי דלא אסתכלי בכותי וחד אמר תיתי לי דלא עבדי שותפות בהדי כותי ומבואר דהוא ענין גדול דאמר תיתי לי דלא אסתכלי בכותי ועיין שבת קי"ח דאמר ר' יוסי תיתי לי, וכל מקום דאמר תיתי לי הוא הלכה ועיין בח"א למהרש"א ז"ל דהוא מטעם דצורת עכו"ם מצד הטומאה ואסור להסתכל לצד הטומאה ולפ"ז הוא גרע מלעשות שותפות בלי הסתכלות בו דלשאר בנ"א שרי עיין תוס' שם ד"ה תיתי והבן ודו"ק".

ג) שבט הקהתי שליט"א (מציון תצא תורה הע' פ"ז) – "אפילו גוי לבד או רשע לבד אסור רק בהתבוננות מרובה ולא ראייה בעלמא ואין צריך להזהיר הילדים".

ד) אבני דרך (ח"ה סי' ע"ח) – "בהסתכלות בתמונה של אדם רשע, שלכאורה עולה שלדעת רבינו יונה אין איסור, כיוון שלא יגיע מזה להתחברות, בעוד שלפי המהרש"א והחיד"א אף בתמונה אין להסתכל".

ה) הגר"מ חלויה (גם אני אודך ח"ב סי' כ"ד) – "בספר דף על הדף ... איברא דמשכבר הימים זכיתי לשאול מקמי' רבותינו אודות הא דמדפיסים בהעיתונים אף החרדים תמונות דרשעים כידוע אי שרי להסתכל בהם, וכשדברתי בזה עם מורי ורבי מרן הגר"י שפירא זצוק"ל שאלני (אם כוונתי על) 'תמונות של החפשיים' ומשהשבתי שכן אמר לי בודאי לא צריך להסתכל בזה (אם) יש (אז) יש, עכ"ד. ומור"ר מרן רשכבה"ג הגר"א ל שטינמן שליט"א [זצ"ל] אמר לי (שפתי איל יו"ד אות י"ד) בפ"ק 'כבר דיברו על זה כמה פעמים' ומששאלתיו לדעתו לדינא אמר לי 'מי שלא רוצה להסתכל שלא יסתכל' עכ"ד. ומור"ר מרן הגה"צ רבי יעקב אדלשטיין שליט"א רב ואב"ד רמת השרון עורר בשיחתו (ט"ז תמוז תשס"ד לפ"ק) על העיתונים ואמר דאין ראוי לקרוא בהם לפי שיש שם תמונות של רשעים ראשי ממשלות וכיו"ב. ואחר שיחתו שאלתיו אודות עיתונים חרדים ואמר לי דראוי להמנע מזה ולמאי צריך את זה, עוד אמר דאפשר לבדוק בכל דף אם יש תמונות או שלא ובכלל א"צ להכניס עיתונים הביתה, עכ"ד. ודכן נמי אמר לי מור"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף דתמיד הוא מתפלא ששמים בהעיתון תמונות שלהם וודאי דלא הוי זה מידת חסידות. מיהו כשדברתי בזה עם מור"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] אמר לי בזה"ל 'אני חושב שבתמונה אין את האיסור רק הצורה (עצמה) גורם רוח טומאה', עכ"ד. ומצאתי ...".

יא. לא תחנם: אסור לומר כמה נאה כותי זה.

1. אסור לומר כמה נאה כותי זה – מג"א (ס"ק כ'), באה"ט (ס"ק ט"ז), חסד לאלפים (ס"ק כ"ג), מ"ב (ס"ק ל"ג), ואסור לומר כמה נאה כותי זה משום לא תחנם [גמרא"], כה"ח (ס"ק ס"ו).

א) כדאי ביו"ד סי' קנ"א – מהר"ם בנעט (על מג"א ס"ק כ'), רע"א (על מג"א ס"ק כ').

2. עיי' יו"ד סי' קנ"א, לשיטות ומראי מקומות.

ברכת אילנות

סימן רכ"ו

א] סוגיות הש"ס.	ה] מורכב.	ט] לברך ברכת האילנות בשבת.
ב] אנשים: מי מברך.	ו] שאר נטיעות אסורות.	י] לברך מחוץ לעיר.
ג] האילן.	ז] חודש ניסן.	יא] אילן אחד.
ד] ערלה.	ח] זמנה.	יב] שאר כללים.

א] סוגיות הש"ס.

דור המלקטים - אילני דחיי (אברהאם), אילנא רברבא (גולדיש), קונ' אילני דמלבלבי (בלי שם), טוב העץ (דיויד), טעם לשבת (ספיר), מעשה חמד (כהן), נטעי גבריאל (פסח ח"א פרק ו', ריש קונ' מילי דפיסחא, ציננער), סוכת חיים (ברכת האילנות, לונדינסקי), עומק הפשט (גליון קנ"ו), על פי התורה (בראשית פרק ל', אדלר), שער העין (פרק י"ד, אריאל), שערי ימי הפסח (פרק ב', טשזנר).

א. **ברכות** (דף מג., ר"ה דף יא.) – "אמר רב יהודה: האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי אילני דקא מלבלבי, אומר: ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם".
 1. **הגר"ח"ק** זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ד) – "שאלה: נשאלתי מדוע בברכה על ברכת האילנות מוסיפים 'וברא בו בריות טובות'. תשובה: כאילו שלא אכפת לו אלא על אילנות".
הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ד) – "שאלה: האם בריות טובות כולל רק מכלל ישראל או גם על אומות העולם. תשובה: כל בעלי חיים".
הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ד) – "שאלה: מהו הלשון 'בריות טובות'. תשובה: גם תולעים".

ב. האם יש חיוב ללכת לראות אילנות כדי לברך.

1. **כאיל תערוג** (תשע"ה פר' צו עמ' קי"ט) – "הנה יש אומרים בשם החזון איש דאין חיוב ללכת לראות אילנות כדי לברך. דהרי הוא כשאר ברכות הראיה דאין חיוב לילך ולראות, והגר"ח קנייבסקי שליט"א [זצ"ל] העיד שמרן החזו"א זצ"ל לא בירך ברכת אילנות דס"ל שאין חיוב להשתדל ללכת ולראות כיון שבגמרא נאמר 'רואה'. וכן כיון שהיה כבוד ראיה ולא ראה, לא בירך. אמנם רבנו שליט"א [זצ"ל] אמר דאין הברכה על ההתחדשות אצל הרואה אלא על התחדשות לבלוב האילנות, וכאשר יודע על התחדשות האילנות מחויב בברכה וכמו ברכת הלבנה שיש אומרים שאף סומא חייב. שהחיוב הוא על התחדשות הלבנה. (רשימות הגרמ"ב זילברברג שליט"א)".
 (א) לענין סומא - עי' לקמן.
 2. **הגר"ח"ק** זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"א) – "שאלה: ילמדנו רבינו שליט"א מדוע מצינו שגדולי ישראל חיפשו לברך ברכת האילנות יותר משאר ברכות הראיה שלא חיפשו לברך, הרי גם ברכת האילנות זה רק מי שיוצא ורואה כמו שאר ברכות הראיה שמי שרואה את הים מברך, וכמו שלא חיפשו לברך על הים, מדוע ברכת האילנות כן מחפשים לברך. תשובה: כל הברכות חיפשו שהיו קרובים".
 3. **שערי ימי הפסח** (שער א' פרק ב' אות ד') – "אע"פ שאין חיוב לחפש אחר אילנות המלבלבים כדי לברך ברכה זו, **מכל מקום מצוה להשתדל לראות פריחת האילנות ולברך עליהם.** ועל המברך קראו הפוסקים מקרא שנאמר בברכה שבירך יצחק. 'ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה', ויתן לך וגו'".

ג. זריזין מקדימין.

1. **שבט הלוי** (מבית לוי פסח עמ' ג' הע' א') – "וזריזין מקדימין למצוות לברך בר"ח ניסן, וכשורדים גשמים בר"ח יוצאים למחרת".
 2. **כאיל תערוג** (תשע"ה פר' צו עמ' קי"ט) – "נוהג רבנו שליט"א [זצ"ל] שמיד אחר תפילת מוסף של ר"ח ניסן יוצא עם כל הציבור יחדיו לברך ברכת האילנות, ובזה איכא גם מעלת זריזין וגם מעלת ברוב עם".
 3. **הגר"ח"ק** זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"א) – "שאלה: האם בברכת האילנות יש ענין של זריזין מקדימין לברך, או שזה דין ברואה, וכל שלא ראה הרי לא מחוייב, וממילא אין דין זריזין בכה"ג. תשובה: יש ענין לצאת וגם יש ענין של זריזין מקדימין".
 4. **זריזין מקדימין: לברך כבר בליל ר"ח ניסן.**

(א) **הגר"ח"ק** זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"א) – "שאלה: אם בברכת האילנות גם שייך ענין של זריזין מקדימין, להזדרז לראות ולברך, כיצד השנה שחל ר"ח ניסן בשבת ולא רוצה לברך בשבת, האם יש ענין להזדרז לברך במוצאי שבת ברכת האילנות, או עדיף בבוקר כשרואה יותר טוב. תשובה: אם רואים היטב יש ענין כבר במוצאי שבת".

(ב) מראי מקומות – **בית מתתיהו** (ח"ד סי' כ"ח).

5. רוב עם או זריזין מקדימין.

(א) דמעלת זריזין מקדימין עדיף על מעלת ברוב עם.

1) **הגר"ש דבליצקי** זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' כ"ג אות ט') – "ראוי לברך ברכת האילנות ברוב עם וכן אנו נוהגים לברך ברכת האילנות בר"ח ניסן לאחר התפילה כל המניין ביחד, אולם אם אין לו מנין ומזדמן לו לברך שיברך דמעלת זריזין מקדימין עדיף על מעלת ברוב עם".

(ב) מראי מקומות.

1) **הגר"ח"ק** זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ה) – "שאלה: באופן שיכול לברך ברוב עם בציבור בחודש ניסן, האם עדיף שימתין לברך ברוב עם או שיברך מדין זריזין מיד. תשובה: כרצונו".

הגרה"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ה) – "שאלה: אם ראוי שימתין לברך בניסן וכן כשיש ברוב עם, האם יש ענין שיעבור דרך אחרת ולא יראה את האילנות מלבליים כדי שלא יצטרך להיכנס לנדון של הברכה, או שיכול לעבור כדרכו וגם אם יראה לא יברך. תשובה: כנ"ל".

ד. מראי מקומות.

1. קהלות יעקב (חמד משה עמ' קפ"ג אות י', הו"ד בשערי ימי הפסח עמ' י') – "העידו בפני שאמר פ"א לאחר שבירך **שברכה זו מסוגלת ליראת שמים**".
2. וזאת הברכה (עמ' קנ"ז אות א') – "והפליגו המקובלים מגודל מעלת ברכה זו, שהנשמות מעולם העליון משוטטות בימי ניסן בגנות ופרדסים, וע"י ברכת האילנות הן זוכות לעילוי נשמה, ראה כה"ח רכו".

ב] אנשים: מי מברך.

א. נשים.

1. מברכים.

(א) הר צבי (ח"א או"ח סי' קי"ח, יין הטוב או"ח סי' מ"ד) – "ומעתה ניהדר לדידן, דבברכת אילני דמלבלבי אין זה זמ"ג אף להסוברים דיומי ניסן דוקא נינהו, שהרי מצינו מצות בכורים שאינה נוהגת אלא עד חנוכה ומ"מ תנן בפ"א דבכורים דנשים ועבדים חייבין, ומפרש בספר טו"א (מגילה דף כ ע"ב) דזמ"ג לא נקרא אלא שהפטור הוא מצד הזמן בעצמו, אבל הא דאינו מביא בכורים מחנוכה ואילך אינו מצד הזמן, אלא שדבר אחר גורם להם, שאינם מצוים ע"פ השדה עוד, עכ"ל. לפי"ז בברכת ראייה דידן כבר אמרנו לעיל, דמ"ד יומי ניסן דוקא אין הקפידא על שם חדש ניסן אלא לפי המקום, לא הוי מ"ע שהז"ג ונשים נמי איתנייהו בכלל ברכה זו".

(ב) יין הטוב (או"ח סי' מ"ה) – "ואין זה בכלל מצות עשה שהזמן גרמא, והאי נשי דידן נמי מברכי".

(ג) הליכות אבן ישראל (מועדים ח"א עמ' ה' אות ד') – "בבית רבינו נהגו שגם הנשים מברכות ברכת האילנות".

(ד) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ג פרק נ' אות ב') – "גם נשים וקטנים מברכין ברכה זו".

(ה) חזון עובדיה (ברכות עמ' ת"ס, פסח [מהדו' תשס"ג] עמ' י').

(ו) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' כ"ג אות י"ב) – "נשים **לא נהגו ללכת** לברך ברכת האילנות ורק אם בממילא היא רואה אילנות שמלבלבים בחודש ניסן צריכה לברך ברכת האילנות".

(ז) הגרה"ק זצ"ל (מישרים אהבוך עמ' רמ"ו אות ה', מועדי הגר"ח ח"א תשובה א', שערי ציון ח"א עמ' ה' אות י"ג) – "שאלה: אם נשים חייבות לברך ברכת האילנות. תשובה: חייבות כשרואות".

(ח) תשובות והנהגות (ח"א סי' ק"צ, מעשה חמד ריש עמ' שט"ו) – "נראה שנשים מברכות ברכת האילנות".

(ט) אור יצחק (ח"ב סי' פ"ח) – "גם נשים נהנות מהאילנות ולמה יגרעו מלברך עליהם".

(י) הגר"ע אויערבאך שליט"א (מה טובו גליון י' עמ' קע"ז) – "נשים אם רואות בחודש ניסן אילנות שמלבלבים צריכות לברך ברכת האילנות **אולם לא נהגו נשים ללכת במיוחד** לראות אילנות כדי לברך ברכת האילנות, אולם גברים כן נהגו ללכת במיוחד לראות אילנות כדי לברך ברכת האילנות וכן זירז לזה מרן אאמו"ר זצוק"ל".

(יא) נטעי גבריאל (פסח ח"א פרק ו' סעי' ו') – "גם הנשים יברכו ברכת האילנות בחודש ניסן".

(יב) שערי ימי הפסח (שער א' פרק ב' אות י"ח) – "גם נשים מברכות ברכה זו שאין זו מצות עשה שהזמן גרמא. כי אף שמברכים ברכה זו בחודש ניסן או בכל תקופת האביב, אבל זמנה היא במשך כל השנה אם האילנות מלבלבין, וכמו במדינות הדרום לעיל סי"א".

(יג) מעשה חמד (פרק ד' סעי' ג', סעי' ד', סעי' ה', עי' סי' כ"ה).

(יד) לב אהרן (בוארון, ח"א סי' י"ט, ריש סי' כ') – "בסיכום: גם נשים מברכות ברכת האילנות כאנשים. אמנם כמוכח שלא יתאספו לזה בעת אחת עם הגברים. ואין לך יפה מן הצניעות. וכן בודאי שאין לנשים לצאת עבור זה אל מחוץ לעיר ח"ו. ובפרט בימים טרופים כי האינדא בעוה"ר. וברור".

2. מראי מקומות.

(א) חמדת יוסף (פלבני, ח"ה סי' רל"ד) – "לסיכום מכל האמור נשים אע"פ שהם פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא, ולכך אין חייבות לברך ברכת אילנות מ"מ אם רצו לברך הרי הם רשאיות לברך שאין זה דומה לברכת המצות, שלדעת הספרדים אינן רשאיות".

ב. קטנים.

1. יש לחנך.

(א) הליכות אבן ישראל (מועדים ח"א עמ' ה' אות ג') – "רבינו חיינך את בניו הקטנים לברך ברכה זו".

(ב) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ג פרק נ' אות ב') – "גם נשים וקטנים מברכין ברכה זו".

(ג) הגרה"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"א תשובה ב') – "שאלה: אם צריך לחנך קטן לילך לברך ברכת האילנות כשהגיע לחינוך, או רק כשרואה. תשובה: כן".

(ד) נטעי גבריאל (פסח ח"א פרק ו' סעי' ט"ז) – "יש לחנך גם קטנים לברך ברכה זו".

(ה) מעשה חמד (פרק ד' סעי' ט').

ג. קטן שיגדיל.

1. אין צריך להמתין.

- (א) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"א תשובה ז', שערי ציון ח"א עמ' ה' אות י"ד, ח"ב עמ' קצ"ז אות ב') – "שאלה: קטן שיגדיל אם ימתין לברכת האילנות עד שיגדיל, או שא"צ ויברך, בעודו קטן. תשובה: א"צ להמתין".
- הגר"ח זצ"ל (מעשה חמד פרק ד' הע' כ"ג) – "לענין קידוש ... הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] דחה הדברים שאינו דומה לנד"ד, דבשלמא בקידוש דבר חיובא הוא שפיר יש לו להמתין לפי שהחיוב דגדלות לא נפקע ע"י מה שעשה בקטנותו, ואכן לגבי קידוש לבנה שהוא קרוב בגדרו לברכת הנהנין שפיר י"ל דראוי להמתין. אבל בנד"ד שאין חיוב כלל אלא למי שראה, א"כ מהיכ"ת שימתין דמיד שראה יש לו לברך והרי לא רמיא עליה שום חיובא, הלכך פשוט דיש לו לברך מיד ולא ימתין".
2. ראוי להמתין.
- (א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' כ"ד אות י"ג) – "קטן שהגדיל בחודש ניסן ראוי שימתין מלברך ברכת האילנות עד שיגדיל ואם יש חשש שכבר לא יהיה פרחים עד שיגדיל כגון בשנה מעוברת שיברך אף לפני הבר מצוה".
3. מראי מקומות – הגר"ש זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ב' סוף הע' י"ב), והיית לאיש (אות ל"ב, עמ' רע"ג - עמ' רצ"ד), בית מתתיהו (ח"א סי' ט"ז אות ה' ד"ה וכע"ז).
- (א) מעשה חמד (פרק ד' סעי' י"א) – "אף על פי שעתיד להגדיל בחודש ניסן, לא יעכב הברכה לכשיגדיל אלא יברך מיד. והני מילי אם ראה, אבל עדיף שימנע מלראות עד שיגדיל".
- מעשה חמד (פרק ד' הע' כ"ג) – "אבל הגר"מ דייטש שליט"א בעמח"ס זיו הים, והגר"י שפירא שליט"א אמרו דבוודאי ראוי להמתין שיגדיל ויהא בר חיובא, ומה לו למהר כעת ...".

ד. סומא.

1. חזון עובדיה (פסח [מהדור' תשס"ג] עמ' כ"ח) – "סומא לא יברך ברכת האילנות, שברכה זו תלויה ב'ראיה', והוא אינו רואה. ונכון שישמע מפי שליח צבור המברך ויצא ידי חובה לכל הדעות. ומכל מקום, מי שלא ראה ובירך למשמע אונזיו, אין צריך לחזור ולברך כשיראה פרחי האילנות. אבל המרכיב משקפים לעיניו, הדבר פשוט שרשאי לברך, שראיה דרך זכוכית ראה גמורה היא, כמבואר (בברכות כה:). ואפילו אם היו לו משקפים כהות, כגון משקפי שמש, שפיר דמי לברך".
2. מראי מקומות – כאיל תערוג (תשע"ה פר' צו עמ' קי"ט, לשונו מובא לעיל).

ה. נזיר: הרואה ליבלובי גפני הכרמים.

1. הגר"ח זצ"ל (אשיחה עמ' שס"ב) – "נזיר הרואה בימי ניסן ליבלובי גפני הכרמים וכבר גדלו בו חלק מן הפירות אך אינם ראויין לאכילה האם יכול לברך ברכת האילנות. תשובה: כמו כל אדם".

ג. האילן.

א. אם איחר לברך עד שגדלו הפירות.

1. לא יברך עוד – טור (סעי' א'), מחבר (סעי' א').
2. יכול לברך – גר"א (על סעי' א' ד"ה ואם).
3. אם לא ראה מקודם.
- (א) יכול לברך – ב"ח (ס"ק ב'), א"ר (ס"ק ב'), מ"ב (ס"ק ד'), שעה"צ (ס"ק ב').
- (ב) עדיין לא יברך עוד – ברכי יוסף (ס"ק א').
4. מראי מקומות – ערה"ש (סעי' ב').

ב. עץ שכבר גדלו עליו קצת מהפירות, ועדיין יש ענפים שיש בהם פרחים בלי פירות.

1. אור לציון (ח"ג פרק ו' אות ו') – "שאלה. האם אפשר לברך ברכת האילנות על אילנות מאכל לאחר יציאת הפרי. תשובה. כל שיש פרחים באילן אפשר לברך ברכת האילנות, אף שתחילת הפרי החל לבצבץ בין הפרחים. אבל לאחר שנפלו הפרחים לא יברך".
2. חזון עובדיה (פסח [מהדור' תשס"ג] עמ' כ"ז) – "ומכל מקום, אילן שהתחילו לגדל בו חלק מפירותיו, אם יש בו עדיין פרחים ונצנים, מברך עליו ברכת האילנות".
3. חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק י"ב אות ד', שבת ח"ב עמ' ש"ב אות ט') – "עץ שכבר גדלו עליו קצת מהפירות אך עדיין יש ענפים שיש בהם פרחים בלי פירות, נראה שאפשר לברך עליהם ברכת האילנות".

ג. עציץ נקוב.

1. מברך.

- (א) שבט הלוי (מבית לוי פסח עמ' ד' אות ד') - לשונו מובא לקמן.
- (ב) הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קל"א, מועדי הגר"ח ח"ב תשובה מ"א [לשונו מובא לקמן]) – "שאלה: מעשה שהיה בר"ח ניסן, בביהכנ"ס מרכזי שאחד מזכה הרבים, רצה לזכות את הרבים בברכת האילנות, והביא שלושה עציצים, שבכל אחד עץ פרי הדר, שגדל בהם פרחים, והניחם בכניסה לבית הכנסת, וכל הציבור בירכו עליהם ברכת האילנות, [ממש פלאי פלאים]. ונסתפקו הציבור בעקבות המעשה בכמה ספיקות. א. האם מברכים ברכת האילנות על עציץ נקוב. ב. האם מברכים ברכת האילנות על עציץ שאינו נקוב. ג. האם מברכים ברכת האילנות על עצי ערלה. תשובה: על ערלה יש בזה נידון, אבל על עציץ אפשר לברך".
- ע"ה הגר"ח זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ה) – "שאלה: האם אפשר לברך ברכת האילנות על עציץ עם אילנות בביתו, בעציץ נקוב. תשובה: יתכן".

הגרה"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ו) – "שאלה: שאלתי את הרב שליט"א האם אפשר לברך ברכת האילנות על עציץ נקוב והרב שליט"א ענה שיתכן. לפי"ז יש לעיין כיצד הדין בדיעבד בזמן וחולה שצריכים לברך ברכה זו ולא יכולים לצאת, האם אפשר להביא להם אילנות בעציץ נקוב ויברכו על כך. תשובה: אפשר".

ע'י **הגרה"ק זצ"ל** (מישרים אהבוך עמ' רמ"ט אות י"ב) – "שאלה: האם מותר לברך ברכת האילנות על אילנות פרחים בתוך עציצים נקובים. תשובה: אולי".

(ג) **מעשה חמד** (פרק ב' סעי' ט').

ד. עציץ שאינו נקוב.

1. לא יברך.

(א) **תשובות והנהגות** (מעשה חמד תשובה ו' אות ב').

2. יברך.

(א) **שבט הלוי** (מבית לוי פסח עמ' ד' אות ד') – "ניתן לברך על אילנות הגדלים בעציצים [כמו שמצוי היום על הגנות] בין עציצים נקובים ובין שאינם נקובים".

(ב) **שערי תורה** (ח"ג סי' מ"ו סוף אות ג') – "לענין ברכה דינו כאילן המוציא פירות".

(ג) **ברכת יהודה** (ח"ב סי' י"א) – "דלפענ"ד נראה דאף על עציצים שאינם נקובים רשאים לברך ברכת האילנות".

(ד) **פסקי תשובות** (אות ה') – "אבל אילנות הגדלים בעציצים ובחממות ובמצע מנותק וכדו', אם גדלים כהוגן ומלבלבים ומוציאים פירות כשאר אילנות, וקיימא לן שברכת הפרי בורא פרי העץ וגם שהחינו מברכין על אכילת פירותיהם, ולכן אפשר גם לברך עליהם ברכת האילנות, שהנאתן שוה לאילנות השתולים בקרקע".

(ה) **ויאמר משה** (ח"א סעי' ה') – "מסקנא דדינא, שיותר לברך אף לכתחילה ברכת האילנות גם על אילנות הנמצאים בתוך עציצים כשהם בפריחתם, ואפילו אם אינם נקובים, וליכא למיחש למידי, והיעב"א".

3. דעת **הגרה"ק זצ"ל**.

(א) **הגרה"ק זצ"ל** (דולה ומשקה עמ' רל"א, דפו"ח עמ' ק"נ) – "האם מברכים ברכת האילנות על עציץ נקוב ... על עציץ שאינו נקוב. תשובה: על עציץ אפשר לברך".

(ב) **הגרה"ק זצ"ל** (מילי מעלייתא אות י"ז) – "שאלה: האם יכול לברך ברכת האילנות על אילן שגדל בעציץ שאינו נקוב. תשובה: לא יברך".

(ג) **הגרה"ק זצ"ל** (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה מ"א) – "שאלה: אם אפשר לברך ברכת אילנות על עציץ נקוב או שאינו נקוב. תשובה: כן".

(ד) **הגרה"ק זצ"ל** (מעשה חמד עמ' ש' אות ח') – "פשוט שמברך לכתחילה בין על עציץ נקוב ובין על עציץ שאינו נקוב, ואין ספק בזה כלל".

(ה) **הגרה"ק זצ"ל** (שערי שיח עמ' ק"ב תשובה ר"ג, הע' ק"ל) – "האם עדיף לכתחילה לברך ברכת האילנות על עצים המחוברים לקרקע. תשובה: כך נוהגים. [והוסיף רבינו שליט"א דדין זה אינו לעיכובא ובשעת הדחק יכול לברך גם על עציצים שאינם נקובים, כיון דלא גרע מאילן]".

(ו) **הגרה"ק זצ"ל** (שערי ציון ח"א עמ' ד' אות ט') – "תשובה: הרי באילן אמרו בירו' שא"צ נקיבה, מיהו יש בזה חילוקים עי' ד"א פ"א מתרומות ס"ק רכ"א, ובמקום שצריך נקיבה לכאו' אין לברך".

(ז) **הגרה"ק זצ"ל** (שערי ציון ח"א עמ' ה' אות י') – "שאלה: ... וצ"ב שמרן שליט"א בהערותו לס' מעשה חמד הערה ח' כ' שפשוט שמברכין לכתחילה ברכת האילנות בין על עציץ נקוב ובין על עציץ שאינו נקוב, ואין ספק בזה כלל. תשובה: כתבתי כן בשביל שאילן א"צ נקיבה כמו שפסק החזו"א בס"ק רכ"א".

(ח) **הגרה"ק זצ"ל** (וישמע משה ח"ג סי' ע') – "הורה שעל אילן הנטוע בתוך עציץ נקוב יכול לברך בשם ומלכות, ועל אילן הנטוע בתוך עציץ שאינו נקוב, יכול לברך בלא שם ומלכות".

(ט) **הגרה"ק זצ"ל** (מה טובו גליון י' עמ' צ"ו) – "שאלה: כיצד הדין לברך ברכת האילנות על אילנות בעציץ שאינו נקוב. תשובה: לא".

(י) **הגרה"ק זצ"ל** (מה טובו גליון י' עמ' צ"ו) – "שאלה: כיצד הדין בדיעבד לברך על עציץ שאינו נקוב, כגון להביא לפני זקן וחולה עציץ שאינו נקוב ובו אילנות פרי כדי שיוכל לברך ברכת האילנות. תשובה: ברכה לבטלה".

4. מראי מקומות.

(א) **הגר"ש דבליצקי זצ"ל** (מה טובו גליון י' עמ' כ"ג אות י"א) – "צ"ע אם אפשר לברך ברכת האילנות על עציץ שאינו נקוב".

(ב) **מעשה חמד** (פרק ב' סעי' י') – "ברם כל זה בעציץ של עץ וחרס, אבל של מתכות לא".

ה. גידולי מים, היידרופוניקס (hydroponics).

1. **מעשה חמד** (פרק ב' סעי' י"א) – "אבל אילנות הנטועין בגידולי מים וגידולי חצץ גרועים אף מעציץ שאינו נקוב, שהרי אינם גדילים על גבי קרקע כלל, ולכן הוי ספק לענין שביעית, הלכך אין לברך על אילנות כאלו".

ו. לעקור עץ עם עפרו ולהביאו לפני חולה שיברך ברכת אילנות.

1. **חשוקי חמד** (פסחים דף קיא.) – "שאלה. אדם חולה מסוכן שאינו מסוגל לצאת מחדרו, וקשה מאד להוציאו אפילו עם מיטה, וחשקה נפשו לברך ברכת האילנות, ובנו שמכבד מאד את אביו, רוצה לעשות מעשה ולעקור אילן כדי שאביו יוכל לברך עליו, האם מותר לעקור אילן יחד עם גוש עפר שיוכל לחיות בו, ולהביאו לפניו כדי שיוכל לברך עליו. תשובה. כתב בפתחי תשובה (יו"ד סימן קטז

ס"ק ו) בשם היעב"ץ (ח"א סימן עו) שאם עוקר אילן עם שרשיו ועם קרקע יניקתו שיכול להיות ממנו, ונוטעו במקום אחר אין כאן שום איסור, דפשיטא דאין זו קציצה ולא נאסרה כלל בשום אופן, שהרי היא כנטועה במקומה, וכדקיי"ל גבי ערלה באילן שנעקר והסלע עמו אם יכול להיות פטור מערלה כ"ש הכא ע"ש, ועיין בתשובת חת"ס (סי' קב) שכתב עליו אני לא אעבד עובדא כוותיה לקולא, דשלא לצורך כלל לא הייתי מתיר אפילו למעקריה ולשתלינהו במקום אחר, אך לחומרא כגון לצורך מקומו, מ"מ היכי דסגי ואפשר בעקירה עם השורש לנוטעה במקום אחר אסור לקוץ, דכן משמע מדקדוק לשון הש"ס בב"ק ע"ש. ויעיין בשו"ת הר צבי (ח"ב סימן קב) שדן לענין עקירת אילן לצורך מצוה, וז"ל: אבל לעומת זאת עדיף סוכה יותר משום שמשחית לצורך מצוה והמשחית לצורך מצוה אין בו משום בל תשחית. ויעיין בשלטי הגבורים (ע"ז פ"א) שכתב: המשחית לצורך מצוה אין בו משום בל תשחית, שנדחה איסור זה מפני המצוה, שהרי צו חכמים לקרוע על המת, ובתוס' ב"מ (דף לב ע"ב ד"ה מדברי) מבואר שאיסור בל תשחית נדחה מפני כבוד מלך ונשיא, אמנם מלשונם משמע שזה רק בתורת עשה דוחה לא תעשה, שהמצוה דוחה את האיסור, וא"כ זה רק במקום שאי אפשר לקיים את המצוה בלא האיסור... אולם בספר חסידים (סימן תתעט) לענין אם רוצה לגנוז דף מספר תורה משמע שאפילו משום הידור מצוה בלבד אינו עובר על בל תשחית, ולפי"ז משמע שההיתר בלצורך מצוה לא משום עשה דוחה לא תעשה הוא, אלא משום דלא הוא השחתה כלל כשהוא עושה לצורך מצוה דלצורך מצוה היא כמשחית על מנת לתקן, דלא נקרא השחתה ולא גרע מקוצץ לצורך ריוח ממון דלא הוא דרך השחתה וקלקול אלא דרך תיקון, עכ"ל. אך בנוגע לברכת האילנות מסתבר שמותר לעקרו ולברך עליו, ואפשר שזכות מצות כיבוד אב תעמוד לפני הבן שיכול לעשות זאת ולעקור את האילן עם עפרו ולא ינזק".

ז. אילנות המגדלים תבלינים שאינם נאכלים בפני עצמם.

1. הגר"ח זצ"ל (מעשה חמד פרק ב' הע' ע"ט) – "שכמו כן יש לומר לגבה ברכה זו, שאעפ"י שלגבי מעשרות חשש מרן החזו"א ז"ל לעשר לחומרא, מ"מ לברך א"א כיון שלרוב הראשונים אינו פרי והוא פטור מן המעשר ואינו מטמא טומאת אוכלין. ומעתה מכיון שהמ"ב הצריך אילן של פירות, א"כ א"א להחשיב פרי אלא אותן שנאכלין בפני עצמן כגון לימונים או פלפלים אבל התבלינים שאינם ראויים אלא לתבל בלבד א"א לברך עליהם".

ח. בירך על אילן סרק אם יברך על מאכל.

1. יברך.
א) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה מ"ב, ע' שערי ציון ח"א עמ' ד' אות ז', עמ' י"ב) – "שאלה: מי שבירך על אילן סרק אם יברך שוב על אילן מאכל. תשובה: כן".
2. שלא יברך שוב.
א) ע' שבט הלוי (ח"ו סי' נ"ג אות ד', מבית לוי פסח עמ' ג' אות ב'), וזאת הברכה (עמ' קנ"ז אות ג', ע' מעיין הברכה פרק כ"ג הע' י"א) – "ואשר שאל במי שטעה וברך ברכת אילנות על אילני סרק ועכשיו נפשו בשאלתו אי יחזור ויברך על אילן נושא פירות להמבואר במ"ב סי' רכ"ו דדוקא על אילן מאכל מברכים - כי מצא בס' מור וקציעה סי' רכ"ה בתו"ד נטה לברך גם על אילן סרק האם יכולים לצרף שיטתו להקל בספק ברכה - הנה אף על פי שלהלכה אין ספק שמברכים רק על אילן מאכל כהסכמת רוב הפוסקים - מכ"מ לבי נוטה דלא יברך עו"פ לא מפני ספק ברכות - אלא דברכה זו ברכת שבח על בריאות טובות ואילנות וכו' מאכל וסרק, וכיון שנתן הודאה עליהם לא צריך לברך עוד, ובאמת ספק בידי אם לא ראה כלל רק אמרו לו מאילנות היפים דמלבלי והוא נתן שבח והודי' בברכה זו יתכן דלא צריך לברך - דתנאי זה של הראיה לא מבואר בשו"ע אם מעכב ועדין צלע"ק".
ב) חזון עובדיה (פסח [מהדו' תשס"ג] עמ' י').

ט. ברכת האילנות באילן תלוש.

1. מחמיר: אינו יכול לברך.
א) להורות נתן (ח"ה סי' י"א) – "ולדינא ודאי נראה דאי אפשר לברך על ענפים תלושים וברא בו "אילנות טובות", דתלושים לאו בכלל אילנות הם. וכן העלה בשו"ת מאור החיים (ח"א סי' ד') למו"ח זצ"ל דאין לברך ברכת אילנות על ענפים תלושים, דהא כתב בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' כ"ה) שאין מברכין אלא על אילני מאכל העתידין להוציא פירות, והנה ענפים תלושים שאינם עתידין להוציא פירות לא עדיפי מאילני סרק עיין שם. אך יש לעיין במאי דמבואר בשו"ע או"ח (סי' רכ"ה סעי' י') ברואה אילנות טובות ובריות נאות אפילו עכו"ם או בהמה אומר ברוך שככה לו בעולמו עיין שם, די"ל דברכה זו שייכת אף בענפי פרחים תלושים, אם הם נאים, דעכ"פ הו"ל בכלל בריות נאות. אלא דיעויין במ"ב (שם ס"ק ל"ב) שכתב, דעכשיו לא נהגו לברך ברכה זו אלא בלא שם ומלכות".
ב) אילני דחיי (פרק ז') – "אין לברך על ענפים תלושים".
ג) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה ל"ט, שערי ציון ח"א עמ' ד' אות ח', עמ' י"א) – "שאלה: אם אפשר לברך ברכת אילנות על ענף תלוש מן האילן שיש בו פרחים, או בעי מחובר לקרקע. תשובה: מחובר".
ד) מעשה חמד (פרק ב' סעי' ו') – "אולם צריך שיהא מחובר לקרקע וזה לעיכובא, דעל הענף התלוש אף שעדיין לא נבלו פרחיו, אין לברך עליו".
2. מיקל: יכול לברך.
א) דעת תורה (ד"ה עי') – "כתב הג' בעל דעת קדושים ז"ל דגם על אילנות תלושים, אם הם מחדש ועליהם הלבולב ולא נכמשו עוד, מותר לברך עליהם".
3. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ה סי' ל"ה אות ב').
א) אשל אברהם (בוטשאטש, סוף סי' רכ"ו) – "מסופק כשרואה ענפים חלושים ניכרים שהנצו עכשיו בשנה זו, אם שייך ע"י זה ספק על הברכה".

(ב) התעוררות תשובה (ח"א סי' ק"ד) – "נסתפקתי במי שאין יכול לצאת החוצה ביומי ניסן לברך על אילנות דמלבלבי, אם מביאין לו ענף מלא פרחי שושנים אם יוכל לברך עליהם".

י. ברכת האילנות שנפלו הפרחים.

1. כה"ח (ס"ק ט') – "מנהג העולם שאין לברך אלא דוקא בעודם פרח דהיינו כשיש בראשם כעין שושנה כפשוט דברי הגמ' אבל אח"כ אין מברכין עליהם ומ"מ נראה דאם איחר מלברך ואינו מוצא עוד אילנות שיש בהם פרח יש לברך בלא שו"מ".
2. חזון עובדיה (פסח [מהדו' תשס"ג] עמ' כ"ו) – "וכל שנפלו המרחים אפילו לא גדלו הפירות באופן שראויים לאכילה, רק התחיל גידול הפרי אין לברך ברכה זו".
3. הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה מ') – "שאלה: אם אפשר לברך ברכת אילנות אחר שנפלו הפרחים ולא גדלו הפירות באופן שראויים לאכילה. תשובה: לא".
4. עי' הגר"ח זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' ק"א) – "שאלה: אילן שמשיר פירותיו האם אפשר לברך על אילן כזה ברכת האילנות, שהרי לא יהנו מפירותיו עד שמבואר בחז"ל בשבת סז' ע"א שעושים סימן לאילן כזה כדי שידעו להתפלל עליו. תשובה: יכול".
4. מעשה חמד (פרק ב' סעי' ל"ז) – "אם כבר נפל הפרח ורואים תחילת גידול הפרי יש אומרים שהפסיד הברכה, ויש אומרים שמברך עדיין עד שנעשה בוסר, ומשנעשה בוסר שוב אינו מברך, אבל להלכה קיימא לן שכל עוד שהפרי בוסר ואינו ראוי לאכילה מברך לכתחילה".

יא. האם יוצאים בדיעבד בברכת האילנות קודם יציאת הפרח.

1. מראי מקומות – וישמע משה (חג פסח תשפ"ג עמ' ג' אות ז').

ד [ד] ערלה.

א. נסתפק.

1. רע"א (על המחבר) – "אם האילנות תוך ג' שנים לנטיעתן אני מסתפק אם יברך כיון דא"א ליהנות מפריה וכן בדינא דסי' רכ"ה ס"ג הרואה פרי חדש אם הפירי הוא באיסור ערלה אם יברך".

ב. אין לברך.

1. דברי מלכיאל (ח"ג סי' ב') – "ויש מקום לדון שיברכו על איסורי הנאה ג"כ. דהא איתא בירושלמי פ"ט דברכות הרואה אילנות נאים ובנ"א נאים מברך ברוך שכן ברא בריות נאות בעולם. ובש"ס דילן ברכות נ"ח וע"ז כ' ע"א איתא שמברך ברוך שככה לו בעולמו. ועכ"פ משמע דהוי רק שבח על שיש בעולם אילנות טובות ונאות. וא"כ זה שייך אף על ערלה. ובכ"ז נראה עיקר שלא לברך כמש"ל. ונראה דברכה דירושלמי הנ"ל היא ברכה אחרת מהא דבש"ס דף מ"ג הנ"ל. דהכא איירי רק במלבלבי ובעושים פירות כמ"ש האחרונים באו"ח סי' רכ"ו בשם הלק"ט. ובדף נ"ח ובירושלמי שם איירי בכל אילנות נאים אף שאינם עושים פירות ואף שלא בשעת הלבוב. שוב ראיתי בחי' רעק"א בס' רכ"ו שכתב להסתפק בדין זה ונראה דעתו שם ג"כ שלא לברך ע"ש".
2. כה"ח (ס"ק י"א) – "על פרחי אילנות המורכבים ותוך שני ערלה וכן על אילני סרק אין לברך. כ"כ האחרונים".
3. אור לציון (ח"ג פרק ו' אות ד') – "תשובה. אין לברך ברכת האילנות על אילנות שפירותיהם פירות ערלה".
4. עי' וזאת הברכה (עמ' קנ"ז אות ד', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ל') – "יש להימנע".
5. פסקי תשובות (אות ו').

ג. יכול לברך.

1. רב פעלים (ח"ג או"ח סי' ט') – "נראה דמותר לברך מתרי טעמי, שכתב הגאון אשל אברהם ז"ל בס' קע"א סק"א במילתא אחריתי וז"ל, יראה לי פירות האסורין בהנאה כערלה וכלאי הכרם אסור לבזות אותם להשליכם לפני חתן וכלה לשמוח בהם במקום טיט ורפש אף על גב דמצות לאו ליהנות ניתנו, ועוד שאין נהנה מגוף הפרי, מ"מ ביזוי איכא ולא משום הפסד אוכלין נגעו בה אלא אסור לבזות אוכלין לבעט בטובה וכו' ומצוה לשרפן אבל לא לבזותם עכ"ל ע"ש. וא"כ בנ"ד נמי י"ל ברכת הראיה היא מצוה, ואף על גב דפרי היוצא מן האילנות אסור בהנאה מצות לאו ליהנות, ועוד איכא טעמא דאינו נהנה מגוף הפרי, ואף על גב דמברך שברא אילנות טובות ליהנות בהם בני אדם, הנה גם אילנות אלו עומדים ליהנות בהם בני אדם אחר שיעברו שני ערלה, ועתה הוא מהלל שמו יתברך כשרואה פעולה של האילן לפניו...".
2. באר משה (ח"ג סי' מ"ג אות א') – "לברך".
3. הגר"ח זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' ק"כ) – "דובב מישרים".
4. חזון עובדיה (פסח [מהדו' תשס"ג] עמ' י"ט) – "הואיל ולא נעשה באיסור".
5. דברי בנייהו (חכ"ג סי' כ"ח) – "וגם העלו הפוסקים דשפיר אפשר לברך אפילו על אילן תוך ג' שנים דהיינו שפירותיו ערלה כיון שהוא לא נעשה נגד רצון ה' ורק על אילנות של כלאים שהם נעשו נגד רצון ה' אין לברך עליהם".

ד. האם יש ראיה ממשנה דמעשה שני (פרק ה' משנה א').

1. דובב מישרים (ח"ג סי' ה') – "אולם נראה כסברא הפשוטה הנ"ל דמחויב לברך על עצם הבריאה, ודמות ראיה נ"ל ממתני' דמעשר שני פ"ה [מ"א] דשל ערלה מציינין בחרסית, ורשב"ג פליג דס"ל דבמה דברים אמורים בשביעית אבל בשאר שנים שבאים לגזול הלעיטוהו וכו' [ב"ק ס"ט ע"א]. ולהנ"ל גם בשאר שנים יהיה מחויב לציין שהם אילני ערלה שלא יכשלו אנשים כשרים ויעשו ברכה

ועוברים אלאו דלא תשא [ברכות ל"ג ע"א], אלא ע"כ דמחויבים לברך גם על אילני ערלה. אחר כתבי הראה לי חכם אחד שבהגהות רעק"א "...".

2. עקבי חיים (קלאפהאלץ, סי' ה') – "דובב מישרים ... שיש לדון בראי' זו ...".
3. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' ק"כ) – "אולם רבנו אמר בשם הגאון מטשעבין ז"ל דיש להוכיח דמברכין ממחני דמע"ש פ"ה מ"א ...".
4. דף על הדף (ברכות דף מג:) – "הגאון רבי עקיבא איגר ... וקשה דבמשנה מעשר שני (פ"ה מ"א) נחלקו תנאים האם צריך לציין אילנות של ערלה כדי שלא יבואו אנשים לאכול מן הפירות. לדעת תנא קמא צריך לציין, ואילו לדעת רשב"ג אין צריך לציין בשביל הבאים לגזול מהפירות כדי להרחיקם ולהצילם מאכילת דבר איסור, אלא 'הלעיטהו לרשע וימות'. ואם אכן אסור לברך ברכת האילנות על אילן שפירותיו הם פירות ערלה, אם כן מדוע לדעת רשב"ג אין צריך לציין אילנות של ערלה כדי שאנשים לא יכשלו בברכה לבטלה. ותירץ בזה הגאון ר' חיים קנייבסקי שליט"א [זצ"ל]: בשולחן ערוך (שם) מבואר, שלא ניתן לברך ברכת האילנות אחרי שכבר גדל הפרי, ואילו מחלוקתם של ת"ק ורשב"ג האם צריך לציין אילנות ערלה היא לאחר שכבר גדל הפרי, שאז קיים חשש שבני אדם יכשלו באכילת פירות ערלה, ועל כך אמר רשב"ג "הלעיטהו לרשע וימות", אך יתכן שלפני שגדל הפרי גם לדעת רשב"ג יש לציין כדי שלא יכשלו בברכה לבטלה ע"כ. והגאון ר' אהרן לייב שטיינמן שליט"א [זצ"ל] תירץ: אדם שיאכל מפירות העץ, הרי הוא לוקח או מקבל משהו ששייך לבעל העץ, ולכן מוטלת האחריות (אילולא "הלעיטהו לרשע") על בעל העץ להזהיר. אבל המברך על אילנו של חבירו, לא לקח ממנו ולא קיבל ממנו דבר, ואם כן אין חיוב בזה לבעל העץ להזהיר את המברך יותר מכל יהודי אחר ע"כ".

- ה. מראי מקומות – משנת יוסף (ח"א סי' ס'), מעשה חמד (פרק ג' סעי' ט' - סעי' י"ד), לב אהרן (בוארון, ח"א סי' כ' אות ו'), תולדות נח (וירא מנוחה סי' י"ז אות י', עמ' תתי"ז), מנחת אשר (ח"ג סי' י"ד אות ו').
1. הגריש"א זצ"ל (ישא יוסף ח"ג [או"ח ח"ב] סי' נ"ה אות ד') – "לכתחילה נהג רבינו ... שלא לברך על אילנות שהם בשנות ערלה, אף שלדעתו מעיקר הדין מותר לברך על אילן בשנות ערלה שהרי מברכים על פריחת האילנות ולא על אילנות אלו בדווקא".
2. שבט הלוי (מבית לוי פסח עמ' ד' אות ה', הע' ז') – "אילן ערלה יש מסתפקים אם אפשר לברך עליו, ויש סוברים דמברכים עליו, ולברך על לבלוב הפירות קודם צמיחת הפירות מותר לכתחילה. [ובדו"מ כ' דעל הפרחים ודאי מברכים כיון שהם אינם אסורים משום ערלה (ואע"פ דלכשיגדלו אסור יהיה לאכול מהפירות)]."
3. הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"א עמ' ד' אות ו') – "כמדומה שאחרונים מקילים".
- הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"א תשובה ג') – "שאלה: אם אפשר לברך ברכת האילנות על עצי ערלה. תשובה: יש מחמירין".

ו. ספר ערלה.

1. בחו"ל יברך. (א) רע"א (על המחבר) – "והיכא דהוי ספק נ"ל דיברך ולא מקרי ס' ברכה כיון דהדין דספק ערלה בח"ל מותר א"כ ראוי ליהנות ממנו ומברך שפיר".
2. שלא יברך. (א) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה מ"ג) – "שאלה: להסוברים שאין לברך על ערלה וכלאיים, אם בספק ערלה וכלאים יברכו. תשובה: לא יברך".
3. יברך. (א) וזאת הברכה (עמ' קנ"ז אות ד').
- (ב) פסקי תשובות (אות ו', הע' נ') – "אבל בספק אפשר לכתחילה להתיר לברך עליהם ברכת האילנות. [לא מיבעיא בספק ערלה בחו"ל שגם בהגרע"א מסיק להתיר, אלא אף בארץ ישראל כבר כתב במקור חיים לחו"י בקיצור ההלכות שאין לחשוש, כי הוא מיעוט שאינו מצוי שילבלבו האילנות תוך ג' שנים, ואף בשאר איסורים הו"ל ספק ספיקא להתיר, דהא יש המתירים אף באיסור גמור]".
4. מראי מקומות – מעשה חמד (פרק ג' סעי' ו', סעי' י"ב).
- (א) הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף מג:, עמ' תע"ד) – "כתב הרעק"א ... יוצא מפורש מדבריו דבא"י שספק ערלה אסור, לא יוכל לברך עד שידע בודאי שאינו ערלה. וא"כ כשבאין לברך ברכת אילנות יש לברר שאינו ערלה".

ה) מורכב.

א. אין לברך.

1. כה"ח (ס"ק י"א) – "על פרחי אילנות המורכבים ותוך שני ערלה וכן על אילני סרק אין לברך. כ"כ האחרונים".
2. מנחת יצחק (ח"ג סי' כ"ה אות ג') – "ובנוגע לברכת שלא חיסר בעולמו, שאינם מברכי' רק פעם אחת בשנה, הנה כפי מה דנפסק לפסק הלכה בש"ע ונו"כ (סי' רכ"ו), דקודם שגדלו הפירות יוכל לברך, אפילו לא בירך בשעת ראי' ראשונה, א"כ אם יברך על הפרחים ממורכבים, לא יוכל לברך עוד בשנה זו, ולעומת זה, אם לא יברך אז בשעת ראי' ראשונה, יוכל לברך גם אח"ז, בודאי אמרינן כיון שיש פלוגתא אם לברך על המורכב, אין ספק מוציא מידי ודאי, ולא יברך על המורכב, אף אם ראה אותם בראשונה, רק ימתין לברך על הודאי, היינו שלא על המורכב, וכה"ג ראיתי באחרונים, לענין אם ראה אילנות פורחת בחודש אדר, דהרב צדה לדרך (מאמר א' סוף כלל ג'), כתב דיש לברך אז, והביאו הברכ"י (שם אות ב') והבאה"ט שם, אבל כיון שיש חולקי' עליו עיין שם בברכ"י, על כן כתבו, שלא לברך באדר, רק ימתין עד ניסן, לצאת מידי ספק, והה"ד בנד"ד. - ועוד הרי לפי המבואר בהלק"ט (ח"ב

- סי' כ"ח) הביאו הברכ"י שם, אין לברך אלא על ריבוי אילנות, אם כן ממ"נ אם לא נפרחו רק האילנות המורכבים, ל"ה בכלל ריבוי אילנות, ואם כבר נפרחו גם אילנות אחרות, הרי אפשר לברך עליהם אז, ולא להכניס עצמו לספק".
3. אור לציון (ח"ג פרק ו' אות ג') – "אילנות שההרכבה נעשתה בהם, אין לברך עליהם ברכת האילנות, אבל אם הם גידולי אילנות מורכבים, אפשר לברך עליהם ברכת האילנות. ואילנות שנשטעו באיסור בשנת השמיטה אין לברך עליהם ברכת האילנות..."
4. עי' הגריש"א זצ"ל (ישא יוסף ח"ג [או"ח ח"ב] סי' נ"ה אות ד') – "אין ראוי לברך עליהם שהרי אילנות אלו יסודם באיסור, משא"כ אילנות ערלה שלא איתעביד בהם איסור".
5. חזון עובדיה (פסח [מהדו' תשס"ג] עמ' ט"ו) – "מורים לו שלא יברך, שספק ברכות להקל".
6. דברי בנייהו (חכ"ג סי' כ"ח) – "וגם העלו הפוסקים דשפיר אפשר לברך אפילו על אילן תוך ג' שנים דהיינו שפירותיו ערלה כיון שהוא לא נעשה נגד רצון ה' ורק על אילנות של כלאים שהם נעשו נגד רצון ה' אין לברך עליהם".
7. חשוני חמד (פסחים דף קיא.) – "שאלה. היוצא בחודש ניסן ורואה אילן מורכב שהורכב באיסור, האם יכול לברך על אילן זה את ברכת האילנות. תשובה. יעוין בביאור הלכה (סימן רכה ס"ג ד"ה פרי חדש) שדן לענין ברכת שהחיינו על פרי חדש על אילן מורכב, וז"ל: כתב הבאר היטב בשם הלכות קטנות (ח"א סי' ס) דעל פירות המורכבים מין בשאינו מינו אין מברכין עליו, לפי שבתחלתו נעשה נגד מצות הבורא, ובתשובת שאילת יעב"ץ (סימן סג) חולק על זה דלענין בריות נאות אף על הממזר יברך ואין לך הרכבה פסולה יותר ממנו עיין שם, עכ"ל. ומסתבר דאין חילוק בין ברכת האילנות לברכת שהחיינו ששניהן הן ברכות השבח, וכמו שמותר להודות להקב"ה בברכת שהחיינו על דבר הנעשה בעבירה, מסתבר דגם בברכת האילנות, וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק (חלק ג סימן כה) שברכת שהחיינו וברכת שככה לו בעולמו וברכת שלא חיסר שווים בזה. ולמעשה כיון שיש ספק ברכות לא יברך על פרי המורכב, וכן כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סימן נח) וז"ל: אבל אני מסופק מטעם אחר דאולי כיון שפרי זה בא ע"י איסור לא שייך לברך שהחיינו לראות פרי זה, שהוא נדמה כמברכין שזכינו לראות שאיכא עוברי עבירה, ואף שכשר למצוה לרוב הפוסקים שחולקין על הלבוש שפוסל אתרוג מורכב, מטעם דנעבדה בו עבירה, עיין בט"ו (סימן תרמט), מ"מ לברך שהחיינו שהוא לשמוח על שאיכא פרי זה שבא ע"י עבירה, אולי לא נאה לברך על זה, ולכן טוב לאכול אותם עם עוד פרי חדש ולברך על אותו הפרי ולצאת בזה גם על פרי זה, עכ"ל. ובשו"ת מנחת יצחק (הנ"ל) כתב עוד סברא שלא יברך ברכת האילנות על אילן מורכב, וז"ל...".
8. עי' וזאת הברכה (עמ' קנ"ז אות ד', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ל') – "יש להימנע".
9. נטעי גבריאל (פסח ח"א פרק ו' סעי' י"ג) – "אין לברך על אילנות המורכבים מין בשאינו מינו, דהואיל וקיומם נגד רצון הבורא אין לברך ולהודות להשי"ת על כך".
10. מעשה חמד (פרק ג' סעי' ב').
11. פסקי תשובות (אות ו') – "ועיין לעיל (סי' רכ"ה אות י"ד) שאילנות המורכבים אינם אסורים אלא באם ההרכבה או ההכלאה נעשתה בהם, אבל אם נטעו את גרעיני פירותיהם וצמחו מהם אילנות ליכא איסור לד"ה, וכמו"כ בכלאים גידוליהם מותרים".

ב. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (מעשה חמד אות י"ג, עי' שערי ציון ח"א עמ' ד' אות ה') – "פרק ג' סעי' א'. מהמשנה ברורה משמע שנוטה כדעת היעב"ץ לברך על הממזר ולדבריו אפשר לברך על כל ההיכ"ת שבפרק זה. (א.ה. יל"פ כוונת הגר"ח שליט"א [זצ"ל] להבה"ל סי' רכ"ה ד"ה פרי ע"ש. ובאמת כתבתי כמה פעמים בפרק זה שדברינו לפי ה"א והוא דעת ההלכות קטנות ודעימיה, אך המעיין יראה שלכאורה הביאור הלכה לא הכריע בזה אלא הביא שתי השיטות ע"ש היטב)".
2. תשובות והנהגות (ח"א סי' קצ"ב) – "נראה למעשה שבתפוזים ואשכוליות אף שמרכיבים בחושש, מ"מ הלוא ההרכבה אפילו נימא דאסור, מ"מ המטרה רק לחזקו ולחסנו כנגד מחלות התוקפים אותו, אבל אין שנוי ניכר בטעם הפירי וראוי לברך הברכה, אבל באפרסקים מורכבים וכדומה שעיקרה הרכבת שני פירות בטעמים שונים, שלא ברא הקדוש ברוך הוא כיצא בו, אלא נוצר במעשה בני אדם בעבירה, אין לברך עליו אפילו עכו"ם הרכיבו, שטעמו וצורתו שונה מבריאתו, ולא תיקנו ע"ז הברכה לכמה מגדולי הפוסקים וכמ"ש. ולפי זה תלוי אם במורכב שנוי ניכר בטעם שזהו תכלית ההרכבה אין לברך עלה, אבל אם הרכיבו למטרה אחרת אפילו באופן דאסור, מ"מ כיון שטעם וצורת הפרי כמו בבריאתו, ראוי לברך עלה ברכה זאת דאילנות".

ג. ספק מורכב: לברך ברכת האילנות על אילן ספק מורכב.

1. מברך.

א) חשוני חמד (פסחים דף קיא.) – "שאלה. עוד יש להסתפק באופן שהוא יודע שבאיזור זה ישנם אילנות מורכבים, אבל הרוב אינו מורכב, האם כשרואה את אחד אילנות, ומסתפק שמא הוא מהאילנות המורכבים האם יכול לברך על סמך שרוב האילנות אינם מורכבים. תשובה. הנה הדגול מרבבה (יו"ד סימן שה ס"י) כתב... ולמעשה יש להוסיף שדעת החת"ס והבית שמואל אחרון (הו"ד בפתחי תשובה יו"ד שה ס"ק כא) דלא כהדגול מרבבה אלא שאפשר לברך ולסמוך על הרוב שאינם מתיים. אלא דיש לדון דאפשר דכיון דהאילן קבוע לא אזלינן בתר רוב, ואמרינן כל קבוע כמחצה על מחצה דמי, ויעוין בשער המלך (הלכות מגילה פ"א הי"א) שדן למה עיירות המסופקות קורין בי"ד דאזלינן בתר רוב, לימא כל קבוע כמחצה על מחצה, ועיי"ש שתירץ דהיכי דעיירות עומדים בפני עצמם, לא אמרינן קבוע, עיין שם. והוא הדין בעניננו, ואולי בעניננו הוא קל יותר כיון דכל הרוב הוא רובא דליתא קמן, אפשר דלא שייך לומר בזה כל קבוע כמחצה על מחצה דמי. ולכן בעניננו נראה דאפשר לברך ברכת האילנות על סמך רוב".

ב) עי' וזאת הברכה (עמ' קנ"ז אות ד').

ג) פסקי תשובות (אות ו') – "ויש לימנע מלברך ברכת האילנות על כל אלו האיסורים, אך דווקא אם הם ודאי אסורים, אבל בספק אפשר לכתחילה להתיר לברך עליהם ברכת האילנות".

2. לא יברך.

- (א) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה מ"ג) – "שאלה: להסוברים שאין לברך על ערלה וכלאים יברכו. תשובה: לא יברך".
3. מראי מקומות.
(א) מעשה חמד (פרק ג' סעי' ו') – "יש-אומרים שאף על ספק כלאים אין לברך, ולפיכך במקום דשכיח הרכבה, ראוי לכל ירא שמים לברר טרם הברכה אם האילן שלפניו בחשש הרכבה".
(ב) עי' ספק ערלה, לעיל.

ו] שער נטיעות אסורות.

א. אילן שנטעהו בשבת.

1. אין לברך.
(א) חשוני חמד (פסחים דף קיא.) – "שאלה. האם אפשר לברך ברכת האילנות על אילן שנטעהו בשבת. תשובה. נראה שאין מברכים עליו ברכת האילנות, דגרע מאילן המורכב, המבואר לעיל די"א דאפשר לברך עליו, משום דהכא חייב לעקרו כמבואר בביאור הלכה (סימן שיח ד"ה אחת), ולכן מסתבר דאי אפשר לברך עליו, דכל העומד לעקירה כעקור דמי".
(ב) מעשה חמד (פרק ג' סעי' ס"ט).
2. מראי מקומות.
(א) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א סוף טור ד') – "שאלה: כתב השו"ע (סי' רכ"ו) היוצא בימי ניסן וראה אילנות שמוציאים פרח, אומר בא"ה... שלא חיסר בעולמו כלום וכו'. נסתפקתי האם ניתן לברך על אילנות הגדלים אצל מחלל שבת שיש לחוש שמא שתלם בשבת, ועכ"פ בודאי שהשקה אותם בשבת, ולמבואר במשנה תרומות (פ"ב) הנוטע בשבת במזיד יעקר, וא"כ כיון שצריך ליעקר אין לברך עליו, או"ד דמי לפירות ערלה שמקילין לברך עליו (כמבואר בבה"ל ריש סימן רכ"ה), או"ד יש לחלק. תשובה: אין צריך לחוש".
הגר"ח זצ"ל (אשיחה עמ' שס"ב) – "עץ שנטעו רח"ל בשבת קודש האם מותר לברך עליו ברכת האילנות הרי הוי כעומד להיעקר. תשובה: עי' ביאור הלכה סי' רכ"ה".

ב. לברך על אילן שמור ונעבד בשביעית.

1. לברך.
(א) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' ל', פסח פרק ב' סעי' ד') – "מותר לברך ברכת האילנות על אילן שמור ונעבד בשביעית".
(ב) אור לציון (ח"ג פרק ו' אות ג', עמ' ס"ח) – "ואילנות שננטעו באיסור בשנת השמיטה אין לברך עליהם ברכת האילנות, אבל על אילנות בשנת השמיטה אפשר לברך, אף אם נעשו בהם מלאכות האסורות בשמיטה".
(ג) שבט הלוי (מבית לוי פסח עמ' ד' אות ו') – "מותר לברך על אילן שנעבד בשנת השמיטה".
(ד) וזאת הברכה (עמ' קנ"ז אות ד').
(ה) פסקי תשובות (הע' נ"א).
2. אין לברך.
(א) הגרמ"א פריינד זצ"ל (מרא דשמעתתא אות ע"ז) – "אולם בשנת השמיטה, לא דצה לברך ברכה זו על האילנות שהיו במקום שאיבת המים, לפי שחשש שמא עשו בהם מלאכה בשביעית, ולא רצה לברך על אילן שנעשה בו עבירה".
(ב) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"א תשובה ד') – "שאלה: אם אפשר לברך ברכת האילנות על עצים שניטעו בשמיטה. תשובה: מצוה הבאה בעבירה".
הגר"ח זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ג) – "שאלה: אילנות שעבדו בהם בשמיטה, האם אפשר לברך עליהם ברכת האילנות. תשובה: לא".
עי' הגר"ח זצ"ל (נזר החיים עמ' ק"כ אות ל') – "האם מותר לברך ברכת האילנות על אילן שמור ונעבד בשביעית. תשובה: אותם שאוסרים במורכב יאסרו גם בזה".
עי' הגר"ח זצ"ל (מישרים אהבוך עמ' רמ"ז אות ח') – "שאלה: האם מותר לברך ברכת האילנות על אילנות שננטעו בשנת שמיטה באיסור. תשובה: עיין או"ח סימן רכה בבאור הלכה ד"ה פרי".
(ג) מעשה חמד (פרק ג' סעי' ל"ט) – "אילנות שנעבדו באיסור שביעית לא יברך עליהם. וכן המשמר שדהו אעפ"י שלא נעשה איסור בגוף האילנות, מכל מקום נראה שלא יברך עליהם".
3. מראי מקומות – לב אהרן (בוארון, ח"א סי' כ' אות י"ד), הגר"מ גבאי שליט"א (גם אני אודך ח"ט סי' ו' אות ד').

ג. ברכת האילנות באילנות היתר המכירה.

1. אינו יכול לברך.
(א) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה מ"ד) – "שאלה: אם יכול לברך ברכת אילנות בעצים של היתר המכירה. תשובה: לא".
2. יכול לברך.
(א) לב אהרן (בוארון, ח"א סי' כ' אות י"ד) – "בסיכום לענ"ד יש לחלק כך, אילן שניטע ונעבד בשביעית שלא ע"י היתר המכירה יש לדון בו אם הוי בכלל אילן שנעבדה בו עבירה. אבל אילן שנעבד ע"פ המכירה רשאים גם המחמירים לברך ע"ז ברכת האילנות ללא חשש. [ואפילו באופן שגם המתירים המכירה, מודים שאינו ראוי, כגון בגינות פרטיות, בדיעבד שעבר ומכר, לענ"ד אינו בכלל נעבדה בו עבירה. ולהוציא ממ"ש אלי מח"ס הנז' במכתב]. אגב, ואעירו גם לחומרא, שכתב (עמוד קא) שאותם שלא

אוכלים ע"פ היתר המכירה הם מסתמכים על מכתבו של הגרע"י שליט"א [זצ"ל] שכתב שהמחמיר תבא עליו ברכה, והם חפצים בברכה. ובמח"כ זה אינו..."

ד. ברכת האילנות על עץ שניטע בגזל.

1. שלא יברך.
(א) הגרש"א זצ"ל (משנת איש ח"א סי' ל"ד, עמ' מ"ד) – "מסתבר שלא, זה שלא כדין. אני לא מוצא מקור לזה, אבל מסתבר שלא".
2. בלא שם ומלכות.
(א) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה מ"ה) – "שאלה: אם אפשר לברך ברכת אילנות על עץ שניטע בקרקע שלא ברשות. תשובה: בלא שם ומלכות".
3. יכול לברך.
(א) דברי בנינו (חכ"ג סי' כ"ח) – "אדם שנטע אילנות ברשות הרבים והוציאו פרחים אם אין לו אילנות אחרות לברך עליהם יכול לברך עליהם. כי קיי"ל דקרקע אינה נגזלת. וכמו שמצינו שכן דעת רבים מן הפוסקים שאפשר לברך על סוכה שבנה ברשות הרבים מטעם שקרקע אינה נגזלת. ואף המג"א חזר בו וכמו שהעיד בספר מור וקציעה (בסו"ב תרמט) ולכן כל שאין לו אילנות אחרות יכול לברך ברכת אילנות על אילנות אלו שהוציאו פריחה בחודש ניסן. וגם העלו הפוסקים דשפיר אפשר לברך אפילו על אילן תוך ג' שנים דהיינו שפירותיו ערלה כיון שהוא לא נעשה נגד רצון ה' ורק על אילנות של כלאים שהם נעשו נגד רצון ה' אין לברך עליהם".

ה. עצים הנטועים בחצר בית הכנסת.

1. מיקל: יכול לברך.
(א) להורות נתן (ח"ה סי' י') – "אם יש לברך על אילנות הנטועים בחצר בית הכנסת, למאי שכתב בהגהות רע"א ז"ל לשו"ע או"ח (סי' ק"נ ס"א) דאסור לנטוע אילן אצל בית הכנסת וכמו שאין נוטעין אצל מזבח, ובשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' ע"ח ע"ט) כתב שיש לעקור אם כבר ניטע עכ"ד. הנה בגוף הך דינא דאין לנטוע אילן בחצר ביהכנ"ס, עיין שו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קכ"ז) מה שכתב בזה להקל, ועכ"פ אין חיוב לעקור עיין שם, ומה שהביא עוד בס' דעת תורה לאו"ח (סי' ק"נ). גם י"ל למאי שכתב בחי' רעק"א שם דנטיעת אילן בביהכנ"ס אסורה רק מדרבנן עיין שם, והנה כבר כתבו האחרונים דאיסורי דרבנן הוי רק איסור גברא ולא חפצא, עיין בזה בשו"ת תורת חסד (או"ח סי' ל"א) ובס' אתון דאורייתא (כלל יו"ד), נמצא דאינו דומה לכלאים, דשם האיסור בעצם האילן ולכן אין לברך עליו, אבל הכא אין איסור בעצם האילן וקיל טפי. ועיין מג"א (סי' תרמ"ח סק"ג) דבאתרוג המורכב ליכא פסול משום שנעבדה בו עבירה, דא"כ עז של כלאים ייפסל לשופר עיין שם, ועיין טו"ז או"ח (סי' תקמ"ט סק"ג), ובשו"ת חת"ס (או"ח סי' ר"ז), ושו"ת נפש חיה (או"ח סי' ב'), ובס' נתן פרי עמ"ס שביעית (עמוד פ"ג) ואכמ"ל. ולדינא נראה פשוט שיכול לברך".
- (ב) משנת יוסף (ח"ו סי' ע"ג אות א').
2. מראי מקומות.
(א) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה מ"ו) – "שאלה: למש"כ הרעק"א או"ח סי' ק"נ דאסור לנטוע עצים ע"י בית הכנסת אם יכול לברך ע"ז ברכת אילנות. תשובה: לא".
(ב) הגר"ח זצ"ל (מישרים אהבוך עמ' רמ"ד אות א') – "האם מותר לברך ברכת האילנות, על עצי פרי הנטועים בחצר בית הכנסת. תשובה: מסתבר שמוותר".
- (ב) מעשה חמד (פרק ג' סעי' ס"ד) – "יש אוסרים לנטוע אילנות בחצר בית-הכנסת ויש המחייבים לעוקרם, ולדבריהם אין לברך על אילנות אלו".

ו. שאר ציורים: עבודה זרה, עיר הנדחת, יריחו, נחל איתן, בית הקברות, מוזר הנאה.

1. מראי מקומות – מעשה חמד (פרק ג' סעי' ט"ו - סעי' ל"ז).

ז. האם מותר לברך ברכת האילנות על אילן שפירותיו נגועים בתולעים.

1. וישמע משה (פר' בהר תשע"ו גליון קי"ב עמ' ג', חג פסח תשפ"ג עמ' ג' אות ו') – "שאלה: היוצא בימי ניסן ורואה אילנות מבלבלים מברך ברכת האילנות. ויש להסתפק במי שצומח בחצירו עץ המלבלב בכל שנה בימי ניסן, אולם כבר כמה שנים שאינו נהנה כלל מן הפירות שכן רובם נגועים בתולעים ואין לו את האמצעים להדביר אותם. האם יכול לברך על אילן זה או שמכיון שאי אפשר ליהנות מפירותיו אין מברכים עליו בשעה שמלבלב".
2. תשובה: יסוד שאלה זו במחלוקת האחרונים האם אפשר לברך על אילן ערלה, ושורש הספק הוא האם הברכה נתקנה על האילן הזה עצמו שהוא נברא ליהנות ממנו בני אדם, ומכיון שהוא ערלה ואסור ליהנות מפירותיו אין מברכים עליו, או שמכיון שרואה אילן אחד מבלבל מברך על כללות עצי הפרי שנבראו ליהנות מהם, ולא איכפת לן במה שאי אפשר ליהנות מאילן זה עצמו.
3. והראה לי הגאון רבי שמאי גרוס שליט"א שכבר עמד בזה בשו"ת דובב מישרים ח"ג ס"ה, והביא ראיה מהמשנה במעשר שני פ"ה מ"א, דאמר רבן שמעון בן גמליאל שאין צריך לציין כרם של ערלה כדי שלא יאכלו ממנו אנשים וייכשלו באיסור ערלה רק בשנת שמיטה, אבל בשאר שני שבוע לא, ובגמ' ב"ק סט, א מבואר הטעם דאמרינן הלעיטהו לרשע וימות. דמי שבא לגנוב פירות בלא רשות הבעלים, אין אנו אחראים לו שלא ייכשל באיסור ערלה. ואם נאמר שאין לברך ברכת האילנות על עצי ערלה, היה לנו לציין כרם של ערלה כדי שלא ייכשלו בו בני אדם באיסור ברכה לבטלה שיברכו עליו ברכת האילנות שלא כדין. ועל כרחק שאפשר לברך ברכת האילנות גם על עצי ערלה. ולדבריו נראה פשוט שאפשר לברך ברכת האילנות גם על עץ שפירותיו מתולעים. אמנם

- העיר הגר"ש גרוס די"ל דהכא גרע מאילן ערלה, שהרי אילן של ערלה יבוא מעצמו לכלל היתר אכילה בשנים הבאות, ואילו אילן זה באופן הרגיל לא יתפא מנגיעותו ולעולם לא יהיו פירותיו ראויים לאכילה.
4. אמנם לדעת האומרים שאין לברך על עצי ערלה נראה לכאורה שאין לברך על עץ שפירותיו מתולעים, וכן אמר לי הגאון הגדול רבי נסים קרליץ שליט"א [זצ"ל], שהמחמירים בערלה יחמירו גם בזה. והגאון רבי מנדל שפרן שליט"א אמר לי שאם באמת אילן זה נגוע כ"כ בתולעים עד שאין הנאה כלל מפירותיו יתכן שאין לברך עליו דחשיב כמין קללה שאין מברכים עליו.
5. והגאונים רבי יעקב גרינוולד ורבי יעקב חיים סופר שליט"א הורו שאם יכול ליהנות קצת מן הפירות כגון שיקח פרי ויברור אותו מן התולעים ויהנה מחלק הפרי שאינו נגוע, שפיר יש לברך עליו ברכת האילנות אבל אם אי אפשר ליהנות ממנו כלל אין לברך עליו. וכן הסכים לדינא הגר"ש גרוס. והגרי"ח סופר ציין למש"כ בספרו פרי חיים לענין עצי ערלה, והביא בזה מדברי האחרונים צדדים לכאן ולכאן.
6. והגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א [זצ"ל] אמר שיש להקל ולברך. והגאון רבי חיים מאיר וואזנר שליט"א אמר שאפשר לברך עליו שהרי נהנים מריחו הטוב אע"פ שאין הנאה מפירותיו. והגאונים רבי יעקב מאיר שטרן ורבי מרדכי גרוס שליט"א אמרו שאפשר לבשל את פירותיו ולסנן את המים מן התולעים ולשתות את המים לבדם, ובזה יהנה מטעם הפרי, ולכן יש לברך עליו.
7. והגר"ש גרוס השיב דזו אינה טענה, שהרי אין מבטלין איסור לכתחילה, ואסור לבשל לכתחילה פרי שאנו יודעים שהוא נגוע בתולעים על מנת לסנן את המים ולשתותם. ואמנם אם אין העץ נגוע בודאי אלא ספק הוא אם יש בו נגיעות, אע"פ שלענין ברכת האילנות לכאורה היה לנו לומר ספק ברכות להקל, מכל מקום יכול לברך מכה סברא זו, דבזה בודאי מותר לבשל הפירות ולסנן המים ולשתותם, מכיון שאין במים בודאי תולעים אלא ספק הוא בלבד. [א.ה. ודעת הגרי"מ שטרן דלא חשיב ביטול איסור לכתחילה שהרי המים אינם נותנים כלל טעם לשבח במים, ואין צריך לבטל את טעם התולעים בששים, דאין בטעם זה כח לאסור כלל מכיון שהוא פגום בעצם. ואת התולעים עצמן אינו אוכל אף ע"י ביטול שהרי הוא מסנן את המים].
8. והגאון רבי נפתלי נוסבוים שליט"א צידד להקל לברך עליו מכיון שיכול למכור את פירותיו לגוי וליהנות מהכסף, ושפיר מקרי ליהנות בהם בני אדם, משא"כ ערלה שאסורה בהנאה ואי אפשר למכרה לגוי. והגר"ש גרוס השיב דאסור למכור לגוי דבר האסור באכילה לישראל, שמא יחזור וימכרנו לישראל, ורק כמות קטנה שיאכלנה לבדו מותר למכור לו".

ח. מראי מקומות.

1. הגר"א ובנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' א') – "על אילנות שגדלו באסור, גם אם הפרות מתרים אולי זה ח"ו מנאץ ולכן אולי לא יברך".

ז] חודש ניסן.

א. אם פרח באדר: האם יברך.

1. יברך.
- (א) א"ר (ס"ק א') – "בימי ניסן וכו'. והוא הדין רואה אילנות פורחות בחדש אדר, ספר צידה לדרך [מאמר א כלל ג פכ"ח]".
2. אין לברך.
- (א) ברכי יוסף (ס"ק ב') – "ממאי דאמרו היוצא בימי ניסן, משמע דעל פרחי השקדים שממהרין הרבה קודם ניסן אין לברך, גם אין לברך אלא על ריבוי אילנות. הרב הלק"ט ח"ב סי' כ"ח. והרב צידה לדרך מאמר א' סוף כלל ג' כתב וכן אם ראה אילנות פורחות בחדש אדר. ואין זה סותר למ"ש הרב הלק"ט, דדוקא שקדים שממהרין תדיר קודם ניסן כתב שלא יברך, והרב צידה לדרך איירי בשאר אילנות שבמקרה לבלבו באדר. ואני שמעתי דברכה זו על דרך האמת שייכא דוקא לימי ניסן. וכפ"ז נ"ל דגם על פרחי שקדים יכול לברך בימי ניסן, והכי חזינן לרבנן קשישאי ברוכי מברכי על פרחי שקדים בימי ניסן. וכן עיקר. ואפשר דגם כונת הרב הלק"ט אינה אלא למעט ברכה על הפרחים, ונקט פרחי שקדים דשכיחי דקדמי באדר, אבל ה"ה לפרחי אילנות אחרים, וגם הרב אזיל ומודה דבימי ניסן ברוכי מברכינן על פרחי שקדים נמי, דלמה יגרע פרח שקדים מפרחי אילנות אחרים. ודוק".
- (ב) כה"ח (ס"ק א') – "כיון דאיכא פלוגתא בזה וכ"מ מלשון הגמ' דדוקא בניסן וגם ק"ל ס"ב להקל אין לברך אלא דוקא בניסן. וכן עמא דבר".
- (ג) מנחת יצחק (ח"ג סי' כ"ה אות ג') – "אם ראה אילנות פורחת בחדש אדר, דהרב צדה לדרך (מאמר א' סוף כלל ג'), כתב דיש לברך אז, והביאו הברכ"י (שם אות ב') והבאה"ט שם, אבל כיון שיש חולקי' עליו עיין שם בברכ"י, על כן כתבו, שלא לברך באדר, רק ימתין עד ניסן, לצאת מידי ספק".
- (ד) אור לציון (ח"ג פרק ו' אות ב') – "אין לברך ברכת האילנות בחדש אדר, אלא יש להמתין לחודש ניסן".
- (ה) הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קל"א [דפו"ח, עמ' ק"נ]), עי' דברי שי"ח חקס"ד טור א', מועדי הגר"ח ח"א תשובה י"א, עי' שערי ציון ח"א עמ' ג' אות א') – "שאלה: כשאדם רואה פריחה באילנות, בסוף חודש אדר, (כמו שמצוי) נסתפקו. א. האם לברך קודם ניסן, או לא. ב. האם כשראה קודם ניסן, מפריע לברכה של ניסן, שכבר אין זה ראייה חדשה. תשובה: לא נהגו לברך קודם ניסן ואם בירך יצא".
- הגר"ח זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ד) – "שאלה: מי שראה אילנות מלבליים בערב ר"ח ניסן, האם יכול לברך או עדיף להמתין לברך בתוך חודש ניסן. תשובה: יכול אבל עדיף בניסן".
- עי' הגר"ח זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ה) – "שאלה: כיצד הדין במי שראה אילנות מלבליים בערב ר"ח ניסן ובירך הברכה, האם יצא בדיעבד או שראוי שיבקש בחדש ניסן מאדם אחר שיציאו בברכה. תשובה: יצא".
- (ו) וזאת הברכה (עמ' קנ"ז אות ב'), עי' מעיין הברכה פרק כ"ג אות כ"ח).
3. מראי מקומות – באה"ט (ס"ק א'), חזון עובדיה (פסח [מהדור' תשס"ג] עמ' כ"ה), נטעי גבריאל (פסח ח"א פרק ו' סעי' ב', סעי' ג'), מעשה חמד (פרק א' סעי' ז'), לב אהרן (בווארון, ח"א סי' י"ט אות ט"ו), מנחת אשר (ח"ג סי' י"ד אות ב').

(א) חת"ס (בהג' על שו"ע) – "כתוב באליה רבה בשם צידה לדרך שהוא הדין באדר, ונראה לי דכל שכן אייר ועיין מה שכתב הב"י ביו"ד סימן ר"א גבי מפצי ביומי תשרי מדלא אמר חדש תשרי אלא ביומי תשרי משמע הוא הדין אלול ע"ש והוא הדין הכא וממורי זצ"ל קבלתי כל זמן שנמשך ימי חודש ניסן דתקופה לתוך חודש אייר כגון אם חל תקופת ניסן כ' ניסן אז יש זמן לברך עד כ' אייר".

(ב) הגרח"ק זצ"ל (אשיחה ריש עמ' שס"ב) – "**האם יש ענין להימנע** ככל האפשר מלראות הפריחה באילנות בחודש אדר עד אשר יגיע חודש ניסן ויברך שהרי עדיף לא להתבונן קודם זמן הברכה. תשובה: לא".

ב. חודש אייר.

1. יכול לברך.

(א) התעוררות תשובה (ח"א סי' ק"ד) – "ומוכח גם כן דאם לא בירך בחודש ניסן יכול לברך גם בחודש אייר דהא קרא לחודש השני חודש זיו משום דאית ביה זיווא לאילנות כר' יהודה".

(ב) אג"מ (רבבות אפרים ח"ה סי' קע"ג) – "ואני ראיתי את מו"ר הה"ג ר' משה פיינשטיין זצ"ל שבירך על האילנות ב"ח אייר תשי"ג וא"כ יש לנו מעשה רב דמותר".

(ג) באר משה (ח"ה סי' ע"ט) – "בודאי אם בניסן לא ראה אילנות מלבלין רק בחודש אייר יכול לברך".

(ד) בצל החכמה (ח"ו סי' ל"ו) – "עבר ניסן ולא בירך, יכול לברך גם אח"כ".

(ה) רבבות אפרים (ח"ה סי' קע"ג, ח"ה סי' ע"ה אות ב') – "מותר לברך ברכת האילנות גם בחודש אייר למי שלא הזדמן לו לברך בחדש ניסן".

(ו) חזון עובדיה (פסח [מהדו' תשס"ג] עמ' כ"ח).

(ז) וואת הברכה (עמ' קנ"ז אות ב', מעיין הברכה פרק כ"ג אות כ"ח).
2. שלא יברך בשם ומלכות.

(א) כה"ח (ס"ק א') – "מיהו מי שאיחר ולא בירך בניסן נראה דיכול לברך אח"כ בלא שו"מ".

(ב) אור לציון (ח"ג פרק ו' אות ב') – "ואם עבר ניסן ולא בירך, יברך בחודש אייר בלא שם ומלכות".

(ג) פסקי תשובות (אות ב') – "ובמ"ב (ס"ק א') אורחא דמילתא נקט שאז דרך ארצות החמים לבלבל האילנות, והוא הדין בחודש אחר כל שרואה הלבוב פעם ראשון מברך. ובכמה פוסקים מצינו שהזמן הוא דווקא בחודש ניסן, לא קודם לכן ולא לאחר מכן, ואם לא בירך בחודש זה לא יברך בהזכרת שם ומלכות, אמנם עפ"י דברי רבים מהפוסקים אפשר לברך בשם ומלכות אף בחודש אייר כשרואה אילנות המבלבלים, אך עמא דבר שלא לברך בשם ומלכות אלא בחודש ניסן".

3. מראי מקומות – אשל אברהם (בוטשאטש, ריש סי' רכ"ו, לשונו מובא לקמן), נטעי גבריאל (פסח ח"א פרק ו' סעי' ה'), מעשה חמד (פרק א' סעי' י').

ג. ברכת האילנות בארצות שהאילנות מבלבלים בחודש אחר.

1. יברך.

(א) ריטב"א (ראש השנה דף יא.) – "ויומי ניסן לאו דוקא אלא כל מקום ומקום לפי מה שהוא דמלבלבי".

(ב) מחצית השקל (על שו"ע סעי' א') – "היוצא בימי ניסן: אורחא דמלתא נקט, שאז דרך ארצות החמים לבלבל האילנות, והוא הדין בחדש אחר כל שרואה הלבוב פעם ראשון מברך".

(ג) מ"ב (ס"ק א') – "בימי ניסן. אורחא דמלתא נקט שאז דרך ארצות החמים לבלבל האילנות וה"ה בחודש אחר כל שרואה הלבוב פעם ראשון מברך [אחרונים]".

(ד) נטעי גבריאל (פסח ח"א פרק ו' סעי' י"ז) – "באוסטרליה שזמן פריחת אילנות בחודש אלול ותשרי, יכול לברך אז".

(ה) וואת הברכה (עמ' קנ"ז אות ב', מעיין הברכה פרק כ"ג הע' י').

(ו) פסקי תשובות (אות ב') – "ומכל מקום, אין הדברים אמורים אלא במקומות כמו ארץ ישראל שעיקר זמן לבלוב האילנות הוא בחודש ניסן, אבל במדינות הצפוניות יותר שבחודש ניסן עדיין החורף שולט ועיקר הלבוב הוא בחודש אייר או סיון, יוכל לברך בברכה בחדשים אלו, אף שיוכל למצוא מיעוט אילנות המבלבלים בחודש ניסן, אם כי נכון להדר גם שם ולברך בחודש ניסן. ואין צריך לומר שבחצי כדור הארץ הדרומי (מדינות דרום אמריקה, דרום אפריקה ואוסטרליה וכדו') שבעונת הקיץ אצלינו - שם חורף, ובעונת החורף אצלינו - שם קיץ, והאביב ולבלוב האילנות הוא בחודש תשרי וסמוך לו, זמן ברכת האילנות אצלם הוא בחודש תשרי, בתקופת האביב שלהם".

2. מראי מקומות.

(א) אשל אברהם (בוטשאטש, ריש סי' רכ"ו) – "בימי ניסן. במה שאמרו חז"ל [ברכות מג, ב] לשון ביומי ניסן כו' צל"ע אם הוא דוקא לגבי ברכה דאילנות אז דוקא, או דאורחא דמלתא נקט שאז הסדר הלבוב. וממה שכתוב בשו"ע שאחר שהוציאו פירות אין לברך, משמע קצת שמברכין גם אחר ניסן, שהרי אין מצוי שיוציא אילן פירותיו בניסן, וכמדומה שגם בארץ ישראל תובב"א ומקומות החמים אין מוציאים פירות אז, וצלע"ע".

(ב) הגריש"א זצ"ל (משנת איש ח"א סי' ל"ב, עמ' מ"ב) – "ודאי היה ראוי, המציאות זה כך. אבל סוכ"ס בשו"ע לא כתוב שאפשר לברך בחודש שבט, זאת אומרת שאנחנו צריכים לחדש דבר, לא סתם הנהגה אלא ברכה. אם אחד מברך, לא הייתי אומר שזה ברכה לבטלה, אבל לסדר לכתחילה שיברכו, לא ברור לי לעשות כן".

ד. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"א) – "שאלה: האם אפשר לומר בס"ד מדוע התגלגל שיברכו ברכת האילנות דוקא בחודש ניסן, כשם שהאילן מתחיל לפרוח ומעיד שאח"כ יוצא ממנו פרח, **כך בחודש ניסן שעתידין ליגאל**, זה חודש שעתיד לבשר על הגאולה במהרה בימנו, וגם עם ישראל עומד לפרוח בחזרה לתפארתו. תשובה: נכון. [כעין זה שמעתי גם מהגאון ר' שמואל אליעזר שטרן שליט"א. ומצאתי בנצי"ב דברים טז' א' על הפסוק שמור את חודש האביב דברים נפלאים בין השייכות שאדם כעץ השדה. נפתח באיזה דבר אגדה בענין ברכת האילנות, שמעתי מהגר"ח מישקובסקי שליט"א על הגאון ר' מרדכי גיפטר זצוק"ל שראה פעם אילנות מבלבלים והסובבים ראו אותו מתפעל ויוצא מן הכלל. עומד ומתבונן ומעמיק ולא הבינו מדוע. לפתע אמר לסובבים, תראו את האילנות המבלבלים, הבלבול הזה מבשר שעוד מעט יגיע הפרח ואחרי הפרח יגיע הפרי הנפלא והמתוק שכולנו מחכים לו. מי מעיד על הפרי שיגיע אח"כ, אותו לבלוב קטן שמתחיל עתה לבצבץ מהאילן. ואז אמר להם הגאון ר' מרדכי גיפטר זצוק"ל, אני מתפלל ומחכה כבר לראות את הבלבול והסימן הראשון של סימני הגאולה שיבשרו לי כבר שמיד אח"כ מגיע המשיח. כי ברגע שיהא את הבלבול הראשון של האור הגאולה, זה יבשר על הכל, ועל זה אני מחכה ומצפה ומתבונן, מתי נזכה כבר לראות את האור הראשון המבשר על ביאת משיח צדקנו במהרה בימנו אמן. הגאון ר' יעקב ניימן זצוק"ל בדרכי מוסר עמוד שב' אומר כשאדם מתבונן בברכה זו מה מברך, יראה שמודים להקב"ה על ריבוי הדברים שברא הגם שאין בהם צורך לחיי הנפש אלא נבראו ליהנות בהם בני אדם, שחפץ הקב"ה שיהיה טוב לברואים, מזה ילמד האדם עד כמה עליו להידבק במידותיו של הקב"ה ולראות איך לגרום נחת רוח לשאר הברואים, כמו שהקב"ה ברא בריאה שלימה להיטיב ולגרום הנאה לאנשים, וח"ו מי שאינו חפץ להנות בני אדם אחרים, הוא עושה היפך הבריאה]."
2. נטעי גבריאל (פסח ח"א פרק ו' סעי' ד') – "יום א' דר"ח אייר ג"כ נכלל בניסן".

ת) זמנה.

א. הזמן.

- רק פעם אחת בשנה – מ"ב (ס"ק ג', שעה"צ ס"ק א'), פוסקים.
- אילן המחדש פעמיים בשנה – מעשה חמד (פרק א' סעי' ד', "וצ"ע").

ב. לברך בלילה באור.

- מחמיר: שלא לברך.

(א) **הר צבי** (ח"א או"ח סי' קי"ח ד"ה ומדי, יין הטוב או"ח סי' מ"ד) – "למ"ד דיומי ניסן דוקא אי נשים איתנייהו בברכה זו. דלכאורה יש לומר דהוי מצות עשה שהזמן גרמא ופטירי, ואף דכאן יש לומר דלילה אינו פוטר לגמרי דהחיוב נמשך לברך אחר כך ביום..."

(ב) **חמדת צבי** (וולנר, ח"א סי' י"ח אות ט') – "יין הטוב ... לדידי צע"י דהרי ברכה זו תקנו על הרואה ואין דומה ראייה של יום לראיה של לילה עי' ביו"ד (קצ"ו סעי' ד') דכתב הרמ"א דהבדיקה תהי' לאור היום ולא לאור הנר ועי' שם בתורת השלמים דצבע הכתם ניכר יותר ביום מבליילה לאור הנר ומזה הטעם ג"כ אין רואים נגעים אלא ביום ועי"ש וכן ביומא (ע"ה, ב) האי מאן דאית ליה סעודתא לא לאכלי' אלא כעין יממא קא אמרינן פרש"י באור האבוקה, ועי"ש. הרי דאין הראיה של יום דומה לדלילה אף גבי אור הנר ודבר שתוי בהנאת הראיה הוי דוקא ביום ובפרט גבי פרחים של האילנות דידוע דכל הפריחה הוי מחום ואור השמש והצבעים והגוונים של עצים ופרחים באור השמש מראים נפלאות הקב"ה, ומה דמביא ראי מתשובת מהרש"ם (ח"ב קכ"ד) דפוסק דהרואה קשת בלילה יש לו לברך, לענ"ד אין ראי' דשם אין הברכה על הנאה והיופי אלא על הראי' וזכירת הברית וכיון שראה את הקשת יש לו לברך אפילו בלילה, משא"כ כאן דיש בזה ענין התחדשות הבריאה וזה אינו נרגש אלא ביום, וכן מה שמביא מהא דמל"מ (פ"ח דמתנות עניים ה"א) דבלשון ימים נכלל לילות ומשנדר ליתן פרוטה בכל יום יכול ליתן גם בלילה עי"ש, ג"כ אינו דומה לכאן דגבי נדרים הולכים אחר לשון בני אדם ובזה שפיר לשון ימים הוי גם הלילות, משא"כ כאן גבי ברכה על פריחת האילנות הרי בראיה תליא מילתא וביום הרי רואה ומברך משא"כ בלילה".

(ג) **הגר"ח זצ"ל** (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה נ') – "שאלה: אם אפשר לברך ברכת האילנות בלילה כשיש אור חשמל. תשובה: לא".

2. יברך.

(א) **יין הטוב** (או"ח סי' מ"ה) – "ונראה דלכולי עלמא איתא לברכה זו בלילה, דאף למאן דאמר יומי דניסן דוקא, היינו למעוטי ימים שלפניהם ושלאחריהם, אבל לא לאפוקי לילותיהם".

(ב) **ציץ אליעזר** (חי"ב סי' כ' אות ה') – "כן לדעתי צודק הבעל יין הטוב שם דאיתא לברכה זו גם בלילה, ואין מקום חלות לסברת חילוקו של כת"ר לגבב להבדיל בזה בין יום ללילה, וגם בלילה (ובפרט לאור הנר) אפשר שפיר להתרשם ולהנות ביופי הראיה ובהתחדשות הבריאה, (ולמטותא דידיה מדוע לא מחשיב לה א"כ למעשהו"ג שנשים יהיו פטורות דומיא דגבי וראיתם אותו פרט לכסות לילה), ואין להאריך".

(ג) **רבבות אפרים** (ח"ו סי' תנ"ח סוף אות ב') – "דאפשר לברך בלילה ובחווה"מ וביו"ט ובשבת".

(ד) **הגר"ח זצ"ל** (מה טובו גליון י' עמ' צ"א) – "שאלה: אם בברכת האילנות גם שייך ענין של זרזין מקדימין, להזדרז לראות ולברך, כיצד השנה שחל ר"ח ניסן בשבת ולא רוצה לברך בשבת, האם יש ענין להזדרז לברך במוצאי שבת ברכת האילנות, או עדיף בבוקר כשרואה יותר טוב". תשובה: אם רואים היטב יש ענין כבר במוצאי שבת".

(ה) **קול אברך** (רבבות אפרים ח"ו סי' תנ"ח אות ב') – "אפשר לברך ברכת האילנות גם בלילה".

(ו) **מעשה חמד** (פרק א' סעי' כ"ז, הע' נ"ט) – "אפשר לברך בין ביום ובין בלילה, לאור הנר והאבוקה, ובלבד שיראה באופן ברור. [דאף על פי שאמרו בגמ' יומי ניסן, יומי לאו דווקא ודלא כמו שכתב בספר הר צבי ח"א סי' קי"ח והדברים תמוהים, וכבר נחלק עליו בס' יין הטוב, ופשוט, דלא שנא משאר ברכות הראיה דמהני בהו אף בלילה]."

3. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ד סי' כ"ח אות ד').

ט] לברך ברכת האילנות בשבת - האם מותר לברך ברכת האילנות בשבת וביום טוב או שמא יש לחוש שישכח ויקטוף.
א. יכול לברך לכתחילה.

1. **לב חיים** (ח"ב סי' מ"ד) – "דמותר גמור וראיה ממ"ש מרן בש"ע א"ח סימן של"ו ...".
2. **אדר"ת** (תפילות דוד, נפש דוד עמ' רט"ו) – "הייתי זהיר וזרזו לקיים ד' חז"ל הקדושים, לברך בימי ניסן [או אייר], על הגני אילני דמלבלבים, והייתי מהדר לברכה בשבת כדי למלאות החסר, וגם הזרתי לברך בבוקר בעת תפלת שחרית, שהיו בביתי המון להתפלל, וברכתי אחר התפילה כדי לזכות את הרבים, שאינם יודעים כלל מדין זה".
3. **יין הטוב** (או"ח סוף סי' מ"ה) – "ונראה עיקר כמו שכתב הוא עצמו בלב חיים ובזכירה לחיים דמותר גמור הוא לברך בשבת ויו"ט וכו"ל. אלא דעיין שם בכף החיים שכתב עוד שלפי דברי המקובלים שכתבו דע"י ברכה זו מברר ניצוצי הקדושה מן הצומח וכו' יש איסור נוסף בזה דבורר ועל כן אסור לברך ברכה זו בשבת ויו"ט, עכ"ל. והיה נראה להעיר בדבריו אלה דאין דרך ברירה בכך ולא מצינו איסור בורר בכי האי גוונא, ועיין בתשובת רב פעלים ח"א בחלק סוד ישירים (סי' ד') ובכנף רננה בחלק מין כנף (סי' מ"ד), ועיין עוד יוסף חי פ' ויגש (סוף אות י"ב), ואין לנו עסק בנסתרות".
4. **קהלות יעקב** (ארחות רבנו ח"ג עמ' רכ"ד אות כ"ו [לשונו מובא לקמן], הגר"ח זצ"ל שער העין עמ' תי"ז אות י', הע' ח') – "עוד העיד בפני חכם אחד, שמדומה לו שראה את הקה"י מברך ברכת האילנות בשבת, האם ידוע לכת"ר עובדא כזו, [דיש דעות שלכתחילה לא יברך בשבת]. תשובה: נכון. [ודלא כמ"ש בכה"ח שאין לברך על האילנות בשבת שמא יתלוש, וגם משום בורר הניצוצות. ע"ע בכל זה בהלכות פי"ד סט"ו, דביררנו, דמדינא אפשר לברך בשבת בלא שום פקפוק]".
5. **באר משה** (ח"ג סי' מ"ג אות ב', ח"ח סי' ע"ט) – "ששרי לברך ברכת אילנות בשבת בלא שום פיקפוק".
6. **הגרשז"א זצ"ל** (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג הע' קכ"א, פסח פרק ב' הע' י') – "ובירכה אף בשבת (וראה כה"ח ... וע"ע נפש דוד להאדר"ת ז"ל עמ' קל"ח שהי' מהדר לברכה בשבת כדי להשלים מאה ברכות)".
7. **הליכות אבן ישראל** (מועדים ח"א עמ' ה' אות ב') – "פעמים שהיה רבינו הולך לברך ברכת האילנות בשבת. וכן ביו"ט של פסח".
8. **הגריש"א זצ"ל** (ישא יוסף ח"ג [או"ח ח"ב] סי' נ"ה אות ה', משנת איש ח"א סי' ל"ג [עמ' מ"ג], אשרי האיש או"ח ח"ג פרק נ' סוף אות א') – "שיכול לברך בשבת".
9. **רבבות אפרים** (ח"ד סי' קי"ג אות מ"א, ח"ה סי' קע"ג, ח"ו סי' תנ"ח סוף אות ב' [לשונו מובא לעיל], ח"ז סי' קי"ט, ח"ח סי' נ"ח אות ז', סי' ע"ה אות ב', סי' תפ"א אות י"ט).
10. **כאיל תערוג** (תשעה פ"ה פר' צו עמ' קי"ט) – "ואמר רבנו שהמנהג לברך ברכת האילנות גם בשבת, ודלא כדברי הכף החיים שהביא יש אומרים שלא לברך בשבת".
11. **הגר"ש דבליצקי זצ"ל** (דרך ישרה ח"א פרק כ"ו אות כ"ט).
12. **עי' הגר"ח זצ"ל** (מישרים אהבוך עמ' ר"נ אות ט"ו) – "שאלה: האם מותר לברך ברכת האילנות בשבת. כי ראיתי באחד הספרים לאסור בזה על פי הקבלה, משום בורר. תשובה: על פי דין אין איסור".
- הגר"ח זצ"ל** (מישרים אהבוך עמ' ר"נ אות י"ז) – "שאלה: לכאורה יש להוכיח מהמשנה ברורה (בבאור הלכה סימן רכה ד"ה או) שהתיר לברך ברכת שהחיינו על פירות חדשים שעל האילנות ששמח בראיתם, אף בעודם על האילן בשבת. ע"ש. לברך ברכת האילנות בשבת. תשובה: נכון".
- הגר"ח זצ"ל** (מועדי הגר"ח ח"א תשובה ב') – "שאלה: אם אפשר לברך ברכת האילנות בשבת. תשובה: אפשר".
- עי' הגר"ח זצ"ל** (מעשה חמד עמ' רצ"ט אות ג') – "מש"כ הלב חיים להוכיח מהמד"ר שמברכים בשבת הוא דבר פלא שהרי אין עניינו לכאן כי אם לשהחיינו וכמו שפ"י הרד"ל (סו"פ בראשית עה"פ ונח מצא חן יעו"ש), ובע"כ צל"פ כן דהא אין מברכים על הפירות כי אם על הפרחים ועוללה זו פרי, וע"ש עוד ברד"ל שנטה למחוק תיבת בשבת דט"ס הוא יעו"ש".
- הגר"ח זצ"ל** (שערי ציון ח"א עמ' ה' אות י"א) – "כמדומה שאצלנו נהגו לברך".
13. **תשובות והנהגות** (ח"א סי' קצ"א, מעשה חמד עמ' שט"ו אות ט', עמ' שי"ז) – "ומה שפסק חכ"א לא לברך בשבת, (בכף החיים מביא בשם מועד לכל חי שאסור בשבת שמא יטלטל האילנות או יקח בידו פרחים ולדבריו כן נהגו) אבל כמדומני שגורמים מכשול שמעביר על מצוה הבאה לידו ואסור, וכ"ש לפוסקים שעיקר הברכה היא רק פעם ראשונה שרואה, ואם נמנע מלברך בשבת מבטל הברכה לדבריהם. [עיין בירור הלכה או"ח סימן רי"ט], ואף שלהלכה נראה ההכרעה שמברך גם אחר כך, עיין במשנ"ב סימן רי"ט סק"ה היינו בלא בירך, אבל לכו"ע עיקר המצוה לברך פעם ראשונה כשרואה".
14. **הגר"ע אויערבאך שליט"א** (מה טובו גליון י' עמ' קע"ז) – "אפשר לברך ברכת האילנות בשבת".
15. **נשמת שבת** (סי' של"ו אות קע"ג) – "מותר".
16. **נטעי גבריאל** (פסח ח"א פרק ו' סעי' ז') – "יכולין לברך ברכת האילנות בשבת וי"וט".
17. **מנחת אשר** (ח"ג סי' י"ד אות ה').

ב. אין לברך.

1. **כה"ח** (ס"ק ד') – "בשבת ויום טוב אין לברך ברכת האילנות שמא יטלטל האילנות או יקח בידו הפרחים להריח בהם או שמא יתלוש. מועד לכל חי שם אות ח'. ונראה לדברי המקובלים שכתבו שע"י ברכה זו מברר ניצוצי הקדושה מן הצומח יש עוד איסור נוסף דבורר וע"כ אסור לברך ברכה זו בשבת ויו"ט. וכן עמא דבר".
2. **אור לציון** (ח"ג פרק ו' אות ה') – "תשובה. אין לברך ברכת האילנות בשבת".
3. **שבט הלוי** (מבית לוי פסח עמ' ג' אות א') – "וכשר"ח חל בשבת, יוצאים ביום ראשון".

ג. מהיות טוב יש לברך ברכת האילנות בימות החול.

1. יחזקאל דעת (ח"א סי' ב', חזון עובדיה פסח [מהדו' תשס"ג] עמ' כ') – "והעיקר להלכה שמותר לברך ברכת האילנות בשבת. אלא שלכתחילה מהיות טוב יש לברך ברכת האילנות בימות החול, ורק אם לא נזדמן לו לברך אלא בשבת הסמוכה לסוף חודש ניסן, וחושש שמא ישכח ויפסיד ברכה זו לגמרי, אז יברך ברכת האילנות בשבת".
2. ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' של"ו קוצר סעי' ח') – "מעיקר הדין מותר לברך ברכת האילנות בשבת וביום טוב, ואין לגזור שמא ישכח ויתלוש מפרחי האילנות בשבת. [וכבר ביארנו לעיל, שגם אין בזה כל חשש לאיסור בורר]. ומכל מקום מהיות טוב נכון לברך ברכת האילנות בימי החול, אלא אם כן חושש שישכח לברך בימי החול, שאז מותר לברך לכתחלה ברכת האילנות בשבת. וכן אם רוצה לזכות את קהל המתפללים בברכה זו, כאשר חלק מהקהל אינם באים לבית הכנסת להתפלל בימות החול, שאז מותר לכתחלה לברך ברכת האילנות בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד טו]".

ד. מראי מקומות – שרגא המאיר (ח"ו סי' קכ"ז אות א', ח"ח סי' י"ג אות ב'), משנת יוסף (ח"ו סי' ע"ג אות ד'), מעשה חמד (פרק א' סעי' כ"א - סעי' כ"ו, סי' י"ט).

1. ששכ"ה (פרק כ"ו הע' ע"ב [דפו"ח, הע' ע"ח]) – "כף החיים ... ולכאורה מסי' שלו סעי' י לא רואים כדבריו, דהא מותר להריח בפרחים ולא חיישינן שמא יתלוש, וצ"ע".
2. פסקי תשובות (סוף אות ג') – "אבל בשבת קודש יש נמנעים מלברך ברכת האילנות מכמה טעמים, אם כי מדינא ליכא איסור, ולכן אם חל ל' ניסן בשבת ועדיין לא בירך ברכה זו, יברכנה בשבת (אף שמקפיד תמיד שלא לברך בשבת) ועדיף טפי מאשר להמתין עד לאחר שבת וכבר יצא ניסן, וכן אם נזדמן לו ראיית אילני דמלבלבי בשבת בעוד שבאמצע השבוע לא יהיה לו הזדמנות קלה למצוא אילנות מלבלבים יוכל לברך לכתחילה גם בשבת".

ה. ברכת האילנות בתוספת שבת: למחמירין לעיל.

1. מחמיר.
 - א) הגר"ח זצ"ל (מעשה חמד עמ' רצ"ט אות ג') – "פשוט דלהאוסרים לברך בשבת שחוששים שמא יתלוש, א"כ הוא הדין בזמן תוספת שבת, שיש אוסרים במלאכה מן התורה. ומה שהוכחח מהא"א (להגה"ק מבוטשאטש ז"ל) לא דמי. דבקיודש לבנה אין איסור אלא שדומה לאיסור תחומין, ולפיכך הקיל כדי לברך בציבור. ומשמע אכן שלא הקיל אלא משום מעלת ציבור, ובלא"ה יש להמנע אף בזמן תוספת שבת. ופשוט עכ"פ שבנידון דידן יש לאסור בתוספת שבת לשיטות האוסרים לברך בשבת".
 - הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה מ"ז) – "שאלה: לסוברים שאין לברך ברכת אילנות בשבת, אם זהו גם בזמן תוספת שבת אין לברך. תשובה: כן".
2. מיקל.
 - א) מעשה חמד (פרק א' סעי' כ"ה, הע' נ"ז) – "אף להנמנעים מלברך בשבת, נראה שיכול לברך בזמן תוספת שבת שקיבל על עצמו מבעוד יום. [דהבו דלא לוספי עלה. ומצאתי כעין זה בחי' הגה"ק מבוטשאטש ז"ל שכתב בס' תכ"ו לגבי קידוש לבנה שיש להקל לקדשה בזמן תוספת שבת כדי לברך בציבור]".

י) האם צריך לצאת לחוץ לעיר לגינות ושדות.

- א. מיקל.
 1. פסקי בושם (פרק י"א סעי' כ"ב).
 2. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ו אות כ"ח, מה טובו גליון י' עמ' כ"ג אות י') – "לכאורה אין ענין לדקדק לברך ברכת האילנות בשדות שמחוץ לעיר".
 3. נטעי גבריא (פסח ח"א פרק ו' סעי' ח') – "נוהגין לברך ברכת אילנות אפילו על אילנות הנטועות בחצר ביתו, וא"צ לילך בגנים חוץ לעיר".
 - ב. מראי מקומות – כה"ח (ס"ק ג'), משנת יוסף (ח"י סי' נ"ד אות א'), מעשה חמד (פרק ו' סעי' י"ד).
 1. הגרמ"א פריינד זצ"ל (מרא דשמעתא אות ע"ו) – "כשנסע לשאוב מים שלנו לפני חג הפסח, היה בדרך כלל מברך שם ברכת האילנות, לפי שהיה מהדר לברך ברכה זו מחוץ לעיר, ולא בתוך העיר. ואמר שגם זקיניו הרה"ק מנאסויד זיע"א, היה מברך ברכת האילנות מחוץ לעיר דוקא".
 2. בצל החכמה (ח"ו סי' ל"ו) – "יש מדקדקים מקפידים לצאת חוץ לעיר ולברך שם על פני השדה דוקא (אות ב' ט') מעיקר הדין מותר לברך גם על ראיית אילנות שבתוך העיר, וכן נוהגין".
 3. אור לציון (ח"ג פרק ו' אות א') – "אין לברך ברכת האילנות אלא אם רואה שני אילנות מאכל, ואפילו הם ממין אחד. ואפשר לברך על אילנות שבתוך העיר. אולם טוב למי שיש באפשרותו, שיברך על אילנות שמחוץ לעיר. ועל כן, אף שטוב לברך ברכת האילנות מיד בראש חודש ניסן, מכל מקום, מי שבדעתו לצאת במשך החודש מחוץ לעיר, ויראה שם אילנות מאכל, טוב שימתין מלברך, כדי לברך על אילנות שמחוץ לעיר".
 4. הגריש"א זצ"ל (ישא יוסף ח"ג [או"ח ח"ב] סי' נ"ה אות ב') – "מרון אומר הברכה על עצים הנמצאים בחצר בנין".
 5. הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה נ"א) – "שאלה: אם יש להחמיר כהמקובלים לברך ברכת אילנות בשדה מחוץ לעיר. תשובה: אין חייבים".
- הגר"ח זצ"ל (שערי שיח עמ' ק"ב תשובה ר"ד) – "שאלה: האם עדיף לקיים ברכת האילנות מיד בר"ח ניסן כדין זריזין בתוך העיר, או להמתין לימים שאחריהם כיון שנצרך לצאת מהעיר ויוכל לברך בשדות [וכמ"ש בספרי הקבלה שיש ענין לברך על עצי השדה וא"כ שמא עדיף להמתין למחרת]. תשובה: מצוה הבאה לידיך אל תחמיצנה".

- הגר"ח"ק זצ"ל (שערי ציון ח"א עמ' ה' אות י"ב) – "תשובה: לא ראיתי נוהגין לצאת".
6. וזאת הברכה (עמ' קנ"ז אות ה', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ל"א) – "יש מהדרין ... אך מעיקר הדין ...".
 7. ברכת יהודה (ח"ב סי' י"ב) – "נראה שעדיף לברך על ברכת אילנות מחוץ לעיר, מאחר שדעת הגר"ח פלאג"י בשו"ת לב חיים (ח"ב סי' מה) שיש חיוב לצאת מחוץ לעיר ...".
 8. הרי יהודה (ח"א סי' כ"ג) – "מאחר דאיכא דסברי שהרואה אילנות ולא בירך הפסיד הברכה, אם יחמיר לברך חוץ לעיר, יצא שכרו בהפסדו שיש סוברים שכלל לא יוכל לברך שוב, ועדיף להזדרז לברך תוך העיר, ובפרט שיש שסברו שאין ענין חוץ לעיר, ואי משום דאיכא דסברי שתוך העיר הוא רק בשעת הדחק, עדיף לחוש לסכרא שלא יוכל לברך שוב מצד ספק ברכות מאשר לצאת חוץ לעיר, שאם מברך בתוך העיר לכו"ע אין זה ברכה לבטלה ...".

יא] אילן אחד.

א. מברך.

1. אג"מ (רבבות אפרים ח"ח סי' ע"ז) – "וכן ראיתי למו"ר הרה"ג ר"מ פיינשטיין זצ"ל שבירך על אילן אחד אך טוב להדר אחר ב' אילנות כנ"ל להלכה".
2. בצל החכמה (ח"ו סי' ל"ו) – "אי אפשר לטרוח להגיע למקום ב' אילנות, יכול לברך על ראיית אילן אחד בלבד".
3. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ג פרק נ' אות א') – "וראוי להדר ולברך ברכת האילנות על ראיית שני אילנות לפחות, וכן מוכיח מטבע הברכה שקבעו בו לשון 'אילנות' בלשון רבים, אך דבר זה אינו לעיכובא".
4. רבבות אפרים (ח"ח סי' ע"ז) – "נראה דמעיקר הדין מברכים אף על אילן אחד, אבל יש אומרים שלכל הפחות יהיו שני אילנות ואפילו ממין אחד. ויש נוהגין להדר אחר שני מיני אילנות. אבל פשוט שאין לדחות הברכה לחודש אייר כדי לברך על שני אילנות".
5. שבט הלוי (מבית לוי פסח עמ' ד' אות ג') – "מברכים אף על אילן אחד, ובחצרות הבתים".
6. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ו אות כ"ח) – "לא היה מדקדק אחר שתי אילנות דוקא".

ב. מחמיר, צריך ב' אילנות.

1. הלכות קטנות (ח"ב סי' כ"ח) – "גם אין לברך אלא על ריבוי אילנות ודייק שם מדברי הרמב"ם (פ"י דברכות הי"ג) היוצא לשדות ולגנות".
2. ברכי יוסף (ס"ק ב') – "גם אין לברך אלא על ריבוי אילנות. הרב הלק"ט ח"ב סי' כ"ח".
3. דעת תורה (ד"ה ע"י) – "ע"י ברכ"י בשם הלק"ט דאין לברך רק על ריבוי אילנות. ומצאתי בכתבי הד"ק ז"ל שצידד ג"כ בזה, וכתב דצריך להיות לפניו ב' אילנות".
4. תורת חיים (ס"ק א') – "מנוסח הברכה משמע דאינו מברך רק כשיש הרבה מיני אילן שפורחין ...".
5. הליכות אבן ישראל (מועדים ח"א עמ' ה' אות א', הע' א') – "שאלו את רבינו אם מספיק אילן אחד לברכת אילנות. והשיב דלברכת האילנות צריך 'אילנות'. שהרי כתוב הרואה אילנות ... ואין הקפדה בב' מינים".
6. כאיל תערוג (תשעה פ"ר צו עמ' קי"ט) – "ורגיל רבנו לברך על ב' אילנות דוקא וכמ"ש החיד"א [בספרו מורה באצבע אות קצ"ח] שהמדקדקים מקפידים בכך, וכ"ה בדעת תורה להמהרש"ם בשם הגאון בעל דעת קדושים".
7. וזאת הברכה (עמ' קנ"ז אות ה', ע"י מעיין הברכה פרק כ"ג אות ל"א).

ג. דעת הגר"ח"ק זצ"ל.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"א תשובה ה') – "שאלה: אם אפשר לברך ברכת אילנות גם על אילן אחד. תשובה: אפשר".
2. הגר"ח"ק זצ"ל (שערי ציון ח"א עמ' ג' אות ב', אות ג', את ד') – "המנהג להקפיד ... נכון שמעיקר הדין אין חשש רק כיון דל' הגמ' כן טוב לברך על שנים לכתחילה".
3. הגר"ח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות ב') – "ומברך רק כשיש לכל הפחות שני עצים מלבליים".

ד. מראי מקומות – כה"ח (ס"ק ב'), ציץ אליעזר (ח"ב סי' כ' אות ז'), מעשה חמד (פרק ו' סעי' י"א, סי' י"א).

1. יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' ד') – "שאלה: אילן שנראה שהוא אחד ומתחלק לשניים מעל פני הקרקע, מה דינו לגבי ברכת האילנות. (אולי זה שני שורשים אבל סביר יותר שזה שורש אחד). תשובה: מותר לברך. שהרי אפילו על אילן אחד, דעת הרבה פוסקים שמברכים".
2. הגר"ע אויערבאך שליט"א (מה טובו גליון י' עמ' קע"ז) – "המהדרין מדקדקין לברך ברכת האילנות לפחות על שני אילנות אולם מעיקר הדין אפשר לברך על אילן אחד".
3. נטעי גבריאל (פסח ח"א פרק ו' סעי' י"א) – "לכתחילה ישתדל לברך על ראיית שתי אילנות רבים שמים, ומדינא יכול לברך על ראיית אילן אחד בלבד".

יב] שאר כללים.

א. האם יכול לברך ברכת האילנות כשראה את האילן מרכב נוסע.

1. אור לציון (ח"ג פרק ו' אות א') – "והנוסע ברכב ורואה אילנות דרך זכוכית החלון, רשאי לברך".
2. הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ח) – "שאלה: נוסע ברכב מחוץ לעיר ולפתע רואה אילנות מלבליים, האם רשאי לברך ברכת האילנות, בישיבה, ולא עוד, שמיד שמתחיל את הברכה כבר ממשיך בנסיעה ולא עומד ליד האילנות. תשובה: יכול".

3. חשוקי חמד (פסחים דף קיא.) – "שאלה. ראה אילנות מחלון מכונית והרכב נוסע, ועכשיו כבר אינו רואה את האילנות, האם יכול לברך על סמך מה שראה את האילנות קודם. תשובה. יעוין בביאור הלכה (סימן ריח ס"א ד"ה במקום) שכתב דהרואה מקום שנעשה נס, יכול לברך כל זמן שרואהו במקום, דומיא ששמע רעמים המבואר בשו"ע (סימן רכז ס"ג), ולכאורה הוא הדין בברכת האילנות, אמנם נראה דאע"פ שהביאור הלכה כתב שאם אין רואהו אינו יכול לברך, מסתבר שבתוך כדי דיבור יכול לברך שהרי דימהו לברכת רעמים, ושם מבואר דיכול לברך תוך כדי דיבור".

ב. יצא מוציא בברכת האילנות.

1. מחמיר.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה מ"ט) – "שאלה: מי שבירך על ברכת אילנות אם יכול לברך שוב למי שלא בירך מדין ערבות. תשובה: לא".

2. מראי מקומות – ברכת יהודה (ח"ב סי' י'), מעשה חמד (סי' ב').

ג. נסע למקום אחר.

1. להורות נתן (ח"ה סי' ז') – "דסגי בברכה אחת בשנה על התחדשות כל הבריאה במשך השנה".

2. הגריש"א זצ"ל (אילנא רברבא עמ' י"ח הע' י"ג, אשרי האיש או"ח ח"ג פרק נ' אות ג') – "אם בירך על אילנות מלבליים בארץ ישראל ביומי ניסן, ואחר כך נסע למקומות אחרים בהם פריחת האילנות בחודש תשרי או בסמוך לו אינו חוזר ומברך. דכיון שבירך בניסן אינו חוזר ומברך קודם לטו בשבט של שנה שאחריו, ואם רואהו לאחר טו בשבט מברך, וכשחוזר לארצו באדר או בניסן אינו חוזר ומברך, שאינו מברך אלא פעם אחת בשנה".

3. הגר"ח"ק זצ"ל (מילי מעלייתא אות י"ג) – "שאלה: מי שבירך ברכת האילנות בחודש ניסן ואח"כ נסע למדינה שהיא בדרומה של הארץ (כגון אוסטרליה) ששם חידוש האילנות הוא בחודש תשרי, האם יכול לברך ברכת האילנות עוד פעם שם בחודש תשרי. תשובה: לא יברך".

4. תשובות והנהגות (סוף ס' מעשה חמד תשובה ה' אות א', עמ' שי"ד) – "שאל אם בירך בניסן בארץ-ישראל, אם יברך באלול בזמן הפריחה במדינות שהקיץ חורף, והיינו לדוגמא בדרום אפריקה שהפריחה בתשרי וכן להיפך. ונשאלתי על זה כמה פעמים בדרום אפריקה. והכרעתי שחז"ל תיקנו לגרים בכדור העליון 'יומי דניסן' שזהו עיקר זמן הפריחה, אבל בכדור התחתון הזמן כפי המקום והיינו תשרי שמה. ומסתברא שהתיקון לאנשי המדינה כפי הזמן שמה ולכן תייר מדרום אפריקה שבירך בתשרי לא יברך עוד פעם בניסן, וכן בן ארץ-ישראל שבא לביקור לא יברך בתשרי, אבל אם בא ארצה להשתקע יברך בניסן שזהו מעכשיו עיקר זמן הברכה אצלו והכל תלוי ביושביה".

ד. באמצע לימודו.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ח) – "שאלה: המשנה באבות פ"ג משנה ז' אומרת שהמפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו. ומביא הרע"ב מברטנורא בשם יש אומרים שאע"פ שמפסיק בכדי לברך ברוך שככה לו בעולמו, עכ"ז מתחייב בנפשו. האם לפי"ז צריך ליזהר שלא להפסיק באמצע לימודו לברך ברכה עוברת כגון ברקים ורעמים. תשובה: חייב (כי אין צריך להסתכל)".

הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ח) – "שאלה: כיצד הדין במי שנוסע ברכבו בתחילת חודש ניסן ועוסק בלימודו ורואה אילנות מלבליים שצריך לברך עליהם ברכת האילנות, האם לא יברך באמצע לימודו. תשובה: כן".

הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ח) – "שאלה: האם צריך לחשוש לשיטה זו כדי שלא יתחייב בנפשו. תשובה: שומר מצוה לא ידע דבר רע".

הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ח) – "שאלה: באופן שבירך באמצע לימודו, האם לשיטה זו הוי ברכה לבטלה ויצטרך לומר מיד ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, וגם אח"כ לאחר לימודו לחזור ולברך שוב כאילו עדיין לא בירך. תשובה: חלילה וחס, הוא עשה כדיון, והשאר חשבונות שמים".

הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ח) – "שאלה: במסכת אבות מובא שהמפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה הרי זה כאילו מתחייב בנפשו ומביא הרע"ב מברטנורא שמדובר אפילו כשרוצה לברך שככה לו בעולמו כשרואה אילנות טובות. לכאורה מדוע ציין לברכה זו ולא ברכת האילנות שמברכים בחודש ניסן, הרי הברכה שככה לו בעולמו נפסק שלא מברכים היום כי לא ברור מה הכוונה אילנות טובות, והיה עדיף שיביא את ברכת האילנות שרואים בחודש ניסן כשרואה אילנות מלבליים. תשובה: לא שכיח".

ה. קדימות הברכות: כשיש לפניו ברכת האילנות וברכת החמה מה קודם.

1. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"ג עמ' רכ"ד אות כ"ו) – "כמדומה לי שמו"ר (שליט"א) זצוק"ל כשהי' בבריאותו נהג לברך לכתחלה ברכת פרחי האילנות בר"ח ניסן. ספרו לי שבשנותיו האחרונות שמו"ר הלך לביהכ"נ רק בשבתות מפאת חולשתו, בירך מו"ר בשבת על פרחי האילנות, שהיו בדרכו לביהכ"נ. תשמ"ה, זה תקופה ארוכה שמו"ר (שליט"א) זצוק"ל אינו יוצא מביתו מפאת חולשתו הגדולה (בשבתות ויו"ט ביום יש מנין מצומצם בביתו), בחדש ניסן יצא מו"ר כדי לברך ברכת פרחי האילנות. הבאנו בארחות רבנו ח"א עמ' צ"ה, בניסן תשמ"א הייתי עם מו"ר (שליט"א) זצוק"ל בברכת החמה וברך מו"ר קודם ברכת פרחי האילנות ואח"כ ברכת החמה ע"ש כל העובדא. (שם יש טעות דפוס, כתוב שם 'אילן' פרי הדר דהיינו עץ יחיד, וצ"ל 'אילנות' פרי הדר משום דהיו שם כמה אילנות, הנפ"מ בתקון משום דיש נדון באחרונים אם מברכים ברכת אילנות על עץ יחיד ואין ראי' מכאן משום שהיו כמה אילנות.)".

2. הגר"ח זצ"ל (שיח השדה ח"ג ברכות דף נט: ד"ה יש, שער העין עמ' תל"ד אות ח', אגרות וכתבים מכתב קל"א) – "בס' פניני רבינו הקה"י הביא בשם מעכ"ת, [ועתה נדפס בשיח השדה ח"ג ברכות נט:]: ספק שנסתפק בו אביו הגאון זצ"ל כשיצא בד' ניסן תשמ"א לברכת החמה, וראה באותה עת אילנות מבלבין, ונסתפק האם להקדים את ברכת עושה מעשה בראשית על החמה, או את ברכת האילנות. וצדדי הספק, שאילנות תדיר יותר, אך לעומת זה נוסח ברכת החמה עושה מעשה בראשית תדיר יותר מנוסח ברכת האילנות. והדר"ג הביא ראיה מסוכה נו. שאזלינן בתר תדירות הברכה, ומלשונו שם נראה שאכן כך נהג למעשה מרן הקה"י זצ"ל. ולכאן יל"ע, דבשו"ע סי' רי"א ס"ג מבואר, שברכה מבוררת קודמת לברכה שאינה מבוררת כל כך, כמו מזונות שקודם לברכת שהכל, שמברכים אותה על הרבה דברים. ולפי"ז בנידון ד' לכאן שייך נמי דין קדימת ברכה מבוררת, שהרי ברכת האילנות מבוררת יותר ששייך רק על אילנות, לעומת ברכת עושה מעשה בראשית דשייך על הרבה דברים כברקים והרים ועוד. תשובה: אין שייך מבוררת אלא בשני מיני אוכלין".
- הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תל"ה אות ט') – "הדר"ג השיב לי דאין שייך מבוררת אלא בשני מיני אוכלין, רציתי לידע טעמו בזה. תשובה: הוא תקנת חז"ל ואין לנו אלא מה שתיקנו".
3. מראי מקומות – הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"א תשובה ט', ע"ש למראי מקומות), מעשה חמד (סי' כ"ב).

1. מדוע החזו"א לא בירך ברכת האילנות.

1. הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תט"ו אות א') – "רציתי לידע האם ידוע לכת"ר היאך היה הנהגת החזו"א בברכת האילנות, ששמעתי מכמה אנשים שאינם מברכים על אילני דמלבלבי ברכת האילנות [אף כשרואים], בטענה שהחזו"א לא בירך מימיו ברכת האילנות. תשובה: הוא לא ראה טוב, ולי אמר לברך".
- הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תט"ו אות ב', הע' א') – "הדר"ג השיב לי לגבי הנהגת החזו"א בברכת האילנות 'הוא לא ראה טוב ולי אמר לברך'. ולא הבנתי, דאם לא ראה האילן אמאי לברך, ואם אמר שצריך ללכת לראות א"כ אמאי לא הלך בעצמו לראות האילן, אצפה לידע גופא דעובדא היכי הוי. תשובה: כך היה העובדא, הלכנו ברחוב יחד בימי ניסן וראיתי מרחוק אילנות מלבלבין, ושאלתי אם לברך, והשיב לי, 'אם אתה רואה תברך', ומזה הבנתי שהוא עצמו אינו מברך כיון שהיה כבוד ראיה ולא ראה האילנות, וסבירא ליה שאין חיוב להשתדל ללכת לראות כיון שבגמ' נאמר הרואה, ומי שאינו רואה פטור. [ע"י בהלכות פ"ד שהבאנו מדברי הסדר ברכות והובא בא"ר, ד'הנזהר בברכה זו עליו הכתוב אומר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה', ומשמע דיש ענין לראות האילנות כדי לברך. והגר"ח השיב לי בע"פ דהחזו"א פליג בזה. וע"י בפ"ב ס"א מה שהבאנו דממשמעות דברי הרמב"ם נראה דבכל ברכות השבח יש ענין לראות ולהכניס עצמו לחיוב]".
2. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ד סי' כ"ח אות ה').

2. העובר בין שני דקלים: האם מברכים ברכת אילנות על דקלים המסכנים חיי אנשים.

1. חשוני חמד (פסחים דף קיא.) – "שאלה. איתא בפסחים דף קיא ע"א 'והעובר בין שני דקלים דמו בראשו ומתחייב בנפשו', ויש להסתפק האם אפשר לברך ברכת אילנות על דקלים כאלו המסכנים חיי אנשים, במקום שיש שביל של אנשים עוברים בו, אבל אין רבים עוברים, וליחידים אין דרך אחרת לעבור אלא ביניהם, ומסכנים אותם. תשובה. יתכן דאין לברך על דקלים אלו דהיאך יאמר על אילן כזה 'להנות בהם בני אדם'. אמנם יתכן לומר כיון שאפשר לברך ברכת האילנות גם על אילן יחידי (עיין מעשה חמד פ"ו סעיף יב הדעות בנידון) וא"כ כל דקל מצד עצמו אין בו סכנה ויברך עליו, אלא דסו"ס כיון שאחד מהדקלים עומד לעקירה [דמייירי באופן שא"א לעשות מחיצה ביניהם כי פריע למעבר] א"כ אינו יכול לברך על אף אחד מהם, וצ"ע. [יצוין שבארץ ישראל י"א דאין לחוש לכך כי בטלו בה המזיקין, וצ"ב]. יש להעיר דכיום תקופת הבלבוב של פרחי התמר הוא בחודשי סיון תמוז, ויעוין במשנ"ב (סימן רכו סק"א) דהנאמר היוצא בימי ניסן אורחא דמילתא נקט דאז עונת הבלבוב בארצות החמים וה"ה כל מקום ומקום לפי עונת הבלבוב, עיין שם ויתכן דה"ה בתקופת לבלוב עצי הדקל. ועיין בפסקי תשובות (שם) שהביא דעות הפוסקים בנידון".

3. ליכנס לחצר לברך ברכת אילנות ללא רשות: ניהא ליה לאינש דליעבד מצוה בממוניה.

1. מחמיר, צריך רשות.
- א) הגר"ח זצ"ל (מעשה חמד פרק ג' הע' ק"ה, מועדי הגר"ח ח"א תשובה ח') – "שאלה: בס' מעשה חמד הביא ממרן שליט"א דאין ליכנס לחצר ללא רשות לברך ברכת האילנות, דל"ש ניה"ל לאיניש למיעבד מצוה בממוניה רק במצוה שבחובה ולא ברשות, וצ"ע מציצית שהוי רשות ואמרי' ניה"ל. תשובה: יש מצוה להתפלל בלא ציצית. [כמש"כ מג"א]".
- הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה מ"ח) – "שאלה: בס' מעשה חמד עמ' ש"א כתב מרן דאין ליכנס לחצר לברך ברכת אילנות, דל"ש ניה"ל לאיניש למיעבד מצוה בממוניה רק במצוה שבחובה. וצ"ע ממש"כ המשנ"ב ס' תקפ"ו סק"ד דאמרי' ניה"ל ליקח שופר אפי' לתקוע מאה תקיעות שאינם חובה. תשובה: עיקרו דאורייתא".
2. מראי מקומות – הגר"ח זצ"ל (מעשה חמד מכתב י"ד, עמ' של"א), מעשה חמד (פרק ג' סעי' מ"ו), בית מתתיהו (ח"א סי' ט"ז אות ח').
- א) הגר"ח זצ"ל (מישרים אהבוך עמ' רמ"ח אות ט') – "שאלה: מי שגדלים בחצרו אילנות פרי מלבלבים, האם צריך לבקש את רשותו לברך עליהם ברכת האילנות, כשאין נכנס לחצרו אלא מברך מבחוץ. תשובה: אין צריך רשות".

ט. ראיה דרך מראה.

1. מחמיר.
- א) הגר"ח זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ה) – "שאלה: נשים שרוצות לברך ברכת האילנות, כיצד הדין באופן שלא ראתה את האילן עצמו כי אם ע"י מראה בלבד, שיש משהו שמסתיר לה לראות את האילן, ורק דרך מראה ראתה האילן, האם ראיה דרך

מראה נחשב לראיה ויכולה לברך, העיקר שידועת שיש כאן לבלוב על האילן, וזה גילוי בעלמא דרך המראה, או ראיה דרך מראה לא נחשב לראיה ולא יכולה לברך. תשובה: לא".

(ב) שערי ימי הפסח (שער א' פרק ב' אות י"ט) – "ראיה בעששית (דרך זכויות) שמה ראיה לפיכך מברך על ראיה דרך חלון זכוית שקופה או מבעד למשקפיים. אבל אם רואה על ידי מראה [ראי], לא יברך דאין על זה שם ראיה כלל".

י. לברך במנין.

1. אין צריך.

(א) הגרה"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה נ"ב) – "שאלה: אם צריך לברך ברכת אילנות במנין דווקא או א"צ להקפיד במנין. תשובה: א"צ".

2. מראי מקומות.

(א) מועד לכל חי (סי' א' סעי' ו') – "ומה נעים אם כה יעשו באמירת ברכת האילנות, דיצטרפו כנסיה שהיא לשם שמים וילכו כולם אגודה אחת לברך ברכת האילנות".

(ב) וזאת הברכה (עמ' קנ"ז אות ה', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ל"א) – "ויש מהדרין ... אך מעיקר הדין ...".

(ג) נטעי גבריאל (פסח ח"א פרק ו' סעי' י"ד) – "יש משתדלים לברך עכ"פ בעשרה".

יא. לתלות ברכת האילנות על האילן.

1. הגרה"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ב) – "שאלה: כחודש ניסן נוהגים לתלות ברכת האילנות ועוד כמה תפלות בענין, על העצים שאפשר לברך עליהם. האם מותר לעשות כן, או שאין ראוי כי נחשב שמשאיר ברכה פתוחה. תשובה: ראוי".

2. הגרה"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ב) – "שאלה: באופן שמכניס את הברכה והתפלה בתוך שקית נילון שקופה שאפשר לראות כשזה בתוך השקית, האם יחשב כמכוסה לענין שלא יהא בזיון כספר פתוח. תשובה: כמכוסה".

יב. האן הכהן גדול מברך ברכת האילנות, אילנות בירושלים.

1. הגרה"ק זצ"ל (אשיחה ריש עמ' שס"ב) – "ידועה ההלכה דכהן גדול לא יוצא מבית המקדש, צ"ע איך הי' מברך ברכת האילנות הרי בירושלים לא היו אילנות פירות. תשובה: ראה מרחוק".

הגרה"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ו) – "שאלה: ראיתי מביאים ששאלו את הרב שליט"א שידוע ההלכה שכהן גדול לא יוצא מבית המקדש, וא"כ איך בירך ברכת האילנות הרי בירושלים לא היו אילנות פירות, והרב שליט"א תירץ שראה מרחוק. וצ"ע היכן נזכר שלא היה בירושלים עצי פרי, מצינו בחז"ל שרק פירות גינוסר לא היה בירושלים כדי שעולי רגלים לא יעלו בשביל זה, אבל שאר עצי פרי מנלן שלא היה בתוך ירושלים ויוכל לברך עליהם. תשובה: עי' ב"ק פב' ב".

הגרה"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ו) – "שאלה: גם אם אכן לא היה עצי פירות בירושלים, האם אפשר לפרש בס"ד, עד כמה שמצינו בחז"ל לעיל שבשעה ששלמה הכניס הארון לבית המקדש הרטיבו כל העצים והארזים ועשו פירות, א"כ אולי יכלו לברך על זה כל מי שהיה כהן גדול, וכן לפי דברי חז"ל ביומא שנטע כל מיני מגדים שהוציאו פירות. תשובה: אין מברכין על פרי הבא בנס".

הגרה"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ז) – "שאלה: הרב שליט"א כתב לי שאפשר לברך גם על אילנות פרי הגדלים בתוך עציץ נקוב, וכן ראיתי שדעת מרן הרב ואזנר זצוק"ל שאפשר לברך ברכת האילנות על עצי פרי שבתוך עציצים והוא מחדש לא שנא עציץ נקוב ועציץ שאינו נקוב. לפי"ז אפשר לומר בס"ד תירוץ איך הכהן גדול בירך ברכת האילנות שלא יצא מבית המקדש ולא היה בירושלים עצי פרי, שהיה לו אפשרות לברך ע"י שהביאו לפניו עצי פרי הגדלים בתוך עציץ ובירך עליהם בלא לצאת מבית המקדש. תשובה: אולי".

הגרה"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ז) – "שאלה: בגמ' בב"ק פב' ע"ב מבואר שהיה תקנה שלא לנטוע עצי פרי בירושלים. כיצד הדין באופן שהגויים נטעו שם עצי פרי לעצמם, האם עקרו להם זאת או שהניחו להם את אותם עצי פרי שנטעו. תשובה: עקרו".

הגרה"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ז) – "שאלה: אם אכן השאירו לגויים בירושלים את אותם עצי פרי שנטעו, האם אנשי ירושלים אז יכלו לברך על אילנות אלו ברכת האילנות, או מכיון שלא נהנו היהודים מעצי פרי אלו כי אם הגויים, לא יוכלו לברך. תשובה: לא יברך".

יג. בלויית המת.

1. הגרה"ק זצ"ל (אשיחה עמ' שס"ב) – "נושאי המטה בלויית המת האם יכולים לברך ברכת האילנות. תשובה: יתכן שיכולים".

הגרה"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ז) – "שאלה: ראיתי בגליון דברי שיה שנשאל רבינו שליט"א האם נושאי המיטה בלויית המת יכולים לברך ברכת האילנות, והרב שליט"א תירץ שיתכן שיכולים. האם זה גם לפי השיטות שסוברים שגם באפשר לקיים שניהם יש דין של עוסק במצוה שפטור מן המצוה, או רק לפי השיטות שבאפשר לקיים שניהם חייבים. תשובה: נכון".

הגרה"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ח) – "שאלה: כיצד הדין בנושאי המיטה בלויית המת ושומעים רעם ורואים ברק, האם יש צד לפטור אותם מברכה כי עסוקים במצוה. תשובה: אין מפריע".

הגרה"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ח) – "שאלה: האם אפשר לחלק בין ברכת האילנות לברכה על ברק ורעם, כי גם אם על רעם וברק יצטרפו נושאי המיטה בלויית המת לברך, זה משום שנחשב לברכה עוברת, כי ראוי לברך מיד על הברק והרעם הראשון, משא"כ ברכת האילנות יכול לברך גם אח"כ הגם שלכתחילה ראוי לברך קודם, אבל זה לא נחשב לברכה עוברת, ולכן יש צד לומר שנושאי המיטה בלויית המת יברכו על האילנות אח"כ. תשובה: על שניהם יברכו".

יד. מראי מקומות.

1. הגר"ש"א זצ"ל (מוריה חרצ"ט עמ' מ"ט אות א') – "אדם הרואה אילנות מלבליים בר"ח ניסן ולא בירך עליהם ולאחמ"כ רואה שוב אילנות מלבליים - יכול לברך עליהם".
2. הגר"ח"ק זצ"ל (מישרים אהבוך עמ' רמ"ז אות ז') – "שאלה: מי שאינו מריח (מחמת חולי וכדי) האם יכול לברך ברכת האילנות. תשובה: הברכה על הראיה ולא על הריח".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מישרים אהבוך עמ' רמ"ח אות י') – "שאלה: אילנות שיש בהם פירות מרובים ופרחים מועטים. האפשר לברך עליהם ברכת האילנות בחודש ניסן. תשובה: אפשר לברך".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מישרים אהבוך עמ' רמ"ח אות י"א) – "שאלה: מה המרחק שניתן לברך ברכת האילנות על האילנות המרוחקים זה מזה. תשובה: אין נפקא מינה".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מישרים אהבוך עמ' רמ"ט אות י"ג) – "שאלה: מהו לברך ברכת האילנות על אילן שפעם היו לו פירות יפים, ועכשיו אין לו פירות רק לבלבין. תשובה: צריך עיון".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מישרים אהבוך עמ' רמ"ט אות י"ד) – "שאלה: הנ"ל אילן שקיבל מכה והפירות רעות. תשובה: יברך".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מישרים אהבוך עמ' ר"נ אות ט"ז) – "שאלה: אמאי לא קבעו חכמים ברכת האילנות, בזמן גדילת הפירות והבשלתם, שאז שמחת האדם גדולה, בגודלם ובצורתם וכו', יותר ויותר מאשר בזמן ראיית הליבלוב והפרחים. ואף ברכת שהחינו לא קבעו חז"ל אלא בזמן ראיית הפירות עיין בשולחן ערוך (סימן רכה סעיף ג) ואפילו רואה ביד חברו או על האילן. ע"ש. ואם כן מאי שנא מברכת האילנות. תשובה: אז מתחיל השמחה".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ה) – "שאלה: כיצד בדיעבד באופן שלא יכול לברך ליד האילנות, כגון שנמצא במקום שאינו נקי כ"כ או שאין לו סידור לומר נוסח הברכה, האם יכול לברך אח"כ כשאינו ליד האילנות. תשובה: צ"ע".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ו, אמנם עי' לעיל [לגבי כהן גדול]) – "שאלה: חז"ל במדרש תנחומא תרומה אות יא' אומרים 'אמר רבי לוי כשהכניס שלמה את הארון לבית המקדש הרטיבו כל העצים והארזים שהיו שם ועשו פירות שנאמר שתולים בבית ד' בחצרות אלוקינו יפריחו והיו הולכין ועושין פירות ומהם היתה פרנסה גדולה לפרחי כהונה וכו'. האם על עצים אלו יכול לברך ברכת האילנות, או שזה היה מעשה נסים שמאילני סרק יצאו פירות אבל לא היה שם את החלק של לבלוב האילנות ולא יכלו לברך, כי מיד היה פירות. תשובה: אם רואה הלבוב יברכו".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ו) – "שאלה: עוד מצינו שחז"ל אומרים יומא כא' ע"ב 'והאמר רב אושעיא בשעה שבנה שלמה בית המקדש נטע בו כל אילני מיני מגדים של זהב והיו מוציאים פירותיהן בזמן וכשהרוח מנשבת בהן נושרין וכו'. בפשטות הכוונה על עצים נאים של פירות. האם יכלו לברך על זה ברכת האילנות. תשובה: הכוונה על זהב ממש".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ח) – "שאלה: מצינו בגמ' ברכות נח' ע"ב "שרואה בריות טובות ואילנות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו". כיצד הדין במי שראה אילנות מלבליים, ובמקום לברך ברכת האילנות בירך בשם ומלכות ברוך הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ח) – "שככה לו בעולמו, האם יצא במקום ברכת האילנות. תשובה: משנה ממתבע שטבעו חכמים".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' צ"ח) – "שאלה: אם לא יצא האם זה ברכה לבטלה שצריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. תשובה: יתכן".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' ק') – "שאלה: מי שרואה מביתו אילנות ורוצה לברך ברכת האילנות, האם יש ענין להזדר וללכת לעמוד ליד האילנות ושם לברך או יכול לברך מביתו. תשובה: אין חייב".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' ק') – "שאלה: רואה ציבור שמברכים ברכת האילנות בר"ח ניסן והוא באמצע הדרך להתפלל שחרית, האם עדיף שיאמר ברכת האילנות ברוב עם או שיברך אחרי התפילה ביחידות. תשובה: יברך".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' ק') – "שאלה: בסוגיא בברכות מצינו דין ברכת האילנות ברואה אילנות מלבליים בחודש ניסן, ומצינו עוד ברכה ברכת הראיה בריות טובות ואילנות טובות שמברך ברוך שככה לו בעולמו. כיצד הדין באדם בחודש ניסן שיש לפניו את שני הדברים, הן אילנות מלבליים והן בריות טובות ואילנות טובות, האם צריך באופן זה לברך ב' ברכות נפרדים, כי ברכה על אילנות מלבליים, וברכה אחרת על בריות טובות ואילנות טובות, או שיכול לברך רק ברכת האילנות שזה כולל הודאה גם על החיוב השני שרואה בריות טובות ואילנות טובות. תשובה: ב' ברכות".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' ק"א) – "שאלה: אם אכן צריך לומר שני הברכות, כי התחייב בבת אחת את שני סוגי הברכות שתיקנו לברך, האם יש דין איזה ברכה יקדים או שיכול לברך איזה שרוצה. תשובה: מה שרואה קודם".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' ק"א) – "שאלה: האם שייך לומר שיצטרך להקדים ברכת האילנות מצד שזה ברכה תדירה יותר גם אצלו וגם אצל רוב האנשים לעומת הברכה השניה ברוך שככה לו בעולמו, שהרי יותר פעמים בחייו בירך ברכת האילנות. תשובה: אין נ"מ".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' ק"א) – "שאלה: כיצד הדין על הצד שצריך היה לברך את שני הברכות, וטעה וברך ברכה אחת מחוברת, שמיד כשגמר לברך ברכת האילנות הוסיף והמשיך ושככה לו בעולמו, כדי לכלול שני הברכות בבת אחת, האם כשחייב שני ברכות, יצא בברכה כזו על שניהם, או שלא יצא בכלום, כי המוסיף גורע, ובמה שצירף שככה לו בעולמו לברכת האילנות, שינה ממטבע שטבעו חכמים ויצטרך לברך עוד פעם כל הברכות. תשובה: לא יצא כלום".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' ק"א) – "שאלה: כיצד הדין בטעה וחשב שצריך לברך שני הנוסחאות והוסיף לברכת האילנות גם שככה לו בעולמו, ולמעשה הוא ראה רק אילנות מלבליים בחודש ניסן ולא היה צריך כלל לומר שככה לו בעולמו, האם יצא בברכת האילנות, או שכל המוסיף גורע וקלקל ברכת ויברך שוב ברכת האילנות. תשובה: כנ"ל".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' ק"ב) – "שאלה: מה הענין לברך גם ברכת האילנות וגם אח"כ כשאוכל את הפרי, מדוע לא סגי באחד מהברכות. תשובה: זה על הסוגים וזה על הטעם".
- הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י' עמ' ק"א) – "שאלה: האם האבות הקדושים בירכו ברכת האילנות. תשובה: מסתמא".

3. הגר"א נבנצל שליט"א (אהל יעקב) – "האם מותר לברך ברכת האילנות על עץ שנחלקו הפוסקים אם מברכים עליו בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה. תשובה: לא".

ברכה על הזיקין, רעידת הארץ, רעמים, רוחות, וברקים

סימן רכ"ז

<p>יא] נתפזרו העבים - <u>סעיף ב'</u>. יב] יום אחר. יג] היה נייעור כל הלילה. יד] תוך כדי דיבור - <u>סעיף ג'</u>. טו] באמצע שינה, לימוד, תפילה, וכדו'.</p>	<p>ו] ברקים הבאים מחמת חום. ז] האם צריך לראות הברק עצמו. ח] רעמים וברקים. ט] אם נהגו לברך בשם: רעמים וברקים. י] שמע ברק ורעם כאחד.</p>	<p>א] ברכת "שכחו וגבורתו" - <u>סעיף א'</u>. ב] על הזיקין. ג] על הזועות: רעידת הארץ. ד] על הרעמים. ה] על הרוחות.</p>
--	--	---

א] ברכת "שכחו וגבורתו מלא עולם" - סעיף א'.

א. משנה (ברכות דף נד.) – "הרואה ... על הזיקין, ועל הזועות, ועל הרעמים, ועל הרוחות, ועל הברקים אומר: ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם. על ההרים ועל הגבעות, ועל הימים, ועל הנהרות, ועל המדברות אומר: ברוך עושה [מעשה] בראשית".

1. גמרא (ברכות דף נט.) – "על ההרים ועל הגבעות. אטו כל הני דאמרן עד השתא, לאו מעשה בראשית ניהו. והכתיב ברקים למטר עשה. אמר אביי: כרוך ותני. רבא אמר: **התם מברך תרתי**, ברוך שכחו מלא עולם ועושה מעשה בראשית, הכא עושה מעשה בראשית איכא, שכחו מלא עולם ליכא".

ב. "רבא אמר: התם מברך תרתי, ברוך שכחו מלא עולם ועושה מעשה בראשית".

1. פירוש, הא דאמר רבא מברך תרתי שיברך על כל אחד מאותם הדברים שתי ברכות הללו.
 א) ראב"ד (על הרמב"ם ברכות פרק י' הל' י"ד) – "על הרוחות שנשבו עד ואם רצה מברך עושה בראשית. כתב הראב"ד ז"ל בגמרא יש מברך תרתי עכ"ל".

ב) עי' רש"י (כדאי' בב"י ס"ק א') – "ודעת הראב"ד בהשגות (פ"י הי"ד) דהא דאמר רבא מברך תרתי שיברך על כל אחד מאותם הדברים שתי ברכות הללו וכן נראה מדברי רש"י".

ג) רבינו ירוחם (נתיב י"ג ח"ב, ק"ד-ב') – "זיקין וזועות ברקי' ורעמי' ורוחו' חזקו' אומ' שני ברכו' ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם וברוך עושה בראשית. על ההרי' והגבעות וימים ונהרות ברוך עושה בראשית ולא יותר".

ד) פסקי רי"ד (ברכות דף נט.) – "אמ' רבא התם מברכי' שתיים שכחו מלא עולם, וגם עושה בראשית".

ה) פסקי ריא"ז (ברכות פרק ט' הל' ג' אות א') – "על הזיקים, שהם כוכבים היורים כחץ ונמתחים כשבת, וכן על הזועות שהם הרעשים ועל הרעמים, ועל הברקים, ועל הרוחות שהם כמו רוח סופה, מברך שתיים, ברוך שכחו מלא עולם וברוך עושה בראשית".

2. פירוש, אומר או האי או האי איזה שירצה.

א) תוס' (ברכות דף נט. ד"ה רבא) – "רבא אמר התם מברך שכחו וגבורתו מלא עולם ועושה מעשה בראשית. פ"א אומר או האי או האי איזה שירצה וכן פירש רב אלפס".

ב) רי"ף (מסכת ברכות דף מג:) – "על הברקים ועל הרעמים אומר ברוך שכחו מלא עולם או ברוך עושה ברקים הי מינייהו בעי מצי אמר אבל על ההרים ועל הגבעות וכו' אינו מברך אלא ברוך עושה בראשית".

ג) רמב"ם (ברכות פרק י' הל' י"ד) – "על הרוחות שנשבו בזעף ועל הברקים ועל הרעמים ועל קול ההברה שתשמע בארץ כמו ריחיים גדולים ועל האור שבאור שיראו כאלו הם כוכבים נופלים ורצים ממקום למקום או כמו כוכבים שיש להם זנב על כל אחד מאלו מברך ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם, ואם רצה מברך עושה בראשית".

ד) אשכול (ח"א סי' כ"ג) – "אבל על הזיקין וזועות יכול לברך שכחו וגבורתו מלא עולם או עושה מ"ב".

ה) רא"ש (ברכות פרק ט' סי' י"ג, תוס' הרא"ש ברכות סוף דף נט.) – "אמר רבא התם מברך תרתי שכחו וגבורתו מלא עולם ועושה מעשה בראשית פירוש הי מינייהו דבעי הכא עושה מעשה בראשית איכא שכחו וגבורתו מלא עולם ליכא".

ו) טור (סעי' א') – "על הזיקין והוא כמין כוכב היורה כחץ באורך השמים ממקום למקום ונמשך אורו כשבת ועל רעדת הארץ ועל הברקים ועל הרעמים והוא (ס"א ועל) קול הברה שנשמע בארץ ועל רוחות שנשבו בזעף על כל אחד מאלו אומר בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית ואם ירצה יאמר בא"י אמ"ה שכחו וגבורתו מלא עולם".

ז) ראב"ה (ח"א סי' קמ"ו) – "ועל הברקים ועל הרוחות אומר ברוך שכחו וגבורתו או ברוך עושה מעשה בראשית אבל על ההרים ועל הגבעות וכו' אינו מברך אלא ברוך עושה מעשה בראשית".

ח) מרדכי (ברכות רמז רט"ו) – "על הברקים ועל הרעמים כו' הי מינייהו דבעי מצי אמר אבל תרוייהו לא יברך".

ט) האגודה (ברכות פרק ט' סוף אות ר"ג) – "אמר רבא התם מברך תרתי, הכא שכחו מלא עולם לא מברך. פירש רב אלפס איזה מהם שירצה מברך ולא תרוייהו".

י) אבודרהם (ברכת הראייה, השבח וההודאה) – "על הזיקים ועל הזועות ועל הברקים ועל הרעמים ועל הרוחות מברך ברוך אתה ה' אמ"ה שכחו וגבורתו מלא עולם פירוש הנותן כח לטבע להראות כחו של יוצר בראשית כדי שיראו מלפניו ואם רצה מברך בא"י אמ"ה עושה בראשית".

יא) צדה לדרך (מאמר א' כלל ג' פרק כ"ח) – "על כל אחד מאלו מברך שכחו מלא עולם או עושה בראשית".

יב) וכן דעת הפוסקים - מחבר, לבוש, תפארת ישראל, ח"א, גר"ז, קיצור שו"ע, ערה"ש, ועוד.

13. מראי מקומות – ר' יונה (ברכות דף מב: ד"ה על).

- (א) **רשב"א** (ברכות דף נט.) – "רבא אמר התם מברך תרתי הכא עושה מעשה בראשית איכא שכחו מלא עולם ליכא, פ"ה ר"ה גאון ז"ל מברך תרתי א' מתרתי קאמר או שכחו מלא עולם או עושה מעשה בראשית אבל על ההרים לא מצי מברך שכחו מלא עולם, וכ"כ הרמב"ם ז"ל ובתוס' נמי כן פירשו ומיהו לישנא דגמרא לכאורה הוה משמע דתרווייהו מברך ממש".
- (ב) **ר"י מלוניל** (דף נט., על הרי"ף דף מג:) – "על ההרים ועל הגבעות אינו מברך אלא עושה בראשית, אבל לא שכחו מלא עולם, לפי שאינן כל אחד ואחד מקום אחד אלא כל אחד ואחד במקומו, ואומר עושה בראשית שכך היה בריאתו ולא נשתנה לאחר מכן. אבל ברעמים יכול לברך אם ירצה שכחו מלא עולם, או אם ירצה עושה בראשית. ויש לפרש שברעמים מברך שתיהן".
- (ג) **אורחות חיים** (ח"א ברכות אות נ"ו) – "על כל א' מאלו מברך ברוך שכחו מלא עולם או עושה בראשית והראב"ד ז"ל כתב שיש לו לומר שתיהן שכחו מלא עולם ועושה בראשית".
- (ד) **כל בו** (סי' פ"ז ד"ה ארבעה) – "על כל אחד מאלו מברך שכחו מלא עולם או עושה בראשית, והראב"ד כתב שצריך לומר שתיהן שכחו מלא עולם ועושה בראשית".

ג. איזה ברכה עדיף, כשמברך חד ברכה [כדעת הפוסקים, ורוב ראשונים הנ"ל]: עושה מעשה בראשית או שכחו וגבורתו.

- עושה מעשה בראשית, ואם ירצה יאמר שכחו וגבורתו מלא עולם.
 - טור** (סעי' א'). ופלא על הט"ז, וכן פריך הא"ר [לשונו מובא לקמן] הו"ד בפמ"ג [מש"ז ס"ק א'] – לשונו מובא לעיל.
 - מחבר** (סעי' א') – "ועל הברקים; ועל הרעמים; ועל רוחות שנשבו בזעף, על כל א' מאלו, אומר: בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית; ואם ירצה יאמר: בא"י אמ"ה שכחו וגבורתו מלא עולם".
 - לבוש** (סעי' א') – "ועל הברקים, ועל הרעמים והוא קול הברד שנשמע בארץ, ועל רוחות שנשבו בזעף, על כל אחד מאלו אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם עושה מעשה בראשית, ואם ירצה יאמר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שכחו וגבורתו מלא עולם".
 - גר"ז** (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג אות ט"ו, לוח ברכת הנהנין פרק י"ב אות כ"ד) – "על הזיקין והוא כוכב היורה כחץ באורך השמים ממקום למקום ונמשך אורו כשבת ועל הזועות והוא רעדת הארץ ועל הברקים ועל הרעמים ועל הרוח שנשב בזעף והוא רוח סערה חזקה ביותר על כל א' מאלו צריך לברך ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם עושה מעשה בראשית ואם רוצה יאמר ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שכחו וגבורתו מלא עולם".
 - וזאת הברכה** (סוף עמ' קנ"ה אות א').
- עושה מעשה בראשית.
 - שלחן שלמה** (סעי' א').
 - קיצור שו"ע** (סי' ס' סעי' ב') – "על הזיקים, והוא כוכב היורה כחץ באורך השמים ממקום למקום, ונמשך אורו בשבת, ועל הכוכב שיש לו זנב ושבת של אורה, ועל רעידת הארץ, ועל רוחות שנשבו בזעף, ועל הברקים, על כל אחת מאלו מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם עושה מעשה בראשית".
 - ברכת הבית** (שער ל' סעי' א', סעי' ב', סעי' ח', סעי' ט').
- שכוחו וגבורתו מלא עולם, ואם ירצה יאמר עושה מעשה בראשית.
 - רמב"ם** (הל' ברכות פרק י' הל' י"ד) – לשונו מובא לעיל.
 - אבודרהם** (ברכת הראייה, השבח וההודאה) – לשונו מובא לעיל.
- שכוחו וגבורתו מלא עולם.
 - רוקח** (הל' ברכות סי' שמ"ג) – "על הזיקין ועל הזועות ועל הרעמים ועל הרוחות ועל הברקים אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם".
 - סמ"ג** (עשין סי' כ"ז) – "על הרוחות שנשבו בזעף ועל הברקים ועל הרעמים מברך שכחו וגבורתו מלא עולם (ע"פ רמב"ם הי"ד ע"ש)".
 - סמ"ק** (מצוה קנ"א) – "על הרוחות שנשבו בזעם (שם כ"ה וס"א כל הסוגיא א"ח רכ"ה) ועל הברקים ועל הרעמים, מברך בא"י אלהינו מלך העולם שכחו וגבורתו מלא עולם".
 - ריקאנטי** (סי' ע"ח) – "על הרוחות שנשבו בזעם ועל הברקים ועל הרעמים מברך בא"י אמ"ה שכחו וגבורתו מלא עולם".
 - שלטי גבורים** (ברכות דף מג: אות ב').
- א"ר** (ס"ק ג') – "ואם ירצה וכו'. כ"כ הטור, ולכך תמיהני על מ"ש בשלטי גבורים [מג ע"ב אות ב] דתוספות ורמב"ם וסמ"ג וטור הסכימו שטוב לברך שכחו וכו', הא משמע מטור להיפך דטוב לברך עושה מעשה בראשית. גם על ט"ז [סק"א] יש לתמוה בזה עי"ש, ובאמת בשאר פוסקים הנ"ל מבואר כמ"ש בשלטי גבורים וכן כתבו אגודה [שם] ורוקח [שם] וריקאנטי סימן ע"ח ור"ד אבודרהם [עמוד שמד]".
- מראי מקומות – ט"ז (ס"ק א').
 - מקור חיים** (חו"י, על סעי' א') – "ואם ירצה וכו'. משמע דעיקרו עושה מעשה בראשית, ובסדר המשנה משמע להיפך".
 - ח"א** (כלל ס"ג סעי' ז') – "על רוחות והם סערות גדולות שאין מצויין תמיד וזה אינו מתחיל בלילה, ועל הזיקין שנראה כאילו כוכב רץ ממקום למקום, ועל הברקים ועל הרעמים אם הם תכופים יחד, מברך על שניהם 'ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם עושה מעשה בראשית' או 'ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שכחו וגבורתו מלא עולם'..."
 - נהר שלום** (ס"ק ב') – "הרמב"ם ... ונלע"ד דנקט תחילה שומ"ע שהוא הנז' במש' ואח"כ כתב מאי דאיתמר עלה בגמ' והש"ג כתב דלהרמב"ם שוב יותר שיברך שומ"ע".
 - לענין רעמים וברקים – עי' לקמן.
 - לענין רוחות – עי' לקמן.

ב] על הזיקין (comet, meteor).
דור המלקטים - שער העין (פרק ז').

א. **ברכות (דף נח:)** – "מאי זיקין. אמר שמואל: כוכבא דשביט".

1. פירוש, הוא כמין כוכב היורה כחץ באורך השמים ממקום למקום ונמשך אורו כשבת [meteor] – רש"י (ברכות דף נח: ד"ה כוכבא), **טור** (סעי' א', לשונו מובא לעיל), **פסקי ריא"ז** (ברכות פרק ט' הל' ג' אות א', לשונו מובא לעיל), **מחבר** (סעי' א'), **לבוש** (סעי' א'), **גר"ז** (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' ט"ו, לשונו מובא לעיל), **שלחן שלמה** (סעי' א'), **ברכת הבית** (שער כ"ט סעי' כ"ב).

2. פירוש, שהוא כוכב שיש לו זנב ושבת של אורה [comet] – **רמב"ם** (ברכות פרק י' הל' י"ד, "האור שבאור שיראו כאלו הם כוכבים נופלים ורצים ממקום למקום או כמו כוכבים שיש להם זנב").

3. **שני פירושים** – **רע"ב** (ברכות פרק ט' משנה ב'), **קיצור שו"ע** (סי' ס' סעי' ב', לשונו מובא לעיל), **ערה"ש** (סעי' א'), **מ"ב** (ס"ק א', "**שניהם העתיקו האחרונים**"), **שער העין** (פרק ז' סעי' א').

ב. כוכבים נופלים (falling star).

1. **שער העין** (פרק ז' סעי' ב') – "יש להסתפק אם מברכים על ראיית מטאורים [כוכבים נופלים], וכן על כוכבים שאינם יורים כחץ אלא עומדים ומאירים במקום אחד בשמים".

ג. מראי מקומות.

1. **חוט שני** (הל' ברכות הודאה ס"ק ט', שבת ח"ג עמ' רכ"ט אות ה') – "והנה דינא דיברך אחת בכל היום ותו לא, צ"ע אי קאי רק על הברקים והרעמים והרוחות אבל לא על רישא דמתני' על הזיקים ועל הזועות, דכן משמע קצת מדברי הירושלמי דקאמר פיסקא על הברקים וכו', או דלמא לא שנא. ומסתברא דשאני זיקים וזועות מברקים ורעמים, דברקים ורעמים ורוחות הם דברים שבטבעו של עולם הם נמשכים ולא נעשים חד פעמי משא"כ זיקים וזועות בטבעו של עולם הם דברים שלא נמשכים אלא נעשה פעם אחת. ולכן י"ל דאף באותו היום יש לברך שוב והוי כעין שנטהרו השמים מן העבים שאף באותו היום מברך שוב על הברקים ורעמים, ואף דלא דמיא לגמרי לנטהרו השמים לענין ברקים, מ"מ כיון דאין אנו יודעים מה מתרחש מתחת לקרקע דינו כנטהרו. מ"מ אם הרעידות נמשכים זה אחר זה נראה דסגי בכרכה אחת".

ג] על הזועות: רעידת הארץ (earthquake).
דור המלקטים - שער העין (פרק ה').

א. **ברכות (דף נט.)** – "ועל הזועות. מאי זועות. אמר רבי קטינא: גוהא".

1. **רעידת הארץ.**

(א) **רש"י** (שם ד"ה גוהא) – "גוהא. בלשונם קורין רעידת הארץ גוהא".

(ב) **קיצור פסקי הרא"ש** (ברכות פרק ט' סי' י"ג) – "ועל הזועות והוא רעדת הארץ".

(ג) **פוסקים** – **מחבר** (סעי' א'), **לבוש** (סעי' א'), **גר"ז** (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג אות ט"ו, לוח ברכת הנהנין פרק י"ב אות כ"ד), **קיצור שו"ע** (סי' ס' סעי' ב'), ושאר פוסקים.

2. **קול ההברה שתשמע בארץ כמו ריחיים גדולים.**

(א) **רמב"ם** (פירוש המשנה ברכות פרק ט' משנה ב') – "וזועות, קול הברה נשמע באור כקול רכב רחים הסובבים על השכב באטיות". **רמב"ם** (הל' ברכות פרק י' הל' י"ד) – "ועל קול ההברה שתשמע בארץ כמו ריחיים גדולים".

(ב) **ברכי יוסף** (ס"ק ג') – "ועל רעדת הארץ וכו'. גם על קול הברה שתשמע בארץ כמו קול ריחיים גדולים, שהוא פי' הרמב"ם (פ"י ה"ד), מסתבר דאם הוא קול הנשמע למרחוק וניכרת גדולת הבורא שיברך. הרב מהר"ם ו' חביב שם".

3. **רוחות חזקים שנושב בשעת הגשמים.**

(א) **ר' יונה** (ברכות דף מב:): – "ופירוש זועות רוחות חזקים שנושב בשעת הגשמים ומה שחזר ושנה על הרוחות מיירי שלא בשעת הגשמים שפעמים אפ"ל שלא בשעת גשמים מנשב רוח גדול וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים והיינו ששנו זועות אצל ברקים ורעמים מפני שהוא בשעת גשמים כמו הברקים והרעמים".

4. מראי מקומות – **עלי תמר** (ברכות פרק ט' ריש הל' ב').

(א) **הערוך** (ערך כוהא) – "גנח גוהא פי' מוציא קול כעין שעול ומשליך דם".

(ב) **רע"ב** (ברכות פרק ט' משנה ב') – "זועות. שהארץ מזדעזעת ורועשת".

ב. הגדר.

1. אפילו על רעידה קלה מברך, כל שמורגשת היטב.

(א) **עקיבה יוסף** (או"ח סי' פ"ג) – "בענין מעשה הרעש אשר היה פה בפרוס פסח תרס"ג, ומעשה שהיה כך היה, כי באמצע הלילה הרגישו זיעזוע אשר נענע המטה וכלי בית, ובשכינות אמרו שראו כמו אש פורח ברקיע, וירעדו ולא נעשה נזק ב"ה, זולת איזהו בתים בעיה"ק ת"ו נבקעו, ואיזהו כלים נשברו בנפילתם, אמנם במקומות סביב אמרו לי מן אנשי יריחו אשר על המעין אשר ריפא אלישע הנביא, התם נקרא אצלם עי"ן שולטא"ן העמידו עליו הנוצרים מחדש היכל לפסילים שלהם, זה נקרע לגמרי ונחרב, וכן

בית פסל קלוסט"ר ביריחו, ובתים סמוכים לו נהרסו, וכן בית פסל כזה אשר העמידו אצל ים המלח נחרב מן הרעש הזה, אמנם פה לא שמענו כן כי אם כאשר ראיתי כי וינעו המטות, וברכתי ברכת עושה מעשה בראשית ... ועתה בא הדרג"א לחלק בין רעש גדול לקטן, ותמוה א"כ היה צריך לחלק בש"ע כן ומאן מפיס, הלא במתני' זוועות אמרו שהוא כמו דבר מועט, כמו לא קם ולא זע (מגלת אסתר ה ט) ורק תנועה בעלמא הוא כמו ויקוצו מזועזעין וגו' (חבקוק ב') ובשו"ע שם נקט רעדת הארץ שהוא אדרבא טפי משמע מזוועות, אפ"ה פסק לברך מעשה בראשית, ולא חילק ...".

(ב) חזון עובדיה (ברכות עמ' תס"א הע' ב') – "שמכיון שלא נתנו חכמים שיעור לברכה שעל רעידת אדמה, נראה שאפילו אין הרעידה גדולה שעלולה לסכן בני אדם, צריך לברך על הרגשת הרעידה. וכ"כ שבט הקהתי ח"ה (סי' מו)".

(ג) שבט הקהתי (ח"ה סי' מ"ו אות א') – "מסתימת הלשון רעידת אדמה, משמע אם רק הרגיש רעידת אדמה, אפילו לא הי' רעידה גדולה המסכן חיי אדם, אלא כל שברור לו שהרגיש רעידת אדמה מברך".

(ד) וזאת הברכה (סוף עמ' קנ"ו אות א') – "ולגבי שיעור רעידת האדמה, משמעות הפוסקים, שכל שברור שרועדת האדמה מחמת 'רעידת אדמה' ולא בגלל פצצה וכדומה, מברך כדין ברק ורעם וכוכב שביט שא"צ שיהיו מסוכנים, וכדומה".

(ה) עולת יצחק (ח"ג סי' ע"ח) – "למדנו שצריך לברך בין אם חש ברעידה [ואפילו רעידה קלה כל שהיא מורגשת לבני-אדם היטב], בין אם שמע קול הרעש".

(ו) שער העין (פרק ה' סעי' ב').

(ז) פסקי תשובות (אות ב') – "וסתימת השו"ע והפוסקים משמע שאין צריך שתהיה רעידת אדמה חזקה המסכנת חיי אדם, אלא אפילו על רעידה קלה מברך כל שמורגשת היטב (וכשברור שהיא רעידת אדמה ולא עקב סיבה אחרת של פיצוץ וכדו')".

(ח) דבר משולם (ח"א סי' שמ"ב).

2. צריך שתהיה רעידת אדמה חזקה.

(א) הרא"י וועסטהיים (אור ישראל גליון ל"א עמ' נ"ב) – "עכ"פ מוכח זוועות דהוי רעידת האדמה להלכה הוי רק באופן של בקיעת הקרקע עם קול רעש גדול, וא"כ א"א לומר דמסתימת הפוסקים משמע דאפילו רעידה חלשה בכלל, שהרי פירושו של זוועות הוא דוקא באופן המבואר לעיל, ורעידה חלשה אינה בכלל הגדרת שם זוועות, א"כ אין ראי' כלל מסתימת הפוסקים".

3. מראי מקומות – הגר"ח ק"צ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קכ"ג אות ג', לשונו מובא לקמן).

ג. הזמן.

1. רק תוך כדי דיבור.

(א) עולת תמיד (ס"ק ב') – "ולאו דוקא ברק ורעם הוא הדין כל הני דחשיב בסעיף א' דוקא תוך כדי דיבור, וכן כתב בספר ברכת אברהם ח"ד סימן קצ"א".

(ב) ברכת הבית (שער ל' סעי' א') – "ויברך תיכף ואם לא בירך תיכף לא יברך עוד".

(ג) עי' הגר"ח ק"צ"ל (שער העין עמ' תל"ב אות ג') – "יש המורים שבברכות הראיה אם עדיין מתפעל מראיית הים או מרעידת הארץ וכדו' יכול לברך אף שכבר אינו רואהו זמן רב. ותמהתי, שהרי מבואר ברמב"ן ובר"ן ובשאר ראשונים בפסחים ז. דמהירושלמי

דברקים ורעמים חזינן, ששיעור זמן הברכה בכל ברכות הראיה הוא רק תוכ"ד, וכן נראה מסתימת כל הפוסקים שם, והיאך שייך לומר שאם מרגיש את הדבר יכול לברך אף שעבר תוכ"ד שזה לכאו' נגד דברי הראשונים. תשובה: אין הברכה על ההתפעלות".

הגר"ח ק"צ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קכ"ג אות ג') – "שאלתי למרן שליט"א [זצ"ל] באופן שהאדם רואה רק את תזוזת הרהיטים שזזו מחמת הרעידה ולא ראה את האדמה זזה, האם יברך, ואמר מרן שליט"א [זצ"ל] שאם הוא יודע שזה רעידת אדמה שיברך.

ושאלתי למרן שליט"א [זצ"ל] דאם הוא לא יודע שזה רעידה ורק חבירו אמר לו שזה רעידה האם ג"כ יברך, ואמר מרן שליט"א [זצ"ל] שעד שחבירו יאמר לו כבר יעבור תוך כדי דיבור. ושאלתי למרן שליט"א [זצ"ל] האם יש דין לברך על רעידה תוכ"ד,

ואמר מרן שליט"א [זצ"ל] שמסתמא צריך לברך תוכ"ד וכדין ברקים ורעמים".

(ד) חזון עובדיה (ברכות עמ' תס"א).

(ה) שבט הקהתי (ח"ה סי' מ"ו אות ג') – "ברכת הבית".

(ו) וזאת הברכה (דפו"ח עמ' קנ"ו אות ב'), מעיין הברכה פרק כ"ג אות כ', אות כ"ה).

1) וחזור ממ"ש בדפו"י עמ' קנ"ד אות ב' ס"ק א', 'וכתב הגרשז"א (הליכות שלמה כג כו), שא"צ לברך ברכת הימים בתכ"ד מראיתו, אלא כל שנמשכת התפעלותו, יכול לברך. ונראה דה"ה לגבי ברכת ההרים, נהרות, רעידת אדמה, משנה הבריות,

וכיוצ"ב".

(ז) שער העין (פרק ה' סעי' ג').

(ח) פסקי תשובות (אות ב') – "וצריך לברך תוך כדי הרעידה או תוך כדי דיבור מסיימה (3 - 2 שניות)".

ד. פעם שנייה (aftershock).

1. אם מסיח דעת, מברך שנית.

(א) שע"ת (ס"ק א') – "ולענין זוועות אם עבר זמנו מה בין רעש לרעש דאסח דעתיה מיניה צריך לחזור ולברך ואם לאו א"צ לחזור ולברך וכן לענין רוחות כך העלה מהר"ם בן חביב ז"ל וע' בהלק"ט סי' ל"ח".

(ב) ברכת הבית (שער ל' סעי' א').

(ג) חוט שני (וישמע משה ח"ג סי' ע"א, עמ' קט"ו) – "הגאון הגדול רבי נסים קרליץ שליט"א [זצ"ל] אמר שדרך העולם שמסיח דעתו אחרי הרעידה הראשונה ולכן יחזור ויברך על הרעידה השנייה, וכן על כל רעידה ורעידה. וכן הסכימו הגאונים רבי מנדל

שפרן ורבי שמאי גרוס שליט"א, ואמר הגר"ש גרוס שכן היא משמעות דברי השערי תשובה בפשטות

(ד) שבט הקהתי (ח"ה סי' מ"ו אות ב') – "בשע"ת".

(ה) וזאת הברכה (סוף עמ' קנ"ה, מעיין הברכה פרק כ"ג אות י"ט).

(ו) שער העין (פרק ה' סעי' ד').

(ז) פסקי תשובות (אות ב') – "ואם לאחר שעבר זמן מה והסיח דעתו מרעידה אחת, אירע שוב רעידת אדמה, אפילו באותו יום מברך שוב".

2. מראי מקומות.

(א) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ט', שבת ח"ג עמ' רכ"ט אות ה') – "הרא"ש [ברכות פ"ט סי' י"ג] שהביא את דברי הירושלמי [שם הל' ב'] וז"ל הירושלמי מתני' על הזיקים ועל הזוועות [רעידת אדמה] ועל הברקים ועל הרעמים ועל הרוחות הוא אומר ברוך שכחו מלא עולם וכו', ובגמ' שם פסקא על הברקים וכו' רבי ירמיה ורבי זעירא בשם רב חסדאי דיו פעם אחת בכל היום וכו' עיי"ש. והנה דינא דיברך אחת בכל היום ותו לא, צ"ע אי קאי רק על הברקים והרעמים והרוחות אבל לא על רישא דמתני' על הזיקים ועל הזוועות, דכן משמע קצת מדברי הירושלמי דקאמר פסקא על הברקים וכו' או דלמא לא שניא. ומסתברא דשאני זיקים וזוועות מברקים ורעמים, דברקים ורעמים ורוחות הם דברים שבטבעו של עולם הם נמשכים ולא נעשים חד פעמי משא"כ זיקים וזוועות בטבעו של עולם הם דברים שלא נמשכים אלא נעשה פעם אחת. ולכן י"ל דאף באותו היום יש לברך שוב והוי כעין שנטהרו השמים מן העבים שאף באותו היום מברך שוב על הברקים ורעמים, ואף דלא דמיא לגמרי לנטהרו השמים לענין ברקים, מ"מ כיון דאין אנו יודעים מה מתרחש מתחת לקרקע דינו כנטהרו. מ"מ אם הרעידות נמשכים זה אחר זה נראה דסגי בברכה אחת".

(ב) הגר"נ נוסבויים שליט"א (וישמע משה ח"ג סי' ע"א, עמ' קט"ו) – "שאם המציאות היא כן, שהרעידה הראשונה היא זו שגוררת בעקבותיה את רעידות המשנה, לא יברך אלא על הראשונה, ודומיא דברכת ברק ורעם דקי"ל שכל זמן שלא נתפזרו העבים לא יברך שנית על ברקים ורעמים, ונשאר בצ"ע למעשה".

ה. האם מותר לספר לחבירו על רעידת אדמה.

1. הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תמ"א אות ל"ח) – "במ"ב בסי' רכ"ט כתב שאין כדאי להגיד לחבירו שיש קשת מטעם מוציא דיבה. ונסתפקתי אם גם ברעידת אדמה יהיה דין זה שהרי גם היא באה על עוונות, כמובא בירושלמי שלהי ברכות, וא"כ יש בזה משום מוציא דיבה. תשובה: לא נהגו רק על קשת".

ו. בירך המוציא ולפני שטעם היתה "זוועה" וצעק 'אוי רעידת אדמה'.

1. חשוני חמד (ברכות דף נט.) – "שאלה. ביום ד' י"ט בתמוז תשס"ד רעדה האדמה בארץ ישראל ובחסדי השי"ת לא נגרם כל נזק, מה הדין כשאדם בירך 'המוציא' וטרם טעם מהלחם, רעדה האדמה והאדם צעק 'אוי רעידת אדמה', האם זה הפסק וצריך לברך שנית 'המוציא' או לא. תשובה. אם צעק כדי להזהיר בני ביתו שיברחו החוצה אולי אין זה הפסק כי הוא צורך הסעודה, ולא גרע מהנאמר בברכות דף מ ע"א דגביל לתורה לא הוי הפסק. ואף על פי דהתם אסור לו לאכול לפני שמאכיל לבהמתו והוי צורך אכילה, מכל מקום הוא הדין בענינו כיון שאם לא יברחו ממילא לא יוכלו לאכול ויפסידו את הברכה. אבל אם בירך (בין ברכת המוציא לטעימה) על רעידת האדמה 'שכחו וגבורתו מלא עולם' וכמבואר במסכת ברכות דף נט ע"א, מסתבר דהוי הפסק וצריך לברך שנית המוציא, כי ברכת שכחו וגבורתו אינה מענין הסעודה".

ז. לברך על רעידת אדמה תיכף כשניעור משנתו.

1. וישמע משה (פר' חוקת תשפ"ב אות ג') – "הגאונים רבי יעקב מאיר שטרן, רבי שמאי גרוס, רבי יוסף בנימין וואזנר, ר"ע פריד שליט"א הסכימו שלא יבטל הברכה, אלא ינקה ידיו בכל מידי דמנקי ויברך מיד. והראה לי הגר"ע פריד מש"כ השו"ע סימן רכז ס"ג: היה יושב בבית הכסא ושמע קול רעם או ראה ברק, אם יכול לצאת ולברך כדי דבור יצא, ואם לאו לא יצא. וכתב המג"א סק"ב: וכגון שלא נגע עדיין במקום הטינופת ולא עשה צרכיו עדיין או שיכול ליטול ידיו עיין ס"י ד', ע"כ. ונראה דמש"כ 'שיכול ליטול ידיו' לאו דוקא, והוא הדין לנקות בכל מידי דמנקי, והמג"א מיירי שמים מצויים לו לאלתר ויכול ליטול ידיו ולברך.

(א) ומת"ח אחד שמעתי דאם חושש שיעבור זמן הברכה יכול לברך אפי' קודם שינקה בכל מידי דמנקי, דמש"כ המג"א שנטילת ידים לעיכובא, היינו היכא דידי מוטונפות, אבל הניעור משנתו בסתמא אין ידיו מוטונפות [שהרי אנו ישנים בבגדים ואין ידיו נוגעות במקומות המכוסים בעת השינה] אלא דרוח רעה שורה על ידיו וזה בודאי לא מעכב הברכה, כמבואר במג"א עצמו שאם לא עשה צרכיו ולא נגע במקום הטינופת יכול לברך בלא נטילה, והרי היוצא מבית הכסא אע"פ שלא עשה צרכיו רוח רעה שורה על ידיו [עיין סימן ד ומ"ב סק"מ], אלא שרוח רעה אינה מעכבת הברכה ואין להפסיד ברכה עוברת בשבילה.

(ב) א.ה. אמנם הפוסקים שליט"א שהצרכיו לנקות בכל מידי דמנקי ס"ל שגם בזמנינו הידים נוגעות במקומות המכוסים בעת השינה, עיין שו"ע סימן ד סכ"ג: לא תיקנו נטילת ידים, אלא לק"ש ולתפלה, אבל ברכות דשחרית יכול לברך קודם נטילה, א"כ הוא ישן על מטתו ערום, שאז אסור להזכיר את השם עד שינקה אותם. וכתב המ"ב סק"ס: שאז מסתמא ידיו מוטונפות בניגעת בית הסתרים. ומלבושים שלנו שבית הצואר פתוח אפילו אם ישן במלבושים מסתמא ידיו מוטונפות כי דרכו לחכך בגופו במקום זיעה, ע"כ].

ג) והגר"ב וואזנר הוסיף דמה שמצאנו בסי' צב ס"ד שצריך לחזור אחרי מים לתפילה וז"ל השו"ע: צריך לרחוץ ידיו במים, אם יש לו; ואם אין לו, צריך לחזור אחריהם עד פרסה. והני מילי כשהוא הולך בדרך והמים נמצאים לפניו, אבל אם צריך לחזור לאחוריו למקום מים עד מיל, חוזר; יותר ממיל, אינו חוזר. ואם מתירא שיעבור זמן התפלה, ינקה ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי, ע"כ. היינו דוקא לתפילה או לברכת המצוות, אבל לברכת השבח כמו ברכת רעם וברק או רעידת הארץ, אפילו לכתחילה יכול לנקות בכל מידי דמנקי".

2. עי' לקמן, לגבי רעמים וברקים.

ח. נמצא בבית הקברות.

1. עי' לקמן.

ט. מראי מקומות.

1. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ו הע' ק"ח) – "והיה רבנו מספר, שבשהיתה רעידת האדמה בירושלם, בעוד שכולם נבהלו ונחפזו, וחלקם אף אמרו וידוי, נעמד הגר"ד בהר"ו ז"ל מיד מלא קומתו וברך עושה מעשה בראשית".
2. הגרש"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קכ"ג אות א') – "הנה בגמ' ברכות נ"ט ע"א איתא 'בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם מוריד שתי דמעות לים הגדול וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו והיינו גוהא', ופרש"י גוהא – בלשונם קורין רעידת הארץ גוהא, עכ"ל. ומבואר דענין של רעידת אדמה הוא על ענין של רחמים שהקב"ה מרחם על עם ישראל, ולפי"ז צ"ב היאך קורין נזקים עי"כ וכגון ברעידת אדמה שהיתה בצפת והיו נזקים גדולים, ואמר מרן שליט"א [זצ"ל] שלפעמים מגיע נזקים לאנשים ויש רעידת אדמה שזה רחמים ויש גם לפורענות".
- הגרש"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קכ"ג אות ב') – "שאלתי למרן שליט"א [זצ"ל] דהנה נפסק דמברכין על רעידת הארץ ברוך שכוחו וגבורתו מלא עולם, ולכאוי' הנה לפני שנתיים כשהיתה רעידת אדמה חזקה כולם נמלטו מתוך בהמ"ד והיו בפחד גדול, וא"כ היאך שייך לברך בכזה זמן שאדם מלא פחד ואין לו שום כוונה בברכה, ואמר מרן שליט"א [זצ"ל] שמיד כשהאדם רואה שיברך מהר".
- הגרש"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קכ"ג אות ד') – "הראתי למרן שליט"א [זצ"ל] מש"כ בכפה"ח הל' תענית סי תקע"ו סקכ"ו שפסק שם בשו"ע סעי' ד' שמתענין על הרעש, וכ' בכפה"ח וז"ל 'בירושלים עה"ק ת"ו אין גוזרין ת"צ על הרעש ומפולת, כי לא הזיק מפולת בירושלים, פה"א ח"ד דף ו' ע"א, ובשנת התרפ"ז י"א לחודש תמוז היה רעש גדול בירושל"ו ובכל סביבותיה, ונהרסו כמה כותלים ומהם נתרעעו, והיה ניסים ונפלאות שלא נפקד אחד בירושל"ו, רק בכפרים נעשה הריסות גדולות ומתו כמה עכו"ם לתפ"ץ, וה' שמר ישראל והיה פלא בעיני הרואים, והאמינו בה' גם ההולכים ע"פ הטבע והעידו כי יד' עשתה זאת, עכ"ד. ואמר מרן שליט"א [זצ"ל] 'לא הזיק מפולת מעולם' [ומסתבר דמרן שליט"א [זצ"ל] נתכוון להא דאי' באדר"נ פל"ה ה"א שכתוב שם בזה"ל 'ניסים נעשו לאבותינו בירושלם וכו' לא היתה מפולת בירושלים מעולם', והחיד"א בס' כסא רחמים הביא מכת"י מהריט"ץ דלא הזיק מפולת מרעש, וע"ע בזה בס' עטרות שמואל בחי לברכות שם]. ושאלתי למרן שליט"א [זצ"ל] מה נקרא ירושלים לענין זה, ואמר מרן שליט"א [זצ"ל] שרק תוך החומה".

ד' על הרעמים (thunder).

א. האם לברך על רעמים חלשים או ימתין לחזקים.

1. מברך אפילו על חלשים.

- (א) תשובות והנהגות (שער העין עמ' תס"ג אות כ"ח) – "בברכת רעמים האם מברכים על כל רעם שמרגיש בו אפי' חלש, או שבעיני דוקא רעם חזק שמרגישים בו היטב. תשובה: נתת דבריך לשיעורין דמי יימר לן מהו רעם חלש ומהו חזק".
- (ב) הגרש"ק זצ"ל (שער העין עמ' תל"ט אות כ"ה) – "יש נוהגים שכשרואים ברק או שומעים רעם, אם איננו חזק דיו מחכים שיבוא אחר יותר חזק ויברכו עליו. ולכאוי' מנהג זה אינו נכון, דהרי כל ברק ורעם מחייב ברכה אפי' חלש, וא"כ איך שרי לבטל חיוב של עכשיו ולחכות לברק נוסף שהוא חיוב חדש. תשובה: נכון".
- הגרש"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד') – "שאלה: השומע רעם חלש שאין ניכרת בו גבורת הבורא, האם יברך 'שכחו וגבורתו מלא עולם'. תשובה: יברך [א.ה. עי' מש"כ במדור הערות בזה]".

(ג) שער העין (פרק ד' סעי' ו').

2. רק חזקים.

- (א) הגרמ"א פריינד זצ"ל (מרא דשמעתתא אות ע"ה) – "לא היה מברך אלא על רעם חזק ביותר שבא בקול רעש גדול, ואמר לי, כי מנהג החסידים היה שלא לברך אלא על רעמים חזקים. והוסיף ואמר, כי בדור הקודם היו מספרים, שפעם היו רעמים חזקים כאלו, עד שגם הרה"ק מגארליץ זיע"א בירך עליהם".

ב. שמע רעם באמצעות הטלפון: האם יכול לברך במקומו.

1. וישמע משה (פר' מסעי תשע"ו עמ' ב') – "הורה הגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א [זצ"ל] שיכול לברך ברכת הרעם על שמיעת הרעם באמצעות טלפון. ושאלתי האם יכול לצאת ידי חובתו בברכה ששומע מפי חבירו באמצעות הטלפון, ואמר לי: למה לא. והגאונים רבי נפתלי נוסבוים ורבי מנדל שפרן ורבי שמאי גרוס שליט"א אמרו דאמנם אי אפשר לצאת ידי חובה בברכה ששומעים באמצעות הטלפון, ומכל מקום יכולים לברך ברכת הרעם על רעם ששומעים בטלפון, דדוקא בברכה יש דין לשמוע מפי בר חיובא, והשמיעה באמצעות מכשיר חשמלי אינה נחשבת שמיעה מפי בר חיובא וכסברת הגרש"ז אויערבאך הנ"ל, אבל בשמיעת הרעם אין דין לשמוע מפי בר חיובא ודי במה ששומע את הרעם באמצעות הטלפון, וכשם שיש לענות אמן כששומעים את המברך באמצעות הטלפון, ואף אם נאמר שאיני שומע את האדם עצמו מכל מקום אני יודע שבשעה זו הוא בירך ואני יכול לענות אמן על ברכתו, כך בנידון דידן מכיון שאני יודע שיש כעת רעם שראוי לברך עליו ברכת השבחה אני יכול לברך עליו. וכדבריהם מצדד הגאון רבי חיים מאיר וואזנר שליט"א. ועוד הסתפק הגר"מ שפרן מה הדין אם חבירו לא השמיע לו את הרעם באמצעות הטלפון אלא רק הודיע לו שבשעה זו נשמע רעם גדול במקומו האם יכול לברך עליו. ואמנם בזה בודאי אין לעשות מעשה ולברך, אבל כששמע את הרעם באמצעות הטלפון שפיר יכול לברך עליו ברכת השבחה. ואילו הגאון הגדול רבי נסים קרליץ שליט"א [זצ"ל] אמר בפשיטות שאי אפשר לצאת ידי חובה בשמיעת ברכה באמצעות הטלפון, וכן הסכימו כמעט כל הפוסקים: הגאונים רבי משה

שאל קליין, רבי מרדכי גרוס, רבי יצחק זילברשטיין, רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א. וגם לענין ברכת השבח הורו הגרי"מ שטרן והגרמ"ש קליין שאי אפשר לברך על שמיעת הרעם באמצעות הטלפון. ואמר לי ת"ח אחד סברא נאה בזה, דאמרו חכמים (ברכות נט, א) לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב, ובודאי ששמיעת הרעם באמצעות הטלפון אינה גורמת לפשוט עקמומיות שבלב כמו שמיעת הרעם בעצמו ובמקומו".

ג. מראי מקומות.

1. הגר"ח ק"ק זצ"ל (עלי שי"ח עמ' קט"ז אות י"ב) – "שאלה: שמע רעם מהד (הבת-קול) האם מותר לברך עליו. תשובה: לא".

ה] על הרוחות (powerful winds, tornadoes, hurricanes).
דור המלקטים - שער העין (פרק ה').

א. ברכות (דף נט.) – "ועל הרוחות. מאי רוחות. אמר אביי: זעפא. ואמר אביי: גמירי, דזעפא בליליא לא הוי. והא קא חזינן דהוי. ההוא דאתחולי ביממא".

1. הרוחות שנשבו בזעף מברך.

א) רמב"ם (הל' ברכות פרק י' הל' י"ד) – "על הרוחות שנשבו בזעף".

ב) טור (סעי' א').

ג) מחבר (סעי' א').

ב. כשבאים בזעף יכול לברך שכחו וגבורתו, אבל כשבאין בנחת אומר ברוך עושה בראשית.

1. תוס' (ברכות דף נט. ד"ה על) – "על הרוחות אומר שכחו וגבורתו מלא עולם. ירושלמי מתני' כשבאים בזעם אבל כשבאין בנחת אומר ברוך עושה בראשית".

2. נחלת צבי (ס"ק א') – "ולענ"ד נראה לפי מ"ש המרדכי [סי' קמח] ירושלמי [פ"ט ה"ב] מתניתין בשבא בזעף אבל כשבאו בנחת יאמר ברוך עושה מעשה בראשית ע"כ, נראה לפי עניות דעתי שבא הירושלמי לתרץ קושיות ש"ס דידן, לכן כתב מתניתין איירי בשבא בזעף לכן מברך שכחו כו', אבל בנחת מברך עושה מעשה בראשית, וכך נלע"ד עיקר".

3. מג"א (ס"ק א') – "בזעף. ואם נשבו בנחת אומר ברוך עושה מע"ב (תוס' בשם ירושלמי) ... וצ"ע למה השמיטו הרב"י".

4. מ"ב (ס"ק ד').

א) פ"י כשיש רוח גדול רק מה שאינו נושב בזעף שלא נשמע בכל העולם.

1) מג"א (ס"ק א') – "ונ"ל דמ"מ הוא רוח גדול רק מה שאינו נושב בזעף שלא נשמע בכל העולם".

2) מ"ב (ס"ק ד') – "שנשבו בזעף. ואם שלא בזעף אם הוא רוח גדול מברך עושה מעשה בראשית ולא יוכל לברך שכחו וגבורתו וכו' אחרי שהוא שלא בזעף גדול".

ב) פ"י בנושבין בנחת ממש, ומיירי בדלא נשבו זמן רב.

1) מור וקציעה (סי' רכ"ז) – "וכתבו התוס' על הרוחות כו' ירושלמי כשבאין בזעף אבל כשבאין בנחת אומר ברוך עושה (מעשה) בראשית. עכ"ל. מדלא אייתי לה מר בשולחנו להך מילתא, שמע מינה דלא ס"ל. ובאמת היא מילתא דתמיהא, לברך על רוחות הנושבות בנחת. ומ"ש במג"א [ס"ק א'] דמכל מקום הוא רוח גדול, אינו במשמעות הלשון. גם איזה גבול ושיעור יש לדבר. ולי נראה שהוא כמשמעו, בנושבין בנחת ממש, ומיירי בדלא נשבו זמן רב, שהיה האויר שוקט בלי תנועה ולא נרגש שום רוח בימים רבים. וזה נראה נכון, וראוי לברך על זה, כי טובה גדולה הן הרוחות לעולם, כמ"ש רז"ל שאי אפשר לעולם בלי רוחות (תענית דף ג', ב וע"ש פירש"י), וכשאין מצויות גורם עיפוש האויר ר"ל, כי הוא צריך לתנועה תדירה כמו שאר דברים, לנקות ולשמרו מההפסד. והוא מעין מעשה בראשית, שכן היה תחלת ההווה ורוח אלהים מרחפת על פני המים [בראשית א, ב], שהוא היה רוח של נחת ורחמים, לצורך המציאות וקיום העולם, ולכן ודאי נוסח ברכה זו הגון להן (וכמו שמברכין על הגשמים אחר עצירתם), ואעפ"כ אין המנהג כן, אולי מהעלם ידיעה".

5. לעולם מברך עושה מעשה בראשית.

א) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ג', שלטי גיבורים ס"ק א') – "בזעף, ובנחת אומר בעמ"ב, תוס' בשם הירושלמי, ולדידן אין נ"מ דלעולם אומר עמ"ב".

ב) מ"ב (ס"ק ד') – "וטוב לברך תמיד על רוח סערה שאין מצויה רק ברכת עושה מעשה בראשית שבזה בודאי יוצא ממ"נ כי אין אנו בקיאים כ"כ מהו בזעף".

6. מראי מקומות.

א) עולת תמיד (ס"ק א') – "מה שכתב שנשבו בזעף. פירוש לאפוקי אם באין בנחת דאינו מברך כלל, וכן משמעות דברי הרמב"ם פרק עשירי [הי"ד], אבל התוספות [ברכות נט ע"א ד"ה על] כתבו בשם הירושלמי [פ"ט ה"ב] דכשבאין בנחת מברך ברוך עושה מעשה בראשית, ולמעשה צ"ע עכ"ל, אבל הנחלת צבי [ס"ק א'] פסק בסתם כתוספות דבזעף ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שכחו וגבורתו וכו', ובנחת ברוך אתה ה' עושה וכו', וכן פסק הרוקח [סימן שמג] ומרדכי [סימן רטו] ואגודה [סימן רג]. ועוד נ"ל מרמב"ם בפירוש המשנה פרק הרואה שכתב וזה לשונו, ורוחות ר"ל הסערות הגדולות הנושבות שאינן מצויות תמיד ע"כ, משמע דכל שאינן מצויות תמיד מברכין עליהן וזה קרי ליה בזעף".

ג. הגדר: על איזה רוחות חזקות מברכים.

1. על רוח סערה שאין מצויה.
 - (א) א"ר (ס"ק ב').
 - (ב) מ"ב (ס"ק ד').
2. מפרק הרים ומשבר סלעים.
 - (א) ר' יונה (ברכות דף מב:) – "ופירוש זעות רוחות חזקים שנושב בשעת הגשמים ומה שחזר ושנה על הרוחות מיירי שלא בשעת הגשמים שפעמים אפי' שלא בשעת גשמים מנשב רוח גדול וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים והיינו ששנו זעות אצל ברקים ורעמים מפני שהוא בשעת גשמים כמו הברקים והרעמים".
 3. שהפיל זכוכית מהחלון, או דלת החלון.
 - (א) מקור חיים (חו"י, על סעי' א') – "שנשבו בזעף. נ"ל כל שהפיל זכוכית מהחלון, או דלת החלון, והחלונו' רועשים וכל בכה"ג".
 4. אם מתפעל ומתרגש מהם.
 - (א) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה פרק כ"ג ס"ק מ"א) – "וכן על רוחות חזקות ביותר, אם מתפעל ומתרגש מהם רשאי לברך, ומה שלא נהגו בזמננו לברך, הוא מפני שאין ברור לנו שיעור הדבר".
 5. האם מברכים על רוחות שמעיפות גגות.
 - (א) הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תמ"א אות ל"ד) – "שאלתי את כת"ר על רוחות שהעיפו גגות אם צריך לברך עושה מעשה בראשית כדין רוח הבא בנחת, והשיב לי כת"ר, לא נהוג לברך בכזה. רציתי לדעת אם כן, איזה רוחות נכללים במש"כ המשנ"ב בסי' רכ"ז סק"ד דעל רוח גדול מברך עושה מעשה בראשית. דהלא רוחות סערה שמעיפים אנשים וכדו' כסופת טייפון, נחשבים רוח הבא בזעף ומברכים עליהם שכחו וגבורתו. תשובה: רוחות דשכיחי לפעמים בזמנינו אין דבר תימא ואין לברך עליהם, ומ"מ מי שמתפעל מהם ונראה לו חזקה מאוד יתכן שיכול לברך".
 6. על סוג רוחות שיש בהם סכנה או קרוב לסכנה ח"ו.
 - (א) חשו"ק חמד (ברכות דף נט.) – "שאלה. בחודש טבת שנת תשנ"ב נשבו בלילה רוחות חזקות, שהעיפו דודי שמש מהגגות ובנסי ניסים לא היו אסונות בנפש. והסתפקנו האם רוחות כאלו הם בגדר 'רוח חזקה' שחייבים לברך עליהם, כמבואר בשו"ע (או"ח סימן רכז ס"א): 'ועל הרוחות שנשבו בזעף... אומר בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית'. דהנה כתב המשנ"ב (שם סק"ד) וז"ל: 'שנשבו בזעף. ואם שלא בזעף, אם הוא רוח גדול, מברך עושה מעשה בראשית, ולא יוכל לברך שכחו וגבורתו אחרי שהוא שלא בזעף גדול, וטוב לברך תמיד על רוח סערה שאינה מצויה רק ברכת עושה מעשה בראשית. שבזה בודאי יוצא ממה נפשך, כי אין אנו בקיאים כל כך מהו בזעף, עכ"ל. וצ"ב מהו הגדר של רוח סערה שאינה מצויה. תשובה. נאמר במסכת ברכות דף נט ע"א 'ועל הרוחות [אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם], מאי רוחות, אמר אביי זעפא, ואמר אביי גמירי דזעפא בלילא לא הוי, והא קא חזינן דהוי. ההוא דאתחולי ביממא. ואמר אביי גמירי דזעפא תרתי שעי לא קאי, לקיים מה שנאמר לא תקום פעמיים צרה, והא קא חזינן דקאי דמפסיק ביני ביני, עכ"ל הגמרא. וכתב המהרש"א (חדושי אגדות שם ד"ה זעפא): דמחסד אלוקים שלא באו בלילה שהוא עת שינה, ואין מקום להשמר מלהזיקו. ואמר עוד דתרתיה שעי לא קאי, הוא ג"כ מחסד אלוקים, כי לא תקום פעמיים צרה, משתמע מיניה הא אם תקום פעמיים - ח"ו כלה הוא עושה, יעו"ש. עכ"פ חזינן מדבריו שמדובר ברוח מסוג כזה שהיא מסוגלת ח"ו לצרה גדולה, אבל לא על רוחות פחותות מהם. אמנם דברי אביי וביאור המהרש"א מיירי ביחס לרוחות זעף שמברכים עליהם 'שכחו וגבורתו מלא עולם', אבל לא על רוחות שאינם של זעף. אבל עכ"פ נשמע מדבריהם דמיירי בקרוב לצרה, אבל לא בפחות מכך. ויעוין שער הציון (סימן רכז סק"ג) שהביא את דברי התו"ט בשם רש"י, ש'זעף' הם אלו שנראין או נשמעין למרחוק, ומשמע שבזה די, (ויעוין 'כף החיים' סימן רכז סק"ז מש"כ בזה). וכוונתו לרש"י במתניתין דכתב שכחו וגבורתו מלא עולם, לפי שאלו נשמעין או נראין מרחוק, יעו"ש. עכ"פ נראה, שמדובר על סוג רוחות שיש בהם סכנה או קרוב לסכנה ח"ו, או על רוחות כאלו הנשמעים למרחוק. והשי"ת ישמרנו מהם וע"כ גמירי דבלילה לא אתו, ולכן אין לברך על רוחות חזקות המנשבות בלילה".
 7. אפי' אם מפריחה הכובע.
 - (א) הגר"מ פישר זצ"ל (קונ' לתת לרוח משקל עמ' ג') – "האם רוח המפרקת מטריות, צריכין לברך עליה, והשיב 'בודאי (והוסיף) לא רק מטריות, אלא די אם מפריחה הכובע... ולא רק הכובע שלך (קנייטשי') אלא גם כובע שלי... (סופר' ירושלמי שתופס יותר רוח ועף יותר בקלות)".
 8. מראי מקומות.
 - (א) וזאת הברכה (עמ' קנ"ו אות ב', מעיין הברכה פרק כ"ג הע' ז') – "וצריך שתהיה רוח חזקה ביותר, שיתפעל ממנה, וכך כתוב בספר הליכות שלמה פכ"ג הע' מ"א. והמקור חיים' כתב [שם]: 'רוח חזק ביותר שמזיז את החלון או הדלת ויכול לגרום לניפוץ הזכוכית אם הוא נתקע בקיר'. ולדעת המור וקציעה [שם] מברך על כל רוח".
 - (1) מש"כ בשם המור וקציעה ש'מברך על כל רוח', עי' בפנים המור וקציעה (לשונו מובא לעיל) דהיינו רק כשלא נשבו הרוח לזמן רב.

ו] ברקים (lightning) הבאים מחמת חום.

1. אין מברכין עליהם.
 1. ח"א (כלל ס"ג סעי' ז') – "ועל הבליצין שהם בלא רעם כלל רק מחמת חום, שמעתי שאין זה ברקים הנזכרים בגמ' ואין מברכין עליו".
 2. קיצור שו"ע (סי' ס' סעי' ג') – "והברקים שנראים בלא רעם אלא מחמת החום, אינם כברקים ממש ואין מברכין עליהם".

3. עי' מ"ב (ס"ק ג') – "ואותן שהן באים בלא רעם כלל רק מחמת חום מצדד הח"א שאין זה ברקים הנזכר בגמרא ואין מברכין עליהם".
4. קצות השלחן (סי' ס"ו סוף ס"ק כ"א).
5. הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קנ"ג אות ה', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ה', אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות ד') – "בחורף, מברכים על הברק בלי ששמע רעמים לפני זה. ובקיץ, אין לברך על הברק, אא"כ שמע רעמים לפני זה, (אף דיוורד גשמים)".
6. שבט הלוי (ח"י סוף סי' מ"ח) – "מנהג העולם כהחיי"א ומ"ב שלא לברך באלו בליצען החלשים הבאים מחמת החום".
7. הלכה ברורה (סעי' י', עמ' תס"א) – "ברקים הבאים לבדם בלי רעמים, והם ברקים הבאים בלי גשמים הנראים בימות הקיץ, דעת כמה אחרונים שאין לברך עליהם, ואין זה ברקים האמורים במשנה. ויש לחוש לדבריהם, וכלל גדול בידינו שספק ברכות להקל".
8. וזאת הברכה (עמ' קנ"ג אות ה', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ה' [לשונו מובא לקמן]) – "ולכן בימים החמים (בקיץ), אין לברך על ברק אלא אם כן שומע שהוא בא עם רעם. ובימים קרים (בחורף), יברך על ברק מיד כשרואה אותו, אף אם עוד לא שמע את הרעם שמגיע אחריו (שחזקתו שיבוא)".
9. עולת יצחק (ח"ג סי' ע"ט אות ה').
10. לגשמים בעיתם (עמ' קצ"ט אות י').

ב. מברכין.

1. ערה"ש (סעי' א') – "וברקים ידוע שקורין בליצ"ן ויש בהם שני מינים אחד הבא עם הרעם ואחד שבליילי קיץ כשהיום בחמימות נראין בלילה הרבה ברקים".
2. חזו"א (מעשה איש ח"ה עמ' פ"ט) – "סבור היה שיש לברך גם על ברקים הבאים בלא רעם כלל רק מחמת חום, ודלא כה'משנה ברורה' (סימן רכ"ז סק"ג) בשם ה'חיי אדם' (מהגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל])".
- חזו"א (הגרה"ק זצ"ל, שער העין פרק ד' הע' ח', עמ' תט"ז אות ו') – "המ"ב כתב, שי"א שברקים הבאים מחמת חום אינם הברקים הנזכרים בגמ', ואין לברך עליהם, ולכא' ספק ברכות להקל. ורציתי לידע אם כן הדין גם ברעמים שבאים בזמן שיש חום. תשובה: החזו"א סבר, שגם על ברקים מחמת חום אפשר לברך, ופליג בזה על המ"ב".

ג. בזמן שיורד גשמים.

1. אין לחוש, ויכול לברך.
- א) שבט הקהתי (ח"ג סי' של"ז אות ו') – "אבל נראה דרק כשאין יורד גשם אז יש לחוש דהברק הוא מחמת חום אבל כשיורד גשם אז ודאי הם ברקים שמברכין עליהם וכן כשה' רעם אחר הברק יכול לברך אחר הברקים שרואה אח"כ כנלענ"ד".
- ב) עי' וזאת הברכה (עיין הברכה פרק כ"ג אות ה', הע' ד') - לשונו מובא לקמן.
- ג) עי' פסקי תשובות (אות ג', הע' י"ד), הו"ד בעולת יצחק (ח"ג סי' ע"ט אות ה'), ולגשמים בעיתם (עמ' קצ"ט אות י') – "אמנם ביום קר וגשום אין צריך להמתין לשמיעת הרעם, אלא יכול לברך מיד עם ראית הברק, ואח"כ יברך שוב על הרעם. [וכדמוכח מהפוסקים דלהלן אות ו' שניתן לברך קודם על הברק ואח"כ כששומעים הרעם לברך עליו, וע"כ מיירי ביום קר וגשום שאין מצוי שיהיה ברקים עקב חום]".
2. עדיין יש לחוש.
- א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות ד') – "בחורף, מברכים על הברק בלי ששמע רעמים לפני זה. ובקיץ, אין לברך על הברק, אא"כ שמע רעמים לפני זה, (אף דיוורד גשמים)".

ד. בימים קרים (בחורף).

1. אין לחוש, ויכול לברך.
- א) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קנ"ג אות ה' [לשונו מובא לעיל]), מעיין הברכה פרק כ"ג אות ה' [לשונו מובא לקמן], אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות ד' [לשונו מובא לעיל]).
- ב) וזאת הברכה (עמ' קנ"ג אות ה' [לשונו מובא לעיל]), מעיין הברכה פרק כ"ג אות ה', הע' ד') – "לכן בקיץ [מדובר בארץ ישראל שבררך כלל בקיץ לא יורד גשם, אבל במקום שיורד גשם תדיר, אין הבדל בין קיץ וחורף אלא אם כן חם מאד ונראה שאין מדובר בענני גשם] לא יברך על ברק עד שישמע את הרעם, אך בחורף יכול לברך מיד כשרואה הברק, שחזקתו שיבא הרעם".
- ג) עי' פסקי תשובות (אות ג', הע' י"ד), הו"ד בעולת יצחק (ח"ג סי' ע"ט אות ה'), ולגשמים בעיתם (עמ' קצ"ט אות י') - לשונו מובא לעיל.

ה. מראי מקומות – סתר רעם (פרק ג' אות ד'), שער העין (פרק ד' סעי' ה').

1. הגרה"פ"ש זצ"ל (דברי חכמים או"ח פרק ט"ז אות קצ"ו) – "שאלה: האם מותר לברך על הברק בלא שמיעת הרעם לאחריו (שיש חשש שזה בא מכח החשמל). תשובה: שמעתי מהגרה"פ"ש דבארץ ישראל יכול לברך בלא חשש אך בארה"ב אין הדבר ברור".
2. שבט הלוי (ח"י סי' מ"ח) – "שכ' החיי"א בכלל ס"ג ז' דהא דמברך על הברקים (בליצען) היינו כשבא עם הרעמים, אבל אלו ברקים (המאירים לפעמים) שבאים בלא רעם רק מחמת חום אין מברכים עליהם, וכן מובא בשמו במ"ב סי' רכ"ז, ואתה נתעוררת ע"ז, ממש"כ הגאון צל"ח בברכות נ"ט ע"א שהוכיח בראיות חזקות דלא רק על ברקים חזקים של אש הבאים קודם לרעמים מברכים אלא גם על ברקא שאינם תקיפים אלא נהורא בעלמא כגון ברקא חירורא וירוקתא מברכים ואתה הבנת דזה הברק בליצען הבאים מחמת חום, וא"כ הצל"ח חולק על דברי החיי"א הנ"ל, א"כ הי' לנו לקבוע הלכה כהצל"ח דבירר שיטתו ודלא כהחיי"א. ולבבי לא כן ידמה, דאם הי' זה אמת דאיכא דין ברק גם בלא רעם ולקבוע ברכה, והוא מוכח בגמ', איך לא הזכירו הטור ושו"ע ורמב"ם

והשמיטו מה דמפורש בחז"ל, ועוד דלענ"ד אינו מוכח בכלל, דעיקר הוכחת הצ"ח בפירוש מאי ברקא הוא משינוי לשון המשנה דמזכיר רעמים ורוחות וברקים אף דברקים באים כרגיל לפני הרעם, ומזה בנה פירושא דאין זה ברק הרגיל, ובמחכתה"ג לא הרגיש דבריי"ף הגירסא ברקים רעמים רוחות, וכ"ה ברמב"ם, וכן בטור סי' רכ"ז בגי' מדויקת, ואף אמנם איכא נמי בראשנים הסדר של רעמים ואח"כ ברקים, כדאיתא ברא"ש שלפנינו כ' רבינו התו"ט במעדני יום טוב שם דיש פנים לכאן ולכאן, דלמשמע האוזן קול הרעם נשמע אחרי שכבר נראה ברק, וא"כ יש לגרוס ברקים ורעמים, אבל לפי מה שכתבו חכמי הטבע הרעם מתחיל קודם הברק אלא שקולו לא נשמע בתחלתו וא"כ גם הגי' דרעמים וברקים נכונה היא ע"כ במעי"ט שם. והצ"ח לא העיר בכל זה, ודברי המעי"ט מחלוקת מפורשת על הצ"ח דלעולם אנו מדברים במשנתנו ובש"ס רק בברקים הבאים עם הרעמים, וא"כ גם פי' מאי ברקא שבגמ' כפשוטו הברקים הרגילים, ומאי דאיתא לפני זה בגמ' ברקא תקיפא דבריק בעננא ומתבר גזיזי דברזא שע"ז פי' רש"י ברקים של אש, היינו כמו שרואים בכל יום דברק חזק של אש בא כמעט יחד ממש עם הרעם, ותראה שבזה מפרש הגמ' על מאי רעמים, ברקא תקיפא, ועדין לא פי' הגמ' מאי ברקא וזה בא אח"כ בש"ס, היינו ברקים לרוב שבאים לפני הרעמים אבל אינם תקיפים כ"כ, ואין אנו יודעים בזה סודות הטבע, אבל מה שהזכיר החי"א ומ"ב באמת לא נזכר בגמ', וכ"ז ברור לפי דרך רבינו התו"ט בגמ'.

3. הגר"א בנצ"ל שליט"א (עורה כבודי הגומל עמ' ק"א אות ד') – "כתב בחיי אדם (כלל ס"ג סעיף ז') וז"ל, ועל הבליצין שהם בלא רעם כלל רק מחמת חום, שמעתי שאין זה ברקים הנזכרים בגמ' ואין מברכין עליו, עכ"ל. וכ"כ במ"ב (סי' רכ"ז סק"ג). אך הערוך השלחן (סעיף א') כתב דלא כחיי אדם. וכ"כ במעשה איש (ח"ה עמוד פט) בשם החזו"א וז"ל, סבור הי' שיש לברך גם על ברקים הבאים בלא רעם כלל רק מחמת חום, ודלא כמ"ב בשם החיי אדם, עכ"ל. ואיך קי"ל בזה. והשיב ז"ל, איני יודע, עכ"ל."

ז] האם צריך לראות הברק עצמו.

א. לברך גם על ראיית אורו של הברק, ולא רק על ראיית הברק עצמו.

1. אמת ליעקב (הע' רל"ח) – "בכדי לברך ברכה על הברק לא צריך לראות קו הברק בעצמו אלא סגי בראיית הבבואה דרך החלון וכדומה".
2. הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות ל"ד, הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג ס"ק כ"ט) – "ואף אם לא ראה את אור הברק, ולא את הברק עצמו, מברך ברכת הברק, וכן מנהג העולם, מפני שגם ע"י האור הזה האדם מתרגש ורואה בכך מעין מעשה בראשית".
3. ציץ אליעזר (חי"ב סי' כ"א) – "אמנם זה בודאי שידיעה בזה לבד מה שכגון מתוך הרעם יודע בבירור שהיה גם ברק, או שאמרו לו, והוא לא ראה, לא מהני לברך, וכדראיתי באליהו רבה בס"י רכ"ז סק"ד שכותב דהגם שהראב"ן כתב דאין רעם בלא ברק אבל מ"מ אם אינו רואה לברק הוי כאילו לא הי' ברק ע"ש, (ויעוין גם במו"ק מ"ש בזה ע"ש). אבל כשרואה אור - ברקו שפיר יכול לברך בהיות ולמעשה גם כשרואה אותו בשמים הוא רואה ג"כ רק אור ברקו וקרניו אבל לא גוף הברק במקורו. ולרווחא דמילתא אוסיף גם מה דאיתא בירושלמי ונפסק בטור ובשו"ע סי' רכ"ז סעי' ג', דאם הי' יושב בבהכ"ס ושמע קול רעם או ראה ברק אם יכול לצאת ולברך תוכ"ד יצא. ויעו"ש בא"ר ובמ"ב שה"ה בבית המרחץ וכדומה עיין שם, והנה לא נתנו דעתם כלל לחלק בזה בין כשרואה גוף הברק בשמים או אם רואה רק קרני ברק בארץ, על אף שבסתמא היושב והנמצא במקומות אלה איננו רואה בדרך כלל גוף הברק בשמים כי אם קרני אורו, אלא הוא הדבר מפני שלא סברו שיש מקום לחילוק כזה אלא סברו בפשיטות שבכל גוונא צריך לברך".
4. אז נדברו (ח"ו סי' כ"ג אות ב') – "אם לא ראה עצם הברק בשמים רק ראה אור הברק אין לי העת לחפש אבל מצד הסברא נראה דאינו דומה לברכת החמה, שאם אינו רואה החמה עצמה אינו רואה שום דבר ועיקר הברכה על ההתפעלות הלב ומספיק אם רק ראה האור של הברק".
5. אור לציון (אבני ישפה ח"ד סי' ל"ו סוף ענף ג') - לשונו מובא לקמן.
6. שבט הלוי (אבני ישפה ח"ד סי' ל"ו סוף ענף ג') - לשונו מובא לקמן.
7. חזון עובדיה (ברכות עמ' תס"ו ד"ה היושב) – "היושב בחדרו ולא ראה את הברק עצמו מן השמים, אלא את אור הברק, מנהג העולם לברך עליו, מפני שגם ע"י האור של הברק רואים מעין מעשה בראשית".
8. חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ט' אות ג', שבת ח"ב קובץ עניינים או"ח אות י') – "וברכה על הברקים סגי לברך על ראיית אור הברק אף שאינו רואה הברק עצמו, ובלבד שלא יטעה באור אחר".
9. חוט שני (שער העין עמ' תס"ח אות ד') – "האם צריך לראות את הבזק הברק בשמים כמין קו ארוך או שסגי בראיית אורו בלבד. תשובה: סגי בראיית אורו ובלבד שיהא ברור לו שזה אור הברק".
10. רבבות אפרים (ח"ד סי' נ"ד אות י"ט, רבבות ויובלות ח"ב סי' ק"י) – "ונשאלתי מהתלמידים בכתה בעת הלימוד שראו אור מבחוץ וידעו שזה הוא בא מברק אבל לא ראו את הברק עצמו אם צריך לברך ברכה עושה מעשה בראשית, וענה התלמיד שמחה זאב מורוויז"י דלא לברך כי לא ראו את הברק, אבל אני אמרתי להם שלדעתי יש לברך גם כשרואה אור ברקו שלמעשה גם כשרואה הברק בשמים הוא רואה ג"כ רק אור ברקו וקרניו ולא גוף הברק, וכן עשו ברכה...".
11. הגר"א בנצ"ל שליט"א (עורה כבודי הגומל עמ' ק"א אות ג') – "ראה רק את אור הברק, ולא את הברק עצמו, האם מברך ברכת הברק. והשיב ז"ל, כמדומני זללה"ה אמר שמברך, עכ"ל".
12. עיי' עלינו לשבח (שמות תשובה ל', עמ' ת"ר) – "והציץ אליעזר ... אך נאמנים עלינו הגאון שליט"א [זצ"ל] שכך נוהגים לברך על מראה האור של הברק המבהיק, וגורם להתפעלות מנפלאות הבורא יתברך, עושה מעשה בראשית".
13. וזאת הברכה (עמ' קנ"ג אות ב', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ג').
14. הלכה ברורה (סעי' י"ב, עמ' תס"ג) – "היושב בתוך חדר ולא ראה את הברק עצמו, אלא ראה רק את אור הברק, מברך בשם ומלכות עושה מעשה בראשית".
15. שער העין (פרק ד' סעי' ד', עמ' תי"ז הע' ז' [לשונו מובא לקמן]) – "כל שרואה את אור הברק מברך עליו, אף שאין רואה את ההבזק עצמו [כמין קו ארוך] בין העננים".

15. ברכת שמואל (סי' רכ"ז, עמ' תצ"ד).

ב. אין לברך רק על גוף הברק, ולא על האור שהוא נותן.

1. קהלות יעקב (הגרח"ק זצ"ל, שער העין עמ' תט"ז אות ז', הע' ה') – "שמעתי כי הקה"י הקפיד לברך על הברק רק אם ראה את ההבזק בשמים [כמין קו ארוך], האם אכן כך היה מנהגו. תשובה: לא שמעתי מאמור"ר ז"ל, אך גיסי הגר"ש [ברזם] ז"ל נסתפק בזה. (ובע"פ ביאר לי הגר"ח, דאין הכוונה לראות את הקו עצמו בין העננים, אלא לאפוקי אם יושב בבית ורואה אור מאיר, דצריך לראות את האור בשמים). [הערת המחבר: שמעתי מדודי שהיה נוכח בעת שזקני הגר"ש שבדרון זצ"ל, שאל לרבינו הקה"י בענין ברכת ברקים, והשיב לו בהאי לישנא, יש כאלו שאינן מברכים על הברקים, כיון שיש שסוברים שצריך לראות את הברק יוצא בשמים, עכ"ל]."
- א) הגרח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תי"ז אות ח') – "הדר"ג השיב לי דגיסו הגר"ש ברזם זצ"ל נסתפק אם צריך לראות את הבזק הברק, ולא פירש לך מה היה צדדי ספיקו בזה. תשובה: גיסי נסתפק, האם מה שנאמר הרואה ברק הכוונה לראות ממש את הברק, או דסגי לראות את אורו בלבד".
2. הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ד סי' ל"ו סוף ענף ג') [לשונו מובא לקמן], אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות ה') – "אין לברך רק על גוף הברק ולא על האור שהוא נותן".
3. הגרח"פ זצ"ל (חידושי בתרא על המחבר סעי' א') – "מסתברא דאינו מברך עד שיראה הברק עצמו, ואפילו אם ראה דרך זכוכית אפלה (אופייק בלע"ז), מסתברא שאינו מברך, שלא ראה הברק עצמו, שהברכה נתקנה על ראיית נפלאות הבו"ת, וע' בביה"ל סרכ"ט ס"א ד"ה הרואה".
4. אבני ישפה (ח"ד סי' ל"ו ענף ג') – "לדינא אין לברך כי אם על גוף הברק ולא על האור שהוא נותן. כיון שלא נתבררה הוכחה גמורה, ועוד שספק ברכות להקל. אמנם מו"ר הרב ואזנר שליט"א [זצ"ל] והרב ב.צ. אבא שאול זצ"ל פסקו שיברך גם על האור בלי ראיית הברק, וכן פסקו בשו"ת ציץ אליעזר ח' י"ב סי' כ"א. אבל מו"ר גאון אחד שליט"א [זצ"ל] אמר שלא יברך רק על ראיית הברק עצמו, וזה כדברינו".
5. ברכת ה' (ח"ד פרק ג' הע' מ"ו, עמ' רל"ט) – "נראה פשוט שצריך דוקא לראות את הברק ממש מבריק מהעננים ואין מספיק לראות הבזק בעלמא של אור, אע"פ שמסתבר לרואה שהוא הבזק של ברק, שמ"מ אולי הוא אור אחר. ועוד, שכיון שמברך עושה מעשה בראשית מפני שמתפעל ממעשה השי"ת בבריאת העולם כמ"ש לעיל בסעיף א, א"כ דוקא בראיית ברק ממש שייך להתפעל ולא מהבזק אור בעלמא. לפיכך, מי שיושב בחדר ואינו מביט בחלון או שהחלון מוגף, ואינו רואה את הברק ממש מבריק בעננים, אלא רואה הבזק בעלמא של אור שחודר מבעד החלון, אינו רשאי לברך".
6. הגרח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תי"ז אות ט', הע' ז') – "האם החשיב זאת כספק ברכות שאין לברך על הברק עד שיראו את ההבזק, או רק בתורת חומרא. תשובה: אני אינני מברך על הברקים רק אם אני רואה את הברק עצמו. [עי' לעיל הע' ה' דכוונת רבינו לראות את האור בשמים, לאפוקי מאיר בחדר. ועי' בהלכות פ"ד ס"ד ובהערה שם, שהבאנו דשאר גדולי ההוראה, הגר"ש ז"ו אויערבך, הגר"ש ואזנר, הגר"י קמינצקי, האור לציון, הגרנ"ק, ובשו"ת אז נדברו, וציץ אליעזר, נקטו בפשיטות דצריך לברך על ראיית האור בלבד, ולא חילקו דצריך לראות את האור בשמים, וכן המנהג הפשוט]."
- הגרח"ק זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' קל"א) – "שאלה: נחלקו האחרונים, אם מברכים 'עושה מעשה בראשית' כשרואה האור של הברק, או דוקא כשרואה הברק עצמו בשמים. איך לנהוג למעשה. תשובה: ספק ברכות להקל".
- עי' הגרח"ק זצ"ל (מראה דבר ח"ג סי' י"א אות ו') – "האם מברכים על ברקים כשאין רואה את הברק עצמו אלא רק את אור הברק. וז"ל התשובה, מחלוקת".
- עי' הגרח"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קכ"ה אות ב') – "מי שראה אור הברק בלבד ולא ראה ההבזק של הברק עצמו, האם יברך או לאו. תשובה: נסתפקו בזה (אם ראה בבית שמאיר)".
- עי' הגרח"ק זצ"ל (ולגשמים בעיתם עמ' רל"ה) – "האם צריך לראות עצמות הברק או סגי בראית אור הברק. תשובה: י"א שדוקא אם ראה עצמות הברק".
- עי' הגרח"ק זצ"ל (אבני אהרן אות ל"ג) – "שאלה: מתי מברכים על ברק אם דוקא כשרואים את הברק עצמו או אפילו כשלא רואים את הברק עצמו. תשובה: יש מסתפקים בזה".
- עי' הגרח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות י"א) – "נסתפק אם אפשר לברך על ברק כשאין רואים אלא את האור שעל ידי זה, ולא את הברק עצמו, ולעצמו החמיר לברך רק כשרואה הברק עצמו".

ג. דרך חלון.

1. יברך.

- א) אמת ליעקב (הע' רל"ח) - לשונו מובא לעיל.
- ב) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ט' אות ד', שבת ח"ב קובץ עניינים או"ח אות י') – "אדם שרואה ברק דרך זכוכית החלון ואפילו אם אין הזכוכית שקופה כ"כ אך אפשר להבחין בברק, אפשר לברך ברכת ברק ע"ז".
- ג) ברכת ה' (ח"ד פרק ג' הע' מ"ו) - לשונו מובא לעיל.
- ד) שער העין (פרק ד' הע' ו') – "ודע, דגם אם מבחין דרך החלון בראיית אור הברק צריך לברך, דכמבואר לעיל פ"ב ס"ט ראייה דרך זכוכית חשיבא ראייה גמורה לחייב ברכה. והנה מצוי שאדם עסוק בענייניו ורואה בדרך אגב איזה אור שהבריק בחלון, ופעמים שלא הבחין באור עצמו אלא הרגיש בזוית עיניו שנעשה בחוץ אור גדול, ויל"ע אם כה"ג חשיב ראייה, וצ"ע".

ד. מראי מקומות.

1. הגר"א נבנצל שליט"א (עורה כבודי הגומל עמ' ק"א אות ה') – "יש כמה שנוהגים שלא לברך על ברק טרם שהגיע הרעם. האם מנהג זה הוא טעות. והשיב ז"ל, אולי חוששים שזה אור של משהו אחר, עכ"ל".

ת) רעמים וברקים (thunder and lightning).

דור המלקטים - בסתר רעם (וינר), עורה כבודי (שיעור ז' - שיעור ט', לונדינסקי), שער העין (פרק ד').

א. הברכה.

1. המנהג לומר על הרעמים שכחו וגבורתו ועל הברקים עושה מעשה בראשית. (א) עי' ט"ז (ס"ק א') – "בטור כתב שאם ירצה יאמר כן או יאמר ברוך עושה מ"ב. והמנהג לומר על הרעמים שכחו וגבורתו ועל הברקים עושה מ"ב ואיני יודע טעם לזה אולי שהרעמים מראים כח משא"כ בברקים".

(ב) מור וקציעה (ד"ה בטור).

(ג) א"ר (ס"ק ד') – "כתב הט"ז [סק"א] לא ידעתי טעם המנהג לומר על הרעמים שכחו וכו' ועל הברקים עושה מעשה בראשית, ואולי הרעמים מראים כח משא"כ בברקים ע"כ. והנראה לענ"ד כיון דברירה בידם רוצים לברך שניהם, וברעם יש נמי כח ברק כמו שאפרש, לכך מברכין עיקר הברכה שכחו וכו'".

(ד) מקור חיים (חו"י, על סעי' א') – "ומנהג העולם לחלק בין ברק לרעם".

(ה) דרך החיים (דיני ברכות פרטיות סי' רכ"א אות ב').

(ו) גר"ו (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג אות ט"ו, לוח ברכת הנהנין פרק י"ב אות כ"ד) – "ונהגו העולם במדינות אלו לברך על הברק עושה מעשה בראשית ועל הרעם שכחו וגבורתו מלא עולם לפי שברוב פעמים הם באים זה אחר זה מיד ואינם חפצים לברך ברכה אחת ב' פעמים זה אחר זה מיד כי טוב יותר לשבח למקום ברוב תשבחות מלשבחו בשבא אחד ובחרו לרעם שכחו וגבורתו מלא עולם לפי שהרעם מראה כח וגבורה יותר מן הברק".

(ז) ח"א (כלל ס"ג סעי' ז') – "ועל הברקים ועל הרעמים אם הם תכופים יחד, מברך על שניהם 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם עושה מעשה בראשית' או 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שכחו וגבורתו מלא עולם'. ואם ראה הברק מתחלה, נוהגים העולם לברך 'עושה מעשה בראשית', ועל הרעמים שישמע אחר כך 'שכחו וגבורתו'. מכל מקום אם הרעם בא תוך כדי זיבור לאחר הברק, נראה לי דאין מברך עליו (עי' א"ר)".

(ח) שלחן שלמה (סעי' א').

(ט) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב') – "והמנהג לברך על הרעמים שכחו וגבורתו ועל הברקים עושה מעשה בראשית משום שהרעמים הם מראים כח, ט"ז".

(י) מ"ב (ס"ק ה') – "והעולם נוהגים לברך על הברקים עושה מ"ב ועל הרעמים שכחו וגבורתו וכו' וכן מסתבר שע"י הרעם נראה גבורתו של הקדוש ברוך הוא יותר מבברק אמנם באמת שייך כל אחת מהברכות על שניהם".

(יא) ברכת הבית (שער ל' סעי' ג').

(יב) כה"ח (ס"ק י').

(יג) הגר"א נבנצל שליט"א (עורה כבודי הגומל עמ' ק"א) – "כתב בערוך השלחן (סי' רכ"ז סעיף ב') וז"ל, והעולם נוהגים לברך על הברק עושה מעשה בראשית ועל הרעם שכחו וכו', ולענ"ד ברכה השנייה הוא ברכה לבטלה, עכ"ל. האם קיי"ל כן. והשיב וז"ל, לא, עכ"ל".

(יד) וזאת הברכה (עמ' קנ"ג אות א', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ג').

(טו) עי' ילקוט יוסף (סעי' ב') - לשונו מובא לקמן.

(טז) הלכה ברורה (סעי' ז').

(יז) שער העין (פרק ד' סעי' ב').

2. מראי מקומות.

(א) ערה"ש (סעי' ב') – "והעולם נוהגים לברך על הברק עושה מעשה בראשית ועל הרעם שכחו וכו' ולענ"ד ברכה השנייה הוא ברכה לבטלה [גם הט"ז התרעם על זה ע"ש והא"ר רצה לתרץ ולא הועיל ע"ש ואין זה רק להראב"ד שהביא הב"י שכתב לברך שניהם וכ"מ מרש"י אבל למה יכניסו עצמם לברכה שלרוב הפוסקים היא לבטלה לכן יש להזהירם שלא יעשו כן ודו"ק"]".

ב. שמע את הרעם ובירך עליו, ואח"כ ראה לברק.

1. מברך עליו עושה מעשה בראשית.

(א) א"ר (ס"ק ד') - לשונו מובא לקמן.

(ב) מ"ב (ס"ק ה') – "וה"ה אם לא ראה את הברק ושמע קול הרעם ובירך עליו שכחו וגבורתו מ"ע או שבירך עושה מע"ב ואח"כ ראה ברק מברך עליו ג"כ עושה מע"ב".

(ג) הלכה ברורה (סעי' ח', עמ' ת"ס) – "אם שמע רעם תחלה ובירך עליו 'שכחו וגבורתו מלא עולם', ולאחר מכן ראה ברק, חוזר ומברך על הברק 'עושה מעשה בראשית'. (אף על פי שבדרך הטבע הברק קודם לרעם הבא אחריו, ואם כן כשראה הברק אחר הרעם אין לאותו ברק שייכות לרעם שהיה לפניו), ואין צריך שיברך על הברק קודם הרעם דוקא".

ג. אם שמע רעים ולא בירך, ואז שמע עוד הפעם.

1. יכול לברך.

- (א) מאמר מרדכי (ס"ק ה') – "נ"ל לו' דכוונ' הרב ט"ז ז"ל דשישמע רעם אחר יכול לברך אע"פ שלא בירך בראשו' ואז ראייתו מסי' רכ"ו נכונה וגם דברים נכונים ע"פ ההלכה שלש שמשאר דבריו לא משמע הכי".
- (ב) עי' מ"ב (ס"ק י') – "י"א דאפילו אם נתעורר לעשות צרכיו מ"מ כל זמן שאין מתאוה כ"כ שיהא בו משום בל תשקצו יכול לצאת משם קודם שעשה צרכיו ולברך ויש מחמירין בזה. ובפרט היכי דמשער שישמע עוד קול רעם ויוכל לברך אח"כ בודאי נכון להחמיר".
- (ג) ברכת הבית (שער ל' סעי' ג') – "מיהו אם לא בירך ברעם הראשון יכול לברך על רעם השני אף שלא נתפזרו העבים. כן נ"ל".
- (ד) באר משה (ח"ב סי' י') – יכול לברך ... דמפורש במ"ב דבאם היה יושב בבית הכסא ...".
- (ה) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות א') – "ובכל ענין כשיראה או ישמע עוד ברקים ורעמים, יברך עליהם בשם ומלכות".
- (ו) חזון עובדיה (ברכות עמ' תס"ו ד"ה א, הליכות עולם ח"ב עמ' קפ"ז) – "אם שמע רעמים, והיה עסוק בלימודו ולא בירך, כשישמע הרעמים פעם אחרת באותו יום צריך לברך".
- (ז) הגר"ח זצ"ל (ולגשמים בעיתם סוף עמ' רל"ז) – "ראה ברק או שמע רעם ולא בירך האם יכול לברך על הברק או הרעם שיבואו אח"כ או שהפסיד הברכה. תשובה: יברך".
- (ח) הגר"א נבנצל שליט"א (עורה כבודי הגומל עמ' ק"א אות ו') – "ראה ברק ולא בירך עליו, האם יכול לברך על ברק אחר, או דדומה כמו ברואה ים וכדומה שאם ראה ולא בירך הפסיד הברכה. והשיב ז"ל, יכול לברך על ברק אחר, עכ"ל".
- (ט) ילקוט יוסף (סעי' א') – "ואם עבר זמן של תוך כדי דיבור לא יברך, אלא ימתין לברק או לרעם אחר. ואין חילוק בזה בין אם לא בירך על הרעמים בתוך כדי דיבור מחמת אונס, או שלא בירך כיון שלא נתברר לו שהם ברקים או רעמים".
- (י) הלכה ברורה (סעי' י"א, עמ' תס"ב) – "אם ראה ברק ושמע רעם ולא בירך עליהם, ולאחר מכן חזר וראה ברק ושמע רעם, יכול לברך עליהם, והיינו בין כשבפעם הראשונה שראה ושמע היה יכול לברך ולא בירך, ובין כשלא היה יכול לברך, וכגון שהיה בבית הכסא".
2. מראי מקומות – הגר"ז שוב (צהר אהל ברוך עמ' תקס"ה).
- (א) אמת ליעקב (סי' רכ"ד על סעי' י"ג) – "יש להסתפק אם שמע קול רעם ולא בירך אם יכול הוא לברך אח"כ על רעם ב'. ועיין ביו"ד סי' י"ט בדע"ק סק"ד דמשמע דיכול לברך, וכן כתב בפשיטות ואגב גררא בעל משנה ברורה לעיל סי' רכ"ז סק"י, ולדידי ספוקי מספקא לי, וצ"ע. ושאלתי את פי הרה"צ ר' יהושע זעליק מקעלם ...".

ד. שמע רעש וסבר שזה רעם ובירך ונתברר שאין זה רעם אך תוכ"ד היה רעם, וכן לענין ברק - האם יברך שנית או לא. 1. יברך.

- (א) הגר"ח זצ"ל (ולגשמים בעיתם עמ' רל"ד) – "שמע רעש כמו מאוירון וסבר שזה רעם ובירך ונתברר שאין זה רעם אך תוכ"ד היה רעם האם יברך שנית כמו"כ ראה אור וסבר שזה ברק ובירך ולבסוף התברר שזה אור של מצלמה ובתוכ"ד היה ברק האם יברך שנית או לא. תשובה: לכאורה יברך".
2. מראי מקומות – הגר"ז שוב (צהר אהל ברוך עמ' תקס"ו).

ה. להוציא חבירו כשבירך על הימים או על החמה, כשבירך ברכה בשביל ברק.

1. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ט טור א') – "שאלה: מי שראה 'ברק' ובירך עושה מעשה בראשית, והתכוין להוציא את חבירו שרוצה לברך על החמה, האם יצא או לא. תשובה: יתכן שיצא".
- הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קכ"ו אות י"א) – "המברך ברכת עושה מעשה בראשית על ברק, האם יכול לפטור בברכה זו את חברו שרוצה לצאת יד"ח ברכת עושה מעשה בראשית על ימים ונהרות. תשובה: לכאו' יכול".

ט] אם נהגו לברך בשם ומלכות: רעמים וברקים.

א. בני אשכנז.

1. מברך בשם ומלכות.

- (א) של"ה (שער האותיות אות הקו"ף, קדושת האכילה (ב) אות שי"ב) – "הכלל הא' הוא מה שכתב הטור (אורח חיים) בסימן רי"ד, דכל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות אינה ברכה (ברכות מ ב). וכתב השולחן ערוך (שם סעיף א'), ואפילו לא דילג רק תיבת 'העולם' בלבד צריך לחזור ולברך, דמלך לבד אינה מלכות. על כן אותן בני אדם שמברכין על כל צרה שלא תבא ברוך דיין אמת, ולא אמרו ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם דיין אמת, או מברכין על הברקים ועל הרעמים ברוך עושה מעשה בראשית או ברוך שכחו וגבורתו וכו', ולא אמרו ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם עושה מעשה וכו', או שכחו וכו', לא יצאו ידי חובת ברכות אלו".
- (ב) הו"ד בא"ר (סי' רכ"ג ס"ק ג') – "וכ"כ של"ה דף צ"ו [שער האותיות קדושה, י' כללים בברכות כלל א] דהמברכין ברוך דיין אמת או ברוך שכחו וגבורתו או ברוך מעשה בראשית בלא שם ומלכות לא יצאו ידי חובת הברכה".
- (ג) יוסף אומץ (סי' שע"ו) – "כל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה. לכן בקולות וברקים צריך לומר ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שכחו וגבורתו וכו' וברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם עושה מעשה בראשית. ויוצא בברכה אחת כל זמן שלא נתפזרו העננים".

(ד) גר"ז (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג אות ט"ו, לוח ברכת הנהנין פרק י"ב אות כ"ד).

(ה) ת"א (כלל ס"ג סעי' ז') - לשונו מובא לעיל.

(ו) קיצור שו"ע (סי' ס' סעי' ב') - לשונו מובא לקמן.

(ז) שער העיץ (פרק ד' סעי' א').

ח) שאר פוסקים.

ב. בני ספרד.

1. נהגו שלא לברך בשם ומלכות.

א) בן איש חי (שנה א' פר' עקב אות ט"ז) – "על הברכים מברך 'ברוך עושה מעשה בראשית' ועל הרעמים מברך 'ברוך שכוחו וגבורתו מלא עולם' ומן הדין צריך לברך בשם ומלכות, אך פה עירנו נהגו לברך שתי ברכות אלו בלי שם ומלכות, וכתב לי ידידנו הרה"ג מהר"א מני נר"ו דגם בעה"ק תוב"ב נהגו לברך בלי שם ומלכות, וכתב שעמד על מנהג זה הרב פתח הדביר ח"ב סי' רכ"ז וספר זה אינו מצוי אצלנו".

ב) כה"ח (ס"ק א', ס"ק ו', ס"ק ט"ו) – "על הזיקים והוא כמין כוכב וכו' לא ראינו מברכין בכוכב הרץ ממקום למקום אבל כיון שהוא מבואר בפו' צריך לברך ואין לא ראינו ראיה. מהר"ם ו' חביב בעל גט פשוט בתשו' כ"י סימן ג' ברכ"י אות א' ומיהו מנהג העולם לברך על כל הנז' בסימן זה ובסימן שלאחריו בלתי שם ומלכות ואפשר שנתפשט מנהג זה ע"פ מ"ש מור"ם ז"ל בהגה לעיל סימן רע"ג סעיף א' יעו"ש".

ג) ר' יוסף חיים יונתן נחשון - "נ"ל שהכפ החיים ר"ל שהמקור בהרמ"א סימן רכ"ג סעי' א. ושוב ראיתי שעמד בזה בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח בהשמטות סימן טו אות יב) אבל הביא מקור אחר לדבריו, שהוא ע"פ המחבר בסי' רי"ג. ועכ"פ שוב מצאתי חבר בשו"ת אבני ישפה (ח"ד בסוף סימן לז) שכתב וז"ל, 'ונ"ל שמקור הספרדים על פי הרמ"א סי' רכ"ג סעי' א'... והיינו שלמדו משהחיינו שמפורש בגמ' שהיא רשות, גם לענין שאר ברכות שמוזכרות בפ' הרואה. וכבר כתב המ"א שם ס"ק ג' שאינו נכון דמאי דאיתמר איתמר ע"כ. עכ"פ נראה שזה המקור שרכים מן הספרדים אינם מברכים בשו"מ, אעפ"י שאינו נכון לדעת הפוסקים'. וכן נ"ל שכן הוא כוונת הכפ החיים כאן".

ד) ישכיל עבדי (ח"ז קו"א סי' ח' אות ג', ח"ח השמטות או"ח סי' ט"ו אות י"ב) – "מנהגינו לברך בלי שם ומלכות, וכן המנהג כאן בארץ, וכ"כ הנה"ח בסי' רכ"ז או"א וז"ל "...".

ה) קיצור שו"ע טולידנו (סי' קי"ג סעי' א') – "... כל אחד מאלו אומר ברוך עושה מעשה בראשית או יאמר ברוך שכוחו וגבורתו מלא עולם בלא שם ומלכות".

ו) עלי הדס (פרק ד' אות ט"ז) – "הדרי בי ממה שכתבתי בזה במהדורא קמא, כי שגיתי בתרתי: במה שכתבתי שברכו בשם ומלכות, ובמה שכתבתי שעל הברקים אמרו 'עושה מעשה בראשית' ועל הרעמים 'שכוחו וגבורתו מלא עולם'. הן אמת שבג'רבא נהגו לברך בשם ומלכות גם על הברקים וגם על הרעמים 'שכוחו וגבורתו מלא עולם', כמבואר בבית כהונה (מע' ז אות ה עמ' מח). אבל בתנוס נהגו לברך ברכה זו בלא שם ומלכות, כמו שהעירו לי כמה מזקני העדה (הגאון רבי מאיר מאזוז, רבי שמעיה צרפתי, רבי מיכאל סטבון, רבי יצחק כלפון). וידוע שבכמה וכמה קהילות נהגו כן לברך בלא שם ומלכות, וראש המדברים בזה הוא הגאון רבי בנימין פונטריומולי בספר פתח הדביר ...".

ז) שמש ומגן (ח"ד או"ח סי' ו' אות ב', מגן אבות לבהר או"ח עמ' קס"ט) – "על השאלה הב', שלא ידע איזה טעם של הפוסקים שאמרו שאין מברכין בשם ומלכות על הרעמים ועל הקשת, ושכן המנהג במרוקו, ורוצה לבאר לו הטעם. עי' בכפ החיים או"ח סי' ח' אות ב', שכתב בשם הרמב"ן (בתשו' הרשב"א המיוחסות לרמב"ן), סי' קפ"ט דכל מצוה שאין בה מעשה כגון שמיטת כספים וכו' אין מברכין עליה, ע"ש. וא"כ בשמיעת רעמים וראיית הקשת אין בהם שום מעשה, ואין מברכין עליהם, או יברך בלי שם ומלכות, וא"כ במרוקו נהגו כהרמב"ן".

ח) אמנם עי' הרמב"ן (תורת האדם שער הסוף, ענין הרפואה אות ח') – "ובעי למימר הך ברכה בשם ומלכות דקיי"ל כר' יוחנן דאמר (ברכות מ' ב') כל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות אינה ברכה. ואפילו ברכות של שבח שהן רשות כגון הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל והרואה הים הגדול וכיוצא בהן כולן טעונות שם ומלכות. ואף על גב דמתניתין קתני להו בלא שם ומלכות, הכי נמי קתני בהדיהו הטוב והמטיב ושהחיינו ואעפ"כ צריכות שם ומלכות".

ט) הגה"מ אליהו זצ"ל (וזאת הברכה, הערות אות ל') – "אעפ"כ לא יברך עם שם ומלכות אלא יהרהר בלבו (בא"ח פרשת עקב)".

י) וישב הים (ח"ג סי' י"ד) – "היוצא לנו לדינא לאור כל הנ"ל, דאין לברך בשם ומלכות על הרעמים והברקים, וכמנהג העולם, הן חכם והן תם, כיון שנקבע המנהג כן על פי חכמים, על סמך דברי גדולי הפוסקים הראב"ד והרמ"א, וכבר נתקבל ונתאשר ונתקיים המנהג מפי סופרים וספרים, ולכן אין להקל ראשו כנגדו".

2. מברך בשם ומלכות.

א) על פתח הדביר (ס"ק ג') – "דעל הברקים ועל הרעמים מרגלא בפומייהו לו' ברוך שכוחו וגבורתו מלא עולם בלא שו"ם ... דכיון דבעי תנאים לברכת הרעם דצריך תכ"ד ... וגם דכל זמן שלא נתפזרו העבים סגי בברכה א' ... וכיון דלאו כ"ע דינא גמירי ולהכי מברכין בכל פעם ששומעין הרעמים אפי' בטרודין ואינם מבחינין בין תכ"ד לאחר כ"ד לכך תיקנו לברך בלא שו"מ וסמכו בהא על ס' הראב"ד ז"ל הידועה דס"ל דכל ברכות הראיה הו' בלא שו"ם ... כן נראה ליישב המנהג אגב דוחקא. ומ"מ מודינא בהא דהחכמים יודעי חילוקי הדינים יברכו בשו"ם כמו שתיקנו חז"ל בתכ"ד וכשלא נתפזרו העבים לא יברכו רק פעם א'".

ב) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות מ"ז, הע' מ"ז, פרק מ"ו אות ס"ב, הע' ס"ב) – "שאלה. כיצד מברכים את כל הברכות הפרטיות, כגון על הברקים והרעמים והקשת, וכן על הימים והנהרות וכדומה, האם בשם ומלכות או בלא שם ומלכות. תשובה. כל הברכות האלו מעיקר הדין צריך לברכם בשם ומלכות. ומכל מקום יש מקומות שנהגו לברך ברכות אלו או חלקם בלא שם ומלכות, וכל אחד ינהג כמנהג מקומו. ומי שאין לו בזה מנהג ברור, רשאי לברך ברכות אלו בשם ומלכות. ואף מי שנהג שלא לברך בשם ומלכות וכעת רוצה לנהוג לברך בשם ומלכות, רשאי לברך בשם ומלכות. [הנה פשוט שכל הברכות האלו נתקנו לברכם בשם ומלכות, וכן מפורש בשו"ע בסימן רי"ח סעיף א', ומ"מ בהרבה מקומות נהגו לברך ברכות אלו בלא שם ומלכות, וכן כתב בבן איש חי פרשת עקב אות ט"ז, ע"ש. וטעמם, שחוששים שמא לא יברכו כהוגן, כגון לאחר תוך כדי דיבור וכדומה. ונראה שסמכו על דברי הראב"ד בשו"ת תמים דעים סימן ר"מ, ובהשגות הראב"ד על בעל המאור בסוף מסכת ברכות, והובא בתשובות הרא"ש

כלל ד' סימן ג' וברשב"א ברכות נ"ד, שברכות אלו מברך בלא שם ומלכות, ואף המאירי בברכות נ"ד ע"א שם הביא שיטת הראב"ד ופסק כמותו, ע"ש, ולכן אף שהראב"ד עצמו כתב שם שהמברך בשם ומלכות לא הפסיד, מ"מ סמכו על דבריו שאינם אלא רשות, ובירכו בלא שם ומלכות. ולכן מי שנהגו במקומו שלא לברך בשם ומלכות, יכול להמשיך כמנהג מקומו ולא לברך בשם ומלכות. ועכ"פ מי שרוצה לברך בשם ומלכות רשאי, כיון שהעיקר כמ"ש מרן לברך בשם ומלכות, ואין כאן חשש ברכה לבטלה].

ג) חזון עובדיה (ברכות עמ' תס"א אות ג', יחזה דעת ח"ב סי' כ"ז, יביע אומר ח"ד או"ח סי' ד' אות כ"ח, ח"ו או"ח סי' מ"ח אות י', ח"ט או"ח סי' צ"ב אות ה', הליכות עולם ח"ב עמ' קפ"ו) – "בסיכום: העיקר להלכה ולמעשה לברך ברכת שכחו וגבורתו מלא עולם בשם ומלכות, עם השמע קול הרעם הראשון, עד תוך כדי דבור של סיום הרעם, ואם לא בירך אז יברך על הרעם השני או השלישי וכן הלאה. אבל לא יברך יותר מפעם אחת ביום, אלא אם כן נתפזרו העננים לגמרי, וזרחה השמש, וחזרו ונתקשרו העבים, שאז יש לחזור ולברך על הרעמים. וכל שעבר הלילה אפילו לא נתפזרו העננים כלל חוזר ומברך על הרעמים. וכמבואר בספר מאמר מרדכי (סימן רכז אות ג). וכן עיקר".

ד) ילקוט יוסף (סעי' ב') – "העיקר להלכה ולמעשה לברך בשם ומלכות על הברקים: 'עושה מעשה בראשית', ועל הרעמים: 'שכחו וגבורתו מלא עולם'".

ה) ברכת ה' (ח"ד פרק ג' סעי' כ"ד) – "יש נוהגים לברך על הברק ועל הרעם בלי להזכיר את שם ה', וכשרואים ברק אומרים: 'ברוך עושה מעשה בראשית'. וכששומעים רעם אומרים: 'ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם'. ומנהגם אינו נכון לדעת רוב הראשונים ומרן הש"ע שסוברים שצריך להזכיר את שם ה' ומלכות בכל ברכות השבחה וההודאה כמו שהתבאר בפרק א' סעיף ג'. לפיכך, יש ללמדם בנועם מילים לשנות מנהגם, ולברך ברכות אלו בשם ומלכות כדעת מרן ורוב הראשונים".

ו) הלכה ברורה (סעי' ז').

3. מראי מקומות.

א) אבני ישפה (ח"ד סי' ל"ו ענף ו') – "ולמעשה כיון שהעיקר שצריך לברך, גם ספרדי שרוצה לברך רשאי. והרה"ג הרב בן ציון אבא שאול אמר שיש מברכים ויש שאין מברכים, ויותר טוב לברך, אבל הוא עצמו אינו מברך ע"כ".

ב) יש הולכים על כל הנז' בסימן זה ובסימן שלאחריו [כה"ח, שמש ומגן]. ויש הולכים רק על רעמים וברקים [פתח הדביר, בן איש חי, ועוד]. עי' אור לציון (לשונו מובא לעיל).

ג) עי' הרמב"ם (הל' ברכות) שרוב ברכות נזכור שצריך לברך עם שם השם (פרק י' הל' א', הל' ב', הל' ג', הל' ה', הל' ח', הל' ט', הל' י', הל' י"א, הל' י"ב, הל' י"ג, הל' ט"ו, הל' ט"ז). אבל הל' י"ד, "על הרוחות שנשבו בזעף ועל הברקים ועל הרעמים ועל קול ההברה שתשמע בארץ כמו ריחיים גדולים ועל האור שבאור שיראו כאלו הם כוכבים נופלים ורצים ממקום למקום או כמו כוכבים שיש להם זנב על כל אחד מאלו מברך ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם, ואם רצה מברך עושה בראשית". לא נזכר.

ג. מראי מקומות – שער העין (סי' ג' - סי' ו').

1. הגר"ח "קצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קכ"ו אות ז') – "שאלה: מי שבירך על ברק או רעם בלא שם ומלכות (כגון שנסתפק אם היה זה תוך כדי דיבור או לא), האם כשרואה ברק או שומע רעם שוב באותו יום יכול לברך בשם ומלכות. תשובה: יברך".

י' שמע ברק ורעם כאחד.

א. מברך על שניהם ברכה אחת: עושה מעשה בראשית.

1. מג"א (ס"ק א') – "נ"ל דאם שמע רעם וראה ברק כאחד מברך על שניהם ברכ' א' ברוך עושה מע"ב".

א) מחצית השקל (ס"ק א') – "נראה לי דאם שמע כו'. דהא מדינא יכול לברך בין על רעם ובין על ברק עושה מעשה בראשית או שכחו וגבורתו מלא עולם, אלא דהעולם נוהגים לברך על רעמים שכחו וגבורתו מלא עולם, ועל ברק עושה מעשה בראשית. והטעם כתב הט"ז [ס"ק א'] שרוצים לברך שני הברכות, ולכן מסתבר יותר לברך שכחו וגבורתו מלא עולם על רעם מעל ברק, שעל ידי רעם נראה יותר גבורתו של הקדוש ברוך הוא מברק, אבל עושה מעשה בראשית שייך גם ברעם כמו בברק והם שוין זה לזה. א"כ כששומע רעם וראה ברק כאחד מברך ברכה אחת לשניהם, וא"כ טוב יותר לברך עושה מעשה בראשית על שניהם מלברך על שניהם שכחו וגבורתו מלא עולם, דאין לברכה זו שייכות כל כך לברק לפי מנהג העולם".

2. פמ"ג (א"א ס"ק א') – "ומה שכתב אליה רבה לברך שניהם עושה מעשה בראשית על ברק וכחו על רעמים ומכל מקום למעט בברכות עדיף".

3. דרך החיים (דיני ברכות פרטיות סי' רכ"א אות ב').

4. גר"ז (לוח ברכת הנהנין פרק י"ב סעי' כ"ד, סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' ט"ו) – "ואם שמע רעם וראה ברק כאחד מברך על שניהם ברכה אחת".

5. ח"א (כלל ס"ג סעי' ז') – "ועל הברקים ועל הרעמים אם הם תכופים יחד, מברך על שניהם 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם עושה מעשה בראשית' או 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שכחו וגבורתו מלא עולם'".

6. קיצור שו"ע (סי' ס' סעי' ב') – "ועל הרעם, אם שמעו לאחר שעבר הברק מברך ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שכחו וגבורתו מלא עולם. ואם ראה את הברק ושמע את הרעם ביחד מברך רק ברכה אחת, עושה מעשה בראשית".

7. פעולת צדיק (ח"ב סי' רי"ט) – "שאלה: בהא דאז"ל על הברקים ועל הרעמים אומר ברוך עושה מעשה בראשית אם ברכה א' לשניהם או כל א' צריך ברכה לעצמו. תשובה: פשוט שצריך לברך על כל א' ואחד אמנם כל זה כשנראה כל א' בפני עצמו אבל אם נראו שניהם פשיטא דברכה א' לשתיהן וה"ה אם נשמע הרעם תכ"ד לברכת הברק דיוצא בה דתוך כדי דבור כדבור דמי. עיין סי'

רכ"ז ועיין מ"א סי' רכ"ז ודוק".

8. ערה"ש (סעי' ב') – "בעת הרעם שקודם לו כרגע נראה ברק מברך על שניהם ברכה אחת [מג"א] איזה ברכה שירצה".

9. מ"ב (ס"ק ה') – "אם שמע ברק ורעם כאחד מברך ברכה אחת דהיינו עושה מע"ב על שניהם ואם בירך שכחו וגבורתו מ"ע ג"כ יוצא".
10. ברכת הבית (שער ל' סעי' ד').
11. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' כ"ד) – לשונו מובא לקמן.
12. חזון עובדיה (ברכות עמ' תס"ד, מעין אומר ח"א פרק י"א סי' נ') – "אם היתה שהות בין הברק לבין הרעם, מברך שתי ברכות, עושה מעשה בראשית על הברק, ואח"כ שכחו וגבורתו מלא עולם, על הרעם. ואם היו תכופים הברק והרעם, יברך רק ברכה אחת, שהיא 'עושה מעשה בראשית', ואם בירך 'שכחו וגבורתו מלא עולם', יצא".
13. הגרשז"א זצ"ל (עלי ש"ח עמ' קי"ז אות י"ג) – "שאלה: האם כששמע ברק ורעם כאחד מברך 'עושה מעשה בראשית' על שניהם. תשובה: על מ"ב סי' רכ"ז ס"ק ד', ה'".
14. עי' ילקוט יוסף (סעי' ב', הג"ה) – "והרואה ברק עדיף להמתין עד שישמע הרעם, ויברך על הרעם שכחו וגבורתו מלא עולם, ויפטור את הברק. [ובהליכות עולם ח"ב עמוד קפו, סתם לברך על הברקים ועל הרעמים. וע"ע במילואים ליביע אומר ח"ד, וצ"ע]. אבל מי שמברך גם על הברק וגם על הרעם, יש לו ע"מ שיסמוך".
15. הלכה ברורה (סעי' ז', עמ' ת"ס) – "ומיד שכשרואה הברק יברך עליו, ולא ימתין כשרואה הברק עד שישמע קול הרעם. (ובפרט כשיש לחוש שעד שישמע הרעם יעבור שיעור 'תוך כדי דיבור' מראיית הברק). ואם ראה ברק ומיד קודם שיברך שמע גם רעם, מברך על שניהם רק 'עושה מעשה בראשית'".
16. וזאת הברכה (עמ' קנ"ג אות ד', מעיין הברכה פרק כ"ג הע' ב').
17. פסקי תשובות (אות ו') – "ובקרב ההמונים נשתרש מנהג של טעות שכשרואים הברק ממתנינים עד לשמיעת הרעם, ואח"כ מברכים שני ברכות זה אחר זה עושה מעשה בראשית ושכחו וגבורתו, וברכת שכחו וגבורתו ברכה לבטלה הוא, שהרי יוצא ידי חובתו בברכת עושה מעשה בראשית גם על הברק וגם על הרעם. וטעות זה נשתרש כי סוברים שחייבים להמתין לאחר ראיית הברק עד לאחר שמיעת הרעם (כדי לוודא שאינו ברק ערטילאי הבא מחמת חום), ועוד סוברים בטעות שאין ברכת שכחו וגבורתו פוטר הברק ואין ברכת עושה מעשה בראשית פוטר הרעם. אך כאמור בשו"ע ובמג"א (סק"ו) ובמשנ"ב וכל הפוסקים ברכה אחת פוטרת שניהם, וגם ההמתנה לאחר ראיית הברק עד לשמיעת הרעם אינה הכרחית אלא כשיש ספק שמא הברקים מחמת חום באים, אבל ביום קר וגשום שאין כלל להסתפק בזה אין שום צורך להמתין עד לשמיעת הרעם, אלא מיד כשרואה הברק (תוך שיעור כדי דיבור שהוא 3 - 2 שניות) יברך עושה מעשה בראשית, ואח"כ בשמיעת הרעם יברך שכחו וגבורתו מלא עולם, ואם עדיין לא התחיל בברכת הברק עד שכבר התחיל לשמוע הרעם יברך עושה מעשה בראשית בלבד ופוטר שניהם, ואם בירך שכחו וגבורתו נמי שפיר דמי לפטור שניהם. ואם ממתין לאחר ראיית הברק עד לשמיעת הרעם (במקום שמסתפק שמא הברק מחמת חום) יברך רק ברכה אחת, ועדיף שיהיה עושה מעשה בראשית, וכיון לפטור את הברק והרעם".
18. שער העין (פרק ד' סעי' י').

ב. מברך על שניהם.

1. מור וקציעה (ד"ה ואם) – "ונפקא מנה, דאי שמע רעם וראה ברק כאחת דמברך על שניהם שתי הברכות הראויות להם כנזכר. ולאפוקי מבמג"א [ס"ק א] דכתב שנ"ל דברכה אחת על שתיהן. ודבריו אינן נראין בזה שהרי כך הוא על הרוב שנרגשין כאחת, אף על פי שאי אפשר שיהו כאחת ממש כאשר כתבתי, שזהו דבר ידוע בחוש שלעולם תקדום על פי ראיית הברק קדימה מה, לשמיעת הרעם, אלא שבהיות הרעם נעשה בקירוב מקום אז אין הפסק ביניהם כל כך, כי מיד אחר הראות הברק בהכרח ישמע קול הרעם תיכף, וכשנעשה ברחוק מקום אזי יראה יותר מהר משישמע, כי האויר רב המרחק מעכב שמיעת הקול וממעטו, ולפעמים לא ישמע כלל מפני רוחק המקום עם שיראה, וזה יקרה לעתים רחוקות. ועכ"פ ברובא דרובא במקום שנראה הברק שם קולו נשמע מיד אחריו, כי אי אפשר להיות בענין אחר, ולא חיישינן למיעוטא. וכשאמרו רז"ל לברך על הברקים ועל הרעמים, (ראה נא כי בסדר זה שזכרו רז"ל במשנה ברקים תחלה, רמזו מ"ש לעיל בסכת הראות הברק תחלה לעולם) על כל אחד בפ"ע אמרו לברך, ולא על שניהן ברכה אחת גרידא. ועוד הלא אפילו על אחד מהם היה ראוי לברך גם שתיהן, כדעת הראב"ד ז"ל, והוא הנראה קרוב בפשט הגמרא, ואיך לא נחוש לו לפחות באופן זה כששומע ורואה כאחת. גם כבר אמרתי שכאחת ממש הוא דבר שאי אפשר, שאע"פ שנעשין כאחד אין נרגשין כאחד, אלא זה אחר זה בהכרח. והא נהוג עלמא דלא כוותיה, ופוק חזי מאי עמא דבר, ושפיר עבדי בלי ספק".
2. א"ר (ס"ק ד') – "כתב מג"א [ס"ק א] נ"ל דאם שמע רעם וראה ברק כאחד מברך על שניהם ברכה אחת עושה מעשה וכו' ע"כ. ובראב"ן סימן ר' מצאתי שכתב דאין רעם בלא ברק, וצ"ל דמ"מ אם אינו רואה לברק הוי כאילו לא היה ברק, וצריך לחזור ולברך אברק, ומכל שכן כשבירך תחלה אברק לחוד שמברך אח"כ ארעם, מיהו בדין דשמע רעם וראה ברק נ"ל דיברך שניהם דהא הברירה בידו א"כ יכול לומר שמברך על אחד שכחו ועל אחד עושה מעשה בראשית, ועוד הא דעת הראב"ד [פ"י הי"ד] ורש"י [נד ע"א ד"ה כרוב] הביאו הב"י דאפילו אברק לחוד מברך שניהם, וכן פסק הראב"ן ורבינו ירוחם [נתיב ג ח"ב קד ע"ד], ובזה ודאי יש לסמוך עליהו".
- ג. מראי מקומות – כה"ח (ס"ק ו'), הגר"ז שוב (צהר אהל ברוך עמ' תקס"ז).
1. הגרשז"א זצ"ל (עלי ש"ח עמ' קי"ז אות י"ד) – "שאלה: אם שמע ברק ורעם כאחד, ויברך שכחו וגבורתו מלא עולם' - יצא או לא. תשובה: יצא".
- הגרשז"א זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קכ"ו אות ט') – "שאלה: מי שראה ברק ושמע רעם ויברך עושה מעשה בראשית וכיון לפטור הברק בלבד (כיון שטעה וחשב שעל רעם מברכים רק שכחו וגבורתו וכו'), האם כששומע רעם לאחמ"כ יברך עליו מכיון שלא כיוון ע"ז בברכה, או דנפטר בכל ענין ואין לברך. תשובה: צ"ע".

ד. אם בירך על הברק ונתכוון לפטור הרעם הבא אחריו.

1. יצא.

(א) ברכי יוסף (ס"ק ד) – "ועל הברקים ועל הרעמים וכו'. יש להסתפק אם בירך על הברק וכיון לפטור את הרעם הבא אחריו אם יצא. מר זקננו הרב מהר"א אזולאי זלה"ה בהגהותיו כ"י. ולי ההדיוט מסתברא דיצא".

(ב) שע"ת (ס"ק א) – "ועיין בר"י שאם בירך על הברק ונתכוון לפטור הרעם הבא אחריו יצא".

(ג) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ב').

(ד) פתח הדביר (ס"ק ה', ס"ק ו').

(ה) מ"ב (סוף ס"ק ה') – "ועיין בשע"ת שכתב בשם הברכ"י דאם בירך על הברק ונתכוון לפטור הרעם הבא אחריו יצא בדיעבד ור"ל דאחרי שטבע הבריאה שאחר הברק יוצא רעם א"כ חל ברכתו על הרעם שיצא אח"כ".

(ו) כה"ח (ס"ק ה') – "ברכ"י".

(ז) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב סוף ס"ק ה') – "בשע"ת ... אפילו אם הרעם נשמע אחר כדי דיבור, ודומה שמברך לשתות מן המעיין, שחלה הברכה אף על המים העתידים לנבוע, שכן דרך הטבע, ומכאן שאם בירך על הרעם, אינו יכול לכוין לפטור הברק כשיבוא לאחרי, דלא שייך טעם המ"ב שהרי אין הרעם גורר אחריו ברק, אלא ברק אחר הוא, ובספר א' פסק, דאפילו לא כוון ובא ברק אחר, תכ"ד של זה יצא לד"ח, וכן מסתבר כדאשכחן גבי קריעה וע' נדרים דף פז".

(ח) ברכת ה' (ח"ד פרק ג' סעי' י"ז, עמ' רמ"ב) – "ואם התכוין לפטור את הרעם בברכה שבירך על הברק, פטר את הרעם, ואינו רשאי לברך עליו כששומע אותו".

(ט) הלכה ברורה (סעי' ט', עמ' ת"ס) – "אם ראה ברק ובירך עליו 'עושה מעשה בראשית', ונתכוין לפטור בברכתו גם את הרעם העתיד לבוא מיד לאחרי, יצא ידי חובה ואינו חוזר ומברך על הרעם. ומכל מקום נכון יותר לכתחלה שיברך על הברק בפני עצמו ולא יכוין לפטור את הרעם הבא מיד אחריו, ולאחר מכן כשישמע קול הרעם אחר שסיים ברכתו על הברק יחזור ויברך עליו".

2. לא יצא.

(א) בית עובד (פתח הדביר (ס"ק ו')) – "וראיתי בית עובד ז"ל בחי' על א"ה כ"י סי' זה דהביא דברי הרב ברכ"י ז"ל הנז' וכ' עליו וז"ל ולי הדל נראה פשוט דלא יצא דכיון דכל דלא שמע קול הרעם לא מיחייב בברכה א"כ איך תחול ברכתו על ראייתו הברק על קול הרעם שיבא אח"ך הא בעת ברכתו אכתי לא מטא זמן חיובו על הרעם עד שישמע קולו וכיון דבעת הברכה לא הו"ל מקום חלות על הרעם והיה כשמעו אח"כ קול הרעם אין כאן ברכה במה יצא זה חובת ברכת הרעם ולכן נלע"ד פשוט דלא יצא וצריך לברך בעת שמעו אח"כ ברכת הרעם וכ' עכ"ל".

(ב) הגר"ח זצ"ל (עלי שיי"ח עמ' קי"ז אות ט"ו) – "שאלה: אם בירך על הברק ונתכוין לפטור את הרעם הבא אחריו, יצא או לא. תשובה: מסתבר דלא יצא".

ה. סיפרו לו על ברק שהיה ומברך בשביל הרעם שיבוא אחריו.

1. הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תל"ט אות כ"ו) – "במ"ב סי' רכ"ז סק"ה כתב, דהמכוין בברכת הברק לפטור הרעם שיבוא אח"כ יצא בדיעבד, דאחר שטבע העולם שאחר הברק בא הרעם חל ברכתו על הרעם. ונסתפקנו, אם דין זה הוא רק כשראה את הברק ובירך עליו שאז נפטר גם הרעם, או גם אם אמרו לו שברגע זה היה ברק וממילא ידע שבטבע תיכף ישמע רעם, ובירך אדעתא דהרעם אם ג"כ יצא. תשובה: יתכן".

ו. אם ראה ברק והתחיל לברך עושה מעשה בראשית, ובאמצע הברכה שמע רעם: או אפי' אם הרעם תוך כדי דיבור מברכת הברק.

1. אין צריך לברך על הרעם, אפי' אם הרעם היה תוך כדי דיבור מברכת הברק.

(א) ח"א (כלל ס"ג סעי' ז) – "מכל מקום אם הרעם בא תוך כדי דיבור לאחזר הברק, נראה לי דאין מברך עליו (עי' א"ר)".

(ב) קיצור שו"ע (סי' ס' סעי' ב') – "וכן אם בירך על הברק עושה מעשה בראשית, ובתוך כדי דיבור להברק נשמע הרעם אינו צריך לברך עליו, כי נפטר בברכה שעל הברק".

(ג) חזון עובדיה (ברכות עמ' תס"ה ד"ה אם) – "מ"מ ספק ברכות להקל".

(ד) באר שרים (ח"ה סי' מ"ה אות ג').

(ה) הגרא"ל שטיינמן זצ"ל (מוריה חק"ג עמ' קי"ב אות ב') – "אמר מו"ר דאף בראה ברק ובירך ובגמר הברכה (שעדיין לא עבד כ"ד) שמע רעם יצא, אף שלא כיון לזה וכהיה דנדרים, וכוונת הברכ"י שבנתכוון לפטור את הרעם יצא אף אם היה הרעם אחר כדי דיבור. (וכן משמע נמי בחיי אדם (כלל ס"ג ס"ז) שכתב 'ומ"מ אם הרעם בא תוך כדי דיבור לאחזר הברק נ"ל דאין מברך עליו, ע"כ. הרי דבתוך כ"ד יצא אף בלא כיוון לפטור גם את הרעם. וכן הוא נמי בקיצור שו"ע סי' ס' ס"ב. וכן"ל)".

(ו) אבני ישפה (ח"ד סי' ל"ו ענף א') – "ולמעשה נראה שאם היה הרעם תוך כדי דיבור של הברק או תוך כדי דיבור של הברכה על הברק, לא יברך על הרעם, דיחוש שברכת הברק פטרה אותו, גם אם לא כוון בפירושו לפטור".

(ז) הלכה ברורה (סעי' ט', עמ' תס"א) – "ואם התחיל לברך 'עושה מעשה בראשית' על הברק, (ולא כיוון לפטור בברכתו את הרעם), ובאמצע ברכתו שמע קול הרעם, לא יברך לאחזר מכן בין על אותו הרעם ובין על הרעמים שיבואו אחריו".

2. צריך לברך, אפי' אם הוא עדיין בתחילת ברכה על הברק.

(א) עי' הגר"ח צאנזר (הג' לשו"ע על המג"א ס"ק א') – "מיהו אם אינו בבת אחת מברך על כל אחד בפני עצמו, וזה פשוט. ונראה לי דהיינו טעמא דהמנהג שכתב הט"ז [ס"ק א'] דמתוך שמברך על הברק היוצא ראשון עושה מעשה בראשית, אף שמיד תוך כדי דיבור נשמע רעם, מראה בעצמו שהיתה על הברק כפי המנהג, ומברך שנית על הרעם שכחו כו".

- (ב) ברכת הבית (שער ל' סעי' ד') – "אך אם מתחילה ראה ברק והתחיל לברך עושה מעשה בראשית ובתוך כך שמע רעם צריך לחזור ולברך שכוחו וגבורתו על הראים".
- (ג) וזאת הברכה (עמ' קנ"ג אות ד', מעיין הברכה פרק כ"ג הע' ב') – "בירך על הברק, אף על פי שהתחיל לשמוע את הרעם תוך כדי דיבור מברכתו על הברק, ואפילו שעדיין אוהז באמצע הברכה, יסיים את ברכתו ויברך על הרעם (ובתוך כדי דיבור לשמיעת הרעם) (הגהות ר' חים צאנזרסי' רכז, אחד מגדולי הדור, 'בסתר רעם' פ"ה ה, ברכת הבית שער ל' ד)".
- (ד) פסקי תשובות (אות ו') – "ואף על פי שתוך כדי ברכתו על הברק כבר התחיל לשמוע הרעם, ואפילו אם הוא עדיין בתחילת הברכה, יסיים הברכה על הברק (ואחר כך, אם הוא עדיין תוך כדי דיבור לגמר שמיעת הרעם יברך על הרעם)".
- (ה) שער העין (פרק ד' סעי' י"א אות א').
3. דעת הגריש"א זצ"ל.
- (א) הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ד סי' ל"ו ענף א') – "וגאון אחד שליט"א [זצ"ל] אמר שאם שאם כשברך על הברק, הרנים היה קיים, ברכת הברק פוטרת את הרעם, ורק אם עבר תוך כדי דיבור מסוף הברכה ורק אז הוא שמע הרעם, חוזרים לברך גם על הרעם. וגם אינו צריך כוונה לפטור הרעם שבא אחריו".
- (ב) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות ג') – "ואמר רבינו, שאף שלא הביא המשנ"ב את דברי החיי אדם, זה אינו ראייה שאינו סובר כמותו, אבל הרוצה לנהוג כהגרח"צ רשאי. ובפרט שהא"ר ס"ל דבכל גוונא יכול לברך על הרעם".
- (ג) הגריש"א זצ"ל (בסתר רעם פרק ה' הע' י"ג) – "שהרוצה לנהוג כהגרח"צ רשאי".
- (ד) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קנ"ג אות ד') – לשונו מובא לעיל.
4. מראי מקומות – בסתר רעם (פרק ה' אות ה'), שערי הברכה (פרק כ"א הע' מ"ח).
- (א) הגרח"ק זצ"ל (שער העין עמ' ת"מ אות כ"ט) – "בחיי אדם כתב דאם ראה ברק ויברך, ובתוכ"ד שמע רעם לא יברך עליו, [דנפטר בברכה ראשונה]. והנה במ"ב לא הביא דין זה רק את מש"כ המ"א דאם שמע שניהם כאחד מברך ברכה אחת, וכאחד משמע ממש יחד ולא תוכ"ד, [וכן מבואר מלשון הח"א שם ד'תוכ"ד' ו'כאחד' שהם שני ענינים, דקודם לזה כתב שבאו תכופים יחד]. ורצייתי לדעת האם אפשר ללמוד מסתימת המ"ב דלא ס"ל להאי דינא. תשובה: יתכן שלא נפטר, כיון דהברכה לא עשה עליו שעדיין לא ראהו".
- (ב) הגר"א נבנצל שליט"א (עורה כבודי הגומל עמ' ק"ב אות ט') – "כתב החיי אדם (כלל ס"ג סעיף ז') וז"ל, אם הרעם בא תוך כדי דיבור לאחר הברק, נראה לי דאין מברך עליו, עכ"ל. ויש להסתפק במאי קא מיירי, האם התחיל הברכה, או לא התחיל הברכה ואם התחיל בודאי לא מהני. והשיב ז"ל, איני יודע, עכ"ל".

ז. מראי מקומות.

1. הגרא"ל שטיינמן זצ"ל (מוריה חק"ג עמ' קי"ב אות א') – "ויל"ע היכא דבכה"ג שראה ברק ושמע רעם מברך רק עמ"ב לתרוייהו, וראה ברק ושמע רעם כאחד ויברך עמ"ב וכיון רק על הברק וחשב שאח"כ כשישמע רעם יברך שכו"ג, ונודע לו שתרוייהו יוצא בברכת עמ"ב האם יברך שוב על הרעם כיון דלא כיון לפוטרו. והנה בתבואות שור (הביאו הגרעק"א בהגהותיו או"ח סי' ר"ח) נסתפק בהיו לפניו כמה מינים שברכותיהן שוות והיה דעתו לאכול כולם אבל לא היה יודע שהמינים אחרים ג"כ ברכתן שוות לזו ולא היה בדעתו לפטור שאר המינים בברכה זו, אם צריך לחזור ולברך על האחרים, ונשאר בצ"ע. ולכאורה ה"ה הכא יהא תלוי בספיקת התבו"ש. ואמר מו"ר ד"ל דאף אי נימא בספיקת התבו"ש דבעי ברכה, הרי זהו רק בברכת הנהנין שאסור ליהנות בלא ברכה והברכה הוא המתיר ופוטור כל כזית וכזית דבזה י"ל דכיון שנתכוון שברכתו לא תפוטור דבר זה צריך לחזור ולברך, אבל ברכות ברקים ורעמים שהוי ברכת השבח ואין זה גדר של פוטור ומתיר אלא דעל דבר כזה יש לתת שבח, והכא הרי נתן שבח, ולכך י"ל דכבר נפטר בזה חובתו לשבח ואין צריך לחזור ולברך על הרעם".
2. הגרח"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קכ"ו אות ח') – "שאלה: מי שראה ברק והמתין מלברך עד ששמע קול רעם ויברך על שניהם ברכה אחת, אך כשבירך היה זה לא תוכ"ד מזמן ראיית הברק, האם כשיראה אח"כ שוב ברק יברך שנית, או לאו כיון שסו"ס מה שהמתין היה לצורך הברכה בכדי שיהיה ודאי שזה ברק. תשובה: לא יברך".

יא [נתפזרו העבים - סעיף ב']

ירושלמי (ברכות פרק ט' הל' ב') – "אמר רבי יוסי מה אנן קיימין אם בטורדין דיו פעם אחת ביום. אם במפסיקין מברך על כל אחת ואחת".

א. מברך עוד פעם: פסק כהירושלמי.

1. האגודה (ברכות פרק ט' סי' ר"ג) – "בירושלמי אם בטורדין פירוש שלא נתפזרו העבים בנתיים דיי בפעם אחת מופסקין שנתפזרו העבים בנתיים מברך על כל פעם ופעם".
2. תוס' הרא"ש (ברכות ריש דף נט.) – "ירושלמי ר' ירמ' ור' זירא בשם ר"ה דיו פעם אחת בכל יום א"ר יוסי במה אנן קיימין אי בטורדין דיו פעם אחת ואי במופסקין מברך על כל פעם ופעם פ"י טורדין שלא נתפזרו עבים בנתיים ומופסקים שנתפזרו עבים בנתיים".
3. מחבר (סעי' ב') – "כל זמן שלא נתפזרו העבים נפטר בברכה אחת. נתפזרו בין ברק לברק ובין רעם לרעם צריך לחזור ולברך".
4. לבוש (סעי' ב') – "וכל זמן שלא נתפזרו העבים אחר אותה הברכה דיו בברכה אחת ואפילו על כמה ברקים ורעמים, אבל אם נתפזרו בין ברק לברק ובין רעם לרעם צריך לברך על כל אחד ואחד".

5. ב"ה (ס"ק ב') – "נתפזרו בין ברק לברק וכו'. ולא דמי להני דלעיל דאינו מברך אלא משלשים לשלשים דעל אותו דבר עצמו ודאי אין לברך אלא לאחר שלשים יום אבל הכא כל ברק וברק ברק בפני עצמו הוא ואינו הברק הראשון ולכך צריך לברך כשנתפזרו דהוי היסח הדעת".
6. ח"א (כלל ס"ג סעי' ז') – "וכל זמן שלא נתפזרו העבים, די לו בברכה אחת. ואם נתפזרו העבים, מברך עוד הפעם".
7. קיצור שו"ע (סי' ס' סעי' ג') – "כל זמן שלא נתפזרו העבים נפטר בברכה אחת. נתפזרו העבים והשמים נזדככו בין ברק לברק ובין רעם לרעם, צריך לחזור ולברך".
8. ערה"ש (סעי' ג') – "כשבירך על הרעם ועל הברק לא יברך על עוד רעמים וברקים כל זמן שהגשם הולך והעננים מכונסים אבל כשנתפזרו העננים ופסקו הגשמים וזרחה השמש ואח"כ היה ברק ורעם מברך עליהם פעם אחר וכן לעולם דזהו כענין אחר".
9. יחווה דעת (ח"ב סי' כ"ז, הליכות עולם ח"ב עמ' קפ"ז) – "אבל לא יברך יותר מפעם אחת ביום, אלא אם כן נתפזרו העננים לגמרי, וזרחה השמש, וחזרו ונתקשרו העבים, שאז יש לחזור ולברך על הרעמים".
10. וזאת הברכה (עמ' קנ"ד אות ו', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ו').
11. ילקוט יוסף (סעי' ב', קיצור שו"ע סעי' ג') – "ואין לברך יותר מפעם אחת ביום. אלא אם כן נתפזרו העננים לגמרי, וזרחה השמש, וחזרו ונתקשרו העבים, שאז יש לחזור ולברך על הרעמים".
12. הלכה ברורה (סעי' י"ג, עמ' תס"ג) – "אם בירך על הברקים ועל הרעמים פעם אחת, וחזר וראה ברקים ושמע רעמים, אינו חוזר ומברך עליהם באותו יום, אלא אם כן נתפזרו העננים וחזרו ובאו עננים אחרים".

ב. דוקא היכא השמים נטהרו וזכו לגמרי: לאפוקי שנתפזרו ע"י הרוח אחד הנה ואחד הנה ועדיין מעונן הרקיע.

1. תלמידי רבינו יונה (ברכות דף מג:): – "אם בטרוודין דיו פעם אחת וכו'. פ"י רבינו חננאל ז"ל אף על פי שאינן נראין הברקים סמוכין זה אצל זה אלא עכשיו פעם אחת ואחר שעה פעם אחרת כיון שלא נפסקו העננים לגמרי די בברכה אחת אבל אם העננים הראשונים נפסקו ושמים זכו בעיניו אם חוזר ורואה אח"כ מברך פעם אחרת והוא מלשון ודלף טורד".
2. א"ר (ס"ק ה') – "נתפזרו וכו'. ושמים זכו בעיניו, תלמידי ה"ר יונה [מג ע"ב ד"ה אס], וכתב לחם חמודות [אות מא] ונ"ל דלאפוקי שנתפזרו ע"י הרוח אחד הנה ואחד הנה אבל עדיין מעונן כל הרקיע".
3. מחצית השקל (סוף ס"ק ב') – "וכתב בספר אליה רבה [ס"ק ה] וזה לשונו כתבו תלמידי רבינו יונה [ברכות מג, ב ד"ה אס] פירוש שמים זכו בעיניו. וכתב לחם חמודות (בלחם חמודות לא מצאתי אולי כתב כן בספר מעדני יום טוב ונראה לי לאפוקי שנתפזרו ע"י רוח אחד הנה ואחד הנה, אבל עדיין מעונן כל הרקיע עכ"ל".
4. מ"ב (ס"ק ח') – "נתפזרו וכו'. ודוקא היכא דהשמים נטהרו וזכו לגמרי בין ברק לברק ואח"כ נתקדו השמים בעבים ושמע עוד קול רעם וברק צריך לברך מחדש עליהם דהוי מלתא חדתא אבל היכא שנתפזרו העבים ע"י הרוח אחד הנה ואחד הנה ועדיין מעונן הרקיע אז נפטר הכל ע"י ברכה הראשונה ואין צריך לחזור ולברך מחדש ומשמע בירושלמי דדוקא באותו יום אבל ביום אחר בכל גוונא צריך לחזור ולברך".
5. כה"ח (ס"ק י"ג).
6. וזאת הברכה (עמ' קנ"ד אות ו', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ו').
7. הלכה ברורה (סעי' י"ג, עמ' תס"ד) – "וכל שנטהר הרקיע ונתפזרו העננים לגמרי עד שהשמים זכים, ואחר כך חזרו ובאו עננים וראה ברקים ורעמים, חוזר ומברך. אבל אם לא נתפזרו העננים לגמרי ועדיין לא נטהר הרקיע לגמרי מהם, אפילו נראו השמש או הירח מבין העננים אינו חוזר ומברך".

ג. מראי מקומות – מאמר מרדכי (ס"ק ג'), רבבות אפרים (ח"ד סי' נ"ד אות י"ט).

1. הגרא"ל שטיינמן זצ"ל (מוריה חק"ג עמ' קי"ג אות ד') – "כתב השו"ע (סי' רכ"ז ס"ב) דכל זמן שלא נתפזרו העבים נפטר בברכה אחת, ונתפזרו בין ברק לברק ובין רעם לרעם צריך לחזור ולברך, ע"כ. הנה אף בכה"ג שבירך וטיהרו השמים ושוב קדו והיו ברקים ורעמים והוא לא ידע מכל זה, ולא הוי אצלו היסח הדעת ג"כ צריך לחזור ולברך כיון שבמציאות הסתיים המצב הקודם של בו"ר המחייב ברכה ונוצר מצב מחודש שמחייבו לברך".

ד. נסע לעיר אחרת: ובדרכו ראה שנטהר הרקיע לגמרי מעננים, ושוב לאחר שהמשיך בדרכו הגיע למקום שיש בו עננים.

1. מברך.
 - א) משנה הלכות (ח"י סי' מ"ו) – "לדידן לכ"ע חוזר ומברך כיון דבמקום שיצא על הדרך היה הרקיע בהיר בלי עבים כה"ג לכ"ע חוזר ומברך דהו"ל כיצא מחנותו וחוזר לו וכ"ש עיר אחרת דודאי חוזר ומברך דהוה כיצא מחנות שבירך בו על הבשמים ונכנס לחנות אחרת שלא בירך שם מעולם על אותם בשמים אמנם אפילו הכיר שהם אותם העבים בעצמם שהיו בעירו וכגון שיש לו סימנים בגווייהו עיין גמרא עירובין מ"ה ע"ב אמר ר' יצחק הכא בעבים שנתקשרו מעיו"ט עסקינן ודילמא הנך אזלי והנך אחריני נינהו ומשני דאית להו סימנא בגווייהו הרי שאפשר שיש סימנים בעבים להכירם מ"מ כיון שבינתיים יצא למקום בהיר בשחקים שלא הי' שם עבים הו"ל כיצא מחנות וחוזר בחנות של בשמים עצמו שחוזר ומברך והכ"נ חוזר ומברך כנלפענ"ד והטעם לברכה זו שחוזר ומברך הוא דהו"ל נתפזרו העבים כהיסח הדעת ולעולם חוזר ומברך אבל לא נתפזרו לגמרי אכתי צ"ע ולפמ"ש דהוא מדין היסח הדעת א"כ לכאורה יהי' תלוי ג"כ במשך הזמן ודו"ק".
 - ב) הלכה ברורה (סעי' י"ג, עמ' תס"ה) – "וכן אם היה בעיר אחרת, ובירך שם על הברקים והרעמים, ולאחר מכן נסע לעיר אחרת, ובדרכו ראה שנטהר הרקיע לגמרי מעננים, ושוב לאחר שהמשיך בדרכו הגיע למקום שיש בו עננים וברקים ורעמים, חוזר ומברך".
2. מראי מקומות.

א) הגר"א בנצל שליט"א (עורה כבודי הגומל עמ' ק"ב אות י"ג) – "מי שנוסע מעיר לעיר ובמקום שיצא הי' שם כינוס עבים, וכן במקום שבא לשם אך באמצע הי' הרקיע בהיר בלי עבים, האם נחשב למקום חדש וצריך לברך מחדש, או דילמא שכיון שהכל נובע ממקור אחד הגורם לשינויים ע"כ אינו מברך. והשיב ז"ל, אם הכל ממקור אחד לא יברך, עכ"ל".

ה. נסע למקום בלא עננים, וחזר לאותם עננים.

1. אינו מברך.
 - א) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק ט' אות א', שבת ח"ב קובץ עניינים או"ח אות י') – "בירך על רעמים או ברקים במקום אחר, ואח"כ נסע למקום אחר ששם השמים היו זכים מעננים וחזר שוב למקום הראשון ושמע שוב ברקים או רעמים, נראה שאין חוזר ומברך שהרי בירך כבר על 'תחילת' רעמים אלו".
 - ב) הגר"א בנצל שליט"א (עורה כבודי הגומל עמ' ק"ב אות י"ב) – "מי שבירך על הברקים ונסע למקום אחר שלא היו שם עבים, ולא הי' דעתו לחזור מיד, ושוב חזר לאותו מקום, האם צריך לחזור ולברך. והשיב ז"ל, לענ"ד דלא יברך, עכ"ל".
 - ע"י הגר"א בנצל שליט"א (עורה כבודי הגומל עמ' ק"ב אות י"ד) – "בירך על הברקים ונסע למקום אחר שגם שם היו עבים, וחזר וגם אז יש שם עבים, אלא שאמרו לו שבעת שלא הי' במקומו הראשון נטהרו השמים לגמרי והעננים שעכשיו כאן חדשים, האם צריך לחזור ולברך. והשיב ז"ל, צריך לחזור ולברך, עכ"ל".
2. מברך.
 - א) שער העין (פרק ד' סעי' י"ד) – "מי שבירך על הברקים ונסע למקום אחר שלא היו שם עבים ולא היה דעתו לחזור מיד, ושוב חזר לאותו מקום, נראה דצריך לחזור ולברך".
3. דעת הגר"ח"ק זצ"ל.
 - א) הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תל"ט אות כ"ז) – "נסתפקנו במי שהיה במקום עננים ובירך על רעם וברק, והלך למקום אחר שלא היו שם עננים, ולא היה דעתו לחזור, ושוב חזר לאותו מקום ועדיין יש שם עננים, האם הליכתו חשיב כפיזור עננים וצריך לברך שוב שהרי הסיח דעתו, או שסו"ס כיון שחזר לאותם עננים עצמם שעדיין לא נתפזרו אינו מברך שוב. תשובה: כבר נסתפקנו בזה (ויותר נוטה שאפשר לברך)".
 - ב) הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין עמ' ת"מ אות כ"ח) – "שאלתי לכת"ר, במי שבירך על ברקים ורעמים ונסע למקום אחר שלא היו עבים ולא היה דעתו לחזור, ונמלך וחזר, האם חשיב לגביו כפיזור עבים ויברך שוב. וקיבלתי תשובתו: כבר נסתפקנו בזה (ויותר נוטה שאפשר לברך). וחפשתי בספרי רבינו שליט"א ולא מצאתי כעת היכן נסתפק בזה, אשמח אם יאיר עיני ויורני היכן כבר עמד בזה, ומה טעמו. תשובה: לא כתבתיו, (והטעם משום דהוי לגביה כנתפזרו העבים)".
 - ג) הגר"ח"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קכ"ה אות ה') – "שאלה: מי שבירך על ברקים ורעמים, ונסע לעיר אחרת ששם לא היו כלל גשמים וברקים וכו', וחזר לעירו ושם לא היה שינוי כלל באותו היום, האם מברך שוב אע"פ שהשינוי היה רק באדם שהרי לא הסיח דעתו, או לאו. תשובה: אינו מברך".
 - ד) הגר"ח"ק זצ"ל (ולגשמים בעיתם עמ' רל"ד) – "מי שברך על ברקים ורעמים בעירו ובאותו יום נסע לעיר אחרת ושם השמים היו טהורים וחזר לעירו באותו יום, האם הוי היסח הדעת שהשינוי היה רק באדם עצמו ויברך שנית או מכיוון שזה רצוף באותו העיר מהבוקר ולא יברך שוב. תשובה: יברך שנית משום דהוי היסח הדעת".

ו. מראי מקומות.

1. וזאת הברכה (עמ' קנ"ד אות א' ס"ק ד', רק בדפו"י) – "ונראה פשוט שאף שיש עננים באופק, אם נתבהר עיקר השמים מברך, והדגשת המ"ב באה רק לאפוקי שנתפזרו העננים קצת על ידי הרוח, אבל השמים נשאר מעונן - עיין א"ר (ס"ק ו'), דברי חמודות (פ"ט מא). בפרט שלדעת רבינו פרץ גם פיזור עננים מחייב ברכה, והמאמר מרדכי הכריע כמותו, וי"א אפילו בלי פיזור עננים מברך".

יב] יום אחר.

א. הלכה.

1. צריך לחזור ולברך.
 - א) מאמר מרדכי (סוף ס"ק ג') - לשונו מובא לקמן.
 - ב) עי' מ"ב (ס"ק ח') – "ומשמע בירושלמי דדוקא באותו יום אבל ביום אחר בכל גוונא צריך לחזור ולברך".
 - ג) ברכת הבית (שער ל' סעי' ה') - לשונו מובא לקמן.
 - ד) כה"ח (ס"ק י"ב) - לשונו מובא לקמן.
 - ה) הליכות עולם (ח"ב עמ' קפ"ו, יהוה דעת ח"ב סי' כ"ז) - לשונו מובא לקמן.
 - ו) וזאת הברכה (עמ' קנ"ג אות ו', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ו').
 - ז) הלכה ברורה (סעי' י"ג, עמ' תס"ג) – "ואם עבר אותו יום שבירך בו על הברקים ועל הרעמים, והגיע יום אחר, אפילו לא נתפזרו העננים כלל, והמשיכו הגשמים והברקים והרעמים ברציפות, חוזר ומברך".
 - ח) פוסקים - עי' לקמן.
2. אינו מברך אא"כ שיתפזרו העבים.
 - א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ב אות ל"ב, זה השלחן ח"א עמ' כ"א) – "אחר שבירך ברכת הברקים או הרעמים, היה נמנע מלחזור ולברך אפילו ביום אחר עד שיתפזרו העבים דייקי".
3. מראי מקומות.

(א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות ח') – "מי שבירך (ביום) על ברכים ורעמים, ועדיין לא נתפזרו העבים, אבל הגיע יום חדש, מברך בכל אופן, ויום חדש לענין זה נחשב מהבוקר, ודין זה הוא גם במי שהיה ניעור על הלילה שלמחרת צריך לברך".

הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ד סי' ל"ו סוף ענף ה') – "ולמעשה אמר לי מו"ר גאון אחד שליט"א [זצ"ל] שהמנהג שגם למחרת אינו מברך כל זמן שלא נתפזרו העבים ע"כ. אמנם מי שירצה לברך רשאי, שכיון שישן בלילה כבר נקרא יום חדש, וכדמשמע במאמר מרדכי".

ב. יום חדש: אם הוא בלילה או בבוקר.

1. בוקר.

(א) מאמר מרדכי (סוף ס"ק ג') – "נ"ל דבכל שעבר הלילה אעפ"י שלא נתפזרו העננים כלל אפי' הכי בעו ברוכי למחרתו והכי מסתבר".

(ב) ברכת הבית (שער ל' סעי' ה', ס"ק ו' [לשונו מובא לקמן]) – "ואפילו אם בירך ביום אין צריך לברך בלילה כ"ז שלא נתפזרו העבים. מיהו ביום אחר מברך ואפילו קודם אור הבוקר לאחר שעמד משינתו חוזר ומברך אף שלא נתפזרו העבים. כן נ"ל".

(ג) כה"ח (ס"ק י"ב) – "וכל שעבר הלילה אעפ"י שלא נתפזרו העננים כלל אפילו הכי בעי ברוכי למחרתו. מאמר סוף או"ג".

(ד) קצות השלחן (סי' ס"ו ס"ק כ"ג).

(ה) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' כ"ה) – "שיעור יום אחד הנזכר לענין ברכת רעם וברק - שאינו מברך אלא פעם אחת ביום - היינו היום והלילה שלאחריו".

(ו) אז נדברו (ח"ה סי' ל"ב) - לשונו מובא לקמן.

(ז) ציץ אליעזר (חי"ח סי' ע"ה אות ו') – "כת"ר שואל לענין ברכת הרעמים והברקים שמבואר בשו"ע סי' רכ"ז דכשלא נתפזרו העבים נפטר בברכה אחת אפי' לכמה ימים, ובמ"ב שם מביא הירושלמי דביום אחר כן צריך לברך אפי' כשלא נתפזרו העבים, ואין מבואר שם מתי חשבינן יום אחר' אם בעלות השחר או ביציאת כוכבים, ובכף החיים הובא שחשבינן ליום אחר מהבוקר.

וע"ז שואל דצ"ב למה לא נאמר 'ויהי ערב ויהי בוקר' דמהערב מתחיל היום אחר, ע"כ. הנה דברי הכה"ח לקוחים מהספר הנודע מאמר מרדכי, ועיינתי בגופן של דברים במאמר סי' רכ"ז ס"ק ג', והוא כותב זה בזה"ל ... וכפי הנראה בא עלה מכח סברא דהדבר תלוי בהיסח הדעת, ולינה מיהשבא ההיסח דעת כמו בברה"ת וכיו"ב. והכי ראיתי בספר ברכת הבית (איינהורן) ח"א שער ל',

דבשערי ברכה סעי' ה' פוסק ג"כ בכזאת וז"ל ... ובשערי בינה שם, מסביר זאת, מפני שהדבר תלוי בהיסח הדעת, ולאחר שישן שינת קבע בינתיים ודאי היסח הדעת ול"מ בשם מקום דברכה של יום זה יועיל ליום שני, מיהו בלילה קודם השני אף ששייך ליום שני מ"מ יצא בברכת היום כמו בברכת התורה עיין שם. וע"פ שנים עדים יקום דבר".

(ח) הגרש"א זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ח') - לשונו מובא לקמן.

(ט) שבט הלוי (שער העין עמ' ת"ל אות ג') – "כתב המ"ב דעל רעמים וברקים מברכים ביום חדש אף שלא נתפזרו העבים. ולא ידענו אם יום חדש נקבע מהשקיעה או מהבוקר, ואם מהבוקר אם זמנו בעלות השחר או מהנץ, גם לא נתבאר אם צריך שישן בלילה כדי להתחייב למחרת, או שעצם חידוש היום מחייב ברכה. תשובה: לדידי פשוט דיום לענין זה כמו יום של ברכת התורה, (אף שהנושאים אינם דומין), דנקרא יום כ"ז שלא הלך לישון, ויום אחר נקרא כשקם בבוקר, כמבואר בסי' מ"ז לענין ברכת התורה".

(י) הליכות עולם (ח"ב עמ' קפ"ו, יחזה דעת ח"ב סי' כ"ז, מעין אומר ח"א פרק י"א סי' ב') – "וכל שעבר הלילה אפילו לא נתפזרו העננים כלל חוזר ומברך על הרעמים. וכמבואר בספר מאמר מרדכי (סימן רכז אות ג). וכן עיקר".

(יא) תשובות והנהגות (שער העין תנ"ח אות ח') - לשונו מובא לקמן.

(יב) הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ"ב אות ר"כ, עמ' ע"ז) – "כתב המ"ב בסי' רכ"ז ס"ק ח' בשם הירושלמי לענין נתפזרו העבים בין ברק לברק, דביום אחר בכל גוונא צריך לחזור ולברך, ונסתפקנו אם תלוי ביום של מעשה בראשית דהיום הולך אחר הלילה, וע"כ אם בירך קודם שקיעה צריך לחזור ולברך אחר צאה"כ, או דילמא אמרינן לענין זה דהלילה הולך אחר היום, ואשר ע"כ דוקא אחר הזריחה בבוקר צריך לחזור ולברך, וצ"ע בזה. תשובה: תלוי בשחרית כמו ברה"ת".

הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קכ"ה אות ג') – "שאלה: בהא דאין לברך ברכת הברקים ורעמים אלא פ"א ביום כל עוד שלא נתפזרו העבים, האם היום הולך בזה אחר הלילה ואם בירך בלילה לא יברך שוב ביום, או דהלילה הולך אחר היום. תשובה: מעמוד השחר".

(יג) הגר"א נבנצל שליט"א (עורה כבודי הגומל עמ' ק"ב אות ט"ו) – "קיי"ל דמברך פעם אחת ביום [אם לא נתפזרו העבים], ויש להסתפק האם בזה היום הולך אחר הלילה, או הלילה אחר היום. והשיב ז"ל, נראה דהלילה אחר היום, עכ"ל".

(יד) ילקוט יוסף (סעי' ב', קיצור שו"ע סעי' ג') – "וכל שעבר הלילה אפילו לא נתפזרו העננים כלל, חוזר ומברך על הרעמים. וכן עיקר".

(טו) וזאת הברכה (עמ' קנ"ג אות ו', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ו').

(טז) שער העין (פרק ד' סעי' י"ח).

2. מראי מקומות.

(א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות ז) – "ויום זה מתחיל מצאת הכוכבים. ואעפ"כ אין לברך כ"א בצירוף שינת לילה, (והיינו שאם בירך ביום, לא יברך שוב בלילה אחר צאת הכוכבים)".

הגריש"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"ד אות כ', אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות ח' [לשונו מובא לעיל]) – "מאימתי נחשב יום חדש לענין זה מהשקיעה או מהבוקר. תשובה: מהבוקר".

הגריש"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"ד אות כ"ב) – "ומה הדין במי שבירך אחר השקיעה, ונמשכו הגשמים עד הבוקר, האם גם באופן זה צריך לברך בבוקר. תשובה: באופן זה אין לברך שוב בבוקר אפי' ישן כל הלילה".

(ב) הגרא"ל שטינמן זצ"ל (מעדני כהן ח"ב סוף תשובה ו', עמ' קצ"ז) – "שמעתי בשם מרן הגרא"ל שטינמן שליט"א [זצ"ל] שאמר שברכת רעמים מברך אחת לעשרים וארבע שעות ואינו חלוי ביום ולילה וצ"ע".

(ג) תשובות והנהגות (שער העין תנ"ח אות ט') – "ואם יום חדש מחייב ברכה, האם דינו בכרכות השחר שאם השכים אחר הצות יכול לברך, ושוב לא יברך למחרת, או דצריך שיאיר היום. והוא נפק"מ רבתא במי שנתעורר משנתו מקול רעמים [אחר הצות] ובירך עליהם, האם אחר שיאיר היום יברך שוב או דנפטר עד למחרת. תשובה: אם בירך אחר הצות אינו יכול לברך שוב למחרת, דבזה חשיב קצת תחילת היום לפי המקובלים".

ג. עבר קו התאריך (international date line).

1. הגר"ח"ק זצ"ל (מילי מעלייתא אות ח') – "שאלה: ברכות כגון על הברקים ועל הרעמים שדינם שאין לאמרם יותר מפעם אחת ביום אחד (אם לא נתפזרו העבים לגמרי) מהו אם עבר קו התאריך האם יכול לברך עוד פעם. תשובה: צ"ע".

ד. הלך לישון וקם לפני עלות השחר.

1. יברך.

(א) ברכת הבית (שער ל' סעי' ה' [לשונו מובא לעיל], ס"ק ו') – "אבל לאחר שישן שינת קבע בנתיים ודאי דהוי היסח הדעת ול"מ בשום מקום דברכה של יום זה יועיל ליום שני. מיהו בלילה קודם השני אף ששייך ליום שני מ"מ יצא בברכת היום כמו בברכת התורה".

(ב) הגר"ש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג ס"ק מ') – "ומ"מ כל שקם משנתו, אפילו לא עלה עדיין עמוד השחר, יברך, דקימה אחר שינת לילה נחשבת בעיני האדם ליום חדש".

(ג) הגר"א נבנצל שליט"א (עורה כבודי הגומל עמ' ק"ב אות ט"ז) – "מי שקם משנתו קודם שעדיין עלה עמוד השחר האם מברך עוד פעם [כשלא נתפזרו העבים מברכתו הראשונה]. והשיב ז"ל, כן, עכ"ל".

(ד) פסקי תשובות (אות ז') – "והכוונה בזה כעין ברכת התורה (בס"מ מ"ז) ששינת קבע בלילה היא הגורמת להפסק, ולכן כל זמן שלא הלך לישון, אפילו בירך זמן רב קודם לכן, וכגון בירך בבוקרו של אותו יום ועכשיו כבר מאוחר בתוך הלילה לא יברך שוב (כל שלא נתפזרו העבים), ואפילו ישן שינת קבע בצהריים, ורק לאחר שינת קבע בלילה (לכל הפחות חצי שעה ועל מטה, כדרך הישנים שינת קבע) מברך שוב על הברקים והרעמים, ואף על פי שעדיין לא עלה עמוד השחר".

2. אינו מברך.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין פרק ד' הע' ל"ח) – "דאף שישן שינת קבע על מיטתו כל שלא עלה עמוד השחר אינו חוזר ומברך".

3. מראי מקומות.

(א) קצות השלחן (סי' ס"ו ס"ק כ"ג) – "וצ"ע לדינא".

(ב) אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רכ"ז אות א') – "אם בירך על רעם או ברק והלך לישון, יכול שוב לברך את אותם ברכות כשקם בבוקר".

(ג) ברכת ה' (ח"ד פרק ג' סעי' ט"ז, עמ' ר"מ) – "וכן אם ישן שינת קבע בלילה, חוזר ומברך על הברק שיראה אחר שניעור משנתו אפי' אם לא התפזרו העננים בינתיים, שכיון שישן שינת קבע בלילה הסיח דעתו מהברק שראה קודם שישן".

(ד) הלכה ברורה (סוף סעי' י"ג, עמ' תס"ז) – "ולענין זה נקרא 'יום אחר' כל שישן בלילה על מטתו שינת קבע, ובזה אפילו ראה ברקים ושמע רעמים בתחלת הלילה חוזר ומברך אחר שקם משנתו".

יג] היה ניעור כל הלילה: האם צריך לברך אחרי עלות השחר.

א. יברך.

1. הגר"ש"א זצ"ל (שער העין פרק ד' הע' ל"ח, עמ' תכ"ד אות כ"א, אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ' אות ח' [לשונו מובא לעיל]) – "האם דין זה הוא גם במי שהיה ניעור כל הלילה שלמחרת צריך לברך. תשובה: כן".

2. הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ח') – "דהיינו דמאי לברכת השחר, וכן מסתבר ודלא כספר א' שכתב דתליא דבר זה בשינה ואם לא ישן לא יברך".

3. חזון עובדיה (ברכות עמ' תס"ז ד"ה והנה) – "ודע שלפע"ד אפילו לא ישן בלילה, מברך על הברקים והרעמים הבאים למחרת, שאין הדבר תלוי דוקא בהיסח הדעת של השינה, אלא כל יום ויום פנים חדשות הוא, וצריך לחזור ולברך".

4. הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין פרק ד' הע' ל"ח) – "דאפי' היה ניעור כל הלילה צריך לחזור ולברך".

5. הגר"ח"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קכ"ה אות ד') – "שאלה: במה שהביא המשנ"ב בס"מ רכ"ז סק"ח מהירו' דהא דאין לברך על ברקים ורעמים אלא פ"א דזהו דוקא באותו יום, אבל ביום אחר בכל גוונא צריך לברך, יש להסתפק האם זהו גם באופן שלא ישן כלל בלילה, או דילמא באופן זה לא יברך שוב. תשובה: אין נ"מ אם ישן או לא".

6. הגר"א נבנצל שליט"א (עורה כבודי הגומל עמ' ק"ג אות י"ז) – "הי' ער כל הלילה האם מברך בשחרית [כשלא נתפזרו העבים מברכתו הראשונה]. והשיב ז"ל, כן, עכ"ל".

ב. אינו יכול לברך.

1. עי' אז נדברו (ח"ה סי' ל"ב) – "ולמעשה הי' נראה להחמיר בספק ברכה שלא לברך אא"כ ישן וגם עלה עמוד השחר אבל המברך אפי' בלא ישן נמי יש לו על מי לסמוך על מרן במ"ב".

2. שבט הלוי (שער העין פרק ד' הע' ל"ז, עמ' ת"ל אות ג') – "לשונו מובא לעיל".

3. ברכת ה' (ח"ד פרק ג' סוף סעי' ט"ז, הע' נ"א) – "אבל אם היה ער כל הלילה ולא התפזרו העננים, אינו חוזר ומברך למחרת. [שכיון שלא ישן, לא הסיח דעתו מהם]".
4. תשובות והנהגות (שער העין פרק ד' הע' ל"ז, עמ' תנ"ח אות ח', וזאת הברכה עמ' קנ"ג אות ו') – "במ"ב הביא, דמשמע מהירושלמי דביום אחר מברך גם אם לא נתפזרו העבים בנתיים. וראיתי מפקפקין בזה, דלא הובא כן בפוסקים הקדמונים כלל, [פרט למאמ"ר וברכת הבית מדעת עצמם], וכולם סתמו דצריך פיזור עננים ותו לא. רציני לדעת איך הדין בזה למעשה. תשובה: מיום ללילה לא חשיב יום אחר, אבל מיום למחר חשיב יום אחר ויברך אפ"ל בלא פיזור עננים, וזה דווקא בצירוף שישי בלילה וזה היסח הדעת לגמרי, אבל בהיה ער לא".
5. עי' וזאת הברכה (עמ' קנ"ג אות ו', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ו').
6. הלכה ברורה (סוף סעי' י"ג, ס"ק י"ח [עמ' תס"ז]) – "אבל אם לא ישן בלילה, אפילו היו ברקים והרעמים ביום הקודם, אינו חוזר ומברך למחרת. וכל שכן שאם בירך ביום וחזר וראה ושמע ברקים ורעמים בתחלת הלילה שלאחריו קודם שישי, לא יחזור ויברך כל שלא נתפזרו העננים. [ובחזון עובדיה על הלכות ברכות (עמוד תסז) כתב בפשיטות לדמות נידוננו לנידון ברכות התורה שחוזר ומברך אחר שעלה עמוד השחר אפילו לא ישן כל הלילה. ולכאורה יש לחלק ... ונראה לענ"ד שיש לחוש לדבריהם]".

- ג. מראי מקומות – אשל אברהם (בוטשאטש, ד"ה כמדומה), קצות השלחן (סי' ס"ו ס"ק כ"ג), שער העין (פרק ד' סעי' י"ט), פסקי תשובות (הע' ל"ה).
1. תשובות והנהגות (שער העין תנ"ח אות ז') – "נסתפקתי בדין ברקים ורעמים, דכתב השו"ע שפיזור עננים מחייב שוב ברכה. אם הוא מחמת מצויאות הפסק העננים, או שע"י הפסק העננים מסיח האדם דעתו. ונפק"מ אם אמרו לאדם בטעות שנתפזרו העננים ועי"ז הסיח דעתו, ואח"כ נתברר דלא נתפזרו, האם צריך לברך שוב כיון שהסיח דעתו, [להדעות דהיסח הדעת בטעות חשיב הסיח הדעת]. או שכיון שבאמת לא נתפזרו אינו יכול לברך. תשובה: לא צריך לברך, דלא תלוי בדעתו אלא אם זה המשך".

יד] תוך כדי דיבור - סעיף ג'.

א. שיעור "תוך כדי דיבור".

1. עי' ר"ו, לשיטות ומראי מקומות.

ב. האם לברך אחר כדי דיבור.

1. יברך.

(א) ט"ז (ס"ב ב') – "ופי' שצריך לצאת משם ולברך כיון שאפשר לו לעשות כראוי ולברך בסמוך יעשה כן ואם א"א לו לצאת ולברך כ"כ בסמוך א"צ לצאת בשביל הברכה ונ"ל דאין השיעור של הברכה תוך כ"ד ואחר שיעור זה לא יברך דא"כ היה להם לומר שיעור זה על עיקר הדין דשיעור הברכה בזה הוה תכ"ד אלא **דודאי אחר שיעור תכ"ד ג"כ צריך לברך** כל שאפשר לו וכמ"ש בשאר ברכות כגון בס"י רכ"ו לענין רואה אילנות אלא דכאן אמר לענין חיוב עליו לצאת משם ולמהר לברך בזה חילקו אם הוה תכ"ד או לא כנלע"ד".

(ב) עי' פרי חדש (סי' מ"ו על סעי' ב') – "והקשה הר"ן בסוף פרק קמא דפסחים [ד, א ד"ה ומיהו בירושלמי] על זה מהא דאמרין בירושלמי [ברכות פ"ט הלכה ב] גבי (פרקים) [ברקים] היה יושב בבית הכסא אם יכול הוא לצאת בתוך כדי דיבור יצא ואם לאו לא יצא, אלמא שאין ברכת השבח אלא בתוך כדי דיבור של ראייה ושמיעה. ולי ההיא דירושלמי לא מיכרעא כולי האי, דלעולם אפילו לאחר מכן ומברך אלא דכיון דיכול לצאת בתוך כדי דיבור והוויא ברכה בזמנה יצא, ואם לאו כיון דלאחר תוך כדי דיבור מברך לא נתנו חכמים שיעור תכיפה, וכמו שכתב הוא ז"ל בסמוך [הר"ן שם ד"ה והאי], ולכן לא יצא".

(ג) מקור חיים (חו"י, על סעי' ג') – "ומ"מ אם תיכף קינח או נטל יברך אפילו אחר כדי דיבור, וה"ה בכל ברכת הראייה בשכח ונזכר".

(ד) שלחן שלמה (סעי' א').

2. לא יברך.

(א) מור וקציעה (סוף הסי') – "דודאי אחר כדי דיבור עבר זמנה, ואין בכך כלום. ולא הבנתי מה שכתב הט"ז כאן [ס"ק ב]. ונראה דאשתמיטיה הא דכתב הרב"י לעיל סימן ר"ו בשם שה"ל, ואין להאריך".

(ב) חמד משה (ס"ק א') – "בט"ז ... לא ידענא מנ"ל הא דאפשר לעולם כל שלא בירך תכ"ד שוב לא יברך ... אח"ז מצאתי וראיתי שהר"ן ריש פסחים בענייני ברכות הביא ירושלמי זה וכ' עליו וז"ל נראה מזה שאין ברכת השבח אלא בתכ"ד של ראייה ושמיעה עכ"ל והוא כמ"ש".

(ג) מקור חיים (חו"י, סי' ס"ו קיצור הלכות על סעי' ג') - לשונו מובא לקמן.

(ד) נהר שלום (ס"ק ד') – "... ה"נ מספקא הוי הפסק ותו לא מברך".

(ה) דרך החיים (דיני ברכות פרטיות סי' רכ"א אות ג') – "ואם לאו לא יברך".

(ו) עי' גר"ן (סדר ברכת הנהנין פרק י"ג סעי' י"ז, לוח ברכת הנהנין פרק י"ב סעי' כ"ו) – "ואחר כדי דיבור אין לברך על העבר ויש חולקים בזה וספק ברכות להקל לכן אחר תוך כדי דיבור יברך בלא שם ומלכות".

(ז) ת"א (כלל ס"ג סעי' ט', נשמ"א ס"ק ג') – "אם לא בירך תוך כדי דיבור מראית הברק או הרעם, אינו מברך כלל, דעל מה יברך".

(ח) מחצית השקל (ס"ק ב') – "וכתב בט"ז ... אבל אין מפורש עד כמה יכול לברך, ואפשר עד שיתפזרו העבים. ובספר אליה רבה ... וזה לשון הר"ן בפסחים [שם] על דברי הירושלמי [ברכות פ"ט הלכה ב] הובא גם בספר חמד משה [ס"ק א], נראה מזה דאין ברכת השבח אלא בתוך כדי דיבור של ראייה ושמיעה עכ"ל. עכ"פ מידי ספק ברכה לא נפק, לכן אחר תוך כדי דיבור אין לברך".

(ט) יוסף אומץ (אות קפ"ז) - לשונו מובא לקמן.

- (י) מאמר מרדכי (ס"ק ה') – "והרב ט"ז ... והמעין בדברי הר"ן ז"ל הביאם מרן ז"ל לעיל בב"י ריש סי' מ"ו יראה בבירור היפך דברי הרב ט"ז ז"ל".
- (יא) מהר"ם שיק (או"ח סי' א' ד"ה והנה כפי) – "הנה באו"ח סי' רכ"ז לענין ברכת השבח משמע דבעינן תוך כדי דיבור של המעשה. וט"ז כ' שם דלאו דווקא ומחצהש"ק הביא שם פלוגתת הפוסקים בזה. ומסיק דלאחר כדי דיבור של שמיעה וודאי אינו מברך מספק. והיינו לענין ברכות השבח. מה שאין כן בברכת הודאה ...".
- (יב) קיצור שו"ע (סי' ס' סעי' ב') – "אין מברכין על הברק או על הרעם אלא תוך כדי דיבור אבל אם הפסיק יותר שוב לא יברך".
- (יג) פועלת צדיק (ח"ב סי' רי"ט) – "ובהיה דסס"י רכ"ז היה יושב בב"ה ושמע קול רעם אם יכול לצאת ולברך תכ"ד יצא וא"ל לא יצא ע"כ. דצ"ע אם יוכל לברכה אח"כ כשיוצא מב"ה דברכת שבח והודאה היא ודמי לשומע קול תרנגול וכיוצא מברכות השחר דמעיקר דינא לברך כל א' בעונתה ואפ"ה אם לא בירך בעונתו יוכל לברך אח"כ ולכך נהגו להמתין מלברכם ומסדרין אותם בבה"כ. והנה הר"ן ספ"ק פסחים רצה ללמד כך אלא דמסיק דמכח הירושלמי הזה יש לומר דאין ברכת השבח אלא תכ"ד של ראייה ושמיעה ושאיני ברכות השחר דעל מנהגו של עולם הוא מברך אף שלא שמע תרנגול וכו'. וראיתי להפ"ח סי' מ"ו ס"ג כ' דהיה דירושלמי לא מכרעא ולעולם דיברך אח"כ אלא דלכתחלה יברכנה בזמנה ולבסוף כ' דמחזורתא דהגאונים סברי דדוקא בברכות השחר דהם ברכת הודאה וגם נהנה בהם ושאיני ברקים זהו ברכת הודאה חוץ ממנו ולא תקשי מברכת השכוי דס"ל דשכוי קאי על הלב יע"ש"ב. שמעינן מזה דאם אחר תכ"ד ששמע רוצה לברך על הרעם אינו יכול כדפי' הר"ן וכדמסיק הפ"ח בסיומא דמלתיה".
- (יד) הגר"ח צאנזר (הג' לשו"ע על הט"ז ס"ק ב') – "והר"ן סוף פרק קמא דפסחים ... ואפשר שהרא"ש [ברכות] בפרק הרואה ... שחולק בזה, ע"ש ... מכל מקום ספק ברכות להקל, וכן יש להורות, ודו"ק".
- (טו) פתח הדביר (ס"ק ג').
- (טז) מ"ב (ס"ק י"ב, שעה"צ ס"ק ט"ז, סי' רי"ח סעי' א' בה"ל ד"ה במקום) – "חמד משה ונהר שלום וחיי אדם, דלא כט"ז, וגם הפרי מגדים מפקפק עליו, ואף שהמגן גבורים מצדד כהט"ז, ספק ברכות להקל".
- (יז) ברכת הבית (שער ל' סעי' ב', סעי' ג', ס"ק ג').
- (יח) עי' קצות השלחן (סי' ס"ו סעי' י"ב) – "אבל אחר כדי דיבור יברך בלא שם ומלכות".
- (יט) כה"ח (ס"ק ט"ז).
- (כ) חזון עובדיה (ברכות עמ' תס"ג ד"ה והנה, הליכות עולם ח"ב עמ' קפ"ו, יביע אומר ח"ד או"ח סי' ד' אות כ"ח).
- (כא) הגר"א נבנצל שליט"א (עורה כבודי הגומל עמ' ק"א אות ה') – "מה הדין אם טעה ובירך אחר שעבר כדי דיבור מהברק או הרעם, אם ברכתו לבטלה וצריך לחזור ולברך שוב על ברק או רעם אחר, או שיצא בדיעבד. והשיב ז"ל, נראה דהברכה לבטלה, עכ"ל".
- (כב) וזאת הברכה (עמ' קנ"ג, מעיין הברכה פרק כ"ג אות ד').
- (כג) בירור הלכה (או"ח קמ"א, עמ' ר"י ד"ה משנה) – "סוף דבר לאחר כדי דיבור אין לברך הן אם לא בירך תוך כדי דיבור באונס והן אם לא בירך ברצון ולא מצד ספק ברכות להקל אלא משום דעיקר הדין כך הוא דעבר זמנו אך כיון דאין הכרע גמור אם עבר ובירך לאחר כדי דיבור ואח"כ שמע עוד רעם אין לו לחזור ולברך דמשום חומר ברכה לבטלה יש לחוש שברכתו הקודמת היתה כדיון, אך לכתחילה יש ליוזר מאד מאד בזה להתחיל הברכה בזמנו".
- (כד) ילקוט יוסף (סעי' א') – "ואם עבר זמן של תוך כדי דיבור לא יברך, אלא ימתין לברק או לרעם אחר".
- (כה) הלכה ברורה (סעי' ט"ו, עמ' תע"א).
- (כו) משנת יעקב (על הרמב"ם ברכות פרק י' הל' י"ד) - לשונו מובא לקמן.
- (כז) שער העין (פרק ד' סעי' ז').
3. מראי מקומות – פמ"ג (מש"ז ס"ק ב', "וצ"ע"), מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ו'), כתר כהונה (על הט"ז ס"ק ב', "בר"ן ... וצ"ע"), להורות נתן (קול התורה חע"ה עמ' כ"א).
- (א) א"ר (ס"ק ו') – "וראיתי בט"ז ... ומר"ן סוף פ"ק דפסחים [ד ע"א ד"ה ומיהו בירושלמי] ומברכת אברהם שם מבואר דס"ל דאין מברך כלל, וכן משמעות הפוסקים, ומ"מ דברי הט"ז נראין קצת".
- (ב) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ו', שלטי גיבורים ס"ק ב') – "יצא, היינו בצר"י שיצא ויברך ולאחר כדי דיבור ג"כ יכול לברך כמ"ש הט"ז, ודוקא אם לא ה' ראוי לברך קודם אבל בראוי הואיל ואידיחי אידיחי".
- (ג) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' כ"ד, עמ' שפ"ז) – "ראה ברק והמתין מלברך עליו עד אחר שמיעת הרעם, יכול לברך על שניהם ברכה אחת אף אם נשמע הרעם רק אחר כדי דיבור, שכל זמן שממתין לרעם חשיב כעסוק באותו ענין".

ג. בבירך על ברק ותוכ"ד שמע רעם.

1. עי' לעיל.

ד. מי שלברכת ברקים ורעמים צריך לקחת סידור ובינתיים עובר כ"ד.

1. הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ"ב אות רכ"א, עמ' ע"ז) – "נשאלתי דבסי' רכ"ז מבואר דיכול לברך ברכת ברקים ורעמים רק תוכ"ד, ונוגע הרבה למעשה בחו"ל בבעל תשובה וכה"ג שצריך לחפש לנוסח הברכה בסידור ועד שמוצא המקום הוא לאחר כדי דיבור, אם יכול לברך או לא. ומקום הספק הוא דבסי' ר"ו ס"ג הובא דין תוכ"ד לענין ברכת הנהנין, ודימו האחרונים דבר זה לדין תוכ"ד של סי' רכ"ז הנ"ל, וכתבו דאם הוא לצורך האוכל לא הוי חסרון של אחר כד"ד, וא"כ לכאו' ה"ה בנ"ד. אולם בסי' רכ"ז גופא מבואר דאם היה בבה"כ ועד שיקנה ידיו יהא אחר כד"ד אינו יכול לברך, וי"ל דה"ה בנ"ד. איך צריך לעשות למעשה בברכת רעמים היכא שצריך לחפש בהסידור את נוסח הברכה וע"י זה יהא לאחר כד"ד וכמש"ל. תשובה: לכאו' אין יכול לברך".

ה. דיבר תיבה אחת אחר ברק ורעם אם מברך.

1. עדיין יכול לברך.
 - (א) הגריש"א זצ"ל (שער העין פרק ד' הע' ט"ז, עמ' תכ"ד אות כ"ג) – "מי ששמע רעם או ראה ברק, וקודם שעבר כדי דיבור שח תיבה אחת שלא מענין הברכה, האם חשיב הפסק ולא יוכל לברך. תשובה: לא כיון שלא עבר זמן של תוכ"ד".
 - (ב) הגר"א נבנצל שליט"א (עורה כבודי הגומל עמ' ק"א אות ז') – "מה הדין אם שח תיבה אחת קודם שבירך, ועדיין לא עבר תוך כדי דיבור, האם אפשר לברך. והשיב ז"ל, כן, עכ"ל".
2. מראי מקומות – מעדני כהן (ח"ב תשובה ז', עמ' קצ"ז).
 - (א) הגר"ח זצ"ל (שער העין פרק ד' הע' ט"ז, עמ' ת"מ אות ל"ב) – "במ"ב בסימן קס"ז כתב לגבי הפסק בברכות הנהנין, דהמברך והפסיק אפי' בתיבה אחת חוזר ומברך, וכ"כ הביה"ל בסי' קכ"ד ד"ה וקודם, דאם שמע ברכה ושח, הפסיד האמן. ולפי"ז נסתפקתי בהא דאיתא בסי' רכ"ז דעל ברקים ורעמים מברכין רק תוכ"ד, היאך יהיה הדין באופן ששמע רעם, ואחר סיומו דיבר תיבה אחת אם הפסיד הברכה. תשובה: מסתבר שלא הפסיד".
 - (ב) הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קכ"ו אות ו') – "שאלה: בהא דיש לברך בתוך כדי דיבור, האם יש ליהזר שלא להפסיק בדיבור קטן (פחות משיעור תוך כדי דיבור וכגון לומר לחברו 'שלום') בין הראיה לברכה, או דילמא דאין כל חשש בזה, דכל מה שדיבור מפסיק אפי' בתוכ"ד זה דוקא כלפי דיבור שלפניו, אבל לא בין ראיה לברכה. תשובה: יש ליהזר".

ו. כשרואים ברקים מרחוק באופן שבמקומו אין כלל עננים וברקים ורעמים, האם גם אז מברכים.

1. הגר"ח זצ"ל (אליכא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ד') – "שאלה: כשרואים ברקים (שלא מחמת חום) מרחוק באופן שבמקומו אין כלל עננים וברקים ורעמים, האם גם אז מברכים. תשובה: מחלוקת [א.ה. צ"ע לאיזה מחלוקת מתכוין, ואם הבין נכונה כונת השואל, ועי' מש"כ בזה במדור הערות והארות]".

ז. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (מוריה חקכ"ג עמ' קי"ג אות ג') – "מבואר בס"ג דאפשר לברך ברכות אלו רק בתוכ"ד לשמיעה וראיה ואמר מו"ר דאם ראה ברק ושמע רעם בתוכ"ד והתחיל לברך בגמר הרעם אחר כדי דיבור מהברק מהני אף על הברק. דאיתא בברכות (נ"ט ע"א) דסיבה אתת גורמת לברק ולרעם שיבואו וא"כ מישך שייכי להדדי והוי הברכה תוכ"ד של הברק, כמבואר בתוס' שבועות (ל"ב ע"א ד"ה בתוך, וכן בתוס' כתובות ל"ג ע"א) דעדים יכולים לחזור מעדותם בתוכ"ד ואם היו מאה עדים מעידים וכ"א מעיד תוכ"ד של חבריו הרי הראשון יכול לחזור בו כ"ז שהאחרון לא גמר משום דמישך שייכי להדדי ומקרי תוכ"ד לראשון, וה"ה הכא כיון דהרעם הוי המשך לברק יכולה הברכה לחול אף על הברק".

טו. שמע קול רעמים וברקים באמצע שינה, לימוד, תפילה, וכדו'.

- א. נגע בידי במקום הטינופת וכדו'.
 1. יטול ידיו ויברך תוך כדי דיבור.
 - (א) מג"א (ס"ק ב') – "תוך כ"ד. וכגון שלא נגע עדיין במקום הטינופת ולא עשה צרכיו עדיין או שיכול ליטול ידיו עיין סס"י ד"י".
 - (ב) מ"ב (ס"ק י"א) – "או שיכול ליטול ידיו במים או בשאר מידי דמנסי סמוך לשמיעתו דאל"ה ודאי יתארך הזמן יותר מכדי דבור".
 - (ג) ארחות צדיקים (שער הזריזות ד"ה וצריך) – "אם הוא על מטתו ושומע קול רעם, או רואה ברקים, יעמוד ויטול ידיו ויברך".
 - (ד) יוסף אומץ (אות קפ"ז) – "ועל ידי שיש מים סמוך למטתו מצוה גוררת מצוה, שאם יהיו בלילה קולות וברקים אזי יוכל לברך בנקיות ידים ונקיות החדר, או ילך קודם לפתח החדר ויגוררתו על מתניו. ואם על ידי הפסקות אלו מפסיק בין קולות וברקים לברכה יותר מתוך כדי דיבור, אמרו חז"ל אל יברך רק ימתין ער שיהיו עוד קולות וברקים. ואם לא יהיו מים קרובים אליו אין ספק אצלי שיבטל הברכה ועונשו גדול מאוד".
- ב. ישן, ושמע קול רעמים: אין לו שהות לקום וליטול ידיו כדי לברך בתוך כדי דיבור.
 1. יברך בלי נטילה [תוך כדי דיבור], אא"כ ידיו מטונפות או הגוף אינו נקי.
 - (א) הגר"א נבנצל שליט"א (עורה כבודי הגומל עמ' ק"ב אות י"א) – "מי שהי' ישן על מיטתו ושמע קול רעמים, יל"ע מה יעשה האם צריך לקום וליטול ידיו. ולכאו' אם יטול ידיו ע"כ דזה יהא אחר כדי דיבור משמיעת הרעם. והשיב ז"ל, יברך בלי נטילה, אא"כ ידיו מטונפות, עכ"ל".
 - (ב) וזאת הברכה (עמ' קנ"ד אות ז') – "שמע קול רעם או ברק בבוקר על מיטתו אחרי שינת לילה, ואין לו גוף נקי, או כל מקרה אחר שאין לו גוף נקי, אינו יכול לברך (אע"פ שרוח רעה אינה מעכבת את הברכה [רכז מ"ב יא], אבל 'גוף נקי' מעכב, אם אינו יכול לשהות ע"ב דקות, בין גדולים ובין לקטנים [עי' מ"ב רכז יב וסב"ל]). בפרט כשמשער שישמע עוד ברקים. ואם יכול לשהות את עצמו ע"ב דקות מלהתפנות, יכול לברך [צב מ"ב ז]".
 - (ג) הלכה ברורה (סעי' י"ד, עמ' תס"ט) – "ומי שראה ושמע ברקים ורעמים באמצע השינה בלילה, או בבוקר קודם שיטול ידיו שחרית, אם ישן בכסות מיוחדת לשינה (פיג'מה), ומסתמא לא נגע במקומות המכוסים שבגופו, רשאי לברך מיד, ואם יש לחוש שמא נגע במקומות המכוסים, ישפשף ידיו במידי דמנסי ויברך".
 2. מראי מקומות.
 - (א) תזו"א (מעשה איש ח"ה עמ' י"ג, שער העין פרק ד' הע' מ"ד) – "נתעורר באמצע הלילה מקול רעמים וברקים, אם צריך לקום לנט"י ולברך - שאלתי לחזו"א ואמר: כולי האי לא אטרחוהו".

(ב) ילקוט יוסף (סעי' ג') – "השומע קול רעמים בהיותו ישן על מטתו, והתעורר משנתו, ואין לו שהות לקום וליטול ידיו כדי לברך בתוך כדי דיבור ברכת 'שכחו וגבורתו מלא עולם' בשם ומלכות כדת, או שיש לו טורח לקום ממתו באישון לילה ואפלה, ישפוש ידיו בשמיכה או בסדין, ויברך מיד את הברכה הנ"ל בשם ומלכות בתוך כדי דיבור לשמיעת הרעם".

(ג) משנת יעקב (על הרמב"ם ברכות פרק י' הל' י"ד) – "לענין ברכת רעמים אם הוא ישן בלילה ושמע קול רעמים או ראה ברקים, אם הוא יכול תכ"ד לברך צריך לברך, ראה או"ח סי רכ"ז סעיף ג', ובשינה היכא דצריך ליטול ידיו, הרי יעבור זמן תכ"ד. ואז לא יברך, ועי' במ"ב. ולענין אם חייב לקום ממיטתו כשכבר ישן, כדי שיוכל לברך על הרעמים, מתוך הנחה שאם התחילו רעמים וברקים, יהיו גם אח"כ, לענ"ד דאינו חייב לעשות כן. וצ"ע".

(ד) שער העין (פרק ד' סעי' כ"ג) – "וכן הדין במי שהיה ישן על מיטתו ושמע קול רעמים, דאם יספיק לברך תוכ"ד מחוייב להזדרז ולברך תיכף".

(ה) פסקי תשובות (אות ח') – "במי שישן שינת קבע ושמע קול רעם או ראה ברק, אם ברור לו שלא נגע במקומות המכוסים ולא חיכה בראשו, יוכל לברך, אף על פי שרוח רעה שורה על ידיו, ואף כשאין ברור לו שלא נגע במקומות המכוסים, יוכל תיכף ומיד לקנח ידיו בכותל או בכל מידי דמנקי ולברך. אמנם כל זה עפ"י השו"ע, אבל עפ"י הזוה"ק ותורת הקבלה גם כשידיו נקיות מטינוף אך שורה עליהם רוח רעה אין לומר דברים שבקדושה עד שיטול ידיו במים ג' פעמים לסירוגין, הוא הדין בנידון דידן כל שנכנס לביהכ"ס אף שלא עשה צרכיו או ישן שינת קבע על מטתו לא יברך על הברק והרעם אא"כ יוכל להספיק ליטול ידיו ועדיין לא יעבור שיעור תוך כדי דיבור (3 - 2 שניות) מגמר שמיעת הרעם".

ג. באמצע לימודו.

1. יש להפסיק ולברך.

(א) חזו"א (מעשה איש ח"ד עמ' קי"ד) – "הגאון רבי שמריהו גריינימן זצ"ל שאלו האם נהגתי כהוגן שלא ברכתי על הרעם באמצע השיעור, שלא רציתי להפסיק באמצע ביאור דברי התוספות, והשיבו רבינו שהיה צריך להפסיק (מבנו הג"ר ברוך שליט"א)".

(ב) אג"מ (דברי חכמים או"ח פרק ט"ז אות קצ"ז) – "שאלה: העוסק בתורה האם יפסיק לברך על הברק או הוי כמפסיק ממשנתו. תשובה: שמעתי בשם הגרמ"פ דגם באמצע לימודו מחוייב להפסיק ולברך".

(ג) באר משה (ח"ב סי' י') – "שלא כדן עשה במה שלא הפסיק באמצע לימודו, עכ"ז גם במשך ירידת אותו גשם יכול לברך".

(ד) שבט הלוי (חי"א סי' נ"ח אות ב') – "לענין תלמוד תורה, דלא על הפסקה דנין אלא על בטול תורה שהותר למעשה מצוה כנ"ל, אלא שישתדלו לא לעשות בהמולה אלא מברכים וממשיכים בד"ת".

(ה) הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין עמ' ת"מ אות ל') – "האם צריך באמצע הלימוד להפסיק לברך על ברקים ורעמים, דברע"ב באבות פ"ג מ"ז הביא, דיי"א שהמפסיק ממשנתו מתחייב בנפשו אף שאומר מה נאה אילן זה 'ומברך ברוך שככה לו בעולמו', ונראה דיש איסור בזה. תשובה: יש להפסיק ולברך".

הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י"ג עמ' נ"ו) – "שאלה: השומע ברכת רעמים באמצע הלימוד אם יפסיק בלימודו בכדי לברך. תשובה: כן".

(ו) הגר"א נבנצל שליט"א (עורה כבודי הגומל עמ' ק"ג אות י"ט) – "שמע ברקים והוא באמצע הלימוד האם מפסיק. והשיב ז"ל, כן, עכ"ל".

(ז) משנת יוסף (ח"ז סי' מ"ח).

(ח) אור יצחק (ח"ב או"ח סי' פ"ט) – "הנמצא באמצע לימודו האם מברך ברכת הקשת. תשובה: ודאי שכן, ומי גרע מברקים ורעמים וכיוצא בזה".

(ט) הלכה ברורה (סוף סעי' ט"ז, עמ' תע"ג) – "ואם היה עוסק בלימוד תורה, וראה ברקים ושמע רעמים, יפסיק מלימודו ויברך עליהם".

(י) עי' פסקי תשובות (אות ה') – "ומי שאוחז באמצע לימוד תורה וראה ברק או שמע קול רעם יפסיק ויברך, אך אם יפריע לו הדבר לרצף העיון, או בלימוד תורה ברבים, הנמנע מלברך יש לו על מי לסמוך, ובפרט כשמשער שימשיכו הברקים והרעמים גם לאחר שיסיים הלימוד".

(יא) שער העין (פרק ד' סעי' י"ט) – "חייב להפסיק ולברך עליו ככל מצוה עוברת".

(יב) ברכת שמואל (סי' רכ"ז, עמ' תצ"ה).

(יג) נתיבות הברכה (פרק ל"ד סעי' ט"ז).

2. באמצע שיעור לרבים.

(א) יש להפסיק ולברך.

(1) הגר"ח"ק זצ"ל (ולגשמים בעיתם עמ' רל"ה) – "האם צריך להפסיק מתלמוד תורה לברכת ברקים ורעמים כגון באמצע שמוסר שיעור לרבים וזה יגרום ביטול תורה. תשובה: צריך להפסיק".

(2) הגר"א נבנצל שליט"א (עורה כבודי הגומל עמ' ק"ג אות כ') – "שמע ברקים והוא באמצע שיעור לרבים האם מברך עליו. והשיב ז"ל, כן, עכ"ל".

(ב) מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ה'), לשונו מובא לעיל).

3. מראי מקומות.

(א) ובס' בסתר רעם פ"ח ס"א, ובקונטרס הקשת בהלכה סימן כ"ז.

ד. באמצע פסוקי דזמרה.

1. מברך, אפילו באמצע מזמור.

- (א) ח"א (כלל כ' סעי' ג') – "ואם שמע קול רעמים וברקים, מותר לברך **אפילו באמצע מזמור**, כיון שאם לא יברך תיכף לא יוכל לברך עוד".
- (ב) הלכה ברורה (סעי' ט"ז, עמ' תע"ב) – לשונו מובא לקמן.
- (ג) נתיבות הברכה (פרק ל"ד סעי' י"ח)

ה. באמצע קריאת שמע.

1. מברך.
 - (א) מג"א (סי' ס"ו ס"ק ה') – "דאם פוסק לשאול מפני כבוד בשר ודם ק"ו מפני כבוד הקדוש ברוך הוא ומה"ט נ"ל דאם שמע קול רעמים יפסיק ויברך".
 - (ב) גר"ז (סי' ס"ו סעי' ד') – "לעניית קדיש וקדושה וברכו ומודים מפסיק אפילו באמצע הפרק ואפילו באמצע הפסוק שאם מפסיק לשאול מפני היראה ולהשיב מפני הכבוד של בשר ודם ק"ו לכבוד של הקדוש ברוך הוא ומטעם זה הוא הדין אם שמע קול רעמים יפסיק ויברך".
 - (ג) ערה"ש (סי' ס"ו סעי' ו') – "ולכן גם אם שמע קול רעם וברק מחויב לברך אף באמצע הפסוק מטעם שנתבאר [מג"א סק"ה] דזהו ג"כ כמשיב ולא כשואל".
 - (ד) הלכה ברורה (סעי' ט"ז, עמ' תע"ב), עי' אוצרות יוסף ח"ד סי' ה' שעה"צ ס"ק ג') – "מי שהיה באמצע פסוקי דזמרה או באמצע קריאת שמע וברכותיה, וראה ברקים ושמע רעמים, יפסיק אפילו באמצע הפרק ויברך עליהם, שהרי אם ימתין עד שיסיים, יעברו הברקים והרעמים ויפסיד הברכות, ולצורך מצוה עוברת כזאת מותר להפסיק באמצע פסוקי דזמרה ובאמצע קריאת שמע וברכותיה".
 - (ה) ברכת שמואל (סי' רכ"ז, עמ' תצ"ה).
2. אינו מברך.
 - (א) מור וקציעה (סי' ס"ו) – "אך מ"ש מג"א [ס"ק ה] ומה"ט אם שמע קול רעם מפסיק, לא נראה לי דעד כאן לא אמר המתיר להפסיק בשבחי הקדוש ברוך הוא בברכות דק"ש אלא בעניני קדושה דמינא הוא ולא מחריב בה, משא"כ ברכות דהודאה אמידי אחרינא דלא מענינא".
 - (ב) עי' א"ר (סי' ס"ו סוף ס"ק ה') – "כתב מג"א [סק"ה] אם שמע קול רעמים יפסיק ויברך ע"כ. ואינו מוכרח. גם ק"ק דיש לדמותו לברכת ציצית ותפלין. וע"ל ס"ס רכ"ז דהוי עוברות דאי אפשר לברכו אח"כ, משא"כ בברכת ציצית ותפלין כנ"ל".
 - (ג) הגריש"א זצ"ל (רבבות אפרים ח"ז סי' רצ"ד ד"ה והנה שאלתי [עמ' רנ"א], אשרי האיש או"ח ח"א פרק י"ד אות ב') – "שמע רעם בין הפרקים של ברכות קריאת שמע, לא יברך. עבר ובירך באמצע ברכה ארוכה, לא הפסיד את ברכתו".
3. בין הפרקים, יברך.
 - (א) מקור חיים (ח"ו, סי' ס"ו קיצור הלכות על סעי' ג') – "לברכת הברק והרעם מפסיק בין הפרקים משא"כ באמצע דאפשר דלא אזלא ברכה מיניה דיחזור לברוק ולרעום, ואין לומר דישלים הפרשה ויברך דלא הוי תוך כדי דיבור, עיין סוף סימן רכ"ז".
 - (ב) ח"א (כלל כ' סעי' ד') – "ואם שומע קול רעמים וברקים, מותר לברך בין הפרקים, דהוי מצוה עוברת".
 - (ג) ביע אומר (ח"ו או"ח סי' ו', עי' ח"ד או"ח סי' ד' אות כ"ח, יחזה דעת ח"ב סי' כ"ז בהג"ה, ח"ד סי' י"ח אות ח' בהג"ה) – "ועכ"פ נ"ל שיש לסמוך על הפוסקים הנ"ל להתיר לברך על הרעמים בבין הפרקים דק"ש וברכותיה, וכן הכריע להקל הרב חיי אדם (כלל כ' סי' ד). וכ"נ דעת המשנה ברורה (סי' סו ס"ק יט)..."
 - (ד) לקוט יוסף (סעי' ב') – "ואם שמע רעמים בבין הפרקים של קריאת שמע, יברך".
4. מראי מקומות – שבט הלוי (ח"א סי' נ"ח אות ב' ד"ה ועיין), בית מתתיהו (ח"ו סי' כ"ג אות ב', מה טובו גליון ט"ז עמ' רל"ט אות ב').
 - (א) שע"ת (סי' ס"ו ס"ק ג') – "עבה"ט, שכתב בשם מג"א בשמע קול רעמים יפסיק ויברך ובבכור שור כ' דהרא"ש אינו חולק מטעם ק"ו דק"ו פריכא הוא כמ"ש האוסרים דכיון שעוסק בשבחו של הקדוש ברוך הוא אין להפסיק בשבח אחר, וכן משמע בהג"ה שכתב לאמן דהאל הקדוש משמע לשאר אמן לא וברכת תפלין שאני דשייך לק"ש שהתפלין חובה לק"ש עכ"ל בקצרה וגם בא"ר פקפק על מג"א, ועיין בשו"ת נ"ב סי' מ"א הביא דברי המג"א לענין קידוש הלכנה באמצע מגילה והביא דברי אא"ז הבכ"ש שחולק על מג"א ולא כתב הכרע ביניהם".
 - (ב) מ"ב (סי' ס"ו ס"ק י"ט) – "דאם פוסק לשאול מפני כבוד ב"ו ק"ו מפני כבוד הקדוש ברוך הוא ומה"ט נראה דאם שמע קול רעמים יפסיק ויברך דהוי מצוה עוברת ויש חולקין דכיון שהוא עוסק בשבחו של מקום אין לו לפסוק בשביל שבח אחר ולא דמי לכלל הני דהוי דבר שבקדושה [תבואות שור וא"ר ושאר אחרונים] גם מח"א משמע דאם שמען באמצע אין לו לברך עליהן כ"א כששמע אותן בין הפרקים".
 - (ג) פסקי תשובות (סי' ס"ו אות ז') – "וכפי הנראה בהאחרונים שב ואל תעשה עדיף, ומכל מקום הסומך לברך בין הפרקים, ובפרט כשמשער שלא ישמע עוד קול ברקים ורעמים אחרי תפילתו, שכר מצוה עוברת בידו, והוא הדין שאר מצוה עוברת, כגון ברכת הקשת ושאר ברכות הראיה, קידוש לבנה כשעובר זמנה, ברכת 'אשר יצר' אם משער שעד לאחר תפילתו יתאוה שוב לנקביו או ישכח מלברך".

ו. באמצע שמונה עשרה.

1. הלכה ברורה (סעי' ט"ז, עמ' תע"ג) – "ורק באמצע תפלת שמונה עשרה לא יפסיק כלל".

ז. באמצע קדיש.

1. יברך.

- (א) הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י"ג עמ' נ"ו) – "שאלה: השומע ברכת רעמים באמצע קדיש אם יברך. תשובה: כן".
 עי' הגר"ח"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק ט' אות פ"ג, עמ' ל"ו) – "אם מותר להפסיק באמצע קדיש (לא בשעת עניית איש"ר) לברך ברכת רעמים או לא. תשובה: מסתבר שאפשר".
 (ב) נתיבות הברכה (פרק ל"ד סעי' כ').
 2. מראי מקומות – מנחת דוד (רוזנברג, ח"א סי' נ"ד אות נ"ה).

ה. אחר נטילת ידים: אם נטל ידיו לאכילה ועדיין לא ברך.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (מראה דבר ח"ג סי' י"א אות י"א) – "הנוטל ידיו לסעודה ושמע רעם בין הנטילה לברכת ענט"י ... יכול להפסיק ולחזור ליטול ידיו".

ט. באמצע ברכת המזון.

1. מראה דבר (ח"ג סי' י"א אות ח') – "ובברכת המזון כתב בכף החיים סי' קפ"ג ס"ק מ"ה שאסור להפסיק לקדיש וקדושה, וא"כ ה"ה לברקים ורעמים, אך דעת החזו"א בסי' כ"ח סק"ג ובשונה הלכות סי' קפ"ג סעי' י"ז שדין ברהמ"ז לענין הפסק לקדושה הוא כדין ק"ש".
 2. הגר"ח"ק זצ"ל (ולגשמים בעיתם עמ' רל"ה) – "האם יכול לברך על ברקים ורעמים בבין הפרקים בברכת המזון. תשובה: בבין הפרקים יברך".
 3. אם ברכת המזון דינו כתפילה או דיני כקר"ש - עי' סי' קפ"ג סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

י. באמצע קריאת התורה.

1. יברך.

- (א) שבט הלוי (עיוני הלכות ח"ג עמ' ת"ו) – "שיש להפסיק ולברך".
 (ב) משיב נבונים (ח"ד סי' ד') – "מי שעלה לתורה וכבר בירך ברכת 'אשר בחר' כו' ושמע קול רעם, שרי ליה להפסיק כדי לברך ברכת הרעמים, וכ"ש דשרי להבעל קורא והקהל להפסיק ולברך. ואפי' אם רואה שיהיה אח"כ עוד רעמים אפילו הכי שרי לברך עתה, דמה שיברך על הרעמים שאח"כ אינו פוטר למפרע את הרעם שהיה מקודם".
 (ג) תשובות ישראל (ח"ו סי' כ"ד, ע"ש).

2. לא יברך.

- (א) חוט שני (עיוני הלכות ח"ג עמ' ת"ו) – "שאינן לברך ברכה זו".
 (ב) הגר"א נבנצל שליט"א (בית מתתיהו ח"ו סי' כ"ג ד"ה ושאלתי, גם אני אודך ח"ח עמ' קנ"ג, מה טובו גליון ט"ז עמ' רל"ט ד"ה ושאלתי) – "שאלה: השומע רעמים באמצע קריאת התורה אם יענה. תשובה: לא".
 הגר"א נבנצל שליט"א (אהל יעקב) – "מי שבאמצע להקשיב לקריאת התורה ושמע רעמים וברקים האם מותר לברך באמצע הקריאה, ומה הטעם בזה. תשובה: לענ"ד לא יברך. (כיון שמחויבים לשמוע כל מילה מקריאת התורה)".

3. יברך אא"כ פר' זכור או פרה.

- (א) שבט הקהתי (מה טובו גליון ט"ז עמ' קפ"א, ריש עמ' רל"ט, גם אני אודך תשובות הגר"מ גבאי ח"ח עמ' קנ"ג) – "שאלה: השומע רעמים באמצע קריאה"ת אם יענה. תשובה: יכול לענות ולא בפרשת זכור או פרה".
 4. מראי מקומות – עיוני הלכות (ח"ג ענין ט', עמ' ת"ו), בית מתתיהו (ח"ו סי' כ"ג, מה טובו גליון ט"ז עמ' רל"ח).

יא. באמצע קריאת המגילה.

1. לא יברך.

- (א) הגר"ח"ק זצ"ל (ולגשמים בעיתם עמ' רל"ח) – "האם באמצע המגילה בין הפרקים יכול לברך על ברקים ורעמים או יכול לסמוך שישמע שוב אחרי קריאת במגילה. תשובה: לא יברך".
 2. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ו סי' כ"ג אות ג').

יב. באמצע בדיקת חמץ.

1. יברך.

- (א) הגר"ח"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"א תשו' נ"ה) – "שאלה: אם יכול לברך ברכת הרעמים בבדיקת חמץ. תשובה: כן".
 (ב) נטעי גבריאל (פסח ח"א פרק י"ד סעי' ו') – "מותר לענות על כל דברים שבקדושה בנק אמן וכדומה, וכ"ש דמותר לברך ברכת רעמים".

יג. אחר ברכת "המפיל".

1. עי' סי' רל"ט, לשיטות ומראי מקומות.

יד. נמצא בבית הקברות.

1. אין לברך.

(א) **חוט שני** (הל' ברכות הודאה ס"ק ט' ד"ה בשו"ע, שבת ח"ג סוף עמ' רכ"ז) – "ונראה דאדם הנמצא בבית הקברות או סמוך למת וראה ברקים או שמע רעמים אין לו לברך עליהם משום לועג לרש, ואף אם לאחר מכן לא יראה שוב ברקים ולא ישמע שוב רעמים, דהלועג לרש דוחה את קיום המצוות, ואף אם היא מצוה עוברת, כגון סוף זמן ק"ש ואי אפשר לו לצאת משם. ועיין ברמב"ם הל' ק"ש [פ"ג הל' ב'] שכתב, אין קורין [ק"ש] וכו' ולא בבית הקברות ולא בצד המת עצמו, ואם הרחיק ד' אמות מן הקבר או מן המת מותר לקרות, וכל מי שקרא במקום שאין קורין בו חוזר וקורא, עכ"ל. והיינו שלא יצא ידי חובתו [ועיין בראב"ד שם]. יוצא מזה שלא שייך לקרוא ק"ש שם, ולפי"ז ממילא אף בכה"ג שהוא סוף זמן ק"ש ואינו יכול לצאת ממקום הסמוך למת לא יקרא ק"ש שם. ולפי"ז ה"ה לכל מצוה עוברת, וטעמא הוא דחז"ל אסרו לקיים מצוה סמוך למת משום זלזול במת דהוי לועג לרש. ונראה אף דאין לומר קדיש תוך ד' אמות למת [עי' ש"ך יו"ד סי' שע"ו ס"ק ג', מ"ב סי' ע"א ס"ק ט"ו] משום לועג לרש, מ"מ אם עבר ואמר קדיש סמוך למת מותר לענות אחריו אמן אף תוך ד' אמות למת, דכיון דהאומר קדיש אומר 'ואמרו אמן' ואם לא יענה אמן הוי כזלזול כלפי שמיא, הרי זה דוחה את הזלזול כלפי המת שהוא לועג לרש, ומותר לענות אמן זה. כתב בהכמת אדם [כלל קנ"ה טו] כל דברי תורה אסור סמוך למת, ולכן מותר לומר תהילים בבית שהמת בו להצילו מרוחות רעות, אבל לא יאמרו קדיש וברכו או שאר דברי תורה".

(ב) **הגר"א נבנצל שליט"א** (עורה כבודי הגומל עמ' ק"ב אות י') – "יל"ע מי שמהלך בבית הקברות ושמע רעמים, אם באופן שיעבור כדי דיבור עד שיתרחק מהקברות ד' אמות, יכול לברך בבית הקברות, או שדינו כמקום מטונף שהפסיד הברכה. והשיב ז"ל, לא יברך, עכ"ל".

2. מברך.

(א) **אז נדברו** (בית מתתיהו ח"ב סי' ה' אות ה' ד"ה אולם, עמ' צ"ו) – "ואמרו לי שיברך ברכת רעמים ע"ג הקבר ול"ה לועג לרש".
 (ב) **הגר"פ שרייבר זצ"ל** (בית מתתיהו ח"ב סי' ה' אות ה' ד"ה אולם, עמ' צ"ו) – לשונו מובא לעיל.
 (ג) **עי' משנת יוסף** (ח"ה סי' ס"ט) – "משא"כ בברכת רעם, ששומעו פתאות ואינו יכול להתרחק ולברך תוכ"ד, כי השטח מלא קברים, י"ל דבכה"ג אינו בכלל לרש לועג, כיון שלא בא סמוך לקבר לברך, אלא חיוב הברכה נזדמן ובא לו פתאום, והוא אנוס, ואינו לועג ומתפאר כנגד הרש אלא בליט ברירה מברך, כיון שזמנה יעבור. – גם י"ל דבכה"ג המתים ידעי ומחלי וכמש"כ החת"ס ... אבל יקרא ויברך בצנעה ובשקט, דכשלא נשמע הקול רק משמיע לאזניו לא הוי לועג לרש, כשאין שום היכר עליו שמברך".
 (ד) **חשוני חמד** (ברכות דף נד.) – "שאלה. אדם שהיה בבית קברות והרגיש רעידת אדמה, או ראה ברקים ושמע רעמים האם יברך שם ליד הקברים, או שמא נחשב ללועג לרש, דהרי אסור לומר שום דבר שבקדושה ליד המת כמבואר במשנ"ב (סימן עא ס"ק טו) משום לועג לרש. תשובה. נאמר במסכת ברכות דף נד ע"א: ועל הזועות ועל הרעמים אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם. ועיין בשו"ת נודע ביהודה (או"ח סימן מא) דאם לא בירך על הרעם הראשון ששמע הוי מעוות לא יוכל לתקון. וא"כ אם לא יברך כעת על הרעם ששומע הוי מעוות שאין לו תשלומים, ומסתבר שעל כל דבר שחייב לברך ואין לו תשלומים אח"כ אין בו משום לועג לרש, ולכן יברך ברכת הרעמים. הגע עצמך אדם שנאלץ לאכול בבית הקברות האם לא יברך?! וגם מסתבר שאם עובר זמן קריאת שמע או ברכת המזון יקרא ויברך שם. אכן בציצית אם לא יוכל להסתירם אפ"ה עדיף שיוריד את הציצית, ולא אמרינן בזה שהוי מעוות לא יוכל לתקון, כיון שלא חייבים ללבוש בגד של ד' כנפות ולהתחייב בציצית, ואם בכל זאת ילבש יש בזה משום לועג לרש".

(ה) **מעלפת ספירים** (ח"ב סי' כ"ג אות ג', עמ' שפ"ג) – "משנת יוסף".

3. דעת הגר"ח"ק זצ"ל.

(א) **הגר"ח"ק זצ"ל** (שער העין עמ' ת"מ אות ל"א) – "מה הדין במי שהיה מהלך בבית הקברות או בתוך ד' אמות למת ושמע רעם או ראה ברק, האם אסור לברך משום לועג לרש, או דכיון דהמצוה עוברת שרי. תשובה: ירחיק ד"א ויברך".

(ב) **הגר"ח"ק זצ"ל** (שערי ציון ח"ב עמ' קכ"ז אות י"ב) – "שאלה: מי שנמצא בבית הקברות וראה ברק או שמע רעם או שראה הקשת, האם יברך שם באופן שלא יכול לצאת מיד מליד הקבר כיון שיעבור תוך כדי דיבור, או דלא יברך משום לועג לרש. תשובה: צ"ע".

(ג) **הגר"ח"ק זצ"ל** (מה טובו גליון י"ג עמ' נ"ה) – "שאלה: השומע ברכת רעמים על ידי קבר או מת, אם יענה, דאל"כ יפסיד הברכה. תשובה: מסתבר דלא יקרא אבל על ראיותך יש לדון".

(ד) **הגר"ח"ק זצ"ל** (מה טובו גליון י"ג עמ' נ"ה) – "שאלה: צ"ע מש"כ לי מרן, דמסתבר שלא יברך ברכת רעמים ע"י קבר, ומ"ש ממש"כ לי מרן שיענה קדושה ואיש"ר כששומע ע"י קבר. תשובה: כאן חיוב וביזיון אם אינו עונה".

4. מראי מקומות – **הגר"נ קופשיץ** (קונ' מזהלות חתנים תשובה ה', עמ' קמ"א), **בית מתתיהו** (ח"ב סי' ה').

ברכת ימים ונהרות הרים וגבעות

סימן רכ"ח

[ט] הרים וגבעות (mountains) - <u>סעיף ג'</u> . [י] הרים שמברכים עליהם. [יא] ברכת עושה מע"ב על תופעות טבע.	[ה] מדברות (deserts). [ו] ים הגדול. [ז] נהרות (rivers) - <u>סעיף ב'</u> . [ח] שלא נשתנה.	[א] ימים ונהרות הרים וגבעות - <u>סעיף א'</u> . [ב] ל' יום. [ג] זמן הברכה. [ד] ימים (seas).
---	---	---

[א] ימים ונהרות הרים וגבעות: כלליות (seas and rivers, mountains and hills).

א. משנה (ברכות דף נד.) – "הרואה ... על ההרים ועל הגבעות, ועל הימים, ועל הנהרות, ועל המדברות אומר: ברוך עושה [מעשה] בראשית".

1. דור המלקטים - טוב להודות (פרק י"ד - פרק ט"ו, מן).

ב. אינו מתפעל בראייתו: האם מברכים.

1. מברכים.

(א) הגריש"א זצ"ל (שער העין פרק ב' הע' ה', עמ' ת"כ אות ד', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות י"ח) - לשונו מובא לקמן.
(ב) הגר"ח"ש זצ"ל (שער העין עמ' תנ"ד אות ב') – "האם מברכים על דבר שרואים גם כשאין התפעלות בראיה. תשובה: כן".
(ג) שבט הלוי (שער העין פרק ב' הע' ה', עמ' ת"ל אות ד') – "מי שעומד סמוך לים ואינו מתפעל מראייתו מאיזה סיבה שיהיה, האם צריך לברך. תשובה: אם רואה צריך לברך".

(ד) הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין פרק ב' הע' ה', עמ' תל"ג אות ד', עי' אגרות וכתבים מכתב ל"ג) – "כמה פעמים שיגרתי לכת"ר שאלות בענין ההתפעלות בברכות הראיה, אשר ענינה שתום מאוד בפוסקים והוא נפק"מ רבתי בדינים אלו, וקיבלתי תשובות שלכאור' סותרות, ואחלה שיאיר עיני בענין זה. במ"ב סו"ס רכ"ד הביא פלוגתא ברואה בית קברות אחר בתוך ל' יום אם צריך לברך, ולא הכריע, וציין לפתחי תשובה בשם העמודי אור. ובעמודי אור שם כתב, דכיון שאין התפעלות בראיית שני דברים דומים אין מברכים, ורק על שני מלכים וכדו' שמתפעלים שוב מברכים. והבנתי לפי"ז, דיסוד פלוגתא זו הוא האם ענין ההתפעלות קובע בברכות הראיה או לא, והחולקים על העמודי אור ס"ל דלא אכפ"ל אם מתפעל או לא. ולדינא יעלה דסב"ל דהרי פלוגתא זו לא הוכרעה במ"ב. ושיגרתי טענה זו לכת"ר והשיב, חז"ל קבעו ממה מתפעלים אבל שנים בתוך ל' לא קבעו, ע"כ. והבנתי, דאחר שקבעו לא אכפ"ל ההתפעלות, ומה דנחלקו הנך פוסקים הוא משום דלא נקבע אם לברך על שנים בתוך ל'. וכן בפעם אחר השיב לי כת"ר [בע"פ ובכתב] דאם רואה קטע ים קטן מסתבר שמברך אע"פ שאינו מתפעל. אמנם לפני כשבוע שאלתי להדר"ג, דמצינו גבי הרים דבעינן משונים בגובהם ובפשטות היינו שיתפעל מהם, ומבואר דבעינן התפעלות והוא לעיכובא בברכה. וכתבתי דאולי יש לחלק דזה רק גדר לגובה ההר ואחר שהר זה מביא בד"כ התפעלות יברכו גם אם אין מתפעלים בראיה, כגון אם דר לידו כמה שנים ומשו"ה אינו מתפעל אף שנסע ממקומו ל' יום. וקיבלתי תשובתו: תלוי אם מתפעל או רגיל בכך. שבתי ושאלתי, האם כוונת מכת"ר דבאמת מי שאינו מתפעל בראיה אינו יכול לברך, דלפי"ז בשאר ברכות הראיה נמי מי שרואה ואינו מתפעל לא יברך. וקיבלתי תשובת כת"ר בהאי לישנא: אם רגיל בכך ואינו מתפעל כלל אין לברך. ומבואר דבכל ברכות הראיה מי שרגיל בדבר ואינו מתפעל כלל, לא יברך אע"פ שרואה דבר המחייב אחר ל' יום לפי כל גדרי ההלכה. ובזה אני נבוך, דהרי כת"ר ייסד לן דאחר שחז"ל קבעו ממה מתפעלים לא אכפ"ל אם הוא עכשיו אינו מתפעל, וא"כ מדוע מי שרגיל בכך ואינו מתפעל כלל לא יברך, והלא קבעו ש'הרואה' מברך, והיכן מצינו דרק 'הרואה ומתפעל יברך'. וסברתי דאולי נתכוון כת"ר רק להרים, או דתלוי אם אינו מתפעל 'כלל'. ותחת לפלפל מדעתי בדעת כת"ר אבקש שיבאר לי דעתו, 'האם בכל ברכות הראיה הרואה ואינו מתפעל צריך לברך או לא, ואם יש חילוק מדוע אינו מתפעל. תשובה: **הדברים שקבעו חז"ל שמתפעלים מהן יש לברך אע"פ שאין מרגיש עתה, אבל כמה שיעור גובה ההר לא קבעו לכן תלוי במתפעל, וכן ב' תוך ל' יום לא דיברו חז"ל**".

עי' הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תט"ו אות ג', הע' ב'), לשונו מובא לקמן.

(ה) שער העין (פרק ב' סעי' ג') – "אף שברכות הראיה ביסודם נתקנו על דברים שמביאים התפעלות לאדם, מ"מ אחר שתקנו לברך חייבים לברך בין אם מתפעל עכשיו בראייתו ובין אם אינו מתפעל, [הסכמת כל הפוסקים]".

2. מראי מקומות.

(א) תשובות והנהגות (שער העין עמ' ת"ס אות ט"ו) – "היאך הדין במי שדר ליד הים ועתה נסע ממקומו למשך ל' יום, וכיון שהתרגל לראות את הים זמן רב אינו מתפעל ממנו אף שעברו ל' יום, האם חייב לברך, או שכיון שאינו מתפעל מהים לא יברך. תשובה: כיון שעברו ל' יום הרי הוא חייב להתפעל עכשיו מראיית הים, ואחר שיתפעל יברך".

ג. ראיה שאינה מביאה התפעלות: שרואה דבר המחייב ברכה 'בצורה שאינה יכולה להביא התפעלות', כגון שרואה קטע קטן מן הים ממרחק רב שלא שייך להתפעל מזה, או שרואה הים בלילה וכדו'.

1. צריך לברך.

(א) הגריש"א זצ"ל (שער העין פרק ב' הע' ז', עמ' ת"כ אות ד', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות י"ח) – "מי שרואה דבר המחייב ברכה ואינו מתפעל, כגון שרואה קטע ים קטן או שרואהו בלילה האם צריך לברך. תשובה איפה כתוב שצריך להתפעל. וכי מי שרואה פיל צריך להתרגש. אם רואים צריך לברך".

(ב) הגר"ח זצ"ל (שער העין פרק ב' הע' ז', עמ' תמ"ב אות ל"ט) – "מה הדין במי שרואה קטע קטן של ים בגודל בריכה (והשאר מוסתר מהר וכדו') ומחמת כן אינו מתפעל בראיה זו, האם נימא שאינו יכול לברך כיון שאינו מתפעל, או שכיון שסו"ס רואה בבירור את הים מחוייב הוא בברכה. תשובה: מסתבר שמברך".

(ג) תשובות והנהגות (שער העין עמ' תנ"ו אות ב') – "נסתפקתי בענין ההתפעלות, היאך יהיה הדין במי שרואה ים או מלך וכדו' ואינו מתפעל כגון שרואה הים בלילה שצבעו שחור או בקטע קטן וכל כה"ג, דכל הפוסקים סתמו לן 'הרואה מברך' ולא מצינו דכדי לברך צריך גם להתפעל בכל ראייה, מה דעת כת"ר בזה. תשובה: במלך צריך שיראה אותו בכבודו ולא כשרואה סתם, אבל בים תמיד צריך לברך ואין צריך התפעלות".

(ד) וזאת הברכה (עמ' קנ"ד אות ב', דפו"ח) – "הרואה את הים מרחוק כמין פס או הרואה את הים בלילה, אע"פ שאינו יכול להבחין בגלים וכדומה - כל שיכול להבחין שזה ודאי ים מברך (כך התבאר לנו ב'ליבון הלכה', וכך מובא בספר שער העין בשם אחד מגדולי הדור והגר"ח קניבסקי. ובעל שבט הלוי הסתפק בזה [מובא במכתב שם])."

1) עי' וזאת הברכה (עמ' קנ"ד אות ב' ס"ק א', רק בדפו"ח) – "אם ראה הים הגדול בלילה שמעתי בשם הגרש"ז אויערבאך שאם מתפעל מראייתו מברך ואם לא, לא יברך".

2. שלא לברך בשם ומלכות.

(א) הגרש"ז זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' כ"ו) – "וכן הרואה את הים בלילה, אם מתפעל מראיתו מברך ואם לאו לא יברך".

1) שער העין (פרק ב' הע' ח') – "וכן מטו משמיה דהגרש"ז אויערבאך זצ"ל, דהרואה הים בלילה ואינו מתפעל מראיתו אינו מברך עליו. ונראה ג"כ שהוא מה"ט שרואה בצורה שאינה מעוררת התפעלות. [וכן ביאר לי בנו הגר"ש אויערבאך שליט"א, דטעמא משום שרואה בצורה שאינה מביאה התפעלות, ולא שסובר שבכל ראייה צריך להתפעל]."

(ב) עי' שבט הלוי (שער העין פרק ב' הע' ח', עמ' תכ"ט אות ב') – "עוד עמדנו במבוכה, האם ענין ההתפעלות הוא לעיכובא בברכות הראיה, והיינו באם רואה דבר שמברכים עליו ואינו מתפעל כגון שמבחין בבירור בקטע ים קטן ממרחק רב, אך מחמת קטנותו אינו מתפעל, האם כיון ש'רואה' יכול לברך, או שמברכים רק על ראייה שיש בה התפעלות, ולא מצאנו בזה בפוסקים. תשובה: אע"פ שסו"ס ים הוא מכ"מ יש לצדד שלא יברך בשם ומלכות, כי אולי כוונת חז"ל כשרואה גבורת וגודל הים דאז יש חיוב להתפעל ממעשה גבורת בראשית, או מהניסים שנעשו לנו".

(ג) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק י' אות ב', שבת ח"ג סוף עמ' רכ"ט אות ב') – "הרואה את הים בלילה אם מתפעל מראיתו מברך, ואם במקום שנמצא חשוך שאינו רואה את הים ומתפעל אינו מברך".

חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק י' אות ו') – "מה שרואין את הים מן הגבעות בבני ברק, לא יברך על זה, כיון דלא מרגישים הרגשה של התפעלות מבריאת הים, כיון שזה רחוק ורואים רק משהו קלוש. ומ"מ כיון שהוא ראה משהו מן הים וזה מזכיר לו את הים אזי לענין שלא יחשב שעברו שלושים יום בלא ראייה, הוי ראייה, ולא יברך תוך שלושים לזה".

(ד) שער העין (פרק ב' סעי' ה') – "וגדולי ההוראה נחלקו במי שרואה דבר המחייב ברכה 'בצורה שאינה יכולה להביא התפעלות', כגון שרואה קטע קטן מן הים ממרחק רב שלא שייך להתפעל מזה, או שרואה הים בלילה וכדו'. י"א שגם בזה צריך לברך דסו"ס כיון שמבחין בדבר צריך לברך עליו, ויש הסוברים שאינו מברך על ראייה כזו, ולמעשה בכה"ג יברך בלא שם ומלכות".

ד. ראייה בדרך אגב.

1. יברך.

(א) שער העין (פרק ב' סעי' ו') – "הרואה דבר המחייב ברכה, צריך לברך עליו אפי' שלא נתכוין לראותו, וכגון שנזדמן לו הדבר בקרן זוית וראהו לרגע".

2. אינו יברך.

(א) תשובות והנהגות (שער העין עמ' תנ"ט אות י"ג) – "שאלה האם המקילין בברכות אלו כמו רואה ים דרך הילוכו וכדו', נוהגין שלא כהוגן. תשובה: אפשר שמקילין משום שברכה זו נתקנה רק אם עומד ומתכוון לראות את הים, אבל לא מי שרואה סתם בדרך הילוכו, וכן ברואה קברות מהרכב וכדו'".

תשובות והנהגות (שער העין עמ' ת"ס אות י"ד) – "והרי מפורש במס' ע"ז כ. דרבנן גמליאל פגע באשה נאה בקרן זוית ובירך עליה, והרי שם לא נתכוון לראותה ואיך בירך, וגם מברכים על ברקים וכדו' שלא שייך להתכוון לראותם. תשובה: מה שרבנן גמליאל בירך הוא משום שהתפעל מראיה זו, וכן הטעם בברקים ודומיהם שאף שבאים בדרך אגב מ"מ הם עושים רושם על האדם ולכך מברכים עליהם, אבל בראיה סתם בדרך אגב ולא נתפעל מזה אין מברכים".

ה. אם יכול לברך ברכת ראייה אחר זמן: כשיש לו עדיין התפעלות.

1. עי' לקמן.

ו. מראי מקומות – עומק הפשט (גליון ר"ל, פר' עקב תשע"ט).

ב' ל' יום.

א. רק פעם אחת, או כל שלושים יום.

1. כל שלושים יום.

(א) עולת תמיד (סוף ס"ק א').

- (ב) א"ר (ס"ק א', א"ז ס"ק א') – "ובלחם חמודות דף ע"א [ברכות פ"ט אות לח] תמה על הלבוש והש"ע שהשמיטו דדווקא ראייה מל' ל' מברך ע"ש, ולענ"ד לא קשה מידי, דאטו כי רוכלא ליחשב וליזיל, כבר כתבו בסימן רי"ח [סעיף א] וריש סימן רכ"ד [סעיף א]. ורמב"ם פ"י [מברכות ה"ט] שכתבו הכא, משום שלא כתבו בדינים דלעיל, משום שהוא נמשך אחר הש"ס דנקטו הכא והוא הדין לעיל כמ"ש תוס' [נד ע"א ד"ה הרואה] והרא"ש [סימן א] ופוסקים".
- (ג) פמ"ג (א"א ס"ק א') – "ודווקא משלשים לשלשים יום, וכן הרים כן, מה שאין כן זיקים מברך כל פעם שמשנתנים".
- (ד) מאמר מרדכי (ס"ק ג').
- (ה) מ"ב (סוף ס"ק ב') – "ודע דכל הברכות האלו אינן אלא כשרואה אותן משלשים יום לשלשים יום [אחרונים]".
- (ו) כה"ח (ס"ק א').
- (ז) חזו"א (ארחות רבנו ח"ג עמ' רכ"ה אות כ"ז) – "אמר מרן החזו"א לצוק"ל לברך על הים הגדול אחד לשלשים יום ברכת עושה מעשה בראשית. (וכ"כ במ"ב סי' רכ"ח ס"ק ב')."

ב. הגר ליד הים, ונזדמן שלושים יום שלא ראה את הים.

1. לא יברך.
- (א) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' כ"ח) – "הדר סמוך לים, אף אם לא ראהו שלשים יום, אינו מברך על ראיתו".
- (ב) בצל החכמה (ח"ב סי' י"ד אות י"א, והוספה) – "ומי שדירתו קבועה על שפת ים התיכון באופן שרואהו תמיד ועכ"פ לא עברו עדיין ל' יום מעת שראהו לאחרונה, נמצא כשמפליג מים התיכון א"צ לברך על ראיתו כבשו"ע או"ח (סוסי' רכ"ד) ע"ש [לפי מש"כ בשע"ת (שם סק"ט) בשם ס' פ"ה שאם בעד חלון ביתו רואה הקברים מ"מ כל שלא הלך לשם ל' יום והולך עתה בביה"ק עצמו יש לברך ע"ש, נראה דגם בנ"ד אף שראה הים תמיד, מ"מ כיון שלא נכנס לתוכו ל' יום כשיכנס אח"כ יש לו לברך, אבל לפי"מ שבצד הכסף חולק עליו וס"ל דבכה"ג ג"כ א"צ לברך א"כ ה"ה לנ"ד, והכרעת האחרונים כדעת הצרור הכסף]. לכן כשמגיע לאוקינוס ירהר בלבבו ברכת עושה מעש"ב או יאמרנה בלי שם ומלכות. דלהסוברים שעל שניהם יש לברך שעשה את היה"ג (עיי' אות א') ל"ה צריך לברך על האוקינוס כלום כי שניהם נחשבו כים אחד והרי כבר ראה קצהו האחד תוך ל'. משא"כ להסוברים דברכותיהם שונה זו מזו (עיי' אות ב') לא נפטר עדיין האוקינוס ע"ש. נמצא להשו"ע ודעמ' ה' צריך לברך על האוקינוס עושה מעש"ב, ול"ח ודעמ' שעשה את היה"ג, על כן יברך עושה מעש"ב שהיא ברכה כוללת ויוצא בה בדיעבד לכו"ע (עיי' אות ג'), אבל בלי שם ומלכות כיון דלהפוסקים שברכת שניהם שוה א"צ לברך כלל. ואם דרכו לברך על האוקינוס, שעשה את הים הגדול מהרהר בזה אותה ברכה או יאמרנה בלי שם ומלכות".
- (ג) פסקי תשובות (אות א') – "ולכן מי שגר סמוך להם אשר באפשרותו לזון עיניו מהם בכל עת שירצה, אף על פי שעבר שלושים יום ולא ראה אותם (מחמת חוסר ענין, כי רגיל להם), אין מברך עליהם. וכגון הדר ליד הים, לא יברך על ראיתו אף שקורה לעיתים שעובר שלושים יום ואינו רואה הים, ואף אם מפליג בספינה בתוך הים אינו מברך".
2. יברך.
- (א) הגר"ש"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"א אות ה', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות י"ח) – "מי שדר ליד הים או קברות וכדו' ורואהו תדיר, ונסע מביתו למשך ל' יום. האם כשחוזר צריך לברך על ראיתו כדין כל מי שלא ראה את הים ל' יום, או שכיון שהורגל לראותו קודם ואינו מתפעל מראיית הים לא יברך אף שעברו ל' יום. תשובה: מה זה משנה שהורגל לראותו קודם, כל שלא ראהו ל' יום מברך עליו".
- הגר"ש"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"א אות ו', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות י"ח) – "במ"ב סי' רכ"ד סק"ז הביא את דעת הא"ר, שגם מי שלא ראה את המרקוליס ל' יום לא יברך עליה כיון שיש רוב העולם שהוא שוכן ביניהם שרואים אותה. ולכא"ו נראה, שה"ה במי שדר ליד הים שגם אם לא ראה ל' יום לא יברך, כי רוב שכונתו רואים. תשובה: דברי המ"ב אלו אינם שייכים לכאן כלל, דשם הוא תפילה שהקב"ה יעקור את הע"ז, ואינו כברכת שבה על מעשה בראשית".
- (ב) הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ג אות מ"ב) – "רציתי לדעת מה הדין במי שדר ליד הים ורואהו תדיר ונזדמן לו שלא ראהו ל' יום, אם צריך לברך על ראיתו, שראיתי מי שהורה, שמכיון שהורגל לראותו קודם שוב לא יברך על ראיתו עכשיו. אמנם ממקור הדין דל' יום נראה להיפך. והוא בירושלמי שלהי ברכות, דשמעון קמטריא שאל לר' חייא בר אבא שהוא מחמר אחר חמורים לירושלים בכל שעה ושעה, (כג' הראשונים שם), אם צריך לקרוע על ראיתה, והשיב לו דאם עברו ל' יום צריך לקרוע. ומבואר להדיא דאע"פ שראה לפני זה תדיר, מ"מ כיון שעברו ל' יום צריך לקרוע, [וכל הראשונים למדו מכאן לכל ברכות הראיה] וה"נ במי שדר ליד הים. וכן ראיתי בתוספתא [פ"ו ה"י] שהרואה את הים תדיר ונשתהא ל' יום שלא ראהו צריך לברך, (כג' הגר"א שם, וכביאור המנחת ביכורים). אלא דנסתפקתי אולי אפשר לחלק דדר שאני, שכל רגע יכול לראותו ודעתו עליו, משא"כ בירושלמי שהולך ובא. וכן יתכן שאירי התוספתא שהולך ובא ומסיח דעתו ולכך צריך לברך אם עברו ל' יום. תשובה: צריך לברך".
3. מראי מקומות.
- (א) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק י' אות א', שבת ח"ג עמ' רכ"ט אות א') – "מי שגר סמוך לים או שנוסע דרך שם תדיר ועבר ל' יום שלא ראה את הים מחמת חוסר ענין כי רגיל בהם, אין לברך על אותו הים".
- חוט שני (שער העין עמ' תס"ח אות ה') – "מי שדר ליד הים ועברו ל' יום שלא ראהו כשחוזר ורואהו צריך לברך עליו. תשובה: כן".

ג. שראה דבר ולא בירך על ראיתו, האם כשרואה הדבר בתוך ל' יכול לברך או שהפסיד הברכה.

1. הפסיד הברכה. [רק בדברים הקיימים כימים והרים, משא"כ רעמים וכדו'].]

א) עי' בה"ל (סי' רי"ח סעי' א' ד"ה במקום) – "ואפשר עוד דאפילו ראה את האדם או את המקום בעוד איזה ימים כל שלא עבר שלשים יום מראיה ראשונה אינו מברך אף שלא בירך בפעם ראשון דהרי לענין פרי חדש יש כמה פוסקים שסוברים דמכיון שלא ברך בפעם ראשון כשראהו שוב אינו מברך כמו שכתב המ"א בסימן רכ"ח ס"ק ט'. ואף דאנן לא נהיגין הכי היינו משום דאנן קי"ל דתלוי הדבר באכילה כמו שמוכח שם מביאור הגר"א אבל בזה דודאי הברכה נתקנה על הראיה לחוד שראה מקום הנס וכיון שכבר ראה המקום ואין ד"ו חדש אצלו א"צ לברך עד שיעבור למ"ד יום ואז הוא כראיה חדשה".

1) שער העין (פרק ג' הע' ו') – "ביה"ל שם ... וראיתי מי שדחה, דרך בברכת נס כ' הביה"ל דאין לברך אחר כ"ד, כיון שנוסח הברכה במקום 'הזה' ואין יאמר 'הזה' אחר שאינו רואה אותו, וזה אינו, שבהמשך דבריו כתב הביה"ל, 'דכן יהיה הדין בראיית האדם שנעשה לו נס', והיינו על ראיית אביו ורבו, ועליהם מברכים שעשה נס 'לאבי או לרבי' ואין מזכירין לשון 'זה'. ובאמת שדבר זה מפורש בכל דברי הראשונים בפסחים ז: דגם בדברים הקיימים כימים והרים מברכים רק בתוכ"ד מהראיה".

ב) נמוקי או"ח (סי' רכ"ד ס"ק ה', לענין בית הקברות).

ג) אמת ליעקב (מזמור לתודה סי' רי"ח סעי' א' ס"ק ב' ד"ה וראיתי) – "וראיתי בכת"י של הגר"י קמנצקי זצ"ל דמסתבר שאין לברך דנהי דלא בירך פעם הא' סו"ס לא ראהו לפרקים".

ד) אהלך באמיתך (פרק י"ג סעי' ח' אות ה', הע' ט"ו).

ה) אבן ישראל (שער העין פרק א' הע' ל"א) – "דלמעשה אין לברך גם אם לא בירך בפעם ראשונה".

ו) הגרש"א זצ"ל (שער העין פרק א' הע' ל"א, פרק ג' הע' ו', עמ' תכ"ב אות י"א) – "מי שראה דבר ולא בירך, האם צריך לחכות שיעברו ל' יום כדי שיוכל לברך שוב. תשובה: מה החילוק אם לא בירך, כל שראה בתוך ל' הפסיד הברכה".

ז) שבט הלוי (וזאת הברכה עמ' קנ"ו אות א').

ח) הגרה"ק זצ"ל (שער העין פרק ג' הע' ו').

ט) תשובות והנהגות (שער העין פרק א' הע' ל"א, עמ' תנ"ו אות ג') – "נסתפקו בבי מדרשא במי שראה דבר המחייב ברכה בתוך ל', ובטעות לא בירך עליו, האם צריך להמתין ל' יום שלא יראה כדי לברך, או דמכיון שלא בירך בראיה ראשונה יכול לברך אף בתוך ל'. תשובה: הפסיד הברכה וימתין ל' יום".

תשובות והנהגות (שער העין עמ' ת"ס אות י"ח) – "מי שראה דבר ולא בירך על ראייתו, האם כשרואה הדבר בתוך ל' יכול לברך או שהפסיד הברכה. תשובה: אם ראה בתוך ל' אין חילוק אם בירך או לא, כיון שאחר שראה אין הראיה השניה חדשה אצלו ואינו מתפעל".

י) וזאת הברכה (עמ' קנ"ו אות א').

יא) שער העין (פרק א' סעי' י"ג, פרק ג' סעי' ד') – "דין זה דאין מברך בתוך ל' יום מראיתו הראשונה הוא גם אם לא בירך בפעם ראשונה שראה, כיון דסו"ס אין דבר זה חדש בעיניו".

יב) פסקי תשובות (אות א').

2. יכול לברך.

א) הגרש"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ע"ג ד"ה אך, הליכות שלמה פרק ט"ז ס"ק ז' ד"ה ואע"פ, עי' פרק כ"ג הע' קכ"ב) – "כמו ברואה ים הגדול או מלך או אילני דמלבלבי בניסן, הרי מסתבר שאם עבר ולא בירך בפעם ראשונה דמברך שפיר בפעם ב', אף על גב שעדיין הוא תוך ל' לראי' ראשונה".

ד. ראה ים אחר תוך ל' יום, או ראה הר אחר תוך ל' יום.

1. יברך.

א) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' כ"ז) – "ראה ים ובירך עליו ובתוך ל' יום ראה ים אחר, כגון שראה את הים התיכון ואחריו את ים כנרת, מברך שנית".

ב) הגרה"פ זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ו') – "אם ראה שני ימים או שני הרים ביום אחד, עי' בח"א כלל ס"ג שקבע שאם ראה מלך אחר תוך ל' צריך לברך, ובקצות השלחן כתב דאפילו באותו לילה, ובמ"ב סרכ"ז ס"ק ב' קבע וז"ל ולא יברך בלילה אחד רק פ"א אפילו אם ראה כוכב אחר רץ באותו לילה, ונראה להכריע דתליא מילתא בהתחדשות התפעלות אצל האדם בים אחר ים וכן במלך אחר מלך, ודאי יברך, אבל אם אינו מרגיש התחדשות התפעלות כראיית כוכב אחר כוכב אין לברך".

ג) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק י' אות ז') – "מי שראה את ים כנרת, ואחר כך ראה את הים הגדול, בזה אחר זה תוך ל' יום, מסתברא דיברך שוב על הים הגדול כיון שזה ים אחר וזה עושה התפעלות חדשה".

ד) בירור הלכה (קמא, סי' רכ"ד על סעי' י"ג) – "ואם ראה נהרות וכו' אחרים חוזר ומברך אף בתוך ל' יום (ראב"י אב"ד ורא"ה) ואבודרהם ואהל מועד ורדב"ז וכן נראה דעת הראב"ד ובעל המכתם והר"א אלשבילי וכן נראה מעוד ראשונים והאחרונים דלהלן דין ג' - ד)".

ה) וזאת הברכה (עמ' קנ"ו אות א', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ט"ו, אות י"ח).

ו) פסקי תשובות (אות א', הע' י"ז) – "והיינו דווקא כשרואה אותו ים או נהר או הרים וכדו' שראה קודם לכן, אבל אם רואה ים או נהר או רכס הרים אחרים אשר מעוררים התפעלות חדשה, מברך אפילו בירך על הראיה הקודמת בתוך שלושים".

2. שלא יברך.

א) תורת הדרך (סי' י"ד) – "וראיתי בספר בירור הלכה סי' רכ"ב דכתב דיש לברך ברכה על נהרות אחרות, וכמדומני שלא יברך כנ"ל".

ב) שער העין (פרק א' סעי' ט"ו, פרק י"א סעי' ט') – "ראה ים ובתוך ל' ראה ים אחר, כגון ראה את הכינרת ובתוך ל' ראה את הים התיכון או להיפך, אינו חוזר ומברך, אמנם אם ראה את האוקיינוס חוזר ומברך שעשה את הים הגדול".

3. מראי מקומות.

- (א) הגר"ח זצ"ל (מילי מעלייתא אות ט', שער העין עמ' תל"ג אות ד' [לשונו מובא לעיל]) – "שאלה: מי שראה ים וברך עליו ובתוך ל' יום רואה ים אחר האם יש לברך עליו. תשובה: כמדומה שיש מחלוקת בזה".
- (ב) עי' סי' רכ"ד סעי' ח', וסעי' י"ג – לשיטות ומראי מקומות.

ג. זמן הברכה.

א. בברכות ראייה כשרואה זמן רב: האם צריך לברך מיד.

1. לברך מיד.
- (א) להורות נתן (ח"ד סי' ט"ו אות י"ג) – "וכמו דבשאר ברכות הראייה כגון הרואה ים הגדול והרואה את הקשת הרי מיד כשהוא רואה אותם חלה עליו מצוה לברך, כמו כן כשרואה את החמה ביום רביעי בפעם הראשונה דהיינו בבוקר, חלה עליו מצות ברכה זו".
- (ב) הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תנ"ד אות ג') – "כשרואים דבר המחייב ברכה במשך זמן האם אפשר לכתחילה להמתין מלברך עד סוף ראייתו או שצריך לברך תיכף כשרואה. תשובה: צריך לברך מיד".
- (ג) הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תל"ד אות ו') – "בביה"ל בריש סי' רי"ח נראה, שאם נמשכת ראייתו במשך זמן יכול לברך כל שעדיין רואה. והנה לכאן מדין זריזין ראוי שיברך תיכף כשרואה, אך נסתפקתי האם זהו רק מדין זריזין או שהוא חיוב ממש. די"ל שכיון שהרואה חייב לברך א"כ כבר ברגע הראשון שראה נתחייב לברך ואסור לו להמתין ולהשהות את ברכתו להמשך הראיה, והביה"ל איירי היכא שלא בירך, שלא הפסיד ברכתו. תשובה: לכתחילה ראוי לברך מיד".
- (ד) שער העין (פרק ג' סעי' א') – "הרואה דבר שמברכים עליו, יברך תיכף בתחילת ראייתו".

ב. לא בירך בתחילת הראיה.

1. כל זמן שהוא עדיין רואה יכול לברך, ולא אח"כ.
- (א) בה"ל (סי' רי"ח סעי' א' ד"ה במקום, סעי' ו' ד"ה כמו) – "ונראה דאין יכול לברך רק כל זמן שרואהו להמקום אבל אם עבר כבר ואינו רואה אותו הפסיד ברכתו כמו בשמע רעמים לקמן בסימן רכ"ז ס"ג ע"ש וכן יהיה הדין ברואה אדם שנעשה לו נס המבואר בס"ו בהג"ה אם כבר עבר האיש ולא בירך והרחיק ממנו עד שאינו רואהו שוב אינו מברך".
- (ב) בצל החכמה (ח"ה סי' כ"ז).
- (ג) להורות נתן (ח"ד סי' ט"ו אות י"ג) – "ומכל מקום אם ראה את הים הגדול ולא בירך מיד הנה כל שהוא עדיין רואה את הים יכול לברך, וכמו כן כשלא בירך מיד על הקשת ועדיין הקשת נראית הרי הוא רשאי לברך דלא עבר זמן המצוה".
- (ד) הגריש"א זצ"ל (שער העין פרק ב' הע' ב', עמ' תכ"א אות ז', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות י"ט) – "אם רואה דבר המחייב ברכה במשך זמן ארוך, כגון שיושב על שפת הים שלש שעות ונזכר שלא בירך האם יכול עכשיו לברך. תשובה: כל זמן שהוא רואה יכול לברך".
- (ה) וזאת הברכה (עמ' קנ"ו אות ג', מעיין הברכה פרק כ"ג אות י"ב).
- (ו) שער העין (פרק ג' סעי' ב') – "לא בירך תיכף, כל זמן שעומד ורואה אותו אפי' כמה שעות עדיין חיוב הברכה עליו".
- (ז) פסקי תשובות (הע' ב').

ג. זמן: תוך כדי דיבור.

1. בצל החכמה (ח"ה סי' כ"ז אות ז') – "נלמוד ממש"כ (אות ו') שאם ראה את הים ולא בירך על ראייתו והתרחק ממנו עד שאינו רואהו, אם הוא עדיין תוכד"ד משראהו שפיר מברך אף שעכשיו כבר אינו רואה אותו כמו בברקים ורעמים וכמבואר באהל מועד דתוכד"ד מברך, ומיירא ע"כ גם כשעכשיו כבר אינו רואהו דומיא דברקים ורעמים כמבואר באהל מועד הנ"ל. - וכן הוא גם בראה מקום הנס ולא בירך והתרחק ממנו עד שכבר אינו רואהו, דשפיר מברך אם הוא עדיין תוכד"ד משראהו. ואין לומר דשאני ברקים שאי אפשר בענין אחר ונמצא ע"כ כך תקנו חז"ל מעיקרא לברך על ראייתם כשכבר אינו רואה אותם, ולזה מבואר בירושלמי דמ"מ לא יברך רק תוך כדי דיבור, לא כן שאר ברכות ראייה שאפשר לברך אותן בשעת הראייה ממש, שהרי באהל מועד מדמה ברכת ראיית הים לברכת ראיית הברקים לברך תוכד"ד והיינו ע"כ תוכד"ד משפסק לראותו וכמש"כ (אות הקודם)".
2. הגריש"א זצ"ל (שער העין פרק ג' הע' ה', עמ' תכ"א אות ט') – "האם כשגמר לראות בפועל הפסיד הברכה, או שיש לו זמן של תוכד"ד. תשובה: אם לא עבר כדי דיבור מסוף הראיה, יכול לברך".
3. חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק י' אות ד', שבת ח"ג עמ' ר"ל אות ד') – "מי שראה את הים ועבר מן המקום ושוב אינו רואהו אין יכול לברך ע"ז, אך תוך כדי דיבור מהראיה עדיין אפשר לברך".
4. תשובות והנהגות (שער העין עמ' ת"ס אות ט"ו) – "מי שיושב סמוך לים וכדו' במשך זמן רב ולא בירך עד אימתי יכול לברך. תשובה: כל זמן שעדיין רואה את הים יכול לברך, ואם כבר אינו רואה הפסיד הברכה, אם לא שעדיין לא עבר כדי דיבור מסוף הראיה".
5. וזאת הברכה (עמ' קנ"ו אות ב', מעיין הברכה פרק כ"ג אות כ"ה).
6. שער העין (פרק ג' סעי' ד') – "עבר מן המקום וכבר אינו יכול לראות את הדבר, אם לא עבר כדי דיבור מסוף הראיה יברך תיכף. ואם עבר זמן זה הפסיד הברכה ולא יברך עד שיעברו ל' יום".
7. פסקי תשובות (הע' ב').

ד. אם יכול לברך ברכת ראייה אחר זמן: כשיש לו עדיין התפעלות.

1. יכול לברך.

- (א) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק כ"ג סעי' כ"ו) – "ראה את הים או הרים וגבעות שמברכים עליהם, ועבר מן המקום ושוב אינו רואה, נראה שכל זמן שהתפעלותו נמשכת מברך".
2. אינו יכול לברך.
- (א) הגריש"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"א אות ח', אשרי האיש או"ה ח"א פרק ל"ה אות י"ט) – "ואם עבר מן המקום וכבר אינו רואה, אך עדיין מתפעל ממה שראה, האם כיון שעדיין מתפעל חשיב ששייך לראיה, ויכול לברך. תשובה: מה אכפ"ל שהוא עדיין מתפעל, אם גמר לראות הפסיד הברכה".
- (ב) הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תל"ב אות ג') – "יש המורים שבברכות הראיה אם עדיין מתפעל מראיית הים או מרעידת הארץ וכדו' יכול לברך אף שכבר אינו רואהו זמן רב. ותמהתי, שהרי מבואר ברמב"ן ובר"ן ובשאר ראשונים בפסחים ז. דמהירושלמי דברקים ורעמים חזינו, ששיעור זמן הברכה בכל ברכות הראיה הוא רק תוכ"ד, וכן נראה מסתימת כל הפוסקים שם, והיאך שייך לומר שאם מרגיש את הדבר יכול לברך אף שעבר תוכ"ד שזה לכאו' נגד דברי הראשונים. תשובה: אין הברכה על ההתפעלות".
- (ג) תשובות והנהגות (שער העין עמ' ת"ס אות י"ז) – "ואם כבר אינו רואה את הדבר, האם יועיל מה שעדיין מתפעל מראייתו הקודמת, שראיתי מי שכתב שכל זמן שעדיין מתפעל יכול לברך. תשובה: אין לזה הבנה שהרי כבר אינו רואה, וגם נתת דבריך לשיעורין שמסרת הדבר ביד כל אחד ואחד שיקבע כמה שיעור ההתפעלות".

ה. אם יכול לברך לפני הראיה כשיודע שיראה אח"כ מיד.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תל"ד אות ז') – "נסתפקנו האם בברכות הראיה יכול לברך עובר לעשייתן, כגון אם יודע שתיכף יראה את הים אם יכול לברך קודם הראיה, או שכיון שהראיה עצמה מחייבת אין שייך לברך קודם שיראה. תשובה: מסתבר שלא יברך לכתחילה לפני שיראה".

ו. הוסיף לו הדבר באמצע ראייתו: הנוסע ליד הים ובאמצע נפסקת ראייתו.

1. יכול לברך.

- (א) עי' בצל החכמה (ח"ה סי' כ"ז אות ז') – "והדבר פשוט דמש"כ בביאור הלכה הנ"ל (אות א') דאין לברך רק "כל זמן שרואהו למקום" הנס, אין ר"ל דוקא כל זמן שעומד ומסתכל בו ואינו מסיר עיניו ממנו, אבל מיד אחר שהסיר עיניו לא יברך כשיחזור לראותו, דא"כ לא הו"ל לסיים 'אבל אם עבר כבר ואינו רואה אותו הפסיד ברכתו', מאחר וגם בעומד שם ואינו רואה הפסיד ברכתו. א"ו דכל זמן שעומד שם אף שבינתיים הסיר עיניו ממקום הנס שפיר מברך כשיחזור ויראנו כל זמן שלא עבר משם. - וכן בהך דספר הפרדס דבדואי לא מיירא שמשך כל הזמן שהי' מפליג ת"ק מיל הי' מסתכל על הים ולכן בירך אח"כ, אלא כיון שהי' בספינה בתוך הים אין כאן היסח הדעת מן הים אפי' כשהוא יושן בספינה שינת קבע, עיי' מש"כ בזה בספרי שו"ת בצל החכמה (ח"א סי' י"ד אות א') וה"ה בזה הכל נחשבת ראי' אחת ממושכת".
- (ב) הגריש"א זצ"ל (שער העין פרק ג' הע' ח', עמ' תכ"ב אות י', אשרי האיש או"ה ח"א פרק ל"ה אות כ') – "בנסיעה בכביש החוף רואים את הים ובאמצע הרים מסתירים, מה הדין כשלא בירך בראייתו הראשונה ועבר יותר מכ"ד, ועתה רואה שוב את הים, האם הפסיד הברכה. תשובה: לא הפסיד הברכה, כיון שהכל באותה הנסיעה".
- (ג) אילת השחר (שער העין פרק ג' הע' ח') – "וטעמא דמילתא, דהיכא שכוונתו להמשיך לראות ואינו רואה עתה משום איזה דבר שהסתיר לו, לא נחשב שנגמר הראיה, דכך היא צורת הראיה שפעמים הדבר מוסתר לו והכל כראיה אחת. (ויש מביאים משמיה דבעל האילת השחר שליט"א דפליג בזה, וביררתי לפניו הענין, והסכים דסברא פשוטה כנ"ל דלא הפסיד הברכה)".
- (ד) הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין פרק ג' הע' ח', עמ' תל"ה אות י"א) – "שמעתי מהדר"ג שליט"א שהנוסעים בכביש החוף ורואים את הים, והרים מסתירים להם באמצע הראיה, שאף כשלא בירכו בראיה הראשונה יכולים לברך בראיה השניה, ואף שעבר יותר מכדי דיבור, דהכל באותה נסיעה. וכשהצעתי דין זה קמי כמה ת"ח תמהו טובא, דמה אכפ"ל שהכל נסיעה אחת, והרי ראה את הים ולא בירך והיה זמן של יותר מכ"ד שלא ראהו, וא"כ מדוע שלא יחשב שהפסיד הברכה כדין כל מי שראה בתוך ל' ולא בירך. ואם משום שלא הסיח דעתו, אטו מי שיראה את הים ויחזור לכמה שעות לביתו ולא יסיח דעתו ממנו האם ג"כ יוכל לברך כשיחזור. תשובה: זה דומה לראיה אחת".
- (ה) וזאת הברכה (עמ' קנ"ו אות ג', מעיין הברכה פרק כ"ג אות י"ב) – "לכן הרואה את הים מרכב הנוסע על חוף הים, יברך מיד כשרואה הים בצורה ברורה, ואם לא בירך, כל שלא הסיח דעתו מלראותו, אף שהפסיק לראותו בגלל בתים החוצצים וכד', מברך כשרואהו שוב".
- (ו) שער העין (פרק ג' סעי' ה', סעי' ו') – "דעת גדולי ההוראה, דדין זה שהפסיד הברכה הוא רק אם עבר מן המקום והסיח דעתו מלראותו, אמנם אם הוסיף לו הדבר באמצע ראייתו ועדיין דעתו להמשיך לראותו, אף שהוסיף לו יותר מזמן כדי דיבור לא הפסיד הברכה, וכשיחזור ויראנו יכול לברך עליו. ונראה, דהוא הדין אם הלך למקום אחר 'ודעתו לחזור מיד' לא הפסיד הברכה".

ז. מראי מקומות.

1. הגריש"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"ב אות י"ב) – "מי שרואה ים ויודע שבהמשך הדרך יראה ג"כ הר המחייב ברכה, האם יכול לכוון בברכתו על הים לפטור גם את ההר שיראה אח"כ. תשובה: אי אפשר, כיון שכל מה שהוא רואה זה ברכה מיוחדת על ראייתו".

[ד] ימים (seas).

דור המלקטים - שער העין (פרק ח').

א. בראיית אופק הים מרחוק האם מברכים.

1. מברך.

(א) הגריש"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"ו אות ל', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות ט"ז) – "מכמה ערי המרכז רואים בקצה האופק קטע קטן של ים, האם אפשר לברך על ראייה זו עושה מעשה בראשית. תשובה: מה החילוק אם זה ממרחק רב, אם רואים צריך לברך".

הגריש"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"ו אות ל"א, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות ט"ז, מעיין הברכה פרק כ"ג אות י"ג) – "לפעמים מאותם ערים מבחינים בקטע קטן מהים רק אחרי התבוננות ועיון, האם גם על זה שייך לברך. תשובה: גם בזה אין חילוק, ואם רואים צריך לברך".

(ב) וזאת הברכה (מעיין הברכה פרק כ"ג אות י"ג) – "הרואה את הים מרחוק כמין פס, באופן שיכול להבחין שבדאי זהו הים – מברך (הגריש"א)".

2. מראי מקומות.

(א) הגרח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ג אות מ') – "בכמה ערי המרכז כשעה קודם השקיעה רואים בקצה האופק קטע צלול בזהק ממי הים, ונתעוררה השאלה בבי מדרשא אם אפשר לברך על ראייה זו עושה מעשה בראשית, דרואים קטע קטן, וגם פעמים שאין רואים מים ממש אלא קטע צלול שמבינים שזה מי הים. תשובה: קשה לברך".

הגרח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ג אות מ"א) – "כת"ר השיב לי שאם רואה קטע ים קטן כבריכה מסתבר שמברך, אע"פ שאינו מתפעל. ולפי"ז איני מבין מדוע כששאלתי את הדר"ג במי שרואה את הים מרחוק מאוד אם מברך. השיב לי קשה לברך. והרי אחרי שמתבונן רואה קטע ים קטן [שזוהר ע"י הכאת השמש] ומדוע שלא יברך. תשובה: אם רואה ברור ומכיר יכול לברך".

(ב) הרואה ע"י משקפת (binoculars) ממרחק: האם מברכים - עי' ריש סי' רי"ח, לשיטות ומראי מקומות.

ב. רואה ים או נהר שנקפא בחורף.

1. מברך.

(א) הגריש"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"ו אות ל"ב, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות ט"ו) – "בשו"ע איתא לברך על ימים, ולא ידענו היאך הדין ברואה ים או נהר שנקפא בחורף, [ויש ימים שקפואים כל השנה], האם גם באופן זה חשיב לברך עליו. תשובה: אם ידוע שזה מתחילת הבריאה מברכים אפי' שהם קפואים".

ג. ים כנרת.

1. מברכים.

(א) מור וקציעה (ד"ה וגם) – "וגם י"ל שתחת שם ימים נכנסים כל הימים הקטנים מאד, כגון ימה של טבריא ים כנרת וימה של סדום וזולתם. ואמרו רז"ל [ב"ב עד, ב] ז' ימים יש בארץ ישראל וכהם יש בעולם לאלפים, ואנהו נינהו ימים דרישא, דמברכינן עלייהו כמו על הנהרות הגדולים, דלא גריעי מנייהו".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פרק כ"ג סעי' כ"ז [לשונו מובא לעיל], וזאת הברכה עמ' קנ"ד אות ו', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ט', שער העין פרק ח' הע' כ') – "ושמעתי מפי הגרא"ד אויערבך שליט"א אב"ד טבריה, שאביו מרן הגרשז"א זצ"ל כשהגיע לטבריה מל' לל' יום, בירך על ראיית הכינרת עושה מע"ב בשם ומלכות".

(ג) אור לציון (ח"ב פרק י"ד הע' מ') - לשונו מובא לקמן.

(ד) אבן ישראל (וזאת הברכה עמ' קנ"ד אות ו', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ט', רבבות אפרים ח"ו סי' ק"ג ד"ה והאם).

(ה) הגריש"א זצ"ל (שער העין פרק ח' הע' כ', עמ' תכ"ה אות כ"ט, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות י"ד) – "ואם יראה את כולה שאז ודאי רואה גם החלק שהוא מששת ימ"ב האם יכול לברך. תשובה: נכון **אם רואה את כולה** אין את החשש הזה ויכול לברך". עי' הגריש"א זצ"ל (שער העין פרק ח' הע' כ', עמ' תכ"ה אות כ"ח, רבבות אפרים ח"ו סי' ק"ג ד"ה והאם [לשונו מובא לקמן]).

אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות י"ד, ישא יוסף ח"ג [או"ח ח"ב] סי' נ"ז אות א') – "האם מברכים על הכינרת כדין ים. תשובה: מדינא ברכתה עושה מעשה בראשית, אמנם אומרים שהרחיבו את גודלה ונשתנתה ממה שהיתה בששת ימי בראשית, ויתכן שהחלק שרואה אינה מששת ימ"ב ולכן מספק אין לברך עליה".

(ו) הגרח"פ זצ"ל (שער העין פרק ח' הע' כ', עמ' תנ"ד אות א') – "האם על הכינרת מברכים עושה מעשה בראשית. תשובה: פשוט שמברכים".

(ז) חזון עובדיה (ברכות עמ' תס"ז).

(ח) ברכת ה' (ח"ד פרק ג' אות ב', אות ו').

(ט) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק י' אות ה', שבת ח"ג עמ' ר"ל אות ה') – "במור וקציעה [סי' רכ"ח] כתב, וגם י"ל שתחת שם ימים נכנסים כל הימים הקטנים מאד, כגון ימה של טבריה וים כנרת וימים של סדום וזולתם וארז"ל ז' ימים יש בארץ ישראל וכהם יש בעולם לאלפים, ואינהו ימים דרישא, דמברכינן עלייהו כמו על הנהרות הגדולים דלא גריעי מנייהו וכו', עכ"ל. ולכן גם כיום הרואה את ים המלח או ים כנרת יש לו לברך בא"י עושה מעשה בראשית".

(י) הגרח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ב אות ל"ז, ולגשמים בעיתם עמ' רל"ט) – "רציתי לידע אם מברכים ברכת עושה מעשה בראשית על ים כנרת. תשובה: כמדומה שמברכים".

(יא) הגר"א נבנצל שליט"א (קום התהלך בארץ עמ' קפ"ז, תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ח אות ק') – "שיש לברך על ראיית ים כינרת".

(יב) תשובות והנהגות (שער העין פרק ח' הע' כ').

(יג) ברכת יהודה (או"ח ח"א סי' י"ד) – "וכן עיקר".

(יד) ילקוט יוסף (מהדורה תשס"ז, סעי' א') - לשונו מובא לקמן.

- (טו) וזאת הברכה (עמ' קנ"ד אות ו', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ט') – "הורו מפוסקי זמנינו לברך 'עושה מעשה בראשית' על ים כינרת".
- (טז) מנוחת אמת (פרק ט' סעי' ג').
- (יז) שאילת שלמה (ח"א סי' קי"ח).
- (יח) שער העין (פרק ח' סעי' ז').
- (יט) פסקי תשובות (אות ג') – "אמנם על הימים אפשר לברך לדברי הכל, ואין לחשוש בסתמא שמא אינם מששת ימי בראשית, ובכלל זה גם הימות הקטנים אשר (כמבואר לעיל) ידועים וכתובים בספרים הקדמונים זה אלפי שנים, ובכלל זה ים כינרת".
2. מראי מקומות – אדרת תפארת (ח"ה סי' כ"ח).

ד. ים המלח.

1. רש"י (פר' לך לך פרק י"ד פסוק ג') – "עמק השדים. כך שמו, על שם שהיו בו שדות הרבה: הוא ים המלח. לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח. ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו".
2. יברך.
 - (א) מור וקציעה (ד"ה וגם) - לשונו מובא לעיל.
 - (ב) אור לציון (ח"ב פרק י"ד הע' מ') – "והוא הדין שמטעם זה יש לברך על ים התיכון וים הכנרת וים המלח ברכת עושה מעשה בראשית".
 - (ג) אבן ישראל (וזאת הברכה עמ' קנ"ה אות ז', רבבות אפרים ח"ו סי' ק"ג ד"ה והאם) – "ובים המלח יתכן שחלק נוצר אחר הבריאה אך עצם הים מסתמא נברא בימי בראשית".
 - (ד) אילת השחר (בראשית פרק י"ד פסוק ג' [עמ' צ"ח]), עי' אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות י"ד) – "הוא ים המלח. פרש"י לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח, ומ"א שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו. וצ"ב הרי אין כל חדש תחת השמש, ואולי אין זה דבר חדש כי שני הדברים היו בעולם כל אחד בפני עצמו, אלא דבמקום זה המים והמלח התחברו יחד, אמנם צ"ב דב"ב (ע"ד ב') איתא כי הוא על ימים יסדה וכו' אלו ז' ימים וד' נהרות שמקיפין את א"י, ואחד מהם הוא ימה של סדום, ולפי"ז משמע שים המלח הי' בבריאת העולם, ואולי חלק ממנו הי' מבריאת העולם ואח"כ נוסף עוד. (ונ"מ לברכת עושה מעשה בראשית על ראיית ים המלח, דעל ים שלא הי' במע"ב א"א לברך, ואמרו בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א [צ"ל] שרק הרואה את כל ים המלח ביחד מברך, דבכהאי גוונא רואה גם את החלק שנברא בששת ימי בראשית, אמנם צ"ב דהפוסקים לא פירשו שהרואה חלק מים המלח לא יברך, והנה אם רובו הי' במעשה בראשית י"ל דאפשר לברך גם על החלק שנוסף אח"כ, דהברכה נקבעת לפי הרוב, דוגמא לדבר ממש"כ הביאור הלכה סימן רי"ב שהרוב קובע בברכת הנהנין)".
 - (ה) חוט שני (הל' ברכות הודאה ס"ק י' אות ה', שבת ח"ג עמ' ר"ל אות ה') - לשונו מובא לעיל.
 - (ו) ברכת יהודה (או"ח ח"א סי' י"ד) – "דהעיקר להורות בזה כהוראת האור לציון ז"ל דיש לברך ברכת עושה מעשה בראשית על ים המלח ... בספר מו"ק ... וכן מבואר בספר תפארת ישראל ... וכן עיקר. ואם היו האחרונים הנ"ל רואים אם דבריהם היו חוזרים בהם".
3. אינו מברך [עם שם ומלכות].
 - (א) נמוקי או"ח (ס"ק ב') – "בספר פרדס ... ובירר עוד שם דעל ים המלח אין לברך כלל דהוא מין קללה מה שנעשה בגזירת הפיכת סדום, וכן עוד טעמים ובירור הדברים, עיין שם".
 - (ב) עובדות והנהגות לבית בריסק (ח"ד עמ' נ"ט) – "ענה לו הגר"מ הלוי שליט"א, דאין לו לברך, והוא לפי מה דאיתא בחז"ל [והובא בפירושו רש"י] על הפסוק 'כל אלה חברו אל עמק השדים הוא ים המלח' ...".
 - (ג) הגרשז"א (צ"ל) (הליכות שלמה פרק כ"ג ס"ק מ"ג) – "אבל על ים המלח אין מברכין, כיון דאינו ממעשה בראשית אלא נוצר לאחר זמן".
 - (ד) בצל החכמה (ח"ב סי' י"ב אות י"ב, אהלך בעמיתך פרק ט"ז סעי' ט"ז) – "הרואה ים המלח שהוא ימה של סדום אינו מברך עושה מעש"ב".
 - (ה) הגר"מ אליהו (צ"ל) (קול צופיך גליון רס"ג, הו"ד בברכת יהודה ח"א סי' י"ד ד"ה בשו"ת).
 - (ו) ברכת ה' (ח"ד פרק ג' אות ז', הע' ט"ו) – "אין לברך על ראיית ים המלח שום ברכה ... ושלא כמ"ש בספר אור לציון".
 - (ז) חזון עובדיה (ברכות עמ' תס"ט ד"ה ים) – "וטוב שיהרהר הברכה בלבן".
 - (ח) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ח אות ק') – "ים המלח אינו מעשה בראשית, אלא נוצר בהפיכת סדום".
 - (ט) דברי דוד (טהרני, ח"ג סי' ו' ס"ק ו') – "שבט הלוי ... ברכת ה'".
 - (י) שבט הקהתי (ח"ג סי' של"ה אות ד') – "אבל כשרואה את ים מלח נראה דלא יברך עומ"ב, דבעינן שיהא הים עשוי מששת ימי בראשית (עי' בא"ר) וים המלח כתב רש"י בפ' לך לך ...".
 - (יא) וזאת הברכה (עמ' קנ"ה אות ז', מעיין הברכה פרק כ"ג אות י') – "ולמעשה נראה שיברך בלא שם ומלכות, שסב"ל".
 - (יב) פסקי תשובות (סוף אות ג') – "אבל על ים המלח אין מברכים כי מפורש בחז"ל (עיין רש"י בראשית י"ד) שנמשכו יאורים לשם ונעשה ים המלח ואינו מששת ימי בראשית".
 - (יג) ברכת יוסף (מיכאל, סי' קכ"ג סוף אות א').
 - (יד) אדרת תפארת (ח"ה סי' כ"ח).
4. דעת הגריש"א צ"ל.

- (א) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קנ"ה אות ז', מעיין הברכה פרק כ"ג אות י', עי' אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות י"ד [לשונו מובא לעיל]) – "הסתפק בדבר כיון שמבואר ברש"י בראשית יד ג, שים המלח לא היה מזמן בראשית".
- (ב) הגריש"א זצ"ל (רבבות אפרים ח"ו סי' ק"ג ד"ה והאם) – "שאיין לברך מספק דמי יודע אם זהו ים המלח וים כנרת הנזכרים בג' מס' ב"ב ומתי נוצרו אלו ע"כ אין לברך מספק".
- (ג) הגריש"א זצ"ל (ישא יוסף ח"ג [או"ח ח"ב] סי' נ"ז אות ב') – "מסקנת דבריו היתה לברך".
5. מראי מקומות – שער העיין (פרק ח' סעי' ח'), שערי הברכה (פרק כ"א הע' י"א).
- (א) שבט הלוי (ח"ט סי' מ"ז) – "ואשר שאל בענין ברכת עושה מעשה בראשית על הים המלח, ובתחלה נטיתי כן לברך וטעמי דמעשה ידי ה' ב"ה הוא, ואינו דומה סי' רכ"ח דאם נשתנו ע"י אדם, או נעשו ע"י אדם שאין מברכים, וכב' העיר ממש"כ רש"י פר' לך פי"ד ע"פ עמק השידים הוא ים המלח דלאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח, הרי דלא מתחלת מעשה בראשית הוא, איברא רש"י מביא עוד דרך שנתבקעו צורים שבסביבה ונעשו יאורים לתוכו וזה ודאי ה' טמון בהם מתחת מעשה בראשית, איברא מכ"מ ספק הוא בידי, ועיין באב"ע שם משמע דכבר אז ה' ים המלח, ואם נימא דים המלח נעשה רק ע"י קטלת סדום שוב מקום שאין לברך, ועכ"ל מעשה הצדק אתו".

ה. ים סוף.

1. מברך: עושה מעשה בראשית.
- (א) הגרשו"א זצ"ל (הליכות שלמה פרק כ"ג ס"ק מ"ה).
- (ב) אור לציון (ח"ב פרק י"ד הע' מ') – "לענין ברכת עושה מעשה בראשית שמברכים על ראיית ימים ונהרות, כל שרואה את ים סוף יש לו לברך ברכת עושה מעשה בראשית, כמבואר בשו"ע בסימן רכ"ח סעיף א'. (וראה בדברי חמודות על הרא"ש בברכות פרק ט' אות ל"ו שאין מברכים ברכת עושה מעשה בראשית שעל נהרות אלא על ד' נהרות דכתיבי בקרא כמו חדקל ופרת, ובלבד שלא נשתנה מהלכם ע"י אדם. וראה גם בב"י בסימן רכ"ח)".
- (ג) ברכת ה' (ח"ד פרק ג' אות ב', אות ו').
- (ד) תשובות והנהגות (וזאת הברכה עמ' קנ"ד אות ד').
- (ה) וזאת הברכה (עמ' קנ"ד אות ד') – "על ים סוף מברך 'עושה מעשה בראשית' ואינו צריך להוסיף 'עושה הים הגדול'".
2. אינו מברך.
- (א) אהלך בעמיתך (פרק ט"ז סעי' י"ז) – "הרואה את ים סוף לא יברך, וטוב שיהרהר הברכה בלבו".

ו. על איזה ימים מברכים.

1. עי' שער העיין (לוח ברכות "ימים", עמ' תע"ט - תפ"א).

ה] מדברות (deserts).

דור המלקטים - שער העיין (פרק י"א).

א. על איזה מדברות מברכים.

1. עי' שער העיין (לוח ברכות "מדברות", עמ' תפ"ד).

ב. מראי מקומות.

1. אשל אברהם (בוטשאטש, על מג"א ס"ק ג') – "ואודות ברכה שעל מדבריות לא ראיתי כעת מפורש מהו הגבול שיעור מהו נקרא מדבר, שיש גם כן כמה יערות שיש בהם פחדים מחיות ואין רגל אדם מצויה שם, ויש מקומות שאינם מגדלים צמחים. ואולי השיעור שכל שנמנעים לילך לשם בלי הכרח עצום מצד חשש אחריות, וצלע"ע".
2. וזאת הברכה (עמ' קנ"ו אות א') – "ועל מדבריות ראה רכח א שמברך עמ"ב, וכתב הא"א מבוטשאטש שמדבר נקרא כל שנמנעים מלילך שם בלי הכרח מחשש אריות וכדומה, וכן הורה לי הגר"מ שטרנבוך שגדר מדבר - מקום בוודד שאינם נוסעים שם. ודבר זה כמעט שאינו בנמצא בימינו רק במדבריות הגדולות מאד והמרוחקות מישוב".
3. שער העיין (פרק י"א סעי' ג') – "הרואה את מדבר סהרה, מדבר סיני, מדבר יהודה, ושאר מדבריות כגון אלו, חייב לברך ברכת עושה מעשה בראשית".

ו] ים הגדול.

משנה (ברכות דף נד.) – "רבי יהודה אומר: הרואה את הים הגדול אומר: ברוך שעשה את הים הגדול".

א. הרואה ים התיכון (Mediterranean): האם הוא הים הגדול.

1. מברך עושה [שעשה] ים הגדול.
- (א) מחבר (סעי' א') – "ועל הים הגדול, והוא הים שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים, אומרים: ברוך אתה ה' אמ"ה עושה הים הגדול".
- (ב) עולת תמיד (ס"ק א').
- (ג) מור וקציעה (ד"ה יראה) - לשונו מובא לקמן.

(ד) חיד"א (חיים שאל ח"א סי' ל"ט אות ט', ח"ב סי' ל"ח אות ק') – "ומזה מוכח דלעולם ים הגדול הוא אוקינוס ועל שמו נקרא הים שעוברים בו לא"י לפי שמחובר עם אוקינוס ולפי זה שפיר פסק מרן סימן רכ"ח דמברכין ברכת הים הגדול בים שעוברים בו לא"י".

(ה) תפארת ישראל (פרה בועז פרק ח' משנה ח') – "וכך השיב נמי בתשובת הרא"ש לענין ברכת הים הגדול. ודלא כרב"י [א"ח רכ"ח ס"א]. ונ"ל עוד דהכא והתם לא אתא לאפוקי רק שאר ימים קטנים שאינם מחוברין כלל לים אוקינוס. כים כנרת. וים המלח. וים כספי וכדומה. אבל ים הגדול שבמערב א"י. וים פרס. וים המזרחי. וים הצפוני וכדומה. שכולן מעורין לאוקינוס. והן רק חלק ממנו. כולן דינן דים אוקינוס דהרי רמג"א כ' בשם תה"ד דהים המקיף אנגלעטעריא דינו כאוקינוס. והרי ידוע שהים ההוא הוא מקצוע וחלק מאוקינוס".

(ו) ישועות מלכו (מעט צרי על הרמב"ם שבת פרק כ"א הל' כ"ט ד"ה שבים).

(ז) תורת חיים (ס"ק ג') – "וגם במוק"צ האריך טובא דעיקר כש"ע הגם דלא פסק בזה כרא"ש ורצה לפרש שגם דעת ההר"י וסה"ת הוא כן".

(ח) ברכת הבית (שער כ"ט סעי' י"ח, ס"ק ט"ז) – "טוב יותר לברך עושה הים הגדול כמבואר בש"ע כיון דעכ"פ הוא נקרא ים".
(ט) הגר"פ אפשטיין זצ"ל (בצל החכמה ח"ב סי' י"ג) – "אחדשה"ט הנני לאשר כו' והנני מברך את מע"כ בחג כשר כו'. וע"ד שאלתו כיצד נוהגים לברך על הים התיכון, אנו נוהגים לברך, שעשה את הים הגדול. ונזכרתי מה שנדפס בחוברת תורה מציון שיצא בשנת תרמ"ח פניה"ק ירושלם, ושם נדפס תשובת הגאון בדורו מהר"ל דיסקין זצ"ל לענין כיצד כותבין בגט, ומסיק שם בזה"ל, עכ"פ בין כך ובין כך אין זה אלא לשון תורה ולשון הברכה שעשה הים הגדול אבל לא בלשון בני אדם ראוי להקרא הים הגדול וכו' ע"ש. אבל אני כתבתי על הגליון דהגאון חיד"א ז"ל מסיק בשיורי ברכה סי' רכ"ח דהים שעולין בו לא"י לפי וכו' ומביא מתרגום יונתן פ' מסעי' וכו' ומזה מוכח דלעולם ים הגדול הוא האוקינוס ועל שמו נקרא הים שעוברים בו לא"י לפי שמחובר עם האוקינוס ולפי"ז שפיר פסק מרן סי' רכ"ח דמברכין ברכת הים הגדול בים שעוברים בו לא"י ושפיר כותבין בגט על כ"ף ימא רבא והכי נקטינן וכן נוהגין, וכן עושה אני בנסיעתי לחיפה".

(י) בצל החכמה (ח"ב סי' י"ב, סי' ט"ו, אהלך בעמיתך פרק ט"ז סעי' ה') – "כיון שבלא"ה דעת השו"ע והלבוש וכו"נ מסתימת הרמ"א, כי על ים התיכון יש לברך שעשה את הים הגדול וכנראה כן הוא גם דעת רוב גדולי הפוסקים האחרונים כנזכר לעיל (אות ב' ד') יש לענ"ד בהוכחות הנ"ל ראי' לחזק דבריהם להורות לברך על הים התיכון שעשה את הים הגדול. ומ"מ מי שמורה לברך עליו עושה מעש"ב, הרי הוא עושה בזה כדעת כל הנך פוסקים הנזכרים לעיל (אות ג' ה'), ויש לו על מי לסמוך".

(יא) חזון עובדיה (ברכות עמ' תס"ז, עי' מעין אומר ח"א פרק י"א סי' ל"ט) - לשונו מובא לקמן.

(יב) עי' ילקוט יוסף (מהדורה תשס"ז חיד"ד הקדמה עמ' ט' אות י"ז, סי' רכ"ח סעי' א') – "הרואה את הים התיכון, ובירך שעשה את הים הגדול, ואחר כך ראה את ים כנרת, חוזר ומברך בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית. [חזון עובדיה על הלכות ברכות עמוד תסז. ואמנם בילקוט יוסף ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרכה, ועמוד תשסג, נתבאר, שאין לברך על ים התיכון שעשה את הים הגדול, כי חששנו לדעת הפוסקים הסוברים שים הגדול הוא ים האוקינוס, ולא ים התיכון. וכ"כ המשנה ברורה (סק"ב), שהרבה אחרונים חולקים על מרן בזה, וס"ל שדוקא על ים אוקינוס, שהוא הים הגדול מכל הימים, שמקיף את כל העולם, עליו קבעו ברכת הים הגדול מפני גדלו. אבל על ים התיכון שעוברים בו לאר"י לא נקרא ים הגדול לענין זה, ומברכים עליו עושה מעשה בראשית כדין שאר ימים. ובשער הציון (אות ג) ציין, שכ"כ הרע"ב והפרישה והמג"א והגר"א בשנות אליהו, והתוס' יו"ט. וכן בס' לחם חמודות הכריח כן מתשובת הרא"ש. ע"כ. אלא שבחזון עובדיה העלה שים התיכון הוא הים הגדול, ולא חשש לדברי החולקים, אחר שכן משמע במדרש קהלת, וכ"ד הרמב"ם, ובנו רבינו אברהם בן הרמב"ם בספר המספיק לעובדי ה', וכן דעת עוד פוסקים, ומהם: הלבוש, כנה"ג, מור וקציעה, המהר"מ בן חביב בגט פשוט, משכנות יעקב מקרלין, תפארת ישראל, 'סדר ברכות' מהג"ר יחיאל מלובלין, מרן החיד"א, דברי אמת, בארות אברהם, ספר יפה ללב, הרב הון עשיר, בצל החכמה. וכנראה שמטעם זה לא חשש לסב"ל. ומכל מקום העושה כמו שנתבאר בילקוט יוסף בודאי דלא משתבש, דהא כן הוא דעת המג"א הגר"א והמשנ"ב".

(יג) הלכה ברורה (סעי' ב').

2. מברך עושה מעשה בראשית.

(א) דברי חמודות (ברכות פרק ט' אות ל"ז, מלבושי יו"ט ס"ק ב') – "שפירוש הים הגדול הוא ים אוקינוס ולא ים של א"י שמש"כ בש"ע ובלבוש שהוא ים של ארץ ישראל הטעתם לשון השאלה ולכן אין אנו שומעין לפרש כדבריהם כלל כיון שענינינו הרואות מהיכן בא להם הטעות".

(ב) פרישה (ס"ק ג') – "וע"פ זאת ההגהה וכן משאר לשון התשובה פשוט שפסק שעל הים שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים שאין מברכין עליו ברכה זו והבית יוסף אגב ריהטא לא דק".

(ג) מג"א (ס"ק א') – "הים הגדול. ובל"ח הוכיח שאין מברכין ע"ז רק על הים אוקינוס המקיף העולם ומ"ש הרב"י בשם תשובת הרא"ש ע"ש היינו שהשואל שאל אם יברך על הים שעוברים לארץ ישראל אבל תשו' הרא"ש הית' שלא יברך אלא על אוקינוס והיינו אותו שמקיף העולם והביא ראיה לזה דלא כע"ת שלא ע"ש וכ"כ הרע"ב בפ"י המשניות וכ"כ בתשו' מהר"ש יונה ובכ"ה האריך להליץ בעד הרב"י ולא עלתה בידו ע"ש ובס"הת סי' רמ"ב כתב שהו' הסובב ארץ אנגלטר"א כדאיתא בתחלת ספר יוספון".

(ד) א"ר (ס"ק ד', עי' א"ז ס"ק ג') – "והוא שעוברים וכו'. עיין בלחם חמודות דף ע"ב [אות לז] שהאריך דאין זה ים הגדול ומברכין עלה כמו על שאר נהרות וים הגדול הוא ים אוקינוס שמקיף העולם, [ו]כ"כ הפרישה [ס"ק ג] ומג"א [ס"ק א]".

(ה) גב"א (על המחבר סעי' ב') - לשונו מובא לקמן.

(ו) מאמר מרדכי (ס"ק ב') – "דאפשר לפרש דברי הרא"ש ... פשיטא ליה להשואל דהוי ים אוקינוס שהרי הוא הים הגדול שבכל הימים והוא הים שמקיף כל העולם ועל זה השיב הרא"ש ז"ל שהוא ים אוקינוס דלקא כלומר ולא שאר הימים".

(ז) מגן גבורים (אלף המגן ס"ק ו').

(ח) ערה"ש (סעי' ג') – "ומהו הים הגדול כתב רבינו הב"י שהוא הים שעוברים בו לא"י ולמצרים וזהו הים שבאמצע הישוב שקצה האחד אצל יפו שהוא גבול א"י וקצה השני הוא בקצה ארץ ספרד ויש שכתבו שהוא הים אוקיינוס המקיף את כל העולם [מג"א בשם ל"ח] ולכאורה כן עיקר דנהי דהתורה קראתו להים שסמוך לא"י ים הגדול זהו מפני שהימים הסובבים את א"י הוא הגדול שבהם אבל בלשון המשנה לענין הברכה מה שייך לקרותו ים הגדול הלא כאין וכאפס הוא נגד האוקיינוס ועוד דבמקוואות [פ"ה מ"ד] אומר ר' יהודה ג"כ הים הגדול כמקוה ובשם פירשו דאוקיינוס קאי ע"ש: ולענ"ד היה נראה עיקר כדברי רבינו הב"י דכשנדקדק במעשי בראשית שאמר הקדוש ברוך הוא [בראשית א, ט] יקוה המים אל מקום אחד ותראה היבשה והמים הם מי אוקיינוס הסובבים את הארץ ואח"כ כתיב [שם י] ויקרא אלקים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים ונ"ל דה"פ ולמקוה המים שבאמצע היבשה והיינו כל הימים שלנו שהם בתוך כדור הארץ קרא ימים ונמצא דלפ"ז האוקיינוס נקרא מים שהוא יסוד המים וימים נקראו אותן שבתוך הכדור הארצי ובתוך הכדור הארצי הים שאצל א"י הוא הגדול מכל הימים שבתוך הכדור כידוע במפת הארץ וגם במקוואות פירושו כן [דר"מ אומר כל הימים כמקוה כלומר כל הימים שבתוך הכדור ור"י אומר הים הגדול כמקוה כלומר הים שאצל א"י שבו נופלים ימים ונהרות הרבה כידוע אבל המפרשים לא פי' כן ולפ"ז למעשה נראה לברך על כולם עושה מעשה בראשית אפי' על הים שאצל א"י וגם על האוקיינוס מפני שינוי הפירושים ודו"ק]."

(ט) עי' מ"ב (ס"ק ב') – "אבל הרבה אחרונים פליגי על המחבר וס"ל דדוקא על ים אוקיינוס שהוא הים הגדול שבכל הימים שמקיף את כל העולם עליו קבעו ברכה בפני עצמו מפני גדלו אבל על ים שעוברים בו לא"י לא נקרא לענין זה ים הגדול ומברכין עליו כמו על שאר ימים".

(י) כה"ח (ס"ק ה') – "ומ"מ כיון דאיכא פלוגתא יש לברך עושה מ"ב דבזה יוצא אליבא דכ"ע".

(יא) מנחת יצחק (ח"א סי' ק"י) – לשונו מובא לקמן.

(יב) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פרק כ"ג סעי' כ"ט), בירור הלכה תנינא סוף עמ' ת') – "שעיקר הדין כהגר"א וסייעתו לברך 'עושה מעשה בראשית' ואם רוצה לצאת כל הדעות יאמר מיד אח"כ שעשה את הים הגדול".

עי' הגרשז"א זצ"ל (ירושלים במועדיה, שבועות עמ' רי"ד שאלה י"ג) – "נסענו עם אדמו"ר מרן זללה"ה וראינו את הים. אדמו"ר זללה"ה בירך בא"י אמ"ה 'עושה מעשה בראשית שעשה את הים הגדול' כדי לצאת ידי הדיעות שצריך לברך על האוקיינוס שעשה את הים הגדול".

(יג) אור לציון (ח"ב פרק י"ד הע' מ') – "ואף שבשו"ע שם כתב שעל הים שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים, והיינו הים התיכון, מברך ברכת עושה הים הגדול, מכל מקום כיון שיש חולקים על דברי מרן וכמ"ש במג"א שם ס"ק א' בשם הלחם חמודות, ספק ברכות להקל, ויברך ברכת עושה מעשה בראשית, כיון שלכו"ע אם בירך עושה מעשה בראשית יצא. וראה עוד בבאה"ל שם ד"ה ועל, ע"ש".

(יד) הגריש"א זצ"ל (שער העין פרק ח' הע' ט', עמ' תכ"ה אות כ"ה, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות י"ג, ישא יוסף ח"ג [או"ח ח"ב] סי' נ"ו) – "הרואה את הים התיכון, האם מברך שעשה את הים הגדול או עושה מעשה בראשית. תשובה: עושה מעשה בראשית".

(טו) שבט הלוי (שער העין פרק ח' הע' ט', עמ' תל"א אות י') – לשונו מובא לעיל.

(טז) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (זה השלחן ח"א סי' רכ"ח) – "וכיון שיש בזה מחלוקת אין לברך העושה הים הגדול לא על ים התיכון ולא על ים האוקיינוס אף שמסתימת המ"ב נראה דמסכים לברך על האוקיינוס מ"מ הלא יש לחוש גם לדעת השו"ע בזה שלדידיה הוא הים התיכון ועל כן בין על ים התיכון ובין על האוקיינוס יש לברך עמ"ב".

(יז) הגר"ח זצ"ל (שער העין פרק ח' הע' ט', ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות כ') – "על הים (התיכון) מברך עושה מעשה בראשית בשם ומלכות ולא שעשה את הים הגדול".

(יח) תשובות והנהגות (ח"ג סי' ע"ו אות א') – לשונו מובא לעיל.

(יט) וזאת הברכה (עמ' קנ"ד אות ג', עי' מעיין הברכה פרק כ"ג אות ח') – "הרואה את הים התיכון, ולא ראה אותו שלושים יום, יברך בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית ... ונכון להוסיף, תוך כדי דיבור, גם התיבות 'שעשה את הים הגדול'".

(כ) ברכת יהודה (או"ח ח"א סי' י"ד) – "יש להורות לכתחלה לברך על ים התיכון ברכת עושה מעשה בראשית".

(כא) מנוחת אמת (פרק ט' סעי' ג', תורת הדרך סי' י"ד).

(כב) שער העין (פרק ח' סעי' ג').

(כג) ברכת יוסף (מיכאל, סי' קכ"ג אות א').

1) ונכון להוסיף, תוך כדי דיבור, גם התיבות "שעשה את הים הגדול" – מנחת יצחק (ח"א סי' ק"י, לשונו מובא לקמן).

הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פרק כ"ג סעי' כ"ט, בירור הלכה תנינא סוף עמ' ת', ירושלים במועדיה שבועות עמ' רי"ד שאלה י"ג, לשונם מובא לעיל), וזאת הברכה (עמ' קנ"ד אות ג', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ח', לשונו מובא לעיל), מנוחת אמת (פרק ט' סעי' ג'), הלכה ברורה (סעי' ב').

3. מראי מקומות – בית נאמן (או"ח סי' כ"ד), אדרת תפארת (ח"ה סי' כ"ח).

(א) הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ב אות ל"ח) – "בשונה הלכות סי' רכ"ח העתיק את דין השו"ע שעל הים שעוברים בו לא"י מברכים עושה את הים הגדול, וכתב כת"ר, ד"א דים הגדול הוא ים אוקיינוס, והים שעוברים בו לא"י הוא ים כשאר ימים ומברכים עליו עושה מעשה בראשית, וכוונתו להדעות שהובאו במ"ב שם. ולא הבנתי מדוע כת"ר הביא דין זה בלשון יש אומרים, והרי במ"ב שם הביא בלשון 'אבל הרבה אחרונים פליגי על המחבר' וכו', שהים שעוברים בו לא"י אינו הים הגדול ומברכים עליו עושה מעשה בראשית, ומלשון זה משמע שהמ"ב מכריע בהנך פוסקים ולא רק כיש אומרים, וצ"ע. תשובה: המ"ב לא הכריע".

(ב) מדוע מברכים עושה מעשה בראשית, הרי לפי המדרש נשתנה מבריתו - עי' לקמן.

- ב. **הרואה ים האוקיינוס** (Oceanus): **האם הוא הים הגדול** [ים האוקיינוס: ים האטלנטי (Atlantic ocean), ים השקט (Pacific ocean), ים ההודי (Indian ocean)].
- מברך עושה [שעשה] הים הגדול - **ביאור הדבר**: שיש לצרף שיש אומרים (כנה"ג, עולת תמיד, מור וקציעה, חיד"א, מאמר מרדכי, אמת ליעקב, מנחת יצחק, ועוד), שגם הב"י וסעייתו **מודה שהים האוקיינוס הוא הים הגדול**, ורק מוסיף שגם היה התיכון כלול בזה. הגם שיש חולקים (תפארת ישראל, ערה"ש, חוט שני, הגר"ח"ק זצ"ל, תשובות והנהגות) על היסוד הנ"ל.
 - דברי חמודות** (ברכות פרק ט' אות ל"ז, מלבושי יו"ט ס"ק ב') - לשונו מובא לעיל.
 - פרישה** (ס"ק ג') - לשונו מובא לעיל.
 - כנה"ג** (הג' ב"י ס"ק ב') - "שכונת השואל היתה אם הוא ים אוקיינוס דוקא ואינו נכנס בה ים שלנו, או אפילו ים שלנו ונכלל בכלל ים הגדול".
 - עולת תמיד** (ס"ק א').
 - מג"א** (ס"ק א') - לשונו מובא לעיל.
 - מור וקציעה** (ד"ה יראה) - "על כן אין להרהר אחר פסק זה כלל וכלל. דמיהת אים הגדול דארץ ישראל ודאי מברכינן, כסתמייהו דרמב"ם ובש"ע. ברם לברך על שאר ימים הגדולים כמו שאמרנו למעלה, שכולם נכללים בשם זה בסוג ...".
 - א"ר** (ס"ק ד', ע"י א"ז ס"ק ג') - לשונו מובא לעיל.
 - גר"א** (על המחבר סעי' ב') - "והוא כו'. כמ"ש בקרא אבל הרא"ש בתשו' השיב דוקא ים אוקיינוס".
 - חיד"א** (חיים שאל ח"א סי' ל"ט אות ט', ח"ב סי' ל"ח אות ק') - לשונו מובא לעיל.
 - תפארת ישראל** (פרה בועז פרק ח' משנה ח') - לשונו מובא לעיל.
 - מאמר מרדכי** (ס"ק ב') - לשונו מובא לעיל.
 - רש"ש** (ברכות דף נד. ד"ה רי"א) - "המ"א בס"ח העלה דר"ל ים אוקיינוס ...".
 - מגן גבורים** (אלף המגן ס"ק ו').
 - ע"י מ"ב** (ס"ק ב') - לשונו מובא לעיל.
 - הגר"פ אפשטיין** זצ"ל (בצל החכמה ח"ב סי' י"ג) - לשונו מובא לעיל.
 - אמת ליעקב** (על סעי' א') - "בה"ט סק"ב: הגדול ובל"ח הוכיח שאין מברכין רק על הים אוקיינוס וכו' עיי"ש. ובאמת י"ל דגם המחבר ס"ל דהפירוש של הים הגדול הנהו ים אוקיינוס, אלא דס"ל דהוא נמי חלק מהאוקיינוס הנהו, ולא בא לאפוקי רק ים המלח או הים הכספי מפני שאין להם שום קשר עם האוקיינוס. ויש להביא ראיה לזה, דהנה תנן בפ"ח דפרה מ"ח: כל הימים כמקוה כו' דר"א ר"י אומר הים הגדול כמקוה לא נאמר ימים אלא שיש בו מיני ימים הרבה, ופ"ל בשבת דאינו דומה טעם דג העולה בעכו לדג העולה באספמיא, והרי שניהם הם בים העובר למצרים, הרי בהדיא דלר"י הנהו הים הגדול, וע"כ משום דהוא חלק מהאוקיינוס, ודו"ק בזה. ומ"מ צריך להעיר דכיון דכל הימים כמו יש להם דין אוקיינוס והוא הנהו ים אחד, א"כ אם לא עברו ל' יום מראיית הים אע"פ שראהו כעת במדינה אחרת מ"מ ים א' הוא ואינו מברך על ראיה זו, ודו"ק".
 - מנחת יצחק** (ח"א סי' ק"י) - "ערוך השלחן ... ולפי דעתי מפני שינוי הפירושים שכ' כוונתו רק על הפירוש שלו שרצונו לחדש כנ"ל, אבל לפי דברי הב"י, ועפ"י גרסתו בתשו' הרא"ש וכמ"ש בל"ח, אז טעמו רק משום דגם ים שבמחוזי א"י נקרא ים אוקיינוס וא"כ פשיטא שעל ים אוקיינוס מכ"ש דצריך לברך העושה הים הגדול, ורק ס"ל שגם בשל א"י הדין כן, וא"כ אף דבשל א"י יש פלוגתא, אבל באוקיינוס לכ"ע צריכים לברך עושה הים הגדול, וגם על הים התיכון שעוברים בו לא"י, נלענ"ד אף דלדינא נכון לברך עושה מע"ב, דהיא ברכה כוללת כמו שהכל נהי' בברכת הפירות, ועיין בספר משנה ברורה על או"ח שם, מ"מ לצאת גם כן דעת הש"ע ושאר פוסקים י"ל תוך כדי דבור של עושה מ"ב, גם תיבות עושה (או שעשה) הים הגדול, והיא על פי המבואר בש"ע או"ח (סי' ר"ט) עיין שם".
 - הגריש"א** זצ"ל (שער העין עמ' פרק ח' הע' י"ג, וזאת הברכה עמ' קנ"ד אות א', אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות י"ג) - "דעת הגרי"ש אלישיב ובעל שבט הלוי שליט"א [זצ"ל], דלדינא על ים אוקיינוס מברכים שעשה את הים הגדול".
 - שבט הלוי** (שער העין פרק ח' הע' י"ג [לשונו מובא לעיל], עמ' תל"א אות י') - "מה ההכרעה למעשה בברכת ים התיכון וים אוקיינוס. תשובה: על ים התיכון מברכים ברכת עושה מעשה בראשית, ועל האוקיינוס שעשה את הים הגדול".
 - וזאת הברכה** (עמ' קנ"ד אות א', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ז') - "הרואה את ים האוקיינוס המקיף את כל העולם כולו (האוקיינוס האטלנטי, השקט, ההודי וכו') ולא ראה אותו שלושים יום, מברך בא"י אמ"ה עושה (וי"א שעשה) הים הגדול".
 - הלכה ברורה** (סעי' ב').
- מברך עושה מעשה בראשית.
 - ערה"ש** (סוף סעי' ג', לשונו מובא לעיל) - "למעשה נראה לברך על כולם עושה מעשה בראשית אפי' על הים שאצל א"י וגם על האוקיינוס מפני שינוי הפירושים ודו"ק".
 - אג"מ** (מסורת משה ח"א או"ח אות קכ"ב) - "למעשה רבינו נוהג לברך, על ים אוקיינוס, כגון באטלאנטיק סיטי, ברכת 'עושה מעשה בראשית'".
 - אהלך בעמיתך** (פרק ט"ז סעי' ז').
 - הגר"ש דבליצקי** זצ"ל (זה השלחן ח"א סי' רכ"ח) - לשונו מובא לעיל.
 - ע"י חוט שני** (שער העין עמ' תס"ו אות י"א) - "ולגבי ברכת האוקיינוס כתב המ"ב בלשון, 'אבל הרבה אחרונים פליגי על המחבר, וס"ל דרק ים אוקיינוס חשיב ים הגדול, ולא ים התיכון, האם לשון זה מורה שדעתו נוטה כמותם ואפשר לברך על האוקיינוס שעשה את הים הגדול. תשובה: אכן כן נראה מלשון המ"ב שנוטה לדעה זו. ולמעשה שייך לברך שעשה את הים הגדול כשרואים את שני הימים מתחברים ביחד".

(ו) הגר"ח זצ"ל (שער העין פרק ח' הע' י"ג) – "שמעתי מהגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל], דאין לברך על שום ים בעולם ברכת שעשה את הים הגדול כיון שיש פלוגתא על כל ים, והמ"ב לא הכריע בדבר. [דס"ל דמש"כ המ"ב 'אבל הרבה אחרונים' הוא כלשון יש אומרים, וכמו שהעתיק בשונה הלכות את דברי המ"ב בלשון י"א]."

(ז) תשובות והנהגות (ח"ג סי' ע"ו אות א') – "הרואה ים הגדול מברך שעשה את הים הגדול, ולדעת המחבר (רכ"ח) היינו ים העובר בקצה ארץ ישראל (ים התיכון), אבל הרבה אחרונים חולקים שים הגדול היינו האוקינוס, כמשמעו ים האטלנטי הגדול מכל הימים ועליו מברכים שעשה ים הגדול, אבל על הים התיכון מברכין עושה מעשה בראשית, וכן נוהגים למעשה כיון שלכו"ע באומר עושה מעשה בראשית יצא, ע"כ ראוי לברך רק ברכה זו בין בים התיכון ובין בים הגדול לצאת מפלוגתא, וכן מבואר ב'כף החיים' ובעה"ש ועוד. ולפי זה כשנוסעים לחיפה או גליל ועוברים הים צריך לברך עושה מעשה בראשית, ויש לזהר שלא לבטל הברכה אם לא ראה את הים שלושים יום שזוהו חיוב מדינא. והדרך הנכון לע"ד שאם נוסע ברכב פרטי או במונית, דראוי לעצור ולרדת מהרכב, מסתכל על הים ומברך מעומד, שבברכת השבח ראוי לכתחילה לברך מעומד וגם להחשיבה שתהא ניכרת הברכה על שבח בריאת הים, וכה"ג לע"ד מברך עושה מעשה בראשית, וכן נהגתי לענין תפלת הדרך דלכתחילה יש לברך מעומד, וע"כ אני מבקש מהנהג לעצור ואני יוצא ומברך תפלת הדרך מעומד, ונהגו כן כמה גדולים וצדיקים בארה"ק, וכפי שקבלתי זה גופא סגולה נפלאה שיינצל מתאונות וחיות רעות (שכולל נהגי מכוניות שמתנהגים כחיות רעות ר"ל) ויש להשתדל לעשות כן, ואף כאן כשמייחד ומחשיב ראייתו לעמוד עבורו ומברך עדיף טפי ויש לברך באופן זה, וצריך לזהר אם רואה הים שלא ישכח לברך שלא יבטל ברכה שתיקנו חז"ל. (וכן הוא לענין ברכת 'עושה מעשה בראשית' כשרואה הרים המשונים בגובהם [עיין בסימן רכ"ח], ולא דוקא הכי מופלגים כמו הר אברסט שבטיבט והודו וכדומה, שבמקו"ח כאן מבואר שגם בשוייץ, ספרד ואיטליה הדין כן, ע"ש")."

(ח) תורת הדרך (סי' י"ד) – "ואעפ"י דבים התיכון לדעת רבים מברכים שעשה את הים הגדול, מ"מ לדידן שנהיגי לברך עושה מעשה בראשית כבשאר ימים...".

(ט) ברכת יוסף (מיכאל, סי' קכ"ג אות א').

3. מראי מקומות – שער העין (פרק ח' סעי' ד').

ג. כשרואה תחילה את האוקיינוס ואח"כ את הים התיכון, או להיפך.

1. יברך רק חד ברכה.

(א) בצל החכמה (ח"ב סי' י"ד) – "העולה להלכה: א) מפליג בים התיכון ועובר ממנו לאוקינוס, לדעת רוב הפוסקים נראה שיברך על ראיית ים התיכון שעשה את הים הגדול ונפטר בזה גם האוקינוס (אות א'). - ב) הנוהגים לברך על ים התיכון וכן על האוקינוס עושה מעש"ב, בנ"ד יכונו בהדיא בברכתם על ים התיכון לפטור בברכת עומ"ב גם לאוקינוס ואז כאשר יגיע לאוקינוס א"צ לברך כלל (אות ח'). אבל בירך על ים התיכון עושה מעש"ב סתמא, אז כשמגיע לאוקינוס יהרהר בלבו ברכת שעשה את היה"ג או יאמרנה בלי שו"מ (אות ט'). - ג) הנוהגים לברך על ים התיכון עושה מעש"ב ועל האוקינוס שעשה את היה"ג, ינהוג גם בנ"ד כמנהגו, אבל נתכוון בברכת עושה מעש"ב על ים התיכון לפטור גם את האוקינוס, אז בהגיעו לאוקינוס א"צ לברך כלום (אות יו"ד)".

(ב) תשובות והנהגות (וזאת הברכה עמ' קנ"ד אות ה', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ט"ז) - לישנו מובא לקמן.

(ג) וזאת הברכה (עמ' קנ"ד אות ה', מעיין הברכה פרק כ"ג אות ט"ז) – "הנוסע מארה"ב לארץ ישראל כשרואה תחילה את האוקיינוס האטלנטי מברך 'שעשה הים הגדול' וכשרואה אח"כ את הים התיכון אינו מברך 'עושה מעשה בראשית' (כך הורה לי הגר"מ שטרנבוך. והטעם: שלדעת הבית יוסף רכח א ים התיכון נקרא גם הוא הים הגדול. וכדברי הב"י הכריעו התורת חיים או"ח רכח, ברכת הבית כט יח, והעה"ש שם. ולפי הב"י, שאנו חוששים לשיטתו, מאחר שבירך כבר 'הים הגדול' נפטר מלברך כאשר מגיע לים התיכון. ובפרט לדעת הלבוש שם שהים התיכון נקרא הים הגדול כיון שנחשב להמשך אחד של האוקיינוס - אין לברך, שהרי כבר בירך על האוקיינוס). וגם להיפך: אם הוצרך לנסוע מא"י לחו"ל ובירך על הים התיכון 'עושה מעשה בראשית', נראה שאין לחזור ולברך על האוקיינוס 'עושה הים הגדול', בפרט אם כשבירך על הים התיכון הוסיף בברכתו תוך כדי דיבור 'עושה הים הגדול' (כך הורה לי הגר"מ שטרנבוך. ואע"פ שהיה ניתן לומר שיברך עושה הים הגדול, מאחר שלא הזכיר את הים הגדול כשבירך על ים התיכון, אך מאחר שי"א שעל האוקיינוס מברך 'עושה מעשה בראשית' [עיין עה"ש שם] - והרי בירך כבר ברכה זו, אינו מברך שנית. [יש להעיר שגם לדעת העה"ש יוצא בדיעבד בברכה זו על ים התיכון.] ובפרט לפי הלבוש הנ"ל שים התיכון הוא כהמשך לים האוקיינוס. ולכן נראה שלמעשה אין לברך, אך כשמברך על הים התיכון יש לו להוסיף תכ"ד 'עושה הים הגדול' ולכוון לפטור גם את האוקיינוס שיראה)".

(ד) ובלכתך בדרך (פרק ג' הע' כ"ו).

(ה) הלכה ברורה (סוף סעי' ב') – "והנוסע ממקום למקום וראה בדרכו את הים התיכון, ובירך עליו 'שעשה את הים הגדול', ולאחר מכן ראה בהמשך דרכו גם את האוקינוס, וכן אם ראה בדרכו את האוקינוס ובירך עליו, ולאחר מכן בהמשך דרכו ראה את הים התיכון, אינו חוזר ומברך עליו כלל".

(ו) פסקי תשובות (סוף אות ב', הע' י"ז) – "ועל ראיית ים האוקיינוס מברכין 'שעשה את הים הגדול', וכשמפליג בספינה או נוסע באוירון ובירך על ים האוקינוס, לא יברך שוב כשרואה את ים התיכון 'עושה מעשה בראשית', וכן בבירך עושה מעשה בראשית על הים התיכון לא יברך 'שעשה הים הגדול' כשמגיע למרחבי האוקיינוסים. [דכאמור לרבים מן הפוסקים ברכה זו גם על הים התיכון, ואף דכתבינן לעיל שכשבירך על ים מסויים, ושוב רואה ים אחר מברך שוב, היינו כשמתחדשת התפעלותו, והיינו שהיה באיזה הפסקה בין ראייה לראיה, משא"כ בנידו"ד שנסיעתו ברצף מעל גבי הים ואין אדם מתפעל מחילוף הימים תוך כדי נסיעתו, ונפטר בברכה אחת, ועיין שו"ת בצל החכמה ח"ב סי' י"ד וט"ו וי"ז]."

2. ב' ברכות.

א) חזון עובדיה (ברכות עמ' תס"ז) – "הרואה את הים התיכון, ובירך שעשה את הים הגדול, ואחר כך ראה את ים כנרת, חוזר ומברך בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית".
 ב) ילקוט יוסף (מהדורה תשס"ז ח"ד הקדמה עמ' ט' אות י"ז, סי' רכ"ח סעי' א') - לשונו מובא לעיל.
 3. מראי מקומות – פרי אליהו (ח"ג סי' ט').

א) דברי יציב (או"ח ח"א סי' צ"ה) – "... עדיף לכוין שלא לצאת רק על הים דאר"י ואח"כ לברך הים הגדול על ים המקיף, או אפשר לומר דא"כ יהיה ספק ברכה, ויותר טוב לברך תיכף על ים אר"י עושה מעשה בראשית ולכוין לצאת נמי על הים המקיף. ואפשר שמברך שתי ברכות, כיון שסוף סוף שני ימים הם ואינו רואה אותם בבת אחת, שכשהוא על ים אר"י איננו רואה הים המקיף, ויברך על שניהם עושה מעשה בראשית בפני עצמו, וכן בחזרה מארה"ב אי"ה שקודם רואים הים המקיף, וה"ה להפוסקים שעל ים המקיף מברך הים הגדול, א"כ לא יצא בזה על ים ארץ ישראל, א"כ נהיה מחוייבין אי"ה לברך על ים ארץ ישראל שנית מעשה בראשית, ויהיה חילוק בין ביאה מארץ ישראל לארה"ב או חזרה לענין הברכות ודו"ק".

ד. דין הברכה בעומד במיצר ג'יברלטר (strait of gibraltar).

1. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (זה השלחן ח"א סוף סי' רכ"ח) – "ואם עומד במקום שהים התיכון מתחבר עם ים האוקיינוס ורואה שניהם בסקירה אחת ממ"נ יברך עהיה"ג בשו"מ והוא דוקא אם לא בירך על אחד מהם בתוך ל' עמ"ב".
 2. חוט שני (שער העין עמ' תס"ז אות י"ב) – "במקום שמתחברים יחד שזה במיצר ג'יברלטר, יש כעין שביל בין שני הימים, מה דין שביל זה, האם כים התיכון או כים אוקיינוס. תשובה: יעלה למקום גבוה ויראה חלק מעצם ים התיכון וחלק מים אוקיינוס".
 3. שער העין (פרק ח' סעי' ו', הע' י"ז) – "העומד במיצר ג'יברלטר (ששם מתחברים ים התיכון וים אוקיינוס), כיון שרואה את שני הימים יחד יכול לברך לכל הדעות שעשה את הים הגדול. (דממה נפשך רואה את הים הגדול [שו"ת בצל החכמה ח"ב סי"ז, וכן שמעתי מהגר"ח ק"ש ל"א]). אבל זה דוקא אם רואה חלק מים התיכון וחלק מים אוקיינוס ממש, [כגון ממטוס]. אבל הרואה את המיצר עצמו אינו יכול לברך ברכת שעשה את הים הגדול".

ה. מראי מקומות – בירור הלכה (קמא עמ' רי"ג, תנינא עמ' ת').

1. לבוש (סעי' א') – "ועל הים הגדול והוא הים אוקיינוס והוא שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם עושה הים הגדול, שמפני גדלו שהוא הים שאמר עליו שלמה המלך ע"ה [קהלת א, ז] כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא קובע לו ברכה בפני עצמו".
 2. מקור חיים (חו"י, על סעי' א') – "והוא הים שעוברי וכו' - ב"י הבין כן מהרא"ש, והלחם חמודות פ"ט ל"ח מחי ל"י וכו', ושנראה לי ראייה לל"ח, ומה שנראה סותרו, ומ"ש הראב"ע".
 3. ילקוט יוסף (סעי' ד') – "מנהגינו שלא לברך ברכת הים הגדול בשם ומלכות, כי יש ספק מה הוא הים הגדול שדיברו בו חכמינו, ולכן הרואה את ים התיכון, או את האוקיינוס, אחת לשלשים יום, אינו מברך בשם ומלכות".

ז. נהרות (rivers) - סעיף ב'.

דור המלקטים - שער העין (פרק ט').

א. שאר נהרות: חוץ מהד' הנהרות, חידקל ופרת גיחון ופישון.

1. מברכים – מג"א (ס"ק ג'), א"ר (ס"ק ו'), גר"א (על סעי' ב'), ערה"ש (סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ד'), כה"ח (ס"ק ח').
 2. רק הד' נהרות – ב"י (ס"ק ב'), בני ציון (ס"ק ג'), ע"ש הטעם.

ב. על איזה נהרות מברכים.

1. עי' שער העין (לוח ברכות "נהרות", עמ' תפ"א - תפ"ב).

ח. שלא נשתנה.

א. נשתנה בידי שמים.

1. אינו מברך.

א) הגריש"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"ה אות כ"ו, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות ח') – "בשו"ע כתוב שאין לברך על דברים שנשתנו בידי אדם עושה מעשה בראשית כי אינו מתחילת הבריאה האם בידי אדם זה דוקא, ואם נשתנה בידי שמים כגון שהציף הקב"ה חלק מן הים יכולים לברך עליו, או שאין חילוק בזה. תשובה אין חילוק בזה, כי מעשה בראשית זה דבר שקיים מתחילת הבריאה עד היום, וגם אם נשתנה בידי שמים אינו מתחילת הבריאה".
 ב) שער העין (פרק ט' סעי' ג', סי' כ"ב).

ב. ספק לו אם נשתנה.

1. מברך.

א) נזירות שמשון (על סעי' ב') – "במקום שלא נשתנה. מה שהקשה ב"י למה לא הביאו הפוסקים זה, נראה לי משום דבסתמא לא חישינן שנשתנו אלא אם כן יודע בודאי".
 ב) עי' פמ"ג (א"א ס"ק ד') – "ואם ספק אין מברכין, אליה רבה [שם] וצ"ע דבסתמא לא נשתנה וראוי לברך".

ג) הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ג אות מ"ג) – "המ"ב בסי' רכ"ח סק"ד הביא בשם הפמ"ג, שאין לברך על ראיית נהרות עושה מעשה בראשית אלא א"כ ידועים שהם מששת ימי בראשית, ולשון ידועים נראה ידיעה חיובית שידע שהנהר שרואה הוא מששת ימי בראשית, ולכא' בזמנינו אין אנו יודעים בבירור איזה נהר נוצר מששת ימי בראשית ולא נתהוה אח"כ, ואחר שאין ידיעה כזאת, לכא' אין אנו יכולים לברך על שום נהר בזמנינו דספק ברכות להקל. תשובה: רובם מששת ימי בראשית".

2. לא יברך.

א) עולת תמיד (ס"ק ב') – "ומחמת ספק אין לברך וכן מוכח ...".

ב) עי' א"ר (ס"ק ו', א"ז ס"ק ה') – "ואם ספק אם נשתנו משמע דאין לברך".

ג) מהר"ם בנעט (עמ"ס ברכות בביאור מרדכי פרק ט' אות ג') – "במג"א ... ונראה דמ"מ אי אפשר לברך על שאר הנהרות דא"א לנו לדעת אם נשתנו או לא משא"כ בחזקל ופרת מבואר מקומן בגמ' נ"ט ב'. וכמ"ש המהרש"א בתו' ד"ה על הנהרות".

ד) כה"ח (ס"ק ט') – "ומחמת ספק אין לברך. עו"ת שם. א"ר שם".

ה) בני ציון (ס"ק ג').

ו) ברכת ה' (פרק ג' סעי' ו', הע' י"ג) – "העיקר כדעת העולת תמיד והאליה רבה".

ז) שער העין (פרק ט' סוף הע' ג', הע' ו') – "וספק ברכות להקל".

3. מראי מקומות – מ"ב (ס"ק ה', שעה"צ ס"ק ח').

א) שער העין (פרק ט' סעי' ד') – "יש להסתפק אם בזמנינו אפשר לברך על נהרות, כיון שאין לנו נהרות שידוע בבירור שנוצרו בששת ימ"ב, וגם יש לחוש שנתביי הנהרות השתנו במשך הזמן, ולכן נראה, דאי אפשר לברך על שום נהר בזמנינו בשם ומלכות. וי"א שבנהרות גדולים מאוד, כמו נהר המיסיסיפי, הריין, הדנובה, האמזונס, וכדו', אין לחשוש לזה, ואפשר לברך עליהם. והרואה ד' נהרות דכתיבי בקרא במקום יציאתם לכו"ע יכול לברך".

ג. ים התיכון: מדוע מברכים עושה מעשה בראשית, הרי לפי המדרש נשתנה מברייתו.

1. הגר"ש זצ"ל (שער העין עמ' תכ"ה אות כ"ז, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח סוף אות י"ג) – "בירושלמי בשקלים פ"ו איתא דברור אנוש הציף הקב"ה את ים אוקיינוס, ולדעה אחת הגיע עד עכו ויפו, ולפי"ז יתכן שים התיכון שגבולותיו בעכו ויפו אינו ממעשה בראשית, וא"כ איך נברך עליו עושה מעשה בראשית והרי ספק ברכות להקל. תשובה: קי"ל כהפוסקים שים זה הוא מזמן מעשה בראשית".

2. חוט שני (שער העין עמ' תס"ו אות י') – "בירושלמי בשקלים פ"ו איתא דבדור אנוש הציף הקב"ה את ים אוקיינוס ולדעה אחת הגיע עד עכו ויפו, ולפי"ז יתכן שים התיכון שגבולותיו בעכו ויפו אינו ממעשה בראשית, וא"כ איך נברך עליו עושה מעשה בראשית והרי ספק ברכות להקל. תשובה: הלא הים אוקיינוס עצמו שהיה קיים מששת ימ"ב התפשט, וא"כ גם הים התיכון נחשב מעשה בראשית".

3. הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תמ"א אות ל"ו, הע' ל') – "במ"ב סי' רכ"ח סק"ב כתב, דהרבה אחרונים ס"ל דעל ים התיכון שהוא הים שעוברים בו לא"י מברכים עושה מעשה בראשית. ותמהתי, מהא דאיתא בירושלמי שקלים פ"ו ה"ב, דים הגדול יצא בדור אנוש ובדור ההפלגה והציף לדעה אחת עד קלבריא, ולדעה אחרת הגיע עד עכו ויפו. וכן איתא במדרש רבה בראשית סוף פ' כ"ג, שהים עלה והציף את העולם פעמיים וגם שם לדעה אחת הגיע עד עכו ויפו. ומבואר עכ"פ לדעה אחת שים התיכון שאנו רואים בא"י אינו מששת ימי בראשית והיה פעם יבשה, ובשו"ע שם מבואר שדבר שנשתנה מצורתו אין לברך עליו עושה מעשה בראשית, וביאר במ"ב בסק"ה שם הטעם דהא אינו מעשה בראשית, וא"כ צ"ע איך אפשר לברך עושה מעשה בראשית על הים התיכון, והרי לפנינו דעה שאינו מששת ימי בראשית וספק ברכות להקל. תשובה: ר' אלעזר לא ס"ל כן. [היינו דקי"ל כר' אלעזר דלא הגיע עד עכו ויפו אלא עד קלבריא, (מחוז בקצה איטליה), ועד ברבריא. ודברי רבינו צ"ב, דגם לדעת רבי אלעזר חלק מהים התיכון אינו מששת ימי בראשית, שהרי יצא עד קלבריא שהוא בתחום הים התיכון, (ודעתו יועיל לנו רק לגבי הים הסמוך לא"י). והפוסקים סתמו לברך על כל ים התיכון עושה מעשה בראשית]."

ט) הרים וגבעות (mountains and hills) - סעיף ג'.

דור המלקטים - שער העין (פרק י').

א. האם ההרים שצריך שיהיו מפורסמים בעולם מחמת גבהם.

1. מחמיר.

א) ח"א (כלל ס"ג סעי' ג') – "על הימים ועל ההרים הגבוהין המפורסמים בעולם מחמת גבהם, מברך 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם עושה מעשה בראשית'".

ב) קיצור שו"ע (סי' ס' סעי' ה') – "על הימים ועל ההרים הגבוהים המפורסמים בעולם מחמת גובהם, מברך עושה מעשה בראשית".
ג) ערה"ש (סעי' א') – "והדבר פשוט דבעינן הרים וגבעות משונים בגובהם כמו הררי אלף והרי פיראנ"א והר קאזבע"ק והרי אררט וכדומה".

2. מיקל.

א) קצות השלחן (סי' ס"ו סעי' י"ד, ס"ק כ"ד) – "ועל ההרים וגבעות המשונים וניכרת גבורת הבורא בהם. [ועל ההרים גבוהים כ' הח"א כלל ס"ג המפורסמים בעולם מחמת גבהם, אבל בשו"ע כתוב כמ"ש]."

ב. מראי מקומות – אור לציון (ח"ב פרק מ"ו הע' ס"ב, לשונו מובא לקמן), תלוי לקמן ?

ג. משונים: הגדר.

1. מקובל אצל רוב אנשים שזה משונה.
(א) הגריש"א זצ"ל (שער העין פרק י' הע' ג', עמ' תכ"ו אות ל"ג, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות א') – "בשו"ע כתב לברך על הרים המשוניים וניכרת בהם גבורת הבורא, ולא ידענו אם דבר זה נקבע לפי עין הרואה או לפי רוב העולם, דיש אנשים שהר מסויים נראה להם משונה בעד שלרוב העולם לא נראה כן. תשובה: מה שמקובל אצל רוב אנשים שזה משונה רק אז מברכים".
2. מה שאצלו משונה.
(א) הגר"ח זצ"ל (שער העין פרק י' הע' ד', עמ' תמ"ד אות מ"ד) – "בשו"ע כתב לברך על הרים גבוהים שמשוניים וניכרת בהם גבורת הבורא. ולא ידענו אם דבר זה נקבע לפי הרואה, שאם הר זה בעיניו גבוה ומשונה יכול לברך עליו, או דבעינן שלרוב העולם יחשב הר זה למשונה בגובהו. תשובה: מה שאצלו משונה".
הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תט"ו אות ג', הע' ב') – "ראיתי מובא שרבינו הקה"י בירך על ההרים הגבוהים בדרך לירושלים עושה מעשה בראשית בשם ומלכות, רציתי לידע אם נכון הדבר. תשובה: נכון, נסענו יחד לירושלים, וכשראה את ההרים הגבוהים בדרך התפעל מהם מאוד, כיון שבחול"ל לא ראינו הרים כאלו גבוהים, ובירך עושה מעשה בראשית בשם ומלכות, וגם אמר לי לברך. אבל כשבא פעם שניה לאותו מקום, אף שעברו לי יום לא בירך עליהם, כיון שכבר לא התפעל מהם. [בארחות רבינו ח"א עמ' צ"ד הביא עובדא זו, והוסיף המחבר, ששאל להקה"י זהלא מברכים רק על הרים משוניים, והשיב דההרים בדרך הישנה לירושלים בזמן הבריטים היו משוניים וגבוהים הרבה עד קרוב לחצי ק"מ, אבל בדרך שנוסעים היום אפשר דאין לברך. ומה שהוסיף רבינו דבפעם שניה שעבר שם לא בירך, בארחות רבינו שם כתב שהקה"י שמע הוראה זו מהחזו"א, שאפי' שעברו לי יום שלא ראה ההרים, מ"מ כיון שכבר לא עושים עליו רושם שלא יברך]."
הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תט"ז אות ד') – "האם מהנהגת רבינו הקה"י שנמנע מלברך על הר שלא התפעל, מוכח שס"ל שברכות אלו תלויים בהתפעלות. ולפי"ז מי שרואה את הים וכיוצא בזה ואינו מתפעל אינו צריך לברך. תשובה: מה זה שייך זה לזה, על ההרים כתוב בשו"ע שצריך לברך רק אם הם משוניים בגובהם, וכיון שלא נקבע גדר ברור מה זה משוניים בגובהם, הדבר תלוי בהתפעלות הרואה. אבל ים וכיוצא בזה הוא דבר ברור, ולכן ודאי שגם מי שאינו מתפעל צריך לברך".
(ב) פסקי תשובות (אות ד') – "ומסתבר דהיינו לפי ראות עיני האדם עפ"י מדת התפעלותו כפי הרגלו לראות הרים גבוהים, אך ההרים אשר גבוהים ומשוניים בקנה מדה עולמי, כגון חלק מהרי האלפים והרי אררט וכיוצא באלו, לדברי הכל אפשר לברך עליהם (זולת לאלו אשר רגילים תדיר לראותם, וכנ"ל אות א')."
3. מראי מקומות – שער העין (פרק י' סעי' ב').

ד. במטוס: הרואה הרים גבוהים ממטוס האם מברך.

1. מברך.
(א) בצל החכמה (ח"ב סי' ט"ז) – "הרואה הרים וגבעות ימים ונהרות כו' אפי' ממרחק רב, כל שרואהו ראי' בהירה וברורה חשיבא ראי' וצריך לברך על ראייתם ברכה הראוי' להם".
(ב) בני ראם (סי' שצ"ט אות ג', עמ' שכ"ו) – "יש לעיין במי שנוסע באוירון ורואה הרים הגבוהים, אם מברך עליהם עושה מעשה בראשית כדינא דמתני' ריש הרואה, דאף דאה"נ מלמעלה נראים קטנים אבל כיון דהעצים שליידם נראים קטנים טפי חזינן גודלם. ואף בלא זה אפשר כיון דידוע שהם גדולים ורואה את אותן ההרים הגבוהים אולי מברך, וכן היה נראה טפי".
2. מראי מקומות.
(א) הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ד אות מ"ה) – "רציתי לדעת במי שנוסע ממטוס ורואה הרים גבוהים ביבשה, ואינו מבחין בגובהם הרב, רק ע"י שרואה שהעצים שליידם נמוכים מבין שגובהם רב. האם אפשר לברך ככהאי גוונא. תשובה: קשה לברך".
(ב) שער העין (פרק י' סעי' ו') – "הרואה הרים גבוהים ממטוס, ומחמת המרחק נראים בעיניו כגבעות קטנות, יש להסתפק אם מברך על ראייתם".

ה. גרנד קניון (grand canyon).

1. שער העין (פרק י' הע' ט', סי' ל"א הע' ה') – "ועל הצוקים המופלאים בגרנד קניון באריזונה שבארה"ב שאלפים באים לצפות בהם לכאן מצד גבעות נראה פשוט שאפשר לברך עליהם. אך לא ברירא אם הם קיימים מששת ימ"ב, דנהר הקולרדו זורם בתוך הקניון, ויש מקום גדול לחשוש, שחלק מהצורות נוצרו במשך הזמן מכח זרימתו, וצ"ע. [ועל הנהר הקולרדו עצמו שהוא נהר גדול, עי' לעיל פ"ט ס"ד, די"א דעל הגדולים אפשר לברך בשו"מ, וי"א דגם על נהרות גדולים מספק אין לברך רק בלא שם ומלכות]".

ו. בזמן הזה.

1. וישמע משה (פר' ראה אות ב' שנת תשפ"א) – "שאלה: כתב השו"ע סימן רכח ס"א: על ימים ונהרות הרים וגבעות ומדברות, אומר בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית. ובס"ג כתב: ולא על כל הרים וגבעות מברך, אלא דווקא על הרים וגבעות המשוניים וניכרת גבורת הבורא בהם. והנה נראה פשוט שהרי האלפים בשווייץ הם בודאי הרים שראוי לברך עליהם מחמת גובהם ויופיים. אולם יש לדון בזמנינו שתמונות מהרי האלפים נפוצות באלפיהם ואין לך מי שלא ראה תמונות כאלו פעמים הרבה שוב אין הנפש מתפעלת בראייתם יותר מבסתם הרים, ושוב אין ראוי לברך עליהם".
תשובה: הגאון ר' לייביש קרניאל שליט"א שהעלה שאלה זו לפנינו צידד שבימינו אין נכון לברך על ראיית הרי האלפים, ואין זה דומה לימים הקדמונים שאי אפשר היה להתרשם ממראה הדבר בלי ליות בסמוך אליו ולהתבונן בו, אולם בימינו שאנו רגילים בראיית תמונות מרהיבות עין של כל המקומות היפים ביותר בעולם, שוב אין בנו את ההתפעלות הראויה גם כשאנו רואים את המקומות עצמם, ואין ראוי לברך על הראיה.

והגאון רבי מנדל שפרן שליט"א אמר שמצד הדין בודאי ראיית התמונה אינה נחשבת כראיית המקום ויכול לברך על ראיית ההרים גם אחרי שראה אותם בתמונות. ומכל מקום ידועה שיטת הראב"ד בכל ברכות הראיה שאינן חובה אלא רשות, ולכן מי שבאמת אינו מרגיש התפעלות ממה שרואות עיניו ולא תהיה ברכתו בכונה שלימה כראוי, יש לו לסמוך על הראב"ד ולא יברך, ורק מי שמרגיש התפעלות אמתית ויכול לברך בכונת הלב, יכול שפיר לברך על ראיית ההרים.

והגאון הגדול רבי ברוך דב פוברסקי שליט"א השיב שבודאי יש לברך בראיית ההרים, שאין דומה ראיית התמונה לראיית המקום עצמו, ובודאי יש התפעלות גדולה בראיית המקום, ואנו רואים שאנשים נוסעים למרחקים כדי לראות נופים מופלאים אע"פ שהתמונות של אותם נופים מצויות בידם, כי אינה דומה ההתפעלות מראיית התמונה להתפעלות מראיית המקום עצמו. וכן הסכים הגאון רבי שמאי גרוס שליט"א. והוסיף שהרבה מהתמונות הנמכרות ומצויות בידי האנשים כלל אינן מקוריות אלא עוברות עיבוד גרפי ובודאי שאין ראייתן חשובה כראיית המקום".

ז. מראי מקומות.

1. הגר"ש אויערבך זצ"ל (שער העין פרק י' סוף הע' ה') – "שאם מכיר את ההר, וממילא גם שכרואה את תחתיתו נזכר שהר זה גבוה מאוד, אפשר שיכול לברך עליו, ולמעשה הניח בצ"ע".

2. הגר"ח זצ"ל (שערי שיח עמ' ק"ב תשובה ר"ו) – "הרים גבוהים מאד, האם יכול לברך עליהם עושה מעשה בראשית גם כאשר הם מכוסים בשלג [ולא רואה להדיא את ההר עצמי]. תשובה: כן".

י' הרים שמברכים עליהם.

א. הר אוורסט (Mount Everest): יברך.

1. תשובות והנהגות (ח"ג סי' ע"ו סוף אות א') - לשונו מובא לקמן.

2. שער העין (לוח הברכות הרים ערך הר האוורסט (נפל - סין), עמ' תפ"ג) – "עושה מעשה בראשית כשמבחין בגובהו".

ב. הרי אלפים (Alps) בשווייץ: יברך.

1. ערה"ש (סעי' א', כל לשונו מובא לעיל) – "הרי אלף".

2. אור לציון (ח"ב פרק מ"ו סעי' ס"ב) - לשונו מובא לעיל.

3. פסקי בושם (פרק י"א סעי' כ"ג) – "הורה, שיש לברך ברכת עושה מעשה בראשית על ההרים הגדולים שבשווייץ שמשונים בגובהם ויופיים, וניכר בהם גבורת הבורא".

4. תשובות והנהגות (ח"ג סי' ע"ו סוף אות א') – "וכן הוא לענין ברכת 'עושה מעשה בראשית' כשרואה הרים המשונים בגובהם [עין בסימן רכ"ח], ולא דוקא הכי מופלגים כמו הר אברסט שבטיבט והודו וכדומה, שבמקו"ח כאן מבואר שגם בשווייץ, ספרד ואיטליה הדין כן, ע"ש".

5. וזאת הברכה (עמ' קנ"ה אות א', מעיין הברכה פרק כ"ג אות י"ז).

6. שער העין (פרק י' סעי' ג', לוח הברכות הרים ערך הר האלפים [עמ' תפ"ג]) – "ומכל מקום על הרים גבוהים ביותר המפורסמים בעולם מחמת גובהם, כהרי ההימליה, הרי האנדים, הרי אלפים, וכדו', והרואה מבחין בגובהם היוצא דופן, לכל הדעות צריכים לברך".

7. עי' פסקי תשובות (אות ד') – "כגון חלק מהרי האלפים והרי אררט וכיוצא באלו, לדברי הכל אפשר לברך עליהם".

ג. הר ארבל (Mount Arbel): יברך.

1. שער העין (לוח הברכות הרים ערך הר ארבל [עמ' תפ"ג], הע' ט"ז) – "נראה דאפשר לברך עליו עושה מעשה בראשית. [דמחמת גבהו שעולה בחדות רבה, ניכר בו גבורת הבורא]".

2. מראי מקומות.

א) הגר"א נבנצל שליט"א (קום התהלך בארץ עמ' קפ"ח) – "כתב לי שיש לברך: 'אם מתפעלים ממנו'".

ב) קום התהלך בארץ (עמ' קפ"ח) – "סיכום: מי שמתרגש מצורתו ובריאתו של הר ארבל עליו לברך עושה מעשה בראשית בשם ומלכות".

ד. הר אררט (Mount Ararat): יברך.

1. ערה"ש (סעי' א', כל לשונו מובא לעיל) – "הרי אררט".

2. עי' פסקי תשובות (אות ד') – "כגון חלק מהרי האלפים והרי אררט וכיוצא באלו, לדברי הכל אפשר לברך עליהם".

ה. הרי האנדים (Andes Mountains): יברך.

1. שער העין (פרק י' סעי' ג', לוח הברכות הרים ערך הר האנדים [עמ' תפ"ג]) - לשונו מובא לעיל.

ו. הרי ההימלאיה (Himalayas): יברך.

1. שער העין (פרק י' סעי' ג', לוח הברכות הרים ערך הר ההימליה [עמ' תפ"ג]) - לשונו מובא לעיל.

ז. הר הכרמל (Mount Carmel): יברך.

1. שער העין (לוח הברכות הרים ערך הר הרמל, עמ' תפ"ג) – "עושה מעשה בראשית וברכת הניסים בלא שו"מ".
2. לענין שעשה ניסים – בה"ל (סי' רי"ח סעי' א' ד"ה כגון, לשונו מובא לקמן).

ה. הר חרמון (Mount Hermon).

1. יברך.
 - א) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו סעי' ס"ב, הע' ס"ב) – "על הרים גדולים, כגון הרי האלפים, מברך עושה מעשה בראשית, ובארץ ישראל יש לברך על הר חרמון בלבד. [ראה בשו"ע בסימן רכ"ח סעיף ג', שאין מברך אלא על הרים וגבעות משונים שניכרת בהם גבורת הבורא, ואין ניכרת גבורת הבורא אלא על הרים כגון אלן]".
 - ב) שער העין (פרק י' סעי' ד', לוח הברכות הרים ערך הר חרמון [עמ' תפ"ג]) – "שגם הרואה את הר חרמון או את הר תבור ומבחין בגובהם המיוחד, צריך לברך".
 - ג) וזאת הברכה (עמ' קנ"ה אות א', מעיין הברכה פרק כ"ג אות י"ז).
 - ד) שאילת שלמה (ח"א סי' קי"ח אות י"ב).
2. מראי מקומות.
- א) הגר"ח"ק זצ"ל (וזאת הברכה עמ' קנ"ה אות א') – "וכן כתב הגר"ח קניבסקי לברך על החרמון אם משונה בגובהו".

ט. הר מון בלאן (Mont Blanc): יברך.

1. שער העין (עמ' תפ"ג הע' כ') - לשונו מובא לקמן.

י. הר מטרהורן (Matterhorn): יברך.

1. שער העין (עמ' תפ"ג הע' כ') – "ובהר מטרהורן כמעט ולא יתכן שלא יבחין בגבוהו, כיון שעולה בחדות רבה ועי"ז ניכר בו מאוד גבורת הבורא. וכן הוא בהר המון בלן (צרפת)".

יא. הר סיני.

1. שער העין (לוח הברכות הרים ערך הר סיני, עמ' תפ"ג) – "אין מברכים, וי"א לברך שעשה ניסים לאבותינו במקום הזה".
 2. לענין שעשה ניסים.
- א) בה"ל (סי' רי"ח סעי' א' ד"ה כגון) – "ברואה הר הכרמל דהברכה לא נתקנה על פלאי הבורא דא"כ היה לנו לברך בראתנו הר סיני מקום שניתנה בו התורה וע"כ דנתקן רק אהצלת אדם מן המיתה בדרך נס".
- ב) מראי מקומות – שער העין (פרק כ"ג הע' ג').
- ג) הגר"ח"ק זצ"ל (שער העין עמ' ת"נ אות ס"ז, הע' נ"ח) – "בביה"ל ריש סי' רי"ח כתב, דעל הר סיני אין מברכים ברכת הנס, אף שהיה שם פלאי הבורא, דברכת הנס נתקנה רק על הצלת אדם מן המיתה ולא על פלאי הבורא סתם. ותמהתי, דגמ' ערוכה בשבת נח. למה נקרא שמו הר סיני שנעשו בו ניסים לישראל, ומבואר דאירע לאבותינו ניסים בהר סיני, ובנסים אלו היה גם הצלה ממות, וכדאיתא שם שפרכה נשמתם של ישראל וחזרו וחיו, וא"כ אמאי לא נברך בראיית המקום שסביב הר סיני. תשובה: אין הנס מפורש בפסוק. [צ"ב, דכמה ניסים שמברכים עליהם אין מפורש בפסוק, כאבן שביקש עוג לזרוק על ישראל שלא נתפרש בפסוק, ומעברות נחלי ארנון שהובא ברמז. (וגם עיקר הטענה צ"ב, דיש לזה סעד בפסוק, השמע עם קול אלוקים מדבר אליו מתוך האש ויחי). וצ"ע]".

יב. הרי פיראנא (The Pyrenees Mountains): יברך.

1. ערה"ש (סעי' א', כל לשונו מובא לעיל) – "הרי פיראנא".

יג. הר קזבק (Mount Kazbek): יברך.

1. ערה"ש (סעי' א', כל לשונו מובא לעיל) – "הרי קאזבע"ק".

יד. הר תבור (Mount Tabor).

1. אין לברך.
- א) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו סעי' ס"ב, הע' ס"ב) – "ובארץ ישראל יש לברך על הר חרמון בלבד".
2. יברך.
- א) שער העין (פרק י' סעי' ד', לוח הברכות הרים ערך הר תבור [עמ' תפ"ג]) – "שגם הרואה את הר חרמון או את הר תבור ומבחין בגובהם המיוחד, צריך לברך".
- ב) קום התהלך בארץ (עמ' קפ"ח) – "סיכום: יש לברך עושה מעשה בראשית בשם ומלכות בראיית הר תבור".
3. מראי מקומות.
- א) הגר"א נבנצל שליט"א (קום התהלך בארץ עמ' קפ"ח) – "כתב לי שיש לברך בראיית הר תבור: 'אם מתפעלים ממנו. כמדומני כאן בירושלים אנו רגילים להרים גבוהים יותר'".

- טו. מראי מקומות – וישמע משה (פר' ראה אות ב' תשפ"א, לשונו מובא לעיל).

יא] ברכת עושה מע"ב על תופעות טבע.א. **האם מברכים על ליקוי חמה (eclipse).**

1. אינו מברכים.

(א) **קהלות יעקב** (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ה אות קכ"א) – "על ליקוי חמה לא מברכים כך אמר לי מו"ר (שליט"א) זצוק"ל בשבט תשמ"מ שה' ליקוי חמה חלקי".

(ב) **הגרח"ק זצ"ל** (שער העין עמ' תי"ט אות ט"ז) – "בארחות רבינו עמ' צ"ה הביא דהקה"י אמר שאין מברכים על ראיית ליקוי חמה, והבנתי משום דלא מצאנו בחז"ל ברכה על זה. אמנם הא גופא יש להבין, אמאי באמת לא תיקנו לברך ברכת עושה מעשה בראשית על מאורע מופלא כזה שהקב"ה הטביע בששת ימי בראשית בעולמו, שבאיזה זמנים יהיה שינוי בסדרי בראשית. ודומיא דברקים ורעמים שע"י ראייתם מכירים בכח שהטביע הקב"ה בששת ימי בראשית שיהיו ברקים [כמבואר בצל"ח ריש הרואה] ומברכים ברכת עושה מעשה בראשית. תשובה: כי אינו סימן טוב".

(ג) **עי' שער העין** (פרק ז' סעי' ו', הע' י"ג, עמ' תפ"ה) – "ליקוי חמה ולבנה - אין מברכים, ויש מי שנסתפק לברך עושה מעשה בראשית".

2. מראי מקומות.

(א) **שבט הלוי** (שער העין עמ' תל"א אות ט') – "ומה הדין לגבי ראיית ליקוי חמה. תשובה: ליקוי חמה באמת הוזכר כמה פעמים בגמ', אבל לענין ברכה על ראייתו, צריך להתיישב בדבר".

ב. הר געש (volcano).

1. מברך.

(א) **שבט הלוי** (שער העין פרק ז' הע' ט', עמ' תל"א אות ז') – "בשו"ע סי' רכ"ז הובאו כמה דברים שמברכים עליהם עושה מעשה בראשית, כמו רוחות וזיקין, ויש כמה דברים שלא הוזכרו, כמו פריצת הר געש, ליקוי חמה ולבנה, וכדו', מאי טעמא. תשובה: הר געש אינו מצוי במדינות אלו, ולכן השמיטו השו"ע".

שבט הלוי (שער העין פרק ז' הע' ט', עמ' תל"א אות ח') – "ומי שרואה הר געש בהתפרצותו האם חייב לברך. תשובה: פשיטא".
(ב) **חוט שני** (שער העין עמ' תס"ו אות ז') – "האם גם בברכת עושה מעשה בראשית הדין כן, שבשאר דברים שהם תופעות פלא בבריאה ולא הוזכרו בשו"ע, כראיית הר געש בהתפרצותו, ופריצת גיזר וכדו', גם כן צריכים לברך. תשובה: לכאן גם בזה הדין כן".

2. אינו מברך.

(א) **ברכת ה'** (ח"ד פרק ג' אות ז') – "וכן הרואה הרים משונים, שידוע שהשתנו במשך השנים בידי שמים או בידי אדם, כגון הרי געש, או נקרות שנעשו בהרים על ידי זרמי מים, אינו מברך עליהם שום ברכה כיון שלא נעשו בששת ימי הבריאה".

(ב) **חשוקי חמד** (שער העין עמ' תע"ב אות ג') – "מסתבר שאי אפשר לחדש ברכות שלא מצוינים".

3. מראי מקומות.

(א) **יביע אומר** (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' כ"ט) – "שאלה: האם מברכים על הר געש ברכת עושה מעשה בראשית. תשובה: יברכו בלי שם ומלכות".

(ב) **שער העין** (פרק ז' סעי' ו', הע' ט', עמ' תפ"ה) – "הר געש בהתפרצותו - עושה מעשה בראשית בלא שו"מ".

ג. מפלי מים (waterfall).

1. אינו מברך.

(א) **הגרח"ק זצ"ל** (וזאת הברכה עמ' קנ") – "שלא לברך על מפל, אך אפשר שטעמו שתקנו את הברכה רק על נהרות גדולים, ולא על מפל - אא"כ הוא כלול בגדר נהרות".

עי' הגרח"ק זצ"ל (ולגשמים בעיתם עמ' רמ"ה) – "האם מברכים ברכת עושה מעשה בראשית על מפלי מים. תשובה: איני יודע מה זה".

(ב) **ברכת ה'** (ח"ד פרק ג' סעי' ו') – "הרואה נהרות ומפלי מים אפי' אם הם מיוחדים ביפיים ומעוררים השתאות והתפעלות מגדולתו של ה', אינו מברך שום ברכה, **שמן הסתם השתנו מבריאתם** בששת ימי הבריאה ע"י זרימת המים שבתוכם ולא שייך להזכירם בלשון מעשה בראשית".

(ג) **מנוחת אמת** (פרק ט' הע' כ"ב) - לשונו מובא לקמן.

(ד) **וזאת הברכה** (עמ' קנ"ה) – "ועל מפל נראה שלא לברך, שמא לא היה מימי בראשית".

2. מברך עושה מעשה בראשית.

(א) **שבט הלוי** (שער העין פרק ז' הע' י"ב, הע' ט"ו).

3. **מפלי הניאגרה (Niagara Falls).**

א) מברך.

(1) **אג"מ** (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רכ"ח אות א') – "יש לברך את ברכת עושה מעשה בראשית על מפלי ניאגרה (Niagara Falls)".

(2) **הגר"י בעלסקי זצ"ל** (Halachically speaking חי"ב הע' מ"ג).

(3) **שער העין** (פרק ז' הע' י"ב, עמ' תפ"ח) – "אבל מפלי מים שהם חלק מים, כמו מפלי הניאגרה בארה"ב, שנוצרו ע"י הפרש גובה בין שני ימים [אירי, ואונטריון], ודאי שמברכים עליהם עושה מעשה בראשית, וכדין הרואה ימים".

א. לכאורה הוא נהר ולא ים.

(ב) אינו מברך.

1) מנוחת אמת (פרק ט' הע' כ"ב) - לשונו מובא לקמן.

ד. הרואה מערת נטיפים: האם מברך ברוך עושה מעשה בראשית.

1. מברך עושה מעשה בראשית.

(א) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות ס"ב, הע' ס"ב) – "הרואה מערת נטיפים, מברך ברוך עושה מעשה בראשית, והנוהג לברך ברכות אלו בשם ומלכות, אף כאן יברך בשם ומלכות. [דדמי להרים וגבעות המשונים שניכרת בהם גבורת הכורא, שמברך עליהם ברכת עושה מעשה בראשית, כמבואר בשו"ע בסימן רכ"ח סעיף א' וסעיף ג'. וראה לעיל בפרק מ"ז תשובה מ' ותשובה מ"ז ובבאורים שם לענין אם מברכים ברכות אלו בשם ומלכות, ע"ש]."

(ב) ברכת יהודה (או"ח ח"א סי' ט"ו).

2. אינו מברך.

(א) מנוחת אמת (פרק ט' הע' כ"ב) – "על מפלי מים גדולים כניאגרה אין לברך כי אינו מתחלת ימי בראשית, ולכן נמי אין מברכין על מערת נטיפים בא"י".

3. מראי מקומות.

(א) יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' ל') – "שאלה: האם לברך על מערת הנטיפים ברכת 'עושה מעשה בראשית' (הגאון רבנו בן ציון אבא שאול זצ"ל פסק לברך 'עושה מעשה בראשית'). תשובה: יברך, ללא שם ומלכות".

(ב) שער העין (עמ' תפ"ו) – "מערת נטיפים - עושה מעשה בראשית בלא שו"מ".

ה. מדוע אין מברכים על ירידת שלג.

1. הגרח"ק זצ"ל (שער העין עמ' תמ"ה אות מ"ז) – "ראיתי בספר הנותן שלג שהביא בשם הדר"ג שליט"א, שאין מברכין על שלג

עושה מעשה בראשית כיון דאינו אלא מים שנקרשו. ולא הבנתי ביאור זה, שעל גשם גופא יל"ע מדוע לא מברכין, והרי הוא מעשה בראשית כברקים ורעמים ששניהם טבעו של עולם, ואעפ"כ כיון שהם מתחדשים מפעם לפעם מברכין עליהם. ואין לחלק דבברקים ורעמים יש גבורה ולכן מברכין עליהם, דגם על גשם איתא בריש תענית שיורדים בגבורה, וצ"ע. תשובה: לא תיקנו".

ברכת הקשת, ברכת החמה

סימן רכ"ט

[א] ברכת הקשת - סעיף א'.	[ו] זמן: ברכת הקשת.	[יא] נשים.
[ב] מקצת קשת.	[ז] הסתכלות בקשת.	[יב] שאר אנשים.
[ג] ראה קשת עוד פעם.	[ח] להגיד לחברו שיש קשת: מוציא דבה.	[יג] ריאה.
[ד] הרואה מראה הקשת במים.	[ט] ברכת החמה: זמן - סעיף ב'.	[יד] שאר ענינים.
[ה] קשת באמצע לימודו, תפילה, וכדו'.	[י] ברכה.	[טו] לבנה בגבורתה כוכבים במסילותם וכו'.

[א] ברכת הקשת - סעיף א'.

א. **ברכות** (דף נט.) – "ואמר רבי אלכסנדר אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה את הקשת בענן צריך שיפול על פניו, שנאמר כמראה הקשת אשר יהיה בענן וגו' ואראה ואפל על פני, לייטי עלה במערבא, משום דמחזי כמאן דסגידי לקשתא. אבל **ברוכי ודאי מברך**. מאי מברך, ברוך זוכר הברית. במתניתא תנא, רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר: נאמן בבריתו וקיים במאמרו. אמר **רב פפא**: הלכך **נימרינהו לתרוייהו** ברוך זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו".

1. **דור המלקטים** – חוות יאיר (פרק ח', כהן), כמראה הקשת (הופמן), קשת יהונתן (יפרח), קוני' קשת"ו דר"ש ויכוננה (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' צ"ט טור א - עמ' ק' טור ד', הגר"י אוהב ציון), **שער העין** (פרק י"ב), **Halachically Speaking** (חט"ו מספר ג').

ב. אם יברך עם שם ומלכות - בכלליות: עי' סי' רי"ח, לשיטות ומראי מקומות.

1. **יערות דבש** (ח"א דרוש י"ב) – "והנה אמרו בגמרא דכתובות פרק המדיר [דף ע"ז ב] כשמת ריב"ל שאל ליה רשב"י נראתה קשת בימך, א"ל הן, א"ל א"כ לאו את בר לוואי, וקאמר הגמרא ולא היא, רק דלא לאחזוקי טיבותא לנפשו אמר כן. ותמהו רבים, בעלמא דקשוט איך נאמר כן, הא כתיב [תהלים קא, ז] דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. אבל הענין, **כבר תמהו כל בעלי טבעים על זכירת ברית הנאמר בקשת**, (ועיין אריכות בזה בהגהת של"ה פרשת נח, ותירץ ג"כ בשם הגאון הרמ"א נזכר בדרך הגון, ע"ש) **כי הוא דבר מטבע** כאשר תזרח השמש מול עבים עכורים מלאים קטורי מים, כאשר הנסיון מורה בשומך נגד קוי השמש צלוחית מלא מים. אבל בזוהר יש, **כי יש תרי קשת**, משונים בגוונים הוא טבעי, אבל מה שיש בו מראה תכלת לגמרי, הוא הקשת הנרצה להזכרת ברית, כי תכלת מלשון כליה ר"ל, תכלת מורה כי נתחייבו ח"ו כליון, ויש להם תכלית טוב בזכירת ברית, לכך רשב"י ששאלו נראה קשת בימך, כוונתו על קשת ממין השני, שהוא אינו טבעי כלל כנ"ל, וריב"ל השיב סתם נראה, היינו כוונתו לקשת הטבע, והא דלא אמר ליה בפירושו שקשת זו ראה, היינו דלא לאחזוקי טיבותא לנפשיה, אבל מ"מ לא כיוזב מילתא, כי באמת נראה קשת הטבעי: **והנה לפ"ז צריך לימוד והבחנה להבחין, בין ראיית קשת אם הוא טבעי, או קשת הזכרת ברית, כי אז יש לנו לעורר בתשובה**, כי לכך בא האות לחזור בתשובה ולחדול מרע, ואלהים עשהו שייראו מלפניו. והנה כל זמן דצדיק בעולם, ודאי לא נראתה קשת, רק ממין הטבע, ואין צריך לימוד והבחנה, וזהו מאמר דוד, כל זמן ששאלו ויהונתן צדיקי עולם קיימים, ודאי לא נראתה קשת ממין השני, ואין צריך לימוד להבין בין קשת לקשת, אבל במותם, א"כ צריך לימוד ללמד בני יהודה קשת, להבחין בין קשת לקשת, וזהו אמרו הלא היא כתובה על ספר הישר, שפירושה ס' בראשית (ועיין היטב ע"ז כה א), ששם נאמר [בראשית ט, יג] את קשתי נתתי בענן, ע"כ אין כוונה על קשת הטבעי, לכך ילמדו להבחין למען דעת לשוב בתשובה וא"ש".

2. אינו מברך עם שם ומלכות.

(א) **שמש ומגן** (ח"ד או"ח סי' ו' אות ב', מגן אבות לכהר או"ח עמ' קס"ט) – "על השאלה הב', שלא ידע איזה טעם של הפוסקים שאמרו שאין מברכין בשם ומלכות על הרעמים ועל הקשת, ושכן המנהג במרוקו, ורוצה לבאר לו הטעם. עי' בכף החיים או"ח סי' ח' אות ב', שכתב בשם הרמב"ן (בתשו' הרשב"א המיוחסות לרמב"ן), סי' קפ"ט דכל מצוה שאין בה מעשה כגון שמיטת כספים וכו' אין מברכין עליה, ע"ש. וא"כ בשמיעת רעמים וראיית הקשת אין בהם שום מעשה, ואין מברכין עליהם, או יברך בלי שם ומלכות, וא"כ במרוקו נהגו כהרמב"ן".

1) **אמנם עי' הרמב"ן** (תורת האדם שער הסוף, ענין הרפואה אות ח') – "ובעי למימר הך ברכה בשם ומלכות דקיי"ל כר' יוחנן דאמר (ברכות מ' ב') כל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות אינה ברכה. ואפילו ברכות של שבה שהן רשות כגון הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל והרואה הים הגדול וכיוצא בהן כולן טעונות שם ומלכות. ואף על גב דמתניתין קתני להו בלא שם ומלכות, הכי נמי קתני בהדייהו הטוב והמטיב ושהחיינו ואעפ"כ צריכות שם ומלכות".

(ב) **בעלזא** (שבט הקהתי ח"ד סי' ע"ד) – "עיין בס' רכ"ט הרואה הקשת אומר וכו' הברכה בשם ומלכות עיי"ש בטור דרוב הפוסקים חולקין על הראב"ד דסל דברכות הראיה לא בעי שו"מ עי' טור סי' רי"ח ושמעתי דבעלזא היה המנהג לברך הך ברכה בלי שו"מ וצ"ב הטעם הא מפורש בשו"ע דיש לברך בשו"מ, ויתכן לומר הטעם עפ"י דאיתא ביערות דבש ... ושוב מצאתי בס' בן איש חי ...".

3. מברך.

(א) **רא"ש** (שו"ת כלל ד' סי' ג') – "וששאלת מברכת הים והקשת והדומה להם, שאין מזכיר בגמרא בשום אחת שם ומלכות, אם צריך שם ומלכות. דע לך, כל רבותינו כתבו כן, וגם נוהגים כך, להזכיר בהם שם ומלכות, דאין ברכה בלא שם ומלכות; דלמה ישתנו ברכות אלו מכל שאר הברכות. ואין לחוש לדברי הראב"ד ז"ל בדברים הללו. ומה שהביא ראייה מברך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא, פירשו התוספות, שאמר: בריך רחמנא מארי דעלמא, הרי הזכיר שם ומלכות. אלא שהגמרא קצר נוסח הברכה, כמו שקצר בים וקשת וכיוצא בהם, ולא הזכיר בהם שם ומלכות אף על פי שצריך להזכיר בהם".

(ב) **מחבר** (סעי' א').

- ג) באה"ט (ס"ק א').
- ד) בן איש חי (שנה א' פר' עקב אות י"ז) – "הרואה הקשת אומר בא"י אמ"ה זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו, ואסור להסתכל בו, ולפ"ד הגאון מהר"י ז"ל ב"ד דיש תרי גווני קשת, א"כ צריך לברך בלי שם ומלכות דאין אתנו יודע, מיהו אין דבריו הנז' האמורים בדרך דרש כדאי לעקור מנהג ישראל לברך בשם ומלכות, ובפרט כי כל גדולי הפוסקים סתמו מלייהו בזה, מיהו הרוצה להתחסד לברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבו אין מזניחין אותו".
- ה) כה"ת (ס"ק ד') – "בן א"ח".
- ו) אור לציון (ח"ב פרק י"ד אות מ"ז) – "שאלה. כיצד מברכים את כל הברכות הפרטיות, כגון על הברקים והרעמים והקשת, וכן על הימים והנהרות וכדומה, האם בשם ומלכות או בלא שם ומלכות. תשובה. כל הברכות האלו מעיקר הדין צריך לברכם בשם ומלכות. ומכל מקום יש מקומות שנהגו לברך ברכות אלו או חלקם בלא שם ומלכות, וכל אחד ינהג כמנהג מקומו. ומי שאין לו בזה מנהג ברור, רשאי לברך ברכות אלו בשם ומלכות. ואף מי שנהג שלא לברך בשם ומלכות וכעת רוצה לנהוג לברך בשם ומלכות, רשאי לברך בשם ומלכות".
- ז) הלכה ברורה (סעי' א', ס"ק א').
- ח) אדרת תפארת (ח"ד סי' י', בית אהרן וישראל גליון ק"ו עמ' צ"ד) – "ועלה בידינו שמנהג ישראל תורה, ויש לברך על הקשת את ברכתה בשם ומלכות, זוכר הברית, נאמן בבריתו וקיים במאמרו".
- ט) שערי הברכה (פרק כ"א סעי' כ"ז, הע' ס"ט).
- י) חוות יאיר (כהן, פרק ח' סעי' א').

ג. הרואה דרך חלון.

1. מברך.
- א) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות ריש סעי' א') – "הרואה קשת - אפילו דרך חלון, ואפילו סומא אמרו לו שהוא לנגדו, וה"ה בבל ברכות הראיה שאינם על הנאה דמטי ליה, וה"ה ברכת לבנה בחולה או תפוס, וה"ה רואה פריחתה דרך חלון ...".
- ב) ילקוט יוסף (סעי' א') – "אבל אם רואה את הקשת דרך חלון ביתו או המכונית, מברך אף שיש הפסק זכוכית".
- ג) הלכה ברורה (סעי' ג').
- ד) כמראה הקשת (אות ט"ו) – "הרואה הקשת דרך חלון ביתו או דרך חלון המכונית מברך אף כשיש הפסק זכוכית".
- ה) קשת יהונתן (פרק ה' סעי' ב').

ד. סומא.

1. עי' ריש סי' רי"ח, לשיטות ומראי מקומות.

ה. זמן של הברכה.

1. הגר"ח זצ"ל (דברי שי"ח חקנ"ז עמ' א') – "שמי שרואה קשת ולא בירך, הורה רבינו שכל זמן שהקשת קיימת יוכל לברך".
- הגר"ח זצ"ל (קונ' עזרת אליעזר ברכות עמ' ל"ד, הו"ד דברי שי"ח גליון ר"א עמ' ב') – "האם הברכה על קשת צריך לברך תוך כדי דיבור מזמן שראה הקשת, וברגע שכבר אין את הקשת, אי אפשר לברך, או מכיון שכבר ראה קשת והתחייב בברכה יוכל לברך אח"כ. תשובה: יברך מיד".
- הגר"ח זצ"ל (קונ' עזרת אליעזר ברכות עמ' ל"ה, הו"ד דברי שי"ח גליון ר"א עמ' ב') – "מי שראה קשת והתחייב בברכה ואין לפניו סידור לברך הברכה, האם יכול לברך כשיגיע לבית הכנסת או לביתו כי כבר התחייב בברכה, באופן שיוודע שהקשת עדיין נמצא בשמים. תשובה: לא נהוג".
- הגר"ח זצ"ל (קונ' עזרת אליעזר ברכות עמ' ל"ה, הו"ד דברי שי"ח גליון ר"א עמ' ב') – "מי שראה קשת ועד שבירך כבר נעלם הקשת, האם יכול לברך, כי הקשת רק היכי תימצא לברכה, ועד כמה שמברכים להקב"ה שזוכר, יוכל לברך גם אחרי כן, או לא. תשובה: רק אם התחיל".
2. חוות יאיר (כהן, פרק ח' סעי' ו') – "ברכה זו צריך לברך תוך כדי דיבור מראיתו ודינה כמבואר בפרק ג' מהלכות ברק ורעם".

ו. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (קונ' עזרת אליעזר ברכות עמ' ל"ד, הו"ד דברי שי"ח גליון ר"א עמ' ב') – "ידוע שהקשת היא חצי עיגול ולא ישר. בודאי שכל דבר שהקב"ה עושה יש לזה טעם. ילמדנו רבינו שליט"א מהו הטעם והרמז בחצי עיגול של הקשת באופן זה ולא ישר. תשובה: מלמד על טבע העולם".
- הגר"ח זצ"ל (קונ' עזרת אליעזר ברכות עמ' ל"ד, הו"ד דברי שי"ח גליון ר"א עמ' ב') – "עוד ילמדנו רבינו שליט"א, ידוע שבקשת יש שבעה צבעים, וגם זה לא סתם, מה הענין שיהא בקשת את כל השבעה צבעים. תשובה: על כל מיני מדות שיש באדם. (ועי' זוה"ק ח"ג רט"ו)".
- הגר"ח זצ"ל (קונ' עזרת אליעזר ברכות עמ' ל"ד, הו"ד דברי שי"ח גליון ר"א עמ' ב') – "עוד ילמדנו רבינו שליט"א, מדוע הקשת בצורה של חצי עיגול ולא עיגול שלם. תשובה: כי אין דבר שלם בעולם (מלבד התורה)".
- הגר"ח זצ"ל (ולגשמים בעיתם עמ' ר"מ) – "מי שראה קשת ולא בירך האם יכול לברך לאחר מכן על אותה קשת בראיה שניה (דאולי אינו דומה לברקים ורעמים שבפעם שניה הוא ברק חדש). תשובה: יכול לברך".
2. כמראה הקשת (אות כ"ג) – "הרואה קשת בשידור חי לא יברך כיון דאין לזה דין ראייה".

ב] מקצת קשת.

א. בה"ל (סעי' א' ד"ה הרואה) – "הרואה הקשת וכו'. **לא נתבאר** אם בעיני דוקא שיראהו בתמונת קשת דהוא כחצי גורן עגולה או אפילו מקצת ממנו די".

1. ביאור הספק.

(א) שער העין (פרק י"ב הע' ו') – "ולכאוי' צדדי הספק הם, **האם מהות הקשת הוא צורתו או גווניו**, דאם מהותו הוא צבעו סגי שיראה גם חלקו, ואם מהותו הוא צורתו כל שרואה חלק מצורתו לא ראה כלל 'קשת'".

(ב) משמרת מועד (ברכות דף נט. ד"ה אבל) – "ומה שנסתפק במ"ב סי' רכ"ט דאפשר דראיית מקצת ממנה לא סגי, לכאורה אינו מובן לא מיבעיא למשנ"ת אלא אף אי בעיני ראייה אטו בכל ברכות הראיה בעיני שיראה הכל ואטו מקצת ממנו אינו קשת. וכנראה ספיקו דאפשר דכשאינו נראה אלא מקצת קשת **אפשר דלאו קשת הוא**".

(ג) משנה הלכה (על בה"ל) – "לכאורה אינו מובן כלל דמאיזה טעם יש לעשות כלל ספק בזה דהרי הברכה הוא מה שבזה רואים שזוכר בריתו, וא"כ למה יהא ספק שיהא צריך לראות כולו דוקא, ודוחק לומר דכוונתו על עיקר מציאות הקשת, והיינו דאם אינו עגול כחצי גורן אינו הקשת האמור בתורה. ויל"ע אם נסתפק לו אם ראה קשת אם מחוייב לעיין אם הוא באמת קשת, ולכאורה כן נראה כיון דיכול לברר הספק בקל צריך לברר כמו דאיתא בכ"מ וצ"ע".

2. מראי מקומות – שער העין (פרק י"ב סעי' ד'), נתיבי הלכה (הע' ב').

ב. **מה פשט "מקצת קשת"**: האם כוונתו שהוא לא רואה את כל הקשת בגלל שחלקה מוסתר לו וגם אז יתכן שאין לברך עליה, או שאינו רואה את כולה בגלל שהמציאות של הקשת לא קיימת, אבל כשכולה קיימת והוא אינו רואה כולה יכול לברך.

1. הכוונה שהקשת עצמה לא קיימת.

(א) הגריש"א זצ"ל (שער העין פרק י"ב הע' ז', עמ' תכ"ד אות כ"ד, אשרי האישי או"ח ח"א פרק ל"ח אות י"ב) – "הביה"ל מסתפק האם אפשר לברך על ראיית חצי קשת, האם כוונתו שהוא לא רואה את כל הקשת בגלל שחלקה מוסתר לו, וגם באופן זה נסתפק שאין לברך עליה. או שספיקו הוא רק באופן שהמציאות של הקשת לא קיימת, אבל אם כולה קיימת ורק הוא לא רואה חלקה יכול לברך עליה. תשובה: כוונתו כצד השני שמציאות הקשת לא קיימת".

(ב) חוט שני (שער העין פרק י"ב הע' ז', עמ' תס"ו אות ח') – "הביה"ל מסתפק האם אפשר לברך על ראיית חצי קשת, האם כוונתו שהוא לא רואה את כל הקשת בגלל שחלקה מוסתר לו וגם אז יתכן שאין לברך עליה, או שאינו רואה את כולה בגלל שהמציאות של הקשת לא קיימת, אבל כשכולה קיימת והוא אינו רואה כולה יכול לברך. תשובה: הכוונה שהקשת עצמה לא קיימת".

(ג) שער העין (פרק י"ב הע' ז') – "ומ"מ נראה, דכל ספק הביה"ל הוא רק אם חלק ניכר מהקשת אינו נראה, [וכלשונו 'מקצת ממנו'], אבל אם רוב הקשת נראה ורק קצוותיו מוסתרים ע"י בנינים וכדו', יכול לברך".

2. הכוונה אף אם כולה קיימת.

(א) הגר"ח זצ"ל (שער העין פרק י"ב הע' ז', עמ' תמ"ד אות מ"ו) – "בביה"ל סי' רכ"ט נסתפק אם צריך לראות את כל הקשת כדי לברך או דסגי במקצת. ונסתפקנו מה כוונתו, האם שאינו רואה את כל הקשת כיון דאין כולה קיימת, אבל אם כולה קיימת מודה דסגי לראות מקצת, [וכגון ששמע מאחר שכולה קיימת]. או דאף אם כולה קיימת נסתפק דיתכן שצריך לראות את כולה. תשובה: יש לראות כולה".

3. מראי מקומות – שער העין (פרק י"ב סעי' ד').

הלכה למעשה.**ג. יברך.**

1. יביע אומר (שלחן יוסף או"ח אות צ"ב) – "מה שמברכין על הקשת, הוא אפילו כשלא ראה כולה אלא חלק ממנה".

על חזון עובדיה (ברכות עמ' תע"ג ד"ה כתב) – "והמברך יש לו על מה שסמוך".

2. דברי שלום (מזרחי, ח"ב סי' ק"א אות ב') – "מברך על הקשת אפילו ברואה מקצת עיגולו, וכן אם ראה הקשת ונעלם מיד אם הוא בתוך כדי דיבור לראייתו מברך על ראייתו".

3. ברכת ה' (ח"ד פרק ד' סעי' ל"ה) – "הקשת רק חלק ממנה, צריך לברך, מפני שברכה זו אינה הודאה לה' על עצם ראיית הקשת, אלא הודאה לה' על זכירת הברית שכרת עם נח ובניו לבלתי הביא עוד מבול, וגם בראיית חלק מהקשת שייך להודות על כך".

4. מאמר אסתר (כהן, על סעי' א', עמ' ר"פ) – "בבאה"ל ... ולענ"ד נראה פשוט, דכיון שאין מברכים על עצם ראיית הקשת אלא על שהיא מזכירה לנו את חסדו של הקב"ה שכרת לנו ברית לבלתי הביא מבול עוד על הארץ, א"כ מה לי ראה כולה מה לי ראה מקצתה, הרי עי"ז נזכר בחסד שעשה לנו הקב"ה ויש לו לברך. ונראה גם שכך הוא המנהג".

5. אור יצחק (ח"ב או"ח סי' פ"ט אות ב') – "כיון שלא מצאנו ספק זה בשום מקום, סתמו כפירושו שאין צורך לראות את כל הקשת".

6. מעדני דניאל (ח"ג עמ' תקל"א אות ב').

7. ילקוט יוסף (סעי' א') – "ומברכים על הקשת אפילו אינו רואה אלא חלק ממנה".

8. קשת יהונתן (פרק ה' סעי' א').

ד. אינו מברך, ספק ברכות להקל.

1. תשובות והנהגות (ח"ג סי' ע"ו אות ו', ע' שער העין עמ' תס"ב אות כ"ז) – "הרואה קשת מברך זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו. עיין בבה"ל (ר"ס רכ"ט) שאם נראה חצי גורן עגולה כפשוטו אז מברכין, אבל במקצת ממנו לא מברכין, ולמעשה לא הכריע, ולפ"ז ברואה קשת אין לברך אלא בחצי גורן עגולה ולא בפחות דהוה חשש ברכה לבטלה".

2. וזאת הברכה (עמ' קנ"ו אות ו', מעיין הברכה פרק כ"ג אות כ"ג).

3. פסקי תשובות (אות א') – "ודווקא שראה הקשת כחצי גורן עגולה, אבל ראה מקצת ממנו אינו מברך בשם ומלכות".

ה. דעת הגר"ח זצ"ל.

1. יברך.

(א) הגר"ח זצ"ל (דברי שי"ח חקנ"ז עמ' א', עי' מילי מעלייתא עמ' ק"ב אות ס' [לשונו מובא לקמן]) – "והורה רבינו, כי את הברכה על הקשת יש לברך אפילו כאשר רואה חלק מהקשת".

(ב) הגר"ח זצ"ל (קונ' עזרת אליעזר ברכות עמ' ל"ה, הו"ד דברי שי"ח גליון ר"א עמ' ב') – "באופן שיש רק חלק מהקשת ואין חצי עיגול, האם אפשר לברך על הקשת. תשובה: כן. (ועי' ביה"ל סי' רכ"ט ד"ה הרואה)".

(ג) הגר"ח זצ"ל (ולגשמים בעיתם עמ' ר"מ) – "הרואה קשת, האם בעיני דווקא שיראה קשת כשהיא חצי גורן עגולה או אפילו די ממקצת ממנה. תשובה: מקצת די".

2. אינו יברך [עם שם ומלכות].

(א) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג ריש טור ג') – "שאלה: כתב הבה"ל (סי' רכ"ט) וז"ל הרואה קשת לא נתבאר אם בעי' דוקא שיראהו בתמונת קשת שהוא כחצי גורן עגולה, או אפי' מקצת ממנו די, עכ"ל. ויל"ע למעשה האם כשרואה מקצת ממנו אמרי' ספק ברכות להקל. תשובה: יברך בלא שם ומלכות".

(ב) הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קמ"א אות א') – "שאלה: במה שנסתפק בביאור"ל בס"י רכ"ט בד"ה 'הרואה קשת' אי בעי' דוקא שיראהו בתמונת קשת שהוא כחצי גורן עגולה, או אפילו מקצת ממנו דהיינו מי שרואה מקצת ממנו יברך בשו"מ או לאו משום ספק ברכות להקל. תשובה: ספק ברכות להקל".

3. מראי מקומות.

(א) הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תל"ז אות כ') – "בקונט' שהוצאתי על ברכות הראיה כתבתי, שפוסקי זמנינו נחלקו בביאור דברי הבה"ל אם אפשר לברך על חצי קשת, ולפיכך בכל אופן אין לברך דספק ברכות להקל. והעירו לי שפלוגתא בין פוסקי זמנינו אינה נחשבת לספק ברכות, אלא כל אחד ינהג כמנהג רבו. ואני סברתי, שכיון שלרוב בני אדם אין רב מסוים שנוהגים כמוהו בכל ענין בהלכה גם נגד פוסקים אחרים, ממילא רשאים להקל בפלוגתא זו ככל ספק ברכות, מה דעת כת"ר בזה. תשובה: יפה כתבת".

ו. מראי מקומות – כמראה הקשת (אות ח'), שער העין (פרק י"ב הע' ז', לשונו מובא לעיל), חוות יאיר (כהן, פרק ח' סעי' ב').

1. הגר"ח זצ"ל (קונ' עזרת אליעזר ברכות עמ' ל"ה, הו"ד דברי שי"ח גליון ר"א עמ' ב') – "באופן שהיה רק חלק מהקשת וברך על הקשת בלי שם ומלכות, כי לא ידע אם צריך לברך, וקצת אח"כ ראה את כל הקשת, האם יברך עתה בשם ומלכות, או שמספק יצא בברכה שאמר מקודם בלי שם ומלכות. תשובה: כן".

הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ט טור א') – "שאלה: צ"ע מדוע בברכת החמה מסופר על החזו"א שראה 'מקצת חמה', ומקצתה מכוסה וברך, ומ"ש 'מקשת' שמסתפק המ"ב בזה (בסי' רכ"ט). תשובה: יתכן שגם בקשת ה' מברך. (תשובה בכתי"י)".

ג] ראה קשת עוד פעם.

א. אפילו בתוך ל' יום חוזר ומברך, דמי לברכת רעמים.

1. שע"ת (ס"ק א') – "ומח"ב כ' שבתוך ל' יום צריך לחזור ולברך ולא דמי להנך דפעם אחת בחודש דים דכאן הקשת שבירך עליו חלף הלך לו, וכמו בברכת הלבנה וברעמים מופסקים ע"ש".

2. מ"ב (ס"ק ב') – "ובכאן אם ראה אותו עוד הפעם אפילו בתוך למ"ד יום חוזר ומברך ולא דמי לכל הנך דקי"ל בהו דפעם אחת בחודש די לברוכי דכאן הקשת שבירך עליו חלף והלך לו ודמי לברכת רעמים [שע"ת בשם ברכ"י]".

3. ברכת הבית (שער כ"ט סעי' י"ט) – "ובכל פעם שרואה אותו אפילו תוך ל' חוזר ומברך. ש"ת שם".

4. כה"ח (ס"ק ב') – "שע"ת".

5. קצות השלחן (סי' ס"ו סעי' ט"ו).

6. חזון עובדיה (ברכות עמ' ת"ע אות א').

7. שבט הקהתי (ח"ו סי' קל"ו אות א').

8. שערי הברכה (פרק כ"א סעי' כ"ז).

(א) אינו מברך – קשת יהונתן (פרק ה' סעי' ז', ע"ש?).

(ב) מראי מקומות – כמראה הקשת (אות י', אות י"ג), חוות יאיר (כהן, פרק ח' סעי' ד').

(ג) וזאת הברכה (עמ' קנ"ו סוף אות ו'), מעיין הברכה פרק כ"ג אות כ"ד) – "נראית קשת חדשה, כל שהסיח דעתו מהראשונה מברך על השניה (רכט מ"ב ב)".

ב. הרואה קשת אחר באותו יום.

1. יברך.

(א) עי' קצות השלחן (סי' ס"ו ס"ק כ"ו) – "ומשמע אפילו לא נתפזרו העבים חוזר ומברך על קשת שני".

(ב) ברכת ה' (ח"ד פרק ד' סעי' ל"ו, הע' ק"ל) – "הרואה קשת בענן וברך עליה, ואחר שנעלמה חזרה ונראתה קשת חדשה בענן, צריך לחזור ולברך עליה [שכיון שהיא קשת חדשה, הרי היא אזהרה חדשה מהשי"ת שהיה ראוי שוב לבוא מבוך לעולם, והשי"ת בחסדיו זוכר הברית שכרת עם ברואיו, ולא מביא מבוך. וא"כ צריך להודות לו פעם נוספת על שזכר את הברית פעם נוספת. וכן

- מצאתי למרן החיד"א בספרו מחזיק ברכה (סימן רכ"ט אות א) שכתב כן. ע"ש], ואפ"ל אם לא עבר זמן רב בינתיים וגם לא התפזרו העננים, ולא הסיח דעתו עדיין מהקשת הראשונה."
- ג) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק ב') – "ל" יום. לאו דוקא, אלא אפילו ב' פעמים באותו יום יברך".
- ד) ויהי בנסוע (פרק י"ד ברכת הקשת סעי' ב') – "בכל פעם שרואה הקשת צריך לברך, ואפילו באותו יום עצמו חוזר ומברך כשרואה קשת אחר".
2. אינו יברך, אא"כ נתפזרו העננים ונראתה הקשת שנית.
- א) ברכת הבית (שער כ"ט סעי' י"ט) – "מיהו על קשת אחת אינו מברך ב' פעמים אף שהפסיק הרבה בראייתו ואפילו הוא קשת אחר כל שלא נתפזרו העבים בינו לבינו אינו חוזר ומברך. וכן אם יש ב' קשת אינו מברך אלא אחת. כן נ"ל".
- ב) הגר"ח"ק זצ"ל (דברי שי"ח חקנ"ז עמ' א') – "אם פסקה הקשת ונתפזרו העבים, ואחרי כמה שעות שוב ניהיה מעונן ונראתה הקשת, יש לברך שוב אפילו באותו יום".
- הגר"ח"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קמ"א אות ד') – "שאלה: מי שראה הקשת וברך ושוב נטהרו השמים לגמרי ונראתה הקשת שוב באותו יום, האם יברך שנית באותו היום כדינא דברקים ורעמים (במשנ"ב ס"ק ב' כ' דברכת הקשת דמי לברכת הרעמים שמברך עוד הפעם בתוך ל' יום, אך לא נתבאר במפורש לגבי רואה באותו יום). תשובה: לכאן צריך לברך".
- הגר"ח"ק זצ"ל (קונ' עזרת אליעזר ברכות עמ' ל"ה, הו"ד דברי שי"ח גליון ר"א עמ' ב') – "מי שראה פעמיים קשת הן בשחרית והן בצהריים שזה ודאי קשת אחרת, האם חייב לברך שוב אפילו שזה אותו היום, כי זה קשת אחרת. תשובה: לא".
- הגר"ח"ק זצ"ל (קונ' עזרת אליעזר ברכות עמ' ל"ה, הו"ד דברי שי"ח גליון ר"א עמ' ב') – "שאלתי לרבינו שליט"א מי שראה פעמיים ביום קשת הן בשחרית והן בצהריים שזה ודאי קשת אחרת, האם חייב לברך שוב אפילו שזה אותו היום, ורבינו שליט"א תירץ שלא. האם דעת רבינו שליט"א היא גם באופן שנתפזרו העבים בין הקשת של הבוקר לקשת בצהריים, והיה בינתיים היסח הדעת, שבכל גווני לא חוזר שוב על הקשת השניה, או שבכה"ג שהיה היסח הדעת ונתפזרו העבים, כן יצטרך לברך שוב. תשובה: אינו חידוש אצלו".
- עי' הגר"ח"ק זצ"ל (קונ' עזרת אליעזר ברכות עמ' ל"ה, הו"ד דברי שי"ח גליון ר"א עמ' ב') – "האם יש צד לדמות אופן כזה לדין של ברקים ורעמים שאם בירך בבוקר על רעמים והיה היסח הדעת ונתפזרו העבים ואח"כ שוב באו עננים ושמע רעמים שיכול לברך, כי זה לא מה שהיה בבוקר, וכך לגבי הקשת, מה שעתה זה משהו חדש, ובפרט שהיה היסח הדעת, או שלא דומה. תשובה: אולי".
- עי' הגר"ח"ק זצ"ל (ולגשמים בעיתם סוף עמ' ר"מ) – "בברקים ורעמים שבירך ונתפזרו העבים ושוב יש ברקים באותו יום דצריך לברך שנית, מה הדין אם ברך על הקשת ונסתלקה ובאותו יום ראה שוב קשת האם יברך כמו בברקים ורעמים. תשובה: יתכן שיברך".
- ג) עי' הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ח אות ק"א).
- ד) עלינו לשבח (שמות תשובה כ"ה [עמ' תקצ"ח], חשוקי חמד ברכות דף נט.) – "שאלה. נאמר במסכת ברכות דף נט ע"א 'הרואה את הקשת אומר: ברוך אתה ה' אמ"ה זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו', וכן פסק השו"ע (או"ח סימן רכ"ט ס"א, ועיין בביאור הלכה שמסופק שאפשר דוקא כשרואה כל הקשת ולא חלק בלבד). מה הדין ברואה קשת פעמיים באותו יום, האם מברך פעמיים, או שמספיק ברכה אחת. תשובה. בשלחן ערוך (סימן רכה) נאמר: הרואה את הים הגדול מברך בא"י אמ"ה עושה הים הגדול, וכתב המשנ"ב (ס"ק ב') דאם חזר וראהו בתוך ל' יום אינו חוזר ומברך, לאחר ל' יום חוזר ומברך שנית. שונה היא ברכת הקשת, שאפילו ראה הקשת ובירך וחזר וראהו בתוך ל' יום מברך שנית כמבואר במשנ"ב (סימן רכ"ט ס"ק ב'). וההבדל בין ברכת הים לקשת הוא, שהים שרואה שנית הוא אותו ים שכבר ראהו ובירך עליו בתוך השלושים יום, אולם הקשת שרואה עתה הוא לא אותו שראה בראשונה שחלף והלך וקשת זה אחר הוא. ויעוין במחזיק ברכה (סימן רכ"ט) וז"ל: 'ואם נפשך לומר דלמא הקשת במקומו עומד אלא הן נסתר מנגד עיננו וברעות אלקא זמנין דמתגלה לעינינו? מכל מקום ראייה חדשה היא, וכקשת חדש דמי, תדע דגלוי קשת להורות נתן דאיכא רשיעי, וראוי שתשרה עליהם כמי נח בקרב הארץ, ובחסד עליון זכר דבר קדשו, קשתו דרך ויכווננה לשבועתו, ועל זה אנו מברכין. ואם כן אם יום אתמול כי יעבור נתחייבו שונאי ישראל וזרחה הקשת, ובירך, ואם לקצת יומיא אחרי כן אתרמי כי גברו בארץ פשעי ישראל ח"ו ונתגלתה הקשת לרחם, ואם כן מחויב לברך דפנים חדשות באו לכאן, עכ"ל. ולפי זה אולי יש לברך על כל קשת ואפילו באותו יום ואפילו לא נתפזרו העבים, כי יתכן ובנתיים גברו פשעי ישראל ח"ו ונתגלתה הקשת לרחם וא"כ צריך לברך שנית. אולם לענ"ד נראה שהקב"ה חקק בטבע את הקשת, כמבואר במלבי"ם פרשת נח, כדי להראות בריתו ואם כן מסתבר שכל זמן שלא נתפזרו העבים, קשת אחת היא, וכך גם משמע מלשון המחזיק ברכה שכתב 'יום אתמול כי יעבור וכו' ואם לקצת יומיא אח"כ וכו', וצ"ע. עוד י"ל דהמשנ"ב דימה ברכת הקשת לברכת רעמים, שמברכים עליהם שנית בתוך ל' יום משום שאינם אותם שברך עליהם לראשונה. ומשמע שברכת הקשת דומה בכל לברכת רעמים, שכשם שאם ברך על הרעמים ועדיין לא נתפזרו העבים ושמע שנית, נפטר בברכה הראשונה, ואם נטהרו השמים לגמרי מעננים וחזרו ונתקדו ושמע רעם שנית חוזר ומברך (עיין סימן רכ"ט ס"ב), כך גם בקשת, שאם לא נתפזרו העננים ונראתה הקשת שנית נפטר בברכתו הראשונה, ואם נטהרו השמים מעבים וחזרו ונתקדו ונראתה הקשת שנית מברך שוב, ואפילו באותו יום".
- ה) פסקי תשובות (אות א') – "ודינו כדין ברכת הברקים והרעמים שאין מברך אלא פעם אחת ביום המעונן, אא"כ נתפזרו העבים ושוב נתקדו השמים ונראה הקשת שאז מברך שוב, וה"ה לאחר שינת הלילה ראה קשת מברך שוב".
3. מראי מקומות – כמראה הקשת (אות י"ב), שער העין (פרק י"ב הע' ט', "וצ"ע"), שערי הברכה (פרק כ"א הע' ע'), קשת יהונתן (פרק ה' סעי' ח'), חוות יאיר (כהן, פרק ח' סעי' ה').
- א) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ח אות ק"א) – "המשנ"ב כותב (בס"ט ס"ק ב') שיש לברך את ברכת-הקשת אפ"ל תוך ל' יום, ודמי לברכת הרעמים. האם הדמיון לברכת-הרעמים הוא גם אם רואה את הקשת פעמיים ביום (למשל) שצריך לברך, כשם שמברכים פעמיים על רעמים, אם בינתיים נתפזרו העננים לגמרי. תשובה: כן".

ג. הגיע יום חדש.

1. יברך.
2. מראי מקומות – שער העין (פרק י"ב סוף הע' ט').

ד. הרואה מראה הקשת במים.

א. לא יברך.

1. ילקוט הגרשוני (ס"ק א') – "כ' בהגהות זכרון אברהם, אם רואה הווידערייין (הבבואה) של הקשת אין לברך ע"כ צריך להבין שלא יטעה כי בקל יטעה שכל הקשת כבר עבר".
 2. בצל החכמה (ח"ב סי' י"ח אות ד') – "הרואה מראה הקשת במים לא יברך".
 3. הגר"ח זצ"ל (דברי שי"ח חקנ"ז עמ' א') – "שרק אם רואה אותה ממש ולא אם נשקפת על המים או מראה, אכן, יכול לברך גם אם רואה מבעד למשקפים, כי זה שייך לעיניים ואין זה דבר חיצוני, וכן הדין בברכת הלבנה".
 4. אור יצחק (ח"ב או"ח סי' פ"ט אות א'), כמראה הקשת סוף הע' ד') – "אין לי ראיות על הכל, אבל נראה פשוט שאין לברך על הקשת במים, ו'הבו דלא להוסיף עליה'".
 5. ילקוט יוסף (סעי' א') – "אבל הרואה את הקשת בתוך שלולית מים, וכדומה, ואינו רואה את הקשת בעצמה מפני שיש איזה דבר המסתיר לראות הקשת, וכן הרואה את הקשת דרך ראי, אינו מברך".
 6. הלכה ברורה (סעי' ג') – "אבל אם רואה דמות הקשת במים אינו מברך עליה".
 7. כמראה הקשת (אות כ"א) – "אין לברך על הבבואה של הקשת".
 8. ויהי בנסוע (פרק י"ד ברכת הקשת סעי' ד').
 9. שערי הברכה (פרק כ"א הע' ע') – "בצה"ח".
 10. קשת יהונתן (פרק ה' סעי' ד').
 11. מראי מקומות.
- (א) לפי הטעם של השער העין (פרק י"ב הע' א'), לשונו מובא לקמן) מובן למה שלא מברכים על הקשת במים.

ב. קשת במקום שיש שם קשת בקביעות.

1. רק אם הרואה קשת בענן מברכים.
- (א) שער העין (פרק י"ב סעי' א', הע' א') – "הרואה קשת בענן, חייב לברך. [לאפוקי קשתות המצויים על מפלים גדולים, כמו שמצוי הרבה פעמים על מפלי הניאגרה, דבקרא איתא, 'את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית וכו', הרי דרק קשת על ענן היא אות הברית]".
- (ב) שערי הברכה (פרק כ"א הע' ס"ט).

ג. קשת ע"ג "מפלי הניאגרה" (Niagara Falls).

1. אינו מברכין.
- (א) הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically speaking ח"ב הע' מ"ד).
- (ב) עטרת פז (כמראה הקשת הע' ל"ה ד"ה וכן) – "שאינן לברך על הקשת הנראית באשדי הניאגרה".
- (ג) נחלת פנחס (ח"א סי' א' ס"ק ל') – "אין לברך בשם ומלכות על קשת שנעשה מזריחת השמש ע"ג המים וז"פ, כי הקשת המפורש בתורה"ק הוא ברקיע, את קשתי נתתי בענן".
- (ד) ילקוט יוסף (כמראה הקשת הע' ל"ה ד"ה וכן) – "שסב"ל".
- (ה) כמראה הקשת (אות כ"ב) – "אין לברך על הקשת הנראית במפלי מים כמו נייגרא פאלס".
2. מראי מקומות – קשת יהונתן (פרק ה' סעי' י').
- (א) רבבות אפרים (ח"ו סי' ק"ג) – "שראה קשת במקום שיש שם קשת בקביעות בקביעות וכמו niagra falls שלפי שאומרים לי יש קשת רוב הזמן משום המים והקשת נראה שעלה ממעל המים ולא בתוך המים, אי בכה"ג שיש קשת תמיד מברכין ברכת זוכר הברית...".
- (ב) אור יצחק (ח"ב או"ח סי' פ"ט אות ו'), כמראה הקשת סוף הע' ל"ה) – "האם מברכים על הקשת הנמצאת במפלי הניאגרה כמעט תמיד, וראיתי מי שרוצה לעשות בזה מחלוקת ראשונים שהרמב"ם והרי"ף כתבו 'הרואה קשת מברך' וכו', והטור והרא"ש והשו"ע כתבו 'הרואה קשת מברך' וכו', ולא הזכירו ענן. תשובה: איני יודע המציאות, ועל דיוקים קלושים אי אפשר לסמוך".
- (ג) חוות יאיב (כהן, פרק ח' סעי' ט"ו) – "יש להסתפק".
- (ד) הקשת בהלכה (עמ' ע"א).

ה. הרואה קשת באמצע לימודו, תפילה, וכדו'.

א. באמצע לימודו.

1. צריך לברך.
- (א) אור יצחק (ח"ב או"ח סי' פ"ט אות ד', כמראה הקשת הע' ל"א) – "הנמצא באמצע לימודו האם מברך ברכת הקשת. תשובה: ודאי שכן, ומי גרע מברקים ורעמים וכיוצא בזה".

2. אין להפסיק באמצע הלימוד כדי לברך.
 (א) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות סעי' א' ד"ה אמרו) – "אמרו לו נראה קשת אינו מחויב לילך חוץ ולברך, וכ"ש שאין להפסיק מלימודו, וראיה מדרו"ל גבי מלכי ישראל שאם יזכה יבחין, וכ"מ בח"א שם. ונ"ל דברכת הלבנה שאני דמקבל פני שכינה".
 (ב) שבט הקהתי (ח"ד סי' ע"ה אות א', ע"י ח"ו סי' קל"ו אות ב') – "אין להפסיק באמצע הלימוד כדי לברך".
 3. מראי מקומות – פסקי תשובות (סי' רכ"ז הע' כ"ג), כמראה הקשת (אות י"ח).
 (א) הגרח"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קמ"א אות ב') – "שאלה: מי שאמרו לו שנראית הקשת, האם צריך לצאת ולראות ולברך, או דאין חייב, ואם צריך לצאת האם גם באופן שהוא עוסק בלימודו יצא לראות ולברך. תשובה: אין חייב".

ב. באמצע קריאת שמע.

1. מראי מקומות – הלכה ברורה (סעי' ו').
 (א) פסקי תשובות (סי' ס"ו אות ז') – "וכפי הנראה בהאחרונים שב ואל תעשה עדיף, ומכל מקום הסומך לברך בין הפרקים, ובפרט כשמשער שלא ישמע עוד קול ברקים ורעמים אחרי תפילתו, שכר מצוה עוברת בידו, והוא הדין שאר מצוה עוברת, כגון ברכת הקשת ושאר ברכות הראיה, קידוש לבנה כשעובר זמנה, ברכת 'אשר יצר' אם משער שעד לאחר תפילתו יתאוה שוב לנקביו או ישכח מלברך".

ג. באמצע חזרת הש"ץ: ויש קשת מבחוץ.

1. יכול לצאת מבהכ"נ לברך על הקשת [אחר עניית אמן של האל הקדוש], ברכת קשת עדיף דהיא ברכה עוברת.
 (א) ס' חסידים (סי' תת"ז) – "אחד היה בבית הכנסת לאחר שכבר אמרו קדוש קדוש וכו' ברוך כבוד ה' וכו' ימלוך וכו' עד סוף ברכת האל הקדוש, אמרו לו הקשת נראה בענן יצא מבהכ"נ ובירך על הקשת אמרו לו העוסק במצוה פטור מן המצוה ואתה עוסק במצוה לענות אמן אחר כל ברכה שאומר ש"צ, אמר זאת הברכה עדיפא מפני שעוברת וכן כשהיו עונין אמן יהא שמי' רבא מברך בחצר בהכ"נ ס' היה הולך לשם למלאות עשרה עמהם".
 (ב) א"ר (סי' רכ"ט ס"ק א') – "אחד יצא מבית הכנסת אחר שאמר הש"ץ האל הקדוש ובירך על הקשת, אף שעוסק במצוה דעניות אמן אחר הש"ץ מ"מ ברכת קשת עדיפא מפני שעוברת (ספר חסידים תת"י [תת"ז])."
 (ג) דרך החיים (דיני ברכות פרטיות סי' רכ"א אות ה') – "אם בשעת שחזור הש"ץ התפילה אומרים לו שנראה קשת יכול לצאת מבהכ"נ לברך על הקשת אחר עניית אמן של האל הקדוש אף שצריך לענות אמן אחר שאר הברכות מ"מ ברכת קשת עדיף דהיא ברכה עוברת (שם א"ר בשם ס"ח)".
 (ד) קשת יהונתן (פרק ג' סעי' א', עמ' כ"א).

ד. באמצע קדיש.

1. יכול לצאת מבהכ"נ לברך על הקשת.
 (א) חנות יאיר (כהן, פרק ח' סעי' י"ב) – "מותר לצאת באמצע חזרת הש"ץ מחוץ לבית הכנסת כדי לברך על הקשת, ולכאורה ה"ה באמצע קדיש".
 (ב) קשת יהונתן (פרק ג' סעי' א', עמ' י"ח) – "בעת ששמע קדיש - רשאי לצאת ולברך ברכת הקשת, והטעם לזה - מפני שברכת הקשת היא מצוה שמזדמנת לעיתים רחוקות, והרי זה כבחינת מצוה עוברת".
 2. קונטרס הקשת בהלכה סימן כ"ט.

ה. בבית הקברות.

1. הגרח"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קכ"ז אות י"ב) – "שאלה: מי שנמצא בבית הקברות וראה ברק או שמע רעם או שראה הקשת, האם יברך שם באופן שלא יכול לצאת מיד מליד הקבר כיון שיעבור תוך כדי דיבור, או דלא יברך משום לועג לרש. תשובה: צ"ע".

ו. זמן: ברכת הקשת.

א. בלילה.

1. מברכים עליה כמו ביום.
 (א) פתח הדביר (ס"ק א') – "הנראה בלילה בזמן שהאור זך יש לברך".
 (ב) מהרש"ם (ח"ב סי' קכ"ד, פסקי תשובה סי' ל"א) – "ומה ששאל בדין שנזדמן שראו הקשת בלילה אם יש לברך הברכה ורמז לדברי תרגום יונתן ותתחמי קשתא ביממא: הנה בשל"ה פ' נח הביא בשם הרמ"א לבאר ענין אות הקשת וגם מ"ש נראה הקשת בימך כי לא יתראה הקשת אלא ביום כשהשמש נגד הענן ואם הי' זוכין שירד הגשם בעתם בלילי שבתות לא הי' נראה הקשת ע"ש אבל בכ"ז כיון שבש"ס לא חלקו בזה בעכצ"ל דודאי ע"פ רוב לא יתראה בלילה אבל אם לפעמים ע"צ מיעוטא דמיעוטא יזדמן שיתראה יש לברך וגדולה מזו מצינו בנוזר (ד' ס"ו ע"א) ורש"י פ' תצא דאף דנקט קרא מקרה לילה אורחא דמלתא נקט וה"ה ביום וכן בסנהדרין (דף ס"ו ע"א) ורש"י פ' משפטים בפסוק מכשפה לא תחי' וכן מצינו בעירובין (דף נ"ב) הב"ע שיש לו ב' בתים וכתב הה"מ וב"י סי' ת"י בדעת רמב"ם דאורחא דמילתא נקט ולא דוקא ומה"ט כתב בתשו' פמ"א ח"ב סי' ל"ה בדין הרואה חמה בתקופתה דלאו דוקא הרואה חמה עצמה וסגי באור היום ע"ש ומכ"ש בנ"ד שלא נזכר בתורה ובש"ס שום חילוק בודאי יש לברך כשיזדמן בלילה. כנלע"ד וכן שמעתי שהרה"ק ר' יהושע אבד"ק בעלז' זצ"ל בירך על הקשת בלילה".
 (ג) כרם יעקב (סי' ה', תורת יעקב על התורה סי' י') – "דהלא לשון התלמוד ... השלחן ערוך ... מורה דלא שנא יממא לא שנא ליליא מברך ...".

- (ד) חזון עובדיה (ברכות עמ' תע"א ד"ה והנה).
- (ה) דברי שלום (מזרחי, ח"ב סי' ק"א אות א') – "מהרש"ם ... וכן שמעתי שהרה"ק ר"י אבד"ק בעלז זצ"ל בירך על הקשת בלילה ... מברכין על ראיית הקשת אפילו אם נראה בלילה, ממה שלא חילקו בזה הפוסקים".
- (ו) עי' ילקוט יוסף (הע' א') – "והנה בספר כרם יעקב (סימן ה) כתב לדון אם מברכים על ראיית הקשת בלילה, וציין להרב שבילי אמונה (דף כה רע"ב) שכתב, וגם אפשר שתראה הקשת בלילה כשהירה שלם, ובלבד בעת עלותו או בעת שוקעו. וזו הנראית בלילה היא לבנה מהנראית ביום. ע"ש. וכן כתב בספר הברית חלק א (מאמר י פרק יב) וז"ל: ולפעמים בזמן מרובה אפשר שתראה הקשת גם כן בלילה כשהירה שלם ומלא, אף גם מבעשור לחודש והלאה שאז קרובה להיות מלאה, אך רק בזמן עלותה או בזמן שקיעתה. והנראית בלילה היא יותר לבנה מהנראית ביום מפני שבאה מאור חוזר של הירח. ובכרם יעקב שם הביא מתוספות ר"ה (כד א) שכתבו, שאין קשת אלא ביום. וכן הוא בתוספות ישנים (ר"ה לד א). ובספר עקדת יצחק (דף קו), ובשל"ה משם הרמ"א. לפי שטבע הקשת אינו אלא כשירד המטר ביום והחמה זורחת, ואילו היו זכאין לא היה המטר יורד אלא בלילה. ע"כ. אלא דמה שרצה לדייק שם מתרגום יונתן בן עוזיאל שאין מברכים על הקשת בלילה, שהרי כתב שם 'ותחמי קשתא ביממא'. בזה י"ל שדיבר הכתוב בהווה, וכיון שעל פי רוב הקשת נראית ביום, לכן כתב כן. ולא למידק מינה מידי. ועיין עוד בנידון זה בשו"ת מהרש"ם חלק ב (סימן ככד), ובשו"ת בצל החכמה חלק ב' (סימן יח). ע"ש".
- (ז) הלכה ברורה (סעי' ג').
- (ח) כמראה הקשת (אות ו') – "הרואה קשת בלילה מברך עליה".
- (ט) שער העינין (פרק י"ב סעי' ב') – "אם נראה הקשת בלילה מברכים עליה כמו ביום".
- (י) קשת יהונתן (פרק ג' סעי' ב').
- (יא) חוות יאיר (כהן, פרק ח' סעי' י"ג).
2. מראי מקומות – ויהי בנוסע (פרק י"ד ברכת הקשת סעי' ה').
- (א) תוס' (ראש השנה דף כד. ד"ה גירי) – "בלבנה אין לחוש אם רואה פגימת הקשת דאין קשת אלא ביום".
- (ב) שערים המצויינים בהלכה (סי' ס"ק ג') – "מהרש"ם ... ושמעתי שמקשים מתוס' (ר"ה כד. ד"ה גירי) שכתבו דאין קשת אלא ביום".
- (ג) הגרח"ק זצ"ל (ולגשמים בעיתם סוף עמ' רמ"ד) – "האם מברכים על הקשת גם בלילה או רק ביום. תשובה: אין קשת נראית בלילה".
- הגרח"ק זצ"ל (ולגשמים בעיתם ריש עמ' רמ"ה) – "בהמשך לשאלת הנ"ל שאלתי את מרן שליט"א שמובא בשו"ת מהרש"ם חלק ב' סימן קנ"ד כתב שנוזמן שראו קשת בלילה וכן מובא בספר יערות דבש שהיו גדולי ישראל שברכו על קשת בלילה א"כ רואים ששייך לראות קשת בלילה. תשובה: עיין תוספות ר"ה דף כ"ד ע"א בד"ה גירי".
- (ד) דף על הדף (ראש השנה דף כד.) – "הנה מפורש בתוס' כאן דהקשת נראית רק ביום ולא בלילה, וכתב הגר"צ מושקוביץ ז"ל בקובץ אוצרות ירושלים (חלק קנ"ז סי' שלו): ראה בספר תורת העולה לרבינו הרמ"א (ח"ב פ"ד) דאין הקשת נראה בלילה לפי שאין השמש על הארץ, וברד"ק (בראשית ט, יג) ג"כ שהקשת הוא כדברי המחבר מניצוץ השמש שמלהט כנגד הענן אחר המטר. אולם בספר שביל אמונה להג"ר מאיר אלדבי זצ"ל (שה' בשנת ק"י לאלף הששי) בסוף נתיב ב' כתב דגם אפשר שתראה הקשת בלילה כשהירה שלם, ובלבד בעת עלותו או בעת שקעו, וזו הנראית יותר לבנה מהנראית ביום. וכ"כ בספר הברית ח"א מאמר (יוד פי"ב) ולפעמים בזמן מרובה אפשר שתראה הקשת ג"כ בלילה כשהירה שלם ומלא וכו'. ע"ש, ועי' בצמח דוד ח"ב (באלף הששי שנת ת"ל), ובמדרש תלפיות ענף 'דברים שאירעו בעולם' דבשנת ת"ל קשת נראה בלילה כמו ביום. ועי' בס' יערות דבש ח"א (דרוש י"ב) שהביא מזה"ק דיש ב' מיני קשת משוני' א' הוא טבעי, אבל מה שיש בו מראה תכלת לגמרי הוא הקשת הנרצה להזכרת הברית, כי תכלת מלשון כלי' ר"ל, ותכלת מורה כי נתחייבו ח"ו כליון, ויש להם תכלית טוב בזכירת הברית וכו', וצריך לימוד והבחנה להבחין בין ראיית קשת אם הוא טבעי או קשת הזכרת ברית וכו' ע"ש. וכ"כ בספרו אהבת יונתן בהפטרות מחר חודש (ד"ה והנה) דב' מיני קשת הם, הא' קשת הטבעי בעת ירידת גשמים והחמה זורחת למול ענן הגשם, נראה כמיני קשת, והב' הוא קשת שהוא לאות ברית עולם, והוא שלא כדרך הטבע, והצדיק יוכל להבחין בין הטבעי לשאינו טבעי. ובהגהות זכרון מנחם שעל הלקוטי מהרי"ח יצא לחלק בדברי הגר"י הנ"ל, ד"ל דהתוס' שכתבו דאין קשת אלא ביום קאי על קשת טבעי, דאין הקשת נראה בלילה לפי שאין השמש על הארץ, אבל קשת הב' שהוא אינו טבעי בוודאי יש זמן שרואין בלילה. וראה עוד בספר תורת יעקב להגר"ח סופר שליט"א (סי' י') המביא בתו"ד: ראיתי לחד מתקיפי קמאי רבינו אלעזר מגרמיזא ז"ל בעל הרוקה בפירושו לתורה בראשית (פרשת נח דף קט"ו) שכתב: 'מלהט הקשת ומחמימותו נראה הקשת כשתראה מטר והחמה זורחת, ולכן אין הקשת מתראה לא בלילה, ולא (בימות הגשמים) [בימות החמה] עכ"ל, וכן שם (ראש דף קי"ח) כתב: 'מעולם לא נראתה הקשת בלילה'. ועוד מצאתי בס"ד לבעל הרוקה ז"ל בפירושו לתורה במדבר (פרשת שלח דף ס') ששם חזר וכתב: 'כמו שהקשת נראה ביום ולא בלילה, כך יציאת נוהגת ביום דוקא' ע"ש. אבל הנה עיין לבעל הרוקה ז"ל עצמו שם (פרשת נח דף קט"ו) שכתב: 'זאת אות הברית, בין ביום בין בלילה, בין בימות החמה בין בימות הגשמים, בין לעליונים בין לתחתונים' עכ"ל. ולכאורה צ"ע בתרתי, חדא דכאן כתב בעל הרוקה ז"ל דאפשר דתראה הקשת בלילה, ותו דאפשר שתראה הקשת בימות החמה, והרי זה בתרתי לא כמו שכתב לעיל, וצ"ע. ושמעתי מחכם אחד שליט"א שהרשב"ץ ז"ל בספרו מגן אבות (בחלק הפילוסופי) כתב לבאר דברי התלמוד בכתובות (ע"ז ב') ששאל רבי שמעון את רבי יהושע בן לוי אם נראתה קשת בימיו, דהיינו שכשישראל עושים רצונו של מקום הגשמים יורדים בלילי רביעיות וכן בלילי שבתות כאומרם בתענית (כ"ג רע"א), ואז אין הקשת נראית, עד כאן שמעתי. [כעת אין הספר הנ"ל תחת ידי]. ולפי זה מבואר יוצא מפי רב קדמון גדול מאד הרשב"ץ ז"ל והוא 'גדול המורים' כלשון רבותינו (הבאתים בחיבורי תפארת יצחק דף ק"א), שאין הקשת נראית בלילה ודוק היטב. ודע שמצאתי בס"ד לגאון עיר התורה פאס, (נולד בסביבות שנת תק"ס לפ"ק), מר ניהו רבה רבי ידידיה מונסונייגו ז"ל בספרו היקר קופת הרוכלים (דף ש"א אות ל"ז) שכה כתב: 'בשנת ת"ל לפ"ק נראתה קשת בלילה כמו שנראית ביום' עכ"ל. [שוב ראיתי שהם דברי הרב מדרש תלפיות (מערכת ד']

דפ"ח ע"ב) משם ספר צמח צדק, אבל הוא ט"ס וצריך לומר צמח דוד עיין שם ותמצא]. והגאון הקדוש מווערבוי רבי יצחק ווייס זצ"ל הי"ד כתב: 'וגם כמה מעוררים בענין מראות השמים, שראו אור ד' משפטים בשנת תרצ"ט, כל הרקיע מאיר כאש בשלהבת, וכזאת ראינו בעינינו כליל שושן פורים אחר תפילת מעריב, בשנת ת"ש, ויש ראו גם כן בזמנים שונים קשת בלילה', הובא במאמר 'תולדותיהם של צדיקים' (בראש ספרו שו"ת שיח יצחק סוף דף מ"א), ודוק היטב וצ"ע. ובהקשר לענין הנ"ל בענין ראיית קשת בלילה, הנה תשובה מופלאה שכתב בענין זה הגאון המהרש"ם ...".

ב. בשבת.

1. מברכים.

א) שבות יעקב (ח"ג סי' ל"א) – "באמת לא נראה כנגד לבי לבב דוד שום איסור כלל או איסור מוסיף לדין ולומר שיש שום נדנדוד איסור לקדש הלבנה כליל שבת ולית דין צריך בשש כי לא ידעתי נפשי שמתני לחלק בין הברכות הלבנה אי ברכות הרואה קשת או הרואה רקיע בטהרתו ברכות רעמים וזועו' וכמו שמעולם לא שמענו שום נדנדוד כנף ופרכס בבי מדרשא לומר מי שהרואה קשת ביום השבת או רואה רקיע בטהרתו שלא לברך וכל הברכות בכלל שמברכין בשבת כמו בחול וא"כ מאין ולאין לחלק בין הברכות הלבנה ... ושמעתי שיש אנשים מצפצפי' ומהגים מדעתייהו ועבדי פרישא מדכתיב ויאמר אלקים יהי מאורות ברקיע וגו' והיו לאותות ולמועדים וגו' ושבת וי"ט הם גופן אות וכמו שאין מניחין תפילין בשבת וי"ט מטעם זה כך אין מקדשין בשבת וי"ט ע"כ תמצית דבריהם אמנם הבל בפיהם נשתקע הדבר ולא נאמר לפ"ז איך מברכין בשבת וי"ט הרואה קשת הלא מקרא מלא דיבר הכתוב את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ביני ובין הארץ אלא טעם זה לפגם ולא לשבח בשלמא גבי תפילין אסור להניח בשבת וי"ט שהרי הם אות ושבת וי"ט אין צריך לאו' שהו גופן אות משא"כ אותות הנאמר בלבנה פירש"י אם המאורות לוקין וכו' וכן אות הקשת שנשבע הקדוש ברוך הוא שלא יביא מבול לעולם מה ענין זה לענין הנחת תפילין ולא אותות שווין הן דכל א' אות בפני עצמו וכל חד וחד למילתיה והברכות הללו שאנו מברכין על הלבנה קאי על חידוש הלבנה שמחדש הקדוש ברוך הוא חדשים חידוש הלבנה בכל חדש וחדש וכן כשרואה קשת מברך זוכר הברית וכו' ואיך יעלה על הדעת לומר שלא לברך בשבת וי"ט מכל הלין מילין נראה בעליל מזוקק שבעתים שאין שום איסור לקדש הלבנה בשבת וי"ט ...".

ב) ויהי בנסוע (פרק י"ד ברכת הקשת סעי' ו') – "הרואה קשת בשבת מברך עליו".

ג) קשת יהונתן (פרק ג' סעי' ג').

ד) חוות יאיר (כהן, פרק ח' סעי' י"ד).

ז. הסתכלות בקשת.

א. חגיגה (דף טז., קידושין סוף דף מ.) – "כל שלא חס על כבוד קונו רתוי [ראוי] לו שלא בא לעולם מאי היא. רבי אבא אמר: זה המסתכל בקשת, רב יוסף אמר: זה העובר עבירה בסתר. מסתכל בקשת דכתיב [יחזקאל פרק א' פסוק כ"ח] כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה' ... דרש רבי יהודה ברבי נחמני, מתורגמניה דריש לקיש: כל המסתכל בשלשה דברים עיניו כהות: בקשת, ובנשיא, ובכהנים. בקשת, דכתיב כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם הוא מראה דמות כבוד ה'. בנשיא, דכתיב ונתת מהודך עליו. המסתכל בכהנים בזמן שבית המקדש קיים, שהיו עומדין על דוכנן ומברכין את ישראל בשם המפורש".

1. הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קמ"ב אות ו') – "שאלה: מדוע השמיט הרמב"ם הך דינא דאיתא בגמ' חגיגה דף ט"ז ע"א שהמסתכל בקשת עיניו כהות. תשובה: פסק כרבי יוסף בגמ' שם".

2. לענין ברכת כהנים: בזמן הזה - עי' או"ח סי' קכ"ח סעי' כ"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ב. אסור להסתכל ביותר בקשת – טור (סעי' א', 'הרבה'), מחבר (סעי' א'), לבוש (סעי' א'), דברי חמודות (ברכות פרק ט' ס"ק ל"ט), פוסקים.

1. אפילו פחות מטפח – אג"מ (או"ח ח"ד סוף סי' ק"כ, "והא דהקשת דגם בפחות מטפח הא אסור להסתכל").

2. והמסתכל בו ביותר עיניו כהות – דברי חמודות (ברכות פרק ט' ס"ק ל"ט), מג"א (ס"ק ב'), א"ר (ס"ק א'), באה"ט (ס"ק ב'), ערה"ש (סעי' א'), מ"ב (ס"ק ה'), כה"ח (ס"ק ה'), שמירת הגוף והנפש (סי' רל"ה סעי' א'), חוות יאיר (כהן, פרק ח' סעי' ט').

3. הגר"ח זצ"ל (ולגשמים בעיתם עמ' ר"מ) – "על המסתכל בקשת אמרו חז"ל (חגיגה ט"ו) דעיניו כהות, האם מי שכבר עיניו כהות יש בזה חסרון שמסתכל. תשובה: אסור".

הגר"ח זצ"ל (ולגשמים בעיתם עמ' ר"מ) – "הרי כדי לברך צריך להסתכל על הקשת א"כ ע"י ההסתכלות כדי לברך את הברכה עיניו יהיו כהות או שהכוונה רק למי שמתבונן או המסתכל סתם אחרי שכבר בירך. תשובה: צריך לראות ולא להסתכל".

ג. להסתכל במראה הקשת במים.

1. מחמיר.

א) ילקוט הגרשוני (ס"ק א') – "כ' בהגהות זכרון אברהם ... הה"ד שאסור להסתכל בהווידערישין (הבבואה) שעומד לצד הקשת או על הארץ".

ב) בצל החכמה (ח"ב סי' י"ח אות ד') – "וראיתי בס' רוח חיים ... ועיי' ילקוט הגרשוני ... נראה שאם כי דעתו לאסור להסתכל במראה הקשת אשר במים, בעננים או על הארץ, מ"מ אין לברך ברכת זוכר הברית כו' רק כשרואה את הקשת בעצמו ואין ס' זכרון אברהם תח"י לעיין בו טעמו ונמוקו אבל הדברים מכוונים למש"כ ... הרואה מראה הקשת במים לא יברך, ומ"מ לא יסתכל בו ביותר".

ג) פסקי תשובות (אות ב') – "ואף בבבואה הקשת המשתקפת מתוך שלוליות המים או הנהר וכדו' אין נכון להסתכל הרבה".

2. מיקל.

א) **כרם יעקב** (סוף סי' ה') – "רוח חיים ... ואיני מבין צדדי הספק, דאסרו לראות הקשת ולא בבואת הקשת ועיין ראש השנה (כ"ד א') וברכי יוסף חו"מ (סימן ל"ה) ובחבורי יד סופר ח"א (סימן ה' ושם דכ"ג ע"א אות ב') ובגליון שם הוספתי הרבה בס"ד ואכמ"ל".

ב) **הגרח"ק זצ"ל** (שערי ציון ח"ב עמ' קמ"א אות ג') – "שאלה: האם איסור הסתכלות בקשת קאי גם על בבואת הקשת שמשתקפת בשלולית של מים וכדו'. תשובה: מותר".

ג) **כמראה הקשת** (אות ג') – "מותר להסתכל בכבואת הקשת הנראית במים".

3. מראי מקומות – **אור יצחק** (ח"ב או"ח סי' פ"ט אות א', כמראה הקשת סוף הע' ד'), **שמירת הגוף והנפש** (סי' רל"ה סעי' ב'), **ויהי בנסוע** (פרק י"ד ברכת הקשת סעי' ד'), **קשת יהונתן** (פרק ו' סעי' ה').

א) **רוח חיים** (פלאג'י, ס"ק ב', השמטות שם) – "ואסור להסתכל יותר מראי בחלום בחזיון לילה נסתפקתי אם נראה הקשת במים אם מותר להסתכל במים שנראה בתוכו הקשת או דילמא אסור. [ומעובדא דנזיר דהסתכל במבואה שלו אין ראייה, דהא אף בכה"ג איכא ודאי איסור הסתלקות באשה דעושה פעולה דמביאו לידי הרהור, אך בדבר רוחני אימא דאין קפידא והדבר צריך ראייה ברורה]".

ב) **חוות יאיר** (כהן, פרק ח' סעי' י') – "יש להסתפק".

ג) הגם שלא מברכים על הרואה מראה הקשת במים (עי' לעיל) או על קשת שהוא בקביעות (עי' לעיל). אולי אינו תלוי בזה. שכדי לברך, צריך לראות קשת בענן. משא"כ האיסור הסתכל מפני שהוא "מראה דמות כבוד ה'". וכמו הקשת בענן נראה כדמות כבוד ה', הוא הקשת במים. וצ"ע.

ד. האם מותר להסתכל בתמונה של קשת.

1. מיקל.

א) **חשוקי חמד** (נדה דף כד.; עמ' רל"ו) – "ושאלתי את גיסי **הגר"ח קניבסקי שליט"א** [זצ"ל] ואמר לי שמסתבר שאין איסור בהסתכלות על תמונת קשת, כיון שאינו חד כמו הקשת עצמה, ואפילו קשת שמשתקף במים, הוא חד יותר, מאשר הוא נראה בתמונה, ולכן אמר שמסתבר שאין ענין שלא להסתכל בזה".

2. מראי מקומות.

א) **הגרח"ק זצ"ל** (קונ' עזרת אליעזר ברכות סוף עמ' ל"ג, הו"ד דברי שי"ח גליון ר"א עמ' ב') – "כשרואים קשת בשמים האם מותר לצלם זאת. תשובה: אין ראוי".

ה. מראי מקומות – **כל יקר** (בראשית פרק ט' סוף פסוק י"ג).

1. **הגרח"ק זצ"ל** (קונ' עזרת אליעזר ברכות עמ' ל"ד, הו"ד דברי שי"ח גליון ר"א עמ' ב') – "**מדוע סיבב הקב"ה שמראה הקשת יהא בכמה גוונים יפים**, הרי הקשת מראה על חרון אף שהקב"ה היה רוצה להביא מכול לעולם לולי הברית שהבטיח. תשובה: כדי שישתכלו".

הגרח"ק זצ"ל (קונ' עזרת אליעזר ברכות עמ' ל"ה, הו"ד דברי שי"ח גליון ר"א עמ' ב') – "לכאורה צריך ביאור, מה שייך לומר כדי שישתכלו, הרי מובא בשו"ע סימן רכח' שאסור להסתכל ביותר על הקשת, א"כ ברגע שהוא בכמה גוונים יפים זה מושך להסתכל על היופי, והיה יכול לעשותה בצבע אחר שמראה על חרון אף וגם היו מסתכלים. תשובה: לראות צריך".

ח) להגיד לחברו שיש קשת: מוציא דבה הוא כסיל.

א. מחמיר: שאין להגיד לחברו שיש קשת, מטעם מוציא דבה הוא כסיל.

1. ח"א (כלל ס"ג סעי' ד') – "(ומצאתי בספר א' שמו נעלם ממני, שאין להגיד לחברו שיש קשת, מטעם מוציא דבה)".

2. **ברכת ישראל** (סי' ס"ח ס"ק א') – "בה"א".

3. **פתחי תשובה** (על סעי' א') – "ובחיי אדם".

4. **ארחות חיים** (ס"ק א') – "בה"א".

5. **ליקוטי מהרי"ח** (ברכת הראיה ד"ה ועיין) – "ועיין בחיי אדם דאסיר להגיד לחבירו שיש קשת משום מוציא דיבה".

6. **מ"ב** (ס"ק א') – "ואין כדאי להגיד לחבירו שיש קשת מטעם מוציא דבה".

7. **מסגרת השולחן** (סי' ס' ס"ק א').

8. **כה"ת** (ס"ק א') – "ח"א".

9. **באר יעקב** (ס"ק א') – "חיי"א".

10. **רבבות אפרים** (ח"ג סי' קל"ח אות ב', עי' ח"ה סי' תס"א אות ה') – "המ"ב".

11. **חוט שני** (שאר ענייני סכנה [בתוך ס' טבילת כלים] ס"ק ח' אות ח', עמ' פ"ד) – "ובמ"ב".

12. **הגר"א ונבצל שליט"א** (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק א', תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ט אות ק"ג) - לשונו מובא לקמן.

13. **שמירת הגוף והנפש** (סי' רל"ה סעי' ג').

14. **וזאת הברכה** (עמ' קנ"ו אות ו', מעיין הברכה פרק כ"ג אות כ"ד) – "עי"ש שאין כדאי להגיד לחבירו שיש קשת, מטעם מוציא דיבה, אמנם נראה שמותר לאדם בעצמו לחזור אחר ראיית הקשת".

15. **ויהי בנסוע** (פרק י"ד ברכת הקשת סעי' ג').

16. **שער העין** (פרק י"ב סעי' ו') – "אין כדאי להגיד לחבירו שיש קשת מטעם מוציא דיבה".

ב. מותר לומר לחבירו שיש קשת: כדי שיברך ברכת הקשת וכדו'.

1. ברית כהונה (או"ח מע' ק' אות ג') – "קשת. המנהג פשוט פה דכל מי שרואה הקשת אומר לחבירו או לחבירי לברך על זה ומ"ש ה' כף החיים ז"ל סי' רכ"ט אות א' בשם הח"א והא"ח דאין להגיד לחבירו שיש קשת משום מוציא דבה. לע"ד אינו נראה דאדרבא אנחנו שמחים ונותנים תודה וברכה לה' אשר בחסדו כרת הברית הזאת שלא להשחית את עולמו עוד. וכ"ן דעת רבותינו בגמרא ובפוסקים ודעת הראשונים שתיקנו ברכה זו. **ועוד דאדרבא** טפי עדיף להגיד לזולתו כדי שכל אחד הרואה ואחד השומע ישימו לב לשוב אל ה'. כי בראותם כזאת יכירו וידעו כי העולם כולו במצב קשה ונורא לולי רחמי וחסדיו ברוך הוא. ולכן לע"ד יפה נהגו פה להגיד".
2. עי' חתן ישעיה (סוף פר' ויחי) – "היי אדם ... אדרבא טוב להגיד לו לחבירו שיראה בושתו ובושת הדור וישוב לפני הקב"ה וגם יברך ברכה הראוי על ידי שיגידו לו ע"כ לא זכיתי להבין זה ואם קבלה נקבל וצ"ע".
3. הגרש"ז ברוידא (שם דרך עמ' מ"ח) – "בחיי אדם ... והביאו המשנה ברורה ... ודבריהם תמוהים מאד, שהרי כמו שנתבאר, ודאי מטרת הקשת לא נועדה לצורך הקב"ה אלא לבני האדם, שישבו בתשובה שלמה, ואם כן אדרבה, חובה ומצוה להגיד לחברו שנראתה הקשת כדי לעוררו שיחזור בתשובה, ומה שכתבו החיי אדם והמנ"ב צע"ג".
4. חזון עובדיה (ברכות עמ' תע"ב ד"ה כתב, ילקוט יוסף הע' א' [לשונו מובא לקמן]) – "אבל בספר ברית כהונה ... ודבריו נכונים".
5. ברכת ה' (ח"ד פרק ד' סעי' ל"ח, ח"ה עמ' רע"ו אות ל"ח) – "יש אומרים ... ויש אומרים דאדרבא ראוי להגיד ... והלכה כדבריהם. וכן פשט המנהג להקל בזה".
6. מאמר אסתר (כהן, על סעי' א').
7. אור יצחק (ח"ב או"ח סי' פ"ט אות ג', עי' אות ה', וכמראה הקשת סוף הע' ל"ג) – "אין לזה שום מקור שאסור לומר לחבירו, ואיך אפשר לסמוך על מה שאין ידוע מקורו. ובסמוך נביא ראה מספר חסידים דלא כהחיי אדם, אלא שיש להודיע לחבירו כדי שיברך".
8. ילקוט יוסף (סעי' א', הע' א', קיצור שו"ע סעי' א') – "מותר לומר לחבירו שיש קשת, כדי שגם חבירו יוכל לברך על הקשת. [ומה שכתבנו שמותר לומר לחבירו וכו', הנה החיי אדם (כלל סג פ"ח) כתב, שאין להגיד לחבירו שיש קשת, משום מוציא דבה. והובא בא"ח אות א, ובמשנה ברורה (סק"א), ובכף החיים (סימן רכט). אמנם בספר ברית כהונה (מערכת ק' אות ג) כתב, שמנהגם לומר לחבירו שיש קשת כדי שיברך ברכת הקשת, ודחה דברי החיי אדם. ע"ש. וכן הסכים מרן אאמו"ר שליט"א [זצ"ל]]."
9. הלכה ברורה (סעי' ה') – "והרואה את הקשת יאמר לחבריו שנראתה הקשת כדי שגם הם יברכו".
10. אדרת תפארת (ח"ד סי' י"א) – "אף אחר שעברה הקשת יתכן שעושה טוב במה שמודיעו שהיתה קשת, ובפרט כאן שאנו שמחים ונותנים תודה לה' אשר בחסדו כרת הברית הזאת, ועכ"פ כאשר עדיין הקשת נראת אית לן סמוכי דקשות מהפוסקים להודיע לחבירו שיש קשת, ואין לחוש שמא באותו רגע כבר אינה נראת, ואה"נ שאם יכול להודיעו ע"י רמז עדיף טפי, דבהכי אתי שפיר אף לאחרונים הסוברים שיש בהודעה על קשת הוצאת דיבה, דהרי ע"י רמז לא הו"ל הוצאת דיבה כדמשמע בפסחים ...".
11. ברכת יוסף (מיכאל, סי' קכ"ג אות ב') – "וגם רשאי לומר לחבירו כשנראת קשת בענן שגם הוא יברך".
12. מעדני דניאל (ח"ג עמ' תקל"א אות ג') – "הרואה את הקשת מצוה להודיע לחבירו שגם הוא יזכה בברכה, אבל אם חבירו כבר בירך אין להודיעו, דנחשב מוציא דיבה".
13. הר"א רז (בית הלל גליון י"ג סוף עמ' ע"ה).
14. קשת יהונתן (פרק ו' סעי' א').

ג. פרסום שנראתה קשת בעבר - לפי המחמירים לעיל.

1. מחמיר.
- א) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ט אות ק"ד) – "החיי"א כותב (ח"א כלל ס"ג סע' ד') שמצא בספר אחד שאסור להגיד לחבירו שיש קשת, מטעם מוציא דיבה. האם ה"ה לגבי העבר. כלומר: האם לפ"ז אסור גם להגיד שהקשת נראתה אתמול וכדומה. תשובה: כן".
2. מראי מקומות – אדרת תפארת (ח"ד סי' י"א, לשונו מובא לעיל).

ד. האם מותר לרמוז לחבריו שיש קשת, כדי שיצאו ויראוהו ויברכו - לפי המחמירים לעיל.

1. מיקל: שמותר להודיעו שיש קשת ע"י רמז.
- א) שבט הקהתי (ח"ו סי' קל"ו אות ג') – "ונראה דאע"ג דאיתא שם באחרונים דלא יודיעו לחברו דיש קשת דהוי מוציא דבה, מכל מקום אם כונתו כדי שחבירו יברך יכול להודיעו על ידי רמז, דבכהאי גונא לא הוי מוציא דבה כדמשמע בריש פסחים".
- ב) אדרת תפארת (ח"ד סי' י"א) – לשונו מובא לעיל.
2. מראי מקומות – שער העין (פרק י"ב סעי' ו', לשונו מובא לקמן), כמראה הקשת (אות ז', הע' י"א).
- א) הגר"ח זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קמ"א אות ה') – "שאלה: במש"כ במשנ"ב בסק"א בשם הח"א שאין כדאי להגיד לחבירו שיש קשת מטעם מוציא דיבה, האם גם לרמז או לגרום לחבירו שיראה הקשת בכלל זה, או דזה יכול לעשות בשביל שיברך. תשובה: יתכן דמותר".
- ב) וזאת הברכה (עמ' קנ"ו אות ז' ס"ק ב', רק בדפו"י) – "**וצ"ע** אם מותר לרמוז או לגרום לחבירו שיראה".
- ג) חשוקי חמד (ברכות דף נט, עלינו לשבח שמות תשובה כ"ו [סוף עמ' תקצ"ח]) – "שאלה. נאמר במסכת ברכות דף נט ע"א 'הרואה את הקשת בענן ... מאי מברך'. וכתב החיי אדם (כלל סג ס"ד) דאין כדאי להגיד לחברו דיש קשת מטעם מוציא דיבה, האם מותר להכנס לבית כנסת ולשאול את חבירו מהו נוסח ברכת הקשת. והיכן יש סידור במטרה שיבינו שכעת יש קשת ויצאו ויברכו. תשובה. נראה שמותר שנאמר במסכת פסחים דף ד ע"א: רב בר אחוה דר' חייא ובר אחתיה, כי סליק להתם אמר ליה אייבו קיים,

אמר ליה אימא קיימת, אמר ליה אימא קיימת, אמר ליה אייבו קיים יעו"ש. וכל זאת כדי לא לומר במפורש דבר רע כי מוציא דיבה הוא כסיל, הרי שאעפ"י שאסור להוציא דיבה, בכל זאת מותר לרמוז על כך, ויתכן שהוא הדין בענייננו".
(ד) עי' יו"ד סי' ת"ב סעי' י"ב, לשיטות ומראי מקומות - שנראה שאסור לרמוז, אא"כ יש חסרון של איסור שקר או תועלת טוב.

ה. לברך בקול רם.

1. מחמיר.

(א) הגר"א בבבצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק א') – "להגיד. וכן אין לברך בקול רם כדי שחברו ישמע שיש קשת. יתכן שאין כדאי להגיד לחברו אפילו כדי שיברך".

הגר"א בבבצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ט אות ק"ג) – "שניים שהולכים בדרך ואחד רואה קשת - האם ראוי שיברך עליה בשקט כדי שחברו לא ישמע. כלומר האם ברכה בקול רם במקרה זה נחשבת הוצאת דיבה. תשובה: כן. שאלה: למה. תשובה: כי כתוב לא לבשר על קשת".

2. מיקל.

(א) עי' אוצר בית ישראל (עמ' נ"ג) – "כתב בספר חיי אדם ... עיי"ש ... אך נתגלה לי בחלום פעם אחת דאף על פי כן כשרואה אדם קשת מותר לו לברך בקול רם הברכה 'זוכר הברית' אף על פי כן ישמע חברו, וזה לא הוי בכלל מוציא דיבה כיון שהוא אינו מספר לחבירו כלום רק מברך להקב"ה ממילא מבין מזה הדבר שיש קשת ודו"ק, ועדיין צ"ע בזה".

(ב) אבני דרך (ח"ג סוף סי' צ"ד) – "אפשרות אחרת היא שיברך בקול רם".

(ג) הרי"י משד"י (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' פ"ב, ה' נ"ט) – "ומכל מקום לכל הדיעות נראה שיש עיצה לרמוז שיש קשת, וכגון שיברך בקול רם שישמעו כולם, או שיאמר דרך סיפור דברים שכאשר יש שמש וגשם עשוי להיות קשת, וכדומה. [כן חשבת עיצה זו אף לנוהגים כהמשנ"ב (הגם שע"פ דין צידדנו שאפשר לומר וכו"ל), שהרי כל הקפידא משום מוציא דיבה וכו'. ובדרך רמז שפיר דמי, וכדאשכחן כיוצ"ב בש"ס ובשו"ע, ודו"ק. ושלחתי רעיון זה להגר"ח קניבסקי שליט"א [צ"ל], והשיב דמסתבר שמוותר".

(ד) מדושי עונג (סי' ב') – "הרואה את הקשת אין כדאי להגיד לחבירו שיש קשת משום הוצאת דיבה, אך מותר לו לברך על הקשת אפילו בקול רם על אף שע"ז יודע לחבירו שיש קשת דעיקר הוצאת דיבה הוא ע"י שמספר במפורש לחבירו שיש קשת. אך רבים מעדות המזרח לא חששו בזה משום הוצאת דיבה ואף העדיפו לספר לחבריהם כדי לזכותם בברכה".

(ה) בית ההוראה (חברת אהבת שלום, אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ט טור ג') – "תשובה: מדברי חז"ל בכמה מקומות משמע שרק באומר בפירוש בפיו חשיב למוציא דיבה, אבל במה שניכר רק מתוך מעשיו ודיבורו לא חשיב למוציא דיבה, כדמוכח במועד קטן (דף כ' ע"א) מרב ששאלוהו אם אבא קיים, וענה [בלשון שאלה] אמא קיימת וכו', ומתוך כך הבינו שאבא נפטר, עיי"ש בסוגיא. ונר' שאף לכתחילה יכול לברך בקול רם כדי שאחרים ידעו, וגם הם יזכו לברך ברכה זו".

3. דעת הגר"ח ק"צ"ל.

(א) הגר"ח ק"צ"ל (קונ' עזרת אליעזר ברכות עמ' ל"ד, הו"ד דברי שי"ח גליון ר"א עמ' ב') – "האם מי שראה קשת יכול לברך בקול רם הברכה ועי"ז ידעו אחרים שיש קשת. תשובה: אולי".

(ב) הגר"ח ק"צ"ל (קונ' עזרת אליעזר ברכות עמ' ל"ד, הו"ד דברי שי"ח גליון ר"א עמ' ב') – "אם אסור לברך בקול רם את הברכה על הקשת באופן שדרך זה מודיע לאחרים שיש קשת כשלא יודעים, כיצד ינהג אדם שנוהג לומר ברכה ליד אדם אחר שיענה אמן על ברכתו, ועתה רואה קשת ורוצה לברך הברכה ליד חבר שלא רואה הקשת ואם יברך הברכה לידו על מנת שיענה אמן, דרך זה יגלה לחבירו שיש קשת, א"כ כיצד יברך. תשובה: אין קפידא".

(ג) הגר"ח ק"צ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' פ"ב ה' נ"ט [כל לשונו מובא לעיל]) – "והשיב דמסתבר שמוותר".

ו. נשאל מחבירו אם יש קשת - למחמירים לעיל.

1. תתן אמת ליעקב (פרק ה' סי' מ"ג ד"ה והנה עיין) – "והנה עיין בחיי אדם כלל ס"ג ס"ד שאין להגיד לחבירו כשיש קשת בשמים מטעם מוציא דיבה הוא כסיל, וא"כ לענ"ד יש לחדש דאם חבירו שואלו כשבא מבחוץ האם יש קשת בחוץ דמותר לשנות ולענות לו שאינו יודע כדי לא להיות מוציא דיבה".

2. שער העין (פרק י"ב סעי' ו'), קשת יהונתן (פרק ו' סעי' ב') – "ואם חבירו שואלו אם יש קשת, מותר לרמוז לו שיש קשת".

ז. האם מותר לספר לחבירו על רעידת אדמה.

1. מיקל.

(א) הגר"ח ק"צ"ל (שער העין עמ' תמ"א אות ל"ח) – "במ"ב בסי' רכ"ט כתב שאין כדאי להגיד לחבירו שיש קשת מטעם מוציא דיבה. ונסתפקתי אם גם ברעידת אדמה יהיה דין זה שהרי גם היא באה על עוונות, כמובא בירושלמי שלהי ברכות, וא"כ יש בזה משום מוציא דיבה. תשובה: לא נהגו רק על קשת".

ח. האם מותר לספר לחבירו על ליקוי מאורות.

1. מיקל.

(א) הגר"א בבבצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ט אות ק"ה) – "שאלה: כיוון שכשהמאורות לוקין - סימן רע הוא לשונאיהם של ישראל, האם מותר לאדם לומר לחבירו על ליקוי-מאורות צפוי או בזמן שהוא קיים, או שגם זה נחשב למוציא דיבה לדעת החי"א. תשובה: מותר זה קבוע מראש, ומופיע בלוח".

הגר"א בנצול שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ט סוף אות ק"ה) – "מש"כ לגבי הקשת (שו"ע או"ח סי' רכט במשנ"ב סק"א) שאין כדאי להגיד לחבירו שיש קשת מטעם מוציא דיבה - מדוע אין אומרים אותו הדבר לגבי ליקוי מאורות, שהרי לפי חז"ל זהו סימן רע לשונאיהן של ישראל. תשובה: כשישראל עושים רצונו של מקום אינם [מתיראים מכל אלו], כמבואר שם בגמ'".

- ט. מראי מקומות – שו"ע המקוצר (ח"א סי' מ"ו הע' ז' [עמ' של"ה], [וצ"ע]), מגדים חדשים (ברכות דף נט. ד"ה הרואה, עמ' תק"י), נתיבי הלכה (סעי' ז'), כמראה הקשת (אות ז'), הר"א דורי (בית אהרן וישראל גליון ק"ו עמ' צ"ו), חוות יאיר (כהן, פרק ח' סעי' ח').
1. שלמת חיים (סי' ר"ח, א"נ או"ח סי' ר"ד) – "במה דכתבו שלא לספר לחבירו שיש קשת משום 'מוציא דיבה' (חיי"א כלל ס"ג ס"ד ובמשנ"ב סי' רכ"ט סק"א). וביו"ד (סי' ת"ב סי"ב) מבואר דנהגו להודיע לבנים זכרים על שהוא תועלת שיאמרו קדיש, וא"כ גם בקשת יש תועלת שהלה יכרך. תשובה: פשוט, שם שהוא לתועלת הנפטר אין אנחנו רשאים לוותר על תועלתו, משא"כ בזה הלא באמת אפשר דבאותו רגע כבר אינו נראה, והלא בכל שמועות רעות מברך ובכל זאת נקרא מוציא דיבה, ועל כרחך [יש] לחלק".
 2. הגר"ח זצ"ל (מילי מעלייתא עמ' ק"ב אות ס') – "שאלה: הביאור הלכה (בסי' רכ"ט) נסתפק אם הרואה מקצת קשת ברקיע יכול לברך עליה, האם בכה"ג יש להחמיר גם שלא להגיד לחבירו משום 'מוציא רבה', או בכה"ג יש להקל כגון אם רוצה לעורר חבירו לעשות תשובה. תשובה: כמו בכולה".
 - הגר"ח זצ"ל (דברי שי"ח חקנ"ז עמ' א') – "לאחרונה הגיעו כמה אנשים אל רבינו ואמרו שראו את הקשת, במקרה כזה, הלא נאמר בשו"ע (סי' רכ"ט ס"א) 'הרואה הקשת, אומר: בא"י אלקינו מלך העולם זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו; ואסור להסתכל בו ביותר', ומיד שאל רבינו את אחד מאותם אנשים, למה סיפרת לי והלא מובא במשנה ברורה שם בשם חיי אדם שלא יספר לחבירו שראה קשת משום מוציא דיבה כסיל, וענה הלה שכיון שעבר זמן מאז שראה לכן לא חשש לספר, ורבינו לא הסכים כל כך לדברים. [וכעת שכבר עבר יותר זמן, ובפרט שיש בה תועלת להלכה, אנו מביאים את הדברים]".
 - הגר"ח זצ"ל (קונ' עזרת אליעזר ברכות עמ' ל"ד, הו"ד דברי שי"ח ח"א עמ' ב') – "במשנה ברורה מבואר שאסור לומר לחברו שיש קשת. מדוע שלא יאמר, הרי כל המטרה בקשת זה לעורר את הציבור לחזור בתשובה, א"כ מדוע שלא יאמר שיש קשת המרמז לשוב בתשובה. תשובה: מבשר בשורה רעה".
 3. הגר"א בנצול שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ח אות ק"ב) – "מי שאומר לו חבירו שיש קשת בשמים - האם מותר לראותה בשמים על מנת לברך זוכר הברית וכו' או שיש בעצם הראייה כנותן הסכמה להוצאת דיבה. תשובה: לא טוב להסתכל בקשת בלא"ה".
 - הגר"א בנצול שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רמ"ח סוף אות ק"ב) – "החיי אדם כותב (בכלל ס"ג סע' ד) בשם ספר אחד שאין להגיד לחבירו שיש קשת מטעם מוציא דיבה. לפי זה החבר ששמע שיש קשת - האם מותר לו שלא להסתכל עליה (וממילא לא לברך) כי אולי ההסתכלות - כשמיעת לה"ר דמי. למה. תשובה: מותר לו שלא להסתכל, אבל אין זו שמיעת לה"ר".
 4. רנת יצחק (על התורה פר' נח פרק ט' פסוק ט"ז) – "הספורנו כתב אשגיה במסובב ממנה והוא תפלת הצדיקים ועמדם בפרץ למען אשיב חימה מהשחית כמו זוכר ברית עולם, הרי שתכלית הקשת לעורר בני אדם לתשובה ותפלה ועי"ז מתעורר זכרון הברית, ולפי"ז הקשה הגר"ש ז"ל ברוידא שליט"א [זצ"ל] על החיי אדם בכלל [סג, ד] ובמשנה ברורה סימן רכ"ט ס"א שאין להגיד לחבירו שיש קשת מטעם מוציא דיבה והלא אדרבה חובה להגיד כי נראתה הקשת. אכן בכתבי מרן הגר"י ז"ל פ' ויחי ביאר דמצינו שתפלה נמשלה לקשת וחרב, דיש ב' מיני תפילות התפלה שקבעו אנשי כנה"ג שהתפלה בעצמה יש לה כח לפעול ואינו תלוי בגברא המתפלל כמו חרב שבעצמה מזיקה, ותפלת היחיד שרק אם המתפלל צדיק וגדול תפלתו נשמעת וכמו קשת שרק הכח של מי שמותחה מזיק, והנה הספורנו כתב שאשגיה במסובב ממנה שהיינו תפלת צדיקים, וכ"כ בפסוק יז ויאמר אלקים לנח וכו' ועליך ועל כיוצא בך מוטל להתעורר בהראותה ולהעיר בני הדור לשוב להשכיל ולהטיב, הרי כתב שתלוי בצדיקי הדור שהם יתפללו ויוכיחו את העם ולא שתלוי בכל אחד ואחד ולכך מי שרואה קשת ומגיד לחברו שאינו צדיק וחכם שיש קשת בלא להועיל הרי זה מוציא דיבה".
 5. שערי הברכה (פרק כ"א סעי' כ"ח) – "אין לומר לחברו שיש קשת בשמים, כדי שלא להוציא דיבה. אך יכול לומר לחברו 'אפשר לברך ברכת קשת'".

י. לענין "מוציא דיבה".

1. עי' יו"ד סי' ת"ב סעי' י"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ט [ברכת החמה: זמן - סעיף ב'.

- א. ברכות (ריש דף נט:) – "תנו רבנן: הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרן, אומר ברוך עושה בראשית. ואימת הוי. אמר אביי: כל עשרים ושמונה שנים, והדר מחזור ונפלה תקופת ניסן בשבתאי באורתא דתלת נגהי ארבע".
1. דור המליקים - ברכת החמה כהלכתה (גרליין), חוט שני (פסח פרק י"ט).

ב. אם אפשר להקדים ברכת החמה לתפלת שחרית שהיא תדירה: דין ברכת החמה קודם התפילה.

1. מראי מקומות.

א) הר צבי (או"ח ח"א סי' קי"ט) – "ומזה עולה דכשרואה החמה במקום שאינו ראוי לו להתפלל שם מברך מיד ואינו מחוייב להקדים התדיר. ויתכן דמקומו של מהרי"ל לא היה נראה להם הנה"ח בביהכ"נ במקום תפלתם ולפי מקומו ושעתו הכריז לברך מיד. אבל בגווני שרואה החמה ממקומו הקבוע לו לתפלתו, יש לדון ולומר שאין כאן דיחוי בידיים למצוה אחת בשביל חברתה, ולכאורה בכה"ג הדר דינא דתדיר קודם".

(ב) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ט טור א') – "שאלה: מי שקם קצת מאוחר, ביום של 'ברכת החמה', ויש לפניו ב' אפשרויות, או ברכת החמה 'ברוב עם' יחד עם הציבור לפני התפילה, או להמתין אחר התפילה, מה יעשה. תשובה: יכול לפני התפילה".

הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה נ"ו) – "שאלה: אם אפשר לברך ברכת החמה קודם התפילה, או"ד תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. תשובה: יכול וצריך".

2. מראי מקומות – מעשה חמד (פרק ו' סעי' י').

ג. אחר ג' שעות.

1. לא לברך עם שם ומלכות.

(א) לבוש (סעי' ב') – "והוא בכמו שלש שעות על היום ההוא".

(ב) מג"א (ס"ק ה') – "ונ"ל דאם לא בירך עד אחר ג' שעות לא יברך שכבר עבר ממקום הזה".

(ג) נוהג כצאן יוסף (עמ' קמ"ה אות ט').

(ד) דרך החיים (דיני ברכות פרטיות סי' רכ"א אות ו') – "ואין מברכין ברכה זו רק עד ג' שעות זמניות על היום ואח"כ עד הצות מברכין בלא שם ומלכות".

(ה) חכמת שלמה (על סעי' ב') – "נראה לדינא דעיקר כהלבוש והמג"א שאחר ג' שעות ביום לא יברך ... וכן הוריתי הלכה למעשה בשנת הזאת שנת תר"א שהי' זמן הברכה ביו"ט ב' של פסח ולא נראה החמה עד שעה קודם הצות וברכתי בלי שם ומלכות וכן עיקר לדעתי".

(ו) דברי יציב (או"ח סי' צ"ו אות ד').

(א) יחיה דעת (ח"ד סי' י"ח אות ב', חזון עובדיה ברכות עמ' תע"ו) – "ומי שאיחר ולא בירך עד סוף שלש שעות, לא יברך יותר ברכה זו אלא בלי הזכרת שם ומלכות, ואף על פי שישנה מחלוקת רבה בדיון זה בספרי האחרונים, מכל מקום כלל ידוע הוא שספק ברכות להקל".

(ז) ברכת ה' (פרק ג' סעי' י').

2. יברך בשם ומלכות.

(א) עי' א"ר (ס"ק ב') – "ג' שעות וכו'. כתב לחם חמודות [אות מב] לא ידעתי זה מנין לו ע"כ, ועיין לקמן בהלכות ר"ח [סי' תכח] בחשבון התקופות כתב שביום ד' ג' שעות על היום נתלו המאורות עי"ש, ומלבושי יום טוב [סק"א] כתב ומ"מ נ"ל דיכול לברך כן כל היום ולפחות עד הצות ע"כ, וזה דלא כמג"א [סק"ה] שכתב שלא לברך אחר ג', וכן בספר צדה לדרך דף ס"א [מאמר א כלל ג פכ"ח] משמע כדברי מלבושי יום טוב, ומ"מ לכתחלה יברכו כשיוצאים מבית הכנסת בשחרית שמתאספים הקהל יחד".

(ב) דגול מרבבה (על מג"א ס"ק ה') – "ולענ"ד דכל היום זמנא הוא ובוקר דקאמר הרמב"ם משום זריזות הוא ואפי' אם נימא דבוקר דוקא קאמר אולי למעוטי ערב אתי דהיינו משעה שהחמה נוטה למערב וא"כ עכ"פ עד הצות יברך בשם ומלכות וכן עשייתי הלכה למעשה בשנת תקמ"ה שלא זרחה השמש עד שעה קודם הצות וברכתי בשם ומלכות".

(ג) ח"א (כלל ס"ג סעי' א') – "ומצותה לכתחלה, בבוקר. ובדיעבד, עד ג' שעות ביום. ובשעת הדחק, עד הצות (א"ר בשם מע"מ)".

(ד) שבט הלוי (ח"א סי' נ"ט אות א') – "בענין לשון הש"ס והרמב"ם בהל' ברכות שכל בבקר, וכ' מג"א סי' רכ"ט ע"פ הלבוש דדוקא עד ג' שעות, יראה דהעיקר כדעת הא"ר ומלבושי יום טוב והנו"ב בדגול מרבבה, דאפשר לכתחלה היינו היכא דלא הספיק בג' שעות ראשונות עד הצות היום דאז סוף בקר לכל התנאים, עיין ברכות כ"ו ע"א, ולא נמצא ראי' מוכרעת נגד זה, וכנראה גם כן דעת מחצית השקל במג"א סי' רכ"ט".

3. מראי מקומות – מחצית השקל (ס"ק ה'), מ"ב (ס"ק ח').

(א) שע"ת (ס"ק א') – "ונראה שהרוצה לסמוך ולברך בשם ומלכות ימתין עד הצות ואין לו לברך בלא שם ומלכות כלל בבוקר שיש לחוש דלהראב"ד יצא בזה ושוב ה"ל ברכה לבטלה משא"כ אם אינו מברך בבוקר כלל שפיר מברך אח"כ בשם ומלכות כמו שאר הברכות אע"ג דלהראב"ד א"צ בהם שם ומלכות מ"מ ברכה לבטלה לא הוי ומי שחושש להמג"א כשמגיע סמוך לג' שעות על היום ועדיין היא מכוסה בעננים יש לו לברך בלא שם ומלכות וכמ"ש הפמ"א".

(ב) מ"ב (ס"ק ח') – "בבוקר. היינו לכתחלה מצותה מיד להקדים מה דאפשר וטוב לברך אותה ברוב עם ובדיעבד עד ג' שעות על היום [לבוש ומ"א] אבל הרבה אחרונים הסכימו דיוכל לברך בשעת הדחק עד הצות והיינו אפילו בשם ומלכות".

ד. ברכת החמה ושריפת חמץ.

1. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ט טור א') – "שאלה: כשחל ברכת החמה בער"פ, מי שאיחר את 'ברכת החמה' ויש לפניו עכשיו או 'ברכת החמה' או 'שריפת חמץ', מה יעשה קודם, האם שריפת חמץ שהוא 'תדיר', או ברכת חמה 'שצריך להקדימו'. תשובה: ברכת החמה יכול להתכסות, וחמץ לא יאחר בזה".

הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה נ"ז) – "שאלה: ההולך לשרוף חמצו, וראה חמה, אם יברך קודם, או ישרוף חמצו דתדיר ושאינו תדיר קודם. תשובה: ברכת החמה".

2. מראי מקומות – ברכת החמה (פרק א' אות ל"ו).

ה. רוב עם הדרת מלך, או זריזים - גבי ברכת החמה.

1. זריזים.

(א) מחזיק ברכה (ס"ק ז') – "הרב משאת בנימין סימן הנז' כתב דנהגו לברך ברכה זו אגב אסיפה בצאת ישראל מפרק תפלת השחר וכ"כ הרב דבר משה ע"ש וגם מהר"ר יעבץ בסוף פי' לסדר עולם כתב שכך יפה לנהוג משום ברב עם הדרת מלך וכמו שנהגו גם

בברכת הלבנה כ"ש ברכה זו החביבה כבר נש דאתי לקצין עכ"ד ונ"ל דהזריז לברך כשרואה הנץ החמה שפיר דמי לברך ביחיד מלאחר עד אחר התפלה ולברכה בעשרה דאין זה אלא מנהג שרצו לנהוג רבנן כתרתי משום ברב עם וכו' ואין זה דבר שטעון עשרה ומוכח בש"ס בראש השנה דף ל"ב ע"ב דטעם זריזין מקדימין דחי לטעם ברוב עם וכו' וכמו שהוכיח מינה לנדונו הרב המג"ן בספר קרבן חגיגה סימן פ"ו ע"ש ודוק היטב".

(ב) שע"ת (ס"ק ב') – "ועיין במשאת בנימין סי' ק"א דהא מלתא דחמ' בתקופת' איתא בתקופת מר שמואל דוקא ע"ש שנהגו לברך באסיפת עם וכמ"ש בשם מהרי"ל ובמח"ב כ' שאינו אלא משום ברוב עם כו' ולכן הזריז לברך כשרואה הנץ החמה שפיר דמי לברך ביחיד מלאחר עד אחר התפלה לברכה בעשרה ומוכח בר"ה דף ל"ב ע"ב דטעם דזריזין מקדימין דחו לטעם דברוב עם".

(ג) קיצור שו"ע (סי' ס' סעי' ז') – "לכתחלה יש לברך בבוקר מיד בהנץ החמה משום דזריזין מקדימין למצות".
2. רוב עם.

(א) זרך החיים (דיני ברכות פרטיות סי' רכ"א אות ו') – "ואם השמים זכו בעיניו יכולין להמתין עד שיצאו בשחרית מבית הכנסת ומתאספים כולם ומברכין בקהל".

(ב) הו"ד במסגרת השולחן (סי' ס' ס"ק ג').

(ג) בצל החמה (ח"ה סי' כ"ח) – "רואה את החמה בבוקר ביחיד, שפיר דמי לדחות את הברכה שמברך על ראייתה עד אחר התפלה כדי לברך אותה ברוב עם".

(ד) הליכות אבן ישראל (מועדים ח"א עמ' ו' אות א').

3. מראי מקומות – ביע אומר (ח"ב יו"ד סי' י"ח ס"ק ו', יחווה דעת ח"ד סי' י"ח אות ג').

(א) לשאר ציורים – עי' ערך זריזים מקדימים, לשיטות ומראי מקומות.

י' ברכה.

א. ברכת החמה רשות או חובה.

1. מראי מקומות.

(א) הר צבי (או"ח ח"א סי' קי"ט ד"ה אלא) – "בעיקר חיוב הברכה שבנ"ד יש לחקור אם היא בכלל חובה".

(ב) הגרי"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ט טור א') – "שאלה: יש שמועה בשם אחד מגדולי הפוסקים שליט"א שיש 'חיוב' לצאת לראות את 'החמה', בשביל לברך 'ברכת החמה', האם כך דעת מרן שליט"א. תשובה: יש מצוה".

ב. נוסח.

1. שם ומלכות.

(א) עם שם ומלכות – רוח חיים (פלאגי, ס"ק ד'), הלל אומר (סי' קמ"ו אות ג'), יחווה דעת (ח"ד סי' י"ח אות א'), "אין ספק שעיקר הנוסח בברכת החמה בשם ומלכות, אף על פי שבתלמוד ובראשונים נאמר ברוך עושה בראשית, ולא נזכר שם ומלכות", נטעי גבריאל (ברכת החמה פרק א' סעי' ב'), "למעשה נתקבל הדבר בהרבה קהילות ישראל לברך ברכה זו", ילקוט יוסף (סעי' א').

(ב) בלי שם ומלכות – עולת תמיד (ס"ק ב'), "וכתב בכנסת הגדולה מהדורא בתרא [הגהות טור אות ב] אין נוהגים לברך ברכה זו מטעם הגהות מיימוני".

2. עושה [מעשה] בראשית.

(א) עושה מעשה בראשית – שע"ת (סוף ס"ק ב'), יחווה דעת (ח"ד סי' י"ח אות א', בהגה).

3. מראי מקומות – נוהג כצאן יוסף (עמ' קמ"ה אות ט', "זוכר הברית").

ג. שהחיינו.

1. אין לברך.

(א) כת"ס (או"ח סי' ל"ד ד"ה והנה) – "דמטעם זה אין מברכי' שהחיינו על קדוש החמה דהא מקרא מלא הוא בישעי' למ"ד פ' כ"ו והי' אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהי' שבעתים כאור שבעת הימים ביום חבוש ה' שבר עמו ומחץ מכתו ירפא, הרי תולה הוספת אור ב' מאורות ביום שיחבוש ה' שבר עמו, וזה תלוי' בנו ע"י תיקון מעשינו ונזכר צערינו ע"כ זה בשעת ברכה לכן אין מברכי' זמן כנלפע"ד לקיים מנהגינו, ומנהג ישראל תורה והלכה ברורה".

(ב) מהר"ם שיק (או"ח סי' צ' ד"ה ועל שאלה) – "בנידון שלנו שאין בו הנאת הגוף. ולא מעשה מחדש. אין שייך בו ברכת שהחיינו. ובלא"ה כיון דלפי עיני הראות אין בו חדשות רק להידיעה והשכל. והשכל הרי הוא חי וקיים. וכשם שאין מברכין על הריח וכ' הא"ר משום דהנשמה נהנה והרי הנשמה קיימת וה"נ כן הוא".

(ג) פתח הדביר (ח"ד השמטות לח"ב סי' רי"ט אות ז', עמ' שט"ו) – "ושמעתי שבמחזור שקודם זה שהיה בש' התר"א כה עשה עט"ר מוה"ר הגדול החבו"ף ז"ל שלבש בגד חדש בעת ההיא וברך שהחיינו עליו וכיוון גם לזה ואין הלב גומר כי כנים הדברים דאם איתא להא לא היה שתיק מלהעלותו על ס' כדרכו דרה"ק ואי קקושטא עבד הכי לכאו' לרווחא דמלתא הוא דעבר דנר' דאין שייכות לברכת שהחיינו הכא כלל ולכך לא הוזכר ברכה זו כאן בשום פוסק ואפי' בלא שו"מ דאין זה דומה לשום...".

(ד) בן איש חי (שנה א' פר' עקב אות י"ט) – "והא דאין מברכים שהחיינו על מצוה זו כתב הגאון כ"ס טעם לזה".

(ה) יחווה דעת (ח"ד סי' י"ח אות ד', חזון עובדיה ברכות עמ' תפ"ב) – "אין לברך שהחיינו עם ברכת החמה. ויש נוהגים שבאותה שעה לובשים בגד חדש ומברכים שהחיינו".

(ו) חוט שני (פסח פרק י"ט אות ו') – "לא מברכים שהחיינו על ברכת החמה אף שבאה מכ"ח לכ"ח שנה, דאין ברכת שהחיינו על ברכה".

- ז) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה נ"ה, ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות י"ח) – "שאלה: מ"ט אין מברכין שהחינו על ברכת החמה שהיא אחת לכ"ח שנה. תשובה: אין מברכין ברכה על ברכה".
2. מראי מקומות – מנחת יצחק (ח"ח סי' ט"ו), פסקי בושם (פרק י"א סעי' כ"ה).
- א) הכי איתמר (ברכת שהחינו סי' כ"ג אות ו') – "אכן כמה סברות נאמרו שלא לברך שהחינו..."

ד. עלינו לשבח.

1. לומר.
- א) חת"ס (או"ח סוף סי' נ"ו) – "ברוך ה' כי הגיענו ליום ד' ז' ניסן וברכנו ברכה זו באסיפת עם ה' פה פ"ב תקע"ג לפ"ק, קודם הברכה אמרנו הללו את ה' מן השמים ואחר ברכת עושה מ"ב אמרנו פיוט אל אדון על כל המעשים עד וחיות הקודש ואח"כ מזמור השמים מספרים כבוד אל ואח"כ עלינו לשבח וקדיש".
- ב) מ"ב (ס"ק ח') – "וע"ש שכתב מנהגו בענין ברכה זו קודם הברכה אמרו הללו את ה' מן השמים ואחר ברכת עושה מעשה בראשית אמרו פיוט אל אדון על כל המעשים עד וחיות הקודש ואח"כ מזמור השמים מספרים כבוד אל ואח"כ עלינו לשבח וקדיש".
2. שלא יאמר.
- א) רוח חיים (ס"ק ט') – "אין לו' עלינו לשבח לפי מ"ש בס' מו"ב סי' וי' אות ק"צ אך יאמרו קל אדון על כל המעשים מיוצר שבת ויו"ט".
3. מראי מקומות.
- א) בה"ל (סי' תכ"ו סעי' ב' ד"ה ומברך) – "ושמעתי מאחד דברי טעם במה שנהגו בכמה מקומות אחר קידוש לבנה לומר עלינו לשבח היינו שלא יטעו ח"ו במה שאנו יוצאין נגד הלבנה ושמחין נגדה שיש שום חשש רעיון שאנו נותנין כבוד ללבנה לכך אנו אומרין עלינו לשבח ומסיימין כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל וגו' אין עוד ומה שאנו יוצאין הוא רק כדי לראות גבורות של הקדוש ברוך הוא שהוא מאיר ברצונו לכל באי עולם ובענין שנאמר שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה".
- ב) ביע אומר (ח"ה או"ח סי' ל"ו אות ב') – "ובשו"ת חת"ס (חאו"ח ס"ס נו) כ' שבסוף ברכת החמה יאמרו עלינו לשבח, והמהר"ח פלאגי בס' רוח חיים (סי' תכו סק"ג), הביא מ"ש מרן החיד"א במורה באצבע (סי' ו אות קצ), שלא יאמרו עלינו לשבח בסוף ברכת הלבנה, והוא ז"ל כתב ללמד זכות על הנהגים כן שהכוונה להודות להשי"ת שאין אנו עובדים את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כאוה"ע עע"ז וכו'. (וע' ברוח חיים סי' רכט סק"ט שכ' שאין לומר עלינו לשבח אחר ברכת החמה עפ"ד החיד"א במורה באצבע הנ"ל. אכן לפמ"ש בעצמו בס' תכו סק"ג נראה שאפשר לומר עלינו לשבח אחר ברכת החמה. וכד' החת"ס הנ"ל. וכ"כ בפשיטות בשו"ת רב"ז ס"ס לא) ולפי האמור יש טעם לזה כדי להדגיש שאין כוונתנו ח"ו לברך לחמה וללבנה עצמם, אלא להשי"ת בורא השמים וכל צבאם".

יא] נשים.

א. לברך.

1. נוהג כצאן יוסף (עמ' קמ"ו אות י') – "כתב אדוני מו"ח נרו' בשו"ת שלו ... וסיים לפ"ז קדוש החמה דנהגי לברך כל תחלת מחזור גדול נשים ראויות וחיבות לברך. והרצה הדברי' לפני הגאון חכם צבי והודה לדברי' והסכים עמו".
2. פתח הדביר (ס"ק ד') – "נשים חייבות לברך ברכה זו. הרב נוהג כצאן יוסף..."
3. מהרי"ל דיסקין (קונ"א סי' ה' אות כ"ו) – "נראה לי, דנשים חייבות ג"כ, ולא הוי מ"ע שהזמן גרמא כברכת לבנה, דאינו רק לפי שלא נמצא רק בעת ההיא, משא"כ בלבנה, אחר חצי החודש אף שהיא במילוי זה מ"מ אין מברכין, ותלי בזמן. ועוד, דברכת עושה בראשית כללא הוי, וזה א' מפרטיו, והרי רואה ים הגדול ג"כ מכללו, וזה פשוט".
4. חזו"א (שיח השדה ח"ג ברכות דף נט:), ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות י"ט) – "הרואה חמה כו', כ"ג ניסן תשי"ג זכרון מאיר ברכנו ברכת החמה, מרן החזו"א צוה גם לנשים לברך, וברך אחר התפלה לפני עלינו והיתה מכוסה בעננים והמתין עד שתצא אבל לא עד שתצא כולה, יה"ר שנוכה לברך בתקופות הבאות עכ"י".
- ע' חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ה אות ק"כ, ע' משנת איש ח"א סי' ל"ה [עמ' מ"ד]) – "לענין ברכת חמה, לכתחילה הורה מרן החזו"א לצוק"ל שגם נשים חייבות, ומישהו העיר לו שהחת"ס מסתפק בזה (ע' שדי חמד חלק ו' עמוד 330) לאחר זה שוב לא רצה מרן לענות כששאלוהו אם אשה חייבת".
5. קהלות יעקב (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות י"ט).
6. אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רכ"ט אות א') – "גם אשה רשאית לברך את ברכת החמה".
- אג"מ (דברי חכמים או"ח פרק ט"ז אות ר') – "שאלה: האם נשים מחויבות בברכת החמה. והאם יש להקפיד לקרותה כותיקין גם כשיש טירחא בדבר. תשובה: שמעתי מהגדמ"פ שנשים מחויבות לברך ברכת החמה כאנשים. ואין קפידא לקרותה בהשכמה ובודאי כשהדבר עלול לגרום לביטול תורה אח"כ".
7. הליכות אבן ישראל (מועדים ח"א עמ' ט' אות ט') – "הנשים בבית רבינו ברכו ברכת החמה".
8. אור לציון (ח"ג פרק ד' אות א') – "תשובה. אין לנשים לברך ברכת הלבנה, אף שנהגו הן לברך ברכת החמה".
9. רבבות אפרים (ח"ו סי' ק"ו) – "דצריכה".
10. ע' ברכת ה' (פרק ג' סעי' י"ג) – "נשים רשאית לברך".
11. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ט טור א', מועדי הגר"ח ח"א תשובה י"ב) – "שאלה: נסתפקו האם נשים חייבות בברכת החמה, או שנחשב מ"ע שהזמן גרמא, ואיך המנהג בזה. תשובה: אצלנו בירכו. [א"ה: בפוסקים דנו בזה באריכות ויש דיעות לכאן ולכאן, ע"ש, ועוד השיב מרן שליט"א אם מברכות בביתם או ברוב עם, והשיב כרצונם]".

הגרח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ד אות י"ט) – "הורה לאשתו הרבנית לברך, אבל לא באסיפת נשים כדי שלא יבואו לידי ערבוביא ח"ו".
 עי' הגרח"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קנ"ה אות א') – "שאלה: האם נשים חייבות בברכת החמה. תשובה: מחלוקת האחרונים ואפי' אין חייבות יכולות לברך".
 עי' הגרח"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קנ"ה אות ב') – "שאלה: בהנ"ל במה שהשיב לן מרן שליט"א שאפי' אין חייבות יכולות לברך, נסתפקנו האם זה לנשים הנוהגות כדעת ר"ת שמברכות על מ"ע שהז"ג, או לאו דוקא. תשובה: יכולות לברך אפי' אין חייבות".
 12. משמרת מועד (ברכות ריש דף נט:).

ב. המנהג שלא לברך, והטעם.

1. כת"ס (או"ח סי' נ"ו ד"ה וראיתי) – "ובאמת לא ידעתי מ"ט לא נהגו נשים לברך ברכה זו ג"כ ולא שייך הכא הטעם שכ' [מג"א רס"י תכ"ו] בברכת הירח שהנשים גורמים מיעוט הירח וזה לא שייך הכא, ומ"מ מה דנהיג נהיג ומה דלא נהיג דלא לוסיף עלה, ועדיין צ"ע".
2. כת"ס (או"ח סי' ל"ד) – "וה"ט דברכת קידוש החמה שהעיד בח"ס דאין נוהגי נשים לברך ותמה למה, והרי טעמייהו דלא מברכו על ב' מאורות, מבוארות באר היטב ע"פ דברינו, בעזרת מאיר עיני חכמים, יהב חכמה למחוכמים, ומ"מ אם רוצים לברך בלא שם ומלכות כיון דלית בה וצוננו יכולות לברך".
3. מהר"ם שיק (או"ח סי' צ' ד"ה ועל השלישית) – "כבר העיר מרן זצ"ל בכת"ס האו"ח סי' נ"ו וכו' דנהגו שלא לברך עפ"י מג"א סוסי' רצ"ו א"ש הטעם. ובלא"ה נראה כיון שהוא תלוי בחישוב תקופות ומזלות דלמדו חכז"ל המצוה מושמרתם וכו' כי הוא חכמתכם. ואין חכמה לאשה. גם אינה במצוה דלימוד דושמרתם היא משנה וא"ש".
4. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ב' סעי' ו') – "המנהג שאין הנשים מברכות ברכת החמה".
5. דברי יציב (או"ח סי' צ"ו אות ג', סי' צ"ז) – "פשיט טובא שלא יברכו ברכת החמה".
6. הגריש"א זצ"ל (וישמע משה ח"א עמ' צ"א) – "שאלתי: האם נשים מברכות ברכת החמה. והשיב: המנהג הוא שאין מברכות".
7. שבט הלוי (חי"א סי' נ"ט אות ג') – "לענין נשים בברכה זו, למה לנו לנטות מדברי מרן הח"ס בשו"ת סי' נ"ו שכבר נהגו נשים שלא לברך, ואם ימצא אשה שתברך אעפ"י שלא נהגו בודאי אין זה ברכה לבטלה".

ג. מנהג ירושלים, לברך.

1. מנחת יצחק (ח"ח סי' ל"ד) – "אמנם כ"ז אלמלא נאמר לי דהמנהג של ירושלים דנשים מברכין, וכן נראה, דהרי כן ס"ל להגאון מהרי"ל דיסקין ז"ל כנ"ל, אשר הי' מרא דארעא דישראל, והוא ברוב גדולתו וקדושתו ומסירת נפשו הציל אותה שלא לפול בפח מוקש זדים ר"ל, ולכן בודאי אין לשנות מהמנהג, ורק שלא יברכו בכנפיא ובקיבוץ הקהל כמ"ש בשם חותנו הרה"ג שליט"א בשם הוראת הבד"צ זלה"ה מאז".
 2. פסקי בושם (פרק י"א סעי' כ"ו) – "מנחת יצחק".
- (א) אמנם עי' הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ב' סעי' ו'), והגריש"א זצ"ל (וישמע משה ח"א עמ' צ"א) – לשונם לעיל.
- ד. מראי מקומות – שד"ח (אסיפת דינים מער' ברכות סי' ב' אות י"ח ד"ה וכתב), הר צבי (או"ח ח"א סי' קי"ח ד"ה ומדי), שיח יצחק (סי' קי"א), מנחת יצחק (ח"ח סי' ט"ו ד"ה ובדבר), ציץ אליעזר (חכ"א סי' ד' אות ב'), שער הענין (פרק א' סעי' י"ח, פרק י"ג סעי' ז').

(א) בן איש חי (שנה א' פר' עקב אות י"ט) – "והנשים נסתפק בהם הגאון ח"ס אם יברכו או לאו, ועיין להגאון בנו כ"ס שם, ולכך יבואו הנשים ויעמדו אצל האנשים וכשיברך החזן לבדו בקו"ר יכוין להוציאם י"ח, והנשים יכוננו ג"כ לצאת י"ח בשמיעתם הברכה. וכן יכוין החזן על הסומין והם ג"כ יתכוננו לצאת".

(ב) שלמת חיים (סי' ש"פ, א"נ או"ח סי' ש"ס) – "נערה הסמוכה לשולחן אביה אם תדליק בעצמה ובענין ברכת החמה בנשים נערה קטנה שהגיעה לחינוך וסמוכה על שולחן אביה, או שהיא בת י"ב, אם צריכה להדר בנר חנוכה שתדליק בפני עצמה. דהלא גם אשה חייבת בנר חנוכה (או"ח סימן תרע"ה סעיף ג'), ובספר משנה ברורה (סימן תרע"א ס"ק ט' וסימן תרע"ה ס"ק ט' ושם בשער הציון ס"ק י') הביא מהפוסקים דאשתו של אדם אינה צריכה להדר ולהדליק בפני עצמה דאשתו כגופו וטפלה לאיש, מוכח דגבי בתולה דליכא האי טעמא גם היא צריכה להדר ולהדליק בפני עצמה. והנה קטן שהגיע לחינוך איתא שם (סי' תרע"ה סעיף ג') ברמ"א דידליק בפני עצמו, וע"ז הביא הביאור הלכה מחלוקת, דמגן אברהם (סי' תרע"ז סק"ח) הביא משלטי גבורים (שבת ט' ע"ב) דאפילו לדין שמדליקין נר לכל אחד ואחד, קטנים פטורין [דאין מחויב לחנכו בהידור מצוה], וגם המאירי כתב כן, ע"כ. ולפ"ז גם בקטנה לדעת החולקים פטורה, אבל גדולה מאיזה טעם לא תצטרך להדר ולהדליק בפני עצמה. תשובה: אפילו אם נימא דקטנים אינם מחויבים לחנכם (בחינוך) [בהידור] מצוה, אבל פשיטא שאם האב רוצה לחנך אפילו קטנים שהגיעו לחינוך בוודאי רשאי לעשות כן ויש בו הידור. ופשיטא שאם האשה שהגיעה לגדלות אינה רוצה לצאת כי אם להדליק בפני עצמה שרשאית לעשות כן, אלא לאחר שהמצוה לכתחילה בחוץ, שייך בנשים כל כבודה, כל שיכולה לצאת ע"י אביה הרי זה ממידת צניעות. ולענ"ד ה"ט שלא נהגו לקיים קידוש לבנה, הגם שכתבו בזה טעמים שונים, ולענ"ד גם היינו טעמא לענין קידוש החמה שלא ראינו נוהגים לנשים".

(ג) הגריש"א זצ"ל (ישא יוסף ח"ג [או"ח ח"ב] סי' נ"ח, עי' אשרי האיש או"ח ח"ג פרק נ' אות ו') – "בחתם סופר ... החזון איש ... נמנע מלומר דעתו".

ד) יחזה דעת (ח"ד סי' י"ח אות ו', יביע אומר ח"ה או"ה סי' ל"א אות ב', ח"ה או"ה סי' ח' אות ד', חזון עובדיה ברכות עמ' תפ"ה) – "יש אומרים שהנשים חייבות בברכת החמה, ויש חולקים. והנכון שיעמדו הנשים בצד האנשים, בנפרד, וישמעו הברכה מפי השליח צבור, ויצאו ידי חובתן לכל הדעות".

ה) הגר"א ובנצל שליט"א (ביצחק יקרא על המחבר סעי' ב') – "ולענ"ד תשמענה את הברכה מאיש, או תברכנה בלא שם ומלכות".

יב) שאר אנשים.

א. קטנים.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ט טור א') – "שאלה: קטנים האם צריך לחנכם בזה, או שמכיון שהוא רק פעם ב-28 שנה אין חיוב חינוך בזה. תשובה: ראוי לחנכם".

ב. סומא.

1. עי' ריש סי' רי"ח, לשיטות ומראי מקומות.

ג. חולה.

1. מראי מקומות – יחזה דעת (ח"ד סי' י"ח אות י"א, "חולה שאינו יכול לצאת מביתו, ומרותק למטתו, אם רואה את גלגל החמה דרך חלון ביתו יכול לברך עליה, ואפילו הוא יושב או שוכב רשאי לברך עליה").

ד. אוני.

1. יברך.

א) הגר"ח"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה נ"ג) – "שאלה: אם אוני יברך ברכת החמה. תשובה: כן".

הגר"ח"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה נ"ד) – "שאלה: מ"ט אוני יברך ברכת החמה הא פטור מכל המצוות. תשובה: היא ברכה לכ"ח שנה".

2. לא יברך.

א) רוח חיים (פלאגי, ס"ק ח') – "אוני נראה דפטור".

ב) שד"ח (אסיפת דינים מער' ברכות סי' ב' אות י"ח ד"ה וגם) – "רוח חיים".

ג) הלל אומר (סי' קמ"ו) – "אבל רח"ל יברך ואוני לא יברך".

ד) להורות נתן (ח"ד סי' י"ח אות ט') – "אבל יברך, כך כתב שדה חמד שם בשם פתח הדביר. ואוני לא יברך, שם בשם רוח חיים".

ה) עטרת פז (ח"ד או"ה סי' י' סעי' כ"ה [עמ' קע"ח], הע' ברכת החמה סעי' כ"ה [עמ' ר"ב]) – "אבל בתוך שבעה ימים לאבלו צריך לברך ברכת החמה, ויכול לצאת לחצר ביתו ולברך שם את הברכה. ומכל מקום יזהר לומר רק את הברכה בלבד, ולא יאמר את הפסוקים והלימודים שנוהגים לומר בעת ברכה זאת. והאוני שמתו מוטל לפניו, דהוא פטור מכל מצוות, פטור הוא גם מברכת החמה".

3. מראי מקומות.

א) שואל ומשיב (מהדו' קמא ח"ב סי' ו') – "והרי הרש"ל הובא בט"ז או"ה כתב דאוני שאירע לו מצוה עוברת כגון מילה מותר למולו".

ה. אבל.

1. יברך – שד"ח (אסיפת דינים מער' ברכות סי' ב' אות י"ח ד"ה וגם, "פתח הדביר שם בשם ס' מועד לכל חי"), הלל אומר (סי' קמ"ו, לשונו מובא לעיל), להורות נתן (ח"ד סי' י"ח אות ט', לשונו מובא לעיל), הגר"ח"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה נ"ג, תשובה נ"ד, לשונו מובא לעיל), עטרת פז (ח"ד או"ה סי' י' סעי' כ"ה [עמ' קע"ח], הע' ברכת החמה סעי' כ"ה [עמ' ר"ב]), לשונו מובא לעיל).

יג) ריאה.

א. בעבים.

1. מראי מקומות.

א) מ"ב (ס"ק ח') – "ואם נתכסה השמש בעבים ואין רואין אותה עיין בשע"ת. ובתשובת חתם סופר סימן נ"ו כתב דאם היתה מכוסה בעבים אך נראית רושמה מבין העבים מברכין אבל כשלא נתראה כלל לא נראה לברך".

ב) דברי יציב (או"ה סי' צ"ו אות ב') – "ושפר קדמי מה שהציעו לפני עצה נכונה בזה, ללכת על שפת הים לברך שם עושה מעשה בראשית כמבואר בסי' רכ"ח, ולכוון גם על החמה. ואף להפוסקים דים אוקיינוס הוא הים הגדול, מ"מ מבואר בה"ל דגם בים הגדול יוצא בברכת עושה מעשה בראשית עיי"ש, ובכף החיים שם אות ה' עיי"ש. ויעויין במג"א סי' רכ"ז סק"א בשמע ראם וראה ברק דמברך על שניהם ברכה אחת עושה מעשה בראשית עיי"ש, והה"נ בזה דאפשר לברך על הים והחמה ודו"ק".

ג) שבט הלוי (חי"א סי' נ"ט אות ד') – "בענין אם הזמן מעונן ולא נראית השמש ממש, דדעת זקני הגאון פנים מאירות ח"ב סי' ל"א לברך דסו"ס נהנים שוב מהתחדשות כח השמש אחרי כ"ח שנה, והוא מברך בזמן תלית המאורות, אין לדחות לגמרי סברתו כאשר כן גם דעת הגאון כתב סופר באו"ה סי' ל"ד, אעפ"י שמר אביו מרן הח"ס זי"ע מדחה בפשיטות דעה זו, וכ' בפשיטות דאין לברך, יראה דודאי טוב לחכות עד שיראה שמש עכ"פ עד חצות כמש"כ הדגו"מ סי' רכ"ט, מ"מ כיון דברכת השבח היא, ושיבח על התחדשות אור השמש מעשה בראשית, המברך כן חלילה להטיל עליו עון ברכה לבטלה".

ד) יחזה דעת (ח"ד סי' י"ח אות ז') – "אם השמים מכוסים בעבים, ואין השמש נראית כלל, אף על פי שאור זריחתה ניכר, הואיל ואין גלגל החמה נראה ברקיע, אין לברך ברכת החמה בשם ומלכות. אבל אם היו העננים דקים וקלושים, כעין מסך דק, ורואים את גלגל החמה ברקיע, מברכים ברכת החמה בשם ומלכות. ואם כשהיתה מכוסה בעבים בירכו עליה בלא שם ומלכות, ושוב חזרה וזרחה השמש, והיא נראית ברקיע, רשאים לחזור ולברך עליה ברכת החמה בשם ומלכות".

ב. משקפיים.

1. מראי מקומות – יחזה דעת (ח"ד סי' י"ח אות י'), "המרכיב משקפים רשאי לברך ברכת החמה כשרואה אותה דרך המשקפים, ואינו צריך להסירם, וכמו שפסקו כן האחרונים בדין ברכת הלבנה, שראיה דרך משקפים היא ראיה גמורה, ואפילו היו משקפים כהות, כגון משקפי שמש, רשאי לברך כך ברכת החמה".

ג. ראה את החמה בתקופתה ולא בירך מיד, אם יכול לברך מאוחר יותר באותו יום.

1. מותר לברך אח"כ – בצל החמה (ח"ה סי' כ"ז), "ראה חמה בתקופתה ולא בירך על ראייתה, שפיר מברך כאשר יראנה עוד פעם אח"כ".

ד. אכילה קודם ברכת החמה.

1. מראי מקומות – בצל החמה (ח"ה סי' כ"ט).

ה. אם יש מצוה לחייב עצמו בראיית חמה ביום התקופה כדי לברך.

1. עי' ריש סי' רי"ח, לשיטת ומראי מקומות.

יד] שאר ענינים.

א. גדר ברכת החמה.

1. הגרח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ט טור א') – "שאלה: נסתפקו האם הברכה של 'ברכת החמה' הוא 'ברכת הנהנין' או 'ברכת השבח', ונפ"מ לשיטות שברכת השבח בעמידה, האם צריך לעמוד, וצ"ע. תשובה: כמו על ברקים".

2. לענין עמידה – מהרש"ג (ח"ג סי' ה' אות א'), "דאם מברך ברכה זו ביחידות רשאי לישב ואם מברך ברכה זו באסיפת ציבור גדול כמו שנוהגים לפי שאינה באה אלא מזק רב לזמן רב יש לו לעמוד מפני כבוד הצבור", הגרח"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"א תשובה י"ג), הגר"מ גבאי שליט"א (גם אני אודך ח"ד סי' ו' אות ח').

ב. כובע וחליפה בברכת החמה.

1. הגרח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ט טור א') – "שאלה: האם רצוי בברכת החמה להיות עם 'כובע וחליפה', או לא. תשובה: ראוי".

ג. טלית ותפילין בברכת החמה.

1. הגרח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ט טור א') – "שאלה: האם רצוי להיות בברכת החמה עם 'טלית ותפילין' או לא, וצ"ע. תשובה: כך עשו אצלנו".

הגרח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ט טור א') – "שאלה (המשך): יש שני מנהגים ממרן החזו"א בברכת החמה, א. שאמרונה קודם עלינו, ב. שאמרונה עם תפילין, והנה יש להסתפק אם קבעו זמן לאמירת ברכת החמה חצי שעה אחר גמר התפילה (כדי שכולם יבואו), האם גם כאן יתעכב עם תפילין ולפני עלינו או לא. תשובה: כרצונכם".

ד. האם צריך ציבור גדול מאוד בברכת החמה.

1. הגרח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ט טור ב') – "שאלה: נהגו לעשות 'ברכת החמה' בפרסום גדול 'בציבור ענק', האם הוא מעיקר הדין, או שזהו רגש בעלמא. תשובה: אין חיוב".

ה. להוציא חבירו כשברך ברכה בשביל ברך.

1. שבט הלוי (חי"א סי' נ"ט אות ב') – "בענין ברכת החמה שיברך אחד בקול ולהוציא כל הקהל כדין הבדלה, מאד אין דעתנו נוחה בזה, דלמה לנו לקחת ברכת השבח בשמחה שיתעורר ע"י עצמו, ואין זו ברכת חובת מצוה אלא שבח והודאה לה' הטוב על פליאת מעשה בראשית".

2. הגרח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ט טור א') – "שאלה: מי שראה 'ברק' וברך עושה מעשה בראשית, והתכוין להוציא את חבירו שרוצה לברך על החמה, האם יצא או לא. תשובה: יתכן שיצא".

הגרח"ק זצ"ל (דברי שי"ח גליון ק', פר' שמות תשע"ה) – "המברך ברכת עושה מעשה בראשית על ברק, האם יכול לפטור בברכה זו את חברו שרוצה לצאת יד"ח ברכת עושה מעשה בראשית על ימים ונהרות. תשובה: לכאן יכול".

ו. ברכה אחת על החמה והברק, או על החמה והים.

1. דברי יציב (או"ח סי' צ"ו אות ב') – "ושפר קדמי מה שהציעו לפני עצה נכונה בזה, ללכת על שפת הים לברך שם עושה מעשה בראשית כמבואר בס' רכ"ח, ולכוון גם על החמה. ואף להפוסקים דים אוקיינוס הוא הים הגדול, מ"מ מבואר בבה"ל דגם בים הגדול

יוצא בברכת עושה מעשה בראשית עיין שם, ובכף החיים שם אות ה' עיין שם. ויעיין במג"א סי' רכ"ז סק"א בשמע רעם וראה ברק דמברך על שניהם ברכה אחת עושה מעשה בראשית עיין שם, והה"נ בזה דאפשר לברך על הים והחמה ודו"ק".

2. הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' מ"ט טור א') – "שאלה: מי שראה ברק, וגם רוצה לברך ברכת החמה, האם יוצא בברכה אחת או לא. וכן הרואה ים שמברך עושה מעשה בראשית, ובאותה ברכה רוצה לפטור גם ברכת החמה, האם מועיל או לא. תשובה: יתכן שיצא".

ז. תחת הגג.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (עלי ש"ח עמ' קי"ח אות כ"א) – "שאלה: האם מותר לומר ברכת החמה תחת הגג. תשובה: מותר".

ח. קדימות הברכות: כשיש לפניו ברכת האילנות וברכת החמה מה קודם.

1. עי' סי' רכ"ו, לשיטות ומראי מקומות.
2. מראי מקומות.

א) שבט הלוי (חי"א סי' נ"ט אות ה') – "ואשר שאל מילה וברכת החמה מי קודם. מסברא מילה דאורייתא קודם אם אפשר עדין לברך אח"כ ברכת החמה דהיינו עד חצות, אבל אם שהו שניהם עד סמוך לחצות, ומילה אפשר לקיים מיד אח"כ, וברכת החמה אם לא יברכו עכשיו תבטל לגמרי להסוברים כן, טוב לברך ברכת החמה ומיד אח"כ מילה".

טו] לבנה בגבורתה, כוכבים במסילותם, ומזלות כסדרן.

א. ברכות (ריש דף נט:): – "תנו רבנן: הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרן, אומר ברוך עושה בראשית. ואימת הוי. אמר אביי: כל עשרים ושמונה שנים, והדר מחזור ונפלה תקופת ניסן בשבתאי באורתא דתלת נגהי ארבע".

1. שבט (דף עה.) – "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן: מנין שמצוה על האדם לחשב תקופות ומזלות, שנאמר ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים איזו חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה חישוב תקופות ומזלות".

ב. פשט.

1. רמב"ם (ברכות פרק י' הל' י"ח), טור (סעי' ב'), מחבר (סעי' ב'), לבוש (סעי' ב') – "דהיינו כשתחזור הלבנה בתחלת מזל טלה בתחלת החדש ולא תהיה נוטה לא לצפון ולא לדרום, וכן כשיחזור כל כוכב מחמשה הנשארים לתחלת מזל טלה ולא יהא נוטה לא לצפון ולא לדרום, וכן בכל עת שיראה מזל טלה עולה מקצות המזרח".

ג. בזמן הזה.

1. אין מברכים.
א) גר"א (אמרי נועם ברכות דף נט:): – "דה"פ לבנה בטהרתה ר"ל כשנשלמה בחצי החודש שצריך לזה חכמה גדולה לידע אימתי היא בשלמות וכוכבים במסילותם פי' כשבאין על סדר הראשון של מעשה בראשית ... ומזלות כסדרן פי' כשמזל טלה מתחיל לעלות בתחלת ניסן והמזלות הולכין כסדרן וצריך לזה חכמה גדולה ובעו"ה בטלה החכמה ממנו".
ב) שע"ת (ס"ק ב') – "ועיין בשו"ת בית אפרים סי' ז' הטעם שאין מברכין רק על תקופת החמה ולא על לבנה וכוכבים ומזלות המבואר בש"ע ע"ש".
ג) ערה"ש (סעי' ד') – "ואין אנו מברכין ברכה זו בהלבנה והכוכבים כי אין אנו בקיאים בזה ויש עוד פירושים בזה".
ד) מ"ב (ס"ק ט') – "וכן מברך וכו'. וכהיום אין נוהגין העולם בזה".
ה) שער העין (פרק א' סעי' א' אות ג').
2. מראי מקומות.
א) הגר"ח"ק זצ"ל (עלי ש"ח עמ' קי"ח אות כ"ב) – "שאלה: האם ההלכה הזאת נוהגת בזמן הזה (סי' רכ"ט). תשובה: כן".

ד. הרואה רקיע בטהרתה.

1. ברכות (סוף דף נט:). – "אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה רקיע בטהרתה אומר ברוך עושה בראשית. אימתי. אמר אביי: כי אתא מטרא כולי ליליא, ובצפרא אתא אסתנא, ומגליא להו לשמיא. ופליגי דרפרם בר פפא אמר רב חסדא, דאמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא: מיום שחרב בית המקדש לא נראית רקיע בטהרתה, שנאמר אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם".
2. א"ר (סוף ס"ק ד') – "גרסינן פרק הרואה דף נ"ט [ע"א], אמר רבי יהושע בן לוי הרואה רקיע בטהרתה אומר ברוך עושה בראשית, אימתי, אמר אביי כי אתי מטרא כולה לילה ובצפרא אתי אסתנא ומגלי לשמיא ע"כ. ורי"ף ורמב"ם והרא"ש שהשמיטו נ"ל משום דקאמר התם ופליגי דרפרם בר פפא דאמר מיום שחרב בית המקדש לא נראית רקיע בטהרתה וס"ל כרפרם, אבל לפי סוגיא דשמעתתא משמע דהלכה כריב"ל, וכן פסקו בבה"ג [יב ע"א] וראב"ן [שם] ואגודה [סימן רד], ותימא על ב"י שלא הזכיר מזה, ועיין בירושלמי [שם] וערוך ערך חמה וצ"ע".

ברכות פרטיות

סימן ר"ל

[ט] שמתעטש (sneezes).	[ה] הנכנס למרחץ - <u>סעיף ג'</u> .	[א] המתפלל על מה שעבר - <u>סעיף א'</u> .
[י] כל דעביד רחמנא, לטב עביד - <u>סעיף ה'</u> .	[ו] הנכנס להקיז דם - <u>סעיף ד'</u> .	[ב] חנוכה ופורים: כשכח על הניסים.
	[ז] שאר מיני רפואות.	[ג] הנכנס למוד את גרנו - <u>סעיף ב'</u> .
	[ח] לוקח תרופה בשבת.	[ד] הברכה מצויה בדבר הסמוי מן העין.

[א] המתפלל על מה שעבר - סעיף א'.

א. לענין להתפלל בשביל נס.

1. ט"ז (דברי דוד בראשית פרק ל' פסוק כ"א) – "ונהפך לנקבה. ואף על פי ששינינו בפ' הרואה: היתה אשתו מעוברת ואומר יה"ר שתלד אשתי זכר ה"ז תפלת שוא, מתרץ בגמרא: מעשה נסים שאני, א"נ תוך מ' יום הוה ובתנחומא: א"ר הונא אפילו עד שהיא יושבת על המשבר לא הוה תפלת שוא, שאין קשה לפני הקדוש ברוך הוא לעשות מן זכר נקבה ולהיפך, וכן הוא מפורש בירמיה, וכן אתה מוצא בלאה. ודאי פליג אמתני', ושמא ברייתא מצא ודרש, כ"כ הרא"ם. ולי נראה דקשה עוד דלמה התפללה לאה אמנו תפלת שוא להך תירוצא דמעשה נסים הוה, אלא נראה דלהך תירוצא צ"ל דאם מתפלל 'יהי רצון שתלד אשתי זכר' זה הוה תפלת שוא, כי היאך תלד זכר ובבטנה נקבה, **אבל אם מתפלל שיהי' הולד שהיא נקבה שיתהפך לזכר אין זה שוא כי אין קשה לפני הקדוש ברוך הוא כו'.** ואפ"ל הא דאין סומכין על הנס היינו לעשות איזו פעולה שיש בה הפסד ולסמוך על הנס, אבל תפלה מצי עביד. וראיה לזה שהרי הרבה תפלות יש שישלח הקדוש ב"ה מלאכיו להציל אותנו וזה הוא ודאי נס, ומזה מירי התנחומא".
2. הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ד סי' ט') – "אמנם קיימא לן באורח חיים סימן ר"ל [סעי' א'] דאחרי ארבעים יום לעיבורה אין להתפלל שתלד זכר, אף על פי שלא התפללה ונולדה דינה, אין מזכירין מעשי נסים. מכל מקום כתב התבואות שור בבכורי שור שבת דף כ"א דיש הבדל בין נס העומד לגמרי בניגוד להטבע לנס שאין בו שינוי מעשי בראשית. וכבר כתב הנמוקי יוסף סוף פירקא קמא דיבמות דמצינו הרבה עקרות שנפקדו, לכן אין בזה משום תפלת שוא, ויש להתפלל שיפקוד ברחמים, והשם יתברך ימלא משאלות לבבך לטובה".
3. הגר"ח זצ"ל (מרפסין איגרא עמ' כ"ח) – "היתה אשתו מעוברת ... הרי זו תפילת שוה ... ואם כן, כיצד יכול אדם להתפלל שהתבואה תתרבה, והלא המתפלל על שינוי נגד הטבע, 'הרי זו תפילת שוה'. תשובה: תפילה על ריבוי התבואה אינה תפילה על שינוי נגד הטבע, שכן הקב"ה ברא טבע שתבואה עשויה להתרבות".

ב. נכנס לכרך: בזמן הזה.

1. אין אנו מורגלים בזה.

- (א) ערה"ש (סעי' ד') – "וכתב הרמב"ם בפ' המשנה שאין זה לא תפלה ולא ברכה אלא בקשה בעלמא ולכן עכשיו אין אנו מורגלים בזה לפי שרש"י ז"ל פי' משום דבכרך מצויים עלילות ע"ש ובזמנינו לא שייך זה ומ"מ הזהיר בדברי חז"ל נכון לאמרו ומה גם שאין בזה ברכה שנחשוש לברכה לבטלה".
 - (ב) פסקי תשובות (אות ב') – "ועכשיו אין אנו מורגלים בתפלות אלו לפי שאין מצויים עלילות, אך מכל מקום הזהיר בדברי חז"ל נכון שיאמר לתפלות ובקשות אלו, גם אין בזה חשש ברכה לבטלה, כי אינו טופס ברכה אלא בקשות, ובבקשות שהתקינו לנו חז"ל מותר לדברי הכל להזכיר שם שמים".
2. מראי מקומות.
- (א) הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ה סוף אות ד') – "כאשר מרן היה יוצא מבני ברק לסנדקאות ברחבי ארץ ישראל, כמה פעמים היה אומר את היהי רצון המובא בטור ושו"ע או"ח סי' ר"ל 'הנכנס לכרך אומר יה"ר מלפניך ה' אלוקי שתכניסני לכרך הזה לשלום ...".

ג. מראי מקומות.

1. דברי חכמים (או"ח אות ע"ו) – "החזו"א פסק שלא להתפלל על גוסס שיבריא דזהו בכלל 'אין מתריעין על מעשה נסים' (כדאיתא בירושלמי תענית פ"ג ה"ב). כיצד מנהגינו בזה. תשובה: הגריש"א התיר להתפלל ומה שאמרו היתה אשתו מעוברת ואמר הלואי שתלד אשתי זכר שנקרא שמתפלל תפלת שוא, זה אייר' דמבקש לשנות הטבע אך בחולה מסוכן יכולה התפלה לעורר זכויותיו ולהושיעו. וכמדומה לי שגם הגרי"ק הסתייפעלער התיר. ובשם הגרי"ק שמעתי דבהיום שיש בכל עת ובכל שעה המצאת רפואות חדשות אין זה בכלל מעשה נסים".
2. הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על המחבר סעי' א') – "וזה"ל ה"ז תפלת שוא ע"כ. הג"ה - שהוה איסור כמו אמן יתירה".

[ב] חנוכה ופורים: כשכח על הניסים, יוכל לאומרו בתוך שאר הרחמן, ויאמר: הרחמן הוא יעשה לנו נסים וכו'.

א. מקור.

1. רמ"א (סי' תרפ"ב סעי' א') – "כששכח על הניסים בברכות המזון כשמגיע להרחמן יאמר: הרחמן יעשה לנו נסים ונפלאות כשם שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה בימי מתיהו כו' (כל בו, וכבר נתבאר סימן קפ"ז סעיף ד')".
2. רמ"א (סי' קפ"ז סעי' ד', סי' קפ"ח סעי' ז') – "ומ"מ יוכל לאומרו בתוך שאר הרחמן, ויאמר: הרחמן הוא יעשה לנו נסים כמו שעשה בימים ההם וכו', והכי נהוג (כל בו)".

ב. **איך מבקש נסים.** [ב' שאלות: אסור לבקש לנס, ואם יעשו לו נס ינכו מזכויותיו].

1. שערי תשובה (סוף סי' קפ"ז), כה"ח (סי' קפ"ז ס"ק כ"ה), ילקוט יוסף (פורים, עמ' תקע"ז הע' י"ג) – "ועיין מ"ש אא"ז בבכור שור (שבת דף כא: ד"ה ועשו) דאע"ג **דמוכה בברכות שאין להתפלל שיעשה לו נס** מ"מ כיון שאומר יעשה לנו **לשון רבים** שפיר דמי ולכן בנוסח שאחר נשיאת כפים לא יאמר ויעשה לי נסים רק ויעשה לנו וגם יש לחלק דכגון ההיא דמלחמת חשמונאי שהנסים היו **דרך טבע העולם** לא היה תפלת שוא אבל צריך לזהר מלהתפלל שיעשה לו נס היוצא מדרך טבע העולם ואין ראייה מעובדא דר"ה בן דוס' דרב גובריא וע"ד ותגזור אומר ויקם ע"ש".
- (א) לבושי שרד (ריש סי' תרפ"ב) – "עי' בכור שור שבת דף כ"א".
2. חכמת שלמה (סי' תרפ"ב) – "נכון לחלק בין ניסא דיחיד לניסא דרבים".
3. יפה ללב (ח"ג קונ"א יו"ד סי' קט"ז ס"ק ח') – "ומ"ש מור"ם בהגה בא"ח סי' קפ"ז ס"ד וסימן תרפ"ב ס"א בשם י"א כששכח על הנסים בבהמ"ז כשמגיע להרחמן ואמר הרחמן יעשה לנו נסים וכו' ע"ש אין זה מיקרי תפלה כ"א זכרון בעלמא כי כל עיקר הוא משום הזכרת הנס בשעתו".
4. ברוך שאמר (תפילות השנה עמ' רי"ד) – "ויש להעיר בנוסח הרחמן לחנוכה (אשר אם שכח לאמר על הנסים במקומו בברכת המזון יאמר כאן) הרחמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות כשם שעשה לנו נסים בימים ההם בזמן הזה, בימי מתתיהו וכו' ככל הנוסח, כמבואר בשו"ע או"ח סימן תרפ"ב סעיף א' ברמ"א. ולכאורה, לפי המבואר בשבת (ל"ב א') לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שיעשו לי נס, מפני שמא לא יעשו, ואם יעשו ינכו לו מזכויותיו, ולפי זה איך נבקש לעשות לנו נסים, והלא ינכו מזכויותינו, וגם אין זה מדרך הנימוס וכבוד שמים. אך זה יתבאר עפ"י מש"כ בספרי המקובלים, דזה שמנכים מזכויות עבור נס הוא רק בנס נסתר, אבל בנס גלוי, אדרבה יש לו צד זכות שעל ידו נתפס ונתקדש שם שמים במעשה נסים, ואין צריך לומר שלא ינכהו. ולפי זה, אחרי שכאן נבקש על נסים ונפלאות כאלה שנעשו בזמנם בימי חנוכה, ואז נעשו בפרסום; בענין המלחמות ובפך השמן, כידוע, ובאופן כזה בודאי לא ינכו מזכויות. וזולת זה אין ראי' בכלל מגמרא דשבת שהבאנו שעל סתם נס מנכין מזכויותיו, דשם איירי שעומד במקום סכנה וסומך מפורש על נס, וקיי"ל אין סומכין על הנס".
5. מראי מקומות – ישועות יעקב (סי' תרפ"ב ס"ק ב', עי' סי' תרצ"ה), פתח הדביר (סי' ר"ל ס"ק ב'), [שיטה מקובצת חדש (ברכות דף ס.ו.)], דרכי חיים ושלום (סי' תקע"ה), נמוקי או"ח (סי' תרפ"ב ס"ק א'), מנחת יצחק (כמוצא שלל רב חנוכה עמ' רכ"ו), הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ד סי' ט', לשונו מובא לעיל), מגדים חדשים (עירובין דף כט: ד"ה וחלה), אשי ישראל (פרק מ"ח הע' י"א), רשומי אהרן (ח"ב שאילת אהרן סי' ה'), כמוצא שלל רב (חנוכה עמ' רכ"ד), [ס' Time pieces (עמ' 125)].

ג. הנכנס למוד את גרנו - סעיף ב'.

א. מראי מקומות.

1. ברכי יוסף (ס"ק ד') – "העולם לא זהירי לברך ברכה זו. וכתב הרב שיירי כנסת הגדולה דסמכי על סברת הרמב"ן, עכ"ד. ונכון לברך בלא שם ומלכות".
2. ח"א (כל ס"ה סעי' ב') – "הנכנס למוד גרנו של תבואה [או לחשוב סחורות של חנותו], אומר 'יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו שתשלח ברכה בכרי הזה [או בסחורה של חנות הזה]'. וכשהתחיל למוד, אומר 'ברוך מלך העולם השולח ברכה בכרי הזה', ולא יאמר בשם, כי יש אומרים דלא נתקנה ברכה רק כשמודד להפריש מעשר. ואם מדד ואחר כך בירך, הרי זו תפלת שוא (סימן ר"ל)".
3. הגרש"א זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ד') – "וז"ל דדוקא במדד כדי לעשר מצינו שהבטיח הקב"ה ברכה עד בלי די כו' ע"כ. הג"ה - בזכות מצות צדקה יזכה לריבוי התבואה בדרך נס ... מעשר כספים מצותו לעמלי תורה דוקא ולא לסתם עניים (המעילי בכתובות) ... **אם מודד להפרשת מעשר אף בזה"ז, נראה שיברך האי תפלה**".
4. הגרש"א זצ"ל (שונה הלכות דין ד') – "ואם כבר מדד ולא בירך לא יברך עוד".

ב. שאין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין.

1. מראי מקומות – משנה הלכות (ח"י סי' ס"ו).

ד. לברר מה תלד.

א. מיקל.

1. ביצחק יקרא (סוף חלק ו', משפחה אות ג') – "מותר לברר מה תלד, אם אין בזה סיכון האם או הולד".

ב. מחמיר: שלא לברר.

1. משנה הלכות (חט"ו סי' קי"ח) – "ולפענ"ד הגם שגם אני הקטן כבר עוררתי בזה, דיש לקיים תמים תהי' עם ה' אלקיך ולא להלוך אחר העתידות, ומה תועלת יש בידיעות כאלו, ואדרבה כמה פעמים יזיק בענין שלום בית וכיוצא בו וח"ו יכול להביא אפי' לידי שפ"ד שירצו להפיל הולד ובפרט באנשים קלי דעת, כי באמת זה הוא המטרה שלהם שרוצים לראות אם הולד יהי' ברי ולפי רצונם, ואם יש לו איזה מחלאות או שיהי' טומטום או כיוצא בו ח"ו, ואפי' בין זכר ונקבה יש חלושי דעת, ובפרט לפמ"ש ז"ל א"א לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אשרי למי שבניו זכרים ואוי לו למי שבניו נקבות, ולפעמים מחמת בושה שהאם לא תוכל לסבול אז יעשו הפלה ח"ו, ולפעמים יזיק להולד והאם יחדיו וזהו חוץ מפי' היפ"ת, שהוא לא עלה לו על דעתו ח"ו על ההפלה, אבל בעונ"ה בימים האלו נשתנו העתים ...".
2. הגר"ט גאולדסטיין זצ"ל (Halachically speaking ח"ד מספר כ"ב הע' ט"ו).

3. הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically speaking) ח"ד מספר כ"ב הע' ט"ו) -
 One is the excitement and the other is that 'beracha is only found on something that is hidden from the eye,' and therefore if there is problem with the child it will not be able to be changed.
4. עי' ששכ"ה (נשמת אברהם יו"ד סי' קפ"ג ס"ק ג' אות ג') - "האם מותרת לאשה מעוברת לעבור בדיקת אולטרא-סאונד כדי לדעת אם העובר זכר או נקבה. כותב המדרש: תני שבעה דברים מכוסים מבני אדם ואלו הן: יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין, ואין אדם יודע במה הוא משתכר ואין אדם יודע מה בלבו של חברו ואין אדם יודע מה בעבורה של אשה ומלכות הרשעה אימתי נופלת. וכותב שם היפה תואר שם: וכן אם ידע מה בבטן האשה או יצטערו האב ולאם בימי הריונה אם תתעבר בוולד שלא כרצונם, וגם, אם ידעו מראש כי היא הרה ללדת זכר אשר זה חפצם אז תקטן השמחה בלדתה ולא יהיה לה גמול על החבלי לידה. ועוד נוכל למצוא טעמים נכונים מדוע כסה הקב"ה את כל אלה מבני אדם, עכ"ל (ולא פירש - א. ס. א). מאידך בגמ', כתוב: ת"ר שבעה דברים מכוסים מבני אדם אלו הן יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין ואין אדם יודע מה בלבו של חברו ואין אדם יודע במה משתכר ומלכות בית דוד מתי תחזור ומלכות חייבת מתי תכלה, עכ"ל, ואילו 'ואין אדם יודע מה בעבורה של אשה' לא כתוב. וא"ל מו"ר הגר"י נויבירט שליט"א [זצ"ל] שלא כדאי שאשה תעבור בדיקה למטרה זו".
5. חוט שני (יוה"כ פרק א' הע' י"ט, עמ' צ"ה) - "אין זה הדרך הישרה לחקור בנסתר, ובפרט בדברים פנימיים אשר רואים הרבה פעמים שגורמים עגמת נפש וצער גדול על סמך טעויות של רופאים וכדו'. ועצם גישה זו נובעת מהגויים חסרי אמונה שסוברים כביכול שצריך לתקן ולעזור ולהועיל ואין העובר יכול להיעזר, ולא שמים לב לנפלאות העצומות אשר מתרחשות ביצירת העובר בהשגחה מופלאה משכל אנוש, אשר על כן הדרך הישרה לא לחקור בבדיקות פנימיות, אא"כ רואים ריעותא רח"ל דאז מדין הצלה ופיקוח נפש צריכים לעשות כל מה שאפשר להציל".
6. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"א פרק י"ב אות ב', והג"ה) - "בבדיקות בהריון יש סוג בדיקה שרופא המטפל רואה אם העובר הוא זכר או נקיבה, האם יש קפידה לא לשאול ע"ז. תשובה: ע' קה"ר פי"א סי' ה'. [ז"ל המדרש: ז' דברים מכוסים מבני אדם, ואלו הם... ומה בעיבורה של אשה]".
- הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"א פרק י"ב אות ג') - "הרב שליט"א השיב שאין לשאול לרופא אם העובר הוא זכר או נקבה משום המד"ר בקהלת שזה מכוסה מן האדם. האם זה גם אומר שבכלל אין לעשות בדיקה זו מאחר שהרופא עצמו רואה איזה מין העובר הוא (מדובר בבדיקה ע"י מחשב). תשובה: מה שפחות בדיקות יותר טוב".
7. שבט הקהתי (ח"א סי' שיי"ז אות ח') - "ולא נראה מה שיש נוהגין לעשות בבדיקה כדי לידע מה הוא הולד, דכיון דגזרה חכמתו ית' שעד שעת הלידה לא ידעו אם הולד הוא זכר או נקיבה אין להחתיכם על גזירת חכמתו ית' ועי' בזה"ק ריש פ' תזריע אשה כי תזריע א"ר יוסי מן יומא דאתעברה עד יומא דיולדת לית לה מפומא אלא ילודה דילה, אי להוה דבר, וע"ד אשה כי תזריע וילדה זכר, אלמא שיש ענין שתתפלל תמיד שיהא הולד זכר. ועי' ג"כ במד"ר ובמ"ת פ' ויצא ויושלמי ברכות [פ"ט ה"ג] דפליג על ש"ס דידן ברכות [דף ס'] דס"ל דאחר מ' יום לא מועיל תפלה לשנות מנקיבה לזכר אלא דס"ל דעד שיושבת על המשבר מועיל תפלה ואיכא מ"ד שם אף כשיושבת על המשבר מועיל תפלה לשנות הולד מנקיבה לזכר עיי"ש. וא"כ אולי מועיל תפלה רק כשאינם רואים שהולד נקיבה דאז הוי הנס סמוי מן העין [כדאי בס"ח דעושין נס רק כשאינו מפורסם] משא"כ כשרואין שהוא נקיבה הוי הנס בגלוי ואולי אז התפלה תפלת שוא. וע"כ טוב יותר שאינה יודעת אם הולד נקיבה".
8. הגר"י זילברשטיין (בית הלל גליון ח' עמ' נ"ה, גליון י"ג עמ' צ"ב).
9. הגר"ש פעלדער שליט"א (Halachically speaking) ח"ד מספר כ"ב הע' ט"ו, שיעורי הלכה הל' מעוברת ויולדת עמ' י"ב) - "בזמנינו אפשר לברר ע"י sonogram אם העובר זכר או נקבה. אך נראה דיש למנוע מזה. והטעם ע"פ מה דאיתא במדרש (ב"ר סה, יב), תני שבעה דברים מכוסים מבני אדם ואלו הן, יום המיתה, ויום הנחמה, ועומק הדין, ואין אדם יודע במה הוא משתכר, ואין אדם יודע מה בלבו של חברו, ואין אדם יודע מה בעיבורה של אשה, ומלכות הרשעה אימתי נופלת, ע"כ. והא דמה בעיבורה של אשה יליף מקרא (קהלת יא, ה) כעצמים בבטן המלאה [דברי שא דקרא כתיב כאשר אינך יודע וגו']. וכתבו המפרשים שכל דברים אלו הם מכוסים במכוון ולא במקרה, ויש טעם למה אין בני אדם יודעים אותם. ונמצא דאין ראוי לבקש תחבולות לברר אם העובר זכר או נקבה".
- ג. מראי מקומות - היח"ה בירנבוים (אליבא דהלכתא גליון ל"ח עמ' ק"א טור ב'), הגר"א דבורקס שליט"א (אליבא דהלכתא גליון ע"א עמ' ל"ב סוף טור א').
1. מנחת שלמה (ח"ג סי' ק"ג אות ד', שולחן שלמה רפואה ח"ג עמ' ק"ט, נשמת אברהם ח"ד חו"מ סי' תכ"ה ס"ק א' אות מ') [לשונו מובא לקמן] - "אמנם בשאלה לענין רופא המבצע בדיקות על-קוליות [אולטרה סאונד] בנשים מעוברות ויודע שאם יבחין במום אצל העובר וישלח את תוצאות הבדיקה בהתאם אל הרופא המטפל, הלה יבצע הפלה גם ללא היתר הלכתי. דבר זה הוא רק בגדר ספק ולא ודאי [שיבצעו הפלה על פיו], אבל מ"מ יש לחשוש שהוא מסייע להריגת עובר, ומכל מקום אינו חייב להפסיד פרנסתו בשביל כך".
2. הגר"ח זצ"ל (עלינו לשבח דברים ח"א עמ' תמ"ז) - "קייבלתי שאלה מד"ר מיכאל שימל, ממחלקת 'טיפול נמרץ ילודים' בבי"ח 'שערי צדק'. היה זה לאחר שנתקל בסרוב לבצע בדיקת 'אולטרה סאונד', ונאמר לו שהדבר נעשה בהסכמת הגאון רבי חיים קניבסקי. ד"ר שימל רצה להבין את הענין, והוא הפנה אלינו שאלה מפורטת ומנומקת. ההדברים לפני גיסי הגאון שליט"א, וזו היתה תשובתו. נשים הבאות לחכם להתברך מפיו להצלחת הריון ולידה, ואין להן כל בעיה רפואית, עדיף שלא להבדק. ואעפ"י שיתכן שהבדיקה תהיה לתועלת, בכל זאת כל עוד שלא נודע על בעיה ספציפית, לא בעובר ולא במעוברת, התפילות להשי"ת מועילות יותר. לעומת זאת, אם האשה תעשה בדיקה, וה'אולטרה-סאונד' יצביע על פגם בעובר, יזדקקו כבר לנס גלוי לשנות את המצב ולרפא את העובר, ולא כל אדם זוכה לכך".
- הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' שנ"ד, בית הלל ח"ח עמ' נ"ה, ח"ג עמ' צ"ב) - "טוב לא לעשות אם אין הכרח".

הגר"ח זצ"ל (סגולות רבותינו, עניני זרע של קיימא שאלה ל"ב, הע' שט"ו) – "האם נכון להמליץ לנשים מעוברות להמנע מבידוקת אולטרא-סאונד על מצב העובר. תשובה: התורה כיסתו ואתה מגלה. [ובקונ' ורפא ירפא (עמוד ע) נשאל הגר"ח: היום באופן רגיל מייעצים הרופאים לנשים לעשות סקירת מערכות על ידי אולטרא-סאונד, כי לדבריהם יש דברים שאם יודעים קודם ניתן לתקן. והשיב: אני לא מייעץ לעשות כן, יש אומרים שזה יכול לגרום להפלה, ואין לעשות כן אלא אם כן מוכרחין. ע"כ. וכן השיב הגר"ח לענין בדיקת אולטרא סאונד בספר שאלת רב (חלק א פרק יב אות ג) ש'מה שפחות בדיקות יותר טוב'. וכן הוא בספר דולה ומשקה (עמוד שנד) 'שטוב לא לעשות אם אין הכרח'. וכעין זה נשאל הגר"ח גם בספר אשיחה (עמוד שפב) על מעוברת בחודש השלישי להריונה ומדי פעם תוקפים אותה מיחוישים וחולשות, ואולי יש צורך בבדיקה בכל חודש בבחינת השתדלות, או 'השלך על ה' יהבך' ויהיה סיעתא דשמיא. והשיב, 'מה שפחות בדיקות אלא אם כן מוכרחים'. ע"ש. וכן הובא בספר באר שבע (פרק כד עמוד קלה). וראה עוד שם (פרק כז עמוד קמז) בשם הרבנית בת-שבע ע"ה אשת מו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל]. וכן כתב הגאון רבי מאיר מזוז שליט"א בשו"ת מקור נאמן (חלק א סימן תקיט) ששב ואל תעשה עדיף, ויעשו הבדיקה רק במקרים מסוימים על פי עעת בקיאים ויראי שמים. ע"ש. ועיין עוד בענין בדיקות אלו בספר 'שיעורי תורה לרופאים' מהגר"י זילברשטיין (חלק ב עמוד קכ"ט וחלק ד עמוד קמ"ז ועוד). ע"ש. וראה לעיל בשער הסגולות מערכת אות ה סעיף י). בדיקה לברור מהות הולד. ונשאל הגרי"ש אלישיב זצ"ל האם מותר לעשות בדיקה לברר מהות הולד. והשיב, שאין לעשות בדיקה זו, אבל אם עושים בדיקות כדי לדעת דברים אחרים יכולים לבדוק גם את זה. והובא בשו"ת וישמע משה (פריד, חלק א עמוד תלד. וכן היתה דעתו של המשגיח הגה"ע רבי נתן מאיר וואכטפויגל זצ"ל, שיותר בריא שלא לבדוק באולטרא סאונד אם הולד זכר או נקבה, ולא כדאי לחקור ולחפור בסתרי הבריאה, והובא בספר לקט רשימות (תפילה. עמוד רטז)]."

3. חשוקי חמד (בבא מציעא דף מב.) – "שאלה. האם יש ענין לאשה מעוברת, לעשות אולטרא סאונד כדי שאם יש מומים בעובר, ידעו הרופאים איך לקבלו ולפעמים זה מציל את חייו, או שמא יש להמנע מלעשות בדיקת אולטרא סאונד, כדי שאפילו אם יש מומים לעובר, הדבר יהיה מוסתר עד הלידה, ויוכלו ההורים להתפלל על ילדם שיצא בריא ושלם. תשובה. נאמר בבבא מציעא דף מב ע"א 'ואמר רב יצחק אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין, שנאמר (דברים כח ח) 'יצו ה' אתך את הברכה באסמך'. תנא דבי רבי ישמעאל אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו, שנאמר 'יצו ה' אתך את הברכה באסמך'. תנו רבנן ההולך למוד את גרנו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו שתשלח ברכה במעשה ידינו. התחיל למוד, אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה. מדד ואחר כך בירך, הרי זו תפלת שוא, לפי שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול, ולא בדבר המדוד, ולא בדבר המנוי, אלא בדבר הסמוי מן העין. שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמך'. ופירש התורת חיים אין לפרש משום עין רעה, דההולך למוד את גרנו פשיטא שלא יתן אדם עין רעה לעצמו, אלא הטעם הוא דאין דרך וכבוד הנס והברכה לבוא אלא בהסתר, כמו שמצינו אצל אלישע שאמר 'ובאת וסגרת הדלת בעדך', עכ"ד. וראייתו שהביא מאלישע דכתיב במלכים (ב, ד ד) שאמר אלישע לאשה מנשי בני הנביאים, 'ויאמר לך כליך כלים מן החוץ מאת כל שכניך, כלים רקים אל תמעיטי. ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך, ויצקת על הכלים האלה, והמלא תסיעי'. נשאלות כאן ב' שאלות: א. מדוע אמר לה אלישע 'ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך', ומה איכפת לנו שהדלת לא תהיה סגורה. ב. מדוע צוה עליה אלישע להסיע את המלא, [כלומר את כלי הקיבול שהתמלא זה עתה], ומה איכפת לנו שתסיע את הצפיחית. על שאלה א' משיב רש"י: כבוד הנס הוא לבוא בהצנע. על שאלה ב' משיב רש"י לפי שהקב"ה עושה [את צפיחית השמן] כמעין, ואין דרך מעיין לזוז ממקומו. וכך מצינו גם במלכים (ב, ד כט), כאשר מת בנה של השונמית, והיא באה לשטוח תחינתה לפני איש האלוקים, נאמר בנביא: 'ויאמר [אלישע הנביא] לגיחזי: חגור מתנך וקח משענתי בידך ולך, כי תמצא איש לא תברכנהו, וכי יברכך איש לא תעננו, ושמת משענתי על פי הנער'. ופירש"י: 'לא תברכנהו... כל זה, שלא ירבה דברים וישאלוהו 'להיכן אתה הולך', והוא אומר: 'להחיות את המת', ואין זה כבוד הנס להתהלל בו מי שבא על ידו. והוא לא עשה כן, אלא לכל השואלו הוא אומר: 'רבי שלחני להחיות את המת', עכ"ל. מדברים אלו למדנו שהנס עלול להימנע בהיוודע עניינו ברבים, ולכן כל עוד לא נתגלה החולי או המום, התפילה תועיל בקלות יותר, מאחר וכבוד הנס לבוא בהצנע. ועל פי זה אמר לי גיסי הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל], שנשים הבאות לחכם להתברך מפיו להצלחת הריון ולידה, ואינן יודעות מכל בעיה, עדיף להן לא להיבדק. ואף על פי שיתכן מאד שהבדיקה תביא תועלת, בכל זאת כל עוד לא נודע בעולם שקיים מום בעובר, התפילות להשי"ת מועילות יותר. לעומת זאת, כשרואים באולטרא סאונד שהעובר פגום, צריך נס גלוי לשנות ולרפא את העובר, ולא כל אדם זוכה לכך. אולם ישנן נשים הבוחרות במסלול הטבעי, שחקק הבורא בעולמו, והן פונות לרופא שיטפל בהן, כפי שמורה חכמת הרפואה. לנשים אלו יש חשיבות רבה לבדיקת האולטרא סאונד, ועל פיה ניתן לנווט את מהלך הלידה, ולהתכוון לקבל את פני הילוד לחיים ולבריאות. יש להוסיף, שפעמים רבות עשו נשים בדיקות, כפי שיעץ להן הרופא, והתוצאות הראו חשש קטן למחלות. הנשים נחרדו, כמה מהן בצעו הפלה, והיו מהן ששמעו שיש סיכוי של אחד לחמש שיוולד ילד עם תסמונת דאון, וכמעט שהן ירדו מדעתם, עד שמיארו לחכם שבעיר ובירך אותן וזכו לבנים מוצלחים. אך החיל הרעדה והפחד היו גדולים, ובפרט שמספרים להן גם על חשש מחלות, שאין להם תקנה, כי אם לבצע הפלה, ודבר זה אסור בהחלט, ואם כן מכאיבים את ליבם חינום, כי רוב הסיכויים הם שיוולד ילד בריא ושלם. ולכן, לקבוצת הנשים הללו מוטב היה מראש שלא תבדקנה. וכפי שעשה בורא עולם שאשה לא תדע מה בבטנה, וכנאמר בחז"ל על הפסוק: 'כעצמים בבטן המלאה' (קהלת יא, ה), וכתב המדרש (קהלת רבה פרשה יא ה) שהקב"ה הסתיר מה שבטנה של אשה הרה 'וכבוד ה' הסתר דבר' (משלי כה, ב)..."

4. נשמת אברהם (ח"ד חו"מ סי' תכ"ה ס"ק א' אות מ') – "מה יהיה הדין ברופה שמבצע בדיקות על-קוליות (אולטרה סאונד) בנשים הרות ויודע שאם יבחין במום בעובר וישלח תשובה בהתאם אל הרופא המטפל, הלה יבצע הפלה גם ללא היתר הלכתי. האם גם כן יצטרך לאבד פרנסתו כדי לא לגרום לזה. וכתב לי הגרא"י וולדינברג שליט"א [זצ"ל] ... ובכה"ג סוברים הרבה מגדולי הפוסקים שלא עוברים על הלאו דלפנ"ע ... וכתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: זה רק ספק ולא ודאי, אבל מ"מ יש לחשוש שהוא מסייע להריגת עובר, ומכל מקום אינו חייב להפסיד פרנסתו בשביל כך, עכ"ל. ואמר לי הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] שאינו חייב להפסיד כל ממנו כיון שאין קשר ישיר בו-זמני בין מה שהוא עושה והעבירה שהשני יבצע".

5. משנת יהושע (מעוברת וילדת סי' ב') – "יש ענין להמנע מזה, אולם בעת הצורך יש להקל".

6. מקור נאמן (ח"א סי' תתקי"ט) – "שאלה: האם נכון שאשה הרה תעשה בדיקת אולטרא סאונד שגרתית מידי חודש, או שב ואל תעשה עדיף. כי שמעתי אומרים בשם כמה חכמים, שבדיקה זו גורמת צער לעובר. וכן פעמים רבות משתמשים הרופאים בבדיקה זו, כדי להרתיע את היולדת, ולשכנעה לעבור הפלה (ר"ל). יורנו המורה ושכמ"ה. תשובה: שב ואל תעשה עדיף, רק במקרים מסוימים ע"פ עצת בקיאים ויראי שמים".
7. לכאורה **אם כבר עשית הבדיקת אולטרא-סאונד**, ולכן הרופא [או אחות] כבר ידעת אם העובר זכר או נקבה. יש לדון אם יש שום צד שלא לברר. [ואולי אשת כהן, יש דין לברר. כיון שאפשר לברורי בקל, וצ"ע].

ד. האם אשת כהן מעוברת צריך לברר אם העובר זכר.

1. עי' יו"ד סי' שע"א, לשיטות ומראי מקומות.

ה. לענין כפרות ערב יו"כ.

1. עי' סי' תר"ה, לשיטות ומראי מקומות.

ה' הנכנס למרחץ - סעיף ג'.

א. בזמן הזה.

1. אינו נוהגין כן.

(א) ט"ז (ס"ק ב') – "עכשיו לא נהגו לומר כן ונתן מו"ח ז"ל טעם דלא נתקן אלא בימיהם שהיו מסיקין האש מלמטה בחפירה ורוחצים באמבטי למעלה כדאיתא בפרק ע"פ דרב ציוה לבניו שלא ליכנס למרחץ חדש עד אחר י"ב חדש פן תפחת מלמעל' אבל בזמן הזה התנור עומד בזוית ליכ' סכנה ובירושלמי נמי מחלק א"ר אבהו בד"א במרחץ שהיא ניסוקת אבל במרחץ שאינה ניסוקת אינו אומר אלא מהיזק חמין בלבד ומביאו ב"י ועכשיו א"צ לחוש להיזק חמין כי העין רואה והלב מבין לזהר מהיזק חמין שעומדין בגלוי עכ"ל".

(ב) מג"א (ס"ק ה') – "למרחץ. שיש מתחתיו חפירה שהמים נופלים לתוכ' ורוחצים ע"ג תקרה שעל גבה (רש"י) וא"כ יש בו סכנה שלא יפלו לתוכה אבל במרחץ דידן א"צ להתפלל תפלה זו (ב"ח)".

(ג) א"ר (ס"ק ט').

(ד) באה"ט (ס"ק ד').

(ה) ערה"ש (סעי' ה').

(ו) מ"ב (ס"ק ה') – "הנכנס למרחץ וכו' ועכשיו לא נהגו בתפלה זו והטעם דלא ניתקן אלא בימיהם שהיו מסיקין האש מלמטה בחפירה ורוחצים באמבטי מלמעלה ע"ג תקרה שע"ג ויש חשש פן תפחת ויפלו לתוכה אבל בזה"ז עומד התנור בזוית וליכא סכנה [אחרונים]".

2. מראי מקומות.

(א) שעה"צ (ס"ק ז') – "ואף דבירושלמי אמר דבמרחץ שאינה ניסוקת אומר בה מהיזק חמין, כתב הב"ח דעכשו אין צריך לחוש להיזק חמין, כי העין רואה והלב מבין לזהר מהיזק חמין שעומדים בגלוי [ב"ח וט"ז]. ולעניות דעתי, בזמננו שמצוי כמה סיבות על ידי החמין, צריך עיון".

(ב) מהרי"ל דיסקין (קונ"א סי' ה' אות כ"ז) – "עיין ברכות (ס, א) הנכנס לבית המרחץ, יתכן דרק בחדש מיירי, עי' פסחים קיב, ב. - שם, לשון 'כיוצא בו' לא ידענא פירוש".

ב. אל יפתח פיו לשטן.

1. ברכות (דף ס.ו.) – "תנו רבנן, הנכנס לבית המרחץ אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתצילני מזה וכיוצא בו, ואל יארע בי דבר קלקלה ועון, ואם יארע בי דבר קלקלה ועון, **תהא מיתתני כפרה לכל עונותי**. אמר אביי: לא לימא אינש הכי, דלא לפתח פומיה לשטן; דאמר ריש לקיש וכן תנא משמיה דרבי יוסי: לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן. אמר רב יוסף: מאי קראה, דכתיב כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו מאי אהדר להו נביא, שמעו דבר ה' קציני סדם וגו'".

2. עי' יו"ד סי' שע"ו סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ו' הנכנס להקיז דם - סעיף ד'.

א. תפילה לפני ולאחר הקיז דם.

1. ברכות (סוף דף ס.ו.) – "דאמר רב אחא: הנכנס להקיז דם אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלקי שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני, כי אל רופא נאמן אתה ורפואתך אמת, לפי שאין דרכן של בני אדם לרפאות אלא שנהגו. אמר אביי: לא לימא אינש הכי, דתני דבי רבי ישמעאל: רופא ירפא, מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות. כי קאי מאי אומר. אמר רב אחא: ברוך רופא חנם".

2. ראשונים – רי"ף (ברכות דף מד.), רמב"ם (הל' ברכות פרק י' הל' כ"א), סמ"ג (עשין סי' כ"ז), סמ"ק (מצוה קנ"א), רא"ש (ברכות פרק ט' סי' כ"א), ס' האורה (ח"א אות קי"ט), מחזור ויטרי (סי' תקכ"ט), ראב"ן (סי' ר"ד), רוקח (סי' שמ"ח), ראב"ה (ח"א סי' קמ"ו), ריקאנטי (סי' ע"ח), אהל מועד (ברכות דרך ג' נתיב ד'), רבינו ירוחם (נתיב י"ג ח"ב, ק"ד-ג'), טור (סעי' ד'), אבודרהם (ברכת הראייה השבחה וההודאה), כל בו (סי' פ"ז), אורחות חיים (ח"א הל' ברכות אות ס"ד).

3. פוסקים – מחבר (סעי' ד'), "הנכנס להקיז דם, אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלקי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חנם אתה; ולאחר שהקיז, יאמר: ברוך רופא חולים", לבוש (סעי' ג'), ח"א (כלל ס"ה סעי' א'), קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' ד'), ערה"ש (סעי' ה'), ברכת הבית (שער ל"א סעי' ד').

ב. נוסח: אם אומר "ואלוקי אבותי".

1. גורסים - סמ"ק (מצוה קנ"א), קיצור פסקי הרא"ש (ברכות פרק ט' סי' כ"א), רוקח (סי' שמ"ח), אבודרהם (ברכת הראייה השבח וההודאה), כל בו (סי' פ"ז), אורחות חיים (ח"א הל' ברכות אות ס"ד), אהל מועד (שער הברכות דרך ג' נתיב ד'), לבוש (סעי' ג'), ח"א (כלל ס"ה סעי' א', לשונו מובא לקמן), קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' ד', לשונו מובא לקמן).

ג. ברוך רופא חולים: עם שם שמים [ומלכות] או לא.

1. עם שם שמים [ומלכות] - ר' עמרם גאון (ברכות ובקשות), רמב"ם (הל' ברכות פרק י' הל' כ"א), סמ"ג (עשין סי' כ"ז), סמ"ק (מצוה קנ"א), רא"ה (ברכות דף ס.), ראב"ן (סי' ר"ד), ריקאנטי (סי' ע"ח), אבודרהם (ברכת הראייה השבח וההודאה), כל בו (סי' פ"ז), אורחות חיים (ח"א הל' ברכות אות ס"ד), אורחות חיים (ח"א הל' ברכות אות ס"ד), ב"י (ס"ק ד'), לבוש (סעי' ג'), ט"ז (ס"ק ג'), "ברוך רופא חולים. פשיטא שצריך שם ומלכות כמו כל הברכו שאמרו לעיל דהכלל בהם כן", באה"ט (ס"ק ה'), שלחן שלמה (סעי' ד', לשונו מובא לקמן), ח"א (כלל ס"ה סעי' א', לשונו מובא לקמן), קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' ד', לשונו מובא לקמן), ברכת הבית (שער ל"א סעי' ד'), כה"ח (ס"ק י"ט).

2. מראי מקומות - ערה"ש (סעי' ה').

(א) פמ"ג (א"א ס"ק ו') - "עיין אליה רבה אות יו"ד (בחד"א) [ברבינו דוד אבודרהם] [עמוד שמט] משמע הקזה דווקא, ולא ראיתי נוהגין אף בהקזה שיאמר בשם ומלכות".

(ב) מ"ב (ס"ק ז', ע"י שעה"צ ס"ק ט') - "ברוך רופא חולים. וצריך לומר בשם ומלכות [ב"י וט"ז] אבל לא ראיתי נוהגין כן [פמ"ג]".

ד. מראי מקומות - ט"ז (יו"ד סי' של"ו ס"ק א').

ז. שאר מיני רפואות.

א. הנהגה.

1. יאמר תפילה זו.

(א) מג"א (ס"ק ו') - "דה"ה בכל מידי דרפואה יאמר זה".

(ב) באה"ט (ס"ק ה', ע"י שו"ע דפוס פריעדמאן).

(ג) שלחן שלמה (סעי' ד') - "הנכנס להקיז דם או שארי רפואות יאמר י"ר שיהא לי עסק זה לרפואה כי רופא חנם אתה ואחר שהקיז יאמר בא"י אמ"ה רופא חולים".

(ד) ע"י מחצית השקל (ס"ק ו') - "ובספר אליה רבה [ס"ק י'] כתב וזה לשונו אבל ברבינו דוד אבודרהם [עמוד שמט] משמע דוקא הקזה שהיא סכנה שמא יחתוך ורידי הדם וימות, עכ"ל. מיהו אמירת התפלה בשאר עניני רפואה אינו מזיק, ואפילו לרבינו דוד אבודרהם אין בו איסור".

(ה) ח"א (כלל ס"ה סעי' א') - "הנכנס להקיז דם, אומר 'יהי רצון מלפניך ה' אלוקי ואלוקי אבותי שיהיה עסק זה לי לרפואה, כי רופא חנם אתה. וכן קודם שיאכל או ישתה איזה דבר לרפואה, יתפלל תפלה זו, ולא יחשוב שיהיה איזה דבר לו לרפואה אלא על ידי הבורא יתברך שמו. ולכן על ידי תפלה זו, ישים בטחונו בו ויבקש ממנו שיהא לו לרפואה. ולאחר שהקיז דם, אומר 'ברוך אתה ה' אלוקיני מלך העולם רופא חולים' (ט"ז ובה"ג)".

(ו) קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' ד') - "הנכנס להקיז דם, וכן קודם שיאכל או ישתה או יעשה איזה דבר לרפואה, יתפלל קודם תפלה קצרה ויאמר: יהיה רצון מלפניך ה' אלקי ואלוקי אבותי שיהיה לי עסק זה לרפואה כי רופא חנם אתה. ואם דבר זה שהוא אוכל או שותה לרפואה צריכין לברך עליו, יאמר תחלה תפלה זאת ואחר כך יברך (כנזכר לעיל שלא להפסיק בין הברכה לאכילה). לאחר שהקיז דם מברך ואומר: ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם רופא חולים".

(ז) ערה"ש (סעי' ה') - "ונכון שכל רפואה שנוטל יאמר יהי רצון מלפניך ד' אלקי שתהא זה לי לרפואה וכן נוהגין המדקדקים".

(ח) מ"ב (ס"ק ו', שעה"צ ס"ק ח') - "וה"ה בכל מידי דרפואה יאמר זה ולא יחשוב שתהיה איזה דבר לו לרפואה אלא ע"י הבורא ית"ש ולכן ע"י תפלה זו ישים בטחונו בו ויבקש ממנו שתהיה לו לרפואה [מגן אברהם וכן סתם החיי אדם, ומסתברא כונתם, דבכל דבר שהאדם עושה צריך לבקש מה' שיהיה לתועלת]".

(ט) אג"מ (מסורת משה ח"ג עמ' ת"א אות צ"ב) - לשונו מובא לקמן.

(י) הגריש"א זצ"ל (שער העין עמ' תכ"ח אות מ"ג, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ח אות י') - "האם יהי רצון שאומרים קודם רפואה הוא חובה. תשובה: אינו חובה, רק טוב לאומרו".

(יא) חזון עובדיה (ברכות עמ' תצ"ט).

(יב) ששכ"ה (פרק מ' סעי' פ"א [דפו"ח, סעי' צ"ד]).

(יג) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ו אות ל"ג) - "בנטילת תרופה, נזהר באמירת לפנייה 'יהי רצון ... כי רופא חנם אתה', ולאחר נטילתה באמירת 'ברוך רופא חולים'".

(יד) וזאת הברכה (עמ' קי"ג אות ד' [לשונו מובא לקמן], מעיין הברכה פרק ו' לפני אות כ') - "טוב לומר לפני לקיחת תרופה ...".

(טו) פסקי תשובות (אות ד').

2. חולק.

(א) א"ר (ס"ק י') - "להקיז דם וכו'. והוא הדין בכל מיני רפואה, מגן אברהם [סק"ו], אבל ברבי דוד אבודרהם [עמוד שמט] משמע דווקא הקזה שהיא סכנה שמא יחתוך ורידי הדם וימות עיין שם".

- (ב) עי' באה"ט (ס"ק ה') – "וה"ה בכל מיני רפואה יאמר זה [אבל ברד"א משמע דוקא הקזה שהיא סכנה שמא יחתוך ורידי הדם וימות ח"ו]".
 (ג) עי' בה"ח (ס"ק ט"ז) – "א"ר".
 3. מראי מקומות.
 (א) אז נדברו (ח"ו סי' כ"ג אות ג') – "אני לא יודע מזה שהעולם אין נוהרים לומר לפני הרפואה יהי רצון וכו'".

ב. מראי מקומות.

1. ציץ אליעזר (ח"ה רמת רחל פרק א' אות ג') – "ועיין בפירוש" בברכות ד' י' ובפסחים ד' נ"ו בביאור הכוונה בהא דגנוז חזקיהו לספר רפואות, וברמב"ם בפיהמ"ש בפסחים שם מה שמפרש אחרת, אבל גם לפי דעתו שם ענין הריפוי והזרישה ברופא צריך להיות בדרך שלא יפגם כלל בבטחונו בד', והיינו דכאשר נודה להשם בעת האכילה שהמציא לי מה שישביע אותי ויסיר רעבתוני ואחיה ואתקיים, כן אודה לו שהמציא לי רפואה ירפא חליי כשאתרפא ממנו, ע"ש, ולא רק אחרי שיתרפא, אלא גם בעת ההשתמשות ברפואה צריך לכוון מחשבותיו מול שכינת הקדש לבקש מאתו יתברך שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חנם אתה כמבואר בברכות ד' ס' ע"א וברמב"ם בפ"י מה' ברכות הכ"א ושו"ע או"ח סי' ר"ל סעיף ד' לענין הקזת דם, וע"ש במג"א סק"ו ובמ"ב סק"ו דה"ה בכל מידי דרפואה יאמר זה ולא יחשוב שתהיה איזה דבר לו לרפואה אלא ע"י הבורא ית"ש וישים בטחונו בו, ע"ש גם במחצה"ש ובשער הציון סק"ח, והרדפה אחר הרפואה צריכה להיות איפוא כזורע בארץ בבטחון הבורא ע"י איש פלוני ע"י סם פלוני שמא זהו האיש זהו הסם זהו הזמן (מעבר יבק חלק קרבן תענית פ"ה)".
ציץ אליעזר (נשמת אברהם ח"א סימן ר"ד ס"ק ד') – [לגבי אם חומר המרפא מר אולם מעורב בו סוכר להמתיקו] "כשהחולה אומר יהיה רצון (עיין להלן סי' ר"ל סע' ד) לפני לקיחת התרופה, נקרא זה כעין ברכה על התרופה ואינו נקרא גזלן כי נהנה רק אחרי הודאה להש"י, וממילא פוטר בזה את החומר הממתק הטפל".
 2. ששכ"ה (פרק מ' דפו"ח הע' רל"א) – "ומהיות טוב יאמר לפני לקיחת התרופה יר"מ ה' אלקי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חנם אתה (עיין סי' רל סע' ד), וזה נחשב כעין ברכה להוציאו מגדר גזלן וכ"כ בעל הציץ אליעזר זצ"ל בספר נשמת אברהם ח"א סי' רד סק"ד".

ג. יהי רצון: עם שם שמים או לא.

1. עם שם.
 (א) מחצית השקל (ס"ק ו').
 (ב) ח"א (כלל ס"ה סעי' א') - לשונו מובא לעיל.
 (ג) קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' ד') - לשונו מובא לעיל.
 (ד) ערה"ש (סעי' ה') - לשונו מובא לעיל.
 (ה) חזון עובדיה (ברכות עמ' תצ"ט).
 (ו) ששכ"ה (פרק מ' סעי' פ"א [דפו"ח, סעי' צ"ד]).
 (ז) וזאת הברכה (עמ' קי"ג אות ד') – "הלוקח תרופה או העושה עניו של רפואה אומר: 'יהי רצון מלפניך ה' א-לוקי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חנם אתה' (רל ד, שם מ"ב ו). ועל ידי תפילה זו ישים בטחונו בבורא יתברך ויבקש ממנו שתהיה לו לרפואה (שם מ"ב ו)".
 2. בלי שם.
 (א) פסקי תשובות (הע' י"ב) – "מנהג העולם לומר הנוסח בלא להזכיר שם שמים".
 (ב) עי' אמת ליעקב (על סעי' ד') – "וכמדומה לי שלא נהגו בשאר רפואות לומר שם, ובהקזה אין העולם רגילים מעת שירדה חולשה לעולם, ועיין במחצה"ש. ובפמ"ג בא"א סק"ו כתב דאף בהקזה העיד הא"ר שלא ראה שנוהגין לברך בשם ומלכות, ואולי מה"ט שכתבתי, ואף עתה שלא נהגו בהקזה מ"מ נהגו עתה בנתוחים מסוכנים, ולאחר נתוח צ"ע אם יברך בשם ומלכות".

ד. הלשון 'עסק זה לרפואה' או 'תרופה זו לרפואה'.

1. עסק זה לרפואה – שלחן שלמה (סעי' ד', לשונו מובא לעיל), ח"א (כלל ס"ה סעי' א', לשונו מובא לעיל), קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' ד', לשונו מובא לעיל), ששכ"ה (פרק מ' דפו"ח הע' רל"א, לשונו מובא לעיל), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ט"ו סעי' ט"ו, לשונו מובא לקמן), וזאת הברכה (עמ' קי"ג אות ד', לשונו מובא לעיל).
 2. מראי מקומות – ערה"ש (סעי' ה', לשונו מובא לעיל).
 (א) אג"מ (מסורת משה ח"ג עמ' ת"א אות צ"ב) – "וכשלוקח רבינו גלולות לרפואה, קודם ששם הגלולה בפיו אמר נוסח התפילה המובא בגמרא 'יהי רצון שיהיה עסק זה לרפואה וכו'', והוסיף אז רבינו ואמר שבאמת יכול להיות שהלשון 'עסק' מתאים יותר לומר על מעשה כמו הקזת דם, משא"כ בלקיחת תרופה שאין זה עסק לכאורה יותר טוב לומר שתהא תרופה זו לי לרפואה וכדומה, אבל אין קפידה גדולה".

ה. לאחר הרפואה.

1. נוהגין, בלי שם.
 (א) מחצית השקל (ס"ק ו') – "ובספר אליה רבה ... מה שכתב בשו"ע ולאחר שהקיז יאמר ברוך רופא חולים, וכתב הט"ז [ס"ק ג] שצריך לומר בשם ומלכות. א"כ בשאר רפואות לא יאמר בשם ומלכות, שלא להכניס בספק".
 (ב) חזון עובדיה (ברכות עמ' תצ"ט).

(ג) ששכ"ה (פרק מ' סעי' פ"א [דפ"ח, סעי' צ"ד]) – "ויאמר: ברוך רופא חולים".
 (ד) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ו סוף הע' מ') – "אלא שהברכה לאחריה נזהר מיהא לומר בלא שם".
 (ה) וזאת הברכה (עמ' קי"ג אות ד') – "ולאחר שעשה הרפואה יאמר: 'ברוך רופא חולים' (ר"ל ד שם מ"ב ז, ע"ש שנהגו לברכו בלי שם ומלכות)".

2. אין נוהגין.

(א) עי' שלחן שלמה (סעי' ד') - לשונו מובא לעיל.
 (ב) עי' ח"א (כלל ס"ה סעי' א') - לשונו מובא לעיל.
 (ג) עי' קיצור שו"ע (סי' ס"א סעי' ד') - לשונו מובא לעיל.
 (ד) פסקי תשובות (אות ד') – "אבל לאחר הרפואה אין נהוג שהמתרפא אומר ברוך רופא חולים וכ"ש שלא בהזכרת השם, כי נקטינן שבזה אין דברי השו"ע אמורים אלא בהקזת דם".

ו. לומר יהי רצון במקום מטונף.

1. מחמיר – אור יצחק (ח"א או"ח סוף סי' ס"א, "שאלת: מובא בשו"ע או"ח סי' ר"ל לומר יהי רצון לפני רפואה, האם מותר לומר יהי רצון זה במקום שיש בו צואה או ריח רע. תשובה: אסור").

ז. דין התפילה על תרופה שמשכך כאבים.

1. יאמר.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קל"ב) – "שאלה: הלוקח כדור 'אקמול', האם אומר תפילה זו. ששמא דוקא בעסק של רפואה, (שמרפא את המחלה) נתקן תפילה זו, אבל כאן אין הכדור מרפא כלל, ורק מרגיע כאבים, א"כ יתכן שלא תקנו על זה תפילה זו. תשובה: גם הרגעה הוא רפואה".

ח. דין התפילה על ויטמינים.

1. יאמר.

(א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ו סוף הע' מ') – "והתפילה שלפניה נהג לומר גם קודם שנטל ויטמינים לחיזוק גופו".

2. מראי מקומות.

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קל"ב) – "שאלה: הלוקח כדור ויטמינים או כדור ברזל, האם אומר תפילה זו, שזה לא מרפא, אלא שהגוף צריך ויטמינים וברזל, (ובדרך כלל הגוף מקבל אותו מהאוכל), ולפעמים כשחסר בגוף, מוסיפים אותו דרך כדורים, האם נדמהו לתרופה, או לאוכל. תשובה: אולי".

ט. דין התפילה על תרופות שנתבררו ונתאמתו שמרפאות.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' קל"ב, הע' שס"ז) – "שאלה: בזמנינו יש תרופות רבות, שהשפעתם הוכחה במאת האחוזים והיא בדוקה ומנוסה. האם גם בכאלו תרופות אומרים תפילה זו, או שמא רק בתרופות שלא ברור שהן מרפאות, יש לומר תפילה זו. תשובה: בודאי יש להתפלל. [צ"ב מהו באמת הטעם, ומ"ש מאוכל שא"צ להתפלל שישבע ע"י האוכל, ויתכן לפרש שחולי של אדם הוא 'גזירה משמים' שיהלה, וכשבא להתרפאות ביאורו שרוצה שעכשיו ישתנה הגזירה ממנו, ולזה צריך תפילה. וראיה לדברינו שכתוב שניתן 'רשות' לרופא לרפאות, וביאורו שבלי רשות מיוחדת נחשב זאת שבא לשנות את הגזירה משמים, אלא שנתחדש שיש רשות לשנות הגזירה אבל צריך תפילה]".

י. דין התפילה על מאכל בריאים.

1. אם מכיין רק לרפואה מתפלל.

(א) עי' הגר"ש דבליצקי זצ"ל (זה השלחן ח"א על סי' ר"ח, עמ' כ"ב) - לשונו מובא לעיל.
 (ב) הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה ריש עמ' קל"ג) – "שאלה: אדם שהתרופה למחלתו היא לאכול מאכל מסויים, שהוא מאכל בריאים. האם מתפלל תפילה זו. (למשל ר' צדוק שהיה אוכל תאנים להברות עצמו). תשובה: אם מכיין רק לרפואה מתפלל".

יא. הלוקח תרופות לרואת הנפש.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קל"ג) – "הלוקח תרופות לרואת הנפש, האם מתפלל תפילה זו. תשובה: כן".

יב. דין התפילה במשחות.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קל"ג) – "על משחות שמיועדות לשימוש חיצוני, (על כל מיני פצעים וחולי בגוף). האם מתפלל תפילה תפילה זו, ששמא דוקא בתרופות הנכנסות בתוך הגוף תקנו. תשובה: כן".

יג. דין התפילה לפני ניתוח.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קל"ג) – "מי שעושים לו ניתוח, האם יתפלל תפילה זו, או לא. תשובה: כן".

יד. דברים שהם רק לברר את החולי.

1. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קל"ג) – "העושה בדיקת דם, שבה יבורר אם הוא חולה, (ומה החולי שלו), ועי"ז יוכלו לטפל במחלה, האם מתפלל תפילה זו. תשובה: לא".
2. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קל"ג) – "המודד חום האם יתפלל תפילה זו, או לא. תשובה: לא".
3. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קל"ג) – "העושה צילום רנטגן, לברר דברים פנימיים שבגוף, האם יתפלל תפילה זו, או לא. תשובה: לא".

טו. דין התפילה על חיסון.

1. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' קל"ג, הע' שס"ט) – "שאלה: לפני מתן חיסון לקטנים, שעשוי למנוע מחלות בעתיד. האם מתפלל תפילה זו. ששמא רק בתרופה שמרפאה את המחלה הקיימת תקנו משא"כ כאן, שזהו לא לרפאות מחלה קיימת. תשובה: ראוי להתפלל. [משמע בלשון שאינו חיוב רק 'ראוי', ולמש"כ לעיל א"ש שכל זמן שאין חולי לפנינו, עוד אין כאן גזירה משמים שבא לשנותה ולכן אין חיוב להתפלל]".

טז. דברים הנעשים ונלקחים למנוע חולי בעתיד.

1. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קל"ד) – "אשה, שע"פ המלצת הרבנים, נוטלת כדורים למניעת הריון, האם תאמר תפילה זו. תשובה: לא".
- הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קל"ד) – "לאחרונה, מפרסמים לפני צום, על כדורים בשם 'קלי צום', המקלים על תחושת הצום. האם כשלוקחים אותם צריך להתפלל תפילה זו. תשובה: לא".
- הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קל"ד) – "הרגיש בנסיעות, ונוטל גלולות נגד הקאות לפני נסיעה. האם בכה"ג יתפלל תפילה זו. תשובה: לא".

יז. דין התפילה בתרופות הנלקחות אצל זקנים.

1. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קל"ד, הע' ש"ע) – "שאלה: יש זקנים שלוקחים תרופות באופן קבוע, (שנים ע"ג שנים). ללב, ללחץ דם וכו', האם כל פעם שלוקחים תרופה יתפללו תפילה זו. תשובה: אולי. [יתכן לפרש ספק רבינו, ע"פ ביאורינו לעיל שחולי הוא גזירה מן השמים, ולכן צריך תפילה כשבא לצאת מזה, וא"כ יתכן שהבעיות של זקנים שנובע בצורה טבעית מזקנה, יתכן שזהו כבר בגדר כמו 'רעב', שצריך אוכל לשבוע, ולא בגדר של גזירה של חולי, ולכן אין ברור שצריך כאן תפילה מיוחדת, ודו"ק]".

יח. דין התפילה בפעילות גופנית ודיאטה לרפואה.

1. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קל"ד) – "מי שציוו עליו הרופאים לעשות 'הליכה כל יום', לצורך רפואה, האם מתפלל תפילה זו. תשובה: לא".
- הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' קל"ד) – "מי שציוו עליו הרופאים לעשות 'דיאטה', (להוריד ממשקלו), ואוכל מאכלים מיוחדים של דיאטה כמו שציוו עליו, האם כל פעם שאוכל מאכלים אלו מתפלל תפילה זו. תשובה: לא".

יט. דין התפילה בעשיית גבס ופיזיותרפיה.

1. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה ריש עמ' קל"ה) – "מי שנעשה לו שבר ועושה גבס, האם יתפלל זו, או לא. תשובה: אולי".
- הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קל"ה) – "העושה 'פיזיותרפיה', (והוא תנועות ידים ורגלים, בשביל השרירים שלא יתנונו), האם מתפלל תפילה זו. תשובה: אולי".

כ. מדוע מקילים העולם בתפילה על רפואה והדומה לו.

1. הגר"ח זצ"ל (שער העין עמ' תל"ח אות כ"א, הע' י"ח) – "הרמב"ם בריש הל' ברכות כתב, שנמצאו כל הברכות כולן ג' מינים, ברכות הניה וברכות מצוות וברכות הודאה שהן דרך שבח והודאה ובקשה, ובפ"י הלכה א' כתב הכ"מ שברכות הבקשה הם אלו שבלא פתיחה וחתימה כהנכנס למרחץ ולהקיז דם וכדו', ונמצא שברכות אלו אע"פ שהם בלא פתיחה וחתימה אלא יהי רצון, מ"מ הם חובה ככל שאר הברכות שתקנו חכמים, שהרי כללם הרמב"ם בפ"א בחדא מחתא עם כל הברכות. ולפי"ז יש לתמוה מדוע אין העם נזהרים בברכות אלו. ואמנם בתפילת הדרך וביהי רצון בתחילת ובסוף הלימוד נזהרים, מ"מ הרי ישנם עוד תפילות המבוארים בשו"ע בסי' ר"ל, כהנכנס למוד גורנו, ולהקיז דם, ועל כל רפואה לומר יהי רצון שיהא עסק וכו', ובכל אלו לא ראינו שמקפידים אף הת"ח לומר, ולהנ"ל הוא חובה ככל שאר הברכות שתקנו חז"ל, וצ"ע. תשובה: עי' רמ"א בסי' רכ"ג ס"א וכש"כ בענינים אלו. [דברמ"א שם איתא, די"א ששהיינו על לידת בנו רשות, 'ומזה נתפשט שרבים מקילים באלו הברכות', והיינו בשאר ברכות שהיינו והטוה"מ. (ראה בעיונים שלהי סי' ו'). וס"ל לרבינו, דהוא הדין בתפילות כ"יהי רצון', דנתפשט שרבים מקילין]".

ח. לוקח תרופה בשבת: האם מותר לומר יה"ר שתהא לרפואה.

א. לוקח תרופה באופן המותר בשבת [כגון חולה שאין בו סכנה].

1. מיקל.
- (א) הרי"ל זוסמן (ישורון ח"מ עמ' תצ"ג) - לשונו מובא לקמן.
- (ב) חוט שני (נושאים שונים שבת ס"ק כ"א אות ב', עמ' רצ"ג) – "מסתברא דמותר לומר 'יהי רצון וכו'" בשעה שלוקח תרופה בשבת, וכן מותר לומר היהי רצון שאומרים בסיום מסכתא, דהוי נוסח קבוע".

- (ג) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ט"ו סעי' ט"ו, עמ' תע"ו) – "חולה שאין בו סכנה שהותר לו ליקח תרופה בשבת, נראה דמותר לו לומר 'יה"ר שיהא עסק זה לי לרפואה כו' קודם שלוקח התרופה".
- (ד) הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק ל"ח אות ל"ג) – לשונו מובא לקמן.
- (ה) ודרשת וחקרת (ח"ג או"ח סי' ל"ז אות י"ב) – "וכן הלוקח תרופה בשבת מותר לומר 'יה"ר שתהא לרפואה'".
- (ו) עי' בקשות בשבת (פרק ה' סעי' ט"ו) – "יש לצדד שהנוטל תרופה באופן המותר בשבת, יכול לומר 'יה"ר קודם נטילת תרופה'".
- (ז) פסקי תשובות (דפו"ח, סי' רפ"ח אות ז') – "תפילת החולה קודם שלוקח טיפול או תרופה".
2. מחמיר.
- (א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ו אות ל"ד הע' מ"א, עי' זה השלחן ח"א על סי' ר"ח [לשונו מובא לקמן]) – "דיש להסתפק ... ולמעשה כמדו' שלא היה אומר זה בשבת כלל".
3. מראי מקומות.
- (א) עקבי סופר (הג"ה על התעוררות תשובה ח"א-ב סי' קס"ח) – "ויל"ע בגונוי דמותר לו לקחת תרופות בשבת, האם מותר לו לומר 'יה"ר בנוסח הנ"ל, או דצריך לשנות קצת, ודומיא מה דאיתא בשו"ע (סי' רפ"ז) לגבי המבקר חולה בשבת".

ב. אוכל ושותה בשבת מאכל בריאים לרפואה [כגון מקצת חולה].

1. מיקל.
- (א) הרי"ל זוסמן (ישורון ח"מ עמ' תצ"ג) – "בדין אמירת יהי רצון לפני רפואה בשבת לענ"ד מותר וגם צריך לומר עפי"ה, כ"א [=כי אם] הוא לוקח דבר המיוחד לרפואה באופן המותר, הרי מותר לו לומר בפירוש שלוקח לשם רפואה, כי באדם כזה לא גזרו חז"ל כלל, ואם ההיתר הוא מצד שהוא דבר מאכל, נראה דגם בזה אין שום גזירה אפילו אם הוא לוקח בפירוש אך ורק לשם רפואה ולא לשם מאכל, דכיון שסו"ס הוא דבר מאכל לא איכפת לן כלל במחשבתו".
2. מחמיר.
- (א) התעוררות תשובה (ח"א-ב סי' קס"ח) – "נראה הא דתנן בשבת (ק"ט ע"ב) ונפסק להלכה בשו"ע או"ח (סי' שכ"ה סל"ז) שהמאכלים והמשקים שאוכלים ושותים אותם גם הבריאים, הגם שהאוכלו והשותהו מכוונין לרפואה מותרים לאוכלם ולשתותם בשבת, כיון שגם הבריאים אוכלים ושותים מזה, מ"מ אסור לומר יהי רצון שעסק זה יהיה לי לרפואה [כמו שנדפס בסידורים ועיי' במג"א (סי' ר"ל סק"ו)], כיון שבזה מראה להדיא שעושה משום רפואה".
- (ב) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (זה השלחן ח"א על סי' ר"ח, עמ' כ"ב) – "ונראה דאם אוכל ושותה בשבת מאכל בריאים לרפואה שזה מותר כדאיתא בסימן שכ"ח סל"ז, לא יאמר בקשה זו, שעל ידי זה מוכח ביותר שעושה לרפואה ... וגם יש לדון מצד איסור תחינה בשבת".
- (ג) הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק ל"ח אות ל"ג) – "ומרן ביאר: מצינו בשו"ע (סי' שכ"ח סעי' ל"ז) כל אוכלים ומשקים שהם מאכל בריאים מותר לאוכלן ולשתותן לרפואה, והטעם כי לא ניכר שאוכל לרפואה, והנה לפי"ז אם יאמר תחילה יה"ר שיהא עסק זה לי וכו', הרי ניכר שאוכל לרפואה ויהי אסור לו, אמנם אם זו תרופה שמותר לו לקחת בשבת א"כ שוב אין נ"מ אם ניכר או לא שהרי מותר לו לקחת התרופה, לכן מותר לו גם לומר את יהי רצון. ומצד מה שזה בקשות בשבת, הותר כיון שזה לצורך השבת עכ"ד".

ט. שמתעטש (sneezes).

- א. ברכות (דף נג.) – "תניא נמי הכי: של בית רבן גמליאל לא היו אומרים מרפא בבית המדרש מפני בטול בית המדרש".
1. רש"י (שם) – "מרפא. לאדם המתעטש, שרגילים לומר אסותא".

ב. הטעם שאומרים "אסותא".

1. פרקי דרבי אליעזר (פרק נ"ב), הו"ד רע"א (גליון הש"ס ברכות דף נג.) – "שבעה דברים מופתים נבראו בעולם שלא היה כמותן. מופת ראשון ... מופת רביעי, מיום שנבראו שמים וארץ לא היה אדם חולה, אלא אם היה בדרך או בשוק היה עוטש והיתה נשמתו יוצאת מנחיריו. עד שבא יעקב אבינו בקש על זאת רחמים, ואמר לפני רבון כל העולמים, אל תקח את נפשי ממני עד שאצוה את בני ואת בני ביתי, ונעתר לו, שנאמר [בראשית מח, א] ויהי אחר הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חלה. ושמעו הדברים כל מלכי הארץ ותמהו שלא היה כמותו מיום שנבראו שמים וארץ. לפיכך חייב אדם לומר בעטישתו, חיים, שנהפך המות הזה לאור, שנאמר [איוב מא, י] עטישתיו תהל אור".
- (א) רד"ל (שם) – "עוטש ונשמתו יוצאה מנחיריו. כשם שניתנה בו ע"י נפחת רוח חיים באפיו, כן ע"י עיטוש שהוא חזרת הרוח מאפיו לחוץ בחזקה, היתה הנשמה יוצאה וחוזרת למקומה".
- (ב) תורה תמימה (בראשית פרק ז' אות ט"ז) – "דהנשמה יוצאת מן האדם בדרך שבאה, וכיון שתחלת ביאתה היא דרך האף כמש"כ ויפח באפיו נשמת חיים לכן סופה לצאת ג"כ דרך האף, ויתכן לומר דמזה הטעם נוהגין לומר להעוטש אסותא [ע' ברכות נ"ג א' וברש"י] והוא ע"פ מ"ד בילקוט פ' לך רמז ע"ז דעד יעקב שלא היתה חולשה קודם מיתה היו מתים פתאום ע"י עטישה, שהי' אדם עוטש ונשמתו יוצאת מאפו, וזה ג"כ מפני שהאף הוא המעבר שבין החיות והמיתה, ולכן בשעה שהאדם עוטש הוא עלול לסכנה ואומרים לו אסותא. ורש"י בברכות שם כתב וז"ל, לאדם שעוטש רגילים לומר אסותא, עכ"ל, משמע דרק אחרים רגילים לומר כן להעוטש ולא העוטש עצמו, וגם מבואר מדבריו דאינו רק מנהג, אבל בילקוט שם איתא חייב אדם בעטישה להודות להקב"ה, מבואר שיש חיוב להעוטש עצמו לומר לשון הודאה, ויש שנוהגין לומר לישועתך קויתי ה', ולפי המבואר הוא מנהג חיובי. ואפשר לומר דלהעוטש עצמו הוא חיוב ולאחרים הוא רק מנהג מטעם דרך ארץ, ואין להאריך עוד".

ג. **האם יש חייב לומר "אסותא", לבריית [gesundheit, good health, bless you, etc].**

1. כ' בלשון "חייב" – פרקי דרבי אליעזר (פרק נ"ב, לשונו מובא לעיל), הו"ד במדרש (ילמדנו ילקוט תלמיד תורה בראשית אות קפ"ג), ילקוט שמעוני (פר' לך פרק ט"ו רמז ע"ז ד"ה שבעה), "לפיכך חייב אדם בעטישה להודות להקב"ה שנהפך ממות לחיים שנא' עטישותיו תהל אור", תזקוני (בראשית פרק מ"ח פסוק א'), של"ה (שער האותיות אות ה"א ערך הלל אות ז'), רע"א (גליון הש"ס ברכות דף נג.).

2. אין חייב ממש אלא מצוה.

א) הגר"ח זצ"ל (קו' עזרת אליעזר פר' ויחי, עמ' קס"ה) – "שאלה: הגמ' בברכות בדף נג' ע"א בברכות אומרת שבית רבן גמליאל לא היו אומרים מרפא בבית המדרש מפני ביטול בית המדרש. וצריך ביאור, הרי יש חיוב לומר זאת, כפי שמביא הגליון הש"ס בשם פרקי דר"א פרק נב' מיום שנבראו שמים וארץ לא היה אדם חולה אלא אם היה בדרך או בשוק והיה עושט ונשמתו יוצא מנחיריו עד שבא יעקב אבינו וביקש רחמים וכו' לפיכך חייב אדם לומר בעטישתו חיים שנהפך המות הזה לאור וכו', ולכן מברכים את השני באסותא. א"כ עד כמה שזה חיוב לאחל, מדוע לא לענות באמצע הלימוד. וכי אם בשעה שלמדו תורה אחד בדרך שהכל נהיה בדברו חבירו, לא היה עונה אמן. תשובה: אינו חיוב ממש אלא מצוה".

3. מראי מקומות.

א) **תורה תמימה** (בראשית פרק ז' אות ט"ז [לשונו מובא לעיל], פרק מ"ח סוף אות א') – "והנה בגמרא לא נתבאר אופן המיתה קודם שביקש יעקב חולשא קודמת, רק בילקוט פ' לך רמז ע"ז מבואר שהיו מתים ע"י עטישה, והיינו שהי' אדם עוטש ונשמתו יוצאת מנחיריו [באופן שבאה לו כמש"כ ויפח באפיו נשמת חיים], ולכן המנהג כשאדם עוטש אומרים לחיים ולשלום, מפני שאז נחשב לשעת סכנה. ועיין ברכות נ"ג א', אין אומרים מרפא בביהכ"נ מפני בטול תורה, ופירש"י לאדם המתעטש רגילין לומר אסותא, עכ"ל, משמע דאינו מצד הדין אלא מנהג בעלמא, אבל בילקוט ומ"ר שם איתא הלשון חייב אדם בעטישה להודות להקב"ה וכו', וצ"ל דלהאדם עצמו הוא חיוב ולאחרים הוא מנהג מוסרי ודרך ארץ, והנה עכ"פ להמעטש עצמו הוא חיוב, וצ"ע שאין נוהגין כן, ויש אומרים בשעת עטישה לישועתך קוית' ה', ואולי זה הוא ממקור החיוב המבואר, אבל לא נתפשט מנהג זה".

ד. **האם זה מדרכי האמורי.**

1. מקור.

א) **תוספתא** (שבת פרק ח' הל' ב') – "האומר מרפא הרי זה מדרכי האמורי ר' אלעזר ברבי צדוק אומר [אין אומר מרפא מפני ביטול תורה של בית ר"ג] לא היו אומרים מרפא [מפני דרכי האמורי]".

ב) **תוספתא** (גירסת הגר"א שם, ומנחת בכורים שם) – "האומר מרפא הרי זה מדרכי האמורי ר' אלעזר ברבי צדוק אומר של בית ר"ג לא היו אומרים מרפא בבהמ"ד מפני ביטול תורה".

2. מיקל.

א) **ב"י** (יו"ד סי' קע"ח ס"ק ב') – "כתבו הגהות מיימוניות בפרק י"א מהלכות ע"ז (הל' א) בשם רא"מ (יראים השלם סי' שיג) דמסברא אין להוסיף על מה שמנו חכמים שהיתה קבלה בידם שהוא מחוקות הגוים וכתב סמ"ג (שם) בתוספתא דשבת (שם) מונה כל מה שהיתה קבלה ביד חכמים מחוקותיהם ודרכי האמורי עכ"ל ובאמת שהרבה דברים שנויים באותה תוספתא שיש בהם משום דרכי האמורי והרבה בני אדם נכשלים בהם ואין איש שם על לב ושמא משמע להו שאין לחוש משום דרכי האמורי **אלא לדברים שהוזכרו בגמרא בלבד וכל שאר דברים השנויים בתוספתא הו דלא כהלכתא** דאם לא כן לא הוה שתיק תלמודא מינייהו".

3. מראי מקומות.

א) **גליוני הש"ס** (סנהדרין דף נב:) – "והנה מה דנאמר שם בתוספתא פ"ח האומר מרפא ה"ז מדרכי האמורי ר' אלעזר בר צדוק אומר אין אומר מרפא מפני ביטול תורה של בית ר"ג לא היו אומרים מרפא מפני דרכי האמורי עכ"ל התוספתא נ' דלהלכה אין באמירת מרפא מפני דרכי האמורי שכן בברכות נ"ג א' הובא רק של בית ר"ג לא היו אומרים מרפא מפני ביטול בית המדרש ומבואר דאין בו משום דרכי האמורי ונ' דהגמ' הית' גירסת כן בתוספתא הנ"ל בדרכי גמליאל מפני ביטול ביה"מ תחת מפני דרכי האמורי ואי דא"כ היינו דראב"צ י"ל דשל בית ר"ג ס"ל דרק ברבים בביהמ"ד הוא דחיישי לביטול אם יתעטש אחד ויצטרכו כל היושבים ולומדים להפסיק ולומר תיבת מרפא ומשא"כ יחיד היושב ולומד שפיר יש לו להפסיק ולומר תיבת מרפא בשמעו אדם מתעטש וראב"ץ ס"ל דגם יחיד הלומד אין אומר מרפא מפני ביטול תורה".

ה. **מי שמתעטש וחבירו א"ל אסותא יאמר לו ברוך תהיה ואח"כ יאמר לישועתך קוית' ה'.**

1. **מג"א** (ס"ק ו', ע"י זית רענן על ילקוט שמעוני שם), **א"ר** (סי' קע"ד ס"ק י"ז, א"ז שם ס"ק י"א), **באה"ט** (ס"ק ה'), שלחן שלמה (סעי' ה'), **ליקוטי מהרי"ח** (ברכת רפואה עמ' תר"ב), **וזאת הברכה** (עמ' קי"ד אות ה') – "מי שמתעטש וחבירו א"ל אסותא יאמר לו ברוך תהיה ואח"כ יאמר לישועתך קוית' ה' דהמתפלל על חבירו הוא נענ' תחלה יש"ש ב"ק פ"ח סי' ס"ד".

2. **מ"ב** (ס"ק ז') – "מי שמתעטש וחבירו אומר לו אסותא יאמר לו ברוך תהיה ואח"כ יאמר לישועתך קוית' ה' [דארוז"ל דמתחלה לא היה אדם חולה כלל אלא היה הולך בשוק ומתעטש ומת ע"י שבו יעקב אבינו וביקש רחמים על הדבר]".

3. **בזמן הזה: לא נהגו לומר לישועתך קוית' ה'.**

א) **מנהגי חת"ס** (פרק א' אות מ"ו) – "בשעת העיטוש לא ה' נהוג לומר לישועתך קוית' ה', שמא מתוך ההרגל יאמר אותו גם בבית המוצנע".

ב) **פסקי תשובות** (אות ה') – "והשתא לא נהגו לומר לישועתך קוית' ה' בהזכרת שם שמים כי חיישינן שמא יזכיר שם שמים והוא עסוק בעיטושו, ועוד שמא יתרגל לומר כן ויאמרנו גם בביהכ"ס וכמבוארת המטונפות".

4. מראי מקומות – **אפרקסתא דעניא** (ח"ב או"ח סי' ל"ו אות ג').

(א) של"ה (שער האותיות אות ה"א ערך הלל אות ז'), הו"ד בליקוטי מהרי"ח (ברכת רפואה עמ' תר"ב), ורבבות אפרים (ח"ג סי' תפ"ח) – "בפרקי רבי אליעזר (פרק נ"ב) ... ושמעתי, כמה שאומרים בעיטושם לישועתך קויתי ה'" (בראשית מט, יח), ויפה הוא. והכוונה בזה ההילול לה', כשם שהושעתני עתה, כן אני מקוה לישועתך, **כעין ברכת הגומל**, שאומרים 'מי שגמלך טוב הוא יגמלך [כל] טוב סלה' (שו"ע אורח חיים סי' רי"ט ס"ב).

(ב) כה"ח (ס"ק כ') – "מיהו יש חסידים שאין אומרים לישועתך קויתי ה' כשמתעטשים משום שחוששין שמא לא יכוונו בהזכרת ה' היטב מחמת שטרודים בעיטוש ומי שאינו מכוין כשמזכיר השם איסורו חמור כמ"ש לעיל סימן ה' אות ה' יעו"ש. ומיהו אם אינו מזכיר שם הוי"ה רק אומר לישועתך קויתי השם ש"ד".

(ג) הגר"ח זצ"ל (קו' עזרת אליעזר פר' ויחי, עמ' קס"ה) – "שאלה: בני אדם רגילים לאחל איש לרעהו בוקר טוב וכדומה, וכן מי שנתעטש אומרים לו לבריאות. נשאלתי מדוע לא נוהגים שהמתברך יענה אמן, הרי העומק באיחול בוקר טוב, או לבריאות למי שנתעטש, שאכן יהא בריא ויהא לו יום טוב, א"כ עד כמה שזה ברכה מדוע שלא יענה אמן. תשובה: מנענע עם הראש

1. מי שנתעטש, האם אומרים לו "רפואה" בבית מדרש.

1. ברכות (דף נג.) – "תניא נמי הכי: של בית רבן גמליאל לא היו אומרים מרפא בבית המדרש מפני בטול בית המדרש".

(א) הו"ד בראשונים – רמב"ם (הל' ת"ת פרק ד' הל' ט'), טור (סעי' י"ז), אורחות חיים (ח"א הל' ת"ת אות י"ט).
(ב) מהרי"ל (מנהגים סוף ליקוטים) – "הבנתי במהרי"ל ביושבנו לפניו ללמוד, ואם הוא מתעטש ואמרו מקצת הבחורים אסותא לא ענה להם דבר, וכן אם הם מתעטשים לא אמר להם אסותא, וטעמא דדברי תורה מרפאים".

2. בזמן הזה.

(א) מחמיר, אין אומרים לו רפואה בבית המדרש.

1) מחבר (יו"ד סי' רמ"ו סעי' י"ז) – "אין משיחין בבית המדרש אלא בדברי תורה. אפילו מי שנתעטש, אין אומרים לו: רפואה, בבית המדרש".

2) לבוש (יו"ד סי' רמ"ו סעי' י"ז) – "אין משיחין בבית המדרש אלא בדברי תורה, ואפילו מי שנתעטש אין אומרים לו רפואה בבית המדרש, וכל שכן שאר דברים שאין לדבר".

3) ט"ז (יו"ד סי' רמ"ו ס"ק ו') – "אין אומרים לו רפואה כו'. כתוב בפרישה ואפשר שזהו דוקא בימיהם שלא ראו מספריהם לחוץ כ"ש שלא היו משיחים אבל עכשיו דבלאו הכי אין נזהרין אומרים רפואה עכ"ל ולא היה לו לכתוב דבר זה לבדות קולא מלבו דאף דמצינו בא"ח סימן (פ') [ע'] סברא כזו לענין חתן שקורא ק"ש עכשיו כיון שגם שאר בני אדם אינם מכוונים היינו משום שנמשך מזה דבר טוב שיקרא ק"ש מה שאין כן כאן שימשך מזה דבר מגונה שהשומע סבר מדהותרה עכשיו לומר רפואה הותרה הרצועה ושיח גם כן שיחה בטלה וכבר אנו מזהרין בזה בעונש גחלי רתמים ח"ו ע"כ אין להשיג בזה להקל ואדרבה יהיה הרב מזהיר ע"ז וילמדו ק"ו לאיסור שיחה בטילה והמרבה בכבוד התורה ה"ו מכוון ומשובח".

4) הו"ד באה"ט (יו"ד סי' רמ"ו ס"ק ט').

5) ראש יוסף (ברכות דף נג., ע"י פמ"ג סי' קנ"א מש"ז ס"ק ד') – "והכין הלכתא אף על גב דמרפא ל"א בביה"מ (עיין י"ד רט"ו בט"ז)".

6) גר"ז (הל' ת"ת פרק ד' הל' י"א).

7) ליקוטי מהרי"ח (ברכת רפואה עמ' תר"ב).

(ב) מיקל.

1) ע"י פרישה (יו"ד סי' רמ"ו ס"ק ל"ו) – "אין אומרים לו רפואה בבית המדרש וכו'. ואפשר דזהו דוקא בימיהם שלא ראו מספריהם לחוץ כל שכן שלא היו משיחין אבל עכשיו דבלאו הכי לא נזהרין אומרים רפואה וק"ל".

2) ע"י ש"ך (יו"ד סי' רמ"ו ס"ק ט"ז) – "הפרישה".

3) ערה"ש (יו"ד סי' רמ"ו סעי' ל"ג) – "ואפילו מי שנתעטש אין אומרים לו אסותא מפני ביטול תורה וכתבו דעכשיו אומרים אסותא [שם סקט"ז]".

(ג) מראי מקומות – פר"ח (סי' ס"ז על סעי' א'), א"ר (סי' קנ"א ס"ק א').

1) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע או"ח סי' קנ"א סעי' י"ג) – "ויש אומרים שבזמן הזה שאין נזהרים כל כך בשיחה בבית המדרש אומרים רפואה (לחיים טובים) בבית המדרש. ונכון להחמיר באמצע הלימוד. אבל שלא בשעת הלימוד אפשר לסמוך על הסברא הנז' לומר חיים טובים בבית הכנסת למי שנתעטש".

3. יחיד הלומד.

(א) מראי מקומות – גליוני הש"ס (סנהדרין דף נב.; לישונו מובא לעיל).

4. בית הכנסת.

(א) אין אומרים.

1) עטרת זקנים (או"ח סי' קנ"א ס"ק ב') – "המתעטש. בבית הכנסת אין אומרים לו רפואה (מיימוני תלמוד תורה ד, ט)".

2) פמ"ג (סי' קנ"א מש"ז ס"ק ד') – "אם לומר אסותא בבית הכנסת, עיין יו"ד [סימן] רמ"ו סעיף י"ז בט"ז [ס"ק ו] וש"ך [ס"ק טז] שם, ועיין אליה רבה כאן [ס"ק א], ושל בית רבן גמליאל לא היו אומרים מרפא בבית המדרש מפני ביטול בית המדרש [ברכות נג, א], אין לומר בבית הכנסת שרו, י"ל במדרש בי רבנן לכתחילה שרי, קא משמע לן דאסור, וכל שכן בית הכנסת, עיין סעיף א' [בהגה] בשם הר"ן".

3) חסד לאלפים (סי' קנ"א ס"ק ה') – "המתעטש בבית הכנסת אין אומרים לו 'חיים טובים' או 'רפואה'".

4) בן איש חי (שנה א' פר' ויקרא אות י"א) – "המתעטש בבית הכנסת אין אומרים לו חיים טובים".

5) כה"ח (ס"ק כ') – "ראוי להורות".

6) מאמר מרדכי (ימות החול פרק ל"ב סעי' ל"ה) – "המתעטש בבית הכנסת אין אומרים לו 'לבראות' או 'חיים טובים'".

(ב) אומרים.

1) א"ר (סי' קנ"א ס"ק א', עי' א"ז ס"ק ג') – "מצאתי כתוב [עטרת זקנים ס"ק ג'] המתעטש בבית הכנסת אין אומרים לו רפואה, מיימוני ע"כ. (ובגן נטע נפל טעות בדפוס שכתב זה בשם ט"ז וצ"ל א"ז). ועתה עיינתי ולא מצאתי היכן הוא בהמיימוני כן, ואדרבה מדכתב פ"ד מה' ת"ת [ה"ט], וכן בטור יו"ד וש"ע סי' רמ"ו [סי"ז] דין זה על בית המדרש, משמע בבית הכנסת מותר, שהרי כתבו עלה דקדושת בית המדרש חמיר מקדושת בית הכנסת. ואין לפרש כוונת מצאתי כתוב הוא נמי על בית המדרש, דא"כ קשה מאי חידוש בזה על הש"ע, הא הש"ע גופיה כתבו ביו"ד כדאמרן. גם למה כתבו בשם מיימוני ולא הזכיר מטור וש"ע. ועוד הא כתב הכסף משנה וב"י שם דמקורו הוא מש"ס פ' אלו דברים [ברכות נג ע"א], ושם איתא של בית רבן גמליאל לא היו אומרים מרפא מפני ביטול בית המדרש, וא"כ בית הכנסת מנלן. ודוחק לומר דהוי נמי ביטול תפלה. ועוד דגם בבית המדרש כתב הש"ך שם [ס"ק טז] בשם הפרישה [ס"ק לו] דוקא בימיהם שלא ראו מספריהם לחוץ כל שכן שלא היו משיחין, אבל עכשיו דבלאו הכי אין נזהרים ואומרים רפואה, אף דהט"ז שם [סק"ו] החמיר, היינו משום כבוד התורה עי"ש. ועוד הא בלחם משנה שם הקשה על הרמב"ם הא מוקי הגמ' שם הך ברייתא כבית שמאי, משמע דלביית הלל מותר, ונדחק ליישב. מיהו נ"ל ליישב בהקדים דברמב"ם וטור משמע טעם האיסור משום קדושת בית המדרש, והוא תמוה, הא בברייתא מפורש טעם משום ביטול בית המדרש. אלא נראה לי ליישב הנ"ל, כי קשה נמי על בית רבן גמליאל איך עשו כבית שמאי, אלא נ"ל דס"ל אפילו לביית הלל אסור משום קדושת בית המדרש, ומאי דקאמר תניא כוותיה דבית שמאי היינו על טעם דתני משום ביטול בית המדרש, אבל לביית הלל איכא טעם אחר משום קדושת בית המדרש. ובין כך ובין כך (1) נראה להקל בבית הכנסת אפילו כשעוסק בתפלת המקום שמותר להפסיק".

2) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע או"ח סי' קנ"א סעי' י"ג) – לשונו מובא לעיל.

5. מראי מקומות.

א) הגר"ח"ק זצ"ל (קו' עזרת אליעזר פר' ויחי, עמ' קס"ה) – "שאלה: הגמ' בדף נג' ע"א אומרת של בית רבן גמליאל לא היו אומרים מרפא בבית המדרש מפני ביטול בית המדרש. והכוונה כשאחד התעטש לא אמרו אסותא וצ"ב, וכי כל הבית מדרש צריך לומר אסותא, לא די באחד שיאמר כן, א"כ איזה ביטול בית המדרש יש. תשובה: נהגו כולם".

הגר"ח"ק זצ"ל (קו' עזרת אליעזר פר' ויחי, עמ' קס"ה) – "שאלה: עוד יש לעיין באופן ששניים למדו חברותא ואחד התעטש, האם בכה"ג לפי בית רבן גמליאל יכל חבירו באמצע הלימוד לומר אסותא כי אין כאן ביטול בית המדרש שהרי רק חבירו שמע. תשובה: מי ששמע אומרים...".

הגר"ח"ק זצ"ל (קו' עזרת אליעזר פר' ויחי, עמ' קס"ה) – "שאלה: הגמ' בדף נג' ע"א אומרת תניא נמי הכי של בית רבן גמליאל לא היו אומרים מרפא בבית המדרש הגם שיש בזה מצוה מפני ביטול בית המדרש. האם מכאן אפשר לומר שאין ראוי לבוא לאסוף כספים לצדקה באמצע הסדר בשיבות או בכללים מפני ביטול בית המדרש כשמסתובבים בין האנשים שלומדים. תשובה: מזכה אותם במצוה גדולה".

ז. בשעת אכילה.

1. מחבר (סי' ק"ע סעי' א') – "אין משיחין בסעודה, שמא יקדים קנה לושט; ואפי' מי שנתעטש (פי' שטארנודאר"י בלע"ז) בסעודה, אסור לומר לו: אסותא".

2. בזמן הזה – עי' סי' ק"ע סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ח. שבת.

1. לא אמרו 'אסותא' למתעטש כי שבת היא מלזעוק.

א) בעלז (בצילא דמהימנותא עמ' ק"ד, הו"ד בשלחן רבותינו או"ח סי' רפ"ח על סעי' ט' [עמ' רס"ז]), הו"ד באוצר הלכות (ח"ד סי' רפ"ז אות י"ט) – "בבעלז הי' נוהגים שלא לומר אסותא בשבת על עיטוש מפני ששבת הוא מלזעוק".

ב) הו"ד בפסקי תשובות (דפו"ח, סי' רפ"ח הע' מ"ב) – "ע' שו"ת שם משמעון סי' כ"ב שבבעלז לא נהגו לומר ברוך ה' יום יום כי מוזכר שם הגלויות, כן לא אמרו 'אסותא' למתעטש כי שבת היא מלזעוק".

1) עי' שם משמעון (או"ח סי' כ"ב ד"ה ועתה, עמ' נ"ב), שכ' המנהג מבעלז לענין ברוך ה' יום ויום, ולא המנהג לענין אסותא.

2. מיקל.

א) הגרשז"א זצ"ל (חכו ממתקים ח"ב עמ' קפ"ו) – שאצל חלק מאנשי ירושלים קיים מנהג ביציאה מן המקווה לאחל איש לרעהו שיהיה לרפואה או לאסותא חכם אחד שאל את הגרשז"א אוירבך האם גם בשבת ניתן לאחל כך והגרשז"א השיבו בפשטות שאפשר ואין בכך שום שאלה".

ב) הגר"ח"ק זצ"ל (אוצר פלאות התורה פר' ויחי עמ' תרס"ב) – "הנה הבאתי לעיל שאמירת אסותא היא תפילה ובקשה שיהיה לרפואה ... ולפי זה יש לעיין האם מותר לומר אסותא בשבת, כיון שביום השבת אין להעתיר על החולים ... הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א [זצ"ל] בחודש אייר תשע"ב, שאלתיו שאלה זו, וענה לי, שמותר לומר אסותא בשבת כיון שהיא גם ברכה ולא תפילה בלבד, וגם אין בני אדם מכוונים לשם בקשה ותפילה אלא לשם ברכה".

ג) משאת שבת (עמ' תקס"ח אות פ"ג), הו"ד אש התורה (פר' בראשית עמ' קפ"ח) – "המתעטש אומרים אסותא וה"ה בשאר לשונות כנהוג".

3. מראי מקומות – מאיר עוז (חי"א עמ' נ"ו), עיטוש בהלכה (הופמן, עמ' מ"ד).

ט. לומר לאשה המתעטשת אסותא.

1. מיקל.

(א) דברי דוד (ח"ד סוף סי' י"ח) – "מותר לומר אסותא לאשה, דהוי כתפילה דמותר אפילו בפניה".
 (ב) והרשת וחקרת (ח"ו אה"ע סי' ד' אות ג' [עמ' רס"ג], על התורה ח"ז פר' ויחי תשע"א [עמ' קע"ו אות ז']) – "לאור כל הנ"ל נלענ"ד שבאשה זה שמתעטשת, כגון באוטובוס בודאי לא יסובב איש לומר לה אסותא, ואם רוצה להתפלל לבריאותה יאמר כן בלחש, משום צניעות, ובמשפחתו הקרובה (אמו, אשתו, בתו, נכדתו וסבתו) בודאי מותר לומר להן אסותא, ובמשפחה רחוקה יותר (כגון כלתו, אחייניות בנות דודות וכדומה) לא יאמר להן בלשון נוכח, רק בקול רם שהן ישמעו 'אסותא אסותא' כאילו מדבר לכל הציבור, (עיין כע"ז בעזר מקודש שם) וכדומה שכן עמא דבר".

(ג) מאיר עוז (ח"א סוף עמ' נ"ו) – "פשוט שה"ה שיש לומר לאשה אסותא".

2. מראי מקומות – שערי יושר (ח"ה סי' ק"ה אות ד'), ברכת ראובן שלמה (ח"י סי' נ').

(א) מחקי ארץ (ח"ו אה"ע סי' ג') – "הנה תרגום אסותא הוא רפואה, ואמרו חז"ל (במסכת קידושין דף לד ע"א) גברי בעי חיי נשי לא בעי חיי, בתמיהה, וא"כ גם לנשים צריך לומר להם רפואה. וא"כ אם זו אשה שיש לו שיחה עמה ותוך כדי כך התעטשה, צריך לומר לה אסותא, או כמו שנוהגים היום לומר לבריאות, וכן אם היא קרובתו ומכירתו, ושמע שמתעטשת אומר לה אסותא. אבל אם זו אשה שאין לו שיחה עמה ואינו מכירה, כגון שעברה לידו או עמדו במקום אחד בהמתנה לאיזה דבר, נראה שלא אורח ארעא לפתוח עמה בלשון אסותא".

(ב) הר"ד ברדא (ויען שמואל ח"ט סוף סי' כ"ח, עמ' רל"ט) – "ומה שרצה כת"ר נר"ו לדעת אם מותר לאיש לומר לאשה המתעטשת 'אסותא'. הנה נראה פשוט שאם הוא בחיק המשפחה ויש בהם דודות וגיסות וקרובי משפחה, הנה מטעם נימוס ודרך ארץ אפשר לומר להם 'אסותא, לבריאות'. אבל כאשר אדם נמצא באיזה מקום כגון בסופר או בבנק וכיוצא בזה, ואשה זרה מתעטשת, נראה דיש לימנע כמה שאפשר שלא לומר לה 'לבריאות'. כיון שאין זה מדדכי הצניעות ויבוא ח"ו לידי כיעור וכו'. ובפרט בדורנו רבתה הפירצה והפריצות, והשי"ת יגדור פרצות ישראל".

י. מראי מקומות – בית מתתיהו (ח"ו סי' ל"ב).

י] כל מה דעביד רחמנא, לטב עביד - סעיף ה'.

ברכות (סוף דף ס:) – "אמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר, וכן תנא משמיה דרבי עקיבא: לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב עביד. כי הא, דרבי עקיבא דהוה קאזיל באורחא, מטא לההיא מתא, בעא אושפיזא לא יהבי ליה. אמר: כל דעביד רחמנא לטב. אזל ובת בדברא, והוה בהדיה תרנגולא וחמרא ושרגא. אתא זיקא כבייה לשרגא, אתא שונרא אכליה לתרנגולא, אתא אריה אכלא לחמרא. אמר: כל דעביד רחמנא לטב. ביה בליליא אתא גייסא, שבייה למתא. אמר להו: לאו אמרי לכו כל מה שעושה הקדוש ברוך הוא תלמוד הכל לטובה".

א. הלכה.

1. ראשונים – רא"ש (ברכות פרק ט' סעי' כ"ה), טור (סעי' ה').

2. פוסקים – מחבר (סעי' ה'), קיצור שו"ע (סי' נ"ט סעי' ד'), ערה"ש (סעי' ה'), סי' רכ"ב סעי' ג', עי' יו"ד סי' שע"ו סעי' ה').

ב. מה יותר להתרגיל: הלשון "גם זו לטובה" [תענית דף כא.], או הלשון "כל מה דעביד רחמנא לטב עביד".

1. גם זו לטובה.

(א) חכמת שלמה (על סעי' ה') – "נ"ב עיין בחיבורי על התורה שנת תר"ט בפרשת ויקרא מה שאמרו דיהא רגיל לומר גם זו לטובה, ולא בלשון השו"ע, עיין שם מה שכתבתי מלתא בטעמא מה נפקא מינה בין זה לזה, ע"ש ודו"ק".

2. כל מה דעביד רחמנא לטב עביד.

(א) עי' מהרש"א (ברכות ח"א סוף דף ס:) – "כוס וגו' ובשם ה' וגו' צרה ובשם ה' וגו'. בתרווייהו כתיב שם ה' שהוא רחמים דבמדת פורענות נמי שאדם חושב כן אפשר דעביד רחמנא לטב כדלקמן בעובדא דר' עקיבא דמייתי עליה והך דפרק סדר תענית (כא.) בעובדא דנחום איש גם זו לטובה הוה נמי שייך לאתויי הכא ואפשר דניחא ליה לאתויי האי לישנא כל דעביד רחמנא כו' דתולה הכל בהקב"ה וק"ל".

3. מראי מקומות – מאיר עוז (ח"א עמ' ס"א).

(א) אורחות צדיקים (שער השמחה) – "וירגיל פיו לומר 'גם זו לטובה' (תענית כא א), או 'כל מה דעביד רחמנא לטב עביד' (ברכות ס ב)".

שכל כוונותיו יהיו לשם שמים
סימן רל"א

א] לשם שמים - סעיף א'.

א. שינת הצהרים: שתין נשמי.

1. הגר"פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ד') – "השיעור המקובל לשתין נשמי הוא חצי שעה".
2. עי' סי' ד' סעי' ט"ז.

ב. מראי מקומות.

1. הגר"א בנצל שליט"א (ביצחק יקרא על המחבר סעי' א') – "מרן רבנו יוסף קארו היה חסיד שבישראל, וכתב בשו"ע דברים שהם ממדת חסידות שמקורם מהזהר, כגון חלק מדיני נטילת ידים. אבל סימן זה הוא מדינא, וכל אחד צריך לקים את כל הסימן. דין זה שכל מעשיו יהיו לשם שמים, כתבו הרמב"ם בי"ד החזקה, וחיובי מדינא, כמו דיני שבת וכדו'. ועוד כתב ספר החנוך דמי שאוכל ונהנה שלא לשם שמים אלא מאהבת עצמו, עובר על מצות עשה של 'ואהבת את ה' וגו' בכל לבבך וגו'", וזה פשטיה דקרא שאסור שתהיינה אהבות חוץ מאהבת ה'. אהבת התורה, אהבת ישראל ואהבת ארץ ישראל, הם חלק מאהבת ה'".

איסור והיתר קודם תפילת מנחה

סימן רל"ב

[ז] שומר.	[ד] מלאכה.	[א] שינה.
[ח] מנין קבוע.	[ה] אכילה ושתייה.	[ב] שלום.
	[ו] תורה.	[ג] לילך לדרך.

[א] שינה.

א. מיקל.

1. בית ברוך (כלל ל"ג אות ט') – "א"א דאין לישן לפני מנחה גדולה (תו"ה בשם יעב"ץ). ולא נראה דלא מצאנו איסור שינה אלא לפני ערבית דזמן של שינה הוא וחיישינן דשמא מחמת עייפות ישתקע בשינה".

ב. מחמיר.

1. סידור היעב"ץ (הלכות מנחה גדולה אות ד', עמ' תל"ט) – "ואסור לישן על מטתו סמוך למנחה גדולה ... בשינה שאין ארעי לשינה שעל המטה ... שאסור לישן סמוך למנחה גדולה עד שיתפלל מנחה תחילה. אבל ישן הוא וראשו ברכיו או על אצילי ידיו".
2. ח"ה (נדחי ישראל פרק ח' אות כ"ב) – "ועתה נבאר קצת לענין ק"ש של ערבית ותפלתה, מה מאד יזהר האדם שלא לומר אחר שכלה כל פעולותיו ביום אלך לביתי ואוכל קמעה ואשתה קמעה ואישן קמעה ואח"כ אקרא ק"ש ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה ויעבור זמן ק"ש ותפלה אלא אדם בא מן השדה או מן עסקו לבהכ"נ להתפלל מנחה ואח"כ אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה ואח"כ בבוא זמן ק"ש דהיינו בצאת הכוכבים קורא ק"ש ומתפלל".
3. שבט הלוי (נקיות וכבוד בתפילה פרק י' הע' ע').
4. חוט שני (נקיות וכבוד בתפילה פרק י' הע' ע').

ג. מחמיר, רק אם יש מקום לחוש שירדם עד סוף זמן תפילה.

1. אור לציון (ח"ב פרק ט"ו סעי' א') – "אם רגיל לישן מעט ביום ולקום מיד, יכול לישן קודם שיתפלל, אבל אם יודע בעצמו שפעמים שישן הרבה כצהרים, לא ישן עד שיתפלל".
2. הגריש"א זצ"ל (נקיות וכבוד בתפילה (פרק י' הע' ס"ט) – "שינה לפני מנחה ... שאין איסור אף בזמן מנחה קטנה, אלא אם כן יש מקום לחשוש שירדם עד סוף זמן התפילה".
- הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה תפילה פרק ז' הע' ט', הע' י') – "אמנם בשבת שרגילים לישון הרבה, נראה דדמי לסעודה גדולה ואסור גם סמוך למנחה גדולה".

ד. למחמירים, מזמן מנחה גדולה או מזמן מנחה קטנה.

1. אפילו מנחה גדולה – סידור היעב"ץ (הלכות מנחה גדולה אות ד', עמ' תל"ט, לישנו מובא לעיל).
2. רק מנחה קטנה – שבט הלוי (נקיות וכבוד בתפילה פרק י' הע' ע'), חוט שני (נקיות וכבוד בתפילה פרק י' הע' ע').

ה. מראי מקומות – בנין עולם (ח"א סי' א'), אבני ישפה (תפילה פרק ז' סעי' ד'), פסקי תשובות (הע' כ"ו), תפילה כהלכתה (פרק י"ח סעי' י"ד), שבט הקהתי (ח"ד סי' ע"ו).

1. ערה"ש (סעי' י"ז) – "ויש להסתפק איך הדין בשינה בזמן מנחה קטנה דלכאורה כיון דבערבית אמרו ריש ברכות [ד':] שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר וכו' ואישן קימעה וזהו בחצי שעה שקודם זמן תפלה כמ"ש בס"ר רל"ה וכו"ש בהגיע זמן מנחה עצמה או אפשר לומר דהתם בלילה זמן שינה חיישינן שמא ימשך בשינתו כל הלילה כדרך בני אדם אבל ביום אין דרך לישן הרבה וגם אפשר להעמיד שיקיצו אותו משינתו ואע"ג דבכה"ג אמרינן בסוכה [כ"ו.] ערבך ערבא צריך זהו לענין תפילין דגם זמן מועט נחשב לקבע מחשש הפחה ע"ש אבל לענין מנחה שיש עוד הרבה זמן אפשר לומר דמותר אם לא סמוך לסוף זמן מנחה והעולם נוהגים גם בזה היתר ובוודאי נכון מי שרוצה לישן אחר זמן מנחה קטנה שיתפלל מקודם מנחה".
2. אשי ישראל (פרק כ"ז סעי' כ"ז) – "עד זמן מנחה קטנה אפשר להקל ולישון, ולאחר מכן נכון שיתפלל קודם מנחה".

ו. פעמים לכתחילה להתפלל מנחה גדולה – עי' ח"א (שבת כלל א' אות י"א, זכרו תורת משה אות ח', נ"ל דאף על גב דמצוה להתפלל

לכתחלה מנחה בזמן מנחה קטנה, אבל בערב שבת, לא מבעיא אם נכנס למרחץ, דיש אומרים דאסור ליכנס לאחר חצות עד שיתפלל, ואפילו אם אינו נכנס למרחץ, ראוי להקדים להתפלל מנחה, כדי שיהיה פנוי בעת קריאה לבית הכנסת שלא יצטרך לילך מביתו עד שיזרוז את בני ביתו שידליקו נרות בזמנם, כי הנשים מתעצלות בכך ומתאחרות והרבה פעמים באות לידי חילול שבת, ומכל שכן המשרתות. ולכן, ישגיח על זה לזרזון), מ"ב (סי' רל"ג ס"ק א'), נדחי ישראל פרק ח' אות כ', "והרוצה לאכול או לעשות מלאכה ויש לחוש שמא ישכח להתפלל מותר לכתחלה להתפלל מנחה גדולה", אור לציון (ח"ב פרק ט"ו סעי' ב', "מותר להתפלל מנחה גדולה כדי שלא לעבור על איסור אכילה קודם התפילה").

[ב] שלום.

א. איזה תפילה.

1. ברכות (דף יד.) – "אמר רב: כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל - כאילו עשאו במה".
2. קודם מנחה מותר – א"ר (סי' פ"ט סוף ס"ק ז'), "כתב פסקי תוספות יש לחוש למעשה לאסור כל אלו גם משהגיע זמן קריאת שמע או תפלה של ערבית, אבל קודם מוסף או מנחה מותר".
3. עי' סי' רל"ה סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ג] לילך לדרך.

א. הלכה.

1. מחמיר.

- א) רבינו מנחם, הו"ד בכס"מ (הל' תפילה פרק ו' הל' ד') – "וכתב ה"ר מנוח ומ"ה הרוצה לצאת לדרך בשחרית טוב להתפלל בביתו ואע"פ שעדיין לא הגיע זמן תפלה כדי שיתפלל בכוונה ובעמידה משיתפלל בדרך במרוצה והוא שעלה עמוד השחר ולא דוקא שחרית אלא אפילו אי זו תפלה שתהיה כיון שהגיע זמנה אין לו לצאת עד שיתפלל אותה עכ"ל".
- ב) פר"ח (סי' פ"ט ס"ק ג').
- ג) פמ"ג (סי' פ"ט א"א ס"ק ו').
- ד) מ"ב (סי' פ"ט ס"ק י"ט) – "ואפילו קודם מנחה ומעריב אם הגיע זמנם דינם כמו קודם שחרית".
- ה) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון ל"ט עמ' ט"ז טור א') – "דאין לנסוע מעיר לעיר לפני מנחה או מעריב".
- ו) עי' הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ב' הע' נ').
- ז) ועי' אשל אברהם (בוטשאטש סי' צ' ס"ה).
- ח) עי' אהלך באמתך (פרק ד' הע' ס').

2. מיקל.

- א) עי' גר"ז (סי' פ"ט סעי' ד') – "אסור לאדם להתעסק בצרכיו קודם תפלת י"ח בשחר...".
- ב) אור לציון (ח"ב פרק ז' סעי' ו') – "אין לנסוע מעיר לעיר קודם תפילת שחרית, אך קודם תפילת מנחה וערבית מותר לנסוע".
- ג) הגרישז"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"ב אות ב') – "אמנם לפני שחרית אסור לצאת לשום דרך של רשות משום שזה צרכיו, אך לפני מנחה ומעריב אין לאסור, אא"כ יש חשש שלא יוכל להתפלל בדרך בכוונה וגם לא יספיק להתפלל בזמן במקום שעומד להגיע".

עי' הגרישז"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ט עמ' ט"ז טור ב') – "שדין זה שאסור לצאת לדרך לפני תפילת מנחה ומעריב אינו נוהג בזמנינו שיכולים לרדת ולהתפלל באמצע הדרך, ופעם היו אצל גוים, לכן היה אסור לצאת לדרך שלא היו יכולים לעצור באמצע".

ד) שבט הלוי (ח"ח סימן י"ח) – "אשר שאל אותי במה שמבואר בשו"ע או"ח סי' פ"ט ס"ג אסור לו להתעסק בצרכיו או לילך לדרך עד שיתפלל תפלת י"ח, ובמ"ב שם ס"ק י"ט כ' ואפילו קודם מנחה ומעריב אם הגיע זמנם דינם כמו קודם שחרית, והוא מרבינו מנוח פ"ו דתפלה ובפר"ח שם ס"ק ג', ובפמ"ג בא"א ס"ק ו'. וכב' נתקשה בשם זקנו הגאון הצדיק ר' יהודה זאב סגל שליט"א הר"מ דמנשטטר יצ"ו דא"כ מבואר שאיסור עשית צרכיו קודם תפלה שייך גם קודם מנחה ומעריב, וא"כ איך מצינו ידנינו ורגלינו שהולכים לדרך אחרי זמן מנחה ועושים צרכינו, והחניות פתוחות, ודבר זה שבשחרית אסור גם במנין קבוע ובקריאת שמע כיון שהסבה להאיסור משום מקדים צרכיו לצרכי שמים וצ"ע. ולדידי הדברים פשוטים אשר הרגיש גם כבודו, דודאי גוף איסור עשית צרכיו לא שייך רק בשחרית אלא דהולך לדרך בשחרית תרתי אית בי' חדא דהולך לצרכיו ועוד דאינו מתפלל בישוב ובישוב הדעת והיינו טעמא דהטור והשו"ע ופוסקים חולקים דין יוצא לדרך בבא בפני עצמה דלא משום עשית צרכיו בלבד נאסר, וזה ה' טעם הב"י שלא רצה בת"י הט"ז ס"ק ג' דאפילו דרך קצרה קאמר, דלשון הש"ס והפוסקים משמע דאף אם נכלול הליכה בדרך בגדר איסור עשית צרכיו מכ"מ יש בו גם תוספת טעם שאינו מתפלל בישוב הדעת וכיו"ב. ובמנחה אעפ"י שגוף גזירת עשית צרכיו לא גזרו רק בשחרית כמבואר ברמב"ם פ"ו מתפלה ובכל לשונות הפוסקים מכ"מ בהליכה בדרך חלק האיסור שהוא מצד זלוול התפלה נשאר גם במנחה וזה שיטת רבינו מנוח בכ"מ פ"ו מתפלה ובפר"ח הנ"ל ס"ק ג' ופמ"ג הנזכר והם הם דברי המ"ב ס"ק י"ט, ולא מיירי רק מהליכה בדרך אם גורם מרוצת או בטול התפלה והדברים פשוטים".

ה) עי' הגר"ש דבליצקי זצ"ל אליבא דהלכתא גליון ל"ט עמ' ט"ז טור ב') – "דבזמנינו מקילים לצאת לדרך מעיר לעיר לפני תפלת מנחה ומעריב, באופן שיוודע שיוכל להתפלל אחר כך במקום מסודר, כיון דהנסיעות קצרות ויש בכל מקום מנינים להתפלל".

ו) עי' ויהי בנסוע (פרק ה' סעי' ג').

3. אם אין דעתו כעת להתפלל אפשר דשפיר מותר להתעסק בצרכיו וגם לצאת לדרך אם גם שם יתפלל בצבור.

א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות ל"ה, הליכות שלמה תפלה פרק ב' סעי' י"א, שיח הלכה סי' פ"ט ס"ק י"ז [לשונו מובא לקמן]) – "אמנם מדברי רבינו מנוח המובא בכס"מ פ"ו מהל' תפלה ה"ד נראה דכשיוצא לדרך לאחר זמן מנחה דרק 'טוב' להתפלל בביתו, אבל אם אפשר לו להתפלל כשישוב מהדרך או בעיר שהולך לשם ליכא איסור. אך עדיין תמוה מזה שנהוג וגם מבואר שמתעסקין אף בצרכיו שהן צרכי חול גם לאחר שכבר הגיע זמן מנחה. וידידי ת"ח חשוב כבר שאל אותי ג"כ על דבר זה, ומביא בשמי בספרו שיח הלכה סי' פ"ט אות י"ז דאפשר שהאיסור להתעסק בצרכיו לפני מנחה הוא רק כשדעתו כעת להתפלל שחייב להקדים תפלה לצרכיו, אבל אם אין דעתו כעת להתפלל אפשר דשפיר מותר להתעסק בצרכיו וגם לצאת לדרך אם גם שם יתפלל בצבור, ואי משום שמא ימשך כבר כתבו דמהני שומר או שיש לו זמן קבוע לתפלתו, ועיי"ש שלכאורה אפשר שגם בשחרית אם ממתין כדי להתפלל בצבור, דלא אסור להתעסק לפני התפלה וחשיב כלא הגיע עדיין זמן תפלה, ועכ"פ אפשר שזה טוב לענין מנחה ומעריב".

עי' הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפלה פרק ב' הע' נ"א) – "ומ"מ לבחורים היוצאים לשמחת חתן לעיר אחרת, וכבר הגיע זמן מעריב, אבל התפלה קודם הנסיעה תפריע לסדרי הישיבה, התיר לנסוע קודם התפלה".

4. מראי מקומות – הגר"ד אויערבאך שליט"א (הליכות שלמה תפילה, עמ' רצ"ו).

(א) הגרשז"א זצ"ל (ועלהו לא יכול ח"א עמ' רצ"ד אות ג', מכתב) – "יציאה לדרך שאסור לפני התפילה, האם גם כשיוצאים לדרך במכונית. וגם כיום שהנסיעה כל כך פשוטה. והאם גם בנסיעה קצרה כמו מתל-אביב לפתח-תקוה, וכדומה, או שמא רק לדרך ארוכה. תשובה: מסתבר דל'צרכיו' אסור, אך לפני מנחה ומעריב לא ראיתי שנוהרין".

(ב) שיח הלכה (סי' פ"ט ס"ק י"ז) – "בפשטות נראה דהאיסור לפני מנחה ומעריב היינו גבי כל המבואר בשו"ע, הן דאסור להתעסק בצרכיו הן דאסור לצאת לדרך, והכי מסתבר דאיסור אחד לשניהם, ונלמד מהא דצדק לפניו יהלך וכו' וכדאיתא בברכות דף י"ד ע"א. הן אמנם בדברי הר' מנוח המובא בכס"מ בפ"ו מהל תפלה ה"ד שהוא המקור להלכה זו, מבואר האיסור גבי יציאה לדרך. וכן באחרונים (פר"ח סק"ג, פמ"ג א"א סק"ו, מחצה"ש סק"י) העתיקו הלכה זו גבי יציאה לדרך, והמ"ב סתם דבריו, ואמנם דבריו ג"כ מוסבים גבי לילך לדרך, בפשטות צ"ל דלאו דוקא וה"ה גבי איסור להתעסק בצרכיו, דהלכה אחת להם וכו"ל, ובפרט דמ"ב סק"כ מבואר דאיסור הליכה לדרך הוא מצד עוסק בצרכיו, וכ"כ בספרו נדחי ישראל פ"ח ס"ב, ומקורו בב"י כאן, וכ"ה בט"ז סק"ג, ועיין פמ"ג א"א סק"י. ולפי"ז יש לתמוה תמיהה רבתא, דהנה מבואר לקמן בס"ז דמותר להסתפר ולהתרחץ לפני שחרית, דלא גזרו רק לפני מנחה שהוא דבר המצוי, וכתב המ"ב שם בס"ק ל"ו בשם הא"ר, דהיינו דווקא לפני עה"ש, אבל לאחר עה"ש גם תספורת ורחיצה אסור, ומבואר בהגהות הגרע"א בס"י ע' הטעם בזה דלאחר עה"ש כבר שכיח וקיים הגזירה. אולם בשו"ע הגר"ז בס"י ע' ס"ה מצינו טעם אחר בזה, והוא דאה"נ מצד איסור של תספורת ורחיצה של שמא ימשך בהא לא גזרו לפני שחרית, ומצד זה שרי אף לאחר עה"ש, מ"מ למעשה לאחר עה"ש אסור מצד ההלכה המבוארת כאן דאסור להתעסק בצרכיו לפני התפילה, ובודאי תספורת ורחיצה הוי מתעסק בצרכיו, ולכן אסור גם דברים אלו לאחר עה"ש. - כן נראה מבואר מדבריו שם, עיי"ש. חזינן מדברי שו"ע הגר"ז, דרחיצה הוי בכלל האיסור של התעסקות בצרכיו, וזו סברא פשוטה, ולפי זה תמוה מאד היאך מתרחצים אנחנו לפני מנחה אף לאחר מנחה קטנה, ומבואר במ"ב סי' רל"ב ס"ק כ"ט דמקילינן עפי"ד הרמ"א שם, וסמכינן על קריאת השמש דקורא לצאת מבית המרחץ, עיי"ש. והדבר תמוה, דהתינוח גבי החשש של שמא ימשך, בהא מהני קריאת השמש דיזכירהו, אבל אכתי יאסר הרחיצה משום דמתעסק בצרכיו לפני מנחה, דהרי מקדים צרכיו לצרכי שמים, וכאמור מוכח משו"ע הגר"ז דרחיצה הוי בכלל צרכיו, ואסור להתעסק בצרכיו לפני מנחה, כדמבואר במ"ב כאן. וכן יש לתמוה לגבי שאר מלאכות דכתב הבה"ל בס"י רל"ב ס"ב ד"ה לבורסקי, דבמקום הצורך יש להקל בהם לפני מנחה ... ואמאי מקילינן, והרי יש לאסור משום מתעסק בצרכיו לפני צרכי שמים, ולכאורה הדבר צע"ג. והנה שמעתי להוכיח דבאמת הר' מנוח אמר דבריו רק לגבי היוצא לדרך בלבד, דהרי להדיא כתב הרמב"ם בפ"ו מה"ת ה"ד דעשיית מלאכה שרי לפני מנחה, ומסתימת הכס"מ משמע דהר' מנוח לא בא לחלוק על הרמב"ם, ובהכרח דהרמב"ם קאי רק לגבי עשיית מלאכה, והר' מנוח קאי רק לגבי יציאה לדרך. וקצת מדוקדק כן ברמב"ם גופא, דגבי איסור מלאכה כתב דאסור לעשות עד שיתפלל שחרית, ולגבי איסור יציאה לדרך כתב דלא יצא קודם שיתפלל, ומשמע כל תפלה. ולפי"ז כמובן דלק"מ תמיהתו הנ"ל, דאה"נ אין איסור רחיצה לפני מנחה בכה"ג שיש שמש, אמנם לפי הסברא הפשוטה ולפי הא דמשמע במ"ב דאיסור יציאה לדרך הוא משום התעסקות בצרכיו, לפ"ז תימה דלא יהני שמש, ויהא אסור להתרחץ ולהסתפר כבר לאחר מנחה גדולה, מצד התעסקות בצרכיו לפני מנחה, וצע"ג ... וממו"ר הגרשז"א אויערבאך שליט"א [זצ"ל] שמעתי ליישב, דנראה דכל האיסור של להתעסק בצרכיו לפני מנחה ומעריב זה רק בכה"ג שבדעתו כעת להתפלל, ויש לפניו עשיית מלאכה ותפילה, בהא חייב להקדים תפילה לעשיית מלאכה דכבוד שמים קודם. אבל אם אין בדעתו כעת להתפלל, ובפרט שרוצה להדר להתפלל בזמן מנחה קטנה, או שרוצה להדר להתפלל בצבור, או ביותר ישוב הדעת וכדו', אזי כלפיו נחשב הדבר ללא הגיע זמנו, ואפשר דשפיר שרי לצאת לדרך ולהתעסק בצרכיו לפני תפילתו, דכלל הוא בכל דיני קדימה שהדין חל רק כשרוצה כעת בשניהם, אבל אם אין בדעתו כעת בשניהם אין איסור בעשיית מלאכה, ועל זה סמכינן להקל ... ולפי"ז אמר מרן הגאון שליט"א [זצ"ל] ליישב תמיהתו הנ"ל, דמשום החשש של שמא ימשך שפיר מהני שומר, אבל אחר שהעמיד שומר אין כבר איסור מצד עוסק בצרכיו אי כעת עדיין לא רוצה להתפלל ... ושמעתי מת"ח אחד שליט"א דמלשון שו"ע הגר"ז משמע קצת דלא ס"ל כר' מנוח הנ"ל, וס"ל דהאיסור רק לפני תפילת שחרית, וז"ל בס"ד "וכן אסור לצאת לדרך בבקר עד שיתפלל י"ח וכו'", עכ"ל. משמע דס"ל דהאיסור הוא רק בבוקר".

(ג) הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ט עמ' ט"ז טור ב') – "דמי שיש לו זמן קבוע לתפילת מנחה ומעריב, ויספיק לחזור קודם זמן תפלתו, מותר לו לצאת לדרך לפני התפלה".

ב. שומר וכדומה מועיל – הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות ל"ה, עי' הליכות שלמה תפילה פרק ב' אות י"א), הגר"ח זצ"ל (נקיות וכבוד בתפילה עמ' קפ"א אות ק"ו, "אם ממנה שומר מותר"), שיח הלכה (סי' פ"ט אות י"ז), ועי' מאור השבת (ח"ב עמ' תקפ"ח).

ג. אם יכול להתפלל בנחת וישוב הדעת – יש להקל.

1. הגרישז"א זצ"ל (לשכנו תדרשו ח"א עמ' רע"ה אות ט"ז).

2. שבט הלוי (ח"ח סי' י"ח) – "דודאי גוף איסור עשית צרכיו לא שייך רק בשחרית אלא דהולך לדרך בשחרית תרתי אית בי' חזא דהולך לצרכיו ועוד דאינו מתפלל בישוב ובישוב הדעת והיינו טעמא דהטור והשו"ע ופוסקים חולקים דין יוצא לדרך בבא בפני עצמה דלא משום עשית צרכיו בלבד נאסר, וזה ה' טעם הב"י שלא רצה בת' הט"ז ס"ק ג' דאפילו דרך קצרה קאמר, דלשון הש"ס והפוסקים משמע דאף אם נכלול הליכה בדרך בגדר איסור עשית צרכיו מכ"מ יש בו גם תוספת טעם שאינו מתפלל בישוב הדעת וכיו"ב. ובמנחה אעפ"י שגוף גזירת עשית צרכיו לא גזרו רק בשחרית כמבואר ברמב"ם פ"ו מתפלה ובכל לשונות הפוסקים מכ"מ בהליכה בדרך חלק האיסור שהוא מצד זלזול התפלה נשאר גם במנחה וזה שיטת רבינו מנוח בכ"מ פ"ו מתפלה ובפר"ח הנ"ל ס"ק ג' ופמ"ג הנזכר והם הם דברי המ"ב ס"ק י"ט, ולא מיירי רק מהליכה בדרך אם גורם מרוצת או בטול התפלה והדברים פשוטים".

3. נקיות וכבוד בתפילה (פרק י' סעי' נ').

4. פסקי תשובות (הע' י"ט) – "ובשו"ת שבה"ל ח"ה סי' י"ח דטעם האיטור במנחה ומעריב שמא יטרד וישכח מלהתפלל או יתפלל בלא ישוב הדעת, א"כ בזמננו שאין בנסיעות קצרות (ואפילו מעיר לעיר) משום טירדא, ליכא איטור בזה, ובפרט כשיודע שאף בדרך יהיה לו מקום מסודר להתפלל. וכ"ש אם במקום שנמצא עתה אין לו מנין לתפלתו ובדרך או בהגיעו למחוז חפצו יהיה לו מנין".
5. אשי ישראל (פרק כ"ז הע' פ').

ד מלאכה

א. מקור.

1. שבת (דף ט): – "לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל, לא יכנס אדם למרחץ ולא לבורסקי ולא לאכול ולא לדין".
2. מחבר (סעי' ב') – "לא ישב אדם להסתפר סמוך למנחה, עד שיתפלל; ולא יכנס למרחץ ולא לבורסקי, ולא לדין ולא לאכול".
- ב. להסתפר בזה"ז, אם יש עוד זוג.
1. ואפשר שאם יש לו ב' או ג' זוגים שרי – מג"א (ס"ק ג'), "ואפשר שאם יש לו ב' או ג' זוגים שרי", "ואפשר שאם יש לו ב' או ג' זוגים מוכנים לפניו שרי".
2. מחמיר – א"ר (ס"ק ג'), "וכתב מג"א ואפשר שאם יש לו ב' או ג' זוגות שרי ע"כ. ונראה דלא פלוג רבנן, ורמב"ם בפירוש המשנה [שבת פ"א מ"ב] כתב או גזירה שיארע דבר בכלי מכלי התספורות עי"ש", עי' פמ"ג (א"א ס"ק ג'), "להסתפר. עיין מ"א. ואפשר לא פלוג ועיין אליה רבה [ס"ק ג]".
3. במנחה גדולה יש להקל – ברכי יוסף (ס"ק ד'), "נראה דכיון דאית ליה זוגי אחריני יש להקל סמוך למנחה גדולה".
4. מיקל – שיח יצחק (סי' קי"ב, "ולענ"ד דדיוקי' דהמג"א דייקא, מהא דשינה המחבר מלשון המשנה דקתני לפני הספר, ונקט להסתפר, מזה משמע דבספר שיש לו שני כלים ונסתלק חשש שמא ישבר הזוג, באמת מותר"), אור לציון (ח"ב פרק ט"ו סעי' א'), "וכן מותר להתגלח כמכונת גילוח אם יש לו או לשכנו עוד מכונת גילוח".
5. מכונת גילוח, מיקל – אור לציון (ח"ב פרק ט"ו סעי' א'), "וכן מותר להתגלח כמכונת גילוח אם יש לו או לשכנו עוד מכונת גילוח".
- הע' א', "ולענין גילוח במכונה, יש מי שרצה לומר שאין להתגלח במכונת גילוח קודם המנחה אפילו יש לו כמה מכונות גילוח, שמא יפסק זרם החשמל. ואין נראה כן מכמה טעמים, חדא שהרי הפסקת חשמל אינה שכיחה ואין לחוש לה, ועוד שאין לנו לגזור גזירות מדעתנו מה שלא גזרו חז"ל, וכמ"ש הרא"ש בשבת דף כ"ד ע"א ובב"י או"ח סימן תס"ב ועוד פוסקים. ועוד שכל החשש לענין מספריים הוא שמא ישבר הזוג ויהא צריך לחדר אחר זוג אחר ויטרד בזה ולא יתפלל, וכמ"ש ברש"י שם, אבל לא חששו שלא ילך להתפלל אם לא גמר להסתפר, וא"כ בהפסקת חשמל שאין לו במה להטרד, אין לחוש בזה שלא יתפלל".
6. מראי מקומות – קצות השלחן (סי' כ"ו סעי' ט"ו), "גם להסתפר עמא דבר להכנס סמוך למנחה קטנה, ואולי לפי שנתחדשו בזמננו כלי הספרים ואנו רואים בחוש שהיא עבודה קלה וברגעים אחרים נגמר ההסתפרות והגם דחלילה לנו לחדש חלוקים מדעתנו אך בצירוף הדעה בשו"ע שס"ק מיתר סמוך למנ"ק וממילא דה"ה תספורת דידן סומכין ע"ז להקל, ולא ראיתי באחרונים מי שהעיר מזה". פסקי תשובות (אות ד'), אשי ישראל (פרק כ"ז הע' פ"ה), נקיות וכבוד בתפילה (פרק י' הע' נ"ט).
- א) עי' חזו"א (דינים והנהגות פרק ט' אות ו') – "שאלוהו אם מותר ליטול צפרנים כשהגיע זמן דסמוך למנחה והשיב דשרי, ול"ד לתספורת".
- ב) אור לציון (ח"ב פרק ט"ו הע' א') – "נראה שבימים שישי מותר להסתפר סמוך למנחה אף אם אין לו עוד זוג מספריים, כיון שכל הטעם הוא שמא ימשך לחפש זוג אחר כדי להמשיך להסתפר, ויטרד בזה עד שיעבור זמן מנחה, א"כ בערב שבת שיש זמן שאסור להסתפר בו ועדין יש שהות להתפלל, שהרי חייב להפסיק את התספורת לפני השקיעה ואף מעט קודם משום תוספת שבת, ותפילת מנחה יכול להתפלל בדיעבד עד שלוש עשרה וחצי דקות לאחר השקיעה, וכמו שנתבאר בספר אור לציון תשובות ח"א חא"ח סימן כ', א"כ אין חשש שיטרד עד שיעבור זמן מנחה, ורשאי להסתפר בכל אופן".

ג. רחיצה בזה"ז.

1. מיקל.

- א) אור לציון (ח"ב פרק ט"ו סעי' א') – "ולהתרחץ מותר בכל אופן, ואף בבית מרחץ שבימינו". הע' א', "ולענין להכנס למרחץ קודם מנחה, אף שמרן כתב לאסור, מ"מ נראה, דכיון שכל הטעם שאסור להכנס הוא שמא יתעלף מהחום, כמבואר בגמ' בשבת דף ט' ע"ב, וכן משמע ממה שאמרו להכנס למרחץ ולא אמרו להכנס לרחוץ, שהדבר תלוי במרחץ עצמו, א"כ יש לומר דזהו דוקא במרחץ שבימינו, שהיה בו הרבה חום, והיו רגילים להכנס שם להזיע הרבה, ויש חשש שמא יתעלף, אבל במרחץ שלנו, לא מיבעיא בחדר אמבטיה שבבית, שבדאי יש להתיר, כיון שאין בו חום כלל, אלא אף בבית מרחץ ציבורי שבימינו נראה שאין בו הרבה חום, ואין שם חשש שמא יתעלף, ומותר להכנס בו אף בזמן מנחה. ורק בבית מרחץ מיוחד שעשוי ג"כ להזיע בו ויש שם חום הרבה לא יכנס עד שיתפלל".
- ב) הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק א' סוף הע' נ"ו, אשרי האיש ח"ב פרק א' אות כ') – "ונראה דכל הנידון בגמ' בשבת ובפוסקים, זה במרחצאות שלהם שיש להם זיעה (ראה שבת דף ט ע"ב), אבל בלא זיעה כלל, אין שם מרחץ עליו אלא השתטפות ונקיון בעלמא, ואין חשש שיתעלף ולא שימשיך ברחיצה, ואינם בגדר עסק כלל, ולכן במרחצאות שלנו שאינם אלא השתטפות בעלמא, שפיר נהגו להקל בזה".
- ג) הל' שבת בשבת (פרק א' סעי' ל"א).
2. מראי מקומות – הגר"ח זצ"ל (נקיות וכבוד בתפילה פרק י' הע' נ"ט, "שבע"ש כשמתרחץ לפני שהתפלל יכול לסמוך על הצפירה המכריזה על כניסת השבת לשומר").

ד. שאר צריכים ומלאכות.

1. מחמיר.
 - (א) ת"א (כלל ל"ג סעי' ב') – "לכתחלה יזהר שלא להתחיל דבר שצריך שהייה מרובה אפילו סמוך למנחה גדולה, כגון ליכנס לסעודה גדולה דהיינו סעודת חתונה וברית ופדיון הבן וסעודת יום טוב וכיוצא בו. וכן בירידים שטרודים בקניות ומכירת סחורות, לא יתחילו לעסוק במשא ומתן עד שיתפללו מנחה משש שעות ומחצה ולמעלה".
 - (ב) קיצור שו"ע (סי' ע' סעי' ב') – "ואסור להתחיל לאכול או לעשות שום דבר, ואפילו ללמוד **חצי שעה** קודם צאת הכוכבים, כמו סמוך למנחה קטנה".
 - (ג) מ"ב (ס"ק ט', נדחי ישראל פרק ח' אות כ"א, ועי' בה"ל) – "ומשמע שהוא הדין לכל מלאכה או חשבון כיוצא בו שאפשר להמשך או לגרום טרדא [ועיין בבה"ל] ולכן אותם היוצאים לירידים שטרודים בקניית ומכירת סחורה לא יתחילו לכתחלה סמוך לזמן מנחה גדולה עד שיתפללו מקודם [ח"א]".
- (1) הח"א ומ"ב, אפילו מנחה גדולה. אבל הקיצור שו"ע ממנחה קטנה.
2. מיקל, רק לצאת לדרך יש להחמיר.
 - (א) הגר"ח זצ"ל (דעת נוטה, הל' תפלה תשובה כ"ו) – "במנחה אין אסור אלא לצאת לדרך".
 3. מראי מקומות – הגר"ח זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות ל"ה [לשונו מובא לעיל], הליכות שלמה תפלה פרק ב' סעי' י"א, שיח הלכה סי' פ"ט ס"ק י"ז [לשונו מובא לעיל]), שבט הלוי (ח"ח סימן י"ח, [לשונו מובא לעיל]), שיח הלכה (סי' פ"ט ס"ק י"ז, [לשונו מובא לעיל]), הגרא"ד אויערבאך שליט"א (הליכות שלמה תפלה עמ' רצ"ו).

ה. לענין תפילת ערבית.

1. עי' סי' רל"ה סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ה) אכילה ושתייה.

א. מצד גאווה.

1. מחמיר – ר' יונה (ס' היראה ד"ה לעת. עי' מקור יראה אות רפ"ט, מקור הלכה ח"ב עמ' ח' ד"ה כתב, אגרת החשובה השלום פירוש מבעל האז נדברו אות ח'), פסקי הרי"ד (ברכות דף י', עי' מעון הברכה שם, "ונראה לי דלאו דווקא אתפילת השחר אמור, אלא בכל תפילה, שהגיע זמנם, אסור לקבוע עצמו במאכל ובמשתה קודם שיתפלל, שבתוך שהוא שבע אינו יכול להכניע עצמו לכיין את לבו לפני הקב"ה בתפילה, דבתפילת השחר אפי' טעימה בלב' אסור לטעום קודם תפילה, שהרי שאר צרכיו אסור לעשות קודם תפילה, כל שכן לטעום"), מלא הרועים (ברכות דף י').
2. מיקל – רמב"ם (תפילה פרק ו' הל' ד', "אסור לו לאדם שיטעום כלום או שיעשה מלאכה מאחר שיעלה עמוד השחר עד שיתפלל תפלת שחרית ... אבל טועם ועושה מלאכה קודם שיתפלל מוסף וקודם מנחה, אבל אינו סועד סמוך למנחה"), כל בו (ריש סי' י'), מג"א (סי' רל"ה ס"ק ד'), ת"א (כלל ל"ד סעי' ו'), מ"ב (סי' רל"ה ס"ק ט"ז), עי' רבבות אפרים (ח"א סי' ס"ב).
- ב. מי שלא התפלל – פמ"ג (א"א סי' ק"ח ס"ק ג'), מ"ב (סי' ע' ס"ק כ'), מחנה ישראל ח"ב פרק ב' אות ג', "ודע דאם נמשך זמן עסקו בצרכי צבור עד לאחר הצות שאז פטור לכו"ע אף מן התפלה מ"מ אסור לכו"ע לאכול קודם שמקיים מצות תפילין דזמנו כל היום וגם לפי מה שכתב הפמ"ג בסימן פ"ט אסור לו אז לאכול קודם שמתפלל תפלת המנחה ע"כ כשיגיע חצי שעה שאחר הצות יתפלל תפלת המנחה ואח"כ יאכל ועיין בספר מחנה ישראל בפ"ז"), בצל החכמה (ח"ג סי' ד', "עבר הצות היום ועדיין לא התפלל שחרית בין בשוגג בין במזיד, אסור לו לאכול עד שיתפלל מנחה ואפי' התחיל פוסק. לא התפלל שחרית ועליו להתפלל מנחה שתיים, אסור לו לאכול אחר תפילת מנחה לפני שיתפלל שחרית לתשלומין"), בית ברוך (כלל ט"ז ס"ק ל*), אשי ישראל (פרק ל' הע' ט"ו), ס' מעון הברכה (דף י', סוף עמ' ס' ד"ה יש), תפילה כהלכתה (פרק י"ח הע' כ').

ג. דרך עראי.

1. מחבר (סעי' ג') – "והא דאסור לאכול סעודה קטנה, היינו כשקובע לסעודה; אבל לטעום, דהיינו אכילת פירות, מותר. והוא הדין לאכול פת כביצה כדרך שאדם אוכל, בלא קבע, מותר".
2. קיצור שו"ע (סי' ס"ט סעי' ג') – "ואם אינו קובע עצמו לסעודה אלא שאוכל או שותה דרך ארעי, פירות או תבשיל אפילו מחמשת מיני דגן יש מתירין, אבל יש להחמיר גם בזה".
3. מ"ב (ס"ק ל"ד) – "ואפילו אם אוכל הרבה פירות דזה לא מקרי סעודה. ותבשיל העשוי מחמשת המינים ג"כ מותר אם אינו קובע עלייהו [דה"ח]".
- מ"ב (ס"ק ל"ה) – "כביצה. ולא יותר וכתב המ"א דבשתייה יותר מכביצה נמי אסור אף דלענין אכילה חוץ לסוכה חשיב עראי אף ביותר מכביצה בזה דהחשש הוא שמא ימשך וזה שייך בשתייה יותר אם הוא משקה המשכר. וסתם משקה מותר לשתות אפילו הרבה".
4. ערה"ש (סעי' י"ח) – "וכתב רבינו הב"י בסעיף ג' והא דאסור לאכול בסעודה קטנה היינו כשקובע לסעודה אבל לטעום דהיינו אכילת פירות מותר וה"ה לאכול פת כביצה כדרך שאדם אוכל בלא קבע מותר עכ"ל והנה זה כתב לשיטת הרי"ף והרא"ש וה"ה לכל השיטות גם במנחה קטנה דלא קיי"ל כריב"ל דאפילו טעימה אסור בהגיע זמן תפלת מנחה ועד שמתפלל מותר בטעימה והנה התיר פת כביצה ומשמע אפילו פת דצריך נט"י והמוציא וברה"מ"ז והוא דבר תימא דמי יכריחו שלא יאכל יותר ואם כוונתו לפת שא"צ נט"י והמוציא אלא מזונות לא הו"ל לומר לשון פת ובאמת הטור לא כתב רק פירות ע"ש וצ"ל דס"ל לרבינו הב"י דסעודה

- קטנה לא מקרי רק בהכנה אבל בלא הכנה הוה אכילת עראי ומותר אפילו בנט"י והמוציא וברהמ"ז ויותר מכביצה הוה קבע [מג"א סק"ז] וכן בשתייה יותר מכביצה אסור שלא ישתכר [שם] ודווקא במשקה המשכרת כמו יין וי"ש ולא שכר וכיוצא בזה וכן פירות מותר אפילו הרבה וכן גלוסקאות שברכתן מזונות מותר אפילו יותר מכביצה דכל הני מקרו אכילת עראי".
5. פסקי תשובות (אות ה') – "ותבשיל העשוי מחמשת המינים ג"כ מותר אם אינו אוכל אותם דרך קביעות סעודה, אבל מיני מאפה ומזונות (אף על פי שאינם פת) אין לאכול יותר מכביצה וכדין פת. ומשקין מותר ללא הגבלה אך לא משקין המשכרין שמהם אסור לשתות יותר משיעור כביצה. ובזמננו שהרבה אנשים רגילים לקבוע סעודתם בלא פת ומזונות כלל אלא בשאר מיני מאכלים שונים ותבשילים אשר משביעים מאד, נכון להחמיר באלו כאכילת פת ומזונות, כי זוהי עיקר סעודתם, וזיל בטר טעמא".
6. מראי מקומות – תפילה כהלכתה (פרק י"ח הע' כ"ה), אשי ישראל (פרק כ"ז סעי' כ"ג), אבני ישפה (פרק י"א סעי' ט"ו).
(א) לענין תפילת ערבית – עי' סי' רל"ה סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ד. גדר של סעודה גדולה.

1. מעשה רב (סי' ק"י) – "שלא לילך למרחץ עד שיתפלל מקודם מנחה אם לא שהוא עדיין קודם חצות וכן לסעודה גדולה דהיינו ברית וחתונה וסיום מסכת".
2. מעשה רב (סי' קע"א) – "אם נמשך סדר התפלה של יום טוב עד חצות מתפלל מנחה קודם סעודה".
3. מ"ב (ס"ק כ"ד, סי' רפ"ו ס"ק י"ב) – "נישואין או מילה. וה"ה פדיון הבן שיש שם הרבה בני אדם מסובין יחד ועי"ז רגיל הדבר להמשך וסעודת שבת ויו"ט לא מקרי סעודה גדולה [ב"י]".
4. מראי מקומות.
- (א) אשי ישראל (פרק כ"ז הע' כ"ט) – "[שבע ברכות] עיין סי' רלב במ"ב ס"ק ל' (ואין כוונתו לנשואין ממש, שהרי אין נושאים נשים בשבת, אלא בע"כ דכוונתו לסעודת שבע ברכות), וכ"ה בפתח הדביר סי' רלב ד"ה ומ"מ".
- ה. מראי מקומות – בשבילי המנהג (ח"ב עמ' ע"א, עמ' ש"ל, ובהשמטות).

ו] תורה.

- א. מנחה קטנה – פמ"ג (א"א ס"ק ח'), קיצור שו"ע (סי' ע' סעי' ב', לשונו מובא לעיל), מ"ב (ס"ק י"א, "ולענין להתחיל ללמוד קודם תפלת המנחה ע' לעיל בסי' פ"ט ס"ו לענין לימוד קודם תפלת שחרית וה"ה הכא כשמגיע זמן מנחה קטנה"), עי' שלמת חיים (סי' ר"ט), עי' בירור הלכה (ח"ד סי' רל"ב, עי' תנינא סי' רל"ב).
- ב. מיקל – רשב"א (ברכות דף ט'), ב"ח (סי' תל"א), ערה"ש (סי' פ"ט סוף סעי' כ"ז, עי' סי' רל"ה סעי' י"ז).
- ג. מראי מקומות – הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' רצ"ד ד"ה ושמעתי, "דהלומד קודם התפילה לא סגי שרגיל לילך לביהכ"נ להתפלל בציבור, דבזה לבד לא יזכר, אלא צריך שיקבע לעצמו זמן להתפלל בציבור").
1. לענין תפילת ערבית – עי' סי' רל"ה סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ז] שומר.

א. קריאת שמש.

1. מועיל [חוץ מסעודה גדולה] – רמ"א (סעי' ב', "ונהגו להקל כשתי הסברות, דהיינו בסעודה גדולה סמוך למנחה גדולה, ובסעודה קטנה סמוך למנחה קטנה"), ח"א (כלל ל"ג סעי' ב'), קיצור שו"ע (סי' ס"ט סעי' ג'), מ"ב (ס"ק כ"ז, "ונהגו להקל כשתי וכו'. וכן העתיקו האחרונים"), פוסקים.

ב. האם מהני שעון מעורר להיות שומר.

1. לא מהני.
- (א) עי' קובץ הלכות (ספירת העומר פרק ג' סעי' ג') – "אבל עריכת שעון מעורר להיות לו לשומר אינו פשוט כ"כ, ולכן יש למנות אדם להזכירו".
- (ב) חוט שני (שבת ח"א עמ' רט"ו אות ז') – "ונראה דשומר דמהני הוא דוקא כהשומר מזכיר ומודיע לו שיתפלל, אבל אם מעמיד שעון מעורר וכדו' שיצלצל לאחר זמן וע"י כך יזכר שצריך להתפלל, לא מהני ליה כשומר, כיון שהשומר צריך להזכיר לו 'להתפלל' ולא סתם תזכורת של צילצול בשעה מסוימת שאינו אומר לו בפירוש שיתפלל".
2. מהני.
- (א) לקט הקמח החדש (סי' פ"ט ס"ק ס"ו*).
- (ב) אמת ליעקב (או"ח סי' רל"ב הע' רמ"ב) – "שעון מעורר (קלא"ק) שמצלצל נחשב כשומר, ועדיף משמש שהי' דרכו להכות במקל בדלת, ולא חיישינן שלא יצלצל. ופשוט שצריך להיות במקום שיוכל לשומעו כשהוא אוכל".
- (ג) אבן ישראל (צהר ח"ב עמ' קנ"ט אות ה') – "ושעון ג"כ מהני לזה שיצלצל".
- (ד) אור לציון (ח"ב פרק ט"ו הע' א' ד"ה ונראה שאף, הע' ט') – "ונראה שאף יכול להעמיד שעון מעורר אם מקבל על עצמו להפסיק מיד כשיצלצל השעון, ובלבד שלא ישתה בסעודה זו משקאות חריפים".
- (ה) הגריש"א זצ"ל (נקיות וכבוד בתפילה פרק י' הע' נ"ו, הע' ע"א) – "שמועיל אף לשינה".
- (ו) שבט הלוי (נקיות וכבוד בתפילה פרק י' הע' נ"ו, הע' ע"א) – "שמועיל אף לשינה".

ז) תשובות והנהגות (ח"ב סי' נ"ב ד"ה ולפי) – "ראוי להוסיף שעון מעורר שמועיל כה"ג".

ח) פסקי תשובות (הע' ל"א, סי' רל"ה אות ח' ד"ה וכבר).

ט) נטעי גבריאל (פסח ח"ג פרק כ"ו הע' ו').

3. חילוק בין שינה לשאר דברים.

א) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ב' סעי' י"ב, שבות יצחק ח"ב פרק כ"ג סוף אות ג' [עמ' רפ"ז]), שלהי דקייטא סי' פ"ט אות ה') – "וכינן שעון שישיע צלצל בשעה היעודה, לענין אכילה קודם התפילה - מהני, אם ידוע שהשעון תקין, אבל לענין שינה אין לסמוך על כך".

ב) שבות יצחק (ח"ב עמ' רפ"ז).

4. מראי מקומות.

א) אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רל"ה אות א') – "מותר לסמוך על שעון מעורר בכדי להזכיר לו לקראת ק"ש ותפילה, ובלבד שישים ג"כ פתק שהזכרה היא בשביל לקרא ק"ש וכדו".

ב) הגר"ח זצ"ל (דעת נוטה, הל' תפלה תשובה י"ד) – "האם שעון המכוון לצלצל סמוך לתפילה, מועיל כשומר לענין אכילה קודם מנחה. תשובה: המנהג להקל".

הגר"ח זצ"ל (דעת נוטה, הל' תפלה תשובה י"ג) – "האם שעון מעורר יכול להיות כשומר לתפילה וכל כה"ג. תשובה: י"א דמהני".

ג. הצפירה המכריזה על כניסת השבת.

1. הוי שומר - עי' סי' רנ"א, לשיטות ומראי מקומות.

ד. קטן שומר.

1. מהני.

א) הגריש"א זצ"ל (נקיות וכבוד בתפילה פרק י' הע' נ"ה).

ב) חוט שני (נקיות וכבוד בתפילה פרק י' הע' נ"ה) – "וכן קטן מועילים לשומר אם אפשר לסמוך עליהם שיזכירו לו".

ג) הגר"ח זצ"ל (דעת נוטה הל' תפלה תשובה ט"ו, אשי ישראל עמ' תשמ"ט אות רס"ט, עי' פרק כ"ז הע' נ"ה) – "כן".

הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"א עמ' ס"ח טור ד') – "שאלה: האם קטן יכול להיות שומר על תפילה או על ברכת המזון או שצריך דוקא גדול [ובמ"ב סי' רל"ה סקי"ח סתם בזה]. תשובה: בקטן שידוע לשומר [ובע"פ א"ל, ודוקא כשאפשר לסמוך עליו שיזכיר אם ישכח]."

ד) פסקי תשובות (סי' רל"ה הע' מ"ח).

ה. נשים שומר.

1. מהני.

א) הגריש"א זצ"ל (נקיות וכבוד בתפילה פרק י' הע' נ"ה).

ב) הגר"ח זצ"ל (דעת נוטה, הל' תפלה תשובה ט"ו) – "כן".

ג) חוט שני (נקיות וכבוד בתפילה פרק י' הע' נ"ה) – "שגם אשתו וכן קטן מועילים לשומר אם אפשר לסמוך עליהם שיזכירו לו".

ד) אשי ישראל (פרק כ"ז הע' נ"ה).

2. עי' לקמן.

ו. צריך לשמוע לשומר מיד.

1. קיצור שו"ע (סי' ס"ט סעי' ג') – "ובמקום שקורין לבית הכנסת והוא רגיל לילך לבית הכנסת להתפלל בציבור, מותר להתחיל סעודה קטנה סמוך למנחה קטנה, וגם אחר כך, ובלבד שמיד שקורין לבית הכנסת יפסיק ממה שהוא עוסק להתפלל".

2. מ"ב (ס"ק כ"ט, נדחי ישראל פרק ח' סוף אות כ"א) – "אמנם מיד שקורין לבהכ"נ צריך להפסיק ולהתפלל דאל"ה מאי תקנתיה".

ז. שומר שלומד.

1. אינו מועיל – מ"ב (סי' פ"ט ס"ק ל"ד, סי' רל"ה ס"ק י"ז, "ואם אמר לחבירו שאינו לומד שיזכרנו שיתפלל מותר").

ח. שומר שאוכל.

1. מועיל.

א) חוט שני (שבת ח"א עמ' רט"ז ד"ה עוד) – "נראה דהא דמהני שומר שיזכיר לו להתפלל אם רוצה לאכול כשהגיע זמן תפילה, הוא אף אם השומר אוכל ג"כ באותו הזמן, שהרי אין הטעם שאסור לאכול לפני התפילה מפני שע"י אכילתו ישכח להתפלל, אלא הטעם הוא שימשך בסעודתו עד שיעבור זמן התפילה, א"כ אם השני [שסועד ג"כ] רואה אותו שאוכל וכבר הגיע זמנו להתפלל יזכיר לו להתפלל".

2. לא מועיל.

א) אשל אברהם (בוטשאטש ריש סי' רצ"ט).

ב) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ב' סעי' י"ד) – "שאישי הסועד אין שמירתו מועילה".

ג) אור לציון (ח"ב פרק ט"ו הע' א' ד"ה ונראה שרשאי) - לשונו מובא לקמן.

- (ד) בית ברוך (כלל ל"ג אות י"ח).
- (ה) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"ב סוף אות ג') – "וכל 'שומר' שהוא עצמו אוכל לא מהני".
- (ו) אבני ישפה (פרק י"א סעי' ט"ז).
- (ז) שבות יצחק (ח"ב ריש עמ' רצ"ז).
- (ח) פסקי תשובות (הע' ל"א, סי' רל"ה הע' מ"ג).
- (ט) אשי ישראל (פרק כ"ז הע' נ"ז).
3. אשתו שאוכל מועיל.
- (א) אור לציון (ח"ב פרק ט"ו הע' א' ד"ה ונראה שרשאי) – "ונראה שרשאי אדם להעמיד את אשתו שתזכיר לו להתפלל, אף אם היא אוכלת עמו. ואעפ"י שבעלמא אין להעמיד שומר שאוכל עמו יחד, שהרי יש לחוש שהוא עצמו ימשך וישכח, מכל מקום הכא שאני שאשה אימת בעלה עליה, ולא תשכח להזכיר לו להתפלל".
4. נשים שאוכל מועיל.
- (א) דברי יציב (או"ח סי' ק"ב אות ד') – "ויש מקום להעמיד אשתו לשומרת עליו להזכירו לדעת שו"ע הרב הנ"ל. ועיין בלשון המחבר שמה, אם יש אחר עמו אפי' אינו קורא, ובאחרונים פירשו, וא"כ הכא אפי' היא ג"כ אוכלת ודו"ק, ונשי במה זכין וכו' [ברכות י"ז ע"א]".
- (ב) עי' אבני ישפה (פרק י"א הע' כ"ג).
- (ג) עי' פסקי תשובות (סי' רל"ה הע' מ"ג).
5. נשים או אשתו שאוכל לא מועיל.
- (א) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ב' סעי' י"ד) – "אשה הסועדת סעודת הלילה, אינה מועילה לשמור את הסועד ולהזכירו להתפלל ערבית".
- (ב) עי' מ"ב (סי' רס"ז ס"ק ו').
- ט. **האם א"א להשאר במקום אכילה לפני סוף זמן תפילה.**
1. מנחה.
- (א) עי' קצות השלחן (סי' כ"ו ס"ק ט"ו) – "ויש ללמד זכות על האנשים שהם משרתים אצל אחרים בשכר ומוכרחים לחזיר לעסקיהם תיכף אחר סעודתם, רבכהאי גוונא לא חיישינן שמא ימשך שחובתו להדר לעבודתו לא תניח אותו להמשך ודומה לקריאת השמש".
- (ב) אור לציון (ח"ב פרק ט"ו הע' א' ד"ה ועוד) – "נראה שיש להתיר בישיבות וכדומה לאכול קודם תפילת מנחה, שכיון שיש להם שעה מסוימת לזמן האכילה, ולאחר זמן זה אין להם רשות להכנס לחדר האוכל, ואף ליושבים שם לא נותנים להשאר, חשיב כמו שומר ושרי".
- (ג) פסקי תשובות (אות ג', סי' רל"ה הע' ס' [לשונו מובא לקמן]) – "וכן אם הוא באופן שאין באפשרותו לימשך במלאכתו או אכילתו וכדו' עד לאחר זמן תפילת מנחה, וכגון שעוסק במלאכה במפעל מסויים אשר סוגר שעריו בכל יום ויום מבעוד יום כשיש שהות להתפלל אח"כ מנחה, או אוכל במסעדה אשר אין בעלי המקום נותנים רשות לסועדים שם לשבת זמן ארוך ולימשך בסעודה, אזי ג"כ יש היתר להתחיל באכילה או בשאר דברים הנזכרים, כי בהכרח לא ימשך עד לאחר זמן תפילת מנחה כי אין האפשרות לכך".
- (ד) אשי ישראל (פרק כ"ז הע' ע"ב).
2. מעריב.
- (א) שבות יצחק (ח"ב פרק כ"ג אות ז', אות ח').
- (ב) פסקי תשובות (סי' רל"ה הע' ס') – "בנידון תפילת מעריב לא יועיל העצה שכתבנו בסי' רל"ב אות ג' בשם הקצוה"ש להתיר האכילה במקום שבהכרח חייב לסיים אכילתו לפני שעובר זמן תפילה כגון במסעדה הסוגרת שעריה, דשאני תפלת המנחה דהחשש רק שמא ימשך באכילתו, משא"כ במעריב שהוא זמן שינה, האכילה גורמת לשינה ואף אחרי אכילתו צריך שומר שלא ירדם".
- (ג) נקיות וכבוד בתפילה (פרק י' סעי' נ"ג).
3. מחמיר.
- (א) הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' רצ"ו ד"ה ושמעתי) – "דהא דאסור לאכול קודם התפילה שמא ימשך כלול בזה גם שמא ישכח עצם החיוב, אלא דטעם שמא ימשך באכילתו שייך בכל גווני, ובאכילה בחתונה או באכילה בסעודה גדולה חיישינן גם לשיכחת עיקר החיוב, ולכן כשמעמיד שומר שיזכירנו להתפלל, גם אם סיים הסעודה קודם סוף זמן התפילה צריך להזכיר לו ענין התפילה".
- (ב) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"ב אות ג', שבות יצחק ח"ב עמ' רצ"ז ד"ה ושמעתי) – "דאין לסמוך על כך שגמר סעודתו והולך או שסוגרים האולם קודם סוף הזמן אלא צריך השומר להזכירו שעדיין לא התפלל".
4. מראי מקומות – הגר"ח ק"ק זצ"ל (נקיות וכבוד בתפילה עמ' קפ"א אות ק"ה, "צ"ע").

י. **האם פתק שומר.**

1. מחמיר.
- (א) אמת ליעקב (או"ח סי' רל"ב הע' רמ"ב) – "אי כותב תיבת שחרית וכדומה על נייר לא מהני, ואפילו אי מניחו לפניו על השלחן, דמצוי הרבה פעמים ששוכח מה שהוא לפניו כיון שהוא שם זמן ארוך".
- (ב) חוט שני (נקיות וכבוד בתפילה סעי' מ"ט, הע' ע"ד) – "ולנהיח פתק ולכתוב שצריך להתפלל מעריב גם כן אינו מועיל לשומר. [שלא מצינו שמועיל פתק רק בגזירת שמא יטה כמבואר בבה"ל בסי' רע"ה ד"ה לאור הנר וכו']".
2. מיקל.

א) פסקי תשובות (סי' רל"ה אות ח', הע' נ"ז, סי' תפ"ט הע' ה') – "והוא הדין אם עושה שאר מיני דברים אשר בודאי יהיו לו לתזכורת להתפלל הרי זה כעין שומר ומהני, וכגון שמעמיד שעון מעורר שיצלצל לאחר גמר אכילתו לפני הליכתו לישן, או שמעמיד אדם (או שירות) שיצלצל לו בטלפון, או יניח פתק במקום בולט לנגד עיניו המזכיר לו להתפלל [כהא דסי' ער"ה סעי' א' ביה"ל ד"ה לאור] או שעושה סימן בבגדיו באופן שבהכרח לא יוכל להתעלם מסימן זה, וכיוצב"ז".

3. מראי מקומות.

א) אשי ישראל (פרק כ"ז הע' נ"ח) – "עיינן סי' ערה סעי' א בביה"ל ד"ה לאור דאם מניח ליד הנר פתק שכתוב עליו שאסור להטות בשבת, מותר לקרוא לאור הנר, ויל"ע אם גם כן מועיל שיניח לפניו פתק שכתוב עליו שצריך להתפלל, דאולי כאן יש לחשוש שכיון ששקוע בסעודה הפתק לא ימנע אותו מלהמשיך לאכול, משא"כ התם כשיבוא להטות יזכר מיד כשרואה את הפתק".

יא. האם סימן שומר – מבקשי תורה (סי' קס"ו אות ס"ט), חשוקי חמד (שבת עמ' תקכ"ח), אשי ישראל (פרק כ"ז הע' ס"ד).

1. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ב' סעי' י"ב) – "אין לסמוך על סימן בבגדים וכדו' במקום שומר לתפילה (ולברכת המזון)".

הגרשז"א זצ"ל (שלהי דקייטא סי' פ"ט אות ה') – "כשצריך שומר לתפילתו ואין לו, ועושה סימן בבגדיו שיזכירו להתפלל, כגון שמניח שעונו על ידו השניה, לא מהני בזה. אבל שעון מעורר שבודאי יזכיר לו מועיל".

2. פסקי תשובות (סי' רל"ה אות ח') – "והוא הדין אם עושה שאר מיני דברים אשר בודאי יהיו לו לתזכורת להתפלל ... או יניח פתק במקום בולט לנגד עיניו המזכיר לו להתפלל או שעושה סימן בבגדיו באופן שבהכרח לא יוכל להתעלם מסימן זה, וכיוצב"ז". הע' נ"ח, "וכגון הרגיל תמיד לפשוט בגדיו העליונים לפני שינתו ולעולם אין ישן בלילה בבגדיו, יוכל לעשות סימן ע"י שיקשור כנף הכותנת או הציצית לחגורה או ללולאה של המכנסיים וכיוצב"ז. ובס' הליכות שלמה ... לא מהני, ומסתברא דכוונתו באופן שאין הכרח שישים לב לכך".

יב. האם טלפון שומר – דברי יציב (או"ח סי' ק"ב אות ג'), "ואולי אפשר לסמוך שיקראו אותך בטלפון להתפלל ולא ניחוש לקלקול הטלפון דלא שכיחא". פסקי תשובות (סי' רל"ה הע' נ"ו).

יג. האם יכול לעשות שומר שלומד (וכדומה), אם יש לו שומר.

1. פסקי תשובות (הע' ל"א, סי' רל"ה אות ח' ד"ה וכבר) – "אדם אשר מתפלל תמיד במנין ובזמן קבוע יש לו היתר לאכול (ולעשות שאר ענינים האסורים) לפני תפלתו (חוץ משינה, ואפילו קימעה), ובכלל זה גם אם נמצא בחברת בני אדם אשר המה מקפידים על תפילה בציבור ובזמן קבוע, אף על פי שהוא אינו מקפיד, הלא המה יזכירו לו ע"י תפלתם".

יד. האם אין שומר, האם מתפלל ביחידות.

1. מראי מקומות.

א) אור לציון (ח"ב פרק ט"ו הע' א' ד"ה אולם) – "בסעודה גדולה דשכיח שכרות לא מהני שומר, וכמ"ש במג"א שם ס"ק ט"ו שבסעודה גדולה ששייך בה שכרות לא מהני קריאת השמש, ע"ש. ולכן אם מוכרח לאכול ואינו מוצא מנין, עדיף שיתפלל ביחיד מאשר לאכול קודם התפילה, ואפשר שאם מניח שומר שישמרנו שלא ישתה משקאות חריפים שפיר דמי".

ב) פסקי תשובות (הע' כ"ה) – "והנה, אם ציבור משתתפי הסעודה כבר התפללו מנחה, והגיע לשם יחיד או יחידים שעדיין לא התפללו מנחה, כתב בכה"ח סקל"א שאין להם להתפלל ביחידות כדי שיוכלו להשתתף בסעודה, ובדעת תורה סי' צ' סעי' ט' ואור"ח שם סק"ו מתירים בסעודת מצוה, ושלא בסעודת מצוה לא יאכלו אא"כ יוכלו להעמיד עליהם שומר שאינו אוכל ושותה עמהם שיזכיר להם להתפלל מנחה".

טו. האם סעודה גדולה מועיל שומר, במקום שאין דרכו להשתכר.

1. מראי מקומות – אור לציון (ח"ב פרק ט"ו הע' א' ד"ה אולם, לשונו מובא לעיל), בית ברוך (כלל ל"ג ס"ק י"ח), הגר"ח זצ"ל (אשי ישראל עמ' תשמ"ט אות רע"ב), תפילה כהלכתה (פרק י"ח הע' ל"א), פסקי תשובות (סי' רל"ה הע' מ"ה, עי' סי' רל"ב הע' כ"ד), נקיות וכבוד בתפילה (פרק י' הע' ס"ב, סעי' נ"ד), שבות יצחק (ח"ב פרק כ"ג ריש עמ' רצ"ז), אשי ישראל (פרק כ"ז הע' כ"ז, הע' ס').

א) בן איש חי (שנה א' פר' ויקהל אות י"ג) – "ובענין הסעודה הנה פה עירנו מקילין בסעודה גדולה של נשואין ומילה וכיוצא, ואפילו אחר שהגיע זמן מנחה קטנה נמי מקילין בסעודה גדולה, והסמך שלהם הוא שיש במסובין בני אדם שאין אוכלין פת וגם אין שותין יין ושכר באותה סעודה ורק טועמים קצת ואוכלים מעט תבשיל שאין זה עיקר סעודתם, דאח"כ הולכים לביתם ואוכלים, ולכן אלו חשיבי כמו שומרין דמזכירין שאר המסובין, ואם הכל אוכלין ושותין טוב שישומו להם שומר אחד שאינו אוכל ושותה עמהם כדי שיזכירם. ויחיד האוכל בביתו אחר שהגיע זמן מנחה קטנה מחמת הכרח וסיבה, יניח שומר כדי לקיים דברי חז"ל".

ב) בצל החכמה (ח"ג סי' פ"ח) – "אין להתיר לשנים או לרבים לסעוד ביחד תוך חצי שעה סמוך לתפלת מנחה או מעריב (אות י"ח), רק במקום שאין דרך להשתכר כלל אפשר לקיים המנהג או להתיר בעת הדחק והצורך ויסכימו מתחילה ביניהם להזכיר זה את זה".

בצל החכמה (ח"ג סי' צ"ג) – "יש מקום להתיר לרבים להסב לסעודה של מצוה תוך חצי שעה לפני זמן ק"ש של ערבית כשאין חשש לשכרות ואין דעתו לעזוב את המסיבה לפני הגמרה".

א. **האם מנין קבוע צריך 'זמן קבוע' – לבוש** (סי' פ"ט סעי' ו'), **כף החיים** (ס"ק כ"ט), **ששכ"ה** (פרק נ"ו הע' י"ב, וכן הע' י"ח, ועי' היטב ח"ג פרק נ"ב הע' נ"ב), **אשי ישראל** (פרק כ"ז הע' נ"ד, הע' פ"ט, הע' צ"א), **אז נדברו** (ח"ו סי' נ"ב), **מעדני אשר** (ברכות סי' קמ"ו).

1. מיקל.

(א) **ערה"ש** (סעי' ט"ז) - לשונו מובא לקמן.

(ב) **קובץ הלכות** (ספירת העומר פרק ג' סעי' ד', הע' י') – "זה שאסרוהו בכל הדברים משהגיע זמן הספירה, היינו במי שרגיל להתפלל מעריב ביחידות, או שכבר התפלל מעריב עם הציבור ומאיזה סיבה לא ספר עמהם, וכגון שהתפלל מעריב עם הציבור מבעוד יום או בין השמשות. אבל אם רגיל תמיד להתפלל מעריב אחר צה"כ עם הציבור, מותר בכל הדברים הללו גם משהגיע זמן הספירה, דבכה"ג אין חשש שישכח מלספור, דלכשיתפלל עם הציבור בהכרח שיספור עמהם ג"כ, ועל זה סומכין העולם שנהגו להקל לאכול ולשתות ולעשות מלאכה גם אחר שהגיע זמן הספירה, דכיון שרגילים תמיד להתפלל מעריב עם הציבור, ליכא למיחש שמא ימשך וישכח".

2. מחמיר.

(א) **הגרש"א** זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות ל"ה) – "דמהני שומר או שיש לו זמן קבוע לתפילתו".

(ב) **הגרש"א** זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' רצ"ג, אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"ב אות ג') – "ודע, דהלומד קודם התפילה, לא סגי שרגיל לילך לבית הכנסת להתפלל בציבור, דבזה לבד לא יזכר, אלא צריך שיקבע לעצמו זמן להתפלל בציבור. מ"מ אם מתפללים מעריב בישיבה בזמן קבוע לאחר הארוחה, וגם יש זמן מוגבל לאכילה שלא נותנים להשאר שם לאחר זמן זה, חשיב דין זה כדין 'שומר'".

(ג) עי' **פסקי תשובות** (הע' כ"א) – "והנה בדבריהם לא צויין שצריך שיהיה זמן קבוע לתפילה בציבור, אך בשו"ת אג"מ ח"ד סי' צ"ט ובשש"כ פנ"ו הערה י"ב בשם הגרש"ו אויערבאך זצ"ל וכ"ה בספרו מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות ל"ב הבינו בפשיטות שאין הדברים אמורים אלא כשיש לו זמן קבוע לתפלתו שאז תלינן שזמנו הקבוע יזכיר לו להתפלל וכעין שומר, וכן משמע ברור בלשון הלבוש סי' פ"ט סעי' ו' 'דכשיגיע זמן הליכה לביהכ"נ חזקה שלא יעכב', משמע דיש לו זמן מסויים, וכ"ה בהדיא בכה"ח סקכ"ט בשם המהרי"ל ריש הל' שבת. אמנם לכאן לפי"ז דעיקר ההיתר הוא זמנו הקבוע יום יום לתפילה מסתבר דא"כ לאו דווקא בתפילה בציבור אלא אף במתפלל ביחיד, אם קבוע יום יום תדיר להתפלל בזמן מסויים נמי בכלל ההיתר".

ב. **האם מנין קבוע מועיל לאכילה.**

1. לא מהני.

(א) **אבן ישראל** (צהר ח"ב עמ' קנ"ט אות ה') – "שאלה: אם מותר לאכול פת קודם ערבית אם יש מנין קבוע או צריך שומר דוקא. תשובה: צריך דוקא שומר, ושעון ג"כ מהני לזה שיצלצל".

(ב) **שבות יצחק** (ח"ב עמ' רצ"ג).

(ג) עי' **פסקי תשובות** (סי' תפ"ט אות ט"ז, **אמנם** עי' **נטעי גבריאל** הל' פסח ח"ג פרק כ"ו הע' ז').

2. מהני.

(א) **מג"א** (ס"ק ח') – "כתב מהרי"ו ה' פסח ונ"ל דה"ה מי שלא התפלל ערבית עם הציבור אסור במלאכה ובלימוד עד שיתפלל כדאמרי' פ"ק דברכות ואוכל קימעא וכו' אבל בשחרית כיון שהציבור מתפללין לא חיישינן שמא יפשע ומה"ט נהגו לאכול אחר זמן מנחה קטנה ועוד דהשמש מזכיר וקורא לב"ה אבל במקום שאין שם מנין אסור ללמוד בשחרית קודם שיתפלל עכ"ל וכ"ה לעיל סי' פ"ט ס"ו".

(ב) **ערה"ש** (סעי' ט"ז) – "ויש שאמרו התר אחר על מה שאנו אוכלים אחר זמן מנחה קטנה דכמו שנתבאר לעיל סי' פ"ט לענין ללמוד קודם תפלת שחרית דאם מתפלל ביחידות אסור ללמוד דשמה אתי לאמשוכי ויעבור זמן תפלה אבל ברגיל להתפלל בבהכ"נ מותר וה"נ כן הוא דזה שאסרו בכל הדברים זהו במתפלל מנחה ביחידות אבל במתפלל במניין הלא כשיתאסף המניין בהכרח שלא ישכח להתפלל [עמג"א סק"ח בשם מהרי"ו] ובוודאי סברא גדולה היא ולכן מי שאינו מתפלל מנחה בציבור וודאי מחוייב להתפלל מנחה קודם אכילתו בזמן סמוך למנחה קטנה וכ"ש אחר זמן זה אבל המתפלל בציבור יכול לסמוך על ההתיריים שכתבנו".

(ג) עי' **שעה"צ** (סי' רל"ה ס"ק י"ט) – "דכשהוא מתפלל בצבור לית לן למיחש שמא יפשע".

(1) **הגרש"א** זצ"ל (ששכ"ה ח"ג פרק נ"ב הע' נ"ב, שולחן שלמה סי' רפ"ו ס"ק ב') – "וגם יש שיחידים הולכים לביתם בר"ה

ובשמחת תורה ומקדשים ואוכלים יותר מכביצה, וסומכים ע"ז שיש זמן קבוע לתפילה, עיין סי' רלה בשעה"צ ס"ק יט".

(ד) **אג"מ** (או"ח ח"ד סי' צ"ט אות א') – "ציבור שיש להם מנין קבוע בשעה מאוחרת בלילה וסומכין ע"ז מי שצריך לאכול קודם ערבית והוא בימי הספירה ...".

(ה) **הגרש"א** זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ב' סי' י"ב).

(ו) **הגרש"א** זצ"ל (צהר ח"ב עמ' קנ"ט אות ב') – "שאלה: מי שרוצה לאכול פת קודם שמתפלל ערבית ויש לו זמן קבוע להתפלל, אם יוכל לסמוך על הזמן קבוע ולאכול או צריך שומר שיזכירו. תשובה: דזמן קבוע מועיל לזה".

(ז) **ששכ"ה** (פרק נ"ו הע' י"ב, והע' י"ח).

(ח) **קובץ הלכות** (ספירת העומר פרק ג' סעי' ד') - לשונו מובא לעיל.

ג. מראי מקומות.

1. **הגרש"א** זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' רצ"ה ד"ה ומ"מ) – "אם מתפללים מעריב בישיבה בזמן קבוע לאחר הארוחה וגם יש זמן מוגבל לאכילה שלא נותנים להשאר שם לאחר זמן זה ... דחשיב ד"ז כשומר".

זמן תפילת המנחה

סימן רל"ג

[א] התפלל מנחה מחצות. [ב] זמן. [ג] אמירת תחנון אחר השקיעה.

[א] התפלל מנחה מחצות.

א. לא יצא.

1. מג"א (ס"ק א', סי' פ"ט ס"ק ג') – "ולמעלה יצא. משמע דקודם לכן לא יצא, ואף על גב דבאמת זמנה אחר ו' שעות כדאיתא ביומא דף כ"ח מ"מ כיון דאין אנו בקיאין לא יצא".
2. יד אהרן (הג' הטור).
3. בגדי ישע (על מג"א ס"ק א') – "ועי"ל דבדיעבד לא יצא מטעם שלא התפלל כתיקון חז"ל ורז"ל תקנו להתפלל דוקא בזמן הקרבה וקודם ו' ומחצה לא הקריבו בשום פעם אפילו בע"פ שחל בשבת ושם היו מקריבין זמן המוקדם יותר היה דוקא מו' שעות ומחצה משום דלא בקיאין א"כ מעולם לא הקריבו קודם א"כ לא התפלל כתיקון רז"ל לכך צריך לחזור ולהתפלל".
4. ברכי יוסף (ס"ק ג') – "אם התפלל מתחלת שעה שביעית לא יצא, כדמוכח מדברי מרן בש"ע, ודלא כהרב בית יעקב סימן צ"א דפסק דיצא. וכבר הפר"ח עצמו אחר שהוכיח דזמנה מחצות, כתב דכי היכי דבתמיד מגזרת חכמים לא היה נשחט עד שש ומחצה, הוא הדין תפלת המנחה שכנגד התמיד תקנוה. וכ"כ הרב מגן אברהם (ס"ק א) דאע"ג דזמנה אחר שש שעות, כיון דאין אנו בקיאין לא יצא. ועיין בפסקי תוס' פ"ק דזבחים (אות ד). ודוק היטב בדבריהם".
5. דרך החיים (סי' מ"ד סעי' א') – "אם התפלל לאחר ששה שעות ומחצה יצא (אבל קודם לכן אפילו בדיעבד לא יצא)".
6. שע"ת (ס"ק א') – "ובבר"י כ' דלא יצא דאע"ג דזמנה אחר חצות מ"מ כיון דאין אנו בקיאין לא יצא כמ"ש המג"א ובלקוטי פר"ח ע"ש".
7. עי' בירור הלכה (קמא סי' רל"ג, עמ' רל"א) – "עיקר הדין נוטה דלא יצא ידי מנחה בתפלתו שמתפלל בחצי שעה זו וכמו שנתבאר בס"ד באריכות לעיל ע"פ הרמב"ם ועוד ראשונים והרבה אחרונים, ולאור זה ודאי קיים עכ"פ הדין דסימן ק"ז לחזור ולהתפלל ולהתנות בנדבה. ולכתחילה אף בשעת הדחק גמור שודאי לא יתפלל אח"כ אין לו להתפלל בחצי שעה בשום פנים, ויתפלל אח"כ ערבית שתיים וא"צ להתנות בנדבה דודאי אינו מזיד בזה שלא התפלל לפני הזמן דשש ומחצה המפורש בגמ' וש"ע".

ב. יצא.

1. בית יעקב (סי' צ"א) – "יצא בדיעבד".
2. מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ב', שלטי גיבורים ס"ק א') – "ואם התפלל מתחלת שבע נמי יצא בדיעבד כמ"ש בליקוטי פר"ח ובשו"ת בית יעקב סי' צ"א ודלא כמ"א ועיין בא"ר סי' פ"ט ס"ק ג' ועשה"ג מ"ש בזה".
3. ערה"ש (סעי' י"ג) – "ויש מי שאומר שאם התפלל קודם חצי שבע דלא יצא [מג"א ס"ק א] וקשה לומר כן דכיון דזהו רק משום חשש טעות ותפלה דרבנן למה לא יצא וכ"כ אחד מן הגדולים בפשיטות דיצא [פר"ח בסי' זה] והביא כמה ראיות לזה ע"ש וממשנה תפלת השחר ראייה ברורה כמ"ש".

ג. ספק, ולכן לא יתפלל שנית.

1. כה"ח (ס"ק ב') – "ועל כן כיון דאיכא פלוגתא בזה וקיימא לן דברבנן ספק ברכות להקל, ורוב הפוסקים סבירא להו תפלה דרבנן, וגם להסוברים דאורייתא אין מנין התפילות מן התורה ולא נוסח התפלה כמו שכתבנו לעיל סימן ק"ו אות ז' יעו"ש, אם כן אם טעה והתפלל מנחה מהתחלת שעה שביעית יש לומר דאין צריך לחזור ולהתפלל".
2. שונה הלכות (סעי' א') – "אבל בחצי שעה שאחר חצות אסור להתפלל ובדיעבד אם התפלל אז לא יתפלל שנית".
3. פסקי תשובות (אות א') – "וכן הלכה".
4. אשי ישראל (פרק כ"ז סעי' ה') – "בדיעבד אם הקדים להתפלל מנחה כבר מתחילת שעה שביעית (זמניות) לא יחזור להתפלל".

ד. מראי מקומות – באה"ט (ס"ק א'), פמ"ג (א"א ס"ק א').

1. פר"ח (על סעי' א') – מחלוקת ברכי יוסף שע"ת וכה"ח כנגד המג"ג ערה"ש ומ"ב. שו"ר בירור הלכה (קמא סי' רל"ג [עמ' רל"ב] ד"ה והנה).
2. מ"ב (ס"ק ב', שעה"צ ס"ק ו') – "וצריך עיון למעשה".
3. הגרשז"א צ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ג סעי' א') – "אולם אם טעה והתחיל להתפלל תפלת מנחה בתוך חצי שעה זו, ונזכר באמצע התפלה, פשוט הדבר שממשיך תפלתו".

[ב] זמן.

א. טעם המתפללים מנחה גדולה.

1. זריזין מקדימין למצוות.
- (א) הגרישז"א צ"ל (מאור השבת ח"ה עמ' תשכ"ח) – "הנוהגים להקדים להתפלל מנחה גדולה, אף שבשו"ע סימן רל"ג סעיף א איתא שלכתחילה צריך להתפלל מנחה קטנה, הטעם הוא, משום זריזין מקדימין למצוות".

(ב) הגר"ח זצ"ל (מאור השבת ח"ה עמ' תת"מ אות כ') – "שאלה: מה הסברא להתפלל מנחה גדולה, הרי בשו"ע סימן רלג, איתא שזה רק בדיעבד. תשובה: בגלל הסעודה שאוכלים".
2. בגלל הסעודה שאוכלים.

(א) חוט שני (מאור השבת ח"ה עמ' תשצ"ח) – "שאלה: מה הסברא להתפלל מנחה גדולה, הרי בשו"ע סימן רלג סעיף א איתא שזה רק בדיעבד. תשובה: בגלל הסעודה שאוכלים".

ב. מה עדיף: מנחה קטנה ביחיד או בציבור במנחה גדולה.

1. מנחה קטנה ביחיד.
 - (א) שואל ונשאל (ח"ג סי' ק', עי' ח"א סי' נ"ג) – "ולע"ד מוטב להתפלל מנחה קטנה ביחיד מלהתפלל מנחה גדולה ברבים, שכן מוכח ממ"ש הטור סי' רפ"ו משם הרא"ש דהיה מקדים להתפלל מוסף ביחיד כדי שתהיה בזמנה, ע"ש".
 - (ב) אור לציון (ח"ב פרק ט"ו אות ב', הע' ב') – "תשובה. אין להתפלל לכתחילה מנחה גדולה, אף אם ימנע בשל כך מתפילה בציבור, אלא יתפלל אחר כך ביחידות מנחה קטנה אם לא יהיה לו אז מנין".
 - עי' אור לציון (ישורון גליון ל"ח עמ' רט"ו אות ד') – "דעדיף להתפלל תפילת מנחה קטנה ביחיד, מאשר תפילת מנחה גדולה בציבור. מכל מקום בחורי ישיבות, שבישיבה שלהם מתפללים מנחה גדולה, יתפללו בישיבה בזמן מנחה גדולה, יחד עם כל הישיבה".
2. בציבור במנחה גדולה.
 - (א) פמ"ג (א"א סי' צ' ס"ק ל') – "ויראה אם יש עשרה מתפללין מנחה לאחר שש ומחצה, אף על פי שלכתחלה אין רשאי (עיי' סימן רל"ג שם) יתפלל עמהם וקל וחומר הוא מתפלת ערבית סימן רל"ה סעיף א', יע"ש".
 - (ב) עי' מאמר מרדכי (ס"ק ב') – "ונ"ל שנהגו להקל בזה משו' דאם ימתינו אח"ך לא ימצאו מנין בקלו' שכולם היו הולכים להתפלל בב"ה כסמכו בזה על הטור והרא"ש ז"ל".
 - (ג) מ"ב (סוף ס"ק א') – "ועכ"פ אם רוצה לאכול או לצאת לדרך או שעתה יוכל להתפלל עם הצבור ואם ימתין על מ"ק לא יהיה לו מנין לכו"ע מותר להתפלל לכתחלה משש שעות ומחצה ולמעלה".
 - (ד) יחיה דעת (ח"ד סי' י"ט) – "ולכן מנחה גדולה בצבור עדיפא ממנחה קטנה ביחיד. וכן כתב בפשיטות המאמר מרדכי (סימן רל"ג ס"ק ב') ... וכן פסק המשנה ברורה (סימן רל"ג ס"ק א') ... וכן העלה בשו"ת איש מצליח חלק א' (חלק אורח חיים סימן ט"ו דף ס"ג ע"א). ע"ש. וכן נראה עיקר שמנחה גדולה בצבור עדיפא ממנחה קטנה ביחיד. וכן ראוי להורות.
 - (ה) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' ר"נ אות ג') – "מה עדיף: להתפלל מנחה גדולה בציבור (שאז יש מעלת ציבור אבל חסרון של מנחה גדולה לדעת חלק מהפוסקים) או מנחה קטנה ביחיד. תשובה: מנחה גדולה בציבור. שאלה: למה. תשובה: כי אפילו תרתי דסתרי יש מתירין לצבור".
 - (ו) ישראל והזמנים (ח"א סוף סי' כ').
 - (ז) דברי בניהו (חי"ז סי' י"א, פסקי תשובות שאלה רכ"ח) – "ודלא כאור לציון".
 - (ח) קול מנחם (או"ח ח"א עמ' קי"ט אות רס"ב) – "שאלה: מי שמקפיד להתפלל מנחה קטנה ונמצא במקום שיש בו מנין רק במנחה גדולה האם יתפלל איתם או שעדיף לו שיתפלל ביחיד מנחה קטנה. תשובה: תפלה בציבור עדיף ויתפלל מנחה גדולה".
 - (ט) פסקי תשובות (אות ב') – "ובכל ענין הדבר ברור ופשוט, שאף המקפיד תמיד להתפלל מנחה בשעת מנחה קטנה, אם נמצא במקום שאין לו מנין אלא בעת מנחה גדולה, מוטב שיתפלל בזמן מנחה גדולה בציבור מאשר שיתפלל בזמן מנחה קטנה ביחידות".

3. מראי מקומות.

(א) הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ו סעי' ג') – "נזהר להתפלל מנחה גדולה. אבל לא מיד כשמגיע הזמן אלא קבע את תפילת מנחה בשעה קבועה כזו שבועדאי בכל ימות השנה כבר הגיע זמן מנחה גדולה (שתים עשרה וחצי) שלא ישתנה כל יום. וכן נהג החזו"א, ועי' סי' רל"ג בשו"ע ומ"ב ס"ק א' ב' (והטעם, מפני אכילת צהרים שנוהגים בדרך כלל לאכול בימינו - ואין לאכול קודם מנחה, עי' שם במ"ב)".

ג. מה עדיף: להתפלל מנחה בזמנה ביחידות מלהתפלל אחר הזמן בציבור.

1. להתפלל מנחה בזמנה ביחידות.
 - (א) מ"ב (ס"ק י"ד) – "לכתחלה צריך כל אדם ליהזר להתפלל קודם שקיעת החמה דוקא דהיינו שיגמור תפלתו בעוד שלא נתכסה השמש מעיניו ומוטב להתפלל בזמנה ביחידות מלהתפלל אח"כ בצבור ובדיעבד יוכל לסמוך על דעת המקילים להתפלל אחר שקיעה עד רבע שעה קודם צה"כ".
 - (ב) אשי ישראל (פרק כ"ז סעי' ו', עי' הע' י"ג).
2. יש להקל אם עדיין בין השמשות גם להגאונים.
 - (א) שבט הלוי (ח"ט סי' מ"ח) – "מי שרגיל להתפלל מנחה רק עד השקיעה המקובלת כשיטת הגאונים והוא נקלע למנין המתפלל לפי שיטת ר"ת באיחור. האם עליו להמתין ולהצטרף למנין זה כדי להתפלל תפילה בציבור או עליו להתפלל ביחידות לפני השקיעה כמנהגו. תשובה: אם הוא נוהג לגמרי כהגאונים וצבור זה מתפלל כשכבר ודאי לילה לדעת הגאונים ודאי יתפלל ביחידות, מכ"מ אם הוא עדין בין השמשות גם להגאונים אפשר לסמוך על פשטות לשון הרמ"א או"ח סי' רל"ג ס"א דיכול להתפלל ע"י הדחק גם בביה"ש יע"ש בבה"ל ובתשובת מהר"ם שיק או"ח סי' צ"א, ולענין לענות אחריהם אמן וקדושה אפילו אם לדידי' ודאי לילה אלא לדידהו הנוהגים כר"ת עדין יום, יוצא מתשובת מהר"ם שיק שם דמותר לענות אחריהם".

3. אחר הזמן.

א) שערים מצויינים בהלכה (סי' ס"ט ס"ק א', קונ"א ס"ק א') – "וכתב במ"ב ... ולא ציין בשער הציון שום מקור לזה, ותמוה דהא התיירו להתפלל ערבית בפלג המנחה כדי שיתפללו עם הציבור כמש"כ בסי' רלה, וכמש"כ בעצמו (שם ס"ק י"א). ולמה יגרע תפלת מנחה בציבור מתפלת מעריב, ועי' בשו"ת נדע ביהודה (או"ח סי' ג) דמבואר משם דתפלת הציבור עדיף מתפלה בזמנה ומה"ט התיירו להתפלל ערבית קודם הזמן. ועי' פרי יצחק מהגאון ר' איצעלע מפעטערבורג (סי' ב) שכתב נמי דתפלה בציבור עדיף מתפלה בזמנה ... [וכ"כ בשו"ת שואל ומשיב מהד"ג סי' רמז, דכל שאין עוברים זמן התפלה לכו"ע, מוטב יותר להתפלל עם הציבור, וכ"כ במור וקציעה סי' רל"ג ...]".

4. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ו').

ד. סוף זמן: סוף שמו"ע או התחלה.

1. כל שמו"ע.
- א) מ"ב (ס"ק י"ד) – "לכתחלה צריך כל אדם ליהזר להתפלל קודם שקיעת החמה דוקא דהיינו שיגמור תפלתו בעוד שלא נתכסה השמש מעיניו".
- ב) חזו"א (ארחות רבנו ח"ג עמ' רכ"ה אות כ"ח) – "אמר לי הגר"ק שליט"א [זצ"ל] שמרן החזו"א אצוק"ל הורה לו אם הוא סמוך לשקיעה ועדיין לא התפלל מנחה ומשער שלא יגמור להתפלל מנחה עד השקיעה ואפי' סופה צריך להיות לפני השקיעה, אז שלא יתחיל להתפלל ויתפלל ערבית שנים. (ולא כמ"ב בסי' רל"ג ס"ק י"ד)".
- ג) אשי ישראל (פרק כ"ז סעי' ו', עי' הע' י"ב).
2. התחלה.
- א) עי' אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ת סי' רל"ג) – "והגם שנוטה קצת שבלחש אין קפידא על חציה בלילה ואזלינן בזה בתר התחלה, גם כשידע שהסיום יהיה בלילה. ולא דמי לברכת הלבנה שכשידע שהסיום יהיה בכסוי עבים, יש צד מניעה מלהתחיל, כי שם איננו זמן ברכה כלל כשמכוסה בעבים, מה שאין כן בזה שגם בלילה יש על כל פנים זמן תפילה דרך תשלומים, על כל זה כיון שזה כמבוכה קצת, המתרשל על ידי זה במנחה ומאחר להתפלל עד הלילה אינו בגדר פושע בזה, ויש זכות על המנהג".
- ב) ערה"ש (סי' ק"י סעי' ה') – "ודע שיש מי שאומר דכשהשעה עוברת יתפלל הבינונו [מג"א סק"א בשם כנה"ג] ומזה נראה דס"ל דאם התחיל בתפלה קודם גמר הזמן של תפלה ונמשכה עד אחר הזמן לא מקרי שהתפלל בזמנו דהא ודאי כונתו שעתה עדיין לא עבר הזמן דאל"כ מאי נ"מ ולכן ס"ל שיתפלל הבינונו ויסיים בתוך הזמן אבל כל הי"ח ברכות יסיים אחר הזמן ולענ"ד נראה מתוס' ברכות [ז' בד"ה שאלמלי] דהולכין אחר ההתחלה ואם התחיל בזמן תפלה מקרי תפלה בזמנה אף על פי שמסיימה לאחר הזמן ע"ש".
3. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ז').

ה. הזמן בארץ ישראל.

1. הגריש"א זצ"ל (תפילה כהלכתה פרק ג' הע' ק"ז) – "העירני הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] שודאי אין לטעות בדברי המ"ב המזכיר בכמה מקומות שצה"כ 72 דקות לאחר השקיעה, שהוא הדין לכל מקום, ובפרט בא"י לכל ענין, שהרי בסי' רצט, א לענין סעודה שלישית, כתב: 'ומ"מ נ"ל וכו' אם לא אכל מקודם בודאי צריך לאכול אפילו אחר השקיעה וכו' עד חצי שעה שקודם צה"כ' - ופשוט דהיינו למקומו וזמנו, שהיה הפרש גדול בין השקיעה לצה"כ".
2. הגר"ח זצ"ל (אשי ישראל פרק כ"ז הע' י"ד) – "דכל מה שהקל המ"ב זה רק לפי הזמנים שבחו"ל (אירופה), אבל בארץ ישראל אין להקל ולהתפלל אחרי השקיעה".

ג. אמירת תחנון אחר השקיעה.

- א. מחבר (סי' קל"א סעי' ג') – "אין נפילת אפים בלילה".
1. מ"ב (סי' קל"א ס"ק ט"ז) – "אין נפילת אפים וכו'. והטעם ע"פ קבלה עיין בב"י. ולומר המזמור של נפילת אפים אין חשש אפילו בלילה [א"ר]".
- ב. נוהגים לומר תחנון בבין השמשות.
1. ט"ז (סי' קל"א ס"ק ח') – "בלילה. כי נ"א רמז למדת הלילה כו' כ"כ ב"י בשם מהרי"א ונרא' שאין לחוש לזה כ"ז שאין ודאי ליל' אלא בין השמשות דלא גרע מליל אשמורות שהוא קרוב ליום".
2. באה"ט (סי' קל"א ס"ק ט') – "בלילה. ובין השמשות מותר. ט"ז".
3. זרה"ח (סי' ל"ח סעי' ו') – "אין נפילת אפים בלילה לכן אם תפלת מנחה נמשכה עד הלילה אין נופלין על פניהם (מ"א וא"ר) אבל בלילי אשמורות נוהגין ליפול על פניהם מפני שהוא קרוב ליום וכן בין השמשות של לילה נוהגין ליפול (שם בט"ז) מיהו לומר המזמור נ"א אין חשש אפילו בלילה (א"ר)".
4. גר"ז (סי' קל"א סעי' ד') – "ויש לדלג אבינו מלכנו כדי ליפול מבעוד יום ומכל מקום אין לחוש לזה אלא בודאי לילה אבל לא בבין השמשות".
5. מגן גיבורים (אלף המגן סי' קל"א ס"ק י') – "בלילה. ובין השמשות אין קפידא, ט"ז וע' מ"א וא"ר".
6. מטה אפרים (סי' תר"ב סעי' כ"ז) – "ואם עדיין אין לילה לגמרי רק בין השמשות, מותר לומר בנפילת אפים (עיין ט"ז סי' קל"א ומג"א וא"ר שם). ומ"מ אם אפשר לומר קודם בין השמשות ע"י שידלגו אבינו מלכינו ולאומרו אח"כ, יש לעשות כן".
7. ערה"ש (סי' קל"א סעי' י"א) – "ומיהו אם נמשך התחנון מהמנחה עד בין השמשות אין לחוש כל זמן שעדיין אינו ודאי לילה [ט"ז סק"ח]".

8. מ"ב (סי' קל"א ס"ק י"ז) – "אם נמשכה תפלת המנחה עד הלילה אין נופלין ע"פ ובין השמשות של לילה נוהגין ליפול. ובימים שאומרים אבינו מלכנו במנחה יוכל לדלג א"מ כדי ליפול מבעוד יום [מ"א וש"א]".
9. משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ט עמ' ט"ז טור ג', אמנם עי' גליון כ' עמ' ז' טור ב') – "דמנהגם שנופלים על פניהם בבין השמשות".
10. עי' אור לציון (ח"ב פרק ט' סעי' ג') – "שאלה. האם אפשר לומר נפילת אפים לאחר השקיעה. תשובה. אפשר לומר וידוי ונפילת אפים עד שלוש עשרה וחצי דקות לאחר השקיעה. [אף שאין לומר נפילת אפים בבין השמשות, וכמ"ש באליהו רבה בסימן קל"א ס"ק ח', וכן כתב בבן איש חי בפרשת כי תשא אות י"ד, וראה עוד בכה"ח שם אות נ"א, ע"ש, ומשום שצריך להזהר מאד שלא לעשות נפילת אפים בלילה, ודלא כהט"ז שם ס"ק ח' שהתיר נפילת אפים עד שיהא לילה ודאי, מ"מ נראה שעד י"ג דקות וחצי אפשר להקל, וכמו שנתבאר בספר אור לציון תשובות ח"א חאו"ח סימן כ' וחיו"ד סימן י' שעד זמן זה הוי יום מעיקר הדין, אלא שמחמירים בו בדברים דאורייתא, ע"ש. ואמירת י"ג מידות מותרת בבין השמשות, וכמ"ש בבא"ח שם אות ח', וראה גם בכה"ח שם אות כ"ז, ע"ש]".
11. אשי ישראל (פרק כ"ה סעי' י"ד) – "אין אומרים תחנון בנפילת אפים בלילה אך יכול לומר המזמור של התחנון בלא נפילת אפים, ובין השמשות יכול ליפול על פניו, ולכן אם לא סיימו תפילת מנחה קודם שקיעת החמה יכול לומר תחנון בנפילת אפים עד צאת הכוכבים, ובתעניות ציבור שאומרים בו אבינו מלכנו קודם תחנון ורוצה להספיק לומר תחנון מבעוד יום, יאמר תחנון קודם אבינו מלכנו".

ג. שלא לומר תחנון אחר השקיעה.

1. בן איש חי (שנה א' פ"א כי תשא סעיף י"ד) – "ואין לעשות נפ"א בלילה, וכל שיש להם ספק דהיינו בין השמשות לא יעשו נפ"א, דשב ואל תעשה עדיף".
2. כף החיים (סי' קל"א ס"ק נ"א) – "אין נפילת אפים בלילה. כן כתב בית יוסף בשם מהרי"א כי נפילת אפים רמז למדת הלילה ואין נופלים על פניהם, וקרוב הדבר לקצץ בנטיעות, יעו"ש. והביאו הט"ז ס"ק ח', וכתב דאין לחוש לזה כל זמן שאין ודאי לילה אלא בין השמשות, דלא גרע מליל אשמורת שהוא קרוב ליום. עכ"ל. וכן כתב ה"ר זלמן אות ד'. מיהו המגן אברהם ס"ק ט' כתב דאם נמשכת תפלת מנחה עד הלילה לכולי עלמא אין נופלים, דתחלת הלילה תגבורת הדינים, מה שאין כן אחר חצות לילה, ויש לדלג אבינו מלכנו (ר"ל בעשרת ימי תשובה) כדי ליפול מבעוד יום, עכ"ד. והביאו אליה רבה אות ח', וכתב דמשמע מדבריו בין השמשות אין נופלים, יעו"ש. ועוד עיין במחצית השקל שמצדד בדברי המגן אברהם. ומכל מקום נראה לי כיון דאיסור נפילת אפים בלילה חמור מאד כמקצץ בנטיעות ח"ו, וקיימא לן בין השמשות ספק אם הוא מן הלילה, וגם כי יש אומרים דנפילת אפים רשות כמו שנכתוב לקמן אות ג"ן, ועל כן שב ואל תעשה עדיף, ואין לעשות נפילת אפים בין השמשות. וכן נראה דעת המשבצות זהב אות ח', וכן הסכים הרב בן איש חי פרשת כי תשא אות י"ד".
3. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דרך ישרה ח"א פרק כ"ז אות י"ג).

ד. מנהג ירושלים שלא לומר תחנון אחר השקיעה.

1. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ג סעי' ד', ס"ק ו') – "המנהג בירושלם שלא לומר תחנון אחר שקיעת החמה [כיון שלדעת חכמי הקבלה יש סכנה לאמרו משקיעת החמה ואילך, וחמירא סכנתא]".
2. עי' הגרשז"א זצ"ל (מעדני שלמה עמ' ס"א אות ב') – "ציבור שמתאחרים פעמים רבות בתפילת מנחה לאחר השקיעה, שאלתי את מרן אם נכון לומר בקביעות תחנון לאחר השקיעה, ואמר לי שיש מנהגים שונים בזה, ואף שעפ"י דין מותר לעשות כן, אולם עפ"י קבלה אין לומר תחנון אחר השקיעה, וכן נוהגים בביהכ"נ שבו הוא מתפלל".
3. הגריש"א זצ"ל (תפילה כהלכתה פרק י"ח הע' ס"ד) – "שמנהג ירושלים שלאחר השקיעה - אין אומרים תחנון".
4. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ' עמ' ז' טור ב', עמ' גליון ל"ט עמ' ט"ז טור ג') – "דנוהגים בירושלם שלא לומר תחנון אפילו בלי נפילת אפים לאחר השקיעה".
5. פסקי תשובות (סי' קל"א אות י"ג) – "אך המנהג בירושלים וכן נתפשט המנהג בכל ארץ ישראל וגם ברוב המקומות בחו"ל שאין נופלים על פניהם לאחר השקיעה, מפני שחששו גם בספק לילה לדבריו החמורים של הב"י עפ"י הקבלה שהנופל אפים בלילה הרי זה מקצץ בנטיעות ח"ו, וממילא גם אין אומרים וידוי וי"ג מדות".
6. אשי ישראל (פרק כ"ה הע' נ"א).

ה. מנהג אר"י שלא לומר תחנון אחר השקיעה.

1. הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ' עמ' ז' טור ב', גליון ל"ט עמ' ט"ז טור ג') – "דנוהגים [בכל ארץ ישראל] שאין אומרים תחנון לאחר השקיעה".
2. חוט שני (אליבא דהלכתא גליון כ' עמ' ז' טור ב', גליון ל"ט עמ' ט"ז טור ג') – "דנוהגים לא לעשות נפילת אפים לאחר השקיעה, אולם אפשר לומר את המזמור בלי נפילת אפים".
3. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ' עמ' ז' טור ב', גליון ל"ט עמ' ט"ז טור ג') – "דנוהגים [בכל ארץ ישראל] שאין אומרים תחנון לאחר השקיעה".
4. תשובות והנהגות (ח"ג סי' נ"ג ד"ה הן) – "אמנם דאף אחר השקיעה בבין השמשות כתב במשנה ברורה (סימן קלא ס"ק י"ז) ובין השמשות של לילה נוהגין ליפול, הרי דגם בבין השמשות אומרים תחנון, אך בהרבה מקומות המנהג שאחר השקיעה אין נפילת אפים וכמדומה שכן המנהג בא"י, ולע"ד הטעם ע"פ הגר"א שהמשמרות מתחלפות בשקיעה וגם ע"פ הסוד וכמשנ"ת".
5. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ט עמ' ט"ז טור ג') – "דנוהגים [בכל ארץ ישראל] שאין אומרים תחנון לאחר השקיעה".

6. פסקי תשובות (סי' קל"א אות י"ג) - לשונו מובא לעיל.

1. מראי מקומות – מחה"ש (סי' קל"א ס"ק ט').

1. א"ר (סי' קל"א ס"ק ח') – "כתב מג"א [שם] נראה לי לדלג אבינו מלכנו כדי ליפול מבעוד יום ע"כ, משמע בבין השמשות אין נופלין. אבל הט"ז [סק"ח] כתב כל זמן שאין ודאי לילה נופלין, ואולי משום בין השמשות אין מדלגין".

2. מה עדיף: שיתפללו עם חזרת הש"ץ, או להתפלל מנחה קצרה בלא חזרת הש"ץ כדי שיספיקו לומר תחנון בזמן. 1. חזרת הש"ץ.

א) הגרשז"א זצ"ל (מעדני שלמה עמ' ס"א אות ב') – "ושאלתי אם יש מנין הנוהגים שלא לומר לאחר השקיעה, אם רואים שהזמן קצר ולא יספיקו גם חזרת הש"ץ וגם לומר תחנון קודם השקיעה, האם עדיף שיתפללו עם חזרת הש"ץ ולא יאמרו אח"כ תחנון, או שיש להם להתפלל מנחה קצרה בלא חזרת הש"ץ כדי שיספיקו לומר תחנון בזמן. ואמר דיש להעדיף חזרת הש"ץ שהוא דין גמור, ואם ירצו אח"כ להחמיר ולא לומר תחנון לאחר השקיעה לא יאמרו תחנון, אך אין לוותר בעבור זה על חזרת הש"ץ".

ה. הנוהג לומר תחנון לאחר השקיעה ומתפלל במקום שאין אומרים, או להפוך.

1. יכול לומר כמנהג המקום.

א) הגרישז"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ' עמ' ז' טור ג', גליון ל"ט עמ' ט"ז טור ג') – "הנוהג לומר תחנון לאחר השקיעה כדעת המשנה ברורה, ומתפלל במקום שאין אומרים ... שאינו צריך לומר תחנון, וכן להיפך אחד שנוהג לא לומר תחנון לאחר השקיעה ומתפלל במקום שאומרים יכול לומר עמהם".

ב) הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא גליון ל"ט עמ' ט"ז טור ג', אמנם עי' גליון כ' עמ' ז' טור ג') – "הנוהג לומר תחנון לאחר השקיעה כדעת המשנה ברורה, ומתפלל במקום שאין אומרים ... שאינו צריך לומר תחנון, וכן להיפך אחד שנוהג לא לומר תחנון לאחר השקיעה ומתפלל במקום שאומרים יכול לומר עמהם".

2. כמנהגו, שהנוהג לא לומר תחנון לאחר השקיעה ומתפלל במקום שאומרים שלא יאמר תחנון עמהם.

א) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון ל"ט עמ' ט"ז טור ג') – "דהנוהג לא לומר תחנון לאחר השקיעה ומתפלל במקום שאומרים שלא יאמר תחנון עמהם".

עי' משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון כ' עמ' ז' טור ג') – "דהמתפלל במקום שהציבור אומרים תחנון לאחר השקיעה יאמר תחנון בניגון כקורא פרק תהילים".

ב) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון כ' עמ' ז' טור ג', גליון ל"ט עמ' ט"ז טור ג') – "דהנוהג לא לומר תחנון לאחר השקיעה ומתפלל במקום שאומרים שלא יאמר תחנון עמהם".

פרשת התמיד, אשרי

סימן רל"ד

- [א] פרשת התמיד. [ב] פרשת התמיד לפני הזמן.
 [ג] תפילת אשרי. [ד] אם לומר 'אשרי' בישיבה.
 [ה] תפילת אשרי לפני הזמן. [ו] כי שם ה' אקרא.

[א] פרשת התמיד.

א. לא אמר פרשת התמיד לפני מנחה, אם יש לאומרה אחר כך.

1. לא [רק דרך לימוד].

(א) משנה הלכות (ח"א סי' קפ"ח, סי' קפ"ט) – "ולפענ"ד הנה האחרונים כתבו דאין לומר לאחר שמו"ע פ' התמיד. בעה"ש כתב בס"ב דנהגו לומר דוקא קודם המנחה ודוקא קודם התפלה ולאחר המנחה לא יאמרו והזהירו על זה מאד וכנראה דס"ל דאפילו אירע ליה כן באונס שלא יאמר אח"כ וע"ש ס"ז עכ"פ נראה דאין המנהג לאומרה אחר התפלה אפילו אם לא אמרה קודם, ומ"מ נלפענ"ד דאם עוד היום גדול לאחר תפלת המנחה ורוצה לאומרו בדרך לימוד ודאי לכ"ע מותר ונכון לעשות כן דלדעת הרמ"ע בשם הוזהר והט"ז והמג"א א"ח סי' רל"ד שזכרנו אפילו לכתחילה צריך לעשות כן ולדין עכ"פ בדיעבד וכו"ל".

ב. מראי מקומות.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ו אות ב') – "לא אמר קרבנות קודם מנחה. ואמר לי טעמו מפני שהזמן דחוק ואם נשאר פנאי קודם מנחה אומר".

[ב] פרשת התמיד לפני הזמן.

א. מחמיר.

1. שרגא המאיר (ח"ז סי' א' אות א') – "אבל לענין לומר פרשת התמיד וקטורת זהו בודאי נגד תמיד בין הערבים תקנום וכמו שכתב הרמ"א בס"י רל"ד סעי' א' ויש שכתבו שנוהגין לומר פרשת התמיד קודם אשרי של תפלת המנחה נגד תמיד של בין הערבים וכו', וכיון שהתמיד מעולם לא הקריבו קודם שש שעות ומחצה, וע"כ שפיר יש לומר שאין לאומרה קודם שש שעות ומחצה ... לא יאמר קודם זמן מנחה".
2. שיח תפילה (שער ט"ו פרק א' אות י"ב, עמ' שס"ה) – "והאומרים קרבנות לא יאמרו את הקרבנות לפני שמגיע הזמן, כי אמירת הקרבנות היא משום 'ונשלמה פרים שפתינו', והיינו שאמירת הקרבנות נחשבת כאילו הקרבנו את הקרבן, וא"כ לא מועיל אמירת פרשת התמיד, לדוגמא, לפני שמגיע תחלת זמן הקרבת תמיד של בין הערבים".
3. ישראל והזמנים (ח"א סי' י"ג פרק א' אות ד') – "ומסתבר דלמעשה בעינן להמתין, דכמו דצריכין להמתין עם התפלה שהוא במקום התמידים (דתפלות כנגד תמידים חקנום) כמו כן בקריאת פרשיותיו שהוא במקום הקרבנות, שוב לאח"ז נדפס שו"ת שרגא המאיר (ח"ז) וראיתי שם (סי' א') שכ"ג דאינו נכון לומר פרשת הקרבנות קודם ו' ומחצה".
4. עי' אשי ישראל (פרק כ"ז סוף הע' י') – "וה"ה פרשת התמיד (עיי' להלן סעי' לו), אין ראוי לומר קודם זמנה, ועיין פרק לו הערה רי".
5. פסקי תשובות (ס' רל"ג אות א') - לשונו מובא לקמן.

ב. מיקל.

1. כאיל תערוג (הלכה עמ' שט"ו) – "אומר קרבנות כרגיל לפני מנחה שהרי עדיין לא הגיע זמן הקרבת הקרבן. ואמר רבנו שאומר, שהרי מעיקר הדין הזמן מתחיל מחצות".

[ג] תפילת אשרי.

א. אשרי אחר מנחה.

1. מ"ב (סי' ק"ח ס"ק י"ד) – "... אך כל זמן שהוא יום לא ימנע מלומר אשרי אף שהוא אחר תפילת המנחה ע"כ אם נתאחר ובא לבהכ"נ בשעה שהצבור התחילו תפילת המנחה יתפלל עמהם ויאמר אשרי אח"כ ועיין במ"א שכתב דמדברי הוזהר משמע דאפילו באופן זה לא יאמרנו אדעתא דחובה רק כקורא בתורה".
2. ערה"ש (סעי' ב') – "המדקדקים נוהגים לאומרם בכל יום קודם המנחה ודווקא קודם התפלה אבל אחר התפלה אין לומר פרשת התמיד והקטרת וגם אשרי לא יאמרו אחר התפלה והזהירו על זה מאד".
3. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ג סעי' ב') – "אם לא אמר אשרי קודם שמונה-עשרה, אין חיוב לאמרו אח"כ".

ב. אם התחיל לומר אשרי שקודם מנחה בעשרה ויצאו מקצתן.

1. מ"ב (סי' נ"ה ס"ק ז') – "אם התחיל לומר אשרי שקודם מנחה בעשרה ויצאו מקצתן מסתפק הפמ"ג דאולי יוכל לומר הקדיש שאחר זה כי הקדיש שייך לישתבח ואשרי. ועי' בשע"ת בשם א"ר אמנם בספר מאמר מרדכי ובדרך החיים ובח"א כולם פסקו דלא יוכל לומר הקדיש בזה".

ג. אשרי או שמו"ע בציבור.

1. עדיף שמו"ע בציבור.
 (א) מ"ב (סי' ק"ח ס"ק י"ד) – "... אך כל זמן שהוא יום לא ימנע מלומר אשרי אף שהוא אחר תפילת המנחה ע"כ אם נתאחר ובא לבהכ"נ בשעה שהצבור התחילו תפילת המנחה יתפלל עמהם ויאמר אשרי אח"כ ועיין במ"א שכתב דמדברי הזוהר משמע דאפילו באופן זה לא יאמרנו אדעתא דחובה רק כקורא בתורה".
 (ב) הגר"א בבבצל שליט"א (אהל יעקב) – "וכן מי שאיחר קצת האם עדיף להתפלל עם הציבור שמונה עשרה במנחה, או תמיד פוסקים שעדיף לומר אשרי לפני שמונה עשרה. תשובה: עדיף להתפלל עם הציבור".
 2. מראי מקומות.

- (א) הנהגות ופוסקים (הגרי"ח זוננפלד, תפילת מנחה אות ה') – "מי שהתחיל 'אשרי' בשוה עם הציבור ומתוך שאומר בנחת לא יספיק להתחיל שמו"ע עם הציבור, א"צ להפסיק באמצע 'אשרי' אלא גומר ואח"כ מתפלל שמו"ע. אבל אם נתאחר ולא התחיל בשוה עם הציבור, יפסיק באמצע כדי להתפלל שמו"ע עם הציבור".
 (ב) כאיל תערוג (הלכה עמ' שט"ו) – "נשאל רבנו: אחד אומר אשרי לפני מנחה ובטרם הספיק לסיים אומר הש"ץ כבר את החצי קדיש, מה עדיף, שיעמוד לשמונה עשרה מיד אחר הקדיש וישלים אשרי אח"כ, או שישלים אשרי ואח"כ יעמוד לשמו"ע מספר שניות אחרי הציבור. ואמר רבנו: אם מעריך שיספיק לעמוד לשמו"ע כשהציבור עדיין אוחזים באבות, יסיים אשרי תחילה".
 (ג) הגר"ח"ק זצ"ל (דעת נוטה ח"א עמ' רנ"ד תשובה ל"ט, הע' ל"ו) – "שאלה: האם יש לסיים אשרי לפני שמו"ע של מנחה, אף שע"ז לא יוכל להתחיל את התפלה עם הצבור ביחד ממש, אבל יספיק להתחיל כשעודם בברכה ראשונה. תשובה: יש שמסיימין אשרי. [ובעל פה הוסיף לי דאולי ה"ה כשיספיק להתחיל עמהם בעודם בג' ברכות ראשונות]".

ד. אשרי או נטילת ידיים.

1. הגר"א בבבצל שליט"א (אהל יעקב) – "מי שזמנו מצומצם ויכול או לומר אשרי לפני שמונה עשרה במנחה או ליטול ידיים מה עליו לעשות. תשובה: אם ידיו נקיות יאמר אשרי".

ד) אם אומרים 'אשרי' במנחה בישיבה או בעמידה.

- א. רמב"ם (הל' תפילה פרק ט' הל' ח') – "במנחה אומר שליח צבור (תהילים פד-ה) 'אשרי יושבי ביהמ"ד וכו' (תהילים קמא-א) 'תהלה לך יי' וכו' וכו' קורא הוא והעם מושב ועומד שליח צבור ואומר קדיש והם עומדים אחריו ועונין כדרך ומתפללין כלם בלחש".
 1. פירוש, שאומרים 'אשרי' בישיבה – נפש הרב (ריש עמ' קנ"ב, לשונו מובא לקמן), הגר"ח"ק זצ"ל (שערי שיח עמ' ק"ג, לשונו מובא לקמן), עולת יצחק (ח"ב סי' פ"ד אות ב' ד"ה וגם, לשונו מובא לקמן), תפילה כהלכתה (פרק י"ח הע' נ"ב, לשונו מובא לקמן), אשי ישראל (פרק כ"ז סוף הע' ק"א, לשונו מובא לקמן), פסקי תשובות (סי' רל"ד אות ב', לשונו מובא לקמן), ישראל במעמדם (ח"א פרק י"ט הע' ה').
 2. מראי מקומות – שבט הקהתי (ח"ד סי' ע"ז, לשונו מובא לקמן).
 (א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (בשולי השולחן עמ' ח' [ע"ש במילואים סי' ב'], ירחון האוצר גליון כ"ב עמ' י"ב) – "הרמב"ם פוסק כהירושלמי שלפני ואחרי כל שמונה עשרה צריך לשבת, ולכן הכניס את זה בהלכותיו אם לא בעקביות, וזה בהל' תפלה פרק ז' הל' י"ז הל' י"ח (פעמיים). פרק ט' הל' ה' (פעמיים) הל' ח', הל' ט'. עיקר ההלכה היא לשבת ולא דוקא בפסוק זה או אחר. ומה שהר"ם כותב את זה באשרי הוא כי בירושלמי אסמכוהו להלכה זאת לפסוק אשרי יושבי ביתך. אבל למעשה העיקר לשבת מעט גם אם לפני או אחרי אשרי".
 (ב) הגר"ח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ו אות ב') – "מש"כ הרמב"ם פ"ט מהלכות תפילה ה"ח במנחה אומר ש"ץ אשרי העם מיושב, לאו דווקא, וכוונתו אפשר לשבת ואינו חיוב. כן שמעתי ממרן, ואמר לי שגם מש"כ הרמב"ם שם ה"ט שבערבית יושבין הכוונה אפשר ואינו חיוב, וע"ע שו"ה סי' צ"ג דין ד'. ולמעשה, מרן בדר"כ יושב באשרי שקודם מנחה ואומר במתינות".

- ב. מהרי"ל (מנהגים, הל' תפילה אות א') – "בשחר עמד לתפלת י"ח מתי שהתחיל ש"צ תהלה לאל עליון, במנחה כשירד ש"צ לפני התיבה ובערבית כשהתחיל ש"צ קדיש".

1. הו"ד דר"מ (סי' צ"ה ס"ק א'), עטרת זקנים (סי' צ"ה ס"ק ב', עי' סי' צ"ג ס"ק א' [לשונו מובא לקמן]), מ"ב (סי' צ"ה ס"ק ג'), כה"ח (סי' צ"ה ס"ק ה').

2. פירוש, שאומרים 'אשרי' בעמידה – עולת יצחק (ח"ב סי' פ"ד אות ב' ד"ה וגם, לשונו מובא לקמן).
 3. י"ל, דהיינו כהש"ץ מתחיל קדיש.

- (א) ערה"ש (סי' צ"ה סעי' ג') – "והמהרי"ל כשהגיע לתהלות לאל עליון היה נוהג לעמוד ובמנחה כשהש"ץ מתחיל קדיש וכן בערבית".
 (ב) הגר"ח"ק זצ"ל (אשי ישראל פרק כ"ג הע' ב', עמ' תשנ"ה תשובה ק"א) – "סי' צה במ"ב ס"ק ג שבתפילת מנחה יעמוד כשירד הש"ץ לפני התיבה, ויל"ע האם הכוונה קודם 'אשרי', או לאחר אשרי וקודם חצי קדיש. תשובה: אחר אשרי".
 4. מראי מקומות.

- (א) מטה משה (עמוד העבודה דיני תפילה סי' קט"ו) – "ואחר שיתיישב בדעתו יקום להתפלל. ולא ימתין מלקום עד גאל ישראל, אלא בשחרית יקום כשיאמר ש"ץ תהלות לאל עליון, ובערבית כשמתחיל ש"ץ קדיש, וכן עשה מהרי"ל ז"ל (מנהגים תפילה א')".
 (ב) עטרת זקנים (סי' צ"ג ס"ק א') – "לא יעמוד להתפלל כו' אלא מתוך שמחה כגון דברי תנחומין כו'. וכן נוהגין בשחרית סמוך ליציאת מצרים שהיא שמחה ותנחומין. ובמנחה סמוך לתהלה לדוד. ובערבית סמוך למקראות הסדורים לפניו, כי לא יטוש ה' את עמו וכיוצא בהן. וצריך לעמוד במקומו להכין עצמו לתפלה כשהתחיל החזן תהלות לאל עליון (מהרי"ל ריש הלכות תפלה מכל ימות השנה)".

ג) שבת הקהתי (ח"ד סי' ע"ז) – "שאלה: אם אמירת אשרי במנחה אומרים בישיבה או בעמידה. תשובה: ע"י ברמב"ם הל' תפלה פ"ט ה"ח במנחה אומר הש"ץ אשרי וגו' תהלה לדוד קורא הוא והעם מיושב ועומד ש"ץ ואומר קדיש והם עומדים אחריו וכו' משמע דא"צ לעמוד באשרי. אבל ע"י בד"מ סי' צ"ה סק"א שהביא מההרי"ל וז"ל בשחרית עמד לתפלת י"ח מתי שהתחיל הש"ץ תהלות וכו' במנחה כשירד הש"ץ לפני התיבה, בערבית כשהתחיל הש"ץ קדיש עכ"ל, ומדנקט במנחה כשירד הש"ץ לפני התיבה משמע דקודם קדיש כשאמר אשרי עמד וא"כ משמע דעמד באמירת אשרי, וצ"ל דמדינא יכולים לישב ורק מההרי"ל נהג כך, וראיתי דיש אנשים דעומדים באמירת אשרי לפני מנחה ואולי ממה שנהג כן מההרי"ל".

ג. לישב בשעת אמירת אשרי.

1. חכם צבי, הו"ד בסידור היעב"ץ (תפילת מנחה עמ' תמ"א אות י"ז) – "סדר תפלת מנחה. כך היה מנהגו של אבי מורי הגאון ז"ל. אומר מזמור פ"ו כמנהג ספרדים. אחר זה פרשת התמיד. ואחריו פרשת הקטורת עם ברייתא דמעשה הפטום כסדר של שחר עם ג' פעמים ה' צבקות וגו'. אחר כך פרשת חביתין (עיין השמטה) הכל קודם אשרי (ואף על פי שנטה הרמ"ע בתשובות סימן י"ד לסדר תמיד דמנחה. אחר אשרי. הא דדר ביה) וכל זה אומר מיושב. ונראה טעמו, לזכר תפלת מיושב. ולפי שאין צריכין עתה לתיקון עולמות בריאה יצירה עשיה. כי על כן אין קריאת שמע במנחה כמו שכתבנו לעיל, לכן אנו יושבים מיד".
2. נפש הרב (סוף עמ' קנ"א) – "כשהתפלל רבנו מנחה בצבור, היה מדקדק לישב בדוקא בשעת אמירת אשרי, וכמשמעות לשונו של הרמב"ם פ"ט מתפילה ה"ח, במנחה אומר ש"ץ אשרי יושבי ביתך וכו', והעם מיושב, ועומד ש"ץ ואומר קדיש, ומשמע דכונתו לומר דבעינן בדוקא שישבו כולם לשם קביעות הציבור [ולא רק ר"ל שמותר להם לשבת]. (ועי' עוד מזה בבית יצחק, תשמ"ט עמוד יח.)".
3. רבבות אפרים (ח"ח סי' פ"ט) – "כשמתפללין מנחה יש לומר אשרי בישיבה, וכדמוכח מהרמב"ם הל' תפלה פרק ט' הל"ח שכתב במנחה אומר ש"ץ אשרי יושבי ביתך וכו' והעם מיושב, ועומד ש"ץ ואומר קדיש, ומשמע דבא לומר דבעינן דוקא שכולם ישבו לשם קביעות הציבור, וצ"ע"ק בשבט הקהתי ח"ד סימן ע"ז דמשמע מדבריו דאפשר לומר אשרי בעמידה, [ולא בא לומר שמותר להם לשבת אלא שצריכין לישב]".
4. הגרמ"י ליפקוביץ (דרכי החיים ח"א עמ' של"ב) – "יש החושבים שלתפילת מנחה, שיש בה רק אשרי ושמ"ע, די בתפילה בעל-פה וטעות הוא, כי צריך להתפלל מתוך הסידור, ויש גם ענין גדול לשבת באשרי שלפני שמ"ע [עיין רמב"ם פ"ט מהל' תפילה ה"ח 'במנחה אומר ש"ץ אשרי וכו' והעם מיושב], לאומרה בעיון רב, ולדעת שמתכוננים לתפילת שמ"ע (מתוך שיחה שנאמרה בישיבה)".
5. הגר"ש דבליצקין זצ"ל (דרך ישרה פרק כ"ז סעי' י"א) – "אשרי שקודם מנחה דקדק לומר בישיבה".
6. עטרת יעקב (או"ח סי' י"ב) – "מסתבר דאמירת אשרי שקודם התפילת מנחה יהי' בישיבה דמהתם נלמד הלכה זו מהכתוב 'אשרי יושבי ביתך'".
7. תפילה כהלכתה (פרק י"ח הע' נ"ב) – "לרמב"ם, כל אשרי נאמר בישיבה".
8. עי' אשי ישראל (פרק כ"ז סוף הע' קי"א, עי' פרק כ"ג הע' ב') – "ועיין רמב"ם פ"ט מהלכ' תפילה הלכ' ח שמשמע ש"ל 'אשרי זה בישיבה'".
9. פסקי תשובות (סי' רל"ד אות ב') – "ועפ"י משמעות הרמב"ם (פ"ט מהל' תפילה ה"ח) מוכח שצריך לאומרו מיושב דרך קביעות, וכן יש בו טעם עפ"י הסוד לאומרו מיושב".

ד. מיקל.

1. הגר"ש"א זצ"ל (ישא יוסף או"ח סי' מ"א, מוריה גליון ש"א עמ' קמ"ח אות ה') – "שאינן חובה לשבת אלא יכולים לישב".
2. כאיל תערוג (הלכה עמ' שט"ז) – "לא היה מקפיד לומר אשרי שקודם מנחה מיושב דווקא".

ה. בני ספרד יושבים, בני אשכנז עומדים.

1. עולת יצחק (ח"ב סי' פ"ד אות ב' ד"ה וגם) – "וגם במנחה מנהגינו שאומרים תהילה לדוד מיושב, וכ"ה מנהג הספרדים וכן מפורש ברמב"ם פ"א הלכה ח' ובסידור רס"ג דף מ"א. וסימנין אשרי 'יושבי' ביתך. וכן מסתבר שצריך לשבת דוקא, לפ"ד הטור שלהי סימן קל"א בטעם אמירת ואנחנו לא נדע מה נעשה וגו' שישבנו ועמדנו ונפלנו ע"ש, וזה שייך לא רק בשחרית אלא גם במנחה. אך מנהג האשכנזים לעמוד אז, וכן הוא בספר מהרי"ל [דהכי איתא התם דף ס"א, בשחר עמד לתפילת י"ח, מתי שהתחיל ש"צ תהלה לאל עליון. במנחה, כשירד ש"צ לפני התיבה. ובערבית, כשהתחיל ש"צ קדיש ע"כ. אם היה כוונתו שרק מהקדיש עמד, היה לו לכתוב כן בהדיא כמו בערבית, אלא כוונתו לפי מנהגם שעומד הש"צ לפני התיבה ומתחיל אשרי ואחריו נמשכים כל הקהל. משא"כ אצלינו כולם יושבים במקומותיהם. ואין מזמינים ש"צ עד סמוך לפני הקדיש]. ועכ"פ בשחרית גם הם אינם עומדים משא"כ בעלינו לשבת עומדים לעולם".

1. מראי מקומות – ברורי הלכות (ח"ב באורי הלכות סי' צ"ג, עמ' תע"ד), הגר"ש"א פעלדמאן (זרע יעקב גליון ט"ז עמ' ק"ל אות צ"ו).
1. שכנה"ג (סי' צ"ג הע' הטור ס"ק ב') – "לא ימתין מלקום עד גאל ישראל, אלא בשחרית יקום כשיאמר הש"ץ תהלות לאל עליון גואלם, ובערבית כשמחיל ש"צ קדיש. מטה משה סימן קי"ו. והוא הדין למנחה שיעמוד כשמחילין קדיש. ומנהג העולם לעמוד בשחרית כשאומרים שירה חדשה, וערבית ומנחה אחר שעונין אמן יהא שמיה רבה".
2. הגר"ח"ק זצ"ל (שערי שיח עמ' ק"ג) – "שאלה: (סי' רלב) ישנם הרבה אנשי מעשה שמקפידין מאד לישב לפני תפלת מנחה בשעה שאומרים הציבור אשרי יושבי ביתך, ולא ידעתי אם דבר זה הוא מעיקר הדין או מידת חסידות בעלמא. תשובה: עיי' רמב"ם (פ"ז מתפילה הי"ח) אומרים תהלה לדוד מיושב".

3. ישראל במעמד (ח"א פרק י"ט סעי' ב', עמ' שפ"ד) – "כשעומד להתפלל תפלת שמונה עשרה, צריך להקדים לעמוד כבר לאמירת 'אשרי'. ויש שכתבו שאין צריך לעמוד לאמירת 'אשרי', אלא לאמירת קדיש שאומרים אחריו, ואמירת 'אשרי' יש להיות בישיבה. ויש מי שכתב שגם הש"ץ יש לו לישב בשעת אמירת 'אשרי'".

ה] תפילת 'אשרי' לפני הזמן.

א. מחמיר: רק בזמן מנחה.

1. עי' ציץ אליעזר (ח"י סי' כ') – "והנה לכאורה צריך להיות מותר להתנהג כן דהרי דין הזמן נאמר על התפלה ולא על הקריאה, ועל אחת כמה שיוכלו להגיד אשרי ובא לציון [ויעוין באשל אברהם סי' רצ"ב שמדבר בדבריו בעיקר שאין לקרוא קריאה הב' עוד לפני מוסף, אם כי מתלבט בדבריו שהתקנה היתה מאחר חצות אבל אין הכרע יעו"ש]. אבל לאחר העיון נראה לענ"ד, שלא יאה להתנהג בכזאת, ויפה עושה כת"ר שמוחה באלה שמתנהגים ככה. ולא מיבעיא שאין לקרות בתורה לפני הגעת זמן המנחה אלא גם לרבות שלא לומר אשרי ובא לציון ופסוק ואני תפילתי, ואפרש דברי...".

א) ודרשת וחקרת (ח"ה או"ח סי' ג' אות ו') – "בציץ אליעזר ... מש"כ בתוך דבריו פעם אחת 'אשרי' ובא לציון' נראה שהוא פליטת הקולמוס, וכוונתו ל'ובא לציון' לחוד ע"ש, וכן מוכח מסיכומו שם ע"ש".

2. מעדני יו"ט (ח"ה עמ' ת"ר).

3. עי' אשי ישראל (פרק כ"ז סוף הע' י') – "וכתב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א [זצ"ל] דלכתחלה אין לומר 'אשרי' לפני זמנה".
א) דעת הגר"ח זצ"ל, עי' לקמן.

4. שיח תפילה (שער ט"ו פרק א' אות י"ב, עמ' שס"ה) – "אף אין להתחיל לומר 'אשרי' לפני שמגיע הזמן".

5. פסקי תשובות (ס' רל"ג אות א') – "צריך ליזהר ולא להקדים לפני חצי שעה לאחר חצות, ואפילו אמירת הקרבות ואשרי יהיו לאחר חצי שעה מחצות היום, וכן בשבת ובתעניות לא יקראו בתורה קודם לחצי שעה לאחר חצות היום".

6. עי' אבני דרך (ח"ח סוף סי' קצ"ט) – "ראוי שלא להתחיל להתפלל את תפילת מנחה לפני הגעת הזמן ויש להקפיד שלכתחילה תחילת התפילה ('אשרי' או קורבנות) תעשה רק כשהגיע שש וחצי שעות זמניות...".

ב. מיקל.

1. רבבות אפרים (ח"ז סי' רס"ח) – "פעם אירע כך ופסקתי דאפשר לומר אשרי וקרה"ת קודם הגעת הזמן וטענו נגדי והנלע"ד כתבנו".
2. הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' ר"נ אות א') – "המחבר כותב (או"ח רל"ג א') שמי שהתפלל מנחה אחרי שש שעות וחצי - יצא. עכ"ל. האם כוונתו לתפילת עמידה או גם לאשרי וכו'. היינו: האם אפשר להתחיל להתפלל מנחה בשבת (למשל) בתוך החצי-שעה שאחרי חצות, כך שתפילת עמידה תהיה אחרי החצי-שעה שאחרי חצות. למה. תשובה: תפילה היינו עמידה".

עי' הגר"א נבנצל שליט"א (אבני דרך ח"ח סוף סי' קצ"ט) – "שהתיר להתחיל מעט לפני הזמן כשיש צורך הכרחי".

3. הגר"י זיכרמן (רבבות אפרים ח"ז ריש סי' רס"ח) – "חפצו להקדים אשרי וקריאת התורה קודם הגעת זמן מנחה שעד שמו"ע כבר יגיע זמן מנחה ... והנה הרב הגאון רבי ישראל זיכרמן שליט"א (רב דביה"ח 'מעייני הישועה' ב"ב, ומג"ש בביכ"ס 'חניכי חברון') פסק דפשיטא לי' שיוכלים להתחיל מקודם, ולכ' הוי כמתחיל פסוד"ז קודם זמן תפילה שחרית...".

4. ודרשת וחקרת (ח"ה או"ח סי' ג' אות ה') – "ולפי"ז היה נלענ"ד דליכא שום חשש אם מקדימים קצת, כ"ש כשיש צורך גדול, דשעת הדחק בדיעבד דמי".

ג. דעת הגר"ח זצ"ל.

1. הגר"ח זצ"ל (שיח תפילה עמ' תרצ"א שאלה מ"ג), הו"ד בישראל והזמנים (ח"א סי' י"ג פרק א' סוף אות ד') – "האם מותר להתחיל באמירת אשרי וובא לציון במנחה קודם זמן תפילת מנחה. תשובה: מסתבר דמותר, אך אין לעשות כן לכתחילה, [כיון שאין הדין ברור כ"כ]".

2. הגר"ח זצ"ל (אשי ישראל תשובה רס"ב) – "בתפילת מנחה האם מותר לומר 'אשרי' קודם תחילת הזמן, או גם לזה יש להמתין לתחילת זמן תפילת מנחה. תשובה: מסתבר דמותר".

3. הגר"ח זצ"ל (אשי ישראל תשובה רס"ג, פרק כ"ז הע' י' [שונו מובא לעיל]) – "האם בתפילת מנחה מותר להתחיל באמירת 'אשרי' קודם זמן תפילת מנחה, וכן ה"ה בשבת לומר 'אשרי' וגם 'ובא לציון' קודם זמן תפילת מנחה. תשובה: אין לעשות כן לכתחילה".

4. הגר"ח זצ"ל (אשי ישראל תשובה רס"ד) – "ושאלתי את הרב שליט"א שבתחילה כתב לי שמסתבר שמותר, ואח"כ כתב שאין לעשות כן לכתחילה וענה לי. תשובה: אין הדין ברור כ"כ לכן כתבתי כן, עכ"ל".

5. הגר"ח זצ"ל (שמעה תפילתי עמ' שכ"א) – "שאלה: אמירת 'אשרי' שלפני תפילת המנחה, האם אפשר לאומרה לפני זמן מנחה. תשובה: בשעת הדחק יתכן".

6. הגר"ח זצ"ל (ח"א שאלת רב ח"ב פרק כ"א אות ה') – "האם מותר להתחיל אשרי וקריאת התורה כמה דקות לפני סיום החצי שעה אחר חצות ולהתחיל השמו"ע בדיוק בזמנה. תשובה: בשעה"ד נ' דמותר".

א) בעה"מ שאלת רב (אליבא דהלכתא גליון ל"ט עמ' כ"ו טור א') – "א"ה: על כגון זה אמר מרן שליט"א [זצ"ל], שגם אצל מרן החזו"א מצאנו שלפעמים ענה כך, ולפעמים באותה שאלה ענה בהיפך, וכששאלוהו על כך ענה, שזה תלוי 'בשיקול הדעת', ובתחילה השיקול דעת היה לכאן, ואח"כ השיקול דעת נשתנה לצד שני, ויסוד הספק שיש כאן להסתפק האם נתנו לאשרי דין מנחה, ותלוי בזמן מנחה, או שהוא רק 'הכנה למנחה' ואין לו תורת מנחה וזמני מנחה, ולפי מסקנת מרן שליט"א [זצ"ל] יש לו תורת מנחה וזמני מנחה, ורק בדיעבד כשאין ברירה עושים זאת קודם הזמן כהכנה למנחה בעלמא".

ד. מראי מקומות.

1. מנהגי ביה"כ חזו"א לדרמון (פרק ב' סעי' כ"ט, הע' ל"ח) – "זמן מנחה גדולה במנין המרכזי בכל השנה הוא בשעה 12.30 [ובשעון קיץ הוא בשעה 1.30. ובשעון בית הכנסת אין משנים לשעון קיץ (כדלקמן פרק ג' הערה ח'). וטעם הדבר שאצל החזו"א התפללו מנחה תמיד בשעה 12.30, יתכן שהוא מפני שהזמן המאוחר ביותר של תחילת זמן מנחה גדולה לפי הגר"א הוא בשעה 12.24 (בתחילת פברואר), ולכן עיגלו לקבוע זמן בשעה 12.30. (וי"א שהוא מפני שלא היה ניהא לחזו"א להתפלל מנחה בזמן המדוקדק, הרמח"ב). ובאמת ברוב השנה בשעה 12.30 כבר הגיע זמן מנחה גם להמג"א, למעט כמה ימים בסוף יולי - תחילת אוגוסט שהזמן בשעה 12.31 ועד שמסיימים אשרי וחצי קדיש הגיע הזמן]".

ה. תפילת מנחה בשבת.

1. עי' סי' רצ"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ו] כי שם ה' אקרא.

א. יש נוהגו שלא אמרו.

1. מהרש"ל (סי' ס"ד) – "קודם התחלת י"ח אומר אני ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהילתך ולא יותר אפילו בתפילת מנחה ותפילת מוסף".
 2. יוסף אומץ (אות מ"ג) – "כי שם ה' אקרא קודם תפילת י"ח הוי הפסק בין גאולה לתפילה. ואפילו בתפילת מנחה דלא שייכא שם הפסקה אין לאומרו, דאיכא למיחש שגם בשאר תפילות דשייכא שם הפסקה סירכיה נקט ואתאי לומר גם כן והוי הפסקה".
 3. חזו"א (הגרה"ק זצ"ל קונ' עזרת אליעזר ברכות דף ד: [עמ' י"ז], תפילה ח"ב ריש הל' מנחה [עמ' מ"ו]) - לשונו מובא לקמן.
 4. כאיל תערוג (הלכה עמ' שט"ז) – "ובספר יוסף אומץ (אות מ"ג) מביא שעדיף לא להגיד את זה, שיכול לטעות ולומר גם בשאר תפילות שיש שם הפסק. וכן נהג רבנו שלא לאומרו".

ב. שהתחיל שמו"ע במנחה ואמר ד' שפתי תפתח.

1. שלא יאמר כ' שם ד' אקרא.

א) הגרה"ק זצ"ל (אשי ישראל פרק כ"ג הע' ס"ב, עמ' תשע"ד אות רס"ז) – "בתפילת מנחה ומוסף שנהגו לומר 'כי שם ד' אקרא וכו', יל"ע אם התחיל ד' שפתי' ונזכר ששכח לומר 'כי שם ד' וכו' האם יפסיק כדי לומר כי שם ד', וכן אם נזכר אחר ד' שפתי וקודם בא"י האם יאמר שם 'כי שם ד' וכו'. תשובה: לא יאמר".
 עי' הגרה"ק זצ"ל (קונ' עזרת אליעזר ברכות דף ד: [עמ' י"ז], תפילה ח"ב ריש הל' מנחה [עמ' מ"ו]) – "אדם שהתחיל לפני מנחה בפסוק ד' שפתי תפתח במקום להתחיל כי שם ד' אקרא, האם צריך לגמור את הפסוק שכבר התחיל ולחזור לומר כי שם ד' אקרא, והאם אחרי שאומר כי שם ד' אקרא צריך לחזור שוב לומר ד' שפתי תפתח, פעם שניה. תשובה: כי שם אינו חיוב כלל (והחזו"א לא אמרו)".
 ב) הגר"א נבנצל שליט"א (אהל יעקב) – "מי שהתחיל שמונה עשרה במנחה ואמר ד' שפתי תפתח, האם יכול להוסיף אח"כ כי שם ד' אקרא. תשובה: לא יוסיף".
 ג) חיי הלוי (ח"א סי' ט"ז), הו"ד דברי שלמה (ח"ד סוף סי' תקמ"ט) – "נראה שלא יפסיק רק ימשיך ויאמר ופי יגיד תהלתך ויתחיל השמונה עשרה".

הלכות קר"ש של ערבית

סימן רל"ה

- [א] זמן קר"ש של ערבית - סעיף א'.
 [ב] כשמתפלל ערבית מוקדם.
 [ג] לקרות קריאת שמע מוקדם.
 [ד] שינה: קודם תפילת ערבית - סעיף ב'.
 [ה] שלום: קודם תפילת ערבית.
- [ו] לילך לדרך: קודם תפילת ערבית.
 [ז] מלאכה: קודם תפילת ערבית.
 [ח] אכילה ושתייה: קודם תפילת ערבית.
 [ט] תורה: קודם תפילת ערבית.
 [י] שומר, מנין קבוע.
- [יא] האם שומר מהני לדאורייתא, קר"ש.
 [יב] לכתחילה קודם חצות - סעיף ג'.
 [יג] אם עשו סייג לתפילה עד חצות.
 [יד] אחר חצות.
 [טו] אונס - סעיף ד'.

[א] זמן קר"ש של ערבית - סעיף א'

א. זמן קריאת שמע.

1. צאת הכוכבים.

- (א) רש"י (ברכות דף ב. ד"ה עד).
 (ב) ר' עמרם גאון (סדר ערבית) – "הקורא ק"ש של ערבית קודם ראיית הכוכבים, לא יצא ידי חובתו. דתניא מאימתי מתחילין לקרא ק"ש בערבין, משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן וסימן לדבר צאת הכוכבים. ותניא הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו".
 (ג) ר"ף (ברכות דף א:) – "והכין הלכתא".
 (ד) רמב"ם (הל' קר"ש פרק א' הל' ט') – "איזה הוא זמן קריאת שמע בלילה מצותה משעת יציאת הכוכבים".
 (ה) ראב"ד (תמים דעים סי' קי"ח, השגות על הבעל המאור ברכות דף א:), תשובות ופסקים סי' קמ"ז, סי' קצ"ד) – "אין ספק שלא יצא קודם יציאת הכוכבים בין מאונס בין שלא מאונס".
 (ו) ר"י בן גיאת (הו"ד בראשונים. ראב"ד, רשב"א, רא"ש, ריטב"א).
 (ז) ר' יונה (ברכות דף א. ד"ה ואיפסיקא).
 (ח) רשב"א (ברכות דף ב.).
 (ט) ריטב"א (ברכות דף ב.).

2. מפלג.

- (א) ר"ת (ברכות דף ב. ד"ה מאמתי) – "יש לומר דקיימא לן כרבי יהודה דאמר בפרק תפלת השחר (דף כו.) דזמן תפלת מנחה עד פלג המנחה דהיינו אחד עשר שעות פחות רביע ומיד כשיכלה זמן המנחה מתחיל זמן ערבית".
 (ב) ראב"ה (ח"א סי' א') – "ומדלא יתבונן שיעורא להתחלת תפלת ערבית שמע מינה דבגמר זמן תפלת המנחה דהיינו פלג המנחה מתחיל תפילת ערבית".
 3. משעה שקידש היום, דהיינו בין השמשות.
 (א) ר"י (ברכות דף ב. ד"ה מאמתי) – "דודאי קריאת שמע של בית הכנסת עיקר ואנו שמתפללין ערבית מבעוד יום סבירא לן כהני תנאי דגמרא דאמרי משעה שקדש היום וגם משעה שבני אדם נכנסים להסב דהיינו סעודת ע"ש והיא היתה מבעוד יום ומאותה שעה הוי זמן תפלה".
 (ב) עי' רא"ש (ברכות פרק א' סי' א').

4. מראי מקומות.

- (א) ר' פלטי גאון (חמודה גנוזה סי' ק"ג, הו"ד בטור סעי' א') – "ודכתוב מהו להתפלל תפילת ערבית קודם ראות ג' כוכבים. מי שקורא ק"ש ומתפלל קודם לכן יוצא ידי חובתו או לא. אל יקרא ק"ש עד שיראת שלשה כוכבים שכך אמרו חכמים סימן לדבר צאת הכוכבים אבל בערב שבת ובמוצאי שבת ופעמים שאין לו יין בעירו אבל יש בעיר אחרת ואין יכול לילך בערבית הולך במנחה של ערב שבת ומתפלל תפלת של שבת בע"ש ואומר קדושה על הכוס וכן למוצאי שבת שישנו בעיר שיש בה יין ומבקש לילך לעירו ואינו יכול לערבית מתפלל של מוצאי שבת ואומר הבדלה על הכוס ואינו קורא ק"ש קודם לכן. אם כן נתכוין לכך וקרא ק"ש והתפלל בתחילה קודם יציאת הכוכבים לא יצא די חובתו ויקרא ק"ש ויתפלל. ואם לא נתכוין וטעת והתפלל יצא ידי חובתו".
 (ב) בעל המאור (ברכות דף א:) – "נ"ל כיון דנפישין פלוגתא דתנאי בהאי מילתא ולא איפסיקא הלכתא בהדיא משום דוחקא דצבורא אם עשאו כאחד מהם מה שעשה עשוי וכדאי הוא אחד מן התנאים הנזכרים (בתנאי זה) בענין הזה לסמוך עליו בשעת הדחק ועיקר קריאת ק"ש שנית דברי תורה הוא ויש בה להקל כדגרסי' בירושלמי ורבן גמליאל פליג על רבנן ועביד עובדא כוותיה שניה היא שניה לשנון ובכמה דוכתינן אשכחן דחשו רבנן לטורח צבור וזמן יציאת הכוכבים במתני' תני לה כלשון רבי אליעזר ובברייתא תני לה כלשון ר' יהושע מיהו יחיד הקורא אותה בביתו שלא באונס שפיר דמי למסמך על שיעורא דמתני' כדברי הרי"ף ז"ל".

ב. פוסקים.

1. צאת הכוכבים – מחבר (סעי' א'), גר"א (על סעי' א'), ח"א (כלל ל"ד סעי' ב'), חסד לאלפים (סעי' א'), שעה"צ (ס"ק ט'), פוסקים.
 2. דעת המחבר – ט"ז (ס"ק ב'), מ"ב (ס"ק ט'), אג"מ (או"ח ח"ב סי' ס').

ג. מנהג ארץ ישראל.

1. אחר עשרים דקות.

(א) קצות השלחן (סי' כ"ו ס"ק ה', עי' סי' צ"ג ס"ק ב') – "ושיעור בה"ש הוא בא"י בימים השונים שיעיר ח"י מינוטין אחר השקיעה האמתית (ובמו"ש ולק"ש של ערבית צריך להוסיף עוד ב' מינוטין) ובמו"ש במדינות צפון (כמו רוסיא וחברותי) הוא בכמו חצי שעה בקירוב אחר שקיעה האמתית בימים השונים, ובחורף ובקיץ משתנה השיעור עיי"ש בסידור".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפלה פרק י"ג סעי' ט', הע' ל"ב) – "בית הכנסת שנהגו בו להתפלל ערבית עשרים דקות אחר השקיעה, ונתעוררו כמה מתפללים להחמיר ולאחר הזמן, אין בכוחם לשנות, כי כך נהוג - והיה נהוג תמיד - גם בירושלם להתפלל כעבור עשרים דקה לאחר השקיעה. והמהדרים יחמירו רק על עצמם ותבוא עליהם ברכה. [ובתענית צבור התפלל תפלת ערבית 17 דקות אחר השקיעה. ומ"מ לעצמו היה נראה שהחמיר לחזור ולקרוא ק"ש בביתו כל שקראה בכיהכ"נ קודם 45-40 דקות, ואף אמר פעם לב"ב שכן ראוי לנהוג מאחר שכן הנהיג החזו"א ... ולענין מוצש"ק אמר רבנו שהמנהג מעולם היה להתפלל חצי שעה אחר השקיעה, וכן הנהיגו על פיו בישיבת קול תורה, שלא להקדים מזמן חצי שעה (וכן במוצ"ש שחל בו תשעה באב, החליף מלבוש וחליץ מנעל בזמן זה, וכן הורה בישיבה). ובכיהכ"נ הגר"א במנין שבו התפלל, הנהיגו על פיו להתפלל במוצ"ש 45 דקות אחרי השקיעה]".

2. אחר ל' דקות.

(א) הגרשז"א זצ"ל (שיעורי ברכות דף ב., עמ' ז') – "למעשה נהג רבינו שליט"א להחשיב זמן צאת הכוכבים חצי שעה לאחר השקיעה [מלבד במוצאי שבת שמחמיר - בעשיית מלאכה בלבד - עד זמן רבינו תם]. שמה איננו בקיאים בזמן שקיעת החמה - והשקיעה האמתית היא לא זו הנראית לעינינו כאשר מתכסה גלגל החמה. וביאר רבינו: 'הרי לא יעלה על הדעת לעשות מלאכה בצאת השבת 13.5 דקות (ג' רבעי מיל) אחרי השקיעה אע"פ שזמן בין השמשות הוא שיעור מהלך שלשת רבעי מיל, וע"כ שחוששים שמה איננו יודעים מתי השקיעה'. ובמוצאי תענית שמקדימים להתפלל ערבית, חוזר וקורא קריאת שמע תיכף לאחר התפילה. וכן בשנים קודמות שהיו מתפללים ערבית בליל שבת עשרים דקות לאחר השקיעה, היה קורא בק"ש על המיטה את שלש פרשיות ק"ש [כיום גם בליל שבת מתפללים בבית מדרשו חצי שעה לאחר השקיעה]".

3. בערך ארבעים דקות.

(א) חזו"א (הגר"ח"ק זצ"ל הע' בס' אעלה בתמר עמ' י"ח הע' ל', ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ו אות כ"ה [לשונו מובא לקמן], אגרות ורשימות קהילת יעקב סי' י"ד) – "אמר ש-45 דקות מספיק, זה תלוי בימים גדולים וקטנים, ואמר ש-45 דקות תמיד טוב, ונדמה לי שביום חול היה מתפלל מעריב 40 דקות אחרי השקיעה, ובמוצ"ש המתין 45 דקות. יכול להיות שלרווחא דמילתא אמר 50 דקות. (פ"א במוצ"ש אמר לר' מאיר גריינמן לצאת החוצה לבדוק אם רואים כוכבים, וענה לו שהרב מבריסק מתפלל במוצ"ש מאוחר בשביל שהרשעים יתעכבו על ידו מלחזור לגיהנם, וענה לו מרן הרשעים שלי מחכים לי במוצ"ש והרשעים של הרב מבריסק יחכו לו)".

עי' חזו"א (דינים והנהגות פרק ט' אות ז') – "זמן צאת הכוכבים היה דרכו ז"ל לקבעו ע"פ הכוכבים וע"פ הכסיף במערב, כמבואר בגמ', וגם היה מתעניין על השעה, והיה זמן מעריב בערך כ-45 דקות אחרי השקיעה (בארץ ישראל), ופעם אמר ש-50 לעולם שפיר דמי - וגם לענין מלאכה במו"ש אמר שאין להחמיר יותר. - ולענין ברית מילה בשבת היה מקל בקצת פחות, (י"א שהיה מיקל בנוול 35 דקות אחר השקיעה וצ"ב)".

(ב) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ו אות כ"ה) – "בכיהמ"ד של מו"ר (שליט"א) זצוק"ל (ע"ש ר"י לדרמן ז"ל) מתפללים בליל שב"ק ארבעים רגעים לאחר השקיעה ובמוצש"ק ארבעים וחמש רגעים לאחר השקיעה (משום תוספת שבת) ובמוצש"ק חנוכה מתפללים ארבעים ושנים רגעים לאחר השקיעה. אמר לי מו"ר (שליט"א) זצוק"ל שמרן החזו"א זצוק"ל סבר שמעיקר הדין חצי שעה לאחר השקיעה הוי כבר לילה רק החמיר לחכות עוד עשרה רגעים והיינו ארבעים רגע לאחר השקיעה ובמוצש"ק ה' מחכה ארבעים וחמש עד חמישים רגעים לאחר השקיעה תוספת חול על הקודש".

4. ע"ב דקות.

(א) עי' ילקוט יוסף (סעי' א', סעי' ב') – "וצריך לחזור ולקרוא קריאת שמע אחר צאת הכוכבים ... ולכתחלה ראוי להחמיר בכל הענינים שהם מצוה מן התורה, כמו מצות 'קריאת שמע' של ערבית, וכדומה, לעשותם היכא דאפשר לאחר שיגיע זמן צאת הכוכבים של רבנו תם, ולפיכך אף אם התפלל ערבית מבעוד יום, או לאחר השקיעה שלנו, ראוי לחזור ולקרוא קריאת שמע, לאחר שעבר זמן רבינו תם".

5. מראי מקומות – שפע חיים (מכתבי תורה ח"א מכתב ג', מכתב ד', לגבי שבת).

(א) בירור הלכה (תנינה סי' רל"ה) – "במרכז ארץ ישראל באמצע הקיץ יש כוכבים קטנים בזמן של 40 רגעים (בירור הלכה שם), וכך הוא זמן מעריב בימות החול בבני ברק בבית הכנסת 'חזון איש' ובשאר בתי כנסת ובתי מדרש שנוהגים בהם ע"פ החזון איש אפילו באמצע הקיץ - עוד בימי מרן הגר"י קנייבסקי זי"ע ובנוכחותו. ולפי זה בירושלים ראוי לקבוע זמן מעריב 35 רגעים לאחר 'שקיעת ההר' שהוא 40 רגעים לאחר 'שקיעת המישור', וכך הוא מפורש בספר בין השמשות להגר"י"מ טוקצינסקי ז"ל (עמוד ע"א): 'טוב שיקבעו זמן התפלה 35 דק אחד השקיעה שאז הופיעו גם ג' כוכבים קטנים וכו'" (ואמנם דרכו שם אחרת קצת, וגם הדיוק אחר), וכך כתב גם הגאון רבי שמואל אויערבך שליט"א בשערי ציון (חלק א') שבירושלים הזמן יותר מוקדם [לאחר 'שקיעת ההר']".

ד. שיעור ארבעה מילין.

1. מ"ב (ס"ק ד') – "כשיעור ד' מילין שהוא ע"ב מינוט".

(א) עי' סי' רס"א סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

(ב) עי' יו"ד סי' ס"ט סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

ה. בל תוסיף.

1. מ"ב (ס"ק ט') – "יקרא עמהם ק"ש. ולא יכוין אז לצאת ידי חובת ק"ש כ"א בקריאה שניה שקורא אח"כ בזמנה".
(א) הגר"ח ק"צ"ל (ח"א שאלת רב ח"ב פרק כ"א אות י"ב) – "כתב השו"ע: 'אם הצבור מקדימים לקרות ק"ש מבעוד יום, יקרא עמהם קריאת שמע וברכותיה ויתפלל עמהם, וכשיגיע זמן, קורא קריאת שמע בלא ברכות'. וכתב ע"ז המשנ"ב (ס"ק ט) 'ולא יכוין אז לצאת ידי חובת ק"ש כ"א בקריאה שניה שקורא אח"כ בזמנה', עכ"ל. וקשה מה יפסיד אם יכוין עכשיו וגם יכוין אח"כ, ושמא איה"נ ראוי לעשות כן, והמשנ"ב חשש דשמא יטעה שכבר יצא בקריאתו עכשיו ולא יקרא פעם שניה, אבל איה"נ מן הראוי לכוין גם עכשיו דעכ"פ דעת יחידאה איכא (וגם שיטת הפרמ"ג). תשובה: כיון שכ"ד רוה"פ אין לכוין".
2. אג"מ (או"ח ח"ב סי' ס') – "ובעצם מסופקני אם יש איסור בל תוסיף בק"ש שהוא גם למוד תורה, שלא מצינו שאיכא בל תוסיף בק"ש. וראיה שהרי רצו לקבוע עשרת הדברות בק"ש בדף י"ב ואם איכא בל תוסיף בק"ש הרי היה זה בל תוסיף ככה שמוסיף עוד ברכה, וא"כ כ"ש שלקרות שלא בזמנה אף במכוין למצוה ליכא בל תוסיף וצ"ע לדינא".
3. תשובות והנהגות (ח"א סי' נ"ז ד"ה ועדות) – "ועדות נאמנה מפי הקדוש ה'חפץ חיים' צ"ל מעיד הצדיק רבי שלמה בלוך זצ"ל, ששמע ממנו שאם קורא ק"ש לאחר הזמן ומכוין לצאת עובר בבל תוסיף, ויש לזוהר בזה מאד, שרבים נכשלין בזה, וצריך לכוון להדיא שלא לצאת אם קורא לאחר הזמן ולהזהיר על כך, ונראה פשוט שגם במעריב קודם הזמן הדין כן, ועיין בשו"ת "חתם סופר" יו"ד ס"ס ש"א שמביא לכוון לא לצאת אם אין הלכה כרבינו תם שיוצאין ק"ש בעוד יום, וע"כ חשש גם כן לבל תוסיף, והגר"ש זצ"ל הביא שלזה רמז המשנה "הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה" שלא הפסיד אם מכוון כקורא בתורה דוקא, שבלאו הכי ראוי לחשוש שעובר בבל תוסיף, ומיהו עיין בברכות (י ב) שמפרש לא הפסיד הברכות, ולא פירש לבל תוסיף, ואולי לשון לא הפסיד דחקתו, אבל נראה שראוי לדקדק לכוון לא לצאת, או על תנאי בספק, ולא ליכנס לחשש אסור לאו דבל תוסיף. ויש לעיין אם כוונתו למצוה בטעות אם עובר בכל תוסיף, שלא נתכוון להוסיף רק חשב שיש עכשיו המצוה..."

1. חוזר וקורא קר"ש: כמה פרשיות.

1. כל הפרשיות.
(א) מ"ב (סי' רל"ט ס"ק א', שעה"צ ס"ק ב') – "ואם התפלל ערבית מבעוד יום צריך לקרות כל הפרשיות ויכוין לצאת בהן המ"ע של ק"ש וגם המצוה של זכירת יציאת מצרים. [דהמגן אברהם שכתב שם שתי פרשיות אזיל לטעמיה שפסק כתלמידי רבנו יונה דביציאת מצרים יוצא במה שקרא ויאמר מבעוד יום, אבל לפי מה שהאריך בשאגת אריה ומסיק דאינו יוצא בזה שקרא מבעוד יום, על כרחו צריך לקרותה עכשיו מדינא, וממילא צריך לכוין גם כן המצות עשה של זכירת יציאת מצרים, דאפילו לפי מה שכתב החיי אדם דאם לא כוון בקריאת שמע של שחרית וערבית לקיים המצות עשה גם כן יוצא בדיעבד, התם משום דכשהולך להתפלל מסתמא מכוין לקיים כמו שתקנו חכמים, מה שאין כן בזה]".
עי' מ"ב (ס"ק י"א) – "ודי שיקרא שתי פרשיות הראשונות כיון שהזכיר יציאת מצרים בבהכ"נ דנהי דלענין ק"ש לא יצא בזה הזמן משום דאכתי לאו זמן שכיבה הוא לענין יציאת מצרים שאנו מחוייבין להזכיר בלילה יוצא בזה הזמן [מ"א בשם תר"י] אבל בשאגת אריה האריך ומסיק דירא שמים יש לו לזוהר לקרות כל השלש פרשיות של ק"ש אחר צאת הכוכבים".

ב] כשמתפלל ערבית מוקדם.

א. ערב ראש חודש: יעלה ויבא בתוך שמונה עשרה.

1. המתפלל מעריב מבעוד יום בער"ח, האם אומר יעלה ויבא אף שאינו ר"ח.
(א) לומר יעלה ויבא [וש חולקים] - עי' סי' תכ"ב, לשיטות ומראי מקומות.
2. ראש חודש חל ביום ו', והתפלל מעריב ערב שבת מבעוד יום, אם אומר יעלה ויבא כיון שהוא עדיין ראש חודש.
(א) שלא לומר יעלה ויבא – מ"ב (סי' תכ"ד ס"ק ב', לשונו מובא לקמן), פוסקים.

ב. ספירת העומר.

1. מיעוט הניכר שמי שמתפלל מוקדם גורם למבטל מצוות ספירת העומר.
2. מראי מקומות – הממהרים לבא (אות כ"ג - כ"ה).

ג. יארציט: בימות הקיץ שמקדים להתפלל ערבית מבעוד יום, אם יוצא בזה ידי חובת יא"צ שיש לו ביום שלאחריו.

1. מראי מקומות – חלקת יעקב (ח"ג סי' קמ"ט, יו"ד סי' רל"ד).

ד. נער ביום שנעשה בר מצוה.

1. יכול להתפלל.
(א) בנין שלמה (או"ח ח"א סי' ס') – "שפיר י"ל דתרתיה מדרבנן מוציא חד דרבנן ... הא הרמ"א לשיטתו אזיל וס"ל דדנין מהלכה. ולכן להתפלל בעצמו בוודאי יכול אף מבעוד יום בתוספת שבת משום דאתי דרבנן ומפיק דרבנן. אך דלאחרים אינו יכול להוציא..."
- (ב) משיב דבר (ח"א סי' י"ח) – "דהנה מבואר ברמ"א שו"ע או"ח (סי' נג ס' י) שקטן לפני גדלותו אין לעבור לפני התיבה להתפלל להוציא אחרים י"ח אפילו יגיע לכלל גדלות בערב מ"מ אסור ואפי' בתפלת ערבית במקומות שלא נהגו אסור ומוכח דלעצמו יצא, ואם נימא דלא יצא היה אסור להתפלל לפני גדלותו אפילו בפ"ע דהרי מיד כשתחשך יתחייב להתפלל שנית נמצא דתפלה ראשונה לבטלה ומדלא חשו רק לעבור לפני התיבה מוכח דבפ"ע יצא".
- (ג) מנחת יצחק (ח"י סי' י"ז) – "כגון במדינת ענגלאנד דרגילין להתפלל ערבית מבעו"י, דגם בלילה שנעשה בר מצוה לא יצא מן הכלל, אבל המדקדקין לקיים מצוה ראשונה כהלכה בלא שום ספק תע"ב, וכעובדא שהביא בס' מועדים וזמנים (שם) באחד מגדולי

הדור זצ"ל שדקדק לא רק שיקרא קרי"ש ויתפלל בלילה אלא שיהיה י"ג שנה מעל"ע משעה שנולד עיין שם, וכמו שדייק האור חדש מדברי הב"ש (אבהע"ז סי' קנ"ה) הנ"ל.
 ד) פסקי תשובות (סי' נ"ג אות י"ב) – "אבל לעצמו יתפלל עם הציבור, ואין צריך להמתין עד הלילה, אם כי לכתחילה נכון שימתין עד הלילה אם יהיה לו מנין תפילה".
 2. מראי מקומות – שפע חיים (מכתבי תורה ח"ה סי' שס"ב).
 א) מגן גבורים (סי' נ"ג אלף המגן ס"ק י') – "ואם התפלל ערבית מבעו"י טרם שהגיע ליל יום לידתו נראה שיש לקרות ק"ש פעם שנית בלילה כשיגיע זמן חיובו מה"ת כמ"ש הרמב"ם ז"ל פ"ב מחו"מ לענין עתים חלים ועתים שוטה וכ"כ הכ"ח בר"ה דך כ"ח לענין שופר ע"ש ועיין בט"ז ביו"ד סי' שצ"ו כנלפע"ד ועדיין צ"ע".

ה. קבלת שבת מוקדם.

1. עי' סי' רס"ז סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ו. חשבון של מאה ברכות.

1. עי' סי' ר"צ, לשיטות ומראי מקומות.

ז. למעשה: במקום הציבור מקדימים לקרות ק"ש מבעוד יום.

1. ברכת קר"ש ושמונה עשרה – מחבר (סעי' א', "יקרא עמהם קריאת שמע וברכותיה ויתפלל עמהם, וכשיגיע זמן, קורא קריאת שמע בלא ברכות"), ח"א (כלל ל"ד סעי' ג'), חסד לאלפים (סעי' א').
2. דמוטב להתפלל ערבית בזמנה ביחיד – גר"א (מעשה רב אות ס"ה), "תפלת ערבית בזמנה דוקא אפילו בשבת ואף ביחיד אם א"א לאסוף עשרה בזמן ק"ש", הו"ד בה"ל (סעי' א' ד"ה ואם).
3. רק שמונה עשרה – חפץ חיים (פרק דוגמא מדרכי אבי אות ס"ג ס"ק כ"ו [עמ' כ"ד]), "בלילי שבת, בהתפללו בביה"מ, לא עיכב הציבור כ"כ, לתפילת מעריב בזמנה, אמנם הוא לא אמר עמהם ק"ש וברכותיה והתפלל עמהם ביחד שמ"ע, וק"ש עם הברכות קרא כשהלכו כל הציבור, אם בביה"מ דולפעמים בבואו אל ביתו, כשהיה לו אורח".
4. במקום תרתי דסרי.
 א) שלא להתפלל – מ"ב (ס"ק י"ד, שעה"צ ס"ק ט"ז, "אם בזה היום לא התפלל מנחה אחר פלג המנחה").

ג. לקרות קריאת שמע מוקדם.

א. האם צריך להעירו.

1. שבט הלוי (ח"ח סוף סי' ל"ח) – "הנה דבר פשוט מאד דאם לא קרא עדין אפילו מפלג המנחה מחויבים אפ"ל לצערו ולהקיצו, כמבואר בש"ס ברכות י"ג ע"ב א"ל ר' נחמן לדרו עבדי בפסוקא קמא צערן, ובשו"ע או"ח סי' ס"ג ס"ה אם הי' ישן מצערים אותו ומעירים אותו וכו' יע"ש, איברא אם קרא כבר מפלג ואילך בשעת הדחק אלא דצריך לחזור עו"פ על הק"ש להרבה פוסקים, בזה י"ל דבמקום צער שינה א"צ להעירו".

ב. ברכת קריאת שמע.

1. מראי מקומות – מ"ב (סי' רל"ה ס"ק י"ב, לשונו מובא לקמן), הגריש"א זצ"ל (דרור יקרא עמ' שע"ב, לשונו מובא לקמן).
 א) אג"מ (או"ח ח"ב סי' ס') – "איך להתנהג כשהציבור מתפללים מעריב תיכף עם השקיעה אם להתפלל עמהם גם ק"ש וברכותיה כדי לסמוך גאולה לתפלה ולקרא אח"כ בזמנה ק"ש אחר זה"כ בלא ברכות, או להתפלל רק ש"ע עמהם ולקרא בזמנה אחר זה"כ ק"ש וברכותיה. והנה ודאי ידוע לך שיש בזה מחלוקת בראשונים ואבאר דעתם ויתברר הענין להלכה ... עכ"פ לדינא יש לך שתי שיטות ואין שייך להכריע לנו בזה ודעביד כמר עביד וכמר עביד. אבל לתרווייהו חזינן דתפלה בצבור עדיף מלהתפלל אח"כ ביחידות אחר זה"כ. ומסתבר שהוא כשמתפללים בשעה שלעולם אין מתפללין מנחה אבל אם הוא בזמן שמתפללין לפעמים גם מנחה דהו תרתי דסתרין וכ"ש בהתפלל באותו יום ממש מנחה אף שהציבור מקילין מפני הדוחק גם בזה שהוא מפני שהקלו בתפלה, אין ברור כ"כ דתפלה בצבור עדיף אף בזה ורשאי היחיד להמתין עד אחר זה"כ גם בתפלה. ועיין בבאור הלכה שבמעשה רב של הגר"א סובר דלעולם תפלה בזמנה עדיף מתפלה בצבור אבל כיון שהוא נגד רוב הראשונים אין לנהוג כמותו אלא מי שנוהג כמותו בכל דבר, אבל עכ"פ מכריע זה שבאם הוא בזמן שהם תרתי דסתרין שהוא חסרון גם בדין התפלה שטוב להמתין עד אחר זה"כ אף שלא יהיה בצבור. ואף אם נפקפק בזה ונימא שיותר טוב להתפלל בצבור משום מעלת תפלה בצבור אף באופן שהוא תרתי דסתרין כיון שעכ"פ התירו לצבור, מ"מ נראה דבזה לא יקרא ק"ש והברכות דע"ז הא איכא ראייה מאבוא דשמואל ולוי שכיון שגם התפלה הוא רק מדוחק אין לקרא הק"ש והברכות שעלייהו ליכא דוחק זה דאין עלייהו דין תפלה בצבור. ולכן באופן כזה אין לעשות כהש"ע אלא כרב האי גאון".

ג. האם צריך לחזור ולקראת קריאת שמע.

1. לכתחילה יחזור ויקרא קריאת שמע, ואין לסמוך על מה שקורין לפני המטה.
 א) מ"ב (ס"ק י"ב, עי' סי' רע"א ס"ק ב') – "ואין כדאי לסמוך על הקריאה שקורא על מטתו אפילו אם מנהגו לקרות כל הג' פרשיות דהא צריך לכיון לצאת ידי מ"ע של ק"ש כדלעיל בסימן סמ"ך וק"ש שעל מטתו אין אנו מכונים לשם מצוה כ"א להבריה המזיקין ועוד שאפילו אם נימא דאין צריך כונה לצאת המ"ע צריך עכ"פ כונת הלב לקבל עליו עול מלכות שמים במורא ובאותה שעל מטתו אין מכיון לזה. והנה בזמנינו נהגו רוב העולם לקרות ק"ש ולהתפלל אחר צאת הכוכבים כדין מיהו באיזה מקומות בבתי

כנסיות יש עדיין מנהג הישן שמתפללין תיכף אחר מנחה אף שהוא מבע"י קצת והמתפלל במקומות האלו יראה לחזור ולקרוא ק"ש כשיגיע הזמן. ולפחות יראה לקרות כל הפרשיות על מטתו כדין ויכוין לצאת בזה המ"ע של ק"ש ובאיזה מקומות יש מנהג שהותיקין אינן קוראין ק"ש עם הצבור אלא שותקין עד שמ"ע ומתפללין עמהם וממתינין אחר התפלה עד צה"כ וקורין ק"ש וברכותיה ואין חוששין לסמיכת גאולה לתפלה וגם מנהג זה נזכר בדברי הקדמונים עיין בב"י ועיין מה שכתבנו לעיל בסימן רל"ג ס"א במ"ב ואשרי המתפלל מעריב בזמנו בצבור ועיין מה שכתבנו בבה"ל בשם המעשה רב".

שעה"צ (סי' רנ"ו ס"ק ה') – "ועיין בפרי מגדים שדעתו דטוב שיקדימו הקבלת שבת, והברכו ימתינו עד שיגיע זמן קריאת שמע, עיין שם. ואפשר שזהו רק בזמנו, אבל בימינו אם יתנהגו כן לא יצייתו לנו הרבה בזה ויבואו מביתם קודם מעריב, ועל כן נהגו בכמה קהלות קדושות כעת על פי עצת הגדולים להקדים גם הברכו וכדי שלא יבאו לחלול שבת החמורה, ועיין לקמן בסימן רס"ז במשנה ברורה, **אך מהנכון** מאד שכשיבואו לביתם יחזור ויקרא קריאת שמע, ואף שכלל העולם לא יזהרו בזה, מכל מקום אין למנעם מלהקדים מעריב, ויסמכו בקריאת שמע על מה שקורין לפני המטה".

2. מראי מקומות – **דה"ת** (דין ערבית של שבת סי' ס"ו אות ג', לשונו מובא לעיל).

ד. התחזורים ולקרות ביציאת הכוכבים: דין אכילה.

1. עי' לקמן.

ה. אחר קר"ש על המיטה.

1. **רב פעלים** (ח"ד או"ח ריש סי' ד') – "אשר שאלתם מי שהתפלל מנחה וערבית בעוד יום ושכח לקרא ק"ש בעונתו ונזכר בעת שהוא קורא ק"ש על המטה, כיצד יעשה יקרא ק"ש ב"פ זא"ז או סגי באחת ועולה לשתיים. תשובה יגמור ק"ש על המטה ואח"כ יקרא ק"ש פעם שנית בשביל ק"ש בעונתו".

ו. שבת מוקדם: להתחיל הסעודה תוך חצי שעה של זמן קר"ש.

1. עי' סי' רס"ז סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ז. שינה: קודם תפילת ערבית - סעיף ב'.

א. מחמיר מזמן סמוך לצאת הכוכבים.

1. **ברכות** (דף ד: ד) – "והא דקא אמרי עד חצות, כדי להרחיק את האדם מן העבירה. כדתינא: חכמים עשו סייג לדבריהם, כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר: אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא, ואחר כך אקרא קריאת שמע ואתפלל. וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה".
2. **רשב"א** (ברכות דף ט.) – "והא דתינא [לעיל ד' ב'] חכמים עשו סייג לדבריהם שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי אוכל קימעא ואישן קימעא ואח"כ אתפלל וכו' אלא הולך לבהכ"נ אם רגיל לקרות קורא לשנות שונה וקורא קריאת שמע ומתפלל, דוקא אוכל וישן קאמר דלא כדי שלא יבא לידי פשיעה ואפילו רבן גמליאל מודה בדבר זה מפני שהן דברים שמביאין לידי פשיעה וכיון שנכנס אדם בתוך זמן חובתו אינו רשאי לאכול ולישן עד שיקרא ויתפלל".
3. **טור** (סי' רל"ה) – "ומ"מ אין לו לאכול ולישן עד שיקרא דתינא לא יהא אדם בא מן השדה בערב ויאמר אוכל קימעא ואישן קימעא ואקרא אח"כ ק"ש ואתפלל ונמצא חוטפתו שינה וישן כל הלילה אלא אדם בא מן השדה ונכנס לב"ה או לבה"מ אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה וקורא ק"ש ומתפלל ואח"כ אוכל פתו וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה אלמא כשהגיע זמן ק"ש אסור לקבוע סעודתו עד שיתפלל".
4. **מ"ב** (ס"ק י"ז) – "וכן לישן אפילו דעתו רק לישן קמעא [גמרא]".
5. **ערה"ש** (סי' רל"ב סעי' י"ז) – "דבערבית אמרו ריש ברכות [ד:]: שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר וכו' ואישן קימעא וזהו **בחצי שעה** שקודם זמן תפלה כמ"ש בסי' רל"ה".

ב. דרך עראי.

1. מיקל, אא"כ שעייף מאד ויש חשש שישתקע בשינה וכדו'.
(א) **הגריש"א** זצ"ל (שבות יצחק ח"ב סוף עמ' ש"ו, נקיות וכבוד בתפילה פרק י' הע' ע"ט) – "שבאופן שישן ע"י הנחת ראשו על אצילי ידיו שרי כיון שאין חשש שימשך בכך עד סוף הזמן **אא"כ** עושה כך סמוך לסוף זמן ק"ש או שעייף מאד ויש חשש שישתקע בשינה".
- הגריש"א** זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"ב אות ו') – "בשינה קודם התפילה דאין חשש שיעבור איסור בגוף השינה, אלא שיבטל מצוה בשב ואל תעשה, להכי י"ל שגם בזמן השינה סובר המשנ"ב שאפשר לסמוך על 'שומר'. ודע, דאם צורת השינה היא באופן שיושב ומניח ראשו על אצילי ידיו, כה"ג מותר לישון קודם מעריב על דעת שיתעורר בזמן הראוי לתפילה, דבשינה כזו בסתמא לא חיישינן שמא ימשך, אמנם גם בכה"ג אם יש לו חשש שמא ימשך, כגון שעייף מאד או שהוא סמוך לסוף הזמן, אסור שמא ימשך".

ג. לענין תפילת מנחה.

1. עי' סי' רל"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ד. מראי מקומות.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (שיח תפלה עמ' תרצ"א אות מ"ד) – "האם מהני למנות שומר לשינה קודם התפילה כפי שמצינו בלימוד ואכילה, [דהרי בשינה חשו טפי ע"פ המבואר בסוכה כו. דערבא ערבא צריך]. תשובה: עיין עירובין ס"ה א' ואולי בתפילין חשו טפי".

ה] שלום: קודם תפילת ערבית.

א. איזה תפילה.

1. ברכות (דף יד.) – "אמר רב: כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל - כאילו עשאו במה".
 2. אפילו במעריב – א"ר (סי' פ"ט סוף ס"ק ז'), "כתב פסקי תוספות יש לחוש למעשה לאסור כל אלו גם משהגיע זמן קריאת שמע או תפלה של ערבית, אבל קודם מוסף או מנחה מותר", עי' האשכול (הל' תפילה וקר"ש עמ' ו' ס"ד).
 3. רק שחרית – רמב"ם (תפילה פרק ו' הל' ד', ויכן לא ישכים לפתח חבירו לשאול בשלומו קודם שיתפלל תפלת שחרית), ריטב"א (ברכות דף יד. ד"ה תרגמה), שיטה להר"א אלשבילי (שם, גנזי ראשונים), אבודרהם (שחרית של חול, עמ' ק"ב ד"ה וגרסינו), שיטה מקובצת (שם), טהרת השלחן (סי' פ"ט), פמ"ג (א"א סי' פ"ט ס"ק ו'), גר"א (משלי פרק כ"ז פסוק י"ד, בבוקר השכים. מקורו הזוהר ויחי רכח., ויחי רמח., תצוה קפב., פקודי רכו., ועי' הזהר סוף רות), לקט הקמח החדש (סי' פ"ט ס"ק כ'), עינים למשפט (ברכות דף יד. אות ה' ד"ה וכו' הר"מ תפלת), אשי ישראל (פרק י"ג הע' ל"א), עי' רבבות אפרים (ח"א סי' ס"ג).

ב. מי שלא התפלל שחרית – טהרת השלחן (סי' פ"ט), לקט הקמח החדש (סי' פ"ט ס"ק כ"ח).

ו] לילך לדרך: קודם תפילת ערבית.

א. הלכה.

1. מיקל.

(א) עי' גר"ז (סי' פ"ט סעי' ד') – "אסור לאדם להתעסק בצרכיו קודם תפלת י"ח בשחר...".
 (ב) אור לציון (ח"ב פרק ז' סעי' ו') – "אין לנסוע מעיר לעיר קודם תפילת שחרית, אך קודם תפילת מנחה וערבית מותר לנסוע".
 (ג) הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"ב אות ב') – "אמנם לפני שחרית אסור לצאת לשום דרך של רשות משום שזה צרכיו, אך לפני מנחה ומעריב אין לאסור, אא"כ יש חשש שלא יוכל להתפלל בדרך בכוונה וגם לא יספיק להתפלל בזמן במקום שעומד להגיע".
 (ד) עי' ויהי בנסוע (פרק ה' סעי' ג').
 2. מחמיר.

(א) רבינו מנחם, הו"ד בכס"מ (תפילה פרק ו' הל' ד') – "וכתב ה"ר מנחם ומ"ה הרוצה לצאת לדרך בשחרית טוב להתפלל בביתו ואע"פ שעדיין לא הגיע זמן תפלה כדי שיתפלל בכוונה ובעמידה משיתפלל בדרך במרוצה והוא שעלה עמוד השחר ולא דוקא שחרית אלא אפילו אי זו תפלה שתהיה כיון שהגיע זמנה אין לו לצאת עד שיתפלל אותה עכ"ל".
 (ב) פר"ח (סי' פ"ט אות ג').
 (ג) פמ"ג (סי' פ"ט א"א ס"ק ו').
 (ד) מ"ב (סי' פ"ט ס"ק י"ט) – "ואפילו קודם מנחה ומעריב אם הגיע זמנם דינם כמו קודם שחרית".
 (ה) עי' הגר"ש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פ"ב הע' נ').
 (ו) ועי' אשל אברהם (בוטשאטש סי' צ' ס"ה).
 (ז) עי' אהלך באמיתך (פרק ד' הע' ס').

3. מראי מקומות – הגרא"ד אויערבאך שליט"א (הליכות שלמה, תפילה, עמ' רצ"ו).

(א) הגר"ש"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' רצ"ד אות ג', מכתב) – "יציאה לדרך שאסור לפני התפילה, האם גם כשיוצאים לדרך במכונית. וגם כיום שהנסיעה כל כך פשוטה. והאם גם בנסיעה קצרה כמו מתל-אביב לפתח-תקוה, וכדומה, או שמא רק לדרך ארוכה. תשובה: מסתבר דל'צרכיו' אסור, אך לפני מנחה ומעריב לא ראיתי שזוהרין".

ב. שומר וכדומה מועיל – הגר"ש"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות ל"ה), עי' הליכות שלמה תפילה פרק ב' אות י"א), הגר"ח"ק זצ"ל (נקיות וכבוד בתפילה עמ' קפ"א אות ק"ו, "אם ממנה שומר מותר"), שיח הלכה (סי' פ"ט אות י"ז), ועי' מאור השבת (ח"ב עמ' תקפ"ח).

ג. אם יכול להתפלל בנחת וישוב הדעת - יש להקל.

1. הגר"ש"א זצ"ל (לשכנו תדרשו ח"א עמ' רע"ה אות ט"ז).
 2. שבט הלוי (ח"ח סי' י"ח) – "דודאי גוף איסור עשית צרכיו לא שייך רק בשחרית אלא דהולך לדרך בשחרית תרתי אית בי' חזא דהולך לצרכיו ועוד דאינו מתפלל בישוב ובישוב הדעת והיינו טעמא דהטור והשו"ע ופוסקים חולקים דין יוצא לדרך בבא בפני עצמה דלא משום עשית צרכיו בלבד נאסר, וזה הי' טעם הב"י שלא רצה בתל' הט"ז ס"ק ג' דאפילו דרך קצרה קאמר, דלשון הש"ס והפוסקים משמע דאף אם נכלול הליכה בדרך בגדר איסור עשית צרכיו מכ"מ יש בו גם תוספת טעם שאינו מתפלל בישוב הדעת וכיו"ב. ובמנחה אעפ"י שגוף גזירת עשית צרכיו לא גזרו רק בשחרית כמבואר ברמב"ם פ"ו מתפלה ובכל לשונות הפוסקים מכ"מ בהליכה בדרך חלק האיסור שהוא מצד זלזול התפלה נשאר גם במנחה וזה שיטת רבינו מנחם בכ"מ פ"ו מתפלה ובפר"ח הנ"ל ס"ק ג' ופמ"ג הנזכר והם הם דברי המ"ב ס"ק י"ט, ולא מיירי רק מהליכה בדרך אם גורם מרוצת או בטול התפלה והדברים פשוטים".
 3. נקיות וכבוד בתפילה (פרק י' סעי' נ').

4. פסקי תשובות (הע' י"ט) – "ובשו"ת שבה"ל ח"ה סי' י"ח דטעם האיסור במנחה ומעריב שמא יטרד וישכח מלהתפלל או יתפלל בלא ישוב הדעת, א"כ בזמננו שאין בנסיעות קצרות (ואפילו מעיר לעיר) משום טירדא, ליכא איסור בזה, ובפרט כשיודע שאף בדרך יהיה לו מקום מסודר להתפלל. וכ"ש אם במקום שנמצא עתה אין לו מנין לתפלתו ובדרך או בהגיעו למחוז חפצו יהיה לו מנין".
5. אשי ישראל (פרק כ"ז הע' פ').

ז מלאכה: קודם תפילת ערבית.

א. מחמיר.

1. רשב"א (ברכות דף ט. ד"ה ובני ר"ג).
2. מהר"י וויל (סי' קצ"ג ד"ה אחר).
3. לבוש (סעי' ב') – "כשם שאסרו חז"ל לעשות דברים המביאים לידי פשיעה סמוך למנחה בכמו חצי שעה קודם שיתפלל תפלת מנחה כמו שכתבתי למעלה [סימן רלב סעיף ב], כן אסרו גם כן להתחיל כל אותן הדברים הנאמרים למעלה גבי תפלת מנחה מפני שמביאין לידי פשיעה ומניעת התפלה, ואסרו להתחיל בסעודה בכמו חצי שעה סמוך לזמן קריאת שמע של ערבית, כדי שלא ימשך בסעודתו ויבא לידי שכרות או יתייגע במלאכתו וישן ולא יקרא קריאת שמע...".
4. עולת תמיד (ס"ק ד') – "כתב מהר"ר יעקב ווייל בתשובה סימן קצ"ג מי שלא התפלל תפלת ערבית עם הצבור אסור במלאכה ובלימוד קודם שיתפלל ע"ש".
5. מג"א (ס"ק ט') – "ואסור לעשות כל המלאכות הנזכרות בסי' רל"ב".
6. א"ר (ס"ק ו') – "כל אותם הדברים וכו'. תמיה לי דבאמת שכ"כ הב"י בשם הרשב"א [ברכות ט ע"א ד"ה ובני], אבל בש"ע השמיטו ולא הזכיר אלא דין דאכילה. ונ"ל לכאורה דמדמה לה לק"ש של שחרית לעיל סימן פ"ט סעיף ז' דלא אסרו, והוא מרמב"ם [פ"ו מתפילה ה"ד]. וקצת ראייה ממה שמצאתי ברבינו ירוחם (נתיב ט"ו תת"ן) [נתיב ג ח"ד כו ע"ד] זה לשונו, יש מגדולים כתבו שהוא הדין שאסור להתחיל בכל אלו סמוך לק"ש ותפלה של שחרית ולק"ש ותפלה של ערבית ואם התחילו אין מפסיקין עכ"ל, משמע דדמי שחרית לערבית. גם תימא על ב"י לעיל שלא כתב שיש חולק ארמב"ם, גם הכא נתחדש פלוגתא דלרשב"א משמע דאם התחילו מפסיקין בק"ש של ערבית, וכן פירש פסקי תוס', ולרבינו ירוחם אין מפסיקין. ומשלטי גבורים בשם ריא"ז פ"ק דשבת [ד ע"א אות א] משמע לי כרשב"א אפילו בק"ש של שחרית, אלא שצריכין ע"כ להגיה בדבריו ע"ש. ומדברי הלבוש נראה כרבינו ירוחם שלא כתב דמפסיק אלא בסעודה, ובמהר"י ווייל הלכות פסח [סימן קצג] כתב אסור במלאכה ובלימוד קודם שיתפלל מעריב ע"כ, משמע קצת דאין איסור במלאכה אלא משהגיע זמנה דומיא דלימוד דמותר בסמוך לה כמ"ש רבינו יונה [א ע"א ד"ה וחכמים] ומג"א סימן רל"ב [סק"ח]. ואפשר להקל בשאר דברים בסמוך דהא גם בסעודה יש מי שמיקל כמו שיתבאר [סק"ז]."
7. קיצור שו"ע (סי' ע' סעי' ב') – "ואסור להתחיל לאכול או לעשות שום דבר, ואפילו ללמוד חצי שעה קודם צאת הכוכבים, כמו סמוך למנחה קטנה".
8. מ"ב (ס"ק י"ז) – "וה"ה דאסור אז לעשות כל המלאכות המבוארות לעיל בסימן רל"ב ס"ב שהם דברים המביאים לידי פשיעה".

ב. מיקל.

1. ערה"ש (סעי' ט"ז) – "ודע דהטור והש"ע לא הזכירו רק איסור אכילה אבל הרשב"א כתב דכל הני דאסורים סמוך למנחה והיינו תספורת ומרחץ ובורסקי ודין וכן מבואר מלשון הלבוש אבל מלשון הרמב"ם והטור והש"ע מבואר דרק אכילה אסרו משום דממשך השינה אבל שארי מלאכות אין ממשכים השינה והלילה ארוכה ואין חשש בזה שתעבור הלילה ולא יתפלל וכן כתב אחד מהגדולים [א"ר סק"ו] ועוד דאי כל הני אסור גם בערבית למה תנן בשבת [ט':] רק סמוך למנחה והו"ל לומר סמוך למנחה ולערבית אלא ודאי משום דבערבית אין איסור רק אכילה בלבד לכך לא תני לערבית במשנה וכן מבואר מלשון הרמב"ם שם דאחר שכתב שאוכל אחר תפלת ערבית כתב ומותר להסתפר וליכנס למרחץ סמוך לשחרית שלא גזרו אלא סמוך למנחה וכו' ע"ש ולמה הסמיכו לערבית אלא דה"פ דבדינים אלו שוין ערבית לשחרית דבאכילה שניהם אסורים בשחרית מפני שאסור לאכול קודם תפלת שחרית ובערבית גזרו חכמים כמ"ש אבל כל אלו הדברים בשניהם מותרים מפני שלא גזרו בזה רק סמוך למנחה וביאר הטעם מפני שרוב העם נכנסים שם ביום ע"ש [וצ"ע במג"א סק"ט שכתב ואסור לעשות כל המלאכות שבסי' רל"ב וצ"יין ב"י רשב"א ע"ש והרי הב"י לעניין אחר הביאו שם ומדלא הביאו בש"ע ש"מ דלא ס"ל כמ"ש הא"ר]."
2. וכ"נ מהח"א (כלל ל"ד).

ג. "סמוך" לערבית.

1. אין הענין של "סמוך" גבי מעריב – מהרש"א (שבת דף י: ד"ה תוס').

ד. הגדרים של "מלאכה".

1. עי' סי' רל"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ח אכילה ושתייה: קודם תפילת ערבית.

א. מצד גאווה.

1. מחמיר.

1. (א) ר' יונה (ס' היראה ד"ה לעת. עי' מקור יראה אות רפ"ט, מקור הלכה ח"ב עמ' ח' ד"ה כתב, אגרת החשובה השלום פירוש מבעל האז נדברו אות ח').

(ב) פסקי הרי"ד (ברכות דף י: ע"י מעון הברכה שם) – "ונראה לי דלאו דווקא אתפילת השחר אמור, אלא בכל תפילה, שהגיע זמנם, אסור לקבוע עצמו במאכל ובמשתה קודם שיתפלל, שבתוך שהוא שבע אינו יכול להכניע עצמו לכיון את לבו לפני הקב"ה בתפילה, דבתפילת השחר אפי' טעימה בלב' אסור לטעום קודם תפילה, שהרי שאר צרכיו אסור לעשות קודם תפילה, כל שכן לטעום".

(ג) מלא הרועים (ברכות דף י:).

2. מיקל.

(א) רמב"ם (תפילה פרק ו' הל' ד') – "אסור לו לאדם שיטעום כלום או שיעשה מלאכה מאחר שיעלה עמוד השחר עד שיתפלל תפלת שחרית ... אבל טועם ועושה מלאכה קודם שיתפלל מוסף וקודם מנחה, אבל אינו סועד סמוך למנחה".

(ב) כל בו (ריש סי' י').

(ג) מג"א (ס"ק ד'), ח"א (כלל ל"ד סעי' ו').

(ד) מ"ב (ס"ק ט"ז).

(ה) ע"י רבבות אפרים (ח"א סי' ס"ב).

ב. דרך עראי.

1. א"ר (ס"ק ו') – "כתב הט"ז [סק"ג] ומג"א [סק"ד] דווקא אכילה אבל טעימה מותר".

2. ח"א (כלל ל"ד סעי' ו') – "אסור להתחיל לאכול. אבל טעימה בעלמא, מותר".

3. מ"ב (ס"ק ט"ז) – "ומ"מ טעימה בעלמא מיני פירות או אפילו פת בכביצה שרי".

4. מראי מקומות.

(א) לענין תפילת מנחה - ע"י סי' רל"ב סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ג. סמוך חצי שעה.

1. מחמיר – מחבר (סעי' ב'), לבוש (סעי' ב'), דברי חמודות (ברכות פרק א' ס"ק מ"ו), א"ר (ס"ק ז'), עולת תמיד (ס"ק ב'), נהר שלום

(ס"ק ב'), מאמר מרדכי (ס"ק ד'), מגן גיבורים (שלטי גיבורים ס"ק ב'), מ"ב (ס"ק י"ח).

2. מיקל, וצריך רק שיעור מועט – ט"ז (ס"ק ג'), באה"ט (ס"ק ד'), מור וקציעה (ד"ה ומכלל), ע"י ערה"ש (סעי' י"ג), "ולכן הרוצה להקל והתחיל לאכול חצי שעה מקודם יש לו על מה לסמוך".

3. מראי מקומות.

(א) הגריש"א זצ"ל (שיעורי ברכות דף ב., עמ' ז') – "שאלה: כמה זמן חשיב 'סמוך' לזמן ק"ש של ערבית שאסור להתחיל לאכול

(רל"ה ב'). האם כיון שמנהגנו לקרוא ק"ש רק חצי שעה לאחר השקיעה, א"כ האיסור הוא סמוך לזמן זה, כלומר מהשקיעה

בלבד. תשובה: אי אפשר לסמוך על זה לאכול עד השקיעה. צריך לחשוש שזמן מעריב הוא קודם, עשרים דקות לאחר השקיעה.

[אכן, במצאי תענית מקדים רבינו להתפלל עשרים דקות לאחר השקיעה]. שאלה: לפ"ז אסור לאכול כעשר דקות לפני

השקיעה. תשובה: נכון".

ד. החזורים ולקרות ביציאת הכוכבים: דין אכילה.

1. ע"י לעיל.

2. מ"ב (ס"ק י"ט) – "כתבו האחרונים הקורין ומתפללין מבעוד יום אף על גב שיש להם לחזור ולקרות ביציאת הכוכבים וכנ"ל בס"א אפ"ה מותר להם לאכול קודם שיקרא שנית שהרי עכ"פ כבר קרא ומ"מ בהגיע זמן צה"כ ממש נכון ליזהר גם בזה".

(א) הגר"ח זצ"ל (ח"א שאלת רב ח"ב פרק כ"א אות י"ג) – "כתב המשנ"ב (ס"ק י"ט): 'כתבו האחרונים הקורין ומתפללין מבעוד יום אע"ג שיש להם לחזור ולקרות ביציאת הכוכבים וכנ"ל בס"א אפ"ה מותר להם לאכול קודם שיקרא שנית שהרי עכ"פ כבר

קרא ומ"מ בהגיע זמן צה"כ ממש נכון ליזהר גם בזה וקשה למה כתב רק ש'נכון ליזהר', וגם מה שכתב 'שהרי עכ"פ כבר קרא',

והרי כס"ק ו' ובשע"צ שם כתב שלא יכוון אז לצאת יד"ח ק"ש דאין כאן ספק כלל דר"ת יחידאה הוא. ואולי שם מיירי במי שרק

נכנס למנין כזה אבל עיקר מנהגו כרבנן (וע' שע"צ אות כה ואות יז) וכאן מיירי במי שנוהג כן לעולם כר' יהודה שאצלו יש יותר

צדדים לומר שיצא בק"ש והוא יכול לכוון בק"ש מבעו"י לצאת ומותר להתחיל לאכול. תשובה: נראה נכון".

ה. מה קודם: ברכת המזון קודם או קריאת שמע.

1. קריאת שמע.

(א) שאגת אריה (סי' כ"א) – "מ"מ סברא ראשונה נ"ל עיקר כיון דכבר הוכחתי שאין שום מעלה בתדיר של מצוי אפי' לגבי דנפשיה

ק"ש עדיף וקודם לבה"מ דה"ל תדיר של חובה יותר מבה"מ שהוא של מצוי וכמאן דליתא דמי הילכך ק"ש קודם לתדיר של בה"מ

כנ"ל".

1. מראי מקומות.

1. הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכות, קרול, או"ח אות ל"ד) – "מותר ליטול ידיים לסעודה לפני השקיעה, אף שזה בתוך חצי שעה לזמן

ק"ש של ערבית, מפני שיש הסוברים שכל האיסור של חצי שעה הוא רק במנחה".

2. ע"י סי' רל"ב סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ט תורה: קודם תפילת ערבית.

א. מחמיר.

1. ט"ז (סי' תל"א ס"ק ב').
2. עולת תמיד (ס"ק ד') – "כתב מהר"ר יעקב ווייל בתשובה סימן קצ"ג מי שלא התפלל תפלת ערבית עם הצבור אסור במלאכה ובלימוד קודם שיתפלל עי"ש".
3. מג"א (סי' רל"ב ס"ק ח') – "כתב מהרי"ו ה' פסח ונ"ל דה"ה מי שלא התפלל ערבית עם הצבור אסור במלאכה ובלימוד עד שיתפלל כדאמרי' פ"ק דברכות ואוכל קימעא וכו' ...".
4. ח"א (כלל ל"ד סעי' ו') – "וכשיגיע הזמן, אסור להתחיל ללמוד כשלומד ביחידות. אבל בצבור מותר. וחצי שעה קודם, אפילו ביחיד, מותר, כדי שלא יבטל מלימוד כל כך".
5. קיצור שו"ע (סי' ע' סעי' ב') – לשונו מובא לקמן.
6. מ"ב (ס"ק י"ז) – "אבל משהגיע זמן ק"ש אסור אף ללמוד כשהוא מתפלל בביתו ביחיד ואם אמר לחבירו שאינו לומד שיזכרנו שיתפלל מותר".

ב. סמוך.

1. מיקל.
- (א) מג"א (סי' רל"ב ס"ק ח') – "והא דאמרינן בברכות שלא יאמר אדם אוכל ואשתה תחלה ואחר כך אקרא ק"ש אלא נכנס לבית המדרש וקור' ק"ש מיירי קודם זמנה דהיינו חצי שעה קודם הזמן דאסור באכילה ומותר בלימוד כדי שלא יהא יושב ובטל חצי שעה כ"כ תר"י וכ"כ של"ה".
- (ב) מ"ב (ס"ק י"ז) – "מיהו ללמוד לכו"ע שרי בסמוך לה [ואדרבה מצוה הוא וכמו שאמרו בש"ס אדם בא מן השדה בערב נכנס לביהכ"נ אם רגיל לקרוא קורא לשנות שונה וקורא ק"ש ומתפלל]".
2. מחמיר.
- (א) קיצור שו"ע (סי' ע' סעי' ב') – "ואסור להתחיל לאכול או לעשות שום דבר, ואפילו ללמוד חצי שעה קודם צאת הכוכבים, כמו סמוך למנחה קטנה".

ג. לענין תפילת מנחה.

1. עי' סי' רל"ה סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

י' שומר, מנין קבוע.**א. הכללים והגדרים.**

1. עי' סי' רל"ב, לשיטות ומראי מקומות.

יא] האם שומר מהני לדאורייתא כמו קריאת שמע.**א. מחמיר.**

1. אור לציון (ח"ב פרק ט"ו סעי' ח') – "דלא סמכינן על שומר אלא במידי דרבנן, ולכן אף שאנו סומכים על שומר לענין תפילת מנחה, מכל מקום לענין תפילת ערבית שיש בה קריאת שמע דאורייתא אין לסמוך על זה, ולכן אין לאכול קודם ק"ש של ערבית אף ע"י שומר. ואם מוכרח לאכול, יקרא ק"ש, ויוכל להעמיד שומר לתפילת ערבית, או שיכין שעון מעורר, ויקבל עליו להפסיק לאכול כשיצלצל השעון, שכיון שתפילת ערבית אינה אלא מדרבנן, יכול לסמוך על שומר לענין זה".
2. הגריש"א זצ"ל (נקיות וכבוד בתפילה פרק י' הע' ע"ו).
עי' הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"ב אות ד') – "צ"ע על מה שכתב המשנ"ב להקל לסמוך על שומר לאכילה קודם קריאת שמע, עפ"י ההיתר הנזכר לגבי מנחה".
3. תשובות והנהגות (ח"א סי' פ"ו, ועי' ח"ב סי' נ"ב, וצ"ע) – "נראה דעד כאל לא סמכינן על שומר רק לענין דרבנן כמו תפלה שיש להקל וכמבואר ברמ"א סימן רל"ב (ס"ק ב') לענין תפלת המנחה שנהגו להקל במקום שהשמש קורא לבית הכנסת ע"ש, אבל במעריב לענין ק"ש דאורייתא שאיסור אכילה חמור ואין לסמוך שיזכירו אותו וכמבואר בגמ' סוכה הנ"ל, ולכן כשנחוץ לאכול מיד, ועדיין לא התפלל מעריב, יאמר ק"ש לבד על תנאי שאם לא יאמר אחר כך יוצא עכשיו, ושוב לענין האכילה שקודם תפלת ערבית וברכות ק"ש שהם דרבנן יכול לסמוך על השומר שהעמיד שיזכיר אותו".

ב. מיקל.

1. מ"ב (ס"ק י"ז, ס"ק י"ח) – "ואם ביקש מאחד שיזכרנו להתפלל ליכא אסורא להתחיל לאכול אפילו כשכבר הגיע זמן ק"ש".
2. אג"מ (או"ח ח"ד סי' צ"ט אות א', רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' נ"ח אות ג') – "כגון שיש לו מנין קבוע לזמן מאוחר או שהשמש קורא לתפלת ערבית, שבשביל ק"ש ותפלה מותר לאכול".
3. הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ב' סעי' י"ג).
4. אז נדברו (ח"ו סי' נ"ב).
5. הגר"ח זצ"ל (נקיות וכבוד בתפילה עמ' קפ"א אות ק"ט) – "ע"י שומר אפשר להקל".
6. חוט שני (שבת ח"ד עמ' שע"ו) – "ונראה דאם ממנה שומר מיוחד שיזכיר לו לקרוא ק"ש או לספור ספירת העומר, ודאי מהני כיון שיש לו אדם מיוחד שיזכיר לו לקיים המצוה, ואין לחוש שישכח, אבל לסמוך על קריאת השמש שאינו שומר מיוחד שלו שמזכיר לו אלא רק שמזכיר בכלל לכל הציבור ואפשר שלא ישמע את השמש או ישמע וישכח, לא מהני אלא רק קודם זמן המצוה".

7. עי' דרכי משה (סי' רל"ב ס"ק ג').

יב] לכתחילה לקרות קודם חצות - סעיף ג'.

א. ראשונים.

1. מיקל, פסק כר"ג.
 - (א) רשב"א (ברכות דף ט. ד"ה ובני).
 - (ב) רא"ש (ברכות פרק א' סי' ט') – "ר"ג אומר עד שיעלה עמוד השחר [אמר ר"י אמר שמואל הלכה כר"ג] ואין צריך להחמיר ולהרחיק עד חצות לגבי ק"ש כמו לשאר דברים דהא חכמים לא פליגי עליה דר"ג אלא בסייג כדי להרחיק את האדם מן העבירה ור"ג לא מצריך להרחיק".
 - (ג) תוס' ר' יהודה (ברכות דף ח: ד"ה הלכה) – "הלכה כר"ג. דאע"ג דרבנן דפליגי עליה ומצרכי עד חצות לחומרא, מ"מ הלכה כר"ג ואין צריך להחמיר ולהרחיק מחצות לגבי ק"ש כמו לגבי שאר דברים".
 - (ד) טור (סעי' ג') – "ולענין סוף זמנה תנן עד סוף האשמורה הראשונה שהוא שלישי הלילה דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים עד חצות ר"ג אומר עד שיעלה עמוד השחר והלכה כר"ג דאיפסיקא הלכתא כוותיה ואפילו לכתחלה יכול להמתין לקרות עד שיעלה ע"ה".
 - (ה) ריא"ז (של"ט ברכות דף ב. אות א', אות ג').
2. מחמיר, פסק כחכמים.
 - (א) רי"ף (כדאי' בהבה"ל סעי' ג' ד"ה וזמנה).
 - (ב) רמב"ם (הל' קר"ש פרק א' הל' ט'), אמנם עי' פירוש המשניות ברכות פרק א' סוף משנה א') – "אי זהו זמן קריאת שמע בלילה מצותה משעת יציאת הכוכבים עד חצי הלילה, ואם עבר ואיחר וקרא עד שלא עלה עמוד השחר יצא ידי חובתו שלא אמרו עד חצות אלא כדי להרחיק אדם מן הפשיעה".
 - (ג) סמ"ג (עשה י"ח) – "שנינו בפרק קמא דברכות (ב, א) מאימתי קורין את שמע בערבין משעת יציאת הכוכבים עד חצי הלילה כדברי חכמים, ואם עבר ואיחר וקרא עד שלא עלה עמוד השחר יצא ידי חובתו דהלכה כרבן גמליאל שסובר כך (שם ה, ב - ט, א) ולא אמרו חכמים [עד] חצות אלא לכתחילה כדי להרחיק האדם מן העבירה (ע"פ רמב"ם ה"ט)".
 - (ד) רמב"ן (מלחמת דף ב.) – "וכך עיקרן של דברים שזמן ק"ש לקיים מצות חכמים עד חצות".
 - (ה) סמ"ק (עשה ק"ד) – "ואמרו חכמים זמן קריאת שמע ערבית מצאת הכוכבים עד חצי הלילה".
 - (ו) ר' ירוחם (נתיב ג' ריש ח"ב) – "זמן ק"ש של לילה מיד בלילה עד אחר צאת הכוכבי' עד חצות הלילה ואם קראה עד שיעלה עמוד השחר יצא ידי חובתו כי לא אמרו עד חצות אלא להרחיק האדם מן העבירה".
 - (ז) אורחות חיים (ח"א הל' קריאת שמע אות ה') – "ועד מתי זמן קריאתה עד חצי הלילה. ואם עבר ואיחר קריאתה עד שעלה עמוד השחר יצא שלא אמרו עד חצות אלא להרחיק אדם מן העבירה".
 - (ח) כל בו (סי' י') – "ועד מתי זמן קריאתה עד חצי הלילה, ואם עבר ואחר קריאתה עד שעלה עמוד השחר יצא ולא אמרו עד חצות אלא להרחיק אדם מן הפשיעה".
 - (ט) אבודרהם (הל' מצות קר"ש) – "ולא אמרו חכמים עד חצות אלא כדי להרחיק את האדם מן העבירה".
 - (י) רע"ב (ברכות פרק א' משנה א' ד"ה מעשה, כדאי' בהבה"ל סעי' ג' ד"ה וזמנה) – "ויחיד ורבים הלכה כרבים".

ב. פוסקים.

1. מיקל, פסק כחכמים.
 - (א) שאגת אריה (סי' ד') – "הילכך הדבר ברור מכל הני ראיות שכתבתי דלרבנן אם לא קר' קודם חצות קורא לאחר חצות וכ"כ התו' בסוף פסחי' שכתבתי למעלה דלר"ג אפי' לכתחלה א"צ לקרות קודם חצות וכיון דאיפסק' הלכת' כוותי' אפילו לכתחלה רשאי להמתין מלקרות עד קוד' שיעל' עה"ש וכדברי הרא"ש ז"ל ודלא כאחרוני' בא"ח סי' רל"ה שנמשכו אחר דעת הרמב"ם בזה. והב"י שם כתב שדעת הסמ"ג כדעת הרמב"ם וכתב משמע שהם מפרשי' הא דאיפסק' בגמ' הלכה כר"ג היינו לאפוקי מר"א דאמר עד אשמורה הראשונה אבל במאי דאמרי רבנן עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה הילכת' כוותייהו דיחיד ורבים הלכה כרבי' ע"כ. ואינו נכון כלל דא"כ ה"ל לשמואל למימר הלכה כחכמים. ועוד ...".
2. מחמיר.
 - (א) מחבר (סעי' ג').
 - (ב) לבוש (סעי' ג') – "לפיכך אמרו ז"ל [ריש ברכות] זמנה עד חצות לילה כדי להרחיק האדם מן העבירה".
 - (ג) תוס' יו"ט (ברכות פרק א' משנה א' ד"ה עד, כדאי' בהבה"ל סעי' ג' ד"ה וזמנה) – "בסייג אין הלכה כר"ג דהא ר"ג עצמו הוצרך לומר כוותי' ס"ל. משום דאי לאו הכי יחיד ורבים הלכה כרבים. ולא כתבו הלכה כר"ג. אלא על עיקר דין תורה (וכ"כ ב"י סימן רל"ה) דלהרמב"ם אין הלכה כר"ג לענין סייג".
 - (ד) גר"א (שנות אליהו ברכות פרק א' משנה א' ד"ה ר"ג) – "ופסק הרמב"ם דלכתחלה זמן ק"ש עד חצות ובדיעבד עד שיעלה השחר והרא"ש לא פסק כן ע"ש וסברת הרמב"ם נראה כמו שמפורש בירושלמי ... משמע דלכתחלה מודה ר"ג שאין לקרות אלא עד חצות ולכן פסק דלכתחלה עד חצות".
 - (ה) דרה"ח (סי' מ"ו סעי' ד') – "וזמנה עד חצי הלילה ואם עבר אפילו במזיד ואיחר עד חצי הלילה יקרא אח"כ עד עלות השחר".
 - (ו) ת"א (כלל ל"ד סעי' ה') – "וזמנה עד חצות. עבר ואיחר אפילו במזיד, קורא עד עלות השחר".
 - (ז) חסד לאלפים (סעי' ג').
3. במקום הדחק יש להקל.

- (א) שע"ת (ס"ק ג') – "עבה"ט ובשאגת אריה סי' ד' האריך וסיי' בה ואם רצה שלא לקרות עד סמוך לעמוד השחר הרשות בידו ע"ש ואין לעשות כן כ"א כשיש צורך בדבר".
- (ב) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק י') – "ומ"מ ודאי אין לעשות כן לכתחלה ועכ"פ במלמד לאחרים אין צריך להחמיר אפילו לכתחלה לקרות אף פסוק ראשון ויקרא הכל לאחר שיפסיק מלימודו כמ"ש הל"ח".
- (ג) בה"ל (סעי' ג' ד"ה זמנה) – "ובמקום הדחק כגון שהוא מלמד תורה לאחרים וכה"ג אפשר דיכול לסמוך על שיטת הרא"ש לאחר עד אחרי חצות וכן משמע במגן גיבורים".

ג. האם צריך לגמור כל הקריאת שמע קודם חצות או סגי בפסוק הראשון.

1. הכל.
- (א) הגר"ח ק"צ"ל (מילי מעלייתא אות קי"א) – "שאלה: האם צריך לגמור כל הקריאת שמע של ערבית לפני חצות או סגי במה שאמר הפסוק הראשון לפני חצות. תשובה: כולו".
2. העיקר להתחיל לפי חצות.
- (א) אשל אברהם (מהדו"ת על סעי' ג') – "מה שיש לקרות קריאת שמע של ערבית לפני חצות, י"ל שבכך העיקר להתחיל לפי חצות, ואין קפידא אם גומר גם פסוק ראשון אחר חצות, כיון דהגבול חצות הוא רק לשמירה משכחה ...".
- ד. מצוה לקרות מיד – ר' יונה (ברכות דף א. ד"ה וחכמים), מחבר (סעי' ג'), לבוש (סעי' ג'), עולת תמיד (ס"ק ג'), זרה"ח (סי' מ"ו סעי' ד'), ח"א (כלל ל"ד סעי' ה'), חסד לאלפים (סעי' ב'), ילקוט יוסף (סעי' ב').
1. הטעם: זריזין מקדימין – לבוש (סעי' ג'), חסד לאלפים (סעי' ב'), מ"ב (ס"ק כ"ו, ס"ק כ"ז), כה"ח (ס"ק כ"ג).
2. מראי מקומות.
- (א) ערה"ש (סעי' י"ח) – "ותמיהני על רבינו הב"י שכתב בסעיף ג' לכתחלה צריך לקרות ק"ש מיד בצאת הכוכבים ... מנ"ל לפסוק נגד הרשב"א והרא"ש והטור דהא ברמב"ם וסמ"ג אינו מבואר זה והגם שתלמידי רבינו יונה כתבו כן בריש ברכות והביאו ראייה ממה שאסור לאכול אף מעט קודם זמנה ע"ש מ"מ היא דיעה יחידאי נגד הרשב"א והרא"ש והטור וגם ראייתו אינה פשוטה כל כך ולכן דברי רבינו הב"י צ"ע [ובזה א"ש מה שרבים אינם מדקדקים בזה]".
- (ב) פסקי תשובות (אות ט') – "שו"ע: לכתחילה צריך לקרות ק"ש מיד בצאת הכוכבים. דזריזין מקדימין למצוות (- מ"ב סקכ"ו). ואם עוסק בתורה אין צריך להפסיק כדי להתפלל, ואפילו התחיל ללמוד לאחר צאת הכוכבים (כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה) ואין בזה משום פגם בענין דזריזין מקדימין (כיון שכוונתו בלימודו כהכנה לתפילה), וכן יוכל להמתין למנין שבו יוכל לכיין ביתר שאת בתפילתו או כדי להתפלל ברוב עם וכדו', וכן העוסק בצרכי ציבור כתב הרמב"ם (פ"ב מהל' ק"ש ה"ה, ובפ"ו מהל' תפילה ה"ח) 'כל העוסק בצרכי רבים כעוסק בדברי תורה'. אבל בלא הסיבות הנ"ל צריך עפ"י השו"ע לאדם לזרוז עצמו ולהתפלל במנין הכי מוקדם לזמן צאת הכוכבים, אמנם כבר כתבו ללמד זכות על מה שרבים אין מדקדקים בזה".

יג] אם חכמים עשו סייג לתפילה עד חצות (ערבית).

א. לא עשו סייג.

1. רמב"ם (תפילה פרק ג' הל' ו').
2. רע"ב (ברכות פרק ד' משנה א' ד"ה אין, ע"ש שער נו"כ).
3. פמ"ג (סי' ק"ח מש"ז סוף ס"ק ג') – "נסתפקתי, מי שלא התפלל ערבית ועבר ד' שעות מהיום ונזכר מיד שסיים שחרית סוף ד' שעות, אי ישלים ערבית כיון דאי לא התפלל שחרית מתפלל עד חצות כבסימן פ"ט [סעיף א], (ושם חיובא הוא דאיכא דצריך להתפלל עד חצות, כמו שכתבתי שם משבצות זהב אות א), א"כ עדיין לא עבר זמן ב' תפלות מקרי ומשלימה לערבית קודם חצות. ופשיטנא לה מהדא שכתב הלבוש [סעיף ג] דאין משלים מנחה אחר כלות ערבית כל הלילה, והיינו אחר חצות לילה כמו שכתב האליה רבה אות ד', א"כ כל שכן כאן דעבר זמן ב' תפלות מקרי כהאי גוונא. ודברי אליה רבה קשים, דבר"מ פרק ג' מתפלה [הלכה] וי"ו מבואר ערבית זמנה לכתחלה כל הלילה".
4. צל"ח (ברכות דף כו: ד"ה שהרי).
5. גר"א (שנות אליהו ברכות פרק א' משנה א' ד"ה וחכ"א) – "יש להקשות למה לא עשו חכמים סייג לתפלה עד חצות כמו בק"ש אבל יש לומר על זה ג' תירוצים אי אמרת דתפלת ערבית רשות לא צריך סייג ואי אמרת תפלות באמצע תקנום ג"כ לא צריך סייג דקודם ק"ש הוא תפלה וסגי בסייג של ק"ש. ואי אמרת צריך לסמוך גאולה לתפלה ג"כ לא צריך סייג לתפלה דק"ש ותפלה אחד הוא וסגי בסייג של ק"ש".
6. מלא הרואים (אות ק' ק"ש דאורייתא או דרבנן אות ז').
7. נהר שלום (סי' פ"ט סוף ס"ק ב').
8. תהילה לדוד (סי' ק"ח ס"ק ה').
9. אורח נאמן (סי' ק"ח ס"ק ז') – "בתפלת ערבית לא עשו סייג עד חצות כמו בק"ש דערבית כמבואר בריש ברכות בפלוגתת ר"ג וחכמים".
10. קצות השלחן (סי' כ"ז ס"ק י"ג).
11. יביע אומר (ח"י או"ח סוף סי' י"א) - לשונו מובא לקמן.
12. עי' מועדים וזמנים (ח"ה עמ' נ"ה הע' א').
13. מעדני יו"ט (סי' כ"ט).

14. ילקוט יוסף (סי' צ' הע' מ"ה) – "דמה שאמרו חכמים לקרוא עד חצות, היינו דוקא על קריאת שמע, ואם כן יוכל לקרוא קריאת שמע קודם חצות, ולהתפלל בצבור אחר חצות. ובזה הרי לא ייקרא עברייין".

ב. עשו סייג.

1. דרך החיים (סי' מ"ו סעי' ד') – "וזמנה עד חצי הלילה ואם עבר אפילו במזיד ואיחר עד חצי הלילה יקרא אח"כ עד עלות השחר וכן הדין בתפלה וברכת ק"ש".
2. דרך החיים (סי' מ"ז דין תשלומי תפלה אות ה') – "וה"ה אם שכח להתפלל מנחה מתפלל מעריב שתיים עד חצות שהוא זמן הראוי שקבעו חכמים אבל אחר חצות לא ישלים אך אם לא התפלל מעריב קודם חצות דאז קיי"ל בדיעבד יתפלל אחר חצות לכן כיון שעוסק בתפלה יתפלל ג"כ תפלת תשלומין".
3. ערה"ש (סי' ק"ח סעי' י"ד) – "ויש מי שרוצה לומר דגם השלמת תפלת המנחה אינה אלא עד חצות הלילה וכל אלה דברים תמוהים הם בעיני שהרי כבר נתבאר בר"ס פ"ט דאע"ג דקיי"ל כר"י דזמן תפלה עד ד' שעות מ"מ כיון דלרבנן עד חצות לכתחלה ולכן אפילו לר"י אף אם במזיד לא התפלל עד ד' שעות מ"מ יתפלל עד חצות ובארנו זה שם בסעיף י"ג ע"ש וא"כ לתפלת השלמה דמהני עד חצות וכ"ש בתפלת ערבית דעיקר זמנה כל הלילה אלא שכדי להרחיק מן העבירה הוה לכתחלה עד חצות הלילה כדתנן ריש ברכות ויתבאר בסימן רל"ה וק"ו להשלמה".
4. מ"ב (ס"ק כ"ד, ע"י ס"ק כ"ז) – "בערבית דזמנה בדיעבד כל הלילה".
5. מחנה ישראל (מאמרים פרק ד' אות ה') – "ולענין זמן ק"ש של ערבית ותפלתה פשוט הוא דמכיון שבא הזמן צריך תיכף לקיים דאפילו בשאר כל אדם מצותה לכתחלה מיד בצאת הכוכבים כל שכן באיש הצבא פן לא יהיה לו שהות אחר כך מאיזה סיבה ועכ"פ אסור לאחרה יותר מחצות. עבר ואחרה אפילו במזיד לא נפטר על ידי זה וקורא ק"ש עם כל ברכותיה ומתפלל עד עלות השחר".
6. ע"י מ"ב (סי' ק"ח ס"ק ט"ו) – "ואם שכח להתפלל מנחה י"א דמתפלל מעריב שתיים רק עד חצות לילה שהוא זמן הראוי לערבית לכתחלה וע"ש בדה"ח מה שכתב עוד בזה להלכה אמנם הפמ"ג כתב דזמן השלמת תפילת המנחה הוא כל הלילה עד עמוד השחר".
7. אור לציון (ח"ב פרק ט"ו אות ט', הע' ט') - לשונו מובא לקמן.
8. הגרח"ק זצ"ל (אשי ישראל פרק כ"ח הע' נ"ב, מהדו"ב אות צ"ד, שיה התורה או"ח סי' רל"ה, ויכתוב מרדכי עמ' שמ"ט אות קל"ז, דעת נוטה ח"א עמ' רס"ב תשובה ס', ח"א שאלת רב ח"ב פרק כ"א אות ט"ו) - לשונם מובא לקמן.
9. אשי ישראל (פרק כ"ח סעי' ט"ו, ע"י הע' מ"א) - לשונו מובא לקמן.

ג. דעת הגריש"א זצ"ל.

1. לשכנו תדרשו (ח"א עמ' רע"ה אות י"ב ואות י"ג).
2. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"ב אות כ"א, אבני ישפה פרק י"א סוף הע' י"ד) – "וצריך להתפלל מעריב קודם חצות, ולא סגי שקורא קריאת שמע קודם חצות".
3. שגיאות מי יבין (ח"א סי' ל"א הע' כ"ג).
4. ע"י הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"א אות י"ט, פרק מ"ב אות כ"א) - לשונם מובא לקמן.
5. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות י', ע"י סי' ק"ח אות ז'), בירור הלכה (סי' רל"ה פרטי דינים אות ה'), שגיאות מי יבין (סי' ל"א הע' כ"ג).
6. לבוש (סי' ק"ח סעי' ג') – "וכן אם טעה ולא התפלל מנחה לא ישלים אותה אלא בזמן תפלת ערבית ולא כל הלילה אחר כלות זמן תפלת ערבית".
7. א"ר (סי' ק"ח ס"ק ד', א"ז ס"ק ד') – "וכן אם לא התפלל מנחה ישלים בזמן תפילת ערבית ולא כל הלילה אחר כלות זמן תפילת ערבית (לבוש). וכתב מלבושי יום טוב [סק"ה] וכי זמן לה, והרי שנינו [ב ע"א] אין לה קבע כלומר שזמנה כל הלילה, אלא שאם שהה הרבה אחר שהתפלל ערבית כיון שאין מתעסק בתפלה אין כאן זמן לתשלומין ע"כ. ולענ"ד דאפשר דהלבוש אתא לאפוקי אחר חצות, דחכמים תיקנו דינה קודם חצות כדלקמן סי' רל"ה גבי ק"ש, ולדידן גבי תפלה נמשכת אחר ק"ש. או מיירי לאפוקי אחר שעלה עמוד השחר כדלקמן סי' רל"ה סעיף ד', וצ"ע".
8. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"א אות י"ט) – "אכן נשים שמתפללות מעריב אינן צריכות להתפלל דוקא לפני חצות, דאינן חייבות בקריאת שמע".

ה. האם קודם חצות ביחיד עדיף מאחר חצות עם מנין.

1. קודם חצות ביחיד.
2. אור לציון (ח"ב פרק ט"ו אות ט', הע' ט') – "שאלה. מי שאינו מוצא מנין לתפילת ערבית אלא אחר חצות לילה, האם עדיף להתפלל ביחידות או שימתין להתפלל עם הציבור לאחר חצות. תשובה. עדיף להתפלל ביחידות לפני חצות לילה מאשר להתפלל בציבור ואחר חצות לילה. [בשו"ע בסימן רל"ה סעיף ג' כתב, לכתחילה צריך לקרות ק"ש מיד בצאת הכוכבים, וזמנה עד חצי הלילה, ואם עבר ואיחר וקרא עד שלא עלה עמוד השחר יצא. הרי שפסק מרן כדעת הרמב"ם והסמ"ג, שלכתחילה זמנה עד חצות, וכדעת חכמים בריש ברכות, שעשו סייג עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה, וכמבואר בב"י שם. והוא הדין לתפילת ערבית, שיש לכתחילה להתפלל קודם חצות לילה. ואף שבשערי תשובה שם ס"ק ז' ובביאור הלכה שם ד"ה וזמנה כתבו שבמקום הצורך יש להקל לדחות קריאת שמע לאחר חצות ולסמוך על הראשונים שסוברים שזמנה לכתחילה כל הלילה, מ"מ אנו אין לנו אלא דברי מרן, שאין לעשות כן לכתחילה, וכבר נתבאר לעיל בפרק ז' בבאורים לתשובה ט"ז שאין להתפלל תפילה שהיא בדיעבד בשביל תפילה בציבור, ולכן עדיף להתפלל ביחידות וקודם חצות מאשר בציבור ואחר חצות לילה]".

(ב) הגר"ק זצ"ל (אשי ישראל פרק כ"ח הע' נ"ב, מהדו"ב אות צ"ד) – "בתפלת מעריב מה עדיף תפילה בציבור לאחר חצות, או ביחידות קודם חצות, דגם תפילת שמו"ע של מעריב מבואר שלכתחלה זמנה קודם חצות ולא רק ק"ש (עיין מ"ב סי' קח ס"ק טו דלהשלים מנחה יש להשלים עד חצות שהוא זמן הראוי לערבית לכתחלה). תשובה: קודם חצות".

הגר"ק זצ"ל (שיח התורה או"ח סי' רל"ה) – "מה עדיף, תפילת מעריב קודם חצות ביחיד או אחר חצות בציבור. תשובה: קודם חצות".

הגר"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שמ"ט אות קל"ז) – "האם עדיף להתפלל ערבית ביחיד קודם חצות או בציבור לאחר חצות. תשובה: ביחיד".

הגר"ק זצ"ל (דעת נוטה ח"א עמ' רס"ב תשובה ס') – "שאלה: במשנ"ב (סימן ק"ח ס"ק ט"ו) הביא את שיטת הרה"ח דגם תפלת ערבית יש להתפלל לכתחילה עד חצות. ויל"ע מי שיכול להתפלל לפני חצות ביחידות, או אחר חצות בצבור, הי מינייהו עדיף. תשובה: עדיף לפני חצות ביחידות".

הגר"ק זצ"ל (ח"א שאלת רב ח"ב פרק כ"א אות ט"ו) – "האם יתפלל מעריב אחר חצות כדי להתפלל בציבור. תשובה: לא".

(ג) אשי ישראל (פרק כ"ח סעי' ט"ו) – "אם באפשרותו להתפלל מעריב ביחידות קודם חצות, או בציבור אחרי חצות, מוטב שיתפלל ביחידות קודם חצות דלכתחילה גם תפילת שמונה-עשרה של מעריב זמנה עד חצות".

2. שתפלה בצבור אפילו אחר חצות עדיפא מתפלה ביחיד קודם חצות.

(א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"ב אות כ"א) – "אכן מי שנתאחר מלהתפלל ערבית, ויהיה לו מנין רק אחרי חצות, צריך לקרוא קריאת שמע ביחיד לפני חצות, ואח"כ יתפלל ערבית בציבור אחר חצות".

(ב) ביע אומר (ח"י או"ח סוף סי' י"א) – "להעיר על מ"ש המשנה ברורה (סי' קח ס"ק טו) בשם דרך החיים, שאם שכח תפלת מנחה יש לו תשלומין להתפלל ערבית שתיים רק עד חצות לילה, 'שהוא הזמן שראוי להתפלל בו ערבית לכתחלה'. ובמחכ"ת זה אינו, שהרי הרמב"ם כתב (פ"ג מהל' תפלה ה"ו) וז"ל: 'תפלת הערב זמנה מתחלת הלילה עד שיעלה עמוד השחר', ומשמע שאף לכתחלה זמנה נמשך עד עלות השחר. ומרן הכסף משנה ... וא"כ לא תליא הא בהא. ומ"ש בספר אור לציון ח"ב (סי' טו ס"ט עמוד קמט), שאם אינו מוצא מנין להתפלל ערבית אלא אחר חצות לילה, עדיף יותר שיתפלל ביחיד קודם חצות לילה מאשר תפלה בצבור אחר חצות, כי אחר חצות הוא תפלה בדיעבד. ע"כ. תמוה, שמנין לו לחלק עלינו את השוים בתפלת ערבית, וקושטא קאי שקודם חצות הוא כלאחר חצות. הילכך אין דבריו נכונים בזה. שתפלה בצבור אפילו אחר חצות עדיפא מתפלה ביחיד קודם חצות. ודו"ק".

(ג) ילקוט יוסף (סי' צ' סעי' מ"ה) – "יש להשתדל להתפלל תפלת ערבית בתחלת הלילה, קודם חצות לילה, ולא לקבוע מנין בתמידות אחר חצות לילה, שאין לעכב אמירת קריאת שמע לאחר חצות. אולם אם נתעכב מלהתפלל ערבית בתחלת הלילה, ואין לו מנין אלא אחר חצות, לא יתפלל ביחידות קודם חצות לילה, אלא יקרא קריאת שמע קודם חצות, ויתפלל ערבית בצבור אחר חצות לילה. דתפלה בצבור חשובה, שאם מתפלל ביחידות צריך שיתאמץ הרבה לכיון בכל התפלה מתחלה ועוד סוף, ובכל הברכות, ואילו תפלה בצבור מתקבלת גם אם אינו יכול לכיון בכל התפלה".

יד | אחר חצות.

א. מזיד.

1. לקרות קר"ש – מג"א (ס"ק י'), מאמר מרדכי (ס"ק ח'), פתחי עולם (ס"ק ט"ו), מ"ב (ס"ק כ"ט), כה"ח (ס"ק כ"ד), פוסקים.

ב. אם נקרא "עברייך" במקום שקרא קר"ש אחר חצות.

1. נקרא עברייך – עולת תמיד (ס"ק ג'), א"ר (ס"ק י"א, א"ז ס"ק ה'), פתחי עולם (ס"ק ט"ז, לשונו מובא לקמן), כה"ח (ס"ק כ"ה).
2. מראי מקומות.

(א) מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק י"א) – "ומ"מ נקרא עברייך שעבר על דברי חכמים שאמרו עד חצות, א"ר ולפמ"ש השג"א עכ"פ מחשש עברייך ודאיצא".

ג. אם "חיוב מיתה" במקום שקרא קר"ש אחר חצות.

1. מחזיר, עדיין חייב מיתה.

(א) רמב"ן (מלחמת דף ב.) – "ואם עבר עליו חצות לילה בשינה או בפשיעה אחרת חייב מיתה אבל קורא הוא עד שיעלה עמוד השחר".

(ב) רא"ה (דף ט.) – "וכל העובר על דברי חכמים כלומר שלא קרא עד חצות ובמזיד חייב מיתה".

(ג) ריטב"א (ברכות ריש דף ד:) – "כלומר שהוא מתאחר לקרות ק"ש לאחר חצות, אבל אין רוצה לומר שאם יאכל קודם שיקרא ק"ש שיהיה חייב מיתה".

(ד) שיטה מקובצת (ברכות דף ד.) – "וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה. כלומר [מי] שהוא מתאחר לקרות קריאת שמע לאחר חצות. אבל אין רוצה לומר שאם יאכל קודם שיקרא קריאת שמע שיהיה חייב מיתה".

(ה) פתחי עולם (ס"ק ט"ז) – "יצא. ומ"מ נקרא עברייך. א"ז. וחייב מיתה. שטה מקובצת".

2. מיקל, ורק אסורא הוא דעביד.

(א) שלחן הטהור (סעי' ה') – "וכן באונס ושוגג אפילו מזיד כשקורא ק"ש אחר חצות עד עמוד השחר נפטר ממיתה במה שעבר על דברי חכמים שאסור לישן קודם ק"ש, ומכש"כ כשקורא קודם חצות אעפ"י שעבר על דברי חכמים במה שאכל והלך לישן קודם ק"ש, אבל אח"כ כשקיים המצוה נפטר ממיתה ואסורא הוא דעביד".

ד. כל התפילה בישיבה או אחר חצות בעמידה.

1. כל התפילה בישיבה.
(א) הגרש"ז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ח' ס"ק ג') – "יתפלל ערבית בישיבה במכונית, ולא ימתין להתפלל בעמידה בגמר הנסיעה לאתר חצות".
2. אחר חצות בעמידה.
(א) הגר"ת"ק זצ"ל (ח"א שאלת רב ח"ב פרק כ"א אות ט"ז, עמ' ש"א) – "הנוסע נסיעה ארוכה באוטובוס וכדו' ויגיע ליעדו אחר חצות הלילה, האם יתפלל מעריב עכשיו בישיבה (שא"א לעמוד), או יתפלל הכל בעמידה אחר חצות, או שיאמר עכשיו רק ק"ש בברכותיה בלי השמו"ע אך יפסיד סמיכות גאולה לתפילה, או שיאמר עכשיו רק ק"ש בלי ברכותיה. תשובה: יקרא עתה ק"ש בלי ברכות".

טו] במקום אונס: אחר עלות השחר - סעיף ד'.**א. שחטפתו שינה.**

1. יוכל לקרותה על הנץ החמה.
(א) שלחן הטהור (סעי' ה') – "אבל ישן עד עמוד השחר אם הי' ע"י אונס גמור הרי לא נתחייב מיתה כלל, אלא בסתם שגג ונאנס שחטפתו שינה הרבה מאד ויישן וכיוצא שקורא ק"ש אחר עמוד השחר לא נפטר ממיתה כי הרי עבר על דברי חכמים כי השינה הי' באיסור אעפ"י שהי' סובר שתיכף יעור משנתו ויקרא הרי חכמים אסרו זה, אבל לענין הקריאה לא מזיד ולא פושע מיקרי אלא דאנסו שינה הרבה, אבל באונס גמור פוטרו מן המיתה".
2. מראי מקומות.
(א) חסד לאלפים (סעי' ה') – "ונראה דלדין שאנו מתפללים ערבית מבעוד יום, אם אירע שחטפתו שינה עד עלות השחר, טוב שיקראנה בעלות השחר, שאם לא יועיל לצאת ידי חובה - לא הפסיד כקורא בתורה".

ב. המעריב ערבים ואהבת עולם ואמת ואמונה עד גאל ישראל.

1. יאמר – רמ"א (סעי' ד'), ערך לחם (על סעי' ד'), לבוש (סעי' ד'), חסד לאלפים (סעי' ה'), ערה"ש (סעי' י"ט, לשונו מובא לקמן), פוסקים.

ג. השכיבנו.

1. לא יאמר – מחבר (סעי' ד'), לבוש (סעי' ד'), חסד לאלפים (סעי' ה'), ערה"ש (סעי' י"ט, לשונו מובא לקמן), פוסקים.

ד. ברוך ה' לעולם.

1. לא יאמר – מ"ב (ס"ק ל"ד, לשונו מובא לקמן).

ה. שמונה עשרה.**1. לא יאמר.**

(א) מ"ב (ס"ק ל"ד, שעה"צ ס"ק מ"א) – "עד השכיבנו אומר. ולא יאמר ברוך ה' לעולם וגו' וגם שמ"ע לא יתפלל דתפלת ערבית נתקנה רק בשביל לילה ומכיון שעלה עה"ש יום הוא לכל דבר. [רמב"ם פרק ג מהלכות תפלה הלכה וי"ו, ושאני קריאת שמע דכתיב ובשכבך ומקצת אנשים גנו בהיא שעתא, אבל צריך עיון מפירוש המשנה פרק ד משנה א' דמשמע שם דיכול להתפלל אותה עד הנץ, עיין שם, ובאמת הלא תפלת ערבית הוא כנגד הקרבת איברים שזמנם הוא רק עד עמוד השחר, כדאיתא במשנה ראשונה, וצריך עיון]".

(ב) וכן נראה - מראה כהן (ברכות דף ה:; לשונו מובא לקמן), פתחי עולם (ס"ק י"ז, לקמן), כה"ח (ס"ק ל"א, לשונו מובא לקמן).

2. יאמר.

(א) ערה"ש (סעי' י"ט) – "והקורא ק"ש לאחר שעלה עמוד השחר לא יאמר השכיבנו דאינו זמן שכיבה אז אבל המעריב ערבים ואהבת עולם ואמת ואמונה עד גאל ישראל אומר וכ"ש שמתפלל שמ"ע".

3. מראי מקומות.

(א) פסקי תשובות (הע' ע"ו) – "בשו"ת מהרי"ל דסקין בקונט"א שבסוף ח"ב סי' ה' אות כ"ט 'בענין תפלת שמו"ע לא נתבאר באנוס או מתפלל אחר עלוה"ש', ובערוה"ש סעי' י"ט כתב ... ובשו"ת התעוררות תשובה ח"א סי' קי"ג דן בזה ומסיים שיתפלל בתורת נדבה".

ו. אם עומד קרוב לעלות השחר ועדיין לא התפלל ערבית: קורא ק"ש או שמונה עשרה.

1. יש להתפלל ערבית קודם עלות השחר וקריאת שמע יקרא אחר כך, כשהוא מקום אונס.

(א) מראה כהן (ברכות דף ח:;) – "ונ"ל דאם היה קרוב לעמוד השחר ועדיין לא קרא ק"ש וברכותיה ולא התפלל ערבית ג"כ ואין לו שהות לקרות ק"ש ולהתפלל ג"כ קודם ע"ה, שמוטב אז שיתפלל תפלת ערבית קודם ע"ה ולקרוא אח"כ ק"ש וברכותיה (בלא השכיבנו כדלקמן ט). אחר ע"ה מיד קודם הנץ החמה בשעת הדחק כדלקמן, דהדבר פשוט דוקא ק"ש של ערבית דתלי בזמן שכיבה וכדאמר לקמן דאיכא אינשי דגנו בהיא שעתא וקרינא ביה ובשכבך, משא"כ בתפלה של ערבית דכתיב בה ערב (כדלקמן לא) ואתר ע"ה ימא הוא כדלקמן ופשוט דאז לאו זמן תפלת ערבית כלל, וא"כ מוטב שיקרא ק"ש אח"כ דזמנה הוא עדנה כנ"ל, אבל ת"ע שוב לאו זמנה הוא אז אחר ע"ה כנ"ל".

(ב) פתחי עולם (ס"ק י"ז).

(ג) כה"ח (ס"ק ל"א) – "אם היה קרוב לעלות השחר ועדיין לא קרא קריאת שמע ולא התפלל ערבית ואין שהות לקרות קריאת שמע ולהתפלל, יש להתפלל קודם עלות השחר וקריאת שמע יקרא אחר כך, משום דתפלה לא אפשר להתפלל אחר עלות השחר אבל קריאת שמע יכול לקרות כנוצר לעיל".

(ד) פסקי תשובות (אות י"ב) – "והנמצא דקות ספורות לפני עלות השחר ואם יאמר ק"ש וברכותיה לא יספיק להתחיל שמו"ע עד שיעלה עמוד השחר, יקדים להתפלל שמונה עשרה ואח"כ יאמר ק"ש וברכותיה ללא השכיבנו. והיינו דווקא כשהיה אנוס מלהתפלל לפני כן, אבל בשכח או שגג שדינו אמור לעיל שאינו יכול לקרות ק"ש וברכותיה לאחר עלוה"ש מוטב שיקרא ק"ש וברכותיה לפני עלוה"ש שהוא מן התורה, ובשחרית יתפלל שני שמו"ע".

ז. מתחיל שמונה עשרה קודם עלות השחר.

1. פסקי תשובות (אות י"ב, הע' ע"ו [לשונו מובא לעיל], הע' ע"ח) – "ומצינו דיעות הסוברים שיוכל להתפלל גם שמונה עשרה, ואם כי למעשה נקטינן דספק ברכות להקל, אך יוכל לסמוך עליהם עכ"פ כשמתחיל שמונה עשרה בעוד שעדיין לפני עלות השחר אף שבהמשכה גייע זמן עלות השחר. [וכפי שכתב בס' אפיקי מגינים סי' ק"י ביאורים סק"ב דסמכינן בזה על הראב"ד (פ"ג מהל' תפילה ה"ו) דזמן תפלת ערבית הוא אף לאחר עלוה"ש, וכ"ש בצירוף הפוסקים הנ"ל, וכ"ה עפ"י הפוסקים שהבאנו לעיל סי' רל"ג אות ז', עיין שם]."

ח. אם צריך להניח תפילין בזמן שאומרים קר"ש אחר זמן משיכיר.

1. מחמיר.

(א) מראה כהן (ברכות דף ה:): – "ונ"ל עוד דלמאי דקיי"ל דזמן הנחת תפילין הוא כשיראה חבירו ברחוק ארבע אמות ויכירנו כדלקמן (ט:), וא"כ כשקורא ק"ש של ערבית אחר ע"ה אחר זמן משיכיר חבירו אז צריך להניח תפילין תחלה ואח"כ יקרא ק"ש של ערבית קודם נץ החמה, כדי שלא יהא גם בק"ש של ערבית אז כמעיד עדות שקר וכדלקמן (יד:)."

(ב) פתחי עולם (ס"ק י"ז) – "כשקורא ק"ש של ערבית אחר ע"ה אחר זמן משיכיר חבירו צריך להניח תפילין תחלה. מראה כהן שעל ברכות".

(ג) כה"ח (ס"ק ל"א) – "כשקורא קריאת שמע של ערבית אחר עלות השחר אחר זמן משיכיר חבירו צריך להניח תפילין תחלה. מראה כהן על מסכת ברכות, והביאו פתחי עולם אות י"ז".

2. מיקל.

(א) אור שמח (הל' קר"ש פרק א' הל' י') – "ונראה מלשון רבינו דאינו צריך להניח תפילין בעת קריאת שמע זו, ואינו כמעיד עדות שקר, דשל ערבית היא".

(ב) ברכת ראובן שלמה (ח"ג סי' ג') – "תרתני דסתרני".

3. מראי מקומות – שומר אמת (או"ח סי' כ"ה).

סדר תפלת ערבית

סימן רל"ו

[א] ברכת קר"ש - סעיף א'.
 [ב] סמיכת גאולה לתפילה - סעיף ב'.
 [ג] יראו עינינו.
 [ד] יתפלל שמו"ע עם הציבור - סעיף ג'.
 [ה] לדלג כדי להתפלל עם הציבור.
 [ו] "אמן" אחר שומר עמו ישראל - סעיף ד'.

[א] ברכת קר"ש - סעיף א'.

א. אשר יצר אחר ברכו.

1. קודם שענה "ברכו" - יכוון שעונה ברכו כענייה בעלמא, ויאמר אשר יצר עכשיו.

(א) הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ג סי' כ"ו ד"ה כתב) - "כתת המ"ב סי' רל"ו ס"ק א' דאחר ברכו דינו כאמצע הפרק, והוסיף שם וז"ל: וצריך לזהר מאד שלא לספר אחר ברכו דערבית אפילו קודם שהתחיל לברך הברכה הראשונה אם דעתו להתפלל אז מעריב עם הציבור ובעו"ה הרבה אנשים נכשלים בזה עכ"ל. והנה פתח לנו המ"ב פתח באיזה אופן מותר לדבר אחרי ברכו והיינו אם אין דעתו להתפלל מיד. ונראה שאם מכון בברכו, שעונה כענייה בעלמא בלי כוונה להתחיל להתפלל, שפיר רשאי לברך אשר יצר כיון שאינה נחשבת כהתחלה, ואף אם באמת דעתו להתפלל ערבית, אמנם אינו רוצה שעניית הברכו תחשב כהתחלה, רשאי לעשות כן. והסכים אתי בזה מו"ר גאון אחד שליט"א [זצ"ל]."

הגריש"א זצ"ל (וישמע משה פסקים ממרן ח"ב עמ' נ"ח) - "נשאל הרב: מי שרוצה להתפלל תפלת ערבית וכבר אמר ברכו אחרי הש"צ, אם יכול לומר ברכת אשר יצר לפני שמתחיל תפלת ערבית, או נימא דאסור להפסיק אחר אמירת ברכו, ולא יאמר אז ברכת אשר יצר. והוסיף השואל, שבעת אמירת ברכו נתכוין שיאמר אשר יצר ואחר כך יתחיל בתפלת ערבית. והסכים הרב: דאפשר לעשות כך, ואין בזה חשש הפסק אחר אמירת ברכו."

(ב) אבני ישפה (ח"ג סי' כ"ו) - "ולמעשה יכוון שעונה ברכו כענייה בעלמא בלי שזו תחילת ברכות ק"ש, ורשאי לומר אשר יצר תיכף. ואעפ"י שיפסיד עיקר מעלת סמיכת ברכו לתחילת ברכות ק"ש, אבל מסתבר שאינו חייב בזה כי מצות אמירת אשר יצר חלה עליו קודם לכן. ולכן נראה שיכוון בברכו לענייה בעלמא ולא כתחילת ברכות ק"ש ויאמר אשר יצר. ואח"כ יתחיל ברכות ק"ש. אמנם אם לא הספיק לומר והוא רחום, יענה ברכו ויכוין לצאת ולא יאמר והוא רחום, כי אין להפסיד ברכו של חובה משום והוא רחום."

(ג) אדני פז (אבידר, ח"א סי' ד') - "אם אין בכוונתו להתחיל בברכות ק"ש, כמו בנ"ד שרוצה לברך אשר יצר, אה"נ שלא הוי לדידיה כאמצע הפרק."

(ד) אוצרות ההלכה (התפילה והלכותיה סי' כ"ח הע' ז') - "אבני ישפה ... אדני פז."

(ה) עי' ברכת איתן (אשר יצר סי' א' סעי' ט"ז).

2. אחר שענו "ברכו" ודעתו להתפלל מעריב - להגיד אחרי התפילה.

(א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"ב אות ז') - "נשאל רבינו, במי שכבר אמר 'ברכו' במעריב והיה בדעתו לברך אח"כ 'אשר יצר', האם יפסיק ויברך עכשיו. והשיב שאסור להפסיק, ד'אשר יצר' יכול להגיד אחרי התפילה."

(ב) פסקי תשובות (הע' ה') - "ואם צריך לברך ברכת אשר יצר ימתין עד אחרי שמונה עשרה."

(ג) ברכת איתן (אשר יצר סי' א' הערות על סעי' ט"ז).

3. מראי מקומות.

(א) הגר"ד בהר"ן (ארח דוד סוף הע' קכ"א) - "ועל רבנו מסופר שפעם הוצרך לברך אשר יצר אחרי שכבר הקהל ענו ברכו הלך להתפלל במנין אחר כדי להסמיך ברכו לברכת ק"ש."

(ב) בכרמי יהודה (תשובה צ') - "שאלה: אחד שיצא מבית הכסא ונטל ידיו, ומיד לאחר שנטל ידיו שמע ברכו וענה (ברכו של ערבית), מתי יברך ברכת אשר יצר. תשובה: עי' מ"ב ס"ס נ"ד ובסימן רל"ו סק"א."

(ג) הגרח"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ"ד תשובה רל"ה, עמ' פ"ב) - "בהא שכתב המ"ב בריש סי' רל"ו דאין לספר אחר ברכו בערבית אפי' קודם שהתחיל הברכות אם דעתו להתפלל אז מעריב עם הציבור. ונסתפקנו היכא שנצרך לנקביו אחר ברכו וחזר קודם שמו"ע וצריך להתפלל עמהם, אם מותר לומר אשר יצר קודם שמו"ע וגם לדבר, די"ל דמ"ש 'דעתו להתפלל אז מעריב' קאי על הברכות, וכאן שלא אמר הברכות מותר לדבר, או דילמא קאי על שמו"ע, וא"כ אסור להפסיק, מה דעתו בזה. תשובה: לא יברך עד אחר ש"ע."

(ד) הגר"א נבנצל שליט"א (אהל יעקב) - "אדם שעשה את צרכיו ושמע ברכו במעריב, ועדיין לא אמר ברכת אשר יצר, האם עדיף לומר אשר יצר שמא ישכח עד אחרי מעריב, או שאסור לומר אשר יצר כמ"ש בסימן רלו שאסור להפסיק אחרי אמירת ברכו. תשובה: ישתדל לזכור."

(ה) אוצר תשובות לשאלות המצויות (ח"א סי' קפ"ט אות ב') - "אם הוצרך לברך אשר יצר ימתין מלברך עד אחר התפלה, זולת אם חושש שאף אם יעשה סימן ישכח מלברך אחר התפלה דבכה"ג יברך אחר ברכו."

ב. לא שמע ברכו במעריב.

1. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"ב אות ח') - "צריך להתחיל ברכת 'המעריב ערבים' מיד אחר 'ברכו', על כן, אם איחר למעריב ולא שמע 'ברכו', אף אם יוכל להספיק להתחיל תפילת שמונה עשרה עם הציבור, לא יתחיל עם מנין זה מעריב, אם יש בקל מנין אחר שיתחיל בקרוב."

ג. מי שטעה בחול וחתם בסוף השכיבנו, הפורש סוכת שלום וכו'.

1. יצא.

(א) עמק ברכה (הל' ברכות קר"ש אות ב') – "דיצא".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ג ס"ק י"ז, שולחן שלמה סי' רס"ז הע' א') – "ואם טעה וסיים בחול הפורש סוכת שלום, פסק מרן זללה"ה דיצא".

(ג) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"ב אות ט"ז) – "אם אמר בברכת השכיבנו באמצע השבוע ופרוש עלינו, וגמר כמו בשבת, יצא".

(ד) יביע אומר (ח"ח או"ח סי' י"א אות כ"ט) – "במי שטעה בחול וחתם בסוף השכיבנו, הפורס סוכת שלום וכו', ולא נזכר אלא לאחר כדי דיבור, אם יצא י"ח בדיעבד, והשבת, דבדיעבד יצא ואינו צריך לחזור, כי ...".

(ה) רבבות אפרים (ח"א סי' קע"ד) – "נראה דבדיעבד בהזכיר בחול כמו בשבת הפורס סוכת שלום דיצא".

(ו) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ח' הע' י"ב) – "דה"ה אם חתם הפורס סוכת שלום כו" בימות החול יצא".

(ז) הגר"ח"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ"ד תשובה רל"ז, עמ' פ"ב) – "אירע שאחד טעה בחתימת ברכת השכיבנו בחול ואמר הפורש סוכת שלום וכו' שאומרים ליל שבת, אם יצא יד"ח או לא. תשובה: יצא".

(ח) שגיאות מי יבין (סי' ל"א סעי' ל"ד) – "ואם כבר עבר השיעור של תוך כדי דיבור - לא יחזור".

2. מראי מקומות.

(א) בשבת: אם טעה וחתם 'שומר עמו ישראל לעד' - עי' סי' רס"ז סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ד. מראי מקומות.

1. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ג סעי' י') – "קהל שעמדו להתפלל ערבית, וטרם שהתחילו שמעו אמירת ברכו מחזר אחר וענו עמהם ברוך ד' המבורך וכו', מותרים להתחיל תפלת ערבית כסדרה ולומר שנית ברכו".

ב] סמיכת גאולה לתפילה - סעיף ב'.

ברכות (דף ד:), שעה"צ (ס"ק ב') – "דאמר רבי יוחנן: איזהו בן העולם הבא. זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית".

א. מתחיל הפסוק "כי שם ה'" קודם שמו"ע [במעריב], האם יפסיק.

1. יפסיק.

(א) חלקת יעקב (ח"ב סי' קל"א, או"ח סי' ק"א) – "ובדבר שאלתו בשחרית או במעריב שאין אומרים קודם התפלה כי שם... אקרא וכו' שלא להפסיק בין גאולה לתפלה, וכמה פעמים מתוך הרגל מזדמן שמתחיל לומר הפסוק כי שם... אקרא, ונזכר תיכף שהוא בשחרית או במעריב, כדת מה לעשות, או שייגמור הפסוק בכדי שלא תהי' הזכרת שם שמים לבטלה, או לא ... למשל אי יזדמן לאחד שיאמר איזה חצי פסוק בין גאולה לתפלה, פשיטא דמותר להפסיק באמצע הפסוק, ולא אמרינן בזה הדין דכל פסוקי דלא פסקי וכו' משום שלא יפסיק יותר בין גאולה לתפלה - אם כן ממילא בני"ד נמי כן, והזכרת שם שמים לבטלה לא יהי' כאן אף אם לא ישלים הפסוק, כיון דחצי פסוק מבוואר כן בתורה, וכיון דלא שייך בזה הדין דכל פסוק דלא פסקי משה וכו', ממילא אין חילוק לפסוק שלם או חציו. וליתר תוקף יכול לגמור חצי הפסוק האחר על ידי הרהור - דלענין הפסק בין גאולה לתפלה, לא גרע מתוך התפלה ושמע קדושה דישתוק ויכון למה שאומר הש"ץ ושומע כעונה, ולא הוי הפסק ...".

2. יגמור.

(א) מעורר ישנים (סי' כ"ו אות כ"ד, עמ' ל"א) – "אם התחיל בשחרית ובמעריב כי שם ד' אקרא יסיים גם הבו גודל לאלקיננו".

(ב) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון י"ג עמ' ב' טור ג') – "שבצעירותו הסתפק בשאלה זו ושאל לרבו והשיב לו שיסיים הפסוק".

(ג) רבבות אפרים (ח"ד סי' מ"ד אות י"ד, ח"ה סי' ע"ה אות ג') – "בספר מעורר ישנים עמוד ל"א כתב אם התחיל בשחרית ובמעריב כי שם ד' אקרא יסיים גם הבו גודל לאלוקינו".

ע"י רבבות אפרים (ח"ח סי' תקס"ד אות ה') – "מה הדין אם בשחרית או במעריב התחיל השמונה עשרה ואמר כי שם, וענית דיפסיק ואם אמר ה' אז יגמור".

(ד) הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון י"ג עמ' ב' טור ג') – "דבשחרית וערבית אם טעה והתחיל לומר כי שם ד' אקרא שיסיים את הפסוק".

(ה) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון י"ג עמ' ב' טור ג') – "ובתפילת ערבית אם טעה לפני שמונה עשרה והתחיל לומר כי שם וכו' ... שיסיים את הפסוק".

(ו) חוט שני (אליבא דהלכתא גליון י"ג עמ' ב' טור ג') – "דבשחרית וערבית אם טעה והתחיל לומר כי שם ד' אקרא שיסיים את הפסוק".

(ז) הגר"ח"ק זצ"ל (אשי ישראל פרק כ"ג הע' נ"ט) – "דמסתבר שבמעריב יגמור".

(ח) אוצר תשובות לשאלות המצויות (ח"א סי' ס"ו אות ב') – "בתפלת ערבית אף בחול יכול לגמור הפסוק".

3. מראי מקומות – אשי ישראל (פרק כ"ג הע' נ"ט).

(א) שיח הלכה (סי' קי"א אות ה', ח"ב עמ' ר"כ) – "יש להסתפק אי טעה והתחיל בשחרית או בערבית כי שם וכו', אי יפסיק באמצע הפסוק או דלמא כיון דהתחיל יסיים".

(ב) הגרא"י זלזניק (הערה על שיח הלכה סי' קי"א אות ה', ח"ב עמ' ר"כ) – "נראה דצריך להפסיק, ומה שהתחיל לא חשוב הפסק כיון דהתחלה היתה בטעות ושגגה. ואם אמר גם ד', צ"ע. ועיין במאירי בברכות דף ד' ע"ב ד"ה תפלת וז"ל 'תפלת שחרית צריך

לסמוך בה לתפלה ברכה אחרונה של ק"ש והיא הנקראת גאולה שלא להפסיק בה בנתיים בשום דבר אפילו בפסוקי דרחמי ולא התירו בו אלא פסוק של ה' שפתי תפתח וכל האומר בו כי שם ד' אקרא וכו' או שומע תפלה וכו' אינו מן המהדרין. עכ"ל".

(ג) לענין שחרית - עי' סי' קי"א סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג] יראו עינינו.

א. מנהג המקום: בן ארץ ישראל בחו"ל, או להיפוך.

1. כמנהג המקום.

(א) משנה הלכות (ח"ה סי' כ"ט) – "לפענ"ד אין לאומרו וכך שמעתי שנוהגין בא"י הבחורים מחו"ל, ומורין כן הלכה למעשה ... אבל הבא לא"י שמנהג המקום כלו שלא לאמרו בין אשכנזים ובין ספרדים וחסידים א"כ הוא שרוצה לאמרו אין לו על מי לסמוך בא"י".

(ב) שבט הלוי (מבית לוי ח"ה עמ' קנ"ב אות ד' ס"ק א') – "רבינו [שליט"א] [זצ"ל] אמר ברוך ה' לעולם במעריב, ואמרת לוי דיש בספרי שו"ת של זמנינו (עי' שו"ת אג"מ או"ח ב' ק"ב, שו"ת בצל החכמה ח"ד סי' כה-כז, באר משה ח"ז דיני בני אר"י וחז"ל סי' רל"ו אות ב') דלדעתם בן א"י בחו"ל לא יאמר כדן נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם, ענה לי רבינו שלדעתו אין דומה לזה, ואכמ"ל, (אח"כ שמעתי שם שכן פוסק ג"כ הגר"ה פדאווא שליט"א)".

(ג) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק ד' כסלו תשס"ח) – "שאלה: האם בן חו"ל בא"י חייב לומר 'ברוך ה' בתפילת ערבית. תשובה: כן".

2. כמנהגו.

(א) אג"מ (או"ח ח"ב סוף סי' ק"ב) – "ובדבר ברכת יראו עינינו אין תלוי בא"י וחז"ל אלא שהאומרים בחו"ל יש להם לומר גם בא"י ואלו שאין אומרים בא"י אין להם לומר גם בחו"ל כי הוא מחלוקת הובא בטור סימן רל"ו. אך אולי בא"י נוהגין כהגדולים שנהגו שלא לאומרו שהביא הטור משום שבאו שם תלמידי הגר"א ותלמידי הגר"ש ז"ל בעל התניא שתרוייהו היו סוברין שלא לאומרו. וכיון שכבר התחיל לנהוג כך טוב יותר שלא יאמר אבל טוב שיאריך בק"ש שלא יצטרך לומר לכו"ע כדאיתא במג"א סק"ג, וגם שלא יצטרך לומר אחר התפלה כדאיתא במ"ב בשם מעשה רב".

(ב) באר משה (ח"ז דיני בני א"י וחז"ל סי' רל"ו ס"ב, סוף עמ' רכ"א) - לשונו מובא לקמן.

(ג) בצל החכמה (ח"ד סי' כ"ה, סי' כ"ו) – "בן חו"ל בא"י ודעתו לחזור כשמתפלל ערבית ביחידות או עשרה בני חו"ל בא"י ודעתם לחזור מתפללים ערבית ביחד, יאמרו פסוקי ברוך ה' וכו' וברכת יראו עינינו כמנהגם בחו"ל ואפי' כשנמצאים שם בני א"י".

(ד) להורות נתן (ח"א סי' י"ג) – "יזהר שלא ירגישו".

(ה) רבבות אפרים (ח"ה סי' קע"ח אות ב') - לשונו מובא לקמן.

(ו) תשובות והנהגות (ח"א סי' פ"ח) - לשונו מובא לקמן.

(ז) הלכה ברורה (אות ט"ז) – "תושב ארץ ישראל שנסע לחוץ לארץ למקום שנוהגים לומר פסוקי 'ברוך ה' לעולם' ו'יראו עינינו', אם אין דעתו לחזור לארץ ישראל, ינהג כמנהג המקום שנמצא שם, ואם דעתו לחזור לארץ ישראל, לא יאמר הפסוקים והברכה, ונכון שלא יעבור לפני התיבה להיות שליח ציבור. ואם כבר עבר לפני התיבה, כשיגיעו לברכה הנ"ל ימתין עד שיסיימו הציבור, ולאחר מכן יתחיל באמירת הקדיש".

(ח) יום שני כהלכתו (פרק אחרון סעי' י').

(ט) פסקי תשובות (אות ז').

3. מראי מקומות – הר"צ רבינוביץ (בית אהרן וישראל גליון ק' עמ' קמ"ו).

(א) הגר"מ א' פריינד זצ"ל (מרא דשמעתא אות פ') – "כאשר היה בחוץ לארץ, היה אומד בתפילת ערבית הפסוקים 'ברוך ה' לעולם אמן ואמן'".

הגר"מ א' פריינד זצ"ל (מרא דשמעתא אות פ"א) – "ולגבי בן חו"ל השוהה באר"י, אמר לי, כי רבינו הקדוש בעל ויואל משה זיע"א כשהיה בארץ ישראל, היה אומר אלו הפסוקים בלחש".

(ב) הגר"ח ק' זצ"ל (אסיפת יצחק כ"ח חשוון תשס"ח) – "שאלה: האם בן חו"ל בארץ ישראל חייב לומר 'ברוך ה' בתפילת ערבית. תשובה: אולי".

ב. מנהג בית הכנסת: הנוהג להתפלל בחד דרך, ונזדמן לו להתפלל במקום שמתפללים בדרך אחר.

1. כמנהגו.

(א) יביע אומר (מאור ישראל ברכות דף ד: ד"ה ומ"ש) – "כשהיינו בחו"ל והתפללנו בברזיל עם צבור אשכנזים שנהגו לאומרה, לא אמרנוה כלל, כמנהג הספרדים כאן ושם, (ולא ענית אמן אחר הש"צ אלא בהרהור)".

2. כמנהגו: ובלבד שלא יהיה ניכר.

(א) אג"מ (יו"ד ח"ג סי' צ"ו אות ח') – "ומה שאחד נוהג לומר ברכת יראו עינינו בכל מעריב של חול ובמוצאי שבת אינו אומר אם הוא במקום שנוהגין לומר אם צריך ג"כ לומר כמו הקהל, אם היה זה לאלו שנוהגין שלא לומר כלל ברכה זו שלא הזכרה בגמ' כהרבה שסוברין כן יש לו לעשות באופן שלא ירגישו ואם הוא באופן שאי אפשר כגון שהוא עובר לפני התיבה צריך לומר כמפורש כה"ג בפסחים דף ק"ו ע"א בר' אשי בקידושא רבה שאגיד ביה בברכת בורא פרי הגפן ופרשב"ם שאם לא כן היה אומר להם קידוש לילה כמנהגן וכ"ש בכאן שהרבה סוברים דצריך לומר ברכה זו".

(ב) באר משה (ח"ז דיני בני א"י וחז"ל סי' רל"ו ס"ב, סוף עמ' רכ"א) – "ובן חו"ל שהוא בארץ ישראל ומתפלל עם ציבור שאין אומרים, אם בידו לאומרו באופן שלא ירגישו שהוא אומר אז מה טוב, אך צריך שיתפלל השמנה עשרה עם הציבור, ואם אינו בידו לומר יראו עינינו לפני תפילת י"ח וגם להתפלל עם הציבור התפלה, אז מוטב שיתפלל עם הציבור כמנהגם והברכה של י"ח

ויראו עינינו יאמר אחר התפילה, כן כן ראיתי בתשו' אחרונים שנשאלו מכן אשכנז שדרכו לומר הי"ח פסוקים ויראו עינינו גם במוצאי שבת ויו"ט וחול המועד, ולפעמים מתפלל עם חסידים שבחו"ל האומרים בכל השנה כולה הי"ח פסוקים ויראו עינינו חוץ מג' זמנים (הנ"ל), מוצאי שבת ויו"ט וחול"מ, כדת מה יעשה הוא עם הי"ח פסוקים ויראו עינינו, והשיב לו כהנ"ל".

ג) בצל החכמה (ח"ד סי' כ"ה, סי' כ"ו) - לשונו מובא לקמן.

ד) רבבות אפרים (ח"ה סי' קע"ח אות ב') - לשונו מובא לקמן.

ה) תשובות והנהגות (ח"א סי' פ"ח) - לשונו מובא לקמן.

ו) יום שני כהלכתו (פרק אחרון סעי' י').

3. מראי מקומות – יום שני כהלכתו (פרק אחרון סעי' י' ד"ה הבא ממקום).

א) משנה הלכות (ח"ה סי' כ"ט) – "בן אשכנז שבא לבני ספרד שתרווייהו הם ממנהג חו"ל שנהגו לומר בכל השנה הם זהרי בין האשכנזים ובין הספרדים והיינו הנהגים במדת חסידות נוהגים לאומרו בכל השנה ורק בג' זמנים הללו חולקים א"כ כיון שהוא קיבל גם בג' זמנים הללו לומר ודאי יעשה כמנהגו וקבלתו".

ג. שליח ציבור.

1. כמנהג המקום [א"כ שלא ירגישו].

א) אג"מ (יו"ד ח"ג סי' צ"ו אות ה') - לשונו מובא לעיל.

ב) הגרש"א זצ"ל (מכתב בועלהו לא יבול עמ' ר"פ אות ב', הליכות שלמה תפילה פרק ה' ס"ק ל"א) – "ש"ץ שמנהגו שלא לומר ברכת 'ברוך ה' לעולם' במעריב, ומתפלל במנין שמנהגו הוא כן לאמרה - האם הש"ץ ג"כ יאמר את הברכה, או שיש לו רק לשתוק עד שהציבור יגמרו ולהתחיל ישר בקדיש. תשובה: רשאי לדלג, **אך יראה שלא יהא ניכר** שהוא משנה מהציבור".

ג) בצל החכמה (ח"ד סי' כ"ה) – (ב' יזהר שלא ירד לפני התיבה להיות ש"ץ בצבור בני חו"ל שאומרים ברכה הנ"ל (אות א' ח'). -

ג) ירד לפני התיבה יאמר ברכת ברוך ה' וכו' ויחתום הברכה כצבור בני חו"ל (א' ב' ט). ולא יאמרנה בתורת נדבה (אות י'). - (ד

בן חו"ל שבמקומו אין אומרים ברכת ברוך ה' וכו' במוצש"ק במיו"ט ובימי חוה"מ והלך למקום אחר בחו"ל שנוהגין לאומרה, לא

יאמרנה אפי' בצבור האומרים אותה ולא ירד לפני התיבה, ומ"מ במקום צורך קצת יכול לירד לפני התיבה ולומר ברכת ברוך ה'

וכו' כמנהג מקום ההוא (אות י"א)".

ד) משנה הלכות (ח"ה סוף סי' כ"ט) – "וממילא גם מה שפסק שם דבן חו"ל שהוא בא"י לא ירד לפני התיבה להתפלל ערבית בתור

ש"ץ כיון דלהציבור מנהג אחר באמירת י"ח פסוקים הללו באמת אין לדברים האלו מקור לאחר הסליחה מכבוד ידידי הנ"ל

ולפענ"ד אפילו בחו"ל לא נהגו כן בקהילות שנהגו שלא לאמר הני פסוקים כגון הנהגו ע"פ נוסח הגר"א והגרש"ז זכיון שהוא

מתפלל לפני הציבור הוא נגרר אחר הקהל וכ"ש בא"י וז"ב בס"ד".

ה) תשובות והנהגות (ח"א סי' פ"ח) – "ובבני ארץ ישראל הנמצאים בחו"ל אם הוא ש"ץ לכאורה חייב להתפלל כמותם ולומר מפני

שזהו מנהגם, ובשלמא כשמתפלל לעצמו לא ניכר ואין איסור משום לא תתגודדו, אבל כש"ץ ניכר דאסור ... ובמק"א הסברנו

שבבתי כנסיות שנפתחו אחרי השואה האיומה ונתקבצו כולם כל אחד ממדינתו, אין מסורת ומנהג קבוע, ומעיקרא נתקבל

שמתפללין לפעמים אשכנז ולפעמים ספרד, וכן מקובל אצלינו שהש"ץ מתפלל כפי מנהגו ולא גורם בזה מחלוקת שכך הוקבע

המנהג מעיקרא שתלוי בש"ץ, ואם כי עדיף מנהג קבוע, לא מיחו רבנן בבתי כנסיות ובתי מדרשות כאלו, כיון שלמתפללין ניהא

להו הכי, שעיי"ז יתרבו המתפללין אצלם, וגם לענין זה הוקבע אצלינו המנהג שהש"ץ מתפלל כמנהגו, ואם אינו אומר ברוך ה'

לעולם, שותק ואין מוחין בידו. וברם נשאלתי באופן שיש מתפללים שרצו בדוקא שיאמר הש"ץ וכמנהג חו"ל, כיון שבשתיקתו

מפסיד לציבור שנהגו לומר האמן בסוף ברוך ה' לעולם, ואינו ראוי לו להפסידם, וכן ראיתי כמה אנשי מעשה מארץ ישראל

בחו"ל כשהם ש"ץ מדקדקין לומר, ונראה כיון שהמנהג שמה לומר ברוך ה' לעולם עליו לנהוג כמנהגם ולומר אף אם אינו נוהג

לומר וכמושנ"ת לעיל, ואין לו זכות להפסידם האמן שבסוף הברכה, וגם בש"ץ מינכר טפי כשאינו אומר והם אומרים וראוי

לחשוש שעובר בזה בלא תתגודדו ... ולכן אם נמצא במקום שאומרים, ונראה כפורש מן הציבור יכול לומר, או אם ימנע ראוי

שיעמוד אז עוד באמצע השכיבנו וא"ש טפי".

ו) רבבות אפרים (ח"ה סי' קע"ח אות ב') – "נראה דש"ץ מא"י הנמצא ומתפלל בחו"ל מעריב דצריך לומר ברוך ד' וכו' כמנהג חו"ל

אבל אם הוא לא ש"ץ אלא מתפלל עם הציבור או ביחידות לא צריך לומר את זה כי לא ניכר שלא אומר, ולא צריך לומר, וכן

משמע לכאורה מספר תשובות והנהגות בח"א סימן פ"ח".

ז) יום שני כהלכתו (פרק אחרון סעי' י').

2. מראי מקומות – להורות נתן (ח"א סי' י"ג אות ד'), אשי ישראל (פרק כ"ח הע' ס"א), תפילה כהלכתה (פרק י"ט הע' מ"ט).

ד. אחר עלות השחר.

1. שלא יאמר.

א) מ"ב (סי' רל"ה ס"ק ל"ד) – "עד השכיבנו אומר - ולא יאמר ברוך ה' לעולם וגו'".

ה. לענות אמן.

1. הגר"ח זצ"ל (עלי שיי"ח עמ' קכ"א אות ה') – "שאלה: למי שנהוג כהגר"א שלא לומר במעריב 'ברוך ה' לעולם' וכו' אחר 'השכיבנו'

אם שומע החזן שאומר הברכה האם יכול לענות אמן. תשובה: יכול לענות".

2. ילקוט יוסף (מכתב בסוף ס' ממזרח ומערב אות י"ב, אות י"ג) – "שאלה: האם יכול לענות אמן לברכה של אשכנזי בליל פסח על

כוס השני ורביעי, או על שהחיינו על שופר ביום שני של ר"ה. תשובה: אם אין ספק ספיקא לא יענה בפיו. שאלה: האם יכול לענות

'אמן' לברכת 'יראו עינינו' (או י"א 'ברוך ה' לעולם') ששמע בערבית. תשובה: כנ"ל".

ד] יתפלל שמו"ע עם הציבור - סעיף ג'.**א. הלכה.**

1. יתפלל שמו"ע עם הציבור ואח"כ יקרא קר"ש עם ברכותיה.

(א) **מחבר** (סעי' ג').

(ב) **לבוש** (סעי' ג') – "מצא ציבור שקראו קריאת שמע ורוצים לעמוד לתפלה, מוטב שיתפלל עמהם ויקרא קריאת שמע עם ברכותיה אחר כך, אף על גב שאינו מסמיך בזה הגאולה לתפילה, תפילה עם הציבור עדיפא ממסמיך גאולה לתפלה ושיתפלל לבדו, דתפלה עם הציבור רצויה ומקובלת".

(ג) **ת"א** (כלל י"ט סעי' ז').

(ד) **ערה"ש** (סעי' י"ג).

(ה) **אשי ישראל** (פרק כ"ח סעי' ל"ד).

2. יותר טוב להתפלל ביחיד.

(א) **כה"ח** (ס"ק כ"ב, סוף ס"ק כ"ג) – "נראה **לפי דברי המקובלים** דיותר טוב להתפלל ביחיד מלהתפלל קודם קריאת שמע".

3. מראי מקומות.

(א) **מ"ב** (ס"ק י"ב), **אשי ישראל** (פרק כ"ח סעי' ל"ד) – "אבל כ"ז דוקא כשהוא משער שלא יוכל להשיג אח"כ מנין להתפלל עמהם דאל"ה אין לו לבטל מצות סמיכת גאולה לתפלה".

ב. אם להפסיד סמיכת גאולה לתפילה כדי להתפלל מעריב "בזמן" שהציבור מתפללים.

1. עדיף שיתפלל ביחידות.

(א) **הגריש"א** זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"ב אות ט') – "אם אין ביכולתו להתפלל בציבור במעריב, ישתדל עכ"פ להתפלל בזמן שהציבור מתפללין. אמנם אם יודע שהציבור עומד להתחיל להתפלל תפילת שמונה עשרה והוא עדיין לא אמר קריאת שמע וברכותיה, אין לו להתפלל כעת ולהפסיד סמיכת גאולה לתפילה, מאחר ואינה כתפילה בציבור ממש".

2. עדיף להתפלל עם הציבור ואח"כ יקרא קר"ש עם ברכותיה.

(א) **חזו"א** (זה השולחן ח"א סוף סי' רל"ו), **הו"ד ברבבות אפרים** (ח"א סי' קע"ח) – "שמעתי בשם מרן החזו"א זצ"ל שמותר להתחיל בתפלת י"ח כדי לזכות להתפלל בשעה שהציבור מתפללין כגון מי שביתו סמוך לביה"כ ושמע שנעמדו י"ח והוא עדיין לא קרא ק"ש בברכותיה".

(ב) **אשי ישראל** (פרק כ"ח סעי' ל"ט).

ג. מי שהתפלל שמו"ע קודם קר"ש עם ברכותיה, אמירת פסוק "כי שם" קודם שמונה עשרה במעריב.

1. יאמר.

(א) **הגריש"א** זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"ב אות י"ג) – "איחר לתפילת מעריב, ומתחיל מיד בשמונה עשרה קודם ברכות קריאת שמע, יאמר קודם שמונה עשרה הפסוק 'כי שם ה' אקרא וגו'".

(ב) **בית אב"א** (ח"ב סי' רל"ג) – "נראה לי שיש לנו לומר הפסוק כי שם ד' אקרא לפני ד' שפתי תפתח לפני מנחה ומוסף ונעילה וגם בערבית אם מתפלל שמונה עשרה קודם קריאת שמע וברכותיה. וכן גם בתפלות תשלומין יש לומר כי שם ד' אקרא לפני התפלה השנית אף שתקנה חז"ל לתשלומין לערבית או לשחרית".

2. רשאי.

(א) **הגרי"ק** זצ"ל (אשי ישראל פרק כ"ג הע' נ"ט, תשובה ער"ה) – "סי' רלו סע' ג בהגיע לתפילת מעריב, והציבור עומד לפני תפילת שמו"ע, שדינו שיעמוד אתם לתפילת שמו"ע ואח"כ יקרא ק"ש וברכותיה, האם בכה"ג יכול לומר קודם ד' שפתי תפתח, את הפסוק כי שם ד' אקרא. תשובה: יכול".

(ב) **רבבות אפרים** (ח"ד סי' נ"ח) – "דיכול להתחיל מכי שם".

(ג) **שיח הלכה** (סי' קי"א אות א', ח"ב עמ' ר"כ) – "ונ"מ גם גבי הא דאיתא בשו"ע רל"ו ס"ג במתפלל שמו"ע דערבית ללא ק"ש וברכותיה, אי יאמר כי שם או לא. ולכאורה נראה דדמי לדין חזרת הש"צ דכתב המ"כ לקמן סק"י דא"צ לומר שאר פסוקים, והוא מהב"י בשם כתבי מה"ר ישראל, וכתב שם דהוא משום דלא מפליגין בין תפלת עצמו לתפלת ש"צ, וסיים המ"ב דאם רצה לומר רשאי, וא"כ לכאורה ה"ה בנידון הנ"ל".

(ד) **אשי ישראל** (פרק כ"ג הע' נ"ט) – "ראיה לזה מרע"א סי' נב שכתב ... רשאי".

3. שלא לומר.

(א) **הגר"י ברנשטיין** (רבבות אפרים ח"ד סי' נ"ח) – "כמו שכל הציבור אינם אומרים שאר הפסוקים כך עליו לא לומר".

ד. מי שהתפלל שמו"ע קודם קר"ש עם ברכותיה, אם מותר לדבר.

1. מיקל.

(א) **אג"מ** (רבבות אפרים ח"א סי' קע"ח), **הו"ד באשי ישראל** (פרק כ"ח סוף הע' צ"ב) – "מי שנתאחר והתפלל שמו"ע של מעריב עם הציבור לפני ק"ש אם מותר לו לדבר בין שמו"ע למעריב ... שאלתי למרר הרה"ג ר' משה פיינשטיין שליט"א [זצ"ל] ואמר לי שיכול להפסיק בין שמו"ע לבין ק"ש שאומר אחרי השמו"ע והרא"י דמתפללין מוקדם ואח"כ בזמנה אומר ק"ש ולא כתוב שלא להפסיק. וא"כ הוא כמו שכתבנו דמותר להפסיק בדבור".

ה. מי שהתפלל שמו"ע קודם קר"ש עם ברכותיה, אם צריך להסמיך ק"ש וברכותיה לברכו בתרא.

1. כן.

(א) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ג סעי' י"ג, אשי ישראל פרק כ"ח הע' צ"ב) – "הבא לבית הכנסת לתפלת ערבית ומצא הצבור מתפללין שמו"ע, שמתפלל עמהם ואומר ק"ש וברכותיה אחר כך, צריך להסמיך ק"ש וברכותיה לברכו בתרא, ולכן אף אם אומרים עלינו אחר ברכו לא יאמר עמהם, אלא יקרא תחלה ק"ש וברכותיה ואח"כ יאמר עלינו".

2. לא.

(א) הגר"ח זצ"ל (אשי ישראל פרק כ"ח הע' צ"ב, תשובה רע"ד) – "יל"ע אם יש עדיפות לומר את הק"ש תיכף וסמוך לברכו שבסוף התפילה, והאם קיים כאן את הדינים של ברכו וברכות ק"ש שאסור לדבר אחרי ברכו קודם שהתחיל ברכות ק"ש (עיי' מ"ב סי' רלו ס"ק א). תשובה: א"צ להסמיך".

ה] לדלג כדי להתפלל עם הציבור.

א. לדלג ברכת השכיבנו כדי להפסיק תפילה בציבור.

1. שלא לדלג.

(א) עמק ברכה (הל' ברכות קר"ש אות א') – "מוכח מזה דתפלה בצבור מצד עצמה אינה מצוה, ולפיכך אין שוב חיוב להתפלל עם הצבור, אלא כיון שאין תפלת היחיד נשמעת בכל עת אלא בצבור, ולפיכך צריך האדם להשתדל להתפלל עם הצבור כדי שתקובל תפלתו. וזהו כל הענין של תפלה בצבור. וכן מבואר הוא בלשון הרמב"ם ... מורה להדיא, שאינו חיוב כלל אלא השתדלות שתקובל תפלתו. ולפ"ז נראה שאין כאן שום היתר להפסיק באמצע ק"ש וברכותיה לתפלה בצבור מטעם כבוד שמים, כיון שתפלה בצבור מצד עצמה אינה מצוה, אלא מטעם שתקובל תפלתו, א"כ הוי ענין עצמי ואינו שייך כלל לכבוד שמים ... והרב 'חות יאיר' בסי' קי"ד לא רצה להתיר אפי' אמירה לגוי בשבות דשבות כדי להתפלל בצבור".

(ב) מנחת יצחק (ח"ח סי' ט"ז) – "דאיתא (בסי' רל"ו) בטו"ז ומג"א והובא בבאה"ט (סע"ק ג') ובמ"ב (סע"ק י"א) דאם הם עוסקים עדיין בברכת ק"ש והוא משער שעד שיגיע הצבור לשמ"ע יוכל לומר ק"ש וברכותיה עד שומר עמו ישראל יעשה כן וידלג ברוך ד' לעולם וכו' עיין שם, ומדברי הטו"ז והמ"א והא"ר משמע דיגמר ברוך ד' וכו' אחר התפילה, ובמעשה רב כתב דאחר התפילה לא יאמר הפסוקים דברוך ד' לעולם דלא נתקן אלא לאומרו במקומו ולא אחר תפילת ערבית, וגם ל"ה אלא מנהגא והובא כ"ז במ"ב שם ועיין תשו' מהר"ם שיק חאו"ח (סי' צ"ג), ואם נאמר דיוצא בברכת אמת ואמונה גם בברכת השכיבנו, היה להם לומר דגם אם אפשר רק לומר קודם התפילה עד גאל ישראל יאמר, אלא עכ"ח דאינו יוצא בברכת אמת ואמונה ברכת השכיבנו".

(ג) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ג ס"ק י"ח) – "לא ידלג השכיבנו כדי להתפלל בצבור, ואע"פ שמותר מן הדין לדלג (וכן לקצר) בברכות ק"ש משום תפ"צ (סי' רל"ו ס"ג, עיי"ש), מ"מ כיון שלא נהגו כן אין לשנות".

(ד) הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ"ד תשובה רל"א, עמ' פ"א) – "רלא מי שהתפלל ערבית בצבור וכשהגיע להשכיבנו עמדו הצבור לשמו"ע, אם צריך לדלג השכיבנו ולהתחיל שמו"ע מיד עם הצבור ויאמר השכיבנו אחר התפלה או בתחלה צריך לומר השכיבנו ואח"כ שמו"ע. תשובה: לא ידלג".

(ה) אשי ישראל (פרק כ"ח סעי' ל"ז, עי' פרק י"ב הע' נ"ז) – "לא ידלג מהקריאת-שמע או ברכותיה, ואף שיפסיד תפילה בציבור".

2. לדלג.

(א) קרית חנה דוד (ח"ב סי' ז' ד"ה ולכן).

(ב) הר צבי (הר המור גליון ב' ריש עמ' ס"א) – "פסק מרן הגרצ"פ פראנק זצ"ל, דמי שעומד בסוף קריאת שמע של ערבית והציבור מגיע כבר לתפילת שמונה עשרה, דראוי להפסיק תיכף אחרי קריאת שמע ולהתפלל בציבור ואח"כ ישלים הברכות".

3. מראי מקומות – שלמת חיים (סי' רי"ז).

ב. לדלג ברוך ה' לעולם' כדי להפסיק תפילה בציבור.

1. מ"ב (ס"ק י"א) – "יידלג ברוך ה' לעולם וכו' ויתפלל שמ"ע עם הצבור".

2. אשי ישראל (פרק כ"ח סעי' ל"ז).

ג. המתפלל לאט איך יתחיל שמונה עשרה עם הציבור.

1. שלמת חיים (סי' רט"ז) – "בתפלת ערבית, אם משער שאם יתחיל עם הציבור מ'והוא רחום' לא יגיע להתחיל עמהם שמו"ע בשוה וגם לא יוכל לשמוע את קדיש תתקבל כי יתפלל עדיין תפלת שמו"ע. וזה מצוי במעריב שאחר התענית. והנה באו"ח (סימן ק"ט ס"א) איתא: 'הנכנס לביהכ"ס ומצא ציבור מתפללין, אם יוכל להתחיל ולגמור קודם שיגיע ש"ץ לקדושה או לקדיש יתפלל, ואם לאו אל יתפלל', ובמג"א (ס"ק א') כתב: 'או לקדיש, פירוש קדיש שלאחר התפלה כגון דערבית', עכ"ל. ולפ"ז כשיגמור "שומר עמו ישראל לעד" יצטרך להמתין עד אחר קדיש תתקבל ואח"כ יהא מוכרח להתפלל ביחידות. ואולי יותר טוב שלא יתפלל עם הציבור ק"ש וברכותיה ויתחיל עמהם תפלת שמו"ע בשוה ואח"כ ק"ש וברכותיה, לפי שתפלת הציבור עדיפא ממסמך גאולה לתפלת ערבית (מג"א סי' רל"ו ס"ק ג'). תשובה: לא נראה לי תקנה, כי עכ"פ צריך לומר ק"ש עם הציבור שלא יהא נראה ח"ו וכו'. ומ"מ העושה כך אין מזניחים אותו אם עושה כן לפרקים, אבל לעושה זה לקביעות לא נראה לענ"ד".

2. גר"ח (משנת יעקב רוזנטל הל' תפילה פרק ז' הל' י"ח) – "שמעתי מפי מרן הגרי"ז מבריסק זצוק"ל שאביו הגר"ח זצוק"ל היה לו מנין בליל שבת בביתו, ומאחר שהיה מאריך מאד בק"ש, וכדי שלא להטריח על הצבור, היה מצטרף למנין לתפילת הלחש, ואח"כ היה קורא ק"ש לבד, וזה כאמור בשו"ע וכו'. אך בסוף ימיו, כשהצבור בא להתפלל, היה שוכב בחדרו ונרדם, או שהיה יוצא מביתו לטיול. ומרן אמר שלא שאל אותו למה הוא נוהג כן, ולא ידע טעמו. אך לאחרי הסתלקותו לחיי עוה"ב, א"ל הגרש"ז זצוק"ל שטעם הגר"ח בזה היה, מאחר שלפ"ד המג"א בסי' רע"א יוצא בתפלה, גם חובת קדוש מה"ת, [ועי ביאור-הלכה להמ"ב שם], לפ"ז נמצא

שאם יתפלל קודם, ואח"כ יקרא ק"ש, הרי ע"י התפלה כבר יצא חובת קדוש, ואם יקרא ק"ש לאח"ז, הרי נמצא שהקדים את השאינו תדיר - דהיינו הקדוש, לפני התדיר - דהיינו הק"ש, לכן א"א שבלייל שבת יתפלל הודם תפילת י"ח ואח"כ יקרא ק"ש, ולא שאלתי את מרן זצוק"ל הרי היה יכול להתכוין שלא לצאת בתפלה חובת קדוש. ואולי ס"ל שלא שייך ע"ז כוונה כיון שהוא מתפלל ומתכוין לתפלה, וצ"ע".

3. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק מ"ב אות י"א) – "מי שמתפלל לאט, עדיף בשבילו להתחיל מעריב יותר מוקדם מהציבור, ויחכה מעט להתחיל שמונה עשרה יחד עם הציבור. ויש גם עיצה שיתחיל איתם שמונה עשרה, וברכות קריאת שמע יגיד אחרי שמונה עשרה. אך העיצה הראשונה עדיפא, כדי שלא יתבטל בתמידות מסמיכות גאולה לתפילה".
4. אשי ישראל (פרק כ"ח סעי' ל"ו).

ו] "אמן" אחר שומר עמו ישראל - סעיף ד'.

א. לבני אשכנז - אם סיים שומר עמו ודכוותיהו עם הש"ץ.

1. עונה אמן.

א) קיצור שו"ע (סי' ו' סעי' י"א) – "ואם סיים ברכת ישתבח, או ברכת שומר עמו ישראל לעד, או ברכת יהללוך שלאחר הלל בשוה עם השליח צבור, עונין גם כן אמן, (כיון דהרבה פוסקים סבירא להו, דאפילו לאחר עצמו, עונה באלו אמן)".

ב) מ"ב (סי' נ"א ס"ק ג') – "אבל אם סיים עם החזן בבת אחת לא יענה אמן דנראה כעונה אמן אחר ברכתיו דקי"ל דהרי זה מגונה וה"ה בכל הברכות הדין כן לבד בישתבח או יהללוך אחר הלל או אחר שומר עמו ישראל לעד אם סיים בשוה עם הש"ץ או אם אדם אחר עונה אמן דהא הרבה פוסקים ס"ל דבזה עונה אפילו אחר ברכת עצמו ואף דאנן לא נהיגין הכי כמו שכתב בסימן רט"ו מ"מ בכה"ג ודאי יש לסמוך על זה ואם סיים הוא ברכה אחת איזה ברכה שתהיה והש"ץ ברכה אחרת מותר לענות אמן [מ"א וש"ת וכן משמע מביאור הגר"א דלא כיד אהרן]".

ג) פסקי תשובות (סי' רט"ו אות א') – "אמנם אף לנוהגים כהרמ"א אם סיים ברכות אלו (יהללוך שאחר הלל, ישתבח, שומר עמו ישראל, הפורס סוכת שלום, ויש אומרים גם אחר כל ברכות ההפטרה) יחד עם הש"ץ או עם אדם אחר העומד לצידו ושומע סיום ברכתו, עונה אמן, אף על פי שלענין שאר ברכות אם גמר אותם יחד עם אחר אינו עונה אמן, שאני ברכות אלו שהרבה פוסקים סבירא להו שעונה אפילו אחר ברכת עצמו".

סדר תפלת ערבית

סימן רל"ז

א] שליח ציבור.

א. ג' פסיעות במעריב.

1. כשיתחיל הש"ץ.

(א) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ג סעי' י"ב) – "אחר שמו"ע של ערבית, יש לעמוד במקום שכלו פסיעותיו עד שהש"ץ מתחיל לומר קדיש, ויש הממתינים עד אחד קדיש כדי שלא לפסוע באמצע קדיש. ובליל שבת ימתין עד שיתחיל הש"ץ ויכולו, אך אם התחיל כבוד בעצמו ויכולו, מוטב להמתין עד שיסיים, ולא יפסע באמצע אמירתו".

(ב) בית ברוך (כלל כ"ד סוף ס"ק קכ"ה) – "ומסתמא דכן הדין נמי בתפלת ערבית שישהה עד שיתחיל הש"ץ קדיש ואם גומר לאחור שכבר התחיל ישהה לכתחילה כשיעור הנ"ל".

(ג) הגר"ח ק"ז צ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ"ד תשובה רל"ח, עמ' פ"ג) – "מי שגמר שמו"ע בערבית קודם שמתחיל הש"ץ לומר קדיש, אם מותר לו לחזור למקומו אחר שימתין כדי הילוך ד' אמות או צריך להמתין כמו שכתוב בסימן קכ"ג ס"ב לענין שחרית שלא יחזור למקומו עד שיגיע הש"ץ לקדושה. תשובה: ימתין עד שיתחיל".

הגר"ח ק"ז צ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שנ"ט אות רל"ו) – "בתפילת ערבית, מתי יחזור למקומו לאחר שסיים שמו"ע. תשובה: בתחלת הקדיש".

עי' הגר"ח ק"ז צ"ל (אסיפת יצחק י' אדר ב' תשס"ח) – "שאלה: בתפלת ערבית מתי יכול לחזור מהג' פסיעות אחר שמונה עשרה. תשובה: לפחות כדי הילוך ד"א".

(ד) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק י"ט אדר ב' תשס"ח) – "שאלה: בתפלת ערבית מתי יכול לחזור מהג' פסיעות אחר שמונה עשרה. תשובה: כשיתחיל הש"ץ".

(ה) אשי ישראל (פרק כ"ג סעי' ס"ג, עי' הע' ר"ל) – "ובתפילת מעריב עד שיתחיל הש"ץ את הקדיש תתקבל".
2. ד' אמות.

(א) אורח נאמן (ח"ג סי' קכ"ג סעי' ב' אות ז') – "לפי"ז בערבית דלא יש חזרת הש"ץ רק קדיש י"ל דא"צ להמתין עד שיתחיל הש"ץ קדיש, ודי בשיעור ד' אמות".

(ב) משנה הלכות (חי"א סי' פ"ה) – "לפענ"ד נראה דבמעריב צריך שימתין עד כדי הילוך ד' אמות לכל הפחות ואם התחיל הש"ץ הקדיש מיד לאחר שפסע השמ"ע ולא המתין עדיין כדי הילוך ד"א אינו חוזר, וראיה מדברי מהרי"ל בהל' תפלה שכתב אם ה' מסיים שמונה עשרה שלו תיכף שיושב ש"ץ לתחינה וכן במוצאי שבת אם פתח ש"ץ ויהי נועם ותכף לו סיים מהרי"ל פסיעותיו דאחר י"ח אז היה נשאר עומד במקומו שפסע שם וכיסה פניו ואמר תחינה או במוצאי שבת ויהי נועם טרם חזר לישב במקומו כדי שלא יהא נדמה לכלב שב על קיאו ע"כ, ועיין באה"ט א"ח הנ"ל ודו"ק. הנה מדכתב סיים במוצ"ש דומיא דשחרית נראה מפורש דדין אחד להם לפי דעתו וכל שסיים יחד עם הש"ץ שפתח איזה ענין לא היה חוזר מהרי"ל למקומו עד שאמר איזה תחינה או בקשה וא"כ מבואר דגם במעריב אין לחזור עד שיאמר מה שהוא או שיפסיק עכ"פ כדי הילוך ד"א והתחלת קדיש לא מעלה ולא מוריד לפ"ז, ונראה לכאורה דכל שמפסיק ע"י תחינה או תפלה כל שהוא ואח"כ חוזר לא הו"ל ככלב שב על קיאו ולכן נראה דלמעריב ימתין ד"א ואם יתחיל הש"ץ מיד קדיש אזי ימתין עד תתקבל או יאמר איזה תחינה כמהרי"ל כנלפענ"ד".

3. מראי מקומות.

(א) רבבות אפרים (משנה הלכות חי"א סי' פ"ה) – "ונ"ל דאולי עד זמן התחלת קדיש".

לקבוע עתים לתורה בלילה

סימן רל"ח

- [א] חיוב לימוד התורה - סעיף א'.
 [ב] "אין" לקרוא מקרא בלילה.
 [ג] אין "לקרוא" מקרא בלילה.
 [ד] אין לקרוא "מקרא" בלילה.
 [ה] אמירת תהילים בלילה.
 [ו] אין לקרוא מקרא "בלילה".

[א] חיוב לימוד התורה - סעיף א'.
 א. עי' יו"ד סי' רמ"ו, לשיטות ומראי מקומות.

ב. מעלות לימוד התורה בלילה.

1. רמב"ם (הל' ת"ת פרק ג' הל' י"ג), מחבר (יו"ד סי' רמ"ו סעי' כ"ג), ערה"ש (סעי' א'), מ"ב (ס"ק א') – "מי שרוצה לזכות בכתרה של תורה, יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפי' אחת מהן בשינה, באכילה ושתייה ושיחה וכיוצא בהם, אלא בדברי חכמה ותלמוד תורה. (א) רמב"ם (הל' ת"ת פרק ג' הל' י"ג), רמ"א (שם), ערה"ש (סעי' א') – "כי אין אדם לומד רוב חכמתו כי אם בלילה".

ג. רמ"א (סעי' כ"ג) – "להתחיל ללמוד בלילה מט"ו באב ואילך, ומאן דלא מוסיף, יסיף.
 1. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' פ"ד סעי' ז').

ד. מחבר (יו"ד סי' רמ"ו סעי' כ"ד), מ"ב (ס"ק ב') – "כל בית שאין דברי תורה נשמעים בו בלילה, אש אוכלתו".

1. כיצד מקיימים דין לימוד תורה בבית בלילה כשלומד בבית כנסת.

(א) הגרח"ק זצ"ל (פשוטו כמשמעו, סנהדרין אות ה') – "שאלה: איתא בסנהדרין (צב). ובשו"ע (יו"ד רמ"ו כ"ד) כל בית שאין דברי תורה נשמעים בו בלילה אש אוכלתו. מהו במי שלומד תורה בלילה בביהמ"ד משום דבביתו יש דברים המפריעים אותו מלימודו האם הוא כאלו למד בביתו לענין זה. תשובה: לא".

הגרח"ק זצ"ל (נקיות וכבוד בתפילה עמ' רי"ב אות ר"ג, הליכות חיים ח"ב אות קמ"ב [עמ' ע"ז]) – "שאלה: איתא בגמ' סנהדרין צ"ב כל בית שאין ד"ת נשמעין בו בלילה, אש אוכלתו, (מובא במ"ב סי' רל"ח ס"ק א'). האם מי שלומד בלילה בבית כנסת ולא בביתו, נחשב שלמד בבית, או שצריך קצת ללמוד דוקא בבית. תשובה: אם קורא ק"ש שעל המטה זה גם לימוד".

ה. מראי מקומות.

1. בה"ל (סי' קנ"ה סעי' א' ד"ה עת) – "ביו"ד סימן רמ"ו ס"א מבואר דצריך אדם לקבוע עת לת"ת ביום ובלילה וע"כ מן הנכון שמלבד קביעות שאחר תפלת שחרית יקבע גם בין מנחה למעריב שבזה יצא גם ידי חובת לימוד תורה בלילה. וענין לימוד בין מנחה למעריב משמע גם בגמרא [ברכות דף ד'] אדם בא מן השדה בערב הולך לביהכ"נ אם יודע לקרות קורא לשנות שונה וקורא ק"ש ומתפלל וכו' עי"ש".

2. שבט הלוי (ח"ו סי' א') – "ובענין אי עדיף הלמוד בחצי לילה השני באשמורת הבקר או בחצי לילה הראשון, הנה כל חז"ל וזוה"ק מלאים משבח משכימי קום, ועיין בחופת אלי' שבסוטה"ק ראשית חכמה בשער של שלשה מביא מחז"ל ר' שמעון בן מנסיא אומר על שלשה הקדוש ברוך הוא מכריז בכל יום - ועל ת"ח שאינו עוסק בתורה באשמורה האחרונה, ועליו הכ' אומר - הדלת תיסב על צירה ועצל על מטתו, ויראה דבדיוק כ' באשמורה האחרונה, דאע"ג דלאו כל אדם יכול לקום מחצות הלילה, אבל אם מבטל גם למודו באשמורה האחרונה לפני היום עליו הכ' אומר וכו'. וידעתי שבשו"ת הגה"ק בעל ערוגת הבשם או"ח סי' א' מהפך בזכות הת"ח והצדיקים שעיקר עסקם בתורה בחצי הלילה הראשון יע"ש דבה"ק, ודבריו דברי טעם, אבל פשיטא לי שבחינוך הדורות ובפרט בישיבות הק' צריך שיהי' דרך החינוך להרגילם להקדים אשמורת - דאם לא יעשו כן מנ"פ אם יתפללו ויקראו ק"ש בזמנם יהי' זה בלי הכנת הנפש, ונקיון הגוף, ואיך אפשר לנפש הישראל לקום מן המטה ישר לבית התפלה בלי הכנה, ואם כן יכינו עצמם יאחרו זמן תפלה וק"ש, וכל סדר היום של ת"ח מבלבל, ואוי לת"ח שחי בלי סדרים - ואין להאריך עוד כאן בזה".

[ב] "אין" לקרוא מקרא בלילה.

תנחומא (כי תשא סי' ל"ו) – "ויהי שם עם ה' מ' יום ומ' לילה, מנין היה יודע משה אימתי יום, אלא כשהקב"ה היה מלמדו תורה בכתב היה יודע שהוא יום וכשהיה מלמדו על פה משנה ותלמוד היה יודע שהוא לילה, לפי שהיום ולילה שוין לפני הקדוש ברוך הוא שנאמר (דניאל ב) ונהורא עמיה שרי, וכתוב גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה (תהלים קלט)".

א. הלכה.

1. מחמיר.

(א) יעב"ץ (סידור חשבון מאה ברכות סעי' ו' [עמ' ת"ק]), שערי שמים הושענא רבה שער שמיני אות י"ד [עמ' ת"ז], לשונו מובא לקמן] – "ולמוד הלילה יהיה בתורה שבעל פה כמו שלמדנו מן המדרש (תנחומא כי תשא לו, א). שכן למד משה רבינו ע"ה בהר, וידע שהוא לילה. אבל לימוד המקרא אין זמנו אלא ביום, וכן דעת האר"י ז"ל".

(ב) באה"ט (ס"ק ב') – "אין לקרוא מקרא בלילה".

(ג) ברכי יוסף (ס"ק ב').

(ד) בן איש חי (שנה א' פר' פקודי אות ז') – "אין לקרא מקרא בלילות של חול, והטעם דהמקרא בעשיה והלילה בחי' עשיה והכל הוא דינין ואין לעורר הדינין וכמ"ש רבינו ז"ל בשער המצות פרשת ואתחנן ע"ש".

(ה) כה"ח (סי' רל"ז ס"ק ט').

ו) וכמה פוסקים לקמן.

2. מראי מקומות.

(א) שדי חמד (שו"ת אור לי סי' מ') – "דהיכא דמפורש בש"ס דילן שבקינן להזה"ק ועבדינן כש"ס דילן. וא"כ בנדון שלנו הרי מפורש בש"ס דילן דאין להקפיד על מקרא בלילה דהכי תנן בפ"ק דשבת דחזון רואה היכן תינוקות קורין אבל הוא לא יקרא משום שמא יטה הא לא"ה הוה שרי ליה לקרות בלילה. ובמס' יומא דח"י ע"כ שנינו שהיו מקרין לכ"ג בלילי יוה"ך באיוב ועזרה ובדברי הימים ודניאל ע"ש ונמס' קידושין ד"ל ע"א אמרי לעולם ישלש אדם שלישי במקרא שלישי במשנה שלישי בגמ' ואמרי' לא נצרכה אלא ליומי ופירש"י ב ימים מקרת ב' ימים משנה ב' ימים גמרא וחזיב עסק התורה ביום ובלילה הוא ומשמע דבימים שעוסק במקרא גם בלילותיהם הוא עיסק בהם מכ"ז נראה דלדינא דגמ' אין שום קפידה במקרא בלילה. ומשו"ה אין ראוי למחות ולא להורות למנוע רבים מעמי הארץ העיוסקים במקרא בלילה ומטעם זה לא ראיתי למנוע מה...".

(1) שדי חמד (שו"ת אור לי סי' מ' ד"ה והנה) – הראיה ממסכת שבת ויומא, י"ל ששבת שאני, כדאי לקמן.

ב. איסור או הנהגה טובה.

1. מידת חסידות.

(א) עיקרי הד"ט (או"ה סי' כ"ב אות נ"ז), הו"ד בדעת תורה (סי' רל"ז על סעי' ב') – "ספר ככר לאדן בליקוטים סי' ה' דאף שקבלה מהאר"י שאין ללמוד מקרא בלילה, והצנועים מושכים את ידיהם, מ"מ רוב העם נוהגים לקרוא בתנ"ך בכמה בתי מדרשות, וכמה חכמים אין אומרים להם דבר, דמילי דמיטמרין אין לאומרן בפני ע"ה ע"ש".

(ב) שעה"צ (סי' רל"ח ס"ק א') – "כתב בבאר היטב שאין לקרוא מקרא בלילה, ובפרי מגדים משמע דיכול לקרוא מקרא. ונראה דאפילו להמחמירין לית בזה אסורא, אלא שלכתחלה יותר טוב ללמוד מקרא ביום. ונובע דבר זה ממה דאיתא במדרש שהיה הקב"ה לומד עם משה מקרא ביום ומשנה בלילה".

(ג) מהרש"ם (ת"א סי' קנ"ח) – "הנה לכאורה היה נראה דאדרבא בחול יש לומר דאסור ובשו"ט שרי. דהנה בפרקי דר"א פמ"ו וברא"ש סופ"ד דר"ה מבואר דמרע"ה למד מקרא ביום ומשנה בלילה ע"ש וכ"ה בתנחומא פרשת תשא. ומזה נראה כמ"ש האר"י ז"ל והובא בבאה"ט סימן רל"ח דאין לקרוא מקרא בלילה. ובזל"א הספרדי ח"ג חאו"ה אות ל' ס"ק ס"ז בשם יוסף אומץ דגם באשמורת הבקר אין ללמוד רק בשו"ט או ביום ו' שכבר מתנוצץ קדושת ש"ק ע"ש ולכן בחול יש לומר דאין לקרוא בס"ת בעוד לילה משא"כ בשו"ט מותר. וע' בעקרי הד"ט חאו"ה סימן כ"ב אות נ"ז בשם ככר לאדן בזה שאין מגלין דברי האר"י אלא לצנועין אבל לפמש"ל יש לדבריו שרש בפוסקים. אבל באמת נ"ל פשוט דקריאה בס"ת אין זמנו קבוע ביום וראי' מש"ס דמגלה (כ' ע"ב) כל היום כשר לקריאת מגלה ולקריאת הלל ולתקיעת שופר וכו' וקחשיב כמה דברים ומסיים זה הכלל דבר שמצותו ביום. ושם (כ"א א') פריך זה הכלל לאתויי מאי וקדחיק לאוקמי כר"י ובסידור בזיכין ואמאי לא מוקי בקריאה בתורה כדאיתא שם (כ"ג ע"ב) אין פורסין וכו' ואין קורין בתורה וכו' ובע"כ דהכא אין מצותו קבוע ביום והוא רק ממדת חסידות שלא לקרות מקרא בלילה".

(ד) בצל החכמה (ח"ד סי' מ"ד, סי' מ"ו) – "גם להאריז"ל רק אין ראוי לקרא מקרא בלילה אבל אין איסור בדבר".

2. מעורר מדת הדין.

(א) אריז"ל (שער המצות פר' ואתחנן ד"ה והרי) – "והרי קרא כ"ו פסוקים ראשונים בפרשת השבוע, בה' ימים ראשונים מן השבוע, ובליל ו', תקרא כ"ו פסוקים מן הפרשה עצמה, אותם שאחרי כ"ו פסוקים ראשונים. אבל בשאר לילי השבוע אין ראוי לקרא מקרא, לפי שהמקרא הוא בעשיה, והלילה עצמה הוא בחינת עשיה, והכל הוא דינין, ואין ראוי לעורר הדינין. אבל בליל ו', יען כי יום הששי מכין לשבת, והרחמים מתעוררים בו, לכן יכול לקרא מקרא אף בלילה".

(ב) חיד"א (יוסף אומץ סי' נ"ד) – "שלא ללמוד מקרא בלילה ושאני משנה ותלמוד דכיון דאנו קורין אותם בלילה כל שכן שנקרא אותם ביום שהוא מדת רחמים משא"כ מקרא בלילה שאין לעורר מדת הדין וזהו לפום ריהטא שנראה שבחינת מקרא הוא דין. איברא שאין הדברים כפשטן כאשר נבאר בס"ד. וז"ל שער המצות ססידר הרב מהר"ש ויטאל ז"ל בנו של רבינו מהר"ח ז"ל בפרשת ואתחנן. בשאר לילי השבוע אין ראוי לקרא מקרא לפי שהמקרא הוא בעשיה והלילה עצמה היא בחינת עשיה והכל הוא דינין ואין ראוי לעורר הדינין עכ"ל. ולכאורה יפלא כי תורה שבכתב היא כנגד שם הוי"ה ותורה שבע"פ נגד שם אד' כמ"ש בזוהר הקדוש בכמה מקומות ובכתבי האר"י ז"ל וא"כ מקרא הוא רחמים ומשנה דין ונראין הדברים הפכיים ח"ו. וזה שנים רבות ששמעתי משם הרב עיר וקדיש מהר"ם פאפירש ז"ל דבחי' המקרא עליונה מאד ומתפשטת עד העשיה וע"י לימוד מקרא מברר מן העשיה ולכן אין לקרא מקרא בלילה לפי שמבררת מן העשיה והלילה בחינת עשיה ואין ראוי לעורר הדינין ע"כ שמעתי לפי הרשום בזכרוני. ולפ"ז בחינת המקרא היא רחמים מדת יום אך שיש לו כח לברר בעשיה ומשו"ה אין לעורר הדינין".

(ג) רב פעלים (ח"א סוד ישרים סי' ט') – לשונו מובא לקמן.

3. סכנה.

(א) יסוד ושורש העבודה (שער שישי פרק ב' [אמנם ע"י אבני צדק יו"ד סי' ק"ב, לשונו מובא לקמן]) - לשונו מובא לקמן.

ג. נשים.

1. מחמיר, אין לחלק.

(א) רב פעלים (ח"א סוד ישרים סי' ט') – "האמת הוא כך, שלא נמצא ולא נשמע שהנשים יאמרו תיקון חצות, הן תיקון רחל הן תיקון לאה, אף על פי שהן נשים חכמניות ולמדניות, ודרכן ללמוד תהלים בכל יום, וגם יש להן לימוד קבוע, עכ"ז אין אומרות תיקון

חצות. ונ"ל בס"ד, דאיכא טעמא רבא בזה, והוא דידוע מ"ש רבינו זלה"ה בשער טעמי המצות פרשת ואתחנן וז"ל, בשאר לילי השבוע אין ראוי לקרא מקרא, לפי שהמקרא הוא בעשיה, והלילה עצמה הוא בחי' עשיה, והכל הוא דינין, ואין ראוי לעורר הדינין עכ"ל. וכתב הגאון חיד"א ז"ל, בספר יוסף אומץ סי' נ"ד, ביאור דברים אלו בשם מהר"ם פאפירש ז"ל, דבחינת המקרא עליונה מאד, ומתפשט עד העשיה, ועל ידי לימוד המקרא מברר מן העשיה, ולכן אין לקרא מקרא בלילה, לפי שמברר מן העשיה, והלילה בחינת עשיה, ואין ראוי לעורר הדינין עכ"ל. והנה ידוע, שהאשה עצמה היא בחינת עשיה, שהיא בחינת דינין, ומאחר שתיקון רחל ותיקון לאה הכל נעשה בלימוד המקרא, לכן אין ראוי לנשים להתערב בתיקון זה, ולקרוא המקראות בלילה, כדי שלא לעורר הדינין, ורק הזכרים שהם בחינת יצירה, והם בחינת רחמים, יכולין לעשות תיקון זה במקראות בכל לילה".

(ב) הגר"ח זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שנ"א אות קמ"ח, מועדי הגר"ח ח"ב תשובה תתתע"א) - לשונם מובא לקמן.
(ג) ויברך דוד (ח"א סי' ל' ד"ה אלא) - "בתיקונים ליתן חלק לסט"א, דברים כאלו לא נמסרה לנשים, (ולהנ"ל גם נשים לא יולמדו מקרא בלילה וכן לא יותנו צדקה בלילה שבהנ"ל ענינם משום לא תחסום שור בדישו שאז זמן שליטת הדינים ואין ליכנס בגבולם)".

2. מראי מקומות - דברי בניהו (ח"ו סי' י"ד).

(א) מחקרי הארץ (ח"א סי' נ"ג) - "ואולם נראה נהי דקיי"ל גבי נשים דאין למחות בהם באיסור דרבנן, דמוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין, כדאיתא בביצה (דף ל), ומכ"ש באיסור מקרא בלילה, דאינו אלא חומרא ולא איסור דרבנן, א"כ ודאי דכל כה"ג אין למחות בנשים הקוראות תהלים בלילה. מ"מ אם באות לשאול אם מותר להם לקרא תהלים בלילה, יש לומר להם דלכתחילה לא טוב לקרא תהלים קודם חצות לילה, דנהי דאין הם מתכוונות לקרוא לשם לימוד מקרא, מ"מ כונתם לאפושי ברחמים, ואין עתה הזמן להרבות בתחנונים במחצית הלילה הראשונה".

ד. עם הארץ: לקרוא מקרא או לישב בטל.

1. לקרוא מקרא.

(א) פתח עינים (ברכות דף ג: בהשמטה) - "ושמעתי מאדם גדול ומקובל דאפשר דגם לאזהרת רבינו האר"י זצ"ל על המקרא בלילה. אין התהלים בכלל עכ"ד. ויש סמך מב"ר פ' ס"ח דאמרו דיעקב אע"ה היה קורא תהלים בלילה ותו כי לא נאמרו כל השעורים הללו אלא ליודעים לא למי שאינו יודע כי אם קרוא מקרא ופשוט".

(ב) בן איש חי (שנה א' פר' פקודי אות ז') - "והגאון חיד"א ז"ל בהשמטות ספר פתח עינים כתב דעם הארץ שאינו יודע לקרות אלא רק תורה שבכתב, שרי לקרות בלילה ע"ש. מיהו נראה אם יודע לקרות פרק איזהו מקומן או פתיחת אליהו זכור לטוב שיש בסידורים באשורית ומנוקדים, יקרא אותם ויחזור אותם כמה פעמים וזה עדיף מלקרוא מקרא".

(ג) שדי חמד (שו"ת אור לי סי' מ' סוף ד"ה ונראה).
(ד) בצל החכמה (ח"ד סי' מ"ד, סי' מ"ו) - "אלו שאינם יודעים ללמוד רק מקרא בלבד פשיטא כי גם להאריז"ל חובה עליהם לעסוק בו בלילה".

(ה) שמירת הגוף והנפש (סי' פ"ד סעי' ו').

(ו) דברי בניהו (ח"ו סי' י"ד) - "נשים או קטנים או ע"ה יכולים לקרוא מקרא או תהלים בלילה דעדיף שיקראו מקרא מלישב בטלים".

ה. בציבור.

1. מיקל.

(א) אבני צדק (יו"ד סי' ק"ב) - "יש לחלק הא דאין לקרות מקרא בלילה עת הדין היינו ביחיד אבל בת"ת דרבים דנפיש זכותי מעבירין עת הדין ועושי' עת רצון מותר לקרות גם מקרא. אלא ...".

(ב) הו"ד בדעת תורה (סי' רל"ז סוף סעי' ב') - "ועי' באבני צדק יו"ד סי' ק"ב ... דבצבור יש להקל".

(ג) ציץ אליעזר (חכ"ב סי' ז' אות ג') - "אבני צדק ... והנה מעין זאת הנקודה די"ל דציבור שאני מרגיש ומעורר גם בספר אשל אברהם הנ"ל בדבריו שם דכותב בהמשכיות דבריו בזה"ל: ובמק"א כתבתי עוד שאולי אין קפידא כשאומרים בעשרה. ע"ש. ולהוסיף דנראה דאולי זהו מה שהיה גם נימוקם של אותן החברות שמצינו שהחיד"א ז"ל בספרו ככר האדן בליקוטים סימן ה' אות ז' כותב שיש כמה חברות ובתי מדרשות שאחר ערבית קורין תורה נביאים וכתובים וכי עוברין דרך ארצם כמה חכמי ארץ ישראל ואינם אומרים להם שום דבר אף שרבינו האר"י ז"ל הזהיר שלא יקראו מקרא בלילה יעו"ש. והיינו מפני דקסברי החברות, וכן חכמי ארץ ישראל שלא אמרו להם שום דבר, דציבור שאני וכנ"ל".

2. מחמיר.

(א) נימוקי או"ח (סק א' ד"ה ועיין) - לשונו מובא לקמן.

(ב) כנף רננה (קונ' מין כנף סי' מ"ד) - "אבני צדק ... דללמוד מקרא בצבור ג"כ לא כשר בלילה".

3. מראי מקומות - אשל אברהם (בוטשאטש, על באה"ט ס"ק ב', לשונו מובא לקמן), מטה אפרים (סי' תקפ"א הג"ה על אלף המגן ס"ק ט"ו, לשונו מובא לקמן), אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות ס"ד, לשונו מובא לקמן), שמירת הגוף והנפש (סי' פ"ד סעי' ד').

(א) בצל החכמה (ח"ד סי' מ"ו) - "ברבים מותר לקרא מקרא בכל ענין לצורך".

(ב) ליל הושענא רבה: משנה תורה - עי' לקמן.

ו. מראי מקומות - מנהג אבותינו בידינו (פרק ז'), תהלות אהרן (סוף ס' תהלים עמ' תע"ב).

1. הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה תתתע"ט) – "כשרואה אחד אומר שמו"ת או תהילים ושאר מקרא בלילה, האם להעיר לו שאין לומדים מקרא בלילה ושיפסיק. והאם יש חילוק באופן שמשער שאם יעיר לו על זה יפסיק מלומר שמו"ת (שזה הלכה) מטעם שיאמר שאין לו זמן אחר. תשובה: צ"ע".

ג. אין "לקרוא" מקרא בלילה.

א. מחשבה: להרהר פסוקי מקרא בלילה.

1. מיקל.

(א) ויחי יעקב (ערך לימוד פסוקים בלילה, עמ' ע"ז) – "פעם לקחתי אותו במכונית שלי בלילה, ולקח חומש ללמוד, ואמר לי שבלמוד ע"י הרהור אין חשש".

(ב) שבט הקהתי (ח"ו סי' קמ"א אות ג') – "ואי מותר להרהר פסוקי מקרא בלילה, ראיתי בספר עבודת הקודש לרבינו החיד"א שכתב דמי שאינו יכול להרהר לפני שינתו תלמודו, רק מקרא, ירהר במקרא, משמע דאין חשש להרהר מקרא בלילה".

ב. דרך תפילה: לדוד ה' אורי וישעי.

1. הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה תתתע"ה) – "הנה בחודש אלול עד שמיני עצרת אנו אומרים לדוד ה' אורי וישעי, ולכאורה איך אנו אומרים זה, והרי גם דרך תפלה אסרו קודם חצות, וכמ"ש מרן שהאחרונים לא קבלו סברא זו שדרך תפלה מותר. (ואולי לכן בנוסח ספרד אומרים לדוד ה' במנחה ולא במעריב, ומ"מ השאלה לנוסח אשכנז שאומרים זה במעריב). תשובה: סומכים על המתירין דרך תפלה".

ג. דרך תפילה: "ויתן לך" מוצ"ש.

1. מיקל.

(א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ט סוף הע' י"ח) – "והנה בזכור לאברהם (ח"ג אות ל סקס"ז) כתב בשם ספר חמדת ימים (לשבת, פי"ח סגולה לזכירה ד"ה וכתב מהר"ח, נד' תקכ"ג) דה"ה במוצ"ש עד מלוה מלכה מותר לקרוא מקרא, והביא ראיה ממה שאומרים פסוקי ויתן לך ע"ש, ומו"ר שליט"א דחה דהתם הוא בגדר תפילה, ודמי ל'יושב בסתר עליון' שאומרים במעריב, שלכן אין כדאי להקל בכ"ז אלא בשבת ויו"ט ממש".

(ב) הגר"ח זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה תתתע"ז) – "במוצאי שבתות אומרים ויתן לך, וכן נדפס בסידורים הרבה פסוקים מהראשונים ז"ל לאומרים במוצ"ש. וגם בזה השאלה איך אנו אומרים זה דהא הוי כבר ליל יום ראשון (ואולי למוצ"ש יש דין כמו שבת, שהרי בליל שבת מותר, וגם ביום שבת אחר שקיעה לכאן מותר וכנ"ל, אלא דלפי"ז צריך שיהי' מותר גם שאר מקרא, ולא מצינו, וצ"ב). תשובה: דרך תפלה".

2. מראי מקומות.

(א) דעת תורה (סי' רל"ז על סעי' ב') – "זכור לאברהם ... לענין אמירת ויתן לך במוצ"ש, דכ"ז שלא סעד עדיין סעודת מלוה מלכה שרי לומר, אבל לא לאח"כ ע"ש".

ד. דרך תפילה: תהלים.

1. עי' לקמן.

2. לדוד ה' אורי.

(א) מקדש ישראל (ימים נוהרים סוף סי' י') – "נסתפקתי להאומרים מהו כששכח ולא אמר מזמור לדוד ה' אורי וישעי בתפלת מנחה אי שפיר רמי להשלימה בלילה, או דילמא לא משום דלהאריז"ל אין אומרים מקרא בלילה, ובאמת יש נוהגין תמיד לאומרה אחר תפלת ערבית, אבל לכאורה להאריז"ל אינו נכון".

(ב) תפילה כהלכתה (פרק כ"ג הע' א') – "ואף שכתב לאומרו לאחר מנחה, [ואולי משום שלא לומר תהילים בלילה ...".

ד. שאין לקרוא "מקרא" בלילה.

א. מקרא עם הפירוש.

1. מיקל, בתנאי שלא יאמר כמה תיבות בלא פירוש הלעז.

(א) יסוד ושורש העבודה (שער שישי פרק ב') – "ותוכל ללמוד פסוק עם פרש"י גם בלילה. כי מה שהזהיר האריז"ל שלא ילמוד אדם פסוק בלילה אזהרתו על הקורא הפסוקים בלי פירוש. לכן יזהר האדם כשלומד פסוק בלילה, שלא יאמר כמה תיבות ככתוב בלא פי' הלע"ז. אפי' תיבות המובנים ומורגלים פירושם, כגון ויאמר ה' אל יהושע וכיוצא, יזהר שלא יאמר אותן בלא פי' הלע"ז, בהיות כי מוזהר ועומד הוא שלא יקרא פסוק בלא פי' בלילה, ומה לי פסוק שלם או לשליש ולרביע, אך כאשר יפרש השיחה כל תיבה בלשון לע"ז, ליכא סכנה כלל".

2. מיקל.

(א) אבני צדק (סיגעט, יו"ד סי' ק"ב) – "כ' בספר יסוד ושורש העבודה שער ו' פ"ב וז"ל ותוכל ללמוד פסוק עם פרש"י גם בלילה כי מה שהזהיר האריז"ל שלא ללמוד פסוק בלילה אזהרתו על הקורא הפסוקים בלא פירוש עכ"ל. אבל מה שמסופך מדילי' ואומר עוד בזה"ל לכן יזהר שלא יאמר כמה תיבות בלא פירוש הלעז כי מוזהר ועומד הוא שלא יקרא פסוק בלא פירוש ומה לי פסוק שלם או לשליש ולרביע אך כאשר יפרש השיחה כל תיבה בלשון לע"ז ליכא למיחש כלל עכ"ד. הא לא שמיע לן ולא ס"ל אלא אם קורא פסוק ומפרשו בפירש"י ובלשונינו המדברת זה אל זה שפיר דמי וליכא למיחש כלל וא"כ כיון שלומד חומש עם פירש"י ומפרש כל פסוק בלשונינו להבינה כראוי מותר גם בלילה".

- (ב) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ז אות קל"א) – "כמה פעמים ראיתי את מו"ר לומד חומש עם פירושים בלילה ולא רק פרשת השבוע אלא פרשיות אחרות. באב תשמ"ד בלילה ראיתי את מו"ר לומד חק לישראל. (עי' סי' רל"ח שעה"צ א')." .
- (ג) ציץ אליעזר (חכ"ב סי' ז' אות ג') – "אבני צדק ...".
- (ד) הגרה"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ו אות ח') – "בענין תהילים בלילה אמר לי עוד שאם לומדים תהלים עם רש"י אפשר (עי' יסושה"ע שער ו' פ"ב שכל האזהרה לא ללמוד מקרא בלילה הוא רק בלי פירוש) וגם אשה הרוצה יכולה באופן כזה - ללמוד תהלים עם רש"י, אם היא מבינה. ואמר מרן גם אני לומד כל בוקר מוקדם עוד באמצע הלילה את התנ"ך כי זה דרך לימוד ולא דרך תפילה".
- (ה) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ט הע' י"ז) – "יסוד ושורש העבודה ... אבני צדק ... דמסתברא דא"צ לפרש כל פסוק בנפרד, אלא אפי' קורא הרבה ושוב קורא פירש"י שפיר דמי, שהעיקר תלוי באופן הלימוד אם הוא בגדר קורא מקרא, דהיינו תורה שבכתב, או אם הוא בגדר תורה שבע"פ, דהיינו חומש עם פירש"י, דבזה תו לא הוי בגדר קורא מקרא בלילה".
3. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' פ"ד סעי' ה').
- (א) נימוקי או"ח (ריש ס"ק א') – "אבני צדק ...".

ב. תרגום.

1. מחמיר.

- (א) חיד"א (סי' רפ"ה מחזיק ברכה ס"ק ט') – "אין לקרות הפרשה שמו"ת באשמורת יום הששי קודם שיאיר היום כי כתבו גורי האר"י זצ"ל שאין לקרוא תרגום בלילה".
- (ב) שע"ת (סי' רפ"ה ס"ק א') – "שאין לקרות שמו"ת באשמורת יום הששי כי כתבו גורי האר"י שאין לקרות תרגום בלילה".
- (ג) נור ישראל (סי' ס"ו ס"ק ב', ס"ק י"א).
- (ד) ארצות החיים (סי' א' סעי' ג') – "וכתבו המקובלים שבלילה לא יעסוק בתורה שבכתב. וכן לא יקרא תרגום בלילה".
- (ה) כה"ח (סי' רפ"ה ס"ק י"ד, ס"ק כ"ג).
- (ו) הגר"ד טהרני (קובץ אהלי יעקב עמ' ק"ע סעי' ל"ו).
- (ז) עי' קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ט סעי' י"א, הע' ט"ז) – "כתבו האחרונים שאין לקרוא מקרא בלילה, ויתכן שגם תרגום לא יקרא בלילה. [דיתכן שגם בתרגום איכא קפידא, דהא תרגום אונקלוס ניתנה מסיני יחד עם הפסוקים ופיסקי טעמי (מגילה ג.), ומשמע שאינו סתם פירוש בעלמא אלא בגדר תרגום המקרא וכטפל להמקרא, וכעין מקרא הוא, וזהו גופא הא דבעינן למיקרי שמו"ת בתרגום אונקלוס דוקא וכמ"ש הראשונים, ועדיין צ"ע]."
- (ח) שבט הקהתי (ח"ו סי' קמ"א אות א', עי' אות ב' [לשונו מובא לעיל]) – "ולקרא תרגום בלילה עיין באריכות בשו"ת שב הים (סימן ו) דאין לקרות בלילה, ורק בליל שישי מותר הכ"ו פסוקים".
2. למי שזמנו דחוק.
- (א) יביע אומר (ח"ו או"ח סי' ל' אות ה') – "נ"ל שאפשר לסמוך למעשה על האחרונים הנ"ל להתיר קריאת הפרשה שמו"ת בליל שבת, למי שזמנו דחוק וקשה לו לקרותה ביום ששי או ביום שבת".
- (ב) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' רל"ח סעי' ד', סי' רפ"ה סעי' א', סעי' ט') – "ובלילי שבתות וימים טובים מותר לקרוא מקרא בכל הלילה. ואדם שאינו יודע ללמוד אלא מקרא, תנ"ך, מותר לו לקרות מקרא בלילה, כדי שלא יתבטל מדברי תורה. ומי שזמנו דחוק מותר לו לקרות שנים מקרא ואחד תרגום בליל שבת. וכן מותר לקרוא פרשת וזאת הברכה שנים מקרא ואחד תרגום בליל שמחת תורה. [שו"ת יביע אומר חלק ו' סימן ל']".
3. מיקל.
- (א) הגרה"ק זצ"ל (שיח התורה או"ח סי' רל"ח) – "האם לימוד התרגום אונקלוס הוי בכלל מש"כ הפוסקים לא ללמוד בלילה תורה שבכתב. תשובה: לא".
- הגרה"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ט עמ' ל' טור ג') – "כתב לי מרן שליט"א ש'תרגום' מותר לקרוא בלילה".
4. מראי מקומות – לקראת שבת (פרק ה' סעי' י"ד).
- (א) הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Question: Can you say shnayim mikrah at night? What about targum?

Answer: It is better to be koveah your seder for shnayim mikrah at daytime. However, if you find yourself behind - you can learn it at night. The MB brings down a machlokes whether you can say mikrah at night. He says that even the machmirim don't hold its assur, just lichatchila better to learn it at day. Agav - I believe mikrah includes any basic pirushim on it - it is still considered part of mikrah. However, making a seder to lear Rashi b'iyun (with the Mizrachi or Gur Aryeh) would be different. As for targum - al pi kabalat it shouldn't be said at night. It's not brought down in MB.

ג. רש"י.

1. יכול לקרות בליל ו'.
- (א) כה"ח (ס"ק כ"ג) – "ונראה דאפ' אם לא הותר לקרות הפרשה שמו"ת בליל הששי יכול לקרות פרש"י בליל ו' כדי לצאת י"ח וירא שמים יצא ידי שתייהם תרגום ורש"י".
- (ב) הגר"ד טהרני (קובץ אהלי יעקב עמ' ק"ע סעי' ל"ו) – "ומ"מ פירוש רש"י יכול לקרוא בליל שישי".
2. מיקל.

- (א) יסוד ושורש העבודה (שער שישי פרק ב') - לשונו מובא לעיל.
 (ב) דעת תורה (סי' רל"ז סוף סעי' ב') - "ועי' באבני צדק יו"ד סי' ק"ב דאם לומד עם פירש"י בכל פסוק שרי".
 (ג) בצל החכמה (ח"ד סי' מ"ו) - "ללמוד מקרא עם פרש"י או שאר ראשונים מותר, ללמוד עם תרגום לע"ז תליא במחלוקת".
 (ד) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ט סעי' י"א) - "ומיהו אם קורא מקרא עם פירש"י אין קפידא, ולכן אם דרכו לקרוא שמו"ת עם פירש"י שפיר דמי לקרותו בלילה".
 3. מראי מקומות - הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל, לשונו מובא לעיל).

ד. שנים מקרא ואחד תרגום בלילה.

1. מיקל.
 (א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק י"א אות ז') - "נשאל רבינו: בט"ז ובבאר היטב כתוב שלא לומר מקרא בלילה האם לפי"ז אין לומר שמו"ת בלילה. וענה: אפשר לומר".
 2. מחמיר.
 (א) חיד"א (מחזיק ברכה ס"ק ט') - "אין לקרות הפרשה שמו"ת באשמורת יום הששי קודם שיאיר היום כי כתבו גורי האר"י זצ"ל שאין לקרוא תרגום בלילה".
 (ב) שע"ת (ס"ק א') - "שאיין לקרות שמו"ת באשמורת יום הששי כי כתבו גורי האר"י שאין לקרות תרגום בלילה".
 (ג) שיח יצחק (סי' קט"ז, עי' סי' קי"ז אות א') - לשונו מובא לעיל.
 (ד) יביע אומר (ח"ו או"ח סי' ל' אות ה') - לשונו מובא לעיל.
 (ה) מקור נאמן (סי' שפ"א, אור תורה חתכ"ט [תמוז תשס"ג] סי' ק"ד אות ט"ו) - "שאלה: בן ישיבה שלומד גמרא כל היום ואין לו פנאי לומר שנים מקרא אלא בלילה, האם מותר לו לקרוא מקרא בלילה (עיין בבאר היטב או"ח סימן רל"ח ס"ק ב' בשם האריז"ל שאין לקרוא מקרא בלילה). תשובה: הזמן המתאים ביותר לקריאת שמו"ת הוא ביום ששי בבוקר אחרי תפילת שחרית בטלית ותפילין, כל הפרשה כולה ביחד (לפי הנסיון אפשר לקרוא ה' פסוקים בדקה, הפרשה הארוכה ביותר מטות-מסעי אפשר לגמור ב-מ"ט דקות). ואם אין לו אפשרות יוכל לקרוא במשך יום ששי, או בליל שבת, או ביום שבת לפני תפילת שחרית, ובדיעבד אפשר גם אחר האוכל במשך כל יום שבת. יש נוהגים ללמוד כל יום שיעור קטן מפרשת השבוע שמו"ת, וביום ששי או שבת גומרים את הכל (וכמדומה כך נהג הגר"א). כדאי ללמוד זה ביום דוקא".
 (ו) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ט סעי' י"א) - לשונו מובא לעיל.
 3. מראי מקומות - גם אני אודך (שמו"ת סי' מ"ו - סי' נ"א).
 (א) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"ה אות ט"ז) - "אם נוסע בלילה ואין לו רק חומש עם תרגום, האם יקרא שמו"ת בלילה משום ביטול תורה [דכתב השער הציון (סי' רלח אות א) בשם הבאר היטב שאין לקרוא מקרא בלילה עי"ש]. תשובה: יותר טוב ביום".
 (ב) הגר"א נבנצל שליט"א (זכור לאברהם תשס"ד עמ' תע"א) - "שאלה: בן ישיבה שלומד גמרא כל היום, ואין לו פנאי לומר שנים מקרא אלא בלילה, האם מותר לו לקרוא מקרא בלילה (עיין בבאר היטב או"ח סימן רל"ח ס"ק ב' בשם האריז"ל שאין לקרוא מקרא בלילה). תשובה: האשכנזים יכולים לסמוך על המשנה ברורה המיקל בזה [עיין שער הציון שם אות א]".

ה. פרק שירה.

1. מיקל.
 (א) הגר"ח זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שמ"ו אות ק"ט) - "האם מותר לקרוא פרק שירה בלילה. תשובה: כן".
 ו. להבעל קורא שיכין הקריאה בלילות.
 1. שבט הקהתי (ח"ו סי' קמ"א סוף אות א') - "אין נכון להבעל קורא שיכין הקריאה בלילות ימות החול זולת ליל שישי או ליל שבת ויום טוב".
 ז. פרשת קרבנות.
 1. אם אין לו פנאי ביום יוכל לומר בלילה.
 (א) פמ"ג (סי' א' מש"ז ס"ק ו') - "ואם אין לו פנאי ביום יוכל לומר בלילה וכל שכן חטאת ואשם".
 (ב) מ"ב (סי' א' ס"ק י"ז) - "ואם אין לו פנאי יכול לאמר גם פרשת הקרבנות בלילה".
 2. מראי מקומות - מהרש"ם (ח"א סי' קנ"ח), שדי חמד (שו"ת אור לי סי' מ').
 (א) ברכי יוסף (סי' א' ס"ק י"ג) - "פרשת קרבנות לא יאמר אלא ביום ... ומיהו כל זה למצוה מן המובחר ומהיות טוב. אבל אפילו בלילה יכול לומר פרשיות אלו, קודם היום, דלא גרע מן תורת לילה, וכי היכי דמעלה כאילו הקריב במקום הראוי, הכא נמי בזמן הראוי. וכ"כ הרב שמלה חדשה דף כ"ט ע"א (אות יא בככו"ש). אלא שעל דרך האמת אין לקרוא מקרא בלילה קודם היום זולת באור הששי, כמ"ש גורי האר"י זצ"ל (שהמ"צ פר' ואתחנן)".
 ח. מראי מקומות - יום שבתון (סי' ל"ח, שואלין ודורשין ח"ה סי' כ"ד אות י"ד).
 1. רבבות אפרים (ח"ח סי' תקכ"א אות ב') - "מי שיש לו קביעות ללמוד תנ"ך ולא גמר יכול לדעתי להשלים בלילה".

א. מיקל.

1. **אשל אברהם** (בוטשאטש, על באה"ט ס"ק ב') – "יש לומר שאין שום קפידא על אמירת מזמורי תהלים בלילה לכולי עלמא, כיון שקבע השי"ת שאמירת תהלים יהיה חשוב כנגעים ואהלות [מדרש תהלים פ"א], אם כן הרי זה כלימוד משניות שזמנו בתחילת הלילה. ובמקום אחר כתבתי עוד שאולי אין קפידא כשאומרים בעשרה. גם עיקר הקפידא היא על לימוד המקרא. ועל ידי זה יש זכות על כל המנהיגים ונוהגים לומר מזמורים אחר מעריב. וארבעה מזמורים ראשונים דתהילים נוהגים רבים וכן שלמים על פי האר"י ז"ל לומר קודם שינה. ומה שיש מנהיגים שלא לומר אחר מעריב מזמור כ"ד וח' וכ"ט או למ"ד, שנהגו לאומרם מקודם, כוונתם כדי לעורר התבוננות לטוב להנצל ממצות אנשים מלומדה בלבא רחיקא, וטוב מעט בכוונה".
2. **מטה אפרים** (סי' תקפ"א הג"ה על אלף המגן ס"ק ט"ז) – "ובענין מה שנוהגין בהרבה מקומות לומר תהלים בין מנחה למעריב והיה נ"ל לכאורה שהוא כנגד המקובלים ז"ל שכתבו שאין תנ"ך בלילה. אכן מצאתי בס' אשל אברהם להגה"ק מבוטשאטש ז"ל בסימן רל"ח סעיף ב' שכתב שאין שום קפידא על מזמורי תהלים בלילה לכו"ע. דהוי כלימוד משניות שזמנה בתחילת הלילה. ואולי אין קפידא כשאומרים בעשרה ועיקר הקפידא הוא על לימוד המקרא יע"ש".
3. **עי' לקוטי מהרי"ח** (סוף סדר תיקון חצות) – "עיין בספר נחלה לישראל בשם ספר זכור לאברהם (ח"א ערך ל' אות ס"ז) שהביא בשם מקובלים שנמנעו מלומר תהלים בחול כל שלא העיר השחר מטעם אזהרת האריז"ל שלא לקרות מקרא בלילה, והוא החזיק במנהג העולם שאין מדקדקין כלל בזה, דשאני תהלים שדוד המלך בעצמו יסדו בחצות לילה, כמאמר חכמז"ל ריש ברכות (ג): דעד חצות היה עוסק בתורה ומכאן ואילך בשירות ותשבחות, וגם מצינו במדרש הובא בחידושי אגדות מהרש"א פרק א' דמגילה (ט"ו): שיעקב אבינו אמר תהלים בלילה, וגם דאמרין אותה דרך תחנה ובקשה, ואזהרת האריז"ל הוא דוקא דרך לימוד ע"ש, ועיין בסידור היעב"ץ (סו"ס סדר תיקון חצות אות א') אחר תיקון חצות כתב שם באר היטב שמותר לומר תהלים ע"ש, ועיין בספר אור צדיקים (עמוד התפלה סימן א' אות י"א) שכתב דאזהרת האר"י אינו אלא קודם חצות לילה אך מדברי שאר ספרים לכאורה לא משמע כן".
4. **לבושי מכלול** (סי' ד' אות י"א) – "ליקוטי מהרי"ח ...".
5. **עי' שדי חמד** (שו"ת אור לי סי' מ' ד"ה ומ"ש) – "אבל לומר מזמורי תהלים ליכא קפידא כיון שהם שירות ותשבחות והיה נראה דהכי מסתבר ומקרא מסיועה חצות לילה אקום להודות לך דמשמע דשירות הללו ייסדם דוד המלך בלילות ועיין ...".
6. **קהלות יעקב** (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ז אות קל"א) – "מו"ר (שליט"א) זצוק"ל אומר תהילים בלילה גם לפני חצות ואף בימות החול בין על חולה ובין הקביעות היומית שלו, מו"ר רגיל לומר הרבה תהילים בכל יום (בזמן שמו"ר מחכה למעריב בימות החול בביהכ"נ ראיתי שאומר תהילים ובתקופת מחלתה של זוגתו הרבנית (שתח"י) ע"ה שחולה הרבה שנים מקדים הרבה פעמים הליכתו לביהכ"נ לערבית ואומר תהילים וכשבאים לשאלו אינו משיב באמצע הפרק אלא מראה לשואל עד שיסיים את הפרק)".
7. **ציץ אליעזר** (ח"ח סי' כ', ח"י סי' ג', חכ"ב סי' ז' אות ב') – "בנוגע למקרא תהלים בלילה, ג"כ נחלקו בזה הידיעות בזה, אם זה רק קודם חצות לילה, או אפילו עד לפני עמוד השחר, **אבל רבו גם רבו הפוסקים** דס"ל שבכלל אין מקרא תהלים בכלל זה הואיל וזה בא בדרך תפלה ובדרך של שירות ותשבחות יעו"ש באשל אברהם, וספר אור לי שם, וכן יעוין מזה בספר שו"ת חיים שאל להחיד"א ז"ל ח"ב סימן כ"ה, ועוד לו בספרו שו"ת יוסף אומץ סימן נ"ד, וגם לרבות בספר בן איש חי ש"א פ' פקודי אות ז' ובספרו שו"ת רב פעלים ח"ב האו"ח סימן ב', וכן בכף החיים או"ח סימן רל"ז סק"ט, ובספר ליקוטי מהרי"ח בסוף סדר תיקון חצות יעו"ש והדברים ארוכים".

ב. אחר חצות מתירין.

1. **בן איש חי** (שנה א' פ' פקודי אות ז', עי' רב פעלים ח"ב סי' ב') – "וכתב הגאון חיד"א ז"ל ששמע מאדם גדול ומקובל דיש לחלק בין קריאת תהלים לשאר המקרא ע"ש, ויש לסמוך על דבריו בקריאת תהלים אחר חצות לילה דוקא".
2. **נימוקי או"ח** (ס"ק א' ד"ה ועיין) – "אשל אברהם ... המדקדקים נהגו להחמיר בזה ולא שמענו כלל שיאמרו תהלים (גם בציבור דנפיש זכותם) בחצי לילה הראשונה".
3. **כה"ח** (סי' רל"ז ס"ק ט') – "אמנם בענין אמירת תהלים המנהג לומר אחר חצות ואפילו בלילי חול ונראה **הטעם** משום שהוא ששירות והודאות וכתוב חצות לילה אקום להודות לך וכו' ועיין ברכות ג' ע"ב ודוק".
4. **ישכיל עבדי** (ח"ד קו"א או"ח סי' ב', עי' לשונו לקמן) – "ופוק חזי מאי עמא דבר שכן נהגו בכל תפוצית הגולה מעשים בכל יום".
5. **באר משה** (ח"ד סי' כ"ב) – "ותהלים אחר חצות בכל אופן שרי, ולפני חצות לצורך חולה שרי".
6. **אור לציון** (ח"ב פרק מ"ו אות ס"ד, הע' ס"ד) – "אין לומר תהלים בלילה קודם חצות, ואפילו בשביל חולה, אלא אם כן אומרם בציבור, ואחר חצות מותר לומר בכל אופן. [בשער המצוות בפרשת ואתחנן כתב שאין ללמוד מקרא בלילה, מלבד בליל שבת ויו"ט, ע"ש. וראה בספר יוסף אומץ סימן נ"ד להגאון חיד"א וכן בספרו חיים שאל ח"ב סימן כ"ה, שהביא שהרש"ש הסתפק שמא אין לימוד תהלים בכלל האיסור, ע"ש. וראה עוד בזה בשו"ת רב פעלים ח"ב האו"ח סימן ב', ע"ש, ועכ"פ היום המנהג להקל בזה אחר חצות, וראה גם בכה"ח בסימן רל"ז אות ט', שכתב שכן המנהג להקל לומר תהלים אחר חצות, וכתב טעם בזה, ע"ש. וכן יש להקל קודם חצות כשאומרים בציבור, וכמ"ש באשל אברהם בוטשאטש בסימן רל"ח, ע"ש]".
7. **הגרח"ק** זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קל"ט) – "שאלה: בבה"ט או"ח (סי' רל"ח סק"ב) כתב שאין לומר 'מקרא' בלילה, והיינו גם תהילים לכאול. וצ"ע מברכות (ג' ב') עד חצות הי' עוסק בד"ת, מכאן ואילך בשירות ותשבחות (והיינו תהילים). תשובה: אחר חצות מתירין".
- הגרח"ק** זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה תתת"ע) – "בענין איסור לימוד מקרא בלילה (שעה צ"ס א). מי שרגיל לומר כל היום תהלים ואין לו פנאי אלא בערב, האם עדיף שלא יאמר כלל או שעדיף שיאמר לפחות בערב. תשובה: לא יאמר תהלים רק אחר חצות".
- הגרח"ק** זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' של"ו אות כ"ג) – "האם מותר לקרוא תהלים לאחר חצות לילה. תשובה: מותר".

- ע"י הגר"ק זצ"ל (דעת נוטה ח"א עמ' ט' הע' ט"ז) – "אמירת תהלים בחצות שמעתי מרבינו שליט"א שאף שלדעת המקובלים אין לקרא מקרא בלילה [ועיין שעה"צ סי' רל"ח סק"א] מ"מ אחרי הצות יש מתירין עכ"ד".
- ע"י הגר"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה תתתע"ב) – "מרן שליט"א כתב לי שלא לומר תהלים בלילה רק אחר הצות, וכן שמעתי מפי מרן שאפי' יש חולה בניתוח בלילה לפני הצות לא יאמרו תהלים מלבד פרק אחד או שניים ותו לא וילמדו דף גמ' ויהי' זכות לחולה. ועתה שעבר הגאון כו' שליט"א ניתוח בחו"ל, אמנם אצלנו בא"י הי' השעה שבע ורבע בערב, אבל בחו"ל היה השעה שתיים עשרה ורבע בצהריים, וחשבתי לשאול, אם באופן כזה שהחולה הזקוק לתפילות נמצא במקום שהוא יום, האם נוכל לומר עליו תהלים אף שאצלנו זה לילה. תשובה: רק קצת והשאר אחר הצות שלנו".
- ע"י הגר"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' של"ו אות כ"ב) – "הנמצא בקברות צדיקים קודם הצות לילה האם מותר בקריאת תהלים. תשובה: לא".
- ע"י הגר"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שנ"א אות קמ"ח) – "האם מותר לנשים לקרוא תהלים בלילה קודם הצות. תשובה: לא".
- ע"י הגר"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' של"ו אות כ"א) – "האם מותר לקרוא תהלים בלילה. תשובה: ע"י שה"צ סי' רל"ח אות א".
- ע"י הגר"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה תתתע"ד) – "נהוג עלמא לומר סליחות בשעה שתיים עשרה וחצי בלילה (ואז העולם עדיין בשעון קיץ) וזהו לפעמים כרבע שעה בערך קודם הצות, ואיך אומרים אשרי וכן שומע תפלה כו' שהכל פסוקי תנ"ך. (ואולי לדברי מרן באמת אה"נ צריך שיתחילו בחצות ולא בשתיים עשרה וחצי שזה קודם הצות). תשובה: נכון".
8. תפילה כהלכתה (פרק כ"ג סעי' ב').
9. מחקרי הארץ (ח"א סי' נ"ג) – "לאחר הצות יכולות לקרוא לכתחילה".

ג. מחמיר, איך לחלק.

1. חיים שאל (ח"ב סי' כ"ה) – "והרב האר"י זצ"ל הזהיר שלא יקראו מקרא בלילה וההולכים אחרי ההדרים מנהגי האר"י זצ"ל אין קורין אפי' אחר הצות מקרא וזה פשוט. ושמעתי מהמקובל המופלא ח"ק כמהר"ר שלום שרעבי זל"ה שהיה מפקפק על מה שנהגו לקרות בבתי כנסיות סמוך ליום תהלים ונתפשט מנהג זה בכל ארץ ישראל שיש חבורות לזה. והיה אומר שאולי אין תהלים בכלל אזהרת הרב ואין ולא ורפיא בידיה. והמקובלים נמנעו לקרות תהלים בחול כל שלא האיר היום".
- ע"י יוסף אומץ (סי' נ"ד) – "ואני בעניי מצאתי סמך לזה בב"ר פ' ס"ח דאמרו שם דיעקב אבינו ע"ה היה קורא תהלים בלילה. ומעיקרא דוד הע"ה רוב תהלותיו יסדן ואמרן לראש אשמורות. הגם שיש לחלק. ועתה אמת אגיד כי לקורא תהלים באשמורת ושואלני אני אומר שיש לו סמך. אמנם אני בעצמי ירא אנכי ואין אני קורא תהלים בלילה [והטעם כי רבינו האר"י ז"ל סתם וכתב דאין לקרות מקרא בלילה קא פסיק ותני מקרא ותהלים בכלל. וכל כי הא הוה ליה לאודועי ודע דכל דבר אשר אני רואה בח' שערים שסידר מהר"ש ויטאל ז"ל אני סומך עליו כי ראיתים מכתב יד מהר"ש. וגם מכתב מהר"ר חיים ויטאל ז"ל עצמו]. כי אם בליל שבת קדש".
- ע"י פתח עינים (ברכות דף ג: בהשמטה) – "ושמעתי מאדם גדול ומקובל דאפשר דגם לאזהרת רבינו האר"י זצ"ל על המקרא בלילה. אין התהלים בכלל עכ"ד. ויש סמך מב"ר פ' ס"ח דאמרו דיעקב אע"ה היה קורא תהלים בלילה".
- א) ישכיל עבדי (ח"ד קו"א או"ח סי' ב' אות ח') – "הגאון החיד"א ז"ל הדר היא לכל חסידיו ומאי דהיה מספק"ל בספריו חיים שאל ויוסף אומץ סוף דבר איפשיטא ליה להיתר ... ושור"ר בס' בית מנוחה (אשר סידר הגאון חיד"א ז"ל הנ"ל ליום פקודת השנה) אשר שם כתיב לאמר, ואם יהיה הלימוד בלילה לא ילמד תנ"ך כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל ודנביו חיים וקיימים ויקבלו שכר על הפרישה, אי לזאת ילמדו משנה גמרא זהר, ואחר הצות כל התהלים וכו' עכ"ל הרי לך להדיא דקפסיק ותני בפשי' ללמוד כל התהלים אחר מצות ... דהרי מעשה רב, רב חיד"א גופיה ז"ל סידר ותיכן בספריו הנ"ל לקרוא אחר הצות הלילה ה' ספרי תהלים וכאמור, ופוק חזי מאי עמא דבר שכן נהגו בכל תפוצית הגולה מעשים בכל יום, להורות כס' המתוכן בכתבי הקודש של מרן החיד"א ז"ל באין פוצה פה ומצפצף, ומינה לא תזוע יתד בל חמוט".
2. דעת תורה (סי' רל"ז על סעי' ב').
3. קובץ הלכות (ימים נוראים פרק א' הע' י"ב) – "דכפשוטו אין חילוק בין קודם הצות לאחר הצות, דה"ה לאחר הצות אין לומר תהלים, ובאמת כן מבואר מדברי החיד"א ורב פעלים הנ"ל שנקטו שאין לומר תהלים עד שיאור היום".
- ד. לצורך חולה - לפי המחמירים לעיל.
1. בציבור יש להקל.
- א) אור לציון (ח"ב פרק מ"ו אות ס"ד) – "אין לומר תהלים בלילה קודם הצות, ואפי' בשביל חולה, אלא אם כן אומרם בציבור".
2. מיקל.
- א) באר משה (ח"ד סי' כ"ב) – "ותהלים אחר הצות בכל אופן שרי, ולפני הצות לצורך חולה שרי".
- ב) בצל החכמה (ח"ד סי' מ"ו) – "לומר תהלים בלילה עבור חולה פשיטא דשרי".
- ג) ציץ אליעזר (ח"ח סי' כ') – "מכל האמור נלפענ"ד דשפיר יש להתיר בשופי אמירת תהלים בלילה בדרך תפלה ותחנונים למרי נפש בעת צרתם ולחלות ולחנן לפני יוצר כל להוציא ממסגר נפשם או נפש קרוביהם האסורים באסירי עני וברזל, כאשר ידוע ומפורסם בכל הספרים הקדושים כי מקרא התהלים בכונה ובהכנעה כחו אתו לדחות כל מיני פורעניות ופגעים רעים וכל מחלה וכל תקלה ממנו ומעל אנשי ביתו ומשפחתו, ולפתוח שערי ברזל נעולים ולקרא לאסירים דרור".
- ד) תפילה כהלכתה (פרק כ"ג סעי' ב').
3. מראי מקומות.

- (א) ביע אומר (ח"ו או"ח סי' ל', ח"י או"ח סי' נ"ה על רב פעלים ח"ב האו"ח אות א') – "ומסקנא דדינא בהא נחיתנא ובהא סליקנא להתיר לקרות תהלים אחר חצות לילה בכל לילות החול, וכ"ש לצורך חולה ומקשה לילד, ובליל שבת ויו"ט יש להתיר לקרות תהלים כל הלילה. ומותר ללמוד תנ"ך עם פירוש רש"י בלילה בין ביחיד בין בצבור".
- (ב) הגרה"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ו אות ח') – "נזהר שלא לומר תהלים בלילה בדרך בקשה, אבל רגיל לומר כל לילה לפני שהולך לישון פרק בתהלים עבור כל שמות החולים שביקשו ממנו ברכה במשך היום. וכן במקרה של חולה מסוכן אומר עבורו תהלים בלילה".
- הגרה"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה תתתע"א) – "בליל שב"ק פ' כי תבוא [תשס"ח] הייתי בבית אצל מרן שליט"א [זצ"ל], ושמעתי שמרן נשאל כך, יש מנין בלילות שמתפללים ואומרים תהלים על חולים, האם לקיים מנין זה מצד שאין לומדים מקרא בלילה (כמ"ש בשעה"צ רל"ח), ומרן ענה, שלא יעשו זה המנין, וכל זה עד חצות וזה ע"פ קבלה, ומרן נשאל, שאומרים התהלים דרך תפלה ולא דרך לימוד, ומרן ענה, שהאחרונים לא קבלו סברא זו, ומרן נשאל, שאם יש חולה בניתוח בלילה וכי לא יאמרו עליו תהלים, ומרן ענה, שיאמרו פרק א' או שניים ולא יותר ושילמדו דף גמרא ויהיה לו לזכות. ע"כ. האם **אשה** ג"כ לא תאמר תהלים, כי לאשה א"א לומר שתלמד גמ', ואולי אצלה דרך תפלה יהי' מותר לה אף מצד קבלה. תשובה: תזהר".
- (ג) נטעי גבריאל (נדה ח"ג פרק ס"ב סעי' י') – "מותר לומר תהלים בלילה בשביל חולה, ויש מקפידים שלא לומר תהלים אפי' לחולה".

ה. בין השמשות.

1. מיקל.

- (א) שבט הקהתי (ח"ו סי' קמ"א אות ד') – "ולפי זה הוא הדין דמותר לומר מקרא בין השמשות, כיון דהענין שלא לקרות מקרא בלילה הוא גם כן מכועם הנ"ל דמקרא הוא דין ואין לעורר בלילה מדת הדין, וזה רק משעת צאת הכוכבים דהוי ודאי לילה ולא בין השמשות, אם כן הוא הדין בין השמשות עד הלילה, ואפילו תהלים סבירי להו להרבה מקובלים דאפשר לומר אחר חצות הלילה דאז מתעורר רחמים, אם כן הוא הדין בין השמשות. ושמעתי גם כן דכ"ק מרן אדמו"ר מהר"א זצ"ל מבעלזא נהג ביום ראשון דסליחות, דגמר אז כל ספר תהלים, דבשעת השקיעה פשט התפילין והמשיך לומר התהלים עד הלילה, והוא מעשה רב".
2. בכלליות - עי' לקמן.

ו. חודש אלול.

1. אין לומר.

- (א) קובץ הלכות (ימים נוראים פרק א' סעי' י', הע' י"ב) – "לכתחילה אין לומר תהלים בלילה אף בחודש אלול. [שלכתחילה ודאי יש להמנע מלומר תהלים בלילה ואין חילוק בין שאר ימות השנה לימי חודש אלול לענין זה, אבל אדם שע"י מניעתו מלומר תהלים בלילה במשך ימות השנה יהא נשאר ריק מכל ולבסוף לא יאמר תהלים לגמרי, יכול להקל לאומרו בלילה]".
2. מיקל.
- (א) אמרי פנחס (ח"א חודש אלול אות תכ"ז, עמ' קנ"ו) – "ואמר שבאלול מותר לומר תהלים בתחילת הלילה".
- (ב) הו"ד בישראל והזמנים (ח"א סי' נ"ג ד"ה ויל"ע, עמ' תרל"ד).
3. מראי מקומות.

- (א) הגרה"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ו סוף אות ח') – "שהמנהג אם יש חוב על אותו היום, דהיינו מי שקובע ואומר סך פרקי תהלים כל יום ולא הספיק ביום יכול לגמור בלילה. ומרן **שמנהגו לומר כל יום בעשי"ת כל הספר תהלים**, משתדל לסיים ביום, אבל אם לא הספיק לגמור ביום גומר בלילה. (א.ה. עי' עירובין ס"ה א' רב אחא בר יעקב זיף ופרע). הגרה"ק זצ"ל (שערי שיח עמ' ק"ג) – "שאלה: (סי' רלב) ישנם הרבה אנשי מעשה שמקפידין מאד לישב לפני תפלת מנחה בשעה שאומרים הציבור אשרי יושבי ביתך, ולא ידעתי אם דבר זה הוא מעיקר הדין או מידת חסידות בעלמא. תשובה: עיי' רמב"ם (פ"ז מתפילה הי"ח) אומרים תהלה לדוד מיושב".
- (ב) לענין מזמור לדוד ה' אורי - עי' לעיל.

ז. ליל פורים.

1. אין לומר.

- (א) הגרה"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה תתת"פ) – "ליל פורים קודם חצות הלילה, האם מותר לומר תהלים וכן כל תורה שבכתב [שכידוע שפורים זמן מסוגל לתפלות]. ואם מותר יש לשאול אם בן י"ד יכול לומר בליל שושן פורים תהלים קודם חצות, וכן להיפך אם בן ט"ו יוכל לומר תהלים קודם חצות בליל י"ד. [והנה מקרא מגילה הוא תורה שבכתב חשיבא ואעפ"כ קורין בלילה, וקודם חצות הלילה ואולי נלמד מזה להנ"ל שיהא מותר]. תשובה: קודם חצות אין לומר תורה שבכתב [מלבד בשבת יש מתירין]".
2. מראי מקומות – אוצרות הזמן (פורים עמ' מ"ד).

ח. ליל ראש השנה.

1. מיקל.

- (א) הגרה"ק זצ"ל (שערי שיח עמ' קכ"ב תשובה רפ"ד) – "שאלה: יורנו הדר"ג האם מותר לקרוא תהלים בליל ראש השנה. תשובה: כמדומה שהאחרונים התיירו".

ט. מראי מקומות – פתח הדביר (סי' רל"ה ס"ק א', סי' רל"ז ס"ק א'), דברי יציב (יו"ד סי' קל"ו), שבט הקהתי (ח"ו סי' קמ"א אות ד'), שמירת הגוף והנפש (סי' פ"ד סעי' ב').
 1. בצל החכמה (ח"ד סי' מ"ה, סי' מ"ו) – "נתפשט המנהג לומר תהלים אחר הצות לילה (אות כ' כא) ויש מקילין גם לפני הצות".

ו] אין לקרוא מקרא "בלילה".

א. בין השמשות.

1. מיקל.
 (א) בצל החכמה (ח"ד סי' מ"ד, סי' מ"ו) – "בין השמשות מותר במקרא".
 (ב) תפילה כהלכתה (פרק כ"ח סעי' ב').
 (ג) אבני הדרך (ח"ז סוף סי' נ"א) – "נראה לי לומר כי שיטת האוסרים לומר מקרא בלילה זהו דווקא מצאת הכוכבים, שאז זהו לילה וזמן שליטת הדינים, וזו לשונו של הבן איש חי ...".
 2. מחמיר.
 (א) הגר"ח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ו אות ח') – "ושאלתי אם הזמן מהשקיעה או צה"כ, ואמר מספק המחמיר בזה - יש להחמיר משקיעה".
 3. מראי מקומות – שבט הקהתי (ח"ו סי' קמ"א אות ד', לשונו מובא לעיל).

ב. אחר הצות.

1. מיקל.
 (א) אור צדיקים (עמוד התפלה סי' א' סעי' י"א) – "יזהר שלא יקרא מקרא בלילה קודם הצות כי מגביר כח הדין דעשיה חוץ מליל ששי מותר".
 (ב) הגר"ח"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה תתתע"ח) – "כתב בשע"ת [סי' רפ"ה ד"ה תרגום] וז"ל, וע"ש במחזיק ברכה שאין לקרות שמו"ת באשמורת יום השישי כי כתבו גורי האר"י שאין לקרות מקרא בלילה כו' עכ"ל. והנה מהל' משמע דדוקא תרגום אין לקרות בלילה אבל מקרא עצמו מותר, וצ"ב דהא ידוע מהאר"י דאף מקרא אין לקרות בלילה. ולא עוד אלא אדרבא, הרי תרגום הוא פירוש למקרא כמ"ש במשנ"ב סק"ד ו', והא ללמוד מקרא עם פירוש מותר בלילה וכמ"ש לי מרן והודפס בתשובות הגר"ח ... תשובה: אחרי הצות מתירין מקרא".
 עי' הגר"ח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ו אות ח') – "ואמר מרן גם אני לומד כל בוקר מוקדם עוד באמצע הלילה את התנ"ך כי זה דרך לימוד ולא דרך תפילה. ובענין אחרי הצות לא אמר לי שאפשר (אע"פ שבכף החיים סי' רל"ו סק"ט כתב שהמנהג לומר אחר הצות)".
 2. מחמיר.
 (א) סתימות הפוסקים.
 3. מראי מקומות – משמרת שלום (סי' כ"ג סעי' א'), שמירת הגוף והנפש (סי' פ"ד הע' א').
 (א) לענין תהלים - עי' לעיל.

ג. ליל שבת.

1. מיקל.
 (א) יסוד ושורש העבודה (שער שישי פרק ב') – "בלמוד פסוק בליל ששי ובליל שב"ק אין צריך לזהר בזה ג"כ".
 (ב) ברכי יוסף (סי' א' ס"ק י"ג, יוסף אומץ סי' נ"ד [לשונו מובא לקמן]) – "שעל דרך האמת אין לקרוא מקרא בלילה קודם היום זולת באור הששי, כמ"ש גורי האר"י זצ"ל (שהמ"צ פ"א ואתחנן)".
 (ג) אמצות החיים (סי' א' ס"ק ל"ו) – "אך למ"ש בס' נגיד ומצוה (דף ה' ודף כ"ו) בשם האר"י ז"ל שבליל ה' יכול לקרות מקרא לפי שהוא מכין לשבת והרחמים מתגבר' וכל שכן בליל שבת: ויש לומר ב' ימים מקרא יהיה ליל ה' וליל ו', וכן בליל יהכ"פ שבת שבתון מלא רצון לה".
 (ד) מהרש"ם (ח"א סי' קנ"ח, דעת תורה סי' רל"ז על סעי' ב') – "דהנה בפרקי דר"א פמ"ו וברא"ש סוף פרק ד' דר"ה מבואר דמשה רבינו עליו השלום למד מקרא ביום ומשנה בלילה ע"ש וכ"ה בתנחומא פרשת תשא. ומזה נראה כמ"ש האר"י ז"ל והובא בבאה"ט סימן רל"ח דאין לקרוא מקרא בלילה. ובזכור לאברהם הספרדי ח"ג האו"ח אות ל' ס"ק ס"ז בשם יוסף אומץ דגם באשמורת הבקר אין ללמוד רק בשו"ט או ביום ו' שכבר מתנוצץ קדושת ש"ק ע"ש ולכן בחול יש לומר דאין לקרוא בס"ת בעוד לילה משא"כ בשו"ט מותר. וע' בעקרי הד"ט האו"ח סימן כ"ב אות נ"ז בשם ככר לאדן בזה שאין מגילין דברי האר"י אלא לצנועין אבל לפמ"ש"ל יש לדבריו שרש בפוסקים".
 (ה) בן איש חי (שנה א' פ"א פקודי אות ז') – "מיהו בליל שבת וליל יום טוב קורין מקרא ואין לחוש, וכן בליל ששי קורין כ"ו פסוקים ואין חשש, אבל ליל ר"ח דינו בענין זה כשאר לילות החול".
 (ו) לבושי מרדכי (מהד"ת או"ח סי' קפ"ו אות א') – "צריך לומר החילוק בין חול לשבת ויו"ט".
 (ז) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' קכ"ג אות צ"ז) – "ופעמים קורא מקרא פעם שני בליל שב"ק".
 (ח) ישכיל עבדי (ח"ד קו"א או"ח סי' ב' אות ה').
 (ט) שיח יצחק (סי' קט"ז, עי' סי' קי"ז אות א') – "מאחר שבעז"ה בררנו שבליל ש"ק אין חשש עבור התעוררות הדינים, אין קפידא לקרות שמו"ת בליל ש"ק".

י) בצל החכמה (ח"ד סי' מ"ד, סי' מ"ו) – "בליל ו' ומכש"כ בליל ש"ק מותר לקרא מקרא (אות ה') - ה) גם בלילי יום טוב וחזוה"מ מותר לקרא מקרא (אות ו' י)".

יא) הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically speaking ח"א פרק י"ח הע' ל"ט) –
 On Friday night and Motzei Shabbos it is permitted to learn the mikrah even without Rashi.

יב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ט סעי' י"ב) - לשונו מובא לקמן.

יג) שבט הקהתי (ח"ו סי' קמ"א אות א').

יד) שמירת הגוף והנפש (סי' פ"ד סעי' ג').

טו) תפילה כהלכתה (פרק כ"ח הע' ה').

2. מראי מקומות – אור ל' (שד"ח, סי' מ'), כה"ח (סי' רל"ז ס"ק ט'), נשמת שבת (סי' רפ"ה אות של"ח), הגר"ד טהרני (קובץ אהלי יעקב עמ' קס"ח סעי' ל"ב, עמ' ק"ע סעי' ל"ו).

א) הגר"ח"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ"ה אות ר"מ) – "בהא דאמרו שאין אומרים תהילים בלילה קודם חצות, אם זהו רק בימי החול או אפי' בשבת בכלל. תשובה: יש מקילין בשבת".

הגר"ח"ק זצ"ל (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ב אות קיא) – "שאלה: אדם שיש לו ב' אפשרויות, א' שיעביר חצי הפרשה ביום ששי וחצי הפרשה בליל שבת, ב' שיעביר בשבת אחה"צ כל הפרשה כפעם אחת, מה עדיף. והטעם. תשובה: יש אומרים שאין ללמוד מקרא בלילה".

הגר"ח"ק זצ"ל (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ג אות פ"ב) – "שאלה: בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סימן מ"ד) כתב, דאם יש צורך לשמירה או לסגולה מותר לומר פסוקי מקרא בלילה. ע"ש. ויש לעיין אם מותר לומר שמו"ת בלילה דזה ג"כ סגולה לאריכות ימים (ברכות ח:). תשובה: יש מתירין בליל ו' ובליל שבת".

הגר"ח"ק זצ"ל (צהר ח"ב עמ' קס"ג אות ז', פעמי יעקב חנ"א עמ' קי"ד אות ו', גם אני אודך בתוך ס' ביכורי חיים [מהדו"ד] אות ל"ד) – "שאלה: האם מותר לקרוא שמו"ת בליל ששי, או בליל שבת, או שאסור. תשובה: ע"פ קבלה אין לקרות תורה שבכתב בלילה, אבל יש אומרים שבליל ו' ובליל שבת מותר".

הגר"ח"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה תתתע"ג) – "ראיתי מובא מהברכ"י (סי' א' ס"ק י"ג) ומהמלבי"ם (בס' ארצות החיים סי' א' ס"ק ל"ו) ע"פ האריז"ל דבליל חמישי וליל שישי ולילי שבתות ויוה"כ מותר לקרוא מקרא בלילה אף ע"ד הקבלה. ולפי"ז יש לשאול, האם דברי מרן הנ"ל אמורים דוקא לענין שאר הלילות (והיינו לילות מוצ"ש וילות א' ב' ג' ד' ולא לענין לילות ה' ו' ושבת שאז יהי' מותר גם קודם חצות הלילה וכן"ל בברכ"י וארה"ח). (ובאמת נוהגין לומר בלילי סוכות תהלים כמ"ש ביסוד ושורש העבודה וכן בליל הושענא רבא, וכנראה שזה מאותו הטעם שכתבו הברכ"י וארה"ח שם). תשובה: נכון (אבל כמדומה שיש דעות בזה)".

הגר"ח"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה תתתע"ו) – "האם בשבת אחר השקיעה מותר לומר מקרא. (ולכאן מצינו ב' ראיות שמותר, חדא ממש"כ הרמ"א (רצ"ב ב') ונהגו שלא לקבוע מדרש בין מנחה למעריב אבל אומרים פרקי אבות בקיץ ושיר המעלות בחורף כו', וכ' המשנ"ב (סק"ט) וז"ל בין מנחה למעריב היינו כשהוא סמוך לחשכה ולכן המנהג לדרוש קודם מנחה ואם נמשכה הדרשה עד סמוך לחשכה אז לא יאמרו הפרקים או שיר המעלות כדי שיוכלו לקיים סעודה שלישית בזמנה כו' עכ"ל, ומ' דלולי הטעם של סעודה שלישית הי' מותר לומר השיר המעלות אף דהוי כבר לילה, והיינו כי זה עדיין שבת וכן"ל. ויותר בהדיא הוא מבו' במשנ"ב (רצ"ג סק"א) דכ' וז"ל, המנהג לומר קודם מעריב המזמור אלקים יחנונו כו', ועיין לעיל כו' דתהלים מותר כו' עכ"ל (ובשונה הלכות מרן לא הזכיר תיבת 'תהלים' ואולי זה בדוקא) ומבואר בהדיא דאף דהוי כבר לילה אפי"ה מותר לומר התהלים, ואולי משום דהוי עדיין שבת וכן"ל). תשובה: המקובלים מתירים בשבת".

הגר"ח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק ל' אות ב') – "משתדל לסיים קריאת שמו"ת ולכתחילה עם הרש"י עד סעודה א' בליל שב"ק, ואם לא מספיק משלים בעל הסעודה או אחר כך בליל שבת (וממנה שומר, שלא יטה). עי' שם סעי' ד' ובמ"ב. ומה שכתבתי שגומר שמו"ת אחרי הסעודה בליל שבת, הנה האריז"ל הובא בבה"ט סי' רל"ח ב' ס"ל שאין לקרוא מקרא בלילה אמנם מרן אמר לי שהכה"ח סי' רל"ז בסופו מביא שבליל ש"ק שרי".

ד. ליל שישי.

1. מיקל.

א) אריז"ל (שער המצות פר' ואתחנן ד"ה והרי) - לשונו מובא לעיל.

ב) יסוד ושורש העבודה (שער שישי פרק ב') – "בלמוד פסוק בליל ששי ובליל שב"ק אין צריך לזהר בזה ג"כ".

ג) ברכי יוסף (סי' א' ס"ק י"ג [לשונו מובא לעיל], יוסף אומץ סי' נ"ד) – "כי אם בליל שבת קדש כי אפילו בליל הששי כתוב בשער המצות שם שהוא מכין לשבת ומתעוררים הרחמים בו ויכול לקרוא מקרא בלילה ע"ש והדברים ק"ו בליל שבת קדש".

ד) ארצות החיים (סי' א' ס"ק ל"ו) - לשונו מובא לעיל.

ה) בצל החכמה (ח"ד סי' מ"ד, סי' מ"ו) - לשונו מובא לעיל.

ו) שמירת הגוף והנפש (סי' פ"ד סעי' ג').

ז) תפילה כהלכתה (פרק כ"ח הע' ה').

2. מחמיר.

א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ט סעי' י"ב) – "בליל שבת ויו"ט מותר לקרוא הפרשה שמו"ת ואין בו משום קורא מקרא בלילה, אבל בליל ששי - וכן במוצ"ש - אין כדאי להקל".

3. מראי מקומות – בן איש חי (שנה א' פר' פקודי אות ז', לשונו מובא לעיל).

א) בצל החכמה (ח"ד סי' מ"ו) – "צ"ע אם ליל ערב יום טוב וליל ערב יוה"כ מותרים ג"כ במקרא".

ה. מוצאי שבת.

1. מחמיר.

(א) באה"ט (סי' רצ"ט ס"ק י"ד) – "ואין לומר שום פסוקים ולא פרשת וישלח ולא פיתום הקטורת כנודע מהאר"י ז"ל רק אם יש לו דרך ליסע יאמר פרשת וישלח

(ב) דעת תורה (סי' רל"ז על סעי' ב') - לשונו מובא לעיל.

(ג) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ט סעי' י"ב [לשונו מובא לעיל], סוף הע' י"ח) – "והנה בזכור לאברהם (ח"ג אות ל סקס"ז) כתב בשם ספר חמדת ימים (לשבת, פי"ח סגולה לזכירה ד"ה וכתב מהרח"ו, נד' תקכג) דה"ה במוצ"ש עד מלוה מלכה מותר לקרוא מקרא, והביא ראיה ממה שאומרים פסוקי ויתן לך ע"ש, ומור"ר שליט"א דחה דהתם הוא בגדר תפילה, ודמי ל'יושב בסתר עליון' שאומרים במעריב, שלכן אין כדאי להקל בכ"ז אלא בשבת ויו"ט ממש".

(ד) הגרח"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה תתתע"ז) - לשונו מובא לעיל.

(ה) שבט הקהתי (ח"ו סי' קמ"א אות ב') – "בברכי יוסף ... ומשמע מהנ"ל דבמוצאי שבת קודש גם כן אין היתר לקרוא בלילה מקרא, רק בליל שישי וליל שבת ויום טוב. [אבל נראה דאם עדיין לא התפלל ערבית של מוצאי שבת עדיין ממשיך קדושת שבת ויכול ללמוד אז מקרא דדינו עדיין כליל שבת, כנלענ"ד]. ומכל מקום נראה דאם לא העביר הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום עד מוצאי שבת, יכול בליל מוצאי שבת להעביר הפרשה, ואע"ג דאין לומדים מקרא בלילה, מכל מקום כיון דאומר אז תרגום הוי כלומד החומש עם הפירוש דמותר כנ"ל, משום הכי נראה דיאמר התרגום תיכף אחר כל פסוק אע"ג דרגיל בדרך כלל לומר התרגום אחר כל פרשה כנלע"ד, אך לפי מה שכתב בשו"ת שב הים הנ"ל דאין לומר גם תרגום בלילה אין להעביר הסדרה במוצאי שבת".

2. מיקל.

(א) הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically speaking ח"א פרק י"ח הע' ל"ט) - לשונו מובא לעיל.

3. מראי מקומות.

(א) בצל החכמה (ח"ד סי' מ"ד, סי' מ"ו), תפילה כהלכתה (פרק כ"ח הע' ה') – "לילי מוצש"ק מותרים במקרא וכן לילי מוציו"ט (אות ז' י"א). ומ"מ למעשה עדיין צ"ע בתרויהו (עיי' בפנים אות ט' בסופו)".

ו. ליל יו"ט.

1. מיקל – בצל החכמה (ח"ד סי' מ"ד, סי' מ"ו, לשונו מובא לעיל), לבושי מרדכי (מהד"ת או"ח סי' קפ"ו אות א'), בצל החכמה (ח"ד סי' מ"ד, סי' מ"ו, לשונו מובא לעיל), אור לציון (ח"ב פרק מ"ו הע' ס"ד, לשונו מובא לעיל), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ט סעי' י"ב, סוף הע' י"ח, לשונם מובא לקמן), שבט הקהתי (ח"ו סי' קמ"א אות א', אות ב', לשונו מובא לקמן), ישראל והזמנים (ח"א סי' נ"ג ד"ה ויל"ע [עמ' תרל"ג], לשונו מובא לקמן), תפילה כהלכתה (פרק כ"ח הע' ה').

2. מראי מקומות.

(א) הגרח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק ל' אות ב') – "ובליל יו"ט ובליל שבועות מרן מחמיר שלא לקרוא אלא מחצי השני של הלילה שאז מתירים".

(ב) עי' לקמן - ליל יו"כ, וליל שבועות.

(ג) עי' לעיל - אמירת תהילים ליל ראש השנה, וליל פורים.

ז. ליל יו"כ.

1. מיקל – בצל החכמה (ח"ד סי' מ"ו), ישראל והזמנים (ח"א סי' נ"ג ד"ה ויל"ע, עמ' תרל"ג), תפילה כהלכתה (פרק כ"ח הע' ה').

2. מראי מקומות.

(א) בצל החכמה (ח"ד סי' מ"ו) – "צ"ע אם ליל ערב יום טוב וליל ערב יוה"כ מותרים ג"כ במקרא".

ח. ליל ר"ח.

1. מחמיר, כמו ימי חול.

(א) בן איש חי (שנה א' פר' פקודי אות ז') [לשונו מובא לעיל], רב פעלים ח"ב סי' ב' ד"ה ועל ליל).

(ב) כה"ח (סי' רל"ז ס"ק ט').

(ג) בצל החכמה (ח"ד סי' מ"ד, סי' מ"ו) – "ליל ר"ח נכון להזהר מלומר מקרא".

(ד) שמירת הגוף והנפש (סי' פ"ד סעי' ג').

ט. ליל חוה"מ.

1. מיקל, כמו ליל שבת.

(א) לבושי מרדכי (מהד"ת או"ח סי' קפ"ו אות א') – "לשונו מובא לקמן.

(ב) בצל החכמה (ח"ד סי' מ"ו) - לשונו מובא לעיל.

(ג) ישראל והזמנים (ח"א סי' נ"ג ד"ה ויל"ע, עמ' תרל"ג) – "אולי גם חוה"מ בכלל יו"ט הוא לענין זה, שו"מ בשו"ת לבושי מרדכי (מהדו"ח או"ח סי' קפ"ו) שנסתייע ממה שקורין משנה תורה בליל הו"ר דביו"ט מותר ללמוד תורה בלילה ... הרי דפשיט"ל דחוה"מ הוא בכלל יו"ט ושירי במקרא, ועעשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' מ"ד אות י')."

(ד) תפילה כהלכתה (פרק כ"ח הע' ה').

2. עי' הושענא רבה, לקמן.

י. ליל הושענא רבה: משנה תורה.

1. מיקל, נחשב יו"ט.
- (א) לבושי מרכי (מהד"ת או"ח סי' קפ"ו אות א') – "וכן נהוג עמא דבר בהושענא רבה לדקדק באמירת סדר תהילים אחר חצות כידוע. אלא שצריך טעם, דמ"מ קורין בתורה לפני חצות, וע"כ צריך לומר החילוק בין חול לשבת ויו"ט, וסדר תהילים ממתנין עד אחר חצות משום עת רצון כדברי כת"ה, ותרתי שמעת מיניה".
2. מראי מקומות.
- (א) יעב"ץ (סידור שערי שמים הושענא רבה שער שמיני אות י"ד, עמ' ת"ז) – "וקורין 'משנה תורה' זכר למה שהיה המלך קורא במוצאי שביעית (ראה סוטה מא.) אם אמנם רחוק היא בעיני. גם למוד מקרא אין זמנו בלילה כמו שנתבאר ב'בית תלמוד'. מכל מקום אני כופף ראשי בזה למנהג שכבר הוקבע".
- (ב) שם משמעון (פולק, או"ח סי' ד' ד"ה ואולם) – "ואמנם משנה תורה ודאי יש לקרות אף בלילה כמו שאנו אומרי' אותה בהושענא רבה בלילה, וגם המלך קורא אותה בהקהל אף בלילה, והיינו ודאי מצד שמשנה תורה היא כתורה שבע"פ שהיא במלכות דנוקבא כנודע וממילא שפיר יש לקרות בלילה דייקא העשרת הדברות שבפ' ואתחנן שהן במשנת תורה...".
- (ג) ישראל והזמנים (ח"א סי' נ"ג ד"ה בכפה"ח, עמ' תרל"ג) – "ויל"ע אי יש איסור באמירת תהלים קודם חצות, כמו בכל השנה דאסור לעסוק בתורה שבכתב קודם חצות, ורק לימוד משנה תורה הותרה עכשיו בליל הו"ר, אבל לא שאר תנ"ך, או"ד כמו שמותר משנה תורה ה"ה נ"ך...".
- (ד) עי' ליל חוה"מ, לעיל.
- (ה) מקרא בציבור - עי' לעיל.

יא. ליל שבועות.

1. כנף רננה (קונ' מין כנף סי' מ"ד, השואל) – "וראיתי בס' לב דוד פל"ד שבלייל שבועות אין ללמוד מקרא רק משניות".
2. הגר"ח זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק ל' אות ב') – "ובליל יו"ט ובליל שבועות מרן מחמיר שלא לקרוא אלא מחצי השני של הלילה שאז מתירים".
3. הגר"א ובנצל שליט"א (ירושלים במועדיה, שבועות עמ' רי"א אות ג') – "שאלה: באופן כללי עד כמה צריך להקפיד לא ללמוד תנ"ך בלילה. והאם יש מקום להקל בזה בליל שבועות. תשובה: בני עדות המזרח מקפידים יותר שלא ללמוד תורה שבכתב בלילה. אשכנזים פחות מקפידים על כך, למרות שוודאי עדיף ללמוד מקרא ביום ולא בלילה. מכל מקום כתבו, שאף למחמירים - אין זה איסור, אלא שלכתחילה טוב יותר ללמוד מקרא ביום. ופשוט שגם המחמירים שלא ללמוד תורה שבכתב בלילה, בליל שבועות יכולים להקל וללמוד גם בתורה שבכתב (החלק הכלול בתיקון), משום שמנהג התיקון נתקן על ידי הקדמונים".
4. לענין אמירת התיקון ליל שבועות - עי' סי' תצ"ד סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

יז. שיעור שינה.

- א. רמב"ם (הל' דעות פרק ד' הל' ד') – "היום והלילה כ"ד שעות, די לו לאדם לישן שלישן שהוא שמונה שעות, ויהיו בסוף הלילה כדי שתהיה מתחלת שנתו עד שתעלה השמש שמונה שעות, ונמצא עומד ממתנו קודם שתעלה השמש".
1. מעשה רקח (שם) – "שהוא ח' שעות. חז"ל אמרו ז' שינת כל אדם ורבינו כתב דהמרבה לא ירבה מח' כמ"ש ישנתי א"ז ינוח לי ולכך דקדק בלשונו שכתב די לו לאדם וכו'".
2. שערי דעה (שם) – "שהוא ח' שעות. ונתנו חז"ל סי' ע"ז מפסוק ישנתי 'אז' ינוח לי דאז בגימטריא ח' והכל לפי מה שהוא אדם (עיין בבאה"ט או"ח סי' א' סק"ו), עוד כתבו בספרים שהבריא והחזק די לו שישן ו' שעות במשך כ"ד שעות, ואמר דוד (תהלים קי"ט) חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך דהוא שיעור ו' שעות, (עיין מזה במג"א שם סק"ד בשם הזוהר, ועיין ביד אפרים שם, ובשע"ת שם סק"ו ובאשל אברהם סק"א), ועיין בברכות דף ג' ע"ב אמר ר' אושעיא הכי קאמר דוד מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה כו', ר' זירא אמר עד חצות לילה היה מתנמנם כסוס מכאן ואילך הי' מתגבר כארי, ופירש"י ז"ל הי' עוסק בתורה כשהוא מתנמנם כסוס הזה שאינו נרדם כו', ובחד"א מהרש"א ז"ל כתב בזה"ל, ובמס' סוכה (דף כ"ו ע"ב) מפורש דשינת הסוס שיתין נשמי הן עכ"ל. ונראה דמהרש"א פליג בזה על רש"י, דלדעת רש"י דאף בשעה שהי' מתנמנם, ג"כ היו שפתותיו דובבות בתורה, ולדעת המהרש"א הי' ישן שינה גמורה שיתין נשמי, ואז לא הי' עוסק בתורה כלל. ויש לחלק בזה דעד חצות לילה הי' ישן שיתין נשמי שינה גמורה, והקיץ עצמו ועסק בתורה, ואח"כ הי' ישן עוד שיתין נשמי שינה גמורה, אבל אחר חצות לילה לא הי' ישן עוד כלל, והנה דוד הי' מענה את עצמו שלא לישן הששה שעות רצופים, אבל שיעור השינה הזאת היתה אצלו ששה שעות, וכעת נוכל לחלק עוד דהחולה והחלוש צריך לישן יותר מח' שעות, והבריא והחזק די לו שישן ו' שעות, והבינוני צריך שישן ח' שעות וכמ"כ רבינו. והובא כן בסידור מוהר"י עמדין ז"ל. והגאון מלבי"ם ז"ל כתב דהא דמצינו בשבת דף פ"ט ע"ב שיצחק טען דל פלגא דלילותא, דמשמע ששיעור השינה הוא י"ב שעות, אין זה סתירה לדברי רבינו דשם מייירי בבני אדם שאינם זהירים באזהרה מכוונת, סובבים על מטותיהם כל הי"ב שעות עכ"ד, והיינו בזמן שאין ישראל מתנהגים ע"פ דרכי התורה והמוסר".

ב. תלוי בכל אדם לפי כח בריאותו.

1. מג"א (הקדמה), הו"ד בא"ר (ס"ק א') – "וי"א דזמן שינה הוא ח' שעות וסי' ישנתי א"ז ינוח לי ונ"ל דהכל לפי מה שהוא אדם וכמ"ש סי' רל"א ע"ש".
2. ערה"ש (סעי' ב) – "וכתבו ששיעור שינה ח' שעות שנאמר [איוב ג, יג] ישנתי אז ינוח לי ואז במספר שמנה ויש שכתבו ד' שעות כשישנתי אז ינוח מספר לי ארבעים שעות והאמת הכל לפי חולשתו וגבורתו ולפי מספר ימיו והכל לשם שמים".

3. מ"ב (ס"ק ב') – "ועיין במ"א דלשנית האדם בלילה אין לזה שיעור קבוע אלא תלוי בכל אדם לפי כח בריאותו ועכ"פ לא ישתקע בשינה יותר מדאי וכדאיתא במשנה [סנהדרין פ"ח] שינה לצדיקים רע להן ורע לעולם ופירש"י מפני שאינם עוסקין בתורה".
4. הגרמ"מ שך זצ"ל (מכתבים ומאמרים ח"א מכתב ל"ב) – "לישון צריך אדם כפי צרכו, והיינו לא פחות משש שעות עד שבע, ופחות מזה מזיק לבריאותו של האדם".
5. הלכה ברורה (חי"ב סי' רל"ח סעי' ג') – "יש אומרים שלצורך בריאות האדם ראוי לו שישן שמונה שעות ביממה. ויש אומרים שלאדם בריא די בכך שישן שש שעות. ודברים אלו תלויים בכל אחד ואחד לפי כחו ובריאותו, ובמה שמרגיל האדם את עצמו. ועל כל פנים יזהר שלא יתמעט זמן לימודו מחמת שמרבה בשינה, וכבר אמרו חז"ל בפרקי אבות (פרק ו' משנה ד') שהתורה נקנית במיעוט שינה".

ג. מראי מקומות – מהר"ם שיק (או"ח סוף סי' א').

1. ט"ז (אה"ע סי' כ"ה ס"ק א'), הו"ד בציץ אליעזר (חי"ט סוף סי' ל"ה) – "ודכוותיה מצינו שכתב הרמב"ם על פסוק בכל דרכיך דעהו דהיינו מי שאוכל ושותה ומעדן נפשו כדי שיהיה בריא וחזק לעבודת השי"ת יש לו שכר כמו שמתענה ודברים אלו אסמכתא אקרא שוא לכם משכימי קום וכו' דהיינו שיש ת"ח מנדדין שינה מעיניהם ועוסקים בתורה הרבה ויש ת"ח שישנים הרבה כדי שיהיה להם כח החזק וזריות לב לעסוק בתורה ובאמת יכול ללמוד בשעה אחת מה שזה מצטער ועוסק בשני שעות ובודאי שניהם יש להם שכר בשוה על כן אמר שוא לכם דהיינו בחנם לכם שאתם מצטערים ומשכימים בבוקר ומאחרי שבת בלילה וממעטים שנתם זה בחנם כי כן יתן ה' לידידו שינה דהיינו מי שישן הרבה כדי שיחזק מוחו בתורה נותן לו הקדוש ברוך הוא חלקו בתורה כמו אותו שממעט בשינה ומצטער עצמו כי הכל הולך אחר המחשבה ומביא הפסוק ראה על זה הנה נחלת ה' בנים דהיינו מי שזוכה לבנים הוא שכר פרי הבטן דהיינו שמשנהו עצמן ומצינו גם כן להיפך כקושייתו של הראב"ד אלא ודאי כתירוץ הראב"ד דכל לבבות דורש ה' ה"נ בזה. כן נראה לענ"ד נכון".
- א) שלמת חיים (עניינים שונים סי' שי"ח) – "ע"ד מה שכתב הט"ז באורך קצת באבן העזר (בסי' כ"ה סק"א) לפרש את הפסוק 'כן יתן לידידו שנה', דמי שישן כל צרכו הגם שממעט בזמן הלימוד לגבי אלו משכימי קום מאחרי שבת הקדוש ברוך הוא נותן להם שכר כמוהם עבור שלימודו הוי יותר באיכות וכו', ע"כ. וק"ל דהרי בגמרא כמדומה בפ"ק דב"ב דרשו בפסוק הנ"ל לשבח תלמידי חכמים המנדדים שינה מעיניהם, והובא בהרבה מקומות (עירובין ס"ה ע"א) לא בעי מר מינם פורתא וכו'. תשובה: בגמ' (ב"ב י' ע"א) לא הביאו הפסוק הנ"ל, אבל רש"י במקומו (שם בתהלים קכ"ז ב') פירש על ת"ח המנדדים שינה, ואין בזה סתירה לדברי הט"ז, כי הם פירשו 'לידידו' לשון מנדדי, והוא פירש כפשוטו לידיד השי"ת, וכן נראה מדברי התרגום שפירש כפשוטו, ובודאי דברי הט"ז נכונים, ומי שמנדד שינה ויוכל לעמוד בו שילמוד גם בעיון כמנהג הגר"א ז"ל בוודאי יותר טוב".
2. גר"א (אבן שלמה פרק ח' אות כ') – "כל חכם עולה נשמתו בכל לילה למתיבתא של מעלה להשיג שם מה שאי אפשר להשיג בהקיץ, וזהו כל תכלית בריאת השינה".
3. אורחות צדיקים (שער האהבה ד"ה המהלך) – "ואפילו בשעה שהוא ישן, אם ישן לדעת כדי שתנוח דעתו עליו, וינוח גופו כדי שלא יחלה, ולא יוכל לעבוד את השם, ברוך הוא, והוא חולה, נמצאת שינה שלו עבודה למקום, ברוך הוא. ועל ענין זה ציוו חכמים ואמרו (אבות פ"ב מי"ב): 'וכל מעשיך יהיו לשם שמים', והוא שאמר שלמה בחכמתו (משלי ג' ו'): 'בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחותיך'".
4. הגר"א זלמן מוואלזין זצ"ל (לילות כימים עמ' פ"ג) – "הגאון רבי זלמן (אחיו של הגאון רבי חיים מוואלז'ין) היה ישן בכל לילה ארבע שעות ולא יותר, וכל הזמן היה יושב ושונה. אמרו לו: הרי נאמר (איוב ג, יג): 'ישנתי אז ינוח לי', 'אז' בגימטריא שמונה, ואם כן צריך לישון שמונה שעות, אמר להם: הרי תיבת 'לי' בגימטריא ארבעים, דהיינו שאם ישן 'אז' - שמונה שעות, ינוח 'ליל' - יש לי כח על עוד ארבעים שעות, ואם כן די בארבע שעות בכל עשרים וארבע שעות".
5. תפארת ישראל (אבות פרק ו' אות פ"ג) – "במיעוט שינה. דע"י רבוי שנה לא לבד שיפסיד הזמן, אלא גם יתישן שכלו, ויאבד חריצותו, אמנם גם פחות מהראוי ג"כ מזיק מאד לגוף ולנפש, ואמרו בשם הרמב"ם שהוא ישן ח' שעות בכל לילה, וסי' אז ישנתי אז ינוח לי, אולם זה רק קודם הגיעו לנ' שנה, אבל אח"כ שאין השחיקה שביסודות הגוף כ"כ גודל כבימי נעוריו, וא"צ אח"כ מנוח כ"כ רב, כתבו הטבעיים וביחוד הופלאנד דדי לו שישן בכל לילה ה' או ו' שעות".
6. קיצור שו"ע (סי' ע"א סעי' ב') – "ודי לאדם הבריא לישן שש שעות".
7. כת"ס (בראשית פרק כ"ח פסוק ט"ז) – "ויקץ יעקב משנתו אמר ק"י ממשנתו. ותמוה. ונ"ל שכונתו רצויה עפ"י דאמרו כל מעשיך יהיו לשם שמים ופירש הרמב"ם שיהיה אוכל ישן ועוסק במו"מ הכל לכוונה אחת שיהיה לו כח ועצמה ללמוד ולהעמיק בה ולעבוד עבודתו ית"ש והכל למכון א' ומי שעושה כן גם בעת שישכוב וישן אינו בטל כי צריך זה כדי ללמוד בעיון ולמצוה וכעוסק בתורה יחשב לו והנה כתיב וישכב במקום ההוא וכ"ז שהי' במדרש של שם לא שכב ועכשיו שכב ויקח אבן מראשותיו גם שכיבה זו לא היו להנאת הגופניות רק כדי שלא ירפה ויחלוש כחו ואח"כ יעיין בשכלו ביותר בעיון התורה ולולי זה לא ראה בחלום ובנבואה מה שראה אלא שעסק במצוה בשינה זו ולש"ש התכוין וזה כונת המדרש ויקץ יעקב משנתו אל תיקרי משנתו הרגילה שברוב בא לתענוג אלא ממשנתו שהיה ישן כדי ללמוד ושינה זו עסק התורה היה כנ"ל".
- א) ובנו שיר מעון (בראשית פרק כ"ח פסוק ט"ז) – "ויקץ יעקב משנתו וגו'. הנה ידע יעקב שהעוסק בתורה שכינה כנגדו אבל לא במי שישן לחזק גופו, הגם שבכל דרכיך דעהו, וגם זה לשם שמים הוא כדי שיהי' בריא ללמוד תורה, מ"מ סבר שזה הוא רק הכנה ולא כמו לימוד גופא שיהא גם בזה שכינה עמו, אבל כאן שישן (כי עד עתה לא ישן זה י"ד שנים) ובתוך שינתו והנה ה' נצב עליו ויאמר וגו', נתודע לו שגם בזה הוי כמו עוסק בתורה ממש ושכינה עמו. וז"ש ויקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה, גם במקום שינה, ואנכי לא ידעתי זה. והנה יעקב מרוב ענותנותו תלה זה רק בהמקום מפני שהמקום קדוש לכך שרתה עליו שכינה ולא מפני שהוא ראוי לכך, הגם שהאבות הן הן המרכבה, וז"ש ויאמר מה נורא המקום הזה וגו' וזה שער השמים".
8. בן איש חי (שנה א' פר' וישלח אות א') – "אל יחשוב האדם על השינה כל מה שתהיה ברבוי יותר יש בה תועלת לגוף, דהא הסכימו כל הרופאים המובהקים דאל יישן האדם בלילה פחות משש שעות ולא יותר על שמונה שעות, שתזיק לו רבוי השינה. נמצא דבר

זה מוסכם אצל כל הרופאים דשינה יותר משמונה תזיק לגוף, והישן שש שעות ה"ז יצא י"ח בבריאות גופו. על כן איש יהודי שהוא מחויב להשתדל ג"כ בבריאות נפשו הקדושה, אין לו לישון יותר משש שעות, מאחר כי הוא יוצא י"ח בבריאות גופו בכך, ושאר שעות הלילה יעסוק בהם בבריאות נפשו ע"י עסק התורה. מיהו אם יזדמן באיזה לילה שהוא פוחת משיעור זה של שש שעות בריאות גופו ומוסיף על שעות של בריאות נפשו, בטוח הוא שלא יגיע לו נזק וחסרון מצד בריאות גופו, ולכן ליל שישי וליל ער"ה וכן לילות של חודש אלול ועי"ת וכיוצא, אם האדם פוחת משיעור שש בשינה נכון לבו בטוח שלא יחסר כלום בזה מבריאות גופו".

בן איש חי (שנה א' פר' פקודי אות ח') – **"השינה לאדם בלילה יש בה צורך ותועלת גם מצד הרוחניות מפני שיש בה סוד שהיא צורך גבוה, ולכן צריך האדם לכיין שגם בעת השינה הוא עובד את בוראו, בסוד בכל דרכיך דעהו, ולכן תקנו רז"ל ברכה על השינה והיא ברכת המפיל, אך השינה ביום, רעה לצדיקים וטובה לרשעים, מלבד ביום השבת שהשינה היא טובה גם לצדיקים וכן בשער הכונות"**.

9. **קריינא דאגרתא** (ח"א סי' כ"ח, דפו"ח ח"א סי' ל"ג) – "בדבר תלמיד חלש המאחר ללמוד בלילות, הנה בזמנינו באופן רגיל צריכין לישן כשבע שעות במעל"ע ובפחות מזה אין הראש מיושב היטב להתעמק בתורה"ק. אך יש יוצא מהכלל שמוכרה לישן שמונה שעות ויש יוצא מהכלל שמספיק לו גם ששה שעות אבל בדרך כלל מוכרחים **לשבע שעות שינה** במעל"ע. ומכיון שבחור זה חלש בלבו כדברי כ' נראה שבזמן שירגיש עייפות וחולשה ודאי צריך לנוח והשי"ת יעזור לו להתרפא רפוא"ש ולעסוק בתורה"ק בהצלחה מתוך בריאות".

קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' קפ"ט אות ד') – "מו"ר (שליט"א) זצוק"ל אמר לי שצריכים לנהוג כרמב"ם **ולישון שמונה שעות** במעת לעת כי אחרת הראש לא רענן ללמודים ורק הגר"א ז"ל יכול להסתפק במעט שינה אבל לא כן אנחנו, ואמר לי שהוא בעצמו ישן ארבע שעות בלילה וארבע שעות ביום ובלי זה קשה לו להתרכז בלמודים ורק כשהי' שקוע באיזה ענין עד עלות השחר אז התפלל עם הנץ ואח"כ הלך לישון".

10. **ילקוט יוסף** (סי' א' סעי' ד') – "אל יחשוב האדם על השינה שכל מה שתהיה בריבוי, יש בה תועלת לגוף, שהרי הסכימו הרופאים המובהקים שלא ישן אדם פחות משש שעות, ולא יותר משמונה שעות. ויותר מזה מזיק לבריאות. ואמרו בגמרא: שינה לצדיקים רע להם ורע לעולם. שהתורה שהן עוסקים בה מגינה על הדור, וכשהן מתבטלין פורענות באה לעולם. ועוד אמרו בגמרא תלמידי חכמים העוסקים בתורה בלילה, מעלה עליהן הכתוב כאילו עוסקים בעבודת הקרבנות. ועוד אמרו בירושלמי היגע בתלמודו בצינעא [בלילה], לא במהרה הוא שוכח. והרמב"ם כתב: אף שמצוה ללמוד ביום ובלילה, אין אדם לומד רוב חכמתו אלא בלילה. לפיכך מי שרצה לזכות בכתר התורה, יזהר בכל לילותיו, ולא יאבד אפילו אחד מהם בשינה ואכילה ושיחה, אלא בתורה ודברי חכמה".

ת) חק קבוע ללמוד כך וכך ליום - סעיף ב'.

א. **ערה"ש** (סעי' ג'), **מ"ב** (ס"ק ה') – "מיד. והוי נדר כדאמרינן [נדרים ח'] האומר אשנה פרק זה נדר גדול נדר לאלהי ישראל ואיתא ביו"ד בסימן ר"ד ס"א **דאם נהג לעשות דבר טוב** אם היה דעתו לנהוג כן לעולם הוי נדר **וטוב** שיתנה בתחלה שלא יהיה עליו דבר זה בנדר פן יזדמן איזה פעם שלא יוכל להשלים".

1. **פתחי תשובה** (יו"ד סי' רמ"ו ס"ק א') – "עיינן בספר משנת חכמים הלכות ת"ת דף מ"ד שהביא בשם אביו הגאון ז"ל שנסתפק במי שיש לו שיעור קבוע ללמוד כל יום איזה דפין ולסיבת איזה אונס נתבטל יום או יומים **אי מחויב להשלים ליומא אחרא** ללמוד יותר בכל יום כפי יכלתו בכדי להשלים נדרו או נימא דדמי ממש כאילו נדר ביום זה דוקא וכקרבן הקבוע לו זמן דאם עבר יומו בטל קרבנו. הדר פשיט לנפשיה דדוקא בלילה שאחריו חייב להשלים חובת היום ולא ליומא אחרא והוא ז"ל פקפק בזה ודעתו נוטה דחייב להשלים אף ליומא אחרא וצריך ללמוד דבר זה קודם שאר למודו כדי שלא יתירשל ויבא לעבור על נדרו ע"ש".

2. **כה"ח** (ס"ק ח') – "ישלימנו בלילה וכו'. **ונראה לי הטעם** משום דהתורה מכפרת כמו הקרבנות וכמו שאמרו רז"ל על פסוק זאת התורה לעולה וכו', ובקרבנות הלילה משלים ליום שלפניו, ועל כן גם בעסק התורה הלילה משלים ליום שלפניו".

ב. **לכאורה הנ"מ למי שלומד ב' הלכות של הל' לשה"ר בכל יום, או לומד דף יומי, או למי מתחיל סדר בזמנו, וכדומה.**

1. אמנם עי' **הגרשז"א** זצ"ל (ס' זכרון ע"ש הרב עמרם בהרב משה בלוי זצ"ל עמ' רמ"א, הו"ד בנשמת אברהם או"ח סי' רל"ח ס"ק ד') – "והוי נדר כדאמרינן ... ענין זה מסתבר דשפיר תהני מה שרגילים להתנות בערב ר"ה ובויהכ"פ דאינו רוצה כלל שיהיה נדר, דכיון שהוא עצמו הרי אין כוונתו כלל לנדר או שבועה ורק תורה עשאתו כנדר, לכן בכה"ג שגילה דעתו מקודם והתנה בפירוש דאינו רוצה כלל שיהיה נדר מיהכ"ת נימא שאף בכגון דא ה"ז נעשה נדר גם נגד תנאי מפורש שהתנה בריש שתא דאינו רוצה שיהא נדר. ולכן נלע"ד דכל שהוא אומר סתם ולא בלשון נדר ה"ז חשיב כאומר בפירוש בלי נדר".

2. הו"ד **בפסקי תשובות** (סי' קנ"ה הע' מ"ח) – "הגרש"ז ... ודבריו **לימוד זכות גדול** כי רבים אינם יודעים שיש לומר שיהיה בלי נדר כשמתחילים ללמוד דף יומי וכדו'".

3. וצ"ב, שלא נראה מהמ"ב שיכול לסמוך לכתחילה על התרת נדרים וכל נדרי, שהא גם בימיהם יש התרת נדרים וכל נדרי.

4. עי' סי' תקפ"א סעי' ד', להרבה שיטות ומראי מקומות.

ג. נדר ללמוד בשעה מסויימת, והלך למדינה עם שעון אחר.

1. תלוי לפי שעון ארץ ישראל.

א) **הגר"ח** זצ"ל (לקט ההלכה נדרים פרק ב' הע' ע"ה ד"ה נדר, הע' קס"ג ד"ה נדר) – "נדר בהיותו בארץ ישראל ללמוד לימוד מסויים בכל יום עד שעה 10 בערב, ונסע לארה"ב ... שצריך ללמוד עד שעה לפי שעון א"י שהוא מקום נדרו וה"ה כשבא מארה"ב לא"י".

2. לפי מקום הימצאו היום ולא בשעת נדרו, בין לקולא ובין לחומרא.

(א) הגריש"א זצ"ל (לקט ההלכה נדרים פרק ב' הע' ע"ה ד"ה נדר, הע' קס"ג ד"ה נדר, אשרי האיש יו"ד פרק ל"ו אות ד') – "אמנם הג"ר עזריאל אויערבך א"ל שמרן הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] השיבו שצריך ללמוד לפי מקום הימצאו היום ולא בשעת נדרו בין לקולא ובין לחומרא".

(ב) הגר"חפ"ש זצ"ל (לקט ההלכה נדרים פרק ב' הע' ע"ה ד"ה נדר, הע' קס"ג ד"ה נדר).

ד. נדר ללמוד עד שעה מסויימת, וכעת הנהיגו שעון קיץ.

1. הגריש"א זצ"ל (לקט ההלכה נדרים פרק ב' הע' קס"ג, אשרי האיש יו"ד פרק ל"ו אות ה') – "נדר שילמד בכל לילה עד שעה שתיים עשרה וחצי, ושינו את השעון לשעון קיץ, אם התכוון בנדרו ללמוד זמן קצוב, כגון שעתיים וחצי, ורוצה ששעות אלו יהיו לפני השעה שתיים עשרה וחצי, זה נקבע בכל יום לפי השעון הנהוג באותו יום, דהיינו שעון קיץ. ואם התכוון ללמוד שעה לפני חצות, יהא תלוי בשעון הרגיל, ולא בשעון קיץ. ואם התכוון שילמד וישאר ער, עד שעה שתיים עשרה וחצי, א"כ כשהזינו את השעון שזה זמן שכיבה, צריך ללמוד עד שתיים עשרה וחצי ע"פ שעון קיץ".
2. שבט הלוי (ח"ג סי' קל"ח) – "מכתבו הדחוף מיום י"ג ח"ז קיבלתי היום, ואשיב מיד רק להענין, אשר שאל בא' שנדר שילמוד כל לילה עד שעה שתיים עשרה וחצי, והיות במוצ"ש הקרוב מזיזים את השעון ומקדימים בקיץ בשעה אחת, וכ"ע יקראו לשעה י"א וחצי י"ב וחצי, ושאל האיך ינהוג עם נדרו אם חייב ללמוד עד חצי שעה אחר י"ב האמיתי או אחרי י"ב כשקוראים עכשיו, וכן שאל אם ישתנה הדין במוצ"ש"ק הקרוב שבשעה שתיים עשרה יזיזו השעון ותהי' שעה אחת בלילה. הנה בנדרים ב' דברים קובעים לשון בני אדם כמבואר נדרים מ"ט וכמה דוכתא ובשו"ע יו"ד ריש סי' רי"ז, וכן כוונת הנודר כמבואר נדרים נ"ה ובשו"ע סי' רי"ח, ולעינינו יש לפרש כוונת הנודר ללמוד עד חצי שעה אחרי י"ב שעה בלילה בתרתי או דהוא רוצה ללמוד זמן קצוב וכל פעם יושב ללמוד למשל ב' שעות לפני חצות ורוצה ללמוד ב' שעות וחצי וזה מסתיים בשעה הנ"ל וא"כ כיון דלפי סדר זמנים וחדש גם היום מתחיל לכל אדם בשעת אחת מוקדם, וכל סדרי יומו מוקדם שעה אחת וא"כ יש לו ב' שעות וחצי (ע"ד משל) משעה עשר החדשה עד י"ב וחצי החדשה. אמנם לפעמים כוונת הנדר הוא מטעם למוד בשעת חצות כאשר עשו הרבה מן הצדיקים שהקפידו ללמוד עד שעה או חצי שעה אחרי חצות הלילה כדי שלא יעבור עליו חצות בשינה או בטלה, וא"כ אם כך דעתו מה יושיענו הזמן החדש והוא מסיים לימודו בשעה י"א וחצי שהוא עדיין לפני חצות (הגם שבא"י זמן חצות קודם שעה י"ב כידוע) ואם כן כוונתו נראה דצריך ללמוד עד חצי שעה אחרי י"ב הרגיל כל השנה. ויש עוד דרך ג' שהוא כוון באמרו עד י"ב וחצי רק על הזמן שהוא לא על משך זמן הלמוד ולא על שעת חצות אלא בין פחות בין הרבה רוצה ללמוד עד י"ב וחצי ועיקר כוונתו שלא להקדים שינתו לפני זה, הנה בדרך זה ג"כ פשוט דאזלינן אחרי הלשון והכוונה וכיון שלפי זמן דעכשיו כבר הגיע זמן שכיבה למאחרים דהיום הבא ג"כ יקדים שעה א"כ פשיטא דדעתו אמן החדש של עכשיו. אמנם לענין ליל מוצ"ש"ק שמזיזים השעון רק בשעה שתיים עשרה בלילה, וכבר יהי' אז שעה אחת אחרי שתיים עשרה אם בשעה זו י"ל כבר קיים נדרו כיון שהוא כבר א' אחרי י"ב, או בלילה זו צריך עכ"פ ללמוד עוד חצי שעה, הנה זה תולה בדרכי כוונת הנודר שכתבתי דלפי דרך הראשון דהוא מפאת המשך זמן הלמוד שוהא לומד ע"ד משל ב' שעות וחצי א"כ פשיטא שהוא צריך להשלים עוד חצי שעה אחרי זה דסו"ס חסר לו עוד חצי שעה מנדרו ובלילה ההוא ילמוד עד אחד וחצי בלילה. אבל אם כוונת הנודר ע"ד שכתבתי באחרונה שקבע שעה זאת שלא לשכב על מטתו קודם, א"כ פשיטא דגם במוצ"ש"ה זה א"צ ללמוד יותר כיון דלפי סדר החדש זמן קימה למחר תהי' ג"כ שעה אחת קודם".
3. הגר"חפ"ש זצ"ל (לקט ההלכה נדרים פרק ב' הע' קס"ג) – "שזה תלוי לפי איזה שעון הוא הולך לישון".

קריאת שמע על המטה

סימן רל"ט

[א] מקור.	[ה] מקום אמירה.	[ט] מה נחשב הפסק אחר המפיל.
[ב] אנשים.	[ו] הברכה.	[י] מחילה.
[ג] זמנים ביום.	[ז] שאר תפילות.	[יא] לישן יחידי.
[ד] זמני השנה.	[ח] שאר ענינים.	[יב] עניני שמירה.

דור המלקטים - אשי ישראל (פרק ל"ה), ברכת איתן (קר"ש על המטה, ששון), פסקי תשובות (על הסימן), שכב כארי (יפרח), תפילה כהלכתה (פרק כ').

[א] מקור.

א. גמרות.

1. ברכות (סוף דף ד:): – "אמר רבי יהושע בן לוי: אף על פי שקרא אדם קריאת שמע בבית הכנסת, מצוה לקרותו על מטתו. אמר רבי יוסי: מאי קרא רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה. אמר רב נחמן: אם תלמיד חכם הוא אין צריך. אמר אביי: אף תלמיד חכם מיבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי, כגון בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי ה' אל אמת".
2. ברכות (דף ס:): – "הנכנס לישן על מטתו אומר משמע ישראל עד והיה אם שמוע. ואומר ברוך המפיל חבלי שינה על עיני ותנומה על עפעפי ומאיר לאישון בת עין. יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתשכיבני לשלום, ותן חלקי בתורתך, ותרגילני לידי מצוה, ואל תרגילני לידי עבירה, ואל תביאני לידי חטא, ולא לידי עון, ולא לידי נסיון, ולא לידי בזיון, וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי יצר הרע ותצילני מפגע רע ומחלאים רעים ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים, ותהא מטתי שלמה לפניך, והאר עיני פן אישן המות, ברוך אתה ה' המאיר לעולם כולו בכבודו".
3. שבועות (דף טו:): – "ואומר יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן עד כי אתה ה' מחסי עליון שמת מעונך, וחוזר ואומר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו, ה' מה רבו צרי עד לה' הישועה על עמך ברכתך סלה. רבי יהושע בן לוי אמר להו להני קראי וגאני".

ב. כמה פרשיות.

1. ג' פרשיות.

(א) מ"ב (ס"ק א' [עי' שעה"צ ס"ק ב', ומ"ב סי' רל"ה ס"ק י"א]) – "ואם התפלל ערבית מבעוד יום צריך לקרות כל הפרשיות ויכוין לצאת בהן המ"ע של ק"ש וגם המצוה של זכירת יציאת מצרים. **וטוב לומר תמיד** כל ק"ש שהיא רמ"ח תיבות [בצירוף אל מלך נאמן] לשמור רמ"ח אבריו".

ג. מראי מקומות.

1. רב פעלים (ח"ד או"ח ריש סי' ד') – "אשר שאלתם מי שהתפלל מנחה וערבית בעוד יום ושכח לקרא ק"ש בעונתה ונזכר בעת שהוא קורא ק"ש על המטה, כיצד יעשה יקרא ק"ש ב"פ זא"ז או סגי באחת ועולה לשתיים. תשובה יגמור ק"ש על המטה ואח"כ יקרא ק"ש פעם שנית בשביל ק"ש בעונתה".
2. יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' ו') – "שאלה: בעל שנרדם בלילה על מיטתו ללא 'קריאת שמע שעל המיטה' האם ראוי לאשתו להעירו כדי שיקרא. תשובה: כדאי כדי שלפחות יגיד פסוק אחד".

[ב] אנשים.

א. נשים.

1. פטור, הוי מצות עשה שהזמן גרמא. (א) מג"א (סוף ס"ק ב') – "ומה שלא נהגו הנשים לאומרה אפשר דס"ל כיון דאינו נוהג אלא בלילה פטורין דהוי שה"ג כמו שפטורים מקריאת שמע".
2. חייב בקר"ש על המטה. (א) א"ר (ס"ק ד') – "כתבו ספרי מוסר שגם הנשים צריכות לזוהר בק"ש שעל המטה בכוונה ודקדוק התיבות ע"כ, ומג"א [סק"ב] כתב דמה שלא נהגו לאומרה משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא בלילה ע"כ, ואין נכון דאטו גברי בעי שמירה ונשי לא, דהא כתבתי [סק"ג] דק"ש משום שמירה".
- (ב) חסד לאלפים (סי' רל"ט אות י', הג"ה ס"ק ה').
- (ג) ערה"ש (סוף סעי' ו') – "ונראה דגם נשים חייבות בברכת המפיל ורוב נשים שלנו נזהרות בזה [עמג"א סק"ב]".
- (ד) עי' שעה"צ (ס"ק ט"ז) – "ומה שכתב עוד דנשים אינן צריכות לקרותה, השיג עליו האליה רבה, וגם בלאו הכי כהיום הנשים נהגו לאמרם [פרי מגדים]".
- (ה) כה"ח (ס"ק ג').
- (ו) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ג סעי' ט"ו, ס"ק כ"ב) – "וכן המנהג".
- (ז) ברכת ה' (ח"ד פרק ז' סעי' ז') – "נשים חייבות גם כן לברך ברכת המפיל".

ח) תשובות והנהגות (ח"א סוף סי' קצ"ח) – "ובמג"א כתב שנשים לא מברכות המפיל, אבל בא"ר ופמ"ג וכן הקדוש האריז"ל בשער הכוונות מסקי שנשים מברכות המפיל וכך המנהג, ומובא במשנ"ב בשעה"צ סימן רל"ט ס"ק ט"ז ע"ש, ושמעתי בשם האדמו"ר רבי מאיר מפרימשלאן שזהו סגולה שלא תפיל פרי בטנה, ומיהו נראה שאצלה מספיק כעיקר דינא דגמרא לקרוא פרשה ראשונה דק"ש ויהי נועם ובידך אפקיד והמפיל ודי בכך".

ט) עי' ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' ו') – "וגם הנשים חייבות בקריאת שמע שעל המטה עם ברכת המפיל בשם ומלכות. אם ישנות קודם חצות. [ויש שכתבו שמנהג הנשים שלא לומר קריאת שמע שעל המטה, וכן אינן מברכות ברכת המפיל]".

י) תפילה כהלכתה (פרק כ' סעי' א').

יא) הלכה ברורה (סעי' י"ח, ח"ב עמ' רע"ז).

3. מראי מקומות.

א) מקור חיים (קיצור הלכות על סעי' א' ד"ה טעם) – "טעם נכון שאין הנשים נזהרין בק"ש שלפני המטה, ובספר יסוד יוסף שגם הנשים יקראו ק"ש לפני מטתן".

ב) פמ"ג (מש"ז בהקדמה, א"א ס"ק ב') – "ומה שכתב המ"א שלא נהגו הנשים לאומרה כתב אליה רבה [ס"ק ד] אטו נשי כו', וי"ל דסוברים דמשום תורה ונשי לאו בני לימוד תורה, וברכת המפיל הוה שהזמן גרמא, ונהגו הנשים האידנא לאומרה".

ב. קטנים.

1. לחנכם – חסד לאלפים (סי' רל"ט אות י').

א) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' ו') – "נכון לחנך את בניו הקטנים לקרוא קריאת שמע שעל המטה, ודי שיקראו פרשה ראשונה של קריאת שמע".

ג. אונן: שאם הקבורה תהא למחר, והוא הולך לישן.

1. חייב לברך – הגרשו"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' צ"א אות כ"ה ס"ק ט'), "הא דאונן פטור ממצות ואינו רשאי להחמיר על עצמו כמבואר ביו"ד סי' שמ"א סעי' א', נראה שאם הקבורה תהא למחר והוא הולך לישן דשפיר חייב בקריאת שמע וגם בברכת המפיל כשהוא שוכב על מטתו, דבכה"ג לא שייך כ"כ הטעמים שנאמרו בפטורא דאונן ממצות", אשי ישראל (פרק ל"ה סעי' ט"ז), פסקי תשובות (סוף אות ד').

2. מילתא דשכיחא (סי' י"ב אות ג' ד"ה ולפי, אות י"א ד"ה גם) – "בלילה שלפני הקבורה אינו קורא שמע על מיטתו ואינו מברך ברכת המפיל. וכן אם ניעור באמצע הלילה לשתות או לעשות צרכיו אינו מברך. אבל מצאנו לגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך (מנחת שלמה סימן צא סעיף כה אות ט) שכתב חידוש גדול בזה הדין ... אבל מסתימת שאר הפוסקים לא משמע כן. עוד נראה שלא כדבריו ממה שנדחק הנודע ביהודה מה יעשה אונן בספירת העומר, ולפי הגרש"ז ישנה עצה פשוטה - יספור ספירת העומר על מיטתו בשעת שכיבה ואז כבר אין נוהגים דיני אנינות. וביותר יש לתמוה שהוא עצמו מביא שם דברי הנודע ביהודה בענין ספירת העומר. ואמר לי חכם אחד שאין כוונת הגרש"ז לומר שכשהגיע זמן שכיבה הרי הוא חייב בכל המצוות שבתורה, אלא כוונתו רק לאותם המצוות של שעת שכיבה - קריאת שמע וברכת המפיל, כי אחר שאין זו שעה שעוסקים בה בצרכי המת, לפיכך מעולם לא תיקנו שאונן פטור מקריאת שמע על המטה וברכת המפיל. אמנם אף דבר זה הוא חידוש, ולא מצאנו דוגמתו בדברי הפוסקים".

3. מראי מקומות – הלכה ברורה (סעי' י"ט, ח"ב עמ' רע"ט).

ד. תלמיד חכם.

1. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ז סי' ע"ט), פסקי תשובות (אות ד' ד"ה ודע), אליבא דהלכתא (חל"ט עמ' ע' טור ב', עמ' ע"ב טור א').

ג] זמנים ביום.

א. ביום.

1. מהרי"ל (מנהגים, הל' נשיאות כפים אות ט"ז) – "דחייב אדם לקרא ק"ש קודם מטתו גם כשישן בצהריים ביום. וכן מסיק פ"ב דשבועות ר' יושע סדר וגני ופרש"י בהלך לישן ביום. אך לא יברך ברכת המפיל חבלי וכו' ולא ויהי נועם, רק ק"ש ושאר דברים הסדורים שם בשבועות".

2. ח"א (כלל ל"ה סעי' ד') – "הישן ביום אין צריך לברך ברכה זו. אף על גב שנראה שהיא ברכת הנהנין, מכל מקום אי אפשר לברך ביום דחיישינן שמא לא יוכל לישן. אבל בלילה אפילו לא ישן כלל, לא הוי לבטלה, דיש לומר דתקנו אותה על מנהג העולם כמו ברכות השחר כנ"ל. ועוד כיון דאסור לישן ביום כדאיתא בש"ע סימן ד', אם כן לא שייך לתקן ברכה על זה, ואפילו למי שצריך לישן כדאיתא בש"ע סי' רל"א, מכל מקום לא פלוג. ועוד דלא שייך לומר המפיל חבלי שינה כו', דדוקא בלילה דאיברא לשינתא, מה שאין כן ביום שאדם מגרה בעצמו השינה. וקודם שישן ביום יאמר ויהי נועם כו'".

3. בה"ל (סעי' א' ד"ה סמוך) – "ועל שינת היום לא נתקנה הברכה כמו שכתבו הפוסקים".

4. בצל החכמה (ח"ה סי' קס"ו) – "אפי' ה' ניעור כל הלילה וישן אח"כ ביום שינת קבע, לא יברך ברכת המפיל ... נכנס לישן ביום ולא נרדם והוא עדיין ער וכבר הגיע לילה, יברך אז ברכת המפיל (אות י'). - ד) נכנס לישן ביום ולא בירך המפיל ונתעורר משנתו והוא כבר לילה, א"צ לרדת ממטתו ליטול ידיו כדי לברך המפיל".

5. באר משה (ח"ז קונ' עלעקטריק סי' קי"ד אות ג') – "הישן באוירון ... כשישן ביום גם שינת קבע לא יברך המפיל דגם בביתו אם ישן ביום אפילו שינת קבע אין לו לברך ברכת המפיל".

ב. לברך אחר שקיעת החמה או רק לאחר צאת הכוכבים.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (מילי מעלייתא אות י"ד) – "שאלה: האם מותר לברך ברכת המפיל מיד אחר שקיעת החמה או רק לאחר צאת הכוכבים. תשובה: יתכן שאפשר".

ג. אחר חצות.

1. לברך.

(א) **ברכי יוסף** (ס"ק ב') – "יש מי שרצה לומר דע"פ הסוד אין לברך המפיל אם היה ער עד אחר חצות ואז הולך לשכב, ואין כן האמת אלא צריך לברכה בכל זמן שהלך בלילה לישן. מהר"ר ישעיה באסן בתשובותיו הנקראים לחמי תודה (סי' כא)".

(ב) **שע"ת** (ס"ק א') – "וכ' בר"י בשם תשו' לחמי תודה שיש שרצה לו' שעפ"י הסוד אם היה ער עד אחר חצות ואז הולך לשכב אינו מברך המפיל ואין האמת כן אלא צריך לברכה בכל עת שהולך לישן ע"ש".

(ג) **בה"ל** (סעי' א' ד"ה סמוך) – "נסתפקתי אם הוא עדיין קודם עמוד השחר בעת ברכת המפיל אך הוא משער שעד שיישן יעלה עה"ש אי אזלינן בתר עת הברכה שהוא עדיין לילה או ...".

(ד) **דרכי חיים ושלום** (אות שמ"ח) – "המפיל בירך אפי' אחר חצות".

(ה) **הגרשז"א** זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ג סעי' ט"ו) – "יברך".

(ו) **הגר"ח"ק** זצ"ל (עלי שיי"ח עמ' קכ"א אות ב') – "שאלה: האם מותר לברך ברכת המפיל אחרי חצות לילה. תשובה: מותר".

(ז) **הגר"א** **בבבצל** שליט"א (ירושלים במועדיה, שבועות עמ' רי"ז אות כ"ג) – "שאלה: כשהולך לישון אחר חצות האם אומר המפיל עם שם ה'. תשובה: מנהג אשכנזים לומר. בפוסקים אמרו לומר 'המפיל' בליל הסדר, למרות שבדרך כלל בליל הסדר עד שהולכים לישון כבר עובר זמן חצות לילה".

(ח) **הלכה ברורה** (סעי' ט', חי"ב עמ' רס"ד) – "יש לברך ברכת 'המפיל' בשם ומלכות גם כשהולך לישון אחר חצות".
2. לא יברך.

(א) **פני יצחק** (אבולעפיא, ריש ח"א מערכת ברכות אות ע"ו) – "הברכ"י ... אמנם בעיה"ק ירושת"ו מנהג חסידי עליון הבאים בסוד ה' ע"פ האר"י נהגו שלא לאומרה כל שעבר עליו חצות בלא שינה וכמ"ש החס"ל דקמ"ג ע"א בהגהה אות ה' יע"ש".

(ב) **רב פעלים** (ח"א סוד ישרים ריש סי' י"ד) – "אפילו אם ישן אחר חצות אינו מברך המפיל, וכ"כ הרב דב"ש בהגהותיו על ספר הכוונות, דמסיק שם שאם נזדמן שלא ישן אלא עד אחר חצות, אפילו שירצה לישון אחר חצות לא יברך ברכת המפיל יע"ש, וכן המנהג פשוט".

(ג) **חסד לאלפים** (סי' רל"ט אות י', הג"ה ס"ק ז') – "ברכי יוסף ... אמנם פה עיר הקודש ירושלים תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן, מנהג החסידים הבאים בסוד ה' על פי האר"י, נהגו שלא לאומרה כל שעבר עליו חצות".

(ד) **זכרונות אליהו** (מערכת ה' אות א', עמ' ס') – "ברכת המפיל עי' זכור לאברהם מע' ה' דברכות ועיין בהמגיה חסד לאלפים סי' רל"ט סק"ח שהעיד שהמנהג בעיה"ק ירושת"ו שהחסידים הבאים בסוד ה' ע"פ האר"י"ל שלא לאומרה כל שעבר עליו חצות ואפי' שלא ישן בתחיל הלילה ולא ברך ועי' דב"ש בהגהותיו על ס"ה שהאר"י בטעם הדבר יעו"ש".

(ה) **כה"ח** (ס"ק ח') – "ברכ"י ... והביאו השע"ת ... אמנם הרואה יראה בשער הכוונות בדרושי הלילה דהעיקר הוא כיש מי שרצה לומר דע"פ הסוד אין לברך המפיל אלא דוקא הישן בחצות לילה הראשון דבאותו זמן הוא הפלת הדורימיטא אבל אחר חצות שחוזרין המוחין להמשך אין מקום לברכת המפיל ועוד דכיון ...".

3. יאמר בלי שם ומלכות.

(א) **אור לציון** (ח"ב פרק ט"ו סעי' י"ב) – "ואחר חצות אין לאומרה בשם ומלכות".

(ב) **יחיה דעת** (ח"ד סי' כ"א, יביע אומר ח"ט או"ח סי' ק"ח סוף אות קי"ז, חזון עובדיה ברכות עמ' תק"א, עי' מעין אומר ח"א פרק י"א סי' נ"ה [לשונו מובא לקמן]) – "שאחר חצות יאמר ברכת המפיל בלי שם ומלכות (ויהרהר שם ומלכות בלבד)".

(ג) **ילקוט יוסף** (סעי' א', קיצור שו"ע סעי' א') – "אולם ההולך לישון אחר חצות לילה אין צריך לברך ברכת המפיל, וטוב שיאמרנה דרך תפלה ותחנה בלי שם ומלכות, וכל שכן אם הולך לישון בסוף הלילה, ויירדם רק לאחר עמוד השחר, שלא יברך המפיל".

4. מראי מקומות – **נטעי גבריאל** (פסח ח"ב פרק ק"ו סעי' ג'), **תפילה כהלכתה** (פרק כ' סעי' ח'), **פסקי תשובות** (סוף אות ב').

(א) **תשובות והנהגות** (ח"א סי' קצ"ח, ח"ב סי' קל"א, ח"ד סי' נ"ז) – "ולע"ד נראה טעם שאין אומרים, שדעת הרבה מקובלים שמתנוצץ אור עה"ש מחצות ואילך וע"כ אין לומר המפיל, וכן ראיתי בתשובות מהר"י באסן זצ"ל, ואינו תחת ידי כאן, וכיון שהלכו לישון אחר חצות לא בירכו".

ד. עדיין קודם עמוד השחר בעת ברכת המפיל, אך הוא משער שעד שיישן יעלה עה"ש.

1. מברך – **אשל אברהם** (בוטשאטש, ריש הסי'), **קנין תורה בהלכה** (ח"ו סוף סי' קמ"ה, רבבות אפרים ח"ו סוף סי' קכ"ג).

2. מראי מקומות – **בה"ל** (סעי' א' ד"ה סמוך, "נסתפקתי אם הוא עדיין קודם עמוד השחר בעת ברכת המפיל אך הוא משער שעד שיישן יעלה עה"ש אי אזלינן בתר עת הברכה שהוא עדיין לילה או בתר שינה שיהיה ביום ועל שינת היום לא נתקנה הברכה כמו שכתבו הפוסקים"), **בירור הלכה** (או"ח על סעי' א', עמ' ר"ס).

ה. אחר עלות השחר.

1. לא יברך – **בה"ל** (סעי' א' ד"ה סמוך, "אחר שעלה עה"ש לא מסתפק לי כלל דאף דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא עד הנץ החמה ועדיין זמן שכיבה הוא ע"פ הדחק כדאיתא בברכות ט' מ"מ לענין ברכת המפיל נראה דעבר זמן שהרי אינו יכול לומר השכיבנו אחר עה"ש כדאיתא שם בגמרא וממילא בעינינו ג"כ אינו יכול לומר שתשכיבני לשלום שאין עוד הזמן של תחלת שכיבה אלא סוף שכיבה כפירש"י שם"), עי' **מהרש"ג** (ח"ד סי' ה'), "שטוב יותר שלא לברך כיון שהוא כבר יום".

2. מראי מקומות – אשל אברהם (בוטשאטש, ריש הסי', "להסתפק"), בירור הלכה (או"ח על סעי' א', עמ' ר"ס).

1. אחר נץ החמה.

1. רבבות אפרים (ח"א סי' ק"פ) – "כשהי' ניעור כל הלילה והולך לישון אחר נץ החמה נשאלתי אם מברך המפיל והשבתי דמבואר בשו"ת קרן לדוד סי' ס' דבירך אז בלי שו"מ".

2. נכנס לישון ביום ואפי' ביהשמ"ש, ושינתו תמשך לתוך הלילה.

1. בצל החכמה (ח"ה סי' קס"ו) – "נכנס לישון ביום ואפי' ביהשמ"ש אעפ"י ששינתו תמשך לתוך הלילה, לא יברך המפיל".
 2. רבבות אפרים (ח"ז סי' פ' ד"ה ומעתה) – "במי שהולך לישון סמוך ללילה אם יכול לברך המפיל מבעוד יום, דיש מקום גדול שיהא חייב לברך המפיל, דהא לפמשנ"ת בזה עתה, איכא ב' דינים בברכת המפיל, חיוב ברכת השבח של הלילה, וחיוב ברכת השבח על הנאת שינה, ושייך שיהא זה בלא זה, וא"כ ה"ה במי שהולך לישון סמוך ללילה, אף דאין שייך שם הך דינא דברכת השבח דלילה. הא מ"מ איכא הך ברכה דברכת השבח על ההנאה ויהא חייב לברך".

ד [ז] זמני השנה.

א. בתוך הסוכה.

1. רק קר"ש והמפיל.

א) אבני נזר (שם משמאל מועדים סוכות שנת תרע"ד ד"ה והנה) – "ששמעתי מכ"ק אבי אדומו"ר זצלה"ה שאין לקרות ק"ש שעל המטה בסוכה אלא פרשה ראשונה לבד כמו בליל שמורים. וכמו למטה כן למעלה אין להם יכולת להכנס ולקטרג. וזהו כיון דיתבו בסוכות הא אשתזיבו מן מקטרגא".

ב) הו"ד בפסקי תשובות (הע' כ"ט, סי' תרל"ט הע' כ').

2. מחמיר: ככל הלילות.

א) בית מתתיהו (אבני דרך חי"ב סי' קכ"ג הע' ה' ד"ה וכן, עמ' רפ"א) – "שודאי אי"ז להלכה (שיפטר מק"ש בסוכה). וכן מוכח מהרמ"א בהל' פסח דהזכיר כן לענין ליל הסדר, ומ"ט לא הזכיר ג"כ לענין סוכות שהישן בסוכה א"צ לומר כל סדר ק"ש על המיטה, כמו שכתב לענין ליל הסדר. וע"כ לא ס"ל כן לענין סוכות. וביותר אף בהל' פסח רבים מהפוסקים לא ס"ל כרמ"א, וס"ל שיש לומר כל סדר ק"ש על המיטה כבכל לילה".

3. מראי מקומות – אבני דרך (חי"ב סי' קכ"ג).

א) מחקרי ארץ (אבני דרך חי"ב סי' קכ"ג ד"ה וכתב, עמ' רפ"ב) – "נראה שבסוכה יש לקרוא כל הג' פרשיות, אבל ברכת המפיל אין לברך".

ב. ליל הסדר של פסח: ליל שימורים.

1. רמ"א (סי' תפ"א סעי' ב'), לבוש (סי' תפ"א סעי' ב'), סי' תפ"ו סוף סעי' א') – "ונוהגים שלא לקרות על מטתו רק פרשת שמע, ולא שאר דברים שקורין בשאר לילות כדי להגן, כי ליל שימורים הוא מן המזיקין".

א) בשני לילות [בחול] – לבוש (סי' תפ"א סעי' ב'), מקור חיים (קיצור הלכות על רמ"א סעי' ב'), פמ"ג (סי' תפ"א א"א ס"ק ב'), ערה"ש (סי' תפ"א סעי' ד').

1) מראי מקומות – נטעי גבריאל (פסח ח"ב פרק ק"ז סעי' י"ז), פסקי תשובות (הע' כ"ט, סי' תפ"א סוף אות ב').
 ב) חייב לברך המפיל – מהרי"ל (מנהגים, סדר ליל שני של פסח אות ב'), "בליל פסח יקרא אדם בפני מטתו ברכת המפיל חבלי שינה וקריאת שמע", מהר"י וויל (סוף סי' קצ"ג, "ויברך המפיל כו' ויקרא פרשה ראשונה של ק"ש"), מג"א (סי' תפ"א ס"ק ב'), "ואם קראה בב"ה בלילה א"צ לקרות רק פ' שמע כיון שמוזכרת להדיא בגמ' פ' הרואה וכו' מהרי"ו דצ"ל ברכת המפיל", מקור חיים (קיצור הלכות על רמ"א סעי' ב'), א"ר (סי' תפ"א ס"ק ג'), סי' תפ"ו ס"ק ו', א"ז שם ס"ק ו'), גר"ז (סי' תפ"א סעי' ב'), ערה"ש (סי' תפ"א סעי' ד'), מ"ב (סי' תפ"א ס"ק ד'), "וצריך לברך ברכת המפיל", נטעי גבריאל (פסח ח"ב פרק ק"ו סעי' ב'), אשי ישראל (פרק ל"ה סעי' ט"ו).

2. מחמיר: ככל הלילות.

א) גרי"ז (הגדה של פסח מבית לוי עמ' רנ"ח אות ד') – "מ"ן הגרי"ז היה נוהג לומר גם בליל שימורים לומר בק"ש שעל המטה כל ג' הפרשיות".

ב) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון פ"ח עמ' צ"ו סוף טור ג') – "שאלה: איך נהגו החזו"א והקה"י בק"ש על המטה בליל הסדר, אם קראו הכל כמו בכל השנה, או רק פ"ר שמע כמש"כ הרמ"א סי' תפ"א ס"ב, ואיך נהג מ"ן שליט"א. תשובה: ככל הלילות".

3. בני ספרד לא מחלקים.

א) בן איש חי (שנה א' פר' צו אות ל"ח) – "צריך לומר ק"ש על המטה עם הפסוקים הנוהגים בכל לילה כסדר רבינו האר"י ז"ל. ואם הוא ניעור עד אחר חצות יאמר אותה מעט קודם חצות".

ב) כה"ח (סי' תפ"א ס"ק י"ג) – "אמנם הרב בן א"ה ...".

ג) שו"ע המקוצר (סי' צ' סעי' כ"ב, הע' נ"ד) – "ומה שנוהגין האשכנזים שאין קורין כל סדר קרית שמע שעל המטה רק פרשת שמע וברכת המפיל, להורות שהוא ליל שמורים מן המזיקין ואין צריך שמירה, אינו נהוג אצלנו, אלא אומרים כבשאר ימים".

ד) הלכה ברורה (סעי' י"ד, חי"ב עמ' רע"א).

4. מראי מקומות – מחקרי ארץ (ח"ו סי' קנ"ה), ברכת איתן (קר"ש על המטה, סי' ט' סעי' ס"א [עמ' תק"צ]), אבני דרך (חי"ב סי' קכ"ג הע' ה' ד"ה ועוד, עמ' רפ"א).

(א) מקור חיים (קיצור הלכות על רמ"א סעי' ב') – "והרגיל לקרות כל ק"ש בכל לילה אל ישנה נ"ל".

ג. ליל תשעה באב.

1. רק פר' ראשונה והמפיל.
(א) הגר"ח"ק זצ"ל (קרא עלי מועד פרק ח' הע' ל"ג) – "כמדומה שא"א רק פרשה ראשונה בידך והמפיל".
(ב) הגר"ח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק נ"ג אות ז') – "בק"ש שעל המיטה אומר רק שמע ישראל, ואהבת, בידך, ברכת המפיל".
2. מיקל [מה שרגילים לומר כל לילה].
(א) משנה הלכות (אליבא דהלכתא גליון צ"ח עמ' מ"ז טור ב') – "דק"ש שעל המטה בליל ת"ב אומרים מה שרגילים לומר כל לילה".
(ב) הגר"ח"פ"ש זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון צ"ח עמ' מ"ז טור ב') – "דק"ש שעל המטה בליל ת"ב נוהגים לומר כרגיל את כל מה שכתוב בסידור".
- ג) רבבות אפרים (ח"א סי' ש"פ אות ד') – "נראה דבליל תשעה אומרים ק"ש שעל המטה, ואף שזה תלמוד תורה. אבל הלא בתפילה מזכירין, ואין חשש וטעמו היות שזה מסדר התפלה".
- ד) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון צ"ח עמ' מ"ז טור ב') – "דק"ש שעל המטה בליל ת"ב אומרים כרגיל, דזה יותר חיוב מאמירת פרשת קדש וכו' וק"ש בהנחת תפילין".
- ה) קובץ הלכות (בין המצרים פרק כ' סעי' ט"ז) – "וכן הרגיל לומר כל סדר קריאת שמע שעל המטה, יכול לאומרו גם בליל תשעה באב".
- ו) תשובות והנהגות (אליבא דהלכתא גליון צ"ח עמ' מ"ז טור ב') – "דק"ש שעל המטה בליל ת"ב נוהגים לומר כרגיל את כל מה שכתוב בסידור".
- ז) נטעי גבריאל (בין המצרים פרק נ"ו סעי' א', הע' ב') – "מי שנוהג לומר לפני קר"ש שעל המטה ארבעה פרקים הראשונים מספר תהלים, יכול לאמרם בליל ת"ב, ובן מותר לומר כל סדר ק"ש שעל המטה ופסוקי ויהי נועם. [דאומרים אותו מטעם אחר בשביל שמירה מן המזיקין שפיר אומרים אותו, וראיתי מי שמהסס בזה ולדעתי פשוט כן]".
- ח) הגר"ע איוערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא גליון צ"ח עמ' מ"ז טור ב') – "דק"ש שעל המטה בליל ת"ב נוהגים לומר כרגיל את כל מה שכתוב בסידור".
- ט) הלכות ומנהגי בין המצרים (פרק ז' סעי' מ"ו, הע' ס"ה [עמ' קנ"ו]) – "ק"ש שעל המטה אומר כדרכו. [כן פשוט לפי שהוא פסוקי דרחמי דרך בקשה, ואומרים אותו בכל יום כדרכו]".
- י) שערי נחמה (שער ד' פרק ה' אות ח', עמ' צ"ו) – "מותר לומר כל סדר ק"ש שעל המטה כמו בשאר הימים, כי דינה כמו כל תפילות היום שמותר לאומרם אף שיש בהם פסוקים. אמנם, מי שלא אומר תמיד את כל הפסוקים אלא מקצר בהם, נראה שגם בט"ב לא יאמר הכל אלא כפי מה שהוא רגיל לומר".
3. מראי מקומות – ג' שבועות (ארטסקרול, עמ' קמ"ט, פרק ח' הע' ט"ו), אשי ישראל (פרק ל"ה סעי' י"ז).
(א) יסוד ושורש העבודה (שער ט' פרק י"ב) – "וילמוד עד חצות לילה ובחצות יעשה התקון וילמד אח"ז מעט ויקרא ק"ש שעל המטה ויישן כדי שלא יתנמנם למחר בקינות".
(ב) חוט שני (קרא עלי מועד פרק ח' הע' ח') – "שכל מה שכתוב בשו"ע או"ח סי' רל"ט לומר בק"ש שעה"מ מותר לו' בט"ב דחשיב כסדר היום אבל פרשה ב' וג' של ק"ש ושאר ההוספות שבסידור - לא".

ד. מראי מקומות.

1. רב פעלים (ח"א סוד ישרים ריש סי' י"ד) – "דמתבאר מדברי רבינו הרש"ש ז"ל, בנה"ש דף ע"ב סוף ע"א, דאין לומר ברכת המפיל מליל ב' דר"ה עד שמיני עצרת".

ה) מקום אמירה.

א. סדר ק"ש שעל המטה אחר מעריב: לא סמוך לשינה.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (אשי ישראל תשובה רפ"א) – "אדם שידוע שיוכל לכוון יותר אם יאמר כל הסדר של ק"ש שעל המטה מיד לאחר תפילת ערבית (ודעתו לישון עוד כמה שעות), האם יכול לעשות כן שיאמר קודם כל סדר התפילה שתיקנו, וסמוך לשינה יאמר רק ק"ש וברכת המפיל. תשובה: אין לעשות כן.

ב. אמירת ק"ש על המטה כשהוא עדיין בבית הכנסת סמוך לשינה.

1. מקור חיים (קיצור הלכות על סעי' א' ד"ה לקרות) – "לקרות בחדר משכבו עדיף, רק באינו נקי קורא בחדר הנקי".
2. הגר"ש דבליצקי (זה השלחן ח"א סי' רל"ט) – סימן רל"ט ס"א ומברך המפיל וכו' צ"ע שלא הזכר בפוסקים אי שייך פה ג"כ ענין שינוי מקום דהיינו שבירך המפיל בחדר אחד והולך לישן בחדר אחר (כפי מ"ש הפו' דבבה"נ יש ליהזר לכתחילה גם מחדר לחדר ורק בדיעבד שרי כבסימן קע"ה סקל"ט) ולכתחילה אולי יש ליהזר בזה לברך בחדר שישן שם ושלא יצא ממקומו (אפילו על דעת לחזור אחר הברכה לפני השינה) או שיהיה".
3. הגר"שז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ג ס"ק כ"ד) – "בחור הרוצה לברכה בביהמ"ד, ולא בחדר השינה, כדי שלא יפריעוהו וכדו', שפיר דמי".

4. הגר"ק זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' קל"ט) – "שאלה: האם שפיר דמי לומר ק"ש שעל המיטה, סמוך למטתו, כשעדיין לא נמצא על מטתו, כגון החושב שאם יאמרנה בבית הכנסת אחר גמר לימודו בלילה, יאמרנה יותר בכוונה (וכמובן לא ידבר יותר עד השינה), האם שפיר למיעבד הכי או לא. תשובה: יכול".
- הגר"ק זצ"ל (נזר החיים עמ' קס"ז אות י"ד) – "האם שינוי מקום אסור בק"ש שעל המטה, כגון אם בירך בחדר אחד המפיל והולך לישון בחדר אחר. תשובת מרן שליט"א: אין שום חשש בזה".
5. רבבות אפרים (ח"א סי' ק"פ, עי' ח"ז סי' פ' ד"ה והנה) – "שאפשר לברך המפיל בחדר זה וללכת לישון בחדר אחר. וכן ראיתי בציץ אליעזר ח"ז סי' כ"ז אות ג' שדן בזה ודעתו דיכול לברך בשינוי מקום".
6. זה השלחן (ח"א או"ח סי' רל"ט, ח"א או"ח סי' רל"ט ד"ה ולכן) – "ומברך המפיל וכו'. צ"ע שלא הוזכר בפוסקים אי שייך פה ג"כ ענין שינוי מקום דהיינו שבירך המפיל בחדר אחד והולך לישון בחדר אחר (כפי מ"ש הפו' דבבה"נ יש ליהדר לכתחילה גם מחדר לחדר ורק בדיעבד שרי כבסימן קע"ח סק"ט) ולכתחילה אולי יש ליהדר בזה לברך בחדר שישיש שם ושלא יצא ממקומו (אפילו על דעת לחזור אחר הברכה לפני השינה) או שיהיה דעתו בשעת הברכה לישון בחדר אחר או לצאת ולחזור, דדעתו בשעת ברכה מועיל מחדר לחדר. וצ"ע בכל זה".
7. תשובות והנהגות (ח"א ריש סי' קצ"ח) – "יש להסתפק אם שנוי מקום אסור בברכת המפיל, והיינו אם אומר בחדר אחר ק"ש והמפיל, ואחר כך הולך לחדרו לישון אם כיון שזהו שנוי מקום מחדר לחדר, אסור לכתחילה. ומסברא נראה שלא מצינו דין שינוי מקום אלא בברכת הנהנין או מצות שיסודם על החפץ גופא, אבל בברכת הודאה צריך לכתחילה לסמוך, אבל לא מצינו בזה דין שינוי מקום וצ"ב בפוסקים. (עיין במ"ב רל"ט ס"ק ד' שאם תאב לשתות לא ישתה אם כבר אמר המפיל כי יפסיק בין ברכה לשינה, אבל בעה"ש רל"ט ס"ק ו' שאין כאן דין הפסק בין המפיל לשינה רק להסמיכה כפי האפשר, ולכן אומרים פוסקים אחרי המפיל, ויש לדון מזה כאן)".
8. תפילה כהלכתה (פרק כ' סעי' כ"א) – "אין כל מניעה מאמירת ק"ש שעל המיטה במקום שאין מתכוונים לישון שם, ואין בכך חשש הפסק מדין שינוי מקום".

ג. מטוס.

1. מראי מקומות – תורת הדרך (פרק ה' סעי' כ"ו).
 א) באהלך באמיתך (פרק י"ב סעי' א', סעי' ב') – "נוסע באוירון, ובלילה מכבין בו האורות כדי לתת אפשרות להנוסעים לישון, והוא יושב במקומו ונשען לאחוריו בכוונה לישון. יקרא תחילה קריאת שמע שעל המטה, ויברך המפיל...".
 ב) באר משה (ח"ז קונ' עלעקטריק סי' קי"ד אות ג') – "הישן באוירון שינת לילה, לא מושכב רק בדרך ישיבה על הכסא שיושב שם, מי שרוצה ישן שינת קבע בודאי חייב לברך ברכת המפיל, גם אם יתעורר באמצע השינה מחמת גרוע משכבו, היינו ישיבתו, אבל מי שאין בדעתו לישון רק חטפתו שינה על זמן מה אינו מברך ברכת המפיל, כ"ש מי שאינו ערב עליו השינה וק"ו מי שמזיק לו קצת שינה כזו, ויותר ה' ניחא ל'י שלא לישן איש זה לא יברך ברכת המפיל הגם שמרגיש בעצמו שבע"כ ישן קצת. כשישן ביום גם שינת קבע לא יברך המפיל דגם בביתו אם ישן ביום אפילו שינת קבע אין לו לברך ברכת המפיל".

ד. פרקדן.

1. עי' אה"ע סי' כ"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ו) הברכה.

א. נוסח הברכה.

1. עם שם ומלכות.

א) כפ החיים (ס"ק ז') – "הנה בגמ' ובכל הפו' ראשונים ואחרונים הביאו ברכה זו בהזכרת השם וראיתי אנשים שנוהגים לברך בלא הזכרת השם וכן ראיתי בסידור שכתבו שם ויש נוהגים לברך בלא הזכרת השם אבל לא ראיתי כפי' מי שיאמר כן וכיון שכן חזרנו לכלל דהא דאמר' פוק חזי מאי עמא דבר היינו דוקא היכא שהלכה רופפת בידך אבל כשידעין דהלכה לברך אין לא ראינו ראייה. וכי תימא שמא לא ישן והוי ברכה לבטלה כאשר ראיתי אומרים הא דחה זה הרב שכנה"ג דליתא לטעם זה משום דברכת המפיל היא על טבע השינה ועל מנהגו של עולם אפי' שלא שמע קול תרגול וא"כ נקטינן לברך. בירך את אברהם דף ק"ב ע"א וע"ב, והביאו היפ"ל או' ב' וכתב דמנהגו היה בתחילה לברך בלתי הזכרת השם אבל אחר שראה את דברי בירך את אברהם הנז' נהג כדבריו והשיג על סידור בי"ע ועו"ש. וכן ראוי לנהוג דכיון שנזכר בגמ' ובדברי האר"י ז"ל אין לחוש לספק ברכות. אמנם בעשי"ת נסתפק הרש"ש ז"ל בס' נה"ש אם לברך וע"כ נראה דיש לברך בלי שו"מ. וכן בימי העומר ובליל שבת נראה ג"כ לברך בלי שו"מ כיון שאין מסתלקין המוחין כידוע. מיהו המברך גם באלו הימים אין מזניחין אותו כיון דע"פ הפשט יש לברך כמו שמברך המעביר ודוק".

ב) יביע אומר (ח"ח או"ח סי' י"א אות ל', ח"ט או"ח סי' ק"ה אות קי"ז) – "בברכת המפיל בסידורים האחרונים השמיטו מהברכה שם ומלכות, ואנן קי"ל (ברכות מ ב) כל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה. וכל הראשונים העתיקו הברכה בשם ומלכות, וכבר הארכתי בזה בס"ד בשו"ת יחווה דעת ח"ד (סימן כא), והעלתי שכל ההולך לישון קודם חצות לילה חייב לברך ברכת המפיל בשם ומלכות, ואפילו אם יש לחוש פן לא יישן, לא היא ברכה לבטלה, שהיא כברכת שבת והודאה על מנהגו של עולם. וכ"כ ידידנו המנוח הרה"ג ר' עמרם אבורביע ז"ל שיש לאומרה בשם ומלכות וכן מנהגם. ולכתחלה יש להשתדל לבל יפסיק בדיבור אחר שבירך ברכת המפיל, זולת בפסוקי קריאת שמע ושאר פסוקים שבסידורים, וכן שיר של פגעים (שבועות טז ב). ובכל זאת אם עבר ודיבר אחר ברכתו, אין ברכתו לבטלה, ואינו צריך לחזור ולברך שנית סמוך לשינתו. וההולך לישון אחר חצות לילה, הואיל ונחלקו בזה המקובלים, יאמרנה בלא שם ומלכות. ע"ש".

- יחיה דעת (ח"ד סי' כ"א) – "בסיכום: ברכת המפיל שאומרים עם הקריאת שמע שעל המטה צריך לאומרה בשם ומלכות, ויש להשתדל בכל עוז שלא להפסיק בדיבור בין הברכה לשינה, זולת בפסוקי קריאת שמע ושאר פסוקים שבסידורים. ואם עבר ודיבר, אין ברכתו לבטלה, ואינו צריך לחזור ולברך כלל".
- ג) בירור הלכה (או"ח על סעי' א' ד"ה מנהג, עמ' רס"א) – "מנהג אנשים הנזכר גם בסידורים מסוימים שלא לברך המפיל בשם ומלכות אין לו תוקף מנהג ואין לחוש לו כלל (כה"ח ס"ק ז', וכ"נ מהמשנה ברורה)".
- ד) ילקוט יוסף (סעי' א', קיצור שו"ע סעי' א').
- ה) הלכה ברורה (סעי' ו', חי"ב עמ' רנ"ב) – "הנכנס לישון על מטתו בלילה, צריך לברך בשם ומלכות".
2. בלי שם ומלכות.
- א) ישכיל עבדי (ח"ח או"ח סי' כ"ב אות י"א) – "אנו נוהגים לא לברך כפי שכ' הבא"ח ש"א בפ' פקודי וז"ל ... ומטע"ז גם אנחנו נהגנו לא לברך ודלא כהרב ברך את אברהם שהביא הכה"ח בסי' רל"ט או"ז שבא בנו"ט משום שעל מנהגו של עולם שהוא טבע השינה הוא מברך כמו ברכת הנותן לשכוי וכו', דאה"ר, כאן בברכה זו הוא אומר בפירוש המפיל חבלי שינה על עיני, היינו דעל עצמו הוא המברך, ול"ש לומר על מנהגו של עולם בזה כמו הנותן לשכוי וכו' שאינו מזכיר לנוכה, והדברים ברורים ודוק".
3. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ז סי' פ' ד"ה ומעניין).
- א) בן איש חי (שנה א' פר' פקודי סעי' י"ב) – "ברכת המפיל נתקנה בשם ומלכות, וכן צ"ל כפי דברי רבינו האר"י ז"ל, אך יש נוהגים שאין מברכים אותה בשם ומלכות, וכן מנהגי ומנהג א"א ז"ל, והטעם מפני החשש שמא יהיה מוכרח להפסיק באיזה דברים שיהיה מוכרח לדבר בהם. וכתבתי לידידינו הרה"ג מהר"א מני נר"ו להודיעני מנהג החסידים בעה"ק תוב"ב, וכתב לי דהרוב אינם מברכים בשם ומלכות. עוד כתב שראה בכתב רבי אברהם אלזרקי ז"ל שכתב ראיתי גדולים בישראל שאינם מברכים ברכה זו מטעם שמא יצטרכו להפסיק בדיבור, ויש כמה פוסקים דס"ל שאם פסק הוי ברכה לבטלה ועיין פתח הדביר ח"ב סי' רל"ט עכ"ד נר"ו. ועל כן נראה להורות שכל אחד יעשה כמנהגו בזה. ואזהרה גדולה להמברכים שישתדלו מאד לעמוד על עצמם שלא להפסיק בדיבור בין ברכה לשינה היכא שלא באה להם השינה תכף. וגם החושש ואינו מברך בשם ומלכות יזהר להרהר שם ומלכות בלבד".
- ב) אור לציון (ח"ב פרק ט"ו סעי' י"ב) – "תשובה. מעיקר הדין ברכת המפיל יש לאומרה בשם ומלכות, ומכל מקום מי שנוהג לאומרה בלא שם ומלכות, ימשיך לאומרה בלא שם ומלכות".

ב. טעה בברכת המפיל ואמר סיום הברכה כשאוחז באמצעה.

1. הגר"ח (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' מ"א) – "טעיתי ואמרתי בברכת המפיל 'בא"י המפיל חבלי וכו', ובמקום להמשיך יה"ר וכו' אמרתי 'בא"י אלקינו מלך העולם! איך אתנהג עכשיו, להתחיל מראש, או לסיים 'המאיר לעולם כולו בכבוד'. תשובה: תאמר בשכמל"ו ותמשיך הברכה".

ג. ברכת המפיל: קודם קר"ש או אחר קר"ש.

1. קודם קר"ש.
- א) ילקוט יוסף (סעי' א', סעי' ה', קיצור שו"ע סעי' ה') – "מנהגינו לברך ברכת המפיל קודם קריאת שמע, ולא ההיפך. ואין מברכים על קריאת שמע שעל המטה ברכת אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרוא קריאת שמע. [ילקוט יוסף, ברכות עמ' תרסז]".
2. אחר קר"ש.
- א) מג"א (ס"ק ב').
- ב) באה"ט (ס"ק ב') – "מ"א".
- ג) עי' קיצור שו"ע (סי' ע"א סעי' ד') – "ואולם ברוב הסידורים נדפס ברכת המפיל קודם קריאת שמע, ויותר טוב לומר ברכת המפיל בסוף, שתהא הברכה סמוכה לשינה, ויאמר קריאת שמע עם המזמורים קודם שהולך למטתו, וברכת המפיל יאמר כשהוא על מטתו".
- ד) עי' מ"ב (ס"ק ב') – "ומברך המפיל וכו'. מלשון השו"ע משמע דברכת המפיל אומר אחר ק"ש כדי שתהא הברכה סמוכה לשינה ומה שקורא אח"כ יושב בסתר ואינך כיון דהוי משום שמירה לא הוי הפסק [ויש מדקדקין לברך המפיל בסוף אחר כל הפסוקים] ויש מאחרונים שהסכימו שיברך ברכת המפיל קודם ואח"כ ק"ש ויתר פסוקי דרחמי (כמו שנדפס בסידורים) ונראה דלמעשה יתנהג האדם כפי טבעו דהיינו אם טבעו להרדם באמצע ק"ש טוב יותר שיקדים ברכת המפיל מה דאפשר ואם אין טבעו לזה **טוב יותר לאחר ברכת המפיל עד לבסוף**".
3. מראי מקומות.
- א) ח"א (כלל ל"ה סעי' ג') – "יש מברכין ברכה זו קודם קריאת שמע, ויש מברכין אחר קריאת שמע".

ד. בעמידה.

1. צריך עמידה.
- א) מהר"ם מרוטנברג (תשב"ץ קטן סי' ר"ס) – "כשהר"ם ז"ל קורא את שמע לפני מטתו ... ואומר המפיל חבלי שינה כו' בעמידה".
- ב) דעת תורה (על סעי' א' ד"ה ומברך) – "תשב"ץ".
2. לא צריך.
- א) עי' א"ר (ס"ק ג') – "ראיתי בתשב"ץ [קטן] סימן ר"ס זה לשונו, ואומר המפיל חבלי שינה וכו' בעמידה ע"כ, וראשונים ואחרונים לא הזכירו זה".
- ב) עי' שעה"צ (ס"ק י') – "ומכל מקום המרגיל עצמו לקרותה בישיבה או בעמידה טוב יותר, דהקוראה בשכיבה מצוי שנרדם באמצע הקריאה ומפסיד ברכת המפיל".

ג) דרכי חיים ושלום (אות שמ"ח) – "המפיל בירך אפי' אחר חצות. ובעת שכבר הי' שוכב על מטתו קודם השינה".
 ד) משנה הלכות (ח"ז סי' ל"ג) – "ובדבר אשר מצא בדעת' שהביא בשם תשב"ץ קטן סימן ר"ס דברכת המפיל בעמידה וצ"י לעי' בפמ"ג סימן ת"צ סק"א וז"ל, ועיין א"ר והכלל כל ברכה שאין הנאה לגוף בעמידה משא"כ שחיטה חלה וק"ה אף שחוב עליו דומין לנהנין עכ"ל, ומספקא ליה אי יכול לומר דהמפיל נמי דומה לברכת הנהנין על השינה ע"כ. לפום ריהטא הי' נראה דמהיות טוב יעשה כמהר"מ בתשב"ץ הגם דיכילנא לפרש דמהר"ם נמי לא אמר לחיובא אלא כתב שמהר"ם הי' נוהג לעמוד בשעת הברכה אבל ליכא חובה ואף שאין הכרח מ"מ כיון שלא ראינו להפוסקים שהביאו כן מסתמא הכי פירשו בו דאינו אלא למנהג ולא לחיוב. שוב ראיתי בא"ר סימן רל"ט אות ג' וז"ל, ראיתי בתשב"ץ סימן ר"ס ז"ל ואומר המפיל חבלי שינה וכו' בעמידה ע"כ וראשונים ואחרונים לא הזכירו זה ע"כ נראה דכבר ראה מה שראה הדעת וס"ל דאינה הלכה דהראשונים והאחרונים לא הביאוהו וכה"ג השמטה הוה ראייה א"כ אינה הלכה ודו"ק".

ה) רבבות אפרים (ח"ה סי' קע"ט) – "דלהלכה לא בעי עמידה בברכת המפיל ולכאורה הדין נפשט ופשוט".
 ו) הגר"ח"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שע"א אות שנ"ב) – "בק"ש שעל המיטה, האם צריך לומר את ברכת המפיל בעמידה. תשובה: לא".

ז) חשוני חמד (ברכות דף ס:) – "דהתשב"ץ קטן (הו"ד בדעת תורה סימן רלט) בסימן ר"ס כתב, שרבו מהר"ם מרוטנברג זצ"ל היה מברך ברכת המפיל בעמידה. ויתכן שנימוקו הוא משום דסובר דברכת השבח בעמידה. והנה אנחנו לא נוהגים כך, ויתכן משום שאנו רוצים להסמיך את ברכת המפיל לשינה אבל מהר"ם מרוטנברג לא חשש לכך ולכן בירך בעמידה כדין ברכת השבח".
 ח) ישראל במעמדם (פרק כ' סעי' כ"ט) – "יש נוהגים לברך ברכת המפיל בעמידה, אבל מ"מ אין זה אלא חומרא בעלמא, ומעיקר הדין מותר לברכו גם בשיבה או בשכיבה".

ה. האם צריך ברכה בכל עת שהולך לישן.

1. כן – שערי תשובה (ס"ק א'), בה"ל (ד"ה סמוך).
2. מראי מקומות – בה"ח (ס"ק ח').

ו. שינת עראי: אם מותר לישון קצת בלי המפיל.

1. אשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' א' ד"ה מה) – "מה שנוהגים לישן ארעי בלי ברכת המפיל, נראה שסומכים את עצמם על שמסתמא דעתם בברכת המפיל על כל השינות שמאז עד שינת קבע שבליילה שאחריה, שבלאו הכי מפסיקין כמה פעמים בתוך השינה, וכמו שאין תקנה דברכה זו כי אם על שינת לילה, כן גם כן לא נתקנה רק על שינה דקבע שבליילה וחוז' לזה טפל לה, אך מכל מקום מצד חשש הנאה מעולם הזה בלא ברכה, נכון להרהר על כל פנים הברכה גם קודם שינת ארעי שבליילה, וכמו שכתבתי במקומות רבים שהברכה שבהרהור היא מצטרפת רק לטובה".
2. רבבות אפרים (ח"ז סי' פ' ד"ה והנה), תפילה כהלכתה (פרק כ' הע' ג') – "והנה לדעת הרה"ג ר' חיים פנחס שיינברג שליט"א [זצ"ל] מברך המפיל אפילו אם מתכוין לישון כמה דקות בלילה, אבל לרעת הרה"ג ר' אבא שאול שליט"א [זצ"ל] אין לברך אא"כ עומד לישון שעה אחת לפחות ע"כ".
3. הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' כ"ח) – "האם המפיל היא כמו ברכת הנהנין שאסור לישון בלי לברך, או שמותר לישון קצת ורק אח"כ לברך (כשיש סיבה). תשובה: שינת עראי מותר".
4. הגר"ח"ק זצ"ל (עלי שיי"ח עמ' קכ"א אות א') – "שאלה: כשישן שינת עראי בלילה (ולא במטה) האם חייב לומר ברכת המפיל. תשובה: ראוי לומר".
4. מראי מקומות – הלכה ברורה (סעי' י"ג, ח"ב עמ' ע"ר), פסקי תשובות (אות א').

ז. המסתפק אם אמר המפיל כיצד ינהג.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' ל') – "בספק אם אמר המפיל וחבירו מוציאו, האם יענה אמן משום הפסק [על הצד שכבר בירך המפיל]. תשובה: מסתבר שלא יענה אמן".

ח. חשש שלא נרדם.

1. רב פעלים (ח"א סוד ישרים סי' י"ד ד"ה ועוד) – "ועוד נמי דאפילו בכל לילה יש הרבה חסידים שאין מברכין המפיל בשם ומלכות קודם השינה, דחוששין שמא יפסיקו בדיבור בין הברכה לבין השינה".
2. הגר"ח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ו אות ד') – "באופן שמסתפק אולי לא יוכל להירדם, אינו אומר ברכת המפיל. פעם אחת אמר מרן המפיל ולא נרדם, והמתין עד הבוקר ואז נרדם מעט, אמנם בגלל זה איחר את תפילת שחרית כותיקין...".
3. תשובות והנהגות (ח"ד סי' נ"ז) – "ומה שמביא מנהג גאוני בריסק שלא בירכו 'המפיל' מחשש שמא לא יישנו והוה ברכה לבטלה, ומצייין גם מכמה אדמור"ם שלא אמרו, לא ידעתי היאך נוכל לעקור דינא דגמרא וש"ע, ואטו רק היום נתחדש החשש רחוק שמא לא יישן, ומיהו אולי ברוב התמדתם הרהרו בתורה תמיד, ולא נחו לישון, אלא דממילא נפל עליהם חבלי שינה מאפיסת כוחות מאליו, וסברו דהברכה תיקנו דוקא כשהולך לישון ומצפה לכך ובזה יכול לברך שמיד מתחיל חבלי שינה, ולא לדידהו ודכוותיהו וצ"ב".

ט. ליל שבת: נוסח רבש"ע הריני מוחל לכל מי שהכעיס וכו'.

1. אין אומרים.
- א) כה"ח (ס"ק ב') – "ובשבת ויו"ט לא יאמר רבש"ע ויה"ר רק יתחיל השכיבינו".

- (ב) פסקי תשובות (אות ד' ד"ה ובמטה) – "נוסח רבש"ע הריני מוחל לכל מי שהכעיס וכו' המופיע בנוסח הכללי אין לומר בשבת ויו"ט".
2. אומרים.
- (א) חזון עובדיה (ברכות, עמ' תקי"א ד"ה עוד) – "בכף החיים ... והנה המקור של אמירת רבונו של עולם הנז', הוא מחכמי הש"ס ... וכן עיקר".
- (ב) ברכת יהודה (ח"ב סי' כ"א) – "שרשאים לומר בשבת את הנוסח הריני מוחל וסולח וכו', שנוהגים לומר לפני השינה, משום שנוסח קבוע הוא, ודלא כמ"ש להחמיר בזה בספר כה"ח (סי' רלט ריש סק"ב)".
- (ג) ילקוט יוסף (סי' רפ"ח סעי' ו', מהדורת תשע"ג סי' ר"פ סעי' ג', קיצור שו"ע סעי' ז') – "גם בלילי שבתות וימים טובים אפשר לומר קודם קריאת שמע שעל המטה, נוסח רבונו של עולם הריני מוחל וסולח וכו'. וכן נוסח ברכת המפיל. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרסז]".
- (ד) הלכה ברורה (סעי' י"ז).
3. מראי מקומות – אז נדברן (ח"ב סי' כ"א אות ה', השואל), בקשות בשבת (פרק ד' סעי' ו', סעי' ז').
- (א) יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' ס"ב) – "שאלה: כשאדם הולך לישן בליל שבת האם מברכים ברכת 'המפיל חבלי שינה' בשם ומלכות. תשובה: כן. ושאלתי הרי לפי הקבלה לא מברכים ברכת המפיל בליל שבת, וכמו שאחרי חצות לילה אומר רבנו בגלל הקבלה לברך בלא שם ומלכות א"כ ה"ה כאן. וענה מו"ר נר"ו: זה גופו חשש בעלמא, ואפשר לברך בשם ומלכות (כך בערך המגנון)".

ז) שאר תפילות.

א. ג' פרשיות של קר"ש.

1. שלחן שלמה (סעי' ב') – "ומן הנכון לנהוג לקראות ג' פרשיות".
2. קיצור שו"ע (סי' ע"א סעי' ד') – "למצוה מן המובחר".
3. מ"ב (ס"ק א') – "וטוב לומר תמיד כל ק"ש שהיא רמ"ח תיבות [בצירוף אל מלך נאמן] לשמור רמ"ח אבריו".
4. ילקוט יוסף (סעי' ד', קיצור שו"ע סעי' ד') – "הקורא קריאת שמע על המטה, עדיף שיסיים ה' אלו קיכם אמת' כדי להשלים למנין רמ"ח איברים, מאשר יקדים לומר 'אל מלך נאמן' קודם קריאת שמע. ומנהגינו פשוט שאומרים ג' הפרשיות של קריאת שמע, גם בקריאת שמע שעל המטה, ובפרט אם התפללו ערבית מבעוד יום. [ילקוט יוסף ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרסו]".

ב. נוסחאות בק"ש על המטה.

1. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"מ) – "שאלה: בסידורים מודפסים הרבה מזמורים לאומרים בק"ש שעל המטה. האם חייבים לומר כולם, או רק חלקם, ומה לומר ומה לא. תשובה: כ"ז מנהגים, ודעביד כמר עביד וכמר עביד".
- ג. נהג לומר בק"ש שעל המטה נוסח הארוך, אם יכול לשנות.
1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' כ"ד) – "מי שנהג מילדותו לומר נוסח הארוך של ק"ש על המטה כנדפס בסידור, ועכשיו לפעמים קשה לו משום עייפות להאריך, אם יש להקל בכה"ג לומר רק שמע ו'כי בידך וכו' פדית אותי, שמעיקר הדין מי שלומד סגי בהכי. ואע"פ שנהג להאריך, זה היה בילדותו שעדיין לא למד הרבה תורה והיה צריך לומר הכל. תשובה: צריך התרה".
- ד. האומר ק"ש שעל המטה שלא במקום שכיבתו, האם יאמר מימיני מיכאל.
1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' כ"ז) – "כשאומר ק"ש שעל המטה בשעת הליכתו בדרך, האם יכול גם לומר 'בשם ה'... מימיני מיכאל... וכו', או שהענין לומר אותו פסוק הוא דוקא על מקום שכיבתו (ששם נמצא מיכאל בימין וגבריאל משמאל וכו'), ואין שום טעם לומר זה כשהוא מהלך בחוץ. תשובה: יכול לומר".

ה. אל יפתח פיו לשטן - מג"א (ס"ק ז').

1. עי' יו"ד סי' שע"ו סעי' ב' [ערך 'אל יפתח פיו לשטן'], לשיטות ומראי מקומות.

ח) שאר ענינים.

א. הפסק באכילה ושתייה בין ק"ש לשינה.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' כ"ה) – "כתב במשנ"ב שאם קרא ק"ש ותאב לשתות, יכול לשתות ויחזור ויקרא ק"ש. האם דוקא לשתות או שמותר גם לאכול. תשובה: מסתמא אין נ"מ".
- הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' כ"ו) – "והאם לכתחילה אפשר לומר את כל הק"ש (ויהי נועם ויאמר וכו') חוץ מפרשת ק"ש עצמו ויאכל, ואח"כ יאמר פרשת ק"ש עצמו ולישון (כגון אם הולך בדרך ובין כך יש לו זמן להגיד הנ"ל). תשובה: יכול".

ב. אם אחר שקם משינתו חזר לישן.

1. אין צריך לברך המפיל.
- (א) ברכת הבית (שער ל"א סעי' ב') – "ואם אחר שקם משינתו חזר לישן אין צריך לברך המפיל אם בירך קודם שינה ראשונה. זכור לאברהם".

(ב) הגר"ח זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ"ה אות רמ"א, אשי ישראל פרק ל"ה הע' ט"ז) – "מי שאמר ברכת המפיל וישן לערך שעה אחת ונתעורר, ואחר זמן קצר בעוד שהוא לילה, רוצה לחזור ולישן, האם צריך לחזור ולברך המפיל או לא. תשובה: לא".
 (ג) אשי ישראל (פרק ל"ה סעי' ח').

2. מראי מקומות.

(א) קצות השלחן (סי' כ"ז סעי' ט') – "ומי שקם באשמורות ורוצה לישן פעם ב' יאמר ברכת המפיל בלא שם ומלכות רק יאמר ברוך המפיל חבלי וגו' עד ברכת החתימה ולא עד בכלל".

(ב) אבן ישראל (על בה"ל ד"ה סמוך, ח"ט סוף עמ' ע"ב) – "ואני מסתפק במי שניעור באמצע הלילה לאחר שכבר אמר המפיל לפני השינה, ואחרי ד' שעות רוצה לישון שנית לפני עמוד השחר, אי צריך לברך עוד הפעם המפיל, וצ"ע".

ג. הישן ונתעורר אם יחזור ויקרא ק"ש וישן שנית מתוך ד"ת.

1. הגר"ח זצ"ל (אשי ישראל תשובה רפ"ד) – "סי' רל"ט סעי' א ברמ"א (בק"ש שעל המטה) דחזור וקורא ק"ש כמה פעמים, והטעם כדי לישון מתוך ד"ת, ויל"ע אם ה"ה מי שישן והתעורר יחזור ויקרא ק"ש (היינו בלי ברכה). תשובה: לא יקרא".

ד. ההנהגה כשלא נרדם בברכת המפיל.

1. הגר"ח זצ"ל (אשי ישראל תשובה רע"ח) – "סי' רלט סעי' א ברמ"א ובמ"ב ס"ק ז שאם לא נרדם יחזור ויקרא ק"ש או שאר פסוקים, ויל"ע לסוברים ש"ל ברכת המפיל בסוף, ומשום הפסק (מ"ב שם ס"ק ב), האם לדבריהם באופן שלא נרדם שרי לומר אחרי ברכת המפיל, ק"ש או שאר פסוקים. תשובה: לא יאמר".

ה. הישן ביום.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' מ"ב) – "כתב הרמ"א שהישן ביום יאמר קודם שישן ויהיו נועם וכו' וכתב המשנ"ב שאין נוהגין כן. וקשה דבסעי' רלט ס"ק ח כתב המשנ"ב שטוב שיאמר ויהי נועם וכו'. תשובה: הערתי בשו"ה, ואינה קושיא דנהי דאין נוהגין כן מ"מ טוב שיאמר".

הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' מ"ג) – "והאם יאמר גם מה רבו צרי וכו' כי המשנ"ב כתב וגו'. תשובה: לא כתב וגו' רק על פצ"א".

ו. מראי מקומות.

1. יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' ו') – "שאלה: בעל שנרדם בלילה על מיטתו ללא 'קריאת שמע שעל המיטה', האם ראוי לאשתו להעירו כדי שיקרא. תשובה: כדאי, כדי שלפחות יגיד פסוק אחד".

2. הגר"ח זצ"ל (עלי ש"ח עמ' קכ"א אות ג') – "שאלה: האם חייב ללבוש ט"ק בשעה שקורא ק"ש של המטה. תשובה: לא".

3. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

What is the source of the nusach of Kriyas Shema al hamita that appears in our siddurim? How critical is it that one say the entire nusach - when extremely tired for example?

R' Y. Berkovits wrote: Most of it is from Rishonim, maybe Geonim (Rav Amrom possibly), and brought down in the Tur and SA. The MA and MB say that if someone is חולה או אנוס he can just say the ikkur hadin of the first parsha and hamapil. If someone mamash can't keep his eyes open - he's an אנוס. Don't torture yourself.

ט | מה נחשב הפסק אחר המפיל.

א. הרהור.

1. מותר.

(א) הגר"ח זצ"ל (עלי ש"ח עמ' קכ"ב אות ה') – "שאלה: האם מותר להרהר בדברי תורה אחרי שבירך ברכת המפיל. תשובה: הרהור מותר".

2. מראי מקומות – מג"א (ס"ק ו'), א"ר (ס"ק ו'), ערה"ש (סעי' ו'), מ"ב (ס"ק ז'), משנה הלכות (ח"ג סי' ל"ד, לשונו מובא לקמן).

ב. המדבר אחר המפיל אם יחזור ויברך המפיל: בדיעבד אם הפסיק.

1. הגר"ח זצ"ל (אשי ישראל תשובה רפ"ג) – "סי' רל"ט במ"ב ס"ק ז סיים במ"ב דאם כבר בירך המפיל יזהר בזה, כי יפסיק בין הברכה לשינה. והיינו דהמ"ב ס"ל דברכת המפיל אינו על מנהגו של עולם, ע"ש בביה"ל ד"ה סמוך. ויל"ע לדעת המ"ב אם ידבר אחרי ברכת המפיל, אם צריך לברך שנית המפיל. תשובה: לא יברך שנית דפלוגתא היא".

ג. כשדיבר אחר המפיל אם מותר עוד לדבר.

1. הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"מ) – "שאלה: אדם שנכשל ודיבר אחרי המפיל, דיבור שהוי הפסק. האם כשיוסיף עוד לדבר יעבור עוד איסור, או לא. ששמא אחרי שהפסיק, אין איסור עוד להפסיק. (ושמא כל הפסק נוסף, הוא תוספת איסור). תשובה: צ"ע".

ד. שתיה עם ברכה כשצמא האם נחשב הפסק אחר המפיל: כיצד ינהג מי שבירך המפיל וצמא מאוד.

1. יכול לברך.
(א) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ג ס"ק כ"ד, מבקשי תורה סי' רל"ה אות ט"ו) – "מותר לברך אחרי ברכת אשר יצר אם הוצרך לכך, או לאכול ולשתות כשהוא תאב לדבר".
(ב) ילקוט יוסף (סעי' א', קיצור שו"ע סעי' א') – "ואם תאב לשתות אחר שבירך המפיל. רשאי לברך ברכת הנהנין בלא כל חשש".
(ג) פסקי תשובות (אות ג').
2. אין להפסיק.
(א) מ"ב (ס"ק ד') – "ואם תאב לשתות או לדבר איזה ענין נחוץ נראה שמותר אך יחזור ויקרא פרשת שמע אכן אם כבר אמר ברכת המפיל יזהר בזה כי יפסיק בין הברכה להשינה".
(ב) הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"מ) – "שאלה: אדם שבירך המפיל וחש צמאון המקשה עליו להרדם. האם נתיר לו לשתות, (עם ברכה לפניו ולאחריה), ולא יחשב הפסק, בין המפיל לשינה, מכיון שזה מסייע לשינה, (וכמו גביל לתורא). תשובה: אסור".
הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' ל"א) – "שאלה: מי שכבר בירך המפיל ורוצה לשתות (ואם לא ישתה, בין כך לא יוכל לישן כיון שצמא כ"כ) האם ירהר הברכה בלבו (אע"פ שידידיו נקיות). תשובה: אולי.
3. מראי מקומות – שערים המצויינים בהלכה (סי' ע"א ס"ק ב').
(א) הגר"ח"ק זצ"ל (לה' הארץ ומלוואה ח"ב תשובה פ') – "הוה עובדא באחד שבירך המפיל ואח"כ כאב לו הבטן ולא הצליח להרדם ואדם זה ששותה מים עם דבש נרגע לו הכאב ושאל אם יכול לשתות מים ודבש ולברך שהנ"ב ואחד טען לו שמותר שזהו צורך השינה ולא הוי הפסק מה דעת כת"ר. תשובה: צ"ע".

ה. ברכת אשר יצר אחר המפיל.

1. צריך לברך.
(א) פרי השדה (ח"א סי' צ"ג ד"ה וע"ד) – "מי שכבר אמר ברכת המפול קודם השינה שהדין שאסור עוד לדבר שיהי' הברכה סמוך לשינה ממש והוצרך לירד לעשות צרכיו אם מותר לברך ברכת אשר יצר ג"כ או כיון שאסור להפסיק בדבור ... נ"ל פשוט דוודאי מותר ומחוייב לברך אשר יצר ...".
(ב) התעוררות תשובה (ח"א סי' קי"ד) – "האם מותר לברך ברכת אשר יצר ולא הוה הפסק בין ברכת המפיל וק"ש לשינה. ונלע"ד דגוף ברכת המפיל אינה כשאר ברכות הנהנין שצריכה להיות דווקא סמוך לשינה ואסור להפסיק בינה לשינה שאם הפסיק הוה ברכה לבטלה, רק כיון שנופלים עליו חבלי שינה ורוצה לילך לישן מברך ואם הפסיק בינה לשינה לא הוה ברכה לבטלה ... דכתב רמ"א (סי' רל"ט ס"א) דלא יאכל ולא ישתה ולא ישיח אחר שקרא ק"ש על המטה, דבר זה איתא בב"י בשם הכלבו, ושם נקט הטעם משום דכתיב אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו שישן מיד, ובדו"פ שם כתב דפסוקי דרחמי דאנו מוסיפין אין הפסק בין שמע לשינה דצורך הוא להגן ואיננה הפסק, ואם כן אחר שבירך אשר יצר יחזור ויקרא ק"ש ויאמר איזה פסוקי דרחמי וישן וטוב לו".
(ג) באר משה (ח"א סי' ס"ג אות ה') – "בפשיטות".
(ד) עי' אמת ליעקב (הע' רנ"ד) – "הוצרך ליפנות לאחור המפיל יכול לברך אשר יצר, דהרי כבר הפסיק בצאתו ליפנות".
(ה) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ג ס"ק כ"ד) – "מותר לברך אחרי ברכת אשר יצר אם הוצרך לכך, או לאכול ולשתות כשהוא תאב לדבר".
(ו) שרגא המאיר (ח"ח סי' פ"ג אות ב') – "דברי הנהגות מהחזון איש דבר פלא הוא".
(ז) קנין תורה בהלכה (ח"ו סי' קמ"ה, רבבות אפרים ח"ו סי' קכ"ג ד"ה וידידי).
(ח) ציצץ אליעזר (ח"ז סי' כ"ז, חכ"ב סי' ט"ו אות א') – "דשפיר מותר להפסיק בברכת אשר יצר לאחר שבירך המפיל, וכמו כן דאין ההפסק והדיבור ולא ההיסח הדעת מזיק לשוות ברכתו הראשונה ברכת המפיל לבטלה ואין לחייבו לחזור ולברך ברכת המפיל עוד פעם".
(ט) חזון עובדיה (ברכות עמ' ת"ק אות א').
(י) רבבות אפרים (ח"א סי' ק"פ, ח"ו סי' קכ"ג אות א', ח"ז סי' פ' ד"ה ובזה).
(יא) זה השלחן (ח"ב לאו"ח סי' רל"ט) – "שאלה: אם מותר להפסיק בברכת אשר יצר לאחר שבירך המפיל. תשובה: ... אך בבירך והוצרך להפסיק בדבור לאיזה ענין נחוץ או לברך איזה ברכה שנתחייב בה או לענות קדיש וקדושה וכדומה. מותר לו להפסיק אף מיד לאחר הברכה. ויותר טוב שיפסיק היכא שכבר שכב איזה זמן מועט במטרה לישון שמותר לו להפסיק אף שלא ישן. דזוהי שיטת הגר"א".
(יב) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קל"א, ח"ד סי' נ"ז) – "מה שמביא הוראה בשם רבינו החזו"א זצ"ל, שאם אמר המפיל (ולא ישן) ועשה צרכיו אינו מברך ברכת 'אשר יצר', משום דהוי הפסק בין הברכה להשינה, לענ"ד זהו חידוש פלא לבטל תקנתא דרבנן לברך 'אשר יצר' דברכת המפיל אינו כברכת הנהנין שהפסקה מבטל, אלא הברכה היא על חבלי השינה, ולא דוקא על השינה, וברגע שהולך לישון ומצפה לשינה כבר נקרא 'חבלי שינה' ושייך הברכה אפילו עדיין לא נרדם, וע"כ לא הוה הפסק ויכול לברך אשר יצר, ובלשון הגר"א בא"ח ס"ס תל"ב נראה דהא שמברכים המפיל אף שאפשר שלא ישן, הוא דומיא דבדיקת חמץ דמברך אף שלא מוצא חמץ, דכך תיקנו חכמים את הברכה מעיקרא, לברך על ביעור החמץ כאשר הוא מכניס עצמו לבדוק אחר החמץ ולבערו. והכ"נ ברכת המפיל אף דהברכה על השינה גופא, מ"מ זמן הברכה הוא בשעה שהולך לישון, וא"כ אינו רשאי להפסיק באשר יצר בין השינה לברכת המפיל, אבל י"ל כמש"כ דהברכה על חבלי השינה, וכיון דבעצם שכיבתו נכנס לתהליך שיביאנו לידי שינה אתחלתא דחבלי שינה הוי ואין ברכת המפיל לבטלה".
(יג) ודרשת וחקרת (ח"ו סי' כ"ב אות ה').

- (יד) בירור הלכה (קמא סי' רל"ט, עמ' רס"א ד"ה עשה) – "עשה צרכיו אחר שבירך המפיל, התיירו אחרונים להפסיק גם לברך אשר יצר".
- (טו) ילקוט יוסף (סעי' א', קיצור שו"ע סעי' א') – "וכן יש להקל לדבר דיבור נחוץ. כגון להשתיק ילד, או לברך ברכת אשר יצר, אם הוצרך לנקביו, לאחר שבירך המפיל".
- (טז) הלכה ברורה (סעי' ח', חי"ב עמ' רס"ד).
- (יז) ברכת איתן (אשר יצר סי' ה' סעי' מ"ד, עמ' שפ"ב - עמ' ת"ב) – "מי שהוצרך להתפנות אחר שבירך ברכת המפיל לפני שנרדם, יש אומרים שאין לו לברך ברכת 'אשר יצר'. אך העיקר כדעת רוב הפוסקים שיש לו לברך ברכת 'אשר יצר' אחר ברכת המפיל. וישתדל להתפנות לפני סדר 'ק"ש שעל המטה".
- (יח) אשי ישראל (פרק ל"ה סעי' י').
- (יט) פסקי תשובות (אות ג').
2. לא יכול לברך.
- (א) קול שמחה (ברויאר, סי' ל"ב) – "פרי השדה ... לא ניתן להאמר ... ע"כ נלענ"ד דלכתחלה לא יאמר אשר יצר אחר בהמ"פ אלא יהרהר הברכה בלבו ...".
- (ב) חזו"א (דינים והנהגות או"ח פרק ח' אות ז') – "אמר שאין להפסיק בין ברכת המפיל לשינה אף לא לברכת אשר יצר".
- חזו"א (אשי ישראל תשובה רע"ט) – "מ"ב סי' רל"ט ס"ק ב שיש לברך ברכת המפיל בסוף ומשום הפסק בין ברכה לשינה, והרב שליט"א כתב לי שלדבריהם אף אם לא נרדם לא יחזור לומר ק"ש אחרי שבירך, ויל"ע לדעה זו אם נצרך לנקביו אם שרי לברך ברכת אשר יצר, או דהוי הפסק. תשובה: החזו"א אסר לברך אשר יצר".
- חזו"א (ארחות רבנו ח"ג עמ' רכ"ו אות ל"ב) – "אמר לי הגר"ק שליט"א [זצ"ל] מרן החזו"א פסק לו הנצרך לנקביו לאחר שברך ברכת המפיל לא יברך אשר יצר. (עי' מ"ב סי' רל"ט ס"ק ד')".
- (ג) הגר"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קמ"א) – "שאלה: אם אמר המפיל ואח"כ הוצרך לנקביו, מה עושה עם 'אשר יצר'. תשובה: לא יאמר".
- הגר"ק זצ"ל (הליכות חיים ח"א פרק כ"ה אות רמ"ב) – "אם מותר לברך אשר יצר אחר ברכת המפיל. תשובה: אסור".
- הגר"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' ל"ה) – "אם בירך המפיל ועשה צרכיו האם יאמר אשר יצר. תשובה: לא יאמר עד שישן קצת".
- הגר"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' ל"ו) – "ואם נימא שאסור, מהו אם ברך כבר המפיל ונסתפק אם יצליח להרדם, די"א שאז ברכתו לבטלה, האם יאמר אז אשר יצר כיון דממילא י"א שברכתו תהיה לבטלה. תשובה: לא יאמר עד שישן קצת".
- הגר"ק זצ"ל (שיח תפלה עמ' תרצ"ב אות מ"ה) – "האם יכול לומר ברכת אשר יצר אם נפנה לצרכיו לאחר ברכת המפיל, והאם יכול להתפלל ערבית אחר המפיל כשנוכח שלא התפלל, והאם יכול לברך על ברכים ורעמים. תשובה: על המפיל שאלתי קמי חזו"א ואמר שלא יברך אשר יצר אחר המפיל, ועל מעריב לא שאלתי, ואם יכול לישן אפי' משהו בודאי אח"כ יוכל לדבר, וברכת ברכים ורעמים לא יברך רק ישן מעט ואח"כ יוכל לברך".
3. העמדת שעון מעורר להעירו לברך אשר יצר כשעשה צרכיו אחר המפיל - למחמירים לעיל.
- (א) הגר"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' ל"ז) – "אם בירך המפיל ועשה צרכיו, האם חייב להעמיד שעון מעורר שיעורר אותו אחר שישן חצי שעה, כדי שיוכל לברך אח"כ אשר יצר. תשובה: טוב שיעשה כן.
4. עשה צרכיו אחר המפיל ויש לו מי שיוציאנו באשר יצר - למחמירים לעיל.
- (א) הגר"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' ל"ח) – "הרב שליט"א השיב שלא לברך אשר יצר לאחר המפיל, ולכאורה צריך שחבירו יוציאנו ולא יענה אמן, דקי"ל (סי' קד סעי' ז) שאי"ז הפסק. תשובה: אם יש לו מי שיוציאנו מוטב אבל לא יענה אמן".
5. המפסיק בדיבור אחר המפיל אם מותר אח"כ לברך אשר יצר - למחמירים לעיל.
- (א) הגר"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' מ') – "בירך המפיל וטעה והפסיק בדיבור ואח"כ עשה צרכיו, האם יברך אשר יצר מאחר שבין כך כבר הפסיק. תשובה: לא יברך".
6. אחר המפיל כשחייב בברכה, אם לפחות יהרהר בלבו הברכה - למחמירים לעיל.
- (א) הגר"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' ל"ט) – "האב שליט"א השיב, דבנזכר אחר המפיל שלא בירך ברכה אחרונה או שצריך להתפנות, שאין לו לברך אשר יצר או ברכה אחרונה. ולכאורה מיהא יש להרהר בליבו הברכה כדאיתא במשנ"ב (סי' סב ס"ק ח) שהצמא למים בלילה במיטתו וא"א לו ליטול ידיו שיהרהר הברכה וישתה. תשובה: נכון".
7. מראי מקומות – שערים המצויינים בהלכה (סי' ע"א ס"ק ב'), נס להתנוסס (סי' ל"א אות ג'), לשונו מובא לקמן, תפילה כהלכתה (פרק כ' סעי' כ').

1. בירך המפיל ולא יכול להירדם, אם מותר ללמוד.

1. משנה הלכות (ח"ג סי' ל"ד) – "בדבר שאלתו למנהג מהספרדים שנהגו שאינם אומרים ברכת המפיל בשם (מחמת חשש שלא יוכל להרדם ויבא לידי ברכה לבטלה) אם מותר להפסיק לכתחילה כיון שלא בירך בשם או אעפ"כ אין להפסיק לכתחילה כיון שכבר קרא ק"ש וענין זה נוגע לו למעשה ונפשו בשאלתו, (א) האם מותר לו ללמוד אח"כ בספר בהוצאת מלים בקול. (ב) לימוד בספר עכ"פ בהסתכלות עינים ולא להוציא בפה. (ג) לשמוע טייפ של תורה בעת השינה. ולפענ"ד פשוט דבין כה ובין כה אין להפסיק שוב דבאמת הרמ"א ז"ל א"ח סי' רל"ט ס"א כתב הרמז דאין אוכלים ולא מדברים אחר קריאת שמע דכתיב אמרו בלבבכם ואל משכבכם ודומו סלה (כל בו ורוקח ורי"ו נ"ב ח"ב) וכתב הרמ"א שם שאם קרא ק"ש ולא יוכל לישן מיד אז קורא וחוזר וקורא כמה פעמים זה אחר זה עד שישתקע בשינה ושיהיה קריאתו סמוך לשינתו (הגממ"י) ומבואר דלאחר ק"ש אין לדבר ולא ללמוד אלא לחזור על ק"ש עד שיחטיפנו שינה והמג"א הוסיף דה"ה אם מהרהר בד"ת שפיר דמי לכן נראה פשוט דלכתחילה אם לא יוכל לישן

אחר שבירך יחזור על ק"ש כמה פעמים או יהרהר בד"ת ולשמוע טייפ נמי נראה דהו"ל בכלל הרהור וליכא בזה איסור אם אינו יכול לישן מ"מ לקרא ק"ש עדיף מכלם כמ"ש הרמ"א ז"ל שנראה שזו הוא העיקר. ונראה דבכיון כתב הרמ"א שחוזר על הק"ש שהרי מה שאומרים ק"ש על מטתו הוא כדי שישכב בד"ת וגם אומרים קצת פסוקים להנצל מן המזיקין וממקרה לילה ר"ל וכיוצא בו ועיין גמ' שבועות ט"ו ע"ב ריב"ל ובגמ' אמרו הרואה שיצרו מתגבר עליו ילמוד תורה נצחו מוטב ואם לאו יזכיר לו יום המיתה וא"כ ק"ש יש לה עוד סגולה שהוא ע"פ הסדר ילמוד תורה ואח"כ יקרא ק"ש נצחו מוטב ואם לאו יזכיר לו יום המיתה אחד ממששים למיתה הוא א"כ ק"ש קודמת לה ודו"ק".

2. תפילה כהלכתה (פרק כ' סעי' י"ז) – "אין איסור בקריאה בספר או שמיעת קלטת וכדומה לאחר ק"ש שעל המיטה, אלא שמעיקר הדין יש להסמיך קריאתה לשינה, ובפרט כשמברכים המפיל בשם ומלכות".

ז. כיבוד אב ואם.

1. יכול להפסק.
- (א) באר משה (ח"א סי' ס"ג).
- (ב) עי' רבבות אפרים (ח"א סי' ק"פ) – "ומזה השבתי שמותר לילד לענות לשאלת ההורים אחרי שבירך ברכת המפיל ובודאי ההורים יראו לא לשאול אז כדי לא לצערו שיצטרך לענות".
- (ג) ודרשת וחקרת (ח"ו סי' כ"ב אות ה').
- (ד) ילקוט יוסף (סעי' ב', קיצור שו"ע סעי' ב') – "מי שבירך ברכת המפיל, ואביו או אמו שאלוהו איזו שאלה, והוכרח לענות להם, רשאי לענות להם משום מצות כיבוד אב ואם. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרסה]".

ח. שלום בית.

1. רבבות אפרים (ח"ז סי' פ') – "ואם כן לכתחילה לא ידבר ואם נחוץ לו לדבר להשתיק הילדים או שהבעל חוזר מאוחר ושואל אז אפשר לענות משום שלום בית או צורך שצריכה להודיע לו איזה דברים".

ט. לדבר אחר המפיל לומר שיפסיקו לעשות רעש.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' ק"מ) – "שאלה: אדם שבירך המפיל, ויש לו דברים המפריעים בשנתו כגון רעש או אור וכיו"ב, האם מותר לדבר ולומר שיפסיקו את הרעש, או שיכבו האור, וכל כיו"ב, שנחשב צורך השינה. תשובה: אסור".
2. נס להתנוסס (סי' ל"ב) – "מי שבירך ברכת המפיל, וילדו בוכה בי נבהל מהאזעקות, ואין דרך להרגיעו כי אם על ידי שיחת הרגעה, האם מותר. תשובה: התוס' מסכת ברכות [דף י"א] תמהו, מפגי מה אין מברכים על שינה בסוכה. ותירצו, שמא לא יישן ותהיה הברכה לבטלה. ותמה הגר"א בסימן תל"ב, אם כן איך מברכים 'המפיל' נחשוש שמא לא יישן. יעו"ש. מדברי הגר"א נראה שהמפיל הוא כעין ברכת הנהנין. ראם נאמר דעל טבעו של עולם מברך, וכדברי הבאו"ה רל"ט, אין כאן חשש שמא לא יישן. ובנדוננו, שהילד פוחד, יתכן דמותר לשוחח עמו להפיג פחדו, דלפעמים הוא פקוח נפש. ואפילו אם אין חשש מחלה לתינוק, אולי דומה ל'ספי ליה לתורא' שאינו הפסק מאחר והדיבור הוא לצורך אכילה. וכך בעניננו, הדיבור הוא לצורך שינת האב, אחרת גם הוא לא יוכל לישון".
3. ילקוט יוסף (סעי' א', קיצור שו"ע סעי' א') – "וכן יש להקל לדבר דיבור נחוץ. כגון להשתיק ילד, או לברך ברכת אשר יצר, אם הוצרך לנקביו, לאחר שבירך המפיל".

י. בירך המפיל ונזכר שלא אמר ק"ש שעל המטה.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קמ"א) – "שאלה: בירך המפיל, ועדיין לא אמר 'ק"ש על המטה', האם קורא ק"ש, או לא. תשובה: לא יאמר".
- הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון ל"ט עמ' כ"ט טור ג') – "שאלו למרן שליט"א, שבמ"ב מבואר שכן קורא ק"ש אחר המפיל, וענה שלא נהגו כן".

יא. בירך המפיל ונזכר שעדיין לא בירך ברהמ"ז.

1. להפסיק.
- (א) הגר"ש"א זצ"ל (רבבות אפרים ח"ז סי' רס"ה ד"ה ובהא) – "דבירך 'המפיל' ונזכר שלא ספיה"ע ספיה"ע וסופר ספיה"ע וכ"ה אם נזכר שעדיין לא בירך ברהמ"ז וכדו".
2. לא להפסיק.
- (א) הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' ק"מ) – "שאלה: בירך המפיל ונזכר שלא בירך 'ברהמ"ז' (או שאר ברכות אחרונות), או 'מעריב' מה דינו. תשובה: ישן משהו ואח"כ יברך".

יב. בירך המפיל ונזכר שעדיין לא התפלל מעריב.

1. להתפלל מעריב.
- (א) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' א' ד"ה הגה) – "ומ"מ שכח מלהתפלל ערבית וה"ה קידוש לבנה וספירת עומר אומרם אח"כ, ומ"מ יזהר באלו טפי מדברי רשות".
- (ב) שרגא המאיר (ח"ו סי' קכ"ו אות ב') – "פשיטא שצריך להפסיק ולהתפלל ערבית ... אבל לא יפסיק בדברים אחרים רק תיכף אחר מעריב יישן".

- ג) רבבות אפרים (ח"ז סי' פ' ד"ה ובזה) – "וכן אם נזכר אחר ברכת המפיל שלא התפלל תפלת מעריב מעריב".
- ד) והרשת וחקרת (ח"ו סי' כ"ב אות ה').
- ה) הלכה ברורה (סעי' ח', ח"ב עמ' רס"ד).
- ו) אשי ישראל (פרק ל"ה סעי' י').
- ז) פסקי תשובות (אות ג').
2. מראי מקומות – קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ח אות קל"ד).
- א) הגרח"ק זצ"ל (אשי ישראל תשובה ר"פ) – "הרב שליט"א כתב לי שלדעת מרן החזו"א אם נפנה לצרכיו לאחר שבירך ברכת המפיל, לא יברך 'אשר יצר', האם לדעה זו ה"ה אם לא התפלל מעריב ונזכר אחר ברכת המפיל, דהובא בספר ארחות רבנו ח"א עמ' צח ס"ק קל"ה בשם מרן הקהלות יעקב, דאפשר להתפלל מעריב אחרי המפיל, והאם הדין כן גם לחזו"א הנ"ל. תשובה: על אשר יצר שאלתי ועל מעריב לא שאלתי ואם יכול לישן אפי' משהו בודאי אח"כ יוכל לדבר".
- ב) הגרח"ק זצ"ל (דולה ומשקה סוף עמ' ק"מ) – "שאלה: בירך המפיל ונזכר שלא בירך 'ברהמ"ז' (או שאר ברכות אחרונות), או 'מעריב' מה דינו. תשובה: ישן משהו ואח"כ יברך".
- ע"ה הגרח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' כ"ג) – "האם אפשר לומר ק"ש שעל המטה לפני תפילת ערבית (כגון כשצה"כ מאוחר והוא ממהר לישון). תשובה: אין לעשות כן".
- הגרח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' ל"ג) – "אם נזכר אחר המפיל שעוד לא התפלל וגם לא אמר ק"ש, האם יפסיק או חייב לישון מעט ולהעמיד שעון מעורר, דהלא אסור לישון לפני מעריב. תשובה: חייב לישון מעט".
- הגרח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' ל"ד) – "ומהו אם נזכר סמוך לחצות, ואם לא יתפלל מיד יעבור חצות. תשובה: בדיעבד גם אחר חצות".

יג. בירך המפיל ונזכר שלא ספר ספירת העומר.

1. לספור ספירת העומר.
- א) מקור חיים (ח"ו), קיצור הלכות על סעי' א' ד"ה הגה) – "ומ"מ שכח מלהתפלל ערבית וה"ה קידוש לבנה וספירת עומר אומרם אח"כ, ומ"מ יזהר באלו טפי מדברי רשות".
- ב) שרגא המאיר (ח"ו סי' ה' אות ג') – "בודאי צריך לספור תיכף שיזכור, כדי שלא יפסיד הברכה, ועוד אפשר שאח"כ ישכח לגמרי לספור יפסיד הברכה מכל ימי הספירה".
- ג) הגר"ש זצ"ל (רבבות אפרים ח"ז סי' רס"ה ד"ה ובהא, מבקשי תורה ח"ד (קובץ י"ט) עמ' ק"ו, אשרי האיש או"ה ח"ג פרק ס"ד אות ט') – "דבירך 'המפיל' ונזכר שלא ספר ספיה"ע הרי"ז מפסיק וסופר ספיה"ע וכ"ה אם נזכר שעדיין לא בירך ברהמ"ז וכדו".
- ד) רבבות אפרים (ח"ז סי' פ' ד"ה ובזה) – "אם נזכר אחרי ברכת המפיל שלא ספר ספירת העומר צריך לספור תיכף שיזכור".
- ה) מקדש ישראל (ימי הספירה סי' נ') – "שאלה - מי ששכח לספור ספיה"ע אחר תפ"ע ונזכר בשכבו על משכבו לאחר שכבר בירך ברכת המפיל. תשובה - יספור (אבל לא יאמר שאר הפזמינים)".
- ו) והרשת וחקרת (ח"ו סי' כ"ב אות ה').
- ז) הלכה ברורה (סעי' ח', ח"ב עמ' רס"ד).
- ח) אשי ישראל (פרק ל"ה סעי' י').
- ט) פסקי תשובות (אות ג').
- י) שכב כארי (פרק ז' סעי' י"ג, עמ' קמ"ח).
- 1) צריך לדון, מה דין באשה (שמעיקר הדין פטור). ועוד, מה התיר להפסיק, רק לכוון שעון מעורר. ע"ה קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ח אות קל"ד).
2. מראי מקומות.
- א) הגרח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קמ"א) – "שאלה: בירך המפיל ונזכר שלא ספר 'ספירת העומר', מה יעשה. תשובה: ישן רגע ואח"כ יספור".
- ב) הגרח"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"א תשובה קס"ב) – "שאלה: אם בירך המפיל ונזכר שלא ספר העומר מה יעשה. תשובה: ישן ויבקש מחבירו בכתב שיעירונו".

יד. קידוש לבנה: בירך המפיל ונזכר שלא בירך על הלבנה.

1. יאמר.
- א) מקור חיים (ח"ו), קיצור הלכות על סעי' א' ד"ה הגה) – "ומ"מ שכח מלהתפלל ערבית וה"ה קידוש לבנה וספירת עומר אומרם אח"כ, ומ"מ יזהר באלו טפי מדברי רשות".
- ב) אשי ישראל (פרק ל"ה סעי' י') – "דהיינו בלילה האחרון של סוף זמן קידוש לבנה".
- ג) פסקי תשובות (אות ג') – "ואין צריך לומר שאם נזכר שעדיין לא התפלל מעריב או לא ספר ספירת העומר, לא בירך קידוש לבנה, או נתחייב בברכת 'אשר יצר' או ברכת רעם וברק וכיוצא"ז, יפסיק ויברך, אף על פי שכבר בירך ברכת המפיל ועדיין לא נרדם כלל".
2. מראי מקומות.

א) הגר"ח"ק זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"ב תשובה כ"ד) – "שאלה: בירך המפיל ונזכר שלא בירך ברכת לבנה ביום אחרון מה יעשה. תשובה: ישן רגע ויקום ויברך".

טו. ברכת ברקים ורעמים אחר המפיל.

1. צריך לברך.
 - א) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ג ס"ק כ"ד, מבקשי תורה סי' רל"ה אות ט"ו) – "וכן אם נזדמן לו לברך אז ברכת רעם וברק, יברך".
 - ב) רבבות אפרים (ח"א סי' ק"פ) – "ויכול לברך על רעם וברק אחרי המפיל כן לכאורה נראה לי".
 - ג) הגר"א נבנצל שליט"א (עורה כבודי הגומל עמ' ק"ג אות י"ח) – "שמע ברקים אחר ברכת המפיל האם מברך עליו. והשיב ז"ל, כן, עכ"ל".
 - ד) נחלת יואל זאב (ח"א סי' י"א).
 - ה) ודרשת וחקרת (ח"ו סי' כ"ב אות ה').
 - ו) הלכה ברורה (סעי' ח', חי"ב עמ' רס"ד).
 - ז) פסקי תשובות (אות ג').
 - ח) שכב כארי (פרק ז' סעי' י"ב, עמ' קמ"ז) – "מי שברך את ברכת המפיל בשם ומלכות ואף קרא קריאת שמע שעל המיטה, ואחר כך שמע רעמים או ראה ברקים - הרי זה מברך עליהם את ברכתם, ואין זה הפסק בין ברכת המפיל לשינה".
2. אסור לברך.

א) הגר"ח"ק זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קמ"א) – "שאלה: בירך המפיל והתחייב בברכת 'ברק ורעם', או לענות אמן כשמע ברכה, האם יאמר כל אלו. תשובה: אסור".

הגר"ח"ק זצ"ל (שיח תפלה עמ' תרצ"ב אות מ"ה) – "האם יכול לומר ברכת אשר יצר אם נפנה לצרכיו לאחר ברכת המפיל, והאם יכול להתפלל ערבית אחר המפיל כשנזכר שלא התפלל, והאם יכול לברך על ברקים ורעמים. תשובה: על המפיל שאלתי קמי החזו"א ואמר שלא יברך אשר יצר אחר המפיל, ועל מעריב לא שאלתי, ואם יכול לישן אפי' משהו בודאי אח"כ יוכל לדבר, וברכת ברקים ורעמים לא יברך רק ישן מעט ואח"כ יוכל לברך".

הגר"ח"ק זצ"ל (עלי שי"ח עמ' קכ"ב אות ד') – "שאלה: שמע ברק ורעם אחרי שבירך ברכת המפיל, האם מותר לברך. תשובה: לא".

הגר"ח"ק זצ"ל (ולגשמים בעיתם סוף עמ' רל"ז) – "האם אחרי ברכת המפיל יכול לברך על ברקים ורעמים. תשובה: לא יברך".
הגר"ח"ק זצ"ל (מה טובו גליון י"ג עמ' נ"ה) – "שאלה: השומע ברכת רעמים אחר שבירך ברכת המפיל, אם יברך. תשובה: בהרהור".

הגר"ח"ק זצ"ל (שערי ציון ח"ב עמ' קכ"ו אות י') – "שאלה: מי שבירך ברכת המפיל וראה ברק או שמע רעם האם יברך עליהם או לאו. תשובה: לא יברך".

3. מראי מקומות – מראה דבר (ח"ג סי' י"א אות ט').

טז. כשמרגיש שלא ירדם יותר אם מותר ללמוד בפה.

1. הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' ל"א) – "אם בין כך אינו יכול להרדם, האם יכול ללמוד בפה אחר המפיל, שהרי בין כך יצטרך לסמוך על החיי אדם שעל דרך העולם מברך. ומהו אם אולי ע"י לימוד ממושך בהתלהבות יצליח להרדם. תשובה: אסור, אולי ירדם עוד".

יז. ליל עונה: תשמיש המיטה.

1. אח"כ לומר קר"ש על המיטה.
 - א) מג"א (ס"ק ד') – "ואם צריך לשמש מטתו יטול ידיו ואחר כך יקרא ולפחות יאמר ברכת המפיל ושמע אחר התשמיש (של"ה וכ"כ בכ"ה)".
 - ב) באה"ט (ס"ק ג').
 - ג) ח"א (כלל ל"ה סעי' ב') – "אם צריך לשמש מטתו, יקרא על כל פנים פרשה ראשונה של קריאת שמע ויברך ברכת המפיל אחר התשמיש".
 - ד) שלחן שלמה (סעי' ב') – "אם רוצה לשמש מטתו יטול ידיו וירחץ הש"ז מעליו ויחזור ויאמר אח"כ ק"ש וברכת המפיל ולא יאמר ברכת המפיל קודם תשמיש".
 - ה) קיצור שו"ע (סי' ע"א סעי' ד') – "ואם צריך לשמש מטתו לא יאמר תחלה ברכת המפיל, אלא אחר כך קורא לכל הפחות פרשה הראשונה של קריאת שמע ואומר ברכת המפיל".
 - ו) חסד לאלפים (סי' רל"ט אות י', הג"ה ס"ק ו').
 - ז) ערה"ש (סעי' ו') – "וכשצריך לשמש מטתו יקרא אח"כ ויטול ידיו ויקרא אם הוא נקי משכבת זרע".
 - ח) מ"ב (ס"ק ה') – "ואם צריך לשמש מטתו ירחץ עצמו מהש"ז שעליו ויטול ידיו ואח"כ יקרא. ולפחות יאמר ברכת המפיל ושמע אחר התשמיש".
 - ט) ברכת הבית (שער ל"א סעי' ב') – "ואם צריך לשמש מטתו לא יאמר ברכת המפיל עד אחד ששימש מטתו אז יטול ידיו ויאמר קריאת שמע וברכת המפיל. מ"א שם ס"ק ד".
 - י) חזו"א (דינים והנהגות או"ח פרק ח' אות ז') – "ובליל עונה יאמר המפיל אח"כ".

2. מראי מקומות – ארזי לבנון (ארנברג, מילואים עמ' קצ"ו אות ב'), קנין תורה בהלכה (ח"ו סי' קמ"ה, רבבות אפרים ח"ו סי' קכ"ג ד"ה ומ"ש), בירור הלכה (קמא סי' רל"ט, עמ' רס"ג ד"ה אם), נטעי גבריאל (נדה פרק ח' סעי' ח'), פסקי תשובות (אות ו', הע' מ"ד).

א) של"ה (שער האותיות אות הקו"ף קדושת הזווג אות תכ"ח) – "וענין זמן התשמיש בחצות לילה. ומי שלא יוכל לעמוד על עצמו ורוצה לשמש מיד כששוכב, אזי כשיקרא קריאת שמע, יקרא קריאת שמע וכל הפסוקים, וברכת המפיל לא יאמר אלא עד אחר הביאה, דאם לא כן יהיה הפסק בין ברכת המפיל לשינה, [ואז יאמר ברכת המפיל], ויאמר שנית פרשה ראשונה של קריאת שמע, כי אסור לדבר אחר קריאת שמע. ועיין בבית יוסף ובשולחן ערוך בהג"ה סימן רל"ט (סעיף א')."

ב) יעב"ץ (בסידור עמ' תק"ב ביאור הברכה ד"ה ותהא) – "ותהא מטתי שלמה: אם אשמש מטתי. לא יהא פסול בזרעי. נראה שכיוונו חכמינו ז"ל לכלול בברכה זו ולפטור הנאת תשמיש המטה (ומה שלא יחדו לה ברכה בפני עצמה. עיין מה שכתבתי בס"ד במור וקציעה) ולפי זה יש מכאן קצת סמך אם רוצה לשמש מטתו יקרא ויברך קודם עיין עוד שם".

יעב"ץ (בסידור עמ' תק"ח אות י') – "הוצרך לשמש מטתו. לא הוי הפסק לדעתי. לפי שברכת המפיל נתקנה גם על זה כמו שנתבאר לעיל בביאור הברכה דיבור המתחיל 'מטתי שלמה'. ובזה מיושב מה שהקשה האבודרהם על הראב"ד ז"ל. שסובר דברכת אלקי נשמה. הויא סמוכה לזו. ולכן אינה פותחת בברוך. דשינה אינה מפסקת. ודבר נכון הוא. ומכל מקום אנו נוהגין בעת העונה. להמתין עם ברכת המפיל. ולחזור ולקרות פרשה ראשונה אחר מעשה".

ג) א"ב (ס"ק ה') – "וראיתי כתוב טוב וישר לשמש מטתו קודם שיאמר ק"ש, והוקשה לי שהרי אין לשמש מטתו לא בתחלת הלילה ולא בסוף הלילה, ודוחק לומר דעד אותו זמן יהיה ניעור, ואולי תיקון למי שמשמש מטתו קודם שישן קאמר, עכ"ל (שכ"ג) [כנסת הגדולה הגהות טור]. וראיתי כתבי האר"י ז"ל [שער המצות פרשת בראשית ג ע"ב] מנהג הרב ז"ל לביל טבילה להיות ניעור עד חצות ועוסק בתורה ואח"כ שימש מטתו וקורא ק"ש וישן עכ"ל. ושל"ה דף ק"ג [שער האותיות ק קדושת הביאה חלק עשה טוב] כתב דיקרא ק"ש קודם ביאה, רק ברכת המפיל לא יאמר עד אחר ביאה, ויאמר שנית פרשה ראשונה של ק"ש ע"כ, ונראה דאזיל לטעמיה דאומרים המפיל באחרונה, אבל למ"ש לעיל [ריש סק"ג] אומרים המפיל קודם ק"ש, גם צ"ע שלא הזכיר דברי האר"י ז"ל דמבואר שקרא כל הק"ש אחר ביאה וכדברי (שכ"ג) [כנסת הגדולה]."

ד) חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קט"ז) – "יזהרו לקרות ק"ש לפני התשמיש בטהרה ואחר התשמיש יהרהר בלבו ברכת המפיל חבלי שינה וכו' אך לא יאמר אותה קודם דהוי הפסק בין הברכה לשינה".

ה) תורת חיים (אות ג') – "אלא יישן מיד ועבכנה"ג שראה כתב שטוב וישר לשמש מטתו קודם שיאמר ק"ש, והקשה שהרי אין לשמש לא בתחילת הלילה ולא בסופה אלא באמצע, ואולי למי שמשמש קודם שישן קאמר, ודוחק לומר דעד חצות יהי ניעור, ע"כ. עמג"א ד' ור"מ ס"ק כ' ועא"ר ה' בשם האר"י שקיים תרתי שהי' נעור עד חצות ועסק בתורה ואח"כ שימש מטתו וקרא ק"ש וישן ע"כ. וצ"ע דהלא קודם שבטלו תקנת עזרא עכ"ה שהי' קורא ק"ש וברכת המפיל קודם ומי שמקיים תקנה הנ"ל גם האידנא צריך לעשות כן והגם שבטלו לטבילה מ"מ לזה נשאר כמו שהי', ואולי גם מעיקרא לא הי' התקנה אלא לת"ח ולדידי' בלא"ה סגי בחד פסוקי דרחמי, אבל לא משמע כן ממשנה בפ"ג בדף כ"א בעל קרי מהרהר בלבו ודין זה לכ"ע ואולי כל שהוא משום לימוד אסור לכל ב"ק משא"כ כשהוא משום שמירה אבל ק"ש מ"ש ברכת המפיל משאר ברכות שאינו מברך עד שלא טבל, ולפ"ז מדינא הוא שיברך וישן ואח"כ יקיים העונה וצ"ע".

ו) כה"ח (ס"ק י') – "... של"ה וכ"כ הכנה"ג בהגה"ט. מ"א סק"ד. עיין ביפ"ל או' ד' שכתב דיכול ג"כ לשמש אחר שיקרא ק"ש ויברך יעו"ש. ונראה דהכל לפי מה שהוא אדם. והגם דאין לשמש מתחלת הלילה כמ"ש לקמן סי' ר"מ סעי' ז' נראה דהכא מיירי כגון שיצרו תוקפו או כדי להנצל מהרהור שלא יבא לידי שז"ל".

ז) ביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' ז') – "שאלה: האם יכול אדם לקרוא קריאת שמע בברכותיה לפני תשמיש המטה, כי חושש שמא לאחר מכן יירדם ללא קריאת שמע כלל. תשובה: יכול לקרוא לפני כן".

יח. תפילת רמב"ן אחר המפיל.

1. מותר להפסיק אחר המפיל – ודרשת וחקרת (ח"ו סי' כ"ב אות ה').

יט. תפילת הדרך.

1. נס להתנוסס (סי' ל"א אות ג') – "הוצרך ללוות אשתו היולדת לבית חולים בעיר אחרת, האם יאמר תפלת הדרך אחר המפיל. תשובה: ב'שערים המצויינים בהלכה' ע"א ב' כתב, ראם יצא לנקביו אחר המפיל, מברך אשר יצר ולא חושש משום הפסק. ושמענו שה'חזון איש' חלק. ובענינו, מאחר והסיח דעתו ויצא ממתנו ונסע, הרי ברכת המפיל בין כך מופסקת, מותר לו לומר תפלת הדרך לכו"ע".

כ. ישן שינת עראי אחר המפיל אם מותר לדבר.

1. הגרפה"ש זצ"ל (תפילה כהלכתה פרק כ' הע' ל"א) – "הקורא ק"ש ומברך המפיל, ונרדם אפילו למספר דקות - כשמתעורר, מעיקר הדין שוב אינו אסור באכילה שתיה או דיבור".

2. חוט שני (שבת ח"ב קובץ ענינים ברכות אות י"א, עמ' ש"ג) – "ואמנם אם נתמנמם קצת חשיב כשינה לענין ברכת המפיל".

3. הגרפה"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"א סעי' כ"ט, ע"א אשי ישראל תשובה ר"פ [לשונו מובא לעיל]) – "בירך המפיל וישן מעט (וגם אח"כ ימשיך לישון), האם מותר לדבר או צריך לישון קודם כן שינת קבע. תשובה: מותר".

כא. מראי מקומות.

1. יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' מ"ז) – "שאלו את מו"ר נר"ו, האם מותר לדבר אחרי 'ברכת המפיל', וענה להם רבנו שיברכו סמוך לשינה. (אך לא ענה ישירות, כי לדעת מרן מותר, אך כדאי להחמיר לחוש לדעת הרמ"א)".
- יביע אומר (מעין אומר ח"א פרק י"א סי' נ"ה) – "שאלה: אדם שלומד תורה בלילה ורוצה להמשיך ללמוד, האם יכול לברך 'ברכת המפיל' בשם ומלכות קודם חצות, כדי לא להפסיד הברכה, ולהמשיך ללמוד אח"כ כשעתים נוספות. תשובה: יכול".
2. חוט שני (שבת ח"ב קובץ ענינים ברכות אות י"א, עמ' ש"ג) – "ברמ"א ... ואם בכל זאת אינו יכול להרדם, נראה שאם הסיח דעתו מלישן עוד, מותר לו לאכול לשתות או לדבר, דכל זמן ששהה שיעור זמן שדרך העולם להתנמנם לפני שנתם ולא נרדם והסיח דעתו משנתו דינו כנ"ל. ואמנם אם נתנמנם קצת חשיב כשינה לענין ברכת המפיל. ועכ"פ אם לא נתנמנם, אף שלא הסיח דעתו מלישן, נראה שאם עבר כשעה מברכת המפיל חשיב כבר שאינו שייך כבר לק"ש שעל מטתו, ומותר לו לאכול ולדבר".

י' מחילה.

א. חשבון הנפש.

1. מ"ב (ס"ק ט') – "כתבו הספרים שבליילה קודם השינה נכון לאדם שיפשפש במעשיו שעשה כל היום ואם ימצא שעשה עבירה יתודה עליה ויקבל ע"ע שלא לעשותה עוד ובפרט בעונות המצויים כגון חניפות שקרים ליצנות לשה"ר וכן עון בטול תורה צריכים בדיקה ביותר".

ב. מחילה.

1. מ"ב (ס"ק ט') – "גם ראוי למחול לכל מי שחטא כנגדו וציערו ובזכות זה האדם מאריך ימים [מגילה כ"ח]".

ג. ליל שבת.

1. מראי מקומות – ילקוט יוסף (סעי' ו', קיצור שו"ע סעי' ז', לשונו מובא לעיל).

ד. האם צריך מחילה בלב.

1. אור לציון (ח"ב פרק ט"ו סעי' י"ג) – "שאלה. מי שיש בליבו טינא או כעס על אדם מסוים שהרע לו, האם יכול לומר בנוסח קריאת שמע שעל המיטה הריני מוחל וסולח וכו'. תשובה: אין לומר הריני מוחל וסולח אם עדיין יש לו טינא על אדם מסויים, וכל אותם הימים שעדיין לא הסיר טינא זו מליבו ידלג נוסח זה".
2. הגרח"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' ש"מ אות נ"ג) – "על צד מה שכתב ב'אור לציון' (ח"ב פט"ו שאלה י"ג), שאם אינו מוחל ומולח לא יאמר בק"ש שעל המיטה מילים מוחל ומולח. מה שאנו אומרים קודם התפילה 'הריני אוהב כל אחד ואחד מבני ישראל כנפשי ומאוד', מי שאינו חושב שאוהב כאו"א מבנ"י כנפשו ומאודו, האם לא יאמר זאת. תשובה: ישתדל לאהוב".
3. עי' סי' תר"ו, לשיטות ומראי מקומות.

ה. מראי מקומות.

1. הגרח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ז אות ב') – "לא אומר וידוי. ואמר לי שאביו מרן הקה"י לא הרגיל אותו כשהיה צעיר לומר הוידוי".

יא [א] לישן יחידי.

- א. עי' ערך סכנה [יו"ד סי' קט"ז], לשיטות ומראי מקומות.

ב. הלכות יחוד.

1. שער הציון (סי' רל"ט ס"ק י"ז) – "[אחז"ל הישן בבית יחידי והיינו בלילה אוחזתו לילית. ובית היינו חדר] מגן אברהם בשם מהרי"ל. לפי זה הישן בחדרו יחידי, אף שבבית יש אנשים צריך ליזהר שלא יהיה נעול רק פתוח לבית, והעולם נוהגים להקל בזה. ונראה לי אף להמחמירין, אם בבית יש שם אשה לבד, ועל ידי זה שיהיה פתוח יהיה אסור יחוד, לא יפתחנו ולא יגיע לו שום ריעותא, כי שומר מצוה לא ידע דבר רע".
2. עי' אה"ע סי' כ"ב סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

יב [ב] עניני שמירה: חולה, חיה, חתן, וכלה, אָבֵל, תלמידי חכמים בלילה.

- א. עי' ערך סכנה [יו"ד סי' קט"ז], לשיטות ומראי מקומות.

מצות עונה: קדושה**סימן ר"מ**

א] מקורות.	יד] איסורים - <u>סעיף ד'</u> .	כז] כח גברא - <u>סעיף ט"ו</u> .
ב] זמנים: בכלליות.	טו] הוא למעלה - <u>סעיף ה'</u> .	כח] המקיז דם ומשמש מטתו.
ג] זמנים בכל השנה: בפרטיות.	טז] בפני אנשים - <u>סעיף ו'</u> .	כט] אל ישמש מטתו כשיוצא מבית הכסא.
ד] ליל ניטל.	יז] בפני ספרים.	ל] להניק אחר תשמיש.
ה] תלמיד חכם.	יח] באמצע הלילה - <u>סעיף ז'</u> .	לא] נטילת ידיים.
ו] יוצא לדרך.	יט] כמו שכפאו שד - <u>סעיף ח'</u> .	לב] תינוק שם - <u>סעיף ט"ז</u> .
ז] שיעור דרך שיש בו חיוב עונה.	כ] לא יספר עמה - <u>סעיף ט'</u> .	לג] עמידת המטות - <u>סעיף י"ז</u> .
ח] יוצא לדרך לצורך מצוה.	כא] כעס - <u>סעיף י'</u> .	לד] אחר תשמיש.
ט] הבא מן הדרך.	כב] לשמש לאור הנר - <u>סעיף י"א</u> .	לה] מקלחת במקום ט' קבים.
י] תשלומים.	כג] מחיצה.	לו] תפילות.
יא] דעתו על אחרת - <u>סעיף ב'</u> .	כד] לשמש ביום.	לז] שאר דברים.
יב] ט' מדות - <u>סעיף ג'</u> .	כה] שעת רעבון - <u>סעיף ב"</u> .	
יג] בני נדה.	כו] אכסנאי - <u>סעיף י"ג</u> .	

"ואתם בניי יצ"ו, **הנני מזהיר אתכם** ואת זרעכם וזרע זרעכם עד עולם, וכל תלמידיי הסרים למשמעתי, שילמדו אלו השני סימנים בטור הנזכר לעיל (סי' ר"מ, אה"ע סי' כ"ה), ופרק ט"ז מראשית חכמה בשער הקדושה, וכל כך הרבה פעמים תלמדו **שיהיו שגורים בעל פה**. ואל תשנו מכל הכתוב שם, **ואז אשריכם וטוב לכם בעולם הזה ובעולם הבא. ויהיה לכם בנים הגונים, ותהיו מכת הזוכים ומזכים**, דהיינו שתרבו כמה נשמות קדושות" של"ה (שער האותיות ק', עמק ברכה אות ע"ז)

א] מקורות.

א. **שמות** (פרק כ"א פסוק י') - "שָׁאֲרָה פְּסוּתָהּ וְנִעְנְתָה לֹא יִגְרַע".

ב. **ספר המצות - בה"ג** (לאוין שבמלקות ארבעים, ל"ז), **רמב"ם** (ל"ת רס"ב), **סמ"ג** (ל"ת פ"א), **יראים** (סי' קי"ז), **חינוך** (מצוה מ"ו), **סמ"ק** (סי' רע"ח).

ג. **ראשונים - האשכול** (ח"א סי' כ"ז), **טור** (או"ח סי' ר"מ, אה"ע סי' כ"ה).

ד. **פוסקים - שו"ע** (או"ח סי' ר"מ, אה"ע סי' כ"ה, סי' ע"ו), **חכ"א** (כלל כ"ח), **חופת חתנים** (הל' צניעות), **קיצור שו"ע** (סי' ק"נ), **ערה"ש** (על הסימן), **בן איש חי** (שנה ב' פר' וירא אות כ"ג - אות כ"ו), **טהרת ישראל** (פראגא), **קובץ אגרות קודש** (חזו"א, קהלות יעקב).

ה. **דור המלקטים - אהל אריה** (קאטץ, סי' י"ט), **אורחות הבית** (שטרנבוך, פרק ל"ב), **בירור הלכה** (זילבר, קמא עמ' רס"ד - עמ' רפ"ו), **בנין הבית** (ארלנגר), **דרכי טהרה** (אליהו, ח"ג), **קונו ופקדת נור** (פינק), **יבקש תורה** (ח"ח קדושת הבית, קויפמן), **יסודות הבית וקדושתו** (סילבר), **משכן ישראל** (בלי שם), **פסקי תשובות** (רבינוביץ, סי' ר"מ), **שערי צניעות** (טשזנר).

ב] זמנים: בכלליות.

ה' דרגות: (1) מצוה. (2) עצת היצר הרע. (3) אסור. (4) בעל נפש יחמיר. (5) להחמיר על פי קבלה.

א. מצוה.

1. זמן עונה - **מחבר** (סעי' א', אה"ע סי' כ"ה סעי' ב', סי' ע"ו סעי' א').
2. ליל טבילתה - **מחבר** (סעי' א', אה"ע סי' ע"ו סעי' ד', ו"כל אדם צריך לפקוד את אשתו בליל טבילתה").
(א) ליל טבילה או ליל חופה, סמוך לוסת - עי' יו"ד סימן קפ"ד סעיף י', לשיטות ומראי מקומות.
3. יוצא לדרך - עי' לקמן.
(א) י"א ה"ה בא מן הדרך - עי' לקמן.
4. בזמן שהיא רוצה - **ראב"ד** (בעלי הנפש שער הקדושה), הו"ד **בטור** (אה"ע סי' כ"ה), **מחבר** (סעי' א', והוא מכיר בה שהיא משדלתו ומרצה אותו ומקשטת עצמה לפניו כדי שיתן דעתו עליה, חייב לפקדה"), **סידור היעב"ץ** (הנהגת ליל שבת, פרק ו' אות ה' עמ' תר"ד).
(א) **עיקר החיוב** - **אג"מ** (אה"ע ח"ג סי' כ"ה ד"ה ולענ"ד, "נראה דעיקר העונה הוא בשעה שרואה הבעל שהיא משתוקקת אל בעלה").

5. שלא יתאוה לעבירה, אבל יותר טוב היה לו לדחות את יצרו ולכבוש אותו – ראב"ד (בעלי הנפש שער הקדושה, "יש בה שכר אך לא כראשונות"), הו"ד בטור (אה"ע סי' כ"ה), מחבר (סעי' א'), "ואם הוא מכוין לגדור עצמה בה כדי שלא יתאוה לעבירה, כי רואה יצרו גובר ומתאוה אל הדבר ההוא. הגה: גם בזה יש קיבול שכר, אך (טור) יותר טוב היה לו לדחות את יצרו ולכבוש אותו, כי אבר קטן יש באדם: מרעיבו, שבע; משביעו, רעב", סידור היעב"ץ (הנהגת ליל שבת, פרק ו' אות ו' עמ' תר"ד, "יש לה שכר. אך לא כראשונות"), קיצור שו"ע (סי' ק"נ סעי' ט'), ערה"ש (סעי' ה'), טהרת ישראל (סעי' י"ט).
6. לקיים מצוה פרו' [וכן לתקון הולד] – ראב"ד (בעלי הנפש שער הקדושה, "הארבע כוונות אשר המעשה ההוא נכון עליהם. הראשונה לשם פריה ורביה והיא הנכונה שבכולם שהוא מקיים בה שתי מצות עשה, ומצות העונה שהוא בלא יגרע. והשנית לתקון הולד כמו שאמרו רבותינו ז"ל (נדה לא א) שלשה חדשים הראשונים קשה לאשה וקשה לולד, אמצעיים קשה לאשה ויפה לולד אחרונים יפה לזה ולזה שמתוך כך נמצא הולד מלובן ומזורז. וגם זו הכוונה נמשכת בכונת פריה ורביה"), הו"ד בטור (אה"ע סי' כ"ה), סידור היעב"ץ (הנהגת ליל שבת, פרק ו' אות ג' עמ' תר"ד).
7. מראי מקומות.
- א) הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג טור ד') – "שאלה: האם כשמקיים עונה כשהאשה מינקת (ולא מצוי שתתעבר) צריך לכונן ג' כ"כ למצות פרו ורבו או מצות בבוקר זרע זרעך [באופן שקיים פו"ר]. תשובה: בזמננו ודאי (שיכולה להתעבר). [א.ה. כלומר דפרושי קא מפרש שבזמננו ודאי יש לכונן, היות ויש אפשרות גם אז להתעבר ואף שאינו הרגילות]".

ב. עצת היצר הרע.

1. שמעורר תאוותו כדי למלאות תאוותו – ראב"ד (בעלי הנפש שער הקדושה, "אבל מי שאינו צריך לאותו דבר ואין יצרו גובר עליו, והוא מעורר את תאוותו ומביא עצמו לידי קישוי ותאוה כדי להשביע את יצרו ולמלא את תאוות לבו מהנאות העולם ותאוותיו גם אין בו אחת מן השלש דרכים הראשונים שאמרנו, ודאי הוא הוא הדרך לעצת יצר הרע והסתתו שפירשנו בתחלה, כדכתיב (קהלת ט, ט) ראה חיים עם האשה אשר אהבת וכו', ומן ההיתר יביאנו אל האסור. ועל זה אמרו רבותינו ז"ל (נדה יג ב) המקשה עצמו לדעת יהא בנידוי, ואמרינן לימא אסור משום דקא מגרי יצר הרע בנפשיה. והעושה המעשה הזה דומה לאדם שהוא שבע ואוכל יותר מדאי ושותה יותר מדאי עד שהוא משתכר ואח"כ הוא מקיא ומתלכלך, כגון זה ודאי הוא דומה לבהמה שהיא אוכלת והולכת עד שיאחזה דם ותמות"). טור (אה"ע סי' כ"ה), מחבר (סעי' א'), "אבל מי שאינו צריך לדבר, אלא שמעורר תאוותו כדי למלאות תאוותו, זו היא עצת יצר הרע, ומן ההיתר יסיתנו אל האיסור, ועל זה אמרו רבותינו ז"ל: המקשה עצמו לדעת יהא בנדוי", לבוש (סוף סעי' א'), קיצור שו"ע (סי' ק"נ סוף סעי' ט'), "אבל מי שאינו צריך לדבר אלא שמעורר תאוותו כדי למלאות תאוותו זו היא עצת יצר הרע", ערה"ש (סעי' ה'), "אבל מי שאינו צריך לדבר אלא מעורר תאוותו כדי למלאות תאוותו והוא שלא בשעת חיוב עונתה ה"ז דרך היצה"ר ומן ההיתר יסיתנו אל האיסור ועל זה אמרו בנדה [י"ג]. המקשה עצמו לדעת יהא בקלה", טהרת ישראל (סעי' י"ט), דרכי טהרה (עמ' קפ"ב).
- א) רמב"ן (ריש פר' קדושים), הו"ד במ"ב (ס"ק א') – "והענין כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלים האסורים והתירה הביאה איש באשתו ואכילת הבשר והיין, א"כ ימצא בעל התאוה מקום להיות שטוף בזמת אשתו או נשיו הרבות, ולהיות בסובאי יין בזוללי בשר למו, וידבר כרצונו בכל הנבלות, שלא הזכר איסור זה בתורה, והנה יהיה נבל ברשות התורה: לפיכך בא הכתוב, אחרי שפרט האיסורים שאסר אותם לגמרי, וצוה בדבר כללי שנהיה פרושים מן המותרות. ימעט במשגל, כענין שאמרו (ברכות כב א) שלא יהיו תלמידי חכמים מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין, ולא ישמש אלא כפי הצריך בקיום המצוה ממנו..."

ג. אסור - ג' זמנים.

1. ציורים: (1) ליל יום כיפור. (2) ליל תשעה באב. (3) בימי אבלות: בין אבלות שלו או אבילות שלה.
- א) ליל יום כיפור – או"ח (סי' תרט"ו סעי' י"ב), "יום הכיפורים אסור בתשמיש המטה", ח"א (כלל ק"ל סעי' כ"ב), "ואין לך איסור בתשמיש מדינא באשתו הכשרה, רק בימי אבלות שלו או שלה ובתשעה באב ויום הכפורים", ערה"ש (סעי' ו'), "דמדינא אין איסור רק בתשעה באב ויום הכיפורים", מ"ב (סוף ס"ק ז'), "דמצד הדין אין איסור אלא ביוה"כ ובט"ב ובימי אבלות שלו או שלה", טהרת ישראל (סעי' י"א), דרכי טהרה (עמ' ר"א), אהל אריה (סי' י"ט סעי' כ"ה), פוסקים.
- ב) ליל תשעה באב – או"ח (סי' תקנ"ד סעי' א'), ח"א (כלל ק"ל סעי' כ"ב, לשונו מובא לעיל), ערה"ש (סעי' ו'), לשונו מובא לעיל), מ"ב (סוף ס"ק ז', לשונו מובא לעיל), טהרת ישראל (סעי' י"א), דרכי טהרה (עמ' ר"א), אהל אריה (סי' י"ט סעי' כ"ה), פוסקים.
- ג) אשה אבילה או הוא אביל – יו"ד (סי' שפ"ג סעי' א'), "אבל אסור בתשמיש המטה ... בין באבילות דידה בין באבילות דידה", ח"א (כלל ק"ל סעי' כ"ב, לשונו מובא לעיל), מ"ב (סוף ס"ק ז', לשונו מובא לעיל), טהרת ישראל (סעי' י"א), דרכי טהרה (עמ' קצ"ד, עמ' רי"ד), אהל אריה (סי' י"ט סעי' כ"ה), פוסקים.

ד. בעל נפש יחמיר מצד אבלות וחורבן ביה"מ [חוץ מליל טבילה] - ד' ימים.

1. ציורים: (1) צום גדליה. (2) עשרה בטבת. (3) י"ז בתמוז. (4) י' באב.
- א) מקור לתעניות – מג"א (סי' תק"נ ס"ק ג'), "ומ"מ בליל טבילה לא יפרוש מאשתו", א"ב (סי' תק"נ ס"ק ב'), "ומכל מקום בליל טבילה לא יפרוש מאשתו", ח"א (כלל קל"ג סעי' ז'), "שאם חל יום טבילה, יקיים עונתו", קיצור שו"ע (סי' קכ"א סעי' ח'), "ובתשמיש המטה אם הוא ליל טבילה יקיים עונתו", מ"ב (סי' תק"נ ס"ק ו'), "ובעל נפש יחמיר ככולן כמו בט"ב אלא שאם חל ליל טבילה יקיים עונתו", חוט שני (סי' קצ"ז ס"ק ג' ד"ה וכן בימים, ס"ק ה' אות ה'), דרכי טהרה (ריש עמ' ר"ג), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' נ').
- ב) מקור ל' באב – מג"א (סי' תקנ"ח ס"ק ג'), "וכי בכ"ה טוב שלא לשמש ליל י"ח", בנה"ג (סי' תקנ"ח), הו"ד בא"ר (סי' תקנ"ח ס"ק ד'), "כתב כנסת הגדולה טוב שלא לשמש בליל י' אם לא ליל טבילה או בא או יוצא לדרך, עד כאן", קיצור שו"ע (סי' קכ"ד סעי' י"א).

- כ"ב, "נכון שלא לשמש מטתו ליל עשירי, אם לא כשהוא ליל טבילה או שהוא יוצא לדרך או בא מן הדרך", מ"ב (סי' תקנ"ח ס"ק ב'), "כתב כה"ג דטוב שלא לשמש מטתו בליל יו"ד אם לא בליל טבילה או יוצא לדרך או בא מן הדרך", כה"ח (ס"ק ז'), דרכי טהרה (עמ' ר"ב), שבת הלוי (קובץ מבית לוי חי"ג עמ' מ"ז סוף הע' ב'), נטעי גבריאל (בין המצרים פרק פ"ח סעי' ט"ו), פסקי תשובות (אות י' ד"ה ועוד).
2. כללים - עי' לקמן גבי 'על פי קבלה'.

ה. להחמיר על פי קבלה [חוץ מליל טבילה] - ו' ימים.

1. ציורים: (1) ליל א' דפסח. (2) ליל א' דשבועות. (3-4) ב' ימים של ר"ה. (5) הושענא רבה. (6) שמיני עצרת.
- (א) מקור ליל א' פסח, ליל א' שבועות – מג"א (ס"ק ג'), "ואין לשמש בליל א' של פסח וליל שבועות וליל ש"ע אם לא בליל טבילה (כתבים)", באר היטב (ס"ק ד'), ערה"ש (סעי' ו'), "וממדת חסידות שלא לשמש מטתו בליל א' של פסח וליל א' של שבועות וליל שמיני עצרת אם לא בליל טבילה [שם סק"ב בשם כתבים] וכן בראש השנה", מ"ב (סוף ס"ק ז'), "אין לשמש בליל א' של פסח וליל שבועות ושני ימים של ר"ה וליל שמיני עצרת אם לא בליל טבילה", תורה לשמה (סי' קמ"ב), טהרת ישראל (סעי' י"א), כה"ח (ס"ק ה'), חוט שני (סי' קצ"ז ס"ק ג' ד"ה וכן בימים, ס"ק ה' אות ה'), דרכי טהרה (עמ' ר"ב), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' נ"א).
- (1) ליל א' שבועות – שכנה"ג (הג' הטור ס"ק א'), עי' מג"א (סי' תצ"ד בהקדמה, "ואי בכתבים שאם חל ליל טבילה בשבועות ישמש מטתו"), א"ז (סי' תצ"ד ס"ק ג'), חק יעקב (סי' תצ"ד סוף ס"ק א'), שלחן שלמה (סי' תצ"ד סעי' ג'), ברכי יוסף (סי' תצ"ד ס"ק ט'), "ליל שבועות כתבו גורי האר"י ז"ל שאסור בזיווג אם לא בליל טבילה", עי' גר"ז (או"ח סי' תצ"ד סעי' ג'), "ומכל מקום אם הוא ליל טבילה ישמש מטתו עיין סי' ר"מ", מ"ב (סי' תצ"ד ס"ק א'), עי' ערה"ש (סי' תצ"ד סוף סעי' ג'), "ובליל טבילה לא ימנע העונה", תורה לשמה (סי' קמ"ב).
- (ב) מקור לב' ימים של ר"ה – שכנה"ג (הג' הטור ס"ק א'), באר היטב (ס"ק ד'), ישועות יעקב (ס"ק ב'), מסגרת השלחן (סוף סי' קצ"ח ד"ה כתב), ערה"ש (סעי' ו'), לשונו מובא לעיל), מ"ב (סוף ס"ק ז'), לשונו מובא לעיל), תורה לשמה (סי' קמ"ב), טהרת ישראל (סעי' י"א), חוט שני (סי' קצ"ז ס"ק ג' ד"ה וכן בימים, ס"ק ה' אות ה'), דרכי טהרה (עמ' ר"ב), אהל אריה (סי' י"ט סעי' כ"ד), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' נ"א).
- (ג) מקור להושענא רבה – שכנה"ג (הג' הטור ס"ק א'), מסגרת השלחן (סוף סי' קצ"ח ד"ה כתב), מ"ב (סי' תרס"ד ס"ק ח'), "[הושענא רבה] ואודות הזיווג הוא כמו בליל שבועות. ובליל טבילה ישמש", פסקי תשובות (אות י' ד"ה ועוד), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' נ"א).
- (ד) מקור לשמיני עצרת – מג"א (ס"ק ג'), לשונו מובא לעיל), שערי תשובה (סי' תרס"ח ס"ק ג'), "ועיין לעיל סימן רמ"ה דליל שמ"ע אסור בזיווג", חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קי"ג, "בעצרת וגם שמיני חג עצרת אנו אסורים ועצורים מאשה"), באר היטב (ס"ק ד'), מסגרת השלחן (סוף סי' קצ"ח ד"ה בעצרת, "בעצרת וגם שמיני חג עצרת האשה עצורה לנו"), ערה"ש (סעי' ו'), לשונו מובא לעיל), מ"ב (סוף ס"ק ז'), לשונו מובא לעיל), בן איש חי (שנה ב' פר' וירא אות כ"ג, לשונו מובא לקמן), טהרת ישראל (סעי' י"א), חוט שני (סי' קצ"ז ס"ק ג' ד"ה וכן בימים, ס"ק ה' אות ה'), דרכי טהרה (עמ' ר"ב), אהל אריה (סי' י"ט סעי' כ"ד), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' נ"א).

2. כללים.

- (א) שאין זה אלא להיראים שלא יכשלו חס ושלום בעבירה – ח"א (כלל ק"ל סעי' כ"ב), "שאין זה אלא להיראים שלא יכשלו חס ושלום בעבירה. אבל למי שיצרו תקפו, אין לו להחמיר כלל, כי אין בו אלא מדת חסידות". חכ"א כלל קכ"ח סעי' כ', "כל זה אינו אלא לאדם שהוא מלא ביראה ולא יחטא חס ושלום אבל אלו שיצרם מתגבר עליהם והם חושבים שהוא כעין איסור תורה ועל ידי זה באים חס ושלום לידי כמה מכשולים מצוה גדולה לשמש אפילו בראש השנה ויטבול למחר", ערה"ש (סעי' ו'), "לכן מי שקשה עליו זה מותר בראש השנה ופסח ושבועות ושמיני עצרת", מ"ב (סוף ס"ק ז'), "וכ"ז אינו אלא לאדם שהוא מלא ביראה ולא יחטא ח"ו אבל אלו שיצרם מתגבר עליהם והם חושבים שהוא כעין איסור תורה ועי"ז באים ח"ו לידי כמה מכשולים מצוה לשמש אפילו בר"ה ויטבול למחר", בן איש חי (שנה ב' פר' וירא אות כ"ג, "וכל זה לתלמידי חכמים ואנשי מעשה, אבל המון העם מי שיוודע בעצמו שאינו יכול לעמוד בדבר זה, שאינו יכול לכבש תאותו, מותר לו לשמש אפילו בלילות החול"), טהרת ישראל (סעי' י"א), כה"ח (ס"ק ה'), דרכי טהרה (עמ' ר"ג), אהל אריה (סי' י"ט הע' נ"ג), פסקי תשובות (אות י' ד"ה ועוד).
- (ב) בה"ל (סי' ר"מ סעי' א' ד"ה מליל) – "עיין במ"ב במש"כ שאין לשמש בליל א' ש"פ וליל שבועות וכו'. עיין בספר ישועות יעקב שמצדד דאם לא קיים עדיין פריה ורביה אין להחמיר בכל זה".
- (1) מיקל – ישועות יעקב (ס"ק ב'), "בליל א' של פסח ... בשני לילות דר"ה ... ומר"ח אב עד אחר התענית ... אבל למי שלא לקיים עדיין מצוה זו יש להקל לו דלא עדיף מהך דאסור לשמש מטתו בשנ' רעבון דאם לא קיים עדיין מצות פרו ורבו וכ"ד בדברים האלו כנ"ל", טהרת ישראל (סעי' י"א), דרכי טהרה (עמ' ר"ג), אהל אריה (סי' י"ט הע' נ"ג), פסקי תשובות (אות י' ד"ה ובביה"ל).
- (3) מראי מקומות – חכ"א (כלל קכ"ח סעי' כ'), "בליל פסח ועצרת וראש השנה", בן איש חי (שנה ב' פר' וירא אות כ"ג), "ורק בליל ראשון של פסח, וליל ראש השנה, וליל שמיני עצרת, וליל שני דשבועות, אפילו שחלו בשבת אין לעשות זווג בהם על פי הסוד".

1. מעוברת: ג' חדשים ראשונים קשה לתשמיש.

1. נדה (דף לא.) – "תנו רבנן: שלשה חדשים הראשונים תשמיש קשה לאשה וגם קשה לולד, אמצעיים קשה לאשה ויפה לולד, אחרונים יפה לאשה ויפה לולד, שמתוך כך נמצא הולד מלובן ומזורז".

- (א) הו"ד – ראב"ד (בעלי הנפש שער הקדושה ד"ה והשנית), טור (או"ח סי' ר"מ סעי' א', אה"ע סי' כ"ה), אגודה (נדה פרק ג' סי' י"ד), אבודרהם (ברכת השחר ד"ה ועתה), מנורת המאור (פרק י' נישואי אשה עמ' ע"ג), לבוש (או"ח סי' ר"מ סעי' א'), של"ה (שער האותיות אות הקו"ף קדושת הזווג אות ת"ה), בית אפרים (אה"ע סוף סי' ס"ו), קיצור שו"ע (סי' ק"נ סעי' ט'), ערה"ש (אה"ע סי' כ"ה סעי' ו'), משנה הלכות (חי"ב סי' ש"כ ד"ה והנה), נטעי גבריאל (פרק ק"ג סעי' א').
2. חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' צ"ח אות קל"ו) – דהגמרא מיירי מרבה אבל פעם בשבוע לא הוי קשה".
- חזו"א (גנזי שערי ציון עמ' כ"ה אות י"ט) – "ביאור הגמ' במסכת נדה ל"א: - ת"ר ג"ח ראשונים קשה לאשה ולולד וכו'. בשם החזו"א: אע"פ שחז"ל אומרים שהוא קשה לאשה וקשה לולד, הרי זה קשה אבל אין אנו מוצאים שחז"ל צוו לפרוש ג"ח, מספיק חמשה ששה שבועות. ציונים: אני שמעתי (הגרחק"ש) בשם החזו"א, שפעם בשבוע אין מזיק".
3. אג"מ (רשומי אהרן ח"א אה"ע סי' כ"ה אות א') – "בזמן הזה נשתנה הטבע ואין אומרים שתשמיש המטה תוך ג' חודשים ראשונים להריון מזיק להולד".
4. פאת שדך (ח"ג סי' פ"א אות ג') – "וודאי ג' חודשים ראשונים קשים לולד כמבואר נדה (דף ל"א ע"א) וטוב להזהר קצת, אבל אין איסור בדבר, ואדרבה כן עשו הצבועים כת שבתאי צבי ימ"ש שאסרו את המעוברת, ודע דהמקובלים אומרים שאם משמש מיטתו בקדושה מוליד רוחות קדושים, אע"פ שאינה מתעברת בביאה זו".
5. ארחות טהרה (פרק י"ט סעי' ה') – "זמן קיום מצות עונה בתשמיש במעוברת הוא פעם אחת בשבוע, ובשעת הצורך פעמיים בשבוע, ואם לאחר תשמיש מרגישה כאב בטן או חולשה חזקה יש למעט משיעור זה".
6. מראי מקומות – יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' הע' רל"ז ד"ה אמנם).
- (א) בדה"ש (סי' קצ"ז סעי' ב' ב' ד"ה שלא, עמ' ב') – "ונראה שהיא משועבדת כן אף בו' חדשים הראשונים של העיבור אע"ג שהתשמיש קשה לה בימים ההם..."

ז. ליל מ"א אחר לידת זכר, ליל פ"א אחר לידת נקבה.

1. עי' יו"ד סי' קצ"ד, לשיטות ומראי מקומות.

ח. משמש ביום תשעים.

1. נדה (דף לא.) – "תנא: המשמש מטתו ליום תשעים כאילו שופך דמים. מנא ידע. אלא אמר אביי: משמש והולך, (תהלים קט"ז) ושומר פתאים ה'".
- (א) הו"ד – ליקוטי הפרדס מרש"י (דף ח.), ס' הישר (לר"ת, סי' ת"ל), אגודה (נדה פרק ג' סי' י"ד), של"ה (שער האותיות אות הקו"ף קדושת הזווג אות ת"ח).
- (ב) מג"א (סי' ר"מ ס"ק ה') – "והמשמש בליל צ' מיום שנתעבר' הרי זה שופך דמים שאפשר להמית הולד (כתבים זוהר שמות דף ג') ובגמ' מסיק ע"ז והאידינא שומר פתאים ה'".
2. מראי מקומות – אמת ליעקב (סוף סי' קפ"ד), שמירת הגוף והנפש (סי' קכ"ז סעי' ח', מילואים הע' י"ג), הגר"מ שלזינגר (ס' זכרון, מים חיים עמ' י"ג), פסקי תשובות (אות ח' ד"ה ולענין), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' הע' רל"ז ד"ה וכתב).
- (א) שו"ת רש"י (סי' קפ"ח. עי' הע' שם) – "כדאמרין בנדה המשמש מטתו לסוף תשעים כאילו שופך דם".
- (ב) קובץ שיעורים (כתובות אות קל"ו) – "נדה ל"א, משמש ביום תשעים משום שומר וגו', וצ"ל דאין האדם חייב להמנע ממנה דרך ארץ, וממילא הוי כאילו אין בידו לשמור את עצמו ואז נשמר מן השמים, אבל היכא שבידו להזהר אינו בכלל פתאים, ואם לא ישמור את עצמו הוא מתחייב בנפשו ולא יהא משומר מן השמים".
- (ג) אג"מ (אה"ע ח"א סי' ס"ג ענף א' ד"ה וכן, עי' מסורת משה ח"ב אה"ע אות נ"ב) – "וכן הוא טעם אביי בנדה דף ל"א במה שמתיר לשמש בספק יום תשעים דתנא דהמשמש ביום תשעים להריונה כאילו שופך דמים ואקשינן מנא ידע ואמר אביי משמש והולך ושומר פתאים ה', דכיון שהוא דבר טבעי ולא אסרה תורה מלשמש אז ש"מ שהוא הבטחה שלא תסתכן מצד זה אם אינה חייבת עונש ולא נכנס זה בגדר סמיכות על הנס שאסור ומחוייב האדם ליהזר בכמה זהירות שלא לבא לחשש כל דהו מסכנה ומצנים פחים וכדומה דהכא שאני דהוא כמו הבטחה מהשי"ת שלא תסתכן כשלא תתחייב עונש ומעונש שחייבת א"א להמלט ולכן מסתבר שמותר לאביי אף אם היה ידוע שהוא ודאי יום תשעים ולא רק בספק שנימא כוונתו דישמור ה' שלא יזדקקו לתשמיש ביום צ' כי הרי זמן עונה דהטיילין בכל יום והיה לן לאסור להטיילין לשמש בכל יום כשהיא קרוב ליום צ' כדי שיהיה שייך שמירה זו דלא יזדמן להם לשמש ביום תשעים אלא צריך לומר דלאביי מותר לגמרי והוא מטעם דבארתי דהוא הבטחה שלא תסתכן וישמור אותה השי"ת מהסכנה אף כשתשמש ודאי. ויהיה ניחא מה שנקט בלשון אלא אמר אביי משמע שפליג וסובר שליכא כלל איסור לשמש ביום תשעים אף אם היה ידוע ולא שהוא רק מתרץ דבספק לא חיישינן משום דשומר פתאים ה' והברייתא איירי באם יזדמן שידוע להם או שאסרה מלשמש בכל יום שהוא כידוע להם אלא שאביי מתיר לגמרי אף לשמש בכל יום משום דאף בידוע שהוא יום תשעים היה מתיר מטעם דבארתי".
- (ד) משנה הלכות (ח"ה סי' רל"ב אות ב', סוף סי' רל"ג, סי' רל"ד ד"ה היסוד, חי"א סי' קצ"ג) – "במה שאמרו רז"ל נדה ל"א המשמש מטתו ליום תשעים כאילו שופך דמים, ועכשיו סמכו אשומר פתאים ה' ונסתפק מעכ"ת בזה"ז שיכולין להכיר לדעת מתי נכנסה בהריון אי חייב לפרוש או יש לו לסמוך על שומר פתאים אעפ"כ. ולפענ"ד כבר נשאלתי כעין זו והנה במג"א סי' ר"מ סק"ה הביא בשם תק"ז כתבים פ' שמות דמבואר המשמש ביום צ' כאלו שופך דמים והאידינא סמכו אגמ' דילן שומר פתאים ה' ע"ש ובאמת כי הסומך אשומר פתאים אם אינו רוצה לסמוך הרשות בידו ועיין ריטב"א יבמות ע"ב למול ביומא דעיבא שאין בו רוח צפונית אסור והאידינא שנהג עלמא הוא בכלל שומר פתאים ואם מי שהוא אינו רוצה להיות מפתאים הרשות בידו וכ"ש בשבת שלא ימול ביומא דעיבא אפילו ביום השמיני וידחה מילה בזמנה ע"ז. ומיהו לדידן ביארתי בס"ד כיון דאשה מתעברת עד ג' ימים אחר תשמיש

פעמים ביום ראשון ופעם בשני ופעם בשלישי וא"כ כבר גם בזה"ז א"א ועיין תוס' נדה ובשור'ת נוב"י האריך הרבה בכיוצא בו, דעכ"פ אין אתנו יודע יום קליטת הזרע, בשום אופן, בדיוק אם לא נהי' חכם כשמואל שידע לשער אם הוא בן ארבעים".
 (ה) שבת הלוי (ח"ג סי' קי"ג, ששבה"ל סי' קפ"ד סעי' ז' ס"ק א' ד"ה ועיין, סיכום אות ה') – "מיהו עיין תה"ד סי' רי"א דעתו דבכ"מ דאמרינן שומר פתאים ה' מכ"מ ת"ח הבקי בזה כדאי לו להזהר, וא"כ מי שמנה הימים ובקי בהם יש מקום לזהירות זה ולא לחנם כתוב כן בכתבים להאר"י ז"ל כמש"כ מג"א".

1. פרדס שמחה (סי' קצ"ד ס"ק ג' אות ג') – "המחמיר לא לשמש ביום צ' לעיבורה, תע"ב".
2. נטעי גבריאל (פרק ק"ג סעי' ב') – "נכון ליזהר מלשמש מטתו בליל תשעים אחר שנתעברה".
3. הגדר של שומר פתאים ה' - עי' יו"ד סי' קט"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ט. יום נישואין (anniversary).

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"ב אות י"ב) – "האם יש ענין לקיים מצות עונה בלילה שהיה חל חתונתו (ר"ל בשנים אחר כך), (כמו שידוע שביו"ט גם בזמן עצמו יש לו את הסגולה של אז כמו מתן תורה בשבועות). תשובה: אין ענין".

ג. זמנים בכל השנה: בפרטיות.

א. שבת.

1. קודם חצות.
 - א. חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קי"ג) – "בשבת מותר אחר חצות ואסור קודם חצות".
 - ב. מסגרת השלחן (סוף סי' קצ"ח ד"ה בשבת) – "בשבת מותר אחר חצות ואסור קודם חצות".
 - ג. בן איש חי (שנה ב' פר' וירא אות כ"ג) – "אינה מצוה מן המוכח אלא רק אם ישמש אחר חצות לילה, נמצאת אתה למד ארבע מדרגות יש בתשמיש המטה, האחד הגרוע הוא המשמש בימות החול קודם חצות לילה, והשני המעולה ממנו הוא המשמש בחול אחר חצות לילה, והשלישי המעולה ממנו המשמש בליל שבת קודם חצות, והרביעי המעולה מכולם המשמש בליל שבת אחר חצות".
2. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"ב אות ב') – "מי שבלייל שבת יש לו אפשרות ללמוד יותר, ואם יקפיד על עונה בליל שבת (לחזור מוקדם וכו'), יהיה זה בשבילו ביטול תורה גדול ואילו בימות החול אין לו ביטול תורה כ"כ. האם הענין לעשות דוקא בליל שבת דוחה זאת (ואם עי"ז הילדים יהיו יותר קדושים, אולי גם כשיגדלו יפריעו לאביהם פחות מללמוד, ויקבל שכרו). תשובה: אל תתחכם יותר מהתורה. הבנתי מתשובת הרב שאם זה בשבילו ביטול גדול להקפיד על עונה בשבת דוקא (משא"כ בחול) לא יקפיד ע"ז ואין לו לעשות חשבונות על נשמות וכו', ורק ללמוד עכשיו האם הבנתי נכון. (או שמא התשובה שיש לשמש בליל שבת בלי לעשות חשבונות של ביטול תורה). תשובה: האחרון עיקר".
3. מתחיל מבעוד יום.
 - א. ב"ח (סי' ר"פ ס"ק ב'), הו"ד בפמ"ג (סי' ר"פ מש"ז ס"ק א'), מ"ב (סי' ר"פ ס"ק ג') – "ויהא זהיר לקיים עונתו וכו'. לכאורה לא היה צריך להביא הך עובדא דבלאו הכי ודאי חייב לקיים דין עונת תלמיד חכם מליל שבת לליל שבת, ונראה דאתא לאורויי שצריך ליזהר שקודם שיגיע הלילה חייב להראות תוספות חיבה ואהבה עם זוגתו ואין צריך לומר שלא ירגיל שום קטטה מערב שבת ואם היה לו עמה איזה קטט שיפייסנה מקודם שנכנס שבת, וזהו שכתב ויהא זהיר לקיים עונתו דזהירות הוא קודם מעשה ורצה לומר בזהירות זה שירדוף בינו לבניה אהבה ואחוה כל ערב שבת כדי שלא יגיע שום ביטול לעונת שבת, ולכן הביא מאמר זה דלפי דהיה רגיל להקדים לבוא אל ביתו מערב שבת להראות אהבה וחובה, וסימנא דעמודא דנורא מקמי שבא לביתו דהוא סימן להתפשטות אור וקדושת השכינה שתהא מתייחדת לליל שבת ומזדווגת בהקב"ה ובהוא יומא לא חזו ההוא סימנא לפי דלא היה זהיר אז דמשכתא שמעתתא לכך נענש".

4. לאכול שום ליל שבת.

א. עי' או"ח סי' ר"פ, לשיטות ומראי מקומות.

5. מראי מקומות.

א. דברי יציב (יו"ד סי' ק"ה אות ג') – "היה עדיף יותר ליל שב"ק שהוא עונת ת"ח והוא זמן הזווג הנבחר כמ"ש בספה"ק, אך לפענ"ד היה נראה לפי מה שראיתי אצל צדיקים ורבנן קשישאי שהאריכו בשלחנם בליל שב"ק ברוב המון עם כמעט עד לעלות השחר וכנראה שלא חששו לעונה דליל שב"ק, וגם באכילת שום בער"ש שהוא מתקנת עזרא כמ"ש בב"ק דף פ"ב ע"א, נהגו הרבה צדיקים ביום שב"ק שאכלו שום בסעודתם, והרהרתי בזה כמ"פ. ולענ"ד דעונת ת"ח מליל שבת לליל שבת הוא כשזווגם בקדושה וטהרה ביהודים עילאין, שהזמן היותר מוכשר לזה הוא בליל שב"ק, אבל עם ירידת הדורות וחולשתם כשהחומריות והתאוות נתגברו אולי עדיף שלא יהיה בליל שב"ק יומא דנשמתא [זוה"ק פרשת ויקהל דף ר"ה ע"א] ויומא דאורייתא [שם פרשת יתרו דף פ"ה ע"ב וצ"ב ע"א ופרשת אמור דף צ"ה ע"א], וד"ל".

ב. ר"ח, יו"ט.

1. מג"א (ס"ק ג') – "ת"ח. שבחול צריכים לעסוק בתורה בלילה שתורתן אומנתן וה"ה בר"ח וי"ט".
2. א"ר (סעי' ב') – "כתבו האר"י ז"ל [שער המצוות פ' בראשית ג ע"ב] דליל יו"ט וליל ראש חדש דינם כליל שבת, אבל במג"א [ס"ק ג] כתב שבחול צריכין לעסוק בתורה והוא הדין בראש חדש ויו"ט".
3. ערה"ש (סעי' ו') – "והתלמיד חכם כשם שעונתו בשבת כמו כן ביו"ט ור"ח".
4. מ"ב (ס"ק ז') – "מליל שבת וכו'. יש שכתבו שה"ה בר"ח ויו"ט. ולכאורה לפי טעם המ"א הנ"ל בסק"ו שצריך לעסוק בתורה בלילה אין שייך לחייב אותו בר"ח ועיין בבה"ל".

- שעה"צ (ס"ק ג') – "בה"ט והוא מהמ"א ... ואמנם באמת נלענ"ד בפשיטות דאין כוונת האר"י לחייב בר"ח ויו"ט לת"ח שהתורה מתשת כחן אלא כונתו דאף שע"פ הקבלה נכון ליי"א ליזהר מלשמש בחול [אם לא שיצרו גבר עליו] כ"א בשבת שאז ממשיך נפש קדושה על זרעו בר"ח ויו"ט א"צ ליזהר בכך שגם אז ממשיך נפש קדוש אבל לא שיהיה מחוייב בדבר".
5. בן איש חי (שנה ב' פר' וירא אות כ"ג) – "וגם בלילי ראש חודש ויום טוב יש מעלה בזווג על פי הסוד, וחסידים ואנשי מעשה מקיימים בהם מצות עונה".
6. טהרת ישראל (סעי' ח', באר יצחק ס"ק כ"ג) – "נ"ל שכוונת האר"י מדכתב דדין ר"ח ויו"ט כשבת משמע גם לחיוב וכיון שי"ל דגם המג"א מודה ... אין לפסוק נגדם משום ספיקא דא"ר".
7. דרכי טהרה (ריש עמ' ר') – "לילי יו"ט ור"ח דינם כמו ליל שבת, אע"פ שאין בהם קדושה ולא חיוב עונה כבליל שבת וחסידים ואנשי מעשה מקיימים בהם מצות עונה".
8. הגר"ח"ק זצ"ל (דרך שיחה ח"ב עמ' קפ"ה) – "במ"ב (סי' ר"מ סק"ז) כתב בשם האר"י ז"ל דמצות עונה בר"ח כמו בשבת, ולא כתוב על יו"ט, אפשר שגם בר"ח יש ענין שינה".
9. קודם חצות.
- (א) חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קי"ג) – "בראש חדש מותר אחר חצות וקודם חצות אסור".
- (ב) מסגרת השלחן (סוף סי' קצ"ח ד"ה בראש) – "בראש חדש מותר אחר חצות וקודם חצות אסור".
10. מראי מקומות – בירור הלכה (עמ' רס"ז ד"ה יו"ט, ד"ה ר"ח).

ג. ימים קודם ראש השנה.

1. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות י' סוף ד"ה ועוד).

ד. ראש השנה [שני ימים].

1. אין לשמש, על פי קבלה - עי' לעיל.
2. ליל טבילה.

- (א) מותר – ערה"ש (סי' ר"מ סעי' ו', לשונו מובא לעיל), מ"ב (סי' ר"מ סוף ס"ק ז', לשונו מובא לעיל), פוסקים.
- (ב) אם יכול לדחות מצות עונתה ללילה אחרת.

1) תורה לשמה (סי' קמ"ב) – "שאלה בליל ר"ה או בליל חג השבועות או בליל שמחת תורה או בליל פסח שהמתנהגים ע"פ קבלת האר"י ז"ל נמנעים מן הזווג בלילות אלו הנה אם אחד ת"ח ומתחסד עם קונו חל טבילת אשתו בלילות אלו וטבלה אם יכול לדחות מצות עונתה ללילה אחרת ולא יבעול ... תשובה הנה ידוע כי אזהרת המקובלים ז"ל בלילות אלו לא נאמרו על ליל טבילת מצוה כי טבילת מצוה אם אירע בחול אפילו רבינו זצ"ל בעצמו היה מקיים אותה בזמנה ולא היה דוחה אותה עד ליל שבת ואף על גב דלדידיה אסור הזווג בחול עכ"ז בליל טבילה אז החול דינו כשבת וכן איתא בזוהר על ליל טבילה ועל לילה שהוא בא מן הדרך שיש מעלה לאותה לילה בענין הזווג כמו הזווג הנעשה בליל שבת ולכן ודאי שצריך לקיים מצות עונתה בזמנה ואפילו אם אשתו תתרצה בזה ותמחול לא אריך למעבד כן לדחות המצוה ועיין מ"ש בצוואות רבינו יהודה החסיד ז"ל סי' מ"א וז"ל לא יניח אדם מלזקוק עם אשתו ליל שטבלה בה ע"ש לכן יש ליזהר ורק אם אירע לו אונס שא"א לקיים אותה לילה את המצוה כגון שבא לו קדחת או אונס אחר הנה נהגו הנשים לשטוח עליהן בגד של הבעל כשאירע לו אונס ואף על פי שהיא עמו בבית אחד ועיין להטור ז"ל בא"ח סי' ר"פ שכתב ויהא זהיר וכו' כדאיתא בפרק אף על פי רבי יהודה בריה דרבי חייה חתניה דרבי ינאי וכו' דאמר רבי ינאי אלמלא יהודה קיים לא ביטל עונתו וכו' ומקשים למה ליה להטור לאתווי מהך עובדא הא בלא"ה חייב וכו' ותירץ הדרישה ז"ל דאשמעינן הטור דלא ילוה ויפרע דאי דינא הוא שיכול להיות לוה ופורע לא אמר רבי ינאי כפו מטתו ע"ש והרי דאפילו על חיוב ליל שבת ס"ל דלא יהיה לוה ופורע וכ"ש על ליל טבילה דיש לחוש בזה מאד".

2) אג"מ (מסורת משה ח"ג אה"ע אות מ"ג, עמ' שי"ט) – "ולגבי טבילה בליל ר"ה, אמר רבינו שטוב שהאשה תמחול התשמיש בלב שלם, דהיינו לא באופן שמבקש ממנה ומפציר בה למחול, אבל לדינא אינו מחוייב לבקש מחילתה ויכול לשמש, ורק שיטבול האיש למחרת בשחרית".

ג) אם יכולה לדחות את הטבילה.

- 1) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה נדה פרק י"ב סעי' כ"א, אוצרות הטהרה עמ' תתפ"ט תשובה י"א) – "שאלה: ליל טבילה שחל בר"ה, האם לדחות את הטבילה כשמפריע להם מפני קדושת היום. תשובה: אם שניהם מסכימים אפשר לדחות".
- 2) הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

May or should one push off a hefsek tahara after birth, so that tevila should not fall out one of the two nights of Rosh Hashana, or motzai Rosh Hashana? How about a regular Shabbos or Motzai Shabbos. (There is mechila gemura from both parties, the husband and the wife if it is halachically preferable.) R' Y. Berkovits wrote: Being that it is correct to refrain from relations on Rosh Hashana unless it is ליל מקוה, therefore, if it is not נוגע for רבו AND there is a מחילה גמורה on both sides, then they can push off going to the מקוה. However, we don't encourage a husband and wife to be מוחל. As for all other times: We strongly discourage pushing off מקוה, in any circumstance, and especially when it is just a matter of inconvenience. See מ"ב סימן תקפא סקכ"ו.

ה. צום גדליה.

1. בעל נפש יחמיר מצד אבלות וחורבן ביה"מ [חוץ מליל טבילה] - עי' לעיל.

1. עשרת ימי תשובה.

1. מראי מקומות – דרכי טהרה (סוף עמ' ר"ב), בירור הלכה (עמ' רס"ז ד"ה בענין), מקדש ישראל (ימים נוראים סי' רל"ז, "אין צריך"), פסקי תשובות (אות י' ד"ה ועוד).
- א) שכנה"ג (הג' הטור ס"ק א') – "נהגנו פרישות בעצמינו להיותנו נשמרים אך מאשה שני לילות של ר"ה, איפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו, ודין בינונים תלוי אם עשה מצוה אחת או עבירה אחת, ויבא האדם לשמש מטתו. ואולי יכוין להנאת עצמו באיזה דבר שאינו מן הראוי, ויהיה לו למוקש. ומן הטעם הזה מי שנזהר בזה גם בעשרת ימי תשובה תבא עליו הברכה".
- 1) עולת תמיד (ס"ק ד'), הו"ד בא"ר (ס"ק א', לשונו מובא לקמן) – "ודע דבספר כנסת הגדולה [הגהות טור, ובשיירי הגהות טור אות א] מונה ימים שאין לשמש בהם, ודבריו לא נראין להוסיף על דברי חכמים ז"ל זולת ליל ז' של פסח כתבו חכמי האמת שאסור, וז"ש ולא קרב זה אל זה וגו' [שמות יד, כ]".
- 2) ברכי יוסף (ס"ק י"ב) – "כתב הרב עולת תמיד דבספר כנה"ג מונה ימים שאין לשמש, ודבריו ל"נ להוסיף על דברי חכמים זולת ליל ז' של פסח כתבו חכמי האמת שאסור, וזהו סוד ולא קרב זה אל זה, עכ"ל. ומה שפקפק על דברי הרב כנה"ג תיוהא ליכא שהרב כתבה דרך פרישות והנהגה טובה לשרידים".
- ב) באר היטב (ס"ק ד') – "והנזהר ביו"ד ימי תשובה תע"ב שכנה"ג".
- ג) חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קי"ג) – "וגם מר"ה עד סוכות אפילו השבתות שבנתים מותר אחר חצות בלבד".
- ד) מסגרת השלחן (סוף סי' קצ"ח ד"ה בסוכות) – "וגם מר"ה עד סוכות השבתות שבנתים שרו אחר חצות ... כתב הרב כנה"ג ...".
- ה) אור צדיקים (סי' כ"ז אות י"א, "נהגו פרישות מר"ה עד מוצאי יוה"כ").
- ו) טהרת ישראל (סעי' י"א) – "הנזהר בעשרת ימי תשובה תע"ב".
- ז) א"ר (ס"ק א') – "כתב שיירי כנסת הגדולה [הגהות טור אות א] נהגנו פרישות בעצמינו ב' לילות של ראש השנה, דאפשר מלך יושב על כסא דין ויבא אדם לשמש מטתו, ואולי יכוין להנאתו ויהיה לו למוקש. ומזה הטעם דמי שנזהר בזה בעשרת ימי תשובה תבוא עליו ברכה, ובליל הושענא רבה, וג' ימים קודם חג השבועות וכל שכן לילי חג שבועות עצמן, ומר"ה אב עד ליל י"א באב, ואף אם נדחה תשעה באב עד יו"ד ראוי למנוע בליל י"א כדין בשר ויין ע"כ. וכתב עליו עולת תמיד [סק"ד] ודבריו לא נראין להוסיף על דברי חכמים, זולת ליל ז' של פסח כתבו חכמי האמת ליהזר, ומג"א [סק"ג] כתב אין לשמש מטתו בליל א' של פסח [שער הכוונות דרוש ג פסח פא ע"ג] וליל שבועות [שם ענין שבועות פט ע"א] וליל שמיני עצרת [שם חג סוכות קג ע"ד] אם לא בליל טבילה (כתבים). ומבעל הטורים פרשת כי תצא [דברים כד, ה] משמע הכל להיות, וזה לשונו, ושמח את אשתו, מנין ימים של ושמח חייב בתשמיש המטה שהם כל ימות השנה חוץ יום כפורים".
- ח) הגר"ח זצ"ל (עלי שיי"ח עמ' קכ"ב אות א') – "שאלה: האם מותר לשמש מיטתו בעשרת ימי תשובה. תשובה: מותר".
- הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג ריש טור ד') – "שאלה: האם יש לחוש שלא לשמש חוץ מהזמנים הנזכרים במג"א בשם האר"י ובמ"ב (ס"ק ז'), ולא מיירי בליל טבילה, כגון עשרת ימי תשובה, ליל שביעי של פסח, [או כגון ליל פורים, וליל ניט"ל]. תשובה: יש ליהזר".

2. יום כיפור.

1. אסור - עי' לעיל.

ה. סוכות.

1. כמו יו"ט - עי' לעיל.
2. מראי מקומות – חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קי"ג, לשונו מובא לקמן).
3. בתוך הסוכה.
- א) מותר – ט"ז (סי' תרל"ט ס"ק ד', "שום תשמיש בזוי. נראה שאין בכלל זו תשמיש המטה כיון שהוא שמחה של מצוה ובהדיא אי' בגמ' פ' הישן דלא עבדי' חופה בסוכה משום צער חתן שבוש שם לשחוק עם כלתו כיון דמקום צר הוא משמע דמותר שם"), ברכי יוסף (ס"ק י', "תשמיש המטה בסוכה שרי"), מ"ב (סי' תרל"ט סעי' א' ד"ה ואל, "ותשמיש המטה לא מקרי תשמיש בזוי שהוא בכלל תשבו כעין תדורו וגם בעצם לא מקרי תשמיש בזוי במה שהוא מקיים מ"ע של פו"ר ועונה [אחרונים]), אבני ישפה (אהל יעקב ט' תשרי תשע"א, "מי שיש לו סוכה מיוחדת שיכול לשמש בצניעות, ודאי שיש מצוה בתשמיש בסוכה משום תשבו כעין תדורו"), קונ' ופקדת נוד (סי' ד' סעי' ל"א), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' ל"ח).
- ב) לקט יושב (עמ' מ"ו) – "והיה הולך חוץ לסוכה ועשה חפצי אשתו וחוזר מיד לסוכתו, אבל בשאר ימות השנה אינו חוזר מיד לחדרו".
- ג) בירור הלכה (קמא, סי' תרל"ט סוף עמ' שס"ב) – "עיין בספר אמת ליעקב - חלק שו"ת רבי יוסף גיקאטילה [המובא בבית יוסף כמה פעמים] סימן ז' שכתב וז"ל: שאלה ידיענו מורינו על ענין תשמיש המטה בסוכה אם הוא אסור או מותר כי יש אומרים שהוא אסור ואנחנו ביקשנו הכרעות מפוסקים ולא מצאנו לו שום זכירה אם אסור או מותר, תשובה: דעו לכם שזה הדבר באמת לא נמצא לו שום פוסק שזכר איסורו ואם נמצא ולא ראינוהו אם קבלה נקבל אבל שמענו מפי מגידי אמת שאומרים בספר הזוהר מאסר אותו ואם הזוהר אוסר מי יוכל להתירו וטעמא דמסחבר הוא שהסוכה רומז לדברים עליונים ואע"פ שיש לנו כמה טענות להשיב בזה מי יוכל להביא עצמו בין ההרים הגדולים אלא קבלה נקבל עכ"ל. ולפנינו בספר הזוהר ליתא. וכמה מהאחרונים שדנו בענין זה לא ראו תשו' הר"י גיקאטילה ז"ל, ואמנם בבית דוד לרבי יוסף דוד ז"ל (שאלוניקי שנת תק"י - או"ח סימן תמ"ד) הביא לשון הר"י גיקאטילה הנ"ל, ומעורר דמהרמ"א בדרכי משה סי' תרל"ט נראה דמותר, ואח"כ מצטט לשון ספר ש"ך על התורה פ'

אמור (דף קצ"א ע"ב) שמאריך בזה ומסיים: וקבלנו שתשמיש המטה אסור בסוכה וצריך שילמוד בסוכה תורה שבכתב ותורה שבעל פה, ואח"כ מביא לשלה הקדוש (דף רמ"ה) בשם מטה משה דעיקר ישיבת סוכה הוא עם אשתו ובזיווג והביא ראייה מהגמ' בערכין (דף ג') אף סוכה איש ואשתו וכו', ומעורר בענין ראייה זו, וכתב דמיהו יש להזהר מאיסור לאור הלבנה ואפילו מאור כוכבים יש להזהר ומסיים: ולענין מעשה אמרתי שאסור מפני שהוא ודאי שישמשו לאור הלבנה [וכוונתו דלא רצה להתיר להמון שמא יבואו להקל באור הלבנה, אבל מעיקר הדין יש להתיר ע"פ הרמ"א והמטה משה והשלה, ובמפתחות בית דוד סתם שאסור בתשמיש המטה, וכנראה שלא נעשו ע"י בעל בית דוד עצמו והמסדר לא דק]. ועיין במג"א (ס"ק ח') ובט"ז (ס"ק ט') ובספר נימוקי או"ח ובשאר אחרונים וצריך מאד להזהר בניירות של קדושה לבסותם כדין עיין באו"ח סימן ר"מ ס"ו ובמש"כ שם בס"ד, ושם גם מבואר איסור תשמיש בפני כל חי עי"ש, ובימי הסוכות הלבנה כמעט מלאה וקרובה לראש כל אדם בחצי הלילה ויש להזהר ביותר".

ט. חול המועד סוכות.

1. מותר – חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קי"ג, "בסוכות מותר אף בהח"מ ונוסף גם הוא דבב' ימים טובים ראשונים של סוכות"), מסגרת השלחן (סוף סי' קצ"ח ד"ה בסוכות, "בסוכות שרי אף בהח"מ ונוסף גם הוא דבב' ימים טובים ראשונים של סוכות"), טהרת ישראל (סעי' י"א, "והחזוה"מ סוכות דינם כר"ח דמותר"), דרכי טהרה (עמ' ר'), "ומותר בחול המועד סוכות, אף לת"ח המקפיד שלא לשמש בימות חול", פסקי תשובות (סוף אות ד', הע' ל"ט).
2. עי' לקמן, גבי חול המועד פסח.

י. הושענא רבה.

1. אין לשמש, על פי קבלה [חוץ מליל טבילה] - עי' לעיל.
 2. מראי מקומות – תורה לשמה (סי' קמ"ב, לשונו מובא לקמן).
- (א) דרכי טהרה (סוף עמ' ר"ב) – "יש חסידים ואנשי מעשה שאינם משמשים מיטותיהם בעשרת ימי תשובה, בליל הושענא רבא...".

יא. שמיני הצרת.

1. אין לשמש, על פי קבלה [חוץ מליל טבילה] - עי' לעיל.
2. מראי מקומות – א"ר (ס"ק א', לשונו גבי 'עשרת ימי התשובה').

יב. שמחת תורה [חול"ל].

1. מחמיר [חוץ מליל טבילה] – ברכי יוסף (סי' תרס"ח ס"ק ו', "וכתב הרמ"ז דלבני ח"ל אסור גם בליל שמחת תורה. וז"ל, אם למדת טעם י"ט ב' של גלויות בדברי הרמ"ק תשכיל הטעם ועוד הזיווג להוריד נשמה ובני ח"ל לא יכלו להורידה אלא דרך נוגה והוא מקבלת אור ח' עצרת בש"ת. עכ"ד"), שערי תשובה (סי' תרס"ח ס"ק ג', "ובר"י בשם הרמ"ז כ' דלבני ח"ל גם בש"ת אסור ע"ש מלתא בטעמא"), אור צדיקים (סי' ל"ח אות י"א, "ליל ש"ע אסור בזיווג ובגלויות ב' הלילות אסור"), תורה לשמה (סי' קמ"ב), טהרת ישראל (סעי' י"א, "ולבני חוץ לארץ גם בשמחת תורה אסור"), כה"ח (ס"ק ה'), דרכי טהרה (עמ' ר"ב), אהל אריה (סי' י"ט סעי' כ"ד), פסקי תשובות (אות י').
- (א) בן א"י בחול"ל, שרי בזיווג – באר משה (ח"ז עמ' שט"ו אות ב').
2. מיקל – מוכח ממג"א (ס"ק ג', לשונו מובא לעיל), מערה"ש (סעי' ו', לשונו מובא לעיל), ממ"ב (ס"ק ז', לשונו מובא לעיל), בן איש חי (שנה ב' פר' וירא אות כ"ג, לשונו מובא לעיל), ועוד.

יג. חנוכה.

1. אין לשמש – חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קי"ג, "ובחנוכה אסור כי אין הארתה אפס עד שתכלה רגל מן השוק"), מסגרת השלחן (סוף סי' קצ"ח ד"ה בחנוכה, "בחנוכה אסור כי אין הארתה אפס עד שתכלה רגל מן השוק"), טהרת ישראל (סעי' י"א, "בחנוכה ופורים נראה דאסור").
 2. מיקל – סתימת הפוסקים (עי' נטעי גבריאל, לשונו מובא לקמן).
 3. מראי מקומות.
- (א) נטעי גבריאל (חנוכה פרק נ"א סעי' י"ח, הע' כ"ג) – "יש שכתב שיש למנוע זיווג בחנוכה, והוא רק משנת חסידים. [אגרת הרמ"ז סי' כ"ח עפ"י סוד, וכ"כ בספר משפט כתוב או"ח סי' תצ"ד בשמו ומועד לכל חי סי' כ"ז אות ח', אכן בודאי היא משנת חסידים שהרי בשער הכונות ופוסקים ושאר ספרים לא הביאו כלל ענין זה, ופשוט שבלייל טבילה ושבת בודאי מותר]".

יד. עשרה בטבת.

1. בעל נפש יחמיר מצד אבלות וחורבן ביה"מ [חוץ מליל טבילה] - עי' לעיל.

טו. ליל ניטל.

1. ללכת למקוה ותשמיש המטה - עי' לקמן [וי"ד סי' קמ"ח], לשיטות ומראי מקומות.

טז. תענית אסתר.

1. בעל נפש יחמיר.

- (א) דרכי טהרה (ריש עמ' ר"ג).
 (ב) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג טור ד') – "שאלה: כתב השעה"צ (סי' תק"נ סק"ט) בשם השל"ה שבעל נפש יחמיר גם בליל התענית שלא לשמש, ויש להסתפק האם דברי השל"ה נאמרו בכל הצומות, ואף בליל תענית אסתר, או שחלוק תענית אסתר משאר הצומות, וצ"ע. תשובה: כמדומה בכולם".
 2. מיקל.
 (א) סתימת הפוסקים.

יז. פורים.

1. מחמיר.
 (א) חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קי"ג) – "בפורים אסור".
 (ב) מסגרת השלחן (סוף סי' קצ"ח ד"ה בפורים) – "בפורים אסור".
 (ג) טהרת ישראל (סעי' י"א) – "ופורים נראה דאסור".
 2. מיקל.
 (א) סתימת הפוסקים.
 3. מראי מקומות.
 (א) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג ריש טור ד') – "שאלה: האם יש לחוש שלא לשמש חוץ מהזמנים הנזכרים במג"א בשם האר"י ובמ"ב (ס"ק ז'), ולא מיירי בליל טבילה, כגון עשרת ימי תשובה, ליל שביעי של פסח, [או כגון ליל פורים, וליל ניט"ל]. תשובה: יש לזהר".
 (ב) עי' בני תשעה מידות, בני שיכור.

יח. פסח, ליל א'.

1. אין לשמש, על פי קבלה [חוץ מליל טבילה] – עי' לעיל.
 2. אפי' כשחל בשבת – שע"ת (סי' תפ"א, "וע' לעיל סי' ר"מ בשם האר"י ז"ל וכתב באגרות הרמ"ז שאפילו ליל ראשון של פסח שחל בשבת אסור בזווג עיין שם"), חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קי"ג, לשונו מובא לקמן), מסגרת השלחן (סוף סי' קצ"ח ד"ה בפסח, לשונו מובא לקמן), טהרת ישראל (סעי' י"א, לשונו מובא לקמן), כה"ח (סי' תפ"א ס"ק ט"ז, "שערי תשובה"), נטעי גבריאאל (פסח ח"ב פרק ק"ו סעי' ה').

יט. פסח, ליל ב'.

1. אין לשמש, על פי קבלה [חוץ מליל טבילה] – ח"א (כלל ק"ל סעי' כ"ב, "נוהגין שלא לשמש מטתו ב' לילות של פסח על פי האר"י ז"ל"), חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קי"ג, "בפסח בשני הלילות ראשונית אסור אף אם חל להיות בשבת"), מסגרת השלחן (סוף סי' קצ"ח ד"ה בפסח, "בפסח בשני הלילות הראשונית אסור אף אם חל להיות בשבת"), אור צדיקים (סי' כ"ז אות י"א), שלחן הטהור (סי' רמ"א ס"ק ב', "ואסור בלילות הראשונים של פסח"), טהרת ישראל (סעי' י"א, "והמנהג אף בליל ב' של פסח כן ואף בשבת"), כה"ח (ס"ק ה'), דרכי טהרה (עמ' ר"ב), פסקי תשובות (אות י').
 (א) אפי' כשחל בשבת – חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קי"ג, לשונו מובא לעיל), מסגרת השלחן (סוף סי' קצ"ח ד"ה בפסח, לשונו מובא לעיל), טהרת ישראל (סעי' י"א, לשונו מובא לעיל).
 2. מיקל – מוכח ממג"א (ס"ק ג', לשונו מובא לעיל), מישועות יעקב (ס"ק ב'), מערה"ש (סעי' ו', לשונו מובא לעיל), ממ"ב (ס"ק ז', לשונו מובא לעיל), בן איש חי (שנה ב' פר' וירא אות כ"ג, "ורק בליל ראשון של פסח"), ועוד.
 3. מראי מקומות – אהל אריה (סי' י"ט הע' מ"ט).

כ. חול המועד פסח.

1. מחמיר, אא"כ חל בשבת.
 (א) חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קי"ג) – "וכן בדין ליאסר בד' ימים של חה"מ דפסח והסכמנו עם החבר' דבחה"מ דפסח שחל בשבת שמותר הזווג".
 (ב) מסגרת השלחן (סוף סי' קצ"ח ד"ה בפסח) – "וכן בדין ליאסר בד' ימים של חה"מ דפסח והסכמנו עם החברים דבחה"מ דפסח שרי תזווג אם חל בהם ליל שבת".
 (ג) טהרת ישראל (סעי' י"א) – "אסור, וכן בד' ימים חול המועד של פסח עד ז' של פסח אא"כ חל בשבת".
 עי' טהרת ישראל (סעי' ח', באר יצחק סוף ס"ק כ"ג) – "וחוה"מ (בני יששכר...)".
 2. מיקל.
 (א) סתימת הפוסקים.
 3. כמו יו"ט.
 (א) בני יששכר (מאמר חודש ניסן מאמר י"א אות ב') – "חול המועד הוא ג"כ בכלל אשר פריו יתן בעתו [תהלים א' ג'] עונת תלמידי חכמים כמו שבת ויום טוב [כתובות סב:]: וסימנך חול"ו ש"ל מוע"ד בגימ' ת"ק, חיבור רמ"ח איברין דדכורא ורנ"ב דנוקבא".
 4. מראי מקומות – פסקי תשובות (סוף אות ד', הע' ל"ט).

כא. ליל שביעי של פסח.

1. מחמיר.

(א) עולת תמיד (ס"ק ד') – "ודע דבספר כנסת הגדולה [הגהות טור, ובשיירי הגהות טור אות א] מונה ימים שאין לשמש בהם, ודבריו לא נראין להוסיף על דברי חכמים ז"ל זולת ליל ז' של פסח כתבו חכמי האמת שאסור, וז"ש ולא קרב זה אל זה וגו' [שמות יד, כ]".

(ב) אור צדיקים (סי' כ"ז אות י"א).

2. חיוב להזדווג.

(א) ברכי יוסף (ס"ק י"ב) – "כתב הרב עולת תמיד דבספר כנה"ג מונה ימים שאין לשמש, ודבריו ל"נ להוסיף על דברי חכמים זולת ליל ז' של פסח כתבו חכמי האמת שאסור, וזהו סוד ולא קרב זה אל זה, עכ"ל. ומה שפקפק על דברי הרב כנה"ג תיוהא ליכא שהרב כתבה דרך פרישות והנהגה טובה לשרידיים. ומ"ש בשם חכמי האמת לאסור איסור ליל ז' פסח, אפשר שעפ"ז נדבו בכמה מקומות להתקבץ כל ליל ז' של פסח כתות לתלמוד כל ליל ז' של פסח בחבורה. אבל בספר הכונות מכתבת יד הרב מהר"ר שמואל ויטאל שהעתיקו מכתב יד הרב מר אביו מהר"ח זצ"ל כתוב בדרוש ז' ש"פ כי יש חיובי בליל ז' של פסח להזדווג, וביאר טעמו על פי הסוד. ועל זה ראוי לסמוך".

(ב) חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' ק"ג) – "ובליל ז' של פסח כתב הרב בר"י נר"ו מכ"י הר"ש ויטאל שיש חיוב להזדווג ועל זה ראוי לסמוך".

(ג) מסגרת השלחן (סוף סי' קצ"ח ד"ה בפסח) – "ובליל ז' של פסח כתב מכ"י מהר"ש ויטאל זלה"ה שיש חיוב לזווג והביאו הרב חיד"א זיע"א".

(ד) טהרת ישראל (סעי' י"א) – "בז' של פסח מותר ויש חיוב".

(ה) דרכי טהרה (עמ' ר') – "מצוה לשמש בליל שביעי של פסח".

3. מותר.

(א) באר היטב (סוף ס"ק ד') – "וליל ז' של פסח מותר בזווג".

(ב) כה"ח (ס"ק ה') – "מותר הזיווג".

4. מראי מקומות.

(א) הגרת"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג ריש טור ד') – "שאלה: האם יש לחוש שלא לשמש חוץ מהזמנים הנזכרים במג"א בשם האר"י ובמ"ב (ס"ק ז'), ולא מיירי בליל טבילה, כגון עשרת ימי תשובה, ליל שביעי של פסח, [או כגון ליל פורים, וליל ניט"ל]. תשובה: יש לזיזר".

כב. ג' ימים קודם שבועות.

1. מראי מקומות – מסגרת השלחן (סוף סי' קצ"ח ד"ה כתב), אור צדיקים (סי' כ"ז אות י"א), טהרת ישראל (סעי' י"א), דרכי טהרה (סוף עמ' ר"ב), מקדש ישראל (שבועות סוף סי' כ"ז-ב').

(א) שכנה"ג (הג' הטור ס"ק א') – "ושלשה ימים קודם חג השבועות, משום אל תגשו אל אשה, וכל שכן לילי שבועות עצמן".
 (1) עולת תמיד (ס"ק ד'), הו"ד בא"ר (ס"ק א'), לשונו מובא לעיל) – "ודע דבספר כנסת הגדולה [הגהות טור, ובשיירי הגהות טור אות א] מונה ימים שאין לשמש בהם, ודבריו לא נראין להוסיף על דברי חכמים ז"ל זולת ליל ז' של פסח כתבו חכמי האמת שאסור, וז"ש ולא קרב זה אל זה וגו' [שמות יד, כ]".

(2) ברכי יוסף (ס"ק י"ב) – "כתב הרב עולת תמיד דבספר כנה"ג מונה ימים שאין לשמש, ודבריו ל"נ להוסיף על דברי חכמים זולת ליל ז' של פסח כתבו חכמי האמת שאסור, וזהו סוד ולא קרב זה אל זה, עכ"ל. ומה שפקפק על דברי הרב כנה"ג תיוהא ליכא שהרב כתבה דרך פרישות והנהגה טובה לשרידיים".

(ב) פסקי תשובות (אות י' ד"ה ועוד, סי' תצ"ד אות ח') – "ואנשי מעשה נוהגים פרישות גם בשלושת ימי הגבלה, סמך למה שכתוב היו נכונים לשלושת ימים וכו', אבל לפי האר"י ז"ל אין איסור רק בליל שבועות".

כג. שבועות, ליל א'.

1. מחמיר, על פי קבלה [חוץ מליל טבילה] - עי' לעיל.

2. שער הכוונות (דרושי חג השבועות דרוש א') – "ואמנם זה הכתר הניתן לז"א עתה הנה הוא מתחיל ליכנס בו בתחלת ליל שבועות ואינו נגמר ליכנס עד אשמורת הבוקר ואח"כ בתפלת שחרית ומוסף של יום שבועות אז מזדווג עם נוק' רחל כבשאר השבתות וי"ט שאז הוא זמן זוגם אלא שעתה עלה עד א"א מבאשמורת הבוקר משא"כ בשבתות וי"ט וזהו ענין מעלת חג השבועות **ולכן הזווג התחתון נאסר בליל שבועות** כי גם למעל' לא יש זווג עד היום כנז' ולא עוד אלא שצריך האדם שלא לישן בלילה הזאת כלל ולהיות כל הלילה נעורים ועוסקים בתורה כנז' באורך בהק' ספר הזוהר בפ' בראשית ובפ' אמור".

3. תורה לשמה (סי' קמ"ב) – "ואת"ל דאינו יכול לדחות המצוה ללילה אחרת הנה בליל שבועות שהוא רוצה ללמוד בעשרה כמנהג ישראל קדושים המיוסד ע"פ הזוהר להיות נעור כל הלילה וכן בליל הו"ר שהוא ג"כ רוצה להיות נעור כל הלילה וללמוד בחבורה של מצוה והוא ג"כ צריך ללכת לבית אחר במקום המשמרה אם מותר לו לפטור עצמו באותה הלילה מן הזווג ולפרוע בליל אחרת או"ד כיון דליל טבילה היא לא מצי למעבד כן ... ומה ששאלתם אם יש לחלק בין ליל שבועות וליל הו"ר שרוצה לעסוק בתורה ומצי למפטר נפשיה בשביל עסק התורה הנה נראה דגם בלילות אלו לא מצי לדחות המצוה וחייב לקיימה בנחיצה רבה ויטבול ויעסוק בתורתו והרי הוא יוצא י"ח שתיהם ביחד ואפילו אם ירצה ללכת לבית אחרים יקיים מצותו בתחילת הלילה קודם שילך או בסוף הלילה שיקום וישוב לביתו באשמורת קודם עלות השחר ויקיים מצותו ויטבול אח"כ".

כד. שבועות, ליל ב' [בחז"ל].

- (א) אור צדיקים (סי' ל"ח אות י"א, עי' סי' כ"ז אות י"א, סי' ל"ב אות ז').
- (ב) בן איש חי (שנה ב' פ"ר וירא אות כ"ג) – "וליל שני דשבועות, אפילו שחלו בשבת אין לעשות זווג בהם על פי הסוד".
- (ג) שלחן הטהור (סי' רמ"א ס"ק ב') – "ובלילות של חג השבועות אסור".
- (ד) כה"ח (סי' ר"מ ס"ק ה', סי' תצ"ד ס"ק י"ד).
2. מיקל.
- (א) ברכי יוסף (סי' תצ"ד ס"ק ט') – "וליל י"ט שני של שבועות ראיתי בתשו' כ"י למהר"ר ישראל שלמה לינגו שדעתו נוטה להתיר. והרצה דבריו לפני מהר"ם זכותו, והסכים עמו להתיר אף לפי דרך האמת, ונתן טעם לשבח בתשובתו הרמתה כ"י".
- (ב) עי' מועד לכל חי (סי' ח' אות כ"ד).
3. וכן מוכח - ממג"א (סי' ר"מ ס"ק ג'), ערה"ש (סי' ר"מ סעי' ו'), מ"ב (סי' ר"מ ס"ק ז'), ועוד.
4. מראי מקומות – באר היטב (ס"ק ד'), דרכי טהרה (עמ' ר"ב), אהל אריה (סי' י"ט הע' נ"ב), מקדש ישראל (שבועות סי' כ"ז-ב' ד"ה ואגב).
- (א) יעב"ץ (סידור שער ד' אורה ב' אות מ"ה, עמ' קנ"ט) – "ז' סיון יום טוב שני של גליות ... בליל זה צריך עיון דין תשמיש המטה".
- (ב) טהרת ישראל (סעי' י"א) – "וי"א דליל ב' דשבועות מותר בזווג אף לפי דרך האמת".
- (ג) פסקי תשובות (אות י', סי' תצ"ד אות ח') – "והוא הדין ביום טוב שני של גלויות, ויש אומרים שעפ"י קבלה אין ליהדר בזה אלא בליל יום טוב ראשון בלבד".

כה. י"ז בתמוז.

1. בעל נפש יחמיר מצד אבלות וחורבן ביה"מ [חוץ מליל טבילה] - עי' לעיל.

כו. ט' ימים.

1. מחמיר.

- (א) שכנה"ג (הג' הטור ס"ק א') – "ומשנכנס אב עד ליל י"א באב, דמשנכנס אב ממעטין בשמחה, ובליל עשירי, משום דאמר ר"י אי הוינא התם הוה קבענא ליה בעשירי. ואף אם נדחה תשעה באב עד יום עשירי, ראוי למנוע בליל י"א משום איבולו של יום, כמו שכתב מהר"י וייל ז"ל לענין בשר ויין".
1. ברכי יוסף (ס"ק י"ב) – "כתב הרב עולת תמיד דבספר כנה"ג מונה ימים שאין לשמש, ודבריו ל"נ להוסיף על דברי חכמים זולת ליל ז' של פסח כתבו חכמי האמת שאסור, וזהו סוד ולא קרב זה אל זה, עכ"ל. ומה שפקפק על דברי הרב כנה"ג תיוהא ליכא שהרב כתבה דרך פרישות והנהגה טובה לשרידים".
- (ב) ישועות יעקב (ס"ק ב') – "ומר"ח אב עד אחר התענית ואף כשט"ב נדחה לא ישמש מטתו בלילה משום אבילות דיום".
- (ג) אור צדיקים (סי' כ"ז אות י"א).
- (ד) עי' שלחן הטהור (סי' רמ"א ס"ק ב') – "ונכון ליהדר בט' ימים של אב שהן ימי הרעה".
2. מיקל.
- (א) עולת תמיד (ס"ק ד') – "ודע דבספר כנסת הגדולה [הגהות טור, ובשיירי הגהות טור אות א] מונה ימים שאין לשמש בהם, ודבריו לא נראין להוסיף על דברי חכמים ז"ל זולת ליל ז' של פסח כתבו חכמי האמת שאסור, וז"ש ולא קרב זה אל זה וגו' [שמות יד, כ]".
- (ב) הו"ד בא"ר (ס"ק א') - לשונו מובא לעיל.
3. מראי מקומות – מסגרת השלחן (סוף סי' קצ"ח ד"ה כתב), טהרת ישראל (סעי' י"א), דרכי טהרה (סוף עמ' ר"ב), פסקי תשובות (אות י' ד"ה ועוד, סי' תקנ"א הע' ג').
- (א) רוקח (סי' שי"ב) – "שאינו אסור בתשמיש המטה כי אם בט' באב בלבד. אבל קודם לכן מותר".

כז. תשעה באב.

1. אסור - עי' לעיל.

כח. ליל תשעה באב שחל בשבת.

1. מקילין - עי' סי' תקנ"ד סעי' י"ט, לשיטות ומראי מקומות.

כט. מוצאי ת"ב: י' באב.

1. בעל נפש יחמיר מצד אבלות וחורבן ביה"מ [חוץ מליל טבילה] - עי' לעיל.

ל. תשעה באב שחל בשבת שנדחה ליום ראשון: מוצאי ת"ב, י"א באב.

1. עי' סי' תקנ"ה, לשיטות ומראי מקומות.

לא. ימים שאין בהם תחנון.

1. מחמיר – חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קי"ג), "בפורים אסור וכ"ש שאר הימים שאין בהם נפילת אפים שאסורים בלי ספק", מסגרת השלחן (סוף סי' קצ"ח ד"ה בפורים, "בפורים אסור וכ"ש שאר הימים שאין בהם נפילת אפים שאסורים בלי ספק"), טהרת ישראל (סעי' י"א), "בחנוכה ופורים נראה דאסור וכ"ש שאר ימים שאין נופלין על פניהם בהם דאסור בלי ספק".

2. מיקל – סתימת הפוסקים.

ד] ליל ניטל.

א. השאלות.

1. תשה"מ בליל ניטל.
2. תשה"מ בליל ניטל כשחל ליל טבילה.
3. בעילת מצוה בליל ניטל.
4. לקבוע זמן החתונה בליל ניטל.
5. תשה"מ כשחל ליל ניטל בשבת.
6. ללכת למקוה ליל ניטל.
7. לנעול את המקואות בניטל.
8. אם יש לחלק במקום האשה מעוברת מניקת או זקנה וכדו'.

ב. הגר"ח פלאג'י זצ"ל (ימצא חיים סי' ע"ג אות ט') – "ובכתבי הקדש להרב סעדיא הלוי ז"ל בעל ס' נוה צדק נמצא כתוב דיש לזהר שלא לעשות זיווג עם אשתו בלילה שנולד הנביא שלהם דקורין לא כן תרפנו רוח כי הזמן גרמא שיוליד בן פריץ וגילה הרב בעל ש"ט זיע"א דמשומדים שיש בעולם הן הם שיצאו מזיווג אותה הלילה זת"ד".

1. הו"ד בסגולות ישראל (מערכת ז' אות ל"ו), הו"ד בשלחן העוז (סי' י' סעי' א' ס"ק י"א), הו"ד בשמירת הגוף והנפש (סי' קכ"ו הע' ו') – "בספר ימצא חיים כ' וז"ל ובכתבי קודש להרב סעדיא הלוי ז"ל בעל ס' נוה צדק נמצא כתוב וז"ל דיש לזהר שלא לעשות זיווג עם אשתו בלילה שנולד הנביא שלהם לא כן תרפנו רוח רעה כי הזמן גרמא שיוליד בן פריץ וגילה הבעש"ט זי"ע, דמשומדים שיש בעולם הן הם שיצאו מזיווג אות' הלילה, ולפי"ז סרה מהר תמיהת הנשים שיודעים בבירור שלא נבעלו לגוי ובניהם נשתמדו רח"ל, דאפשר מאותו הלילה כנז' (ספר מראה הילדים)".
2. הו"ד בנטעי גבריאל (חנוכה פרק ה' הע' א') – "בספר ימצא חיים ... וסגולות ישראל ... נוה צדק נמצא כתוב, דיש לזהר שלא לעשות זיווג עם אשתו בלילה שנולד בן פריץ, וגילה הבעש"ט זי"ע, שהמשומדים שישנם בעולם הם שיצאו מזיווג אותו הלילה, ולפי"ז סרה מהר תמיהת הנשים שיודעים בבירור שלא נבעלו לגוי ובניהם נשתמדו רח"ל, דאפשר מאותו הלילה עכ"ד".
3. מפענח נעלמים (סי' ד', סוף שו"ת יד חנוך) – "וראיתי לאיזה מחבר אחרון שתלה עצמו באילן גדול רבינו הבעל שם טוב ממעזבוש צוק"ל. ואני אומר שהוא שקר וכזב, כי אני תלמיד זקני הרב רבי שלמה מסאסוב, תלמידו של הגאון רבי שלום מבעלז שהיה תלמיד המגיד מסיקאל שהיה תלמיד זקני המגיד ממעזריטש שהיה תלמיד הבעש"ט זכר צדיקים לברכה. נמצא שזקני רבי שלמה יחיה קבל איש מפי איש לקח מהבעש"ט, והיה משותי מימיו הנאמנים, ואם היה מרן אומר דבר זה גם אנחנו היינו יודעים, ודי בזה: (אמר המחבר, הנה אחר המלחמה הגדולה הדפיסו אגרות חדשות על שם הבעש"ט זי"ע, ומצוה לפרסם שהם מזוייפים ושקר, ותלוי אותם באילן גדול למען בצוע בצע)".

ג. תשה"מ בליל ניטל.

1. מחמיר.

- א) לכאורה המחמירים (לקמן) גבי ליל טבילה.
 - ב) דרכי חיים ושלם (אות תתכ"ה), בשם מנחת אלעזר - לשונו מובא לקמן.
 - ג) עמק התשובה (מראות יחזקאל עמ' פ"ח) – "שאלה: האם יש ענין להמנע מתשה"מ בליל 'ניטל' כשאשתו מעוברת או מניקת או אפ' זקינה. תשובה: אף שאין לכ"ז מקור בגמ' ופוסקים, מ"מ בליל זה יש להמנע מכך, כי יש לחוש למנהג שנהגו בו לאיסור".
 - ד) אהל אריה (סי' י"ט הע' נ"ג) – "וכתבו בספרים דיש לזהר שלא לשמש המטה בלילה שנולד בו אותו האיש כי הזמן גרמא שיולד בן פריץ. וגילה בעש"ט נ"ע דאלו שנשתמדו הן שיצאו מזיווג דאותו הלילה. עיין ספר דרכי חיים ושלום אות תתכ"ה שהחמיר בענין זיווג באותו לילה".
 - ה) תשובות והנהגות (ח"א סי' תקנ"א) – "יש אומרים שיש לזהר מאד ואין לזווג עם אשתו גם בליל טבילה, וכמו שכתב בספר 'טהרת ישראל' סימן קצ"ז סעיף ג' וע"ש במקורות, ובדרכי חיים ושלום כתב דלמקילין בליל טבילה היינו דוקא אחר חצות, וכשאין בזה צורך שאינו ליל טבילה מחמירים אפילו אחר חצות".
 - ו) חק וזמן (פרק ה' סעי' י"א) – "מנהגנו לחוש לניט"ל בליל שביעי לחודש ינואר לתאריך הלועזי, ופורשים מתשה"מ גם אחר חצות, ואפילו בשבת, וגם בארץ ישראל (עי' בחומ"ש), ודוחים הטבילה ליום שלאחריו, ואין להקל בזה בלי הוראה מפורשת ממורה דרך מובהק".
 - ז) פסקי תשובות (סי' ר"מ סוף אות י') – "אמנם בליל ניט"ל החמירו גדולי הדורות שלא לשמש, ובפרט כשיש אפשרות לקליטת הריון, ויש שהחמירו גם לאחר חצות וגם בליל טבילה, אך מנהג גדולי ההוראה להתיר בליל טבילה לאחר חצות".
2. מיקל.
- א) חת"ס (קובץ תשובות סי' ל"א) – "הגם כי יש סייעתא לזה ממנהג העולם שאוסרים גם תשמיש וסוגרים שערי טבילה, ולדעתי מנהג שטות הוא ויש למחות ביד הנוהגים כן".
 - ב) עי' הגר"א נבנצל שליט"א (חק וזמן תיקונים והוספות עמ' כ"א אות ב', עי' עמ' כ"ו [לשונו מובא לקמן]) – "בספר חק וזמן ... בפרק ה' סעיף י"א סתם לאסור תשה"מ בליל ניטל ע"פ הלוח היוני, לענ"ד אי אפשר לסתום לאסור דבר שהב"י והרמ"א לא הביאו על אף שהי' קיים בזמנם, ובפרט בארצו של הרמ"א".
 3. אחר חצות יש להקל.

א) חשב האפוד (הליכות חנוך פרק א' אות מ', עמ' ל"ט) – "דעת הרב כי בליל ניטל אף לאלו המחמירים בתשמיש, מותר אחר חצות, והמנהג שהיו נהוג בימי קדם שהיו סוגרים שערי טבילה בליל ניטל, נראה דחששו לאלו המשמשים קודם חצות (ראה עד"ו בקובץ תשובות להחת"ס סימן ל"א)".

4. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' קכ"ו סעי' ה'), נטעי גבריאל (מנהגי ניטל פרק ה').

א) פסקי משנה הלכות (פרק כ"ה סעי' ה') – "במקומותינו החמירו לא לקיים מצות עונה בליל ניטל [וכן הקפידו להכניס ברזל לתוך המים בשעת התקופה] אולם אין להורות לרבים להחמיר בזה ומאן דלא קפיד לא קפדינא בהדיא".

ב) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מרשימות הגר"י שוב בעניני סכנה אות ג', בנתיבות ההלכה חמ"ו עמ' תקע"ח) – "הפרושים בא"י אין חוששים ללימוד תורה ולקיים מצות עונה בליל ניטל".

ג) הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג ריש טור ד') – "שאלה: האם יש לחוש שלא לשמש חוץ מהזמנים הנזכרים במג"א בשם האר"י ובמ"ב (ס"ק ז'), ולא מיירי בליל טבילה, כגון עשרת ימי תשובה, ליל שביעי של פסח, [או כגון ליל פורים, וליל ניטל]. תשובה: יש לזהר".

ד) אוצר ההרחקות (עמ' תשנ"ח אות רי"א) – "תלוי במנהג".

ד. תשה"מ בליל ניטל כשהל ליל טבילה.

1. מחמיר.

א) צואת ר' יהודה החסיד (יורה חטאים אות ע' [סוף עמ' קס"ב], ע"ש הע' ב') – "לא יניח אדם מלזקוק עם אשתו לילה שטבלה בה. אשה שטבלה בליל ניטל לא תניח בעל" לשכב עמה".

צואת ר' יהודה החסיד (עם הגהות והערות יד אפרים, אות ע"א) – "אשה שאירע ליל טבילתה בליל נידא"ל [ניטל] לא תזדקק לבעלה באותו הלילה".

1) יד אפרים (שם) – "הנה צוואה זו לא מצאתי בספרים המביאים צוואות ר"י ההסיד ולא נדפס בריש ספר חסידים כמו שאר צוואות ורק מצאתי בס' חופת חתנים בהל' צניעות וגם מובא בס' שמירת הנפש ושומר ישראל ואולי השמיטוהו הצענזארים..."

ב) קרוב נתנאל (נטעי גבריאל מנהגי ניטל פרק ה' הע' א') – "כיון שאסרו בלימוד מפני אבילות (המוזכר לעיל בפרק א') אמרתי להרחיק הטבילה, וכאשר שהריון זה האדם היתה בלילה זאת, ראוי לעשות זכרון בישראל שלא להאשים עוד כי הזמן גורם".

ג) חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קי"ג), הו"ד בחי יצחק (יוסטמאן, ענין תקופת טבת עמ' נ"ה ד"ה ובס') – "אשה, שאירע ליל טבילת' בליל נאד"אל לא תזדקק לבעלה באותו הלילה, צוואה ריה"ח".

ד) עי' תו יהושע (שמירת גוף ונפש סי' י"א אות י"ז) – "גם אשה שאירע לה ליל טבילתה בליל תקופת טבת אזי לא תזדקק לבעלה באותו לילה כמבואר בספר חופת חתנים".

ה) טהרת ישראל (סי' קצ"ז סעי' ג') – "ואם אירע טבילתה בליל ניטל" לא תזדקק לבעלה באותו לילה".

ו) שומר ישראל (אות ט' ס"ק ס"ה) – "אשה שאירע ליל טבילתה בליל ניטל לא תזדקק לבעלה באותו לילה (חופת חתנים)".

ז) דברי יואל (גופי הלכות סי' קפ"ד משנ"ס ס"ק י"ט אות ח', עמ' מ"ה) – "ורב אחד סיפר לי שהיה לו בענין זה מדובר עם כ"ק מרן קוה"ק רשכבה"ג אדמו"ר מסאטמאר שליט"א [זצ"ל] ושאל אם להתיר ליל טבילה בליל ניטל והשיבו דלא, ושוב שאל אותו רב והלא יש מתירין בזווג לאחר חצות, וע"ז השיב לו מרן וכי מועיל פירוקא לסכנתא, וע"ז שוב שאל דא"כ לסגרו נמי בית הטבילה באותו לילה וע"ז השיב לו מרן רבינו שליט"א [זצ"ל] דכולי האי לא, אך כאשר ישאלנו אחד למעשה יש להשיב לו שאין להתיר, ועפ"י צדיקים יקום דבר".

ח) חק וזמן (פרק ה' סעי' י"א) - לשונו מובא לעיל.

2. מיקל.

א) חת"ס (קובץ תשובות סי' ל"א) – "הגם כי יש סייעתא לזה ממנהג העולם שאוסרים גם תשמיש וסוגרים שערי טבילה, ולדעתי מנהג שטות הוא ויש למחות ביד הנוהגים כן".

ב) מפענח נעלמים (סי' ד') – "ושארי ליה מאריה להרב חופת חתנים שכתב בזה הבלים שאין נכון שיטבלו בנות ישראל בליל איד שקורין ניטל טבילת מצוה, ואיזה מחבר הבא אחריו מלא את דבריו לאמר כי הבן היולד מזווג לילה הזאת יהיה איש רשע, ולפיכך אין בנות ישראל הולכות לטבול בעת ההוא, וכל זה דברי פתיות, ועשאו לאליל - המוצלב כאילו יש בו איזה כח ואיזה ממש. שחוק מכאיב לב עשו לנו אלה, ומחריבים את חומת תורתנו לעשות אותה כעיר פרוצה אין חומה, לערבב דברי פתיות עם משפטי תורת ה' התמימה ולעשותה גוש אחד. וכבר הזהירה תורתנו הקדושה לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו, וכל המוסיף גרע - חרפה היא לזרע ישורון להאמין כי יש איזה כח באליל המוצלב, אל - ולא כלא הם חשובים, וכח אין בהם להרע או להיטב, ואביזרא דעבודה זרה הוא להאמין בכאלה".

ג) הגר"א נבנצל שליט"א (אבני דרך חי"ג סי' קנ"ה הע' ג', חק וזמן תיקונים והוספות עמ' כ"א אות ב') [לשונו מובא לעיל], עי' עמ' כ"ו [לשונו מובא לקמן] – "והעיר הגר"א נבנצל כי אין צריך להמתין עד חצות (כפי שהובא בדברי יציב בהערה א)".

3. אחר חצות יש להקל [למחמירים].

א) דרכי חיים ושלם (אות תתכ"ה) – "ועיין בספר זכר צדיק לברכה שנדפס בסופו תשובות רבינו (סי' ה') להרב הגאון ר"ש צוקער שליט"א [זצ"ל] אבדק"ק האלאס מ"ש שחוכך להחמיר בענין זיווג בליל זה גם אחר חצות יעייש"ה. וידענו ברבינו כי נתן צו לבעל מחזיק המקוה בפה"ק (יר"א ובר אוריין) יען שהולכין לטבילה גם בליל זה עכ"פ הנשים העומדת על המשמר יזהירו את ההולכים הבאות לטבילת מצוה שלא להזדווג בליל זה רק אחר חצות ומזה נראה בעליל כי מ"ש בתשו' הנ"ל להחמיר הוא רק בשאר לילות של מצות עונה אבל בל"ט אין להחמיר אחר חצות לאותן שאין חוששת וטובלות בלילה הוא כמובן".

- (ב) ששבה"ל (סי' קצ"ז סעי' ב' ס"ק ב' ד"ה בליל, סיכום אות ה') – "בליל ניט"ל יכולה לטבול, אך תשמש אחר חצות. [פי' לנוהגים בו איסור]."
- (ג) אבני דרך (חי"ג סי' קנ"ה) – "העולה לדינא: כאשר ליל חג המולד הוא ליל טבילת אשתך מותר לך לקיים את המצווה, אולם תשתדלו לקיימה אחר חצות. ונזכה להעמיד דור ישרים על טהרת הקודש".
- (ד) פסקי תשובות (סי' ר"מ סוף אות י') – "ויש שהחמירו גם לאחר חצות וגם בליל טבילה, אך מנהג גדולי ההוראה להתיר בליל טבילה לאחר חצות".
- (ה) ע"א אוצר ההרחקות (עמ' תשנ"ט אות רי"ב) – "מותר".
4. מראי מקומות – תשובות והנהגות (ח"א סי' תקנ"א, לשונו מובא לעיל), גופי הלכות (סי' קפ"ד משנ"ס ס"ק י"ט אות ח', עמ' מ"ה), שמירת הגוף והנפש (סי' קכ"ו סעי' ד', סעי' ה'), ישראל והזמנים (ח"א סי' ס"ו-ב' אות ט"ז, עמ' תש"ז), נטעי גבריאל (מנהגי ניט"ל פרק ה', הל' נדה ח"ג פרק ל' הע' ט"ו).
- (א) מסגרת השלחן (סוף סי' קצ"ח ד"ה אשה) – "אשה שנזדמנה ליל טבילתה בליל נאדא"ל לא תזדקק לבעלה באותו הלילה, צואת ריה"ח. ובהיינה פירינצי וליוורנו ופאדובה לא שמעתי שנוהרין בזה".
- (ב) דברי יציב (יו"ד סי' ק"ה אות ב') – "ואולי לפמ"ש בחופת חתנים בסוף הספר בהל' צניעות סעיף ט"ו שהביא מצוואת ריה"ח דאשה שאירע ליל טבילתה בליל ניט"ל לא תזדקק לבעלה באותה לילה עיין שם, ואולי החשש דמלבד סכנת החיצונים כידוע, ועיין ברגל ישרה מאא"ז הגה"ק מהרצ"א [מערכת י' בסופו דף כ"ה טור א'], איכא בהטבילה גם משום סכנת העכו"ם. ואולי לכך גם בכל מוצ"ש, כיון שיום א' הוא יום אידם הוי ג"כ סכנת החיצונים וכנ"ל והתעוררות קליפתם, מלבד סכנת העכו"ם ודו"ק, ובעי נטירותא יתירה. ואולי יש בזה לחלק בין המקומות שבשליטת הישמעאלים וכדו' ובין המקומות של הנוצרים ודו"ק ואכמ"ל בזה והמ"י".
- (ג) ודרשת וחקרת (ח"א יו"ד סוף סי' ט"ו) – "ושמעתי שהגה"ק מסטמר זיע"א צוה לנעול את המקואות בניטל, אולם בתשובה הנ"ל (המנחת אלעזר) הביא שהגאון הנ"ל התיר בליל טבילה אחר חצות, וכ"ז בחו"ל, ובא"י אולי גם המהר"י ט"ב היה מתיר וצ"ע, ולמיחש מיבעי, אבל כשחל ניטל בליל ש"ק בא"י נלענ"ד שיש ג"כ להקל, ושומר מצוה לא ידע דבר רע, חוץ ממקום שנהגו כנ"ל".

ה. בעילת מצוה בליל ניטל.

1. מיקל.
- (א) ע"א שלחן העוזר (סי' י' סעי' א' ס"ק י"א) – "בס' ימצא חיים ... ומעתה יש בית ספק אם בעי"מ ביום הנשואין חל בלילה זו אם יש היתר לפי המבואר ביבמות ל"ד דאין אשה מתעברת מב"ר א"כ ליכא חשש לידה, אולם באמת מצינו במד"ר פ' לך ויבא אל הגר ותהר וכו' ... ומעתה בספיקא דידן מאחר דאיכא מיעוט דמתעברת מב"ר דהוי סכנת שמד ר"ל ובסכנה חוששי' למיעוט ... אולם מעשה ידענא כי ב' רבנים גדולים ומפורסמים השתדכו ועשו חתונת בניהם באותו הלילה עד שלא אמרו הרבנים המסובין שהי' שם ד"ת על השלחן כנהוג באותו לילה רק הרב אבי הכלה שאמר קצת ד"ת ליתן תודה לאנשי קהילתו והי' גם בעי"מ באותו הלילה ולא אמרו דבר ולא כלל, ובעת כי יצא ספר איגרות סופרים ראיתי בכתבי חת"ס ... והרב אבי הכלה הנ"ל הי' מנכדי החת"ס ואולי הי' קבלה מזקיננו כי אין איסור בדבר וכמדומה לי כי שמעתי מהרבה שנוהגים היתר אחר חצות כמו היתר הלימוד וזה אפ"ל בשאר נשים וא"כ כ"ש בכלה בתולה בעי"מ בוודאי יש להקל וטוב ונכון בזה על פי צדיקים יקים דבר".
- (ב) חקי חיים (ח"ג יו"ד סי' מ"ג).
- (ג) אוצר ההרחקות (עמ' תש"ס אות רי"ד) – "מותר".

1. לקבוע זמן החתונה בליל ניטל.

1. מיקל.
- (א) חקי חיים (ח"ג יו"ד סי' מ"ג).
2. מחמיר.
- (א) ישראל והזמנים (ח"א סי' ס"ו-ב' אות ט"ז, עמ' תש"ז) – "ואולי מפני חומר דבר זה אף אותן שבעלמא חוששין רק לניט"ל אחד, מ"מ לגבי זה יש לחשוש לחומרא ולמנוע מזיווג בשני הניט"ל"ס, וכמדומה שכן המנהג שאין קובעין חתונות בשני זמני הניט"ל"ס הנ"ל".
- (ב) ע"א נטעי גבריאל (מנהגי ניט"ל פרק ה' סעי' ד') – "לכתחלה יש למנוע מלקבוע זמן החתונה לליל ניט"ל, אך במקום צורך מותר".
- ע"א נטעי גבריאל (הל' נשואין פרק מ"ח סעי' י"ח) – "מותר לעשות נשואין בליל חגיהם שקוראין ניט"ל וכן בלילה שחל בה תקופת טבת, ונכון להחמיר, ובארה"ק יש מקילין".
3. מראי מקומות – שבט הלוי (נטעי גבריאל מנהגי ניט"ל פרק ה' הע' י"א).

ז. תשה"מ כשחל ליל ניטל בשבת.

1. מחמיר.
- (א) חק וזמן (פרק ה' סעי' י"א) - לשונו מובא לעיל.
2. מיקל.
- (א) חיי יצחק (יוסטמאן, ענין תקופת טבת עמ' נ"ה ד"ה אבל) – "אבל בשבת דלא שייך אבילות מותר בכל".
3. מראי מקומות.

- (א) ודרשת וחקרת (ח"א יו"ד סוף סי' ט"ו) – "אבל כשחל ניטל בליל ש"ק בא"י נלענ"ד שיש ג"כ להקל, ושומר מצוה לא ידע דבר רע, חוץ ממקום שנהגו כנ"ל".
- (ב) נטעי גבריא (מנהגי ניט"ל פרק ה' הע' ב') – "ויש לעיין לשיטת הגדולים דשבת אין חל ניטל, האיך לנהוג לענין טבילה, כיון דכל שולטין רוגזין כולהון ערקין. והגאון רבי יעקב יצחק ניימאן שליט"א [זצ"ל] רב דחסידי בעלזא מאנטרעאל כתב לי בזה, לא שמעתי בזה איך לדון, אבל א"א ללמוד זאת מלימוד, כי התוה"ק היא מגיני ומצלי, משא"כ בזה שקשה לומר שכל כוונתו רק לש"ש, כידוע שהרה"ק מלובלין אמר שע"כ אין מברכין עליו כי א"א בלי גשמיית וכו' עכ"ד. ומצאתי בספר חיי יצחק דבשבת ל"ש אבילות כלל ומותר בכל (ואפי' בתשה"מ) ...".
- (ג) אוצר ההרחקות (עמ' תש"ס אות רי"ד) – "י"א דמותר".

ה. ללכת למקוה.

1. מותרת לטבול.
- (א) חת"ס (קובץ תשובות סי' ל"א) – "הגם כי יש סייעתא לזה ממנהג העולם שאוסרים גם תשמיש וסוגרים שערי טבילה, ולדעתי מנהג שטות הוא ויש למחות ביד הנהגים כן".
- (ב) מפענח נעלמים (סי' ד') - לשונו מובא לעיל.
- (ג) עי' באר משה (ח"ד סי' ס"ט ד"ה אבל) – "אבל ידוע שתלמידי בעשה"ק הי' מחמירין ולא הניחו תלמידיהם שנשותיהם יטבלו בליל ניטל. ע"כ המחמיר תע"ב והמיקל יש לו על מה לסמוך".
- (ד) טהרת הבית (ח"ב עמ' ת"ס ד"ה כתב).
- (ה) ששבה"ל (סי' קצ"ז ס"ק ב' ד"ה בליל, סיכום אות ה') - לשונו מובא לעיל.
2. יש להחמיר.
- (א) קרבן נתנאל (נטעי גבריא מנהגי ניטל פרק ה' הע' א') – "כיון שאסרו בלימוד מפני אבילות (המוזכר לעיל בפרק א') אמרתי להרחיק הטבילה, וכאשר שהריון זה האדם היתה בלילה זאת, ראוי לעשות זכרון בישראל שלא להאשים עוד כי הזמן גורם".
- (ב) דברי יואל (גופי הלכות סי' קפ"ד משנ"ס ס"ק י"ט אות ח' [עמ' מ"ה]), ודרשת וחקרת ח"א יו"ד סוף סי' ט"ו [לשונו מובא לעיל] – "וישאל אם להתיר ליל טבילה בליל ניט"ל והשיבו דלא, ושוב שאל אותו רב והלא יש מתירין בזווג לאחר הצות, וע"ז השיב לו מרן וכי מועיל פירוקא לסכנתא, וע"ז שוב שואל דא"כ לסגרו נמי בית הטבילה באותו לילה וע"ז השיב מרן רבינו שליט"א [זצ"ל] דכולי האי לא, אך כאשר ישאלנו אחד למעשה יש להשיב לו שאין להתיר, ועפ"י צדיקים יקום דבר".
- (ג) חק וזמן (פרק ה' סעי' י"א, תיקונים והוספות עמ' כ"ו הע' ה') - לשונו מובא לעיל.
3. מראי מקומות – נטעי גבריא (מנהגי ניט"ל פרק ה' סעי' ג', נדה ח"ג פרק ל' סעי' ט').
- (א) חשב האפוד (הליכות חנוך פרק ב' אות ר"א) – "נשאל הרב באשה שהי' לה שאלות בשן שבור מה דינה לענין חציצה בטבילה, וכיון שליל טבילה היה בליל ניטל, צירף זה הרב לדחות הטבילה, ולא נכנס הרב לדייק במצב השן שהי' קשה לברר מצבה".
- (ב) הגר"א נבנצל שליט"א (חק וזמן תיקונים והוספות עמ' כ"ו) – "בנוגע לטבילה בליל ניטל, ברי לי שלא בכל מקום נהגו כן, בארצות הערביות לא הכירו הרבה את הלוח הנוצרי, ובארצות הקתוליות והפרוטסטנטיות לא נהגו על פי הלוח היוני אורתודוקסי. וגם על פי הלוח שלהם מסופקני אם נפוץ המנהג בכל מקום, יש שטענו שמקור המנהג של ללמוד בליל הניטל הוא כי הספרים היו מצויים בדרך כלל בבית מדרש, וביום אידם היתה סכנה לצאת לרחוב מחמת הצוררים וסתם שכורים. מסתבר שמאותה סבה פחדו נשים מללכת למקוה. גם טענת הצנזורה אינה מוכרחת לענ"ד. באתרי' דהב"י לא שלטה הצנזורה".

ט. לנעול את המקואות בניטל.

1. שלא לסגור המקואות.
- (א) חת"ס (קובץ תשובות סי' ל"א) – "גם מה ששמעתי מאמ"ו נ"י לא נהירא, הגם כי יש סייעתא לזה ממנהג העולם שאוסרים גם תשמיש וסוגרים שערי טבילה, ולדעתי מנהג שטות הוא ויש למחות ביד הנהגים כן".
2. דעת הדברי יואל.
- (א) גופי הלכות (סי' קפ"ד משנ"ס ס"ק י"ט אות ח', עמ' מ"ה) – "וע"ז שוב שואל דא"כ לסגרו נמי בית הטבילה באותו לילה וע"ז השיב מרן רבינו שליט"א [זצ"ל] דכולי האי לא".
- (ב) ודרשת וחקרת (ח"א יו"ד סוף סי' ט"ו) – "ושמעתי שהגה"ק מסטמר זיע"א צוה לנעול את המקואות בניטל".
3. מראי מקומות – חשב האפוד (הליכות חנוך פרק א' אות מ' [עמ' ל"ט], לשונו מובא לעיל).

י. אם יש לחלק במקום האשה מעוברת מניקת או זקנה וכדו'.

1. מחמיר, אין לחלק.
- (א) חיי יצחק (יוסטמאן, ענין תקופת טבת עמ' נ"ה ד"ה ובס'), הו"ד בנטעי גבריא (מנהגי ניט"ל פרק ה' הע' א' ד"ה וכ"כ) – "ולפמ"ש יש ליתן טעם משום אבילות, ונראה דקל וחומר לכל תשמיש שיפרשו, ואפילו במעוברת או זקנה ואינה בת בנים, ג"כ יש ליזהר, דאילו הי' הטעם משום התפשטות הטומאה והבן שיוולד יהי' לו נשמה גרועה, הי' מותר לשמש במעוברת וזקנה או שאינה בת בנים אבל לפמ"ש הטעם משום אבילות נמצא בכלם יש למנוע, וכן אחר מעשה העגל כתיב ויתאבלו, ומה שמשחקין בקוביא בליל התקופה, הוא ג"כ כדי שלא יתראה האבילות בפרהסיא, נופני היראה להתאבל ביום חגיגה, רק ת"ת הוא בצנעא וכן תשה"מ בצנעא נוהג אבילות".
- (ב) עמק התשובה (מראות יחזקאל עמ' פ"ח) - לשונו מובא לעיל.
2. מיקל, יש לחלק.

(א) שלחן העזר (סי' י' סעי' א' ס"ק י"א) - לשונו מובא לעיל.

יא. מראי מקומות – חק וזמן (תיקונים והוספות עמ' כ"ב אות ב'), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סוף הע' רפ"ח).

ה) תלמיד חכם.

א. מ"ב (ס"ק ו') – "[פמ"ג] וע"ש שמסתפק בזמנינו אם נקרא ת"ח לזה ומ"מ מצדד דכיון דלפי הדור הוא ת"ח והוא נשאה ע"ד כן לית חיוב עונה כ"א בליל שבת ועיין בבה"ל".

1. בה"ל (סעי' א' ד"ה ת"ח) – "עיינ במ"ב מש"כ בשם הפמ"ג וכ"כ בתשו' מ"צ סימן נ"א שכל מי שהוא לומד בתמידות הן אם הוא מהמורים בעם או מן התלמידים רשאי שלא לקיים עונתו כ"א אחת בשבת ואף שאין לנו דין ת"ח בזה"ז לכמה דברים מ"מ בזה רשאי לעשות עצמו ת"ח ומה שכתב מ"א שאין רשאי היינו כשהוא באמת פועל או טייל ואינו עוסק בתורה אבל לעוסקי תורה שמתשת כחם אין חילוק בין ת"ח שבזמניהם לזמנינו ע"ש".

ב. בזה"ז: פעמים בשבוע.

1. חכ"א (כלל קכ"ח סעי' י"ט) – "ראיתי בצוואת רבי יחזקאל סג"ל לנדא מפראג שצוה לתלמידיו פעמים בשבת".
2. פת"ת (אה"ע סי' ע"ו ס"ק ג') – "וע' בתשו' מעיל צדקה סי' נ"א שכ' ... אך משום פריצת הדור וקנאת ירך חברתה אני מורגל לומר לכל הסבוכים אלי לקיים עונת פועלי' שתיים בשבת כו' עכ"ל ע"ש".

3. בה"ל (סעי' א' ד"ה ת"ח) – "בתשו' מ"צ סימן נ"א ... כתב לבסוף שהיה מיעץ לסביביו שיקיימו עונת פועלים שתיים בשבת והובא כ"ז בפ"ת אה"ע סי' ע"ו וכן הביא בחכמ"א בשם צוואת ר"י מפראג".

4. קהלות יעקב (קובץ אגרות קודש איגרת א') – "וכתבו האחרונים ז"ל דלכאורה מכיון שבזמנינו אין לנו זה שנקרא ת"ח לחז"ל [כי בזמנינו אין נזהרים מביטול תורה כדן ועוד כמה טעמים] מ"מ כיון שהטעם דת"ח רק פ"א בשבת משום שהתורה מתשת כוחו זה איכא גם בת"ח שבזמנינו, וא"כ מי שיודע שהוא בבריאות הדר דינא לחייבו ב' פעמים בשבת וכמש"כ כ"ד בבה"ל סי' ר"מ ע"ש וכן הנהיגו המע"צ והחת"ס כידוע וע"ש במ"ב וכן מנהג רוב ת"ח בזמנינו [טרם שהגיעו לימי העמידה] ופשוט שאדעתא דמנהג הת"ח נשאת וכן הבעל התחייב בהכתובה לנהוג בזה כמנהג גוברין יהודאין [והיינו כמנהג אנשים מסוג שלון], ופשוט דלענין הרוצה לפטור עצמו בפ"א בשבוע ולא ב' פעמים בשבוע קרוב דהוי ספק דאורייתא ממש".

5. קהלות יעקב (ח"א ארחות רבנו הוספות לח"א עמ' י"ג) – "לאברכי כולל ב' פעמים בשבוע כמבוא בבה"ל סי' ר"מ ס"א ד"ה ת"ח".
6. אג"מ (אה"ע ח"ג סוף סי' כ"ח) – "ובדבר מה שחדשו האחרונים שהביא הפ"ת סימן ע"ו סק"ג בשם מעיל צדקה שיש לת"ח בזה"ז לקיים עונה שתיים בשבת ובבאור הלכה סימן ר"מ הביא כן גם מהחכ"א בשם צואת ר"י מפראג וכתר"ה כותב שכן הורו גם גאוני זמננו, הנה גם אני אומר כן, ואני מוסיף דלפ"מ שכתבתי שיעקר העונה הוא מה שהאשה משתוקקת ומתאוה, וכיון שכתב הפ"ת בשם ספר מעיל צדקה דהוא משום פריצת הדור וקנאת ירך חברתה הרי בא מזה תשוקה ותאוה ליותר מפעם אחת שלכן נמצא שהוא מעיקר העונה ואף שלא הכיר בעלה בזה יש לתלות שהוא מצד הבושה וגודל הצניעות דהרי בשביל זה קבעו הזמנים כדכתבתי לעיל ולכן שפיר הורו דיש ליעץ וגם לחייב שתי פעמים בשבת".

6. שערים מצויינים בהלכה (סי' ק"נ ס"ק ז').

7. דרכי טהרה (עמ' קפ"ג).

8. אורחות הבית (פרק ל"ב הע' ג') – "ועי' במ"ב (ר"מ) שגם בזה"ז עונת ת"ח רק פעם בשבוע בע"ש, אבל היום ע"פ רוב נהגו גם בבני תורה פעמיים, והיינו בע"ש ופעם בשבוע ע"ש בבה"ל, וכשאשתו משתוקקת לכך מחוייב מדינא לקיים המצוה".

9. בירור הלכה (קמא, עמ' רס"ו ד"ה והאמר).

10. מראי מקומות – יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' הע' רל"ז ד"ה אבל), מעדני אשר (ברכות סי' קנ"ה).

(א) חזו"א (גנזי שערי ציון עמ' כ"ה אות י"ח) – "במג"א או"ח ר"מ סק"ג וז"ל, ואל יאמר אדם אעשה עצמי כת"ח וכו' [ספר הקנה]. בשם החזו"א: מה שאמרו דלא יעשה עצמו כת"ח, קאי על הטיילין, ולא על בני תורה, ע"ש במג"א סק"א. אלא כדינא דגמרא מע"ש לע"ש, אם לא שיש צורך להוסיף, שיעור זה טוב לבריאיות וטוב לכל".

ג. שנה ראשונה.

1. דברים (פרק כ"ד פסוק ה') – "נְקִי יִהְיֶה לְבִיתוֹ שָׁנָה אֶחָת וְשִׂמְחָ אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקָח".

(א) בעל הטורים (דברים פרק כד פסוק ה') – "ושמח. מנין ימים של ושמח חייב בתשמיש המטה בשנה, שהן כל ימות השנה, חוץ מיום הכפורים (יזמא עג ב)".

(ב) א"ר (ס"ק א') – "ומבעל הטורים פרשת כי תצא [דברים כד, ה] משמע הכל להיתר, וזה לשונו, ושמח את אשתו, מנין ימים של ושמח חייב בתשמיש המטה שהם כל ימות השנה חוץ יום כפורים".

ג) פמ"ג (א"א ס"ק ג') – "בעל הטורים פרשת כי תצא [דברים כד, ה] ושמח' כמנין ושמח לבד יום הכיפורים (שנ"ד ימים), יע"ש".
2. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א הוספות לח"א עמ' י"ג) – "שבזמן הראשון לאחר הנשואין הדעת נוטה שצריך יותר מב' פעמים בשבוע".

3. ציץ אליעזר (ח"י סי' י"ג אות ג' בהוספות) – "וביותר יש להורות להקל בשנה ראשונה אחרי החתונה שיש עליו חיוב לשמחה, ויעוין בעה"ט תצא כ"ד ה' שכותב דמנין ימים של ושמח חייב בתשמיש המטה בשנה שהן כל ימות השנה חוץ מיום כ"כ. ודברי בעה"ט אלה מובאים בפרמ"ג או"ח סי' ר"מ בא"א סק"ג. ויעוין במאסף רבני אהל מועד סי' ע"ד מהגאון בעל מנח"א וכן בשלחן העזר ח"ב מה שהאריכו בדברי בעה"ט אלה עיי"ש ואכמ"ל".

4. לענין וסתות לחומרא [אור זרוע, בית מאיר, ימי המבוכה, וכדו'] - עי' סי' קפ"ד, וסי' קפ"ט, לשיטות ומראי מקומות.

ד. אם זה ליל שבת, או פעם בשבוע.

1. פעם בשבוע.

(א) הפלאה (כתובות דף סב: ד"ה פרש"י) – "פירש"י מערב שבת וכו'. שהוא ליל תענוג וכו'. נראה דר"ל דלהכי לא נקט פעם א' בשבת כמו בחמירין דמתניתין אלא דהכא בת"ח ערב שבת דוקא משום שהוא ליל תענוג וכו'. מיהו מדלא קאמר בכל ערב שבת סתמא. משמע דאפ"ה העונה קבוע פעם א' בשבת ונפקא מיניה דאם היה אונס בליל שבת דמחויב לקיים עונתה בחול וזהו דקאמר מע"ש לע"ש וכן משמע מלשון הרמב"ם וטוש"ע שכתבו סתם ת"ח עונתן פעם אחת בשבת. כמו באינך. וכן משמע מלשון הר"ן דמקשה וליתני במתניתין עונת ת"ח ואי ע"ש דוקא לא שייך למיתני בהדי אינך דתלוין בשיעור הזמנים".

(ב) אג"מ (אה"ע ח"א סי' ק"ב ד"ה ובדבר, ח"ג סי' כ"ח) – "שעצם החיוב הוא פעם אחת בשבת וממילא הניחו זה על לילי שבת שהוא ליל תענוג ושבייתה והנאת הגוף כדפרש"י בכתובות דף ס"ב ומפורש כן ברמב"ם פ"ד מאישות שעל חיוב עונתן כתב שהוא פעם אחת בשבת אך אח"כ כתב ודרך ת"ח לשמש מטתן מלילי שבת ללילי שבת, הרי חלקן לשני ענינים דהחיוב מדאורייתא הוא פעם אחת בשבוע איזה יום שיהיה אבל הדרך של ת"ח הוא שפעם האחת בשבוע שחייבין לקבוע בלילי שבת, וכן הוא בטור ובש"ע סימן ע"ו הרי שאין בזה מחלוקת, ואף שבאו"ח סימן ר"מ סעיף א' לא כתבו שני דברים אלא דבר אחד ועונת ת"ח מליל שבת לליל שבת, פשוט שאין זה סתירה דבאו"ח לא נקט הלכות מצות עונה דאין זה המקום שם אלא נקט שם איך יתנהג האדם בתשמיש מטתו כדכתיב תוכן הסימן של ההלכות בסימן ר"מ ודרך התנהגות הת"ח הרי הוא מליל שבת לליל שבת".

(ג) ציץ אליעזר (ח"י סי' י"ג אות ג') – "ולפי לשון זה יוצא שהעיקר מה שאמרו חז"ל בזה הוא שבהיות שת"ת מתיש כחן התיירו לת"ח שישמשו רק פעם אחת בשבת, ולא קובע מתי, ורק הת"ח בעצמן קבעו להם הפעם אחת מלילי שבת ללילי שבת. וכך מפרש בהדיא התור"ט בפ"ה דכתובות מ"ו, ומבאר עפ"י מדוע שלא נשנית במשנתנו עונתן של ת"ח עיי"ש".

ה. אם יש תשלומין: אם עבר ליל שבת ולא קיים עונה.

1. אינו חייב להשלים.

(א) עולת תמיד (ס"ק א') – "ובליל טבילתה. הכי משמע פרק מי שמתו [ברכות כד ע"א]. ונראה להוכיח מהא דאיצטריכו הפוסקים לכתוב דין זה, דאם על פי סיבה עבר ליל שבת ולא קיים עונה, דאין צריך לקיים העונה כי אם כשבא שבת אחרת, דאם לא כן מאי צריך לאשמעינן תיפוק ליה דכבר עבר העונה, שהרי אי אפשר לנידה לטבול כי אם בהמתנת חמשה עונות ושבעה ימים נקיים".

2. דהעונה קבועה פעם אחת בשבת, אלא שנהגו לשמש בליל שבת משום עונג שבת.

(א) בני ציון (ס"ק ג') – "מליל שבת. פירש רש"י שהוא ליל תענוג ושבייתה והנאת הגוף. וכ"כ הרמב"ם בס"ה שבת תשה"מ מעונג שבת הוא, לפיכך עונת ת"ח מליל שבת לליל שבת. והנה נראה מזה דהעונה קבועה פעם אחת בשבת אלא שנהגו לשמש בליל שבת משום עונג שבת, וכן נראה בהדיא מדברי הרמב"ם והסמ"ג ... ולפ"ז נראה פשוט שאם לא קיים העונה בע"ש מאיזו סיבה חייב לקיימה בחול, ודלא כמ"ש המפרשים בשם עול"ת שא"צ לקיים, דהא עיקר קביעת העונה אינה תלויה כלל בליל שבת דוקא, אלא חיובה פעם אחת בשבוע באיזה לילה שירצה, וליל שבת אינו אלא משום עונג שבת, וא"כ אינה שונה משאר העונות".

(ב) אג"מ (אה"ע ח"ג סי' כ"ח ד"ה ולכן) – "ולכן מש"כ המחזיק ברכה דמליל שבת לליל שבת שנקט המחבר באו"ח הוא להשמיענו דאם היה אונס בליל שבת אחת אינו חייב באמצע השבוע כי עונתן אינו אלא בלילי שבת ואם נאנס ימתין עד ליל שבת אחרת, לכאורה ברור ופשוט שאינו כן דהא עיקר דינו הוא פעם אחת בשבוע ומה שמשמשין בלילי שבת הוא רק מחמת שהוא רק פעם אחת בשבוע ראו לקבוע בליל שבת משום שהוא ליל תענוג, ולא שייך שיעבור בשביל זה על מצות עונה שהוא גם בלאו, ובפרט שלא יתבטל מצד זה מצות עונג שבת כלל דהא לא יפטר בשביל מה שישמש ביום חול מלשמש בשבת הבאה, וא"כ למה לא יקיים חיובו מדאורייתא, ול"ד לאם עבר על עונה אחת שהפמ"ג בא"א סק"ה מביא מא"ר בשם עולת תמיד שמסתפק בזה דשם הוא הנידון בדבר תשלומין כגון כשלא שייך להחשיב שמקיים בזה עצם חיובו דכבר לא שייך שבוע זו לחיובו כגון באחד שעונתו הוא פעמים בשבת ועבר פעם אחת מספקא ליה אם יש לחייבו לשלם בשבוע זו ג' עונות וה"ה ששייך זה בת"ח שכבר עברה כל השבוע שאחר השבת ובשבת השניה הרי היה חייב עליה מצד עצמה ויהיה הנידון אם בשבוע השלישית ישמש שני פעמים זהו ענין תשלומין שהוא ספק להא"ר אבל כל זמן שלא עבר השבת אין זה ענין תשלומין אלא עדיין הוא החיוב עצמו דאף דעבר יום שקבע עדיין יכול לקיימה בימים שאחר השבת דלא נפטר מחיובו בשביל שעבר הלילה שהורגל לקיים בו חיובו. ואין המחזיק ברכה אצלי לעיין בו".

3. מראי מקומות – בירור הלכה (עמ' רס"ו ד"ה ת"ח).

(א) א"ר (ס"ק ג'), טהרת ישראל (סעי' ט') – "בעולת תמיד [סק"א] הוכיח מזה דאם על פי סיבה עבר ליל שבת ולא קיים עונה, דאין צריך לקיים העונה כי אם כשבא שבת אחרת, דאל"כ מאי צריך לאשמעינן תיפוק ליה דכבר עבר העונה ע"כ. ואין זה הוכחה דבנידתה אינה חייב בעונה, אבל כשהיא טהורה ולא קיים עונה אפשר דצריך לקיים".

(1) פמ"ג (א"א ס"ק ה') – "אם עבר עונה א' שלא ברשותה ורוצה היא שישלימנה, עיין אליה רבה אות ג' בזה בשם עולת תמיד [ס"ק א'], והוא הניח בספק".

(ב) מאמר מרדכי (ס"ק א') – "ע"ת ... ולא אבין ראייה זו דשתי תשובות בדבר ... ועא"ר".

(ג) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ט"ו סעי' ב') – "עונת ת"ח הבריאים מליל שבת לליל שבת (שו"ע סי' רפ סעי' א'), ואם נאנס ולא קיים עונתו בליל שבת, צריך להשלימו במוצ"ש זולת אם אשתו מוחלת".

(ד) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג טור ד') – "שאלה: מי שלא קיים מצות עונה בליל שבת האם יש עדיפות לקיימה במוצ"ש יותר משאר ימים. תשובה: אולי. [א.ה. יש להסתפק אי ספקו מצד קדושת הזמן או משום פריעת חוב]".

4. לענין תשלומין: בכלליות – עי' לקמן.

ו' יוצא לדרך.

יבמות (דף סב:): – "ואמר ריב"ל: חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך, שנא': וידעת כי שלום אהלך וגו'. הא מהכא נפקא מהתם נפקא: ואל אישך תשוקתך מלמד, שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שהוא יוצא לדרך. א"ר יוסף. לא נצרכה אלא סמוך לווסתה. וכמה. אמר רבא: עונה. והני מילי לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה מיטרידי".

א. חיוב פקידה.

1. פוסקים – מחבר (סעי' א', אה"ע סי' ע"ו סעי' ד', "וכל אדם צריך לפקוד את אשתו בליל טבילתה, ובשעה שיוצא לדרך אם אינו הולך לדבר מצוה"), חכ"א (כלל קכ"ח סעי' כ"א), קיצור שו"ע (סי' ק"נ סעי' ח'), "ובלילה שלפני יציאתו לדרך אם אינו הולך לדבר מצוה"), ערה"ש (סעי' ד'), פוסקים.
2. ספק אם הוא יוצא לדרך – נחלה לישראל (קונ' הלכה למשה הל' ג' ד"ה והנה).

ב. הלכות.

1. יוצא לדרך, סמוך לוסת - עי' יו"ד סימן קפ"ד סעיף י', לשיטות ומראי מקומות.
 2. יוצא לדרך, בזמן שהיא נדה - עי' יו"ד סימן קפ"ד סעיף י', לשיטות ומראי מקומות.
- ג. **קשה**, מחבר (סעי' ט"ו) – "לא יבעול ... ולא ביום יציאה לדרך או ביאה מן הדרך, ולא לפניהם, ולא לאחריהם".
1. י"ל, כאן איירי במהלך.
 - (א) מהרש"ל (אה"ע בביאורי לטור ד"ה ביום).
 - (ב) הו"ד ברמ"א (סעי' ט"ו) – "והא דבריש הסימן שחייב לפוקדה, איירי כשהוא רוכב או יושב בקרון, וכאן איירי במהלך (מהרש"ל)".
 - (ג) פרישה (אה"ע סי' כ"ה ס"ק י').
 - (ד) ט"ז (ס"ק א') – "י"ל ממ"ש בסעיף ט"ו ולא ביום יציאה לדרך ונראה דבסעיף ט"ו מיירי בהולך ברגליו לדרך שצריך כח יותר וכאן מיירי בהולך על עגלה כנ"ל (אחר כך מצאתי כן לרש"ל בא"ע סימן כ"ה)".
 - (ה) א"ר (ס"ק כ"ג) – "וכתבו רש"ל וב"ח ופרישה בטור אבן העזר הא דלא יבעול ביום יציאה לדרך דוקא במהלך, אבל ברוכב או יושב בקרון לא, וכן כתב הט"ז".
 - (ו) בית לחם יהודה (יו"ד סי' קפ"ד ס"ק י"א).
 - (ז) עטרת זקנים (על סעי' ט"ו).
 - (ח) חכ"א (כלל קכ"ח סעי' ט"ו) – "ולא ביום שיוצא לדרך והולך ברגליו אבל אם יושב בעגלה או בספינה או רוכב לית לך בה (או"ח סעיף ט"ו)".
 - (ט) קיצור שו"ע (סי' ק"נ סעי' ט"ו) – "ולא ביום יציאה לדרך או ביאה מן הדרך כשהולך ברגליו, ולא לפניהם ולא לאחריהם".
 - (י) חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קי"ז).
 - (יא) שעה"צ (ס"ק ל"ה) – "דברוכב ויושב בקרון לית חשש כלל לכולי עלמא".
 - (יב) ערה"ש (סעי' א') – "וזה שאמרו ביבמות [ס"ב:] שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שיוצא לדרך ושצריך לפוקדה זהו כשנוסע בעגלה שאינו הולך ברגל דזה שאמרנו ולא ביום יציאה או ביאה מן הדרך זהו כשהולך ברגליו והוא מתיגע".
 - (יג) טהרת ישראל (סעי' י"ג, סעי' פ"ה) – "כשהולך ברגליו דוקא".
 - (יד) אהלך באמיתך (פרק ה' אות א', אות ב').
 - (טו) ששבה"ל (סי' קפ"ד סעי' י' ש"ך ס"ק כ"ה, סיכום אות י').
 - (1) ששבה"ל (סי' קפ"ד סעי' י' סיכום אות י') – "ובנסיעה ארוכה שמעייפת דקשה כהליכה נראה דפטור".
 2. י"ל, איירי מצד רפואה.
 - (א) מג"א (ס"ק כ"ט) – "ואע"ג דחייב לפקוד אשתו כמ"ש ס"א היינו בליל שלפניו (רמ"א בתשוב' וכ"כ הלבוש) ובב"ר פ' ס"ד משמע בהדיא במ"כ דביום ממש קאמר ונ"ל דהרמב"ם קאמר מדרך הרפואה ובגמרא אמרינן מצד הדין אם יכול לפייס עד שתמחול ש"ד".
 - (ב) תשובה מאהבה (ח"ג סי' ל"ד) – "דברי הרמב"ם האלה אינם אלא מדרך רפואה כמבואר במג"א ס"ק כ"ט ואין להאריך ולא כמ"ש בעל תורת השלמים בי"ד סי' קפ"ד".
 - (ג) באר היטב (ס"ק כ"ג).
 - (ד) קיצור שו"ע (סי' ק"נ סעי' ט"ו) – "מדרכי הרפואה שלא לבעול ... ולא ביום יציאה לדרך או ביאה מן הדרך כשהולך ברגליו, ולא לפניהם ולא לאחריהם".
 - (ה) מ"ב (ס"ק נ"ד) – "ומ"א כתב דכאן איירי מצד הרפואה ובס"א איירי מהדין".
 - (ו) ששבה"ל (סי' קפ"ד סעי' י' ש"ך ס"ק כ"ה, סיכום אות י').
 - (ז) פרדס שמחה (סי' קפ"ד ס"ק ל"ב אות ב').
 3. י"ל, לילה שלפניו.
 - (א) רמ"א (שו"ת סי' קל"ב אות ב') – "שאלת, דאמרינן פרק הבא על יבמתו היוצא לדרך חייב לפקוד את אשתו, והרמב"ם כתב בהלכות דעות דאין לשמש ביום שיוצא לדרך, והקשית כי הוא נגד דעת הגמרא. דע כי יש מחלוקת בין ר"ת ור"ש בפירוש חייב לפקוד את אשתו, כי יש מי שאומר שאינו רק בדברי רצוי ופיוס ולכן שרי אפי' סמוך לוסתה, ואולי דעת הרמב"ם הוא כדעת זה.

ועוד דבגמרא לא קאמר ביום שיוצא לדרך רק בשעה שיוצא לדרך, ולא באותה שעה ממש קאמר אלא ר"ל בעת ההיא. ויוכל לקיים המצוה קודם היום ההוא, ולילה כיום יאיר לך".

(ב) לבוש (סעי' ט"ו).

(ג) פרישה (אה"ע סי' כ"ה ס"ק י').

(ד) ב"ח (אה"ע סי' כ"ה ס"ק ג').

(ה) עטרת זקנים (על סעי' ט"ו).

(ו) חת"ס (יו"ד סי' קפ"ד על סעי' י').

(ז) ערה"ש (סעי' א') – "או אפשר שיפקדנה בלילה הקודמת [עי' לבוש וט"ז]".

(ח) באר מרדכי (יו"ד סי' קפ"ד ד"ה ובכן).

(ט) תורה תמימה (ויקרא פרק ט"ו אות קכ"ג) – "ומ"ש הלשון חייב לפקוד בשעה שיוצא לדרך, נראה דהלשון בשעה לאו דוקא, שהרי קיי"ל דאין לבעול ביום יציאה לדרך [רמב"ם פי"ד ה"ד מדעות] אלא בלילה שלפניו, ובכה"ג צ"ל דשרי, שאין איסור זה נוהג בכל המלע"ע".

(י) טהרת ישראל (סעי' פ"ה) – "וסמוך לו דוקא אבל בלילה שלפני היציאה לדרך, מצוה הוא לו".

(יא) ששבה"ל (סי' קפ"ד סעי' י' ש"ך ס"ק כ"ה, סיכום אות י') – "וכן דוקא באותו יום שיוצא הוא קשה אבל בלילה קודם חייב".

(יב) פרי טהרה (יו"ד סי' קפ"ד הע' נ').

1) ט"ז (ס"ק א') – "ובלבד כתב דכאן מיירי בלילה שלפניו ואין לשון בשעה משמע כך ותו דשם כתב בס"א לא לפניהם".

4. י"ל, אשתו הולך עמו.

(א) עטרת זקנים (על סעי' ט"ו בסוף).

(ב) ששבה"ל (סי' קפ"ד סעי' י' ש"ך ס"ק כ"ה, סיכום אות י').

5. מראי מקומות – ש"ך (סי' קפ"ד ס"ק כ"ה), תוה"ש (סי' קפ"ד ס"ק י"ח), פמ"ג (א"א ס"ק ט"ז), מחה"ש (סי' קפ"ד ס"ק כ"ה),

לחוו"ש (סי' קפ"ד לחם ס"ק ל', שמלה ס"ק ח'), פרי דעה (סי' קפ"ד שפתי לוי ס"ק כ"ה), פתחי עולם (ס"ק ל"ט), טהרת הבית (סי'

ב' הע' א' ד"ה ובעיקר), שמירת הגוף והנפש (סי' קכ"ז הע' ז'), פתחי הלכה (ארטסקרול, פרק כ"ב הע' ע"ב), ט"ז וש"ך השלם (סי'

קפ"ד שפ"ח ס"ק מ"ח).

(א) תורת חיים (ב"מ דף קז. ד"ה שלא), הו"ד בא"ר (ס"ק כ"ג) – "שלא תמצא אשתך ספק נידה. משמע דהבא מן הדרך יכול לשמש מטתו וכשמוצא אשתו טהורה ברכה תחשב לו, וקשה על מה שכתב הרמב"ם ז"ל בפ"ד מהלכות דעות ומייתי לה בטור או"ח סימן ר"מ וז"ל לא יבעול מעומד ולא מיושב ולא בבית המרחץ ולא ביום שנכנס למרחץ ולא ביום יציאה לדרך משמע דאדרבא התשמיש קשה לו לאדם בשעת ביאתו מן הדרך ועוד קשה אמאי כתב ולא ביום יציאה לדרך והא קיימא לן חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך כמו שכתב בטור או"ח סי' ע"ו, ועוד קשה עונת תלמידי חכמים מליל שבת לליל שבת וקיימא לן נמי דמצוה לרחוץ כל גופו בערב שבת כמו שכתב בטור סי' ר"ם א"כ תלמידי חכמים צריכין לשמש מטתן ביום שנכנסין למרחץ וא"כ אמאי כתב ולא ביום שנכנס למרחץ ושמא י"ל דדוקא בדורות הראשונים בזמן חכמי הש"ס שהיו בריאים לא היה התשמיש מזיק להן ביום שנכנסו למרחץ ולא בשעת יציאה או ביאה מן הדרך הרמב"ם ז"ל לפי זמנו איירי שנעשה העולם תשושי כח א"כ בו ביום קשה ולא בלילה שלאחריו".

(ב) יד אהרן (על הטור) – "יש לתמוה על הרמב"ם ז"ל שהשמיט האי דינא מכל וכל ולא כתב דהיוצא לדרך חייב לפקוד לאשתו סמוך לוסתה לא בה' דיעות ולא בפ"ד מה' איסורי ביאה וכמו שתמ' שם ה"ה ז"ל. והנרא' לע"ד לו דמאחר דהרמב"ם כתב דהתשמי' אסור קודם יציאה לדרך ואחר ביאה מן הדרך כת"ש ר' בשמו לא לפניו ולא לאחריו וזה ודאי שהוא מדרך הרפואה והעולם נשתנה מזמן התלמוד לזמננו וכמ"ש מרן בע"ד מה' דיעות גבי דיני הקזה ער"ש א"כ מ"ה השמ' האי דינא דהיוצא לדרך חייב לפקוד את אשתו דלדעתו אסור לעשות כן ומתחייב בנפשו ג"כ שחולשת הדרך מזיק לו".

(ג) ששבה"ל (סי' קפ"ד סעי' י' ש"ך סוף ס"ק כ"ה) – "ומסתבר דכל התירוצים אלו הם להלכה".

ד. אשה שיוצאת לדרך.

1. אין חיוב.

(א) חת"ס (יו"ד סי' קס"ב) – "לא מצינו שהבעל משתוקק לאשתו בשעה שהיא יוצאה לדרך".

(ב) קנין תורה בהלכה (ח"ב סי' כ"ה אות ב') – "אלא ודאי, דבשעה שהיא יוצאה לדרך לא אמרו כלל אותו חיוב".

(ג) משנה הלכות (ח"ט סי' קע"ז) – "כיון דלא מצינו שהבעל משתוקק א"כ ליכא שום מצות עונה כנלפענ"ד ... ומיהו נראה מזה דבאמת היכי דהוא חש ליה משום הרהור ודאי דאיכא נמי מצוה בפקידה וא"כ עלתה לן כך בכל יוצא לדרך לא תקנו רק כשהבעל יוצא לדרך ואפילו לא ידעינן דמשתוקקת דכן הוא טבע רוב הנשים ועשאוהו חכמים עונה ובצאתה לדרך מסתמא אין היא משתוקקת וליכא עונה ואם מראה לו חיבה יש דין פקידה לא מדין יוצאה לדרך אלא מדין כל נשים שמקשות עצמן המבואר בש"ע ואם הוא חש משום הרהור נמי יש דין פקידה וכדעת הלבוש כנלפענ"ד".

(ד) טהרת הבית (סי' ב' סעי' י"ג, תורת הטהרה סי' ב' סעי' י"ז).

(ה) לבושי עז (סי' קפ"ד סעי' י' תמצית ס"ק ט') – "אשה היוצאת לדרך לא נאמר בה חיוב עונה".

2. גדר מצות עונה.

(א) ששבה"ל (סי' קפ"ד סעי' י' ס"ק א', סיכום אות ד') – "יש גדר מצות עונה קצת, ולצורך גדול אפשר להקל דפטור".

(ב) פסקי תשובות (סוף אות ו').

3. מראי מקומות – באר מרדכי (הל' נדה דף קי"א ע"א), שרגא המאיר (ח"ב סי' מ"ג אות ב', ח"ג סי' נ"ו, "צ"ע"), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' הע' רמ"א ד"ה והלבוש).

- (א) נחלה לישראל (קונ' הלכה למשה הל' ב') – "כשרדופה לילך לראות בית אביה או לטייל אז אין חיוב פקודה דחזינן דבשעה ההיא אין בית בעלה חביב עלי' אבל כשמוכרחת לילך לדרך משום מו"מ וכדומה שפיר י"ל דהדין שוה כמו אם הוא יוצא לדרך כנלענ"ד בזה".
- (ב) הגרה"ק זצ"ל (אסיפת יצחק א' טבת תשס"ט) – "שאלה: חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך, האם יש חיוב גם בזמן שהיא יוצאה לדרך. תשובה: לא שמענו".
- (ג) הגרא"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק ח' טבת תשס"ט) – "שאלה: חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך, האם יש חיוב גם בזמן שהיא יוצאה לדרך. תשובה: איני יודע".
- הגרא"א נבנצל שליט"א (אהל יעקב) – "אשה שיוצאת לדרך האם יש חיוב לפקודה. תשובה: אולי תלוי ברצונה".
- (ד) בירור הלכה (עמ' ר"ע ד"ה עונה) – "עונה דיוצא לדרך שמענו, יוצאת לדרך לא שמענו, ומצד הדין דהוא מכיר בה שהיא משדלתו וכו' - משתוקקת וכו' אין בזה כלל דלפעמים כשהיא רדופה לצאת לדרך לטייל או לילך לבית אביה אדרכה אין בית בעלה חביב עליה [נחלה לישראל - הלכה למשה הלכה ב', וגדר ההלכה סתמתי באופו אחר]".

ה. שניהם ביחד.

1. אין צריך לפקודה – עטרת זקנים (על סעי' ט"ו, "כשהאשה יוצאה עמו לדרך ... אין צריך לפקודה"), נחלה לישראל (קונ' הלכה למשה הל' ג', לשונו מובא לקמן), טהרת ישראל (סעי' פ"ה), ששבה"ל (סי' קפ"ד סעי' י' ש"ך ס"ק כ"ה, סיכום אות י'), פרדס שמחה (סי' קפ"ד ס"ק כ"ט אות ד'), חוט שני (סי' קפ"ד ס"ק י"ט אות ד'), בירור הלכה (סוף עמ' ר"ע, לשונו מובא לקמן), פסקי תשובות (סוף אות ו'), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' הע' רמ"א ד"ה כששניהם).
2. באופן שיהיה להם אסור בדרך.
 - (א) צריך לפקודה – נחלה לישראל (קונ' הלכה למשה הל' ג'), "כששניהם נוסעים לדרך ואכסנאי אסור בתה"מ ... ועכ"פ ביציאתם לדרך נראה לכאורה חיוב פקודה ... אמנם מצאתי בעט"ז סי' ר"מ הביא בפשיטות בשם רנ"ש ז"ל דכשיוצאין שניהם לדרך א"צ לפקודה ע"ש וי"ל משום דאפשר בחדר מיוחד".
 - (ב) אין צריך לפקודה – בירור הלכה (סוף עמ' ר"ע), "שניהם יוצאים לדרך אפילו באופן שיהיה להם אסור בדרך מדין אכסנאי אפילו הכי אין כאן עונה דיוצא לדרך כיון שבעלה יהיה לפניה ואך יהיה אונס ודמי לאינו יוצא לדרך שלפעמים יהיה בבית איזה אונס ולא שמענו עונה (עטרת זקנים סעי' ט"ו בשם רנ"ש, ומשמע קצת מסתימתו דהוא בכל גווני, ודלא כנחלה לישראל שם הלכה ג' שמצדד לחייב בכה"ג שיהיה אסור בדרך)".

ו. לשמש ביום, אם א"א בבית אפל או בהאפלת טלית.

1. מיקל – עי' דעת (סוף סעי' י"א), "ששימש ביום וברח, משום דיוצא לדרך שרי ... וצ"ל דלא הי"ל בית אפל או להפיל בכסותו וצ"ע", אהלך באמיתך (פרק ה' אות י"ד).
2. מראי מקומות – בראשית רבה (פרשה ס"ד הל' ה'), ע"פ המנות כהונה שם, "בא ושמש מטתו ביום כו'. שחייב אדם לפקוד את אשתו ביום שיצא לדרך".

ז. ת"ב שחל בשבת - יוצא לדרך.

1. מיקל.
- (א) תורת חיים (סי' תקנ"ד ס"ק י"ד) – "יש ללמוד כשיוצא לדרך בת"ב אז יהי' רשאי בליל ת"ב שחל בשבת, דלילה קודם שיצא הוה ליל תענית ונחשב ליל שנת ללילה קודם שיצא לדרך ועי' ד"ב בס"ק קפ"ד".
- (ב) שד"ח (פאת השדה בין המצרים סי' ב' אות ד') – "מעשה בצלאל ... דלדעת דבטבילת מצוה מותר בחל תשעה באב בשבת הכי נמי יש להתיר בכי האי גוונא למי שיוצא לדרך בתשעה באב שמותר בתשמיש בליל תשעה באב שחל בשבת דהא יוצא לדרך עדיף מליל טבילה מדמותר סמוך לוסתה כבירה דעה סימן קפ"ד סעיף י"ד ואילו בליל טבילה סמוך לוסתה אסרו האחרונים כפתחי תשובה שם ס"ק כ"ב".
- (ג) מקדש ישראל (בין המצרים סי' ר"ד) – "כל שכן ביוצא לדרך דמותר שאז יש חיוב עונה כיו"ד סי' קפ"ד".
2. מראי מקומות – דעת תורה (סי' תקנ"ד סעי' י"ט ד"ה ויש), הגרי"א פארכהיימער שליט"א (קובץ הלכות בין המצרים פרק כ"א הע' ז'), פסקי תשובות (סי' תקנ"ד הע' ע"ט).

ח. בשני רעבון.

1. מראי מקומות – משיבת נפש (ח"א סי' י"ד אות א'), חת"ס (תורת משה סוף פר' ויגש), מהר"ם בריסק (ח"ג סי' ל"ה ד"ה הנה, "דבשני רעבון אסור לשמש ביוצא לדרך ובליל טבילה מותר"), אהלך באמיתך (פרק ה' אות י'), בית מתתיהו (ח"ו סי' י"ז).

ז' שיעור דרך שיש בו חיוב עונה.

א. י"ב מיל.

1. פת"ת (י"ד סי' קפ"ד ס"ק כ"ד) – "ועי' בשו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' ל"ד שכתב דשיעור הדרך בזה נראה שהוא שנים עשר מיל ע"ש דשיעור הדרך בזה נראה שהוא שנים עשר מיל".
2. סוגה בשושנים (סי' ב' סעי' ה') – "ושיעור הדרך לענין אלו הוא שנים עשר מיל".
3. טהרת ישראל (סעי' פ"ו, י"ד סי' קפ"ד סעי' ע"ח, אמנם עי' לקמן) – "שנים עשר מיל צריך לפקוד אשתו בתשמיש".

4. בית אבי (ח"ב סי' ע"א) – "ובחשו' האחרונים מצאתי שיעור מרחק המקום שיוצא שהוא י"ב מילין אבל שיעור הזמן של העכבה חוץ לביתו לא מצינו, לכן מסחברא דאין חילוק כמה ימים הוא יתעכב וגם אין נפק"מ אם אשתו יודעת מתי ישוב לבית, כיון דלריב"ל זהו חיוב גמור מה"ת דנלמד מקראי ... ואפילו אם הולך רק לימים אחדים ויודעת מתי ישוב לביתו דאיכא לספוקי אם בכיה"ג ג"כ האשה משתוקקת מ"מ הוי לי' ספיקא דאורייתא ולחומרא".

א) מקור התשובה מאהבה (ח"ג סי' ל"ד), ואינו מוכח – "ומה ששאלתני כמה שיעור הדרך מה שמבואר בש"ע א"ח סימן ר"מ סעיף ט"ו והוא מהרמב"ם פרק ד' מהל' דעות לא יבעול לא ביום יציאה לדרך או ביאה מן הדרך לא לפניה ולא לאחריהם עכ"ל והקשית לשאלו א"כ אותן העניים ההולכים יום יום בבקר לסחור בכפרים והם שבים עדי ערב או עד צהרים מה דינם אהובי תלמידי הפשתי על ספרן של צדיקי' יגעתי ולא מצאתי בהם דבר מפורש ובהשקפה הראשונה רציתי לומר דדינו כמו בתפלת הדרך והוא שיעור פרסה שמנה אלפים אמה כמבואר בש"ע שם סי' ק"ד סעיף ז' ובברכת הודאת יחיד אשר ג"כ שיעור פרסה כמבואר שם בש"ע סי' רי"ט סעיף ז' אמנם אחרי רואי שהרמב"ם ספ"ד מה"ל תפלה ובפרק י' מהל' ברכות לא הזכיר שיעור פרסה הדרנא בי דהא בדהרמב"ם קיימין ונראה דשיעור זה כשיעור שבת שנים עשר מיל מדאורייתא".

ב) ד' מיל – בדה"ש (סי' קפ"ד ס"ק ס"ה, ציונים ס"ק פ"ו, צ"ע בדבריו).

ג) אז נדברו (ח"ו סי' ע"א) – "הפ"ת בסימן קפ"ד ס"ק כ"ד בשם הס' 'תשובה מאהבה' והובא גם בס' טהרת ישראל דשיעורו י"ב מיל. והוא לערך ארבע עשרה ק"מ ... נראה דשיעורו הוא לא בשטח הקרקע אלא בזמן, דהיינו בזמנינו שנוסעים במכונית, לפי מש"כ הפוסקים דהילוך אדם בינוני הוא ע"ב דקות נמצא ד"ב מיל הוא שלוש וחצי שעות בקירוב נסיעה באוטובוס".

ב. ב' או ג' ימים.

1. עי' מהרש"א (יבמות מהדורא בתרא דף סב: ד"ה תד"ה) – "ואם רחוק ממנה ... אלא אם זה הדרך רחוק ממנה שלא יבא אליה מהר צריך לפוקדה דמסתברא אם הוא הולך בקרוב אליה וישוב ביום או יומים שאין צריך לפוקדה".

ג. י"ב מיל, ויומיים. [מהרש"א עם פת"ת].

1. חוט שני (סי' קפ"ד ס"ק י"ט) – "י"ב מיל ויותר, ליומיים מביתו".

ד. חיסר עונה.

1. יעב"ץ (יבמות דף סב:): – "בשעה שיוצא לדרך ... היינו לפי שפורש ממנה לדרך רחוקה כסתם דרך, ולא ידע עת בואו כי לא לאדם דרכו, אבל אם הדרך קרובה ואינו בחזקת סכנה ובטוחה היא שישוב לביתו קודם שתעבור עונה בינונית שלפעם אחת בשבת כפועלים ות"ת, כה"ג נ"ל שאינו חייב להוסיף על עונתו".

2. תורת חיים (ס"ק ד') – "בתשובה מאהבה ... פ"ת ... בשעה שיוצא לדרך, היינו שלא יהא בביתו כשיבא חיוב עונה, לכן חייב לפוקדה טרם שיצא, אבל אם קיים העונה, וגם יבוא לביתו בטרם שיבוא שנית החיוב, נראה לענ"ד דאין חיוב".

3. פתחי עולם (ס"ק ז') – "והיינו ודאי שפירש לדרך רחוקה, אבל אם הדרך קרובה כדי שישוב לביתו קודם שתעבור עונה הקצובה לה נ"ל שאינו חייב להוסיף על חיוב עונתו וה"מ בעונת כל אדם ... יעב"ץ".

4. טהרת ישראל (סעי' י"ג, אמנם עי' לעיל) – "אבל בדרך קרוב כדי שישוב לביתו קודם שתעבור עונה קצובה לה אין חייב להוסיף על עונתו וכגון דטייל ופועל ות"ח שחוזרים לבתיהם בכל שבת".

5. אהלך באמיתך (פרק ה' אות ג') – "כשהיא יודעת שהוא עומד לחזור קודם הגעת זמן עונתה הסמוך".

6. קנה בשם (אור ישראל חנ"ו עמ' ל"ד אות פ"ח) – "חיוב יוצא לדרך, תלוי בכל בית ברגילות שלהם".

7. טהרת הבית (סי' ב' סוף הע' י"א, תורת הטהרה סי' ב' סוף סעי' ט"ו) – "תורת חיים ... הגאון יעב"ץ ... וכן עיקר".

8. עי' פרדס שמחה (סי' קפ"ד ס"ק כ"ט אות ב') – "שיעור הדרך הוא, זמן שלא יהא בביתו בזמן חיוב עונתו, כל חד לפום חיוב עונה שלו המבואר אור"ח סי' ר"מ, וצ"ע אם בעי נמי מרחק מסוים".

9. מראה כהן (עמ' קע"ב אות י"א) – "דין זה של יוצא לדרך חל דוקא אם הבעל יוצא לדרך ויעדר עקב כך מביתו בשיעור זמן הארוך מחיוב העונה שלו".

10. משמרת הטהרה (פרק ו' סעי' י"ג) – "שיעור הדרך שיהא נחשב יוצא לדרך, דוקא בדרך רחוקה באופן שלא יחזור לביתו תוך זמן שיעור מצות העונה הבאה [של כל אחד לפי חיובו]".

11. פסקי תשובות (אות ו' ד"ה ולענין).

12. הגר"א ונבצל שליט"א (אסיפת יצחק י' אייר תשס"ח) – "שאלה: בעל שיוצא לדרך אבל חוזר לפני זמן עונתה, האם חייב לפקוד את אשתו בשעת יציאה לדרך. תשובה: לא".

13. חיי הלוי (ח"א סי' ע"ט אות ד') – "שיעור יציאה לדרך לענין זה הוא אם ישהה חוץ לביתו עד שיעבור עונה לפי חיוב שלו".

14. בירור הלכה (עמ' ר"ע ד"ה שיעור) – "שיעור יוצא לדרך הוא שיוצא לדרך רחוק כזה שע"י הדרך יבטל עונתו כל אחד לפי עונתו הקצובה [עולת שמואל כתב יד ויעב"ץ ותורת חיים והובא בפת"ע וטה"י כאן דלא כטה"י הלכות נדה - ביארתי בס"ד בארוכה בחיבורי ליוורה דעה הל' נדה סימן קפ"ד ס"י]. ונראה דה"ה שיעור בא מן הדרך".

15. פרי טהרה (סי' קפ"ד סעי' כ"ו) – "אם בתוך הזמן שלא יהיה בביתו יבטל מזמן חיוב עונה הקצוב לו".

ה. מרגיש שעזב.

1. הגריש"א זצ"ל (משנת השלחן תשובה ל"ה) – "היוצא לדרך למרחקים או למדינה אחרת - חייב לפקוד את אשתו גם אם יחזור קודם שיעבור עונתו, כיון שהיא משתוקקת לפני שיוצא, אבל הנוסע באופן שנמצא באותה מדינה - אין חייב לפוקדה".

2. עי' שבה"ל (ח"ב סי' ע"א אות ב', ששבה"ל סי' קפ"ד סעי' י' ס"ק ג', סיכום אות ו') – "בענין המבואר יו"ד סוס"י קפ"ד בחיוב לפקוד אשתו בשעה שיוצא לדרך אפילו סמוך לוסתה, נראה דהיינו ביוצא לדרך רחוקה שאינו לן עכ"פ לילה אחת תוך ביתו, ואין כאן ענין לשיעור י"ב מילין בפרט בזמן הזה ודלא כקצת אחרונים. ובחיל' רבינו היעב"ץ יבמות ס"ב ע"ב כתב דיוצא לדרך היינו שפורש ממנה ולא תדע עת בואו, והיינו שפורש לדרך רחוקה, אבל אם הדרך קרובה כדי שישוּב לביתו קודם שתעבור עונה הקצוב לה נראה שאינו חייב להוסיף על חיוב עונתו, מיהו בחמרים ומכ"ש בספנים נראה שחייב לפקדה בעת יציאתו לדרך אפי' כבר קיימו עונתו ע"כ ביעב"ץ יע"ש. מ"מ כהיום שהולכים לדרך רחוקה עד סוף העולם וחוזרים תוך שיעור עונה, הדעת נוטה דדרך רחוקה עצמה הוא גורם חשוב וחייב לפקדה, ועדיין צ"ע בזה, שוב העירו אותי גם למש"כ מהדו"ב למהרש"א ביבמות שם יע"ש"ה".
3. לבושי עז (סי' קפ"ד סעי' י' תמצית ס"ק ב') – "לדעת היעב"ץ כשנוסע לזמן שיעבור חיוב עונתו, או אם נוסע למקום שאין חזרתו בטוחה, ונראה דהוא הדין אם נוסע למרחק רב שאינו רגיל בכך, אף שנוסע לזמן קצר, ואם רגיל בכך אף שמקום רחוק הוא כיון דהוי זמן קצר אינו חייב".

ו. רק סכנה.

1. אור יצחק (ח"א יו"ד סי' כ"ט פרק ו' אות ה', סי' ל"א סימן קפ"ד) – "הנה דין יוצא לדרך נראה לי שאינו שייך כיום, דדוקא בזמנים הקודמים שהיו כל הדרכים בחזקת סכנה, ולכך משתוקקת אליו מאוד וחייב לפקדה".

ז. מעוני קיץ.

1. מחמיר – בית אבי (ח"ב סי' ע"א, לשונו מובא לעיל).
2. שבה"ל (ח"ג סי' קט"ו) – "אי שייך דין זה במעוני קיץ שהולכים לשם ב' חדשים והבעל הוא בכל שבוע בעיר ורק לשבתות הוא בא וחוזר ביום א' לעיר וא"כ אי שייך חיוב עונה בכל יום א' כשהחזר לעיר, הנה שיעור יוצא לדרך לא נתבאר היטב בפוסקים ...".
3. משנה הלכות (ח"ו סי' קנ"ב, ח"ז סי' קל"א) – "אי שייך דין דהיוצא לדרך במעוני קיץ שהבעל חוזר משם לעיר בכל יום א' בשבוע עד לשבת ...".
4. הגרי"א פארכהיימער שליט"א (מכתב לר"ד בראנשטיין ר"ח אדר תשפ"ג) – "מי שנוסע מפונגלו אל העיר ביום ראשון בערב, וחוזר יום חמישי בערב, האם זה דין של יוצא לדרך. אולי כשמורגלת בזה אין כאן דין יוצא לדרך, ותלוי אם הוא משתוקקת בפועל או לא. תשובה: לא".

ח. מראי מקומות – שפע טהרה (סי' קפ"ד ס"ק כ"ו, "צ"ע"), ושב ורפא (ח"ג סי' מ"ה), אז נדברנו (ח"ו סי' ע"א, "דחיוב דיוצא לדרך הוא רק אם יחסר עונה עדיין אין מקור ברור לזה"), פתחי הלכה (ארטסקרול, פרק כ"ב הע' ע'), בירור הלכה (יו"ד סי' קפ"ד סעי' י'), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' הע' רמ"א ד"ה שם), פתחי דעת (ח"ב פרק מ"א סעי' י"ב, סעי' ט"ז).

1. אג"מ (רשומי אהרן ח"א יו"ד סי' קפ"ד אות י"ח) – "אין להקל ביוצא לדרך ביום הוסת אם עומד לחזור בתוך ב' ימים".
2. מנחת יצחק (ח"ו סי' י"ז) – "במי שפרנסתו לנסוע בכל יום יותר מ"ב מיל וחוזר לביתו באותו יום, וכן יש הרבה בני אדם שחנותם בעיר אחרת, ונוסעים בכל יום לשם וחוזרים באותו יום לביתם, וכי יהי' מחויבים בעונה בכל יום ויום ... ראיתי בתורת חיים ... חייב לפקדה טרם שיצא, אבל אם קיים העונה, וגם יבוא לביתו בטרם שיבוא שנית החיוב, נראה דאין חיוב עכ"ל. - ועוד י"ל בזה, דמשא ומתן נקרא דבר מצוה".
3. הגרח"ק זצ"ל (אסיפת יצחק א' טבת תשס"ט) – "שאלה: בעל שיוצא לדרך אבל חוזר לפני זמן עונתה, האם חייב לפקוד את אשתו בשעת יציאה לדרך. תשובה: אולי".
4. דרכי טהרה (עמ' ס"ב) – "יוצא לדרך נקרא היוצא לנסיעה או למילואים, ליומים שלושה ויותר והכל לפי האדם".
5. קנה בשם (סי' קפ"ד ס"ק י"ז) – "וע"כ נראה דא"א להגדיר הדבר אלא הענין תלוי במציאות ההשתוקקות ויש לדון בכל מקרה לפי מה שהוא".
6. רבבות אפרים (אסיפת יצחק כ"ח אייר תשס"ח) – "שאלה: בעל שיוצא לדרך אבל חוזר לפני זמן עונתה, האם חייב לפקוד את אשתו בשעת יציאה לדרך. תשובה: כרצונו".

ת. יוצא לדרך לצורך מצוה.

א. דבר מצוה.

1. משום טריד – גמרא (יבמות דף סב:), "והני מילי לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה - מיטרידי", רש"י (יבמות דף סב: ד"ה ה"מ, "דחייב לפקדה כי אזל לדבר הרשות אבל לדבר מצוה לא משום טריד במצוה אי נמי מיטריד בתשמיש ויבטל ממצוה"), מאירי (יבמות דף סב: ד"ה כל, "אם הולך לדבר מצוה אין ראוי לו להתעכב כלל לשום דבר"), גר"ז (יו"ד סי' קפ"ד ס"ק ל"ו, "שמא יטרד בזה ויתבטל מהמצוה").
- א) ממילא אסור לשמש סמוך לוסתה – שלחן גבוה (יו"ד סי' קפ"ד ס"ק כ'), "וכשהוא יוצא לדבר מצוה פקע מיניה חיוב זה וחזר הדין למי שהוא בתוך העיר דחייב לפרוש מאשתו סמוך לוסתה", ששבה"ל (סי' קפ"ד סעי' י' סיכום אות ח'), פרי טהרה (סי' קפ"ד הע' נ"ח).
- ב) ששבה"ל (סי' קפ"ד סעי' י' ס"ק י"ב) – "ומ"מ לכאורה אין זה פוטר מדברי ריצוי, דאמירת כמה דברי ריצוי לא יטרידו וימנעו מהמצוה, ועיקר הטעם הוא לפטור מתשמיש".

ב. אינו טריד, מה דינו.

1. חיוב עונה.

- (א) מהר"ם בריסק (ח"ג סי' ל' ד"ה הנה אות א') – "... ודאי לא שייך לומר עוסק במצוה פטור מן המצוה ולא שע"י התשמיש יבטל מן המצוה כמובן".
- (ב) אהלך באמיתך (פרק ה' אות ז') – "והיינו דוקא היכי שבעת הפקידה הוא טרוד בהכנות ליציאה לדרך, אבל בלא"ה הרי הוא חייב לפוקדו כדין יוצא לדבר רשות".
- (ג) דרכי טהרה (עמ' ס"ב, דפו"ח פרק ו' אות ט"ז) – "העוסק במצוה פטור מן המצוה ודוקא כאשר לא יכול לקיים את שניהם יחד. ולכן היוצא לדבר מצוה, אינו חייב לפקוד את אשתו בתשמיש אם זה יעכב אותה מהמצוה שהוא הולך לעשותה".
- (ד) הגר"א ונבנצל שליט"א (אסיפת יצחק ח' טבת תשס"ט) – "שאלה: מי שיוצא לדרך לדבר מצוה ואינו טרוד בהכנות ליציאה לדרך, האם הוא חייב לפקוד את אשתו. תשובה: כן, אם לא יגרום זה לעכב".
2. אין חיוב.
- (א) הגר"ח"ק זצ"ל (אסיפת יצחק א' טבת תשס"ט) – "שאלה: מי שיוצא לדרך לדבר מצוה ואינו טרוד בהכנות ליציאה לדרך, האם הוא חייב לפקוד את אשתו. תשובה: הו"ל פטרוהו".
3. מראי מקומות.
- (א) משנה הלכות (ח"י סוף סי' קי"ז) – "ולמודעי אני צריך דאני נבוך קצת במה שאמרו דהאי פקידא דוקא כשיוצא לדבר הרשות ולא לדבר מצוה אי כשיוצא לדבר אין חיוב מצוה אבל אם רוצה שפיר מקיים או שמא הכונה לפי הטעם שנתנו שמא עי"ז תבטל המצוה וא"כ הו"ל בכלל גדר שלא לקיים כיון שצריך להזדרז לקיים המצוה שהולך לקיימה והסברא נותנת רק דליכא חיוב מ"מ לא הרשה הזמן לעיין בזה אולי כבר דברו בזה".
- ג. הבא מן הדרך, מה דינה.
1. פטור – עי' בירור הלכה (עמ' ר"ע ד"ה בא, "בא מן הדרך מדבר מצוה אפשר דג"כ פטור כמו ביוצא לדרך לדבר מצוה [פתחא זוטא הלכות נדה סימן קפ"ד מהדו"ת ס"ק ד']").
2. פתחא זוטא (נדה סי' קפ"ד מהדו"ת ס"ק ד') – "רש"י יבמות ס"ב ע"ב, שכתב שני טעמים, משום שהוא טרוד במצוה. ומשום שמא יבטל המצוה שהולך לעשותה יעו"ש. ועפ"ז יל"ע לדעת הסוברים דיש מצוה פקידה גם להבא מה"ד ... אם החיוב גם בבא מה"ד אף שהולך לדבר מצוה דפטור בכה"ג ביוצא. אפ"ה י"ל דבבא מה"ד חייב, כיון דדוקא ביוצא לדרך לדבר מצוה איכא שני טעמים הנ"ל, משא"כ בבואו לביתו וכבר נגמרה המצוה שעשה בדרך, דלא שייך שני הטעמים הנ"ל שפיר י"ל דחייב, או דילמא לא שנא וצע"ק".
- ד. מה נכלל בדבר מצוה.
1. פדיון שבויים – נמ"י (יבמות דף יט: ד"ה אבל), ב"ח (ס"ק א', לשונו מובא לקמן), פתחי עולם (ס"ק ח'), טהרת ישראל (סעי' י"ג), טהרת הבית (סי' ב' סעי' י"ב, תורת הטהרה סי' ב' סעי' ט"ז), חזקת טהרה (סי' קפ"ד ס"ק ט"ז), בדה"ש (סי' קפ"ד ס"ק ע"ד).
2. צדקה – טהרת הבית (סי' ב' סעי' י"ב, תורת הטהרה סי' ב' סעי' ט"ז), חוט שני (סי' קפ"ד ס"ק י"ט אות י"א, "דבר מצוה, כגון שהולך ללמוד תורה, או לאסוף כסף לשיבה וכדו', אמנם אם עיקר כונתו לפרנסתו, לא חשיב הולך לדבר מצוה, לענין זה").
3. לראות חברו.
- (א) חייב לפקדה – כל הפוסקים לעיל (שמחמיר גבי סחורה).
- (ב) מיקל – פתחא זוטא (נדה סי' קפ"ד מהדו"ת ס"ק ד', לשונו מובא לעיל).
4. מראי מקומות – ברכת אברהם (סעי' א', בשו"ע במכון ירושלים קובץ מפרשים כת"י, "ונראה דביציאה לדרך דחייב, היינו כשהולכת למשא ומתן ולא כשהולכת לטייל או לראות משפחתה").
5. בעל תוקע, בעל תפלה.
- (א) חייב בפקידה – מהר"ם בריסק (ח"ג סי' ל'), אהלך באמיתך (פרק ה' אות ח').
- ה. האם הולך לסחורה נכלל "בדבר מצוה".
1. מיקל.
- (א) בית לחם יהודה (סי' קפ"ד ס"ק י"ב) – "דקיימ' לן בזמנינו כל הדרכים הוי דרך מצוה".
- (ב) פתחא זוטא (נדה סי' קפ"ד מהדו"ת ס"ק ד') – "רב אחד כתב לי משמ' דאילנא רברבא גאון מובהק, דלדעת הר"ת המובא ברמ"א או"ח סי' רמ"ח סעי' ד' דבאדם ההולך לסחורה או לראות פני חברו חשוב הכל דבר מצוה. אפילו ביש לו מזונות והולך לסחורה להרווחה [מג"א שם סקי"ט] ה"ה בנידון זה נחשב דבר מצוה".
2. חייב לפקדה.
- (א) ב"ח (ס"ק א') – "בסתם יציאה לדרך למשא ולמתן ושאר צרכים אבל בהולך לדבר מצוה כגון לפדיון שבויים וכיוצא בו אינו חייב לפקדה".
- (ב) עולת תמיד (ס"ק א') – "לשון הב"ח ... אף על גב דאנן ק"ל דאפילו אם הולך למשא ומתן חשיב הולך לדבר מצוה ... דשאני הכא ...".
- (ג) א"ר (ס"ק ד') – "לדבר מצוה ... ועיין בסימן רמ"ח [סעיף ד] וריש סימן תט"ו [סעיף א] וריש סימן תקל"ו [סעיף א]. והב"ח [סעיף א] כתב דלמשא ולמתן נקרא רשות, ועולת תמיד [ס"ק א'] דקדק כן מדבריו, ולא עיין שפיר דכתב כן להדיא".
- (ד) ברכת אברהם (סעי' א', בשו"ע במכון ירושלים קובץ מפרשים כת"י, לשונו מובא לעיל).
- (ה) פתחי עולם (ס"ק ח') – "ומשא ומתן אינו קרוי מצוה".
- (ו) טהרת ישראל (סעי' י"ג) – "שלא לדבר מצוה כגון למשא ומתן".

- (ז) אז נדברו (ח"ו סי' ע"א בהערות) – "אודות לדבר מצוה דפטור דה"ה לענין פרנסה לפום ריהטא או משמעות הפוסקים כן".
- (ח) טהרת הבית (סי' ב' סעי' י"ב, תורת הטהרה סי' ב' סעי' ט"ז) – "כשיוצא לדרך לדבר הרשות, כגון שיצא לסחורה ולמשא ומתן".
- (ט) שבה"ל (ח"ג סי' ק"כ על סעי' י', ששבה"ל סי' קפ"ד סעי' י' ס"ק י"א, סיכום אות ח') – "בס' פתחא זוטא ... ולענ"ד זה צ"ע לפמש"כ בעניי שבט הלוי יו"ד סי' ר"ט דלא בכל מקום אמרה ר"ת יעש"ה, וכאן הדין נותן שחייב לפקדה".
- (י) בדה"ש (סי' קפ"ד ס"ק ע"ד) – "לא חשיב דבר מצוה".
- (יא) חוט שני (סי' קפ"ד ס"ק י"ט אות י"א) – "לפרנסתו, לא חשיב הולך לדבר מצוה, לענין זה".
- (יב) פרדס שמחה (סי' קפ"ד ס"ק ל"ד אות ב') – "אין דינו כיוצא לדבר מצוה".
- (יג) מראה כהן (פרק ט' הע' כ"ו) – "והיוצא לדרך לצורך פרנסתו לא מיקרי יוצא לדבר מצוה, עי' שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' ק"כ".
- (יד) פתחי דעת (ח"ב פרק מ"א סעי' י"ח).
3. מראי מקומות – שרגא המאיר (ח"ג סי' נ"ו ד"ה ובמה), חזקת טהרה (סי' קפ"ד ס"ק ס"ז), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' הע' רמ"א ד"ה הטעמים).
- (א) מראה יחזקאל (ח"א סי' נ"ד ד"ה ועוד כיון) – "דלצורך גדול אין צריך להמתין ... דלצורך פרנסתו הוי נמי דבר מצוה".
- (ב) פרי השדה (ח"א סי' ט"ו אות ג') – "ומה שתמהת עוד על מה שאין נמנעין מליסע מביתם אפילו מי שלא קיים עדיין מצוות פ"ו אע"ג שתוך זמן נסיעתו יגיע מציות עונה, נראה פשוט כיון שעכשיו כל נסיעות אפילו לסחורה חשיב לדבר מצוה כמבואר ברמ"א או"ח סוף סי' רח"ם ועי' במג"א שם ס"ק י"ט, ולכך כיון שהוא מצוה, ומציות עונה לא הגיע עדיין ולכך דוחה מצווה נסיעהו המצוות עונה מה שאין עדיין זמנה עכשיו ממש, ובאמת בליל עונה ממש או בליל טבילה אפשר שאסור".
- (ג) מנחת יצחק (ח"ו סי' י"ז) – "ועוד י"ל בזה, דמשא ומתן נקרא דבר מצוה, כמבואר באו"ח (סוסי רמ"ח), וע"ע שם (ר"ס תט"ו ותקל"ו), וביוצא לדבר מצוה, אינו מחויב לפקוד כמבואר בש"ס וש"ע שם (יו"ד סי' קפ"ד ואו"ח סי' ר"מ), ובאל"י רבה (או"ח שם אות ד'), ציין לכל אלו המקומות, אלא שכתב בשם הב"ח, דלמשא ומתן נקרא רשות בזה עיי"ש, אבל מ"מ כ"ז הוי לאצטרופי, שלא לחייבו בין עונה לעונה וכנ"ל".
- (ד) משנה הלכות (ח"ו סוף סי' קנ"ב, ח"ט סי' קע"ז אות ב') – "שראיתי בספר פתחא זוטא ... ובעניוית דנתי בזה דבגמ' מ"ק י"ד ע"א מתני' דלא כר"י מחלק בין להרויח או למזונות והרמב"ם פסק דלהרויח נמי הוי למצוה וכ"פ בש"ע א"ח סי' תקל"א ומג"א א"ח סי' רמ"ח סקי"ט אמנם הב"ח א"ח סי' ר"מ לגבי יציאה זו כתב להדיא דלמשא ומתן הוי לדבר הרשות ועיין א"ר שם אות ג' גם מנמק"י יבמות ס"ב שם מבואר דלסחורה הוי רשות ולא מצוה וכ"כ הריטב"א שם וכ"כ היש"ש שם להדיא דלסחורה הוי לדבר הרשות לענין זה וצ"ע שלא הרגיש מזה כלל".

ט. הבא מן הדרך.

א. חייב לפקדה.

1. של"ה (בעשרה מאמרות מאמר ז' אות י"ח) – "בליל טהרה או בליל שבת או בבואו מן הדרך, כל אחד מהן זמן בעילת מצוה הוא".
2. סידור היעב"ץ (הנהגת ליל שבת, פרק ו' אות ה' עמ' תר"ד) – "בעת צאתו לדרך או בעת בואו מן הדרך".
3. נזירות שמשון (סעי' א') – "ובזוהר ... דחייב לפקוד אשתו כשבא מן הדרך כמו ליל טבילה".
4. דברי חיים (הג' על סעי' א').
5. האלף לך שלמה (יו"ד סי' ר"כ) – "דבא מן הדרך דהוי מצוה לפקוד אשתו".
6. בינת אדם (שער בית הנשים כלל ב') – "כשבא מן הדרך דבודאי כמו שהאיש משתוקק לאשתו כדדרשינן ונגע וכו' באהליך ואמרו חז"ל שלא תבא מן הדרך כו' כן היא משתוקקת לבעלה".
7. נשמת אדם (כלל קל"ו אות א') – "דהוא הדין בבא מן הדרך שאמרו בגמרא וסמכו על פסוק 'לא תאונה' כו' שלא תבוא מן הדרך ותמצא אשתך ספק נדה, ופרש"י שאז מתאוה לזיווג, וא"כ בוודאי שגם האשה מתאוה וכשתתאוה אז היא מצות עונה. ולכן נ"ל דהסומך בזה על המתירין לא הפסיד, והכל לפי מה שהוא אדם. ומצאתי סמך לדבר בא"ר סי' תקנ"ח ס"ק ד' שכתב שלא לשמש בליל י' אם לא בליל טבילה או בא או יוצא לדרך".
8. הו"ד בשעה"צ (סי' תקנ"ד ס"ק מ"ו, סי' תקנ"ח ס"ק ב') – "שהרי אמרו בגמרא וסמכו על הפסוק לא תאנה וגו', שלא תבא מן הדרך ותמצא אשתך ספק נדה, ופירש רש"י שאז מתאוה לזיווג, ואם כן בודאי שגם האשה מתאוה, וכשתתאוה אז הוא מצות עונה וכו', והכל לפי מה שהוא אדם, עד כאן לשונו".
9. תורה לשמה (סי' קמ"ב) – "איתא בזוהר על ליל טבילה ועל לילה שהוא בא מן הדרך שיש מעלה לאותה לילה בענין הזווג כמו הזווג הנעשה בליל שבת ולכן ודאי שצריך לקיים מצות עונתה בזמנה ואפילו אם אשתו תתרצה בזה ותמחול לא אריך למעבד כן לדחות המצוה".
10. צרה"ש (אה"ע סי' כ"ה סעי' ז') – "מצוה לפקוד אשתו בעת יציאתו לדרך ובבואו דאז משתוקקת אליו".
11. ברכת אברהם (סעי' א', בשו"ע במכון ירושלים קובץ מפרשים כתי") – "דיש חיוב גם בבואו מהדרך".
12. ארחות חיים (ס"ק ג') – "עי' בספר נזירות שמשון שהביא מזוהר בראשית שכ' דחייב לפקוד אשתו כשבא מן הדרך כמו ליל טבילה והפליג בשכרו ע"ש ... משמע שזוהר דאין חילוק בין הולך ברגלו ליושב בעגלה".
13. טהרת ישראל (סעי' י"ג, סעי' פ"ה, יו"ד סי' קפ"ד סעי' פ"ה) – "אף שהולך ברגליו".
14. שערים מצויינים בהלכה (סי' ק"נ ס"ק ח').
15. טהרת הבית (סי' ב' סעי' י"ד).
16. ששבה"ל (סי' קפ"ד סעי' י' ריש ס"ק ב', סיכום אות ג').
17. פרדס שמחה (סי' קפ"ד הע' פ"ד).
18. בירור הלכה (עמ' רס"ט ד"ה כתב) – "סוף דבר הלכה פסוקה דבא מן הדרך הוי עונה".

18. פסקי תשובות (אות ו').
 19. משמרת הטהרה (פרק ו' סעי' י"ד) – "שחייב במצות עונה".

ב. מיקל.

1. חוט שני (סי' קפ"ד ס"ק י"ט אות ב').

ג. מראי מקומות – נחלה לישראל (קונ' הלכה למשה הל' א', "צע"ק"), דר"ת (סי' קפ"ד ס"ק מ"ו), דרכי טהרה (עמ' קפ"ג, "ויש אומרים גם הבא מן הדרך"), פרי טהרה (סי' קפ"ד ב' אות ח').

1. מהרש"ם (ח"ד סי' צ"ה ד"ה ומה ששאל באיש, דע"ת על סעי' י') – "ומ"ש ר"מ אי גם בבא מן הדרך דמי להיוצא והביא דברי באה"ט א"ח סימן ר"מ בשם חו"י שכ' דמי להדדי ושכ"כ בס' דר"פ מצוה א' ותמה מדוע לא הוזכר בש"ע הנה עיין ברשב"א נדה ט"ו במה שהביא בשם י"מ וכ' דשמא גם בבא מהדרך התיירו כמו ביוצא לדרך ונראה שם דלא קיי"ל כן ועי' שע"ת א"ח סי' תקנ"ח בשם כנה"ג ועיין בזוהר פ' בראשית בפסוק ותרא האשה כי טוב העץ כו' דף נ' ע"א מבואר דהוי חיוב כמו בליל טבילה וע"ז נאמר ופקדת נוך ולא תחטא ע"ש".

2. משנה הלכות (ח"ז סי' קל"א ד"ה עוד) – "דמצינו מחלוקת הראשונים ז"ל בבא מן הדרך אי יש מצוה לשמחה כיוצא לדרך או לא. והנה בזוהר פ' בראשית דף נ' עה"פ ותרא האשה וז"ל, ת"ח כל זמנא דבר נש אתעכב באורחא בעי לנטרא עובדי בגין דזווגא עלאה לא יתפרש מניה וכו' בשעתא דעאל לביתיה בעא לחדתא דביתהו (ביתיה) בגין דביתיהו גרמא ליה ההוא זווגא עילאה כיון דאתא לגביה בעא לחדתא לה בגין תרין גווני חד בגין חדותא וכו' ולא עוד אלא דאסגי שלים סתם לתתא (לאתתא) הה"ד וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא וכי אי לא פקד לאיתתיה חטא איהו וכו'. מבואר מדברי הזוהר הקדוש דגם בביאתו לביתו איכא מצוה לשמחה כמו ביציאתו".

3. לבושי עז (סי' קפ"ד סעי' י' תמצית ס"ק ז') – "בא מן הדרך, לדעת הרשב"א הובא בחו"י איכא חיוב עונה, וכן משמע במ"ב. ולהרא"ה ליכא חיוב עונה".

ד. שניהם ביחד.

1. נחלה לישראל (קונ' הלכה למשה הל' ג') – "כששניהם נוסעים לדרך ואכסנאי אסור בתה"מ ... בבואם לביתם ודאי פטורים דלא שייך טעם הזוה"ק משום דכל מקום שהוא ביתו עמו אבל י"ל דיש סרך פקודה ... דהיכי דאסור בתה"מ יש אח"כ סרך פקודה כמו ל"ט וכן בכל הזמנים דאסרו חז"ל בתה"מ יש קצת חיוב פקודה אח"כ משום דלא הי' בחי' פת בסלון".

2. בירור הלכה (ריש עמ' רע"א) – "שניהם באים מן הדרך והיה אסור להם בדרך מדין אכסנאי אפילו הכי אין כאן עונה דבא מן הדרך, אלא דכיון שעבר בדרך עונתו הקצובה אפשר דיש דין השלמה אפילו לת"ח בליל חול".

ה. ת"ב שחל בשבת - הבא מן הדרך.

1. מיקל.

א) עי' נשמת אדם (כלל קל"ו אות א') – "דהוא הדין בבא מן הדרך שאמרו בגמרא וסמכו על פסוק 'לא תאונה' כו' שלא תבוא מן הדרך ותמצא אשתך ספק נדה, ופרש"י שאז מתאוה לזיווג, וא"כ בוודאי שגם האשה מתאוה וכשתתאוה אז היא מצות עונה. ולכן נ"ל דהסומך בזה על המתירין לא הפסיד, והכל לפי מה שהוא אדם. ומצאתי סמך לדבר בא"ר סי' תקנ"ח ס"ק ד' שכתב שלא לשמש בליל י' אם לא בליל טבילה או בא או יוצא לדרך".

ב) הו"ד בשעה"צ (סי' תקנ"ד ס"ק מ"ו) – "שהרי אמרו בגמרא וסמכו על הפסוק לא תאנה וגו', שלא תבא מן הדרך ותמצא אשתך ספק נדה, ופירש רש"י שאז מתאוה לזיווג, ואם כן בודאי שגם האשה מתאוה, וכשתתאוה אז הוא מצות עונה וכו', והכל לפי מה שהוא אדם, עד כאן לשונו".

ג) דעת תורה (סי' תקנ"ד סעי' י"ט ד"ה ויש).

ד) לבושי עז (סי' קפ"ד סעי' י' תמצית ס"ק ח') – "תשעה באב שחל בשבת, כתב המ"ב להקל בליל טבילתה 'ובא מן הדרך'".

ה) דרכי טהרה (עמ' ר"ב).

ו) הגר"ש קמנצקי שליט"א (קובץ הלכות בין המצרים פרק כ"א סעי' ה').

ז) מקדש ישראל (בין המצרים סי' ר"ד).

ח) הלכות ומנהגי בין המצרים (פרק ז' סעי' ל"ח).

2. מחמיר.

א) תורת חיים (סי' תקנ"ד ס"ק י"ד) – "כתב בנמ"א ... במחכ"ה לא עיי' יפה דבא מן הדרך לא נחשב למצוה עי' סי' ר"מ דרק יוצא לדרך, וליל טבילה הוה מצוה יען דרוב פעמ' מתעברות בליל טבילה כמש"כ האחרוני', ומה שהביא ראי' מא"ר בשם כנה"ג דמת"ב מותר כשהולך לדרך או בא מדרך, שאני התם דהוא חומרא בעלמא שהוסיפו האחרוני' ולא נזכר בראשונים' מזה משא"כ כאן שי"א שמדינא אסור, וא"כ מנ"ל להתיר".

ב) אג"מ (שמעתא דמשה, סי' תקנ"ד שמועות משה אות ח') – "ת"ב שחל להיות בשבת מותר לקיים עונתו בל"ט, אבל לא למי שבא מן הדרך".

3. מראי מקומות – פסקי תשובות (סי' תקנ"ד הע' ע"ט).

1. מצות עונה – כנה"ג (סי' תקנ"ח), הו"ד בא"ר (סי' תקנ"ה ס"ק ד', "כתב כנסת הגדולה טוב שלא לשמש בליל י' אם לא ליל טבילה או בא או יוצא לדרך, עד כאן"), קיצור שו"ע (סי' קכ"ד סעי' כ"ב, "נכון שלא לשמש מטתו ליל עשירי, אם לא כשהוא ליל טבילה או שהוא יוצא לדרך או בא מן הדרך"), מ"ב (סי' תקנ"ח ס"ק ב', "כתב כה"ג דטוב שלא לשמש מטתו בליל יו"ד אם לא בליל טבילה או יוצא לדרך או בא מן הדרך"), שבט הלוי (קובץ מבית לוי חי"ג עמ' מ"ז סוף הע' ב'), נטעי גבריאל (בין המצרים פרק פ"ח סעי' ט"ו).

ז. ספרים, בלי מחיצה.

1. מצות עונה, ומיקל בשעת הדחק – חו"י (סי' קפ"ד, "וע"ע שו"ת רמ"ע סי' צ"ג בגט הנדפס ואם יודפסו מזוזות ותפילין או ס"ת לא יעלה על דעת אדם שיהיו כשרים. מכל הלין נראה שיש בכח מי שדעתו יפה וכדאי להכריע להקל (מה שאין בי) למצא בשעת הדחק הגדול ובדא"א לעשות בהם כדן הש"ס צד להקל בזמן עונה וליל טבילה וליל יציאת וביאה בדרך").

ח. קשה, מחבר (סעי' ט"ו) – "לא יבעול ... ולא ביום יציאה לדרך או ביאה מן הדרך, ולא לפניהם, ולא לאחריהם".

1. י"ל, כאן איירי במהלך – ערה"ש (סעי' א', "וזה שאמרו ביבמות [ס"ב]: [שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שיוצא לדרך ושצריך לפוקדה זהו כשנוסע בעגלה שאינו הולך ברגל דזה שאמרנו ולא ביום יציאה או ביאה מן הדרך זהו כשהולך ברגליו והוא מתייגע או אפשר שיפקדנה בלילה הקודמת [עי' לבוש וט"ז]").
2. י"ל, איירי מצד רפואה – קיצור שו"ע (סי' ק"ג סעי' ט"ו, "מדרכי הרפואה שלא לבעול ... ולא ביום יציאה לדרך או ביאה מן הדרך כשהולך ברגליו, ולא לפניהם ולא לאחריהם").
3. משנה הלכות (ח"ז סוף סי' קל"א) – "ועיין גיטין דף ע' ע"א הבא מן הדרך ושימש מטתו הו"ל בנים ויתקין, וצ"ע". (א ערה"ש (אה"ע סי' כ"ה סעי' ז') – "וכן הבא מן הדרך ושימש מיד הוי"ן ליה בנים ויתקין ודוקא כשהלך ברגליו וכן ביוצא לדרך [רמב"ם פ"ד מדיעות] אבל נוסע בקרון לית לן בה ואדרכא מצוה לפקוד אשתו בעת יציאתו לדרך ובבואו דאז משתוקקת אליו".
4. מראי מקומות – תורת חיים (ב"מ דף קז. ד"ה שלא, לשונו מובא לעיל), הו"ד בא"ר (ס"ק כ"ג), תה"ש (סי' קפ"ד ס"ק כ"ג).

ט. במקום מצוה.

1. עי' לעיל.

י. סמוך לוסת.

1. עי' יו"ד סי' קפ"ד סעי' י', לשיטות ומראי מקומות.

י' תשלומים.

א. מראי מקומות – פסקי תשובות (סוף אות ג', "נחלקו הפוסקים"), מעדני אשר (ברכות סי' קנ"ו).

1. הפלאה (דף סב: ד"ה פרש"י) – "לכאורה יש לדקדק הא דכתבו הפוסקים בא"ח סימן ר"מ דחיוב עונה בליל טבילה מהא דקאמר ר' המנונא בברכות דף י"ד וידענא דליל טבילה הוי ממאי שהחיוב הוא בשביל שהיא בליל טבילה דילמא הוא משום קיום העונה שעבר שבוע בימי נדוה ונפקא מיניה בגמל וספן שלא בזמן עונה אין חיוב אף בליל טבילה. משמע כיון שהיה אונס בשעת העונה פטור להשלים. ואפשר שיש לחלק בין נדה לשאר אונס. וק"ל".
2. עזר מקודש (סי' ע"ו סעי' א' ד"ה עוד מצאתי) – "בחיוב העונה נראה שיש תשלומין גם אחר טבילתה שנית או אחר כמה טבילות כיון דלא כתיב לא תאחר רק לא יגרע. ואולי לזה הי' סומך את עצמו האריז"ל בזמנים קרירות על שמחלה לו. במקום אחר כתבתי שמסתמא הי' שלא על ידי פיוס ממנה ואין חשש לכ"ע וכבש"ע: ואם היו על ידי פיוס. יש לומר שהשלים אחר כך בזמנים שלא הי' קרירות כל כך וגם אם אין תשלומים רק תוך שלשים יום. מצד מה שאמרו חז"ל שמי שהדיר יותר משלשים יום יוציא כו'. מכל מקום יש לומר שהי' משלים תוך שלשים. כי שמעתי ששם אין קרירות רק בג' ימים ולא יותר. גם יש לומר שבמדירה היא בבחינת אין לה פת בסלו מה שאין כן כשרוצה להשלים לה אחר כך מהני באולי גם תוך השנה או יותר וצ"ע היטב: נראה פשוט דבועל ושונה תיכף כמו שאמרו חז"ל שעל ידי זה יולדת זכרים כי היא הזריעה תחילה זה עולה במקום ב' עונות כיון שיש תשלומין לעונות ע' בספה"ק הפלאה על כתובות. בפרק אעפ"י ובפרק המדיר. ובפרט כשכבר הי' יכול לפרוש באבר מת ושונה יצא ידי חובת ב' עונות בזה בהחלט. וגם אם אולי היא אינה מרגשת בב' הזרעות. מכל מקום המצוה היא מצד התעוררות עליון לטובה כידוע ורק בלי דעת לגמרי לא טוב שלא ברצון או כשהיא ישינה. מה שאין כן בזה ונראה דבדיעבד גם כשהיא ישינה או בנים ולא נים ומכל מקום אין זה ידיעה ברורה ולא ידעה בשכבו ובקומו. מכל מקום קיים מצוות עונה בזה וצ"ע בזה".
3. אג"מ (אה"ע ח"ג סי' כ"ח ד"ה ומש"כ) – "ומש"כ בעזר מקודש שאיכא תשלומין לעונה, ודאי צדק כתר"ה שראיתו מהקרא דכתיב לא יגרע ולא כתיב לא יאחר תמוה דלא לנו לדרוש קראי, וגם בכלל ליכא חלוק לענין זה בין לא יגרע ובין לא תאחר דהאחר בקדשים ובצדקה שכתוב לא תאחר נמי עדיין מחוייב כמתחלה קודם האחר, ורק בקדשים דבני הרצאה הוצרך לקרא דלא נפסל אף שעשה איסור וא"כ תלוי בהסברא אם שייך לזה תשלומין גם אם היה כתוב לא תאחר נמי היה צריך לשלם ואם אין שייך תשלומין לזה גם עתה שכתוב לא יגרע נמי אין להצריכו לשלם, וצ"ע כוונתו בזה. אבל עכ"פ מסברא יש מקום לומר דשייך תשלומין היינו שמתפייסת עי"ז יותר מפיוס בעלמא והוא כהחזיר לה הנאה יתירה תחת הצער, או מטעם שכתב דביודעת שישלם לה הוא כיש לה פת בסלו שאינה מצטערת כל כך, אף שודאי אינם סברות ברורות ואולי בשביל זה הוא ספק הא"ר".
4. הגר"ח זצ"ל (לבנימין אמר כתובות דף סא: עמ' קע"ב) – "פועל שעונתו פעמיים בשבת, אם לא קיים חובתו האם יכול להשלים ע"י שישמש פעמיים בלילה א'. תשובה: אם היא מסכימה".
5. ת"ח ליל שבת - עי' לעיל.

יא] דעתו על אחרת - סעיף ב'.

א. מראי מקומות.

1. אג"מ (מסורת משה ח"א אה"ע אות ס"ב, אות ס"ג) – "ולחשוב באשה אחרת, בשעת תשמיש מצד עצמו אסור. ואין שום היתר לכל זה מצד פריה ורביה ... דכמו שאסור לאיש לחשוב באשה אחרת, כל שכן שאסור לאשה לחשוב על בעלה הראשון".

יב] תשעה מדות - סעיף ג'.

א. המדות.

1. בני אימה - גדרים (דף כ:).
2. בני אמה - כלה רבתי (פרק א' הל' ט"ז), גירסת הרא"ש (גדרים דף כ:).
3. בני אנוסה - גדרים (דף כ:).
4. בני מפותה - כלה רבתי (פרק א' הל' ט"ז).
5. בני שנואה - גדרים (דף כ:).
6. בני נידוי - גדרים (דף כ:).
7. בני נדה - עי' לקמן.
8. בני תמורה - גדרים (דף כ:).
9. בני מריבה - גדרים (דף כ:).
10. בני מורדת - ראב"ד (בעלי הנפש שער הקדושה).
11. בני שכרות - גדרים (דף כ:).
12. בני גרושת הלב - גדרים (דף כ:).
13. בני ערבוביא - גדרים (דף כ:).
14. בני חצופה - גדרים (דף כ:).
15. בני שינה - גירסת רש"י (נדה דף יז. ד"ה אונס), עי' לקמן.

ב. בני אמה.

1. הגר"ח קצ"ל (מילי מעלייתא אות קמ"ז-ה) – "שאלה: עבד עברי שרבו נותן לו שפחה כנענית האם יש לו ליזהר שלא להוליד ממנה מבני תשע מדות. תשובה: יתכן".

ג. בני שנואה: קשה לאה.

1. בשעת תשמיש מיהא רצויה היתה לפניו – ראב"ד (בעלי הנפש שער הקדושה, "השנואה שאמרנו, ששנואה ומרוחקת בשעת תשמיש היא, שהרי לאה אמנו היתה שנואה מפני רחל ואעפ"כ היה יעקב אבינו נזקק לה, אלא בשעת תשמיש מיהא רצויה היתה לפניו"), פמ"ג (א"א ס"ק ח', לשונו מובא לקמן).
2. רק אינו אוהבה כל כך – ראב"ד (בעלי הנפש שער הקדושה, "עוד יש לומר שהיא קראה את עצמה שנואה על שלא היה אוהב אותה אהבה יתירה כרחל אבל מ"מ לא היה שנואה"), פמ"ג (א"א ס"ק ח', "ולאה אהובה בשעת תשמיש היתה או אוהב היה אותה ולא היה נראה ששנוא אותה כי אינו אוהבה כרחל"), דרכי טהרה (עמ' קצ"ד, "ואם אינו אוהבה כל כך, רק שאינה שנואה - מותרת, וכמו שהיתה לאה לגבי רחל, שכתוב 'ויאהב גם את רחל מלאה"').
3. לא שהיתה שנואה ליעקב – מהרש"א (גדרים דף כ: ח"א ד"ה בני שנואה, "והא דלא תקשי ליה נמי אבני שנואה דכתיב כי שנואה לאה גו' הא אוקמוה בפרק י"ג ששנואין מעשה עשו כו' ולא שהיתה שנואה ליעקב ע"ש"), ברכי יוסף (ס"ק ב', "הראב"ד ... וק"ק דאמאי לא משני רבינו כדמשני הש"ס פרק יש נוחלין דף קס"ג דאמרו שם מאי שנואה, אלימא שנואה ממש, אפשר בגנות בהמה, וכו' אלא ראה הקב"ה ששנואין מעשה עשו בפניה ויפתח רחמה. תו ק"ק לתירוץ ראשון, דמשמע שהיתה שנואה, שהרי כתיב (בראשית כט, ל) ויאהב גם את רחל מלאה. אלמא הי"ל אהבה עם לאה, אלא שאהבת רחל יתירה").
4. מראי מקומות – א"ר (ס"ק ו'), מור וקציעה (ד"ה ע"ב), ברכי יוסף (שירי ברכה ס"ק א'), ישועות יעקב (ס"ק ג'), פרדס יוסף (פר' ויצא אות מ"ז), משנה הלכות (ח"ד סי' קצ"ח), אור יצחק (ח"ב או"ח סי' צ"ד).
- א) ר"ן (גדרים דף כ: בני שנואה) – "בני שנואה ומתוך כך נותן דעתו על אשה אחרת".
- ב) תורה לשמה (סי' ע"א) – "צא ולמד מיעקב אע"ה דכתיב וירא ה' כי שנואה לאה וכן כי שמע ה' כי שנואה אנוכי והא ודאי לא היתה שנואה כשאר שנואה דעלמא ורק היה שונא ההתערבות וההתחברות שהיה לו עמה אבל אותה עצמה היה אוהב כי יודע שהיא צדקת ולא עשתה לו רעה ח"ו ולמה ישנאנה ומלת שנואה קאי על ההתחברות שהיה לה עמו".

ד. בני תמורה: קשה לאה.

1. יש לומר עדיין לא נתנה תורה ולא נאסרו בדקדוקי מצות – ראב"ד (בעלי הנפש שער הקדושה, "ויש ששואלין לזה הפירוש א"כ יש מן השבטים שהן בני תמורה שהרי יעקב אבינו ע"ה נתכוין לרחל ונזדמנה לו לאה. יש לומר עדיין לא נתנה תורה ולא נאסרו בדקדוקי מצות. אי נמי אפשר שלא נתעברה בלילה ההוא. אלא אי קשיא הא קשיא, מאחר שהוא שוגג והוא סבור שהיא היא המתכוין אליה למה נקרא מורד ופושע, אלא מחוורתא כלישנא קמא"), א"ר (ס"ק ח').
2. יעקב משעת כניסתו לחופה ראה לאה ונתכוין לגופה רק שסבר ששמה רחל – מג"א (ס"ק ט', "וצ"ע דהלא יעקב נתכוין לרחל ובא על לאה, ובסי"מ כ' שמשום זה לא נטלו שבט ראובן חלק בא"י רק בעבר הירדן ומ"מ צ"ע שיהיו ח"ו מן המורדים והפושעים ובפרט שהיא נתעברה מביאה זו כמ"ש התו' ביבמות דף ע"ז וצ"ל דדוקא כשראה רחל שוכבת במטה ונתכוין לגוף זה ואח"כ נזדמנה לו לאה תחתיו אבל יעקב בשעת כניסתו לחופה ראה לאה ונתכוין לגופה רק שסבר ששמה רחל לית לן בה"), באר היטב (ס"ק ט', "וצ"ע ... עמ"א"), ערה"ש (סעי' ח', אה"ע סי' כ"ה סעי' ט'), "אם נתכוין לגוף זה אלא שטעה בשמה כגון שסבור ששמה רחל ובאמת שמה לאה לית לן בה [עמ"א סק"ט]", שעה"צ (ס"ק ז', "הקשה המגן אברהם, דהלא יעקב נתכוין לרחל ובא על לאה, ותירץ, דוקא כשנתכוין לגוף זה ונזדמנה לו גוף אחר תחתיו, אבל יעקב משעת כניסתו לחופה ראה לאה ונתכוין לגופה רק שסבר ששמה רחל, על כן לית לן בה"), טהרת ישראל (סעי' כ"ה), מהרש"א (ב"ב דף קכג. ד"ה אלימא).

3. ברכי יוסף (ס"ק ד') – "פירש הראב"ד ... ומה שתירץ דעדיין לא נתנה תורה, אכתי מצאה החקירה מקום לנוח בדוד מלך ישראל שאמרו רז"ל דיש נתכוון לשפחתו ונזדמנה לו אשתו, וכבר פירש הרב עשרה מאמרות (מאמר חקור דין ח"ג ריש פרק י') דכונתו משום ספק מואבי ולא מואבית, וכהוראת הרב ברוך ברזילי כמ"ש מהר"ח אלפאנדארי במוצל מאש סי' ס"ח. ומ"מ יקשה לתירוץ זה וגם לתירוץ שני של הראב"ד, מדוד המלך שהיה אחר מתן תורה הרבה, ונתערבה בעת ההיא. ולמסקנת הראב"ד שהעיקר כפירוש הראשון דהיינו במתכוון לערוה ונזדמנה לו אשתו, ניהא הכל, דאפשר דיש שחררה. או כמ"ש הרמ"ע שהיה על תנאי ודעתו לקדשה בביאה כדן. אמנם הרא"ש והר"ן (נדריים כ ב) ורש"י דלחד לישנא פירשו אפי' שתי נשיו. ומה שתירץ הראב"ד ליעקב אבינו בתירוץ שני שלא נתעברה בלילה ההוא קשה דהכתיב (בראשית מט, ג) ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני אלמא נתעברה בלילה ההוא. והכי אמרינן ביבמות דף ע"ו אטו כ"ע כיעקב דכתיב כחי וראשית אוני שלא ראה קרי מימיו, ע"ש. ואפשר לדעת רש"י והרא"ש והר"ן דיש חילוק מיעקב אבינו וישי לעלמא, דהא דאיקרו בני תמורה אף שנתכוון לאשתו אחת ובאה לו אחרת היינו משום דפשע, דהי"ל לבדוק ולידע מי היא. אמנם יעקב אבינו כבר מסר סימנים לרחל, ולאח ידעה מרחל, ועשתה לו הסימנים. וגם ישי אבי דוד כתב הרמ"ע במאחר חקור דין ח"ג פ"י שכה עשה ישי דמסר סימנים לשפחתו והיא מסרה סימנים לגבירה, ע"ש. ובכה"ג דכבר היו להם סימנים והטעום, לא הוה בני תמורה, מאחר דעשו את שלהם והשתדלו בסימנים ולא עלתה להם. והרמ"ע שם נתן טעם לזה על פי דרכו, ע"ש. והרב מגן אברהם (ס"ק ט) עמד בזה ותירץ, אך נעלמו ממנו דברי הראב"ד. ואחר זמן רב בא לידי ספר אליה רבה וראיתי לקמן ס' רמ"א (אות ד) שעמד קצת במ"ש, ודבריו דחוקים. ואחרי כתבי זה ימים רבים בא לידי יד כהה קובץ ישן נושן כתיבת יד על קלף ובו פסקי הלכות מרבוואתא קמאי ומצאתי שם שכתב וז"ל, צריך לכל איש להזהיר לאשתו להיות זריזה ולשמור עצמה מאד, כי הכל מוטל על האשה לשמור ולעשות כפלים יותר מהאיש, כי ארז"ל (ב"ב יז א) ד' מתו בעטיו של נחש בנימין ישי וכלאב, והנה אמר דוד המע"ה (תהלים נא, ז) הן בעון חוללתי, וכו' ודרז"ל כי אשת ישי שמה הצללפונית, וישי היה שונא אותה, והי"ל לישי פלגש, פעם אחת באה אשתו של ישי במקום הפלגש בלא ידיעת ישי ובאותו הלילה נתעברה וילדה ממנו דוד, ודאי דעת הצללפונית היתה על בעלה וכל רעיוניה. ומחשבת ישי לא היתה עליה כלל, כי היה סבור לבא על פלגשו. וכו' וכן ראה מיעקב אבינו דכתיב ויהי בבקר והנה היא לאה. הרי שכל הלילה היה סבור יעקב להיות עם רחל. וכן ראה מיהודה ותמר שלא היה יודע מי היא והיא יודעת שחמיה הוא, ויצאו ממנה בנים צדיקים, עכ"ל. ומ"ש דהצללפונית היתה אשת ישי אמו של דוד המע"ה, הנה בש"ס בתרא דף צ"א אמרו דצללפונית אמיה דשמשון, ואמיה דדוד נצבת בת עדאל".
4. מראי מקומות – א"ר (ס"ק ו'), ישועות יעקב (ס"ק ג'), פרקי דר"א (קונ' שם האחד אליעזר אות ג' ד"ה וז"ש), פרדס יוסף (פר' ויצא אות מ"ז ד"ה ועל), בירור הלכה (עמ' רע"ד ד"ה בני).

ה. בני חצופה: קשה לאה.

1. גמרא (נדריים דף כ:), עירובין דף ק: – "בני חצופה, איני. והאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כל אדם שאשתו תובעתו, הויין לו בנים שאפילו בדורו של משה רבינו לא היו כמותם, שנאמר: הבו לכם אנשים חכמים ונבונים, וכתיב: ואקח את ראשי שבטיכם ולא כתיב נבונים, וכתיב: יששכר חמור גרם, וכתיב: מבני יששכר יודעי בינה לעתים. ההיא דמרציא ארצויי".
- א) פרישה (אה"ע סי' כ"ה ס"ק ל"ב) – "שתובעתו בפה. פי' בשעת תשמיש ולא דמי ללאה שאמרה ליעקב אלי תבא הלילה (בראשית ל טז) דלא באה אלא לגלות אזנו שיטע אהלו זאת היום גבה".

ו. בני שכרות.

1. או היא או הוא – ראב"ד (בעלי הנפש שער הקדושה ד"ה בני), פי' הרא"ש (נדריים דף כ: ד"ה בני שכרות), טור (אה"ע סי' כ"ה), לבוש (סעי' ב'), שיטה מקובצת (נדריים דף כ:), מג"א (ס"ק י"א), חכ"א (כלל קכ"ח סעי' ו'), תשובה מאהבה (ח"א סי' ע"ד), ערה"ש (סעי' מ'), מ"ב (ס"ק י"ח).
2. רק נתבלבל דעתו מחמת שכרות – פמ"ג (א"א ס"ק י"א), וישכור זה איני יודע כמה כי ברביעית לא מסתבר לאסור. ועיין סימן צ"ט [סעיף א] ופרי חדש שם [אות ב], כי לפעמים שתוי בכלל שיכור, ומכל מקום מסתברא כאן דווקא שכור ונתבלבל דעתו כו"ו, מ"ב (ס"ק י"ח), ומסתברא דווקא נתבלבל דעתו מחמת שכרות ולא בששתה רביעית [פמ"ג].

ז. בני שינה.

1. פוסקים – רש"י (נדה דף יז. ד"ה אונס, "מתוך שהוא נאנס בשינה אינו מתאוה לה כל כך ומשמש לקיום מצות עונה בעלמא או לרצותה ולבו קץ בה והוא מבני תשע מדות דאמרו בנדרי"), תוס' (נדה דף יב. ד"ה בין, "אסור לבא על הישנה כדאמר בנדריים"), רמב"ם (דעות פרק ה' הל' ד'), "ולא יהיו שניהם לא שכורים ולא עצלנים ולא עצבנים, ולא אחד מהן, ולא תהיה ישינה", רמב"ן (איגרת הקודש פרק ו'), "ואל תהי בועל אותה והיא ישנה, מפני שאין כוונת שניכם אחדות ואין מחשבתה מוסכמת אל מחשבתך", ב"י (יו"ד סי' קפ"ד ס"ק י"א ד"ה ומ"ש בין), ב"ח (יו"ד סי' קפ"ד ס"ק י"ב ד"ה ומ"ש), ט"ז (יו"ד סי' קפ"ד ס"ק א'), ש"ך (יו"ד סי' קפ"ד ס"ק ל"א), "אבל בישנה נהי דליכא איסור נדה מ"מ אסור לבא על הישנה כדאיתא בנדריים והביאו האחרונים", בית שמואל (אה"ע סי' קס"ו ס"ק ז'), "דאסור לבוא עליה כשהיא ישנה כמ"ש בתוס' דנידה", א"ר (ס"ק ט'), "כתבו תוספות סוף פרק קמא דנדה דאסור לבוא על הישנה, הביאם הב"י ליו"ד סימן קפ"ד, וכ"כ הרמב"ם פרק ה' מהלכות דעות", תוה"ש (יו"ד סי' קפ"ד ס"ק א'), סידור היעב"ץ (הנהגת ליל שבת, פרק ז' חוליא ג' אות ד' עמ' תר"ח, ע"י פרק ו' סוף אות ז' עמ' תר"ה), באה"ט (יו"ד סי' קפ"ד ס"ק א'), פמ"ג (א"א ס"ק י"ב), "אסור לבוא על אשתו כשהיא ישנה", גר"ז (יו"ד סי' קפ"ד ס"ק מ"א), "אבל ישנה לגמרי אסור לשמש עמה (תוס') (משום דדמיא לאנוסה דאין לך אונס גדול מזה)", חופת חתנים (סי' י"ג סעי' א'), חוו"ד (סי' קפ"ד ח"י ס"ק ב'), ס"ק ל"ד, לחם ושמלה (סי' קפ"ד לחם ס"ק ג'), קיצור שו"ע (סי' ק"נ סעי' י"ג), "גם לא ישמש עמה כשהיא ישנה ממש", זבחי צדק (סי' קפ"ד ס"ק ב'), מלבושי טהרה (סי' קפ"ד סעי' ג'), מ"ב (ס"ק כ"א), "כתבו האחרונים דיש ליהזר מלבוא על אשתו כשהיא ישנה", ערה"ש (יו"ד סי' קפ"ד סעי' מ"ה), "אסור לבא כשהיא ישנה עד שיעורר אותה", טהרת ישראל (סעי' ל"א, סי'

קפ"ד סעי' ה', סעי' צ"ב), כה"ח (ס"ק ל"ז), דרכי טהרה (עמ' קצ"ו), בדה"ש (סי' קפ"ד ס"ק ג'), פרדס שמחה (סי' קפ"ד ס"ק ג'), בירור הלכה (עמ' רע"ג ד"ה משנה, "סוף דבר עיקר הדין דישנה לגמרי הוא מאיסורי ביאה רבני תשע מדות"), קונ' ופקדת נדך (סי' ד' סעי' י"א).

2. **אם אינה ישנה לגמרי, מותר – תוס'** (דף יב. ד"ה בין, "הכא לא לגמרי בישנה איירי אלא אינה ערה כל כך שתדע להשיב אם היא טהורה אם לאו"), ב"ח (יו"ד סי' קפ"ד ס"ק י"ב ד"ה ומ"ש), ט"ז (יו"ד סי' קפ"ד ס"ק א'), "בטור כתוב דבא עליה כמו שירצה ור"ל בין שהיא ערה בין ישנה פ' שאינה ישנה לגמרי דא"כ אסור לשמש עמה כדאיתא בנדריים אלא שאינה ערה כ"כ שתוכל להשיב אם היא טהורה אי לאו כן כתבו התוספות בנדה דף י"ב"), ש"ך (יו"ד סי' קפ"ד ס"ק ל"א, "וכתבו התוספות דלא לגמרי ישנה אלא אינה ערה כ"כ שיודעת להשיב שהיא טהורה"), תנה"ש (יו"ד סי' קפ"ד ס"ק א'), באה"ט (יו"ד סי' קפ"ד ס"ק א'), גר"ז (יו"ד סי' קפ"ד ס"ק מ"א, "ומותר לבא עליה אפילו היא ישנה פירוש שאינה ערה כל כך שתוכל להשיב אם טמאה היא"), חופת חתנים (סי' י"ג סעי' א'), חוו"ד (סי' קפ"ד ח' ס"ק ב', ס"ק ל"ד), קיצור שו"ע (סי' קנ"ד סעי' ה', "ואפילו היא ישנה קצת יכול לבוא עליה"), באר מים חיים (סי' קפ"ד סעי' ג'), זבחי צדק (סי' קפ"ד ס"ק ב'), מלבושי טהרה (סי' קפ"ד סעי' ג'), טהרת ישראל (סי' קפ"ד סעי' ה'), סעי' צ"ב), דרכי טהרה (עמ' קצ"ו), בדה"ש (סי' קפ"ד ס"ק ג'), פרדס שמחה (סי' קפ"ד ס"ק ג'), בירור הלכה (עמ' רע"ד ד"ה ואם, "אין איסור מדינא").

(א) **בירור הלכה** (עמ' רע"ד ד"ה אבל) – **אבל אם הבעל נים ולא נים יש לחוש לאיסור מדינא**.

(ב) **לענין איזה מעלה קודם** – חצות או שתהא ערה לגמרי (לאפוקי נים ולא נים), עי' לקמן סעי' ז'.

3. מקור.

(א) כמו הי"א **במסכת כלה** (פרק א' הל' י', כלה רבתי פרק א' הל' ט"ז) – **לחם ושמלה** (סי' קפ"ד לחם ס"ק ג'), **פרדס רמונים** (סי' קפ"ד מקשה זהב ס"ק א', שפתי חכם סוף ס"ק ל"א), **טהרת ישראל** (סי' קפ"ד יד אליהו ס"ק י"א).

(ב) גירסא אחרת בגמ' נדריים.

(ג) נכלל באונס – גר"ז (יו"ד סי' קפ"ד ס"ק מ"א, "משום דמיא לאנוסה דאין לך אונס גדול מזה").

(ד) נכלל בשכרות – **בירור הלכה** (עמ' רע"ג ד"ה משנה, "ואין ספק שישנה נכלל עכ"פ בכלל שכורה המפורש בטוש"ע לאיסור, וכך מפורש בראב"ן הירחי שהבאתי שם בס"ד דמי לשכורת ומפורש גם בטעם הראב"ד בבעלי הנפש לשיכורה [והוא פשוט בסברא דישנה אינה בדעת כלל וגרע משכרותו של לוט ובשכורה אסרנו אף בשכרות שאינה יכולה לדבר לפני המלך] ... ובשו"ע הגר"ז שם (ס"ק מ"א) כתב: אבל ישנה לגמרי אסור לשמש עמה (תוס') משום דמיא לאנוסה דאין לך אונס גדול מזה ... ובשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סימן ע"ד) כתב וז"ל: דאסור לבא על הישנה וכדמבואר באחרונים ביר"ד סימן קפ"ד וכן מפורש ברמב"ם הלכות דעות ויש שלמדו מבני שכורה בקל וחומר וכו' עכ"ל, וכן ראיתי בקצור שו"ע (ק"נ י"ג) שהקדים ישנה לשכורה: גם לא ישמש עמה כשהיא ישנה ממש גם לא ישמש כשהוא שכור או היא שכורה").

(ה) **תשובה מאהבה** (ח"א סימן ע"ד) – "שמבואר באחרוני' בי"ד סימן קפ"ד בשם תוספות שאסור לשמש עם האשה כשהיא ישנה כדאיתא בנדריים וכן הוא באמת בתוספות (נדה י"ב א') וכתבו להדי' כדאמרין (נדריים כ') עיין (בנדריים כ' ב') בבני תשע מדות בני שכרות ופ' הרא"ש אם הוא או היא שכורי' ואין כוונתם שלימה ובלא דעת נפש לא טוב עכ"ל גם רבותינו בעלי תוס' פ' כן ודעת לנבון נקל דכ"ש הוא אם היא ישנה לגמרי ובכלל מה שדרשו ז"ל (עירובין ק' ב') על פסוק גם בלא דעת נפש לא טוב וכן מורה לשון רבינו הגדול הרמב"ם בה"ל דעות [פ"ה] הל' ד' וז"ל ולא יהיו שניהם שכורים ולא עצלנים ולא עצבנים ולא א' מהם ולא תהי' ישנה ואנוס אותה והיא אינה רוצה אלא ברצון שניהם עכ"ל ופשוט לכל משכיל כל מה שהוסיף משה מדעתו הוא בכלל שכרות וסיים אלא ברצון שניהם דאל"כ הו' בכלל גם בלא דעת נפש לא טוב שדרשו ז"ל בעירובין הנ"ל אמנם במס' כלה אחרי שמנו בני שכרות אמרו שם י"א אף בני ישנה משמע שהוא מדה אחרת ובני שכרות גרועים יותר ואפשר בש"ס של תוס' הי' גם כן הגירסא במסכת נדריים י"א כמו במסכת כלה והנלע"ד כתבתי וכמה שנויים בין מסכת נדריים למסכת כלה עייש"ש".

4. מראי מקומות – הג' הגר"י פיק (נדה דף יב. על תוס' ד"ה בין), הג' מהרב רנשבורג (נדה דף יב. על תוס' ד"ה בין אות ב'), ט"ז וש"ך השלם (סי' קפ"ד כו"ל ס"ק ב', ס"ק ג', שפ"ח ס"ק נ"ד, ס"ק נ"ה).

(א) **ערוך לנר** (נדה דף יב. בתד"ה בין) – "בד"ה בין ישנות. כדאמר בנדריים. הפסקא בין ישנות היא על הברייתא והוי מצי למנקט ג"כ אמה דאמרין לעיל ישנה לא בעי' בדיקה. אכן מה שהביאו התוספות ראי' מנדריים שאסור לבא על הישנה לא מצאתי כן בנדריים (כ ב') שהוזכרו ביאות האסורות לא הוזכר שם ישנה אבל מובא במסכת כלה וז"ל מכאן אמרו עשרה הם כמזמרים ואינם ממזרים ואילו הן בני אמה וכו' ויש אומרים אף בני ישנה עכ"ל ואולי תוס' גרסו גם בנדריים כן אבל מכל מקום קשה מנ"ל דהלכה כ"א עד שהוצרכו לומר דישנה הכא לאו דוקא הוא גם מכל הפוסקים הראשונים לא ראיתי שהביאו הנך יש אומרים וגם הטור והש"ע (סימן ר"מ) לא הביאו דין זה שאסור לבא על הישנה משמע דלא ס"ל ולכן תימא על הש"ך (סי' קפ"ד ס"ק ל"א) שהעתיק דברי התוס' כאילו הם בלי חולק וגם הט"ז שם ריש הסימן העתיק דברי התוס' ולא העיר על מה שכתבנו. שוב אחר כתבי מצאתי שגם בהגהות רי"פ ז"ל העיר על זה".

(ב) **הגרח"ק** (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג טור ד') – "שאלה: כתב המ"ב (ס"ק כ"א) כתבו האחרונים דיש ליהזר מלבוא על אשתו כשהיא ישנה [וציין המ"ב לא"ר ופמ"ג], וצ"ע טובא למה שבק המ"ב מילת "אסור" הנזכר בתוס' (נדה יב.), ב"י, ב"ח, ט"ז, ש"ך ועוד טובא, ונקט מילת 'יש ליהזר' דמשמע דהוא רק מידת חסידות וזהירות [ודוח"ל דסבר המ"ב דמילת אסור הוא לא דוקא, דהא הוא מבני ט' מידות]. תשובה: אינו מבן ט' מידות".

הגרח"ק (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג טור ד') – "שאלה: האם נכון להוציא מתוך המ"ב [שכתב 'יש להזהר'] במקום שיש לחוש להוצאת ז"ל ולהרהורים, יש להתיר בישנה או לא, וצ"ע. תשובה: יעירנה".

(ג) **בכרמי יהודה** (או"ח תשובה רל"ז) – "שאלה: עפ"י מ"ש חז"ל (נדה ל"א ב') דאין אשה מתעברת אלא סמוך לוסתה או לטבילה, האם שרי לבוא על אשתו כשהיא ישנה (כשמסכימה לכך), כי כל הטעם לאיסור, כי אין דעתה שוה ודבוקה לדעתו, והכא אין

אפשרות להעבר, א"כ לא נאמר האיסור, (או"ד ל"ש). תשובה: לא איתמר הענין דוקא משום הבנים, גם בענין הזמנים יש שינוי בימינו ועל בתוס' נדה י"ב א' דבערה קצת מותר".

ה. בני גרושת הלב.

1. מראי מקומות – אג"מ (מסורת משה ח"א אה"ע אות ס"ד, אות ע"א).

ט. מראי מקומות – הגר"ח זצ"ל (אגרות וכתבים מכתב צ"ט).

יג. בני נדה.

א. האם בני נדה נכלל בהט' מידות.

1. נכלל – ראב"ד (בעלי הנפש שער הקדושה, "בני נדוי, פ"א בני נדה, ואע"פ שאין ממזר מן הנדה"), טור (סעי' ב', אה"ע סי' כ"ה סעי' ח'), סידור היעב"ץ (הנהגת ליל שבת, פרק ו' אות ז' עמ' תר"ה, "בני נדוי ... ואין צריך לומר בני נדה"), עי' בה"ל (סעי' ג' ד"ה בני, "ויש גורסין בני נדה דאף דאין הולד ממזר מזה פגום מיהא הוי ועליהם אמר הכתוב וברותי מכם וגו' [פמ"ג]), טהרת ישראל (סעי' כ"ד).

2. אינו נכלל – מהרש"א (נדרים דף כ: ח"א ד"ה בני נדוי, "בטור י"ג בני נדה ולא משמע כן דלא חשיב הכא אלא הבנים שנולדו מדבר הקרוב לעבירה אבל בני נדה מאיסור כרת כשאר עריות וק"ל").

3. מראי מקומות – מסכת כלה (פרק א' הל' י', כלה רבתי פרק א' הל' ט"ז), דרכי טהרה (עמ' קצ"ד, "יש מפרשים").

ב. האם יש להתרחק מלהתחתן עם בני נדה.

1. קהלות יעקב (יבמות סי' מ"ט, משנה הלכות ח"ז סי' רי"ב, עי' רשמות קהלות יעקב ח"ב עמ' ס') – "כמה בעלי תשובה ... שמעתי בשם אחד מהרבנים דמה שאמרו שכן הנדה הוא חצוף ומקולקל היינו שכן הוא ע"פ רוב אבל יש יוצאים מן הכלל ואם אנו רואים באיש זה שאינו חצוף ומקולקל ע"כ שהוא מהמיעוט הבלתי מקולקלים עכ"ד כפי ששמעתי ולכאורה זה מוכרח שהרי כל אדם יש לו כח הבחירה ואפילו בעל מדות קשות יכול לחנך את עצמו לעלות במעלות התורה ויר"ש ולתקן מדותיו וע"כ דמה שאמרו שהוא חצוף ומקולקל אינו אלא שרובם כך הוא בסתם אדם, אבל בת"ח ששוקד על התורה והיראה, (וכן כשהבת מתחנכת בב"י על טהרת הקודש) אפשר שתיקן מדותיו הרבה ובפרט כשוראים שמדותיו הגונים כשאר בני תורה ... ספר משנה הלכות ...".

2. אג"מ (אה"ע ח"ד סי' י"ד, יו"ד ח"ד סי' י"ז אות י"ט) – "ומאחר שליכא איסורא כלל אלא עצה טובה להתרחקות, שהוא מחמת זה שהבנים שנולדו מהנדה הם בעלי מדות רעות, כמו עזי פנים וכדומה, דאיתא במס' כלה והביאו הגר"א בס"ק ל' (עז פנים רבי יהושע אומר בן הנדה). א"כ יש לנו סימן שאלו בנים ובנות שהם בעלי מדות טובות ואין להם עזות הרי אינם בני ובנות נדה. אבל ודאי הם רק בחשיבות סימנים, ואין זה ודאי ממש, ולא היו סומכין ע"ז אם היה אסור בן הנדה אפילו מדרבנן, וכ"ש אם היה אסור מדאורייתא לקהל או לכהונה לא היה שייך להתיר בשביל זה. אבל כיוון שליכא שום איסור אלא מעלה בעלמא, יש לסמוך על הסימנים אלו ולומר שאינו בן ובת נדה. ואף שידוע שלא הלכה למקוה לטבול, הא אפשר שכשהלכה לרחוץ בים או בבריכות הגדולות העשויות בבתי מלון ובפונדקאות הגדולות - שלרובן אין בהן פסול דאורייתא - והיתה טבילתן כשרה מן התורה, ששוב אינה בחשיבות נדה לענין בניה. וטבילת נדה לבעלה חולין היא, ונטהרה בלא כוונה, כמפורש בחולין דף ל"א ע"א, נדה שנאנסה וטבלה, אמר רב יהודה אמר רב טהורה לביתה. ואף שהיתה לבושה בהבגד שלובשות הנשים בעת שרוחצות בים ובבריכות, מ"מ נכנסות שם המים, ועולה לה הטבילה. והיה ידוע לשמים שהוא בזמן שראויה לטבול מנדתה, ואז כשעדיין היתה טהורה נתעברה מבעלה. ונמצא שאלו שהם יראים ושלמים, אף שהם בני ובנות נשי שלא שמרו הלכות נדה, וגם הם בעלי מדות טובות מתנהגים בדרך ארץ כראוי, אין לעכב מלהתחתן עמהם אף מצד המעלה".

3. משנה הלכות (ח"ז סי' רי"א ד"ה אלא) – "אי יאות להשתדך עם בע"ת ... דרכי מאז ומתמיד למי ששואל אותי בענין זה אני מורה בזה כפי המבואר בכל הפוסקים שראוי להרחיקם ולהתדבק בזרע ישראל הכשרים והמיוחסים וראוי לשמור על יחוס וכשרות המשפחה ולהתדבק בהם ובזרעם אחריהם כפי האפשר. האמנם ידידי הנ"ל שלח לי צילום מספר דמר הדרג"צ שליט"א קהלת יעקב סימן כ"ג שדן בזה ולפי שראיתי בסימן הנ"ל דברים שלפענ"ד יש להעיר עליהם ...".

משנה הלכות (ח"ז סי' רי"ג, סי' רט"ו) – "כתבתי מה שכתבתי רק למען קדושת עם קודש ויחוס משפחותיהם ואין אליהו בא לרחק המשפחות שנתערבו כבר אבל לפענ"ד ח"ו לעבור בשאט נפש על מה שמפורש בש"ע שאין להתערב בהם כמבואר בד"מ וביש"ש ובכל האחרונים ז"ל ואם ילכו ויטמרו במקום שאין מכירין אותן וישאו בנות ישראל ישאו אבל במקום שמכירין אותן לפענ"ד אין לזוז מפסק הש"ע והפוסקים שפסקו שאין לדבק בהם".

4. שבה"ל (ח"ג סי' קע"ג אות ו', ח"ו סי' קכ"ט אות כ"ב) – "מחויבים להגיד שיש בזה פגם".

ג. אם פגם בן הנדה הוא דוקא בבן נדה ממש או גם לדורות.

1. מדור שני אין שום פגם.

א) אמת ליעקב (יו"ד הע' פ"ז) – "ענין הפגם שיש בנשואי בן נדה הוא רק בדור ראשון, אבל מדור שני ולהלן אין שום פגם".
 ב) משנה הלכות (ח"ז סי' רי"א ד"ה ובאמת, סי' רי"ג אות ו') – "לעיקר דין הפגם אי נמשך לדורות כפי מה שהביא הא"ז בשם הרש"ל הנה ברש"ל ליכא דורות לא ביש"ש ולא בתשובה וכמ"ש גם כ"ג בספרו הנ"ל אלא שבספר אפי זוטרא כתב כן וכג"ק כתב דאין לו הספר לעיין אחריו, ואני בענייני עיינתי שם וכמו שהעתיקתי לעיל בסמוך דבריו וז"ל, שהוא פגום מהרש"ל בתשו' סימן ו' פ"א הפגם הוא שראוי להתרחק ממנו סורו טמא קראו למו שנזרע בדרך איסור ובודאי הוא מעזי פנים שבדור ובניו אחריו יהיו דומים אל שרשו אבל אין פסול לכהונה אם בת הוא וכו' עכ"ל, ולפי הנראה דלשון ובודאי הא וכו' ובניו אחריו יהיו דומים

אל שרשו הוא לשון עצמו ולא לשון הרש"ל ז"ל ואפ"ז הוא שהוסיף האי בניו אחריו וגם בשאר הפוסקים לא מצינו שכתבו דורות וכמדומה לי שכך שמעתי מצדיקי אמת שלא חיישינו לדורות שאם ראו שעשו תשובה ונעשו בעלי תשובה אמיתיים דור שני יבא להם בקהל יחוס שהרי הריחוק הוא לפי שנולדו בעבירה ובניהם אחריהם שילדו הם בקדושה לא נולדו בעבירה ואין לרחקם. ולפום ריהטא אמרתי דדבר זה אי דורות אסורי בזה, תולה בטעמא דהפגם דלדעת הראב"ד והטור דבן נדה הוא בכלל בני תשע מדות א"כ הפגם הוא אחד ופגם זה לא כתוב ביה דורות כלל אבל להרמב"ם דיליף ליה לפגם זה דבנדה לית בה הוי' דנשואין א"כ הפגם הוא משום דלית בה הויה והרי הטעם שהתירו בן נדה לקהל משום דאית בה הוי' דכתיב ותהי נדתה עליו וא"כ כיון דלענין נשואין לית בה הוי' נשאר האיסור מטעם דלית בה הוי' וא"כ כיון דאיסור ממזר הוא איסור עולם א"כ איסור בן נדה דיליף לה הרמב"ם מאיסור דנשואין לית בה הוי' נמי איסור דורות הוא כיון דיליף לה מינה כך עלה בלבי. ומיהו נראה לפענ"ד דלא חיישינו לדורות וראיה מדברי הזוה"ק "...".

2. גם לדורות.

(א) אפי זוטרא (סי' ד' סעי' י"ג ס"ק ט"ו) – "שהוא פגום. מהרש"ל בתשו' ס"ו פ' דהפגם הוא שראוי להתרחק ממנו סורו טמא קראו למו שנזרע בדרך אי' ובוודאי הוא מעזי פנים שבדור **ובניו אחריו** יהיו דומים אל שרשו אבל אין פיסול לכהונה אם בת היא".

3. מראי מקומות.

(א) קהלות יעקב (יבמות סי' מ"ט ד"ה וזה, משנה הלכות ח"ז ב' רי"ב אות ד') – "וזה נ"פ (נראה פשוט) שכל זמן שלא מצינו ראי' מפורש שהקלוקל נמשך לדורות אין לחוש כלל שמא הולך לדורות דאין לנו אלא מה שאמרו חכמים, אולם ראיתי באוצר הפוסקים "...".

(ב) שבט הלוי (ח"ד סי' קס"ב) – "ולענין אם יש בזה פגם לדורות ג"כ או דוקא בן הנדה ממש אשר בס' אוצה"פ סי' ד' מביא בשם ס' אפי' זוטרא להחמיר והגה"צ בעל קהלת יעקב מפקפק קצת, הנה לדידי חזי דדבר זה מחלוקת ב' גדולי עולם המהרש"ל והרמ"א דמהרש"ל ביש"ש שם ובתשובה הנזכרת מדמה זה לבני ט' מדות ממש שהוא רק קלקול במדות גרועות ופשיטא דבני מריבה וכיו"ב אין להם פסול יחוס משפחה לדורות כאשר העיר ג"כ בקהלת יעקב שם, איברא הרמ"א בד"מ והב"ש שכתבו שרמב"ם ר"ל שפגום ואינה ממשפחה מיוחסת וראוי להרחיק (מהם) וכו', הנה לשון זה מורה להדיא דיש פסול משפחה, דאל"כ לאיזה ענין הוסיף שאינה משפחה מיוחסת דלגבי דידי' כבר כ' דהוא פגום, אלא ע"כ דפגם זה נמשך גם על המשפחה כנלענ"ד. ולהכריע בזה מה כחינו, איברא מעודי ראיתי לשון א' בכתבי האר"י בשער הפסוקים ריש ס' איוב בענין צדיק בן רשע שארז"ל על אברהם אבינו מי יתן טהור מטמא זה אברהם בן תרח שנתעבר אברהם אבינו בימי נדתה, וכ' שם כשגובר הטוב על הנשמה הזאת שהיא בבחינת טהור מטמא לא די שהיא נתקנת אלא שגם היא מתקנת כל הקרובים לה וכו' והאריך הרבה בזה עד שכתב ובזה תבין כמה צדיקים גדולים היו בני גוים, או בני רשעים ועמי הארץ וכו' יעשה"ה. עכ"פ הברור היוצא מדבריו שדבר זה ניתן לתקון ואינו מוכרח שהוא פגם לדורות וכשהערתו של הגה"צ הרי"י קניבסקי בעל קהלת יעקב, ואף שאין לנו לפסוק הלכה מדברים שנאמרו בלחזיה מכ"מ אין סתירה מההלכה ע"ז, ובפרט מדברי האר"י נבנים על דברי רו"ל".

ד. מראי מקומות – תקנת השבים (סי' ס"ה).

יד [ד] איסורים - סעיף ד'.

א. גדרים (דף כ. כ:) – "אמר רבי יוחנן בן דהבאי, ד' דברים סחו לי מלאכי השרת: חגרין מפני מה הויין. מפני שהופכים את שולחנם, אילמים מפני מה הויין. מפני שמנשקים על אותו מקום, חרשים מפני מה הויין. מפני שמספרים בשעת תשמיש, סומין מפני מה הויין. מפני שמסתכלים באותו מקום ... א"ר יוחנן: זו דברי יוחנן בן דהבאי, אבל אמרו חכמים אין הלכה כיוחנן בן דהבאי, אלא כל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה ... אמר רבי יוחנן אין הלכה כיוחנן בן דהבאי ... ההיא דאתאי לקמיה דרבי, אמרה לו: רבי, ערכתי לו שלחן והפכו. אמר לה: בתי, תורה התירתך, ואני מה אעשה לך. ההיא דאתאי לקמיה דרב, אמרה לו: רבי, ערכתי לו שלחן והפכו. אמר: מאי שנא מן ביניתא".

1. כלה רבתי (פרק א' הל' י"א, הל' י"ג) – "אמר רבא וכולהו הני דאיעברה בהאי ביאה".

2. כלה רבתי (פרק א' הל' י"ד) – "מכדי ר' יוחנן בן דהבאי לאו מנפשיה קאמר, מאי טעמא לא הודו ליה רבנן, דאמר ר' יוחנן אסורים הם, אמרו ליה רבנן, כי קאמרת משמיה דמלאכי השרת הכי הוא, מיהו אסור אין איסור, אמר להו ר' יוחנן אודו לי מיהת דמשום הכי הוא".

(א) הגהות ומראה מקומות (שם אות ל"ו) – "וא"ל אודי לי דמשו"ה האמת הוא חגרין מפני כו' ודייק הגמ' תדע שגם החכמים סברו חגרין כו' משהקשו אותו רצה דאלמא הכל תלוי ברצונו ואפשר שיזיק לו הכי נמי הכל עושה באשתו מצד רצונו **אבל אין הכי נמי** שהבנים נעשין חגרין וסומין ע"י זה. אמנם בגמ' דגדרים דף כ. לא משמע הכי דאמרינן שם מאן מלאכי השרת רבנן כו' הא אינהו בקיאי בצורת כו' ע"ש".

ב. **אם חכמים חולקים על הכל או רק על שהופכים את שולחנם (ביאה שלא כדרכו) - ראשונים.**

1. מיקל לגמרי.

(א) רמב"ם (איסורי ביאה פרק כ"א הל' ט') – "אשתו של אדם מותרת היא לו, לפיכך כל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה, בוועל בכל עת שירצה ומנשק בכל אבר ואבר שירצה, [ובא עליה כדרכה ושלא כדרכה] ובלבד שלא יוציא שכבת זרע לבטלה".

1 (אמנם עי' פני משה (מראה פנים ס"ק א'), לשונו מובא לקמן.

2. מחמיר, שרק על הפיכת השולחן יש להקל.

(א) ראב"ד (בעלי הנפש שער הקדושה) – "ומה שאמר (שם) רבי יוחנן אין הלכה כר' יוחנן בן דהבאי אלא כל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה משל לדג הבא מבית הצייד וכו', דמשמע שמותר לעשות כן לכתחלה, נ"ל שאינו אלא על הפיכת השולחן בלבד

כדאיתא בשמעתא דההיא דאתאי לקמיה דרב אמרה לו רבי שלחן ערכתי לפניו והפכו אמר לה מאי שנא מביניתיא, דמשמע נמי מהכא דהפיכת שולחן אינו אסור. ודוקא על הפיכת השולחן לבד, אבל על האחרות אע"פ שאינו נדון עליהם דין חמור מ"מ איסור יש בהן כאשר אמרנו למעלה שאסור לאדם לספר בדברים אחרים בשעת תשמיש אלא א"כ הם צרכי תשמיש או שהוא צריך לרצותה. ובמס' חגיגה (ה ב) אמרו מגיד לאדם מה שיחו אפילו שיחה יתירה שבין איש לאשתו מגידין לו בשעת הדין. וכן המסתכל באותו מקום עובר על והצנע לכת עם אלהיך (מיכה ו, ח), ומעביר את הבושה מעל פניו, וכתוב (שמות כ, כ) בעבור תהיה יראתו על פניכם זו הבושה, לבלתי תחטאו שכל המתבייש אינו חוטא. וכ"ש הנושק שיש בו כל אלה, ועוד שעוברין משום בל תשקצו את נפשותיכם כאשר אמרו רבותנו ז"ל (מכות טז ב) האי מאן דשתי מיא בקרנא דאומנא עבר משום בל תשקצו. ורב כהנא דהוה מעבר שושיבה על פומיה ואמר ליה רב שקליה דלא לימרו מיכל קא אכיל וקא עבר משום בל תשקצו (שבת צ ב), וכ"ש הך".

ג. פוסקים.

1. מחמיר.

- (א) מחבר (סעי' ד') – "אסור להסתכל באותו מקום ... וכל שכן הנושק שם".
- (ב) ב"ש (אה"ע סי' כ"א ס"ק ז', סי' כ"ה ס"ק א') [לשונו מובא לקמן] – "וכשמביט בעת שרוצה לשמש נעשו בניו סומין כמ"ש בנדרים, ובלא תשמיש אסור משום דמגרי היצר הרע בעצמו כמ"ש בס"י כ"ה".
- (ג) סידור היעב"ץ (הנהגת ליל שבת, פרק ז' חוליא ב' אות ב' עמ' תר"ז).
- (ד) גב"א (אה"ע סי' כ"ה ס"ק ט"ו) – "ומנשק כו'. ר"ל ז"ש שם אר"י זו דברי כו' שאוסר לנשק שם אבל הראב"ד כ' דחכמים ל"פ אלא אהפיכת שולחן אבל בשאר מודי וכ"פ בא"ח סי' ר"מ ס"ד וראיה ממספרים שאמרו בחגיגה שם מגיד לאדם כו".
- (ה) חכ"א (כלל קכ"ח סעי' ג', סעי' ז') – "שמותר אדם לעשות עם אשתו כל מה שירצה ולבעול בכל עת שירצה ומנשק בכל מקום שירצה חוץ ממקום התורפה ... אסור להסתכל באותו מקום שכל המסתכל שם אין לו בושת פנים ועובר על הצנע לכת ומעביר הבושה מעל פניו שכל המתבייש אינו חוטא דכתיב (שמות כ', י"ז) ובעבור תהיה יראתו על פניכם זו הבושה וכתוב (שם) לבלתי תחטאו וכל שכן הנושק שם שעובר על כל אלה ועוד שעובר משום בל תשקצו את נפשותיכם (ויקרא כ', כ"ה) והמסתכל באותו מקום הווין ליה בנים סומין והמנשק באותו מקום הווין ליה בנים אילמים".
- (ו) באר היטב (אה"ע סי' כ"ה ס"ק א') – "ל"ד כל אבר דהא באותו מקום אסור כמ"ש בש"ס".
- (ז) קיצור שו"ע (סי' ק"נ סעי' ה') – "אסור להסתכל באותו מקום, שכל המסתכל שם אין לו בושת פנים ועובר על הצנע לכת ומעביר הבושה מעל פניו, שכל המתבייש אינו חוטא דכתיב ובעבור תהיה יראתו על פניכם זו הבושה לבלתי תחטאו. ועוד דקא מגרה יצר הרע בנפשיה, וכל שכן הנושק שם שעובר על כל אלה ועובר גם על בל תשקצו את נפשותיכם".
- (ח) חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' ק"ט אות ה') – "אסור להסתכל באותו מקום שכל המסתכל שם אין לו בושת פנים ועובר על הצנע לכת ומעביר הבושה מעל פניו וכו'. ועוד דקא מגרי יצה"ר בנפשיה וכ"ש הנושק שם שעובר עוד על בל תשקצו".
- (ט) פני משה (ס"ק א', מראה פנים ס"ק א') – "דמוכה להדיא מהטור דמפרש לשון הרמב"ם מ"ש מנשק בכל אבר לאו דוקא קאמר ...".
- (י) ערה"ש (סעי' י') – "אסור להסתכל באותו מקום וכל המסתכל שם אין לו בושת פנים ועובר על והצנע לכת ומעביר הבושה מעל פניו שכל המתבייש אינו חוטא שנאמר [שמות כ, יז] ובעבור תהיה יראתו על פניכם זו הבושה וכתוב [שם] לבלתי תחטאו דעל פניכם משמע בושת פנים [ר"ן נדרים שם] וכל הירא מתבייש [רא"ש שם] ועוד שמגרה יצה"ר בנפשו וכ"ש הנושק שם שעובר על כל אלה וגם עובר על בל תשקצו את נפשותיכם".
- (יא) טהרת ישראל (סעי' ל"ב, סעי' ל"ד) – "אסור להסתכל ... וכ"ש הנושק שם".
- (יב) וכן עוד פוסקים – דרכי טהרה (עמ' קצ"ז, עמ' קצ"ח), אהל אריה (סי' י"ט סעי' י"א), שמירת הגוף והנפש (סי' קכ"ז סעי' ט'), קונ' ופקדת נוד (סי' ד' סעי' א', סעי' ב'), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' ל"ב).

2. מיקל.

- (א) רמ"א (אה"ע סי' כ"ה סעי' ב', דר"מ שם אות א') – "ויכול לעשות עם אשתו מה שירצה, בועל בכל עת שירצה ומנשק בכל אבר שירצה, ובא עליה בין כדרכה בין שלא כדרכה, או דרך אברים ובלבד שלא יוציא זרע לבטלה".
- (ב) לבוש (אה"ע סי' כ"ה סעי' ב', אמנם עי' סי' ר"מ סעי' ד').
- (ג) א"ר (ס"ק י').
3. מראי מקומות – פסקי תשובות (ריש אות כ"ב).

ד. קשה, שנראה סתירות להלכה.

1. ב"ש (אה"ע סי' כ"ה ס"ק א'), באר היטב (אה"ע סי' כ"ה ס"ק א'), לשונו מובא לעיל) – "ל"ד כל אבר דהא באותו מקום אסור כמ"ש בש"ס וכ"כ הראב"ד והטור".
2. גב"א (אה"ע סי' כ"ה ס"ק ט"ו) – לשונו מובא לעיל.
3. אג"מ (אה"ע ח"ג סי' כ"ח) – "ואף שבאו"ח סימן ר"מ סעיף א' לא כתבו שני דברים אלא דבר אחד ועונת ת"ח מליל שבת לליל שבת, פשוט שאין זה סתירה דבאו"ח לא נקט הלכות מצות עונה דאין זה המקום שם אלא נקט שם איך יתנהג האדם בתשמיש מטתו כדכתיב תוכן הסימן של ההלכות בסימן ר"מ ודרך התנהגות הת"ח הרי הוא מליל שבת לליל שבת".

ה. כ"ש – ב"י (אה"ע סי' כ"ה), פרישה (אה"ע סי' כ"ה ס"ק ל"ה), ב"ח (אה"ע ריש סי' כ"ה).

1. ממילא ה"ה להסתכל – עצי ארזים (אה"ע סי' כ"ה ס"ק א').

2. אוצר הפוסקים (אה"ע סי' כ"ה אות ו').

3. לחם משנה (דעות פרק ה' הל' ד'), נחל אשכול (עמ' ס"א ס"ק י'), ברוך צורי (סי' ס"ב).

ו. שהופכים את שולחנם.

1. פי', היא למעלה והוא למטה – מפרש (רש"י נדרים סוף דף כ. [עי' תוס' יבמות דף לד: ד"ה ולא]).
2. פי', נוהגין בה כמעשה בהמה – ראב"ד (בעלי הנפש שער הקדושה), הו"ד בטור (אה"ע סי' כ"ה).
3. פי', שלא כדרכה – תוס' (יבמות דף לד: ד"ה ולא, סנהדרין דף נח: ד"ה מי), רא"ש (נדרים סוף דף כ., דף כ: ד"ה ערכתי), ר' ירוחם (נתיב כ"ג ח"א, קצ"ב-ג'), ריטב"א (ש"מ נדרים דף כ: ד"ה ערכתי), ר"ן (סנהדרין דף נח: ד"ה ומי).
4. מראי מקומות – מרדכי (נדה רמ"ז סי' תשל"ב).

ז. שלא כדרכה.

1. דרישה (אה"ע סי' כ"ה אות ו') – "דכל תשמיש שאינה כדרך כל הארץ נכלל בשם שלא כדרכה שהרי ר"י פליג גם אדרך אברים שיותר וכללינהו בשם שלא כדרכה".
2. עזר מקודש (סי' ע"ו סעי' א' ד"ה עוד מצאתי) – "עוד מצאתי. בחיוב עונה אולי יוצא ידי חובתו גם בהעראה נשיקה. ובשלא כדרכה נראה שאינו יוצא ידי חובתו כיון דכתיב אם תענה כו' והיינו ביטול עונה כמו שאמרו חז"ל. וכתיב ויעניה. ואמרו חז"ל בשלא כדרכה ואולי שם מצד שלא נתרצית מה שאין כן כשמרוצה כיון שבגלוי עריות יש חיוב בשלא כדרכה יוצא ידי חובת עונה. גם אם לא מחלה לו להדיא על ידי שלא כדרכה חיוב העונה וצלע"ע".
3. בדה"ש (סי' קצ"ז סעי' ב' בי' ד"ה שלא, עמ' ב') – "שבא עליה שלא כדרכה ... ומשמע שהיא משועבדת לו לכך וכן משמע ...".

ח. אותו מקום.

1. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"ב אות ט"ו) – "באיסור להסתכל באותו מקום (רמ, ד) האם הכוונה במקום ממש או גם מסביב במקום השערות וכד'. תשובה: הנזהר תע"ב".
- ט. מראי מקומות – אג"מ (מסורת משה ח"א אה"ע אות ס"ה).

טו [הוא למעלה - סעיף ה']

א. האיסור רק בליל טבילה, או כל הזמן.

1. רק בליל טבילה – ברכי יוסף (ס"ק ו', "הוא למטה וכו'). לא יתכן זה בליל טבילה. ספר החסידים סימן תק"ט. משמע הא בשאר אין בו איסור. וכ"כ רבינו ירוחם נתיב כ"ג סוף ח"א גבי שלחן ערכתי לו וכו'. וכן שמעתי שנמצא בשיטת הראשונים לנדרים כ"י דליכא איסורא"), טהרת ישראל (סעי' ל"ו), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' י"ח).
2. כל הזמן – דעת תורה (על סעי' ה', "עי' ספר חסידים ... אבל מסתימת שאר פוסקים לא נראה כן").
3. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' קכ"ז הע' ט"ז).

ב. שיהא פנים כנגד פנים – באה"ט (ס"ק ט"ו, "זוהר"), טהרת ישראל (סעי' ל"ו), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' י"ח, הע' רס"ט ד"ה הבא).

1. לנשק בשעת התשמיש – סידור היעב"ץ (הנהגת ליל שבת, פרק ז' חוליא ב' אות ו' עמ' תר"ז, "אין זיווג שלא יקדים אליו חיבוק ונישוק. ושני מיני נשיקין הם. האחד קודם הזיווג. באין הנשיקין כדי לפייס האיש את האשה ולעורר את האהבה שביניהם. ואחר כך בעת הזיווג ובעת התשמיש עצמו. אז נושקין זה את זה כדי לעשות שני מיני זיווגים עליון ותחתון יחד"), דרכי טהרה (ריש עמ' קצ"ט), קונ' ופקדת נור (סי' ו' סעי' ט"ו), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' ט"ו).

ג. במקום צער.

1. לבוש (אה"ע סי' כ"ג סעי' ה'), הו"ד בא"ר (ס"ק י"ב), וטהרת ישראל (סעי' ל"ח) – "ונשאלתי על אשה שיש לה כאב מתמיד בבטן, ולא תוכל לסבול שיבא בעלה עליה הוא למעלה והיא למטה כדרך כל הארץ מחמת הכאב המתמיד, אם לא מאחוריה פנים כנגד אחור כמעשה בהמה, וחולי זה מתמיד בה ולא נמצא לה רפואה. ואמרתי נראה לי שיותר בעלה לשמש עמה מאחוריה".
2. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ט"ו), קונ' ופקדת נור (סי' ד' סעי' ו'), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סוף הע' רנ"ד).

ד. מראי מקומות – חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' ק"ט אות ו').

1. יש לעי' מה הדין במקום תענוג לה.

טז [בפני אנשים - סעיף ו']

א. תינוק שאין יודע לדבר, הגדר.

1. כמו בהמה.
- א) ראב"ד (בעלי נפש שער הפרישה סי' ב') – "וכן אמרו (נדה יז א) אסור לשמש מטתו בפני כל חי. מדקאמרינן בפני, משמע נעור קאמר, אבל ישן מותר. וכל חי דאמרינן כגון עבדיו ושפחותיו, אבל בפני בהמה מותר. ומסתברא דתינוק שאינו יודע לדבר כבהמה דמי, ורמיזא הא מילתא בפ' ערבי פסחים (ק"ב ב) בענין המשמש במטה שהתינוק ישן עליה וכו'".

- (ב) רבינו ירוחם (נתיב כ"ג ח"א, קצב-ג') – "וכתב הראב"ד דוקא נעור אבל ישן מותר. וכל חי כגון עבדיו ושפחותיו אבל בפני בהמה מותר ומסתברא דתינוק שאינו יודע לדבר כבהמה דאמי ע"כ".
- (ג) טור (אה"ע סי' כ"ה) – "מותר אפילו בפני בהמה וחיה ועוף ותינוק שאינו יודע לדבר כבהמה דמי".
- (ד) כלבו (סי' קמ"ה) – "אבל בפני בהמה מותר, ומסתברא דתינוק שאינו יודע לדבר כבהמה דמי".
- (ה) עי' הגר"ח "קצ"ל (אסיפת יצחק ח' אדר תשס"ז) – "שאלה: האם מותר לשמש מטתו לפני תינוק שיודע לדבר כמה מילת. תשובה: טוב ליזהר".
- (ו) שבט הקהתי (ח"ד סי' ק"ה אות א') – "מקור הדין הוא בכעל הנפש להראב"ד מוכא בטור וכ' שם בטור דמותר לשמש בפני בהמה וחיה, ותינוק נמי שאין יודע לדבר כבהמה דמי עיי"ש ועי' בהגר"א סי' כ"ה, א"כ היינו דוקא דאינו מדבר כלל אבל אם כבר מדבר כמה תיבות דלא הוי כבהמה דאינה מדברת כלל אסור דאין הטעם דאסור לשמש בפני בע"ח דשמא יספר וא"כ תינוק שמדבר רק כמה מילים ולא משפט שלם אפשר דאין חשש, אלא הטעם הוא דאסור לשמש בפני בעל חי שיש לו דעת להבין מה שרואה, משא"כ בהמה דאין לו דעת להבין מה שרואה ... וא"כ תינוק המתחיל לדבר דאז בא לכלל דעת וזה בתינוק שנעשה בן שנה דאז מתחיל לדבר ואז בא הדעת ואז יכול לאכול כזית דגן".
2. אם הוא יספר מה שראה.
- (א) ערה"ש (סעי' י"א) – "ובפני תינוק שאינו יודע לדבר מותר אבל כשיודע לדבר אסור אף שאינו מבין העניין אך יספר מה שראה ומכוער הדבר".
- (ב) טהרת ישראל (באר יצחק ס"ק רי"א) – "דביודע לדבר אסור שאינו מבין העניין אך יספר מה שראה ומכוער הדבר".
- (ג) עי' הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק י"ח טבת תשס"ז) – "שאלה: האם מותר לשמש מטתו לפני תינוק שיודע לדבר רק כמה מילות. תשובה: יתכן שמותר".
- (ד) פסקי תשובות (אות ט"ז ד"ה ובהמשך).
3. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' קנ"ז), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סוף הע' רע"ו).
- (א) א"ר (ס"ק י"ג) – "משמע אף שאין משגיח ולא ידע שזה משמש מטתו אסור ואפילו הוא אילם. כתב עולת תמיד [סק"ג] יש להסתפק אי חרש דומה לקטן שאינו יודע לדבר שהוא כבהמה. וכל זה מדינא, אבל ממדות חסידות יש ליזהר גם לפני בהמה, כדאמרינן [גדה יז ע"א] אביי הוי מפריח הזבובים מהמטה, ועוד הרבה חכמים היו נזהרים גם מלפני עכברים ע"כ. ופשוט דכל זה מיירי בלילה או במקום אפל, וכ"כ תוספות בנדה דף י"ז [ע"א ד"ה שמשמשין]".
- (ב) דרכי טהרה (עמ' ר"י) – "בפני תינוק כבן שנה, שנתיים, שאינו יודע לדבר מותר, למעלה מגיל זה אסור ... כל זה מעיקר הדין, אבל מידת חסידות היא שלא לשמש אפילו בפני תינוק, אלא ישמשו ביחוד גמור".

יז] בפני ספרים.

א. דפוס בזמנינו.

1. עי' יו"ד סי' רפ"ב סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ב. ספרים בתוך החדר.

1. צריך שיניחם בכלי תוך כלי, או שיכסם בשני כיוויין – מ"ב (סי' ר"מ ס"ק ל"א, סי' מ' ס"ק ז', סי' שט"ו ס"ק י'), הגר"ח "קצ"ל (עלי שיי"ח עמ' קכ"ב אות ב', "שאלה: יש ספרים בחדר ורוצה לשמש מטתו, האם חייב לכסות הספרים כלי בתוך כלי. תשובה: כן").

ג. ספרים לפני מחיצה [או כיס בתוך כיס], נכון שלא יהיו הספרים נראין.

1. מ"ב (סי' ר"מ ס"ק כ"ה) – "כתב המ"א אם יש נקבים וחלונות במחיצה כעין סריגה אסור עד שיהיו הספרים מכוסים מן העין שאין נראין ובספר נהר שלום מפקפק על דבריו וכן בספר תוספת ירושלים ובמקום הדחק יש לסמוך ע"ז אכן לכתחלה טוב לכסות שלא יהיו הספרים נראין".
2. מחיצות: השיעור - עי' לקמן.

ד. הספרים בחדר אחר, עדיין נכון שלא יהיו הספרים נראין.

1. בה"ל (סי' ר"מ סעי' ו' ד"ה אסור) – "ואם הפתח פתוח ונראה מרחוק יש לעיין בדבר דאפילו לפי מה שפסק המ"א בסקט"ו להחמיר היכא דהמחיצה עשויה כעין סריגה משום דהספרים נראין אפשר דהכא עדיף טפי דהא עיקר הטעם משום דכשנראה דרך נקבי המחיצה איכא קצת בזיון והכא כיון דהוא חדר אחר לגמרי אין בזה בזיון ותדע דחדר עדיף ממחיצה דהא אפילו במחיצה טובה שאין נראה על ידה הס"ת ג"כ מחמירין היכא דיש לו חדר אחר להוציאה שם אלמא דחדר עדיף טפי ומצאתי בנהר שלום שגם הוא מצדד להקל בזה אלא שמדבריו משמע דהמ"א מחמיר בזה ולענ"ד נראה דגם המ"א מודה דיש להקל בזה וכדכתיבנא. ולמעשה נראה דבשאר ספרים בודאי יש לסמוך להקל דאין מחוייב לכסותן שם ולענין ס"ת יש להחמיר לכסותה שם. אח"כ מצאתי בפתחי תשובה ליו"ד סי' רפ"ב סק"ט בשם הפמ"א שמחמיר בזה גם לענין שאר ספרים והפ"ת מסיים ע"ז וצ"ע בזה ול"נ דהסומך להקל כנהר שלום אין למחות בידו".

ה. ספר בתוך ארגז (night table) והוא פחות ממ' סאה - צריך כלי בתוך כלי.

1. מחבר (או"ח סי' ר"מ סעי' ו', יו"ד סי' רפ"ב סעי' ח') – "ואם פירש טלית ע"ג ארגז, חשוב ככלי בתוך כלי".

ו. ספר בתוך ארגז (night table) והוא מ' סאה - מחלוקת אם צריך עוד כסוי, אא"כ מחובר לכותל במסמרין.

1. מיקל.

(א) מג"א (סי' ר"מ ס"ק י"ט) – "ואם הארגז גדול שמחזיק מ' סאה והוא אמה על אמה ברום ג' אמות חולקת רשות לעצמה וצריך עיון (רמ"א בתשובה סי' ל"ד) ונראה לי להקל דאפי' לענין טומאה דאורייתא מקלינן עמ"ש סימן שי"ד".

(ב) פמ"ג (סי' ר"מ מש"ז ס"ק ב', א"א ס"ק י"ט, סי' שט"ו מש"ז סוף ס"ק ב') – "וארגז גדול ארבעים סאה י"ל דשרי, דחשיב רשות בפני עצמה, עיין סימן ר"מ מ"א אות י"ט".

(ג) נזר ישראל (סי' ג' סעי' סעי' ט').

(ד) ערה"ש (או"ח סי' ר"מ סעי' י"ב) – "ואם הארגז גדול שמחזיק מ' סאה והיינו אמה על אמה ברום ג' אמות א"צ עוד כלי דחולק רשות לעצמו [מג"א סקי"ט]".

2. מחמיר: אלא אם כן הוא מחובר לכותל במסמרין.

(א) עי' מ"ב (סי' ר"מ ס"ק ל"ג) – "ואם הארגז גדול שמחזיק ארבעים סאה והוא אמה על אמה ברום שלש אמות חולקת רשות לעצמה וא"צ לפרוס עוד כסוי על הארגז ויש מחמירין בזה (לדעת הט"ז ביורה דעה רפ"ב [פרי מגדים. ועיין שם שדחה ראית הט"ז, ועל כן נראה דבשאר ספרים (לבד ספר תורה ותפילין ומזוזות), הסומך על דעת מגן אברהם ואחרונים שהעתיקו דבריו, בודאי אין למחות בידן]), אכן אם מחובר לכותל במסמרין לכו"ע יש להקל".

ז. ארון ספרים (bookcase).

1. די בכיסוי אחד – פסקי תשובות (סי' ר"מ אות כ' ד"ה אמנם, "כשאין לארון כלל דלתות, וכעין עמודון ספרים, בודאי יש לכסות הספרים, ודי בכיסוי אחד כיון שיש לארון נפח של מ' סאה").

ה. מראי מקומות.

1. משנה הלכות (חי"א סי' קצ"א) – "הנה אם הספרים הם בארגז (שראנק בלע"ז) אם אין שם חומשים די בכסוי הספרים ועיין תוס' ברכות כ"ו ע"א ד"ה ס"ת ואם יש שם ס"ת או חומשים צריך לעשות מחיצה של י"ט, ועיין א"ח סי' ר"מ ועיין עוד א"ח ריש סי' שט"ו אי מותר לעשות מחיצה זו בשבת דהו"ל מחיצה המתרת ומיהו כיון דלשאר ספרים די בכיסוי א"כ אפילו עושה מחיצה אין לה דין מחיצה המתרת כנלפע"ד".

2. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"א פרק כ"ט אות כ') – "וארון בגדים שהוא גבוה עשרה ורחב ד' ויש לו דלתות, נקרא מחיצה בפני ספרים, מאחר ואין הארון והדלתות נעים ונדים ברוח מצויה. ולכן גם אם הדלתות הם דלתות הזזה, מ"מ מאחר ואינם זזות אלא אם מזיזים אותם בפועל, שפיר מיקרי מחיצה. אכן אם הדלת מזכוכית צריך כיסוי".

ט. לישן בחדר שיש ספרים.

1. נכון להחמיר.

(א) לקט יושר (ריש עמ' מ"ו) – "וזכורני שלא רצה לישן בחדר שיש בו ספרים. אבל אם הספרים היו ברשות אחרת כגון שמונחים בחדר למעלה מעשרה טפחים על זה אינו מקפיד, ובשעת הדחק היה פורס עליהם טלית".

(ב) מ"ב (סי' מ' ס"ק י"ב) – "וט"ז אוסר להיות אשתו עמו במטה עד שיניח התפילין כלי בתוך כלי שמא ישכח וישמש וכן משמע בביאור הגר"א".

1 (עמ' מ"ב) (שם ס"ק ד') – "תפילין. וה"ה חומשים או סדורי תפילות או שאר ספרים בין בכתיבה או בדפוס הכל יש בהם קדושה".
 (ג) ארחות הבית (הדרכה והערות פרק ל"ב סעי' ד') – "כתב הט"ז (א"ח סימן מ' ס"ק ד') שאם אשתו עמו במיטה אפילו אינו רוצה לשמש, צריך להוציא ספרי הקודש משם, שמא ישכח וישמש. וכן הסכים בביאור הגר"א שם. וכתב שם הבה"ל שאפילו לדעת הש"ע שמיקל בזה, היינו דוקא אם הוסכם אצלו לא לשמש, וסבר שלא חיישינן שמא יימלך, אבל בסתמא אסור. וא"כ יש ליזהר בזה להוציא הספרים".

י. ספרים המכוסים בכסוי אחד וכל גופם מכוסה.

1. מיקל, סגי בכיס אחד.

(א) שנות החיים (סי' קי"ח) – "נראה דאם מכסין האדם והאשה עצמן בשעת תשמיש שלא יהיו נראין מותר בלי מחיצה וכת"כ והיינו שיהיו מכוסין ממש אף הראש והפנים ואין די מכסוי הגוף לבד ודו"ק. ודוקא אם הם מגולין ורק את הספרים הוא מכסה בזה להיות הספרים מכוסין לא מהני כסוי אחד רק כת"כ ואך אם האיש ואשתו מכוסין א"כ לא נראה הערוה כלל בזה די בכסוי אחד כיון שאין גוף הערוה נראה ולא שייך ביה ולא יראה בך ערות דבר ולא הקרי ולא הכתי' ומותר ממ"נ".

(ב) פתחי עולם (ס"ק כ"ב) – "שנות חיים ... בסימן קי"ח כתב דאם מכסין האדם והאשה עצמן בשעת תשמיש שלא יהיו נראים מותר בלא מחיצה וכב"כ (כיון דלא נראה הערוה כלל די בכיסוי אחר ולא שייך בי' ולא יראה בך ערות דבר) והיינו שיהו מכוסין ממש אף הראש והפנים ואין די מכיסוי הגוף לבד".

2. מחמיר.

(א) רב פעלים (ח"א או"ח סוף סי' ט') – "שראיתי בספר שנות חיים למהרש"ק ז"ל, שכתב אם מכסין כל גופם האיש והאשה בשעת תשמיש, אין צריך מחיצה או כלי תוך כלי, ודבר זה חדשו מדעתו, ואין לסמוך עליו בזה, וראיתי להגאון פנים מאירות ח"א סי' ע"ד שכתב בפשיטות הפך זה ע"ש".

3. מראי מקומות – קדושת מחנה כהלכתה (סוף סי' כ"א, עמ' רצ"ב), מאיר עוז (ח"ב סי' מ' סעי' ב' אות ד' ס"ק י"ג אות ג', עמ' תשכ"ב).

(א) **פנים מאירות** (ח"א סי' ע"ד) – "ועתה נשובה אל הנדון שלפנינו אי נימא הטעם דאסור לשמש בבית שיש בו ספרים או ס"ת משום לא יראה בך ערות דבר א"כ אם הספרי' עומדי' נגד הפתח ורואי' המטה אבל אם אינם רואי' המטה הי' מותר ובאמת שראיתי שכתב הטעם זה ספר בית שמואל בא"ה אבל לא ידעתי אם טעמא דסמכ' הוא דלפי האי טעמא אם היו האיש ואש' מכוס' בסדיני' הי' מותר מידי דהוי אערוה גופה אם נכסית שאין העין רואה אותה הוי מחניך קדוש ולא מצינו היתר זה בשום פוסק והי' נראה לומר הטעם דבית שיש בו ס"ת או ספרים הוא קדוש ואסור לעשות בבית זה דבר שהוא בזיון לכתבי קודש".

(ב) **כה"ח** (סי' מ' ס"ק י"ז) – "כתב בספר שנות חיים ... פתחי עולם ... מיהו הרב פנים מאירות ... רב פעלים ... אמנם החסד לאלפים סימן ר"מ אות ה' כתב וז"ל ואם אי אפשר בענין אחר יש אומרים שמותר לשמש בחדר שיש בו ספרים בזמן עונה וליל טבילה וליל יציאתו וביאתו מן הדרך על ידי שיאפיל בכסותו עכ"ל. על כן נראה כיון דיש פלוגתא בזה יש לעשות זה סניף לדבר אחר דהיינו לכל מקום שיש מחלוקת בין הפוסקים ואי אפשר לו לעשות כדברי המחמיר לאיזה סיבה שיהיה וצריך לילך כדברי המיקל יש לעשות זה גם כן שיאפיל בכסותו לכל גופו וגם פניו וראשו, ולא עוד אלא נכון לכל אדם לנהוג כן חדא משום צניעות ועוד שמא ישכח איזה ספר או איזה דבר מכתבי קודש ולא אדעתיה לכסותו ותהיה זה לו לרווח והצלה".

(ג) **מאסף לכל המחנות** (סי' מ' ס"ק י"ח) – "שנות חיים ... פתחי עולם ... ועיין בתשו' פנים מאירות ח"א סי' ע"ד כתב בפשיטות היפך זה עיי"ש. ועי' ברב פעלים ח"א סי' ט' ועיין בחסד לאלפים ... ועיין בכף החיים החדש (סי' זה אות י"ז) שכתב ...".

(ד) **אהל יעקב** (הל' כבוד וקדושת קודש פרק ז' סעי' ט') – "והמיקל בשעת הדחק יש על מי לסמוך".

יא. **האם מועיל שיכסו עצמם היטב בשני סדינים (כיסויים), בכדי להתיר תשה"מ דומיא דכיסוי בכלי בתוך כלי.**

1. מחמיר.

(א) **דברי מלכיאל** (ח"ה סי' א') – "ע"ד שנסתפק במקום שצריך לתת ספרים כלי בתוך כלי וכדקיי"ל באו"ח סי' מ'. אי סגי כשכיסה את גופו בשני בגדים ... והנה אי נימא דסגי כשיכסה האדם א"ע בשעת מעשה. לא מצינו שיתבטל הכיסוי להאדם. רק בבגדים קיי"ל הכי. והרי בתשמיש מחוייב לכסות א"ע. אך סגי בכיסוי בגדים שלבושים בהם. דזה הוי רק משום צניעות. אבל כיסוי שאינו בתורת מלבוש. הרי אינו בטל. ותיסגי בכיסוי אחד לבד. וכל כה"ג הו"ל לאשמועינן. ועכצ"ל שהצרכת כיסוי הספרים הוא לפי שצריך האדם להרגיש רגש בושה. לעשות מעשה כזה לפני ספרים. וכמו שהוא בוש לעשות זה בפני אדם. ולענין זה לא מהני שיכסה א"ע בכיסוי כי מ"מ ניכר מעשהו מתנועותיו ומעשיו. אבל כשמכסה את הספרים. הרי אינו עושה זה בפני הספרים. וממילא מוכח דלא מהני הרחקת ד"א. דהא מ"מ איכא בושה כיון שהוא בחדר אחד. וריחוק ד"א הוא רק לענין מחניך קדוש. דד"א הוא מקומו של אדם כדאיתא בעירובין (דף מ"ח). אבל לא לענין הא דנ"ד דהוי משום בושה".

2. דעת הגר"ח"ק זצ"ל.

(א) **הגר"ח"ק זצ"ל** (דעת נוטה ח"ג תפילין תשובה תת"ע, עמ' תנ"ח) – "שאלה: כתב השו"ע (סי' מ' ס"ב) דבית שיש בו תפילין אסור לשמש מיטתו, עד שיוציאם או עד שיניחם כלי בתוך כלי, ויל"ע האם מועיל שיכסו עצמם היטב בשני סדינים (כיסויים), בכדי להתיר תשה"מ דומיא דכיסוי בכלי בתוך כלי. תשובה: כן".

(ב) **הגר"ח"ק זצ"ל** (מאיר עוז ח"ב סי' מ' סעי' ב' אות ד' ס"ק י"ג אות ג', עמ' תשכ"ב) – "יש לומר שגם כשמכסה עצמו בשני כיסויים אינו מועיל, והסכים לזה מו"ר הגר"ח"ק שליט"א [זצ"ל]".

3. מראי מקומות.

(א) **בצל החכמה** (ח"ו סי' כ"ח) – "ומכש"כ אם האיש והאשה יכסו כל גופן בשעת תשמיש, שמבואר בזה בשו"ת שנות חיים (סוסי' קי"ח) להתיר בפשיטות. ואם כי בשו"ת פנים מאירות (ח"א סי' ע"ד) ובשו"ת דברי מלכיאל (ח"ה סי' א' ד"ה והנה אי) דעתם לאסור בזה, עיי' ספר חסד לאלפים לשו"ע או"ח (סי' ר"מ סעי' ח') להתיר בזה בעת יציאה לדרך וביאה מן הדרך ובזמן העונה וליל טבילה ע"ש. א"כ ה"ה הכא בצירוף כל הני סניפים נראה להתיר. ומכש"כ כשיש לחוש שיכול לבא לידי מכשול בהוצאת ז"ל כנלענ"ד נכון בס"ד".

אהלך באמיתך (פרק כ"ה סעי' פ"ה) – "מתאכסן עם אשתו בחדר שיחד להם בעל הבית, ושם ספרים הרבה שאי אפשר לו לכסותם. מותר לשמש מטתו בזמן עונה וליל טבילה, ע"י שיכסו הוא ואשתו כל גופם ממש, אף את הראש ואת הפנים, באופן שלא יהיו נראין מבחוץ כלל".

1) קשה: שהשנות חיים (לעיל) צריך כיסוי אחד.

יב. מראי מקומות – **חזו"א** (דינים והנהגות פרק ח' סעי' ט'), "ארון ספרים לענין כלי בתוך כלי אמר שאין צריך לכסותו מאחוריו אצל הכותל אף שלא היה לארון שם דופן".

1. לענין עשיית מחיצות בשבת - עי' סי' שט"ו סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

יח **באמצע הלילה** - סעיף ז'.

א. **רמב"ם** (דעות פרק ה' הל' ד') – "אע"פ שאשתו של אדם מותרת לו תמיד, ראוי לו לתלמיד חכם שינהיג עצמו בקדושה ולא יהא מצוי אצל אשתו כתרנגול אלא מלילי שבת ללילי שבת אם יש בו כח, וכשהוא מספר עמה לא יספר בתחלת הלילה כשהוא שבע ובטנו מלא, ולא בסוף הלילה כשהוא רעב, אלא באמצע הלילה כשיתעכל המזון שבמעיו".

1. **לחם משנה** (שם) – "י"ל דאפילו הדברים הנוהגים בכל שאר העם הנזכרים כאן כתבם גבי ת"ח מפני שהוא צריך להזהר בהם ביותר".

ב. **איזה מעלה קודם: חצות או שתהא ערה לגמרי (לאפוקי נים ולא נים).**

1. שתהא ערה לגמרי.

- (א) פלא יועץ (ערך זיווג ד"ה והנה) – "והנה הגדר הגדול לחשוב מחשבות טהורות, שתהא דעתו צלולה באותו פרק, ולא יהא מטומטם בשינה. כי אז לבו בל עמו, וחושב מחשבות זרות והרהורים רעים, כחולם חלום. וע"ז נאמר 'גם בלא דעת נפש לא טוב'. אע"כ אני אמרתי שבלילות הקצרות, וחושש שלא יהא נעור בלילה, או אם יעור יהא מטומטם בשינה. כל כי הא, זריזין מקדימין. ויותר טוב שיקיים מצותו בתחלת הלילה, ומאחר שכונתו רצויה לשמים גם מעשיו יהיו רצויים".
- (ב) בירור הלכה (עמ' רע"ד ד"ה וכל) – "וכל זה מדינא אבל לענין מעלות ודאי מעלה הוא שגם האשה לא תהיה נים ולא נים, ונראה דמעלה זו עדיפא ממעלת לאחר חצות הלילה".
- (ג) פסקי תשובות (הע' צ"ו, הע' קמ"ח).
- (ד) יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' הע' רס"ו ד"ה ובפלא).

ג. זמנים בכל השנה: קודם חצות.

1. שבת - עי' סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
 2. ר"ח - עי' סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
 3. עשרת ימי התשובה - עי' סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
 4. ליל ניטל - עי' סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
- ד. מראי מקומות – פסקי תשובות (הע' קמ"ח). יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' מ"ז).
1. מג"א (ס"ק כ') – "וכתוב ביש"ש בב"ק פ"ז סימן מ"ג ואין זה אלא לפרושי' או למי שלבו נוקפו שיהרהר באחרת עכ"ל, והמקובלים כתבו סודות נוראות דוקא אחר חצות ומ"מ יראה שלא יבא ח"ו לידי קרי ע"י כך".
 2. קיצור שו"ע (סי' ק"נ סעי' י') – "מי שנוח לו יש לו ליזהר שלא לשמש לא בתחלת הלילה ולא בסופה אלא באמצעיתה".
 3. ערה"ש (סעי' י"ג) – "וטוב שלא ישמש לא בתחלת הלילה ולא בסופה כדי שלא ישמע קול בני אדם ויתן דעתו באחרת אלא באמצע הלילה ואם א"א לו באמצע הלילה אין קפידא בזה".
 4. ארחות רבנו (ח"א עמ' צ"ט אות קל"ט) – "מש"כ בש"ע סי' ר"מ ס"ז לשמש באמצע הלילה אין הכוונה חצות אלא העיקר שלא ישמע קול בני"א כש"כ הטעם בשו"ע ולפי"ז אף בשעות הראשונות של הלילה אם לא שומע, וכן לרמב"ם שכתב בטעם אמצע הלילה משום שזה שעור שיתעכל המזון עי' להלן בש"ע סט"ו, ולפי"ז חצות לאו דוקא ובמיוחד שיש חשש להרהורים, וכן היכא שע"כ מעכבים שינה ולא צריך לחכות לחצות".
 5. אג"מ (רשומי אהרן ח"א אה"ע סי' כ"ה אות ג'), מסורת משה ח"א אה"ע אות ע') – "מה שנאמר בהלכה דלא ישמש בתחילת הלילה ולא בסוף הלילה אלא באמצע, בימינו אין צריך להקפיד בזה מאחר ויש לנו חדרים נפרדים ואין חשש".
 6. דרכי טהרה (עמ' ר"א) – "מי שקשה לאשתו להמתין עד אחרי חצות לילה, וכשמעירה אין היא מתרצית כ"כ בגלל עייפות וכד', אין לו להתעכב עד אחרי חצות או לבטל מצות עונה משום כך, אלא יבוא עליה לפני חצות, ולא יתחסד ויעירנה ויגרום צער ועגמת נפש לאשתו".

יט] כמו שכפאו שד - סעיף ח'.

- א. ויחשוב באשתו, רבות התאוה – רבינו יונה (ברכות דף ג. ד"ה כל, "ויקדש עצמו בשעת תשמיש ויחשוב באשתו כדי שיהיו בניו ראויים"), ס' חסידים (סי' שס"ב, "ואותו חסיד לא היה מנשק את בניו אלא כשהיה שמח לדבר מצוה ולבו שמח באהבת הקב"ה היה מנשקם בפיהם כדי שמחשבתו תכנס בלבם אמרו לו לפי דבריך תהרהר ביראת שמים בשעת ביאה שיהיו בניך צדיקים, אמר להם ברבות התאוה יהיו הבנים צדיקים לפי שהרהור התורה מבטלת התאוה").
1. מראי מקומות – רמב"ן (אגרת הקודש פרק ה'), סידור היעב"ץ (הנהגת ליל שבת, פרק ו' אות י' עמ' תר"ה).
 2. תורה לשמה (סי' ע"ב) – "שאלה איש שהוא צריך לשמש מטתו בהכרח כגון ליל טבילה וכאשר קם משנתו בחצי הלילה לשמש לא היה לו רצון לתאות תשמיש וכמעט שהוא קץ בו אם טוב לדבר עם אשתו אותה שעה דברי שחוק וכיוצא כדי לעורר רצון לתאותו ואז ישמש ברצון ורבוני תאוה או"ד אדרבה עדיף טפי למהר לשמש בעוד שאין לו רצון ורבוני תאוה כ"כ כדי שיהא משמש משום מצות עונה כאדם הפורע חובו. יורינו המורה לצדקה ושכמ"ה. תשובה אין טוב לשמש בלא רצון אלא אדרבה צריך שיהיה לו רצון ותאוה מצד עצמו דהכי איתא בגמרא דנדה דף י"ז ע"א דאי ס"ד משמשין מזכירין אותן לשבח אין הכי נמי דאגב דאיכא אונס שינה מגניא באפיה ופירש רש"י אונס שינה מתוך שהוא נאנס בשינה אינו מתאוה לה כ"כ ומשמש לקיום מצוה בעלמא או לרצותה ולבו קץ בה והוא מבני תשע מדות עכ"ל ע"ש נמצא דיותר טוב לעורר רצון ותאוה ולא יהיה קץ בתשמיש זה על כן מותר לו לדבר בשיחה ושחוק עמה כדי לעורר תאוה ורצון בלבו אם יודע שבזה תתעורר התאוה ויהיה לו רצון וכן איתא בגמרא דרב כהנא גני תותי פוריה דרב שמע דשחוק ושחוק ושמש וכונת רב ע"ה היתה בעבור לעורר התאוה שלו כדי שיהיה לו רצון לתשמיש ולא יהיה קץ בה ח"ו כי האדם אף על פי שצריך לכוין לעשות מצות ה' צריך שיהיה לו בזה תאוה ורצון בכל לבו".

ב. להרהר בתורה.

1. מותר.
- (א) ט"ז (או"ח סי' ג' ס"ק ה' שורה ז') – "ובשעת תשמיש מן המוכרח להזכיק מחשבתו בדברים קדושים עליונים כמ"ש בזה בר"ח שער הקדושה פ"ו בשם הרמב"ן".
- (ב) גר"ז (או"ח סי' ע"ג סעי' א') – "מותר להרהר בדברים שבקדושה בשעת תשמיש שהרהור אינו כדיבור לענין זה אע"פ שהוא כדיבור לענין להרהר במבואות המטונפות".

ג) קיצור שו"ע (סי' ק"נ סעי' ב') – "בשעת הזיווג יש לו להזהר בדברי תורה ובשאר דבר שבקדושה ואף על פי שאסור לקרות בפיו, הרהור מותר ומצוה, כי הרהור אינו כדבור לענין זה, אף על פי דבמבואות המטונפות אסור אפילו להרהר דבר שבקדושה, זהו משום דבעינן והיה מחניך קדוש, אבל היכא דהאיסור הוא משום ערוה מדכתיב ערות דבר, ודרשו רבותינו זכרונם לברכה דיבור אסור הרהור מותר".

ד) בה"ל (סי' ע"ג ד"ה ממתניהם) – "כתב בספר עבודת היום ... שכתב עוד ומטעם זה מותר להרהר בדברים שבקדושה בשעת תשיש שהרהור אינו כדיבור לענין זה אע"פ שהוא כדיבור לענין להרהר במבואות המטונפות עכ"ל בקיצור".

ה) כה"ח (ס"ק נ"ח).

ו) אהל אריה (סי' י"ט סעי' ה', סעי' ו').

ז) פסקי תשובות (הע' קע"ד).

ח) קונ' ופקדת נוד (סי' ו' סעי' ג').

ט) יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' י"ז).

2. מראי מקומות – בירור הלכה (קמא, עמ' רפ"ה ד"ה איכא).

ג. ערום.

1. מג"א (ס"ק כ"ב) – "היה מצריכה לחוגרו. צ"ע דבא"ע ס"ס ע"ו איתא האומר א"א אלא אני בבגדי והיא בבגדה יוציא ויתן כתוב' דבעי דוקא קירוב בשר ובס"ח סי' תק"ע איתא שחסידי א' היה משמש ערום מה"ט גם שלא ידבק זרע בבגד וי"ל דסינר שאני דאינו כ"כ מכוסה ועוד י"ל דבשניהם מרוצים הוי מדת צניעות והתו' בנדה דף י"ז כתבו בשם ויקרא רבה דהקב"ה שונא המשמש ערום".

2. יד אהרן (על הטור, בסוף) – "שאף בשעת תשיש היה מצריכה לחוגרו. נ"ב ועיין ובס' ראשית חכמה שהביא בשם ס' הזוהר שצריך דוקא שיהיו שניהם ערומים ולא יהיה חוצץ ביניהם שום דבר ומה שהביא המג"א משם התוס' נידה משם ויקרא רבה דאסו' לשמש מטתו ערום היינו ערום בלא כסות אבל אם מתכסים בטליתם יהיו שניהם ערומים כנ"ל".

3. חכ"א (כלל קכ"ח סעי' י"ב) – "אסור לשמש במקום מגולה שאין שם מחיצות וכן אסור לשמש אפילו בבית ערום אלא שיכסה ויהיה צנוע ואמרו חז"ל מעשה באחד שבעל תחת אילן והלקוהו".

4. ערה"ש (סעי' י"ד) – "ואף על גב דבאה"ע סי' ע"ו מבואר דא"א לכופה לשמש בבגדיה ע"ש אך הסינר אינו בגד ועוד דכשניהם מתרצים מותר בכל גווני והוה מדת צניעות [מג"א סקכ"ב]".

5. מ"ב (ס"ק ל"ו, שעה"צ ס"ק י"ח) – "כתבו התוספות [נדה י"ז] בשם המדרש דהקב"ה שונא המשמש ערום. ודוקא ערום ממש ומשום דיש לו לאדם להיות צנוע אבל אם מכסה עצמו מלמעלה ליכא שום חשש בדבר [יד אהרן, עיין שם שהביא מהמקבלים שאדרכה באופן זה עדיף טפ"ל]".

6. מראי מקומות.

א) באר משה (ח"ד סי' קכ"ב) – "אם שרי להבעל לרחוץ עם אשתו הוא והיא בבגדי מרחץ בסווימינג-פול שבביתם וללמדה לשוט ... השבתי בימי טהרתה הגם שאינו מדרכי הצניעות אבל איסור אין כאן".

באר משה (ח"ד סי' קכ"ג) – "נשאלתי מאחד אי שרי לו ולה בעת טהרתה לעמוד תחת קילוח (שויער) ביחד הוא והיא בלא בגדים. פלצות אחזתני ותרגז בטני. והתשובה ... שאסור אפילו בימי טהרתה".

7. כיסוי ראש.

א) הגר"ח"ק זצ"ל (אסיפת יצחק כ"ז טבת תשס"ט) – "שאלה: האם טוב ללבוש 'יארמולקא' בשעת תשיש. תשובה: כן".

ב) מראי מקומות – פסקי תשובות (אות כ"ד ד"ה וכמו"כ).

ד. מראי מקומות – יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' הע' רמ"ה).

כ) לא יספר עמה - סעיף ט'.

א. שיחה יתירה עם אשתו לצורך רצוי אם יש בזה איסור.

1. תורה לשמה (סי' ס"ח) – "שאלה מצינו לרז"ל בגמרא חגיגה דף ה' מגיד לאדם מה שיחו אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידין לאדם בשעת דינו הנה אם האדם שח עם אשתו שיחה יתירה וקלה קודם תשיש בשביל רצוי והתעוררות האהבה האם גם זה בכלל.

יוריני המורה לצדקה ושכמ"ה. תשובה הרי איתא בגמרא דברכות דף ס"ב ע"א רב כהנא על גנא תותיה פוריה דרב שמעיה דשח ושחק ועשה צרכיו א"ל דמי פומיה דאבא כדלא שריף תבשילא וכו' ופירש רש"י כאדם רעב כמו שלא שמשותך מעולם שאתה נוהג קלות ראש זה לתאותך ע"ש והנה ודאי רב היה עושה בשביל רצוי והתעוררות אהבה ובשביל זה שרי נמצא דד"ז אינו בכלל איסור ורק יזהר שלא להרבות יותר מדאי אלא כדי הצורך".

כא) כעס - סעיף י'.

כב) לשמש לאור הנר - סעיף י"א.

א. מקור.

1. כלה רבתי (פרק א' הל' כ"ב) – "המשמש מטתו לאור הנר, הויין ליה בנים נכפים".

2. פסחים (דף קיב:), האגודה (שם) – "והמשמש מטתו לאור הנר, הויין לו בנים נכפין".

3. אוצר המדרשים (אייזנשטיין, רבינו הקדוש עמ' תקי"א פרק ה' אות ד') – "ה' דברים העושה אותם דמו בראשו: המכבה את הנר בפיו, והיושב בצלו של נר, והעומד בפני הנר ערום, והנכפה משמש מטתו, והמשמש בפני הנר דהויין לו בנים נכפים".

4. כלבו (סי' קי"ח) – "**ארבעה דברים** העושה אותן דמו בראשו היושב בצלו של מת והעומד ערום לפני הנר והמכבה את הנר בפיו הרי זה נכפה והמשמש מטתו בפני הנר יוצאין ממנו בנים כעורים כפופים".
5. מנורת המאור (חופת אליהו רבה עמ' תנ"ו) – "**שלושה דברים** העושה אותן דמו בראשו. היושב בצלו של נר, והמכבה הנר בפיו, מפני שנכפה, והמשמש מטתו לפני הנר, מפני שהיין לו בנים נכפים".

ב. הסכנה לוודות קיימת לא רק במקרה שהאשה תתעבר מתשמיש זה, אלא אף אם האשה מעוברת כבר.

1. תורה לשמה (סי' ק"ד) – "רבינו האר"י זצ"ל ... דהיזק זה לאו דוקא בזיווג שנוצר ממנו ולד אלא גם אם שימש בתוך ימי העיבור יזיק".

תורה לשמה (סי' ק"ה) – "מדברי רבינו האר"י זצ"ל אשר בשער טעמי המצות בסוף פ' בראשית משמע שאין הזק של כפיה שייך רק בזיווג אשר ממנו תתעבר וגם בזווגים של ימי העיבור שכבר הולד הוא עודנו בתוך בטנה שכן כתב וז"ל וענין המשמש מטתו לאור הנר ארז"ל שבניו נכפים אינו בדיוק בזווג הא' אשר ממנו נוצר טיפת הולד אלא גם אם שימש מטתו לאור הנר בתוך ימי העיבור גם בזה הויין בניו נכפים וצריך להיזהר עכ"ל משמע להדיא דלא בא לרבות אלא ימי העיבור שעדיין הולד בתוך רחמה והתשמיש נוגע אליו ג"כ כמ"ש רז"ל בגמרא לכן המזיקין שולטים בו משא"כ בילדה וזקנה שאין כאן ולד וכן מינקת שאינה בת עיבור על מי שולטים ומזיקים בעת ההיא דאי אמרת גם בזה יש היזק הו"ל לרבינו למינקת ימי יניקה או קטנה וזקנה לרבותא על כן נראה דבאלו ליכא היזק דבניו נכפים ואין לו עונש כ"כ להתגלגל בעבור זה בבמה כאשר ראה רבינו האר"י ז"ל בחלום מיהו יש בילדה וזקנה או מינקת איסור בזה משום טעם הנזכר בגמרא דנדה דף י"ז הנז' גבי המשמש באור היום ומ"מ במינקת אם התינוק הוא על המטה שמשמש בה יש לחוש גם להיזק כפיה דהרוחין הרואין יהיו מתכפים בו ב"מ על כן יש לזהר בזה טפ"ל".

ג. אם מותר בזמן שמאפיל בטליתו.

1. מחמר – מחבר (סעי' י"א, "אסור לשמש לאור הנר אע"פ שמאפיל בטליתו"), חכ"א (כלל קכ"ח סעי' ט'), מחצית השקל (סי' שט"ו ס"ק ג', לישונו מובא לקמן), קיצור שו"ע (סי' ק"נ סעי' ג', "אסור לשמש לאור הנר אף על פי שמאפיל בטליתו"), חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' ק"י אות י"א), נזר ישראל (סי' ג' ס"ק ח'), ערה"ש (סעי' ט"ז, "אסור לשמש לאור הנר אע"פ שמאפיל בטליתו דאין זה דרך הצניעות"), תורה לשמה (סי' ק"ד), שעה"צ (ס"ק י"ט), דרכי טהרה (סוף עמ' ר"ד).

ד. מה נכלל בגדר של 'אור הנר'.

1. ארחות הבית (הדרכה והערות פרק ל"ב סעי' ג') – "אם החדר מואר קצת על ידי אור שבא מרשות הרבים, מאפילו בטליתו ודי בכך, אמנם אם מקור האור הוא בחדר, בזה צריך מחיצה עשרה טפחים, והמקובלים הוסיפו גם בזה שצריך דוקא שאין אור נראה להדיא".
2. הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"ב אות י"ח) – "האם מותר להשאיר בחדר מכשיר עם נורה אדומה שדולקת, שהנורה קטנה מאוד וכמעט אין אור ממנה ורק כשסוגרים התריס לגמרי מרגישים קצת אור שיוצא ממנה. תשובה: יותר טוב לכסות".
- הגר"ח זצ"ל (דולה ומשקה עמ' קמ"א) – "יש מכשירי חשמל שיש להם מנורה קטנה 'אדומה' לביקורת, (לדעת שהמכשיר פועל טוב). האם בזמן תשמיש המיטה צריך לכבותם, שאין עושים כמעט אור. תשובה: ראוי לכבות".
3. שבט הקהתי (ח"ה סי' מ"ח אות ב') – "ה"נ כשדולק התנור חימום של חשמל הגם שאינו מאיר הרבה אלא קצת מ"מ אסור, לשמש מטעם שימוש לאור הנר דאסור משום סכנה ג"כ".
4. יסוד הבית וקדושתו (פרק ח' הע' ע"ר) – "ועיין בא"א בוטשאטש בענין אור לבנה, ולפי"ד נורת ביקורת של מכשיר חשמלי או אור הנראה לפעמים מתנור חימום או מטלפון סלולרי, לא נאסר משום אור הנר, עי"ש. ואין חשש באור כוכבים, עיין במג"א. ראיתי בספר משכן ישראל עמוד ע"ט מהגריש"א שליט"א [זצ"ל], מעט אור שאין הפנים ניכרים על ידו (כגון תנור חימום), מותר".

ה. כלה: ביאה ראשונה.

1. מיקל.
- א) תורה לשמה (סי' ק"ד) – "ומ"מ בבעילה ראשונה של בתולה נראה דשרי בודאי משום הכרח דם בתוליה לנגד עיניו ואם ישמש במחשך יהיה לכו נוקפו אולי היתה בעולה ועשתה איזה עורמה להביא עדים מלוכלכים בדם עוף וכיוצא וקנחה בהם ותאמר אלו דם בתולים שלה ולכן כדי שלא יהיה לכו נוקפו בזה ובכיוצא בזה הותר לו לשמש לאור הנר כדי שיהיה הכל גלוי לנגד עיניו ויתברר אצלו כי בתולה היא ובזה תהיה חביבה בעיניו ויכרות ברית אהבה עמה ... מיהו כל זה בבעול בעילה ראשונה דבתולה אבל אלמנה וגרושה אפילו בבעילה ראשונה צריך לזהר משום אור הנר".

ו. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג טור ד') – "שאלה: בקיום מצות עונה בליל שבת האם עדיף חושך מוחלט (כמו תמיד), או אור מסוים קטן [שמותר עפ"י ההלכה], כדי שלא לבטל את ההלכה של הדלקת אור בכל חדר כדי שלא יכשל וכו'. תשובה: א"צ אור. [א.ה. כלומר שבלייל שבת בקיום המ"ע אין את ההלכה של אור מדין הדלק"נ שבת, וממילא א"צ לשייר שום אור]".
2. יש לדון אם יש כל הכללים של "העומד בפני הנר ערום" - עי' ערך סכנה, לשיטות ומראי מקומות.

כג. מחיצה.

- א. מחיצה גבוה עשרה לפני הנר: שרי – רמ"א (סעי' י"א, "אבל אם עושה מחיצה גבוה עשרה לפני הנר, אע"פ שהאור נראה דרך המחיצה, כגון שהפסיק בסדין, שרי"), חכ"א (כלל קכ"ח סעי' ט'), קיצור שו"ע (סי' ק"נ סעי' ג').

1. רק אם מאפיל בטליתו.

- (א) ט"ז (ס"ק ב') – "ונראה דאז מותר לשמש אם הוא מאפיל בטליתו דלא גרע מיום וכ"כ רש"ל בביאור סמ"ג".
- (ב) א"ר (ס"ק י"ט).
- (ג) מחצית השקל (סי' שט"ו ס"ק ג') – "דבלי מחיצה אפילו האפלת טלית לא מהני, ועל ידי המחיצה אלא שהאור נראה למעלה מהני האפלת טלית".
- (ד) קיצור שו"ע (סי' ק"נ סעי' ג').
- (ה) חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' ק"י אות י"א).
- (ו) נזר ישראל (סי' ג' ס"ק ח').
- (ז) ערה"ש (סעי' ט"ז) – "אבל אם עשה מחיצה גבוה עשרה טפחים לפני הנר אע"פ שהאור נראה דרך המחיצה כיון שיש הפסק בסדין שרי דאין זה אור ממש וכן אם האור נראה למעלה מהמחיצה כגון שאין המחיצה מגיע עד התקרה ג"כ מותר ומ"מ צריך להאפיל בטליתו שלא יסתכל בהערוה והמקובלים כתבו שלא יראה אור כלל ואפילו כשהיא מעוברת דבזה גורם נכפה להולד [מג"א סקכ"ד]".
- (ח) טהרת ישראל (סעי' ע').
- (ט) דרכי טהרה (סוף עמ' ר"ד).
2. חכ"א (כלל קכ"ח סעי' ט') – "אף על פי שאור הנר נראה דרך המחיצה שרי ומכל מקום צריך האפלת טלית ואפילו אין שם אלא קצת אור כגון שדולק הנר בתוך השפופרת שהנר מונח בתוכו אסור (או"ח סעיף י"א אה"ע סעיף ה') והמקובלים אוסרים אפילו על ידי מחיצה אלא אם כן שאין האור נראה לגמרי ואם הלבנה מאירה עליהם להדיא אסור אבל אם אינה מאירה עליהם אף על פי שמאירה לבית מותר ויאפיל בטליתו וכן אם הנר בחדר אחר ומאיר לחדר זה צריך האפלת טלית".
3. מ"ב (ס"ק מ"א, סי' שט"ו ס"ק י') – "וכ"ז דוקא כשמאפיל בטליתו אבל בלא"ה אסור דמאחר שהחדר מלא אור לא עדיף מביום ויש שמחמירין אפילו ע"י האפלת טלית כיון שמ"מ האור נראה באותו חדר".
- (א) בחדר אחר, עי' שעה"צ (ס"ק כ"ו), "ומשמע מינה שם, דאפילו לדעת המקבילים דמחמירין בשהאור נראה דרך המחיצה, כאן דהוא חדר אחר עדיף טפי, אכן לא ביאר החכמת אדם אם מותר אפילו כשהאור מאיר עליהם להדיא או דוקא כשאין אור הנר מאיר להדיא עליהם [ועיין בבית שמואל אבן העזר סימן כ"ה]. ובפרי מגדים משמע דמותר על ידי האפלת טלית בכל גווני, ועל כל פנים כשאין האור מאיר עליהם להדיא בודאי יש להקל על ידי האפלת טלית", קיצור שו"ע (סי' ק"נ סעי' ג'), "אם יש נר בחדר אחד ומאיר לחדר זה צריך האפלת טלית".

ב. מחיצות: השיעור.

1. היינו י' טפחים על ד' אמות.
- (א) מוצל מאש (ח"ב סי' מ"ו) – "ומצאתי משנה מפורשת ספ"ג מנגעים [משנה י"ב] על המצורע נכנס לבית הכנסת עושים לו מחיצה גבוהה עשרה טפחים על רוחב ד' אמות וכו' הרי שאם היה המצורע בבית הכנסת אפ"י גדול מאה אמה כל היושבים שם הם טמאים וכיון שעשו לו מחיצה של ד' אמות הוי הפסק וטעם הדבר פירש הר"ש ז"ל משום שהוא שיעור של תפילה ועוד דזהו שיעור מושב אדם יע"ש".
- (ב) כה"ח (ס"ק מ"ד) – "ורוחב המחיצה צ"ל ד' אמות. מוצל מאש ח"ב סי' מ"ה".
- (ג) פסקי תשובות (אות י"ז ד"ה ותהיה, הע' קי"ב) – "ותהיה המחיצה בגובה לכל הפחות עשרה טפחים ורוחב המחיצה ד' אמות. [כה"ח שם בשם שו"ת מוצל מאש ח"ב סי' מ"ה]".
- (ד) הגר"ש פעלדער שליט"א (דירשו א' אדר תשס"ז, סוף הקלטת).
2. מחיצה: היינו י' טפחים על ד' טפחים.
- (א) פמ"ג (סי' שט"ו א"א ס"ק ג') – "והנה היתר המחיצה שיהא רשות אחרת, יש לומר דצריך גבוה עשרה טפחים ורחב ארבעה טפחים על כל פנים כמו רשות היחיד כהאי גוונא, עיין סימן שמ"ה סעיף ב'".
- (ב) שבט הקהתי (ח"ד סי' ע"ט אות א') – "ולא זכיתי להבין ראיתו של המוצל מאש ... היוצא לנו דיש ד' שיטות בזה, שיטה א) דבעינן המחיצה שיהא גבוה י"ט ורחב ד"ט שיטה ב) שיהא המקום מוקף במחיצה גבוה י"ט ורחב ד"ט על ד"ט שיטה ג) שיהא גובה י"ט ורחב ד' אמות שיטה ד) שיהא המחיצה גובה י"ט ורחב כ"כ עד שא"א לראות הס"ת במקום שמשמש. ולהלכה נראה דרוב הפוסקים ס"ל שיהא המחיצה גובה י"ט ורחב ד"ט".
3. מראי מקומות – דעת קדושים (יו"ד סי' רפ"ב ס"ק ה').
- (א) פסקי תשובות (הע' קי"ב) – "ואם רוחב החדר פחות מד' אמות סגי שהמחיצה מקיר לקיר, ופשוט".

ג. נפסק המחיצה באמצע התשמיש.

1. מראי מקומות – שערים מצוינים בהלכה (סי' ק"נ קונ"א ס"ק ב'), חמד שלמה (סי' ס"ח אות ב'), שבט הקהתי (ח"ה סי' מ"ח אות ג').

ד. מחיצה שאינה מתנדנדת מחמת שעומדת במקום שאין שם רוח: האם יש דין של מחיצה.

1. עי' סי' שט"ו סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

[כד] לשמש ביום - מחבר (סעי' י"א, "אסור לשמש ביום, אלא אם כן הוא בית אפל").

א. הטעם.

1. נדה (דף טז: - דף יז.) – "א"ר יוחנן: אסור לאדם שישמש מטתו ביום. מאי קרא. שנאמר (איוב ג'): יאבד יום אולד בו והלילה אמר הורה גבר, לילה ניתן להריון, ויום לא ניתן להריון. ר"ל אמר מהכא: (משלי י"ט) בוזה דרכיו ימות ... אמר רב חסדא: אסור לו לאדם שישמש מטתו ביום, שנאמר (ויקרא י"ט) ואהבת לרעך כמוך. מאי משמע. אמר אביי: שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו. אמר רב הונא: ישראל קדושים הם ואין משמשין מטותיהן ביום".
- (א) יש מחלוקת ראשונים, אם הוא ג' טעמים [מלאך הריון, עזות פנים, ואהבת לרעך]. או רק ב' טעמים, ור"ל פי', "בוזה דרכיו. תשמיש כמו (משלי ל') דרך גבר בעלמה והמשמש ביום בא לידי בזיון שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו", כדאי ברש"י שם. ולכאורה הנ"מ, בית אפל ביום [בזמן שהיא מעוברת וכדו'].
2. מלאך הריון – גמרא (לשונו מובא לעיל).
3. עזות פנים – רמב"ם (אסו"ב פרק כ"א הל' י', "אסור לישראל לישמש מטתו ביום, שעזות פנים היא לו"), מחבר (אה"ע סי' כ"ה, "אסור לשמש מטתו ביום, שעזות פנים היא לו"), ערה"ש (אה"ע סי' כ"ה סעי' י"ג).
- (א) יש חולקים - ע"י הע' על הגמרא, לעיל.
4. ואהבת לרעך – גמרא (לשונו מובא לעיל).
5. סכנה: דמו בראשו – רבי (פרקא דרבינו הקודש בבא דששה סי' כ"א, "ששה דברים ארשב"י העושה אותן דמו בראשו האוכל שום יבש קלוף ובצל קלוף וביצה קלופה ושותה משקין מזוגין שעבר עליהן הלילה והלן בבית הקברות והנזקק למטתו ביום ואינו מאפל את עצמו והנוטל את צפרניו זו בזו וזורק לרשות הרבים").
6. אין זה צניעות – מ"ב (ס"ק מ"ד, "דאין זה דרך צניעות").
7. מראי מקומות.

(א) ערוך לנר (נדה דף טז: ד"ה ריש) – "לכאורה יש ג' נפקותות בין טעם דר"י לטעם דר"ל דלטעם דר"י דיום לא נתן להריון לא יאסר לשמש מטתו ביום אלא כבועל לשם הריון אבל במעוברת מניקה זקנה וקטנה יהי' מותר לשמש ביום אבל לטעם דר"ל שמא יראה בה דבר מגונה גם זה אסור ואפילו לפי מה שפירש המהרש"א דטעם דר"ל שמא תבזה בעיניו ויפרוש ממנה ויבטל מפרי' ורבי' וא"כ בזקנה לא שייך זה דבלא"ה אינה בת בנים מכ"מ במעוברת ומניקה וקטנה שבאות לפו"ר יש נפקותא ועוד יש נפקותא במשמש בבית אפל ובמאפיל בכסותו דלר' יוחנן גם זה אסור ולר"ל מותר דלא שייך בזה בזיון כדאמרין לקמן אליבי' דרב חסדא ועוד יש נפקותא במשמש בלילה לאור הנר דלטעם דר"י יהי' מותר שהרי עכ"פ לילה הוא ולטעם דר"ל אסור כנראה לקמן דפשיטא לגמרא דלא ישמש לאור הנר משום שמא תתגנה ...".

(ב) ערוך לנר (נדה דף יז. ד"ה שנאמר) – "שנאמר ואהבת לרעך כמוך. ק"ק למה לי' לר"ח קרא זה ולא יליף מהא דדרשי ר"י ור"ל לעיל וכן ק' אפכא למה לא יליף גם ר"י ור"ל מהכא וי"ל דר"ח דרש קרא דהלילה אמר למה שדרש ר"ל וקרא דבוזה דרכיו למה דדרש ר"י מני' ולכן לית לי' קרא רק מואהבת לרעך או י"ל לפי מה שכתבתי לעיל דבאינו משמש להריון מותר לר"י לשמש ביום ובזקנה ועקרה גם לר"ל לכן הוצרך ר"ח מואהבת לרעך כמוך דשייך גם בכל הני ומה דלא ניהא לר"י ור"ל טעם דר"ח י"ל דלטעם זה אם היא רוצה בכך ומוחלת על בזיונה יהי' מותר אבל לטעם אסור".

ב. יצרו מתגבר עליו, למאפיל בטליתו.

1. מיקל – חכ"א (כלל קכ"ה סעי' י', "ולצורך גדול שיצרו מתגבר עליו מותר ביום על ידי האפלת טלית"), שעה"צ (ס"ק כ"ה, "ומחכמת אדם משמע דכשיצרו מתגבר עליו ויכול לבא חס וחלילה לידי חטא, מותר על ידי האפלת טלית בכל אדם"), דרכי טהרה (עמ' ר"ד, "וכן שאר כל אדם שחוששים מלבוא חידי חטא, ואין הבית אפל, יכול להתכסות כת"ח ובלבד שיזהר מאוד כת"ח").

ג. תלמיד חכמים מאפיל בטליתו.

1. מיקל – רמ"א (סעי' י', "ותלמיד חכם כו מאפיל בטליתו ושרי").
- (א) רק לצורך גדול – רמב"ם (אסו"ב פרק כ"א הל' י', "ואם היה תלמיד חכם שאינו בא להמשך בכך הרי זה מאפיל בטליתו ומשמש, ואין נזקקין לדבר זה אלא מפני צורך גדול"), מ"מ (איס"ב פרק כ"א הל' י', "ומ"ש ואין נזקקין וכו' דבר פשוט הוא שאין לו לתלמיד חכם להקל על עצמו אלא מפני הצורך"), מג"א (ס"ק כ"ו, "מאפיל - ואין נזקקין לדבר זה אלא מפני צורך גדול (ב"ח הרמב"ם) פי' כשיצרו מתגבר עליו"), א"ר (ס"ק י"ז, "וכתב מג"א ואין להקל אלא לצורך גדול, פירוש כשיצרו מתגבר עליו"), שו"ת עולת שמואל (ח"א סי' ל"ט ד"ה עוד, "דאין נזקקין לדבר אלא לצורך גדול (והיינו שיצרו תוקפו)"), יעב"ץ (נדה דף טז:), ערה"ש (סעי' ט"ז, אה"ע סי' כ"ה סעי' י"ג, "ות"ח מאפיל בטליתו ומותר דהת"ח יזהר מלהסתכל בערוה ובגמרא מבואר הטעם דשמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו [נדה י"ז]. וכתב הרמב"ם שאין נזקקין לזה אלא מפני צורך גדול"), מ"ב (ס"ק מ"ה, "מ"מ אין להקל בדבר זה אלא לצורך גדול דהיינו כשיצרו מתגבר עליו"), דרכי טהרה (עמ' ר', עמ' ר"ד, "והיתר זה אינו אלא בשעת הדחק כגון שרואה שיצרו מתגבר עליו, או שרואה אשתו מתקשטת לפניו ורוצה שיתן דעתו עליה"), אהל אריה (סי' י"ט סעי' י'), שמירת הגוף והנפש (סי' קכ"ז סעי' כ"א).
- (ב) מגניא באפיה, מותר לכתחילה – מור וקציעה (ד"ה אסור, "והיכא דמגניא באפיה בלילה משובח הוא אי משמש מטתו ביום כמו שאמרו על בית מונבז בפרק כל היד [נדה י"ז, א']. והוא ת"ח היה ג"כ. ולכן מ"ש הר"מ שאין נזקקין לכך אלא לצורך גדול אינו נראה כן כי שם נראה שהיו של בית מונבז תמיד נוהגים כך").
2. עולת שמואל (ח"א סי' ל"ט ד"ה ואנכי) – "ומדהביאו הרמ"א ש"מ דאף בזה"ז שאין לנו דין ת"ח לכמה דברים מ"מ לענין זה דתלוי רק בצניעות וכמ"ש המחבר שם דעזות הוא לשמש לאור הנר וכו' ומי שהוא צנוע במעשיו יש לו דין ת"ח לענין זה".
3. דרכי טהרה (עמ' ר', עמ' ר"ד) – "הכיסוי צריך להיות מעל לראשם ומתחת לרגליהם, באופן שלא יראה מהם שום דבר, והמכסה צריך להיות אטום, שלא יראה האור בעדו".

ד. מה הגדר של 'מאפיל בטליתו'.

1. כה"ח (סוף ס"ק ע"א) – "והיינו **דצריך לכסות כל גופם ממעלה לראשם** ולתחת רגליהם באופן שלא יתראה מהם שום דבר וגם הטלית צ"ל עבה באופן שלא יתראה מתוכו שום ניצוץ של אורה".
2. מראי מקומות – יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' הע' רפ"ב ד"ה ענין).

ה. בית אפל.

1. מותר לכתחילה.
 - (א) **ראב"ד** (בעלי הנפש שער הפרישה סי' ב') – "וכן אמרו (שם) ישראל קדושים הם ואין משמשין מטותיהן ביום, ואם הוא בית אפל מותר, ואם הוא תלמיד חכם וצריך לאותו דבר, מאפיל בטליתו ומותר".
 - (ב) **ראב"ג** (סי' של"ג) – "אמר רב הונא ישראל קדושים הן ואין משמשין מיטותיהן ביום, ואמר רבא אם היה בית אפל מותר".
 - (ג) **מאירי** (שבת סוף דף פו., עירובין דף ק: ד"ה בשני, כתובות ריש דף נו.) – "מדרכי הקדושה והפרישות שלא יהא אדם משמש מטתו ביום ובבית אפל מותר".
 - (ד) **טור** (סעי' י"א, אה"ע סי' כ"ה סעי' ה') – "אסור לשמש ביום דאמרינן ישראל קדושים הם ואין משמשין מטותיהן ביום ולא לאור הנר ובבית אפל מותר".
 - (ה) **רבינו ירוחם** (נתיב כ"ג ח"א, קצ"ב-ג') – "אסור לשמש מטתו ביום ואם היה בית אפל מותר".
 - (ו) **רמ"א** (סעי' י"א) – "אסור לשמש ביום, אלא אם כן הוא בית אפל".
 - (ז) **מג"א** (ס"ק כ"ו) – "ובס"פ אע"פ משמע דבבית אפל מותר לכתחלה ע"ש".
 - (ח) **תורת השלמים** (סי' קפ"ד ס"ק ה').
 - (ט) **א"ר** (ס"ק י"ז) – "ובסוף פרק אעפ"י [כתובות סה ע"ב] משמע דבבית אפל מותר לכתחלה אפילו אינו תלמיד חכם".
 - (י) **עולת שמואל** (ח"א סי' ל"ט ד"ה עוד) – "דבית אפל מותר אפילו לכתחילה כמ"ש המ"א סי' ר"מ".
 - (יא) **באה"ט** (ס"ק כ"א) – "ובכתובות דף סה משמע דבבית אפל מותר לכתחילה".
 - (יב) **פמ"ג** (א"א ס"ק כ"ה) – "דבבית אפל מותר ביום לכתחילה".
 - (יג) **פת"ת** (יו"ד סי' קפ"ד ס"ק ו', סי' קצ"ב ס"ק ד') – "ע"י בתשו' אבן שהם סי' ט"ז דחתן שרוצה לבעול בעילת מצוה ביום חופתו קודם הלילה באור היום אחר החופה אסור אף בבית אפל אף דשאר כל אדם מותר בבית אפל כמ"ש בא"ח סי' ר"מ מ"מ להחתן אסור ע"ש הרבה טעמים לזה".
 - (יד) **חכ"א** (כלל קכ"ח סעי' ט') – "וכן אסור לשמש ביום ואפילו על ידי האפלת טלית אלא אם כן הוא בבית אפל".
 - (טו) **קיצור שו"ע** (סי' קנ"ט סעי' ג') – "אסור לשמש ביום אלא בבית אפל".
 - (טז) **חופת חתנים** (הל' צניעות, עמ' קי"א סוף אות י"א) – "וכן אסור לשמש ביום אלא בבית אפל".
 - (יז) **זבחי צדק** (סי' קפ"ד ס"ק ד').
 - (יח) **ערה"ש** (סעי' ט"ז) – "וכן אסור לשמש ביום אלא בבית אפל".
 - (יט) **תורה לשמה** (סי' ע') – "וכתב במג"א בהא דמאפיל דברי הב"ח בשם הרמב"ם ז"ל דאין נזקקין לדבר זה אלא מפני צורך גדול פ"י כשיצרו מתגבר עליו ובסוף פרק אע"פ משמע דבבית אפל מותר לכתחילה עכ"ל והיינו כי מ"ש בכתובות דף ס"ה וממ"ש שם דף ג"ו משמע דבית אפל לכתחילה שרי ועיין בטור א"ח סי' ע' בדין חתן הכונס את הבתולה פטור בין ביום בין בלילה ד' ימים וד' לילות אם לא עשה מעשה וכתב בשם הר' מנוח ז"ל דמדברי הרמב"ם ז"ל משמע דפטור גם בימים אבל אפשר דלא מפרט ליה אלא בלילות אבל לא בימים דישאל קדושים כדאיתא בשבת דף פ"ו ומסח דעתיה מינה ואין כאן טירדא והכי מסתברא ע"כ וכתב על זה מרן בב"י ורבינו כתב כדמשמע מדברי הרמב"ם ז"ל וכ"כ בהגהות מיימוניות בשם התוס' ע"ש הרי מוכרח אתה לומר לדעת הרמב"ם ז"ל ודעמיה דס"ל בבית אפל לכתחילה שרי וכן לת"ח אם מאפיל בטליתו שרי נמי לכתחילה ולהכי קא פסיק ותני בכל אדם הן בעל מעשים הן ת"ח דפטור מק"ש גם בימים ולא אמרינן מסח דעתיה מינה".
 - (כ) **בדה"ש** (סי' קצ"ט סעי' ג' ב' ד"ה חפיפה, עמ' צ"ט) – "דאשה הגרה בבית אפל מאי איכא למימר דבזה מותר כל אדם לשמש ביום כדאמר בגמ' ובשו"ע שם ...".
 - (כא) **סוגה בשושנים** (סי' ב' סעי' ג', ס"ק ח').
2. רק לצורך.
 - (א) **רישב"א** (כתובות דף סה: ד"ה הא) – "הא אמר רבא אם היה בבית אפל מותר. איכא למידק נהי דמותר לעת הצורך למה מחייבו רשב"ג בכך, וי"ל דמירי בטיילין או בפועלין שעונתן שתיים בשבוע ...".
 - (ב) **מ"מ** (איס"ב פרק כ"א הל' י') – "אמר רבא אם היה בית אפל מותר ולא הזכירו רבינו כדי להרחיק מהרגל תשמיש".
 - (ג) **אג"מ** (אה"ע ח"א סי' ק"ב) – "שכתבתי דבבית אפל נמי אין נזקקין אלא לצורך גדול יש לכאורה להקשות מכתובות דף ס"ה שהקשה לר' אשי דאמר אוכלת היינו תשמיש מרשב"ג דאמר אוכלת בלילי שבת ושבת הא אין משמשין ביום ותיירץ דהאמר רבא דבבית אפל מותר ואיך שייך לומר דין שהוא רק כשאירע צורך גדול שמחוייב לבעול בשבת אף ביום בבית אפל הא לצורך גדול פשוט וברור שלא רק בשבת מחוייב אלא אף בכל יום ומ"ש שבת דנקט. וא"כ משמע לכאורה שבבית אפל מותר אף בלא צורך. וצריך לומר דאיירי שאירע אונס שלא היה יכול לקיים מצות עונה בליל שבת שזה ג"כ נחשב צורך גדול לקיים ביום כשיש בית אפל ואין לחייבה למחול. ויהיה פירוש אוכלת בלילי שבת ושבת שהוא"ו הוא במקום תיבת או היינו שאוכלת או בלילי שבת או בשבת אם לא אכלה בלילה".
 - (ד) **הגריש"א** זצ"ל (משכן ישראל עמ' ס') – "שדוקא לצורך".
 - (ה) **משנה הלכות** (חי"א סי' ק"צ) – "בדבר שנשאל מאחד מבעלי תשובה יקר ערך אשר נשא בעלת תשובה ונתעברה ומחמת חולי העיבור שמתגבר עליה בלילה א"א לה לקיים המצוה בלילה ושאל הבעל אם אפשר להתיר להם בבוקר שאז היא מרגשת יותר

טוב וגם אם לא יתירו חושש שלא יבא ח"ו לידי הו"ל. ולפענ"ד נראה לפ"מ שאמרו ז"ל נדה ט"ז ושבת פ"ו וכתובות ס"ח דאסור לשמש ביום ובבית אפל מותר ות"ח מאפיל בטליתו ועיין א"ח סי' ר"מ והגם שבסתם אין לנו להתיר דברים אלו ומיהו כה"ג שא"א באופן אחר ואיכא מצוה נמי כמבואר בפסחים (ע"ב ע"ב) דבמעוברת נמי איכא מצוה לפוקדה דקאמר אשתו נמי קעביד מצוה ומשני באשתו מעוברת ופריך והא איכא שמחת עונה ומשני שלא בשעת עונתה ע"ש ועיין א"ח סי' ר"מ וכיון שא"א לארך לו הזמן כה"ג יש להתיר עכ"פ עד שתבריא שיאפיל בטליתו או בבית אפל אם יש לו".

ו) שבה"ל (ח"ט סי' קע"ו אות ט) – שאלה: "חתן שלא בעל בעילת מצוה בליל החופה ובלילה הבא צריך לפרוש משום עונה הסמוכה לווסת האם שרי בבית אפל. (תשובה): לפי מה שנתבאר באו"ח סי' ר"מ סי"א דלמעשה הותר רק באופן שחושש שיצרו מתגבר עליו, א"כ אם החתן חושש ליצרו ויתכן דבהרבה חתנים כרגיל יש חשש זה דיש לצדד להקל".

ז) ארחות טהרה (פרק ט' סעי' י"ג, הע' כ"ו) – "שלכתחילה אין נוהגין להורות כן רק בשעת הדחק".

3. אסור.

א) חת"ס (נדה דף יז.) – "ואם היה בית אפל מותר. הרמב"ם השמיט זה. נ"ל דס"ל דלר' יוחנן דס"ל יום לא ניתן להריון. אסור לשמש בבית אפל מדינא. ורבא דמתיר ע"כ ס"ל כר"ל לעיל דליכא אלא משום בוז דרכיו וכיון שהוא בית אפל שריא. ובס"פ אף ע"פ קאמר רב אשי מאי אוכלת תשמיש ולרשב"ג אוכלת גם ביום שבת דבבית אפל שרי ע"ש. א"כ משמע לרב אשי דסתם משנה שם פליג אדרשב"ג וס"ל דאסור לשמש ביום והלכה כתנא דמתני' וכו' יוחנן הנ"ל. ולכן פסק הרמב"ם כרב אשי דס"פ אע"פ הנ"ל וק"ל".

4. מראי מקומות – טהרת ישראל (סעי' ע"ד), נטעי גבריאל (נדה פרק ו' סעי' י', סעי' י"א), שמירת הגוף והנפש (סי' קכ"ז הע' כ"ח), משמרת הטהרה (פרק ט"ו סעי' י"ד).

א) ברכי יוסף (ס"ק י"ז) – "כתב הרב מגן אברהם (ס"ק כה) דבכתובות דף ס"ה ע"ב משמע דמותר לכתחלה, עכ"ד. ובשיטה מקובצת כתב שם משם הריטב"א וז"ל, איכא למידק נהי דמותר לעת הצורך, למה מחייבו רשב"ג בכך. וי"ל דמיירי בטיילין או בפועלין שעונתן שתיים בשבת, וסבר רשב"ג דאף דקבלה עליה להשרות על ידי שלישי, וכו' אין לו למעט בעונתה כל מה שאפשר, ונותן לה שתי עונות לתשמיש ליל שבת ושבת, עכ"ל. ולפי זה אין כל כך ראייה מסוגיא הנז'. גם למ"ש שם בשם רבני צרפת דרב אשי דאמר (שם) אוכלת, תשמיש, מיירי בת"ח. אין ראייה דשרי לכתחילה אלא לת"ח בבית אפל. ולדידהו הא דמשני בבית אפל אף דת"ח מאפיל בטליתו אף בבית שאינו אפל, י"ל דהיא דמאפיל לצורך גדול, כמ"ש הרמב"ם פכ"א דאיסורי ביאה (ה"י). ובית אפל מותר לכתחילה לת"ח. וליכא למיגמר לדידהו אלא לת"ח. ובכתובות דף נ"ו ע"א משמע דלכתחילה שרי, ע"ש".

1. עונה אחרי עלות השחר.

1. מראי מקומות – אור יצחק (ח"ב או"ח סי' צ"ג), נטעי גבריאל (נדה פרק ו' סעי' י').

א) תורה לשמה (סי' ס"ז) – "וא"כ השתא לפ"ז מאחר דחשיב לילה בצד זה לענין לעשות דברים התלויים ביום לכתחילה וכן לענין תענית ג"כ לא איבד תעניתו הא ודאי שאם ישמש באותה שעה אין זה בכלל משמש מטתו ביום ואף על גב דודאי לילה עדיף מהאי זמן שאינו לילה גמור עכ"ז מאחר שזה נאנס בשינה ולא הקיץ בודאי לילה נראה דעדיף טפי לשמש בשעה זו שהוא בקדושת שבת ולא יפרע חובו בליל מוצאי שבת שהוא חול".

ב) אג"מ (רשומי אהרן ח"א אה"ע סי' כ"ה אות ב') – "מה שנאמר בהלכה דאין לשמש מיטתו ביום אלא בלילה, הנה עד נץ החמה נחשב כלילה לענין תשמיש המטה".

ז. שלא לשמש ביום, הנהגה או איסור [ומן התורה].

1. עולת שמואל (ח"א סוף סי' ל"ט) – "ואין משמשין מטותיהן ביום וכו' אי רק מנהג הגון בעלמא הוא וליכא איסורא, או נימא דהוי מדרבנן כמו ישראל קדושין הן ונוהגין איסור בחלבו של גיד, או דהוי מה"ת כיון דהש"ס פריך לה אשעת מתן תורה".

ח. מראי מקומות – אור יצחק (ח"ב או"ח סי' צ"ה אות א').

כה] שעת רעבון - סעיף י"ב.

תענית (דף יא.) – "אמר ריש לקיש: אסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון, שנאמר (בראשית פרק מ"א) וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב. תנא: חסוכי בנים משמשין מטותיהן בשני רעבון".

א. איסור או חומרא.

1. חומרא, 'אסור' לאו דוקא.

א) תוס' (תענית ריש דף יא.) – "ואם תאמר הרי יוכבד נולדה בין החומות ואותו עת רעב היה וע"כ שימשו מטותיהן בשני רעבון ויש לומר דלכ"ע לא הוי אסור אלא למי שרוצה לנהוג עצמו בחסידות ויוסף לא שימש אבל שאר בני אדם שימשו".

ב) הו"ד בתורה לשמה (סי' שפ"ג, לשונו מובא לקמן).

1) עוד תירוצים – ר"ן (תענית דף ב: ד"ה אסור, "ואע"ג דאמרינן בפרק יש נוחלין (דף קא א) גבי יוכבד שהורתה בדרך ולידתה בין החומות ואכתי היה רעב דכתיב כי זה שנתים וגו' ועוד חמש שנים היינו טעמא משום דאיסור תשמיש בשני רעבון אינו אלא משום שישראל שרויין בצער ויורדי מצרים יודעין היו בעצמן שהן שבעים ויוסף נמי יודעין היו בו שהוא שרוי בריוח אבל יוסף היה סבור שהן שרויין בצער ולפיכך לא שמש", ב"י (סי' תקע"ד ס"ק ד'), ישועות יעקב (ס"ק ב', ס"ק ה'), בית אוצר (מערכת א' כלל קפ"ט ד"ה וע"ע).

2. איסור.

א) א"ר (ס"ק כ') – "נוטה שיירי כנסת הגדולה להקל אפילו בשנת רעבון, והביא ראייה ממ"ש תוספות בתענית דף י"א [ע"א ד"ה אסור] דלכו"ע לא אסור בשנת רעבון אלא למי שנוהג עצמו בחסידות ע"כ. ולכאורה לא שייך לשון איסור במילי דחסידות ועיין [סימן ד' א"ר ס"ק י"א]. אלא נראה דפירוש תוספות שכתבו שאינו אלא מדת חסידות הוא על אינשי כיוסף וכו' שהיה חשוך בנים שלא היה לו בת, דקי"ל באבן העזר בסימן א' [סעיף ה] דלא קיים פריה ורביה, אבל לשאר אינשי איסור גמור הוא, וכן משמע מב"ח [סעיף ו], וכן מצאתי להדיא בחידושי אגדות שם [ד"ה בשני] ובב"ח סוף סימן תקע"ד. וא"ל דא"כ תקשי למ"ד דאם היו לו שני זכרים קיים פריה ורביה, די"ל דלדידיה הכל ממדת חסידות הוא, אבל לדידן דקי"ל דלא קיים פריה ורביה איסור גמור הוא. עוד י"ל דקודם מתן תורה היה רק מדות חסידות. עוד י"ל כמ"ש הר"ן [שם ב ע"ב ד"ה ההולך] דלשבתים לא היה רעב, ובשביל יוסף שהיה יחיד לא היה צריכין לפרוש. ומ"מ נ"ל שלא לנהוג מדת חסידות לחשוכי בנים, וכ"כ ט"ז [סימן תקע"ד סק"ב]. והא שכתבו תוספות הכי ביוסף, נ"ל דשאני אותו רעב שהיה לו זמן קצוב משא"כ בסתם רעב. וכה"ג כתב בגור אריה פרשת מקץ [בראשית מא, ג].

ב) ברכי יוסף (סי' תק"ס ס"ק ז') – "אסור לאדם שימלא פיו שחוק וכו'. איסור זה וכיוצא, לישן ביום, ולשמש בשני רעבון, אין עליו מלקות ולא נידוי, אלא קורין אותו עובר על תקנת חכמים. תשובת הגאונים, הביאה רבינו ירוחם נתיב י"ו ח"ג ומרן בבדק הבית י"ד סי' קנ"ז. ועיין בריח שדה בשו"ת סי' י"ב".

ג) בית אוצר (מערכת א' כלל קפ"ט ד"ה וע"ע).

ד) פשוט הפוסקים.

3. עי' או"ח סי' תק"ס, לשיטות ומראי מקומות איזה זמן אמרינן שאסור' הוי לאו דוקא.

ב. הלכות.

1. ולחשוכי בנים מותר – מחבר (סעי' י"ב, "אסור לשמש מטתו בשני רעבון, אלא לחשוכי בנים"), חכ"א (כלל קכ"ח סעי' י"ד, "אסור לשמש מטתו בשני רעבון או שאר צרות אלא אם כן מי שהם חשוכי בנים"), קיצור שו"ע (סי' קנ"ג סעי' י"ב, "ולחשוכי בנים מותר בכל עונה").

א) פי', מותר לפר"ו – א"ר (ס"ק כ'), סי' תקע"ד ס"ק ח', "פירש הט"ז [סק"ב] דוקא שחשוך לגמרי שהולך ערירי. אבל מי שלא קיים פריה ורביה אסור. ותימא עליו שהרי בהדיא פירש"י [תענית] דף י"א [ע"א ד"ה חסוכי] דאם לא קיים פריה ורביה מותר. וזה לשון ספר צדה לדרך מאמר ה' [כלל א פ"ו] אסור לשמש מטתו אם קיים מצות פריה ורביה עכ"ל. מבואר דאם לא קיים מותר אף שיש לו שני בנים אם אין לו בת, וכן מבואר ברמב"ם [פ"ג] מהל' תענית [הי"ח]. וכ"מ בר"ן [ב ע"ב]. גם סותר דברי עצמו, שכתב בספר דברי דוד פ' מקץ [בראשית שם] זה לשונו, האי איסור תשמיש לאו לגמרי הוא, אלא תשמיש שהוא לתענוג בעלמא אסור, אבל לקיום המין או דיצרו תקיף עליו ויש חשש השחתת זרע אין איסור, ודבר זה בכלל חשוכי בנים הוא, אלא דמילתא דפסיקא נקט עכ"ל". ישועות יעקב (ס"ק ב'), מ"ב (ס"ק מ"ז, "ר"ל שלא קיים עדיין פריה ורביה ולכן אפילו יש לו בנים אם אין לו עדיין בת מותר"), ערה"ש (סעי' י"ז, "אם הוא חשוכי בנים ולא קיים עדיין פריה ורביה מותר"), טהרת ישראל (סעי' ע"ו), כה"ח (ס"ק פ"ג), דרכי טהרה (סוף עמ' רי"ג).

ב) פי', דאין לו בנים לגמרי – ט"ז (סי' תקע"ד ס"ק ב', "נ"ל דלאו בקיום פ"ו תליא מלתא דהא אמרו לישנא דחשוכי בנים דמשמע דאין לו בנים לגמרי דאל"כ הל"ל ומי שלא קיים פ"ו מותר אלא ודאי דלא התירו אלא למי שחשוך לגמרי שהולך ערירי וזה צער גדול"), חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קי"א סוף אות י"ב).

ג) מראי מקומות – עולת שמואל (ח"א סי' ל"ב ד"ה עתה, "והדבר צ"ע").

1) מ"ב (סי' תקע"ד ס"ק י"ב) – "ואם יש לו בנים מחללי שבת וכוונתו רק כדי שיוליד בנים כשרים מסתברא דדינו כחשוכי בנים".
2) מותר בליל טבילה – מחבר (סי' תקע"ד סעי' ד', "ואסור לשמש בו מטתו, חוץ מליל טבילה"), א"ר (ס"ק כ'), חלקת מחוקק (אה"ע סי' ע"ו ס"ק ד'), ב"ש (אה"ע סי' ע"ו ס"ק ו'), קיצור שו"ע (סי' קנ"ג סעי' י"ב, "אסור לשמש מטתו כי אם בליל טבילה"), חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קי"א סוף אות י"ב), מ"ב (ס"ק מ"ח, עי' סי' תקע"ד ס"ק י"א).

א) חולק – מג"א (סי' תקע"ד ס"ק ה', "אבל להתיר בליל טבילה אין לו שורש וענף וכ"מ בכל הפוסקים שלא כתבו היתר זה").

ב) מראי מקומות – כה"ח (ס"ק פ"ב), דרכי טהרה (ריש עמ' רי"ד).

3) מותר אם יש חשש ז"ל – מ"ב (ס"ק מ"ו, "ואם יצרו מתגבר עליו ויש חשש שיבוא לידי השחתת זרע כתב א"ר בשם ספר דברי דוד בסימן תקע"ד להקל וכ"כ בספר בית מאיר לאה"ע"), טהרת ישראל (סעי' ע"ו), כה"ח (ס"ק פ"ג), דרכי טהרה (סוף עמ' רי"ג, "שחושש להוצאת זרע לבטלה, או שחושש להרהור באשה אחרת - מותר לשמש, ובלבד שלא יכוון לתענוג אלא לאותו דבר הצריך לו").

ג. שאר צרות.

1. מראי מקומות.

א) רמ"א (סעי' י"ב) – "והוא הדין בשאר צרות, שהם כרעבון".

ב) א"ר (ס"ק כ') – "בשל"ה [שם ע"ג] נראה שהבין דאף בשאר צרות, וכן בספר בית שמואל סימן כ"ה [סק"ו] הבין כן דברי רמ"א [כאן], אבל בשיירי כנסת הגדולה [הגהות טור אות ד] כתב ומפרש דדוקא צרות דומיא דרעב כגון על הירקון ועל השדפון והמזונות, אבל בשאר צרות כגון דבר וחרב בר מינן וכיוצא בו מותר".

ד. תשמיש בשעת מלחמה.

1. מותר.

א) ציץ אליעזר (חי"ג סי' כ"א) – "בימי מלחמת יום הכפורים שנת תשל"ד שהיו ימי צרה לישוב, ונפלו כמה אלפים מישראל על שדה הקרב, ובמספר כזה נפצעו. נשאלתי מכמה תלמידי חכמים אם חל על זמן כזה, לא תקפ"ץ, הדין של איסור תשמיש, כי הרמ"א באו"ח סי' ר"מ סעי' י"ב הרי פוסק דלא רק על שני רעבון ישנו הדין הזה, כי אם: ה"ה בשאר צרות שהם כרעבון. ואם חלה, באיזה אופן מותר מיהת, כי ישנו בזה חילוקי דעות ... מכל הלין שנתבאר נלע"ד דאין לאסור תשמיש בימי מלחמה, ומסתבר שאין בזה גם משום מידת חסידות, ובפרט אצל אנשים צעירים ואפילו כשכבר קיימו פו"ר ואפילו שלא בליל טבילה, ואין להאריך יותר".

2. מחמיר.

א) הגר"ד כהן זצ"ל (אעלה בתמר מתורת רבנימראכש עמ' קע"ב) – "שמעתי בשם הח' הדו"מ כמוהרי"ח [כמוהר"ר יוסף חרוש] זלה"ה בשנת וראית"ם [תרנ"ז] שהוא אמר משם הח' כמהר"ר אברהם אזולאי זלה"ה ... גם כן אמרו רז"ל (תענית יא א) אסור לשמש מטתו בשנת רעבון, ולא דוקא בשנת רעבון גם כן בשעת מלחמה אסור".

ב) דרכי טהרה (עמ' רי"ג) – "אין לאדם לשמש מיטתו בזמן שהציבור שרוי בצער, מלחמה, רעב, וכדומה".

3. בזמן מלחמת העולם – לבושי מרדכי (מהדורא רביעאי סי' ר"ד אות א'), מאור ישראל (תענית דף יא. סוף הג"ה), משכן ישראל (עמ' פ').

4. בשעת מלחמת המפרץ (gulf war).

א) בירור הלכה (תנינא או"ח סי' תקע"ד, עמ' רע"ח) – "ובחודש שבט תשנ"א שוב נתעוררה השאלה בארץ ישראל עם התחלת מלחמת אומות העולם עם בבל, ואאמו"ר הגה"צ שליט"א ועוד גדולים הורו להיתר, ויש מי שאמר [בתחילת המלחמה] שבני תורה ראוי להם לפרוש. וכעת בתחילת חודש אדר מתברר יותר ויותר שהד' יתברך שומר עמו בארץ ישראל שלא יהיה המצב בגדר 'צרה' ונוטה להיתר גמור".

ב) שבט הקהתי (ח"ד סי' פ') – "ונראה לענ"ד כיון דאין ממש מלחמה בא"י אלא שהאויב מאיים לעשות מלחמה וזה כמה שנים שהאויבים מאיימים עלינו ר"ל והקב"ה מצילינו מידם ומה שנופל בכל לילה טילים כיון דאנו רואים בחסדי השי"ת דאין אבידות בנפש או פצועים קשים אלא מעט מזעיר ר"ל, מסתברא דמותר לשמש דאטו דבכל יום יש ר"ל אבידות בנפש ופצועים קשים הרבה יותר מהטילים מתאונות דרכים בעו"ה האם אסור לשמש כנלענ"ד".

5. המלחמה שהיה בארץ ישראל בתקופה אחרונה [מלחמה עם לבנון (Lebanon)], מותר.

א) הגר"ח ק"ק זצ"ל (אסיפת יצחק י"ג אלול תשס"ו) – "שאלה: בס' ר"מ המחבר כתב 'שאסור לשמש מטתו בשני רעבון', וברמ"א מוסיף 'וה"ה בשאר צרות שהם כרעבון', האם נכלל בדינו של הרמ"א, המלחמה שהיה בארץ בתקופה אחרונה. תשובה: מסתבר שלא".

ב) הגר"א בבבצל שליט"א (אסיפת יצחק י"ח אלול תשס"ו) – "שאלה: בס' ר"מ המחבר כתב 'שאסור לשמש מטתו בשני רעבון', וברמ"א מוסיף 'וה"ה בשאר צרות שהם כרעבון', האם נכלל בדינו של הרמ"א, המלחמה שהיה בארץ בתקופה אחרונה. תשובה: לא".

ג) שבט הקהתי (אסיפת יצחק י"א אלול תשס"ו) – "שאלה: בס' ר"מ המחבר כתב 'שאסור לשמש מטתו בשני רעבון', וברמ"א מוסיף 'וה"ה בשאר צרות שהם כרעבון', האם נכלל בדינו של הרמ"א, המלחמה שהיה בארץ בתקופה אחרונה. תשובה: בת' קרן לדוד התיר וע' בא"א לבוטשאש דג"כ מתיר".

6. מראי מקומות – פסקי תשובות (סי' תקע"ד), בירור הלכה (קמא או"ח סי' תקע"ד עמ' שכ"ה, תנינא או"ח סי' תקע"ד עמ' רע"ז).

ה. צרה הנוגעת רק לממון.

1. מותר.

א) ארחות חיים (ס"ק י"ד).

ב) טהרת ישראל (סעי' ע"ז) – "צרה הנוגעת רק לממון ולא נפשות כלל שבזה לא שייך שום מדות חסידות למנוע א"ע".

ג) פסקי תשובות (סוף סי' תקע"ד).

כו אכסנאי - סעיף י"ג.

מחבר (סעי' י"ג) – "אכסנאי אסור לשמש; ואם יחדו לו ולאשתו בית, מותר ובלבד שלא יישן בטליתו של בעה"ב".

א. הלכות.

1. שערים מצויינים בהלכה (סי' ק"נ ס"ק י') – "ומדברי הערוך השלחן (רמ סי"ז) שכתב דעל זה לא נתן לו הבעה"ב, - משמע מזה דהלן במלון ומשלם עבור זה מותר".

2. יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' הע' רע"ז) – "לכאורה אם יכסו סדיניו במגבת של עצמם וכדומה, או כאשר הזוג לנים אצל הורים וביזם לכנסם וכו', ולא יראה הבעה"ב קרי עליו, וכ"ש בבית מלון דזמנינו, יש צד להקל ויעשו שאלת חכם".

ב. מראי מקומות – מעדני אשר (ברכות סי' ק"ס).

1. הגר"ח ק"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"ב אות י"ז) – "כששוהים בבית שבחדרים ממול שומעים כל דבר האם כדאי בכה"ג ליטול ידיהן ג"פ אחר מצות עונה, דהאנשים ממול (והם ג"כ זוג) יבינו מזה מיד ... תשובה: א"צ לחוש".

2. יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' הע' רע"ו ד"ה מה) – "מה שמורגש ע"י אחרים בגלל כיבוי האור או נעילת הדלת, הזזת המיטות, נטילת ידיים וכדומה, אין בזה איסור כיון שאין המעשה עצמו מורגש".

כז] כח גברא - סעיף ט"ו.
ברכות (דף נז:) – "תשמיש המטה, הא מכחש כחיש".

א. ולא שבע.

ב. ולא רעב.

ג. ולא מעומד.

1. מראי מקומות – שערים מצויינים בהלכה (סי' ק"ג ס"ק י"א).

א) שלמת חיים (סי' רל"ד, דפו"ח אה"ע סי' קי"ב) – "במש"כ בספר דרך פקודיך (מצוה א' אות יא) דהיכא דאי אפשר וצריך לקיים העונה או שלא להוציא ז"ל שפיר דמי לשמש מעומד, וראיתו מפ"ד דסנהדרין (ריש דף ל"ח) גבי שאלתיאל שלא היה יכול לקיים שם באופן אחר, עכ"ל. וצ"ע דמגיטין (ע' ע"א) משמע דאיכא חשש סכנתא ועכ"פ חולי, והתם כנראה דכבר היה בחזקת סכנה בבית האסורים והיה רוצה עכ"פ להעמיד זרע. גם הגאונים המפורסמים הגרע"א (סי' ע"א וע"ב), חת"ס (סי' קע"ב), שו"מ (ח"א סי' ז'), בינ"א, חמד"ש (סי' מ"ו), תורת חסד וכו', שקלו וטרו הרבה מאוד בענין אשה המסתכנת בלידתה, דיש שאסרוה, והמתירין טרחו הרבה ולא הזכירו כלל ענין לשמש מעומד דגמירי דאינה מתעברת, דהוי באמת תמיה רבתא לדברי ה"ד דרך פקודיך הנ"ל. וב'יהודה יעלה' למנינא נקט שש אופנים, ולא זכר זה. תשובה: שם בגיטין מבואר כמו אכל מעומד ושתה מעומד דעכ"פ **אנו רואים שאין כאן סכנה**, ה"ה אם נצרך לזה שלא יבוא לידי עבירה מותר, אבל אין זה תקנה לעשות כן כסדר".

2. סמיכה - ל"מ.

ד. ולא מיושב.

ה. ולא בבית המרחץ.

1. הגר"ח קצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג טור ג') – "שאלה: כ' השו"ע לא יבעול מעומד ולא מיושב ולא בבית המרחץ, מהו הקמ"ל שלא יבעול בבית המרחץ יותר משאר מקומות, ונ"מ שישן שם רק עם אשתו לחוד והמקום נעול. תשובה: גנאי".

ו. ולא ביום שנכנס למרחץ: קשה ערב שבת.

1. י"ל, רק מצד רפואה ולא מצד הדין.

א) מג"א (ס"ק כ"ט) – "ונ"ל דהרמב"ם קאמר מדרך הרפואה ובגמרא אמרינן מצד הדין אם יכול לפייס עד שתמחול ש"ד דהא כתב ולא ביום שנכנס למרחץ וידוע דמצוה לרחוץ בכל ע"ש ועונת ת"ח הוא ויש לדחוק ולחלק והאמת יורה דרכו דמצד רפואה הוא".

2. י"ל, רק שצריך לרחוץ גופו אבל מי יימר דצריך להיות במרחץ.

א) סידור היעב"ץ (הנהגת ערב שבת, עמ' תקכ"ה אות כ') – "רחיצה בחמין ערב שבת ... ורוחץ פניו וידי ורגליו (אבל לבית המרחץ לא יכנס בערב שבת. משום דקשה לתשמיש באותו יום".

ב) שמירת הגוף והנפש (סי' קכ"ז הע' ז') – "רק שצריך לרחוץ גופו אבל מי יימר דצריך להיות במרחץ".

3. י"ל, אין הלילה שלפניו או שלאחריו בכלל.

א) ת"ת (ויקרא פרק ט"ו אות קכ"ג) – "שהרי קי"ל דאין לבעול ביום יציאה לדרך [רמב"ם פי"ד ה"ד מדעות] אלא בלילה שלפניו, ובכה"ג צ"ל דשרי, שאין איסור זה נוהג בכל המלע"ע. וראיה לזה, שהרי קי"ל שאין לבעול ביום שנכנסין למרחץ (גיטין ע' ב') וקי"ל דמצוה לכנס למרחץ בכל ע"ש, וקי"ל עונת ת"ח מליל שבת לליל שבת (כתובות ס"ב ב'), אלא ודאי דבענין איסור זה אין הלילה שלפניו או שלאחריו בכלל".

ז. מראי מקומות – תורת חיים (ב"מ דף קז. ד"ה שלא, לשונו מובא לעיל), הו"ד בא"ר (ס"ק כ"ג).

1. הגר"ח קצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג טור ג') – "שאלה: כ' המ"ב (סי' ר"מ סט"ו) ותדע דהא קאמר נמי ולא ביום שנכנס למרחץ, וידוע דמצוה לרחוץ בכל ע"ש, ועונת ת"ח משבת לשבת, אע"כ דכל זה רק מצד רפואה הוא, עכ"ל. ומשמע דמן הדין שרי לכתחילה. ויל"ע הלא בכל רפואה יש שאלה של 'ונשמרתם', והאם למעשה ראוי בשביל זה שלא ליכנס למרחץ ערש"ק. תשובה: המ"ב התיר".

הגר"ח קצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג טור ג') – "שאלה: אך יל"ד האם מרחצאות שלנו נחשבים כבית המרחץ שלהם (ויל"ד מסתימת המ"ב בזה). תשובה: כן".

ח. ולא ביום הקזה.

1. עי' לקמן.

ט. ולא ביום יציאה לדרך.

1. עי' לעיל, גבי יוצא לדרך.

2. הזמן, י"ב מיל – תשובה מאהבה (ח"ג סי' ל"ד), "ומה ששאלתני כמה שיעור הדרך מה שמבואר בש"ע א"ח סימן ר"מ סעיף ט"ו והוא מהרמב"ם פרק ד' מהל' דעות לא יבעול לא ביום יציאה לדרך או ביאה מן הדרך לא לפניו ולא לאחריהם עכ"ל והקשית לשאול א"כ אותן העניים ההולכים יום יום בבקר לסחור בכפרים והם שבים עדי ערב או עד צהרים מה דינם אהובי תלמידי חפשתי על ספרן של צדיקי' יגעתי ולא מצאתי בהם דבר מפורש ובהשקפה הראשונה רציתי לומר דדינו כמו בתפלת הדרך והוא שיעור פרסה

שמנה אלפים אמה כמבואר בש"ע שם סי' ק"ד סעיף ז' ובברכת הודאת יחיד אשר ג"כ שיעור פרסה כמבואר שם בש"ע סי' רי"ט סעיף ז' אמנם אחרי רואי שהרמב"ם ספ"ד מה"ל תפלה ובפרק י' מהל' ברכות לא הזכיר שיעור פרסה הדרנא בי דהא בדהרמב"ם קיימינן ונראה דשיעור זה כשיעור שבת שנים עשר מיל מדאורייתא), ארחות חיים (ס"ק ט"ו), בירור הלכה (עמ' ר"ע ד"ה שיעור, "שיעור יוצא לדרך ובא מן הדרך לגבי המבואר להלן בסעיף ט"ו שראוי להמנע מזה"מ מצד הרפואה הוא י"ב מיל מחוץ לתחום העיר [שו"ת תשובה מאהבה הובא בכרם שלמה ותו"ח וא"ח כאן ופתחי תשובה ליור"ד שם]), שמירת הגוף והנפש (סי' קכ"ז סוף הע' ז').

י. ולא ביום ביאה מן הדרך.

1. עי' לעיל, גבי באה מן הדרך.

יא. שבת (דף קכט:), גיטין (דף ע.). – "דאמר מר: חמישה דברים קרובין למיתה יותר מן החיים, ואלו הן: אכל ועמד, שתה ועמד, ישן ועמד, הקיז דם ועמד, שימש מטתו ועמד".

1. ה"ה – חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קי"ח).

כת) המקיז דם ומשמש מטתו.

א. נדה (דף יז.), גיטין (דף ע.). – "אמר ר"ש בן יוחי: ה' דברים הן שהעושה אותן מתחייב בנפשו ודמו בראשו ... והמקיז דם ומשמש מטתו ... דאמר מר: מקיז דם ומשמש מטתו הויין לו בנים ויתקין, הקיזו שניהם ושמשו הויין לו בנים בעלי ראתן. אמר רב: ולא אמרן אלא דלא טעים מידי, אבל טעים מידי לית לן בה".

1. מעשה תורה (ברייתא של רבי, אות ה'), הו"ד בכל בו (סי' קי"ח ד"ה חמשה) – "חמשה דברים העושה אותן דמו בראשו ... והמקיז דם ומשמש מטתו".

2. של"ה (שער האותיות קדושת אכילה אות ס"ד) – "חמישה דברים ... והמקיז דם ומשמש מטתו".

ב. בזה"ז.

1. מיקל – זבחי צדק (ס"ק ס', ס"ק ס"א, "דהקזה דזה"ז אינם בקיאיין להוציא כל דמן ובזמן הש"ס היו בקיאיין להוציא כל דמן ואין נשאר אלא רביעית שהנפש תלויה בו ועל כן בזה"ז אין לחוש ... גם מ"ש מקיז דם ומשמש מטתו כבר כתבנו בסמוך אות ס' דהקזה שעושיין בזמנינו שנייא מזמן התלמוד ולית לן בה").

2. מחמיר (שלא מחלק בזה"ז) – מנורת המאור (אות שט"ז, "חמשה דברים ... והמקיז דם ומשמש מטתו"), ערה"ש (סעי' כ"ב, "המקיז דם ומשמש מטתו קודם שטעם דבר מה בפיו [נדה י"ז א"], כה"ח (ס"ק צ"ב).

ג. כמה זמן.

1. באותו יום – מחבר (סעי' ט"ו, "לא יבעול ... ולא ביום הקזה").

2. יום עד יומים – סידור היעב"ץ (הנהגת ליל שבת, פרק ז' אות ב' עמ' תר"ו, "ולא תכף ההקזה (עיין גטין דף ע.) עד שיעבור יום או יומים").

3. מראי מקומות – טהרת ישראל (או"ח סי' ר"מ סעי' פ"ד, "היינו סמוך לפני המרחץ ולאחר המרחץ אבל בלילה הקודם או בלילה שלאחריו לא סמוך מותר וכן הדין ביום הקזה").

ד. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' קכ"ז הע' ו').

1. מ"ב (סי' ר"מ ס"ק נ"ג) – "ולא ביום הקזה. מי שחלה ונתרפא יזהר מלשמש עד שיתחזק גופו כי יכאיבהו ויחליאהו ולא ידע כי בנפשו הוא [א"ר בשם צ"ל]".

2. רבבות אפרים (ח"ח סי' ק"ה אות ה') – "בדין איסור תשמיש ביום הקזת דם, מה הגדרת הקזת דם האם עושה ספירת דם שהיא לקיחת דם מועט נמי אסור, ומה הדין בנחתך בשרו וזה דם האם חשיב כהקזה. תשובה: זה לא נחשב כהקזת דם".

3. יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' הע' ר"צ ד"ה וכשתרם) – "וכשתרם דם יש דין הקזה, אבל כשלקחו ממנו מעט דם לבדיקות יל"ע מה דינו, ועכ"פ בגמ' בגיטין ע' ע"א התירו כשטעם מידי, ויש לצרפו בענינינו (ויל"ע מדוע השמיט השו"ע גמ' זו)".

כט) אל ישמש מטתו כשיוצא מבית הכסא קבוע.

א. הלכה.

1. אל ישמש – מסכת כלה (פרק א' הל' י"א, כלה רבתי פרק א' הל' י"ז, "בא מבית הכסא וישמש הויין לו בנים נכפין, מפני ששר של בית הכסא נלוה עמו. עד מתי ישהה וישמש, עד שיעור [חצי] מיל"), גמרא (גיטין דף ע., לשונו מובא לקמן), רי"ף (שבועות דף ב., לשונו מובא לקמן), ס' המנהיג (דין היולדת עמ' תקנ"ה, לשונו מובא לקמן), מנורת המאור (פרק י' נישואי אשה עמ' פ"ב, לשונו מובא לקמן), ס' הרוקח (סי' שי"ז, לשונו מובא לקמן), כנה"ג (הג' הטור ס"ק ב'), מג"א (ס"ק כ"ט, "היוצא מב"ה קבוע שיש לו שם מקום ומושב אל ישמש מטתו סדה"י בשם הוזהר"), סידור היעב"ץ (הנהגת ליל שבת, פרק ז' חוליא ב' אות ה' עמ' תר"ז), א"ר (ס"ק א', לשונו מובא לקמן), ברכי יוסף (ס"ק י"ב, לשונו מובא לקמן), באר היטב (ס"ק כ"ד), חכ"א (כלל קכ"ח סעי' ט"ז), קיצור שו"ע (סי' ק"נ סעי' ט"ו, לשונו מובא לקמן), מ"ב (ס"ק נ"ד, לשונו מובא לקמן), ערה"ש (סעי' י"ח, אה"ע סי' כ"ה סעי' ח', לשונו מובא לקמן), טהרת ישראל (סעי' כ'), דרכי טהרה (סוף עמ' רי"א, לשונו מובא לקמן), אהל אריה (סי' י"ט סעי' ט'), שמירת הגוף והנפש (סי' קכ"ז סעי' ה').

ב. זמן.

1. חצי מיל.

- (א) מסכת כלה (פרק א' הל' י"א) – "היוצא מבית הכסא ושימש, הויין לו בנים נכפין, מפני ששר של בית הכסא נילוה עמו. עד כמה ישהא וישמש, שיעור מהלך חצי מיל".
- (ב) גמרא (גיטין דף ע.) – "תנו רבנן: הבא מבית הכסא, אל ישמש מטתו עד שישהא שיעור חצי מיל, מפני ששד בית הכסא מלוה עמו, ואם שימש הויין לו בנים נכפין".
- (ג) רי"ף (שבועות דף ב.) – "דתנו רבנן הבא מבית הכסא אל ישמש מטתו עד שישהא שיעור חצי מיל מפני ששד של בית הכסא מלוהו ואם שמש הויין לו בנים נכפין".
- (ד) מחזור ויטרי (סי' תקכ"ח) – "היוצא מבית הכסא ושימש הויין ליה בנים נכפין. מפני ששד של בית הכסא נלוה עמו. כמה ישהא וישמש. עד שיעור חצי מיל".
- (ה) ס' האשכול (ח"א סי' כ"ז) – "היוצא מבית הכסא לא ישמש עד ימתין חצי מיל".
- (ו) ס' המנהיג (דין היולדת עמ' תקנ"ה) – "והבא מבית הכסא אל ישמש מטתו עד שישהא שיעור חצי מיל, מפני ששד שלבית הכסא מלווייהו והויין לו בנים נכפין ושלום".
- (ז) מנורת המאור (פרק י' נישואי אשה עמ' פ"ב) – "ואסור לישמש מטתו בשעה שיוצא מבית הכסא, דתניא היוצא מבית הכסא ושימש, הויין לו בנים נכפין, מפני ששר הממונה על בית הכסא נלוה עמו. וכמה ישהא וישמש, מהלך חצי מיל".
- (ח) סמ"ק (מצוה רפ"ה) – "ולא ישמש בבואו מבית הכסא עד שישהא שיעור חצי מיל".
- (ט) ס' הרוקח (סי' שי"ז) – "בא מבית הכסא לא ישמש עד שישהא מהלך חצי מיל".
- (י) אורחות חיים (הל' כתובות סי' ז') – "ולא ישמש בבואו מבית הכסא עד שישהא שיעור חצי מיל".
- (יא) סידור היעב"ץ (הנהגת ליל שבת, פרק ז' חוליא ב' אות ה' עמ' תר"ז) – "עד ששהא כדי הילוך חצי מיל".
- (יב) ברכי יוסף (ס"ק י"ב) – "כתב הרב כנה"ג איתא בזהר שיזהר אדם כשיוצא מבית הכסא שלא ישמש כל אותה שעה וכו' עיין שם. ולא זכר שר מאי דאמרו בגיטין דף ע' ת"ר הבא מבית הכסא אל ישמש עד שישהא שיעור חצי מיל ששד בה"כ מלוה עמו, וכו' והביאה הרי"ף ר"פ שני דשבועות".
- (יג) חכ"א (כלל קכ"ח סעי' ט"ז) – "היוצא מבית הכסא קבוע אל ישמש עד שימתין שיעור חצי מיל (גיטין דף ע')".
- (יד) מ"ב (ס"ק נ"ד) – "היוצא מבהכ"ס קבוע [דהיינו שיש שם מקום מושב לאפוקי בהכ"ס עראי] אל ישמש מטתו עד שישהא שיעור חצי מיל לפחות מפני ששד של בהכ"ס מתדבק בו [גיטין דף ע'] וכ"כ גם בסדה"ש בשם הזוהר אלא דהוא כתב שלא ישמש מטתו כל אותה שעה ועיין ביד אפרים דגם כונת הזוהר לאו דוקא שעה ממש אלא ר"ל זמן מה ע"ש".
- (טו) טהרת ישראל (סעי' כ') – "וכיצא מבית הכסא קבוע שיש לו מקום ומושב דוקא לא ישמש עד שעה ועכ"פ לא פחות מי"ב מינוט".
- (טז) באר משה (ח"ה סי' א') – "בין איש ובין אשה היוצא מבית הכסא ימתין כחצי מיל מלהשמש".
- (יז) דרכי טהרה (סוף עמ' רי"א) – "הבא מבית הכסא אל ישמש מיטתו עד שישהא שיעור הילוך חצי מיל (כ-9 דקות) מפני ששד בית הכסא מלוה עמו".
- (יח) ארחות הבית (פרק ל"ב סעי' ה') - לשונו מובא לקמן.
- (יט) בירור הלכה (סוף עמ' רפ"ג) – "והנה באמת ליתא לפנינו בזוהר בשום מקום ... וכבר פסקו כן הרבה אחרונים שאין צריך לחכות אלא חצי מיל ...".
- (כ) אהל אריה (סי' י"ט סעי' ט').
- (כא) שמירת הגוף והנפש (סי' קכ"ז סעי' ה').
- (כב) פסקי תשובות (אות כ"ח) – "למעשה נקטו רבים מגדולי הדורות שאין לחשוש יותר משיעור חצי מיל".
- (כג) יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' נ"ד).

2. מיל.

- (א) מסכת כלה רבתי (פרק א' הל' י"ז) – "בא מבית הכסא ושימש הויין לו בנים נכפין, מפני ששר של בית הכסא נלוה עמו. עד מתי ישהא וישמש, עד שיעור מיל".
- (ב) דברי יציב (או"ח סי' ק"ד) – "ובאמת שבמס' כלה רבתי פ"א בברייתא, בא מבית הכסא וכו' עד מתי ישהא עד שיעור מיל. וא"כ הוי כפלוגתא בש"ס דילן, וידוע שבכה"ג הזוה"ק מכריע, ועיין בח"צ סימן ל"ו ועיין בשערי תשובה סימן כ"ה סקי"א, והאריכו בזה טובא, ולזה הביא המג"א מהזוה"ק להכריע כהברייתא דמס' כלה דבעי עכ"פ שיעור מיל, וזה נקרא עכ"פ חדא שעה, אבל פחות ממיל לא נקרא שעה כלל. וכיון שבעמק ברכה נקט כמו חצי שעה, עכ"פ נראה דיש להחמיר עד שיעור מיל".
3. שעה.
- (א) כנה"ג (הג' הטור ס"ק ב').
- (ב) סדר היום (כוונת נטילת ידיים) – "ואיתא בזוהר שיזהר האדם כשיוצא מבית הכסא שלא ישמש מטתו כל אותה שעה משום דמדבק בו שד דבית הכסא ופוגם אותו זיווג. נראה שהטעם הוא משום רוח הטומאה וזה הטעם בבית הכסא קבוע שיש לו שם מקום ומושב אבל מקום אחר דרך עראי לא".
- (ג) א"ר (ס"ק א') – "גם יזהר האדם כשיוצא מבית הכסא שלא ישמש מטתו כל אותה שעה, וכתב בסדר היום [כוונת נט"י ד"ה ואיתא] ונ"ל דווקא בבית הכסא קבוע שיש לו מקום ומושב, אבל במקום אחר דרך ארעי לא".
- (ד) באר היטב (ס"ק כ"ד).
- (ה) קיצור שו"ע (סי' ק"נ סעי' ט"ז) – "כשיוצא מבית הכסא קבוע לא ישמש עד לאחר שעה".
- (ו) חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קי"ד ד"ה להזהר במ"ש).

(ז) ערה"ש (סעי' י"ח) – "והיוצא מבית הכסא אל ישמש מטתו שעה אחת".

1) **אמנם** עי' ערה"ש (אה"ע סי' כ"ה סעי' י"ג), לשונו מובא לעיל.

2) עי' מ"ב (לעיל), לאו דוקא שעה ממש.

4. מראי מקומות – יד אפרים (על המג"א ס"ק כ"ט).

א) יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' הע' רצ"א ד"ה ופשוט) – "ופשוט שיכולים להמשיך בפיוסים מיד, אלא ימתינו 9 דקות עד שיעשו המעשה ממש, ובד"כ א"א בפחות מזה".

ג. שיעור חצי מיל.

1. ט' דקות.

א) דרכי טהרה (סוף עמ' רי"א) - לשונו מובא לעיל.

ב) הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג טור ג') – "שאלה: איך נוקטים בשיעור חצי מיל האם כשיטה שהוא ט' דקות, או נכון להחמיר י"ב דקות (לחוש למ"ד דשיעור מיל כ"ד דקות). תשובה: ט' דקות".

ג) יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' נ"ד).

ד) הליכות תינוקות וקטנים (פרק ה' סעי' ח').

2. ט' עד י"ב דקות.

א) בירור הלכה (קמא, עמ' רפ"ד) – "שיעור חצי מיל הוא ט' רגעים, ונכון להחמיר עד י"ב רגעים".

3. י' דקות.

א) ערה"ש (אה"ע סי' כ"ה סעי' ח') – "והבא מבית הכסא אל ישמש מטתו עד שישהא שיעור חצי מיל וזהו ערך ששית שעה ואם שימש הויין ליה בנים נכפין".

4. י"ב דקות.

א) טהרת ישראל (סעי' כ') - לשונו מובא לעיל.

ב) ארחות הבית (פרק ל"ב סעי' ה') – "היוצא מבית הכסא אל ישמש מיטתו עד שישהה כ-12 דקות". עי' הדרכה והערות שם, "בסידור רב שבתי הביא דעת הקדוש האריז"ל שלאחר שנכנס לבית הכסא לא ישמש מיטתו שעה שלימה, ולפעמים זה הגורם שאשתו עקרה ע"ש. אבל הפוסקים פירשו, וכן הביא במ"ב סימן ר"מ ס"ק נ"ד, שגם כוונת הזוהר שכתב שלא ישמש מיטתו כל אותה שעה, לאו דוקא שעה ממש אלא ר"ל זמן מה ע"ש, והיינו שיעור מהלך חצי מיל דהוא 9 או 12 דקות ולא יותר. ומצאתי בספר 'דרכי חיים ושלום' (שמ"ו) שמחמיר כרב שבתי להמתין שעה דוקא, ואפילו רק נכנס לבית הכסא או שנפנה שלא בבית הכסא ע"ש. ונראה שבהטיל מים לבד ולא נכנס לבית הכסא אין להחמיר יותר משיעור חצי מיל (שהוא 9 או 12 דקות וכנ"ל), ואדרבה ראוי להפנות קודם תשמיש ולא לעצור עצמו, שזה פוגם מאד וכמבואר בסידור רב שבתי שם".

5. מראי מקומות – חשוני חמד (חמדת חיים עמ' קי"ט אות קל"ח, לשונו מובא לקמן), פסקי תשובות (אות כ"ח ד"ה ושיעור).

א) אהל אריה (סי' י"ט הע' י"ז) – "יש אומרים חצי מיל הוא ט' מינוטין ואחרים סברי הוא י"א מינוטין".

ד. בית הכסא שלנו.

1. מיקל – אור יצחק (ח"א יו"ד סוף סי' ל"א), "להמתין אחר בית הכסא לתשמיש ... אין צורך להמתין, דבתי כסאות שלנו אינם כמו בתי כסאות שלהם [לענין רוח רעה וכדומה]".

2. מראי מקומות – פסקי תשובות (הע' רט"ו), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' הע' רצ"א ד"ה ויל"ע).

א) דברי יציב (או"ח סי' ק"ד אות ה') – "שיש לצדד ג"כ שביהכ"ס שלנו הוי כמו בתי כסאי דפרסאי [ברכות כ"ו ע"א], שיש להם ברזי מים לשטוף ולנקות המקום תיכף ומיד, וכבר דברו מזה כמה אחרונים לכמה ענינים. ובני"ד יש להעיר ביתר שאת שהמג"א נקט, קבוע שיש לו שם מקום ומושב, ונראה שנמשך אחר בעל עמק הברכה הנ"ל, שבסדר הלילה כתב, היוצא מביה"כ קבוע שיש לו מקום ומושב, ונראה להזדיא שבא ללמד דלענין זה הקפידא דייקא כשיש קביעות טובא, דהיינו שיש לה שם מקום ומושב, שהוכפל מקום ומושב לאפוקי בכה"ג שאין זה קביעות גמור. או רק משום שיש שם זוהמא הרבה שמונח שמה הטינוף והזוהמא, וזה עיקר החשש מהשד של ביהכ"ס שבמקום הזוהמא, ולכן הקפידו התנאים והאמוראים הק' הרבה, כענין ת"ח שצריכין שמירה [ברכות נ"ד ע"ב, ועיי"ש דף ס"ב ע"א], ואולי בביהכ"ס דידן וכנ"ל לא שייך ח"ו אפי' לת"ח וחשיבי טובא להיות צריכין שמירה".

ה. נשים.

1. מחמיר: אין לחלק.

א) רע"א (יומא דף עז:): – "תוס' ד"ה משום שיבתא וכו' בן ד' וה' שנים וחונקתו. בערוך איתא מבן ב' חדשים עד ז' שנים והרוח רעה אוחזת התינוק בצוארו במפרקת בגידים שאחורי הצואר ומייבשת אותם ומתנוונה והולך עד שימות וממה היא בשעה שאמו באה מבית הכסא או מנהר ומינקת לבנה לאלתר".

ב) בצל החכמה (ח"ג סוף סי' י"א) – "ואני הערותי מאז בזה מדברי הערוך מובא בגליון הש"ס להגרעק"א (יומא ע"ז ב) שכ', והרוח רעה אוחזת התינוק וכו' וממה היא, בשעה שאמו באה מבית הכסא או מנהר ומינקת לבנה לאלתר עכ"ל. מבואר כי החלב שהי' בדדי' בהיותה בביהכ"ס מזיק להתינוק מפני רוח רעה ששורה עליו".

1) הגר"ח"ק זצ"ל (דעת נוטה ח"א הנהגת בית הכסא הע' רי"ב) – "שי"ל שכל דברי הערוך נאמרו דוקא בנכנסה לשם ע"מ ליפנות

ולא בנידו"ד שנכנסה לשם רק כדי להניק".

ג) באר משה (ח"ה סי' א') – "בין איש ובין אשה היוצא מבית הכסא ימתין כחצי מיל מלהשמש".

(ד) הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג טור ג') – "שאלה: כ' המ"ב (שם ס"ק נ"ד) היוצא מבית הכסא קבוע אל ישימש מיטתו עד שישהה שיעור חצי מיל לפחות, עכ"ל. האם יש לדייק לשון הפוסקים שדוקא איש לא ישימש אם יצא מבית הכסא, אבל אשה שיצאה מביה"כ לית לן בה, או שדין זה קאי בין על האיש ובין על האשה (ואיש דנקטו לשון כבוד). תשובה: אין נפקא מיניה".

2. להניק בבית הכסא.

(א) פסקי בושם (פרק מ"ז סעי' ז', אור ישראל גליון נ"ו עמ' ל"א אות י"ג) – "אשה לא תניק בבית הכסא".
 (ב) הגר"ח זצ"ל (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ב אות ל"ה) – "שאלה: האם ראוי ומותר לאשה להניק את בנה בבית הכסא, [כגון שאין לה מקום אחר משום צניעות וכדו'], או לא. תשובה: אין איסור אבל אם אפשר טוב למנוע".
 הגר"ח זצ"ל (דעת נוטה ח"א הנהגת בית הכסא תשובה רי"ז) – "האם מותר לאשה להניק את בנה בביה"כ"ס. תשובה: מדינא אין איסור אך לכתחלה טוב שלא להניק שם כיון שיש שם רוח רע על האוכל אבל בשעת הדחק יש להתיר שאין לזה מקור".

(ג) אבני ישפה (גם אני אודך סי' ד') – "לא ראיתי טעם לאסור לאשה להניק את התינוק שלה בבית הכסא".
 (ד) ודרשת וחקרת (ח"ד או"ח סי' מ"ג אות ז') – "בבאר היטב ... איכא ד' צדדים להקל, א' שהוא קטן ביותר שלא הגיע לחינוך, ב' האוכל אינו נכנס באויר ביה"כ"ס, שהוא יוצא מאמו ונכנס מיד לפיו, ג' ביה"כ"ס שלנו אינו כביה"כ"ס שלהם, ד' גדול הצניעות, ואקצר ... ולכן לענ"ד בשעת הדחק, ולצורך צניעות, כשהכל נקי מצואה, ומכוסה בכיסוי האסלה, ואין שם ריח רע, מותר להניק תינוק שם, ועדיף מלהניקו במקום הרואים".

3. מראי מקומות.

(א) חשוני חמד (חמדת חיים עמ' קי"ט אות קל"ח) – "אמר רבנו בדברי הגרעק"א (יומא עז, ב) בשם הערוך שיש רוח רעה (הנקראת שיבתא) שמזיקה לתינוקות מבן ב' חדשים עד ז' שנים, והיא באה ממה שבשעה שאמו באה מבית הכסא או מנהר, מינקת לבנה לאלתר. ואמר רבנו דכ"ז היה אמור בזמנם שבית הכסא היה מלוכלך, אבל בזמננו שבתו הכסאות נקיים, והם כעין בתי כסאות דפרסאי, יש פחות חשש, וע"כ אם הילד בוכה ורוצה לינוק לינוק יכולה להניקו [ואמר רבנו שמנהג העולם להמתין תשע דק', אינו ברור שזה חשיב לאלתר, וטפי מסתבר שהמכוון הוא שמניקה ללא נטילת ידיים, ואם נוטלת ידיים שפיר דמי]".

1. מראי מקומות.

1. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג טור ג') – "שאלה: בדין הנ"ל האם הוא גם בנכנס רק להסך רגליו. תשובה: כן".
 הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג טור ג') – "שאלה: ומה יהיה הדין בנכנס לבית הכסא קבוע ולא עשה צרכיו כלל, רק נטל משם חפץ, האם ג"כ נדבק בו שד של בית הכסא, וצ"ע למעשה. תשובה: יש להחמיר".
 הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג טור ג') – "שאלה: עוד שאלתי לכת"ר האם הנכנס לבית הכסא ולא עשה צרכיו האם צריך להמתין חצי מיל, וזכיתי למענה 'שיש להחמיר', ועדיין יש להסתפק האם יש להחמיר גם בבית הכסא הנמצא בחדר אמבטיה ויש שם כיור וארון ומניח שם כליו וחפציו. תשובה: אולי".

ל] להניק אחר תשמיש.

א. הלכה.

1. לא תניק אחר תשמיש, [שני מילין].

(א) זוהר (פר' ויקרא דף יט.) – "מאן דינקא לרביא לא תזדווג לבר נש, אלא בשעתא דרביא נאים ולבתר לא תניק ליה עד שעתא חדא כתרי מילין או חד מיל אי לא יכלא בגין צערא דרביא בזמנא דאיהו בכי, ובדא לא מסתפי מנה לעלמין".
 (ב) ב"י (ס"ק ט"ז).

(ג) מג"א (ס"ק כ"ט) – "סדה"י בשם הזוהר ובבד"ה כ' בשמו מי שמניקה לא תשמש אלא בשעה שהתינוק ישן ואח"כ לא תניק לו עד שעה א' כשני מילין או כמיל א'".

(ד) א"ר (ס"ק כ"ד) – "כתב בבדק הבית לב"י בשם הזוהר [ויקרא יט ע"א] והביא [והו] אחרונים [מג"א סוף הסימן] דאשה מיניקת לא תזדווג עם בר נש אלא בשעתא דרביא נאים, ואחר התשמיש לא תניק את הילד עד אחר שיעור הילוך ב' מילין".

(ה) באר היטב (ס"ק כ"ד).
 (ו) חכ"א (כלל קכ"ח סעי' ט"ז) – "ואשה שמניקה לא תשמש אלא בשעה שהתינוק ישן ואחר כך לא תניק עד שתשהה שיעור ב' מילין".

(ז) קיצור שו"ע (סי' קנ"ב סעי' ט"ז) – "אשה מניקה לא תשמש אלא בשעה שהתינוק ישן ואחר כך לא תניקהו עד לאחר שני שלישי שעה, אם לא כשהתינוק בוכה".

(ח) חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קט"ו ד"ה ובזוהר, עמ' קט"ז ד"ה הג') – "ובזוהר ... ולבחר לא תניק ליה עד שעתא חדא בתרין מילין או חד מיל אי לא יכלא בגין צערא דרביא בזמנא דאיהו בכי ובדא לא מסתפי מינה לעלמין ע"כ".

(ט) ערה"ש (סעי' י"ח) – "יש שלא תניק התינוק לאחר תשמיש כדי מהלך שני מילין ולא פחות מן כדי מיל שהם ח"י מנוטיין".
 (י) מ"ב (ס"ק נ"ד) – "כתב בבדק הבית בשם הזוהר והביאוהו האחרונים דאשה מינקת לא תשמש אלא בשעה שהתינוק ישן ואחר התשמיש לא תניק את הילד עד אחר שיעור הילוך שני מילין".

(יא) טהרת ישראל (סעי' פ"ח) – "לא תניק התינוק לאחר תשמיש כדי מהלך ב' מילין שהוא ל"ו מנוטיין".

(יב) כה"ח (ס"ק צ"א).

(יג) דרכי טהרה (עמ' רי"ז) – "אחר תשמיש לא תניק את הילד עד אחרי שיעור הליכת שני מילין (36 דקות)".

(יד) ארחות הבית (פרק ל"ב סעי' ה') - לשונו מובא לקמן.

(טו) שמירת הגוף והנפש (סי' קכ"ז סעי' כ"ה).

טז) יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' נ"ד).

2. מיקל.

א) אור יצחק (ח"א יו"ד סוף ס' ל"א) – "לענין הנקה אחר תשמיש, יכולה להניק מיד ולא יאונה להם כל און".

ב. שיעור מיל.

1. י"ח דקות.

א) ערה"ש (סעי' י"ח) – "ולא פחות מן כדי מיל שהם ח"י מנוטי"ן".

ב) טהרת ישראל (סעי' פ"ח) – לשונו מובא לעיל.

2. י"ח עד כ"ג דקות.

א) הגר"מ שטרנבוך שליט"א (ארחות הבית פרק ל"ב סעי' ה') – "ואחר התשמיש לא תניק את הילד עד אחר כ-48 דקות, ואם התינוק בוכה מחכה 23 דקות לערך, או לפחות 18 דקות".

3. י"ח עד כ"ד דקות.

א) שלחן הטהור (ס' רמ"א ס"ה) – "ובעת דוחק גדול שיעור כ"ד מנוטין ולא פחות מן שיעור ח"י מנוטין".

ב) בירור הלכה (קמא, עמ' רפ"ד).

4. מראי מקומות – יפה ללב (ס' ר"מ, עמ' קע"ו), מטה ראובן (ס' קפ"ו ד"ה ו"א כ), שמירת הגוף והנפש (במלואים למהדורה העשירית סוף ס' קכ"ז), פסקי תשובות (אות כ"ט).

ג. עם בקבוק.

1. מיקל.

א) הגר"ח"ק זצ"ל (אסיפת יצחק ו' כסלו תשס"ח) – "שאלה: במשנה ברורה (ס' ר"מ ס"ק נ"ד) כתב שאחר תשמיש 'לא לתניק את הילד עד אחר שיעור הילוך שני מילין ואם התינוק בוכה תמתין לפחות שיעור מיל', האם זה אפילו מבקבוק או דוקא ממנה. תשובה: ממנה".

ב) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק ט' שבט תשס"ז) – "שאלה: אחר תשמיש יש איסור לתניק את הילד עד הילוך שני מילין, האם נכלל בזה ליתן חלב בבקבוק. תשובה: איני מכיר איסור בזה".

ג) שבט הקהתי (ח"ה ס' מ"ח אות ה') – "אפילו אם הוציאה מקודם חלבה על מכשיר והכניסה לתוך כלי אפשר ליתן להילד לשתות אבל אם הוציאה החלב לאחר תשמיש והכניסה בכלי עדיין צ"ע אי הילד מותר לשתות מהכלי תוך שיעור הנ"ל ממה שהוציאה אחר תשמיש".

ד) פסקי תשובות (אות כ"ט ד"ה ודווקא) – "ודווקא הנקה אסור, אבל לתת לתינוק לשתות מבקבוק או לאכול אין שום מניעה, וכן חלב ששאבה קודם תשמיש תוכל ליתן אח"כ, אבל אחר תשמיש יש לימנע מליתן אפילו דרך שאיבה".

ה) יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' הע' רצ"א ד"ה לגבי) – "ופשוט שלכו"ע מותר לאכילו מבקבוק".

2. הוציאה החלב לאחר תשמיש והכניסה בכלי.

א) מחמיר – פסקי תשובות (אות כ"ט ד"ה ודווקא, לשונו מובא לעיל).

ב) מראי מקומות – שבט הקהתי (ח"ה ס' מ"ח אות ה', לשונו מובא לעיל).

ד. אם התינוק בוכה.

1. תמתין לפחות שיעור מיל – א"ר (ס"ק כ"ד, "ועכ"פ לא פחות משיעור מיל אחד אפילו איכא צערא לינוקא ע"כ"), חכ"א (כלל קכ"ח סעי' ט"ו, "ואם התינוק בוכה על כל פנים שיעור מיל"), ערה"ש (סעי' י"ח, לשונו מובא לעיל), מ"ב (ס"ק נ"ד, "ואם התינוק בוכה תמתין לפחות שיעור מיל"), ארחות הבית (פרק ל"ב סעי' ה', לשונו מובא לקמן), שמירת הגוף והנפש (ס' קכ"ז סעי' כ"ה), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' נ"ד).

2. ולא יכלה להשתיקו אלא בהנקה, מניקתו ואינה חוששת – מג"א (ס"ק כ"ט, "ואי לא יכלה משום צער התינוק שהוא בוכה בזו לא תירא לעולם ע"כ"), סידור היעב"ץ (הנהגת ליל שבת, פרק ז' חוליא ג' אות י"ב עמ' תר"ט, "המינקת ששמה. תמתין מלהניק בנה עד כדי הילוך מיל. אף אם הילד בוכה. אבל כשבוכה ולא יכלה להשתיקו אלא בהנקה, מניקתו ואינה חוששת. סמך (שמות פרק ב' פסוק ו') והנה נער בוכה ותחמול עליו"), קיצור שו"ע (ס' ק"נ סעי' ט"ז, לשונו מובא לעיל), חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קט"ו ד"ה ובזוהר, עמ' קט"ז ד"ה הג', לשונו מובא לעיל), דרכי טהרה (עמ' רי"ז, "אם התינוק התעורר והוא בוכה ומצטער, יכולה להניקו אחרי שיעור הליכות מיל (18 דקות) ואם בוכה ביותר, תיטול ידיה ותניקנו מיד").

3. מראי מקומות – פסקי תשובות (הע' רט"ז).

א) טהרת ישראל (סעי' פ"ח) – "ובאם התינוק בוכה תמתין רק מיל שהוא י"ח מנוטין ובתינוק חלש ובוכה יש להקל בחצי מיל".

ב) פלא יועץ (ערך יונקי שדים) – "ומי שמניחות את ילדיהן יונקי שדים שיבכו זמן רב עד שיגמרו עסקיהן או עד דעבדי מאי דבעו עתידות ליתן את הדין".

ג) דברי יציב (או"ח ס' ק"ד אות ב') – "במג"א שהב"י בבד"ה שם הביא מהזוהר, מי שמניקה לא תשמש אלא בשעה שהתינוק ישן, ואח"כ לא תינק לו עד שעה א' כשני מילין או כמיל אחד, ואי לא יכלה משום צער התינוק שהוא בוכה בזו לא תירא לעולם. ושם בזוה"ק ויקרא דף י"ט ע"א, מאן דינקא לרביא לא תזדווג לבר נש אלא בשעתא דרביא נאים, ולבתר לא תניק ליה עד שעתא חדא כתרי מילין או חד מיל, אי לא יכלה בגין צערא דרביא בזמנא דאיהו בכי ובדא לא מסתפי מנה לעלמין. וכנראה שהמג"א מפרש דהך, אי לא יכלה בגין צערא וכו', היינו שבכה"ג שרי אפי' פחות ממיל. אבל לשון הזוה"ק ובדא לא מסתפי, צ"ב להמג"א דהל"ל בדא. ומסתפינא למימר שהמג"א היה לו גירסא אחרת בב"ה ובזוה"ק, וקשה גם להגיה בהמג"א אי לא יכלה משום צער התינוק

וכו' ובזו לא תירא וכו'. אבל בא"ר ס"ק כ"ד, ואחר התשמיש לא תניק את הילד עד אחר שיעור הילוך ב' מילין ועכ"פ לא פחות משיעור מיל א' אפילו איכא צערא לינוקא עיי"ש, דס"ל דהך אי לא יכלה קאי על מ"ש חד מיל שזה דייקא במקום שהתינוק בוכה ומצטער אבל פחות ממיל לא אפי' במקום צער, וכ"כ בעולת תמיד שמה סק"ז עיי"ש."

ה. **אשה מינקת לא תשמש אלא בשעה שהתינוק ישן** – **זוהר** (פר' ויקרא דף יט., לשונו מובא לעיל), **ב"י** (ס"ק ט"ז), **מג"א** (ס"ק כ"ט, לשונו מובא לעיל), **א"ב** (ס"ק כ"ד, לשונו מובא לעיל), **באר ה"טב** (ס"ק כ"ד), **חכ"א** (כלל קכ"ח סעי' ט"ז, לשונו מובא לעיל), **קיצור שו"ע** (סי' ק"נ סעי' ט"ז, לשונו מובא לעיל), **חופת חתנים** (הל' צניעות, עמ' קט"ו ד"ה ובזוהר), **מ"ב** (ס"ק נ"ד, לשונו מובא לעיל, לשונו מובא לעיל).

1. **הגר"ח"ק זצ"ל** (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג טור ג') – "שאלה: כ' המ"ב (שם ס"ק נ"ד) בשם ב"דק הבית מהזוהר אשה מינקת לא תשמש אלא בשעה שהתינוק ישן, עכ"ל. ונסתפקו הלומדים האם חשש זה הוא דוקא בחדר שמשמש שם, או כל זמן שהתינוק ער אפי' בשאר חדרי הבית לא תשמש, וסתמת המ"ב משמע קצת דכולי ביתא בכלל. תשובה: **בכל הבית**".

הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג טור ג') – "שאלה: שאלתי לכת"ר האם הדין דאשה מינקת לא תשמש אלא בשעה שהתינוק ישן, האם הוא רק באותו חדר שמשמש שם או כל זמן שהתינוק ער בכל חדרי הבית, וזכיתי למענה מאת כת"ר 'בכל הבית', ועדיין הבן שואל האם מדובר דוקא כשהתינוק ער ובוכה ושומעת קולו או גם כששותק. ומהו הטעם, האם משום שדעת האשה עליו, ונ"מ אם יש שומר לתינוק או שהתינוק רגוע. תשובה: **יתכן שאם שותק אין קפידיא בחדר אחר**".

לא] נטילת ידיים.

א. **קודם תשמיש** [שניהם] – **של"ה** (שער האותיות, קדושה עמק ברכה אות פ"ז, "ויראו שניהם שיהיו ידיהם נקיות, כי תמיד צריך להיות כלי של מים עומד לפני המטה, ויטלו ידיהם קודם תשמיש **בשביל לקדש**"), **א"ב** (ס"ק ט"ז, "כתב בשל"ה דף ק"ג [שער האותיות קדושה] ... ותמיד יהיה אצל המטה כלי של מים ויטלו ידיהם קודם התשמיש ואחר התשמיש ע"כ"), **יד אהרן** (אה"ע ח"ב אות ב', הו"ד הג' הטור חדש אה"ע סי' כ"ה אות ז'), **חופת חתנים** (הל' צניעות, עמ' קי"ד ד"ה להזהר חאיש, "להזהר האיש והאשה מאד בנטילת ידיים קודם הזווג ואמרו הראשונים ע"ה שע"ז נאמר יד לאמה תקצץ והירא את דבר ה' יזהר בזה מאד להרחיק הס"א משם"), **מ"ב** (ס"ק נ"ד, "וכתבו הספרים שתמיד יהא אצל מטתו כלי מים ויטלו ידיהם קודם התשמיש ואחריו"), **טהרת ישראל** (סעי' כ', סעי' ס"ב), **כה"ח** (ס"ק נ"ז), **אהל אריה** (סי' י"ט סעי' כ"ג), **שמירת הגוף והנפש** (סי' קכ"ז סעי' כ"ד), **קוני' ופקדת נוך** (סי' ו' סעי' ט"ז), **מנחת גדעון** (פרק ט' סעי' ד'), **יסודות הבית וקדושתו** (פרק ח' סעי' י"ב).

1. מראי מקומות – **דרכי טהרה** (סוף עמ' קפ"ט, "יש הנוהגים מנהג חסידות ליטול ידיהם קודם התשמיש כדי לעשותו בקדושה וטהרה").

ב. קודם תשמיש: כמה פעמים.

1. פעם אחד – **הגר"ח"ק זצ"ל** (כמדומי ל"צ ג' פעמים, מכתב להגר"א דוד שליט"א).
2. ג' פעמים – **קיצור שו"ע** (סי' ק"נ סעי' י'), "לא יגע באמה אפילו לצורך זיווג עד שיטול ידיו כראוי דהיינו שלש פעמים בסירוגין כמבואר בסימן ב'"), **ארחות הבית** (פרק ל"ב סעי' ז', לשונו מובא לקמן), **אהל אריה** (סי' י"ט הע' מ"ח).

ג. **אחר תשמיש** [שניהם] – **מחבר** (סי' ד' סעי' י"ח, "אלו דברים צריכין נטילה במים ... והמשמש מטתו"), **של"ה** (שער האותיות, קדושה עמק ברכה אות פ"ז, "וכן צריך ליטול אחר התשמיש כמבואר בבית יוסף ובשולחן ערוך סימן ד' (סעיף י"ח)", **א"ב** (ס"ק ט"ז, לשונו מובא לעיל), **יד אהרן** (אה"ע ח"ב אות ב', הו"ד הג' הטור חדש אה"ע סי' כ"ה אות ז'), **חופת חתנים** (הל' צניעות, עמ' קט"ז ד"ה ה'), **מ"ב** (ס"ק נ"ד, לשונו מובא לעיל), **ערה"ש** (סעי' י"ח, "ואחר התשמיש יטול ידיו"), **בן איש חי** (שנה א' פר' תולדות אות ט"ז, לשונו מובא לקמן), **טהרת ישראל** (סעי' כ'), **כה"ח** (ס"ק נ"ז), **קהלות יעקב** (קובץ אגרות קודש סוף איגרת ז', "דלאחר תשמיש הלא המנהג הוא לעשות נטילת ידיים"), **אהל אריה** (סי' י"ט סעי' כ"ג), **שמירת הגוף והנפש** (סי' קכ"ז סעי' כ"ד), **קוני' ופקדת נוך** (סי' ו' סעי' כ"ד), **מנחת גדעון** (פרק ט' סעי' ד'), **יסודות הבית וקדושתו** (פרק ח' סעי' י"ב).

1. **הגר"ח"ק זצ"ל** (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ג אות כ') – "שאלה: בשו"ע או"ח (סימן ד' סעיף י"ח) כתב, אלו דברים צריכים נטילה במים וכו' והמשמש מטתו. ע"כ. האם החיוב גם על האשה ליטול ידיה אח"כ, או לא. תשובה: כן".

ד. אחר תשמיש: כמה פעמים.

1. ג' פעמים.
א) עי' **מ"ב** (סי' ד' ס"ק ל"ט) – "וא"צ ג' פעמים כ"א בקם מן המטה ויש מחמירין בהולך בין המתים ומשמש מיטתו דבעינן ג"כ ג"פ".
ב) **בן איש חי** (שנה א' פר' תולדות אות ט"ז) – "וכן המשמש מטתו, יטול אחר כך שלש פעמים, **וכן האשה** תטול אחר כך שלש פעמים".

ג) **כה"ח** (סי' ד' ס"ק ס"א) – "ולענין הל' נראה דיש להחמיר ביוצא מביהכ"ס והולך בין המתים ומשמש מטתו ליטול ג"פ".
ד) **אור לציון** (ח"ב פרק א' סעי' ט"ו) – "שאלה. היוצא מבית הכסא. וכן שאר דברים הצריכים נטילה, כגון הנוטל ציפורניו או ההולך בין המתים, האם צריך נטילת ידיים בכלי. תשובה. כל הדברים האלו אינם צריכים נטילת ידיים בכלי, אולם לכתחילה טוב שיטול גם דברים אלו בכלי, ומכל מקום צריך ליטול את הידים שלש פעמים לסירוגין. (כל הדברים הצריכים נטילה מגויים בשו"ע בסימן ד' סעיף י"ח ע"ש)".

ה) **דרכי טהרה** (עמ' רט"ו) – "ונוהגים ליטול ג"פ בלא כלי".

ו) **ארחות הבית** (פרק ל"ב סעי' ז') – "לפני התשמיש ולאחריו נוטלים ידיהם ג' פעמים".

- (ז) אהל אריה (סי' י"ט הע' מ"ח).
 (ח) בירור הלכה (קמא, עמ' רפ"ה ד"ה נטילה) – "נטילה אחר התשמיש מיד נכון להם ליטול ידיהם עד הפרק ג' פעמים [בסירוגין] ופעם ד' להסיר המים הטמאים, ומעכב יותר ג' פעמים עד סוף קשרי אצבעותיו אפילו שע"ז לא יטול עד הפרק אפילו פעם אחד, ואם אי אפשר במים הרי לנקות במידי דמנקי בלא"ה לא מהני לרוח רעה וא"צ למהר מיד אלא להתיר דברים שבקדושה, ויש מחמירים בתפלה וברכה ללא נטילה במים אבל דברי תורה דאי מותר".
 (ט) עי' קונ' ופקדת נוד (סי' ו' סעי' כ"ד) – "ונכון ליטול ג' פעמים".
 (י) עי' מנחת גדעון (פרק ט' סעי' ד') – "וראוי להחמיר כמותם".
 (יא) יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' כ"א).
 (יב) פתחי הלכה (ארטסקרול, ח"ב עמ' תע"ז).
 2. מראי מקומות.

- (א) א"ר (סי' ד' ס"ק י"ב) – "וכתב בסדר היום [שם] א"צ לערות ג' פעמים רק בקם ממטה ... אבל בספר מקור חיים [טור ברקת ס"ק יח] כתב היוצא מבית הכסא אף שרוח רעה שורה עליו, מ"מ אינה בת מלך ואינה צריכה כלי. וכן ההולך בין המתים צריך ג' פעמים אבל לא כלי. וכן המשמש מטתו".
 (ב) בן איש חי (שנה א' פר' תולדות אות ט"ז) – "אין צריך להזהר בכל הנך לבלתי ילך ארבע אמות בלא נטילת ידים, דאין צורך להזהר בזה, אלא רק בשינה, וכן נמי אין צריך להזהר בכל הנך ליטול לתוך כלי דוקא, כמו שאמרנו בנטילת ידים דשינה, אבל צריך להזהר שיטול שלש פעמים בסירוגין, וגם שיטול שיעור רביעית".
 (ג) כה"ח (סי' ד' ס"ק ס"ב) – "יש להסתפק בהני דבעינן ג"פ אי צריך נמי בסירוגין כיון שהם משום רו"ר או דלמא דווקא לרו"ר השורה על היישן בלילה בעינן סרוגין משום בת מלך ונראה דיש להחמיר, אח"כ ראיתי שכ"כ הרב בן א"ח בפ' תולדות אות ט"ז".

ה. אחר תשמיש: הזמן.

1. אפילו בבוקר.
 (א) נדרים (דף צא.) – "ההיא איתתא דכל יומא דתשמיש מיקדמה משיא ידיה לגברא, יומא חד אתיא ליה מיא לממשא, אמר לה: הדא מילתא לא הות האידנא, אמרה ליה: א"כ, חד מן נכרים אהלויי דהוו הכא האידנא, אי אנת לא, דילמא מנהון".
 (ב) רש"י (נדרים סוף דף צא.) – "דכל יומא. לאחר תשמיש מקדמה ומשיא ידא לגברא כדי לטהר ידיו לאחר תשמיש ואתת יומא חד ועבדא הכי אמר לה הדא מילתא דתשמיש לא הוי האידנא".
 (ג) עי' פ"י הרא"ש (נדרים סוף דף צא.) – "כשהיה משמש עמה בלילה היתה משכמת בבקר ונותנת לו מים לידיו".
 (ד) לקט יושר (עמ' מ"ו) – "וזה דקדקתי בו כשעושה חפצי אשתו כשנוטל ידיו בשחרית [מיד אח"כ] היה משפשף [באותו מקום בידו]".
 (ה) אור יצחק (ח"ב או"ח סי' צ"ה אות י').
 (ו) ר"א דוד שליט"א (שמעתי).
 2. מראי מקומות – יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סוף הע' רמ"ז).
 (א) מ"ב (סי' רל"ט ס"ק ה') – "ואם צריך לשמש מטתו ירחץ עצמו מהש"ז שעליו ויטול ידיו ואח"כ יקרא. ולפחות יאמר ברכת המפיל ושמע אחר התשמיש".
 (ב) דרכי טהרה (סוף עמ' רט"ו) – "אין איסור ללכת ד' אמות בלי נטילה זו, ואף אין איסור לנגוע בכל הדברים שאסורים לפני נטילת ידים שחרית, כיוון שאין דרגות הטומאה והרוח רעה שוות, אבל יש ליטול רביעית מים לפחות (רביעית כ-86 סמ"ק) ויש להזדרז בנטילה זו, כדי שהרוח הרעה לא תישרה עליו הרבה זמן".

ו. מראי מקומות.

1. הגר"ח ק"צ"ל (עלי ש"ח עמ' קכ"א אות ג') – "שאלה: האם מותר ליגע במקום נקבים או באוכלים לפני שנטל ידיו אחר תשמיש המיטה. תשובה: מותר".
 2. הגר"ח ק"צ"ל (עלי ש"ח עמ' קכ"א אות ד') – "שאלה: האם חייב ליטול ידיו מיד אחר תשמיש המיטה לפני שיגע בדברים הנ"ל. תשובה: אין לשהות רוח רעה".

לב [תינוק שם - סעיף ט"ז.

א. מקור.

1. פסחים (דף קיב:) – "תנו רבנן: המשמש מטתו על מטה שתינוק ישן עליה, אותו תינוק נכפה. ולא אמרן אלא דלא הוי בר שתא, אבל הוי בר שתא לית לן בה. ולא אמרן אלא דגני להדי כרעיה, אבל גני להדי רישיה, לית לן בה. ולא אמרן אלא דלא מנח ידיה עילויה אבל מנח ידיה עילויה, לית לן בה".

ב. אם יש לחלק בין אם התינוק ישן ובין אם התינוק ער.

1. יש לחלק, בזמן בזמן שהתינוק ישן אין סכנה.
 (א) כלה רבתי (פרק א' הל' כ"ג) – "תנא המשמש מטתו על המטה שהתינוק ישן עליה, אותו תינוק נכפה, ולא אמרן אלא דלא נאים, אבל נאים לית לן בה".
 2. יש לחלק, בזמן שהתינוק ער אין סכנה.

(א) עין יעקב (פסחים דף קיב:): – "ת"ר המשמש מטתו על המטה שהתינוק ישן עליה אותו תינוק נכפה. ולא אמרן אלא דלא הוי בר שתא, אבל הוי בר שתא לית לן בה (ודלא הוי בר שתא לא אמרן אלא דניב, אבל תיר לית לן בה. ולא אמרן אלא דגאני גבי כרעיה, אבל גבי רישיה לית לן בה). ולא אמרן אלא דלא מנח ידיה עילויה, אבל מנח ידיה עילויה לית לן בה".

(ב) האגודה (פסחים דף קיב:): – "והמשמש מטתו על מיטה שהתינוק ישן עליה אותו תינוק נכפה, ולא אמרן אלא דלא הוי בר שתא אבל הוי בר שתא לית לן בה. ואפילו לא הוי בר שתא. לא אמרן אלא דניב או דגני להדי כרעיה או דלא מנח ידיה עילויה אבל מנח ידיה עילויה או תיר או דגני להדי רישיה לית לן בה, המשמש מטתו לאור הנר הויין לו בניב נכפין".

(ג) מנורת המאור (פרק י' נישואי אשה עמ' פ"ב): – "ת"ר המשמש מטתו על מטה שהתינוק ישן עליה אותו תינוק נכפה. ולא אמרן אלא דלא הוי בר שתא, אבל הוי בר שתא לית לן בה. ולא אמרן אלא דניב, אבל דתיר לית לן בה. ולא אמרן אלא דגאני גבי כרעיה, אבל גבי רישיה לית לן בה. [ולא אמרן אלא דלא מנח ידיה עילויה, אבל מנח ידיה עילויה לית לן בה]".

(ד) א"ר ("ס"ק כ"ד): – "שתינוק ישן וכו'. משמע אפילו ישן, והוא הדין אם ניעור ושכב להדי רישיה לית לן בה. ובזוהר פרשת ויקרא [י"ט ע"א] משמע דאסור, עכ"ל עולת תמיד [סק"ז]. ותימא דבאגודה פרק ערבי פסחים מבואר דאם ניעור התינוק אפילו להדי כרעיה מותר, ומשמע דס"ל דש"ס ופוסקים דווקא ישן קאמרינן. ומשמעות הזוהר שכתב העולת תמיד אפשר דטעמא כמ"ש לעיל ס"ק י"ג דמדת חסידות אפילו לפני בהמה ותינוק שאינו יודע לדבר יש לזוהר, והיינו אפילו אינו במטה זה".

3. מראי מקומות.

(א) עולת תמיד ("ס"ק ז'): – "שהתינוק ישן עליה וכו'. משמע אפילו התינוק ישן, ומשמע נמי דאם התינוק שוכב להדי רישיה וכו' אפילו הוא ניעור לית לן בה, ומדברי הזוהר פרשת ויקרא [י"ט ע"א] משמע דאסור בשעתא דתינוק ניעור".

(ב) פני משה (הכהן, סוף סי' ר"מ): – "המשמש על המטה שתינוק ישן עליה אותו תינוק נכפה והוא מש"ס פסחים ושם סיימו בש"ס ולא אמרן אלא דניב אבל תיר לית לן בה. א"ה פליאה דעת ממני דהרואה יראה דבזוה"ק ויקרא י"ט אמרו בהדיא וז"ל נטורא דכולה דלא תזווג אלא בשעתא דרביא נאים וכו' ומוכח בהדיא מדבריו דאדרבה הסכנה הוא כשהתינוק ער וא"כ הש"ס הוא היפך הזוה"ק מן הקצה אל הקצה ולא ראיתי להמפרשים שהעירו. ואח"כ ראיתי בספר בדק הבית למרן שהביא דברי הזוה"ק הללו אך לא העיר בזה שהם הפכיים ממש והוא פלא ואי לא מסתפינא מינא דט"ס הוא שנפל בדפוסי הש"ס וצ"ל לא אמרן אלא דתיר אבל נאים לית לן בה ונראה לענ"ד דהיינו טעמא דמרן השמיט חלוקת האי דלא אמרן אלא דניב אבל תיר וכו' וחש לדברי הזוה"ק דחמירא סכנתא וכו' והניח הדבר בסתם וק"ל".

ג. מראי מקומות.

1. ערה"ש (סעי' י"ח): – "אמרו חז"ל בפסחים [ק"ב]. דהמשמש מטתו במטה שתינוק ישן בה יגרום להתינוק שיפול בחולי הנכפה ודווקא כשאינו עדיין בן שנה אבל כשהוא בן שנה ויותר לית לן בה ואפילו כשאינו בן שנה דווקא כשהתינוק ישן למרגלות המטה אבל כשישן אצל ראש המטה לית לן בה ואפילו כשהוא למרגלותיו דווקא כשאינו מניח ידו על התינוק בשעת תשמיש אבל כשהניח ידו עליו לית לן בה ואלו שאין אנו מבינין אך כך היו רבותינו הקדושים מקובלים ע"פ החכמה האמיתית".

2. ילקוט יוסף (קיצור שו"ע יו"ד סי' קט"ז אות י"ה, חו"מ סי' תכ"ז אות כ"ה) – "יולדת יש לה לזוהר שלא לשכב כאשר התינוק ליצידה, מחשש שלא תהנוק אותו. [ערוך השלחן. אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תשפג. יביע אומר ח"י בהערות לרב פעלים חלק ג' או"ח סימן לו]".

לג] עמידת המטות - סעיף י"ז.

א. מקור.

1. ברכות (דף ה:): – "תניא, אבא בנימין אומר: על שני דברים הייתי מצטער כל ימי על תפילתי שתהא לפני מטתי, ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום... ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום. דאמר רבי חמא ברבי חנינא אמר רבי יצחק: כל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין ליה בנים זכרים, שנאמר (תהלים י"ז) וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים. רב נחמן בר יצחק אמר: אף אין אשתו מפלת נפלים; כתיב הכא: וצפונך תמלא בטנם, וכתיב התם (בראשית כ"ה) וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בבטנה".

ב. בין צפון לדרום.

1. מחבר (סעי' י"ז): – "מטה שישן בה עם אשתו, צריך שתהא ראשה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום".

2. מחבר (סי' ג' סעי' ו'): – "וכן אסור לישן בין מזרח למערב, אם אשתו עמו. ונכון להזהר, אפילו כשאין אשתו עמו".

3. לבוש (סעי' י"ז): – "מטתו שישן בה עם אשתו צריך שיהא בין צפון לדרום, כלומר שיהיה ראשו ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום".

4. סידור היעב"ץ (הנהגת ליל שבת, פרק ד' ח"ב אות ג' עמ' ת"ג).

5. חכ"א (כלל קכ"ח סעי' י"ח): – "מטה שישן בה עם אשתו צריך שתהא ראשה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום".

6. בן איש חי (שנה ב' פר' וירא אות כ"ג): – "טוב שיתן האדם מטתו בין צפון לדרום, וכמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה, ויהיה דוגמת אדם הראשון כשנברא, וכך יעשה ראשו למזרח כנגד הדעת הנקרא מזרח, דכתיב ממזרח אביא זרעך, ורגליו למערב כנגד יסוד ומלכות, וידו הימנית בדרום שהוא החסד, ויד השמאלית בצפון שהוא הגבורה, וכנזכר בדבר רבינו האר"י ז"ל שער טעמי המצות דף וא"ו ע"ב, יעוין שם".

7. ע"מ (סי' ג' ס"ק י"א): – "רק יכוין שיהא ראשה של המטה לצפון ומרגלותיה לדרום. ובתשובת מנחם עזריה פסק כמו שכתב הזוהר פרשה במדבר שיהא ראשה ומרגלותיה של המטה זה למזרח וזה למערב והסכים שם שיהא הראש למערב וכ"כ בארצות החיים בשם כמה אחרונים ומ"מ טוב יותר לכתחילה לנהוג כהשו"ע כי בתשובת בנין של שמחה כתב בשם הגר"א שאמר שגם כוונת הזוהר הוא כהגמרא ולא כפירוש הרמ"ע הנ"ל".

7. טהרת ישראל (סעי' פ"ט).

8. חזו"א (דעת נוטה, ריש הספר הע' רמ"ג).
9. הגרח"ק זצ"ל (דעת נוטה, ריש הספר תשובה ר"ב) – "יש לנהוג כהמ"ב וראשו לצפון".
- הגרח"ק זצ"ל (אלא ד' אמות של הלכה פרק כ"ז אות ו') – "מקפיד על מיטתו ומיטת הרבנית ע"ה שיהיו בין צפון לדרום וראשו לצפון, ואומר שזהו סגולה שאין האשה מפלת".
10. עי' יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' מ"ג) – "לכתחילה טוב".

ג. בין מזרח למערב.

1. עי' אור לציון (ח"ב פרק א' סעי' א', הע' א') – "שאלה. האם צריך אדם לסדר מיטתו בין מזרח למערב או בין צפון לדרום. תשובה. יכול אדם לסדר את מיטתו כפי שירצה, ומכל מקום במקום שאפשר טוב יותר לתת את ראש המיטה למזרח ומרגלותיה למערב [בשו"ע בסימן ג' סעיף ו' כתב, וכן אסור לישן בין מזרח למערב אם אשתו עמו, ונכון להזהר אף כשאין אשתו עמו. ובסימן ר"מ סעיף ט"ז כתב דהיינו שתהא ראשה ומרגלותיה של המיטה, זה לצפון וזה לדרום. אולם בזוהר בפרשת במדבר (דף ק"ח ע"ב וק"ט ע"ב, וראה עוד בתיקוני זוהר דף ס"ט ע"ב) כתוב להיפך, שיתן את המיטה ממזרח למערב, ואף שבמ"ב שם ס"ק י"א הביא בשם הגר"א שאף כוונת הזוהר כהגמרא, מ"מ לדעת האריז"ל הפירוש בזוהר דלא כהגמ', וכמ"ש בשער המצוות בפרשת בראשית שיהא ראשו במזרח ורגליו במערב, וראה עוד בכה"ח שם אות ט"ז, ע"ש, והוא דלא כתשובת מנחם עזריה שהביא במ"ב שם, שכתב לפרש בזוהר שיהא הראש למערב. ועוד נראה שאף את דברי הגמרא אפשר לפרש כדברי הזוהר וכפירוש האריז"ל, ויש לומר שאין מחלוקת בין הגמרא והזוהר, שמה שאמרו בגמ' ברכות ה' ע"ב ליתן מיטתו בין צפון לדרום, אין הפירוש לדברי האריז"ל כדברי רש"י שם דהיינו ראשה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום, אלא שיהא רוחב המיטה נתון בין צפון לדרום, ומה שכתוב בזוהר ממזרח למערב, היינו שראשה למזרח ומרגלותיה למערב. והנה במ"ב העתיק להלכה מש"כ בדברי חמודות על הרא"ש בפרק א' דברכות סימן ז' אות י"ח שמש"כ רש"י ראשה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום, היינו שראש המיטה לצפון ומרגלותיה לדרום, וראה שם במעדני יום טוב אות ו' שהסביר זאת על פי חכמת הטבע, ע"ש. אולם נראה שאין הדברים מוכרחים שיהא קפידא באיזה צד יהא הראש, וכן משמע מדברי רש"י שם, שכתב בטעם הדבר וז"ל, ונראה בעיני שהשכינה במזרח או במערב, לפיכך נכון להסב דרך תשמיש לרוחות אחרות. וכן כתבו בתוס' שם ד"ה כל, ע"ש. משמע מדבריהם שאין קפידא אלא שלא להסב למזרח או למערב. וכן ברבנו יונה שם על הרי"ף הביא טעם משום שהמנורה היתה בדרום והשולחן בצפון, ונתנו סימן זה כדי להתפלל על בניו שיהיו מצליחים בתורה, ויהיה להם עושר, ע"ש. ואף לפי טעם זה אין קפידא באיזה צד ליתן את ראש המיטה. ולכן נראה שהרוצה לנהוג כדברי השו"ע רשאי ליתן את ראש המיטה לדרום. ועל כל פנים נראה, דעביד כמר עביד וכר עביד, וכל צד שיסדר יש לו על מה שיסמוך. ומ"מ נכון יותר במקום שאפשר שיסדר את המיטה כדעת הזוהר וכביאור האריז"ל, שיהא ראשה למזרח ומרגלותיה למערב]."

ד. אנחנו אין נזהרים בזה.

1. ערה"ש (סעי' י"ח, סי' ג' סעי' י"ג, עי' אה"ע סי' כ"ה סוף סעי' י"ג) – "ודע דהרמב"ם שם כתב דגם לישן אסור בין מזרח למערב אלא בין צפון לדרום ע"ש וזהו ממה דאמרינן בריש ברכות [ה:]: כל ימי הייתי מצטער וכו' ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום והנותן מטתו בין צפון לדרום הוויין ליה בנים זכרים והטור לא הזכיר זה דס"ל שאין זה אלא זריזות בעלמא והתוס' [ד"ה כל הנותן] כתבו שם דזהו רק באשתו עמו ע"ש אבל מהרמב"ם מבואר דאפילו לבדו אסור ורבינו הב"ב בסעי' ו' פסק כתוס' וכתב שנכון להזהר כהרמב"ם ע"ש ו**אנחנו אין נזהרים בזה** ואנו תופסים כהטור לדינא ועוד דיש מחלוקת בין הגדולים אם בין צפון לדרום הכונה ראשה ומרגלותיה או רוחב המטה ולפ"ז נפל הך דינא בבירא".
2. תורה תמימה (בראשית פרק כ"ה אות כ"ג) – "פירש"י וז"ל, מטתו בין צפון לדרום, ראשה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום, ונראה בעיני משום דשכינה במזרח או במערב, לפיכך נכון להסב דרך תשמיש לרוחות אחרות, עכ"ל. ולכאורה יש להעיר שהרי מצינו שגם בצד צפון שכינה שורה כמש"כ בפ' קרבנות צפונה לפני ה' ועיי"ש במדרשים, ואפשר לומר ע"פ מה שיש להעיר בשייכות אגדה זו לסוגיא זו דאיירי מעניני שמירה ממזיקין בשינה בלילות, והנה איתא בפדר"א פ"ג ועוד מדרשים דבצד צפון הוא מדור לשדין ולרוחות ומזיקין וזועות ובצד דרום שוררים טללי ברכה וגשמי נדבה, ולכן י"ל דבלשון הנותן מטתו מכון קדושת הזיווג, ומטתו כנוי לאשתו ע"ש הכתוב במשלי כ"ב למה יקח משכבך מתחתך ע"פ דרשת חז"ל בשבת ל"ב ב' דקאי על אשתו, יעו"ש, ובעלמא הכנוי תשמיש המטה, ור"ל המזדווג בין צפון לדרום ודעתו תקיפה בה' שאינו חושש לרוחות ושדין השוררין בצפון מתברך בבנים חיים וקיימים, ודו"ק. ובזה ניחא עוד מה שאין אנו נזהרין עתה בזה, ע"פ מש"כ התוס' ביומא ע"ד ב' ובכ"מ דבזה"ז אין אנו נזהרין בכמה ענינים כאלה, עיין שם ואין להאריך עוד".

ה. מראי מקומות – פעולת צדיק (ח"ג סי' כ"ד), כה"ח (ס"ק צ"ה), הגרשז"א זצ"ל (ועלהו לא יכול ח"ב עמ' רפ"ה, עמ' רצ"ג), ס' הבית (סי' י"ג סעי' א'), פסקי תשובות (אות ל"א), הגרח"ק זצ"ל (דעת נוטה, ריש הספר תשובה רנ"ב), קוני ופקדת נוד (סי' ו' סעי' י"ח), נטעי גבריאל (נדה פרק ל' סעי' י"א).

1. מג"א (סי' ג' ס"ק ז') – "פירש"י יכוין שיהא ראשה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום וכ"כ ס"ס ר"מ ובמ"ע סימן ג' פסק כמ"ש הזוהר פ' במדבר שיהא ראשה ומרגלותיה זה למזרח וזה למערב ותהא מטה בין צפון לדרום וכתב שיהא הראש למערב והטעם ע"פ סוד ע"כ".
2. גר"ז (או"ח סי' ג' סעי' ט', סעי' י') – "אסור לישן בין מזרח למערב אם אשתו עמו במטה ודעתו לשמש אלא יכוין שתהא ראש המטה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום ונכון להיזהר אפ"ל אין אשתו עמו. מי שאי אפשר לו בקלות להסב מטתו בין צפון לדרום אין עליו איסור לשמש מטתו בין מזרח למערב ויש לסמוך על ספר הזוהר שמצריך שיהא זוקא ראש המטה ומרגלותיה זה למזרח וזה למערב".

3. עמק הלכה (ח"ב סי' י"ב) – "נראה לי להלכה דמי שקל לו הדבר יהדר לקיים דברי המחבר ז"ל וליתן המטה בין צפון לדרום אבל מי שיש לו קצת דוחק יכול לכתחלה לסמוך בלי פקפוק על כל הני גדולים וליתן מטתו בין מזרח למערב. ובכלל כמדומה לי שלא ראיתי שיהיו נזהרין בזה אפילו בעלי נפש. וכן כתב הערוך השלחן..."
4. דרכי טהרה (עמ' קצ"א) – "מי שאינו יכול לסדר את מיטתו באחת מהצורות דלעיל יש לו להזהר ולשנות את כיוון שכבתו בזמן התשמיש".
5. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Do we pasken lemeisa to position our toilets in a specific direction? How about beds?

R' Y. Berkovits wrote: 1) Since nowadays bathrooms are indoors with mechitzos, there is no problem. [There is room to be machmir in the Old City, to be choshesh for the Rambam that mechitzos don't help. It's possible that the Rambam was only machmir within sight of the Har Habayis (מן הצופים ולפנים). When they were building new bathrooms in Aish, I asked them to situate them perpendicular to the kosel.] 2) There is a machlokes regarding beds. If it is not difficult, you should position them head to foot North to South. Otherwise, anyway is fine. [The Aruch Hashulchan says about this "נפל הך דינא בבירא".]

1. המיטות בימי טהרה: האם להעמידם צמודות או נפרדות.

1. נפרדות.
- א) הגרשז"א זצ"ל (פסקי משנה הלכות פרק ה' סעי' צ"ו) – "דהנהגה הראויה היא שהמטות לא יהיו מחוברות אף בזמן טהרה".
- ב) פסקי משנה הלכות (פרק ה' סעי' צ"ו) – "דברור ופשוט שאף בזמן טהרה ההנהגה הראויה היא אצל שומרי תורה ומצוות שהמטות לא יהיו מחוברות".
- ג) הגריש"א זצ"ל (פסקי משנה הלכות פרק ה' סעי' צ"ו) – "דזה חוסר צניעות אף אם רק הילדים שלהם יראו את המטות מחוברות וכ"ש אם אנשים אחרים יראו".
- ד) הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"ב אות מ"א) – "האם להעמיד את המטות צמודות (בשעת טהרה) או תמיד בנפרד, כדי שלא יכירו בני הבית אם אלו ימי טהרה או לא. תשובה: בנפרד".
- ה) חוט שני (פסקי משנה הלכות פרק ה' סעי' צ"ו) – "דאף בזמן טהרה אין זה הנהגה ראויה לחבר המיטות יחד".
- ו) נטעי גבריאל (נדה פרק ל' סעי' י') – "נוהגים המדקדקים שגם בימי טהרתה יהי מרחק בין המטות".
- ז) מנחת חן (ח"ב יו"ד סי' י"א, חוקת הטהרה סי' קצ"ה סעי' ס') – "מעיקר הדין פשוט דודאי מותר ואין קפידא שיהי' הפסק בין המטות, - אבל מצד השני כנודע דמלפנים היו מסדרים המטות בשני ירכתי הבית אפילו כשהי' החדר גדול, ויש בזה משום צניעות גדולה, וכן כתב הגר"מ בראנסדארפער זצ"ל, - וגם ידוע שהגה"ק מהר"י מבעלן זצ"ל אמר רמז לזה, מה שכתוב בתהלים (קכ"ח) 'אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך', שדרך הצניעות שהאשה תישן בירכתי הבית, - וזהו אפילו כשהאיש והאשה הם דרים לבד בבית, ואם יש ילדים או שאר בני משפחה בבית שבאים לחדר המטות מפעם לפעם, אם כן כל שכן דמובן מאד על פי סברא שיהי' הפסק בין במטות, שהרי אם רואים המיטות מחוברות זה לזה, הרי כולם יודעים כוונת הדברים, ע"ד שאמרו חז"ל (שבת לג, א) הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה, ואם כן זה ודאי סתירה למידת הצניעות, - ועיין בדברי יואל לאדמו"ר הגה"ק מסאטמאר זצ"ל פ' ויקרא בענין העמדת המטות באמצע החדר".
2. יכול להעמידם צמודות.

- א) יביע אומר (מעין אומר ח"ז פרק א' סי' כ"ג) – "שאלה: האם יש צורך להפריד בצורה קבועה את מיטות הבעל והאשה משום צניעות כדי שלא ירגישו האנשים מתי היא טהורה או לא. תשובה: אין צורך, מי מכניס אורחים לשם".
3. מראי מקומות – אג"מ (הגר"ש איידר זצ"ל הל' נדה ח"ב הע' רס"ב).
- א) הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Is it right for a couple to have in their bedroom one large bed for both to sleep on and another smaller one for when it is needed? (Hashkafa and Chinuch).

R' Y. Berkovits wrote: As far as hashkafa - what's wrong? What's the difference between putting together two small beds or one very big one. The fact that one large bed is not part of our culture doesn't make it wrong b'etzem, it's simply because its impractical due to taharas hamishpacha. Regarding chinuch, it may be confusing for kids. Kids know that Goyim have bigger beds and Yidden have smaller separate ones. They might wonder why their parents portray themselves one way, and act in private in another.

לד | אחר תשמיש.

א. לא יפרוש מיד.

1. מעשה רוקח (דעות פרק ה' הל' ד' ד"ה ויפרוש) – "ויפרוש מיד. משמע אפילו באבר חי אמנם ממידת חסידות וכמעט חיוב גמור להמתין עד שימות מפני הטיפין שיוצאים לאונסו אז שמהם גם כן נולדים מזיקין וכדאיתא בכתבי האר"י זצוק"ל ואפשר עוד דגם רבינו מודה לזה ויפרוש מיד לאו דוקא אלא כלפי ההנאה כתב כן והרי מצינו בחז"ל אמרה לו נטמאתי ופירש מיד חייב מפני שיציאתו הנאה לו כביאתו אלא כיצד יעשה וכו' עד שימות האבר ודו"ק".
2. חופת חתנים (הל' צניעות, סוף עמ' קט"ו) – "שאל יפרוש ממנה באבר מן החי חלילה אלא ימתין עד אחרי מותו ונס אח"כ כי אפילו כשימות האבר יוצאים ממנו איזה טיפות זרע ואעפ"י שאין אותן הטיפות ראויות להוליד עכ"ז הוי זרע לבטלה ונבראי מהם משחיתים

- והן מזומנים להזיק לאיש שהוא בגופו ובממונו בחייו ואף כי אחרי מותו ולפיכך יזהר שימתין וישהה עצמו על הבטן כדי שלא יצא שום ניצוץ החוצה אל הקליפה ח"ו".
3. עזר מקודש (סי' כ"ה ס"ב).
4. בן איש חי (שנה ב' פר' וירא אות כ"ג) – "וצריך לשהות על הבטן עד שיכלו טיפות הזרע לגמרי, וכן יזהר לאחור ששמש מטתו אפילו מאותם הטיפות שהם כמו מים, ואינם קשורות כלובן ביצה, כי כל זה בכלל השחתת הזרע, וכמו שכתב רבינו ז"ל, בשער טעמי המצות דף ז' ע"ב, יעוין שם. מיהו נראה לי דאינו נענש עליהם, כיון דהוא אנוס בזה מצד קיום המצוה, וידוע כי אצל רוב בני אדם אינם נפסקים ניצוצות אלו רק אחר שישתין".
5. דרכי טהרה (עמ' קצ"ט, עמ' רט"ו) – "אחר שמזריע הבעל, אין לו לצאת ממנה מיד, אלא ימתין עד שיצאו ממנו כל טיפות הש"ו בפנים, כדי שלא יפלו ח"ו מחוץ לגופה של האשה וישאר במיטתה עוד מעט אחר הביאה כדי שלא תרגיש האשה שנגמרה חיבתו אליה בעצם הביאה".
6. ארחות הבית (פרק ל"ב סעי' ו', הדרכה והערות שם) – "יזהר הבעל מאד שלא יפרוש מאשתו מיד באבר חי ח"ו, רק ימתין עד שימות האבר, וכן הזהירו מאד המקובלים שישהה על הבטן שלא יצא ממנו שום טיפות לבטלה. [ואם פורש מיד אחר תשמיש ולא ממתין עד שיתמצו הטיפות, נבראים ח"ו נגעי בני אדם שמזומנים להזיקו בחייו ובממונו, וביותר בקבר לאחר מותו]".
7. אהל אריה (סי' י"ט סעי' כ"ח).
8. מראי מקומות – יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' נ"ז, הע' רנ"ה ד"ה מדינא).
1. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Is there a problem of being poresh b'ever chai because of the drop going to waste?

R' Y. Berkovits wrote: There is no issur if it is not כחץ יורה. Before he is מזריע the liquid is not zerah, it is also chemically different - Rav Shlomo Zalman used to call it רוך. After he is מזריע whatever is left inside is b'pashtus not a problem. However, the Arizal does bring inyanim about it.

ג. האם צריך לשוב למיטתו.

1. כן – אר"י זצ"ל, הו"ד בבאר היטב (סי' רל"ח ס"ק ב', "וכשתשמש אחר שתגמור תשוב למטתך האר"י ז"ל"), טהרת ישראל (סעי' כ'), "ואחר חצי שעה שיגמור יקום וישכב למטה המיוחדת"), קונ' ופקדת נוך (סי' ו' סעי' כ"ח).
2. מראי מקומות – אוצר הפוסקים (עמ' צ"ח אות ג'), הו"ד שו"ת בית דוד, שמירת הגוף והנפש (מילואים לסי' קי"ז).
(א) תשב"ץ (ח"א סי' קכ"ד ד"ה ולא), הו"ד בב"י (אה"ע סי' ל"ט ס"ק ג' ד"ה כתב הר"ש) – "אין האשה משועבדת לבעלה שתשכב אצלו כל הלילה אלא בשעת תשמיש ותעמוד מאצלו ותשכב במטת' ותשתין עד שתצא נפשה".
(ב) דר"מ (אה"ע סי' ל"ט ס"ק ג'), הו"ד בחלקת מחוקק (אה"ע סי' ל"ט ס"ק ה') – "נראה דמום גדול הוא מה שלא תשכב עמו במטה דאע"ג דאינה משועבדת לו מכל מקום לא יהא אלא כנדר שבינו לבינה ... ומיהו אפשר דנדר שבינו לבינה אינם מבטל הקידושין אלא בדבר שמשועבדת לו כגון שנדרה נטולה אני מן היהודים וצ"ע".
(ג) לקט יושר (עמ' מ"ו) – "והיה הולך חוץ לסוכה ועשה חפצי אשתו וחוזר מיד לסוכתו, אבל בשאר ימות השנה אינו חוזר מיד לחדרו".
(ד) מחבר (סי' תקנ"ד סעי' י"ח) – "יש מי שאומר שלא יישן בליל ט"ב עם אשתו במטה, ונכון הדבר משום לך לך אמרינן נזירא".
(ה) מ"ב (סי' תרל"ט ס"ק י"ח) – "ומשמע מכמה אחרונים דמאן דא"א לו לישן עם אשתו בסוכה דאין לו סוכה מיוחדת לא יבטל זמן עונה וליל טבילה ואין לחייבו לאחר שנזדווג עם אשתו שיחזור לסוכתו אלא ישן בביתו עד עמוד השחר".
(ו) אבני ישפה (אהל יעקב ט' תשרי תשע"א) – "אין צורך לחזור לסוכה אחר תשמיש המטה, שהרי זה גדר של מצטער לקום אחר תשמיש".

לה [מקלחת במקום ט' קבים (shower)].

א. מחמיר.

1. חזו"א (הליכות חיים ח"ב אות קע"ד) – "שמעתי בשם החזו"א דמקלחת לא מהני לט' קבין דהוי כג' כלים".
חזו"א (דרך שיחה ח"ב עמ' תל"ד) – "מקלחת לתשעה קבין לבע"ק - סבר שלא מהני, ומשום שצריך קב בפעם אחת, וכשיש חורים קטנים לא מהני".
2. הגריש"א זצ"ל (הל' חג בחג ימים נוראים פרק כ"א הע' ס"ב, חק וזמן פרק ה' הע' כ"ו אות ז') – "דאין לנו אלא מה שאמרו חז"ל מ' סאה בטבילה וט' קבין בשפיכה, וכשם שלא מועיל ט' קבין בטבילה במחובר כך בדרך שפיכה אינו מועיל רק ע"י מעשה שפיכה כמ"ש חז"ל שזהו ע"י נתיבה מתוך כלים".
3. משנה הלכות (ח"ג סי' א' - סי' ו', ח"ה סי' י"ט - סי' כ"ב, ח"ו סי' כ"ג) – "ומעתה לפע"ד זאת תורת העולה מכל הנ"ל דאין לקבל ט"ק ממקלחת (שאווער בלע"ז) מטעמים הללו ...".
4. הגר"ח זצ"ל (דעת נוטה ח"א הל' קר"ש תשובה ק"ד, הע' צ"ח [עמ' רל"א]) – "שאלה: נסתפקתי אם מקלחת מועיל לדין ט' קבין. תשובה: אינו מועיל. [החזו"א ... וצ"ע מה המקור לחידוש זה, ומצינו בפ"י הגר"א מקואות סופ"ג דמפרש לשון המשנה מכלי אחד מצטרפין דהכוונה אפי' ממקומות הרבה כמו מן הצרצור, והרי הצרצור הוא כלי עם חורים קטנים כעין מעשה רשת כדפי' הרע"ב שם, וצ"ע. והשיב רבינו שליט"א וז"ל צרצור הוא כלי וזה אינו כלי עכ"ל]".
- הגר"ח זצ"ל (עם מקדשי שביעי ח"ב עמ' קצ"ג אות ע"ו) – "החזו"א אמר שזה לא מועיל לטבילת עזרא כיון שטבילת עזרא צריך להיות ע"י שלוש כלים ולא ארבע ובמקלחת יש הרבה חורים במקום שיוצאים המים וזה נחשב יותר משלוש כלים".

ב. מיקל.

1. צור יעקב (סי' ט').
2. חלקת יעקב (יו"ד סי' קי"ט) – "נחשב כל המקלחת ככלי אחד, וממילא כשר לטבילת עזרא, כנלפע"ד לישב מנהג העולם".
3. ישכיל עבדי (ח"ז קונ"א יו"ד סי' ה' אות ד', עמ' שי"ז) – "ישפוך על גופו תשעה קבין מים מג' כלים, וכבר העלינו במקו"א, דה"ה במקלחת, אם ישפוך עליו מים בשיעור ט"ק יועיל לו במקום טבילה".
4. אג"מ (לתורה והוראה ח"ז עמ' כ"ה) אמנם ע"י משנה הלכות ח"ג סוף סי' א', "והגאון ר"מ פיינשטיין הסכים לדברי" – "ואגב מועיל השאוע"ר לט' קבים דתקנת עזרא".
5. אמת ליעקב (דברי חכמים יו"ד אות נ"ה) – "שמדינא, מקלחת חשוב כטבילה במקוה מ' סאה (ופשוט, שטוב יותר לעשות טבילה ממש במקוה)".
6. מנחת יצחק (ח"ג סי' ט"ו אות י"א, ח"ד סי' כ"א, ח"ט סי' ל"ד) – "דבזמננו דאיכא בכל מקום שאווערס, דאפשר לצאת בתשעה קבין, בודאי מחויבין לעשות כן, לבל לבטל לגמרי קבלתו שהתנהג זמנים טובא ... ובנוגע לט' קבין ע"י מקלחת (שאווערס) ראיתי זה מכבר ... שו"ת צור יעקב בשארית יעקב סי' ט'), שהתיר ג"כ לט' קבין ע"י מקלחת, בתנאי שיהי' נוזל בלי הפסק, אבל אם הם טפות מופסקות, ל"ה שפיקה, והוי כמו הרבה כלים עיי"ש".
7. באר משה (ח"ו סי' ע"ד) – "אם בשום אופן אין לו מקוה יבחר במקלחת ... בהיותי באישון ליל אצל אדמו"ר הגאון"ק מרן מסאטמאר שליט"א [זצ"ל] בא שאלה לפניו אם א"א לו לטהר לקריו במקוה טהרה אם יש לסמוך על ה'שאוער' (מקלחת) ... והוכרתי להשיב, אמרתי לו שבתשו' צור יעקב ראיתי להתיר. לקח הספר ועיין בו ופסק כוותיה. והשאלה הי' בשו"ב והוא חוץ לעיר ואין מקוה שם, והבן".
8. ביע אומר (ילקוט יוסף או"ח סי' פ"ה הע' א' סוף ד"ה והנה לענין) – "וכן עיקר להקל במקלחת".
9. שבט הלוי (ח"א סי' כ"ד, קובץ מבית לוי ח"ד עמ' כ' אות ד') – "סוף דבר דדעתיה להקל בזה לדון זה כט' קבין במקום דא"א בטבילה".
10. ויברך דוד (ח"א סי' ק"ה ד"ה ובעיקר) – "דעת כמעט כל האחרונים להקל דמקלחת מהני לטבילת עזרא, דלא בעינן לעכב לא כלי ולא כח גברא, כמבואר ...".
11. ילקוט יוסף (או"ח סי' פ"ה הע' א' ד"ה והנה לענין).
12. פסקי תשובות (או"ח סי' פ"ה סוף אות ה') – "והסכימו גדולי הדורות האחרונים כמעט פה אחד שמועיל טהרת ט' קבין על ידי מים הזורמים ממקלחת, אע"פ שאין כאן כלי וכח גברא".

ג. מראי מקומות – טהרת מים (סי' ע"ז), שו"ת בית ישראל (סי' י"א), רבבות אפרים (נועם ח"ט עמ' ש"ס).

1. תשובות והנהגות (ח"א סי' קכ"ג) – "ולמעשה כשיש מקוה או כשמגיע למקוה ראוי לטבול, וכשאין מקוה בינתיים יטבול בבריכה, וכשאין בריכה יסתפק במקלחת עד שמוצא מקוה או בריכה".
2. פסקי תשובות (או"ח סי' פ"ה הע' מ"ב) – "ובזמן מים רגיל של מקלחת, כשהמים זורמים למשך ג' - ד' דקות יש בו שיעור ט' קבין גם לדיעה המחמרת (כ"ג ליטר)".

לד [תפילות.

א. ברכה: למה אין אנו מברכין קודם התשמיש [שהרי היא מצות עשה ד'עונתה לא יגרע'], או אחר תשמיש אשר יצר.

1. מראי מקומות – סידור היעב"ץ (הנהגת ליל שבת, פרק ז' חוליא ב' אות י"א עמ' תר"ט), בירור הלכה (עמ' רפ"ה ד"ה ענין), פסקי תשובות (אות ב').
- (א) הלכות קטנות (ח"א סי' קל"ז) – "שאלה למה לא תקנו ברכת אשר יצר לעושה צרכיו ... אחד שאל ממני למה אין אנו מברכין קודם התשמיש שהרי היא מצות עשה דעונתה לא יגרע והשבתי לו כפי מה שראיתי בשו"ת הרשב"א ז"ל סי' י"ח שנתן טעם למה אין מברכין על החליצה והיבוס מפני שעיקר הדבר משום פ"ו והיא אינה מצוה נמצא שבזה הטעם סר מהר הספק הזה לפי שהדבר דומה לפריעת חוב המוטל עליו שאין מברכין. ולמאי דנסתפק א"א ז"ל נלע"ד דאם בירך הוי ברכה לבטלה מפני דלפי הפירוש שפ"י הב"י (או"ח סי' ו') מיסודות ברכה זו לא שייך כאן כלל דאיך יאמר שאם יסתם תא חזי יעקב שישב פ"ד שנה ולא אירע לו קרי א"כ איך יאמר שאם יסתם או יפתח כיון שאין לו גבול אך הפשרה שכתב שיביא עצמו לידי כך דהיינו להשתין אחר התשמיש ושהיית הבטן כנודע לידועי חן כי הדברים עתיקין ויש להם על מה שיסמוכו אזי תצדק הברכה בהיותו מכויין גם על פתיחת וסתירת שבילי הזרע שיתן הודאה לשי"ת טוב מאד".
- (ב) חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קט"ז) – "הטעם דאין מברכין אשר יצר אחר תשמיש כיון שרוב ביאות שבעולם הם באיסור ובאפקירותא אפשר שלא רצו לתקן ברכה על זה א"נ משום שהוא מזיק לגוף כמ"ש הר"מ ז"ל ואין מברכין על הקלקלה ואפשר שאם צריך לדבר ויטהר עצמו וינקה היטב במקום קדוש שיברך ועתב"ט הלקט. והמג"ה ז"ל ולמאי דנסתפק א"א ז"ל נראה דאם בירך הוי ברכה לבטלה דלפי מה שפירש הב"י מיסודות ברכה זו לא שייך כאן כלל דאיך יאמר שאם יסתם או אם יפתח כיון שאין לו גבול ת"ח מיעקב אע"ה".
- (ג) יד אהרן (על הטור שיטה ל"ח) – "בס' הלק"ט ... ולא הבנתי דעונה האמורה בתורה לאו משום פריה ודביה הוא דאי לא תימה הכי בזמן עיבורה או מניקתה אינו חייב לקיים עונתה וזה אינו דבכל זמן חייב לקיים עונתו כל אדם כפי שיעורו. ולי נר' דכיון דתלוי בדעתה ואיפשר שלא תתרצה משום הכי לא תיקנו ברכה דומי' דצדקה עי"ש בהרשב"א ובס' תמים דעים [סי' קע"ט]. אין מברכין ברכת אשר יצר אחר תשמיש אך אם יכול להביא את עצמו לידי כך דהיינו להשתין אחר התשמיש וכיון לפטור גם התשמיש טוב מאד ה"קט ח"א סי' קל"ז".

ב. תפילת הרמב"ן: בשבת.

1. מיקל.

(א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ט' אות ל"א, בית אהרן וישראל גליון ק"ו עמ' קי"ח) – "דמותר לומר תפילת הרמב"ן משום שהיא רוחניות, שהגם שרוב הבקשות הינן בעד בריאות ופרנסת התינוק וכדו' מ"מ כלפי האב חשיב רוחניות דמתפלל לקיום מצוות, ואף כשאין לו בנים מותר מה"ט".

(ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (בית אהרן וישראל גליון ק"ו עמ' קי"ח) – "שנראה שמותר לומר תפילת הרמב"ן בשבת מחמת היותו טופס ברכות".

(ג) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ט"ו הע' כ"ו) – "ונראה שגם מה שעיקרו רוחניות יש מקום להתיר לאומרו אפי' כשיש בו דברים הנוגעים לצרכי הגוף, כגון תפלת הרמב"ן קודם מצות עונה או תפלת השל"ה בערב ר"ח סיון, ומ"מ יש מקום להמנע מלומר הדברים הנוגעים לצרכי הגוף ולהזכיר רק הדברים הנוגעים לעניני רוחניות".

(ד) תשובות והנהגות (בית אהרן וישראל חק"ו עמ' קי"ח) – "דפשיטא דמותר לומר תפילת הרמב"ן מחמת שכל קדושת ישראל דכל הדורות תלויה בזה והיא תפילה שזמנה עובר".

(ה) שבט הקהתי (ח"ג סי' קמ"ב) – "תפלת הרמב"ן בליל שבת ... היוצא לנו מזה דכל מיני בקשות מותר לבקש בשבת באין צרתו לפניו אלא שמבקש רחמים ותפלה לפני הצרה שלא תבוא ח"ו".

(ו) הגר"ח"ק זצ"ל (שאלת רב ח"ב פרק כ"ב אות ד', אליבא דהלכתא גליון נ"א עמ' קל"ד טור א') – "אם מותר לומר תפלת הרמב"ן בשבת. תשובה: מותר".

הגר"ח"ק זצ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' ע"ר) – "אין שואלין צרכיו בשבת ושאינו מתפילת הרמב"ן, (המובאת בסידור יעב"ץ) שאי אפשר לאומרה קודם".

הגר"ח"ק זצ"ל (בירורי משנה קובץ תשובות עמ' צ"ח שאלה י"ז) – "האם רשאית האשה להתפלל את התחינות הפרטיות הנאמרות בזמן הדלקת נרות שבת לאחר הדלקה, וכן האם מותר להתפלל תפילת הרמב"ן על הזיווג בליל שבת ואם לא, אימתי. תשובה: המנהג להקל".

(ז) ודרשת וחקרת (ח"ג או"ח סי' ל"ז אות י"ב) – "וכן תפילת הרמב"ן בליל ש"ק מותר כל שאינו בתחנונים ובככי".

(ח) ברכת יהודה (ח"ב או"ח סי' כ"א) – "יש לומר את תפלת הרמב"ן בליל שבת עבור הבנים".

(ט) משאת שבת (עמ' תקל"ט סעי' ל') – "מותר ונכון לומר תפלת הרמב"ן בליל שבת, וכן כשרוצה לזווג בניו ואומרו בשבת".

(י) בקשות בשבת (פרק ד' סעי' י') – "נראה דמותר לומר תפילת הרמב"ן קודם הזיווג בשבת".

(יא) פסקי תשובות (סי' רפ"ח אות ז') – "תפילת הרמב"ן קודם מצות עונה".

2. מראי מקומות – ראש פנה (עמ' שע"א), הר"א מרכוס (בית אהרן וישראל חק"ו עמ' קט"ז).

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג טור ד') – "שאלה: האם יש לומר את תפילת הרמב"ן [שקודם מצות עונה] גם בזמן שאין אפשרות להוליד או בזמן עיבור. תשובה: לכאול"ש. [א.ה. יש להסתפק אי כונתו 'לא שייך' או 'לא שנא', ומסתבר כאופן הראשון]".

הגר"ח"ק זצ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג טור ד') – "האם שייך לומר את תפילת הרמב"ן בזמן שמעוברת ולכוין בבקשותיו על העובר. תשובה: מותר. [א.ה. שו"ר בשלה"ק בשער האותיות שטרם העתיק את נוסח תפילת הרמב"ן מקדים בזה"ל: ואף אם אשתו מעוברת או זקינה יתפלל בליבו לנשמה קדושה, ויהיה זה הולד שבו תושפע הנשמה ההיא זרע אנשים בכל המעלות, ע"כ. ונראה בדבריו דתפילה זו שייכא גם בזמן שמעוברת, אך משמע מלשונו שזה קאי אנשמה שתכנס לאיזה וולד, ולכאול"ש כונתו למש"כ המקובלים (והובא בבה"ל) שבכל זיווג נולדים נשמות קדושות, וצ"ע]".

[לז] שאר דברים.

א. איסור קישוי הבא ע"י קירוב לאשתו, שלא בזמן תשמיש.

1. מראי מקומות – אג"מ (אה"ע ח"ד סי' ס"ו ד"ה ולכן), מעדני אשר (נדה סי' ז'), אליבא דהלכתא (גליון מ' עמ' כ"ד).

(א) הגר"ח"ק זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' ש"נ אות קמ"ב) – "טיפות היוצאות ע"י חו"נ - האם יש בהם משום זרע לבטלה. תשובה: י"א שאינו זרע אלא זיעה".

ב. מה נכלל במצות עונה [ש"ז, חיבוק, זרע מאשה ...].

1. מראי מקומות – שערים מצויינים בהלכה (סי' ק"נ קונ"א ס"ק ז'), יסודות הבית וקדושתו (פרק ח' סעי' י"א).

(א) רדב"ז (סי' אלף קפ"ח), הו"ד בבאה"ט (אה"ע סי' ע"ו ס"ק א') – "ואע"ג דהעראה כביאה לכל הדברים לקיום עונה לא מקריא ביאה. וכן כתב הרשב"א".

(ב) שו"ך (יו"ד סי' קצ"ז ס"ק ג') – "כתב מהר"מ מלובלין בתשוב' סימן נ"ג דכלה בתולה שאירע טבילתה ליל שבת נראה להתיר אע"ג דנהגים שלא לבעול בעילת מצוה עד אחר שבת משום דשאר מיני קריבות נמי מצוה הן".

(ג) עזר מקודש (אה"ע סי' ע"ו ס"ק א') – "אני מסופק אודות מצות עונה אם די בהעראה קטנה או הגדולה ועל כל פנים הזרעה וכן להמתירין שלא כדרכה בלי זרע או פעם אחת אם יוצא ידי חובת עונה בזה ...".

(ד) שעה"מ (איסורי ביאה סוף פרק ג', עי' במגיה שם), הו"ד בפת"ת (אה"ע סי' ע"ו ס"ק א') – "עבה"ט בשם הרדב"ז. וכ"כ בס' שעה"מ פ"ג מהא"ב סוף דין ט"ו ע"ש".

(ה) פת"ת (סי' קפ"ד ס"ק כ"ב) – "ועי' בתשו' אבן שהם סי' י"ד שהעלה ג"כ דאסור אך כתב דמ"מ מותרת לטבול אפילו בליל שבת אף שאין זקוק לה בעלה כיון דכל מיני קורבא שרי רק תשמיש אסור ושאר מיני קורבא נמי מצוה הן ע"ש".

(ו) אג"מ (אה"ע ח"ד סי' ס"ו ד"ה ולכן) – "ולכן מאחר שעניני קריבה דחבוק ונשוק הוא ג"כ מחיובי עונה ומצוה דלשמה את אשתו אין לו לחוש לשמא ע"י החבוק ונשוק יבא לידי קישוי אבר מאחר שרובא דעלמא אין באין מקישוי להוצאת זרע".

ג. שבת (דף קמ:): – "נקיט מרגניתא בחדא ידיה וכוורא בחדא ידיה מרגניתא אחוי להו וכוורא לא אחוי להו עד דמיצטערן והדר אחוי להו".

1. רמב"ם (אישות פרק ט"ו הל' י"ח) – "וכן צוו חכמים על האשה שתהיה צנועה בתוך ביתה ולא תרבה בשחוק וקלות ראש בפני בעלה ולא תתבע תשמיש המטה בפיה ולא תהיה מדברת בעסק זה, **ולא תמנע מבעלה כדי לצערו** עד שיוסיף באהבתה אלא נשמעת לו בכל עת שירצה".

(א) הג' מיימונית (אישות פרק ט"ו אות מ') – "צ"ע בפרק תולין בהא דאמר רב חסדא לבנתיה".

(ב) לחם משנה (אישות פרק ט"ו הל' י"ח) – "ולא תמנע מבעלה כדי לצערו. תימה דבשבת פרק תולין (קמ ב) א"ל רב חסדא לברתיה וכו' נקיט מרגניתא בחדא ידא וכוורא בחדא ידא מרגניתא אחוי ליה וכוורא לא אחוי ליה עד דמיצטערן והדר אחוי ליה ע"כ. ופירש"י ז"ל נקיט מרגניתא כשבעליך ממשמש ביך להתאוות לך לתשמיש ואוחז דדיה בידו ואחד והאחרת על אותו מקום מרגניתא אחוי ליה הזדין המציא לו כדי שתרבה תאוותו ומקום תשמיש אל תמציא לו כדי שיתרבה תאוותו וחיבתו ויצטער הדר אחויין ליה ע"כ. משמע דצריך לצערו כדי שיתרבה באהבתו ובעל ההגהה כתב צ"ע בפרק תולין נראה שכוונתו לזאת הקושיא. ונ"ל לומר לדעת רבינו דהוא מפרש דרב חסדא אמר להו לבנותיו שכשהבעל ממשמש באותו מקום דודאי מן הדין אסור לעשות כך דאסור לממשמש שם ואז היה אומר להן כדי שלא ירגילו עצמם בכך שהדד ימציאו לבעל ולא אותו מקום כדי שבכך ישמרו עצמן שלא יצערו אותם הנשים אבל אם לא היה הבעל ממשמש באותו מקום אז ודאי דאסור לצער לבעלה ומפני כן כתב רבינו ולא תמנע מבעלה וכו'".

(ג) ברכי יוסף (אה"ע סי' כ"ה ס"ק ג') – "עד שתתרחצה וכו'. הר"מ פט"ו דאישות (ה"ח) כתב דהיא לא תמנע מבעלה כדי לצערו עד שיוסיף באהבתה, אלא נשמעת לו בכל עת שירצה. ובהגהות מיימוניות הקשה מפרק תולין (שבת קמ ב) גבי בנתיה דרב חסדא. והרב לחם משנה שם תירץ דלהיות שהם הוו עביד איסורא הותר להן לצערם. ע"ש באורך. ולי ההדיוט כל דבריו אינם מחוורים, כאשר הרואה יראה, כי אין להאריך במקום שאמרו לקצר. והקושיא דקשיא להו ז"ל, לק"מ, דמ"ש הרמב"ם היינו **שבעת** ההיא תמנע היתה מכל וכל שיוסיף אהבתה אחר כך בפרק אחר. ועובדא דהתם היינו **שכבר** היא מרוצה ומוכנת, וכמו רגע עת רצון איש כי יפליא והיה העלמ' ותכף הדר אחו. כמבואר שם".

(ד) מעשה רוקח (אישות פרק ט"ו הל' י"ח) – "ולא תמנע מבעלה כדי לצערו וכו'. פ"י קודם שיבא לידי כך מורה לו שאינה רוצה דאילו **באותה שעה** שרי כדי להרבות תאוותו ובה מתורץ קושיית הרב לח"מ ז"ל עיין עליו".

(ה) שבת של מי (שבת סוף דף קמ:). – "שם אמר רב חסדא לבנתיה וכו' עד דמיצטערן והדר אחוי ליה ע"כ מכאן הקשה הרב הגהות מיימוניות בסוף פט"ו דהל' אישות להרמב"ם דפסק לא תמנע מבעלה כדי לצערו והניחו בצ"ע והרב לחם משנה דחק לתרץ ועיין בספר הבהיר ברכי יוסף באה"ע סי' כ"ה".

(ו) קובץ על יד (הל' אישות פרק ט"ו הל' י"ח) – "ולא תמנע וכו'. ע"י הגה"מ מה שהק' מפ' תולין וע"י לח"מ ובס' ברכי יוסף אה"ע סי' כ"ה סתר דבריו והקן' בנקל יכול לחלק ע"ש ואין להאריך".

(ז) משנה הלכות (חי"ז סי' ל"ו אות ב' ד"ה ומיהו) – "ומיהו בשעת תשמיש, ע"י לח"מ (פט"ו מה"א הי"ח) שכתב דמן הדין אסור לממשמש באו"מ, אך בגמ' שבת ק"מ ע"ב אמר רב חסדא לבנתיה נקיט מרגניתא בחדא ידיה וכוורא בחדא ידיה מרגניתא אחוי להו וכוורא לא אחוי להו עד דמיצטערן והדר אחוי להו, ופירש"י ד"ה נקיט וכו' והאחרת עד או"מ עיין שם, דמדברי רש"י משמע דמותר. ואולי י"ל דמש"כ הלח"מ לאיסור היינו לממשמש בפנים, ולא נגיעה סתם. וע"ע במאירי שפי' הגמ' באופן אחר וזה לשוננו, מרגניתא בחדא ידא וכוורא בחדא ידא אחוי מרגניתא וכוורא בידך עד דליצטערן והדר אחזי ליה, כלומר אם את אוחת מרגלית ביד אחת וצורר ביד אחרת ובעליך שואל בשתייהן הראי לו המרגלית מיד והצורר לא תראי לו עד שיצערך להראותו, ומתוך שבאה לו ראייתה דרך כוסף אף היא חשובה בעיניו, והוא משל שאף הכעורה שבכעורות אם עומדת בצניעות ומייקרת עצמה אצל בעלה אף היא חשובה בעיניו ולא תתגנה לו, וי"מ בדרך אחרת וזו עיקר ע"כ. ולפ"ז אין משם ראייה כלל. גם לפי פ"י המאירי ל"ק קו' הלח"מ הנ"ל ע"ש".

2. מראי מקומות – סידור היעב"ץ (הנהגת ליל שבת, פרק ז' חוליא ב' אות ח' עמ' תר"ז), באר משה (ח"ג סי' קנ"ב), דרכי טהרה (עמ' קפ"ח), אור יצחק (ח"ב או"ח סי' צ"ה אות ד').

ד. אסור לשום ספר על מטה שישן עליו – באה"ט (ס"ק כ"ה), חופת חתנים (הל' צניעות, עמ' קט"ו), "אסור לשום ספר על מטה שישן עליו ובפרט עם אשתו כי שכבת זרע עליה", מ"ב (סוף ס"ק נ"ד, "יש ליזהר מלשום ספר על מטה שישן עליה ובפרט עם אשתו כי שכבת זרע מצוי עליו"), טהרת ישראל (סעי' ס"ב).

1. הגרח"ק צ"ל (אליבא דהלכתא גליון מ' עמ' ס"ג סוף טור ג') – "שאלה: כ' המ"ב (סי' ר"מ ס"ק נ"ד) יש ליזהר לשים ספר על מטה שישן עליה, ובפרט עם אשתו, כי ש"ז מצוי עליו, עכ"ד. האם גם ספרי תולדות גדולי ישראל ויש בהם ציטוטים מן הגמ' ושאר דברי חז"ל, האם גם זה בכלל. תשובה: יש ליזהר".

ה. לאכול שום ליל שבת.

1. ע"י או"ח סי' ר"פ, לשיטות ומראי מקומות.

שלא להשתין ערום בפני מטתו

סימן רמ"א

א. המשתין לפני מטתו.

א. מקור.

1. שבת (דף סב:) – "אמר רבי אבהו, ואמרי לה במתניתא תנא: שלושה דברים מביאין את האדם לידי עניות, ואלו הן: המשתין מים בפני מטתו ערום... המשתין מים בפני מטתו ערום אמר רבא: לא אמרן אלא דמהדר אפיה לפורייה, אבל לבראי - לית לן בה. ומהדר אפיה לפורייה נמי לא אמרן אלא לארעא. אבל במנא - לית לן בה".
 2. נדה (סוף דף טז:) – "אמר רבי שמעון בן יוחאי: ארבעה דברים הקדוש ברוך הוא שונאן ואני איני אוהבן; הנכנס לביתו פתאום, ואצ"ל - לבית חבירו, והאוחז באמה ומשתין מים, ומשתין מים ערום לפני מטתו, והמשמש מטתו בפני כל חי".
- (א) טור (סעי' א') – "לא ישתין בפני מטתו ערום דד' דברים הקדוש ברוך הוא שונאן ואחד מהן המשתין מים לפני מטתו ערום וגרסינן בשבת בפרק במה אשה אמר רבי אמי ואמרי לה במתניתא תנא ג' דברים מביאין האדם לידי עניות ואלו הן המשתין מים לפני מטתו ערום וכו' ולא אמרן אלא דמהדר אפיה לפורייה אבל לא מהדר אפיה לפורייה לית לן בה וכי מהדר אפיה לפורייה נמי לא אמרן אלא בארעא אבל במנא לית לן בה".

ב. הטעם: שהקדוש ברוך הוא שונאה.

1. מפני שקשה לעניות.

- (א) פרישה (ס"ק א') – "והא דהקב"ה שונא את המשתין מים וכו' הוא דוקא כד מהדר אפיה לפורייה ומשתין בארעא כמו שמפרש רבינו בסמוך גבי דקשה לעניות שהוא ענין אחד למה ששונאו הקדוש ברוך הוא וכן איתא בתוספות פרק כל היד דף י"ז (ע"א) אהא דקאמר ארבעה דברים הקדוש ברוך הוא שונאן וכו' ומשתין מים ערום לפני מטתו כתבו התוספות וז"ל משתין מים לפני מטתו דאמר בשבת דקשה לעניות עכ"ל הרי ששנאת הקדוש ברוך הוא הוא מה שקשה לעניות".
- (ב) א"ר (ס"ק ב') – "שונאו מפני וכו'. והדרישה [ס"ק א'] פירש ששנאת הקדוש ברוך הוא הוא מפני שקשה לעניות, וכ"מ בתוספות נדה דף י"ז (ע"א ד"ה ומשתין)".
- (ג) פמ"ג (במש"ז) – "ועיין פרישה [אות א] כתב דשונאו שיביא עצמו לעניות, ועיין תוספות [נדה יז, א ד"ה משתין] בזה".
2. מפני שמתנהג עצמו דרך מיאוס וטינופת.
- (א) לבוש (סעי' א') - לשונו מובא לקמן.

ג. פוסקים.

1. מחבר (סעי' א') – "אחד מהדברים ששונא הקדוש ברוך הוא, המשתין בפני מטתו, ערום. המשתין לפני מטתו, ערום, מביא לידי עניות; ולא אמרן, אלא דמהדר אפיה לפורייה (פי' למטה), אבל לבראי לית לן בה; ודמהדר אפיה לפורייה נמי לא אמרן, אלא בארעא, אבל במנא לית לן בה".
2. לבוש (סעי' א') – "לא ישתין אדם ערום לפני מטתו. וכל המשתין ערום לפני מטתו הקדוש ברוך הוא שונאו, מפני שמתנהג עצמו דרך מיאוס וטינופת ואיך תשרה השכינה על מטתו. ולא עוד אלא שכל המשתין לפני מטתו ערום יבא לידי עניות, משום שיש שד ששמו נבל והוא ממונה על העניות, ונבל קרו ליה מפני שהוא חפץ לנבל את עצמו ואוהב מקומות המיאוס, והרי הוא דר במקום הזה שהוא מיאוס. והאי ערום לאו דווקא אלא הוא הדין הוא לבוש אסור, והא דנקט ערום אורחא דמילתא נקט שמתוך שהוא ערום אינו יוצא לחוץ להשתין דטורח הוא לו ללבוש ולצאת. ולא אמרן אלא דמהדר אפיה לפורייה, אבל לא מהדר אפיה לפורייה ומשתין למרחוק מן המטה בקילוח לית לן בה. ודמהדר אפיה לפורייה נמי לא אמרן אלא בארעא אבל במנא לית לן בה".
3. ערה"ש (סעי' ב') – "והכי אמרינן בשבת [ס"ב:] דהמשתין מים ערום לפני מטתו בא לידי עניות דשרא דעניותא נבל שמיה ובכל מקום שמוצא מקום מטונף ושלא בנקיות שורה שם ודווקא כשמחזיר פניו להמטה אבל אם מחזיר פניו לחוץ לית לן בה דהקילוח יוצא לחוץ ודווקא כשמשתין על הארץ אבל כשמשתין בכלי לית לן בה".
4. שמירת הגוף והנפש (סי' נ"ח סעי' ד').

ד. המשתין "ערום" לפני מטתו.

1. לאו דוקא ערום [אלא ה"ה אם היה לבוש אלא אורחא דמלתא נקט מתוך שהוא ערום אינו יוצא לחוץ להשתין] – רש"י (שבת דף סב: ד"ה ערום, "ערום. אורחא דמילתא נקט, מתוך שהוא ערום, אינו יוצא לחוץ להשתין, דטורח הוא לו ללבוש ולצאת"), לבוש (סעי' א', לשונו מובא לקמן), מג"א (ס"ק א'), ערה"ש (סעי' א'), מ"ב (ס"ק ב').
 2. מראי מקומות.
- (א) שפת אמת (שבת דף סב:) – "שם בגמ' במתניתא תנא כו' בפני מטתו ערום ברש"י אורחא דמילתא נקט כו' דטורח הוא לו ללבוש ולצאת, ונראה דאתי לאשמעינן דדוקא בכה"ג דמצד הטירחא אינו יוצא אינו רשאי לעשות כן אבל אם צריך להשתין תיכף אמרינן בעלמא דאפי' ברה"ר מותר דסכנה הוא כדאי' בבכורות (מ"ד ב) ע"ש".

ה. המשתין ערום לפני "מטתו": מה הדין בשאר מקומות.

1. ה"ה לפני השלחן, ושאר מקומות.

- (א) מהרש"א (חי' אגדות שבת דף סב:) – "המשתין מים בפני מטתו ערום כו' פרש"י ערום אורחא דמלתא נקט מתוך שהוא ערום אינו יוצא לחוץ כו' עכ"ל ומה"ט נמי לפני מטתו אורחא דמלתא נקט שדרך אדם לעמוד ממטתו ערום ולהשתין שם וה"ה **ומכ"ש** במקומות אחרים כגון לפני שלחנו וכיוצא בו דמביא לידי עניות משום מאיסותא וק"ל".
- (ב) א"ר (ס"ק א') – "לפני מטתו וכו'. ומכל שכן במקומות אחרים כגון לפני שלחנו וכיוצא בו, מהרש"א [חידושי אגדות, שבת סב ע"ב ד"ה המשתין]".
- (ג) פמ"ג (א"א ס"ק ב', ראש יוסף שבת דף סב: [לשונו מובא לקמן]) – "והוא הדין לפני השולחן, אליה רבה [ס"ק א] בשם מהרש"א ז"ל [שבת סב, ב ד"ה המשתין]".
- (ד) מ"ב (ס"ק ב') – "בפני מטתו - ומכ"ש אם משתין מים לפני מקומות אחרים שצריכים להתנהג יותר בנקיות כגון לפני שלחנו וכיב"ז".
- (ה) שמירת הגוף והנפש (סי' נ"ח סעי' ד').

ו. מראי מקומות.

1. ראש יוסף (שבת דף סב:) – "המשתין מים בפני מטתו ערום לא נתבאר שיעור דלפני מטתו ויראה תוך ד"א וחוץ לד"א רשות אחר הוה ולבראי שרי דקילוח למרחוק משמע קצת אפי' תוך ד"א ובאשה אסור אפילו לבראי ועמ"א רמ"א ואי"ה בפריי יבואר וכאן אין להאריך ועיין א"ר לפני מטתו ל"ד ה"ה לפני שלחן וכדומה יע"ש בשם מהרש"א בזה".

אסיפת יצחק

מכתבים

הג' הרב חיים קניבסקי זצ"ל
הג' הרב אביגדר נבנצל שליט"א
הג' הרב ישראל פסח פיינהנדלר זצ"ל

נערך ע"י הרב יצחק וינקלר

כל הזכויות שמורות להמחברים
תשס"ט

הג' הרב חיים קניבסקי זצ"ל

ברכות (ס' קס"ו-רל"א)

נשים בשיעור קביעת סעודה

(1) שאלה (כ"ג סיון תשס"ח) : בביאור הלכה ס' קס"ח (סעיף ו' ד"ה אף על פי) כתב שזקנים יש להם שיעור אחר של קביעת סעודה, האם ה"ה שנשים יש שיעור אחר ?
תשובה: לא

מיץ ענבים פוטר כל מיני משקין

(2) שאלה (י"ב חשוון תשס"ח) : במחבר בס' קע"ד סעיף ב' כתב דיין פוטר כל מיני משקין, האם ה"ה שמיץ ענבים פוטר כל מיני משקין ?
תשובה: כן

שינוי מקום ביוצא למרפסת

(3) שאלה (כ"ט כסלו תשס"ז) : היוצא מבית למרפסת שאין לה גג, האם זה נחשב כיוצא מחדר לחדר או כיוצא מבית לבית לענין ברכות וקידוש ?
תשובה: כיוצא לחוץ

שינוי מקום ביוצא לחדר מדרגות

(4) שאלה (כ"ט כסלו תשס"ז) : מה הדין בזה אם יוצא מבית לחדר מדרגות ?
שאלה (י"ד תמוז תשס"ח) : בענין שינוי מקום בברכות אם הניח שם תינוק, האם זה נחשב כמו זקן או חולה או צריך גדול דוקא ?
תשובה: כבית לבית

שנוי מקום אם הניח שם תינוק

(5) שאלה (י"ד תמוז תשס"ח) : בענין שינוי מקום בברכות אם הניח שם תינוק, האם זה נחשב כמו זקן או חולה או צריך גדול דוקא ?
תשובה: מהני

מזונות לפני סעודת שבת

(6) שאלה (י"ט סיון תשס"ט) : מי שאוכל מזונות ודאי (כמו קוגל אטריות) אחרי קידוש ביום שבת מיד לפני הסעודה, האם צריך לברך ברכה אחרונה עליו או יוצא עם ברכת המזון ?
תשובה: כמדומה שאם אוכל מיד א"צ לברך על הקוגל

שכח לברך ברכת המזון מתי צריך לחזור למקומו

(7) שאלה (כ"ג סיון תשס"ח) : אם אוכל פת בביתו ושכח לברך ברכת המזון, והולך לישיבה ללמוד סדר שני (ורק לא רוצה לחזור לביתו משום ביטול תורה) האם צריכים לחזור לביתו או זה נכלל במשנה ברורה (ס' קפ"ד ס"ק ז') שבשעת הדחק אין צריך לחזור ?
שאלה (כ"ג סיון תשס"ח) : האם יש לחלק בדין הנ"ל אם יש חברותה ?
תשובה: צריך לחזור

יין מסוג ענבים שנטעי על דעת לאכול

8) שאלה (כ"א אדר א' תשס"ח) : אם נעשה יין מסוג ענבים שנטעי על דעת לאכול, איזה ברכה מברך על היין?
תשובה: **בפה"ג**

ברכה על מיץ ענבים שמקפיאין

9) שאלה (י"ב חשוון תשס"ח) : יין או מיץ ענבים שמקפיאין ואח"כ מלקקין אותו, האם מברך עליו שהכל או בורא פרי הגפן?
תשובה: **לכאוי' הגפן**

ברכה על שאר שמנים

10) שאלה (כ"א חשוון תשס"ח) : במחבר ס' ר"ב סעיף ד' כתב שאין לברך על שמן זית, האם ה"ה שאר שמנים כמו שמן אגוזים?
תשובה: **אינו מוכרח**

מסופק אם ניכר צורותו

11) שאלה (י"ג כסלו תשס"ח) : במשנה ברורה (ס' ר"ב ס"ק מ"ב) פסק שדבר שנימוח לגמרי ואינו ניכר צורותו כלל מברך שהכל, אם מסופק אם ניכר צורותו איזה ברכה מברך שהכל או ברכה הראוי (העץ או האדמה)?
תשובה: **מספק מברך שהכל**

מסטיק

12) שאלה (י"ב חשוון תשס"ח) : גומי לעיסה (מסטיק) שאינו בולע האם מברך עליו שהכל, או דינו כטועם ואינו מברך?
תשובה: **אם מוצץ משהו מברך**

מי סודה להעביר האומצא

13) שאלה (כ"א חשוון תשס"ח) : במחבר ס' ר"ד סעיף ז' כתב "שתה מים להעביר האומצא אינו מברך", האם ה"ה מי סודה?
תשובה: **לא מסתבר**

שותה מים משום הפה יבש

14) שאלה (כ"א חשוון תשס"ח) : מי ששותה מים משום הפה שלו יבש (אבל אינו צמא) האם צריך לברך?
תשובה: **מסתמא צריך**

שותה מים בערב תענית

15) שאלה (כ"א חשוון תשס"ח) : מי ששותה מים בערב תענית כדי שלא יהיה צמא מחר (אבל כעת אינו צמא) האם צריך לברך?
תשובה: **אולי**

ברכה על תרופה מתוקה

16) שאלה (ד' סיון תשס"ט) : תרופה ששותה משום רפואה ויש לו טעם טוב האם צריך לברך עליו, או כיון שאם אינו חולה לא היה שותין אותה אינו צריך לברך?

תשובה: צריך לברך

ירק שנאכל חי בחו"ל ולא בא"י

17) שאלה (כ"ז כסלו תשס"ח) : ירק שדרכו בחוץ לארץ לאכול חי, ובארץ ישראל הדרך רק לאכול ע"י בישול, איזה ברכה מברך בן חו"ל בא"י ?
תשובה: **הכל כמנהג המקום**

ברכה על מים ישר מהברז

18) שאלה (כ"א אדר א' תשס"ח) : אם אין לו כוס ורוצה לשתות מים מהברז, האם צריך לפתוח הברז לפני הברכה או יכול לברך ואחר כך יפתח הברז ?
תשובה: **יראה קודם אם הולך מים מהברז**

ברכה אחרונה על פירות א"י וחו"ל

19) שאלה (י' אדר ב' תשס"ח) : אם אוכל פירות חו"ל ופירות הארץ ביחד, האם חותם הברכה האחרונה "על פירותיה" או "על הפירות" ?
תשובה: **אאמו"ר זצ"ל פסק לי על פירותיה**

מאכל שבא ליפות מאכל אחר בנוגע עיקר וטפל

20) שאלה (י' אדר ב' תשס"ח) : מאכל שבא ליפות מאכל אחר (כמו חתיכות גזר ע"ג דג) האם המאכל שבא ליפות נחשב טפל ורק צריך ברכה אחת או צריך שני ברכות ?
תשובה: **לכאוי' הוא טפל**

ריח בושם בחנות

21) שאלה (י"ב חשוון תשס"ח) : אם מריח בושם בחנות לבחון אם רוצה לקנות, האם צריך לברך ?
תשובה: **מטעמת א"צ ברכה, ומ"מ אם נהנה יברך**

שהחיינו אם כבר שתה מי הפרי

22) שאלה (ו' כסלו תשס"ח) : אם כבר שתה מי הפרי, האם יכול לברך שהחיינו בזמן שאוכל הפרי ?
תשובה: **לכאוי' לא**

תפלת ערבית (ס' רל"ה-רל"ט)

בן חו"ל בארץ ישראל לומר "ברוך ה' "

23) שאלה (כ"ח חשוון תשס"ח) : האם בן חו"ל בארץ ישראל חייב לומר "ברוך ה' " בתפלת ערבית ?
תשובה: **אולי**

ג' פסיעות במעריב

24) שאלה (י' אדר ב' תשס"ח) : בתפלת ערבית מתי יכול לחזור מהג' פסיעות אחר שמונה עשרה ?
תשובה: **לפחות כדי הילוך ד"א**

צניעות (ס' ר"מ-רמ"א)

שמש מטתו לפני תינוק

25) שאלה (ח' אדר תשס"ז) : האם מותר לשמש מטתו לפני תינוק שיודע לדבר כמה מילת ?
תשובה: **טוב ליזהר**

שני רעבון

26) שאלה (י"ג אלול תשס"ו) : בס' ר"מ המחבר כתב "שאסור לשמש מטתו בשני רעבון", וברמ"א מוסיף "וה"ה בשאר צרות שהם כרעבון", האם נכלל בדינו של הרמ"א, המלחמה שהיה בארץ בתקופה אחרונה ?
תשובה: **מסתבר שלא**

לתניק ילד מבקבוק אחר תשמיש

27) שאלה (ו' כסלו תשס"ח) : במשנה ברורה (ס' ר"מ ס"ק נ"ד) כתב שאחר תשמיש "לא לתניק את הילד עד אחר שיעור הילוך שני מילין ואם התינוק בוכה תמתין לפחות שיעור מיל", האם זה אפילו מבקבוק או דוקא ממנה ?
תשובה: **ממנה**

הג' הרב אביגדר נבנצל שליט"א

ברכות (ס' קס"ו-רל"א)

מיץ ענבים פוטר כל מיני משקין

- (1) שאלה (י"ז חשון תשס"ח): במחבר בס' קע"ד סעיף ב' כתב דיין פוטר כל מיני משקין, האם ה"ה שמיץ ענבים פוטר כל מיני משקין?
תשובה: לענ"ד כן, אבל כמדומני מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א סובר שלא

שינוי מקום במטוס

- (2) שאלה (ג' סיון תשס"ח): מי שנוסע במטוס ומברך על המאכל בתוך המטוס, אחר שיצא מהמטוס, האם צריך לברך עוד ברכה בתוך השדה תועפה, כיון שמשנה מקומו, או המטוס נחשב הולכי דרכים ואין צריך לברך עוד פעם?
תשובה: לכאורה צריך

שינוי מקום בברכה על פרי

- (3) שאלה (ג' סיון תשס"ח): אם מברך ברכה על פרי והולך לבית אחר אבל עדיין ראה מקום הראשון, אם חוזר למקום הראשון, האם חייב לברך עוד פעם?
תשובה: לא

שכח לברך ברכת המזון מתי צריך לחזור למקומו

- (4) שאלה (ג' סיון תשס"ח): אם אוכל פת בביתו ושכח לברך ברכת המזון והולך לשיבה ללמוד סדר שני (ורק לא רוצה לחזור חביצו משום ביטול תורה) האם צריכים לחזור לביתו לברך ברכת המזון או זה נכלל במשנה ברורה ס' קפ"ד ס"ק ז', והאם יש חילוק בזה אם יש חברותה?
תשובה: אם שכח יכול לברך במקום שנזכר

יין מענבים שנטעי על דעת לאכול

- (5) שאלה (כ' אדר א' תשס"ח): אם נעשה יין מסוג ענבים שנטעי על דעת לאכול, איזה ברכה מברך על היין?
תשובה: בורא פרי הגפן

ברכה על מיץ ענבים שמקפיאין

- (6) שאלה (י"ז חשון תשס"ח): יין או מיץ ענבים שמקפיאין ואח"כ מלקקין אותו, האם מברך עליו שהכל או בורא פרי הגפן?
תשובה: נ' דלדעת הרמב"ם ברכתו שהכל, ויש חולקין

ברכה על שאר שמנים

- (7) שאלה (י"ז חשון תשס"ח): במחבר ס' ר"ב סעיף ד' כתב שאין לברך על שמן זית, האם ה"ה שאר שמנים כמו שמן אגוזים?
תשובה: צ"ע אם דרך בני אדם לשתות זה

טועם מעט שמן זית

- (8) שאלה (י"ז חשון תשס"ח): אם רק טועם מעט שמן זית האם מברכים עליו ואם כן איזה ברכה?
תשובה: אין הבדל בין מעט להרבה

מסופק אם ניכר צורתו

9) שאלה (כ' כסלו תשס"ח) : במשנה ברורה (ס' ר"ב ס"ק מ"ב) פסק שדבר שנימוח לגמרי ואינו ניכר צורתו מברך שהכל, אם מסופק אם הוי ניכר צורתו איזה ברכה מברך, שהכל או ברכה הראויה ?
תשובה : **אולי שהכל**

לבבות דקל בזה"ז

10) שאלה (ד' כסלו תשס"ח) : איזה ברכה מברך על "פאלמיטו" (לבבות דקל, קורא בלשון הגמ') בזמן הזה ?
תשובה : **לכאורה שהכל**

שותה מים משום הפה שלו יבש

11) שאלה (י"ז חשון תשס"ח) : מי ששותה מים משום הפה שלו יבש (אבל אינו צמא) האם צריך לברך ?
תשובה : **אולי גם זה סוג של צמא**

שתית מים ערב תענית

12) שאלה (י"ז חשון תשס"ח) : מי ששותה מים בערב תענית כדי שלא יהיה צמא מחר (אבל כעת אינו צמא) האם צריך לברך ?
תשובה : **לענ"ד כן, ויש חולקין**

ברכה על תרופה מתוקה

13) שאלה (ד' סיון תשס"ט) : תרופה ששותה משום רפואה ויש לו טעם טוב האם צריך לברך עליו, או כיון שאם אינו חולה לא היה שותין אותה אינו צריך לברך ?
תשובה : **צריך**

ירק שנאכל חי בחו"ל ולא בא"י

14) שאלה (ה' טבת תשס"ח) : ירק שדרכו בחוץ לארץ לאכול חי, ובארץ ישראל הדרך רק לאכול ע"י בישול, איזה ברכה מברך בן חו"ל בא"י ?
תשובה : **כא"י, כי נראה שזה תלוי בטיב הירק**

מרק שאחר הבישול מיעכו הירקות

15) שאלה (כ' כסלו תשס"ח) : אם בישלו ירקות שלם במרק, ואחר הבישול מיעכו הירקות (עד שאינו ניכר צורתו) איזה ברכה מברך על המרק ?
תשובה : **בפה"א**

16) שאלה (כ' כסלו תשס"ח) : אם הפריד הירקות ורק שותה המים איזה ברכה מברך ?
תשובה : **בפה"א**

שתית מים מברז לענין ברכה

17) שאלה (כ' אדר א' תשס"ח) : אם אין לו כוס ורוצה לשתות מים מהברז, האם צריך לפתוח הברז לפני הברכה, או יכול לברך ואחר כך יפתח הברז ?
תשובה : **יפתח לרגע ויקח קצת ביד ויסגור ויברך ויגמע ואח"כ אם רוצה עוד יפתח הברז**

ברכה אחרונה על פירות א"י וחו"ל

18) שאלה (ד' אדר ב' תשס"ח) : אם אוכל פירות חו"ל ופירות הארץ ביחד, האם חותם הברכה האחרונה "על פירותיה" או "על הפירות" ?
תשובה : **ועל פירותי'**

שלם במאכל שהדרך לאכול הרבה בפעם אחת

19) שאלה (ב' אדר א' תשס"ח) : במשנה ברורה (ס' רי"א ס"ק ד') כתב בענין קדימה בברכות שאם שניהם חביב מברך על השלם, בנוגע דין שלם אם יש דבר שהוא שלם אבל הדרך רק לאכול הרבה בפעם אחת, האם זה גם כן נחשב שלם ?
תשובה : לענ"ד כן

מאכל שבא ליפות מאכל אחר בנוגע עיקר וטפל

20) שאלה (ד' אדר ב' תשס"ח) : מאכל שבא ליפות מאכל אחר (כמו חתיכות גזר ע"ג דג) האם המאכל שבא ליפות נחשב טפל ורק צריך ברכה אחת או צריך שני ברכות ?
תשובה : טפל

ברכה על נשיא מדינה בזה"ז

21) שאלה (ד' אדר ב' תשס"ח) : הרואה נשיא מדינה בזה"ז (כמו הנשיא מארצות הברית) האם חייב לברך עליו בשם ומלכות ברכת המלכים ?
תשובה : לא

שהחיינו אם כבר שתה מי הפרי

22) שאלה (ד' כסלו תשס"ח) : אם כבר שתה מי הפרי, האם יכול לברך שהחיינו בזמן שאוכל הפרי ?
תשובה : אם זה פרי שמיץ עקר, כגון תפוז, אינו יכול לברך

תפלת ערבית (ס' רל"ה-רל"ט)**בן חו"ל בארץ ישראל לומר "ברוך ה' "**

23) שאלה (ד' כסלו תשס"ח) : האם בן חו"ל בא"י חייב לומר "ברוך ה' " בתפילת ערבית ?
תשובה : כן

חזרה מהג' פסיעות במעריב

24) שאלה (י"ט אדר ב' תשס"ח) : בתפלת ערבית מתי יכול לחזור מהג' פסיעות אחר שמונה עשרה ?
תשובה : כשיתחיל הש"ץ

צניעות (ס' ר"מ-רמ"א)**שמש מטתו לפני תינוק**

25) שאלה (י"ח טבת תשס"ז) : האם מותר לשמש מטתו לפני תינוק שיודע לדבר רק כמה מילות ?
תשובה: יתכן שמותר

שני רעבון

26) שאלה (י"ח אלול תשס"ו) : בס' ר"מ המחבר כתב "שאסור לשמש מטתו בשני רעבון", וברמ"א מוסיף "וה"ה בשאר צרות שהם כרעבון", האם נכלל בדינו של הרמ"א, המלחמה שהיה בארץ בתקופה אחרונה ?
תשובה: לא

לתניק ילד מבקבוק אחר תשמיש

27) שאלה (ט' שבט תשס"ז) : אחר תשמיש יש איסור לתניק את הילד עד הילוך שני מילין, האם נכלל בזה

ליתן חלב בבקבוק ?
תשובה איני מכיר איסור בזה

הג' הרב ישראל פסח פיינהנדלר זצ"ל מחבר שו"ת אבני ישפה

מכתב ד'

ט"ו כסלו תשס"ח

ענף א: יין או מיץ ענבים שהם קפואים ומלקקים אותם, מה הברכה שלהם

ובדבר השאלה בענין יין או מיץ ענבים שהם קפואים ומלקקים אותם, מה הברכה שלהם. כיון שכתבת שמלקקים את המאכל הזה, הרי צורת האכילה נחשבת שתיה שהרי כאשר מלקקים דבר שהוא קפוא הוא נמס בלשון ורק שתיה נכנסת לתוך הגוף שלו. ולפי זה ודאי שיברך בורא פרי הגפן עליו כאשר הוא מלקק אותו, שהרי הוא יין והוא שותה יין.

ענף ב: יין או מיץ ענבים שהם קפואים ואכל אותם קפואים

אמנם אם לא ילקק אלא ילעס היין או המיץ ענבים הקפואים, בזה יש לדון אם יכול לברך בורא פרי הגפן שהרי שמא הברכה נתקנה רק על משקה ולא על אכילה. בשולחן ערוך אורח חיים סימן רח סעיף טו כתב וז"ל: אם בדיעבד בירך על הענבים בפה"ג או אחריהם על הגפן, יצא. ואם כן ע"כ הטעם משום שגם הענבים הם יוצאים מן הגפן שהרי כל הענבים גדלים על הגפן. וכתב המשנה ברורה סימן רח ס"ק ע וז"ל: (ע) על הענבים בפה"ג וכו' - ואם בירך על היין בורא פה"ע יש דעות בין הפוסקים יש אומרים דיצא בדיעבד וי"א דלא יצא וספק ברכות להקל עכ"ל. ואם כן יוצא שגם אם יברך על היין הקפוא בורא פרי הגפן וגם אם יברך בורא פרי העץ, בשניהם יצא ידי חובתו, שהרי גם אם נחשיב את זה כפרי וגם אם נחשיב את זה כיון, בשניהם יצא עם שתי הברכות. ולמעשה נ"ל לברך בורא פרי הגפן שהרי שמא עדיין שמו יין וזוהי הברכה שלו. ואף שהוא ספק אבל כיון שברכת בורא פרי הגפן ודאי יוצאים גם על הענבים, יש לברך בורא פרי הגפן אף שהוא קפוא, ואין לברך על העץ שהרי זה מחלוקת אם הוא יוצא על יין.

ענף ג: שתה מים מפני שהפה שלו יבש ולא מפני שהוא צמא, אם יברך או לאו

בשולחן ערוך אורח חיים סימן רד סעי' ז' כתב וז"ל: השותה מים לצמא, מברך שהכל ולאחריו בנ"ר; אבל אם חנקתיה אומצא, ושתה מים להעביר האומצא, אינו מברך לא לפניו ולא לאחריו עכ"ל. הרי ההלכה היא שהשותה מים לצמא מברך, אבל כל שעושה משום סיבה אחרת וכגון שחנקו עצם, אז אין לו לברך. וכאן זה כמו סיבה אחרת, שהרי אינו צמא אלא הוא רוצה להקל על היובש בפה. ורק צריך התבוננות שמא היובש בא מחמת צמאון וכמו שמצוי הדבר. רק השאלה שלך יתכן בחולי סוכר ר"ל שהם סובלים מיובש בפה אבל אינם צמאים כלל.

ענף ד: ספק אם נימוח הפרי או הירק לגמרי אם יברך ברכתו או שהכל

אם יש לו ספק אם נימוח הפרי לגמרי או לא, הרי זה ספק אם יברך על הפרי או יברך שהכל, ולכן יש לברך שהכל ממה נפשך, שמא זו הברכה הנכונה, ואם תמצא לומר שהברכה היא בורא פרי העץ אבל כיון שהדבר אצלי ספק הרי ספק ברכות להקל.

ענף ה: לשפוך מים ממיחם או קומקום פרוה לתוך מאכל בשרי או חלבי

אין איסור לשפוך מים ממיחם פרוה לתוך מאכל בשרי או חלבי כי כל האיסור הוא אם האדים חמים עד שגורמים שיעלה אדים מלמטה עד למעלה ודבר זה כלל אינו מצוי אצלנו. וכן משמע מדברי הש"ך סי' ק"ה ס"ק י"א שכתב שההבל עולה מן הנר, אבל אם התבשיל התחתון הוא רחוק מן העליון הרי ההבל לא יגיע אליו. וכן כתב הדרכי תשובה שם ס"ק ק"א בשם שו"ת מקור ברוך (להרב מו"ה בענדיט ז"ל מברעסלא) שאם הזיעה שעולה יד סולדת בו יכול לעלות לשם אין איסור, וכיון שאצלינו שופכים מרחוק קצת אין הזיעה יד סולדת עולה לעליון וממילא אין כאן חשש.

וגם לפי הט"ז ס"ק ו' שכתב שטעם האיסור משום נצוק הוי חבור, אבל זה רק נאמר היכן שסופו לירד למטה אבל בניצוק שאין סופו לירד למטה לא הוי חיבור. כ"כ בספר מנחת יצחק (מהרב מו"ה יצחק מאהליר מו"ץ מבראד) בהקדמה לספרו והו"ד בדרכי תשובה סי' ק"ה ס"ק צ"ז. ולפי זה הרי שאר המים שבמיחם אין סופם לרדת למטה, וממילא הם לא מתחברים למה שלמטה.

והפוסקים כתבו כל זה אף שהיה מדובר באיסור כמו חלב או טריפה, וכ"ש שיש להקל בענין שלנו שאנחנו דנים בנ"ט בר נ"ט ושניהם היתר.

וכן המנהג פשוט בכל עם ישראל ששופכים ממיחם של מים פעם לבשרי ופעם לחלבי, ובכל אופן המים שבמיחם נשארים פרוה, וכן הוא נכון על פי מה שכתבנו, והיינו שאינו מקרב המים לחלב או לבשר.

מכתב ה'

ט"ו כסלו תשס"ח

ענף א: ירק שבחו"ל נאכל חי והוא אוכל אותו בארץ ישראל שבה המנהג לאכול אותו מבושל, מה הברכה שלו

ונראה שחשבת שהולכים אחר המקום שלו, לפי מה שמצאנו לענין יום טוב שני שהרי אם הוא בן חו"ל הוא צריך לשמור יום טוב שני גם בארץ ישראל וכמבואר במ"ב סי' תצ"ו ס"ק י"ג, ואם כן מוכח שהוא נקבע לפי מקומו הקבוע. וכן מצאנו לענין עשיית מלאכה בשו"ע סי' תס"ח סע' ד' שאם הוא בא ממקום שנהגו שלא עושים מלאכה בערב פסח, הוא צריך להמנע ממלאכה, גם כאשר הוא במקום שעושים שם מלאכה בערב פסח. והסברא שכאן שונה היא משום שהברכה אינה תלויה במנהג של האדם אלא ברכה תלויה במנהג המקום. כי המקום קובע את הברכה של צורת האכילה, וכך נקבע הברכה. ולכן לא משנה לנו מנין הוא בא, אלא הכל תלוי במקום שהוא נמצא בעת הברכה.

לכן בענין הברכה נראה לי שהכל תלוי במקום שהוא אוכל את הירק, וכיון שהוא אוכל במדינה שאוכלים אותו רק מבושל, אם אכלו חי יברך שהכל. כי מה שקובע כאן הוא המקום שהוא נמצא בו בזמן הברכה ולא לאן הוא שייך באופן אישי.

ענף ב: הברכה על מיץ לימון בימינו כאשר רוב הלימונים הם למיץ

טענת שצריך לברך בורא פרי העץ על מיץ לימון כיון שכולם נוטעים על דעת לעשות מיץ. קשה לומר כן אחר שבגמ' ברכות ל"ח א' מבואר שהמיץ נחשב זיעה חוץ מן המיץ שיוצא מן הענבים וזיתים. וכבר הסתפק החזו"א בספרו לענין התפוזים בספק זה, והכריע שיש לברך על המיץ שהכל, ובדיעבד שהוא ברך בורא פרי העץ יצא.

ענף ג: מיץ ענבים שנעשה מענבים שעומדים לאכילה

גם חקרת מה הברכה על מיץ ענבים שנעשה מענבים שעומדים לאכילה. פשוט שמברכים בורא פרי הגפן, שהרי אינו תלוי למה הוא עומד. ומה שהוא תלוי למה הוא עומד הוא לענין מעשרות וכמבואר ברמב"ם פירוש המשניות תרומות פרק א' משנה ט', אבל מיץ ענבים דינו כיון לברכה וכמו שאמרו בגמ' ב"ב צ"ז ב' סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום, ולא חלקו איזה ענבים, וממילא על גם על ענבים שעומדים לאכילה אין ספק ויברך בורא פרי הגפן.

מכתב י"ב

י"ג סיון תשס"ח

ענף א: אם מאכל שמשמש קישוט למאכל אחר צריך ברכה

מאכל שהוא בא רק לקשט המאכל נחשב טפל ואינו צריך ברכה. וזה דומה לתבלין שהוא ודאי טפל למאכל העיקרי ואינו צריך ברכה כי הוא רק בא לתת טעם, וכן המאכל המקשט הוא רק ליפות את המאכל השני.

ענף ב: אכל פת ושכח לברך ברכת המזון והוא הלך לישיבה ללמוד תורה, אם יחזור לביתו לברך

גם חקרת מה ההלכה אם אדם אכל פת ושכח לברך ברכת המזון והוא הלך לישיבה ללמוד תורה, אם יחזור לביתו לברך. והשאלה על פי דברי המ"ב סי' קפ"ד ס"ק ז' שכתב שבשעת הדחק אינו צריך לחזור, והסתפקת אם ביטול תורה נחשב שעת הדחק.

כלל גדול הוא שלא שייך שיש ביטול תורה בעשיית מצוה, שהרי כל התכלית של לימוד תורה הוא כדי לקיים את התורה, ולכן לא ניתן לקרוא לזה שעת הדחק. אבל אם יש לו חברותא שידוע שהוא לא יכול ללמוד בלעדיו, יתכן שזה נקרא שעת הדחק שהרי הוא גורם לו ביטול תורה.

אבל יש עצה פשוטה להנצל מללכת לחזור לביתו לברך ברכת המזון, והוא שיאכל אפילו פירור אחד של לחם במקומו, ואז מותר לו לכתחילה לברך ברכת המזון במקום שאכל הפירור הזה. ועצה זו לקחתי מדברי השו"ע סי' קפ"ד סע' ב' ומ"ב ס"ק ט'. ומצוה לפרסם עצה זו.

ענף ג: אכל במטוס והמשיך לאכול בשדה תעופה אם צריך ברכה חדשה או שמא נחשב הולכי דרכים

בענין השאלה במברך במטוס וממשיך בשדה תעופה, דנתי בשאלה דומה, והיינו שמברך ברכה וממשיך מחוץ לרכב, והסקתי שזה נחשב שנוי מקום. ולפי זה ה"ה במטוס נחשב שנוי מקום ולא הולכי דרכים. ואצרף התשובה שסימנה 67-23 עם תשובה זו.

מראי מקומות

חורף תשע"ה

פרק כיצד מברכין, הלכות ברכת הנהנין

ברכות: פרק כיצד מברכין (דף לה. - דף מה.).

סימנים: סימן קס"ז - סימן קס"ח, סימן קע"ד, סימן קע"ו - סימן קע"ז, סימן קע"ט, סימן ר"ב - סימן רי"ד, סימן רט"ז, סימן רכ"ו.

מראי מקומות א' (יום א', ט' חשון) - ברכות (דף לה. - דף מ').

מאה ברכות - מנחות (סוף דף מג.; "תניא היה רבי מאיר ..."), טשו"ע (סי' מ"ו סעי' ג'), עי' שו"ע (סי' רפ"ד סעי' ג', סי' ר"צ סעי' א').

מראי מקומות ב' (יום ד', י"ב חשון) - ברכות (דף מ'. - דף מג.).

מראי מקומות ג' (יום א', ט"ז חשון) - ברכות (דף מג. - דף מה.), [ברכות (דף לה.; חוץ מן היין)], טשו"ע (סי' ר"ב סעי' א').

מראי מקומות ד' (יום ד', י"ט חשון) - [ברכות (סוף דף לה: - דף לו. הוא דאמר כר"ע, דף לו: והלכתא)], תוס' (דף לו: ד"ה קליפי, שיעורו), רא"ש (סי' ד', סי' ה'), טשו"ע (סי' ר"ב סעי' ב' - סעי' ו').

מראי מקומות ה' (יום א', כ"ג חשון) - [ברכות (דף לה. "ואמר מר ... כדמעיקרא")], תוס' (דף לה. ד"ה האי), רא"ש (סי' י"ח), טשו"ע (סי' ר"ב סעי' ז' - סעי' י"א).

מראי מקומות ו' (יום ד', כ"ו חשון) - [ברכות (דף לו.; "פלפלי ... ביבשתא". דף לח.; "ועל הירקות ... מודה")], תוס' (דף לו: ד"ה ברטיבא, דף לח: ד"ה משכחת), טשו"ע (סי' ר"ב סעי' י"ב - סעי' י"ח).

מראי מקומות ז' (יום א', א' כסליו) - [ברכות (סוף דף מ')], תוס' (דף מ. ד"ה איתיה), טשו"ע (סי' ר"ג).

מראי מקומות ח' (יום ד', ד' כסליו) - [ברכות (משנה דף מ: - ועל הנובלות, דף לו. "קמחא ... דשמואל")], תוס' (דף לו. ד"ה לא נטעי), טשו"ע (סי' ר"ד סעי' א' - סעי' ו').

מראי מקומות ט' (יום א', ח' כסליו) - [ברכות (סוף דף מד:)], תוס' (דף מה. ד"ה דחנקתיה, ד"ה רבי), טשו"ע (סי' ר"ד סעי' ז' - סעי' י"ג).

מראי מקומות י' (יום ד', י"א כסליו) - [ברכות (דף לט., "אמר רב פפא ... שמע מינה")], טשו"ע (סי' ר"ה).

מראי מקומות י"א (יום א', ט"ו כסליו) - חזרה.

מראי מקומות י"ב (יום ד', י"ח כסליו) - מבתי (סימן ר"ב - סימן ר"ה).

מראי מקומות י"ג (יום א', כ"ב כסליו) - [ברכות (משנה דף מ.)], טשו"ע (סי' ר"ו).

מראי מקומות י"ד (יום ד', כ"ה כסליו) - [ברכות (ריש דף מד: - ככולהו, דף מג: אמר רב והודה)], תוס' (דף מד: ד"ה עבידנא, דף לו: ד"ה בורא), טשו"ע (גומר סי' ר"ו, סי' ר"ז, סי' רכ"ו).

מראי מקומות ט"ו (יום א', כ"ט כסליו) - [ברכות (סוף דף לו: - דף לו: אמר מר)], תוס' (דף לו: ד"ה כל, דף לו: ד"ה הכוסס), טשו"ע (סי' ר"ח סעי' א' - סעי' ה').

מראי מקומות ט"ז (יום ד', ב' טבת) - [ברכות (דף לה.; "שתיתא ... ברוכי")], תוס' (דף לו: ד"ה רש"י), טשו"ע (סי' ר"ח סעי' ו' - סעי' ט').

מראי מקומות י"ז (יום א', ו' טבת) - [ברכות (דף מד. א"ר יעקב עד סוף העמוד)], תוס' (דף מד. ד"ה על), טשו"ע (סי' ר"ח סעי' י' - סעי' י"ח).

מראי מקומות י"ח (יום ד', ט' טבת) - ברכות (דף יב., "פשיטא ... זיני"), תוס' (שם), טשו"ע (סי' ר"ט).

מראי מקומות י"ט (יום א', י"ג טבת) - [ברכות (סוף דף לח: ... אגורי)], ברכות (דף יד. בעי מיניה), תוס' (דף יד. ד"ה טועם, דף לט. ד"ה בצר), טשו"ע (סי' ר"י).

מראי מקומות כ' (יום ה', י"ז טבת) - מבתי (סימן ר"ו - סימן ר"י, סימן רכ"ו).

מראי מקומות כ"א (יום ד', כ"ג טבת) - [ברכות (משנה דף מ: גמ' דף מא. "אמר עולה ... איתמר")] תוס' (דף לט. ד"ה חביב, דף מא. ד"ה אבל, דף מא: ד"ה זה), רא"ש (סי' כ"ה), טשו"ע (סי' רי"א).

מראי מקומות כ"ב (יום א', כ"ז טבת), עיקר וטפל - [ברכות (משנה דף מד. ... גנוסר שנו)], תוס' (דף מד. ד"ה באוכלי, דף מג: ד"ה שמן), טשו"ע (סי' רי"ב). [ברכות (משנה דף מב)], תוס' (דף מב. ד"ה הסבו), טשו"ע (סי' רי"ג).

מראי מקומות כ"ג (יום ד', א' שבט) - [ברכות (דף מ: גופא)], תוס' (דף מ: ד"ה אמר), טשו"ע (סי' רי"ד). [ברכות (דף מג.), "אמר רבי זירע ... כלבנון"], תוס' (דף מג. ד"ה ועל, ד"ה משחא), טשו"ע (סי' רט"ז סעי' א' - סעי' ו').

מראי מקומות כ"ד (יום א', ה' שבט) - [ברכות (דף מג., "ת"ר ... דעבד)], טשו"ע (סי' רט"ז סעי' ז' - סעי' י"ד).

מראי מקומות כ"ה (יום ד', ח' שבט) - מבחן (סימן ר"י - סימן רי"ד, סימן רט"ז).

מראי מקומות כ"ו (יום א', י"ב שבט) - [ברכות (סוף דף לה., "ת"ר ... משמע". סוף דף לט., "אמר רב חייה ... בוצע")], תוס' (דף לה: ד"ה והלכתא, דף לט: ד"ה והלכתא), טשו"ע (סי' קס"ז סעי' א' - סעי' ד').

מראי מקומות כ"ז (יום ד' ט"ו שבט) - [ברכות (ריש דף מ., "אמר רב ... בשש". ריש דף לט.; "אתמר ... קמ"ל")], תוס' (דף מ. ד"ה הבא), טשו"ע (סי' קס"ז סעי' ה' - סעי' י"א).

מראי מקומות כ"ח (יום א', י"ט שבט) - ברכות (ריש דף מו., "ר' זירא ... שרא להו". דף מז., "אמר רב יהודה ..."), תוס' (דף מו. ד"ה לא, דף מז. ד"ה אין), טשו"ע (סי' קס"ז סעי' י"ב - סעי' כ').

מראי מקומות כ"ט (יום ד', כ"ב שבט) - [ברכות (דף לט.; "אתמר ... התלמידים")], תוס' (דף לט: ד"ה מברך, ד"ה מניח), טשו"ע (סי' קס"ח סעי' א' - סעי' ה').

מראי מקומות ל' (יום א', כ"ו שבט) - [ברכות (ריש דף מב., "רב הונה ... רב פפא")], רש"י (ברכות דף מא: ד"ה פת), תוס' (שם ד"ה אלא, דף מב. ד"ה לחמניות), טשו"ע (סי' קס"ח סעי' ו' - סעי' ט').

מראי מקומות ל"א (יום ד', כ"ט שבט) - [ברכות (דף לז.; "אמר רב ששת ... ואמר מר")], תוס' (דף לז: ד"ה חביצא, ד"ה אמר), טשו"ע (סי' קס"ח סעי' י' - סעי' י"ב [מתחיל סעי' י"ג]).

מראי מקומות ל"ב (יום א', ג' אדר) - תוס' (דף לז: ד"ה לחם), טשו"ע (סי' קס"ח סעי' י"ג - סעי' י"ז).

מראי מקומות ל"ג (יום א', י' אדר) - [ברכות (דף מא:; "ויין פוטר". דף מב., "משנה ... לכולם")], תוס' (דף מב: ד"ה ורב), טשו"ע (סי' קע"ד סעי' א' - סעי' ד').

מראי מקומות ל"ד (יום ד', י"ג אדר) - [ברכות (דף מג., "הסבו ... פנוי")], תוס' (דף מג. ד"ה הואיל), טשו"ע (סי' קע"ד סעי' ה' - סעי' ח'), בה"ל (סי' ר"ח סעי' י"ז ד"ה אבל).

מראי מקומות ל"ה (יום א', י"ז אדר) - [ברכות (דף מא:; אמר רב פפא)], תוס' (דף מב. ד"ה ברך, דף מא: ד"ה אייתי, ד"ה הביאו, ד"ה הלכתא), רא"ש (סי' כ"ח), טשו"ע (סי' קע"ו, מתחיל סי' קע"ז).

מראי מקומות ל"ו (יום ד', כ' אדר) - טשו"ע (גומר סי' קע"ז).

מראי מקומות ל"ז (יום א', כ"ד אדר) - [ברכות (דף מב., "רב פפא איקלא ... משנה". דף מ. "ואמר רבא ... אסכרה")], תוס' (דף מב. ד"ה אתכא), טשו"ע (סי' קע"ט).

מראי מקומות ל"ח (יום ד', כ"ז אדר) - חזרה.

מראי מקומות ל"ט (יום ה', כ"ח אדר) - מבחן (סימן קס"ז-קס"ח, סימן קע"ד, סימן קע"ו-קע"ז, סימן קע"ט).

קיצ תשע"ה פרק שלשה שאכלו, הלכות ברכת המזון

ברכות: פרק שלשה שאכלו (דף מה. - דף נא:).

סימנים: סימן קס"ט, סימן קע"א - סימן קע"ג, סימן קע"ח, סימן ק"פ - סימן ר"א, סימן רט"ו.

מראי מקומות א' (יום א', ז' אייר) - ברכות (דף מה. - דף מט.).

מים אחרונים - ברכות (סוף דף נג:), תוס' (שם ד"ה והייתם), חולין (סוף דף קה., "אמר רב אידי ... ואמר אביי". דף קו. "כי אתא"), תוס' (שם ד"ה מים), רא"ש (ברכות פרק ח' סי' ו'), טשו"ע (סי' קפ"א).

מראי מקומות ב' (יום ד', י' אייר), בזיון אוכלין - ברכות (דף מט. - דף נא:), תוס' (דף נ: ד"ה כמאן, ד"ה אין, ד"ה ולא), טשו"ע (סי' קע"א).

מראי מקומות ג' (יום א', י"ד אייר) - [ברכות (סוף דף נ:)], רא"ש (פ"ז סי' ל"ג), טשו"ע (סי' קע"ב, סי' ק"פ).

מראי מקומות ד' (יום ד', י"ז אייר) - פסחים (דף קז., "ת"ר...ת"ר"), תוס' (שם דף קה: ד"ה ש"מ ברכה), טשו"ע (סי' קפ"ב), אג"מ (יו"ד ח"ג סי' נ"ב אות ג', או"ח ח"ב סי' ע"ה).

מראי מקומות ה' (יום א', כ"א אייר) - [ברכות (סוף דף נא., א"ר זירא)], תוס' (שם, ודף נ: ד"ה מודים), טשו"ע (סי' קפ"ג סעי' א' - סעי' ה').

מראי מקומות ו' (יום ד', כ"ד אייר) - [ברכות (דף נא: א"ר אסי)], תוס' (שם), טשו"ע (סי' קפ"ג סעי' ו' - סעי' י"ב), טשו"ע (סי' קע"ג).

מראי מקומות ז' (יום א', כ"ח אייר) - תוס' (דף לא: ד"ה מכאן ששכור), טשו"ע (סי' קפ"ה).
כתובות (סוף דף סא., אמר רב יצחק), חולין (דף קז., דאמר רבי זירא), טשו"ע (סי' קס"ט).

מראי מקומות ח' (יום ד', ב' סיון) - [ברכות (דף מח: - דף מט., סדר ברכת המזון)], ברכות (דף כ: א"ל רבינא), תוס' (שם ד"ה נשים, דף מח. ד"ה עד), טשו"ע (סי' קפ"ו, סי' קפ"ז).

מראי מקומות ט' (יום א', ו' סיון), שבועות - חזרה.

מראי מקומות י' (יום ד', ט' סיון) - מבזק (סי' קס"ט, קע"א - סי' קע"ג, סי' ק"פ - סי' קפ"ג, סי' קפ"ה - סי' קפ"ז).

מראי מקומות י"א (יום א', י"ג סיון) - [ברכות (סוף דף מה: "תני חדא ...". דף מט., אמר רבה)], תוס' (דף מח: ד"ה מתחיל, דף מט. ד"ה לומר), טשו"ע (סי' קפ"ח סעי' א' - סעי' ה').

מראי מקומות י"ב (יום ד', ט"ז סיון) - [ברכות (סוף דף מט. - מט: יתיב רב זירא)], תוס' (שם ד"ה ברוך, ד"ה אי), טשו"ע (סי' קפ"ח סעי' ו' - סעי' י').

מראי מקומות י"ג (יום א', כ' סיון) - [ברכות (דף מו. - דף מו: "אמר רב יוסף ... שפסק)], תוס' (שם ד"ה והטוב, ד"ה מר), טשו"ע (סי' קפ"ט, סי' קצ"א).

מראי מקומות י"ד (יום ד', כ"ג סיון) - פסחים (דף קג: אמימר), טשו"ע (סי' ק"צ), טשו"ע (סי' ר"א).

מראי מקומות ט"ו (יום א', כ"ז סיון) - [ברכות (משנה דף מט: וגמרא שם)], תוס' (שם), טשו"ע (סי' קצ"ב), מתחיל המראי מקומות לקמן.

מראי מקומות ט"ז (יום ד', ל' סיון) - [ברכות (משנה דף נ., וגמרא שם)], תוס' (דף מה. ד"ה אם, דף מה: ד"ה שאני, דף נ. ד"ה אבל), טשו"ע (סי' קצ"ג), אג"מ (או"ח ח"א סי' נ"ו).

מראי מקומות י"ז (יום א', ד' תמוז) - [ברכות (דף מה: "גופא". "בא ומצאן". דף מו., "עד היכן")], תוס' (שם רב זביד, ד"ה ולמאן), טשו"ע (סי' קצ"ד, סי' קצ"ח).

מראי מקומות י"ח (יום ד', ז' תמוז) - תוס' (דף נ: ד"ה שמש, דף מה. ד"ה אכל), טשו"ע (סי' קצ"ה, סי' קצ"ו).

מראי מקומות י"ט (יום א', י"א תמוז) - [ברכות] (דף מז, "רב ושמואל". דף מח, "א"ר יהודה"), תוס' (דף מז, ד"ה אילו, דף מח, ד"ה תשעה), טשו"ע (סי' קצ"ז).

מראי מקומות כ' (יום ד', י"ג תמוז) - [ברכות] (משנה דף מה, סוף דף מז: "א"ר יוחנן"), תוס' (דף מה: ד"ה שאני, מז: ד"ה אמר, ד"ה קטן), טשו"ע (סי' קצ"ט).

מראי מקומות כ"א (יום א', י"ח תמוז), צום - [ברכות] (דף מה: "אמר רבא". דף מו, "עד היכן". דף מו: "להיכן הוא חוזר"), תוס' (דף מו: ד"ה עד, דף מו: ד"ה להיכן), טשו"ע (סי' ר').

מראי מקומות כ"ב (יום ד', כ"א תמוז) - חזרה.

מראי מקומות כ"ג (יום א', כ"ה תמוז) - מבחן (סימן קפ"ח - סי' ר"א).

מראי מקומות כ"ד (יום ד', כ"ח תמוז), אמן - [ברכות] (דף מה: תני חדא), תוס' (שם ד"ה הא), סוף המשנה (דף נא:), גמרא (דף נג: "למימרא דישראל..."), טשו"ע (סי' רט"ו).

מראי מקומות כ"ה (יום ב', ד' אב), שינוי מקום לברכה ראשונה - פסחים (דף ק: "אותם בני... - סוף דף קב), תוס' (שם ד"ה אבל, ד"ה אלא), טשו"ע (סי' קע"ח).

מראי מקומות כ"ו (יום ה', ח' אב), שינוי מקום לברכה אחרונה - משנה (דף נא:), גמרא (דף נג: "מי שאכל", "עד אימתי"), טשו"ע (סי' קפ"ד).

אלול תשע"ה

פרק הרואה, ברכת שבת והודאה

ברכות: פרק הרואה (דף נד - דף נה; דף נו: - דף ס).
סימנים: סימן רי"ח - סימן רכ"ה, סימן רכ"ז - סימן ר"ל.
דור המלקטים: שער העין (אריאל).

מראי מקומות א' (יום ד', ד' אלול) - ברכות (דף נד - דף נד: ד' צריכין להודות), תוס' (שם), רא"ש (סי' א', סי' ב'), טשו"ע (סי' רי"ח).

מראי מקומות ב' (יום א', ח' אלול) - ברכות (דף נד: ד' צריכין להודות, עד סוף העמוד), תוס' (שם), רא"ש (סי' ג'), טשו"ע (סי' רי"ט).

מראי מקומות ג' (יום ד', י"א אלול) - לסיים המראי מקומות הקודם, ברכות (דף נה [בעיקר, דף נה: הרואה חלום ונפשו עגומה]), תוס' (שם), טשו"ע (סי' ר"כ).

מראי מקומות ד' (יום א', ט"ו אלול) - ברכות (דף נט: על הגשמים), רא"ש (ריש סי' ט"ו), טשו"ע (סי' רכ"א, סי' רכ"ב, סי' רכ"ג סעי' א').

מראי מקומות ה' (יום ד', י"ח אלול) - ברכות (סוף דף נט: - דף ס. היתה אשתו), תוס' (שם), רא"ש (סי' ט"ז), טשו"ע (סי' רכ"ג), ברכות (דף נו: תנו רבנן - דף נח: אמר ריב"ל), תוס' (שם), טשו"ע (סי' רכ"ד).

מראי מקומות ו' (יום א', כ"ב אלול) - לסיים המראי מקומות הקודם, ברכות (דף נח: אמר ריב"ל), טשו"ע (סי' רכ"ה).

מראי מקומות ז' (יום ד', כ"ה אלול) - לסיים המראי מקומות הקודם, ברכות (דף נח: על הזיקין - סוף דף נט), תוס' (שם), טשו"ע (סי' רכ"ז).

מראי מקומות ח' (יום ד', ג' תשרי), צום גדליה - ברכות (ריש דף נט: - עד על הגשמים), טשו"ע (סי' רכ"ח, סי' רכ"ט).

מראי מקומות ט' (יום א', ז' תשרי) - חזרה, ברכות (דף ס. היתה אשתו - עד סוף העמ', סוף דף ס: אמר רב הונא), טשו"ע (סי' ר"ל).

מראי מקומות י' (יום ב', ח' תשרי) - מבחן (סימן רי"ח - סימן רכ"ה, סימן רכ"ז - סימן ר"ל).

או מבחן: מ"ב (סימן קס"ז - סימן קס"ט, סימן קע"א - סימן קע"ד, סימן קע"ו - סימן רט"ז, סימן רי"ח - סימן רי"ט, סימן רכ"ו).

"אמר רב יהודה: האי מאן דבעי למהוי חסידא, לקיים מילי דנזיקין; רבא אמר: מילי דאבות; ואמרי לה: מילי דברכות"
ב"ק (דף ל.)

מראי מקומות

חורף תשפ"א

פרק כיצד מברכין, הלכות ברכת הנהנין

ברכות: פרק כיצד מברכין (דף לה. - דף מה.).

סימנים: סימן קס"ז - סימן קס"ח, סימן קע"ד, סימן קע"ו - סימן קע"ז, סימן קע"ט, סימן ר"ב - סימן ר"ד, סימן רכ"ו.

מראי מקומות א' (יום א', ז' חשון) - ברכות (דף לה. - דף מ').

מאה ברכות - מנחות (סוף דף מג.; "תניא היה רבי מאיר ..."), טשו"ע (סי' מ"ו סעי' ג'), עי' שו"ע (סי' רפ"ד סעי' ג', סי' ר"צ סעי' א').

מראי מקומות ב' (יום ד', י' חשון) - ברכות (דף מ'. - דף מג.).

חיוב לימוד התורה - ברכות (דף לה.); גדרים (דף ח.), מנחות (דף צט.); שו"ע (י"ד סי' רמ"ו סעי' א', סעי' כ"ג), מ"ב (סי' רל"ח ס"ק ה', סי' קנ"ה ס"ק ד', סי' קנ"ו ס"ק ב', שעה"צ ס"ק ג', בה"ל שם, הקדמה לספר מ"ב).

מראי מקומות ג' (יום א', י"ד חשון) - ברכות (דף מג. - דף מה.), [ברכות (דף לה.; חוץ מן היין)], טשו"ע (סי' ר"ב סעי' א').

מראי מקומות ד' (יום ד', י"ז חשון) - [ברכות (סוף דף לה. - דף לו. הוא דאמר כר"ע, דף לו: והלכתא)], תוס' (דף לו: ד"ה קליפי, שיעורו), רא"ש (סי' ד', סי' ה'), טשו"ע (סי' ר"ב סעי' ב' - סעי' ו').

מראי מקומות ה' (יום א', כ"א חשון) - [ברכות (דף לח. "ואמר מר ... כדמעיקרא")], תוס' (דף לח. ד"ה האי), רא"ש (סי' י"ח), טשו"ע (סי' ר"ב סעי' ז' - סעי' י"א).

מראי מקומות ו' (יום ד', כ"ד חשון) - [ברכות (דף לו.; "פלפלי ... ביבשתא". דף לח.; "ועל הירקות ... מודה")], תוס' (דף לו: ד"ה ברטיבא, דף לח: ד"ה משכחת), טשו"ע (סי' ר"ב סעי' י"ב - סעי' י"ח).

מראי מקומות ז' (יום א', כ"ח חשון) - [ברכות (סוף דף מ')], תוס' (דף מ. ד"ה איתיה), טשו"ע (סי' ר"ג).

מראי מקומות ח' (יום ד', ב' כסליו) - [ברכות (משנה דף מ: - ועל הנובלות. דף לו. "קמחא ... דשמואל")], תוס' (דף לו: ד"ה לא נטעי), טשו"ע (סי' ר"ד סעי' א' - סעי' ו').

מראי מקומות ט' (יום א', ו' כסליו) - [ברכות (סוף דף מד:)], תוס' (דף מה. ד"ה דחנקתיה, ד"ה רבי), טשו"ע (סי' ר"ד סעי' ז' - סעי' י"ג).

מראי מקומות י' (יום ד', ט' כסליו) - [ברכות (דף לט.; "אמר רב פפא ... שמע מינה")], טשו"ע (סי' ר"ה).

מראי מקומות י"א (יום א', י"ג כסליו) - חזרה.

מראי מקומות י"ב (יום א', כ' כסליו) - מבזק (סימן ר"ב - סימן ר"ה).

מראי מקומות י"ג (יום ד', כ"ג כסליו) - [ברכות (משנה דף מ.)], טשו"ע (סי' ר"ו).

מראי מקומות י"ד (יום א', כ"ז כסליו) - [ברכות (ריש דף מד: - ככולהו, דף מג: אמר רב והודה)], תוס' (דף מד: ד"ה עבידנא, דף לו: ד"ה בורא), טשו"ע (גומר סי' ר"ו, סי' ר"ז, סי' רכ"ו).

מראי מקומות ט"ו (יום ד', א' טבת) - [ברכות (סוף דף לו: - דף לז. אמר מר)], תוס' (דף לו: ד"ה כל, דף לו: ד"ה הכוסס), טשו"ע (סי' ר"ח סעי' א' - סעי' ה').

מראי מקומות ט"ז (יום א', ה' טבת) - [ברכות (דף לח.; "שתיתא ... ברוכי"), תוס' (דף לז. ד"ה רש"י)], טשו"ע (סי' ר"ח סעי' ו' - סעי' ט').

מראי מקומות י"ז (יום ד', ח' טבת) - [ברכות (דף מד. א"ר יעקב עד סוף העמוד)], תוס' (דף מד. ד"ה על), טשו"ע (סי' ר"ח סעי' ט' - סעי' י"ח).

מראי מקומות י"ח (יום א', י"ב טבת) - ברכות (דף יב., "פשיטא ... זייני"), תוס' (שם), טשו"ע (סי' ר"ט).

מראי מקומות י"ט (יום ד', ט"ו טבת) - [ברכות (סוף דף לח: ... אגורי)], [ברכות (דף יד. בעי מיניה), תוס' (דף יד. ד"ה טועם, דף לט. ד"ה בצר), טשו"ע (סי' ר"י).

מראי מקומות כ' (יום א', י"ט טבת) - חזרה (סימן ר"ו - סימן ר"ח).

מראי מקומות כ"א (יום ג', כ"ב טבת) - מבחן (סימן ר"ו - סימן ר"י, סימן רכ"ו).

מראי מקומות כ"ב (יום א', כ"ו טבת) - [ברכות (משנה דף מ:; גמ' דף מא. "אמר עולה ... איתמר"), תוס' (דף לט. ד"ה חביב, דף מא. ד"ה אבל, דף מא: ד"ה זה), רא"ש (סי' כ"ה), טשו"ע (סי' רי"א).

מראי מקומות כ"ג (יום ד', כ"ט טבת), עיקר וטפל - [ברכות (משנה דף מד. ... גנוסר שנו)], תוס' (דף מד. ד"ה באוכלי, דף מג: ד"ה שמן), טשו"ע (סי' רי"ב).

מראי מקומות כ"ד (יום א', ד' שבט) - [ברכות (משנה דף מב)], תוס' (דף מב. ד"ה הסבו), טשו"ע (סי' רי"ג), [ברכות (דף מ: גופא)], תוס' (דף מ: ד"ה אמר), טשו"ע (סי' רי"ד).

מראי מקומות כ"ה (יום ד', ז' שבט) - מבחן (סימן רי"א - סימן רי"ד).

מראי מקומות כ"ו (יום א', י"א שבט) - [ברכות (סוף דף לח., "ת"ר ... משמע". סוף דף לט., "אמר רב חייא ... בוצע"), תוס' (דף לח: ד"ה והלכתא, דף לט: ד"ה והלכתא), טשו"ע (סי' קס"ז סעי' א' - סעי' ד').

מראי מקומות כ"ז (יום ד' י"ד שבט) - [ברכות (ריש דף מ., "אמר רב ... בשש". ריש דף לט:; "אתמר ... קמ"ל"), תוס' (דף מ. ד"ה הבא), טשו"ע (סי' קס"ז סעי' ה' - סעי' י"א).

מראי מקומות כ"ח (יום א', י"ח שבט) - ברכות (ריש דף מו., "ר' זירא ... שרא להו". דף מז., "אמר רב יהודה ...), תוס' (דף מו. ד"ה לא, דף מז. ד"ה אין), טשו"ע (סי' קס"ז סעי' י"ב - סעי' כ').

מראי מקומות כ"ט (יום ד', כ"א שבט) - [ברכות (דף לט:; "אתמר ... התלמידים"), תוס' (דף לט: ד"ה מברך, ד"ה מניח), טשו"ע (סי' קס"ח סעי' א' - סעי' ה').

מראי מקומות ל' (יום א', כ"ה שבט) - [ברכות (ריש דף מב., "רב הונא ... רב פפא"), רש"י (ברכות דף מא: ד"ה פת), תוס' (שם ד"ה אלא, דף מב. ד"ה לחמניות), טשו"ע (סי' קס"ח סעי' ו' - סעי' ט').

מראי מקומות ל"א (יום ד', כ"ח שבט) - [ברכות (דף לז:; "אמר רב ששת ... ואמר מר"), תוס' (דף לז: ד"ה חביצא, ד"ה אמר), טשו"ע (סי' קס"ח סעי' י' - סעי' י"ב [מתחיל סעי' י"ג]).

מראי מקומות ל"ב (יום א', ב' אדר) - תוס' (דף לז: ד"ה לחם), טשו"ע (סי' קס"ח סעי' י"ג - סעי' י"ז).

מראי מקומות ל"ג (יום ד', ה' אדר) - חזרה (סי' קס"ז, סי' קס"ח).

מראי מקומות ל"ד (יום א', ט' אדר) - [ברכות (דף מא:; "ויין פוטר". דף מב., "משנה ... לכולם"), תוס' (דף מב: ד"ה ורב), טשו"ע (סי' קע"ד סעי' א' - סעי' ד'), מ"ב (סי' ר"ח ס"ק ע"ב, ושע"ה שם).

מראי מקומות ל"ה (יום ד', י"ב אדר) - [ברכות (דף מג., "הסבו ... פנוי"), תוס' (דף מג. ד"ה הואיל), טשו"ע (סי' קע"ד סעי' ה' - סעי' ח'), בה"ל (סי' ר"ח סעי' י"ז ד"ה אבל).

מראי מקומות ל"ו (יום ב', י"ז אדר) - [ברכות (דף מא:; אמר רב פפא)], תוס' (דף מב. ד"ה ברך, דף מא: ד"ה אייתי, ד"ה הביאו, ד"ה הלכתא), רא"ש (סי' כ"ח), טשו"ע (סי' קע"ו, מתחיל סי' קע"ז).

מראי מקומות ל"ז (יום ד', י"ט אדר) - טשו"ע (גומר סי' קע"ז).

מראי מקומות ל"ח (יום א', כ"ג אדר) - [ברכות (דף מב., "רב פפא איקלא ... משנה". דף מ. "ואמר רבא ... אסכרה"), תוס' (דף מב. ד"ה אתכא), טשו"ע (סי' קע"ט).

מראי מקומות ל"ט (יום ד', כ"ו אדר) - חזרה.

מראי מקומות מ' (יום ה', כ"ז אדר) - מבחן (סימן קס"ז-קס"ח, סימן קע"ד, סימן קע"ו-קע"ז, סימן קע"ט).

קיץ תשפ"א

פרק שלשה שאכלו, הלכות ברכת המזון

ברכות: פרק שלשה שאכלו (דף מה. - דף נא:).
סימנים: סימן קס"ט, סימן קע"א - סימן קע"ג, סימן קע"ח, סימן קפ"פ - סימן ר"א, סימן רט"ו.

מראי מקומות א' (יום א', ו' אייר) - ברכות (דף מה. - דף מט.).
מים אחרונים - ברכות (סוף דף נג:), תוס' (שם ד"ה והייתם), חולין (סוף דף קה.), "אמר רב אידי ... ואמר אביי". דף קו. "כי אתא",
תוס' (שם ד"ה מים), רא"ש (ברכות פרק ח' סי' ו'), טשו"ע (סי' קפ"א).

מראי מקומות ב' (יום ד', ט' אייר), בזיון אוכלין - ברכות (דף מט. - דף נא:), תוס' (דף נ: ד"ה כמאן, ד"ה אין, ד"ה ולא), טשו"ע (סי' קע"א).

מראי מקומות ג' (יום א', י"ג אייר) - [ברכות (סוף דף נ:)], רא"ש (פ"ז סי' ל"ג), טשו"ע (סי' קע"ב, סי' קפ"פ).

מראי מקומות ד' (יום ד', ט"ז אייר) - פסחים (דף קז., "ת"ר...ת"ר"), תוס' (שם דף קה: ד"ה ש"מ ברכה), טשו"ע (סי' קפ"ב), אג"מ (יו"ד ח"ג סי' נ"ב אות ג', או"ח ח"ב סי' ע"ה).

מראי מקומות ה' (יום א', כ' אייר) - [ברכות (סוף דף נא., א"ר זירא)], תוס' (שם, ודף נ: ד"ה מודים), טשו"ע (סי' קפ"ג סעי' א' - סעי' ה').

מראי מקומות ו' (יום ד', כ"ג אייר) - [ברכות (דף נא:; א"ר אסי)], תוס' (שם), טשו"ע (סי' קפ"ג סעי' ו' - סעי' י"ב), טשו"ע (סי' קע"ג).

מראי מקומות ז' (יום א', כ"ז אייר) - תוס' (דף לא: ד"ה מכאן ששכור), טשו"ע (סי' קפ"ה).
כתובות (סוף דף סא., אמר רב יצחק), חולין (דף קז., דאמר רבי זירא), טשו"ע (סי' קס"ט).

מראי מקומות ח' (יום ד', א' סיון) - [ברכות (דף מח: - דף מט., סדר ברכת המזון)], ברכות (דף כ:; א"ל רבינא), תוס' (שם ד"ה נשים, דף מח. ד"ה עד), טשו"ע (סי' קפ"ו, סי' קפ"ז).

מראי מקומות ט' (יום ב', ו' סיון), שבועות - חזרה.

מראי מקומות י' (יום ד', ח' סיון) - מבחר (סי' קס"ט, קע"א - סי' קע"ג, סי' קפ"פ - סי' קפ"ג, סי' קפ"ה - סי' קפ"ז).

מראי מקומות י"א (יום א', י"ב סיון) - [ברכות (סוף דף מה:; "תני חזא ...". דף מט., אמר רבה)], תוס' (דף מה: ד"ה הא, דף מח: ד"ה מתחיל, דף מט. ד"ה לומר), טשו"ע (סי' קפ"ח סעי' א' - סעי' ה').

מראי מקומות י"ב (יום ד', ט"ו סיון) - [ברכות (סוף דף מט. - מט:; יתיב רב זירא)], תוס' (שם ד"ה ברוך, ד"ה אי), טשו"ע (סי' קפ"ח סעי' ו' - סעי' י').

מראי מקומות י"ג (יום א', י"ט סיון) - [ברכות (דף מו. - דף מו:; "אמר רב יוסף ... שפסק)], תוס' (שם ד"ה והטוב, ד"ה מר), טשו"ע (סי' קפ"ט, סי' קצ"א).

מראי מקומות י"ד (יום ד', כ"ב סיון) - פסחים (דף קג. - דף קג:; "רבי יעקב ... ממשתייה"), טשו"ע (סי' קצ"ז), טשו"ע (סי' ר"א).

מראי מקומות ט"ו (יום א', כ"ו סיון) - [ברכות (משנה דף מט:; וגמרא שם)], תוס' (שם), טשו"ע (סי' קצ"ב), מתחיל המקורות לקמן.

מראי מקומות ט"ז (יום ד', כ"ט סיון) - [ברכות (משנה דף נ., וגמרא שם)], תוס' (דף מה. ד"ה אם, דף מה: ד"ה שאני, דף נ. ד"ה אבל), טשו"ע (סי' קצ"ג), אג"מ (או"ח ח"א סי' נ"ו).

מראי מקומות י"ז (יום א', ג' תמוז) - [ברכות (דף מה:; "גופא". "בא ומצאן". דף מו., "עד היכון")], תוס' (שם ד"ה רב זביד, ד"ה ולמאן), טשו"ע (סי' קצ"ד, סי' קצ"ה).

מראי מקומות י"ח (יום ד', ו' תמוז) - תוס' (דף נ: ד"ה שמש, דף מה. ד"ה אכל), טשו"ע (סי' קצ"ה, סי' קצ"ו).

מראי מקומות י"ט (יום א', י' תמוז) - [ברכות (דף מז., "רב ושמואל". דף מח., "א"ר יהודה")], תוס' (דף מז. ד"ה אילו, דף מח. ד"ה תשעה), טשו"ע (סי' קצ"ז).

מראי מקומות כ' (יום ד', י"ב תמוז) - [ברכות (משנה דף מה., סוף דף מז: "א"ר יוחנן")], תוס' (דף מה: ד"ה שאני, מז: ד"ה אמר, ד"ה קטן), טשו"ע (סי' קצ"ט).

מראי מקומות כ"א (יום א', י"ז תמוז), צום - ברכות (דף מה:; "אמר רבא". דף מו., "עד היכן". דף מו.; "להיכן הוא חוזר"), תוס' (דף מו. ד"ה עד, דף מו: ד"ה להיכן), טשו"ע (סי' ר').

מראי מקומות כ"ב (יום ד', כ' תמוז) - חזרה.

מראי מקומות כ"ג (יום א', כ"ד תמוז) - מבתן (סימן קפ"ח - סי' ר"א).

מראי מקומות כ"ד (יום ד', כ"ז תמוז), אמן - ברכות (דף מה:; תני חדא), תוס' (שם ד"ה הא), סוף המשנה (דף נא:), גמרא (דף נג:; "למימרא דישראל ..."), טשו"ע (סי' רט"ו).

מראי מקומות כ"ה (יום ב', ג' אב), שינוי מקום לברכה ראשונה - פסחים (דף ק: "אותם בני ... - סוף דף קב.), תוס' (שם ד"ה אבל, ד"ה אלא), טשו"ע (סי' קע"ח).

מראי מקומות כ"ו (יום ה', ו' אב), שינוי מקום לברכה אחרונה - משנה (דף נא:), גמרא (דף נג:; "מי שאכל", "עד אימתי"), טשו"ע (סי' קפ"ד).

אלול תשפ"א

פרק הרואה, ברכת שבת והודאה

מסלול א'

מראי מקומות א' (יום ד', ג' אלול), ברכות הנעשים על הניסים - ברכות (דף נד. - דף נד: ד' צריכין להודות), תוס' (שם), רא"ש (סי' א', סי' ב'), טשו"ע (סי' רי"ח).

מראי מקומות ב' (יום א', ז' אלול), ברכת הגומל - ברכות (דף נד: ד' צריכין להודות, עד סוף העמוד), תוס' (שם), רא"ש (סי' ג'), טשו"ע (סי' רי"ט).

מראי מקומות ג' (יום ד', י' אלול) - לסיים המראי מקומות הקודם.

יום ג', ח' תשרי - מבתן: מ"ב עם בה"ל ושעה"צ (סימן קס"ז - סימן קס"ט, סימן קע"א - סימן קע"ד, סימן קע"ו - סימן רט"ו, סימן רי"ח - סימן רי"ט, סימן רכ"ו).

מסלול ב'

ברכות: פרק הרואה (דף נד. - דף נה:; דף נז: - דף ס.).
סימנים: סימן רי"ח - סימן רכ"ה, סימן רכ"ז - סימן ר"ל.
דור המלקטים: שער העין (אריאל).

מראי מקומות א' (יום ד', ג' אלול) - ברכות (דף נד. - דף נד: ד' צריכין להודות), תוס' (שם), רא"ש (סי' א', סי' ב'), טשו"ע (סי' רי"ח).
מראי מקומות ב' (יום א', ז' אלול) - ברכות (דף נד: ד' צריכין להודות, עד סוף העמוד), תוס' (שם), רא"ש (סי' ג'), טשו"ע (סי' רי"ט).

מראי מקומות ג' (יום ד', י' אלול) - לסיים המראי מקומות הקודם, ברכות (דף נה [בעיקר, דף נה: הרואה חלום ונפשו עגומה]), תוס' (שם), טשו"ע (סי' ר"כ).

מראי מקומות ד' (יום א', י"ד אלול) - ברכות (דף נט:; על הגשמים), רא"ש (ריש סי' ט"ו), טשו"ע (סי' רכ"א, סי' רכ"ב, סי' רכ"ג סעי' א').

מראי מקומות ה' (יום ד', י"ז אלול) - ברכות (סוף דף נט: - דף ס. היתה אשתו), תוס' (שם), רא"ש (סי' ט"ז), טשו"ע (סי' רכ"ג), ברכות (דף נז: תנו רבנן - דף נח: אמר ריב"ל), תוס' (שם), טשו"ע (סי' רכ"ד).

מראי מקומות ו' (יום א', כ"א אלול) - לסיים המקורות הקודם, ברכות (דף נח: אמר ריב"ל), טשו"ע (סי' רכ"ה).

מראי מקומות ז' (יום ד', כ"ד אלול) - לסיים המקורות הקודם, ברכות (דף נח: על הזיקין - סוף דף נט.), תוס' (שם), טשו"ע (סי' רכ"ז).

מראי מקומות ח' (יום א', כ"ה אלול) - ברכות (ריש דף נט: - עד על הגשמים), טשו"ע (סי' רכ"ה, סי' רכ"ט).

מר"מ ט' (יום א', ו' תשרי תשפ"ב) - ברכות (דף ס. היתה אשתו - עד סוף העמ', סוף דף ס: אמר רב הונא), טשו"ע (סי' ר"ל).

יום ג', ח' תשרי - מבתן: (סימן רי"ח - סימן רכ"ה, סימן רכ"ז - סימן ר"ל).

"אמר רב יהודה: האי מאן דבעי למהוי חסידא, לקיים מילי דנזיקין; רבא אמר: מילי דאבות; ואמרי לה: מילי דברכות"
ב"ק (דף ל.)